MAŽOJI LIETUVIŠKOJI TARYBINĖ ENCIKLOPEDIJA

II TOMAS

K—P

LEIDYKLA „MINTIS" * VILNIUS * 1968

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA

MAŽOJI LIETUVIŠKOJI TARYBINĖ ENCIKLOPEDIJA

3 TOMAI

VYRIAUSIOJI REDAKCIJA

| J. BANAITIS, | A. BARKAUSKAS, K. BIELIUKAS, J. GRIGONIS, J. JURGINIS, K. KORSAKAS, J. KUBILIUS, J. MACEVIČIUS (vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas), M. MARTYNAITIS, J. MATULIS (vyriausiasis redaktorius), K. MEŠKAUSKAS, V. NIUNKA (vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas), M. POŽARSKAS (vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas), P. SLAVĖNAS (vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas), R. ŠARMAITIS, L. ŠEPETYS, P. ULEVIČIUS (vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas), V. VAZALINSKAS, A. VENCLOVA, G. ZIMANAS (vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas), J. ZINKUS, J. ŽIUGŽDA (vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas), A. ŽUKAUSKAS

„MAŽOSIOS LIETUVIŠKOSIOS TARYBINĖS ENCIKLOPEDIJOS" SKYRIŲ REDAKCINĖS KOLEGIJOS IR REDAKCIJOS DARBUOTOJAI

ISTORIJOS SKYRIUS. Vyriausiasis redaktorius — Lietuvos TSR MA akad. J. ŽIUGŽDA. Lietuvos TSR istorijos sektoriaus vadovas — Lietuvos TSR MA akad. J. Jurginis, redaktoriai konsultantai — ist. m. kand. A. GAIGALAITĖ, ist. m. kand. M. JUČAS, ist. m. kand. V. MERKYS. Vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas ir Lietuvos KP istorijos sektoriaus vadovas — ist. m. kand. R. ŠARMAITIS, redaktoriai konsultantai — Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas B. BARANAUSKAS, Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas F. BIELIAUSKAS, generolas-majoras, doc. V. KARVELIS, ist. m. kand. S. LOPAJEVAS, ist. m. kand. P. ŠTARAS, ist. m. kand. B. VAITKEVIČIUS. Archeologijos ir etnografijos sektoriaus vadovas — ist. m. kand. A. TAUTAVIČIUS, redaktoriai konsultantai — ist. m. kand. P. KULIKAUSKAS, ist. m. kand. V. MILIUS, ist. m. kand. A. VYŠNIAUSKAITĖ. Ekonomikos ir teisės sektoriaus vadovas — Lietuvos TSR MA akad. Dz. BUDRYS, redaktoriai konsultantai — prof., ek. m. dr. M. GREGORAUSKAS, R. SIKORSKIS, teisės m. kand. S. VANSEVIČIUS. Gamtos mokslų ir technikos istorijos sektoriaus vadovas — Lietuvos TSR MA akad. P. SLAVĖNAS, redaktoriai konsultantai — Lietuvos TSR MA akad. P. BRAZDŽIŪNAS, Lietuvos TSR MA akad. J. KUBILIUS, med. m. dr. S. BIZIULEVIČIUS, prof. M. MARTYNAITIS, prof. A. NOVODVORSKIS.

Redakcijos vedėjas — A. ŽUKAS, vyr. moksl. redaktoriai — P. MARGEVIČIUS, V. MARTINKĖNAS, moksl. redaktoriai — D. PRONSKIETYTĖ, J. TAMULAITIENĖ, jaun. redaktorė — N. MATUSEVIČIENĖ.

LITERATŪROS IR KULTŪROS SKYRIUS. Vyriausiasis redaktorius — Lietuvos TSR MA akad. K. KORSAKAS. Vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas ir lietuvių literatūros ir tautosakos sektoriaus vadovas — Lietuvos TSR MA narys korespondentas A. VENCLOVA, redaktoriai konsultantai — filol. m. kand. V. BANIULIS, filol. m. kand. K. DOVEIKA, filol. m. kand. A. JONYNAS, filol. m. kand. J. LANKUTIS, prof., filol. m. dr. J. LEBEDYS, filol. m. kand. J. ZINKUS. Kalbotyros sektoriaus vadovas — filol. m. kand. K. ULVYDAS, redaktoriai konsultantai — filol. m. kand. J. KRUOPAS, filol. m. dr. J. PALIONIS, filol. m. dr. Z. ZINKEVIČIUS. Periodikos sektoriaus vadovas — Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas A. ULPIS, redaktoriai konsultantai — filol. m. kand. J. BASIULIS, Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas J. KAROSAS, A. VAIVUTSKAS. Meno sektoriaus vadovas — Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas J. BANAITIS, redaktoriai konsultantai — meno m. dr. J. GAUDRIMAS, Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas P. GUDYNAS, R. JAKUČIONIS, archit-ros dr. K. ŠEŠELGIS. Švietimo, kultūros ir visuomeninės minties sektoriaus vadovas — filos. m. kand. G. ZIMANAS, redaktoriai konsultantai — Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas M. GEDVILAS, ped. m. kand. A. GUČAS, Lietuvos TSR MA narys korespondentas J. MACEVIČIUS, filos. m. kand. E. MEŠKAUSKAS.

Redakcijos vedėjas — V. BERŽINIS, vyr. moksl. redaktoriai — Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas J. BŪTĖNAS, E. DAGYTĖ, moksl. redaktoriai — K. GASPARAVIČIUS, Z. POCIUS, jaun. redaktorė — R. MEŠKAUSKIENĖ.

GEOGRAFIJOS SKYRIUS. Vyriausiasis redaktorius — Lietuvos TSR MA akad. K. BIELIUKAS. Miestų ir kaimų sektoriaus vadovas — geogr. m. kand. V. BRAZAUSKAS, redaktoriai konsultantai — ist. m. kand. E. DIRVELĖ, ped. m. kand. M. KARČIAUSKIENĖ, prof., med. m. dr. V. MICELMACHERIS, A. MIŠKINIS, ist. m. kand. M. TAMOŠIŪNAS. Fizinės geografijos ir geologijos sektoriaus vadovas — geol. ir miner. m. kand. V. GUDELIS, redaktoriai konsultantai — prof., geogr. m. dr. A. BASALYKAS, geogr. m. kand. E. ČERVINSKAS. Vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas ir pramonės sektoriaus vadovas — Lietuvos TSR MA akad. K. MEŠKAUSKAS, redaktorius konsultantas — ek. m. kand. P. STANIKAS. Žemės ūkio ir biologijos sektoriaus vadovas — Lietuvos TSR nusipelnęs agronomas J. LAURINAITIS, redaktoriai konsultantai — V. BERGAS, biol. m. kand. K. JANKEVIČIUS, A. MAČIONIS, Lietuvos TSR nusipelnęs miškininkas A. MATULIONIS, biol. m. kand. A. SEIBUTIS, prof., biol. m. dr. P. SNARSKIS, biol. m. kand. L. TYMUKAS.

Redakcijos vedėjas — V. KVIETKAUSKAS, vyr. moksl. redaktoriai — V. KNYSTAUTAS, J. VAITKUS, moksl. redaktorės — F. YLEVIČIENĖ, J. TAMAŠAUSKIENĖ, jaun. redaktorė — V. KUTAVIČIŪTĖ.

VARDYNO, MOKSLINĖS IR LITERATŪRINĖS KONTROLĖS REDAKCIJA. Redakcijos vedėjas — B. KURKULIS, vyr. moksl. redaktorius — M. GERVĖ, jaun. redaktorės — B. KUTRAITĖ, A. SUŠČENKIENĖ.

Vyr. meninis redaktorius — J. LIOLYS, fotolaboratorijos vedėjas — A. GARUNKŠTIS. Techninės grupės vadovė — J. GOLUBECKAITĖ, vyr. korektorės — B. GRABIENĖ, M. MAKAREVIČIENĖ.

SVARBESNIOSIOS II TOMO SANTRUMPOS

abs.— absoliutinis, absoliutus
adm.— administracinis; admirolas
adv.— advokatas
agit.— agitacijos, agitacinis
agr.— agronomas
agrar.— agrarinis
akad.— akademikas
akt.— aktorius
alb.— albanų, albaniškas
a. o.— and others (angl. „ir kiti")
apyg.— apygarda
apyl.— apylinkė
apys.— apysaka
aps.— apsakymas; apskritis
archit.— architektas; architektūrinis
archit-ra — architektūra
arm.— armėnų, armėniškas
art.— artistas
asist.— asistentas
astr.— astronomas
AT — Aukščiausioji Taryba
ats. red.— atsakingasis redaktorius
auton.— autonominis
azerb.— azerbaidžanų, azerbaidžaniškas
B.— Berlin (Berlynas)
baltr.— baltarusių, baltarusiškas
Bd.— Band (vok. „tomas")
Bde.— Bände (vok. „tomai")
biol.— biologas; biologijos, biologinis
BTSR — Baltarusijos Tarybų Socialistinė Respublika
bulg.— bulgarų, bulgariškas
Ch.— Chicago (Čikaga)
chem.— chemikas; chemijos, cheminis
civ.— civilinis
CK — Centro Komitetas
cz.— część (lenk. „dalis")
D.— Didysis
d.— dalis
dab.— dabar; dabartinis
dail.— dailininkas
dem.— demokratinis
dep.— departamentas
deš.— dešinysis
dgs.— daugiskaita
didž.— didžiausias
dir.— direktorius
dirig.— dirigentas
d-ja — draugija
d-metis — dešimtmetis
dol.— doleris
DŽDT — darbo žmonių deputatų taryba
e. a.— et autres (pranc. „ir kiti")
eil.— eilėraščių; eilėraštis
ež.— ežeras
fasc.— fascicule (pranc. „publikacija", „sąsiuvinis")
feod.— feodalizmo, feodalinis
filol.— filologijos, filologinis
filos.— filosofas; filosofijos, filosofinis
fin.— finansų, finansinis
fiz.— fizikas; fizikos, fizinis
fiziol.— fiziologas; fiziologijos, fiziologinis
f-kas — fabrikas
f-tas — fakultetas
g.— gatvė; gimęs
gal.— galininkas
gelžb.— gelžbetoninis
gen.— generalinis; generolas
geod.— geodezijos, geodezinis
geogr.— geografas; geografijos, geografinis
geol.— geologas; geologijos, geologinis
geom.— geometrijos, geometrinis
germ.— germanų
gyd.— gydytojas
gyv.— gyvenamasis; gyventojas
g-ja — gimnazija
g-la — gamykla
glžk.— geležinkelis
glžk. st.— geležinkelio stotis
gr.— graikų, graikiškas
grož.— grožinis
gruz.— gruzinų, gruziniškas
gub.— gubernija
H.— Heft (vok. „sąsiuvinis")
h — valanda
hebr.— hebrajų, hebrajiškas
ide.— indoeuropiečių
įk.— įkurta
įl.— įlanka
imp.— imperatorius; imperialistinis
įnag.— įnagininkas
in-tas — institutas
isp.— ispanų, ispaniškas
ist.— istorikas; istorijos, istorinis
įst.— įsteigta
išl.— išleista
išsp.— išspausdinta
įv.— įvairus
j.— jūra
jap.— japonų, japoniškas
jaun.— jaunesnysis
K.— Kaunas
k.— kalnas; kalba
kair.— kairysis
kand.— kandidatas
kapit.— kapitalistinis
kar.— karo, karinis
kilm.— kilmininkas
kirg.— kirgizų, kirgiziškas
kn.— knyga
koef.— koeficientas
kom.— komunistinis
komp.— kompozitorius
konc.— koncentracijos
koop.— kooperacijos, kooperatinis
koresp.— korespondentas
kosm.— kosminis
KP — Komunistų partija
kpt.— kapitonas
kr.— kraštas
k-tas — komitetas
kun.— kunigas
kun-stė — kunigaikštystė
kun-štis — kunigaikštis
L.— London (Londonas)
laikr.— laikraštis
leid.— leidimas
liet.— lietuvių, lietuviškas
lyg.— lyginamasis
lingv.— lingvistikos, lingvistinis
lit.— literatūros, literatūrinis
lit-ra — literatūra
LKJS — Lietuvos Komunistinė jaunimo sąjunga
LKP — Lietuvos Komunistų partija
LLKJS — Lietuvos Lenino Komunistinė jaunimo sąjunga
lot.— lotynų, lotyniškas
Lpz.— Leipzig (Leipcigas)
lt — litas
LSDP — Lietuvos Socialdemokratų partija
ltn.— leitenantas
LŪT — Liaudies ūkio taryba
M.— Mažasis; Москва (Maskva)
m.— miręs
MA — Mokslų akademija
maks.— maksimalus
m. dr.— mokslų daktaras
med.— medicinos, medicininis
mgr.— magistras
min.— minimalus; ministras
miner.— mineralogijos; mineralinis
m-ja — ministerija
mjr.— majoras
m. kand.— mokslų kandidatas
mkt.— mokytojas
m-la — mokykla
mold.— moldavų, moldaviškas
mot. g.— moteriškoji giminė
MT — Ministrų Taryba
muz.— muzikos, muzikinis
nac.— nacionalinis
naud.— naudininkas
neleg.— nelegalus
N. Y.— New York (Niujorkas)
ofic.— oficialus
okup.— okupacijos, okupacinis
ol.— olandų, olandiškas
org.— organinis
org-ja — organizacija
P.— Paris (Paryžius)
p.— pietų, pietinis; pietūs; puslapis
pab.— pabaiga
pagr.— pagrindinis
par.— parašyta
part.— partijos, partinis
partiz.— partizaninis
past.— pastatyta
pav.— paveikslas (MLTE iliustracija)
pavad.— pavaduotojas

pav. rink.— paveikslų (MLTE iliustracijų) rinkinys
pirm.— pirmininkas
plg.— palygink
p-lis — pusiasalis
plk.— pulkininkas
pogr.— pogrindinis
pplk.— papulkininkis
pr.— pradinis; pradžia
pram.— pramonės, pramoninis
pranc.— prancūzų, prancūziškas
priv.— privatinis, privatus
pr. m. e.— prieš mūsų erą
prof.— profesinis; profesorius
profs-ga — profsąjunga
prov.— provincija
pt.— part (angl., pranc. ,,dalis")
publ.— publikacija
pvz.— pavyzdžiui
r.— rytai; rytų, rytinis
real.— realistinis; realinis
red.— redaktorius
resp.— respublikinis
rev.— revoliucijos, revoliucinis
rež.— režisierius
rink.— rinkinys
rj.— rajonas
RKP(b) — Rusijos Komunistų partija (bolševikų)
rom.— romanas; romėnų, romėniškas
RSDDP — Rusijos Socialdemokratų darbininkų partija
RSDDP(b) — Rusijos Socialdemokratų darbininkų partija (bolševikų)
rum.— rumunų, rumuniškas
S.— Seite (vok. ,,puslapis")
s — sekundė
s.— sala; stronica (lenk. ,,puslapis")
san.— sanitarijos, sanitarinis
sąs.— sąsiauris; sąsiuvinis
s-d.— socialdemokratų, socialdemokratinis
sekr.— sekretorius
s-ga — sąjunga
simf.— simfoninis
sk.— skyrius
skr.— sanskrito
sl.— slavų, slaviškas
slap.— slapyvardis
soc.— socialistinis
sr.— sritis
stat.— statybos, statybinis
str.— straipsnis
stud.— studentas
sutr.— sutrumpintai
svarb.— svarbiausias
š.— šiaurė; šiaurės, šiaurinis
šauksm.— šauksmininkas
T.— Teil (vok. ,,dalis")
t.— tomas
tadž.— tadžikų, tadžikiškas
tarpt.— tarptautinis
terit.— teritorinis
tikr.— tikrasis
t-metis — tūkstantmetis
tot.— totorių, totoriškas
t-ra — temperatūra
turkm.— turkmėnų, turkmėniškas
u.— upė
u. a.— und andere (vok. ,,ir kiti")
ukr.— ukrainiečių
un-tas — universitetas
uzb.— uzbekų, uzbekiškas
V.— Vilnius
v.— vakarai; vakarų, vakarinis; vertė
vard.— vardininkas
v-ba — valdyba
ved.— vedėjas
vert.— vertėjas
vid.— vidurinis, vidutinis; vidurys; vidutiniškai
viet.— vietininkas
vykd.— vykdomasis
vyr.— vyresnysis
vyr. g.— vyriškoji giminė
visuom.— visuomenės, visuomeninis
visuot.— visuotinis
vls.— valsčius
vnk.— vienkiemis
vns.— vienaskaita
vnt.— vienetas
vok.— vokiečių, vokiškas
vol.— volume (angl., pranc. ,,tomas")
z.— zeszyt (lenk. ,,sąsiuvinis")
zool.— zoologas; zoologijos, zoologinis
ž.— žiūrėk; žodžiai
žrn.— žurnalas
ž. ū.— žemės ūkio
вып.— выпуск (rus. ,,publikacija", ,,sąsiuvinis")
кн.— книга (rus. ,,knyga")
Л.—Ленинград (Leningradas)
отв. ред.— ответственный редактор (rus. ,,atsakingasis redaktorius")
под ред.— под редакцией (rus. ,,redaguota")
СПб — Санкт-Петербург (Sankt-Peterburgas)
с.— страница (rus. ,,puslapis")
т.— том (rus. ,,tomas")
ч.— часть (rus. ,,dalis")

K

K, k — lietuvių kalbos abėcėlės septynioliktoji raidė. Ja žymimos dvi liet. kalbos priebalsinės fonemos: 1) kietoji „k", pvz., „kàs", „káulas", ir 2) minkštoji „k", po kurios prieš užpakalinės eilės balsius ir dvibalsius „ai", „au", „ui", „uo" rašomas minkštinamasis ženklas *i*, pvz., „kiū̃ra", „kiáuras". „K" yra uždarumos sprogstamasis liežuvio užpakalinis duslusis priebalsis. Priebalsį „k" reikia skirti nuo raidės *k*. Raidė *k* ne visada žymi priebalsį „k", pvz., rašome „álkdamas", „veȓkdamas", o tariame „álgdamas", „veȓgdamas", ir atvirkščiai, priebalsis „k" ne visada žymimas raide *k*, pvz., rašome „siȓgti", „snigti", o tariame „siȓkti", „snikti".

KABÁILA Vytenis [g. 1929.X.7 Šiauliuose] — matematikas, fizikos-matematikos mokslų kandidatas (1960). 1954 baigęs Vilniaus un-tą, nuo 1955 jame dirba ped. darbą. Nuo 1962 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie interpoliavimo uždavinius ir automorfines funkcijas.

KABÁILIENĖ Meilutė [g. 1931.X.16 Kaune] — geologė, geologijos-mineralogijos mokslų kandidatė (1960). 1955 baigė Vilniaus un-tą. 1955—63 Geologijos ir geografijos in-to, nuo 1964 Geologijos in-to mokslinė bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių holoceno stratigrafijos, paleogeografijos, mikropaleobotaninių tyrimų taikymo metodikos klausimais.

KÃBAS Grigorijus [g. 1908.VIII.21 Utenoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Batsiuvys. Kilęs iš darbininkų. 1924 įstojo į LKJS. Dirbo Utenoje. Už rev. veiklą 1927.X Kaune suimtas ir 1929 pr. nuteistas 8 metus kalėti, bet kaip nepilnamečiui bausmė sumažinta iki 2 metų ir 8 mėn. Nuo 1929 Komunistų partijos narys (su pertrauka 1933—37). 1931 išėjęs iš kalėjimo, buvo LKJS Kauno rj. k-to sekretorius, VLKJS CK narys. 1932 vėl kalintas Kauno IX forte. Paleistas iš kalėjimo, dirbo LKP Klaipėdos rj. k-to sekretoriumi. Bendradarbiavo žrn. „Balsas" (slap. Lapšas). 1932 Klaipėdoje suimtas, bet netrukus paleistas, o po to, LKP CK leidus, išvyko į TSRS. Nuo 1954 dirbo meistru Eidukevičiaus kombinate Vilniuje. Nuo 1963 pensininkas.

KABAŠÌNSKIENĖ Genovaitė [g. 1932.III.28 Kaune] — gydytoja terapeutė, medicinos mokslų kandidatė (1967). 1957 baigusi Kauno Med. in-tą, iki 1960 dirbo Jiezno rj. ligoninėje. 1960—62 Kauno resp. klinikinės ligoninės gydytoja. Nuo 1962 Kauno Med. in-to centrinės moksl. tyrimų laboratorijos moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių apie reumato recidyvų profilaktiką bei medikamentinę alergiją.

KABĒLIAI — kaimas Panevėžio rj., Velžio apyl., 12 km į p. r. nuo Panevėžio. 119 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Juoda (Nevėžio intakas). Aštuonmetė m-la (1936—51 pradinė, 1951—62 septynmetė).

KABĒLIAI I — kaimas Varėnos rj., Marcinkonių apyl., 3 km į p. r. nuo Vilniaus—Gardino geležinkelio, 1,5 km nuo Baltarusijos TSR sienos. 278 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la (pr. m-la įst. apie 1925; 1949—61 septynmetė), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1950). 1637 kaime buvo 12 kiemų, 6 valakai.

KABĒLIAI II — kaimas Varėnos rj., Marcinkonių apyl., 4 km į p. r. nuo Vilniaus—Gardino geležinkelio, 1 km nuo Baltarusijos TSR sienos. 289 gyv. (1959). Per kaimą teka Grūda (Merkio intakas); ji išteka iš Grūdų ež., kuris prieina prie kaimo iš pietų. Pr. m-la.

KABÉLKA Jonas [g. 1914.XI.8 Zviniškiuose (Kapsuko rj.)] — kalbininkas, filologijos mokslų kandidatas (1964), Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas (1964). Nuo 1934 Kauno un-te studijavo filologiją (un-tą baigė 1947). Baltų filologijos studijas gilino Berlyno (1937—1939) ir Rygos (1939—1941) un-tuose. 1944—46 Marijampolės g-jos mokytojas. Nuo 1946 Kauno, nuo 1950 Vilniaus un-to dėstytojas. 1948—65 dirbo „Minties" leidykloje (1957—65 vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas). „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno" (1954) ir „Lietuvių kalbos žodyno" (t. 3—6) redakcinės kolegijos narys. Išvertė latvių (A. Upyčio, V. Lacio ir kt.) ir vokiečių (E. Remarko, K. Volf ir kt.) rašytojų kūrinių, moksl. veikalų. Paskelbė straipsnių kalbos klausimais („1647 metų evangelijos", 1938, ir kt.). Su Z. Zinkevičiumi parašė K. Būgos biografiją (K. Būgos „Rinktiniai raštai", t. 1, 1958). Išleido leksikologinį darbą „K. Donelaičio raštų leksika" (1964).

KABĨENĖ Liba [Ceslerytė; g. 1907.III.24 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. 1925—40 Komunistų partijos narė. 1925 per Gegužės Pirmosios minėjimą Kaune buvo suimta. Po amnestijos 1926 paleista, dirbo „Abrikos" saldainių f-ke. Už kom. lit-ros laikymą ir platinimą 1928 pr. vėl suimta ir nuteista 2 metus kalėti, bet, kaip nepilnametė ir pritaikius 1928 amnestiją, 1929 pr. paleista. Dirbo kepykloje, paskui trikotažo f-kuose. 1929—32 buvo LKP CK kurjerė ir ryšininkė. 1935 per Gegužės Pirmosios demonstraciją Kaune suimta ir 1936.V nuteista 4 metus kalėti. Buvo kalinama Kaune, Kauno IX forte, Marijampolėje, Ukmergėje. 1940—1941 Kauno trikotažo f-ko „Pašvaistė" direktorė. D. Tėvynės karo pradžioje evakavosi į TSRS gilumą, dirbo naftos pramonėje. 1945 profs-gų darbuotoja. 1946—47 darbininkė Vilniuje. Nuo 1955 pensininkė.

KABÕRIŠKIŲ KÁLNAS — moreninės kilmės kalva Aukštaičių aukštumoje, 7 km į š. r. nuo Tauragnų (Utenos rj.). Aukštis 235 m. Susidarė paskutiniojo apledėjimo metu iš priemolio. Apaugęs mišku. P. papėdėje yra Kaboriškių kaimas.

KABÙČIAI — senovės baltų genčių papuošalai. K. dažniausiai būdavo žalvariniai, rečiau sidabriniai, įv. formų. Ka-

Žalvariniai III—IV a. kabučiai

binti prie karolių, antkaklių priekinės dalies, segių, smeigtukų. Pirmaisiais mūsų eros amžiais buvo labai pamėgti pusmėnulio formos kabučiai. Pasitaikydavo žalvarinių K., inkrustuotų emale. Baltų gyventos teritorijos v. rajonuose buvo mėgstami kiauraraščiai K. VIII—IX a. vartoti žalvariniai, apskritos formos K., dengti sidabro lapeliu ir papuošti tamsiai mėlyno stiklo akutėmis. Tokie K. buvo kabinami prie trikampių smeigtukų, kartais puošė vytinės juostos galą. Ankstyvojo feodalizmo laikotarpiu buvo paplitę trapecijos formos K., kuriais puoštos antkaklės, kartais ir kamanos.

KACÁITĖ Reveka [1881 Smurgainyse (Baltarusijos TSR) — 1923.V.12 Maskvoje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. 1904 įstojo į RSDDP Vilniaus org-ją. Dalyvavo 1905—07 revoliucijoje. 1906 dirbo RSDDP Vilniaus k-to neleg. spaustuvėje. 1911—12 RSDDP Vilniaus k-to narė. 1912 padėjo platinti Vilniuje bolševikinę „Pravdą", už tai buvo kalinama. Kaizerinės okupacijos metais vadovavo RSDDP Vilniaus org-jos pogr. spaustuvei. 1918.XII išrinkta Vilniaus darbininkų tarybos atstove nuo Lietuvos ir Baltarusijos Socialdemokratų darbininkų partijos internacionalistų grupės. 1919 dirbo Švietimo liaudies komisariate. Pilsudskininkams okupavus Vilnių, buvo kalinama. Tarybų Rusijai ir Lenkijai pasikeitus polit. kaliniais, 1920 pr. išvyko į Maskvą. Nuo 1920 RKP(b) narė. Dirbo part. darbą Krasnaja Presnios rj. k-te.

KACÁITĖ Riva Altė [1915.IV.10 Vilniuje — 1938.III.16 Kalvarijoje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. LKJS narė. Už rev. veiklą 1931 Panevėžyje suimta ir nuteista metus kalėti. Kalinta Panevėžyje ir Zarasuose. 1934 Panevėžyje vėl nuteista 15 metų kalėti, bet kaip nepilnametei bausmė sumažinta iki 12 metų. 1937 Ukmergės kalėjime susirgo. Mirė ligoninėje.

KÃCAS Abraomas [1920.XI.18 Panevėžyje — 1941] — revoliucinio judėjimo dalyvis, literatas. Tarnautojas. Kilęs iš darbininkų. 1934 baigė Panevėžyje žydų keturklasę vid. m-lą. Nuo 1932 priklausė pusiau legaliai Panevėžio pionierių org-jai. 1933 įstojo į LKJS, 1935 išrinktas LKJS Panevėžio k-to nariu. Padėjo leisti hektografuotą LKJS Panevėžio rj. k-to laikr. žydų kalba „Revoliucionere jugnt" (1936). Už kom. atsišaukimų spausdinimą 1936 suimtas, 1937—1940 kalintas Panevėžio, Ukmergės, Kauno, Kalnaberžės, Raseinių kalėjimuose. 1938—40 redagavo Raseinių politkalinių laikraštėlius žydų kalba, bendradarbiavo liet. kalinių leidiniuose „Jaunųjų kolektyvistų balsas", „Pirmieji žingsniai". Juose paskelbė eilėraščių (slap. Deglas). Nuo 1940.VI Komunistų partijos narys, LKJS Panevėžio aps. k-to II sekretorius. 1941 LKP Panevėžio aps. k-to narys, laikr. „Panevėžio tiesa" redaktorius, LKP V suvažiavimo (1941) delegatas, 1940—41 period. spaudoje lietuvių ir žydų kalbomis paskelbė publicistinių straipsnių ir eilėraščių. 1941 evakavosi į Rževą. Vykdamas į Lietuvą partiz. kovai, žuvo, pereidamas frontą.

KÃCAS Chaimas [1900.IX.1 Telšiuose — 1938.XI.3 Leningrade] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1917—19 Bundo narys, veikė Telšiuose. 1920 priimtas į LKP, 1923—25 LKP Klaipėdos kr. k-to narys. Už rev. veiklą 1925 Klaipėdoje suimtas. Paleistas už laidą 1926. Padėjo transportuoti kom. lit-rą. Tais pačiais metais, gavęs LKP CK leidimą, emigravo į Vokietiją. Priklausė Vokietijos KP, dirbo vadovaujamąjį darbą Raudonosios pagalbos org-joje. Hitlerininkų persekiojamas, 1933 per Švediją atvyko į Leningradą, dirbo prekybos su užsieniečiais įmonėje (Torgsine). Žuvo, neteisėtai represuotas asmenybės kulto sąlygomis. 1956 reabilituotas.

KÃCAS Chaimas Ošeris [g. 1905.IX.27 Kražiuose (Kelmės rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Nuo 1927 Komunistų partijos narys. 1927—28 dirbo part. darbą Kelmėje, 1928—30 Telšiuose. Už kom. spaudos platinimą 1930 Šiauliuose suimtas ir nuteistas 5 metus kalėti. Paleistas dirbo rev. darbą Kelmėje. Už tai 1936 nuteistas 15 metų kalėti. Kalėjo Raseiniuose, Šiauliuose, Kaune, Palemone (dab. Kauno dalis), Kauno IX forte. 1940—41 administracinis darbuotojas Kaune. 1942—44 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1946—1960 ūkinis darbuotojas Kaune. Pensininkas.

KÃCAS Jevsejus [g. 1899.V.20 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. 1918.XII Vilniuje įstojo į raudonarmiečių būrį. 1919 pr. milicijos darbuotojas Vilniuje. Nuo 1920 Komunistų partijos narys. 1920 gabeno ginklus ir pogr. kom. spaudą iš Vilniaus į Kauną. 1920 suimtas. Kalėjo Kaune. Lietuvai ir Tarybų Rusijai pasikeitus polit. kaliniais, 1922 išvyko į Tarybų Rusiją. 1923—33 adm. darbuotojas Maskvoje. 1933—38 TSRS Užsienio reikalų liaudies komisariato diplomatinis kurjeris, vėliau Maskvos Dailės akademinio teatro (MChAT) reikalų valdytojas. 1941—43 tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1943—57 MChAT'o darbuotojas. Pensininkas.

KÃCAS Zorachas [g. 1907.IV.19 Šalčininkuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1924—26 Vakarų Baltarusijos Kom. jaunimo s-gos (VBKJS) narys. 1926—38 Vakarų Baltarusijos Komunistų partijos (VBKP) narys. 1927 VBKJS Vilniaus miesto k-to narys. 1927—28 „Adatos" profsąjungos v-bos pirmininkas. Už rev. veiklą 1928 nuteistas 2 metus kalėti. Išėjęs iš kalėjimo, dirbo profs-gose. 1934 siuvėjų profs-gų suvažiavimo Varšuvoje išrinktas centr. v-bos nariu. 1934—38 „Adatos" profs-gos v-bos pirmininkas Vilniuje. 1935 dirbo MOPR'o Vilniaus apyg. komitete. 1935—36 VBKP Vilniaus miesto k-to narys. 1940—41 Šalčininkų apylinkės pirmininkas. D. Tėvynės karo metais dirbo Kazachstane. Nuo 1945 prekybos darbuotojas Vilniuje.

KÃCENBERGAS Judelis [g. 1916.I.12 Dubingiuose (Molėtų rj.)] — fotožurnalistas. 1935—40 dirbo įv. fotodirbtuvėse, 1940—41 — fotolaboratorijoje prie LLKJS CK. 1942—45 fotokorespondentas Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. Nuo 1943 TSKP narys. Nuo 1946 „Tiesos" fotokorespondentas. Yra sukaupęs vertingos fotomedžiagos apie Tarybų Lietuvą. Dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse fotoparodose. Jo fotografijų panaudota leidiniuose „Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika" (1950), „Tarybų Lietuva šiandien" (1965), „Kovų keliais" (1965) ir kt.

KÃCENELENBOGENAS (Katzenelenbogen) Urijus [g. 1885 Vilniuje] — žydų rašytojas, žurnalistas, vertęs į žydų k. lietuvių ir latvių dainas. Gyveno Vilniuje, Biržuose, Panevėžyje. 1927 emigravo į Kanadą. 1930 Toronte išleido žydų kalba lietuvių ir latvių dainų su paaiškinimais ir įžanga. 1935 Čikagoje išleido analogišką leidinį anglų kalba. Tris K. vaizdelius yra išvertęs J. Janonis.

KÃCEVAS Moisejus [g. 1907.I.30 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Už rev. veiklą 1926 Alytuje suimtas ir karo lauko teismo ištremtas į Vilniaus kr. 1928—38 Vakarų Baltarusijos Komunistų partijos (VBKP) narys. 1928—31 MOPR'o Vilniaus miesto k-to narys. Dalyvavo demonstracijų kovos grupėse, padėjo organizuoti streikus. 1931 dirbo VBKP Vilniaus apyg. k-te, 1932—38 MOPR'e. 1940—41 mėsos kombinato darbininkas Vilniuje. 1942 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. 1943—46 darbininkas Murome. Nuo 1947 darbininkas Vilniuje. Nuo 1964 TSKP narys.

KACKÓNYS — kaimas Švenčionių rj., Svirkų apyl., 5 km į v. nuo Adutiškio, prie plento į Švenčionis. 200 gyv. (1959). Dalis kaimo gatvinio tipo. Kaimo v. pakraščiu teka Skaistupis (Svylos intakas). Pr. m-la (įk. apie 1923).

KAČANÁUSKAS Aleksandras [1882. V.31 Kaune — 1959.XI.16 Vilniuje] — kompozitorius, choro dirigentas, Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1957). Muzikos mokėsi pas J. Naujalį. Nuo 1900 gyveno Liepojoje, vėliau Rygoje. 1906—11 mokėsi Rygos muzikos m-los fortepijono, vargonų ir kompozicijos teorijos klasėse. Vadovavo „Kanklių" d-jos chorui, statė veikalus, vaidino spektakliuose, rašė jiems muziką. Baigęs muz. m-lą, muzikos mokėsi Varšuvoje, Vienoje, Romoje. Kurį laiką gyveno Kaune, nuo 1913 — vėl Rygoje.

1916—19 vargonininkas ir liet. chorų vadovas Petrograde, mokėsi dainavimo pas E. Sonkę ir I. Prianišnikovą. 1920 grįžęs į Lietuvą, dirbo Kauno muz. m-los mokytoju. Vienas liet. operos teatro organizatorių ir pirmųjų solistų. 1928 suorganizavo mišrų chorą, kuris koncertavo Rygoje ir Taline. 1933—47 Kauno konservatorijos, 1948 Vilniaus konservatorijos, 1949—57 Lietuvos TSR konservatorijos dėstytojas. Sukūrė solo ir choro dainų, romansų, instrumentinių pjesių, operetę „Jaunoji našlelė" (J. Linarto libretas, past. 1908), harmonizavo liet. liaudies dainų. Lietuvių dailės d-jos 1908—10 suorganizuotame pirmajame lietuvių muz. kūrinių konkurse už dainą „Kur bėga Šešupė" (Maironio žodžiai, 1908) laimėjo I premiją.

K. kūriniai pasižymi melodingumu, įv. faktūra, aiškia forma. Jiems būdinga tradicinė harmonija, nesudėtinga ritmika. Dideliu skambumu ir nuoširdumu pasižymi daugelis K. romansų.

Kūriniai: solo dainos (romansai) —„Mano rožė", „Vai gražu" ir „Pradalgiuos" (F. Kiršos žodžiai), „Kad aš našlaitėlė" (A. Vienažindžio ž.), „Sveikas, Geguži" (A. Churgino ž.); duetai —„Sesuo žydrioji Vilija" (taip pat solo, S. Nėries ž.), „Lopšinė" (E. Mieželaičio ž.); choro dainos —„Vasaros naktys" (Maironio ž.), „Atsisveikinimas" (A. Vienažindžio ž.), ir kt.

Leid.: Liaudies garsai, [K. harmonizuotos liet. liaudies dainos], K., 1934.

Lit.: **J. Gaudrimas,** Iš lietuvių muzikinės kultūros istorijos, 2 d., V., 1958—64; **J. Gaudrimas,** Lietuvių tarybinė muzika, V., 1960.

KAČĖNIŠKĖ — kaimas Švenčionių rj., Bielionių apyl., 12 km į š. r. nuo Švenčionių, prie Švenčionių—Ceikinių kelio. 87 gyv. (1959). Pr. m-la (įst. apie 1918). Prie kaimo, Mergažerio v. krante, yra piliakalnis.

Piliakalnio forma primena pylimą; aikštelė 66 m ilgio ir 10 m pločio. Jos š. galas sutvirtintas 3 m pločio pylimu, kuris nuo aikštelės atskirtas 1 m pločio ir 60 cm gylio grioviu. Piliakalnio šoniniai šlaitai statūs. V. šlaito apačioje žymu 2 terasos. Aikštelėje žymu pirmųjų mūsų eros amžių kultūrinis sluoksnis su brūkšniuoto paviršiaus puodų šukėmis, smulkiais tinko gabalais ir apdegusiais akmenimis. Aikštelės dalis nuvirtusi į ežerą.

KAČERÁUSKAS Antanas [g. 1919.I.21 Jokūbaičiuose (Kėdainių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1936 įstojo į LKJS, priklausė Jokūbaičių kuopelei (nuo 1937 sekretorius). Kartu su kt. komjaunuoliais rengė antifaš. susirinkimus, platino kom. spaudą, rinko lėšas Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jai. 1940—41 Kėdainių vls. paruošų agentas. Hitlerinės okupacijos metais slapstėsi, suorganizavo partizanų grupę, kurios narius (kartu ir K. brolius Stasį ir Stepą) 1943.III policija suėmė ir Kauno IX forte nužudė. Už besislapstančio K. rėmimą 1943.V.18 Gudžiūnų saugumo policija po žiaurių kankinimų Jokūbaičiuose nužudė ir jo tėvus. 1943.XI K. įstojo į Kėdainių aps. veikusią partizanų grupę „Audra". 1944—45 paruošų agentas Kėdainių apskrityje. Nuo 1946 TSKP narys. 1946—49 LKP Kėdainių aps. k-to instruktorius, LKP Krakių vls. k-to propagandistas. Nuo 1949 ūkinis darbuotojas.

KAČERÁUSKAS Viktoras [1917.II.25 Jokūbaičiuose (Kėdainių rj.) — 1943.II.24 Aleksejevkoje (Oriolo sr.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Nuo 1934 Komunistų partijos narys. 2 metus buvo LKJS Jokūbaičių kuopelės sekretorius. 1936—38 LKJS Kėdainių parajonio k-to sekretorius, 1938—40 Gudžiūnų vls. k-to ir LKP Kėdainių aps. komiteto narys. 1940.VIII—1941.VI dirbo LKP Kėdainių aps. k-te. Nuo 1942.I Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Žuvo fronte.

KAČERÁUSKIS Donatas [g. 1932.V.10 Telšiuose] — inžinierius technologas, technikos mokslų kandidatas (1963). 1956 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1956—58 Kauno pieno kombinato vyr. inžinierius technologas, Respublikinės pieno tyrimų laboratorijos vadovas. Nuo 1958 Visasąjunginio sviesto ir sūrių pramonės in-to Lietuvos filialo technologijos laboratorijos vadovas. Parašė brošiūrą „Pieno kokybės gerinimo klausimai" (1958), paskelbė mokslinių straipsnių apie pieno produktų technologijos tobulinimą.

KAČERGA — Vilnios kair. intakas, iki XVI amžiaus tekėjęs per Vilnių. K. pradžia — Vingrių šaltiniai, buvę stačiame rytiniame Tauro kalno šlaite (dab. Vingrių g.). Tekėjo už pylimo, kuris juosė senamiestį iš š. v., ir ties dabartine Vrublevskio g. įtekėjo į Vilnią. Vingrių šaltinių debitas buvo apie 80 000 kibirų per parą. K. turėjo deš. intaką, prasidedantį iš šaltinių, kurie buvo prie Aušros vartų, už miesto p. r. pylimo. Šių šaltinių debitas buvo apie 10 000 kibirų per parą. Visi minėtieji šaltiniai ir upeliai aprūpindavo miestą vandeniu. XVI a. viduryje Vingrių šaltiniai buvo įjungti į vandentiekį. Maždaug tuo pačiu metu Vilniuje atsirado ir kanalizacija. Požeminiai kanalizacijos kanalai (akmeniniai ir mediniai) buvo tiesiami pirmiausia žemutinėje, tankiausiai gyvenamoje miesto dalyje. Ir K. buvo uždaryta į tokį akmeninį kanalą (1,42×1,78 m skersinio piūvio). Jis prasidėjo dabartinių Trakų ir Komjaunimo gatvių kampe, o atsivėrė į Nerį kiek žemiau Vilnios žiočių. 1877 prie šio kanalo pradžios buvo prijungtas medinis kanalas, nutiestas Pylimo (dab. Komjaunimo) gatve, o ties Gedimino aikšte į jį įjungti dar 2 mediniai kanalizacijos kanalai, padedantys sausinti gruntą tuometinės katedros rajone.

KAČERGINĖ — miesto tipo gyvenvietė Kauno rj., 14 km į v. nuo Kauno, Nemuno kair. krante. 336 gyv. (1959). Yra ryšių skyrius, girininkija, respublikinė reumatinė 160 lovų vaikų sanatorija (įk. 1962), ambulatorija, vidurinė m-la (1940—47 pradinė, 1947—49 prog-ja, 1950—59 septynmetė), kultūros namai, biblioteka, vaikų darželis. Vasarą veikia kelios pionierių stovyklos. Didžiausia — J. Fučiko stovykla, įsikūrusi miške, prie Kačupio (Nemuno intako). Joje yra valgykla, klubas, biblioteka, plaukymo baseinas. Vasarą į K. atsikelia keletas vaikų darželių. Iš viso čia vasaroja (1967) apie 3500 vaikų. 1967 įrengtas paplūdimys. Nemuno kair. krante, 1 km aukščiau K., yra *Pyplių* piliakalnis. Už 2 km į p. nuo K. eina Kauno—Šakių plentas. Jo atšakos, einančios į gyvenvietę, kartu su plentu sudaro 5,5 km ilgio uždarą žiedą, tinkamą automobilių, motociklų ir dviračių lenktynėms. Jame rengiamos respublikinės ir sąjunginės varžybos.

XX a. pradžioje Kačerginėje pradėjo vasaroti Kauno ir kt. vietų gyventojai. Kauno darbininkai K. šilelyje rengdavo gegužines. 1906 čia vasarojo rašytojas J. Biliūnas. Nuo 1962 vasarodavo rašy-

Kačerginė

Kačerginė. Turistų stovykla

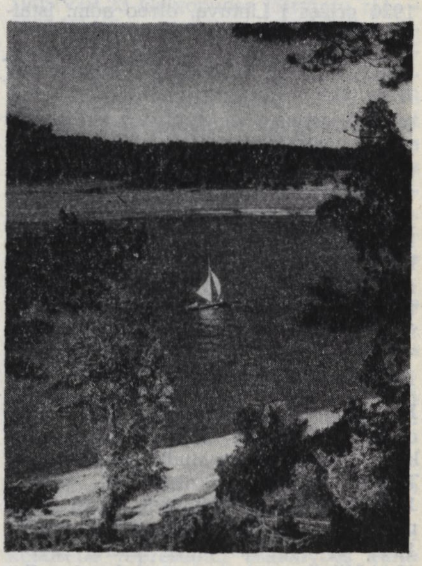

Kačerginės apylinkės

tojas V. Mykolaitis-Putinas; jis čia ir mirė 1967.VI.7. 1946 Kačerginėje, kovodami su burž. nacionalistais, žuvo 9 liaudies gynėjai; jų atminimui pastatytas obeliskas.

KAČERGINĖS MIŠKAS — miškas Kauno rj., 11 km į v. nuo Kauno, Nemuno kair. krante, ties Kačergine. Priklauso Kauno miškų ūkio Kačerginės girininkijai. Plotas 497 ha; medynų 446 ha. Paviršius labai banguotas, pasviręs Nemuno link. Per mišką į Nemuną teka Kačupis. Dirvožemiai jauriniai, smėliniai, kai kur žvyringi. 70% medynų savaiminės kilmės. Pušynų yra 93%, eglynų 6%, baltalksnynų 1%. Vyrauja II—III boniteto medynai. Vid. amžius 40 metų, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 86 ktm/ha, vid. prieauga 2,2 ktm/ha. Yra stirnų, lapių. Miškas kurortinis, gausiai lankomas poilsiautojų. Jame veikia vaikų resp. sanatorija ir J. Fučiko pionierių stovykla (ž. *Kačerginė*). Per K. m. eina Kauno—Šakių plentas.

KAČERGIŠKĖ — kaimas Ignalinos rj., prie Ignalinos—Vidžių kelio, 1 km į v. nuo Dysnos upės; apylinkės centras. 11 gyv. (1959). Ryšių skyrius (nuo 1962). Iki baudžiavos panaikinimo K. buvo valst. kaimas. 1866 buvo 50 gyv.

KAČERGIUS, Kačergis, Juozas [1862 Tarpučiuose (Kapsuko rj.) — 1943.II.16 Marijampolėje] — visuomenės veikėjas, knygnešys. Mokėsi Marijampolės g-joje. Platino caro valdžios draudžiamą liet. spaudą. Vienas slaptos d-jos „*Sietynas*" steigėjų (1892). Bendradarbiavo „Varpe", „Ūkininke", „Darbininkų balse" ir kt. Dalyvavo LSDP veikloje. 1899 ištremtas į Viatkos (dab. Kirovas) guberniją. 1901 grįžęs, Pilviškiuose (Vilkaviškio rj.) platino draudžiamas knygas, anticarinius atsišaukimus. 1904 ištremtas į Oloneco gub. Grįžęs dalyvavo 1905 rev. judėjime. 1906 emigravo į JAV. 1920 grįžęs į Lietuvą, dirbo adm. įstaigose, bendradarbiavo spaudoje.

Lit.: **P. Stiklius,** Juozas Kačergis ir jo revoliucinė veikla Suvalkijoje.—„Laisvė", 1964. III.10, 13.

KAČIANOVAS Michailas [g. 1919.II.27 Pokrovkoje (RTFSR, Altajaus kr.)] — istorikas, istorijos mokslų kandidatas (1964). Nuo 1937 tarnavo Taryb. Armijoje. Nuo 1939 TSKP narys. Dalyvavo D. Tėvynės kare. 1954 baigė Frunzės kar. akademiją Maskvoje. Pulkininkas. Nuo 1956 Kauno Politechnikos in-to dėstytojas, nuo 1966 docentas. Parašė brošiūrų ir paskelbė straipsnių Artimųjų ir Vidurinių Rytų šalių tarpt. santykių istorijos klausimais.

KAČINSKAS Henrikas [g. 1903.I.23 Viduklėje (Raseinių rj.)] — aktorius. Mokėsi Tautos teatro studijoje. 1923—25 Tautos teatro ir „Vilkolakio", 1926—1936 ir 1938—40 Valstybės teatro (Kaune), 1936—38 Klaipėdos dramos teatro, 1940—41 Vilniaus Valst. teatro, 1941—1944 Vilniaus miesto teatro aktorius. Sukūrė raiškių vaidmenų. Dalyvavo operetėse, „Linksmųjų brolių" ansamblyje, buvo estrados skaitovas, konferansjė. Dėstė dramos studijose, dirbo Vilniaus un-to teatrologijos katedroje. 1944 pasitraukė į užsienį, gyvena JAV.

KAČINSKAS Jeronimas [g. 1907.VI.4 Viduklėje (Raseinių rj.)] — kompozitorius, dirigentas. Mokėsi Klaipėdos muz. m-loje. 1931 baigęs Pragos konservatorijos kompozicijos ir dirigavimo klases, iki 1938 buvo Klaipėdos muz. m-los mokytojas, dirigavo operos mėgėjų spektakliams ir simf. orkestrui. 1938—44 Lietuvos radijo simf. orkestro, Vilniaus operos teatro dirigentas. Sukūrė choro dainų ir modernistinių instrumentinių kūrinių — sonatų, simf. fantaziją, koncertą trūbai su simf. orkestru ir kt. Vienas pirmųjų modernistinės (ketvirtatonės) muzikos kūrėjų ir propaguotojų Lietuvoje. 1944 pasitraukė į užsienį, gyvena JAV.

KAČINSKAS Juozas [1857 Kaune — 1932.III.11 Uogintuose (Kaišiadorių rj.)] — veterinarijos gydytojas. 1882 baigė Peterburgo Medicinos-chirurgijos akademiją. 1886—93 vet. gydytojas Dono apygardoje, Stavropolio, Kubanės gubernijose. Charkove studijavo bakteriologiją (1894), tobulinosi užsienyje (1900). 1900—14 dirbo vet. gydytoju ir adm. darbą įvairiose Rusijos vietose. 1919 įkūrė Petrogrado Veterinarijos ir zootechnikos in-tą, buvo jo rektoriumi ir epizootologijos katedros profesoriumi. 1923 grįžo į Lietuvą. 1924—30 Valst. veterinarinės bakteriologijos laboratorijos diagnostikos skyriaus vedėjas. Paskelbė moksl. straipsnių gyvulių anatomijos, bakteriologijos, epizootologijos, zoohigienos ir kt. klausimais, tyrė raguočių maro gydymo metodus.

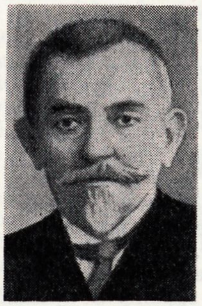

KAČKUS Bronius [g. 1929.II.19 Garančiškėse (Kauno rj.)] — administracinis darbuotojas. 1953 baigęs Kauno Politechnikos in-to chem. technologijos f-tą, dirbo Panevėžio cukraus f-ko inžinieriumi, vėliau direktoriumi. Nuo 1961 TSKP narys. Nuo 1963 Panevėžio miesto vykd. k-to pirmininkas. Nuo 1964 LKP Revizijos komisijos narys. Nuo 1967 Lietuvos TSR AT deputatas.

KADAGYS, kadugys, ėglis. Lietuvoje auga 1 savaiminė K. rūšis — paprastasis K. *(Juniperus communis)* — ir kelios introdukuotos. **Paprastasis K.** užauga 3—4 m aukščio, o kartais net daugiau kaip 10 m. Jis — vienas fenologinio stebėjimo Lietuvoje objektų; pradeda žydėti vid. V.1—V.15. Dažnas pušynų trake, sausuose, nederlinguose smėlio dirvožemiuose. Didesnių — iki keliolikos hektarų — grynų kadagynų randama Kauno marių krantuose ties Sekionimis (Kaišiadorių rj.) ir Viršužigliu (Kauno rj.), Metelių draustinyje (Lazdijų rj.; pav.), Žemaitijos bei Dzūkijos akmenuotuose laukuose. Lietuvos pietryčiuose bei vakaruose randama ir glaustašakė paprastojo K. forma (*J. c.* f. *hibernica*). Trys dideli K. — Pakuodžiupiuose (Panevėžio rj.), Mažuosiuose Mostaičiuose (Plungės rj.) ir Zyplių miške (Šakių rj.) — 1960 paskelbti gamtos paminklais. K. kartais auginami sodybose kaip dekoratyviniai augalai. Iš K. kankorėžių gaminami vaistai. Lietuviai iš K. darydavosi lazdas, botkočius; žaliomis šakutėmis rūkydavo mėsą. 1891 spaudoje paminėtas kadaginis alus. Iš introdukuotų K. rūšių dažnesnis **kazokinis K.** *(J. sabina)*, neretas miestų želdiniuose, parkuose, kapinėse, darželiuose; **virgininis K.** *(J. virginiana)* pasitaiko parkuose, miestų želdiniuose, kapinėse. Labai reti **kiniškasis K.** *(J. chinensis)*, **sibirinis K.** *(J. sibirica)*.

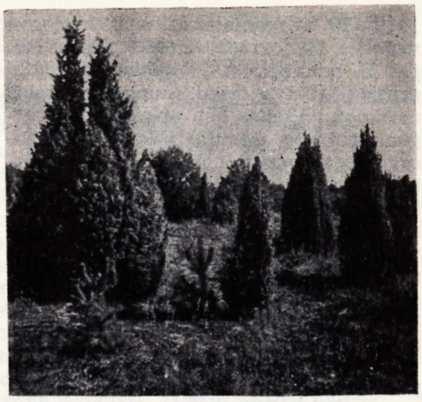

Kadagys. Kadagynas Metelių draustinyje (Lazdijų rj.)

KADAIČIAI — kaimas Plungės rj., Šateikių apyl., 12 km į š. v. nuo Plungės, 4 km į š. nuo Šiaulių—Kretingos geležinkelio. 332 gyv. (1959). P. pakraščiu teka Blendžiava (Salanto kair. intakas). Per kaimą eina kelias iš Plungės į Salantus. Buržuazijos valdymo metais kaime veikė LKP kuopelė.

KADARAI — kaimas Biržų rj., Papilio apyl., 8 km į p. v. nuo Papilio. 67 gyv. (1959). Ist. šaltiniuose K. minimi 1673 (15 kiemų, 9 valakai). 1925—40 veikė pr. m-la.

KADYTĖ Benedikta [g. 1928.II.21 Linkuvoje (Pakruojo rj.)] — zoologė parazitologė, biologijos mokslų kandidatė (1961). 1952 baigusi Vilniaus un-tą, dirbo moksl. bendradarbe Gyvulininkystės ir veterinarijos in-te, Biologijos in-te, nuo 1959 Zoologijos ir parazitologijos in-te. Paskelbė moksl. straipsnių apie ganyklines erkes, gyvulių ir paukščių ektoparazitus.

KADLUBEKAS Vincentas [apie 1160—1223] — lenkų kronikininkas, rašęs ir apie Lietuvą. Dirbo Krokuvoje kun-ščio Kazimiero Teisingojo kanceliarijoje, buvo Krokuvos vyskupu, vėliau įstojo į vienuolyną, kur parašė „Lenkų kroniką" („Chronica Polonorum"). Joje, be kita ko, aprašė XII a. lenkų ir lietuvių kovas. Kronikoje nemaža išgalvotų da-

lykų, anekdotų. Ji išspausdinta leidinyje „Lenkijos istorijos paminklai" („Monumenta Poloniae historica", t. 2, 1872).

KADÔ Mykolas [1765.IX.29—1824. IV.30] — architektas. Baigęs Varšuvos jėzuitų m-los 6 klases, tarnavo Žečpospolitos kariuomenėje artileristu, vėliau inžinieriumi (nuo 1790 inžinerijos korpuso podporučikas). Nuo 1794 P. Sapiegos architektas, nuo 1799 Vilniaus un-to profesorius (nuo 1809 laisvųjų mokslų ir filosofijos daktaras). 1810—17 tarnavo Rusijos kariuomenėje, inžinerijos korpuse. 1818—24 Varšuvos un-to profesorius. Suprojektavo Vilniaus botanikos sodo oranžeriją, Varšuvos un-to zoologijos kabineto pastatą. Vadovavo Modlino (netoli Varšuvos) tvirtovės statybai. Paskelbė moksl. darbų apie kalkių degimą, kelių, tiltų tiesimą, navigaciją.

KĀDRĒNAI — kaimas Ukmergės rj., Vidiškių apyl., 7 km į š. r. nuo Ukmergės, prie Kauno—Zarasų plento. 98 gyv. (1959). Kaimo š. r. pakraščiu teka Mūša (Šventosios deš. intakas). Pr. m-la (nuo 1960). Netoli kaimo yra keletas I t-mečio pilkapių. Ist. šaltiniuose K. minimi 1745.

KADRÌLIS — liaudies šokis. Muz. metras $^2/_4$, tempas vidutinis. Šokis atsirado XVII a. Anglijoje. Pavadinimas galutinai įsigalėjo XVIII a. pab., nors Prancūzijoje ir Rusijoje jis dar buvo vadinamas anglėzu. Lietuvoje K. paplito per dvarus ir buvo vadinamas „varkijiečiu", „kalatiniu", „pranavada" ir kt. vardais. Kadrilinio tipo yra ir jonkeliai, tik jie neturi taip tiksliai apibrėžtų figūrų. Yra žinoma keliolika K. figūrų (pasisveikinimas, pynimas, ėjimas kiaurai, per rankas, atsisveikinimas, ratas, polka ir t. t.). Keletas K. variantų pritaikyta scenai.

Lit.: „Jaunimo saviveiklos scena", kn. 13, V., 1955; Supyniau pynimą, [šokių aprašymas J. Lingio], d. 3, V., 1964.

KADZIÁUSKAS Petras [g. 1902.X.20 Menciškėse (Lazdijų rj.)] — agronomas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1960). 1928 baigė Ž. ū. akademiją. 1930—31 Alytaus bandymų stoties vedėjas. 1931—1945 Dotnuvos, 1945—51 Joniškėlio bandymų stočių direktorius. 1951—57 dirbo Ž. ū. m-joje. Nuo 1957 Žemdirbystės in-to Vokės filialo žemdirbystės skyriaus vedėjas. Paskelbė mokslinių straipsnių agrotechnikos klausimais, propaguoja naujas agrotechnikos priemones.

KADZIÙLIS Vaclovas [g. 1897.VIII.30 Moteikiškiuose (Ukmergės rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1912 Tulos metalo įmonių šaltkalvis, paskui garvežio mašinistas. Nuo 1917.IX Komunistų partijos narys. Suorganizavo Tulos geležinkelio stotyje part. kuopelę, geležinkelininkų raudongvardiečių būrį ir jam vadovavo. Spalio revoliucijos Tuloje dalyvis. 1918 RKP(b) Tulos gub. k-to narys, geležinkelininkų deputatų tarybos Tuloje pirmininkas. 1919.I—IV Lietuvos geležinkelių komisaras, LKP Vilniaus miesto k-to narys. Okupavus Vilnių pilsudskininkams, dirbo polit. darbą geležinkelių transporte Kalinkovičiuose (Gomelio sr., BTSR), Kalugoje, Maskvoje, Tuloje.

1924—26 Bogorodicko aps. (Maskvos sr.) vykdomojo k-to pirmininkas. Visos Rusijos Tarybų XII suvažiavimė (1925) išrinktas Visos Rusijos Centro Vykd. K-to (VRCVK) nariu, TSRS Tarybų III suvažiavime — TSRS Centro Vykd. K-to nariu. 1926—29 VRCVK instruktorius Maskvoje, 1929—31 Vladikaukazo (dab. Ordžonikidzės) apyg. vykdomojo k-to pirmininkas. 1936 baigė Leningrado Geležinkelių transporto akademiją. 1936—44 Rostovo Geležinkelių transporto inžinierių in-to direktorius. Nuo 1944 Lietuvos Geležinkelio v-bos, paskui Baltijos Geležinkelio v-bos viršininko pavaduotojas, polit. skyriaus viršininkas Vilniuje ir Rygoje; 1956—62 Lietuvos Geležinkelininkų profs-gos kelių k-to pirmininkas. 1949—54 kandidatas į LKP CK narius, 1954—56 kandidatas į Latvijos KP CK narius. Nuo 1962 pensininkas.

KADŽIÙLIS Kazys [1921.X.28 Ukmergėje — 1943.XI.11 Kalinino sr.] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1938 įstojo į LKJS. Pogr. darbą dirbo Ukmergėje. 1940—41 LLKJS Ukmergės aps. k-to instruktorius. D. Tėvynės karo metais kovojo Raudonojoje Armijoje. Žuvo fronte.

KADŽIÙLIS Leonas [g. 1926.VI.27 Vėželiuose (Kupiškio rj.)] — agronomas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1955). 1950 baigė Ž. ū. akademiją. 1950—56 Dotnuvos bandymų stoties, 1956—62 Žemdirbystės in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1962 to in-to pievų ir ganyklų skyriaus vedėjas. Knygos „Pašarinės žolės, pievos ir ganyklos" (1958) bendraautoris. Brošiūrų ir straipsnių apie kultūrines ganyklas, pašarinių žolių (ypač dobilų ir liucernos) auginimą autorius.

Ršt.: **H. Černiauskas, L. Kadžiulis,** Dobilai, V., 1958; Aptvarinis ganymas kultūrinėje ganykloje, V., 1964; **J. Tonkūnas, L. Kadžiulis,** Pievos ir ganyklos, V., 1966.

KADŽIÙLIS Modestas [g. 1932.V.16 Moteikiškiuose (Ukmergės rj.)] — ekonomistas, ekonomikos mokslų kandidatas (1964). 1956 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1957 Ekonomikos in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių Lietuvos TSR elektrotechnikos pramonės vystymo ir specializavimo klausimais.

KĀGAN Chaja [g. 1908 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Siuvėja. Kilusi iš amatininkų. Nuo 1927 LKJS narė, buvo Gelvonų (Širvintų rj.) kuopelės sekretorė. 1929 suimta ir 1930 nuteista 8 metus kalėti. Nuo 1930 LKP narė. 1933 Lietuvai ir Tarybų Sąjungai pasikeitus polit. kaliniais, išvyko į Maskvą ir iki 1936 mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-te. Paskui dirbo g-loje. Nuo 1941 dirba Saratove.

KĀGAN Roza [g. 1898.IX.20 Minske] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš tarnautojų. 1918 Minske įstojo į Komunistų partiją. 1919 Smolensko laikr. „Krasnoarmejec" („Raudonarmietis") redakcijos sekretorė. 1920.II atvyko į Vilnių, buvo Lietuvos ir Baltarusijos Kom. jaunimo s-gos pogr. Centrinio organizacinio biuro narė. 1920.VII Raudonajai Armijai išvadavus Vilnių, laikr. „Izvestija Vilenskogo v.-revoliucionnogo komiteta..." („Vilniaus karinio revoliucinio komiteto žinios") redakcinės kolegijos narė. Vėliau dirbo laikr. „Zvezda" („Žvaigždė") redakcijoje Minske, 1921 dirbo pogr. part. darbą Vilniuje. Nuo 1922 žurnalistė ir pedagogė Bialistoke, Bobruiske, Omske. 1923—25 dirbo Baltarusijos KP CK pogr. leidinių redakcijoje. Nuo 1959 pensininkė.

KĀGANAS Gabrielius [1914 Varėnoje — 1941] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Batsiuvys. 1932 Varėnoje įstojo į Komunistų partiją, buvo part. kuopelės sekretoriumi. 1939—40 dirbo Lietuvos Liaudies pagalbos kuopelėje. D. Tėvynės karo pradžioje hitlerininkų suimtas ir žuvo.

KĀGANAS Ruvinas [1919.VII Aleksandrijoje (Ukrainos TSR) — 1943.III.9 Pokrovskojės rj. (Oriolo sr.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš smulkių prekybininkų. Darbininkas. 1935—40 Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos Anykščių vls. k-to narys. Nuo 1939.VIII Komunistų partijos narys. 1939—40 LKP Anykščių vls. k-to narys. Nuo 1941.V partinis darbuotojas Vilniuje. 1942—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos kuopos vado pavaduotojas polit. reikalams. Žuvo fronte.

KĀGANAS Simonas [nuo 1933 **Jalas;** 1905.VIII.23 Gelvonuose (Širvintų rj.) — 1938.XI.12] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš amatininkų. 1923 Ukmergės žydų g-joje įstojo į LKJS, buvo kuopelės sekretorius, 1924—25 ir 1927 LKJS Ukmergės parajonio k-to narys. 1927 už rev. veiklą iš g-jos pašalintas. Kaune dirbo pieninėje, buvo kalinamas. Nuo 1927 Komunistų partijos narys. 1928 persikėlė į Šiaulius, dirbo „Bato" f-ke. 1928—29 LKP Šiaulių rj. k-to sekretorius. Už kom. veiklą 1929.XII nuteistas sušaudyti. Malonės prašymo nepadavė. Iš mirtininkų kameros laišku ragino draugus kovoti toliau. 1930 mirties nuosprendis pakeistas kalėjimu iki gyvos galvos. Lietuvai ir TSRS pasikeitus polit. kaliniais, 1933 išvyko į Maskvą, kur iki 1935 dirbo Tarptautinėje Lenino m-loje vertėju. 1934—36 bendradarbiavo „Priekale". 1935—36 mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-te ir Tarptautinėje Lenino m-loje. 1937—38 vid. m-los mokytojas Griazine (BTSR, Oršos rj.). Žuvo, neteisėtai represuotas asmenybės kulto sąlygomis. 1959 reabilituotas.

KĀGANAS Šliomas [g. 1919.VIII.17 Zarasuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1936 Rokiškyje įstojo į LKJS, 1937 LKJS Rokiškio aps. k-to narys. Nuo 1939 Komunistų partijos narys. Su kitais leido ir platino atsišaukimus, buvo vienos Rokiškio part. kuopelės sekretoriumi. 1940—41 šoferis Rokiškyje. 1942—45 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos kuopos vado pavaduotojas polit. reikalams. Nuo 1945 autotransporto darbuotojas Vilniuje.

KĀGIO PĖLKĖ — pelkė Telšių rj., 12 km į p. nuo Telšių, 2 km nuo Minijos. Plotas 118 ha. Plynraistinė aukštapelkė, ištįsusi iš š. v. į p. r. Durpių klodo didž. storis 6 m, vid. 2,9 m; susiskaidymas 35—40%, peleningumas 2,2—6,3%.

KAĨKARIS Petras [g. 1929.X.2 Žiūriuose (Joniškio rj.)] — chemikas, chemijos mokslų kandidatas (1959). 1954 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1958 Chemijos ir chem. technologijos in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie angliavandenilių, įeinančių į naftos produktų sudėtį, sintezę.

KAĨKARIS Vytautas [g. 1912.VI.4 Kavarske (Anykščių rj.)] — chemikas, chemijos mokslų kandidatas (1948). 1936 baigęs Kauno un-tą, iki 1940 dirbo jame ped. darbą. Nuo 1940 dirba Vilniaus un-te; 1945—56 bendrosios chemijos katedros, nuo 1956 fiz. chemijos katedros vedėjas, 1946—50 chemijos f-to dekanas. Nuo 1953 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių iš chem. kinetikos, fotodichroizmo ir elektrochemijos srities.

KAIKARỸTĖ Ona [g. 1907.IV.14 Bandoriuose (Joniškio rj.)] — paleobotanikė. 1938 baigusi Kauno un-tą, ten pat dirbo laborante. 1940—52 dirbo ped. darbą Vilniaus un-te. 1952—62 Kauno sodininkystės-daržininkystės technikumo botanikos dėstytoja. Pirmoji panaudojo fosilinių žiedadulkių analizės metodą Lietuvos TSR kvartero stratigrafijai tirti.

KÁILIAI. Nuo pirmykštės bendruomenės laikų baltų gentys vertėsi medžiokle ir žvejyba. Sumedžiotų žvėrių K. buvo svarb. medžiaga drabužiams, t. p. gyvenamiesiems būstams — palapinėms. Kailinių žvėrių medžioklė liko svarbiu verslu, ir atsiradus žemdirbystei bei gyvulininkystei. Seniausiuose Lietuvos piliakalniuose — Aukštadvaryje (Trakų rj.), Bačkininkėliuose (Prienų rj.), Migonyse (Kaišiadorių rj.), Nemenčinėje (Vilniaus rj.) — randama kailinių žvėrių kaulų. Nuo VIII a. kailiai tapo arabų pirklių labai pageidaujama preke; IX—XI a. jų paklausa ypač išaugo V. Europoje. Baltai jau IX—X a. prekiavo K. su Skandinavija. XII—XIII a. lietuviai mainais už K. gaudavo druskos ir geležies dirbinių. XIV a. pab. kailiai buvo eksportuojami į Flandriją, XV a.— į Karaliaučių, Marienburgą. Iki pat XVIII a. buvo labai vertinami kiaunių, bebrų, lapių ir lūšių kailiai. Feod. Lietuvoje kailiais dažnai buvo mokama dvarui duoklė (ž. *Kiaunės*). Jie būdavo dovanojami žymiems asmenims. XVI a. ist. šaltiniuose minima, kad K. naudojami pasikloti ir apsikloti. Eksploatuojant ir neplaningai kertant girias, Lietuvoje greitai sumažėjo žvėrių. Baudžiauninkai duokles ėmė mokėti pinigais. XIX a. naminių gyvulių ir žvėrių (lapių, šeškų, kiškių, triušių) kailiai buvo pardavinėjami tik vidaus rinkoje. XIX a. pab.— XX a. pr. Lietuvos kaime avikailiai įėjo į samdinių algą (nedirbti ir siūtais kailiniais).

Burž. Lietuvoje K. išdirbimas ir jų gaminių siuvimas, kaip ir anksčiau, buvo amatininkiško pobūdžio. Valstiečiai drabužiams naudojo daugiausia avikailius, kuriuos jiems išdirbdavo kaimo amatininkai — kailiadirbiai. 1939 Lietuvoje veikė aštuonios K. apdirbimo įmonės, kuriose dirbo 200 darbininkų. Jose daugiausia būdavo išdirbami brangūs žvėrių K., kurie, kaip ir chemikalai jiems išdirbti, būdavo importuojami iš užsienio. Visos įmonės apdirbdavo 130—140 tūkst. K. per metus. K. pramonė smarkiai išaugo po D. Tėvynės karo. Smulkios įmonės buvo sujungtos ir įsteigti 2 specializuoti K. apdirbimo f-kai (K. Giedrio — Kaune ir J. Vito — Vilniuje). Kaune buvo apdirbami avikailiai, o Vilniuje — triušių kailiai. K. gaminius siuvo Kauno „Raudonosios vėliavos" ir Vilniaus I. Vitenbergo f-kai. 1964 sudaryti du K. pramonės įmonių susivienijimai: K. Giedrio — Kaune ir J. Vito — Vilniuje. K. pramonės produkcijos augimą Lietuvos TSR rodo lentelė.

Lietuvos TSR kailių pramonės produkcija

Metai	Išdirbta kailių (tūkst.)		Pasiūta kailių gaminių (tūkst.)			
	avikailių	triušių kailiukų	moteriškų paltų	vaikiškų paltų	apykaklių	kepurių
1946	101	22	0,25	2,4	11	0,11
1955	1000	3400	25,9	108,9	837	908
1965	1595	2178	23,4	183,1	1547	1997

Nuo 1956 Lietuvoje pradėta apdirbinėti ir brangius žvėrių kailius. 1965 apdirbta 62 900 ondatrų K., 27 700 juodsidabrių lapių, 19 500 šiaurės lapių, 18 400 audinių kailiukų. Lapių ir audinių kailiukai gaunami iš Lietuvos žvērininkystės ūkių.

KÁIMAI — gyvenvietės, kurių gyventojai dirba daugiausia žemės ūkyje. Pirmosios pastovios gyvenvietės atsirado, pradėjus dirbti žemę ir auginti gyvulius. Lietuvoje užtinkama jų liekanų iš II t-mečio pr. m. e. Pirmajame t-metyje pr. m. e. paplito įtvirtinti piliakalniai, kuriuose gyveno pirmykštės bendruomenės nariai. Piliakalnių papėdėse kūrėsi sodybų grupės. Be to, atokiau nuo piliakalnių t. p. buvo gyvenviečių, kuriose gyveno žemdirbiai. Seniausias rašytines žinias apie lietuvių K. randame XIII—XIV a. ist. šaltiniuose, tačiau kokios buvo tų K. formos, šaltiniai nenurodo. Manoma, kad iki XVI a. vid. vyravo nedideli K., kurių branduolį sudarė grupė laisvai išsidėsčiusių netaisyklingos formos sodybų. Tokie kaimeliai davė pradžią **padrikiems K.** (kartais jie vadinami dar ir **kupetiniais K.**), kuriuose sodybų grupės būdavo išdėstytos be aiškaus plano. Padriki K. kūrėsi ne vien prie piliakalnių, bet ir toliau nuo jų. Aplink sodybų grupę buvo išsisklaidę

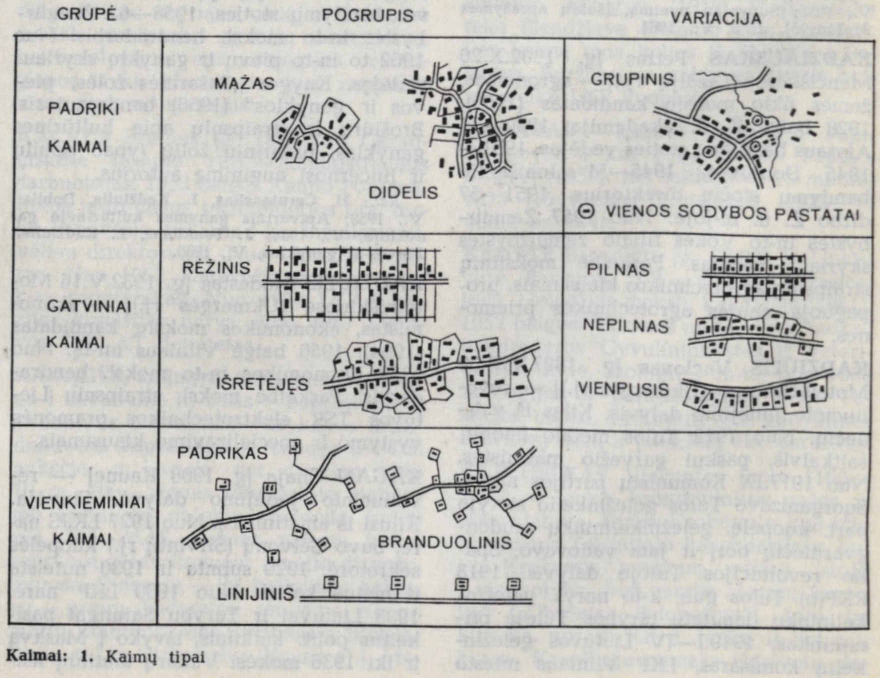

Kaimai: 1. Kaimų tipai

atskiri vienkiemiai, kurie priklausė tam pačiam K. Žemė buvo valdoma įv. formos ir dydžio sklypais, išsimėčiusiais tarp miškų, bendrų ganyklų ir nenaudojamos žemės plotų. Vieno savininko žemės įsiterpdavo į kitų savininkų žemes. K. žemės būdavo susimaišiusios su didžiojo kun-ščio ir feodalų žemėmis.

Valakų reforma (XVI a. vid.) panaikino netvarkingą žemės valdymą ir įvedė bendrą visam K. trilaukį (ariamoji žemė buvo dalijama į 3 laukus — vasarojui, žiemkenčiams ir pūdymui). Kiekvienas valstietis gavo po valaką (apie 22 ha) žemės, padalytos rėžiais („šniūrais"), kurių plotis dažniausiai būdavo apie 45 m. Vieta K. sodyboms būdavo skiriama vidurinio lauko rėžiuose, rečiau kraštinio arba dviejų gretimų laukų riboje. Tuo būdu kūrėsi **gatviniai K.**, pakeitę daugumą padrikai užstatytų, savaimingai išsivysčiusių senųjų K. Už gatvinių K. išsikėlusios sodybos buvo vadinamos **užusieniais.** Valakų reforma nepalietė smulkių bajorų (šlėktų) K., kurie toliau vystėsi savaimingai (nemaža jų išliko iki XX a. pr.). Bajorkaimiai išlaikė būdingas padrikų K. plano formas bei žemės valdymą.

XIX a. pirmojoje pusėje Užnemunėje pradėta organizuotai skirstyti K. į vienkiemius, duodant kiekvienam valstiečiui po atskirą žemės sklypą ir nurodant vietą naujai sodybai. Iki XIX a. pab. didžioji dalis Užnemunės K. buvo išskirstyta vienkiemiais. XIX a. atskirų feodalų iniciatyva kai kurie K. buvo skirstomi į vienkiemius ir Žemaitijoje, vidurio Lietuvos šiaurėje ir prie Nemuno. Taip atsirado ir pradėjo plisti **vienkieminiai K.** Nuo 1905 K. buvo skirstomi į vienkiemius pagal Rusijos imperijos įstatymus. Skirstant K., senos sodybos buvo paliekamos vietoje, o žemė valstiečiams skiriama viename sklype greta sodybų arba atskirai nuo jų. Vien Kauno gub. iki I pasaul. karo buvo išskirstyta į vienkiemius 1743 K. su 428 700 ha žemės. Burž. Lietuvoje vienkieminiai K. kūrėsi pagal žemės reformos įstatymą. Sodyboms vietą pasirinkdavo pats valstietis, dažniausiai sklypo viduryje. 1922—39 Lietuvoje buvo išskirstyta apie 7000 K. ir išparceliuota apie 0,8 mln. ha dvarų žemės, sudaryta apie 200 000 vienkiemių. Lėčiau K. skirstymas vyko Lenkijos okupuotoje Lietuvos dalyje. Išskirstytam K. būdavo paliekamas senasis vardas.

DABARTINIAI K. TIPAI. Pagal plano struktūrą, sodybų formą bei jų grupavimą šiuo metu skiriamos 3 pagrindinės K. grupės (pav. 1): padriki K., kurių gatvių arba privažiavimų tinklas netaisyklingas, o įv. formų sodybos laisvai išsidėsčiusios palei gatves; gatviniai K., turintys vieną pagrindinę (dažniausiai tiesią) gatvę, palei kurią iš vienos arba abiejų pusių išdėstytos sodybos; vienkieminiai K., kurie susideda iš pavienių, atskirų sodybų.

Padriki K. vystėsi savaimingai; vieni jų susikūrė dar prieš valakų reformą (buv. bajorkaimiai), kiti žymiai vėliau. Sodybų plotai dideli: Žemaitijoje iki

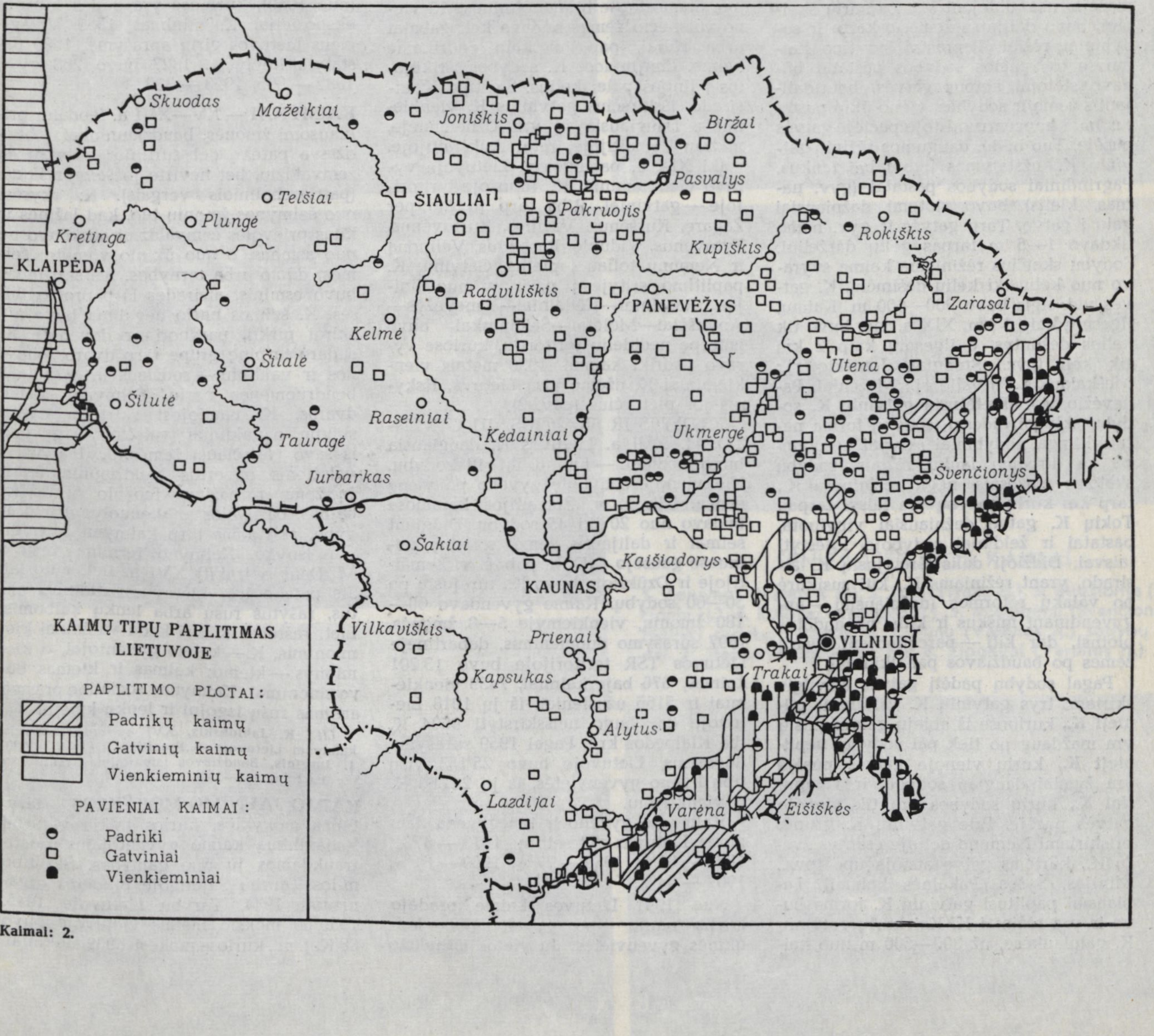

Kaimai: 2.

2 ha, Aukštaitijoje vid. 0,5 ha. Sodybos išsidėsčiusios labai skirtingai: kartais pagal kreivą gatvę, bet dažniausiai gatves atstoja privažiavimai. Jie eina pro sodybų galus arba šonus, retai kerta sodybą į 2 dalis (gatviniuose K. taip būna dažnai). Trobesiai ir želdiniai sodybose išdėstyti laisvai. Valstiečių žemė padrikuose K. iki kolektyvizacijos buvo paskirstyta ir gabalais, ir rėžiais. Padrikų K. yra 2 pogrupiai: maži (iki 10 sodybų) ir dideli (daugiau kaip 10 sodybų). Didelių padrikų K. planinė struktūra sudėtingesnė, kai kurių sodybos išsidėsčiusios grupėmis.

Gatvinių K. yra irgi skiriami 2 pogrupiai: rėžiniai ir išretėję. **Rėžiniai gatviniai K.** kūrėsi valakų reformos metu ir vėliau pagal reformos nustatytą schemą. Jų sodybiniai rėžiai yra taisyklingos formos, išrikiuoti vieni prie kitų ir galu remiasi į gatvę. Valakinės sodybos plotis buvo lygus ariamos žemės rėžio pločiui; ilgainiui jos plotis mažėjo, nes, didėjant šeimos narių skaičiui, buvo dalijama žemė, o kartu ir sodybiniai rėžiai. Paprastai šio tipo kaimuose tos pačios sodybos pastatai būdavo statomi abipus gatvės, bet, dalijantis žemę ir sodybas, vieno ūkio pastatus imta koncentruoti toje pačioje gatvės pusėje. Tuo būdu, daugumos rėžinių gatvinių K. užstatymas liko labai tankus. Pagrindiniai sodybos pastatai (gyv. namas, klėtis) buvo statomi dažniausiai galu į gatvę. Tarp gatvės ir gyv. namo likdavo 1—5 m tarpas gėlių darželiui. Sodybų skaičius rėžiniame kaime svyravo nuo kelių iki kelių dešimčių. K. gatvės vid. ilgis buvo 300—600 m. Kaimų, ilgesnių kaip 1 km, XIX a. vid. buvo tik kelios dešimtys, o ilgesnių kaip 2 km tik keli (pvz., Stungiai, Joniškio rj.; Meškalaukis, Pasvalio rj.; Maženiai, Panevėžio rj.). **Išretėjusių gatvinių K.** sodybų sklypai didesni, sodybų forma netaisyklinga, sodybiniai sklypai nesutampa su dirbamų laukų rėžiais, sodybų skaičius mažesnis, negu rėžiniuose K., tarp kai kurių sodybų yra laisvi tarpai. Tokių K. gatvė dažniausiai vingiuota, pastatai ir želdiniai sodyboje išdėstyti laisvai. Didžioji dalis išretėjusių K. atsirado, yrant rėžiniams K., kiti susikūrė po valakų reformos (dažniausiai — apgyvendinant miškus ir kitus nenaudotus plotus), dar kiti — parceliuojant dvarų žemes po baudžiavos panaikinimo.

Pagal sodybų padėtį gatvės atžvilgiu skiriami trys gatvinių K. variantai: **pilnieji K.**, kuriuose iš abiejų gatvės pusių yra maždaug po tiek pat sodybų, **nepilnieji K.**, kurių vienoje gatvės pusėje yra žymiai daugiau sodybų, ir **vienpusiai K.**, kurių sodybos yra tik vienoje gatvės pusėje. Prie gatvinių K. grupės priskiriami Nemuno deltoje esantys žvejų K., kuriems gatvę atstoja upė (pvz., Minijos, Šyšos, Pakalnės kaimai). Labiausiai paplitusi gatvinių K. forma buvo ir yra rėžiniai K. Kai kurių gatvinių K. galulaukėse, už 300—500 m nuo kaimo, XIX a. kūrėsi mažažemių valstiečių, be to, Rusijos armijoje atitarnavusių kareivių, gavusių maždaug po 3 ha žemės, sodybos. Iš jų susiformavo atskiri K., paprastai vadinami greta esančių K. vardais, tik mažažemių kaimą rodė mažybinė to vardo forma (pvz., Miškiniai ir Miškinėliai Vilniaus rj., Meironiškiai ir Meironiškėliai Kėdainių rj. ir daugelis kitų). Tokie K. kartais vadinami dvilypiais. Mažažemių K. dažniausiai būdavo blogesnėse žemėse, jų sodybose — mažiau pastatų, o patys pastatai — mažesni ir skurdesni.

Pagal sodybų išsidėstymą kaimo žemių masyve yra 3 vienkieminių K. pogrupiai: padriki, branduoliniai ir linijiniai K. Padrikam vienkieminiam K. priklausančių žemių plote sodybos pasiskirsčiusios tolygiai. Branduoliniuose vienkieminiuose K. sodybos grupuojasi į vieną ar kelis branduolius, o apie juos pasiskirsto atskiri vienkiemiai. Daugumas padrikų ir branduolinių vienkieminių K. susikūrė XIX ir XX a., išskirsčius senus K.; dalis šio tipo K. yra senos kilmės, susikūrę dar ikivalakiniu laikotarpiu. Senuosiuose branduoliniuose K. vieno valstiečio žemės būdavo keli gabalai arba rėžiai, panašiai kaip padrikame kaime. Linijiniuose K. sodybos išrikiuotos į linijas palei kelius. Šio tipo K. atsirado, išskirsčius gatvinius K. vienkiemiais. Daugiausia jų yra Užnemunėje, mažiau Žemaitijoje, retai Aukštaitijoje. Iki XIX a. pabaigos v. Lietuvoje vyravo vienkieminiai K., likusioje teritorijoje — gatviniai. Riba tarp jų ėjo per Žagarę, Kuršėnus, Varnius, Kurtuvėnus, Tytuvėnus, Viduklę, Raseinius, Veliuoną ir Nemunu toliau į pietus. Gatvinių K. paplitimo srityje į p. ir v. nuo linijos Raseiniai—Kėdainiai—Panevėžys—Anykščiai—Molėtai—Šalčininkai buvo įsiterpę nedidelių teritorijų, kuriose vyravo padriki kaimai. 1939 metais vienkieminiai K. užėmė visą Lietuvą, išskyrus jos pietryčius (pav. 2).

K. DYDIS IR SKAIČIUS, JŲ GYVENTOJAI. XVI a. Lietuvos K. daugiausia buvo nedideli — nuo 8 iki 18 sodybų. Kiekvienoje sodyboje gyveno po vieną šeimą. Tik š. v. Žemaitijos kaimuose būdavo nuo 20 iki 45 sodybų. Didėjant šeimai ir dalijantis žemę, sodybų kaimuose gausėjo. XIX a. pab. š. v. Žemaitijoje ir Dzūkijoje buvo K., turėjusių po 30—60 sodybų. Kaime gyvendavo 60—180 žmonių, vienkiemyje 5—8 žmonės. 1897 surašymo duomenimis, dabartinėje Lietuvos TSR teritorijoje buvo 13 201 kaimas, 676 bajorkaimiai, 7439 vienkiemiai ir 5166 užusieniai. Iš jų 1918 Lietuvoje dar buvo neišskirstyti 9604 K. (be Klaipėdos kr.). Pagal 1959 surašymo duomenis, Lietuvoje buvo 25 143 visų tipų kaimo gyvenvietės, iš jų 24 860 K. ir vienkiemių.

Kaimuose gyveno ir tebegyvena dauguma Lietuvos gyventojų: 1913 — 87%, 1923 — 85%, 1939 — 77%, 1959 — 61%, 1967 — 54%.

Nuo 1951 Lietuvos kaime pradėjo kurtis naujo tipo gyvenvietės — kolūkinės gyvenvietės. Jų vietos iš anksto nurodomos rajoninio planavimo schemose, o gyvenvietės statomos pagal išplanavimo projektus. Vienam kolūkiui numatomos kelios gyvenvietės (iš jų viena centrinė) patogiose gamybai vietose. Dažnai kolūkių arba taryb. ūkių gyvenviečių branduolį sudaro miesteliai, o Lietuvos p. ir p. r. dalyje — išlikę seni K. Miesteliuose koncentruojamos kultūrinio ir buitinio aptarnavimo įstaigos, bendros keliems kolūkiams ir taryb. ūkiams. Naujos gyvenvietės planuojamos žymiai didesnės už senus K. (po 300—1000 gyv.), jose numatoma įrengti vandentiekį, kanalizaciją, pilnai elektrifikuoti.

Lit.: **H. Łowmiański,** Przyczynki do kwestji najstarszych kształtów wsi litewskiej.—„Ateneum Wileńskie", Wilno, 1929, Nr. 3—4 [p. 292—336]; **W. Essen,** Die ländlichen Siedlungen in Litauen, K., 1931; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964 [p. 170—209]; **K. Šešelgis** [ir kt.], Lietuvių liaudies architektūra, d. 1, V., 1965.

KAIMĖLIS — kaimas Šakių rj., Kidulių apyl., 2 km į p. r. nuo Jurbarko, Nemuno kair. krante; kolūkio centras. 285 gyv. (1959). Per K. eina plentas iš Jurbarko į Šakius. Yra kultūros namai (nuo 1959), kuriuose yra dailės kūrinių ekspozicija. K. minimas 1559 Valavičiaus Lietuvos girių aprašyme. 1685 pastatyta koplyčia. 1827 buvo 263 gyv., 1882 — 365, 1923 — 329.

KAIMYNAI — XV—XVI a. feodalui priklausomi žmonės, baudžiauninkai, į baudžiavą patekę dėl turtinių santykių su žemvaldžiu, bet nevirtę jo *šeimyniškiais* (patriarchaliniais vergais). K. skyrėsi nuo šeimynos žmonių tuo, kad lažines ir kitas prievoles žemvaldžiui atlikdavo ne nuo asmens, o nuo ūkinio vieneto: šeimos, *dūmo* arba tarnybos. Šis skirtumas buvo esminis, atsiradęs iš papročio teisės. K. šeimos nario negalima buvo atskirai pirkti, parduoti ar dovanoti. K. sudarė tarpinę grupę tarp dvaro šeimynos ir valdinių — sodžiaus ar valsčiaus bendruomenės narių. Šeimyną išlaikė dvaras, K. naudojosi skirtiniu dvaro sklypu, o valdiniai (valsčionys) gyveno iš savo (valsčiaus) žemės. XVI a. visus valsčionis pavertus baudžiauninkais ir jų žemę pripažinus feodalo (kun-ščio, bajoro, bažnyčios ar vienuolyno) nuosavybe, skirtumas tarp kaimynų ir valdinių išnyko. Kaimyno terminą vartojo M. Daukša ir kiti XVI a. liet. autoriai. Jis pateko ir į Lietuvos juridinius aktus, rašytus rusų arba lenkų kalbomis. Liet. raštuose K. kai kada vadinami kiemionimis. K.— kaimo gyventojai, o kiemionys — kiemo; kaimas ir kiemas buvo sinonimai. Kaimynas socialine prasme artimas rusų izgojui ir lenkų kmetui.

Lit.: **K. Jablonskis,** XVI amžiaus belaisviai kaimynai Lietuvoje.—„Praeitis", t. 1, K., 1930; **J. Jurginis,** Baudžiavos įsigalėjimas Lietuvoje, V., 1962 [p. 145—159].

KÁIMO JAUNÌMO MOKÝKLOS — tarybinės mokyklos, kurios teikia vidurinį išsilavinimą kaimo gyventojams, neatitraukdamos jų nuo gamybos. Šio tipo m-los Tarybų Sąjungoje pradėtos organizuoti 1944, Tarybų Lietuvoje 1945. 1959/60 mokslo metais Lietuvoje buvo 88 K. j. m., kuriose mokėsi 6909 mokiniai.

SENIEJI LIETUVOS KAIMAI

1. Zervynos (Varėnos rj.). **2.** Tiltai (Trakų rj.). **3.** Miežionys (Švenčionių rj.). **4.** Kūlokai (Kapsuko rj.). **5.** Mielagėnų (Švenčionių rj.) rėžinės sodybos kiemas. **6.** Čižiūnų (Varėnos rj.) sodybų kluonai. **7.** Stašionys (Ignalinos rj.). **8.** Žiogeliai (Varėnos rj.)

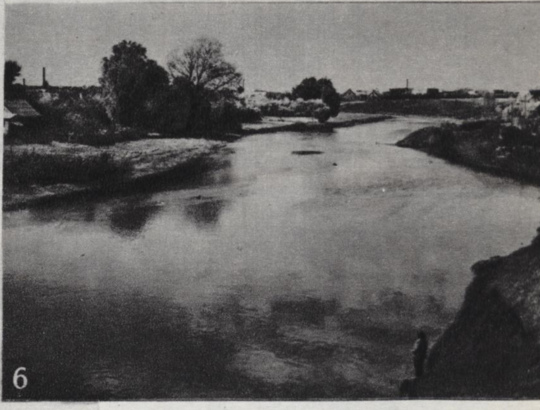

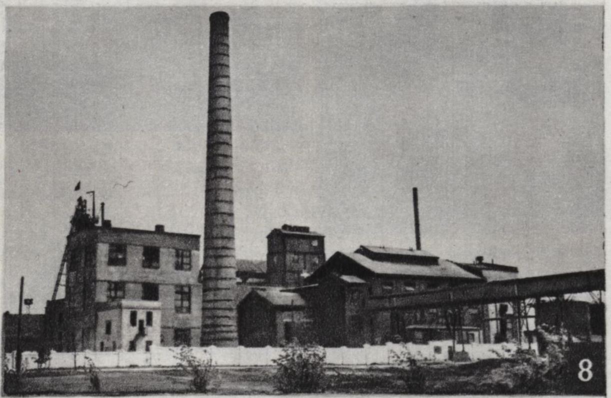

KAPSUKAS

1. Bendras vaizdas. **2.** Kultūros namai. **3.** Žemaitytės-Sukackienės pedagoginė mokykla. **4.** Jablonskio vidurinė mokykla. **5.** Naujasis mikrorajonas. **6.** Šešupė ties Kapsuku. **7.** Geležinkelio stotis. **8.** Cukraus fabrikas. **9.** Maisto pramonės įrengimų gamykla. **10.** Černiachovskio gatvė

1961 jos pavadintos *vakarinėmis sezoninėmis mokyklomis.*

„KAIMO PROLETARAS" — pogrindinis komunistinis hektografuotas vienkartinis leidinys, išėjęs 1933. Išleido LKP Veliuonos parajonio k-tas. Red. P. Vasiliauskas.

„KAIMO ŽODIS" — **1.** Legalus komunistinis laikraštis, ėjęs 1924.XII Kaune. Išėjo 2 nr. Leido LKP CK. Oficialus redaktorius J. Mačys. Bendradarbiavo Z. Angarietis, J. Runkevičius ir kt. Rašė apie darbo valstiečių ir ž. ū. darbininkų padėtį, kėlė aikštėn valstiečių liaudininkų s-gos vadovybės tarnavimą buržuazijai. Prie „K. ž." Nr. 2 išspausdintas jaunimui skirtas priedas „Spinduliai", kuriame paskelbta eilėraštis „Naujiems metams" (tikriausiai V. Montvilos), apsakymas, korespondencijų apie LKJS vadovaujamos legalios Lietuvos jaunimo d-jos „Spindulys" veiklą Suvalkijoje. Laikraštis uždarytas Kauno aps. viršininko nutarimu.

2. Legalus komunistinis laikraštis, ėjęs 1926.I.14—II.4 Klaipėdoje. Išėjo 3 nr. Leido LKP CK vietoje „Valstiečių žodžio". Oficialus redaktorius M. Hermanaitis, faktinis — K. Požela. Bendradarbiavo Z. Angarietis, V. Kapsukas, J. Žagas ir kt. Rašė apie darbininkų ir valstiečių išnaudojimą, bedarbių vargus, darbininkų ir valstiečių s-gos reikšmę kovoje prieš išnaudotojus, skelbė daug korespondencijų. Nr. 3 išspausdinta Panevėžio miesto tarybos Darbininkų frakcijos užuojauta frakcijos pirmininkui dr. A. Domaševičiui, kurį fašistai 1926. I.23 žiauriai sumušė už bedarbių reikalų gynimą, JAV pažangiųjų lietuvių Cicero 10 d-jų (1000 narių) protestas prieš polit. kalinių terorizavimą burž. Lietuvos kalėjimuose, reikalavimas atkurti dem. laisves Lietuvoje.

KAINOZÒINĖ ERÀ — Žemės geologinės istorijos etapas, prasidėjęs po mezozoinės eros (prieš 70 mln. metų) ir besitęsiantis dabar. K. e. skirstoma į *paleogeno, neogeno* ir kvartero (ž. *Pleistocenas, Holocenas*) periodus. Gyvūnija ir augalija K. e. metu palaipsniui tapo artima šiuolaikinei (neogene jau buvo kanopočiai, straubliniai, plėšrieji; iš augalų buvo labai paplitę gaubtasėkliai).

KAIRĖLIAI — kaimas Pakruojo rj., Žeimelio apyl., 4 km į p. v. nuo Žeimelio. 129 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Viršytis (Švitinio deš. intakas), iš r. prieina Kairelių miškas. Prie kaimo, abiejuose Viršyčio krantuose, yra I t-mečio ir II t-mečio pr. gyvenvietės liekanų. Rasta daug lipdytinės ir žiestosios keramikos, gargažių, gyvulių kaulų, geležinių peilių ir kt. Radiniai laikomi Žeimelio vid. m-los muziejuje. Ist. šaltiniuose K. minimi 1585.

KAIRĖLIS Adolfas [g. 1923.II.1 Tumasonyse (Rokiškio rj.)] — partinis ir administracinis darbuotojas. 1941 profs-gų darbuotojas Rokiškyje. 1942—43 Raudonosios Armijos karys. 1944 partizanų būrio „Pirmyn" (Šakių aps.) radistas. Nuo 1944 TSKP narys. 1944—49 part. darbuotojas Raseiniuose, Vilniuje, Vilkaviškyje. 1949—51 mokėsi Resp. part. m-loje. 1951—53 LKP CK darbuotojas. 1954—59 LKP Sedos rj. k-to sekretorius. 1958—60 kandidatas į LKP CK narius. Nuo 1960 adm. darbuotojas Vilniuje.

KAIRĖLIS Alfonsas [g. 1924.IV.17 Šilaikiuose II (Rokiškio rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas, partinis darbuotojas. 1938 įstojo į LKJS, dalyvavo rev. judėjime Rokiškyje.

1940—41 f-ko darbininkas Rokiškyje. 1942—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1943 atsiųstas partiz. kovai į Lietuvą, buvo Žemaitės junginio partizanas; 1943—45 LLKJS Rokiškio aps. k-to I sekretorius. Nuo 1944 TSKP narys. 1946 baigė Resp. part. m-lą, 1946—47 LKP CK darbuotojas. 1947—50 LKP Mažeikių aps. k-to sekretorius. 1951—59 LKP Klaipėdos miesto k-to I sekretorius. 1956 neakivaizdiniu būdu baigė Aukštąją part. m-lą prie TSKP CK. Nuo 1959 LKP CK skyriaus vedėjas. 1966 neakivaizdiniu būdu baigė Vilniaus un-to teisės f-tą. 1952—54 kandidatas į LKP CK narius, nuo 1954 LKP CK narys. Nuo 1955 Lietuvos TSR AT deputatas.

KAIRĖLIS Jonas [g. 1914.XI.4 Tumasonyse (Rokiškio rj.)] — administracinis darbuotojas. Nuo 1940 TSKP narys. 1940—41 part. ir adm. darbuotojas Rokiškyje. 1941—43 Raudonosios Armijos karys. 1944—47 Rokiškio vls. vykd. k-to pirmininkas. 1947—50 mokėsi Aukštojoje part. m-loje prie TSKP CK. 1950—53 Šiaulių sr. vykd. k-to pirmininko pavaduotojas. 1954—64 Biržų rj. vykd. k-to pirmininkas. 1956—61 LKP CK narys. 1947—51 Lietuvos TSR AT deputatas. Nuo 1964 Taryb. darbuotojų kursų prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos direktorius.

KAIRĖNAI — **1.** Kaimas Vilniaus rj., Kairėnų apyl., 10 km į š. r. nuo Vilniaus, 3 km į p. r. nuo Vilniaus—Švenčionių plento. 518 gyv. (1959). Vakaruose prie kaimo yra nedidelis, pelkėtais krantais Kairėnų ežeras. Buv. dvaro rūmuose veikia Naujosios Vilnios psichoneurologinės ligoninės skyrius (1933—61 buvo Vilniaus psichoneurologinės ligoninės skyrius); prie jo yra 300 ha pagalbinis ūkis. 1951 pailgoje kalvelėje tarp buvusio K. dvaro pastatų aptikti 2 griautiniai kapai su IV—V a. dirbiniais. Į š. nuo pelkės, supančios Kairėnų ežerą, aptikta degintinių kapų liekanų. K. dvaras ist. šaltiniuose minimas nuo XVI a. Ilgą laiką Kairėnuose prie upelio, tekančio pro kaimą į Nerį, veikė keli vandens malūnai, tiekdavę miltus Vilniaus gyventojams, ir popieriaus f-kas (iš 1728 inventoriaus matyti, jog jis pradėjęs veikti žymiai anksčiau); XIX a. vid. šis f-kas jau gamino vinis. Prie dvaro XIX a. veikė mėgėjų teatras, orkestras. Nuo 1861 kurį laiką K. buvo valsčiaus centras.

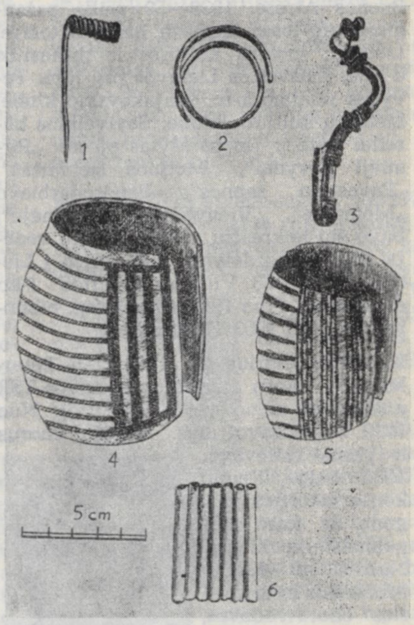

Kairėnai 1. Griautiniuose kapuose rasti IV a. pab. papuošalai: *1, 3* — segės fragmentai; *2* — antsmilkinis; *4, 5* — žalvarinės rankogalinės apyrankės; *6* — žalvariniai cilindrėliai drabužiams puošti

2. Kaimas Radviliškio rj., Grinkiškio apyl., 5 km į p. nuo Grinkiškio, Šušvės kair. krante. 289 gyv. (1959). Malūnas, pr. m-la (nuo 1922). Kėdainių dvaro ir miesto inventoriuje K. minimi 1604.

KAIRĖNŲ MIŠKAS — miškas Vilniaus rj., 5 km į š. nuo Naujosios Vilnios. Plotas 1273 ha; iš jų 774 ha priklauso Nemenčinės miškų ūkio Bezdonių girininkijai, 499 ha — Vilniaus miškų ūkio Naujosios Vilnios girininkijai. K. m.— *Nemenčinės miškų* masyvo dalis. P. pakraštyje įsikūręs Kairėnų kaimas.

KAIRIAĨ — **1.** Miestelis Šiaulių rj., 8 km į r. nuo Šiaulių; apylinkės centras. 518 gyv. (1959). Miestelį kerta Šiaulių—Panevėžio plentas; š. pakraščiu eina Šiaulių—Biržų glžk. Prie K. prieina Kairių ež. Iš jo ištekantis Šiladžio upelis (Mūšos intakas) teka per miestelį. Yra susivienijimo „Lietuvos Ž. ū. technika" remonto dirbtuvės (įsikūrusios buv. dvaro pastatuose), felčerių-akušerių punktas (nuo 1951), aštuonmetė m-la (1914—49 pradinė, iki 1961 septynmetė), kultūros namai, biblioteka. 1792 pastatyta bažnyčia.

2. Kaimas Panevėžio rj., Velžio apyl., 14 km į p. r. nuo Panevėžio, 8 km į r. nuo Kėdainių—Panevėžio plento; kolūkio centras. 97 gyv. (1959). Lentpiūvė (nuo 1960). Ist. šaltiniuose K. minimi 1790 (2 kiemai, 16 gyv.).

LTSR Valst. Respublikinė Biblioteka
1173535

KAIRIENĖ Stanislava [**Nauskutė;** g. 1917.III.3 Ramoškiuose (Radviliškio rj.)] — pažangi Argentinos lietuvių visuomenės veikėja. Kilusi iš valstiečių. 1938 emigravo į Argentiną, dirbo siuvyklose Buenos Airese. 1939—59 veikė pažangiose org-jose: Lietuvių liaudies teatre, Lietuvių moterų kultūros ir profesijos d-joje, Laisvosios Lietuvos org-joje, Tėvynės rėmimo k-te, Majakovskio klube, Lietuvių kultūros klube. Saviveiklos būreliai statė ir jos parašytas pjeses: „Pirmieji pavydai“, „Motinos sielvartas“, „Pavasario sapnas“. Bendradarbiavo „Momente“, „Vienybėje“, „Tėvynėje“, buvo šių laikraščių moterų skyrių vedėja (slap. Skruzdelytė). 1959 grįžo į Lietuvą. 1960—63 Vilniaus „Spartos“ f-ko darbininkė. Nuo 1963 dirba Resp. bibliotekoje. Nuo 1963 TSKP narė.

KAIRYS Andrius [g. 1910.XII.6 Peterburge] — choro dirigentas, Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1955). Nuo 1929 organizavo muz. mėgėjų chorus ir jiems vadovavo. 1936 baigė Kauno konservatorijos vargonų ir karo kapelmeisterių klases. Nuo 1949 Kauno Medicinos in-to „Neries“ choro vadovas, Kauno J. Gruodžio muzikos mokyklos dėstytojas. Su choru koncertavo Maskvoje, Leningrade, Kijeve, Rygoje, Taline ir kituose TSRS miestuose. Prisidėjo prie dainų švenčių Kaune rengimo, buvo jų vyriausiuoju dirigentu. Sukūrė dainų chorui („Žiema“, „Kauno jūra“, „Jaunystė“ ir kt.), harmonizavo liet. liaudies dainų.

KAIRYS Antanas [g. 1934.I.2 Laičiuose (Molėtų rj.)] — zootechnikas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1963). 1957 baigė Maskvos K. Timiriazevo ž. ū. akademiją. 1957—60 Lentvario taryb. ūkio zootechnikas. Nuo 1963 Gyvulininkystės in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie proteino ir amino rūgščių normavimą kiaulių racionuose.

KAIRYS Klemensas [1835 Liūdiškėse (Anykščių rj.) — 1864.V.28 Verchoturėje (Sverdlovsko sr.)] — poetas. Baigęs Varnių kunigų seminariją ir Peterburgo Dvasinę akademiją, kunigavo Rokiškyje, buvo Kauno I g-jos kapelionu. Po 1863 metų sukilimo ištremtas į Permės gub. Rašė eilėraščius lietuvių, lenkų ir lotynų kalbomis, komponavo melodijas, domėjosi liet. kalbotyra. Eil. rinkinys lenkų kalba „Rimų ir poezijos rinkinėlis, parengtas Klemenso Kairio 1857—1859“ liko nespausdintas (rankraštis saugomas Liet. kalbos ir lit-ros in-to rankraštyne). Tai daugiausia proginiai eilėraščiai, eiliuoti laiškai, sveikinimai. Eiliuotame laiške P. Viksvai aprašė Peterburgo Ermitažą. Ypač išpopuliarėjo K. eiliuotas laiškas „Geražodis A. B. [Baranauskui] dienoje varduvių 1858 m. Peterburge“, virtęs liaudies dainuojama daina („Dienelė brėkšta“), kurioje su lyriniu įsijautimu atkurti gamtos vaizdai. K. eilėraščiai turėjo poveikio A. Baranausko kūrybai.

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 1, V., 1957.

KAIRYS Ksaveras [g. 1909.X.22 Rygoje] — administracinis darbuotojas. Kilęs iš darbininkų. 1926—28 priklausė LKJS org-jai Biržuose. 1928 baigęs Biržų g-ją, persikėlė į Rygą, dirbo įv. įmonėse ir mokėsi Rygos Komercinių mokslų in-te, kurį baigė 1939. 1932—33 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. 1939—1940 Vilniaus miesto savivaldybės tarnautojas. 1940—41 TSRS Ryšių m-jos įgaliotinio v-bos revizorius, inspektorius ir kadrų skyriaus viršininkas. 1942—43 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje: buvo būrio, baterijos vadas, diviziono vado pavaduotojas, artilerijos pulko štabo viršininko pirmasis padėjėjas. 1943—44 TSRS Mėsos ir pieno pramonės liaudies komisariato vyr. inžinierius ekonomistas, Lietuvos TSR Mėsos ir pieno pramonės liaudies komisariato operatyvinės grupės darbuotojas, 1944—45 planavimo skyriaus viršininkas. 1945—46 Lietuvos TSR mėsos ir pieno pramonės liaudies komisaro pavaduotojas. Nuo 1946 TSKP narys. 1946—47 Lietuvos TSR Pienininkystės kooperacijos d-jų s-gos organizacinio biuro pirmininkas. 1947—50 mėsos ir pieno pramonės ministras. 1949—50 mokėsi kursuose prie Aukštosios part. m-los prie VKP(b) CK. Nuo 1950 Lietuvos TSR MT pirmininko pavaduotojas ir kartu (nuo 1951) mėsos ir pieno pramonės ministras. 1953 lengvosios ir maisto pramonės ministro pavaduotojas. 1953—54 maisto produktų pramonės ministro I pavaduotojas, 1954—57 mėsos ir pieno pramonės ministras. 1957—61 Lietuvos TSR LŪT pirmininko I pavaduotojas, pirmininkas. 1961—62 ir nuo 1965 Lietuvos TSR MT pirmininko I pavaduotojas, 1962—65 Lietuvos TSR MT pirmininko pavaduotojas. 1949—52 ir nuo 1956 LKP CK narys, 1960—64 LKP CK Prezidiumo narys, 1966—67 kandidatas į LKP CK Biuro narius, nuo 1967 LKP CK Biuro narys. 1951—63 ir nuo 1967 Lietuvos TSR AT deputatas. Nuo 1962 TSRS AT deputatas. Period. spaudoje paskelbė straipsnių Lietuvos TSR ekonomikos klausimais.

KAIRYS Stasys [g. 1913.X.27 Krakėse (Kėdainių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1934 Krakėse įsijungė į rev. judėjimą, 1937—38 Karmėlavoje (Kauno rj.) pogrindinėje LKP CK spaustuvėje spausdino rotatoriumi „Tiesą“ ir atsišaukimus. 1940—41 Kaune milicijos darbuotojas. 1942—45 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Nuo 1945 adm. darbuotojas Kaune. Nuo 1949 TSKP narys.

KAIRYS Steponas [1879.I.3 Užunevėžiuose (Anykščių rj.) — 1964.XII.16 Brukline (JAV, Niujorko valstija)] — inžinierius, politinis veikėjas, publicistas. 1898 baigė Šiaulių g-ją, 1908 Peterburgo Technologijos in-tą ir dirbo Samaros (dab. Kuibiševas) gub. geležinkelio tiltų, 1912—16 Vilniaus kanalizacijos statyboje. Po I pasaul. karo vadovavo Kauno kanalizacijos statybos darbams, buvo Panevėžio, Šiaulių, Marijampolės, Vilkaviškio vandentiekio ir kanalizacijos projektų ekspertas. Nuo 1923 Kauno un-to technikos f-to privatdocentas, nuo 1939 ordinarinis profesorius. Išspausdino moksl. darbų apie miestų kanalizacijos įrenginių projektavimą, statybą ir priežiūrą (1939).

1900 Vilniuje įsitraukė į LSDP veiklą. 1905.XII.4—6 dalyvavo buržuazijos veikėjų sušauktame Lietuvių suvažiavime Vilniuje; įėjo į suvažiavimo prezidiumą kaip LSDP atstovas, iš esmės sutardamas su liberalais ir klerikalais. 1907, LSDP pasiųstas, dalyvavo RSDDP V suvažiavime Londone, kalbėjo kaip menševikas, Stolipino reakcijos metais pasireiškė kaip likvidatorius. I pasaul. karo metais, gyvendamas Vilniuje, okupantams vokiečiams leidus, su A. Smetona, J. Šauliu ir kitais 1917 sušaukė Vilniaus konferenciją, buvo išrinktas į buržuazinę Lietuvos Tarybą. 1918—19 proletarinės revoliucijos laikotarpiu kovojo prieš Tarybų valdžią. Buržuazijos valdymo metais buvo tiekimo ir maitinimo ministru (Sleževičiaus kabinete 1919) ir visų seimų atstovu (iki 1927). Faš. diktatūros laikotarpiu buvo antifašistinio liaudies fronto sudarymo Lietuvoje priešininkas. Hitlerinės okupacijos metais už nepritarimą vokiečiams, norėjusiems mobilizuoti Lietuvos studentus į Reicho darbo tarnybą, su kitais profesoriais 3 dienas kalintas. Nuo 1943 pabaigos Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto, vadovavusio visų srovių burž. nacionalistų profaš. bei antitaryb. veiklai, pirmininkas. 1944 ragino Lietuvos gyventojus priešintis artėjančiai Raudonajai Armijai. 1944 emigravo į Vokietiją, paskui į JAV ir dalyvavo liet. burž. nacionalistų antitaryb. veikloje.

K. parašė daug straipsnių, atsišaukimų, polit. brošiūrų, feljetonų (slap. Kugis Mugis, Raulas Kemeklis). Bendradarbiavo „Darbininkų balse“, „Vilniaus žiniose“, „Naujojoje gadynėje“, „Skardė“ ir kt. laikraščiuose. 1917—18 Vilniuje redagavo „Darbo balsą“, o 1919—1928 Kaune „Socialdemokratą“. 1957 išleido atsiminimų kn. „Lietuva budo“.

KAIRIŠKĖS — kaimas Kaišiadorių rj., Žiežmarių apyl., 7 km į p. v. nuo Žiežmarių, prie Kaišiadorių—Alytaus plento. 156 gyv. (1959). Gretimame Padūmio kaime yra K. aštuonmetė m-la. Ist. šaltiniuose K. minimos 1560 (17 kiemų, 17 valakų).

KAIRIŠKIAI — kaimas Akmenės rj., 9 km į š. nuo Tryškių; apylinkės centras. 447 gyv. (1959). Kaimo v. pakraščiu eina Tryškių—Viekšnių kelias, teka Uogys (Ventos intakas). Felčerių-akušerių punktas (nuo 1952), kultūros namai (nuo 1961), biblioteka (nuo 1953). 1932 Kairiškiuose ir apylinkėje paminėtos Spalio revoliucijos metinės (iškeltos 3 raudonos vėliavos, išplatinta kom. atsišaukimų).

KAIRIŲ EŽERAS — ežeras Šiaulių rj., 7 km į r. nuo Šiaulių. Plotas 25 ha. Ežeras ištįsęs iš š. r. į p. v.; ilgis 900 m, didž. plotis 250 m, kranto linijos ilgis 2400 m. Krantai žemi, pelkėti. Išteka Šiladis (Mūšos intakas). Prie ežero yra Kairių miestelis.

KAIRIŪKŠTIENĖ Julija [**Vichertaitė**; 1864.II.16 Radziuškuose, netoli Seinų (Lenkija) — 1949.V.1 Krosne (p. Lenkija)] — poetė, vertėja. Pedagogo J. Kairiūkščio žmona. Rašė eilėraščius lenkiškai. Vilniuje išleido rinkinius „Žaltvykslės" („Błędne ognie", 1924) ir „Gėlės ir piktžolės" („Kwiaty i chwasty", 1925). Varšuvoje 1939 išleido „Lietuvių poezijos antologiją". Joje išspausdino, išvertusi į lenkų k., 9 liet. liaudies dainas ir 75 liet. poetų (jų tarpe K. Donelaičio, A. Strazdo, A. Baranausko, Maironio, V. Mykolaičio-Putino, J. Janonio, B. Sruogos, K. Borutos, S. Nėries, A. Venclovos) 225 kūrinius bei plačią įžangą apie liet. poezijos raidą.

KAIRIŪKŠTIS Jonas [1896.X.13 Seinuose (Lenkija) — 1957.X.9 Vilniuje] — gydytojas terapeutas, Lietuvos TSR MA narys korespondentas (1946), Lietuvos TSR nusipelnęs mokslo veikėjas (1947). Studijuodamas Petrogrado Karo medicinos akademijoje, dalyvavo rev. veikloje, buvo išrinktas (1917) Petrogrado darbininkų tarybos deputatu. 1920 baigė akademiją. 1921—24 Kalvarijos, 1925—31 Tauragės ligoninės gydytojas, 1931—37 Kauno miesto ligoninės vidaus ligų skyriaus ordinatorius. 1937 už disertaciją „Tuberkuliozės jaudinamoji terapija ir jos eksperimentinis pagrindas" gavo med. mokslų daktaro laipsnį. 1937—39 Kauno un-to vidaus ligų katedros asistentas, nuo 1940 docentas, nuo 1941 profesorius. Vok. faš. okupacijos metu iš un-to pašalintas, dirbo Vilniaus neurologinėje ligoninėje. Nuo 1944 Vilniaus un-to fakultetinės terapijos katedros vedėjas, 1944—49 dar ir medicinos f-to dekanas. Nuo 1946 TSKP narys. Daug prisidėjo prie vok. faš. okupacijos metu išgrobstyto medicinos fakulteto atkūrimo.

K. pirmasis nustatė, kad metano eilės alifatiniai angliavandeniliai dirgina kraujo gamybos organus, retikuloendotelinę bei limfohistiocitinę sistemą. Šias medžiagas, kaip nespecifinės dirginamosios terapijos preparatus, pasiūlė naudoti bronchinei astmai, chroniniam bronchitui, kai kurioms tuberkuliozės formoms, plaučių ir širdies nepakankamumui gydyti. Moksl. darbus apie sukurtus šių medžiagų pagrindu benzinolio ir neobenzinolio (1931) preparatus skelbė Lietuvos ir užsienio med. spaudoje. Nagrinėjo aukso preparatų veikimo bei toksiškumo, progresyvaus paralyžiaus atsiradimo, žarnų alerginių susirgimų klausimus. Remdamasis naujais eksperimentiniais tyrimais, patobulino neobenzinolį, kuris nuo 1952 Tarybų Sąjungoje gaminamas masiškai. 1948—55 paskelbė moksl. darbų, kuriuose nagrinėjo neobenzinolio veikimo mechanizmą, išdėstė dirginamosios terapijos pagrindus, neobenzinolio terapinį efektyvumą, ypač ekstrapulmoninių tuberkuliozės formų atvejais.

K. buvo vienas laisvamanių sąjūdžio Lietuvoje organizatorių, aktyvus *Laisvamanių etinės kultūros draugijos* veikėjas. 1933—39 redagavo laikr. „Laisvoji mintis". „Laisvojoje mintyje", žurnaluose „Kultūra", „Vaga" paskelbė ateistinių straipsnių. Išleido materialistines ir ateistines knygeles „Kur eini, katalikų jaunime?" (1925), „Gamtos mokslų filosofija" (1926), „Laisvosios minties ABC" (1934). Taryb. metais išleistas svarbiausių K. ateistinių straipsnių rink. „Laisvosios minties ABC" (1964). K. išvertė į liet. kalbą ir kūrybiškai perdirbo įžymiųjų užsienio ateistų (M. Govino, R. Ingersolo, Dž. Makeibo, O. Korvino, A. Vaito) veikalų.

Ateistines pažiūras K. grindė gamtamoksliniu materializmu. Daugeliu atvejų linko į pozityvizmą. Nors ir ribota, K. ateistinė veikla suvaidino reikšmingą vaidmenį, propaguojant pažangią, materialistinę pasaulėžiūrą. K. kritikavo religiją loginiu, gamtos mokslų, istoriniu, politiniu, doroviniu požiūriais, panaudodamas daug faktų iš burž. Lietuvos gyvenimo, apibendrindamas XX a. pirmosios pusės gamtos mokslų laimėjimus, propaguodamas pažangiųjų pasaulio mąstytojų, mokslininkų idėjas. Ketvirtojo dešimtmečio pab. ateistiniuose K. veikaluose padaugėjo socialinės problematikos. Taryb. santvarkos metais K. filosofinės bei ateistinės pažiūros evoliucionavo dialektinio ir istorinio materializmo linkme.

Ršt.: Kohlenwasserstoffbehandlung als Reiztherapie der Tuberkulose.—„Zeitschrift für Tuberkulose", Bd. 73, H. 4, Lpz., 1935; Tuberkuliozės jaudinamoji terapija ir jos eksperimentinis pagrindas, K., 1937; Apie bronchinės astmos patogenezę ir gydymą, K., 1938; Иммунитет, раздражающая терапия при туберкулезе и необензинол, Вильнюс, 1956.

KAIRIŪKŠTIS Juozas [1855.III.5 Girininkuose (Kauno rj.) — 1937.VI.14 Kaune] — pedagogas. 1870 baigęs Veiverių mkt. seminariją, dirbo mokytoju pavyzdinėje pr. m-loje prie tos pat seminarijos. 1872 padėjo prof. F. Kuršaičiui tyrinėti liet. kalbą. 1880—1903 Seinų prog-jos mokytojas. 1889 išlaikė egzaminus Vilniaus mkt. in-te. 1903—06 Veiverių mkt. seminarijos mokytojas. 1905—07 revoliucijos metais buvo apkaltintas socialistų rėmimu, atleistas iš tarnybos ir penkeriems metams ištremtas iš Lietuvos. 1906—10 mokytojavo Jendžejovo mkt. seminarijoje (Lenkijoje, Kelcų gub.). 1910—15 dėstė liet. kalbą ir kt. dalykus Vilniaus g-joje, kursuose. 1915—18 Voronežo liet. g-jos mokytojas ir bendrabučio vedėjas. 1918—26 Vilniaus liet. mkt. seminarijos direktorius. Buvo Lietuvių mokslo d-jos narys, bendradarbiavo „Šaltinyje", „Lietuvos mokykloje" ir kt.

KAIRIŪKŠTIS Leonardas [g. 1928.XII.28 Papiškiuose (Rokiškio rj.)] — miškų ūkio inžinierius, žemės ūkio mokslų kandidatas (1956). 1952 baigė Ž. ū. akademiją. Nuo 1952 TSKP narys. 1953—55 tobulinosi TSRS MA Miškų in-te. 1956—1957 Lietuvos Miškų ūkio moksl. tyrimo in-to miškininkystės skyriaus vedėjas, nuo 1957 direktoriaus pavaduotojas mokslo reikalams. Pateikė originalią medžių biologinę-ūkinę klasifikaciją, plačiai taikomą, vykdant ugdomuosius ir neplynus pagr. naudojimo kirtimus mišriuose medynuose. Nustatė efektyviausius mišrių jaunuolynų valymo būdus, pasiūlė naują lapuočių su egle medynų retinimo metodą. K. penki originalūs medynų ugdymo ir pagr. kirtimų būdai įdiegti į Lietuvos miškų ūkį. Vienas veikalo „Lietuvos TSR miškai" (1962) autorių ir jo ats. redaktorius. Paskelbė moksl. straipsnių medynų ugdymo bei naudojimo klausimais. Kai kurie jo moksl. darbai (pvz., lapuočių su egle medynų retinimo metodas, dviardžių medynų ugdymas) yra plačiai žinomi ir už Lietuvos TSR ribų. Pranešimą „Saulės energijos naudojimas medynų ardų formavime" K. 1966 skaitė VI pasauliniame miškų kongrese Madride.

Ršt.: Формирование елово-лиственных молодняков, Каунас, 1959; Метод прореживания лиственно-еловых насаждений, Каунас, 1964; **Л. Кайрюкштис, З. Шакунас,** Двухцикловые постепенные рубки в лиственно-еловых насаждениях, Каунас, 1965.

KAIRIŪKŠTIS Tomas [g. 1925.XII.18 Tauragėje] — gydytojas patologas fiziologas, medicinos mokslų kandidatas (1955). 1950 baigęs Vilniaus un-tą, dirba Eksperimentinės ir klinikinės medicinos in-to moksl. bendradarbiu. Nuo 1953 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių apie alergijos ir nespecifinės terapijos mechanizmą.

KAIRIŪKŠTIS Vytautas [1890.XI.14 Seinuose (Lenkija) — 1961.VI.13 Vilniuje] — dailininkas, meno istorikas. Mokėsi I. Trutnevo vadovaujamoje Vilniaus piešimo m-loje. 1912 baigęs Vilniaus g-ją, 1913—16 studijavo Maskvos un-to tei-

sės f-te ir lankė K. Juono piešimo m-lą. 1917—18 mokėsi Maskvos tapybos, skulptūros ir archit-ros mokykloje, 1920—21 lankė Maskvos meno dirbtuvių dekoratyvinę studiją. 1921—32 Vilniaus Vytauto Didžiojo g-jos ir mkt. seminarijos mokytojas, buvo įsteigęs piešimo studiją ir jai vadovavo. Vilniaus un-te 1931 išlaikė grafikos dalykų egzaminus ir gavo aukštojo mokslo diplomą. 1924—37 dailės studijų tikslais lankėsi Italijoje, Prancūzijoje, Belgijoje, Danijoje ir kt. šalyse. 1932—40 Panevėžio ir Kauno g-jų mokytojas. 1944—51 Čiurlionio dailės muziejaus meno skyriaus vedėjas, Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to dėstytojas (nuo 1947 docentas). Nuo 1923 dalyvavo dailės parodose Vilniuje, Varšuvoje, Kaune, Taline, Rygoje, nuo 1944 — lietuvių taryb. dailininkų parodose. Nuo 1921 lenkų ir lietuvių period. spaudoje rašė dailės klausimais, skaitė viešas paskaitas meno istorijos ir teorijos klausimais, parašė darbų (nepaskelbti) ir sukaupė medžiagos apie M. Čiurlionį, senovės ir V. Europos meną bei dailės dėstymo metodiką.

Nutapė aliejumi ir nupiešė pastele peizažų, portretų, figūrinių kompozicijų, natiurmortų. K. kūriniai pasižymi giedra, optimistine nuotaika, lyriškumu, darnia kompozicija. Sintetiškai, apibendrintai traktuodamas peizažą, K. perteikė gamtos grožį subtiliais spalvų niuansais. Peizažai ir natiurmortai pasižymi harmoningu, šviesiu ir sodriu koloritu. Jo portretams, pieštiems daugiausia anglimi, būdinga jautrus piešinys ir real. forma, įžvalgi psichologinė charakteristika.

Kūriniai: „Moters portretas" (1914), penkios kompozicijos (1923—30), J. Basanavičiaus portretas (1925), „Ruduo", „Panevėžio malūnas" (1935), „Kompozicija" (1937), „Pliaže" (1938, 1939 ir 1940), „Ant Palangos tilto" (1938, 1939), „Palangos pliaže" (1939), „Vasaros diena" (1939, 1940), „Jūros šventė" (1939, 1940), „Trakų ežere" (1940), „Gėlių puokštės" (1942, 1946), „Motina" (1945) ir kt.

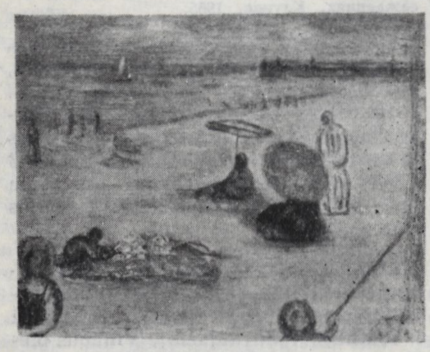

Vytautas Kairiūkštis. „Palangos pliaže", pastelė, 1939

Ršt.: K. Šklėris, K., 1936 [su kūrinių reprodukcijomis]; M. K. Čiurlionio tapybos kūryba.— M. K. Čiurlionis, K., 1938.

Lit.: Respublikinė dailės paroda LTSR 20-mečiui paminėti 1960 m. (Katalogas), V., 1960; **A. Savickas**, Peizažas lietuvių tapyboje, V., 1965.

KAIRIŪKŠTIS Vytautas [g. 1930.VI.17 Rinkūnuose (Kauno rj.)] — kompozitorius, pedagogas. 1951—59 Lietuvos TSR Radijo ir televizijos k-to vokalinio ansamblio artistas. 1955 baigė Lietuvos TSR konservatorijos dainavimo, 1959 — kompozicijos klases. Nuo 1959 Vilniaus kultūros m-los, nuo 1960 Lietuvos TSR konservatorijos dėstytojas.

Kūriniai: oratorija-poema „Vakaro misterija" solistams, diktoriui, chorui ir simf. orkestrui (1960, E. Mieželaičio žodžiai); dainų ciklai — „Mano žemė dainuoja" solistui, chorui ir simf. orkestrui (1957, V. Valsiūnienės ž.), „Budėk, gyvoji žeme" solistui ir simf. orkestrui (1959, E. Mieželaičio ž.); simf. orkestrui — poema „Daina apie arą" (1958), „Jaunatviška uvertiūra" (1962—63); fortepijoninis kvintetas (1957); kameriniai instrumentiniai kūriniai, romansai, choro ir solo dainos (choro daina „Ko sužvingai, bėri" 1964 premijuota S. Šimkaus premija); liaudies dainų (jų tarpe sutartinių) harmonizacijos.

KAIRIŪKŠTIS Vladas [1887.XI.2 Seinuose (Lenkija) — 1965.XII.22 Kaune] — gydytojas terapeutas. 1907—10 studijavo mediciną Krokuvoje. 1912 baigęs Kazanės un-tą, dirbo Lodzės (Lenkija) ligoninėje. 1913—14 gydytojas Taujėnuose (Ukmergės rj.), 1914—18 karo gydytojas. 1918—20 dirbo Vilniuje. 1920—22 dėstė vidaus ligas Aukštuosiuose kursuose (Kaune). 1922—37 gilino žinias Vokietijos, Italijos, Prancūzijos klinikose. 1941—48 dirbo ped. darbą Kauno un-to med. f-te; nuo 1944 docentas, 1944—48 farmakologijos katedros vedėjas. Nuo 1948 dirbo Kauno ligoninėse. Paskelbė moksl. straipsnių apie stabą, dramblialigę, širdies ligas, raupsus ir kt.

KAIRIŪKŠTYTĖ-JACINIENĖ Halina Julija [g. 1896.X.13 Seinuose (Lenkija)] — meno istorikė, etnografė, dailininkė. 1915 baigė Vilniaus aukštesniąją aštuonklasę Marijos mergaičių mokyklą. 1915—18 studijavo Maskvos Aukštesniųjų moterų kursų (II un-to) gamtos f-te, 1921—26 — visuotinę meno istoriją Miunsterio, Miuncheno (Vokietija) ir Ciuricho (Šveicarija) un-tuose. Miunchene lygia greta 2 metus lankė vakarinius piešimo kursus. 1926 baigė Ciuricho un-to filos. f-to meno istorijos skyrių ir už disertaciją apie Pažaislio archit. ansamblį (išsp. 1930) gavo filos. daktaro laipsnį. 1927—33 dirbo Kauno meno m-loje. 1933—40 gyveno Rygoje. Buvo latvių enciklopedijos („Latviešu Konversācijas vārdnīca") meno skyriaus ir latvių leidžiamos meno istorijos („Mākslas vēsture", 3 t., 1934) Lietuvos meno skyriaus bendradarbė. Lietuvos ir Latvijos period. spaudoje rašė lietuvių ir kt. tautų meno ir etnografijos klausimais. Dailės studijų tikslu lankėsi Italijoje, Prancūzijoje, Belgijoje, Olandijoje, Lenkijoje, Čekoslovakijoje, Austrijoje ir kt. 1940—42 dirbo Kauno ir Vilniaus meno paminklų apsaugos įstaigose. 1942—50 Vilniaus Dailės in-to ir Vilniaus un-to dėstytoja (nuo 1945 docentė). Nuo 1936 tyrinėja liet. liaudies drabužių istoriją. Šiuo klausimu sukaupė daug istorinės bei iliustracinės medžiagos ir senų žmonių atsiminimų. Nupiešė apie 280 spalvotų senovės lietuvių drabužių rekonstrukcijų. Su kitais parengė leidinio „Lietuvių liaudies menas (Audiniai)" I knygą (1957). Nuo 1959 tyrinėja liet. liaudies ornamentiką, daugiausia kraitinių skrynių tapybą. Liaudies ornamentų motyvais nupiešė spalvotų meninių atvirukų (apie 400). Dalyvauja respublikinėse dailės ir liaudies meno parodose, meninių atvirukų konkursuose (premijos 1957, 1964, 1965, 1966).

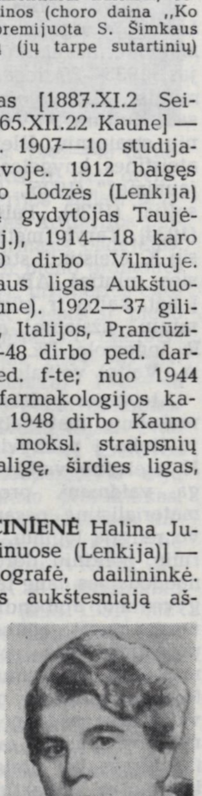

Ršt.: Pažaislis, ein Barockkloster in Litauen.— „Tauta ir žodis", t. 6, K., 1930; Pažaislio vienuolynas ir jo meninės vertenybės, K., 1930; **H. Kairiūkštytė-Jacinienė, J. Baršauskas**, Pažaislis, V., 1960.

Lit.: Respublikinė dailės paroda LTSR 20-mečiui paminėti 1960 m. (Katalogas), V., 1960.

KAIŠIADÓRYS — miestas 35 km į r. nuo Kauno, prie Vilniaus—Kauno geležinkelio; rajono centras. 1959 buvo 3011 gyv., 1967 — 3902. Teritorija 369 ha. Plano struktūra stačiakampė, gatvių tinklo sistema mišri. Geležinkelis dalija miestą į 2 beveik lygias dalis. Senesnioji, šiaurinė, dalis užstatyta daugiausia mediniais namais, pietinė — mūriniais; joje susitelkę daugumas įstaigų; joje ir miesto centras. Iš p., r. ir š. miestą supa pelkėtas Lomenos aukštupio slėnis (Žiebenos durpynas). 1960 upelio vaga sureguliuota, durpynas nusausintas.

Mieste veikia didžiausias Lietuvoje klijų f-kas. Įkurtas 1915. Iš pradžių gamino bulvių džiuvėsius ir krakmolą. 1928 rekonstruotas į medžio klijų f-ką „Klijai"; jame dirbo 14 darbininkų. Taryb. metais f-kas smarkiai išplėstas; 1966 jame dirbo 197 darbininkai. 1966 f-kas pagamino 499 t sausų klijų, 1106 t pašarinių kaulamilčių, 622 t techn. kaulamilčių, 333 t techn. riebalų. Yra buitinio aptarnavimo kombinatas (nuo 1960), jungiantis plataus vartojimo medžio gaminių cechą, lentpiūvių cechą, malūną, mezgyklą, siuvyklą ir keletą kt. dirbtuvių; susivienijimo „Lietuvos Ž. ū. technika" K. skyriaus mašinų remonto dirbtuvės, spaustuvė, komunalinių įmonių kombinatas (nuo 1966), Kauno rajoninės skaičiavimo mašinų stoties filialas (nuo 1965). Miesto š. r. pakraštyje, rekonstruotose plytinės patalpose, 1964 įkurtas Vilniaus mašinų apdailos įrengimų g-los cechas, kuriame gaminama dažymo aparatai ir detalės kompresoriams. Žiebenos durpyne Pagelažių durpių įmonė gamina gabalines ir trupinines durpes. Veikia miesto ir tarpkolūkinė statybos kontoros, sviesto g-la, gyvulių paruošų kontora su skerdykla, kepykla su konditerijos cechu, inkubatorinė paukščių perykla.

Mieste 16 gatvių, kurių bendras ilgis 16,5 km (1967). Gyv. fondas 14 370 m^2 komunalinio ir 22 220 m^2 individualinio gyv. ploto (1967). Yra vandentiekis ir kanalizacija; veikia viešbutis. Iš K. eina Vilniaus—Kauno glžk. atšaka į Jonavą ir 6 km plento atšaka į Vilniaus—Kauno plentą. 110 lovų ligoninė (įst. 1921), Veterinarijos in-tas (nuo 1960), turintis eksperimentinį ūkį, vid. m-la, vaikų muzikos ir sporto m-los, kultūros namai (nuo 1947), biblioteka, kino teatras, vaikų darželis ir lopšelis. Leidžiamas laikr. „Į komunizmą" (1946—53 ėjo „Bolševikiniu keliu", 1953—61 „Komunizmo keliu").

K. pradėjo kurtis XIX a. antrojoje pusėje. Pradėjus tiesti Vilniaus—Kauno glžk., netoli Remerio dvaro ties Juodkonių kaimu (dabar viena K. gatvių) buvo pastatyti (1859) laikini gyv. namai darbininkams. Nutiesus geležinkelį ir pastačius stotį, prie jos ėmė augti gyvenvietė (1866 — 29 gyv., 1897 — 833). 1918 vasarą Kaišiadoryse susikūrė pogr. kom. kuopelė, kuriai priklausė A. Jakševičius, V. Zenkevičius ir kiti. K. part. org-jai buvo atstovaujama LKP I suvažiavime (1918). 1918 pab. suorganizuotas rev. k-tas, kurį sudarė V. Černeckas, A. Gadusas, L. Miciūnas, P. Vasiliauskas ir kt. K-tas 1919 pr. palaikė ryšius su Žasliuose stovėjusiais Raudonosios Armijos daliniais, telkė į juos savanorius. 1919.I kaizeriniai okupantai k-tą likvidavo. Dar prieš I pasaul. karą K. tapo valsčiaus centru, o Lenkijai okupavus Vilniaus kr. (1920), į K. buvo perkeltas Trakų aps. centras. Miestas ėmė augti. Prie K. buvo prijungti Juodkonys, dalis Žiebenos dvaro žemių. Pradėta tvarkyti ir patį miestą: išgrįsta dalis gatvių, apželdinta centre esanti aikštė. 1922 įsteigta vid. m-la, vėliau ir amatų m-la. 1923 Kaišiadoryse jau buvo 1929 gyv.; veikė malūnas, lentpiūvė, pieninė. Vok. faš. okupacijos metais K. apylinkėse kovojo partizanų būrys „Už Tarybų Lietuvą". Išbėgdami okupantai susprogdino geležinkelio stoties rūmus, išardė bėgius, sudegino miesto š. dalį. Po karo K. atstatyti, nutiesta naujų gatvių. Pastatyti kultūros namai, buitinio aptarnavimo kombinatas (1960), universalinė parduotuvė, 920 vietų vid. m-la (1962), viešbutis (1964) ir nemažai kitų visuom. pastatų, apie 20 daugiaaukščių komunalinių ir apie 450 individualinių gyv. namų. Nuo 1950 K.— rajono centras.

KAITÌNIS Mikelis [1850 Lūžuose (Klaipėdos rj.) — 1939 Klaipėdoje] — Rytų Prūsijos lietuvių buržuazinis visuomenės veikėjas. Organizavo deputacijas, rašė peticijas Vokietijos valdžiai, reikalaudamas, kad m-lose būtų dėstoma lietuvių kalba. 1900.III.20 įėjo į k-tą, rašiusį peticiją vyriausybei dėl liet. rašto mokymo mokyklose. 1907.XII.12 su J. Strėkiu lankėsi pas Vokietijos kulto ministrą dėl tikybos mokymo gimtąja kalba. 1919 VI.15 paskelbė laikraščiuose atsišaukimą, kuriuo reikalaujama Klaipėdos kr. sujungti su Vokietija.

„KAITRÀ"— sanitarinės technikos gaminių įmonė Lentvaryje (Trakų rj.). Įk. 1950, perorganizavus g-lą „Lenvinis". Iki 1954 gamino vandentiekio vamzdžius, vėliau buvo specializuota emaliuotoms ketaus vonioms, prausykloms, padėklams gaminti. 1954—64 išplėtus įmonę, gamybos apimtis padidėjo 6 kartus, darbuotojų skaičius 2,2 karto. Per tą patį laikotarpį pagr. produkcijos — vonių gamyba padidėjo daugiau kaip 25 kartus. Didžioji dalis produkcijos realizuojama Lietuvoje, likusi išvežama į kitas TSRS respublikas, eksportuojama (į Afganistaną, Birmą, Etiopiją, Indiją, Mongoliją, Pakistaną). „Kaitros" produkcija panaudota atominiame ledlaužyje „Lenin".

KAJACKARAISTIS — **1.** Pelkė Kapsuko rj., 9 km į š. r. nuo Kazlų Rūdos, Kajackų miške. Plotas 306 ha (pramoninis 204 ha). Plynraistinė žemapelkė, susidariusi senovinėje aliuvinėje lygumoje. Durpių klodo (prieš pradedant jas kasti) didž. storis 3,9 m, vid. 1,65 m; vid. susiskaidymas 34%, vid. peleningumas 8,6%. Pelkė nusausinta. Iki 1966 metų 73% durpių iškasta kurui. Prie durpyno veikia pusbrikečių f-kas, per metus pagaminąs apie 20 000 t durpių pusbrikečių.

2. Durpyno darbininkų gyvenvietė Kapsuko rj., Višakio Rūdos apyl., prie Kajackaraisčio pelkės. 190 gyv. (1959). Pusbrikečių f-kas (nuo 1962), parduotuvė, felčerių-akušerių punktas (nuo 1952), pr. m-la (nuo 1963).

KAJACKŲ̃ MIŠKAS — miškas Kapsuko rj., 8 km į š. r. nuo Kazlų Rūdos. Priklauso Kazlų Rūdos miškų ūkio Šališkių ir Runkių girininkijoms. Plotas 1337 ha. *Kazlų Rūdos miškų* masyvo dalis. Per K. m. teka Jūrė (Višakio intakas). Miško p. r. dalyje yra *Kajackaraisčio* durpynas. Kajackų miške „Jūros" būrio partizanai 1943 buvo įsirengę žeminę.

KAJALĀVIČIUS Antanas [g. 1931.III.23 Biliūnuose (Joniškio rj.)] — inžinierius, technikos mokslų kandidatas (1965). 1955 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, dirba jame ped. darbą. Paskelbė moksl. straipsnių apie medienos hidroterminį apdirbimą, suvirintų sujungimų stiprumą ir kt.

KAKAVÀ. Į Europą K. pateko XVI a. pr., ispanams užkariavus Meksiką. XVII a. ji jau buvo vartojama ir Lietuvos dvaruose. Tarybų Lietuvai K. pupelių daugiausia teikia Gana. Be to, jų gaunama iš Brazilijos, Ceilono. K. pupeles perdirba Vilniaus „Pergalės", Kauno K. Poželos ir Šiaulių „Rūtos" konditerijos f-kai, bet K. miltelius į prekybą leidžia tik „Pergalės" f-kas (1965 išleido 180 t). Vidutiniškai 1800 t susmulkintų K. pupelių per metus sunaudojama šokoladui ir šokoladiniams saldainiams gaminti.

KALÃDĖ Julijonas Jonas [g. 1933.X.20 Aičionyse (Kupiškio rj.)] — fizikas, fizikos-matematikos mokslų kandidatas (1963). 1959 baigė Vilniaus un-tą. 1962—1963 Fizikos ir matematikos in-to vyr. inžinierius. Nuo 1963 Vilniaus un-to dėstytojas. Paskelbė moksl. straipsnių apie lengvųjų branduolių struktūrą ir tarpnukloninę sąveiką.

KALAKÙTAI. Feod. Lietuvoje K. buvo laikomi tik dvaruose, vėliau ir valstiečių ūkiuose. 1939 Lietuvoje K. sudarė 2,4% visų naminių paukščių. Buržuazijos valdymo metais daugiausia jų laikyta Už-

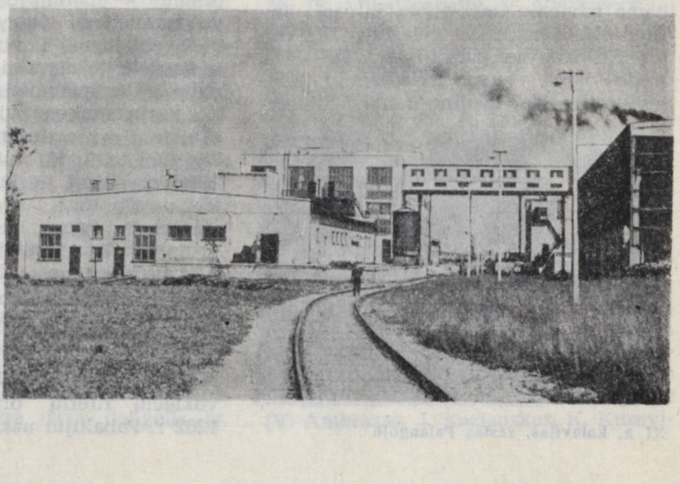

Kaišiadorys. K. Poželos g. ir klijų fabrikas

nemunėje. Buvo auginami vietiniai, smulkūs, mažo produktyvumo K. Kalakutės dažnai naudotos viščiukams ir kt. naminiams paukščiams perinti. Kadangi kalakutiena turėjo didelę paklausą užsienyje, Ž. ū. rūmai skatino vietoj žąsų ir ančių daugiau auginti K. Nuo 1937 pradėta steigti bronzinių K. veislinius ūkius. 1959 K. pradėta auginti kai kuriuose kolūkiuose. 1963 Perlojos bandymų stotyje (Varėnos rj.) ir Vokės agrozootechnikumo mokomajame ūkyje (prie Vilniaus) įkurtos specializuotos K. fermos. Jose veisiami bronziniai K., įvežti iš Ukrainos TSR.

KALANTÀ Izidorius [g. 1911.V.24 Pilvingyje (Varėnos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1925—39 dirbo tėvų ūkyje, padieniu darbininku. 1934—41 Komunistų partijos narys. Platino kom. lit-rą; už rev. veiklą persekiotas. 1939—40 darbininkas Kaune; palaikė ryšius su LKP Pilvingio kuopele. 1940—41 dirbo adm. darbą Vilniuje, Kaune. 1941—44, dirbdamas statybose Kaune su tarybiniais karo belaisviais, juos rėmė, padėdavo pabėgti. Po karo darbininkas Klaipėdoje, Kaune ir kitur.

KALAŠÌNSKAS-KALAŠÁITIS Ipolitas [g. 1898.VIII.13 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1907—13 mokėsi Kaune. 1915—16 darbininkas Charkove, Jekaterinoslave (dab. Dnepropetrovskas). 1917 dalyvavo Spalio revoliucijos įvykiuose Kijeve. 1918 grįžo į Lietuvą. 1919 įstojo į Raudonosios Armijos 7 liet. šaulių pulką, dalyvavo kovose su pilsudskininkais. 1920—1922 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. 1923—40 buhalteris Kaune. Priklausė Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jai. 1940—41 adm. darbuotojas Kaune. 1942 kalintas. 1942—44 ūkinis darbuotojas Aukštadvaryje (Trakų rj.), Kaune. Po karo administracinis, ūkinis darbuotojas Lentvaryje, Kaune. Nuo 1958 pensininkas.

KALAVÌJAS — kertamasis ginklas su tiesia geležte. Europoje K. pradėtas vartoti žalvario amžiuje. Lietuvoje t. p. randama pavienių importuotų žalvario amžiaus K. Seniausias geležinis K., rastas Krikštonyse (Lazdijų rj.) IV—V a. kario kape, buvo dviašmenis, turėjęs greičiausiai medinę rankeną. Lietuvoje kalavijus pradėta gaminti apie VII a. Tai buvo vienašmeniai K. su neilga geležte, primenančia didžiulį kovos peilį. Vidutinis tokių K. ilgis (su įkote) 55—70 cm. Jų rankena turėjo būti medinė. Vid. ir š. Lietuvoje tuo metu vartoti kalavijai su plačia ir trumpa geležte. Daugiausia kalavijai buvo vartoti ankstyvojo feodalizmo laikotarpiu (IX—XIII a.). Iš viso Lietuvoje rasta apie 90 kalavijų, daugiausia v. Lietuvoje: Palangos (apie 30), Andulių (Klaipėdos rj.), Laivių, Pryšmančių (Kretingos rj.), Gintališkės (Plungės rj.) ir kt. kapinynuose. Vienas kitas K. rastas vidurio (Pernaravoje, Kėdainių rj.; Pakapiuose, Kauno rj.) bei rytų Lietuvoje (Desiukiškėse, Anykščių rj.; Žvirbliuose, Vilniaus rj.). K. buvo feodalų didikų ginklas, jų valdžios ir galios simbolis (kalavijai randami tik labai turtinguose karių kapuose). IX—XIII a. K. buvo įv. formų: jų būta vienašmenių ir dviašmenių, sidabru ir variu klotomis rankenomis. Nešioti K. medinėse ar odinėse, metalu kaustytose makštyse, kurios buvo prikabinamos prie diržo. Dauguma geležčių buvo importuota iš buv. Pareinio sr. Galutinis K. apipavidalinimas (rankenos pritaikymas, jos ornamentavimas, makšties priderinimas ir kt.) buvo atliekamas Lietuvoje. Labiausiai paplitusios K. rankenos buvo su dviem skersiniais (apatiniuoju ir viršutiniuoju) ir su buožele viršuje. Ilgainiui rankena tobulėjo — apatiniojo skersinio galai buvo nulenkiami žemyn, viršutiniojo — kiek pakeliami į viršų. Ir skersiniai, ir buoželė dažniausiai buvo puošiami sidabru. Dar paminėtini vad. anteniniai K., kurių rankenų viršus užbaigtas tik skersiniu su atriestais į viršų galais. Ligi šiol tokių K. rasta tik Lietuvoje ir Latvijoje, todėl jie laikomi liet. kilmės. Vėliau išplito K. su rankena, užsibaigiančia įv. formų buožele ir teturinčia vieną apatinį skersinį. Tokie K. su nežymiais pakitimais išliko iki XVI a.

XI a. **kalavijas**, rastas Palangoje

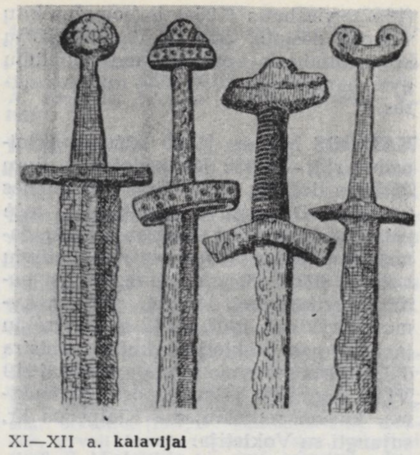

XI—XII a. **kalavijai**

Lit.: Lietuvos archeologijos bruožai, V., 1961; **R. Volkaitė-Kulikauskienė**, IX—XII amžių kalavijai Lietuvoje.—„Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 4, V., 1964.

KALAVIJUÕČIŲ ÒRDINAS — karinė vokiečių riterių organizacija, įkurta 1202 r. Pabaltijui užkariauti ir gyvavusi iki 1237, kada jo vietoje buvo įkurtas *Livonijos ordinas*.

„KALBÀ"— literatūrinės lietuvių kalbos žurnalas, ėjęs 1930 Kaune. Leido „Sakalo" b-vė. Red. P. Skardžius. Išėjo 3 sąs. Žurnale buvo rašoma literatūrinės liet. kalbos norminimo klausimais. Nr. 2 skirtas J. Jablonskiui paminėti ryšium su jo mirtimi. Paskelbta P. Avižonio, J. Bagdono, P. Joniko, V. Vaičiūno ir kt. atsiminimų.

„KALBANEUM" (nuo 1937 **„Savišvieta"**) — privati neakivaizdinio mokymo įstaiga, veikusi 1931—40 Kaune. Iš pradžių turėjo kalbų, pedagogikos ir vid. m-los skyrius. 1937 išplėsta ir pavadinta „Savišvieta". Įsteigė daugiau skyrių (bendrojo lavinimo, komercijos mokslų, šoferiavimo ir kt.). Veikė komerciniais pagrindais. Už nustatytą atlyginimą siuntinėjo paskaitas pagal galiojusias m-lų programas. Pageidaujančius konsultavo žodžiu ir raštu. Mokslo baigimo dokumentų neduodavo.

„KAL̃BA VÌLNIUS"— tarybinis radijo ir televizijos programų savaitraštis, einąs nuo 1956.IV.6 Vilniuje. Leidžia Lietuvos TSR MT Radijo ir televizijos k-tas. Red. P. Pukys. Nuo 1967.I.1 eina didesnės apimties, spausdina ne tik programas, bet ir įv. medžiagą, susijusią su radijo ir televizijos laidomis.

KALBÕS DÃLYS — leksinės-morfologinės žodžių klasės, arba kategorijos. K. d. vienos nuo kitų skiriasi šiais požymiais: 1) leksine reikšme, 2) gramatinėmis formomis bei reikšmėmis, 3) sintaksinėmis funkcijomis, 4) žodžių darybos priemonėmis. K. d. kiekvienoje kalboje kinta, veikia viena kitą.

Liet. kalbos, kaip ir kitų ide. kalbų, tradicinėse gramatikose (J. Jablonskio ir kt.) ilgą laiką buvo skiriamos 9 kalbos dalys: *daiktavardis, būdvardis, skaitvardis, įvardis, veiksmažodis, prieveiksmis, prielinksnis, jungtukas* ir *jaustukas*. Šiuo metu kalbos dalimis laikomi dar *ištiktukas* ir *dalelytės*.

Pagal žodžių reikšmes bei gramatinę struktūrą liet. kalbos dalys skirstomos į 1) savarankiškas (daiktavardis, būdvardis, skaitvardis, įvardis, veiksmažodis, prieveiksmis), 2) nesavarankiškas, arba tarnybines (prielinksnis, jungtukas, dalelytė), ir 3) emocines-ekspresines (jaustukas, ištiktukas). Be to, K. d. skirstomos į kaitomąsias (daiktavardis, būdvardis, skaitvardis, įvardis, veiksmažodis) ir nekaitomąsias (prieveiksmis, prielinksnis, jungtukas, dalelytė, jaustukas, ištiktukas). Prieveiksmis iš kitų nekaitomųjų kalbos dalių išsiskiria tuo, kad jis, kaip ir būdvardis, turi laipsnio kategoriją. Tradicinė gramatika iš linksniuojamųjų kalbos dalių išskiria didelę vardažodžio kategoriją, prie kurios priklauso daiktavardis, būdvardis ir skaitvardis.

Savarankiškos K. d. turi nominatyvinę (daiktavardis, būdvardis, skaitvardis, veiksmažodis, prieveiksmis) arba nurodomąją (įvardis) funkciją. Jos kartu yra ir pagrindinės K. d., sudarančios žodžių

junginių ir sakinių pagrindą: jos eina žodžių junginių pagrindiniais dėmenimis ir sakinio dalimis. Nesavarankiškos K. d. (prielinksnis, jungtukas, dalelytė) neturi nei nominatyvinės, nei nurodomosios funkcijos. Neturėdamos savarankiškos leksinės reikšmės, jos negali eiti ir sakinio dalimis. Jų leksinė reikšmė sutampa su gramatine. Jomis reiškiami arba tikslinami žodžių, sakinio dalių bei sakinių ryšiai ir santykiai. Kitų kalbų gramatikos darbuose išskiriamos dar 3 K. d.: būsenos kategorija, modaliniai žodžiai ir jungtis. Būsenos kategorijos analoginiais pavyzdžiais liet. kalboje galima būtų laikyti veiksmažodžių ir būdvardžių formas „gaĩla", „ganà", „liñksma", modalinių žodžių—„ródos", „gál bút", jungties—„búti" (pvz., „Jis y r a mokytojas").

Lit.: Lietuvių kalbos gramatika, t. 1, V., 1965.

KALBÕS GARSAĨ — garsai, ištariami žmogaus kalbos padargais ir įeiną į žodžių bei jų formų sudėtį. K. g. nagrinėjami 3 aspektais: 1) akustiniu, 2) biologiniu ir 3) lingvistiniu. L i n g v. a s p e k t u nagrinėjami K. g. vadinami *fonemomis.* Kiekviena kalba turi savo fonemų sistemą. Liet. kalbos fonemų sistemą sudaro *balsiai, dvibalsiai* ir *priebalsiai.*

„KALBÕS KULTŪRÀ" — tarybinis tęstinis kalbos kultūros leidinys, einąs nuo 1961 Vilniuje. Leidžia Liet. kalbos ir lit-ros in-tas. Red. K. Ulvydas. Iki 1967 išėjo 13 nr.

KALBÓTYRA, lingvistika,—mokslas apie kalbą (jos bendruosius dėsnius ir istoriją). Skiriamos šios K. šakos: 1) *fonetika* (kartu su *akcentologija*) ir fonologija, 2) *morfologija,* 3) *žodžių daryba,* 4) *leksikologija* (kartu su *leksikografija, etimologija, semasiologija* ir *onomastika*), 5) *sintaksė* ir 6) *stilistika.* Tarmių reiškinius tiria *dialektologija,* kalbos raidą — kalbos istorija. K. pradininkai buvo sen. indai (IV a. pr. m. e.) ir sen. graikai, parašę pirmąsias gramatikas. Graikų filosofai (Platonas, Aristotelis) svarstė ir kai kurias bendresnio pobūdžio teorines kalbos problemas (pvz., gramatikos ir logikos kategorijų santykį). Romėnų K. formavosi graikų įtakoje. Tolesnei K. raidai ypač daug įtakos turėjo E. Donato „Gramatikos mokslas" („Ars grammatica", IV a.). Senoji K. buvo neatskiriamai susijusi arba su filosofija, arba su filologija. Naujoji K., kaip visiškai savarankiškas mokslas, ėmė formuotis tik XIX a. pr., t. y. tuo metu, kai kalboms, jų raidai tirti pradėtas taikyti lyg. ist. metodas.

Lietuvių K. pradžia galima laikyti M. Mažvydo katekizmą (1547), kuriame buvo 4 puslapių elementorius. Pirmieji liet. leksikografijos (K. Širvydo „Trijų kalbų žodynas", 1629) ir gramatikos darbai (D. Kleino „Lietuvių kalbos gramatika", 1653) buvo grynai praktinio pobūdžio, tačiau ir juose galima įžiūrėti kai kurių vėliau susiformavusių disciplinų užuomazgų (pvz., Kleino gramatikoje jau liečiami liet. dialektologijos bei lingv. geografijos dalykai). Praktikai skirti ir XVII—XVIII a. liet. kalbos žodynai bei gramatikos. Liet. kalba ir jos praeitis moksliškai pradėtos tyrinėti tik XIX a., lyginamosios K. atstovams nustačius liet. kalbos giminystę su kitomis ide. kalbomis ir iškėlus liet. kalbos duomenų svarbą. Liet. kalbos santykių su kt. kalbomis klausimai buvo keliami ir anksčiau. Pvz., pagal metraštinę lietuvių kilmės iš romėnų teoriją liet. kalba buvo laikoma pusiau lotyniška (plg. Mykolo Lietuvio samprotavimus XVI a. vid.). Pil. Ruigys knygoje „Lietuvių kalbos, jos kilmės, esmės ir savybių tyrinėjimas" (1745) liet. kalbą lygino su latvių, prūsų, lenkų, lotynų, graikų ir kt. kalbomis. Danų žodynininkas Ch. Temleris 1772 buvo sudaręs gretinamąjį latvių ir lietuvių kalbų žodyną (rankraštis). G. Stenderis „Latvių kalbos gramatikoje" (1783) latvių kalbą laikė liet. kalbos seseria. Tačiau tik lyg. ist. metodas leido atskirti genetiškai susijusius kalbų elementus nuo atsitiktinių panašybių, t. p. paveldėtas iš senovės bendrybes nuo vėlesnių skolinių. Lyginamosios K. pradininkas F. Bopas pirmojoje ide. kalbų lyg. gramatikoje „Sanskrito, zendo, armėnų, graikų, lotynų, lietuvių, senosios slavų, gotų ir vokiečių kalbų lyginamoji gramatika" (3 t., 1833—52) plačiai rėmėsi liet. kalbos duomenimis. A. Potas, ide. lyg. fonetikos ir etimologijos kūrėjas, veikale „Etimologijos tyrinėjimai iš indoeuropiečių kalbų srities" t. p. rėmėsi liet. kalbos duomenimis; be to, liet. kalbos giminystės santykius su prūsų, latvių, slavų ir kitomis ide. kalbomis jis specialiai nagrinėjo darbe „Apie prūsų-lietuvių kalbų giminystės santykius su slavų ir latvių kalbomis" (1837—41). XIX a. vid. žymiausias kalbininkas A. Šleicheris, antrosios ide. kalbų lyg. gramatikos („Compendium...", 1861) autorius ir ryškiausias natūralistinės K. krypties atstovas, kartu yra ir pirmosios lyginamosios istorinės bei apskritai mokslinės liet. kalbos gramatikos kūrėjas. Jo „Lietuvių kalbos gramatika" (1856) buvo novatoriškas veikalas, nes autorius rėmėsi gyvąja liaudies kalba ir naujai traktavo kalbos reiškinius. Šiai gramatikai pasirodžius, liet. kalba, kaip viena iš archaiškiausių gyvųjų ide. kalbų, užėmė prideramą vietą indoeuropeistikoje. Nuo XIX a. žymesni indoeuropeistai daugiau ar mažiau susipažįsta su liet. kalba ir naudojasi jos duomenimis savo lyg. tyrinėjimuose. Norintiems mokslo tikslais pramokti liet. kalbos leidžiami vadovėliai bei gramatikos, paprastai su lyginimo elementais (O. Videmano — 1897, A. Leskino — 1919, J. Plakio — 1926, A. Zeno — 1929, 1966, M. Petersono — 1955). Didžiausias tos rūšies darbas — J. Otrembskio aprašomoji ir kartu lyginamoji istorinė „Lietuvių kalbos gramatika" (t. 1—3, 1956—65). Iš liet. kalbininkų parašytų gramatikų ypač svarbios liet. kalbotyrai yra F. Kuršaičio, K. Jauniaus ir J. Jablonskio gramatikos. Darbų, kuriuose tiriamos atskiros liet. K. sritys bei problemos, yra davę daugelis įv. tautų bei šalių kalbininkų. Liet. kalbotyrai ypač daug yra nusipelnę lietuviai F. Kuršaitis, J. ir A. Juškos, A. Baranauskas, K. Jaunius, K. Būga, J. Jablonskis, latvis J. Endzelynas, rusai F. Fortunatovas, G. Uljanovas, vokiečiai A. Leskinas, A. Becenbergeris, E. Hermanas, R. Trautmanas, F. Špechtas, E. Frenkelis, lenkai A. Briukneris, V. Požezinskis, J. Rozvadovskis, čekai L. Geitleris, J. Zubatas, V. Machekas, švedai T. Torbjornsonas, R. Ekblomas, suomiai J Mikola, E. Nieminenas, danai H. Pedersenas, L. Jelmslevas, prancūzas F. de Sosiūras. Be K. Būgos ir J. Jablonskio, burž. Lietuvoje liet. kalbą tyrinėjo kalbininkai K. Alminauskis, J. Balčikonis, P. Brenderis, P. Būtėnas, L. Dambrauskas, M. Durys, J. Gerulis, P. Jonikas, A. Salys, P. Skardžius, J. Talmantas, A. Vireliūnas.

Žymių laimėjimų liet. K. pasiekė Tarybų Lietuvoje. Tarybų valdžios metais moksliškai subrendo gausus būrys kalbininkų lituanistų. Mokslo tiriamasis darbas sukoncentruotas Liet. kalbos ir lit-ros in-te ir aukštųjų m-lų (daugiausia Vilniaus un-to ir Vilniaus Ped. in-to) liet. kalbos katedrose. Ypač reikšmingi liet. K. darbai yra akademinis „Lietuvių kalbos žodynas" (7 t., A—M raidės, 1941—66) ir akademinė „Lietuvių kalbos gramatika" (t. 1, 1965). Daugiausia nuveikta leksikografijos srityje. Be akademinio „Lietuvių kalbos žodyno", išleistas platus „Lietuvių kalbos rašybos žodynas" (1948), vienatomis aiškinamasis „Dabartinės· lietuvių kalbos žodynas" (1954), A. Lyberio „Lietuvių kalbos sinonimų žodynas" (1961), J. Kabelkos „K. Donelaičio raštų leksika" (1964), daug dvikalbių ir įv. sričių terminologijos žodynų; įvairiuose K. leidiniuose išspausdinta nemaža liet. leksikografijos istorijos bei teorijos darbų (J. Balčikonis, Z. Jonikaitė, S. Kėzytė, J. Kruopas, A. Kučinskaitė, K. Pakalka, B. Tolutienė, B. Vosylytė). Pastaraisiais metais Lietuvoje kiek pagyvėjo etimologijos tyrinėjimai (V. Mažiulis, A. Sabaliauskas, V. Urbutis). Naujumu išsiskiria fonologijos (J. Kazlauskas), akcentologijos (A. Laigonaitė) ir kitų fonetikos sričių (E. Mikalauskaitė, V. Vaitkevičiūtė) darbai. Gausu kalbininkų, dirbančių aprašomosios morfologijos ir sintaksės srityse (J. Balkevičius, P. Bernadišienė, L. Drotvinas, Z. Dumašiūtė, P. Gailiūnas, E. Galnaitytė, A. Laigonaitė, J. Paulauskas, A. Rasimavičius, K. Ulvydas, A. Valeckienė, J. Žukauskaitė), mažiau — žodžių darybos (V. Urbutis), lingv. stilistikos (B. Kalinauskas, J. Pikčilingis) srityse. Paskelbta įv. darbų, liečiančių literatūrinės liet. kalbos istoriją bei rašto paminklų kalbą (J. Balčikonis, K. Eigminas, J. Kabelka, J. Kruopas, J. Lebedys, J. Palionis, J. Senkus). Gerokai sustiprėjo daugelio liet. kalbos lyg. ist. fonetikos bei gramatikos problemų tyrinėjimas (V. Ambrazas, J. Kazlauskas, K. Kuzavi-

nis, V. Mažiulis, Z. Zinkevičius). Gausus dialektologų būrys yra paskelbęs nemaža tarmių fonetikos ir morfologijos aprašų arba tų aprašų ištraukų (J. Aleksandravičius, A. Girdenis, E. Grinaveckienė, V. Grinaveckis, A. Jonaitytė, J. Kardelytė, K. Morkūnas, J. Senkus, M. Sivickienė, J. Šukys, A. Vidugiris, Z. Zinkevičius). Surinkta gausi medžiaga liet. kalbos tarmių atlasui. Išleista Z. Zinkevičiaus „Lietuvių dialektologija" (1966). Vis daugiau skelbiama onomastikos srities darbų (J. Balčikonis, J. Dumčius, K. Kuzavinis, V. Mažiulis, B. Savukynas, J. Senkus, A. Vanagas). Šiuo metu liet. kalbą tyrinėja nemažas būrys kt. tautų — tarybinių (T. Buligina, V. Dibas, V. Ivanovas, A. Nepokupnas, V. Toporovas) ir užsienio kalbininkų (P. Aruma, G. Benzė, K. Falkas, V. Falkenhanas, E. Hofmanas, Č. Kudzinovskis, J. Otrembskis, J. Safarevičius, Ch. Stangas, H. Šalis, V. Šmidas, E. Tanglis, A. Zenas). Lietuvoje tyrinėtos ir kt. tautų kalbos (ž. *Anglų kalba, Baltarusių kalba, Lenkų kalba, Prancūzų kalba, Rusų kalba, Vokiečių kalba; Baltistika, Lituanistika*).

Lit.: **J. Endzelīns,** Ievads baltu filologijā, Rīgā, 1945; **J. Loja,** Valodniecības vēsture, Rīgā, 1961; **K. Korsakas,** Lyginamoji kalbotyra ir tarybinės lietuvių filologijos uždaviniai.— „Lietuvių kalbotyros klausimai", t. 6, V., 1963; Lietuvių kalbotyra, [bibliografija], d. 1—2, V., 1963—65; **A. Sabaliauskas,** Baltų kalbų tyrinėjimas tarybinės santvarkos metais.—„Baltistica", t. 1, sąs. 2, V., 1966.

„KALBÓTYRA" — tarybinis tęstinis kalbotyros mokslo darbų leidinys, einąs nuo 1958 Vilniuje. Leidžia Lietuvos TSR Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo m-ja (iki 1966 Lietuvos TSR MT Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo k-tas). Iki 1967 išėjo 16 t. I (1958) ir II (1960) tomus išleido Vilniaus un-tas „Mokslo darbų" serijoje.

KALČỸS Matas [g. 1889.X.17 Anykščiuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1905—07 platino rev. atsišaukimus. 1912 išvyko į JAV, ten palaikė ryšius su Lietuvių socialistų sąjunga, platino pažangiąją spaudą. 1922 sugrįžo į Anykščius, laikė savo namuose konspiracinį butą, kuriame slapstėsi komunistai, buvo laikoma nelegali lit-ra. 1940—41 ž. ū. komisijos narys. D. Tėvynės karo metais dirbo kolūkyje Čiuvašijos ATSR. 1945—60 dirbo ūkinį ir administracinį darbą Anykščiuose. Nuo 1950 TSKP narys. Pensininkas.

KALĖDÍENĖ Birutė [**Zalagaitytė;** g. 1933. XI.2 Baltrušiuose (Šakių rj.)] — lengvaatletė, TSRS nusipelniusi sporto meistrė (1959), TSRS garbės sporto meistrė (1963). 1957 baigė Ž. ū. akademiją. TSRS lengvaatlečių mačuose su VFR ir JAV lengvaatlečiais (1958 ir 1959) laimėjo ieties metimo I vietą, 1958 Europos lengvosios atletikos čempionate Stokholme — ieties metimo sidabro medalį. 1958 TSRS komandinėse lengvosios atletikos pirmenybėse Tbilisyje pasiekė ieties metimo pasaulio rekordą (57,49 m). XVII olimpiadoje Romoje (1960) laimėjo ieties metimo sidabro medalį; XVIII olimpiadoje Tokijyje (1964) užėmė IV vietą. 1958—60 TSRS ieties metimo čempionė. 1959—64 TSRS Sporto d-jų ir org-jų s-gos centro tarybos narė. Nuo 1966 trenerė Kaune.

Lit.: **S. Vaintraubas,** Birutė Kalėdienė, V., 1960.

KALĖDOS — viena svarbiausių krikščionių religijos švenčių, daugumos bažnyčių švenčiama gruodžio 25—26. K. šventės kilusios iš saulės kulto, žinomo daugelyje sen. tautų dar iki krikščionybės. Krikščionybė K. sieja su mitologinio Kristaus gimimu ir pažymi jas iškilmingomis bažnytinėmis apeigomis.

Lietuvoje daugelis K. buitinių papročių perimta iš senovės liet. religijos Naujųjų Metų švenčių ciklo (lapkričio pab.—sausio pr.), kuriuo buvo pažymima saulės atogrąža (t. y. trumpiausia metų diena) ir naujų ž. ū. metų pradžia. Įsigalėjus Lietuvoje krikščionybei, su senosiomis žemdirbių žiemos švenčių tradicijomis susipynė nauji religiniai K. papročiai. Iki K. buvo baigiami derliaus dorojimo darbai (kūlimas, linamynis). Feod. laikais feodalai ir dvasininkai, kapit. laikais dvasininkai prieš K. ir po jų rinko iš valstiečių nustatyto dydžio duoklę įvairiais maisto produktais ir pinigais, vad. kalėdą, kalendą. Kalėdos rinkėjų važinėjimas vadinosi kalėdojimu; jis minimas XVII a. dokumentuose. Kapitalizmo laikotarpiu per K. pasibaigdavo metinių ž. ū. darbininkų samdos laikas.

K. išvakarėse (ž. *Kūčios*) ir K. pirmąją dieną valstiečiai įv. burtais siekė padidinti ateinančių metų derlių ir sėkmę. Moterys nesišukuodavo, kad vištos daržų neiškapstytų, nevaisingą obelį K. rytą, saulei tekant, triskart aprišdavo šiaudų grįžte. Visą žiemos švenčių ciklą (iki sausio 6) vakarais moterys neverpdavo, vyrai pančių nevydavo, kad ėriukams ir veršeliams galvos nesvaigtų, nelopydavo drabužių, kad ėriukai nebūtų margos vilnos, nemaldavo girnomis, kad vėjas stogų nedraskytų. Dar XX a. pradžioje v. Lietuvoje žvejų kaimuose samdomas panaktinis K. naktį prie kiekvienos trobos sugiedodavo kalėdinę giesmę; už tai rytą jį trobos šeimininkas apdovanodavo maisto produktais, vad. kalėdaičiu. K. pirmąją dieną žmonės nelankydavo kaimynų, jaunimas nerengdavo vakaronių; pasilinksminimai (vad. šventvakariais) prasidėdavo ketvirtąją K. dieną ir trukdavo iki sausio 6 (trijų karalių šventės); jie vykdavo vakarais. Soc. laikotarpiu, žymiai sumažėjus religijos įtakai, su K. susiję prietarai visiškai išnyko, buitiniai K. papročiai t. p. nyksta.

Lit.: **C. Cappeler,** Kaip senieji lietuvininkai gyveno, Heidelberg, 1904 [p. 7, 17—19]; **K. Jablonskis,** Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje, K., 1941 [p. 230, 333 ir kt.]; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964 [p. 536—538]; **M. Katkus,** Raštai, V., 1965 [p. 223—226].

KALĖJIMAI — izoliuotos nuo išorės pasaulio patalpos suimtiems asmenims (tardomiems, laukiantiems teismo, nuteistiems laisvės atėmimu) laikyti.

Lietuvos D. Kun-stėje, kaip ir kitose to meto feod. valstybėse, kun-ščių ir didikų pilyse paprastai buvo įrengiamos kalinimo vietos — dažniausiai požemiai arba bokštų viršutinės dalys. Pvz., Trakų salos pilyje K. buvo įrengtas pietvakarių bokšto rūsyje, į kurį kaliniai būdavo nuleidžiami per angą lubose. Greta valstybinių (didžiojo kun-ščio) ir didikų K., feod. Lietuvoje buvo ir savivaldybinių K. miestuose bei bažnytinių K. vienuolynuose (pvz., Liškiavoje). Kalinimas feod. Lietuvoje iš pradžių buvo taikomas tik kaip kardomoji priemonė. Tiek papročių teisė, tiek ankstesni rašytiniai baudžiamieji įstatymai bei teisynai numatė mirties bausmę, nusikaltusiojo sužalojimą, išperkamuosius mokesčius, bet laisvės atėmimo, kaip savarankiškos bausmės, dar nežinojo, jie numatė suimtojo laikymą kalėjime tik iki nuosprendžio įvykdymo arba tol, kol už suimtąjį bus sumokėtas nustatytas išpirkis. Lietuvos Statute bausmės kalėjimu irgi minimos rečiau, negu piniginės bausmės. XIX a., kylant Lietuvoje anticariniam judėjimui, caro valdžia pastatė K. Vilniuje, Kalvarijoje, Kaune, Šiauliuose, Panevėžyje, Ukmergėje, Raseiniuose ir kitur. XIX a. pr. buvusiuose Radvilų rūmuose Vilniuje (Antakalnyje) buvo įrengtas K. polit. kaliniams — pagarsėjusi „Citadelė Nr. 14", kurioje buvo kalinami 1831 ir 1863 sukilimų dalyviai, vėliau — rev. judėjimo veikėjai. Be to, K. veikė dar ir įv. vienuolynuose, kuriuose paprastai buvo uždaromi asmenys, nusižengę tikybos dogmoms. XX a. pradžioje Vilniuje pastatytas Lukiškių kalėjimas.

Lietuvos burž. valstybė iš caro Rusijos bei kaizerinės okup. administracijos paveldėjo 24 K. bei kitas kalinimo įstaigas, bet buržuazijai, slopinančiai darbo žmonių rev. kovą, to buvo maža. Naujų K., arešto namų, kurie iš esmės nuo K. nesiskyrė, konc. stovyklų bei valsčių areštinių statybai, senų K. plėtimui Lietuvos burž. valdžia 1923—39 išleido apie 6,5 mln. lt. Nauji K. ir arešto namai buvo pastatyti Utenoje (1929), Raseiniuose (2 pastatai, 1930 ir 1936), Marijampolėje (1931), kalėjimais buvo paversti kar. įrenginiai prie Kauno — IX fortas (kaip Kauno sunkiųjų darbų kalėjimo filialas) ir VI fortas (kalėjimas kariškiams). Be to, K. arba arešto namai buvo įrengti ir visuose kituose apskričių centruose ar netoli jų (Telšiuose, Mažeikiuose, Bajoruose, Vilkaviškyje, Ukmergėje, Kaišiadoryse, Alytuje ir kitur). 1928—36 naujos areštinės pastatytos Garliavoje, Vilkijoje (Kauno rj.), Aukštadvaryje (Trakų rj.), Panemunyje (Rokiškio rj.) ir daugelyje kt. valsčių centrų. Kaune (Aukštojoje Fredoje) 1919—23, Varniuose 1927—31 dar veikė konc. stovyklos, o Dimitrave 1937—40 ir Pabradėje 1940 — vadinamosios priverčiamojo darbo įstaigos antifašistams kalinti. Teisingumo m-ja turėjo dar ir vadinamąsias nepilnamečių drausmės ir auklėjimo įstaigas berniukams Kalnaberžėje (Kė-

dainių rj.), Jurdaičių dvare (Joniškio rj.) ir nepilnamečių nusikaltėlių mergaičių drausmės auklėjimo įstaigą Krakių moterų vienuolyne (Kėdainių rj.). K. buržuazijos valdymo laikotarpiu buvo tikros kankynių vietos tūkstančiams Lietuvos rev. darbininkų, valstiečių, inteligentų. K. režimą bei suimtųjų kalinimo sąlygas burž. Lietuvoje iš pradžių tam tikru mastu reglamentavo 1919.V.22 paskelbtas „Laikinas įstatymas apie namus suimtiesiems" ir atitinkama instrukcija kalėjimų viršininkams. Kalinimo (ypač rev. polit. kalinių) sąlygos nuolat sunkėjo. 1932.IX.22 buvo paskelbtas „Teisingumo ministerio aplinkraštis suimtųjų namams", davęs pradžią vad. „progresyvinei sistemai" (kalinių skirstymui grupėmis), kuria fašistų K. administracija siekė demoralizuoti rev. polit. kalinius, palaužti jų solidarumą, fiziškai juos išsekinti. Rev. polit. kaliniai visą buržuazijos viešpatavimo laikotarpį didvyriškai kovojo prieš faš. valdžios įvestą kalėjimuose terorą, ne kartą griebėsi bado streikų. 1940.VI žlugus faš. valdžiai, polit. kaliniai išėjo į laisvę.

Nusikalstamumui mažėjant, Tarybų Lietuvoje daugelis K. (Kauno, Klaipėdos, Ukmergės, Raseinių, Zarasų, Kaišiadorių, Telšių ir kt.) buvo uždaryti, jų pastatai naudojami ūkiniams bei kultūriniams reikalams. Tarybų Lietuvoje K. yra Lietuvos TSR Viešosios tvarkos apsaugos m-jos žinioje.

Lit.: **М. Гернет**, История царской тюрьмы, 5 т., М., 1960—63; **E. Jacovskis**, Už grotų, V., 1965.

„KALĖJIMO SPINDULỸS" — komunistinis rankraštinis žurnalas, leistas 1922.VIII—XI Kauno sunkiųjų darbų kalėjime. Leido polit. kaliniai komunistai. Išėjo 4 nr. (Nr. 2—3 jungtinis). Redagavo B. Pušinis, K. Stasiulis, J. Stoklickis, F. Vaišnoras. Straipsniai rašyti lietuvių, rusų ir žydų kalbomis. Žurnale buvo rašoma marksizmo-leninizmo teorijos klausimais, informuojama apie pasaulinį ir Lietuvos darbininkų judėjimą, apie Tarybų Rusijos gyvenimą. Paskelbta (Nr. 1) atsiminimų apie buržuazijos nužudytus bei nukankintus komunistus J. Gegecką, S. Kirvelaitį, V. Šivickį, P. Varkalį. Pavaizduota polit. kalinių buitis, įdėta eilėraščių.

KALENDÀ Joselis [1893.XII.5 Raseiniuose — 1962.II.19 Antaviliuose (Vilniaus rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1909—17 tarnavo Rusijos kariuomenėje. Dalyvavo Vasario revoliucijoje, buvo išrinktas kareivių k-to prie 1-jo turkmėnų korpuso štabo pirmininku. Už Kerenskio įsakymo pradėti vasaros puolimą sunaikinimą 1917.VII.24 nuteistas mirti; bausmės įvykdyti neleido kareiviai. Po Spalio revoliucijos padėjo organizuoti Lucko 1-jį raudongvardiečių būrį. 1918—26 LKP narys. 1918 pab. grįžo į Raseinius, dirbo rev. darbą, 1919 platino Raseiniuose leidžiamą kom. lit-rą. 1920 LKP Raseinių, Ukmergės parajonių k-tų sekretorius, 1921—22 LKP Kauno miesto ir rajono k-to sekretorius. Pagal LKPremiamus Darbininkų kuopų sąrašus iškeltas kandidatu į II seimą. Dalyvavo LKP III suvažiavime (1921), Kom. Internacionalo IV ir Profinterno II kongresuose (1922). Už rev. veiklą daugiau kaip 4 metus kalintas Kaune (1922 ir 1923—1926). 1926 pab. Kaune su kitais organizavo darbininkų būrius kairiųjų profs-gų būstinėms ginti nuo faš. elementų. Po faš. perversmo (1926.XII.17) išvyko į TSRS, dirbo adm. darbą Maskvoje. 1927—37 VKP(b) narys. 1937 neteisėtai represuotas, 1946 reabilituotas. Nuo 1947 pensininkas.

KALENDÕRIUS — **1.** Laiko skaičiavimo sistema, pagrįsta periodiniais gamtos reiškiniais. Iki rašytinių K. laikas buvo skaičiuojamas pagal regimąjį šviesulių judėjimą. Mėnesio eigą rodė Mėnulio fazės; pilnaties metas buvo laikomas mėnesio viduriu. Mėnulio fazių pasikartojimas skirtinguose Zodiako žvaigždynuose rodė t. p. ir metų eigą. Liet. tautosakoje dažnai minimas Sietynas (Plejadų spiečius) veikiausiai buvo svarbi tokių stebėjimų gairė: jauno arba pilno Mėnulio pasirodymas Sietyne sutampa su tam tikrais pavasario ir rudens momentais. Stebėdami Mėnulio fazes, žmonės atkreipė didesnį dėmesį į Zodiaką ir ryškias planetas. XVII a. astronomas A. Diblinskis mini, kad planetas liaudis laikiusi gyvūnais, išeinančiais į žvaigždėtąsias ganyklas.

Lietuvos D. Kun-stėje iki XVI a. pab. buvo vartojamas vad. Julijaus K., Romos imperijoje įvestas Julijaus Cezario 46 pr. m. e., kiek perdirbtas (sukrikščionintas) Bizantijos imperijoje. Metai buvo skaičiuojami „nuo pasaulio sukūrimo". Įsigalėjus krikščionybei, metai imta skaičiuoti ir nuo tariamojo Kristaus gimimo. 1582 popiežiaus Grigaliaus XIII paliepimu padaryta K. reforma. Julijaus K. pavadintas „senojo stiliaus" K., o Grigaliaus —„naujojo stiliaus". Iki 1700 senasis stilius atsiliko nuo naujojo 10 d., iki 1800 — 11 d., 1900 — 12 d., o po to — 13 d. Grigaliaus K. Lietuvoje įsigalėjo 1586. 1800 buvo vėl įvestas senasis stilius, išskyrus Užnemunę (Suvalkų gub.), tuomet priskirtą prie Lenkijos karalystės. 1915 įvestas naujasis stilius, kurio laikomasi ir dabar.

2. Visų metų dienų sisteminis sąrašas, kuriame pažymimos poilsio dienos, šventės arba žymūs įvykiai; be to, jame kartais dedama informacinio pobūdžio žinių. XV—XVIII a. Lietuvoje plito lotynų, vėliau lenkų kalba leisti Krokuvos (Neveskio ir kt.) K. Nuo 1737 Vilniuje buvo spausdinami J. Pošakovskio „politiniai", „istoriniai" ir jaunimui bei moterims skirti K. 1759—79 juos leido pirmųjų Vilniaus laikraščių redaktorius P. Poprockis, nuo 1780 — astronomas M. Počobutas. Labiausiai buvo paplitęs nuo 1767 ėjęs „Vilniaus kalendorius" („Kalendarz Wileński") ir „Akademijos kalendorius" („Kalendarz Akademicki", 1787—88). 1802—29 vad. „politinius" K. leido Vilniaus un-tas ir J. Zavadskio leidykla. Juose gausu žinių apie un-to profesorius, dėstomus dalykus, cenzūros k-to veiklą ir kt. Be to, nemaža įv. paskirties kalendorių Vilniuje leido vienuolių ordinai.

Pirmąjį K. liet. kalba 1845 parengė ir išleido L. Ivinskis („Metų skaitlius ūkiškas ant metų viešpaties 1846"). Šį kalendorių, vėliau vadintą „metskaitliumi", L. Ivinskis leido iki 1873 (išskyrus 1852). Nuo 1865 buvo leidžiami liet. K. rusiškais spaudmenimis. 1867—76 ėjo J. Krečinskio redaguojamas „Rusiškai-lietuviškas kalendorius". Reikšmingiausi liet. kultūros istorijai yra L. Ivinskio K., teikę ūkinių bei medicininių patarimų, skelbę tautosakos ir grož. lit-ros kūrinių. 1846 R. Prūsijoje išleistas Tilžės mokytojo E. Šešnako iš vok. kalbos išverstas K. („Prūsiškos kalendros ant meto 1847"), spausdintas gotiškais spaudmenimis. Jo ir J. Meškaičio kalendoriai („Mažos Rytų ir Vakarų Prūsų kalendros") buvo leidžiami iki 1872. Toliau juos redagavo J. Raudonius, K. Kumutatis, F. Kelkis ir kt. 1866—1904 dar ėjo „Evangeliškos kalendros". Šie K. buvo skirti R. Prūsijos lietuviams. XIX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais Tilžėje buvo leidžiamas Rusijos valdomai Lietuvos daliai skirtas „Lietuviškas kalendorius" (1879—80, 1882—87, 1890—92). R. Prūsijoje ėjusieji liet. laikraščiai („Aušra", „Šviesa", „Ūkininkas") leido «Lietuvišką „Aušros" kalendorių» (1883—85), „Lietuvos ūkininkų kalendorių" (1887—95, 1898, 1900). Kalendorius leido „Tilžės keleivis" (1884—1904), „Nemuno sargas" (1885). Minėtinas spaustuvininko O. Mauderodės 1892—95 leistas „Pilnas šimtme-

Kalendorius 2. L. Ivinskio leisto „Metų skaitliaus ūkiškojo" (1856), „Lietuvos ūkininko" leisto „Vilniaus kalendoriaus" (1912), «„Vilnies" jubiliejinio kalendoriaus» (1945) ir „Kolūkiečio kalendoriaus" (1967) viršeliai

tinis Briuso kalendorius dėl Lietuvos ir Žemaičių". Kai kurie tų K. buvo savotiški almanachai, teikė praktinių patarimų, informacijų, istorijos žinių, skelbė grož. lit-ros kūrinių. 1903 LSDP išleido A. Janulaičio parengtą pirmą „Darbininkų kalendorių". Be kalendorinės dalies, jame įdėta straipsnių apie socializmą, J. Biliūno, K. Jasiukaičio, V. Mongirdo grož. lit-ros kūrinių. K. buvo populiarūs JAV lietuvių išeivių tarpe. Ankstyviausias leidinys buvo D. Bačkausko sudarytas „Kalendorius dėl vigados lietuvninkų Amerike ant meto 1887". Kalendorius leido JAV lietuvių laikraščiai „Saulė", „Vienybė lietuvninkų" ir kt. Išeivių tarpe buvo platinamas Tilžėje spausdintas P. Mikolainio „Naujasis kalendorius" (1902—05). Liet. spaudos draudimo laikotarpiu liet. kalendoriai platinti nelegaliai.

1905—17 liet. K. buvo leidžiami daugiausia Vilniuje. Vienas populiariausių buvo „Lietuvos ūkininko" leidžiamas „Vilniaus kalendorius" (1906—15), kurio I leidimą redagavo P. Višinskis. Jame spausdinta įv. informacijų ž. ū. istorijos ir kt. klausimais, grož. lit-ros kūrinių (J. Dzenkausko, L. Giros, Jovaro, Žemaitės ir kt.). V. Kapsukas 1906 išleido antrą „Darbininkų kalendorių" (10 000 egz. tiražu; 2000 buvo konfiskuoti). Jame išspausdinti V. Kapsuko, Z. Angariečio, S. Matulaičio, V. Didžiulytės straipsniai socializmo teorijos, darbininkų judėjimo klausimais. Vilniuje 1912—14 leistas almanachinio pobūdžio „Švyturio" kalendorius, teikęs nemaža žinių iš kultūrinio gyvenimo. 1915 Vilniuje L. Gira išleido „Mūsų kalendorių", 1917—19 M. Šlapelienės knygynas leido „Lietuvos kalendorių". Kaune nuo 1907 ėjo klerikalinis „Kauno kalendorius". Panevėžyje buvo leidžiamas J. Masiulio parengtas K. „Draugas" (1913—15), Biržuose — P. Jakubėno parengtas „Biržų kalendorius" (1911—13), Seinuose — klerikalinis „Žiburio" kalendorius (1908—15). Nuo 1905 primityvaus turinio K. „Keleivis, išeinąs in Žemaičius ir Lietuvą" Salantuose leido A. Bendikas. Rygoje L. Jakavičius nuo 1905 leido K. „Lietuvių naminis draugas", nuo 1907 —„Juokų kalendorių", 1907 išleido „Miesto darbininkų kalendorių". A. Macijauskas 1906 išleido „Rygos kalendorių", vėliau leido „Tėvynės kalendorių" (1907—12). 1914 Rygoje LSDP išleido darbininkams skirtą «„Giedros" kalendorių». 1916 išleistas „XX amžiaus kalendorius". Peterburge Lietuvių labdariškoji d-ja 1905—06 leido „Metraštį arba kalendorių", kuriame bendradarbiavo K. Būga, A. Jakštas, Maironis, J. Tumas ir kiti. 1915—16 ėjo „Petrogrado kalendorius". JAV V. Kapsukas parengė ir išleido „Darbininkų kalendorių 1917 m.".

Po I pasaul. karo Lietuvoje K. leido įv. polit. srovių laikraščiai: „Lietuvos ūkininkas", „Ūkininkas", „Mūsų rytojus", „Mūsų laikraštis" ir kt. O. Mauderodė Tilžėje toliau leido „Ūkišką kalendorių". Toliau ėjo klerikalinis „Kauno kalendorius", L. Jakavičiaus „Lietuvių naminis draugas" ir „Juokų kalendorius". K. leido ir įv. org-jos. „Kultūros" b-vė Šiauliuose 1924 buvo pradėjusi leisti „Sodžiaus kalendorių", „Moksleivio kalendorių". „Spaudos fondas" leido „Mokytojų kalendorių". Buvo leidžiami t. p. teisininkų, miškininkų, karių, studentų ir kitokie K. Toliau ėjo „Biržų kalendorius" bei A. Bendiko „Keleivis, išeinąs in Žemaičius ir Lietuvą". Tilžės spaustuvininkas E. Jagomastas leido „Lietuviškas kalendras" (1922—38). Laikr. „Lietuvos keleivis" Klaipėdoje leido „Mažosios Lietuvos kalendorių". Klerikalinė Darbo federacija ir faš. diktatūros metais įsteigti Darbo rūmai leido darbininkams skirtus K., kuriuose propagavo burž. ideologiją, mėgino nuslopinti klasinę darbininkų sąmonę.

Lenkijos okupuotame Vilniaus krašte buvo leidžiamas „Vilniaus kalendorius" (1922—38). Latvijoje ėjo „Latvijos lietuvių kalendorius". Nemažai kalendorių leido JAV liet. laikraščiai: „Saulė", „Keleivis", „Sandara", „Margutis" ir kt. Kurį laiką (1918—20) juos leido ir Susivienijimas lietuvių Amerikoje. Iki 1939 ėjo pažangus „Darbininkų kalendorius", redaguojamas J. Gasiūno, R. Mizaros ir kitų. Nuo 1940 leidžiamas L. Joniko redaguojamas pažangus „Vilnies" kalendorius, plačiai nušviečiantis JAV darbininkų judėjimą, Tarybų Lietuvos gyvenimą. Šis K. platinamas taip pat P. Amerikos bei Kanados pažangiųjų lietuvių tarpe. Brazilijoje laikr. „Garsas" 1930 išleido savo kalendorių (red. A. Zauka), Argentinoje žrn. „Dabartis" — „Pietų Amerikos lietuvių kalendorių 1937 metams" (red. P. Ulevičius), laikr. „Momentas"— 1939 ir 1941 kalendorius (red. J. Baltušnikas).

Tarybų Lietuvoje leidžiami sieniniai, staliniai, kišeniniai ir kitokie K. Juose ne tik pateikiama kalendorinių duomenų, bet ir supažindinama su žymių žmonių gyvenimu ir veikla, informuojama apie svarbiausius ist. įvykius, duodama praktiškų patarimų auklėjimo, medicinos, kosmetikos, kulinarijos klausimais. Populiarūs yra „Moters kalendorius" (iki 1962 „Motinos ir vaiko kalendorius"), „Kolūkiečio kalendorius" („Valstiečių laikraščio" priedas), dvisavaitinis kalendorius, skirtas gamtos, dailės mėgėjams, ir kt. Išplitus periodinei spaudai, radijo ir televizijos informacijai, kalendoriai neteko ankstesnės reikšmės, tačiau iš tradicijos tebėra labai populiarūs (pvz., sieninis kalendorius leidžiamas 300 000 egz. tiražu).

Lit.: **V. Abramavičius,** L. Ivinskis ir Zavadskio leidykla.—„Pergalė", 1945, Nr. 5; **J. Būtėnas,** Laurynas Ivinskis ir jo kalendoriai.— Lietuvių literatūra, t. 1, K., 1954.

KALESNIÑKAI — 1. Kaimas Eišiškių rj., 11 km į š. v. nuo Eišiškių, prie plento į Vareną; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 464 gyv. (1959). Kaimas gatvinio tipo. Yra lentpiūvė, malūnas (nuo 1953), 2 parduotuvės, ambulatorija (nuo 1947), veterinarinis punktas, ryšių skyrius, vid. m-la (1906 įkurta pr. m-la), vaikų darželis (nuo 1963), kultūros namai (nuo 1958), biblioteka (nuo 1957). K. žinomi nuo XVII a. pabaigos. 1882 kaime buvo 212 gyv.

2. Kaimas Alytaus rj., Simno apyl., 3 km į p. nuo Simno, prie kelio į Seirijus, Spernios deš. krante. 198 gyv. (1959). K. dvaras minimas XVIII amžiuje. 1863 Kalesninkuose gimė poetas K. Sakalauskas-Vanagėlis.

KALESNIÑKŲ MÌŠKAS — miškas Alytaus rj., 5 km į š. v. nuo Daugų. Priklauso Alytaus miškų ūkio Kalesninkų girininkijai. Plotas 1579 ha; medynų 1441 ha. Š. pakraštyje 2 kvartalai (66 ha) dar vadinami Giraitės mišku. Rytuose K. m. siekia Noso ež. Reljefas banguotas. Dirvožemiai jauriniai gliejiški bei velėniniai jauriniai gliejiški, priesmėliniai, susiformavę ant priemolių, ir žemutinio tipo pelkiniai. Miškas savaiminis. Vyraujantis augavietės tipas — drėgnas šilagiris. Eglynų yra 48%, beržynų 18%, drebulynų 17%, juodalksnynų 10%, skroblynų 7%. Jaunuolynai sudaro 41%, pusbrandžiai medynai 43%, pribręstantieji 13%, brandieji 3%. Vid. amžius 36 metai, vid. bonitetas I,2, vid. skalsumas 0,73, vid. tūris 150 ktm/ha, vid. prieauga 4,1 ktm/ha. Gausu stirnų, kiškių, yra lapių, usūrinių šunų, kiaunių, voverių. Miškas eksploatacinis. Per metus iškertama apie 3300 ktm. Miško v. pakraštyje įsikūręs Kalesninkų kaimas. Kalesninkų miške 1941.IX.12 hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai sušaudė 414 žmonių. 1942 miške bazavosi A. Ražanausko suorganizuotas partizanų būrys.

KALINÀ, Medikiškės, — kaimas Vilniaus rj., Riešės apyl., 13 km į š. nuo Vilniaus, 1 km į r. nuo Vilniaus—Utenos plento; apylinkės centras. 42 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs Riešės (Neries intako) kair. krante, netoli Gulbinų ež. Yra taryb. ūkio karvidės, kiaulidės, veršidės, sandėliai, kalvė, be to, parduotuvė, ryšių skyrius, Riešės ligoninė (26 lovų), vaistinė, kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1952).

KALINAUSKÁITĖ Kornelija [Fledžinskienė; g. 1925.V.11 Kaune] — smuikininkė, Lietuvos TSR nusipelniusi artistė (1959), Lietuvos TSR nusipelniusi meno veikėja (1964). 1942—1946 grojo radijo ir filharmonijos simf. orkestruose. 1945 baigė Vilniaus konservatorijos fortepijono, 1948 smuiko klasę. 1945—47 Vilniaus konservatorijos koncertmeisterė. Nuo 1946 groja antruoju smuiku Lietuvos TSR styginiame kvartete. Nuo 1948 vadovauja Lietuvos TSR konservatorijos kamerinio ansamblio klasei (nuo 1962 docentė). Su kvartetu gastroliavo daugelyje TSRS miestų, Bulgarijoje, Suomijoje, Čekoslovakijoje, Lenkijoje ir kt.

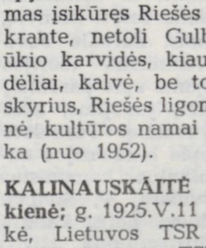

1959 tarptautinio J. Haidno konkurso Budapešte ir 1964 tarptautinio styginių kvartetų konkurso Lježe (Belgija) laureatė (II vieta). Solo smuiku koncertuoja per radiją, rengia sonatų vakarus, įgrojo į plokšteles liet. kompozitorių naujausių kūrinių. Už koncertinę veiklą 1965 gavo Resp. premiją.

KALINAUSKÁITĖ Nijolė [g. 1939.V.1 Raseiniuose] — matematikė, fizikos-matematikos mokslų kandidatė (1966). 1961 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1964 Fizikos ir matematikos in-to moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių apie kai kurias atsitiktinių procesų savybes ir kitais tikimybių teorijos klausimais.

KALINÁUSKAS Algimantas [g. 1923.VII.27 Kaune] — dirigentas, muzikologas. Mokėsi Klaipėdos ir Vilniaus muz. m-lose, dirbo Filharmonijos orkestro artistu ir Vilniaus operos teatro dirigentu. 1944—46 Radijo k-to redaktorius. 1946 suorganizavo Radijo k-to vokalinį ansamblį. 1946—58 Akademinio operos ir baleto teatro dirigentas. Pastatė ir dirigavo operas: V. Muradelio „Didžioji draugystė" (1947), J. Karnavičiaus „Gražina" (1949), Dž. Verdžio „Otelas" (1955), E. d'Albero „Slėnyje" (1956) ir kt. 1958—60 tęstinio leidinio „Lietuvos teatrai" redaktorius. 1966 baigęs Lietuvos TSR konservatoriją (dirigavimo specialybė), dirba joje dėstytoju. Period. spaudoje paskelbė straipsnių apie muz. teatrus ir kitais muz. klausimais, parengė radijo ir televizijos muz. laidų, išvertė operų ir operečių libretų, su kitais sudarė „Literatūros ir meno metraštį" (1959—67).

Ršt.: Jonas Stasiūnas, V., 1965.

KALINÁUSKAS Aloizas [g. 1934.II.8 Ylakiuose (Skuodo rj.)] — inžinierius statybininkas, technikos mokslų kandidatas (1967). 1958 baigė Kauno Politechnikos in-tą. Nuo 1958 Statybos ir archit-ros in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie gelžbetoninius lenkiamuosius elementus. Prisidėjo prie pram. pastatų dvisluoksnių sieninių panelių sukūrimo.

KALINÁUSKAS Antanas [g. 1905.IX.15 Bejone (JAV)] — pedagogas, Lietuvos TSR nusipelnęs mokytojas (1960). 1932 baigė Kauno un-to gamtos-matematikos f-tą. 1937—44 Kauno 5-sios g-jos mokytojas. 1944—47 mokytojavo Telšių vid. m-loje, 1947—49 dėstė matematiką Telšių mkt. seminarijoje. 1949—56 Telšių mokytojų seminarijos (pedagoginės mokyklos) direktoriaus pavaduotojas. Nuo 1958 Telšių aštuonmetės mokyklos direktorius.

KALINÁUSKAS Antanas [g. 1914.IV.22 Vievininkuose (Trakų rj.)] — partinis ir žemės ūkio darbuotojas, Lietuvos TSR nusipelnęs žemės ūkio darbuotojas (1964). 1941—44 Raudonosios Armijos (1942—44 16 liet. divizijos) karys. Nuo 1942 TSKP narys. Pokario metais buvo Vilniaus aps. vykd. k-to pirmininko pavaduotoju, dirbo part. darbą Veisiejuose. 1950 baigė Resp. part. m-lą. 1950—53 LKP Salantų, Vievio rajonų k-tų I sekretorius. Nuo 1953 Simno parodomojo ūkio (iki 1961 taryb. ūkio) direktorius.

KALINÁUSKAS Benediktas Dobroslavas — 1831 sukilimo dalyvis. Kilęs iš Raseinių aps. Mokėsi Raseinių aps. m-loje, Vilniaus, Varšuvos ir Heidelbergo un-tuose. Prieš 1831 sukilimą buvo Raseinių aps. slapto sukilėlių k-to narys. 1831.III.26 K. ir kitų k-to narių vadovaujami sukilėlių būriai užėmė Raseinius. Sukilimo pradžioje K. buvo Raseinių aps. sukilėlių vyriausiasis vadas ir karo teismo pirmininkas. Vėliau vadovavo raitininkų „Žemaitijos pasiutėlių" pulkui. Dalyvavo daugelyje kautynių Raseinių, Telšių ir Šiaulių aps. 1831.VII su savo pulku dengė puolamų sukilėlių traukimąsi, o 1831.IX.15 perėjo Prūsijos sieną ir liko užsienyje.

KALINÁUSKAS Bronius [g. 1908.VII.4 Mergutrakiuose (Kapsuko rj.)] — kalbininkas, filologijos mokslų kandidatas (1963). 1936 baigęs Kauno un-tą, mokytojavo Kybartų, Raseinių, Rokiškio g-jose, Telšių mkt. seminarijoje. Nuo 1947 Klaipėdos mkt. in-to, nuo 1953 Vilniaus Ped. in-to dėstytojas (1954—57 liet. kalbos ir lit-ros f-to dekanas). Nuo 1966 docentas ir liet. kalbos katedros vedėjas. Paskelbė moksl. straipsnių apie Žemaitės raštų frazeologiją („VVPI mokslo darbai", t. 11, 1961; „Kalbotyra", t. 4, 1962), žodžius ir žodžių junginius sakinyje (rink. „Kai kurie gramatikos ir stilistikos klausimai", 1963) ir kitais kalbotyros klausimais.

KALINÁUSKAS Juozas [g. 1935.I.24 Pakalniuose (Vilkaviškio rj.)] — dailininkas. 1955 baigė Kauno Žuko dailės technikumo keramikos skyrių, 1961 — Dailės in-to skulptūros f-tą. Nuo 1962 dirba dailininku Vilniaus modelių namų leidinio „Banga" redakcijoje. Nuo 1963 dalyvauja dailės parodose.

Kūriniai: dekoratyvinė skulptūra „Šokėjėlė" (1960); skulptūros Kauno dramos teatro fasadui (su D. Lukoševičiumi ir A. Kupčiku, 1960); bareljefas skulpt. B. Pundziaus antkapiui (su D. Lukoševičiumi, 1960); skulptūra „Šlifuotojas Lazdauskas" (1963), reljefai — „Poilsis" Vilniaus grąžtų g-lai (1961), „Po darbo" (1963), agr. J. Bausio antkapio reljefas (1964), „Taikos sargyboje" (1965), „Pirtyje" (1965), „Revoliucijos kariai" (1966), „Olimpinė ugnis", „1917 metai" (1967); medaliai (1964—66), ir kt.

KALINÁUSKAS Konstantinas Vincentas [1838.II.2 — 1864.III.22 Vilniuje] — vienas 1863 sukilimo Lietuvoje ir Baltarusijoje vadų. Kilęs iš Gardino gub. bežemių bajorų. Studijuodamas Peterburgo un-to teisės f-te (baigė 1861), gilinosi į Lietuvos istoriją, aktyviai dalyvavo pažangiųjų studentų visuom. veikloje, palaikė ryšius su rev. karininkų būreliu. Baigęs studijas, su kitais Gardine įkūrė neleg. rev. org-ją ir slaptą spaustuvę, kurioje leido laikr. „Mužickaja prauda" („Valstiečių tiesa"), agitavo valstiečius prieš carą ir dvarininkus. 1862 vasarą Vilniuje susikūrusio Judėjimo k-to narys, vienas jo organizatorių; vėliau Lietuvos K-to vadovas. Rūpinosi sukilimo propaganda, ginklais, instrukcijų rengimu. Būdamas revoliucinis demokratas, skelbė reikalą išvien su lenkais ir Rusijos revoliucionieriais kovoti prieš caro valdžią, už pavergtų tautų laisvę, už žemę valstiečiams, už laisvą Lietuvą ir Baltarusiją. 1863 sukilimas Lietuvoje ir Baltarusijoje vystėsi, esant stipriems socialiniams ir politiniams sukilimo vadovų prieštaravimams, vykstant „raudonųjų" ir „baltųjų" kovai. 1863.III.11 „baltiesiems" paveržus vadovavimą sukilimui, K., nors protestavo, buvo priverstas nusileisti ir buvo paskirtas į Gardino gub. įgaliotu komisaru. Caro valdžios teroro sąlygomis dvarininkams vis labiau traukiantis nuo sukilimo, 1863.VI Vilniuje buvo sudaryta nauja sukilimo vadovybė, kurioje vyravo „raudonųjų" atstovai: K. Kalinauskas, V. Malachovskis, T. Dalevskis. Vadovaudamas sukilimui Lietuvoje, K. ir toliau rūpinosi palaikyti jo socialinę linkmę. Sukilimo vadovais periferijoje buvo skiriami rev. dem. pažiūrų žmonės. K. ragino sukilėlius ištverti rudenį ir žiemą, kad pavasarį vėl sustiprintų kovą. Slapstydamasis Makarevičiaus, Chamovičiaus, Chamuto, Glebavičiaus, Vitoženco vardais ir nuolat keisdamas slaptus butus, K. laikėsi Vilniuje iki 1864.II.9. Dėl išdavystės suimtas, po karo lauko teismo nuosprendžio „Laiškuose iš po kartuvių" kreipėsi į liaudį, ragindamas ją nenuilstamai kovoti su engėjais. Pakartas Vilniaus Lukiškių aikštėje.

Lit.: **A. Janulaitis,** 1863 m. veikėjai Lietuvoje.— „Švietimo darbas", 1921, Nr. 3—4; **W. Kordowicz,** Konstanty Kalinowski, Warszawa, 1955; **J. Žiugžda,** Valstiečių sukilimas Lietuvoje 1863 metais.— Lietuvos valstiečiai XIX amžiuje, V., 1957; **А. Смирнов,** Кастусь Калиновский, М., 1959; Lietuvos TSR istorija, t. 2, V., 1963; **Т. Кісялёў,** Вялікі сын Беларускага народа Кастусь Каліноўскі.— „Сейбіты вечнага", Мінск, 1963.

KALINÁUSKAS Stanislovas [g. 1924.I.4 Mažeikonyse (Pakruojo rj.)] — žemės ūkio darbuotojas, Socialistinio Darbo Didvyris (1966). 1936—44 buožių samdinys. Nuo 1949 dirba Kepalių kolūkyje (Joniškio rj.), nuo 1958 laukininkystės brigadininkas. Nuo 1965 TSKP narys. Jo vadovaujamoje brigadoje javų derlingumas pakilo nuo 12 cnt/ha (1958) iki 31,1 cnt/ha (1965), be to, gauta sėmenų 9,4 cnt/ha (1965).

KALINÁUSKAS Vytautas [g. 1929.I.3 Joniškėlyje] — dailininkas. 1958 baigė Dailės in-to grafikos f-tą. Nuo 1957 dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose, t. p. taryb. dailės parodose užsienyje. Sukūrė molbertinės grafikos kūrinių, piešinių, ekslibrių, apipavidalino ir iliustravo knygų. K. kūriniai

pasižymi dekoratyvumu, apibendrinta mintimi, ekspresyvumu.

Kūriniai: estampų ciklai — „1863 metų sukilimas Lietuvoje" (1958), „Prisiminimai apie Kuršių Neringą" (1963), „Vilnius Zodiako ženkluose" (1966); triptikas „Lietuvos VRE miestui ir kaimui" (1963); iliustruotos knygos — I. Simonaitytės „. . .o buvo taip. . ." (1960), „Lietuvių tautosaka" (t. 1—4, 1962—67), A. Gudaičio-Guzevičiaus „Sąmokslas" (2 d., 1964—65), K. Donelaičio „Jau saulelė vėl. . ." (1964), I. Simonaitytės „Aukštųjų Šimonių likimas" (1966), ir kt.

KALINÁUSKO PARTIZĀNŲ BŪRIAĨ — partizanų būriai, veikę hitlerinės okupacijos metais Švenčionių apskrityje. Priklausė *„Žalgirio"* partizanų brigadai.

„KALINỸS" — komunistinis rankraštinis Kauno sunkiųjų darbų kalėjimo politinių kalinių leidinys, išleistas 1924. Leidinyje (48 p.) buvo įdėtas straipsnis „Leninui mirus" (pranešimas, skaitytas kalėjime ryšium su V. Lenino mirtimi), keletas vaizdelių, atsiminimai apie kovas prieš baltuosius Estijoje, apie polit. kalinių gyvenimą, P. Varkalio atsisveikinimą su kaliniais prieš mirtį, apie polit. kalinių bado streiką Kauno kalėjime ryšium su P. Varkalio sušaudymu ir kt.

KÁLKĖS — ore kietėjanti rišamoji medžiaga, naudojama statybose. K. gaminamos iš klinčių (kalkakmenio), mergelio, kreidos ir kt. žaliavų. Degtos K. gaunamos, kaitinant žaliavą šachtinėse krosnyse 1100—1200° t-roje. Paveiktos vandeniu, jos virsta baltais milteliais arba tešla — gesintomis kalkėmis. Statyboje K. naudojamos gaminti kalkiniams ir mišriems skiediniams, kuriais tinkuojamos sienos, surišamos plytos bei akmenys; be to, iš K. gaminami silikatiniai dirbiniai. Pramonėje K. naudojamos kaip pigus šarminis junginys.

Lietuvoje K. pradėtos naudoti maždaug nuo XIII a., statant iš akmenų bei plytų pilis ir apsaugines sienas. K. buvo degamos primityviose lauko krosnyse ir gesinamos netoli statybos objekto (pilies, miesto), vėlesniais laikais — ten, kur gausiau kalkakmenių. XVIII a. jau buvo kalkakmenių karjerų dabartiniame Pakruojo rj. Kad gesintos K. būtų patvaresnės, jos būdavo 5—10 metų pūdomos spec. duobėse. K. ir kitos stat. medžiagos pilims būdavo parengiamos maždaug 10 metų prieš statybos pradžią. Nestandartinio formato plytų arba akmenų sienoms mūryti buvo naudojamas stambiagrūdis K. skiedinys, maišant K. tešlą su žvyru arba smulkia plytų skalda (XIV—XV a. pilys ir senieji kulto pastatai). Kartais K. ir žvyro skiediniu būdavo išliejamas ir horizontalus paviršius-padas (pvz., Trakų pilies apsauginių sienų vandentiekio arkinės angos padas). Sukietėjęs toks skiedinys prilygdavo dabartiniam aukščiausios markės cementui. Vėliau skiediniui pradėta naudoti smėlį. Maždaug iki XIX a. statyboms naudotas dvejopas K. skiedinys: pilkasis — ant vandens statomoms pilims ir pastatams, baltasis — sauso mūro sienoms. Burž. Lietuvoje K. daugiausia buvo gaminamos Akmenėje. 1937 jų pagaminta 2500 t, 1939 — 6400 t. Tarybų Lietuvoje stambesnės K. degyklos yra Akmenėje, Gargžduose, Kupiškyje. 1966 pagaminta 186 000 t kalkių.

KALMANÓVIČIUS Moisejus [1888 Sibire — 1937 Maskvoje] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. 1906—09 vertėsi pamokomis, vėliau tarnavo Rusijos kariuomenėje. 1917—18 Vakarų fronto kareivių deputatų tarybos vykd. k-to narys, Vakarų srities maisto komisaras. Nuo 1917 Komunistų partijos narys. 1919 Tarybų Lietuvos ir Baltarusijos vyriausybės narys, maisto komisaras. Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partijos II (jungtinio) suvažiavimo (1919.III.4—6) išrinktas CK nariu ir delegatu į RKP(b) VIII suvažiavimą. Nuslopinus Tarybų valdžią Lietuvoje, Vakarų fronto ypatingosios maisto komisijos pirmininkas, 1920—21 ir 1922—1923 Ukrainos TSR maisto komisaro pavaduotojas, 1921—22 Sibiro maisto k-to pirmininkas, 1923—24 RTFSR maisto komisaras, 1924—27 TSRS Cukraus tresto pirmininkas, 1927 TSRS Pramonės banko pirmininkas, 1928—30 TSRS Grūdų tresto pirmininkas, 1930—34 TSRS Valstybinio banko pirmininkas, 1934—37 TSRS taryb. ūkių liaudies komisaras. VKP(b) XV suvažiavimo išrinktas Centrinės kontrolės komisijos nariu, o XVI suvažiavimo — kandidatu į VKP(b) CK narius. Žuvo, neteisėtai represuotas asmenybės kulto sąlygomis. 1956 reabilituotas.

KALNĀBERŽĖ — kaimas Kėdainių rj., Surviliškio apyl., 13 km į š. nuo Kėdainių, Nevėžio deš. krante; kolūkio centras. 491 gyv. (1959). Per kaimą eina Kėdainių—Krekenavos kelias. Ryšių skyrius (nuo 1920), felčerių-akušerių punktas (nuo 1960), aštuonmetė m-la (1909—1951 pradinė, 1951—61 septynmetė), mokykla-internatas (nuo 1959), kultūros namai (nuo 1963), biblioteka (nuo 1963). Prie kaimo yra piliakalnio liekanos. 1371 K. buvo kryžiuočių užpulta ir apiplėšta. XVI a. ist. šaltiniuose minimas K. kaimas. 1562 jam priklausė 9 valakai žemės; kaime buvo 9 valstiečių kiemai. Vėliau įsikūrė K. dvaras. XVII a. Radvilos, kuriems priklausė K., buvo pastatę joje kalvinų bažnyčią. 1925 buvusiame K. dvare įkurta nepilnamečių nusikaltėlių kolonija, 1949—59 veikė vaikų namai. 1941 burž. nacionalistai nužudė komjaunuolį A. Ardavičių, 1945 — K. apylinkės vykd. k-to pirmininko pavad. J. Ardavičių, 1946 — apylinkės pirmininką M. Staršecką.

KALNĀBERŽĖS MIŠKAĨ — miškų masyvas Kėdainių rj., 10 km į š. nuo Kėdainių, 3 km į v. nuo Kėdainių—Krekenavos kelio. Priklauso Kėdainių miško pramonės ūkio Šlapaberžės girininkijai. Plotas 783 ha; medynų 703 ha. Masyvas apie 5,5 km ištįsęs iš š. į p. Šiaurėje yra Soriškių (241 ha), viduryje Kalnaberžės (445 ha), pietuose Maciūnų (97 ha) miškas. Reljefas lyguminis. Dirvožemiai velėniniai gliejiški, išplauti bei sujaurėję, priesmėliniai, susiformavę ant lengvų ir vidutinio sunkumo priemolių. Vyrauja garšviniai miško tipai. Medynai lapuočių, mišrūs. Beržynų yra 45%, drebulynų 35%, uosynų 12%, likusieji 8% — juodalksnynai, baltalksnynai, ąžuolynai ir eglynai. Vid. amžius 35 metai, vid. bonitetas I,2, vid. skalsumas 0,65, vid. tūris 105 ktm/ha, vid. prieauga 3 ktm/ha. Gausu stirnų, šernų, kiškių, yra briedžių. Miškai eksploataciniai. Per metus iškertama apie 2000 ktm. Į r. nuo K. m. yra Kalnaberžės kaimas, į p. r. — Maciūnų kaimas.

KÁLNABRIDŽIAI — kaimas Vilniaus rj., Jotainiškių apyl., 9 km į š. nuo Nemenčinės, 14 km į r. nuo Paberžės. 71 gyv. (1959). Iš r. prie kaimo prieina pelkės. Kaimo gyventojai 1965 aptiko XVII a. monetų lobį: apie 500 įv. lietuviškų, lenkiškų, švediškų, belgiškų, prancūziškų monetų. Lobis laikomas Istorijos-etnografijos muziejuje Vilniuje.

KALNĀLIS — kaimas Kretingos rj., Imbarės apyl., 5 km į p. nuo Salantų, prie kelio į Kretingą. 50 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs aukštame dešiniajame Salanto (Minijos intako) krante. Parduotuvė, ryšių skyrius, aštuonmetė m-la (1949 iš Klausgalvų perkelta pr. m-la ir perorganizuota į K. septynmetę, veikusią iki 1961), biblioteka. K. bažnyčia (past. 1777, perstatyta 1883) ir varpinė — vietinės reikšmės archit. paminklas. 1949—59 K. buvo kolūkio, 1959—61 taryb. ūkio centras.

KALNĒLIAI — kaimas Kapsuko rj., Liubavo apyl., 10 km į p. v. nuo Kalvarijos. 18 gyv. (1959). Ist. šaltiniuose K. minimi 1559.

KALNĒLIO MÌŠKAS — miškas Panevėžio rj., 2 km į p. nuo Naujamiesčio, abipus kelio į Upytę. Priklauso Panevėžio miško pramonės ūkio Naujamiesčio ir Upytės girininkijoms. Plotas 1235 ha; medynų 1100 ha. Masyvas ištįsęs iš š. į p. apie 8 km. Š. v. pakraštys siekia Nevėžį. P. dalis dar vadinama Dablėnų mišku. Reljefas lyguminis. Dirvožemiai velėniniai gliejiški, sujaurėję, susiformavę ant moreninių priemolių. Vyrauja garšviniai ir (kiek mažiau) mėlyniniai miško tipai. 95% medynų savaiminės kilmės. Pušynų yra 48%, beržynų 21%, ąžuolynų 11%, drebulynų 10%, uosynų 6%, juodalksnynų 3%, baltalksnynų 1%. Medynų vid. amžius 39 metai, vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 104 ktm/ha, vid. prieauga 2,7 ktm/ha. Gausu stirnų, šernų, lapių, kiškių, yra briedžių. Miškas eksploatacinis, išskyrus apsauginę juostą (200 ha) palei Nevėžį. Per metus iškertama apie 1500 ktm.

KALNĒLIŠKIAI, Didieji Grūžiai, — kaimas Pasvalio rj., Grūžių apyl., 12 km į š. v. nuo Pasvalio, 6 km į p. nuo

Vaškų; kolūkio centras. 111 gyv. (1959). Parduotuvė, pr. m-la (nuo 1916). Po D. Tėvynės karo burž. nacionalistai Kalneliškiuose nužudė komjaunuolį A. Marinską.

KÁLNĖNAI — **1.** Kaimas Mažeikių rj., Reivyčių apyl., 2 km į v. nuo Mažeikių, prie Mažeikių—Liepojos geležinkelio. 280 gyv. (1959). P. pakraščiu teka Venta. Yra parduotuvė. Ist. šaltiniuose K. minimi 1770.

2. Kaimas Skuodo rj., Aleksandrijos apyl., 4 km į š. v. nuo Ylakių, 1 km į š. nuo Skuodo—Ylakių kelio. 79 gyv. (1959). Kaime yra valstybės saugomas 7 ha ploto **Žemaičių botanikos parkas** (iki 1965 kolūkio parkas). Parke auga daugiau kaip 100 rūšių medžių ir krūmų, iškasta 15 tvenkinių. Parką ir sodą 1928 įkūrė valstietis I. Navidanskas savo ūkyje. Taryb. metais, dirbdamas kolūkio sodininku ir parko prižiūrėtoju, Navidanskas sodą ir parką gerokai išplėtė.

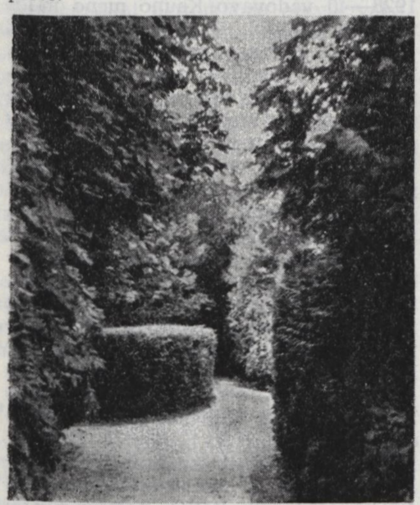

Kalnėnai 2. Žemaičių botanikos parkas

KALNĖNAI — kaimas Telšių rj., Degaičių ir Gadunavo apyl., 3 km į š. nuo Telšių, prie kelio į Sedą; taryb. ūkio centras. 393 gyv. (1959). Kaimo apylinkės labai kalvotos. Sodybos plačiai išsisklaidžiusios; šiaurės rytuose siekia Tausalo ež., pietuose — Svaigę (Tausalo, Pateklos aukštupio, intaką). Yra parduotuvė, pr. m-la (nuo 1923), biblioteka (nuo 1954). Ist. šaltiniuose K. minimi 1569. XX a. pr. buvo dvaras. 1946 Kalnėnuose burž. nacionalistai nužudė Telšių vls. vykd. k-to pirmininką J. Kazbarą, dešimtkiemio įgaliotinį V. Zavecką ir 2 liaudies gynėjus.

KALNĖNAĨ — kaimas Jurbarko rj., Dainių apyl., 3 km į v. nuo Jurbarko, tarp Nemuno ir Klaipėdos—Jurbarko plento. 485 gyv. (1959). Laivų remonto dirbtuvės, Jurbarko veterinarinė ligoninė (nuo 1962), felčerių-akušerių punktas (nuo 1946), pr. m-la (nuo 1928), Dainių kultūros namai. Ist. šaltiniai K. mini 1561 (15 valakų, 15 kiemų).

KALNÝČIOS PĖLKĖ — pelkė Kelmės rj., 1 km į š. nuo Kražių, prie kelio į Užventį. Plotas 1170 ha (pramoninis 850 ha). Pelkė susidariusi Vidurio Žemaičių aukštumos pakraštinių moreninių darinių ruože, tarp kelių moreninių kalvagūbrių vingiuojančiame klonyje, kuris šiaurėje jungia 2 dideles daubas. P. v. pakraščiu teka Kražantė (Dubysos intakas), o į ją iš Kalnyčios ež. per pelkę teka Kalnyčia. Daug nesupelkėjusių salų bei pusiasalių, kuriuose įsikūrę kaimai (Pamedžiokalnis, Kaupai, Jankiškiai, Šiaulaičiai, Akmeniai ir kt.), gausu įlankų. Pelkės paviršius kemsuotas bei kupstuotas. Didesniąją dalį užima plynraistinė bei plyninė žemapelkė, mažesniąją — raistinė (ją sudaro Tytuvėnų girininkijos Kaupų miško dalis). Durpių klodo didž. storis 10 m, vid. 3 m. Durpės daugiausia raistinės bei plynraistinės žemapelkinės; vid. dalyje yra ir mišraus tipo durpių. Vid. susiskaidymas 28%, vid. peleningumas 16,6%. Ištekliai apie 25,5 mln. m^3. Vienoje įlankoje yra gėlavandenių klinčių (jų sluoksnio didž. storis 7,1 m). Dugne smėlis ir molis. Vakaruose prie pelkės yra Kalnyčios kaimas.

KALNÍEČIAI — kaimas Rokiškio rj., Suvainiškio apyl., 8 km į š. nuo Panemunio. 43 gyv. (1959). Ist. šaltiniuose K. minimi 1609.

KÁLNYNAI — kaimas Kapsuko rj., Gudelių apyl., 15 km į š. nuo Simno, 12 km į v. nuo Balbieriškio. 187 gyv. (1959). Prie kaimo yra Kalnynų ežeras. Biblioteka (nuo 1962).

KÁLNINIAI JAGELÓNYS — kaimas Kaišiadorių rj., Kietaviškių apyl., 7 km į p. v. nuo Elektrėnų, prie Švenčiaus ežero. 227 gyv. (1959). Felčerių-akušerių punktas (nuo 1962), aštuonmetė m-la (1950—52 pradinė, 1952—61 septynmetė), biblioteka.

KÁLNINIAI MIJÁUGONYS — kaimas Kaišiadorių rj., Žaslių apyl., 5 km į š. v. nuo Elektrėnų, prie Vilniaus—Kauno plento. 254 gyv. (1959). Į v. nuo K. M. yra miškas, vad. Strošiūnų šilu.

KÁLNYNŲ ĖŽERAS — ežeras Kapsuko rj., 12 km į v. nuo Balbieriškio. Plotas 19 ha, ilgis 680 m, didž. plotis 440 m, kranto linijos ilgis 1770 m. Krantai, išskyrus šiaurinį, žemi, rytinis pelkėtas. Išteka bevardis Rudės intakas. Į š. nuo ežero yra Kalnynų kaimas.

KÁLNYNŲ PĖLKĖ — pelkė Kapsuko rj., 7 km į š. v. nuo Krokialaukio, 12 km į v. nuo Balbieriškio. Plotas 131 ha, didž. gylis 6 m. Ežerinės kilmės plynraistinė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 5 m, vid. 1,56 m. Durpės žemapelkinės, šiaurės rytuose plynraistinės, kitur viksvinės. Vid. susiskaidymas 28%, vid. peleningumas 11%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo didž. storis 5,4 m. Šiaurėje prie pelkės yra Kalnynų kaimas, vakaruose — Kalnynų ež.

KÁLNIŠKĖS MIŠKAS — miškas Lazdijų rj., 2 km į p. r. nuo Krosnos. Priklauso Kapsuko miškų ūkio Krosnos girininkijai. Plotas 1191 ha; medynų 1105 ha. Miškas apie 7 km ištįsęs iš š. į p. Pietiniame pakraštyje telkšo Juodežeris. Reljefas banguotas. Dirvožemiai jauriniai ir velėniniai jauriniai, mažai sujaurėję, smėliniai ir priesmėliniai. Miškas savaiminis. Eglynų yra 58%, pušynų 19%, beržynų ir drebulynų po 11%, juodalksnynų 1%. Š. dalyje auga apie 30 kultūrinės kilmės 70 metų amžiaus europinių maumedžių. Jaunuolynai sudaro 30%, pusbrandžiai medynai 39%, pribręstantieji 22%, brandieji 9%. Vid. amžius 44 metai, vid. bonitetas I,4 (kai kurių eglių aukštis 35 m), vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 161 ktm/ha, vid. prieauga 3,6 ktm/ha. Miško traką sudaro aukšti, tankūs lazdynai. Gausu stirnų, yra šernų, lapių, kiaunių, voverių. Miškas eksploatacinis. Per metus iškertama apie 3000 ktm. Vok. faš. okupacijos metais miške buvo partizanų slėptuvių.

KÁLNIŠKIAI — **1.** Kaimas Kelmės rj., Šaukėnų apyl., 4 km į š. nuo Šaukėnų, Ventos kair. krante; kolūkio centras. 254 gyv. (1959). Per kaimą eina kelias iš Kuršėnų į Užventį. Ties K., Ventos krante, yra piliakalnis, vad. Biržės kalnu; apie jį sukurta daug padavimų. Kaimas susikūrė 1924, išparceliavus Spakainasties dvarą.

2. Kaimas Akmenės rj., Papilės apyl., 4 km į š. v. nuo Papilės, Ventos kair. krante; kolūkio centras. 17 gyv. (1959). Pr. m-la (įst. apie 1935), biblioteka (nuo 1962). Ist. šaltiniuose K. minimi 1717.

KÁLNIŠKIAI I — kaimas Raseinių rj., Didžiulių apyl., 1 km į v. nuo Ariogalos, Dubysos deš. krante. 99 gyv. (1959). Kaimo š. pakraštyje yra nedidelis piliakalnis, vad. Barsukalniu.

Iš v. piliakalnį juosia 3 m aukščio pylimas. Netoli piliakalnio yra IV—VII a. griautinis kapinynas; radiniai iš jo laikomi Kauno ist. muziejuje.

KÁLNIŠKIAI II — kaimas Raseinių rj., Didžiulių apyl., 5 km į š. v. nuo Ariogalos, Dubysos deš. krante. 135 gyv. (1959). Prie kaimo būta senkapio. Iš suardytų griautinių kapų į Kauno ist. muziejų yra patekę 3 geležiniai įmoviniai kirviai, 2 ietigaliai, keletas žalvarinių V—VII a. papuošalų (šaukštinė antkaklė, lankinės segės lenkta kojele, lankinės žieduotos segės).

KÁLNIŠKIŲ PĖLKĖ — pelkė Trakų rj., 5 km į v. nuo Onuškio, į š. nuo Gėjos ežero. Plotas 130 ha. Viduryje — raistinė aukštapelkė, pakraščiuose — raistinė žemapelkė. Paviršius kupstuotas. Durpių klodo didž. storis 8 m, vid. 3,3 m. Vyrauja aukštapelkinės durpės. Vid. susiskaidymas 28%, vid. peleningumas 2,3%.

KÁLNIŠKIŲ TÝRAS — pelkė Kretingos rj., 16 km į r. nuo Kretingos, 5 km į p. r. nuo Kartenos. Plotas 347 ha (pramoninis 273 ha). Sausuminės kilmės plynraistinė aukštapelkė. Durpių klodo didž. storis 5,5 m, vid. 3,32 m. Durpės fuskuminės, tik rytuose yra žemapelkinių plynraistinių. Vid. susiskaidymas

18%, vid. peleningumas 3,9%. Ištekliai apie 9 mln. m^3. Kasamos trupininės durpės kraikui. 1966 iškasta 6400 t.

Kalniškių tyras

KALNIUS Alfonsas [g. 1907.I.10 Auksūdžiuose (Kretingos rj.)] — kalbininkas. 1938 baigė Kauno un-tą. 1934—63 dėstė liet. kalbą Kauno vid. m-lose. Paskelbė straipsnių liet. kalbos ir jos dėstymo klausimais. Su kitais išleido „Lietuvių kalbos rašybos vadovėlį" (1938), „Lietuvių kalbos sintaksę" (1943). Prisidėjo prie „Lietuvių kalbos rašybos žodyno" (1948) parengimo.

KALNOČIAI — kaimas Rokiškio rj., Obelių apyl., 6 km į p. r. nuo Obelių, prie kelio į Dusetas. 51 gyv. (1959). Prie kaimo yra piliakalnis. Jo apatiniame sluoksnyje rasta įv. statinių liekanų ir akmens, kaulo, molio bei metalo dirbinių iš I t-mečio pr. m. e. vidurio ir iš mūsų eros I a.

KALNŪJAI — 1. Kaimas Šilutės rj., Usėnų apyl., 10 km į p. nuo Žemaičių Naumiesčio, 4 km į v. nuo Katyčių. 218 gyv. (1959). Per kaimą teka Šyša. Vandens malūnas.

2. Kaimas Raseinių rj., 6 km į p. nuo Raseinių, prie kelio į Jurbarką; apylinkės centras. 186 gyv. (1959). Felčerių-akušerių punktas (nuo 1955), aštuonmetė m-la (nuo 1934 pradinė), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1955). Apie 2 km į v. nuo Kalnujų yra piliakalnis, dar vad. Palendrių piliakalniu. Jo aikštelė trikampė, 30 m ilgio ir 20 m pločio, su apardytais pylimais. 1889 Kalnujuose gimė komp. J. Talat-Kelpša. K. minimi XIV a. kryžiuočių karo kelių į Lietuvą aprašymuose.

KALNUÕTĖ — kaimas Vilniaus rj., Jotainiškių apyl., 13 km į š. v. nuo Nemenčinės, 8 km į r. nuo Paberžės. 157 gyv. (1965). Sodybos plačiai išsisklaidžiusios vienkiemiais; atskiros jų grupės vadinamos Kalnuote I, II, III, IV, V, VII. Septintojoje K. yra pr. m-la (nuo 1930). XIX a. vid. šioje vietovėje buvo K. palivarkas, K. kaimas ir 2 K. vienkiemiai. 1866 buvo 248 gyv.

KALÓTĖ — kaimas Klaipėdos rj., Kretingalės apyl., 9 km į š. nuo Klaipėdos, prie geležinkelio į Kretingą; kolūkio centras. 226 gyv. (1959). Vakaruose kaimas siekia Girulių mišką ir Kalotės ežerą, rytuose Klaipėdos—Palangos plentą. Kuriasi kolūkio gyvenvietė, pastatyta naujų ūkinių pastatų. Geležinkelio stotis, kolūkio mechaninės dirbtuvės, parduotuvė, ryšių skyrius, pr. m-la (nuo 1911), biblioteka (nuo 1957). XIX a. pab. ties K. sunaikintas pirmųjų mūsų eros amžių ir X—XIII a. kapinynas. Rastas žalvarinis įmovinis baltiškojo tipo kirvis. K. vardas (Caloten) minimas 1253 Ordino ir Kuršo vyskupo žemių dalybų akte.

KALÓTĖS ĒŽERAS — ežeras Klaipėdos rj., 7 km į š. nuo Klaipėdos. Plotas 47 ha, ilgis 1350 m, didž. plotis 500 m, kranto linijos ilgis 3700 m. Krantai daugiausia žemi, apaugę pušynais. Išteka upelis į Dūmešį (Danės intaką). R. pakrantėje yra Kalotės kaimas.

KALPŌKAS Petras [1880.III.31 Miškinėje (Biržų rj.) — 1945.XII.5 Kaune] — dailininkas, Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1945). Mokėsi Mintaujos, vėliau Rygos g-jose. Ketverius metus studijavo tapybą Mintaujoje pas V. Purvytį ir J. Valterį, kurį laiką lankė B. Bliumo dailės mokyklą Rygoje. Apie 1897 lankėsi Peterburge ir Maskvoje, susipažino su rusų ir pasaulio klasikine daile. 1898—1900 mokėsi Odesos dailės m-loje. 1900 grįžo į Lietuvą. 1902 surengė individualinę dailės parodą, o 1905 dalyvavo Baltijos dailininkų s-gos dailės parodoje Rygoje. Vėliau studijavo tapybą A. Ažbės m-loje Miunchene. Dalyvavo dailės parodose Vokietijoje, 1907 atsiuntė kūrinių į pirmąją liet. dailės parodą Vilniuje. Tapė daugiausia peizažus („Upelis žiemą", „Auksiniai berželiai", 1907, ir kt.). Peizažai pasižymėjo artimu impresionizmui tapybos stiliumi. Juose išryškėjo K. polinkis lyriškai, nuotaikingai, gyvai vaizduoti gamtą. 1908—12 K. gyveno Vengrijoje, Šveicarijoje. Apie 1909 buvo grįžęs į Lietuvą, kurį laiką gyveno Kvetkuose (Biržų rj.). Šiuo metu nutapė paveikslų, kuriems būdingas sąlygiškumas („Užburtas miestas", „Ugniniai raiteliai", „Gundymas", 1912, ir kt.). 1912 grįžęs į Lietuvą, tapė peizažus ir portretus. Jo kūriniuose pradėjo stiprėti real. tendencijos, didėjo vaizdavimo betarpiškumas, atlikimo meistriškumas („Kvetkų miestelis", „Motinos portretas", 1912; „Žiemos peizažas", 1913, ir kt.). 1914 K. apsigyveno netoli Lokarno (Šveicarija). Čia nutapė vieną geriausių kūrinių — „Šveicarijos peizažą" (1915), pasižymintį savitu koloritu, įspūdingu erdvės perteikimu ir meistrišku atlikimu. 1915 persikėlė į Italiją. Vertėsi atsitiktiniais darbais, tapė. Geresnieji to meto kūriniai: „Italijos žvejo portretas", „Romos panteonas naktį" ir „Sestri Levante pusiasalis" (1919). 1921 grįžęs į Lietuvą, K. dėstė piešimą J. Vienožinskio piešimo kursuose, vėliau — Kauno meno m-loje. 1928—40 vadovavo Kauno meno m-los tapybos studijai. Tapė real. peizažus, portretus, buitines kompozicijas ir kt. Peizaže „Rudenį" (1921) išraiškingai perteikė tipiško Lietuvos gamtovaizdžio poetiškumą. „Autoportrete" (1921) giliai psichologiškai atskleidė savo, kaip dailininko, vidinę nuotaiką. Žmogaus ir gamtos bendrumo, liaudies gyvenimo ir darbo temos tapo būdingos daugeliui K. teminių kompozicijų („Prie šaltinio", 1921; „Vakaras", 1926; „Nidos žvejo pirkia", 1926; „Žvejai taiso tinklus", 1927, ir kt.). Įsigalint reakcijai ir stiprėjant faš. nuotaikoms Lietuvoje, K. sukūrė karikatūrų, buitinių kompozicijų, demaskuojančių burž. Lietuvos gyvenimą („Dailininko K. Sklėriaus iškraustymas iš buto", 1922; „Spekuliantai", „Kova dėl lito", 1926, ir kt.). 1925 ir 1927 K. keliavo po Italiją ir kt. šalis, lankė dailės muziejus ir archit-ros paminklus. 1927 nutapė ciklą Italijos peizažų („Vila d'Este", „Tivoli mėnesienoje", „Italijos kiparisai" ir kt.), pasižyminčių originalia kompozicija, raiškiu koloritu, nuotaikingu ir meistrišku atlikimu. Ypač jautriai Italijos gamtos grožį ir poetiškumą perteikė peizaže „Laiptai Tivolyje". Jame K. mokamai pavartojo pustonius, šiltų ir šaltų tonų kaitą, šviesos ir šešėlių mases, ryškius, įvairius potėpius. K. sukūrė t. p. dekoracijų operoms (E. d'Albero „Pakalnei", 1928; A. Ponkjelio „Džokondai", 1929; D. Obero „Fra Djavolui", 1931, ir kt.). 1930—40 K. kūriniuose vis labiau stiprėjo liaudiškumo, demokratiškumo tendencijos, gilėjo kritiškas požiūris į burž. Lietuvos tikrovę. Neretai šių metų K. buitiniuose paveiksluose parodoma socialinė neteisybė, reiškiamas protestas ir užuojauta vargstančiam žmogui („Ubagyno prieangis", „Kuprelės bakūžė", „Palangos kurpius", 1930; „Alkoholikas", 1935, ir kt.). K. sukūrė keletą monumentalių freskų buvusiems Prekybos ir amatų rūmams Kaune bei pano „Stumbrų medžioklė" Kretingos banko rūmams (1935), nutapė

Petras Kalpokas. „Miškas ir debesys", aliejus, 1926

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 49

realistinį J. Talmanto portretą ir „Autoportretą" (1939). „Autoportrete" K. atskleidė ryškų, sunkių pergyvenimų ir vidinių prieštaravimų suformuotą žmogaus charakterį. Burž. metais greta daugumos realistinių, liaudiškų kūrinių K. sukūrė keletą saloniškų, manieringų, pigios romantikos portretų ir kompozicijų („Amazonė", 1933; „Ispanė", 1935; kai kurie Lietuvos kun-ščių portretai ir kt.). 1941—45 dėstė tapybą Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-te (nuo 1945 profesorius), sukūrė teminių paveikslų („Sielininkai", „Raudonosios Armijos sutikimas Kaune 1940 m.", 1940), peizažų, portretų. 1944—45 komponavo paveikslą „Marytės Melnikaitės kova su hitlerininkais", nutapė „Moters portretą", peizažą „Parke", nupiešė daug piešinių.

K. kūryba pasižymi realistiškumu, humaniškumu. Joje vyrauja peizažo ir portreto žanrai. Peizažuose poetiškai vaizduojama Lietuvos ir kt. šalių gamta, meistriškai perteikiama erdvė, vaizdo nuotaikingumas. Peizažams būdingas pilkšvai žalsvas, sidabrinis koloritas. K. portretai pasižymi subtiliomis ir įžvalgiomis psichologinėmis bei socialinėmis charakteristikomis, tipažo įvairumu. Teminėse kompozicijose K. pavaizdavo liet. liaudies buitį, visuom. bei polit. gyvenimą, stengdamasis atskleisti svarbiausius žmonių charakterio bruožus ir apibendrintai parodyti liaudies nuotaikas.

Daug metų dirbdamas ped. darbą, K. jaunuosius dailininkus auklėjo realistinių dailės tradicijų dvasia. K. mokiniai buvo V. Mackevičius, V. Palaima, I. Trečiokaitė-Žebenkienė ir kt.

Ršt.: Tapybos technikos vadovėlis, K., 1930.
Leid.: Petras Kalpokas (32 reprodukcijos), V., 1966 [P. Gudyno įvadinis straipsnis].
Lit.: **P. Gudynas, R. Kalpokas,** Petras Kalpokas, V., 1956 [albumas su kūrinių reprodukcijomis]; **A. Savickas,** Peizažas lietuvių tapyboje, V., 1965.

KALPŌKAS Rimtas [g. 1908.IV.18 Miunchene] — dailininkas, Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1968). Tėvo P. Kalpoko skatinamas, piešti pradėjo vaikystėje. 1929 baigęs Kauno meno m-lą,

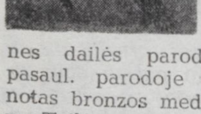

1935 — Monzos Pramoninės dailės in-to (Italija) sieninės tapybos ir plakatinio meno skyrių, dirbo Kauno meno m-los dėstytoju. Nuo 1921 dalyvavo dailės parodose Lietuvoje ir užsienyje (Milane, Helsinkyje, Rygoje, Taline, Maskvoje). 1936, 1937 Kaune surengė individualines dailės parodas. 1937 Paryžiaus pasaul. parodoje už freskas apdovanotas bronzos medaliu. Nuo 1940 Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to direktoriaus pavaduotojas, 1944—1951 to in-to freskos ir mozaikos dirbtuvės vedėjas (nuo 1947 docentas). 1951—63 Kauno Žuko taikomosios dailės m-los (nuo 1959 technikumas) dėstytojas. Nuo 1964 Lietuvos TSR Dailės instituto Kauno vakarinio skyriaus dėstytojas. Nuo 1946 dalyvauja dailės parodose. 1948 Kaune surengė Krimo etiudų parodą, 1958 — individualines parodas Kaune, Vilniuje, Šiauliuose. Sukūrė monumentaliosios, dekoratyvinės, aliejinės tapybos bei grafikos kūrinių (freskų, figūrinių paveikslų, portretų, peizažų, karikatūrų ir kt.), apipavidalino ir iliustravo vaikų knygų, išspausdino dailės kritikos straipsnių. Jo kūrybai būdinga darbo tematika. Svarbiausi K. kūriniai yra real. peizažai, sukurti aliejumi, guašu, akvarele, plunksnele. Jie pasižymi reljefingumu, dekoratyvumu, giedra nuotaika.

Rimtas Kalpokas. „Vištyčio ežeras rudenį", aliejus, 1962

Kūriniai: peizažai—„Itališkas peizažas" (1935), „Darbymetis pietų Italijoje" (1935), „Nidos kampelis" (1937), „Veža šieną" (1937), „Prie liepto" (1937), „Prie Židikų bažnyčios" (1939), „Krimo kurorto krantinė" (1948), „Kūlimas" (1955), „Kombainas Nevėžio slėnyje" (1955), „Vasara" (1957), „Rugiapiūtės dienomis" (1958), „Vakaras Kauno uoste" (1962), „Prie Vištyčio ežero rudenį" (1963), „Statyba Muravoje" (1963), „Pionierių stovykla Juodkrantėje" (1965), „Žiema Žaliakalnyje" (1966), „Žvejų brigados rytmetis" (1967), „Oi grybai, grybai" (1967); portretai —„Palangos ubagė" (1926), „Lietuvaitė" (V. K. portretas, 1942), „Silvutė su tulpe" (1943), „Jaunas kolūkio kalvis" (1949), komp. J. Karoso (1961), komunistės Kaminskienės (1962), mokytojos Antanaitienės (1965), „Kuršmarių žvejas" (1967); medžio deginiai Kretingos „Gintaro" restorano (1961), sgrafito darbai Kauno Ziberto šilko kombinato (1964), mozaika Kauno „Rambyno" alinės (1965) interjerams ir kt.

Ršt.: **P. Gudynas, R. Kalpokas,** Petras Kalpokas, [albumas su kūrinių reprodukcijomis], V., 1956.
Lit.: **A. Savickas,** Peizažas lietuvių tapyboje, V., 1965.

KALPŌKAS Vladislovas [g. 1924.I.8 Kuokaviečiuose (Biržų rj.)] — zootechnikas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1954), Lietuvos TSR nusipelnęs zootechnikas (1965). 1951 baigė Veterinarijos akademiją. Nuo 1954 dirba joje ped. darbą; nuo 1955 gyvulių šėrimo katedros vedėjas, be to, 1957—59 Gyvulininkystės in-to pašarų technologijos skyriaus vedėjas. Nuo 1959 TSKP narys. Nuo 1959 docentas, Vet. akademijos prorektorius mokslo ir mokymo reikalams. Paskelbė moksl. straipsnių gyvulių, daugiausia karvių ir kiaulių, šėrimo klausimais.

KALPOKÍENĖ Olga — dailininkė. Ž. Olga *Dubeneckienė.*

KALPOKÍENĖ Sofija [g. 1926.III.22 Kotelničiuje (Kirovo sr.)] — zootechnikė, žemės ūkio mokslų kandidatė (1954). 1949 baigė Leningrado Ž. ū. in-tą. Nuo 1955 dirba ped. darbą Lietuvos Veterinarijos akademijoje. Nuo 1961 docentė. Nuo 1963 TSKP narė. Paskelbė moksl. straipsnių gyvulių šėrimo ir kiaulių veislininkystės klausimais.

Ršt.: **S. Kalpokienė, D. Kukenys,** Kiaulininkystė, [vadovėlis ž. ū. technikumams], V., 1967.

KAL̃TANĖNAI — miestelis Švenčionių rj., 10 km į š. nuo Švenčionėlių; apylinkės ir kolūkio centras. 357 gyv. (1959). K. stovi Žeimenų ež. v. krante. Per miestelį teka Žeimena; jį supa sausi pušynai. Plano struktūra linijinė, pastatai išsidėstę palei kelius. Miestelyje yra akligatvinė stačiakampė aikštė — vienintelė tokia Lietuvoje. Ryšių skyrius, girininkija, aštuonmetė m-la, kultūros namai, felčerių-akušerių punktas, biblioteka. Kaltanėnuose susikerta Utenos—Švenčionėlių, Ignalinos—Švenčionėlių, Ignalinos—Labanoro keliai. Pro K. eina Panevėžio—Švenčionėlių glžk.; 0,5 km į v. nuo miestelio yra Kaltanėnų geležinkelio stotis.

Ist. šaltiniuose K. dvaras minimas 1512. Tais metais jo žemės atiteko didikams Narbutams. Miestelis žinomas nuo XVII a. pr. (1633 pastatyta bažnyčia). Vėliau įkurtas pranciškonų vienuolynas (uždarytas 1832), prie kurio 1794 įsteigta dviklasė m-la. 1807 joje mokėsi 30 mokinių. XIX a. pab. ir XX a. pr. miestelyje vyko dideli arklių ir galvijų prekymečiai. 1866 jame buvo 22 namai, 113 gyv., 1897 — 202 gyv. Iki I pasaul. karo veikė spirito varykla, malūnas. Lenkų okupacijos laikotarpiu K. buvo valsčiaus centras.

KAL̃TANĖNŲ-KRETUONŲ̃ MIŠKAĨ — miškų masyvas Švenčionių rj., į š. nuo Švenčionėlių, į r. nuo Kaltanėnų, tarp Žeimenio ir Kretuono ežerų. Priklauso Švenčionėlių miško pramonės ūkio Kaltanėnų ir Žeimenos girininkijoms. Plotas 3034 ha, medynų 2465 ha. Masyvą sudaro Veikūnų (560 ha), Kaltanėnų (804 ha), Kretuonų (865 ha), Pakretuonės (753 ha) ir Pempelio (52 ha) miškai. Masyvas apie 12 km ištįsęs iš š. r. į p. v. Pietvakariuose jungiasi su Baranavos mišku, pietryčiuose siekia Švento ež. Miškuose telkšo Kriogžlio, Kurtinėlio ežerai ir keli bevardžiai ežerėliai. Per š. dalį iš Kretuono ež. į Žeimenų ež. teka Kretuona, per p. dalį, iš Švento ež. į Telio ež.,— Šventelė. Pietuose esančio Veikūnų miško v. pakraščiu teka Žeimena. Reljefas banguotas. Dirvožemiai smėliniai. Labiausiai paplitęs augavietės tipas — drėgnokas šilas. 83% medynų savaiminės kilmės. Pušynų yra 93% (daugiausia viržinių, kerpinių, brukninių), beržynų 5%, eglynų ir drebulynų po 1%. Jaunuolynai sudaro 61%, pusbrandžiai medynai 35%, pribręstantieji 4%. Medynų vid. amžius 32 metai, vid. bonitetas II,6, vid. skalsumas 0,72, vid. tūris 131 ktm/ha, vid. prieauga 4,1 ktm/ha. Yra briedžių, stirnų, lapių, usūrinių šunų, pilkųjų ir baltųjų kiškių, kiaunių, voverių, upėse — ūdrų. 20% miškų įeina į Švenčionėlių miesto žaliąją zoną, 11% sudaro eksploataciniai miškai,

69% — vandenų bei kelių apsauginės juostos. Per metus iškertama apie 3000 ktm. Masyvo r. pakraščiu eina Vilniaus—Daugpilio glžk., p. v. pakraščiu — Panevėžio—Švenčionėlių glžk.

KALTINĖNAI — miestelis Šilalės rj., 19 km į š. r. nuo Šilalės, prie Žemaičių plento; apylinkės ir kolūkio centras. 735 gyv. (1959). Plano struktūra radialinė, pastatai išsidėstę palei kelius. Gyventojų buitinio aptarnavimo dirbtuvės, pieninė, malūnas, lentpiūvė. Iš K. eina keliai į Kražius, Užventį, Varnius, Šilalę. Veikia 25 lovų ligoninė (įst. 1948), vaistinė, vid. m-la (iki 1949 pradinė, 1949—1951 septynmetė), vakarinė sezoninė vid. m-la, kultūros namai (nuo 1954), biblioteka (nuo 1949), vaikų darželis. Aštuonkampė K. kapinių koplyčia (past. XVIII a.) — vietinės reikšmės archit-ros paminklas. Į p. nuo miestelio yra Skuburlės piliakalnis (Skuburkalnis), į š. v.— Pilies kalnas, dar vad. Kepaliuškalniu. Kai kurių istorikų nuomone, netoli K. XII—XIII a. buvusi Karšuvos pilis. K. minimi XIII—XIV a. kryžiuočių kronikose. Žemaitijos feodalų 1390 prekybinėje sutartyje su Kryžiuočių ordinu minimi Kaltinėnų žemės atstovai (Eimundas, Daukša, Ragelis, Skučas, Skvaibutas, Tylenis). 1416 pastatyta bažnyčia, viena pirmųjų Žemaitijoje. 1421 K. valsčiaus žemę ir žmones Vytautas padovanojo Žemaičių vyskupui Motiejui; nuo to laiko iki XIX a. vidurio K. valdė vyskupai. XV a. ist. šaltiniuose minimas K. pavietas. XVI a. prie K. dvaro jau buvo ir miestelis. Jame buvo vyskupo degtinės varykla ir keliolika smuklių, pranciškonų vienuolynas. Vyskupų prašymu Augustas II 1702 suteikė metinio prekymečio privilegiją. Pro K. ėjo svarbus pašto ir prekybos kelias iš Kauno į Mažeikius. Miestelyje buvo pašto stotis, XVIII a. pab.—XIX a. pirmojoje pusėje veikė apskrities m-la. 1841 miestelyje buvo 493, 1897 — 787, 1923 — 660 gyventojų. 1905.XI K. apylinkės valstiečiai išvaikė carinius valsčiaus valdininkus ir patys išsirinko valsčiaus v-bą. Į K. pasiųsta kariuomenė grąžino senuosius valdininkus, bet gruodžio mėn. jie vėl buvo išvaryti. 1941.VI.23, ginant K., žuvo majoras B. Popovas, kuriam po mirties suteiktas Tarybų Sąjungos Didvyrio vardas. 1945—48 burž. nacionalistai nužudė K. valsčiaus komsorgą V. Kobecką ir jo brolį Kazį, tarnautoją V. Gvazdauską, M. ir V. Nazarovus ir keletą kitų taryb. aktyvistų. K. kapinėse palaidotas (1830) rašytojas D. Poška.

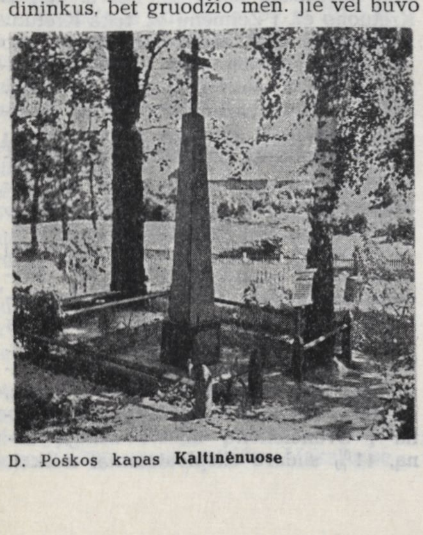

D. Poškos kapas **Kaltinėnuose**

KALTIS — upė Skuodo rj., Apšės deš. intakas. Ilgis 24 km, baseino plotas 42 km². Prasideda 10 km į š. r. nuo Ylakių, prie Latvijos TSR sienos. Teka per Kalčių ež. į p. v. Įteka į Apšę 26 km nuo jos žiočių, ties Kerviais. Intakas Cedvė (deš.). Vid. nuolydis 385 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,45 m³/s. Gėsaluose prie K. yra vandens malūnas.

KALUŽEVIČIENĖ Otilija [g. 1912.VII.9 Biržuose] — cirko artistė, Lietuvos TSR nusipelniusi artistė (1963). Nuo 1932 oro gimnastė, parterio akrobatė ir ekvilibristė Latvijos ir Lietuvos cirkuose (1944—47 Lietuvos TSR Filharmonijos „Cirke scenoje", 1947—59 „Lietuviškame cirko ansamblyje", nuo 1959 cirke „Vilnius"). Svarb. numerius arenoje atlieka su gimnastu A. Putriumi.

KALUŽEVIČIUS Kazys [1917.III.16 Niu Britene (JAV, Konektikuto valstija) — 1965.VI.22 Kaune] — cirko artistas, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1954). Nuo 1934 akrobatas, ekvilibristas, oro gimnastas ir jėgos žonglierius Lietuvos cirkuose (1944—47 Lietuvos TSR Filharmonijos „Cirke scenoje", 1947—59 „Lietuviškame cirko ansamblyje", nuo 1959 cirke „Vilnius").

KALVADOSAS [pagal š. v. Prancūzijos departamento Kalvadoso pavadinimą] — stiprus alkoholinis gėrimas, gaunamas iš jauno obuolių vyno. Lietuvoje K. pradėta gaminti 1956 „Anykščių vyno" g-loje. Lietuviškas K. yra skaidrus gintarinės spalvos gėrimas, turintis 45% etilo alkoholio ir 1,5% cukraus. Jo gamybai 1956—64 sunaudota apie 20 000 hektolitrų obuolių vyno. Pirmąsias K. partijas vartotojai gavo 1960.

KALVAITIENĖ Marija [g. 1927.XII.22 Leiliuose (Raseinių rj.)] — agronomė, žemės ūkio mokslų kandidatė (1967). 1951 baigusi Ž. ū. akademiją, dirba Samališkės (Klaipėdos rj.) bandymų stoties moksl. bendradarbe. Paskelbė moksl. straipsnių dirvų kalkinimo bei kitais rūgščių dirvų agrotechnikos klausimais.

KALVAITIS Juozas [1842 Vištytyje (Vilkaviškio rj.) — 1900 Samaroje (dab. Kuibiševas, RTFSR)] — kompozitorius, choro dirigentas. Dalyvavo 1863 sukilime. 1874 baigęs Varšuvos Muz. in-to vargonų klasę, iki 1880 dirbo vargonininku, choro dirigentu ir B. Oginskio muz. m-los ir orkestro vadovu Rietave. 1880—92 Kauno katedros vargonininkas, mokė jaunus muzikus (T. Brazį, Č. Sasnauską ir kt.). Sukūrė bažnytinės muzikos kūrinių (mišios su liet. tekstu, 1886, ir kt.), mazurkų ir valsų fortepijonui.

Lit.: **J. Gaudrimas**, Iš lietuvių muzikinės kultūros istorijos (1861—1917), V., 1958.

KALVAITIS Vilius [1848.XI.14 Girėnuose (buv. Kraupiško vls., Ragainės aps.) — 1914.VI.22 Kaušuose (buv. Kraupiško vls.)] — R. Prūsijos lietuvių tautosakos, kalbinės medžiagos rinkėjas ir leidėjas.

Baigęs pr. m-lą, dirbo tėvų ūkyje, 1880—83 Berlyne laiškanešiu, lankėsi Italijoje, Prancūzijoje, Austrijoje. Bendradarbiaudamas su liet. nac. judėjimo dalyviais, susidomėjo gimtąja kalba, ėmė rinkti tautosaką, išleido rink. „Naujosios lietuviškos dainelės" (1886). Nuo 1888, grįžęs į Girėnus, nuolat keliavo po R. Prūsijos ir Klaipėdos krašto liet. kaimus, rinkdamas tautosaką bei liet. kalbos žodžius. Per 7 metus apėjo apie 90 valsčių. Išleido dainų rinkinius „Rūtų lapeliai" (1894) ir „Lietuvos kanklės" (1895). Rinkinyje „Prūsijos lietuvių dainos" išspausdino 542 savo paties užrašytas liaudies dainas, 170 dainų iš kitų rinkėjų. Tai didžiausias R. Prūsijos liet. dainų tekstų rinkinys, kuriame įdėta ir autorinės poezijos. Surinko ir 1910 išleido asmenvardžių, vietovardžių, smulkiosios tautosakos rink. „Lietuviškų vardų klėtelė" (apie 15 000 vienetų). Apie 560 jo užrašytų sakmių paskelbė J. Basanavičius (rink. „Iš gyvenimo vėlių bei velnių", 1903). K. surinktos pasakos liko nespausdintos. Pažiūromis K. buvo artimas aušrininkams. Neturėdamas tinkamo pasirengimo, teoriniu ir metodiniu atžvilgiu atsiliko nuo kitų to meto tautosakos leidėjų.

Ršt.: Naujausios lietuwiszkos Dainelės, Tilžė, 1886; Rutų lapelei (100 Dainelių), Tilžė, 1894; Lietuvos Kankles, Bitėnai, 1895; Prūsijos Lietuvių Dainos, Tilžė, 1905; Lietuwiszkų Wardų Klėtele su 15 000 vardų, Tilžė, 1910.

Lit.: **Prabočių Anūkas** [A. Bružis], Mažosios Lietuvos buvusiejie rašytojai ir žymesniejie lietuvių kalbos mylėtojai, Tilžė, 1920; **A. Niemi**, Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai.—„Mūsų tautosaka", kn. 6, K., 1932; Lietuvių tautosakos apybraiža, V., 1963.

KALVALĖS — kaimas Šilalės rj., Upynos apyl., 10 km į š. v. nuo Skaudvilės, prie Upynos—Kaltinėnų kelio. 35 gyv. (1959). Ties K. yra piliakalnis, vietos gyventojų vadinamas Miegės kalnu.

Piliakalnio aukštis apie 25 m. Prieš D. Tėvynės karą šalia piliakalnio, kasant žvyrą, buvo randama statinių ar įtvirtinimų liekanų (apdegusių akmenų, anglių), be to, rastas geležinis įmovinis ietigalis.

KALVARIJA — miestas Kapsuko rj., 18 km į p. v. nuo Kapsuko; apylinkės centras. 4698 gyv. (1959). K. stovi Šešupės slėnyje ir terasose. Teritorija 397 ha (1959). Senoji miesto dalis išsidėsčiusi prie upės, naujoji — Kapsuko plento v. pusėje. Plano struktūra mišri: senosios dalies — radialinė, naujosios — stačiakampė. Į v. nuo miesto, prie Šešupės, yra valst. malūnas (nuo 1948), netoli jo plytinė (nuo 1961). 4 km į š. r. nuo K., prie Kalvarijos glžk. st. (Jungėnų kaime), 1957 įkurtas vilnų ver-

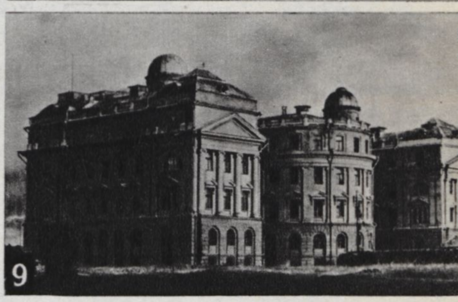

KAUNAS I

1. Senamiesčio vaizdas iš Aleksoto XX a. pr. **2.** Dab. Laisvės alėja XX a. pr. **3.** Vilniaus g. (Senamiestyje) kaizerinės okupacijos metais. **4.** Tilmansų f-kas. **5.** Alaus darykla, sugriauta I pasaul. karo metu. **6.** Namas Lenino prosp. 19, kuriame 1918—19 buvo Kauno darbininkų atstovų taryba. **7.** Miesto siaurasis geležinkelis apie 1930. **8.** Žuvų turgus Senamiestyje apie 1930. **9.** Un-to fizikos ir chemijos in-tas (hitlerininkų susprogdintas). **10.** Geležinkelio stotis (sugriauta D. Tėvynės karo metais). **11.** Elektrinė (hitlerininkų susprogdinta). **12.** Darbo žmonių mitingas 1940.VII dab. Tarybų aikštėje. **13.** Hitlerininkų subombarduotas miestas D. Tėvynės karo pradžioje (1941.VII.23)

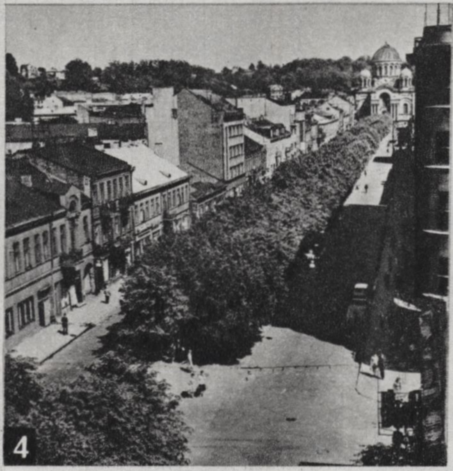

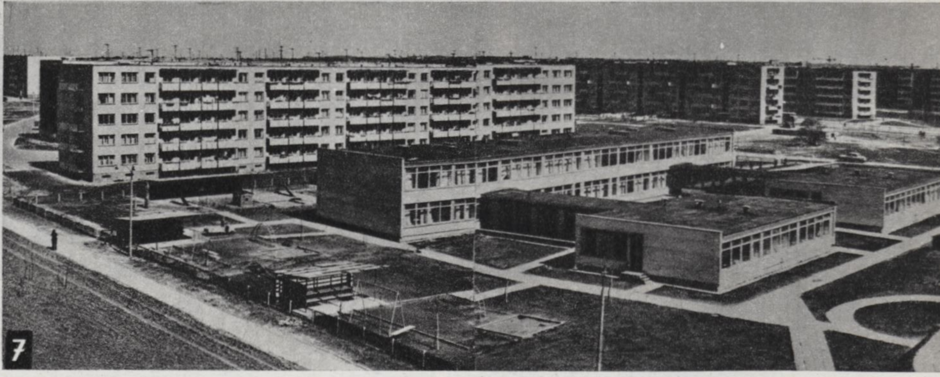

KAUNAS II

1. Senamiesčio vaizdas iš Aleksoto. **2.** Senamiesčio dalis su katedra. **3.** Jurgio bažnyčia. **4.** Laisvės alėja. **5.** Janonio aikštė; priekyje — Pram. statybos projektavimo in-tas, tolumoje — radijo g-la. **6.** Miesto centras (Daukanto g.). **7.** Naujas gyv. rajonas prie LTSR 25-mečio gatvės. **8.** Nemuno ir Neries santaka. **9.** Vilijampolė. **10.** Dirbtinio pluošto kombinatas.

Kalvarija. Miesto centras

pimo f-kas, 1963 sujungtas su Kapsuko vilnonių audinių f-ku „Šešupė" ir pavadintas K. vilnonių audinių f-ku; 1966 vėl tapo savarankišku vilnų verpimo f-ku ir pavadintas „Orija". Jame dirba 540 darbininkų (1967). Mieste veikia pieno kombinatas (nuo 1963), kepykla su konditerijos cechu, buitinio aptarnavimo kombinatas ir keletas kitų smulkių įmonių. Mieste 33 gatvės (1967); centre aikštė, parkas. Plentai jungia K. su Kapsuku, Alytumi, keliai su Vilkaviškiu, Vištyčiu, Lazdijais. Mieste yra 100 lovų ligoninė (įst. apie XIX a. vid.), 30 lovų tuberkuliozinis dispanseris (nuo 1957). Jau XVIII a. pab. Kalvarijoje veikė pr. m-la, kurioje 1781 mokėsi 15 miestiečių ir 10 valstiečių vaikų. Po 1831 sukilimo m-la uždaryta. Apie 1920 įsteigta „Žiburio" prog-ja, 1925 suvalstybinta, po D. Tėvynės karo reorganizuota į gimnaziją (nuo 1949 — vidurinė mokykla). Be to, nuo 1959 veikia mokykla-internatas, 1963 iš Belvederio atkeltas pienininkystės technikumas. Yra kultūros namai, kino teatras, 2 bibliotekos, stadionas, vaikų darželis ir lopšelis. 2 km į p. nuo miesto, Orijos ež. krante, yra fašizmo aukų, o miesto pakraštyje — taryb. karių kapinės.

XVII a. dab. miesto vietoje (Alytaus girioje) buvo kaimas. 1705 Lietuvos D. Kun-stės raštininkas M. Sapiega jame pastatydino bažnyčią ir pradėjo kurti miestelį, kuriam Augustas II suteikė miesto teises. 1791 Stanislovas Augustas tas teises patvirtino ir suteikė miestui herbą. Būdama prie svarbaus Peterburgo—Varšuvos kelio, Kalvarija XIX a. smarkiai išaugo (1827 mieste buvo 501 namas ir 5438 gyv.; 1897 — 9378 gyv.). Nuo 1867 iki I pasaul. karo pabaigos K. buvo apskrities centras. Mieste veikė teismas, tarptautinio pašto ir telegrafo stotis, ligoninė (1871 joje buvo 25 lovos), vario dirbinių fabrikėlis, kelios spirito varyklos, gyveno apie 250 amatininkų; vyko dideli turgūs ir prekymečiai. K. kareivinėse stovėjo caro kariuomenės pulkas. Iki I pasaul. karo Kalvarijoje buvo garsus kalėjimas, kuriame kalėjo daugelis liet. visuomenės ir kultūros veikėjų, jų tarpe rev. judėjimo dalyviai V. Mickevičius-Kapsukas, Z. Angarietis ir kt. Prieš I pasaul. karą įsikūrė nemažas tabako ir papirosų f-kas, degtinės rektifikavimo f-kas; gyventojų padaugėjo iki 13 000. K. ir apylinkių gyventojai aktyviai dalyvavo 1905—07 revoliucijoje. Mieste vyko mitingai ir demonstracijos, streikai, buvo platinami atsišaukimai prieš caro valdžią. 1905 pab. K. apskrityje veikė 3 ginkluotos kovos grupės: Kalvarijos, Liudvinavo ir Dzūkijos. 1905.XI.25 K. ir apylinkių gyventojai išvaikė mieste caro valdininkus. 1906 K. apskrityje vyko ž. ū. darbininkų streikai. Rev. nuotaikos reiškėsi ir K. karinėje įguloje. I pasaul. karo metu K. apylinkėse vyko dideli mūšiai tarp Rusijos ir Vokietijos kariuomenių. 1915 kaizerinė kariuomenė miestą sudegino, ir jis po karo nebeatgavo pirmykštės reikšmės. 1918.XII Kalvarijoje susikūrė darbininkų ir vargingųjų valstiečių taryba (pirm. V. Aleksa, nariai B. Leonas-Pušinis, J. Karpavičius, L. Kronzonas, J. Maceika ir kt.), išsilaikiusi iki 1919.II. Buvo suorganizuota milicija. 1920.IX.15 Kalvarijoje vyko burž. Lietuvos ir Lenkijos derybos dėl Vilniaus kr. (vėliau perkeltos į Suvalkus). Buržuazijos valdymo metais K. buvo valsčiaus centras (1923 — 4529 gyv.). Veikė kelios vilnų karšyklos, malūnas, kino teatras, prog-ja. Miesto augimą trukdė Marijampolės artumas, be to, į p. v. nuo jo esantį rajoną, ekonomiškai susijusį su K., atkirto demarkacijos linija. Mieste veikė LKP ir LKJS pogr. kuopelės. 1921 įvyko komunistų suorganizuota masinė Gegužės Pirmosios demonstracija. 1930 vasarą streikavo melioracijos darbininkai, 1932. V.18—20 — tilto per Šešupę statytojai. 1926 į K. iš Tauragės atkelta psichiatrinė ligoninė, įkurdinta buvusiose caro kariuomenės kareivinėse. Ligoninė greitai išaugo iki 500 lovų ir tapo viena didžiausių burž. Lietuvos med. įstaigų. Vok. faš. okupacijos metu ji sunyko, po D. Tėvynės karo atkurta; 1950 perkelta į Kauną. D. Tėvynės karo metais vok. faš. okupantai K. smarkiai sugriovė. Drauge su vietiniais burž. nacionalistais Orijos ež. pakrantėje (3 km nuo K.) jie masiškai žudė taryb. gyventojus. Nužudytųjų tarpe buvo K. valsčiaus partorgas B. Žardeckas ir valsčiaus komjaunimo sekr. V. Paškevičius. 1943 Kalvarijoje susikūrė LKP pogr. grupė. Po karo pastatyta daug gyv. namų, visuom. pastatų. 1950—63 K. buvo rajono centras; ėjo rajono laikraštis „Komunizmo aušra".

Kalvarijoje 1898 gimė LKP veikėjas J. Greifenbergeris. Mieste yra namas (taryb. metais atstatytas), kuriame 1918. XI—1919.II dirbo K. darbininkų ir vargingųjų valstiečių tarybos rev. k-tas.

KÃLVĖ — kalvio dirbtuvė. K. dažniausiai yra vienos patalpos pastatėlis; jo sienos iš lentų ar iš rąstų, durys gale, plačios, suveriamos. Priekyje K. kartais turi pastogę, paremtą pora stulpų. Žaizdras iš akmenų ar plytų, su dumplėmis, įrengiamas K. gale. Dumplės odinės, pailgos, rečiau apvalios, senosios varomos svirtimi, naujesnės — koja sukamu ratu. Netoli žaizdro yra didžiulė ąžuolinė trinka su priekalu, keletas įv. dydžio kūjų ir replių, lovys su vandeniu plienui grūdinti, prie šoninės sienos langelio — iš storų lentų sukaltas varstotas, dažniausiai prie durų staktos pritvirtinta mašina geležiai gręžti. Būtini K. prietaisai — tekėlas ir medinė pailga dėžutė su rankena viršuje arklių kaustymo įrankiams susidėti. XIX a. pab.—XX a. pr. buvo statomos prie kelio, dažnai kaimo gale, kad patogiau būtų privažiuoti ir kad neužsidegtų kiti trobesiai. Kolūkių ir taryb. ūkių K. elektrifikuotos, aprūpintos moderniais įrankiais bei įrengimais. Kolūkio kalvėse remontuojami paprastesni ž. ū. padargai, kaustomi arkliai. Sudėtingesnis remontas atliekamas mechaninėse dirbtuvėse.

Lit.: E. Dulaitienė, Kupiškėnų senovė, V., 1958; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964.

Kalvė (XX a. pr.)

KALVĖLIAI — miestelis Vilniaus rj., 27 km į r. nuo Vilniaus, 4 km į v. nuo BTSR sienos, prie Vilniaus—Minsko geležinkelio; apylinkės ir kolūkio centras. 587 gyv. (1959). Į š. ir š. r. nuo kaimo yra eksploatuojamas Margių durpynas; prie jo nuo 1957 veikia durpių fabrikas (ž. *Margių pelkė*). Kuriasi nauja durpyno darbininkų gyvenvietė. Pastatyta naujų 2—4 aukštų gyv. namų. Yra Kenos glžk. st., 2 parduotuvės, ryšių skyrius, siuvykla, kepykla, 2 felčerių-akušerių punktai (vienas — fabriko, kitas — apylinkės), vid. m-la (iki 1946 pradinė, 1946—49 prog-ja, 1949—62 septynmetė, 1962—66 aštuonmetė), vaikų darželis-lopšelis (nuo 1965), kultūros namai (nuo 1959), biblioteka (nuo 1950). 1882 buvo 24 gyv.; 1897 — apie 200 gyv., vei-

kė 6 parduotuvės. 1920 buvo apie 450 gyventojų.

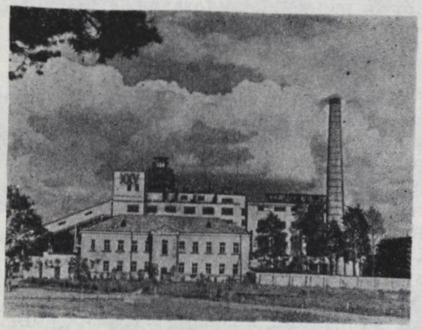

Kalveliai. Margių durpių įmonė

„KALVĖLIS" — liaudies šokis. Muz. metras $^{2}/_{4}$, tempas greitas. Senesniuose šaltiniuose minimas dainuojamasis tekstas: „Kalveli meistreli, nukalk lenciūgėlį. Kalsiu, kalsiu, gal nukalsiu, ne rytoj — subatoj". Dabar dainuojama: „Kalu kalu per dieną žagrelę aš vieną". Šokis šokamas ratu. Jame naudojami paprasti elementai: polkos, dvigubasis ir siūbuojamasis žingsniai, polka, ėjimas žilvičiu ir pan. Šokiui būdinga 4 plojimai, alegoriškai vaizduoją kalimą, ir apsisukimas už parankių. „K." pritaikytas scenai. Dabar jį daugiausia šoka vaikai.

Lit.: **J. Lingys,** Lietuvių liaudies šokiai, kn. 1, K., 1948; Suk, suk ratelį. . ., [šokiai ir žaidimai], V., 1957.

KALVĖLIŲ PĖLKĖ — pelkė Eišiškių rj., 12 km į v. nuo Šalčininkų, 6 km į š. nuo Butrimonių. Plotas 130 ha. Žemapelkė. Už 0,5 km į p. nuo pelkės teka Šalčia. Durpių klodo didž. storis 3,2 m, vid. 2,1 m; vid. susiskaidymas 40%, vid. peleningumas 12%. Pelkė nusausinta ir paversta kultūrine pieva. 1 km į r. nuo K. p. yra Kalvelių kaimas.

KALVĖNAS Sigitas [g. 1937.XII.9 Alytuje] — fizikas, fizikos-matematikos mokslų kandidatas (1965). 1960 baigęs Vilniaus un-tą, iki 1967 dirbo Fizikos ir matematikos in-te, nuo 1965 in-to vyriausiasis inžinierius. Nuo 1967 Puslaidininkių fizikos in-to plazminių reiškinių sektoriaus vadovas. Paskelbė moksl. straipsnių apie puslaidininkių tyrimą superaukšto dažnumo technika, karštųjų krūvio nešėjų rekombinacijas puslaidininkių paviršiuje bei tūryje ir kt. Dviejų išradimų autorius.

KÁLVIAI — **1.** Kaimas Trakų rj., Lieponių apyl., 9 km į š. v. nuo Valkininkų, 1 km į v. nuo Vilniaus—Gardino geležinkelio. 272 gyv. (1959). Kaimo v. pakraščiu teka Spengla. Pr. m-la (nuo 1940). 1641 kaime buvo 22 kiemai, 9 valakai.

2. Kaimas Kaišiadorių rj., 14 km į š. r. nuo Jiezno, 7 km į p. r. nuo Kruonio, Kalvių ežero p. r. krante; apylinkės centras. 209 gyv. (1959). Iš p. v. kaimą supa Kalvių miškas. Ambulatorija, aštuonmetė m-la (1905—49 pradinė, 1949—62 septynmetė). K. miške aptikta neolito stovykla ir keletas IX—XII a. pilkapių. K. žinomi jau XV amžiuje. 1886 buvo 115 gyv., 1923 — 260. K. bažnyčia (kupolinė, past. 1800 pagal rotondinį planą su prieangio ir zakristijos priestatais) — resp. reikšmės archit-ros paminklas.

Bažnyčios prieangis turi klasikinį dorėninio orderio portiką. Išorėje mūrinių bažnyčios sienų tinkas pridaigstytas raudono lauko granito skaldos. 1936 buvo rekonstruotas bažnyčios interjeras. Iš senojo interjero prie vargonų yra likusi dalis kolonados su galerija, anksčiau juosusios visą patalpą.

3. Kaimas Rokiškio rj., Kamajų apyl., 7 km į p. v. nuo Kamajų, prie plento į Anykščius; kolūkio centras. 177 gyv. (1959). Mechaninės dirbtuvės, parduotuvė.

KALVIAĨ — kaimas Skuodo rj., Lenkimų apyl., 13 km į p. v. nuo Skuodo, 4 km į v. nuo Kretingos—Skuodo geležinkelio. 82 gyv. (1959). Vakaruose pro K. teka Šventoji, iš p. r. prieina Kalvių miškas. Pr. m-la (nuo 1934). 1793 Kalviuose gimė istorikas ir literatas S. Daukantas.

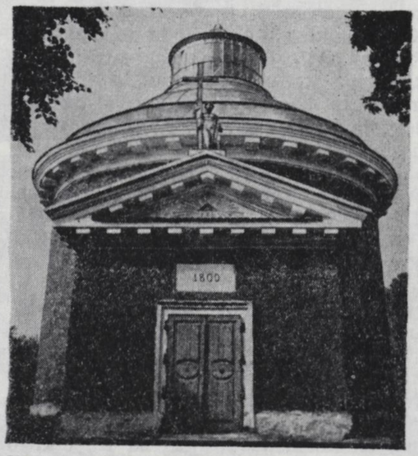

Kalviai 2. Bažnyčios fasadas

KÁLVIAI — metalo apdirbimo amatininkai. Žinių apie K. Lietuvoje duoda rašytiniai ist. šaltiniai. Yra ir nemaža vietovardžių bei asmenvardžių, kilusių iš žodžio „kalvis". Feodalizmo laikais K. daugiausia dirbo dvarams, tuo atlikdami baudžiavines prievoles. K. buvo t. p. miesteliuose bei miestuose. Kaip ir kt. amatininkai, miestų K. priklausė cechams. Vienas seniausių ir gausiausių buvo Vilniaus K. cechas, Žygimanto Augusto patvirtintas 1560. Be K., tam pačiam cechui priklausė įvairūs kiti metalo apdirbėjai: šaltkalviai, skardininkai, varpų, patrankų liejikai ir kt. Iki XIX a. pab. geležis daugiausia buvo pardavinėjama plačiomis ir storomis juostomis, todėl, nors ir nedidelį įrankį kalant, kalviui turėdavo padėti bent pora vyrų. K. kaldavo žemdirbystės įrankius, jų dalis, kirvius, peilius, žeberklus, durų užraktus, skrynių apkaustus, antkapių kryžius, kaustė arklius, ratus, roges. Pradėjus pardavinėti įvairiai suformuotą geležį, K. darbas palengvėjo. Nuo XIX a. pab. valstiečių ūkiuose ėmus plisti fabrikiniams ž. ū. padargams, K. juos remontuodavo. Tuo metu K. buvo beveik kiekviename didesniame kaime. Klaipėdos krašte kaimas turėdavo bendrai samdomą K., su kuriuo atsiskaitydavo Martyno dieną (lapkričio 10) javais ir pinigais. Užnemunėje irgi buvo bendrų kaimo K., jie gaudavo žemės sklypą ir atlyginimą už visų metų darbą. Kai kurie valstiečiai turėjo savo kalves ir reikalingus įrankius ar padargus nusikaldavo patys arba pasikviesdavo K. Buvo ir kalvystės centrų (pvz., Varniai), iš kur geležies gaminiai būdavo vežami į kitų Žemaitijos miestų ir miestelių muges. XIX a. pab.—XX a. pr. dalis K. turėjo savo ženklus, kuriuos įmušdavo dirbiniuose. Dažnai K. amatas būdavo paveldimas, sūnus išmokdavo kalviauti iš tėvo, buvo mokomasi ir pas kt. meistrus. Burž. Lietuvoje Karo veterinarijos valdyba ir Žemės ūkio rūmai rengdavo arklių kaustymo kursus, kuriuos baigė apie 2000 asmenų. Šiuo metu kolūkių ir taryb. ūkių K. remontuoja paprastesnius įrankius bei padargus.

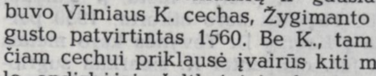

Kalvių ženklai

Lit.: **E. Dulaitienė,** Kupiškėnų senovė, V., 1958; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964.

KÁLVIASALIO MÌŠKAS — miškas Ignalinos rj., 3 km į r. nuo Ignalinos. Priklauso Ignalinos miškų ūkio Daugėliškio girininkijai. Plotas 938 ha, iš jų 591 ha medynų, 174 ha ž. ū. naudmenų. Šiaurės vakaruose susisiekia su Vidiškių, Ažušilės ir Pašilės miškais, pietuose siekia Veliuoniškio bei Žiežulinio ež. ir per juos tekančią Narsupę. Miško v. pakraštyje telkšo Viksvojo ež. Reljefas kalvotas daubotas. Miško pakraštyje, ties Ažušilės kaimu, stūkso viena aukščiausių Lietuvos kalvų — Būdakalnis (285 m). Dirvožemiai priesmėliniai bei priemoliniai. Pušynų yra 47%, eglynų 35%, beržynų 8%, drebulynų 7%, baltalksnynų 3%. Jaunuolynai sudaro 50%, pusbrandžiai medynai 30%, pribręstantieji 15%, brandieji 5%. Medynų vid. amžius 35 metai, vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,68, vid. tūris 112 ktm/ha, vid. prieauga 3,2 ktm/ha. Yra stirnų, kiaunių, lapių, usūrinių šunų, voverių. Miškas eksploatacinis. Per metus iškertama apie 1000 ktm. Prie K. m. įsikūręs Kalviasalio kaimas.

KALVINÍENĖ Michalina [g. 1898.X.28 Šiluvoje (Raseinių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš valstiečių. 1921 baigusi Odesos Med. in-tą, grįžo į Lietuvą. 1922—40 dantų gydytoja Kaune. 1935—40 dirbdama gydytoja Kauno kalėjime, buvo polit. kalinių ir Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos ryšininkė. 1942—45 gydytoja Vabalninke. 1946—1961 Vilniaus resp. ligoninės gydytoja. Pensininkė.

KALVÌNIS Jonas [g. 1893.XII.17 Trakuose] — administracinis darbuotojas. 1912 baigė geležinkelininkų m-lą Breste. Nuo 1912 darbininkas, vėliau tarnautojas Odesoje. I pasaul. karo metais tarnavo Rusijos kariuomenėje. 1918 dirbo Odesoje, nuo 1919 tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1921 grįžo į Lietuvą, dirbo Valstybės kontrolėje revizoriumi, 1930—40 vyr. revizoriumi. Nuo 1922 palaikė ryšius su rev. judėjimo dalyviais, rėmė polit. kalinius. 1937 baigė Kauno un-to teisių f-tą. 1940—41 Valst. kontrolės gen. sekretorius, Valst. kontrolės liaudies komisaro pavaduotojas. 1941—44 koop. įmonės „Milda" buhalteris Kaune. 1944—61 adm. darbuotojas. Pensininkas.

KALVINÌZMAS — viena iš protestantizmo šakų. Ž. *Krikščionybė, Reformacija.*

„KÁLVIS MELÃGIS" — slaptas rankraštinis Peterburgo universiteto lietuvių studentų laikraštėlis, ėjęs 1875—76. Leido P. Vileišis su keletu kt. studentų. Išėjo apie 10 nr.

Lit.: V. Žukas, Laikraštis „Kalvis melagis". — „Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai", t. 4, V., 1965.

KÁLVIŲ ẼŽERAS — ežeras Kaišiadorių rj., 19 km į p. v. nuo Kaišiadorių, 5 km į p. nuo Kruonio. Plotas 197 ha. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 2950 m, didž. plotis 1325 m, kranto linijos ilgis 8150 m. Krantai daugiausia statūs, vietomis apaugę medžiais ir krūmais, tik v. galas lėkštas, pelkėtas. Per ežerą teka Lapainia (Nemuno intakas). Yra bebrų. Prie K. e. yra Kalvių kaimas.

KÁLVIŲ MIŠKAS — miškas Prienų rj., 10 km į š. r. nuo Prienų, Nemuno kair. krante. Priklauso Prienų miškų ūkio Alksniakiemio girininkijai. Plotas 707 ha; medynų 446 ha. Paviršius — banguota aliuvinė lyguma. Dirvožemiai aliuviniai, jauriniai. 66% medynų savaiminės kilmės. Pušynų yra 96% (daugiausia brukninių, kerpinių ir mėlyninių), eglynų 3%, beržynų ir baltalksnynų 1%. Medynų vid. amžius 34 metai, vid. bonitetas II,5, vid. skalsumas 0,73, vid. tūris 101 ktm/ha, vid. prieauga 3,0 ktm/ha. Yra stirnų, kiškių, lapių. Miškas įeina į Nemuno apsauginę juostą. Yra apie dvidešimt VIII—XII a. pilkapių.

KALVŲ̃ MIŠKAÎ — miškų masyvas Trakų rj., 1 km į š. v. nuo Aukštadvario. Priklauso Prienų miškų ūkio Aukštadvario girininkijai. Plotas 2206 ha; medynų 1745 ha. Masyvą sudaro: Amerikos (90 ha), Šilo (42 ha), Mergiškių (98 ha) miškai ir kolūkiniai miškeliai bei žemės ūkiui netinkami plotai (1976 ha), kurių 580 ha 1958—63 apsodinti mišku. Reljefas kalvotas daubotas. Dirvožemiai jauriniai, mažai bei vidutiniškai sujaurėję, smėliniai (su riedulių priemaiša bei priemolio tarpsluoksniais), daubose — pelkiniai durpiniai. Medynai daugiausia savaiminės kilmės. Vyrauja lazdyniniai, kiškiakopūstiniai, mėlyniniai eglynai, beržynai bei drebulynai, brukniniai pušynai, įdubimuose — viksviniai beržynai bei juodalksnynai. Eglynų yra 56%, drebulynų 17%, beržynų 13%, pušynų 12%, juodalksnynų ir liepynų po 1%. Labiausiai paplitę jaunuolynai. Medynų vid. amžius 41 metai, vid. bonitetas I,8, vid. skalsumas 0,64, vid. tūris 106 ktm/ha, vid. prieauga 2,6 ktm/ha. Yra stirnų, šernų, lapių. Miškai eksploataciniai. Per metus iškertama vid. apie 2 ktm/ha.

KAMÁITIS Ipolitas Zenonas [g. 1933. VI.16 Vilkaviškyje] — inžinierius statybininkas, technikos mokslų kandidatas (1966). 1958 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, dirba jame (nuo 1963 to in-to Vilniaus filiale) ped. darbą. Nuo 1964 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių apie gelžb. konstrukcijų patvarumą.

KAMÁITIS Juozas [1893.IX.28 Sintautuose (Šakių rj.) — 1957.IX.14 Kapsuke] — pedagogas, Lietuvos TSR nusipelnęs mokytojas (1955). 1914 baigė Varšuvos konservatoriją. Dėstė muziką Naumiestyje (dab. Kudirkos Naumiestis). 1921—23 studijavo Leipcigo konservatorijoje. Grįžęs dirbo muz. mokytoju Marijampolės g-joje ir mkt. seminarijoje, vadovavo vakariniams muzikos kursams. 1929 išleido „Dainas chorui". Taryb. metais organizavo saviveiklinius chorus ir vadovavo jiems. Harmonizavo liaudies dainas, rašė muz. klausimais.

KAMAJAÎ — miestelis Rokiškio rj., 18 km į p. nuo Rokiškio, prie plento į Anykščius; apylinkės ir kolūkio centras. 504 gyv. (1959). Plano struktūra stačiakampė su išryškinta kompozicine ašimi. Pastatai išsidėstę palei kelius. Yra gyventojų buitinio aptarnavimo dirbtuvės, malūnas, pieninė, ryšių skyrius, 75 lovų ligoninė, vaistinė, vid. m-la (iki 1942 pradinė, iki 1946 prog-ja), kultūros namai (nuo 1946), biblioteka. Iš r. ir š. miestelį juosia Šetekšna. Netoli K., buv. Alsotos dvaro lauke, yra medžiais apaugęs piliakalnis, vėlesniais laikais naudotas kaip kapinės. Prie piliakalnio yra III—IV a. pilkapių.

Kamajai. Paminklas A. Strazdui (skulptorius A. Aleksandravičius)

K. žinomi nuo XVI a. pr. Nuo 1594 priklausė Tyzenhauzams. 1635 pastatyta bažnyčia. XVII—XVIII a. ist. šaltiniuose K. minimi retai — tuo metu jie buvo nežymi gyvenvietė. Pagal 1680 inventorių K. dvarui priklausė 12 kaimų. Miestelis išaugo XIX a. (1865 buvo 500 gyv., 1897 — 1105). XIX a. pr. veikė parapinė m-la, kurioje 1808 mokėsi 13 mokinių. 1865 jos vietoje įsteigta valdiška pradinė. Pagal 1825 Rokiškio grafystės inventorių Kamajuose gyveno keletas amatininkų (auksakalys, 2 skardininkai), 3 pirkliai. XIX a. ir XX a. pirmojoje pusėje (iki 1950) K. — valsčiaus centras; miestelyje buvo pašto stotis (prie Kauno—Rokiškio pašto kelio), keliasdešimt smulkių parduotuvių, vyko dideli turgūs ir prekymečiai. 1863.IV per K. į Biržus pražygiavo Z. Sierakausko vadovaujama centrinė sukilėlių kolona; 1863.IV.21 A. Mackevičiaus sukilėlių būrys (apie 1700 žmonių) užėmė K., suėmė pristavą ir dešimtininką, sunaikino valsčiaus bylas. 1905 Kamajuose veikė s-d. grupė, vadovaujama J. Smalsčio, miestelyje vyko demonstracijos prieš caro valdžią, K. valsčiuje — ž. ū. darbininkų streikai. 1919 buvo susikūrę Tarybų valdžios organai. Liaudies milicijos viršininku buvo K. Baltuška. Buržuazijos valdymo metais K. — valsčiaus centras (1923 — 625 gyv.). Vok. faš. okupacijos metu K. apylinkėse veikė Žemaitės partizanų būrys. Hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai išvežė į Rokiškį ir nužudė žymią dalį K. gyventojų, jų tarpe taryb. aktyvistus J. Baltrūną, N. Galvydį, A. Krajauską, J. Rudoką, J. Šešelgį, K. Valiulį ir kt. Išbėgdami okupantai miestelį smarkiai apgriovė.

Su K. susijęs poeto A. Strazdo gyvenimas. 1821 jis įsigijo miestelyje menką namelį ir su maža pertrauka gyveno jame iki mirties (1833). Strazdas palaidotas K. kapinėse. Miestelyje jam pastatytas paminklas (1933, skulpt. A. Aleksandravičius).

KAMAJŲ̃ ŠILAS — miškas Rokiškio rj., 2 km į p. r. nuo Kamajų. Priklauso Rokiškio miškų ūkio Kamajų girininkijai. Plotas 1035 ha; medynų 838 ha. Atskiros miško dalys dar vadinamos Rudbalio, Nemenių, Mikniūnų miškais ir kitaip. Per mišką teka Šetekšna, į ją įteka Uosija, Lėškupys. Reljefas banguotas. Dirvožemiai jauriniai, jauriniai glėjiški, velėniniai jauriniai ir velėniniai jauriniai glėjiški, smėliniai ir priesmėliniai; yra ir pelkinių. 72% medynų savaiminės kilmės. Pušynų yra 62%, eglynų 23%, beržynų 12%, drebulynų 2%, baltalksnynų 1%. Jaunuolynai sudaro 61%, pusbrandžiai medynai 28%, pribręstantieji 5%, brandieji 6%. Vid. amžius 33 metai, vid. bonitetas II,6, vid. skalsumas 0,74, vid. tūris 99 ktm/ha, vid. prieauga 3 ktm/ha. Miške aptinkama 60 metų amžiaus 25 m aukščio sibirinių maumedžių. Šilo šiaurėje gausu sausmedžio ir žalčia-

lunkio, pietuose aptinkamas vaistinis pataisas. Yra briedžių, stirnų, šernų, lapių, usūrinių šunų, kiaunių, voverių. Miškas eksploatacinis. Per metus iškertama apie 1500 ktm.

KAMALDÙLIAI, kamenduliai,— katalikų vienuolių ordino, kurį XI a. įkūrė atsiskyrėlis Romualdas, nariai. Ordinas įkurtas Kampo Maldolyje (Italija), kuris vėliau pavadintas Kamaldoliu (iš čia ir K. pavadinimas). K. ordino nariai turėjo gyventi atskiruose nameliuose — eremose, laikytis visiškos tylos, griežtų pasninkų, nesiskusti barzdų ir t. t. Į Lietuvą pirmieji K., pakviesti Lietuvos kanclerio K. Paco, atvyko 1660 iš Lenkijos ir savo vienuolynui kurti pasirinko Kauno apylinkėse buvusį Pažaislio dvarą. Pacas, iš dvarininko Oborskio nupirkęs Pažaislį su gretimais kaimais (Vaišvydėlių ir kt.) bei jų gyventojais, viską 1664 padovanojo kamalduliams, kartu pridėdamas jiems dar 40 000 auksinų. Jis kamalduliams pastatydino vienuolyną, kuris buvo pavadintas Mons Pacis. 1667 čia Paco lėšomis pradėta statyti kamalduliams ir puošni mūro bažnyčia, prie kurios darbavosi atkviesti žymūs Italijos ir kt. kraštų architektai bei dailininkai (bažnyčios statyba baigta XVIII a. pr.). Pacas kamalduliams padovanojo nemaža kaimų, dvarų bei palivarkų ir kitose Lietuvos vietose, pvz., Dusmenis, Alaburdiškes (abu Trakų rj.), Vardą (Alytaus rj.), Jermališkes (Prienų rj.) ir t. t. Lietuvos didysis kun-štis Jonas Kazimieras 1667 K. įkurdino Vygrių ež. saloje (dab. Lenkija), pastatęs jiems gražius vienuolyno rūmus. Vygrių K. vienuolyną 1800 uždarė Prūsijos valdžia. Pažaislio K. vienuolynas, apkaltinus K. dalyvavus 1831 sukilime, 1832 caro valdžios uždarytas.

KAMANỸS — ežeras Molėtų rj., 5 km į š. v. nuo Joniškio. Plotas 11 ha, ilgis 500 m, didž. plotis 275 m. Krantai daugiausia neaukšti, rytinis kiek pelkėtas. Ežeras nenutekamas. Prie K. įsikūręs Pakamanys.

KAMÃNOS — pelkė Akmenės rj., 8 km į š. v. nuo Akmenės, 10 km į š. r. nuo Viekšnių. Plotas 2310 ha (pramoninis 2168 ha). K.— aukštapelkė, susidariusi Ventos intakų vandenskyroje. Ji užima

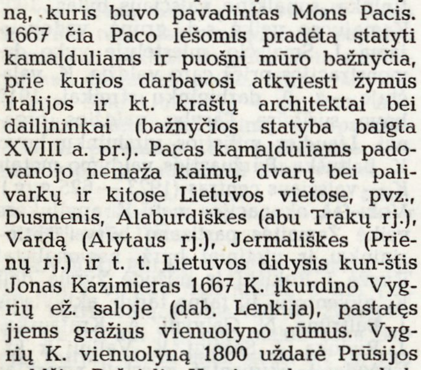

Kamanos

7 moreninius tarpgūbrinius klonius ir 6 neaukštus lėkštašlaičius drumlinoidinius gūbrius, ištįsusius iš š. r. į p. v. Pelkės pakraščiai labai vingiuoti, gausu pusiasalių ir įlankų (Briedaulio, Kališupio, Paislio, Meižių, Bugių). Iš visų pusių, išskyrus šiaurę, K. supa miškai. Š. dalyje telkšo 6 ha liekaninis ežeras. Pelkę (išskyrus siaurą pakraščio ruožą ir mažesnes įlankas) maitina krituliai. Pelkės paviršius viduryje iškilęs apie 4 m. Didžiąją dalį užima rubeliuminės plynės su būdingais aukštapelkiniais hidrokompleksais (duburiuotaisiais, klampyniniais, ežerokšniniais). Aukščiausios gūbrių vietos nesupelkėjusios ir sudaro salas. Jose susidarę 11 klampynių (Adomavos, Berželių, Didžioji, Ežerėliai, Nimfėjų, Pailgoji, Pietinė, Rytinė, Skendenio, Šiaurinė, Vidurio). Klampynėse grupėmis susitelkę apie 120 antrinės kilmės ežerokšnių (iš viso apie 2 ha); didžiausio jų plotas 0,4 ha. Iš čia į pelkės pakraščius vandens perteklių plukdo 7 klampupės (Adomavos, Beržų, Bugių, Gailaičių, Latvelių, Peiliškių ir Pietinė). K.— vienintelė Lietuvos pelkė, kurioje išlikusios klampupės. P. pakraštyje ryškus lagas. Pietryčiuose dėl sausinimo natūralūs hidrokompleksai apnaikinti. Yra retų augalų: plačialapė rusvuolė, juosvasis vikšrenis, vienalapė driežlielė, kilnioji glindė ir kt. Tipiškiems aukštapelkių hidrokompleksams ir augalų bendrijoms bei retiems augalams apsaugoti pelkė paskelbta botaniniu draustiniu. Organogeninio klodo didž. storis 7,2 m, vid. 3,78 m. Durpių vid. susiskaidymas 27,2%, vid. peleningumas 2,34%. Apie 90% išteklių sudaro aukštapelkinės durpės (daugiausia fuskuminės); jų klodo vid. storis 4,97 m, vid. susiskaidymas 25,4%, vid. peleningumas 2,11%. Po durpėmis gilesnėse vietose yra ežerinių nuosėdų. Vėlyvajame ledynmetyje dab. pelkės vietoje buvo keli nedideli ir seklūs ežerėliai, kuriems užželus, ilgainiui susidarė vientisas pelkės masyvas. K.— geriausiai ištirta Lietuvos pelkė. 1935—36 ją kompleksiškai tyrė Ž. ū. akademijos ekspedicija (B. Baginskas, K. Brundza, B. Povilaitis, V. Ruokis, V. Vilkaitis, M. Žemaitis). Jos dalyvių parengta monografija apie K. turi pasaul. reikšmę.

Lit.: Kamanos.—„Žemės ūkio akademijos metraštis", t. 10, sąs. 3—4, K., 1937.

KÃMANOS — odinis arklio apynasris su žąslais. K. vartotos jau pirmaisiais mūsų eros amžiais. Rasta žąslų, kurie galėjo būti pritvirtinti tik prie kamanų. Maždaug iš I t-mečio vid. randama žalvarinių, kartais pasidabruotų K. apkaustų (Maudžiorai, Telšių rj.; Stragnai, Klaipėdos rj.). Pačių K. liekanų turima tik iš II t-mečio pr. iš vadinamųjų žirgų kapų; jos geriausiai išsilaikiusios Veršvų (Kauno dalis), Pakalniškių (Šakių rj.) ir Krėmalos (Kauno rj.) kapinynuose. K. buvo daromos iš odinių diržų ir gausiai puošiamos. Jų puošyboje ypač mėgtas roželės motyvas: alavinio roželės pavidalo apkaustėlio paviršius buvo padengiamas įvairiai ornamentuotu sidabro sluoksniu. Stambesnėmis roželėmis buvo uždengia-

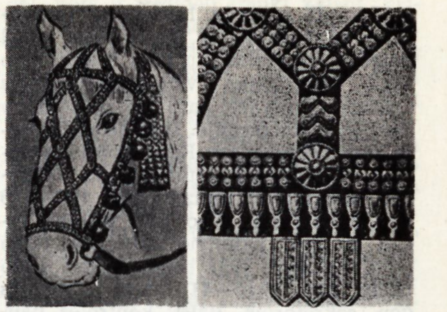

Kamanos (Veršvai, Kauno miesto dalis; XI—XII a.)

mos K. diržų susegimo vietos, o smulkesnėmis nusagstomi visi diržai. T. p. buvo puošiami ir K. antnosiai bei užsegimą slepiantieji diržai, laisvai kaboję žirgui už ausų. Prie šoninių diržų dar buvo pritvirtinami žalvariniai žvangučiai. XX a. pr. darbiniai apynasriai visoje Lietuvoje buvo vienodi. Dažniausiai jie vyti iš linų ar kanapių arba austiniai. Odinės puoštos K. vartojamos tik prie išeiginių pakinktų. K. iš esmės nepakito iki mūsų dienų, tik ilgainiui išnyko paprotys ištisai jas puošti metalu.

KAMANTÁUSKAS Viktoras [1899.X.16 Rumšiškėse (Kaišiadorių rj.) — 1951.XI.1 Norvude (JAV, Masačiuzetso valstija)]— kalbininkas, vertėjas. 1906—21 gyveno JAV. 1919—24 studijavo Jelio (JAV), Kauno ir Monpelje (Prancūzija) un-tuose. Grįžęs į Lietuvą, g-jose dėstė anglų k., dirbo Eltoje, Užsienio reikalų m-joje. Parengė ir išleido „Trumpą lietuvių kalbos kirčio mokslą" (d. 1, 1928; d. 2, 1929; II leid. 1931), „Trumpą kalbos netaisyklingumų ir barbarizmų žodynėlį" (1928), „Anglų kalbos gramatiką" (1931), „Kalbėkime lietuviškai" (1933). Sudarė liet. poezijos iki 1883 chrestomatiją (1924), „Kirčiuotą lietuvių literatūros chrestomatiją aukštesniajai mokyklai" (1929, II leid. 1932). Iš anglų ir prancūzų k. išvertė P. Kornelio, Moljero, V. Hugo, Č. Dikenso, R. Rolano, Dž. Golsvorčio ir kt. kūrinių. 1938—40 Lietuvos konsulas Liepojoje. 1944 pasitraukęs į Vakarus, dalyvavo burž. nacionalistų veikloje.

KAMANTAVÀ — pelkė Ignalinos rj., 7 km į p. r. nuo Dūkšto, tarp Dysnų ir Dysnykščio ežerų, abipus Dysnos. Plotas 262 ha. Ežerinės kilmės kupstuota raistinė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 8,6 m, vid. 2,2 m. Durpės žemapelkinės, viksvinės. Vid. susiskaidymas 28%, vid. peleningumas 9,4%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo didž. storis 4,7 m. Rytuose prie pelkės yra Kamantavos kaimas.

KAMARÁUSKAS Juozas [1874.IV.29 Skauraduose (Ukmergės rj.) — 1946 Vilniuje] — inžinierius architektas. Mokėsi Vilniuje, Nežine (netoli Černigovo, Ukrainos TSR). Baigė Peterburgo Štiglico m-los archit-ros skyrių. Tobulinosi Peterburgo Dailės akademijoje. Tiesė Alytaus—Suvalkų—Augustavo, Peterburgo —Vitebsko ir kt. geležinkelius. Nuo 1910 inžinierius architektas Peterburge.

I pasaul. karo metais kar. technikas, tiesė strateginius geležinkelius. Po Spalio revoliucijos Peterburgo gub. inžinierius architektas ir ekstraordinarinis statybos viršininkas. 1922—39 vertėsi priv. praktika Vilniuje. Nuo 1939 dirbo Vilniaus vyriausiojo architekto v-boje. Nutapė apie 4000 paveikslų. Juose pavaizdavo Vilniaus, Trakų, Kauno, Ukmergės ir kt. miestų panoramas, atkūrė Trakų, Vilniaus pilių bei senamiesčių, Kauno senamiesčio ir kitų neišlikusių archit-ros paminklų vaizdu. Dalis K. paveikslų žuvo I pasaul. karo metais, dalis saugoma Leningrado ir užsienio muziejuose bei Lietuvos TSR Kultūros m-jos archyve. Didelės vertės yra 1944—45 jo padarytos D. Tėvynės karo metu išgriautų Vilniaus gatvių išklotinės.

Lit.: **A. Pilypaitis,** Inž. archit. Juozo Kamarausko kai kurių Vilniaus senamiesčio gatvių išklotinės.—„Valstybinės LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis", t. 1, V., 1958.

KAMARÁUSKAS Leonas [g. 1924.I.17 Ukmergėje] — dailininkas. 1944—45 Nemunėlio Radviliškio (Biržų rj.) prog-jos direktorius. 1951 baigė Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to skulptūros f-tą. Nuo 1951 dalyvauja respublikinėse dailės parodose. Nuo 1952 TSKP narys. Kuria daugiausia skulptūrinius portretus.

Kūriniai: „Darbininko portretas" (1957), G. Bundzienės (1960), K. Kubilinsko (1963) skulptūriniai portretai, K. Didžiulio paminklas Karių kapinėse Vilniuje (su archit. V. Šilingu, 1964), „Mergaitės galva" (1966), ir kt.

KAMASTÕS ẼŽERAS — ežeras Molėtų rj., 8 km į š. r. nuo Giedraičių. Plotas 22 ha. Ežeras ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 800 m, didž. plotis 380 m, kranto linijos ilgis 1880 m. Krantai, išskyrus šiaurės rytinį, žemi, pelkėti. Nenutekamas. P. r. pakrantėje yra Kamastos kaimas. Ežeras verslovinis. 1966 žuvies sugauta 5,9 kg/ha.

KAMATÌS — upė Pasvalio rj., Mūšos kair. intakas. Ilgis 18 km, baseino plotas 68 km². Prasideda šlapiose pievose ties Noriais, 10 km į š. v. nuo Pasvalio. Teka į š. r. Įteka į Mūšą 34 km nuo santakos su Nemunėliu, 2 km į p. nuo Saločių. Intakas Kamatėlė (kair.). Vid. debitas žiotyse 0,36 m³/s.

KÃMBRAS — seniausias paleozoinės eros periodas, buvęs prieš ordoviką; geologinė sistema, kurios sluoksniai susidarė per tą periodą. K. prasidėjo prieš 570 mln. metų ir truko 70 mln. metų. K. dariniai, susiklostę sekliose jūrose, paplitę visoje Lietuvos TSR teritorijoje: 300 m gylyje rytuose, 2000 m gylyje vakaruose. Vilniuje K. sluoksnių storis 104 m, Kalvarijoje 93,4 m, Stoniškiuose (Šilutės rj.) 99 m, Krekenavoje (Panevėžio rj.) 73,5 m, Parovėjoje (Biržų rj.) 54 m (mažėja iš p. į š.). Lietuvoje skiriamas apatinis ir vidurinis K. Apatinį K. sudaro šviesiai pilki smiltainiai, melsvai pilki aleurolitai ir moliai. Šiuose dariniuose rasta kirmėlių, galvakojų ir kt. fosilijų. Vidurinį K. sudaro cukriškai balti kvarciniai smėliai, smiltainiai bei pilki aleurolitai (pastarieji v. Lietuvoje bitumingi). Juose aptikta kirmėlių takų (fukoidų) ir primityvios augalijos fosilijų.

„KAMFS-FON" („Kovos vėliava") — pogrindinis komunistinis šapirografuotas mėnesinis laikraštis žydų kalba, išleistas (1 nr.) 1929 Anykščiuose. Išleido LKJS Anykščių parajonio k-tas. Redagavo A. Bermanas, L. Ševachaitė ir kt.

KAMÌENAS (gram.) — kaitomo žodžio dalis be kaitybos afiksų, turinti leksinę reikšmę. Lietuvių ir kitose panašios struktūros kalbose K. paprastai gaunamas, atmetus žodžio galūnę. Yra paprastųjų, arba neišvestinių, kamienų, lygių šakniai, pvz., **ak**-(is), **kárv**-(ė), ir išvestinių kamienų, į kurių sudėtį, be šaknies, įeina dar vienas ar keli afiksai (formantai), pvz., **karv-ìd**-(ė), **prie-kaiš-t-ing-um**-(as); pastarieji pavyzdžiai rodo, kad išvestiniai kamienai darybiškai remiasi arba tiesiog neišvestiniais kamienais (**karv-id-**: **karv**-), arba tokiais kamienais, kurie patys jau yra išvestiniai (**priekaišting-um-** : **priekaišt-ing**-). Morfologinis bei darybinis kamieno skaidymasis yra istoriškai kintamas dalykas. Ypač dažnas reiškinys — išvestinių kamienų virtimas neišvestiniais, arba morfologinis supaprastėjimas, kitaip dar vadinamas deetimologizacija. Pvz., žodžio „elgeta" K. **elget**- dabar supaprastėjęs; sen. liet. kalboje, kai dar buvo vartojamas veiksmažodis „elgti(s)" — išmaldos prašyti, K. **elget**- neabejotinai turėjo būti suvokiamas kaip išvestinis, turįs aiškiai išsiskiriančią priesagą **-et-**.

KÃMINAS — žemaičių senovinių gyvenamųjų namų ūkinė patalpa mėsai rūkyti ir laikyti, pašarams šutinti, vasaros metu ir valgiui virti. K. XVI a. išsivystė iš atviros ugniavietės. Jis būdavo įrengiamas centrinėje gyv. namo dalyje tarp priemenių, kartais prie vienos iš skersinių sienų. XVII—XIX a. daugelyje trobų K. sudarė atskirą patalpą, skiriančią priemenes. K. buvo maždaug 4×4 m dydžio (tai priklausė nuo trobos didumo ir valstiečio turtingumo), jo sienos buvo plūkto molio arba mūrytos iš nedegtų plytų. Iki lubų jos vertikalios, viršum lubų palaipsniui siaurėja ir išeina ant stogo. Į siaurėjančią K. dalį suvedami gretimų kambarių krosnių dūmtraukiai. K. be langų, šviesa į jį patenka iš viršaus arba pro duris — iš priemenių. Asla plūkto molio. Svarbiausias K. įrenginys — atviras ugniakuras, dažniausiai sukraunamas iš akmenų ir sutvirtinamas moliu; paprastai jis daromas viename K. kampe arba šone. Ugniakuro pakraščiai apkraunami didesniais akmenimis. Ant ugniakuro šutinami pašarai, vasaros metu verdamas valgis. Katilui pakabinti viršum ugniakuro yra medinis kablys (vąšas) arba stambi geležinė grandinė su kabliu apačioje. Vąšas pritaisomas prie sijos, jį galima kiek reikiant pakelti ar nuleisti. Mažesni puodai statyta ant geležinio trikojo. Viršum ugniakuro, toje vietoje, kur sueina dūmtraukiai, dviem eilėmis buvo įmūrijami skersiniai, ant kurių kabinama mėsa. XX a. pr. vietoj ugniakuro kamine dažnai būdavo įrengiama krosnis — mūrys. Kartais žemaičių kamine stovėdavo ir duonkepė krosnis. K. pasieniais buvo sukraunamos malkos bei įvairūs namų apyvokos reikmenys. K. paplitimo r. riba siekia Dubysą, o š. r. (ten jis išplito dėl žemaičių įtakos XIX a. pab.) — Rokiškio rj. Užnemunėje K. būdavo įrengiamas virš gyv. namo lubų. Jame buvo rūkoma mėsa.

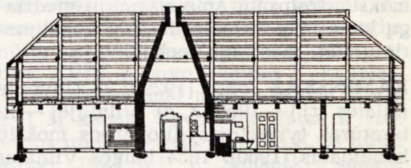

Troba su **kaminu**

Vid. Lietuvos gyv. namuose XIX a. žinomas kaminui giminingas paprastesnis įrengimas, vad. kurtinys (katelnyčia). Jis buvo įrengiamas priemenėje prie kamaros sienos, maždaug lubų aukščio, su cilindriniais moliniais skliautais stogui nuo kibirkščių apsaugoti, 2×2 m dydžio. Kartais turėjo nedideles dureles. Kurtinyje, kaip ir kamine, būdavo atviras ugniakuras. K. ir kurtiniai išnyko XX a. pr. Šiuo metu K. dažnai vadinami krosnių dūmtraukiai.

Lit.: **S. Daunys,** Kaminų įrengimas senovėje.—„Gimtasai kraštas", 1941, Nr. 1—2; **I. Butkevičius,** Tradiciniai lietuvių valstiečių gyvenamieji namai.—„Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 1, V., 1958; **V. Milius,** Lietuvių valstiečių įrenginiai maistui gaminti.—„Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 1, V., 1958; **V. Milius,** Platelių apylinkių gyvenamieji namai.—„Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 2, V., 1959; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964.

KAMINSKÁITĖ Domicėlė [**Karkazienė**; 1906.IX.10 Mažiūnuose (Alytaus rj.) — 1948.X.4 Plasaukoje (Alytaus rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. 1933—44 Komunistų partijos narė. Pogr. darbą dirbo Alytuje. 1934 už rev. veiklą nuteista 4 metus kalėti. Kalinta Alytuje, Kaune, Zarasuose. Paleista dirbo tėvų ūkyje. Burž. nacionalistų nužudyta.

KAMINSKÁITĖ Stefanija [g. 1933.VII.4 Juodeišiuose (Biržų rj.)] — zootechnikė, žemės ūkio mokslų kandidatė (1966). 1957 baigusi Veterinarijos akademiją, dirbo zootechnike Pasvalio rj. 1961—66 Gyvulininkystės in-to moksl. bendradarbė (1962—65 aspirantė). Nuo 1966 Ž. ū. akademijos asistentė. Paskelbė moksl. straipsnių apie galvijų kryžminimą.

KAMÌNSKAS Antanas [g. 1932.I.2 Kalnėnuose (Jurbarko rj.)] — inžinierius technologas, technikos mokslų kandidatas (1967), Lietuvos TSR nusipelnęs inžinierius (1965). 1954 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1954—58 dirbo Naujosios Akmenės cemento g-loje (meistru, cecho viršininku). 1958—59 Lietuvos TSR LŪT stat.

medžiagų pramonės v-bos viršininko pavaduotojas. Nuo 1959 TSKP narys. 1959—66 Stat. medžiagų in-to, nuo 1966 Termoizoliacinių ir akustinių stat. medžiagų ir dirbinių in-to direktorius. Su kitais išrado būdą gamybos atliekoms — fosfogipsui — panaudoti amonio-magnio ir kalkinių trąšų gamybai. Paskelbė moksl. straipsnių apie rišamųjų medžiagų kietėjimą, termoizoliacinių ir polimerinių stat. medžiagų technologiją.

KAMÌNSKAS Jonas [1929.II.28 Upynoje (Šilalės rj.)— 1966.IX.20 Vilniuje] — literatūros tyrinėtojas, filologijos mokslų kandidatas (1960). 1954 baigęs Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą, dirbo un-to liet. lit-ros katedroje. Nuo 1959 Liet. kalbos ir lit-ros in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė darbų apie A. Vienuolio kūrybą, tarybinės liet. prozos raidą. Prisidėjo prie Liet. kalbos ir lit-ros in-to kai kurių kolektyvinių darbų parengimo.

Ršt.: J. Kaminskas, A. Radzevičius, Stiliaus ir charakterio problemos lietuvių tarybinėje prozoje, V., 1966; Literatūros kryžkelėse, V., 1968.

KAMÌNSKAS Pranas [g. 1904.IX.29 Prienuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Siuvėjas. Kilęs iš darbininkų. 1927—37 LKP narys. 1927—29 LKP Prienų parajonio k-to sekretorius, 1928—31 bendradarbiavo „Balse", „Komuniste", „Tiesoje" (slapyvardžiai Tadas, Tadas Prieniškis, Politkalinys, P. Linelis). 1929—31 „Adatos" profs-gos skyriaus vedėjas, nuo 1931.III LKP CK Sekretoriato techn. sekretorius ryšininkas. Už kom. veiklą 1931.VII Prienuose suimtas ir uždarytas į Varnių konc. stovyklą. 1931.XI.1 likvidavus stovyklą, paleistas policijos priežiūron. 1931 pab. Kaune vėl suimtas ir 1932 Marijampolėje užnemuniečių byloje nuteistas 5 metus kalėti. Kalintas Marijampolėje, Ukmergėje, Kauno IX forte, Kaune. Paleistas dirbo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-joje. 1941—62 siuvėjas Kaune. Hitlerinės okupacijos metais trumpą laiką kalintas. Nuo 1959 TSKP narys. Nuo 1962 Devintojo forto muziejaus moksl. bendradarbis.

KAMÌNSKAS Romualdas [g. 1924.IV.6 Kaune] — partinis darbuotojas. 1941—1947 „Pergalės" f-ko, garvežių depo darbininkas Kaune. Nuo 1949 TSKP narys. 1949 baigė Resp. part. m-lą. 1949—50 Valstybinės plano komisijos prie Lietuvos TSR MT vyr. inspektorius. 1950—1953 LKP Vilniaus sr. k-to instruktorius, LKP Eišiškių rj. k-to sekretorius. 1953—1962 LKP Ignalinos rj. k-to I sekretorius. Nuo 1962 LKP Švenčionių rj. k-to I sekretorius. 1960—61 kandidatas į LKP CK narius, 1961—64 LKP Revizijos komisijos narys. Nuo 1964 LKP CK narys.

KAMÌNSKIENĖ Ona [1884.III.10 Greikonyse (Alytaus rj.) — 1966.I.16 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Valstietė. Kilusi iš mažažemių valstiečių. Iš mažens tarnavo pas buožes. 1930 įsijungė į rev. judėjimą: rėmė LKP veikėjus, jos namuose vykdavo nelegalūs komunistų susirinkimai, buvo saugoma kom. lit-ra, laikomas hektografas. 1932—38 LKP narė. Už kom. lit-ros laikymą su dukteria Domicėle 1934 nuteista 4 metus kalėti. Kalėjo Alytuje, Kauno IX forte, Zarasuose. 1938 išėjusi iš kalėjimo, toliau dirbo rev. darbą. D. Tėvynės karo metais dirbo Čkalovo sr. kolūkyje. 1946 grįžo į Tarybų Lietuvą. Nuo 1958 pensininkė.

KAMÌNSKIENĖ Roma [g. 1927.III.26 Kaune] — gydytoja terapeutė, medicinos mokslų kandidatė (1966). 1952 baigusi Kauno Med. in-tą, iki 1957 dirbo gydytoja Šiaulių resp. ligoninėje. Nuo 1958 Eksperimentinės ir klinikinės medicinos in-to moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių reumatologijos klausimais, jų tarpe — apie inkstų funkcijos kitimą, sergant reumatu, ir tos funkcijos ryšį su lėtiniu tonsilitu.

KAMÌNSKIS Cezaris [1765—1827.III.20 Lešče (Baltarusijos TSR)] — astronomas. 1797 Edukacinės komisijos paskirtas Vilniaus un-to astronomijos observatorijos adjunktu ir astronomo observatoriaus padėjėju. 1808—09, susirgus prof. I. Reškai, Vilniaus un-te skaitė teorinės astronomijos paskaitas, o prof. Reškai atsistatydinus, perėmė astronomijos katedrą ir sudarė programą J. Sniadeckio darbų pagrindu. 1814 pasitraukė iš un-to, perdavęs astronomijos paskaitų kursą V. Karčevskiui.

KAMOJÀ — upė Lietuvos TSR (Švenčionių bei Ignalinos rj.) ir Baltarusijos TSR, Birvėtos deš. intakas. Ilgis 56 km (Lietuvos TSR 29 km), baseino plotas 331 km². Prasideda ties Kamojais (BTSR), 11 km į p. nuo Adutiškio. Teka š. kryptimi per Kamojų, Surviliškio, Svirkų ežerus, pro Adutiškį. Įteka į Birvėtą 18 km nuo jos žiočių, ties Kėkštais. Turi kelis trumpus intakus. Vid. nuolydis aukštupyje 750 cm/km, vidurupyje 95 cm/km, žemupyje 42 cm/km. Vid. metinis debitas aukštupyje 1,25, vidurupyje 1,75, žemupyje 2,50 m³/s.

KÃMONA — upė Tauragės ir Šilutės rj., Gėgės deš. intakas. Ilgis 24 km, baseino plotas 111 km². Prasideda 5 km į r. nuo Katyčių, ties Skiržeme. Labai vingiuodama teka į p. v. Įteka į Gėgę 9 km nuo jos žiočių, 3 km į p. nuo Stoniškių. Intakai: Sartė ir Eisra (abu kair.). Vid. nuolydis 233 cm/km. Vid. debitas žiotyse 1,13 m³/s.

KAMORŪ̃NAI — kaimas Varėnos rj., Vydenių apyl., 11 km į r. nuo Varėnos. 212 gyv. (1959). Iš v. kaimą supa Pabaronės ir Skynimo miškai. Pr. m-la (nuo 1940).

KAMPÌNIS — ežeras Zarasų rj., 4 km į p. r. nuo Smalvų, prie Vilniaus—Daugpilio geležinkelio. Plotas 13,5 ha, ilgis 960 m, didž. plotis 270 m, kranto linijos ilgis 2140 m. Krantai daugiausia žemi, pelkėti.

KAMPINÌSKIŲ ẼŽERAS — ežeras Zarasų rj., 4 km į š. nuo Zarasų, prie Latvijos TSR sienos. Plotas 97 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. į p., per vidurį susmauktas; ilgis 1940 m, didž. plotis 670 m. Kranto linija labai vingiuota, jos ilgis 6150 m. Yra 3 salos. Krantai labai įvairaus aukščio. Įteka keli bevardžiai upeliai, išteka vienas (Laukesos baseino).

KAMPỸS — ežeras Varėnos rj., 9 km į š. r. nuo Merkinės. Plotas 35 ha. Ežeras ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 1100 m, didž. plotis 470 m, kranto linijos ilgis 2470 m. Krantai daugiausia žemi, vietomis pelkėti. Per ežerą teka Strėva (Nemuno intakas). Į r. nuo ežero įsikūrę Pilvingiai. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 9 kg/ha.

KAMPÌŠKIAI — **1.** Kaimas Kauno rj., Alšėnų apyl., 4 km į š. v. nuo Garliavos. 307 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1924), kultūros namai (nuo 1960).

2. Kaimas Prienų rj., Ašmintos apyl., 8 km į p. r. nuo Prienų, Nemuno kair. krante, priešais Birštoną. 65 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs palei Alksniakiemio mišką. Ties K. aptikta neolito stovyklos liekanų (radiniai laikomi Kauno ist. muziejuje ir K. Jablonskio rinkinyje, Vilniuje).

KAMPÚOČIAI — kaimas Zarasų rj., Kimbartiškių apyl., 13 km į r. nuo Zarasų, 0,5 km į š. v. nuo Turmanto, Latvijos TSR pasienyje. 59 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs Kampuočio ežero p. krante. 1939 kaime veikė LKP kuopelė.

KAMPUÕTIS — ežeras Švenčionių rj., 4 km į š. v. nuo Švenčionėlių. Plotas 47 ha. Ežeras lanko pavidalo; ilgis 1760 m, didž. plotis 300 m. Kranto linija labai vingiuota, jos ilgis 6170 m. Krantai daugiausia aukšti, miškingi. Į K. įteka 2 bevardžiai upeliai, išteka Kampuotėlė (į Sirgėlio ež., Žeimenos baseino). Pusiasalyje yra Kampuotėlės vienkiemis.

KAMŠÕS MÌŠKAS — miškas Kauno rj., 7 km į v. nuo Kauno, Nemuno kair. krante; botaninis-zoologinis draustinis. Priklauso Ž. ū. akademijai (Kamšos girininkijai). Plotas 332 ha; medynų 241 ha. Vyrauja lapuočiai. Auga retų augalų (paprastoji gebenė, tuščiaviduris rūtenis ir kt.). Yra stirnų, lapių, usūrinių šunų, kiškių, kiaunių, voverių.

KANÃDOS LIETÙVIAI. Lietuviai į Kanadą pradėjo emigruoti XIX a. pab., iš pradžių daugiausia iš Anglijos ir JAV. Vienas pirmųjų atvyko Vladislovas Dembskis, gyvenęs 1883—92 Hagartyje (Ontarijos provincija). XX a. pr. Monrealyje, Toronte, Vinipege, Edmontone gyveno po keliolika lietuvių šeimų. Pirmosios K. l. org-jos ėmė kurtis XX a. pradžioje. 1906 Monrealyje įsikūrė Lietuvių socialistų s-gos kuopa, 1919 persiorganizavusi į Amerikos Lietuvių darbininkų lit-ros d-jos (ALDLD) 137-ją kuopą. Vėliau ši org-ja pasivadi-

no Kanados Lietuvių lit-ros d-jos kuopa. 1907 Monrealio lietuviai įsteigė Didžiojo Lietuvos kun-ščio Vytauto nepriklausomą klubą, veikiantį iki šiol. Jis turi namus susirinkimams, pasilinksminimams, spektakliams, koncertams. 1907 Toronte įsikūrė Šv. Juozapo pašalpinė d-ja, teturėjusi 40 narių ir po kurio laiko dėl ideologinių nesutarimų iširusi. 1909 Toronte įsikūrė Tėvynės mylėtojų d-ja, 1912 — Lietuvių socialistų s-gos kuopa. Tais pat metais susiorganizavo Savišalpinė Lietuvos sūnų d-ja. 1923 prie jos prisijungus „Birutės" savišalpinei d-jai, anksčiau įsikūrusiai Toronte, ji pasivadino Sūnų ir dukterų Kanados lietuvių savitarpinės pašalpos d-ja, dažnai sutrumpintai vadinama Sūnų ir dukterų d-ja. Ilgainiui šios pažangios d-jos veikla išsiplėtė, jos kuopos įsikūrė Monrealyje ir kt. miestuose. 1941 d-joje buvo 731 narys. P. Joniškio ir S. Paknio iniciatyva 1911 Vinipege įsikūrė Didžiojo Lietuvos kun-ščio Vytauto pašalpinė d-ja. 1921 ji pasivadino Vinipego lietuvių darbininkų pašalpine d-ja. Pakeitus pavadinimą, suaktyvėjo d-jos veikla ir padaugėjo narių. 1936 ji susijungė su Sūnų ir dukterų d-ja. 1938 d-ja įsigijo svetainę, ėmė rengti spektaklius, koncertus. 1913 Edmontone įsikūrė Lietuvių socialistų s-gos kuopa, o 1915 — Susivienijimas lietuvių Kanadoje. 1925 Toronte pradėjo veikti ALDLD 162 kuopa. 1926 ALDLD kuopos Kanadoje persiorganizavo į Kanados lietuvių literatūros d-ją. 1964 ši d-ja turėjo 8 kuopas (apie 350 narių).

Apie 1925—30 padidėjus emigracijai iš Lietuvos, K. l. pažangiosios org-jos sustiprėjo. Toronto lietuviai socialistai 1929 leido rotatoriumi spausdintą laikr. „Kanados lietuvis" (išėjo 9 nr.), 1932 pažangiosios K. l. org-jos įsteigė laikr. „Darbininkų žodis", vėliau pavadintą „Liaudies balsu" (eina iki šiol). 1934 Monrealyje tautininkai trumpą laiką leido laikr. „Patriotas". Kanados Komunistų partijos lietuvių grupė 1935 turėjo daugiau kaip 100 narių. Sustiprėjo K. l. pažangiosios savišalpos ir kultūros org-jos, remusios Lietuvos darbo žmonių kovą su fašizmu. 1936 Monrealyje įvyko Kanados lietuvių kongresas Lietuvos liaudies kovai prieš fašizmą remti. Kongrese buvo išrinktas Centrinis Kanados lietuvių komitetas Lietuvos liaudžiai ginti, leidęs atsišaukimus, rinkęs pinigus antifaš. kovai remti ir Lietuvos polit. kaliniams šelpti. 1938 įvyko Kanados lietuvių II kongresas, dar labiau sustiprinęs paramą Lietuvos antifašistams. 1936—39 pažangieji K. l. drauge su kitų tautų darbo žmonėmis aktyviai rėmė Ispanijos liaudies kovą su fašizmu, vyko savanoriais į internac. brigadas. Gindami Ispanijos respubliką, žuvo kanadiečiai Balys Alksnis, Balys Butrimas, Jonas Grigaravičius, Juozas Malickas. 1940 pažangieji K. l. džiaugsmingai sutiko Tarybų valdžios atkūrimą Lietuvoje. Dešiniosios K. l. org-jos 1940 sudarė priešišką Tarybų Lietuvai Kanados lietuvių tarybą, kuri ėmėsi leisti rotatoriumi spausdintą laikraštuką „Nepriklausoma Lietuva". Kilus tarpusavio vaidams, Kanados lietuvių taryba ir jos laikraštukas persikėlė iš Toronto į Monrealį. 1941 hitlerinei Vokietijai okupavus Lietuvą, K. l. pažangiosios org-jos pasmerkė hitlerinę Lietuvos okupaciją. 1942 Monrealyje įvyko Kanados lietuvių III kongresas, nutaręs remti kovą su fašizmu. K. l. teikė pagalbą Raudonosios Armijos lietuvių daliniams ir tarybiniams partizanams. Jie nupirko ir pasiuntė į TSRS 2 san. automašinas, medikamentų, drabužių. K. l. kongreso nac. komitetas 1943 išleido „Pasveikinimą lietuviams, kovojantiems prieš hitlerininkus už išlaisvinimą Lietuvos". Po II pasaul. karo iš V. Europos į Kanadą atvyko apie 2000 lietuvių, kurių tarpe buvo ir burž. nacionalistų. Jie sudarė polit. grupeles, kuriose reiškėsi tautininkai, krikščionys demokratai, liaudininkai, socialdemokratai. Veikia jų sudaryta Kanados Lietuvių bendruomenė. 1949 jie įsteigė bendrovę laikraščiui „Nepriklausoma Lietuva" leisti ir įsigijo spaustuvę. Nuo 1950 Toronte eina laikraštis „Tėviškės žiburiai". Abu šie laikraščiai daug vietos skiria antitaryb. propagandai. 1966 Kanadoje buvo apie 25 000 lietuvių. Dauguma jų gyvena Toronte, Monrealyje, Hamiltone; jie dirba fabrikuose, miško pramonėje, žemės ūkyje, geležies rūdos, anglies ir aukso kasyklose, statybose, verčiasi amatais, smulkia prekyba.

KANALIZĀCIJA. Dideliuose Lietuvos miestuose (Vilniuje, Kaune) primityvių K. įrengimų būta jau XVI a. Jų įrengimu ir priežiūra rūpindavosi miesto magistratas. Vienoje Žygimanto Senojo privilegijų pavedama Kauno miestui sudaryti komisiją, kuri prižiūrėtų, kad vandeniui ir nešvarumams nubėgti vamzdžiai ir grioviai būtų valomi. K. vamzdžiai buvo daromi mediniai arba mūriniai. Vilniuje, Žemutinės pilies rajone, XVIII a. buvo įrengtas K. kanalas, kuriuo nešvarumai nutekėdavo į Vilnelę. Į šį kanalą buvo nukreiptas ir Kačergos upelis, o vėliau įvesta K. iš un-to rajono. 1905 inž. E. Šimanskis sudarė Vilniaus miesto K. projektą trisdešimčiai metų. 1911 projektas buvo patvirtintas. 1912 inž. E. Šenfeldas šį projektą iš esmės pakeitė, vietoj atskirtosios K. sistemos numatydamas mišrią. K. vandenis iš pradžių buvo numatyta valyti mechaniniu būdu, vėliau — biologiniu; nutekamuosius vandenis nutarta leisti į Nerį žemiau miesto (Panerių rajone). 1918—31 Vilniuje buvo nutiesta 50 km K. tinklų (80% projekte numatyto jų ilgio), pastatyta perpumpavimo stotis. Miestui plečiantis, 1932—35 sudarytas naujas K. projektas (autorius inž. G. Enšas), kuriame numatyta rekonstruoti senąjį K. tinklą ir kanalizuoti Neries deš. krante ir į p. nuo geležinkelio stoties esančius miesto rajonus. Pagal šį projektą iki 1941 Vilniuje nutiesta 128 km K. tinklų.

Kauno miesto K. projektą paruošė 1923 firma „David Grove". Speciali Lietuvos vandentiekio ir K. komisija, padariusi šiame projekte pakeitimų ir pataisų, parengė jo darbo brėžinius, pagal kuriuos 1924 pradėta tiesti K. tinklus. Iki 1929 buvo nutiesti beveik visi projekte numatyti kanalai (15,4 km bendro ilgio). K. įrengimui Kaune 1924—29 išleista 2,5 mln. litų. 1935 kanalizavimo darbai pradėti Šiauliuose, Panevėžyje, Ukmergėje.

Tarybų valdžios metais K. tinklas Lietuvoje sparčiai plečiamas. Tuoj po D. Tėvynės karo K. įrengimus pradėta statyti Druskininkuose, Palangoje, tiesti

Kanados lietuviai. Toronto „Bangos" choras

Kanados lietuvių ekskursija Trakuose (1963)

naujas ir rekonstruoti senąsias K. linijas Šiauliuose, Panevėžyje. Naujai K. įrengiama Alytuje, Birštone, Jonavoje, Joniškyje, Kapsuke, Kretingoje, Kupiškyje, Mažeikiuose, Rokiškyje, Šilalėje, Tauragėje, Utenoje ir kt. miestuose. Šiauliuose rekonstruoti mechaninio ir pastatyti biologinio valymo įrengimai, kurių pralaidumas 40 000 m^3 vandens per parą. K. tinklų ir valymo įrengimų projektai parengti beveik visiems rajonų centrams. 1954 sudarytas naujas Vilniaus miesto K. projektas 252 000 gyventojų. Pagal šį projektą K. tinklo pralaidumas buvo numatytas 42 000 m^3 vandens per parą. Sparčiai augant pramonei ir didėjant gyventojų skaičiui, tapo būtina statyti galingesnius K. valymo įrenginius. Todėl rengiamas Vilniaus miesto K. valymo įrenginių projektas 425 000 gyventojų; pagal šį projektą K. tinklas galės praleisti 276 000 m^3 vandens per parą. K. valymo įrengimus numatyta statyti miesto v. dalyje, netoli Gariūnų. 1966 Lietuvoje veikė apie 250 didesnių valymo įrenginių. Į atvirus baseinus nuteka 2,1 mln. m^3 vandens per parą; iš šio kiekio ūkiniai ir buitiniai vandenys sudaro 291 000 m^3. K. tinklų ilgį ir kanalizacinio vandens kiekį Lietuvos TSR rodo lentelė.

Kanalizacijos tinklų ilgis ir nutekamojo vandens kiekis Lietuvos TSR miestuose
(1966.I.1)

Miestai	Pagrindiniai kolektoriai (km)	Gatvių tinklai (km)	Nutekamojo vandens kiekis (tūkst. m^3 per parą)	
			ūkiniai ir buitiniai vandenys	pramoniniai vandenys
Vilnius	7	164	96	361
Kaunas	8	123	69	331
Klaipėda	1	85	31	176
Šiauliai	3	37	25	92
Panevėžys	3	25	15	21
Druskininkai	3	14	2	—
Palanga	—	14	1	—
Jonava	—	3	0,3	14
Kėdainiai	—	5	1	35
Kuršėnai	—	2	0,2	12
Mažeikiai	0,3	4	0,5	1
Ukmergė	1	7	1	2

KANANĀVIČIUS Jokūbas [1844 Stančikuose (Trakų rj.) — 1898 ten pat] — liaudies skulptorius. Mažažemis bemokslis valstietis. Yra išlikę nemaža jo sukurtų medžio skulptūrėlių liaudies mažosios archit-ros statiniams.

KANAPĀRIJUS Johanas [m. 1004] — vienuolyno abatas, aprašęs Prūsijoje 997 žuvusio Prahos vyskupo Adalberto (Vaitiekaus) gyvenimą savo veikale „Vita sancti Adalberti". Jame papasakojo apie Adalberto kelionę į prūsų šalį, jo žuvimą, kartu pateikė žinių ir apie prūsus.

„KANAPĖLĖ", „Kanapė", — liaudies ratelis. Buvo žinomas visoje Lietuvoje dar XIX a. antrojoje pusėje. Muz. metras įvairus: $^2/_4$, $^3/_8$, $^6/_8$. Tempas vidutinis. Tekstas įvairavo, bet beveik visur prasidėdavo žodžiais: „Aš pasėjau kanapėlę, tik neturiu rovėjėlės". Vienur šokėjai eidavo ratu, paskui sukdavosi už parankių, kitur vaizduodavo patį darbo procesą, dar kitur — kanapėlei doroti „darbininką" rinkdavo iš rato ir pan. J. Lingys ratelį pritaikė scenai. K. Poškaitis pagal K. Kubilinsko tekstą sukomponavo ratelį vaikams.

Lit.: J. Lingys, Lietuvių liaudies žaidimai, V., 1955; Jaunieji darbininkai, [šokiai ir žaidimai vaikams], V., 1961.

KANĀPĖS. Lietuvos TSR teritorijoje K. buvo auginamos jau nuo pirmųjų mūsų eros amžių. Senkapiuose aptikta kanapinių audinių ir virvučių liekanų. Nemenčinės piliakalnio (Vilniaus rj.) XI—XII a. sluoksniuose rasta K. sėklų. K. daugiausia buvo sėjama XV—XVIII a. Jų paplitimą rodo ir lingvistiniai, etnografiniai duomenys, tautosaka, susijusi su K. auginimu, derliaus nuėmimu. K. pluoštas individualiame ūkyje buvo plačiai naudojamas virvėms, maišams, tinklams, audimo nytims gaminti, sėklos — valgomajam aliejui. Kai kurie valstiečiai kanapėmis mokėjo dvarui duoklę. XVII a. K. pluoštas buvo eksportuojamas per Karaliaučių, Rygą į užsienio šalis. Yra duomenų, kad apie tą laiką K. pluoštas buvo ir įvežamas (iš Rusijos). Buržuazijos valdymo metais K. augintos daržų kampuose mažais sklypeliais namų ūkio reikalams; šiek tiek K. pluošto buvo įvežama (pvz., 1939 — 0,4 t). Soc. ūkyje K. gaminius išstumia linų pluoštas, pram. būdu gaminami K. pluošto pakaitalai, įv. kitų augalų aliejai. Todėl K. pasėlių plotai mažėja. Pvz., 1956 pasėta iš viso 331 ha K. (daugiausia Eišiškių, Šalčininkų, Rietavo, Varnių rj.), 1958 — tik 92 ha. K. pluošto tuomet buvo gaunama apie 4 cnt/ha. 1964 K. augintos kai kuriuose Panevėžio, Raseinių ir kt. rajonų ūkiuose.

Senose sodybose, dykvietėse, šiukšlynuose kaip piktžolė aptinkama šiukšlyninė K. *(Cannabis ruderalis).*

Lit.: A. Sabaliauskas, Dėl kanapės pavadinimo.—„LTSR MA darbai", A 2, 1957.

KANAPIĒNIS Stasys — rašytojas. Ž. Stasys *Kapnys.*

KANĀUKA Vincas [g. 1893.IX.9 Butrimiškėse (Alytaus rj.)] — chirurgas. 1917 baigė Kijevo un-tą. 1917—23 karo gydytojas. 1924—29 Kauno un-to chirurginės klinikos asistentas. 1929 už disertaciją „Sėklos tekamųjų latakų rezekcija hipertrofiškai prostatai gydyti" gavo med. mokslų daktaro laipsnį. Nuo 1930 privatdocentas. Nuo 1939 profesorius. Dėstė topografinę anatomiją, chirurginę urologiją, nuo 1942 dar ir bendrąją chirurgiją. 1940—44 Raudonojo kryžiaus ligoninės Kaune chirurginio skyriaus vedėjas. Paskelbė moksl. darbų chirurgijos, ypač urologijos, klausimais. 1944 pasitraukė į Vakarus. Gyvena JAV.

KANAVEŘSKAS Jonas [1888.X.5 Žvirgždžiūnuose (Pasvalio rj.) — 1946.VII.17 Buenos Airese] — pažangus Argentinos lietuvių dramaturgas, režisierius. 1907 išvyko į JAV, kur dalyvavo meno saviveikloje ir savišalpos org-jų veikloje. 1920 grįžo į Lietuvą. 1926 išvyko į Argentiną. Su kitais Kordoboje suorganizavo Lietuvių dailės ir meno ratelį ir jam vadovavo. 1927—32 Rosarijo Dailės meno ratelio vadovas. 1932 įstojo į Lietuvių liaudies teatrą Buenos Airese. Reiškėsi kaip režisierius ir dramaturgas. Parašė pjeses: „Baisus sapnas", „Streiklaužiai", „Karas", „Buožienė", „Primicija", „Pasikeitė laikai", „Ponai nepatenkinti", „Bado nasrai" (išsp. žrn. „Dabartis", 1935, Nr. 4—7) ir kt.

KANCĖDIKAS Solomonas [g. 1919.I.20 Balbieriškyje (Prienų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, papulkininkis. 1926—34 mokėsi g-joje Kaune. 1934 įstojo į LKJS. Nuo 1936 LKJS CK instruktorius, organizavo komjaunimo konferencijas Biržuose, Kėdainiuose, Alytuje, Marijampolėje, Žemaitijos miestuose ir kitur. Bendradarbiavo LKJS laikraščiuose „Jaunimo frontas", „Darbininkų ir valstiečių jaunimas". Nuo 1937 Komunistų partijos narys. 1938—39 LKJS Kauno miesto ir aps. k-to sekretorius. 1938 kooptuotas į LKJS CK. Už rev. veiklą 1938—40 adm. tvarka kalintas Kaune, Dimitravo priverčiamojo darbo stovykloje. Nuo 1940.I dirbo komjaunimo darbą Vilniuje. 1940—41 LLKJS Vilniaus sr., LLKJS Vilniaus miesto k-to sekretorius. 1942—45 Raudonojoje Armijoje kuopos polit. vadovas, pulko komjaunimo org-jos sekretorius, bataliono vado pavaduotojas polit. reikalams. Dalyvavo kautynėse Oriolo sr., prie Vitebsko, Polocko, Žemaitijoje, Latvijoje. Po karo Taryb. Armijos karininkas. 1952 eksternu baigė karo m-lą. Nuo 1956 dirba Resp. kariniame komisariate.

KANCERĔVIČIUS Albertas [g. 1929. III.1 Širvintose] — fizikas, fizikos-matematikos mokslų kandidatas (1958). 1954 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1956 TSKP narys. 1957—58 Lietuvos TSR MA Fizikos, chemijos ir technikos mokslų skyriaus moksl. sekretorius. 1958—64 Fizikos ir matematikos in-to moksl. sekretorius, nuo 1964 moksl. bendradarbis. Paskelbė mokslinių straipsnių kvantinio-mechaninio atomų skaičiavimo ir teorinės atomų spektroskopijos klausimais.

KANCĔVIČIUS Vytautas [g. 1927.I.22 Janaukoje (Varėnos rj.)] — istorikas. 1952 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1950 dirba Partijos istorijos in-te prie LKP CK, nuo 1952 in-to moksl. bendradarbis. Sudarė dokumentų rink. „LKP atsišaukimai" 1—3 tomus (t. 1 su M. Moskvinu) ir V. Kapsuko straipsnių rink. „Veidmainių darbai". Nuo 1961 TSKP narys. Paskelbė straipsnių LKJS ir LKP istorijos klausimais.

KÁNCLERIS Vytautas [g. 1922.VIII.15 Kaune] — aktorius, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1965). 1941 baigė Vilniaus I vid. m-lą. Nuo 1944 Vilniaus „Vaidilos" teatro, nuo 1946 Klaipėdos dramos teatro, nuo 1951 Lietuvos TSR dramos teatro aktorius. 1952 baigė Lietuvos TSR dramos teatro studiją. Nuo 1954 Klaipėdos dramos teatro aktorius.

Vaidmenys: Kvedaras (J. Gustaičio ir J. Chlivicko „Obelys žydės"), Romeo, Otelas (V. Šekspyro „Romeo ir Džuljeta", „Otelas"), Aleksejus (V. Višnevskio „Optimistinė tragedija"), Platonas (A. Korneičiuko „Platonas Krečetas"), Jonis (V. Miliūno „Žuvėdros palydi"), Krušna (V. Mykolaičio-Putino „Valdovas") ir kt.

Lit.: **A. Guobys,** Vytautas Kancleris.—„Lietuvos teatrai", 1960, Nr. 7.

KÁNCLERIS — Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) ministro rango pareigūnas, valstybės kanceliarijos viršininkas, per kurio rankas ėjo visi valstybinės reikšmės raštai, liečią vidaus ir užsienio politiką. K. žinioje buvo *Lietuvos Metrika* (siunčiamųjų bei gaunamųjų raštų valst. archyvas) ir didysis LDK antspaudas. Tuo antspaudu jis tvirtino didžiojo kun-ščio įsakymus, pareigūnų paskyrimo raštus, seimų šaukimo pranešimus, įv. sutartis, užsieniui adresuojamus raštus, ištraukas iš Lietuvos Metrikos. K. redagavo valst. dokumentus, priiminėjo užsienio atstovus, tvirtino teismo sprendimus, kuriais kaltininkas buvo baudžiamas banicija (trėmimu) arba infamija (garbės atėmimu), žiūrėjo, kad iš valstybės kanceliarijos neišeitų raštai, priešingi įstatymams, pažeidžiantieji didžiojo kun-ščio arba bajorų teises. K. turėjo pavaduotoją — vicekanclerį, kurio teisės ir pareigos buvo beveik tokios pat, kaip K. Vicekancleris savo žinioje turėjo vad. mažąjį antspaudą; juo patvirtinti raštai vienodai galiojo kaip ir didžiuoju antspaudu K. patvirtinti raštai. Toks K. pareigų dubliavimas buvo patogus didžiajam kun-ščiui, nes, K. atsisakius tvirtinti jo raštą, jį galėjo patvirtinti vicekancleris. K. turėjo padėjėjų raštininkų, mokėjusių rašyti įv. kalbomis. Iš daugelio LDK kanclerių plačiausiai žinomas Leonas Sapiega, parengęs 1588 Lietuvos Statutą ir jo įžangoje išdėstęs savo teisines bei valstybines pažiūras.

Lit.: **K. Avižonis,** Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais, K., 1940 [p. 181—183].

KANČÁIČIAI — kaimas Skuodo rj., Barstyčių apyl., 3 km į š. r. nuo Barstyčių, prie Sedos—Salantų kelio. 172 gyv. (1959). Į r. nuo K. tęsiasi Dagių miškas. Pr. m-la (nuo 1951). Ist. šaltiniuose K. minimi 1631 (20 kiemų, 9 valakai).

KANČÁIČIŲ TÝRELIS — pelkė Plungės, Skuodo ir Mažeikių rj., 9 km į v. nuo Sedos, prie kelio į Barstyčius. Plotas 165 ha. Plynraistinė tarpinio tipo pelkė. Durpių klodas žemapelkinis. Jo didž. storis 4,2 m, vid. 1,2 m, vid. susiskaidymas 30%, vid. peleningumas 8%. Š. vakaruose prie pelkės yra Kančaičių kaimas.

KÁNČĖNAI — kaimas Alytaus rj., Daugų apyl., 4 km į š. r. nuo Daugų, prie kelio į Onuškį; Vėžionių tarybinio ūkio centras. 166 gyv. (1959). Iš š. v. prieina Niedulio ež., iš p. r.— Svetaus ež. Mechaninės dirbtuvės, parduotuvė, biblioteka (nuo 1954). 1944 burž. nacionalistai Kančėnuose nužudė taryb. aktyvistą P. Šmigelską su sūnumi.

KANČIÁUSKIENĖ Pranciška [Valiuškytė; g. 1908.III.10 Aukštučiuose (Mažeikių rj.)] — revoliucinio ir partizaninio judėjimo dalyvė. Audėja. Į rev. veiklą įsijungė 1934 Klaipėdoje. Dirbo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-joje. Hitlerininkams užgrobus Klaipėdą, persikėlė į Kauną. Nuo 1940 Komunistų partijos narė. 1940—41 adm. darbuotoja, 1941—42 med. sesuo Raudonojoje Armijoje, 1942—43 16 liet. divizijos spec. kuopos kursantė, 1943—44 Kęstučio būrio partizanė. 1944—48 ir 1950—53 partinė darbuotoja Klaipėdoje ir Plungėje. 1948—50 mokėsi Resp. part. m-loje. Nuo 1953 pensininkė.

KANČIÓGINAS — ežeras Švenčionių rj., 7 km į p. v. nuo Mielagėnų. Plotas 86 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. į p.; ilgis 2900 m, didž. plotis 750 m. Kranto linija p. gale labai vingiuota. R. ir p. v. krantai aukšti, kiti žemesni, vietomis pelkėti. Yra 0,8 ha sala. Per K. teka Kančiogina (Birvėtos aukštupys). Prie K. yra Kančiogino kaimas.

KANDRĖNAI — kaimas Kupiškio rj., Skapiškio apyl., 5 km į p. r. nuo Skapiškio miestelio, 3 km į r. nuo Skapiškio geležinkelio stoties. 63 gyv. (1959). Vakaruose pro kaimą teka Vaduva (Jaros deš. intakas), skirianti K. nuo Kandrėnėlių. Per kaimą eina Skapiškio—Salų kelias. Burž. nacionalistai 1947 kaime nužudė J. Jankauską ir jo žmoną.

KANDRĖNĖLIAI — kaimas Kupiškio rj., Skapiškio apyl., 6 km į p. r. nuo Skapiškio, 2 km į p. nuo Šiaulių—Daugpilio geležinkelio. 76 gyv. (1959). Šiaurės rytuose pro kaimą teka Vaduva (Jaros deš. intakas), skirianti K. nuo Kandrėnų. Iš p. prie kaimo prieina Vaduvų miškas. XIX a. ir XX a. pradžioje K. buvo vadinami Mažaisiais Kandrėnais.

KANIÁUSKAS Meris [g. 1923.I.3 Kaune] — žurnalistas, administracinis darbuotojas. 1940—41 dirbo „Karių tiesos" redakcijoje, radiofone. 1942—45 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Nuo 1943 TSKP narys. 1945—53 dirbo Kauno miesto bei srities vykd. k-tuose, „Kauno tiesos" redaktoriaus pavaduotoju. 1950 baigė Sąjunginio neakivaizdinio juridinio instituto Vilniaus filialą. Nuo 1953 Lietuvos TSR MT reikalų v-bos vyr. referentas. Išleido straipsnių rinkinį tarpt. klausimais „Mūsų akimis žiūrint" (1959), pamfletų rink. „Gelbėkit, policija" (1963), ateistinę brošiūrą „Sąmyšis danguje" (1965), kelionės įspūdžius „Susitikimas su Prancūzija" (1965).

KANIAVÁ Eduardas [g. 1937.VII.1 Klaipėdoje] — dainininkas (baritonas), Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1965). Nuo 1958 Akademinio operos ir baleto teatro solistas. 1960 baigė Lietuvos TSR konservatorijos solo dainavimo klasę. Gastroliavo Maskvoje, Rygoje, Taline, Tbilisyje ir kituose TSRS miestuose, Lenkijoje, VDR, Vengrijoje, Čekoslovakijoje. 1966—1967 stažavo Sofijos operos teatre.

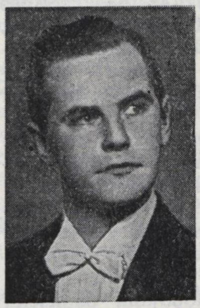

Vaidmenys: Eugenijus Oneginas, Jeleckis (P. Čaikovskio „Eugenijus Oneginas", „Pikų dama"), Figaras (Dž. Rosinio „Sevilijos kirpėjas"), Žermonas (Dž. Verdžio „Traviata"), Valentinas (Š. Guno „Faustas"), Alekas, Lančotas (S. Rachmaninovo „Alekas", „Frančeska da Rimini"), Liščinskis (A. Račiūno „Saulės miestas"), Karalius (K. Orfo „Gudruolė") ir kt.

KANIAVÁ — kaimas Varėnos rj., Kaniavos apyl., 16 km į p. r. nuo Varėnos miesto, 3 km į š. r. nuo Rudnios. 250 gyv. (1959). K.— gatvinis kaimas, apsuptas vienkiemių. Kaimo p. pakraštyje yra Kaniavos ež. Pr. m-la (nuo 1928). Kaimo laukuose rasta keletas akmeninių kirvių. Ist. šaltiniuose 1771 minima K. seniūnija. 1866 kaime buvo 258 gyv.

KANIAVĖLĖ — **1.** Upė Varėnos rj., Ūlos deš. intakas. Ilgis 15 km, baseino plotas 35 km². Prasideda Kaniavos apylinkėse, 15 km į p. r. nuo Varėnos miesto. Iki Paąžuolės teka į p. r., toliau, iki žiočių,— į p. v. Įteka į Ūlą 52 km nuo jos žiočių, ties Margiais.

2. Kaimas Varėnos rj., Kaniavos apyl., 15 km į p. r. nuo Varėnos miesto, 13 km į š. nuo Dubičių; dar vadinamas Kaniauka. 65 gyv. (1959). Kaimo š. pakraščiu teka Šipeta (Nočios intakas). Pr. m-la (nuo 1945). Prie K., Šipetos deš. krante, yra nedidelis piliakalnis.

Piliakalnio aikštelė 30 m ilgio. Ją juosia maždaug 3 m aukščio pylimas. Piliakalnyje rasta pirmiesiems mūsų eros amžiams būdingos brūkšniuotosios keramikos. 1866 kaime buvo 22 gyv.

KANIAVĖLĖS PĖLKĖ — pelkė Varėnos rj., 3 km į š. nuo Dubičių, abipus Ūlos intako Kaniavėlės. Plotas 112 ha. Ežerinės kilmės raistinė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 5,8 m, vid. 2,41 m. Durpės žemapelkinės. Vid. susiskaidymas 29%, vid. peleningumas 10,9%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo didž. storis 3,2 m.

KANIAVÕS ĖŽERAS — ežeras Varėnos rj., 16 km į p. r. nuo Varėnos miesto, 2 km į š. r. nuo Rudnios. Plotas 11 ha. Ežeras ovalus; ilgis 475 m, didž. plotis 350 m. Kranto linijos ilgis 1280 m. R.

krantas status, š.— lėkštas, pelkėtas. 1 km į š. nuo ežero yra Kaniavos kaimas. Ežeras verslovinis.

KANIFÒLIJA — trapi masė, gaunama distiliuojant *sakus.*

KÃNIO RAĨSTAS — pelkė Švenčionių rj., 5 km į p. v. nuo Labanoro, Labanoro girioje. Plotas 147 ha. Ežerinės kilmės, įv. tipų plynraistis: šiaurėje, aplink Kanio ež.,— žemapelkinis, viduryje — tarpinio tipo, pietuose — aukštapelkinis. Pelkėje telkšo keli nedideli ežerai (Kanys ir kt.). Durpių klodo didž. storis 9 m, vid. 2 m. Durpės daugiausia medieninės-nendrinės ir viksvinės-žaliasamaninės. Vid. susiskaidymas 27%, vid. peleningumas 5,9%. K. r. su aplinkiniais ežerais bei miškais sudaro botaninį-zoologinį draustinį (2409 ha). Jame saugomos retos miškų bei pelkių augalų bendrijos, globojami paukščiai ir žvėrys (kurtiniai, gervės, briedžiai).

Kanio raistas

KANỸS — ežeras Švenčionių rj., 5 km į p. v. nuo Labanoro. Plotas 10 ha, didž. gylis 5,9 m, vid. 3,3 m. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 545 m, didž. plotis 250 m, kranto linijos ilgis 1350 m. Krantai žemi, pelkėti, miškingi. Į p. v. nuo ežero įsikūrusi Pakanė. Ežeras su aplinkinėmis pelkėmis ir miškais įeina į Kanio raisto botaninį-zoologinį draustinį.

KANIŠÁUSKAS Julius [g. 1917.VIII.2 Juodpėnuose (Kupiškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš vargingųjų valstiečių. Nuo 1935 Komunistų partijos narys. Platino neleg. lit-rą, gabeno ją iš Kauno į Anykščius, Kupiškį, Rokiškį. Nuo 1939 tarnaudamas burž. Lietuvos kariuomenėje Ukmergėje, užmezgė ryšius su komunistais pogrindininkais ir su J. Namejūnu suorganizavo pulko pogr. kom. kuopelę. 1940 Liaudies kariuomenėje buvo kuopos polit. vadovas. Tais pačiais metais pasiųstas į Maskvą mokytis. 1941.V grįžo į Lietuvą. D. Tėvynės karo pradžioje kovėsi su vokiečiais ties Obeliais ir Subate, vėliau prie Maskvos. Nuo 1942.II Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos ypatingojo skyriaus įgaliotinis. 1950—55 tarnavo Tarybinėje Armijoje. Nuo 1955 dirba adm. darbą Vilniuje.

KANIŠÁUSKAS Petras [g. 1910.XII.22 Juodpėnuose (Kupiškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš vargingųjų valstiečių. Nuo 1935 Komunistų partijos narys. 1940.XI—1941.III Šimonių vls. part. organizatorius, paskui Pumpėnų mašinų-traktorių stoties direktorius. Nuo 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1944—63 dirbo part. ir adm. darbą Panevėžyje, Kupiškyje, Skapiškyje. Nuo 1963 Panevėžio konservų kombinato meistras. Nuo 1966 pensininkas.

KANIŠÁUSKAS Pranas [1908.X.4 Juodpėnuose (Kupiškio rj.) — 1943.VII.28 Oriolo fronte] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš vargingųjų valstiečių. 1931 įstojo į Lietuvos Jaunimo sąjungą, buvo išrinktas skyriaus atsakinguoju sekretoriumi. Nuo 1934 Komunistų partijos narys. 1934 su J. Brūškiu įkūrė Juodpėnuose 2 pogr. komunistines kuopeles, buvo išrinktas vienos jų sekretoriumi. Jo iniciatyva 1935 Juodpėnuose buvo sukurtos dar 4 part. kuopelės. Tais pačiais metais K. padėjo suorganizuoti Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos Kupiškio parajonio k-tą ir polit. kaliniams šelpti būrelį Juodpėnuose. 1935 valstiečių streiko metu organizavo valstiečių mitingus, Juodpėnų kom. kuopelių vardu leido atsišaukimus, raginančius paremti Užnemunės valstiečių kovą. Už rev. veiklą 1935, 1936 ir 1937 adm. tvarka kalintas. 1936 buvo kooptuotas į LKP Panevėžio rj. k-to narius. 1936.X su J. Vildžiūnu suorganizavo jungtinį Panevėžio ir Rokiškio aps. Liaudies fronto k-tą. Nuo 1937 vadovavo nelegalios kom. lit-ros gabenimui, saugojimui ir paskirstymui rajono part. kuopelėms. Partijos pritariamas, įstojo į Laisvamanių etinės kultūros d-jos Skapiškio sk. Per šią d-ją plačius ryšius užmezgė su Skapiškio vls. valstiečiais, darbininkais ir pažangiaisiais inteligentais, dirbo Lietuvos Liaudies pagalbos (LLP) s-goje, sukūrė Skapiškio valsčiuje kom. kuopelę. 1940 išrinktas LLP s-gos Rytų Šiaurės k-to sekretoriumi. 1940.IV ištremtas 1 metams į Dimitravo priverčiamojo darbo stovyklą. 1940—41 Kėdainių aps. vykdomojo k-to skyriaus vedėjas. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys.

KANIŪ́KAI — **1.** Kaimas Eišiškių rj., 10 km į p. v. nuo Šalčininkų, prie Baltarusijos TSR sienos; apylinkės centras. 285 gyv. (1959). Kaimo š. pakraščiu teka Šalčia. Aštuonmetė m-la (1955—62 septynmetė). Į v. nuo kaimo, miške, yra kelių VIII—XII a. pilkapių liekanos. 1866 kaime buvo 124 gyv.

2. Kaimas Utenos rj., Užpalių apyl., 4 km į š. nuo Užpalių, prie kelio į Jūžintus, Šventosios deš. krante; tarybinio ūkio centras. 169 gyv. (1959). Pr. m-la. Kaimo p. v. pakraščiu teka upelis, kurio krante XIX a. pab. buvo išplauti III—IV a. griautiniai kapai. Juose rasti žalvariniai papuošalai laikomi Varšuvos archeologijos muziejuje.

3. Kaimas Kauno rj., Panevėžiuko apyl., 3 km į š. v. nuo Babtų, Nevėžio deš. krante, prie Žemaičių plento. 129 gyv. (1959). Kaime aptikti IV—V a. griautiniai kapai. Rasta akmeninių kirvių. Radiniai laikomi Kauno ist. muziejuje.

4. Kaimas Vilniaus rj., Buivydžių apyl., 17 km į r. nuo Nemenčinės. 111 gyv. (1959). Kaimas gatvinis. Pr. m-la (nuo 1956).

„KANKINIŲ̃ KASÀ", „Kankintinių kasa",— slapta politinių kalinių šelpimo organizacija, veikusi apie 1900—14. Įsikūrusi JAV, su Lietuva ryšius palaikė per „Varpo" ir „Ūkininko" redakciją (administratorę M. Zauniūtę). 1903 pab. įsikūrė Lietuvoje. „K. k." buvo Lietuvos socialdemokratų ir Lietuvos demokratų partijų (LSDP ir LDP) org-ja. LSDP joje atstovavo F. Grincevičiūtė, LDP — F. Bortkevičienė. Org-jos užsienio reikalus tvarkė Šveicarijoje gyvenęs J. Šaulys. Lėšas „K. k." gaudavo daugiausia iš Amerikos Kankintinių k-to (nuo 1905 Centrinis revoliucijos šelpimo komitetas), kuriam „K. k." teikdavo savo veiklos ataskaitas (jos buvo reguliariai skelbiamos „Varpe", „Ūkininke", „Lietuvos ūkininke", „Darbininkų balse", „Lietuvoje", „Vienybėje lietuvninkų"). „K. k." sušelpė daugelį caro valdžios represuotų revoliucionierių, į Sibirą ištremtų visuomenės bei kultūros veikėjų, knygnešių. „K. k." veikloje kurį laiką dalyvavo V. Kapsukas.

KAŇKLĖS — styginis lietuvių liaudies muzikos instrumentas. **Pirminės K.** buvo 5 stygų, skaptuotos iš vieno medžio gabalo; jomis aukštaičiai kankliavo sen. sutartines. **Paprastosios K.** buvo 9—12 stygų, skaptuotos iš vieno medžio gabalo, bet didesnės už pirmines, dailiau padarytos. Jomis buvo kankliuojama liaudies šokiai, dainos, pritariama dainoms. **Sudėtingosios K.** buvo klijuojamos iš atskirų dalių: galų, šonų, viršutinės ir apatinės dekų (dugnų). Jos turėjo 12—13 stygų. Šių dienų aukštosios K. su tonaciniais kaitikliais išsivystė iš Užnemunės sudėtingųjų kanklių. Jos turi 29 stygas (nuo c iki c^4). Liet. kanklėms giminiškų instrumentų turi ir kai kurios kitos tautos: rusai — gusles, latviai — kuokles, estai — kaneles, suomiai — kanteles.

Jau XVI a. K. minėjo J. Bretkūnas, apie K. yra rašę T. Lepneris (XVII a.), K. Donelaitis (XVIII a.), S. Daukantas (XIX a.), A. Famincinas (XIX a.) ir kt. K. minimos liet. pasakose, dainose, patarlėse. K. muziką ugdė ir iš kartos į kartą perdavinėjo senieji liet. kanklininkai: S. Abromavičius (1874—1955), A. Kalvaitis (1857—1916), B. Kalvaitis (m. 1908), V. Kalvaitis (1888—1950), M. Lapienė (1824—1919), P. Lapienė (1865—?), J. Plepys (1867—1955), P. Puskunigis (1860—1946), P. Zoris (1839—1934) ir kt. Didelį vaidmenį K. raidoje ikitaryb. metais suvaidino K. meistrai: J. Astrauskas (g. 1889), J. Garalevičius (1871—1943), J. Lašas (g. 1912), J. Pontažis (1874 — apie 1959), P. Puišys (1878—1958), S. Rudis (1880—1949) ir kt. Prie K. tobulinimo ir K. muzikos populiarinimo daug prisidėjo J. Strimaitis (1895—1960). Bendradarbiaudamas su J. Astrausku, P. Puišiu ir

Kanklės. Kankliuoja Z. Stepulienė

S. Rudžiu, jis praplėtė aukštųjų K. skalę iki 22 stygų (nuo g iki g^3), bosinių — iki 21 stygos (nuo c iki h^1), pritaikė joms tonacinius kaitiklius, patobulino kankliavimo techniką.

Taryb. metais aukštosios, bosinės ir kontrabosinės K. toliau tobulinamos, gerinama brauktukinio ir pirštinio kankliavimo technika. Tarybų Lietuvoje K. pradėtos gaminti muz. instrumentų dirbtuvėse. Daug jų pagamino „Lietuvos" ansamblio, Vilniaus „Dailės" ir Kauno baldų kombinatų, Telšių rj. Virvytės kolūkio muz. instrumentų dirbtuvės. Nuo 1957 K. gamina Lietuvos TSR Teatro d-jos muz. instrumentų dirbtuvė. Prie K. gamybos ir tobulinimo daug prisidėjo P. Kupčikas (g. 1913), P. Serva (g. 1907), P. Stepulis (g. 1913). Nuo 1954 gaminamos padidinto korpuso, 4 oktavų (nuo c iki c^4) apimties K. Kankliavimo technika gerinama ir kanklėms repertuaras kuriamas „Lietuvos" ansamblyje, Lietuvos TSR konservatorijos liaudies instrumentų katedroje, Vilniaus, Kauno, Šiaulių, Panevėžio ir Klaipėdos muz. m-lose.

Lit.: Z. Slavinskas [Z. Slaviūnas], Lietuvių kanklės.—„Tautosakos darbai", t. 3, 1937; P. Stepulis, Kanklės, V., 1955.

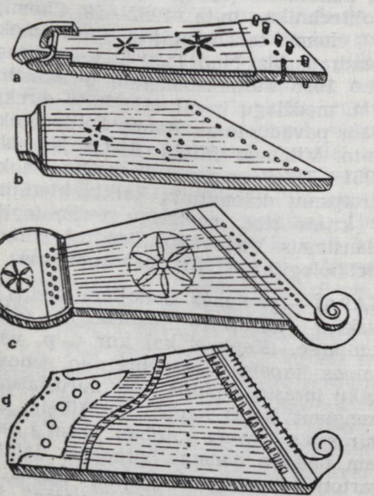

Kanklės: *1* — pirminės; 2 — paprastosios; *3* — sudėtingosios; *4* — aukštosios su tonaciniais kaitikliais

„KAÑKLĖS"— 1. Kultūrinė draugija, veikusi 1904—14 Rygoje. Įsteigta J. Linarto, M. Šikšnio, K. Vizbaro iniciatyva. D-ja suorganizavo teatrinį būrelį, chorą, styginių instrumentų ir skudutininkų orkestrą, vokalinį sekstetą, įsteigė knygyną ir skaityklą. Rengė minėjimus, vakarus, dalyvavo latvių rengiamuose vakaruose. Teatriniame būrelyje dalyvavo T. Balanda, J. Dargytė, J. Grigaliūnas, A. Kačanauskas, G. Landsbergaitė, J. Linartienė, M. Šikšnys, F. ir K. Vizbarai ir kt. Vyriausiasis ratelio režisierius buvo J. Linartas, režisieriai — P. Pundzevičius, V. Skardinskas, T. Žilevičius, dailininkas — V. Putna. Būrelio nariai mokėsi aktoriaus meistriškumo, sceninės kalbos. Pastatė M. Šikšnio-Šiaulėniškio tragediją „Pilėnų kunigaikštis" (1905), A. Asnyko dramą „Kęstutis" (1907), J. Slovackio tragediją „Mindaugas" (1909), G. Landsbergio-Žemkalnio dramą „Blinda" (1910), L. Tolstojaus „Tamsos galybę" („Prilipo ožys liepto galą", 1906) ir daug kt. veikalų. D-jos vokalinis sekstetas, kuriame dainavo J. Dryja-Visockaitė, A. Kačanauskas (vadovas), J. Linartas, J. Linartienė, J. Lukavičius, P. Pundzevičius, 1908—10 įrašė į plokšteles apie 40 liet. liaudies dainų, ištraukų iš A. Kačanausko operetės „Jaunoji našlelė" ir kt.

2. Kultūrinė draugija, veikusi 1910—1940 Telšiuose. Suorganizavo dramos būrelį, chorą, styginį orkestrą. D-jos dramos būrelis pastatė daugiau kaip 400 spektaklių, jų tarpe L. Giros tragediją „Kerštas", V. Mykolaičio-Putino dramą „Valdovo sūnus", S. Čiurlionienės-Kymantaitės dramą „Aušros sūnūs" bei komediją „Pinigėliai", P. Vaičiūno komediją „Tuščios pastangos" ir pjesę „Sudrumstoji ramybė" ir daug kt. veikalų. Spektaklius režisavo P. Genys, F. Milevičius, S. Poškus, V. Sipaitis, P. Vasaris ir kt. 1921 d-ja sukaupė didelį fondą teatro rūmams statyti. 1941 „K." d-ja perorganizuota į *Žemaičių teatrą.*

KANÓPA Jonas [1917.VIII.12 Remeikiuose (Rokiškio rj.) — 1942.III.13 Smailiuose (Biržų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1930 dirbo statybose Panevėžyje, Kaune. 1934 įstojo į LKJS. Už rev. veiklą 1935 nuteistas 4 metus kalėti, bet kaip nepilnamečiui bausmė sumažinta iki 3 metų. Kalėjo Kaune, Šiauliuose, Raseiniuose. 1938 vėl kalintas Dimitravo priverčiamojo darbo stovykloje. Nuo 1940 Komunistų partijos narys. 1940—41 dirbo part. ir adm. darbą Panevėžyje. D. Tėvynės karo pradžioje mokėsi Maskvoje. 1942.III.7 su pirmąja LKP CK operatyvine grupe pasiųstas į Lietuvą dirbti part. bei partiz. darbo. Žuvo susirėmime su hitlerininkais.

KANÓPA Viktoras [1919 Remeikiuose (Rokiškio rj.) — 1956.XII.18 Pandėlyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Rev. veiklą pradėjo 1938 Juodupės (Rokiškio rj.) vls. Nuo 1939 Komunistų partijos narys. 1940—41 mokėsi Vilniaus karo m-loje. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos būrio vadas. 1946—49 LKP Rokiškio aps. k-to skyriaus vedėjas. Nuo 1949 part. darbuotojas Pandėlyje ir Rokiškio rj.

KANOPÍENĖ Dveira [**Mebelytė; g.** 1912. I.25 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. 1934—38 Komunistų partijos narė. Dirbdama Kauno avalynės f-ke „Lituanika", 1934 padėjo organizuoti f-ko darbininkų streiką. Saugojo ir platino kom. lit-rą. 1935 už jos gabenimą nuteista pusantrų metų kalėti. Kalinta IX forte ir Ukmergėje. Nuo 1937 dirbo saldainių f-ke „Kodimo" Kaune, 1937—38 buvo part. kuopelės sekretorė. 1937 už streiko organizavimą iš f-ko atleista. Už rev. veiklą 1938 uždaryta į Dimitravo priverčiamojo darbo stovyklą, o 1939 ištremta iš Kauno į Kazlų Rūdą. 1940 dirbo ligonių kasoje, 1941 Panevėžio vykd. k-te. 1941 evakavosi į Totorijos ATSR, dirbo kolūkyje. 1945—56 dirbo ūkinį darbą Vilniuje. Pensininkė.

KANOPKÀ Eduardas [g. 1911.IV.6 Vilniuje] — vaistininkas farmakognostas, farmacijos mokslų kandidatas (1950). 1941 baigė Kauno un-tą. 1941—50 dirbo pedagoginį darbą Vilniaus un-to medicinos f-te. Buvo vaistingųjų augalų sodo vedėjas, organizavo farmacijos skyrių, vadovavo farmakognozijos, farmacinės chemijos katedroms. 1950 Kauno universiteto, nuo 1951 Kauno Med. in-to farmakognozijos, vaistų formų ir Galeno preparatų technologijos katedros vedėjas. Nuo 1953 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie vaistinguosius augalus, turinčius širdį veikiančių junginių, ir Lietuvos TSR vaistingųjų augalų resursus. Su kitais 1948 suorganizavo Lietuvos TSR Farmacininkų moksl. d-ją.

KANOPKÀ Juozas [g. 1904.IX.27 Bajoruose (Širvintų rj.)] — aktorius, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1964). 1929 baigęs Vilniaus liet. gimnaziją, studijavo matematiką Vilniaus un-te. Su kt. studentais suorganizavo scenos mėgėjų būrelį, išaugusį į „Vaidilos" teatrą. 1930—37 ir 1939—1940 šio teatro aktorius, režisierius ir vadovas, nuo 1940 aktorius ir režisierius. 1937—39 studijavo istoriją Kauno un-te. 1939 baigė un-te veikusią studentų dramos studiją. Nuo 1944 Lietuvos TSR akademinio dramos teatro aktorius.

Dalyvavo liet. filmuose: „Marytė", „Aušra prie Nemuno", „Julius Janonis", „Naktys be nakvynės" ir kt. Parašė pjesių saviveiklai: „Živilė" (1927), „Replėse" (1938), „Stebuklingas ragas" (1959), „Namelis Vėjo gatvėje" (1961), „Miške neramu" (1963), „Žemės auksas" (1964) ir kt.

KANOPKÁITĖ Sofija [g. 1926.III.3 Alionyse (Širvintų rj.)] — biochemikė, biologijos mokslų kandidatė (1955). 1952 baigė Vilniaus un-tą. 1956—57 Maskvos Biochemijos in-to, 1957—59 Lietuvos TSR MA Biologijos in-to, 1959—63 Botanikos in-to moksl. bendradarbė; 1963—1967 Botanikos in-to, nuo 1967 Biochemijos in-to mikroorganizmų biochemijos sektoriaus vadovė. Paskelbė moksl. straipsnių apie B grupės vitaminus.

KANÓVIČIUS Grigorijus [g. 1929.VI.18 Kaune] — rašytojas, vertėjas. 1953 baigė Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą. 1953—56 Liet. kalbos ir literatūros in-to moksl. bendradarbis, nuo 1962 dirba Lietuvos Kino studijoje. Kūrybinę veiklą pradėjęs eilėraščiais, vėliau reiškėsi prozos, dramaturgijos, kino dramaturgijos ir vertimo srityse. Rašo daugiausia rusų kalba. Poezijai būdingos tautų draugystės, šeimos, kas-

dieninės buities temos, siužetinė bei aforistinė eilėraščio forma. Apysakoje „Aš žiūriu į žvaigždes" K. pavaizdavo burž. Lietuvos provincijos miestelio žydų berniuko nuotykius ir pergyvenimus. Aps. rinkinyje „Dukart du" daugiausia lietė šeimos, moralės problemas. K. proza pasižymi lakonišku aforistiniu stiliumi. Su O. Chanejevu parašė pjesę „Protu ir širdimi" (past. 1960 Vilniaus rusų dramos teatre), kurioje pavaizdavo F. Dzeržinskio jaunystę ir rev. veiklą Lietuvoje. Su V. Žalakevičiumi sukūrė kino scenarijus „Gott mit uns" (išsp. 1961) ir „Ave, vita" (išsp. 1965), su G. Rudu — scenarijų satyriniam kino filmui „Marš, marš, tratata" (1964), su V. Rimkevičiumi — novelių scenarijų filmui „Surask mane" (1967). Pjesėse „Tegu išeina" ir „Penketas ir viena" K. gvildeno darbo vaidmens, gyvenimo prasmės, moralinės bei pilietinės atsakomybės problemas. Pjesė „Tegu išeina" 1965 pastatyta Latvijos TSR akademiniame dramos teatre ir Klaipėdos dramos teatre (pavadinimu „Kaip jums sekasi, pramuštgalviai?"), „Penketas ir viena"— 1966 Lietuvos TSR akademiniame dramos teatre ir Klaipėdos dramos teatre (pavadinimu „Penketas ir teisiamojo žmona"). Draminiams K. kūriniams būdinga aktuali tematika, probleminškumas, satyros elementai. K. išvertė į rusų kalbą B. Sruogos „Dievų mišką" (su T. Šuravinu, 1958), T. Tilvyčio „Dičių" (1958), „Kelionę aplink stalą" (1959), A. Baltrūno „Tolimus kelius" (1961), M. Sluckio aps. rinkinį „Geriau mums nesusitikti" (1962).

Ršt.: Доброе утро, Вильнюс, 1955; Aš žiūriu į žvaigždes, V., 1959 [vert. D. Urbas]; Весенний гром, Вильнюс, 1960; Dukart du, V., 1962 [vert. F. Vaitiekūnas]; **S. Krasauskas, G. Kanovičius,** Linksma akim (Šaržai ir epigramos), V., 1964; Tegu išeina, V., 1965 [vert. F. Vaitiekūnas]; Skausmas, [pjesė], V., 1967; Личная жизнь, Вильнюс, 1967.

KANTATÀ [it. *cantata,* iš lot. *cantare* — dainuoti] — vokalinės ir instrumentinės muzikos žanras, stambus iškilmingo arba lyrinio-epinio pobūdžio muzikos kūrinys chorui, solistams ir orkestrui. K. artima oratorijai, tačiau yra trumpesnė, vientisesnė. K. paprastai sudaryta iš kelių numerių — arijų, ansamblių, chorų. Pirmosios K.— nedidelės vokalinės pjesės solistui — buvo sukurtos XVII a. Italijoje. XVIII a. K. apimtis padidėjo, svarbiausią vietą jose užėmė choras. Klasikinių K. sukūrė J. Bachas.

Pirmosios lietuvių K. yra M. Čiurlionio „De profundis" (1899) ir Č. Sasnausko „Broliai" („Vyrai", 1910). Tai religinio turinio kūriniai. Pasaulietinio turinio kantatų iki 1940 sukūrė K. Banaitis, K. Galkauskas, J. Gruodis, J. Karnavičius, S. Šimkus, J. Žilevičius.

Taryb. metais pirmąsias K. parašė kompozitoriai A. Klenickis, A. Račiūnas, J. Talat-Kelpša, P. Tamuliūnas ir kt. Kai kurioms jų neigiamos įtakos turėjo asmenybės kulto laikotarpiu muzikoje paplitusios pompastiškumo tendencijos. Ilgainiui platėjo K. tematika, didėjo meniškumas. Tarybų Lietuvos dešimtmečio, dvidešimtmečio ir kt. progomis kantatų parašė J. Švedas, J. Dambrauskas („Pergalės vardas", 1952, V. Reimerio ž.), B. Dvarionas, V. Paltanavičius („Mes už draugystę", 1954, E. Mieželaičio ir K. Kubilinsko ž.), A. Belazaras („Mylimai žemei", 1960, E. Mieželaičio ir V. Montvilos ž.), J. Gaižauskas („Prie Drūkšių ežero", 1960, E. Mieželaičio ž.), E. Balsys, A. Bražinskas ir kt. Šioms K. būdingos darbo, taikos, tautų draugystės, liet. tautos praeities temos. Psichologizmu, tikrovės reiškinių filos. apibendrinimu pasižyminčių K. parašė T. Makačinas („Pirčiupio pelenai", 1960, A. Jonyno ž.), J. Bašinskas („Sakmė apie kareivio duoną", 1963, P. Širvio ž.; „Laimės žiburys", 1964, B. Mackevičiaus ž.), J. Juzeliūnas (kantatos pobūdžio vokalinė simf. poema „Pelenų lopšinė", 1963, Just. Marcinkevičiaus ž.). Šių K. forma lakoniškesnė, kompaktiškesnė, dinamiškesnė.

K. žanrui artimas mažesnės apimties muz. žanras — chorinė baladė (S. Šimkaus „Nugrimzdęs dvaras", 1922, J. Žiliaus ž.; V. Laurušo „Motina", 1956, Just. Marcinkevičiaus ž.; A. Budriūno „Baladė apie tris kareivius", 1961, E. Mieželaičio ž.; V. Bagdono „Žvejai", 1963, E. Mieželaičio ž., ir kt.).

KANTAŨČIAI — kaimas Plungės rj., Žlibinų apyl., 15 km į p. v. nuo Telšių, 12 km į r. nuo Plungės; tarybinio ūkio centras. 193 gyv. (1959). Plano struktūra radialinė, pastatai išsidėstę daugiausia palei kelius. Iš K. eina keliai į Žarėnus, Lieplaukę, Plungę. Lentpiūvė, ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1950), aštuonmetė m-la (nuo 1880 pradinė, 1948—61 septynmetė), biblioteka (nuo 1949). Ist. šaltiniuose K. minimi nuo XVII a. pr. (1619 pastatyta bažnyčia). 1713 K. gavo privilegiją rengti savaitinį turgų, o 1779 — turgų ir metinius prekymečius. Būdami toliau nuo pagr. prekybinių kelių, K. neaugo. 1841 buvo 184, 1865 — 118, 1923 — 242 gyv. Burž. nacionalistai 1947 nužudė 9 K. gyventojus, 1948 — K. apylinkės sekretorių J. Kazragį.

KANTẼNIAI — kaimas Telšių rj., Nevarėnų apyl., 13 km į r. nuo Sedos, 18 km į š. nuo Telšių; kolūkio centras. 180 gyv. (1959). Iš š. prieina Balėnų miškas. Per kaimą eina Tirkšlių—Nevarėnų kelias. Kultūros namai.

KAÑTGIRDAS — vienas iš XIII a. sūduvių vadų. Ist. šaltinių minimas 1280—83. Nepajėgdamas priešintis kryžiuočiams, jiems pasidavė, buvo apkrikštytas ir apgyvendintas su pavaldiniais Semboje.

KANTVONAĨ — kaimas Klaipėdos rj., Agluonėnų apyl., 5 km į š. r. nuo Priekulės. 199 gyv. (1959). Pro kaimą teka Agluona (Minijos intakas). Ist. šaltiniuose K. minimi 1515.

KAPÀ — **1.** Senovės Lietuvos piniginis vienetas, turėjęs sidabrinės lazdelės ar luoto pavidalą, dar vadintas ilgaisiais, muštiniais.

2. Kiekio matas, lygus šešiasdešimt vienetų. XV a. Lietuvoje kapomis imta skaičiuoti grašius, paplitusius čia iš Čekijos, nes 60 čekų grašių vertė buvo maždaug tokia pat, kaip sen. kapos (ilgųjų). Vėliau ir 60 liet. grašių pradėta vadinti kapa. Toks pinigų skaičiavimo būdas išliko iki XIX a. Kapomis buvo skaičiuojama taip pat ir kiaušiniai, svogūnai, kopūstų galvos, agurkai ir kt. Kai kur jie taip tebeskaičiuojami ir šiuo metu.

KAPAČIÁUSKAS Jonas Zenonas [g. 1928.VI.11 Slabadoje (Kėdainių rj.)] — inžinierius technologas, technikos mokslų kandidatas (1958). 1952 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1952—59 Chemijos ir chem. technologijos in-to moksl. bendradarbis Nuo 1959 Stat. medžiagų, nuo 1966 Termoizoliacinių ir akustinių stat. medžiagų ir dirbinių in-to direktoriaus pavaduotojas, Kauno Politechnikos in-to Vilniaus filialo dėstytojas. Nuo 1961 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių dolomitinių kalkių kietėjimo ir kitais stat. medžiagų technologijos klausimais. Vadovėlio „Bendroji silikatų technologija" (1963) bendraautoris.

KAPAĨ — pavienės laidojimo vietos ar atskirų mirusiųjų užimamos vietos *kapinėse.* (Kapinės kai kur t. p. vadinamos kapais.) Žmonėms nuo senovės laikų įprasta rūpintis savo mirusiaisiais, įrengiant jiems kapus, nes tikėta, kad mirusysis gyvena ir toliau. Užtat į kapą jam būdavo dedami būtiniausi daiktai, vartoti gyvenime (ž. *Įkapės*). Kapas turėjo pavaduoti mirusiajam „namą", kuriame mirusysis tęs „pomirtinį gyvenimą". Kadangi įv. genčių ar tautų „po-

Kapai. Pilkapis

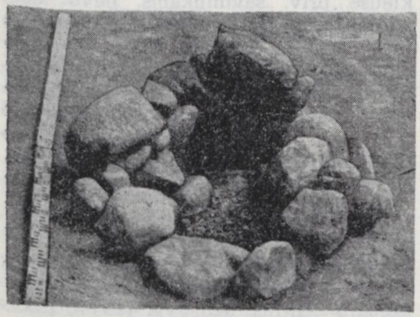

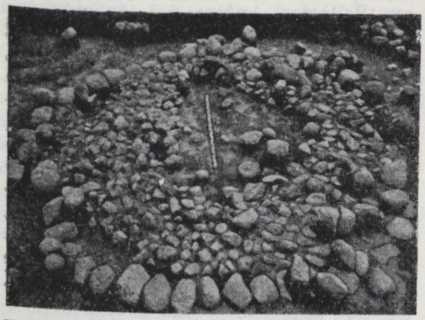

Kapai. Krūsninis degintinis kapas (V—I a. pr. m. e.) ir akmenų vainikas bei grindinys apie pilkapį (V—IV a. pr. m. e.)

mirtinio gyvenimo" įsivaizdavimas buvo skirtingas, tai ir K. labai įvairūs, skiriasi tiek išore, tiek vidaus įrengimu. Lietuvoje pagal išorę archeologai K. skirsto į plokštinius, kurių paviršiuje iš buvusio mažo žemių kauburėlio šiuo metu nėra likę jokių K. žymių, ir pilkapius, kurių viršų sudaro keliolikos metrų (6—20) skersmens ir kelių metrų (1—3) aukščio sampilas; pagal vidaus įrengimą K. gali būti nedegintiniai, arba griautiniai (kai tyrinėjant randama griaučių), ir degintiniai (kai randama sudegintų mirusiųjų palaikų). Tiek griautiniai, tiek degintiniai K. gali būti ir plokštiniai K., ir pilkapiai. Akmenimis apkrautas K. vadinamas krūsniniu kapu. Seniausi Lietuvoje rasti K. priklauso neolito pabaigai (1800—1600 pr. m. e.). Tuo metu mirusieji laidoti nedeginti, paguldyti ant šono, su pritrauktais keliais (Kuršių nerija; Kurmaičiai, Kretingos rj.; Grinkiškis, Radviliškio rj., ir kt.). Prie griaučių randama molinių puodų ir akmeninių kirvių. Žalvario (bronzos) amžiaus pradžioje paplito pilkapiai su dviem trimis akmenų vainikais pagrinde; senajame žalvario amžiuje mirusieji laidoti nedeginti (Šlažiai, Klaipėdos rj.). Apie 1100—1000 pr. m. e. paplito mirusiųjų deginimo paprotys, išnykęs mūsų eros pradžioje. Sudegintų mirusiųjų palaikai dažniausiai buvo supilami į mažai išdegtus molinius puodus ir užkasami pilkapyje (Egliškiai ir Mišeikiai, Klaipėdos rj.; Kurmaičiai, Kretingos rj.; Pietariai, Kapsuko rj.). Daugiau žinoma apie K., priklausančius mūsų erai. Tyrinėtieji gausūs visų Lietuvos sričių kapinynai rodo, jog pirmaisiais m. e. a. laidosenos būta įvairios. Kintant žmonių pažiūrai į „pomirtinį gyvenimą", kito ir kapo įrengimas. Be to, ir įv. gentys skirtingai laidojo savo mirusiuosius. **Pajūrio ruože** mirusieji laidoti plokštiniuose kapinynuose nedeginti, dažnai įdėti į skobtinius karstus. Iki VII a. K. čia buvo apdedami akmenų vainiku (kuris jungėsi su gretimų K. akmenų vainikais) ir užpilami žemėmis. Kartais su turtingu mirusiuoju buvo laidojamas ir jo kovos žirgas. VIII a. pajūrio ruože paplito mirusiųjų deginimo paprotys, įsivyravęs nuo X a. Sudeginti mirusieji iš pradžių buvo laidojami didelėse pailgose duobėse, dažnai įdėti į normalaus dydžio karstus, vėliau įv. dydžio apskritose ar ovaliose duobėse be karstų, o kartais su mažais karsteliais (Palanga; Laiviai ir Lazdininkai, Kretingos rj.; Aukštakiemis ir Šernai, Klaipėdos rj.). **Centrinėje Lietuvos dalyje** nuo mūsų eros pradžios mirusieji laidoti nedeginti plokštiniuose K. (Sargėnai ir Veršvai, Kauno dalys; Upytė, Panevėžio rj., ir kt.). Prie griaučių randami keturi ar šeši akmenys, padėti poromis galvūgalyje ir kojūgalyje, rečiau juosmens srityje. Apie IV a. Lietuvos centr. dalyje atsirado dvigubi K.: vienoje duobėje tuo pačiu metu palaidoti du mirusieji (Veršvai, Upytė). Pirmieji degintiniai K. čia pasirodė V—VI a. (Eiguliai, Kauno dalis), nuo VIII—IX a. jie įsivyravo; toks laidojimo būdas išliko iki XIV a. antrosios pusės. Apie X a. šalia sudeginto vyro imta laidoti nedegintus žirgus (kartais bendroje duobėje su mirusiuoju, kartais atskiroje kapinyno dalyje). Žirgai dažnai buvo laidojami su puošniomis kamanomis ir balnais, su gintaro karoliais, juostomis puoštais karčiais (Veršvai, Kauno dalis; Pakapiai, Kauno rj.; Pakalniškiai, Šakių rj.; Rimaisai, Kėdainių rj., ir kt.). **Vidurio Lietuvos š. dalyje** iki V—VI a. mirusieji buvo laidojami pilkapiuose, prie pagrindo apdėtuose stambių akmenų vainiku. Viename pilkapyje (pačiame sampile) laidota po kelis mirusiuosius (Vizdergiai, Šiaulių rj.; Raginėnai, Radviliškio rj.; Berčiūnai, Panevėžio rj., ir kt.). Nuo VI a. mirusieji čia buvo laidojami plokštiniuose K. Deginimo paprotys čia neįsivyravo. **Lietuvos r. dalyje** mirusieji laidoti pilkapiuose: iš pradžių (IV—V a.) nedeginti, duobėje, viršum kurios buvo supilamas sampilas (Miežionys, Švenčionių rj.), o V—XII a. jau deginti, pačiame pilkapio sampile (Karmazinai, Vilniaus rj.; Pamusis, Varėnos rj., ir kt.). I t-mečio pab. ir II t-mečio pr. šioje Lietuvos dalyje atskiruose pilkapiuose labai dažnai buvo laidojami žirgai sudeginti ar nedeginti, pakasti su pilna apranga (Rusių Ragas, Ukmergės rj.; Kapitoniškis, Kaišiadorių rj.; Didžiuliai, Eišiškių rj., ir kt.). Užnemunės p. dalyje žinomi griautiniai ir degintiniai krūsniniai K., bet jie iki šiol maža tyrinėti (Luksnėnai, Alytaus rj.; Delnica, Kapsuko rj.).

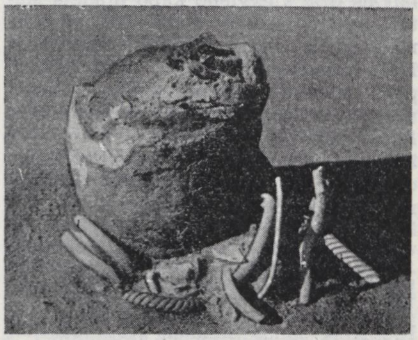

Kapai. Degintinis XI a. kapas

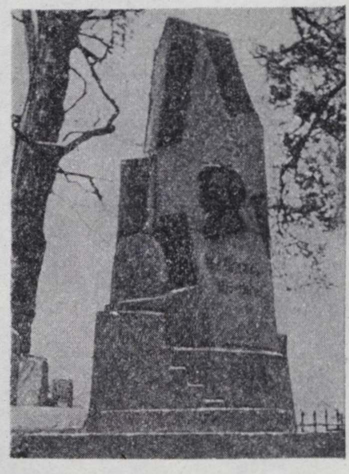

Kapai. Antkapiniai paminklai: M. Čiurlioniui Vilniaus Rasų kapinėse (skulpt. J. Zikaras) ir E. Tautkaitei Vilniaus karių kapinėse (skulpt. G. Jokūbonis)

XIII a. išnykus papročiui laidoti pilkapiuose, o vėliau įsigalėjus krikščionybei, visoje Lietuvoje įsivyravo plokštiniai nedegintiniai K. Daugelis įkapių dėjimo ir kitų senųjų papročių lietuvių liaudyje dar laikėsi kelis šimtmečius. Iki XVIII—XIX a. mirusiesiems į K. buvo dedamos monetos, peiliai, skiltuvai, kartais maistas ir kt. daiktai. Krikščionybės laikais prie kiekvieno kapo pradėta statyti antkapinį paminklą — medinį arba metalinį kryžių (ž. *Kryžiai*), akmens ar kitos medžiagos obeliską (nuo XIX a. pab.). Meninės vertės turinčių antkapinių paminklų ypač gausu Antakalnio ir Rasų kapinėse (Vilniuje) ir Petrašiūnų kapinėse (Kaune). K. tvarkomi, apsodinami gėlėmis, lankomi mirusiojo giminių ir artimųjų (ž. *Vėlinės*).

Lit.: **R. Volkaitė-Kulikauskienė,** Lietuvos archeologiniai paminklai ir jų tyrinėjimai, V., 1958; **P. Kulikauskas, R. Kulikauskienė, A. Tautavičius,** Lietuvos archeologijos bruožai, V., 1961.

KAPĀLA Janas Stefanas [g. 1908.III.31 Žešuve (Lenkija)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1930 pradėjo studijuoti Vilniaus un-to matematikos-gamtos f-te. 1932 įstojo į Vakarų Baltarusijos Komunistinę jaunimo s-gą. Vienas iš „Fronto" org-jos įkūrėjų ir jos neleg. organo „Zew" („Šauksmas") redakcinio k-to narys, antifaš. dvisavaitraščio „Razem" („Kartu") redaktorius, dvisavaitraščio „Druk" („Spauda") ir dienraščio „Czytajcie" („Skaitykite") redakcinių k-tų narys. Už rev. veiklą 1934—35 be teismo kalintas Vilniuje. 1936 nuteistas 5 metus kalėti. Kalėjo Vilniuje ir Gardine. 1939 iš kalėjimo išvaduotas Raudonosios Armijos. Hitlerinės okupacijos metais dalyvavo pasipriešinimo judėjime Lenkijoje. Pokario metais dirbo Varšuvoje ir Žešuve.

KĀPČIAMIESČIO MIŠKAĨ — miškų masyvas Lazdijų rj. pietuose, Lenkijos ir Baltarusijos TSR pasienyje; vienas didžiausių Lietuvoje. Plotas 26 839 ha. Priklauso Veisiejų miškų ūkio Ančios (3489 ha), Baltašiškės (2673 ha), Gerdašių (3404 ha), Kapčiamiesčio (1914 ha), Paliepio (3417 ha), Pertako (4893 ha), Stalų (4413 ha) ir Šilelio (2636 ha) girininkijoms. Masyvas ištįsęs iš r. į v. apie 28 km ir puslankiu iš p. supa Kapčiamiestį. Iš r. ir p. r. miškus juosia Nemunas, iš p.— jo intakas Igara, iš p. v.— Mara (Juodosios Ančios intakas). Pietuose ir vakaruose K. m. vietomis jungiasi su Baltarusijos bei Lenkijos miškais. Masyvą sudaro 35 miškai. Iš jų 21 didesnis kaip 500 ha:

Miškas	Girininkija	Plotas (ha)
Balto Kauknorio	Šilelio	923
Gerdašių	Gerdašių	519
Ivoškų	Stalų	1334
Juodo Kauknorio	Šilelio	641
Justinavo	Stalų	1281
Kapčiamiesčio	Pertako	2330
Krivonių	Gerdašių	1490
Kuodžių	Stalų	1066
	Pertako	1173
Leipalingio giria	Baltašiškės	1291
	Gerdašių	302
Lipliūnų	Gerdašių	909
Macevičių	Ančios	609
Nasūtų	Kapčiamiesčio	637
Neviedžio	Kapčiamiesčio	1277
Norkūnų	Paliepio	765
Paliepio	Paliepio	783
Sirguškės	Pertako	1134
Sventojansko	Ančios	793
Šulinėlių	Šilelio	883
Ustronijos	Stalų	1334
Vainiūnų	Paliepio	941
Varviškės	Ančios	974

K. m. driekiasi zandrinės Pietryčių lygumos v. dalimi, tik šiaurės vakaruose siekia Sūduvos aukštumos p. r. pakraštį. Vyrauja banguotosios smėlingos ir žvirgždingos lygumos landšaftas, o šiaurės vakaruose — smulkiai banguotos ežeringos smėlingos lygumos landšaftas. Per miškus į Nemuną teka Baltoji Ančia (su intakais Seira ir Nevieda), Bilsinyčia, Avirė, š. v. pakraščiu (į Veisiejų ež.) teka Zapsė. Ežerų daugiausia masyvo š. v. dalyje, keliuose rininiuose kloniuose: Veisiejis, Seliovinis, Baltas Kauknoris, Juodas Kauknoris, Kauknorėlis, Kaviškis, Vadinis, Ragažėlė, Dumblis, Niedas. Be to, visą masyvo š. pakraštį siekia iš š. į p. nutįsusių rininių klonių galai, kuriuose telkšo Neviedis, Pelėkas, Stirtas, Vidugašlis, Dulgas, Juodajis Bilsas. V. pakraštyje, Ustronijos miške, yra Krakinio aukštapelkė. Dirvožemiai velėniniai jauriniai, vidutiniškai sujaurėję, smėliniai. Labiausiai paplitęs augavietės tipas — drėgnokas ir sausas šilas. Vyrauja savaiminės kilmės medynai. Pušynų yra 93%, eglynų ir beržynų po 2,5%, juodalksnynų 1,5%, drebulynų 0,5%. Masyvo pietuose, Igaros miške, yra 0,4 ha maumedynas (medyno amžius 110 metų, aukštis apie 35 m). Miškuose vyrauja jaunuolynai. Medynų vid. amžius 36 metai, vid. bonitetas III, vid. skalsumas 0,64, vid. tūris 84 ktm/ha, vid. prieauga 2,3 ktm/ha. Gausu stirnų, šernų, yra briedžių, tetervinų, kurtinių. Eksploataciniai miškai užima 53%; kiti miškai — apsauginiai (palei Nemuną, Baltąją Ančią ir kelius). Visais kirtimais per metus iškertama 26 000 ktm. Kasmet paruošiama 150 t pušies sakų, surenkama daug grybų, uogų bei vaistažolių.

Iki 1940 daugumas masyvo miškų priklausė priv. savininkams, buvo labai nualinti. Po D. Tėvynės karo pradėta juos sparčiai želdinti, žemo skalsumo medynus — rekonstruoti. Kasmet apželdinama 600—1000 ha, rekonstruojama 100—120 ha medynų. Kapčiamiesčio miškuose 1831 kurį laiką stovyklavo E. Pliaterytės vadovaujami sukilėliai. D. Tėvynės karo metais (1944) veikė „Dainavos partizano" būrys; Sventojansko miške buvo jo štabas.

KĀPČIAMIESTIS — miestelis Lazdijų rj., 11 km į p. nuo Veisiejų; apylinkės ir kolūkio centras. 828 gyv. (1959). Įsikūręs Baltosios Ančios deš. krante, prie Niedos žiočių. Plano struktūra radialinė, daugumas pastatų išsidėstę palei kelius, kurie susikerta keturkampėje aikštėje. Ties K. ant Niedos yra 120 kW hidroelektrinė. Patvenkus Baltąją Ančią, įrengta kaskada tvenkinių, kuriuose auginami karpiai. Girininkija, ryšių skyrius, ambulatorija (nuo 1946), O. Sukackienės vid. m-la (1908—45 pradinė, 1945—49 prog-ja), kultūros namai (nuo 1956), biblioteka (nuo 1948). Iš K. eina keliai į Leipalingį, Veisiejus, Gardiną. Į p. nuo miestelio prasideda Kapčiamiesčio miškai.

K. įkurtas XVI a. pradžioje. 1516 Žygimantas Senasis dovanojo Pervalko valdytojui V. Kopočiui girios plotą, kuriame netrukus buvo įkurtas dvaras, o XVI a. pab. ar XVII a. pr. išaugo

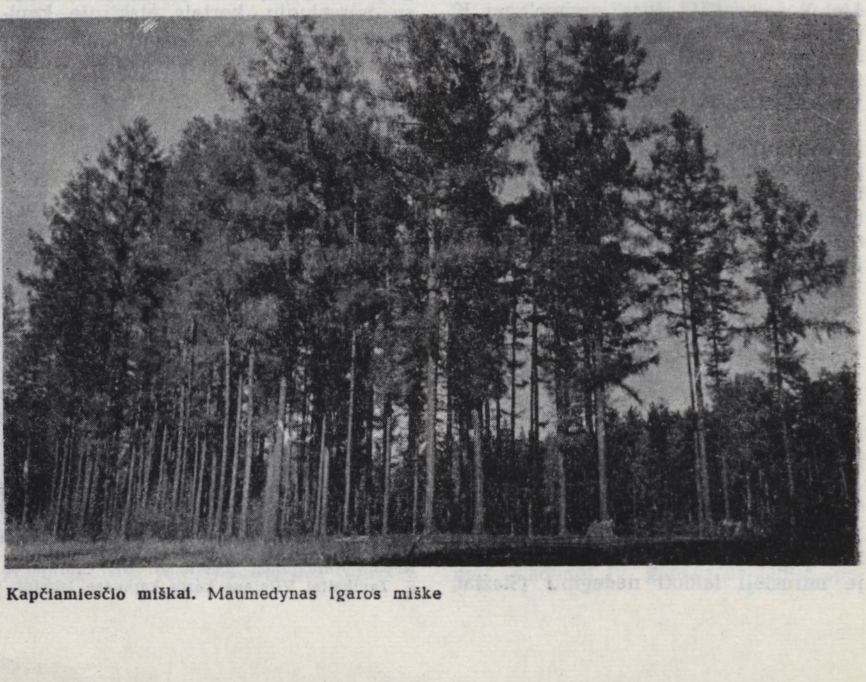

Kapčiamiesčio miškai. Maumedynas Igaros miške

miestelis. XVIII amžiuje K. valdė Oginskiai. Nuo XIX a. pr. iki 1950 valsčiaus centras. Pro K. ėjo prekybiniai keliai iš Vilniaus į Gardiną ir Suvalkus, todėl XIX a. miestelyje vykdavo dideli turgūs ir prekymečiai, buvo keliasdešimt parduotuvių. Buržuazijos valdymo metais Kapčiamiestyje veikė pogr. kom. kuopelė. 1923 jame buvo 835 gyventojai. D. Tėvynės karo metu K. buvo beveik visai sunaikintas. Vok. fašistai ir vietiniai burž. nacionalistai 1941 išvarė į Lazdijus ir sušaudė apie 60 K. gyventojų šeimų.

Kapčiamiestyje 1867 gimė kompozitorius Č. Sasnauskas, 1907 — dailininkas M. Bulaka. Buvusiose miestelio kapinėse palaidota viena 1831 sukilimo organizatorių ir aktyvi jo dalyvė E. Pliaterytė.

KAPEIKA— piniginio vieneto rublio šimtoji dalis. Ž. *Pinigai.*

KAPĖLERIS (Cappeller) Karlas [1840. III.22 Alekskiemyje (R. Prūsija, Stalupėnų aps.) — 1925.VII.17 Jenoje (VDR)] — vokiečių sanskritologas. Baigęs Gumbinės g-ją (1859), studijavo Berlyno un-te (1860—64). Nuo 1872 Jenos un-to docentas, nuo 1875 — profesorius. Išleido sanskrito žodyną. 1904 Liet. lit-ros d-ja (Litauische literarische Gesellschaft) išleido 1876 K. užrašytą Jono Adomaičio iš Dozūnų (Stalupėnų aps.) pasakojimą „Kaip senieji lietuvininkai gyveno" su paaiškinimais, liet.-vok. kalbų žodynėliu ir kelių liet. dainų gaidomis (ištrauka išspausdinta V. Gaigalaičio leidinyje „Pagalba", 1905, Nr. 3—11). Pasakojimas išverstas į vokiečių ir švedų kalbas. Darbe aprašomas XIX a. pirmosios pusės Stalupėnų aps. lietuvių gyvenimas ir papročiai. Žodynėlyje yra žodžių, nerandamų F. Kuršaičio, G. Neselmano ir kt. žodynuose. Liet. tekstas rašytas A. Baranausko „Anykščių šilelio" rašyba.

Ršt.: Kaip senēji Lētuvininkai gyveno, Heidelberg, 1904.

KAPĖLIŲ PĖLKĖ — pelkė Ukmergės rj., 5 km į v. nuo Taujėnų, Taujėnų girios r. pakraštyje. Plotas 226 ha. Sausuminės kilmės raistinė žemapelkė, apie 3 km ištįsusi iš š. v. į p. r. Durpių klodo didž. storis 1,2 m, vid. 0,66 m. Jį sudaro daugiausia žemapelkinės durpės, tik v. pakraštyje yra tarpinių. Vid. susiskaidymas 30%, vid. peleningumas 11,2%. Šiaurės rytuose prie K. p. įsikūręs Kapelių kaimas.

KĀPINĖS, kapai,— bendros laidojimo vietos. Senovinės K. archeologų vadinamos kapinynais. Įvedus krikščionybę ir laidojimo papročiams visoje Lietuvoje suvienodėjus (įsivyravus plokštiniams nedegintiniams kapams), lietuviai dar keletą amžių laidojo senosiose laidojimo vietose. Iš Įsručio ir kitų R. Prūsijos bažnyčių 1638 vizitacijos dokumento „Recessus generalis" matyti, kad lietuviai prie kaimų turėjo K., kad jie, išskyrus tik prie pat bažnyčių gyvenančius, laidojo mirusiuosius ne prie bažnyčios, o laukuose esančiose kapinėse, kad jos buvo neaptvertos ir

Viesų kaimo (Širvintų rj.) **kapinės**

„pamaldieji" buvo laidojami drauge su „nepamaldžiaisiais". Tame pat dokumente liepiama K. aptverti lauko akmenų, o kur jų nėra — medinėmis tvoromis. T. Lepneris apie 1690 parašytoje knygoje „Prūsų lietuvis" t. p. sako, kad lietuvių K. yra prie kiekvieno kaimo ant kalvelių, tarp dirbamų laukų, dažniausiai neaptvertos. Tokių senųjų kaimo K. buvo visoje etnografinėje Lietuvoje. Aukštaitijoje jose kai kur tebelaidojama iki pastarųjų laikų. XVIII a. pr. vyskupai nurodinėjo kunigams prižiūrėti, kad būtų laidojama prie bažnyčių esančiose kapinėse. Kadangi bažnyčios daugiausia stovėjo ant kalvelių, tai K. buvo tų kalvelių šlaituose. Šios K., matyti, per neilgą laiką buvo perpildytos, todėl 1795 Lietuvos bažnytinė vyriausybė laidoti šventoriuose ir prie bažnyčių uždraudė. Atsirado parapijinės K., kurios ne visada buvo arti bažnyčių. Feod. laikais Lietuvoje apie 30 kartų siautė maras. Maro aukų laidojimo vietos vadinamos markapiais, maro kapeliais.

Iki taryb. santvarkos dauguma religinių bendruomenių turėjo atskiras K. Jei K. buvo bendros, skirtingų religijų mirusieji buvo laidojami atskirose jų dalyse. Viename K. kampe akmenų eile buvo atskiriama vieta laidoti nekrikštytiems, savižudžiams ir pan. (Žemaitijoje tokia vieta vadinama muzikantų kapais). Kai kur tokie mirusieji buvo laidojami šalia K., prie tvoros. Turtingieji ir dvarininkai paprastai buvo laidojami priekinėje K. dalyje — prie vartų arba centre, prie koplyčios. Iki I pasaul. karo neturtingieji miestų gyventojai, neturėję giminių, kartais buvo laidojami K. take, nepaliekant jokios kapo žymės. Buržuazijos valdymo metais kai kuriuose Lietuvos miestuose ir kaimuose Laisvamanių etinės kultūros d-ja įsteigė savo kapines.

K. įrengti paprastai buvo parenkamos medžiais apaugusios kalvelės. Mirusiųjų artimieji prie kapo dar prisodindavo medelių, todėl senosios K. iš tolo atrodo kaip aukštų medžių kupstas. K. plotas (dažniausiai stačiakampis) buvo aptveriamas medine (R. Lietuvoje, Vilniaus krašte), lauko akmenų ar plytų mūro tvora, dažnai apkasamas grioviu. Tvoroje įrengiami puošnūs profiliuoto medžio ar kalto metalo vartai, dažnai turėję stogelį ar bokštelį su nišomis įstatyti skulptūroms. Klaipėdos krašte lietuvių K. vartuose pasitaiko trumpas užrašas su žodžiais iš biblijos. Kai kuriose katalikų K., paprastai jų centre, yra koplyčia. Iki XX a. pr. kapinėse buvo laidojama be tikslesnio plano, laikantis vienos krypties, paliekant per vidurį platesnį taką. XVII a.,

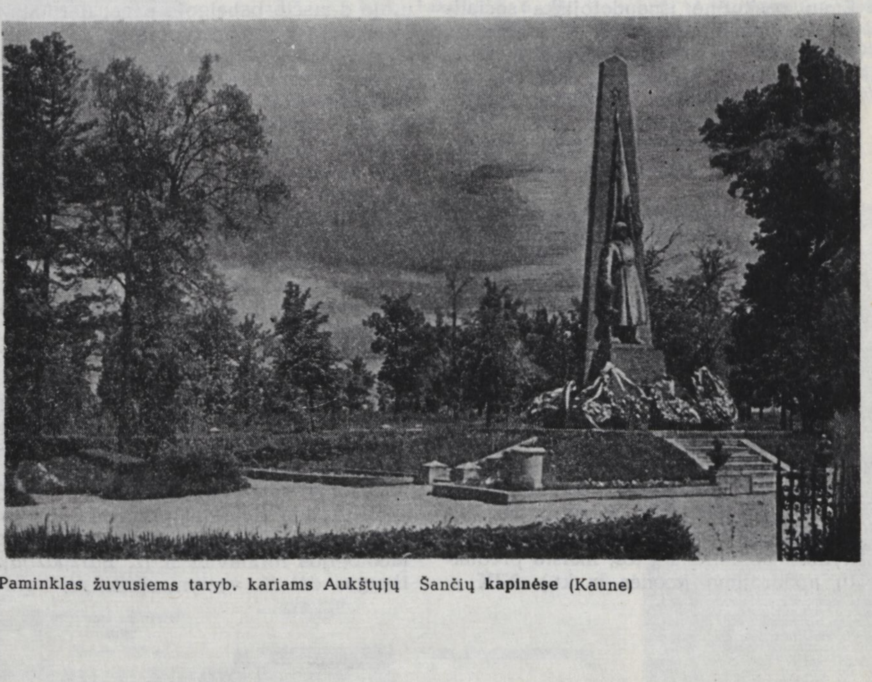

Paminklas žuvusiems taryb. kariams Aukštųjų Šančių **kapinėse** (Kaune)

T. Lepnerio teigimu, mirusieji buvo laidojami galva į rytus. XX a. kapus imta lyginti, daryti tarp jų lygius takelius. K. nuo seno prižiūrimos, puošiamos gėlėmis (labiausiai prižiūrimos v. Lietuvoje ir Užnemunėje). Nirtaičiuose (Radviliškio rj.) yra kapinaitės, įrengtos ir papuoštos savitomis liaudies meistro J. Gedminio akmens skulptūromis.

II pasaul. karo metu Lietuvoje žuvę taryb. kariai palaidoti karių kapinėse. Taryb. metais Lietuvoje visų K. tvarkymas pavestas vietos vykd. k-tams. Perpildytose senosiose miestų K. nebelaidojama, steigiamos naujos K. miestų pakraštyje, į kurias perkeliami mirusiųjų palaikai iš senųjų K. Daugelyje K. yra nemaža istoriniu ir meniniu atžvilgiu vertingų antkapinių paminklų ir kitų mažųjų archit-ros formų statinių. Gausiausia jų yra Vilniaus Rasų ir Antakalnio bei Kauno Petrašiūnų kapinėse.

Lit.: Recessus generalis (Der Kirchen Visitation Insterburgischen und anderer Littauischen Embter im Herzogthumb Preussen), Königsberg, 1639; **T. Lepner**, Der Preussische Littauer, Danzig, 1744; **A. Poška**, Maro kapeliai.— Kraštotyra, V., 1964 [p. 131—138].

KAPÌNIŠKĖS — kaimas Varėnos rj., Marcinkonių apyl., 9 km į p. v. nuo Marcinkonių, 3 km į š. v. nuo Vilniaus—Gardino geležinkelio. 203 gyv. (1959). Kaimą supa Kapiniškių, Margionių miškai. Per kaimą teka Skroblus (Merkio intakas). Pr. m-la.

KAPÌNIŠKIŲ MÌŠKAS — miškas Varėnos rj., 8 km į p. v. nuo Marcinkonių, 2 km į š. v. nuo Vilniaus—Gardino geležinkelio. Priklauso Druskininkų miškų ūkio Senovės ir Randamonių girininkijoms. Plotas 1021 ha. *Druskininkų-Varėnos miškų* masyvo dalis.

KAPITALÌZMAS — visuomeninė santvarka, kuri remiasi privačia kapitalistine gamybos priemonių nuosavybe ir kapitalistiniu samdomojo darbo išnaudojimu; paskutinė išnaudotojiška socialinė-ekonominė formacija. K. išstumia feodalizmą, o patį K. išstumia socializmas — pirmoji komunizmo fazė. K. elementai sporadiškai atsirado Italijos miestuose, Niderlanduose jau XIV—XV a., bet savarankiška kapit. sankloda platesnėje teritorijoje susiformavo apie XVI a. pr.

Lietuvoje K. vystėsi lėtai. Pirmieji jo elementai atsirado XVI—XVII a. pr., kai Vilniuje ir kt. didžiuosiuose miestuose įsikūrė paprastosios kooperacijos tipo amatų dirbtuvės, o miškuose — miško pramonės įmonės, gaminusios eksportui potašą, anglis, miško medžiagą. Viešpataujantieji feod. santykiai stabdė naujų reiškinių raidą ekonomikoje. Maždaug nuo XVIII a. vid. iki 1861 kapit. santykiai susiformavo ir toliau vystėsi kaip atskira kapit. sankloda. Nepertraukiamai augo manufaktūrinė pramonė, naudojanti laisvai samdomus darbininkus miestuose ir dvaruose (audyklos, popieriaus g-los, maisto produktų apdorojimo įmonės ir kt.). XIX a. penktajame—šeštajame d-metyje atsirado pirmieji fabrikai (Naujųjų Verkių popieriaus fabrikas, garinis malūnas Kaune). Smarkiai išaugo prekybinio kapitalo vaidmuo — pirkliai suėmė į savo rankas ne tik vidaus vartojimo reikmenų prekybą, bet ir ž. ū. produkcijos eksportą (iki tol jis buvo dvarininkų rankose). Vilniaus pirkliai ėmė organizuoti pirmąsias decentralizuotas (t. y. ne vienoje vietoje dirbančias) manufaktūras. XVIII a. pab. pasmarkėjo socialinė valstiečių diferenciacija, padidėjo samdomosios darbo jėgos naudojimas valstiečių ūkyje, o iš dalies ir dvarininkų palivarke. Linininkystės rajonuose (š. ir ypač š. r. Lietuvoje) valstiečių ūkis ėmė daugiau gaminti rinkai. Įžvalgesnieji dvarininkai nuo XVIII a. pab. bandė reformuoti baudžiavinį ūkį, o 1817 Vilniaus seimelis net nutarė panaikinti baudžiavą, paleidžiant valstiečius be žemės, bet nesusilaukė caro pritarimo.

Lietuva į K. perėjo reformos (1861), o ne revoliucijos keliu, todėl išliko nemaža feodalizmo liekanų ekonomikoje ir socialinėje srityje (ž. *Baudžiavinės liekanos*). Vis dėlto jau XIX a. septintajame d-metyje žemės ūkis pasidarė kapitalistinis, išaugo jo prekinė gamyba vidaus ir ypač užsienio rinkai. Ėmė keistis ž. ū. specializacija, vietoje vyravusio grūdų ir linų ūkio dviem paskutiniaisiais XIX a. dešimtmečiais pradėjo kilti produktyvioji gyvulininkystė (pieno, kiaulių ūkis), paukštininkystė. K. vystymasis pagreitino ir pramonės augimą. Smulkiaprekėje gamyboje plačiau imta naudoti samdomąjį darbą, decentralizuotos manufaktūros apėmė žymią siuvėjų, mezgėjų, batsiuvių, stalių, kalvių dalį miestuose, ypač Vilniuje. Išryškėjo pagrindinės stambesnės pramonės šakos: maisto, metalo, odų, stat. medžiagų, popieriaus ir poligrafijos, medžio. Kapit. pramonės kūrimosi pradžioje vyravusi maisto pramonė iki XIX a. devintojo d-mečio buvo sutelkusi ne mažiau kaip pusę darbininkų, o paskutiniojo d-mečio pabaigoje pagal darbininkų skaičių ir produkcijos kiekį su ja susilygino metalo pramonė. Ilgai trukęs pram. perversmas Lietuvoje apie XIX a. paskutiniojo d-mečio pradžią iš esmės baigėsi. Manufaktūras su rankų darbu pakeitė fabrikai su garo varikliu. Prieš 1861 reformą prasidėjęs dviejų pagrindinių kapit. visuomenės klasių — proletariato ir *buržuazijos* — formavimasis paspartėjo. XIX a. pab. manufaktūrinėje ir fabrikinėje pramonėje dirbo apie 18 000 ir žemės ūkyje apie 230 000 darbininkų; apie pusę viso krašto gyventojų buvo proletarai ir pusiauproletarai. XIX a. paskutiniajame d-metyje Lietuvos proletariatas polit. arenoje pradėjo reikštis kaip savarankiška klasė (ž. *Darbininkų klasė*). Buržuazija Lietuvoje iš pradžių formavosi daugiausia iš pirklių, o poreforminiais metais t. p. iš valstiečių, miestiečių. Lietuvos buržuazija, ypač miestų, buvo smarkiai priklausoma nuo caro patvaldystės, ir tai nulėmė jos ideologijos formavimąsi (ž. *Buržuazija*). Išaugus dėl K. vystymosi miestų vaidmeniui ekonomikoje, gyventojų XIX a. pab. juose padaugėjo apie 2,5 karto, susidarė naujos pram. gyvenvietės: Naujoji Vilnia, Lentvaris, Šančiai (prie Kauno), Gubernija (prie Šiaulių).

XIX ir XX a. riboje Lietuva, kaip sudėtinė Rusijos imperijos dalis, įžengė į imperializmo stadiją. Ekonomikos augimas sulėtėjo, ypač dėl krizių (ž. *Ekonominė krizė*), paaštrėjo socialiniai prieštaravimai kaime (ž. *Agrarinis klausimas, Stolipino reforma*) ir mieste. Spalio revoliucijos įtakoje 1918—19 Lietuvoje susikūrusi Tarybų valdžia ėmėsi krašto ūkį tvarkyti socializmo pagrindais, bet, ją sužlugdžius, Lietuvos burž. valdžia ir ekonomikoje visiškai restauravo kapitalizmą. Burž. vyriausybės įvykdyta *žemės reforma* pakirto lenkų dvarininkų ekonomines pozicijas ir sustiprino lietuvių vidutinės ir smulkiosios buržuazijos ekonomines pozicijas. Pienininkystė ir kiaulių ūkis išryškėjo kaip pagrindinės Lietuvos kapitalistinio ž. ū. šakos. Didėjo ž. ū. intensyvumas, stiprėjo ž. ū. ryšiai su rinka, ypač užsienio, ir monopolinių susivienijimų vaidmuo žemės ūkyje, klasių kovoje kaime į pirmą vietą iškilo valstiečių kova prieš monopolistinių susivienijimų vykdomą išnaudojimą, žemės ūkio buržuazijos ir proletariato prieštaravimai (ž. *Streikai*). Pramonė palyginti su prieškariniais metais išaugo 114%, vėl sustiprėjo maisto pramonė ir beveik naujai susikūrė tekstilės pramonė. Pramonėje smarkiausiai pasireiškė tuometiniai darbo ir kapitalo prieštaravimai.

1940 atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią, K. pradėtas palaipsniui ir organizuotai išstumti iš visų ūkio šakų *nacionalizacijos* (1940) ir tarybinės *žemės reformos* keliu. Ilgiausiai kapit. sankloda išsilaikė žemės ūkyje; čia ji buvo likviduota ž. ū. *kolektyvizacijos* (1948—51) būdu.

KAPITKÓVAS Fiodoras [1918.II Ulytėlėje (Zarasų rj.) — 1941.VII Steponių miške (Rokiškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1937 Komunistų partijos narys, Ulytėlės part. kuopelės sekretorius. 1940—41 LKP Jūžintų vls. partorgas, Rokiškio aps. milicijos skyriaus darbuotojas. Hitlerininkų nužudytas.

KAPITÕNIŠKIŲ PÌLKAPIAI — dvi pilkapių grupės, iki 1959 buvusios Nemuno deš. krante, 2 km į p. r. nuo Rumšiškių, prie Kapitoniškių kaimo. 1953 ir 1954 Istorijos in-tas ištyrė 46 pilkapius (iš 50). Pirmojoje grupėje rasta degintinių žmonių kapų su įv. įkapėmis (žalvarinėmis apyrankėmis, antkaklėmis, ylomis, peiliais, moliniais verpsteliais, puodais). Šie radiniai yra Istorijos-etnografijos muziejuje Vilniuje. Antrosios grupės pilkapiuose aptikta žirgų griaučių (po vienerius pilkapyje). Kai kurių pilkapių sampile rasta sudegintų žirgų liekanų. Iš radinių sprendžiama, kad K. p. supilti VIII—XII a. Pastačius Kauno hidroelektrinę, K. p. buvo apsemti; tik kai kurių pilkapių viršūnės tapo Kauno marių salomis.

PETRAS KALPOKAS.
„Rudenį"

VYTAUTAS MACKEVIČIUS. „Partizanai"

FETRAS KALPOKAS.
„Rudenį"

VYTAUTAS MACKEVIČIUS. „Partizanai"

KAPITÒNOVAS (Капитонов) Ivanas Vasiljevičius [g. 1915] — Tarybų Sąjungos Komunistų partijos ir Tarybų valstybės veikėjas. 1938 baigė Maskvos Komunalinės statybos inžinierių in-tą. 1938—40 tarnavo Raudonojoje Armijoje. Nuo 1939 TSKP narys. 1940—41 ūkinis darbuotojas. 1941—51 VKP(b) Maskvos miesto Raudonosios Presnios rj. k-to skyriaus vedėjas, k-to sekretorius, to paties rajono vykd. k-to pirmininkas. Nuo 1950 TSRS AT deputatas. 1951—52 TSKP Maskvos sr. k-to sekretorius, II sekretorius. Nuo 1952 TSKP CK narys. 1952—54 TSKP Maskvos miesto k-to, 1954—59 TSKP Maskvos sr. k-to I sekretorius. 1959—64 TSKP Ivanovo sr. k-to I sekretorius. 1964—65 TSKP CK skyriaus vedėjas. Nuo 1965 TSKP CK sekretorius. 1956—59 ir 1964—1966 TSKP CK Biuro Rusijos Federacijai narys.

KĀPLANAS Chaimas [g. 1899.VI.20 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1919 Komunistų partijos narys. 1919—21 pogr. partinis darbuotojas Ukmergėje ir Vilniuje, dirbo revoliucinį darbą Lietuvos kariuomenėje. 1921 kalintas Kaune, t. p. metais už užstatą paleistas, dirbo partinį darbą Vilniuje. 1922—23 mokėsi Maskvoje Vakarų tautinių mažumų komunistiniame un-te. 1923—24 LKP Šiaulių, 1924—27 Kauno rajonų k-tų sekretorius, LKP IV suvažiavimo (1924) ir LKP IV konferencijos (1927) delegatas. 1924 dalyvavo Raudonojo profsąjungų internacionalo kongrese ir kaip LKP delegatas MOPR'o I konferencijoje Maskvoje. Nuo 1925 kandidatas į LKP CK narius, LKP CK kar. skyriaus darbuotojas, o 1927 LKP CK narys. Nuo 1927 gyveno TSRS, dirbo gumos pramonėje. 1932—37 mokėsi Visasąjunginėje pramonės akademijoje, vėliau ūkinis darbuotojas Maskvoje. 1941—45 tarnavo Raudonojoje Armijoje (nuo 1942 16 liet. divizijoje). 1946—59 ūkinis ir administracinis darbuotojas Vilniuje. Pensininkas.

Ršt.: Kareivinėse neramu, V., 1961.

KĀPLANAS Isakas [g. 1905.VIII.21 Peterburge] — vertėjas, žurnalistas. 1924 baigė Leningrado un-to visuomeninių mokslų f-tą, 1930 — Kauno un-to teisės f-tą. 1929—37 dirbo „Dienos", „Naujo žodžio" redakcijose. 1940—41 TASS'o vertėjas. 1941 pasitraukęs į Maskvą, dirbo Sąjunginio radijo vertėju. 1941—43 tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1944—1946 laikr. „Sovetskaja Litva" lit. skyriaus vedėjas. Išvertė į rusų kalbą V. Krėvės, P. Cvirkos, A. Vienuolio, V. Mykolaičio-Putino, J. Baltušio, A. Venclovos, M. Sluckio, V. Miliūno ir kt. lietuvių rašytojų prozos bei dramaturgijos kūrinių.

Vert.: **Р. Ланкаускас,** Луна и кузнечики, М., 1956; **А. Венуолис,** Избранное, М., 1959 [su A. Bauža, I. Sokolovu ir kt.]; **В. Милюнас,** Полуденные тучи, М., 1958; **М. Слуцкис,** Рассказы, М., 1960; **К. Борута,** Тяжёлые памятники, М., 1961; **А. Венцлова,** Дружба, М., 1962 [su T. Šuravinu]; **В. Миколайтис-Путинас,** Повстанцы, М., 1962; **М. Слуцкис,** Как разбилось солнце, М., 1962; **В. Креве,** Колдун (Рассказы и повесть), М., 1963 [su A. Bauža]; **В. Милюнас,** Чайки провожают, М., 1963; **Ю. Балтушис,** О чём песни не сложены (Рассказы, повести, очерки), М., 1965; **А. Поцюс,** По перепутьям пройденым, М., 1966.

KĀPLANAS Juozas [1909.VII.28 Vilniuje — 1945.VII.13 ten pat] — revoliucinio judėjimo dalyvis. 1926 įstojo į Vakarų Baltarusijos Komunistinę jaunimo sąjungą (VBKJS), 1929 — į Vakarų Baltarusijos Komunistų partiją. 1929 VBKJS Vilniaus miesto k-to narys, 1930 VBKJS Vilniaus apyg. k-to sekretorius. 1931 išrinktas VBKJS CK ir CK Sekretoriato nariu. 1932 nuteistas 5 metus kalėti. Kalėjo Vilniuje ir Gardine. 1936 amnestuotas. Grįžęs į Vilnių, dirbo vadovaujamąjį komjaunimo darbą. D. Tėvynės karo metais TSRS gilumoje dirbo ūkinį darbą.

KĀPLANAS Viktoras [g. 1910.III.14 Rygoje] — inžinierius mechanikas, technikos mokslų kandidatas (1955). 1934 baigė Rygos un-tą. 1936 inžinierius linų pramonės įmonėje Rygoje. 1937—40 „Inkaro" f-ko Kaune tekstilės cecho vedėjas. 1940—41 Lietuvos TSR Vietinės pramonės liaudies komisariato referentas, 1942—46 mechanikas juodosios metalurgijos pramonės g-loje Urale. 1946—61 Lietuvos TSR Lengvosios pramonės m-jos skyriaus viršininkas. Nuo 1961 TSKP narys. Nuo 1961 Tekstilės pramonės moksl. tyrimo in-to Kaune direktorius. Paskelbė moksl. straipsnių ir brošiūrų apie audimo staklių greitaeigio darbo sąlygas, šiuolaikinės audimo technikos kryptis ir kt. Išrado šaudyklės stabdymo mechanizmą.

KĀPLANIENĖ Vera [**Kličmanaitė**; g. 1901.XII.25 Panevėžyje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Darbininkė. Kilusi iš darbininkų. 1919 įstojo į LKJS, dalyvavo rev. veikloje Panevėžyje ir Kaune. 1923—24 ir 1925—26 kalinta (1925 pab. nuteista 5 metus kalėti, bet po 1926 amnestijos paleista). 1928 išvyko į TSRS, dirbo įv. įmonėse Maskvoje. Nuo 1930 Komunistų partijos narė. 1946—57 dirbo siuvimo įmonėje Vilniuje. Pensininkė.

KAPLĀNSKIS Fiodoras [1900 Gardine — 1921 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvis. LKP narys. 1920 tarnavo Lietuvos kariuomenėje Ukmergėje, buvo LKP pulko pogr. k-to sekretorius. 1920.VIII išėjęs į atsargą, dirbo LKP CK kar. skyriuje. 1921.II už rev. veiklą suimtas. Kalėjo Kaune. Po žiaurių kankinimų be teismo sušaudytas.

KAPLỸS — įrankis žemei purenti. Jį sudaro kaulinė, akmeninė ar geležinė galvutė su skersiniais ašmenimis ir medinis kotas. Seniausieji K., žinomi jau akmens amžiuje, buvo raginiai su titnaginiais ašmenimis; jie vartoti šaknims kasti, titnagui iš kreidos lupti ir kt. Neolito laikotarpiu ir žalvario amžiuje paplito akmeniniai gludinti K. su skyle kotui. Lietuvoje, šalia kitų, buvo vartojami **kurpaliniai** ir **gyvatgalviai** K., būdingi vien tik baltų gyventajam plotui.

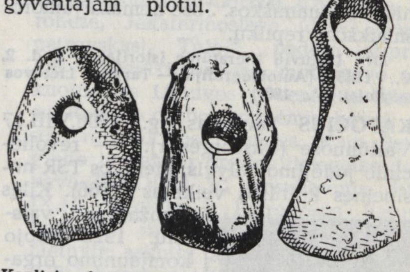

Kapliai: akmeninis, raginis, geležinis

Mūsų eros pradžioje vartoti geležiniai K. su skyle tiesiam arba įmova lenktam mediniam kotui. Šiuolaikiniai K. geležiniai su tiesiais ar dantytais ašmenimis ir mediniais kotais.

KAPNỸS Stasys [tikr. **Kanapienis**; 1896.X.14 Vaiveroje (Ukmergės rj.) — 1958.III.13 Vilniuje] — rašytojas. 1914 baigė Vilniaus g-jos 6 klases. Dalyvavo I pasaul. kare, tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1920 grįžęs į Lietuvą, dirbo įv. įstaigose bei redakcijose. Taryb. metais daugiausia dirbo vertėju, stenografininku. Eilėraščius ir apsakymus periodinėje spaudoje pradėjo skelbti 1926. Bendradarbiavo „Kultūroje". Išleido aps. rinkinius „Žmogus be veido" (1930), „Du" (su K. Plačeniu, 1931), „Laimei nevėlu" (1948). Parašė dramos kūrinių: komedijas „Kai širdis traukia" (past. 1933 Kauno ir Šiaulių teatruose) ir „Plutelė ir pelės" (1939), pjeses „Traukinys ateina" (past. 1935 Kauno teatre), „Brangus svečias" (1953), „Dvejukė" (1956). Geriausi K. įv. laikotarpių kūriniai paskelbti „Rinktinėje" (1956).

Ikitarybinės K. kūrybos problematika daugiausia socialinė bei moralinė. K. vaizdavo socialinę nelygybę, išnaudojimą mieste ir kaime, „mažojo žmogaus" tragišką likimą burž. santvarkoje. Apsakymuose kariuomenės gyvenimo temomis atskleidė slopią caro Rusijos

kariuomenes atmosferą, sunkią eilinio kareivio dalią, smerkė imp. karą, su aštria ironija pavaizdavo miesčionių buitį, moralinį menkumą. K. kūryboje yra ir darbo žmonių pasipriešinimo išnaudotojams, revoliucionierių veiklos vaizdų. Burž. laikotarpio apsakymuose nemaža tikroviškų detalių, situacijų, gerai mezgama intriga, tačiau veikėjų paveiksluose dažnai žymu schematizmas, didaktizmas. Taryb. metų apsakymuose vyrauja kaimo tematika. Pagr. veikėjai — naujos pasaulėžiūros žmonės, aktyvūs socializmo kūrėjai, kovoją su klasiniu priešu. K. pjesėse daugiausia vaizduojama kaimo jaunimo gyvenimas, mokinių kolektyvo savitarpio santykiai, liečiamos moralinės problemos. Pjesės sceniškos, dinamiškos. Jose nemaža jumoro, šmaikščių replikų.

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 2, V., 1965; [Autobiografija].— Tarybų Lietuvos rašytojai, V., 1967.

KAPOČIUS Laurynas [g. 1906.VIII.17 Valtūnuose (Ukmergės rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas (1966). Kilęs

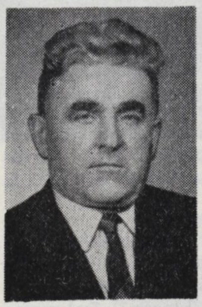

iš mažažemių valstiečių. 1923 įstojo į komjaunimo organizaciją Ukmergės g-joje, 1924—26 mokėsi Kėdainių mokytojų seminarijoje. Nuo 1925 Komunistų partijos narys. Nuo 1924 organizavo komjaunimo, o nuo 1925 ir LKP darbą Kėdainių mieste ir apskrityje. 1926—1927 LKP Marijampolės rj. k-to narys. 1927 baigė Marijampolės mkt. seminariją. 1927 suimtas ir 1928 už rev. veiklą nuteistas 6 metus kalėti. Amnestija bausmę sumažino pusiau. 1931 su K. Petriku vadovavo Marijampolės cukraus f-ko statybos darbininkų streikui. 1931—1932 studijavo Kauno un-te. 1931—34 LKP CK instruktorius Mažeikiuose, Šiauliuose, Telšiuose, Klaipėdoje, Kretingoje. 1932 LKP CK plenumo (Maskvoje) dalyvis. Bendradarbiavo kom. laikraščiuose „Valstiečių žodis", „Kaimo žodis", „Balsas", „Partijos darbas". Už kom. veiklą 1936 suimtas ir 1937 nuteistas 8 metus kalėti. Iš viso buvo suimtas 8 kartus ir kalinamas 9,5 metų. 1940—41 „Tiesos" redakcijos sk. vedėjas. 1942—1946 Raudonosios Armijos laikr. „Už Tarybų Lietuvą", „Raudonoji vėliava" ir „Raudonasis karys" redakcijų atsakingasis sekretorius. 1946—47 Lietuvos TSR Užsienio reikalų m-jos ekspertas konsultantas. 1947—48 TSRS generalinio konsulato referentas Niujorke. 1948—1954 Lietuvos TSR Užsienio reikalų m-jos polit. skyriaus vedėjas. 1953 neakivaizdiniu būdu baigė Maskvos Aukštąją diplomatijos m-lą. 1948—58 dėstė partijos istoriją Vilniaus un-te. 1958—62 TSRS ambasados Vašingtone II sekretorius. 1962—66 Lietuvos Draugystės ir kultūrinių ryšių su užsienio šalimis d-jos pirmininkas. Nuo 1966 TSKP istorijos dėstytojas Vilniaus un-te.

KAPROLÁITIS Gustavas [g. 1897.III.20 Kaune] — Spalio revoliucijos dalyvis. Nuo 1912 šaltkalvio mokinys Tilmanso g-loje. I pasaul. karo metu Maskvoje dirbo šaltkalviu. Dalyvavo Vasario ir Spalio revoliucijose. 1917 įstojo į Raudonąją gvardiją, kovojo su petliūrininkais, 1918 malšino anarchistų maištą Maskvoje. 1918 grįžo į Lietuvą. 1920—1922 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. 1923—50 „Pergalės" (iki 1941 Tilmanso) g-los meistras, cecho viršininkas. Nuo 1949 TSKP narys. 1950—57 „Nemuno" g-los cecho viršininkas. Pensininkas.

KÀPSAI — pietiniai vakarų aukštaičiai, kurių patarmėje žodis „kaĩp" tariamas „kàp" (dėl tokio „kapsėjimo" ir kapsų vardas atsiradęs). Daugumas jų (pietinėrytinė dalis) tvirtapradžiuose mišriuosiuose dvigarsiuose „ìl", „ìm", „ìn", „ìr", „ùl", „ùm", „ùn", „ùr" ir dvibalsyje „ùi" balsius „i" ir „u" pailgina, pvz., „kū́lt(ie)", „pý́lnas", „pý́rmas" vietoj „kùlti", „pìlnas", „pìrmas". Ta patarmė apima Kybartų, Vilkaviškio, Kazlų Rūdos, Kapsuko, Kalvarijos apylinkes. *Ž. Tarmės.*

Lit.: Ю. Сенкус, Говор северозападных капсов, Вильнюс, 1955.

KĀPSTATAS, Laigis,— ežeras Klaipėdos rj., 12 km į v. nuo Rietavo, prie Endriejavo. Plotas 44 ha. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 1280 m, didž. plotis 500 m, kranto linijos ilgis 3120 m. Krantai žemi, pelkėti. Per K. teka Veiviržas (Minijos intakas).

KAPSŪDŽIAĨ — kaimas Plungės rj., Žlibinų apyl., 8 km į p. r. nuo Plungės, prie kelio į Žarėnus. 230 gyv. (1959). Ist. šaltiniuose kaimas minimas 1563.

KAPSÙKAS Vincas [**Mickevičius-Kapsukas;** 1880.IV.7 Būdviečiuose (Vilkaviškio rj.) — 1935.II.17 Maskvoje] — Lietuvos ir tarptautinio darbininkų revoliucinio judėjimo veikė-

jas, vienas Lietuvos Komunistų partijos organizatorių ir vadovų. Kilęs iš pasiturinčių valstiečių. 1890—97 mokėsi Marijampolės gimnazijoje. Tėvų verčiamas, 1897 įstojo į Seinų kunigų seminariją, iš kurios už anticarinę veiklą 1898 pašalintas. Nuo to laiko gyveno savarankiškai, privačiai mokėsi Taline, Mintaujoje. Nuo 1899 pradėjo spausdinti korespondencijas bei publicistinius straipsnius dem. krypties liet. spaudoje, dalyvavo Mintaujos lietuvių pažangiųjų moksleivių būrelyje. 1900 įstojo į Mintaujos g-jos 7 klasę, bet, caro žandarų reikalavimu iš jos pašalintas, buvo laikomas policijos priežiūroje. 1901 pavasarį jam nebuvo leista Mintaujoje eksternu laikyti brandos atestato egzaminų. 1901.X išvyko į Vokietiją, dirbo Tilžėje „Ūkininko" redakcijoje. 1902—04 Berno (Šveicarija) un-te kaip laisvas klausytojas lankė filosofijos ir polit. ekonomijos paskaitas, vis labiau įsitraukdamas į rev. veiklą.

XIX a. pab. įsijungęs į lietuvių nac. išsivadavimo judėjimą, K. greitai peraugo burž. ideologus, kurie tereikalavo spaudos ir m-lų liet. kalba. Savo publicistikoje jis vis labiau ėmė reikšti rev. dem. idėjas, smerkiančias carizmą, dvarininkus, dvasininkus ir kitus liaudies engėjus. Susipažinęs su marksistine lit-ra, vis labiau domėjosi socializmo teorija, ieškojo rev. kelių esamai santvarkai pakeisti. 1902 pasitraukė iš varpininkų demokratų (jie atstovavo kylančios lietuvių liberalinės buržuazijos interesams). Įstojęs 1903 į LSDP, netrukus pastebėjo, kad ji atitrūkusi nuo darbininkų masių, neturi aiškaus nusistatymo nacionaliniu ir agrariniu klausimu. Dar neatsikratęs visų iš varpininkų demokratų stovyklos atsineštų iliuzijų, bet jau smerkdamas LSDP oportunizmą, K. 1904 ėmė kurti s-d. jaunimo org-ją *„Draugas"*, kuri 1905 pavasarį pavadinta Lietuvių socialdemokratų darbininkų partija (LSDDP). „Draugo" org-ja išleido K. redaguotus žrn. *„Draugas"* 4 nr., hektografuotą laikraštį *„Kova"* (4), atsišaukimų.

K. buvo vienas 1905—07 revoliucijos Lietuvoje veikėjų ir vadovų. 1905 vasarą jis apie 2 mėn. vadovavo š. Lietuvos dvarų darbininkų streikams. 1905.IX susijungus LSDP ir LSDDP, K. įėjo į LSDP CK, tapo vienu žymiausių jos kair. sparno veikėjų, redagavo s-d. period. leidinius *„Darbininkas"*, *„Naujoji gadynė"* (1), *„Skardas"*, parašė daug s-d. atsišaukimų, organizavo darbininkų streikus ir demonstracijas, sakė kalbas darbininkų ir valstiečių mitinguose, gabeno neleg. lit-rą ir ginklus, rengė ginkluotą sukilimą Marijampolėje. 1905.XII.15 suimtas valstiečių mitinge Narto kaime prie Marijampolės (J. Jaks-Tyrio pavarde), buvo kalinamas Kalvarijoje, paskui Suvalkuose. 1906.III.17 socialdemokratų kovos kuopos iš Suvalkų ligoninės kalinių palatos išvaduotas, netrukus nelegaliai apsigyveno Vilniuje ir toliau dirbo rev. darbą.

Jau 1905—07 revoliucijos laikotarpiu rinkimų į II Valstybės dūmą, blokavimosi su liberaline buržuazija, ginkluoto sukilimo klausimais K. laikėsi bolševikinės taktikos. Nagrinėdamas aktualiausią 1905—07 burž. dem. revoliucijos klausimą — žemės klausimą, straipsniuose „Žemės klausimas", „Dar apie žemės klausimą", „Socialdemokratai ir žemės klausimas" pasisakė už revoliucinį, o ne reforminį agrarinių santykių pertvarkymą — siūlė konfiskuoti dvarininkų žemes, kad visų pirma būtų patenkinti valstiečių poreikiai, valstiečiai įtrauktų į rev. judėjimą. Straipsnyje „Kam atstovauja Lietuvos socialdemokratų atstovų kuopa" (Valstybės dūmoje) K.

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 48

aiškino, jog s-d. remiasi darbininkais, mažažemiais ir vidutiniais valstiečiais, t. y. populiarino V. Lenino pažiūrą valstiečių diferenciacijos klausimu.

1907.V.19 Vilniuje K. (Juozo Paslavičiaus pavarde) suimtas, įkalintas Lukiškių kalėjime ir 1908.II.11 nuteistas 3 metus kalėti. Paaiškėjus, kad jis 1906 pabėgęs iš kalėjimo, 1909.XI.12 nuteistas kalėti 8 metus. Vilniuje, Suvalkuose, Varšuvoje ir Vladimire kalėjo apie 6,5 metų. Skaitydamas ten įv. būdais gaunamus K. Markso, F. Engelso, V. Lenino, G. Plechanovo, F. Meringo, A. Bebelio raštus, K. gilino teorines žinias iš marksistinės polit. ekonomijos ir filosofijos srities, susidarė marksistinę pasaulėžiūrą. Kalėjime parašytus straipsnius apie Paryžiaus Komuną, socialistus utopistus, ist. materializmą, kapitalizmo vystymąsi Rusijoje ir darbininkų judėjimą K. slaptai išsiuntė ir paskelbė s-d. laikraštyje *„Žarija"*. Straipsnyje „Istorinis materializmas" K. kritikavo religines ir idealistines pažiūras, aiškino, kas yra materializmas, kuo dialektinis materializmas skiriasi nuo ikimarksinio materializmo, o materialistinė dialektika — nuo idealistinės G. Hegelio dialektikos. Ypač daug dėmesio tame straipsnyje skyrė K. Markso ir F. Engelso materialistiniam visuom. raidos aiškinimui. Tai pirmas liet. kalba straipsnis, supažindinantis su pagrindiniais dialektinio ir istorinio materializmo teiginiais. Gindamas materializmą, K. labiausiai kritikavo religinę ideologiją, parodė jos antimoksl. pobūdį. Tačiau materiją tuo metu dar apibrėžė iš atomistinio materializmo pozicijų. K. pabrėžė Č. Darvino evoliucijos teorijos reikšmę dialektiniam materializmui. Griežtai atmesdamas Hegelio idealizmą, teigė, kad žmonijos istorijoje «ne kokia ten „visuotinė dvasia", o ekonominiai santykiai viską valdo». Vertindamas XVIII a. pranc. materialistus, pažymėjo, kad jų pažiūros visuomenės istorijos klausimais ribotos. K. apibūdino istorines marksizmo atsiradimo sąlygas, pažymėjo K. Markso ir F. Engelso perversmo filosofijoje reikšmę, ypač pabrėždamas tai, kad „Marksas išginė idealizmą ir iš istorijos".

Po dalinės amnestijos 1913.III K. iš Vladimiro kalėjimo ištremtas į Sibirą, į Jalanės vls. prie Jeniseisko (Krasnojarsko kr.). Ten gaudavo bolševikinės spaudos. Jos teiginių nac. klausimu veikiamas, parašė str. «„Tautos" namai» („Vilnis", 1913, Nr. 1), kuriame pasmerkė socialdemokratų oportunistų pastangas propaguoti klasių bendradarbiavimą, jų bendrą frontą su buržˇ. liberalais, pasisakė už klasinę liniją ir kultūriniame darbe.

Draugų padedamas, 1913 pab. K. iš tremties pabėgo. Apsistojęs Rygoje, 1914 pr. padėjo išleisti „Vilnies" Nr. 3. Kelias savaites nelegaliai gyveno Medemrodės dvare (Akmenės rj.), tarėsi su LSDP veikėjais dėl s-d. darbo Lietuvoje pagyvinimo. 1914 pavasarį išvyko į Tilžę, paskui į Krokuvą, vadovavo LSDP Užsienio biurui. K. iniciatyva 1914.IV Krokuvoje įvyko grupės liet. socialdemokratų emigrantų (A. Didžiulio, R. Rasiko, P. Mažylio, P. Bliūdžiaus) pasitarimas, kuriame dalyvavo V. Leninas. Pasitarime svarstyta socialdemokratų pažiūros nac. klausimu, LSDP ir RSDDP susijungimo problema. Tuo laikotarpiu K. parašė bolševikų partijos teoriniam žurnalui „Prosveščenije" („Švietimas") straipsnį apie LSDP evoliuciją, bet, caro valdžiai žurnalą uždraudus, jis nebuvo išspausdintas. 1914.VII.8 laiške K. informavo V. Leniną, kad Rygos „Vilnies" kryptis bolševikinė. Gyvendamas užsienyje kaip „Vilnies" korespondentas, K. buvo produktyviausias laikraščio bendradarbis, savo straipsniuose skleidė proletarinio internacionalizmo idėjas, ragino mokytis iš bolševikinės „Pravdos", kovojo prieš oportunistų ir burž. liberalų pastangas augantį darbininkų judėjimą pajungti buržuazijos interesams, demaskavo burž. ideologiją.

Prasidėjus I pasaul. karui, K. buvo priverstas išvykti iš Austrijos į Šveicariją. 1914.XII iš ten nuvyko į Škotiją, kur redagavo laikraščius *„Socialdemokratas"* ir *„Rankpelnis"*. Jis parengė ir paskelbė LSDP Užsienio biuro pareiškimą dėl vykstančio imp. karo. Pareiškime buvo rašoma, kad „LSDP nelaukia išganymo Lietuvos proletariatui ir nuo grobiamosios Vokietijos, kaip ir Rusijos, imperializmo politikos", kad ji laikosi klasinių pozicijų ir šaukia „Lietuvos proletariatą kovai su caro valdžia ir galutiniam socializmo įvykdymui" (Raštai, t. 6, p. 21). Anglijoje užmezgė ryšius su Rusijos bolševikais, Latvijos ir Lenkijos socialdemokratais emigrantais, rūpinosi part. darbo atkūrimu Lietuvoje ir pats rengėsi vykti į Lietuvą pogr. darbo dirbti, tačiau kaizerinės Vokietijos kariuomenės įsiveržimas į Lietuvą 1915 vasarą neleido šio sumanymo įvykdyti. Pabrėždamas Lietuvos rev. socialdemokratų artimumą Rusijos marksistams, K. 1916 rašė: „Besiskirdami kai kuriomis detalėmis nuo Rusijos bolševikų, apskritai imant, su jais mes visiškai solidarūs" (Raštai, t. 6, p. 214). Smerkdamas LSDP oportunistinių vadovų ilgus metus propaguotą Lietuvos s-d. org-jų separatizmą, 1916 Škotijos „Socialdemokrate" aiškiai pasisakė už suartėjimą su Rusijos bolševikų partija. I pasaul. karo metais K. redaguotuose period. leidiniuose buvo skelbiami rev. socialdemokratų Z. Angariečio, K. Giedrio, J. Janonio, bolševikų partijos veikėjų straipsniai, dokumentai, populiarinę bolševikinį požiūrį imp. karo, socialšovinistų klausimu. Straipsnyje „Dvi srovės LSDP eilėse" K. pareiškė, kad rev. socialdemokratai atsiriboja nuo LSDP esančių oportunistų ir nacionalistų, kurie išdavė darbininkų klasę, nuėjo tarnauti savo tautos buržuazijai.

Anglijos policijos už antimilitaristinę veiklą persekiojamas, JAV pažangiųjų liet. org-jų kviečiamas, K. 1916 vasarą slapta išvyko į Kanadą, paskui į JAV ir ėmė redaguoti Filadelfijoje ėjusius *Lietuvių socialistų sąjungos* (LSS) leidinius *„Naujoji gadynė"* (2), *„Kova"* (5). Dirbdamas LSS, smerkė jos ir LSDP dešinės veikėjus, bendradarbiavusius su buržuazija, II Internacionalo lyderių pavyzdžiu stojusius į buržuazines „tėvynės gynimo" pozicijas. Šie K., kaip ir Z. Angariečio, pasisakymai spaudoje reiškė, kad lietuviai socialdemokratai santykių su oportunistais ir centristais nutraukimo, III Internacionalo sukūrimo, rev. kovos už socializmą klausimu pereina į marksistines-leninines pozicijas.

Po Vasario revoliucijos Rusijoje K. su grupe polit. emigrantų atvyko į Petrogradą. 1917.VI jis priimtas į RSDDP(b) (vėliau jam part. stažas pripažintas nuo 1903). K. dirbo *„Tiesos"* redakcijoje, skaitė paskaitas liet. darbininkų susirinkimuose Petrograde, Maskvoje, Nižnij Novgorode (dab. Gorkis), Charkove, Voroneže, Jekaterinoslave (dab. Dnepropetrovskas), Tuloje, padėjo stiprinti liet. bolševikų org-jas, mobilizavo evakuotuosius Lietuvos gyventojus drauge su Rusijos darbo žmonėmis kovoti dėl soc. revoliucijos pergalės. Kaip Petrogrado bolševikų org-jos delegatas dalyvavo RSDDP(b) VI suvažiavime. 1917.IX.10 išrinktas į Petrogrado lietuvių bolševikų iniciatyva įsteigtą RSDDP(b) Lietuvių sekcijų laikinąjį Centro Biurą (CB), kurio sudėtį (K., Z. Angarietis, J. Dumša) 1917.X.10 patvirtino RSDDP(b) CK. Vienas svarbiausių CB uždavinių buvo rengti kadrus būsimam part. darbui Lietuvoje.

Spalio revoliucijos dienomis K. paskirtas Petrograde Valstybės iždo komisaru. II Tarybų suvažiavime jis liet. darbininkų vardu parėmė Tarybų valdžios paskelbimą ir priimamus dekretus dėl taikos ir žemės. Kai Petrogradui ėmė grėsti kontrrev. karinės jėgos, K. kaip revoliucijos komisaras buvo pasiųstas į frontą prieš baltagvardiečio gen. Krasnovo kariuomenę. RTFSR Tautybių reikalų liaudies komisariato sistemoje sudarius Lietuvos reikalų komisariatą, RTFSR vyriausybės 1917.XII.8 dekretu K. paskirtas Lietuvos reikalų komisaru. Kaip taryb. delegacijos konsultantas, dalyvavo Bresto taikos derybose, parengė 1918.II.10 Lietuvos reikalų komisariato atstovo deklaraciją, iškėlusią aikštėn vok. okupantų ir liet. burž. nacionalistų sandėrį dėl Lietuvos pajungimo Vokietijai. Aktyviai dalyvavo RKP(b) Lietuvių sekcijų konferencijose, jų išrinkto CB posėdžiuose, rašė „Tiesoje" ir *„Komuniste"*, kad būtina atsiriboti nuo oportunistų. «„Mūsų uždavinys, — rašė K. 1918 „Tiesoje", — ir Lietuvoje sukurti savarankę proletarinę Lietuvos Komunistų partiją, susijungusią su tokiomis pat kitų šalių komunistų partijomis, o ne su „savąja" buržuazija ir įvairiais smulkiaburžuaziniais socialpatriotais menševikais iš „Darbo balso", Bundo ir kitur» (Raštai, t. 7, p. 359).

1918.IX.22—27 ir XI.7 K. lankėsi vokiečių okupuotame Vilniuje, tarėsi čia su P. Eidukevičiumi ir kitais LKP kūrimo ir stiprinimo klausimais, atvežė kom. lit-ros. LKP kūrimo darbas buvo baigtas,

sušaukus 1918.X.1—3 Vilniuje I partijos suvažiavimą ir išrinkus jos Centro Komitetą. 1918.X.19—24 K. dalyvavo okupuotųjų kraštų kom. org-jų konferencijoje Maskvoje. Kalbėdamas joje, priešingai konferencijos dalyvių daugumos nuomonei, pabrėžė darbininkų s-gos su valstiečiais reikšmę.

Pribrendusios rev. situacijos sąlygomis Lietuvoje prasidėjo soc. revoliucija. Jau 1918.XI Lietuvoje buvo sukurtos pirmosios Tarybos — darbo žmonių valdžios organai. 1918.XI pab. K. nelegaliai atvyko į Vilnių ir ėmė vadovauti part. darbui. Jis, kaip ir Z. Angarietis, K. Cichovskis, S. Dimanšteinas, buvo kooptuotas į LKP CK. LKP CK 1918.XII.8 posėdyje sudarė Lietuvos Laikinąją revoliucinę darbininkų ir valstiečių vyriausybę, kurios pirmininku paskirtas K. Jis parašė šios vyriausybės manifesto, paskelbusio Tarybų Lietuvos sukūrimą, projektą ir 1918.XII.10 su grupe vyriausybės narių išvyko į Raudonosios Armijos išvaduotą Daugpilį Tarybų Lietuvos valdžios organų darbo organizuoti. Pasitraukus iš Vilniaus vok. kariuomenei ir numalšinus pilsudskininkų maištą, K. 1919.I.7 grįžo į Vilnių ir dirbo vyriausybės pirmininku bei užsienio reikalų liaudies komisaru.

K. vadovaujama Tarybų Lietuvos vyriausybė 1919 pr. parengė ir išleido dekretus, kurie nubrėžė naujo Lietuvos ūkinio, politinio ir kultūrinio gyvenimo kelius, nacionalizavo kapitalistinę nuosavybę, perdavė dvarų žemes tvarkyti ž. ū. darbininkų k-tams, organizavo respublikos ginkluotąsias pajėgas, stiprino vietinius Tarybų valdžios organus. Stiprėjant užsienio ginkluotai intervencijai, Lietuvos ir Baltarusijos Tarybų suvažiavimai Vilniuje ir Minske priėmė nutarimus sujungti abi respublikas į jungtinę Lietuvos ir Baltarusijos Socialistinę Tarybų Respubliką. Jungtiniame Lietuvos ir Baltarusijos Centrinių Vykdomųjų Komitetų 1919.II.27 posėdyje Vilniuje K. išrinktas Tarybų Lietuvos ir Baltarusijos Liaudies Komisarų Tarybos pirmininku. Lietuvos ir Baltarusijos KP II jungtiniame suvažiavime (1919. III.4—6) K. padarė pranešimus apie abiejų partijų susijungimą ir Komunistų Internacionalo sukūrimą. Suvažiavimas išrinko K. Lietuvos ir Baltarusijos KP CK nariu, o RKP(b) VIII suvažiavimas (1919.III.18—23) — kandidatu į RKP(b) CK narius. 1919.IV.19 pilsudskininkams veržiantis į Vilnių, nepaprastajame vyriausybės posėdyje sudaryta K. vadovaujama Lietuvos ir Baltarusijos Respublikos Gynybos Taryba, kuri iki 1919. VII.18 vadovavo respublikos ginkluotųjų pajėgų karinėms operacijoms prieš užsienio interventus ir vidaus kontrrevoliuciją.

LKP vadovai, jų tarpe ir K., 1919 padarė ir klaidų santykių su valstiečiais, žemės klausimu (buvo atsisakyta išdalyti dvarininkų žemes bežemiams ir mažažemiams valstiečiams, nesuteikta vidutiniams valstiečiams teisė dalyvauti rinkimuose į vietines darbo žmonių atstovų tarybas, ir kt.). „Tos klaidos,— 1933 rašė K.,— kurios buvo mūsų padarytos per šią revoliuciją, palengvino Lenkijos buržuazijai ir Lietuvos buržuazijai, kuriai padėjo vokiečių okupantai, pasiekti savo pergalės" (Pirmoji Lietuvos proletarinė revoliucija ir Tarybų valdžia, V., 1958, p. 4). Tačiau lemiamą vaidmenį, nuslopinant Tarybų valdžią Lietuvoje, suvaidino Antantės vadovaujamos gausesnės ir geriau ginkluotos vokiečių ir lenkų interventų bei vietos buržuazijos karinės jėgos.

Perėjus partijai į pogrindį, Lietuvos ir Baltarusijos KP CK 1919.IX.3 sudarė K. vadovaujamą Nelegalaus darbo biurą, kuris ėmėsi vadovauti atkuriamoms part. org-joms buržuazijos valdomuose rajonuose. Tuo pat metu K. redagavo Smolenske leidžiamą Lietuvos ir Baltarusijos KP CK organą „Zvezda" („Žvaigždė"), bendradarbiavo „Komuniste". Raudonajai Armijai 1920.VII.14 išstūmus lenkų interventus iš Vilniaus, K. grįžo į Vilnių, dirbo „Komunisto" ir „Krasnoje znamia" („Raudonoji vėliava") redakcijose. 1920.VIII pab. perdavus Vilnių ir Vilniaus kraštą Lietuvai, K. pasiliko Vilniuje pogr. part. darbo dirbti. Pasikeitus darbo sąlygoms, Lietuvos ir Baltarusijos KP 1920.IX.5 persiskyrė į dvi partijas. K. dirbo LKP CK nariu. Pilsudskininkams 1920.X.9 užėmus Vilnių, redagavo legalų darbininkų profs-gų laikraštį lenkų kalba „Pochodnia" („Fakelas") ir kt. part. leidinius, laiškais vadovavo burž. Lietuvoje veikusiems LKP darbuotojams.

Pasiųstas kaip LKP delegatas į Komunistų Internacionalo III kongresą, 1921 vasarą išvyko į Maskvą ir toliau dirbo part. darbą. Jis vadovavo LKP III suvažiavimui (1921.X.24—29) Karaliaučiuje, padarė jame pranešimus apie Lietuvos ir Baltarusijos KP CK 1919—1920 atliktą darbą, apie einamąjį momentą ir partijos uždavinius, apie darbą profs-gose, apie žemės klausimą. Atsižvelgdamas į 1918—19 partijos agrarinės politikos patyrimą, suvažiavimas priėmė K. pasiūlytą rezoliuciją, kurioje pabrėžiama, kad, atkūrus Tarybų valdžią Lietuvoje, „dvarų dauguma turi būti išdalinta bežemiams ir mažažemiams. Kituose dvaruose turi būti vedami tarybiniai ūkiai" (V. Kapsukas, Pranešimas apie tretįjį Lietuvos Komunistų partijos suvažiavimą, [Smolenskas], 1922, p. 38). Suvažiavimas K. išrinko LKP CK nariu. Paskutinį nelegaliai vykusio suvažiavimo posėdį užklupo vok. policija ir suėmė delegatus. Su kt. delegatais K. du mėn. kalėjo Karaliaučiuje. Tarybų Rusijos vyriausybei tarpininkaujant, suimtieji buvo išsiųsti į Tarybų Rusiją.

Nuo 1921 pab. K. gyveno Maskvoje, redagavo RKP(b) CK Lietuvių sekcijos žrn. *„Komunaras"* (1921—23), dėstė part. m-lose, skaitė paskaitas f-kų darbininkams, studentams, su part. užduotimis lankėsi TSRS įv. rajonuose, bendradarbiavo spaudoje.

1923.II.15 K. perėjo dirbti į Komunistų Internacionalo Vykdomąjį Komitetą (KIVK), iš pradžių organizacinio skyriaus vedėjo pavaduotoju, vėliau Lenkijos ir Pabaltijo šalių sekretoriato vedėju. Kominterno V kongresas (1924) išrinko K. kandidatu į KIVK narius, o VI kongresas (1928) — KIVK nariu. Kaip KIVK darbuotojas, jis ne kartą dalyvavo Lenkijos KP ir jos sudėtinės dalies — Vakarų Baltarusijos KP, t. p. Latvijos, Estijos, Suomijos kompartijų suvažiavimuose, dalijosi juose tarpt. kom. judėjimo patyrimu, davė vertingų pasiūlymų part. darbo gerinimo klausimais. 1920—1922 dalyvavo Kominterno II, III ir IV kongresuose su sprendžiamojo balso teise ir VI kongrese (1928) su patariamojo balso teise; KIVK plenumuose ir žurnale „Komunističeskij Internacional" („Komunistinis Internacionalas") pasisakydavo įv. šalių komunistų partijų veiklos klausimais. 1922—34 VKP(b) XI, XII ir XIV—XVII suvažiavimų delegatas su patariamojo balso teise.

Dirbdamas KIVK, K. ir toliau buvo glaudžiai susijęs su LKP veikla, buvo nuolatinis LKP CK ir CK Polit. biuro narys. LKP IV suvažiavime (1924.VII.17—21) padarė pranešimus „Einamasis momentas ir mūsų uždaviniai", „Organizacinis klausimas ir darbas kariuomenėje", parašė suvažiavime priimto manifesto projektą. Lietuvos polit. emigrantų suvažiavime Berlyne (1928.I.22) savo pranešime parodė, kad plečkaitininkų vadovai tarnauja Lenkijos imperialistams, ragino ginti Lietuvos nepriklausomybę, kovojant dviem frontais: prieš Lenkijos imperialistus ir Lietuvos fašistus. K. buvo aktyvus LKP IV (1927) ir V (1933) konferencijų, daugelio LKP CK plenumų dalyvis, parengė ir skaitė juose pranešimus, parašė daugelio nutarimų projektus.

Įtemptas darbas, dar caro kalėjimuose gauta džiova ir širdies liga anksti pakirto K. sveikatą. Mirė K., susirgęs difteritine angina. Urna su jo palaikų pelenais palaidota Maskvos Novodevičės kapinėse.

K. buvo talentingas publicistas, vienas žymiausių LKP žurnalistų, dirbo part. organų „Tiesa", „Komunistas", „Zvezda", „Krasnoje znamia" („Raudonoji vėliava"), „Komunaras", „Kibirkštis", „Kolektyvas", „Balsas", „Partijos darbas", „Priekalas" ir kt. redakcinėse kolegijose. Parašė apie 2000 straipsnių, kurie išspausdinti apie 80 period. leidinių. Pasirašinėjo daugeliu slapyvardžių, dažniausiai: Bernų draugas, B. D., Gandras, V. Gelažis, V. Gražys, V. G., V. Kapsukas, V. K., Pilkis, V. Raudonis, V. R., Revoliucijos kareivis, Revoliucionierius, Senas darbininkas, S. D., Skardininkas, V. Tolimasis, V. T., V. Vilkas-Pilkas, V. Vilnietis ir kt. Brandžiausiuose straipsniuose demaskavo imperialistų politiką, burž. nacionalistinę ideologiją ir jos skleidėjus — Lietuvos burž. ir smulkiaburž. partijų veikėjus, nagrinėjo Lietuvos ekonominę ir politinę padėtį, nušvietė darbo žmonių vargus, mokė darbininkus ir valstiečius organizuotai

kovoti dėl išsivadavimo iš buržuazijos priespaudos. Atskirais leidiniais iki 1965 išėjo 53 K. knygos (brošiūros, straipsnių rinkiniai, raštai).

K. buvo marksistinės liet. lit-ros kritikos pradininkas. Lit-ros kritikos straipsnius pradėjo skelbti 1901. Pirmuosiuose straipsniuose apie M. Valančių, J. Mačį-Kėkštą, A. Baranauską, vadovaudamasis dem. pažiūromis, K. stengėsi išryškinti pažangiąsias liet. lit-ros tendencijas, smerkė reakc. momentus liet. rašytojų kūryboje. Rašytojų veiklos ir kūrinių analizę jis siejo su socialiniais ir politiniais epochos reiškiniais. Ypač produktyviai lit-ros istorijos ir kritikos srityje K. dirbo 1913—16. Tuo laikotarpiu susiformavo jo marksistinės estetinės pažiūros (str. „Tautos namai“, „Sukaktuvės“), atsispindėjusios ir vertinant liet. rašytojų (B. Laucevičiaus-Vargšo, D. Poškos, A. Strazdo, V. Kudirkos ir kt.) kūrybą ir veiklą. Reikšmingiausias K. kritikos veikalas iki Spalio revoliucijos — „Jono Biliūno biografija“ (1917; dalis išsp. 1914). Šioje studijoje pateikta svarbių biografinių duomenų, marksistiškai vertinama J. Biliūno visuom. veikla ir kūryba, iškeliami demokratiniai, proletariniai jo kūrybos bruožai, realizmas; aptariamos rašytojo pažiūros į literatūrą. K. atrėmė burž. ideologų mėginimus sumenkinti J. Biliūno reikšmę liet. lit-rai, ignoruoti revoliucines jo kūrybos idėjas. K. vienas pirmųjų liet. kritikoje griežtai pasmerkė XX a. pr. lit-roje pradėjusį reikštis dekadentizmą (str. „Dailioji lietuvių literatūra 1916 metais“ ir kt.), atskleisdamas jo burž. esmę, svetimumą liaudžiai. Monografijoje apie J. Janonį (par. 1926; rankraštis neišliko; skyrius „Julius Janonis — pirmasis lietuvių proletarinis poetas“ išsp. 1934) K. didžiai vertino revoliucinę J. Janonio veiklą ir kūrybą, apibūdino jį kaip pirmąjį proletarinį liet. poetą. Nagrinėdamas J. Janonio lyriką, K. siejo ją su marksistinės poeto pasaulėžiūros formavimusi, darbininkų rev. kova. K. rūpinosi proletarinės liet. lit-ros ugdymu, savo patarimais padėjo Tarybų Sąjungoje gyvenusiems liet. rašytojams. Straipsniuose apie V. Kudirką, Vaižgantą, „Aušrą“ K. nužymėjo marksistinio liet. lit-ros istorijos vertinimo gaires, demaskavo burž. ideologų falsifikacijas. Vertindamas keturvėjininkų sąjūdį, parodė, kad jų maištingumas neturi nieko bendra su tikruoju revoliucingumu, proletarine lit-ra, kritikavo keturvėjininkų kūrybos formalizmą. Straipsniuose apie „Trečią frontą“ palaikė rašytojų demokratų kairėjimą, ragino juos užmegzti glaudesnius ryšius su darbininkų klase, jos rev. kova. Kartu kritikavo trečiafrontininkų ideologinį nenuoseklumą, jų skelbiamą „berno kultą“. Stengdamasis pakreipti jaunus pažangius rašytojus į nuoseklias rev. pozicijas, K. kartais ne visai objektyviai vertino jų vaidmenį kovoje su dekadentine lit-ra ir faš. režimu. Analizuodamas konkrečius lit-ros reiškinius, atskirų rašytojų veiklą ir kūrybą, K. kėlė bendras teorines problemas — lit-ros partiškumo, liaudiškumo, rašytojo kūrybos ir pasaulėžiūros santykio, kūrybos metodo, literatūros idėjinės bei estetinės reikšmės ir kt. Daugelis jo teiginių turėjo ir tebeturi principinę reikšmę marksistiniam liet. lit-ros mokslui ir kritikai.

1929 K. išleido knygą „Caro kalėjimuos“, kurią sudarė 1906—13 kalėjimo užrašai, laiškai, vėlesnieji atsiminimai, pastabos, apsakymai. Rinkinyje yra daug žinių apie 1905—07 revoliucijos įvykius Lietuvoje. Vertingiausi K. apsakymai („Didysis nusikaltėlis“, „Ponas viršininkas“, „Mažasis Romanas“ ir kt.) parašyti carinės Rusijos kalėjimų gyvenimo temomis. Apsakymų pagr. veikėjai — revoliucionieriai. K. įtaigiai pavaizdavo jų ištvermingumą, valią, tikėjimą soc. idealais, skaudžius pergyvenimus kalėjimo aplinkoje. K. grož. kūryba, kurioje yra soc. realizmo užuomazgų,— reikšmingas indėlis į proletarinę liet. lit-rą.

K. atliko reikšmingą moksl. darbą, tyrinėdamas Lietuvos darbininkų rev. judėjimo istoriją. Studijoje „Pirmoji Lietuvos proletarinė revoliucija ir Tarybų valdžia“ (1934) jis pirmasis iš marksistų istorikų išnagrinėjo 1918—19 revoliucijos Lietuvoje proletarinį pobūdį, atskleidė jos varomąsias jėgas, pateikė išsamų kovos už Tarybų valdžią Lietuvoje vaizdą. Joje išnagrinėjo LKP genezės ir vystymosi klausimą, moksliškai pagrindė teiginį, kad Lietuvos socialdemokratijoje buvo dvi srovės — revoliucinė ir oportunistinė, nušvietė LKP susikūrimo istoriją. Daug svarbių LKP istorijos faktų ir problemų jis pateikė ir išnagrinėjo K. Poželos, J. Greifenbergerio, K. Giedrio ir R. Čarno biografijose. Burž. Lietuvos susikūrimo varomosios jėgos ir jos santvarkos klasinis pobūdis ryškiai atskleistas K. monografijose „Lietuva“ (rusų k.) ir „Buržuazinė Lietuva“. Kaip dvasininkai tarnavo caro valdžiai, kaizerinės Vokietijos okupantams ir Lietuvos buržuazijai, kaip kūrėsi klerikalinės org-jos, K. nušvietė daugelyje antiklerikalinių straipsnių, paskelbtų rinkinyje „Veidmainių darbai“.

K. vardu Tarybų Lietuvoje pavadinta nemaža miestų gatvių, keli kolūkiai, spaustuvė Kaune. 1955 jo vardas suteiktas Vilniaus un-tui, o Marijampolės miestas pavadintas Kapsuku. Kauno ist. muziejaus sodelyje 1958 atidengtas K. biustas (skulpt. V. Žuklys), Vilniuje prie Dailės muziejaus 1962 pastatytas K. paminklas (skulpt. P. Vaivada). Vietose, kur K. gyveno, mokėsi, įrengtos memorialinės lentos, gimtojoje jo sodyboje pastatytas memorialinis akmuo. Nuo 1962 geriausiems studentams Tarybų Lietuvoje mokamos 2 K. vardo stipendijos, o nuo 1964 geriausiems žurnalistams skiriamos Žurnalistų s-gos kasmetinės K. premijos. K. paveikslas įamžintas liet. rašytojų (A. Guzevičiaus, E. Mieželaičio, V. Mozūriūno, V. Žilionio) ir dailininkų (K. Bogdano, S. Rozino, A. Savicko ir kt.) kūriniuose. Atsiminimus apie K. savo knygose paskelbė daug rev. judėjimo dalyvių (L. Aleksandravičiūtė, V. Brigmanas, D. Budinas, K. Didžiulis, I. Gaška, J. Kaškaitis, Ch. Kaplanas, K. Klorys, I. Kozlovas, K. Macevičius, S. Matulaitis, R. Mizara, K. Plioplys, L. Prūseika, V. Savickas, J. Stimburys, Eug. Tautkaitė, V. Vildžiūnas, J. Vinickis). Daug atsiminimų apie K. paskelbta periodikoje, atsiminimų rinkiniuose „Proletarinė revoliucija Lietuvoje“ (V., 1960), „Vilniaus pogrindis“ (rusų k., V., 1966).

Ršt.: „Vaina“ Maskolijos su Japonija, Tilžė, 1904; Šalin caro valdžia!, [Bitėnai], 1905 [II leid. 1906]; Pirmieji revoliucijos žingsniai, [Tilžė], 1905; Naujas vėjas papūtė, [Bitėnai], 1905; Darbo diena, Plymouth, 1905 [II leid. V., 1906]; Kas mums reikia dabar daryti?, [Bitėnai], 1905; Kokia mums reikalinga valdžia, [Bitėnai], 1905; Airis Džonas ir Baduolių darbininkai, V., 1906; Kokie reikalingi įstatymai darbininkams apsergėti, V., 1906; Trumpa Tarptautinės istorija, V., 1911; Lietuvių moterų darbininkių draugijos uždaviniai ir įstatai, Bellshill, 1916; Jono Biliūno biografija, Philadelphia, 1917; Kaip kunigai rūpinosi darbininkais?, Philadelphia, 1917 [II leid. Philadelphia, 1917; III leid. Voronežas, 1918; IV leid. Smolenskas, 1920]; Kunigai ir revoliucija, Philadelphia, 1917 [II leid. Philadelphia, 1917; III leid.: Kunigai ir caro valdžia, Voronežas, 1918; IV leid.: Kunigai ir caro valdžia, [Smolenskas], 1920]; Šeimyna seniau, dabar ir ateityje, Philadelphia, 1917; Bažnyčios atskyrimas nuo valstybės, Petrapilis, 1918; Ekonominio plėtojimosi keliai, Voronežas, 1918 [II leid.: **B. R.**, Bruožai iš politinės ekonomijos, K., 1921]; Lietuvos Bresto taikos tarybos, Voronežas, 1918; Lietuvos „gelbėtojai“ karo metu, Voronežas, 1918; Trumpa Lietuvos socialdemokratų partijos istorija, d. 1, Petrapilis, 1918; Krikščionys demokratai ir darbininkai, [Smolenskas], 1919; Steigiamasis susirinkimas ar Tarybų valdžia, [Smolenskas], 1919; Krikščionys demokratai ir žemė, [Smolenskas], 1920; Lietuvos profesinės sąjungos, [Smolenskas], 1920; Veidmainių darbai, [Smolenskas], 1920; В когтях польских палачей, [Смоленск], 1920; Trumpa Lietuvos socialdemokratų partijos istorija, d. 2, [Smolenskas], 1920; Pranešimas apie trečiįjį Lietuvos Komunistų partijos suvažiavimą, [Smolenskas], 1922; Sodžiaus darbininkai ir Lietuvos buožės, Šiauliai, 1922; Didysis Lietuvos kareivių sukilimas Panemunėje 1920 m. vasario 22—23 d., [Smolenskas], 1924; Фашистский переворот в Литве, M., 1927; Caro kalėjimuos, Brooklyn, 1929; Keturių teismo komedija ir paskutinės valandos, Tilžė, 1929 [II leid. V., 1946]; Lietuvos darbininkės ir poniulės, [Brooklyn], 1928; Pirmoji Gegužės nepriklausomoje Lietuvoje (1919—1929), Tilžė, 1929; Rapolas Čarnas, fašistų budelių nužudytas 1926 m. gruodžio 27 d., [Tilžė], 1930 [II leid. B., 1931, žydų k.; III leid. K., 1941; IV leid. V., 1947]; Kazys Giedrys, fašistų budelių nužudytas 1926 m. gruodžio 27 d., [Berlynas], 1931 [II leid. K., 1941; III leid. V., 1947]; Lenkijos darbo valstiečių kova, Tilžė, 1931; Литва, M.-Л., 1931 [II leid. Minskas, 1933, baltarusių k.]; Kovokim už Klaipėdos krašto apsisprendimo ir laisvo atsiskyrimo nuo Lietuvos teisę!, [Tilžė], 1932; Pirmoji Lietuvos proletarinė revoliucija ir sovietų valdžia, Ch., 1934 [II leid. V., 1958]; Keturiems sušaudytiems komunistams atminti, V., 1950; Apsakymai ir atsiminimai, V., 1951 [II leid. V., 1954; III leid. K., 1956; IV leid. K., 1959; V leid. K., 1960]; Raštai, t. 1—8, V., 1960—66; Buržuazinė Lietuva, V., 1961; Veidmainių darbai, V., 1961.

Lit.: **A. Sniečkus**, Vincas Mickevičius-Kapsukas, V., 1957; **B. Pranskus**, Lietuvių literatūros gretose, V., 1959 [str. Vinco Mickevičiaus-Kapsuko literatūrinė veikla]; **R. Maliukevičius**, Lietuvių darbininkų laikraštis „Vilnis“, V., 1959; **R. Šarmaitis**, Vincas Kapsukas.— **V. Kapsukas**, Raštai, t. 1, V., 1960; **J. Zinkus**, Ankstyvoji V. Kapsuko publicistika.— **V. Kapsukas**, Raštai, t. 1, V., 1960; **K. Ambrasas**, Laiko tiesa, V., 1960 [str. Didžios tradicijos]; **D. Vederaitė**, Ekonominiai klausimai V. Mickevičiaus-Kapsuko raštuose 1917—1934 m. — „Ekonomika“, t. 1, V., 1960; **R. Šarmaitis**, V. Kapsuko veikla 1918—1919 metais. — „LKP istorijos klausimai“, t. 2, V., 1962; **R. Škliars-**

kaitė, V. Kapsuko kova prieš buržuazinę ideologiją Lietuvoje, V., 1962; Lietuvos TSR istorija, t. 2, 3, V., 1963—65; **D. Vederaitė**, Agrariniai klausimai V. Mickevičiaus-Kapsuko raštuose 1905—1907 m. Rusijos buržuazinės demokratinės revoliucijos metais. — „Ekonomika", t. 4, sąs. 1, V., 1963; **D. Vederaitė**, V. Mickevičius-Kapsukas apie darbininkų klasės ekonominę padėtį Lietuvoje (1905—1907). — „Ekonomika", t. 4, sąs. 2, V., 1964; **B. Pranskus**, Proletarinė lietuvių literatūra, V., 1964; **Р. Малюкевичюс**, Общественно-политическая деятельность В. Капсукаса в 1903—1918 гг., Вильнюс, 1964; Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 2, V., 1965; **B. Prėskienis**, Literatūrinė kritika lietuvių komunistinėje spaudoje (1917—1940), V., 1966.

KAPSŪKAS (iki 1955 **Marijampolė**) — miestas Lietuvos TSR pietvakariuose, 53 km į p. v. nuo Kauno, prie Šešupės; rajono centras. 1959 buvo 19 600 gyv., 1966 — 25 820. 1964 apie 16% jų dirbo pramonėje, 10% statyboje, 5% transporte, 5% švietimo ir kultūros įstaigose. Teritorija 23,4 km² (1967). Plano struktūra stačiakampė, pastatai išsidėstę kvartalais. Didžioji miesto dalis ir centras yra Šešupės deš. krante. Į š. nuo centro yra naujas pram. rajonas, išaugęs taryb. metais; į p. nuo centro — cukraus f-ko rajonas Kvietiškis (buv. dvaras). Miesto dalis kair. krante — Tarpučiai.

PRAMONĖ. K. — didžiausias Užnemunės miestas, augantis pramonės centras. Svarbiausios pramonės šakos: maisto, lengvoji, medžio apdirbimo, prietaisų gamybos, metalo apdirbimo, stat. medžiagų. 1964.I pram. įmonėse dirbo 3560 darbininkų ir tarnautojų (1937 — 1300). Beveik 60% visos K. pramonės produkcijos duoda maisto pramonės įmonės. Svarbiausia jų yra *cukraus* f-kas. D. Tėvynės karo metais jis buvo sugriautas; po karo atstatytas, žymiai išplėstas ir tapo didžiausia tos rūšies įmone Pabaltijyje (1967.I jame dirbo apie 920 darbininkų ir tarnautojų). Prie f-ko įrengtas citrinos rūgšties cechas. Kapsuke yra konservų g-la (nuo 1959) su vaisvandenių cechu, sviesto g-la, didelis malūnas, skerdykla, duonos kombinatas. Veikia linų apdirbimo f-kas „Linas" ir vilnonių audinių f-kas. Anksčiau veikusi nedidelė baldų dirbtuvėlė taryb. metais išaugo į baldų f-ką. Jo produkcija (daugiausia valgomieji stalai) siunčiama į daugelį taryb. respublikų. Sparčiai vystoma metalo apdirbimo ir prietaisų gamybos pramonė. Nuo 1960 veikia automobilių atsarginių dalių g-la, nuo 1961 — didžiausia Pabaltijyje maisto pramonės įrengimų g-la, gaminanti fasavimo automatus ir pusautomačius sviesto ir sūrių įmonėms, mėsos kombinatams, žuvies perdirbimo įmonėms, t. p. automatines linijas, srovines konservų gamybos linijas ir kt. Prie g-los veikia profesinė technikos m-la ir konstruktorių biuras. Yra liejimo-mechaninė g-la, metalo dirbinių g-la. Miestą ir rajoną stat. medžiagomis aprūpina Pabaigų plytinė ir Puskelnių plytų f-kas (abu yra netoli K.), gelžb. konstrukcijų g-la. Be to, Kapsuke veikia kombinuotų pašarų f-kas (nuo 1962), buitinio aptarnavimo kombinatas ir kt. įmonės.

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 17

KOMUNALINIS ŪKIS, TRANSPORTAS, SVEIKATOS APSAUGA. Mieste yra 207 gatvės, kurių bendras ilgis apie 73,2 km (1966), 2 aikštės (viena jų — buv. turgavietė — miesto centre), parkas. Kapsuke 1966 buvo 159 620 m² gyv. ploto (59 240 m² komunalinio, 12 680 m² žinybinio ir kooperatinio, 87 700 m² individualinio); kanalizacijos tinklų ilgis 12,1 km, vandentiekio 7,8 km (1966). Žalieji plotai užima 7,3 ha (1962). Pagrindinėmis miesto gatvėmis kursuoja 14 autobusų, yra 20 taksi (1967). K. — svarbus kelių mazgas. Per miestą eina Kazlų Rūdos—Alytaus glžk. Plentai jungia Kapsuką su Kaunu, Prienais, Alytumi (per Simną), Kybartais (per Vilkaviškį), Kalvarija. Mieste veikia 250 lovų ligoninė (įst. apie XIX a. vid.), 50 lovų tuberkuliozinis dispanseris (nuo 1957), greitosios pagalbos stotis, keletas med. punktų ir kitų sveikatos apsaugos įstaigų; dirba 65 gydytojai ir apie 200 žmonių pagalbinio med. personalo.

ŠVIETIMAS IR KULTŪRA. K. — vienas seniausių ir svarbiausių Užnemunės kultūrinių centrų. 1777 mieste įsteigta pirmoji pr. m-la, veikusi iki 1817. 1840 iš Seinų atkelta keturklasė m-la, 1865 pertvarkyta į apskrities pedagoginę, 1866 į g-ją. Joje buvo dėstoma ir lietuvių k., galėjo dirbti lietuviai mokytojai (pirmieji lietuvių k. mokytojai buvo S. Rutkauskas, K. Ulinskis, P. Kriaučiūnas, P. Arminas). G-joje mokėsi daugiausia valstiečių vaikai (berniukai). XIX a. pab.—XX a. pr. nemaža įtakos g-jos jaunimui turėjo s-d. idėjos. 1904—1909 joje veikė s-d. kuopelė, buvo leidžiamas neleg. laikraštėlis „Mokinių draugas". 1905 g-jos moksleiviai aktyviai dalyvavo rev. judėjime. Ši m-la (vėliau pavadinta Rygiškių Jono g-ja, nuo 1956 Jablonskio vid. m-la) išugdė daug liet. inteligentų. Joje mokėsi V. Mickevičius-Kapsukas, Z. Aleksa-Angarietis, J. Adomaitis-Šernas, J. Jablonskis, J. Basanavičius, V. Kudirka, S. Matulaitis, V. Pietaris, P. Vaičaitis, J. Mačys-Kėkštas, A. Kriščiukaitis-Aišbė, P. Mašiotas, V. Mykolaitis-Putinas, A. Venclova ir daug kitų visuomenės ir kultūros veikėjų, rašytojų. Buržuazijos valdymo metais dem. idėjos vyravo privačioje realinėje Marijampolės g-joje (įst. 1919). Joje dirbo P. Bliūdžius, A. Lastas, S. Matulaitis, S. Totorius, J. Žiugžda ir kt. pažangūs mokytojai. Be kitų moksleivių org-jų, g-joje nuo 1920 kurį laiką veikė B. Pranskaus įkurta „Visuomenininkų" kuopelė, artimai susijusi su komjaunimo org-ja. Realinė g-ja turėjo didelį poveikį kitų m-lų ir miesto jaunimui, todėl burž. valdžia 1925 ją uždarė. 1919 įsteigta mkt. seminarija (1936—38 neveikė; nuo 1946 O. Žemaitytės-Sukackienės mkt. seminarija, nuo 1955 O. Žemaitytės-Sukackienės ped. m-la). Joje mokėsi K. Boruta, K. Kubilinskas, I. Laukaitytė, V. Montvila. Be šių m-lų, Marijampolėje nuo XIX a. pab. įvairiais laiko tarpais veikė keletas priv. m-lų (mergaičių prog-ja, „Žiburio" g-ja ir kt.), vienuolių marijonų klasikinė g-ja (1920—40), žydų g-ja (1918—40), amatų m-la (1927—44), žemesnioji ž. ū. m-la (1928—1945) ir kt.

Nuo XIX a. pab. Marijampolė pradeda išsiskirti ir kaip muzikinės kultūros židinys. 1890 J. Senkus suorganizavo chorą, populiarinusį ir liet. liaudies dainas. XX a. pirmaisiais d-mečiais muzikiniam Marijampolės gyvenimui vadovavo Varšuvos Muz. in-to auklėtiniai A. Jasenauskas, J. Bendorius. Jie organizavo chorus, rengė liet. muzikos koncertus plačiajai visuomenei. 1905.V.15 mieste įvyko pirmasis liet. spektaklis. Kūrėsi kultūrinės d-jos, jų tarpe demokratinė „Šviesos" d-ja (1906), jau 1908 turėjusi 18 skyrių Užnemunės miestuose ir miesteliuose, muzikos, literatūros ir dramos draugija „Gabija" (1910) su skyriais Naumiestyje, Kalvarijoje, Kybartuose. 1910.VII.15, minint Žalgirio mūšio 500-sias metines, Marijampolėje pastatyta M. Petrausko opera „Birutė". 1922—25 veikė real. g-jos mokytojų ir kitų progresyvių inteligentų suorganizuotas Liaudies teatras, pastatęs A. Čechovo, N. Gogolio, H. Hejermanso ir kt. autorių veikalų.

Taryb. metais miesto švietimo ir kultūros įstaigų tinklas žymiai išplėstas. Veikia (1964) 4 vid. m-los, vid. mokykla-internatas (nuo 1956) — viena didžiausių tokio tipo m-lų respublikoje, 2 vakarinės pamaininės vid. m-los (įst. 1946 ir 1956), neakivaizdinė vid. m-la (nuo 1960), ž. ū. technikumas (įkurtas vietoj ž. ū. m-los), Kauno Politechnikos in-to vakarinis skyrius (nuo 1964), vakarinis mechanikos technikumas (nuo 1965), vaikų sporto m-la (nuo 1953), septynmetė muz. m-la (nuo 1955), profesinė technikos m-la (nuo 1961), 2 pr. m-los, vaikų namai, 6 vaikų darželiai-lopšeliai. 1956—62 Kapsuke veikė dramos teatras, nuo 1965 veikia liaudies teatras; yra kraštotyros muziejus, kultūros namai, 3 bibliotekos, stadionas, 2 kino teatrai. Leidžiamas laikr. „Naujasis kelias".

ISTORIJA. XVII a. Birštono girios viduryje, prie Šešupės, buvo Pašešupio kaimas, minimas 1667 Kauno pavieto mokesčių sąraše. Tuo metu kaime buvo 24 sodybos. 1717 netoli kaimo įsikūrė Kvietiškių dvaras, prie kurio netrukus ėmė augti Pašešupio miestelis. Kuriant miestelį, Šešupės ir Jevonio santakoje pagal valakų įstatymą buvo išmatuota keturkampė rinka ir iš jos kampų išvestos 8 gatvės. Aikštės šonuose ir palei gatves nužymėti sklypai namams. Netrukus Pašešupyje įsikūrė parduotuvių ir smuklių, apsigyveno amatininkų. Apie 1736 miestelis pavadintas Starapole. XVIII a. vid. prie Starapolės, kitame Jevonio krante, įsikūrė vienuoliai marijonai. Prienų dvarininkė grafienė Butlerienė pastatydino jiems bažnyčią ir vienuolyną, paskyrė žemės, suteikė teisę turėti jurisdiką ir kurti miestą. Aplink vienuolyną ėmė augti kitas miestelis, 1756 pirmąkart pavadintas Marijampole. Jam Stanislovas Augustas 1792 su-

teike Magdeburgo teises. Vėliau, kai abu miesteliai susijungė, jiems prigijo Marijampolės vardas. Po trečiojo Žečpospolitos padalijimo Prūsijai užgrobus Užnemunę, Marijampolėje įsikūrė apskrities iždas ir landratas. 1800 mieste buvo 139 namai ir 1178 gyv., 1827 — 188 namai ir 1759 gyventojai. 1817 Marijampolė tapo apskrities centru. Didelę reikšmę miesto augimui turėjo 1829 per jį nutiestas Peterburgo—Varšuvos plentas ir jo atšaka iš Marijampolės į Kybartus. 1861 Marijampolėje buvo 272 namai ir 3718 gyv., 1897 — 6298 gyventojai. 1868 miestą ištiko didelis gaisras. Atstatant miestą, žymiai padidinta jo teritorija, įkurtas parkas, naujai nutiestos pagr. gatvės. XIX a. pab. Marijampolėje įsikūrė pirmosios pram. įmonės: 2 metalo apdirbimo ir 2 spirito distiliavimo fabrikėliai, 5 spirito varyklos. 1901—03 per Marijampolę iš užsienio į Rusiją buvo gabenama lenininė „Iskra". Marijampoliečiai aktyviai dalyvavo 1905—07 revoliucijoje. Mieste vyko darbo žmonių mitingai ir demonstracijos, aplinkiniuose dvaruose — darbininkų streikai. Vienas veikliausių rev. judėjimo organizatorių ir vadovų 1905 pab. buvo V. Mickevičius-Kapsukas. Jis užmezgė artimus ryšius su Marijampolėje stovėjusio 111 Dono pulko kareiviais, aplinkinių kaimų valstiečiais ir organizavo ginkluotą sukilimą, tačiau XII.15 valstiečių mitinge prie Marijampolės (Narto kaime) buvo suimtas. 111 Dono pulke veikusi kareivių rev. org-ja 1906 leido hektografuotą laikr. „Soldatskij listok". 1908—09 mieste ir jo apylinkėse dirbo rev. darbą Z. Aleksa-Angarietis. Jis 1908.XII įkūrė Marijampolėje neleg. spaustuvėlę, kurioje spausdino ž. ū. darbininkams skirtą laikr. „Darbininkų žodis" (išėjo 5 nr.) ir atsišaukimus prieš caro valdžią. 1918 pab.—1919 pr. mieste ir aplinkiniuose dvaruose (Ungurinių, Karalenkės, Liucinavo ir kt.) vyko darbo žmonių demonstracijos ir streikai, kūrėsi kom. kuopelės. 1918 pab. Marijampolėje susikūrė nelegalus komunistų k-tas (S. Eimutis, broliai J. ir V. Janušauskai ir kt.), kuris vadovavo rev. judėjimui apskrityje. Dvarų darbininkai būrėsi į profs-gą (1918 pab.— 1919 pr. apskrityje buvo keli tūkstančiai profs-gos narių), ėjo savanoriais į Raudonąją Armiją, įsijungė į visos Užnemunės partiz. judėjimą prieš kaizerinių okupantų ir vietinės buržuazijos valdžią. Marijampolės aps. aktyviai veikė komunistai mkt. J. Zonelis ir darbininkas J. Gabrys (1919.II.15 Marijampolėje burž. nacionalistų nužudyti). Burž. Lietuvoje Marijampolė buvo apskrities centras. 1923 per jį nutiestas Kazlų Rūdos—Šeštokų geležinkelis, sujungęs Marijampolę su Kaunu. Miestas gerokai išaugo. Daug naujų namų pastatyta centre, t. p. miesto š. r. dalyje, miestiečiams išdalyto Kvietiškio dvaro žemėje. Senoji turgavietė, apie kurią formavosi miestas, buvo panaikinta, jos vietoje įrengta aikštė. Pradėta tvarkyti gatvių grindinį, tiesti šaligatvius, rengti kanalizaciją. Per Šešupę pastatyta 2 tiltai. Įsikūrė keletas naujų pram. įmonių: „Linas" (1929), cukraus f-kas (1931), pieninė (1931), tekstilės f-kas (1934), skerdykla. Valavičių durpyne (netoli miesto) pradėta kasti durpes. Ant Šešupės pastatyta hidroelektrinė, mieste — šiluminė elektrinė. Be to, mieste veikė keletas malūnų, 2 lentpiūvės. 1923 Marijampolėje su priemiesčiais buvo apie 2000 namų ir 9488 gyv., 1940 — 15 700 gyv. Buržuazijos valdymo metais mieste veikė LKP ir LKJS kuopelės, vyko polit. demonstracijos, darbininkų streikai. LKP Marijampolės parajonė iki 1924 priklausė LKP Suvalkijos rajonui; vėliau buvo įkurta atskira LKP Marijampolės rj. org-ja. 1921 Gegužės Pirmosios demonstracijoje dalyvavo apie 400 žmonių. Apie 100 demonstracijoje dalyvavusių darbininkų ir kareivių buvo suimta. 1922.XII mieste įvyko didelė polit. demonstracija, laidojant Kauno sunkiųjų darbų kalėjime mirusį Marijampolės profs-gų pirmininką J. Janušauską. 1926 Marijampolėje įsikūrė legali marksistinė jaunųjų darbininkų org-ja „Spindulys". Vienas reikšmingiausių rev. kovos faktų — 1931 įvykęs cukraus f-ko statybos darbininkų streikas, kuriame dalyvavo apie 500 darbininkų ir 200 statyboje dirbusių valstiečių. Jiems vadovavo komunistai K. Petrikas ir L. Kapočius. Prieš streikuojančius darbininkus burž. valdžia pasiuntė kariuomenę ir iškvietė iš Kauno raitąją policiją. Vok. faš. okupacijos metais veikė LKP Marijampolės miesto ir apskrities pogr. k-tas, K. Petriko suorganizuota partizanų grupė. 1943 pavasarį ir vasarą Marijampolėje buvo leidžiamas antifaš. laikraštėlis „Į kovą!". Vok. fašistai ir vietiniai burž. nacionalistai kareivinių rajone nužudė apie 9000 taryb. piliečių. Traukdamasi faš. kariuomenė sugriovė miesto centrą, susprogdino tiltus, elektrinę, sunaikino cukraus f-ką. Po D. Tėvynės karo miestas sparčiai atsistatė ir žymiai išaugo. Nutiesta 70 naujų gatvių, pastatyta apie 1200 gyv. namų (iki 1963 pab.), pašto rūmai su automatine telefono stotimi, kino teatras, autobusų stotis, 1040 vietų vid. m-la, universalinė parduotuvė, restoranas ir kt. Statomi 2 nauji mikrorajonai (vienas jų baigiamas), skirti 20 000 gyventojų.

Lit.: Lietuvos miestai, Šiauliai, 1935; **P. Biržys,** Marijampolės apskritis, Kaunas—Marijampolė, 1937; **J. Totoraitis,** Sūduvos Suvalkijos istorija, K., 1938; **A. Medonis,** Po Sūduvą, V., 1962; **J. Kirlys,** Šimtametė mokykla, V., 1967.

KAPSŪKO DRĀMOS TEĀTRAS — dramos teatras, veikęs 1956—62 Kapsuke. Teatro kolektyvo branduolį sudarė Lietuvos TSR konservatorijos teatrinio f-to auklėtiniai: A. Bružas, R. Butkevičius, L. Ciunis, K. Dapkus, B. Didžgalvytė, A. Grašys, B. Gražys, J. Jaruševičius, R. Karvelis, A. Kubilius, N. Narijauskaitė, V. Paukštė, A. Rosenas, A. Venckūnas, E. Žebertavičiūtė, A. Žekas ir kt. Prie jų prisijungė Klaipėdos dramos teatro aktoriai V. Gruodytė, S. Ratkevičius, A. Tamoliūnaitė ir kt., vėliau keletas Kauno jaunojo žiūrovo teatro bei Šiaulių dramos teatro aktorių ir Lietuvos TSR konservatorijos absolventų. Vyriausiasis režisierius — S. Čaikauskas, režisierius — A. Kupstas, dailininkas — R. Lukšas. Teatre buvo pastatyti 35 įv. tematikos dramos veikalai. Ugdyti teatro meninę kultūrą, ypač aktorių meistriškumą, vaidybos nuoširdumą ir ansambliškumą, padėjo R. Juknevičius, režisavęs V. Rozovo „Džiaugsmo beieškant" (1958), ir kt. Teatro kolektyvas daug gastroliavo rajonų centruose, miesteliuose, kolūkiuose.

SVARBESNIOSIOS PREMJEROS (skliaustuose nurodomi: statytojas bei režisierius; dailininkas):

1956. K. Binkio „Atžalynas" (S. Čaikauskas; R. Lukšas), A. Vienuolio „Prieblandoje" (J. Kavaliauskas; R. Lukšas), J. Stachovo „Draugai nelaimėje" (A. Kupstas; R. Lukšas).

1957. A. Žeri „Šeštasis aukštas" (S. Čaikauskas; R. Lukšas), R. Blaumanio „Indranai" (A. Kupstas; J. Taujanskienė), A. Movzono „Ramiajame skersgatvyje" (S. Čaikauskas; R. Lukšas).

1958. Lope de Vegos „Šuo ant šieno" (S. Čaikauskas; R. Lukšas), V. Rozovo „Džiaugsmo beieškant" (R. Juknevičius; D. Vajėgaitė), A. Kitsbergo „Vilkatė" (S. Čaikauskas; R. Lukšas), B. Nušičiaus „Misteris Doleris" (A. Kupstas; R. Lukšas).

1959. V. Adomėno „Užvis sunkiausia" (S. Čaikauskas; A. Čeičytė), Monos Brend „Svetimieji šalyje" (S. Čaikauskas; R. Lukšas), A. Liveso „Naujųjų Metų naktį" (S. Čaikauskas; R. Lukšas), J. Rusio „Kam šypsosi dievai" (B. Gražys; R. Lukšas).

1960. A. Čechovo „Ragana", „Piršlybos", „Jubiliejus" (S. Čaikauskas, B. Gražys, V. Ivanauskas; R. Lukšas), A. Safronovo „Milijonas už šypseną" (V. Ivanauskas; R. Lukšas), K. Goldonio „Dviejų ponų tarnas" (A. Martinovas; R. Lukšas), A. Kronino „Jupiteris juokiasi" (S. Čaikauskas; R. Lukšas).

1961. L. Brausevič ir I. Kornouchovos „Raudonoji gėlelė" (B. Gražys; L. Kirlytė), V. Blažeko „Turtingas vakaras" (R. Juknevičius; R. Lukšas), V. Rozovo „Nelygus mūšis" (S. Čaikauskas; R. Lukšas), N. Hikmeto „Damoklo kardas" (S. Čaikauskas; R. Lukšas), A. Kolomijeco „Faraonai" (S. Čaikauskas; R. Lukšas), M. Tveno „Fino nuotykiai" (A. Kupstas; R. Lukšas).

1962. V. Hugo „Marija Tiudor" (S. Čaikauskas; R. Lukšas), D. Ugriumovo „Lagaminas su etiketėmis" (S. Čaikauskas; R. Lukšas), A. Nikolajo „Būk vyras, Čelestinai!" (P. Gaidys; R. Lukšas).

KAPSŪKO-MICKĒVIČIAUS SPAUSTŪVĖ — poligrafijos įmonė Kaune. Ž. *Spaustuvės.*

KAPUCĪNAI [it. *cappuccio* — smailas kapišonas] — vienuolių pranciškonų ordino šaka. Atsirado XVI a. ir buvo panaudoti kovai su reformacijos idėjomis. Lietuvoje (Plungėje) įsikūrė 1928, Telšių vyskupui pasikvietus juos iš Vokietijos. Pirmieji K. buvo vokiečiai, priklausę Reino-Vestfalijos K. provincijai. Tik 1934 vienuolyne atsirado ir vienas kitas lietuvis. Kur tik galėdami, vienuoliai vokiečiai skleidė Vokietijai palankias nuotaikas. Jie propagavo vadinamojo Plungės Lurdo „stebuklus", pardavinėjo „stebuklingą" Lurdo vandenį, organizavo ligonių kongresus, fabrikavo jų metu „stebuklingą" išgijimą, leido žrn. „Lurdas" ir kt. leidinius, kuriuose šmeižė komunistus, darbininkų judėjimą, garbino fašizmą ir kolonializmą. 1936 sudaryta atskira Lietuvos K. provincija ir įsteigtas antras vienuolynas Petrašiūnuose

(dab. Kauno miesto dalis). 1941 K. pasirodė esą hitlerininkai, SA ir SS nariai (pvz., tėvas Augustinas virto gestapininku Pauliumi Bekeriu, Plungės, paskui Telšių komendantu). 1943 K. drauge su kitais pranciškonais, to paties Bekerio vadovaujami, sufabrikavo plačiai okupantų išgarsintą Girkalnio „stebuklą"— tariamą Marijos pasirodymą. K. vienuoliai kartu su hitleriniais okupantais pasitraukė į Vakarus.

Lit.: J. Sideravičius, Pranciškonai Lietuvoje, V., 1962.

KAPUSTINSKÁITĖ Teklė [g. 1924.IV.11 Sičiūnuose (Rokiškio rj.)] — miškų ūkio inžinierė, žemės ūkio mokslų kandidatė (1959). 1951 baigusi Ž. ū. akademiją, dirba Miškų ūkio in-to moksl. bendradarbe. Paskelbė mokslinių straipsnių apie juodalksnynus ir apie miško auginimą nusausintuose pelkiniuose dirvožemiuose.

KARABÉLNIKAS Samuilas [g. 1897. III.10 Zarasuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. 1927—29 priklausė LKP, buvo LKP Zarasų parajonio k-to narys. 1926—40 veikė Lietuvos Raudonosios pagalbos org-joje. Už dalyvavimą 1933.II bedarbių demonstracijoje Zarasuose adm. tvarka kalintas Utenoje. Nuo 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Pokario metais darbininkas Vilniuje. Nuo 1961 pensininkas.

KARAĨMŲ KALBÀ — tiurkų kalba, priklausanti kipčakų (kumanų) grupei. Dabartinė K. k. turi du dialektus: šiaurės (Lietuvos TSR, Vilniaus, Trakų ir Panevėžio apylinkės) ir pietų (Ukrainos TSR, Lucko ir Galičo apylinkės). Į Lietuvą karaimų atsikelta XIV a. pabaigoje. Jų gyvenvietės susikūrė Trakuose, Saločiuose, Biržuose, Karaimiškėse, Pasvalyje, Pušalote, Pumpėnuose, Panevėžyje, Naujamiestyje, Kruonyje, Upytėje, Krekenavoje ir kt. Tarybų Lietuvoje gyvena apie 400 karaimų. Apie Lietuvos K. k. XVII a. paskelbtas straipsnis Leipcigo žurnale „Monatliche Unterredungen" („Mėnesiniai pasikalbėjimai", 1691, 7 sąs.). Lietuvos K. k. išlaikė daug senųjų tiurkiškų žodžių, kurie išnyko kitose tiurkų kalbose. Jai būdingas gramatinės sandaros paprastumas. Nauji žodžiai sudaromi su priesagomis (pvz., „sav"— sveikas, „sav-uch-tur-uvču"— gydytojas). Daiktavardžiai turi vieną linksniuotę, veiksmažodžiai — vieną asmenuotę. K. k. yra skolinių iš naujosios persų, arabų, slavų, hebrajų kalbų. Jai turėjo poveikio ir liet. kalba. Pavyzdžiui, karaimų kalboje vartojami žodžiai: „tíkri"— tikras, „varškiá"— varškė, „kamolís" — kamuolys, „súrimas" — sūrymas, „ližiá" — ližė, „kultiá"— pėdas, kūlys, „sulá"— sula ir kt. Kitų kalbų įtaka pasireiškė ir morfologijoje: kai kurie žodžiai pagal kt. kalbų pavyzdžius įgavo vyr. ir mot. giminę, pvz., „bíj"— karalius, „bijčiá"— karalienė, „dóst"— draugas, „dostčá"— draugė, „ūbij"— šeimininkas, „ūbijčia"— šeimininkė. Kt. kalbų poveikyje pakito ir žodžių tvarka sakinyje. Iki XIX a. vid. karaimai vartojo hebrajų abėcėlę, vėliau ją išstūmė lotyniškas ir rusiškas raidynas. Pirmas spausdintas tekstas (vieno himno vertimas) išleistas 1528 Venecijoje. Pasaulietinės lit-ros Lietuvos karaimų kalba pradininkas buvo liaudies poetas S. Kobeckis (1855—1933), eil. rinkinyje „Dainos" („Irlar", 1904) apdainavęs Trakus. Vilniaus, Panevėžio ir Trakų karaimai leido žurnalus: „Karaimskoje slovo" („Karaimų žodis", 1913—14), „Myśl karaimska" („Karaimų mintis", 1924—1939), „Dostu Karajnyn" („Karaimų draugas", 1930—34), „Onarmach" („Pažanga", 1934—39) ir kt. K. k. tyrinėjo V. Radlovas (1837—1918), T. Kovalskis (1889—1948), S. Šapšalas (1873—1961), A. Zajončkovskis (g. 1903) ir kt. lingvistai. T. Kovalskis išleido rink. „Trakų karaimų tarmės tekstai" (vok. k., 1929), kuriame, be istorinių ir kalbinių duomenų, duota ir lit-ros pavyzdžių. TSRS, Lietuvos TSR ir Lenkijos MA rengia karaimų-rusų-lenkų kalbų žodyną.

KARÃJEVAS Uruzbi [1918 Šiaurės Osetijos ATSR — 1943.X.16] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis. TSKP narys. 1941 baigė karo m-lą, 1943 pasitobulinimo kursus. Nuo 1943 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos kuopos, vėliau bataliono vadas. Žuvo fronte.

KARAKÒZOVA Elvyra [g. 1933.X.9 Saratove] — filosofė, filosofijos mokslų kandidatė (1964). 1956 baigusi Leningrado un-to filosofijos f-tą, iki 1957 dirbo LLKJS Kauno miesto k-to instruktore. 1957—59 ir nuo 1962 Lietuvos Ž. ū. akademijos marksizmo-leninizmo katedros dėstytoja (nuo 1966 docentė). Kolektyviniame straipsnių rinkinyje „Religijos ir ateizmo klausimai" (1963), periodiniuose bei tęstiniuose leidiniuose („Filosofija", t. 2, 3, 1962—63) paskelbė straipsnių apie ateistinės minties raidą Lietuvoje 1919—40.

KARÃLAUKIS, Karapolis,— kaimas Trakų rj., Aukštadvario apyl., 5 km į v. nuo Aukštadvario, 1 km į š. nuo Vilniaus—Prienų plento; kolūkio centras. 40 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la, kultūros namai (nuo 1961), biblioteka (nuo 1954). 1866 K. palivarke buvo 28 gyv.

KARALĒVIČIENĖ Marijona [g. 1884.I.16 Kėdainiuose] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. 1905—18 dirbo tekstilės f-ke Petrograde, dalyvavo rev. judėjime. 1918 grįžo į Lietuvą. Nuo 1927 Kaune jos bute nelegaliai gyvendavo LKP darbuotojai, vykdavo LKP CK posėdžiai ir pasitarimai. Nuo 1945 pensininkė.

KARALĒVIČIUS Petras [1874.I.25 Geruliuose (Prienų rj.) — 1963.XI.27 Kėdainiuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1889 dirbo Peterburge muz. instrumentų dirbtuvėje, dalyvavo s-d. būreliuose. Už s-d. atsišaukimų platinimą Kauno įgulos kareivių tarpe 1905 kalintas. 1918—20 dirbo Odesoje, Piatigorske. 1921 grįžęs į Kauną, dirbo siuvykloje. 1924—40 rėmė Lietuvos Raudonosios pagalbos org-ją. K. namuose susitikinėjo LKP vadovai, vyko LKP CK posėdžiai, slapstėsi policijos persekiojami revoliucionieriai, buvo laikoma kom. lit-ra. 1941—44 K. slapstėsi Ukmergės aps., po karo dirbo Vilniuje. Nuo 1946 pensininkas.

KARALIÁUČIAUS UNIVERSITÈTAS. 1542 Karaliaučiuje buvo įsteigta aukštesnioji akademinė mokykla — partikuliaras, 1544.VIII.17 paversta universitetu. Pirmasis rektorius buvo J. Sabinus. Un-tas pradėjo dirbti, turėdamas 11 profesorių ir 200 studentų. Studentų nuolat daugėjo. 1644 jų jau buvo per 2000. Svarbiausias un-to tikslas buvo rengti protestantų dvasininkus, kurie gimtąja kalba skelbtų protestantų tikėjimą ne tik R. Prūsijoje, bet ir Lietuvos D. Kuns-tėje. Todėl kun-štis Albrechtas paskyrė keletą stipendijų studentams, kilusiems iš Lietuvos D. Kun-stės. Stodami į un-tą, jie turėdavo prisiekti, kad, baigę mokslus, dirbs lietuvių tarpe. Un-te veikė 4 f-tai: filosofijos, teisės, medicinos ir teologijos. Jame dirbo tokie pagarsėję profesoriai, kaip K. Henebergeris, sudaręs pirmąjį žemėlapį, vaizduojantį Prūsiją iki Kryžiuočių ordino atėjimo, ir XVI a. Prūsijos žemėlapį; S. Dachas, kilęs iš Klaipėdos. Ch. Fišeris, I. Kantas, G. Pisanskis. Un-te jo veiklos pradžioje dirbo profesoriai lietuviai A. Kulvietis ir S. Rapolionis. A. Kulvietis buvo pirmasis partikuliaro vedėjas, vėliau graikų ir hebrajų kalbų dėstytojas, S. Rapolionis — teologijos profesorius. Un-te visais laikais mokėsi nemaža lietuvių, kurie matrikuluose kartais būdavo įrašomi prūsais (borussus). Pvz., 1544 kaip lietuviai pažymėti J. Joannes Zapischa, Joannes Adomus, Matthaeus Paulus, Joannes Schuka, Joachimus Cimericus, 1546 magistras Georgius Hauschitz, 1547 Johannes Schaduk, Stanislaus Holbitius, Jacobus Villemonius, Nicolaus Sophia ir kt. 1544—46 čia mokėsi 23 lietuviai iš Lietuvos D. Kun-stės, kiti — vietos gyventojai. Lietuviai čia studijavo ir vėlesniais laikais. 1546 matrikuluose randamos ir M. Mažvydo, B. Vilento ir kitų liet. raštijos darbuotojų pavardės. 1548. IV.5 K. u. filosofijos f-tą baigė M. Mažvydas, parengęs ir išleidęs pirmąją lietuvišką knygą „Katekizmo prasti žodžiai" (1547.XII.8), išsilaikiusią un-to bibliotekoje iki II pasaul. karo. 1744 un-te studijavo 62 lietuviai.

Be minėtųjų, un-to auklėtinių tarpe daug liet. raštijos ir kultūros veikėjų: J. Bretkūnas, D. Kleinas, M. Pretorijus, A. Rodunis-Rodunionis, Pilypas Ruigys, Povilas Ruigys, J. Šeduikionis, S. Vaišnoras ir kt. K. u. studijavo (1736—40) K. Donelaitis. Jame mokslą įgijo E. Gizevijus, K. Jakobis (1835), S. Ostermejeris (1737—40) ir daugelis kitų švietėjų, kurie dažnai gynė lietuvių kalbos teises kovoje su germanizacija ir kritikavo vokiečių valdžios prievartinės asimiliacijos politiką. K. u. studijavo ir dirbo moksl. darbą L. Rėza (nuo 1807), F. Kuršaitis (1836—41). Ne-

mažą šviečiamąjį vaidmenį atliko prie un-to 1718.VI.27 įsteigtas liet. kalbos seminaras, turėjęs mokyti liet. kalbos būsimus lietuviškų parapijų kunigus. Seminaras pradėjo darbą 1723 ir išsilaikė daugiau kaip 100 metų. Jį lankė ne tik lietuviai, bet ir vokiečiai, norėję pramokti liet. kalbos. Pirmasis seminaro vadovas buvo J. Kvantas (1723—27), paskui šias pareigas ėjo prof. A. Volfas (1727—31), F. Šulcas (1731—63). 1727 seminarą lankė 30 klausytojų. Užsiėmimai vyko du kartus per savaitę. Jiems vadovavo docentas arba senjoras, paprastai aukštesniųjų kursų studentas. Pusė laiko teko liet. kalbos gramatikai, kita pusė — vertimams ir pratyboms. Karaliaučiaus liet. kalbos seminaras turėjo didelę reikšmę liet. raštijos raidai. Daugelis šio seminaro klausytojų vėliau pasireiškė kaip lietuvių spaudos darbuotojai ir lietuvių tautosakos rinkėjai. Prie universiteto veikė turtinga retų leidinių biblioteka.

XIX a. pab. un-tas ėmė smukti: 1895—1896 jame buvo tik 712 studentų. Hitlerio viešpatavimo metais K. u. buvo paverstas nacizmo bastionu ir germanizacijos avanpostu.

Lit.: **A. Bruožis,** Mažosios Lietuvos mokyklos ir lietuvių kova dėl gimtosios kalbos, K., 1935; **V. Nausėdas,** Lietuviškos mokyklos Prūsijoje XVI—XVIII a.—„Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 2, V., 1959; **L. Gineitis,** K. Donelaitis ir jo epocha, V., 1964.

KARĀLIŠKIAI — kaimas Šakių rj., Kidulių apyl., 8 km į p. v. nuo Gelgaudiškio. 282 gyv. (1959). Per kaimą eina Jurbarko—Šakių kelias, r. pakraštyje yra Lenktinės miškas. Pr. m-la (nuo 1948).

KARĀLIŠKIŲ EŽERAS — 1. Ežeras Molėtų rj., 3 km į š. v. nuo Balninkų; dar vad. **Diliu.** Plotas 77 ha. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 2520 m, didž. plotis 375 m. Krantai statūs. Per K. teka Plaštakė (Siesarties intakas), įteka Smėlynė ir Alauša. Š. r. pakrantėje yra Karališkių kaimas.

2. Ežeras Molėtų rj., 6 km į r. nuo Aluntos. Plotas 10 ha. Ežeras ovalus; ilgis 450 m, didž. plotis 300 m. Krantai žemi, vietomis pelkėti, š. krantas miškingas. Per K. teka Virintos intakas. Prie ežero yra Karališkių kaimas.

KARALIŪNAS Jurgis [g. 1920.IV.30 Simferopolyje (Ukrainos TSR)] — chirurgas, medicinos mokslų kandidatas (1957). Baigęs Kauno un-tą, dirbo gydytoju Kėdainiuose, Ukmergėje, 1945—46 Lietuvos TSR Sveikatos apsaugos liaudies komisariate. 1946—47 Vilniaus un-to higienos katedros, 1947—50 Kauno un-to, nuo 1951 Kauno Med. in-to fakultetinės chirurgijos katedros asistentas. Nuo 1958 docentas. Nuo 1961 fakultetinės chirurgijos katedros vedėjas (1963—65 moksl. bendradarbis). Nuo 1960 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių apie kaulų lūžimų, skrandžio opos ir žarnų nepraeinamumo chirurginį gydymą.

KARALIŪNAS Povilas [g. 1897.III.27 Pandėlyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. I pasaulinio karo metu mobilizuotas į kariuomenę. Vitebske dalyvavo Vasario revoliucijoje. Vėliau dirbo avalynės fabrikuose Petrograde, Kamenskij Zavode (prie Sverdlovsko). Nuo 1918 Komunistų partijos narys. 1918 savanoriu įstojo į Raudonąją Armiją, kovėsi su baltagvardiečiais. 1919, kaip Raudonosios internacionalinės divizijos karys, kovėsi už Tarybų valdžią Lietuvoje. 1919—20 mokėsi Smolensko karo m-loje, ją baigęs, kariavo lenkų fronte. 1922—24 ir 1926—27 mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-te Maskvoje. 1924—25 LKP Šiaulių, 1925 Vilkaviškio rj. k-to sekretorius. Bendradarbiavo „Tiesoje", „Komuniste", „Kolektyve". 1927—42 dirbo part. ir ūkinį darbą įvairiose TSRS vietose. 1942—44 polit. darbuotojas Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. 1944—58 partinis ir ūkinis darbuotojas Lietuvoje. Pensininkas.

KARALIŪNAS Simas [g. 1936.I.20 Vaineikiuose (Joniškio rj.)] — kalbininkas, filologijos mokslų kandidatas (1967). 1961 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1962 Liet. kalbos ir lit-ros in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė straipsnių liet. kalbos istorijos klausimais („Lietuvių kalbotyros klausimai", t. 6—8, 1963—67).

KARĀLIUS Antanas [1890 Briedžiuose (Šakių rj.) — 1932.VIII.23 Čikagoje] — pažangus JAV lietuvių visuomenės veikėjas. Į JAV atvyko 1909. Baigęs medicinos studijas, vertėsi gydytojo praktika Čikagoje. Aktyviai dalyvavo Lietuvių laisvamanių susivienijimo Amerikoje ir kt. liet. org-jų veikloje. Redagavo „Lietuvių žurnalą" (1911—13), „Dievo rykštę" (1913), „Gyvenimą" (1923—24), „Šakę" (1926—28). Parašė knygų med. klausimais („Lyties mokslas", 1921; „Bakterijos", 1922; „Namų daktaras", 1930). Išvertė keliolika mokslo populiarinimo ir ateizmo knygų (P. Lafargo „Nuosavybės išsivystymas" ir kt.). Bendradarbiavo period. spaudoje.

KARĀLIUS Balys [g. 1931.I.2 Valkakiemyje (Kaišiadorių rj.)] — agronomas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1964). 1955 baigęs Ž. ū. akademiją, iki 1963 dirbo joje ped. darbą. Nuo 1959 TSKP narys. Nuo 1963 Žemdirbystės in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių herbicidų naudojimo linų pasėliuose ir linų agrotechnikos klausimais.

KARĀLIUS Viktoras [1913.XI.17 Gudeliuose (Vilkaviškio rj.) — 1941.VII.14 netoli Vištyčio (Vilkaviškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1930—35 akmenų sprogdintojas. 1935 LKP Vilkaviškio rj. k-to priimtas į Komunistų partiją. 1940 Pajevonio vls. žemės ūkio komisijos pirmininkas, 1941 LKP Pajevonio vls. part. organizatorius. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

KARĀLIUS Vincas [1864.V.11 Asiūkliuose (Prienų rj.) — 1944.X.13 Cicere (JAV)] — pažangus JAV lietuvių visuomenės veikėjas, ateistas. Mokėsi Veiverių mokytojų seminarijoje. 1889 atvykęs į JAV, Baltimorėje laikė siuvyklą, kurios pelno dalį skirdavo liet. laikraščiams ir knygoms leisti. Leido „Kardą" (1896—98), „Galybę" (1898), „Spindulį" (1904—07). Išleido G. Makdonaldo „Įrankius šventos inkvizicijos" (1897), J. Šliupo „Išganymą vargdienio" (1897) ir kt. knygas. Ateistiniais klausimais rašė period. spaudoje.

KARĀLIUS Vytautas [g. 1931.IV.15 Klaipėdoje] — poetas. 1954 baigęs Vilniaus Ped. in-to užsienio kalbų f-tą, iki 1958 dėstė tame in-te anglų kalbą. Išleido eil. rinkinius „Šviesa ir akys" (1960), „Ugnies estafetė" (1964). K. poezija pasižymi racionalistine vaizdų struktūra, pakiliu stiliumi. K. būdingi eilėraščio miniatiūros, aforizmo žanrai.

KARĀLKRĖSLIS — kaimas Vilkaviškio rj., Pajevonio apyl., 15 km į p. v. nuo Vilkaviškio, 12 km į p. r. nuo Virbalio; kolūkio centras. 151 gyv. (1959). Per K. teka Zanyla (Širvintos intakas), eina Vilkaviškio—Gražiškių kelias. Felčerių-akušerių punktas (nuo 1960), aštuonmetė m-la (1919—56 pradinė, iki 1962 septynmetė), kultūros namai ir biblioteka (nuo 1961). Ist. šaltiniuose kaimas minimas 1613. Iki 1837 K. palivarkas priklausė Alytaus karališkajai ekonomijai. 1883 buvo 188 gyventojai. 1913.VI.10 sustreikavo 24 K. palivarko darbininkai, atvežti iš Volinės gub.

KARAŠĀUSKAS Juozas [1928 Liudvinave (Kapsuko rj.) — 1945] — komjaunimo darbuotojas. 1940—44 mokėsi Marijampolės g-joje (dab. J. Jablonskio vid. m-la). 1944 buvo šios m-los komsorgu, už tai burž. nacionalistų nužudytas. 1960 tos m-los pionierių draugovei suteiktas J. Karašausko vardas.

KARATĀJUS Vladas [g. 1925.VIII.28 Vilkaviškyje] — dailininkas. 1952 baigęs Dailės in-to tapybos katedrą, dirba to in-to dėstytoju (nuo 1965 docentas). Nuo 1953 dalyvauja dailės parodose. Nutapė daug portretų, peizažų. Portretuose subtiliu koloritu perteikė individualius žmonių bruožus. K. peizažai pasižymi šviesiomis spalvomis, optimistine nuotaika.

Kūriniai: portretai — „Prof. J. Mikėnas" (1953), „Baletmeisteris B. Kelbauskas" (1954), „Apylinkės pirmininkas A. Pipiras" (1956), „Prof. A. Gudaitis" (1958), „Festivalio dalyviai" (1959), „Viktutė" (1960), „Revoliucionie-

riai Tičkus ir Pagirys — 1918 metai" (1960), „Tėvo portretas" (1961), „Keramikas M. Vrubliauskas" (1961), „Dail. A. Stasiulevičius" (1962), „Skulpt. P. Aleksandravičius" (1963), „Poetas V. Reimeris" (1963), „Prof. V. Jurkūnas" (1964), „Tapytojas A. Savickas" (1965), „Menotyrininkai V. ir S. Budriai" (1965); peizažai — „Lietuvos laukai" (1954), „Ankstyvojo rudens spalvos" (1956), „Rūkas" (1957), „Šventoji" (1961); teminė kompozicija „Taikos žemėje" (1964—65) ir kt.

Vladas Karatajus. „Baletmeisteris B. Kelbauskas", aliejus, 1954

KARĀZIJA Povilas [1887.IV.29 Mazgeliškyje (Kupiškio rj.) — 1955.XI.28 Kaune] — visuomenės veikėjas, publicistas, numizmatas. Mokėsi privačiai Mintaujoje ir Šiauliuose. Įsijungęs į LSDP veiklą, 1905—07 Kupiškio apylinkėse platino žurnalą „Draugas", s-d. atsišaukimus. Peterburge įgijęs mokytojo teises, 1908—15 mokytojavo Šančių (dab. Kauno dalis), Vidiškių (Ukmergės rj.) ir Kurklių (Anykščių rj.) pr. m-lose. I pasaulinio karo metu mokėsi liet. mkt. kursuose Voroneže. 1918—19 Tarybų Lietuvos Švietimo liaudies komisariato reikalų vedėjas; vienas Lietuvos Mokytojų profs-gos organizatorių. Lenkams okupavus Vilnių, mokytojavo liet. g-joje ir mkt. seminarijoje, dirbo kultūrinėse liet. org-jose. Vienas „Kultūros" d-jos Vilniuje steigėjų, 1935 jos pirmininkas. 1926—28 Lietuvių mokytojų s-gos pirmininkas. Dirbo Vilniaus liet. laikraščių („Vilnietis", „Rytų Lietuva", „Vilniaus aidas", „Vilniaus žodis") redaktoriumi ir bendradarbiu. Dėl fašistuojančių elementų intrigų uždarius „Vilniaus aidą" (1928), pasitraukė iš žurnalistinio darbo, dirbo ekonominėse liet. org-jose. 1936 ištremtas iš Vilniaus kr. į Varšuvą, 1937 — į Lietuvą. 1938—49 dirbo Čiurlionio dailės muziejuje. Domėjosi numizmatika, turėjo surinkęs liet. monetų, retų Lietuvos medalių, lituanistinės spaudos kolekcijas. Paskelbė numizmatikos darbų („Vilniaus lobis", 1932; „Aluonos, Šklėrių ir Krūminių monetų lobiai", 1941).

KARĀZIJA Stasys [g. 1930.XII.14 Terpeikiuose (Kupiškio rj.)] — miškų ūkio inžinierius, žemės ūkio mokslų kandidatas (1965). 1954 baigęs Ž. ū. akademiją, dirbo girininku, miškininku. Nuo 1960 Miškų ūkio in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie beržynus.

KARBÒNAS — penktasis paleozoinės eros periodas, buvęs po devono ir ankstesnis už permą; geologinė sistema, kurios sluoksniai susiklostė per tą periodą. K. prasidėjo prieš 345—350 mln. metų ir truko 50 mln. metų. K. sistemos (apatinio K.) darinių rasta Lietuvos vakaruose ir šiaurės vakaruose. Didžiausias jų sluoksnio storis 93 m (Skuodo rj.). K. darinius dengia permo, juros ir kvartero sluoksniai, kurių storis ties Palanga 247 m. Apatinio K. metu klimatas Lietuvoje buvo karštas. Vyravo kontinentinis-lagūninis režimas. Klostėsi dolomitiniai mergeliai, moliai, aleuritai, smėliai, smiltainiai, rečiau dolomitai. Vidurinio ir viršutinio K. metu Žemės pluta Lietuvoje smarkiai kilo, todėl to laikotarpio nuogulų nerandama. Išlikusiuose K. sluoksniuose randama gėlavandenių baseinų žuvų — šarvuotų, riešapelekių — fosilijų.

KARČÁUSKAS Samuelis [g. 1908.II.20 Žeimiuose (Jonavos rj.)] — miškų ūkio inžinierius, žemės ūkio mokslų kandidatas (1959). 1931 baigęs Alytaus aukštesniąją miškų m-lą, dirbo girininku. 1946—63 Vilniaus miškų technikumo dėstytojas. 1950 baigė Ž. ū. akademiją. Nuo 1963 Ž. ū. akademijos dėstytojas. „Vadovo medžiams ir krūmams pažinti iš sėklų, vaisių bei daigų" (1962) sudarytojas. Paskelbė moksl. straipsnių apie miško ugdymą.

KAR̃ČEMOS — kaimas Radviliškio rj., Sadūnų apyl., 4 km į p. r. nuo Radviliškio, abipus Šiaulių—Panevėžio plento. 359 gyv. (1959). Iš r. prieina Linkaičių miškas. Felčerių-akušerių punktas (nuo 1956), aštuonmetė m-la (nuo 1962), biblioteka (nuo 1953).

KARČÈVSKIS Vincas [1788 netoli Gardino — 1832] — astronomas. Gavęs Vilniaus un-te filosofijos magistro laipsnį (1811), dirbo Vilniaus astronomijos observatorijoje. 1814—18 Vilniaus un-te dėstė astronomiją, plačiai paliesdamas jos istoriją, atvirai kritikuodamas religininkus. 1818 tobulinosi Anglijoje ir Prancūzijoje. Nuo 1822 Vilniaus observatoriaus padėjėjas. Lenkiškai parašė mokyklinių vadovėlių ir populiarių astronomijos knygų (daugelis jų išėjo Vilniuje).

KARČIÁUSKIENĖ Magdalena [g. 1919. X.12 Senoje Rūdoje (Kapsuko rj.)] — pedagogė, pedagogikos mokslų kandidatė (1960). 1940 baigusi Marijampolės mkt. seminariją, iki 1946 mokytojavo pr. m-lose. 1946—48 Vilniaus vaikų namų auklėtoja, mokymo dalies vedėja. 1950 baigė Vilniaus Ped. in-tą, 1950—1963 to paties in-to dėstytoja. Nuo 1964 Vilniaus un-to pedagogikos ir psichologijos katedros docentė. „Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos" geogr. skyriaus redaktorė konsultantė. Paskelbė straipsnių pr. m-los mokymo teorijos bei m-lų istorijos klausimais.

KAR̃ČIUS — senovinis biralų seikėjimo matas, turintis apie 120 litrų (ž. *Matai*).

KARČMÁRČIKAS Francišekas [g. apie 1867] — darbininkų judėjimo Lietuvoje XIX a. pab. dalyvis. Į tą judėjimą įsijungė 1894 Vilniuje. Įstojo į s-d. org-ją, dalyvavo LSDP I suvažiavime (1896). Vienas žymesnių LSDP agitatorių ir organizatorių; saugojo LSDP neleg. lit-ros sandėlį, su kitais organizavo darbininkų kovos kasas, vadovavo darbininkų būreliams. 1899 neleg. susirinkime su A. Domaševičiumi, J. Janulevičiumi ir kitais suimtas ir ištremtas 5 metams į Sibirą.

KÁRČRŪDĖS MIŠKAS — miškas Šakių rj., 7 km į p. v. nuo Lekėčių, į p. nuo Kauno—Šakių plento. Priklauso Šakių miškų ūkio Klevinių ir Gerdžių girininkijoms. Plotas 2403 ha. *Kazlų Rūdos miškų* masyvo dalis. Miško r. pakraščiu teka Nova (Šešupės intakas). P. pakraštyje įsikūręs Karčrūdės kaimas.

KÁRDAS — kertamasis ginklas su lenkta geležte. Į Lietuvą patekęs iš Indijos ir Persijos prekybos būdu ar kaip karo grobis iš turkų, totorių. K. buvo vienašmenis, jo kertamoji jėga dėl lenktumo didesnė, negu tiesaus ir sunkaus kalavijo, todėl jau XV a. K. pakeitė pastarąjį. Pirmieji K., kaip ir kalavijai, buvo ilgi (110—120 cm, geležtė 100—110 cm), vėliau sutrumpėjo (85—95 cm, geležtė 70—85 cm). Nešioti makštyse. Labiausiai kardai įsigalėjo Stepono Batoro laikais. XVII—XVIII a. kiekvienas kilmingasis privalėjo turėti K. ir iškilmingais atvejais pasirodyti su juo. K. laikytas kilmingumo simboliu. Turtingieji jo rankenas puošdavo brangakmeniais, inkrustuodavo auksu. K. kaip ginklas buvo vartojamas iki II pasaul. karo.

„KÁRDAS" — **1.** Liberalinis savaitraštis, ėjęs 1896—98 Baltimorėje (JAV, Merilendo valstija). Redagavo V. Karalius, J. Laukis.

2. Liberalinis mėnesinis laikraštis, ėjęs 1918—23 Čikagoje. Leido Laisvamanių d-ja. Redagavo K. Jurgelionis, K. Augustas.

3. Nacionalistinis dvisavaitinis Lietuvos karininkų laikraštis, ėjęs 1925—40 Kaune.

KARDAŠÉVIČIUS Jonas [g. 1907.IX.23 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1922 šaltkalvis, elektromonteris Kaune. 1925—32 gyveno Prancūzijoje ir Brazilijoje. Prancūzijoje palaikė ryšius su Prancūzijos KP nariais, atlikinėjo jų pavedimus. 1930—1931 Prancūzijos komjaunimo org-jos narys, dalyvavo darbininkų demonstracijose, streikuose, buvo policijos persekiojamas. 1932 grįžo į Lietuvą, 1932—34 tarnavo Lietuvos kariuomenėje, 1934 Kaune įstojo į Lietuvos Raudonosios pagalbos org-ją. 1940—41 f-kų ir g-lų nacionalizavimo komisijos narys, adm.

darbuotojas. Nuo 1940.VIII Komunistų partijos narys. 1942—43 polit. vadovas Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. 1943 dirbo ūkinį darbą Sverdlovske, Maskvoje 1945—47 — LKP Kauno miesto Poželos rj. k-to sekretorius. 1947—57 administracinis ir ūkinis darbuotojas Kaune, Klaipėdoje. Pensininkas.

KARDELÝTĖ Jadvyga [g. 1932.XII.24 Linkmenyse (Ignalinos rj.)] — kalbininkė, filologijos mokslų kandidatė (1961). 1953 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1956 to paties un-to liet. kalbos katedros dėstytoja, nuo 1962 „Minties" leidyklos redaktorė. Paskelbė Linkmenų tarmės aprašą („Lietuvių kalbotyros klausimai", t. 1, 1957, t. 2, 1959; „Kalbotyra", t. 2, 1960).

KARDIOLÒGIJA [gr. *kardia* — širdis + *logos* — mokslas] — mokslas apie širdies ir kraujagyslių sistemą ir jos ligas.

Pirmieji moksl. darbai K. klausimais Lietuvoje atlikti Vilniaus un-te XIX a. pradžioje. 1812 J. Chščonovičius Vilniaus un-te apgynė daktaro disertaciją apie krūtinės anginą; jis nurodė patologinių pakitimų širdyje atvejus ir net galimą krūtinės anginos priežastį — širdies polipą. 1815 L. Lukomskis disertacijoje nagrinėjo išorines širdies ligų priežastis (skorbutą ir kt.). 1817 P. Volkovinskis aprašė reumatinį širdies pakenkimą (beveik 20 metų anksčiau, negu lit-roje paminėti pirmieji širdies reumato stebėjimai). 1818 S. Rosolovskis disertacijoje nagrinėjo įvairias širdies polipo rūšis (tikrąjį, netikrąjį, fibrininį ir kt.), 1823 K. Dobrovolskis — širdies ligas, paminėdamas ir retesniąsias (širdiplėvės ertmės užakimą, dviburio vožtuvo sukalkėjimą ir kt.), kurių svarba paaiškėjo, pradėjus operuoti širdį. F. Rimkevičius nuo 1823, diagnozuodamas širdies ligas, auskultavo ligonius ir propagavo auskultaciją savo moksl. darbuose. J. Očapovskis 1824 (tik 5 metai po to, kai pasirodė auskultacijos išradėjo knyga) apgynė disertaciją apie tarpinę auskultaciją; remdamasis savo stebėjimais ir skrodimų duomenimis, jis nagrinėjo širdies ritmo sutrikimus, širdies raumens ir širdiplėvės uždegimą, širdies polipą, miokardo hipertrofiją ir kt.

Lietuvoje K., kaip med. mokslo šaka, išsivystė tik XX a. vid., kai buvo sukurta specializuota kardiologinė pagalba, atsirado šios srities specialistų, įsteigtos specialios K. moksl. tyrimų laboratorijos. Šiuo metu K. moksl. problemos planingai nagrinėjamos Vilniaus un-to med. f-te (širdies ir kraujagyslių ligos ir jų chirurginis gydymas), Kauno Med. in-te (aterosklerozė, hipertoninė liga ir koronarinis nepakankamumas), Eksperimentinės ir klinikinės medicinos in-te (širdies reumatinės ligos). K. klausimus tyrė med. mokslų daktarai A. Baubinienė, J. Brėdikis, Z. Januškevičius, L. Laucevičius, A. Marcinkevičius, I. Stupelis, P. Šnipas ir kt., med. mokslų kandidatai Ch. Kibarskis, M. Krikštopaitis ir kt. 1959 Kauno Med. in-te Z. Januškevičiaus iniciatyva įsteigta speciali centrinė K. moksl. tyrimų laboratorija, kurioje tiriamos kraujo apytakos sistemos ligos. Lietuvos kardiologai ištyrė ligonių, sergančių koronariniu nepakankamumu, aukštosios nervinės veiklos ypatumus (Z. Januškevičius); chloretilinės blokados panaudojimą vidaus ligų klinikoje, atsižvelgiant į hipertoninę ligą bei koronarinį nepakankamumą (L. Laucevičius); miokardo infarkto epidemiologiją (A. Baubinienė); mitralinės komisūrotomijos įtaką mitralinės ydos eigai (I. Stupelis); strofantino ir digitalio įtaką širdžiai (Ch. Kibarskis); kai kuriuos hipertonijos patogenezės klausimus (M. Krikštopaitis). J. Brėdikis nagrinėjo širdies punkcijų anatominį ir eksperimentinį pagrindimą, sukonstravo ir išbandė elektrinį širdies veiklos stimuliatorių (1964). A. Marcinkevičius apibendrino apatinės tuščiosios venos perrišimo klinikinius ir eksperimentinius tyrimus. Moksl. darbą K. srityje dirbo ir gydytojai praktikai (P. Erelis, K. Krasnickas, R. Zaičik-Melamed ir kt.). 1964 Kaune įvyko pirmoji respublikinė kardiologų konferencija. Jos metu įkurta Lietuvos TSR Kardiologų moksl. d-ja (60 narių, pirm. Z. Januškevičius). Lietuvos kardiologai dalyvauja sąjunginėse konferencijose ir Pasaulinės kardiologų asociacijos darbe (Z. Januškevičius 1958 dalyvavo III pasauliniame kardiologų kongrese Briuselyje, 1962 darė pranešimą apie fibrinolizino taikymą koronarinei trombozei gydyti IV pasauliniame kardiologų kongrese Meksikoje, 1966 — apie širdies ligų komplikacijas V pasauliniame kardiologų kongrese Delyje). Išleistos monografijos K. klausimais: J. Kupčinsko „Širdies ir kraujagyslių ligos" (1960), Z. Januškevičiaus ir G. Vitenšteino „Praktinė elektrokardiografija" (1962), Eksperimentinės medicinos in-to parengti „Reumato" 6 t. (1959—67). Teikiama kvalifikuota med. pagalba sergantiesiems širdies ir kraujagyslių ligomis: daromos sudėtingos širdies operacijos, virpamajai aritmijai bei paroksizminei tachikardijai gydyti naudojama elektros impulsai, reanimacijos priemonės. 1958 Lietuvoje pradėtos komisūrotomijos (dviburio širdies vožtuvo susiaurėjusios angos praplėtimo) operacijos. Pirmieji tais metais šią operaciją padarė chirurgai J. Brėdikis, B. Efrosas, A. Pronckus, A. Sučila. Pritaikius dirbtinę kraujo apytaką ir kt. naujus metodus, imta daryti sudėtingas operacijas atviroje širdyje įgimtoms širdies ydoms pašalinti; joms vadovauja A. Marcinkevičius (Vilniuje) ir J. Brėdikis (Kaune). Nuo 1963 operacijose sėkmingai naudojamos dirbtinės kraujagyslės iš lavsano (jas gamina „Baltijos" f-kas Kaune). Įsteigti specialūs K. skyriai resp. klinikinėse ligoninėse, kardioreumatologiniai kabinetai ir centrai miestų ligoninių poliklinikose. Gerinama ligonių dispanserizacija (1964 dispanserizuota sergančių reumatu 91,3%, stenokardija bei miokardo infarktu 78,6%).

Lit.: **М. Крикштопайтис,** Диссертации по вопросам кардиологии, защищенные в Вильнюсском университете в начале XIX века. — «Из истории медицины», Рига, 1964; **М. Крикштопайтис,** Научные представления о ревматизме в работах Вильнюсского университета, опубликованных до известных работ Г. Сокольского и Ж. Буйо. — Материалы VI конференции по истории науки в Прибалтике, Вильнюс, 1965.

KARECKÁITĖ Jadvyga [g. 1933.VII.7 Panevėžyje] — kalbininkė, filologijos mokslų kandidatė (1967). Baigusi Panevėžio mkt. seminariją, 1952—53 mokytojavo Krinčino septynmetėje m-loje. 1957 baigė Vilniaus Ped. in-tą. Nuo 1958 to paties in-to liet. kalbos katedros dėstytoja. Paskelbė moksl. straipsnių iš liet. kalbos sintaksės („Kalbotyra", t. 11, 1965).

KARĒCKAS Kazys [1896.VII.6 Naujamiestyje (Panevėžio rj.) — apie 1920 Demidovo rj. (Smolensko sr.)] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Kilęs iš kumečių. Nuo 1914 tarnavo Rusijos kariuomenėje. Dalyvavo Spalio revoliucijoje. 1918 grįžo į Lietuvą, buvo vienas kom. org-jos kūrėjų Naujamiestyje, sudarė partizanų būrį ir vadovavo jam. 1919 Naujamiesčio darbininkų ir vargingųjų valstiečių atstovų tarybos narys. Nuslopinus Tarybų valdžią, pasitraukė iš Lietuvos. Žuvo kovoje su buožėmis ir banditais Tarybų Rusijoje.

KARĒCKAS Liudas [g. 1919.XI.8 Panevėžyje] — ekonomistas, administracinis darbuotojas. 1935—40 darbininkas. 1940—41 ir 1944—56 dirbo vadovaujamą darbą Šiaulių, Vilniaus paruošų įstaigose. 1942—43 tarnavo Raudonojoje Armijoje. Nuo 1944 TSKP narys. 1948 baigė Resp. part. m-lą, 1963 Visasąjunginį neakivaizdinį maisto pramonės in-tą. 1956 mėsos ir pieno pramonės ministro pavaduotojas. 1956—61 Grūdų produktų v-bos prie Lietuvos TSR MT viršininkas. 1961—62 paruošų ministro pavaduotojas. 1962—65 Ž. ū. produktų gamybos ir paruošų m-jos vyriausiosios grūdų produktų v-bos viršininkas. Nuo 1965 Lietuvos TSR MT Grūdų produktų ir kombinuotųjų pašarų pramonės k-to pirmininkas. Nuo 1966 kandidatas į LKP CK narius. Vienas pirmųjų ėmė organizuoti Lietuvoje kombinuotųjų pašarų pramonę ir žolės miltų gamybą.

KARĒCKAS Petras [g. 1906.XI.29 Naujamiestyje (Panevėžio rj.)] — administracinis darbuotojas. 1926—40 Šiaulių „Bato" f-ko darbininkas. Nuo 1940 Komunistų partijos narys. 1940—41 Šiaulių miesto vykd. k-to pirmininko pavaduotojas. D. Tėvynės karo pradžioje dirbo Turkovo rj. (Saratovo sr.) vykd. k-te. 1942—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos baterijos vado pavaduotojas polit. reikalams. 1943—44 mokėsi part. ir taryb. darbuotojų kursuose Šujoje (Ivanovo sr.), o išvadavus Lietuvą, dirbo LKP Šiaulių miesto k-to sekretoriumi. 1945—54 Vilniaus miesto vykd. k-to pirmininkas. 1954—67 Vyriausiosios perkėlimo ir organizuoto darbininkų telkimo v-bos prie Lietuvos TSR MT viršininkas. Nuo 1967 Lietuvos TSR MT

Valst. darbo resursų naudojimo k-to pirmininko pavaduotojas. 1941—50 TSRS AT deputatas.

KAREČKA Domijonas [g. 1926.I.3 Varkaliuose (Plungės rj.)] — administracinis darbuotojas. 1950—53 Plungės rj. kultūros namų direktorius, kultūros-švietimo skyriaus vedėjas. Nuo 1953 TSKP narys. 1958—64 Skuodo rj. vykd. k-to pirmininkas. 1965 baigė Pajūrio ž. ū. technikumą. Nuo 1965 Klaipėdos rj. vykd. k-to pirmininkas. 1963—67 Lietuvos TSR AT deputatas.

KARĖIVA Feliksas [g. 1900.IV.20 Dirvonėnuose (Telšių rj.)] — žemės ūkio darbuotojas, Socialistinio Darbo Didvyris (1958). 1922 Kaune baigė eksternu g-jos 4 klases. Burž. valdymo metais platino antifaš. lit-rą bei proklamacijas Žarėnuose, Luokėje ir kitose Telšių aps. vietovėse. Vok. faš. okupacijos metais dirbo Plungės lentpiūvėje; organizavo jos darbininkų streiką, po to slapstėsi. 1944—49 adm. darbuotojas Plungėje. Dirbdamas Šilutės rj. „Minijos" kolūkio galvijų fermos vedėju (1949—63), pasižymėjo kaip pieno ir mėsos gamybos organizatorius (1955—57 kolūkyje per metus šimtui hektarų pagaminta 262—392 cnt pieno, 29—69 cnt mėsos). Nuo 1953 TSKP narys. Pensininkas.

KARĖIVA Jonas [1901.VI.28 Matijošiškėje (Šakių rj.) — 1945.VI.3 Akėčiuose (Šakių rj.)] — tarybinis aktyvistas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1941 ir 1944—45 Akėčių apyl. pirmininkas. Hitlerinės okupacijos metais tarnavo pas buožes. Burž. nacionalistų nužudytas.

KARĖIVA Klemensas [1901.I.10 Baisogaloje (Radviliškio rj.) — 1954.IV.12 Lyduvėnuose (Raseinių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš kumečių. Iki 1930 ž. ū. darbininkas Šiaulių aps. dvaruose. 1930—40 Petrašiūnų (dab. Kauno dalis) popieriaus f-ko darbininkas. Nuo 1938 Komunistų partijos narys. Už rev. veiklą policijos persekiotas. 1940—41 Pažaislio (dab. Kauno dalis) vls. vykd. k-to pirmininkas, buvo žemės skirstymo komisijos narys. D. Tėvynės karo pradžioje dirbo Novosibirsko sr., 1942—1943 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys, kuopos partorgas. Du kartus sunkiai sužeistas. 1943—44 dirbo Novokuznecko (Kemerovo sr.) metalurgijos f-ke. 1945 baigė part. darbuotojų kursus prie LKP CK. 1944—50 part. ir adm. darbuotojas, nuo 1950 kolūkio pirmininkas Raseinių rj.

„KAREĨVIS-SOCIALĨSTAS" — komunistinis savaitraštis, ėjęs 1918.II.16—1918.III.2 Petrograde. Išėjo 3 nr. Leido liet. kareivių II suvažiavimo (1918.I) kairiojo sparno išrinkta Lietuvių kareivių atstovų Centro taryba vietoj Lietuvių karininkų s-gos leisto liberalinio laikraščio „Laisvas žodis". Redakcinė kolegija: V. Grybas, V. Marma, R. Rasikas, J Stašelis, J. Šepetys. „K.-s." kėlė uždavinį „skleisti lietuvių kareivių tarpe gryną socialistinį susipratimą, kurio pamatan bus dedama klasių kovos principai". Nustojo ėjęs, likvidavus Lietuvių kareivių atstovų Centro tarybą, jos funkcijas perdavus Lietuvos reikalų komisariato kariniam skyriui.

„KAREĨVIŲ TIESÀ"— komunistinis pogrindinis laikraštis, ėjęs 1920.V—1936 Kaune. Leido LKP CK kaip Lietuvos kareivių kom. org-jų Vykd. k-to, nuo 1923 — kaip LKP CK organą. Išėjo

Kareivių tiesa

„Kareivių tiesa". 1935 Nr. 6 antraštė

84 nr. (13 nr. išspausdinta Smolenske, kiti — Kaune, „Spartako" ir „Kovos" pogrindinėse spaustuvėse). Tiražas 600—3000 egz. Redagavo K. Požela, A. Sniečkus, P. Jankauskas, K. Preikšas ir kt. Bendradarbiavo Z. Angarietis, V. Kapsukas, kareiviai komunistai (A. Bermanas ir kt.). Buvo rašoma apie Lietuvos polit. padėtį, imperialistų rengimąsi grobikiškajam karui, burž. Lietuvos kareivių gyvenimą, TSRS Raudonąją Armiją, Kinijos Raudonosios Armijos kovas.

KARĖIVONYS — **1.** Kaimas Kaišiadorių rj., Kietaviškių apyl., 4 km į p. v. nuo Elektrėnų. 246 gyv. (1959). Prie kaimo yra Aujėdo ir Bedugnio ežerai, r. pakraščiu teka Spengla.

2. Kaimas Varėnos rj., Jokėnų apyl., 9 km į p. nuo Onuškio, 8 km į v. nuo Vilniaus—Gardino geležinkelio; kolūkio centras. 82 gyv. (1959). Biblioteka (nuo 1956).

KARIETÀ — puošnūs kelioniniai ratai, vartoti turtingųjų. Dokumentuose K. minima nuo XVI a. XVIII a. pirmojoje pusėje K. buvo dengta, apkaustyta, apmušta oda ir dažyta, su pasidabruotais papuošimais; korpusas gana aukštas, pakabintas ant odinių diržų. Vežėjo pasostė neaukšta. K. vidus išmuštas aksomu arba gelumbe. K. turėjo 2 duris, 3 langus, dažniausiai būdavo skirta važiuoti 3 asmenims. Į ją kinkyta 2—8 arkliai. XVIII a. pab., pradėjus vartoti linges, korpusas, ypač vežėjo pasostė, imta daryti aukštesni. K. imtos puošti herbais, monogramomis ir kitokiais feodalų ženklais; išeiginė K. importuota iš Paryžiaus, Londono. XIX a. antrojoje pusėje, atsiradus geležinkeliui, K. tolimoms kelionėms nebenaudotos, darytos lengvesnės, paprastesnės, atviros, pasikeitė jų forma. K. išnyko po I pasaul. karo.

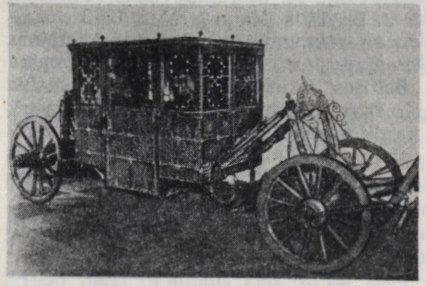

Karieta. XVII a. pirmojoje pusėje Žečpospolitos karaliaus Vladislavo dovanota Maskvos carui

KARIKATŪRÀ [it. *caricare* — perkrauti, perdėti] — jumoristinis arba satyrinis piešinys, kuriame komiškai perdedamos, hiperbolizuojamos neigiamos žmonių ypatybės arba visuomenės gyvenimo negerovės. Portretinė K., kurioje iškreiptai vaizduojamas realus asmuo, vadinama *šaržu*. Karikatūros kuriamos daugiausia grafikos priemonėmis; labiausiai paplitusios period. spaudoje.

K. elementų aptinkama liet. liaudies mene. Užgavėnių kaukėmis ir kt. dirbiniais liaudies meistrai išjuokė dvarininkus, buožes, lupikaujančius prekybininkus, neigiamus žmonių įpročius ir būdo savybes. Karikatūrų, pajuokiančių dvasininkus, pasitaiko jau XVI amžiuje Lietuvoje spausdintose knygose. XIX a. dailininkai A. Remeris, J. Rustemas, V. Smokovskis nupiešė karikatūrų, kuriose išjuokė dvasininkus, caro valdininkus. J. Rustemo sukurtas kortas su satyr. piešiniais caro cenzūra uždraudė vartoti.

XX a. pr. nemaža karikatūrų buvo spausdinama žurnaluose „Garnys", „Botagas". 1914 žrn. „Meno diena" buvo išspausdintos V. Putnos polit. karikatūros „Trys broliai" ir „Eikš, brolyti, dviese ir žūti bus linksmiau". 1920—30 Lietuvoje išleista satyr. plakatų, agit. lapelių ir atskirų K., kuriose dailininkai išjuokė konkuruojančias burž. partijas, jų vadovus ir kt. 1922 A. Varnas išleido K. seriją „Ant politikos laktų". J. Šilietis rinkinyje „Vokiečių okupacija Lietuvoje 1915—1919 m." (1922) demaskavo kaizerinių okupantų žiaurumus. JAV lietuvių pažangioje spaudoje aktualių politinių K. paskelbė dail. Lumbis. 1923 Brukline jis išleido karikatūrų rink. „Lumbio piešiniai". Lietuvos period. spaudoje, ypač satyriniuose ir jumoristiniuose žurnaluose („Yla", „Kultuvė", „Kuntaplis", „Spaktyva", „Vapsva" ir kt.), nemaža karikatūrų paskelbė J. Gaučas, V. Jonynas, P. Kalpokas, R. Kalpokas, T. Kulakauskas, J. Martinaitis, J. Penčyla, A. Varnas ir kt. Reakcijos sąlygomis negalėdami demaskuoti esminių visuom. gyvenimo negerovių, dailininkai 1930—1940 tenkinosi daugiausia miesčioniškumą, burž. moralę, tamsumą pajuokiančiu jumoristiniu piešiniu. Pasirodydavo karikatūrų, pajuokiančių dvasininkiją, burž. valdininkiją, smerkiančių valstiečių išnaudojimo politiką ir kt. L. Kaganas, T. Kulakauskas, J. Martinaitis, A. Varnas 1933 dalyvavo tarptautinėje karikatūrų ir šaržų parodoje Stokholme.

1934—36 nemaža politinių K. išspausdinta dailininkų V. Mackevičiaus, B. Motuzos-Matuzevičiaus, B. Žekonio, S. Žuko ir kt. nelegaliai leistame rev. satyros žurnale „Šluota". Jose demaskuojama Lietuvos burž. santvarka ir burž. valdžios politika, faš. diktatūra, išnaudotojų savivalė ir įvairios burž. visuomenės

negerovės. Didelę reikšmę lietuvių K. raidai turėjo 1939 išleistas S. Žuko albumas „Veidai ir kaukės". Jame dailininkas išjuokė Lietuvos buržuaziją, parodė jos miesčioniškumą, korupciją, veidmainiavimą, gobšumą (piešiniai „Tautinio laivyno kūrėjas", „Buožė", „Biurokratas", „Suktukas į karjerą", „Moterų seklyčia", „Burž. kooperacijos vėliavos priedangoje" ir kt.).

1940—41 atgaivintoje „Šluotoje" ir kt. period. leidiniuose karikatūrų išspausdino J. Bekeris, K. Petrikaitė-Tulienė, P. Tarabilda, D. Tarabildienė, S. Žukas ir kt. Tęsdami kovingos, demaskuojančios polit. K. tradicijas, dailininkai išjuokė buvusius burž. valdininkus, įv. reakcionierius (S. Žuko „Istorijos šiukšlynas", „Buožė", „Pirmyn už tėvynę ir už mano piniginę"), kovojo su naujo gyvenimo negerovėmis, burž. įpročiais (S. Žuko „Pataikūnai"). D. Tėvynės karo metu (1941—45) daugiausia karikatūrų nupiešė S. Žukas. Pasitraukęs į TSRS gilumą, jis bendradarbiavo laikraščiuose „Tiesa", „Tėvynė šaukia" ir kt. Savo karikatūrose Žukas išjuokė Hitlerį, tariamą hitlerinės armijos nenugalimumą, smerkė okupantams parsidavusius lietuvių burž. nacionalistus (piešiniai „Prie Dnepro", „Po tarybinės armijos pamokos", „Kubiliūnas ir Plechavičius — hitlerinio budelio padėjėjai", „Nauja tvarka" ir kt.).

Pokario metais Lietuvos period. spaudoje paskelbtose K. daugiausia buvo komentuojami tarpt. gyvenimo įvykiai. Karikatūrų ypač pagausėjo, 1956 vėl pradėjus leisti satyrinį žrn. „Šluota". Greta senųjų K. meistrų J. Kasčiūno, T. Kulakausko politinių, buitinių ir kt. K. nupiešė J. Augustinas, J. Buivydas, A. Deltuva, J. Docius, A. Kazakauskas, S. Krasauskas, I. Martinaitis, R. Palčiauskas, A. Radvilavičius, L. Rymeikis, G. Rozinienė, F. Samukas, A. Šiekštelė ir kt. Periodikoje spausdinamos K., kritikuojančios burž. ideologijos liekanas žmonių sąmonėje, taryb. visuomenėje pasitaikančias negeroves ir žmonių ydas. Ypač plinta buitinė K., tapusi viena svarbiausių biurokratų, chuliganų, grobstytojų kritikos priemone. Buitinei K. būdinga metaforiškas, kartais kalambūrinio pobūdžio, vaizdavimas, šaržo elementai. Kuriama nemaža jumoristinių piešinių, šaržų. K. naudojama knygoms iliustruoti (S. Krasausko piešiniai L. Kiauleikio feljetonų rink. „Kam dar?", 1957; R. Palčiausko piešiniai V. Žilinskaitės jumoreskų rink. „Ir aš ožius ganiau", 1965, ir kt.). Sukurta satyrinių K. pobūdžio plakatų (V. Kaušinio ir kt. plakatai), skulptūrų (N. Petrulio šaržai, J. Laurinkaus medžio skulptūrėlės, ir kt.). Daug karikatūrų piešiama miestų ir miestelių bei įv. org-jų satyros langams, įmonių, įstaigų, m-lų sieniniams laikraščiams. Jose dailininkai mėgėjai išjuokia veltėdžius, tinginius, brokdarius, girtuoklius, įvairius visuom. gyvenimo trūkumus ir negeroves. Nuo 1962 „Šluota" leidžia sieninei spaudai skirtą periodinį karikatūrų rink. „Į pagalbą sienlaikraščiams". 1961 Vilniuje surengta pirmoji respublikinė K. paroda. 1963 ir 1966, Pabaltijo respublikų satyr. spaudos darbuotojų suvažiavimų metu, Palangoje veikė Lietuvos, Latvijos ir Estijos dailininkų K. parodos. 1968 Vilniuje surengta jaunųjų dailininkų K. paroda.

Leid.: Satyros ir jumoro paroda (Katalogas), V., 1961; 1934—1964 m. „Šluota" (Karikatūros), [V., 1964].

KARÌNIAI BIČIŪLIAI — slapta revoliucinė organizacija, 1825 veikusi Rusijos kariuomenės Lietuvos korpuse. Svarbiausias K. b. kūrėjas ir vadovas buvo M. Rukevičius, 1820 baigęs Vilniaus un-tą ir priklausęs Filomatų org-jai. Jis užmezgė ryšius su Gardino gub. stovėjusių Lietuvos korpuso Lietuvos pionierių batalionu, Nesvyžiaus ir Žemaičių pulkų karininkais Hofmanu, K. Igelstromu, A. Vegelinu, Zavadskiu. K. b. galutinai susiformavo 1825 vasarą. Jie siekė savo įtaką išplėsti visame Lietuvos korpuse, išsidėsčiusiame Vilniaus, Gardino, Minsko ir Podolės gubernijose. Savo struktūra ir programa K. b. org-ja priminė *Filomatų* org-ją. Pagrindinis K. b. tikslas buvo iškovoti dem. santvarką. K. b. turėjo ryšių su dekabristais. 1825.XII.24 K. b. skatino Lietuvos pionierių batalioną, kad jis atsisakytų prisiekti naujam Rusijos carui Nikolajui I. Svarbiausi K. b. org-jos nariai 1827 nubausti katorgos darbais Nerčinsko rūdynuose (R. Sibiras).

KĀRIOTIŠKIŲ ĘŽERAS — ežeras Trakų rj., 7 km į v. nuo Trakų. Plotas 28 ha, ilgis 820 m, didž. plotis 490 m. Ežero š. v. krantas aukštas, kiti — žemi, pelkėti. Rytuose apie 70 m pločio sąsiauriu K. e. jungiasi su Alsakio ež. Ežeras verslovinis. 1966 žuvies sugauta 27 kg/ha.

„KARỸS" — nacionalistinis savaitinis kareivių žurnalas, ėjęs 1920—40 Kaune ir 1941—44 Vilniuje. Buvo leidžiamas vietoj „Kariškių žodžio". Vok. faš. okupacijos metais skleidė neapykantą TSRS tautoms, propagavo rasizmą, ragino talkininkauti hitlerininkams.

„KARÌŠKIŲ ŽÕDIS" — nacionalistinis kareivių savaitraštis, ėjęs 1919—20 Kaune. Vėliau ėjo „Kario" pavadinimu.

KARIŪ̃NAI — kaimas Rokiškio rj., Kamajų apyl., 1 km į p. nuo Kamajų, prie Anykščių—Rokiškio plento; kolūkio centras. 120 gyv. (1959). Per kaimą teka Šetekšna, iš r. prieina Kamajų šilas. Yra Kamajų girininkija. Kaimas susikūrė 1928, išdalijus Kamajų dvaro žemę. 1948 Kariūnuose burž. nacionalistai nužudė taryb. aktyvistą M. Šinkūną su žmona, Kamajų vls. partorgą A. Baroną.

„KARIŪ̃NAS" — nacionalistinis karo mokyklos kursantų (kariūnų) žurnalas, ėjęs 1932—40 Kaune. Iki 1936 ėjo neperiodiškai, vėliau kas du mėnesiai.

KARIÚOMENĖ — valstybės ginkluotosios pajėgos. K. pobūdis ir paskirtis priklauso nuo valstybės socialinės esmės. Vergvaldinėje, feodalinėje ir kapitalistinėje valstybėje K. yra išnaudotojų klasinio viešpatavimo įrankis, naudojamas tiek išorės gynybai, tiek agresijai prieš kitas valstybes, tiek savosios liaudies pasipriešinimui slopinti. Soc. šalyse K. skirta ginti soc. tautoms nuo imperialistinių valstybių agresijos, saugoti jų nac. nepriklausomybei.

Lietuvos, kaip ir kt. kraštų, K. genezė siejama su klasių ir valstybės formavimusi. Klasinė visuomenės diferenciacija — ilgas ist. procesas, kuriam būdingi nuolatiniai karai. Lietuvos teritorijoje tas procesas vyko IX—XII a. Tuomet klostėsi ir teritoriniai valst. pobūdžio junginiai, vad. žemės — laisvųjų žemdirbių bendruomenės, kurioms vadovavo kun-ščiai, turėję savo palydą, arba draugę, sudarytą iš „karinių draugų" ir „gerųjų žmonių". Pagal senus papročius jaunieji, dar nevedę lauko bendruome-

Karikatūra. 1. S. Žuko „Ponas X" (1939). **2.** J. Martinaičio „Vakarų vėjas" (1938). **3.** S. Žuko „Pataikūnai" (1945). **4.** T. Kulakausko „Viršininkas medžioklėje" (1958). **5.** A. Šiekštelės „Nuopelnų paunksmėje" (1966). **6.** J. Kasčiūno „Paukščių takas" (1965). **7.** R. Palčiausko „Produkcijos savikaina" (1964). **8.** J. Buivydo „Paklydęs Vietnamo džiunglėse" (1966)

nės nariai, be kt. prievolių kun-ščiui, turėjo eiti arba joti su juo į karą.

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS KARIUOMENĖ. **Jos sudarymas ir pajėgumas.** Susiformavus Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei (LDK), visos jos K. vadu virto didysis kun-štis. LDK K. tada buvo sudaroma karo prievolės pagrindu. Didžiajam kun-ščiui pavaldūs daliniai (sritiniai) kun-ščiai karo atveju turėjo atvykti pas jį, kaip vyriausiąjį karo vadą, su savo žemės vasalais, o šie, pasak kronikininko Dusburgo, atsivesdavo sau pavaldžius laisvuosius žmones ir šeimynykščius. Kiek XIII—XIV a. didysis kun-štis sudarydavo K., sunku tiksliai susekti. Iš Dusburgo, H. Latvio ir kt. kronikose pateiktų duomenų galima spėti, kad bendras karių skaičius galėjo siekti iki 20 000. Bet LDK K. buvo didinama arba mažinama pagal išgales ir žygio svarbumą.

XIV—XV a. karinė prievolė dar buvo svarbiausias LDK K. komplektavimo principas. Pavyzdžiui, iš Jogailos 1387 privilegijos matyti, kad Lietuvoje jau iš seniau bajorai turėjo tvirtai nusistojusią karo prievolę. Privilegijoje pasakyta, kad ir toliau žygiuoti į karą turi kiekvienas bajoras ar šiaip karys su savo ginkluote ir maistu. Mat, ankstyvojo feodalizmo laikotarpiu kariais buvo visi vyrai, galį nešioti ginklą, o raiteliais — tik bajorai, nes įsigyti žirgą ir šarvus pajėgė tik jie. (Bajoras atitiko V. Europos riterį, kavalierių.) Minėtoji privilegija apie tą pareigą kalba kaip apie seną krašto gynimo paprotį, vadinamą vytimi (visuot. mobilizacija): priešą vyti iš šalies turėjo kiekvienas bet kokios padėties ir bet kurio luomo vyras. Iš Vytauto dovanojimo aktų XIV a. pab. matyti, kad jis reikalavo iš bajorų karo tarnybos, atleisdamas juos nuo ūkinių prievolių. Bajoras turėjo tarnauti kariuomenėje, pareikalavus tik savo kun-ščiui. Bet didžiajam kun-ščiui karo tarnybą eidavo visi mažesnieji kun-ščiai. Po Horodlės unijos (1413) senosios Algirdo ir Kęstučio kun-stės tapo Vilniaus ir Trakų vaivadijomis, o vaivadijos buvo padalytos į pavietus. Atsirado LDK kaštelionai. Ryšium su tuo pakeista ir šaukimo į K. tvarka. Karinis pavieto viršininkas (vėliavininkas) pranešdavo apie šaukimą į žygį pavieto bajorams, pats juos atvesdavo pas kaštelioną, pranešdavo jam, kiek yra atvykusių ir neatvykusių. Po to visi žygiuodavo pas savo vaivadas, o iš jų — pas karo vadą — etmoną. XV a. didysis kun-štis dovanodamas žemes, raštu nustatydavo, kiek karių ir kaip ginkluotų apdovanotasis turi pristatyti mobilizacijos atveju. Nuo karo tarnybos buvo atleisti tik dvasininkai ir moterys, bet jei kas jų turėjo žemės, tai vietoj savęs siuntė kt. žmogų su atitinkamu palydovų skaičiumi. O jei vieną ūkį valdė nepasidaliję keli vyrai (tėvas su sūnumis, broliai ir t. t.), tai užtekdavo, kad eitų į karą vienas iš jų. Tik išimties būdu 1563 buvo įsakyta ir visiems kitiems nedalytoje žemėje gyvenantiems vyrams joti į karą, bet už tai prižadėta mokėti jiems algą. Kadangi karo prievolė piliečiams buvo paskirstyta nevienodai, jos didumą imta reguliuoti: XVI a. Lietuvos Statutai nustatė, nuo kokio tarnybų (ūkinių vienetų) skaičiaus mobilizacijos atveju reikia duoti 1 raitelį. Tačiau tas skaičius vis tiek nebuvo pastovus: 1544, 1551, 1563 reikėjo pristatyti vieną ginkluotą raitelį nuo 8 tarnybų, 1566 nuo 9—10 tarnybų, 1567 nuo 11 tarnybų, 1563 ir 1567 buvo įsakyta duoti dar po 2 ginkluotus raitelius ir vieną pėstininką nuo kiekvienų 20 tarnybų. Bet ne visoje LDK karo prievolė buvo nustatoma pagal tarnybas. Tad buvo stengiamasi nustatyti atitinkamą karo prievolės proporciją tarp tarnybų ir kitokių ūkio vienetų. Pvz., 1544 pietinėse LDK srityse dūmas, mokėjęs mokesčių 12 grašių ir statinę avižų, buvo prilygintas tarnybai. Labai turtingiems ir visai neturtingiems buvo atskiros normos. Pagal 1529 įstatymą, kas turėjo daugiau kaip 700 tarnybų, statė 100 raitelių, kas turėjo 400—700 tarnybų, statė 50 raitelių. Tarnybų visai neturintieji ėjo patys ir ginklavosi pagal išgales. Neturtingiausi gyventojai į K. nebuvo šaukiami ir turėjo mokėti sidabrinės mokestį. Kas neatlikdavo karo prievolės, atlikdavo ją netinkamai arba pabėgdavo iš K., iš to buvo atimama žemė. Kad galima būtų patikrinti karių apsiginklavimą, jų pasirengimą karui ir sužinoti, kiek K. valstybė gali iš viso surinkti, buvo sudaromi sąrašai. Vienas tų sąrašų, sudarytas pagal vietinių pareigūnų parodymus 1528, pateikia karo prievolininkų skaičių. Iš to sąrašo matyti, kad etnografinės Lietuvos sričių pavietai (iš viso 27), skaitant nuo 8 tarnybų po vieną raitelį, turėjo duoti daugiau kaip pusę (64%) LDK kariuomenės raitelių. Karo tarnybos laikas nebuvo nustatytas. Jis priklausė nuo aplinkybių.

Visuot. mobilizacijos būdu sušauktos K. ne visuomet užtekdavo ir ne visa ji buvo tinkama kariauti. Be to, pietinių LDK sričių sienoms XIII—XVI a. grėsė nuolatinis užpuolimo pavojus, todėl tų sričių bajorus reikėjo palikti vietoje sienoms ginti arba pasienio tvirtovių įguloms sukomplektuoti. Jau XV amžiuje LDK turėjo papildomai samdytis kareivių. XVI a. samdinių, arba *algininkų*, LDK kariuomenėje atsirado daugiau, o XVII a. jie sudarė pagrindinius K. kadrus. Jų tarpe buvo daug svetimšalių. Algininkai buvo samdomi dažniausiai karo metui. Samdytosios K. didumą nustatydavo seimas. Bet tikrasis jos kiekis priklausė nuo turimų lėšų. Pavyzdžiui, 1673 seimas nutarė, kad LDK turi atsiųsti 12 000 karių padėti Lenkijai kovoti su turkais, tačiau LDK kariuomenėje ties Chocimu 1673.IX.1 iš viso buvo 9128 žmonės.

Ir po Liublino unijos (1569) LDK K. liko atskira iki Žečpospolitos žlugimo; ji buvo išlaikoma LDK lėšomis, stovėjo LDK teritorijoje, turėjo atskirą etmoną ir eidavo į talką Lenkijai, tik seimui nutarus. XVI ir XVII amžiuje LDK samdytinės K. reikšmė vis didėjo, o šauktinės mažėjo. Šauktinė K. XVII a. karui mažai betiko. Tai buvo nedisciplinuota rinktinė, daugiau linkusi puotauti, negu kariauti. Samdytinės K. dalinius turėjo ir feod. didikai. Tai būdavo privati K., feodalo išlaikoma ir naudojama valstiečių pasipriešinimui tramdyti ir su kt. didikais kariauti. Dažnai didikų K. buvo labai gausi (pvz., Radvilų K. XVII a. pab. buvo 3—4 kartus didesnė už visos LDK K., turėjo įvairių ginklo rūšių ir net savo kadetų m-las).

Žečpospolitai dėl vidaus netvarkos (bajorų „Aukso laisvės") ir sunkių karų silpstant, kriko ir K. Kaimyninės valstybės ėmė kištis į Žečpospolitos vidaus gyvenimą. „Nebylusis seimas" (1717), caro generolui Dolgorukiui reikalaujant, Lenkijai paliko 18 000, Lietuvai 6000 kareivių (tuo metu Rusija jų turėjo 300 000, Austrija 145 000, Prūsija 66 000). Dalį kareivių reikėjo atleisti. Likviduojamų K. dalinių kariai, nenorėję skirstytis be algų, karaliui įsakius, buvo išvaikyti. Tas pats seimas apribojo etmono valdžią ir uždraudė daryti bet kokias K. reformas.

Tuo laiku, kai veikė Nuolatinė taryba, LDK visų rūšių K. sudarė apie 4000 žmonių. T. Kosciuškos sukilimo metu (1794) Lietuvos K. turėjo apie 8000 žmonių, neskaitant Vilniaus miesto sukilėlių municipalinės gvardijos, kurią sudarė 1500 žmonių.

Po Žečpospolitos III padalijimo (1795) Lietuva, netekusi valstybingumo, ilgą laiką reguliarios K. neturėjo.

Struktūra ir ginkluotė. XIII a., kai lietuvių K. pradėjo rimtai reikštis mūšio lauke, ji jau skirstėsi į dvi pagr. specialybes — raitelius bei pėstininkus ir turėjo pagalbinių tarnybų. Raiteliai buvo sunkieji ir lengvieji. Sunkieji turėjo metalinius šarvus, lengvieji — arba tik krūtinės šarvus, arba buvo visai be šarvų. Ginkluotė vienų ir kitų tokia pat: ietis, kalavijas, kovos kirvis, lankas bei strėlės ir skydas (ž. *Ginklai*). Sunkųjį raitelį pastatyti kainavo brangiau. Gal todėl lengvųjų raitelių LDK kariuomenėje buvo daugiau. XIV—XV a. lengvieji raiteliai buvo ginkluoti trumpomis ietimis ir arbaletais — mechaniškai įtempiamais lankais, iš kurių šaudoma strėlėmis. Metraščiai rašo, kad lengvieji raiteliai puikiai manevruodavo mūšio lauke, leisdami į priešą ietis ir strėles. Tokie kariai taikos metais turėjo būti lavinami. XIII—XV a. LDK K. buvo panaši į kitas to meto Europos valstybių K., tik Lietuvoje, kaip ir Rusijoje, šalia raitelių didelį vaidmenį visada vaidino pėstininkai. Jie apsupdavo ir puldavo pilis, o raiteliai jodavo į tolesnes priešo teritorijos sritis. XVI a. ir vėlesni dokumentai pateikia daugiau detalių apie visas LDK K. rūšis. Pavyzdžiui, iš 1528 ir 1529 seimo nutarimų matyti, kad pristatomas nuo 8 tarnybų raitelis turėjo vilkėti ne miline, o spalvotu drabužiu, turėti gerus šarvus, šalmą su antkakčiu, kalaviją arba kardą, apskritą medinį skydą, du pentinus, ietį su spalvota vė-

liavėle ir 4 kapų grašių vertės žirgą. Taigi, XVI a. dar nenustojo reikšmės kario šarvai ir sunkioji kavalerija. XVI a. LDK kariuomenėje atsirado kavalerijos rūšis, vadinama iš Vengrijos atėjusiu gusarų vardu. Tai tie patys šarvuotieji raiteliai, tarnavę LDK kariuomenėje ir anksčiau. XVII a. vietoj anksčiau dėvėtų sunkių šarvų jie turėjo tik krūtinės šarvus arba grandininius marškinius. Žvalgybai, sargyboms, priešui persekioti skirti lengvieji raiteliai tada jau buvo vadinami kazokais (jų negalima painioti su rejestriniais Zaporožės kazokais). Šalia jų įsigalėjo raitelių rūšis — petigorcai, arba lengvieji gusarai, ginkluoti ietimis, buvę LDK kariuomenėje XVI—XVII a. ir vėliau. Judriausiam manevravimui tuo laiku (tikriausiai nuo XIV a.) veikė totorių kavalerijos daliniai, vadinami vėliavomis (XVIII a. jie pavadinti priešakinėmis sargybomis). XVII a. jie dar buvo ginkluoti lankais ir strėlėmis. V. Europos pavyzdžiu XVI amžiuje LDK atsirado vad. raitarai, arba raiteliai arkebuzininkai, vietoj ieties turėję šaunamąjį ginklą — arkebuzą.

XVII a. pėstininkai buvo ginkluoti muškietais (dideliais dagtiniais šautuvais, kuriais buvo šaudoma nuo atramos); iš 3 pėstininkų 2 buvo muškietininkai, 1 ietininkas. Ietys, anksčiau siekusios 6 m ilgio, XVII a. sutrumpėjo iki 4,5 m. Ilgomis ietimis pėstininkai kovojo su kavalerija. Kai XVII a. prancūzų pavyzdžiu prie muškieto vamzdžio buvo pritvirtintas durtuvas, pėstininkų ietis išnyko ir pėstininkai nebebuvo skirstomi į muškietininkus ir ietininkus. XVII a. antrojoje pusėje atsirado naujas pėstininkų ginklas — rankinės granatos, sveriančios nuo $^1/_2$ iki 2 kg. Jų kevalas buvo iš geležies, bronzos arba stiklo.

XVIII a. pr. iš muškietų atsirado skiltuviniai šautuvai, bet dėl jų brangumo pradžioje jų buvo maža. Dragūnų ginklai liko tie patys kaip pėstininkų, tik jie dar turėjo lenktą rytietišką kardą. Kardas ir šautuvas buvo pagrindiniai pėstininkų ir raitelių ginklai ir vėlesniais laikais. XVIII a. LDK K. turėjo lengvosios kavalerijos dalis, vadinamas LDK kariuomenės priešakiniais pulkais, LDK didžiojo etmono ir LDK lauko etmono priešakiniais sargybos pulkais. Iš 7 tokių pulkų 1 buvo LDK totorių kavalerijos pulkas, paprastai vadovaujamas pačių totorių. Apskritai, ir XVIII a. LDK kariuomenėje vyravo pėstininkai ir kavalerija; artilerija buvo negausi.

Jau XIV amžiuje LDK K. buvo skirstoma į pulkus. Į Žalgirio mūšį (1410) Vytautas, pasak J. Dlugošo, atsivedęs 40 pulkų; visi jie turėję vienodas vėliavas su vyčio ženklais; iš jų išsiskyrę 10 vėliavų su Gedimino stulpais. Apie pulkų didumą tikrų žinių nėra. Ragainės komtūras 1410.VI.14 pranešime teigia, kad Vytautas iš kiekvienos žemės mobilizavo po 300 ginkluotų žmonių. Be to, žinome, kad jis turėjo dar pasitelkęs samdinių. Keliauninkas diplomatas Žiliberas de Lanua, 1414 aplankęs Vytautą Trakuose, sako, kad kunigaikštis savo asmeninėje rinktinėje turėjęs 10 000 pabalnotų žirgų. Galima manyti, kad toji rinktinė ir žygiavo į Žalgirio kautynes su J. Dlugošo minimomis vėliavomis, pažymėtomis Gedimino stulpais. Kitoje vietoje J. Dlugošas sako, kad lietuvių K. pulkus prieš Žalgirio mūšį Vytautas senu papročiu suskirstęs į „vėliavas" ir „bokštus". Taigi, vėliava čia reiškia vienetą, mažesnį už pulką.

Apie LDK K. struktūrą XVII a. galima susidaryti tam tikrą vaizdą iš tokio pavyzdžio. 1673 ties Chocimu su turkais šalia Lenkijos K. kovojo LDK K. Ją sudarė kavalerija: gusarų 5 vėliavos (571 žirgas), petigorcų 18 vėliavų (1980 žirgų), kazokų 5 vėliavos (524 žirgai), raitarų 5 vėliavos (481 žirgas), totorių 3 vėliavos (327 žirgai); pėstininkai (šauktiniai ir samdytiniai); dragūnų (vad. raitųjų pėstininkų, XVIII a. virtusių raiteliais) 18 vėliavų (1675 vyrai), vokiečių 6 regimentai (1871 vyras), vokiečių 7 atskiros vėliavos (587 vyrai), vengrų 7 atskiros vėliavos (679 vyrai), Slucko įgula (433 vyrai). Iš šio sąrašo matyti, kad XVII a. antrojoje pusėje K. turėjo daugiausia petigorcų, kad vėliavoje buvo apie 100 karių.

XVIII a. pulkas (regimentas) paprastai būdavo skirstomas į batalionus, šie — į divizionus (dažniausiai 3); divizioną sudarė kelios kuopos, suskirstytos skyriais, o šie — grandimis. Iš 1794 sukilime dalyvavusių LDK sukilėlių K. dalinių pavadinimų matyti, kad K. struktūra nuo XVIII a. pr. nebuvo iš esmės pasikeitusi, bet pajėgumas labai sumenkęs.

XIII—XV a. LDK K. turėjo akmenų svaidomuosius prietaisus. Tai savotiška vid. amžių artilerija apgultųjų pilių sienoms griauti, vartota įv. kraštuose. Be akmenų, tie prietaisai mėtė ir padegamuosius fakelus. Dėl stiprios pramušamosios jėgos akmenų svaidomieji prietaisai kurį laiką dar buvo vartojami ir tada, kai jau atsirado paraku šaudantieji pabūklai. Kariai su akmenų mėtomosiomis mašinomis sudarė atskirą tarnybą. Maždaug tuo pat metu, kaip kt. kraštuose, Lietuvoje atsirado artilerija, šaudanti paraku. 1382 Kęstutis ją vartojo, šturmuodamas kryžiuočių pilį Jurbarke. 1383 Vytautas prie Trakų turėjo bombardas — patrankas, šaudančias akmeniniais sviediniais. 1384 lietuviai vartojo tokią artileriją, apgulę Marienverderio pilį. 1394 Vytauto K. apšaudė kryžiuočius iš tokių patrankų, o kryžiuočiai atsakė tokia pat ugnimi. Iš 1409.XI.27 Ragainės komtūro laiško matyti, kad Vytautas Trakuose turėjo 15 patrankų, kurių didžiausia šaudė galvos didumo akmenimis. XV a. pradžioje Vytautas Vilniuje, arti pilies, turėjo patrankų liejyklą. Tuo būdu XIV a. antrojoje pusėje LDK kariuomenėje atsirado nauja K. rūšis — artilerija, o kartu ir nauja karių specialybė — artileristai. XIV a. pab. ir XV a. jie daugiausia gynė pilis arba jas puolė. Lauko kautynėse artilerija imta vartoti XVI a., patobulėjus pabūklams (ž. *Ginklai*). XVII a. artilerija dar labiau patobulėjo. Vilniaus patrankų liejykla tuo metu nuliedavo tokius pabūklus, kad juos reikėjo gabenti laivais, nes jų svorio neišlaikydavo tiltai. Iki tol patrankų kalibrai labai įvairavo. XVII a. jie jau buvo standartizuojami. Artilerija, bendradarbiaudama su pėstininkais ir raiteliais, pasidarė lygiareikšmė ginklo rūšis, dažnai nulemianti mūšį.

XIII—XV a. kovose su Ordinu buvo naudojamas ir laivynas. Metraščiai mini lietuvių-kryžiuočių upių laivų kautynes. 1313 prieš kryžiuočių laivus Nemune kovojo 100 Vytenio pasiųstų laivų, kuriuose buvo 600 vyrų. 1376 kryžiuočiai pagrobė Nemuno aukštupyje keletą lietuvių laivų, kuriuose tilpo po 20—40 vyrų. 1380 Kęstutis pasiuntė Vytautą „su daugeliu laivų" prie Jurbarko, o 1382 pats nuplaukė laivais į Jurbarką ir apšaudė pilį.

Didesniuose žygiuose paskui LDK K. traukdavo gurguolės; žiemą rogėmis, vasarą ratais jos veždavo karo reikmenis. Dusburgas mini net keturkinkius gurguolių vežimus. XIV a. archeologinės iškasenos rodo, kad tuo laiku LDK gurguolės vartojo vežimus su ąžuoliniais 1—1,1 m skersmens ratais. Ratai buvo su stipinais. 1410 į Prūsiją žygiavusioje Lietuvos ir Lenkijos kariuomenėje buvo apie 10 000 vežimų.

Atskirą K. tarnybą sudarė pasienio žvalgyba bei sargyba. Artėjant priešui, iš pasienio pilių buvo pranešama apie pavojų. Pilies įgula uždegdavo ugnį ir dieną dūmais, o naktį liepsna duodavo žinią aplinkiniams gyventojams ir pilims. Pasienio sargyba priešams paspęsdavo pinkles. Pvz., 1370 pajūryje prie Šventosios u. į jas pateko Ordino žvalgai, o 1372 350 vyrų būrys, pridaręs kryžiuočiams pinklių, laukė priešo.

XIII—XV a. artima pasieniečiams karių kategorija turėjo rūpintis valstybės pasienio užtvaromis, kurios priklausė gynybinių įrengimų sistemai ir buvo daromos iš nukirstų tvirtų medžių, atgręžtų aštriai nugenėtomis šakomis į priešą. Užtvaros vietomis būdavo strėlės šūvio platumo. Svarbesnėse vietose buvo statoma po kelias eiles užtvarų, sustiprintų žemių pylimais. Daug užtvarų buvo pristatyta Žemaitijos pasieniais ir strateginiu atžvilgiu svarbesnėse vietose krašto viduje (pvz., prie brastų).

Žygio metu į priekį buvo siunčiami dažniausiai raiti žvalgai didesniais būriais, o tam tikros dalys ruošdavo žygiuojantiems daliniams kelią, šalindavo priešo pastatytas kliūtis, statydavo arba taisydavo tiltus ir pan. Tai buvo tarnyba, primenanti šių dienų pionierius. K. forsuojant upę, ji pastatydavo pontoninius tiltus ant tuščių sandarių statinių, žygio metu gabenamų su savimi.

LDK K. vadai buvo rengiami daugiausia užsienyje, nes iki XVIII a. antrosios pusės LDK savų *karo mokyklų* neturėjo. Buvo karininkų ir be specialaus karo mokslo. Jie buvo parenkami iš gabesnių ir labiau patyrusių kareivių. Šie ir mokydavo K. kautynių taktikos.

Taktika. Kovodami su geriau šarvuotais vokiečių riteriais, lietuviai stengėsi sudaryti tokias kautynių aplinkybes, kuriose riteriai netektų pranašumo. Pavyzdžiui, 1236 lietuviai sekė grįžtančius su grobiu kalavijuočius, telkė jėgas, pagaliau apsupo juos pelkėtose vietose, kuriose sunkiai šarvuoti riteriai turėjo kautis pėsti ir dėl to pralaimėjo. Panašiai atsitiko 1279, kai, Livonijos K. įsiveržus iki Kernavės, Traidenis ilgai sekė vokiečių pėdomis, puolė tik ties Ašeradenu (Livonijoje) ir mūšį laimėjo. Kaudamiesi neklampioje vietoje, lietuviai sudarydavo medžių ar rogių užtvaras, kad atremtų šarvuotų raitelių puolimą (pvz., 1270 Traidenio K. ant Rygos įlankos ledo, 1370 Algirdo K. Kryžiuočių ordino teritorijoje). Eiliuotoji Livonijos kronika rašo, kad, sustojusi stovyklauti, lietuvių K. apsitverdavo kuolų tvora. Kai negalima buvo priversti priešo kautis pelkėtoje vietoje, kai nebūdavo nei dirbtinių, nei natūralių užtvarų, lietuvių K. griebdavosi judrių manevrų ir puldinėjo priešą tai iš kairės, tai iš dešinės, tai pabėgdama, tai pasivydama, svaidydama ietis ir kuokas. Judrus plataus masto lietuvių K. manevras kartais net be kautynių duodavo žymių rezultatų. Pavyzdžiui, 1345 kryžiuočių K. žygiavo į Lietuvą, bet, melagingo pranešimo suklaidinta, grįžo į Prūsiją, o paskui vėl per Šešupę ir Nemuną įsiveržė į dešinį Nemuno krantą, sugaišo daug laiko, dėl prasidėjusių pavasario atlydžių turėjo grįžti, praradusi daug arklių ir žmonių. Tuo metu Algirdas nekliudomas nusiaubė padauguvį. Tokius manevrus galima vykdyti, turint tikslių žinių apie priešo planus. Vadinasi, tuo metu lietuviai jau turėjo kar. žvalgybą. Lietuviai dažnai sėkmingai pavartodavo ir manevrą trauktis, o sudarius sau palankesnes aplinkybes,— pulti. Tokia taktika buvo panaudota Riselio apylinkėse (1353), ties Rūdava (1370), Žalgirio kautynėse (1410) ir pan. Žygiuojant LDK K. į Žalgirį, kryžiuočiai buvo suklaidinti Vytauto manevru — rezervinių K. dalių paleidimu judėti panemune. Vėlesniais amžiais LDK K. taktikos principai liko tie patys, tik priklausomai nuo ginklų tobulėjimo ir K. didumo keitėsi karo veiksmų mastas ir metodai. Kaip ir anksčiau, buvo siekiama veiksmų judrumo, operatyvumo, apgaulingų manevrų, įvairių ginklo rūšių derinimo, priešo apsupimo, patogių pozicijų ir t. t.

Apie LDK K. operatyvumą XVI a. galima spręsti, pvz., iš Klecko mūšio. 1506. VII.20 į Lydą, kur tuo metu gyveno LDK didysis kun-štis J. Aleksandras Jogailaitis, atėjo žinia apie kelių tūkstančių Krimo totorių įsiveržimą į Klecko apylinkes ir plėšikavimą. Kadangi kun-štis prie savęs teturėjo mažą samdytų serbų būrį, buvo pašaukta bajorų K. VIII.3 ji jau susirinko Lydos apylinkėse. Tos pačios dienos vakarą 7000 raitelių su 2 patrankomis, be gurguolių (kad būtų greičiau), dvaro maršalkos M. Glinskio vadovaujami, pradėjo žygį. Priešo nepastebėta lietuvių K. aplinkiniais keliais užėjo totoriams iš užnugario, per 3 val. iš medžių ir šakų pasidarė perėjimą per Lano upę bei plačius jos kranto liulynus, VIII.5 dviem kolonomis puolė iš dviejų pusių totorių stovyklą ir sumušė joje priešo pagr. jėgas, o vėliau (iki VIII.8) sunaikino arba išblaškė totorių dalinius, plėšikavusius netoli Minsko, Ašmenos ir Volkovisko.

Iš Oršos mūšio (1514) matyti, kaip LDK etmonų K. Ostrogiškio ir J. Radvilos vadovaujama K. sugebėjo per vieną naktį slapta pastatyti iš tuščių statinių du pontoninius tiltus, paslėpti nuo priešo artileriją ir racionaliai suderintais įvairių K. rūšių veiksmais nugalėti du kartus didesnę armiją. Iš Seversko kampanijos (1535) matyti, kad tuo laiku LDK K. priešo pilis imdavo, apguldama jas, pasikasdama po pamatais ir užminuodama (taip šios kampanijos metu LDK K. paėmė Starodubo pilį). LDK K. taktikos efektyvumą rodo ir Salaspilio mūšis (1605), kuriame LDK K., teturėdama 3800 kareivių, bet vadovaujama gabaus vado K. Chodkevičiaus, nugalėjo 14 000 švedų K. Čia mūšį nulėmė staigus puolimas ir priešo K. įtraukimas į jam nepatogias pozicijas. Dvigubo apsupimo taktikos (kai apgulusi pilį K. pati priešo apsupama) pavyzdį rodo Smolensko operacija (1633). Priešo išvarginimo ir ginklo rūšių derinimo taktiką gerai iliustruoja Chocimo mūšis (1673.XI.11), kuriame greta Lenkijos K. dalyvavo ir LDK K.

Maždaug iki XVII a. pėstininkai kaudavosi daugiausia vyras prieš vyrą. Tobulėjant šaunamiesiems ginklams, lauko kautynėse pasidarė galima kovoti su priešu ir iš tolo. Todėl XVII—XVIII a. ir LDK K. pėstininkus lauko kautynėms imta rikiuoti pagal iš V. Europos atėjusį pavyzdį vad. linijiniu (šachmatiniu) būdu; pulkas rikiuodavosi mūšiui ištisu daliniu arba persiskyręs į batalionus. Batalionas išsidėstydavo divizionais, o šie — keliomis kuopomis. Kuopose kariai sustodavo 4 eilėmis (skyriais) taip, kad jas sudarančių grandžių kariai stovėtų vienas paskui kitą (kiekvienas skirtingoje eilėje). Atakos metu kariai paleisdavo po šūvį eilėmis (skyriais), pradedant nuo užpakalinių, pirmosioms priklaupus, paskui, primušdami šautuvus, eidavo į priekį ir priklaupę laukdavo, kol vėl atsidurs užpakalinėje eilėje. Buvo ir kitokių tos taktikos variantų. Gerai išlavintas muškietininkas galėjo paleisti 2—3 šūvius per minutę, vidutinis 1 šūvį per dvi minutes. Muškietininkus nuo priešo kavalerijos saugodavo ietininkai.

Vis daugiau reikšmės lauko kautynėse įgyjant artilerijai, nuo linijinės rikiuotės palaipsniui pereita prie išskleistų grandžių kovinės rikiuotės. Ir šaunamiesiems ginklams ištobulėjus, durtuvų kautynės neišnyko. Jos buvo praktikuojamos ypač sukilimuose. Pvz., 1794 sukilime mūšiui buvo sustatomi pirmoje vietoje reguliarūs pėstininkų daliniai, antroje dalgininkai, sparnuose — kavalerija. Dalgininkai kaudavosi kylio pavidalo kolonomis, kurios įsibėgėjusios smogdavo dalginiais durklais. Šauliai rikiuodavosi grandimis.

LDK kariuomenė kaip feodalų klasinės politikos įrankis. LDK K. buvo naudojama ne tik valstybės gynimui nuo kitų šalių agresijos. Lietuvos feodalai dažnai ją panaudodavo savo grobiamajai politikai vykdyti, kaimyninių kraštų žemėms užkariauti, o t. p. valstiečių pasipriešinimui slopinti. K. jėgomis 1418 buvo nuslopinti Žemaitijos valstiečiai, pasipriešinę kartu su krikščionybe įvedamai baudžiavai; 1535—37 ji malšino Mažųjų Dirvėnų, Biržinėnų, Tendžiogalos valsčių valstiečius, 1545 Anykščių ir Ukmergės valsčių valstiečius, sukilusius prieš feod. priespaudą. 1769 K. nuslopino Šiaulių ekonomijos valstiečių sukilimą. Nusilpus LDK centro valdžiai ir sumenkus LDK K., stambieji feodalai, nebegalėdami pasikliauti ja, kaip išnaudojimo ramsčiu, įsitaisė atskiras savo kariuomenes, kurios taip pat buvo naudojamos daugiausia valstiečių pasipriešinimui slopinti.

LIETUVOS BURŽUAZINĖS VALSTYBĖS KARIUOMENĖ. D. Spalio revoliucijos pergalės paskatinti, Lietuvos darbo žmonės 1918 pab.—1919 pr. didžiojoje Lietuvos dalyje įkūrė Tarybų valdžią. Tuo pat metu buržuazinė Lietuvos Taryba, vok. okupantų ir Antantės (Santarvės) valstybių globojama, organizavo savo valdžią vokiečių K. kontrrevoliucinių dalinių užimtuose Lietuvos rajonuose ir kartu formavo savo K., kurios paskirtis buvo drauge su užsienio interventų K. daliniais kovoti prieš Tarybų valdžią, prieš darbo žmonių pastangas sukurti ją ir toje Lietuvos dalyje, kur jos dar nebuvo. Pirmas įsakymas dėl burž. K. organizavimo paskelbtas 1918. XI.23, bet faktiškai K. formavimas pradėtas kiek vėliau. Buržuazijos mėginimas sudaryti savo K. iš savanorių, žadant jiems mokėti pastovią algą, duoti žemės, aprūpinti šeimas, sužlugo. Užtat 1919.II.13 buvo paskelbta mobilizacija. Lietuvos buržuazijos pastangas suorganizuoti savo K. nuolat rėmė Anglija, Prancūzija ir JAV. Jų nurodymu vok. okupantai 1919.I—XI perdavė Lietuvos burž. kariuomenei apie 21 000 šautuvų, 225 kulkosvaidžius, 25 patrankas, daugybę šovinių, patrankų sviedinių, rankinių granatų ir kitokio karinio turto. Be to, 1919 pab., Lietuvos burž. kariuomenei sumušus bermontininkus, Antantės nurodymu tai K. buvo palikta arti 8000 šautuvų, per 350 kulkosvaidžių ir 59 patrankos. Daug ginklų ir karinių medžiagų Lietuvos burž. kariuomenei JAV, Anglija ir Prancūzija pristatė pačios. Vien JAV 1919 atgabeno tiek ginklų ir kitokių karinių reikmenų, kad jų užteko aprūpinti 35 000 kareivių. Antantės valstybės teikė Lietuvos burž. kariuomenei ginklus, kad ši dalyvautų kovoje prieš Tarybų valdžios ginkluotąsias pajėgas (ž. *Vilniaus penktasis pėstininkų pulkas, Žemaičių pulkas, Tarybinė Armija*) ir padėtų slopinti darbo žmonių rev. judė-

jimą. Kartu tos valstybės šitaip siekė įsigalėti Lietuvos ekonomikoje. Už 1919—20 pristatytus ginklus Lietuvos burž. valdžia pasižadėjo išmokėti JAV daugiau kaip 6 mln. dolerių, Anglijai 7 350 000 litų, Prancūzijai 411 617 litų. Šios valstybės dalyvavo Lietuvos burž. K. sudaryme ir savo instruktoriais. Šitaip su Vakarų imperialistų pagalba 1919 pab. jau buvo suformuota 9 pėstininkų pulkai, 1 nepilnas baltarusių pulkas, 1 raitininkų pulkas (4 eskadronai), artilerijos pulkas (6 lengvosios ir 1 sunkioji baterija), aviacijos būrys (12 lėktuvų), 2 atsargos batalionai, autobatalionas, ryšių batalionas, elektrotechnikos batalionas, atskiros pionierių ir geležinkelio kuopos bei daug komendantūrų: Vilniaus, Kauno, Jiezno, Kėdainių, Raseinių, Šakių, Šiaulių, Tauragės ir kt. (kiekvienoje po 150 kareivių). Lietuvos burž. valstybės K. pirmiausia buvo panaudota prieš Tarybų valdžios ginkluotąsias pajėgas. Ji kovojo dar prieš bermontininkus ir prieš burž. Lenkijos K., ypač kai ši, užgrobusi Vilnių, ėmė veržtis gilyn į Lietuvą. 1920—21 sumobilizuota daugiau K. Tuo laiku ji turėjo 13 pėstininkų pulkų (vienas jų buvo suformuotas iš savanorių) ir kelis atskirus pėstininkų batalionus. Tie pulkai sudarė 4 divizijas. Be minėtųjų dalinių, buvo suformuotas šarvuotų automobilių būrys, šarvuotas traukinys (8 vagonai), apginkluotas patrankomis ir kulkosvaidžiais, padaugėjo aviacijos eskadrilių (paėmus iš bermontininkų 30 lėktuvų karo grobio). 1922 K. turėjo apie 90 000 žmonių. Vėliau Lietuvos kariuomenėje tarnavo apie 40 000 vyrų. Ją sudarė 4 pėstininkų divizijos (3 pilnos ir viena kadrinė), 3 kavalerijos pulkai, 3—4 artilerijos pulkai, 3 karo aviacijos grupės. Diviziją sudarė 3 pulkai, pulką — 3 batalionai, kurių kiekvienas turėjo po 4 kuopas (iš 36 kuopų buvo 9 kulkosvaidininkų kuopos). Kuopoje karo metu buvo 200 vyrų, taikos metu — 120. Kuopa turėjo 3 būrius, kurių kiekviename buvo 3 skyriai; mažiausias dalinys buvo grandis. Kavalerijos pulkai buvo pavadinti LDK kavalerijoje vartotais vardais: gusarų, ulonų, dragūnų. Kavalerijos pulkas turėjo 2 divizionus, kurių kiekviename buvo po 3 eskadronus, turėjusius po 100 žmonių. Eskadronas buvo suskirstytas į 3—4 būrius, būrys — į skyrius. Vėliau kavalerijos dalys buvo apginkluotos kulkosvaidžiais. Artilerijos pulkas turėjo 3 divizionus, divizionas — po 3 baterijas (kiekvienoje po 4 pabūklus, traukiamus arklių). Karo aviacijos grupės buvo tokios: 1) naikintuvai (3 eskadrilės po 12 lėktuvų, kurių kiekvienas ginkluotas 4 kulkosvaidžiais), 2) žvalgybiniai lėktuvai (3 eskadrilės po 8 lėktuvus), 3) bombonešiai (3 eskadrilės po 6—8 lėktuvus). Bombonešis galėjo pakelti 500 kg bombų. Mažų bombų vežiodavosi ir žvalgybiniai lėktuvai. Buvo ir priešlėktuvinės apsaugos rinktinė. 1923 sudaryta lengvųjų tankų batalionas, 1924 — šarvuočių rinktinė. 1935 įsigyta pirmasis karinis 550 tonų talpos mokomasis laivas [60 m ilgio vokiškas traleris, statytas 1917 Zėbeko laivų dirbtuvėse]. Be minėtųjų K. dalių, buvo dar šios K. tarnybos: ginklavimo, karo technikos, karo aviacijos, intendantūros, sanitarijos, veterinarijos, remonto, karo meteorologijos, lauko pašto, teisingumo, karo policijos, karo cenzūros. Būtinoji kareivio tarnyba truko 2—1$^1/_2$ metų. Karininkams rengti 1919 įsteigta Karo mokykla, o 1921 Aukštieji karininkų kursai (ž. *Karo mokyklos*).

Vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas buvo valstybės prezidentas, gynybos reikalais rūpinosi krašto apsaugos ministras su K. štabu; K. vadas rūpinosi K. mokymu ir vadovavimu kar. operacijoms.

Nuvertus faš. valdžią, 1940.VI Lietuvos K. buvo pertvarkyta į Lietuvos Liaudies K., kuri, Lietuvos TSR įstojus į TSRS, įėjo į Raudonąją Armiją kaip 29 teritorinis šaulių korpusas (ž. *Tarybinė Armija*).

Lit.: **M. Любавский,** Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства, М., 1892; **T. Korzon,** Organizacja wojskowa Litwy w okresie Jagiellońskim.— „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie 1908", Wilno, 1909; **J. Jakubowski,** Studia nad stosunkami narodowościowemi na Litwie przed Unją Lubelską, Warszawa, 1912; **A. Janulaitis,** Lietuvos visuomenės ir teisės istorija, K., 1916; **S. Kutrzeba,** Historia ustroju Polski, t. 2 (Litwa), Lwów i Warszawa, 1921; **B. Gembarzewski,** Rodowody pułków polskich i oddziałów równorzędnych od 1717 do 1831 r., Warszawa, 1925; **A. Kučinskas,** Žalgirio mūšis.— Vytautas Didysis 1350—1430, K., 1930; Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, V., 1955; Lietuvos TSR istorija, t. 1, V., 1957; **K. Zając,** Wojsko Rzeczypospolitej w latach 1668—1673.— Studia i materiały do historii wojskowości, Warszawa, 1960; **J. Ochmański,** Organizacja obrony w Wielkim Ks. Litewskim przed napadami Tatarów Krymskich w XV—XVI w.— Studia i materiały do historii wojskowości, t. 5, Warszawa, 1960; **M. Jučas,** Žalgirio mūšis, V., 1960; Lietuvos TSR istorija, t. 2, V., 1963; **J. Jurginis,** Lietuvos valstybės susidarymas.— Lietuvių karas su kryžiuočiais, V., 1964; **R. Batūra,** Karinė organizacija Lietuvoje XIII—XV a.— Ten pat; **K. Sideravičius,** Sunkiausių kovų šimtmetis.— Ten pat; Zarys dziejów wojskowości polskiej do roku 1648, t. 1, Warszawa, 1965, t. 2 (1648—1864), Warszawa, 1966; **V. Martinkėnas,** Lietuvos kariuomenė. — „Šviesa", N. Y., 1967, Nr. 2.

KARIŲ TEATRAS — buržuazinės Lietuvos kariuomenės dramos trupė, veikusi 1919—40 Kaune. Turėjo chorą ir orkestrą. Statė originalias ir verstines pjeses, komedijas, operetes, rengė radijo vaidinimus. Daug gastroliavo.

„KARIŲ TIESA" — tarybinis laikraštis, ėjęs 3—6 kartus per savaitę 1940.VII.12—1940.VIII.31 Kaune. Leido Lietuvos liaudies kariuomenės polit. vadovybė. Red. J. Pajaujis.

KARKA Gediminas [g. 1922.XI.26 Panevėžyje] — aktorius, režisierius. 1941 baigęs Panevėžio berniukų g-ją, dirba aktoriumi Panevėžio dramos teatre. Baigė to teatro studiją. Reiškėsi kaip režisierius. Vaidino liet. filmuose („Žingsniai naktį" ir kt.).

Vaidmenys: Galuška (A. Korneičiuko „Ukrainos stepėse"), Zelinskis (E. Jurandoto „Tokie laikai"), Šabelskis (A. Čechovo „Ivanovas"), Figaro (Bomaršė „Sevilijos kirpėjas"), Šapiuzas (E. Zola „Raburdeno paveldėtojai"), Ščiukarius (M. Šolochovo „Pakeltos velėnos" inscenizacija) ir kt.

Pastatymai: A. Salinskio „Pavojingas bendrakeleivis" (1954), K. Binkio „Atžalynas" (1956), S. Maršako „Katės namai" (1959), G. Priedės „Pirmasis Viki balius" (1961) ir kt.

KARKA Mykolas [g. 1892.XI.12 Samarakėliuose (Anykščių rj.)] — choro dirigentas, pedagogas, Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1955). 1912 baigė Vilniaus muz. m-los choro dirigavimo ir vargonų skyrių. Petrograde 1915 suorganizavo darbininkų chorą „Promień" („Spindulys") ir jam vadovavo. 1918 su L. Jakavičiumi Panevėžyje subūrė scenos mėgėjų trupę ir pastatė G. Landsbergio-Žemkalnio „Blindą". 1919—44 Panevėžio vid. m-los, 1927—35 kartu mkt. seminarijos, 1938—44 amatų m-los muz. mokytojas. Dalyvavo „Aido" d-jos veikloje, buvo scenos mėgėjų būrelio „Šikšnosparnis" režisierius, dirigavo chorams. 1924 suorganizavo pirmąją Panevėžyje dainų šventę. Įsteigė „Dainos" d-jos Panevėžio sk. ir 1926—40 jam vadovavo. Pastatė Š. Guno operos „Faustas" I veiksmą, R. Planketo operetę „Kornevilio varpai" (1927), B. Džonso operetę „Geiša" (1928), V. Mykolaičio-Putino dramą „Valdovo sūnus" (1934) ir kt. 1940 suorganizavo Panevėžyje muz. kursus ir jiems vadovavo. 1944—60 muz. m-los dėstytojas (1944—50 direktorius). Taryb. metais organizavo chorus, buvo Panevėžio liaudies operetės muz. vadovas ir dirigentas, visų dainų švenčių Panevėžyje vyriausiasis dirigentas. Sukūrė muziką S. Čiurlionienės-Kymantaitės, Moljero, N. Pogodino dramos veikalų pastatymams.

KARKAS Mejeris [g. 1921.VIII.21 Rokiškyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1936 LKJS narys, dirbo Rokiškyje, 1938—39 LKJS Rokiškio aps. k-to narys, 1939—40 sekretorius. Nuo 1938 LKP narys. Padėjo leisti kom. atsišaukimus, platino „Tiesą". D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Po karo tarnautojas Vilniuje.

KARKAŽIŠKĖ — kaimas Švenčionių rj., Pabradės apyl., 4 km į p. nuo Pabradės. 236 gyv. (1959). Kaimo p. pakraščiu teka Skirda (Žeimenos intakas). Aštuonmetė m-la, kultūros namai, biblioteka. 1779 įsteigta m-la. 1812 joje mokėsi 28 mokiniai. Kaimas buvo valstybinis. Žemę buvo leista valstiečiams išpirkti.

KARKLAS ž. *Gluosnis*.

KARKLĖLIS Mamertas [g. 1931.IV.15 Karklynėje (Švenčionių rj.)] — aktorius, režisierius. 1951 baigė Švenčionių vid. m-lą, 1953 — Lietuvos TSR dramos teatro studiją. 1953—58 Šiaulių dramos teatro aktorius. 1963 baigė Lunačiarskio

teatrinio meno in-to režisūros f-tą (Maskvoje). Nuo 1963 Šiaulių dramos teatro vyriausiasis režisierius.

Vaidmenys: Kisielius (A Gudaičio-Guzevičiaus „Krantai Nemunėlio"), Atsiskyrėlis (I. Štoko „Velnių malūnas"), Markas (E. Remarko „Paskutinis sustojimas"), Aleksas (kino filme „Laiptai į dangų") ir kt.
Pastatymai: E. Zorino „Denis" (diplominis spektaklis Lunačiarskio teatrinio meno in-te, 1963), A. Ostrovskio „Bekraitė" (1964), V. Krėvės „Žentas" (1964), K. Sajos „Jo ekscelencija Vabalas" (1965), J. Drdos „Žaidimas su velniu" (1965), J. Baltušio „Parduotos vasaros" (1965) ir kt.

KARKLĖNAI — **1.** Kaimas Vilniaus rj., Grigaičių apyl., 12 km į r. nuo Vilniaus, į p. v. nuo Vilniaus—Minsko geležinkelio. 612 gyv. (1959). Kaimas apie 3 km ištįsęs iš š. r. į p. v.; šiaurėje siekia Neries intaką Vilnią. Per kaimą teka bevardis Vilnios intakas. K. sodybų grupės (apie 0,5—1 km nutolusios viena nuo kitos) sudaro atskirus kaimelius, vad. Aukštaisiais K. (90 gyv.), Žemaisiais K. (32 gyv.), Didžiaisiais K. (122 gyv.), Užupio K. (278 gyv.) ir Karklėnų vienkiemiu (90 gyv.). Yra malūnas, lentpiūvė, pr. m-la (nuo 1927).

2. Kaimas Plungės rj., Kulių ir Vieštovėnų apyl., 10 km į p. v. nuo Plungės, 2 km į v. nuo Plungės—Kulių kelio; kolūkio centras. 382 gyv. (1959). Vakaruose pro kaimą teka sureguliuotas Alanto intakas Karkluojė, rytuose — Minijos intakas Vieštovė. Iš p. v. prieina Karklėnų miškas. Prie Vieštovės veikia vandens malūnas. Yra kolūkio gyvulininkystės pastatų, grūdų sandėliai, med. punktas (nuo 1963), pr. m-la (nuo 1925), kultūros namai (nuo 1957). Ist. šaltiniuose K. minimi 1499.

3. Miestelis Kelmės rj., 10 km į š. v. nuo Kražių, 13 km į š. r. nuo Kaltinėnų; apylinkės ir kolūkio centras. 331 gyv. (1959). Keliai jungia K. su Kražiais, Kaltinėnais, Varniais, Kolainiais, Vaiguva. Plano struktūra radialinė. Sodybos išsidėsčiusios daugiausia palei kelius. Ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1950), vid. m-la (1907—46 pradinė, 1946—49 prog-ja, 1949—56 septynmetė), kultūros namai (nuo 1958), biblioteka (nuo 1949). XV—XVI a. ist. šaltiniuose minimas K. pavietas bei valsčius ir K. dvaras. 1767 pastatyta bažnyčia. Iki XIX a. vidurio K. buvo nedidelis bažnytkaimis (1846 buvo 31 sodyba). XIX a. antrojoje pusėje K. tapo miesteliu — juose atsirado prekybininkų bei amatininkų. Būdami nuošaliai nuo prekybinių kelių, K. neaugo (1897 buvo 65 gyv., 1923 — 217).

KARKLĖNŲ EŽERAS — ežeras Kelmės rj., 22 km į v. nuo Kelmės, 2 km į p. r. nuo Karklėnų. Plotas 44 ha. Ežeras ištįsęs iš š. į p., per vidurį siauresnis; ilgis 1150 m, didž. plotis 490 m, kranto linijos ilgis 3220 m. Krantai neaukšti, rytinis pelkėtas. Per K. e. teka upelis į Kražantę.

KÁRKLINAI — kaimas Biržų rj., Kratiškių apyl., 11 km į š. nuo Vabalninko. 42 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Tatula, r. pakraščiu eina Biržų—Vabalninko kelias. Ist. šaltiniuose K. minimi 1596.

KARKLÌNIAI — kaimas Vilkaviškio rj., Keturvalakių apyl., 12 km į p. v. nuo Kapsuko, 3 km į p. nuo Keturvalakių; kolūkio centras. 242 gyv. (1959). Pr. m-la. K. dvaro darbininkai 1905 aktyviai dalyvavo rev. judėjime. Buržuazijos valdymo metais K. dvare veikė mergaičių žemesnioji ž. ū. m-la (įst. 1927).

KAR̃KLININKAI, Karklė,— kaimas Klaipėdos rj., Kretingalės apyl., 12 km į š. nuo Klaipėdos, Baltijos jūros pakrantėje. 321 gyv. (1959). Kaimas gatvinio tipo, nutįsęs išilgai jūros kranto apie 6 km; pietuose siekia Girulių mišką. Pr. m-la (įst. XIX a. vid.). K.— senas žvejų kaimas. 1939 buvo 900 gyv.

KARKLUOJẼ — upė Plungės ir Klaipėdos rj., Alanto deš. intakas. Ilgis 17,5 km, baseino plotas 48 km². Prasideda 3 km į š. r. nuo Kulių. Teka š. v. kryptimi. Įteka į Alantą 7 km nuo jo žiočių, ties Gaudučiais, 5 km į r. nuo Kartenos.

KARLÀ Pranas [g. 1896.XI.18 Gučiūnuose (Rokiškio rj.)] — Spalio revoliucijos ir Didžiojo Tėvynės karo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Nuo 1911 tarnavo junga kreiseryje „Aurora" ir kt. kreiseriuose. 1917 dalyvavo Spalio revoliucijoje ir piliet. kare. Nuo 1920 dirbo ryšių įstaigose Minusinske, Maskvoje ir kitur. 1935 baigė Maskvos Elektrotechnikos in-tą ir dirbo radijo ryšių įstaigose. 1941—43 dirbo Šiaurės baseino sukarinto laivyno v-boje, vėliau tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. 1943—44 Lietuvos partiz. judėjimo štabo Maskvoje ryšių skyriaus viršininkas. Po karo rentgeno aparatūros inžinierius konstruktorius Vilniuje.

KARLIKÁITĖ Esterė [g. 1908.XII.25 Pilviškiuose (Vilkaviškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Siuvėja. 1924 Vilkaviškyje įstojo į LKJS. 1928 išrinkta LKJS Vilkaviškio rj. k-to nare. 1929—1936 LKP narė. 1930 dirbo LKP Kauno rj. k-to propagandos ir agitacijos skyriuje. Už rev. veiklą 1931 nuteista 4 metus kalėti. Kalinta Kaune, Bajoruose (dab. Kretingos miesto dalis), Marijampolėje, Šiauliuose. Nuo 1936, nebepriklausydama LKP, padėjo jos nariams, už tai 1939 ištremta iš Kauno į Pilviškius. D. Tėvynės karo metais dirbo Taškente, 1946—59 įvairiose Vilniaus siuvimo įmonėse. Nuo 1952 TSKP narė. Pensininkė.

KÁRLINAS Izaokas [g. 1914.XII.22 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis, žurnalistas. Kilęs iš amatininkų. Nuo 1933 studijavo Kauno un-to gamtos ir matematikos f-te, 1937 baigė konservatoriją. Nuo 1936 Lietuvos Raudonosios pagalbos studentų org-jos „Antifa" sekretorius, rašė atsišaukimus, laikė ir platino neleg. lit-rą. Nuo 1938 bendradarbiauja spaudoje (K. Norkaus pseudonimu ir savo pavarde). Nuo 1940.V Komunistų partijos narys, 1940—1941 LKP CK laikr. „Truženik" skyriaus vedėjas. Nuo 1942 Raudonosios Armijos karys, vėliau baterijos komisaras ir artilerijos diviziono vado pavaduotojas polit. reikalams, 16 liet. divizijos laikr. „Tėvynė šaukia" redaktoriaus pavaduotojas, 1944 — redaktorius. Nuo 1947 dirbo „Valstiečių laikraščio", „Agitatoriaus bloknoto" redakcijose. 1956 baigė Aukštosios part. m-los prie TSKP CK neakivaizdinį skyrių. Nuo 1954 LKP CK instruktorius. Nuo 1963 žrn. „Komunistas" skyriaus vedėjas.

KARLÔ Eduardas [g. 1912.XII.31 Gatčinoje (Leningrado sr.)] — administracinis darbuotojas, Lietuvos TSR nusipelnęs inžinierius (1960). Nuo 1927 VLKJS narys. 1935 baigęs Leningrado Automobilių kelių in-tą, tiesė kelius Turkmėnijoje. Nuo 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos pionierių būrio vadas, kuopos vado pavaduotojas, pulko inžinierius. Nuo 1944 TSKP narys. 1944 pionierių bataliono vado pavaduotojas, 1945 bataliono vadas. Dalyvavo mūšiuose prie Kursko, Oriolo, Baltarusijoje, Lietuvoje, Kurše. Nuo 1946 komunalinio ūkio darbuotojas, nuo 1948 Lietuvos TSR komunalinio ūkio ministro pavaduotojas. Nuo 1959 Vyriausiosios gazifikacijos ir komunalinio ūkio v-bos prie Lietuvos TSR MT viršininkas. Nuo 1966 komunalinio ūkio ministras.

KARLÔVIČIUS (Karlowicz) Janas [1836.V.28 Subartonyse (Varėnos rj.) — 1903.VI.14 Varšuvoje] — lenkų kalbininkas, etnografas, tautosakininkas. Baigęs Vilniaus g-ją, 1852—57 studijavo Maskvos universitete. 1857—65 studijas gilino Paryžiaus, Heidelbergo (VFR), Briuselio un-tuose. 1866 Berlyno un-te gavo filos. daktaro laipsnį. Parengė „Lenkų kalbos žodyną" (su V. Nedzvedzkiu, 8 t., 1898—1923), „Lenkų kalbos tarmių žodyną" (6 t., 1894—1911), kuriame yra žodžių, būdingų Lietuvos lenkų kalbai. Pats rinko ir kitus ragino rinkti liet. tautosaką bei etnografinę medžiagą. Išleido lenkų kalba rink. „Liaudies padavimai ir pasakos, surinkti Lietuvoje" (1887), į kurį įdėjo savo ir kitų užrašytų tekstų. Rinkinyje paskelbtos 84 pasakos, užrašytos (1832—79) Vilniaus, Lydos, Naugarduko, Trakų, Švenčionių, Ukmergės, Raseinių, Panevėžio ir Šiaulių apylinkėse. K. paskelbė darbą „Apie lietuvių kalbą" (1875), kuriame aiškino garsų tarimą, kritiškai apžvelgė lituanistinius ano meto darbus, liet. kalbos santykius su slavų ir kitomis ide. kalbomis. Rėmėsi F. Kuršaičio ir A. Šleicherio darbais. Paskelbė straipsnių apie liet. pavardes ir vietovardžius. Susirašinėjo su J. Jablonskiu, J. Šliupu ir kitais liet. kultūros veikėjais.

Ršt.: O języku litewskim.—„Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału filologii Akademii Umiejętności w Krakowie", t. 2, 1875; Podania i bajki ludowe, zebrane na Litwie staraniem Jana Karłowicza.—„Zbiór wiadomości Komisyi antropologicznej Akademii Umiejętności", t. 11, Kraków, 1875; Czterysta kilkadziesiąt nazwisk miejscowości litewskich, zebranych przez Jana Karłowicza.— Pamiętnik Fizyjograficzny, t. 3, 1883.

Lit.: K. Grigas, Lituanistinė medžiaga J. Karlovičiaus rankraštiniame palikime.—„Literatūra ir kalba", t. 3, V., 1958; Lietuvių tautosakos apybraiža, V., 1963.

KARLÔVIČIUS Mečislovas [1876.XII.11 Vyšniavoje (Zarasų rj.) — 1909.II.8 Tatruose] — kompozitorius, dirigentas. Studijavo Varšuvoje, Berlyne, Drezdene. Priklausė „Jaunosios Lenkijos" kompozitorių grupei, buvo Varšuvos muzikos d-jos vadovas. K. kūryboje vyrauja neoromantinė kryptis. 1906 K. sukūrė simf. poemą „Lietuviška rapsodija", kurios leitmotyvas — senos dzūkų rugiapiūtės dainos melodija. Poemoje išreiškė prislėgtos liaudies sielvartą ir ilgesį. K. buvo alpinistas, žuvo Tatruose.

Kūriniai: simfonija „Atgimimas" (1902), simf. poemos „Grįžtančios vilnys" (1904), „Amžių dainos" (1906), „Stanislovas ir Ana Osvencimai" (1907) ir kt.; koncertas smuikui ir orkestrui (1902), kamerinė ir vokalinė muzika.

Lit.: A. Chybiński, Mieczysław Karłowicz. Kronika z życia artysty i ternika, Kraków, 1949; И. Бэлза, Мечислов Карлович, М., 1951; H. Anders, Mieczysław Karłowicz w listach i wspomnieniach, Kraków, 1960.

KARMĀZINAI — kaimas Vilniaus rj., Dūkštų apyl., 9 km į p. v. nuo Maišiagalos, Neries deš. krante. 18 gyv. (1959). Ties K. į Nerį įteka Dūkšta. Iš r. prieina Dūkštų miškas, iš š.— nedidelis Karmazinų miškelis. Atskiros sodybų grupės, nutolusios viena nuo kitos maždaug per 1 km, vadinamos Karmazinais I, II ir III. Neries krante būta pilkapių.

Pilkapiai tyrinėti 1857 ir 1933. Ištirti 46 pilkapiai, turėję 6—18 m skersmens ir iki 2 m aukščio sampilus; kai kurie pagrindo apdėti akmenų vainikais. Rasta VI—VII a. degintinių kapų; kai kurie buvo apdėti akmenimis. Kapuose aptikta geležinių įrankių bei ginklų ir žalvarinių papuošalų. Radiniai yra Istorijos-etnografijos muziejuje Vilniuje.

KARMĖLAVA — miestelis Kauno rj., 14 km į š. r. nuo Kauno, prie Kauno—Zarasų plento; apylinkės centras. 1543 gyv. (1959). K. stovi Neries kair. kranto viršutinėje terasoje, tarp Žversos ir Šešuvėlės upelių. Planas linijinis. Pastatai išsidėstę palei plentą. Iš š. r. ir v. miestelį supa miškas. Yra buitinio aptarnavimo dirbtuvės, ryšių skyrius, ambulatorija (nuo 1946), vaistinė, vid. m-la (XIX a. pab. įsteigta pradinė; 1944—49 prog-ja, 1949—57 septynmetė), kultūros namai (nuo 1959), biblioteka (nuo 1948).

Ties K., Neries kair. krante, yra piliakalnis, vadinamas Pilimi. Iš r. ir v. jį supa gilios daubos, iš p.— 10 m gylio, 30 m pločio ir 50 m ilgio griovys. Aikštelė beveik apvali, 60 m skersmens; jos pakraščiai buvo apjuosti 1—2 m aukščio pylimu. Šlaitai labai statūs. Taisyklinga piliakalnio forma, aikštelėje randami plytgaliai ir XVI—XVII a. koklių fragmentai rodo, kad K. piliakalnis buvo naudojamas bent iki XVII a.

Kai kurių istorikų (V. Pašuto ir kt.) nuomone, K. įsikūrė XIII—XIV amžiuje. XVI a. minimas K. valsčius ir dvaras, kurį didysis kun-štis Aleksandras 1505 užstatė Kauno vietininkui V. Janavičiui, o Žygimantas Senasis 1527 atidavė valdyti Slucko kun-ščiui Jurgiui. 1529 pastatyta bažnyčia. K. pažymėta 1613 Lietuvos D. Kun-stės žemėlapyje. Kai kurie ist. šaltiniai nurodo, kad jau 1766 K. turėjusi miesto teises. 1792 Stanislovas Augustas suteikė miesteliui Magdeburgo teises ir herbą. 1865 miestelyje buvo 190 gyv., 1886 — 292. Buvusiame K. dvare 1918 įsteigta mergaičių namų ruošos m-la, veikusi iki 1940 (taryb. metais jos vietoje kurį laiką veikė ž. ū. m-la). Buržuazijos valdymo laikotarpiu K. valsčiuje veikė LKP kuopelė; apie 1937 miestelyje rotatoriumi buvo spausdinamas LKP CK laikraštis „Tiesa". Vok. faš. okupacijos metais K. apylinkėse veikė LKJS grupė, rėmusi partizanus.

KARMĖLAVOS MIŠKAS — 1. Miškas Kauno rj., 9 km į p. v. nuo Jonavos, abipus plento į Kauną. Priklauso Jonavos miškų ūkio Svilonių ir Dumsių girininkijoms. Plotas 2073 ha; medynų 1655 ha. Šiaurės vakaruose K. m. susisiekia su Salupio mišku, rytuose su Būdų mišku. Reljefas lyguminis. Dirvožemiai jauriniai gliejiški, smėliniai, priesmėliniai, ir velėniniai jauriniai, gliejiški, priemoliniai. Pušynų (daugiausia mėlyninių ir brukninių) yra 63%, beržynų 16%, eglynų 12%, juodalksnynų 5%, drebulynų 3%, baltalksnynų 1%. Įveista europinio maumedžio. Medynų vid. amžius 40 metų, vid. bonitetas II,1, vid. skalsumas 0,75, vid. tūris 130 ktm/ha, vid. prieauga 3,3 ktm/ha. Iš retesnių augalų aptinkamas kamštinis skirpstas, dygioji kryklė, žalčialunkis, šluotelinis zuikiakrūmis. Yra briedžių, stirnų, šernų, pilkųjų ir baltųjų kiškių, kiaunių. Miškas įeina į Kauno miesto žaliąją zoną. Atkuriamaisiais ir sanitariniais kirtimais per metus iškertama nuo 2500 iki 3500 ktm. D. Tėvynės karo metais veikė partizanų būrys „Už Tarybų Lietuvą", kurį laiką bazavosi LKP ir LLKJS Kauno miesto ir apskrities pogr. k-tai.

2. Miškas Kauno rj., 2 km į p. r. nuo Karmėlavos, abipus Kauno—Jonavos geležinkelio. Priklauso Kauno miškų ūkio Karmėlavos girininkijai. Plotas 1794 ha; medynų 1256 ha, be to, 408 ha užima eksploatuojamos *Didžiojo raisto* pelkės dalis ir 120 ha — *Karmėlavos pelkė*. Paviršius — limnoglacialinė lyguma. Dirvožemiai velėniniai jauriniai gliejiški, smėliniai bei priesmėliniai, susiformavę ant limnoglacialinių priemolių ir molių, vietomis pelkiniai. Vyraujantis augavietės tipas — drėgnas bei šlapias žaliašilis ir šilagiris. 98% medynų savaiminės kilmės. Eglynų yra 42%, pušynų 32%, beržynų 18%, ąžuolynų ir drebulynų po 4%. Vid. amžius 47 metai, bonitetas II—III, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 123 ktm/ha, vid. prieauga 2,6 ktm/ha. Yra stirnų, lapių, šernų, voverių. Miškas įeina į Kauno miesto žaliąją zoną.

KARMĖLAVOS PĖLKĖ — pelkė Kauno rj., 3 km į p. r. nuo Karmėlavos, į š. v. nuo Kauno—Jonavos geležinkelio, Karmėlavos miške (Kauno miškų ūkis). Plotas 120 ha. Sausuminės kilmės raistinė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 1 m, vid. 0,8 m, vid. susiskaidymas 40%.

KARMELĪTAI — Kauno miesto dalis Nemuno deš. krante, į š. v. nuo geležinkelio stoties.

Iki XVI a. dabartinė K. vietovė buvo beveik negyvenama, miško ruožo atskirta nuo Kauno. Pro ją ėjo vieškelis į Vilnių. XVI a. pr. pastatyta nedidelė bažnyčia, kuri vėliau buvo nugriauta, o jos vietoje 1685—90 pastatyta Kryžiaus bažnyčia (resp. reikšmės archit-ros paminklas) — mūrinė, baroko stiliaus, kryžminio plano. 1772 bažnyčią perėmė karmelitai. Jie pasistatydino prie bažnyčios 2 aukštų vienuolyną. 1836 vienuolynas panaikintas, o jo patalpose įkurta karo ligoninė.

Iki XIX a. vidurio K. gyvenvietė augo labai pamažu. Tik 1859—61, statant Kauno geležinkelio stotį bei geležinkelio tiltą per Nemuną, Karmelituose susitelkė daug darbininkų, kurių žymi dalis pasiliko čia gyventi. 1862 Karmelituose buvo apie 40 gyv. namų. 1866 K. perėjo miesto nuosavybėn, o 1871 buvo prijungti prie Kauno. Po baudžiavos panaikinimo Karmelituose įsikūrė Rekošo mašinų gamybos ir metalo apdirbimo gamykla „Minerva" (1862), Bliumentalio alaus darykla (1866), brolių Tilmansų metalo apdirbimo g-la (1867), geležinkelio dirbtuvės (1879) ir kt. įmonės. Augant pramonei, K. sparčiai plėtėsi. XIX a. pab.—XX a. pr. visas K. rajonas jau buvo užstatytas ir susiliejo su Kauno naujamiesčiu. 1923 jame gyveno 6300 žmonių.

Po I pasaul. karo Karmelituose įsikūrė farmacijos f-kas „Sanitas" ir „Pienocentro" pieninė, bet senoji K. pramonė labai sunyko: užsidarė „Minerva", labai sumažėjo gamyba Tilmansų metalo apdirbimo g-loje, Volfo ir Engelmano (buv. Bliumentalio) alaus darykloje. Vok. faš. okupantai išbėgdami susprogdino „Pergalę" (buv. Tilmansų g-lą) ir geležinkelio stotį. Taryb. metais šioje miesto dalyje pastatyta nauja „Pergalės" g-la, daug naujų daugiaaukščių gyv. namų, plačiaformatis kino teatras, nauji „Sanito" gamybiniai korpusai.

K. darbininkai, ypač Tilmansų ir Rekošo įmonių, aktyviai dalyvavo rev. judėjime. 1905.XII polit. streiko metu Tilmansų g-los klubas tapo Kauno darbininkų kovinio štabo būstine, kur susirinkę miesto proletariato vadovai organizavo darbininkų rev. veiksmus; Stoties gatvėje (dab. Lenino prospektas) 1918.XII—1919.I buvo įsikūręs Kauno kom. org-jų k-tas ir Kauno miesto darbininkų atstovų taryba.

KARMELĪTAI — kryžiaus karų metu (XII a.) Palestinoje įkurto katalikų vienuolių ordino nariai. 1187 žlugus kryžininkų valstybei Palestinoje, K. persikėlė į Europą ir išplito daugelyje šalių. Lietuvoje senosios regulos K. atsirado XVI a. pradžioje. 1506 Lietuvos didikas M. Radvila jiems pastatė Vilniuje bažnyčią ir šalia jos vienuolyną (dab. Knygų rūmai). XVII a. pr. Vilniaus vyskupas E. Valavičius pasikvietė iš Liublino kitą K. šaką — elgetaujančiuosius K., kurie avėjo sandalais ir nene-

šiojo kojinių, todėl dar vadinosi basaisiais karmelitais. 1624 turtingi Vilniaus miestiečiai broliai Dubavičiai nupirko karmelitams sklypą prie Medininkų (dab. Aušros) vartų ir pastatė vienuolyną. 1635 didikas S. Pacas pastatė šalia vienuolyno Teresės bažnyčią ir atidavė basiesiems karmelitams. XVII a. vid. ir patys Medininkų vartai atiteko K., kurie vartų bokšte kabantį Marijos paveikslą palengva išpopuliarino kaip stebuklingą ir viršum vartų bokšte įrengė koplyčią. Nors K. skelbėsi esą beturčiai, tačiau feodalų remiami, jie sparčiai turtėjo ir plito po Lietuvą, įsteigė vienuolynus Kražiuose, Kėdainiuose, Kaune, Pumpėnuose (Pasvalio rj.), Raseiniuose, Skapiškyje (Kupiškio rj.), Tabariškėse. 1841 Kolainių K. turėjo 3000 valakų žemės, 17 baudžiauninkų kaimų, 7 smukles, jiems priklausė ir Kolainių miestelis. Dar turtingesni buvo Vilniaus K. vienuolynai. 1638—1865 Vilniuje veikė ir moterų karmeličių vienuolynas, įkurtas S. Paco. 1864 caro valdžia K. vienuolynus uždarė, ir jie vėliau nebebuvo atkurti. Buržuazijos valdymo laikais Kaune ir Vilniuje buvo keletas K. vienuolių.

Lit.: **P. Pakarklis,** Ekonominė ir teisinė katalikų bažnyčios padėtis Lietuvoje, V., 1956; **J. Jurginis,** Aušros vartai, V., 1960.

KARNĀVIČIUS Jurgis [1884.V.5 Kaune — 1941.XII.22 ten pat] — kompozitorius, pedagogas. 1903 baigė Vilniaus I berniukų g-ją, 1908 — Peterburgo un-to teisės f-tą.

Nuo 1903 lygia greta studijavo Peterburgo konservatorijos prof. N. Solovjovo spec. teorijos ir prof. M. Šteinbergo kompozicijos klasėse. Instrumentacijos mokėsi pas N. Rimskį-Korsakovą. 1910 baigęs dainavimo, 1912 kompozicijos klasę, iki 1914 Peterburgo konservatorijoje dėstė teorines disciplinas. 1913 sukūrė styginį kvartetą Nr. 1 (M. Beliajevo konkurso premija). Prasidėjus I pasaul. karui, mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, apie metus išbuvo fronte. 1915 pateko į austrų nelaisvę. 1917 sukūrė styginį kvartetą Nr. 2 ir simf. poemą „Ulialiūmė" (pagal E. Po). 1918 grįžęs į Petrogradą, toliau dėstė konservatorijoje (nuo 1919 profesorius), buvo išrinktas kompozicijos teorijos skyriaus sekretoriumi. Nuo 1923 vadovavo jo paties pastangomis konservatorijoje įsteigtai choro klasei. Suorganizavo vokalinį kvartetą, jame pats dainavo, koncertavo Maskvoje ir kitose TSRS vietose. Dalyvavo Petrogrado (nuo 1924 Leningrado) filharmonijos koncertuose ir išvykose, skaitė muz. paskaitas darbininkams. Sukūrė styginius kvartetus Nr. 3 (1922) ir Nr. 4 (1925), poemą fortepijonui ir violončelei, romansų, harmonizavo liaudies dainų. Dalyvavo Šiuolaikinės muzikos asociacijos veikloje, 1925—26 asociacijos pirmininkas. 1925 ir 1926 buvo atvykęs į Lietuvą, sukūrė „Lietuviškąją rapsodiją", vėliau pavadintą „Lietuviška fantazija", Valstybės teatrui 1926 pradėjo rašyti baletą „Gražuolė" (baletmeisterio P. Petrovo siužetas). 1927 sukūrė simf. poemą „Ovalinis portretas" (pagal E. Po). 1927 grįžęs į Lietuvą, iki 1933 grojo altu Valstybės teatro orkestre, iki 1941 dėstė teorines disciplinas (1941 ir kompoziciją) Kauno konservatorijoje (iki 1933 muz. m-la). Nuo 1938 profesorius. 1932 sukūrė vieną pirmųjų liet. operų — „Gražiną" (K. Inčiūros libretas pagal A. Mickevičių, past. 1933), pasižyminčią turtinga muz. išraiška, darnia orkestruote ir kompozicija, liaudies melodijomis. Nuo 1938 buvo Prancūzijoje įsikūrusios tarptautinės Autorių, kompozitorių ir leidėjų draugijos narys. Nuo 1940 Lietuvos TSR Kompozitorių s-gos organizacinio k-to pirmininko pavaduotojas, 1941 dalyvavo TSRS Kompozitorių s-gos plenume Leningrade. Sukūrė operą „Radvila Perkūnas" (1936, B. Sruogos libretas), vienaveiksmius baletus „Baroko" (1938), „Apsišaukėlis" (1940), „Jaunimas žaidžia" (1941), proginių kantatų, romansų P. Šelio, A. Puškino, A. Tolstojaus ir kt. poetų žodžiais, muzikos dramos spektakliams (Moljero „Tariamasis ligonis", 1928; V. Krėvės „Likimo keliais", 1929, ir kt.), harmonizavo lietuvių ir rusų liaudies dainų, redagavo M. Petrausko operą „Eglė žalčių karalienė", instrumentavo Č. Sasnausko kantatą „Broliai". K. kūrybai didelės įtakos turėjo rusų klasikinė muzika. Kai kuriuose kūriniuose K. vartojo liet. liaudies muzikos motyvus, t. p. naujesnių laikų muzikos stilistines priemones.

Leid.: Premier Quatuor (en sol) op. 1, [partitūra, balsai, fortepijono transkripcija 4 rankoms], Lpz., 1916; Два романса на слова Шелли (для голоса и виолы), М., 1924; Два романса (сл. А. Пушкина, для голоса с фортепьяно), М., 1924; Четыре романса (для тенора, с сопровождением виолончели), М., 1925; Кумушки (Фуга для смешанного хора. На слова Апухтина), М., 1926 [II leid. 1927]; Второй квартет. . . d-moll, op. 6, [partitūra, balsai], Москва-Вена-Лейпциг, 1928; Acht russische Volkslieder, bearbeitet für Männerquartet oder -chor, Lpz., 1938; [Ištraukos iš operos „Radvila Perkūnas"], 7 sąs., K., 1939.

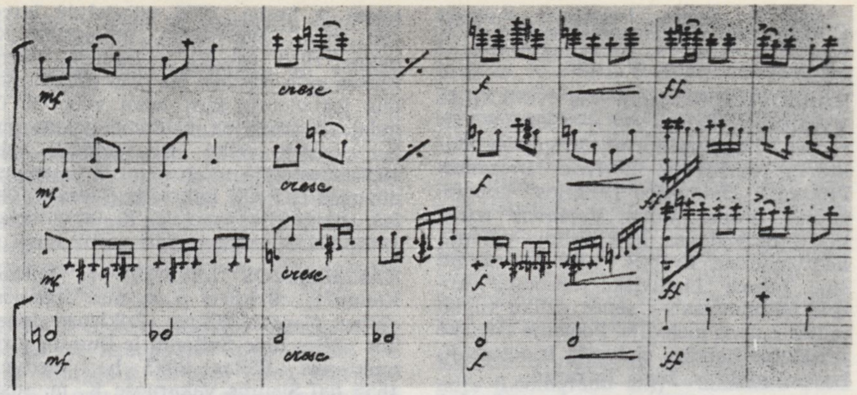

Jurgis Karnavičius. „Lietuviškosios rapsodijos" partitūros fragmentas (autografas)

Lit.: **J. Gaudrimas,** Iš lietuvių muzikinės kultūros istorijos, 2 d., V., 1958—64.

KARNĀVIČIUS Jurgis [g. 1912.IV.6 Peterburge] — pianistas, pedagogas, Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1965).

Komp. J. Karnavičiaus sūnus. 1933 baigęs Kauno konservatorijos fortepijono klasę, studijas gilino pas prof. A. Libermaną (1933—34 Berlyne, 1934—38 Paryžiuje). Koncertavo Lietuvoje, 1937—1938 Paryžiuje. 1941—49 Kauno konservatorijos dėstytojas. 1947 Kauno dešimtmetės muz. m-los, 1948 Kauno J. Gruodžio muz. m-los direktorius. Nuo 1949 Lietuvos TSR konservatorijos rektorius. 1945 dalyvavo sąjunginiame atlikėjų konkurse Maskvoje. Nuo 1950 docentas. Nuo 1950 TSKP narys. Buvo tarptautinių ir sąjunginių atlikėjų konkursų žiuri komisijų narys. Nuo 1953 Respublikinės muzikinės metodinės komisijos pirmininkas.

KARNIŠKIŲ PĖLKĖ — pelkė Akmenės rj., 4 km į p. r. nuo Kruopių, į v. nuo Kruopių—Gruzdžių kelio. Plotas 437 ha; didž. gylis 3,8 m. Viduryje — ežerinės kilmės raistinė aukštapelkė, pakraščiuose — žemapelkė. Pelkės pakraščiai labai vingiuoti. Durpių klodas viduryje aukštapelkinis, kimininis, rytuose mišrus, plynraistinis. Jo didž. storis 2,7 m, vid. 1,4 m; vid. susiskaidymas 24%, vid. peleningumas 6%. Rytuose prie pelkės yra Karniškių kaimas.

„KĀRO ARCHYVAS" — tęstinis karo istorijos leidinys, ėjęs 1925—39 Kaune. Red. V. Steponaitis. Išėjo 12 t. Paskelbė medžiagos apie 1863 sukilimą, I pasaul. karą ir kaizerinę okupaciją Lietuvoje.

KĀRO KOMENDÁNTAS — karinis administracinis valdininkas. Buržuazinėje Lietuvos valstybėje K. k. skyrė krašto apsaugos ministras miestams ir apskritims. *Karo padėties* metais karo komendantui buvo pajungiama vietinės valdžios organų veikla. Teisiškai K. k.

veikla rėmėsi Ypatingų valstybės apsaugos įstatų įstatymu (galutinis variantas priimtas 1919.III.5, paskelbtas IV.4). Vystydami ir konkretindami šio įstatymo nurodymus, K. k. leido privalomuosius įsakymus, liečiančius įvairias visuom. gyvenimo sritis. Už tų įsakymų nevykdymą K. k. administracine tvarka baudė piniginėmis baudomis, areštu. Plačiai buvo taikomas asmenų, „kurių pasilikimas vietoje yra pavojingas visuomenės tvarkai arba kariuomenei", ištrėmimas į kitą vietą, kalinimas koncentracijos stovyklose ir kt. Turėdamas didelę galią varžyti elementarias demokratines piliečių teises ir laisves, K. k. visų pirma persekiojo rev. judėjimo dalyvius, Lietuvos Komunistų partiją. Nuvertus buržuazijos diktatūrą Lietuvoje, K. k. pareigos buvo panaikintos. Hitlerinės okupacijos pradžioje buvo vokiečių karinės valdžios paskirti K. k., vykdę okup. valdžios funkcijas iki nuolatinės okup. valdžios (Ziwilverwaltung) įvedimo.

KARÕLIAI, apvara, vėrinys,— papuošalas, moterų dėvimas ant kaklo. Lietuvoje K. pradėta nešioti pirmaisiais mūsų eros amžiais, jų randama II a. ir vėlesniuose kapuose. Seniausi K. buvo importiniai. Dažniausiai apvara buvo iš bespalvio stiklo viduje paauksuotų ar pasidabruotų karoliukų, spalvotos emalės ar spalvoto stiklo karoliukų. Labai puošnios buvo K. apvaros, padarytos iš spalvotos emalės karoliukų, suvertų protarpiais su žalvariniais kabučiais; jų rasta Sargėnuose (Kauno dalis). Apie I t-mečio vid. vis labiau plito K. iš vietinės medžiagos — gintaro. Jie irgi buvo suveriami protarpiais su žalvarinėmis įvijomis. Tokių K. rasta Kurmaičiuose, Lazdininkuose (abu Kretingos rj.) ir kitur. Vien gintaro K. daugiausia nešioti I t-mečio pabaigoje ir II t-mečio pradžioje. V. Lietuvoje tuo pačiu metu buvo nešiojami K. iš tamsiai mėlyno stiklo karoliukų rantytu paviršiumi (Gintališkė, Plungės rj.; Paulaičiai, Šilutės rj.; Pryšmančiai, Kretingos rj.; Švėkšna, Šilutės rj.). R. Lietuvoje vartoti K. iš tuščiavidurių dvigubo kūgio formos žalvarinių karoliukų. Karoliais puoštos kepurėlės, juostos kutai, nuometų pakraščiai, pavieniais gintarais — nuo mūsų eros I t-mečio vid.— vyrų ir vaikų diržai, net žirgų karčiai. XIII—XIV a. lobiuose randama iš sidabrinės skardos padarytų karolių (Stakliškės, Prienų rj.; Kretinga). XIX a. moterys puošėsi gintariniais, metaliniais, stikliniais ar koralų karoliais. Jie buvo nešiojami po keliolika eilių. Užnemunės v. dalyje mėgtos karoliukų pynės, karolinės grandinėlės, karolinės apykaklės. Aukštaitės daugiausia nešiojo metalinius, dažniausiai sidabrinius, vietinės gamybos karolius. Liaudyje gintariniai K. ir šakotieji koralai buvo laikomi ne tik papuošalu, bet ir gydomąja priemone nuo kai kurių susirgimų. Dabar Lietuvos moterys nešioja K., liaudies meistrų padarytus iš metalo, medžio, keramikos. Gintarinius K. gamina Vilniuje, Kaune ir Klaipėdoje veikiantys „Dailės" kombinatai, taip pat suvenyrų gamybos įmonių susivienijimas „Dainava", įsteigtas 1967.

Karoliai: *1.* Gintarinių K. apvara (X—XI a.); *2.* K. iš žalvarinių karoliukų (X—XII a.); *3.* Rantyti mėlyno stiklo K. (IX—X a.)

KAROLÌNIŠKĖS — Vilniaus miesto š. v. dalis į v. nuo Žvėryno, Neries deš. krante. Vakaruose ribojasi su Panerių taryb. ūkio laukais ir Viršuliškėmis, šiaurėje su Šeškinės kalvomis. Paviršius kalvotas, apaugęs pušaitėmis ir lapuočiais medžiais. K.— vilniečių mėgstama poilsio vieta. Aukštas ir status eroduotas Neries šlaitas, nuo kurio atsiveria įspūdinga Vilniaus panorama, paskelbtas landšaftiniu draustiniu.

KÃRO MOKỸKLOS — mokyklos karininkams rengti. Feod. Lietuvoje iki XVII amžiaus K. m. nebuvo. 1624 Žečpospolitos seime Lietuvos lauko hetmonas K. Radvila pasiūlė tokią m-lą įkurti. 1632 elekciniame seime tą klausimą jis vėl iškėlė, siūlydamas, kad karo mokyklos įsteigimo įpareigojimas būtų įtrauktas į asmeninius reikalavimus renkamiems Žečpospolitos valdovams. Seimas Radvilai pritarė, bet nei Vladislavas Vaza, nei Jonas Kazimieras Vaza K. m. neįkūrė, nors ir buvo pasižadėję. Pirmąją Žečpospolitos karo m-lą Varšuvoje (skiriamą Lenkijos ir Lietuvos bajorų jaunimui) įkūrė 1794 Stanislavas Augustas Poniatovskis kadetų korpuso pavadinimu (ji veikė ir po Žečpospolitos padalijimo). Lietuvos iždas mokėjo 1/3 tos m-los išlaikymo išlaidų. Lietuvos didikai reikalavo už tuos pinigus įkurti atskirą karo m-lą Lietuvoje. Kai į tuos jų reikalavimus nebuvo atsižvelgta, jie kūrė privačias kadetų m-las [pvz., Radvilai Nesvyžiuje (BTSR)].

Buržuazijos valdymo metais karo m-la 1919 buvo įsteigta Kaune. Pirmąją laidą ji išleido 1919.VII.6, paskutinę, 21-ją,— 1940.VIII.21. Nuo 1926 m-loje įvesta ir aspirantų tarnyba: m-la rengė atsargos karininkus — jaun. leitenantus (išleido 15 laidų). Lietuvos Liaudies kariuomenei įsiliejus į Raudonąją Armiją, 1940.IX.14 karo m-la perkelta į Vilnių ir pavadinta Vilniaus pėstininkų m-la. Šios m-los auklėtiniai jau pirmomis D. Tėvynės karo dienomis pasižymėjo kovose su priešu. 1941.XII ją baigę jaun. leitenantai buvo paskirti į Raudonosios Armijos 16 liet. diviziją, dalyvavo kautynėse ties Aleksejevka, Kursko lanke, Baltarusijoje, Lietuvoje, Kurše.

1921 Kaune įsteigti aukštieji karininkų kursai įvairių ginklų rūšių ir specialybių karininkams tobulinti. 1932 prie tų kursų įsteigti gen. štabo, vėliau ir karo intendantų skyriai kvalifikuotiems gen. štabo bei intendantūros tarnybų karininkams rengti. 1938.XII šie kursai pavadinti Aukštąja Vytauto Didžiojo karo m-la. Dalis kursų bei m-los absolventų po 1940.IX tarnavo Raudonojoje Armijoje, dalyvavo 16 liet. divizijos ir kitų Raudonosios Armijos junginių kovoje su vok. faš. kariuomene.

KÃRO PADĖTÌS — nepaprasta padėtis, kurią šalyje arba atskirose jos dalyse paprastai įveda aukščiausias valstybės valdžios organas ryšium su ypatingomis aplinkybėmis (karas, stichinė nelaimė ir kt.). Buržuazinėse valstybėse K. p. pasireiškia piliečių konstitucinių teisių bei laisvių suvaržymu. Tarybų Sąjungoje K. p. įvedimas priklauso TSRS AT Prezidiumo kompetencijai.

Lietuvos burž. valdžia K. p. paskelbė jos ir vok. okupantų kontroliuojamoje Lietuvos dalyje 1919 pr. kaip priemonę Tarybų valdžiai Lietuvoje nuslopinti. Vėliau buržuazija ją naudojo kovai su darbo žmonių rev. judėjimu. K. p. meto režimą reguliavo specialus įstatymas — Ypatingi valstybės apsaugos įstatai (galutinis variantas priimtas 1919. III.5, paskelbtas IV.4). Nors kar. vadovybė oficialiai pripažino, kad Lietuva nuo 1920.XII.1 jokių karo veiksmų nevykdė, K. p. buvo laikoma beveik visą buržuazijos valdymo metą, nors kai kuriais laiko tarpais ne visoje teritorijoje. K. p. priemonėmis burž. Lietuvos valdžia ne tik slopino rev. judėjimą, bet varžė ir burž. demokratines teises bei laisves (ž. *Karo komendantas*). K. p. metu plačiai veikė karo teismai.

KAROSÀ Vladas [1896.IX.20 Remeikiuose (Alytaus rj.) — 1933.V.5 Kaune] — visuomenės veikėjas. 1916 Voroneže baigęs g-ją, ten pat studijavo ž. ū. in-te. Mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, tapo karininku. Grįžęs į Lietuvą, 1918—19 organizavo eserines darbo žmonių tarybas Dzūkijoje. Mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę, 1920 prisidėjo prie kareivių sukilimo. Vėliau mokytojavo, studijavo Kauno un-te. Dalyvavo Lietuvos mkt. profs-gos, Studentų socialistų d-jos veikloje. Už viešą protestą prieš mirties bausmę ryšium su komjaunuolio N. Jubilerio nuteisimu 1925 pašalintas iš un-to, kalintas. Iki 1929 gyveno emigracijoje. Buvo vienas moksleivių aušrininkų org-jos, eserų maksimalistų partijos ideologų. Bendradarbiavo „Aušrinėje", „Kovos kelyje", rašė ateistinės pasaulėžiūros ir moralės klausimais (brošiūros „Tiesos beieškant", 2 d., 1925; „Dorovės klausimu", 1928).

KARÕSAS Alfonsas [1891.I.2 Devenyse (Anykščių rj.) — 1941] — revoliucinio judėjimo dalyvis. 1914 baigęs Maskvos un-tą, įgijo provizoriaus specialybę.

I pasaul. karo metais tarnavo Rusijos kariuomenėje. 1917 dalyvavo kovose dėl Tarybų valdžios Baltarusijoje. Lietuvos kareivių II suvažiavime Petrograde (1918.I) išrinktas Lietuvos Kareivių centro tarybos nariu. 1918 grįžo į Lietuvą. 1918—19 Švenčionių rev. k-to narys. Buržuazijos valdymo metais dalyvavo rev. judėjime Kavarske. Burž. valdžios persekiojamas, negalėjo gauti pastovaus darbo. Už rev. veiklą 1927—1928 kalintas Ukmergėje. 1936 nuteistas 4 metus kalėti. 1940—41 dirbo Farmacijos v-boje. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

KARÕSAS Jonas [g. 1912.III.20 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis, žurnalistas, pedagogas, Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas (1962). Kilęs iš tarnautojų. Mokydamasis Vilniaus lietuvių g-joje, 1928 suorganizavo pogr. komjaunimo kuopelę, buvo jos sekretoriumi. Nuo 1930 Komunistų partijos narys. Tų pat metų pab. suorganizavo Lietuvių biurą prie Vakarų Baltarusijos Komunistų partijos (VBKP) Vilniaus apyg. k-to, buvo išrinktas biuro sekretoriumi. 1931 studijavo Vilniaus un-te chemiją, o 1932 — teisę. 1931 išrinktas Lietuvių komunistų biuro prie VBKP CK sekretoriumi, buvo neleg. kom. laikraščių „Barikada", „Bedievis" redaktorius, parašė neleg. brošiūrų ir atsišaukimų. 1934 redagavo legalų laikr. „Žinios", kurį faš. administracija uždarė, išėjus pirmajam numeriui. Už rev. veiklą 1932 kalintas, bet grupinėje byloje išteisintas. 1934.II suimtas ir vėliau nuteistas 5 metus kalėti, bet 1935.II vėl išteisintas. Išėjęs iš kalėjimo, negavo teisės lankyti un-to ir, baigęs privačių buhalterių kursus, dirbo sąskaitininku privačioje ligoninėje. 1937—39 Lietuvių komunistų biuro iniciatyva leido vienkartinius lit-ros ir meno leidinius, kuriuose bendradarbiavo pažangieji Vilniaus literatai. 1940 buvo Vilniaus kr. rinkimų komisijos rinkimams į Liaudies Seimą pirmininkas, „Prawda Wileńska", vėliau „Vilniaus balso" redaktorius. 1942—44 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. 1944 dirbo Lietuvos TSR Valst. leidyklos Maskvoje redaktoriumi, „Prawda Wileńska" redaktoriumi Vilniuje. 1944—55 dirbdamas „Tiesos" redaktoriaus pavaduotoju, baigė Vilniaus un-to teisės f-tą (1949), kartu dirbo Vilniaus un-to žurnalistikos katedros vedėju (1950—1959), vėliau vyr. dėstytoju. 1955—61 žrn. „Komunistas" vyr. redaktorius. Nuo 1961 žrn. „Mokslas ir gyvenimas" vyriausiasis redaktorius. 1958—64 LKP CK narys, nuo 1966 LKP Revizijos komisijos narys. 1957—59 Lietuvos TSR Žurnalistų s-gos org. biuro pirmininkas, nuo 1959 Lietuvos TSR Žurnalistų s-gos v-bos prezidiumo pirmininkas ir TSRS Žurnalistų s-gos v-bos sekretorius. „Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos" redaktorius konsultantas. Paskelbė straipsnių Vilniaus krašto rev. judėjimo ir spaudos istorijos klausimais.

Ršt.: 10 000 kilometrų aplink Europą, V., 1957; Kalba Vilniaus akmenys, V., 1963.

KARÕSAS Juozas [g. 1890.VII.16 Sproguityje (Anykščių rj.)] — kompozitorius, dirigentas, Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1954), Lietuvos TSR liaudies artistas (1960). Dar vaikystėje pramoko groti smuiku ir armonika. Nuo 1912 vargoninkavo Lietuvos miesteliuose, vadovavo jaunimo chorams. I pasaul. karo metu dirbo Maskvoje ir kituose Rusijos miestuose. 1927 baigęs Rygos konservatorijos vargonų ir kompozicijos klases, dėstė muziką Rygos liet. g-joje, vadovavo Rygos lietuvių chorams, rengė vargonų koncertus, dirigavo liet. muzikos koncertus per Rygos radiją. Nuo 1930 dėstė muziką Kauno „Saulės" g-joje ir mkt. seminarijoje, dirigavo „Dainos" d-jos chorui ir radijo simf. orkestrui. 1937 išleido muz. vadovėlį „Garsų keliais". 1937—39 ir 1945—1956 Klaipėdos muz. m-los, 1939—45 Šiaulių muz. m-los direktorius ir pedagogas. 1946—56 Klaipėdos mkt. in-to, nuo 1956 Lietuvos TSR konservatorijos dėstytojas (nuo 1965 docentas). 1956—1964 dėstė t. p. Vilniaus Talat-Kelpšos muz. technikume, 1957—61 — Vilniaus Ped. in-te. Buvo respublikinių dainų švenčių vyriausiasis dirigentas. Muz. klausimais rašo period. spaudoje. K. kūrybai būdinga liaudies dainų intonacijomis pagrįsta melodika, nesudėtinga harmonija, skaidri orkestruotė.

Juozas Karosas diriguoja respublikinės dainų šventės (1950) jungtiniam chorui

Kūriniai: oratorija „Parneštoji laimė" solistams, chorui ir simf. orkestrui (1959, E. Mieželaičio žodžiai); poema „Bus taika" simf. orkestrui ir chorui (1950); 2 simfonijos (1949, 1954); koncertai fortepijonui (1946), smuikui (1947), violončelei (1949) su simf. orkestru; rapsodija-poema violončelei ir simf. orkestrui (1957); simf. poemos, siuitos, uvertiūros, rapsodijos; sonata (1948) ir siuita „Lietuviški šokiai" (1951) smuikui ir fortepijonui; 2 styginiai kvartetai (1928, 1952); fortepijoninis trio (1948), 3 sonatos fortepijonui (1926, 1927, 1963); romansai (ciklas „Ugnies lašai", 1959 J. Degutytės žodžiai), choro ir solo dainos („Laukai laukeliai", „Vilnius", „Mano tėvynė", „Kolūkietiškos piršlybos", „Gintarinė daina", „Sakmė apie Klaipėdą" ir kt.); muzika dramos spektakliams (E. Bindokaitės „Gintaro lazdelė", 1957; K. Kubilinsko „Molio Motiejukas", 1960; A. Liobytės „Meškos trobelė", 1965, ir kt.); liaudies dainų harmonizacijos.

Leid.: Septynios liaudies dainos (Vienam balsui su fortepijonu), K., 1939; 3 dainos vyrų chorui, K., 1939; Naujos dainelės (30 originalių ir liaudies melodijų vienam, dviem ir trims balsams), K., 1940; Trys preliudai fortepijonui, K., 1948; Lėtas šokis (Smuikui su fortepijonu), K., 1948; Putinėli raudonasai (Dainos vaikams), V., 1958; Сюита (Для фагота и фортепьяно), M., 1959; Sonata (Smuikui ir fortepijonui), V., 1960; Žemė dainuoja (Dainos chorui), V., 1961; Mūsų mažiesiems (7 dainelės ikimokyklinio amžiaus vaikams), V., 1963; Variacijos fortepijonui, V., 1966.

Lit.: **J. Gaudrimas,** Lietuvių tarybinė muzika, V., 1960.

KARÕSAS Jurgis [g. 1922.II.9 Utenoje] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas, žurnalistas, Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas (1965). Kilęs iš valstiečių. 1940 baigė Ukmergės g-ją. Nuo 1941 VLKJS narys. Vok. faš. okupacijos metais buvo LLKJS Svėdasų vls. pogr. k-to sekretorius, 1943—1944 Žemaitės partizanų junginio partizanas. 1944—46 dirbo komjaunimo darbą Svėdasų vls., Rokiškio g-joje. 1946—1948 mokėsi Vilniaus un-te. Nuo 1947 TSKP narys. 1948—50 LKP Anykščių aps. k-to darbuotojas, laikr. „Kolektyvinis darbas" redaktorius. 1950—53 mokėsi Aukštojoje part. m-loje Maskvoje. Nuo 1953 „Valstiečių laikraščio" redaktorius. 1960—1966 kandidatas į Lietuvos KP CK narius, nuo 1966 LKP CK narys. Nuo 1961 Lietuvos TSR AT deputatas.

KARÕSAS Stasys [g. 1932.III.14 Kalveliuose (Anykščių rj.)] — inžinierius mechanikas, technikos mokslų kandidatas (1966). 1956 baigęs Ž. ū. akademiją, dirba joje ped. darbą. Paskelbė moksl. straipsnių temperatūrinių deformacijų ir įtempimų tyrimo klausimais.

KAROSIENĖ Eleonora [g. 1924.VIII.31 Rokiškyje] — gydytoja terapeutė, medicinos mokslų kandidatė (1952). 1948 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1952 TSKP narė. 1952—65 dirbo Eksperimentinės ir klinikinės medicinos institute: 1952—55 moksl. bendradarbe, 1955—64 direktoriaus pavaduotoja mokslo reikalams, 1964—65 mikrobiologijos ir imunologijos sektoriaus vadove. Nuo 1965 Onko-

logijos in-to moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių imunologijos ir biochemijos klausimais.

KAROSIENĖ Ksavera [**Baltrūnaitė**; g. 1901.V.17 Ramygaloje] — JAV darbininkų judėjimo ir JAV pažangiųjų lietuvių veikėja. 1906 su motina išvyko į JAV pas tėvą.

Nuo 1915 Amerikos Lietuvių darbininkų literatūros d-jos narė, nuo 1916 Lietuvių socialistų s-gos narė. 1916 Filadelfijoje pradėjo dirbti Lietuvių socialistų s-gos laikr. „Kova" buhaltere. Jį 1917 uždarius, padėjo leisti kitus lietuvių darbininkų laikraščius. 1921—29 dirbo Ist Hemptono audimo f-ke, vadovavo darbininkų streikams. Nuo 1929 dirbo žemės ūkyje Kalifornijoje, suorganizavo ž. ū. darbininkų profs-gą. Nuo 1930 Lietuvių darbininkų susivienijimo narė. Kaip to susivienijimo delegatė 1932 dalyvavo kovos prieš imp. karą ir fašizmą Amsterdamo kongrese. Iš Amsterdamo atvyko į TSRS; dalyvavo kaip delegatė MOPR'o pasaul. kongrese Maskvoje ir po to 3 mėn. gyveno V. Kapsuko šeimoje. Grįžusi į JAV, 6 mėn. lietuvių kolonijose skaitė paskaitas apie TSRS gyvenimą, kviesdama JAV darbo žmones į kovą su karu ir fašizmu. 1936 suorganizavo tekstilės darbininkų profs-gą, buvo jos reikalų tvarkytoja. Už tai, kad 1960 su grupe ekskursantų aplankė Tarybų Lietuvą, buvo pašalinta iš tekstilės darbininkų profs-gos vadovybės, neteko nuolatinio darbo. K. dalyvauja JAV moterų kovos už taiką judėjime. Kaip Amerikos moterų lygos delegatė 1962 vasarą dalyvavo kovos prieš atominį ir branduolinį ginklą VIII pasaul. konferencijoje Tokijyje, paskui Indijos taikos šalininkų konferencijoje Kalkutoje. Bendradarbiauja JAV pažangiojoje spaudoje.

Ršt.: K. Matulaitytė-Poželienė, K. Karosienė-Aldeniūtė, Moters kovotojos dėl komunizmo, Brooklyn, 1932; Moteris ir karas, Brooklyn, 1944; Tarptautinė moterų diena ir moterų kova už lygiateisiškumą ir taiką, Ch., 1964; Su taikos misija aplink pasaulį, V., 1964.

KARPAVIČIUS Adomas [1904 Zabožėje (Trakų rj.) — 1941.VII.7 Bagdoniškėje (Kaišiadorių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. 1928—29 gyveno Brazilijoje. Sugrįžęs į Lietuvą, dirbo kalviu Lomenyse (Kaišiadorių rj.). 1938 įsijungė į rev. judėjimą, platino antifaš. atsišaukimus. 1941 Palomenės vartotojų kooperatyvo organizacinio biuro pirmininkas. Nuo 1941 kandidatas į VKP(b) narius. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

KARPAVIČIUS Juozas [g. 1891.VII.24 Siberijoje (Kapsuko rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1918—19 Kalvarijoje organizavo darbininkų susirinkimus, platino kom. lit-rą, buvo Kalvarijos darbininkų atstovų tarybos nariu. Už rev. veiklą vok. žandarmerijos suimtas; vėliau persekiotas burž. Lietuvos valdžios organų. Dėl to 1927 emigravo į Argentiną. Sugrįžęs į Lietuvą 1933, dirbo šaltkalviu įv. dirbtuvėse Kalvarijoje. Po karo administracinis ir ūkinis darbuotojas Kalvarijoje. Nuo 1955 pensininkas.

KARPAVIČIUS Vytautas [1929.VI.9 Kaune — 1963.IX.10 Trakuose] — muzikologas. 1946—50 studijavo Vilniaus konservatorijos choro dirigavimo klasėje. 1946—52 lygiagrečiai dirbo Radijo k-to vokalinio ansamblio artistu. Nuo 1951 buvo Politinių ir mokslinių žinių skleidimo d-jos ir Filharmonijos muz. lektoriumo lektorius, skaitė paskaitas apie lietuvių muziką respublikoje, taip pat Maskvoje, Minske, Rygoje ir kituose TSRS miestuose. 1954 baigė Lietuvos TSR konservatorijos teorijos ir kompozicijos f-tą (muz. istorijos specialybė). 1954—62 Kultūros m-jos Meno reikalų v-bos inspektorius. 1962—63 Vilniaus Talat-Kelpšos muz. technikumo dėstytojas. Paskelbė period. spaudoje muzikos kritikos straipsnių.

Ršt.: Internacionalizmo problema lietuvių muzikoje. — „Muzika ir teatras", V., 1962; Muzikoje — Vilniaus vaizdai. — „Muzika ir teatras", V., 1963.

KARPĖNŲ MIŠKAS — miškas Akmenės rj., 2 km į p. r. nuo Naujosios Akmenės. Priklauso Akmenės miškų ūkio Naujosios Akmenės girininkijai. Plotas 1600 ha; medynų 1083 ha. Didžiąją miško dalį užima Karpėnų ir Eibūčių pelkės. Reljefas lyguminis, pelkėtas. Dirvožemiai jauriniai, mažai bei vidutiniškai sujaurėję, gliejiški ir gliejiniai, priemoliniai, rečiau moliniai. Pušynų yra 55%, eglynų 15%, drebulynų 20%, beržynų 7%, baltalksnynų 3%. Medynai daugiausia savaiminės kilmės (įveistieji teužima 45 ha). Vid. amžius 40 metų, vid. bonitetas III, vid. skalsumas 0,5, vid. tūris 70 ktm/ha, vid. prieauga 1,7 ktm/ha. Yra elnių, stirnų, šernų, pilkųjų ir baltųjų kiškių, lapių, voverių. 610 ha miško įeina į Naujosios Akmenės miesto žaliąją zoną, likusioji dalis — eksploatacinė. Per metus iškertama apie 1000 ktm.

KARPĖNŲ PELKĖ, Lydomiškio pelkė, — pelkė Akmenės rj., 1 km į r. nuo Naujosios Akmenės. Plotas 1042 ha (pramoninis 868 ha). Pelkė susidariusi banguotoje moreninėje lygumoje. Rytuose ir pietvakariuose įeina į Karpėnų mišką. Pietvakariuose jungiasi su Eibūčių pelke. Maitinama kritulių ir paviršinių vandenų. Pelkėje yra apie 10 nesupelkėjusių salų. Didesniąją dalį sudaro plynraistinė aukštapelkė, mažesniąją — plynraistinė tarpinio tipo pelkė ir žemapelkė. Durpių klodas mišrus. Jo didž. storis 3,4 m, vid. 1,5 m. Vyrauja žemapelkinės ir tarpinio tipo plynraistinės durpės. Vid. susiskaidymas 34%, vid. peleningumas 6%. Pelkės p. dalyje po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo storis iki 0,5 m.

KARPIAI. Lietuvos vandenyse auginamas kultūrinis K. ir jo protėvis sazanas, arba laukinis K. *(Cyprinus carpio)*, o t. p. jų hibridai. Paplitusios Lietuvoje kultūrinio K. genetinės grupės: žvynuotasis, veidrodinis ir plikasis K. Daugiausia K. užauginama žuvininkystės ūkių (Arnionių, Arvydų, Bubių, Dūkšto, Išlaužo, Padievyčio, Pavėžupio, Šalčininkų, Švenčionių, Vasaknų) tvenkiniuose. Bendras karpiams auginti tvenkinių plotas 2700 ha (1965). Auginami ir 70 ežerų. Neršia gegužės—birželio mėn., kai vandens t-ra 18—20°. 1966 užauginta 8000 cnt K. (1938 be Vilniaus kr. 937 cnt); tvenkinių vid. produktyvumas 470 kg/ha per metus. Kai kuriuose Pavėžupio, Išlaužo žuvininkystės ūkių tvenkiniuose gauta po 1000 kg/ha ir daugiau. Lietuvoje K. buvo auginami jau XIV—XV a., pirmiausia prie vienuolynų, vėliau ir dvaruose (ž. *Žuvininkystė*). Apie laukinį karpį ž. *Sazanai*.

Lit.: T. Ivanauskas [ir kt.], Lietuvos gėlųjų vandenų žuvys, V., 1956.

„KARPILKÓMO ŽINIOS" — buržuazinis hektografuotas laikraštis, ėjęs 1917. Leido Rusijos XII armijos Lietuvių karininkų s-gos pildomasis k-tas Valkoje (Latvija). Išėjo 4 nr.

KARPIS Nachemija [g. 1902.VII.17 Merkinėje (Varėnos rj.)] — revoliucinio ir partizaninio judėjimo dalyvis. Kilęs iš tarnautojų. 1927 įstojo į Lietuvos Raudonosios pagalbos (LRP) org-ją. Nuo 1930 padėjo hektografu spausdinti LKP ir LRP atsišaukimus. 1940—41 adm. darbuotojas Kaune, vėliau Čkalove (dab. Orenburgas), Maskvoje, Jaroslavlyje. Nuo 1943 TSKP narys. 1943—44 Lietuvos partiz. judėjimo štabo skyriaus viršininko pavaduotojas Maskvoje, paskui Vilniuje. 1945—49 LKP CK darbuotojas. 1949—59 Partijos istorijos in-to moksl. bendradarbis. Devynių V. Lenino Raštų tomų, K. Markso „Kapitalo" t. 1 vertimo atsakingasis redaktorius. Išvertė F. Engelso „Darbininkų klasės padėtis Anglijoje". Nuo 1959 dirba LKP CK.

KARPIUS, Karpavičius, Kazys [g. 1895. VII.20 Babtyne (Kauno rj.)] — JAV lietuvių rašytojas. 1909 emigravo į JAV. 1910—16 mokėsi vidurinėje ir vakarinėse m-lose. Nuo 1910 „Keleivyje" ir „Drauge" spausdino korespondencijas ir eilėraščius. Dirbo „Vienybės lietuvninkų" spaustuvėje, „Tėvynės" redakcijoje. 1917—19 „Dirvos" redaktoriaus padėjėjas, 1919—48 — redaktorius (nuo 1929 ir leidėjas). Dalyvavo Susivienijimo lietuvių Amerikoje ir kitų, daugiausia nacionalistinių, org-jų veikloje. Parašė eilėraščių (rink. „Trimitas", 1920), apysakų („Juodas karžygys", 1927; „Vargšų karalienė", 1929), dramos veikalų („Kryžiokas", 1923; „Birutė ir kuprelis", 1927; „Žentai iš Amerikos", 1931), ist. romanų („Baltijos aras", 1928; „Klajūnas", 1932; „Dvi seserys", 1937) ir kt. kūrinių, kurių daugumas pasižymi nacionalistine ideologija, didaktiniu moralizavimu. Lit. atžvilgiu K. kūryba menkavertė.

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 2, V., 1965.

KARPÕVIČIUS Juzefas [1842—1913 Vilniuje] — 1863 sukilimo dalyvis. Kilęs iš tarnautojų. Mokėsi kunigų seminarijoje; iš jos pasitraukęs, tapo šaltkalviu. Priklausė įvairiems sukilėlių būriams. 1863.VI—X vadovavo sukilėlių žandarmerijos būriui. 1864 pr. veikė Marijampolės aps., netrukus buvo suimtas ir 1864 ištremtas į Tobolsko guberniją 12 metų katorgos darbų. 1875 pabėgo į užsienį. XIX a. pab. grįžo į Lietuvą.

KAR̃PUS Algimantas [g. 1931.XII.25 Babtuose (Kauno rj.)] — fizikas, fizikos-matematikos mokslų kandidatas (1963). 1953 baigęs Vilniaus Ped. in-tą, dirba jame ped. darbą. Nuo 1955 TSKP narys. Nuo 1964 bendrosios fizikos katedros vedėjas. Paskelbė moksl. straipsnių apie Sb_2S_3 tipo puslaidininkių energetinio spektro zoninę struktūrą ir kt. klausimais.

KAR̃PUS Antanas [apie 1852 netoli Raseinių — 1922 Žemaičių Kalvarijoje (dab. Varduva, Plungės rj.)] — liaudies skulptorius. Jaunystėje keliaudamas po Lietuvą, platino draudžiamą liet. spaudą. Vėliau gyveno Žemaičių Kalvarijoje. Buvo labai produktyvus drožėjas. Medžio skulptūrėles pardavinėjo įvairiuose Žemaitijos miesteliuose.

Lit.: **J. Petrulis**, Mediniai stebuklai.—„Komjaunimo tiesa", 1965.XII.4.

KAR̃PUS Vytautas [1928.XII.14 Jonavoje — 1964.VIII.29 Kaune] — inžinierius technologas, chemijos mokslų kandidatas (1955). 1951 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, dirbo jame ped. darbą. Nuo 1958 docentas. Nuo 1959 TSKP narys. Nuo 1960 dirbtinio pluošto g-los Kaune direktorius. Paskelbė moksl. straipsnių apie chromo politionatų tirpalus.

KAR̃SAKIŠKIS — kaimas Panevėžio rj., 16 km į š. r. nuo Panevėžio, prie plento į Rokiškį, Lėvens deš. krante; apylinkės centras. 142 gyv. (1959). K.— kompaktiškas gatvinis kaimas. Iš š. v. prieina Žalioji giria. 3 km į p. v. nuo kaimo yra K. glžk. st. gyvenvietė su 67 gyv. (1959). Vandens malūnas (nuo 1890), parduotuvė, girininkija, ryšių skyrius, aštuonmetė m-la (1919—49 pradinė, 1949—60 septynmetė), biblioteka (nuo 1959).

KARSÃVINAS Leonas [1882.XII.14 Peterburge — 1952.VII.19] — istorikas medievistas, filosofas. 1906 baigė Peterburgo un-tą. 1910—12 studijavo Italijoje. 1912—22 dėstė Peterburgo un-te ir kitose Peterburgo aukštosiose m-lose (nuo 1916 profesorius). 1922 emigravęs iš Tarybų Rusijos, su N. Berdiajevu ir kitais baltaisiais emigrantais Berlyne įkūrė religinę filos. akademiją. Peterburge ir Berlyne išleido idealistinėmis koncepcijomis pagrįstų ist. bei filos. veikalų rusų kalba („Katalikybė", 1918; „Noctes Petropolitanae", 1922; „Rytai, vakarai ir rusų idėja", 1922; „Dialogai", 1923; „Istorijos filosofija", 1923; „Apie pradmenis", 1925, ir kt.). Pakviestas iš Paryžiaus, 1928—40 buvo Kauno un-to humanitarinių mokslų f-to visuot. istorijos katedros profesorius. Lietuvių kalba išleido „Europos kultūros istoriją" (5 t., 1931—37). 1940—46 Vilniaus un-to visuot. istorijos katedros vedėjas, 1944—1949 Vilniaus dailės muziejaus direktorius, Dailės instituto meno katedros profesorius. Filosofinės ir istorinės K. pažiūros formavosi rusų filosofo idealisto V. Solovjovo teorijų įtakoje. Filosofiją K. siejo su religija, teigdamas, kad visa ko pagrindas esąs dievas — absoliuti ir tobula vienovė. Visuose pasaulio reiškiniuose pasireiškianti dievybė. Pagrindinis filosofijos tikslas esąs įrodyti pravoslaviškosios pasaulėžiūros teisingumą ir visuotinumą. Mokslas t. p. turįs tarnauti teologijai, nes tikėjimas svarbesnis už žinojimą. Teologiškai aiškindamas visuom. raidos procesą, pasaulio istoriją K. suvedė į krikščionių bažnyčios istoriją, nepripažino ist. vystymosi dėsningumų, neigė pažangą istorijoje.

KÃRSTAS — reiškiniai, vykstantys tirpinamose uolienose, ir tų reiškinių padariniai: požeminės upės, urvai, įgriovos ir kitokios žemės paviršiaus formos. K. gali vykti gipse, akmens druskoje ir karbonatinėse uolienose (klintyje, dolomituose, kreidoje). Lietuvoje labiausiai išsivystęs **gipso karstas** Biržų ir Pasvalio rajonuose, devono sistemos gipsinguose Tatulos sluoksniuose. Gipso sluoksniai ten 1—2 m, rečiau iki 5 m storio. Juos skiria dolomito, mergelio bei molio sluoksniai, kurie kartu su gipso sluoksniais sudaro daugiau kaip 30 m storymę.

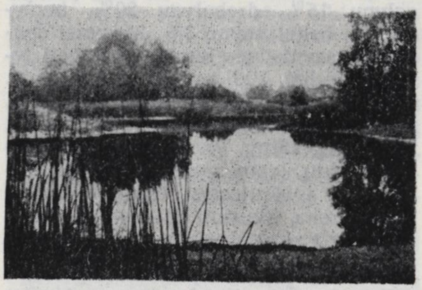

Karstas. Karstinis ežeras Kirdonyse (Biržų rj.)

Viršutinis gipso sluoksnis vienur yra pačiame paviršiuje, kitur slūgso po 6—10 m kvarterinių nuogulų — molio ir smėlio — danga. Gipso kloduose atsiradus tuštumoms, įgriūva žemė. Paviršiuje matomos piltuvo ir netaisyklingos formos įgriovos, kurių gylis 4—5 m, skersmuo 10—12 m. Karaimiškiuose, Naciūnuose ir apie Pasvalį vyrauja sausos karstinės įgriovos. Į p. nuo Biržų—Pabiržės kelio ir prie Užubalių senos karstinės įgriovos susijungusios, pelkėtos. Prie Kirkilų įgriovos didesnės — iki 40 m skersmens; yra ir nedidelių karstinių ežerų. Požeminiai karstiniai vandenys upių slėniuose šaltiniais prasiveržia į paviršių (pvz., toks šaltinis yra Likėnuose).

Senose geol. epochose vykusio K. žymių yra **karbonatiniuose** devono ir permo dariniuose. Ypač stipriai K. paliestos

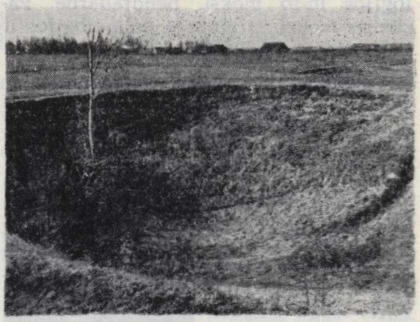

Karstas. Karstinė duobė Kirkiluose

permo klintys; pvz., Naujosios Akmenės apylinkėse aptinkami kelių metrų gylio ir skersmens karstiniai piltuvai, užpildyti vėlesnių triaso ir juros sistemų darinių.

KAR̃ŠIAI. Lietuvoje karšis *(Abramis brama)* paplitęs sekliuose ir vid. gylio ežeruose su molingu arba dumblingu dugnu, didesnių upių vidurupiuose ir žemupiuose, Kuršių ir Kauno mariose. K. ypač gausu Dūkšto, Daugų, Telšių žuvininkystės ūkio ežeruose. Neršia gegužės mėn. (šermukšniams bei obelims žydint). 1966 versloviniu būdu sugauta 3329 cnt (9,8% visų versloviniu būdu vidaus vandenyse sugautų žuvų pagal svorį), iš jų 58,2% Kuršių mariose. K. gaudymas Kuršių mariose limituojamas. Realizuojami švieži, rūkyti ir konservuoti su pomidorais; perdirbami Klaipėdos ir Vilniaus konservų f-kuose.

Lit.: **T. Ivanauskas** [ir kt.], Lietuvos gėlųjų vandenų žuvys, V., 1956; Куршю марёс, Вильнюс, 1959 [с. 319—336].

KARŠTẼNIAI — kaimas Telšių rj., Žarėnų apyl., 16 km į p. nuo Telšių, 3 km į r. nuo Žarėnų. 93 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs prie Didovo ir Saloto ežerų. Per K. iš Didovo ež. teka Minija, eina kelias iš Žarėnų į Luokę. Parduotuvė, pr. m-la (nuo 1960). Ist. šaltiniuose kaimas minimas 1599 (10 valakų, 6 ūkiai). XIX a. buvo dvaras, veikė malūnas. Burž. nacionalistai 1945 kaime nužudė apylinkės pirmininką J. Petreikį.

KARŠTÙVAI — **1.** Įrankis vilnoms karšti. Lietuvoje XIX a. antrojoje pusėje buvo vartojami rankiniai K.— du vieliniai šepečiai, padaryti iš vienodų 0,20—0,25 m pločio ir 0,28—0,35 m ilgio lentelių su 0,30 m ilgio kotais; apatinės lentelių plokštumos tankiai prismaigstomos vielelių. Karšiant ant vieno karštuvo dedama sauja sukedentų vilnų ir, vieno-

Vilnų **karštuvai**

dai spaudžiant, keliskart patraukiama per jas kitu karštuvu. Sukaršti pluošteliai (plakeliai) iki verpimo sudedami į kuodelius. Rankiniai K. ilgiausiai išliko Lietuvos p. r. dalyje. XX a. pr. miesteliuose atsirado pirmosios vilnų karšyklos su ranka sukamomis mašinomis (ž. *Vilnakaršės*). Nuo XX a. ketvirtojo d-mečio patobulintos karšimo mašinos vilnas kedena, karšia ir verpia.

2. Įrankis žalioms linų galvutėms prieš merkimą nušukuoti (nukaršti). K. dar vadinami šepečiais, peiliais, šukočiais. Vienaeiliai K. buvo padaromi iš 0,20×0,32 m dydžio lentelės, su kotu, įkalant į ją geležinių lenktų dantų (peilių); dvieiliai K. buvo kiek didesni, su dviem dantų eilėmis. Karšiant karštuvais su kotu, linų pėdas buvo pririšamas prie tam tikro ožio. Dvieiliai K. buvo pritaisomi prie sienos, ir linai šukuojami saujomis.

Lit.: Iš lietuvių kultūros istorijos, t. 2, V., 1959 [p. 285—286]; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964 [p. 298].

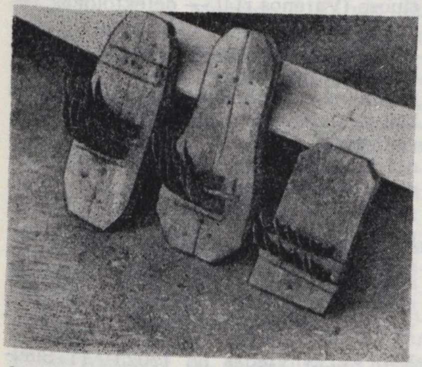

Linų **karštuvai**

KARŠUVÀ — senovės Lietuvos sritis. Pirmą kartą minima 1253 Mindaugo dokumente. Vakaruose siekė *Pilsoto* sritį, t. y. Minijos žemupio apylinkes, pietryčiuose — Nemuną ties Jurbarku—Veliuona. Centrinę K. žemės dalį sudarė teritorija ties Šešuvio, Akmenos ir Jūros upėmis, pietvakariuose maždaug iki Šešuvio ir Jūros santakos, t. y. iki Skalvos žemės, apėmusios Nemuno žemupį. K. žemėje XIII—XIV a. buvo *Bisenės, Aukaimio,* Junigėdos (Veliuonos), *Bebirvaitės, Pūtvės, Skranaitės* ir kt. pilys. Centrinė buvo K. pilis, minima 1385, stovėjusi, kaip spėjama, prie Akmenos upės. Karšuviečiai aktyviai dalyvavo kare su Kryžiuočių ordinu. 1259 kryžiuočiai K. žemėje pastatė Georgenburgo (Jurbarko) pilį, bet po metų buvo išvyti. Dėl nuolatinių karų K. buvo labai nusiaubta. XVI a. dokumentuose minimas K. valsčius, teapėmęs apylinkes prie Akmenos upės. Iki šiol K. žemę primena K. kaimas (Tauragės rj.).

Lit.: „Tauta ir žodis", t. 6, K., 1930 [p. 199—202]; „Praeitis", t. 1, K., 1930 [p. 7—8]; **H. Łowmiański**, Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego, t. 2, Wilno, 1932 [p. 77—80, 100—102].

KARŠVÀ — pelkė Alytaus ir Varėnos rj., 6 km į p. nuo Daugų, tarp Daugų—Merkinės ir Daugų—Perlojos kelių. Plotas 510 ha. Ežerinės kilmės žemapelkė. Pelkę sudaro 2 pailgi masyvai: vakarinis ir rytinis. Vakariniame telkšo Rakatanskų ež., rytinis siekia Nedingio ež. Išilgai abiejų masyvų į Nedingio ež. teka upeliai. Durpių klodo didž. storis 5,4 m, vid. 1,8 m. Vyrauja žemapelkinės durpės, daugiausia plynraistinės, kai kur raistinės ir viksvinės, o abiejų masyvų sandūroje — tarpinio tipo plynraistinės. Vid. susiskaidymas 30%, vid. peleningumas 13,6%. Ištekliai apie 7,4 mln. m^3. Paviršius vietomis nusausintas. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo storis siekia 8 m.

„KARTA" („Lapas") — antifašistinis dvisavaitinis laikraštis, ėjęs 1936.VI.1—1936.IX.4 Vilniuje lenkų kalba. Bendradarbiavo H. Dembinskis, S. Jendrichovskis, K. Petrusevičius, J. Putramentas, B. Skaržinskis, M. Žeromska ir kt. Lenkijos faš. valdžia laikraštį ne kartą konfiskavo ir galiausiai uždarė. Leidėjai H. Dembinskis ir S. Jendrichovskis buvo nuteisti po 4 metus kalėti.

KARTENA — miestelis Kretingos rj., 15 km į r. nuo Kretingos, prie Šiaulių—Kretingos plento; apylinkės ir kolūkio centras. 756 gyv. (1959). Įsikūręs Minijos vingyje, jos deš. kranto apatinėje terasoje. Plano struktūra radialinė. Pastatai išsidėstę daugiausia palei kelius. Yra Kretingos buitinio gyventojų aptarnavimo kombinato dirbtuvės, ryšių skyrius, girininkija, 35 lovų ligoninė (1946—53 gimdymo namai), vaistinė (nuo 1920), vid. m-la (1807—1945 pradinė, 1945—49 prog-ja), kultūros namai (nuo 1945), biblioteka (nuo 1946). Iš K. eina kelias į Salantus pro K. geležinkelio stotį (6 km į š. nuo miestelio). Apylinkėje gausu archeologijos paminklų. Į p. nuo miestelio, Minijos kair. krante, stovi didelis piliakalnis (aikštelė 40×65 m). Iš p. ir p. v. jį saugo pylimas ir griovys, iš v. ir š.— upės slėnis ir daubos. Apirusiame pylime yra anglių, rąstų; matyt, čia buvusios medinės pilies sienos yra sudegusios. Minijos deš. krante, šalia K. kapinių, buvo IX—XV a. senkapis (sunaikintas, kasant žvyrą). 1909 miestelyje ištirti 4 griautiniai XIV a.—XV a. pr. kapai. Medinė K. bažnyčios varpinė (statyta XIX a.) — vietinės reikšmės archit-ros paminklas. Istorikų S. Zajončkovskio, H. Lovmianskio nuomone, jau XIII a. Kartena buvo valsčiaus centras. Ist. šaltiniuose XVI a. minimas K. dvaras, 1567 — kaimas, 1599 — vaitystė. Miestelis įsikūrė XVI a. pab. ar XVII a. pr. (1611 pastatyta kalvinų bažnyčia, 1634 — katalikų). K. pažymėta 1613 Lietuvos Did. Kun-stės žemėlapyje. 1777 Stanislovas Augustas suteikė K. turgų ir prekymečių privilegiją. Caro ir buržuazijos valdymo metais K.— valsčiaus centras (1841 — 651 gyv., 1897 — 506, 1923 — 620). XIX a. priklausė stambiems dvarininkams Pliateriams. 1861 K. dvaro valstiečiai atsisakė rinkti valsčiaus pareigūnus. Valsčiaus v-ba buvo išrinkta, tik iškvietus į miestelį caro kariuomenės būrį. Dideli valstiečių bruzdėjimai K. valsčiuje vyko 1866 ir ypač 1870—71, kai vad. laisvieji žmonės atsisakė mokėti žemės nuomos mokesčių nepriemokas. Valstiečiai priešinosi dvarininkui Pliateriui ir carinei valsčiaus administracijai kelerius metus. Jiems malšinti buvo panaudota kariuomenė, iš 17 „laisvųjų žmonių" atimta žemė. 1905 pab. valstiečiai išvaikė carinę K. valsčiaus v-bą ir išsirinko į ją savo atstovus. I pasaul. karo metu dalis miestelio sudegė. 1918.XII susikūrė K. valsčiaus rev. k-tas. K. valsčiuje buvo paskelbta Tarybų valdžia, išsilaikiusi iki 1919.II. Darbininkų ir vargingųjų valstiečių atstovų tarybos pirmininku išrinktas mažažemis valstietis K. Domarkas. Buržuazijos valdymo metais Kartenos valsčiuje veikė LKP pogr. kuopelė. Vok. faš. okupantai ir vietiniai burž. nacionalistai 1941 sušaudė 28 K. gyventojus, jų tarpe buvusį K. valsčiaus vykd. k-to pirmininką komunistą pogrindininką K. Domarką, valsčiaus partorgą P. Lubį, komjaunuolius brolius A. ir B. Baužius. 12 žmonių buvo išvežta darbams į Vokietiją.

KARTÒNAS [it. *cartone*] — kietas storas popierius, kurio 1 m^2 sveria daugiau kaip 250 g. Plačiau paplito tik XIX a. pab., kai jo gamybai pradėta naudoti medienos masė ir celiuliozė. Lietuvoje jau prieš I pasaulinį karą veikė 8 K. f-kai (Kauno gub. 3, Vilniaus gub. 5), kuriuose dirbo 220 darbininkų. Buržuazijos valdymo metais Lietuvoje (be Vilniaus kr.) maži K. f-kai veikė Varėnoje, Kairiškiuose (Akmenės rj.) ir Kaune. Jie visi per metus pagamindavo iki 1000 tonų K. Toks mažas kiekis nepatenkindavo vidaus poreikių, todėl K. buvo importuojamas. Pokario metais minėtieji f-kai dėl savo neekonomiškumo nustojo veikę. Šiuo metu Klaipėdos celiuliozės ir popieriaus ir Grigiškių bandomasis popieriaus kombinatai, Pabradės kartono f-kas gamina taros, poligrafinį, statybinį ir techninį kartoną. 1966 jo pagaminta 45 000 tonų.

KARTUPĒNAI — kaimas Jurbarko rj., Šilinės apyl., 8 km į r. nuo Skirsnemunės, Nemuno deš. krante, prie Kauno—Jurbarko plento. 185 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la (1936—51 pradinė, 1951—1962 septynmetė). Netoli kaimo, tarp Nemuno ir jo intako Kartupio, yra nedidelis piliakalnis su 8 m aukščio pylimu. Į š. r. nuo piliakalnio aptikti sen. gyvenvietės pėdsakai.

KARŪNAVÀ — kaimas Kėdainių rj., Josvainių apyl., 7 km į p. nuo Kėdainių, Nevėžio deš. krante. 213 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1919).

KARUŽÀ Aleksandras [g. 1906.II.28 Novgorode (Leningrado sr.)] — pedagogas, Lietuvos TSR nusipelnęs mokytojas (1960). 1929 eksternu baigęs Vilniaus mkt. seminariją, iki 1939 mokytojavo Švenčionių aps. pradinėse m-lose. Nuo 1939 Vilniaus miesto m-lų mokytojas. Palaikė ryšius su revoliucionieriais pogrindininkais, platino kom. lit-rą. 1940

prisidėjo prie tarybinės žemės reformos vykdymo. 1949 baigęs Vilniaus Ped. in-tą, dirbo Švietimo m-joje m-lų inspektoriumi. Nuo 1952 Vilniaus 11-sios vid. m-los direktorius.

KARUŽÀ Jurgis [1866.III.30 Karužuose (Kapsuko rj.) — 1953.X.29] — gydytojas dermatovenerologas. 1894 baigė Karo medicinos akademiją Peterburge. 1898 gavo med. mokslų daktaro laipsnį. 1895—1917 karo gydytojas įvairiose Rusijos vietose. 1917—19 dirbo poliklinikoje Peterburge. 1919—20 gydytojas Kauno karo ligoninėje, 1920—22 Lietuvos Aukštųjų kursų lektorius. Nuo 1923 profesorius. 1923—35 Kauno un-to odos ir venerinių ligų katedros vedėjas. 1935 suorganizavo Lietuvos Dermatovenerologų moksl. d-ją, buvo jos pirmininkas ir žrn. „Medicina" redakcinės kolegijos narys. Išleido knygų, paskelbė moksl. straipsnių apie venerines ligas.

Ršt.: Lekcijos apie sifilį, K., 1923; Odos ligos, K., 1926; Paskaitos apie vyrų ir moterų gonorėją ir ulcus molle, K., 1934.

KARUŽÀ Petras [1906.IV.27 Škotijoje — 1933.III.15 Kaune] — poetas. Baigęs Vilkaviškio „Žiburio" g-ją, nuo 1928 Kauno un-te studijavo lit-rą. Dirbo klerikalinio dienraščio „Rytas" redakcijoje. 1932—1933 kino cenzūros sekretorius. Bendradarbiavo klerikalinėje spaudoje, išleido eil. rink. „Giesmės apie daiktus ir žmones" (1933). K.— neoromantinės krypties poetas, kūręs daugiausia intymią lyriką, kartais lietęs ir socialinius bei religinius motyvus. K. kūryboje ryšku dekadentinei poezijai būdingos nuotaikos, polinkis į modernistinę formą.

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 2, V., 1965.

KARUŽAĨ — kaimas Lazdijų rj., Rudaminos apyl., 5 km į š. nuo Lazdijų, prie kelio į Rudaminą. 275 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1928).

KARŨŽAS Antanas [1911.VI.26 Novgorode (Leningrado sr.)] — pianistas, muzikos įrašų režisierius, pedagogas. Mokydamasis Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijoje, lankė K. Galkausko suorganizuotus lietuvių muz. kursus. 1931 baigęs g-ją, iki 1933 studijavo Vilniaus un-to filol. f-te. 1940 baigęs Vilniaus konservatoriją (prof. S. Špinalskio vadovaujamą fortepijono klasę), dirbo Lietuvos radiofone, koncertavo Vilniuje ir Kaune. Nuo 1944 gyvena Lenkijoje. 1947—53 Poznanės konservatorijos prof. S. Špinalskio asistentas ir Poznanės operos teatro koncertmeisteris. Nuo 1953 vadovauja Varšuvos Aukštosios muz. m-los muz. režisūros skyriaus fonografijos sekcijai (nuo 1957 docentas). Režisavo daugelį „Polskie nagrania" firmos garso įrašų.

KARUŽŨ PÉLKĖ — pelkė Lazdijų rj., 5 km į š. nuo Lazdijų, prie kelio į Šeštokus, Rimiečio ežero v. krante. Plotas 106 ha; didž. gylis 10,8 m. Ežerinės kilmės plynraistinė žemapelkė, apaugusi beržais, karklais, juodalksniais. Durpių klodo didž. storis 5,5 m, vid. 2,77 m. Vyrauja žemapelkinės plynraistinės, o pietuose — viksvinės durpės. Vid. susiskaidymas 31%, vid. peleningumas 21%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo didž. storis 6,2 m. Paviršius nusausintas. Į p. v. nuo pelkės yra Karužų kaimas.

KÃRVAIČIAI — kaimas Kuršių nerijoje, XVIII a. užpustytas smėlio. Pirmiausia K. buvo apie 2 km į š. nuo Preilos, prie Kuršių marių. 1541 Karvaičiuose buvo 90, 1650 — 15, 1773—84 — 80 gyventojų, daugiausia žvejų. 1509 K. suteikta privilegija laikyti smuklę. 1641—42 ant K. ėmė slinkti kopos. 1730 gyventojai persikėlė apie 1 km į p. ir ten įkūrė naują K. gyvenvietę. Joje pastatyta medinė bažnyčia ir m-la. 1765 kopos ėmė slinkti ir ant šios gyvenvietės. 1779 kopai prislinkus prie bažnyčios, gyventojai ėmė griauti trobas ir keltis į Nidą, Naglius (Agilą) ir Juodkrantę (pietinė Juodkrantės dalis ir dabar tebevadinama Karvaičiais). 1798 iš K. išsikėlė paskutinis jos gyventojas. Dabar senosios K. gyvenvietės vietoje, 1,5 km į š. nuo Preilos, stūkso 60 m aukščio Karvaičių kopa, apželdyta kalnų pušaitėmis. 1776 Karvaičiuose gimė kultūros veikėjas ir rašytojas L. Rėza.

KARVẼLIAI — kaimas Panevėžio rj., Ramygalos apyl., 7 km į š. nuo Ramygalos, prie Kėdainių—Panevėžio plento. 35 gyv. (1959). Ist. šaltiniuose K. minimi 1586.

KARVẼLIAI, balandžiai. Lietuvoje yra laukinių ir naminių K.

Laukinių K. aptinkamos 4 rūšys: K. keršulis *(Columba palumbus)*, K. uldukas *(C. oenas)*, K. purplelis *(Streptopelia turtur)* ir pietinis purplelis *(S. decaocto)*. K. keršulis dažnas mišrių miškų pakraščiuose. K. uldukas dažnokas didesniuose miškuose, kur daugiau senų medžių su uoksais. K. purplelis dažnokas mišriuose miškuose, kartais apsigyvena senuose parkuose arba soduose. Pietinis purplelis pirmą kartą pastebėtas 1954 prie Tauragės; dabar dažnokas Kaune, Kapsuke ir kituose didesniuose miestuose.

K. į Lietuvą atskrenda kovo—balandžio mėn., išskrenda rugsėjo mėn. ir spalio pradžioje. Žiemoja P. Europoje. Minta sėklomis (pvz., eglių, piktžolių), grūdais (pvz., grikių, žirnių), kartais lesa mėlynes ir kitas uogas. Laukiniai K.— medžiojami paukščiai.

Naminiai K. kilę iš uolinio K. *(Columba livia)* ir K. keršulio. Mėgėjai dažniausiai augina dekoratyvinių veislių (pvz., kapucinus, baltagalvius, mėlyngalvius, rudgalvius; iki II pasaul. karo Sūduvoje buvo ypatingai dažni Tiuringijos baltagalviai) ir aukštaskraidžius K. (pvz., drugelius, mažulius, Klaipėdos aukštaskraidžius; pastarieji yra liet. veislės, labai ištvermingi). Sportinių ir mėsinių K. beveik neauginama; sportinių K. kartais užklysta iš Lenkijos, VDR, VFR ir tolimesnių kraštų. Miestuose paplitę laisvai gyvenantieji naminiai K.

K. minimi liet. liaudies dainose, pasakose, patarlėse. Jie vaizduojami kaip švelnumo, santaikos, meilės, taikos simbolis. K.— laimės namams nešėjai, o jų pasitraukimas iš namų reiškia nelaimę. Karvelio nušovimas — neleistinas savavaliavimas, dėl kurio vėliau žmogus nukenčiąs. Tačiau ligonio maistui nušauti karvelį esą galima.

Lit.: „Mūsų tautosaka", t. 1, K., 1930 [p. 83—89]; **T. Ivanauskas**, Lietuvos paukščiai, kn. 1, V., 1957 [p. 141—153]; **K. Grigas, A. Jonynas**, Patarlės ir priežodžiai, V., 1958; Lietuvių tautosaka, t. 2, V., 1964 [p. 113, 115, 194]; **J. Senkus**, Balandis ir karvelis.—„Kalbos kultūra", sąs. 5, V., 1965.

KARVẼLIS Narimantas Vladas [g. 1928. VIII.10 Kaune] — chemikas, chemijos mokslų kandidatas (1961). 1953 baigė Vilniaus un-tą, nuo 1956 dirba jame ped. darbą. Paskelbė moksl. straipsnių apie cinko fosfido, sintetinamo iš cinko dulkių ir raudonojo fosforo, susidarymo šilumos nustatymą.

KARVẼLIS Vytautas [g. 1933.IV.12 Barčiuose (Varėnos rj.)] — defektologas, pedagogikos mokslų kandidatas (1962). 1950 baigęs Kauno mkt. seminariją, dirbo auklėtoju Vilniaus vaikų namuose ir pagalbinėje mokykloje-internate. 1954 baigė Vilniaus Ped. in-tą. 1954—55 specializavosi Maskvos Lenino ped. in-to defektologijos f-te. 1958—61 RTFSR Pedagogikos MA Defektologijos in-to aspirantas. Nuo 1961 Šiaulių Ped. in-te dėsto psichologiją bei defektologiją (nuo 1966 docentas, pedagogikos f-to dekanas). Nuo 1962 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių protiškai atsilikusių vaikų mokymo ir auklėjimo klausimais.

KARVẼLIS Vladas [g. 1902.IV.11 Šiauliuose] — karo veikėjas, generolas majoras (1940). 1919 Kaune baigęs karo m-lą, tarnavo burž. Lietuvos kariuomenėje. 1926—27 studijavo Kauno un-to teisės f-te. 1929 Pragoje baigė Aukštąją karo mokyklą. 1929—34 Vyriausiojo štabo 1-jo skyriaus viršininko pavaduotojas, viršininkas (majoras, pulkininkas leitenantas). Tuo pat metu dėstė karo m-loje ir karininkų kursuose.

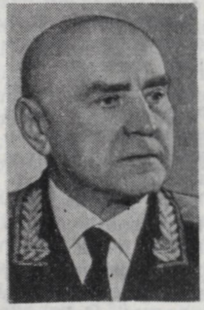

1934—36 Aukštųjų karininkų kursų inspektorius, 1936—38 viršininkas (1935 kartu 5-jo pėstininkų pulko vado pavaduotojas, laikinai vadas). Vėliau 1-jo pėstininkų pulko vadas. Nuo 1938 brigados generolas. 1939—40 Aukštosios karo m-los viršininkas, 1940.VI Kariuomenės štabo viršininko pavaduotojas. 1940.VI—VIII Lietuvos Liaudies kariuomenės 2-sios pėstininkų divizijos vadas ir Kauno įgulos viršininkas. Nuo 1940.IX Raudonosios Armijos 29-jo šaulių teritorinio liet. korpuso 184-sios šaulių divizijos vadas. 1941.VI—XII Maskvoje Aukštųjų vadų tobulinimosi kursų prie Generalinio štabo akademijos klausytojas. 1942.I—III Frunzės karo akademijos

dėstytojas. Vadovavo kar. junginiams, D. Tėvynės karo metais kovojusiems prie Oriolo, Baltarusijoje, Lietuvoje, Lenkijoje, Čekoslovakijoje (1942—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos vado pavaduotojas, 1943—44 tos divizijos vadas, 1944—45 šaulių korpuso vado pavaduotojas, 1945 kartu 31-sios armijos demobilizavimo komisijos pirmininkas). Nuo 1943 TSKP narys. 1946—61 Vilniaus un-to katedros vedėjas, un-to moksl. tarybos narys. Nuo 1947 docentas. 1961 išėjo į dimisiją. Aktyviai dalyvauja visuom. veikloje. Nuo 1962 Kultūrinių ryšių su užsienio lietuviais k-to pirmininkas. „Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos" istorijos skyriaus redaktorius konsultantas.

Ršt.: Tarybų Lietuvos išvadavimas.— Hitlerinė okupacija Lietuvoje, V., 1961.

KAR̃VIO PÉLKĖ — pelkė Trakų rj., 10 km į š. r. nuo Rūdiškių, į š. v. nuo Vilniaus—Eišiškių plento. Plotas 343 ha. Pelkė supa Karvio ež., rytuose siekia Meduvio ež. Iš Meduvio į Karvio ež. per pelkę teka Lukna. Didesniąją dalį sudaro ežerinės kilmės žemapelkė, mažesniąją (p. pakraštyje) — raistinė aukštapelkė. Durpių klodo didž. storis 7,5 m, vid. 1,92 m. Vyrauja žemapelkinės plynraistinės durpės. Vid. susiskaidymas 32%, vid. peleningumas 13%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo storis iki 4 m.

KARVỸS — **1.** Ežeras Trakų rj., 9 km į p. nuo Trakų. Plotas 63 ha. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 1800 m, didž. plotis 600 m, kranto linijos ilgis 4300 m. Krantai daugiausia žemi, pelkėti. Per K. iš Meduvio ež. į Luknos ež. teka Lukna. Prie ežero įsikūrusios Baušiškės.

2. Ežeras Vilniaus rj., 5 km į r. nuo Maišiagalos. Plotas 53 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. į p.; ilgis 2600 m, didž. plotis 270 m, kranto linijos ilgis 5500 m. V. krantas žemas, r.— aukštesnis, vietomis apaugęs medžiais, krūmais. Per K. teka bevardis Dūkštos intakas. Prie ežero yra Karvio kaimas.

3. Kaimas Vilniaus rj., Maišiagalos apyl., 5 km į r. nuo Maišiagalos, abipus kelio į Nemenčinę. 80 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs Karvio ež. p. krante. Felčerių-akušerių punktas (nuo 1958), aštuonmetė m-la (1937—47 pradinė, 1947—62 septynmetė), biblioteka (nuo 1953). 1691 ist. šaltiniuose minimas K. dvaras. 1783 pastatyta bažnyčia. XIX amžiuje K. buvo miestelis; 6 kartus per metus jame vyko turgūs. 1866 buvo 147 gyv., 1882 — 240 gyv.

KASAKÁUSKAS Kalikstas [apie 1792 Žemaitijoje — 1866.V.25 Akmenėje] — lietuvių kalbos gramatikos autorius. Kilęs iš žemaičių bajorų. 1808—14 mokėsi Kražių g-joje, 1814—18 — Varnių kunigų seminarijoje. Nuo 1826 studijavo Vilniaus un-te. 1830 gavo teologijos daktaro laipsnį. Kunigavo Salantuose, Vilniuje, Kaltinėnuose, Akmenėje. Išleido lenkų kalba originalią liet. kalbos gramatiką („Grammatyka języka Żmudzkiego... Kalbrieda Iežuwio Żiamaytiszko", 1832), kurioje davė bendras žemaičiams ir aukštaičiams literatūrinės liet. kalbos normas. Kūrė lietuviškus gramatikos terminus (pvz., „balsė"— garsas, „patbalsė" — balsis, „užvardis" — įvardis, „vardžodis"— dalyvis, „žingsniavimas"— laipsniavimas ir kt.). Domėjimąsi liet. kalba rodo ir jo rankraštis apie M. Valančiaus „Žemaičių vyskupystę", kur sužymėtos kai kurios M. Valančiaus kalbos ypatybės. Parengė ir išleido populiarių knygelių: „Girtybė ir blaivystė" (1859), „Pasaka apei pašnekesį tarp velnio ir šimkorių" (1861) ir kt.

KASARÁUSKIENĖ Felicija [g. 1920. VIII.10 Paobeliuose (Radviliškio rj.)] — pedagogė, Lietuvos TSR nusipelniusi mokytoja (1964). 1943 baigusi Šiaulių mkt. seminariją, mokytojavo pr. m-lose. 1954 baigė Šiaulių mkt. in-tą. Nuo 1949 Kairių (Šiaulių rj.) aštuonmetės m-los mokytoja. 1962—66 TSRS AT deputatė. Nuo 1964 TSKP narė.

KÁSBARAIČIAI — kaimas Raseinių rj., Kalnujų apyl., 5 km į p. r. nuo Raseinių, 1 km į p. v. nuo Žemaičių plento; kolūkio centras. 51 gyv. (1959). Rytuose pro kaimą teka Šaltuona (Šešuvio intakas). Kuriasi nauja kolūkio gyvenvietė. Yra suardytas II—IV a. kapinynas.

1962, kasant žvyrą, neaukštoje kalvoje aptikti 4—5 griautiniai kapai su geležies bei žalvario įkapėmis. Kai kurie radiniai (žalvarinė juostinė trikampio piūvio apyrankė, du kitos juostinės apyrankės fragmentai, geležinis įmovinis kirvis, geležinio peilio fragmentas) laikomi Istorijos-etnografijos muziejuje, viena žalvarinė juostinė apyrankė — Raseinių kraštotyros muziejuje.

KASČIŪKAI — kaimas Kelmės rj., Kražių apyl., 7 km į p. v. nuo Kražių. 151 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Ančia (Šešuvies intakas). Ties kaimu į Ančią įteka Plūščia. Iš p. r. prieina Raudgirio miškas. Pastatyta naujų kolūkio gyvulininkystės pastatų, yra pr. m-la (nuo 1932), biblioteka (nuo 1961). XIX a. buvo K. dvaras ir kaimas. Burž. nacionalistai 1947 išžudė K. valstiečio J. Pociaus 5 asmenų šeimą.

KASČIŪKIŠKĖS — kaimas Kaišiadorių rj., Kaišiadorių apyl., 6 km į š. r. nuo Kaišiadorių. 67 gyv. (1959). Janušonių aštuonmetė m-la (1931—49 pradinė, 1949—62 septynmetė).

KASČIŪKŲ-GILÁIČIŲ PÉLKĖ — pelkė Šiaulių rj., 13 km į v. nuo Šiaulių, į p. v. nuo Kužių geležinkelio stoties. Plotas 103 ha. Sausuminės kilmės plyninė žemapelkė, 5 km ilgio ir 300—500 m pločio, ištįsusi iš š. r. į p. v. abipus Amalės (Ringuvos intako). Durpių klodo didž. storis 4 m, vid. 1,8 m. Durpės daugiausia plyninės, vietomis (pietuose) alksninės. Vid. susiskaidymas 33%, vid. peleningumas 11%. Paviršius nusausintas. Rytuose prie pelkės yra Kasčiukų kaimas, pietuose — Gilaičių kaimas.

KASČIŪKŲ PÉLKĖ — pelkė Švenčionių rj., 7 km į p. v. nuo Švenčionių, 1,5 km į r. nuo Vilniaus—Švenčionių plento. Plotas 151 ha. Ežerinės kilmės raistinė žemapelkė, apie 3 km ištįsusi Meros (Žeimenos intako) slėnyje iš r. į v. Durpių klodo didž. storis 5 m, vid. 1,3 m. Durpės daugiausia žemapelkinės, plynraistinės, tik š. dalyje yra kiek tarpinio tipo plyninių durpių. Vid. susiskaidymas 30%, vid. peleningumas 15%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų. Į p. nuo K. p. yra Kasčiukų kaimas.

„KÀS GIRDĖT?"— klerikalinis laikraštis, ėjęs 1925 Marijampolėje. Išėjo 15 nr.

KASIKĖNAI — kaimas Šakių rj., Būbelių apyl., 13 km į p. v. nuo Šakių, Novos kair. krante, 3 km į r. nuo Šešupės. 30 gyv. (1959). Ist. šaltiniuose K. minimi XVI a. viduryje.

KASIŪLIS Pranas [g. 1922.VI.23 Jurbarke] — žurnalistas. 1941 baigė Jurbarko g-ją. 1949—51 dirbo „Tarybų Lietuvos", „Literatūros ir meno" redakcijose, Radijo k-te. 1951 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1951 TSKP narys. 1951—62 „Švyturio", nuo 1964 „Mokslo ir technikos" atsakingasis sekretorius. Parašė apsakymų, meninių apybraižų („Daugiau čia nebežels usnys", 1955; „Daina apie brolius", 1965).

KASIŪLIS Vytautas [g. 1918.IV.23 Simne] — dailininkas. Studijavo Kauno meno m-loje. 1941 baigęs Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to dekoratyvinės tapybos skyrių, dirbo šio in-to dėstytoju. Nutapė portretų, kompozicijų („Autoportretas", „Silkutės", „Madona", „Irgi kritika" ir kt.), pasižyminčių psichologiškumu, jumoru bei ironija, raiškiu piešiniu. 1944 pasitraukė į Vokietiją, nuo 1948 gyvena Paryžiuje. Čia surengė individualinių parodų, įsteigė savo galeriją. Nutapė šviesaus kolorito portretų ir kompozicijų. K. kūriniams turi įtakos modernioji pranc. dailė.

Lit.: **R. Gibavičius**, Nuoširdus susitikimas.— „Kultūros barai", 1968, Nr. 2; Dailininko poetiškoji vizija.— Ten pat; **V. Žalakevičius**, Vytautas Kasiulis.—„Pergalė", 1968, Nr. 2.

KASPERÁITIS Jonas [1903.V.2 Naumiestyje (dab. Kudirkos Naumiestis) — 1938.XI.12 Minske] — revoliucinio judėjimo dalyvis, žurnalistas. Kilęs iš darbininkų. Dirbo ž. ū. darbus, paskui statybininkas Vokietijoje ir Lietuvoje. Nuo 1923 Komunistų partijos narys. 1924—1925 LKP Naumiesčio parajonio k-to narys. Atlikdamas kar. prievolę, 1925—1926 dirbo 9 pulko part. org-jos biuro sekretoriumi Marijampolėje, 1927—1928 — Kaune LKP CK skyriuje darbui kareivių tarpe. Už kom. lit-ros gabenimą iš Vokietijos 1928 Naumiestyje suimtas ir nuteistas 2 metus kalėti, vėliau amnestuotas. 1929 paleistas, dirbo LKP CK instruktoriumi Šiaulių rajone, paskui buvo LKP Kauno rj. k-to sekretorius ir

LKP CK Sekretoriato narys. Bendradarbiavo žurnale „Balsas" ir kt. kom. spaudoje. 1930.IV Kaune suimtas ir LKP CK Sekretoriato narių byloje 1931.II nuteistas 15 metų kalėti. Teisme demaskavo faš. santvarką. Žvalgybai sudarius naują, provokacinę bylą, K. demaskavo fašistų provokacijas, pasisakė esąs komunistas, kovojąs prieš faš. diktatūrą. Byla nagrinėta 1931.VI.10, 1931.XI.28 ir 1932.I.23. Kariuomenės teismo nuteistas sušaudyti, K. atsisakė paduoti malonės prašymą. Darbo žmonių protestų spaudžiama, faš. vyriausybė 1932.I.30 mirties nuosprendį pakeitė kalėjimu iki gyvos galvos. Šiaulių kalėjime K. buvo polit. kalinių rankraštinio žrn. „Kolektyvistas" redkolegijos narys. TSRS ir Lietuvai pasikeitus polit. kaliniais, 1933.X atvyko į Maskvą, mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-te, kurį baigęs 1935—37 dirbo Minske „Raudonojo artojo" savaitraščio redaktoriaus pavaduotoju. Bendradarbiavo žurnale „Priekalas" ir kitur (slap. J. Kubas, J. K., J. Stankus). Rašė apybraižas iš polit. kalinių gyvenimo, lit. kritikos straipsnius. 1937—38 mūrininkas Minske. Žuvo, neteisėtai represuotas asmenybės kulto sąlygomis. 1956 reabilituotas.

Ršt.: Už plieninių durų.— Kovos keliais, V., 1961.

KASPERĀVIČIENĖ Birutė [**Palukaitytė**; g. 1926.V.16 Liudvinave (Kapsuko rj.)] — inžinierė architektė. 1950 baigusi Kauno un-to statybos f-to archit-ros skyrių, dirba Miestų statybos projektavimo in-te. Suprojektavo gyv. kvartalą (1960; II sąjunginė premija) ir gyv. mikrorajoną D—18 Vilniuje (1962; I sąjunginė premija, 1967). Su K. Buču sukūrė Elektrėnų gen. planą (1963; užstatyta 1965) ir kt.

KASPERĀVIČIUS Jonas [g. 1922.II.15 Berčiūnuose (Panevėžio rj.)] — architektas. 1950 baigęs Vilniaus Dailės in-to archit-ros f-tą, dirba Miestų statybos projektavimo in-to projektų vyriausiuoju architektu. Pagal K. projektus pastatyta visuom. pastatų Vilniuje: LKP Spalio rj. k-to rūmai (1958), „Vilniaus" kino teatras (1962), „Ramunės" buitinio aptarnavimo kombinatas (1964) ir kt.

KASPERĀVIČIUS, Kasparaitis, Pranas [1912.III.8 Meldiniuose (Pakruojo rj.) — 1938.VII.12 ten pat] — literatas. 1929 baigęs Panevėžio g-ją, studijavo Kauno un-to humanitarinių mokslų f-te. 1930 įstojo į Ž. ū. akademiją, vėliau studijavo veterinariją Rygoje, Vienoje. Bendradarbiavo „Lietuvos žiniose", „Kultūroje", „Socialdemokrate", „Jaunime", „Lietuvos studente", pažangiojoje JAV liet. spaudoje. Parašė eilėraščių, apysakų, straipsnių. Išleido eil. rinkinį „Žvilgiai nuo kalno" (1930). K. poezijai būdingas pilietiškumas, demokratizmas, ekspresionistinė forma.

KASPERĀVIČIUS Vladas [1913 Čikagoje — 1945.II.8 Dambavoje (Šakių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1930 tarnavo pas buožes, dirbo grioviakasiu, miško darbininku. Nuo 1934 Komunistų partijos narys. Priklausė Jankų (Šakių rj.) kuopelei. 1935—37 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. 1937 už rev. veiklą adm. tvarka kalintas. Nuo 1938 dirbo Raudonplynio durpyne (Šakių rj.), suorganizavo LKP Raudonplynio kuopelę. 1940—41 LKP Marijampolės aps. k-to instruktorius. Hitlerininkams okupavus Lietuvą, slapstėsi. 1943—44 „Jūros" būrio partizanas, būrio ypatingojo skyriaus viršininkas. Nuo 1944 part. darbuotojas Švėkšnoje (Šilutės rj.), Tauragėje.

KASTANĀUSKAS Antanas [g. 1897.III.7 Smolenske] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1911—18 darbininkas Kaune, Smolenske, dvaro samdinys Rokiškio rj. 1918—21 Raudonosios Armijos karys, kovojo už Tarybų valdžią Lietuvoje, dalyvavo mūšiuose prieš baltagvardiečius prie Oriolo, Belgorodo, Charkovo, Perekopo. 1923—39 darbininkas Rokiškyje, Kaune, 1932—1940 platino kom. atsišaukimus. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1946—63 dirbo adm. darbą Kaune. Nuo 1951 TSKP narys. Pensininkas.

KASTANĀUSKAS Jonas [g. 1909.V.15 Brizgiuose (Rokiškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, ž. ū. darbininkas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Nuo 1938 Komunistų partijos narys. 1939 Rokiškio aps. įkūrė 5 part. kuopeles (Onuškyje, Brizgiuose, Mitragelyje, Remeikiuose ir Kukiuose), platino atsišaukimus, buvo Brizgių kuopelės sekretorius. 1940—41 žemės reformos komisijos narys, vėliau milicijos įgaliotinis Juodupės vls. (Rokiškio aps.). 1942—45 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Nuo 1945 part. ir adm. darbuotojas Žaliosios (Vilkaviškio rj.) vls., Dauguose, Vievyje, Varėnoje (1950—52 mokėsi Resp. part. m-loje).

KASTANĀUSKAS Petras [g. 1895.XI.1 Moščinkų dvare (Smolensko sr.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš darbininkų. 1919 išrinktas Vengerinės dvaro (Rokiškio aps.) varguomenės k-to nariu. 1919.III įstojo į Raudonąją Armiją, fronte buvo sužeistas, vėliau pateko į kontrrevoliucionierių nelaisvę. 1920 paleistas, dirbo Vengerinės dvare. 1922—31 kepėjas Kaune. 1930—32 LKP narys, kom. kuopelės Šančiuose sekretorius, maisto darbininkų profs-gos v-bos narys; platino kom. lit-rą, padėjo organizuoti įv. dirbtuvių darbininkų mitingus. Vienas iš 1931.VII Kauno kepyklų darbininkų visuotinio streiko rengėjų, už tai ištremtas į Lukšius (Šakių rj.). Už rev. veiklą 1932 nuteistas 6 metus kalėti. Kalintas Kaune, Šiauliuose. Nuo 1938 kepėjas Šiauliuose, Kaune. 1939.X.12 demonstracijos metu Kaune policijos peršautas ir sumuštas. 1940—41 kepėjas, „Paramos" kepyklos direktorius Kaune. 1942—45 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1946—53 darbininkas Kaune, paskui dirbo š. Kazachijoje. Nuo 1961 pensininkas.

KASTĪNIS — ežeras Varėnos rj., 2 km į p. r. nuo Marcinkonių, prie Vilniaus—Gardino geležinkelio. Plotas 10,5 ha, ilgis 450 m, didž. plotis 330 m, kranto linijos ilgis 1300 m. Krantai miškingi. Ežeras nenutekamas.

KASTRAVĪCKAS Juozas [1905 Griciūnuose (Alytaus rj.) — 1941] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Nuo 1932 Komunistų partijos narys. Rev. darbą dirbo Dauguose. Už tai 1938 nuteistas 4 metus kalėti. 1940—41 adm. darbuotojas Kaune. 1941.VI evakavosi į TSRS gilumą. 1941.VII.31 su A. Milvydo partizanų grupe pasiųstas į Lietuvą. Žuvo kovoje su hitlerininkais.

KASULĀITIS Alfonsas [g. 1917.IX.6 Kybartuose] — ekonomistas, ekonomikos mokslų kandidatas (1966). 1941—51 ūkinis ir administracinis darbuotojas Panevėžyje, Pasvalio rj., Vilniuje. 1951—64 Lietuvos TSR MA prezidento padėjėjas adm.-fin. reikalams, nuo 1964 MA moksl.-org. skyriaus viršininkas. 1958 baigė Vilniaus un-tą. Paskelbė moksl. straipsnių apie produkcijos savikainos mažinimą šilkinių audinių įmonėse.

KAŠARĀUSKAS (Kossarzewski) Ambroziejus Pranciškus [1821 prie Pavandenės (Telšių rj.) — 1882.XII.14 Tomske] — gamtininkas, kraštotyrininkas. 1844 baigęs Varnių kunigų seminariją, kunigavo Baisogaloje (Radviliškio rj.), Pajūryje (Šilalės rj.), Telšiuose. 1852—64 Varnių kunigų pataisos namų vedėjas. Įskųstas, kad 1863 slėpęs sukilėlius, 1865 ištremtas į Sibirą. Gyveno Bijske, Tomske. Kunigaudamas Lietuvoje, savarankiškai studijavo gamtos mokslus. Buvo Kauno statistikos k-to narys, Vilniaus archeologijos komisijos bendradarbis. 1853 dalyvavo geol. ekspedicijoje į Papilę (prie Ventos). Tyrinėjo Dubysos slėnį, rinko herbarą ir aprašinėjo retesniuosius Žemaitijos augalus. M. Valančiaus paskatintas, vertė į liet. kalbą botanikos vadovėlį. Rinko liet. kalbos žodžius, tautosaką. Savo darbus spausdino Kauno gub. statistikos k-to kalendoriuje „Pamiatnaja knižka Kovenskoj gubernii" („Kauno gubernijos informacinė knyga", 1862, 1864). Straipsniuose „Lietuvių kalbos reikšmė mokslui" ir „Lietuvių kalbos žodynai ir bendra pažiūra į Lietuvos kraštą", paskelbtuose leidinyje „Pisma zbiorowe Wileńskie" („Vilniaus raštų rinkinys", 1858—62), aukštino liet. kalbą ir ragino kurti savitą liet. lit-rą. Tai turėjo nemažą poveikį ano meto liet. romantikams. K. rankraščiuose („Litvanica") sukaupta daug tautosakinių tekstų (jo paties surinktų, A. Baranausko ir kitų atsiųstų), papročių, apeigų, prietarų ir buities aprašymų, vietovardžių ir pavardžių, ištraukų iš rankraštinio Kazimiero Daukšos žodyno. Dalį K. tautosakinių tekstų paskelbė K. Būga tęstiniame leidinyje „Tauta ir žodis" (kn. 1, 1923). Vėliau K. tautosakos tekstai ištisai buvo paskelbti „Tautosakos darbuose" (t. 3,

1937). Būdamas tremtyje, Altajaus kalnų tyrinėjimus aprašė veikale „Gamtos stebėtojo užrašai ir etiudai" (1871 pasiųstas į Kijevą III Rusijos gamtininkų suvažiavimui, šis rankraštis dingo). Šį veikalą, kiek perdirbtą ir pavadintą „Naująja ir visuotinė kosmogonijos teorija", 1881 pasiuntė žurnalui „Vestnik Evropi", bet jis nebuvo išspausdintas. Be to, liko nespausdintas K. moksl. straipsnių rink. „Apie visatos kilmę" („De principiis universi"). Mokslo darbuose K. išdėstė savo teorijas apie materiją, Žemės kilmę, vulkanus, elementarias daleles, įvairias gamtos jėgas ir reiškinius. K. pažiūros gamtos mokslų klausimais primityvios, mažai pagrįstos, bet originalios, paremtos stebėjimais. K. mirus, išlikę jo rankraščiai (3 tomai) A. Dambrausko buvo grąžinti į Lietuvą. Jie saugomi Resp. bibliotekoje.

Lit.: **J. Dagys,** Ambraziejus Kašarauskas — savamokslis botanikas (1821—1882).—„Mūsų girios", 1963, Nr. 1.

KAŠAUSKAS Raimondas [g. 1934.X.10 Birikuose (Telšių rj.)] — rašytojas. 1958 baigė Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą. Nuo 1954 dirba „Genio" redakcijoje. Nuo 1961 TSKP narys. Apsakymų rinkiniuose „Saloje" (1960), „Arvydas ir Saulutė" (1962), „Šiaurės krantas" (1967) K. gyva, patrauklia forma pavaizdavo gamtą, vaikų (daugiausia kaimo) nuotykius, atskleidė vaiko dvasinio pasaulio turtėjimą. Aps. rinkinyje „Žmonės iš arti" (1961) K. sprendė moralines taryb. inteligentijos gyvenimo problemas, smerkdamas dvasinį susmulkėjimą, miesčioniškumą, keldamas piliet. pareigos, soc. humanizmo idėjas. Moralinė problematika būdinga ir apysakai „Senojo miesto amžius" (1966), kurioje pavaizduotas šeimos gyvenimas, tėvų ir vaikų santykiai. K.— S. Apyvalos kn. „Sakalai broleliai" (1961) literatūrinis bendraautoris.

KAŠAUSKIENĖ Vanda [g. 1934.II.24 Radžiūnuose (Kupiškio rj.)] — istorikė, istorijos mokslų kandidatė (1966). 1959 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1959 TSKP narė. 1960—63 Vilniaus un-to TSKP istorijos katedros asistentė, vėliau aspirantė, nuo 1966 dėstytoja. Paskelbė moksl. straipsnių apie liaudies švietimo vystymą Tarybų Lietuvoje.

KAŠĖTA Julius [1921.VII.1 Pilvingyje (Varėnos rj.) — 1949.VI.4 ten pat] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1936 dalyvavo rev. judėjime, platino kom. lit-rą. Nuo 1938 Komunistų partijos narys, LKP Pilvingio kuopelės sekretorius. 1940—41 part. darbuotojas Pilvingyje. Hitlerinės okupacijos metais kalintas. Po karo tarnavo Taryb. Armijoje. Burž. nacionalistų nužudytas.

KAŠĖTA Pranas [1913.I.13 Užtilčiuose (Varėnos rj.) — 1944.V.11 prie Rūdiškių (Trakų rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Iki 1940 žemės ūkio ir miško darbininkas. 1940—41 Valkininkų kooperatyvo ir Vilniaus linų f-ko tarnautojas. Hitlerininkams okupavus Lietuvą, kalintas Vilniuje, vėliau išvežtas darbams į Pamerkio durpyną. 1943 iš ten pabėgo ir įstojo į partizanų būrį „Už tėvynę". Dalyvavo daugelyje kovos operacijų. Žuvo, dengdamas atsitraukiančių partizanų grupę.

KAŠĖTOS — kaimas Varėnos rj., Kaniavos apyl., 18 km į p. nuo Varėnos, Ūlos deš. krante. 115 gyv. (1959). Pr. m-la. Abiejuose Ūlos krantuose ties K. yra akmens amžiaus stovyklų.

XIX a. pab.—XX a. pr. stovyklas tyrinėjo lenkų archeologas V. Šukevičius. Dalį radinių (924 titnaginius ir 1 akmeninį dirbinį) tyrinėtojas padovanojo Mokslo bičiulių d-jai Vilniuje. Dabar šis rinkinys yra Istorijos-etnografijos muziejuje. Kitus radinius V. Šukevičius perdavė Ermitažui (Leningrade) ir Krokuvos mokslo d-jos muziejui. 1953—54 K. akmens amžiaus stovyklas iš naujo tyrinėjo Istorijos in-to darbuotojai. Surinkta gausi ir įvairi IX—II t-mečio pr. m. e. daiktinė medžiaga (titnaginiai skaldytiniai gremžtukai, gramdukai, rėžtukai, peiliai, strėlių antgaliai, titnaginiai ir akmeniniai kirviai).

KAŠĖTŲ MIŠKAS — miškas Varėnos rj., 9 km į š. v. nuo Dubičių, Ūlos (Merkio intako) kair. krante. Priklauso Varėnos miškų ūkio Lynežerio girininkijai. Plotas 1188 ha. *Druskininkų-Varėnos miškų* masyvo dalis. Miško r. dalis pelkėta; joje telkšo 5 maži ežerėliai. Ties K. m., Ūlos deš. krante, įsikūręs Kašėtų kaimas.

KAŠINAS Vaclovas [1913.III.13 Varėnoje — 1941.VI] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Batsiuvys. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1939 Komunistų partijos narys. 1940.IV—VII LKP Alytaus miesto ir vls. k-to sekretorius. 1940—41 Alytaus miesto milicijos skyriaus viršininkas. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

KAŠKAITIS, Kaškevičius, Kaškiaučius, Jonas [1885.I.6 Vėdariuose (Zarasų rj.) — 1963.XII.30 Vilniuje] — pažangus JAV lietuvių veikėjas, rašytojas.

Mokydamasis Mintaujos g-joje (1896—1904), dalyvavo V. Kapsuko vadovaujamame slaptame lavinimosi būrelyje. Nuo 1902 bendradarbiavo „Vienybėje lietuvninkų", „Tėvynėje". 1904 baigęs gimnaziją, kelis mėnesius mokėsi Kauno kunigų seminarijoje. 1905 įstojo į Tartu un-to med. f-tą. Dalyvavo studentų rev. veikloje, 1905 rev. įvykiuose š. r. Lietuvoje (Antazavėje, Kamajuose, Aviliuose). Caro valdžios persekiojamas, 1906 išvyko į JAV. Dirbo Niujorko metalo f-ke, ligoninės laboratorijoje, dalyvavo darbininkų org-jų veikloje. 1911 baigęs Teksaso un-tą, vertėsi med. praktika. Povilo Garnio, Lietuvos draugo, Petro Krapo ir kt. slapyvardžiais bendradarbiavo Amerikos lietuvių period. spaudoje („Laisvėje", „Vilnyje", „Liaudies balse", „Darbe", „Šviesoje"). Dalyvavo daugelio pažangių liet. org-jų (Susivienijimo lietuvių Amerikoje, Amerikos Lietuvių darbininkų lit-ros d-jos, Lietuvių meno s-gos, Lietuvos polit. kalinių šelpimo fondo, V. Kapsuko d-jos Lietuvos rev. spaudai remti ir kt.) veikloje. 1921—23 ir 1950—58 kalintas. Med. klausimais paskelbė straipsnių, išleido keletą knygų („Darbininko sveikata", 1925; „Pirmoji pagalba ligoj ir nelaimėj", 1932; „Alkoholis ir spiritiniai gėralai", 1937; „Sveikatos šaltinis", 1954, ir kt.). 1959 grįžęs į Lietuvą, bendradarbiavo period. spaudoje. Parašė straipsnį apie pažangiųjų JAV lietuvių veiklą 1940—60 („Laisvė", 1964.IV.10—24).

Eilėraščius pradėjo skelbti 1902. Daugiausia poezijos kūrinių parašė 1922—1925. Amerikoje išleido poemą „Išdavikas" (1925) ir eil. rinkinį „Prošvaistės" (1950). K. poezijai būdingi darbininkų gyvenimo, socialinės nelygybės, kovos už socializmo idealus motyvai, darbo, gamybinės aplinkos vaizdai. Paskutiniuoju gyvenimo dešimtmečiu (ypač 1957—58) parašytuose eilėraščiuose vyrauja tėvynės ilgesio motyvai. K. poezija pasižymi publicistiniu patosu, racionalizmu. K. išvertė į liet. kalbą nemaža poezijos (ypač rusų poetų dainų), prozos (E. Sinklerio „Naftą"), dramaturgijos kūrinių, mokslo populiarinimo knygų (E. Hekelio „Pasaulio stebuklai", M. Iljino „Gamta ir žmonės", J. Šuro „Žmogus ir mašina" ir kt.).

Ršt.: [Eilėraščiai]. — Svetimoj padangėj, V., 1958; Kovos sūkuriai, [atsiminimai], V., 1960; Augo beržas, [eilėraščiai], V., 1964 [B. Pranskaus įvadinis straipsnis].

Lit.: **A. Bieliauskas,** Keliai ir paminklai, V., 1963 [str. „Amerikos lietuvio knyga"]; **B. Pranskus,** Proletarinė lietuvių literatūra, V., 1964; Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 2, V., 1965; **R. Šarmaitis,** Aktyvus kovotojas, nuoširdus draugas.—„Tiesa", 1965.I.5.

KAŠKEVIČIUS Tadas [1889 Vėdariuose (Zarasų rj.) — 1966.V.29 Niuarke (JAV)] — pažangus JAV lietuvių visuomenės veikėjas. Prieš I pasaul. karą emigravo į JAV. Dalyvavo JAV lietuvių pažangiųjų org-jų, ypač „Aido" choro, veikloje. 1965 su „Aido" choro grupe lankėsi Lietuvoje.

KAŠNICKIS Igoris [g. 1919.II.12 Chersone (Ukrainos TSR)] — rusų žurnalistas, rašytojas. 1938 dirbo laikr. „Pionerskaja pravda" („Pionierių tiesa") redakcijoje.

1938—39 mokėsi Leningrado Komunistiniame žurnalistikos in-te. 1939—45 Raudonosios Armijos karys. Nuo 1944 TSKP narys. 1945—1956 laikr. „Sovetskaja Litva" („Tarybų Lietuva") redakcijos skyriaus vedėjas, atsakingasis sekretorius. 1956—58 Lietuvos TSR Rašytojų s-gos konsultantas, almanacho „Sovetskaja Litva" („Tarybų Lietuva") redaktorius. 1958 baigė Lunačiarskio teat-

rinio meno in-tą (Maskvoje). Nuo 1958 laikr. „Sovetskaja Litva" redaktoriaus pavaduotojas. Parašė pjeses: „Taip prasideda gyvenimas" (past. 1949 Rusų dramos teatre, 1950 Kauno dramos teatre), „Agronomas Girskus" (su P. Gelbaku, 1951), „Generalinė repeticija" (išsp. almanache „Sovetskaja Litva", 1954). Išleido dokumentinių apysakų apie seną komunistą J. Puteikį („Partijos eilinis", 1960), apie komunistę N. Žolnerovą („Jie iš Vilniaus", 1961), apie Kauno komjaunuolių pogrindininkų veiklą vok. faš. okupacijos metais (su V. Meščeriakovu, „Kovos puslapiai", išl. 1962 lietuvių ir rusų kalbomis).

KAŠÓNYS — kaimas Prienų rj., Būdos apyl., 5 km į š. nuo Jiezno, prie plento į Kauną; kolūkio centras. 330 gyv. (1959). Š. pakraštys siekia Kašonių ežerą, p. v.— Mediniškių mišką. Iš Kašonių ež. per kaimą teka Sobuva (Nemuno intakas). Aštuonmetė m-la (1918—1949 pradinė, 1949—61 septynmetė), biblioteka (nuo 1954), kultūros namai (nuo 1957).

KAŠONIŨ EŽERAS — ežeras Prienų rj., 5 km į š. nuo Jiezno, prie Kaišiadorių—Alytaus plento. Plotas 25 ha. Ežeras trikampis; ilgis 850 m, didž. plotis 500 m, kranto linijos ilgis 2300 m. Krantai žemi; š. v. krantas pelkėtas. Į K. e. įteka 2 bevardžiai upeliai, išteka Sobuva (Nemuno intakas). Prie ežero įsikūręs Kašonių kaimas.

KAŠPŌNAS Vladas [1878 Juozapavoje (Rokiškio rj.) — 1922 Panevėžyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Batsiuvys. Dalyvavo 1905 revoliucijos įvykiuose Kriaunose (Rokiškio rj.). Už tai 1906 kalintas Vilniuje. Nuo 1918 LKP narys. Part. darbą dirbo Kriaunose. Už rev. veiklą 1921 suimtas. Mirė Panevėžio kalėjime.

KAŠTĀNAS. Lietuvoje auga 4 introdukuotos K. rūšys: paprastasis K. *(Aesculus hippocastanum)*, geltonžiedis K. *(A. octandra)*, plikasis K. *(A. glabra)* ir raudonžiedis K. *(A. pavia)*. **Paprastasis K.** užauga iki 30 m aukščio. Jis — vienas fenologinio stebėjimo Lietuvoje objektų; pradeda žydėti vid. V.10—V.25, vaisiai prinoksta rugsėjo—spalio mėn. Nuo senų laikų kaštanai kaip dekoratyviniai medžiai auginami sodybose, gatvėse ir parkuose. Per šaltąsias žiemas Lietuvos rytuose daug jų žuvo, todėl dabar dažnesni Lietuvos pietuose ir vakaruose. **Geltonžiedis K.** (atsparus šalčiams) randamas kai kuriuose parkuose (pvz., Joniškėlio, Kėdainių, Kuršėnų, Pakruojo); daugeliu atvejų jis yra skiepytas į paprastąjį K. **Plikasis K.** ir **raudonžiedis K.** labai reti.

Lit.: Dendrologija, V., 1963.

KAŠTELIŌNAS [iš lot. *castellanus* — gyvenąs pilyje], **pilininkas,**— pilies valdytojas, vaivados pavaduotojas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. K. atsirado po Horodlės unijos (1413). Jo pareigos buvo visuotinio bajorų šaukimo metu priimti susirinkusią bajorų kariuomenę iš pavieto vėliavininko ir perduoti vaivadai. K. buvo valstybės senatoriai. Vilniaus ir Trakų K. savo teisėmis skyrėsi iš kitų K., senate jie sėdėjo tarp vaivadų, o ne tarp kaštelionų. Nuo XVII a. bajorijai nustojus dalyvauti karuose ir valstybės sienas ginant tik su samdytąja kariuomene, K. liko vien titulas.

„KATALÌKAS"— klerikalinis savaitraštis, ėjęs 1899—1916 Čikagoje.

KATALIKÝBĖ — viena svarbiausių (greta protestantizmo ir pravoslavijos) *krikščionybės* šakų.

KATALÌKŲ VEIKÌMO CEÑTRAS, KVC,— Lietuvos katalikiškųjų organizacijų (vaikų, jaunimo, kultūrinių, blaivybės, ekonominių, religinių, profesinių ir kt.) sąjunga, įkurta Lietuvos katalikų veiklai koordinuoti ir veikusi 1919—40. Tai sudėtinė dalis klerikalinės „Katalikų veikimo" org-jos, įsteigtos popiežiaus Pijaus XI visai katalikų bažnyčios veiklai vystyti ir ginti ir apimančios visas šalis, kuriose katalikai sudaro didelę dalį gyventojų. „Katalikų veikimui" vadovauja popiežius. Pagrindinė šios org-jos veiklos kryptis — antikomunizmas. KVC darbui, Lietuvos episkopato (vyskupų) kontroliuojamam, vadovavo 13 asmenų v-ba (6 jos narius rinko KVC suvažiavimas, 6 ir „dvasios vadą" skyrė episkopatas; v-bos pirmininkai buvo vyskupas T. Matulionis, buvęs Respublikos prezidentas A. Stulginskis ir kt., nuolatinis „dvasios vadas"— kanauninkas P. Dogelis). KVC dideliais tiražais leido klerikalinę lit-rą ir laikr. „Mūsų laikraštis" (50 000—90 000 egz.). KVC skirstėsi į rajonus (pagal vyskupystes) ir skyrius (pagal parapijas). Pagrindinis KVC tikslas buvo skleisti Lietuvoje katalikiškąją ideologiją, kovoti su materialistine pasaulėžiūra, ateizmu, laisvamanybe ir ypač su rev. judėjimu, socializmo bei komunizmo idėjomis.

Lit.: **J. Žiugžda,** Katalikų bažnyčios ekspansija į Pabaltijį ir į Rytų Europą, V., 1962.

KATAŠIÓVA Liubovė [1879 Kaune — 1949.II.16 Maskvoje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Nuo 1905 Komunistų partijos narė. Baigusi Kauno g-ją, mokytojavo. 1905—07 buvo viena RSDDP Kauno grupės vadovų, dirbo propagandinį darbą miesto pramonės darbininkų ir įgulos kareivių tarpe. Rinkimuose į Valstybės II dūmą (1907) kovojo už s-d. savarankiškumą, už RSDDP vieningą bloką su nacionalinėmis s-d. organizacijomis. 1907 suimta, 1909 ištremta į Jenisejaus gub. 1911 iš tremties pabėgo ir iki 1917 gyveno Paryžiuje. Po Spalio revoliucijos dirbo administracinį, partinį ir ūkinį darbą Leningrade, Maskvoje, Charkove ir kitur.

KATAŪSKIAI, Katai,— kaimas Raseinių rj., Šiluvos apyl., 7 km į p. v. nuo Šiluvos, prie kelio į Raseinius; tarybinio ūkio centras. 127 gyv. (1959). Per kaimą teka Melnyčravis (Dubysos kair. intakas). Lentpiūvė, ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1959), Skaraitiškės aštuonmetė m-la, kultūros namai (nuo 1957).

KATEKÌZMAI [gr. *katechismos* — mokymas] — religinio turinio knygelės, kuriose klausimų ir atsakymų forma dėstomi krikščionių tikėjimo pagrindai. K. buvo ideologinė priemonė religinei pasaulėžiūrai skiepyti, feod. santvarkai, liaudies engimui įteisinti. Pirmaisiais K. laikomi M. Liuterio parengti didysis ir mažasis K. (1529). Pradėjus plisti protestantizmui R. Prūsijoje, 1545 Karaliaučiuje išleistas prūsiškas, o 1547 — M. Mažvydo lietuviškas katekizmas („Katekizmo prasti žodžiai"), davęs pradžią liet. raštijos ir lit. kalbos vystymuisi. Mažvydo katekizme pasireiškė pirmieji liet. lit-ros pradmenys, vertimo meno, eiliavimo bandymai, lit. stiliaus užuomazgos. Šiame katekizme išspausdintas ir pirmasis liet. elementorius — „Trumpas mokslas skaityti ir rašyti". Šis katekizmas yra svarbus medžiagos šaltinis kalbininkams ir kultūros istorijos tyrinėtojams.

Kovodami su protestantizmu, K. leidimu susirūpino ir katalikai. Yra žinių, kad dar prieš 1590 Vilniuje buvo išleistas P. Kanizijaus katalikiško katekizmo liet. vertimas. M. Daukša išvertė ir 1595 išspausdino J. Ledesmos katalikiško katekizmo vertimą, kurį E. Volterio iniciatyva kalbos mokslo reikalui 1886 antrą kartą išleido Rusijos MA ir 1929 trečią kartą — vok. kalbininkas E. Zitigas (su 1605 metų katekizmu ir lenkišku originalu). Pasirodžius katalikiškam katekizmui, Lietuvos reformatai (kalvinai) tuoj parengė protestantišką katekizmą, kurį 1598 Vilniuje išleido M. Petkevičius. 1653 S. Minvydas ir J. Božimovskis Kėdainiuose išspausdino antrą protestantišką katekizmą, o 1680 Karaliaučiuje išleistas trečiasis Lietuvos reformatams skirtas katekizmas (su elementoriumi). 1677 išspausdintas R. Belarmino katalikiško katekizmo vertimas „Trumpo mokslo krikščioniško surinkimas" (naują šio katekizmo leidimą 1818 išleido A. Strazdas). 1702 išleistas protestantiškas H. Lizijaus katekizmas ir 1770 J. Joskaudo parengtas katalikiškas katekizmas.

XVI—XVII a. K. buvo pirmosios ir pagrindinės pradžios mokslo knygelės. Vėliau juos iš dalies pakeitė XVIII a. pasirodę elementoriai, kurie savo turiniu buvo labai panašūs į katekizmus. Nemaža K. pasirodė XIX a. ir XX a. pirmaisiais dešimtmečiais, tačiau jie nebeturėjo jokios reikšmės literatūrinės liet. kalbos vystymuisi. M. Mažvydo, M. Petkevičiaus, 1605 metų ir kiti senieji K. yra reikšmingi liet. kalbos istorijos šaltiniai. XX a. jie buvo naujai išleisti, kad būtų prieinami liet. kalbos, lit-ros ir kultūros istorijos tyrinėtojams.

Lit.: Senoji lietuviška knyga, K., 1947; **K. Korsakas,** Literatūra ir kritika, V., 1949 [str. „Pirmoji lietuviška knyga"]; Lietuvių literatūros istorija, t. 1, V., 1957; **J. Kruopas,** Dėl M. Petkevičiaus katekizmo (1598 m.) tarmės.—„LTSR MA darbai", 1957, A 2; **J. Kruopas,** Leksiniai paralelizmai Daukšos katekizmo (1595) kalboje.—„Lietuvių kalbotyros klausi-

mai", t. 3, V., 1960; J. Balčikonis, 1680 metų katekizmas.—„Kalbotyra", t. 3, V., 1961.

KATĖLĖ Jonas [1831.I.13 Suvainiuose (Kupiškio rj.) — 1908.V.8 Panemunėlyje (Rokiškio rj.)] — liaudies švietėjas. 1855 baigęs Varnių kunigų seminariją, kunigavo įv. parapijose (nuo 1872 Panemunėlyje). Po 1863 sukilimo caro valdžiai uždraudus liet. kalbą m-lose, K. organizavo daraktorių kursus, kaimuose steigė slaptas m-las, pinigais rėmė liet. vadovėlių leidimą. Prisidėjo prie neraštingumo likvidavimo Panemunėlio apylinkėse. Platino caro valdžios draudžiamą liet. spaudą. Laikraštyje „Tygodnik powszechny" („Visuotinis savaitraštis", 1877, Nr. 30) pirmasis paskelbė poeto A. Strazdo biografiją, kuri buvo perspausdinta „Aušroje" (1883, Nr. 8/10).

KATĖLĖ Juozas [g. 1884.VII.10 Suvainiuose (Kupiškio rj.)] — dainininkas (bosas), pedagogas. Mokėsi Panemunėlio (Rokiškio rj.) pr. m-loje. 1901 baigęs Rokiškio muz. m-lą, iki 1905 Panemunėlyje vadovavo chorui, orkestrui, slaptai vaidintojų trupei, pats vaidino, tvarkė bibliotekėlę. 1905 įsijungė į rev. judėjimą. Caro valdžios persekiojamas, persikėlė į Kauną. 1907 baigęs J. Naujalio choro vadovų ir vargonininkų kursus, dirbo dainavimo ir muz. mokytoju Samaroje (dab. Kuibiševas), vadovavo chorui ir vaidintojų trupei. 1920 grįžo į Lietuvą. 1921—39 Valstybės teatro operos solistas, 1940—41 Kauno operetės teatro solistas, 1941—51 Kauno jaunojo žiūrovo teatro aktorius. Nuo 1951 Kauno Gruodžio muz. technikumo dėstytojas, koncertmeisteris. Vadovavo Kauno saviveiklos chorams ir vokaliniams ansambliams.

Vaidmenys: Mefistas (Š. Guno „Faustas"), Sparafučilė, Monteronė (Dž. Verdžio „Rigoletas"), Zakristijonas (Dž. Pučinio „Toska"), Senas tarnas (A. Rubinšteino „Demonas"), Nečiporas (B. Aleksandrovo „Vestuvės Malinovkoje"), Baronas (F. Leharo „Linksmoji našlė"), Vaitas (R. Planketo „Kornevilio varpai") ir kt.

KĀTĖS. Nuo senų laikų Lietuvoje paplitusi **naminė katė** *(Felis domestica)*. Seniau miškuose pasitaikydavo **vilpišys**, arba laukinė katė *(F. silvestris)*. Kai kurie gamtininkai mini jį Lietuvoje gyvenus dar XIX a. pr.

KATÝČIAI — miestelis Šilutės rj., 23 km į p. r. nuo Šilutės; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 638 gyv. (1959). Plano struktūra radialinė. Daugumas pastatų išsidėstę palei kelius. Gyventojų buitinio aptarnavimo dirbtuvės, malūnas, lentpiūvė, ryšių skyrius, ambulatorija, vaistinė (nuo 1947), aštuonmetė m-la (1949—1962 septynmetė), kultūros namai (nuo 1947), biblioteka (nuo 1947), vaikų darželis (nuo 1947). Per miestelį teka Šyša. Iš K. eina keliai į Žemaičių Naumiestį ir Šilutę, į Stoniškius. Netoli K., prie Akmeniškių, yra piliakalnis. Apie 3 km į v. nuo K., prie Katyčių—Pašyšių kelio, išlikęs apardytas 750 m ilgio lanko formos pylimas, greičiausia, XVI—XVII a. karinių įtvirtinimų liekana. Ist. šaltiniai rodo, kad 1451—85 laikotarpiu jau buvo K. kaimas, priklausęs Jurbarko seniūnijai. Netoli K. ėjo Melno taikos sutartimi (1422) nustatyta Lietuvos ir Kryžiuočių ordino siena. 1533 Prūsija užgrobė K. kaimo žemes. Nepaisant karalienės Bonos ir karaliaus Žygimanto Senojo protestų, K. nebuvo grąžinti ir nuo 1555 galutinai atiteko Prūsijai. 1555—1923 vok. dokumentuose K. vadinami Coadjuthen, Koadjuten ir pan. XVI a. pab. Katyčiuose jau buvo bažnyčia, vyko savaitiniai turgūs. J. Portancijaus 1573 žemėlapyje pažymėta K. pilis. XVIII a. Katyčiuose gyveno nemažai prekybininkų, vyko dideli turgūs. XVIII a. pab. įsteigta parapinė m-la. Maro ir choleros epidemijų metu XVIII a. pr. ir XIX a. pirmojoje pusėje išmirė žymi dalis K. ir jų apylinkių gyventojų; į jų vietą buvo atkelti kolonistai vokiečiai, kurie, Prūsijos statistikos biuro duomenimis, 1861 sudarė 80% K. gyventojų. 1905 miestelyje buvo 882 gyv., iš jų 263 lietuviai. Atgavus Lietuvai Klaipėdos kraštą, K. buvo Pagėgių aps. valsčiaus centras (1925 — 936 gyv.). Po D. Tėvynės karo kovoje su vietiniais burž. nacionalistais žuvo K. valsčiaus vykd. k-to pirmininkas K. Rimkus, komsorgas N. Dilertas ir keliolika kitų taryb. aktyvistų.

KATILIAĪ — kaimas Šakių rj., Griškabūdžio apyl., 4 km į š. v. nuo Griškabūdžio, prie kelio į Šakius. 296 gyv. (1959). Per kaimą teka Penta (Novos intakas). Yra malūnas (nuo 1957), lentpiūvė (nuo 1960), pr. m-la (nuo 1914), biblioteka (nuo 1962; 1945—62 buvo klubas-skaitykla). Buržuaziniai nacionalistai 1945 nužudė K. apylinkės pirmininką Jurgį Dailidę ir jo sūnų Joną, LLKJS Šakių aps. k-to instruktorių.

KATILĪENĖ Vanda [g. 1918.VII.17 Romnuose (Ukrainos TSR)] — gydytoja stomatologė, medicinos mokslų kandidatė (1960). 1941 baigusi Kauno un-tą, dirbo Vilniaus Raudonojo kryžiaus ligoninėje. Nuo 1950 Vilniaus resp. klinikinės ligoninės stomatologinio skyriaus vedėja. Be to, nuo 1946 dėsto Vilniaus un-to bendrosios chirurgijos katedroje, nuo 1966 docentė. Paskelbė moksl. straipsnių apie veido ir žandikaulių srities ūminių pūlingų procesų gydymą, dantų kariozinės ligos paplitimą Lietuvos TSR moksleivių tarpe.

KATĪLIUS Kazys [g. 1904.I.24 Degučiuose (dab. Kapsuko dalis)] — chirurgas, medicinos mokslų kandidatas (1956), Lietuvos TSR nusipelnęs gydytojas (1959). 1932 baigė Kauno un-to medicinos f-tą. 1933—34 gydytojas epidemiologas Kaune. 1934—39 Kauno un-to chirurginės klinikos asistentas. 1940—51 Vilniaus resp. klinikinės ligoninės vyriausiasis gydytojas. 1940—44 dar ir Vilniaus med. seserų m-los direktorius. Nuo 1944 Vilniaus un-to fakultetinės chirurgijos katedros vedėjas; nuo 1959 docentas. Patobulino tireotoksikozės chirurginio gydymo metodiką. Paskelbė mokslinių straipsnių įvairiais chirurgijos klausimais.

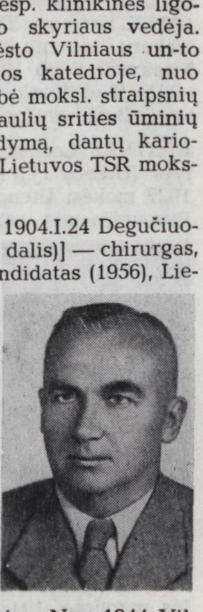

KATĪLIUS Petras [g. 1903.IV.7 Katiliškiuose (Kapsuko rj.)] — matematikas geometras, fizikos-matematikos mokslų kandidatas (1946). Mokėsi Marijampolės ir Voronežo g-jose. 1926 baigė Kauno un-to matematikos-gamtos f-tą. 1927—29 specializavosi diferencialinės geometrijos srityje Heidelbergo universitete (Vokietija), vėliau dirbo ped. darbą Kauno un-te. Nuo 1930 docentas. Nuo 1940 dirba Vilniaus un-te, nuo 1946 geometrijos katedros vedėjas, nuo 1963 geometrijos ir aukštosios matematikos katedros vedėjas; kartu dėsto Vilniaus Ped. in-te. Tyrinėja kreivių tinklus paviršiuose. Lietuvos Matematikų draugijos valdybos pirmininko pavaduotojas. Nuo 1961 žrn. „Lietuvos matematikos rinkinys" atsakingasis redaktorius.

Ršt.: Analizinė geometrija, K., 1940 (II leid. V., 1956); Diferencialinė geometrija, V., 1961; Geometrijos pagrindai, V., 1966.

KATĪLIUS Viktoras [g. 1910.XI.24 Igliaukoje (Kapsuko rj.)] — rašytojas. Baigęs Kybartų g-ją, 1928—37 studijavo Kauno un-te mediciną, lit-rą. 1937—63 mokytojas Kybartuose, Marijampolėje, Kėdainiuose, Kaune ir kitur. Dekadentinės ir klerikalinės krypties spaudoje („Piūvyje", „Linijoje", „Naujojoje romuvoje" ir kt.) paskelbė apysakų, novelių, lit. kritikos straipsnių. Romane „Katastrofa" (1937) pavaizdavo šeimos psichologines kolizijas, kritikavo burž. moralę. Romanas pasižymi impresionistine vaizdavimo maniera. Išleido apysaką vaikams „Naktis alyvų krūme" (1939). Parašė konspektyvų lit-ros istorijos vadovėlį „Literatūra mokyklai" (1945; rankraščio teisėmis), kuriame lit-ros reiškinius traktavo iš burž. objektyvizmo pozicijų. Išvertė į liet. kalbą L. Foichtvangerio, M. Gorkio, A. Kronino, I. Turgenevo kūrinių.

KATĪLIUS Vincas [g. 1903.VI.22 Katiliškiuose (Kapsuko rj.)] — matematikas, Lietuvos TSR nusipelnęs mokytojas (1961). 1928 baigė Kauno un-tą. 1929—46 dėstė matematiką Marijampolės g-joje. 1946—64 dirbo ped. darbą Vilniaus Ped. in-te, 1953—64 buvo in-to matematinės analizės ir geometrijos (vėliau elementarinės matematikos ir geometrijos) katedros vedėjas. Pensininkas.

KATILIŪTĖ Marcė [1912.IV.24 Ivoškiuose (Joniškio rj.) — 1937.IV.5 Kaune] —

dailininkė. 1929—35 studijavo grafiką (nuo 4 kurso ir tapybą) Kauno meno m-loje. Ją baigusi, gyveno iš atsitiktinių užsakymų, dirbo Palangos gimnazijos mokytoja, Čiurlionio dailės muziejaus konservatore. Neturėdama sąlygų dirbti kūrybinio darbo, nusivylusi buržuazine Lietuvos visuomene, nusižudė. Sukūrė nemaža grafinių kompozicijų ir portretų, akvarelės, temperos, aliejinės tapybos ir kt. kūrinių, daugiausia eskizų, iliustravo P. Cvirkos „Napalį bailį" (1936), K. Jakubėno „Riešutėlius" (1936) ir kitas vaikų knygas. Geriausieji kūriniai — lino raižiniai „Motina" (1935), „Ties medžiu" (1935), „Urtė" (I. Simonaitytės „Aukštujų Šimonių likimo" iliustracija, 1936), „Bulves skuta", „Autoportretas", „Miške", „Sesers Stasės portretas" ir kt. K. lino raižiniai 1937 Paryžiaus pasaul. parodoje įvertinti aukso medaliu.

K. kūryba pasižymi minties gilumu, psichologiniu įžvalgumu, humaniškumu, meile darbo žmogui, emocingumu, savitu braižu. Lino raižiniams būdingas didelis apibendrinimas, vieninga ir logiška kompozicija, darni proporcija, aiški ir sodri linija, subtilus švelnumas ir poetiškumas. Daugumos K. kompozicijų dramatizmas grindžiamas vidiniu konfliktu. Jose santūriai parodoma vidinė žmogaus būsena, dažnai kiek prislopinta nuotaika. Ypač jautriai vaizduojami užguitos ir išnaudojamos moters pergyvenimai. Raižinių faktūra turtinga grafinių priemonių. K. eskizams (buitinėms scenoms „Berniukas kerpa nagus", „Mezga" ir kt.; J. Kuzminskio, V. Dubeneckio portretams, ir kt.), sukurtiems rašalu, tušu, pieštuku, būdinga laisvi potėpiai, temperamentingumas, ekspresyvumas, piešinio žaismingumas, ryškūs teptuko brūkšniai.

Leid.: M. Katiliūtė, [kūrinių reprodukcijos], K., 1957 [V. Karužienės įvadinis straipsnis].
Lit.: **A. Mikėnaitė**, M. Katiliūtė, V., 1963 [su kūrinių reprodukcijomis].

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 112

KATINÁITIS Antanas [g. 1904.IV.19 Valiuose (Šakių rj.)] — žemės ūkio darbuotojas, Socialistinio Darbo Didvyris (1966). 1912—40 buožių samdinys. 1941—45 dirbo Vokietijoje priverstinius ž. ū. darbus. Aktyvus ž. ū. kolektyvizacijos dalyvis. 1948—50 P. Cvirkos kolūkio, nuo 1950 „Tiesos" kolūkio (abu Šakių rj.) laukininkystės darbininkas. Nuo 1952 TSKP narys.

KĀTINAS Eugenijus [g. 1929.X.11 Molėtuose] — chirurgas onkologas, medicinos mokslų kandidatas (1958). 1952 baigęs Vilniaus un-tą, dirbo chirurgu Pakruojo ir Šiaulių ligoninėse. 1953—57 Vilniaus

Marcė Katiliūtė. „Miške", lino raižinys

I taryb. ligoninės chirurgas. Nuo 1957 Onkologijos in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1959 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių apie intraveninę anesteziją, skrandžio vėžio gydymą ir kitais onkologijos klausimais.

KĀTINAS Kazys [1902.III.16 Vajasiškyje (Utenos rj.) — 1945.IV.30 Melaikiuose (Utenos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Iki 1930 dirbo siuvėju Vyžuonose (Utenos rj.). 1926 įstojo į s-d. jaunimo org-ją „Žiežirba". Nuo 1927 Komunistų partijos narys, Melaikių part. kuopelės sekretorius, 1928—30 Utenos parajonio k-to narys. Nuo 1930 gyveno nelegaliai, nuo 1931 Jurgio Pilkausko pavarde dirbo LKP CK pogr. spaustuvėje „Spartakas" Kaune. 1932.II suimtas ir nuteistas 12 metų kalėti. Lietuvai ir TSRS pasikeitus polit. kaliniais, 1933.X išvyko į TSRS. Iki 1936 mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-te Maskvoje. Nuo 1938 dirbo siuvimo artelėje Sverdlovsko sr. 1945 grįžo į Lietuvą. Burž. nacionalistų nužudytas.

KĀTINAS Leonas [g. 1907.IX.6 Ampolyje (Utenos rj.)] — dailininkas. 1922—1927 mokėsi Utenos g-joje. 1930 baigęs Panevėžio mkt. seminariją, dirbo Rudaminos (Lazdijų rj.), Mažųjų Lapių, Sargėnų (abu Kauno rj.) pr. m-lų mokytoju. Piešė, tapė, organizavo scenos mėgėjų vaidinimus ir kt. 1932 Rudaminoje surengė savo tapybos darbų ir liaudies meno parodą. 1933—35 mokėsi Kauno meno m-loje. 1941—45 Šiaulių dramos teatro aktorius. Nuo 1940 dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose. 1948 baigęs Vilniaus Dailės in-to tapybos ir kompozicijos fakultetą, dirba to in-to (nuo 1951 Lietuvos TSR Dailės in-to) dėstytoju. 1965 dalyvavo taryb. dailės parodoje Paryžiuje. Paskelbė straipsnių apie lietuvių dailininkus.

Iki 1948 tapė daugiausia portretus (J. Kuzmos, 1930; Andriuko, 1933; Sodo sargo, 1933; P. Bugailiškio, 1943, ir kt.). 1948—62 nutapė peizažų, pasižyminčių paprastu motyvu, šviesiu ir intensyviu koloritu, lyriškumu („Piestupys", 1952; „Baranausko klėtelė", 1955; „Niūronys — Biliūno tėviškė", „A. Vienuolio sodyba Anykščiuose", Aukštaitijos peizažų ciklas, 1956; triptikai Silio ežero tema, 1956—62). Nuo 1962 K. peizažams („Vakaras", „Sodyba", „Žemaitijoje", „Laivai ir saulė", „Vieniši medžiai", 1962; „Prisiminimai apie Beržorą", 1963; „Dusmenyse", 1965; „Beržoras", 1966) ir portretams (Naujosios Akmenės cemento f-ko darbininkų, 1959; kolūkiečių, Lietuvos šiluminės elektrinės darbininkų, 1962) būdinga apibendrinimas, ryškios ir kontrastingos spalvos. Natiurmortai („Natiurmortas su lėlėm", 1965; natiurmortų ciklas liet. liaudies skulptūrėlių tema, 1965—66) pasižymi ekspresyvumu, paprastumu.

Lit.: **A. Savickas**, Peizažas lietuvių tapyboje, V., 1965.

KĀTINAS Petras [1918.V.6 Nagurkiškiuose (Anykščių rj.) — 1943.VII.8 prie Oriolo] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Nuo 1936 priklausė Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos Vaišviliškių (Anykščių rj.) kuopelei. 1938—40 dirbo Šiauliuose portretų didinimo agentu. Nuo 1939 Komunistų partijos narys. 1940—41 Anykščių vls. žemės ūkio komisijos narys, vėliau dirbo Kurklių krakmolo fabrike, buvo LKP Anykščių vls. k-to sekretorius. Nuo 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Žuvo fronte.

KATĪŠIUS — ežeras Trakų rj., 11 km į p. v. nuo Trakų, 8 km į š. v. nuo Vilniaus—Gardino geležinkelio. Plotas 17 ha, didž. gylis 8 m, ilgis 770 m, didž. plotis 360 m. Kranto linija labai vingiuota, jos ilgis 2200 m. Krantai aukšti. Pietryčiuose K. siauru sąsiauriu jungiasi su Margio ežeru. Pietvakariuose iš K. į Ungurio ež. išteka Katišiaus upelis (Strėvos baseino). Prie K. yra Katišiaus kaimas.

Leonas Katinas. „Liaudies skulptūra", aliejus, 1965

KATKAĨ — kaimas Klaipėdos rj., Kretingalės apyl., 8 km į p. nuo Kretingos, 6 km į r. nuo Klaipėdos—Kretingos geležinkelio; kolūkio centras. 84 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1945).

KÃTKAUS PARTIZÃNŲ GRÙPĖ — partizanų grupė, veikusi hitlerinės okupacijos metais Mažeikių apskrityje. Ją sudarė 10 žmonių, 1944.VI pasiųstų į priešo užnugarį iš TSRS gilumos: A. Kondrotas (vadovas), P. Taurinskas (žvalgų viršininkas), J. Gabalis, J. Jankauskas, B. Jasaitis, V. Škleris (radistas) ir kt. Grupė tyrė gyventojų nuotaikas okupuotoje teritorijoje, fašistų žvėriškumus, platino kom. spaudą, organizavo žmones į kovą su okupantais. Jos iniciatyva 1944.VI sudaryti pogrindiniai LKP (sekr. A. Kondrotas) ir LLKJS Mažeikių aps. k-tai. 1944.VIII K. p. g. susijungė su Raudonosios Armijos daliniais.

KÃTKUS Mikalojus [1852.XII.17 Ažytėnuose (Kėdainių rj.) — 1944.VI.26 ten pat] — etnografas, literatas, liaudies švietėjas. Mokėsi Dotnuvoje. 1873 baigė Šiaulių g-ją. Vienerius metus studijavo Maskvos un-to matematikos f-te. Drauge su J. Basanavičiumi, V. Pietariu ir kt. dalyvavo lenkų ir lietuvių studentų nacionalinėse org-jose. Rusų narodnikų veikiamas, perėjo į Žemdirbystės akademiją (Petrovsko Razumovskajoje, prie Maskvos; dab. Timiriazevo ž. ū. akademija). 1878 ją baigė ir grįžo į Ažytėnus. 1879—85 Lietuvos ir Latvijos įv. dvarų tarnautojas. Nuo 1885 dirbo savo ūkyje Ažytėnuose. Padėjo platinti draudžiamą liet. spaudą, rinko medžiagą „Aušrai", palaikė ryšius su aušrininku M. Jankumi, rašytojais L. Didžiuliene (Žmona), J. Miliausku (Miglovara), knygnešiu J. Bieliniu ir kt. Dalyvavo 1905—07 rev. judėjime — buvo Krakėse 1905 susikūrusio valsčiaus k-to narys. Nuo 1906 keletą kartų caro valdžios kalintas. Savo namuose mokė kaimo vaikus. 1919 K. iniciatyva atidaryta Ažytėnų pr. m-la, o jis paskirtas vedėju. Vėliau mokytojavo Plungės g-joje. Atleistas už materialistinę pasaulėžiūrą, pažangias ped. mintis, vėl dirbo savo ūkyje Ažytėnuose. Kritikavo burž. valdžios skiepijamą nacionalizmą, klerikalizmą, atvirai ignoravo religines apeigas ir pareigas bažnyčiai; aktyviai domėjosi kultūriniu, ekonominiu ir politiniu gyvenimu. Parašė pasakėčių liaudies pasakų motyvais („Voras ir skruzdėlė", „Šuns bajorystės popieriai" ir kt., 1891—1892) ir apsakymėlių, kuriuos J. Jablonskis įtraukė į lietuvių k. chrestomatijas; atsiminimus apie 1863 sukilimą, apie J. Basanavičių; publicistinių straipsnių, daugiausia antireliginių ir antiklerikalinių. Svarbiausias K. darbas — memuarinio pobūdžio kūrinys „Balanos gadynė" (1927). Jame aprašoma XIX a. vidurio Ažytėnų apylinkių valstiečių buitis (darbai visais metų laikais, gyv. namai, maistas, drabužiai, papročiai ir kt.), liečiami pobaudžiavinio laikotarpio valstiečių soc. santykiai.

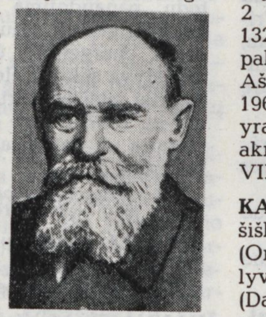

Ršt.: Balanos gadynė, V., 1949; Raštai, V., 1965 [K. Korsako įvadinis straipsnis].

Lit.: J. **Jurginis**, Mikalojus Katkus, V., 1963.

KÃTKUS Vladas [g. 1910.VI.8 Peterburge] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. 1927 Betygaloje (Raseinių rj.) įsijungė į rev. veiklą, dirbo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-joje, platino neleg. lit-rą. 1933 už rev. veiklą kareivių tarpe Kaune kalintas. 1934—42 Komunistų partijos narys. 1936, 1937 ir 1939 kalintas adm. tvarka (paskutinį kartą metus Dimitravo priverčiamojo darbo stovykloje). 1940—41 Raseinių kalėjimo viršininkas. Nuo 1942.I polit. vadovas Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. 1942.V neteisėtai represuotas. 1961 reabilituotas. Gyvena Lenkijoje.

KÃTKUŠKĖS — kaimas Eišiškių rj., Poškų apyl., 13 km į r. nuo Šalčininkų, 2 km nuo Baltarusijos TSR sienos. 132 gyv. (1959). K. — gatvinis kaimas. Jo pakraščiu teka Gauja (Nemuno intakas). Aštuonmetė m-la (1922—49 pradinė, iki 1961 septynmetė). Kaimo v. pakraštyje yra įv. dydžio pilkapių; kai kurie apdėti akmenimis. Tiriant vieną pilkapį, rastas VII—VIII a. degintinis kapas.

KATLÁUSKAS Feliksas [1915.VIII.15 Eišiškėse — 1943.III.9 Pokrovskojės rj. (Oriolo sr.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Nuo 1935 TSKP narys, Tamošavos (Daugų rj.) kuopelės, vėliau LKP Daugų parajonio k-to sekretorius, LKP Alytaus aps. k-to narys. Už rev. veiklą 1938 ištremtas metams į Dimitravo priverčiamojo darbo stovyklą. 1940—41 LKJS Daugų vls. k-to sekretorius, milicijos darbuotojas, Alytaus miesto vykd. k-to pirmininko pavaduotojas. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Žuvo fronte.

KATRÀ — upė Lietuvos TSR ir Baltarusijos TSR, Nemuno deš. intakas. Ilgis 109 km, baseino plotas 2010 km². Prasideda BTSR pasienyje, 22 km į p. r. nuo Varėnos. Katros ir Ūlos aukštupiai sudaro vieną vagą. Tarp Kazliškių ir Paramėlių šioje vagoje yra vieta, nuo kurios vanduo teka į priešingas puses: į r. — Ūla, į v. — Katra. Teka į p. v., iš pradžių BTSR siena, likusius 85 km iki žiočių — per BTSR. Žemupyje kerta Gardino—Mastų geležinkelį. Įteka į Nemuną 535 km nuo jo žiočių, 18 km į p. r. nuo Gardino. Didž. intakai (visi Baltarusijoje): dešinieji — Rudna, Piranka; kairieji — Skorbianka, Neviša, Žečka, Ostrinka, Rička, Skidelka. Vid. nuolydis aukštupyje ir vidurupyje 25, žemupyje 22 cm/km. Aukštupyje K. kerta Čepkelių raistą. Debitas 22 km nuo žiočių: maks. 278, vid. 11,4, min. vasarą 2,15, min. žiemą 1,82 m³/s. XIX a. viduryje Ūla (Merkio intakas) aukštupyje pradėjo smarkiai graužtis gilyn, o jos ištaka — slinkti į r. Perkirtusi vandenskyrą, Ūla užgrobė 410 km² Katros baseino ploto ir 35 km jos ilgio. Dėl to Katroje sumažėjo vandens. Naujasis K. aukštupys labai sudumblėjo, erozija susilpnėjo.

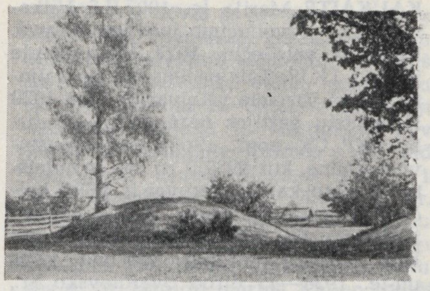

Katkuškės. Pilkapis

KATRÕS PÉLKĖ — pietrytinė *Čepkelių raisto* dalis, esanti Katros (Nemuno intako) slėnyje (Varėnos rj.).

KATŪTÌŠKIŲ MÌŠKAS — miškas Vilniaus rj., 23 km į p. r. nuo Vilniaus, 1 km į r. nuo Vilniaus—Turgelių kelio. Priklauso Vilniaus miškų ūkio Migūnų girininkijai. Plotas 1211 ha; medynų 930 ha, iš jų 367 ha kultūrinės kilmės, įveistų 1959—65. Reljefas kalvotas. Dirvožemiai daugiausia velėniniai jauriniai, mažai sujaurėję, susiformavę ant smėlio ir lengvo priesmėlio; gausu riedulių. Vyrauja II—III boniteto brukniniai pušynai. Savaiminės kilmės medynuose kt. veislių tėra 1%. Kultūrinės kilmės jaunuolynus sudaro mišrūs medynai, kurių sudėtis: 80% pušies, 20% eglės, beržo ir maumedžio medynų. Vid. amžius 22 metai, vid. bonitetas II,4. Savaiminės kilmės medynų vid. skalsumas 0,67, vid. tūris 40 ktm/ha, vid. prieauga 1,8 ktm/ha. Yra stirnų, lapių, tetervinų, jerubių. Miškas įeina į Vilniaus miesto žaliąją zoną.

KAUKAĨ — kaimas Alytaus rj., Parėčėnų apyl., 8 km į p. r. nuo Simno. 134 gyv. (1959). Š. pakraščiu teka Peršėkė. Jos kair. krante, ties K., yra aukštas, stačiais šlaitais piliakalnis su ovaline aikštele.

Iš p. piliakalnį juosia griovys, už jo — 10 m aukščio pylimas. P. papėdėje būta didelės gyvenvietės. Piliakalnio šlaituose, aikštelėje ir gyvenvietėje rasta lipdytinės grublėtosios keramikos. Piliakalnis įrengtas I t-mečio viduryje. Priešais jį, Peršėkės deš. krante, yra ankstyvesnis, neįtvirtintas piliakalnis, labai apnaikintas.

K. susikūrė burž. žemės reformos metu buvusio Obelytės dvaro žemėje.

Kaukų piliakalnis

KAUKĀITĖ Marija [g. 1907.II.6 Vilkaviškyje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš valstiečių. 1927 Vilkaviškyje įstojo į LKJS. Tais pačiais metais kalinta, vėliau ištremta į Kalvariją. Nuo 1929 Komunistų partijos narė. 1931—32 dirbo LKP CK pogr. „Spartako" spaustuvėje Kaune, kur 1932.II suimta ir nuteista 12 metų kalėti. Lietuvai ir TSRS keičiantis polit. kaliniais, 1933.X išvyko į Maskvą, iki 1936 (Banio pavarde) mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-te. 1938—45 dirbo Sverdlovsko sr., vėliau Mordovijos ATSR. 1945—47 Lietuvos TSR MT instruktorė. 1947—48 Švenčionių aps. vykdomojo k-to pirmininkė. 1948—50 mokėsi Resp. part. m-loje, vėliau dirbo administracinį ir profsąjunginį darbą Klaipėdoje, Vilniuje. Nuo 1955 pensininkė.

KAŪKAS Antanas [g. 1896.II.15 Duselninkuose (Alytaus rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš valstiečių. 1915 mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. 1918 grįžo į Lietuvą. 1919.X mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę. Tarnavo Kaune. Ryšium su 1920.II.22—23 kareivių sukilimu suimtas ir perduotas karo lauko teismui, bet, trūkstant kaltės įrodymų, išteisintas. 1920—41 dirbo žemės ūkyje. Hitlerininkams okupavus Lietuvą, kalintas Alytuje ir Pravieniškių konc. stovykloje. Paleistas dirbo savo ūkyje Geniuose (Alytaus rj.). Nuo 1943 TSKP narys. Buvo partizanų ryšininku. 1944 suimtas, kankintas, kalintas Alytuje ir Marijampolėje. 1945 — 50 part. darbuotojas Alytaus, Pagėgių aps. ir kitur. Pensininkas.

KAŪKAS Juozas [1862 Penkvalakiuose (Vilkaviškio rj.) — 1895.VII.27 Berne (Šveicarija)] — visuomenės veikėjas. 1889 baigė Varšuvos un-tą. Dirbo gydytoju Lazdijuose ir Seinuose. Vienas Varšuvos liet. studentų neleg. d-jos „Lietuva" steigėjų (1888). 1895 bendradarbiavo „Varpe" (slap. Raulas), rėmė šį laikraštį ir „Ūkininką" pinigais. Organizavo liet. spaudos platinimą Dzūkijoje.

KAŪKAS — mitologinė tautosakinė būtybė, pirmą kartą paminėta M. Mažvydo „Katekizme". Vadinamas dar kaukučiu, pūkiu, pykuoliu, barzduku, nykštuku ir kt. Kaukų buvę vyriškų ir moteriškų. Vaizduojamas delno, piršto dydžio žmogučiu. Rengęsis žaliai, mėlynai, raudonai, gyvenęs žemėje, po namais, rūsiuose, daržinėse, svirnuose, maitinęsis alum, pienu, balta duona, sviestu, buvęs matomas mėnesienoje, rūke. Paskirtis — nešti savo šeimininkui turtą: javus, drabužius, šieną. Maždaug nuo XVII a. K. vaizdinys sumišo su *aitvaru*.

KAUKĪNĖS MĪŠKAS — miškas Kaišiadorių rj., 8 km į p. nuo Žiežmarių. Priklauso Kaišiadorių miškų ūkio Kaukinės girininkijai. Plotas 1840 ha, medynų apie 1600 ha. Pietvakariuose jungiasi su Varkalių mišku (149 ha), su kuriuo sudaro vieną masyvą. Miško r. dalimi teka Spengla (į Auiėdo ež.), v. dalimi — Kertus (Strėvos intakas). Reljefas banguotas. Dirvožemiai velėniniai jauriniai, mažai sujaurėję, priemoliniai. Labiausiai paplitęs augavietės tipas — drėgna giria ir drėgnoka giria su uosiu. 96% medynų savaiminės kilmės. Eglynų yra 50%, beržynų 13%, juodalksnynų 11%, drebulynų 10%, skroblynų 7%, baltalksnynų 4%, ąžuolynų 3%, pušynų 2%. 1959—62 įveista eglių ir ąžuolų. Miško š. pakraštyje, ties Klevinės kaimu, auga 30 metų amžiaus kėnių. Trake gausu lazdynų. Jaunuolynai sudaro 15%, pusbrandžiai medynai 22%, pribręstantieji 26%, brandieji 37%. Medynų vid. amžius 53 metai, vid. bonitetas I,7, vid. skalsumas 0,69, vid. tūris 142 ktm/ha, vid. prieauga 2,6 ktm/ha. Yra stirnų, šernų, lapių, kiaunių, voverių, gausu kiškių. Miškas eksploatacinis. Per metus iškertama apie 7000 ktm. Iš p. r. į K. m. įsiterpęs Kaukinės kaimas.

KAUKNORĒLIS — ežeras Lazdijų rj., 14 km į p. v. nuo Veisiejų, 3 km nuo Lenkijos sienos. Plotas 16 ha. Ežeras rininis; ilgis 600 m, didž. plotis 350 m, kranto linijos ilgis 1620 m. Krantai statūs, apaugę mišku. Prie K. įsikūrę Ivoškai.

KAŪKNORIS — **1.** Ežeras Lazdijų rj., 11 km į p. v. nuo Veisiejų. Ž. *Baltas Kauknoris.*

2. Ežeras Lazdijų rj., 8 km į v. nuo Veisiejų. Ž. *Baltas Kauknoris.*

3. Ežeras Lazdijų rj., 7 km į v. nuo Kapčiamiesčio. Ž. *Juodas Kauknoris.*

KAUKOLĪKAI — kaimas Skuodo rj., Aleksandrijos apyl., 12 km į p. r. nuo Skuodo, prie kelio į Barstyčius; kolūkio centras. 382 gyv. (1959). Pro kaimą teka Luoba (Bartuvos intakas) ir jos kair. intakas Šata. Felčerių-akušerių punktas (nuo 1959), aštuonmetė m-la (pradinė įst. 1902; 1950—61 septynmetė), kultūros namai (nuo 1963), biblioteka (nuo 1954). Buržuazijos valdymo metais aktyviai veikė LKP ir LKJS Daktarų-Kaukolikų kuopelės. LKP kuopelei priklausė P. Kataržis, J. Perminas, M. Vičiulis (burž. nacionalistų nužudyti 1941), P. Liepa, I. Jonušas, K. Jonušas (1934—1940 kuopelės sekretorius). LKJS kuopelės nariai buvo Petras ir Pranas Jonušai, S. Perminas. Kaukolikų apylinkėse veikę jaunųjų ūkininkų rateliai ir skaitykla-seklyčia (įk. 1938) buvo komunistų įtakoje. Per juos komunistai dirbo revoliucinį-kultūrinį darbą. 1938—40 buvo hektografu spausdinamas LKP Mažeikių aps. k-to laikraštis „Žemaitijos tiesa" (red. K. Jonušas).

KĀULAKIAI — kaimas Raseinių rj., 11 km į š. r. nuo Raseinių; Pagojukų apylinkės ir kolūkio centras. 161 gyv. (1959). Per kaimą teka Liolinga (Dubysos kair. intakas). Parduotuvė, felčerių-akušerių punktas (nuo 1959), pr. m-la (nuo 1961), kultūros namai (nuo 1959). Burž. nacionalistai Kaulakiuose 1945 nužudė Ilgižių apyl. pirmininką komunistą A. Gaižauską.

KĀULAKIS Leonas [g. 1903.IV.20 Selvestruose (Šilalės rj.)] — inžinierius elektrikas, technikos mokslų daktaras (1967), Lietuvos TSR nusipelnęs inžinierius (1965).

1928 baigęs Kauno un-tą, iki 1940 dirbo jame asistentu. 1938—40 kartu ir Lietuvos Energijos k-to reikalų vedėjas. Nuo 1940 docentas, elektros stočių ir tinklų katedros vedėjas. 1946—47 technologijos f-to prodekanas. 1948—53 Lietuvos TSR MA energetikos sektoriaus vadovas. Nuo 1951 dėsto Kauno Politechnikos in-te. 1958 gavo technikos mokslų kandidato laipsnį. Paskelbė moksl. darbų apie Lietuvos energijos ūkį ir elektrifikavimą, statinius nuolatinės srovės modelius ir energetinių sistemų režimų modeliavimą, tikimybinių ir matematinės statistikos metodų panaudojimą elektros energijos kokybei gerinti. Daug prisidėjo prie Lietuvos energetinio ūkio išvystymo. Jo iniciatyva sukurti elektros sistemų analizatoriai plačiai vartojami projektavimo org-jų. 1967 drauge su kitais gavo Resp. premiją už universalių statinių modelių sukūrimą.

Ršt.: Šviesotechnikos pradmenys, K., 1931; Žemės ūkio elektrifikavimas, V., 1961.

KĀULIAI — kaimas Jonavos rj., Bukonių apyl., 6 km į p. r. nuo Šėtos. 34 gyv. (1959). Ist. šaltiniuose K. minimi 1534.

KAUNĀITĖ Marija [g. 1895.IV.28 Sintautuose (Šakių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė, LTSR nusipelniusi kultūros veikėja (1965). Kilusi iš valstiečių.

1914 baigė Marijampolės g-ją. 1916—17 mokytoja lietuvių karo pabėgėlių vaikų m-loje Maskvoje. Nuo 1917 Komunistų partijos narė. Dalyvavo Spalio revoliucijoje Maskvoje. 1917—18 dirbo Maskvos Baumano rj. DŽDT, 1918—1945 — partinį, profsąjunginį ir administracinį darbą Maskvoje. 1944—45 LKP CK agitacijos ir propagandos skyriaus darbuotoja, 1945—56 LKP CK moterų skyriaus vedėja, 1956—63 LKP CK part. komisijos narė. 1946—58 TSRS AT deputatė; 1959— 63 Lietuvos TSR AT deputatė. 1949—59 LKP CK narė. Tarptautinių moterų kongresų 1949 Budapešte, 1953 Kopenhagoje ir Tarptautinio taikos gynimo kongreso 1952 Vienoje delegatė. Nuo 1952 „Tarybinės moters" redkolegijos narė. Pensininkė.

Ršt.: Tarybų Lietuvos moterys — socializmo statybos aktyvios dalyvės, V., 1950.

KAŪNAS Jurgis [g. 1908.IV.19 Balseliškiuose (Šakių rj.)] — inžinierius, technikos mokslų kandidatas (1954). 1937 bai-

gė Kauno un-tą. Nuo 1936 dirbo ped. darbą Kauno un-te. Nuo 1950 Kauno Politechnikos in-to dėstytojas. Nuo 1956 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie unipoliarines mašinas ir kt. klausimais.

KAŪNAS — respublikinio pavaldumo miestas prie Nemuno ir Neries santakos; rajono centras. Pagal didumą antras Lietuvos TSR miestas. 1959 buvo 214 000 gyv., 1966 — 275 000. 1959 metais 47 100 gyv. (47,3% visų dirbančiųjų) dirbo pramonėje, 8600 statyboje, 6100 transporte, 6600 prekybos ir visuom. maitinimo įmonėse, 6600 sveikatos apsaugos ir socialinio aprūpinimo įstaigose, 9400 švietimo ir kultūros įstaigose. Teritorija 10 840 ha (1961), iš jų 4230 ha užstatyti, 1630 ha miškų, 1200 ha vandenų. K. išsidėstęs apie Nemuno ir Neries santaką, plačiuose upių slėniuose ir viršutinėse lygumose. Nuo aukštų (apie 50 m) slėnių šlaitų atsiveria vaizdai į apatines miesto dalis. Prie pat miesto centro yra Ąžuolyno parkas — gamtos paminklas, pakraščiuose — keli gražūs pušynai. Pastačius Kauno hidroelektrinę, miesto r. pakraštyje susikūrė naujas vandens baseinas — Kauno marios. K. apylinkių reljefas gana lygus, vietomis išraižytas upelių slėnių.

MIESTO DALYS. Senamiestis (scheminiame plane *1*) yra pačioje santakos šakumoje. Į r. nuo jo, Nemuno deš. krante, slėnio praplatėjime, iki geležinkelio stoties tęsiasi Naujamiestis *(2)* — dabartinis miesto centras; jo ašį sudaro Laisvės alėja. Naujamiesčio p. r. dalis kartais dar vadinama *Karmelitais*. Į š. r. nuo Senamiesčio ir Naujamiesčio, viršutinėje terasoje, iki Jaunosios Gvardijos al. (buv. tvirtovės žiedo) tęsiasi *Žaliakalnis (3)*; jo pagr. magistralė — Raudonosios Armijos prospektas, kurio tęsinys už miesto yra Kauno—Zarasų plentas. Į š. nuo Žaliakalnio tęsiasi *Eigulių (4)* ir Kalniečių *(5)*, o palei Raudonosios Armijos prospektą — *Muravos (6)* gyv. rajonai. Toliau į š., miške,— *Kleboniškio (7)* vasarvietė. Į r. nuo Žaliakalnio, Nemuno intako Girstupio baseine *(8)*, tęsiasi Dainavos gyv. rajonas ir kuriasi stambios pramonės įmonės. Toliausia į r., prie geležinkelio mazgo, yra *Palemonas (9)*; jis siekia *Kauno marias*. Į p. r. nuo Naujamiesčio, už geležinkelio stoties, Nemuno kilpos slėnyje, yra *Šančiai (10)*, o į š. nuo jų, viršutinėje terasoje, Aukštieji Šančiai *(11)*. Į r. nuo čia, už sekančios Nemuno kilpos, deš. kranto slėnyje, yra pramoninis *Petrašiūnų (12)* rajonas, rytuose susijungęs su *Amaliais*. Į p. r. nuo jo yra *Pažaislis (13)* — čia yra archit. ansamblis, miškas, Kauno jachtklubas, paplūdimys, *Kauno hidroelektrinė*.

Neries (ir Nemuno) deš. krante yra *Vilijampolės (14)* gyvenamasis ir pramonės rajonas. Čia prasideda Žemaičių plentas, einantis pro *Devintąjį fortą*, ir Kauno—Jurbarko plentas. Vilijampolę su Senamiesčiu jungia tiltas per Nerį. Į š. nuo Vilijampolės 1964 pastatytas antras tiltas per Nerį ir nutiestas kelias, jungiantis Vilniaus—Kauno ir Žemaičių plentus. Į v. nuo Vilijampolės, Nemuno pakrantėje, yra *Lampėdžių (15)* vasarvietė ir pušynas. Nemuno kair. krante, priešais Senamiestį, siauroje slėnio juostoje ir viršutinėje terasoje, yra *Aleksotas (16)*. Į v. nuo jo, Nemuno pakrantėje, yra *Marvelė (17)*, o viršutinėje terasoje — Linksmadvaris; į p.— Juliškė (Julijanava), *Birutė (18)* ir *Aukštoji* (bei Žemoji) *Freda (19)*. Aukščiau Jiesios žiočių, Nemuno slėnio praplatėjime, yra *Aukštoji Panemunė (20)*, tiltu sujungta su Šančiais. Į š. nuo jos, Nemuno kilpoje,— gražus pušynas (miško parkas) su dviem paplūdimiais, o jo r. dalyje — *Vičiūnų (21)* vasarvietė.

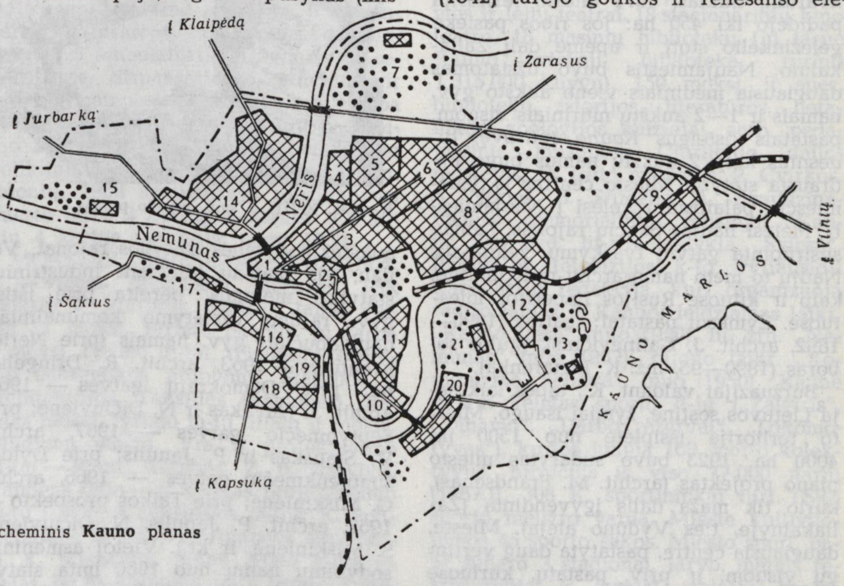

Scheminis **Kauno planas**

ARCHITEKTŪRA. K. miestas kūrėsi pačioje Nemuno ir Neries santakoje; prie Neries buvo mūrinė *Kauno pilis* (XIII a.) ir pilėnų bei amatininkų papilys. Palei Nemuną buvo uostas ir gotiško plano miestas su stačiakampiu gatvių tinklu bei kvadratine prekyviete (dab. Rotušės aikštė). Nuo XIV a. pr. iki XVI a. vid. K. sparčiai augo kaip prekybos mazgas ir plėtėsi į rytus; palei Vilniaus bei Gardino kelius formavosi nauji, palyginti taisyklingi siaurų gatvių kvartalai. XV—XVI a. atsirado daug mūrinių gotikos stiliaus pastatų. Gyv. bei visuom. pastatai buvo pailgi, 1—2 aukštų; dauguma jų stovėjo galais į gatvę. Kambariai užimdavo visą siauro namo plotį. Prie gatvės būdavo prekybinės patalpos, namo gilumoje — buitinės. Namų sienos buvo netinkuoto raudonų plytų mūro, frontonai — dekoruoti. Tokie yra, pvz., gyv. namai Vilniaus g. 18 (XV a.) ir Rotušės a. 2 (XVI a.), vad. *Perkūno namai* (XVI a.) ir buv. svetainė (smuklė) Vilniaus g. 20 (XV a.). Gotiškos bažnyčios (visos XV a.): Vytauto, Kauno katedra (bazilika), trinavė halinė Jurgio ir mažos Mikalojaus bei Gertrūdos bažnyčios (ž. *Gotika*).

XVI a. ir XVII a. pr. Kaune reiškėsi *renesansas*. Pirmiausia atsirado renesansinių dekoratyvinių elementų dar gotiško tipo pastatuose, vėliau palaipsniui išsivystė savitas Š. Europos renesanso variantas. Būdingi to laikotarpio gyv. namai su frontonais: Kuzmos g. 71, vad. Napoleono namas (Kuzmos g. 67) ir vad. Masalskio rūmai (XVII a. pr., Profsąjungos g. 1). Renesansui būdingas juodo tinko fasadas su baltais langų apvadais yra restauruotame name Rotušės a. 10. Naujoji mūrinė Kauno rotušė (1542) turėjo gotikos ir renesanso elementų. Trejybės bažnyčia (pradėta 1634) turi gotikos, renesanso ir baroko stiliaus elementų.

XVII a. dėl dažnų Žečpospolitos karų su kaimyninėmis valstybėmis K. nustojo plėtęsis. Jo r. riboje apie 1680 buvo pastatyta miesto siena, kurios vienas bokštas ir sienos dalis išliko Miesto sode. Miesto planas iš esmės nesikeitė, bet po didelių gaisrų K. buvo atstatomas pagal XVII ir XVIII a. vyravusį *baroko* stilių. Tam laikotarpiui buvo būdingi dviejų aukštų namai, pastatyti šonu į gatvę, su įvažiavimo anga į kiemą; fasadai tinkuoti, lygūs arba su piliastrais (pvz., namai Daugirdo g. 5 ir 7, Maironio namai — dabar lit. muziejus, statyti 1670, rekonstruoti XIX a.). 1667 atokiau nuo Kauno buvo pradėtas statyti vienas žymiausių Lietuvos baroko ansamblių — Pažaislio vienuolynas (ž. *Pažaislio architektūrinis ansamblis*). 1685—90 pastatyta parapinė Šv. Kryžiaus (dar vad. Karmelitų) bažnyčia; 1690—1725 — Jėzuitų bažnyčia (Rotušės a.) dvibokščiu plokščiu fasadu, būdingu Lietuvos vėlyvajam barokui. XVIII a. vid. šalia bažnyčios pastatyta 2 aukštų jėzuitų kolegija (1925 pristatyti dar du aukštai). Kauno rotušė po 1771 rekonstrukcijos įgijo dab. pavidalą. Jos bokštas dominuoja išraiškingame

Senamiesčio siluete, kuris nuo XVIII a. pab. iš esmės nebepakito.

XVIII a. pab.—XIX a. pr. K. ne augo, o nyko, todėl *klasicizmas* paliko tik nežymių pėdsakų. 1825 buvo sudarytas miesto planas, reguliavęs statybą dabartinio Senamiesčio ribose. Pastatyti du pašto namai už rotušės, atliktos senesnių namų rekonstrukcijos. XIX a. viduryje K. miestas ėmė vėl augti. Buvo sukurti miesto plėtimo planai (1847 ir 1871), pagal kuriuos susiformavo dabartinis Naujamiesčio stačiakampių kvartalų tinklas. 1871 miesto teritorija padidėjo iki 450 ha: jos ribos pasiekė geležinkelio stotį ir apėmė dalį Žaliakalnio. Naujamiestis buvo užstatomas daugiausia mediniais vieno aukšto gyv. namais ir 1—2 aukštų mūriniais visuom. pastatais (įsteigus *Kauno tvirtovę*, didesnius kaip 2 aukštų namus buvo uždrausta statyti). Miesto centras iš Senamiesčio palaipsniui kėlėsi į Naujamiestį. Plėtėsi naujas Šančių rajonas. Labiau susirūpinta gatvių tvarkymu, želdiniais. Naujų to meto namų archit-ra eklektinė, kaip ir kituose Rusijos imperijos miestuose. Žymesni pastatai: teatras (1890—1892, archit. J. Galinevičius), įgulos soboras (1890—95, inž. K. Limarenka).

Buržuazijai valdant, K., tapęs laikinąja Lietuvos sostine, žymiai išaugo. Miesto teritorija išsiplėtė nuo 1500 iki 4000 ha. 1923 buvo sudarytas miesto plano projektas (archit. M. Frandsenas), kurio tik maža dalis įgyvendinta (Žaliakalnyje, ties Vydūno alėja). Mieste, daugiausia centre, pastatyta daug vertingų visuom. ir priv. pastatų, kuriuose pasireiškė įvairios archit-ros kryptys: akademinė rusų mokykla (Lietuvos Banko rūmai, 1929, archit. M. Songaila), nacionalinio stiliaus ieškojimai (teatro rekonstrukcija, sekant Lietuvos baroką, 1923 ir 1932, archit. V. Dubeneckis ir V. Žemkalnis; Lietuvos Veterinarijos akademijos ansamblis, 1931, archit. J. Jasiukaitis) ir modernioji kryptis (Čiurlionio dailės muziejus, 1936, archit. V. Dubeneckis; centrinio pašto rūmai, 1932, inž. A. Vizbaras; prekybos ir pramonės rūmai — dab. viešoji biblioteka, 1938, archit. V. Žemkalnis; sporto halė, 1938, archit. A. Prapuolenis, inž. A. Rozenbliumas; taupomųjų kasų rūmai — dab. miesto vykd. k-tas, 1939, archit. A. Funkas, A. Lukošaitis, B. Elsbergas, ir kt.). Priemiesčiuose plito menkavertė mažaaukštė, daugiausia medinė statyba.

Taryb. metais miestas statomas pagal gen. planus (1952 ir 1966, archit. P. Janulis, ekonomistas J. Daniulaitis). Tiesiamos naujos magistralės, statomi nauji gyv. namų ir pramonės įmonių rajonai, tvarkomi želdiniai, krantinės, rekonstruojamas Senamiestis, restauruojami archit-ros paminklai. Pokario metais (iki 1955) K. archit-roje bent kiek reiškėsi eklektinės puošybos tendencijos (pvz., geležinkelio stoties rūmai, 1953, archit. P. Ašastinas; Pergalės krantinės gyv. namai, archit. J. Peras). Plėtėsi mažaaukštės sodybinės statybos rajonai. Vėliau, vis plačiau įdiegiant industrinius statybos metodus, pereita prie ištisų gyv. rajonų užstatymo komunaliniais daugiabučiais gyv. namais (prie Neries krantinės — 1963, archit. R. Dringelienė; prie Demokratų gatvės — 1965, archit. J. Navakas ir N. Dičiuvienė; prie Septynmečio gatvės — 1967, archit. V. Stauskas ir P. Janulis; prie Dvidešimtpenkmečio gatvės — 1966, archit. G. Miškinienė; prie Taikos prospekto — 1967, archit. P. Janulis, N. Dičiuvienė, S. Miškinienė, ir kt.). Vietoj asmeninių sodybinių namų nuo 1960 imta statyti kooperatinius daugiabučius namus. Be gyv. namų, pastatyta daug visuom. pastatų, m-lų, ligoninių, parduotuvių, pram. įmonių. Svarbesnieji objektai: Kauno hidroelektrinės kompleksas ir gyv. rajonas; Kauno Politechnikos in-to statybos f-to rūmai, 1964—65, archit. V. Dičius ir A. Zeidotas; Pram. statybos projektavimo in-to rūmai, 1963—65, archit. V. Stauskas ir A. Sprindys; Ž. ū. statybos projektavimo in-to rūmai, 1963—1965, archit. J. Šepkus; „Tartu" kavinė, 1962, archit. A. Zeidotas, archit. A. Vaivados interjerai; kino teatras „Planeta", 1966, archit. J. Navakas ir L. Skromanas; 9 aukštų viešbutis, 1967, archit. J. Barkauskienė ir J. Navakas (ž. *Architektūra*).

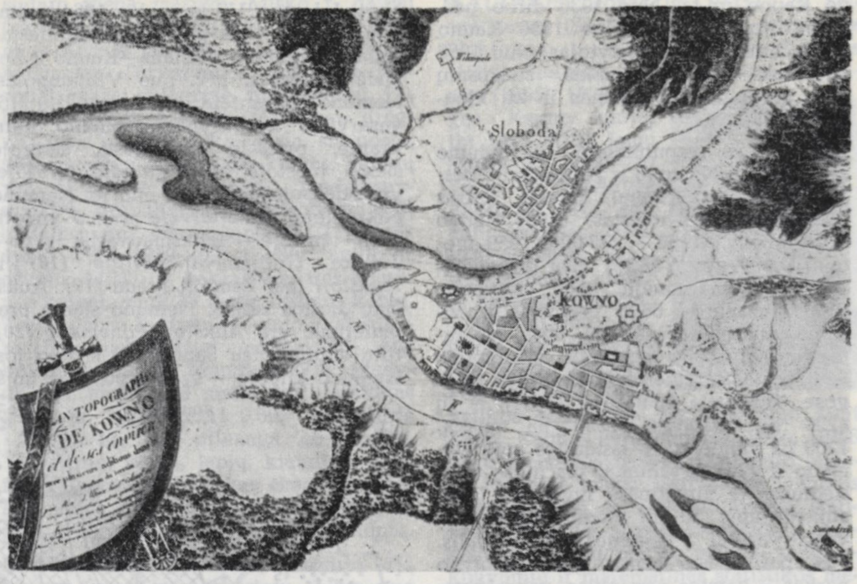

Kaunas. XVIII a. pab. miesto planas

PRAMONĖ, PREKYBA. K. — vienas didžiausių Tarybų Lietuvos pramonės centrų. Mieste veikia (1966) 105 pram. įmonės, kuriose dirba apie 26% visų K. gyventojų. 52 įmonėse dirba nuo 100 iki 500 darbininkų ir tarnautojų, 25 įmonėse — nuo 500 iki 1000, 17 — daugiau kaip 1000. Taryb. metais Kaune ypač sparčiai vystoma mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonė. Joje dirba (1966) 28% viso pramonės gamybinio-techninio personalo. Naujai sukurtos elektrotechnikos, radiotechnikos pramonės šakos, pradėta statyti upių laivus, gaminti garo turbinas, labai tikslius prietaisus ir automatus. Didžiausios mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonės įmonės — ketaus liejykla (didžiausia Pabaltijyje), metalo gaminių g-la „Nemunas", laivų mechanizmų g-la „Pergalė", F. Dzeržinskio staklių g-la, automatizacijos priemonių eksperimentinė g-la, J. Greifenbergerio mašinų g-la, elektromechaninė g-la „Elektra", radijo g-la, plataus vartojimo reikmenų g-la „Pirmūnas". 1966 Kaune pagaminta 122 700 el. motorų, 60 800 radijo imtuvų, 2047 metalo piovimo staklės, 65 500 m^2 šildymo katilų, 3492 t metalinių indų. Taryb. metais sukurtas pajėgus miesto energetinis ūkis, žymiai padidėjo elektros energijos gamyba (1966 Kauno hidroelektrinė ir Petrašiūnų elektrinė pagamino 602,5 mln. kWh elektros energijos). Svarbią vietą Kauno pramonės šakų struktūroje užima lengvoji pramonė (36% viso pramonės gamybinio-techninio personalo). Kaune pagaminama 37,5% visos Lietuvos vilnonių audinių produkcijos ir 94,5% — šilkinių audinių. Dvi didžiausios tekstilės pramonės įmonės — Ziberto šilko kombinatas ir „Kauno audiniai" — 1965 išaudė 16,7 mln. m šilkinių audinių. Mieste veikia vilnonių audinių f-kai: „Drobė", „Lima", „Liteksas", „Spartuolis", kurie 1966 išaudė 4,5 mln. m vilnonių audinių. Baigtas statyti didžiausias Pabaltijyje dirbtinio pluošto kombinatas, kuriame gaminamas triacetatinis ir diacetatinis šilkas. Kaune pagaminama didelė dalis Lietuvos trikotažo produkcijos. Kojinių f-kai „Silva" ir „Koton" 1966 pagamino 34,2 mln. porų kojinių ir puskojinių (daugiau kaip 50% visos Lietuvos TSR produkcijos). Įv. asortimento trikotažą gamina „Audimo", „Gegužės Pirmosios", „Kaspino" fabrikai. Mieste veikia odinės avalynės g-la „Raudonasis Spalis" (1966 — 2,3 mln. porų), gumos gaminių kombinatas „Inkaras" (1966 — 5,5 mln. porų guminės avalynės), K. Giedrio kailių pramonės įmonių susivienijimas, siuvimo įmonės

„Mada", „Dubysa" ir kitos lengvosios pramonės įmonės. Kaune susitelkusios didelės maisto pramonės įmonės: mėsos, pieno, konservų kombinatai, K. Poželos konditerijos f-kas ir kt. Jose dirba (1966) apie 9% viso pramonės gamybinio-techninio personalo. Išvystyta stat. medžiagų, medžio apdirbimo ir popieriaus pramonė. Šių pram. šakų svarbiausios įmonės — silikatinių dirbinių g-la „Bitukas", Palemono čerpių ir plytų g-la, gelžb. konstrukcijų g-la, baldų kombinatas, 2 medžio apdirbimo kombinatai, sporto inventoriaus kombinatas „Startas", J. Janonio popieriaus f-kas. 1966 Kaune pagaminta 114,2 mln. plytų, 337 200 m³ gelžb. gaminių. Kaune veikia didžiausia Lietuvoje poligrafijos įmonė — K. Poželos spaustuvė, be to, V. Mickevičiaus-Kapsuko ir „Raidės" spaustuvės.

K.— vienas didžiausių Lietuvos TSR prekybos centrų. 1966 mieste veikė 634 parduotuvės, 227 visuom. maitinimo įmonės; gyventojams parduota prekių už 183 mln. rb.

KOMUNALINIS ŪKIS. Mieste yra 908 gatvės (1966), kurių bendras ilgis 534 km (iš jų 295 km asfaltuotų ir grįstų). 1967 pr. buvo 1 146 000 m² komunalinio ir žinybinio, 625 000 m² individualinio gyv. ploto. Vandeniu K. aprūpinamas iš požeminių šaltinių; vandentiekio tinklo bendras ilgis 256 km. Dalis vandens dezinfekuojama ultravioletiniais spinduliais. Kanalizacijos tinklo bendras ilgis 150 km. Nuo 1957.XI K. gyventojai aprūpinami suskystintomis dujomis; 1966 pab. jas naudojo 18 500 abonentų. Nuo 1962.XI K. gauna ir gamtines dujas. Iki 1967.VIII buvo gazifikuota apie 370 pramonės įmonių ir buitinių-komunalinių objektų. Apie 9700 butų (1967 pr.) apšildomi termofikaciniu (iš Petrašiūnų elektrinės) ir centralizuotu būdu (iš 5 rajoninių katilinių). K. kursuoja troleibusai (nuo 1966); autobusų parkas turi 460 autobusų, kurie aptarnauja 33 miesto, 30 priemiestinių, 43 tarpmiestines ir 3 tarprespublikines (Kaliningrado, Gardino, Rygos) autobusų linijas; taksi parkas turi 270 taksi. Miesto želdinius tvarko apželdinimo trestas, kuriam priklauso 3 sodininkystės ūkiai ir 113 ha medelynas.

SUSISIEKIMAS. K. — svarbus Lietuvos TSR plentų ir geležinkelių mazgas. Plentai jungia miestą su Vilniumi, Klaipėda, Zarasais, Kapsuku, Alytumi, Šakiais, Jurbarku; geležinkeliai — su Vilniumi, Kaliningradu, Šiauliais, Alytumi. K.— svarbiausias Nemuno laivininkystės centras. Mieste yra upių laivų remonto įmonė, keleivinių laivų prieplauka ir prekinis uostas, iš kurio plaukioja upių laivai į Sovetską, Klaipėdą, Kaliningradą. Iš K. aeroporto eina oro linijos į Maskvą, Kijevą, Lvovą, Rygą ir į daugelį Lietuvos TSR miestų (Vilnių, Klaipėdą, Šiaulius, Palangą ir kt.).

SVEIKATOS APSAUGA. Kaune veikia 18 ligoninių (jų tarpe didžiausia Lietuvoje resp. klinikinė ligoninė), 6 dispanseriai, 5 atskiros poliklinikos, 4 sanatorijos, 5 ambulatorijos. Ligoninėse, sanatorijose, dispanseriuose, gimdymo ir kūdikių namuose yra 4800 lovų, dirba 1098 gydytojai ir 2690 žmonių pagalbinio med. personalo (1966). Vien Kauno poliklinikose 1966 lankėsi apie 2,3 mln. žmonių. 1966 suaugusiųjų mirtingumas mieste buvo 2 kartus mažesnis, o kūdikių 4 kartus mažesnis, negu 1939.

MOKSLAS, ŠVIETIMAS, KULTŪRA. K. — vienas didžiausių Lietuvos TSR mokslo ir kultūros centrų. Jame veikia 11 moksl. tyrimo įstaigų, jų tarpe 3 moksl. tyrimo in-tai (Fizikinių-techninių energetikos problemų, Statybos ir architektūros, Tekstilės pramonės), keletas moksl. tyrimo in-tų filialų ir moksl. bandymų stočių. Yra 3 projektavimo in-tai — Pram. statybos, Ž. ū. statybos, Vandens ūkio — ir keletas projektavimo in-tų filialų. 4 aukštosios m-los: K. Politechnikos in-tas, Veterinarijos akademija, K. Medicinos in-tas, Kūno kultūros in-tas, be to, Vilniaus un-to bendramokslinis f-tas. Miškų ūkio moksl. tyrimo in-tas 1963 perkeltas iš Kauno į Girėnus (Kauno rj.), o Ž. ū. akademija — į Noreikiškes (Kauno rj.). K. aukštosiose m-lose (drauge su filialais, vakariniais ir neakivaizdiniais skyriais) 1966/67 mokslo metais mokėsi daugiau kaip 25 000 studentų, iš jų apie 7000 filialuose. Yra 10 technikumų (jų tarpe politechnikumas, žemės ūkio, miškų ūkio, sodininkystės-daržininkystės, maisto pramonės technikumai, J. Gruodžio muzikos technikumas, S. Žuko taikomosios dailės technikumas), kuriuose 1966/67 mokslo metais mokėsi 11 000 moksleivių, 4 specialiosios vid. m-los, 25 bendrojo lavinimo vid. m-los, 10 darbo jaunimo vid. m-lų, 6 profesinės technikos m-los, 3 mokyklos-internatai, 2 pagalbinės, 11 aštuonmečių, 11 pr. m-lų. Vidurinėse, aštuonmetėse ir pradinėse bendrojo lavinimo m-lose 1966/67 mokslo metais mokėsi 42 700 moksleivių. Yra 47 vaikų darželiai, 15 lopšelių, 24 darželiai-lopšeliai; juose iš viso auklėjama apie 9000 vaikų (1966). Muzikinis, dramos ir lėlių teatrai, 18 stacionarinių kino teatrų, 18 masinių bibliotekų (jų tarpe Kauno viešoji biblioteka, turinti 1 315 000 knygų), 150 moksl. ir spec. bibliotekų, istorijos, literatūros, botanikos, zoologijos muziejai, resp. pedagoginis muziejus, Čiurlionio dailės muziejus, IX forto muziejus, P. Cvirkos, S. Nėries, B. Sruogos, A. Žmuidzinavičiaus memorialiniai muziejai. Kaune yra ped. lit-ros leidykla „Šviesa", Radijo ir televizijos k-to vyriausioji transliacijų redakcija, kuri organizuoja radijo laidas iš Kauno; leidžiamas laikr. „Kauno tiesa" (nuo 1950), lit. žrn. „Nemunas" (nuo 1967), rajono laikr. „Komunizmo vėliava" (nuo 1950). Kaune veikia keletas sporto d-jų („Žalgiris", „Dinamo", „Darbo rezervai", „Lokomotyvas"), kurios jungia 168 sporto kolektyvus, turinčius iš viso 77 000 narių (1967.I). 308 K. sportininkai turi TSRS sporto meistro vardą. Mieste kultivuojamos 45 sporto šakos. Miesto sport. bazę sudaro 3 stadionai, taryb. metais rekonstruota ir žymiai išplėsta sporto halė, turinti 3680 vietų, 57 sporto salės, 22 kompleksinės ir apie 200 atskirų sporto šakų aikštelių, 15 teniso kortų, 4 vandens stotys ir kt. sport. įrenginiai. Veikia turistinė bazė.

ISTORIJA. Archeologiniai tyrinėjimai rodo, kad Nemuno ir Neries santakoje jau IV—V a. pastoviai gyventa didesnės bendruomenės. Arabų geografas Al Idrisis apie 1140 mini vietovę „Kāniyū"; sprendžiant iš konteksto, tai galėjo būti K. Ankstyvoji miesto istorija glaudžiai

Kaunas. Centrinė gatvė (dab. Laisvės alėja) ir vaizdas į Aleksotą nuo keleivinių garlaivių prieplaukos XIX a. pabaigoje

susijusi su lietuvių kovomis prieš kryžiuočius. Spėjama, kad jau XIII a. dviejų didžiausių Lietuvos upių santakoje buvo pastatyta didelė mūrinė pilis — vienas svarbiausių strateginių atramos punktų prieš kryžiuočių agresiją. Beveik 2 šimtmečius K. buvo nuolat puldinėjamas ir niokojamas, ėjo iš rankų į rankas. Ypač didelis puolimas įvyko 1362, kai kryžiuočiai ir kalavijuočiai su daugeliu talkininkų iš Anglijos, Vokietijos ir Italijos kelias savaites laikė apgulę K. pilį ir po įnirtingų kautynių ją sugriovė. Po metų netoli buv. pilies kryžiuočiai pasistatė Gotesverderio pilį, bet įsitvirtinti joje jiems nepavyko — 1369 ją sugriovė Kęstučio kariuomenė. Žalgirio mūšyje sutriuškinus Kryžiuočių ordiną (1410), K. ėmė atsigauti. XV a. pr. (o gal ir anksčiau) K. jau turėjo Magdeburgo teises. Jame veikė Hanzos prekybinė kontora, buvo pastatyta didelių sandėlių. XVI a. mieste jau buvo siuvėjų cechas. 1633 patvirtinti kalvių, ginklininkų, batsiuvių, o 1639 — puodžių (keramikos) cechų įstatai. XVII a. viduryje Kaune buvo 98 batsiuvių cecho meistrai, apie 40 audėjų, daugiau kaip 70 odininkų, iki 100 stalių, tekintojų, stiklių ir virvininkų meistrų. Mieste buvo pastatyta daug mūrinių namų, pagausėjo gyventojų. Jau 1495 veikė m-la prie Mikalojaus bažnyčios. 1519 įsteigta 10 lovų ligoninė (špitolė); 1540 jau buvo vaistinė. XVI a. K. buvo pavieto centras. 1551 miestas mokėjo 100 kapų grašių sidabrinės mokesčio — lygiai su Polocku, Vitebsku, Kijevu. XVI a. pab. Kaune veikė didelė laivų statykla (vad. aleksotas), buvo įsteigta popieriaus ir kt. dirbtuvių. Per K. Nemunu vyko intensyvi prekyba su Tilže, Karaliaučiumi, o per juos ir su kitais užsienio miestais. Kaune buvo svarbiausia Lietuvos muitinė, per kurią ėjo didžioji dalis eksporto ir importo. XVII a. antrojoje pusėje Kaune buvo 2 pinigų kalyklos: G. Horno (kaldino varinius šilingus) ir T. Boratinio (auksines, sidabrines ir varines monetas). 1648 Kaune įsteigta jėzuitų kolegija, kuri iki 1772 vadinosi vaivadijos m-la, po 1773 — Kauno apygardos m-la, vėliau apskrities bajorų m-la (1843 ji buvo iškelta į Raseinius, o į jos vietą atkelta Kražių g-ja ir pertvarkyta į K. gubernijos g-ją). Žečpospolitos smukimo laikotarpiu, ypač XVIII a., K. sunyko. 1701 jį 3 mėn. niokojo Švedijos kariuomenė, vėliau keletą kartų (ypač 1731—32) ištiko dideli gaisrai. 1723 mieste buvo apie 28 000 gyv., o 1796 tik 8500. 1812 Kauną smarkiai nualino Napoleono armija. 1831 sukilėliai buvo užėmę K. ir valdė jį 17 dienų. XIX a. pradžioje K. ekonominė reikšmė vėl padidėjo. Iškasus Oginskio kanalą, sujungusį Nemuną su Dnepru (pradėtas naudoti 1804), K. tapo prekybos tarpininku tarp Ukrainos bei Baltarusijos gubernijų ir Prūsijos. Nuo Baltijos j. iki Kauno Nemuno vaga buvo gilesnė, todėl į miestą atplaukdavo Prūsijos pirkliai su didesniais laivais ir Kaune prekiaudavo su Černigovo, Poltavos, Kursko, Charkovo ir kt. gubernijų pirkliais, kurie čia atgabendavo įv. prekių, daugiausia ž. ū. produktų. XIX a. viduryje K. jau vėl buvo didelis prekybos centras; jame gyveno nemažai pirklių, susikaupė prekybinio kapitalo ir tuo būdu atsirado viena svarbiausių prielaidų kapit. pramonei kurtis. Pradėjo augti ir pats miestas (1813 jame buvo tik 3000 gyv., 1825 — 5000, 1840 — 8500, 1860 — 23 300). 1843 K. tapo naujai įkurtos gubernijos centru. Dalis K. gyventojų prisidėjo prie 1863 sukilimo. Kaune buvo pakartas vienas žymiausių to sukilimo vadų A. Mackevičius. XIX a. antrojoje pusėje Kaune sparčiai kūrėsi metalo apdirbimo ir mašinų gamybos, medžio apdirbimo, maisto pramonės įmonės. 1862 įkurtas M. Rekošo ž. ū. mašinų f-kas, 1867 brolių Tilmansų ir Ko metalo f-kas, 1869 mašinų gamybos ir metalo apdirbimo f-kas „Marsas", 1870 L. Ožinskio malūnas, 1871 M. Ginsburgo tabako manufaktūra, 1879 brolių Šmitų metalo ir mašinų f-kas, 1884 degtukų f-kas „Balkan", 1899 elektrinė. Kitų pramonės šakų tarpe ypač svarbią vietą užėmė tabako pramonė, gaminusi Rusijos rinkai. XIX a. pab. ji sunyko, o iškilo mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonė, kurioje dirbo daugiau kaip 70% visų K. pramonės darbininkų. Šios pramonės šakos įmonės dirbo irgi Rusijos rinkai. Stambiausias K. įmones valdė užsienio kapitalistai (Vokietijos — brolių Šmitų, brolių Tilmansų g-las, Belgijos — elektrinę). Didelę reikšmę K. ekonominiam gyvenimui turėjo 1861—1862 pro K. nutiestas geležinkelis, sujungęs Rusijos imperiją su Vokietija. Augant pramonei, didėjo ir miestas. XIX a. antrojoje pusėje susikūrė Naujamiestis, XIX a. pab. prie Šmitų f-ko išaugo Šančių priemiestis, plėtėsi ir kt. priemiesčiai — Vilijampolė, Žaliakalnis, Aleksotas. Šalia veikiančios gubernijos g-jos 1860 įsteigta triklasė mergaičių m-la, vėliau išaugusi į mergaičių g-ją. Nuo 1870 pradėjo veikti „Skaitymo mylėtojų d-ja", įkūrusi pirmąją viešą biblioteką. 1892 pastatytas miesto teatras (500 vietų), 1897 įsikūrė pirmasis miesto muziejus, o 1899 pastatyti Liaudies namai, kuriuose įrengta 700 vietų koncertų salė, biblioteka, skaitykla. 1901 įsikūrė privati komercinė m-la. XX a. pr. pradėjo veikti kultūros ir meno d-ja „Daina", švietimo d-ja „Saulė". XIX a. pab.—XX a. pr. mieste veikė 3 ligoninės (karo, miesto ir žydų). 1882—1915 buvo statomi kar. įtvirtinimai, kurie 9 fortų žiedu apjuosė miestą. K. tapo I klasės tvirtove Rusijos—Vokietijos pasienyje. Mieste nuolat buvo laikoma didelė kar. įgula; kar. valdžia faktiškai tvarkė miesto gyvenimą. I pasaul. karo metu po 11 dienų trukusių kautynių kaizerinės Vokietijos kariuomenė 1915. VIII.18(31) užėmė Kauną ir išbuvo jame iki 1919.VII.11. Po to miestą ėmė valdyti buržuazinė Lietuvos valdžia.

Kaunas. Vilniaus gatvė XX a. pr.

XIX a. pabaigoje Kaune susiformavo proletariatas. Iš 71 000 gyv. (1897) darbininkų buvo apie 7000. 1887 Šmitų metalo f-ke įvyko pirmasis Kauno darbininkų streikas (200 dalyvių). Mieste kūrėsi rev. organizacijos. 1897 Kaune rev. veiklą išvystė F. Dzeržinskis. Jis sukūrė LSDP org-ją, išleido pirmąjį Kaune s-d. laikr. „Kowieński robotnik" („Kauno darbininkas") 1902 įvyko pirmoji socialdemokratų suorganizuota Gegužės Pirmosios demonstracija. Kauniečiai aktyviai dalyvavo 1905—07 revoliucijoje. Jos metu (1905—06) mieste veikė RSDDP grupė. 1905.I.11—18 vyko masinis politinis protesto streikas dėl Peterburgo darbininkų sušaudymo. Įvyko didelė darbo žmonių demonstracija (apie 20 000 dalyvių). Miestą ne kartą sukrėtė visuotiniai polit. streikai ir anticarinės demonstracijos (protestai prieš policinį terorą, prieš numatytą sušaukti Buligino dūmą) visos Rusijos spalio streiko ir gruodžio sukilimo Maskvoje metu. Daug kartų streikavo Šmitų, Tilmansų, Rekošo, Šuvalo įmonių ir kt. f-kų darbininkai. Platų atgarsį Kaune sukėlė Spalio revoliucija. 1918 antrojoje pusėje buvo sukurta Komunistų partijos org-ja, kurios atstovas dalyvavo LKP I suvažiavime. Ėmė veikti darbininkų profs-gos. 1918.XII.17 įvyko visuotinis polit. streikas ir mitingas paskelbtai Lietuvoje Tarybų valdžiai paremti. Masiniuose darbininkų susirinkimuose išrinkta darbininkų atstovų taryba savo pirmajame posėdyje (XII.21) paskelbė mieste Tarybų valdžią, pradėjo leisti taryb. laikraštį „Proletarskaja pravda" („Proletarinė tiesa"), organizavo valgyklas bedarbiams ir kt. Tačiau 1919.I.1 kaizerinių okupantų kariuomenė, susitarusi su vietine buržuazija, darbininkų atstovų tarybą likvidavo.

1920 Lenkijai okupavus Vilnių, Kaunas tapo laikinąja Lietuvos sostine. Tai turėjo didelę reikšmę miesto augimui. Atsiskyrus nuo Rusijos rinkos, sunyko mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonė, bet gerokai išaugo (arba net naujai susikūrė) tekstilės, maisto, baldų ir poligrafijos pramonė. Užsienio kapitalui padedant, įsikūrė nemažai įmonių (tekstilės f-kai „Drobė", „Liteksas", „Kauno audiniai" ir kt.), žymiai išsiplėtė kai kurios anksčiau veikusios. Vyko pramonės ir kapitalo koncentracija: 1926 mieste veikė 879 pram. įmonės ir dirbtuvės (turinčios daugiau kaip po 2 darbininkus), kuriose dirbo 6170 žmonių, o 1939 — 412 įmonių ir dirbtuvių (bent po 5 darbininkus), kuriose dirbo 15 630 žmonių. Įsikūrė stambių kapit.

monopolijų („Maisto", „Pienocentro", „Lietūkio" ir kt.) centrai, didžiausi Lietuvos bankai, didžiausios prekybos įmonės. Miestas labai išaugo (1923 — 92 000 gyv., 1940 — 154 000). Pastatyta nemažai visuom. pastatų, gyv. namų. Kapitalistai statydinosi ištaigingus daugiabučius gyv. namus (daugiausia miesto centre, aplink Vytauto kalną ir jo pašlaites), o darbininkų gyv. kvartalai augo daugiausia miesto pakraščiuose; jie buvo neplaningi, užstatomi nedideliais mediniais namais be vandentiekio ir kanalizacijos, dažnai ir be elektros. Miesto susisiekimui naudotas arklinis tramvajus—„konkė" (veikė 1892—1929), siaurasis geležinkelis, ėjęs palei Nemuną nuo Šančių iki Rotušės (nutiestas I pasaul. karo metais, 1920—35 naudotas civ. transportui). 1924—25 veikė autobusų linija Rotušė—Panemunė; likvidavus arklinį tramvajų, autobusai pradėjo kursuoti reguliariai.

K. tapo svarbiausiu Lietuvos kultūros centru. 1920 įsisteigė Aukštieji mokslo kursai, kurių pagrindu 1922 įkurtas Lietuvos un-tas (nuo 1930 — Vytauto Didžiojo un-tas; ž. *Kauno universitetas*). 1933 įsteigta Kauno konservatorija (ž. *Konservatorijos*), 1936 įkurta *Veterinarijos akademija*. 1934—38 veikė dvimečiai *Aukštieji kūno kultūros kursai*. Be aukštųjų m-lų, veikė 6 specialiosios aukštesniosios m-los (1109 moksleiviai), 20 g-jų (5856 moksleiviai), 5 progimnazijos ir spec. vid. m-los, 64 pr. m-los. 1920 įkurtas Valst. teatras (turėjęs operos, dramos ir baleto trupes), 1925 — radiofonas. Kaune veikė daugumas burž. Lietuvos leidyklų ir spaustuvių, buvo leidžiama apie 100 period. leidinių (1934).

Buržuazijai valdant, K. tapo Lietuvos rev. judėjimo centru. Jame 1920—40 veikė LKP ir LKJS Centro Komitetai, miesto ir rajono komitetai, profs-gų ir kitų pažangių org-jų centrai. Komunistų partijos sukurtos knygų leidimo b-vės „Šviesa" (1921—22), „Vilnis" (1926) leido Kaune marksistinę lit-rą. Nepaisant cenzūros persekiojimų, buvo leidžiami legalūs periodiniai partijos leidiniai: „Darbininkų gyvenimas", „Naujoji gadynė", „Skardas", „Mūsų skardas", „Vilnis", „Žaibas" ir kt. Mieste veikė LKP CK pogr. spaustuvės „Spartakas", „Kova", kuriose buvo spausdinami laikr. „Tiesa", „Kareivių tiesa", „Šalin fašizmas!", atsišaukimai. LKJS CK pogrindinėse R. Čarno, J. Greifenbergerio spaustuvėse (nuo 1934) buvo spausdinamas laikr. „Darbininkų ir valstiečių jaunimas", atsišaukimai. LKP Kauno rj. k-tas 1932—37 leido rotatoriumi dauginamą savo laikraštį „Revoliucinis darbininkas". Lietuvos Raudonosios pagalbos org-ja savo pogr. spaustuvėje daugino laikr. „Raudonoji pagalba", „Į pagalbą", atsišaukimus. 1919—40 mieste kasmet vyko darbininkų streikai, tame tarpe ir visuot. polit. streikai (1919.IX.16, 1920.VI.15, 1936.VI.18—20). Komunistai vadovavo 1920.II.21—23 įvykusiam K. įgulos kareivių sukilimui, 1924 ir vėlesnių metų Gegužės Pirmosios demonstracijoms ir polit. streikams, 1925.I.19 ir daugeliui kitų bedarbių demonstracijų. Burž. valdžia mėgino represijomis paralyžuoti LKP veiklą. Ji Kaune sušaudė komunistus P. Varkalį (1921), N. Jubilerį (1925), K. Poželą, J. Greifenbergerį, K. Giedrį, R. Čarną (1926), Ch. Melamedą (1927), nukankino K. kalėjime komunistus K. Krastinaitę, A. Laukaitytę, V. Joneikį, H. Baratinską, H. Presmaną, J. Garelį ir kitus. Kauno sunkiųjų darbų kalėjimas (past. 1864) buvo didžiausias burž. Lietuvoje. Jame nuolat buvo kalinami komunistai ir kt. antifašistai. LKP vadovaujama darbo žmonių kova vis stiprėjo. Ypač smarkiai faš. režimą sukrėtė 1936.VI antifašistinė K. darbo žmonių demonstracija ir visuotinis politinis streikas; antifašistinės 1938.III.21—27 demonstracijos, burž. vyriausybei faktiškai atsisakius sostinės Vilniaus; 1939.X.11—12 K. darbininkų ir inteligentų antifašistinės demonstracijos, kai TSRS grąžino Lietuvai Vilnių.

1940.VI, liaudžiai sutriuškinus faš. režimą, Kaune įsikūrė Lietuvos Liaudies vyriausybė, legalizuotos LKP CK ir LLKJS CK. Komunistų partijos vadovaujama, Liaudies vyriausybė ėmė vykdyti revoliucinius pertvarkymus. 1940.VII.21 Kaune, Valstybės teatre, susirinkęs Liaudies Seimas paskelbė Lietuvoje Tarybų valdžią. Kaune buvo sudaryta Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Taryba, liaudies komisariatai ir kitos resp. įstaigos. Nacionalizuotos visos didesnės miesto pram. ir prek. įmonės, išplėsta gamyba. Kaune veikė Lietuvos TSR Valst. leidykla, ėjo resp. laikraščiai „Tiesa", „Tarybų Lietuva", „Darbininkų žodis", „Truženik" („Darbo žmogus", rusų k.), „Der emes" („Tiesa", žydų k.), „Komjaunimo tiesa", „Valstiečių laikraštis", žurnalai „Komunistas", „Kultūra", „Raštai", „Genys", „Į pagalbą", „Liaudies ūkis", „LTSR medicina", „Šeima", „Šluota", „Žemės ūkis" ir kt. Išsiplėtė mokymo ir mokslo įstaigų tinklas.

1941.VI.24 Kauną okupavo hitlerinės Vokietijos kariuomenė. Mieste įsikūrė okup. valdžia: Lietuvos generalinės srities gen. komisaras ir gen. tarėjai — burž. nacionalistai, klusnūs hitlerininkų padėjėjai. Kauno miesto apygardai valdyti buvo paskirtas vokietis komisaras. Vilijampolėje okupantai įrengė žydų getą ir, burž. nacionalistų padedami, sistemingai naikino jo gyventojus. Daugiausia žmonių (apie 80 000) buvo išžudyta *Devintajame forte;* apie 35 000 taryb. karo belaisvių buvo sušaudyta VI forte, apie 10 000 — prie II ir III forto, apie 8000 — VII forte. Masinės žudynės t. p. buvo vykdomos laukuose prie Petrašiūnų, Mickevičiaus slėnyje, už Aukštosios Panemunės ir kitur. 1945 Kaune tebuvo apie 80 000 gyv. Okupantai 1943 uždarė Kauno un-tą. Bėgdami iš K., jie sunaikino beveik visas didesnes pram. įmones („Metalą", „Pergalę", „Drobę", „Gumą", „Maistą" ir kt.), sugriovė vandentiekį, susprogdino K. elektrinę, visus tiltus per Nemuną ir Nerį. 1945 miesto pramonė gamino tik 27% 1939 gamintos produkcijos kiekio.

Jau pirmaisiais okupacijos mėnesiais komunistai ir kt. antifašistai ėmė kurti Kaune antifaš. org-jas, partizanų grupes. Jos vykdė diversijas įmonėse, transporte, leido antifaš. laikraštį „Kova", atsišaukimus. 1942 pradėjo veikti LKP ir LLKJS Kauno miesto ir apskrities pogr. k-tai, vadovavę partinėms ir komjaunimo kuopelėms, antifaš. grupėms ir K. apylinkėse veikusiems partizanų būriams (ž. *Partizaninis judėjimas*). Kovoje su okupantais Kaune žuvo šimtai komunistų ir kitų antifašistų, jų tarpe V. Čibilis, V. Kunickis, P. Malinauskas, A. Slapšys, O. Vaivadienė, A. Vilimas, LKP Kauno miesto ir aps. k-tų sekretoriai J. Bilys, F. Krugliakovas, k-to narys A. Kersnauskas, apie 70 komjaunuolių, jų tarpe penki LLKJS Kauno miesto ir aps. k-to nariai: J. Korbutas, V. Petrauskas, Tarybų Sąjungos Didvyriai J. Aleksonis, H. Borisa ir A. Čeponis.

Raudonoji Armija išvadavo Kauną 1944.VIII.1. Už pasižymėjimą, vaduojant K., gvardijos kapitonui I. Lujevui ir eiliniui I. Šišmakovui suteiktas (1945) Tarybų Sąjungos Didvyrio vardas.

Po D. Tėvynės karo, padedant kt. taryb. respublikoms, K. greitai atstatytas. Jau 1948 vėl veikė visos įmonės. 1950 pramonės produkcija, palyginus su 1939, padidėjo 1,6 karto, gyventojų skaičius padidėjo iki 162 000. Iki 1950 K. buvo apskrities centras, 1950—53 srities centras, nuo 1953 — rajono centras.

Lit.: **К. Гуковский,** Город Ковна (Краткий историко-статистический очерк), Ковна, 1904; **V. Bičiūnas,** Kaunas 1030—1930, Kaunas—Marijampolė, 1930; **J. Balkevičius,** Lietuvos miestai, Šiauliai, 1932; **J. Maniušis,** Tarybinis Kaunas, V., 1949; **V. Jacunskis,** Pabaltijo miestų ekonominiai ryšiai su Rusija kapitalizmo epochoje, V., 1955; **V. Zeliukas,** Kaunas, V., 1958; **A. Gulbinskienė, V. Černeckis, P. Kežinaitis,** Kaunas, jo praeitis, dabartis ir ateitis, V., 1960; **G. Suchorukovas,** Vilniaus ir Kauno išvadavimas iš vokiškųjų fašistinių okupantų, V., 1964.

„KAŪNAS" — buržuazinis savaitraštis, ėjęs 1933 Kaune.

„KAUNASSKAJA PRAVDA" („Каунасская правда"—„Kauno tiesa") — tarybinis Kauno srities ir miesto laikraštis, ėjęs 1950.X.15—1953.VI.5 rusų kalba. Tapatus leidinys liet. kalba — *„Kauno tiesa"*.

KAUNATAVÀ — kaimas Telšių rj., Upynos apyl., 9 km į š. nuo Luokės, abipus kelio į Tryškius, Virvyčios deš. krante. 170 gyv. (1959). Per kaimą į Virvyčią teka Upyna. Kaimas gatvinis. Med. punktas (nuo 1960), aštuonmetė m-la (1912—49 pradinė, 1949—60 septynmetė), biblioteka (nuo 1952). 1923 buvo 130 gyv. Burž. nacionalistai 1945 nužudė K. gyventojus J. ir K. Tomanus, P. Šarapovą, K. Gricių, P. Žuką, K. apylinkės pirmininką P. Beržį, išžudė I. Zivo šeimą.

KAUNĒCKAS Vytautas [g. 1908.IX.29 Rygoje] — žurnalistas, vertėjas. 1928 baigė Raseinių g-ją. Bendradarbiavo pa-

žangiojoje spaudoje („Kultūroje" ir kt.). Už antifaš. veiklą buvo dukart suimtas. Dėl persekiojimų išvykęs į užsienį, 1928—33 gyveno Vokietijoje, 1933—40 Prancūzijoje. 1930—33 Berlyno un-te studijavo polit. ekonomiją, 1934—35 Sorbonoje — pranc. lit-rą. 1940—41 „Eltos" redaktorius, skyriaus vedėjas. Vok. faš. okupacijos metais, gyvendamas Kaune, padėjo slapstytis pabėgusiems iš geto. 1945 dirbo Grož. lit-ros leidykloje Kaune. Išvertė į liet. kalbą pranc. rašytojų veikalų.

Vert.: **Stendalis**, Parmos vienuolynas, K., 1948; **O. Balzakas**, Šuanai, V., 1958; **E. Pelsonas**, Edgaro kelionė, V., 1959; **A. Sent-Egziuperi**, Mažasis princas, V., 1959; **R. Peirefitas**, Švento Petro raktai, V., 1960; **Č. Darvinas**, Gamtininko kelionė aplink pasaulį „Biglio" laivu, V., 1963; **A. Morua**, Aleksandro Flemingo gyvenimas, V., 1964; **A. Morua**, Trys Diuma, V., 1965.

KAUNECKÍENĖ Justina [**Kairytė**; 1907.III.24 Skliausčiuose (Jurbarko rj.) — 1964.I.29 Kaune] — zoologė, biologijos mokslų kandidatė (1955). 1926 įstojo į Kauno un-to matematikos-gamtos f-tą, vėliau perėjo į teisių f-tą ir jį baigė. Priklausė studentų „Varpo" d-jai, dalyvavo Lietuvos Jaunimo s-gos (1932—33 centro v-bos pirmininkė), Laisvamanių etinės kultūros d-jos veikloje. 1929 už antifaš. veiklą kalinta. 1940—41 Kauno miesto socialinio aprūpinimo skyriaus viršininkė. Vok. faš. okupacijos metais visam karo laikui ištremta iš Kauno. Pokario metais dirbo ped. darbą Kauno un-te. 1947—51 Kauno zoologijos muziejaus direktorė. 1951 baigė Vilniaus un-to gamtos f-tą. 1951—54 Miškų ūkio in-to moksl. bendradarbė. Nuo 1954 dėstė Veterinarijos akademijoje (nuo 1958 docentė); nuo 1962 botanikos, zoologijos ir darvinizmo katedros vedėja. Paskelbė moksl. straipsnių apie ž. ū. augalų kenkėjus, populiarino evoliucionizmą, gamtos apsaugos idėjas, propagavo ateizmą.

KAUNÉCKIS Jonas [1899.I.7 Paišlinyje (Raseinių rj.) — 1967.XI.10 Kaune] — žurnalistas. 1919—24 mokėsi Raseinių ir Jurbarko g-jose. Pašalintas už konfliktus su klerikaliniais mokytojais, mokėsi suaugusiųjų g-joje Kaune. Redagavo žrn. „Jaunimas". Už dalyvavimą sąmoksle prieš faš. vyriausybę 1927 nuteistas 20 metų kalėti. Po pustrečių metų išleistas, 1930—40 dirbo „Lietuvos žinių" korespondentu reporteriu. 1940—1941 ir 1945 dirbo „Tarybų Lietuvos" redakcijoje. Parašė antiklerikalinę biografinę apybraižą „Prelatas Olšauskis" (1961, II leid. 1962).

KAŨNO ASTRONÕMIJOS OBSERVATÓRIJA. 1923—24 Suomijos Geodezijos in-to iniciatyva buvo įsteigta Pabaltijo Geodezinė komisija. Ją sudarė Danijos, Estijos, Lenkijos, Latvijos, Lietuvos, Suomijos, Švedijos ir Vokietijos atstovai. 1927 įvykusioje tų valstybių astronomų konferencijoje nutarta kiekviename tų kraštų turėti astronominį punktą, kuris rengtų astronomines ekspedicijas, nustatinėtų instrumentų konstantas ir asmenines paklaidas. Ryšium su tuo Kaune buvo įrengta astronomijos observatorija. Ji turėjo Ceiso firmos 110 mm refraktorių, pasažinį instrumentą, astronominį universalą, chronografą, radijo imtuvą ir kt. Observatorijos geogr. ilgis nuo Grinvičo pasažiniu instrumentu buvo nustatytas 1930 (±0,"014 tikslumu). Geogr. plotis, neturint zenitinio teleskopo, nustatytas irgi pasažiniu instrumentu Talkoto metodu (1931—33 su paklaida ±0,"05). Azimutai nustatyti pagal Šiaurės žvaigždę. Vėliau tokie geogr. padėties nustatymo matavimai buvo perkelti į I eilės trianguliacijos tinklą, o observatorija tarnavo atraminiu punktu. Platesnio pobūdžio stebėjimų dėl instrumentų stokos observatorija nedarė. K. a. o. vadovavo astronomas B. Kodatis. Hitlerinės okupacijos metais ji sunaikinta.

„KAŨNO AUDINIAĨ" — šilkinių audinių fabrikas Kaune. Įmonę įkūrė to paties pavadinimo akc. b-vė 1930, rekonstravusi buvusį metalo apdirbimo f-ką. Didžioji dalis šios b-vės akcijų visą buržuazijos valdymo laikotarpį priklausė Latvijos kapitalistams. 1931 buvo išausti pirmieji audiniai iš importuotų šilkinių verpalų. 1939 išausta apie 900 000 m audinių. 1940, po pramonės nacionalizavimo likvidavus visas smulkias šilkinių audinių įmones, iš jų į „K. a." buvo perkeltos staklės ir kt. įrengimai. 1940 išausta 1,7 mln. m šilkinių audinių. D. Tėvynės karo pradžioje vok. faš. okupantai įmonėje užgrobė 45 t verpalų ir 168 000 m gatavų audinių. Okup. metais „K. a." priklausė b-vei „Ostland-Faser Gesellschaft", kuri pasisavino apie 1,6 mln. m audinių. Bėgdami okupantai išgabeno iš f-ko visus elektros variklius ir kt. įrengimus. Atkurta įmonė 1945 vėl pradėjo veikti ir 1949 pasiekė prieškarinį gamybos lygį. 1951—56 Vilijampolėje veikė „K. a." filialas (dab. P. Ziberto šilko kombinatas). 1966 f-ke buvo 457 audimo staklės, iš jų 22 žakardinės; dirbo 1800 darbininkų bei tarnautojų. Kasmet į gamybą įdiegiama po 10—15 naujų struktūrų audinių. 1966 buvo išleidžiama iki 60 artikulų audinių, kurie gaminami iš viskozinio ir acetatinio šilko, kaprono ir lavsano, medvilnės, linų ir vilnos verpalų komponentų. 1966 pagaminta daugiau kaip 6 mln. m šilkinių audinių. „K. a." — viena iš svarbiausių TSRS šilko audimo įmonių, kurių produkcija eksponuojama tarpt. parodose. F-ko pagaminti audiniai realizuojami Lietuvoje, siunčiami į kt. taryb. respublikas.

KAŨNO DRÃMOS TEÃTRAS, Kauno Valstybinis dramos teatras (1944—49 ir nuo 1959; 1920—22 Dramos vaidykla, 1922—25 Valstybės dramos teatras, 1925—44 Valstybės teatras; 1949—59 Kauno valstybinis muzikinis dramos teatras) — seniausias Lietuvos TSR dramos teatras. Dramos vaidyklą 1920.XII įsteigė *Lietuvių meno kūrėjų d-ja.* Kartu buvo įsteigta Operos vaidykla (*ž. Akademinis operos ir baleto teatras*). Dramos ir operos trupės įsikūrė buvusiose Kauno miesto teatro patalpose (dabar Kauno muzikinis teatras). Dramos vaidyklos kūrimo darbe aktyviai dalyvavo profesionaliojo lietuvių teatro pradininkai J. Vaičkus, K. Glinskis ir A. Sutkus, rašytojai B. Sruoga, L. Gira, P. Vaičiūnas ir kiti meno bei kultūros veikėjai. Pirmieji režisieriai buvo rusų realistinio teatro auklėtiniai J. Vaičkus, K. Glinskis ir A. Vitkauskas. Pradiniu laikotarpiu aktorių branduolį sudarė J. Vaičkaus vadovaujamo Skrajojamo teatro trupės nariai (V. Dineika, P. Kubertavičius, O. Kurmytė, J. Stanulis, A. Vainiūnaitė ir kt.) ir įvairiose kitose trupėse dirbę aktoriai (Z. Arlauskaitė, J. Petrauskas, S. Pilka, O. Rymaitė, V. Steponavičius, T. Vaičiūnienė ir kt.). Pirmasis teatro spektaklis — H. Zudermano drama „Joninės" — įvyko 1920.XII.19 (rež. J. Vaičkus). J. Vaičkui ir A. Vitkauskui iš teatro netrukus pasitraukus, kurį laiką režisieriumi dirbo vienas K. Glinskis, daug dėmesio ir jėgų skyręs jaunos ir mišrios aktorių trupės konsolidavimui. Būdamas atidus pedagogas ir talentingas aktorius, K. Glinskis padėjo jauniems aktoriams įsisavinti vaidybos techniką, plastiką, perteikė jiems turtingą kūrybinę patirtį, subtilų sceninės formos pajautimą. Jau pradiniu laikotarpiu teatro scenoje pasirodė klasikinių dramos veikalų (H. Ibseno „Heda Gabler", F. Šilerio „Klasta ir meilė", B. Šo „Atskalūnas", Moljero „Žoržas Dandenas" ir kt.), taip pat keletas originaliosios dramaturgijos kūrinių (S. Čiurlionienės-Kymantaitės „Pinigėliai", V. Mykolaičio-Putino „Valdovo sūnus", A. Fromo-Gužučio „Ponas ir mužikai" ir kt.). Nemažą repertuaro dalį sudarė lengvos, žaismingos komedijos (O. Vaildo, E. Skribo ir kt.) ir dramos mėgėjų scenoje ėjusios nesudėtingos

Kauno dramos teatras

1

2

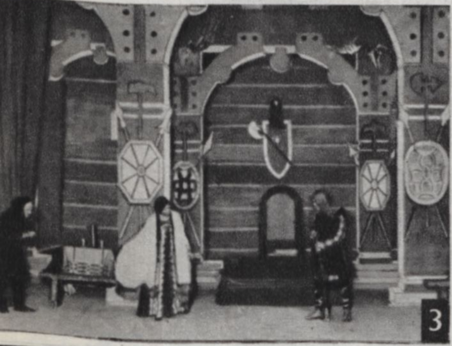
3

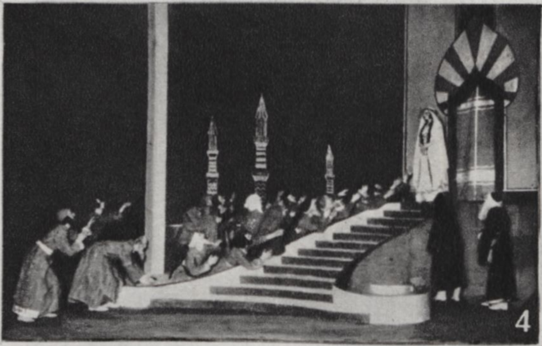
4

5

6

7

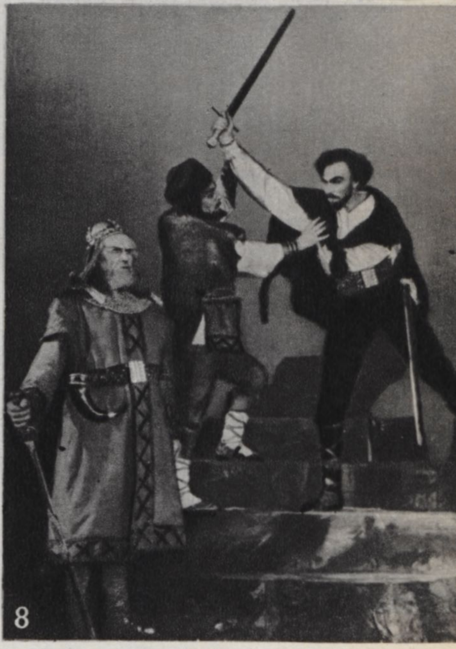
8

9

10

11

12

13

KAUNO DRAMOS TEATRAS

Scenos iš spektaklių: **1.** G. Hauptmano „Vežėjo Henšelio"; **2.** V. Krėvės „Skirgailos"; **3.** V. Mykolaičio-Putino „Valdovo"; **4.** J. Žulavskio „Sabatai Cevi"; **5.** M. Gorkio „Miesčionių"; **6.** F. Šilerio „Vilhelmo Telio"; **7.** B. Lavreniovo „Lūžio"; **8.** J. Grušo „Herkaus Manto"; **9.** Just. Marcinkevičiaus „Dvidešimto pavasario"; **10.** K. Binkio „Generalinės repeticijos"; **11.** K. Inčiūros „Žemaitės"; **12.** E. Ignatavičiaus ir S. Motiejūno „Baltaragio malūno"; **13.** D. Urnevičiūtės „Vadink mane motina"

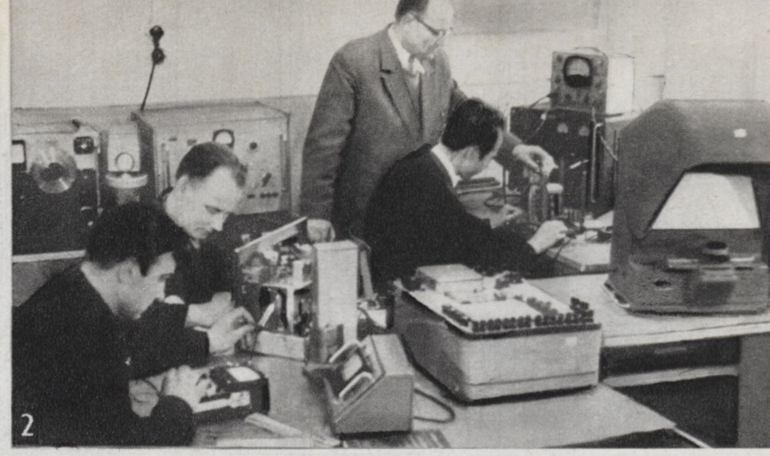
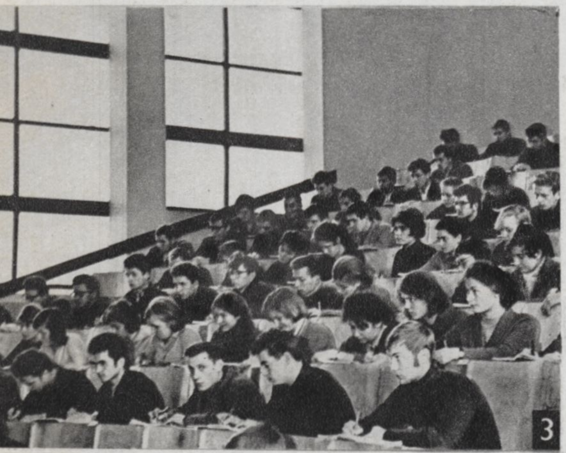
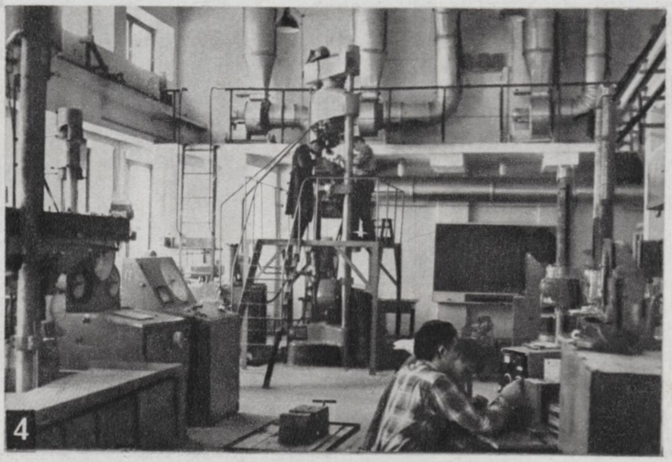
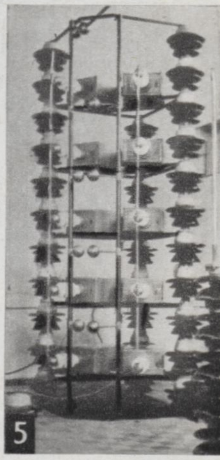

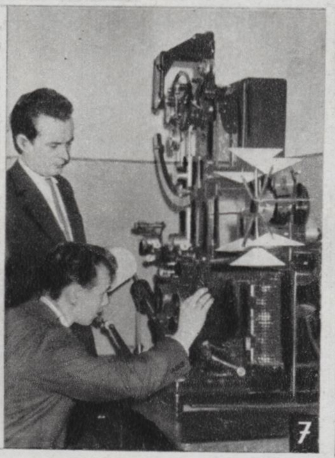

KAUNO POLITECHNIKOS INSTITUTAS

1. Centriniai rūmai. **2.** K. Baršausko probleminė ultragarso laboratorija. **3.** Statybos fakulteto auditorija. **4.** Probleminė statybinių medžiagų ir konstrukcijų laboratorija. **5.** Elektrotechnikos fakulteto aukštųjų įtampų laboratorijos aukštųjų įtampų impulsinis generatorius. **6.** Elektros sistemų katedroje sukurtas universalus statinis modelis — naujo tipo skaičiavimo įrenginys. **7.** Dirbtinio šilko siūlų mechaninių savybių tyrimas tekstilės technologijos katedroje. **8.** Statybos fakulteto skaitykla. **9.** Akademinis choras. **10.** Instituto miestelis (1968)

pjesės. Dramos vaidyklą suvalstybinus (1922.V), teatro direktoriumi buvo paskirtas L. Gira. Į Valstybės dramos teatro aktorių kolektyvą įsijungė grupė aktorių (A. Kupstas, J. Laucius, V. Sipavičius, I. Tvirbutas, N. Vosyliūtė, A. Žalinkevičaitė ir kt.), kurių daugumas kūrybinį kelią buvo pradėję kitose Lietuvos dramos trupėse arba įvairiuose Rusijos teatruose.

1924 režisieriumi ėmė dirbti B. Dauguvietis, baigęs Peterburgo imperatorinę teatro m-lą, scenos meno mokęsis iš žymių rusų aktorių S. Jakovlevo ir V. Davidovo. Palyginus su J. Vaičkumi ir K. Glinskiu, B. Dauguvietis daugiau dėmesio skyrė charakterių kūrimui, scenos atmosferai, režisūriniam ir dekoratyviniam pastatymo sprendimui. B. Dauguviečio dėka 1924—29 teatras pasiekė nemaža laimėjimų. Jo repertuaras praturtėjo vertingais klasikinės dramaturgijos (V. Šekspyro, F. Šilerio, Moljero, Bomaršė, K. Goldonio, A. Ostrovskio, G. Hauptmano, H. Ibseno, L. Pirandelo ir kt.) veikalais. B. Dauguvietis itin daug nuveikė, ugdydamas nacionalinę liet. dramaturgiją. Jo pastangomis teatro scenoje pasirodė Maironio, V. Krėvės ir ypač daug P. Vaičiūno dramos kūrinių. Tačiau B. Dauguviečio kūrybinė veikla buvo nenuosekli ir daugeliu atžvilgių prieštaringa. Statydamas vertingus klasikinės ir originaliosios dramaturgijos veikalus, geriausiais pastatymais vystydamas realistinio, demokratinio scenos meno tradicijas, jis lygia greta režisavo nemaža menkaverčių pramoginių komedijų ir melodramų. B. Dauguviečio, L. Giros ir K. Glinskio iniciatyva 1924 prie teatro buvo įsteigta vaidybos studija (mokykla), su pertraukomis veikusi iki 1933. Aktorinį meistriškumą joje dėstė K. Glinskis, B. Dauguvietis, vėliau A. Sutkus, A. Oleka-Žilinskas, teatro istoriją — B. Sruoga, literatūrą — V. Mykolaitis-Putinas. Daugelis šios studijos auklėtinių (E. Bindokaitė, M. Chadaravičius, V. Derkintis, S. Jukna, R. Juknevičius, K. Jurašiūnas, K. Kymantaitė, A. Mackevičius, J. Miltinis, A. Radzevičius, J. Rudzinskas ir kt.) vėliau pasireiškė kaip talentingi aktoriai ir režisieriai. 1925 Valstybės dramos teatro trupė buvo sujungta su operos ir baleto trupėmis į vieną Valstybės teatrą, kuris ilgą laiką (iki 1931 — Šiaulių dramos teatro atidarymo) buvo vienintelis Lietuvoje stacionarinis teatras. Teatrą suvalstybinus, šiek tiek pagerėjo materialinė jo padėtis, bet valdantieji sluoksniai per Švietimo m-ją ėmė betarpiškai kontroliuoti sceninės kūrybos kryptį. 1926 Valstybės teatro direktoriumi buvo paskirtas A. Sutkus, ligi tol vadovavęs Tautos teatrui ir satyros teatrui „Vilkolakis". Kartu su juo į teatrą atėjo buvę „Vilkolakio" aktoriai: N. Jurašiūnaitė, K. Juršys, H. Kačinskas, J. Oškinaitė, J. Siparis ir kt. Tuo metu iš teatro pasitraukė režisierius K. Glinskis, aktoriai Z. Arlauskaitė, A. Kupstas, P. Pinkauskaitė, O. Rymaitė, V. Steponavičius ir kt. Kai kurie jų (K. Glinskis, O. Rymaitė ir kt.) į teatrą grįžo 1928, kai jo direktoriumi buvo paskirtas rašytojas J. Savickis, kurio iniciatyva 1929 į teatrą buvo pakviestas dirbti ir A. Oleka-Žilinskas. 1922—29 teatre daugiausia dirbo dailininkai J. Gregorauskas, V. Didžiokas, A. Galdikas, V. Dubeneckis, kai kuriuos pastatymus apipavidalino V. Bičiūnas, K. Šimonis, A. Varnas ir kt.

Didelių kūrybinių permainų teatro veikloje įvyko 1929—35 laikotarpiu, kai jame režisieriumi (kurį laiką ir direktoriumi) dirbo buvęs Maskvos II dailės teatro aktorius A. Oleka-Žilinskas. Įdiegti teatre daugelį reikšmingų naujovių A. Olekai-Žilinskui padėjo iš Tarybų Sąjungos emigravęs Maskvos II dailės teatro aktorius M. Čechovas, 1932—33 Kauno teatre režisavęs keletą veikalų ir vadovavęs studijiniam aktorių darbui. A. Oleka-Žilinskas ir M. Čechovas propagavo K. Stanislavskio, V. Nemirovičiaus-Dančenkos, E. Vachtangovo ir kitų žymių rusų teatro veikėjų idėjas, realistinės vaidybos, pergyvenimo meno principus. A. Oleka-Žilinskas repeticijas ir spektaklius pavertė tikru kūrybiniu procesu. Jo režisuoti veikalai (V. Krėvės „Šarūnas", Č. Dikenso „Varpai" ir „Oliveris Tvistas", J. Žulavskio „Sabatai Cevi", J. Bergerio „Tvanas" ir kt.) pasižymėjo vientisa pastatymo idėja, nuoseklia režisūrine koncepcija, pastatymo elementų harmonija, vaidybos ansambliškumu, spalvingomis masinėmis scenomis, dekoratyviniu raiškumu. Kad ir būdama idėjiškai nenuosekli ir prieštaringa, A. Olekos-Žilinsko kūrybinė ir pedagoginė veikla suvaidino reikšmingą vaidmenį nacionalinio liet. teatro raidoje. Naujuosius scenos meno principus ypač entuziastingai priėmė jaunoji aktorių karta, kurios estetinės pažiūros formavosi pažangiosios to meto visuomenės įtakoje. Grupė jaunų aktorių (M. Chadaravičius, S. Čaikauskas, J. Grybauskas, J. Gustaitis, A. Jakševičius, R. Juknevičius, O. Juodytė, G. Kalinaitė, A. Kernagis, K. Kymantaitė, B. Lukošius ir kt.) iš Valstybės teatro pasitraukė ir įkūrė *„Jaunųjų teatrą"* (1933—34), kurio meno vadovu buvo režisierius A. Oleka-Žilinskas. Stokodamas lėšų ir reakcinių visuomenės sluoksnių ujamas, šis teatras netrukus nustojo veikęs. Daugelis jo aktorių, vėliau dirbdami Kauno ir kituose Lietuvos teatruose, prisidėjo prie pažangių scenos meno tendencijų vystymo, dalyvavo antifašistiniame judėjime ir 1940 sudarė Vilniaus dramos teatro meninio kolektyvo branduolį. 1929—35 laikotarpiu teatre susidariusi kūrybinio darbo atmosfera turėjo teigiamos įtakos taip pat B. Dauguviečio ir kitų režisierių veiklai. Kai kuriais pastatymais atiduodamas duoklę oficialiajai burž. ideologijai (V. Alanto „Užtvanka" ir „Gaisras Lietuvoje", B. Dauguviečio „Kovoje už laisvę" ir kt.), dažnai naudodamasis senomis išraiškos priemonėmis, B. Dauguvietis šiuo laikotarpiu lygia greta pastatė nemaža vertingų verstinių veikalų (F. Šilerio „Don Karlą", R. Blaumanio „Indranus", M. Panjolio ir A. Nivua „Garbės spekuliantus" ir kt.) ir originalių pjesių, smerkiančių burž. moralę (P. Vaičiūno „Aukso žaismą", A. Griciaus „Palangą").

1936—40, aktyvėjant pažangioms, antifašistinėms visuomenės jėgoms, kūrybinėje teatro veikloje toliau vyko reikšmingi meniniai idėjiniai poslinkiai. Ryškėjo demokratinė pastatymų kryptis, juose stiprėjo burž. visuomenės kritika, vis aktyviau buvo kovojama prieš rutiną ir štampus kūryboje. Pažangių gyvenamojo meto idealų linkme evoliucionavo ir B. Dauguviečio kūryba. Teatro repertuarą jis praturtino demokratinės krypties originaliosios dramaturgijos kūriniais (J. Petrulio „Prieš srovę", P. Vaičiūno „Prisikėlimas", K. Binkio „Atžalynas"), vertingais rusų ir kitų tautų dramaturgų veikalais (H. Ibseno „Visuomenės priešas", A. Čechovo „Vyšnių sodas", M. Gorkio „Miesčionys" ir kt.). Lygia greta po keletą veikalų pastatė aktoriai K. Juršys, V. Sipavičius ir A. Žalinkevičaitė. Į aktorių trupę įsijungė B. Kurmytė, V. Lietuvaitytė, M. Mironaitė ir kt. Teatro direktoriai buvo V. Žadeika (1935—39) ir A. Juška (1939—40). Ypač sėkmingai režisūrinę veiklą šiuo laikotarpiu pradėjo buvę „Jaunųjų teatro" veikėjai R. Juknevičius ir A. Jakševičius, studijavę režisūrą Maskvoje (Dailės, Mejercholdo ir Vachtangovo teatruose). R. Juknevičius Kauno teatre pastatė G. Hauptmano „Prieš saulėlydį" ir M. Panjolio „Topazą", A. Jakševičius — J. O'Neilo „Marko milijonus". Šie pastatymai buvo tarsi pereinamasis etapas į tarybinį scenos meną, pagrįstą socialistinio realizmo metodu. Antruoju teatro veiklos dešimtmečiu teatre pastoviai dirbo dailininkas M. Dobužinskis (1929—39), raiškių scenovaizdžių sukūrė dailininkai A. Galdikas, V. Didžiokas, A. Varnas ir vėliau debiutavę M. Bulaka, T. Kulakauskas, V. Palaima, S. Ušinskas, L. Truikys, V. Andriušis, S. Žukas ir kt. Ikitarybiniais metais teatro pastatymams muzikos sukūrė kompozitoriai J. Dambrauskas, J. Gruodis, J. Karnavičius, J. Talat-Kelpša ir kt. Teatro kūrybinei raidai nemažą įtaką turėjo teatro kritikai B. Sruoga ir L. Gira.

1940, atkūrus Lietuvoje taryb. santvarką, teatro kūrybinės veiklos kryptis iš pagrindų pasikeitė. Teatras virto tarybine, liaudies masėms skirta kultūros įstaiga. Tęsdamas demokratines, realistines teatrinės liet. kultūros tradicijas, jis ėmė vadovautis socialistinio realizmo principais. 1940 teatro direktoriumi ir dramos trupės meno vadovu buvo paskirtas pažangus teatro veikėjas J. Grybauskas, režisieriumi toliau dirbo B. Dauguvietis. 1940 prie teatro buvo atkurta vaidybos studija, veikusi iki 1950. Naująjį sezoną teatras pradėjo dar 1940 pradžioje pastatytos M. Gorkio pjesės „Miesčionys" spektakliu. Kartu buvo atnaujinti ir idėjiškai paryškinti geriausieji veikalai iš ankstesnio repertuaro (V. Krėvės „Žentas", J. Petrulio „Prieš

srovę", R. Blaumanio „Indranai" ir kt.). Buvo pastatytos pirmosios verstinės taryb. dramaturgų pjesės (J. Germano „Liaudies sūnus", Š. Gergelio ir S. Litovskio „Motina") ir A. Vienuolio drama „Dauboje". Ypač didelis teatro laimėjimas buvo B. Lavreniovo „Lūžio" pastatymas (past. B. Dauguviečio, rež. S. Čaikauskas, V. Dineika), pasižymėjęs monumentaliais rev. kovos vaizdais, ryškiais revoliucionierių paveikslais.

Lietuvą okupavus hitlerininkams, J. Grybauskas ir B. Dauguvietis buvo priversti iš teatro pasitraukti. Iš repertuaro buvo pašalinti taryb. dramaturgijos ir iš viso demokratinės krypties veikalai. Buvo atnaujintos kai kurios blankios pjesės, ėjusios teatro scenoje buržuazijos valdymo metais. Tačiau to meto teatro režisieriai (V. Dineika, P. Kubertavičius, J. Monkevičius) ir aktorių kolektyvas dėjo daug pastangų išsaugoti vertingas kūrybines teatro tradicijas. Sunkiomis okupacijos sąlygomis teatrui pavyko sėkmingai pastatyti H. Ibseno „Laukinę antį", G. Hauptmano „Rozą Bernd", S. Čiurlionienės-Kymantaitės „Didžiąją mugę" ir atnaujinti kai kurias okupacijos pradžioje iš repertuaro pašalintas pjeses: N. Gogolio „Revizorių", A. Vienuolio „Dauboje" (pavadinimu „Prieblandoje"), J. Petrulio „Prieš srovę" (pavadinimu „Kunigas Strazdelis") ir kt.

Pokario metais teatro kolektyvas suskato atkurti 1940—41 teatre susidariusią kūrybinę atmosferą, įtvirtinti scenoje soc. realizmo principus. 1945—51 aktorių trupės pagrindą sudarė daugiausia vyresniosios kartos aktoriai (N. Jurašiūnaitė, P. Kubertavičius, A. Kupstas, O. Kurmytė, J. Laucius, A. Mackevičius, J. Oškinaitė, S. Petraitis, J. Petrauskas, O. Rymaitė, V. Sipavičius, A. Vainiūnaitė ir kt.) ir įvairiu metu į ją įsijungę jaunesniosios kartos aktoriai (I. Garasimavičiūtė, S. Gopaitė, A. Jodkaitė, J. Kavaliauskas, H. Kurauskas, P. Likša, V. Muraška, S. Radzevičius, J. Ramanauskaitė, R. Senkutė, H. Vancevičius, A. Voščikas ir kt.), kurių daugumas buvo baigę šio teatro vaidybos studiją. 1944—51 teatro vyriausiaisiais režisieriais dirbo A. Sutkus (1945—47), A. Radzevičius (1947—49), J. Gustaitis (1949—51), režisieriais — V. Dineika, P. Kubertavičius, A. Kupstas, A. Mackevičius. Šiuo laikotarpiu scenovaizdžių sukūrė S. Žukas, M. Labuckas, T. Kulakauskas, J. Surkevičius ir kt. dailininkai. Scenoje pasirodė vertingų verstinių taryb. dramaturgijos veikalų (B. Gorbatovo „Nepavergtieji", A. Utevskio „Atmintini susitikimai", M. Gorkio „Saulės vaikai", L. Maliugino „Seni bičiuliai", A. Fadejevo „Jaunosios gvardijos" inscenizacija, K. Simonovo „Rusų klausimas", A. Jakobsono „Gyvenimas citadelėje", N. Virtos „Pasmerktųjų sąmokslas" ir kt.) ir originalių pjesių (A. Vienuolio „Tvirtovė", A. Griciaus „Skeveldros"). Ypač brandus buvo J. Baltušio dramos „Gieda gaideliai" pastatymas. Tačiau dažni vyriausiųjų režisierių pasikeitimai, dalies aktorių perėjimas į kitus Lietuvos teatrus ir kai kurių senyvo amžiaus scenos veteranų pasitraukimas iš trupės neigiamai atsiliepė kūrybinei teatro veiklai. Nemažą to laikotarpio repertuaro dalį sudarė lėkštos, pramoginės verstinės pjesės, daugelis pastatymų stokojo nuoseklaus režisūrinio sprendimo, aktorių kūryboje pasireiškė polinkis į išorinę vaidybą.

Teatro kūrybinėje veikloje esminių permainų įvyko 1952, iš pagrindų pasikeitus aktorių trupei ir teatro vadovybei. Naujosios trupės branduolį sudarė Maskvos Lunačiarskio teatrinio meno in-to liet. studijos (1947—52) absolventai: V. Eidukaitis, A. Gabrėnas, K. Genys, A. Kupstaitė, A. Mackevičiūtė, S. Motiejūnas, L. Noreika, A. Ragauskaitė, M. Rasteikaitė, B. Raubaitė, G. Tolkutė, R. Tumpa, L. Zelčius ir kt. 1952—62 teatro direktore dirbo buvusi šios studijos dėstytoja V. Motilevskaja. Į performuotą aktorių trupę darniai įsijungė scenos veteranai K. Jurašiūnas, J. Laucius, A. Mackevičius, A. Vainiūnaitė, jauni aktoriai I. Garasimavičiūtė, H. Kurauskas, A. Tarasevičius, A. Voščikas, taip pat Maskvos teatrinio meno in-to auklėtiniai R. Senkutė ir A. Inozemcevas. Vėliau teatro kolektyvą papildė jauni aktoriai, kūrybinį darbą pradėję kituose teatruose (G. Balandytė, R. Butkevičius, D. Juronytė ir kt.). Maskvos teatrinio meno in-to liet. studijos auklėtiniai, profesorių V. ir M. Orlovų, režisieriaus G. Konskio ir kitų pedagogų vadovaujami, dar Maskvoje parengė vertingų pastatymų (A. Griciaus „Išvakares", Bomaršė „Figaro vedybas", M. Gorkio „Barbarus", I. Irošnikovos „Kažkur Sibire", J. Galano „Auksinį erelį"), kuriais buvo pradėtas naujas etapas kūrybinėje teatro raidoje. Su naująja trupe brandžių spektaklių (B. Lavreniovo „Lūžį", A. Ostrovskio „Be kaltės kaltuosius" ir kt.) pastatė R. Juknevičius (1952—53 teatro vyriausiasis režisierius). Teatro spektakliai („Išvakarės" ir „Figaro vedybos") buvo gerai įvertinti 1954 Maskvoje įvykusioje liet. lit-ros ir meno dekadoje. Teatro raidoje didelį vaidmenį suvaidino Maskvos Lunačiarskio teatrinio meno in-to režisūros f-to absolventas, režisieriaus A. Lobanovo auklėtinis H. Vancevičius (1953—66 teatro vyriausiasis režisierius). 1952—56 laikotarpiu repertuaro pagrindu tapo taryb. dramaturgija, teatro kūryboje sustiprėjo nūdienė problematika, vaidybos ansambliškumas, pastangos įvairiapusiškai atskleisti veikėjų charakterius. Buvo pastatyta nemaža reikšmingų pjesių: L. Tolstojaus „Gyvasis lavonas", K. Treniovo „Liubov Jarovaja", R. Blaumanio „Siuvėjų dienos Silmačiuose", I. Franko „Pavogtoji laimė" ir kt. Repertuare vyravo buitinės ir psichologinės krypties verstiniai veikalai. Pastatydamas A. Griciaus „Išvakares" ir „Karštą vasarą", teatras padarė gerą pradžią bendradarbiavimui su liet. dramaturgais. Vėliau šio bendradarbiavimo dėka jo repertuaras praturtėjo daugeliu vertingų originaliosios dramaturgijos kūrinių.

Didelių meninių laimėjimų teatras pasiekė po TSKP XX suvažiavimo (1956), įvykus svarbiems poslinkiams visose Tarybų šalies gyvenimo srityse. Šio laikotarpio pradžioje pasirodė brandūs režisieriaus H. Vancevičiaus pastatymai: J. Grušo tragedija „Herkus Mantas", V. Višnevskio herojinė epopėja „Raitelių pirmoji", Just. Marcinkevičiaus dramatinė poema „Dvidešimtas pavasaris", K. Binkio tragedija „Generalinė repeticija" ir kt. 1952 susiformavusi teatro trupė, pradžioje kūrusi daugiausia buitinės ir psichologinės krypties repertuarą, šiais pastatymais įsisavino herojinės ir poetinės krypties sceninę kūrybą. II-me „Pabaltijo teatriniame pavasaryje" (Lietuvos, Latvijos, Estijos ir Baltarusijos teatrų geriausių spektaklių apžiūroje), kuris įvyko 1957 Vilniuje, už „Herkaus Manto" pastatymą teatras laimėjo I vietą, o spektakliais „Raitelių pirmoji" ir „Dvidešimtas pavasaris" atstovavo Lietuvos scenos menui III-me „Pabaltijo teatriniame pavasaryje", kuris įvyko 1958 Taline. 1959 Kauno muzikinio dramos teatro dramos trupė, atsiskyrusi nuo muz. trupės, persikėlė į buvusio Kauno jaunojo žiūrovo teatro patalpas. Į dramos teatro kolektyvą įsijungė nemaža šio teatro aktorių (P. Kubertavičius, B. Kurmytė, A. Urbonaitė ir kt.), o vėliau — Lietuvos TSR konservatorijos teatrinio f-to absolventų (R. Adomaitis, R. Staliliūnaitė, V. Tomkus ir kt.). Padidėjus aktorių trupei ir techninėms galimybėms, teatras ėmė statyti daugiau veikalų (jų tarpe jaunimui skirtas pjeses) ir rengti daugiau spektaklių. Į režisūrinį darbą įsijungė teatro aktoriai K. Genys, P. Likša, S. Motiejūnas (nuo 1961 režisierius), R. Tumpa (nuo 1962 teatro direktorius), L. Zelčius ir kt. Po keletą veikalų pastatė režisieriai A. Galinis ir A. Lapėnas. Teatro scenoje pasirodė raiškių pastatymų vaikams (S. Čiurlionienės-Kymantaitės „Dvylika brolių, juodvarniais lakstčiusių", S. Maršako „Dvylika mėnesių", A. Tolstojaus „Buratino nuotykiai", L. Ustinovo ir O. Tabakovo „Snieguolė ir septyni nykštukai", K. Kubilinsko „Molio Motiejukas"). 1960—67 teatro repertuaras pasipildė vertingais taryb. dramaturgų kūriniais (A. Arbuzovo „Tai buvo Irkutske", A. Šteino „Okeanas" ir kt.), klasikinės dramaturgijos veikalais (M. Čechovo „Trys seserys", V. Šekspyro „Karalius Lyras" ir „Antonijus ir Kleopatra", K. Goldonio „Viešbučio šeimininkė" ir kt.), XX a. užsienio rašytojų pjesėmis (A. Milerio „Visi mano sūnūs", F. Garsijos Lorkos „Bernardos Albos namai", B. Brechto „Opera už tris skatikus", R. Rolano „Meilės ir mirties žaidimas" ir kt.). Pastaruoju metu teatras itin daug dėmesio skiria originaliajai taryb. dramaturgijai. Jo scenoje pasirodė originalios pjesės: V. Bubnio „Žvaigždės negęsta", J. Grušo „Profesorius Markas Vidinas", K. Inčiūros „Žemaitė", R. Samulevičiaus „Studentiška novelė" ir

„Paklydęs tarp žvaigždžių“, K. Sajos „Saulė ir stulpas“, D. Urnevičiūtės „Vadink mane motina“, „Numintas slenkstis“ ir „Tyluva — 2 km“, E. Ignatavičiaus ir S. Motiejūno inscenizuota K. Borutos apysaka „Baltaragio malūnas“ ir kt. 1952—67 laikotarpiu daugumai teatro pastatymų dekoracijas kūrė dailininkai F. Navickas ir J. Malinauskaitė, muziką — kompozitoriai E. Balsys, V. Baumilas, J. Dambrauskas. 1967 teatras sėkmingai demonstravo savo spektaklius Maskvoje. Jis dažnai lankosi Lietuvos miestuose ir kaimuose, teikia kūrybinę paramą saviveiklos kolektyvams.

SVARBESNIOSIOS PREMJEROS (skliaustuose nurodomi: statytojas bei režisierius; dailininkas):

1920. H. Zudermano „Joninės“ (rež. J. Vaičkus).

1921. A. Asnyko „Kęstutis“ (rež. K. Glinskis); J. Žulavskio „Mirtų vainikas“ (rež. A. Vitkauskas); S. Čiurlionienės-Kymantaitės „Pinigėliai“ ir „Gegužis“ (rež. K. Glinskis); V. Mykolaičio-Putino „Valdovo sūnus“ (K. Glinskis; V. Didžiokas); H. Ibseno „Heda Gabler“ (K. Glinskis; V. Didžiokas).

1922. J. Žulavskio „Ijolė“ (K. Glinskis; V. Didžiokas); F. Šilerio „Klasta ir meilė“ (J. Petrauskas; J. Gregorauskas); O. Vaildo „Nerimta komedija“ (K. Glinskis; V. Didžiokas); A. Fromo-Gužučio „Ponas ir mužikai“ (rež. K. Glinskis).

1923. J. Slovackio „Mindaugas“ (rež. K. Glinskis); B. Šo „Atskalūnas“ (rež. K. Glinskis); Moljero „Žoržas Dandenas“ (rež. K. Glinskis).

1924. G. Hauptmano „Hanelė“ (B. Dauguvietis; J. Janulis); M. Meterlinko „Nekviestoji viešnia“ (B. Dauguvietis; A. Galdikas); Maironio „Kęstučio mirtis“ (B. Dauguvietis; A. Galdikas, J. Gregorauskas); K. Goldonio „Mirandolina“ („Viešbučio šeimininkė“) (B. Dauguvietis; J. Gregorauskas); V. Šekspyro „Otelas“ (B. Dauguvietis; J. Gregorauskas); Bomaršė „Figaro vedybos“ (B. Dauguvietis; J. Gregorauskas); A. Puškino „Šykštusis riteris“ (B. Dauguvietis; J. Gregorauskas); V. Krėvės „Skirgaila“ (B. Dauguvietis; V. Dubeneckis, J. Gregorauskas); G. Hauptmano „Vežėjas Henšelis“ (K. Glinskis; J. Gregorauskas); Keturakio „Amerika pirtyje“ (rež. B. Dauguvietis); P. Vaičiūno „Sudrumstoji ramybė“ (B. Dauguvietis; J. Gregorauskas).

1925. Maironio „Vytautas pas kryžiuočius“ (B. Dauguvietis; J. Gregorauskas); V. Šekspyro „Žiemos pasaka“ (B. Dauguvietis; J. Gregorauskas); A. Čechovo „Vedybos“ ir „Jubiliejus“ (B. Dauguvietis; J. Gregorauskas); A. Ostrovskio „Miškas“ (K. Glinskis; J. Gregorauskas); G. Hauptmano „Paskendęs varpas“ (rež. K. Glinskis); H. Ibseno „Helgolando kovotojai“ (B. Dauguvietis; J. Gregorauskas).

1926. S. Skribo „Stiklas vandens“ (K. Glinskis; J. Gregorauskas); P. Vaičiūno „Tuščios pastangos“ (B. Dauguvietis; J. Gregorauskas) ir „Patriotai“ (rež. B. Dauguvietis); H. Ibseno „Visuomenės šulai“ (B. Dauguvietis; V. Didžiokas); Moljero „Tartiufas“ (B. Dauguvietis; V. Dubeneckis).

1927. Č. Dikenso „Kalėdų giesmė“ (A. Sutkus; V. Didžiokas); M. Šikšnio „Pilėnų kunigaikštis“ (B. Dauguvietis; V. Bičiūnas); R. Rolano „Liudvikas šventasis“ (B. Dauguvietis; V. Dubeneckis); K. Gocio „Princesė Turandot“ (B. Dauguvietis; V. Didžiokas); P. Vaičiūno „Nuodėmingas angelas“ (rež. B. Dauguvietis).

1928. K. Reslerio „Batas“ (A. Sutkus; V. Andriušis); F. Šilerio „Plėšikai“ (B. Dauguvietis; V. Didžiokas); Vydūno „Vaidilutė“ (A. Sutkus; V. Didžiokas); L. Pirandelo „Šiaip arba taip“ (B. Dauguvietis; V. Dubeneckis); Moljero „Tariamasis ligonis“ (B. Dauguvietis; O. Dubeneckienė); P. Vaičiūno „Stabai ir žmonės“ (B. Dauguvietis; V. Dubeneckis).

1929. V. Krėvės „Likimo keliais“ (B. Dauguvietis; K. Šimonis); S. Moemo „Pažadėtoji žemė“ (rež. K. Glinskis); V. Mykolaičio-Putino „Valdovas“ (B. Dauguvietis; A. Varnas); V. Krėvės „Šarūnas“ (A. Oleka-Žilinskas; A. Galdikas).

1930. Č. Dikenso „Varpai“ (A. Oleka-Žilinskas; A. Galdikas); E. Hofmano „Nuotaka“ (A. Sutkus; V. Dubeneckis).

1931. F. Šilerio „Don Karlas“ (B. Dauguvietis; M. Dobužinskis); J. Žulavskio „Sabatai Cevi“ (A. Oleka-Žilinskas; A. Galdikas); R. Blaumanio „Indranai“ (B. Dauguvietis; K. Šimonis); V. Krėvės „Žentas“ (B. Dauguvietis; T. Kulakauskas); J. Bergerio „Tvanas“ (A. Oleka-Žilinskas; J. Gregorauskas); M. Panjolio ir A. Nivua „Garbės spekuliantai“ (B. Dauguvietis; M. Dobužinskis).

1932. P. Vaičiūno „Aukso žaismas“ (B. Dauguvietis; L. Truikys); A. Griciaus „Palanga“ (B. Dauguvietis; V. Andriušis, M. Bulaka, T. Kulakauskas, V. Palaima); Dž. Bairono „Manfredas“ (rež. A. Oleka-Žilinskas); V. Šekspyro „Hamletas“ (M. Čechovas; M. Dobužinskis).

1933. V. Šekspyro „Dvyliktoji naktis“ (M. Čechovas; S. Ušinskas); M. Miusė „Meile nežaidžiama“ (A. Oleka-Žilinskas; S. Ušinskas); N. Gogolio „Revizorius“ (M. Čechovas; M. Dobužinskis); O. Ernsto „Auklėtojai“ (rež. B. Dauguvietis); P. Vaičiūno „Tikruoju keliu“ (B. Dauguvietis; L. Truikys).

1934. S. Čiurlionienės-Kymantaitės „Dvylika brolių juodvarnių“ (B. Dauguvietis; V. Palaima); Č. Dikenso „Oliveris Tvistas“ (A. Oleka-Žilinskas; S. Ušinskas).

1935. M. Tveno „Princas ir elgeta“ (V. Sipavičius; L. Vilimas); F. Šilerio „Vilhelmas Telis“ (A. Sutkus; L. Truikys); P. Kalderono „Nematomoji“ (V. Sipavičius; L. Vilimas); V. Hugo „Nuskriaustieji“ (pagal romaną „Vargdieniai“) (A. Sutkus; A. Galdikas).

1936. J. Petrulio „Prieš srovę“ (B. Dauguvietis; T. Kulakauskas); E. Vildės „Aitvaras“ (A. Sutkus; A. Varnas); B. Sruogos „Baisioji naktis“ (V. Sipavičius; S. Ušinskas); R. Blaumanio „Siuvėjų dienos Silmačiuose“ (B. Dauguvietis; T. Kulakauskas); P. Vaičiūno „Prisikėlimas“ (B. Dauguvietis; S. Žukas).

1937. A. Čechovo „Vyšnių sodas“ (B. Dauguvietis; M. Dobužinskis); V. Šekspyro „Karalius Lyras“ (K. Juršys; M. Dobužinskis); H. Ibseno „Visuomenės priešas“ (B. Dauguvietis; M. Dobužinskis); F. Šilerio „Marija Stiuart“ (B. Dauguvietis; V. Andriušis); B. Šo „Pigmalionas“ (K. Juršys; V. Andriušis).

1938. P. Vaičiūno „Aukso gromata“ (B. Dauguvietis; M. Dobužinskis); K. Binkio „Atžalynas“ (B. Dauguvietis; S. Žukas); J. O'Neilo „Marko milijonai“ (A. Jakševičius; A. Gudaitis); A. Ostrovskio „Pelninga vieta“ (B. Dauguvietis; M. Dobužinskis).

1939. V. Šekspyro „Makbetas“ (B. Dauguvietis; S. Ušinskas, M. Dobužinskis); Sofoklio „Edipas Kolone“ (B. Dauguvietis; L. Truikys); G. Hauptmano „Prieš saulėlydį“ (R. Juknevičius; V. Andriušis).

1940. M. Gorkio „Miesčionys“ (B. Dauguvietis; J. Gregorauskas); M. Panjolio „Topazas“ (R. Juknevičius; A. Gudaitis); J. Germano „Liaudies sūnus“ (B. Dauguvietis; S. Žukas); Š. Gergelio ir S. Litovskio „Motina“ („Mano sūnus“) (A. Mortenas; A. Gudaitis).

1941. A. Vienuolio „Dauboje“ („Prieblandoje“) (B. Dauguvietis; Č. Janušas); B. Lavreniovo „Lūžis“ (B. Dauguvietis, S. Čaikauskas, V. Dineika; V. Jonynas).

1945. B. Gorbatovo „Nepavergtieji“ (V. Dineika; S. Žukas); L. Helman „Laputės“ (rež. A. Kupstas).

1946. A. Vienuolio „Tvirtovė“ (A. Sutkus, A. Mackevičius; M. Labuckas); A. Utevskio „Atmintini susitikimai“ (A. Sutkus, A. Mackevičius; V. Sipavičius).

1947. M. Gorkio „Saulės vaikai“ (A. Sutkus, A. Mackevičius; O. Kalpokienė); L. Maliugino „Seni bičiuliai“ (V. Dineika; T. Kulakauskas); G. Grakovo „Jaunoji gvardija“ (pagal A. Fadejevo romaną) (A. Radzevičius; N. Zelinskis); K. Simonovo „Rusų klausimas“ (V. Dineika; P. Ušinskaitė).

1948. J. Baltušio „Gieda gaideliai“ (P. Kubertavičius; T. Kulakauskas); A. Jakobsono „Gyvenimas citadelėje“ (A. Radzevičius; J. Surkevičius).

1949. N. Virtos „Pasmerktųjų sąmokslas“ (A. Radzevičius; M. Labuckas); A. Želiabužskio „Gylys“ (pagal E. Voinič romaną) (rež. A. Radzevičius); A. Griciaus „Skeveldros“ (J. Gustaitis; M. Labuckas).

1950. Lope de Vegos „Šuo ant šieno“ (S. Čaikauskas; N. Zelinskis); A. Jakobsono „Dvi stovyklos“ (J. Gustaitis; J. Surkevičius).

1951. L. Popovo „Šeima“ (I. Liozinas; G. Palinas).

1952. A. Griciaus „Išvakarės“ (V. Orlovas, M. Orlova; N. Zelinskis); Bomaršė „Figaro vedybos“ (G. Konskis; B. Larinas); M. Gorkio „Barbarai“ (V. Orlovas, M. Orlova; B. Larinas); B. Lavreniovo „Lūžis“ (R. Juknevičius; G. Korosteliovas).

1953. A. Ostrovskio „Be kaltės kaltieji“ (R. Juknevičius; M. Labuckas).

1954. L. Tolstojaus „Gyvasis lavonas“ (H. Vancevičius; N. Zelinskis); C. Solodario „Alyvų sodas“ (H. Vancevičius; L. Kirlytė); Ž. Agranenkos „Šešiasdešimt valandų“ (H. Vancevičius, A. Inozemcevas; D. Barauskas).

1955. A. Griciaus „Karšta vasara“ (H. Vancevičius; J. Jankus); V. Rozovo „Gero vėjo“ (H. Vancevičius, V. Eidukaitis; L. Kirlytė); G. Zapolskos „Ponios Dulskos moralė“ (H. Vancevičius; A. Stepanka).

1956. K. Treniovo „Liubov Jarovaja“ (H. Vancevičius; J. Jankus); G. Nikolajevos ir S. Radzinskio „Pirmasis pavasaris“ (J. Orinianskis; J. Surkevičius); R. Blaumanio „Siuvėjų dienos Silmačiuose“ (H. Vancevičius; A. Zirnis); I. Franko „Pavogtoji laimė“ (J. Orinianskis; M. Kurilko).

1957. J. Grušo „Herkus Mantas“ (H. Vancevičius; J. Jankus); A. Žeri „Šeštasis aukštas“ (L. Zelčius; A. Zirnis); V. Višnevskio „Raitelių pirmoji“ (H. Vancevičius; F. Navickas).

1958. V. Šekspyro „Vindzoro kūmutės“ (N. Buchmanas; F. Navickas); J. Marcinkevičiaus „Dvidešimtas pavasaris“ (H. Vancevičius; F. Navickas, D. Ūsaitė); J. Grušo „Vedybų sukaktis“ (H. Vancevičius; F. Navickas).

1959. K. Binkio „Generalinė repeticija“ (H. Vancevičius; F. Navickas); N. Hikmeto „Keistuolis“ (A. Galinis; J. Malinauskaitė); S. Čiurlionienės-Kymantaitės „Dvylika brolių, juodvarniais lakščiusių“ (H. Vancevičius; F. Navickas).

1960. A. Čechovo „Trys seserys“ (H. Vancevičius; F. Navickas); V. Bubnio „Žvaigždės negęsta“ (H. Vancevičius; F. Navickas); K. Kubilinsko „Molio Motiejukas“ (A. Galinis; J. Malinauskaitė); A. Arbuzovo „Tai buvo Irkutske“ (H. Vancevičius; F. Navickas).

1961. K. Goldonio „Viešbučio šeimininkė“ (L. Zelčius; J. Malinauskaitė); V. Šekspyro „Karalius Lyras“ (L. Kalmetas; J. Malinauskaitė); A. Šteino „Okeanas“ (H. Vancevičius; F. Navickas).

1962. A. Tolstojaus „Buratino nuotykiai“ (A. Ragauskaitė; J. Malinauskaitė, F. Navickas); J. Grušo „Profesorius Markas Vidinas“ (H. Vancevičius; F. Navickas); A. Milerio „Visi mano sūnūs“ (H. Vancevičius; F. Navickas).

1963. L. Ustinovo ir O. Tabakovo „Snieguolė ir septyni nykštukai“ (pagal brolių Grimų pasaką) (L. Zelčius; J. Malinauskaitė); V. Rozovo „Prieš vakarienę“ (H. Vancevičius; F. Navickas); J. Olešos „Trys dručkiai“ (S. Motiejūnas; J. Malinauskaitė).

1964. K. Inčiūros „Žemaitė“ (H. Vancevičius; F. Navickas); R. Samulevičiaus „Studentiška novelė“ (S. Motiejūnas; J. Malinauskaitė); P. Garsijos Lorkos „Bernardos Albos namai“ (H. Vancevičius; F. Navickas); K. Sajos „Saulė ir stulpas“ (H. Vancevičius; F. Navickas); B. Brechto „Opera už tris skatikus“ (A. Gončiarovas; J. Malinauskaitė).

1965. D. Urnevičiūtės „Vadink mane motina“ (S. Motiejūnas; F. Navickas); J. Avyžiaus „Kaimas kryžkelėje“ (H. Vancevičius; F. Navickas); R. Samulevičiaus „Paklydęs tarp žvaigždžių“ (L. Zelčius; J. Malinauskaitė); L. Rachmanovo ir Z. Judkevič „Pažemintieji ir nuskriaustieji“ (pagal F. Dostojevskio romaną) (S. Motiejūnas; J. Malinauskaitė).

1966. V. Šekspyro „Antonijus ir Kleopatra“ (H. Vancevičius; F. Navickas); D. Urnevičiūtės „Numintas slenkstis“ (S. Čaikauskas; J. Malinauskaitė); Dž. Steinbeko „Pelės ir žmonės“ (H. Vancevičius; F. Navickas); E. Ignatavičiaus ir S. Motiejūno „Baltaragio malūnas“ (pagal K. Borutos apysaką) (S. Motiejūnas; J. Malinauskaitė).

1967. D. Urnevičiūtės „Tyluva — 2 km“ (A. Lapėnas; J. Malinauskaitė); R. Rolano „Meilės ir mirties žaidimas“ (A. Lapėnas, L. Zelčius; J. Malinauskaitė)

Lit.: Valstybės dramos teatras (1920—1940), K., 1940; Kauno valstybinio muzikinio dramos teatro dramos trupė (1920—1955), K., [1956]; **B. Sruoga**, Raštai, t. 6, V., 1957 [str. «„Šarūnas“ Valstybės teatre»]; Kauno Valstybinis dramos

teatras [1920—1960], [K., 1960]; Kauno Valstybinis dramos teatras (1920—1960), [K., 1960]; **Z. Ciunis,** Mečys Chadaravičius, V., 1964; **R. Jakučionis,** Antanas Mackevičius, V., 1964; **D. Judelevičius,** Gyvasis Šekspyras, V., 1964; **A. Vengris,** Kastantas Glinskis, V., 1965; **M. Petuchauskas,** Teatras amžininkas (Kauno dramos teatras 1940—1964), V., 1965; **M. Petuchauskas,** Juozas Laucius, V., 1965; **I. Aleksaitė,** Borisas Dauguvietis, V., 1966.

KAŪNO HIDROELEKTRÌNĖ — elektrinė prie Nemuno, pietrytiniame Kauno miesto pakraštyje. Galingumas 90 000 kW (4 agregatai po 22 500 kW). Didžiausia patvanka 20 m, skaičiuojamoji 15 m. Slėgimo fronto ilgis apie 1,5 km. Projektinė daugiametė elektros energijos gamyba vid. 376 mln. kWh per metus. Saviems reikalams el. energijos sunaudojama 0,28—0,36%. Kapitaliniai įdėjimai 1 kW galingumui 242 rb; 1 kWh savikaina 0,22 kp. Elektrinės hidrotechn. mazgas susideda iš supiltų žemių užtvankos, elektrinės pastato, betoninės vandens nuleidžiamosios užtvankos (3 pralaidos po 20×7 m) ir suplautų žemių užtvankos. Elektrinė visiškai automatizuota ir parengta valdyti tiesiog iš Vilniaus centrinės dispečerių tarnybos. Įmonę aptarnauja 66 žmonės (1966).

K. h. pradėta statyti 1956. Ją suprojektavo TSRS Elektrinių statybos m-jos Visasąjunginis projektavimo in-tas „Gidroenergoprojekt". Statė TSRS Elektrinių statybos m-jos Kauno hidroelektrinės statybos v-ba „Kaunasgesstroj". Elektrinės statybai (įskaitant pagalbines įmones ir karjerus) iškasta žemių 5,1 mln. m^3, supilta 3,2 mln. m^3, suklota 252 000 m^3 betono ir gelžbetonio. Žemių užtvankoje filtracijai sumažinti sumontuota 553 m ilgio metalinių įlaidų siena. Patvenkus Nemuną, susidarė 63,5 km^2 Kauno marios. 1959.VII.19 Nemunas pasuktas naująja vaga — per K. h. vandens nuleidimo užtvanką (senoji vaga galutinai pertverta nuo pontoninio tilto per 1,5 val.). 1959.XI.5 paleistas pirmasis K. h. agregatas, o 1960. IV.18 K. h. pradėjo veikti visu pajėgumu. K. h. paleidimas turėjo didelę reikšmę Lietuvos TSR energetikai: jos instaliuotas galingumas tuo metu buvo 1,5 karto didesnis, negu didžiausios Lietuvoje Petrašiūnų elektrinės (Kaune), ir sudarė 36% visų Lietuvos TSR energetinių pajėgumų (1966 pr. tik 11%, nes per tą laiką Elektrėnuose pastatyta Lietuvos šiluminė elektrinė). K. h. padeda patenkinti el. energijos pareikalavimą TSRS Šiaurės vakarų energetinėje sistemoje, kai apkrovimas būna maksimalus. K. h. užtvanka pavasarį padeda apsaugoti Kauną nuo Nemuno potvynių.

KAŪNO JÁUNOJO ŽIŪRÕVO TEÃTRAS (1949—59; 1941 — Vaikų teatras, Jaunojo žiūrovo teatras; 1941—43 ir 1944—49 — Kauno jaunimo teatras; 1943—44 — Kauno jaunasis dramos teatras) — vaikų ir jaunimo dramos teatras, veikęs 1941—59 Kaune. Be dramos veikalų, teatre buvo pastatytos kelios operos vaikams. 1949—52 dar veikė lėlių teatro trupė. Teatre dirbo aktoriai: P. Dailida, K. Gecevičius, L. Jasiūnaitė, A. Jodkaitė, J. Kalvaitis, N. Kostukevičiūtė, P. Kubertavičius, E. Kunavičius, B. ir O. Kurmytės, V. Marcinkevičiūtė, G. Pauliukaitis, S. Petraitis, M. Polozovaitė, S. Radzevičius, V. Ruminavičiūtė, A. Šimaitytė, A. Tarasevičius, A. Urbonaitė, S. Vasaitis, O. Zališauskaitė, A. Zauka ir kt. Spektaklius režisavo S. Čaikauskas, V. Jasinskas, K. Jurašiūnas, P. Kubertavičius, A. Kupstas, J. Laucius, P. Likša, V. Limantas, I. Liozinas, V. Sipavičius, A. Zauka ir kt. Scenovaizdžių sukūrė dailininkai G. Korosteliovas, R. Krinickas, M. Labuckas, V. Norkus, N. Zelinskis ir kt. Spektakliams muzikos parašė kompozitoriai J. Dambrauskas, J. Gaižauskas, B. Gorbulskis, J. Karosas, V. Klova, V. Kuprevičius, J. Švedas ir kt.

Pirmieji teatro pastatymai — S. Rozanovo pjesė „Žolelės nuotykiai" (1941. III.13) ir E. Švarco inscenizuota H. Anderseno pasaka „Sniego karalaitė" (1941. VI.8). Abu veikalus režisavo J. Laucius. Vok. faš. okupacijos metais reikšmingesni buvo K. Binkio, S. Čiurlionienės-Kymantaitės, G. Hauptmano, M. Kovalio, V. Kuprevičiaus, V. Zonbergo kūrinių pastatymai. Po D. Tėvynės karo buvo atnaujinta K. Binkio pjesė „Atžalynas" (rež. K. Jurašiūnas), K. Jurašiūno inscenizuota pasaka „Eglė žalčių karalienė" (rež. K. Jurašiūnas), M. Kovalio opera vaikams „Vilkas ir septyni ožiukai" (rež. J. Dvarionaitė), V. Kuprevičiaus opera (pasaka) vaikams „Žiogas ir skruzdės" (rež. S. Čaikauskas), S. Čiurlionienės-Kymantaitės „Dvylika brolių, juodvarniais laksčiusių" (rež. A. Zauka) ir kt. 1946—48 teatro repertuare vyravo revoliucinės ir patriotinės tematikos kūriniai. Vieni raiškiausių pastatymų buvo pjesė pagal V. Katajevo apys. „Pulko sūnus" (rež. S. Čaikauskas), M. Aliger pjesė „Pasaka apie teisybę (Zoja)" (rež. J. Šeinas), J. Geguzino ir I. Sudakovo pjesė „Kaip grūdinosi plienas" (pagal N. Ostrovskio romaną; rež. K. Jurašiūnas, A. Kupstas). Lėlių teatro trupė 1950 pastatė A. Liobytės „Narsųjį Timą" (pagal E. Blaitoną; rež. A. Zauka), 1951 — D. Suptelios „Mažąją šeimininkę" (rež. A. Zauka), A. Puškino „Pasaką apie žvejį ir žuvelę" (D. Čiurlionytės inscenizacija; rež. A. Kupstas) ir kt. Meniniu atžvilgiu brandesni buvo 1957—59 spektakliai. 1952—59 teatro repertuare reikšmingą vietą užėmė lietuvių taryb. rašytojų (J. Baltušio, D. Čiurlionytės, K. Kubilinsko, A. Liobytės, E. Mieželaičio) kūriniai. Teatras nemažai gastroliavo Lietuvos miestuose ir miesteliuose.

SVARBESNIOSIOS PREMJEROS (skliaustuose nurodomi: režisierius; dailininkas):

1941. S. Rozanovo ,,Žolelės nuotykiai" (J. Laucius; V. Norkus); E. Švarco ,,Sniego karalaitė" (pagal H. Anderseno pasaką) (J. Laucius; V. Norkus).

1946. O. Miciūtės ,,Stebuklingoji dėžutė" (K. Jurašiūnas; V. Norkus); V. Katajevo ,,Pulko sūnaus" inscenizacija (S. Čaikauskas; V. Norkus).

1947. M. Aliger ,,Pasaka apie teisybę (Zoja)" (J. Šeinas; A. Grigorjancas); J. Geguzino ir I. Sudakovo ,,Kaip grūdinosi plienas" (pagal N. Ostrovskio romaną) (K. Jurašiūnas, A. Kupstas; N. Zelinskis); D. Fonvizino ,,Nesubrendėlis" (A. Kupstas; V. Norkus).

1948. B. Gorbatovo ,,Tėvų jaunystė" (A. Kupstas; N. Zelinskis); V. Liubimovos ,,Sniegutis" (A. Kupstas; N. Zelinskis); V. Bernotėno ,,Už pergalę" (A. Kupstas; A. Vedegys).

1949. A. Bruštein ,,Dėdės Tomo lūšnelė" (pagal H. Bičer-Stou romaną) (A. Kupstas; R. Krinickas); A. Gaidaro ,,Timūras ir jo būrys" (P. Keidošiaus inscenizacija) (A. Zauka; R. Krinickas); S. Michalkovo ,,Aš noriu namo" (A. Kupstas; R. Krinickas); R. Klasčiaus ,,Debesys nuslinko" (A. Radzevičius; R. Krinickas).

1950. P. Maliarevskio ,,Batuotas katinas" (A. Kupstas; R. Krinickas); J. Čyžiaus ,,Išlaisvinta jaunystė" (A. Kupstas; R. Krinickas); F. Ruokpelnio ,,Šviesa" (V. Limantas; R. Krinickas); A. Ostrovskio ,,Savi žmonės — susitarsim" (A. Kupstas; R. Krinickas); S. Radzinskio ,,Trys muškietininkai" (pagal A. Diuma romaną) (A. Kupstas; R. Krinickas).

1951. V. Rozovo ,,Jos draugai" (A. Kupstas; R. Krinickas); V. Katajevo ,,Baltuoja burė vieniša" (V. Limantas; G. Korosteliovas); V. Čiukovskio ,,Jūrų medžiotojas" (I. Liozinas; G. Korosteliovas).

1952. D. Ščeglovo ,,Pabėgimas" (I. Liozinas; G. Korosteliovas); E. Švarco ,,Sniego karalienė" (P. Likša; V. Norkus); N. Čiukovskio ,,Jūrų medžiotojas" (I. Liozinas; G. Korosteliovas); J. Personovo ir G. Dobržinskio ,,Didysis eretikas (Galileo Galilėjus)" (S. Petraitis; M. Labuckas).

1953. T. Gabė ,,Pelenė" (I. Liozinas; R. Krinickas, G. Korosteliovas); V. Gubariovo ir A. Uspenskio ,,Kreivųjų veidrodžių karalystė" (J. Jevdokimovas; N. Zacharževskis); A. Ostrovskio ,,Į svetimas roges nesėsk" (I. Liozinas; L. Kirlytė); V. Hugo ,,Vargdienių" inscenizacija (S. Petraitis; G. Korosteliovas); V. Gubariovo ,,Pavliko Morozovo" inscenizacija (I. Liozinas; N. Zacharževskis); V. Kaverino ,,Dviejų kapitonų" inscenizacija (H. Vancevičius; G. Korosteliovas).

1954. T. Gabė ,,Alaviniai žiedai" (P. Likša; G. Korosteliovas); M. Servanteso ,,Don Kichotas" (A. Bulgakovo inscenizacija) (V. Jasinskas; M. Labuckas).

1955. Č. Dikenso ,,Mažoji Dorit" (P. Likša; G. Korosteliovas); D. Čiurlionytės ,,Pasakų šalis" (P. Likša; M. Labuckas).

1956. V. Diubua ,,Haiti" (V. Jasinskas; M. Labuckas).

1957. R. Blaumanio ,,Sūnus palaidūnas" (P. Kubertavičius; M. Labuckas); A. Liobytės ,,Užburtas karaliūnas (Meškos trobelė)" (P. Likša; V. Kosciuška); Moljero ,,Skapeno išdaigos" (I. Liozinas; M. Labuckas).

1958. E. Mieželaičio ,,Broliška poema" (I. Liozinas; M. Labuckas); K. Kubilinsko ,,Strakaliukas ir Makaliukas" (P. Likša; L. Kirlytė); J. Baltušio ,,Gieda gaideliai" (P. Kubertavičius; M. Labuckas).

1959. M. Tveno ,,Heklberio Fino nuotykiai" (V. Jasinskas; M. Labuckas); R. Mikalauskaitės ,,Duokit jiems sparnus" (pagal M. Sluckio romaną ,,Geri namai") (P. Likša; A. Šičkus); S. Michalkovo ,,Sombrero" (P. Likša; M. Labuckas).

KAŪNO KONSERVATÒRIJA — aukštoji muzikos mokykla, veikusi 1933—43 ir 1944—49 Kaune. Ž. *Konservatorijos*.

KAŪNO MĀRIOS — tvenkinys, susidaręs Nemuno slėnyje, 1959 pastačius Kauno hidroelektrinę. Plotas 63,5 km^2, ilgis 93 km, didž. plotis 3,3 km, didž. gylis 22 m. Žemutinėje 25 km ilgio K. m. atkarpoje, esančioje tarp užtvankos ir Strėvos žiočių, vanduo užliejęs visą Nemuno slėnį. K. m. šioje dalyje plačiausios ir giliausios. Vidurinėje 22 km ilgio atkarpoje, esančioje tarp Strėvos žiočių ir Darsūniškio, K. m. užliejusios tik dalį Nemuno slėnio. Jų plotis čia 0,5—0,8 km, gylis 10—12 m. Aukštutinėje atkarpoje Nemunas iš savo vagos neišsiliejęs. Plotis 0,2—0,3 km, gylis 4—5 m. K. m. kranto linija labai vingiuota; daug pusapvalių įlankų, ypač žemutinėje dalyje. Bendra K. m. konfigūracija maž-

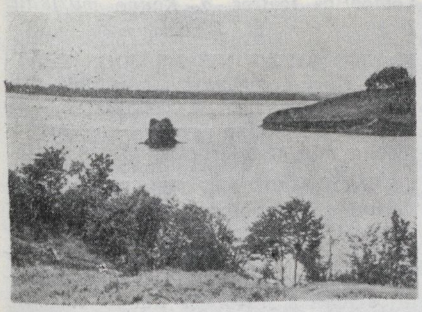

Kauno marios prie Vilniaus—Kauno plento

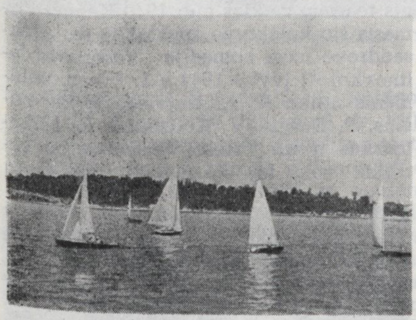

Burlaiviai Kauno mariose

daug atitinka buvusio jų vietoje Nemuno slėnio kryptį: viršutinė marių atkarpa ir gretima vid. atkarpos dalis ištįsusios iš p. į š., maždaug nuo Piliuonos (einant žemyn) marių ašis pasisuka į r., o žemutinė atkarpa tęsiasi į š. v. nuo Strėvos žiočių iki Palemono ir tik prieš pat Kauno hidroelektrinę vėl pasisuka į pietvakarius. Į K. m. įteka: iš dešinės — Verknė, Sobuva, Astraga, Lapainia, Strėva, Praviena, Karčiupis, Kruna; iš kairės — Šventupė, Žaisa. Vandens lygis mariose vasarą svyruoja 1,5 m, prieš pavasario potvynį nuleidžiamas iki 4 m. Marios užšąla 5—10 dienų anksčiau, negu Nemunas, o ledas ištirpsta 5—10 dienų vėliau. Pavasarį ledai suplaukia į K. m. ir neužkemša Nemuno žemiau Kauno; tuo būdu išvengiama katastrofiškų potvynių. K. m. pradėjo formuotis 1959.VII, užtvenkus Nemuną. Per 9 mėn. vandens lygis pakilo 19,5 m. Marių krantai vis dar formuojasi. Per pirmuosius 6 metus jie atsitraukė 12—17 m. Darsūniškį ir Birštoną, esančius K. m. pakrantėje, nuo užtvindymo saugo pylimai, nusausinimo kanalai, vandens perpumpavimo stotys. Kitas sąjunginės reikšmės archit-ros paminklas — Rumšiškių bažnyčia — išardyta ir pastatyta naujoje vietoje, kur persikėlė ir Rumšiškių miestelis. Iš viso iškeltos 45 gyvenvietės. Numatytame užtvindyti Nemuno slėnyje buvo 253 ha durpynų. Dalis jų iškasta, o likusieji prislėgti grunto sluoksniu, kad neiškiltų. 1962 mariose pradėta žvejoti (statomi tinklai). 1963 žuvies sugauta 50,2 t, 1965 — 63,5 t (daugiausia kuojų). Mariomis kursuoja greitasis laivas „Raketa", 1965 pervežęs 98 000 keleivių. Be to, kasmet pervežama apie 10 000 t krovinių (daugiausia miško medžiagos).

Kauno marios. Vaizdas į Pažaislį

KAŨNO MEDICĨNOS INSTITŨTAS, KMI, — aukštoji medicinos mokykla, įsteigta 1950 pabaigoje vietoj *Kauno universiteto* medicinos fakulteto. In-te veikia 2 f-tai: gydomosios medicinos ir stomatologijos-farmacijos; 1961 įsteigtas pirmasis Tarybų Sąjungoje med. biofizikos skyrius. Be to, nuo 1959 veikia neakivaizdinis farmacijos skyrius, o nuo 1960 vakarinis medicinos skyrius. Mokslas gydomosios medicinos f-te trunka 6 metus, stomatologijos-farmacijos f-te — 5 metus. In-te 1966.IX.1 buvo 2787 studentai. Iki 1966 KMI parengė 3554 specialistus, iš jų 2336 gydytojus, 605 stomatologus, 613 farmacininkų (Kauno un-to medicinos f-te 1922—40 parengta 1230 specialistų, 1944—50 — 1110). Veikia 36 katedros, kuriose dirba 305 ped. personalo nariai. Mokymo darbas vyksta dvejuose KMI rūmuose ir įv. mokomosiose bazėse Kaune (9 gydymo ir profilaktikos įstaigose, 15 vaistinių, kontrolinėje analitinėje vaistų laboratorijoje, farmacijos f-ke „Sanitas"). Didž. klinikinė bazė — Kauno resp. klinikinė ligoninė, kurioje yra 12 in-to katedrų. Gamybinę praktiką studentai atlieka Kauno bei Lietuvos TSR resp. ligoninėse ir vaistinėse. Institute veikia vienintelė Kaune mokslinė medicinos biblioteka (500 000 tomų).

Kauno Medicinos institutas

1958 KMI moksl. tarybai leista teikti mokslų kandidatų ir mokslų daktarų laipsnius. Iki 1966 in-te apginta 117 disertacijų (iš jų 20 daktarinių). KMI dirba 20 mokslų daktarų ir 125 mokslų kandidatai. KMI moksl. darbuotojai tiria daugiausia širdies ir kraujagyslių susirgimus, reumatą, alergiją, reanimacijos problemas, gydomuosius Lietuvos kurortų faktorius, naujų vaistų sintezės problemas. In-te veikia 2 centrinės moksl. tyrimo laboratorijos. Sukonstruoti nauji aparatai: tromboelastografas (apdovanotas aukso medaliu TSRS Liaudies ūkio pasiekimų parodoje Maskvoje, demonstruotas TSRS pramonės parodose Londone ir Paryžiuje), 8 elektrostimuliatorių tipai, aparatai biosrovėms perduoti telefonu, aparatai kiekybiniam biol. procesų įvertinimui (bangomatis, integratorius ir diferenciatorius), densitometras, širdies periodometras ir kiti. In-te 1961 pirmą kartą Tarybų Sąjungoje dideliu nuotoliu (iš Kauno į Maskvą) perduota elektrokardiograma, atlikta pirmoji TSRS elektrostimuliatorių implantacijos į miokardą operacija. KMI katedros palaiko moksl. ryšius su 306 TSRS ir 82 užsienio moksl. įstaigomis, dalyvauja tarptautinėse ir sąjunginėse konferencijose. Moksl. darbą dirba ir studentų moksl. d-ja (ji turi 33 moksl. būrelius, 620 narių). 1953—61 KMI leido „Kauno Medicinos instituto mokslinius darbus" (išleista 10 t.), o nuo 1962 su Vilniaus un-to med. f-tu leidžia Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų darbų seriją „Medicina" (1962—66 išėjo 7 t.). Kasmet leidžiama in-to dėstytojų ir studentų moksl. konferencijų medžiaga.

Apie 90% visų KMI studentų yra komjaunuoliai. In-te veikia 10 studentų saviveiklos kolektyvų (330 narių). Akademiniam in-to chorui „Neris" suteiktas pavyzdinio respublikos choro vardas. Plačiai pagarsėjo KMI darbuotojų vyrų oktetas. Sporto klubas „Medikas", turintis 14 sporto sekcijų su 800 narių, išugdė 16 TSRS sporto meistrų ir 10 Lie-

tuvos TSR čempionų. KMI studentai gyvena 2 bendrabučiuose (past. 1958 ir 1962). Prie vieno jų yra didelės sporto ir aktų salės. In-te 1957—61 buvo leidžiamas daugiatiražis laikraštis „Tarybinis medikas". 1951—53 KMI direktorius buvo prof. dr. J. Kupčinskas, nuo 1953 prof. dr. Z. Januškevičius (nuo 1962 rektorius).

KAŪNO MĖNO MOKYKLÀ (1929—40; 1922—29 **Lietuvos meno mokykla**) — dailės mokykla, veikusi 1922—41 (iki 1938 vidurinė, nuo 1939 aukštoji). Įsteigta 1922.VI.27 vietoj Aukštųjų piešimo kursų (ž. *Piešimo kursai*). Iki 1929 m-la turėjo autonomiją — jos direktorių ir studijų vedėjus rinko Švietimo m-jos tvirtinama mkt. taryba, kurią iš pradžių sudarė A. Galdikas, V. Didžiokas, P. Kalpokas, K. Sklėrius, I. Šlapelis. Pirmasis m-los direktorius buvo J. Vienožinskis.

Kauno meno mokykla (dab. Kauno Žuko taikomosios dailės technikumas)

Taryba parengė mokymo sistemą, patvirtino programas. 1922—23 buvo pastatyti m-los rūmai, įsteigta biblioteka, kai kurie dėstytojai (V. Didžiokas, A. Galdikas) pasiųsti specializuotis į Vokietiją ir kt. Nuo 1923 mokykloje dėstė P. Čiurlionis, J. Janulis, B. Sruoga, A. Varnas, A. Žilinskas, A. Žmuidzinavičius, vėliau — P. Brazdžius, M. Dobužinskis, V. Dubeneckis, J. Mackevičius, J. Šileika, J. Zikaras. M-loje buvo vieno semestro parengiamasis skyrius, 4 semestrų bendrojo meninio lavinimo (arba bendrasis) skyrius ir 4 (vėliau 6) semestrų aukštasis spec. skyrius. Parengiamajame skyriuje buvo dėstomas tik piešimas; bendrajame — piešimas, akvarelė, aliejinė tapyba, grafika, skulptūra, ornamentika, taikomoji kompozicija, braižyba, šriftas, perspektyva, piešimo ir kaligrafijos metodika, anatomija, meno istorija, estetika, visuot. lit-ra ir Lietuvos istorija; aukštajame specialiajame — piešimas, meno istorija, meno filosofija ir pasirinktoji dailės šaka. 1923 spec. skyriuje buvo tik tapybos studija ir skulptūros sekcija, 1926 suorganizuota grafikos studija, 1928 — skulptūros studija. M-la rengė g-jų ir kt. m-lų piešimo mokytojus, taip pat dailininkus. Piešimo mokytojo teisės buvo teikiamos gerai baigusiems bendrojo meninio lavinimo skyrių. Studijuoti spec. skyriuje buvo galima tik mkt. tarybos leidimu. Baigusiems spec. skyrių ir labai gerai atlikusiems diplominį darbą buvo suteikiamas dailininko vardas.

Nepatenkinti piešimo dėstymu ir Švietimo m-jos kišimusi į m-los veiklą, 1929.II mokiniai sustreikavo. M-la vienam mėnesiui buvo uždaryta. 1929.V.9 vyriausybė išleido naują m-los statutą, kuriame m-la buvo pavadinta Aukštesniąja Kauno meno mokykla, žymiai susiaurintos jos teisės, panaikinta autonomija. Direktorių skyrė valstybės prezidentas. Buvo numatytas 6 metų mokymo kursas (bendrajame skyriuje 8, specialiajame 4 semestrų), įvesti kai kurie bendrojo lavinimo dalykai. Baigusiems m-lą buvo numatyta suteikti grafinių dalykų mokytojų teises. Vėliau dėstytojų pastangomis m-lai buvo leista plėsti specialybes, atsižvelgiant į krašto poreikius. 1930 suorganizuota dekoratyvinė studija. Joje buvo dėstoma sienų tapybos, teatro dekoracijų, plakato, audinių dekoravimo ir kt. kursai. J. Mikėnas dėstė freską, mozaiką ir dekoratyvinę skulptūrą, S. Ušinskas — vitražą ir teatro dekoracijas. 1931 įsteigta keramikos studija, jai pastatytos patalpos su reikiamais įrengimais. Nuo 1935 keramikos studijoje dėstė L. Strolis. 1938 dalis dekoratyvinės studijos specialybių perversta į naujai įkurtą industrinio meno studiją. 1939 m-lai suteiktos aukštosios meno m-los teisės.

M-la formavo nac. dailės bruožus. Joje buvo dėstoma real. pagrindais. Daugumas m-los dėstytojų kovojo su formalizmu ir primityvizmu, propagavo realistinį konstruktyvų piešinį, kaip meistriškumo pamatą. Mokiniai buvo gerai supažindinami su pasirinktosios dailės šakos principais, technologija, buvo reikliai ugdomi jų įgūdžiai, stengiamasi atskleisti dailininko individualybę. Medžiaga kompozicijoms buvo renkama iš tikrovės. Nuo 1930 buvo plečiama vasaros praktika. Geriausi mokinių darbai buvo premijuojami. Pavasariais buvo rengiamos mokinių darbų parodos. Ypač didelė apžvalginė paroda surengta m-los dešimtmečio proga (1932). M-los auklėtiniai (B. Motuza-Matuzevičius, V. Matuzevičius, V. Mackevičius, P. Vaivada, B. Žekonis) 1932 įsteigė Revoliucinių menininkų kuopelę, kuri, LKP remiama, slaptai leido rev. satyros žrn. „Šluota" (1933—36), skleidė pažangias mintis, išleido žrn. „Žingsnis" (1934), rev. plakatų, atsišaukimų.

1940 atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią, m-la buvo pertvarkyta į taikomosios ir dekoratyvinės dailės m-lą. Joje buvo dėstoma dekoratyvinė tapyba, skulptūra, grafika, archit-ra, dailioji keramika ir kilimų dailė. M-lai vadovavo L. Strolis. 1941 m-la buvo pavadinta Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-tu (ž. *Dailės mokyklos*).

Lit.: Lietuvos TSR Valstybinis dailės institutas, sudarė T. Adomonis, V., 1960.

KAŪNO MUZIKÌNĖS KOMÈDIJOS TEÃTRAS, Kauno valstybinis muzikinės komedijos teatras, ž. *Kauno muzikinis teatras.*

KAŪNO MUZIKÌNIS DRÃMOS TEÃTRAS, Kauno valstybinis muzikinis dramos teatras, — teatras, veikęs 1949—59 Kaune. Ž. *Kauno dramos teatras* ir *Kauno muzikinis teatras.*

KAŪNO MUZIKÌNIS TEÃTRAS, Kauno valstybinis muzikinis teatras (nuo 1959; 1940—41 Kauno operetės teatras, 1941—1944 Kauno valstybinis teatras, 1944—1949 Kauno valstybinis muzikinės komedijos teatras, 1949—59 Kauno valstybinis muzikinis dramos teatras) — muzikinis teatras, veikiąs nuo 1940 Kaune. Pirmasis šio kolektyvo spektaklis (B. Aleksandrovo muz. komedija „Vestuvės Malinovkoje") įvyko 1941.V.1. Svarb. vaidmenis atliko R. Andrejevas, S. Bacevičius, P. Dargis, V. Kudabaitė, K. Mikalauskas ir kt. Tolesnį teatro darbą sutrikdė vok. faš. okupacija. Jos metu

Kauno muzikinis teatras

šalia keleto reikšmingesnių pastatymų (F. Leharo „Linksmoji našlė", „Grafas Liuksemburgas", F. Zupės „Lengvoji kavalerija" ir kt.) daugiausia buvo statomi nedidelės idėjinės bei meninės vertės muz. kūriniai. 1944 Raudonajai Armijai išvadavus Kauną, teatro veikla atgijo. Dirigentais dirbo S. Graužinis, J. Jagėla, J. Stupelis, režisieriais — S. Čaikauskas, S. Dautartas, dailininku — N. Zelinskis ir kt. Pokario metais į teatro kolektyvą įsijungė dainininkai J. Ivaškevičiūtė, V. Rimkevičius, L. Stanevičius, J. Steckaitė, baleto artistai B. Dženkaitytė, M. Kajackaitė, J. Šalnaitė, A. Valiulis ir kt. 1949 teatras sujungtas su Kauno dramos teatru; 1949—59 jame veikė muzikinė ir dramos trupės. 1951 pastatyta pirmoji opera — Dž. Verdžio „Rigoletas". Nuo to laiko teatras šalia operečių kasmet stato po 1—2 operas. Vyriausiosios režisierės R. Senkutės (1953—56) ir dirigento komp. J. Indros (nuo 1954) pastangomis žymiai pakilo meninis pastatymų lygis. 1956—67 vyriausiuoju režisieriumi dirbo R. Andrejevas. Teatro kolektyvą papildė nemaža dainininkų, baigusių Lietuvos TSR konservatoriją ir muzikos mokyklas (V. Blažys, A. Domeika, S. Gedvilas, S. Girčytė, G. Gontytė, V. Kukaitis, E. Mackevičiūtė, Z. Masiulevičiūtė,

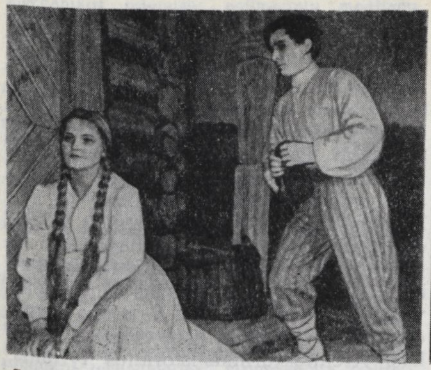

Scenos iš **Kauno muzikinio teatro** spektaklių: V. Baumilo „Paskenduolė" ir B. Gorbulskio „Frank Kruk"

S. Rapalienė, S. Repečkaitė, S. Rubinovas, G. Šmitas, M. Žilionytė ir kt.). 1960 teatras gastroliavo Kremliaus teatre Maskvoje, kur parodė B. Gorbulskio satyr. operą „Frank Kruk" ir operetę „Meilė ir skarda". Pastaraisiais metais į teatrą įsijungė jauni dainininkai A. Kunčius, A. Mikšytė, J. Ragaišytė, baleto artistai A. Pereckas, M. Stepukaitė, N. Šimkūnaitė ir kt. Teatro spektakliuose dainuoja Akademinio operos ir baleto teatro bei kt. respublikų teatrų solistai. Scenovaizdžių sukūrė dailininkai: M. Labuckas, L. Kirlytė, D. Ūsaitė, L. Truikys ir kt. Teatras gastroliuoja Vilniuje ir kitose Lietuvos vietose.

SVARBESNIOSIOS PREMJEROS (skliaustuose nurodomi: dirigentas; statytojas bei režisierius; dailininkas):

1941. B. Aleksandrovo „Vestuvės Malinovkoje" (J. Pakalnis; S. Dautartas; R. Krinickas).

1944. F. Leharo „Linksmoji našlė" (J. Stupelis; J. Daugirdas; R. Krinickas).

1945. I. Kalmano „Marica" (S. Graužinis; S. Čaikauskas; V. Norkus).

1946. J. Štrauso „Čigonų baronas" (S. Graužinis; S. Dautartas; S. Ušinskas); I. Kalmano „Silva" (J. Stupelis; B. Kelbauskas; A. Vedegys).

1947. B. Aleksandrovo „Manoji Giuzel" (S. Graužinis; S. Čaikauskas; N. Zelinskis); L. Kruco, N. Mincho ir V. Vitlino „Išsiliejo jūra plačiai" (J. Stupelis; S. Čaikauskas; N. Zelinskis).

1948. I. Dunajevskio „Laisvasis vėjas" (J. Stupelis; S. Čaikauskas; N. Zelinskis); R. Drigo „Užburtoji fleita" (J. Jagėla; S. Germanavičius; N. Zelinskis).

1949. R. Drigo „Arlekinada" (J. Jagėla; S. Germanavičius; N. Zelinskis); N. Strelnikovo „Baudžiauninkė" (S. Graužinis; A. Kupstas; N. Zelinskis); A. Planketo „Kornevilio varpai" (S. Graužinis; J. Gustaitis; N. Zelinskis).

1950. J. Štrauso „Šikšnosparnis" (S. Graužinis; S. Čaikauskas; N. Zelinskis); J. Miliutino „Trembita" (S. Graužinis; S. Čaikauskas; N. Zelinskis).

1951. Ž. Ofenbacho „Perikola" (S. Graužinis; J. Gustaitis; V. Palaima); K. Listovo „Svajotojai" (S. Graužinis; G. Lordkipanidzė; A. Grigorjancas); Dž. Verdžio „Rigoletas" (A. Kalinauskas; R. Andrejevas; M. Labuckas); K. Miliokerio „Gasparonė" (S. Graužinis; A. Kupstas; M. Labuckas).

1952. Dž. Verdžio „Traviata" (S. Graužinis; R. Andrejevas; N. Zelinskis); J. Miliutino „Mergaičių sąmyšis" (J. Jagėla; A. Kupstas; N. Zelinskis); V. Dolidzės „Keto ir Kotė" (S. Graužinis; A. Kupstas; N. Zelinskis).

1953. P. Čaikovskio „Eugenijus Oneginas" (S. Graužinis; R. Andrejevas; N. Zelinskis); Dž. Rosinio „Sevilijos kirpėjas" (J. Indra; R. Senkutė; N. Zelinskis); F. Farkašo „Erelio plunksnos" (S. Graužinis; R. Senkutė; L. Kirlytė).

1954. I. Kalmano „Monmartro žibuoklė" (S. Graužinis; R. Andrejevas; N. Zelinskis, D. Baranauskas); D. Čimarozos „Slaptos vedybos" (J. Indra; R. Senkutė; L. Kirlytė).

1955. A. Belazaro „Auksinės marios" (S. Graužinis; R. Senkutė; L. Kirlytė); F. Zupės „Bokačas" (S. Graužinis; R. Senkutė; L. Kirlytė); P. Čaikovskio „Jolanta" (J. Indra; R. Senkutė; L. Kirlytė).

1956. Ž. Bizė „Karmen" (J. Indra; R. Senkutė; L. Kirlytė); I. Kovnerio „Akulina" (S. Graužinis; R. Andrejevas; L. Kirlytė); Ž. Zorinos „Čipolino nuotykiai" (J. Indra; T. Obrazcova; D. Ūsaitė).

1957. Ž. Bizė „Perlų ieškotojai" (J. Indra; R. Andrejevas; D. Ūsaitė); F. Šuberto ir H. Bertės „Trijų mergelių namai" (S. Graužinis; R. Andrejevas; L. Kirlytė).

1958. M. Musorgskio „Soročincų jomarkas" (J. Indra; R. Andrejevas; D. Ūsaitė); D. Kabalevskio „Pavasaris dainuoja" (S. Graužinis; R. Andrejevas; D. Ūsaitė); V. Baumilo „Paskenduolė" (J. Indra; H. Vancevičius; F. Navickas).

1959. K. Miliokerio „Studentas elgeta" (S. Graužinis; R. Andrejevas; D. Ūsaitė); B. Gorbulskio „Frank Kruk" (J. Indra; V. Grivickas; J. Jankus); I. Morozovo „Daktaras Aiskauda" (J. Indra; I. Jastrebovas; M. Labuckas); Dž. Pučinio „Čio-čio-san" (J. Indra; R. Andrejevas; M. Labuckas).

1960. B. Gorbulskio „Meilė ir skarda" (J. Indra; R. Andrejevas; J. Malinauskaitė); F. Leharo „Linksmoji našlė" (J. Indra; R. Andrejevas; M. Labuckas); Dž. Verdžio „Simonas Bokanegra" (J. Indra; R. Andrejevas; M. Labuckas).

1961. J. Miliutino „Čianitos pabučiavimas" (J. Indra, S. Graužinis; A. Ragauskaitė; D. Mataitienė); A. Rubinšteino „Demonas" (J. Indra; R. Andrejevas; M. Labuckas).

1962. Dž. Pučinio „Bohema" (J. Indra; R. Andrejevas; M. Labuckas); K. Listovo „Sevastopolio valsas" (J. Indra; A. Ragauskaitė; M. Labuckas).

1963. Ž. Ofenbacho „Gražioji Elena" (J. Indra; R. Andrejevas; M. Labuckas); F. Leharo „Grafas Liuksemburgas" (J. Indra; R. Andrejevas; M. Labuckas).

1964. Ž. Ofenbacho „Mėlynbarzdis" (J. Indra; A. Ragauskaitė, D. Mataitienė); Š. Guno „Faustas" (J. Indra; R. Andrejevas; M. Labuckas).

1965. B. Gorbulskio „Laikas pamilti" (J. Indra; A. Ragauskaitė; I. Malinauskaitė); F. Lou „Mano puikioji ledi" (J. Kučiauskas; R. Andrejevas; I. Ivanovas); A. Novikovo „Kamila" (J. Indra; R. Andrejevas; M. Labuckas); J. Štrauso „Venecijos naktis" (M. Dvarionaitė; A. Ragauskaitė; I. Ivanovas).

1966. E. Žilinskio „Gintaro kranto vaikinai" (S. Graužinis; R. Andrejevas; M. Labuckas); D. Kirverio „Ko pageidaujate" (R. Vaitkus; A. Ragauskaitė; M. Labuckas). Dž. Verdžio „Traviata" (V. Viržonis; R. Andrejevas; L. Truikys).

1967. F. Zupės „Dona Žuanita" (S. Čepinskis; R. Andrejevas; J. Jankus); B. Gorbulskio „Trys vakarai" (S. Čepinskis; A. Ragauskaitė; F. Linčiūtė); choreografinės miniatiūros „Lėkite paukščiai" (S. Čepinskis; H. Kunavičius; M. Labuckas).

KAŪNO MŪZIKOS MOKYKLÀ — muzikos mokykla, veikusi 1919—33 Kaune. Ž. *Muzikos mokyklos.*

„KAŪNO NAUJIENOS" — buržuazinis dienraštis, ėjęs 1925—26 Kaune.

KAŪNO PILÌS — gynybinė tvirtovė Nemuno ir Neries santakoje. Piliavietėje, 3—5 m gilumoje nuo dab. paviršiaus, rastas 0,3—0,8 m storio kultūrinis sluoksnis. Iš jame aptiktų archiologinių radinių aiškėja, jog čia didesnė žmonių bendruomenė pastoviai gyveno nuo IV—V a. Būdama vandens ir sausumos kelių sankryžoje, viduriniais amžiais ji įgijo itin svarbią strateginę reikšmę, užtat ją imta vis labiau stiprinti, pritaikyti gynybai. XIII a. buvo pastatyta pirmoji mūrinė pilis. Jos planas buvo trapecinis. Pilis buvo apjuosta 2 sienomis: pagrindine, 2—2,2 m storio ir

Scenos iš **Kauno muzikinio teatro** spektaklių: B. Aleksandrovo „Vestuvės Malinovkoje" ir A. Belazaro „Auksinės marios"

apie 12—13 m aukščio, ir išorine, kiek anksčiau įrengta, 1,3—2,0 m storio. Pastaroji ėjo apsauginio 5—6 m gylio griovio dugnu, 18—30 m atstumu nuo vidinės sienos. Tarp abiejų sienų stovėjo pagalbiniai gynybiniai įrengimai. Sienų perimetras aplink kiemą sudarė apie 350 m, aplink priešpilius — maždaug 700 m. Pilis bokštų neturėjo. Viršutinėje jų dalyje iš vidaus pusės buvo įrengti mediniai šaulių takai su šaudymo angomis parapetuose. Sienos buvo sumūrytos iš lauko akmenų su kalkių skiediniu, naudojant vad. kiautinę konstrukciją. Vidinės kiemo sienos viršus iš lauko pusės buvo apmūrytas plytomis. Pilies kieme buvo karių būstai, arklidės, ginklų sandėliai, ūkio pastatai. Šią pilį kryžiuočiai 1316 apgriovė, 1362 sugriovė. Atstatytoji pilis lietuvių metraščiuose pirmą kartą paminėta 1376. (Po to ji daug kartų — 1384, 1385, 1391, 1394, 1398—1400 — buvo griaunama ir atstatoma, remontuojama, pritaikoma pasikeitusiems tobulesnės kovinės technikos ir taktikos reikalavimams.) Naujosios pilies kiemo sienos, turinčios 3,5 m storio ir per 10 m aukščio, išmūrytos ant sugriautosios sienų pamatų. Kampuose pastatyti masyvūs bokštai, pagilintas apsauginis griovys, sustiprinti pylimai. Buv. priešpilių griuvėsiai panaudoti griovio šlaitams sustiprinti. Šios pilies mūro konstrukcijai būdingos vad. plytinės gotikos tradicijos. Aptvarinių sienų paviršiai buvo iškloti horizontaliomis lauko akmenų eilėmis, išlygintomis plytų eilėmis, viršutinės dalys apmūrytos plytomis, rištomis gotikine tvarka. Mūro masė sutvirtinta įmūrytais skersiniais bei išilginiais rąstais. Sienų viršuje buvo įrengti praėjimai, galerijos, sujungtos su bokštu, gynybinėmis patalpomis bei įrengimais, o parapete — šaudymo angos. Kieme stovėjo mediniai pagalbiniai ir administraciniai trobesiai. Ruošiant žemaičių sukilimus prieš kryžiuočius ir rengiantis Žalgirio mūšiui, kryžiuočių žvalgai pakartotinai pranešinėjo apie Vytauto vykdomus pilies rekonstravimo darbus. Ši pilis nepraradо karinės reikšmės ir po Žalgirio pergalės. Keliautojas Ž. de Lanua mini (1414) ją kaip gerai sutvarkytą tvirtovę. Žygimanto ir Švitrigailos vidaus kovų metu (1432) pilies įgula buvo laikoma kovinėje parengtyje. XV a. antrojoje pusėje pilis buvo paversta administraciniu centru. Nuo XVI a. ji kartu su Kauno valsčiumi buvo nuomojama įv. didikams. Pilies įrenginiai ir trobesiai nyko. 1579 inventoriuje pažymėta, kad š. siena (nuo Neries pusės) pasidarė avarinė, nes, palaipsniui keičiantis upės vagai, ties pat pastatų pamatais nuslinkusi dalis kranto. XVI a. pab. pilis rekonstruota. Aptvarinėse sienose pakeistas šaudymo angų išdėstymas ir įvesta dvieilė ginamųjų prieigų apšaudymo sistema. Ties p. r. bokšto pagrindu įrengtas barbakanas (koponiras). Bokštas apjuostas apie 4 m storio, 12—14 m aukščio ir apie 40 m skersmens mūro siena. Jos pamatas rėmėsi į apsauginio griovio dugną. Sienose š. r. ir p. v. kryptimis padaryta po tris X formos šaudymo angas. Ties š. r. angomis žiedinės sienos vidaus pusėje įrengta erdvi (10××4 m) dengta galerija su cilindriniais skliautais; požeminiu perėjimu ji sujungta su bokšto rūsiu. Ties priešingoje pusėje esančia angų trijule ruoštasi statyti panašią antrą galeriją, bet dėl nežinomų priežasčių ji liko neįrengta. Barbakano gynybinė sistema taip pat buvo dvieilė: apačioje buvo galerijos pabūklams, skirtiems vad. padui (pažemiui) apšaudyti, o viršuje įrengta aikštelė su parapetu šauliams. Aikštelę su pilies kiemu jungė vartų anga, prakirsta greta bokšto r. sienoje. Visas įrenginys buvo skirtas ginti pilies r. ir p. prieigoms nuo miesto pusės. XVII a. pr. T. Makovskio pieštoje miesto panoramoje pilis pavaizduota su 4 bokštais, uždengtais kūginės formos stogais. 1611, Neries paplautas, nuvirto su visa siena š. bokštas. Buvusios ten žemės teismo ir archyvo patalpos perkeltos į p. bokštą. XVII a. antrojoje pusėje pilyje ir kieme dar tebebuvo administracinės ir gyvenamosios patalpos. XVIII a. pirmojoje pusėje, upės paplauta, nuslinko didesnioji pusė pilies aikštės kartu su joje buvusių pastatų liekanomis. XVIII a. viduryje išlikusioje kiemo dalyje įrengtas kalėjimas; to pat amžiaus pabaigoje, esant palankiam orui, kieme rinkdavosi apskrities bajorų seimeliai. XIX a. pirmojoje pusėje kieme įrengtos kareivinės ir gimnastikos salė. 1831 Raudondvario savininko B. Tiškevičiaus iniciatyva pilyje padarytas nedidelis remontas. Po 1863 sukilimo pilies teritorija apleista, jos griuvėsiai visiškai sunyko. Jie šiek tiek remontuoti miesto savivaldybės iniciatyva 1895. 1925 A. Presas išmatavo pietryčių bokštą ir atliko pirmuosius kasinėjimus. Platesni pilies teritorijos archeologiniai tyrinėjimai, vadovaujant prof. E. Volteriui, pradėti 1930, bet dėl lėšų stokos nutraukti. Pasitenkinta nedidelės apimties konservavimo darbais p. r. bokšte. Juos vykdė V. Verbickis. 1954—61 atlikti didelio masto archeologiniai ir architektūriniai-istoriniai piliavietės ir griuvėsių tyrimai bei konservavimo darbai. Archeologinius tyrimus iš pradžių vykdė P. Tarasenka, bet netrukus jiems ėmė vadovauti ir iki galo vykdė K. Mekas. Architektūrinius-istorinius tyrimus atliko S. Abramauskas ir Ž. Simanavičius. Pagal Ž. Simanavičiaus projektą atlikti išlikusių pilies bokštų, sienų dalių ir aplinkos konservavimo bei tvarkymo darbai (baigiamuosius darbus suprojektavo S. Čerškutė).

Kauno pilis prieš konservavimą ir po konservavimo

Lit.: **K. Mekas**, Kauno pilis.—„Mokslas ir gyvenimas", 1960, Nr. 4; **P. Tarasenka**, Kauno pilies gynimas 1363 m.—„Kraštotyra", V., 1963; **С. Абрамаускас**, Развитие каменного строительства в Литве в XIII—XVI веках, М., 1965 [с. 51, 73—81]; **P. Kulikauskas**, Badania archeologiczne na Litwie w latach 1955—1961.—„Acta Baltico-Slavica", t. 2, Białystok, 1965 [s. 24].

„KAŪNO I-ŌSIOS TARÝBINĖS KLINIKÌNĖS LIGÓNINĖS DARBAĨ" — tarybinis tęstinis mokslo darbų leidinys, einąs nuo 1959 Kaune. Leidžia Kauno I tarybinė klinikinė ligoninė. Iki 1966 išėjo 2 t.

KAŪNO POLITÈCHNIKOS INSTITŪ-TAS, KPI,— aukštoji technikos mokykla, įsteigta 1950 pabaigoje, atitinkamai pertvarkius buvusio *Kauno universiteto* inžinerinius fakultetus. Iš pradžių in-te buvo 5 f-tai: chem. technologijos, elektrotechnikos, hidrotechnikos, mechanikos ir statybos. 1966 Kaune veikė 8 KPI f-tai: chem. technologijos, elektrotechnikos, lengvosios pramonės (įst. 1962), mašinų gamybos (įst. 1962), mechanikos, radioelektronikos (įst. 1964), santechnikos (1962 reorganizuotas iš hidrotechnikos f-to), statybos; Vilniuje — KPI filialas (įst. 1956 kaip vakarinis skyrius) su 3 f-tais: mechaninės technologijos (įst. 1962), prietaisų gamybos (įst. 1962), statybos-ekonomikos (įst. 1964); nuo 1967/68 mokslo metų filialas specializuojasi į inžinerinės statybos in-tą. Šiauliuose, Klaipėdoje ir Panevėžyje veikia KPI vakariniai f-tai (įsteigti kaip vakariniai skyriai Šiauliuose ir Klaipėdoje 1959, Panevėžyje — 1961). Be to, KPI Kaune turi neakivaizdinį skyrių (įst. 1959) ir konsultacinius punktus Alytuje, Kapsuke ir Elektrėnuose (visi įsteigti 1964). Kaune ir Vilniaus filiale, be stacionarinių, yra ir vakariniai skyriai.

KPI rengia (1966) 56 specialybių inžinierius: elektros sistemų ir tinklų; elektros energijos tiekimo pramonės įmonėms ir miestams; pramonės šiluminės energetikos; metalotyros, metalų terminio apdirbimo įrengimų ir technologijos; mašinų gamybos technologijos, metalo piovimo staklių ir įrengimų; liejininkystės mašinų ir technologijos; suvirinimo įrengimų ir technologijos; durpių mašinų ir kompleksų; statybos ir kelių mašinų ir įrenginių, laivų statybos ir remonto; chemijos pramonės mašinų ir aparatų; laivų mašinų ir mechanizmų; šaldytuvų ir kompresorinių mašinų; tiksliosios

mechanikos prietaisų; polimerinių medžiagų perdirbimo į detales ir dirbinius mašinų ir technologijos; tekstilės pramonės mašinų ir aparatų; lengvosios pramonės mašinų ir aparatų; elektros mašinų ir aparatų; automatikos ir telemechanikos; matematinių ir skaičiavimo prietaisų ir įrengimų; pramonės elektronikos; garso technikos; elektros pavarų ir gamybos įrengimų automatizavimo; mašinų gamybos pramonės procesų automatizavimo; chemijos pramonės gamybos procesų automatizavimo; radiotechnikos; radioaparatūros konstravimo ir gamybos technologijos; naftos ir dujų perdirbimo chem. technologijos; neorganinių medžiagų ir chem. trąšų technologijos, rišamųjų medžiagų chem. technologijos; organinių dažų ir tarpinių produktų chem. technologijos; stiklo ir sitalų chem. technologijos; cheminio pluošto technologijos; medienos apdirbimo technologijos; duonos, makaronų ir konditerinių gaminių technologijos; mėsos ir mėsos produktų technologijos; visuomeninio maitinimo technologijos ir organizavimo; pieno ir pieno produktų technologijos; natūralaus ir cheminio pluošto verpimo; trikotažo gamybos; siuvinių technologijos; odos gaminių technologijos; audimo; architektūros; pram. ir civ. statybos; miestų statybos; stat. dirbinių ir konstrukcijų gamybos; dujų tiekimo, šildymo ir ventiliacijos; vandentiekio ir kanalizacijos; automobilių kelių; inžinerinės geodezijos; automobilių transporto; mašinų gamybos pramonės ekonomikos ir organizavimo; plataus vartojimo prekių ekonomikos ir organizavimo; statybos ekonomikos ir organizavimo; automobilių transporto ekonomikos ir organizavimo.

1966 in-te (su filialais ir vakariniais skyriais) mokėsi 17 900 studentų; 1951—1966 jis parengė 10 102 inžinierius. 1966 in-te veikė 79 katedros, kuriose dirbo 1043 mokslo personalo nariai, buvo 90 mokomųjų laboratorijų, skaičiavimo centras, 5 dirbtuvės, 3 probleminės laboratorijos (K. Baršausko ultragarso; stat. medžiagų ir konstrukcijų; kompleksinio durpių panaudojimo), 16 žinybinių laboratorijų, moksl. tyrimų sektorius, studentų projektavimo ir konstravimo biuras.

KPI 1966 dėstė 11 mokslų daktarų ir 252 mokslų kandidatai. Nauji moksl. kadrai rengiami in-to aspirantūroje (1966 buvo 243 aspirantai). 1951—66 in-te apginta 5 mokslų daktaro ir 216 mokslų kandidato disertacijų. KPI moksl. darbuotojai tiria vietines žaliavas ir jų panaudojimą liaudies ūkyje, nepatvarių chem. junginių skilimo kinetiką, kibernetiką ir skaičiavimo techniką, energetiką ir elektrifikaciją, vandens ir oro baseinų apsaugą nuo užteršimo, sintetinių medžiagų panaudojimą liaudies ūkyje, trąšų gamybos technologijos tobulinimą, miestų ir gyvenviečių planavimą, užstatymą ir archit-rą, magnetinį branduolinį rezonansą, epoksidinių junginių panaudojimą pluoštui dažyti, inžinerines konstrukcijas, puslaidininkių fizines ir struktūrines savybes, ultragarso panaudojimą pramonėje ir kt. problemas. KPI katedros, jų darbuotojai palaiko moksl. kontaktus su kitų taryb. respublikų ir užsienio šalių mokymo bei mokslo įstaigomis, dalyvauja jų moksl. konferencijose, o tų įstaigų darbuotojai dalyvauja KPI rengiamose konferencijose. KPI sukonstruoti prietaisai buvo eksponuojami taryb. parodose Londone (1962), Rangune (1965), pasaul. parodoje Monrealyje (1967). Nuo 1964 KPI yra pastovus Visasąjunginės liaudies ūkio laimėjimų parodos Maskvoje dalyvis, už joje eksponuotus moksl. darbus ir prietaisus apdovanotas 5 diplomais (in-to kolektyvo nariai gavo 2 diplomus, daugiau kaip 30 aukso, sidabro ir bronzos medalių). Moksl. darbą dirba ir KPI studentai — studentų moksl. d-jos nariai. KPI biblioteka turi daugiau kaip 1 000 000 knygų. Jos fondų pagrindą sudarė iš *Kauno universiteto* perimtos knygos bei rankraščiai. Biblioteka palaiko ryšius su TSRS ir kitų soc. šalių bei 19 kapit. šalių bibliotekomis (1965). Kasmet ji gauna 50 000 naujų leidinių. In-tas per Aukštojo ir spec. vid. mokslo m-ją leidžia 4 tęstinius moksl. darbų leidinius („Chemiją ir technologiją“, „Elektrotechniką“, „Mechaniką“, „Statybą ir architektūrą“).

KPI veikia gausūs meno saviveiklos kolektyvai (nusipelnę meno kolektyvai: dainų ir šokių ansamblis „Nemunas“ ir akademinis choras „Jaunystė“; vyrų choras, pučiamųjų instrumentų orkestras, teatrinė studija ir kt.), kultūros klubas, sporto kolektyvai. Yra 7 studentų bendrabučiai (2930 vietų). Statomame KPI miestelyje (65 ha) 1965 atiduotas eksploatuoti statybos f-tas ir 2 studentų bendrabučiai. 1966 pastatytas dar 1 bendrabutis ir statomas radioelektronikos f-tas. KPI studentams kasmet rengiamos vasaros darbo ir poilsio stovyklos, kuriose dalyvauja po 1000—1500 studentų. Stovyklų dalyviai pastatė daugiau kaip 90 įv. pastatų, jų tarpe 5 hidroelektrines, 7 kultūros namus ir kt. KPI studentai rengia susitikimus, konferencijas, darbo talkas, saviveiklos koncertus, sporto varžybas su visų taryb. respublikų aukštųjų m-lų studentais. Institutas leidžia daugiatiražį laikraštį „Už tarybinį mokslą“. 1950—64 KPI rektorius buvo akademikas prof. dr. K. Baršauskas, nuo 1964 prof. M. Martynaitis.

Lit.: Kauno Politechnikos institutas, K., 1957, 1960, 1964; Kauno Politechnikos institutui penkiolika metų, K., 1965; KPI projektavimo-konstravimo biuras, K., 1965; **S. Užkuraitė,** Kauno Politechnikos instituto bibliotekos veikla 1923—1965 m.—„Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai“, t. 5, V., 1966.

„KAŪNO POLITÈCHNIKOS INSTITÙTO DARBAĨ“ — tarybinis tęstinis statybos, mechanikos, elektrotechnikos, hidrotechnikos, fizikos, matematikos ir visuomeninių mokslų leidinys, ėjęs 1949—61 Kaune. Leido Kauno Politechnikos in-tas. Išėjo 14 tomų. T. 11 skirtas studentų darbams. T. 1 išėjo pavadinimu „Kauno valstybinio universiteto technikų fakultetų darbai“.

KAŪNO POLITÈCHNIKUMAS — specialioji vidurinė technikos mokykla Kaune. Įsteigta 1920 Aukštesniosios technikos mokyklos (ATM) pavadinimu. ATM steigimo iniciatoriai buvo inžinieriai K. Vasiliauskas, J. Kiškinas, J. Žalys ir kt. Iš pradžių ATM veikė vakarinių technikos kursų forma, joje mokėsi 26 moksleiviai. M-los materialinė bazė buvo skurdi. 1938 ATM darbo sąlygos kiek pagerėjo: ji persikėlė į naujus rūmus, imta steigti pirmąsias laboratorijas, kabinetus. 1939 m-loje mokėsi apie 500 moksleivių. Buržuazijos valdymo laikotarpiu ATM parengė 343 technikus. Nuo 1933 ATM veikė LKJS pogr. organizacija. 1940 atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią, ATM dvigubai padaugėjo moksleivių, pagerėjo jų buitinės sąlygos, padidėjo stipendijų fondas. 1943.III vok. faš. okupantai ATM uždarė. Kovoje su okupantais žuvo ATM auklėtiniai komjaunuoliai Tarybų Sąjungos Didvyris H. Borisa, H. Tenzegolskis, J. Pakrovskis, V. Jūras, K. Trinkūnas ir kt. 1944 ATM buvo atkurta, 1945 pavadinta Kauno politechnikumu. 1953 buvo atidarytas K. p. vakarinis, o 1958 neakivaizdinis skyrius. 1964 K. p. rengė 12 specialybių (radijo aparatų gamybos, rajoninių elektros ryšių ir radiofikacijos, elektros tinklų, stočių ir sistemų, pramonės įmonių elektrinių įrengimų, metalo apdirbimo piovimu, metalų liejininkystės, automobilių remonto ir techninio aptarnavimo, kelių tiesimo mašinų, autokelių ir tiltų statybos, pramoninės-civilinės statybos, durpininkystės, naudingųjų nerūdinių iškasenų eksploatavimo) technikus. K. p. stacionarinio mokymo skyriuose (elektrotechnikos, statybos ir mechanikos) 1964 mokėsi 1375 moksleiviai, vakariniame skyriuje — 670, neakivaizdiniame — 731. Ežerėlio durpių įmonėje 1961 įsteigtas K. p. filialas, kuriame 1964 mokėsi 120 durpininkystės bei naudingųjų nerūdinių iškasenų eksploatavimo specialybių moksleivių. 1962 įsteigtas K. p. filialas Elektrėnuose (rengiami elektros tinklų, stočių ir sistemų specialistai), kuriame 1964 mokėsi 147 moksleiviai. Kiekvienais metais K. p. išleidžia daugiau kaip 300 technikų. 1961—64 K. p. moksleiviams pastatyti 2 bendrabučiai (apie 800 vietų). K. p. kasmet gauna naujų prietaisų, įrengimų, vaizdinių priemonių (1963—64 mokslo metais mokymo priemonių įsigyta daugiau kaip už 12 000 rb). 1963 pastatytos naujos mokomosios-gamybinės dirbtuvės. Nuo 1964 K. p. ne tik rengia technikus, bet ir gamina prekinę produkciją. K. p. dirbtuvėse pervyniojami elektros varikliai, gaminami baldai, tekinimo staklės, matuojamos instaliacijos varžos ir kt. Politechnikumo komjaunimo org-ja 1964 turėjo 1075 narius. Gausūs K. p. saviveiklininkų ir sporto kolektyvai dalyvauja Pabaltijo politechnikumų festivaliuose, įvairiose sporto varžybose ir

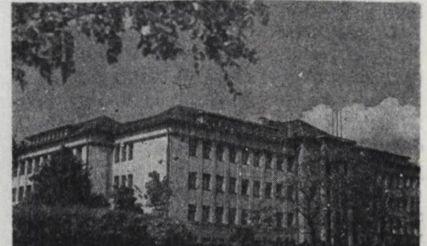

Kauno politechnikumas

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 89

kitur. K. p. artimai bendradarbiauja su Rygos industrinio politechnikumo, Talino, Kaliningrado, Vilniaus politechnikumų kolektyvais.

„KAŨNO RAUDONÕSIOS PAGÁLBOS RAIKÒMO BIULETÈNIS" — nelegalus komunistinis hektografuotas leidinys, išleistas (1 nr.) 1934 Kaune.

KAŨNO TÁIKOMOSIOS IR̃ DEKORATỸVINĖS DAILĖ̃S INSTITÙTAS — aukštoji dailės mokykla, veikusi 1941—43 ir 1944—51 Kaune. Įsteigta vietoj Kauno taikomosios ir dekoratyvinės dailės m-los (ž. *Dailės mokyklos*). In-te buvo rengiami monumentaliosios ir dekoratyvinės tapybos, monumentaliosios ir dekoratyvinės skulptūros, dailiosios keramikos, dailiosios tekstilės, taikomosios grafikos, interjero, sodų ir parkų apipavidalinimo specialistai. In-tui vadovavo L. Strolis, J. Vaitys ir kt. In-tą baigė 87 dailininkai. 1951 vietoj Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės ir Vilniaus dailės in-tų įsteigtas Lietuvos TSR *Dailės institutas*.

„KAŨNO TIESÀ" — tarybinis dienraštis, einąs nuo 1950.X.15 Kaune. Nuo 1966 leidžia savaitinį priedą „Kūrybos savaitė". 1950.X.15—1953.VI.5 ėjo tapatus leidinys rusų kalba („Kaunasskaja pravda"). 1951—53 redagavo P. Putrimas, 1954—56 — J. Čygas, 1956—58 — V. Norvaiša, 1958—60 J. Leonavičius, nuo 1960 — Z. Baltušnikas.

KAŨNO TVIRTÓVĖ — karinių įtvirtinimų sistema, sukurta XIX a. pab. Kauno mieste ir jo apylinkėse. XIX a. pab., paaštrėjus Rusijos—Vokietijos santykiams, Rusijos imperijos v. dalyje buvo imtasi stiprinti senus ir kurti naujus kar. įtvirtinimus. Kaunas vaidino labai svarbų strateginį vaidmenį, nes pro jį ėjo pagr. geležinkeliai ir plentai iš Vokietijos į Rusiją. Todėl 1879.VII Rusijos imperatorius Aleksandras II patvirtino kar. vadovybės pasiūlymą statyti Kaune tvirtovę. K. t. statyba buvo pradėta 1882.IV. Pirmasis tvirtovės statybų darbų etapas tęsėsi iki 1887. Per šį laikotarpį buvo atlikti svarbiausieji žemės darbai, statybų rajone nutiesti keliai ir geležinkeliai, pastatyta karinė geležinkelio stotis, dirbtuvės, laboratorijos, sandėliai, tvirtovės, artileristų kareivinės ir kt. objektai. Baigus tvirtovės statybos darbų pirmąją eilę, 1887 pab. buvo suformuota tvirtovės įgula, štabas, paskirtas tvirtovės komendantas. 1887.XI buvo patvirtintos tvirtovės valdymo taisyklės. Nuo to laiko prasidėjo Kauno miesto sukarinimas: buvo suvaržytos civ. statybos, uždrausti statyti didesni kaip 2 aukštų namai, daugelyje priemiesčių civ. statyba iš viso uždrausta; suvaržyta pramonės įmonių statyba. Vietiniai miesto gyventojai buvo laikomi „nepatikimu elementu nei taikos, nei karo metu", todėl jie buvo nuolat persekiojami ir, kilus bet kokiam įtarimui, ištremiami iš miesto. Ne

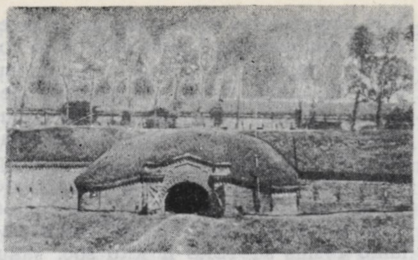

Kauno tvirtovės VI fortas

rusų tautybės darbininkai nebūdavo priimami dirbti tvirtovės statyboje. Kauno gubernatorius tapo faktiškai pavaldus tvirtovės komendantui, tvirtovės žandarai kišosi į miesto žandarų ir policijos veiklą, tvirtovės kar. daliniai buvo panaudojami slopinti rev. judėjimui mieste ir apylinkėse.

1888—90 tvirtovės statybos darbai vyko toliau. Per šį laikotarpį buvo užbaigtas I fortas Kauno pietvakariuose, šalia Noreikiškių kaimo, prie Kauno—Šakių plento. Juliškės kaime buvo baigtas statyti II fortas, Naugardiškėse — III, Panemunėje — IV, Pakalniškių kaime, tarp Nemuno ir Sėmenos upelio, — V, prie Petrašiūnų — VI, Žaliakalnyje, Neries kair. krante pusiau užbaigtas VIII. Kiekvieną fortą juosė gilūs grioviai su geležine tvora griovio dugne. Fortuose buvo įrengtos artilerijos ir šaulių pozicijos. Per šį laikotarpį, be fortų, pastatytos 9 įtvirtintos baterijos. Visi įtvirtinimai t. p. buvo apjuosti dideliu grioviu, kurio dugne pastatyta aukšta 3 eilių geležinė tvora. Už griovio tvoros buvo apsauginis pylimas. Pylimas ir griovys ėjo laužyta linija, kad galima būtų šaudyti iš sparnų. Vakarinėje K. t. dalyje, I, II ir III fortų užnugaryje, o t. p. tarp VI ir VII fortų buvo įrengtos požeminės centr. įtvirtinimų linijos. Jau 1890 čia buvo laikoma apie 35 000 kareivių. 1883—90 K. t. teritorijoje pastatyta 197 mūriniai ir 253 mediniai kar. pastatai. Iki 1893 kar. tvirtovės statybai sunaudota 13,5 mln. rb. XIX a. pab. Kauno tvirtovė užėmė daugiau kaip 25 km^2, o iki 1914 jos plotas pasiekė 65 km^2. Tuo būdu XIX a. pab. Kaunas buvo paverstas pirmosios klasės carinės Rusijos kar. tvirtove.

1905—07 žymi K. t. kareivių dalis solidarizavosi su rev. proletariatu. 1906—1907 čia veikė pogr. karinė rev. org-ja, kuriai vadovavo žymus Latvijos rev. judėjimo dalyvis S. Nachimsonas.

Dar nespėjus galutinai užbaigti fortų statybos, pasirodė, jog šie kariniai įtvirtinimai paseno ir neatitinka to meto karo technikos reikalavimų. Todėl XX a. pr. K. t. įtvirtinimų sistema buvo naujai peržiūrėta, nuspręsta tvirtovę žymiai patobulinti, iš dalies rekonstruoti seniau pastatytus fortus bei įtvirtinimus, išplėsti tvirtovės zoną; 1909 šalia Sargėnų, prie Žemaičių plento, buvo pastatytas IX fortas. 1912 buvo patvirtintas naujas tvirtovės išplėtimo planas, pagal kurį buvo numatyta pastatyti dar 12 naujų fortų ir 9 atsparos punktus. 1912—15 šie darbai buvo sparčiai vykdomi. Priartėjus prie Kauno frontui, 1915.VIII tvirtovės plėtimo darbai buvo nutraukti. K. t. puolimui vadovavęs vok. gen. Licmanas atakai pasirinko ruožą tarp Nemuno ir Jiesios upelio, nes čia stovėjo labiausiai pasenę pirmieji 3 fortai. Tvirtovei šturmuoti kaizerinė kariuomenė atsigabeno galingas patrankas (42 cm „Bertas"). Karo metu K. t. buvo apie 90 000 karių įgula, gausiai aprūpinta artilerija ir karo reikmenimis. Atskiri K. t. daliniai atkakliai grūmėsi su kaizerine kariuomene, tačiau po 11 dienų trukusių kautynių įtvirtinimų zona buvo pralaužta, tvirtovės gynybai vadovavęs gen. Grigorjevas skubiai pasitraukė. 1915.VIII.18 vok. kariuomenė perėjo Nemuną ir užėmė Kauną bei r. miesto dalyje esančius VI ir VII fortus. Kiek ilgiau carinė kariuomenė laikėsi VIII ir IX fortuose.

Po I pasaul. karo K. t. neteko savo kar. reikšmės. Buržuazijai valdant, atskiri Kauno fortai buvo paversti kalinimo vietomis (ž. *Kalėjimai*). Vok. faš. okupacijos metais fortai tapo masinių žudynių vietomis (ž. *Kaunas*).

KAŨNO UNIVERSITÈTAS (1922—30 Lietuvos universitetas, 1930—46 Vytauto Didžiojo universitetas, 1946—50 Kauno valstybinis universitetas) — aukštoji mokykla, įsteigta 1922.II.16, perorganizavus *Aukštuosius kursus*.

BURŽUAZIJOS VALDYMO LAIKOTARPIS. Iš pradžių un-te veikė 5 f-tai: matematikos-gamtos (agronomijos-miškininkystės, biologijos, fizikos-chemijos, matematikos-fizikos skyriai), medicinos (farmacijos, medicinos, odontologijos, veterinarijos skyriai), technikos (elektrotechnikos, chem. technologijos, mechanikos, statybos skyriai), teologijos (teologijos skyrius), socialinių mokslų. 1922.IV socialinių mokslų f-tas perorganizuotas į teisių f-tą (teisių skyrius) ir humanitarinių mokslų f-tą (filosofijos, istorijos, kalbotyros, lit-ros skyriai). 1924 humanitarinių mokslų f-to kalbotyros ir lit-ros skyriai perorganizuoti į filologijos skyrių; matematikos-gamtos f-te panaikintas agronomijos-miškininkystės skyrius; teisių f-te įsteigtas ekonomikos skyrius. 1925 įsteigtas evangelikų teologijos f-tas. 1926 teologijos f-tas perorganizuotas į teologijos-filosofijos f-tą (teologijos, filosofijos skyriai); matematikos-gamtos f-te vėl įsteigtas agronomijos-miškininkystės skyrius (1927 panaikintas). 1928 matematikos-gamtos f-to matematikos-fizikos skyrius perorganizuotas į matematikos skyrių. 1930 medicinos f-te panaikintas veterinarijos skyrius; technikos f-to elektrotechnikos, chem. technologijos, mechanikos skyriai sujungti į technologijos skyrių. 1936 uždarytas evangelikų teologijos f-tas. 1939 į Vilniaus un-tą perkelti humanitarinių mokslų, matematikos-gamtos, teisių f-tai. 1930, prieš perorganizuojant kai kuriuos f-tus, buvo 111 katedrų, po perorganizavimo — 87.

Un-tas priklausė Švietimo m-jai, o veikė pagal seimo priimtą (1922.IV.12) statutą. Un-tui vadovavo rektoratas — rek-

torius, prorektorius ir sekretorius, renkami un-to tarybos 1 metams. Prorektorius antrais metais būdavo renkamas rektoriumi. Mokymo darbui vadovavo senatas (rektoratas ir f-tų dekanai), dekanų sekretoriai, katedrų vedėjai. Mokslo personalą rinko, mokslo vardus ir laipsnius teikė fakultetų tarybos. 1930 faš. vyriausybė susiaurino un-to autonomiją, pakeitė statutą. Profesorius ir docentus tvirtino ir savo nuožiūra galėjo atleisti respublikos prezidentas. Prezidentas tvirtino ir rektorių, renkamą 3 metams. Un-tui išlaikyti 80—90% lėšų buvo skiriama iš valstybės biudžeto; kitas lėšas sudarė mokslapinigiai, laboratorijų bei klinikų pajamos ir kt. Iš viso un-tas sunaudojo lėšų: 1922 — 0,5 mln. lt, 1927 — 4,4 mln., 1931 — 7,1 mln., 1937 — 7,2 mln. Nuo 1922 un-tas turėjo 2 rūmus, 1926 gavo trečius. Un-tui priklausė 1930 pastatytos akių ir ausų, nosies, gerklės ligų klinikos, 1931 pastatytas fizikos ir chemijos in-tas. 1932 buvo pastatyti medicinos f-to rūmai, 1940 — un-to klinikos. Be to, un-tas turėjo botanikos sodą (įsteigtas 1923), mineralogijos-geologijos, zoologijos muziejus.

Un-to moksl. personalas buvo skirstomas į vyresnįjį (profesoriai, docentai, adjunktai), jaunesnįjį (lektoriai, asistentai, prozektoriai, laborantai) ir pagalbinį (demonstratoriai, preparatoriai, technikai, bibliotekininkai). 1939 un-te buvo 109 žmonės vyresniojo moksl. personalo. 121 jaunesniojo ir 46 pagalbinio.

Un-to studentai buvo skirstomi į tikruosius ir laisvuosius klausytojus. Tikraisiais klausytojais buvo priimami baigę g-ją, kunigų seminariją ar tolygią m-lą, t. p. eksternu išlaikę brandos egzaminus. Laisvieji klausytojai diplomus gaudavo, tik pristatę brandos atestatą. Mokestis už mokslą 100 lt semestrui. Stipendijas po 150 lt per mėnesį gaudavo vid. 3,6% studentų. Vid. 30,2% studentų turėjo dar ir tarnybą, vid. 12,7% vertėsi atsitiktiniu uždarbiu. Daugiausia studentų buvo 1932 rudens semestrą — 4553 (4234 tikrieji klausytojai, 319 laisvųjų klausytojų). 1939 rudens semestrą un-te mokėsi 3053 studentai (2741 tikrasis klausytojas, 312 laisvųjų klausytojų). Mokslas visuose f-tuose truko 4 metus, o medicinos f-to medicinos skyriuje — 5. Tačiau per tiek metų un-tą baigdavo nedaug studentų. Dauguma mokydavosi žymiai ilgiau, o nemaža dalis neįstengdavo baigti mokslo. Pvz., iš 1922—37 įstojusių un-tą iki 1940 baigė tik 20,5% (evangelikų teologijos f-tą 30,4%, humanitarinių mokslų 11,6%, matematikos-gamtos 12,9%, medicinos 37,6%, teisės 20,0%, teologijos-filosofijos 43,4%, technikos 8,2%). 1922—40 un-tas išleido 3769 specialistus:

biologų	97	matematikų	103
ekonomistų	221	medikų	680
evangelikų teologų	17	odontologų	382
farmacininkų ..	148	statybininkų	189
filosofų	194	teisininkų	959
filologų	155	technologų	112
fizikų ir chemikų	47	teologų (katalikų)	356
istorikų	93	veterinarų	16

Un-to profesoriais buvo žymūs Lietuvos mokslininkai: humanitarinių mokslų f-te — K. Būga, J. Jablonskis, I. Jonynas, V. Krėvė-Mickevičius, V. Mykolaitis-Putinas, B. Sruoga, J. Vabalas-Gudaitis; teisės — V. Biržiška, A. Janulaitis, P. Leonas, A. Rimka; matematikos-gamtos — V. Čepinskis, T. Ivanauskas, A. Purėnas, P. Šivickis, Z. Žemaitis; medicinos — P. Avižonis, J. Blažys, V. Lašas, P. Mažylis, P. Radzvickas, P. Raudonikis; technikos — P. Jankauskas, P. Jodelė, V. Mošinskis, M. Songaila, K. Vasiliauskas. Paskaitas skaitydavo ir užsieniečiai profesoriai: E. Frenkelis, B. Hroznas, A. Mejė, R. Viperis ir kt. Moksl. kadrus un-tas rengė iš gabesnių auklėtinių. Rengiantiems daktarų disertacijas vadovavo atitinkamų specialybių profesoriai. Pavieniai mokslininkai buvo siunčiami tobulintis į užsienį. Tam reikalui kiekvienais metais būdavo skiriamos kelios valstybinės bei priv. asmenų stipendijos.

Kauno un-te susikoncentravo beveik 3/4 Lietuvos mokslininkų. Jie dirbo moksl. darbą sunkiomis sąlygomis (trūko lėšų, laboratorijų, įrengimų, pagalbinio personalo). Didelę reikšmę liet. k. mokslui turėjo J. Jablonskio liet. k. gramatika, liet. k. vadovėlis, darbas apie linksnius ir prielinksnius; K. Būgos liet. k. žodyno pirmasis ir antrasis sąsiuviniai, moksl. straipsnių liet. kalbos praktikos ir teorijos klausimais rinkinys, etimologinės studijos. Reikšmingi leidiniai — Tumo-Vaižganto liet. lit-ros paskaitos, V. Mykolaičio-Putino liet. lit-ros istorijos pirmoji dalis. V. Krėvė-Mickevičius paskelbė vertingų liet. folkloro tyrinėjimų ir publikacijų; B. Sruoga — studiją apie liet. liaudies dainų poetiką; P. Galaunė — stambią apybraižą apie liet. liaudies meną, studiją apie Vilniaus meno m-lą. V. Dubas parašė plačias monografijas apie A. Fransą, Volterą, pranc. lit-ros istoriją; B. Sruoga — rusų lit-ros istoriją, studiją apie rusų bilinų kilmę. Vertinga Vaclovo Biržiškos parengta liet. bibliografija (iki 1910), jo veikalas apie liet. knygų istorijos bruožus. Istorikai daugiausia nagrinėjo Lietuvos kun-ščių veiklą, bajorų istoriją. Reikšmingi A. Janulaičio atlikti vyriausiojo Lietuvos tribunolo veiklos XVI—XVII a. tyrinėjimai. Daugelyje filologų ir istorikų darbų atsispindėjo idealistinės pažiūros, kai kurie klausimai buvo nagrinėjami iš burž. nacionalizmo bei klerikalizmo pozicijų. Geografai tyrė Lietuvos upes ir ežerus. Šioje srityje daugiausia dirbo S. Kolupaila, padėjęs pagrindus Lietuvos upių hidrologijai. Geologai (J. Dalinkevičius, M. Kaveckis ir kt.) su chemikais technologais ištyrė Akmenės apylinkių karbonatus, Mažeikių aps. molynus, rado gipso ir kreidos sluoksnių, smėlynų, tinkamų geram stiklui gaminti. Botanikai rinko ir aprašinėjo Lietuvos augalus. Svarbūs buvo K. Grybausko Lietuvos vaistažolių tyrinėjimai, A. Minkevičiaus studijos apie Lietuvos grybus ir samanas, T. Ivanausko Lietuvos faunos (ypač paukščių) tyrinėjimai. Medikai tyrė krašto gyventojų patologiją. Pažymėtini V. Kuzmos darbai urologijos klausimais, P. Avižonio — trachomos epidemiologijos ir gydymo klausimais, V. Lašo Lietuvos gyventojų mitybos tyrinėjimai. Psichologas J. Vabalas-Gudaitis tobulino psichologinius žmogaus darbingumo tyrimo metodus. Nemažą reikšmę turėjo Viktoro Biržiškos monografijos matematinės analizės ir tikimybių teorijos klausimais, F. Butkevičiaus — analizinės chemijos, V. Mošinskio — metalų technologijos, P. Jankausko — taikomosios mechanikos klausimais, V. Čepinskio parengti fizikos ir fizinės chemijos kursai, darbai elektrochemijos klausimais, K. Vasiliausko tyrinėjimai stat. statikos srityje. Įvairiose mokslo srityse tarp un-to mokslininkų vyko ideologinė kova. Smarkiausia ji buvo biologijos srityje. Un-to mokslininkai P. Avižonis, J. Dagys, L. Gutmanas, T. Ivanauskas, V. Kuzma, V. Lašas, P. Slavėnas, J. Vabalas-Gudaitis ir kt. kovojo su idealistinėmis koncepcijomis evoliucijos mokslo, rasizmo klausimais, propagavo materialistines pažiūras.

Un-tas leido tęstinius moksl. leidinius: humanitarinių mokslų f-tas — „Archivum Philologicum" (1930—39), „Darbus ir dienas" (1930—40), „Eranus" (1930—35), „Mūsų tautosaką" (1930—1936), „Humanitarinių mokslų fakulteto raštus" (1925—27), „Senovę" (1935—40), „Tautą ir žodį" (1923—31); matematikos-gamtos f-tas — „Matematikos-gamtos fakulteto darbus" (1923—40); medicinos f-tas — „Medicinos fakulteto darbus" (1933—40), „Mediciną" (kartu su Kauno medicinos d-ja, 1924—40); teisių f-tas — „Teisių fakulteto darbus" (1924—1927), teisių skyriaus moksl. darbų rinkinius („Teisių mokslo biblioteką"), ekonomikos skyriaus moksl. darbų rinkinius („Ekonomikos mokslų biblioteką"); technikos f-tas — „Techniką" (1924—36); teologijos-filosofijos f-tas — „Athenaeum" (1930—38), „Logos" (1922—38), „Soter" (1924—39). Un-te veikė daug studentų korporacijų bei org-jų (1927 — 46, 1930 — 72, 1939 — 161). Pažangios studentų org-jos („Atžala", „Aurora", Žydų kalbai ir lit-rai remti d-ja, „Stedra", „Scientia") buvo uždarinėjamos, jų nariai persekiojami. Tas org-jas legaliam darbui panaudodavo LKP. Nuo pirmųjų un-to gyvavimo metų jame veikė LKP, LKJS, vėliau ir Lietuvos Raudonosios pagalbos (LRP) org-jos kuopelės. 1928—39 studentai komunistai leido neleg. atsišaukimus. 1931—34 un-te veikė studentų komunistų biuras, vadovavęs part. kuopelėms. LRP studentų kuopelės 1936 susitelkė pogrindinėje antifaš. org-joje *„Antifa"*. Ekonominius ir akademinius studentų reikalus tvarkė studentų atstovybė. Į ją patekdavo vien burž. korporacijų ar org-jų atstovai; tik 1931—32 buvo išrinkti „Auroros" atstovai. Un-te veikė turizmo klubas, sporto klubas (abu nuo 1930), choras (nuo 1924), ligonių kasa (nuo 1925).

Un-to rektoriai: 1922—30 — profesoriai J. Šimkus, V. Čepinskis, P. Būčys, P. Avižonis, M. Biržiška, M. Remeris, V. Čepinskis; 1930—40 — V. Čepinskis, M. Remeris, S. Šalkauskis.

PIRMIEJI TARYBINIAI METAI (1940—1941). Atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią, panaikintas teologijos-filosofijos f-tas, o medicinos f-to farmacijos specialybės I ir II kursai perkelti į Vilniaus un-tą. Veikė 3 f-tai: medicinos (farmacijos, medicinos, stomatologijos skyriai), statybos (archit-ros, geodezijos, hidrotechnikos ir melioracijos, statybos skyriai), technologijos (elektrotechnikos, chemijos, mechanikos skyriai). Įsteigta marksizmo-leninizmo katedra, parengiamieji kursai norintiems stoti į un-tą. Panaikintas mokestis už mokslą. Apie 50% studentų gavo stipendijas. Pradėta steigti bendrabučius. 1940 rudens semestre mokėsi 3000 studentų. 1941 pavasarį un-tas išleido 232 specialistus: medicinos f-tas 199, statybos 27, technologijos 6. Un-te įsteigta komjaunimo org-ja, profs-ga. Įkurtas studentų klubas (1941), ėmė veikti meno saviveiklos (liaudies šokių ansamblis, choras ir kt.) ir sporto kolektyvai. 1940—1941 un-tas išleido „Techniką", d. 2; „Kauno universiteto medicinos f-to darbus", t. 7. Un-to rektorius buvo prof. A. Purėnas.

VOK. FAŠ. OKUPACIJOS METAI. Atgaivintas buvęs teologijos-filosofijos f-tas (iš jo sudaryti 2 atskiri f-tai). Sumažėjo studentų skaičius: 1941 rudenį jų tebuvo 1536. 1942 iš un-to pašalintas 31 dėstytojas, t. p. studentai komjaunuoliai. 1942 pab. nustota mokėti stipendijas. 1943.III.15 vokiečių faš. okupantai un-tą uždarė: aukštesniesiems kursams buvo dar leista baigti mokslą, o priėmimas uždraustas. Kad nenutrūktų reguliarus specialistų rengimas, prof. K. Baršausko, prof. A. Purėno ir kitų iniciatyva 1943.XI suorganizuoti Technikos kursai su statybos ir technologijos skyriais (vadovas K. Baršauskas), o 1944 pr. kursuose įsteigtas ir med. technikų skyrius (vadovė J. Tiknienė). Kursuose buvo dėstoma pagal un-to I kurso programą (taryb. metais jų klausytojai priimti į atitinkamų f-tų II kursą). 1941—44 un-to baigimo diplomus gavo 689 studentai: filosofijos f-to 8, medicinos 452, statybos 112, technologijos 117. Un-to rektorius buvo J. Gravrogkas. Kai kurie un-to studentai okupacijos metais įsijungė į partiz. kovą. Buvęs medicinos f-to studentas J. Vosylius vadovavo Kęstučio partizanų būriui, buvo LKP Biržų aps. k-to sekretoriumi. Traukdamiesi okupantai padarė un-tui didelių nuostolių, be kitko, susprogdino fizikos-chemijos in-to rūmus, mechanikos laboratoriją, iš med. f-to pagrobė daug aparatūros, sunaikino bibliotekos knygų. Iš viso okupantai padarė un-tui nuostolių už 5 mln. rb.

POKARINIS LAIKOTARPIS (1944—1950). Išvadavus Kauną, un-tą pradėta atkurti. Nuo 1944 jame veikė istorijos-filologijos fakultetas (filologijos, istorijos skyriai), medicinos f-tas (farmacijos, gydytojų stomatologų, med. gydytojų skyriai), technologijos f-tas (elektrotechnikos, mechanikos, chem. technologijos skyriai) ir statybos f-tas (archit-ros, civ. ir pram. statybos, hidrotechnikos skyriai). 1946 įkurtas architektūros f-tas (archit-ros skyrius); statybos f-te įsteigtas geodezijos skyrius. 1947 įsteigtas farmacijos f-tas; istorijos-filologijos f-to filologijos skyrius perorganizuotas į lietuvių k. ir lit-ros, rusų k. ir lit-ros, klasikinės filologijos skyrius, o istorijos skyrius iškeltas į Vilniaus un-tą; technologijos f-tas perorganizuotas į 3 fakultetus — chem. technologijos (maisto pramonės technologijos, neorganinių medžiagų technologijos, organinių medžiagų technologijos, silikatų technologijos skyriai), mechanikos (automobilių, durpių gamybos, geležinkelių eksploatacijos, maisto pramonės įrengimų, mašinų statybos ir technologijos, pluošto technologijos įrengimų, šiluminių energetikos įrengimų skyriai), elektrotechnikos (elektros ryšių, elektros stočių, tinklų ir sistemų, pram. įmonių elektros įrengimų skyriai). 1949 istorijos-filologijos f-tas perkeltas į Vilniaus un-tą. Sustiprėjo un-to materialinė bazė. 1947, be klinikų, un-tas turėjo 7 mokomuosius pastatus. Studentų 1944 buvo 1440, o 1950 — jau 2659. Išplėstas inžinierių rengimas. 1945—50 metais 65—85% studentų gaudavo stipendijas, 12—16% gyveno bendrabučiuose. Iš 1944—50 įstojusių studentų un-tą (arba iš jo išaugusius in-tus) baigė 79,2%. 1944—50 un-tas parengė 1616 specialistų:

architektų	56	hidrotechnikų ..	18
elektrotechnikų	47	istorikų	1
farmacininkų ..	171	kelininkų	1
filologų	37	medikų	675
geodezininkų ..	3	mechanikų	75
chemikų technologų	60	statybininkų ..	115
		stomatologų	357

1945 un-te buvo 24 profesoriai, 29 docentai, 150 dėstytojų ir asistentų, o 1950 — 16 profesorių, 63 docentai, 274 dėstytojai ir asistentai. Moksl. kadrai buvo rengiami per aspirantūrą. 1945—50 un-te apgintos 37 kandidatinės disertacijos. Apie 300 mokslininkų tobulinosi centrinėse TSRS mokslo įstaigose. Un-to mokslininkai išsprendė nemaža problemų, turinčių didelę reikšmę liaudies ūkiui, ypač tekstilės pramonei, durpių ir vietinių stat. medžiagų gavybai. Buvo tiriama Lietuvos archit-ra ir ieškoma tolesnio jos vystymo kelių, sėkmingai sprendžiami kai kurie teoriniai fizikos, chemijos, elektrotechnikos klausimai. Medikai tyrė alergijos reiškinius, vėžį, reumatą, nemaža nuveikė kardiologijos srityje. Daugelis moksl. tyrimo darbų, pradėtų un-te, toliau dirbami Kauno Politechnikos ir Medicinos in-tuose. Pokario laikotarpiu un-tas išleido „Kauno universiteto technikšųjų fakultetų darbų" t. 1 (1949) ir „Kauno universiteto medicinos fakulteto darbų" 2 t. (1948—50). Un-te veikė studentų komjaunimo org-ja, studentų profs-ga. 1945 įkurta studentų moksl. d-ja. 1946 ji turėjo 398 narius, 1950—1285. Įsteigtas kultūros klubas, sporto klubas. Veikė centr. choras, dramos studija, centrinis liaudies šokių kolektyvas, be to, meno saviveiklos kolektyvai atskiruose f-tuose. Un-to rektoriai: 1944—1946 — prof. A. Purėnas, nuo 1946 — prof. J. Kupčinskas.

1950 pab. un-tas reorganizuotas į *Kauno Politechnikos institutą* ir *Kauno Medicinos institutą*.

KAUNO UNIVERSITETO BIBLIOTEKA įkurta 1922 pabaigoje. Iš pradžių ji turėjo tik 40 knygų. Un-to vadovybė kreipėsi į Lietuvos visuomenę, prašydama paaukoti pinigų, leidinių, rankraščių, archyvinės medžiagos. Leidinių bibliotekai atsiuntė Minsko, Paryžiaus, Upsalos, Niujorko, Pragos, Pekino, Ciuricho ir kt. un-tai. Švietimo ministerija perdavė iš prof. A. Becenbergerio gautą senų liet. knygų rinkinį. Be to, un-tui atiteko prof. K. Būgos, gyd. L. Petkevičiaus (G. Petkevičaitės-Bitės tėvo) bibliotekos, bibliografo S. Baltramaičio bibliotekos dalis. Nuo 1924 rudens būdavo gaunamas privalomasis Lietuvoje išleidžiamų leidinių egzempliorius. 1930 bibliotekai perduotas Vaižganto įsteigtas raštijos muziejus. Jis buvo sujungtas su ist. archyvu ir pavadintas rankraščių skyriumi. Šiame skyriuje buvo ir Tarybų Sąjungos atiduotos Žemaitijos teismo XVI—XVIII a. knygos (apie 350 t.), XVIII—XX a. liet. rašytojų bei visuomenės veikėjų asmeniniai archyvai, rankraščiai, laiškai. Biblioteka gaudavo daug period. leidinių įv. kalbomis. Pavyzdžiui, 1932 biblioteka turėjo žurnalų: rusų k.— 3544 vienetų, vokiečių k.— 3375, anglų k.— 2377. Bibliotekos fondus 1933.I.1 sudarė 95 388 vienetai spaudinių (27% pirkti, kiti dovanoti), 1939 pr.— 179 000, jų tarpe nemaža atsišaukimų, skelbimų, teatro programų ir kitų smulkių spaudinių, didelis kartografijos rinkinys. Biblioteka aptarnavo ne tik K. u. moksl. personalą bei studentus, bet ir visuomenę, padėjo periferijos bibliotekoms. Ji rengė Švietimo ministerijos leidžiamą „Lietuvių bibliografiją" (1924—39), leido „Bibliografijos žinias" (1936—44). Be to, išleido S. Daukanto „Darbus senųjų lietuvių ir žemaičių" (1929), K. Jablonskio „Istorijos archyvą" (t. 1, 1934). Vienas bibliotekos steigėjų ir jos vadovas buvo prof. Vaclovas Biržiška. Vok. faš. okupacijos metais biblioteka kartu su un-tu uždaryta; knygų saugykla paversta slėptuve, rankraštynas išgabentas į kaimą. Daug knygų besitraukdami sunaikino hitlerininkai. Po karo sutvarkyta saugykla, pertvarkytas abėcėlinis katalogas. Knygų fondams papildyti buvo skiriama vis daugiau valst. lėšų: 1945 — 120 000 rb, 1947 — 170 000, 1950 — 250 000. Buvo rūpinamasi įsigyti kuo daugiau įv. specialybių vadovėlių. 1950 pab. bibliotekos fondus sudarė apie 380 000 vienetų. Perorganizavus un-tą, visas jo bibliotekos turtas bei daugumas leidinių atiteko Kauno Politechnikos in-to bibliotekai. Kiti leidiniai perduoti Vilniaus un-to, Partijos istorijos in-to ir Kauno Med.

in-to bibliotekoms. Rankraštynas atiduotas Vilniaus un-to ir Lietuvos TSR MA bibliotekoms.

Lit.: Lietuvos universitetas, K., 1923; Lietuvos universitetas. Pirmųjų penkerių veikimo metų (1922.II.16—1927.II.16) apyskaita, K., 1927; Vytauto Didžiojo universiteto kalendorius, K., 1932—39; Vytauto Didžiojo universitetas. Antrųjų penkerių veikimo metų (1927.II.16—1932.IX.1) apyskaita, K., 1933; **V. Biržiška,** Pirmasis Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos dešimtmetis, K., 1933; Vytauto Didžiojo universiteto įstatymai, K., 1934; „V. D. universiteto žinios", K., 1937, Nr. 1—5; Vytauto Didžiojo universiteto normos, t. 1 (Statutas), K., 1937; **S. Užkuraitė,** Kauno Politechnikos instituto bibliotekos veikla 1923—1965 metais.—„Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai", t. 5, V., 1966.

„KAŪNO VALSTÝBINIO MEDICÌNOS INSTITÙTO DARBAĨ"— tarybinis tęstinis mokslo darbų leidinys, ėjęs 1948—1961 Kaune. Leido Kauno Med. in-tas. Išėjo 12 tomų. T. 1 (1948) ir 2 (1950) išėjo pavadinimu „Kauno valstybinio universiteto Medicinos fakulteto darbai"

„KAŪNO ŽÌNIOS"— buržuazinis rytinis dienraštis, ėjęs 1933 Kaune. Leistas vietoj „Tribūnos".

KAŪPAS Antanas [1870.II.1 Gudeliuose (Panevėžio rj.) — 1913.X.27 Čikagoje] — klerikalinis sociologas, publicistas. Baigęs Šiaulių g-jos 6 klases, mokėsi Kauno kunigų seminarijoje, iš kurios pašalintas už draudžiamos liet. lit-ros laikymą. 1892 emigravo į JAV. 1896 tapo kunigu. Bendradarbiavo JAV ir Lietuvoje leistoje klerikalinėje period. spaudoje („Garse", „Žvaigždėje", „Draugijoje", „Viltyje" ir kt.). 1909—13 redagavo laikr. „Draugas". Rašė daugiausia sociologiniais klausimais.

KAUPIAĨ — kaimas Tauragės rj., Girininkų apyl., 9 km į v. nuo Tauragės. 79 gyv. (1959). Kaimo p. pakraščiu teka Ežeruona (Jūros intakas). Ist. šaltiniuose K. minimi 1653.

KAŪPIŠKIAI — kaimas Vilkaviškio rj., Vištyčio apyl., 8 km į š. nuo Vištyčio, prie kelio į Kybartus; kolūkio centras. 145 gyv. (1959). Prie kaimo yra Kaupiškių-Pajevonio durpynas (eksploatuojamas nuo 1953), 7 ha žvyro karjeras (eksploatuojamas nuo 1956). Kaime yra aštuonmetė m-la (1923—55 pradinė, iki 1960 septynmetė), biblioteka, felčeriųakušerių punktas. Į v. nuo kaimo, netoli sienos su Kaliningrado sr., yra natūrali stačiašlaitė kalva, naudota kaip piliakalnis. Jo aikštelė 75 m ilgio ir 35 m pločio, su I t-mečio kultūriniu sluoksniu. XX a. pirmoje pusėje K. buvo valsčiaus centras.

KAŪPIŠKIŲ-PĀJEVONIO PÉLKĖ — pelkė Vilkaviškio rj., 9 km į p. nuo Kybartų, į r. nuo Kybartų—Vištyčio kelio. Plotas 326 ha (pramoninis 244 ha). Pelkė ištįsusi iš v. į r. apie 6 km. R. dalis ežerinės kilmės, v.— sausuminės. Per v. dalį teka Liepona (Širvintos intakas). Auga karklai, beržai, alksniai. Durpės daugiausia žemapelkinės, viksvinės, tik rytuose alksninės. Klodo didž. storis 4,5 m, vid. 1,92 m; vid. susiskaidymas 36%, vid. peleningumas 18,4%. Ištekliai apie 4,7 mln. m³. Pelkės paviršius vietomis nusausintas. Durpės kasamos kurui. Vakaruose prie pelkės yra Kaupiškių, rytuose — Pajevonio kaimai.

KÁUŠAI — kaimas Šilalės rj., Kaltinėnų apyl., 5 km į p. v. nuo Kaltinėnų, 9 km į š. v. nuo Upynos. 134 gyv. (1959). Š. v. pakraščiu teka Akmena (Jūros intakas), pietryčiuose yra aukštuma, vad. Aušrinės kalnu. Kaime pastatyta kolūkio gyvulininkystės pastatų.

KAUŠAKỸS Stasys [1902.V.26 Panemunėlyje (Rokiškio rj.) — 1945.III.4 Gudakiemyje (Trakų rj.)] — pedagogas. 1924 baigęs Panevėžio mkt. seminariją, metus studijavo Kauno un-to gamtos-matematikos f-te, paskui mokytojavo įv. pr. m-lose. 1935—40 studijavo Kauno un-to humanitarinių mokslų f-te. 1940—41 taryb. aktyvistas. Vok. faš. okupacijos metais persekiotas. 1942—45 mokytojavo Pakuonio (Prienų rj.), Panošiškių ir Gudakiemio (Trakų rj.) pr. m-lose. Burž. nacionalistų nužudytas.

KAUŠÁNKA — kaimas Jonavos rj., Markutiškių apyl., 15 km į š. r. nuo Jonavos, 1,5 km į š. v. nuo Kauno—Zarasų plento. 259 gyv. (1959). Iš v. prie kaimo prieina Kaušankos miškai, iš š.— Tabalų pelkė, iš r.— Aklojo Ežero pelkė.

KÁUŠĖNAI — kaimas Plungės rj., Nausodžio apyl., 3 km į v. nuo Plungės, Babrungo deš. krante. 223 gyv. (1959). Kaimas minimas 1691 Gandingos ir Kaušėnų dvarų inventoriuose. 1941.VII hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai Kaušėnuose išžudė daugiau kaip 1000 Plungės gyventojų.

KAUŠYLÀ Kęstutis [g. 1922.I.6 Utenoje] — klimatologas, geografijos mokslų kandidatas (1955). 1947 baigęs Vilniaus un-tą, iki 1960 dirbo jame ped. darbą. Nuo 1958 docentas. 1960—62 Geologijos ir geografijos in-to moksl. bendradarbis, 1962—63 to in-to klimatologijos sektoriaus vadovas. 1963—65 Lietuvos TSR MA Geografijos skyriaus moksl. bendradarbis. 1965—66 Hidrometeorologinės v-bos vyr. inžinierius, nuo 1966 agrometeorologinės laboratorijos viršininkas. Paskelbė moksl. straipsnių aktinometrijos, klimatografijos, taikomosios klimatologijos ir klimatinių tyrimų istorijos klausimais, išleido keletą populiarių brošiūrų.

Ršt.: **K. Kaušyla,** Lietuvos klimatas, V., 1959.

KAUŠINÍENĖ Gražina [Žitkutė; g. 1921.VI.2 Kaune] — inžinierė technologė, chemijos mokslų kandidatė (1961). 1941 baigė Kauno un-tą. Nuo 1950 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-te. Paskelbė moksl. straipsnių Lietuvos TSR durpių dispersiškumo klausimu.

KAUŠÌNIS Klemensas [g. 1906.I.27 Juršiškėje (Molėtų rj.)] — inžinierius statybininkas, technikos mokslų kandidatas (1962). 1933 baigė Kauno un-to technikos f-tą. 1936—50 Kauno un-to, nuo 1951 Kauno Politechnikos in-to dėstytojas, nuo 1966 docentas. 1937—40 vadovavo Kauno resp. klinikinės ligoninės techn. priežiūrai, 1940 Šiaulių ligoninės statybai. Pagal K. projektus pastatyta Šiaulių duonos kepykla (1935), Kauno Politechnikos in-to elektrotechnikos f-to rūmų priestatas (1958), rekonstruoti Lietuvos TSR Filharmonijos rūmai (1950). K. paskelbė moksl. darbų apie pastatų atitvarines konstrukcijas ir kt. Su kitais parengė vadovėlį „Pastatų konstrukcijos" (d. 1, 2, 1962—67).

KAUŠÌNIS Vytautas [g. 1930.II.1 Juozapavoje (Molėtų rj.)] — dailininkas. 1956 baigęs Dailės in-to grafikos f-tą, dirbo žurnalo „Šluota" dailininku. Nuo 1956 dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose. 1956—57 žrn. „Tarybinė moteris" meninis redaktorius. Nuo 1961 Dailės in-to dėstytojas. Kuria plakatus, pasižyminčius minties ir formos aiškumu, meninės išraiškos priemonių glaustumu, dekoratyvumu, tikslingu vaizdo ir šrifto panaudojimu.

Kūriniai: plakatai —„1917—1957", „Lietuvos kultūros dekada" (Lenkijoje, 1957), „Sudrausk!" (1957), „Lai tėviškė žydi" (1960), „Liaudies meno paroda" (1960), „Būkite jiems bičiuliai" (1961), „Aplankykite Tarybų Lietuvos sostinę Vilnių" (1962), «Lietuvos TSR Valstybinės filharmonijos estradinis ansamblis „Nemuno žiburiai"» (1963), „Lietuvos TSR kultūros diena" (Maskvoje, 1964), „Ruoškimės M. K. Čiurlionio vardo pianistų konkursui" (1965), „Sveikas, Gegužį!" (1966), «Paroda „Gamta ir žmogus"» (1967); estampai (lino raižiniai) —„Baikalas prie Angaros" (1960), „Kinai" (1960), ir kt.

KAŪŠPĖDAS Anicetas [g. 1911.I.19 Maželiuose (Anykščių rj.)] — chemikas, chemijos mokslų kandidatas (1954). 1935 baigė Grenoblio (Prancūzija) Elektrochemijos ir elektrometalurgijos in-tą. 1936—39 dirbo Tyrimų laboratorijoje Kaune, 1939—41 „Lietuvos muilo" f-ke Panevėžyje. Nuo 1941 dirba ped. darbą

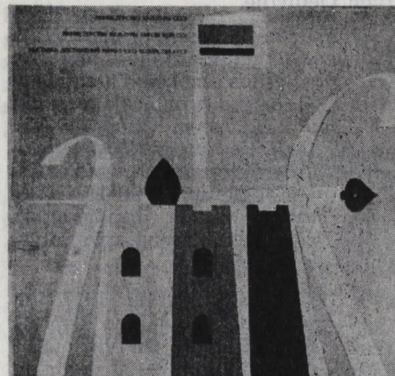

Vytautas Kaušinis. Plakatas Lietuvos TSR kultūros dienoms Maskvoje (1964)

Vilniaus un-te. Nuo 1956 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie tirpstančių magnio druskų išskyrimą iš dolomitų, apie dolomitų panaudojimą tirpioms magnio druskoms ir rišamosioms medžiagoms gauti ir kt. klausimais.

KAVÀ. Europoje K. tapo žinoma XVII a. pr., o Lietuvoje paplito XVII a. pab. (daugiausia vienuolynuose ir dvaruose). XVII—XVIII a. kava būdavo įvežama daugiausia iš Rygos, vėliau iš Peterburgo ir kt. Prieš D. Tėvynės karą K. pupelės būdavo importuojamos iš Vokietijos, po karo (iki 1965) — iš Ganos. 1965 jų gauta 1784 t. Vidutiniškai vienas Lietuvos TSR gyventojas suvartoja 0,95 kg K. per metus.

KAVALIAUSKÁITĖ Margarita [**Undžienė; Cowl;** g. 1897.I.25 Niujorke] — pažangi JAV lietuvių visuomenės veikėja. Kilusi iš darbininkų. Dirbo tabako f-ke Brukline. 1914 įstojo į Lietuvių socialistų sąjungą. 1916—22 dienraščio „Laisvė" adm. darbuotoja, 1932—33 viena iš Tarptautinės darbininkų gynimo d-jos (International Labour Defence) Jungtinėse Amerikos Valstijose vadovių, 1933—41 JAV Komunistų partijos komisijos darbui tarp moterų sekretorė. 1933—37 Mičigano valstijoje organizavo profs-gas. Nuo 1951 viena iš prekybinės org-jos „Meždunarodnaja kniga" („Tarptautinė knyga") atstovių Niujorke, platina Tarybų Lietuvos spaudą. Nuo 1917 bendradarbiauja laikraščiuose „Laisvė", „Daily Worker" („Darbininkų dienraštis"), „Political Affairs" („Politikos reikalai"). Anglų kalba parašė brošiūrų („Brangus pragyvenimas", 1926; „Klausimai ir atsakymai apie Tarybų Sąjungą", 1933). 1964 ir 1966 lankėsi Tarybų Lietuvoje.

KAVALIÁUSKAS Bronius [g. 1932.VII.18 Garbūnuose (Ignalinos rj.)] — meteorologas, geografijos mokslų kandidatas (1965). 1958 baigęs Vilniaus un-tą, iki 1960 dirbo inžinieriumi sinoptiku Vilniaus civ. aviacijos meteorologijos stotyje. 1960—64 Geografijos ir geologijos in-to, nuo 1964 Lietuvos TSR MA Geografijos skyriaus moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie saulės radiaciją p. Pabaltijyje.

KAVALIÁUSKAS Jonas [m. 1917 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. 1894—97 aktyvus LSDP agitatorius, už tai 1897—98 kalintas. 1899 suimtas antrą kartą ir 3 metams ištremtas į Smurgainis (BTSR). 1903 grįžęs į Vilnių, dirbo odos f-ke. Aktyvus 1905—07 revoliucijos dalyvis. Jo bute buvo revoliucionierių ginklų sandėlis. Už rev. veiklą buvo kalinamas. 1908—1914 K. bute vyko nelegalūs revoliucionierių pasitarimai. 1917 kaizerinių okupantų paimtas priverčiamiesiems darbams, mirė badu.

KAVALIÁUSKAS Jonas [g. 1920.XII.10 Kaune] — aktorius, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1954). 1941 baigęs Kauno „Aušros" berniukų g-ją, dirbo aktoriumi Valstybės teatre. 1944 baigė šio teatro vaidybos studiją. Nuo 1949 Lietuvos TSR Akademinio dramos teatro aktorius. Nuo 1953 TSKP narys. 1953—60 dėstė aktoriaus meistriškumą Lietuvos TSR konservatorijoje. Nuo 1954 Lietuvos TSR Teatro d-jos pirmininkas. 1963—67 Lietuvos TSR AT deputatas.

Vaidmenys: Ferdinandas (F. Šilerio „Klasta ir meilė"), Edvardas (A. Vienuolio „Prieblandoje"), Tarutis (V. Miliūno „Žemė maitintoja"; pagal P. Cvirkos romaną), Burdulis (A. Griciaus „Liepto galas"), Šibajevas (V. Višnevskio „Neužmirštamieji 1919-ji"; 1952 TSRS Valst. premija), Voinickis (A. Čechovo „Dėdė Vania"), Martas Tuiskas (E. Raneto „Sūnus paklydėlis"), Leninas (N. Pogodino „Kremliaus kurantai" ir „Trečioji patetinė"), Leisteris (F. Šilerio „Marija Stiuart"), Klaudijus (V. Šekspyro „Hamletas"), Daktaras (N. Hikmeto „Visų užmirštas"), Jis (K. Simonovo „Ketvirtasis"), Ilis (F. Diurenmato „Damos vizitas") ir kt.

Lit.: **M. Petuchauskas,** Jonas Kavaliauskas.— „Lietuvos teatrai ", 1959, Nr. 3.

KAVALIÁUSKAS Juozas [g. 1904.XII.25 Panevėžyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Vaikystėje tarnavo pas buožes, vėliau dirbo tėvo ūkyje. 1928 Panevėžyje įsijungė į rev. veiklą. 1929 išvyko į Braziliją, dirbo įv. darbus. 1932—36 Brazilijos Komunistų partijos narys. 1935 pab. suimtas, metus kalintas San Paule, po to ištremtas į Lietuvą. 1937—1941 darbininkas Panevėžyje. Hitlerinės okupacijos metais kurį laiką slapstėsi, vėliau dirbo Dembavos (Panevėžio rj.) plytinėje. Nuo 1944 darbininkas Panevėžyje. Nuo 1948 TSKP narys. Pensininkas.

KAVALIÁUSKAS Juozas [g. 1921.I.31 Navikuose (Kapsuko rj.)] — pedagogas. 1940 baigęs Marijampolės mkt. seminariją, mokytojavo Leipalingio (Lazdijų rj.) vid. m-loje. Vok. faš. okupacijos metais persekiotas. 1944—45 Marijampolės aps. liaudies švietimo skyriaus vedėjas. 1945—1952 Vilniaus mokyklų mokytojas, direktorius, Resp. partinės m-los dėstytojas. 1945—52 Vilniaus un-te studijavo pedagogiką, liet. kalbą ir lit-rą. 1952—53 Vilniaus sr. liaudies švietimo skyriaus vedėjas. Nuo 1953 TSKP narys. 1954—60 „Tarybinės mokyklos" redaktorius. Nuo 1954 švietimo ministro pirmasis pavaduotojas. Parašė kn. „Liaudies švietimas Tarybų Lietuvoje" (su S. Pupeikiu, 1955), „Lietuvių kalbos vadovėlį m-lų su dėstomąja rusų kalba VII—VIII klasėms (1956; VIII leid. 1966) ir m-lų su dėstomąja lenkų kalba VII—VIII klasėms (su J. Ščerbinskiene, 1958; III leid. 1966). Period. spaudoje rašo liaudies švietimo darbo organizavimo ir pedagogikos klausimais.

KAVALIÁUSKAS Pranas [g. 1919.III.27 Balkasodyje (Alytaus rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Į rev. veiklą įsijungė 1937. LKP nurodymu 1937—40 veikė Šaulių s-goje (Dirmiškės, Alytaus rj.). Nuo 1939 Komunistų partijos narys. 1940—41 Miroslavo (Alytaus rj.) vls. milicijos įgaliotinis. 1941—43 hitlerininkų kalintas Alytuje. Paleistas iš kalėjimo, gyveno nelegaliai, dirbo part. darbą Miroslavo vls. Po karo adm. ir part. darbuotojas įv. vietose. 1949—51 mokėsi Resp. part. m-loje. 1951—63 adm. ir ūkinis darbuotojas Vilkaviškyje. Nuo 1963 Vilkaviškio konservų f-ko direktorius.

KAVALIÁUSKAS Rapolas [1898.III.12 Babriškėse (Varėnos rj.) — 1941.VII.9 Babriškių miške (Varėnos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Mažažemis valstietis. Vaikystėje ir jaunystėje tarnavo pas buožes. 1932 įsijungė į rev. veiklą — platino kom. spaudą, agitavo valstiečius prieš burž. valdžią. Nuo 1940.III Komunistų partijos narys. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

KAVALIÁUSKAS Vytautas [1923 Siponyse (Kėdainių rj.) — 1948.XII.7 ten pat] — tarybinis aktyvistas. Kilęs iš valstiečių. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos karys. Fronte įstojo į VLKJS. Po karo Siponių komjaunimo org-jos sekretorius ir apylinkės tarybos pirmininko pavaduotojas. Burž. nacionalistų nužudytas.

KAVALIÁUSKIENĖ Danutė [g. 1932. VIII.9 Kaune] — botanikė, biologijos mokslų kandidatė (1966). 1956 baigė Vilniaus un-tą. 1957—61 Lietuvos Bandymų stoties kolorado vabalui, nematodams ir bulvių vėžiui tirti moksl. bendradarbė. Nuo 1965 Vilniaus un-to augalų anatomijos ir fiziologijos katedros asistentė. Paskelbė moksl. straipsnių apie mėtų rūdligę.

KAVALIÁUSKIENĖ Julija [1876.IX.8 Vilniuje — 1959.X.14 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvė. 1893 įstojo į nelegalų s-d. darbininkų būrelį Vilniuje. 1899 kalinta. 1900 su vyru Jonu Kavaliausku 3 metams ištremta į Smorgonę (BTSR). 1905—07 revoliucijos laikotarpiu jos bute Vilniuje buvo ginklų sandėlis, vykdavo nelegalūs revoliucionierių susirinkimai. K. platino rev. atsišaukimus, vežiojo juos į Naująją Vilnią, Eišiškes. Viena iš 1917 Vilniuje moterų protesto demonstracijos prieš kaizerinių okupantų valdžią organizatorių. Nuo 1922 gyveno Kaune, buvo siuvėja. Nuo 1959 pensininkė.

KAVALIŪNAITĖ Vladislava [g. 1929. VII.15 Vidiškiuose (Ukmergės rj.)] — fizikė, fizikos-matematikos mokslų kandidatė (1962). 1954 baigė Maskvos Ped.

in-tą. Nuo 1957 dirba ped. darbą Šiaulių Ped. in-te, nuo 1961 fizikos katedros vedėja. Nuo 1961 TSKP narė. Paskelbė moksl. straipsnių apie monokristalų augimo ir tirpimo mechanizmą ultragarso lauke.

KAVALIŪNAS Gintautas [g. 1935.XII.10 Slibinuose (Vilkaviškio rj.)] — veterinarijos gydytojas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1965). 1959 baigęs Veterinarijos akademiją, dirba Gyvulininkystės in-te (iki 1960 Gyvulininkystės ir veterinarijos in-tas) moksl. bendradarbiu. Paskelbė moksl. straipsnių apie paršelių atjunkymą, šeriant juos kombinuotais pašarais, išleido brošiūrą apie racionus bekonams.

KAVARSKAS — miestas Anykščių rj., 15 km į p. v. nuo Anykščių, prie Šventosios; apylinkės centras. 1287 gyv. (1959). K. įsikūręs Šventosios deš. krante. Plano struktūra stačiakampė. Centr. dalyje — stačiakampė aikštė, apie kurią išsidėsčiusi grupė kvartalų. Teritorija 165 ha. Ją pusiau dalija Šventosios intakas Pienia. Į p. v. nuo jos, kalvoje, yra miesto centras; miesto š. r. dalis nutįsusi palei Ukmergės—Anykščių plentą. Šventosios krantai šaltiniuoti; kair. krante yra 400 ha Vilkatėnų miškas. Ties miesto riba prasideda Šventosios—Nevėžio kanalas (iškastas 1963). Ties K. per Šventąją pastatytas tiltas. Buitinio aptarnavimo kombinatas, pieninė (nuo 1949), kepykla (past. 1962). Per K. eina Ukmergės—Anykščių plentas; keliai jungia K. su Kurkliais, Traupiu, Troškūnais, Taujėnais. Veikia 100 lovų ligoninė (įst. 1948), vid. m-la (iki 1940 pradinė, 1940—49 prog-ja), kultūros namai (nuo 1940), kino teatras; yra stadionas, biblioteka, vaikų darželis. Į r. nuo K., miške, aptikta apie 200 pilkapių. K. žinomas nuo XV a. vid. (1464 pastatyta bažnyčia). XVI a. miestelis ir apylinkės priklausė stambiems dvarininkams Astikams, vėliau Oginskiams, Tiškevičiams (nuo 1788), Siesikams. Astikai Kavarske buvo pasistatydinę puošnius rūmus. XIX a. — valsčiaus centras. Veikė parapinė m-la, kurioje 1809 mokėsi 8 mokiniai, 1812 — 31 mokinys; 1865 įsteigta valdinė pr. m-la. XIX a. viduryje K. išaugo; veikė 20 prekybos įstaigų, vyko prekymečiai, vėliau ir turgūs. 1897 buvo 1546 gyventojai. 1905. X.28 K. gyventojai išvaikė carinę valsčiaus v-bą. 1906.IX K. dvare įvyko ž. ū. darbininkų streikas. Buržuazijos valdymo metais K. — valsčiaus centras (1923 — 1041 gyv.). Miestelyje ir valsčiuje veikė LKP ir LKJS kuopelės. 1941 vok. fašistai ir vietiniai burž. nacionalistai sušaudė 16 K. taryb. aktyvistų. Vok. faš. kariuomenė miestą smarkiai sugriovė: išdegino centrą, susprogdino tiltą per Pienią, malūną. Taryb. metais K. naujai išplanuotas, pastatyta nemažai mūrinių pastatų, jų tarpe autobusų stotis, kepykla. 1950—62 K. buvo rajono centras; 1956 jam suteiktos miesto teisės. 1951—61 ėjo laikr. „Stalino vėliava", 1961—62 „Komunizmo vėliava".

Kavarskas. Tarybų gatvė

Kavarskas. Vidurinė mokykla

KAVECKAS Konradas [g. 1905.XI.2 Tirkšliuose (Mažeikių rj.)] — kompozitorius, dirigentas, Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1954), Lietuvos TSR liaudies artistas (1960). 1926 baigė Kauno „Aušros" g-ją, 1929 — Kauno muz. m-los vargonų klasę (pas J. Naujalį), 1933 — Paryžiaus muzikos m-los (Schola cantorum) vargonų, dirigavimo ir kompozicijos klases. 1933—40 Kauno un-to studentų choro dirigentas. Koncertavo Lietuvoje ir užsienyje (Rygoje, Stokholme, Paryžiuje, Pragoje). Rengė J. Gruodžio, M. Petrausko, A. Račiūno, S. Šimkaus ir kt. autorinius koncertus. 1934—40 dirbo t. p. Kauno katedros vargonininku, 1936—40 — E. Laumenskienės Liaudies konservatorijos dėstytoju. Su J. Bendoriumi 1940 suorganizavo Vilniaus muz. m-lą, buvo jos mokytojas, 1946 — mokymo dalies vedėjas, 1946—1949 — direktorius. 1940 Vilniaus un-to studentų choro dirigentas, 1949—62 Lietuvos TSR Valstybinio nusipelniusio choro vyriausiasis dirigentas. Nuo 1945 Vilniaus konservatorijos, nuo 1949 Lietuvos TSR konservatorijos dėstytojas, 1945—62 katedros vedėjas (nuo 1947 docentas, nuo 1964 profesorius). 1958—1962 Lietuvos TSR AT deputatas. Nuo 1960 TSKP narys. Visų respublikinių dainų švenčių vyriausiasis dirigentas. Surengė keletą vargonų muzikos koncertų. Rašo straipsnius muz. klausimais. Sukūrė choro ir solo dainų, instrumentinių kūrinių, harmonizavo liaudies dainų. K. dainos lyriškos, romantiškos. Jų muz. kalba paprasta, nuoširdi.

Kūriniai: choro dainos — „Dangus gimtinės" (1946, A. Venclovos žodžiai), „Mes išeisim į darbą, draugai" (1949, E. Mieželaičio ž.), „Šienapiūtės naktį" (1951, A. Jonyno ž.), „Žodeliai" (1952, A. Jonyno ž.), „Pabaigtuvių daina" (1954, E. Matuzevičiaus ž.), „Pro žydinčius vartus" (1954, A. Venclovos ž.), „Jeigu tu įsakysi, Tėvyne" (1958, E. Matuzevičiaus ž.; S. Šimkaus premija), „Tėviškei ir mylimai" (1961, A. Venclovos ž.), „Nuo Birutės kalno" (1961, Maironio ž.), „Vilniuj žydi liepos" (1961, E. Matuzevičiaus ž.); chorinė siuita „Tarybų Lietuvos vaizdai" (1953, J. Lapašinsko, E. Matuzevičiaus, P. Širvio ž.); vokalinė poema „Keturi" (1961, S. Nėries ž.), ir kt.

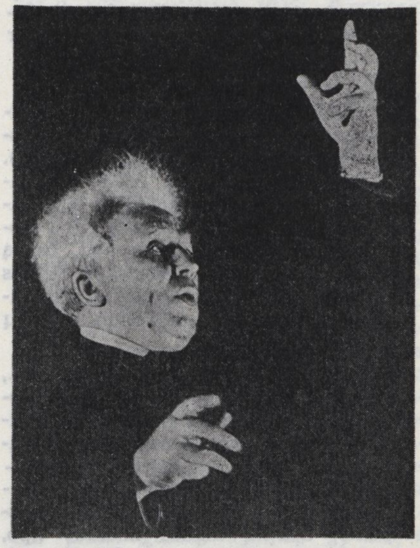

Konradas Kaveckas diriguoja (1967)

Ršt.: J. Naujalio gyvenimas ir kūryba, K., 1939.

Leid.: Vilniuj žydi liepos (Dainos chorui), V., 1961; Na, tai kas (Solo dainos), V., 1966.

Lit.: J. Gaudrimas, Lietuvių tarybinė muzika, V., 1960; Iš lietuvių muzikinės kultūros istorijos, d. 3, V., 1967.

KAVECKIS Mykolas [1889.VI.2 Orenburge — 1968.II.28 Kaune] — geologas, geologijos-mineralogijos mokslų daktaras (1931), Lietuvos TSR nusipelnęs mokslo veikėjas (1959). 1912 baigė Charkovo un-tą (fiz. chemijos skyrių). 1914 įstojo į Kijevo Politechnikos institutą, bet, jo nebaigęs, ėmė dirbti P. Rusijos akmens anglių ir miner. žaliavų laboratorijos (Charkove) skyriaus vedėju. 1921 atvyko į Lietuvą ir pradėjo dirbti Aukštuosiuose kursuose, 1922 perorganizuotuose į Kauno un-tą. Suorganizavo mineralogijos-petrografijos katedrą. Nuo 1923 docentas, mineralogijos ir geologijos katedrų vedėjas; nuo 1929 profesorius. Dirbdamas un-te, 1926—31 suorganizavo kelias geol. ekspedicijas ir joms vadovavo; tobulinosi V. Europos un-tuose. 1940—60 Vilniaus un-to mineralogijos ir petrografijos katedros vedėjas, kartu nuo 1950 Kauno Politechnikos in-to inžinerinės geologijos

katedros vedėjas. Jo moksl. darbo tematika — Lietuvos miner. versmės ir naudingosios iškasenos, t. p. kiti mineralogijos ir hidrogeologijos klausimai. K. — hidrogeologinių tyrimų Lietuvoje pradininkas. Paskelbė daugiau kaip 30 moksl. straipsnių, sudarė 6 geol. žemėlapius, surinko turtingą mineralų ir uolienų kolekciją.

Ršt.: Inžinerinė geologija, V., 1965.

KAVĒCKIS Vaclovas [g. 1907.I.11 Rotinėnuose (Plungės rj.)] — fizikas, fizikos-matematikos mokslų kandidatas (1953). 1931 baigė Kauno un-tą. 1932—37 Kauno un-to astronomijos katedros laborantas, asistentas. 1937—45 Biržų g-jos mokytojas. Nuo 1946 dirba ped. darbą Vilniaus Ped. in-to bendrosios fizikos katedroje. Nuo 1955 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių atominių spektrų teorijos klausimais.

KAVELKIŲ PÉLKĖ — pelkė Akmenės rj., 4 km į p. r. nuo Kruopių, į š. nuo Kruopių—Gruzdžių kelio. Plotas 211 ha. Pelkė tįso drumlinoidiniame klonyje, ištįsusiame iš v. į r. Ją supa Girkančių-Gerkiškių miškai. Didesniąją dalį sudaro sausuminės kilmės plynraistinė aukštapelkė. Durpių klodas mišraus tipo, plyninis; jo didž. storis 3,7 m, vid. 1,54 m, vid. susiskaidymas 26,6%, vid. peleningumas 6,2%.

KĀVIŠKIS — ežeras Lazdijų rj., 4 km į v. nuo Kapčiamiesčio. Plotas 70 ha. Ežeras ištįsęs iš r. į v.; ilgis 2000 m, didž. plotis 480 m. Kranto linija šiaurėje lygi, pietuose vingiuota; jos ilgis 4930 m. Krantai aukšti, apaugę medžiais. Per K. teka upelis į Zapsę (Niedos vidurupį). Ežero š. pakrantėje įsikūrę Kalviai, v. gale — Ivoškai. Ežeras verslovinis; 1966 žuvies sugauta 4,2 kg/ha.

KAVOLĖLIS Antanas Petras [g. 1938. VII.17 Talaikiuose (Utenos rj.)] — inžinierius mechanikas, technikos mokslų kandidatas (1966). 1961 baigė Kauno Politechnikos in-tą. Nuo 1964 Eksperimentinio metalo piovimo staklių in-to Vilniaus filialo inžinierius, nuo 1966 moksl. bendradarbis. Dviejų sankabų, efektyvių antivibraciniu atžvilgiu, išradėjas. Paskelbė moksl. straipsnių apie besisukančių masių išcentrinės jėgos panaudojimo sukamųjų virpesių slopinimui ir izoliacijai naujas galimybes.

KAVOLIAĨ — kaimas Šilutės rj., Usėnų apyl., 10 km į p. nuo Žemaičių Naumiesčio, 3 km į š. r. nuo Klaipėdos—Pagėgių geležinkelio. 156 gyv. (1959). Iš p. prieina Kavolių miškas. Felčerių-akušerių punktas, pr. m-la (nuo XX a. pr.), biblioteka.

KAVÕLIS Jonas [g. 1899.VI.22 Zabičiūnuose (Zarasų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1924 įsijungė į rev. veiklą Garmuliškyje (Zarasų rj.). Kelis kartus suimtas ir tardytas. 1927 ištremtas į Varnių konc. stovyklą, kur išbuvo 14 mėnesių. Grįžęs vėl dirbo rev. darbą Zabičiūnuose. Nuo 1932 Komunistų partijos narys. 1940—41 Zarasų aps. ž. ū. komisijos pirmininkas. Nuo 1945 dirbo partinį, ūkinį ir administracinį darbą Skiemonyse, Anykščiuose. Nuo 1962 pensininkas.

KAVOLĨŠKIS — kaimas Rokiškio rj., Rokiškio apyl., 4 km į p. v. nuo Rokiškio. 181 gyv. (1959). Rokiškio melioracinės statybos v-ba, mechaninės dirbtuvės, parduotuvė, med. punktas, pr. m-la (nuo 1933), biblioteka (nuo 1954). 1796 kaimas priklausė Čedasų dvaro Kalpokiškių palivarkui; turėjo 7 kiemus, 6 valakus.

KAVÕLIŲ ĘŽERAS — ežeras Utenos rj., 3 km į v. nuo Vyžuonų, prie Vyžuonų—Debeikių kelio. Plotas 11,5 ha, ilgis 625 m, didž. plotis 475 m. Š. krantas aukštas, sausas, v.— žemesnis, pelkėtas. Prie K. e. įsikūrę Starkai.

KAVÕLIŲ MĨŠKAS — miškas Šilutės rj., 16 km į p. r. nuo Šilutės, abipus Klaipėdos—Pagėgių geležinkelio ir plento. Priklauso Šilutės miško pramonės ūkio Pagėgių girininkijai. Plotas 843 ha; medynų 710 ha. Paviršius — banguota Nemuno deltos žemuma. Dirvožemiai daugiausia velėniniai jauriniai gliejiniai, priesmėliniai bei priemoliniai. Vyrauja žaliasamaniai eglynai bei pušynai. Apie 70% medynų kultūrinės kilmės. Eglynų yra 55%, pušynų 13%, beržynų 11%, ąžuolynų 8%, uosynų 6%, juodalksnynų 5%, drebulynų, baltalksnynų, skroblynų 2%. Medynų vid. amžius 50 metų, vid. bonitetas I,3, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 180 ktm/ha, vid. prieauga 3,6 ktm/ha. Gausu stirnų, šernų, lapių, kiškių. Miško dalis palei geležinkelį ir plentą (466 ha) — apsauginė, likusi — eksploatacinė. Į š. nuo K. m. yra Kavolių kaimas.

KAVOLIŪNAS Vladas [g. 1919.V.18 Gaidžgalėje (Rokiškio rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, dainininkas (tenoras). 1940 tarnavo Lietuvos kariuomenėje, vėliau Lietuvos Liaudies kariuomenėje. D. Tėvynės karo pradžioje dalyvavo kautynėse prie Velikije Lukų, Nevelio. 1941 baigė į Stalinską (dabar Novokuzneckas) perkeltą Vilniaus pėstininkų mokyklą. 1942—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje būrio vadas, kuopos vadas. Nuo 1943 TSKP narys. Dalyvavo kautynėse prie Aleksejevkos, Kursko, Oriolo, buvo sužeistas. 1944 mokėsi muz. m-loje prie Maskvos konservatorijos, 1945—48 Kauno konservatorijoje. 1949 baigęs Vilniaus konservatorijos A. Kačanausko vadovaujamą solo dainavimo klasę, iki 1957 dirbo Akademinio operos ir baleto teatro operos solistu. 1957—60 Filharmonijos solistas. Gastroliavo Latvijoje, Estijoje, Baltarusijoje, Kazachstane. 1961—1964 adm. darbuotojas. Pensininkas.

Vaidmenys: Kunigaikštis (A Dargomižskio „Undinė"), Vladimiras (A. Borodino „Kunigaikštis Igoris"), Lenskis (P. Čaikovskio „Eugenijus Oneginas"), Sinodalas (A. Rubinšteino „Demonas"), Almaviva (Dž. Rosinio „Sevilijos kirpėjas"), Vaidila (J. Karnavičiaus „Gražina") ir kt.

Ršt.: Gyvenimas, pašvęstas dainai. [monografija apie K. Petrauską]. V., 1963.

KAZĀCHŲ LITERATŪRA (ryšiai su liet. lit-ra). Pirmasis kazachų rašytojas, su kuriuo susipažino liet. skaitytojai, buvo liaudies dainius-akynas Džambulas Džabajevas (1846—1945). 1940—41 periodinėje spaudoje paskelbta jo eilėraščių vertimų (v. A. Churginas). 1951 išleistas jo poezijos rink. „Eilėraščiai" (v. V. Bložė, J. Macevičius, E. Mieželaitis, T. Rostovaitė, Alb. Žukauskas). Išversti žymiausio kazachų prozininko M. Auezovo (g. 1897) ist. romanai „Abajus" (1950, 2 kn., v. K. Dilienė, J. Bružas, A. Vaičiūnas) ir „Abajaus kelias" (1960, 2 kn., v. J. Stanišauskas, K. Jankauskas), G. Mustafino (g. 1902) rom. „Milijonierius" (1950, v. V. Dovydaitis), S. Mukanovo (g. 1900) rom. „Botagoza" (1950, v. J. Vaznelis). Iš kazachų vaikų lit-ros išversta B. Sokpakbajevo apys. „Mano vardas Koža" (1960, v. A. Vienožinskis), A. Šaripovo apys. „Partizano duktė" (1965, v. A. Vienožinskis). Be to, išleistas kazachų liaudies pasakų rink. „Gražuolė Miržana" (1960, v. E. Karaliūtė).

D. Tėvynės karo metu Kazachijos sostinėje Alma Atoje gyveno P. Cvirka. Kazachų k. išleisti M. Sluckio apsakymai vaikams „Adomėlis sargybinis" (1958) ir „Didžioji upė" (1963). Išleistas rink. „Lietuvių apsakymai" (1959), kuriame įdėti J. Baltušio, P. Cvirkos, J. Dovydaičio, H. Korsakienės, A. Maginsko, Jono Marcinkevičiaus, V. Mozūriūno, I. Simonaitytės, M. Sluckio, J. Šimkaus, A. Vienuolio apsakymai. Kazachų period. spaudoje paskelbta liet. poetų (A. Drilingos, Just. Marcinkevičiaus, E. Matuzevičiaus, E. Mieželaičio, P. Širvio, T. Tilvyčio, A. Venclovos) eilėraščių. Apie lietuvių ir kazachų lit-rų ryšius rašė A. Venclova str. „Sveikiname brolišką kazachų tautą" („Sovetskaja Litva", 1961.VI.24).

KAZAČIZNÀ — kaimas Ignalinos rj., Zuikų apyl., 7 km į p. r. nuo Ignalinos, 1 km į v. nuo Švenčionių—Daugėliškio kelio; tarybinio ūkio centras. 124 gyv. (1959). Kultūros namai (nuo 1966), biblioteka (nuo 1956), med. punktas. Prie buv. dvaro rūmų yra parkas.

KAZAKÁUSKAS Antanas [g. 1937.VI.26 Šukionyse (Kėdainių rj.)] — dailininkas. 1962 baigė Dailės in-to grafikos f-tą. 1961—63 laikr. „Literatūra ir menas", 1963—65 žrn. „Šluota" dailininkas. Sukūrė karikatūrų, iliustracijų laikraščiams, apipavidalino knygų (V. Reimerio „Pilnaties ratas", 1962; J. Jokubkos „Brazilijos plantacijose", 1962; A. Baltakio „Mažosios poemos", 1963, ir kt.).

KAZAKĒVIČIENĖ Ona [**Buneikytė**; g. 1909.I.26 Skirsnemunėje (Jurbarko rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. 1934—37 LKP narė, tarnaičių komunisčių kuopelės Kaune sekretorė. 1935 už kom. lit-ros platinimą Kauno įgulos kareivių ir streikuojančių valstiečių tarpe kalinta Šiauliuose. Hitlerinės okupacijos metais trikotažo dirbtuvės darbininkė Kaune. Už tarybinių karo belaisvių ir Kauno geto žydų šelpimą 1943 kalinta Pravieniškėse (Kaišiadorių rj.). Po karo darbininkė Kaune. Nuo 1959 pensininkė.

KAZAKĒVIČIUS Juozas [g. 1897.V.6 Chorole (Poltavos sr.)] — chirurgas traumatologas, medicinos mokslų daktaras (1937), Lietuvos TSR nusipelnęs mokslo veikėjas (1961).

1921 baigęs Petrogrado II medicinos in-tą, iki 1937 jame dirbo ped. darbą, nuo 1937 profesorius. 1937—41 dirbo Leningrado Gydytojų tobulinimosi in-te bei Traumatologijos ir ortopedijos moksl. tyrimo in-te. 1941—1946 karo ligoninės, 1951—53 Vilniaus sr. sveikatos apsaugos skyriaus vyriausiasis chirurgas. Vilniaus resp. klinikinėje ligoninėje suorganizavo pirmąjį Lietuvoje traumatologijos ir ortopedijos skyrių (1951). Nuo 1953 Tuberkuliozės moksl. tyrimo in-to direktoriaus pavaduotojas. Nuo 1942 TSKP narys. Sukūrė sąnarių, kaulų lūžimų, galūnių amputacijos ir kitus originalius operacijų metodus. Parašė moksl. darbų traumatologijos ir ortopedijos klausimais (iš jų 10 monografijų ir vadovėlių).

Ršt.: Дефекты культей бёдра и колени, Л., 1951; Uždarų stuburo sužalojimų klinika ir gydymas, V., 1954; Praktinė ortopedija, V., 1960; Tuberkuliozinis spondilitas, V., 1962; Lūžimų ir išnirimų operacinis gydymas, V., 1966.

KAZAKĒVIČIUS Vytautas [g. 1930. IX.28 Kaune] — žurnalistas. 1955 baigė Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą (žurnalistikos specialybė). 1951—57 dirbo „Tiesos" redakcijoje, 1957—63 „Sporto", 1963—66 „Tėvynės balso", 1967 „Gimtojo krašto" redaktoriaus pavaduotojas. 1957—64 Lietuvos Sporto žurnalistų federacijos pirmininkas. Su S. Stonkumi parašė kn. „Krepšinis ir krepšininkai" (1966). Parengė antologiją „Graži tu, mano brangi Tėvyne" (1967). Nuo 1967 Kultūrinių ryšių su užsienio lietuviais k-to pirmininko pavaduotojas. Konsultuoja „Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos" redakciją sporto klausimais.

KAZALŪPSKIENĖ Ramutė [g. 1931. VII.11 Kaune] — inžinierė, technikos mokslų kandidatė (1966). 1956 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1956—57 Miestų statybos prejektavimo in-to inžinierė. Nuo 1957 TSKP narė. 1957—58 Antalieptės hidroelektrinės statybos valdybos meistrė. 1958—64 Miestų statybos projektavimo in-to grupės vadovė. Nuo 1964 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-te. Paskelbė moksl. straipsnių apie miesto atliekų humifikaciją štabeliuose pagreitintu būdu ir kt.

KAZALŪPSKIS Liudas [g. 1928.III.13 Vembutuose (Telšių rj.)] — inžinierius hidrotechnikas, technikos mokslų kandidatas (1966). 1953 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, iki 1956 jame dirbo ped. darbą. Nuo 1954 TSKP narys. 1956—59 Antalieptės (Zarasų rj.) hidroelektrinės statybos v-bos viršininkas, vėliau statybos v-bos viršininkas Kaune, Lietuvos TSR LŪT vidaus vandenų eksploatacinės v-bos viršininko pavaduotojas. Nuo 1961 Statybos ir archit-ros in-to vyr. inžinierius, moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie vidaus trinties koeficientą, esant skersiniams silikatinių sijų švytavimams, dinaminio tamprumo modulio tyrimus tankiame silikatiniame betone.

KAZANĀVIČIENĖ Aldona [**Didžiulytė**; g. 1892.III.4 Griežionėlėse (Anykščių rj.)] — rašytoja, revoliucinio judėjimo dalyvė. Rašytojos L. Didžiulienės (Žmonos) duktė.

Mokydamasi Mintaujos g-joje, įsitraukė į rev. judėjimą. Baigusi g-ją, mokytojavo. 1914 Petrograde baigė med. seserų ir mokytojų kursus. 1915—18 studijavo Maskvos un-te ir Aukštuosiuose moterų kursuose (Maskvoje). Dalyvavo Spalio revoliucijoje, dirbo Lietuvos reikalų komisariate, rūpinosi karo pabėgėliais. 1919 atvykusi į Vilnių, buvo Švietimo liaudies komisariato kolegijos narė, redagavo žrn. „Švietimo reikalai". Burž. santvarkos metais mokytojavo įvairiose Lietuvos vietose. Palaikė ryšius su Komunistų partija, bendradarbiavo rev. spaudoje. Po 1926 faš. perversmo buvo kalinama, vėliau laikoma policijos priežiūroje. Atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią, 1940—41 dirbo Švietimo liaudies komisariate. Vok. faš. okupacijos metais kalinta. 1946—57 dirbo Lietuvos TSR MA centr. bibliotekoje.

Bendradarbiauti spaudoje pradėjo 1910. Pirmuosiuose eilėraščiuose ir prozos vaizdeliuose, išspausdintuose moksleivių žurnale „Aušrinė" ir pažangiojoje JAV lietuvių spaudoje, K. vaizdavo vargingą darbo žmonių gyvenimą. Kai kuriuose tų kūrinių ryškios anticarinės, revoliucinės idėjos. Rev. tematika įsigalėjo vėlesnėje (1923—40) K. kūryboje (apsakymuose ir eilėraščiuose), atspindinčioje sunkų darbo žmonių likimą burž. santvarkoje, jų kovą dėl laisvės. K. rev. poezija taryb. metais paskelbta antologijoje „Po raudonąja vėliava" (1956).

K. daugiausia rašė vaikams. 1918—19 išleidusi pirmuosius scenos vaizdelius vaikų teatrui („Musmirės" ir „Žvaigždučių eglutė"), buržuazinės santvarkos metais parašė mažiesiems keliolika pažangaus turinio eilėraščių, pjesių, apsakymų knygų („Jaunučiai daigeliai", 2 d., 1922—25; „Senis Šaltis", 1933; „Žiema atėjo", 1935; „Rudenio dienelės", 1936; „Vaikai ir gyvulėliai", 1936; „Pavasario pumpurėliai", 1936; „Gaideliai keliauja", 1937; „Pajūrio pasakos", 1937, ir kt.). Daugiausia dėmesio K. skyrė vaikų santykiams su gamta, gyvūnija. Pažintinę medžiagą siejo su vaikų nuotykių, kelionių, žaidimų aprašymu. Skiepijo vaikams humaniškumo, draugystės, grožio, meilės jausmus. Taryb. metais išleista K. aps. rinktinė „Pajūrio vaikai" (1957) ir keletas mažesnių knygelių vaikams („Darbai darbeliai", 1950; „Pionierių liepos", 1955; „Du berniukai", 1960; „Žiemos uogos", 1964; „Raudonos gėlės", 1967). Taryb. laikotarpio K. kūriniams būdinga darbo tema. Kurdama gamtos ir buities vaizdus, K. stengėsi atskleisti taryb. vaiko pasaulėjautą, parodyti bręstantį kom. visuomenės žmogų. K. kūriniai vaikams pasižymi nesudėtingos struktūros vaizdais, paprastumu, didaktiškumu. Kad ir nesukurdama ryškesnių vaikų charakterių, K. patraukliai piešia gamtą, aplinką, gyvūnijos pasaulį. K. yra iliustravusi kai kurias savo knygeles ir nutapiusi peizažų.

Lit.: B. Pranskus, Proletarinė lietuvių literatūra, V., 1964; Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 2, V., 1965; [Autobiografija].— Tarybų Lietuvos rašytojai, V., 1967.

KAZANĀVIČIUS Antanas [1892.VIII.9 Dideliškyje (Rokiškio rj.) — 1940.X.18 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš neturtingųjų valstiečių. Jaunystėje išvyko į Peterburgą, ten mokėsi komercinėje ir dailės m-lose, dirbo įv. darbus. 1917 Maskvoje įsijungė į rev. veiklą. 1918 atvyko į Vilnių, 1919 dirbo Švietimo liaudies komisariate finansų sk. vedėju. 1920—24 mokytojavo įvairiose Lietuvos vietose. Nuo 1925 priklausė Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jai, palaikė ryšius su Komunistų partija. Po faš. perversmo (1926.XII.17) įkalintas, paskui išsiųstas į Griežionėles (Anykščių rj.) ir ten gyveno policijos prižiūrimas. 1930—40 dirbo Klaipėdoje, Kaune. Nuvertus faš. režimą, 1940 buvo paskirtas Vilniaus miesto ir apskrities viršininku.

KAZARĪNSKIS Levas [g. 1913.XI.7 Maskvoje] — architektas. 1939 baigė Leningrado Statybos inžinerijos in-to archit-ros f-tą. 1940—45 Raudonosios Armijos karys. Nuo 1942 TSKP narys. 1945—47 dirbo įvairiose archit. projektavimo įstaigose Lietuvoje. Nuo 1947 Miestų statybos projektavimo in-to architektas projektuotojas. Pagal K. projektus įrengtos Karių kapinės Vilniuje (su A. Kolosovu, 1947), pastatyta Aleksoto tiltas per Nemuną Kaune (1948), Vilniaus M. Čiurlionio meno mokyklainternatas Antakalnyje (1956), Ministrų Tarybos rūmai Vilniuje (1957), Vil-

niaus S. Nėries vid. m-los priestatas (1963) ir kt. Period. spaudoje spausdina polit. karikatūras.

KAZBARÝNAI — kaimas Tauragės rj., Lomių apyl., 8 km į š. v. nuo Batakių, 8 km į p. nuo Upynos. 126 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Šunija (Jūros intakas). Mechaninės dirbtuvės, Lomių felčerių-akušerių punktas (nuo 1960).

KAZBIĖJAI, Chazbiejai,— kaimas Vilniaus rj., Liudvinavo apyl., 12 km į p. v. nuo Vilniaus, prie plento į Eišiškes. 241 gyv. (1959). K. įsikūrę Vokės (Neries intako) deš. krante. Kaimas gatvinis. Pr. m-la (nuo 1946). Iki XX a. pradžios Kazbiejuose gyveno totoriai.

„KAZEMATOWIEC" („Komjaunuolis", iš lenk. *K*omunistyczny Związek *M*łodzieży — Komunistinė jaunimo sąjunga) — komunistinis pogrindinis mėnesinis laikraštis, ėjęs 1931—33 Vilniuje lenkų kalba. Leido V. Baltarusijos Komunistinės jaunimo s-gos CK. Spausdintas rotatoriumi. Protarpiais laikraštis vadinosi „Kazematowiec Białorusi Zachodniej" („Vakarų Baltarusijos komjaunuolis").

KAZICKÁITĖ Genovaitė [**Vincevičienė;** g. 1929.XI.15 Tremtiniuose (Kėdainių rj.)] — dailininkė. 1955 baigusi Dailės in-to keramikos katedrą, dirba Kauno „Dailės" kombinate, dalyvauja respublikinėse, sąjunginėse ir tarptautinėse dailės parodose. Sukūrė buitinės, architektūrinės bei dekoratyvinės keramikos dirbinių (keramika Kauno „Kaspino" f-kui, 1956; Kauno viešajai bibliotekai ir centriniam knygynui, 1958; „Klaipėdos" viešbučiui, 1959; Druskininkų „Dzūkijos" sanatorijai, 1962; servizas kavai, 1965; dekoratyvinė lėkštė „Avinai", 1965, ir kt.).

KAZIMIERÁITIS Domas [1894.VIII.9 Byvainiuose (Joniškio rj.) — 1941.VIII.15 Kužių miške (Šiaulių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1920 su žmona platino kom. lit-rą, rėmė rev. judėjimo dalyvius. Jo namuose slapstėsi komunistai pogrindininkai. 1940 išrinktas Liaudies Seimo atstovu, Lietuvos TSR AT deputatu. Hitlerininkams okupavus Lietuvą, kalintas Šiauliuose. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

KAZIMIERÁITIS Steponas [g. 1933.XI.1 Gaščiūnuose (Joniškio rj.)] — dailininkas. 1959 baigęs Dailės in-to monumentaliosios tapybos studiją, dirba Vilniaus „Dailės" kombinato vyriausiuoju dailininku. Sukūrė vitražų, plakatų, apipavidalino knygų.

Vitražai: „1863 m. sukilimas Lietuvoje", (1959, Kauno vitražo ir skulptūros galerija), „Spalio pergalė" (1962, Maskvos ist. muziejus), „Jūratė ir Kastytis" (1963, Gintaro muziejus Palangoje), „IX fortas" (1965, Kauno vitražo ir skulptūros galerija), „Partizanai" (1965), dekoratyvinis vitražas TSRS Dailės fondo centr. salonui Maskvoje (1966, su K. Morkūnu), dekoratyvinis vitražas Vilniaus centr. telegrafui (1967).

KAZÌMIERAS [1427.XI.30 Krokuvoje — 1492.VI.7 Gardine] — Lietuvos didysis kunigaikštis (1440—92), nuo 1447 ir Lenkijos karalius. Jaunesnysis Jogailos sūnus. Žuvus *Žygimantui Kęstutaičiui*, Lietuvos didikai prieš lenkų ponų norą paskelbė Vilniuje trylikametį K. Lietuvos didžiuoju kun-ščiu. Kadangi K. buvo nepilnametis, tai valstybę faktiškai valdė Lietuvos *ponų taryba*. Lietuva tada neturėjo ryšių su Lenkija, kurios karalius buvo vyresnysis K. brolis Vladislovas. Kai 1444 ties Varna (Bulgarija) mūšyje su turkais Vladislovas žuvo, Lenkijos feodalai, norėdami atnaujinti uniją su Lietuva, pasiūlė K. Lenkijos karaliaus sostą. Po ilgų Lietuvos ir Lenkijos feodalų derybų Lietuvos ponų taryba sutiko, kad K. vyktų į Lenkiją, ir ta proga pareikalavo iš jo naujų privilegijų. Norėdamas Lenkijos karaliaus sosto ir vengdamas konflikto su Lietuvos feodalais, K. 1447 suteikė visiems Lietuvos D. Kun-stės bajorams privilegiją, kuria garantavo valstybės sienų neliečiamybę, išplėtė bajorų asmenines teises ir perleido jiems kun-ščio iš valstiečių gaunamas pajamas. K. viešpatavimo metais Lenkija 13 metų kariavo su Kryžiuočių ordinu (1454—66). Norėdamas paskatinti Lenkijos šlėktą dalyvauti kare su kryžiuočiais, K. davė jai naujų privilegijų. Nugalėtas Kryžiuočių ordinas tapo Lenkijos vasalu. Tačiau nei K., nei Lietuvos ponų taryba nepasinaudojo šia proga: Lietuvos D. Kun-stė į karą neįstojo ir neatsiėmė kryžiuočių užgrobtos Klaipėdos bei v. lietuvių žemių. Nesirūpindami liet. žemių išvadavimu, Lietuvos feodalai tuo metu kišosi į Novgorodo konfliktą su Maskva, palaikydami Novgorodą, aštrindami santykius su Maskva. K. valdymo metu Lietuvoje įsigalėjo ponų taryba, sudaroma iš aukštųjų valstybės pareigūnų — didikų. Kadangi K. retai buvo Lietuvoje, o karai dėl rusų žemių dažnėjo, buvo Lietuvos feodalų ketinimų K. pašalinti (Bielskio maištas).

K. buvo paskutinis Lietuvos didysis kun-štis, mokėjęs lietuviškai.

Lit.: Lietuvos TSR istorija, t. 1, V., 1957 [p. 165—169].

Kazimieras Jogailaitis. J. Mateikos piešinys

KAZÌMIERAS [1458.X.3 Krokuvoje — 1484.III.4 Gardine] — Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero Jogailaičio sūnus, paskelbtas šventuoju. 1471 kaip kandidatas į Vengrijos karalius išvyko ten su kariuomene, bet sosto negavo ir iš Vengrijos pasitraukė. Paskutinius gyvenimo metus, sirgdamas džiova, praleido Vilniuje kaip karaliaus vietininkas, bet savo pareigomis nesirūpino ir, būdamas labai religingas, daug laiko skyrė maldoms. Palaidotas Vilniaus katedroje, 1953 jo palaikai perkelti į Petro ir Povilo bažnyčią Antakalnyje.

Po K. mirties imta skelbti prasimanymus apie K.— kankinį ir stebukladarį. 1516 Žygimantas Senasis su Vilniaus vyskupu Albertu ir visa jo kapitula pirmą kartą paprašė popiežių Leoną X įrašyti K. į šventųjų skaičių. Tada popiežius nepaskelbė K. šventuoju. Bet vėliau, atvykus į Lietuvą jėzuitams kovoti su protestantais, kai prireikė efektyvesnių priemonių masėms paveikti, buvo imta ieškoti vietinių šventųjų, ir K. kandidatūra į šventuosius vėl iškilo. 1601 karalius Zigmantas Vaza, jėzuitų auklėtinis, kreipėsi į popiežių Klemensą VIII, ir šis 1602 paskelbė K. šventuoju. 1636 popiežius Urbonas paskelbė K. Lietuvos globėju.

Lit.: **J. Jurginis,** Karalaitis Kazimieras.— „Mokslas ir gyvenimas", 1960, Nr. 2.

KAZIMIERÁVAS — **1.** Kaimas Alytaus rj., Pivašiūnų apyl., 9 km į š. nuo Daugų. 129 gyv. (1959). Per kaimą teka Varėnė (Merkio intakas). Pr. m-la (nuo 1936). Prie kaimo yra 3 pilkapiai, apdėti akmenų vainikais.

2. Kaimas Vilniaus rj., Paberžės apyl., 4 km į p. v. nuo Paberžės, prie kelio į Maišiagalą. 99 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs Kazimieravo ežero p. krante. Pastatyta taryb. ūkio ūkinių pastatų. Yra pr. m-la (nuo 1961), biblioteka (nuo 1961). Ist. šaltiniai K. dvarą mini XVIII a. pabaigoje. 1881 buvo 45 gyv.

KAZIMIERÁVO ĔŽERAS — ežeras Vilniaus rj., 4 km į p. v. nuo Paberžės. Plotas 34 ha, ilgis 900 m, didž. plotis 600 m, kranto linijos ilgis 2550 m. Krantai, išskyrus pietinį, žemi, daugiausia pelkėti. Išteka bevardis Musės intakas. Prie ežero yra Kazimieravo kaimas. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 9 kg/ha.

KAZIMIERÁVO PÉLKĖ — pelkė Alytaus rj., 7 km į š. r. nuo Daugų, 3 km į p. nuo Pivašiūnų. Plotas 105 ha. Netoli pelkės v. pakraščio teka Varėnė. K. p.— plyninė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 4 m, vid. 2,1 m; vid. susiskaidymas 40%, vid. peleningumas 12,7%. 1965 iškasta 800 t gabalinių durpių kraikui. Vakaruose prie pelkės yra Kazimieravo kaimas.

KAZIMIERIĔTĖS — lietuvių kunigų iniciatyva 1907 Čikagoje įkurtos Švento Kazimiero seserų kongregacijos narės. Kongregacijos tikslas — per liet. parapines m-las dirbti religinio auklėjimo darbą ir kovoti su sparčiai JAV lietuvių

tarpe plintančia laisvamanybe ir socializmo idėjomis. K. rėmė Lietuvių Romos katalikų susivienijimas Amerikoje. Jos greit praturtėjo ir išplėtė savo veiklą lietuvių emigrantų tarpe. 1920 dalis K. atvyko į Lietuvą ir įsikūrė Pažaislyje. Čia jos, remiamos JAV lietuvių katalikų org-jų paskolomis ir finansuojamos burž. Lietuvos vyriausybės, t. p. ėmė plačiai veikti. 1940 K. jau buvo daugiau kaip 100, dauguma dirbo jų kongregacijai priklausančiose m-lose, kur skiepijo jaunimui religinius prietarus. Joms priklausė Kazimiero mergaičių g-ja, 2 studenčių pensionai, mergaičių 6 skyrių pr. m-la, 4 vaikų darželiai Kaune, keliolika švietimo bei auklėjimo įstaigų kitose Lietuvos vietose. Kongregacija veikė iki 1940.

KAZÌMIERO DRAUGIJÀ, Šv. Kazimiero draugija,— klerikalinė knygų leidimo ir prekybos organizacija, veikusi 1905—1940 Kaune. Iki 1938 vadovavo kun. A. Dambrauskas-Jakštas, vėliau kun. M. Vaitkus. D-ja išleido daugiau kaip 700 knygų, daugiausia religinio turinio. Leido period. leidinius: „Nedėldienio skaitymą", „Draugiją", „Vienybę", „Garnį". Turėjo skyrius ir knygynus kai kurių apskričių centruose.

KAZÌMIERO DRAUGIJÀ, Lietuvių šv. Kazimiero draugija,— klerikalinė kultūrinė organizacija, veikusi 1925—36 Vilniaus krašte. D-jos centras buvo Vilniuje. Vilniaus kr. ir Užnemunėje 1936 d-ja turėjo 476 skyrius, daugiau kaip 18 000 narių. Rengdavo susirinkimus su referatais, paskaitomis, vaidinimus, ekskursijas, steigė skaityklas, vaikų darželius. Kai kurie skyriai turėjo orkestrus. 1935 Vilniuje d-ja suorganizavo liet. liaudies meno parodą. Lenkijos okup. valdžia d-ją persekiojo, 1936 uždarė jos skyrius, 1937 ir centrą. Apie d-jos veiklą informavo laikraščiai „Jaunimo draugas", „Vilniaus aušra".

KAZÌMIERO TEISÝNAS — Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero 1468 patvirtintas didžiojo kunigaikščio teismo sprendimų turto vagysčių bylose rinkinys, galiojęs Aukštaitijoje ir vad. Juodojoje Rusioje. Tai pirmas Lietuvoje teisės kodifikavimo bandymas. K. t. turi 25 straipsnius. Pagal jį turto vagis (ne bajoras, bet priklausomas žmogus) turi atlyginti turto savininkui ir sumokėti baudą savo ponui. Jeigu vagis neturi kuo atlyginti, o jo žmona ir vaikai apie vagystę žinojo, vagis pakariamas, o žmona ir vaikai atiduodami nukentėjusiajam darbams (žmona ir vaikai turėjo teisę išsipirkti, juos galėjo išpirkti ir nusikaltusiojo ponas). Jeigu vagis sugaunamas nusikaltimo vietoje, žmona ir vaikai už nusikaltimą neatsako. Jeigu padeda vogti ar apie vagystę žino, jos vaisiais naudojasi pats vagies ponas, jis atsako lygiai taip, kaip ir vagis. Teisynas draudžia priimti ir laikyti valkatas. Šis nuostatas skirtas kovai su nelaisvų žmonių pabėgimais. Sugautą nusikaltėlį vietininkas arba tijūnas atiduoda teisti jo ponui. Kai nusikaltėlio ponas atsisako savo valdinį teisti, abu kviečiami į vietininko arba tijūno teismą. Teismas gali vagį atiduoti bausti nukentėjusiajam (paprastai ir atiduodavo). Už vagystę buvo baudžiami asmenys nuo 7 metų amžiaus. Nusikaltimo sunkumas ir bausmės dydis priklausė nuo to, kokia pavogto daikto vertė, kelinta vagystė, ar vagis pagautas nusikaltimo vietoje, ar ne (pvz., jei pavogta karvė arba pusė kapos grašių, vagis pakariamas). K. t. leidžia, siekiant prisipažinimo, vagį kankinti. Už vagystę atsakingi ir vergai. Jeigu vergas pavagia pirmą kartą, atsako savo turtu — banda. Jeigu vergas neturi bandos (šeimininko jam skirto žemės sklypo), sumoka jo ponas, o vergas baudžiamas kūno bausme. Kai vergas pavagia antrą kartą arba didelės vertės daiktą, jis pakariamas. Paskutiniai 3 K. t. straipsniai liečia civ. teisės klausimus (nustato žemės ginčų sprendimo tvarką ir kt.).

KÃZINCAS Pranas [1916.XII.25 Baisogaloje (Radviliškio rj.) — 1944 pab. Panevėžyje] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš darbininkų. Iki 1934 tarnavo pas buožes, vėliau mokėsi staliaus amato. 1940—41 dirbo grūdų priėmimo punkte. 1942—43 mokėsi Lietuvos partiz. judėjimo štabo mokomajame punkte Maskvoje. 1943 atvyko į Lietuvą partiz. kovai, paskirtas Gražinos partizanų junginio grupės vadu. Nuo 1943 VKP(b) narys. 1944 LKP Panevėžio aps. k-to instruktorius.

KAZÌTIŠKIO MÌŠKAS — miškas Ignalinos rj., 9 km į š. nuo Ignalinos, abipus kelio į Dūkštą, prie Kazitiškio. Priklauso Ignalinos miškų ūkio Kazitiškio girininkijai. Plotas 695 ha; medynų 523 ha, pelkių 137 ha. Reljefas rytuose ir pietvakariuose lyguminis, šiaurės vakaruose ir šiaurės rytuose kalvotas daubotas. Yra ežerų (Švoginas ir kt.). Iš Švogino ež. per mišką teka Švogina (įtekanti į Dringių ež.); ji skiria K. m. nuo Smėlynės miško, esančio toliau į p. v. Dirvožemiai jauriniai ir velėniniai jauriniai, mažai ir vidutiniškai sujaurėję, smėliniai, žemose vietose — tarpinio tipo pelkiniai. Medynai savaiminės kilmės. Vyrauja brukniniai ir mėlyniniai pušynai; nemaža ir beržynų. Medynų vid. amžius 50 metų, vid. bonitetas III, vid. skalsumas 0,6, vid. tūris 90 ktm/ha. Gausu stirnų, tetervinų, yra briedžių, šernų. Miškas eksploatacinis.

KAZÌTIŠKIS — kaimas Ignalinos rj., 11 km į š. nuo Ignalinos; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 72 gyv. (1959). Iš r. ir v. kaimą supa miškai. Iš K. eina keliai į Ignaliną, Dūkštą, Salaką. Šalia K.— eksploatuojamas durpynas. Kaime yra girininkija, felčerių-akušerių punktas (nuo 1954), aštuonmetė m-la (nuo 1914 pradinė, 1949—62 septynmetė), kultūros namai (nuo 1966), biblioteka (nuo 1949). Apylinkėje rasta romėniškų II a. monetų. K. dvaras žinomas nuo XVII a. Burž. nacionalistai 1947 nužudė komjaunuolį A. Trubilą, 1950 — K. apylinkės tarybos pirm. F. Vilimą.

KAZIŪLIS Bronius [1913.IV.1 Petronėliuose (Pakruojo rj.) — 1944.V.9] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš darbininkų. 1940—41 adm. darbuotojas Panevėžyje. Nuo 1941 kandidatas į VKP(b) narius. Nuo 1942 mokėsi Lietuvos partiz. judėjimo štabo mokomajame punkte Maskvoje. 1943 atvykęs į Lietuvą, suorganizavo 50 partizanų grupę ir jai vadovavo. Žuvo kovoje su hitleriniais okupantais.

KAZLÀ Juozas [1925.III.20 Kajackuose (Kapsuko rj.) — 1949.XI Prienų rj.] — komjaunimo darbuotojas. Nuo 1936 tarnavo pas buožes, vėliau miško darbininkas. Hitlerinės okupacijos metais partizanas, priklausė „Jūros" būriui. 1944 įstojo į VLKJS. Nuo 1945 Šilavoto, Pakuonio (abu Prienų rj.) valsčių komsorgas, LLKJS Prienų aps. k-to instruktorius. Burž. nacionalistų nužudytas.

KAZLAĨ — kaimas Kapsuko rj., Višakio Rūdos apyl., 3 km į v. nuo Kazlų Rūdos. 295 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Jūrė (Višakio intakas). Iš š. prieina Dambravinos miškas, iš v.— Guobiniškės miškas. Pr. m-la (nuo 1935). Burž. nacionalistai 1945 išžudė apylinkės tarybos sekr. J. Petrausko 3 asmenų šeimą, 1949 nužudė rinkiminės komisijos pirmininką J. Ramanauską.

KAZLAUČIŪNAS Pranas [1896.I.26 Piniavoje (Panevėžio rj.) — 1942.XI.9 Čkalovo (dab. Orenburgo) sr.] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1918 Komunistų partijos narys. LKP I konferencijos (1918 Užbaliuose, Kapsuko rj.) dalyvis. Jo namuose Piniavoje 1918.X.13 vyko nelegali LKP Panevėžio rj. konferencija. K. dalyvavo kovoje už Tarybų valdžią Panevėžio aps., buvo Piniavos vls. rev. k-to narys. 1919—20 dalyvavo piliet. kare. Raudonajai Armijai traukiantis nuo Varšuvos, pateko į Vokietiją, buvo internuotas. 1921.VI grįžęs į Tarybų Rusiją, dirbo taryb. ūkyje Smolensko sr. 1922—25 mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-te Maskvoje, jį baigęs, dirbo part. ir adm. darbą taryb. ūkiuose Riazanės, Ivanovo, Saratovo, Kalinino, Vladimiro sr. 1936 asmenybės kulto sąlygomis neteisėtai represuotas. 1959 reabilituotas.

KAZLAUSKÁITĖ Bronislava [g. 1898. XII.9 Paramotyje (Kelmės rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš valstiečių. Nuo 1918 Komunistų partijos narė. Dirbo vienoje pirmųjų komjaunimo kuopelių Vilniuje. 1919 pr. įstojo į Vilniaus komjaunuolių karinį būrį, kuris 1919.IV.19 pasižymėjo kautynėse su į Vilnių įsiveržusiais pilsudskininkais. Susišaudymo metu K. sužeista, V.8 ligoninėje pilsudskininkų suimta ir kalinta Lukiškių kalėjime. 1920 Lenkijai ir Tarybų Rusijai pasikeitus įkaitais, atvyko į Smolenską. Dirbo taryb. adm. organuose Minske, Bobruiske, Mogiliove, Maskvoje. Nuo 1953 pensininkė.

KAZLÂUSKAS Aleksas [1909.III.5 Valėje (Gruzijos TSR) — 1941] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš amatininkų. 1911 su tėvais persikėlė į Liepoją. Nuo 1922 gyveno Skuode, dirbo pas buožes, batų dirbtuvėje, vėliau įv. įmonėse Klaipėdoje. Nuo 1933 LKP narys. 1935 už rev. veiklą nuteistas 8 metus kalėti. Kalintas Bajoruose (dab. Kretingos miesto dalis), Šiauliuose, Kaune, Raseiniuose. 1940—41 part. darbuotojas Šiauliuose. Žuvo D. Tėvynės karo metu.

KAZLÂUSKAS Benediktas [g. 1909.I.24 Talpūnuose (Kaišiadorių rj.)] — filologas, filologijos mokslų kandidatas (1967). 1937 baigęs Kauno un-tą, mokytojavo Šiaulių ir Pasvalio g-jose. Nuo 1947 Vilniaus un-te dėsto lot. kalbą. Išvertė Euripido „Medėją" (1960), M. Husoviano „Giesmę apie stumbro išvaizdą, žiaurumą ir medžioklę" („Literatūra", t. 6, 1963), paskelbė moksl. straipsnių apie M. Husovianą, J. Radvano poemą „Radviliada" („Literatūra", t. 8, 1966), antikinę lit-rą.

KAZLÂUSKAS Donatas [g. 1931.V.21 Kaune] — chemikas organikas, chemijos mokslų kandidatas (1966). 1959 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1963 Chemijos ir chem. technologijos in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie polieninių ketonų ir nesočiųjų oksirūgščių sintezę ir kitimus.

KAZLÂUSKAS Jefremas [g. 1922.II.3 Kaune] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, kapitonas. Kaune baigė g-jos 6 klases. Kauno III gimnazijoje 1938 įstojo į LKJS. 1940—41 adm. darbuotojas Kaune, Kirove. Nuo 1942 pr. tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje, dirbo polit. skyriuje. Nuo 1943 TSKP narys. 1943 dalyvavo mūšiuose Oriolo ir Kursko sr., Baltarusijoje. 1944—46 adm. darbuotojas Vilniuje. 1947 dirbo Grožinės lit-ros leidykloje, 1948 repatriacijos skyriuje prie Lietuvos TSR MT. Nuo 1953 Lietuvos TSR MT Reikalų valdybos skyriaus vedėjas.

KAZLÂUSKAS Jonas [g. 1930.VIII.1 Matiešionyse (Prienų rj.)] — kalbininkas, filologijos mokslų daktaras (1968). 1954 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1957 to paties un-to dėstytojas (nuo 1962 docentas, 1962—64 Istorijos ir filologijos fakulteto prodekanas). 1958 gavo filologijos mokslų kandidato laipsnį. Nuo 1963 TSKP narys. Lingvistinio žurnalo „Baltistica" atsakingasis redaktorius. Daktaro disertacijoje („Lietuvių kalbos istorinė gramatika") K. nušvietė liet. kalbos kirčiavimo, daiktavardžio fleksijos ir veiksmažodžių galūnių, laikų bei nuosakų istoriją, aptarė atskirų kalbos reiškinių kitimo priežastis. Respublikinėje ir sąjunginėje lingvistinėje spaudoje paskelbė straipsnių baltų kalbų ist. gramatikos, fonetikos, fonologijos ir kt. klausimais („Lietuvių kalbotyros klausimai", t. 2, 1959; „Kalbotyra", t. 1, 4, 6, 7, 14, 1958—66; „Вопросы языкознания", 1962, Nr. 4, 6, ir kitur).

KAZLÂUSKAS Julius [g. 1913.XI.10 Nociūnuose (Joniškio rj.)] — veterinarijos gydytojas helmintologas, biologijos mokslų kandidatas (1955). 1947 baigė Veterinarijos akademiją. 1949—52 Ž. ū. in-to veterinarijos moksl. tyrimo stoties skyriaus vedėjas, direktoriaus pavaduotojas. 1952—56 Gyvulininkystės ir veterinarijos in-to, 1956—59 Biologijos in-to, nuo 1959 Zoologijos ir parazitologijos in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1962 TSKP narys. Paskelbė daugiau kaip 20 moksl. straipsnių, išleido brošiūrų ir knygų apie gyvulių, paukščių bei žmogaus parazitines kirmėles, apie žąsų auginimą.

KAZLÂUSKAS Juozas [1903.III.7 Vaikšteniuose (Trakų rj.) — 1941 Alytaus rj.] — revoliucinio judėjimo dalyvis. 1923—40 padienis darbininkas Rakščioje (Alytaus rj.). LKP narys nuo 1935. 1936 įkūrė kom. kuopelę Skabeikiuose (Alytaus rj.), buvo jos sekretorius. 1936—40 LKP Daugų vls. k-to narys. Rinko aukas Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jai, platino kom. lit-rą Rakščioje ir Skabeikiuose. Už kom. veiklą 1940.IV baustas adm. tvarka. Hitlerininkų nužudytas.

KAZLÂUSKAS Justas [1907.IV.12 Orvidiškėje (Mažeikių rj.) — 1941.VII.18 Telšiuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. Už rev. veiklą 1928—31, 1936 ir 1940 kalintas. Nuo 1935 Komunistų partijos narys. 1940—1941 dirbo LKP Telšių vls. ir aps. k-te. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

KAZLÂUSKAS Kostas [1898.XI.4 Krepštuose (Telšių rj.) — 1958.X.4 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. 1927 Telšiuose įstojo į LKP, dirbo organizacinį ir propagandinį darbą. 1928 suimtas ir 1929 Šiauliuose nuteistas 10 metų kalėti. Kalėdamas Telšiuose, Šiauliuose, Kaune, Marijampolėje, IX forte, bendradarbiavo LKP pogr. spaudoje (slap. Pacienco, K. Mastis, Daugumietis, K. Žemaitis). 1939 išėjęs iš kalėjimo, toliau dirbo rev. darbą Kaune, buvo baldų f-ko part. kuopelės sekretoriumi. 1940.VI.1 vėl nuteistas 6 metus kalėti. Nuo 1940.VI.18 dirbo adm. darbą. D. Tėvynės karo metais tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje, 1943—44 mokėsi taryb. ir part. darbuotojų kursuose Šujoje (Ivanovo sr.), paskui Aukštojoje part. m-loje prie VKP(b) CK Maskvoje. Po karo part. darbuotojas Šiauliuose, Klaipėdoje, Vilniuje. Nuo 1957 pensininkas.

KAZLÂUSKAS Mykolas [1913 Baisogaloje (Radviliškio rj.) — 1941] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kalvis Baisogaloje. Nuo 1938 LKP narys. Dirbo organizacinį ir propagandinį darbą Lietuvos Šaulių s-goje. Žuvo D. Tėvynės karo pradžioje.

KAZLÂUSKAS Napoleonas [1888.II.9 Dūkšte — 1962.VI.1 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš bežemių valstiečių. Vaikystėje dirbo pas buožes, vėliau — f-ke Rygoje. Dalyvavo I pasaul. kare, buvo sužeistas. Išėjęs iš ligoninės, dirbo f-ke Maskvoje. Spalio revoliucijos metu suorganizavo raudongvardiečių kovos būrį, kovėsi su junkeriais ir kadetais. 1918 vadovavo kovos ir maisto būrių formavimui; kaip maisto aprūpinimo pulko komisaras, išvyko į Pietų frontą, kovojo su Mamontovo ir Škuro gaujomis, dalyvavo Voronežo gynime. Pilietinio karo metu dirbo Rytų fronto I armijos tiekimo ypatinguoju įgaliotiniu, Kirgizijos karinio maisto parūpinimo biuro pirmininko pavaduotoju. 1921—47 adm. darbuotojas. Vėliau pensininkas.

KAZLÂUSKAS Pranas [1902.IV.26 Antokolyje (Alytaus rj.) — 1946 ten pat] — pažangus Argentinos lietuvių visuomenės veikėjas. 1929 išvyko į Argentiną. Dalyvavo pažangiose lietuvių org-jose. 1934 įstojo į Argentinos KP. 1937 išvyko savanoriu į Ispanijos Respublikos kariuomenę, buvo kar. junginio vertėjas. 1939—41 kalintas konc. stovykloje Prancūzijoje. 1941 grįžo į Tarybų Lietuvą. D. Tėvynės karo metu palaikė ryšius su partizanais Alytaus aps. Burž. nacionalistų nužudytas.

KAZLÂUSKAS Ričardas [g. 1927.IX.14 Vilniuje] — zoologas, biologijos mokslų kandidatas (1963). 1952 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1956 to un-to dėstytojas. Paskelbė moksl. straipsnių apie TSRS upių fauną ir hidrobiologinių tyrimų priemones.

KAZLÂUSKAS Rolandas [g. 1941.I.2 Anykščiuose] — chemikas, chemijos mokslų kandidatas (1967). 1962 baigė Vilniaus un-tą. 1962—63 Chemijos ir chem. technologijos in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1966 dėsto Vilniaus un-te. Paskelbė moksl. straipsnių apie skysčių ir dujų adsorbciją, stibio mikrokiekių nustatymą fotometriniais metodais.

KAZLÂUSKAS Stasys [1901.VIII.22 Vilniuje — 1964.IX.5 ten pat] — agronomas sodininkas, spaudos darbuotojas. 1927 baigė Brno Aukštąją sodininkystės m-lą (Čekoslovakija). 1927—49 dirbo sodininku įvairiose Lietuvos vietose. 1949—1959 „Valstiečių laikraščio" lit. darbuotojas. K. — vienas „Mūsų sodų" žurnalo steigėjų, 1959—62 jo atsakingasis sekretorius. Propagavo Lietuvos spaudoje sodininkystės, gėlininkystės ir bitininkystės naujoves, informavo soc. šalių spaudą apie Lietuvos pasiekimus šiose srityse.

KAZLÂUSKAS Vaclovas [1908.II.12 Paltininkuose (Kaišiadorių rj.) — 1944.I.19 Vilniuje] — antifašistinio ir partizaninio judėjimo Didžiojo Tėvynės karo me-

tais dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Už antifašistinę veiklą 1927 ištremtas į Varnių konc. stovyklą. 1928—29 mokėsi Kauno aukštesniojoje technikos m-loje. 1929 už priklausymą plečkaitininkų org-jai nuteistas kalėti iki gyvos galvos. Kalėjo Kaune. Padavęs malonės prašymą, 1930 buvo paleistas, vertėsi atsitiktiniais darbais, bendradarbiavo „Lietuvos žiniose", „Darbe" ir kt. burž. laikraščiuose. Hitlerinės okupacijos metais buvo J. Vito vadovaujamos Vilniaus antifaš. partiz. org-jos ir LKP Vilniaus miesto pogr. k-to narys, organizavo ginklų pristatymą Vilniaus geto antifaš. org-jai, rašė atsišaukimus, straipsnius į antifaš. laikraštį „Tėvynės frontas". 1943 suimtas ir po žiaurių kankinimų nužudytas.

KAZLÁUSKIENĖ Aldona [g. 1928.III.10 Palūšėje (Ignalinos rj.)] — fizikė, fizikos-matematikos mokslų kandidatė (1964). 1953 baigusi Vilniaus un-tą, jame dirba ped. darbą. Paskelbė moksl. straipsnių molekulinės spektroskopijos klausimais.

KAZLÁUSKIENĖ Bronė [g. 1920.I.10 Kuktiškėse (Utenos rj.)] — tautosakininkė. 1942—43 Dusetų ir Zarasų g-jų mokytoja. 1945 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1945 Lietuvos TSR MA Istorijos in-to, nuo 1955 Liet. kalbos ir lit-ros in-to moksl. bendradarbė, 1952—59 kartu Vilniaus J. Talat-Kelpšos muzikos m-los liet. kalbos ir lit-ros dėstytoja. Su kitais parengė liet. liaudies dainų katalogą. Paskelbė moksl. straipsnių liet. tautosakos klausimais, aprašė dainuojamosios liet. tautosakos tekstų klasifikavimo sistemą („LTSR MA darbai", 1959, A 2). Parengė leidinio „Lietuvių tautosaka" (t. 1, 2, 1962—63) atskirus skyrius.

KAZLIŠKĖLIS — kaimas Rokiškio rj., Kazliškio apyl., 14 km į š. v. nuo Rokiškio; tarybinio ūkio centras. 137 gyv. (1959). Kaimo r. pakraščiu teka Nemunėlis. Lentpiūvė, mechaninė remonto dirbtuvė, pr. m-la (nuo 1960), kultūros namai (nuo 1963).

KAZLÌŠKIAI — kaimas Kapsuko rj., Višakio Rūdos apyl., 5 km į š. r. nuo Kazlų Rūdos. 152 gyv. (1959). Per K. teka Jūrė (Višakio intakas). Iš š., r. ir p. kaimą supa Marackų miškas. Pr. m-la (nuo 1940). Burž. nacionalistai 1946 kaime nužudė liaudies gynėją Busevičių, 1947 — liaudies gynėją A. Krušinską.

KAZLÌŠKIS — kaimas Rokiškio rj., 14 km į v. nuo Rokiškio, prie kelio į Pandėlį; apylinkės centras. 125 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Nemunėlis, iš v. prieina Kazliškio šilas. Felčerių-akušerių punktas (nuo 1955), aštuonmetė m-la (1920—1948 pradinė, 1948—54 septynmetė, 1954—59 vidurinė), kultūros namai (nuo 1959), biblioteka (nuo 1953).

KAZLŲ̃ RŪDÀ — miestas Kapsuko rj., 24 km į š. nuo Kapsuko; apylinkės centras. 3478 gyv. (1959). Miestas yra didelio Kazlų Rūdos miškų masyvo p. dalyje. Plano struktūra stačiakampė. Dau-

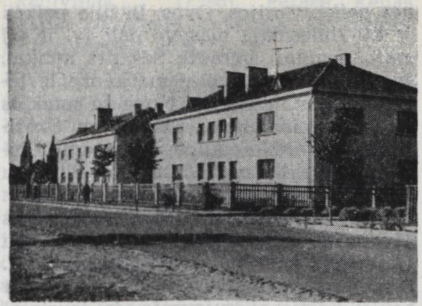

Kazlų Rūda. Vilniaus gatvė

gumas pastatų išsidėstę kvartalais. Teritorija 224 ha; iš jų 9 ha užima parkas ir skveras. Atskiras miesto dalis sudaro K. R. miškų ūkio ir remonto mechaninės g-los darbininkų gyvenvietės. Veikia medžio apdirbimo kombinatas, taryb. metais išaugęs iš lentpiūvės. Kombinatas gamina piautą miško medžiagą, tarą. 1964 jame dirbo daugiau kaip 500 žmonių. Statoma nauja darbininkų gyvenvietė. Be to, mieste yra remonto mechaninė g-la (iki 1963 melioracijos mašinų stotis), remontuojanti automašinas, pieninė, kepykla, buitinio aptarnavimo kombinatas. K. R. turi 40 gatvių; butų fondas (1964) apie 8000 m^2 komunalinio ir 14 400 m^2 individualinio gyv. ploto. Miestą kerta Kauno—Kybartų glžk., kurio atšaka nuo K. R. per Kapsuką eina į Alytų. Į K. R. ateina Kauno—Kapsuko plento atšaka (7 km) ir kelias iš Višakio Rūdos. Iš visų pusių miestą supa gražūs, sausi pušynai, dėl to į K. R. suvažiuoja nemažai vasarotojų. Mieste veikia 100 lovų ligoninė (įst. 1944), vid. m-la (1910—1945 pradinė), darbininkų jaunimo m-la ir pagalbinė mokykla-internatas, kultūros namai (nuo 1948), biblioteka (nuo 1945), 2 vaikų darželiai.

K. R. pirmą kartą minima 1744 Pilviškių parapijos kaimų sąraše. Kaimas vardą gavo nuo geležies rūdos degėjų, kuriuos aplinkiniai gyventojai vadino „kazlais". Dar 1883 Kazlų Rūdoje buvo geležies kalykla su 2 vandens ratais, per metus gaminusi iki 20 t geležinių įrankių (žagrių, kirvių ir kt.). Nutiesus geležinkelį (1861), pasidarė galima iš pramoninių rajonų įsivežti pigesnių geležies gaminių, ir K. R. geležies kalykla (kaip ir Višakio Rūdos, Judrarūdės, Karčrūdės, Senos Rūdos ir kt. kalyklos) pamažu sunyko. 1827 Kazlų Rūdoje buvo 21 kiemas ir 233 gyv. Gyvenvietė pradėjo augti, nutiesus geležinkelį ir įsteigus K. R. geležinkelio stotį: 1883 joje buvo 39 kiemai ir 445 gyv., 1897 — 771 gyv., 1923 jau 115 kiemų ir 1338 gyventojai. XIX a. pab.—XX a. pr. vyko dideli turgūs ir prekymečiai. 1863.III.25 ties K. R. įvyko kautynės tarp caro kariuomenės ir sukilėlių būrio, kuriam vadovavo L. Andriuškevičius; 1863.VII.21 čia kovėsi Budrio ir Špoko sukilėliai. 1918 pab. Kazlų Rūdoje įsikūrė kom. kuopelė; 1919 pr. išrinkta darbininkų ir vargingųjų valstiečių taryba, palaikiusi glaudžius ryšius su aplinkinių miestelių ir dvarų tarybomis. 1919.II.9 K. R. stotyje įvyko Suvalkijos kom. org-jų atstovų konferencija, kurioje nutarta organizuoti ginkluotą sukilimą prieš burž. valdžią, tuo paremiant Raudonosios Armijos puolimą Suvalkijai išvaduoti. Taryba suorganizavo partizanų būrį, kuriam vadovavo P. Svotelis-Proletaras. Sukilimas prasidėjo 1919.II.12, bet greitai buvo nuslopintas. Buržuazijos valdymo metais mieste buvo 3 lentpiūvės, malūnas. Vykdant buržuazinę žemės reformą, miestui praplėsti 1925 buvo paskirta 300 naujų žemės sklypų. 1927 įsteigta vasarvietė. Vok. faš. kariuomenė 1941 miestą smarkiai sugriovė. Okupacijos metu Kazlų Rūdos miškuose veikė partizanų būriai „Jūra" (1942—44) ir „Pirmyn" (1944). 1950—62 K. R. buvo rajono centras. Miestas išaugo: pastatyta remonto mechaninė g-la, gyventojų buitinio aptarnavimo kombinatas, vid. m-la, pagalbinė mokykla-internatas, universalinė parduotuvė su restoranu, ligoninės tuberkuliozinis skyrius ir nemažai kitų visuom. pastatų; 1945—63 pastatyta 15 komunalinių ir 180 individualinių gyv. namų. 1951—61 ėjo laikr. „Stalino keliu", 1961—62 „Mūsų žodis".

KAZLŲ̃ RŪDÓS MIŠKAĨ — miškų masyvas Lietuvos pietvakariuose, Kapsuko, Šakių ir Kauno rj., 12 km į v. nuo Kauno, į š. v. nuo Kauno—Kapsuko plento; vienas didžiausių Lietuvos miškų masyvų. Plotas 58 546 ha. Priklauso Kazlų Rūdos (33 519 ha) bei Šakių (17 432 ha) miško pramonės ūkiui ir Kauno (7595 ha) miškų ūkio devyniolikai girininkijų. Masyvas apie 35 km ištįsęs iš š. į p. Šiaurėje ir šiaurės rytuose siekia Nemuno šlaitus, rytuose — Girininkus, Pažėrus, pietryčiuose — Skriaudžius, pietuose — Ąžuolų Būdą, pietvakariuose — Bagotąją, vakaruose — Jankus, Sutkus; supa Kazlų Rūdą, Jūrę, Višakio Rūdą, Jančius, Lekėčius, Kurą, Braziūkus, Ežerėlį. Kazlų Rūdos miškus pietuose kerta Kauno—Kybartų glžk. su atšaka į Alytų, šiaurėje Kauno—Šakių plentas. Masyvą sudaro 64 miškai. Iš jų 34 didesni kaip 500 ha:

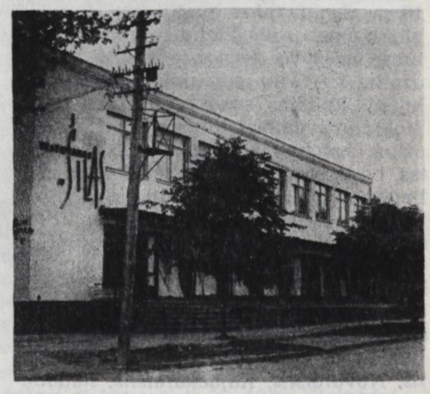

Kazlų Rūda. Restoranas „Šilas"

Miškas	Miškų ūkis	Girininkija	Plotas (ha)
Agurkiškės	Šakių	Klevinių	934
Ąžuolų Būdos	Kazlų Rūdos	Ąžuolų Būdos	945
Berūkštinės	Kauno	Kuro	650
Beržiniškės	Kazlų Rūdos	Runkių	871
Briedžkampio	Kazlų Rūdos	Agurkiškės	1569
Dambravinos	Kazlų Rūdos	Bagotosios	2107
Ežerėlio	Kazlų Rūdos	Agurkiškės	1015
Gerdžių	Šakių	Gerdžių	1562
		Klevinių	209
Griešių	Kazlų Rūdos	Bagotosios	693
		Kazlų Rūdos	623
Gudelių	Kazlų Rūdos	Jūrės	879
		Ąžuolų Būdos	271
Guobiniškės	Kazlų Rūdos	Bagotosios	1121
Jankų	Kazlų Rūdos	Višakio Rūdos	670
Juškinės	Šakių	Jančių	1013
Kajackų	Kazlų Rūdos	Šališkių	1044
		Runkių	293
Karalgirio	Šakių	Klevinių	703
Karčrūdės	Šakių	Gerdžių	1093
		Klevinių	1310
	Kazlų Rūdos	Novos	235
Kazlų Rūdos	Kazlų Rūdos	Kazlų Rūdos	1890
Kliniškės	Kazlų Rūdos	Šališkių	688
Lekėčių	Kazlų Rūdos	Novos	2473
		Višakio Rūdos	2383
Lodiškės	Kazlų Rūdos	Novos	854
Marackų	Kazlų Rūdos	Jūrės	1962
		Kazlų Rūdos	682
Meištinės	Kauno	Kuro	1046
Pajūrio	Kazlų Rūdos	Agurkiškės	1172
		Šališkių	573
Papiškinės	Kauno	Kuro	1355
Paryžinės	Šakių	Jančių	1288
		Šilagirio	2387
Rudšilio	Šakių	Lekėčių	1583
Runkių	Kazlų Rūdos	Runkių	1259
Šališkių	Kazlų Rūdos	Šališkių	993
Školkampio	Kazlų Rūdos	Agurkiškės	1130
		Runkių	333
Vincentavos	Šakių	Lekėčių	1189
		Šilagirio	392
Viršnovio	Kazlų Rūdos	Novos	644
Zapyškio	Kauno	Zapyškio	4031
Zūkų	Kazlų Rūdos	Višakio Rūdos	603
Žiemkelio	Kazlų Rūdos	Šališkių	678

K. R. m. driekiasi Nemuno žemupio lygumos r. dalimi, kurią sudaro vėlyvajame ledynmetyje į prieledyninį baseiną tekėjusios Neries-Nemuno upės supilta didelė smėlinga delta. Smėlio sluoksnis, kurio storis vietomis siekia 10 m, dengia juostuotąjį molį, nugulusį gilesniame prieledyniniame ežere. Rytuose masyvo teritorija siekia smėlio užpiltą Veiverių moreninio gūbrio v. pakraštį. Reljefas smulkiai banguotas, su plokščių lygumų įtarpais. Didž. plotus užima banguotasis smėlingasis landšaftas, besikaitaliojantis su pelkėtosios smėlingosios lygumos landšaftu. Apie Agurkiškę ir Kajackus nedidelį plotą užima žemyninių parabolinių kopų landšaftas. Gausu lėkštų supelkėjusių daubų bei klonių. Masyvo r. ir š. dalimi, Šešupės—Nemuno vandenskyra, eina plātus pelkėtas ruožas. Čia, be šlapių miškų, yra ir didelių pelkių: *Ežerėlio pelkė, Žiemkelis, Novaraistis, Kajackaraistis, Raudonplynis, Laukraistis, Samanynės-Stuobrinės pelkė*, Gorijos, Ovos, Bitšilio pelkės ir kt. Didesniąją masyvo dalį (v. ir p.) raižo negiliai įsigraužę Šešupės intakai, prasidedantys pelkėtajame ruože ir tekantys p. v. kryptimi: Nova su intakais Karčiupiu ir Šilupe, Višakis su Skarlupiu, Judre, Noreikupe, Klampupiu, Jūrė su daugybe mažų intakėlių, Pilvė su Didžiupiu, Rūdupiu ir kt. Per š. ir š. r. dalį į Nemuną teka: Liekė su intakais Liekaičiu ir Molupiu, Judrė, Ova su Skardupiu ir Šaltupiu, Skirpstauja ir kt. Dirvožemiai daugiausia jauriniai, mažai bei vidutiniškai sujaurėję, ir jauriniai pelkiniai, susiformavę ant smulkių bei dulkiškų beskeletinių smėlių; š. dalyje yra šiek tiek priesmėlio, o v. — priemolio dirvožemių. Gruntinis vanduo negiliai, turtingas geležies junginių. Podirvyje aptinkama ortšteino lizdų bei ortzando sluoksnių. Medynai užima 44 741 ha; 70% jų savaiminės kilmės, 30% — kultūrinės. Labiausiai paplitusios drėgnokų bei drėgnų žaliašilių augavietės, kuriose vyrauja brukniniai ir mėlyniniai pušynai su eglių priemaiša, be to, mėlyniniai eglynai su pušų ir beržų priemaiša. Įdubimuose ir upelių slėniuose auga didelio produktyvumo juodalksnynai; jais K. R. m. turtingiausi Lietuvoje. Pušynų yra 58%, juodalksnynų 19%, eglynų ir beržynų po 11%, drebulynų 1%. Jaunuolynai sudaro 54%, pusbrandžiai medynai 26%, pribręstantieji ir brandieji po 10%. Medynų vid. amžius 36 metai, vid. bonitetas II,2 (IV, V ir Va boniteto medynų yra 5%), vid. skalsumas 0,7 (mažesnio kaip 0,5 skalsumo medynų tėra 10%), vid. tūris 112 ktm/ha, vid. prieauga 3,1 ktm/ha. 66% miškų yra eksploataciniai, likusią dalį sudaro apsauginiai miškai palei Nemuną bei palei kelius ir Kazlų Rūdos bei Kauno miestų žaliosios zonos. Per metus iškertama apie 94 000 ktm medienos, iš jų pagrindiniais ir atkuriamaisiais kirtimais apie 54 000 ktm (140 ha iškertama plynai), ugdomaisiais 16 400 ktm, sanitariniais 23 600 ktm; paruošiama apie 6000 ktm geros kokybės juodalksnio fanerai gaminti. Apie 23 000 m^3 medienos iš Kazlų Rūdos glžk. st. išvežama įvairioms respublikos perdirbimo įmonėms bei vartotojams, apie 14 000 m^3 apdirbama Kazlų Rūdoje, apie 13 000 m^3 plukdoma Nemunu į Klaipėdą ir Kauną; likusi dalis suvartojama vietoje. Kazlų Rūdos miškuose aptinkamas jonpapartis. Ties Braziūkais pamiškėje auga apie 300 metų amžiaus liepa (apie 8 m apimties). Yra briedžių, stirnų, šernų, lapių, usūrinių šunų, kiaunių, baltųjų ir pilkųjų kiškių.

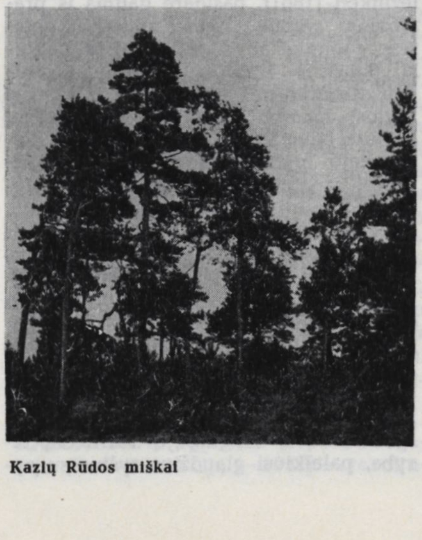

Kazlų Rūdos miškai

XVI a. dabartiniai K. R. m. sudarė dalį didžiulio girių masyvo, kuris tęsėsi į p. nuo Nemuno ruožo, esančio tarp Jurbarko ir Kauno. Masyvo r. dalis, esanti į r. nuo Višakio, buvo vadinama Kauno giria, o į v. nuo jo — Vilkijos giria. Vėliau derlingesnėse žemėse, ypač upių slėniuose, augę miškai buvo iškirsti, ir masyvas susiskaidė į mažesnius miškus. Kazlų Rūdos miškuose buvo nedidelių geležies rūdos telkinių, nuo seno naudojamų pram. tikslams. Plačiai paplitę Rūdos ir Kazlų vietovardžiai (kazlais buvo vadinami rūdininkai, arba geležies meistrai) — Kazlų Rūda, Višakio Rūda, Senoji Rūda, Karčrūdė, Judrarūdė, Kazlai, Kazliškiai — rodo buvus geležies liejyklų. Pirmieji miškotvarkos darbai atlikti 1820. Pirmojo pasaul. karo metais kaizeriniai okupantai iškirto ir išvežė į Vokietiją apie 1,5 mln. ktm. medienos. Medienai išvežti išilgai masyvo buvo nutiestos kelios siaurojo geležinkelio šakos, pastatyta 10 lentpiūvių. 1920 pradėti pirmieji K. R. m. želdinimo darbai. D. Tėvynės karo metais vok. faš. okupantai, pasinaudodami palankiomis eksploatacijos sąlygomis, Kazlų Rūdos miškuose kirto daugiau negu kitur: 1941—44 vien brandžiųjų medynų iškirsta apie 380 000 ktm. Pokariniu laikotarpiu apželdinta 11 000 ha (iš jų 300 ha maumedžiais ir tuopomis), įrengta 570 km priešgaisrinių juostų, nutiesta 80 km kelių, iškasta 125 km drėkinimo griovių, įkurta daug naujų girininkijų bei eigulių. Kasmet išugdoma apie 1850 ha jaunuolynų, daigynuose ir medelynuose užauginama apie 4,7 mln. daigų bei medelių.

Kazlų Rūdos miškuose 1863 buvo sukilėlių stovyklų (Novaraisčio pelkėje, Meištinės miške). Sukilėliams gaudyti Karčrūdės miške buvo iškirsta proskyna, vad. „Muravjojo linija". D. Tėvynės karo metais Kazlų Rūdos miškuose veikė „Jūros", „Pirmyn", A. Mickevičiaus ir kt. partizanų būriai.

KAZÕKAI — kaimas Šilalės rj., Upynos apyl., 10 km į r. nuo Šilalės. 37 gyv. (1959). Kaimo v. pakraščiu teka Akmena (Jūros intakas). Akmenos kair. krante, daubų apsuptame aukštumos kyšulyje, yra gerai išsilaikęs piliakalnis. Jo aikštelė apie 40 m ilgio. Aikštelės galuose yra 3—4 m aukščio pylimai, o nuo gretimų aukštumų ją skiria maždaug 60 m ilgio, 13 m pločio ir 5 m gylio griovys.

KAZÕKAS Leonardas [g. 1905.VIII.27 Kaune] — dailininkas. 1929 baigė Kauno meno m-los tapybos studiją. 1934—39 Kauno III g-jos piešimo mokytojas. Lankėsi Švedijoje, Norvegijoje, Vokietijo-

je, Belgijoje, Prancūzijoje, Anglijoje ir kitur. Ten nutapė peizažų, portretų. 1944—51 Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės instituto dėstytojas, 1947—51 to in-to piešimo katedros vedėjas, 1951—61 Kauno „Dailės kombinato dailininkas. Nuo 1929 dalyvauja dailės parodose. 1936, 1938, 1958 ir 1966 surengė individualines darbų parodas Kaune. K. sukūrė J. Savickio (1938), F. Kiršos (1943), J. Miltinio (1958) ir kt. portretus; jiems būdingas žmogaus vaizdavimas interjere, spalvinio sprendimo įvairumas. Gausiausi K. kūriniai — lyr. peizažai. Jų kompozicija pasižymi laisvai išdėstytomis dekoratyviomis dėmėmis, kontrastais. Peizažams „Karaliaučius. Senamiestis" (1934), „Monmartre, Paryžiuje" (1937), „Tiltas Prancūzijoje" (1939) būdingas didelių masių komponavimas, spalvinis apibendrinimas. Juose gerai perteikiami

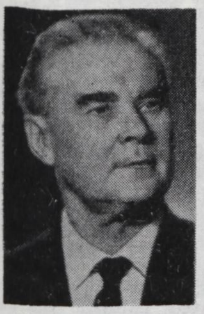

Leonardas Kazokas. „Kaunas žiemą", aliejus, 1964

vietovės kontrastai ir nuotaika. Lietuvos peizažuose — „Židikų miestelis turgaus dieną" (1934), „Pavasaris Karkazų kaime" (1934), „Varnių kaimas" (1936), „Šieno kūgiai žiemą" (1940), „Žiema" (1940), „Pro mano langą" (1940), „Pilkoji žiema" (1946), „Pavasarėjant" (1954), „Vaišvydava" (1955), „Gamta atbunda" (1958) ir kt. — vaizduojami daugiausia nesudėtingi, uždari, intymūs kaimo vaizdai, sodriai, nuotaikingai perteikiami gamtos niuansai.

Lit.: A. Savickas, Peizažas lietuvių tapyboje, V., 1965.

KAZOKĒVIČIUS LIETŪVIS, Kozak, Kozakiewicz, Kazokas, Jonas — XVI a. literatas, rašęs lotynų ir lenkų kalbomis. Rašė panegirikas, nekrologus, epigramas. Vilniuje spausdintais darbais žinomas 1588—1603. J. Morkūno „Postilės lietuviškos" (1600) eiliuotos prakalbos autorius. Reformacijos šalininkas. Atskiromis knygomis išleido: „Juozapo istoriją" („Historya Józefa...", 1595), „Danieliaus atminimą" („Manes Danieliani", 1603) ir „Itališkąjį riešutą" („Orzech włoski", 1603). Išspausdino epigramų Radvilų garbei prie J. Radvano poemos „Radivilias..." (1588). Parašė kelias įžangas reformatų knygoms. Pasirašinėjo kriptonimu J. K. L.

KAZŌKIŠKĖS — kaimas Trakų rj., 6 km į š. nuo Vievio, 3 km nuo Neries; apylinkės ir kolūkio centras. 57 gyv. (1959). Iš v. prieina Kazokiškės miškas. Felčerių-akušerių punktas (nuo 1958), aštuonmetė m-la (1913 įkurta pradinė, 1950—1962 septynmetė), kultūros namai (nuo 1958), biblioteka (nuo 1947). K. bažnyčia (past. XVIII a.) — vietinės reikšmės archit. paminklas. K. — buvęs valst. kaimas, žinomas nuo 1609. 1883 buvo 116 gyv.

KAZŌKIŠKIŲ-SUKRŌS MIŠKAĪ — miškų masyvas Trakų ir Kaišiadorių rj., 6 km į š. nuo Vievio, į š. r. nuo Vilniaus—Kauno geležinkelio. Priklauso Kaišiadorių miškų ūkio Kazokiškių, Našlėnų ir Kaugonių girininkijoms. Plotas 3845 ha; medynų 3239 ha. Masyvą sudaro Kazokiškių (1606 ha), Alesninkų (161 ha), Sukros (1097 ha), Bekštonių (321 ha) ir Kaugonių (660 ha) miškai. V. pakraščiu teka Žiežmara, rytuose prasideda Sukra (abi Neries intakai). Kaugonių miške yra nedidelis Lapojos ež., iš kurio per miškus į Žiežmarą teka Lapoja. P. r. pakraštyje telkšo Zelvos ež. Reljefas banguotas. Dirvožemiai jauriniai, rečiau velėniniai jauriniai, mažai sujaurėję, smėliniai. Vyrauja drėgnoki žaliašiliai. 88% medynų savaiminės kilmės. Pušynų (daugiausia brukninių) yra 73%, eglynų 18%, beržynų 6%, baltalksnynų 2%, juodalksnynų 1%. Jaunuolynai sudaro 47%, pusbrandžiai medynai 48%, pribręstantieji 4%, brandieji 1%. Medynų vid. amžius 40 metų, vyraujantis bonitetas II—III, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 126 ktm/ha. Yra briedžių, stirnų, šernų, lapių, tetervinų. Didesniąją miškų dalį sudaro apsauginiai miškai (pagal geležinkelį ir Nerį), mažesniąją — eksploataciniai. Per metus iškertama apie 4200 ktm. Miškai vadinami gretimų kaimų vardais.

KĀZRAGIENĖ Marija [1902 Judraičiuose (Kauno rj.) — 1950.IX.13 Salantuose] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš valstiečių. Į rev. veiklą įsijungė Salantuose; iš Kauno į Salantus, Plungę, Mosėdį ir kitur gabeno kom. lit-rą. Nuo 1934 Komunistų partijos narė. 1937—40 jos namuose Palangoje buvo saugoma neleg. lit-ra, apsistodavo part. darbuotojai. 1940—41 LKP Palangos miesto k-to sekretorė. D. Tėvynės karo metais dirbo kolūkyje Permės sr. Po karo namų šeimininkė Salantuose.

KĀZRAGIENĖ Ona [g. 1908.III.24 Mosėdyje (Skuodo rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš valstiečių. 1926—27 LKJS narė. 1934—43 Komunistų partijos narė. Pogr. darbą dirbo Mosėdyje, platino kom. lit-rą, suorganizavo keletą part. kuopelių, dirbo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-joje. Už rev. veiklą keletą kartų bausta adm. tvarka. 1941 Telšių vls. partorgė. D. Tėvynės karo metais dirbo kolūkyje Jaroslavlio sr. Nuo 1949 pensininkė.

KĀZRAGIS Kostas [g. 1905.II.13 Ylakiuose (Skuodo rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Į rev. veiklą įsijungė 1933 Mosėdyje (Skuodo rj.). Nuo 1934 Komunistų partijos narys. Platino kom. lit-rą, su kitais kūrė Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos grupes, buvo part. kuopelės sekretoriumi. Už rev. veiklą adm. tvarka buvo tremiamas, kalinamas Bajoruose (dab. Kretingos dalis), Klaipėdoje, Telšiuose. 1940—41 dirbo part. darbą Kretingoje. 1941 pasitraukė į Jaroslavlio sr., dirbo mašinų-traktorių stotyje, kolūkyje. 1944—60 partinis ir ūkinis darbuotojas Telšiuose, Skuode. Pensininkas.

KĀZRAGIS Petras [g. 1907.II.3 Mosėdyje (Skuodo rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. Iki 1927 samdinys. 1927—30 tarnavo kariuomenėje. 1930—40, dirbdamas šoferiu, LKP narių pavedimu į įvairius Lietuvos miestelius vežiodavo neleg. kom. lit-rą. 1940—41 šoferis Kretingoje. Hitlerinės okupacijos metais nuteistas sušaudyti, pabėgo, slapstėsi. 1944—49 adm. darbuotojas, šoferis Kretingoje. 1949—56 dirbo Telšių „Masčio" f-ke. Pensininkas.

KĀZRAGIS Pijus [1899.VI.5 Plungėje — 1941.VII.25 Jovaišiškėje (Plungės rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. I pasaul. karo metu dirbo g-loje Petrograde. 1918 grįžo į Plungę, su kitais organizavo rev. miliciją. 1919 pr. Raudonosios Armijos Kuršėnų būrio žvalgas. Mūšyje prie Vilniaus sužeistas, pateko lenkams į nelaisvę. 1919 pabėgo ir grįžo į Plungę, toliau dirbo rev. darbą Kalniškiuose (Plungės rj.): platino kom. lit-rą, rėmė Lietuvos Raudonosios pagalbos org-ją. Nuo 1940.IX Komunistų partijos narys. 1940—41 adm. darbuotojas Kalniškiuose, liaudies teisėjas Tveruose (Plungės rj.). Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

KĀZRAGIS Vladas [g. 1900.II.10 Mažeikiuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1918—19 kovojo už Tarybų valdžią Salantuose. Nuo 1933 dalyvavo LKP Salantų kuopelės veikloje, gabeno į Mosėdį, Plungę, Kulius kom. lit-rą. 1935—40 šaltkalvis Palangoje. Jo bute slapstėsi part. darbuotojai, buvo saugoma neleg. lit-ra. 1940—1941 Salantų MTS direktorius. 1942—45 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys, fronte buvo sužeistas. Po karo ūkinis darbuotojas Salantuose. Nuo 1948 TSKP narys. Nuo 1956 pensininkas.

KAZRAGÝTĖ Bronė [g. 1903.XI.16 Ylakiuose (Skuodo rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kirpėja. Kilusi iš darbininkų. Į rev. veiklą įsijungė 1924 Salantuose. 1927 apsigyveno Kaune, įsigijo nedidelę kirpyklą; joje vėliau buvo slepiama į Mosėdį, Salantus ir kitur siunčiama kom. lit-ra, kurią nuo 1934 dažnai gabeno pati K. 1936 Klaipėdoje

su gabenama neleg. lit-ra K. suimta ir nuteista 6 metus kalėti. Kalinta Kaune, Kauno IX forte, Zarasuose, Vilniuje. Nuo 1940.VIII Komunistų partijos narė. 1940—41 dirbo LKP CK raštinėje, „Valstiečių laikraščio" redakcijoje. 1941 evakavosi į TSRS gilumą. 1944—45 dirbo „Valstiečių laikraščio" redakcijoje. 1945—47 part. darbuotoja Kretingoje. Pensininkė.

KAZŪRA Ignas [1904.XII Rygoje — 1941.VII.17 Kuksose (Ignalinos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1926—38 Vakarų Baltarusijos KP narys, Radiškės kuopelės sekretorius, vėliau aktyvus antifaš. judėjimo dalyvis. Nuo 1940 Tverečiaus (Ignalinos rj.) pašto viršininkas. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

KĖBLAS Stanislovas [g. 1923.IV.9 Ukmergėje] — gydytojas onkologas, medicinos mokslų kandidatas (1958). 1950 baigęs Vilniaus un-tą, iki 1957 buvo Eksperimentinės medicinos in-to, 1957—1960 Onkologijos in-to moksl. bendradarbis. 1960—63 Onkologijos in-to eksperimentinės terapijos skyriaus vedėjas. Nuo 1963 Vilniaus un-to med. f-to fiziologijos ir patologinės anatomijos katedros dėstytojas, nuo 1966 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie organizmo reaktyvumo ir naujų priešvėžinių chem. preparatų eksperimentinius tyrimus.

KĖDAINIAI — miestas vidurio Lietuvoje, prie Nevėžio, 45 km į š. nuo Kauno; rajono centras. 1959 buvo 10 580 gyv., 1966 — 15 900; iš jų 5947 dirbo pramonėje, 500 — statyboje, 380 — transporto org-jose, 170 — prekybos ir viešojo maitinimo įmonėse, 246 — kultūros ir švietimo įstaigose. Teritorija 1815 ha, iš jų 38 ha užima žalieji plotai. Ties K. į Nevėžį įteka: iš dešinės — Dotnuvėlė ir Smilga, iš kairės — Obelis. Seniausioji miesto dalis — Senamiestis — yra Nevėžio deš. krante, Nevėžio ir Smilgos santakoje. Jam būdingas stichiškai susiformavęs siaurų gatvių tinklas su stačiakampe aikšte centre; namai daugiausia 1 aukšto. XX a. pradžioje Senamiestis buvo labai tankiai gyvenamas. 1914 jame sudegė apie 100 gyv. namų. 1944 traukdamiesi vok. faš. okupantai išsprogdino nemaža visuomeninių pastatų. Į v. nuo Senamiesčio, tarp Smilgos ir plento į Kauną, yra Jonušava. Ji užstatyta daugiausia individualiniais gyv. namais, tik palei centr. magistralę taryb. metais pastatyta daugiaaukščių komunalinių. Į š. nuo Senamiesčio, tarp Smilgos ir Dotnuvėlės, yra naujas gyvenamasis rajonas; taryb. metais jame pastatyta nemažai daugiaaukščių gyv. namų. Dotnuvėlės kair. krante yra geležinkelio stoties rajonas, kuris šiaurėje siekia kurortinį *Babėnų mišką,* esantį miesto žaliojoje zonoje. Abipus Dotnuvėlės yra 33 ha parkas, įkurtas XVIII a. prie buvusio K. dvaro (XIX a. vid. rekonstruotas). Jis pasižymi vaizdingais įvairių rūšių medžių bei krūmų deriniais. Patvenkus Dotnuvėlę, parke įrengta keletas tarpusavyje sujungtų tvenkinių. Nevėžio kair. krante yra naujas pramoninis miesto rajonas. Iš p. ir r. jį juosia Nevėžio intakas Obelis.

PRAMONĖ. K. — sparčiai augantis pramonės centras. K. chem. kombinatas — viena didžiausių Lietuvos TSR chemijos pramonės įmonių. Jis pradėtas statyti 1959 pavasarį. 1963.I paleista pirmoji sieros rūgšties gamybos technologinė linija, 1963.IX antroji, 1964 pr. trečioji. 1964 pr. kombinatas pradėjo gaminti granuliuotą superfosfatą ir aliuminio fluoridą. 1966 pagaminta 336 000 t superfosfato (sąlyginiais vienetais), iš jų 169 000 t granuliuoto. Šalia kombinato 1966 pastatyta metalo konstrukcijų g-la. K. elektros aparatūros g-la (įk. 1958) gamina įv. rūšių elektromagnetinius paleidėjus (1966 jų pagaminta 689 000), elektromagnetines ir šilumines reles (1966 — 984 000). G-loje 1966 dirbo 1125 darbininkai ir tarnautojai. Jos gaminiai eksportuojami į Austriją, Gvinėją, Indiją, Indoneziją, Kubą, Lenkiją ir kt. šalis. Veikia konservų f-kas (įst. 1939), perdirbantis uogas, vaisius, daržoves. 1965 jame dirbo 183 darbininkai ir tarnautojai, pagaminta 7,5 mln. sąlyginių indelių konservų. K. biologinių ir veterinarinių preparatų f-ke (įst. 1961) gaminami miner. trąšų rinkiniai hidroponiniam augalų auginimui, skrandžio sultys, vitaminas B_{12}, hemaminas, laktaminas ir kt. preparatai. Be to, Kėdainiuose yra Šiaulių „Elnio" kombinato odos cechas, gaminantis odą pirštinėms, gelžbetonio konstrukcijų g-la, medžio apdirbimo įmonė, spaustuvė, sviesto ir sūrių g-la, vaisvandenių g-la, duonos kombinatas, buitinio aptarnavimo kombinatas, malūnas, siuvykla.

KOMUNALINIS ŪKIS, SVEIKATOS APSAUGA. Mieste yra 91 gatvė (1967), kurių bendras ilgis 58 km (iš jų 28 km asfaltuotų ir grįstų). Gyvenamasis fondas 48 260 m^2 komunalinio ir 41 000 m^2 individualinio gyv. ploto (1967). Yra 6 autobusų linijos. K. autotransporto kontora turi (1965) apie 250 įv. paskirties automašinų, jų tarpe apie 40 autobusų. Mieste yra autobusų stotis (past. 1958). Kėdainiuose yra 3 tiltai per Nevėžį (vienas iš jų geležinkelio), tiltas per Smilgą ir tiltas per Dotnuvėlę. Pro K. eina Šiaulių—Jonavos glžk.; plentai jungia K. su Kaunu, Šiauliais, Panevėžiu, Jonava. Mieste veikia 2 ligoninės: viena 150 lovų (įst. 1886), kita 240 lovų (nuo 1966). Yra greitosios pagalbos stotis, 2 vaistinės.

KULTŪRA IR ŠVIETIMAS. Kėdainiuose yra 3 vid. m-los, technologinis technikumas, aštuonmetė muzikos m-la, profesinė technikos m-la, vaikų sanatorinė m-la, prekybos m-la, sporto m-la, 4 vaikų lopšeliai-darželiai, vaikų darželis. Yra kultūros namai, 3 bibliotekos, 2 kino teatrai, pionierių namai, kraštotyros muziejus (įst. 1921), kuriame sukaupta daug vertingų eksponatų apie miesto bei rajono praeitį ir dabartį, stadionas, sporto salė (nuo 1963). Leidžiamas rajono laikr. „Tarybinis kelias" (nuo 1945).

ARCHITEKTŪRA. K. senamiestis — resp. reikšmės archit-ros paminklas, vertingas nuo XVII a. vid. išlikusia plano struktūra, užstatymo pobūdžiu. Jame yra nemaža pastatų — resp. reikšmės archit-ros paminklų: buv. rotušė, buvę rektorių namai, Jurgio bažnyčia, buvusi kalvinų bažnyčia, škotų pirklių namas, buvusi liuteronų bažnyčia ir kiti. K. rotušė (dabar gyv. namas) įrengta 1653—1654, rekonstravus mūrinį XVII a. pr. namą. Ji buvo „L" raidės formos plano, turėjo bokštą su laikrodžiu. Pirmajame aukšte buvo parduotuvės ir vaistinė — viena seniausių Lietuvoje (įkurta 1650); antrajame — magistratas. XVII a. antrojoje pusėje rotušė apleista. XIX a. rekonstruota, papuošta piliastrais ir sandrikais. Rektorių namai (dab. 2 gyv. namai) pastatyti apie 1660. Juose gyveno m-los vedėjai, vad. rektoriais. Abu namai pastatyti galais į gatvę ir sujungti arka. Forma ir vidaus išplanavimu jie primena liet. liaudies gyv. namus. Jurgio bažnyčia halinio tipo, trinavė, gotikos stiliaus. Manoma, kad ji statyta XV a. pradžioje. XVI a. prie jos priešakinio fasado pristatyta varpinė, žemesnė už pačią bažnyčią. 1758, 1839—40 ir vėlesnių rekonstrukcijų metu bažnyčios interjeras įgavo barokinių bruožų. Buvusi kalvinų bažnyčia (dab. sporto m-los salė) pastatyta 1631—53. Ji yra keturkampio plano, renesanso stiliaus. Kampuose baroko stiliumi rekonstruoti 4 bokšteliai. Puscilindrinis skliautas, dengiantis 12 m pločio bažnyčios erdvę dekoruotas geom. raštais. Netoli bažnyčios XVIII a. vid. pastatyta keturkampė 4 aukštų varpinė.

ISTORIJA. K. teritorijoje žmonių gyventa jau IV—V a. (1961 rasta to laikotarpio kapų). XIV a. kryžiuočiai pul-

Kėdainiai 1889

1

2

3

4

5

MARCĖ KATILIŪTĖ

Kūriniai:

1. „Urtė"
2. „Motina"
3. „Ties medžiu"
4. „Berniukas kerpa nagus"
5. Autoportretas
6. „Į talką"
7. „Bulves skuta"

6

7

1

2

3

4

JUOZAS KĖDAINIS

Kūriniai:

1. „Šeima"
2. „Kolūkio arklininkas"
3. „Tėvynės laukuose"
4. „Kalvis"
5. „Bulviakasis"

5

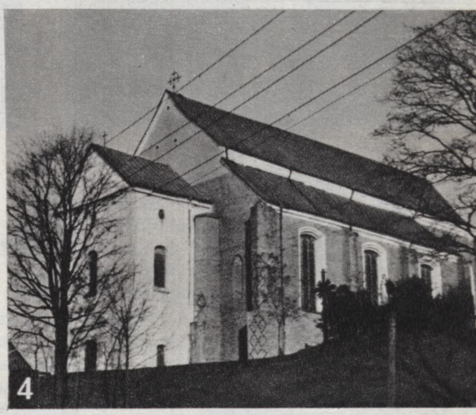

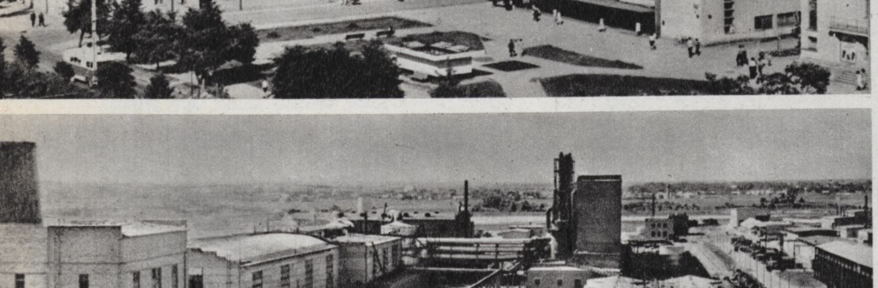

KĖDAINIAI

1. Bendras vaizdas. **2.** Rotušė. **3.** Taikos g. **4.** Jurgio bažnyčia. **5.** Naujas gyvenamasis rajonas. **6.** Gyvenamieji namai Smilgos pakrantėje. **7.** Miesto centras. **8.** Chemijos kombinatas. **9.** Buvusi kalvinų bažnyčia

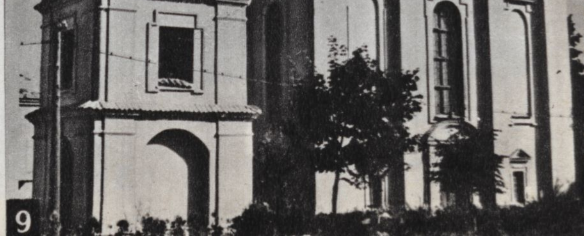

dinėjo Šėtą, Labūnavą, Apytalaukį ir kitas netoli K. esančias gyvenvietes, bet K. jų karo kelių aprašymuose neminimi. 1372 K. paminėti Vartbergės kronikoje. Iki XV a. vid. jie priklausė didiesiems kun-ščiams, XV a. vid. atiteko Radviloms; 1542—1614 priklausė Kiškoms. Kėdainiuose kartais vykdavo Žemaičių bajorų seimeliai. XVI a. viduryje K. savo didumu jau išsiskyrė iš aplinkinių miestelių. To meto dokumentuose jie dažniausiai vadinami miestu. 1590 Žemaičių seniūnas ir Vilniaus kaštelionas J. Kiška išrūpino Kėdainiams Magdeburgo teises ir herbą. Miestiečiams buvo leista statytis parduotuves, turėti svarstykles, o miestui — turėti antspaudą, turgų ir rengti 3 metinius prekymečius. Per K. ėjo svarbus prekybinis kelias iš Vilniaus į Žemaičius ir Prūsus. Keliai jungė K. ir su Kaunu, Raseiniais, Ariogala, Vilkija, Seredžiumi, Krakėmis, Šeduva. Be to, prekės buvo gabenamos Nevėžiu. 1581 seimo nutarimu uždrausta jį tvenkti. Kėdainiuose įsteigtas laisvas uostas. Per Nevėžį, Smilgą, Dotnuvėlę ir Obelį buvo pastatyti tiltai; už važiavimą per juos iš pirklių buvo imamas muitas. Iš 1606 Jurbarko muitinės registro matyti, kad K. pirkliai vežimais ir laivais (vytinėmis) į Tilžę, Karaliaučių, Gdanską išveždavo linus, sėmenis, kanapes, lajų, alų, gyvus jaučius, išdirbtas odas, moteriškus ir vyriškus batus ir kitus amatininkų gaminius; įveždavo druską, silkes, žuvį, angliškas ir kitokias gelumbes, geležį, šviną, dalgius, prieskonius. 1601 dokumentuose minima K. jurisdika (134 sodybos), buvusi greičiausia Nevėžio kair. krante. Pagal 1604 K. inventorių Kėdainiuose buvo turgavietė, 9 gatvės, 350 namų, už kuriuos buvo imami mokesčiai. 1614 K. su apylinkėmis atiteko turtingai ir įtakingai Biržų kun-ščių Radvilų giminei. K. tapo didžiulės feod. valdos ekonominiu, administraciniu ir kultūriniu centru. 1627 Radvilos leido atvykėliams laisvai mieste įsikurti ir nevaržomai išvykti, nepraradant teisės į namus ir kitą nekilnojamąjį turtą. Į Kėdainius atsikėlė nemažai amatininkų ir prekybininkų iš įvairių Lietuvos vietų, Vokietijos, Švedijos, Olandijos, įsikūrė nemažai žydų, nuo religinių persekiojimų pabėgusių škotų reformatų. Dauguma atvykėlių apsigyveno besikuriančiame Jonušavos priemiestyje. Čia jiems buvo duodami žemės sklypai, naujakuriai 10 metų buvo atleidžiami nuo mokesčių. Veikė odininkų, siuvėjų, kurpių, puodžių, audėjų cechai, jiems priklausė apie 300 K. amatininkų. Mieste pastatyta rotušė ir nemažai kitų visuom. pastatų, pradėta grįsti gatves, tvarkyti Nevėžio krantinę. Kiekvienas su vežimu atvykstantis į K. turėjo atvežti po akmenį miestui grįsti. Miesto v. pakraštyje J. Radvila pasistatydino puošnius rūmus. 1623 Kėdainiuose buvo apie 400 namų, iš jų 25 mūriniai. Humanizmo ir reformacijos idėjoms plintant, K. tapo vienu Lietuvos kultūros centrų. 1625 Kristupas II Radvila reformatams įsteigė 4 klasių m-lą ir aprūpino ją turtinga biblioteka, bend-

Kėdainiai. Kultūrtechnikos m-los rūmai (1944 hitlerininkų sugriauti)

rabučiu. 1641—50 joje dėstė matematiką žymus gynybinių įtvirtinimų inžinierius A. Freitagas. 1649 m-la reorganizuota į g-ją. Keletui g-jos moksleivių Radvilos skirdavo stipendijas ir siųsdavo juos į užsienio un-tus teologijos studijuoti. Per karus su Švedija (XVII a. vid. ir XVIII a. pr.) K. g-ja kurį laiką neveikė. Ryšium su filomatų ir filaretų byla 1824 ji buvo uždaryta, o jos vietoje 1835 įsteigta 5 klasių m-la, kuri 1858 vėl tapo g-ja. 1818—24 joje mokėsi aviacijos pradininkas Lietuvoje A. Griškevičius. 1650 prie K. g-jos įsteigta spaustuvė, spausdinusi reformatų leidinius; joje buvo išspausdinta keletas religinio turinio knygų ir liet. kalba. Žinomas to meto liet. literatas ir veikėjas buvo ir pats K. burmistras S. Jaugelis-Telega. 1650 Radvilos įkūrė popieriaus f-ką, gaminusį geros kokybės popierių su filigraniniu užrašu „Civitas Caiodunensis" (Kėdainių miestas). XVII a. vid. įsteigta karo ligoninė. 1653 Jonušas Radvila (Kristupo II Radvilos sūnus) K. miestiečiams leido laisvai rinkti miesto magistratą, pasilikdamas sau teisę jį tvirtinti; magistrato nariais galėjo būti įv. tautybių ir tikybų žmonės.

Karų su Rusija ir Švedija metu K. smarkiai nukentėjo. Patyręs daug pralaimėjimų kare su Rusija, 1655 į K. pasitraukė Lietuvos didysis etmonas J. Radvila su 5000 karių. Švedijos kariuomenei įsiveržus į Lietuvą, Radvila ir kai kurie Lietuvos bajorai pasidavė švedams, 1655 pasirašydami su jais *Kėdainių sutartį*, kuria buvo nutraukiama s-ga su Lenkija ir sudaroma s-ga su Švedija. Prieš šią sutartį stojo Sapiega ir daugelis kitų Lietuvos didikų. Į Radvilos priešininkų pusę perėjo dalis jo kariuomenės. Apkaltintas išdavyste ir netekęs paramos, Radvila iš K. pasitraukė. Mieste siautėjo ligos ir badas; prasidėjo aršios religinės kovos tarp protestantų ir katalikų. Daug gyventojų išbėgiojo. 1663 Kėdainiuose bebuvo likę tik 40 apgyventų namų. 1684 miestą ištiko didelis gaisras, per kurį sudegė apie 100 namų, jų tarpe reformatų kolegija su m-la ir biblioteka. Silpnėjant protestantizmo įtakai, 1704 į K. atsikėlė vienuoliai karmelitai. Jie pasistatė vienuolyną ir bažnyčią. Po Šiaurės karo K. ir jo apylinkes nusiaubė maras (1710). Praėjus karams, K. nebeatgavo buv. reikšmės. Miestiečius slėgė didelės duoklės dvarui, pakriko vidaus tvarka, sunyko amatai.

1811 K. atiteko grafams Čapskiams. 1831 sukilimo metu mieste įvyko atkaklios kautynės tarp M. Prozoro vadovaujamų sukilėlių ir į Žemaitiją besiveržiančios caro kariuomenės. 1861 pradžioje K. dvare ir apylinkės dvaruose įvyko valstiečių bruzdėjimų. 1863 K. apylinkėse veikė A. Mackevičiaus, B. Koliškos, T. Kušleikos, A. Bitės sukilėlių būriai. Dėl kai kurių mokytojų ir mokinių dalyvavimo sukilime K. g-ja 1864 buvo uždaryta. Po sukilimo K. miestą ir dvarą valdžia konfiskavo ir atidavė generolui inž. E. Totlebenui. Jis rekonstravo dvaro rūmus ir parką, kuriame 1878 pastatė į minaretą panašų bokštą (1956 restauruotas).

Į XIX a. pabaigą K. vėl pradėjo augti. Didelę reikšmę miesto augimui turėjo 1871 šalia K. nutiestas Liepojos—Romnų geležinkelis. Mieste įsikūrė keletas malūnų, odų, kartono f-kai, plytinė, daug amatininkų dirbtuvių (1880 veikė 43 įmonės ir dirbtuvės); pagyvėjo prekyba. 1873 Kėdainiuose buvo 464 namai ir 3500 gyv., 1893 — apie 6000 gyv. Augant pramonei, plėtėsi ir darbininkų rev. judėjimas. 1902 streikavę Miulerio odų f-ko darbininkai išsikovojo trumpesnę darbo dieną. 1905.III.18 Kėdainiuose įvyko anticarinė darbininkų demonstracija.

Buržuazijos valdymo metais K. tapo apskrities centru. Veikė kelios odų dirbtuvės, 2 malūnai, pieninė, keletas lentpiūvių, elektrinė (nuo 1922), spaustuvė, bankas, keletas ūkinių d-jų ir org-jų: kooperatyvas „Dirva" (nuo 1923) ir smulkaus kredito d-ja, ž. ū. d-ja, linų ir sėmenų apdirbimo b-vė „Pluoštas" (iki 1928) ir kitos. 1939 įsteigta akc. b-vės „Sodyba" daržovių ir vaisių perdirbimo įmonė, kuri perdirbdavo K. apylinkėse gausiai auginamus agurkus, pomidorus ir kt. 1923 Kėdainiuose buvo 7415 gyv., 18,4 km gatvių, 723 namai (iš jų 73 mūriniai). K. dvarą burž. valdžia konfiskavo ir išparceliavo; jo centre įkurtas žirgynas, dvaro rūmuose 1923—27 veikė mkt. seminarija, vėliau aukštesnioji kultūrtechnikos m-la. Mieste veikė keletas pr. m-lų. 1919 įkurta prog-ja, kuri 1925 perorganizuota į g-ją. G-joje kurį laiką dėstė komp. A. Račiūnas, rašytojas J. Paukštelis, mkt. seminarijoje — pažangūs pedagogai J. Budzinskis, A. Busilas, J. Geniušas, J. Lazauskas, J. Stankevičius ir kt. Seminarijoje ir gimnazijoje aktyviai veikė L. Kapočiaus vadovaujamos komjaunimo organizacijos.

1918—19 K. mieste ir apskrityje kūrėsi revoliuciniai komitetai. Ties K. 1919.II įvyko Raudonosios Armijos kautynės su okupantų vokiečių kariuomene. 1918—19 mieste susikūrė pirmosios LKP kuopelės, 1920 — LKJS kuopelės ir profs-gos, kiek vėliau įsikūrė Lietuvos Raudonosios pagalbos organizacijos. Profs-goms priklausė daugiausia ž. ū.

darbininkai. 1921 suorganizuotos siuvėjų, kirpėjų, prekybos tarnautojų, metalistų profs-gų sekcijos. Profs-gose aktyviai veikė komunistai A. Brazdžionis, A. Dombrovskis, M. Elšteinas, J. Vinickis ir kiti. Profs-gų iniciatyva Kėdainiuose įvyko siuvėjų ir batsiuvių (1921), daržų darbininkų (1925) streikai. Pogr. darbas buvo dirbamas ir kareivių tarpe (2-jame artilerijos pulke). Komunistų įtakoje mieste ir apskrityje stiprėjo kairiosios jėgos. Jų iniciatyva 1926 išėjo laikr. „Kėdainių garsas" (red. Juozas Janonis). Tais pačiais metais ir klerikalai išleido laikr. „Kėdainių žinios". Po faš. perversmo (1926) Kėdainiuose suimta daug komunistų ir kitų kair. veikėjų. Nepaisant represijų, mieste ir apskrityje greitai buvo atkurtos LKP ir LKJS org-jos. LKP Kėdainių parajonio k-tui priklausė 16 part. kuopelių. Nuo 1938 mieste veikė LKP ir LKJS Kėdainių aps. k-tai. K. partinėje org-joje kurį laiką dirbo V. Niunka, A. Petrauskas, J. Vinickis.

Vok. faš. okupacijos metais K. apskrityje veikė Antihitlerinio k-to „Audros" ir Pabarupės partizanų grupės. Žymioje apskrities dalyje buvo atkurtos partinės ir komjaunimo org-jos. 1944 pirmojoje pusėje K. apskrityje jau veikė 3 antifaš. k-tai. D. Tėvynės karo metais hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai miesto pakraštyje nužudė apie 3500 taryb. žmonių. 1944 miestas buvo smarkiai sugriautas; traukdamiesi hitlerininkai susprogdino tiltus, vid. m-las, kultūrtechnikos m-los rūmus, sugriovė daug gyv. namų. 1944.VIII.2 Kėdainius išvadavo Raudonoji Armija.

Pokario metais K. išaugo beveik dvigubai. Per 20 metų (1945—65) mieste pastatyti 165 individualiniai ir 349 komunaliniai gyv. namai, kinoteatras, universalinė parduotuvė, autobusų stotis, ligoninė ir kiti įv. paskirties pastatai. Statoma (1967) pašarinių mielių g-la ir cukraus f-kas.

Lit.: Археографический сборник документов, относящихся к истории северозападной Руси, т. 8, Вильна, 1870; **I. Buszyński,** Brzegi Niewiaży, Wilno, 1873; **И. Пташкин,** Местечко Кейданы, Ковна, 1899; **М. Пашкевич,** Кейданы, Вильна, 1908; **P. Šinkūnas,** Kėdainių miesto istorija, K., 1928; Lietuvos miestai, Šiauliai, 1935; **J. Vinickis,** Duonos nebuvo per daug, V., 1960; **J. Čaplikas,** Kėdainiai, V., 1963.

KĖDÁINIS Juozas [g. 1915.XII.31 Karaliūniškyje (Kupiškio rj.)] — dailininkas, Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1961), Lietuvos TSR liaudies dailininkas (1965). 1939 baigė Kauno meno m-los skulptūros studiją (vadovai J. Mikėnas ir J. Zikaras). Nuo 1944 dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose. 1945—46 Kauno vidurinės dailės m-los, 1946—51 Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to, nuo 1951 Lietuvos TSR Dailės in-to dėstytojas (nuo 1961 docentas).

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 112

Sukūrė skulptūrų, pasižyminčių darnia kompozicija, saikingu plastiniu apibendrinimu. Jose pavaizdavo darbščius, poetiškus liaudies žmones (statulos — „Brigadininkas", 1949; „Kolūkio arklininkas", 1957, Resp. premija 1958; reljefai — „Naujakuriai", 1948; „Mergina su vaisiais", 1953; „Bulvių tarkuotoja", 1958; „Prie lauko darbų", 1960; „Besiilsinti kolūkietė", 1961), pabrėžė jų dvasinį ir fizinį grožį („Melioratorius", 1960; „Kalvis", 1963; „Šeima", „Darbininkas", 1965). Kai kurios skulptūros, vaizduojančios darbą, turi simbolinę prasmę („Tėvynės laukuose", 1950; „Giesmė", 1965; reljefas „Elektrifikacija", 1965). Keliuose frizinės kompozicijos reljefuose („Vaisių rinkimas", 1950; „Bulviakasis", 1965) ritmingu figūrų išdėstymu K. perteikė liet. liaudies dainų nuotaiką. K. sukūrė monumentalių dekoratyvinių skulptūrų (skulptūrinė grupė „Besimokantis jaunimas" I. Černiachovskio tiltui Vilniuje, su J. Mikėnu, 1952; reljefas „Neringa" „Neringos" kavinei Vilniuje, 1959; skulptūra „Poilsis", 1959, Druskininkuose; antkapiai — P. Cvirkai Rasų kapinėse Vilniuje, 1949; tėvams Kupiškyje, 1965), portretų (reljefai — „Architektas L. Stuoka-Gucevičius", 1954; „Dailininkas A. Kučas", 1955; „Žemaitė", 1956; „Skulptorius medalistas Petras Rimša", 1956; „Kolūkietės galva", 1958; „Pavasaris", 1963; biustas „Keramikas J. Mikėnas", 1962), plakatų. Suprojektavo dekoratyvinių geležies plastikos dirbinių interjerui (kalė su broliu B. Kėdainiu), iliustravo knygų (P. Cvirkos „Frank Kruk", 1948; J. Janonio „Vaikų dienos", 1949, ir kt.).

Leid.: Lietuvių tarybinė dailė (Skulptūra), V., 1961.

Lit.: **S. Budrys,** Juozas Kėdainis, V., 1960.

„KĖDÁINIŲ GARSAS"— liberalinis dvisavaitinis laikraštis, ėjęs 1926 Kėdainiuose. Išėjo 8 nr.

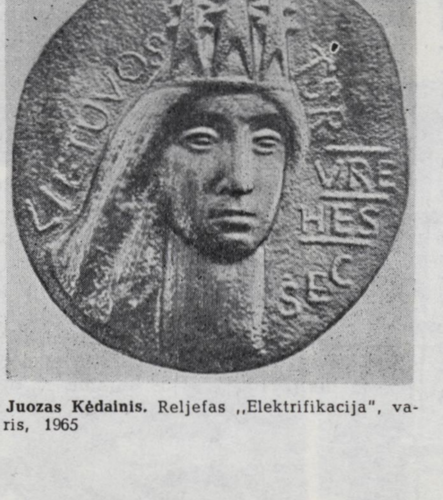

Juozas Kėdainis. Reljefas „Elektrifikacija", varis, 1965

KĖDÁINIŲ SUTARTÌS, Kėdainių unija,— Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) didikų sutartis su Švedija, pasirašyta 1655 Kėdainiuose. Kilus karui su Švedija ir Rusija XVII a. vid., LDK padėtis buvo labai sunki. Dėl nuolatinių nesutarimų su karaliumi Jonu Kazimieru LDK didysis etmonas ir Vilniaus vaivada Jonušas Radvila negalėjo suorganizuoti rimtesnio pasipriešinimo artėjančiai prie Vilniaus Rusijos bei Ukrainos kariuomenei ir po nedidelių kautynių prie Nemėžio ir Vilniaus pasitraukė į Kėdainius. Iš ten Jonušas Radvila, jo brolis Boguslavas bei Vilniaus vyskupas J. Tiškevičius 1655.VII.28 per savo įgaliotinį G. Liubeneckį nusiuntė laišką Švedijos karaliaus Karolio X Gustavo vietininkui Livonijoje grafui G. M. Delagardžiui, kurio vadovaujama švedų kariuomenė t. p. žygiavo į Lietuvą, siūlydami sudaryti sutartį. Atvykęs į Rygą, G. Liubeneckis VIII.10 pasirašė sutartį, kuria minėtieji LDK didikai savo ir savo įpėdinių vardu pasidavė Švedijos karaliui. Tą pačią dieną Delagardis viešai pareiškė sutinkąs priimti Lietuvos gyventojus į Švedijos karaliaus globą, bet tik visiems Lietuvos luomams pasirašius jo pateiktas pasidavimo sąlygas; kartu pagrasino, kad, nepriėmus jo sąlygų, pulsiąs Lietuvą kaip priešo šalį. Pasirašęs VIII.10 sutartį, Delagardis įsakė švedų kariuomenės vadui Levenhauptui žygiuoti su kariuomene gilyn į Lietuvą. VIII.17 Kėdainiuose susirinkę LDK didikų, bajorų ir kariuomenės atstovai pasirašė pasidavimo Švedijai sąlygas. Jos skyrėsi nuo Delagardžio pasiūlytųjų sąlygų įvairiais pasirašiusiųjų rezervais, siekiančiais išsaugoti abiejų šalių lygiateisiškumą, krašte esančią santvarką ir gerus santykius su Lenkijos karaliumi. K. s. buvo pasirašyta X.20. Joje nustatyta abiejų šalių tarpusavio santykiai, Švedijos karaliaus teisės, vidaus teisinis ir administracinis sutvarkymas, nutraukta LDK unija su Lenkija. Sutartį pasirašė J. Radvila, Žemaičių vyskupas P. Parčevskis, Vilniaus vyskupo (pabėgusio į Karaliaučių) vardu — prelatas G. Bialozoras ir kt. (iš viso 24 puslapiai parašų). Iš švedų pusės pasirašė Delagardis ir B. Šiutė.

Tiek prieš sutarties sudarymą, tiek ir po jos švedų kariuomenė Lietuvoje elgėsi kaip užkariautame krašte, plėšikavo ir savavaliavo. Valstiečiai ir smulkieji bajorai pradėjo prieš okupantus švedus partiz. karą. Prieš švedus sukilo ir J. Radvilos kariuomenė. Nuo K. s. atsimetė net ją pasirašiusieji. Etmonas V. Gonsievskis pasiskelbė K. s. pasirašęs suvedžiotas, o smulkieji bajorai buvę Radvilos priversti ją pasirašyti. Apkaltintas išdavyste, netekęs kariuomenės ir nusivylęs švedais, J. Radvila išvyko į Tikociną (Lenkija) ir ten netrukus mirė.

„KĖDÁINIŲ ŽÌNIOS"— klerikalinis laikraštis, ėjęs 1926 Kėdainiuose. Išėjo 7 nr.

Lit.: **W. Konopczyński, K. Lepszy,** Akta ugody Kiejdańskiej 1655 r.—„Atheneum Wileńskie", t. 10, Wilno, 1935; Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 1, V., 1955; Lietuvos TSR istorija, t. 1, V., 1957.

KĖDĖ, krėslas. Seniausios žinomos K. Lietuvoje buvo daromos iš vientisų medžio trinkų su išskobtomis to paties medžio atkaltėmis. Vėliau jas imta daryti iš įvairaus medžio lentelių, pinti iš vytelių. Ankstyvesnės K. plokštuminiojuostinio, vėlyvesnės — rėminio sunėrimo. K. buvo puošiamos, profiliuojant jų kojas ir atkaltes. Atkaltės dažnai paįvairinamos apskritimo, trikampėlio arba širdelės kiaurapiūviu. Rėminio sunėrimo K. atkaltės rėmo tarpai paįvairinami ornamentuotomis lentelėmis, profiliuotais skersinukais. K. dažniausiai buvo natūralios medienos faktūros arba dažomos. Modernios K. daugiausia yra lakoniškų formų, rėminės konstrukcijos, gaminamos iš medžio ar metalo detalių industriniu būdu.

Liaudies meistrų darbo **kėdės**

KEDÓNYS — kaimas Alytaus rj., Jurgelionių apyl., 15 km į š. r. nuo Alytaus, 4 km į p. nuo Butrimonių; kolūkio centras. 282 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la (1937—54 pradinė, 1954—61 septynmetė), kultūros namai ir biblioteka (nuo 1957). Burž. nacionalistai 1950 Kedonyse nužudė apylinkės tarybos sekretorių Julių Senutą ir jo brolį Juozą.

KEGAĨ — kaimas Telšių rj., Žarėnų apyl., 12 km į š. v. nuo Varnių, 6 km į r. nuo Žarėnų. 175 gyv. (1959). Kaimo apylinkėse 3 ežerai: vakaruose — Pluotinėlė, šiaurėje — Ilgis, rytuose — Medikis. Aštuonmetė m-la, biblioteka (nuo 1949). 1946 burž. nacionalistai nužudė K. naujakurį L. Šapą su žmona ir Ariškės taryb. ūkio K. skyriaus valdytoją J. Norkų. 1947.V.4 kaime, kaudamiesi su burž. nacionalistais, didvyriškai žuvo 4 taryb. aktyvistai (J. Bžeckas, B. Lukošius, A. Vitkus ir A. Jonušaitė).

KEGRIAĨ — kaimas Akmenės rj., Svirkančių apyl., 3 km į p. nuo Viekšnių, prie kelio į Tryškius, Virvyčios kair. krante. 206 gyv. (1959). Iš š. prieina Kegrinės miškas. Yra pr. m-la (nuo 1958), kultūros namai (nuo 1961), biblioteka (nuo 1956).

KEIDÕŠIUS Petras [g. 1924.VIII.29 Vištytyje (Vilkaviškio rj.)] — žurnalistas, poetas. 1941—49 Kauno jaunojo žiūrovo teatro aktorius. Nuo 1950 dirbo „Tarybų Lietuvos", „Literatūros ir meno", „Sporto", „Tėvynės balso", „Vakarinių naujienų" redakcijose. Nuo 1959 TSKP narys. Nuo 1962 Vilniaus un-te studijuoja žurnalistiką. Nuo 1967 nuolatinis laikr. „Literaturnaja gazeta" korespondentas Lietuvos TSR. Išleido eil. rinkinį „Diena prasideda" (1952), poemėlę vaikams „Žvaigždžių sąmyšis" (1963). Su A. Venclova ir J. Gustaičiu parašė libretą A. Račiūno operai „Marytė" (past. 1953), su I. Mikšyte — V. Baumilo operai „Paskenduolė" (past. 1957). Inscenizavo A. Gaidaro apys. „Timūras ir jo būrys" (past. Kauno jaunojo žiūrovo teatre 1949, išsp. rinkinyje „Vaikų teatras", 1947). Išvertė į liet. kalbą poezijos ir prozos kūrinių, pjesių.

KEIZIKÁITĖ Anastazija [g. 1909.XII.25 Kosogorijėje (Smolensko sr.)] — istorikė, istorijos mokslų kandidatė (1956). 1934 baigusi Vakarų tautinių mažumų kom. un-to (Maskvoje) 3 kursus, dirbo ped. darbą. 1941 neakivaizdiniubū du baigė Čkalovo (dab. Orenburgas) Ped. in-tą. Nuo 1941 TSKP narė. 1944—49 dirbo part. darbą Šiauliuose, Klaipėdoje. Nuo 1949 Vilniaus Ped. in-to dėstytoja, nuo 1963 docentė. Paskelbė moksl straipsnių apie nac. kadrų rengimą pramonei pokario laikotarpiu, Spalio revoliucijos idėjų įtaką rev. judėjimui Lietuvoje 1918—19 ir kt.

KEIŽÓNYS — kaimas Jonavos rj., Upninkų apyl., 18 km į p. r. nuo Jonavos, 1,5 km į š. r. nuo Neries. 269 gyv. (1959). Per kaimą teka Vėgėlė (Neries intakas). Parduotuvė, ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas, aštuonmetė m-la, biblioteka.

KEJĖNAI — kaimas Raseinių rj., Girkalnio apyl., 10 km į š. v. nuo Ariogalos, 2 km į š. nuo Žemaičių plento, Dubysos deš. krante. 95 gyv. (1959). Per kaimą į Dubysą teka Šventupis. Prie K. buvo plokštinis degintinis X—XIII a. kapinynas, kuriame laidoti kariai su jų žirgais. Rasta balno kilpa, žąslų fragmentas, ietigalio dalis. Radiniai laikomi Kauno ist. muziejuje.

KĖKŠTAI. Lietuvoje kėkštas *(Garrulus glandarius glandarius)* dažnas tankiuose mišriuose miškuose. Sėslus. Žalingas tuo, kad naikina kitų paukščių jauniklius ir kiaušinius. Daro gilių atsargas ir tuo būdu padeda plisti ąžuolams.

KĖKŠTAS — poeto Jono *Mačio* slapyvardis.

KĖKŠTAS Juozas [tikr. **Adomavičius;** g. 1915.XI.19 Taškente (Uzbekijos TSR)] — poetas. 1926—34 mokėsi Vilniaus liet. g-joje. Už dalyvavimą rev. judėjime buvo kalinamas. 1938—39 studijavo Varšuvoje. II pasaul. karo metais tarnavo gen. V. Anderso armijoje. 1947—59 gyveno Argentinoje, nuo 1959 gyvena Varšuvoje. Išleido eil. rinkinius „Toks gyvenimas" (1938), „Rudens dugnu" (1946), „Staigus horizontas" (1947), „Diena naktin" (1948), „Etapai" (1953). K. lyrikoje atsispindi tragiškas darbo žmonių likimas kapit. visuomenėje, emigranto pergyvenimai, tėvynės ilgesys. K. išvertė į liet. kalbą lenkų, ispanų poezijos, į lenkų kalbą — liet. poetų eilėraščių.

Ršt.: Lyrika, V., 1964 [J. Karoso įvadinis straipsnis].

KELBÁUSKAS Bronius [g. 1904.XII.25 Liepojoje] — baleto artistas, baletmeisteris, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1945), Lietuvos TSR liaudies artistas (1955).

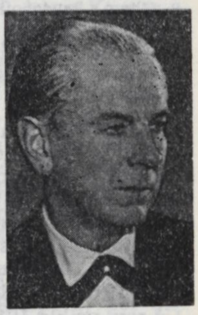

Baleto meno mokėsi privačiai Charkove, vėliau Kaune pas baletmeisterius O. Dubeneckienę, P. Petrovą, J. Kiakštą. Tobulinosi Londone, vadovaujamas N. Legato, ir Paryžiuje, vadovaujamas M. Kšesinskos. Nuo 1922 šoko pirmuosiuose Valstybės teatro operų („Fausto", „Demono", „Romeo ir Džuljetos") pastatymuose. Nuo 1925 Valstybės teatro baleto artistas. 1934—1935 gastroliavo Monte Karle, Londone (su liet. baleto trupe), vėliau (su Rusų baleto teatro ir Paryžiaus rusų baleto trupėmis) V. Europoje, Afrikoje. 1937 ir 1938 vyko į TSRS susipažinti su taryb. baletu. 1937—40 Valstybės teatro baleto studijos pedagogas. Nuo 1938 Akademinio operos ir baleto teatro baletmeisteris. 1947—51 Lietuvos TSR AT deputatas. Nuo 1955 TSKP narys. Nuo 1964 Profsąjungų kultūros rūmų žydų liaudies šokių kolektyvo baletmeisteris konsultantas. Statė šokius filmui „Žingsniai naktį".

Vaidmenys: Francas (L. Delibo „Kopelija"), Zigfridas (P. Čaikovskio „Gulbių ežeras"), Arlekinas (R. Drigo „Arlekinada"), Albertas (A. Adano „Žizel"), Kastytis (J. Gruodžio „Jūratė ir Kastytis"), Dezirė ir Mėlynas paukštis (P. Čaikovskio „Miegančioji gražuolė"), Žanas de Brijenas (A. Glazunovo „Raimonda"), Bazilijus (L. Minkaus „Don Kichotas"),

Bronius Kelbauskas, atliekantis Zigfrido vaidmenį (P. Čaikovskio „Gulbių ežeras")

Negras (N. Rimskio-Korsakovo „Šecherezada"), Antanas (J. Pakalnio „Sužadėtinė"); mimiški vaidmenys — Girėjus (B. Asafjevo „Bachčisarajaus fontanas"), Li Šan-fu (R. Gliero „Raudonoji gėlelė"), Veblevskis (J. Pakalnio „Sužadėtinė"), Krezas (J. Juzeliūno „Ant marių kranto"), ir kt.

Pastatymai: T. Prestono „Nykštukas grenadierius" (1935), J. Štrauso „Vienos džiaugsmas" (1936), N. Rimskio-Korsakovo „Šecherezada" (1937), B. Asafjevo „Bachčisarajaus fontanas" (1938) ir „Kaukazo belaisvis" (1939), R. Gliero „Raudonoji gėlelė" (1940), J. Pakalnio „Sužadėtinė" (1943), I. Kalmano operetė „Silva" (1946), B. Bitovo „Dvylika mėnesių" (1958), J. Štrauso „Žydrasis Dunojus" (su V. Grivickų; 1958), P. Čaikovskio „Spraktukas" (1963), J. Gruodžio „Jūratė ir Kastytis" (1965) ir kt.

KELĖČIUS Antanas [g. 1893.III.24 Obeliuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Po Spalio revoliucijos dirbo milicijoje Maskvoje. 1918 grįžęs į Obelius, padėjo kurti Tarybų valdžią Rokiškio aps. 1918—25 LKP narys. 1918 pab. išrinktas į Rokiškio aps. rev. k-tą. 1919 pr. dirbo Biržų aps. rev. k-te. Už rev. veiklą 1919—21 keletą kartų kalintas. Nuo 1925 dirbo įv. darbą Šiaulių aps. 1940—41 padėjo organizuoti Šiauliuose liaudies mliiciją, vadovavo Šiaulių aps. ž. ū. komisijai, dirbo Šiaulių aps. ž. ū. skyriaus vedėju. Hitlerinės okupacijos metais kalintas Šiauliuose. Po karo dirbo adm. darbą Šiaulių rj.

„KELEĪVIS" — **1.** Savaitraštis, leistas 1849—1880 Karaliaučiuje. Spausdintas gotiškais rašmenimis. Leido ir redagavo F. Kuršaitis. Vokietijos valdžios subsidijuojamas, „K." skiepijo klusnumą kaizeriui. 1880—83 vietoj „K." ėjo „Naujasis keleivis". 1883—86 „K." vėl ėjo kaip savarankiškas laikraštis, o 1886—1910 — kaip „Konservatyvų draugystės laiško" priedas.

2. Savaitraštis, einąs nuo 1905 Bostone (JAV). Atstovauja deš. socialistams.

KĒLEŽERIS — ežeras Rokiškio rj., 5 km į š. r. nuo Kriaunų, prie Dusetų—Obelių kelio. Plotas 35 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. į p.; ilgis 1000 m, didž. plotis 400 m, kranto linijos ilgis 2300 m. Krantai daugiausia aukšti, statūs. Išteka upelis į Sartų ež. Prie K. yra Keležerių kaimas. Ežeras verslovinis; žuvies 1965 sugauta 3,5 kg/ha (daugiausia karšių).

KELIAĪ. Ist. šaltiniuose minima, kad jau XIII amžiuje Baltijos pajūriu per Kuršių neriją, Klaipėdą, Palangą, Liepoją ėjo svarbus sausumos kelias, jungęs Prūsiją su Ryga. 1381—1402 Kryžiuočių ordino sudarytuose karo kelių į Lietuvą aprašymuose („Die litauischen Wegeberichte") minima apie 100 K.

Stiprėjant Lietuvos valstybei ir vystantis ryšiams su Rusijos, Lenkijos ir V. Europos miestais, gausėjo ir kelių. Jų svarb. mazgu XIV a. tapo Vilnius. Iš čia ėjo svarbūs K. į Polocką, Medininkus (su atšakomis į Lydą ir Gardiną), Kernavę, Ukmergę, Trakus. XV a. per Lietuvą (per Krėvą, Ašmeną, Medininkus, Vilnių, Varėną, Merkinę, Gardiną) ėjo svarbus prekybos kelias tarp R. ir V. Europos, jungęs Maskvą su Poznane. Be to, svarbūs prekybos K. jungė Vilnių su Ryga (per Ukmergę ir Anykščius), Karaliaučiumi (per Trakus, Kauną, Veliuoną, Jurbarką), Brestu (per Lydą ir Volkoviską, su atšakomis į Alšėnus, Naugarduką, Kijevą). XVI a. steigiantis prie didesnių dvarų miesteliams, gausėjo ir šias gyvenvietes jungiančių K. Svarbiausi K. buvo tie, kurie jungė stambius prekybos centrus (Vilnių ir Kauną su Brestu, Polocku, Smolensku) arba ėjo į uostus (Rygą, Gdanską, vėliau Karaliaučių, Liepoją). XVII—XVIII a. buvo nutiesti du svarbūs K. iš

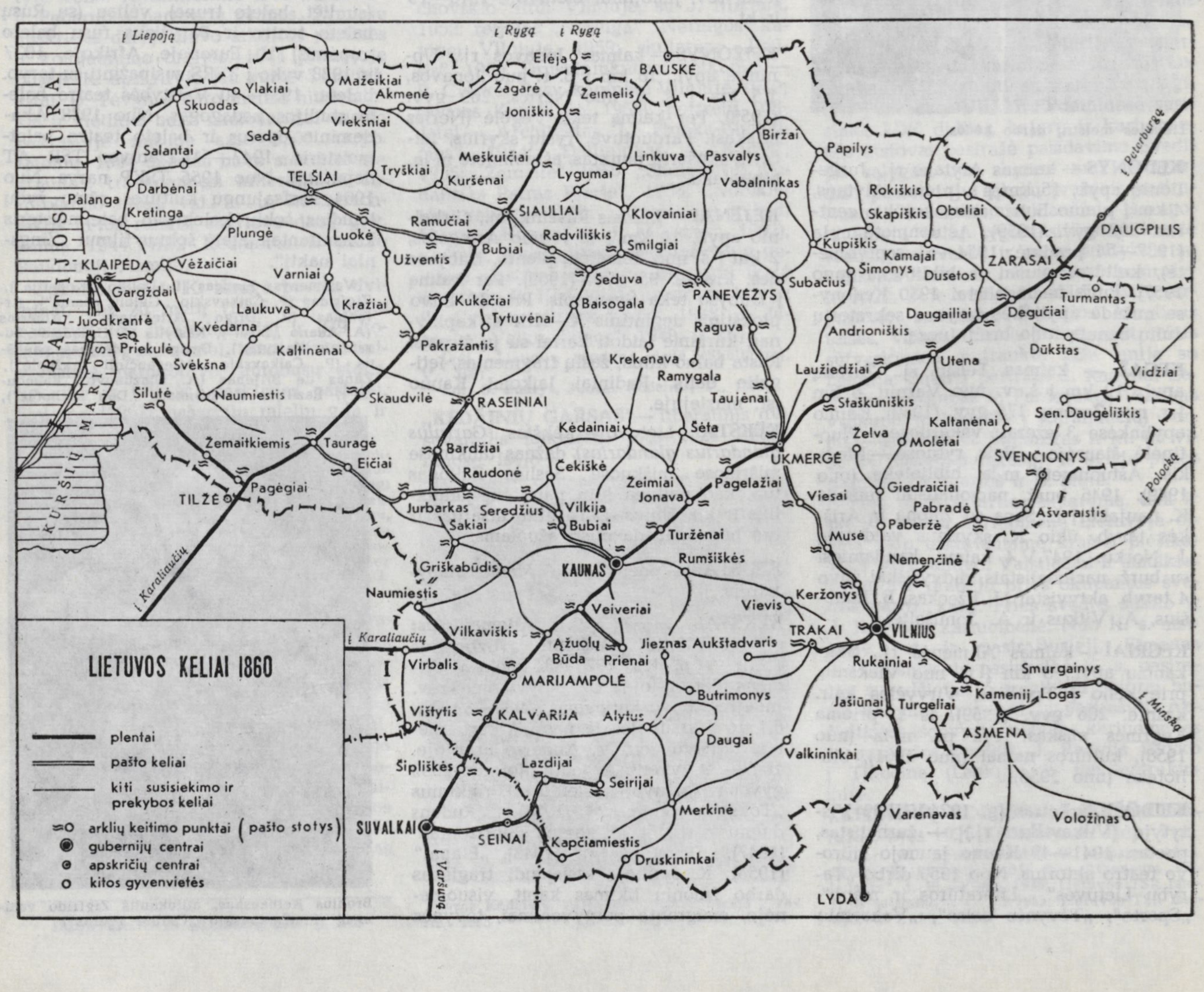

Kauno: vienas — per Kėdainius, Šiaulius į Rygą, kitas — kairiąja Nemuno pakrante ir toliau per Alytų, Merkinę, Gardiną link Varšuvos.

XIX a. pr. per Lietuvą ėjo keli svarbūs pašto K., vadinami traktais. Svarbiausias iš jų buvo Peterburgo—Varšuvos traktas, ėjęs per Drują, Vidžius, Senąjį Daugėliškį, Švenčionis, Pabradę, Nemenčinę, Vilnių, Šalčininkus, Lydą, Gardiną (su atšaka nuo Drujos per Smolenską į Maskvą). Kiti traktai: Vilnius—Kaunas, Varšuva—Ryga (per Suvalkus, Marijampolę, Kauną, Šiaulius), Karaliaučius—Ryga (per Klaipėdą, Palangą). Iš vad. paprastųjų pašto K. žymesni buvo šie: Vilnius—Ašmena—Minskas; Vilnius—Trakai; Kaunas—Seredžius—Jurbarkas—Tilžė; Šiauliai—Palanga (per Luokę, Telšius, Plungę); Šiauliai—Panevėžys; Marijampolė—Vilkaviškis—Šakiai. Pašto K. turėjo platesnę važiuojamąją dalį, buvo apsodinti dviem, o svarbiausieji net keturiomis beržų eilėmis; vietomis šalia kelio būdavo iškasti grioviai. Be pašto K., buvo tankus tinklas vidaus K.— gruntkelių be kietos dangos. Reikšmingesni vidaus K. vedė į miestelius, kuriuose vykdavo prekymečiai.

XIX a. antrajame d-metyje Rusijos imperijoje, o tuo pačiu ir Lietuvoje, buvo pradėti tiesti plentai — sauskeliai su kieta plūktos skaldos danga, išgaubtu kelio skerspiūviu ir šalia įrengtais grioviais. Pirmasis plentas Lietuvoje buvo Peterburgo—Varšuvos plentas, ėjęs per Daugpilį, Zarasus, Uteną, Ukmergę, Kauną, Marijampolę, Suvalkus (su atšaka nuo Marijampolės per Vilkaviškį, Virbalį link Karaliaučiaus). Suvalkų—Kauno ruožas buvo baigtas 1820, o Zarasų—Kauno ruožas nutiestas 1830—35. 1836—58 buvo nutiestas Peterburgo—Karaliaučiaus plentas, ėjęs per Rygą, Joniškį, Šiaulius, Tauragę, Tilžę. Jie turėjo didelę ekonominę ir strateginę reikšmę. Ypač dideli transporto srautai ėjo Daugpilio—Kauno—Marijampolės—Virbalio plentu Krimo karo metu (1853—56). Klaipėdos krašte 1850 pradėtas naudoti 98 km ilgio Tilžės—Klaipėdos plentas. Bendras šių plentų ilgis Lietuvoje buvo 506 km.

Apie 1860, t. y. tuomet, kai Lietuvoje pradėta tiesti *geležinkelius,* be plentų, buvo naudojami ir kiti sauskeliai, kurie pagal svarbą skirstyti į pašto kelius (traktus), svarbiuosius prekybos ir susisiekimo kelius ir kaimo kelius. Pašto traktai iš Vilniaus ėjo 5 kryptimis: į Ukmergę, Švenčionis, Minską, Lydą ir Trakus. Svarbiausias iš jų ėjo Minsko kryptimi; juo buvo susisiekiama su Maskva ir kitais Rusijos miestais. Vilniaus—Ukmergės traktas jungė Vilnių su Peterburgo—Varšuvos plentu; jo tęsinys ėjo į Panevėžį, Šiaulius ir Telšius. Kiti svarbesni pašto K. buvo Kaunas—Tauragė (su atšaka į Raseinius), Vilkaviškis—Šakiai, Veiveriai—Prienai, Suvalkai—Seirijai. Svarbiausias prekybos ir susisiekimo kelias ėjo iš Vilniaus į Kauną (per Vievį ir Rumšiškes); šiuo keliu vyko gyvas vidaus prekybinis eismas ir veikė privatus pašto susisiekimas. Kiti svarbūs prekybos ir susisiekimo K. ėjo iš Kauno: per Kėdainius, Panevėžį, Pasvalį, Bauskę į Rygą; per Raseinius, Varnius, Telšius, Skuodą į Liepoją; per Raseinius, Kaltinėnus, Rietavą, Gargždus į Klaipėdą; per Jonavą, Šėtą, Panevėžį, Pasvalį į Biržus; iš Šiaulių per Luokę, Telšius, Plungę, Gargždus į Klaipėdą; iš Zarasų: per

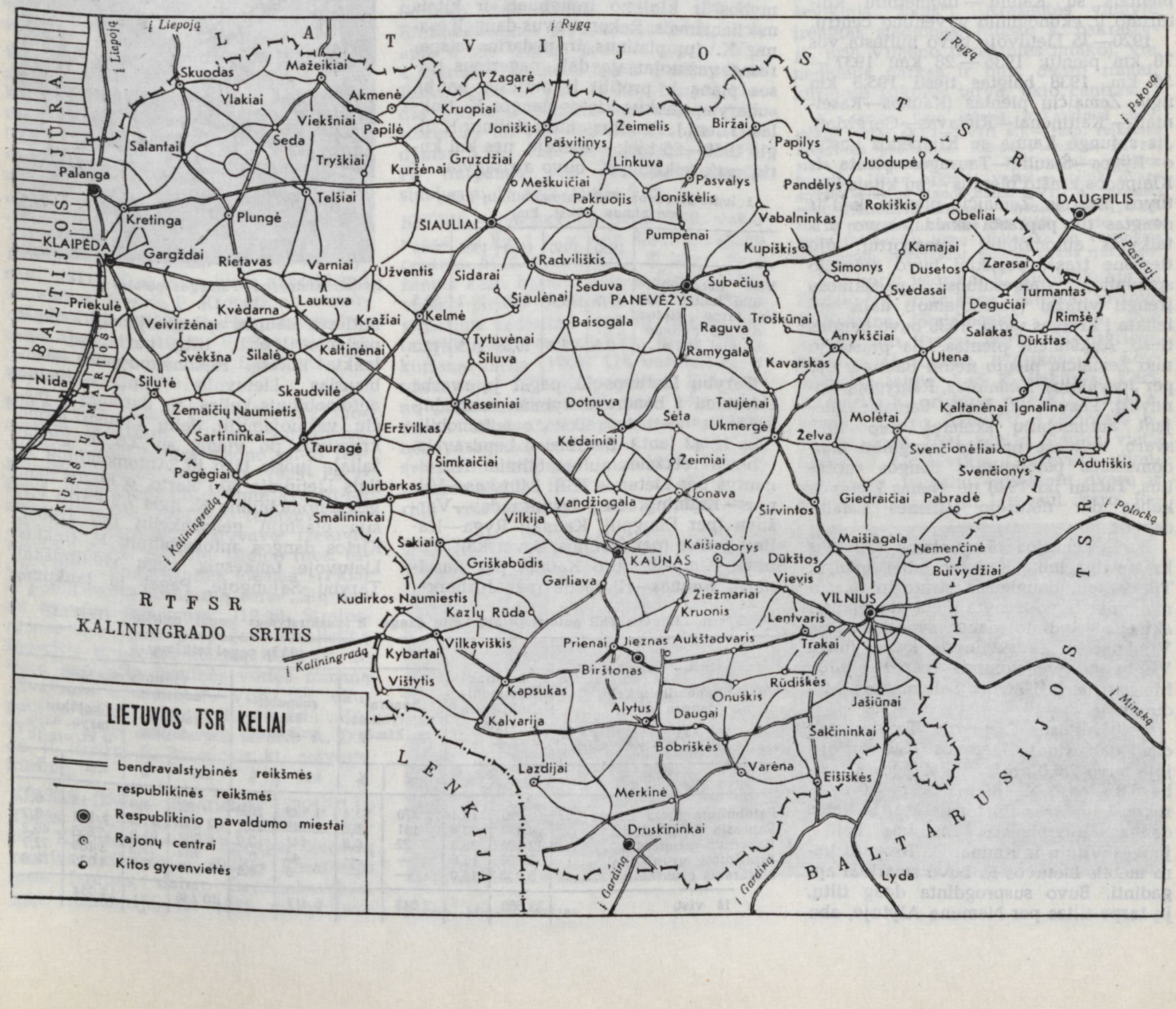

(traktus), svarbiuosius prekybos ir su-

Dūkštą, Vidžius, Švenčionis į Vilnių; per Dusetas, Skapiškį, Pandėlį, Biržus į Rygą; iš Vilniaus: per Pabradę į Uteną; į Merkinę; iš Trakų į Punią. Kaimo K. turėjo tik vietinę reikšmę.

1862 pradėjus veikti Peterburgo—Varšuvos geležinkeliui su atšaka nuo Lentvario per Kauną, Virbalį į Karaliaučių, sumažėjo plentų vaidmuo. Dėl to iki pat XIX a. pab. plentų tinklas Lietuvoje beveik nebuvo plečiamas. Vėliau plentai buvo vėl pradėti intensyviai tiesti, daugiausia strateginiais sumetimais — palei tuometinę Rusijos—Vokietijos sieną. Klaipėdos krašte tais pačiais sumetimais plentus tiesė kaizerinė Vokietija.

Susikūrusiai buržuazinei Lietuvos valstybei atiteko labai susidėvėję plentai. Bendras plentų ilgis 1924 buvo 1683 km, iš jų 493 km Klaipėdos krašte. Jie buvo labai netolygiai išdėstyti; magistraliniai plentai, ėję per Šiaulius—Tauragę ir Zarasus—Kauną—Marijampolę, neturėjo tarpusavio ryšio, nesudarė plentų tinklo. Dėl to visa Žemaitija, Lietuvos šiaurė ir Klaipėdos kr. nebuvo sujungti plentais su Kaunu — tuometiniu kultūrinio ir ekonominio gyvenimo centru.

1920—35 Lietuvoje buvo nutiesta vos 78 km plentų; 1936 — 28 km; 1937 — 55 km. 1938 baigtas tiesti 195,5 km ilgio Žemaičių plentas (Kaunas—Raseiniai — Kaltinėnai—Rietavas—Gargždai). Jis sujungė Kauną su Klaipėdos uostu, o Rygos—Šiaulių—Tauragės plentą ir Klaipėdos krašto plentus — su kitais Lietuvos plentais. Žemaičių plentas, kad ir dengtas tik paprasta skalda, buvo pritaikytas automobilių transportui: ėjo tiesesne trasa, posūkiai buvo didesnio spindulio; staigesniuose posūkiuose įrengti viražai (važiuojamoji dalis palenkta į kreivės vidų). 1939 buvo baigtas tiesti Aukštaičių plentas. Jis prasidėjo nuo Žemaičių plento netoli Babtų ir ėjo per Josvainius, Kėdainius, Ramygalą, Panevėžį, Pasvalį iki Biržų. Pamažu didėjant automobilių skaičiui, nuo 1926 svarb. keliuose pradėta įrenginėti bandomuosius patobulintos dangos ruoželius. Tačiau iki 1940 nė vienas Lietuvos kelias dar neturėjo ištisinės asfalto dangos.

Burž. Lenkijos okupuotame Vilniaus krašte ilgą laiką K. buvo labai apleisti. Tik vėliau, daugiausia strateginiais sumetimais, buvo įrengta kieta (daugiausia akmens grindinio) danga svarbiausiuose Vilniaus kr. sauskeliuose, kurie jungė Vilnių su Švenčionimis (per Pabradę), Maišiagala, Eišiškėmis, Šalčininkais, Medininkais.

1940 atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią, dabartinėje Lietuvos TSR teritorijoje buvo 2800 km kietos dangos K., arba 6,8% viso K. tinklo. 1940—41 buvo rekonstruojamas iki tol neturėjęs kietos dangos svarbiausias Lietuvos kelias, jungęs Vilnių ir Kauną. D. Tėvynės karo metais Lietuvos K. buvo smarkiai apgadinti. Buvo susprogdinta daug tiltų, jų tarpe tiltas per Nemuną Alytuje, abu

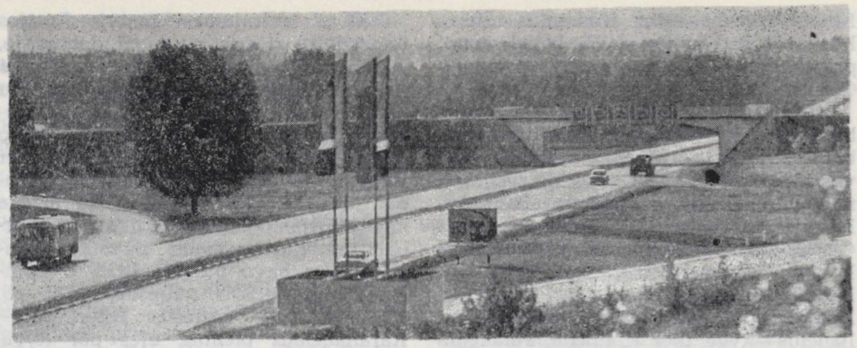

Keliai. Vilniaus—Kauno plentas

tiltai per Nemuną ir tiltas per Nerį Kaune, Žaliasis tiltas per Nerį Vilniuje.

Pirmaisiais pokario metais buvo atstatyta daug tiltų, rekonstruota K., pagerinta jų danga. Vėliau, sparčiai vystantis automobilių transportui, nuo 1952 Tarybų Lietuvos automobiliniuose K. pradėta įrenginėti juodoji danga su sustiprintu pagrindu. Keliams tiesti ir taisyti buvo įsteigti K. statybos rajonai, aprūpinti ekskavatoriais, skreperiais, buldozeriais, greideriais, asfaltbetonio gamybos ir klojimo įrengimais ir kitais mechanizmais. Rekonstravus daugelį esamų K. (praplatinus ir padarius atsparesnę važiuojamąją dalį, pagerinus trasos planą ir profilį) ir nutiesus naujų, sudarytas tankus kietos dangos K. tinklas (1 lent.). Bendras automobilinių K. ilgis 1950—65 kiek sumažėjo, nes kai kurių mažareikšmių K. buvo atsisakyta.

1 lent. **Lietuvos TSR automobilinių kelių gerinimas** (tūkst. km)

	1940	1950	1960	1965	1966
Visi automobiliniai keliai	40,8	40,8	35,8	33,2	33,5
jų tarpe kietos dangos automobiliniai keliai ..	2,8	7,2	10,5	11,9	12,3

Tarybų Lietuvos K. pagal jų svarbą skirstomi į bendravalstybinės, respublikinės ir vietinės reikšmės automobilinius K. (2 lent.). Svarbiausi bendravalstybinės reikšmės automobiliniai K., einantys per Lietuvos TSR: Minskas—Vilnius—Kaliningradas; Leningradas—Varšuva (per Daugpilį, Kauną); Ryga—Kaliningradas (per Šiaulius, Sovetską); Vilnius—Klaipėda (pro Kauną, per Raseinius); Kaunas—Klaipėda (per Jurbarką, Pagėgius); Klaipėda—Liepoja; Kaunas—Ryga (per Panevėžį, Pasvalį); Vilnius—Panevėžys—Šiauliai—Palanga; Vilnius—Lyda; Vilnius—Gardinas ir kiti. Vilniaus—Klaipėdos automobilinis kelias anksčiau ėjo per Kauną, o nuo 1964,

Keliai. Klaipėdos—Palangos plentas

nutiesus šiaurinį apvažiuojamąjį kelią ir pastačius gelžb. tiltą per Nerį, aplenkia miestą. Rekonstruojamas svarbiausias Lietuvoje Vilniaus—Kauno automobilinis kelias; jis daromas 2 plačių važiuojamųjų dalių (abiem eismo kryptimis po vieną) su 2,6 m pločio žaliąja juosta tarp jų. Automobilinių K. ilgis Lietuvoje 20,1 karto, o kietos dangos automobilinių K. ilgis 7,3 karto viršija plačiųjų geležinkelių ilgį (1966). Kietos dangos automobilinių K. tinklas Lietuvoje tankesnis, negu vidutiniškai Tarybų Sąjungoje. Pagal jų tankumą

2 lent. **Lietuvos TSR automobilinių kelių danga ir suskirstymas pagal reikšmę** (1967.I.1)

Automobilinių kelių dangos rūšys	Bendras automobilinių kelių ilgis		Iš jų pagal reikšmę							
			bendravalstybinės reikšmės		respublikinės reikšmės		vietinės reikšmės			
							bendrojo naudojimo		kolūkių, taryb. ūkių ir kt. org-jų	
	km	%	km	%	km	%	km	%	km	%
Patobulinta kieta danga ..	4 293	13,1	2 470	93,4	1 725	26,9	83	0,9	15	0,1
Paprasta kieta danga	8 034	23,8	151	5,8	4 503	70,1	2 220	21,2	1 160	8,2
Pagerinti gruntkeliai	12 185	36,3	22	0,8	141	2,2	6 367	61,0	5 655	40,2
Profiliuoti gruntkeliai	3 996	11,8	—	—	43	0,7	764	7,3	3 189	22,7
Natūralūs gruntkeliai	5 052	15,0	—	—	5	0,1	1 012	9,6	4 035	28,8
Iš viso	33 560		2 643		6 417		10 446		14 054	

Lietuvos TSR užima 3 vietą tarp sąjunginių respublikų (po Estijos ir Gruzijos).

Lit.: **A. Rimka,** Lietuvos ūkis prieš Didįjį karą, V., 1918; **A. Rimka,** Lietuvos prekybos santykiai ligi unijos su lenkais, K., 1925; **J. Krikščiūnas,** Kokius mes turime kelius ir kaip kelių tinklą tobulinti.—„Tautos ūkis", 1930, Nr. 5; **L. Tuskenis,** Lietuvos plentai ir moderniškosios konstrukcijos, d. 1, K., 1931; Susisiekimo ministerijos metraštis. 1937 m., K., 1938; **H. Jackevičius,** Respublikos automobilių keliai.—„Liaudies ūkis", 1962, Nr. 8; **A. Gulbinskas,** Respublikos automobiliniai keliai.—„Liaudies ūkis", 1963, Nr. 8; **A. Gulbinskas,** Sauskelių raida Lietuvoje.—„Mokslas ir technika", 1966, Nr. 10.

„KĖLIAS" — **1.** Socialdemokratinis politikos ir literatūros laikraštis, išleistas (1 nr.) 1913 Vilniuje. Oficiali leidėja V. Graurokienė, redaktorius K. Juchnevičius. Rašė apie III ir IV Valstybės dūmų rinkimų kampanijas Lietuvoje.

2. Klerikalinis savaitraštis, ėjęs 1925—1928 Vilniuje. Lenkijos okup. valdžios buvo dažnai konfiskuojamas ir uždarytas. Ėjo vietoj uždarytojo „Lietuvos kelio".

„KĖLIAS Į KOMUNIZMĄ"— 1. Tarybinis buvusio Simno rj. laikraštis, ėjęs 1951.II.18—1959.I.24 du kartus per savaitę.

2. Tarybinis Ignalinos rj. laikraštis, ėjęs 1951.V.7—1962.V.18 triskart per savaitę.

KELIAUNIÑKAS Domininkas [slap. Juozas **Laukis**; 1866.VIII.16 Seinų aps. (Lenkija) — 1947.I.5 Čikagoje] — JAV lietuvių visuomenės veikėjas, laikraštininkas. 1886 baigė Suvalkų prog-ją. 1889 emigravo į JAV. Studijavo Valparaiso un-te. Redagavo liberalinius laikraščius: „Kardą" (1896—97), „Ateitį" (1900—01), „Telegramas" (1923), „Varpą" (1924—1926). Parengė anglų kalbos vadovėlių, mokslo populiarinimo knygų („Žinynas", 1911). Kurį laiką buvo anarchizmo šalininkas. Išvertė P. Kropotkino „Anarchistų dorą" (1909), G. Hauptmano dramą „Audėjai" (1913), P. Šantepijė de la Sosė (Chantepié de la Saussaye) „Tikėjimų istoriją" (1914).

KELIUÕTIS Juozas [g. 1902.VIII.22 Joniškyje (Rokiškio rj.)] — žurnalistas, vertėjas. 1926 baigęs Kauno un-to teologijos-filosofijos f-tą, iki 1929 Paryžiaus un-te (Sorbonoje) studijavo lit-rą, dailę, filosofiją. 1931—40 redagavo žrn. „Naujoji romuva", dalyvavo Lietuvių rašytojų d-jos veikloje. Išleido filos. turinio kn. „Visuomeninis idealas" (1935) ir publicistinių straipsnių rink. „Šių dienų spaudos problemos" (1936). Straipsniuose ir knygose propagavo idealistinę filosofiją ir neokatolicizmą. 1940 pr. išleido nedidelės meninės vertės romaną „Svajonės ir siaubas". Vok. faš. okupacijos metu redagavo lit-ros žrn. „Kūryba". Taryb. laikotarpiu išvertė A. Dodė, P. Sartro, E. Bazeno ir kt. rašytojų kūrinių.

KĖLKIS (Kelch) Fridrichas [1801.VI.10 Tilžės apyl.— 1877.II.19 Kisiniuose (netoli Klaipėdos)] — R. Prūsijos lietuvių raštijos darbuotojas. Baigęs Karalienės (prie Įsruties, dabar Černiachovskas) mkt. seminariją, iki 1850 mokytojavo Įsėje (tarp Šilutės ir Labguvos), vėliau Kretingalėje (prie Kretingos). 1867 atsisakęs mokytojo vietos, gyveno Kisiniuose. Lit-ros darbą pradėjo knygute „Žmogaus širdis..." (1831). 1832 įsteigė ir redagavo vieną pirmųjų laikraščių liet. kalba „Nusidavimai apie evangelijos prasiplatinimą tarp žydų ir pagonų", kurį prirašydavo beveik pats vienas. 1875—77 dar leido laikr. „Pasiuntinystės laiškelis". K. parengė originalių ir verstinių rel. turinio knygų, giesmynų. Išliko keletas pasaulietinio turinio jo eilėraščių. K. teikė daug medžiagos A. Šleicherio ir F. Kuršaičio lituanistiniams darbams.

KĖLMAS — mušamasis liaudies muzikos instrumentas (apie 40 cm aukščio ir 30—40 cm pločio). Gaminamas iš medžio kamieno, išskaptuojant vidų ir paliekant 2—3 cm storio sieneles. Viršutinis galas aptempiamas oda, kuri pritvirtinama lankeliu ir virvele. K. mušamas dviem mediniais muštuvėliais arba koja minamu pedalu. K. garsas primena būgno bildesį. Pastaruoju metu prie K. pritvirtinamas rėmas su *skrabalais.*

KELMAVÝČIO PÉLKĖ — pelkė Kapsuko rj., 6 km į p. v. nuo Kalvarijos, Šešupės deš. krante. Plotas 167 ha. Ežerinės kilmės plynraistinė žemapelkė, apie 4 km ištįsusi iš š. r. į p. v. Yra 4 ežerėliai (iš viso 8 ha) ir 5 nesupelkėjusios salos (iš viso 14 ha). Durpių klodas žolinis ir plyninis-raistinis, jo didž. storis 5,2 m, vid. 1,42 m, vid. susiskaidymas 33%, vid. peleningumas 16,4%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo didž. storis 9 m.

KELMĖ — miestas Lietuvos TSR vakaruose, 42 km į p. v. nuo Šiaulių; rajono centras. 5140 gyv. (1959). K. stovi Kražantės kair. krante, abipus Šiaulių—Sovetsko plento. Teritorija 605 ha. Plano struktūra radialinė. Gatvių tinklas netaisyklingas. Yra linų f-kas (past. 1930), kuriame dirba (1966) 114 darbininkų ir tarnautojų; 1966 jis pagamino 863 t linų pluošto. Kauno trikotažo f-ko „Audimas" filialas (1963 įkurtas buv. plytinės patalpose, 3 km į š. v. nuo K.), sviesto ir sūrių g-la (nuo 1930; 1966 ji pagamino 1035 t sviesto ir 487 t sūrių), vaisvandenių g-la, kepykla (nuo 1953), duonos kombinatas (nuo 1965), buitinio aptarnavimo kombinatas (su malūnu, lentpiūve, statybos ir remonto įmone), melioracinės statybos v-ba, mechanizuota kaimo statybos kolona (nuo 1966), „Šiaulių elektros tinklų" K. skyrius, valstybinė veislininkystės stotis, agrochemijos ir sėklų kontrolės laboratorijos. Mieste 40 gatvių, kurių bendras ilgis 26 km (1967); gyv. fondas 30 120 m² (iš jų 8900 m² komunalinio gyv. ploto). Miesto centras (D. Tėvynės karo metu vok. faš. kariuomenės išdegintas) taryb. metais naujai užstatytas 2—3 aukštų mūriniais namais. Kursuoja autobusai (nuo 1964). Keliai jungia K. su Tytuvėnais, Raseiniais, Šaukėnais, Užvenčiu, Kražiais. Mieste veikia 175 lovų ligoninė, veterinarinė ligoninė; vid. m-la (iki 1919 pradinė, 1919—38 prog-ja), darbo jaunimo vid. m-la (1945—48 suaugusiųjų prog-ja), aštuonmetė m-la (nuo 1965), prekybos m-la (nuo 1962), vaikų muzikos m-la (nuo 1966), vaikų darželis ir lopšelis, kino teatras, kultūros namai, kraštotyros muziejus. Leidžiamas laikr. „Komunistinis žodis" (1948—53 ėjo „Bolševikinis žodis"). Kražantės vingyje įrengtas stadionas. Miesto š. pakraštyje, prie Vilbėno (Kražantės intako), yra nedidelis parkas ir buv. dvaro rūmai, kuriuose įsikūręs taryb. ūkio centras.

K. taryb. ūkio rūmai ir arkiniai buv. dvaro vartai (XVI—XVIII a.) — resp. reikšmės archit-ros paminklas. Rūmai 1 aukšto, su rūsiais, mansardiniu stogu. Turi baroko stiliaus bruožų. Išlikę arkiniai vartai — aplink dvaro sodybą ėjusios sienos dalis. XVIII a. rekonstruoti klasicizmo stiliumi. Vartuose buvo įrengtos 2 patalpos, kuriose iki XIX a. vid. buvo kelių tūkstančių tomų biblioteka su vertingais dokumentų, rankraščių, numizmatikos rinkiniais.

Kai kurie istorikai K. identifikuoja su kryžiuočių kronikose minima vietove Stabekalne (Stabuncaln). XIII a. joje buvusi pilis Kymel, kurią 1294 išgriovė kryžiuočiai. Lenkų istorikas H. Lovmianskis teigia, kad K. įsikūrusi 1295. V. Pašuta K. priskiria prie XIII—XIV a. valsčių centrų. Jau XV a. žinomas K. dvaras, kurį 1591 įsigijo Šiaulių vietininkas J. Gruževskis. Gruževskių giminei K. su daugeliu aplinkinių dvarų ir kaimų priklausė iki I pasaul. karo. Pa-

Kelmė. Miesto centras

gal 1591 dvaro inventorių, Kelmėje tebuvo 1 gatvė. XVI a. Žygimantas Senasis suteikė teisę Kelmėje rengti turgus. Miestelyje įsikūrė prekybininkų, jis ėmė sparčiau augti. Gruževskiai buvo reformatai; 1615 jie pastatė Kelmėje kalvinų bažnyčią, prie kurios buvo įsteigta m-la. Kelmėje buvo vyriausiojo Žemaičių reformatų dvasininko rezidencija. Kovodami su katalikais, Gruževskiai vertė valstiečius lankyti reformatų bažnyčią ir m-lą, nepaklusniuosius bausdami piniginėmis baudomis ir fiz. bausmėmis. XVII—XVIII a. miestelį keletą kartų ištiko dideli gaisrai, 1707—11 — maro, 1848 choleros epidemijos. 1831 K. buvo užėmę K. Jautakio vadovaujami sukilėliai. Vienas 1831 sukilimo vadų buvo K. dvarininkas J. Gruževskis, sudaręs 400 dalgininkų, 100 šaulių ir 50 raitelių būrį, su kuriuo 1831.III.25 užėmė Raseinius. Didelę reikšmę K. augimui turėjo 1836—58 per ją nutiestas plentas iš Rygos į Prūsijos pasienį. Pagerėjus susisiekimui, K. tapo svarbiu prekybiniu centru, garsėjusiu dideliais turgumis ir ypač arklių mugėmis. Miestelyje buvo daugiau kaip 50 parduotuvių. 1880 įsteigtas ž. ū. mašinų ir padargų sandėlis. 1883 Kelmėje buvo 347 namai ir 1800 gyventojų, 1897 — 3914 gyv. Veikė pašto kontora, telegrafo stotis, alaus darykla, 2 odos dirbtuvės; dvare — vandens ir garo malūnai, didelė spirito varykla. 1905.XII Kelmėje vyko mitingai ir demonstracijos prieš caro valdžią, buvo platinama s-d. lit-ra. 1908 Kaune buvo teisiama 15 rev. judėjimo dalyvių iš Kelmės. I pasaul. karo metu (1915) K. sudegė. 1918 pab. Kelmėje paskelbta Tarybų valdžia, išsilaikiusi iki 1919.II. Buržuazijos valdymo metais K. buvo valsčiaus centras (1923 — 2890 gyv.). Be linų f-ko, veikė keli malūnai, 2 lent-

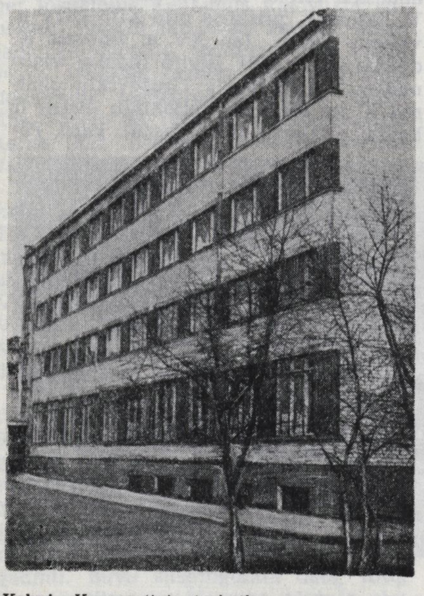

Kelmė. Kooperatinis technikumas

Kelmė. Buvusio dvaro arkiniai vartai ir rūmai

piūvės, pieninė ir keletas kt. nedidelių įmonių bei dirbtuvių, smulkaus kredito d-ja, dviejų bankų skyriai, kooperatyvas, priv. ligoninė. Pirmosiomis D. Tėvynės karo dienomis K. smarkiai nukentėjo nuo vok. faš. kariuomenės. Okupacijos metu hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai prie buvusio K. dvaro nužudė apie 2000 taryb. žmonių. 1944.VII pab. prie K. priartėjo frontas, kuris čia išbuvo iki X.6. Vaduojant K., ypač pasižymėjo Tarybinės Armijos kariai V. Kniazevas, M. Marčiukas, M. Muraškinas ir A. Plisenka. Už tai jiems suteiktas Tarybų Sąjungos Didvyrio vardas. Miestas keliskart ėjo iš rankų į rankas ir buvo visai sugriautas (išliko tik 15—20% pastatų). Nuo 1950 rajono centras. 1945—67 pastatyta daugiau kaip 700 komunalinių ir individualinių gyv. namų, vid. m-la (1958), ligoninė (1964), kino teatras, buitinio aptarnavimo kombinatas, universalinė parduotuvė ir keletas kt. visuom. pastatų.

KELMÝNAI — kaimas Kelmės rj., Tytuvėnų apyl., 7 km į p. r. nuo Tytuvėnų, 6 km į š. r. nuo Šiluvos. 27 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs tarp Tytuvėnų tyrelio ir Šaukėnų tyrelio pelkių. Iš r. prieina Rekštiškės miškas. Per kaimą eina Šiluvos—Šiaulėnų kelias. Ties K. aptikti keli III—IV a. pilkapiai. 1933 atkastas griautinis kapas, kuriame rasti 2 žalvariniai rateliniai smeigtukai, žalvarinė grandinėlė, 2 juostinės apyrankės ir antkaklė. Radiniai laikomi „Aušros" muziejuje Šiauliuose ir Kauno ist. muziejuje.

KEL̃PŠAS Zigmas [1928 Kareivose (Kelmės rj.) — 1946.IV.8 ten pat] — tarybinis aktyvistas. Iki 1944 dirbo pas buožes. Išvijus vok. okupantus, 1944 pab. dirbo išminuotoju Raseinių aps. Nuo 1945 VLKJS narys. Mokėsi Nemakščių septynmetėje m-loje ir dirbo Nemakščių vls. pionierių vadovu. Su tėvu A. Kelpšu burž. nacionalistų nužudytas.

KEL̃PŠIŠKĖS — kaimas Zarasų rj., Avilių apyl., 10 km į r. nuo Dusetų, 1,5 km į v. nuo Avilių; apylinkės ir kolūkio centras. 44 gyv. (1959). Iš v. prieina Kelpšiškių miškas. Per kaimą eina Antazavės—Avilių kelias.

KÈMERIS Stasys [g. 1912.V.3 Šilėnuose (Šiaulių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. 1932 įsijungė į rev. judėjimą, priklausė Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jai. Nuo 1935 Komunistų partijos narys. Part. darbą dirbo Šiaulių aps. ir Lietuvos kariuomenėje. 1940—41 adm. darbuotojas Šiauliuose. 1942—44 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Oriolo fronte sužeistas. Nuo 1945 ūkinis darbuotojas Šiauliuose.

KEMĖŠIS Fabijonas [1879.I.20 Vastapuose (Molėtų rj.) — 1954.I.21] — ekonomistas, klerikalinės krypties visuomenės veikėjas. 1902 baigė Kauno kunigų seminariją. 1902—11 kunigavo Tauragėje, Subačiuje, Vabalninke. 1911—13 dirbo „Vilties" redakcijoje Vilniuje, 1913—24 gyveno Anglijoje, JAV. 1924 grįžo į Lietuvą. Nuo 1924 dirbo ped. darbą Lietuvos Ž. ū. akademijoje (nuo 1927 profesorius). Nuo XX a. pr. įv. burž. laikraščiuose bei žurnaluose publikavo straipsnius visuom. klausimais. K. ekonominėms pažiūroms būdingas eklektizmas — Tomo Akviniečio mokymo elementų derinimas su A. Maršalo, D. B. Klarko ir kitų burž. ekonomistų vulgariosiomis ekonominėmis teorijomis. Stengdamasis užtušuoti klasinius prieštaravimus, propagavo „krikščioniškąjį solidarizmą", pagrįstą idealistiniu „socialinės etikos", „doros" principu. Kooperaciją laikė priemone solidarizmui įgyvendinti. Svarbiausia jo knyga ekonominiais klausimais — „Socialinės bei politinės ekonomijos įvadas" (1938).

KEMĖŠIS Povilas [g. 1921.XI.9 Kilėviškiuose (Anykščių rj.)] — inžinierius elektrotechnikas, technikos mokslų daktaras (1967).

1947 baigė Kauno un-tą. 1947—51 Petrašiūnų elektrinės inžinierius, Kauno ž. ū. technikumo dėstytojas. Nuo 1951 dėsto Kauno Politechnikos institute. 1957 gavo technikos mokslų kandidato laipsnį. Nuo 1960 docentas. Mokslų daktaro disertacija — „Vektorinių matavimo prietaisų teorijos ir pritaikymo klausimai". Paskelbė moksl. straipsnių elektrinių matavimų ir automatinės kontrolės klausimais.

KEMĖŠỸS — ežeras Utenos rj., 3 km į š. r. nuo Saldutiškio. Plotas 57,5 ha. Ežeras ištįsęs iš š. į p.; ilgis 1250 m, didž. plotis 590 m. Ežero viduryje yra sala. Krantai apaugę mišku, vietomis pelkėti. Per K. teka upelis į Lamėsto ež. Prie ežero įsikūrę Dirniškės, Indubakiai, Katiniškės, Šarkiai. Ežeras verslovinis; 1966 žuvies sugauta 26 kg/ha.

KEMĖŠIŠKIAI — kaimas Kėdainių rj., Montviliškio apyl., 6 km į š. nuo Dotnuvos, abipus Šiaulių—Jonavos geležinkelio. 267 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Dotnuvėlė, eina Kėdainių—Šiaulių plentas. 1967 K. pavadinti **Bokštais.**

KEMĖŠÝTĖ Emilija [g. 1919.IV.12 Vastapuose (Molėtų rj.)] — agronomė, že-

Kemsinė

mės ūkio mokslų kandidatė (1964). 1947 baigusi Ž. ū. akademiją, iki 1952 dirbo Ž. ū. m-joje. 1952—56 Žemdirbystės ir dirvožemio in-to, 1956—64 Elmininkų bandymų stoties, nuo 1964 Ž. ū. ekonomikos in-to moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių apie priešsėlių žiemkenčiams parinkimą ir žiemkenčių auginimą.

„KEMFER", „Der kemfer" („Kovotojas"),— komunistinis rankraštinis Kauno sunkiųjų darbų kalėjimo politinių kalinių žurnalas, leistas 1937—38 žydų kalba. Rašė apie polit. kalinių buitį, informavo apie tarpt. padėtį.

KEMSÌNĖ — pelkė Varėnos rj., 7 km į p. r. nuo Onuškio. Plotas 158 ha. Ežerinės kilmės žemapelkė, viduryje raistinė, pakraščiuose viksvinė. V. dalyje yra Kreivonių ež.; per jį ir pelkę teka bevardis Lieluko intakas. Durpių klodo didž. storis 5 m, vid. 1,8 m. Durpės žemapelkinės — plynraistinės bei žolinės. Vid. susiskaidymas 28%, vid. peleningumas 16,5%.

KEMSÌNIS — ežeras Zarasų rj., 6 km į r. nuo Smalvų. Plotas 13 ha, ilgis 510 m, didž. plotis 490 m, kranto linijos ilgis 1450 m. Š. krantas aukštas, kiti — žemi, pelkėti. Per K. teka upelis į Smalvą (Drūkšos aukštupį).

KENĖVIČIUS Marijonas [1913.XI.24 Taline — 1959.VII.24 Vilniuje] — partinis ir administracinis darbuotojas. Kilęs iš tarnautojų. 1929 Nalčike (Kabardos-Balkarijos ATSR) įstojo į VLKJS. 1931—37 ir 1939—44 komjaunimo darbuotojas Nalčike. 1937—39 mokėsi Nalčiko mkt. in-te. Nuo 1941 TSKP narys. Hitlerininkams okupavus Kabardos-Balkarijos ATSR, dirbo partizanų štabe. 1944 pasiųstas komjaunimo darbui į Lietuvą, 1944—45 LKJS CK sekretorius. 1945—47 LKP Klaipėdos aps. k-to I sekretorius. 1947—48 LKP CK kadrų skyriaus vedėjo pavaduotojas. 1948—50 Lietuvos TSR lengvosios pramonės ministro pavaduotojas. 1950—52 LKP Vilniaus miesto k-to sekretorius, 1953—58 I sekretorius. Nuo 1958 — Lietuvos TSR Valst. kontrolės k-to pirmininko pavaduotojas. Nuo 1947 Lietuvos TSR AT deputatas, 1952—54 kandidatas į LKP CK narius, 1954—59 LKP CK narys, 1954—58 LKP CK Biuro narys.

KÈNIGSBERGAS Peisachas [1899.XII.29 Vilniuje — 1929.V.14 ten pat] — revoliucinio judėjimo dalyvis. 1922—28 studijavo Vilniaus un-te. Vakarų Baltarusijos Komunistų partijos (VBKP) narys. Buvo VBKP Vilniaus miesto komiteto nariu. Už rev. veiklą 1926 suimtas, bet dėl įrodymų stokos paleistas. Už dalyvavimą antifaš. demonstracijoje prie Lukiškių kalėjimo (Vilniuje) 1928.IX nuteistas 5 metus kalėti. Neišlaikęs žiauraus teroro, Lukiškių kalėjime nusižudė. Ryšium su K. mirtimi Lukiškių kalėjimo polit. kaliniai paskelbė 7 dienų bado streiką, o VBKP Vilniaus miesto org-ja surengė darbininkų protesto demonstraciją.

KENSAĨ — kaimas Telšių rj., Varnių apyl., 8 km į p. r. nuo Varnių, abipus kelio į Karklėnus; kolūkio centras. 46 gyv. (1959). Iš r. prie K. prieina Pagirgždūčio miškas. 0,5 km į r. yra Girgždūtės kalnas. Felčerių-akušerių punktas (nuo 1962), kultūros namai (nuo 1960). Kaimo apylinkėse yra senkapis. Jame rasta žmonių kaulų ir XI—XIV a. dirbinių. Dalis radinių laikoma Telšių kraštotyros muziejuje.

KENSČIAĨ — kaimas Tauragės rj., Girininkų apyl., 9 km į v. nuo Tauragės, prie kelio į Vainutą; apylinkės ir kolūkio centras. 154 gyv. (1959). Ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1947), pr. m-la (nuo 1950), biblioteka (nuo 1954). Ist. šaltiniuose K. minimi 1653 (12 šeimų, 11,5 valako).

KÈNSMANAS Tadas [g. 1895.X.25 Tirkšliuose (Mažeikių rj.)] — pilietinio ir Didžiojo Tėvynės karo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Nuo mažens tarnavo pas buožes. Nuo 1913 darbininkas Rygoje. 1915 mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. 1917 įstojo į Raudonąją gvardiją. Už stambaus senosios armijos sandėlio Kolomnoje paėmimą gavo taryb. vyriausybės padėką. 1918 įstojo į Raudonąją Armiją. Kariavo su kolčiakininkais. Nuo 1918 Komunistų partijos narys. 1921 baigęs armijos part. m-lą Barnaule, iki 1922 polit. darbuotojas Raudonojoje Armijoje. 1922—40 part. ir adm. darbuotojas BTSR. 1940—41 dirbo LKP Rokiškio aps. k-te. 1941—42 pr. m-los vedėjas Jaroslavlio sr. 1942—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos kuopos polit. vadovas. 1943—44 mokėsi LKP CK part. darbuotojų kursuose. 1944—56 part. ir adm. darbuotojas Lazdijuose, Prienuose, Mažeikiuose, Kuršėnuose. Pensininkas.

KENSTĀVIČIUS Jonas [g. 1927.III.10 Liaudginuose (Tauragės rj.)] — miškų ūkio inžinierius, žemės ūkio mokslų kandidatas (1964). 1952 baigęs Ž. ū. akademijos miškų ūkio f-tą, iki 1959 dirbo „Miško projekto" Lietuvos kontoroje (Kaune) taksatoriumi, miškotvarkos būrio vedėju (1956—57 padėjo tvarkyti Lietuvos kolūkinius miškus), be to, 1957—59 dėstė Ž. ū. akademijoje. Nuo 1963 Miškų ūkio in-to moksl. bendradarbis. K. patikslinti medynų taksacijos metodai įdiegti į Lietuvos miškotvarką. Sudarė (kartu su kitais) ir suredagavo Lietuvos TSR miškų tvarkymo dirvožeminiu-tipologiniu pagrindu taisykles. Paskelbė moksl. straipsnių miškotvarkos klausimais.

KENTAŨČIAI — kaimas Mažeikių rj., Juodeikių apyl., 21 km į š. v. nuo Mažeikių, 2 km į p. nuo Lūšės geležinkelio stoties. 189 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la (1925—53 pradinė, iki 1962 septynmetė).

KENTRIŲ̃ PĖLKĖ — pelkė Kelmės rj., 11 km į š. r. nuo Užvenčio, prie Luokės—Šaukėnų kelio. Plotas 122 ha (pramoninis 113 ha). Pelkė ežerinės kilmės; didesniąją dalį sudaro viksvinė bei plynraistinė žemapelkė, mažesniąją — plynraistinė aukštapelkė. Durpių klodo didž. storis 5,5 m, vid. 2,9 m. Vyrauja žemapelkinės viksvinės bei medieninės-nendrinės ir tarpinio tipo viksvinės-kiminინės durpės. Vid. susiskaidymas 29%, vid. peleningumas 11%. Durpės kasamos Pavenčių (Šiaulių rj.) cukraus fabriko kurui.

KEPALÁITĖ Ona [1932.IX.20 Žeimiuose (Kupiškio rj.) — 1949.V.1 Šimonyse (Kupiškio rj.)] — tarybinė aktyvistė. Kilusi iš mažažemių valstiečių. Nuo mažens tarnavo pas buožes. Nuo 1947 VLKJS narė. Su kitais organizavo pirmuosius Šimonių vls. kolūkius. Burž. nacionalistų nužudyta.

KEPÃLIAI — kaimas Joniškio rj., 4 km į p. r. nuo Joniškio; apylinkės ir kolūkio centras. 175 gyv. (1959). Felčerių-akušerių punktas, biblioteka (nuo 1947). K. dvaro valstiečiai 1861.III atsisakė atlikti baudžiavines prievoles dvarui. Dėl to į K. dvarą buvo pasiųstas kavalerijos eskadronas.

„KEPĖJŲ BALSAS" — nelegalus komunistinis laikraštis, išleistas (1 nr.) 1936.I Kaune. Išleido kair. profs-gų Kauno kepėjų grupė. Daugintas rotatoriumi. Rašė apie sunkią Kauno kepyklų darbininkų padėtį, ragino kovoti dėl kepėjų darbo sąlygų pagerinimo, apžvelgė Kauno profgrupės susikūrimo istoriją, išspausdino A. Skurdo eilėraštį „Ten ir čia".

KĖPENAS (Кеппен) Piotras Ivanovičius [1793.II.19 Charkove — 1864.V.23 Karabage (netoli Aluštos, Krimo sr.)] — rusų mokslininkas, etnografas, statistikas, Rusijos MA akademikas (1843). 1814 baigė Charkovo un-tą teisės magistro laipsniu. Rinko statistinius duomenis apie tautas ir sudarė pirmąjį Rusijos imperijos europinės dalies etnografinį žemėlapį (1851). Domėjosi baltų, jų tarpe ir lietuvių, istorija, kalba ir lit-ra. Studijavo istoriografinius šaltinius apie baltų gentis bei tautas, susirašinėjo su Vilniaus un-to rektoriumi V. Pelikanu ir D. Poška. Studijoje „Apie lietuvių tautų [t. y. baltų genčių bei tautų] kilmę, kalbą ir literatūrą" (1827) kritiškai apžvelgė ankstesniųjų autorių nuomones liet. kalbos kilmės klausimu; remdamasis D. Poškos jam atsiųstu straipsniu, suminėjo liet. gyvenamąsias vietas ir žinomesniuosius ligtolinius liet. raštus. Kitame vok. kalba rašytame straipsnyje „Lietuvių tautos išplitimas ir galybė" (išsp. Rusijos MA tęstiniame leidinyje „Bulletin de la classe des sciences historiques, philologiques et politiques", t. 8, 1851) pateikė statistinių duomenų apie liet. tautybės gyventojų skaičių atskirose Rusijos imperijos gubernijose, R. Prūsijoje ir Lenkijos kun-stėje.

Lit.: **Ф. Кеппен,** Биография П. И. Кеппена, СПб, 1911; **А. Куник,** Литературные труды П. И. Кеппена, СПб, 1868; **J. Palionis,** Rusų kalbininkų indėlis į lituanistiką, K., 1963.

KEPÙRĖ ž. *Galvos danga.*

KEPURĖNAI — kaimas Plungės rj., Žlibinų apyl., 9 km į r. nuo Plungės, 2 km į p. r. nuo Šiaulių—Kretingos geležinkelio. 324 gyv. (1959). Netoli K. prasideda Babrungo kair. intakas Čerkšnė. Pr. m-la (nuo 1944). Ist. šaltiniuose kaimas minimas 1511. Burž. nacionalistai 1946 kaime nužudė Kantaučių apyl. pirmininką I. Bružą su žmona, paruošų darbuotoją L. Lotužą, liaudies gynėją P. Gudiją.

„KEPURÌNĖ", „Kepurėlė", — liaudies šokis. Buvo žinomas visoje Lietuvoje. Muzika dviejų dalių (lėtos ir greitos), metras $^2/_4$. Šokdavo vyrai ir merginos. Šokėjai paprastai sukdavosi ratu, o vienas, vaikščiodamas viduryje, perduodavo kuriam nors iš rato kepurę. Ją gavęs, šokėjas eidavo į vidurį. Dabartinė „K." išsivystė iš „Kepurėlės", kurią paprastai šokdavo vien merginos. Anksčiau sukurtą sceninę šokio kompoziciją kiek papildė J. Lingys ir J. Gudavičius. Šokis lyr. pobūdžio. Šoka tik merginos. Nuleisdamos skrybėles žemyn ir pačios nusilenkdamos, jos sveikina aplinkinius ir viena kitą.

Lit.: **J. Lingys,** Lietuvių liaudies šokiai, kn. 1, K., 1948; Supyniau pynimą, [šokių aprašymas J. Lingio], d. 1, V., 1964.

KEPURÌNĖS PELKĖ — pelkė Kupiškio rj., 16 km į p. r. nuo Kupiškio, 8 km į p. nuo Skapiškio geležinkelio stoties. Plotas 515 ha (pramoninis 409 ha). Sausuminės kilmės kupstuota raistinė aukštapelkė. Yra 1,7 ha ežeras. Durpių klodo didž. storis 9 m, vid. 2,96 m. Durpės aukštapelkinės, fuskuminės. Vid. susiskaidymas 21%, vid. peleningumas 7,3%. Ištekliai apie 12 mln. m³, iš jų 50% mažai susiskaidžiusių durpių. Dugne smėlis.

KERĀMIKA [gr. *keramos* — molis] — degto molio gaminiai; dailės šaka. Archeologiniais duomenimis, Lietuvoje moliniai degti puodai buvo vartojami nuo IV t-mečio pr. m. e. Jie lipdyti rankomis iš molio su gausiomis augalinėmis priemaišomis. Puodų dugnas buvo smailas arba plokščias, jų paviršius puošiamas lazdele ar dvidančiu štampu įspaustomis duobutėmis (Dubičiai, Varėnos rj.; Ežerynai, Alytaus rj.). III t-metyje pr. m. e. buvo žinoma **šukinė K.** — puodai buvo puošiami šukų formos štampu įspaustomis duobučių eilutėmis ir lazdelės galu įspaustomis duobutėmis (Kuršių nerija; Salenikai prie Jonavos; Merkio ir Ūlos pakrančių smėlynai, Varėnos rj.). III ir II t-mečių pr. m. e. riboje buvo paplitusi vad. **virvelinė K.,** kuriai priklausė įvairesnių formų indai — rutulio ir taurės formos puodai, dubenėliai. Jie plačiadugniai, geriau išdegti, todėl atsparesni ir tvirtesni. Puodų kaklelis ir peteliai dažnai buvo puošiami įspaustų virvučių eilėmis, įrėžta eglute ir kt. raštais. Buvo vartojami ir didesni storasieniai neornamentuoti puodai. Žalvario (bronzos) amžiuje paplito neornamentuoti moliniai puodeliai, urnos. Ankstyvojo geležies amžiaus pradžioje (V—IV a. pr. m. e.) buvo vartojami ir plokščio pusrutulio formos indai. Jiems būdinga rūpestingai išlygintas paviršius, ąselės ir įkartėlėmis ornamentuoti pakraščiai (Kurmaičiai, Kretingos rj.). Nuo paskutinių amžių prieš mūsų erą rytų Lietuvoje vyravo **brūkšniuotoji K.** Ji buvo paplitusi ir toliau į r., Baltarusijoje. Brūkšniuotajai K. būdingi įv. dydžio gerai degti kibiro formos puodai, be ąsų, su žemais stačiais kakleliais. Jie buvo gaminami iš molio su gausiomis trinto granito priemaišomis. Beveik visas jų paviršius buvo puošiamas vertikaliais ar kiek įstrižais brūkšneliais, peteliai — lazdele ar pirštų galais įspaustų duobučių eile. Šiuo laikotarpiu pasitaiko **lygaus paviršiaus K.** Puodai kartais buvo puošiami duobutėmis arba gnaibytiniu ornamentu, kuris arba dengė visą puodo paviršių, arba buvo išdėstytas retomis vertikaliomis eilutėmis (Užnemunėje). Apie mūsų eros pradžią Žemaičiuose ir p. v. Užnemunėje paplito **grublėtoji K.** — moliniai įv. dydžio, dažniausiai vazono formos puodai, kurių paviršius tarsi apdrėbtas skystu moliu. Šie puodai (dažniausiai neornamentuoti) kartu su puodais lygiu paviršiumi ilgainiui buvo gaminami ir vartojami visoje Lietuvoje iki IX—X a. Grublėtoji K. tuo metu buvo vartojama ir į p. nuo Lietuvos bei dab. Latvijos teritorijoje gyvenusių genčių. Nuo X a. Lietuvoje paplito rankiniai žiedžiamieji ratai, reikalavę daugiau įgūdžių. Atsirado puodžių amatininkų. Žiestųjų puodų peteliai, o kartais ir kaklelis buvo puošiami įrėžtomis banguotomis ir tiesiomis horizontaliomis linijomis, rečiau — petelių srityje prilipdytu voleliu su įstrižomis įkartėlėmis. Kartais puodų peteliai buvo puošiami įstrižomis pailgomis duobutėmis ar štampeliu įspaustų įv. duobučių eilėmis. Toks puodų ornamentavimo būdas išliko iki XVI a. Ankstyvieji žiestieji puodai savo forma ir ornamentu artimi sen. Rusioje vartotiems puodams. Todėl manoma, kad žiedžiamasis ratas ir puodų forma bei kai kurie ornamento raštai Lietuvos gyventojų buvo perimti iš r. kaimynų. Banguotos linijos ornamentas labai paplitęs r. ir v. slavų keramikoje, todėl dažnai vadinamas slaviškuoju. Buvo vartojami ir rankomis lipdyti puodai, apdailinti ant žiedžiamojo rato. Tokių puodų angos kraštas kartais buvo puošiamas duobutėmis arba įkartėlėmis. Jų forma panaši į žiestųjų puodų — žemas kaklelis su silpnai išorėn atlenktais kraštais arba cilindrinės formos kaklelis, išpūsti peteliai ir link dugno siaurėjantys šonai. Puodai žemi, jų dugnai lygūs. Kartais XI—XIV a. žiestųjų puodų dugnuose buvo įspaudžiami ženklai (Bubiai, Šiaulių rj.; Darbutai, Raseinių rj.; Nemenčinės piliakalnis; Rumšiškės). Vyrauja nuomonė, kad tokiais ženklais puodai buvo žymimi tais atvejais, kai keliems puodžiams reikėjo vienoje krosnyje degti savo gaminius. Nuo XIII a. miestų ir dvarų gyventojai naudojosi labiau patyrusių puodžių žiestais ir geriau išdegtais indais. XIV a. pradėta vartoti molinius puodus su žiestais dangteliais, molines lėkštes, dubenis, ąsočius, o XV a.— geriamuosius puodelius, keptuves. Pastarosios buvo su nežymiai gaubtais žemais šonais, turėjo kojeles ir nedidelę ąsą. Be molinių indų, mūsų eros I t-metyje ir II t-mečio pr. plačiai buvo vartojami iš molio nulipdyti ir išdegti tinklų svoreliai, verpsteliai, audimo staklių svoreliai.

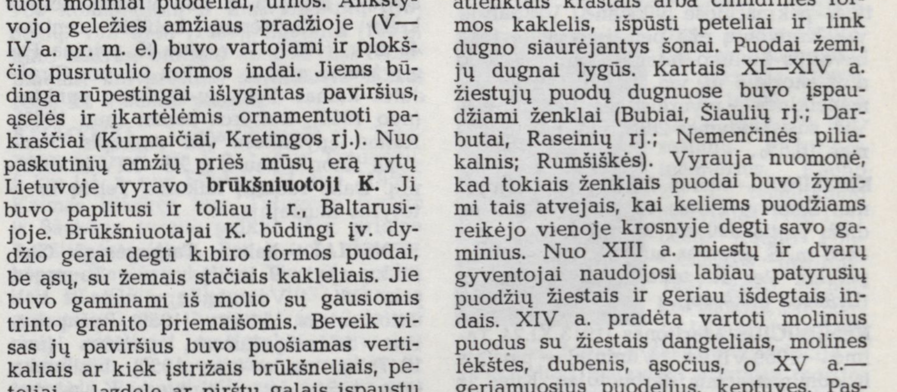

Ankstyvoji **keramika.** Šukinės, virvelinės, brūkšniuotosios ir grublėtosios K. dirbiniai (rekonstrukcijos)

Keramika (XVIII a. pab.—XX a. pr.): *1—3* — puodynės; *4* — puodas; *5* — keptuvė; *6* — ąsotis; *7* — dubuo; *8* — lekas; *9* — lauknešėlis; *10* — vazonas; *11* — vazelė; *12* — žibintas; *13* — žvakidė; *14* — švilpynė; *15—18* — švilpukai

XV a. buitinės K. dirbiniai buvo padengiami žalsva, rusva ar gelsva glazūra. XVI a. lėkštės buvo padengiamos įvairiaspalve glazūra, atsirado spalvinis ornamentavimas. Kaimuose glazūruoti puodai pradėjo plisti tik XVI a. Ąsočiai dažnai buvo gražinami raižytomis ar pieštomis linijomis, kartais gana sudėtingos stilizuotos augmenijos ar paukščių motyvų kompozicijomis. Atskiri raštai buvo padengiami skirtingų spalvų glazūra.

Daugiau K. dirbinių yra likę iš XVIII a. antrosios pusės ir XIX—XX amžiaus. K. dirbinių paskirtis apsprendė jų formą. To laikotarpio liaudies K. paskirties atžvilgiu skirstytina į indus maisto produktams laikyti ir nešioti, indus valgiui gaminti, indus valgyti, indus gėlėms auginti ir pamerkti, žvakides ir žibintus žvakėms įstatyti, vaikų žaislus — švilpukus. Valstiečiai turėjo puodynių pienui, grietinei, taukams, medui, uogienėms laikyti; lekų aliejui, degtinei laikyti; ąsočių pienui, girai, sulai, alui ant stalo atnešti; lauknešėlių valgiui nešti dirbantiems laukuose. Puodynės buvo 1—10 l talpos, su lygiais arba apatinėje dalyje išpūstais, viršutinėje įsmaugtais šonais, viršuje atlenktais pakraščiais. Didžiosios puodynės turėjo dvi ąseles. Lekai buvo per vidurį išpūsti, viršuje užsibaigiantys siauroku gurkleliu, su viena ar dviem ąsomis. Iš visų buitinės K. indų puošniausi buvo ąsočiai, minimi jau XVI—XVII a., labiausiai paplitę nuo XIX a. Jie turėjo snapelį ir ąsą: apatinė jų dalis išpūsta, tačiau kaklas tokio pločio, kad plaunant būtų galima įkišti ranką. Lauknešėliai per vidurį kiek išpūsti, kartais sujungti iš dviejų indų, uždengiami keraminiais dangteliais, su lankeliu viršuje. Valgius lietuviai gamino puoduose (juodpuodžiuose), keptuvėse ir čerpėse. Kadangi į puodų sieneles prisisunkdavo skysčių, tai vieni jų buvo vartojami tik rūgščioms, kiti tik prėskoms sriuboms virti. Keptuvės (vadinamos dar ir žąskepiais) buvo nežymiai gaubtos, žemų šonų, dažniausiai elipsės formos, kai kada su ąsele gale. Čerpės aguonoms, kanapėms, naminėms garstyčioms, uostomajam tabakui trinti buvo apskritos ar pailgos, į viršų platėjančios. Indai valgiui gaminti buvo daromi iš molio su 15—25% smulkiai trinto žvyro, deginto akmens priemaišomis, kad ant ugnies netrūkinėtų jų sienelės. Valgyta iš dubenų, dubenėlių ir puodelių. Dubenys ir dubenėliai Lietuvos kaime labiau paplito XIX a., išstumdami tos pačios paskirties medinius skobtinius indus. Jie buvo su stačiais viršutiniais pakraščiais, nors pasitaikydavo dubenėlių ir su nuožulniomis atbrailomis, panašiomis į fabrikinių lėkščių atbrailas. Puodeliai buvo su ąselėmis. Vazonai kambarinėms gėlėms sodinti turėjo dažniausiai lygius, į viršų platėjančius šonus, viršuje išryškintus atbrailų, kartais užsibaigiančius banguotu kraštu. Pasitaikydavo vazonų, kurių viršuje buvo pritvirtinti du ar trys miniatiūriniai vazonėliai. Vazelės gėlėms merkti buvo įvairiai profiliuotos: su paplatintu dugnu, kiek išpūsta vid. dalimi ir vėl platėjančia atbraila, kartais išvingiuota horizontaliomis briaunomis, dažnai su 2 įmantriomis ąselėmis. Gana įvairių formų buvo ir žvakidės: vienos dviaukštės (apatinė dalis pakartoja viršutinės formą, tačiau kiek didesnė), kitos su trišakėmis kojelėmis, dar kitų stiebelis su keletu į viršų mažėjančių pastorėjimų, primenančių medines tekintas žvakides. Žibintai žvakėms įstatyti buvo keturšoniai ir apvalūs, į viršų siaurėjantys ir su didesnėmis bei mažesnėmis įv. formų skylutėmis. Švilpukai buvo daromi įv. gyvūnų (arkliukų, šuniukų ir t. t.) formos. Gaminta dar sviestamušių, rūklių, indelių šveštam vandeniui laikyti, tačiau jie nebuvo labiau paplitę. Namų apyvokos indai ir vazelės buvo glazūruojami žalsva, rusva, gelsva ar bespalve glazūra. Keraminiai indai, ypač ąsočiai, dažnai buvo gražinami raižytomis ar pieštomis linijomis, kryputėmis, kartais gana sudėtingomis stilizuotomis augalų ar paukščių motyvų kompozicijomis, atskiri raštai glazūruojami skirtingomis spalvomis. Ąsočiai ir gėlių vazonėliai dar buvo puošiami reljefiniais lipdiniais. Iki XX a. pr. suskilusius, o taupesnės šeimininkės ir naujus indus apjuosdavo beržo toše. Išplauti moliniai indai buvo džiovinami sumausyti ant tvoros arba ant vad. bobos — stulpelio su nuožulniai į jį įtvirtintais pagaliukais. Daugumas liaudies K. dirbinių pastaraisiais dešimtmečiais buvo išstumti porceliano ir metalinių indų, tačiau kai kurie jų (puodynės, ąsočiai) ir dabar vartojami valstiečių, iš dalies ir miestiečių buityje.

Liaudies archit. K. pavyzdžių Lietuvoje randama nedaug. Nuo XIII a. buvo vartojamos degtos *plytos,* XIV a. pradėti vartoti *kokliai,* apie XIV a. pab.—XV a. pr.— *čerpės* (stiegės). Įv. pastatų durys, langai buvo paįvairinami profiliuotomis ir ornamentuotomis molinėmis plokštelėmis.

Profesionaliosios (amatininkiškos) K. dirbinius Lietuvoje pradėta gaminti XIV—XV a. Pirmosios K. dirbtuvės buvo įsteigtos feodalų dvaruose ir prie pilių. Jose buvo gaminami architektūrinės ir buitinės K. dirbiniai (kokliai ir kt.). XV—XVI amžiais K. dirbtuvės ir pirmieji keramikų cechai buvo įsteigti Vilniuje, Kaune ir kt. miestuose. XVII a. buvo išleisti artikulai ir smulkūs statutai apie šių cechų teises ir K. dirbinių technologinius bei meninius reikalavimus. Cechuose buvo gaminami įv. pa-

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 136

skirties buitinės, architektūrinės ir dekoratyvinės K. dirbiniai. XVII a. Lietuvos keramikai gamino ypač gerus ir meniškus koklius, padengtus žalia arba rausva glazūra, dažnai papuoštus reljefiniais gamtos motyvų ornamentais. Lietuvos keramikai, kaip geri meistrai, buvo kviečiami į kaimyninius kraštus. P. Zaborskis XVII a. dirbo koklius ir kitas archit. detales Istros (Rusija) soborui. Keletas Lietuvos keramikų XVIII a. dirbo Gardino fajanso fabrike. XIX a. Lietuvoje buvo įsteigta keletas nedidelių privačių K. dirbtuvių: L. Ceiziko, M. Navicko, J. Simanavičiaus — Vilniuje, P. Puzino — Grūžiuose (Pasvalio rj.), N. Teseckio — Biržuose. XX a. pirmojoje pusėje įvairiose Lietuvos vietose veikė daug smulkių K. dirbtuvėlių. Jose dirbo savamoksliai liaudies meistrai. Labiausiai garsėjo dirbiniais Kuršėnų puodžiai. Nuo 1929 Lietuvoje pradėtos steigti nedidelės profesionalios dailininkų keramikų studijos (V. Brazdžiaus ir kt.).

Pirmuosius kvalifikuotus keramikus Lietuvoje pradėjo rengti 1931 įsteigta Kauno meno m-los dailiosios K. studija. Iš pradžių jai vadovavo P. Brazdžius, nuo 1934 — L. Strolis. 1936 išleista pirmoji dailininkų keramikų laida. Keramikus su spec. vid. išsilavinimu buržuazijos valdymo laikotarpiu rengė 1935 įsteigtas Kauno I amatų m-los K. skyrius, kuriam vadovavo L. Strolis. Liaudies meistrams L. Strolio iniciatyva 1932 buvo surengti keramikų kursai Viekšniuose (Akmenės rj.), 1934 — Kaune.

1940, atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią, pradėtos organizuoti didesnės K. įmonės. Liaudies meistrų dirbtuvėlės buvo jungiamos į K. arteles. Kaune prie „Dailės" kooperatyvo (dab. „Dailės" kombinato) V. Miknevičiaus pastangomis buvo įsteigta dailiosios K. atelje. Po 1945 Kauno „Dailės" kombinato dailiosios K. atelje ypač išplėtė veiklą. Daug meniškų dekoratyvinės ir buitinės K. dirbinių (unikalių mažatiražių ir serijinių) sukūrė joje dirbantieji dailininkai keramikai: D. Eidukaitė, P. Genienė, P. Krivaitis, N. Kuosaitė, V. Manomaitis, V. Miknevičius, G. Vincevičienė ir kt. Atelje dirbiniai buvo eksponuojami respublikinėse, sąjunginėse ir tarptautinėse dailės parodose (Sidnėjuje, Adis Abeboje, Damaske, Poznanėje ir kt.). 1958 tarpt. parodoje Briuselyje už meninius K. dirbinius atelje buvo apdovanota aukso medaliu. Nuo 1964 K. dirbinius gamina Kauno dailiosios keramikos g-la „Jiesia". G-lai priklauso taip pat Kybartų, Kuršėnų, Panevėžio ir Viekšnių (Akmenės rj.) buitinės K. cechai ir Baziliomų (Šiaulių rj.) koklių dirbtuvė. „Jiesios" g-loje ir jos cechuose masiniu būdu pagaminti dekoratyvinės buitinės ir architektūrinės K. dirbiniai realizuojami Lietuvoje ir kt. taryb. respublikose. G-loje dirba dailininkai keramikai: P. Baranauskas, S. Čepkauskienė, R. Januškevičius, G. Stungurienė ir kt. Keletas mažų buitinės K. dirbtuvėlių, priklausančių rajonų koop. s-goms, veikia kai kuriuose rajonų centruose ir miesteliuose (Kėdainiuose; Alsėdžiuose, Plungės rj., ir kt.). Unikalių meninių K. dirbinių asmeninėse studijose yra sukūrę vyresniosios kartos dailininkai L. Belvertaitė, J. Mikėnas, T. Miknevičienė, P. Steponavičius, L. Strolis, B. Vosylienė, B. Zygmantaitė ir vėliau K. žanre pasireiškę J. Adomonis, B. Baliulevičius, O. Baliulevičienė, M. Bankauskaitė, L. Cieškaitė-Brėdikienė, D. Gobytė, G. Jacėnaitė, D. Kondrataitė, M. Kumpytė, A. Laucius, N. Liatukaitė, A. Ličkutė-Jusionienė, O. Naruševičienė, M. Narvydaitė, A. Pivoriūnas, V. Strioga, L. Šulgaitė, E. Talmantas, E. Venskevičienė, J. Vyšniauskaitė, M. Vrubliauskas ir kt.

Nuo 1940 dailininkai keramikai buvo rengiami Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to dailiosios K. katedroje. Vok. fašistams 1943 uždarius in-tą, katedra nustojo veikusi. 1944, išvadavus Lietuvą iš faš. okupacijos, in-to K. katedros darbas atnaujintas. Nuo 1951 dailininkai keramikai rengiami Dailės in-to K. katedroje. Keramikų kadrus joje rengia A. Ličkutė-Jusionienė, Jon. Mikėnas, L. Strolis, M. Vrubliauskas ir kt. Spec. vid. išsilavinimo keramikai nuo 1948 rengiami Kauno ir Telšių taikomosios dailės m-lų (dab. technikumų) dailiosios K. skyriuose.

Profesionaliosios lietuvių K. dirbiniai yra įvairios funkcinės paskirties ir įv. žanrų. Daugumui jų būdingi ryškūs nac. bruožai, formų subtilumas ir dekoratyvumas. Įvairūs ir raiškūs yra dekoratyvinės K. dirbiniai, skirti butų ir visuom. pastatų interjerui (vazos, vazelės, dekoratyvinės lėkštės ir plokštės, suvenyrai, dekoratyvinės skulptūrėlės ir kt.). Dekoratyvinėms vazoms ir vazelėms būdinga apibendrintos, lakoniškos formos, išraiškingi siluetai, darnios, patrauklios proporcijos, turtingos faktūros, glazūros. Ornamentai čia vartojami saikingai. Kai kurios dekoratyvinės vazos papuoštos figūrinėmis kompozicijomis. Įv. kontūrų dekoratyvinės plokštės pasižymi spalvų turtingumu. Jos atliekamos įv. technika, puošiamos originaliomis figūrinėmis ir ornamentinėmis kompozicijomis. Gausios įv. dydžio ir turinio dekoratyvinės skulptūrėlės modeliuojamos bei komponuojamos labai skirtingai. Vienoms jų būdinga liaudies K. bruožai, intymi nuotaika, nuoširdumas, kitoms — apibendrintos formos, susintetinti siluetai. Pastarosios pasižymi glausta kompozicija ir aptakiu modeliavimu.

Lietuvos keramikai sukuria nemaža meniškų įv. paskirties buitinės K. dirbinių (servizų, stalo lempų, žvakidžių, peleninių ir kt.). Gėrimams (girai, kavai, likeriui, pienui, kompotui), vaisiams laikyti ir kt. reikalams skirtų keraminių servizų komplektai dažniausiai pasižymi išraiškingomis formomis ir siluetais, saikingu dekoru, įvairiaspalvėmis glazūromis, įdomiomis faktūromis. Tačiau tai labiau reprezentacinio pobūdžio dirbiniai, vartojami iškilmių, švenčių proga arba interjerui papuošti. Kasdieninėje buityje plačiau vartojami porceliano ir fajanso indai.

Archit. K. Lietuvoje negausi. Pradeda plisti turtingų, intensyvių spalvų keraminė mozaika. Kai kurių visuom. pastatų interjeruose vartojamos įvairiaspalvių glazūrų plokštelės, sujungtos metalo plastikos kontūru.

Lit.: **P. Galaunė**, Iš stiklo ir keramikos istorijos.—„Mūsų senovė", t. 1, kn. 4—5, Tilžė, 1922; **P. Galaunė**, Lietuvių liaudies menas, K., 1930; **V. Miknevičius**, Keramika Šiaulių „Aušros" muziejuje. — „Gimtasai kraštas", 1939, Nr. 1; Lietuvių liaudies menas (Keramika), V., 1959 [P. Galaunės įvadinis straipsnis]; **K. Čerbulėnas**, Lietuviškoji liaudies keramika.—„Istorija", t. 7, V., 1965; Taikomoji-dekoratyvinė dailė, V., 1965 [T. Adomonio, S. Pinkaus įvadinis straipsnis].

KĖRBEDIS Stanislovas [1810.III.9 Naudvaryje (Panevėžio rj.) — 1899.IV.19 Varšuvoje] — inžinierius. 1826—28 studijavo Vilniaus un-te, vėliau Peterburgo Kelių inžinierių korpuso in-te, kurį baigė 1831, prieš tai atlikęs praktiką prie kasamo Ventos—Dubysos kanalo bei Ventos vagos reguliavimo darbų. Baigęs in-tą, jame ir kitose Peterburgo aukštosiose m-lose dėstė taikomąją mechaniką, su kitais sudarė žymiausių Rusijos hidrotechn. ir civ. archit-ros statinių brėžinių atlasą. Pasitobulinęs Prancūzijoje ir Anglijoje, 1844—52 vadovavo savo suprojektuoto metalinio tilto statybai per Nevą Peterburge (pirmasis tiltas Rusijoje su pasukama suveriamąja dalimi). Nuo 1852 Peterburgo—Varšuvos glžk. tiesimo direktoriaus pavaduotojas (pagal savo projektus statė tiltus su metalinėmis fermomis per Lugą ir Dauguvą, prisidėjo prie tunelių ties Vilniumi ir Kaunu projektavimo; jie iškasti 1859—60). 1859—64 vadovavo savo suprojektuoto tilto statybai per Vislą Varšuvoje (tą tiltą, vadinamą K. vardu, 1944 susprogdino hitlerininkai). Nuo 1872 vadovavo Peterburgo ir Kronštato uostų rekonstravimo k-tui, vėliau dirbo prie Marijos vandens kelio rekonstrukcijos, Rusijos susisiekimo kelių m-joje. Pastatė savo lėšomis keletą kultūrinių įstaigų pastatų, rėmė dailininkus, savo lėšomis laikė Ribiniškiuose (prie Daugpilio) dailininkų kūrybos namus, kuriuose, be kitų dailininkų, yra nemokamai ilsėjęsi ir dirbę M. K. Čiurlionis, P. Rimša.

KEȐBELIS Motelis [g. 1908.VI.15 Biržuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Batsiuvys. Kilęs iš darbininkų. 1928 Biržuose įstojo į LKJS, kurį laiką buvo kuopelės sekretorius. 1929—30 tarnavo kariuomenėje Kaune, ten 1929 priimtas į Komunistų partiją, buvo ryšių bataliono part. kuopelės sekretorius. Už kom. veiklą 1930 nuteistas 15 metų kalėti, vėliau bausmė sumažinta iki 12 metų. 1940—41 LKP Biržų aps. k-to skyriaus vedėjas. 1941—60 dirbo adm. darbą Biržuose, Vologdoje, Maskvoje, Ivanovo sr., Alytuje, Kaune. 1960—62 — meistras Kauno „Raudonojo Spalio" f-ke. Pensininkas.

KERBELÝTĖ Bronislava [g. 1935.I.27 Rečionyse (Ukmergės rj.)] — tautosakinin-

kė, filologijos mokslų kandidatė (1965). 1958 baigė Maskvos un-to filologijos f-tą. 1958—60 ir nuo 1963 Liet. kalbos ir lit-ros in-to moksl. bendradarbė. Nuo 1961 TSKP narė. Paskelbė moksl. straipsnių apie liet. padavimus („Советская этнография", 1960, № 4, 1963, № 5; „LTSR MA darbai", 1963, A 2).

KERĒLIAI — kaimas Kupiškio rj., Puožo apyl., 12 km į r. nuo Kupiškio, 1,5 km į p. nuo Šiaulių—Daugpilio geležinkelio. 70 gyv. (1959). Iš š. prieina Misiukiškio miškas. P. pakraščiu teka Kupa (Lėvens intakas). Ties K., Kupos krante, stovi aukštas balno formos piliakalnis. Šalia jo I t-mečio viduryje ir antrojoje pusėje būta gyvenvietės (rasta grublėtosios keramikos).

KERĒPLIO PELKĖ — pelkė Trakų rj., 3 km į p. v. nuo Onuškio, aplink Kerėplio ežerą. Plotas 166 ha. Ežerinės kilmės kupstuota plynraistinė aukštapelkė.

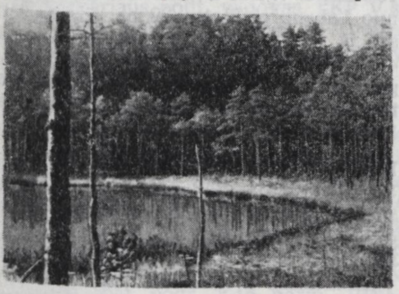

Kerėplio pelkė

Durpių klodo didž. storis 6,2 m, vid. 2,5 m. Vyrauja aukštapelkinės plynraistinės durpės. Vid. susiskaidymas 27%, vid. peleningumas 5,5%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo storis iki 3,3 m.

KERĒPLIS — ežeras Trakų rj., 3 km į p. v. nuo Onuškio. Plotas 14,5 ha, didž. gylis 4,8 m. Ežeras ištįsęs iš r. į v., kiek lenktas; ilgis 580 m, didž. plotis 440 m, kranto linijos ilgis 1600 m. Krantai žemi, pelkėti, š. r. krantas apaugęs mišku. Nenutekamas.

KERĒŽIAI — kaimas Akmenės rj., Vegerių apyl., 6 km į š. nuo Naujosios Akmenės. 33 gyv. (1959). Prie kaimo, pelkių apsuptoje aukštumoje, buvo didelis piliakalnis, vad. Lokavos kalnu.

I pasaul. karo metu, kasant žvyrą, didelė jo dalis sunaikinta. Greta piliakalnio buvęs senkapis irgi sunaikintas. Rasta degintinių ir griautinių žmonių kapų, žirgų kaulų, žalvarinių VIII—XIII a. papuošalų ir geležinių ginklų.

KĒRIJAS — pelkė Molėtų rj., 2,5 km į r. nuo Inturkės, tarp Kertuojų ir Išnarų ežerų. Plotas 136 ha. Plynraistinė žemapelkė ir tarpinio tipo pelkė. Durpių klodo didž. storis 3,5 m, vid. 1,7 m. Durpės žemapelkinės ir tarpinio tipo. Vid. susiskaidymas 35%, vid. peleningumas 7,7%. Pelkė įeina į Lakajų landšaftinį draustinį. Joje aptinkamas lieknINis beržas, dvilapė blandis.

KERMĖŽYS — ežeras Utenos rj., 9 km į v. nuo Utenos, prie Kauno—Zarasų plento. Plotas 17 ha. Ežeras ovalus. Ilgis 550 m, didž. plotis 440 m, kranto linijos ilgis 1550 m. Krantai neaukšti, vakarinis pelkėtas. Į š. nuo ežero yra Pakermėžio kaimas.

KEȐNADĖTAS — ežeras Utenos rj., 10 km į p. nuo Utenos, prie Panevėžio—Švenčionėlių geležinkelio. Plotas 28 ha. Ežeras ištįsęs iš š. r. į p. v.; ilgis 950 m, didž. plotis 375 m. P. v. krantas aukštas, apaugęs mišku. Prie ežero įsikūrę Kvykliai.

KEȐNAGIS Aleksandras [g. 1911.IX.9 Svirnuose (Anykščių rj.)] — aktorius, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1954). 1933 baigė Valstybės teatro vaidybos studiją (Kaune). Nuo 1933 „Jaunųjų teatro", nuo 1934 Valstybės teatro aktorius. 1938—40 studijavo teisę Kauno, 1940—42 Vilniaus un-tuose. Nuo 1940 Akademinio dramos teatro aktorius. Nuo 1960 TSKP narys. Su J. Būtėnu parašė dramas „Pamilau dangaus žydrumą" (išl. 1958) ir „Kad ir šimtą gyvenimų. . .", rašo teatro klausimais spaudoje.

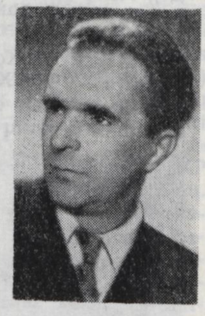

Vaidmenys: Barendas (H. Hejermanso „Viltis"), Berestas (A. Korneičiuko „Platonas Krečetas"), Trofimovas, Piščikas (A. Čechovo „Vyšnių sodas"), Bulanovas (A. Ostrovskio „Miškas"), Trufaldinas (K. Goldonio „Dviejų ponų tarnas"), Jagminas (B. Sruogos „Apyaušrio dalia"), Don Alonzas (P. Kalderono „Meile nežaidžiama") ir kt.

Pastatymai: J. Baltušio „Gieda gaideliai" (1948), K. Goldonio „Dviejų ponų tarnas" (1949), A. Ostrovskio „Bekraitė" (1950), J. Būtėno ir A. Kernagio „Pamilau dangaus žydrumą" (1957) ir „Kad ir šimtą gyvenimų. . ." (1967), V. Šekspyro „Daug triukšmo dėl nieko" (1961) ir kt.

KERNAĨ — kaimas Skuodo rj., Daukšių apyl., 6 km į p. nuo Skuodo, 3 km į r. nuo Kretingos—Skuodo geležinkelio; apylinkės ir kolūkio centras. 211 gyv. (1959). Per kaimą teka Erla (Bartuvos kair. intakas). Iš v. prieina Kernų miškas. Yra malūnas, kolūkio mechaninės dirbtuvės, pr. m-la (nuo 1920), kultūros namai (nuo 1959). Ist. šaltiniuose kaimas minimas 1597 (4 ūkiai, 4 valakai; priklausė Ginteliškės dvarui).

KEȐNAVAS — ežeras Eišiškių rj., 6 km į p. nuo Rūdninkų, Rūdninkų girioje. Plotas 81 ha. Ežeras ovalus; ilgis 1100 m, didž. plotis 950 m. Krantai žemi, pelkėti. Ežeras aklinas. R. krante yra Kernavės kaimas.

KERNAVĖ — miestelis Širvintų rj., 18 km į p. nuo Širvintų, 13 km į v. nuo Maišiagalos; apylinkės ir kolūkio centras. 170 gyv. (1959). Miestelis įsikūręs Neries deš. kranto viršutinėje terasoje (0,5 km nuo upės). Plano struktūra linijinė. Iš v. prieina miškas. Netoliese yra Pragarinės raistas su ežerėliu, iš kurio išteka Kernavėlė. Iš K. eina keliai į Musninkus, Dūkštas, Čiobiškį. Malūnas (nuo 1954), lentpiūvė (nuo 1962), ryšių skyrius (nuo 1925), girininkija, siuvykla, felčerių-akušerių punktas (nuo 1962), aštuonmetė m-la (nuo 1920 pradinė, 1949—61 septynmetė), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1950), kraštotyros muziejus, 1929—47 veikęs prie pr. m-los, vėliau perkeltas į atskiras patalpas. Dvi aštuonkampės koplytėlės (medinė XVIII a. ir mūrinė XIX a.) — vietinės reikšmės archit-ros paminklai. Greta K. yra 4 piliakalnių (VIII—XV a.) kompleksas, kuris drauge su vaizdingo Neries slėnio atkarpa sudaro K. landšaftinį-istorinį draustinį. Piliakalniai ir slėnis turi pavadinimus (Pilies kalnas, Lizdeikos kalnas, Mindaugo sostas, Aukuro kalnas, Pajautos slėnis), kuriuos išpopuliarino XIX a.—XX a. pr. rašytojų romantikų kūriniai. Neries pakrantėse tarp K. ir Čiobiškio gausu VIII—XII a. pilkapių. Kai kuriuos jų tyrinėjo E. Tiškevičius ir L. Kondratovičius-Sirokomlė (1840), A. Pliateris (1859). Rasta žalvarinių papuošalų liekanų, puodų šukių, titnago dirbinių ir kt. Kitoje Neries pusėje, prie Mitkiškių kaimo, randama degintinių kapų liekanų. Už 2 km į p. nuo K. buvo Kernavėlės dvaras, priklausęs Ruseckų šeimai, iš kurios kilo dailininkai K. Ruseckas (1800—60) ir jo sūnus B. Ruseckas (1824—1912).

Kai kurių istorikų (M. Strijkovskio ir kt.) nuomone, K. buvusi vienas seniausių Lietuvos centrų, į kurį did. kun-štis Traidenis iš Senųjų Trakų atkėlęs Lietuvos sostinę. Gediminas ją iškėlęs į Trakus, vėliau į Vilnių. Ist. šaltiniuose K. minima nuo 1279, kada buvo smarkiai sumušti iki jos atžygiavę kalavijuočiai. Vėliau K. dažnai minima kryžiuočių karo kelių aprašymuose. 1365 K. sudegino kryžiuočiai, o 1390,

Kernavės piliakalniai: Mindaugo kalnas ir Kriveikiškių kalnas

jiems artėjant, pilį pasitraukdama sudegino pati jos įgula. XIV a. Novgorodo metraštyje minimas K. miestas. XIV amžiuje K. buvo vienas svarbiausių Lietuvos gynybinių punktų, drauge su Medininkais ir Trakais sudariusių Vilniaus gynybinę sistemą. Kartu K. buvo ir svarbus prekybinis centras. 1286—1352 Rygos miesto skolininkų knygoje tarp kitų Lietuvos pirklių minimas ir Studilas iš K. Augant Vilniui ir Trakams, dėl nepatogios geogr. padėties K. reikšmė mažėjo. Dar 1386—92 K. buvo dalinės kun-stės centras, po to liko paprasta pilimi kelyje į Vilnių, o po Žalgirio mūšio tapo eiliniu did. kun-ščio dvaru. XVI amžiuje K. — valsčiaus centras. 1522 Žygimantas Senasis suteikė K. klebonui privilegiją laikyti 3 smukles mieste ir 4 — apylinkėse. K. žymima 1529—1567 neprivilegijuotų Lietuvos miestų sąrašuose. 1551 seimo nutarimu K. (be valsčiaus) mokėjo 5 kapas grašių, o 1567 — 20 kapų grašių sidabrinės mokesčio. 1732 Augustas II suteikė privilegiją rengti 4 metinius prekymečius, o 1792 Stanislovas Augustas — Magdeburgo teises ir herbą (miesto vartuose stovintis ginkluotas karys). Tačiau K. neaugo ir liko mažu miesteliu (1861 — 260 gyv., 1886 — 242, 1923 — 292). Lenkijai okupavus Vilniaus kraštą, už 1 km į r. nuo K. ėjo demarkacijos linija. 1943—44 K. ir Musninkų apylinkėse veikė partizanų būrys „Už Tarybų Lietuvą".

KERNAVĖS PELKĖ — pelkė Eišiškių rj., 10 km į p. v. nuo Jašiūnų geležinkelio stoties, 5 km į p. nuo Rūdninkų. Plotas 873 ha (pramoninis 660 ha). Pelkėje telkšo 2 ežerai: Kernavė ir Šulnys. Yra nesupelkėjusių salų (36 ha). K. p.— sausuminės kilmės raistinė aukštapelkė. Durpių klodo didž. storis 4 m, vid. 1,36 m. Durpės aukštapelkinės — kimininės ir švylinės. Vid. susiskaidymas 23%, vid. peleningumas 3,9%. Ištekliai apie 9 mln. m³.

KERNŸS — ežeras Zarasų rj., 5 km į š. v. nuo Salako. Plotas 19,5 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. v. į p. r. Ilgis 650 m, didž. plotis 400 m, kranto linijos ilgis 1700 m. Prie K. įsikūrusios Pakerniškės. Ežeras verslovinis.

KERNIŪTĖ Laima [g. 1923.I.15 Kaune] — aktorė. Baigusi Šiaulių g-ją ir Šiaulių dramos teatro studiją, dirbo to teatro aktore. 1944—45 mokėsi Kauno konservatorijoje. Nuo 1946 Klaipėdos dramos teatro aktorė. Nuo 1950 TSKP narė.

Vaidmenys: Lida (A. Korneičiuko „Platonas Krečetas"), Katrė (V. Miliūno „Marti"; pagal Žemaitės apsakymus), Emilija (V. Šekspyro „Otelas"), Leona (K. Sajos „Silva studentauja"), Marta (H. Vuolijoki „Akmeninė gūžta"), Vaišvilienė (V. Miliūno „Žuvėdros palydi") ir kt.

KERNÒVIČIUS Konstantinas [1887.III.11 Vilniuje — 1938.IX.11 Rostove] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1905 stalių profs-gos v-bos narys Vilniuje. Nuo 1906 Lenkų socialistų partijos Lietuvos organizacijos, o šiai tais pačiais metais susijungus su LSDP, — pastarosios narys. Už rev. veiklą 1907 baustas kalėjimu. LSDP konferencijoje Vilniuje išrinktas LSDP CK nariu. 1918.IV įstojo į pirmąją kom. kuopelę Vilniuje, padėjo kurti LKP, buvo LKP I suvažiavimo delegatas, suvažiavimo išrinktas CK nariu. LKP deleguotas, 1918 dalyvavo okupuotųjų kraštų kom. org-jų konferencijoje Maskvoje. Lietuvos Laikinosios revoliucinės darbininkų ir valstiečių vyriausybės narys, su kitais pasirašęs 1918.XII.16 Manifestą, skelbiantį Lietuvoje Tarybų valdžią. 1918 pab. padėjo kurti Švenčionių aps. rev. k-tą ir kt. vietinius Tarybų valdžios organus. 1919 pr. dirbo Vilniaus rev. k-te. Lietuvos Tarybų suvažiavime (1919.II.18—20) išrinktas Centr. Vykd. K-to (CVK) nariu, o plenume (1919.II.21) — CVK Prezidiumo nariu. Pilsudskininkams užgrobus Vilnių, liko jame dirbti pogr. part. darbo. 1919.IV suimtas ir kalintas Vilniuje. Tarybų Rusijai ir Lenkijai keičiantis polit. kaliniais, 1919.XII atvyko į Smolenską. 1920—22 tarnavo Raudonojoje Armijoje (Vakarų fronte). 1922—30 adm. darbuotojas Minske, 1931—37 stalius medžio apdirbimo įmonėje Rostove prie Dono. Žuvo, neteisėtai represuotas asmenybės kulto sąlygomis. 1957 reabilituotas.

KERÕTIS — ežeras Švenčionių rj., 7 km į š. v. nuo Švenčionėlių. Plotas 32 ha, ilgis 840 m, didž. plotis 600 m. Kranto linija, ypač šiaurėje, smulkiai vingiuota, jos ilgis 2750 m. Krantai daugiausia žemi, pelkėti, miškingi. Į p. v. nuo ežero yra Luknos kaimas.

KEROTŸS — ežeras Švenčionių rj., 16 km į š. v. nuo Švenčionėlių, 7 km į p. nuo Labanoro. Plotas 29 ha. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 960 m, didž. plotis 480 m, kranto linijos ilgis 2750 m. V. galo krantas žemas, miškingas, kiti krantai aukštesni. Prie K. yra Pakerotės kaimas.

KERPÁUSKAS Aleksandras [g. 1927. VI.6 Šarnelėje (Plungės rj.)] — inžinierius mechanikas, technikos mokslų kandidatas (1957). 1952 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1950—52 Kauno miesto vandentiekio ir kanalizacijos tresto skyriaus vedėjas. Nuo 1953 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-te, 1955—57 kartu buvo Energetikos ir elektrotechnikos in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1966 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie linų pluošto atsparumą cikliniam lankstymui, transporto darbų mechanizavimą verpyklose.

KÉRPĖS. Lietuvoje suregistruotos 205 K. *(Lichenes)* rūšys ir 65 jų formos. Manoma, kad Lietuvos TSR yra daugiau kaip 400 K. rūšių. Labiausiai paplitusios elninė šiurė *(Cladonia rangiferina)* ir miškinė šiurė *(C. sylvatica)*; jos vyrauja sausų smėlėtų pušynų paklotėje. Su šiurėmis kartu dažnai auga ir kitų K. Iš jų, kaip vaistinis augalas, pažymėtina islandiškoji kerpena *(Cetraria islandica)*. Kerpenos kartais eksportuojamos į užsienio valstybes ir kt. sąjungines respublikas (pvz., 1965 iš viso išvežta daugiau kaip 23 t); maža dalis suvartojama Lietuvos vaistinėse. Samanų sąžalynuose dažnai auga įv. rūšių meškapėdės, pvz., meškapėdė šunvaistė *(Peltigera canina)*. Kai kurios K., pvz., alpinė šiurė *(Cladonia alpestris)*, kartais vartojamos kambariams, kapams, stovykloms puošti. Sieninė geltonkerpė *(Xanthoria parietina)* būdavo vartojama audeklams dažyti.

Lit.: **А. Минкявичус,** Итоги исследования флоры лишайников Литвы.— Материалы второго симпозиума по вопросам исследования мико- и лихенофлоры Прибалтийских республик, Вильнюс, 1963.

KERŠIENĖ Antanina [**Gobytė**; 1907. XII.24 Vilniuje — 1948.VIII.24 Valkininkuose (Varėnos rj.)] — pedagogė. Baigusi Vilniaus Vytauto Didžiojo g-jos 6 kla-

Neries slėnis prie **Kernavės**

ses, 1925—33 ir 1938—45 mokytojavo Valkininkų vls. pradinėse m-lose. 1938 baigė Krokuvos un-tą. Nuo 1945 Valkininkų g-jos mokytoja, nuo 1947 direktorė. Nuo 1948 VKP(b) narė. Burž. nacionalistų nužudyta.

Lit.: **A. Baltrūnienė**, Su pirmąja laida.— Kad žemėje žydėtų gėlės, K. 1960.

KĖRŠIS — ežeras Anykščių rj., 7 km į š. nuo Balninkų. Plotas 26,5 ha. Ežeras ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 1625 m, didž. plotis 275 m. Krantai aukšti. 200 m į p. r. nuo K. yra kitas, mažesnis, Keršio ež.

KERŠYS Petras [1915.VII.10 Naujaūlytyje (Varėnos rj.) — 1943.III.5 prie Nikitovkos (Oriolo sr.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Nuo 1933 Komunistų partijos narys. Pogr. darbą dirbo Varėnoje. 1934 išrinktas part. kuopelės sekretoriumi. 1939 už rev. veiklą ištremtas į Vilkaviškio aps. 1940—41 Alytaus aps. milicijos skyriaus polit. vadovas. LKP V suvažiavimo (1941) delegatas, D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos karys. Žuvo fronte.

KERŠYS Vincas [1911.X.13 Varėnoje — 1942.III.27 Gavenionyse (Varėnos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Nuo 1933 Komunistų partijos narys. Už pogr. veiklą persekiotas. 1937 išrinktas Varėnos part. kuopelės sekretoriumi, 1938 LKP Alytaus aps. pogr. k-to nariu. 1940—1941 Vidaus reikalų liaudies komisariato Alytaus sk. įgaliotinis. D. Tėvynės karo pradžioje evakavosi. 1941. VIII.9 su K. Petriko vadovaujama grupe pasiųstas į Lietuvą partiz. kovai. Žuvo kovoje su hitlerininkais.

„KERŠYTOJAS" — 1. Partizanų būrys, veikęs hitlerinės okupacijos metais Raseinių ir Tauragės apskrityse. Daugiausia bazavosi Birbiliškės miške (Jurbarko rj.). Pradėtas organizuoti Raseinių apskrityje 1941 pab.—1942 pr. Jo branduolį sudarė likę priešo užnugaryje vietos komunistai, komjaunuoliai ir pabėgę iš nelaisvės Raudonosios Armijos kariai: J. Jeleckichas, V. Paulauskas, G. Staškevičiūtė, A. Smarkalovas, J. Teišerskas ir kt. Pirmasis būrio vadas — komunistas S. Kursevičius. 1943.XI būrys pavadintas „Keršytoju"; jo vadas buvo J. Jeleckichas, komisaras M. Šunakevičius. 1943 būryje buvo 4 grupės, jungusios apie 50 partizanų. Iš trečiosios grupės sudarytas Zapolskio partizanų būrys. 1944 pr. „K." būryje buvo 180 kovotojų. „K." būryje bazavosi LKP Raseinių aps. k-tas (sekr. A. Jocius; Raseinių aps. part. org-ja (1944 turėjo 36 narius) ir LLKJS Raseinių aps. k-tas (iki 1943 sekr. J. Teišerskas, vėliau J. Ulvydas; Raseinių aps. komjaunimo org-jai 1944 priklausė 211 komjaunuolių). „K." Naukaimyje (Jurbarko rj.) turėjo spaustuvėlę „Kerštas", išspausdino 17 atsišaukimų. Partizanai susprogdino 30 priešo kar. ešelonų, nuvertė nuo bėgių 144 vagonus su kar. technika, 57 — su kar. daliniais, susprogdino 14 priešo automašinų, nutraukė 7 km telefono laidų, sunaikino daugiau kaip 500 hitlerininkų ir vietinių okupantų samdinių. Kovose „K." neteko 18 partizanų (V. Jackaus, V. Krapiko, J. Teišersko, P. Timochino ir kt.).

2. Partizanų būrys, veikęs hitlerinės okupacijos metais Vilniaus, Trakų ir Eišiškių apskrityse. Pradėtas organizuoti Vilniuje 1943 vasarą; jo branduolį sudarė antifašistinės Lietuvos išlaisvinimo s-gos ir Vilniaus geto jungtinės partizanų org-jos (Fereinigte partizaniše organizacie) nariai. 1943.VII.22 iš Vilniaus geto į Baltarusijos miškus išėjo 25 žmonės (grupės vadas J. Glasmanas, komisaras B. Šeršnevskis). Kelyje grupė išaugo iki 60 žmonių, nes prisijungė pabėgę geto antifaš. org-jos nariai, dirbusieji netoli Naujosios Vilnios (dab. Vilniaus dalis). Ties Lavariškėmis (Vilniaus rj.) grupė buvo apsupta, ir daug partizanų žuvo. 14 žmonių grupei pavyko išeiti iš apsupimo. Jie nuvyko į miškus prie Naročiaus ež. ir ten prisidėjo prie LKP CK operatyvinės grupės partizanų. 1943.IX būrys su kt. partizanais persikėlė į Rūdninkų girią, įsirengė būrio bazę. Iš Vilniaus į būrį atvyko naujų jėgų; būrio vadu paskirtas J. Simanavičius, komisaru J. Šmitas, štabo viršininku J. Jefremovas. 1944 būryje buvo apie 100 kovotojų. Partizanai nuleido nuo bėgių 5 priešo ešelonus su kar. technika ir kar. daliniais, susprogdino 3 km geležinkelio pylimų, 350 kartų susprogdino bėgius, sunaikino 5 tiltus, 2 f-kus, vandentiekio bokštą, 3 elektros transformatorius, nutraukė daugiau kaip 3 km telefono ir telegrafo laidų, 5 kaimuose nuginklavo vietinių burž. nacionalistų būrius.

KERŠULIENĖ Bronė [**Zmitraitė**; g. 1899. X.15 Perménuose (Šiaulių rj.)] — pažangi JAV lietuvių visuomenės veikėja. 1912 emigravusi į JAV, iš pradžių dirbo avalynės pramonėje, nuo 1923 — moterų grožio salone. Dalyvavo Amerikos Lietuvių darbininkų lit-ros d-jos, Progresyvių moterų susivienijimo, Lietuvių darbininkų susivienijimo, „Aušros", „Aido" chorų, Niujorko lietuvių moterų kultūros klubo veikloje. 1966 lankėsi Lietuvoje.

KERŠŪLIS Algimantas [g. 1931.IX.6 Apirbuose (Kupiškio rj.)] — veterinarijos gydytojas, biologijos mokslų kandidatas (1963). 1956 baigė Veterinarijos akademiją. 1956—60 Gyvulininkystės ir veterinarijos in-to, 1960—64 Gyvulininkystės in-to, 1964—67 Botanikos in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1967 Biochemijos in-to biologiškai aktyvių medžiagų tyrimo sektoriaus vadovas. Paskelbė moksl. straipsnių biochemijos ir mikrobiologijos klausimais.

KERŠŪLIS Vladas [g. 1888.IX.20 Kurkliečiuose (Rokiškio rj.)] — pažangus JAV lietuvių visuomenės veikėjas. 1914 emigravo į JAV. Dirbo siuvimo pramonėje. Dalyvavo Lietuvių socialistų s-gos, Amerikos Lietuvių darbininkų lit-ros d-jos, „Aido" choro veikloje. „Laisvės" namo b-vės pirmininkas. 1966 lankėsi Lietuvoje.

KERŠŪLIŠKIAI — kaimas Kupiškio rj., Antašavos apyl., 5 km į š. v. nuo Kupiškio, prie kelio į Vabalninką. 90 gyv. (1959). Pro kaimą teka Didžprūdis (Pyvesos kair. intakas). 1918—19 kaime veikė kom. kuopelė; jai priklausė J. Barzdenys, J. Čepas, P. Pauleika, D. Petrulis ir kt.

KERTUOJAI — ežeras Molėtų rj., 3 km į š. r. nuo Inturkės. Plotas 546 ha, didž. gylis 5,9 m, vid. gylis 2,9 m. Ežeras ovalus; ilgis 3200 m, didž. plotis 2770 m, kranto linijos ilgis 11,6 km. Yra 2 salos (iš viso 0,25 ha). Krantai, išskyrus

Kertuojai

šiaurinį, žemi, pelkėti, š., r. ir p.— apaugę mišku. Į K. įteka upelis iš Išnarų ež., išteka Kertuojos upelis (į Juodųjų Lakajų ež.). Ežero v. dalis labai užžėlusi. Prie K. įsikūrę Vaikštėnai, Vyžiniai, Vilkakampiai, Kertuoja, Janakampis. Ežeras lankomas turistų ir poilsiautojų.

KERTUŠĀ — upė Širvintų ir Ukmergės rj., Širvintos deš. intakas. Ilgis 23 km, baseino plotas 125 km². Prasideda Staškūniškių apylinkėse, 5 km į š. r. nuo Širvintų. Aukštupyje vadinama Balže. Nuo versmių iki Ringės žiočių teka į š. v., toliau — į p. v. Įteka į Širvintą 71 km nuo jos žiočių, ties Gumbeliais. Intakai: Ringė ir Parija (abu deš.). Vid. nuolydis 153 cm/km. Vid. debitas žiotyse 1,0 m³/s.

KĖRTUŠAS — ežeras Ukmergės rj., 10 km į š. nuo Širvintų. Plotas 44 ha. Ežeras apvalus; skersmuo 750 m, kranto linijos ilgis 2500 m. Krantai žemi. Ežerą supa Verškainių miškas. Įteka Taurupis, išteka Ringė (Kertušos intakas). Ežere yra bebrų.

KERVIAI — kaimas Skuodo rj., Aleksandrijos apyl., 7 km į š. v. nuo Ylakių, Latvijos TSR pasienyje. 312 gyv. (1959). Per kaimą teka Vereta (Bartuvos intako Apšės aukštupys), š. pakraščiu — Sartis (Apšės deš. intakas). Į p. r. nuo kaimo tęsiasi Leižlaukės pelkė. Yra pr. m-la (nuo 1930), kultūros namai (nuo 1962).

KĖSELIS Anatolijus [**Kisielius**; 1899 Marinske (RTFSR, Kemerovo sr.) — 1944. VII.4 prie Polocko, BTSR] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, papulkininkis. Nuo 1920 tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1937 baigė Leningrado kavalerijos m-lą. Dėstė Charkovo karo inžinerijos m-loje. Nuo 1942 Raudonosios Armijos

16 liet. divizijos štabo skyriaus viršininkas, nuo 1943.VI pulko vadas. Vadovavo pulkui kautynėse Kursko lanke, prie Oriolo, Baltarusijoje. Žuvo fronte.

KESELMANÁITĖ Reiza [g. 1920.IV.5 Panevėžyje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų, tarnautoja. Nuo 1936 LKJS narė. Už kom. lit-ros spausdinimą 1936 suimta ir 1937 nuteista 6 metus kalėti, bet kaip nepilnametei bausmė sumažinta iki 4 metų. Kalinta Panevėžyje, Kaune ir IX forte. Nuo 1940 Komunistų partijos narė. 1940—41 tarnautoja Kaune. D. Tėvynės karo metais dirbo Kirgizijos TSR. Nuo 1948 pensininkė.

KĘSTÁIČIAI — kaimas Telšių rj., Gadunavo apyl., 13 km į š. v. nuo Telšių, 11 km į š. r. nuo Alsėdžių. 104 gyv. (1959). Pietvakariuose — Gudono ež. Yra kolūkio gyvulininkystės pastatų, aštuonmetė m-la (1924—63 pradinė). Ist. šaltiniuose K. minimi 1738.

KĘSTÁIČIŲ PÉLKĖ — pelkė Telšių rj., 9 km į š. v. nuo Telšių, prie kelio į Alsėdžius. Plotas 120 ha. Pelkės pakraščiai labai vingiuoti. Yra nesupelkėjusių salų (iš viso apie 7 ha). Per pelkę teka Rukis (Sruojos intakas). K. p.— ežerinės kilmės plynraistinė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 6,7 m, vid. 3,34 m; vid. susiskaidymas 34%, vid. peleningumas 8,2%. Rytuose prie pelkės yra Kęstaičių kaimas.

KĘSTŪ́ČIO PARTIZÁNŲ BŪRỸS — **1.** Partizanų būrys, veikęs hitlerinės okupacijos metais Biržų apskrityje. Pradėtas organizuoti 1942.VIII; pirmieji organizatoriai J. Vosylius, L. Lapinskas. 1942.XI per frontą perėjo į priešo užnugarį Skardžio grupė — P. Eidukas, P. Federavičius, S. Janilionis, A. Latvis, J. Mockus, J. Morkūnas, P. Paunksnis, E. Puzinas, J. Variakojis, K. Vegys. Iš pradžių ši grupė įsikūrė Baltarusijoje, Rosonų miškuose, o 1943.IV atvyko į Biržų aps. ir įsijungė į K. p. b. Būrio vadas buvo J. Vosylius, jam 1944.III žuvus — J. Griciūnas; komisaras L. Lapinskas. 1943 būryje buvo 23 kovotojai, o 1944 — 121. Be to, būrys turėjo apie tiek pat ryšininkų. Biržų apskrityje veikė LKP org-ja (1944 — 23 nariai) ir LLKJS org-ja (1944—56 nariai). Būryje bazavosi LKP Biržų aps. k-tas (sekr. J. Vosylius, J. Griciūnas) ir LLKJS Biržų aps. k-tas (sekr. L. Lapinskas). Būrys Užušiliuose turėjo spaustuvėlę; joje buvo leidžiamas LKP Biržų aps. k-to organas „Laisvės kovotojas" ir atsišaukimai. Partizanai susprogdino Medeikių lentpiūvę, gaminusią pabėgius, ir tiltą per Juodupę netoli Daudžgirių; nutraukė daugiau kaip 5 km telefono ir telegrafo laidų; sunaikino 6 priešo mašinas su kareiviais ties Vinkšniniais ir Buginiais. Viena partizanų grupė su Raudonosios Armijos divizija 1944.VII buvo apsupta ties Nausėdžiais ir Nemunėlio Radviliškiu. Po savaitę trukusių kautynių ties Pelaniškiais iš apsupimo prasiveržta. Kovose žuvo K. p. b. kovotojai A. Latvis, P. Paunksnis, K. Vegys, B. Zembickas ir kt.

2. Partizanų būrys, veikęs hitlerinės okupacijos metais Zarasų apskrityje. Būrio užuomazgą sudarė į Zarasų apskritį 1942.VIII LKP CK pasiųsta 8 žmonių grupė (vad. Arlausko grupė) — komunistai J. Eišvydas, J. Šutas, komjaunuoliai G. Ankudinovas, V. Jakimovičiūtė ir kiti. 1943.V ar VI atvyko dar viena partizanų grupė — komjaunuoliai I. Vanagickas, M. Melnikaitė ir kt. Nuo to laiko būrys imtas vadinti Kęstučio vardu. Būrio vadas buvo I. Vanagickas, jam 1943.XI žuvus — V. Atajevas; komisaras J. Strelcovas. Partizanai 1943.VII užmezgė ryšius su LKP CK operatyvine grupe ir Rokiškio aps. miškuose veikusiais Žemaitės junginio partizanais. Zarasų apskrityje veikė part. org-ja (27 nariai). Būryje bazavosi LKP ir LLKJS Zarasų aps. pogrindiniai k-tai. Būrys turėjo spaustuvėlę, kurioje spausdino laikraštėlį „Jaunasis partizanas", Tarybinio informacijos biuro pranešimus ir atsišaukimus. Partizanai nuleido nuo bėgių 6 priešo kar. ešelonus Turmanto—Daugpilio ir Obelių—Rokiškio ruožuose, susprogdino kelias maisto pramonės įmones, 5 tiltus, daugiau kaip 5 km geležinkelio bėgių, sunaikino 14 sunkvežimių bei vilkikų, daugiau kaip 100 hitlerininkų ir policininkų, nutraukė keliasdešimt ryšių linijų, išlaisvino belaisvių. K. p. b. partizanei M. Melnikaitei po mirties suteiktas Tarybų Sąjungos Didvyrės vardas. Frontui priartėjus prie Zarasų, hitlerininkai įsitvirtino Gražutės miške, Samavos bei Šiaulių kaimuose ir smarkiai priešinosi Raudonajai Armijai. Grupė partizanų prasiveržė per frontą ir perdavė Raudonosios Armijos vadovybei žinių apie priešo jėgas tame ruože. 1944.VII.29 taryb. artileristai privertė okupantus palikti Zarasus. Kovose žuvo 19 K. p. b. partizanų — L. Aksiutovas, V. Dubnikovas, J. Griščenka, V. Jachimovičius, I. Korolkovas, V. Leonovas, M. Melnikaitė, M. Navickaitė ir kt.

3. Partizanų būrys, veikęs hitlerinės okupacijos metais Šiaulių apskrityje. 1943.VIII.26 LKP CK operatyvinės grupės nutarimu buvo sudaryta partizanų grupė, kuri atliko žygį iš Kazėnų miškų Baltarusijoje į Šiaulių aps. Grupę sudarė J. Baščiulis (vadas), B. Bračas (komisaras), P. Šlikas (ypatingojo skyriaus viršininkas), L. Rešeliauskas (radistas), E. Valiuškytė (med. sesuo), P. Ivaškus, P. Satkauskas, S. Tuzinas, S. Vaičiūnas, J. Valiukas ir kiti. 1943.X būryje veikė 3 grupės (apie 50 partizanų): pirmoji Gruzdžių vls., antroji Tryškių, Užvenčio, Luokės vls., trečioji Vaiguvos, Šaukėnų, Kelmės vls. Kadangi LKP CK 1942.VIII.29 iš Maskvos pasiųsta Dūdos partizanų grupė susirėmimuose su okupantais buvo išblaškyta, tai 1943.X.15 būrio komunistai nutarė sudaryti LKP Šiaulių aps. k-tą (sekr. P. Satkauskas, jam 1944.IV žuvus — J. Baščiulis). Aps. k-tas 1943 rudenį suorganizavo 15 pirminių org-jų (75 nariai); vien Šiaulių avalynės f-ke „Batas" veikė 8 part. grupės (40 komunistų). 1943.XII Šiaulių aps. part. org-ja neteko 17 narių, o 1944 pr. išauga iki 95 komunistų. K. p. b. komjaunuoliai sudarė LLKJS Šiaulių aps. k-tą (sekr. J. Valiukas, jam žuvus — B. Bračas). Nors komjaunimo org-ja 1941—42 neteko 38 komjaunuolių (žuvo ir LLKJS Šiaulių aps. k-to sekretorius A. Kynastas), tačiau 1944 ji vėl turėjo 37 narius. Komunistai, komjaunuoliai, partizanai platino kom. spaudą, organizavo žmones į kovą su okupantais. 1944 pavasarį būrys turėjo daugiau kaip 180 kovotojų (11 grupių). Partizanai nuleido nuo bėgių 11 priešo kar. ešelonų Šiaulių—Meškuičių, Radviliškio—Baisogalos, Tauragės—Šiaulių ir Šiaulių—Kuršėnų ruožuose; Tryškiuose užpuolė durpyną, kuriame dirbo apie 30 karo belaisvių (14 iš jų prisijungė prie partizanų); Šaukėnų miške išvadavo 30 kalinių grupę iš Šiaulių (operacijos metu nukovė 10 vok. sargybinių); prie Tytuvėnų sudegino malūną; Šaukėnų vls. likvidavo burž. nacionalistų savisaugos štabą, sunaikindami 25 fašistus. Būrys kovos veiksmais buvo apėmęs Baisogalos, Gruzdžių, Kuršėnų, Meškuičių, Papilės, Radviliškio, Šaukėnų, Šiaulėnų, Šiaulių, Tytuvėnų valsčius. Kovose žuvo partizanai V. Beglecovas, P. Ivaškus, P. Malinauskas, V. Martišauskas, J. Perminas, P. Satkauskas, S. Šautkulytė, S. Vaičiūnas, J. Valiukas ir kt.

KĘSTŪ́TIS [apie 1297 — 1382.VIII.15 Krėvoje (BTSR)] — Lietuvos didysis kunigaikštis. Valdė iš tėvo Gedimino paveldėtą Žemaitiją ir Trakų kun-stę. Žymiausi jo valdų centrai buvo Kaunas, Trakai, Gardinas, Brestas. K. padėjo broliui Algirdui pašalinti iš Lietuvos didžiojo kun-ščio sosto Jaunutį (1345), rėmė *Algirdą*, pasivadinusį didžiuoju kun-ščiu, ir visą amžių glaudžiai su juo bendradarbiavo kaip lygus su lygiu. K. ir Algirdo bendradarbiavimui buvo svarbių polit. motyvų. Vienas antrą remdami, Algirdas ir K. galėjo lengviau išlaikyti sau klusnius kt. brolius, valdžiusius įvairias Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) sritis, sėkmingai atremti kryžiuočių agresiją ir organizuoti karo žygius į kt. šalis. Dėl lygiateisės Algirdo ir K. padėties jų amžininkai ne visuomet atskirdavo, katras jų vyresnis. K. buvo vadinamas Algirdo „antruoju aš" („alter ego"). Lietuvos metraščiai teigia, kad K. iš Senųjų Trakų persikėlęs į Naujuosius Trakus ir ten pastatęs pilį. Tai patvirtina ir K. amžininkas kronikininkas Vygandas Marburgietis, pažymėdamas, kad 1377 kryžiuočiai puolę Naujuosiuose Trakuose naują pilį. K. visą gyvenimą gynė nuo kryžiuočių vakarines LDK sienas ir puolė kryžiuočių pilis — Bajerburgą, Gotesverderį, Rastenburgą, Vartenburgą, Angerburgą, Johanesburgą ir kt. Ypač įnirtingai buvo kovojama dėl pilių prie Nemuno, Kryžiuočių ordino ir Lietuvos pasienyje; jos dažnai ėjo iš rankų į rankas. Dėl jų buvo kaunamasi geriausiais ano meto ginklais. 1362 kry-

žiuočiai, imdami Kauno pilį, vartojo sienų griaunamąsias mašinas ir ugnies šaunamuosius ginklus. 1369 tokiomis pat priemonėmis K. vadovaujama kariuomenė paėmė Naujojo Kauno vietoje kryžiuočių pastatytą stiprią Gotesverderio pilį. 1381 kryžiuočiai naujais ginklais — bombardomis puolė Naujapilį, o 1382 K. kariuomenė t. p. bombardomis puolė Jurbarko pilį. K. organizavo labai svarbaus lietuvių atramos punkto prieš kryžiuočius — Veliuonos pilies — gynybą. Ypač pažymėtina K. kova dėl Veliuonos 1364. Daugiausia kovodamas LDK ir Kryžiuočių ordino pasienyje, K. surengdavo nemaža žygių ir į tolimą ordino užnugarį. Iš Vygando Marburgiečio kronikos matyti, kad 1343—82 K. žygiavo į kryžiuočių nukariautas prūsų ir vakarinių lietuvių žemes 30 kartų; 1343—64 surengė 12 žygių, o 1364—1382 — 18 žygių. Ypač dideli žygiai buvo 1353 ir 1354, kai ordino magistras Vinrichas fon Kniprodė, neišdrįsdamas pastoti Kęstučiui kelio, gynėsi tik pilyse, kurias lietuviai naikino. K. vadovaujami lietuviai pasiekdavo tolimas kryžiuočių tvirtoves — Rastenburgą, Girdują, Reselį, Balgą, Alenšteiną, dažnai žygiuodami per Mozūriją ir nesutikdami didesnio pasipriešinimo, užpuldavo Osterodės komturijos pilis Soldau ir Neidenburgą, įsiverždavo į Sembą (Sambiją) iki Karaliaučiaus, puldavo Rudavą, Tamoviškius, Vėluvą, Tepliavą, Įsrutį. 1361 žygio metu Įsruties apylinkėse K. pateko į nelaisvę ir buvo kalinamas Marienburge, tačiau, padedamas belaisvio lietuvio Alfo, pristatyto jam patarnauti, pabėgo ir grįžo į Lietuvą.

K. valdymo metais kryžiuočiai stengėsi nukariauti Žemaitiją ir susijungti sausuma su Livonijos ordinu. Gindamasis nuo kryžiuočių, K. sunkesniais atvejais pasitelkdavo Algirdą, kurio kariuomenėje buvo ir rusų pulkų. K. ir Algirdo kariuomenės 1343 nusiaubė Rygos ir Cesių apylinkes, 1345 rudenį Rastenburgo žemę ir Ermlando vyskupystę; 1348 jie kovėsi ties Strėva (ž. *Strėvos mūšis*), 1352 suorganizavo žygį Kuršių marių pakraščiu iki Deimenos ir Takių, 1354 žygiavo į Vartenbergą, 1356 į Alenšteiną ir Gutenštatą, 1365 Kuršių marių link, į Sembos (Sambijos) pusiasalį, prieš Kaustrytės ir Spitrės (Splittern) pilis, 1370 į Rudavos apylinkes (prie Karaliaučiaus). Pažymėtinas didesnis žygis 1376, kada K., Algirdas ir Skirgaila, įsiveržę į kryžiuočių valdas ir padaliję savo kariuomenę į 3 dalis, nusiaubė Tarplaukio, Vėluvos, Nadruvos ir Įsruties sritis. 1377 revanšuodamasis į Lietuvą įsiveržė Kryžiuočių ordino maršalas su 12 000 karių. Tais pat metais K. ir Algirdas užpuolė Goldingos apylinkes Livonijoje. K. ir Algirdas dažnai kovojo Ašeradeno, Piebalgos, Mintaujos, Kroicburgo, Duobelės, Daugpilio apylinkėse ir kt. K. vadovaujant lietuvių pajėgoms, kryžiuočiai nepajėgė nei pasistūmėti į Lietuvą Nemuno deš. pusėje, nei įsitvirtinti jo krantuose. Paskutiniais savo valdymo metais K. sėkmingai organizavo gynybą prie Nemuno.

Kęstutis. (Iš L. Chodzkos „La Pologne", t. 2, 1837).

K. dalyvavo ir Algirdo žygiuose prieš Maskvos kun-stę 1368, 1370, 1373, talkininkavo broliui Liubartui, kariavusiam su Lenkija. 1369 K. vadovaujama kariuomenė puolė Mozūriją. 1376, Liubarto prašomas pagalbos, K., nutraukęs karą su kryžiuočiais, su didele kariuomene puolė Sandomežo žemę ir nužygiavo beveik iki Krokuvos. Tačiau K. žygiai į Lenkiją ir prieš Maskvą buvo tik trumpi epizodai, palyginti su ilgametėmis kovomis prieš kryžiuočius.

K. nesileido į jokius diplomatinius sandėrius. Tik prieš mirtį 1379.IX.29 kartu su Jogaila pasirašė Trakuose su Kryžiuočių ordino atstovais 10 metų paliaubų sutartį, kuri lietė tik Volkovisko, Suražo, Drohičino, Melniko, Bresto, Kameneco ir Gardino žemes. Žemaitija, labiausiai ordino puldinėjama, toje sutartyje nebuvo minima. Kryžiuočiai po tos sutarties nuvyko į Vilnių ir 3 dienas slapta tarėsi su Jogaila. Po to 1380.III.26, K. nežinant, buvo sudaryta Jogailos sutartis su Livonijos ordinu ir 1380.V.31 su kryžiuočiais. Jogaila įsipareigojo nedalyvauti kare su Kryžiuočių ordinu ir grąžinti ordino belaisvius. Žemaitija ir šia sutartimi liko neapsaugota nuo kryžiuočių puolimų. Jogaila 1379—1381 iš tikrųjų nedalyvavo karuose su kryžiuočiais. Jogaila ir ypač jo motina Julijona, kaip rodo jų to meto susirašinėjimai su Kryžiuočių ordinu, bijojo, kad K. neatimtų iš jų valdžios. Todėl jie sudarė slaptas sutartis su ordinu ir reikalavo jo paramos. Ordinas pasinaudojo Lietuvos kun-ščių nesantaika. Jo atstovai pranešė K. apie slaptą Jogailos ir ordino sutartį. Tada, 1382, K. užėmė Vilnių ir, suradęs sutartį su Kryžiuočių ordinu, pašalino iš sosto Jogailą ir pats pasiskelbė Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. K. išvykus į Novgorod Severską, Jogaila užėmė Vilnių ir Trakus. Jam talkininkavo kryžiuočiai. K. skubiai grįžo į Gardiną, paskui nuvyko į Žemaitiją telkti jėgų. Vygando Marburgiečio teigimu, K. atvykęs prie Trakų su 9000 karių, tėvui padėti nuo Gardino atžygiavęs Vytautas su kariuomene ir Liubartas iš Volinės su savo pulkais. Jogailai į talką atvykęs Livonijos ordino dalinys iš 300 karių. Jį Jogaila sutikęs prie Neries ir drauge nužygiavęs į Trakus. 1382 VIII.3 ties Trakais priešininkų kariuomenės priartėjusios viena prie kitos, bet mūšis neįvyko. K. ir Vytautą Jogaila pasikvietė į savo stovyklą derybų, čia juos suėmė ir pavedė Skirgailai abu nugabenti į Krėvos pilį, kur K. po 4 dienų buvo pasmaugtas. Tačiau K. kūnas buvo iškilmingai sudegintas Vilniuje. Tikriausiai, Jogaila norėjo nuslėpti nuo žmonių tą žmogžudystę.

K. buvo ne tik narsus, bet ir taurus karys. Buvo išsilavinęs, mokėjo kalbų. J. Dlugošas jį vadina sumaniausiu Gedimino sūnumi ir giria už jo humaniškumą, atvirumą, išprusimą. Būdamas valdovas, daugiausia pasižymėjo kaip karys, o diplomatija mažai tesidomėjo. Ist. šaltiniai jį apibūdina kaip patriotą ir karštą sen. lietuvių religijos šalininką. K. silpnybė — per didelis pasitikėjimas kitais, kuris jį ir pražudė.

Lit.: Scriptores rerum Prussicarum, t. 2, Lpz., 1866 [p. 429—662]; **K. Stadnicki**, Olgierd i Kiejstut, Lwów, 1870; **J. Długosz**, Opera omnia, t. 11—12, Cracoviae, 1877; **K. Stadnicki**, Synowie Gedimina, t. 1—2, Lwów, 1853—1881; **St. Smolka**, Kiejstut i Jagiełło, Lwów, 1889; **A. Prochaska**, Upadek Kiejstuta.—„Kwartalnik Historyczny", 1909, t. 33 [p. 493—506]; **A. Kučinskas**, Kęstutis, Marijampolė, 1938; Lietuvos TSR istorija, t. 1, V., 1957; Lietuvių karas su kryžiuočiais, V., 1964

KETŪNAI — kaimas Mažeikių rj., 5 km į r. nuo Sedos; apylinkės centras. 397 gyv. (1959). Š. pakraščiu eina Plungės—Mažeikių plentas, per kaimą teka Šerkšnė (Ventos intakas). Felčerių-akušerių punktas (nuo 1959), aštuonmetė mokykla (1915 įsteigta pradinė; 1950—61 veikė septynmetė), pr. m-la (nuo 1936), biblioteka (nuo 1958). K. dvaras ist. šaltiniuose minimas 1540. 1800 pastatyta bažnyčia. 1905 K. ir Plinkšių dvarų kumečiai dalyvavo rev. judėjime.

KETŪRAKIAI — kaimas Plungės rj., Žlibinų apyl., 17 km į p. r. nuo Plungės, 7 km į v. nuo Žarėnų; kolūkio centras. 130 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs Minijos deš. krante. Parduotuvė (nuo 1959), pr. m-la (nuo 1910), biblioteka (nuo 1961). Ist. šaltiniuose kaimas minimas 1554.

KETŪRAKIS — rašytojų brolių Antano *Vilkutaičio* ir Juozo *Vilkutaičio* slapyvardis.

KĖTURIASDEŠIMT TOTORIŲ — kaimas Vilniaus rj., Pagirių apyl., 16 km į p. v. nuo Vilniaus, 6 km į v. nuo Vilniaus—Lydos geležinkelio. 263 gyv. (1959). Pro kaimą eina Vilniaus—Rūdninkų kelias. Kaimas gatvinis. Gyventojų dauguma — totoriai. Yra naujų Baltosios Vokės agrozootechnikumo pagalb. ūkio gyvulininkystės pastatų, grūdų

sandėliai, malūnas, parduotuvė, pieninė, ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas, pr. m-la (nuo 1934), biblioteka (nuo 1963). Mečetė ir kapinės — vietinės reikšmės archit-ros paminklas. Apie 1 km į p. r. nuo kaimo yra keli apardyti IX—XII a. pilkapių sampilai. Dar XIX a. pab. čia buvo keliasdešimt pilkapių. XV a. pradžioje kun-štis Vytautas čia apgyvendino 40 belaisvių totorių.

„KETURIŲ VĖJŲ PRANAŠAS" — vienkartinis lietuvių futuristų, keturvėjininkų, leidinys, išėjęs 1922 Kaune. Ž. *„Keturi vėjai"*.

„KETURI VĖJAI"— futuristinis literatūros žurnalas, neperiodiškai ėjęs 1924—1928 Kaune. Išėjo 4 nr. Red. J. Petrėnas. Pradžią davė vienkartinis leidinys „Keturių vėjų pranašas" (1922), kuriame buvo išdėstyti pagrindiniai liet. futuristų siekimai ir kūrybiniai principai. Iš pradžių „Keturiuose vėjuose" bendradarbiavo K. Binkis, Butkų Juzė, P. Janeliūnas, A. Rimydis, S. Šemerys, A. Šimėnas, J. Švaistas, J. Petrėnas (P. Tarulis), J. Tysliava, vėliau prisidėjo A. Gricius, T. Tilvytis, J. Žlabys (Žengė). Žurnalas spausdino liet. futuristų manifestus, eilėraščius, apsakymus, straipsnius kūrybinio darbo, naujo stiliaus, poet. kalbos klausimais, polemiką su lit. priešininkais, informaciją apie savo grupės ir užsienio futuristų veiklą. Iš užsienio rašytojų spausdino V. Huidobro, V. Majakovskio, T. Peiperio, T. Tcaros eilėraščių bei straipsnių vertimus. „Keturiuose vėjuose" skelbtuose kūriniuose išryškėjo būdingieji liet. *futurizmo* bruožai.

Keturi vėjai. Pirmo numerio viršelis

KETURKA Alfonsas [g. 1919.III.12 Padvilykiuose (Ukmergės rj.)] — inžinierius architektas. 1949 baigęs Kauno un-to statybos f-to archit-ros skyrių, dirba Kauno Politechnikos in-to dėstytoju. Paskelbė moksl. straipsnių apie liet. liaudies baldus.

Pagal K. projektus pastatyta gyv. namų Kaune ir Ukmergėje (1954—63), Druskininkų purvo gydykla (1956), įrengti kultūros klubo Kulautuvoje (1958), „Jūratės" kavinės (1961), vaistinės Nr. 67 (1963), keleto parduotuvių (1961—63) interjerai Kaune ir kt. 1966 K. sudarė Kauno Zoologijos muziejaus rekonstravimo ir praplėtimo projektą ir Visasąjunginės liaudies ūkio laimėjimų parodos paviljono „Švietimas" projektą (su B. Janavičiumi ir A. Vaivada). Kuria akvarelės ir grafikos darbus, dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose.

KETURKAIMIS — kaimas Vilkaviškio rj., Juodupėnų apyl., 5 km į p. nuo Kudirkos Naumiesčio; kolūkio centras. 219 gyv. (1959). P. pakraščiu teka Širvinta, iš r. prieina Šūklių miškas. Yra parduotuvė, biblioteka (nuo 1962). Kaimas susikūrė apie 1923, išparceliavus K. dvaro žemę. 1906.VII ir 1907.II K. dvaro darbininkai streikavo.

KETURNAUJIENA — kaimas Šakių rj., Sintautų apyl., 18 km į p. v. nuo Šakių, prie plento į Kudirkos Naumiestį, 4 km nuo Kaliningrado sr. sienos; kolūkio centras. 47 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la (nuo 1913 pradinė, 1952—62 septynmetė).

KETURVALAKIAI — kaimas Vilkaviškio rj., 12 km į v. nuo Kapsuko; apylinkės centras. 189 gyv. (1959). Per kaimą teka Rausvė (Šešupės intakas). Ryšių skyrius, aštuonmetė m-la (1949—60 septynmetė), kultūros namai (nuo 1955), biblioteka. Ist. šaltiniuose kaimas minimas nuo 1613. XVIII a. jame pastatyta pirmoji bažnyčia. Prie jos veikė parapinė m-la, kurioje 1781 mokėsi 8 mokiniai (2 šlėktos, 2 miestiečiai, 4 valstiečiai). 1872 įsteigta valdinė pr. m-la. 1827 bažnytkaimyje buvo 178 gyv. 1905.VII.28 ir XI.29 Keturvalakiuose vyko demonstracijos prieš caro valdžią. Prieš I pasaul. karą veikė Užnemunės kultūrinės d-jos „Šviesa" skyrius (įkurtas 1908). XIX a. pab. ir XX a. pirmojoje pusėje K. buvo valsčiaus centras.

KETUS. Iš vietinės pelkių rūdos ketus Lietuvoje buvo lydomas nuo pirmykštės bendruomenės laikų iki XIX a. pabaigos. Vėliau K. gaminius pradėta gaminti tik iš metalurgijos g-lose išlydyto ketaus. Nuo XIX a. pab. iki 1940 liejiminis K. daugiausia buvo importuojamas iš Vokietijos.

Tarybų Lietuva K. įsiveža iš kitų taryb. respublikų, daugiausia iš Ukrainos. Sparčiai augant mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonei, K. sunaudojimas kasmet didėja. 1966 įvežta daugiau kaip 50 000 t liejiminio ketaus. Jis sudaro apie 35% Lietuvos TSR liejyklose sunaudojamos metalo įkrovos (likusi dalis — K. laužas). K. gaminius gamina 30 liejyklų. Didžiausios K. liejinių gamybos įmonės yra „Centrolitas" ir J. Greifenbergerio mašinų g-la (Kaune), santechnikos gaminių g-la „Kaitra" (Lentvaryje). Pagrindiniai K. gaminiai yra mašinų detalės, santechnikos įrenginiai (vonios, centr. šildymo katilai, kanalizacijos vamzdžiai), ūkiniai ir buitiniai reikmenys. Ž. *Liejininkystė*.

KETVERGIAI — kaimas Klaipėdos rj., Dovilų apyl., 9 km į š. nuo Priekulės, Minijos deš. krante. 78 gyv. (1959). Pro kaimą eina Klaipėdos—Veiviržėnų kelias. Aštuonmetė m-la (1907—49 pradinė, 1949—62 septynmetė).

KETVIRTOKAS — feodalinės Lietuvos keturių grašių monetos pavadinimas. Ž. *Pinigai*.

KĖVĖS PELKĖ — pelkė Kelmės rj., 9 km į š. v. nuo Kelmės. Plotas 479 ha. R. pakraščiu teka Ramočia (Gansės intakas). P. v. pakraštyje telkšo 2 ežerai (iš viso 15 ha). V. dalį sudaro ežerinės kilmės raistinė ir plynraistinė žemapelkė, r. dalį — aukštapelkė. Durpių klodas aukštapelkinis bei žemapelkinis, vietomis mišraus tipo. Jo didž. storis 9 m, vid. 3,75 m; vid. susiskaidymas 23%, vid. peleningumas 7,7%. Ištekliai apie 16,2 mln. m^3, iš jų 4,8 mln. m^3 mažai susiskaidžiusių durpių.

KĖVIŠAS Napoleonas [g. 1927.IV.22 Svirkančiuose (Akmenės rj.)] — inžinierius architektas. 1951 baigęs Kauno Politechnikos in-to statybos f-to archit-ros skyrių, dirba Miestų statybos projektavimo in-to Kauno filiale (nuo 1961 Kauno miesto skyriaus viršininkas).

Suprojektavo gyv. namą Klaipėdoje (past. 1954), geležinkelio stotį (past. 1961) ir sanatoriją „Pušaitė" Druskininkuose, sudarė kolūkiečio tipinio gyv. namo, individualių gyv. namų, keliolika kolūkio gyvenviečių išplanavimo projektų ir kt.

KĖZAI — kaimas Kėdainių rj., Pagirių apyl., 3 km į p. nuo Pagirių. 13 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Rudekšna (Obelės deš. intakas). Ist. šaltiniuose K. minimi 1586.

KĖŽYTĖ Sofija [g. 1923.X.13 Utenoje] — kalbininkė, filologijos mokslų kandidatė (1962). 1951 baigusi Vilniaus un-tą, dirba Liet. kalbos ir lit-ros in-to moksl. bendradarbe. Su kitais redagavo „Lietuvių kalbos žodyno" IV—VI tomus. Paskelbė moksl. straipsnių apie perkeltines žodžio reikšmes („Lietuvių kalbotyros klausimai", t. 4, 1961).

KĖŽELIS Kostas [g. 1893.I.25 Užušiliuose (Biržų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1918—19 sudarė Užušiliuose rev. k-tą. Nuo 1932 Komunistų partijos narys. 1932 suorganizavo Užušiliuose LKP kuopelę. Platino kom. spaudą. 1940—41 Biržų aps. prokuroras. D. Tėvynės karo metais dirbo Omsko sr. 1944—47 Biržų aps. prokuroras, 1947—55 Biržų miesto vykd. k-to pirmininkas. Pensininkas.

KEŽELYTĖ Liudmila [1890.VI.14 Raseiniuose — 1963.IV.1 Vilniuje] — muzikė, pedagogė. 1907 baigusi Šiaulių g-ją, 1908—1910 studijavo Maskvos, 1913—1918 Petrogrado, 1921—22 Berlyno konservatorijų fortepijono klasėse. Koncertavo, 1923—26 buvo Kauno muz. m-los mokytoja, vėliau vertėsi priv. pamokomis. 1940—43 Kauno konservatorijos, 1945—49 Vilniaus konservatorijos, 1949—53 Lietuvos TSR konservatorijos dėstytoja. Nuo 1950 TSKP narė. 1946—1957 Vilniaus dešimtmetės muz. m-los direktorė.

KEŽINAITIS Petras [g. 1906.IV.25 Kybartuose] — žurnalistas, vertėjas, Lietuvos TSR nusipelnęs žurnalistas (1967). Kilęs iš darbininkų. Mokydamasis Kybartų g-joje, 1921 suorganizavo pažangiųjų moksleivių kuopelę, leido hektografuotą laikr „Atžalos žiedai", vėliau — „Mūsų žygiai". Nuo 1925 bendradarbiavo „Lietuvos žiniose", „Kultūroje", „Jaunime". P. Kybartiškio slapyvardžiu spausdino apsakymus, repor-

tažus, straipsnius. Nuo 1926 dalyvavo valstiečių liaudininkų veikloje. Už antifašistinę veiklą 1928 ištremtas į Varnių konc. stovyklą. 1929—30 dirbo Telšiuose laikr. „Žemaitis" administratoriumi, redaktoriumi. 1930—31 dirbo „Lietuvos žinių" redakcijoje. 1931—32 Šiauliuose redagavo savaitraštį „Naujienos". 1932—33 „Lietuvos žinių" atstovas Šiauliuose. 1933 pab. kartu su A. Jasučiu-Julmiu pradėjo leisti laikr. „Jaunimietis", už kurio radikalų turinį buvo nubaustas 3 mėn. kalėjimo, po to ištremtas iš Šiaulių. 1934 „Lietuvos žinių" atstovas Klaipėdoje. 1934—36 redagavo „Jaunimą", buvo Lietuvos Jaunimo s-gos sekretoriumi. 1936—40 leido žrn. „Mūsų jaunimas", dalyvavo Liaudies fronto veikloje. 1940.VI—IX Vidaus reikalų m-jos spaudos skyriaus viršininkas, vėliau kino studijos direktorius. Vok. faš. okupacijos metais slapstėsi. 1945—47 Leidyklų ir poligrafijos v-bos viršininko pavaduotojas. 1948—49 Kauno miesto vykdomojo k-to kultūros-švietimo skyriaus vedėjas. 1950—51 Kauno rj. laikr. „Socialistiniu keliu" atsakingasis sekretorius, 1951—56 laikr. „Nemuno upeivis" redaktoriaus pavaduotojas. 1957—62 žrn. „Šluota" techninis redaktorius. Išleido kraštotyrines apybraižas: „Kauno apylinkės" (1958), „Aplink Kauną" (1966), su V. Černeckiu ir A. Gulbinskiene — „Kaunas" (1960). Knygoje „Hitlerinė okupacija Lietuvoje" (1961) išspausdino apybraižą „Lietuva hitlerinių žudikų valdžioje". Išvertė K. Fedino romanus „Pirmieji džiaugsmai" ir „Nepaprasta vasara" (1950, 1951), V. Kočetovo „Žurbinus" (1954), G. Sevunco „Teheraną" (1960), K. Gamsachurdijos „Vynuogės žydi" (1962), G. Serebriakovos „Ugnies pagrobimą" (1963), Esa de Keirošo „Relikvija" (1966) ir kt.

KIAUKAĨ — kaimas Šilalės rj., Obelyno apyl., 7 km į š. r. nuo Šilalės. 269 gyv. (1959). Pro kaimą teka Akmena ir jos kair. intakas Jėrubynas. Pr. m-la (nuo 1932).

KIAUKLIAĨ — kaimas Širvintų rj., Šešuolėlių apyl., 12 km į š. r. nuo Širvintų, 9 km į p. r. nuo Šešuolių, prie Kiauklių ežero; kolūkio centras. 62 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Vilkesa (Širvintos deš. intakas). Aštuonmetė m-la (nuo 1918 pradinė, 1949—62 septynmetė), biblioteka (nuo 1947). Į š. v. nuo kaimo, Pariešėnų miške, yra piliakalnis su 30 m ilgio ir 10 m pločio aikštele. 1572 Kiaukliuose pastatyta bažnyčia.

KIAUKLIŨ EŽERAS — ežeras Širvintų rj., 12 km į š. r. nuo Širvintų, 6 km į r. nuo Širvintų—Šešuolių kelio. Plotas 26 ha. Ežeras ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 1325 m, didž. plotis 197 m, kranto linijos ilgis 3300 m. Krantai neaukšti, vietomis pelkėti. Prie ežero yra Kiauklių kaimas.

KIAULEĨKIAI — kaimas Kretingos rj., Rūdaičių apyl., 7 km į š. v. nuo Kretingos, 5 km į r. nuo Palangos. 263 gyv. (1959). Sodybos išsisklaidžiusios vienkiemiais (iš š. į p. kaimas tęsiasi apie 3 km). Ties K., nedidelėje kalvoje, vad. Kirminų kalnu, yra senkapis.

1906 ir 1908 senkapį tyrinėjo archeologas V. Nagevičius (atkasė keliolika degintinių kapų), 1941 — Kauno kultūros muziejaus darbuotojai (atkasė 48 griautinius, 6 degintinius kapus ir 1 židinį). Rasta daug darbo įrankių, ginklų, papuošalų, audinių liekanų, keramikos. K. kapinynas — būdingas v. Lietuvos viduriniо ir vėlyvojo geležies amžiaus (VI—XII a.) archeologinis paminklas. 1906 metų radiniai laikomi Ermitaže (Leningrade), 1908 — Istorijos-etnografijos muziejuje (Vilniuje), 1941 — Kauno ist. muziejuje; atsitiktinių radinių yra Kretingos kraštotyros muziejuje.

Lit.: **V. Nagevičius**, „Kirminų kalno" kapinės.—„Lietuvių tauta", kn. 1, V., 1910 [p. 330—336]; **E. Danilaitė**, Archeologiniai tyrinėjimai Kiauleikiuose.—„Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 3, V., 1961 [p. 101—103].

KIAULEIKIẼNĖ Melanija [g. 1924.IX.23 Dvarykščiuje (Ignalinos rj.)] — gydytoja pediatrė, medicinos mokslų daktarė (1967).

1946 baigusi Vilniaus un-tą, iki 1948 dirbo jame histologijos-embriologijos katedros asistente. 1948—50 Jurbarko rj. ligoninės gydytoja. Nuo 1951 dirba Kauno resp. klinikinėje ligoninėje; nuo 1958 šios ligoninės vaikų tuberkuliozinio skyriaus vedėja. 1962 gavo med. mokslų kandidatės laipsnį. Daktarės disertacijoje nagrinėjo ankstyvąją ir diferencinę vaikų lėtinių pneumonijų diagnostiką. Pasiūlė naują plaučių funkcijos tyrimo metodą — pneumodensigrafiją. Paskelbė moksl. straipsnių apie vaikų plaučių ligas.

KIAULEĨKIS Jonas [g. 1918.V.16 Vaineikiuose (Kretingos rj.)] — gydytojas terapeutas, medicinos mokslų kandidatas (1960). 1945 baigė Vilniaus un-tą. Iki 1951 Jurbarko rj., 1951—60 Kauno resp. klinikinės ligoninės gydytojas. Nuo 1954 dirba Kauno med. in-to hospitalinės terapijos katedroje, nuo 1962 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių strumos gydymo, radioaktyviųjų izotopų panaudojimo medicinoje, endokrinologijos ir geriatrijos klausimais.

KIAULEĨKIS Leonas [g. 1927.IX.13 Palangoje] — žurnalistas. 1945—48 tarnautojas Klaipėdoje.

Nuo 1949 TSKP narys. 1949—56 „Tiesos" korespondentas. 1956—59 „Šluotos" lit. darbuotojas, nuo 1959 — redaktoriaus pavaduotojas. Išleido apybraižų apie Baltarusijos pirmaujantį kolūkį („Rasvet", 1954), apie Tarybų Lietuvos kolūkinį kaimą („Į priekį", 1956), knygą apie Palangos kurortą („Palanga", 1956), feljetonų rinkinių („Kam dar", 1957; „Stop!", 1959; „Be kaukės", 1962; „Pats išeisiu", rusų k., 1962; „Viskas iš dūmų", 1967).

KIAŪLĖS. Pagrindinė K. **veislė** Lietuvoje — Lietuvos baltosios K., kurių dauguma yra mėsinio ir mėsinio-lašininio tipo. Pagal veislių rajonavimo planą Anykščių, Biržų, Jonavos, Joniškio, Jurbarko, Kapsuko, Kauno, Kėdainių, Pakruojo, Panevėžio, Pasvalio, Radviliškio, Šakių, Ukmergės ir Vilkaviškio rajonuose leidžiama veisti Lietuvos baltąsias K. tik grynu veisimu, o kt. rajonuose kryžminimui rekomenduojama naudoti Didžiųjų baltųjų, Švedijos landrasų ir Estijos bekoninės veislės K. Tuo tikslu Kretingalės (Klaipėdos rj.) taryb. ūkyje veisiamos Didžiųjų baltųjų veislės K., Gražionių (Radviliškio rj.) taryb. ūkyje — Švedijos landrasai.

Lietuvos baltosios K. yra stambios, vidutinių arba aukštų kojų, turi ilgą, platų liemenį. Galva vid. didumo, lenkto profilio. Ausys vid. didumo, nukrypusios į priekį ir į šalį, nenukarusios. Oda stangri, nestora ir neraukšlėta, balta, rausvo atspalvio. Šeriai vid. ilgumo, lygūs ir tankūs. Veda 11—13 paršelių. Vieno mėnesio paršelių lizdo svoris 60—70 kg. Ką tik atvesti paršeliai sveria po 1,2—1,4 kg. Per parą priauga 600—650 g. Gerai šeriamos, K. bekoninę kondiciją (95 kg gyvąjį svorį) pasiekia 180—190 dienų amžiaus. Vienam kilogramui gyvojo svorio priauginti suvartojama 4,0—4,5 pašarinio vieneto. 1965 bonitavimo duomenimis, subrendusių veislinių kuilių vid. duomenys: gyvasis svoris 311,5 kg, kūno ilgis 170 cm; veislinių kiaulių — 236,5 kg, 157,6 cm. Sunkiausias kuilys Bijūnas 207/7 svėrė 348 kg ir buvo 182 cm ilgio. Baravykas 4767 svėrė 325 kg ir buvo 187 cm ilgio. Veislinės kiaulės Rampos 37 vid. vislumas 17 paršelių, o 1 mėn. paršelių lizdo svoris 123 kg. Lietuvos baltosios kiaulės 1964 pr. sudarė 98,1% visų veislinių Lietuvos visuom. sektoriaus K. Ta veislė susiformavo, Lietuvos vietines K. kryžminant (ypač nuo 1926) su Didžiaisiais jorkšyrais (Didžiosiomis baltosiomis) ir poruojant jų mišrūnus. Savarankiška veisle pripažintos 1967.

Dažniau pasitaikančios Lietuvoje neužkrečiamosios K. **ligos:** virškinimo trakto ir kvėpavimo organų susirgimai; užkrečiamosios: raudonligė, maras, paratifas, enzootinė bronchopneumonija, infekcinis-atrofinis rinitas; invazinės: askaridozė, metastrongilidozė.

AUGINIMAS. Archeologų duomenimis, Lietuvos gyventojai jau II t-mečio pr. m. e. pradžioje turėjo prisijaukinę kiaulių. Kronikose ir kt. ist. šaltiniuose kiaulės Lietuvoje minimos nuo XI a. Penimos K. minimos 1381 dokumentuose, 1558 valdovo dvarų nuostatuose. XVI a. ist. šaltiniuose minimi įvairiausi rūkytos kiaulienos gaminiai: lašinių paltys, kumpiai, skilandžiai, krūtininės, šoninės, taukinės, *dešros*. XIX a. buvo veisiamos stipraus sudėjimo, gausiai apaugusios šeriais vietinės trumpaausės K. Tuo metu K. šėrimu, laikymu labai mažai rūpintasi. K. buvo palaidai laikomos

laukuose, miškuose, maistą daugiausia susirasdavo pačios. Jos bręsdavo 2—3 metus. Dar prieš I pasaul. karą vietines K. pradėta gerinti, kryžminant su kt. veislių K.: Didžiaisiais jorkšyrais (Didžiosiomis baltosiomis), Vidutiniaisiais jorkšyrais (Vidutiniosiomis baltosiomis), Edelšveinais (Baltaisiais trumpaausiais), Berkšyrais, Didžiosiomis juodosiomis ir Danijos vietinėmis. Buržuazijos valdymo metais Lietuvos dvaruose ir buožių ūkiuose buvo laikoma po keliolika ar keliasdešimt K., buvo sukurta bekono gamybos fermų. 1926 įsteigta Kiaulių augintojų d-ja. Nuo 1932 ji turėjo kiaulių kontrolės ratelių. Nuo 1934 bekoninės K. veislei buvo atrenkamos pagal danų-švedų sistemą bekonų tyrimo stotyje, įsteigtoje prie Kvietiškio (Kapsuko rj.) ž. ū. m-los. Organizuoti planingą K. veislininkystę smulkaus individualinio ūkio sąlygomis buvo sunku. D-ja ir rateliai aptarnaudavo beveik vien stambiuosius ūkius. Taikymasis prie kapit. valstybių rinkos t. p. trukdė planingai vystyti kiaulininkystę. Vok. faš. okupacijos metais, palyginus su 1938—1939, K. skaičius sumažėjo 63,9%.

Kiaulių skaičius ir tankumas Lietuvos TSR teritorijoje (visų kategorijų ūkiuose)

Metai (I.1)	Bendras skaičius (tūkst.)	Skaičius šimtui hektarų ariamosios žemės
1914	1517	53,6
1940	1370	44,6
1945	496	18,7
1954	914	33,8
1966	1731	64,8

Kiaulininkystė kaip gyvulininkystės šaka Lietuvoje užima antrąją vietą (po galvijininkystės). 1966 pr. buvo 1 731 000 K., iš jų kolūkiuose 594 100, taryb. ir kituose valst. ūkiuose 293 700. Visuom. sektoriaus ūkiuose K. pagausėjo nuo 324 800 (1954 pr.) iki 887 800 (1966 pr.). Bendrame Lietuvos TSR mėsos (skerdienos) gamybos balanse kiauliena 1965 sudarė 62%, visuom. sektoriaus balanse 55,8%. K. penimos bekonui (6—8 mėn. amžiaus turi sverti 75—100 kg), lašiniams arba mėsai. 1965 visuom. sektoriuje supirkta 43 700 t gyvojo svorio bekoninių K., arba 43% bendro tame sektoriuje supirktų K. gyvojo svorio; asmeniniame sektoriuje — 14 200 t (31%). Iš grūdinių pašarų kiau-

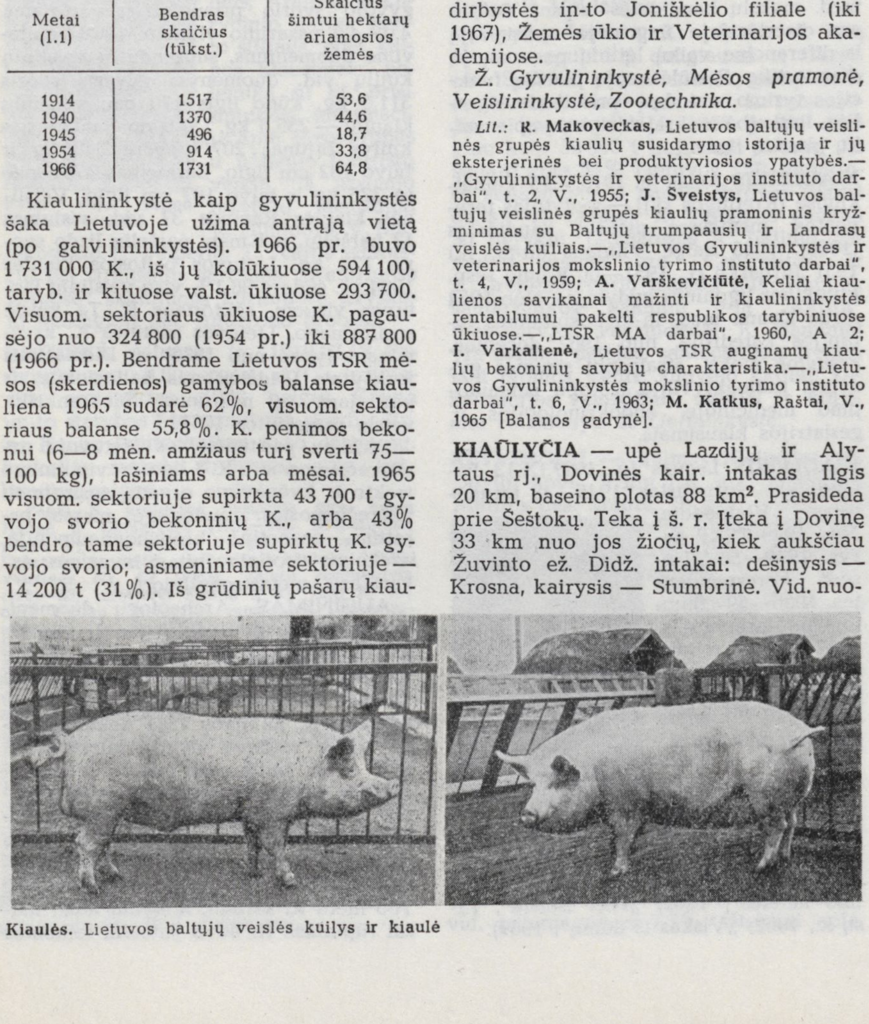

Kiaulės. Lietuvos baltųjų veislės kuilys ir kiaulė

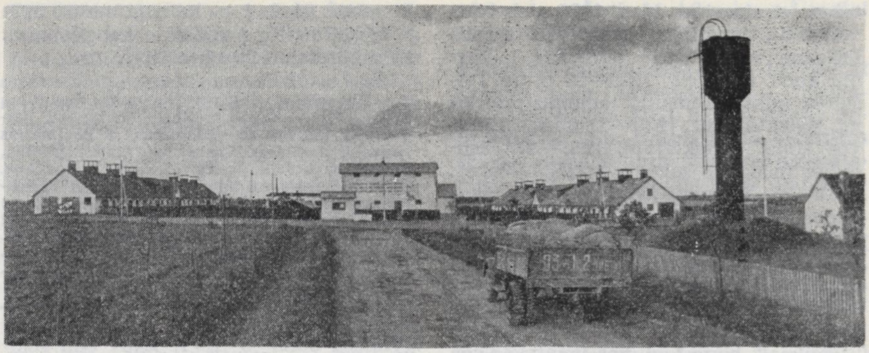

Kuršėnų taryb. ūkio **kiaulių** ferma

lėms daugiausia vartojami miežiai ir žirniai; iš sultingųjų — cukriniai bei pašariniai runkeliai, bulvės; iš žaliųjų pašarų — liucerna, dobilai, vikių-avižų mišinys arba tų augalų žolės miltai. Lietuvos baltųjų K. veislė tobulinama 56 veislinėse K. fermose ir 3 veislininkystės ūkiuose (1965). Veislinių kuilių bei kiaulių palikuonys tikrinami kontrolinio K. penėjimo stotyse. Geriausios Lietuvos baltųjų K. veislinės fermos yra Radviliškio rj. „Draugo" kolūkyje ir Gyvulininkystės in-to Baisogalos eksperimentiniame ūkyje. K. auginimas moksliškai tiriamas Gyvulininkystės in-te (jame t. p. tvarkomos K. valstybinės kilmės knygos; iki 1967 pr. išleisti 5 t.), Žemdirbystės in-to Joniškėlio filiale (iki 1967), Žemės ūkio ir Veterinarijos akademijose.

Ž. *Gyvulininkystė, Mėsos pramonė, Veislininkystė, Zootechnika.*

Lit.: **R. Makoveckas,** Lietuvos baltųjų veislinės grupės kiaulių susidarymo istorija ir jų eksterjerinės bei produktyviosios ypatybės.— „Gyvulininkystės ir veterinarijos instituto darbai", t. 2, V., 1955; **J. Šveistys,** Lietuvos baltųjų veislinės grupės kiaulių pramoninis kryžminimas su Baltųjų trumpaausių ir Landrasų veislės kuiliais.—„Lietuvos Gyvulininkystės ir veterinarijos mokslinio tyrimo instituto darbai", t. 4, V., 1959; **A. Varškevičiūtė,** Keliai kiaulienos savikainai mažinti ir kiaulininkystės rentabilumui pakelti respublikos tarybiniuose ūkiuose.—„LTSR MA darbai", 1960, A 2; **I. Varkalienė,** Lietuvos TSR auginamų kiaulių bekoninių savybių charakteristika.—„Lietuvos Gyvulininkystės mokslinio tyrimo instituto darbai", t. 6, V., 1963; **M. Katkus,** Raštai, V., 1965 [Balanos gadynė].

KIAŪLYČIA — upė Lazdijų ir Alytaus rj., Dovinės kair. intakas Ilgis 20 km, baseino plotas 88 km^2. Prasideda prie Šeštokų. Teka į š. r. Įteka į Dovinę 33 km nuo jos žiočių, kiek aukščiau Žuvinto ež. Didž. intakai: dešinysis — Krosna, kairysis — Stumbrinė. Vid. nuolydis 212 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,51 m^3/s.

KIAUNÀ — upė, Žeimenos deš. intakas. Ilgis 54 km, baseino plotas 314 km^2. Prasideda prie Kuktiškių, 10 km į p. r. nuo Utenos. Teka į p. r. per Vyžinto, Galuonio, Aiseto, Kiauno, Sekluočio ežerus, kirsdama Utenos, Molėtų, Ignalinos, Švenčionių rajonus. Įteka į Žeimeną 76 km nuo jos žiočių, ties Šakališke. Nuo versmių iki Aiseto ež. vadinama Vyžinta, tarp Aiseto ir Kiauno ežerų — Aiseta, žemiau — K. Intakai: deš. — Ledela, kair. — Gilba. Dalis vagos kanalizuota. Vasarą vaga vietomis (ypač pakraščiuose) užželia. Vid. nuolydis 86 cm/km. Upė gausiai maitinama gruntinio vandens, be to, K. baseinas ežeringas ir miškingas, todėl vandens lygių svyravimas nežymus. Vandens lygio svyravimų amplitudė neviršija 150 cm. Debitas ties Paaisete (23 km nuo žiočių): maks. 12,9, vid. 2,10 m^3/s. Vid. debitas žiotyse 2,95 m^3/s. Stirninėje (Švenčionių rj.) prie K. pastatytas vandens malūnas.

KIAŪNAS — ežeras Ignalinos rj., 7 km į š. r. nuo Labanoro. Plotas 82 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. r. į p. v.; ilgis 2300 m, didž. plotis 300 m, kranto linijos ilgis 5430 m. Krantai daugiausia žemi, vietomis pelkėti, pietrytinis miškingas. Per ežerą teka Kiauna (Žeimenos intakas). Prie K. įsikūrę Kiauneliškis, Krivasalis. Ežeras verslovinis.

KIÁUNĖS. Lietuvoje gyvena miškinė K. *(Martes martes)* ir akmeninė, arba naminė, K. *(M. foina)*. **Miškinės K.** paplitusios visoje respublikoje. 1963 jų buvo 5600. Dažnesnės mišriuose miškuose, retesnės grynuose pušynuose. Minta daugiausia rudaisiais pelėnais, kurmiais, paukščiais. Medžiojamos XII.15—II.15 pagal spec. leidimus. Paruošoms kasmet pristatoma apie 200 miškinių K. kailių. Ist. šaltiniuose K. nuo seno minimos kaip mainų objektas, mokesčio ir duoklės vienetas. A. Bremenietis (XI a.) užsimena, kad prūsai K. kailius mainę į vilnonius drabužius. Ipatijaus metraštyje sakoma, kad 1257 Danilo vietininkas rinko iš jotvingių duoklę kiaunių ir voverių kailiais. 1272 sutartyje, Rygos arkivyskupo ir Livonijos ordino sudarytoje su žiemgaliais, sakoma, kad, jeigu šie neturėtų grūdų dešimtinei, gali ją atiduoti kiaunių ir kitokių žvėrių

kailiais. 1279 jotvingiai prašė rusų kun-štį Vladimirą parduoti jiems grūdų, už kuriuos apsiėmė mokėti, be kita ko, kiaunenomis. Lietuvoje, ypač Žemaitijoje, iki XV a. buvo nemaža valstiečių, vadinamų kiaunininkais, nes duoklę didžiajam kun-ščiui jie mokėjo kiaunenomis (XV a. ta duoklė pakeista pinigais).

Kiaunė

Dėl grobuoniškos medžioklės miškinės K. buvo beišnykstančios. 1934 jų buvo 490, 1938 — apie 600, 1954 — 4160, 1964 — 6600. **Akmeninės K.** retos, pasitaiko sporadiškai. Gyvena dažniausiai prie gyvenviečių.

Lit.: S. Maldžiūnaitė, Lietuvos miškinių kiaunių biologija. — „LTSR MA darbai", 1959, B 1.

KIAUNORIAĨ — kaimas Kelmės rj., 11 km į š. nuo Tytuvėnų, prie kelio į Šiaulius; apylinkės ir kolūkio centras. 118 gyv. (1967). Ryšių skyrius (nuo 1945), aštuonmetė m-la (pradinė įsteigta buržuazijos valdymo metais; 1954—62 septynmetė), kultūros namai (nuo 1958), biblioteka (nuo 1949). Archit. požiūriu įdomūs mediniai buv. dvaro rūmai, past. XIX a. (juose įsikūrusi m-la). K. dvaras ist. šaltiniuose minimas 1596.

KIÁUŠAS Antanas [g. 1911.IX.28 Aniūnuose (Anykščių rj.)] — hidrotechnikas, Lietuvos TSR nusipelnęs melioratorius (1965). 1934 baigęs Kėdainių aukštesniąją kultūrtechnikų m-lą, iki 1940 dirbo kultūrtechniku. Studijavo ekonomiką ir statybą Kauno un-te. 1949—56 dirbo resp. kontoroje „Melioracija", Ž. ū. statybos projektavimo in-te. Nuo 1956 Vandens ūkio projektavimo in-to skyriaus viršininkas. Paskelbė moksl. straipsnių didelių drenažo sistemų projektavimo ir kitais melioracijos klausimais.

KIBÁRSKIS Chackelis [g. 1903.X.14 Šeštokuose (Lazdijų rj.)] — gydytojas terapeutas, medicinos mokslų kandidatas (1953), Lietuvos TSR nusipelnęs gydytojas (1953). 1929 baigė Kauno un-tą. 1930—41 dirbo Kauno žydų ligoninėje. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos vyriausiasis terapeutas, med. bataliono vadas. Nuo 1946 dirba Vilniaus un-to med. f-to hospitalinės terapijos katedroje. Nuo 1953 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie širdies ir kraujagyslių susirgimų diagnostiką ir gydymą, tulžies latakų ir kasos susirgimus, spaudoje rašo san. švietimo klausimais.

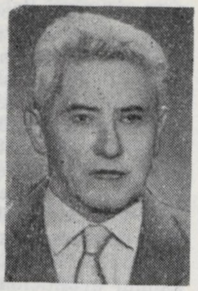

KYBÁRTAI — miestas Vilkaviškio rj., 19 km į v. nuo Vilkaviškio, prie Kauno—Kaliningrado geležinkelio ir Kaliningrado sr. sienos; apylinkės centras. 6244 gyv. (1959). K. įsikūrę Lieponos deš. krante; priešais juos, kitoje upės pusėje, yra Černiševskojė (buv. Eitkūnai). Plano struktūra stačiakampė. Daugumas pastatų išsidėstę kvartalais. Miesto teritorija 437 ha; iš jų apie 3 ha užima parkas ir skveras. Yra skardos dirbinių g-la, gaminanti 38 pavadinimų produkciją (kaloriferius, ventiliatorius, orkaites ir kt.), prekybos įrengimų g-la (nuo 1959), gaminanti prekybines kolonėles, dujų slėgimo reguliatorius, aparatus bei mašinas duonai piaustyti, žuviai valyti ir kt. Kybartų glžk. st. iki 1965 buvo vadinama Virbalio glžk. stotimi; prie jos yra mechaninės dirbtuvės ir gelžb. konstrukcijų g-la. Be to, mieste veikia didelis malūnas, lentpiūvė, pieninė, skerdykla, koklių g-la, gyventojų buitinio aptarnavimo dirbtuvės. Miestas turi 52 gatves; butų fondas 23 690 m^2 komunalinio, 4720 m^2 žinybinio ir 14 770 m^2 individualinio gyv. ploto (1967). Be svarbaus geležinkelio, jungiančio centrinius TSRS rajonus su stambiu Baltijos j. uostu Kaliningradu, per K. eina plentas iš Kapsuko į Kaliningrado sr. miestus. Keliai jungia K. su Kudirkos Naumiesčiu, Vištyčiu. Veikia 50 lovų ligoninė (įst. 1946), vid. m-la (1912—14 triklasė, nuo 1930 prog-ja), vakarinė pamaininė vid. m-la (nuo 1946), aštuonmetė mokykla-internatas (1923—1959 pradinė), vaikų darželis (nuo 1947), kultūros namai, kino teatras, biblioteka.

K. kaimą įkūrė karalienė Bona XVI a. pirmojoje pusėje, Sūduvos girių kolonizacijos metu. Pagal 1561 inventorių, jame buvo 20 kiemų, 76 valakai žemės. Nutiesus Kauno—Virbalio geležinkelį (1861), sujungusį Rusijos miestus su Prūsija, ir įsikūrus pasienio geležinkelio stočiai ir muitinei, K. ėmė augti ir tapo svarbiu prekybos punktu, nustelbdami netoliese esantį Virbalį. 1883 Kybartuose jau buvo 136 kiemai ir 2158 gyv. (1897 — 2707 gyv.), veikė ligoninė, vaistinė, valsčiaus teismas, vyko dideli turgūs ir prekymečiai. Per K. 1901—03 buvo gabenama lenininė „Iskra". Jos gabenimą per sieną suorganizavo O. Piatnickis. Virbalio glžk. st. prekių sandėliuose 1908 dirbo apie 500 žmonių. I pasaul. karo metu kaizeriniai okupantai K. visai sugriovė, tačiau miestelis greit atsistatė ir išaugo (1923— 6000 gyv.). 1918 įsikūrė pirmoji kom. kuopelė. LKP ir LKJS pogr. org-jos Kybartuose veikė ir buržuazijos valdymo laikotarpiu. K. buvo labai svarbus kom. lit-ros gabenimo punktas, ypač 1927—31, kai dalis LKP leidinių („Balsas", „Komunistas" ir kt.) buvo spausdinama Vokietijoje. Per K. buvo gabenamas ir slaptas LKP CK paštas. Gabenti į Lietuvą kom. lit-rą padėjo ir Vokietijos komunistai. Prieš D. Tėvynės karą Kybartuose veikė muitinė, keletas smulkių pramonės įmonių (plytinė, skardos dirbinių g-la „Higiena", malūnas). D. Tėvynės karo metu K. smarkiai nukentėjo. Hitlerinei Vokietijai užpuolus TSRS, K. užkardos pasieniečiai vieni pirmųjų pasipriešino fašistams. Vadovaujami jaun. ltn. P. Kubovo, jie išlaikė savo poziciją iki 1941.VI.22 vidurdienio ir nelygioje kovoje visi didvyriškai žuvo. Okupacijos laikotarpiu Kybartuose veikė antifaš. grupė. Taryb. metais K. išaugo. 1950—59 buvo rajono centras; 1950—59 buvo leidžiamas laikr. „Leninietis". 1945—67 pastatyta gelžbetonio konstrukcijų g-la, tarpkolūkinė statybos bazė, ryšių skyrius, autobusų stotis, gyventojų buitinio aptarnavimo kombinatas, malūnas, vasaros teatras, kultūros namai ir nemažai kitų visuom. pastatų, 18 daugiabučių komunalinių ir 412 individualinių namų. 1861 Kybartuose gimė rusų dailininkas I. Levitanas, 1869 — vienas LKP kūrėjų P. Eidukevičius.

Kybartai. Viena pirmųjų Lietuvoje geležinkelio stočių (sugriauta I pasaulinio karo metais)

Kybartai. V. Kapsuko gatvė

KÝBARTAS Boleslovas [1877 Kaune — 1930 (?) Bijske (Altajaus kr.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis Nuo 1894 šaltkalvis Kauno metalo f-kuose. 1905—07 revoliucijos išvakarėse vadovavo nelegaliam Kauno darbininkų socialdemo-

kratų būreliui. 1905—06 vienas rev. įvykių organizatorių Kaune. 1905 kalintas Kaune, paskui ištremtas į Sibirą. Po Spalio revoliucijos apsigyveno Bijske, aktyviai kovojo už Tarybų valdžią ir ž. ū. kolektyvizavimą. Kontrrevoliucionierių nužudytas.

KÝBARTAS Juozas [1894.XI.30 Kaune — 1937.V.10 Livadijoje (Krimo sr.)] — pilietinio karo Rusijoje dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1915 su Tilmansų f-ko Kaune darbininkais evakavosi į Maskvą ir užmezgė ryšius su Krasnaja Presnios pogr. rev. grupe. Nuo 1917 Komunistų partijos narys. 1917 vadovavo Tilmansų f-ko darbininkų raudongvardiečių būriui. Buvo išrinktas į Krasnaja Presnios darbininkų deputatų tarybą, t. p. į rajono dūmą. 1918—19 buvo 8 armijos ir Doneco sr. ekspedicinio korpuso, 1921—1922 Raitelių korpuso ypatingojo skyriaus viršininkas. 1920 vadovavo kontrrevoliucionierių likvidavimo operacijai Krime. Vėliau valst. saugumo darbuotojas Podolske, Odesoje, ūkinis darbuotojas Maskvoje. Nuo 1929 dirbo kurortų v-boje Jaltoje.

KÝBARTAS Viktoras [g. 1929.II.19 Neveronyse (Širvintų rj.)] — fizikas, fizikos-matematikos mokslų kandidatas (1956). 1953 baigęs Vilniaus un-tą, dirba jame ped. darbą. 1957—58 fizikos ir matematikos f-to prodekanas, 1958—65 dekanas. Paskelbė moksl. straipsnių atominės spektroskopijos klausimais.

KÝBARTAS Vytautas [g. 1930.IV.17 Neveronyse (Širvintų rj.)] — aktorius, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1965). 1950 baigė Lietuvos TSR Dramos teatro studiją. 1957—60 to teatro aktorius. Nuo 1949 Lietuvos TSR Radijo ir televizijos k-to radijo diktorius ir laidų režisierius. Dalyvauja meninio skaitymo vakaruose ir konkursuose.

Vaidmenys: Jurgelis (B. Sruogos „Apyaušrio dalia“), Povilaitis (A. Gudaičio-Guzevičiaus „Nematomas ginklas“), Žmogus su mantija (P. Kohouto „Šitokia meilė“), Benas (A. Milerio „Komivojažerio mirtis“) ir kt.

KYBEĨKIAI — kaimas Vilkaviškio rj., Molinių apyl., 5 km į p. nuo Kybartų, prie kelio į Vištytį; apylinkės ir kolūkio centras. 326 gyv. (1959). Pr. m-la (įst. apie 1905), biblioteka (nuo 1960). Kaimas įsikūrė XVI a. pr. 1827 buvo 667 gyv.

KIBERNÈTIKA [gr. *kybernetikē* — valdymo menas] — mokslas apie bendruosius techninių įrengimų, gyvų organizmų ir žmonių visuomenės valdymosi dėsnius. K. principus suformulavo N. Vineris (1894—1964). Sąlygas K. atsirasti parengė matematikos (matematinės logikos ir algoritmų teorijos, tikimybių teorijos), biologijos (nervų veiklos fiziologijos), technikos (automatinio reguliavimo teorijos, radioelektronikos) laimėjimai ir ypač automatinių elektroninių skaičiavimo mašinų sukūrimas. K. pastaruoju metu prasiskverbė beveik į visus mokslus ir naująją techniką. Su K. ten veržiasi tiksliųjų mokslų bei matematikos metodai. K. tiria mašinas bei gyvus organizmus ir jų junginius tik tiek, kiek jie gali priimti, saugoti, apdoroti informaciją ir pateikti valdymo signalus. Viena iš pagrindinių K. problemų yra reguliavimosi sistemų (vad. sudėtingų valdymosi sistemų, kurios sugeba išlaikyti stabilią būseną arba siekti kurios nors būsenos, veikiant trukdantiems išorės faktoriams) struktūros tyrimas. Tobuliausios iš tokių sistemų susiformavo, gamtai evoliucionuojant. Todėl K. naudoja analogijas tarp gyvų organizmų ir techninių įrengimų valdymosi funkcijų. Jos įmanomos dėl to, kad įv. procesus, vykstančius tiek techn. įrengimuose, tiek gyvuose organizmuose, galima aprašyti tomis pačiomis matematikos priemonėmis. Iš K. išsirutuliojo nauja mokslo šaka — bionika. Ji, remdamasi gyvų organizmų dėsningumais, kuria techn. įrengimus ir techn. modeliavimo metodu tiria biol. dėsningumus. Tai mokslas apie tokius techn. įrengimus, kurių prototipai yra gyvi organizmai. Kibernetiniai įrengimai daugeliu atvejų gali atlikti žmogaus smegenų funkcijas. Antra vertus, K. kelia daug metodologinių problemų. Labiausiai diskutuojamas yra santykis tarp kibernetinių mašinų veikimo ir žmogaus mąstymo, ginčijamasi, ar galima iš principo pavesti žmogaus mąstymo funkcijas mašinai, ar galima sukurti mašinas, kurios būtų tobulesnės už žmogų (dab. mašinos gali pakeisti žmogų tik kai kuriose srityse, dažnai ten jos veikia tobuliau už jį).

Tarybų Lietuvoje nuo 1956 nagrinėjama daug K. klausimų. Fizikos ir matematikos in-te bei Vilniaus un-to matematikos ir mechanikos f-te nagrinėjami matematiniai K. klausimai (atsitiktinių procesų valdymas ir modeliavimas, masinio aptarnavimo teorija, teoremų įrodymo automatizavimas, lošimų teorija, tiesinis ir dinaminis programavimas). Fizikinių-techninių energetikos problemų in-te (iki 1967 Energetikos ir elektronikos in-tas) tiriamos galimybės panaudoti elektronines skaičiavimo mašinas gamybos valdymo procesams automatizuoti ir optimalaus projektavimo uždaviniams spręsti. Fizikos ir matematikos in-te, Vilniaus un-to ekonomikos f-te ir Skaičiavimo ir organizacinės technikos įmonių susivienijimo „Sigma“ Centriniame projektavimo ir konstravimo biure Vilniuje tiriama, kaip elektroninės mašinos gali būti panaudojamos liaudies ūkiui valdyti ir planavimo klausimams spręsti. Kauno Med. in-tas ir Vilniaus un-to gamtos f-tas K. metodais nagrinėja nervų tinklų veiklą. Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tas, matematikos ir mechanikos f-tas, Fizikos ir matematikos in-tas tiria mašininio vertimo problemas. Sudarytas algoritmo variantas versti iš rusų k. į lietuvių k. Matematiniais metodais tiriamos lietuvių k. statistinės ir informacinės charakteristikos. Fizikos ir matematikos in-tas, Vilniaus skaičiavimo mašinų g-los konstravimo biuras ir Kauno Politechnikos in-tas nagrinėja atpažinimo teorijos klausimus, siekdami sukurti tobulas skaitymo ir klausymo mašinas. Respublikoje dirba 6 elektroninės automatinės skaičiavimo mašinos (Fizikos ir matematikos in-te, Vilniaus un-te ir Kauno Politechnikos in-te).

KIBIRKŠTIEČIŲ RATELIS — lietuvių proletarinių rašytojų grupė (A. Merkytė, Eug. Tautkaitė ir kt.), susibūrusi 1924 Maskvoje prie V. Kapsuko ir Z. Angariečio redaguojamo žrn. „Kibirkštis“. K. r. visuomeninės bei literatūrinės pozicijos skyrėsi nuo *Lietuvių proletarinių rašytojų ir poetų J. Janonio vardo sąjungos* pažiūrų. Kibirkštiečiai pozityviai vertino praeities real. lit-ros tradicijas, pripažino vadovaujamą Komunistų partijos vaidmenį lit. gyvenime, ieškojo kontaktų su pažangiaisiais liet. rašytojais nekomunistais (vad. „pakeleiviais“). K. r. dalyviai kritikavo Proletkulto įtakai pasidavusius liet. proletarinius rašytojus. Tačiau ir K. r. padarė kai kurių Rusijos Proletarinių rašytojų asociacijai būdingų klaidų.

„KIBIRKŠTÌS“ — 1. LKP CK pogrindinė spaustuvė, veikusi 1933—34 Kaune (Vilniaus g. Nr. 45 c), legalios G. Levino spaustuvės patalpose. G. Levino spaustuvės ved M. Gutmanas 1933 sutiko spausdinti ir neleg. LKP leidinius. „K“. spaustuvėje 1934 buvo išleista 16 „Tiesos“ numerių, keletas brošiūrų (D. Manuilskio „Apie VKP(b) delegacijos darbuotę Kominterne“, „Lietuvos Komunistų partijos V konferencijos rezoliucijos“ ir kt.), E. Telmano, E. Stasovos portretai, nemaža atsišaukimų. Kom. lit-rą padėjo leisti spaustuvės darbininkai G. Janovičius, I. Ošminas, I. Stražas, M. Zimelevičius. 1935.I.15 spaustuvėje žvalgybai padarius kratą ir keletą jos darbininkų suėmus, „K.“ nustojo veikti. Prie namo, kuriame veikė „K.“, prikalta memorialinė lenta.

2. Liberalinis mėnesinis laikraštis, ėjęs 1921—22 Klaipėdoje. Išėjo 2 nr.

3. Komunistinis iliustruotas grožinės literatūros, meno, gamtos ir visuomenės mokslų žurnalas, ėjęs 1924.I—1926.IX Smolenske. Leido LKP CK. Išėjo 14 nr. Redagavo V. Kapsukas ir Z. Angarietis. Be jų, žurnale bendradarbiavo apie 70 autorių (B. Pušinis, A. Stasiūnas, P. Vilūnas ir kt.). Daug vietos skyrė proletarinei grož. lit-rai. Eilėraščius spausdino S. Jasilionis (Buolio Sūnus), A. Merkytė (Lavėnos Liuda), B. Pranskus, V. Raudonis (Žaibas), J. Skrabulis

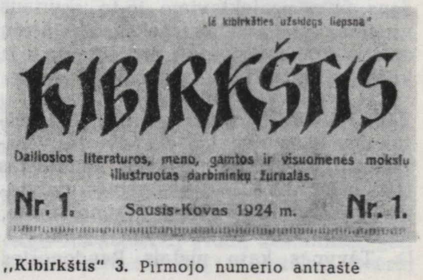

„Kibirkštis“ 3. Pirmojo numerio antraštė

(V. Laimutis), K. Snarskis (K. Vištakis), F. Vaišnoras (F. Sodainis), A. Virkutis (Ontė Vikrutis), L. Žaldaris ir kt., prozos kūrinius — K. Giedrys (Kagarys), P. Pajarskis (Kupiškietis), E. Tautkaitė ir kt. Lit-ros kritikos srityje reiškėsi V. Kapsukas (straipsnis apie poetą S. Šemerį), Z. Angarietis („Įvairios srovės mūsų literatūroje" ir kt.), P. Vilūnas („Vydūno dramos veikalai"). Bibliografijos ir kritikos skyriuje „K." recenzavo Kauno „Šviesos" b-vės 1921—22 leidinius, JAV pažangiųjų lietuvių org-jų išleistas A. Bimbos, V. Paukščio knygas, buržuazijos valdomoje Lietuvoje leistus žurnalus „Kultūra", „Krivulė", „Aušrinė", J. Biliūno, Maironio, Lazdynų Pelėdos, Žemaitės ir kt. rašytojų knygas.

Skyriuje „Iš archyvų" V. Kapsukas paskelbė vertingų dokumentų apie aušrininkus, varpininkus, griežtai kritikuodamas jų idealizavimą burž. istoriografijoje. Skyriuose „Mūsų kronika", „Bedievis", „Juokai-satyra" gausu aktualios informacijos, gamtos mokslų žinių. „K." išspausdino apie 60 polit. karikatūrų. Pirmą kartą liet. kalba išspausdino V. Lenino veikalo „Apie 1905 metų revoliuciją" ištrauką (Nr. 11). Paskelbė straipsnių Lietuvos rev. judėjimo istorijos klausimais: V. Kapsuko „Pirmieji Lietuvos socialistai", «„Narodnaja volia" veikimas Lietuvoje ir Baltarusijoje», „1905 metų Vilniaus seimas", Z. Angariečio „LSDP etapai ir jos vadai", «„Darbininkų balsas" ir jo „marksizmas"», „Vilniaus opozicija" ir kt. Žurnale buvo nagrinėjama ekonominė ir politinė burž. Lietuvos padėtis, informuojama apie socializmo kūrimą TSRS. LKP CK plenumo 1926.IX.2 nutarimu „K." leidimas nutrauktas, telkiant jėgas legaliam „Vilnies" žurnalui leisti Kaune.

4. Komunistinis hektografuotas dvimėnesinis laikraštis, ėjęs 1928.XI—1929.II. Leido LKP Šiaulių rj. k-tas. Išėjo 2 nr.

5. Komunistinis šapirografuotas mėnesinis laikraštis, ėjęs 1934.X—XI. Leido LKP Rokiškio rj. k-tas. Išėjo 2 nr. po 8 p. Tiražas 70 egz. Redkolegijoje dirbo K. Didžgalvis, LKP Rokiškio rj. k-to nariai J. Gilys, J. Grigalavičius.

6. Tarybinis Plungės rj. laikraštis, einąs nuo 1962.IV.27 triskart per savaitę.

KIBÝŠIAI — kaimas Varėnos rj., 7 km į v. nuo Merkinės, prie plento į Kapčiamiestį; apylinkės centras. 298 gyv. (1959). Prie kaimo iš š. prieina Panemunės, Kibyšių miškai, iš r. — Rusingės miškai. Aštuonmetė m-la, biblioteka, felčerių-akušerių punktas. 1827 buvo 96 gyv., 1883 — 270. 1923 įsteigta pr. m-la. Burž. nacionalistai 1945 kaime nužudė apylinkės sekretorių A. Kvaraciejų ir jo žmoną, eigulį J. Milių.

KIBÝŠIŲ MIŠKAÍ — miškų masyvas Varėnos rj., Nemuno kair. krante, priešais Merkinę. Priklauso Druskininkų miškų ūkio Kibyšių girininkijai. Plotas 2774 ha; medynų 1793 ha. Masyvą sudaro Kibyšių miškas (2146 ha), Dubakalnio miškas (388 ha) ir keli nedideli miškeliai (iš viso 240 ha). Kibyšių miško š. v. dalį vietos gyventojai dar vadina Panemunės mišku, o p. r. dalį Rusingės mišku. Miškai išsidriekę Nemuno slėnio šlaite. Paviršius labai išraižytas erozijos. Per K. m. į Nemuną teka Panara. Dirvožemiai jauriniai, mažai sujaurėję, smėliniai. 89% medynų savaiminės kilmės. Pušynų yra 92%, eglynų 6%, juodalksnynų 2%. Jaunuolynai sudaro 56%, pusbrandžiai medynai 44%. Vid. amžius 35 metai, vid. bonitetas III, vid. skalsumas 0,66, vid. tūris 103 ktm/ha, vid. prieauga 2,9 ktm/ha. Aptinkamas vaistinis augalas arnika ir retas augalas kvapnioji gardunytė, arba zubražolė. Yra stirnų, šernų, lapių, usūrinių šunų, kiaunių, voverių, pamiškėse — kurapkų, o Nemune ir Panaroje — bebrų, ūdrų. Miškai įeina į Nemuno apsauginę juostą. Ties Kibyšių kaimu juos kerta Varėnos—Kapčiamiesčio plentas. Į š. r. nuo Kibyšių kaimo, mišku apaugusioje Nemuno slėnio griovoje, 1863 sukilėliai buvo įsirengę ginklų dirbtuvę.

KÝBRANCAS Arvydas [g. 1930.VII.23 Klaipėdoje] — architektas. 1956 baigęs Dailės in-to archit-ros f-tą, dirba Vilniaus „Dailės" kombinate. Nuo 1964 Dailės in-to dėstytojas. Pagal K. projektus pastatyta mažųjų archit. formų statinių, įrengta visuom. pastatų interjerų (juvelyrinių dirbinių parduotuvė Vilniuje, 1963, ir kt.), apipavidalinta įv. parodų ekspozicijų.

KÌBURGO DIENÓRAŠTIS — sufalsifikuotas raštas, kurio tariamasis autorius Kiburgas 1397 vasarą lankęsis pas didįjį kunigaikštį Vytautą ir smulkiai aprašęs Lietuvą. Kiburgas, Kryžiuočių ordino diplomatas, Balgos, vėliau Elbingo, komtūras, gyveno XIV a. antrojoje pusėje, tačiau jam priskiriamą dienoraštį parašė, istorikų nuomone, Vilniaus un-to, profesorius I. Onacevičius (1780—1845). Tą dienoraštį Onacevičius perleidęs T. Narbutui (1784—1864), nenurodydamas K. d. kilmės, o šis jį išspausdino knygoje „Smulkesnieji istoriniai raštai" („Pisma pomniejsze historyczne", 1856). Kurį laiką K. d. buvo laikomas tikru ist. dokumentu. J. Basanavičius jį, išvertęs į liet. kalbą, išleido atskira knygute („Grovo Kyburgo kelionė... Lietuwona 1397 m.", 1900). Bet jau XIX a. septintajame dešimtmetyje Vilniaus laikr. „Vilenskij vestnik" Nr. 54 išspausdino ist. V. Vasilevskio straipsnį, kuriame abejojama K. d. autentiškumu. Kad tai falsifikatas, XX a. pr. nustota abejoti. Mat, dokumento originalas dingęs, išlikęs tik jo vertimas į lenkų k. ir nežinoma, kur šis dokumentas rastas; antra, Kiburgo dienoraštyje yra būdingų XVIII ir XIX a. žodžių ir pasakymų, kurių nėra XIV a. dokumentuose; trečia, tariamasis K. d. autorius buvęs Lietuvoje, lankęsis Vilniuje ir Kaune ir susipažinęs su tais miestais 1397 nuo birželio pr. iki liepos vid., nors žinoma, kad tuo laiku Kiburgas buvo Vokietijoje. K. d. tikriausiai parašytas patriotiniais tikslais, norint iškelti didžiųjų Lietuvos miestų grožį ir Lietuvos valdovų autoritetą.

Lit.: **В. Василевский,** Ученный подлог, либо забавная ошибка.— «Виленский вестник», № 56, 1869; **P. Karge,** Der Gesandtschaftsbericht des Ordensspittlers Grafen Konrad von Kyburg vom Jahre 1397 — eine Fälschung. — Das Litauen Buch, 1918, s. 85—87; **H. Łowmiański,** Sfałszowany opis obwarowania miasta Wilna.— „Ateneum Wileńskie", t. 3, Wilno, 1926.

KIBÙRIAI — kaimas Pasvalio rj., Kiemėnų apyl., 8 km į š. nuo Vaškų. 185 gyv. (1959). Kaimo r. pakraščiu teka Yslykis (Lielupės intakas). Parduotuvė, pr. m-la (nuo 1918), biblioteka. Šalia kaimo kapinių buvo IX—XIII a. senkapis. Jame rasta žalvarinių papuošalų ir iš Rusijos atvežtų XI—XII a. žalvarinių emale puoštų kryželių. Ist. šaltiniuose K. minimi 1642 (7 kiemai, 4 valakai). XX a. pradžioje K. buvo valsčiaus centras. K. valstiečiai 1905—07 aktyviai dalyvavo rev. judėjime. 1920—1927 Kiburiuose veikė pažangi jaunimo d-ja „Kibirkštis". Jos nariai organizavo vakarus, gegužines, laikė bibliotekėlę, kurioje buvo visi marksistiniai „Šviesos" b-vės leidiniai.

KÌČAS Petras [1911.XI.8 Netičkampyje (Kapsuko rj.) — 1943.III.3 Oriolo sr.] — revoliucinio judėjimo ir Didžiojo Tėvynės karo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Nuo 1936 Komunistų partijos narys. Priklausė Marijampolės part. organizacijai. 1937 nuteistas 6 metus kalėti. Kalintas Kaune ir Ukmergėje. Mirgos slapyvardžiu bendradarbiavo polit. kalinių žurnaluose „Kovotojas", „Mūsų jėgos". 1940—41 Marijampolės ir Mažeikių apskričių vykd. k-tų pirmininkas. LKP V suvažiavimo delegatas (1941). Nuo 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys, vėliau vyr. leitenantas, polit. vadovas. Žuvo fronte. Rinkinyje „Po raudonąja vėliava" (1956) paskelbta jo grož. kūrybos pavyzdžių.

KÌČAS Petras [g. 1931.XII.25 Kalvarijoje] — fizikochemikas, chemijos mokslų kandidatas (1963). 1956 baigė Vilniaus un-tą. 1956—58 dirbo Vilniaus suvirinimo agregatų g-loje. 1961—64 Chemijos ir chem. technologijos in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1964 Stat. medžiagų in-to, nuo 1966 Termoizoliacinių ir akustinių stat. medžiagų ir dirbinių in-to fizinių-cheminių tyrimų laboratorijos viršininkas. Paskelbė moksl. straipsnių apie nikelio hidroksido zolių susidarymo greičių ir savybių kitimus, nikelio blizgančių galvaninių dangų susidarymo mechanizmą ir kt.

KIDULIAÍ — kaimas Šakių rj., prie Nemuno, priešais Jurbarką; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 326 gyv. (1959). Per K. eina keliai į Slavikus, Sudargą, Šakius, Gelgaudiškį. Vid. m-la (nuo 1938 pradinė, nuo 1945 prog-ja, 1949—1954 septynmetė), vaikų darželis (nuo 1960). Valst. K. kaimas minimas 1559. XVI a. vid. jis atiteko dvarui, o XVIII a. pab. vėl valdžios nusavintas ir padarytas valsčiaus centru. 1670 pastatyta bažnyčia. 1837 K. vėl atiduoti priv. asmeniui.

1883 — 144 gyventojai. 1905.XII.28 revoliucionieriai K. valsčiaus v-boje sunaikino carų portretus, sudegino mobilizacijos dokumentus, paėmė paskolų-santaupų knygas, pareikalavo vesti raštus lietuvių kalba. 1923 buvo 212 gyv.

KIECŌRIUS Juozas [g. 1882.V.3 Dičiūnuose (Utenos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Nuo 1898 darbininkas Peterburge, 1905 dalyvavo darbininkų demonstracijose. Žandarų persekiojamas, išvyko į JAV, ten dalyvavo siuvėjų streikuose. 1912 grįžo į tėviškę. 1914 mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, dalyvavo I pasaul. kare. 1920 sukūrė Dičiūnuose LKP kuopelę ir jai vadovavo. Už rev. veiklą 1920 suimtas, žiauriai kankintas, nuteistas 4 metus kalėti. Kalėjo Panevėžyje, Šiauliuose, Kaune, 2 kartus dalyvavo polit. kalinių bado streike. 1923 išėjęs į laisvę, aktyvioje polit. veikloje nebedalyvavo. Pensininkas.

KIEČIAĨ, Valatkiškiai, — kaimas Raseinių rj., Girkalnio apyl., 8 km į p. r. nuo Raseinių, prie Žemaičių plento; kolūkio centras. 228 gyv. (1959).

KĨEKŠĖ Jonas [1913.X.20 Rygoje — 1941.VII.8 Linkuvoje] — pedagogas. Kilęs iš darbininkų. 1938 baigęs Šiaulių mkt. seminariją, mokytojavo Račių (Šiaulių rj.) pr. m-loje. 1940—41 Linkuvos pr. m-los vedėjas. 1941 vasarą dirbo Palangos pionierių stovykloje pionierių vadovu. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų **nužudytas.**

Lit.: A. Bieliauskas. Sušaudytas už komunistinį veikimą.— Kad žemėje žydėtų gėlės, K., 1960.

KĨELA Kazys [1898.VII.13 Saudogalėje (Pasvalio rj.) — 1963.IV.28 Vilniuje] — rašytojas, vertėjas. Mokėsi Biržų keturklasėje m-loje, 1918 baigė mkt. kursus Voroneže. Dalyvavo 1918—19 proletarinėje revoliucijoje Lietuvoje, buvo Joniškėlio aps. karinio revoliucinio k-to ir darbininkų bei varginguju valstiečių atstovų tarybos sekretorius. Lietuvoje valdžią paėmus buržuazijai, persekiotas, kalintas. Mokytojavo Kriaunų (Rokiškio rj.) pr. m-loje. Po 1926 faš. perversmo emigravo į Latviją. Nuo 1928 gyveno Kaune, dirbo „Naujo žodžio" b-vės leidinių redakcijoje, vėliau tarnavo įv. įstaigose. Dalyvavo antifaš. judėjime. Lit. veiklą pradėjo 1926. Bendradarbiavo „Naujame žodyje", „Mūsų dienose", „Lietuvos žiniose". Išleido aps. rinkinius „Tarp garuojančių nuodų" (1926), „Likimo grimasos" (1929), „Ežeras išskrido" (1933). Taryb. metais išleista K. aps. rinktinė „Slogi naktis" (1958).

K. kūryba idėjiniu ir meniniu atžvilgiu nelygi — šalia pažangaus antifaš. turinio apsakymų yra sentimentalių, nenatūraliomis situacijomis pagrįstų kūrinių. Geriausiuose K. apsakymuose („Pro vilko duobę", „Džiunglių motyvai", „Gyvatė", „Nebešaudo", „Pasoga", „Karvės oda" ir kt.) kritikuojama burž. moralė, atskleidžiami kapit. visuomenės socialiniai kontrastai, smerkiamas išnaudojimas. Būdingi apsakymų personažai — bedarbiai, revoliucionieriai, polit. kaliniai, burž. valdžios persekiojami, dėl socialinės teisybės kovojantys žmonės. Nemaža apsakymų meilės, šeimos temomis („Baltos akacijos", „Erškėčių keliais", „Moters meilė", „Receptas laimei" ir kt.) atspindi buržuazijos gyvenimą, jos siaurą akiratį. Tačiau šios tematikos kūriniuose K. kartais nuslysta į lėkštą pasakojimą. K. apsakymai nelabai darnūs kompoziciniu atžvilgiu, bet jiems būdingas dinamiškas stilius, gyvas dialogas, jumoras, ironija. Iki 1940 K. išvertė į liet. kalbą S. Žeromskio rom. „Pavasarėjant", I. Erenburgo aps. rinkinį „Trylika pypkių", taryb. metais — K. Simonovo pjesę „Rusų klausimas", nemaža M. Gorkio apsakymų, apysakų, pjesių; į rusų kalbą išvertė J. Baltušio „Parduotas vasaras".

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 2, V., 1965; [Autobiografija].— Tarybų Lietuvos rašytojai, V., 1967.

KĨELIŠKAS — kaimas Prienų rj., Mackių apyl., 6 km į p. nuo Balbieriškio. 106 gyv. (1959). Š. pakraščiu teka Peršėkė. Jos deš. krante yra nedidelis slėptuvinio tipo piliakalnis, naudotas apie I t-mečio vidurį. Piliakalnio aikštelė keturkampė, 28 m ilgio ir 17 m pločio, nuolaidi Peršėkės link. Iš mažiausiai apsaugotos r. pusės supiltas 1 m aukščio pylimas, iš dalies saugantis aikštelę ir iš š. bei p. Piliakalnis netyrinėtas, iškasinėtas apkasais, griaunamas Peršėkės.

Kieliško piliakalnis

KĨELIŠKĖS — kaimas Kaišiadorių rj., Palomenės apyl., 11 km į š. v. nuo Kaišiadorių, 4 km į š. nuo Vilniaus—Kauno geležinkelio. 46 gyv. (1959). Kaimą supa Būdos ir Beištrakių miškai. Aštuonmetė m-la (1929—53 pradinė, 1953—61 septynmetė).

KIEMĒLIAI — kaimas Vilniaus rj., Maišiagalos apyl., 4 km į p. v. nuo Maišiagalos, prie kelio į Dūkštas. 154 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs Dūkštos (Neries intako) deš. krante. Malūnas, taryb. ūkio sodas su vaismedžių medelynu, bitynas, pr. m-la (nuo 1909). Prie buv. dvaro pastatų auga introdukuotų dekoratyvinių medžių.

KIEMĒNAI — kaimas Pasvalio rj., 22 km į š. nuo Pasvalio; apylinkės ir kolūkio centras. 635 gyv. (1959). Felčerių-akušerių punktas, aštuonmetė m-la (1866—1949 pradinė, 1949—62 septynmetė), kultūros namai (nuo 1960), biblioteka (nuo 1951). 1554 Upytės vls. inventoriuje minimas K. kaimas ir vaitija. 1899 kaime gimė chemikas A. Udris.

KĨEMENTAS, Giedraičių ežeras, — ežeras Molėtų rj., prie Giedraičių, į r. nuo Vilniaus—Utenos plento. Plotas 95 ha, ilgis 2400 m, didž. plotis 700 m. Kranto linija labai vingiuota; jos ilgis 7300 m. Krantai žemi, vietomis pelkėti. Per K. teka upelis į Širvintą. Ežero š. dalis užželusi. Ežeras verslovinis. 1966 žuvies sugauta 41 kg/ha.

KIEMIÓNYS — kaimas Zarasų rj., Bikėnų apyl., 6 km į š. v. nuo Salako, Antalieptės marių krante; kolūkio centras. 123 gyv. (1959). Lentpiūvė, parduotuvė, pr. m-la (nuo 1922). Iki 1959 prie kaimo buvo Skrindelio ež., vėliau įsiliejęs į Antalieptės marias. Už 1 km į p. nuo kaimo, Lygajykščio ež. pakrantėje, yra piliakalnis.

Piliakalnio aikštelė ovali, 56 m ilgio, 28 m pločio. Piliakalnio r. šlaite yra 3 terasos, o r. papėdėje — sen. gyvenvietės liekanų, tarp kurių aptinkama lipdytinės keramikos, geležies gargažių.

Buržuazijos valdymo metais Kiemionyse veikė LKP kuopelė, kuriai priklausė S. Pupeikis, I. Šileikis.

KIETĀVIŠKĖS — kaimas Kaišiadorių rj., 13 km į v. nuo Vievio, 3 km į p. v. nuo Elektrėnų; apylinkės centras. 240 gyv. (1959). Kaimo v. dalis, prie Spenglos u., vad. Naujosiomis K., r. dalis, prie Skersės u., vad. Senosiomis K. Yra ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1949), aštuonmetė m-la (1920—49 pradinė, iki 1957 septynmetė, 1957—63 vidurinė), kultūros namai, biblioteka. Senosios K. žinomos jau XVI amžiuje. 1923 Senosiose K. buvo 196 gyv., o Naujosiose K.— 232 gyv.

KIGỸS — ežeras Utenos rj., 6 km į p. nuo Utenos, prie Panevėžio—Švenčionėlių geležinkelio. Plotas 10 ha, ilgis 550 m, didž. plotis 275 m. Krantai žemi, daugiausia pelkėti. Nenutekamas. Ežeras verslovinis.

KIJÁUSKAS Albinas [g. 1929.I.1 Šimuliuose (Plungės rj.)] — inžinierius mechanikas, technikos mokslų kandidatas (1961). 1954 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1954—56 Biržų „Siūlo" f-ko cecho viršininkas. 1960—61 Energetikos ir elektrotechnikos in-to moksl. bendradarbis. 1961—65 Tekstilės pramonės in-to Kauno verpimo laboratorijos vadovas. Nuo 1965 Kauno Politechnikos in-to docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie Lietuvos TSR linų pramonės specializa-

1

2

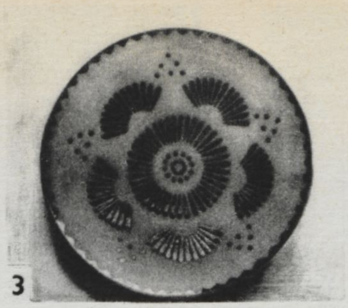

3

4

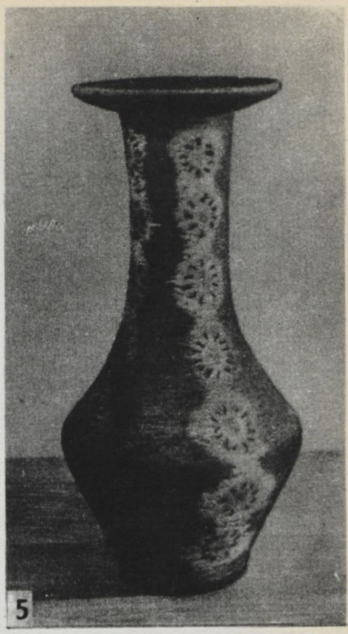

5

6

7

8

9

10

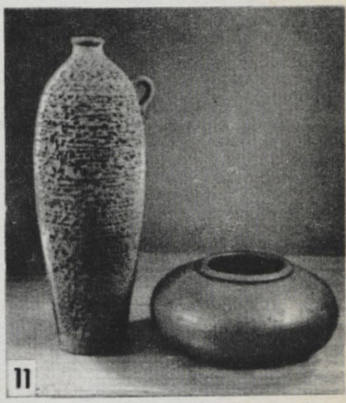

11

12

13

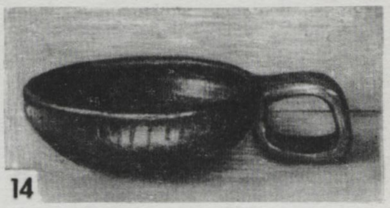

14

15

16

17

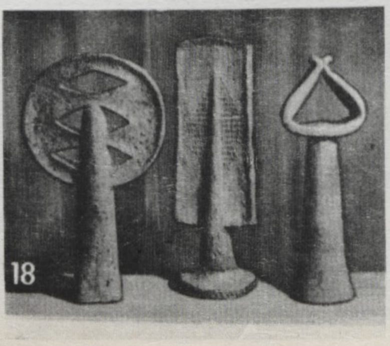

18

KERAMIKA

1. L. Strolio vaza. **2.** J. Mikėno vaza. **3.** E. Tulevičiūtės lėkštė. **4.** V. Miknevičiaus grafinėliai likeriui. **5.** J. Vyšniauskienės-Kačinskaitės vaza. **6.** M. Vrubliausko vaza ir dubuo. **7.** V. Manomaičio indas riešutams. **8.** L. Cieškaitės-Brėdikienės dekoratyviniai indai. **9.** B. Zygmantaitės lėkštė „Avinai". **10.** N. Liatukaitės pano „Lietuvė". **11.** A. Lauciaus vazos. **12.** P. Čekanauskaitės-Genienės servizas pienui. **13—14.** A. Ličkutės-Jusionienės pano „Jaunosios paukštininkės" ir dekoratyvinis dubuo. **15.** G. Degutytės žvakidė. **16.** B. Baliulevičiaus vaza. **17.** G. Jacėnaitės skulptūrėlė „Mergaitė su ąsočiu". **18.** J. Adomonio dekoratyvinė keramika

1

2

3

4

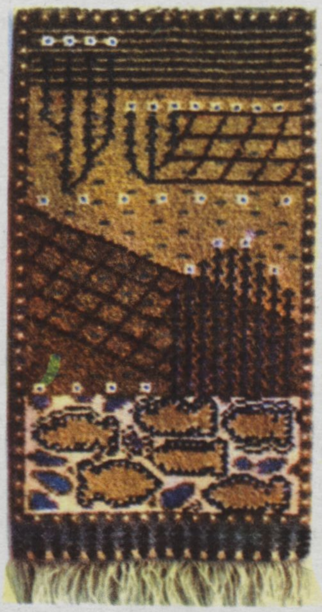

5

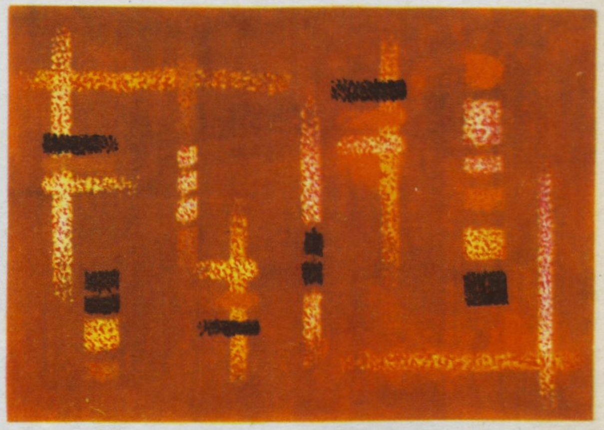

8

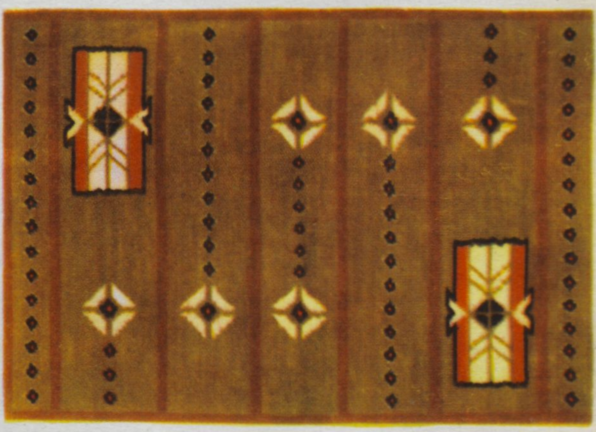

9

6

7

KILIMAI

1. Liaudies rinktinis kilimas. **2.** Liaudies kaišytinis kilimas. **3.** J. Balčikonio rištinis kilimas „Gėlės tėvynei“. **4.** J. Balčikonio rištinis kilimas „Ralio, karvytės“. **5.** M. Dūdienės rištinis kilimas „Neringa“. **6.** V. Daujoto rištinis kilimas liaudies dainos motyvu. **7.** M. Švažienės rištinis kilimas „Muzikiniai motyvai“. **8—9.** Lentvario fabriko austi kilimai

vimą ir kooperavimą, vilnonių audinių pūko susidėvėjimo priežastis, sintetinių pluoštų panaudojimą linų ir vilnos pramonėje, pratempimo procesų standartizavimą vilnos pramonėje ir kitais tekstilės pramonės klausimais.

KÌKLIKAS, liemenė, — lietuvių moterų *drabužių* dalis.

KIKÓNYS — kaimas Kupiškio rj., Aukštupėnų apyl., 5 km į p. r. nuo Kupiškio, į š. r. nuo Šepetos pelkės. 207 gyv. (1959). Kaimo p. v. pakraščiu eina Kupiškio—Šimonių kelias. Pr. m-la (nuo 1934).

KIKŪTIS, Kìtkevičius, Antanas [1805 Unciūnuose (Ukmergės rj.) — 1857.V.25 Nemenčinėje] — lietuvių raštijos darbuotojas. 1830 baigė Vilniaus kunigų seminariją ir un-tą. 1843—51 Vilniaus kunigų seminarijos rektorius. Išleido lenkų k. giesmių rink. „Šventųjų tėvų himnai" (1848), kuriame įdėjo 16 himnų vertimus į liet. kalbą, aptarė liet. kalbos rašybos taisykles, pabrėžė liet. kalbos žodingumą ir lankstumą. Rašė palyginti gryna kalba (gerokai sunorminta rytų aukštaičių tarme).

KÌLAS Petras [g. 1925.VI.28 Vaitkūnuose (Rokiškio rj.)] — veterinarijos technikas, ūkinis administracinis darbuotojas, Lietuvos TSR nusipelnęs žemės ūkio darbuotojas (1965). 1954 baigė Salų (Rokiškio rj.) ž. ū. technikumą. 1954—60 dirbo taryb. ūkiuose. Nuo 1960 Trakų rj. Merkio taryb. ūkio direktorius. Jo vadovaujamas taryb. ūkis yra vienas pirmaujančių rajone mėsos bei pieno gamybos atžvilgiu; be to, tai pirmasis rajono ūkis, pradėjęs gaminti žolės ir spyglių miltus.

KILDIŠIAI — kaimas Ukmergės rj., Žemaitkiemio apyl., 4 km į p. v. nuo Balninkų. 90 gyv. (1959). Ist. šaltiniuose K. minimi 1597.

KILIKĒVIČIENĖ Stasė **[Sarpalytė;** g. 1901.XII.31 Pašeimeniuose (Vilkaviškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš valstiečių. 1923 Marijampolės realinėje g-joje įstojo į LKJS, buvo LKJS Marijampolės rj. k-to narė, platino kom. lit-rą. 1923 su kt. moksleiviais suimta, kalinta Marijampolėje. Baigusi g-ją, 1924—26 mokytojavo Pašeimenių pr. m-loje. Nuo 1926 studijavo biologiją Kauno un-te. Viena iš marksistinės studentų d-jos „Atžala" organizatorių, legalaus kom. žurnalo „Vilnis" (1926) oficialioji redaktorė. 1930—31 dalyvavo studentų marksistinės d-jos „Aurora" veikloje, su kitais spausdino d-jos laikr. „Aurora". 1927—40 priklausė Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jai. 1935—38 K. bute Kaune susitikinėdavo atsakingi LKP darbuotojai. 1936 į Maskvą Z. Angariečiui nugabeno part. paštą. 1940—1941 dirbo Lietuvos TSR Švietimo liaudies komisariate. 1946—53 bibliotekininkė Vilniuje. Pensininkė.

KILIKĒVIČIUS Albinas [g. 1904.II.6 Esene (Vokietija)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Mokydamasis Vilkaviškio g-joje (1918—25), įsijungė į moksleivių kom. judėjimą. 1921—1926 LKJS narys. 1922 sukūrė moksleivių kom. kuopelę „Berželis", išleido hektografuotą to paties pavadinimo laikraščio numerį. 1926 įstojo į Kauno un-tą, buvo studentų marksistų d-jos „Atžala" narys, daug kartų kalbėjo darbininkų susirinkimuose ir mitinguose Kaune, Ukmergėje, Molėtuose. Dirbo kom. savaitraščio „Darbininkų atstovas" redakcijoje, nuo 1926 vid. pasirašinėjo kaip jo redaktorius (faktiškieji redaktoriai buvo P. Glovackas, vėliau K. Požela), kaip redaktorius pasirašė ir vienkartinį kom. leidinį „Mūsų skardas". 1926 pab. įkalintas Varnių konc. stovykloje. 1927.V su grupe kalinių už Gegužės Pirmosios minėjimo stovykloje organizavimą nuteistas mirti. Padavus malonės prašymą, mirties bausmė pakeista 15 metų kalėjimo. Pagal naują malonės prašymą 1932 paleistas iš kalėjimo, iki 1938 tarnavo įstaigose, studijavo Kauno un-te. Pokario metais dirbo Profleidykloje ir žrn. „Mūsų sodai" redakcijoje Vilniuje. Nuo 1961 pensininkas.

KÌLIMAI. Lietuvoje K. pasirodė XIV a. antrojoje pusėje. Jie buvo atvežami iš kitų kraštų pilių patalpoms puošti. XV a. ir ypač XVI—XVII a. nemaža gobeleninių ir rištinių K. buvo atvežama iš Flandrijos, Italijos, Artimųjų Rytų ir Krimo. Tie K. būdavo dideli, papuošti figūrinėmis (dažniausiai biblinio siužeto) arba ornamentinėmis kompozicijomis. Specialiai užsienyje pagamintais K. buvo papuošti Vilniaus Žemutinės pilies rūmai. Ant kai kurių K. buvo Žygimanto Augusto monograma „AS", ant kitų erelio ir vyties herbai. Didelė gobeleninių K. kolekcija buvo Vilniaus katedroje.

XV a. prie kai kurių Lietuvos dvarų įsteigtose nedidelėse audimo dirbtuvėse ornamentuotus K. pradėjo austi vietiniai liaudies meistrai. XVI a. austiniai K. jau buvo eksportuojami į V. Europą. XVII a. raštuoti K. buvo audžiami audėjų cechuose. Pirmuosius Lietuvoje rištinius K. pagamino totoriai ir karaimai XV amžiuje. XVI a. šiuos K. jau gamino R. Prūsijos lietuviai. XVIII a. Lietuvos feodalų dvaruose veikė tekstilės manufaktūrų, kuriose buvo gaminami gobeleniniai kilimai. Didikų Radvilų netoli Nesvyžiaus ir Koreličiuose (Gardino sr.) įsteigtos dirbtuvės gamino K., vaizdavusius jų giminės istoriją. M. Oginskio (Slonime) ir A. Tyzenhauzo (Gardine) tekstilės manufaktūrose t. p. buvo gaminami kilimai. Šiose manufaktūrose dirbo meistrų iš Lietuvos, o jų pagaminti K. patekdavo ir į Lietuvą. XIX a. kilimus Lietuvoje audė liaudies meistrai. XX a. pirmojoje pusėje į K. gamybą įsijungė ir dailininkai. 1931 A. Tamošaitienė ir A. Tamošaitis pradėjo austi K. ir netrukus Kaune įkūrė nedidelę K. dirbtuvę. 1935 Kaune, Ž. ū. rūmuose, jie surengė pirmąją K. parodą. Prie „Marginių" kooperatyvo buvo įkurtos namudinės dekoratyvinių audinių, kilimų, tautinių drabužių medžiagų audimo dirbtuvės. 1941 „Dailės" kooperatyve buvo įkurta dailiosios tekstilės atelje. Po D. Tėvynės karo tokios atelje buvo įsteigtos Klaipėdos ir Vilniaus „Dailės" kombinatuose. Šie kombinatai t. p. išleidžia serijinės gamybos ir unikalius K. — austinius bei rištinius.

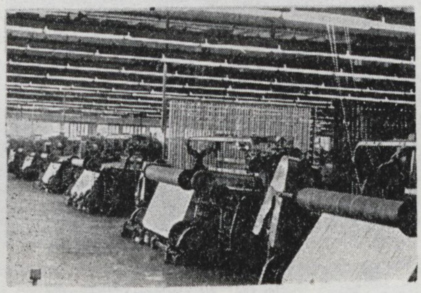
Lentvario kilimų f-ko K. audimo cechas

Kilimų apretavimo mašinos Lentvario f-ke

1957 įkurtas Lentvario K. f-kas 1966 išaudė 707 000 m^2 kilimų. Lentvaryje audžiami juosteliniai, žakardiniai bei rykštiniai K. ir kilimų takai. Juosteliniu būdu audžiami ryškių spalvų, 0,7 m pločio kilimų takai, skirti tiesti koridoriuose. Žakardiniai K. turi ilgą, minkštą pūką, daugiausia audžiami 2×3 m dydžio. Lentvario K. moderniški, patvarūs, gerai derinasi su šiuolaikiniu interjeru. Jie buvo eksponuojami visasąjunginėse ir tarptautinėse mugėse bei parodose: Kaire, Leipcige, Londone, Niujorke, Paryžiuje, Rio de Žaneire, Varšuvoje. Lentvaryje dirbo arba dirba dailininkai L. Aniūnaitė, S. Gedvilaitė, A. Jančaitytė-Bilevičienė, A. Jonutis, G. Žilinskaitė. Be jų, unikalius rištinius bei austinius K., papuoštus ornamentinėmis ir figūrinėmis kompozicijomis, savo studijose kuria dailininkai J. Balčikonis, J. Bazarienė, V. Daujotas, A. Dauknienė, M. Dūdienė, R. Jasudytė, G. Kup-

rytė-Motiejūnienė, A. Mironaitė, A. Narbutaitė, E. Rugytė, J. Sičiūnaitė, M. Švažienė, Z. Varnauskas, Z. Vasilenkaitė, A. Vilbrantaitė, K. Zimblytė, M. Žilevičienė, M. Žuklienė ir kiti. J. Balčikoniui už sieninius kilimus „Nebus ponų nė bajorų", „Merguželės lelijėlės", „Širmieji žirgeliai", „Kas dainoj pasakyta" ir „Gėlės Tėvynei" paskirta 1967 Resp. premija. K. audžiami iš vilnos, linų, medvilnės. Kai kurie dailininkai kartu su šiomis medžiagomis vartoja meldus, šiaudelius, balanas, vyteles, dirbtinį pluoštą.

Iki XX a. trečiojo dešimtmečio K. audėjai šio amato buvo mokomi meistrų cechuose ir dirbtuvėse. 1930 Kaune pirmą kartą surengti kaimo audėjams kursai, kuriuose supažindinta ir su K. audimu. 1934 Tamošaičiai Kaune surengė K. audimo kursus. 1940 Kauno meno m-loje pradėjo veikti K. studija. 1941, perorganizavus m-lą į Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-tą, įkurta dailiosios tekstilės katedra, kurioje buvo rengiami ir K. specialistai. 1951 sujungus Vilniaus Dailės in-tą su Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-tu į Lietuvos TSR Dailės in-tą, ši katedra perkelta į Vilnių. Nuo 1959 dailiosios tekstilės skyrius veikia Lietuvos TSR Dailės in-to Kauno vakariniame skyriuje.

Lit.: **A. Tamošaitis,** Austiniai kilimai, K., 1935; Taikomoji-dekoratyvinė dailė, V., 1965.

KILIŪNĖNAI — kaimas Plungės rj., Medingėnų apyl., 6 km į p. v. nuo Žarėnų. 71 gyv. (1959). Ist. šaltiniuose K. minimi 1586.

KÌLIUS Boleslovas [g. 1927.VIII.16 Bučiūnuose (Radviliškio rj.)] — ekonomistas, ekonomikos mokslų kandidatas (1967). Nuo 1947 Finansų m-jos darbuotojas. 1952 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1962 TSKP narys. Nuo 1965 dirba dar ir ped. darbą Vilniaus un-te. Paskelbė moksl. straipsnių apie popieriaus ir kartono gaminių rentabilumo kėlimo rezervus Lietuvos TSR celiuliozės ir popieriaus pramonėje.

KILMININKAS ž. *Linksnis.*

KILŪČIŲ EŽERAS — ežeras Biržų rj., 2 km į p. nuo Biržų. Plotas 36 ha, ilgis 880 m, didž. plotis 540 m, kranto linijos ilgis 2650 m. Ežere daug vandens augalijos. Krantai žemi, pietrytinis pelkėtas. Per K. e. teka Apaščia (Nemunėlio intakas). Ežere rasta reliktinio augalo agaro riešutų. Iš ist. dokumentų žinoma, kad agaras čia dar augo 1867. Prie ežero yra Kilučių kaimas.

KYMANTÁITĖ Kazimiera [**Banaitienė;** g. 1909.VI.29 Kuršėnuose] — aktorė, režisierė, Lietuvos TSR liaudies artistė (1954). 1929 baigusi Kauno „Aušros" g-ją, Kauno un-te studijavo teisę. Vaidino studentų teatre „Stedra". 1932 baigusi Valstybės teatro dramos studiją (A. Olekos-Žilinsko vadovaujamą klasę), tame pat teatre dirbo aktore. 1933 perėjo dirbti į „Jaunųjų teatrą". Nuo 1934 Valstybės teatro aktorė. Nuo 1938 aktyviai rėmė Lietuvos Raudonosios pagalbos org-ją, dalyvavo Liaudies fronto veikloje. 1940, susikūrus Liaudies vyriausybei, buvo Polit. kaliniams globoti k-to pirmininko pavaduotoja. 1940—41 Vilniaus dramos teatro aktorė. 1941—1943 dirbo Maskvos radijo liet. laidų diktore, vaidino J. Baltušio radijo skečuose „Dėdės Silvestro kieme". 1943—1944 Lietuvos TSR Valstybinių meno ansamblių režisierė (režisavo muz. montažą „Iš rytų šalelės saulelė tekėjo" ir kt.). 1944 grįžusi į Vilnių, dirbo aktore „Vaidilos" teatre. Nuo 1945 TSKP narė. Nuo 1945 Akademinio dramos teatro aktorė, režisierė. Iki 1950 šio teatro dramos studijoje dėstė scenos meistriškumą ir meninį žodį. Režisavo daug radijo teatro laidų. 1962 baigė Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą.

K. režisuoti spektakliai — V. Miliūno „Marti" (pagal Žemaitės apsakymus, 1945) ir A. Gudaičio-Guzevičiaus „Kalvio Ignoto teisybė" (1950) — gerai įvertinti liet. literatūros ir meno dekadoje Maskvoje (1954). K. inscenizavo (su A. Liobyte) ir pastatė P. Cvirkos „Žemę maitintoją" (1950), A. Vienuolio „Paskenduolę" (1956, Resp. premija 1957), P. Cvirkos „Meisterį ir sūnus" (1965), Just. Marcinkevičiaus poemą „Kraujas ir pelenai" (1961). Kūrybinėje teatro raidoje reikšmingą vaidmenį suvaidino K. režisuota K. Sajos drama „Nerimas" (1962).

Scenos iš **Kazimieros Kymantaitės** pastatymų: A. Liobytės ir K. Kymantaitės „Žemės maitintojos" (1950) ir J. Marcinkevičiaus „Kraujo ir pelenų" (1961)

Daugelyje pastatymų K. raiškiai atkūrė Lietuvos kaimo tikrovę. Jos režisuoti spektakliai pasižymi nacionaliniu koloritu, emocionalumu, lakia fantazija.

Period. spaudoje K. paskelbė straipsnių teatro klausimais, išvertė pjesių (B. Gorbatovo „Tėvų jaunystė", 1947; A. Jakobsono „Gyvenimas citadelėje", 1948; L. Geraskinos „Brandos atestatas", 1950, ir kt.).

Kiti pastatymai: B. Dauguviečio „Žaldokynė" (1948), B. Gorbatovo „Tėvų jaunystė" (1948), J. Chlivicko ir J. Gustaičio „Obelys žydės" (1949), A. Puškino „Mocartas ir Saljeris" (1949), P. Kalderono „Meile nežaidžiama" (1951), K. Sajos „Silva studentauja" (1957), G. Landsbergio-Žemkalnio „Blinda" (1958), A. Griciaus „Buvo buvo — kaip nebuvo. . ." (1963), K. Sajos „Oratorius", „Maniakas", „Pranašas Jona" (1967) ir kt.

Vaidmenys: Fani (H. Bičer-Stou „Dėdės Tomo lūšnelė"), Kindė (V. Krėvės „Šarūnas"), Šarlota (A. Čechovo „Vyšnių sodas"), Betina (G. Hauptmano „Prieš saulėlydį"), Keraitienė (G. Binkio „Atžalynas"), Sart (H. Hejermanso „Viltis"), Kleopatra (M. Gorkio „Priešai"), Aksiuša (A. Ostrovskio „Miškas"), Rūkienė (J. Baltušio „Gieda gaideliai") ir kt.

Ršt.: **A. Liobytė, K. Kymantaitė,** Žemė maitintoja (5 v. 11 pav. pjesė pagal P. Cvirkos romaną), V., 1950.

KYMANTÁITĖ-ČIURLIÓNIENĖ Sofija — rašytoja. Ž. *Čiurlionienė-Kymantaitė Sofija.*

KIM̃BARAS Bronius [1903.IV.20 Klykoliuose (Akmenės rj.) — 1946.VI.8 Telšiuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Nuo 1915 gyveno Varniuose, dirbo pas buožes, vertėsi kalvio amatu. 1923—26 priklausė Lietuvos Jaunimo s-gai. Nuo 1935 dalyvavo rev. veikloje. Nuo 1936 Komunistų partijos narys. 1940—41 Varnių vls. vykd. k-to pirmininkas, TSRS Paruošų liaudies komisariato įgaliotinis Telšių apskrityje. 1941 evakavosi į Jaroslavlio sritį. 1942—44 Raudonosios Armijos 16 lietuviškosios divizijos karys. Buvo sunkiai sužeistas. Nuo 1944.X TSRS Paruošų liaudies komisariato įgaliotinis Telšiuose. Buržuazinių nacionalistų nužudytas.

KIM̃BARAS Jonas [XVI a.—XVII a.] — filosofas nominalistas. Vienas pirmųjų lietuvių, išleidęs darbą iš filos. srities. Studijavo Graco (Austrija) akademijoje, kur 1600 paskelbė magistro laipsnio disertacijos tezes. K. daugiausia nagrinėjo gamtos filosofijos klausimus, kai kurias to meto gamtos mokslų žinias sumaišydamas su nemokslinėmis scholastinėmis pažiūromis. Spręsdamas bendruosius filosofijos klausimus, kartais sekė V. Okamu. K. pripažino savarankišką, nuo formos nepriklausomą materijos egzistavimą, bet nuoseklus nominalistas nebuvo — gamtos filosofijos klausimais darė nuolaidų viduramžių idealizmui. Psichologijoje K. laikėsi peripatetikų pažiūrų. Nors K. kalbėjo apie „dangiškąjį pasaulį", tačiau iš jo samprotavimų galima daryti išvadą, jog natūralūs veiksmai, reiškiniai vyksta be dievo pagalbos, pagal gamtos dėsnius. Tuo pasireiškė K. no-

minalistinių pažiūrų nuosaikumas, jo posūkis į materializmą.

Lit.: **R. Plečkaitis**, Scholastinė logika Lietuvoje.—„Filosofija", t. 2, sąs. 2, V., 1962; **R. Plečkaitis**, Psichologijos dėstymo Lietuvos mokyklose XVII a. pabaigoje—XVIII a. pradžioje apžvalga.—„Pedagogika ir psichologija", t. 3, V., 1962.

KIM̃BARTIŠKĖ — kaimas Zarasų rj., 3 km į p. r. nuo Turmanto, Latvijos TSR pasienyje; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 100 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs Kimbartiškės ežero p. krante, abipus Turmanto—Drūkšių (BTSR) kelio. Yra taryb. ūkio gyvulininkystės pastatų, lentpiūvė, kultūros namai, biblioteka. XIX a. veikė vandens malūnas.

KIM̃BARTIŠKĖS EŽERAS — ežeras Zarasų rj., 2 km į p. r. nuo Turmanto. Plotas 11,5 ha. Ežeras ištįsęs iš š. į p.; ilgis 750 m, didž. plotis 230 m, kranto linijos ilgis 1850 m. Krantai apaugę medžiais, krūmais. P. r. ir p. v. krantai aukšti, r. ir š.— žemi, pelkėti. Iš K. e. į Skirno ež. teka Skirna. P. pakrantėje įsikūrusi Kimbartiškė. Per K. e. eina Latvijos TSR siena. Ežeras verslovinis; 1966 žuvies sugauta 17 kg/ha.

KIMSÀ Boleslovas [1921.X.25 Daugailiuose (Utenos rj.) — 1942.X.1] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Baigė Salų žemesniąją ž. ū. m-lą. Nuo 1940.VII LKJS narys, nuo 1941 LLKJS Daugailių vls. k-to sekretorius, kandidatas į VKP(b) narius. 1941 pasitraukė į TSRS gilumą. 1942 atvyko partiz. veiklai į Utenos apskritį. Žuvo kovoje su hitleriniais okupantais.

KIMSÌNIS — ežeras Zarasų rj., 8 km į r. nuo Antazavės, tarp Čičirio ir Avilio ežerų. Plotas 10 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. r. į p. v.; ilgis 710 m, kranto linijos ilgis 2600 m. Krantai neaukšti, š. r. gale apaugę mišku. Nenutekamas. Prie K. įsikūrę Kimsinė ir Kukliai.

KỸNAS Albinas [g. 1907.X.13 Paežeriuose (Vilkaviškio rj.)] — revoliucinio judėjimo Brazilijoje ir Ispanijoje dalyvis. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. 1929 emigravo į Braziliją. San Paule dirbo alaus g-loje, nuo 1931—32 laikr. „Darbininkų žodis" pogr. spaustuvėje. 1931—1936 priklausė Brazilijos Kompartijai. Už rev. veiklą 1932 kalintas Grandės saloje. 1933—35 dirbo „Mūsų žodžio" spaustuvėje, kartu buvo šio laikr. vienas redaktorių. 1936 ištremtas iš Brazilijos. Atvežtas į Prancūziją, pabėgo ir nuvyko į Ispaniją. Iki 1939 XI internac. brigados karys ir Ispanijos Komunistų partijos narys. Rašinėjo korespondencijas apie Ispanijos piliet. karą į žrn. „Priekalas", laikr. „Darbas" ir kt. 1939 internuotas konc. stovykloje Prancūzijoje. 1940 grįžo į Lietuvą, dirbo ūkinį darbą. 1941.VIII suimtas ir kalintas Kaune, vėliau Pravieniškių priverčiamojo darbo stovykloje. 1942.II paleistas, iki 1963 dirbo adm. ir ūkinį darbą. Pensininkas.

„KÌNAS" — **1.** Buržuazinis dvisavaitinis žurnalas, ėjęs 1934.XII.1—1935.I Kaune. Išėjo 3 nr.

2. Tarybinis reklaminis informacinis leidinys, ėjęs 1955—59 Vilniuje. Leido Lietuvos Respublikinė kino filmų nuomojimo kontora.

KIÑDERIAI — kaimas Kupiškio rj., Šimonių ir Aukštupėnų apyl., 10 km į p. r. nuo Kupiškio, 3 km į r. nuo Kupiškio—Svėdasų kelio. 134 gyv. (1959). Prie kaimo yra pailga nuolaidžiais šlaitais kalva, vad. Pilele arba Kapeliais. Be to, ant nedidelės kalvelės prie Babakalnio yra akmuo, vad. Velniaguliu. Burž. nacionalistai 1946 kaime nužudė Šimonių vls. žemės dalijimo komisijos pirmininką P. Šlapelį, 1949 išžudė K. Kelmo 3 asmenų šeimą.

KIÑDERIS Zenonas [g. 1937.I.1 Keiniškėje (Telšių rj.)] — inžinierius hidrotechnikas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1965). 1960 baigęs Ž. ū. akademiją, dirba joje ped. darbą. Nuo 1961 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių apie maisto medžiagų išplovimą iš drenuotų dirvožemių ir kitais melioracinės hidrogeologijos klausimais.

KINDZIŪLIS Stanislovas [g. 1930.VIII.22 Nemakščiuose (Raseinių rj.)] — gydytojas, pedagogas, medicinos mokslų kandidatas (1962). 1956 baigęs Kauno Med. in-tą, iki 1958 buvo to in-to sveikatos apsaugos katedros asistentas. 1958—61 Maskvos I med. in-to aspirantas. Nuo 1961 Kauno Med. in-to socialinės higienos ir sveikatos apsaugos katedros vedėjas; nuo 1966 docentas. 1964—65 gydomojo f-to prodekanas, nuo 1965 dekanas. Nuo 1964 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių sveikatos apsaugos organizacijos klausimais.

KINĖ, Kena,— 1. Upė Vilniaus rj., Vilnios kair. intakas. Ilgis 25 km; baseino plotas 184 km². Prasideda Mantušių apylinkėse, 9 km į š. nuo Turgelių. Teka į š. r. Kerta Vilniaus—Minsko glžk. ir plentą. Įteka į Vilnią 54 km nuo jos žiočių, ties Santakais. Intakai: dešinieji — Svira, Vaičia, Kuosinė; kairysis — Rukainė. Vaga 4—8 m pločio, 0,3—1,2 m gylio. Vid. nuolydis 388 cm/km. Krantai daugiausia statūs, 0,8—1,2 m aukščio. Slėnis 140—180 m pločio. Srovės greitis 0,2—0,5 m/s. Vid. debitas žiotyse 1,73 m³/s. Pavasario potvynio metu K. vandeningesnė, negu Vilnia, todėl ją patvenkia.

2. Kaimas Vilniaus rj., Kalvelių apyl., 23 km į r. nuo Vilniaus. 407 gyv. (1959). Per kaimą eina Vilniaus—Minsko glžk., Vilniaus—Šumsko kelias, teka Vilnios intakas Kinė. Kaimas gatvinis. Kinės glžk. st. yra gretimame Kalvelių kaime, o K. aštuonmetė m-la — Pakinėje. 1744 pastatyta bažnyčia. 1790 ist. šaltiniuose minimas K. palivarkas. 1883 buvo 143 gyv. Kinėje palaidotas kurį laiką čia gyvenęs astronomas P. Slavinskis (1795—1881).

KINEMATOGRÃFIJA (gr. *kinēma* — judėjimas + *graphō* — rašau) — kino filmų gamyba ir jų demonstravimas. Kino filmai Lietuvoje pradėti demonstruoti XIX a. pab. (ž. *Kinofikacija*), bet jų gamybos ilgą laiką nebuvo. Yra duomenų, kad 1909 JAV lietuvis Radžiūnas filmavo Lietuvos gamtovaizdžius, buitines scenas ir savo darbus demonstravo JAV lietuvių kolonijose. Vilniaus fotografas ir cinkografas A. Jurašaitis buvo gavęs gubernatoriaus leidimą filmuoti Vilnių ir jo apylinkes, tačiau apie jo operatorinius darbus nėra išlikę žinių. Po I pasaul. karo į Lietuvą atvykdavo filmuoti JAV lietuviai J. Januškevičius, G. Klimas, A. Kručas, K. Lukšys, P. Milius, M. ir K. Motūzos, A. Račiūnas. Nuo 1932 Lietuvos kino teatruose buvo pradėta reguliariai demonstruoti lietuvišką kino kroniką, kurią gamino F. Dunajevas, J. Josvainas, K. Lukšys, S. Uzdonas, S. Vainilavičius, A. Žibas ir kt. 1926—29 kūrėsi įv. studijos, kino b-vės bei kino m-los: „Akis" (F. Dunajevo ir I. Viekovo), „Lietfilm" (A. Pakarklio ir I. Goršeino), S. Senkevičaitės ir kt. 1927 „Akis" pagamino pirmą lietuvišką 2 veiksmų komediją „Gydytojas per prievartą". 1928 pagamintas pilnametražis meninis filmas „Lietuvos kareivėlis" (operatorius F. Dunajevas), kuriame pagr. vaidmenis sukūrė dramos aktoriai J. Laucius, J. Petrauskas, T. Vaičiūnienė, dalyvavo daug statistų ir kariuomenė. 1931 išleistas filmas „Onytė ir Jonelis" (režisieriai F. Dunajevas ir J. Linartas), kuriame pavaizduotas atvykusių į miestą ieškoti „laimės" kaimo merginos ir vaikino likimas. Filme parodyta Kauno vaizdų. Vaidino dramos aktoriai V. Fedotas-Sipavičius, V. Lietuvaitytė, P. Pinkauskaitė. 1931 grįžęs iš JAV, režisierius J. Vaičkus bandė sukurti lietuvišką meninę K.: atidarė kino aktorių m-lą, rinko aukas kino aparatūrai pirkti ir studijai atidaryti. Entuziastų svajonės sužlugo: valdžia šio reikalo nerėmė, o „mokykla" virto bizniu. 1938 pastatytas pirmas lietuviškas lėlių filmas „Storulio sapnas" (lėlės dail. S. Ušinsko, operatorius A. Žibas). Nacionalinė K. burž. Lietuvoje vystėsi silpnai: trūko lėšų, aparatūros, įrengimų, nebuvo kvalifikuotų specialistų. Liet. K. pradėjo sėkmingai vystytis tik taryb. santvarkos metais, įkūrus valstybinę kino studiją (ž. *Lietuvos Kino studija*).

KINEMATOGRÃFININKŲ SĄJUNGA, Lietuvos Kinematografininkų sąjunga [nuo 1965; 1958—65 — Lietuvos Kinematografijos darbuotojų sąjunga] — kūrybinė kinematografijos darbuotojų organizacija, įkurta 1958 Vilniuje. S-gai priklauso įv. sričių menininkai, dirbantys kinematografijoje: kino dramaturgai, režisieriai, operatoriai, aktoriai, kompozitoriai, garso operatoriai ir kt. S-ga kelia narių kvalifikaciją, stiprina ryšius su kitų taryb. respublikų kinematografininkais, propaguoja tarybinio kino meno laimėjimus. Iki 1963 s-gai vadovavo organizacinis biuras (pirm. J. Baltušis), nuo 1963 — v-ba (1963—68 I sekretorius J. Gricius, nuo 1968 — R. Vabalas). 1968 s-ga turėjo 60 narių.

KINIŪNAI — kaimas Ignalinos rj., Dietkauščiznos apyl., 6 km į š. nuo Mielagėnų. 154 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1924). 1866 buvo 101 gyv. Burž. valdymo metais kom. spaudą kaime platino P. Žižmaras ir J. Cicėnas, 1947 nužudyti burž. nacionalistų.

KINOFIKĀCIJA [gr. *kineō* — judu + lot. *facio* — darau] — kino tinklo kūrimas, plėtimas ir naudojimas. Pirmieji kino filmai į Lietuvą pateko iš Maskvos. Pirmasis kino seansas įvyko 1897 Vilniuje, Botanikos sodo vasaros teatre. Su kt. trumpametražiais filmais, pagamintais Paryžiuje, čia buvo demonstruojama ir Rusijoje pagaminta kronika „Jo imperatoriškosios didybės karūnavimas Maskvoje, 1896 m. gegužės 14 d.". Vėliau filmai pasiekė ir kitus Lietuvos miestus. Jie buvo demonstruojami daržinėse, tuščiuose sandėliuose, parapijų salėse. Pirmieji kino teatrai atidaryti 1905 Vilniuje, Didžiojoje (dab. Gorkio) gatvėje („Iliuzija"), ir Kaune („L. Bovi"; įsteigė Miurendzėjus). 1907—10 nuolatiniai kino teatrai (liaudies vadinti „elektriniais teatrais") ėmė veikti Šiauliuose, Druskininkuose, Telšiuose, Jurbarke, Marijampolėje ir kitur. Pajutę neblogą pelną, apsukrūs biznieriai statė arba pritaikė patalpas naujiems kino teatrams. Jau 1913 dabartinėje Lietuvos TSR teritorijoje (be Klaipėdos kr.) veikė apie 30 kino teatrų, iš jų Vilniuje 12, Kaune 5. Iki I pasaul. karo kino teatruose buvo daugiausia demonstruojami prancūziški, itališki, rusiški (pvz., „Stenka Razinas", „Grafas Levas Tolstojus") kino filmai. 1910 Vilniuje buvo demonstruojamas ir pirmasis mokslo populiarinimo filmas „Mikrobų ir kraujo lašo gyvenimas". Per I pasaul. karą kino teatrų Lietuvoje (be Klaipėdos kr.) beliko apie 11, o ir tie patys neturėjo filmų.

1919 vėl pradėjo veikti kai kurie kino teatrai. 1934 jų buvo 60 (be Vilniaus kr.), jų tarpe 5 Klaipėdos krašte. Pasirodžius garsiniams filmams (1929), nebylūs filmai ėmė užleisti vietą vad. „lichtonfilmams" (šviesgarsiniams). Mažesnių miestelių kino teatrų savininkai nepajėgė įsigyti brangių garsinio kino projektorių ir buvo priversti savo kino teatrus uždaryti. 1937 Lietuvoje buvo 56 kino teatrai. Juos aptarnavo Kaune veikusios filmų nuomojimo kontoros: „Ars-film", „Film-union", „Fortuna-film", „Fox-film", „Kerre-film", „Paramount-film", „Prima-film", „Super-film". Be to, kino teatrų savininkai gaudavo filmų ir per Rygos filmų nuomojimo kontoras. 1936 Kauno ekranuose buvo demonstruojami 883 filmai, gaminti daugiausia JAV (Holivudo) ir Vokietijos studijose. Daugiausia buvo rodomi pseudomeniniai filmai: saloninės komedijos, detektyvai, melodramos. Filmai tapo triukšmingos reklamos objektu. Kino teatrų savininkams bei filmų nuomojimo kontoroms rūpėjo tik pelnas. Į filmų demonstravimo reikalus kartais kišdavosi užsienio valstybių diplomatinės atstovybės. Pavyzdžiui, 1931 Argentinos konsului užprotestavus, buvo nustota demonstruoti Vokietijoje pagamintą filmą „Pietų Amerikai reikalingos šokėjos". 1927 Vokietija įteikė verbalinę notą dėl Č. Čaplino antimilitaristinio filmo „Ant peties" demonstravimo. Gana retai buvo demonstruojami taryb. filmai, nors liaudis juos labai mėgo. Retkarčiais ekranuose pasirodydavo ir lietuviškos kino kronikos kadrų.

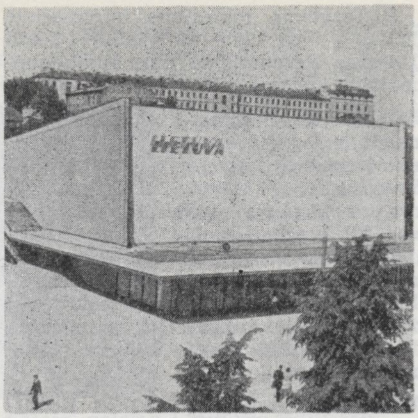

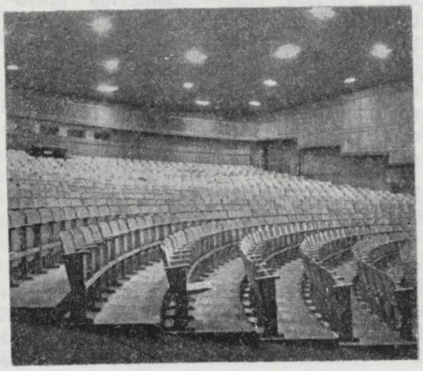

Kinofikacija. Plačiaformatis kino teatras „Lietuva" (Vilniuje) ir jo žiūrovų salė

Kinofikacija. Plačiaekranio kino teatro „Vilnius" (Vilniuje) fojė

1941 Tarybų Lietuvoje veikė 66 valstybiniai kino teatrai bei kino įrenginiai. Juose buvo rodomi tarybiniai meniniai filmai, jų tarpe lietuviški kino žurnalai. Vok. faš. okupacijos laikotarpiu buvo demonstruojami daugiausia faš. Vokietijoje pagaminti filmai; daugelis jų liaupsino fašizmą, rasizmą, karą su TSRS.

Po D. Tėvynės karo ypatingas dėmesys buvo skiriamas kaimo kinofikavimui, kartu vystant ir miestų kino tinklą. 1948 miestuose buvo 64 kino teatrai (per metus juose apsilankė 6,3 mln. žiūrovų), o kaimo vietovėse 111 (0,7 mln. žiūrovų). Resp. pavaldumo miestuose ir rajonų centruose 1958—65 pastatyti 48 modernūs kino teatrai (19 400 vietų), tarp jų Vilniuje, Kaune ir Šiauliuose po 1 universalų plačiaformatį.

Lietuvos kinofikavimas 1950—65

Metai	Miestuose		Kaimuose	
	valstybinių kino teatrų	žiūrovų (mln.)	valstybinių kino įrenginių	žiūrovų (mln.)
1950	81	7,3	167	1,4
1955	101	13,7	437	4,8
1960	144	22,5	944	9,8
1965	153	26,7	1289	14,5

Lietuvos miestuose 1966 buvo 5 plačiaformačiai kino teatrai, 97 plačiaekraniai ir 65 paprasti; kaimų kino įrenginių tarpe 894 stacionariniai. Plačiaekranių kino įrenginių daugėja ir kaimuose; pvz., 1966 jų veikė 175 (154 stacionariniai ir 21 kilnojamasis). Miestų kino teatruose 1966 buvo 45 300 žiūrovų vietų (jų tarpe Vilniuje 7100, Kaune 5100, Klaipėdoje 3000, Šiauliuose 2300, Panevėžyje 1000), o kaimo kino tinkle 105 000. Be valstybinio kino tinklo (1966 iš viso 1442 kino teatrai ir įrenginiai), Lietuvoje veikia 29 profsąjunginiai kino įrenginiai, kurie vien 1966 aptarnavo 2 010 000 žiūrovų. Be to, įv. įmonėse ir organizacijose veikia 261 kino įrenginys, kur nemokamai rodomi aktualiausi kronikiniai dokumentiniai, mokslo populiarinimo, techniniai, ateistiniai ir kt. filmai.

Dešimčiai tūkstančių Lietuvos gyventojų 1966 teko vid. 4,9 valstybinių ir profsąjunginių kino teatrų bei kino įrenginių. Vienas Lietuvos gyventojas tais metais apsilankė kine vid. 14,2 karto. Tūkstančiui Lietuvos miestų gyventojų teko 35 žiūrovų vietos. 1966 parodyta 212 naujų meninių filmų (110 tarybinių, 68 socialistinių ir 34 kapitalistinių šalių), 653 kronikiniai dokumentiniai bei mokslo populiarinimo filmai. Lietuvos TSR filmų fonde 1966 buvo 1784 pavadinimų meniniai filmai (12 900 kopijų) ir 3864 kronikiniai dokumentiniai filmai (35 000 kopijų). Dokumentiniai bei mokslo populiarinimo filmai plačiai naudojami mokomiesiems, pažintiniams ir gamybiniams tikslams. Pavyzdžiui, daug filmų apie žemės ūkį rodoma kaimo kino tink-

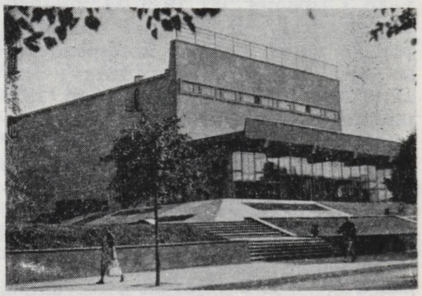

Kinofikacija. Plačiaformatis kino teatras „Saulė" Šiauliuose

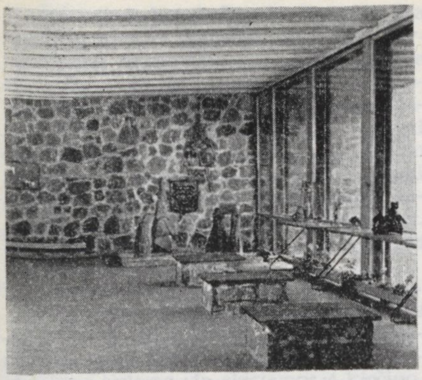

Kinofikacija. Plačiaekranio kino teatro „Žilvinas" (Kretingoje) fojė

le; tuo būdu propaguojama geriausiųjų šalies kolūkių bei taryb. ūkių darbo patyrimas ir naujausi ž. ū. mokslo pasiekimai. Kronikinių dokumentinių ir žemės ūkio filmų seansų kasmet daugėja. 1963 įvyko 67 400 kronikinių filmų seansų, kuriuose apsilankė 1 683 000 žiūrovų; 1966 šių seansų buvo jau 93 800, o žiūrovų 4 739 000. Be to, 1966 įvyko 35 900 ž. ū. filmų seansų, kuriuose apsilankė 2 055 000 žmonių. 1966 iš viso įvyko 730 300 kino seansų, kuriuose apsilankė 42 356 000 žmonių. Kinas vis plačiau naudojamas mokymui ir auklėjimui. Penkiuose didžiausiuose Lietuvos miestuose yra po 1 specializuotą kino teatrą vaikams bei jaunimui. Be to, meniniai ir dokumentiniai filmai rodomi m-lose. Vien tik 1966 filmus moksleiviams kino teatruose ir m-lose žiūrėjo 3 mln. miesto ir 4 mln. kaimo moksleivių (įskaitant ir technikumų moksleivius). Daug vid. m-lų ir technikumų turi siaurajuostę kino aparatūrą mokomiesiems filmams demonstruoti. Kasmet gausėja meninių, kronikinių ir mokslo populiarinimo filmų, nemokamai rodomų m-lose per literatūros, istorijos, geografijos ir tiksliųjų mokslų pamokas. Lietuvos TSR filmų fonde esančius filmus m-los gali pasirinkti specialiai joms leidžiamuose kataloguose.

Aukštos kvalifikacijos K. specialistai rengiami Leningrado Kino inžinierių in-te. Lietuvos kino tinkle 1966 dirbo 35 to in-to absolventai — kino aparatūros, kino fotografijos medžiagų, garso technikos inžinieriai. Kino mechanikai, motoristai, elektrikai rengiami Respublikinėje profesinėje kino technikos m-loje Kaune ir kasmetiniuose kino mechanikų kursuose prie tos m-los. Be to, išlaikę atitinkamus egzaminus, kino mechaniko teises gali įsigyti vid. m-lų moksleiviai, atlikę gamybinę praktiką kino įrenginiuose, ir kino saviveiklininkai. 1948 Lietuvoje dirbo 48 kvalifikuoti K. specialistai, 1966 — 1200. Buržuazijos valdymo metais K. specialistai daugiausia būdavo savamoksliai (specialios m-los nebuvo).

Miestų ir rajonų kino teatruose 1966 dirbo 48 etatiniai dailininkai reklamuotojai, kuriems pavesta rūpintis kino teatrų reklama, jų interjerų ir fasadų apipavidalinimu.

Lietuvos kinofikatoriai kelia žiūrovų idėjinį bei estetinį lygį. Kino teatruose rengiamos dailės kūrinių, fotografijos ir kino meno parodos, skaitomos paskaitos kino meno istorijos, teorijos ir estetikos klausimais, aptariami nauji kino filmai, organizuojami susitikimai ir pokalbiai su jų kūrėjais. Geriausius tarybinius meninius pastarųjų metų filmus („Gyvieji ir mirusieji", „Kareivio tėvas", „Vyturys", „Palata", „Niekas nenorėjo mirti" ir kt.) pamatė po 250—350 tūkst. Lietuvos gyventojų. 1953—66 parodyta 23 lietuviški meniniai filmai ir daugiau kaip 800 kronikinių dokumentinių filmų bei kino žurnalų.

Respublikos kinofikavimui vadovauja Lietuvos TSR MT Valstybinis kinematografijos k-tas. Kino tinklą filmais, reklaminiais skydais, filmų kadrų komplektais, plakatais, afišomis, filmų katalogais ir kt reklamine medžiaga centralizuotai aprūpina Respublikinė kino filmų nuomojimo kontora ir jos skyriai Kaune, Klaipėdoje, Panevėžyje ir Šiauliuose.

„KÌNO NAUJÍENOS" — buržuazinis savaitraštis, ėjęs 1931—32 Kaune.

KÌNO SCENĀRIJUS [gr. *kineō* — judinu, judu; lot. *scaena* — scena] — draminis kūrinys, pagal kurį kuriamas kino filmas. K. s. yra artimas teatro dramaturgijai, bet turi ir epinės lit-ros ypatybių (laisvas operavimas erdve ir laiku).

Pirmųjų saviveiklinių lietuvių kino filmų („Gydytojas per prievartą", 1927; „Lietuvos kareivėlis", 1928) scenaristai nežinomi. K. s. filmui „Onytė ir Jonelis" (1931) parašė J. Linartas. Tačiau lietuvių kino dramaturgija iš esmės pradėjo formuotis taryb. santvarkos metais, susidarius realioms galimybėms statyti liet. filmus. Kurti scenarijus pirmiesiems liet. filmams padėjo kitų respublikų kino dramaturgai: F. Knorė parašė filmo „Marytė" (1949) K. s., E. Gabrilovičius padėjo J. Baltušiui parašyti K. s. filmui „Aušra prie Nemuno" (1952), A. Spešnevas, remdamasis A. Gudaičio-Guzevičiaus romano motyvais, parašė K. s. filmui „Ignotas grįžo namo" (1955). Į kino dramaturgijos žanrą palaipsniui įsijungė liet. rašytojai bei kino režisieriai. V. Valsiūnienė parašė K. s. „Pasakojimas apie Gražiną" (išsp. 1954), kuris nebuvo pastatytas. J. Dovydaitis sukūrė K. s. filmui „Tiltas" (1956), vaizduojančiam liet. inteligentiją vok. faš. okupacijos metais, R. Lankauskas — K. s. filmui iš vaikų gyvenimo „Žydrieji horizontai" (1957). Scenarijus pirmosioms lietuvių kino komedijoms parašė I. Rudas, E. Sevela, M. Antonenkovas („Kol nevėlu", 1957), A. Gricius („Kalakutai", 1958). Meniškai brandesnių K. s. sukūrė režisierius V. Žalakevičius, rašytojai G. Kanovičius, V. Rimkevičius, V. Mozūriūnas. V. Žalakevičius pirmąjį K. s. (pagal P. Cvirkos novelę „Lakštingala") parašė 1955 (past. 1959). V. Žalakevičius ir V. Sirijos Gira sukūrė K. s. filmui „Adomas nori būti žmogumi" (1959) — apie jaunimo gyvenimą buržuazinėje Lietuvoje. V. Žalakevičiaus ir G. Kanovičiaus scenarijams „Gott mit uns" (išsp. 1961) ir „Ave vita" (išsp. 1965), V. Žalakevičiaus — „Vienos dienos kronika" (1963) ir „Niekas nenorėjo mirti" (1965) būdinga aktyvaus pilietiškumo teigimas, ryškūs charakteriai, reikšmingi konfliktai, sėkmingas kino galimybių panaudojimas. V. Rimkevičius parašė K. s. filmui „Kanonada" (1961), vaizduojančiam dramatiškus karo pabaigos įvykius. Lietuvių kino dramaturgiją praturtino A. Jonyno ir J. Požėros K. s. filmui „Svetimi" (1961) — apie pokarinį liet. kaimą, V. Mozūriūno K. s. filmui „Žingsniai naktį" (1962) — apie kovotojų prieš vok. faš. okupantus pabėgimą iš IX forto. K. s. biografiniams filmams apie liet. poetus parašė J. Mackonis („Julius Janonis", 1959), V. Ognevas, G. Kanovičius, V. Rimkevičius („Naktys be nakvynės", 1966), politiniam kino pamfletui „Marš, marš, tra-ta-ta" (1964) — G. Kanovičius ir I. Rudas. Lietuvių kino dramaturgijos žanrinį įvairėjimą rodo ir scenarijai, sudaryti iš kelių artimos problematikos novelių. Lietuvos vaikų gyvenimą įvairiomis istorinėmis aplinkybėmis pavaizdavo kino novelėse „Gyvieji didvyriai" (1959) scenaristai M. Giedrys („Mums nebereikia", pagal J. Baltušio novelę), V. Žalakevičius („Lakštingala", pagal P. Cvirkos novelę), H. Šablevičius („Paskutinis šūvis"), A. Čekuolis ir V. Žalakevičius („Gyvieji didvyriai"). Dabarties gyvenimo moralinės problemos gvildenamos G. Kanovičiaus ir V. Rimkevičiaus kino novelėse „Surask mane" (1967). Lietuvos Kino studija nemaža dėmesio skiria įv. žanrų lit-ros kūrinių ekranizavimui. Be novelių „Gyvieji didvyriai", buvo pastatyti J. Nagibino, A. Čerčenkos, A. Žebriūno K. s. „Paskutinė atostogų diena" (1964; pagal J. Nagibino novelę „Aidas"), A. Žebriūno K. s. „Mažasis princas" (1966; pagal A. de Sent-Egziuperi pasaką), M. Sluckio ir R. Vabalo K. s. „Laiptai į dangų" (1966; pagal M. Sluckio romaną).

KINTAĨ — miestelis Šilutės rj., 16 km į š. v. nuo Šilutės, prie Kuršių marių; žuvininkystės ūkio centras. 493 gyv. (1959). Pieninė, lentpiūvė, ryšių skyrius, girininkija. Iš K. eina keliai į Šilutę, Ventę, Priekulę. Veikia ligoninė (nuo 1960), vaistinė (nuo 1802), aštuonmetė m-la (nuo 1705 pradinė, 1949—62 septynmetė), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1949), vaikų darželis. Archit. požiūriu vertinga K. evangelikų bažnyčia (past. 1705). Į š. nuo K. esanti kalva nuo seno vadinama piliakalniu. K. vardas žinomas nuo XVI a. (1540 minima B. Kinto sodyba Ventės apylinkėje). Kaimas ėmė augti XVIII a. pradžioje. 1820 įsikūrė valstybinis miškų ūkis. XVIII—XIX a. Kintuose vykdavo dideli žuvų ir gyvulių turgūs. Į juos suveždavo žuvį Kuršių nerijos žvejai. Nuo XIX amžiaus K.— valsčiaus centras. Nuo 1850 greta K. ėmė kurtis vad. Naujieji Kintai, XIX a. pab. susijungę su seną-

ja gyvenvietė. 1905 miestelyje buvo 498 gyv. (iš jų 260 lietuvių), 1925 — 454. D. Tėvynės karo metu miestelis smarkiai apgriautas. Po karo atsistatė ir išaugo. Vasarą į K. suvažiuoja nemažai vasarotojų ir žvejų mėgėjų.

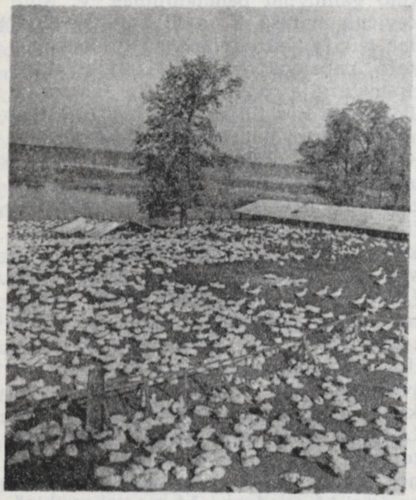

Kintai. Žuvininkystės ūkio ančių ferma

KINTŲ MIŠKAS — miškas Šilutės rj., 15 km į š. v. nuo Šilutės, prie Kuršių marių. Priklauso Šilutės miško pramonės ūkio Kintų girininkijai. Plotas 596 ha; medynų 531 ha. Šiaurėje K. m. pereina į Svencelės pelkę. Reljefas banguotas. Dirvožemiai jauriniai, vietomis gliejiški bei puveniniai jauriniai gliejiniai, susiformavę ant aliuvinio smėlio. 70% medynų savaiminės kilmės. Pušynų yra 72% (daugiausia mėlyninių ir bruknininių), beržynų 13%, juodalksnynų 8% (marių krantuose), eglynų 6%, ąžuolynų 1%. Jaunuolynai sudaro 17%, pusbrandžiai medynai 50%, pribręstantieji 21%, brandieji 12%. Medynų vid. amžius 85 metai, bonitetas II—III, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 200 ktm/ha, vid. prieauga 2,4 ktm/ha. Pavieniais medžiais ir grupėmis aptinkama europinio maumedžio, veimutinės pušies, šiaurinio ąžuolo. Gausu stirnų, šernų, lapių, kiškių; yra briedžių, usūrinių šunų. Miškas įeina į Kuršių marių apsauginę juostą. Pietryčiuose prie K. m. įsikūrę Kintai.

KINŲ LITERATŪRA (ryšiai su liet. lit-ra). Informacijos apie K. l. ikitarybiniais metais pirmiausia pasirodė JAV lietuvių periodikoje: K. Vairas-Račkauskas paskelbė str. „Chiniečių literatūra" („Tėvynė", 1917, Nr. 23), M. Stakėnas — „Kinų senovinė literatūra arba knygos" („Sandara", 1929, Nr. 3). Lietuvos periodinėje spaudoje pateikta verstinių straipsnių: A. Bonaro „Sena kinų poezija" („Lietuva", 1923, Nr. 74), V. Elkės „Iš kūrybos darbų Kinuose" („Gaisai", 1930, Nr. 9—10), straipsnis be parašo „Kinų liaudies dainos" („Rytas", 1932, Nr. 107). Pasirodė pora verstinių knygų: „Ju Kiao-li" (be autoriaus, 1935, vertė P. Razma) ir Mao Dunio (g. 1896) rom. „Audra Kinijoje" (1938). Period. spaudoje paskelbta poezijos vertimų: Cang Gu-jung-ci „Kinų darbininko daina" („Naujoji gadynė", 1927, Nr. 2—3, v. K. Žvaigždulis-Snarskis) ir ciklas „Kinų poezija" („Naujoji romuva", 1938, Nr. 14, v. J. Baniulis). Kelionės po Kiniją įspūdžius knygoje „Svečiuose pas 40 tautų" (5 ir 6 t., 1935—36) aprašė žurnalistas M. Šalčius.

Atkūrus Lietuvoje taryb. santvarką, „Raštų" žurnale (1940, Nr. 2) pateiktas verstinis Sisio Mar str. „Šių dienų Kinijos literatūra" ir kinų prozos vertimų: Liu Bai-jui „Trys granatos", „Legenda apie Čžu In-tai ir Lian Šon-bo", Ue „Išvykimas". K. l. vertimų gausiau pasirodė po D. Tėvynės karo. Išversta daugiausia prozos kūrinių, vaizduojančių kinų tautos buitį, liaudies kovas su priešais, klasių kovą, socializmo kūrimą. Iš vyresniosios kinų rašytojų kartos kūrinių išversta: Lu Sinio (1881—1936) rink. „Apsakymai" (1951, v. A. Keliuotis), „Protingas kvailys ir vergas" (1961, v. P. Želvys). Kinų liaudies kovą vaizduoja Chuan Ai meniniame reportaže „Audringasis" (1952, v. J. Žukauskas). Daugiausia išversta romanų bei apysakų: Din Lin (g. 1907) rom. „Saulė viršum Sanganio upės" (1951, v. P. Simonaitis), Čžao Šu-li apys. „Permainos Licziačžuane" (1952, v. A. Dubošinaitė), aps. rinkinys „Santuokos registracija" (1957, v. J. Stanišauskas), Čžou Li-bo (g. 1908) rom. „Uraganas" (1953, v. J. Stukas), Mao Dunio rom. „Prieš auštant" (1954, v. P. Petrauskaitė, M. Bielinskienė), Ba Czinio (g. 1904) rom. „Meilė" (1959, v. K. Jankauskas), Jan Mo (g. 1915) rom. „Jaunystės daina" (1961, v. J. Vaišnoras), Ai Min-dži (g. 1925) rom. „Seselė" (1961, v. E. Levinskas), Lao Še (g. 1895) rom. „Rikša" (1963, v. J. Vaišnoras), Juan Dzinio nuotykių apys. „Ypatinga užduotis" (1964, v. V. Gavėnas). Iš vaikų lit-ros: rink. „Kinų liaudies pasakos" (1953, v. M. Šikšnys), Čžan Tian-i (g. 1906) pasaka „Linis Didysis ir Linis Mažasis" (1960, v. B. Kurkulis), kinų rašytojų apsakymų ir pasakų rink. „Auksinis žibintas" (1961, v. S. Budrytė), Ču Čeno apys. „Sugriuvusios šventyklos paslaptis" (1961, v. T. Meciūnaitė), Džan Dži-mino apys. „Skriejančio debesio uostas" (1962, v. T. Bukauskienė), Jan Ven-dzino „Pasakų įlanka" (1962, v. K. Skudavičius), Džan Tianio (Čžan Tian-i) „Stebuklingojo moliūgo paslaptis" (1963, v. D. Čiurlionytė), Gin Gino pasaka „Drąsuoliai berniukai" (1965, v. N. Grigas), Jang Gju pasaka „Auksinis kirvis" (1966, v. N. Grigas). Nemaža kinų prozos ir poezijos kūrinių vertimų paskelbta periodikoje. A. Venclova išleido įspūdžių kn. „Kelionė po Kiniją" (1955), kurioje yra skyrius „Susitikimai su rašytojais". Be to, jis paskelbė eilėraščių Kinijos tematika.

Kinų „Mėnesinio literatūros žurnalo" 1940 Nr. 11 išspausdinti P. Cvirkos aps. „Siena" ir L. Giros eilėraščių vertimai. Vėliau į kinų k. išversta: P. Cvirkos rom. „Žemė maitintoja" (1953), I. Simonaitytės apys. „Pikčiurnienė" („Bušė ir jos seserys", 1957), H. Korsakienės apys. „Klasės garbė" (1954). Be to, išleistas rink. „Lietuvių apsakymai" (1957), kuriame paskelbta Žemaitės, J. Biliūno, J. Janonio, P. Cvirkos, J. Dovydaičio, H. Korsakienės, V. Mozūriūno, A. Baužos, M. Sluckio, A. Baltrūno, A. Markevičiaus, B. Jauniškio kūrinių, ir rink. „Lietuvių liaudies pasakos" (1956). Žurnale „TSRS literatūra ir menas" 1947 išspausdinta S. Nėries ir A. Venclovos eilėraščių vertimų. Žurnaluose „Pasaulinė literatūra" ir „Literatūra ir menas" 1954 išspausdinta A. Venclovos eilėraščių, kuriuos išvertė vėliau Lietuvoje lankęsis kinų literatas Ge Bao-ciuanis ir kiti. Kinų k. išleista A. Venclovos brošiūra „Tarybų Sąjungos literatūra tarybinių rašytojų antrojo suvažiavimo išvakarėse" (1955).

KIŌŠIS Mykolas [1868.VIII.1 Klaipėdoje — 1927.XI.8 Tilžėje] — Rytų Prūsijos lietuvių buržuazinis politinis veikėjas, spaudos darbuotojas ir platintojas. 41 metus dirbo spaustuvininku. Lietuviškosios konservatyvų skyrimo draugystės Tilžės ir Pakalnės valsčiams sekretorius. Rinkimų į reichstagą metu skatino lietuvius rinkti savo atstovus. Nuo 1890 liet. kalendorių ir „Naujos lietuviškos ceitungos" redaktorius. Nuo 1910 leido savo redaguojamo laikraščio du savaitinius priedus „Laukininką" ir „Kaimyną". Nuo 1923 redagavo „Lietuvos keleivį" Klaipėdoje. Kelių protestantiškų religinių knygučių ir kelionių po Egiptą, Palestiną, Siriją aprašymų autorius.

KĪPARSKIS (Kiparsky) Valentinas [g. 1904.VII.4 Peterburge] — suomių filologas, slavistas, germanistas, baltistas. Helsinkio un-te studijavo romanų, germanų, klasikinę filologiją, sanskritą, lyg. kalbotyrą. Jo slavistikos studijoms vadovavo J. Mikola. 1930—32 studijavo Pragos un-te. 1934 Helsinkyje apgynė filol. mokslų daktaro disertaciją („Bendraslaviški skoliniai iš germanų"). Vėliau 3 metus studijavo baltų filologiją ir istoriją Rygos un-te (studijoms vadovavo J. Endzelynas). Parašė darbą apie kuršius (1939). Nuo 1938 Helsinkio un-te dėstė baltistikos ir slavistikos dalykus. 1952—55 Birmingemo (Anglija) un-to profesorius, 1958—63 V. Berlyno un-to profesorius, slavistikos seminaro ir Rytų in-to direktorius. Nuo 1963 vėl dėsto Helsinkio un-te. Daugelyje moksl. darbų lietė baltų kalbų istorijos, etimologijos ir santykių su suomiais, slavais bei germanais klausimus. Tarpt. komisijos baltų-slavų santykiams tyrinėti narys.

Ršt.: Die gemeinslavischen Lehnwörter aus dem Germanischen, Helsinki, 1934; Fremdes im Baltendeutsch, Helsinki, 1936; Latviešu valodas ietekme Baltijas vācu valodā. — „Ceļi", Rīgā, 1936, Nr. 7; Die Kurenfrage, Helsinki, 1939; Ein angebliches altrussisches Lehnwort im Litauischen. — „Studi Baltici", Firenze, 1952, Nr. 9.

KIRČIĀVIMAS — dėsnių, lemiančių kirčio vietą žodžių formose, sistema. *Kirčio* ir *priegaidės* dėsnius tiria kalbotyros šaka, vadinama *akcentologija.*

Dabartinės liet. kalbos kirčiavimas yra sudėtingas. Liet. kalboje yra žodžių, kirčiuojamų pastoviai — jų kirtis visose formose lieka toje pačioje vietoje. Tačiau tokių žodžių nedaug. Daugumo dabartinės liet. kalbos žodžių kirtis pagal tam tikrus dėsnius šokinėja iš žodžio kamieno į galūnę ir atvirkščiai. Pagal dėsnius, kurie nulemia vienų žodžių pastovų, kitų — kilnojamą kirtį, visi liet. kalbos žodžiai skirstomi į tam tikras grupes — kirčiuotes.

Vardažodžių kirčiuotės paprastai nustatomos pagal kirčio vietą daugiskaitos naudininke ir galininke. Iš visų vardažodžių sudėtingiausia daiktavardžio kirčiavimo sistema. Jo skiriamos 4 kirčiuotės. Prie I kirčiuotės priklauso pastoviai kirčiuojami daiktavardžiai. Dviskiemeniai I kirčiuotės daiktavardžiai visuose linksniuose kirtį turi šaknyje, kurios priegaidė — tvirtapradė (pvz., „brólis" — „bróliams", „brólius"; „líepa" — „líepoms", „líepas"; „ámžius", „ámžiams", „ámžius"). Daugiaskiemeniai I kirčiuotės daiktavardžiai pastovų kirtį gali turėti antrame skiemenyje nuo galo, ir tuomet šito kirčiuoto skiemens priegaidė esti tvirtapradė (pvz., „beržýnas" — „beržýnams", „beržýnus"; „naujíena" — „naujíenoms", „naujíenas"); pastovų kirtį jie gali turėti ir trečiame, net ketvirtame skiemenyje nuo galo, ir tokie kirčiuoti skiemenys gali būti tvirtapradės, tvirtagalės arba trumpinės priegaidės (pvz., „núomonė" — „núomonėms", „núomones"; „pósėdis" — „pósėdžiams", „pósėdžius"; „vãsara" — „vãsaroms", „vãsaras"; „bìtininkas" — „bìtininkams", „bìtininkus").

II kirčiuotės daiktavardžių kirtis šokinėja iš priešpaskutinio skiemens, kuris turi arba tvirtagalę, arba trumpinę priegaidę, į galūnę. Daugiskaitos naudininke šie daiktavardžiai kirtį visuomet turi priešpaskutiniame skiemenyje, o daugiskaitos galininke — galūnėje (plg. „pir̃štas" — „pir̃štams", „pirštùs"; „bùtas" — „bùtams", „butùs"; „malū̃nas" — „malū̃nams", „malūnùs"; „mokyklà" — „mokỹkloms", „mokyklàs").

III kirčiuotės daiktavardžiai t. p. turi nepastovų kirtį, kuris daugiskaitos naudininke visuomet yra galūnėje, o daugiskaitos galininke — kamiene. Dviskiemenių III kirčiuotės daiktavardžių kirtis visuomet šokinėja iš šaknies, turinčios tvirtapradę priegaidę, į galūnę (plg. „lángas" — „langáms", „lángus"; „galvà" — „galvóms", „gálvas"; „žvėrìs" — „žvėrìms", „žvė̃ris"). Daugiaskiemenių III kirčiuotės daiktavardžių kirtis iš galūnės nušoka arba į priešpaskutinį skiemenį, kuris turi tvirtapradę priegaidę (plg. „Anykščiaĩ" — „Anykščiáms", „Anýkščius"), arba į trečią, o kai kurių žodžių net į ketvirtą nuo galo skiemenį. Tokie kirčiuoti skiemenys gali būti tvirtapradės, tvirtagalės arba trumpinės priegaidės (plg. „dóbilas" —„dobiláms", „dóbilus"; „laiškanešỹs" — „laiškanešiáms", „láiškanešius"; „kãtinas" — „katináms", „kãtinus"; „kibirkštìs" — „kibirkštìms", „kìbirkštis"; „pasiuntinỹs" — „pasiuntiniáms", „pãsiuntinius".

IV kirčiuotės daiktavardžių kirtis visuomet šokinėja iš galūnės į priešpaskutinį skiemenį, turintį tvirtagalę arba trumpinę priegaidę. Visi šios kirčiuotės daiktavardžiai daugiskaitos naudininke ir galininke kirtį turi galūnėje („vaĩkas" — „vaikáms", „vaikùs"; „stìklas" — „stikláms", „stiklùs"; „Pažėraĩ" — „Pažėráms", „Pažėrùs").

Būdvardžių K. iš esmės nesiskiria nuo daiktavardžių. Tik dviskiemeniai būdvardžiai dabartinėje liet. kalboje turi 2 kirčiuotes, kurios beveik atitinka daiktavardžių III ir IV kirčiuotes, todėl ir vadinamos trečiąja ir ketvirtąja kirčiuote (pvz., „jáunas, -à" — „jauníems, -óms", „jáunus, -as"; „gardùs, -ì", — „gardíems, -ióms" „gárdžius, -ias" — III kirčiuotės ir „gẽras, -à",— „geríems, -óms", „gerùs, -às"; „guvùs, -ì", — „guvíems, -ióms", „guviùs, -iàs" — IV kirčiuotės). Daugiaskiemeniai būdvardžiai turi 4 kirčiuotes, kurios skiriamos tuo pačiu pamatu, kaip ir daiktavardžių (plg. „gėlė̃tas, -a" — „gėlė̃tiems, -oms", „gėlė̃tus", -as" — I kirčiuotės; „auksìnis, -ė" — „auksìniams, -ėms", „auksiniùs, -ès" — II kirčiuotės; „tóbulas, -à" — „tobulíems, -óms", „tóbulus, -as"; „ãtžagarias, -ià", „atžagaríems, -ióms", „ãtžagarius, -ias" — III kirčiuotės; „pažangùs, -ì" — „pažangíems, -ióms", „pažangiùs, -iàs" — IV kirčiuotės).

Skaitvardžiai K. atžvilgiu šliejasi arba prie būdvardžių, arba prie daiktavardžių (pvz., „víenas, -à", „keturì", „kẽturios", „septynì", „septýnios", „aštuonì", „aštúonios", „devynì", „devýnios" kirčiuojami kaip III kirčiuotės būdvardžiai; „penkì", „peñkios", „šešì" „šẽšios" — kaip IV kirčiuotės būdvardžiai; „šim̃tas" — kaip IV kirčiuotės daiktavardžiai, „tū́kstantis" — kaip I kirčiuotės daiktavardžiai ir kt.).

Daugumas įvardžių kirčiuojami kaip būdvardžiai (pvz., „jóks, -ià", „tóks, -ià", „šióks, -ià" — III kirčiuotės; „kelì", „kẽlios", „kìtas, -à", „pàts, -ì", „vìsas, -à", „mãnas, -à", „tãvas, -à", „sãvas, -à" — IV kirčiuotės), vienas kitas — kaip daiktavardžiai (pvz., „niẽkas", „manìškis, -ė"; „tavìškis, -ė", „savìškis, -ė", „mūsìškis, -ė", „jūsìškis, -ė" — II kirčiuotės), o kai kurie kirčiuojami visiškai savitai (pvz., „àš", „tù", „mẽs", „jū̃s", „màno", „tàvo", „sàvo", „anàs", -à", „katràs, -à", „kurìs, -ì", „kažkàs" ir kt.).

Veiksmažodžių kirčiavimui labai didelę reikšmę turi pagrindinių jo formų priegaidė. Jeigu dviskiemenio veiksmažodžio esamojo ir būtojo kartinio laiko III asmuo turi tvirtapradę šaknį (pvz., „bė́ga", „bė́go"; „pìldo", „pìldė"), kitos šių laikų formos kirčiuojamos pastoviai šaknyje, kuri visur išlaiko tvirtapradę priegaidę (pvz., „bė́gu", „bė́gi", „bė́game", „bė́gate"; „bė́gau", „bė́gai", „bė́gome", „bė́gote"). Ši taisyklė tinka ir tiems antriniams veiksmažodžiams, kurie būtojo kartinio laiko III asmenyje turi kirčiuotą tvirtapradės priegaidės priesaginį formantą („miegójo", „mylė́jo") — jie būtajame kartiniame laike irgi kirčiuojami pastoviai (pvz., „miegójau", „miegójai", „miegójome" „miegójote"). Jeigu dviskiemenio veiksmažodžio esamojo ir būtojo kartinio laiko III asmuo turi tvirtagalę ar trumpinę priegaidę (pvz., „nẽša", „nẽšė"; „rìta", „rìto"), šių laikų vienaskaitos I ir II asmenyje veiksmažodis kirtį nukelia į galūnę (pvz., „nešù", „nešì", „nešiaũ", „nešeĩ"; „ritù", „ritì", „ritaũ", „ritaĩ").

Daugiaskiemeniai veiksmažodžiai esamojo ir būtojo kartinio laiko vienaskaitos I ir II asmenyje kirtį nukelia į galūnę tik tais atvejais, kai III asmenyje turi kirčiuotas priesagas -ìja, -ìjo; -ìna, -ìno; -ẽna, -ẽno ir -ãvo (plg. „dalìja" — „dalijù", „dalijì", bet „dalìjame", „dalìjate"; „dalìjo" — „dalijaũ", „dalijaĩ", bet „dalìjome", „dalìjote"; „kankìna" — „kankinù", „kankinì", bet „kankìname", „kankìnate"; „kankìno" — „kankinaũ", „kankinaĩ", bet „kankìnome", „kankìnote"; „gyvẽna" — „gyvenù", „gyvenì", bet „gyvẽname", „gyvẽnate"; „gyvẽno" — „gyvenaũ", „gyvenaĩ", bet „gyvẽnome", „gyvẽnote"; „važiãvo" — „važiavaũ", „važiavaĩ", bet „važiãvome", „važiãvote").

Visos iš bendraties kamieno padarytos veiksmažodžio formos išlaiko bendraties kirčio vietą ir priegaidę (pvz., „áugti" — „áugdavo", „áugsiu", „áugsi", „áugčiau", „áugtum", „áugtų", „áuk", „áugdamas"; „mylė́ti" — „mylė́davo", „mylė́siu", „mylė́si", „mylė́čiau", „mylė́tum", „mylė́k", „mylė́damas"). Išimtį sudaro tik būsimojo laiko III asmuo tų veiksmažodžių, kurių bendratis turi arba tvirtapradę šaknį, arba tvirtapradę priesagą: būsimojo laiko III asmenyje tuomet įvyksta metatonija — tvirtapradė šaknies ar priesagos priegaidė virsta tvirtagale („áugti" — „aũgs", „líeti" — „liẽs"; „mylė́ti" — „mylė̃s", „važiúoti" — „važiuõs").

Prieveiksmiai, savo kilme būdami susiję su įvairiomis kalbos dalimis, kirčiuojami gana įvairiai. Tą patį galima pasakyti ir apie liet. kalbos tarnybinių žodžių K., kuris irgi vieningos sistemos nesudaro.

Lit.: **K. Būga**, Lietuvių kalbos žodynas, sąs. 1, K., 1924; **V. Kamantauskas**, Trumpas lietuvių kalbos kirčio mokslas, 2 d., K., 1928—29; **P. Būtėnas**, Lietuvių kalbos akcentologijos vadovėlis mokyklai ir gyvenimui, K., 1931; **P. Skardžius**, Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimas, 1936; Lietuvių kalbos rašybos žodynas, K., 1948; **A. Laigonaitė**, Literatūrinės lietuvių kalbos kirčiavimas, V., 1959; Lietuvių kalbos gramatika, t. 1, V., 1965; **J. Žiugžda**, Lietuvių kalbos gramatika, d. 1, K., 1966.

KIRČIUÕTĖ — vienodai kirčiuojamų vardažodžių, įvardžių ir dalyvių grupė. Ž. *Kirčiavimas*.

KIRDEĨKIAI — kaimas Utenos rj., Saldutiškio apyl., 14 km į v. nuo Ignalinos; taryb. ūkio centras. 320 gyv. (1959). Į š. r. nuo K. yra Pakaso, į r.— Ukojo, Linkmeno ir kt. ežerai. Per kaimą eina Tauragnų—Linkmenų kelias. Vid. m-la (1897—1945 pradinė, iki 1958 septynmetė), felčerių-akušerių punktas (nuo 1960), kultūros namai (nuo 1957), bib-

lioteka (nuo 1947). Šalia kaimo buvo pilkapių su akmenų vainikais. Iš suardytų degintinių kapų į Kauno ir Vilniaus muziejus pateko siauraašmenių kirvių, įmovinių ietigalių ir kitų V—VIII a. dirbinių. K. minimi 1554 Linkmenų dvaro inventoriuje. Tais metais kaime buvo 29 kiemai, turėję po valaką žemės; 1732 — 10 kiemų, 1866 — 34 kiemai ir 241 gyv. Kaime 1844 gimė poetas S. Gimžauskas.

KIRDÓNYS — kaimas Biržų rj., Pabiržės apyl., 12 km į p. v. nuo Biržų, prie Pasvalio—Biržų plento; kolūkio centras. 324 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Tatula (Mūšos intakas), iš v. prieina Kirdonių miškas. Kuriasi nauja kolūkinė gyvenvietė. Prie K. iki 1963 buvo kasamas gipsas ir dolomitai, iš kurių Šiaulių stat. medžiagų kombinatas gamino stat. gipsą ir dolomitines kalkes. Ties kaimu yra didelių karstinių įgriovų (iki 30 m skersmens, 12 m gylio). Yra aštuonmetė m-la (1923—49 pradinė, 1949—61 septynmetė), biblioteka. 1950 burž. nacionalistai nužudė K. septynmetės m-los direktorių komjaunuolį S. Gailiūną.

KIRDONIŨ MĨSKAS — miškas Biržų rj., 12 km į v nuo Biržų. Priklauso Biržų miško pramonės ūkio Kirdonių girininkijai. Plotas 760 ha; medynų 700 ha. P. r. dalis dar vadinama Pabiržės girele. Jos pakraščiu teka Mūšos intakas Tatula. Reljefas šiaurėje lyguminis, pietryčiuose banguotas; pasitaiko karstinių įgriovų. Dirvožemiai velėniniai gliejiški, išplauti bei sujaurėję, priemoliniai. Medynai daugiausia savaiminės kilmės, susiformavę plynai iškirtus ąžuolynus. Drebulynų yra 63%, beržynų 16%, baltalksnynų 9%, ąžuolynų 7%, uosynų 4%, juodalksnynų 1%. Jaunuolynai sudaro 19%, pusbrandžiai medynai 35%, pribręstantieji 17%, brandieji 29%. Vyrauja I—II boniteto medynai. Vid. amžius 45 metai, vid. skalsumas 0,75, vid. tūris 138 ktm/ha, vid. prieauga 3,1 ktm/ha. Pasitaiko apie 200 metų amžiaus ąžuolų. Gausu stirnų, yra šernų, lapių, usūrinių šunų, kiaunių, voverių. Miškas eksploatacinis. Per metus iškertama apie 3000 ktm. R. pakraštyje įsikūręs Kirdonių kaimas.

KIRGĨZŲ LITERATŪRÀ (ryšiai su liet. lit-ra). Kirgizų ir lietuvių lit-rų tarpusavio ryšiai užsimezgė D. Tėvynės karo metais. Kirgizų kalba išleistas liet. poezijos rink. „Pergalės dainos" (1944), kuriame pateikta L. Giros, K. Korsako, E. Mieželaičio, S. Nėries, J. Šimkaus, A. Venclovos D. Tėvynės karo metų eilėraščių. Pokario metais į liet. kalbą išverstas kirgizų realistinės lit-ros pradininko T. Sidikbekovo (g. 1912) rom. „Mūsų dienų žmonės" (1951, v. M. Gricienė), Č. Aitmatovo (g. 1928) kūriniai: „Džamila" (1961, v. V. Bukauskas), „Kalnų ir stepių apysakos" (1963, v. A. Baliulienė ir V. Bukauskas), „Motinos laukas" (1966, v. E. Skaudvilaitė). Kauno dramos teatras 1965 pastatė pjesę pagal Č. Aitmatovo apysaką „Mano tuopelė raudona skarele". Išleista t. p. kirgizų vaikų lit-ros kūrinių: Š. Beišenalijevo apys. „Kyčanas" (1961, v. V. Gavėnas), liaudies pasakos „Trys juodasparnės gulbės" (1965, v. A. Šlikaitė). Apie K. l. lietuvių period. spaudoje daugiausia rašė J. Skliutauskas: „Nuoširdus Lietuvos draugas" (apie rašytoją A. Tokombajevą, „Tarybų Lietuva", 1945.III.15), „Kirgizų literatūra" („Pergalė", 1946, Nr. 1), „Alymkalą prisiminus" (apie poetą A. Ušambajevą, „Tiesa", 1963.VII.1), „Svečiuose pas Čingizą Aitmatovą" („Literatūra ir menas", 1963. XI.2), „Širdis dainuoja gyvenimą" (apie A. Tokombajevą, „Tiesa", 1963.XI.1).

Kirgizų kalba išėjo A. Venclovos eil. rinkinys „Draugystės eilėraščiai" (1954), P. Cvirkos rom. „Žemė maitintoja" (1957). Rinkinyje „Tarybinio Pabaltijo poetai" (1955) pateikta Butkų Juzės, P. Cvirkos, L. Giros, V. Grybo, J. Janonio, K. Korsako, J. Macevičiaus, A. Maginsko, E. Matuzevičiaus, E. Mieželaičio, V. Montvilos, V. Mozūriūno, S. Nėries, J. Paleckio, V. Reimerio, T. Tilvyčio, V. Valsiūnienės, A. Venclovos, S. Zajančkausko eilėraščių vertimų. Kirgizų period. spaudoje paskelbta A. Baltakio, J. Degutytės, A. Maldonio, B. Mackevičiaus, Just. Marcinkevičiaus, V. Mozūriūno, J. Paleckio, V. Šimkaus eilėraščių.

Lit.: **J. Skliutauskas,** Stepių Iliada (apybraižos apie Kirgiziją), V., 1965.

KIRIJÈNKA Petras [g. 1912.VII.16 Peleksove (BTSR)] — žurnalistas. 1932 baigė Vakarų tautinių mažumų kom. un-tą Maskvoje. Nuo 1929 bendradarbiavo Minske ir Maskvoje leidžiamoje lietuvių kom. spaudoje („Raudonajame artojuje", „Priekale"). 1932—38 „Priekalo" redakcijos darbuotojas. 1938—49 dirbo laikr. „Sovetskaja Kolima" („Tarybų Kolima") redakcijoje. Nuo 1941 TSKP narys. 1950—51 „Tiesos" redakcijos skyriaus vedėjas, 1952—61 Lietuvos TSR MT reikalų valdybos skyriaus viršininkas, 1961—63 „Eltos" redaktorius. 1963—66 Ateizmo muziejaus moksl. bendradarbis. Ch. Kaplano kn. „Kareivinėse neramu" ir V. Brigmano kn. „Mačiau saulėtekį" lit. bendraautoris.

Ršt.: Raudonasis vikaras, V., 1963.

KIRILÈNKA (Кириленко) Andrejus Pavlovičius [g. 1906.IX.8 Aleksejevkoje (Voronežo sr.)] — Tarybų Sąjungos Komunistų partijos ir Tarybų valstybės veikėjas, Socialistinio Darbo Didvyris (1966). Kilęs iš amatininkų. 1920 įstojo į profesinę technikos m-lą. Ją baigęs, iki 1929 dirbo šaltkalviu, elektriku Voronežo sr. įmonėse ir šachtoje Donbase. Nuo 1931 TSKP narys. 1930—1936 mokėsi Ribinsko Aviacijos in-te, po to iki 1938 dirbo inžinieriumi konstruktoriumi g-loje Zaporožėje. 1939—1941 Ukrainos Komunistų partijos (UKP) Zaporožės sr. k-to II sekretorius. 1941—1942 Pietų fronto 18-sios armijos Karo tarybos narys. 1942—44 Valstybės Gynimo K-to įgaliotinis aviacijos g-loje Maskvoje. 1944—47 UKP Zaporožės sr. k-to II sekretorius. 1947—50 UKP Nikolajevo sr. ir miesto k-tų I sekretorius. 1950—55 UKP Dnepropetrovsko sr. k-to I sekretorius. 1955—62 TSKP Sverdlovsko sr. k-to I sekretorius. Nuo 1950 TSRS AT deputatas. Nuo 1956 TSKP CK narys. 1956—57 ir nuo 1961 TSKP CK Biuro Rusijos Federacijai narys, nuo 1962 — TSKP CK Biuro Rusijos Federacijai pirmininko I pavaduotojas. 1957—61 kandidatas į TSKP CK Prezidiumo narius, 1962—66 TSKP CK Prezidiumo narys, nuo 1966 TSKP CK Polit. biuro narys.

KIRILẼVIČIUS Juozas [g. 1907.XI.10 Santakoje (Kapsuko rj.)] — žemės ūkio darbuotojas, Socialistinio Darbo Didvyris (1966). Nuo mažens dirbo samdiniu pas buožes. Nuo 1950 Kapsuko rj. „Tarybų Lietuvos" kolūkio brigadininkas. Jo vadovaujamoje brigadoje užauginti dideli javų, cukrinių runkelių, bulvių derliai.

KIRKILÀ Juozas [g. 1929.I.10 Kaune] — literatūros kritikas. 1950—52 dirbo „Tiesos", 1952—64 „Literatūros ir meno", „Pergalės" redakcijose. 1967 baigė Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą. Nuo 1950 period. spaudoje skelbia recenzijas, kritikos straipsnius tarybinės liet. lit-ros klausimais. Kritikos straipsnių rinkinyje „Amžininkų balsai" (1961) nagrinėjo tarybinių ir proletarinių liet. rašytojų (J. Baltušio, V. Grybo, A. Jasučio, A. Jonyno, J. Macevičiaus, A. Vienuolio ir kt.) kūrybą, taryb. kritikų darbus, daugiausia dėmesio skirdamas literatūros santykių su gyvenimu, piliet. pozicijų klausimams.

KIRKILAĨ — **1.** Kaimas Biržų rj., Sodeliškių apyl., 6 km į š. v. nuo Biržų. 291 gyv. (1959). Kolūkio mechaninės dirbtuvės, aštuonmetė m-la (1909—53 pradinė, 1953—62 septynmetė), biblioteka (nuo 1956). Ist. šaltiniuose K. minimi 1585. Prie kaimo rastas XIII—XII a. pr. m. e. rytų Pabaltijo tipo žalvarinis įtveriamasis kirvis su atkraštėmis.

2. Kaimas Šakių rj., Slavikų apyl., 5 km į p. nuo Sudargo, prie Kaliningrado sr. sienos. 79 gyv. (1959). P. pakraščiu teka Jotija (Šešupės intakas). Pr. m-la (nuo 1920). Ist. šaltiniuose K. minimi XVI a. viduryje.

KIRKLIAĨ — kaimas Telšių rj., Upynos apyl., 13 km į š. nuo Užvenčio, 6 km į r. nuo Luokės. 207 gyv. (1959). Į r. nuo kaimo yra Pieštos ir Kirklių pelkės. Yra Dirvonėnų pr. m-la. Ist. šaltiniuose kaimas minimas 1584 (19 valakų, 18 ūkių).

KIRKLIŨ PÉLKĖ — pelkė Telšių rj., 8 km į r. nuo Luokės. Plotas 227 ha. Pelkė ištįsusi iš š. į p. apie 4 km nuotakioje lomoje, kurios p. pakraščiu teka Šatrija (Aunuvos intakas). Per K. p.

į Šatriją teka jos bevardis intakas. K. p.— sausuminės kilmės plynraistinė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 3 m, vid. 1,18 m. Durpės žemapelkinės — raistinės bei plynraistinės. Vid. susiskaidymas 34%, vid. peleningumas 12,7%.

KIRKORAS Adomas Honoris [1818.I.21 buv. Minsko gub.— 1886.XI.23 Krokuvoje] — lenkų archeologas, publicistas. Mokėsi Mogiliovo ir Vilniaus g-jose, dirbo įv. įstaigose Vilniuje. Domėjosi lit-ra, teatru, istorija, numizmatika, archeologija, redagavo ir leido įv. leidinius. 1854—56 kasinėjo pilkapius ir kapinynus Bražuolėje (Trakų rj.), Mantautuose (Varėnos rj.), Šventoje (Švenčionių rj.) ir kt. Buvo Laikinosios Vilniaus archeologinės komisijos narys, šios komisijos įkurto Senienų muziejaus archeologijos skyriaus vedėjas, parengė ir 1858 išleido muziejaus katalogą. Buvo Rusijos archeologų d-jos narys korespondentas ir Rusijos geografinės d-jos tikrasis narys. Neturėdamas spec. moksl. pasirengimo, archeologinius radinius klasifikavo ir datavo klaidingai. 1860—1864 redagavo ir leido laikr. „Kurjer Wileński". 1862 išleido lenkų kalba pirmąjį vadovą po Vilnių ir jo apylinkes, vėliau papildytą ir išleistą pakartotinai. 1867 išsikėlė į Peterburgą, o iš ten į Krokuvą, kur daugiausia dirbo archeologijos srityje.

Lit.: **M. Brensztejn**, Adam-Honory Kirkor wydawca, redaktor i właściciel drukarni w Wilnie od roku 1834 do 1867, Wilno, 1930; **J. Kostrzewski**, Dzieje polskich badań prehistorycznych, Poznań, 1949.

KIRKŠNÓVĖ — upė Raseinių rj., Dubysos kair. intakas. Ilgis 24 km, baseino plotas 84 km^2. Prasideda ties Lukošiūnais, 14 km į v. nuo Krakių. Teka į p. v. Įteka į Dubysą 32 km nuo jos žiočių, 5 km į š. v. nuo Ariogalos. Vaga labai vingiuota. Intakai: Varlakys (kair.), Šaltragys (deš.). Vid. nuolydis 282 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,49 m^3/s.

KIRKÙČIAI — kaimas Ukmergės rj., Tulpiakiemio apyl., 7 km į š. nuo Siesikų. 47 gyv. (1959). Ist. šaltiniuose K. minimi 1671 (11 šeimų, 4,2 valako).

KIRLÍENĖ Janina [g. 1925.III.29 Alytuje] — pedagogė, Lietuvos TSR nusipelniusi kultūros-švietimo darbuotoja (1961). 1945 baigė Alytaus g-ją. Nuo 1948 Alytaus I vid. m-los mokytoja. Nuo 1950 Alytaus kultūros namų šokių kolektyvo vadovė. Dalyvauja meninės agitbrigados pasirodymuose, vaidina Alytaus liaudies teatre.

KIRLỸS Antanas [g. 1929.VII.16 Kuosiuose (Rokiškio rj.)] — inžinierius elektrikas. 1951 baigė Kauno Politechnikos in-tą, 1952—55 Ust Kamenogorsko hidroelektrinės (R. Kazachstano sr.) inžinierius, skyriaus viršininkas; 1955—57 Volgos Lenino hidroelektrinės (Kuibiševo sr.) vyr. meistras. Nuo 1957 Vyriausiosios energetikos ir elektrifikavimo v-bos prie Lietuvos TSR MT vyr. inžinierius, kapitalinės statybos skyriaus viršininkas, energetikos vystymo tarnybos viršininkas. Išleido brošiūrą „Lietuva bus elektrifikuota".

KIRLỸS Jonas [g. 1891.I.13 Nadiejiškyje (Rokiškio rj.)] — pedagogas, spaudos kolekcionierius, Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas (1966). Mokėsi Seinų

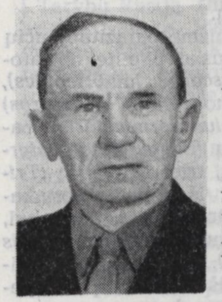

keturklasėje m-loje, Panevėžio mkt. seminarijoje, Petrogrado mkt. institute. 1911—14 kalbos taisytojas „Lietuvos žiniose", „Lietuvos ūkininke" (Vilniuje), 1915—17 „Naujojoje Lietuvoje" (Petrograde). 1918. IV—VIII Kubanės—Juodosios j. Tarybų Respublikos Liaudies Komisarų Tarybos sekretoriaus pavaduotojas. Baltagvardiečiams užgrobus respubliką, pusę metų kalintas Krasnodare ir Rostove. 1919 dirbo taryb. žurnalo „Švietimo reikalai" redakcijoje (Vilniuje). Nuo 1919 mokytojavo pr. ir vid. mokyklose, Šiaulių mkt. seminarijoje. 1919—25 LKP narys. Policijai užpuolus Lietuvos profsąjungų I suvažiavimą (1920.VI.20—22), K., būdamas jo sekretoriumi, išgelbėjo suvažiavimo protokolus. 1920 išrinktas į Alvito (Vilkaviškio rj.) vls. tarybą pagal LKP remiamą darbininkų ir valstiečių sąrašą. LKP Vilkaviškio rj. ir parajonio konferencijų delegatas, platino „Šviesos" b-vės išleistus LKP leidinius. Nuo 1909 rinko periodinę liet. spaudą, rengė jos parodas. Mokytojaudamas Žagarėje, 1935—40 savo lėšomis buvo įrengęs spaudos muziejų. 1940 surinktą spaudos kolekciją (apie 10 000 vienetų) perdavė Resp. bibliotekai. 1940—41 Veiverių (Kauno rj.) g-jos, 1941—44 Leipalingio (Lazdijų rj.) prog-jos, 1944—47 Marijampolės g-jos direktorius, paskui mokytojas. Tarybinėje spaudoje paskelbė straipsnių spaudos ir m-lų istorijos klausimais. Išleido ist. apybraižą apie Kapsuko vid. m-lą („Šimtametė mokykla", 1967). Nuo 1957 pensininkas.

KIRLỸS Vaižgantas [g. 1934.XII.12 Rokiškyje] — geografas, geografijos mokslų kandidatas (1966). 1959 baigė Vilniaus un-tą. Iki 1961 Hidrometeorologinės v-bos inžinierius okeanologas. Nuo 1964 Lietuvos TSR MA Geografijos skyriaus moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie jūros krantų dinamiką, jų tarpe apie smėlio sąnašų judėjimą seklioje jūros pakrantėje.

KIRLỸS Valentinas [g. 1921.V.21 Pajevonyje (Vilkaviškio rj.)] — pedagogas, Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros-švietimo darbuotojas (1960). 1941 baigė Vilkaviškio g-ją ir Marijampolės ped. kursus. Nuo 1947 Alytaus I vid. m-los mokytojas, kultūros namų meno vadovas. Su kitais 1958 Alytuje įsteigė meninę agitbrigadą (vieną pirmųjų Lietuvos TSR), 1959 — liaudies teatrą. Surežisavo apie 30 pjesių (S. Čiurlionienės-Kymantaitės „Pinigėlius", A. Vienuolio „Prieblandoje", J. Grušo „Nenuoramą žmoną", K. Sajos „Šeškus", A. Korneičiuko „Platoną Krečetą"), operetes — I. Dunajevskio „Laisvąjį vėją", J. Miliutino „Trembitą" ir kt. Daugumoje pjesių vaidino pagr. vaidmenis.

KIRLỸS Vladas [slap. **Žvagutis;** 1909. VI.5 Žliubuose (Rokiškio rj.) — 1931. X.18 ten pat] — publicistas, rašytojas. Baigęs Rokiškio g-jos 3 klases, nuo 1925 „Jaunime", „Lietuvos ūkininke", „Lietuvos žiniose" spausdino eilėraščius, apsakymus, feljetonus, reportažus. 1930 dirbo „Dienos" redakcijoje, išspausdino reportažų, pagrįstų 1905—07 revoliucijos dalyvių pasakojimais. 1934 išleistas jo aps. rink. „Kaimiška proza".

KÌRLIZAS Vladas [1914.VI.18 Valtūnuose (Ukmergės rj.) — 1941.VIII] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. 1940 įstojo į Komunistų partiją. 1940 Žemaitkiemio (Ukmergės rj.) vls. žemės skirstymo komisijos pirmininkas. Vėliau dirbo adm. darbą Ukmergėje. D. Tėvynės karo pradžioje „Patvariųjų" būrio partizanas. Žuvo kovoje su hitlerininkais.

KIRMĖLĖS, **kirminai**. K. aptinkamos vandenyje, dirvožemyje, augaluose, gyvūnuose, tame tarpe ir žmoguje. Yra laisvai gyvenančių K. (neparazitinių) ir parazitinių K., arba helmintų. Kirmėlių yra 3 pagr. tipai: plokščiosios K. *(Plathelminthes)*, apvaliosios K. *(Nemathelminthes)* ir žieduotosios K. *(Annelides)*. Praktinę reikšmę iš plokščiųjų K. turi siurbikės, arba trematodai *(Trematodes)*, kaspinuočiai, arba cestodai *(Cestodes)*, ir kai kurios blakstienotosios K., arba turbeliarijos *(Turbellaria)*; iš apvaliųjų K.— nematodai *(Nematodes)* ir dygliagalviai *(Acanthocephali)*. Ypač gausu nematodų; kai kurios jų rūšys daro didelę žalą augalams, gyvuliams ir žmogui.

Lietuvos **dirbamoje žemėje** ir kai kuriuose **kultūriniuose augaluose** iki 1965 aptikta 171 rūšis parazitinių ir neparazitinių nematodų; 21 rūšis nematodų pasitaiko rugiuose, 103 — kviečiuose, 55 — miežiuose, 53 — avižose, 60 — cukriniuose runkeliuose, 5 — bulvėse, 81 — valgomuosiuose burokėliuose, po 87 — morkose ir svogūnuose, 89 — salotose, 60 — kukurūzuose, 72 — pašariniuose runkeliuose, 100 — dobiluose. Iš parazitinių nematodų kviečiuose labiausiai paplitęs daigų nematodas *(Pratylenchus pratensis)*, cukriniuose bei pašariniuose runkeliuose ir valgomuosiuose burokėliuose — runkelinis nematodas *(Heterodera schachtii)*, bulvėse — bulvinis nematodas *(H. rostochiensis)* ir stiebinis bulvių nematodas *(Ditylenchus destructor)*, svogūnuose — svogūninis nematodas *(D. allii)*, dobiluose — stiebinis nematodas *(D. dipsaci)*. **Kiaulėse** rasta 16 helmintų rūšių: trematodų 1, cestodų 3, nematodų 11, akantocefalų 1 rūšis. Kiaulių prieauglyje dažni ezofagostoma *(Oesophagostomum dentatum)*,

strongiloidas *(Strongyloides ransomi)*, askaridė *(Ascaris suum)*, plaukagalvis *(Trichocephalus suis)*. Be to, aptinkami metastrongilai *(Metastrongylus elongatus, M. pudentotectus)*, trichinelė *(Trichinella spiralis)*, echinokoko *(Echinococcus granulosus)* pūslės, kiaulinio kaspinuočio *(Taenia solium)* lervos ir kt. **Galvijų** helmintų užregistruota 21 rūšis: trematodų 3, cestodų 5, nematodų 13. Labiausiai paplitę strongiliatai *(Strongylata)* ir strongiloidas *(S. papillosus)*; iš strongiliatų dažniausia chaberta *(Chaberta ovina)*, hemonchas *(Haemonchus contortus)*, trichostrongilas *(Trichostrongylus colubriformis)*, bunostoma *(Bunostomum phlebotomum)*, nematodiras *(Nematodirus spathiger)*. Be to, galvijuose dažna kepenų peteliškė *(Fasciola hepatica)*, diktiokaulijos *(Dictyocaulus viviparus, D. filaria)*, rečiau pasitaiko galvijinio kaspinuočio *(Taeniarhynchus saginatus)* lervų, echinokoko pūslių. **Avyse** rasta 25 helmintų rūšys — trematodų 3, cestodų 5, nematodų 17; dažniausi strongiliatai, strongiloidai, moniezijos *(Moniezia expansa, M. benedeni)*, dikrocelija *(Dicrocaelium lanceatum)*. **Arklių** helmintų žinoma 25 genčių 47 rūšys. Labiausiai paplitę: paraskaridė *(Parascaris equorum)*, arklių spalinė *(Oxyuris equorum)*, strongilidai *(Strongylidae*, ypač *Strongylus equinus, Alfortia edentatus, Delafondia vulgaris)*, trichonematidai *(Trichonematidae)*; retesni: anocefalidai *(Anocephalidae)*, spiruridai *(Spiruridae)*. **Žąsų** helmintų fauną sudaro 21 rūšis: trematodų 6, cestodų 5, nematodų 9, akantocefalų 1. Labiausiai paplitę amidostoma *(Amidostomum anseris)*, trichostrongilas *(Trichostrongylus tenuis)*, kapiliarija *(Capillaria anseris)*, echinostomos *(Echinostoma revolutum* ir kt.), drepanidotenidai *(Drepanidotaenia lanceolata* ir kt.). **Šunų** žarnyne rastos 9 helmintų rūšys; labiausiai paplitę šuninis kaspinuotis *(Dipylidium caninum)*, kaspinuotis *(Taenia hydatigena)*, šuninė ankilostoma *(Ancylostoma caninum)*, šuninė askaridė *(Toxocara canis)*, gana dažni ir echinokokai. **Katėse** aptiktos 7 helmintų rūšys: askaridės *(T. canis, T. mystax, Toxascaris leonina)*, kaspinuočiai *(Toxocara taeniaeformis, T. hydatigena, Dipylidium caninum)*, trichinelė. Iš kiauninių žvėrių (miškinių kiaunių, šeškų, barsukų) labiausiai kirmėlėmis užsikrėtę **barsukai**; juose rastos 6 helmintų rūšys. **Juodsidabrėse lapėse** ypač paplitusios askaridės *(Toxocara canis)* ir uncinarija *(Uncinaria stenocephala)*. Kitų gyvulių ir žvėrių K. fauna ir jos paplitimas Lietuvoje dar nepakankamai ištirta. Gėlųjų vandenų **žuvyse** rastos 176 K. rūšys: monogeninių trematodų 47, digeninių trematodų 42, nematodų 26, cestodų 28, akantocefalų 29, dėlių 4 rūšys. Tos K. sukelia masinius žuvų susirgimus, pvz., daktilogirozę, juodadėmę, girodaktiliozę, parazitinę akių kataraktą, kariofiliozę, liguliozę, piscikuliozę ir kitus. Kai kuriose Kuršių marių, Nemuno žemupio ir Trakų ežerų žuvyse yra žmogui ir gyvuliams pavojingų parazitinių K.— žuvinio, arba plačiojo, kaspinuočio *(Diphyllobothrium latum)*, o Kuršių marių ir Nemuno žemupio žuvyse — ir opistorcho *(Opisthorchis felineus)* lervų.

Iš **žmogaus** organizme parazituojančių K. Lietuvoje labiausiai paplitę nematodai: askaridė *(Ascaris lumbricoides)*, plaukagalvis *(Trichocephalus trichiurus)* ir spalinė *(Enterobius vermicularis)*; pasitaiko strongiloidų *(Strongyloides stercoralis)*, trichinelių, trichostrongilų *(Trichostrongylus sp.)*. Iš cestodų aptinkami: žuvinis kaspinuotis, echinokokai, nykštukiniai kaspinuočiai *(Hymenolepis nana, H. diminuta)*, galvijinis ir kiaulinis kaspinuočiai; iš trematodų — kepenų peteliškė, dikrocelos, paragonimas *(Paragonimus westermanii)* ir kt. Dauguma tų K. randama žarnyne, bet pasitaiko ir kepenyse (kepenų peteliškė), plaučiuose (echinokokų lervos, paragonimas), akyse (cisticerkai, kiaulinio kaspinuočio lervos), raumenyse (trichinelės, cisticerkai) ir kitur.

K. rūšinė sudėtis, paplitimas ir biologija Lietuvoje daugiausia tirta po D. Tėvynės karo, ypač pastaraisiais metais (ž. *Parazitologija*). Bulvių nematodus tiria ir priemonių apsisaugoti nuo jų ieško Lietuvos bulvių vėžio ir nematodų tyrimo stotis (Vilniuje). Apsaugai nuo bulvių nematodų Lietuvos TSR Ž. ū. augalų karantino inspekcija taiko karantiną (pvz., užkrėstuose sklypuose keletą metų draudžia sodinti bulves), o atskiruose židiniuose — ir chem. kovą. Kovai su gyvulių ir naminių paukščių helmintozėmis ir apsaugai nuo jų vadovauja Ž. ū. m-jos veterinarijos v-ba, o su žmonių helmintozėmis — Sveikatos apsaugos m-jos sanitarijos-epidemiologijos v-ba. Rajonuose su helmintozėmis kovoja ir profilaktinį darbą dirba ligoninės, kovos su gyvulių ligomis stotys. Kovos su helmintozėmis ir apsisaugojimo nuo jų priemones daugiausia propaguoja Respublikiniai san. švietimo namai. Burž. Lietuvoje organizuotos kovos su helmintozėmis ir apsaugos nuo jų nebuvo.

Lit.: **J. Kazlauskas,** Lietuvos TSR arklių parazitinių kirmėlių (helmintų) fauna.—„LTSR MA Gyvulininkystės ir veterinarijos instituto darbai", t. 2, V., 1955; **P. Šivickis,** Parazitų apibūdinimas, V., 1956; **S. Gecevičiūtė,** Kuršių marių žuvų parazitofauna.—„LTSR MA Biologijos instituto darbai", t. 3, V., 1958; **S. Biziulevičius,** Lietuvos TSR gyventojų helmintofaunos klausimu.—„Acta parasitologica Lithuanica", vol. 1, V., 1958; **S. Mastauskis,** Lietuvos TSR rasti fitohelmintai. — Ten pat; **M. Rauckis,** Kiaulių askaridozės, trichocefaliozės ir strongiliatozių išplitimas Lietuvoje.— Ten pat; **J. Čygas,** Kiaulių, galvijų, avių helmintų fauna Lietuvoje.— Ten pat, vol. 2, V., 1959; **A. Vaičiulis,** Kiaulių askaridozės epizootologija ir kovos priemonės su ja kompleksas Lietuvoje.— Ten pat; **R. Krotas,** Lietuvos gėlųjų vandenų žuvų parazitinės ligos, V., 1959; **S. Biziulevičius,** Pagrindinės žmogaus helmintozės ir kova su jomis, V., 1961; **J. Kazlauskas** [ir kt.], Gyvulių ir paukščių helmintozės, V., 1961; **Р. Кротас,** Гельминтозные заболевания рыб в водоемах Литовской ССР.— Вопросы паразитологии в прибалтийских республиках, Рига, 1961; **J. Butkus,** Apie juodsidabrių lapių toksokarozės ir uncinariozės paplitimą ir gydymą. — „Acta parasitologica Lithuanica", vol. 3, V., 1961; **L. Lengvenytė,** Kai kurie duomenys apie rugių, miežių ir kukurūzų nematodų fauną Lietuvos TSR.— Ten pat; **L. Musteikaitė** [ir kt.], Šunų ir kačių žarnyno helmintofaunos klausimu. — Ten pat; **J. Šlepetienė,** Lietuvos TSR daržovinių kultūrų nematodai.— Ten pat; **T. Arnastauskienė,** Kiaulių apsikrėtimo helmintais ir kokcidijomis klausimu.— Ten pat, vol. 4, V., 1962; **J. Kazlauskas,** Duomenys apie Lietuvos TSR žąsų helmintų fauną.— Ten pat; **L. Skuodytė,** Kai kurių varpinių kultūrų nematodų paplitimas Lietuvos TSR ir jų pasiskirstymas augalo organuose.— Ten pat; **S. Biziulevičius, J. Kazlauskas,** Helmintozės, bendros žmogui ir gyvuliams, V., 1965.

KIRMẼLIAI — kaimas Anykščių rj., Juostininkų apyl., 5 km į r. nuo Raguvos. 122 gyv. (1959). Iš p. v. prieina Alūkėnų ir Surviliškio miškai. Malūnas (nuo 1900), pr. m-la (nuo 1922), biblioteka (nuo 1956).

KIRNÁITĖ Ona [g. 1927.II.27 Šiauliuose] — dailininkė. 1952 baigusi Dailės in-to grafikos f-tą, iki 1961 dirbo Polit. ir moksl. lit-ros leidyklos, vėliau žurnalų „Moksleivis", „Ekrano naujienos" dailininke. Bendradarbiauja žurnale „Genys". Sukūrė daugiausia vaikų tematikos estampų, ekslibrių, atvirukų, plakatų, iliustravo knygų.

Kūriniai: lino raižiniai —„Mergaitė su gėlėmis" (1959), „Pasaka" (1960), „Su mamos batais" (1960), „Natiurmortas" (1962); iliustruotos knygos — R. Rimgailos „Partizanų sūnūs" (1958), V. Bartuškaitės ir kt. „Pasakojimai apie Pušaitę" (1959), K. Kubilinsko „Pionierių palapinės" (1960), ir kt.

KIRNEĨLIS — ežeras Molėtų rj., 3 km į p. r. nuo Molėtų. Plotas 61 ha, didž. gylis 15 m, vid. gylis 5 m. Ežeras ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 1420 m, didž. plotis 850 m. Kranto linija labai vingiuota, jos ilgis 5150 m. Yra 0,4 ha sala. Krantai vietomis apaugę mišku, šiaurinis — aukštas. Į K. įteka upeliai iš Luokesų ir Bebrusų ežerų, išteka Kirneilė į Gulbio ež. (Siesarties ež. atšaką). Prie K. įsikūrę Gojus, Kaulakiai. Ežeras verslovinis; 1966 žuvies sugauta 8,5 kg/ha.

KIRSNÀ — upė Lazdijų ir Kapsuko rj., Šešupės deš. intakas. Ilgis 44 km, baseino plotas 466 km^2. Prasideda netoli Palazdijų, 4 km į p. nuo Lazdijų. Teka š. v. kryptimi per Baltajo, Palazdijo, Rimiečio ežerus, per Lazdijų miestą. Įteka į Šešupę 246 km nuo jos žiočių, ties Pašešupiais. Didžiausias intakas Gasda (kair.). Vaga kanalizuota. Vid. nuolydis 86 cm/km. Vagos vid. plotis 12 m. Dugnas smėlėtas, tik vietomis uždumblėjęs. Vasarą užželia. Krantai šaltiniuoti, vanduo drumzlinas. Slėnis žemiau Lazdijų 500—600 m pločio. Vid. debitas Nemunaičiuose (2,8 km nuo žiočių) 2,43 m^3/s. Vid. debitas žiotyse 2,80 m^3/s. Kaktiškėse (40 km nuo žiočių) iki 1961 veikė 15 kW Lazdijų hidroelektrinė.

KIRSNỸS Vytautas [g. 1928.VIII.3 Nausodėje (Anykščių rj.)] — gydytojas terapeutas, medicinos mokslų kandidatas (1965). 1953 baigęs Vilniaus un-tą, iki 1956 dirbo Tuberkuliozės in-te. 1956—1958 Sveikatos apsaugos m-jos inspektorius. 1958—65 Eksperimentinės medicinos in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1963 TSKP narys. 1965—66 Respublikinės profs-gų kurortų valdymo tarybos pirmininko pavaduotojas med. reika-

lams. Nuo 1966 Vilniaus un-to hospitalinės terapijos katedros asistentas, nuo 1967 Vilniaus miesto klinikinės ligoninės terapinio skyriaus vedėjas. Paskelbė moksl. straipsnių apie reumatinių susirgimų gydymą Druskininkuose.

Ršt.: Birštonas, V., 1966; Likėnai, V., 1967.

KIRSNÕS PÉLKĖ — pelkė Lazdijų rj., 9 km į š. nuo Lazdijų, prie kelio į Šeštokus. Plotas 510 ha (pramoninis 415 ha). Pelkė ištįsusi iš š. į p. apie 5 km; šiaurėje beveik siekia Šeštokus. Š. r. pakraščiu teka Kirsna (Šešupės intakas). K. p.— ežerinės kilmės žemapelkė, viduryje raistinė, galuose plyninė. Durpių klodo didž. storis 5,6 m, vid. 1,84 m. Durpės žemapelkinės. Vid. susiskaidymas 32%, vid. peleningumas 16,2%. Ištekliai apie 7,6 mln. m^3.

KIRSTÙKAS Antanas [g. 1910.IV.10 Valiūniškyje (Rokiškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1929 LKJS narys. 1931—1932 LKJS Rokiškio parajonio k-to narys; hektografavo LKJS Rokiškio parajonio k-to neleg. laikraštuką „Darbininkų mintys" ir atsišaukimus. 1932—33 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. 1933 už rev. veiklą nuteistas 12 metų kalėti. 1939 amnestuotas. Nuo 1939 Komunistų partijos narys. Dirbo Šiauliuose, Vilniuje. 1940—41 Vilniaus miesto vykd. k-to skyriaus vedėjas. 1941 pasitraukė į Tarybų Sąjungos gilumą ir išvyko į užsienį.

KIRSTÙKAS Balys [1912.V.13 Valiūniškyje (Rokiškio rj.) — 1943.II.22 prie Aleksejevkos (Oriolo sr.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Valstietis. Nuo 1930 LKJS narys. 1931—32 hektografu spausdino LKJS Rokiškio parajonio k-to neleg. laikraštuką „Darbininkų mintys", atsišaukimus, platino kom. lit-rą. Nuo 1933 Komunistų partijos narys. 1933 suimtas ir 1935 nuteistas 6 metus kalėti. Kalėjo Kaune. Bendradarbiavo polit. kalinių rankraštiniame žrn. „Kovotojas". 1940—41 dirbo Kaune. D. Tėvynės karo metais tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. Reiškėsi kaip poetas (paskelbė eilėraščių antologijoje „Kovos lauke", kn. 1, 1943). Žuvo fronte.

KIRSTÙKAS Petras [1893.V.1 Žiobiškyje (Rokiškio rj.) — 1959.I.15 Rygoje] — Spalio revoliucijos ir 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. 1906—15 dirbo tekintoju Rygoje, 1916—18 Aivazo f-ke Petrograde. Susipažino su tame pačiame fabrike dirbusiu M. Kalininu ir, jam rekomendavus, 1917.II priimtas į RSDDP(b). Aktyviai dalyvavo Vasario ir Spalio revoliucijose, šturmavo Žiemos rūmus. 1918 kūrė kom. kuopeles Rokiškio ir Kupiškio aps., suorganizavo partizanų būrį, kovojo su vok. okupantais. 1918.IX okupantų už akių nuteistas mirti. 1918.XII išrinktas Kazliškio vls. rev. k-to pirmininku, LKP Rokiškio aps. k-to nariu. 1919.III—V Rokiškio aps. rev. k-to liaudies teismo narys. Nuslopinus Tarybų valdžią Lietuvoje, pasitraukė į Tarybų Rusiją. Dirbo ūkinį darbą Kuibiševe, Minske, Maskvoje. Vėliau apsigyveno Rygoje. Knygoje „Proletarinė revoliucija Lietuvoje" (1960) paskelbta jo atsiminimų apie kovą su okupantais 1918—19.

KÌRŠA Faustas [1891.II.13 Senadvaryje (Zarasų rj.)— 1964.I.5 Bostone (JAV)] — poetas. Mokėsi Vilniaus ir Maskvos g-jose. 1912 pradėjo lit. darbą. 1914 Oriole išlaikė brandos atestato egzaminus. 1915 Vilniuje baigęs ped. kursus, 2 metus mokytojavo. Išleido eil. rinkinius „Verpetai" (1918), „Aidų aidužiai" (1921). Buvo vienas Lietuvių meno kūrėjų d-jos (įst. 1920) iniciatorių ir aktyviausių veikėjų, rašė tekstus „Vilkolakio" teatro (1921—25) spektakliams. 1922—25 Berlyno un-te studijavo vok. kalbą ir lit-rą, estetiką. Vėliau dirbo burž. laikraščių „Lietuva", „Lietuvos aidas" redakcijose, redagavo žurnalus „Baras", „Pradai ir žygiai". Paskelbė straipsnių kultūros ir meno klausimais. Išleido eil. rinkinius „Suverstos vagos" (1926), „Giesmės" (1934), „Maldos ant akmens" (1937), „Piligrimai" (1939), poemas „Rimgaudo žygis" (1930), „Pelenai" (2 kn., 1930—38). Išvertė į liet. kalbą J. Kraševskio „Vitolio raudos" dalį (1923), Z. Krasinskio „Nedieviška komediją" (1928), L. Tolstojaus „Pasakas mažiems vaikams" (1936), operų „Demonas", „Karmen" libretus ir kt. 1944 pasitraukė į Vokietiją, vėliau į JAV. K.— vienas žymesniųjų simbolizmo srovės atstovų liet. lit-roje. Jo poezijai būdinga abstrakčiomis sąvokomis bei alegorijomis pagrįsta meninė išraiška. Ne vienu atveju joje ryšku religinės nuotaikos, burž. patriotizmo tema. Reikšmingiausias K. kūrinys — satyrinė poema „Pelenai", kurioje sarkastiškai pašiepiamos Lietuvos burž. visuomenės negerovės (valdančiųjų sluoksnių gobšumas, nesąžiningumas, keliaklupsčiavimas prieš kapit. užsienį ir kt.). K. satyros visuom. vertę menkino tai, kad poetas nesuvokė kritikuojamų blogybių socialinių priežasčių. K. poema „Pelenai" turėjo poveikio satyrinės liet. poezijos raidai.

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 1, V., 1961.

KIRŠAĨ — kaimas Vilkaviškio rj., Alvito apyl., 8 km į v. nuo Vilkaviškio. 16 gyv. (1959). Iš r. prieina Alvito ežeras. Kiršuose 1904 gimė poetė Salomėja Nėris.

KÌRŠIAI — kaimas Telšių rj., Eigirdžių apyl., 13 km į r. nuo Telšių, 2 km į š. nuo Šiaulių—Kretingos geležinkelio. 167 gyv. (1959). Kaimo p. pakraščiu teka Patekla (Virvyčios kair. intakas). Pr. m-la (nuo 1947). Burž. nacionalistai 1946 nužudė K. gyventojus V. Jerminską su žmona, B. Vaikasą.

KÌRŠINAS Vincas [1896 Šiaulių aps.— 1943.III.24] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, pulkininkas. Kilęs iš valstiečių. 1919—40 tarnavo Lietuvos kariuomenėje, buvo būrio, kuopos ir bataliono vadas. 1935 baigė Aukštųjų karininkų kursus. 1936—38 Aukštųjų karininkų kursų inspektorius. 1938—40 Aukštosios karo m-los inspektorius. Nuo 1940 pulkininkas Lietuvos liaudies kariuomenėje, vėliau Raudonosios Armijos 29-jo teritorinio liet. korpuso divizijos štabo viršininkas. 1941.VI—XII Aukštųjų vadų tobulinimosi kursų prie gen. štabo akademijos klausytojas, paskui karininkų tobulinimosi kursų vyr. dėstytojas. Nuo 1942 pr. Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos štabo viršininkas.

KIR̃ŠINAS — upė Radviliškio ir Panevėžio rj., Nevėžio deš. intakas. Ilgis 48 km, baseino plotas 408 km^2. Prasideda 6 km į p. v. nuo Baisogalos. Teka į š. r. Ties Baisogala kerta Šiaulių—Jonavos glžk. Įteka į Nevėžį 115 km nuo jo žiočių, ties Povilauskais, 2 km į p. nuo Naujamiesčio. Didž. intakai: dešinysis — Palonas, kairieji — Vardukšnė, Šuoja. Vid. nuolydis 156 cm/km. Vid. debitas žemiau Palono 0,62 m^3/s, žiotyse 2,08 m^3/s. Aukštupys kanalizuotas.

KIRTÌMAI — vietovė Vilniaus miesto p. pakraštyje, abipus geležinkelio į Lydą. Yra vidurinė mokykla (nuo 1950), biblioteka, vaikų darželis ir lopšelis, valgykla. Gyventojai Kirtimuose daugiau pradėjo kurtis po I pasaul. karo; iki tol čia tebuvo kelios sodybos. Taryb. metais K. įjungti į miesto teritoriją, pastatyta nemažai gyv. namų.

KIR̃TIS — skiemens pabrėžimas žodyje arba žodžio ar žodžių junginio pabrėžimas sakinyje. Skiemens pabrėžimas žodyje vadinamas fonetiniu kirčiu, akcentu, o žodžio ar žodžių junginio pabrėžimas sakinyje — loginiu kirčiu. K. ir *priegaidės* dėsnius tiria kalbotyros šaka, vadinama *akcentologija.*

Loginis K. labai susijęs su kalbos intonacija. Liet. kalboje jį gali turėti kiekvienas žodžių junginio ar sakinio žodis. Nuo to, kuris žodis sakinyje pabrėžiamas, tariamas stipresniu balsu, kitaip sakant, turi loginį K., iš dalies priklauso ir viso sakinio prasmė. Liet. kalbos fonetinis K., dažniausiai vadinamas tiesiog kirčiu, yra dinaminis: kirčiuotas žodžio skiemuo nuo kitų to žodžio skiemenų skiriasi ištarimo stiprumu. Rašte jis prireikus žymimas to skiemens priegaidės ženklu (pvz., „lángas", „stãlas", „kepùrė", „galutinaĩ").

Dabartinėje liet. kalboje K. yra laisvas: daugelio žodžių paradigmoje jis pagal tam tikrus dėsnius šokinėja iš žo-

džio kamieno į galūnę ir atvirkščiai. Remdamasis kitų ide. kalbų ir liet. kalbos faktais, K. Būga teigė, kad senovėje liet. kalbos K. buvęs pastovus: vieni žodžiai jį tegalėję turėti tik šaknyje, kiti — tik galūnėje. Dabartinėje liet. kalboje dar išliko šakninio daiktavardžių kirčiavimo pavyzdžių (pvz., „brólis", „výras", „šárka", „síena"), tačiau tokių daiktavardžių, kurie visose formose K. turėtų galūnėje, liet. kalboje nebėra.

Š. Lietuvoje, išskyrus tik rytinį jos kampą (maždaug į r. nuo Obelių, Kamajų, Svėdasų, Leliūnų, Inturkės), visai nelinkstama kirčiuoti žodžių galūnių, ir K. nukeliamas į žodžio pradžią. Tarmėse K. keliamas dvejopai: vienur iš tvirtagalės ir trumposios galūnės jis nueina į bet kurį pirmąjį žodžio skiemenį (žemaičiuose) arba į bet kurį priešgalūninį skiemenį (aukštaičiuose), kitur — tik iš trumposios galūnės į ilgą pirmąjį skiemenį (žemaičiuose) arba į ilgą priešgalūninį skiemenį (aukštaičiuose). K. nukėlimas iš tvirtagalės ir trumposios galūnės į pirmąjį arba priešgalūninį skiemenį vadinamas visuotiniu K. atitraukimu, o nukėlimas tik iš trumposios galūnės į ilgą pirmąjį arba į ilgą priešgalūninį skiemenį — sąlyginiu K. atitraukimu.

Tik patys šiauriniai žemaičiai (apie Akmenę, Klykolius, Vegerius) visiškai atitraukia kirtį iš galūnės į pirmąjį skiemenį. Visi kiti žemaičiai, atitraukdami K. iš galūnės į šaknį, jį lyg padalija visiems žodžio skiemenims, palikdami tam tikrą dalį ir senojoje vietoje, pvz., „šàkà" („šaką̃"), „šàkũ" („šakų̃", „pàvàžà" („pavažà"). Tačiau čia stipriausiai ištariamas pirmasis žodžio skiemuo. Tad žemaičių tarmėje pirmasis žodžio skiemuo turi pagrindinį, o visi kiti skiemenys — šalutinį K. Aukštaičių visas K. atitraukiamas į priešgalūninį skiemenį, o kiti skiemenys K. neturi, pvz., „suprañtu" („suprantù"), „pavãža" („pavažà").

Tiek lit. kalboje, tiek tarmėse visi tarnybines funkcijas atlieką vienskiemeniai žodžiai (jungtukai, prielinksniai, dalelytės) kalbos sraute kirčio paprastai neturi: jie fonetiškai prisišlieja prie kirtį turinčio gretimo žodžio. Bekirčiai vienskiemeniai žodžiai, prisišliejęs prie kirčiuoto žodžio, einančio prieš juos, vadinami enklitikais, o prisišliejęs prie kirčiuoto žodžio, einančio po jų — proklitikais. Ž. *Kirčiavimas.*

Lit.: **K. Būga,** Lietuvių kalbos žodynas, t. 1, K., 1924; **P. Skardžius,** Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimas, K., 1936; **A. Laigonaitė,** Literatūrinės lietuvių kalbos kirčiavimas, V., 1959; Lietuvių kalbos gramatika, t. 1, V., 1965. **J. Žiugžda,** Lietuvių kalbos gramatika, d. 1, K., 1966; **Z. Zinkevičius,** Lietuvių dialektologija, V., 1966.

KIRVELÁITIS Stasys [1894 Pilviškiuose (Vilkaviškio rj.) — 1922.III.4 Kaune)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Siuvėjas. Kilęs iš darbininkų. I pasaul. karo metais kaizerinių okupantų kalintas Vilniuje. 1918 pab. Pilviškiuose suorganizavo kom. kuopelę, buvo darbininkų atstovų tarybos vykd. k-to pirmininkas. 1919.II sukilimo prieš vok. interventus ir burž. nacionalistus Užnemunėje dalyvis. 1919 kalintas Kaune. 1920 pr. įkūrė darbininkų profs-gą Pilviškiuose, buvo jos v-bos pirmininkas, vėliau organizavo Alytuje profs-gas. 1921 suimtas. Mirė Kauno kalėjime.

KIRVÉLNINKAS — turgus, kurio metu buvo samdomi žemės ūkio darbininkai — bernai ir mergos. Jis vykdavo Žemaitijos miesteliuose tarp trijų karalių šventės (sausio 6 d.) ir užgavėnių. K. pavadinimas kilęs iš papročio, pagal kurį į šį turgų atvykę vyrai už juostos turėjo užsikišę kirvį, mergos — kultuvę. Iš to buvo matyti, kad tie žmonės dar nėra susiderėję dėl darbo. Lygtuvės kartais įvykdavo paskutinį sekmadienį prieš užgavėnes ar užgavėnių vakarą samdytojo namuose; į jas, be pačių samdinių, atvykdavo jų tėvai ar globėjai. Sulygus algą, samdinių tėvams buvo duodamas paviržis, maždaug toks pat, kaip ir samdiniui metų gale. Po lygtuvių buvo rengiami jaunimo šokiai su vaišėmis. Sudaręs sutartį ir paėmęs iš samdytojo vad. „pradotką" — nedidelį avansą pinigais, samdinys buvo laikomas „pardavusiu kirvelį". Apie nelaiku sutartį nutraukusį ir grįžusį pas tėvus samdinį buvo sakoma, kad jis „parnešė kirvelį". K. išnyko XX a. pr.

KIR̃VIS. Seniausieji Lietuvoje rasti K. buvo titnaginiai, apskaldyti, įtveriami į sulenktą kotą. Neolito laikotarpiu jie jau gludinti; be to, vartota akmeniniai gludinti K. su skyle kotui. Akmeniniai K. vartoti ir kaip ginklai. Lietuvos TSR teritorijoje vartoti laiviniai kovos K. buvo būdingi visam indoeuropiečių gyventajam plotui. Be jų, buvo vartojami vad. siaurieji baltiškojo tipo kirveliai, didieji kovos ir darbo kirviai. Žalvario amžiaus pradžioje pasirodė žalvariniai įtveriamieji K., vadinami baltiškaisiais atkraštiniais kirviais. I t-mečio pr. m. e. pradžioje atsirado žalvariniai įmoviniai

Kirvis. Viršutinėje eilėje — akmeninis laivinis kovos K., žalvarinis atkraštinis K., geležinis pentinis siauraašmenis K. Apatinėje eilėje — K. kirtimui ir skaldymui, kapojimui, tašymui (skliutas)

kirviai. Šalia metalinių iki pat mūsų eros pradžios buvo vartojami ir akmeniniai. Nuo mūsų eros pradžios paplito geležiniai siauraašmeniai įmoviniai ir pentiniai kirviai. Jie vartoti kaip žemdirbystės įrankiai ir kaip ginklai. Lietuvos r. dalyje randama tik pentinių, v. dalyje — tik įmovinių K. Ankstyvojo feodalizmo laikotarpiu (apie X a.) įsivyravo plačiaašmeniai pentiniai K., išlikę beveik nepasikeitę ir dabar. Vartoti ir plačiaašmeniai kovos K. — ginklai su plonais ašmenimis, dailaus darbo, su nedidele skyle pentyje, kartais ornamentuoti. Iki XX a. pr. lietuviai valstiečiai vartojo vietos kalvių darbo kirvius. Miškų darbininkai dirbo kiek ilgesniais K. su ilgesniais kirvakočiais. Dailidės tašymui turėjo K. su platesniais ašmenimis (iki 28 cm). Nuo XX a. pr. Lietuvos kaimuose paplito fabrikų gamybos kirviai.

KISARÁUSKAS Vincas [g. 1934.III.1 Augmėnuose (Radviliškio rj.)] — dailininkas. 1959 baigė Dailės in-to tapybos f-tą. Nuo 1960 dalyvauja respublikinėse dailės parodose. 1963—65 Vilniaus modelių namų dailininkas. Nuo 1965 Čiurlionio meno mokyklos (internato) mokytojas. 1966 dalyvavo lietuvių grafikos parodose Lenkijoje ir Čekoslovakijoje, TSRS ekslibrio parodoje Čekoslovakijoje, 1967 — III tarptautinėje ekslibrio parodoje Lenkijoje. Sukūrė tapybos darbų, mozaikų, estampų, ekslibrių, apipavidalino ir iliustravo knygų.

Kūriniai: tapybos darbai — ciklas klasikinėmis temomis („Kentaurai", „Dantė ir Vergilijus", „Aklas Edipas", „Edipas ir Antigonė" ir kt., 1961), „Jauna moteris" (1962), ciklas 1863 sukilimo Lietuvoje temomis (1964), „Sušaudyta galva", „Riteriai", „Kompozicija" (1965), „Kęstučio mirtis", „Aktas", „Moteris su žibintu", „Autoportretas", „Natiurmortas su lempa" (1966); estampų ciklas „Lietuva" (1961), mozaikos — „Vyras su vėliava", „Moteris su žibintu" (1962); iliustracijos J. Janonio eiliuotai pasakai „Poklius tykoja kas dieną" (1960), ir kt.

KISARÁUSKIENĖ Saulė [**Aleškevičiūtė;** g. 1937.VI.2 Kaune] — dailininkė. 1957—60 studijavo Lietuvos TSR Dailės in-to tekstilės f-te. Nuo 1961 dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose. 1965 Vilniuje surengė individualinę kūrinių parodą. 1966 grafikos darbus eksponavo Lenkijoje. Sukūrė grafikos ir tapybos kompozicijų, apipavidalino ir iliustravo knygų.

Kūriniai: grafikos kompozicijos — ciklai „Liūdna pasaka" ir „Sukilėliai", „Portretas", „Aktas" (1961), „Pasaka" (1963), „Žvejo portretas", „Prie stalo", „Mergaitė", „Į darbą" (1965), ciklai „Vilnius", „Statybininkai" (1966); tapybos kompozicijos — „Dvi moterys" (1965), „Arlekinas" (1966), „Vakarienė", „Močiutė", „Natiurmortas su puodyne" (1967); iliustracijos E. Mieželaičio poezijos rink. „Autoportretas. Aviaeskizai" (1962), ir kt.

KISELÍENĖ Valerija [g. 1929.III.3 Griežionyse (Ukmergės rj.)] — biologė parazitologė, biologijos mokslų kandidatė (1960). 1953 baigė Vilniaus un-tą. 1953—1955 Gyvulininkystės ir veterinarijos in-to, 1955—59 Biologijos in-to, nuo 1959 Zoologijos ir parazitologijos in-to moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių gyvulių, paukščių ir žuvų trematodų biologijos klausimais.

KISELÝTĖ Teklė [g. 1905.V.5 Rumpiškėnuose (Rokiškio rj.)] — hidrobiologė, biologijos mokslų kandidatė (1958). 1936 baigė Kauno un-tą. 1932—39 dirbo ped. darbą Kauno un-te, 1940—52 Vilniaus un-te. 1952—56 dirbo Lietuvos TSR Žuvivaisos ir žuvisaugos v-boje. Nuo 1956 Zoologijos ir parazitologijos in-to moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių apie Kuršių marių ir kai kurių ežerų zooplanktoną.

KISIĒLIS Kazys [g. 1926.III.26 Išlaužuose (Panevėžio rj.)] — dailininkas. 1946—1951 studijavo Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to monumentaliosios ir dekoratyvinės skulptūros studijoje. 1952 baigė Dailės in-to skulptūros f-tą. Nuo 1955 dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose. Sukūrė skulptūrų ir skulptūrinių portretų, pasižyminčių monumentalumu, išradinga kompozicija. Skulptūrose pavaizdavo daugiausia darbo žmonių atstovus, pabrėžė jų darbo romantiką ir heroiškumą, akcentavo charakterio bruožus.

Kūriniai: skulptūros — „Žvejas" (1958), „Lietuvaitė" (Naujojoje Akmenėje, 1958), „Grandininkė" (1960), „Suvirintojas" (1963), „Brigadininkas laukuose", „Darbininkas", „Antanas Strazdas" (1965); skulptūriniai portretai — „Tarybų Sąjungos Didvyris H. Borisa" (1960), „Rašytojas K. Boruta", „Senojo žvejo galva" (1964) ir kt.

Leid.: Lietuvių tarybinė dailė (Skulptūra), V., 1961.

KISIĒLIS Liudas [g. 1902.IX.27 Pasodoje (Jonavos rj.)] — internacionalinių brigadų Ispanijoje kovotojas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1929 emigravo į Kanadą. Dalyvavo pažangiųjų Kanados lietuvių org-jų veikloje. 1937 atvyko į Ispaniją ir įstojo į 15 internac. brigadą. Kovose su fašistais du kartus sužeistas. 1939 grįžo į Kanadą. Priklauso Kanados Lietuvių literatūros d-jai.

KÌSINAS Abromas [1899 Panevėžyje — 1945 Dachau (VFR)] — geobotanikas. Nuo 1918 Panevėžyje, vėliau Kaune dirbo ped. darbą. Kartu studijavo ir 1927 baigė Kauno un-tą. 1935 gavo gamtos mokslų daktaro laipsnį. Vok. faš. okupacijos metais uždarytas į Kauno getą, 1944 išvežtas į Dachau konc. stovyklą. Paskelbė moksl. straipsnių apie Lietuvos pajūrio augalų asociacijas ir asociacijų kompleksus („Matematikos-gamtos fakulteto darbai", t. 11, 1936).

Kazys Kisielis. „Antanas Strazdas" (skulptūros fragmentas), gipsas, 1965

KÌSINAS Izidorius [1904.VII.30 Panevėžyje — 1958.VII.28 Vilniuje] — bibliotekininkas, bibliografas. 1924 baigęs Ukmergės g-ją, dėstė liet. kalbą Jurbarko, Ukmergės ir Vilkaviškio žydų g-jose. 1935—44 Kauno ir Vilniaus un-tų bibliotekų bibliografas. 1940 baigė Vilniaus un-to humanitarinių mokslų f-to istorijos skyrių. 1944 išvežtas į Vokietiją priverčiamiesiems darbams. 1945—46 vertėjas Raudonojoje Armijoje. 1946—51 Lietuvos TSR Knygų rūmų direktoriaus pavaduotojas mokslo reikalams. 1949—1958 kultūros-švietimo technikumo ir Vilniaus un-to bibliotekininkystės katedros dėstytojas. Nuo 1926 pradėjęs dirbti bibliografinį darbą, paskelbė įv. asmenų (E. Volterio, M. K. Čiurlionio ir kt.) bibliografijų, sudarė Lietuvos ir užsienio liet. kolonijų 1935 periodikos bibliografiją. 1932 sudarė liet. lit-ros antologiją hebrajų kalba. 1938 parengė rinkoje esančių liet. knygų sisteminį katalogą. Išvertė ir papildė N. Tropovskio „Dešimtainę klasifikaciją" (1947), parengė leidinius: „Bibliotekinės technikos minimumą" (1947), „Lietuviškąsias autorines lenteles" (1949), „Bendrines spaudinių aprašo taisykles masinių bibliotekų katalogams" (1955), „Bibliotekinę ir bibliografinę terminologiją" (1956).

Lit.: **A. Ulpis**, Izidorius Kisinas.—„Bibliotekų darbas", 1958, Nr. 4.

KÌSLINGAS (Kiesling, Kissling) Jonas Gotlibas [1790—po 1836] — dailininkas. Studijavo Vilniaus un-to raižybos katedroje (pas J. Saundersą). Išraižė J. Rustemo ir kt. kūrinių reprodukcijų, iliustravo knygų. Iki 1827 studijas gilino Vokietijoje, Italijoje. Sekdamas Rafaelio ir Ticiano paveikslais, išraižė klasikinio stiliaus graviūras „Madona Tempi" ir „Flora" (1827). 1828—31 dirbo Vilniaus un-to raižybos katedros adjunktu, nuo 1836 — Peterburgo Dailės akademijoje.

Kūriniai: „Rustemo šaržas", „Rustemo autoportretas" (1814), „Napoleono ir Aleksandro susitikimas Tilžėje 1807 m.", „Kunigaikštis J. Poniatovskis ant žirgo" (1817), „Kaštelionas Stanislovas Koniecpolskis" (iliustracija J. Nemcevičiaus knygai, 1819), „Marija Luiza — Prancūzijos karalienė", J. Rustemo kortų raižiniai ir kt.

KISNĒRIUS Jurgis [g. 1920.VIII.24 Galmenuose (Tauragės rj.)] — geologas, geologijos-mineralogijos mokslų kandidatas (1958). 1951 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1951 Geologijos ir geografijos in-to, nuo 1963 Geologijos in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių juros ir apatinės kreidos litologijos ir stratigrafijos klausimais.

KIŠKĒLIAI — kaimas Anykščių rj., Storių apyl., 5 km į p. r. nuo Anykščių. 75 gyv. (1959). Iš p. r. prieina Ąžuolyno-Kurklių miškas. Pr. m-la (nuo 1916), Storių biblioteka (nuo 1954).

KIŠKĒLIŠKIS — kaimas Ukmergės rj., Siesikų apyl., 15 km į š. v. nuo Ukmergės, 7 km į š. r. nuo Siesikų. 54 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la (iki 1951 pradinė).

KÌŠKIAI, zuikiai. Lietuvoje gyvena 2 kiškių rūšys: pilkasis K. *(Lepus europaeus)* ir baltasis K. *(L. timidus)*. **Pilkieji K.** respublikoje dažni ir gausūs; daugiausia jų yra vid. ir v. Lietuvoje, mažiausiai p. r. rajonuose. 1000 ha medžioklės plote jų gyvena vid. apie 40; produktyviuose, rūpestingai globojamuose medžioklės plotuose (pvz., Vilkaviškio rj.) — apie 90. 1967 pr. priskaičiuota 278 000 pilkųjų kiškių (1956 — 71 000; 1960 — 148 000). Per 1966/67 sezoną sumedžiota apie 70 000. Lietuvoje K. paplito II t-mečio pirmojoje pusėje, ypač jų pagausėjo XIV—XIX a., nykstant miškams ir didėjant dirbamų sukultūrintų laukų plotams. XIX—XX a. buvo medžiojami dėl mėsos ir kailio, iš kurio valstiečiai siūdavosi žiemines kepures. **Baltųjų K.** pasitaiko tik ten, kur yra didesnių miškų. 1965 pr. jų tebuvo 5500.

Kiškiai

Baltieji K. Lietuvoje paplito daug anksčiau, kaip pilkieji, ir buvo už juos gausesni. Dar XIX a. pr. baltųjų K. buvo nušaunama daugiau kaip pilkųjų. Dabar sumedžiojama tik atsitiktinai. K.— masiškiausias medžioklės objektas Lietuvoje. Medžiojami nuo lapkričio pr. iki vasario.

KÌŠKINAS Jonas [g. 1884.IX.14 Fateže (Kursko sr.)] — inžinierius, technikos mokslų kandidatas (1949). 1910 baigė Peterburgo Kelių inžinierių in-tą. 1910—1919 geležinkelio distancijos viršininko pavaduotojas, viršininkas Virbalyje, Rygoje. 1920—27 Lietuvos Susisiekimo

m-jos kelių v-bos darbuotojas. 1924—45 Kauno aukštesniosios technikos m-los dėstytojas. 1940—41 dėstė Kauno un-te. 1944—51 Kauno un-to, 1951—56 Politechnikos in-to kelių katedros vedėjas. Nuo 1945 docentas. Nuo 1961 pensininkas. Paskelbė moksl. straipsnių apie gelžb. pabėgius ir kitais geležinkelių transporto klausimais.

KÌŠKIS Enrikas [1905.II.15 Peterburge — 1957.XI.10 Vilniuje] — muzikas, pedagogas. 1920—25 mokėsi Ukmergės g-joje, 1925—28 Klaipėdos muz. m-loje (smuiko klasėje), 1929—38 (su pertraukomis) Kauno konservatorijoje. Mokydamasis dirbo Anykščių, Kauno g-jose. Baigęs Kauno konservatorijos vargonų skyrių, 1938—45 dirbo Ukmergės mkt. seminarijos mokytoju, 1945—49 Vilniaus Ped. in-to dėstytoju, Vilniaus dešimtmetės muz. m-los direktoriaus pavaduotoju. 1948—50 Liaudies kūrybos namų metodininkas. 1949—55 Lietuvos TSR konservatorijos dėstytojas. Suorganizavo chorų, orkestrų, vokalinių ir instrumentinių ansamblių ir jiems vadovavo. Surinko liaudies dainų, kai kurias jų harmonizavo („Ar aš tau, sese, nesakiau" ir kt.), sukūrė dainų („Gera gira"), kantatą moksleivių chorui „Laisvės džiaugsmas" (apie 1940), muz. pjesių pučiamųjų orkestrui ir kaimo kapelai. Paskelbė muz. metodikos ir kritikos straipsnių.

Lit.: J. Motiekaitis, Enrikas Kiškis.—„Meno saviveikla", 1957, Nr. 5/6.

KÌŠKIS Vytautas [g. 1927.I.1 Vaitkūnuose (Ukmergės rj.)] — administracinis darbuotojas. 1948 baigė Ukmergės mkt. seminariją. Nuo 1952 TSKP narys. 1948—55 ir 1959—65 švietimo, partinis ir administracinis darbuotojas Švenčionių rj. 1955—59 mokėsi Aukštojoje part. m-loje Leningrade. 1966 baigė Vilniaus un-tą (neakivaizdiniu būdu). Nuo 1965 Telšių rj. vykd. k-to pirmininkas.

KIÙDULAS Alfonsas [g. 1918.II.19 Mažeikiuose] — administracinis darbuotojas. 1926—33 dirbo pas buožes. 1933—1940 kepyklos darbininkas Kelmėje. 1940—41 tarnavo Lietuvos kariuomenėje, Lietuvos Liaudies kariuomenėje, mokėsi jaunesniųjų vadų m-loje Vilniuje. 1941—44 Raudonosios Armijos (nuo 1942 16 liet. divizijos) karys. Nuo 1944 TSKP narys. 1944 mokėsi taryb. ir part. darbuotojų kursuose Šujoje (Ivanovo sr.). 1944—46 Mažeikių aps. vykd. k-to sekretorius. 1946—48 mokėsi Resp. part. m-loje. 1948—50 Lietuvos TSR MT darbuotojas. 1950—53 adm. darbuotojas Šiauliuose. 1953—59 Pasvalio rj. vykd. k-to pirmininkas. Nuo 1959 Lietuvos TSR MT reikalų valdytojas.

KÌVĖ — upė Lietuvos TSR (Joniškio rj.) ir Latvijos TSR, Vilkijos deš. intakas. Ilgis 24 km (Lietuvos TSR 16 km), baseino plotas 85 km^2 (Lietuvos TSR 65 km^2). Prasideda 4 km į p. r. nuo Skaistgirio, netoli Normančių. Teka į š. Įteka į Vilkiją 4 km nuo jos žiočių. Intakas Trumpė (kair.). Vid. nuolydis Lietuvoje 159 cm/km. Vid. debitas prie Latvijos TSR sienos 0,34 m^3/s.

KIVÝLIAI — **1.** Kaimas Šilutės rj., Vainuto apyl., 13 km į r. nuo Žemaičių Naumiesčio, prie Vainuto—Žygaičių kelio. 346 gyv. (1959).

2. Kaimas Skuodo rj., Aleksandrijos apyl., 9 km į š. v. nuo Ylakių, Latvijos TSR pasienyje. 104 gyv. (1959). Pro kaimą teka Apšė (Bartuvos intakas). Iš v. prieina Giraitės miškas. Yra senkapis.

Senkapyje aptikta plačiaašmenių geležinių kirvių, geležinių ietigalių, žalvarinių pasaginių segių, apyrankių gyvuliniais galais ir kitų IX—XII a. dirbinių; kai kurie jų laikomi Kauno ist. muziejuje.

KIVÌLIS Mykolas [1904.I.11 Tytuvėnuose — 1965.II.26 Panevėžyje] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Iki 1919 darbininkas Panevėžyje. 1919 pr. įstojo į Raudonąją Armiją, dalyvavo kautynėse su kontrrevoliucionieriais ties Kuršėnais, Šiauliais, sužeistas pateko į nelaisvę. Pabėgęs iš belaisvių stovyklos Šiauliuose, buvo suimtas ir kalinamas Kazlų Rūdoje. Vėliau amatininkas Panevėžyje. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Nuo 1945 darbininkas Panevėžyje. Nuo 1949 TSKP narys.

KIVÌLIS Stasys [1915.VIII.23 Medsėdžiuose (Skuodo rj.) — 1947.VI Viekšniuose (Akmenės rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Iki 1940 dirbo pas buožes. Nuo 1934 Komunistų partijos narys. 1937—38 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. 1940—41 milicininkas Sedoje. 1941 evakavosi į Gorkį. 1943.IX atvyko į Lietuvą, buvo „Žalgirio" būrio partizanas. 1944.VIII—1946 LKP Mažeikių aps. k-to instruktorius, vėliau Viekšnių vls. partorgas.

KIVILŠÀ Jokūbas [g. 1920.VII.13 Vižiniuose (Molėtų rj.)] — inžinierius statybininkas, technikos mokslų kandidatas (1959). 1948 baigęs Kauno un-tą, iki 1950 jame dirbo ped. darbą. Nuo 1951 dėsto Kauno Politechnikos in-te, 1958—1962 in-to statybos f-to prodekanas. Paskelbė moksl. straipsnių apie betonų savybes, gelžb. tiltų konstrukcijas.

KÝVIŠKĖS — kaimas Vilniaus rj., Grigaičių apyl., 15 km į r. nuo Vilniaus, prie Vilniaus—Minsko geležinkelio. 304 gyv. (1959). Per kaimą teka Kyvė (Vilnios intakas). Kaimas gatvinis. Pr. m-la. Ist. šaltiniuose kaimas minimas 1798 (12 kiemų, 108 gyv.).

KYZELÍENĖ Gražina [g. 1934.V.11 Viršužiglyje (Kauno rj.)] — tekstilės pramonės darbininkė, Socialistinio Darbo Didvyrė (1966). Nuo 1951 Kauno „Drobės" vilnonių audinių f-ko audėja. Nuo 1966 TSRS AT deputatė.

KLABÌNIAI — kaimas Molėtų rj., Pažuolių apyl., 8 km į v. nuo Aluntos; kolūkio centras. 193 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Virinta. Kultūros namai (nuo 1961). Yra resp. reikšmės archit-ros paminklas — 1829 pastatytas vandens malūnas, archit. sprendimu panašus į liet. klėtį.

KLAÌPĖDA — respublikinio pavaldumo miestas prie sąsiaurio, jungiančio Kuršių marias su Baltijos jūra; pagal didumą trečias Lietuvoje. 1959 buvo 89 900 gyv., 1967 — 131 600. 1964 pramonėje dirbo 30 550 žmonių, statyboje 5340, transporte 6660, prekybos ir viešojo maitinimo įmonėse 2900, švietimo, mokslo, sveikatos apsaugos įstaigose 5670. Miesto teritorija 5935 ha (1965), iš kurių daugiau kaip 3000 ha miškų, parkų, laukų, sodų, vandenų. Klaipėdoje į Kuršių marias (sąsiaurį) įteka Danė (Dangė). Jos kair. krante, netoli žiočių, yra seniausioji miesto dalis — Senamiestis; į v. nuo jo, sąsiauryje, yra prekybos dos kanalo galo marių pakrante siauru ruožu tęsiasi Smeltė. Joje įsikūręs K. žvejybos uostas ir su juo susijusios pram. įmonės (laivų statykla, žuvies konservų f-kas ir kt.). Į r. nuo Senamiesčio yra kitas pram. rajonas — Joniškė. Dešiniajame Danės krante išsistatęs Naujamiestis; įv. nuo jo, sąsiauryje, yra prekybos uostas. Dar toliau į š., jūros pakrantėje, plečiasi Melnragės gyv. rajonas (buv. priemiestis) ir Girulių vasarvietė. Į r. nuo jų — Girulių miškai; jų p. pakraštyje, siekiančiame miestą, yra parkas, stadionas. Nauji gyv. kvartalai auga į š. nuo glžk. st., į p. nuo stadiono ir ypač — tarp Smeltės ir Joniškės (Taikos prospekto rajonas, Žvejų miestelis).

PRAMONĖ, PREKYBA. K.— vienas didžiausių Tarybų Lietuvos pramonės centrų. Miesto pramonės specializaciją nulėmė jo ekonominė-geografinė padėtis: jūra, patogus susisiekimas, vietinių žaliavų ištekliai, gyventojų poreikiai. Mieste veikia (1966) 42 pram. įmonės; iš jų vienuolikoje dirba daugiau kaip po 1000 žmonių. Svarbiausia miesto pramonės šaka — maisto pramonė: 1965 ji davė apie 75% bendrosios miesto pramonės produkcijos. Aukštą gamybos lygį nulėmė pokario metais naujai sukurta žuvies pramonė, kurios pagrindiniai gamybos fondai sudaro daugiau kaip 50% Tarybų Lietuvos maisto pramonės pagrindinių pramoninių gamybos fondų vertės. 1965 pagaminta 34,7 mln. sąlyginių dėžučių žuvies konservų. Be maistui skiriamos žuvies produkcijos, žuvies apdirbimo pramonė Klaipėdoje gamina veterinarinius, techninius taukus, pašarinius miltus. Klaipėdoje veikia dideli mėsos, pieno, duonos kombinatai, konditerijos f-kas „Gegužės pirmoji", alaus f-kas „Švyturys", tabako f-kas. Pagal bendrąją produkciją ir pramonės gamybinį personalą antroji K. pramonės šaka — lengvoji pramonė (tekstilės, trikotažo, siuvimo, tinklų mezgimo įmonės). Medvilnės verpalų f-kas „Trinyčiai" 1965 davė apie 90% Lietuvoje pagaminamų medvilnės verpalų, medvilnės audinių f-kas „Gulbė"— daugiau kaip 90% medvilnės audinių (19,5 mln. m). Kojinių f-kas „Aušra" 1965 pagamino 10,3 mln. porų kojinių ir puskojinių. Pokario metais sukurta stambi mašinų ga-

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 208

mybos ir metalo apdirbimo pramonė. Pagr. įmonės — *Baltijos laivų statykla*, dvi laivų remonto g-los. Baltijos laivų statykla stato didžiuosius žvejybos tralerius, laivus-šaldytuvus, plaukiojančius dokus. Laivų remonto g-lose remontuojami laivai, gaminami ketaus liejiniai jų remontui. Klaipėdos elektros elementų g-los „Syrius" produkcija naudojama ne tik visoje TSRS, bet siunčiama ir į daugelį užsienio šalių. Klaipėdoje veikiantys celiuliozės ir popieriaus kombinatas, eksperimentinis medienos medžiagų kombinatas, medinės taros, medžio apdirbimo kombinatai, baldų f-kas 1965 pagamino 33 400 t celiuliozės, 23 600 t kartono, 8540 t popieriaus, 22 800 m^3 faneros, 27 100 m^3 medžio drožlių plokščių, už 3 mln. rb baldų. Du gelžbetonio konstrukcijų kombinatai 1965 pagamino daugiau kaip 90 000 m^3 surenkamųjų gelžbetonio konstrukcijų, apie 60 000 m^3 prekinio betono ir skiedinio. Veikia spaustuvė, „Dailės" kombinatas. 1960 K. elektrinei įsijungus į vieningą TSRS Šiaurės vakarų energetinę sistemą, žymiai pagerėjo miesto aprūpinimas elektros energija: 1964 miestas gavo 253,5 mln. kWh el. energijos (K. elektrinė 1965 pagamino 87,8 mln. kWh). 1965 Klaipėdoje veikė 165 parduotuvės, 106 viešojo maitinimo įmonės; mažmeninė prekių apyvarta buvo 83,9 mln. rb.

KOMUNALINIS ŪKIS. Mieste yra 251 gatvė (1965); bendras jų ilgis 154 km (79 km — su pagerinta danga: cementbetonio, asfaltbetonio ir kt.). Pokario metais rekonstruota daugiau kaip 80 gatvių (apie 60 km), įrengta naujų aikščių, skverų. Miesto butų fondas (1965) 641 000 m^2, iš jų komunalinio gyv. ploto 583 000 m^2, individualinio 58 000 m^2. Vandentiekiu naudojasi daugiau kaip 80% miesto gyventojų. 1965 apie 10 000 butų gaudavo suskystintas dujas. K. autobusų parkas turi 200 autobusų (1966). Mieste veikia 12 autobusų linijų, kurių ilgis 83,6 km; jas aptarnauja 84 autobusai, kuriais 1965 pervežta 41 mln. keleivių. Yra taksi parkas.

SUSISIEKIMAS. K.— svarbus jūrų, geležinkelio, upių, plentų ir oro transporto mazgas. K. jūrų prekybos ir jūrų žvejybos *uostai* turi svarbią reikšmę ne tik Lietuvos TSR, bet ir visos TSRS ekonomikai. Jie neužšąla, veikia ištisus metus. K. prekybos uostas, palyginti su 1937, išaugo apie 4 kartus, jis aprūpintas šiuolaikiniais mechanizmais. Uoste sukurta naftos produktų eksporto bazė, baigiamas kurti (1967) pirmasis TSRS anglių

Klaipėda. Danės krantinė apie 1920

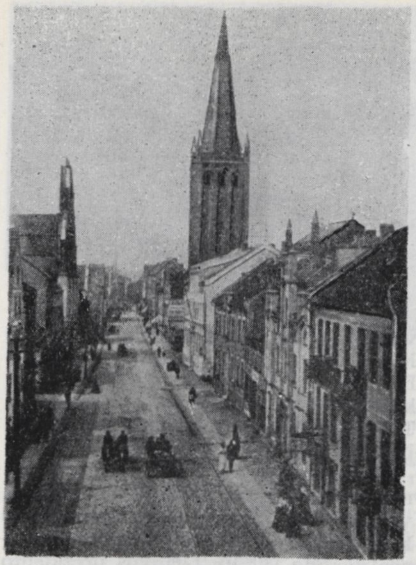

Klaipėda. Fridricho Vilhelmo (dab. Pergalės) gatvė apie 1915

rūšiavimo ir pakrovimo kompleksas. Per uostą palaikomi prekybos ryšiai su daugeliu užsienio šalių. Geležinkeliais susisiekiama su Sovetsku, Liepoja, Šiauliais (iš ten — su Ryga, Kaunu, Vilniumi). Plentai jungia K. su Kaunu (Žemaičių plentas), su Sovetsku ir Jurbarku, su Liepoja, su Kretinga. Iš K. aeroporto reguliariai skraido keleiviniai lėktuvai į Kauną ir Vilnių.

SVEIKATOS APSAUGA. 1966 Klaipėdoje veikė 10 ligoninių (be karinių) su 1450 lovų. Be to, miestas turėjo (1965) 5 ambulatorijas, 4 vaistines, 1 vaikų tuberkuliozės sanatoriją (100 vietų), greitosios pagalbos stotį, 2 sanitarijos-epidemiologijos stotis, san. švietimo namus. Visose sveikatos apsaugos įstaigose 1966 dirbo 351 gydytojas, 1174 vidurinio med. personalo darbuotojai. 1966 mieste veikė 46 vaikų darželiai, lopšeliai-darželiai ir lopšeliai.

MOKSLAS, ŠVIETIMAS, KULTŪRA. Klaipėdoje 1966 veikė 30 bendrojo lavinimo m-lų (14 vidurinių, 2 aštuonmetės, 5 pradinės, 9 vakarinės ir neakivaizdinės), kuriose mokėsi 22 500 moksleivių. 6 miesto technikumuose ir kitose spec. vid. m-lose mokėsi 5100 moksleivių. Kauno Politechnikos in-to Klaipėdos vakariniame f-te studijavo 743 studentai. Yra dramos teatras, liaudies filharmonija, kraštotyros muziejus, kultūros rūmai, 59 masinės bibliotekos, 15 klubinių įstaigų, 11 kino įrenginių (1966). Mieste leidžiamas dienraštis „Tarybinė Klaipėda", laikraštis žvejams „Lietuvos žvejys".

ISTORIJA. Archeologinių tyrimų duomenimis, K., kaip baltų gyvenvietė, jau buvo žinoma pirmaisiais mūsų eros amžiais. Jos, kaip ir viso *Klaipėdos krašto*, lietuviškumą nuo seniausių laikų yra įrodę ir vok. mokslininkai A. Becenbergeris, A. Bitensas, K. Lomejeris, J. Zembrickis, M. Tepenas, L. Veberis. K. likimas susijęs su tuo, kad XIII a. pr. į Pabaltijį pradėjo veržtis vok. feodalai, pirkliai ir riteriai. Kovodamas su sukilusiais po *Saulės mūšio* (1236) kuršiais ir žemgaliais, *Livonijos ordinas* veržėsi į Lietuvos pajūrį, norėdamas sausuma susisiekti su *Kryžiuočių ordino* žemėmis nukariautoje Prūsijoje. Remiamas Kuršo vyskupo, jis nusiaubė K. ir 1252 joje pastatė pilį, kurią pavadino Memelburgu. Artimiausių žemaičių pilių gynėjai staigiais puolimais trukdė vokiečiams statyti Memelburgą. 1253 ir popiežius Inocentas III pripažino, jog Livonijos ordinas Memelburgą stato lietuvių žemėje. Iš pradžių K. bendrai valdė Livonijos ordinas su Kuršo vyskupu. 1258 ji gavo Liubeko teises. XIII—XIV a. lietuviai ne kartą puolė K., stengdamiesi ją išvaduoti. 1323, 1379, 1393 ir 1402 lietuviai K. pilį visiškai sugriovė. Livonijos ordinas, o nuo 1328 iš jo K. perėmęs Kryžiuočių ordinas, pilį tuoj pat atstatydavo. 1392 savo teisių į K. atsisakė Kuršo vyskupas, tuo būdu ji liko vien kryžiuočių valdžioje. Po *Žalgirio mūšio* (1410) prasidėjo diplomatinė kova dėl K., bet Torunės taikos sutartimi (1411) ji buvo palikta Kryžiuočių ordinui. K. nebuvo Lietuvai grąžinta ir Melno taikos sutartimi (1422). Žemaičiai 1455 dar kartą užėmė K., bet, negavę paramos, buvo kryžiuočių išstumti. K. buvo vokietinama, į ją kėlėsi vis daugiau vokiečių, o lietuviams ne tik nebuvo leidžiama verstis prekyba bei amatais, bet iš viso buvo trukdoma apsigyventi mieste. 1525 Kryžiuočių ordino magistrui Albrechtui priėmus protestantizmą ir pasiskelbus Prūsijos kun-ščiu, K. atsidūrė Prūsijos kun-stėje (nuo 1701 Prūsijos karalystėje). 1540 beveik visą K. sunaikino gaisras (po jo maža beliko senųjų gotikos bei renesanso pastatų). Nepaisant to, mieste plito amatai, prekyba, 1569 pradėta statyti pirmuosius prekybinius laivus. 1595 prie miesto buvo prijungtas Krameisto priemiestis, kurį XVIII a. imta vadinti Naujamiesčiu. 1597 K. gavo teisę rengti metinį prekymetį. XVII a. pr., kilus švedų invazijos grėsmei, K. imta tvirtinti pagal to meto ginkluotę ir strategiją. Miestas buvo apjuostas žvaigždiniais pylimais su bastionais ir kordegardijomis beveik tose pat vietose, kur ėjo ir senoji miesto gynybinė mūro siena (pastatyta XIV—XV a.). Priešais Danės tiltą, deš. krante, buvo įrengti pylimai. Senoji pilis — citadelė — t. p. buvo apjuosta pylimais. Ir miesto, ir pi-

Klaipėdos uostas apie 1920

lies pylimai iš lauko pusės turėjo griovius, kurie buvo aptvindomi, panaudojant Danės vandenį. Pavojingesnėse vietose priešais pylimus buvo įrengtos aptvindomos trikampės salos — ravelinai (vienas jų išlikęs ir naudojamas kaip „Žalgirio" vandens sporto bazė). Tai vienintelė tokia tvirtovinė sistema Lietuvoje. K. tvirtovė buvo apginkluota Vilniaus arsenalo patrankomis; parakas buvo laikomas senojoje pilyje — citadelėje. 1620 ir 1625 siautėjęs maras gerokai pakenkė miesto vystymuisi. 1629—35 K. valdė švedai. 1657 K. gavo laisvos ir neribotos prekybos privilegiją. 1678, puolant švedams, beveik visą miestą sunaikino gaisras. 1696 pastatyta didžiausia mieste Jono bažnyčia (protestantų) su 75 m aukščio bokštu. XVII a. pab. užpilta senoji Danės vaga; jos vietoje išaugo Didžioji Vandens gatvė. 1709—10 siautėjusio maro metu Klaipėdoje mirė apie 2000 žmonių. 1722 prie K. prijungtas Fridricho priemiestis (buvęs tarp dabartinių Didžiosios Vandens g. ir Biliūno g.). 1725 joje buvo įkurtas vienas, 1731 antras odos f-kas, 1757 — pirmoji lentpiūvė (iki XIX a. Klaipėdoje buvo ir vėjinių lentpiūvių). 1757—62 K. valdė Rusija. 1770 į K. uostą įplaukė jau apie 500 laivų. 1790 išgrįsta Ilgoji g. (dab. Montės g. dalis iki Daukanto g.). 1796 pastatytas 54 pėdų (apie 16 m) aukščio švyturys. XVIII a. pab. susikūrė gražiausia K. gatvė — Liepų alėja (dab. Gorkio g.). XVII—XVIII a. miesto statybose klestėjo barokas. 1807—08 K. buvo Prūsijos karalių rezidencija: 1807 joje paskelbtas įsakas apie baudžiavos panaikinimą Prūsijoje. 1812—13 mieste stovėjo Rusijos kariuomenė. 1848 Berlyne įvykusios revoliucijos atgarsiai pasiekė ir K. darbo žmones; 1848.III.26—27 čia įvyko neramumų, kuriuos numalšino žandarmerija. Vokietinimo banga Klaipėdoje, kaip ir visame K. krašte, ypač sustiprėjo po 1871, kada buvo įkurtas Vokietijos reichas. Tai rodo Prūsijos kulto reikalų ministro G. Goslerio atsakymas į vietos gyventojų prašymą palikti liet. kalbą m-lose: „Lietuviai neturi teisės būti lietuviais." 1853 nutiestas plentas iš K. į Tilžę, 1857 — į Plikius, 1863 — į Bajorus, 1873 baigtas kasti K. kanalas. 1875 baigtas tiesti geležinkelis į Tilžę, 1892 — į Kretingą. 1888 mieste įvestas telefonas, 1900 pradėjo veikti pirmoji elektrinė, 1904 — elektrinis tramvajus, 1906 — siaurasis geležinkelis. K. archit-roje nuo XIX a. vyravo pamėgdžiojamoji gotika ir (po 1894 gaisro) klaipėdiškė eklektika. 1865 prie K. prijungtas Vitės priemiestis, 1918 — Smeltė. 1901 mieste įkurta mkt. seminarija (1934 reorganizuota į mkt. in-tą). K. augimo tempus rodo jos gyventojų skaičiaus augimas: 1782 buvo 5500 gyv., 1849 — daugiau negu 10 000, 1910 — 21 000. 1915 trumpą laiką K. buvo užėmusi Rusijos kariuomenė. 1919 Versalio taikos sutartimi K. ir visas K. kraštas buvo atskirti nuo Vokietijos ir pavesti

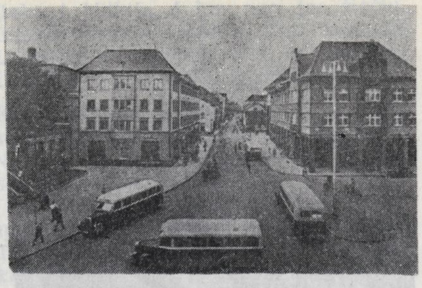

Klaipėda. Miesto centras 1940

valdyti Antantės valstybėms. Nuo 1920 K. faktiškai valdė prancūzų generolas D. Odri. Jis Klaipėdoje įkūrė naują K. krašto valdymo organą — direktoriją. Tiek Odri, tiek jo įpėdinis Petisnė K. lietuvių interesų nepaisė.

1923 pradžioje K. užėmė Lietuvos kariuomenė. Lietuvai susitarus su Antantės valstybėmis, 1924 K. tapo autonominio K. krašto — Lietuvos sudėtinės dalies — centru, joje įsikūrė Lietuvos prezidento skiriamas gubernatorius, vykdęs K. krašto autonomijos priežiūrą pagal 1924.V.8 Paryžiuje pasirašytą konvenciją ir prie jos pridėtą K. krašto statutą. K. uosto reikalus tvarkė Lietuvos valdžios skiriamas uosto direktorius ir 2 nariai, kurių vieną skyrė K. krašto direktorija, antrą — Tautų s-ga.

LKP, nepaisydama burž. valdžios persekiojimų, jau 1923 ėmė veikti K. darbo žmonių tarpe: J. Greifenbergeriui vadovaujant, buvo įkurta LKP kuopelė, pogrindinė LKP spaustuvė (joje buvo spausdinami atsišaukimai). 1924 Klaipėdoje įvyko K. krašto komunistų I konferencija, kurioje buvo išrinktas LKP K. krašto k-tas. 1925.III.29 LKP iniciatyva buvo įkurta legali K. krašto *Darbininkų partija* (vok. Arbeiter-Partei), kuri iki 1927 leido laikr. „Arbeiter-Zeitung" (red. J. Greifenbergeris ir kt.). LKP pastangomis Klaipėdoje buvo suorganizuota nemaža streikų, demonstracijų (1924 — geležinkelio darbininkų, 1926 — uosto statybos darbininkų ir bedarbių, ir kt.).

Prijungus K. prie Lietuvos, įvairios vok. nacionalistų org-jos, valdančiųjų Vokietijos sluoksnių remiamos, visokiais būdais priešinosi Lietuvos suvereniteto įtvirtinimui. Ypač įžūliai jos ėmė veikti po 1933, Hitleriui paėmus valdžią Vokietijoje. 1934 pavasarį K. nacistai rengėsi įvykdyti ginkluotą sukilimą. Lietuvos darbo žmonėms reikalaujant, nacistų vadovai 1935 buvo nuteisti, tačiau Lietuvos vyriausybė, Vokietijos verčiama, juos netrukus (1938) amnestavo. K. nacistai, nesutikdami didesnio pasipriešinimo, pradėjo dar labiau siautėti.

Po prijungimo prie Lietuvos — natūralaus užnugario — K. ūkinis bei kultūrinis gyvenimas pagyvėjo, miestas ėmė augti (1925 buvo apie 36 000 gyv., 1939 — 51 000). Dideli darbai buvo atlikti K. uoste; ėmė sparčiau vystytis pramonė. Klaipėdoje 1938 buvo 13% visų Lietuvos (be Vilniaus kr.) pram. įmonių, o joje dirbo 26% Lietuvos pramonės darbininkų. Pastatyta nemaža modernių pastatų (Vytauto Didžiojo g-ja, amatų m-la, sporto rūmai, pavyzdinė pr. m-la, Lietuvos Raudonojo kryžiaus ligoninė, muitinės ir Lietuvos Banko sandėliai). 1924 Klaipėdoje įkurta konservatorija, 1927— liet. g-ja, 1934 — Prekybos in-tas, 1935— Ped. in-tas. 1935 į K. perkeltas Valst. teatro Šiaulių skyrius, 1936 Klaipėdoje pastatyta radijo stotis. Klaipėdoje ėjo liet. laikraščiai „Vakarai", „Lietuvos keleivis", „Darbininkų balsas", žurnalai „Jūra", „Pajūris" ir kt.

1939.III.23 Klaipėdą užgrobė hitlerinė Vokietija. Okup. valdžia uždarė liet. laikraščius, m-las, d-jas. Apmirė ir ūkinis K. gyvenimas. K. tapo hitlerine jūrų tvirtove.

1945.I.28 Raudonoji Armija išvadavo K. Jos išvadavime dalyvavo ir 16 liet. divizija, kuri už tai gavo Klaipėdos vardą. K. vaduotojams J. Belinskiui, V. Fominui, V. Krasnovui, A. Kulikui, J. Lapuškinui, I. Novikovui, S. Poležaikinui, J. Polozkovui, A. Portiankai, I. Roščinui, G. Terentjevui suteiktas Tarybų Sąjungos Didvyrio vardas.

Traukdamiesi hitlerininkai K. smarkiai sunaikino; joje beveik neliko gyventojų. 28% gyv. namų buvo visai sugriauta, 36% — smarkiai apgriauta. Buvo sunaikintos beveik visos pram. įmonės ir apie pusę kultūrinių-buitinių įstaigų. Miestui padaryta apie 0,5 mlrd. rb nuostolių.

Jau 1945 prasidėjo K. atstatymo darbai. Buvo sudarytas K. vystymo gen. planas. Pirmiausia atstatyta elektrinė, vandentiekis, geležinkelis, prekybos uostas. 1946 į miestą buvo įjungti Giruliai, Melnragė, 1947 — Smiltynė. 1945—1963 pastatyta 334 000 m^2 gyv. ploto. Iki 1950 K. buvo apskrities centras, 1950—53 srities centras. K. rajono centras yra Gargžduose.

Lit.: **J. Sembritzki,** Geschichte der Königlich-Preussischen See- und Handelsstadt Memel, Memel, 1926; **R. Valsonokas,** Klaipėdos problema, Klaipėda, 1932; **R. Žiugžda,** Tarybinė Klaipėda, V., 1951; Lietuvos TSR istorija, 3 t., V., 1957—1965; Klaipėda, [straipsnių rinkinys], V., 1965; **A. Raulinaitis,** Klaipėdos senamiesčio architektūra ir sutvirtinimai.—„Lietuvos TSR architektūros klausimai", t. 3, K., 1966.

„KLAIPĖDÌŠKIS" — buržuazinis savaitraštis, ėjęs 1932 Klaipėdoje.

KLAĨPĖDOS DRÃMOS TEÃTRAS (1935—39 ir nuo 1949; 1946—49 Klaipėdos muzikinės komedijos teatras) — dramos teatras, veikiąs nuo 1935 Klaipėdoje. Iki 1939 teatro kolektyvo branduolį sudarė buvę Šiaulių dramos teatro aktoriai (E. Bindokaitė, V. Derkintis, G. Jackevičiūtė, S. Jukna, P. Pinkauskaitė, A. Radzevičius, J. Ramanauskaitė, J. Rudzinskas ir kt.). Veikalus režisavo B. Dauguvietis, R. Juknevičius, K. Juršys, V. Sipavičius, A. Sutkus. Dailininku dirbo V. Palaima. Teatras pastatė lietuvių (K. Binkio, P. Vaičiūno) ir kt. tautų rašytojų (Č. Dikenso, Moljero, J. Rainio, H. Zudermano) veikalų, įtvirtindamas repertuare real. kryptį. Socialinius burž. tikrovės prieštaravimus ypač ryškiai atskleidė rež. R. Juknevičius H. Hejermanso dramoje „Viltis" (1935). Vok. fašistai, 1939 užgrobę Klaipė-

dos kr., teatro darbą nutraukė. Teatras atkurtas po D. Tėvynės karo. Pirmas spektaklis (K. Jurašiūno „Eglė žalčių karalienė“) įvyko 1946.VII.27. Svarbiausi naujojo kolektyvo aktoriai: B. Juškevičius, V. Kancleris, L. Kerniūtė, E. Platušaitė ir kt. 1946—49 greta dramos veikalų teatre buvo statomi muz. veikalai (Ž. Ofenbacho „Perikola“, I. Dunajevskio „Laisvasis vėjas“, R. Planketo „Kornevilio varpai“, Dž. Rosinio „Sevilijos kirpėjas“ ir kt.). Žymesnieji teatro dainininkai: K. Elertas, S. Gudelis, E. Mažrimaitė-Dirsienė, S. Rapalienė, S. Ratkevičius. Meno vadovas ir dirigentas K. Griauzdė (1946—50). 1951—59 teatre veikė rusų dramos aktorių grupė, kuri pastatė rusų ir užsienio lit-ros klasikų (M. Gorkio, M. Lermontovo, A. Ostrovskio, F. Šilerio) veikalų, taryb. dramaturgų pjesių. Liet. grupė pastatė rusų bei užsienio lit-ros klasikų (N. Gogolio, K. Goldonio, V. Šekspyro, B. Šo ir kt.), taryb. dramaturgų (A. Arbuzovo, B. Gorbatovo, V. Lacio, A. Korneičiuko ir kt.) veikalų. Daug dėmesio teatras skiria taryb. liet. dramaturgijai. Čia pirmą kartą pastatytos originalios pjesės: K. Sajos „Lažybos“, „Gaidžio pentinai“, V. Miliūno „Žuvėdros palydi“, „Odisėjas vis negrįžta“, J. Grušo „Tėvas ir sūnus“, J. Chlivicko „Neramios širdys“, R. Mikalauskaitės „Rožės ir laimė“. Vyriausieji režisieriai: 1946—49 J. Gustaitis, 1949—52 R. Juknevičius, 1953—56 V. Limantas, 1956—63 V. Jasinskas, nuo 1963 P. Gaidys. Nemaža spektaklių režisavo A. Žadeikis. Dailininkais dirbo J. Jankus, J. Čeičytė ir kt. Spektakliams muziką kūrė kompozitoriai B. Gorbulskis, J. Karosas, V. Klova. 1963 į teatro kolektyvą įsijungė buvę Kapsuko dramos teatro aktoriai (E. Gaigalaitė, A. Kubilius, N. Narijauskaitė, V. Paukštė, A. Venckūnas ir kt.). Kolektyvą nuolat papildo aktoriai, baigę Lietuvos TSR konservatorijos teatrinį f-tą (H. Andriukonis, D. Cinauskaitė, P. Stankus, A. Šimanskis). Teatras dažnai gastroliuoja įvairiose Lietuvos vietose.

SVARBESNIOSIOS PREMJEROS (skliaustuose nurodomi: statytojas bei režisierius; dailininkas; žvaigždute pažymėti spektakliai rusų kalba):

1935. K. Inčiūros „Vincas Kudirka“ (A. Sutkus; V. Palaima); H. Zudermano „Tėviškė“

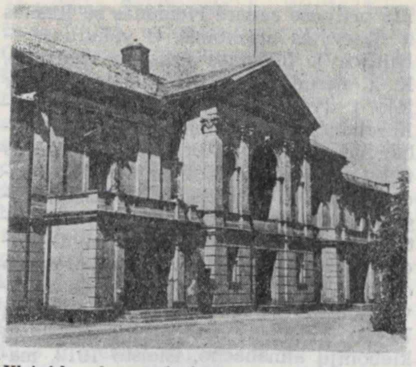

Klaipėdos dramos teatras

(B. Dauguvietis; V. Palaima); P. Vaičiūno „Sulaužyta priesaika“ (B. Dauguvietis; V. Palaima); J. Rainio „Pūsk, vėjeli“ (rež. J. Zakis).

1936. A. Kitsbergo „Vilkatė“ (I. Tvirbutas; V. Palaima); P. Vaičiūno „Prisikėlimas“ (J. Stanulis; V. Palaima); Moljero „Skapeno juokai“ (V. Sipavičius; V. Palaima); H. Hejermanso „Viltis“ (R. Juknevičius; V. Palaima).

1937. Č. Dikenso „Svirplys užkrosny“ (V. Sipavičius; L. Vilimas); L. Fodoro „Brandos atestatas“ (A. Sutkus; V. Palaima); Č. Dikenso „Dėdė Skrudžas“ (rež. A. Sutkus).

1938. Vydūno „Vėtra“ (A. Sutkus; V. Palaima); K. Binkio „Atžalynas“ (J. Stanulis; V. Palaima); P. Vaičiūno „Aukso gromata“ (V. Sipavičius; V. Palaima).

1939. I. Šeiniaus „Diplomatai“ (I. Tvirbutas; V. Palaima).

1946. K. Jurašiūno „Eglė žalčių karalienė“ (J. Gustaitis; J. Jankus); G. Uspenskio „Atmintini susitikimai“ (J. Gustaitis; J. Jankus).

1947. A. Korneičiuko „Platonas Krečetas“ (J. Gustaitis; J. Jankus); B. Aleksandrovo „Manoji Giuzel“ (J. Gustaitis; J. Jankus).

1948. T. Gabė „Pelenė“ (R. Juknevičius; J. Jankus); A. Ostrovskio „Vėlyvoji meilė“ (J. Gustaitis; J. Jankus).

1949. K. Goldonio „Viešbučio šeimininkė“ (M. Rechelsas; G. Korosteliovas); J. Chlivicko ir J. Gustaičio „Obelys žydės“ (R. Juknevičius; G. Korosteliovas); A. Ostrovskio „Be kaltės kaltieji“ (R. Juknevičius; G. Korosteliovas); B. Lavreniovo „Lūžis“ (R. Juknevičius; G. Korosteliovas).

1950. A. Suchovo-Kobilino „Krečinskio vestuvės“ (R. Juknevičius; J. Medvedevas); V. Sobko „Už antrojo fronto“ (R. Juknevičius; G. Korosteliovas); A. Arbuzovo „Tania“ (R. Juknevičius; J. Medvedevas); J. Marcinkevičiaus „Didžiuoju keliu“ (R. Juknevičius; J. Jankus); B. Šo „Londono landynės“ (K. Juršys; R. Lukšas).

1951. A. Ostrovskio „Vėlyvoji meilė“ (K. Juršys; J. Jankus)*; N. Gogolio „Vedybos“ (R. Juknevičius; J. Čeičytė, A. Kučerovas); F. Šilerio „Klasta ir meilė“ (K. Juršys; R. Lukšas)*; D. Gou ir A. D'Juso „Giliosios šaknys“ (R. Juknevičius; G. Korosteliovas)*.

1952. V. Lacio „Žvejo sūnus“ (A. Žadeikis; R. Lukšas); A. Ostrovskio „Be kaltės kaltieji“ (K. Juršys; R. Lukšas)*; K. Goldonio „Ištikimas draugas“ (V. Jasinskas, R. Grincevičius; J. Čeičytė); A. Korneičiuko „Putinų giraitė“ (V. Jasinskas; J. Čeičytė)*.

1953. P. Maliarevskio „Batuotas katinas“ (V. Limantas; J. Čeičytė); N. Bazilevskio „Amerikoniškoji tragedija“ (pagal T. Dreizerio romaną) (V. Jasinskas; J. Čeičytė); M. Gorkio „Miesčionys“ (V. Limantas; R. Lukšas)*; M. Lermontovo „Maskaradas“ (V. Limantas; N. Zelinskis)*; L. Maliugino „Senieji draugai“ (V. Manuchina; J. Čeičytė)*.

1954. A. Bruštein „Dėdės Tomo lūšnelė“ (pagal H. Bičer-Stou romaną) (V. Limantas, A. Žadeikis; R. Lukšas); V. Šekspyro „Dvyliktoji naktis“ (N. Krolis; J. Čeičytė)*; V. Minko „Nenurodant pavardžių“ (N. Bernotas; R. Lukšas); A. Kuprino „Olesia“ (E. Galperinos inscenizacija) (K. Juršys; J. Čeičytė); K. Sajos „Lažybos“ (V. Limantas; R. Lukšas); K. Simonovo „Vienos meilės istorija“ (N. Voznesenskis; R. Lukšas)*.

1955. Moljero „Tartiufas“ (A. Kupstas; J. Čeičytė); V. Miliūno „Marti“ (pagal Žemaitės apsakymus) (A. Žadeikis; J. Vilutis); A. Ostrovskio „Ne visada katinui užgavėnės“ (N. Voznesenskis; J. Čeičytė)*; V. Šekspyro „Romeo ir Džuljeta“ (V. Limantas; J. Čeičytė); M. Gorkio „Senis“ (N. Voznesenskis; R. Lukšas)*; V. Pistolenkos „Anos Beriozkos meilė“ (A. Žadeikis; R. Lukšas); A. Arbuzovo „Klajonių metai“ (S. Čaikauskas; R. Lukšas).

1956. A. Liobytės „Meškos trobelė“ (N. Bernotas; J. Čeičytė); F. Šilerio „Don Karlas“ (N. Voznesenskis; R. Lukšas)*; A. Ostrovskio „Bekraitė“ (V. Limantas; R. Lukšas); L. Leonovo „Auksinė karieta“ (N. Voznesenskis; J. Čeičytė)*; B. Sruogos „Apyaušrio dalia“ (V. Limantas; R. Lukšas); V. Hugo „Andželo“ (K. Juršys; J. Čeičytė)*.

1957. K. Sajos „Septynios ožkenos“ (V. Jasinskas; J. Čeičytė); T. Mušatesku „Titaniko“ valsas» (K. Juršys; A. Baltinas); N. Pogodino „Petrarkos sonetas“ (J. Orinianskis; A. Peročenkovas)*; K. Sajos „Silva studentauja“ (A. Žadeikis; A. Baltinas); P. Kalderono „Meile nežaidžiama“ (J. Višnevskis; J. Čeičytė)*; J. Chlivicko „Neramios širdys“ (V. Jasinskas; J. Čeičytė).

1958. A. Afinogenovo „Mašenka“ (J. Višnevskis; A. Baltinas)*; P. Kohouto „Šitokia meilė“ (B. Kodokolovičius; J. Čeičytė)*; A. Loginovo „Kapitono Grinino teismas“ (B. Kodokolovičius; J. Čeičytė)*; B. Gorbatovo „Tėvų jaunystė“ (V. Jasinskas; A. Baltinas); K. Kubilinsko „Strakaliukas ir Makaliukas“ (A. Žadeikis; J. Čeičytė).

1959. A. Ostrovskio „Judri vietelė“ (B. Kodokolovičius; A. Baltinas)*; J. Grušo „Tėvas ir sūnus“ (E. Čepulis; J. Vilutis); A. Želiabužskio „Gylys“ (pagal E. Voinič romaną) (A. Žadeikis; J. Čeičytė); Lope de Vegos „Šokių mokytojas“ (V. Jasinskas; R. Lukšas); A. Salinskio „Būgnininkė“ (V. Jasinskas; J. Čeičytė); A. Čechovo „Vyšnių sodas“ (K. Palinas; A. Baltinas).

1960. V. Šekspyro „Otelas“ (V. Jasinskas; J. Čeičytė); V. Miliūno „Žuvėdros palydi“

Scenos iš **Klaipėdos dramos teatro** spektaklių: *1.* B. Lavreniovo „Lūžis“ (1949); *2.* A. Ostrovskio „Be kaltės kaltieji“ (1952); *3.* K. Sajos „Lažybos“ (1954)

(V. Jasinskas; J. Čeičytė); P. Kalderono ,,Meilė nežaidžiama" (B. Juškevičius; J. Čeičytė); V. Goldfeldo ,,Paryžiaus katedra" (pagal V. Hugo romaną) (V. Jasinskas; J. Čeičytė).

1961. R. Mikalauskaitės ,,Rožės ir laimė" (pagal A. Bieliausko romaną ,,Rožės žydi raudonai") (V. Jasinskas; J. Čeičytė); S. Čiurlionienės-Kymantaitės ,,Dvylika brolių, juodvarniais laksčiusių" (A. Žadeikis; J. Čeičytė).

1962. Z. Agranenkos ,,Gyvena moteris pasauly" (V. Jasinskas; A. Baltinas); V. Miliūno ,,Odisėjas vis negrįžta" (A. Žadeikis; J. Čeičytė); M. Sebastiano ,,Bevardė žvaigždė" (V. Jasinskas; A. Baltinas); J. Smulio ,,Kiek žingsnių iki mirties" (A. Žadeikis; J. Čeičytė).

1963. A. Nikolajo ,,Būk vyras, Čelestino!" (P. Gaidys; R. Lukšas); F. Kuno ,,Nibelungų kreditas" (A. Žadeikis; S. Lukackis); V. Višnevskio ,,Optimistinė tragedija" (P. Gaidys; R. Gibavičius).

1964. V. Mykolaičio-Putino ,,Valdovas" (A. Žadeikis; J. Surkevičius); K. Sajos ,,Gaidžio pentinai" (P. Gaidys; A. Tarabilda); A. Šastrės ,,Madridas naktį nemiega" (P. Gaidys; I. Ivanovas); A. Andrejevo ,,Teiskite mus, žmonės" (A. Žadeikis; A. Baltinas); H. Rotigasto ,,Nežudyk!" (B. Gražys; F. Linčiūtė).

1965. S. Radzinskio ,,Trys muškietininkai" (pagal A. Diuma romaną) (P. Gaidys; I. Ivanovas); G. Kanovičiaus ,,Kaip jums sekasi, pramuštgalviai?" (P. Gaidys; I. Ivanovas); A. Žadeikio ,,Jūros vartai" (pagal D. Zigmontės romaną) (A. Žadeikis; J. Jankus); S. Radzinskio ,,104 puslapiai apie meilę" (N. Guseva; D. Mataitienė); K. Gocio ,,Karalius Elnias" (P. Gaidys; A. Tarabilda).

1966. K. Odetso ,,Laimės vaikas" (S. Čaikauskas; R. Lukšas); G. Kanovičiaus ,,Penketas ir teisiamojo žmona" (P. Gaidys; D. Mataitienė); E. Švarco ,,Raudonkepuraitė" (A. Žadeikis; S. Kanaverskytė); R. Markūno ,,Paryžiau, Paryžiau! . ." (B. Gražys; R. Markūnas).

„KLAĨPĖDOS GAŘSAS" — buržuazinis laikraštis, ėjęs 1926—27 triskart per savaitę Klaipėdoje.

KLAĨPĖDOS KANÃLAS, Karaliaus Vilhelmo kanalas, — kanalas, jungiantis Miniją su Kuršių mariomis. Ilgis 24 km, plotis 28 m (dugno 15 m), vid. gylis 1,70 m. Prasideda 20 km nuo Minijos žiočių, kiek į p. nuo Lankupių. Tęsiasi į š. v. Prie Smeltės (Klaipėdos miesto p. pakraštyje) susijungia su mariomis.

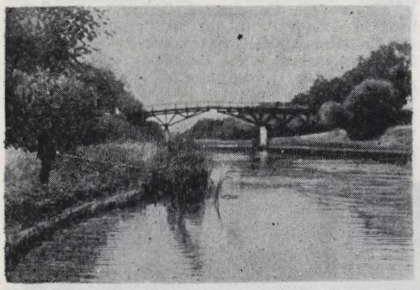

Klaipėdos kanalas netoli Drevernos

Ties Lankupiais yra šliuzas. Kanalu gali plaukti laivai ir baržos iki 300 t talpos. Pervežama mediena, stat. medžiagos. K. k. buvo kasamas 1863—73. 1875 praplaukė 1024 laivai, 4314 sielių.

KLAĨPĖDOS KRÃŠTAS — vakarinė Lietuvos dalis, XIII a. užgrobta Kryžiuočių ordino, 1919 Versalio taikos sutartimi atskirta nuo Vokietijos ir 1923 prijungta prie Lietuvos. Tai maždaug 140 km ilgio ir 15—20 km pločio teritorija, apimanti 2451 km², kurios natūralias ribas pietuose sudarė Nemunas su Rusnės ir Skirvytės atšakomis, o vakaruose — Baltijos j. Būdamas Prūsijos valdžioje, K. k. nesudarė atskiro adm. vieneto ir įėjo į dviejų R. Prūsijos apygardų — Karaliaučiaus ir Gumbinės sudėtį. Karaliaučiaus apygardai priklausė Klaipėdos miestas ir apskritis, Gumbinės apygardai — Šilutės apskritis, t. p. Tilžės, Ragainės bei Lankos (Niederung) apskritys, kurių dalis įėjo į K. k. Pagal tendencingus vokiečių gyventojų surašymo duomenis, 1905 Klaipėdos krašte lietuvių rasta 68 000 (48,3%), vokiečių 71 600 (50,8%). Bet iš evangeliškųjų klebonijų almanacho, išleisto 1912, matyti, kad lietuviai Klaipėdos kr. evangelikų tarpe sudarė abs. daugumą, t. y. 71 800 (51,9%), o vokiečiai 66 700 (48,1%). Katalikų Klaipėdos krašte buvo nedaug. 1925 krašte gyveno 72 000 lietuvių (iš kurių 34 300 vadino save klaipėdiečiais) ir 59 300 vokiečių, 1000 kt. tautybių, 5300 svetimšalių. Didžiausias K. k. miestas — Klaipėda (1922 — 40 000, 1935 — 47 000, 1967 — 131 600 gyv.). Kiti miestai — Šilutė, Pagėgiai, Priekulė, Rusnė, Smalininkai. Antantės ir buržuazijos valdymo metais K. k. adm. atžvilgiu buvo suskirstytas į Klaipėdos miestą ir Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių apskritis.

Mokslininkai (L. Veberis, A. Becenbergeris, M. Tepenas, K. Lomejeris ir kt.), tyrinėję K. k. praeitį, teigė, kad nuo senų laikų šiame krašte gyveno lietuviai. Į šį kraštą XIII a., popiežių ir V. Europos valdovų remiami, pradėjo veržtis Vokietijos feodalai, pirkliai ir riteriai, siekę jį pavergti. Prie Rygos įlankos įsikūrė Kalavijuočių, o prie Vislos — Kryžiuočių ordinas. Abu ordinai sudarė bendrą vadovybę (1237) ir siekė sujungti savo teritorijas. Lietuviai keletą kartų buvo sugriovę Klaipėdos pilį, bet ilgiau Baltijos pajūryje išsilaikyti neįstengė. Po Žalgirio mūšio Torunės taikos sutartimi (1411) Kryžiuočių ordinas buvo priverstas atiduoti Lietuvai Žemaitiją, bet ši sutartis negrąžino Lietuvai K. k., nors jo lietuviškumą pripažino ir Vokietijos imperatoriaus Zigmanto pasiuntinys B. Makra, kuris, spręsdamas Lietuvos ir Kryžiuočių ordino bylą, 1413 paskelbė tokią nuomonę: ,,. . .Nustatėme, jog Klaipėdos pilis buvo pastatyta Žemaitijos žemėje, ir magistras bei ordinas nepajėgė įrodyti priešingo teigimo". K. k. nebuvo grąžintas Lietuvai ir Melno taikos sutartimi (1422). Vokiečiai vykdė šiame krašte kolonizacinę politiką. Lietuviams nebuvo leidžiama verstis prekyba, gyventi miestuose. Ypač suintensyvėjo kolonizacija po 1709—11 maro, sunaikinusio maždaug pusę K. k. gyventojų, daugiausia liet. baudžiauninkų. Jų sodybose įsikurdino Prūsijos valdovų atkelti vokiečiai. Liet. kalba buvo vejama iš mokyklų, teismų ir kt. įstaigų. Nepaisant vokietinimo ir kolonizacijos, daugumas krašto kaimų ir toliau liko lietuviški.

Vokietinimas ypač sustiprėjo XIX a. antrojoje pusėje, kai buvo išleisti potvarkiai dėl privalomo vok. kalbos mokymo ir jos vartojimo visose mokyklose ir mokslo įstaigose. Gyventojai, nepasiduodami prievartinei germanizacijai, kovojo už gimtosios kalbos teises: rašė vyriausybei peticijas, siuntė delegacijas. 1879 peticiją Klaipėdos aps. pasirašė 1230, Šilutės — 3000, Ragainės — 440, Tilžės — 3700 asmenų. 1895 Žibuose, netoli Šilutės, buvo sudarytas liet. k-tas, parengęs naują peticiją kaizeriui, kurią pasirašė Klaipėdos apskrityje 6228, Šilutės — 4407, Tilžės — 9518, Ragainės — 2905 asmenys.

1919 Versalio taikos sutartimi K. k. buvo atskirtas nuo Vokietijos ir atiteko Antantės valstybėms (Prancūzijai, Anglijai, Italijai ir Japonijai). 1920.II.12 Vokietijos kariuomenė išėjo iš Klaipėdos, ir valdžią krašte Antantės valstybių vardu perėmė Prancūzijos generolas D. Odri (Odry), sudaręs naują krašto valdymo organą — K. k. direktoriją. Gen. Odri ir jį pakeitęs aukštasis krašto komisaras prefektas gen. G. Petisnė nesiskaitė su K. k. gyventojų lietuvių darbininkų ir valstiečių interesais. Tik nepasitenkinimui augant, formaliai buvo pripažintos lygios teisės ir liet. kalbai. Tuo pat metu Prancūzijos imperialistai, vadovaudamiesi antitaryb. tikslais, ieškojo būdų sureguliuoti Lietuvos ir Lenkijos santykius, ypač paaštrėjusius, Želigovskiui užgrobus Vilnių. Jie norėjo pajungti Lietuvą Lenkijai, įtraukti ją į antitaryb. avantiūras (ž. *Himanso projektas*). Tuo tikslu Prancūzijos imperialistai stengėsi panaudoti ir Klaipėdos klausimą. Norėdami priversti Lietuvą nusileisti, jie siūlė nustatyti Klaipėdos kraštui ,,laisvosios valstybės" (,,freištato") statusą. Suaktyvino veiklą dėl K. k. ir Lenkijos valdantieji sluoksniai. Klaipėdos klausimo sprendimu gyvai susidomėjo ir patys K. k. gyventojai. 1922 Ambasadorių konferencijos sudarytoji komisija išklausė K. k. gyventojų org-jų atstovų nuomones: vokiečiai pageidavo „freištato", lietuviai — krašto prijungimo prie Lietuvos, suteikiant jam autonomiją. Buvo išklausyta ir Lietuvos vyriausybės delegacija. Bet Vakarų imperialistai, siekdami Klaipėdą paversti kar. baze prieš Tarybų Rusiją, neskubėjo klausimo spręsti. Todėl Tarybų Rusijos vyriausybė pareiškė Antantės valstybėms griežtą protestą, pažymėdama, kad ji nepripažins nutarimo dėl K. k., jei jis kenks jos interesams. Po ilgų derybų, ypač ėmus V. Europoje bręsti konfliktui dėl Vokietijos atsisakymo mokėti reparacijas, Lietuvos vyriausybė, pasinaudodama draugiška TSRS pozicija, ryžosi prijungti K. k. prie Lietuvos. To meto tarpt. padėtis leido manyti, kad Antantės valstybės tam neprieštaraus. Lietuvos vyriausybė pasiuntė savo kariuomenę į Klaipėdos kraštą ir užėmė Klaipėdą. Prancūzai pasitraukė. Antantės šalių vyriausybės į K. k. įvykius reagavo abejingai. Tik Lenkijos vyriausybė įteikė notą Ambasadorių konferencijai, prašydama imtis priemonių padėčiai sutvarkyti, ir pasiuntė į Klaipėdą karo laivą. TSRS vyriausybė griežtai įspėjo Lenkiją dėl jos kar. pasirengimų, ir kar. konflikto buvo išvengta. Po ilgų derybų Tautų Sąjungoje ir kitur 1924 Paryžiuje buvo pasirašyta konvencija, kuria K. k. perduotas Lietuvai. Konvencijos 2 str. skelbė, kad K. k. sudarys Lietuvos valstybėje teritorinį vienetą, kuris naudosis įstatymų leidimo, teismo, administracijos ir finansų autonomija. Konvencija paliko krašte kaizerinės Vokietijos įstatymus, leido pasilikti iš Vokietijos atvykusiems valdininkams, nustatė, kad privatinė nuosavybė turi būti neliečiama. Klaipėdos krašte nebuvo vykdoma žemės reforma. Krašto valdymo organus sudarė gubernatorius, seimelis ir krašto direktorija. Gubernatorių, vykdžiusį krašto autonomijos priežiūrą, skyrė Lietuvos prezidentas. Gubernatorius skyrė direktorijos pirmininką, skelbė seimelio pri-

imtus įstatymus, turėjo teisę juos vetuoti, šaukė seimelio nepaprastąsias sesijas, galėjo paleisti seimelį. Vykd. valdžia priklausė direktorijai. Ją sudarė pirmininkas ir 4 jo paskirti nariai. Seimeliui pareiškus nepasitikėjimą, direktorija turėjo atsistatydinti. Klaipėdos uosto reikalus tvarkė Lietuvos vyriausybės skiriamas direktorius ir du nariai, kurių vienas turėjo būti skiriamas direktorijos, o antras Tautų Sąjungos atitinkamos komisijos.

1930 duomenimis, Klaipėdos kr. buvo 24 žemvaldžiai, turėję didesnius kaip 200 ha ūkius. Daugiausia žemės priklausė vok. dvarininkams. 100 ha ir didesnių ūkių buvo 130 (iš viso 28 427 ha), nuo 20 iki 100 ha — 2142 ūkiai (iš viso 74 085 ha), nuo 1 iki 20 ha — 10 293 ūkiai (iš viso 77 000 ha). 1938 duomenimis, iš 241 962 bendro žemės ploto ž. ū. naudmenos sudarė 71,7%, tame tarpe ariamoji žemė 46,2%, pievos ir nuolatinės ganyklos 24,5%. 100 ha ž. ū. naudmenų Klaipėdos krašte teko žymiai daugiau galvijų ir kiaulių, negu likusioje Lietuvoje. Ž. ū. produktai buvo eksportuojami į Vokietiją. Pram. įmonės, bankai bei prekybos įmonės daugiausia priklausė vok. kapitalistams. Seniausia pram. šaka buvo medžio apdirbimo pramonė (pirmoji lentpiūvė Klaipėdoje įsteigta 1759). XIX a. pab. Klaipėdoje pradėjo veikti celiuliozės f-kas (vėliau tapęs didžiausia tos rūšies įmone Pabaltijyje), superfosfato, degiųjų dujų f-kai. 1925—38 Klaipėdos krašte išsivystė maisto ir tekstilės pramonė. Iš viso 1925 buvo 2087 pramonės ir amatų įmonės su 9860 darbininkų. 1938 pram. įmonių su 5 ir daugiau darbininkų buvo 211. Jose dirbo 11 200 žmonių. Pram. įmonių su 50 ir daugiau žmonių tais metais buvo 40. Jose dirbo 8500 žmonių. K. k. pram. įmonės 1938 sudarė 13% Lietuvos (be Vilniaus krašto) pram. įmonių, o jų darbininkai — 26% Lietuvos pram. darbininkų. Didžioji pram. dalis buvo sukoncentruota Klaipėdoje.

Ofic. kalbos Klaipėdos krašte buvo lietuvių ir vokiečių. M-lose vyravo Vokietijos mokymo sistema. Autonominės valdžios išlaikomose m-lose buvo auklėjama vok. nacionalizmo dvasia. Todėl lietuviai buvo priversti įsteigti priv. m-las. Tuo tikslu 1926 įkurta Klaipėdos kr. m-lų d-ja, kuri 1938 išlaikė 47 priv. pr. m-las, Pagėgių K. Donelaičio g-ją, Šilutės g-ją, spartesniąją g-ją Klaipėdoje ir teikė paramą valstybinės Klaipėdos Vytauto Didžiojo g-jos moksleiviams. Be to, Klaipėdoje buvo įsteigtos 2 nepilnos aukštosios mokyklos: prekybos in-tas (1934), rengęs prekybos specialistus, ir pedagoginis in-tas (1935), rengęs pr. m-lų mokytojus. 1938 visose K. k. pr. m-lose mokėsi 17 400 mokinių, g-jose ir kt. vid. m-lose — 3300.

1924 konvencija labai apribojo Lietuvos teises Klaipėdos krašte ir sudarė sąlygas Vokietijos revanšistams kištis į krašto vidaus reikalus, kurstyti nacionalistines aistras. Lietuviai, gindami savo teises, steigė kultūrines, ekonomines ir politines org-jas kovai su krašto germanizavimu. Svarbesnės tų org-jų buvo šios: Ūkinė autonomijos partija, arba Gaspadoriškoji autonomijos s-ga,— K. k. lietuvių burž. polit. org-ja, įsteigta 1923 ir siekusi atkovoti iš vokiečių įtakos stambesniuosius ūkininkus ir tuo būdu sustiprinti K. k. liet. buržuazijos pozicijas; Mažųjų laukininkų s-ga, arba Mažųjų laukininkų susivienijimas,— K. k. lietuvių valstiečių burž. org-ja, įkurta 1925 (per ją Lietuvos burž. valdžia stengėsi atkovoti iš vokiečių dvarininkų įtakos vidutiniuosius ir smulkiuosius valstiečius); Autonomijos susivienijimas — K. k. lietuvių burž. polit. org-ja, įkurta 1925 ir siekusi stiprinti K. k. liet. buržuazijos pozicijas; Visuomeninė sąjunga, jungusi amatininkus, prekybininkus, tarnautojus, miestiečius ir kovojusi dėl liet. atstovų išrinkimo į apskričių ir miestų seimelius; Darbininkų ir amatininkų susivienijimas, kurio nariai buvo daugiausia darbininkai samdiniai ir kumečiai, kovoję dėl savo buities pagerinimo ir organizavę saviveiklą (chorus, vaidinimus ir kt.); Ūkininkų draugija, kūrusi ūkininkų koop. org-jas, organizavusi namų ruošos kursus, bandymų laukelius, jaunųjų ūkininkų ratelius; Muziejaus draugija, siekusi kultūrinio bendradarbiavimo su vokiečiais; d-ja „Aukuras", steigusi krašte liet. skaityklas ir knygynus; moterų labdaros d-ja „Globa"; Namų savininkų draugija; Gydytojų sąjunga ir kt. Iš vok. org-jų paminėtinos: K. k. kultūros s-ga (Memelländischer Kulturbund) — vokiečių buržuazinė nacionalistinė org-ja, įkurta 1923 vietoj susilikvidavusios Heimatbundo org-jos, iš pradžių kovojusi už K. k. paskelbimą „freištatu", o vėliau separatistinę savo veiklą dangsčiusi K. k. kultūrinių interesų gynimu (jos veiklą ir spaudos organą „Memeler Dampfboot" finansavo Vokietijos vyriausybė); K. k. tvarkos s-ga (Ordnungsbund) — K. k. vokiečių buržuazinė nacionalistinė partija, įkurta 1924 vietoj susilikvidavusios Autonomijos s-gos (Autonomieverband), siekusi stiprinti vok. buržuazijos pozicijas; Vienybės frontas (Einheitsfront) — K. k. vokiečių burž. ir smulkiaburž. partijų blokas, susidaręs 1925 iš vokiečių buožinės Žemės ūkio partijos (Landwirtschaftspartei), smulkiaburžuazinės Liaudies partijos (Volkspartei) ir K. k. socialdemokratų partijos ir gynęs vok. buržuazijos klasinius interesus bei stengęsis parengti dirvą K. k. prijungimui prie Vokietijos. Nac. kova Klaipėdos krašte reiškėsi ir per spaudą. Lietuvių tribūna pasidarė laikr. *„Prūsų lietuvių balsas"*, o vokiečių — *„Memeler Dampfboot"*. Be to, 1920—21 Klaipėdoje buvo leidžiamos *„Tarybos žinios"*, oficialus liet. org-jų organas. Vietiniai vokiečiai ir lietuviai, kovoję už Klaipėdos „freištatą" („laisvą valstybę"), žinomi heimatbundininkų vardu, 1920—22 leido Klaipėdoje laikr. *„Vokiška-lietuviška namynės bunta"*. 1923—39 Klaipėdoje, be minėtų laikraščių ir žurnalų, išėjo nemaža period. leidinių, iš kurių svarbesni buvo šie: žrn. *„Jūra"*, *„Pajūris"*, laikr. *„Klaipėdos žinios"*, *„Lietuvos keleivis"*. Nuo 1931 ėjo savaitraštis *„Darbininkų balsas"*, nuo 1936 tautininkų laikr. *„Vakarai"*. Kai kuriuos laikr. lietuviai leido vok. kalba. Iš tokių paminėtinas „Memel-Zeitung" ir kt.

LKP K. k. organizacija buvo pradėta kurti 1923. Jos organizatorius buvo J. Greifenbergeris, LKP CK atsiųstas part. darbui į K. k. Iš pradžių K. k. komunistų org-jai vadovavo LKP CK sudarytas Laikinasis krašto k-tas. 1924 įvyko LKP K. k. org-jos I konferencija, kuri part. darbui vadovauti išrinko vietinį organą — LKP Klaipėdos krašto k-tą. Nors LKP Klaipėdos krašte ir nebuvo uždrausta, faktiškai ji turėjo veikti nelegaliai. LKP veiklą nulėmė konkretūs darbininkų rev. judėjimo (tiek Lietuvos, tiek tarptautinio) interesai, ypač reikalas suburti Lietuvos įv. tautybių darbininkus į bendrą kovą prieš buržuazijos diktatūrą. Didelę K. k. darbininkų klasės dalį sudarė vokiečiai. Lietuvos burž. vyriausybė po krašto prijungimo ėmė vykdyti jame liet. nacionalizmo, o Vokietijos imperialistų agentai — vok. nacionalizmo politiką. Tokiomis sąlygomis LKP stengėsi K. k. darbo žmones, vokiečius ir lietuvius, įtraukti į bendrą rev. kovą. Šiai politikai propaguoti LKP iniciatyva 1925 buvo įkurta Klaipėdos krašto Darbininkų partija. 1926 ji buvo pavadinta *Darbininkų partija* (1927 nukrypo nuo klasinių pozicijų). 1924—27 ši partija leido laikr. *„Arbeiter-Zeitung"*. 1931—32 LKP tam pačiam reikalui leido pogr. laikr. *„Raudonas švyturys"*.

Hitleriui paėmus Vokietijoje valdžią, Klaipėdos kr. atvirai pradėjo veikti hitlerininkai. Inspiruojamos iš Berlyno, susikūrė dvi hitlerininkų partijos: 1932 — Krikščionių socialistų darbininkų sąjunga (Christlich-sozialistische Arbeitsgemeinschaft) ir 1933 — Socialistinė tautos sąjunga (Sozialistische Volksgemeinschaft). Pirmajai vadovavo pastorius T. Zasas (Sass), antrajai — veterinarijos gydytojas E. Noimanas (Neumann). Noimanui greit pasidarė paklusnios visos autonominės valdžios įstaigos. Lietuvos valdžia 1934 suėmė hitlerinių partijų vadus ir bendrininkus ir 1935 nuteisė, bet 1937 juos amnestavo ir apskritai ėmė nuolaidžiauti hitlerininkams. Tuo pasinaudodami, jie nuo 1938 ėmė tvarkyti kraštą hitlerinės Vokietijos pavyzdžiu. Pasinaudodama Lietuvos valdžios nuolaidžiavimu, faš. Vokietija 1939. III.22 užgrobė K. k. Nuo pirmos okupavimo dienos hitlerininkai uždarė liet. laikraščius, liet. m-las, d-jas. Konc. stovyklose buvo nukankinti mokytojai E. Simaitis, J. Purvinis ir kt.

1945.I.28 Raudonoji Armija išvadavo Klaipėdą ir tuo pačiu baigė vaduoti visą K. k. Jis buvo grąžintas Lietuvos liaudžiai kaip Lietuvos TSR dalis. 1944 didžioji dauguma K. k. gyventojų vokiečių pasitraukė į Vokietiją. Šiuo metu K. k. nei administraciniu, nei teisiniu atžvilgiu nesiskiria nuo kitos Lietuvos

teritorijos ir K. k. pavadinimas virto tik ist. sąvoka.

Lit.: **J. Sembritzki,** Geschichte des Kreises Memel, Memel, 1918; **J. Sembritzki, A. Bittens,** Geschichte des Kreises Heydekrug, Memel, 1920; **R. Meyer,** Heimatkunde des Memelgebiets, Memel, 1922; **J. Sembritzki,** Geschichte der Kőniglich-Preussischen See- und Handelsstadt Memel, Memel, 1929; **R. Valsonokas,** Klaipėdos problema, Klaipėda, 1932; **J. Robinzonas,** Klaipėdos krašto konvencijos komentaras, t. 1—2, K., 1934; **V. Vileišis,** Tautiniai santykiai Mažojoje Lietuvoje ligi Didžiojo karo istorijos ir statistikos šviesoje, K., 1935; Kovos keliai, Klaipėda, 1938; **R. Žiugžda,** Tarybinė Klaipėda, V., 1951; **J. Dagys,** Klaipėda Santarvės okupacijoje.—„Liaudies ūkis", 1960, Nr. 1; Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 4, V., 1961; **P. Kūris,** Klaipėdos kraštas Vakarų imperialistų agresijos planuose 1919—1924 metais. — „Teisė", t. 3, 1963; Lietuvos TSR istorija, t. 2, V., 1963; t. 3, V., 1965; **A. Gaigalaitė,** Klaipėdos krašto užgrobimas 1939 metais. — „LTSR MA darbai", 1965, A 2.

„KLAĨPĖDOS KRÃŠTO LAĨKRAŠTIS"— buržuazinis dvisavaitinis laikraštis, ėjęs 1932 Klaipėdoje gotiškais spaudmenimis lietuvių ir vokiečių („Memelländische Landes-Zeitung") kalbomis. Red. J. Brožaitis.

KLAĨPĖDOS KRÃŠTO MOKỸKLŲ DRAUGIJÀ — buržuazinė švietimo organizacija, veikusi 1926—39. Klaipėdos kr. prijungus prie Lietuvos (1923), švietimą tvarkė autonominė krašto direktorija, kuriai vadovavo daugiausia vokiečių nacionalistai, varę mokyklose germanizavimo politiką. D-ja įsteigė ir išlaikė pradinių bei vidurinių liet. mokyklų; joms išlaikyti lėšų gaudavo iš Lietuvos valdžios. 1938 išlaikė daugiau kaip 50 pr. m-lų, t. p. Pagėgių Donelaičio g-ją, Šilutės prog-ją, spartesniąją m-lą (g-ją) Klaipėdoje ir teikė paramą Klaipėdos Vytauto Didžiojo g-jos moksleiviams. 1936 d-jos v-bą sudarė V. Gaigalaitis, J. Kybrancas, S. Simaitis, K. Trukanas. D-ja nustojo veikusi, hitlerininkams užgrobus Klaipėdos kr.

„KLAĨPĖDOS KRÃŠTO VALDŽIÕS ŽINIOS"—buržuazinis mėnesinis laikraštis, ėjęs 1920—39 Klaipėdoje lietuvių ir vokiečių („Amtsblatt des Memelgebietes") kalbomis. Leido Klaipėdos kr. direktorija. Skelbė įstatymus, potvarkius, sutartis ir kt.

„KLAĨPĖDOS KRÃŠTO ŽÕDIS"— liberalinis savaitraštis, ėjęs 1926 Klaipėdoje.

KLAĨPĖDOS KULTŪRÀ — vakarinės Lietuvos dalies IX amžiaus gyventojų materialinės kultūros pavadinimas, vartotas kai kurių burž. archeologų. Pirmasis jį pavartojo rusų archeologas A. Spicinas. Jis rėmėsi to laikotarpio laidojimo paminklais (Anduliai, Klaipėdos rj., ir kt.). Spicino manymu, skiriamasis šios kultūros bruožas — papuošalų formų masyvumas, monumentalumas. Ypač būdingas sidabro naudojimas papuošalams. Spicinas teigė, kad K. k. buvo prasiskverbusi į prūsų, latvių ir jotvingių gyventas žemes; Estijoje K. k. dirbinių buvę maža, o Rusijos jie visai nepasiekę. K. k. terminą vartojo ir P. Tarasenka („Lietuvos archeologijos medžiaga", K., 1928).

Vokiečių archeologai (C. Engelis, J. Hofmanas ir kt.) K. k. vadino Lietuvos pajūrio gyventojų I—XII a. materialinę kultūrą. Vėlesniuose Lietuvos archeologų darbuose šio termino atsisakyta, nes K. k. bruožai nėra būdingi tik IX a., kaip manė A. Spicinas, ir nėra išimtinai klaipėdietiškos kilmės.

Lit.: **А. Спицын,** Литовские древности. — „Tauta ir žodis", t. 3, K., 1925.

KLAĨPĖDOS MÓKYTOJŲ INSTITŪTAS — nepilnoji aukštoji mokykla, veikusi 1946—52. In-te buvo 2 skyriai — kalbos ir lit-ros bei istorijos ir gamtos-geografijos bei fizikos-matematikos. Rengė liet. kalbos ir lit-ros, rusų kalbos ir lit-ros (nuo 1949), fizikos ir matematikos, gamtos ir geografijos mokytojus septynmetėms m-loms. Apie 70% gerai besimokančių studentų gaudavo stipendijas. In-tas parengė apie 500 mokytojų. 1952 K. m. i. sujungtas su Šiaulių mkt. in-tu. 1946—49 direktorius buvo A. Šimkus, 1949—50 — R. Mironas, 1950—1952 — K. Gerulaitis.

KLAĨPĖDOS MŪZIKOS MOKYKLÀ — muzikos mokykla, veikusi 1923—39 Klaipėdoje. Ž. *Muzikos mokyklos.*

KLAĨPĖDOS OPERÃCIJA — viena iš Raudonosios Armijos išvaduojamųjų operacijų 1944 rudenį. Po *Šiaulių operacijos* (1944 vasarą), didžioji š. Lietuvos dalis jau buvo išvaduota. 1944.IX.24 Pirmasis Pabaltijo frontas gavo direktyvą pasirengti puolimui Klaipėdos kryptimi. Per trumpą laiką iš fronto dešiniojo sparno į kairįjį ir į centrą 80—240 km nuotoliu buvo perkelta pusė milijono karių, 9300 artilerijos pabūklų, 1340 tankų ir savaeigių artilerijos pabūklų. Svarbiausias K. o. smūgis buvo numatytas Telšių ir Klaipėdos kryptimi, kt. smūgis — Kelmės ir Tilžės kryptimi. Be to, Trečiasis Baltarusijos frontas rengė prasilaužimą į p. nuo Raseinių Tauragės link. X.5 Pirmasis Pabaltijo frontas pradėjo puolimą Žemaitijoje ir 76 km ruože prasiveržė 14—17 km į priekį. 3 paras buvo puolama Židikų, Rietavo, Telšių, Plungės ir Kretingos kryptimis. X.8 išvaduota Šilalė, forsuota Jūros u. Per 4 puolimo paras taryb. kariai nuėjo apie 90 km. X.10 5-sios gvardiečių tankų armijos junginiai, išvadavę Kretingą, pasiekė Baltijos j. Tuo pačiu metu kiti fronto junginiai įžengė į Klaipėdos kr. ir prisiartino prie Klaipėdos įtvirtinimų žiedo. Veikusi Latvijoje faš. armijų Šiaurės grupuotė buvo izoliuota. 2-ji gvardiečių armija X.12 pasiekė Nemuną nuo Jurbarko iki žiočių. Klaipėda su visais įtvirtinimais buvo apsupta. Tuo K. o. baigėsi. Jos metu

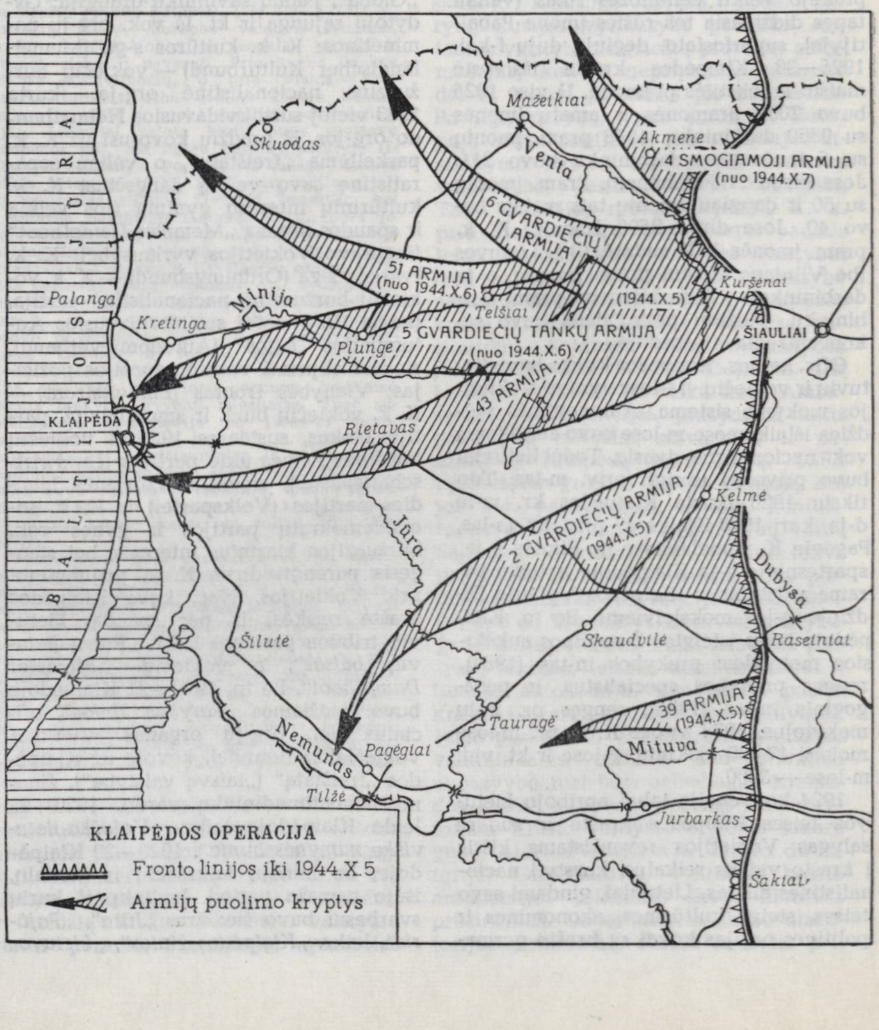

padaryta vokiečiams didelių nuostolių ir baigta vaduoti Lietuva, išskyrus Klaipėdą ir Kuršių neriją.

Klaipėdos operacijoje 2-sios gvardiečių armijos sudėtyje dalyvavo ir 16 liet. divizija. Operacijos metu ji forsavo Dubysą, puolė Kelmės—Tilžės kryptimi, kaudamasi nužygiavo apie 200 km, perėjo Klaipėdos—Tilžės geležinkelį ir plentą ties Usėnais (Šilutės rj.). Už pasižymėjimą šioje operacijoje ji buvo apdovanota Raudonosios vėliavos ordinu.

KLAIPĖDOS PEDAGOGINIS INSTITŪTAS, Respublikos pedagoginis institutas Klaipėdoje, — nepilna aukštoji mokykla, rengusi pradinių mokyklų mokytojus, veikusi 1935—41. Mokslas truko 2 metus. Institute buvo mokoma bendrųjų, pedagoginių ir techninių dalykų. Prie in-to veikė biblioteka, pavyzdinė m-la, Giruliuose buvo studenčių bendrabutis. 1937—39 in-tą baigė 350 asmenų. Vokietijai užgrobus Klaipėdą (1939), in-tas persikėlė į Panevėžį, po kelių mėnesių — į Vilnių. 1935—37 in-to direktorius buvo V. Soblys, 1937—40 — M. Mačernis, 1940—41 — J. Laužikas. In-tas leido „Pedagoginį metraštį" (2 t., 1937—39).

„KLAIPĖDOS SĀRGAS" — buržuazinis savaitraštis, ėjęs 1924 Klaipėdoje. Leido šaulių org-ja. Spausdintas gotiškais spaudmenimis.

„KLAIPĖDOS ŽINIOS" — buržuazinis dienraštis, ėjęs 1924—26 Klaipėdoje.

KLAIŠIAI — **1.** Kaimas Skuodo rj., Aleksandrijos apyl., 10 km į š. r. nuo Skuodo, 1 km į p. nuo Latvijos TSR sienos. 172 gyv. (1959). Pro K. teka Apšė (Bartuvos intakas). Iš v. prieina Klaišių miškas. Prie kaimo yra senkapis. Iš suardytų kapų keliasdešimt X—XII a. žalvarinių papuošalų (pasaginių segių keturkampiais galais, gyvulinių apyrankių, kryžinių smeigtų), geležinis kovos kirvis, keletas balno kilpų, sagčių ir kt. archeologinių radinių pateko į Kauno ist. muziejų.

2. Kaimas Akmenės rj., Papilės apyl., 10 km į r. nuo Papilės; kolūkio centras. 109 gyv. (1959). Felčerių-akušerių punktas (nuo 1959), kultūros namai (nuo 1958), biblioteka (nuo 1957). Burž. nacionalistai 1949 nužudė Klaišių apyl. sekretorių V. Gudiną.

KLAMPŪČIAI — kaimas Vilkaviškio rj., Bartininkų apyl., 10 km į p. v. nuo Vilkaviškio, 10 km į p. r. nuo Virbalio; kolūkio centras. 122 gyv. (1959). Parduotuvė, aštuonmetė m-la (nuo 1914 Lankeliškių pradinė m-la; 1949—61 Klampučių septynmetė), biblioteka (nuo 1960).

KLAÑGIAI — kaimas Jurbarko rj., Veliuonos apyl., 3 km į r. nuo Veliuonos, Nemuno deš. krante, prie Kauno—Jurbarko plento. 114 gyv. (1959). Parduotuvė, pr. m-la (nuo 1922). P. Cvirkos memorialinė sodyba (nuo 1953) — Lietuvos TSR Literatūros muziejaus (Kaune) filialas. Prie kaimo yra I—II t-mečio griautinio ir degintinio kapinyno liekanos. 1961 šioje vietoje aptiktos ir ištirtos VII—VI a. pr. m. e. alkaduobės. Radiniai laikomi Istorijos-etnografijos muziejuje Vilniuje. Klangiuose gimė (1909) ir augo rašytojas P. Cvirka.

KLAPATÁUSKAS Vincas [g. 1903.VI.18 Pašiliuose (Šakių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Batsiuvys. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1935—36 dalyvavo Suvalkijos valstiečių streike, už tai kalintas. Vėliau platino kom. lit-rą, rinko aukas Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jai. 1940—41 Kelmės taryb. ūkio direktorius. Nuo 1944 ūkinis darbuotojas Šakių ir Alytaus aps., kolūkio pirmininkas (1950—53). TSKP narys nuo 1945. Nuo 1960 pensininkas.

KLAPATÌNĖ — kaimas Jurbarko rj., Stakių apyl., 9 km į š. v. nuo Veliuonos. 200 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1930).

KLÃSČIUS Romualdas [g. 1925.XI.24 Ukmergėje] — aktorius. Baigė Biržų g-ją. 1944—65 Panevėžio dramos teatro, nuo 1965 Lietuvos TSR Jaunimo teatro aktorius. Parašė pjesę „Debesys nuslinko", kurią 1949 pastatė Kauno jaunojo žiūrovo teatras.

Vaidmenys: Petras (K. Binkio „Atžalynas"), Virvalas (A. Vienuolio „Prieblandoje"), Stepanas (A. Sofronovo „Širdis neatleidžia"), Špigelskis (I. Turgenevo „Mėnuo kaime"), Pantalonė (K. Goldonio „Melagis"), Keilis (G. Hauptmano „Roza Bernd") ir kt.

KLASICÌZMAS [lot. *classicus* — pavyzdinis] — XVII a.—XIX a. pirmosios pusės meno stilius, kurio atstovai orientavosi į antikinį meną.

Sen. Romoje (maždaug nuo II a.) „klasikiniais" buvo vadinami geriausieji, pavyzdiniai, mokykloje (klasėje) skaitomi grož. lit-ros kūriniai. Renesanso laikais visas antikinis menas (ypač graikų V—IV amžiaus pr. m. e. ir romėnų I amžiaus pr. m. e.—I mūsų eros amžiaus) laikomas klasikiniu. Klasikais ir dabar vadinami žymiausi kurios nors tautos menininkai (ypač rašytojai), klasikiniais — geriausieji jų kūriniai. XVII a. stilius, kurio atstovai sekė antikinio meno pavyzdžiais, gavo K. vardą. K. stiliaus atstovai vadinami klasicistais, jų kūriniai — klasicistiniais.

K. atsirado Italijoje XVI a., susiformavo ir įsivyravo Prancūzijoje XVII a., absoliutizmo klestėjimo laikotarpiu. Kitose Europos šalyse paplito daugiausia XVIII a. ir išnyko apie XIX a. ketvirtąjį dešimtmetį. XVIII a.—XIX a. pradžioje K. buvo susijęs su švietimo epochos idėjomis. Šviečiamojo K. estetikos principus suformulavo I. Vinkelmanas.

K. apėmė visas meno šakas — architektūrą, dailę, lit-rą, muziką. K. archit-ra pasižymėjo paprastumu, santūrumu. Pastatų didingumą ir monumentalumą pabrėžė tiesios linijos ir plokštumos, griežta simetrija, darnus pastato dalių ir visumos santykis. Dailėje, remiantis antikinio ir iš dalies renesanso meno principais, buvo stengiamasi parodyti gamtos bei žmogaus harmoniją. Puošnų barokinį vaizdą K. dailininkai pakeitė idealizuotu griežtos kompozicijos vaizdu. Itin plito skulptūra, kaip herojaus idealizavimui labiausiai tinkamas žanras. Piliet. idėjas reiškianti asmenybė buvo svarbiausia K. dailės tema. Lit-roje K. skelbė nac. valstybės stiprinimo idėją, aukštino piliet. pareigą, visuomeniškumą, propagavo jausmų pajungimą protui. N. Bualo sukurta K. poetika buvo pagrįsta antikinėmis teorijomis ir racionalizmo filosofija. K. lit-ros vaizdui būdingas aiškumas, darnumas, saikingumas. K. lit-ros ribotumai — polinkis į abstrakčią idealizaciją, atitrūkimas nuo liaudies gyvenimo, žanrų, poet. išraiškos priemonių griežta reglamentacija. Šviečiamojo K. lit-ra buvo susijusi su progresyviu kylančios buržuazijos judėjimu, su kova prieš klerikalizmą, religinę scholastiką. Muzikoje K. laikotarpiu įsitvirtino simfonija, koncertas, uvertiūra, sonata. K. muzikai būdinga raiški melodija, homofoniškumas.

Lietuvos mene K. reiškėsi XVIII a. trečiojo ketvirčio pabaigoje—XIX a. viduryje kaip savita Europoje plitusio K. atmaina. Remdamiesi sen. graikų ir romėnų meno, italų, prancūzų ir kt. šalių K. principais, Lietuvos architektai ir dailininkai savo kūriniuose K. principus derino su laiko ir vietos poreikiais. Liet. lit-roje K. pasireiškė tik atskirais bruožais, nesudarydamas ryškesnės srovės. Muz. kūrinių (simfonijų, mišių, kantatų) K. laikotarpiu parašė XVIII a. antrosios pusės kompozitorius A. Milvydas.

ARCHITEKTŪRA. K., pakeitęs vėlyvąjį baroką ir rokoką, Lietuvos architektūroje pradėjo reikštis apie 1770. Skiriami trys jo etapai: ankstyvasis K. (apie 1770—82), subrendęs K. (apie 1782—1820) ir vėlyvasis K., vad. empiras (po 1820). Ankstyvojo K. etape Lietuvoje dirbo architektai M. Ambrozevičius, K. Kamenskis, A. Kosakovskis, J. Matekeris, P. Rosis, J. Sakas (de Sacco), K. Spampanis, P. Šeškovskis ir kt. Ypač reikšminga buvo M. Knakfuso veikla. 1770 jis pradėjo statyti klasicistinius rūmus Verkiuose (prie Vilniaus), vėliau suprojektavo nemaža pastatų Vilniuje (un-to observatoriją ir kt.). 1773—1777 M. Knakfusas (su M. Kiselevskiu) K. principus diegė savo auklėtiniams — Vilniaus un-to studentams. Ankstyvojo K. pastatų orderinė sistema buvo dar siejama su vėlyvojo baroko formomis. Subrendusio K. etape Lietuvos architektai, savitai interpretuodami antikinės archit-ros principus, kūrė darnių proporcijų pastatus. Pastatų fasadus jie saikingai skaidė horizontaliomis ir vertikaliomis linijomis, dažnai juos akcentavo portikais, puošė skoningais simetriškais ornamentais. Pastatų viduje buvo vedama tiesi karnizo linija, sienų paviršius skaidomas traukomis, mentėmis ir plokščio reljefo ornamentais. Subrendusio K. etape dirbo žymiausias Lietuvos K. atstovas L. Stuoka-Gucevičius, pastatęs didikų rūmų, visuomeninių ir kulto pastatų (Verkių rūmus, Vilniaus katedrą — dab. Paveikslų galeriją, rotušę — dab. Dailės muziejų ir kt.). 1793—94 ir 1797—98 L. Stuoka-Gucevičius dėstė Vilniaus un-to archit-ros katedroje. Jo mokiniai buvo L. Bortkevičius, J. Gro-

sas, J. Jelskis, M. Kado, J. Kžeminskis, M. Šulcas ir kt. K. archit-ros elementus laisviau traktavo L. Stuokos-Gucevičiaus sekėjas K. Podčašinskis, suprojektavęs nemaža K. pastatų Vilniuje ir kitur. Vėlyvasis K. plėtojosi dviem kryptimis. Pirmajai, rusiškajam empirui, atstovavo Ž. Pusjė (Poussier) ir kiti iš Rusijos atvykę architektai. Pagal jų projektus pastatyta adm. pastatų (Ž. Pusjė ir V. Stasovo rekonstruoti Gubernatūros rūmai Vilniuje — dab. Karininkų namai), kareivinių, gyv. namų ir kt. Antrajai krypčiai, vietiniam empirui, atstovavo K. Podčašinskio mokiniai. Jų sukurtiems pastatams stokojo stilistinio vieningumo (Tiškevičių rūmai Vilniuje, dab. Trakų ir Komjaunimo g.; Vokės dvaro rūmai, Vilniaus rj., ir kt.). K. laikotarpiu miestų planuose buvo pabrėžiamos kompozicinės ašys, linkstama prie stačiakampio gatvių tinklo (Jieznas, Kamajai, Rietavas, Rokiškis ir kt.). Dvarų ansambliai buvo apželdinami sodais ir parkais, kuriems būdingas peizažinis išplanavimas. Stengdamiesi sukelti natūralios gamtos įspūdį, architektai dvarų soduose ir parkuose vedė vingiuotus takus, rengė apvalias pieveles, želdino tapybiškas medžių ir krūmų grupes. Parkuose buvo statoma nemaža dekoratyvinės architektūros statinių (altanų, paviljonų, tiltelių) ir dailės kūrinių (skulptūrų, vazų).

DAILĖ. Lietuvos dailėje K. reiškėsi XVIII a. antrojoje pusėje—XIX a. pirmojoje pusėje. Skiriami du jo etapai. Pirmajame, šviečiamojo K., etape (XVIII a. pab.—apie 1831) dailė buvo susijusi su stiprėjančiomis dem. tendencijomis. Lietuvoje istorinės ir ekonominės sąlygos skulptūrai nebuvo palankios, čia labiausiai plito molbertinė tapyba (ist. kompozicijos, portretai, peizažai, miniatiūros). K. grafika žanriniu įvairumu nepasižymėjo, buvo artima tapybai. Šviečiamojo K. etape Lietuvoje dirbo Baranauskas, L. Grudzinskas, Koselova, B. Kostris, K. Platega ir kt. tapytojai. Italas K. Vilanis Vilniuje 1793 turėjo studiją, kurioje davė tapybos ir piešimo pamokas. Ist. paveikslus tapė italas P. Andželikas (Angeliko), miniatiūras — G. Malinaris. Pigulskis pastele tapė portretus. Reikšmingų darbų sukūrė Romos Meno akademijos auklėtinis P. Smuglevičius. 1798—1807 jis vadovavo Vilniaus un-to tapybos katedrai, K. principais išugdė savo mokinius K. Aleksandravičių, G. Borovskį, I. Bžuškevičių, J. Černeckį, D. Kondratovičių, J. Lensį, Lizanderį, J. Oleškevičių, K. Paulavičių, P. Pelikaną, J. Pešką, J. Smuglevičių ir kt.

Po 1812 Lietuvos dailėje pradėjo plisti estetizavimas, „malonaus grožio" vaizdavimas. K. susipynė su romantizmu, neteko vyraujančio stiliaus vaidmens bei šviečiamojo pobūdžio. XIX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje, į Lietuvos dailės gyvenimą įsijungus Peterburgo Dailės akademijos auklėtiniams, prasidėjo antrasis Lietuvos K. dailės etapas. XIX a. viduryje K. virto oficialiu akademistiniu stiliumi (ž. *Akademizmas*).

Tapyboje K. laikotarpiu labiausiai plito ist. kompozicijos, pagrįstos antikinės istorijos herojiniais siužetais ir ugdančios pilietinius visuomenės jausmus. Piliet. mintys propaguojamos P. Smuglevičiaus kompozicijose „Virginijus žudo savo dukterį už tėvynės išdavimą", „Aristidas rašo ištrėmimo nuosprendį", „Agripina perneša savo vyro palaikus į tėviškę", „Didvyrio laidotuvės", „Judita". Švietėjų iškeltą natūralaus, harmoningo, abejingo feod. titulams žmogaus idėją P. Smuglevičius išreiškė kompozicijoje „Aleksandras Makedonietis ir filosofas Briziejus". Iliustracijose J. Kraševskio poemai „Vitolio rauda" V. Smokovskis sen. lietuvius traktavo kaip piliet. dorybių pavyzdžius. Klasicistų kompozicijos pasižymi lakoniškumu, aiškumu. Visos figūros jose įprasmintos, pavaizduotos natūraliose pozose, dažnai suskirstytos į grupes, kuriose akcentuojamas svarb. veikėjas. Kompoziciniai paveikslo elementai pajungti vienai minčiai. Klasicistų kūriniams būdingas ryškaus kontūro piešinys, pabrėžiantis daikto formą. Šešėliai naudojami tik modeliavimui. Piešinio proporcijas K. dailininkai, sekdami antikos menininkais, reiškė matematine formule, paveikslo gilumą teikė drobės plokštumai paraleliais planais. K. dailėje buvo propaguojamas natūralus nuogo žmogaus kūno grožis (P. Smuglevičiaus „Didvyrio laidotuvės", V. Smokovskio „Mildos susitikimas su Romainiu", ir kt.). Dailininkai dažnai tapė figūras su laisvais antikiniais drabužiais, teikiančiais galimybę pabrėžti kūno formas ir judesius (J. Oleškevičiaus „Antinojas ir Stratonaka"). Kartais buvo sekama renesanso dailininkais Rafaeliu ir Mikelandželu (J. Oleškevičiaus, K. Rusecko, P. Smuglevičiaus darbai). Švietimo idėjų veikiami, K. dailininkai vaizdavo konkrečius gyv. meto įvykius, demokratinius visuom. gyvenimo poslinkius (P. Smuglevičiaus kompozicijos „Valstiečių atleidimas nuo lažo P. Bžostovskio dvare", „Valstiečiai", „Jokūbo Jasinskio mirtis"). Šie darbai turi nemaža real. dailės bruožų.

Švietėjų susidomėjimas žmogumi nulėmė K. portreto pobūdį. Asmenys portretuose buvo vaizduojami realistiškai, neidealizuojami. Dailininkai kompozicijose vartojo griežtą, tikslų piešinį, lokalines spalvas, lygų potėpį. Jie stengėsi perteikti reikšmingą žmogaus pergyvenimą, susimąstymą. Antrajame K. raidos etape (apytikriai nuo 1840) portretuose imta siekti paviršutiniško patrauklumo; juose maža dėmesio dvasiniam žmogaus gyvenimui (J. Oleškevičiaus M. Počobuto portretas, K. Rafalovičiaus autoportretas, ir kt.).

Klasicistinis peizažas iš pradžių buvo tik ist. paveikslo fono dalis. Savarankišku žanru jis tapo Vilniaus un-to tapybos katedros (1793—1831) auklėtinių ir vėliau dirbusių dailininkų (V. Dmochovskio, K. Bachmatavičiaus, A. Žameto-Žemaičio ir kt.) kūryboje. Klasicistiniam peizažui būdinga griežta kompozicija, tikslus daiktų formos vaizdavimas, sąlyginis koloritas. Lietuvoje klasicistiniam peizažui nemažos įtakos turėjo iš pradžių sentimentalizmas, vėliau romantizmas.

K. dekoratyvinės tapybos darbai, atliekami daugiausia grizaile, imitavo skulptūrinę interjero puošybą. Tokio pobūdžio kūriniais I. Bžuškevičius dekoravo Vilniaus rotušės (dab. Dailės muziejus) interjerą (darbai neišlikę), A. ir P. Smuglevičiai — Vilniaus un-to posėdžių (dab. Smuglevičiaus) salę ir kt.

Klasicistinė skulptūra Lietuvoje plito, tikriausiai, drauge su dvarų archit-ra. Dalis skulptūrų buvo importuojama (B. Torvaldseno Kristaus figūra, dekoratyvinės vazos ir liūtų figūros Tiškevičių rūmams bei parkui Palangoje ir kt.). Su archit-ra plito ir klasicistinės gipsatūros pastatų frizuose, timpanuose. Vilniaus rotušei gipsatūras dirbo skulpt. Formakevičius. K. laikotarpiu Vilniuje dirbo skulptoriai P. Brockis, V. Charitonskis, J. ir M. Herlingai, M. Janiševskis, Kardinėjus (Kardynney). 1803—32 skulptorius rengė Vilniaus universiteto skulptūros katedra, kuriai 1803—1811 vadovavo A. Lebrenas (le Brun), nuo 1811 — jo auklėtinis K. Jelskis. A. Lebreno kūryba atstovavo pereinamosioms iš baroko į K. formoms, K. Jelskio kūryba — pereinamosioms iš K. į realizmą formoms. Pastaruoju sekė jo auklėtiniai I. Ceizikas ir V. Slaveckas. Palyginti negausioje Lietuvos K. skulptūroje vyravo portretas. Daugiausia buvo kuriami didikų, mokslininkų, kultūros veikėjų biustai. Sukurta t. p. nedidelių bareljefų istorinėmis, alegorinėmis ir gyvenamojo meto įvykių temomis, antkapinių paminklų.

K. bruožais pasižyminčių taikomosios dailės dirbinių XVIII a. pab.—XIX a. vid. padarė miestų cechų, Radvilų, Tyzenhauzo manufaktūrų meistrai, atskiri amatininkai. Sukurta daugiausia klasicistinių pastatų interjerams skirtų baldų, kilimų, gobelenų, koklių, sietynų, žvakidžių, laikrodžių ir kt. dirbinių, pasižyminčių K. formomis ir papuoštų klasicistiniais ornamentais. K. bruožų aptinkama atskiruose keramikos ir stiklo dirbiniuose. Tačiau daugumas K. laikotarpio taikomosios ir dekoratyvinės dailės dirbinių išlaikė tradicinius vietinius bruožus.

LITERATŪRA. XVIII a. antrojoje pusėje ir XIX a. pradžioje liet. lit-rai K. darė įtakos daugiausia per lenkų ir vokiečių lit-rą. K. požymiai liet. rašytojų kūryboje dažnai sumišę su real. vaizdavimo tendencijomis, sentimentalizmo, romantizmo bruožais. Su šviečiamuoju klasicizmu susijusi K. Donelaičio poezija. Poemos „Metai" problematika, idėjinis turinys labai saviti, išsiskiriantys to laikotarpio kt. tautų lit-ros fone. Tačiau poemos žanrinės savybės, personažų charakteristikos, personažų suskirstymas į teigiamuosius ir neigiamuosius, monologai, didaktika, hegzametras, taip pat

Donelaičio pasakėčios (kai kurios antikiniais motyvais), jo teoriniai samprotavimai poez. klausimais rodo rašytojo ryšius su klasicizmu. XIX a. pradžioje Vilniaus un-te, kuris tuo metu buvo svarbus švietimo, kultūros, pažangios visuom. minties židinys, plito racionalizmo idėjos, daug dėmesio buvo skiriama antikinei lit-rai, lenkų klasicizmo laimėjimams. K. principus skelbė un-to profesoriai E. Grodekas, L. Borovskis. Antikos autorių veikalai Vilniuje buvo leidžiami originalo, taip pat lenkų kalba, pradėta juos versti į liet. kalbą (S. Daukantas). Išleistas F. Dmochovskio lenkų kalba parašytas N. Bualo poetikos sekimas („Sztuka rymotwórcza", 1820). Visa tai turėjo poveikio liet. rašytojų kūrybai. XVIII a. pab.—XIX a. pr. liet. rašytojai kultivavo klasicistų mėgstamus odės, lit. laiško, pasakėčios, epigramos žanrus, vartojo savo kūriniuose antikinės mitologijos įvaizdžius. A. Klemento, D. Poškos, S. Valiūno, S. Stanevičiaus, A. Strazdo kūryboje reiškėsi šviečiamajam K. būdingi bruožai: antifeodalinės tendencijos, siekimas šviesti liaudį, dvasininkus smerkianti satyra. Formos atžvilgiu šie kūriniai dažnai pasižymėjo racionalistiškumu, didaktinėmis tendencijomis, stiliaus retoriškumu. A. Klemento poezijoje pasireiškė kai kurie K. dekadanso požymiai (lėkštas, pramoginis turinys, epigoniška poet. išraiška ir kt.).

Lit.: **P. Galaunė**, Tapytojas Juozas Oleškevičius, K., 1927; **P. Galaunė**, Vilniaus meno mokykla (1793—1831), K., 1928; **E. Budreika**, Architektas Laurynas Stuoka-Gucevičius, V., 1954; Lietuvių literatūros istorija, t. 1, V., 1957 [p. 333—338]; **J. Jurginis**, Lietuvos meno istorijos bruožai, V., 1960; **E. Budreika**, Naujai išaiškinti Vilniaus universiteto architektūros profesorių darbai. — „Valstybinės LTSR architektūros paminklų apsaugos metraštis", t. 2, V., 1960; **L. Gineitis**, Kristijonas Donelaitis ir jo epocha, V., 1964 [p. 305—354]; **V. Drėma**, Materiały do działalności architekta Marcina Knakfusa.—„Biuletyn historii sztuki", Warszawa, 1964; **E. Budreika**, Martynas Knakfus.— „Kultūros barai", 1965, Nr. 3; **A. Savickas**, Peizažas lietuvių tapyboje, V., 1965.

KLAUSEĨKIAI — kaimas Skuodo rj., Aleksandrijos apyl., 7 km į v. nuo Ylakių, prie kelio į Skuodą; kolūkio centras. 260 gyv. (1959). Per kaimą teka Guntinas (Luobos deš. intakas). Pr. m-la (nuo 1937). Tarp K. ir Jedžiotų yra senkapis. Keletas X—XII a. žalvarinių papuošalų (pasaginių segių gyvuliniais ir daugiakampiais galais) ir kt. radinių iš to senkapio laikoma Kauno ist. muziejuje.

KLAUSGALVAĨ — kaimas Kretingos rj., Imbarės apyl., 6 km į p. nuo Salantų, prie kelio į Kretingą, Salanto (Minijos intako) deš. krante. 140 gyv. (1959). Iki 1949 veikė pr. m-la. Ist. šaltiniuose K. minimi 1595 (20 valakų, 20 ūkių).

KLAUSGALVŲ̃ MĖDSĖDŽIAI — kaimas Kretingos rj., Imbarės apyl., 7 km į p. v. nuo Salantų. 214 gyv. (1959). Iš v. prie kaimo prieina Vaineikių giria. Už 2 km į r. yra Klausgalvų kaimas. Burž. nacionalistai 1948 kaime nužudė taryb. aktyvistus J. Šimkų ir L. Simaitį. Klausgalvų Medsėdžiuose 1904 gimė fizikas A. Jucys.

KLAUSŪ̀ČIAI — **1.** Kaimas Biržų rj., Biržų apyl., 5 km į p. v. nuo Biržų, prie Šiaulių—Biržų geležinkelio. 263 gyv. (1959). Per kaimą eina Biržų—Vabalninko kelias. Yra lentpiūvė, pr. m-la (nuo 1910), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1953). 1934 kaime veikė LKJS kuopelė, kuriai vadovavo A. Gintautas. Komjaunuoliai platino kom. atsišaukimus.

2. Kaimas Jurbarko rj., Seredžiaus apyl., 4 km į š. v. nuo Seredžiaus. 165 gyv. (1965). Per kaimą teka Armeniukas (Armenos kair. intakas). K.— Mičiurino vaismedžių medelyno darbininkų gyvenvietė. Medelynui priklauso dar ir vaismedžių sodas (500 ha — didžiausias Pabaltijyje). Vaisių perdirbimo įmonė su vaisių saugykla (nuo 1967), malūnas, lentpiūvė, parduotuvė, felčerių-akušerių punktas, aštuonmetė m-la (1919—49 pradinė, 1949—62 septynmetė), kultūros namai, biblioteka. Burž. nacionalistai 1952 nužudė K. komjaunuolius K. Gotautą ir Z. Armonavičių.

KLEBÃNOVAS Dovydas [g. 1896.XII.18 Borisove (Baltarusijos TSR)] — chirurgas, medicinos mokslų kandidatas (1937), Lietuvos TSR nusipelnęs gydytojas (1961). 1916—18 dalyvavo rev. judėjime Radviliškyje. 1919—20 Raudonosios Armijos karys. 1925 baigęs Kijevo Med. in-tą, dirbo gydytoju Baltarusijoje. 1929—41 dirbo Dnepropetrovsko Med. in-te. Nuo 1939 docentas. 1941—46 chirurgas Raudonojoje Armijoje. Nuo 1944 TSKP narys. Nuo 1946 dirba Kauno Med. in-te, 1954—64 hospitalinės chirurgijos katedros vedėjas. Paskelbė mokslinių straipsnių apie kraujo perpylimą, nudegimus ir kitais medicinos klausimais.

KLEBANSKÁITĖ Dveira [g. 1904.IX.30 Raseiniuose] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš tarnautojų. 1925—26 mokėsi med. kursuose Kaune, vėliau dirbo med. seseria. 1926 Kaune įstojo į Komunistų partiją. Už pogr. veiklą 3 kartus kalinta. 1936 išvyko į Ispaniją. 1937—39 med. sesuo internac. brigadose. 1939—41 buvo Prancūzijoje. 1941.III grįžo į Lietuvą. Nuo 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos med. sesuo. Po karo Lietuvos TSR Kinematografijos m-jos, Kinofikacijos vyriausiosios v-bos, vėliau Kino studijos darbuotoja Vilniuje.

KLEBÁNSKIS Vulfas [g. 1906.IX.7 Raseiniuose] — pedagogas, Lietuvos TSR nusipelnęs mokytojas (1958). 1938 baigė Kauno un-to gamtos-matematikos f-tą. Mokytojavo įv. m-lose. D. Tėvynės karo metu Molotovo (dab. Permė) vid. m-los ir lietuvių vaikų namų vid. m-los Debiosuose (Udmurtijos ATSR) mokytojas. 1945—50 dirbo Resp. ped. kabinete. Nuo 1950 Mokytojų tobulinimosi in-to matematikos ir fizikos kabineto vedėjas. Paskelbė straipsnių matematikos dėstymo klausimais.

KLEBĨŠKIO MĨŠKAS — miškas Prienų rj., 9 km į š. v. nuo Prienų, abipus Jiesios. Priklauso Prienų miškų ūkio Išlaužo ir Jiesios girininkijoms. Plotas 1343 ha; medynų 1145 ha. Paviršius — banguota lyguma. Dirvožemiai velėniniai jauriniai, vietomis gliejiški, priemoliniai ir priesmėliniai, įdubimuose — puveniniai gliejiniai. Medynai savaiminės kilmės. Beržynų yra 42%, juodalksnynų 27%, eglynų 20%, drebulynų 7%, pušynų 4%. Vyrauja jaunuolynai ir pusbrandžiai medynai. Bonitetas I—II, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 134 ktm/ha. Yra šernų, stirnų, usūrinių šunų, lapių, užklysta briedžiai. Miškas eksploatacinis. V. pakraštyje įsikūręs Naujo Klebiškio kaimas.

KLEBĨŠKIS — kaimas Prienų rj., Šilavoto apyl., 8 km į š. v. nuo Prienų, prie kelio į Šilavotą; kolūkio centras. 191 gyv. (1959). Iš r. prieina Prienlaukio ež., š. r. pakraščiu teka Kiauliškė (Jiesios intakas). Parduotuvė (nuo 1962), felčerių-akušerių punktas (nuo 1960), aštuonmetė m-la (1940—49 pradinė, 1949—1962 septynmetė), kultūros namai (nuo 1961), biblioteka (nuo 1963). Prie kaimo, aukštame dešiniajame Kiauliškės krante, yra išlikęs piliakalnio pylimas; pats piliakalnis upelio nugriautas. Buv. piliakalnio r. pusėje, už pylimo, yra negilus, platokas griovys. Už jo yra nemaža sen. sodybvietė. Piliakalnyje ir sodybvietėje rasta lipdytinės keramikos lygiu ir grublėtu paviršiumi. Piliakalnis naudotas I t-mečio viduryje.

KLEBÕNIŠKIO MĨŠKAS — miškas Kauno miesto š. pakraštyje, Neries kair. krante. P. v. dalis (286 ha) įeina į Kauno miesto teritoriją, likusioji priklauso Kauno miškų ūkio Biruliškių girininkijai. Plotas 915 ha; medynų 608 ha. Pietuose 90 ha užima Narėpų durpynas. Paviršius pietuose — banguota lyguma, šiaurėje ir vakaruose — Neries terasos, išraižytos erozinių griovų. Dirvožemiai daugiausia jauriniai, kai kur velėniniai jauriniai, mažai sujaurėję, smėliniai ir priesmėliniai, susiformavę ant priemolių. 75% medynų savaiminės kilmės. Pušynų yra 58%, eglynų 23%, beržynų 13%, drebulynų 5%, ąžuolynų 1%. Vid. amžius 34 metai, bonitetas II—III, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 90 ktm/ha, vid. prieauga 2,6 ktm/ha. Gyvūnija negausi: yra lapių, kiškių. Miškas kurortinis, įeina į Kauno miesto žaliąją zoną. Šiaurėje, Neries krante, įsikūręs Kleboniškio kaimas; ties juo yra Kauno vandentiekio stotis. Miško r. pakraščiu eina Kauno—Zarasų plentas. K. m. — kauniečių mėgstama poilsio vieta; jame yra Kauno vaikų namų Nr. 1 vasarnamis. Mirus V. Leninui, 1924.I miške įvyko Kauno darbininkų gedulo mitingas, į kurį susirinko keli šimtai žmonių. 1926 čia įvyko LKP CK posėdis. Hitlerinės okupacijos metais Kleboniškio miške įvyko keli LKP ir LLKJS Kauno miesto ir apskrities k-tų posėdžiai.

KLEBÕNIŠKIS, Kleboniškiai, — kaimas Kauno miesto teritorijoje, Neries kair. krante, aukščiau Eigulių. Yra vandentiekio stotis, pr. m-la, parduotuvė. K. iš 3 pusių (r., p. ir v.) juosia *Kleboniškio miškas.* Dar XIX a. viduryje K. buvo nedidelis kaimas (1863 — 6 kiemai, apie 30 gyv.). Sparčiau ėmė augti XX a. pr.: 1923 buvo 50 kiemų, 270 gyventojų. 1929 pastatyta pirmoji Kauno vandentiekio stotis. 1959 K. prijungtas prie Kauno miesto.

KLEBÕNŲ MIŠKAS — miškas Šiaulių rj., 6 km į p. r. nuo Gruzdžių, 8 km į v. nuo Meškuičių. Priklauso Šiaulių miškų ūkio Strazdų girininkijai. Plotas 628 ha; medynų 571 ha, iš jų 31 ha kultūrinės kilmės. Pietvakariuose susisiekia su Gruzdžių mišku, šiaurėje su Strazdų mišku. Reljefas lyguminis. Dirvožemiai velėniniai glėjiški ir velėniniai jauriniai glėjiški, priesmėliniai bei priemoliniai, susiformavę ant dugninės morenos karbonatingų priemolių. Vyrauja kiškiakopūstiniai ir garšviniai miško tipai. Eglynų yra 43%, beržynų 29%, baltalksnynų ir drebulynų po 11%, juodalksnynų 5%, pušynų 1%. Vid. amžius 40 metų, vid. bonitetas II, skalsumas 0,6—0,7, vid. tūris 100 ktm/ha, vid. prieauga 2,5 ktm/ha. Yra stirnų, šernų, pasitaiko briedžių, elnių. Miškas eksploatacinis. Visų rūšių kirtimais per metus iškertama apie 1000 ktm.

KLEĨNAS Danielius [1609.V.30 Tilžėje — 1666.XI.28 ten pat] — R. Prūsijos lietuvių kalbininkas. Pasimokęs Tilžės elektorinėje m-loje, nuo 1627 studijavo Karaliaučiaus un-te. 1636 baigęs un-tą filosofijos magistro laipsniu, visą gyvenimą buvo Tilžės lietuvių kunigu. Be liet. ir vok. kalbų, jis mokėjo lotynų, graikų, hebrajų, prancūzų, lenkų, čekų kalbas. Atliko reikšmingą darbą literatūrinės liet. kalbos norminimo srityje: išleido lotyniškai parašytą pirmąją liet. kalbos gramatiką („Grammatica Litvanica", 1653) ir jos vok. santrauką („Compendium Litvanico-Germanicum", 1654). Šios gramatikos turėjo didelę reikšmę liet. kalbos mokslo ir literatūrinės liet. kalbos raidai: jose pirmą kartą sistemingai aprašyta liet. kalbos gramatinė sandara, nustatytos pastovesnės to meto literatūrinės liet. kalbos fonetikos, morfologijos, sintaksės ir rašybos normos, paremtos vakarų aukštaičių tarme. Jomis daugiau ar mažiau sekė bemaž visi XVIII amžiaus R. Prūsijos liet. kalbos gramatikų autoriai. Yra duomenų, rodančių, kad gramatikomis naudojosi kai kurie XVII—XVIII a. rašto žmonės ir Lietuvos D. Kun-stėje. Dėl gausių liet. kalbos faktų ir palyginti teisingo jų apibendrinimo bei klasifikacijos K. gramatikos reikšmingos ir mūsų laikais. Perredaguodamas L. Zengštoko giesmyną kalbos, eilėdaros bei stiliaus atžvilgiu, papildydamas jį savo paties ir kitų autorių verstomis ar sukurtomis giesmėmis, K. parengė naują giesmyną „Naujos giesmių knygos" (1666; II leid. 1685; III leid. 1705). Prie giesmyno pridėjo maldų knygeles, kurios vėliau daug kartų buvo leidžiamos skyrium. Buvo sudaręs ir įteikęs spaudai vok.-liet. kalbų žodyną, bet jis nebuvo išspausdintas. Manoma, kad išlikęs rankraštis —„Lexikon Lithuanicum" (saugomas Lietuvos TSR MA centr. bibliotekoje) yra K. žodyno nuorašas. K. koregavo J. Bretkūno biblijos vertimo IV tomą. Paminėdamas pirmųjų, prieš 300 metų spausdintų, liet. kalbos gramatikų pasirodymą, Liet. kalbos ir lit-ros in-tas 1957 jas išleido fotografuotiniu būdu.

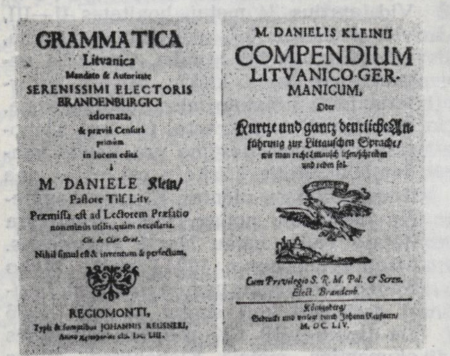
GRAMMATICA
Litvanica
Mandato & Autoritate
SERENISSIMI ELECTORIS
BRANDENBURGICI
adornata,
& prævia Censura
primùm
in lucem edita
à
M. DANIELE Klein/
Pastore Tilf. Litv.
Præmissa est ad Lectorem Præfatio
nonminus utilis, quàm necessaria.
Nihil simul est & inventum & perfectum.
REGIOMONTI,

M. DANIELIS KLEINII
COMPENDIUM
LITVANICO-GERMANICUM,
Oder
Kurtze und gantz deutliche An-
führung zur Littauschen Sprache/
Cum Privilegio S. R. M. Pol. & Seren.
Elect. Brandenb.
M. DC. LIV.

Danieliaus Kleino „Grammatica Litvanica" (1653) ir „Compendium Litvanico-Germanicum" (1654) tituliniai puslapiai

Ršt.: Pirmoji lietuvių kalbos gramatika, V., 1957 [su T. Buchienės ir J. Palionio įvadu].

Lit.: **P. Jonikas,** Kleino gramatikų bendrinė kalba. — „Archivum philologicum", kn. 7, K., 1938; **W. Falkenhahn,** Der Übersetzer der litauischen Bibel Johannes Bretke und seine Helfer, Königsberg und Berlin, 1941; Smulkioji lietuvių tautosaka XVII—XVIII amžiuje, parengė J. Lebedys, V., 1956.

KLEĨNAS Jonas [apie 1608 Tilžėje — 1662] — R. Prūsijos lietuvių raštijos darbuotojas. Nuo 1625 studijavo Karaliaučiaus un-te. Nuo 1633 kunigo adjunktas, nuo 1635 kunigas Katinavoje (netoli Gumbinės). Dalyvavo komisijoje D. Kleino parengtam giesmynui („Naujos giesmių knygos", 1666), gramatikai ir žodynui peržiūrėti. Giesmyne įdėtos 3 jo giesmės.

KLEĨNAS Mečys [g. 1912.X.28 Kazlų Rūdoje] — inžinierius architektas. Baigė Kauno un-to statybos f-tą. Nuo 1944 Kauno un-to, nuo 1951 Kauno Politechnikos in-to dėstytojas. Sudarė Vilkaviškio (1947), Molėtų (1947), Kapsuko (1948) ir kitų Lietuvos miestų gen. planus, suprojektavo daug kolūkių gyvenviečių. 1949—56 dalyvavo Kauno Politechnikos in-to ekspedicijose liet. liaudies archit-rai tyrinėti. Su K. Šešelgiu ir V. Zubovu parašė kn. „Kolūkių gyvenviečių planavimas" (1951), su K. Šešelgiu, J. Baršausku ir K. Čerbulėnu — kn. „Lietuvių liaudies architektūra" (d. 1, 1965). 1960—66 Architektų s-gos v-bos pirmininko pavaduotojas ir Kauno sk. v-bos pirmininkas. Nuo 1962 TSKP narys.

KLEINERÍENĖ Genė [**Šaltuperaitė;** g. 1910.III.1 Zarasuose] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Siuvėja. Kilusi iš darbininkų. Nuo 1932 Kaune Lietuvos Raudonosios pagalbos (LRP) org-jos narė, 1935 LRP Kauno rj. k-to narė, LRP I suvažiavimo (1935) išrinkta LRP CK narė. Lankė LRP org-jas Alytuje, Marijampolėje, Kėdainiuose, Jonavoje, Seredžiuje (Jurbarko rj.) ir kt. vietose. 1940 pr. suorganizavo Lietuvos Liaudies pagalbos s-gos (LLPS) Vilniaus miesto k-tą, vadovavo jo darbui. 1940.IV Kaune suimta ir ištremta metams į Dimitravo priverčiamojo darbo stovyklą. Nuo 1940.VIII Komunistų partijos narė. 1940—41 LLPS Šiaulių aps. k-to pirmininkė. D. Tėvynės karo metais dirbo Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos įgaliotine evakuotųjų reikalams Kuibiševo sr. ir Mordovijos ATSR. Po karo baigė 6 mėn. kursus Vilniuje prie LKP CK, dirbo LKP Vilniaus rj. k-to kabineto vedėja, nuo 1949 — Respublikiniame LDAALR komitete.

KLEĨNERIS Alteris [1907.II.22 Vilniuje — 1942.III.13 Smailiuose (Biržų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1921 šaltkalvis Aukštadvaryje (Trakų rj.), Kaune. 1927 įsijungė į rev. veiklą. Nuo 1928 Komunistų partijos narys. 1929—35 kalintas; paleistas dirbo Kaune šaltkalviu. 1935—36 LKP Kauno rj. k-to narys; nuo 1937 LKP CK narys (slap. Jurgis). 1935—40 6 kartus kalintas. 1940—41 dirbo LKP CK aparate, buvo LKP Šiaulių miesto k-to I sekretorius. LKP V suvažiavime (1941) išrinktas LKP CK nariu. D. Tėvynės karo pr. mokėsi Maskvoje, 1942.III.7 su pirmąja LKP CK operatyvine grupe pasiųstas į Lietuvą dirbti part. bei partiz. darbo. Žuvo susirėmime su hitlerininkais.

KLEIVÀ Jonas [1905.IV Jokūbaičiuose (Kėdainių rj.) — 1942 Kauno IX forte] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Valstietis. Nuo 1924 Komunistų partijos narys. Platino kom. lit-rą, dirbo agitacinį darbą valstiečių tarpe, palaikė ryšius su LKP CK. Iki 1938 buvo LKP Krakių parajonio k-to narys. 1938—40 LKP Gudžiūnų vls. k-to narys. 1940 Lietuvos Liaudies kariuomenėje polit. vadovas. 1940—41 Kėdainių MTS direktorius. Hitlerininkų nužudytas.

KLEIVÀ Jonas [1919.I.9 Jokūbaičiuose (Kėdainių rj.) — 1941.VII.27 Babėnuose (dab. Kėdainių dalis)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1934 įstojo į LKJS. 1935—40 LKJS Jokūbaičių kuopelės sekretorius. 1940—41 milicininkas Kėdainiuose. Hitlerininkų ir vietinių buržuazinių nacionalistų nužudytas.

KLEIVÁITĖ Marijona [**Rabikauskienė;** g. 1914.IX.12 Jokūbaičiuose (Kėdainių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Valstietė. Nuo 1933 Komunistų partijos narė. Platino atsišaukimus ir kt. kom. literatūrą, dirbo agit. darbą valstiečių tarpe. 1940—41 dirbo Gudžiūnų vls. (Kėdainių rj.) vykdomajame k-te. Vok. faš. okupacijos pradžioje kalinta Kėdai-

niuose. 1942 užmezgė ryšius su „Audros" būrio partizanais, rinko jiems žinias, parūpindavo maisto. 1945—50 Jokūbaičių apyl. vykdomojo k-to sekretorė, paskui kolūkietė Kėdainių rj.

KLEIZÀ Vytautas Antanas [g. 1919.I.30 Pakuonyje (Prienų rj.)] — chirurgas, medicinos mokslų kandidatas (1966), Lietuvos TSR nusipelnęs gydytojas (1965). 1944 baigęs Kauno un-tą, iki 1950 dirbo jame ped. darbą. 1950—53 Šiaulių srities, 1953—56 Šiaulių miesto sveikatos apsaugos skyriaus vyriausiasis chirurgas. Nuo 1956 TSKP narys. 1956—1960 Vilniaus resp. ligoninės vyriausiasis gydytojas. Nuo 1960 sveikatos apsaugos ministras. 1961—67 dar ir Lietuvos TSR Raudonojo kryžiaus d-jos CK pirmininkas. Nuo 1963 Lietuvos TSR AT deputatas. Nuo 1964 LKP CK narys. Tiria skydinės liaukos funkciją. Paskelbė moksl. straipsnių chirurgijos ir sveikatos apsaugos organizavimo klausimais.

KLĒMAS Liudvikas [g. 1902.V.17 Avikiluose (Kapsuko rj.)] — pedagogas, Lietuvos TSR nusipelnęs mokytojas (1955). 1921 baigęs Marijampolės real. g-ją, iki 1924 studijavo Karaliaučiaus un-te. 1930 baigė Kauno un-to matematikos-gamtos f-tą. 1926—49 Marijampolės I g-jos mokytojas. 1949—62 Kapsuko ped. m-los direktorius.

KLĒMENTAS Antanas Jackus [1756 netoli Žemaičių Kalvarijos (dab. Varduva, Plungės rj.) — 1823 Telšiuose] — rašytojas. K. tėvui, vidutiniam bajorui, nusikėlus į A. Pliaterio Vorobino dvarą (BTSR, netoli Pinsko) tarnauti prievaizdu, K. 7 metus mokėsi Dombravicos vienuolių pijorų m-loje. 1776 baigęs m-lą, grįžo į Lietuvą. 1777—92 Raseinių teismų advokatas („patronas"), vėliau bajorų seimeliuose buvo renkamas teismo raštininku, teisėju. Gerai pažinojo bajorijos gyvenimą. K. kūryboje atsispindėjo idėjiniai šlėktos prieštaravimai bei jos lit. skonio smukimas. K. lit. palikimas — 3 dideli rankraštiniai eil. tomai (apie 60 000 eilučių). Didžiausią jo kūrybos dalį sudaro lenkų kalba rašyti eilėraščiai. Liet. kalba yra apie 150 kūrinėlių (1500 eilučių). Į lenkišką poeziją K. mėgo įterpti liet. posakių. K. dramine poezija yra dingusi. Socialiniai motyvai, kritiškos pažiūros į baudžiavinę santvarką atsispindėjo lenkų kalba rašytuose kūriniuose. Matydamas feod. visuomenės struktūros trūkumus, K. siūlė daryti nuolaidų valstiečiams. Pirmasis žinomas liet. kalba parašytas K. kūrinys „Klausyk tu, vaikuti mano" (1794) yra ir pirmasis eilėraštis polit. tema liet. lit-roje. Eilėraštyje reiškiama mintis, kad neįmanoma laimėti 1794 sukilimo, neįtraukus į jį valstiečių. Reikšmingi yra K. lit. laiškai J. Giedraičiui (pvz., laiške „Donis pridera" keliamas literatūrinės liet. kalbos klausimas). K. kūryboje vyravo nereikšminga buitinė tematika, jos poet. kalba primityvi, meninė vertė nedidelė. To meto liet. lit-rą K. praturtino įv. žanrais (idilės, odės, epigramos, lit. laiškai), pirmasis pradėjo rašyti polit. tematika.

Ršt.: Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija, V., 1957; Lietuvių poezija. XIX amžius, sudarė B. Pranskus, V., 1955.
Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 1, V., 1957.

KLĒMIŠKĖ — kaimas Klaipėdos rj., Sendvario apyl., 5 km į š. r. nuo Klaipėdos, prie kelio į Plikius. 280 gyv. (1959). Med. punktas.

KLĒMKA Vytautas [g. 1924.IX.8 Ridikiškyje (Rokiškio rj.)] — dailininkas. 1946—48 studijavo Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-te. Nuo 1949 Poželos spaustuvės Kaune graveris. Nuo 1953 dalyvauja dailės parodose. Nuo 1961 Kauno Žuko taikomosios dailės technikumo dėstytojas. Sukūrė peizažų, apipavidalino knygų.

Kūriniai: lino raižiniai — „Pavakarys" (1955), „Pamiškėje" (1956), „Mergina su vaisiais", „Žiema", „Galulaukė", „Uoste" (1957), „Kauno senamiestis" (1958), „Meškeriotojai", „Skalbėjos" (1959), ciklas „Pirčiupio tragedija" (1959—60), „Iš jūros", „Taikos žemėje" (1963), „Tinklus taiso", „Kloniai", „Gatvelė Nidoje" (1965); apipavidalintas J. Grušo rom. „Karjeristai" (1957), ir kt.

KLENÌCKIS Abelis [g. 1904.VII.14 Tauragėje] — kompozitorius, dirigentas, meno mokslų kandidatas (1961), Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1945), Lietuvos TSR liaudies artistas (1964). Nuo 1928 grojo smuiku Valstybės teatro orkestre. 1930 baigė Kauno muz. m-los smuiko klasę. 1940—41 Kauno radijo k-to atsakingasis muz. redaktorius. 1941 evakavosi į Kazanę. 1942 pr. mobilizuotas į Raudonąją Armiją. Nuo 1942 pab. Lietuvos TSR meno ansamblių muz. dalies vadovas. Dirigavo, parašė muz. kūrinių. Nuo 1943 TSKP narys. Nuo 1945 Respublikinio radijo k-to, vėliau Lietuvos TSR Filharmonijos simf. orkestro dirigentas. 1945—54 Lietuvos TSR Kompozitorių s-gos valdybos atsakingasis sekretorius. 1953 eksternu baigė Lietuvos TSR konservatorijos kompozicijos klasę, nuo 1953 tos konservatorijos dėstytojas. 1958 baigė dirigavimo specialybės neakivaizdinę aspirantūrą Maskvos Čaikovskio konservatorijoje. Parašė daugiausia vokalinių kūrinių.

Kūriniai: opera „Prie Nemuno" (II redakcija 1960); oratorija „Į laimę" (1957, J. Janonio žodžiai); kantata „Marytė Melnikaitė" (1945, S. Nėries ž.); vokalinis-simfoninis ciklas „Didysis Tėvynės karas" (1949, A. Venclovos, S. Nėries ir V. Mozūriūno ž.); siuita chorui ir orkestrui „Vasaros diena" (1956, K. Kubilinsko ž.); daina-kantata solistui, chorui ir simf. orkestrui „Virš laisvų arimų" (1949, J. Lapašinsko ž.); koncertas-poema violončelei ir simf. orkestrui (1963); variacijos smuikui ir orkestrui Šimkaus tema (1943); simfonetė styginiam orkestrui (1961), 3 styginiai kvartetai; choro ir solo dainos („Nuo Uralo gaudžia vėjai", „Partizanų daina", „Partija veda", „Nuo Baltijos jūros", „Sėjėjų daina", „Taika pasauliui" ir kt.).

Abelis Klenickis diriguoja simfoniniam orkestrui (1964)

Leid.: Variacijos (Smuikui ir fortepijonui, klaviras), K., 1949; Vasaros diena (Siuita vaikų chorui ir orkestrui, klaviras), V., 1957; Летний день (Сюита для детского хора и симфонического оркестра, партитура), M., 1960 [II leid. 1965]; Du romansai, V., 1964; Lietuvos keliais (Siuita vaikų chorui ir orkestrui), V., 1965.
Lit.: J. Gaudrimas, Lietuvių tarybinė muzika, V., 1960.

KLEPŌČIAI — **1.** Kaimas Lazdijų rj., Šlavantų apyl., 8 km į š. v. nuo Veisiejų. 237 gyv. (1959). Į v. nuo K. yra Galsto ir Zapsio ežerai.

2. Kaimas Trakų rj., Lieponių apyl., 8 km į p. v. nuo Rūdiškių, abipus Vilniaus—Gardino geležinkelio. 144 gyv. (1959). Per kaimą teka Geluža (Merkio intakas). Parduotuvė, glžk. stotis, pr. m-la (nuo 1924). Ist. šaltiniuose K. minimi 1641 (21 kiemas, 11 valakų).

KLERIKALÌZMAS — reakcinė politinė kryptis, siekianti stiprinti bažnyčios ir dvasininkų įtaką politiniame ir kultūriniame gyvenime. K.— būdingas feodalizmo ir kapitalizmo reiškinys, atėjęs į Lietuvą su *krikščionybe*. Pagonybė Lietuvoje nesudarė stiprios religinės org-jos. Lietuvos didieji kun-ščiai, spaudžiami V. Europos feodalų, kryžiuočių bei kalavijuočių ir Romos popiežiaus, priėmė katalikybę, kuri tapo valst. religija, katalikų bažnyčia — sudėtinė valstybės aparato dalimi, o ilgainiui, kaip ir V. Europoje, pajungė savo interesams valstybės aparatą. Lietuvos vyskupai buvo Ponų tarybos nariai (senatoriai). Jie dažniausiai tvarkė užsienio politikos reikalus. Katalikų bažnyčios dvasininkai tapo stambiais žemvaldžiais. Vid. amžiais klerikalizmas vyravo ir kultūriniame gyvenime. Lietuvoje, kaip ir kitose katalikiškose Europos šalyse, buvo persekiojama pažangioji mintis, ateizmas, kovojama su eretikais, reformacija, nau-

jomis religijomis. Bažnytinės unijos priemonėmis buvo bandoma pajungti katalikų bažnyčiai pravoslavų bažnyčią. Labiausiai K. klestėjo Lietuvoje Žečpospolitos laikais, tačiau ir po Lietuvos prijungimo prie Rusijos jo pozicijos krašto ekonominiame ir kultūriniame gyvenime liko stiprios. Įsigalėjus kapitalistiniam gamybos būdui ir polit. gyvenime ėmus reikštis buržuazijai, K. pozicijos dar sustiprėjo, nes čia nebuvo tokių prieštaravimų tarp buržuazijos ir katalikų bažnyčios, kokie buvo V. Europoje; nemaža Lietuvos dvasininkų buvo pramonės įmonių, bankų savininkai, akcinių bei kitokių b-vių dalininkai. Be to, Romos popiežius, kapitalizmo kilimo metu atvirai kovojęs su buržuazija, imperializmo epochoje ėmė reikalauti, kad dvasininkai dalyvautų polit. gyvenime ir kurtų katalikiškas partijas bei kt. org-jas. Katalikų polit. partijų užuomazgų Lietuvoje buvo jau XIX a. pabaigoje. 1905—07 revoliucijos laikotarpiu susikūrė *Lietuvos Krikščionių demokratų partija,* nuo pat pirmųjų dienų pasireiškusi kaip aktyvi kontrrev. jėga ir carizmo talkininkė, slopinant rev. judėjimą Lietuvoje. I pasaul. karo metais Lietuvos Krikščionių demokratų partijos veikėjai buvo aktyvūs kaizerinių okupantų talkininkai. Lietuvos klerikalai kovojo su Tarybų valdžia ir aktyviai kūrė buržuazinį valdymo aparatą. Lietuvos Krikščionių demokratų partija drauge su savo šakomis — Ūkininkų s-ga ir Darbo federacija iki 1924 dalyvavo koalicinėse burž. vyriausybėse, o 1924—26 valdė viena pati. Tačiau ir liaudininkams su socialdemokratais valdant, ir esant fašistinei tautininkų diktatūrai, K. pozicijos Lietuvoje buvo stiprios. Jas garantavo burž. konstitucija ir įstatymai, palikę bažnyčiai nemaža valstybės funkcijų. Valstybė ir m-la nebuvo atskirtos nuo bažnyčios. Kunigai tvarkė gimimo, sutuoktuvių ir mirimo registraciją. Pagal 1927 Lietuvos ir Vatikano konkordatą vyskupų ir kitų aukštesniųjų dvasininkų skyrimas priklausė Romos popiežiui. Buržuazijos valdymo metais K. darė stiprią įtaką kultūriniam šalies gyvenimui. Buvo leidžiami 8 klerikaliniai laikraščiai ir 20 žurnalų (1935), daug religinių, mistinių knygų, veikė 30 visuomeninio, kultūrinio ir labdaros pobūdžio klerikalinių d-jų bei org-jų.

1940 Liaudies vyriausybei atskyrus bažnyčią nuo valstybės bei m-los, K. reikštis Lietuvoje nebeliko sąlygų. Tačiau reakcingesni klerikalai savo veiklos nenutraukė ir išvien su burž. nacionalistais vykdė kontrrev. darbą. Jie slapta veikė prieš Tarybų valdžią 1940—41, bendradarbiavo su hitlerininkais D. Tėvynės karo metais, aktyviai rėmė burž. nacionalistų ginkluotas gaujas bei patys dalyvavo jose pokario metais, trukdydami socializmo kūrimą Lietuvoje.

Lit.: **J. Žiugžda,** Katalikų bažnyčios ekspansija į Pabaltijį ir Rytų Europą, V., 1963; **V. Niunka,** Nuo Vatikano Pirmojo iki Vatikano Antrojo, V., 1963; **V. Niunka,** Socialiniai katalikybės mitai, V., 1965.

KLĒRIŠKĖS — kaimas Kaišiadorių rj., 11 km į p. nuo Žiežmarių, prie kelio į Aukštadvarį. 241 gyv. (1959). Ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1963), pr. m-la (nuo 1928).

KLĒTIŠKĖ — kaimas Kelmės rj., Linkaučių apyl., 7 km į š. nuo Kražių, prie kelio į Užventį; apylinkės ir kolūkio centras. 59 gyv. (1959). Prie kaimo prieina nedidelis Kletiškės miškas. Parduotuvė, ryšių skyrius, Linkaučių felčeriųakušerių punktas (nuo 1959), biblioteka (nuo 1950). XIX a. vid. buvo K. dvaras.

KLEVÁITĖ Janina [**Bondžinskaitė;** 1898. V.15 Pagarduviuose (Radviliškio rj.) — 1965.V.13 Niujorke] — pažangi JAV lietuvių visuomenės veikėja. 1913 išvyko į JAV, dirbo audėja tekstilės f-kuose Petersone, vėliau Niujorke. 1915 ir 1918 už dalyvavimą darbininkų streikuose buvo suimta. Nuo 1916 Amerikos Socialistų partijos, nuo 1919 — Amerikos Komunistų partijos narė. 1930—35 Vakarų tautinių mažumų kom. un-to liet. sektoriaus, 1935—37 — Lenino in-to Amerikos sektoriaus studentė Maskvoje. Grįžusi į JAV, įv. miestuose skaitė paskaitas apie TSRS, kovojo su trockistais. Priklausė Amerikos Lietuvių darbininkų lit-ros d-jai.

KLĒVAS. Lietuvoje auga 1 savaiminė K. rūšis — paprastasis K. *(Acer platanoides)* — ir keletas introdukuotų. **Paprastasis K.** užauga iki 30 m aukščio. Jis — vienas fenologinio stebėjimo Lietuvoje objektų; pradeda žydėti vid. V.1—V.15, vaisiai prinoksta rugsėjo pab. Auga derlingesniuose ir pakankamai drėgnuose dirvožemiuose, dažniausiai mišriai su ąžuolais, eglėmis ir uosiais. Didesnių grynų K. medynų nėra. Medynų, kuriuose jis vyrauja, yra apie 15 ha (Raseinių, Jurbarko, Kauno, Marcinkonių, Alytaus, Ukmergės apylinkėse). Dažnai auginamas ir kaip dekoratyvinis augalas sodybose (pavasarį iš K. leidžiama sula), pakelėse, parkuose. K. mediena vartojama stalių dirbiniams. Iš **introdukuotų K. rūšių** dekoratyviniuose želdiniuose dažnesni: uosialapis K. *(A. negundo),* platanalapis K. *(A. pseudoplatanus),* sidabrinis K. *(A. saccharinum),* ginalinis K. *(A. ginnala),* totoriškasis K. *(A. tataricum);* retesni: trakinis K. *(A. campestre),* raudonasis K. *(A. rubrum),* varpinis K. *(A. spicatum),* cukrinis K. *(A. saccharum).* Ypač mėgstamos paprastojo K. formos — raudonlapės (f. *schwedleri,* f. *reitenbachii*) ir karpytalapė (var. *palmatum*), platanalapio K. — raudonlapė (f. *purpurascens*), uosialapio K.— geltonlapė (f. *odessanum*) bei margalapė (f. *variegatum*). Miškuose ir miško parkuose 1890—1960 buvo veisiami uosialapis K. (Marcinkonių miškų ūkyje, Kuršių nerijoje), sidabrinis K. (Pagėgių girininkijoje, Užtrakyje prie Trakų), o 1959—60 totoriškasis K. bei ginalinis K. (Kauno marių šlaituose).

Lit.: **J. Dagys, B. Šeštokaitė,** Augimą skatinančios medžiagos klevo suloje. — „VVU mokslo darbai", t. 1, 1949; Dendrologija, V., 1963.

„KLEVĒLIS" — liaudies ratelis. Buvo žinomas beveik visoje Lietuvoje. Dainuojamasis tekstas įvairavo, bet visur buvo dainuojama apie augantį klevelį, kurį brolelis ketina kirsti, iš jo pasidirbdinti laivelį ir plaukti pas mergelę. Dažniausiai buvo einama ratu, o paskui sukamasi už parankių.

KLEVÌNĖ — kaimas Kapsuko rj., Gavaltuvos apyl., 4 km į p. nuo Kazlų Rūdos; kolūkio centras. 20 gyv. (1959). Pro kaimą teka Pilvė (Šešupės intakas). Iš r. prieina Ąžuolų Būdos miškas. Malūnas, kolūkio mechaninės dirbtuvės, pr. m-la (nuo 1920), biblioteka (nuo 1956).

KLEVÌNIS Povilas [1903 Parovėjoje (Biržų rj.) — 1941.IX.3 Astrave (Biržų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš darbininkų. Į rev. judėjimą įsijungė 1928; palaikė ryšius su komunistais, platino atsišaukimus. 1938 buvo suimtas, bet po tardymo paleistas. 1940—41 „Siūlo" f-ko Biržuose meistras. Nuo 1940.VIII Komunistų partijos narys. 1941.VII vietinių burž. nacionalistų suimtas, kalintas Biržuose, vėliau nužudytas.

KLEZŸS Juozas [g. 1906.VII.19 Bajoriškiuose (Biržų rj.)] — tarybinis aktyvistas. Valstietis. 1921—33 tarnavo pas buožes Biržų aps. ir Latvijoje. Gabeno iš Latvijos į Lietuvą kom. lit-rą. 1940 Biržų vls. žemės skirstymo komisijos narys. 1940.VIII—1943 Komunistų partijos narys. TSRS AT deputatas (1941—1946). D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Pokario metais dirbo administracinį ir ūkinį darbą Biržų rj.

KLIÁUZAS Ivanas [g. 1921.VIII.15 Panevėžyje] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Nuo 1940 VLKJS narys. Nuo 1943.IV partizanų ryšininkas. 1943.IX įstojo į K. Kalinausko partizanų būrį. Vėliau ryšių grupės vadas, 1944 diversinės grupės vadas. Pokario metais adm. darbuotojas. Nuo 1949 TSKP narys. Pensininkas.

KLIBÁNSKIS Moisejus [g. 1907.I.17 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Siuvėjas. Kilęs iš darbininkų. 1927 Kaune įstojo į LKJS. 1929 už rev. veiklą suimtas ir 1930 nuteistas 6 metus kalėti. Kalėjime 1930 priimtas į LKP, kuriai priklausė iki 1938. 1940—41 kepurių ir skrybėlių f-ko direktorius Kaune. D. Tėvynės karo metais dirbo Uzbekijos TSR. Nuo 1945 ūkinis darbuotojas Kaune. Nuo 1948 TSKP narys. 1940 bendradarbiavo žrn. „Štraln", rašė apybraižas iš kalėjimo gyvenimo.

KLÌBAS Juozas [1903.VIII.1 Mediniškiuose (Utenos rj). — 1945.XI Daugailiuose (Utenos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1928—35 ir nuo 1940.VII Komunistų partijos narys. Priklausė Mediniškių part. kuopelei. Už rev. veiklą 1930—1931 ir 1935—36 kalintas, teistas, bet

teismo išteisintas. 1940—41 LKP Daugailių vls. partorgas. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Po karo LKP Daugailių vls. partorgas.

KLIBIAĨ — kaimas Kretingos rj., Kurmaičių apyl., 4 km į š. r. nuo Kretingos, prie Šiaulių—Kretingos geležinkelio. 248 gyv. (1959). Per kaimą teka Burkštinas (Akmenos kair. intakas), eina Kretingos—Salantų kelias. Parduotuvė (nuo 1961), felčerių-akušerių punktas (nuo 1960), pr. m-la (nuo 1920), biblioteka (nuo 1960). Burž. nacionalistai 1947 kaime nužudė Kretingos vls. darbuotoją J. Pauliką ir jo brolį — apylinkės pirmininką M. Pauliką, o 1948 — apylinkės pirmininką S. Gedvilą.

KLIČIÒVAS Gavrila [g. 1923.III.25 Vaboliuose (Rokiškio rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš valstiečių. 1940 įstojo į LKJS. D. Tėvynės karo pradžioje dirbo Čiuvašijos ATSR. 1942.VIII pasiųstas į Lietuvą dirbti part. bei partiz. darbo. Buvo Žemaitės junginio būrio komisaras. Nuo 1944 TSKP narys. Po karo part. darbuotojas Zarasuose, Joniškyje. 1948—50 mokėsi Resp. part. m-loje. 1950—55 polit. darbuotojas Taryb. Armijoje. 1955 baigė Aukštąją part. m-lą prie TSKP CK. 1955—59 LKP Joniškio aps. k-to sekretorius, nuo 1960 adm. darbuotojas Vilniuje.

KLĨČIUS Antanas [1905.VI.15 Rygoje — 1956.VII.15 Karagandoje] — cirko artistas, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1954). Nuo 1921 fakyras, smauglių dresiruotojas ir akrobatas Latvijos ir TSRS cirkuose. Nuo 1953 „Lietuviško cirko" artistas. Svarb. numerius arenoje atlikdavo su žvėrimis (meškomis, liūtais, tigrais). Žuvo atrakciono metu.

KLĨČIUS Jonas [g. 1910.V.24 Pikietoje (Anykščių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1928 LKJS narys. Už rev. veiklą Pabaisko valsčiuje 1928 suimtas, 1929 nuteistas 1,5 metų lygtinai. Nuo 1929 Komunistų partijos narys. Buvo LKP Ukmergės parajonio k-to narys. Partinį darbą dirbo Kurklių apylinkėse. 1929 vėl suimtas Gelvonuose ir 1930 nuteistas 15 metų kalėti; kaip nepilnamečiui bausmė sumažinta iki 8 metų. Kalėjo Ukmergėje, Kaune, Šiauliuose, Raseiniuose, bendradarbiavo polit. kalinių spaudoje („Kolektyviste" ir kt.). Nuo 1938 darbininkas Kaune ir Vilniuje. 1940—41 laikr. „Tiesa" redakcijos skyriaus vedėjas. D. Tėvynės karo pradžioje dirbo kolūkiuose Gorkio sr., Dagestano ATSR. Nuo 1942 pr. tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. Baigė pėstininkų karo m-lą ir dirbo divizijos laikr. „Tėvynė šaukia" redakcijos atsakinguoju sekretoriumi. 1956—58 Grož. lit-ros leidyklos redakcijos vedėjas, nuo 1958 Lietuvos TSR Užsienio reikalų m-jos vyr. referentas. Buržuazijos valdymo ir taryb. metais bendradarbiavo spaudoje (slap. Vabalas, J. Nardis, Brandtas, Julius Girdenis, J. Gaivenis, Laskauskas, J. K-čius). Knygos apie 16 liet. diviziją („Žygiai, apkasai, atakos", V., 1961) sudarytojas, daugelio knygų vertėjas į liet. kalbą.

Ršt.: Net ir žydro dangaus pavydėjo, V., 1963.

KLĨČIUS Kostas [1906.X.28 Rygoje — 1956.I.21 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. 1931 Kėdainiuose baigė Aukštesniąją kultūrtechnikų m-lą. 1935—40 dirbo melioratoriumi Kauno, Trakų, Ukmergės apskrityse ir kurį laiką studijavo Kauno un-to technikos f-te. 1936—40 LKP narys. 1936 su kitais spausdino pogr. laikraščius „Kova" ir „Antifašistas". 1941 Vilniaus aps. vykd. k-to skyriaus vedėjas. 1942—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys; 1943 kautynėse ties Orioliu sunkiai sužeistas. 1945—46 dirbo Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Taryboje. 1946—49 Vilniaus ž. ū. technikumo direktorius. Nuo 1949 TSKP narys. 1949—56 Vyriausiosios melioracijos v-bos prie Lietuvos TSR MT viršininkas.

KLIEPŠIŨ EÑERAS — ežeras Ukmergės rj., 2 km į r. nuo Žemaitkiemio, prie kelio į Balninkus. Plotas 33 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. r. į p. v. Ilgis 1750 m, didž. plotis 300 m, kranto linijos ilgis 4300 m. Krantai aukšti. P. r. pakrantėje yra Kliepšių kaimas.

KLÝKIŲ EÑERAS — ežeras Utenos rj., 4 km į š. v. nuo Tauragnų, prie Utenos—Tauragnų kelio. Plotas 52 ha. Ežeras ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 1830 m, didž. plotis 400 m. Krantai aukšti, pietrytinis apaugęs mišku. Tik apie 10 m pločio sausumos ruožas pietryčiuose skiria K. e. nuo Politiškių ežero. Nenutekamas. Prie K. e. yra Klykių kaimas. Ežeras verslovinis.

KLÝKIŲ KÁLNAS — moreninės kilmės kalva Aukštaičių aukštumoje, 5 km į š. v. nuo Tauragnų, 0,5 km į š. nuo Klykių ežero. Aukštis 237 m. Susidarė paskutiniojo apledėjimo metu iš priemolio, gargždo, riedulių. P. papėdėje yra Klykių kaimas.

KLÝKOLIAI — miestelis Akmenės rj., Medemrodės apyl., 8 km į š. v. nuo Naujosios Akmenės; kolūkio centras. 230 gyv. (1959). 1 km į š. nuo miestelio teka Vadakstis, kuria eina Latvijos TSR siena. Ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1951), aštuonmetė m-la (1949—61 septynmetė), kultūros namai (nuo 1960), biblioteka (nuo 1948). Keliai jungia K. su Vegeriais, Akmene, Laižuva, Naująja Akmene. Pagal Zajančkovskį, K. buvo jau XIII a. 1757 Augustas II suteikė privilegiją įkurti K. miestelį, rengti jame savaitinius turgus ir 3 metinius prekymečius. Intensyviau augti ėmė nuo XIX a. pradžios. 1840 miestelyje gyveno 64 šeimos; 1865 buvo 366 gyv., 1897 — 640, 1923 — 615. Iki D. Tėvynės karo vyko turgūs ir prekymečiai. Komunistų A. Lobanovo ir J. Januičio iniciatyva K. apylinkėse 1936 buvo sukurtos 3 LKP ir 2 LKJS pogr. kuopelės. Minint Spalio revoliucijos XX metines, 1937 Klykoliuose, Kivyliuose, Vegeriuose ir kt. aplinkiniuose kaimuose buvo iškelta raudonų vėliavų. D. Tėvynės karo metu miestelis buvo visai sunaikintas. 1963 į kolūkio gyvenvietę pradėjo keltis kolūkiečiai iš aplinkinių kaimų.

KLYKŪNAS Juozas [1891.IX.30 Rymiškiuose (Panevėžio rj.) — 1960.III.13 Panevėžyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1907 su kitais organizavo Beinoravos, Pažvirinių ir Sujetų dvarų darbininkų streikus. Nuo 1912 tarnavo Rusijos kariuomenėje. 1917 Rumunijos fronte išrinktas baterijos kareivių k-to pirmininku, diviziono, divizijos ir korpuso kareivių k-tų nariu. 1918 pab. Smilgių (Panevėžio rj.) vls. rev. k-to pirmininkas, vėliau Smilgių vls. darbininkų ir valstiečių tarybos ir liaudies tribunolo pirmininkas. 1919.V įstojo į Raudonąją Armiją, dalyvavo kautynėse prie Rygos. Grįžęs į Smilgius, įkalintas. 1923 su kitais suorganizavo Gegužės Pirmosios minėjimą Raseiniuose. 1925 pr. vadovavo Smilgių vls. ž. ū. darbininkų profs-gai. Atkūrus Tarybų valdžią Lietuvoje, dirbo ūkinį ir administracinį darbą.

KLYKŪNŲ MĨŠKAS — miškas Ukmergės rj., 3 km į š. nuo Siesikų. Priklauso Ukmergės miško pramonės ūkio Siesikų girininkijai. Plotas 517 ha; medynų 468 ha. Miško r. dalis (21 ha) ties Meiliūnais dar vadinama Beržynėliu, v. dalis (apie 80 ha) — Bitinų mišku. Reljefas lygumінis. Dirvožemiai velėniniai jauriniai, priemoliniai, vietomis pelkiniai. Miškas savaiminis. Drebulynų yra 39%, beržynų 33%, eglynų 10%, juodalksnynų 7%, uosynų 6%, baltalksnynų 4%, pušynų 1%. Jaunuolynai sudaro 34%, pusbrandžiai medynai 27%, pribręstantieji 19%, brandieji 18%, perbrendusieji 2%. Vid. amžius 34 metai, vid. bonitetas I,3, vid. skalsumas 0,8, vid. tūris 139 ktm/ha, vid. prieauga 4 ktm/ha. Yra briedžių, stirnų, šernų, lapių, barsukų, kiaunių, voverių, pamiškėse — kurapkų. Miškas eksploatacinis. Per metus iškertama apie 1000 ktm. Iki D. Tėvynės karo miške vyravo produktyvūs ąžuolynai, vok. faš. okupacijos metais iškirsti. Miško p. pakraštyje yra Klykūnų kaimas.

KLĨMAS Bènas [1922.XII.9 Jurbarke — 1948.XI.28 Keturiuose (Tauragės rj.)] — tarybinis aktyvistas. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1946 VLKJS narys. 1948 Jurbarko vls. liaudies gynėjas, nuo 1948.IX LLKJS Jurbarko vls. k-to sekretorius. Burž. nacionalistų nužudytas.

KLĨMAS Petras [g. 1891.II.23 Kušliškiuose (Kapsuko rj.)] — istorikas, Lietuvos diplomatas (1925—40). 1914 baigė Maskvos un-to teisės f-tą. Bendradarbia-

vo „Vilniaus žiniose", „Lietuvos žiniose", „Aušrinėje" (1911—14 jos redkolegijos narys). 1917—18 dalyvavo buržuazinės Lietuvos Tarybos veikloje. Nuo 1919 dirbo Lietuvos Užsienio reikalų m-joje, 1925—40 Lietuvos pasiuntinys Prancūzijoje. 1920—23 Aukštuosiuose kursuose ir Kauno un-te dėstė Lietuvos istoriją. Paskelbė dokumentų, susijusių su kaizerine okupacija ir burž. Lietuvos Tarybos veikimu. Parašė istorinių darbų: „Lietuvos žemės valdymo istorija" (1919), „Lietuvos senobės bruožai" (1919), „Muravjovo laikmetis Lietuvos žemės ir žemininkų istorijoj" (1920). Juose ist. proceso reiškinius aiškino iš idealistinių pozicijų. Parengė m-loms vadovėlių („Lietuvių kalbos sintaksė", 1919; „Skaitymai", 1919). 1933 paskelbė dvi publikacijas apie Žilibero de Lanua ir A. Kontarinio keliones į Lietuvą XV a. Išvertė Ž. Sand rom. „Indiana" (1963).

KLIMAŠÁUSKAS Alfonsas [g. 1933. XII.10 Driškūnuose (Ignalinos rj.)] — geologas, geologijos-mineralogijos mokslų kandidatas (1966). 1958 baigė Vilniaus un-tą. 1958—63 Geologijos ir geografijos in-to, nuo 1964 Geologijos in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie kvartero darinių mineraloginę sudėtį.

KLIMAŠÈVSKIS Vaclovas [1880 Varšuvoje — 1919.V.15 Šėtoje (Kėdainių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. 1914—17 tarnaudamas Rusijos kariuomenėje, įsijungė į rev. veiklą. 1918 atvykęs į Ukmergę, dirbo metalo f-ke tekintoju, įstojo į Komunistų partiją. 1918—19 Ukmergės rev. k-to narys. Nacionalizavus metalo f-ką ir įkūrus darbininkų komuną, vadovavo jai. Burž. nacionalistų nužudytas.

KLIMATOLÒGIJA [gr. *klima* — polinkis + *logos* — žodis, mokslas] — mokslas apie klimatą, jo formavimąsi ir geografinį pasiskirstymą. Ž. *Meteorologija*.

KLIMÃVIČIUS Bronius [slap. **Biednas;** 1903.V.30 Kalesninkuose (Alytaus rj.) — 1956.III.11 Buenos Airese] — pažangus Argentinos lietuvių visuomenės veikėjas, poetas, publicistas. I pasaul. karo metais mokėsi Charkove, vėliau Kauno g-joje, iš kurios pašalintas už antireligines pažiūras. Kurį laiką gyveno Kaune. 1926 emigravo į Argentiną. Įstojo į Lietuvių darbininkų savišalpos-kultūros d-ją. Nuo 1927 Argentinos Komunistų partijos narys. Buvo vienas Buenos Aireso dažytojų profs-gos vadovų, aktyvus pažangių kultūrinių ir kt. liet. d-jų narys. Už dalyvavimą streikuose ir demonstracijose kalintas. Redagavo pažangius Argentinos lietuvių laikraščius „Rytojus", „Tiesos žodis", „Momentas". Argentinos lietuvių periodinėje spaudoje ir almanachuose („Tėvynės atgarsiai", 1947, ir kt.) išspausdino eilėraščių, apsakymų, publicistinių straipsnių. K. vaizdavo Lietuvos darbo žmonių vargus, išeivių gyvenimą, darbininkų kovą su išnaudotojais, propagavo proletarinio internacionalizmo idėjas.

Ršt.: [Eilėraščiai]. — Svetimoj padangėj, V., 1958.

KLIMÃVIČIUS Kazys [g. 1886.X.18 Krokininkuose (Alytaus rj.)] — pedagogas, vadovėlių autorius, Lietuvos TSR nusipelnęs mokytojas (1945). Baigęs Krokialaukio pr. m-lą, 1901—08 tarnavo pašto įstaigose. 1908 Marijampolės g-joje išlaikęs pr. m-los mokytojo egzaminus, iki 1910 mokytojavo Suchaževkos pr. m-loje (Lenkija). 1910—14 Opšrūtų (Vilkaviškio rj.) ir Liubavo (Kapsuko rj.) pr. m-lų mokytojas. Priklausė slaptai Lietuvių mokytojų s-gai, Lietuvių mokslo d-jai, platino pažangiąją spaudą. I pasaul. karo metu mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. 1918 Krokininkų pr. m-los mokytojas. Vienas Alytaus g-jos steigėjų (1919—23 direktorius, 1924—33 mokytojas). 1919—40 Lietuvos Mokytojų profs-gos narys, Alytaus sk. pirmininkas, Marijampolės real. g-jai palaikyti būrelio narys. Organizavo „Kultūros" būrelius, dalyvavo koop. veikloje. Pažangiu nusistatymu veikė mokinius, už tai 1933 atleistas iš mokytojo pareigų. Rašė matematikos vadovėlius. 1933—36 pažangios mokytojų d-jos „Naujoji mokykla" narys, žrn. „Mokykla ir visuomenė" atsakingasis redaktorius. 1940—41 Alytaus aps. liaudies švietimo skyriaus vedėjas. Vok. faš. okupacijos metais iš ped. darbo pašalintas. Rėmė okupantų persekiojamus taryb. žmones. 1944—46 Alytaus aps. liaudies švietimo skyriaus vedėjas. 1946—56 Alytaus mkt. seminarijos direktorius ir mokytojas. Pensininkas.

Ršt.: Dešimtainių logaritmų knygos penkiais dešimtainiais skaitmenimis, K., 1930; Galvosūkių pasaulis, K., 1931; Matematikos vadovėlis, 2 d., K., 1933—34; Aritmetikos teorija, K., 1937; Geometrija, 2 d., K., 1938—39; Skaičiuokim greit, V., 1961.

KLIMÃVIČIUS Vytautas [g. 1910.X.24 Opšrūtuose (Vilkaviškio rj.)] — inžinierius statybininkas, technikos mokslų kandidatas (1953). 1935 baigęs Kauno un-tą, dirbo jame ped. darbą. Nuo 1951 dėsto Kauno Politechnikos in-te. 1954—1961 hidrotechnikos f-to dekanas. Nuo 1957 docentas, statybinės mechanikos katedros vedėjas. Paskelbė mokslinių straipsnių apie sijų ir plokščių ant tampraus pagrindo skaičiavimą. Vadovėlio „Medžiagų atsparumas" (1959) bendraautoris.

Ršt.: Statybinė mechanika, V., 1965.

KLIMAVIČIŪTĖ Raminta [g. 1928.XI.23 Kaune] — agronomė ekonomistė, žemės ūkio mokslų kandidatė (1964). 1953 baigė Ž. ū. akademiją. 1957—67 Žemdirbystės in-to, nuo 1967 Ž. ū. ekonomikos in-to moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių apie sėjomainas.

Ršt.: P. Vasinauskas, R. Klimavičiūtė, Sėjomainos, V., 1967.

KLIM̃BALĖ — **1.** Pelkė Panevėžio rj., 13 km į š. r. nuo Panevėžio, Žaliojoje girioje. Plotas 489 ha. Pelkėje prasideda Įstras ir Svalia (Lėvens intakai). V. dalį sudaro plyninė aukštapelkė, likusią — plynraistinė žemapelkė ir tarpinio tipo pelkė. Durpių klodas žemapelkinis, aukštapelkinis ir mišraus tipo. Jo didž. storis 3,5 m, vid. 1,51 m. Vid. susiskaidymas 30%, vid. peleningumas 8%. Pelkė nusausinta. Kasamos trupininės durpės. 1966 pagaminta 11 000 t kurui, 8300 t kraikui, 5100 t trąšoms.

2. Pelkė Kupiškio rj., 3 km į r. nuo Subačiaus, 3 km į p. nuo Šiaulių—Daugpilio geležinkelio. Plotas 194 ha. Ežerinės kilmės plynraistinė aukštapelkė. Ją sudaro 2 masyvai. Durpių klodas mišrus, žemapelkinis ir aukštapelkinis. Jo didž. storis 2,5 m, vid. 1,13 m; vid. susiskaidymas 35%, vid. peleningumas 9,8%.

Klimbalė 1.

KLÌMKA Alfonsas [g. 1904.V.30 Kavoliuose (Rokiškio rj.)] — teisininkas. Mokydamasis Rokiškio g-joje, 1927—28 priklausė LKJS, platino antifaš. lit-rą. 1928 įstojo į Kauno un-tą. Už antifaš. veiklą 1929—30 kalintas Kaune ir Šiauliuose. 1932 ištremtas iš Kauno į Rokiškio aps. 1939 baigė Kauno un-to teisių f-tą. Nuo 1940.IX Vilniaus un-to dėstytojas. Vok. faš. okupacijos metais dirbo stalių dirbtuvėje darbininku, Romainių sanatorijoje sąskaitininku. Nuo 1944 dirba ped. darbą Vilniaus un-te. Prisidėjo prie „Tarybinio darbuotojo vadovo" (1948), „Teisinių terminų žodyno"

(1954) sudarymo, Lietuvos TSR Baudžiamojo kodekso, vadovėlio „Tarybinės valstybės ir teisės pagrindai" (1967) parengimo. Paskelbė moksl. straipsnių, parašė brošiūrų apie soc. teisėtumą, kolūkių vidinę demokratiją ir kt. teisės klausimais.

KLIMKÁITĖ Irena [g. 1925.III.7 Slucke (Baltarusijos TSR)] — chemikė, chemijos mokslų kandidatė (1965). 1951 baigusi Vilniaus un-tą, dėsto Vilniaus neakivaizdinėje vid. m-loje. Nuo 1955 Geologijos ir geografijos in-to (nuo 1963 Geografijos sk.) moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių ežerų hidrochemijos klausimais.

KLIMKEVIČIŪTĖ Ona [g. 1932.VII.20 Dauguose] — istorikė, istorijos mokslų kandidatė (1965). 1955 baigusi Kauno Medicinos in-tą, dirbo jame marksizmo-leninizmo dėstytoja; nuo 1963 to in-to filosofijos ir moksl. komunizmo katedros dėstytoja. Nuo 1957 TSKP narė. Paskelbė moksl. straipsnių sveikatos apsaugos organizavimo Tarybų Lietuvoje istorijos klausimais.

KLIMKÍENĖ Ona [**Navakauskaitė**; g. 1909.VIII.24 Smulkiuose (Raseinių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Nuo 1927 Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos narė. 1932 gabeno slaptą LKP CK paštą bei kom. lit-rą iš Kauno į Vokietijos pasienį ir atgal, spausdino ir platino atsišaukimus. Studijuodama Kauno un-te, priklausė „Auroros" ir „Stedros" studentų marksistų org-joms. 1939 baigusi un-tą, įsigijo ekonomistės specialybę. 1940—41 Kauno vykd. k-to, Lietuvos TSR Teisingumo liaudies komisariato darbuotoja. 1944—47 Panemunėlio (Rokiškio rj.) vid. m-los, 1947—50 S. Nėries vid. m-los, 1950—53 Mokytojų tobulinimosi in-to direktorė. Nuo 1950 TSKP narė. Nuo 1953 redakcijos vedėja „Minties" leidykloje. 1947—50 Lietuvos TSR AT deputatė.

KLINTÌS — nuosėdinė karbonatinė uoliena. Jos sudėtyje daugiausia kalcito

Klintis. Karpėnų klinčių karjeras

($CaCO_3$) mineralo, be to, dažnos dolomito, smėlio, molio priemaišos. Lietuvoje K. aptinkama ordoviko, silūro, devono, permo ir kvartero nuogulose. Storiausi K. sluoksniai (150 m ir daugiau) susidarė ordoviko ir silūro metu. Jų tarpe yra bitumingų sluoksnių, kuriuose gali būti naftos. Eksploatuojama permo sistemos K. Ji slūgso žemės paviršiuje arba po nestora kvartero nuogulų danga Lietuvos šiaurėje. Tai daugiausia chem. kilmės pilkos, kartais rudos spalvos K., susidariusi iš jūrinių nuosėdų, su gyvūnų kiautelių priemaiša, dažnai dolomitizuota, silicifikuota, išplauta.

K. eksploatuojama Karpėnuose (Naujoji Akmenė) ir Menčiuose (6 km į p. nuo Naujosios Akmenės). Šiuose telkiniuose K. sluoksnio didž. storis 29 m. Karpėnų telkinyje K. išteklių yra 76 mln. tonų. 1965 iškasta 1 496 000 tonų. Karpėnų K. sunaudojama Naujosios Akmenės cemento fabrike. Menčių telkinyje K. išteklių yra 49 mln. tonų. 1965 iškasta 709 000 t. Menčių K. naudojama kalkių ir klinčių miltų gamybai.

K. taip pat naudojama cukraus sirupui valyti, rūgščioms dirvoms kalkinti; jos dedama į gyvulių ir paukščių pašarą.

KLIÓKIS — ežeras Telšių rj., 3 km į p. r. nuo Žarėnų, 2 km į r. nuo Varnių—Žarėnų kelio. Plotas 32 ha. Ežeras ištįsęs iš š. į p.; ilgis 950 m, didž. plotis 450 m, kranto linijos ilgis 2400 m. Krantai žemi, vietomis pelkėti, pietrytinis apaugęs mišku. Išteka bevardis upelis į Saloto ež. Ežeras verslovinis.

KLIŠIAĨ — kaimas Jurbarko rj., Dainių apyl., 3 km į š. nuo Jurbarko, prie kelio į Girdžius. 304 gyv. (1959). P. pakraščiu teka Imsrė (Mituvos intakas). Pr. m-la (nuo 1934), biblioteka. Kaimas susikūrė XX a. trečiajame d-metyje, išparceliavus K. dvarą.

KLIŠỸS Petras [g. 1912.X.19 Kuosiuose (Rokiškio rj.)] — agronomas, Lietuvos TSR nusipelnęs mokytojas (1965). 1938 baigė Ž. ū. akademiją. Studijuodamas akademijoje, rėmė Lietuvos Raudonosios pagalbos org-ją, platino kom. spaudą. 1945—50 Lančiūnavos ž. ū. m-los (Kėdainių rj.) mokymo dalies vedėjas. 1958—61 Kretingos ž. ū. technikumo direktoriaus pavaduotojas mokymo reikalams, nuo 1961 dėstytojas.

KLIŪ́ČVAITIS — **1.** Vaitas, valdęs dvaro palivarką arba jo dalį, vadintą raktu.

2. Žemiausias policijos valdininkas, urėdininkas XIX a. pirmojoje pusėje.

KLIŪ́GAS Zalmanas [g. 1919.XII.15 Rokiškyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1935 įstojo į LKJS. Nuo 1938 Komunistų partijos narys. 1940—41 Rokiškio spaustuvės darbuotojas. D. Tėvynės karo metu Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1945—47 Rokiškio spaustuvės direktorius. Nuo 1947 darbininkas Vilniuje.

KLOJÌMAS, kluonas, — ūkinis pastatas, kuriame laikomi ir kuliami javai. Lietuvoje K. žinomas nuo XVI a.; iki XIX a. pab. (Žemaitijoje dar ir XX a. pirmojoje pusėje) jis buvo su *jauja.* K.— didžiausias pastatas sodyboje, aplink jį buvo aikštelė — kluoniena, kai kuriose Lietuvos vietose vadinama kluonu. Skiriamas aukštaičių, žemaičių ir užnemuniečių K.

Aukštaičių **klojimas**

Aukštaičių K. platus, neilgas, sienos neaukštos, gulsčių apvalių rąstų, suręstų į sąsparas. Stogas aukštas, šiaudinis, keturšlaitis arba dvišlaitis. Keturšlaityje stoge viršum durų buvo iškarpa, kad lengviau įvažiuotų prikrautas vežimas. Įvažiavimas iš galo, rečiau iš šono. K. su galiniu įvažiavimu turėjo erdvų prieklojimį įvairiems ūkio padargams laikyti. Išilgai K., per vidurį, būdavo įrengiamas lygus plūkto molio padas (grendymas, asla) kūlimui, iš abiejų pado šonų atitveriamos šalinės javams, šiaudams, pelams ar šienui sukrauti. Žemaitiškas K. ilgesnis ir siauresnis už aukštaitiškąjį. Jam būdingas įvažiavimas (kartais du) iš šono, plati pastogė įvairiems ž. ū. padargams sudėti, viršum durų įrengtas stulpais paremtas stogas, po kuriuo buvo prieklojimis, palagas; jame vėtyta javai.

Žemaičių **klojimas**

Žemaitijoje K. vadinamas jauja, reja. Tuo pavadinimu suprantamos visos K. patalpos: jauja (pirtis, duoba) javams, linams džiovinti, įrengiama K. centre ar gale; viena ar dvi peludės iš abiejų jos pusių pelams ir nearpuotiems javams; klojimas — svarbiausia moliu plūkta patalpa javams laikyti ir kulti, linams minti; daržinė (trisienis, šiaudinė) šiaudams sukrauti; pastogė malkoms ir durpėms. Užnemunės K. vėlyvesnis, primena *daržines.* Skersai K., per vidurį, buvo grendymas, o iš abiejų jo šonų — lentomis ar sienojais atitvertos šalinės, užimančios abu K. galus; greta šalinių buvo peludės. Kaip priestatas prie vieno ar

kito K. šono būdavo įrengiama maniežinė (mašinbūdė, šopa). Dažnai ji būdavo ir atskiras keturkampis, šešiakampis, aštuonkampis arba apvalios formos pastatėlis šiaudiniu ar skiedriniu stogu. Maniežinės sienos buvo apkaltos vienõs, rečiau dviejų eilių vertikaliomis lentomis, išpinamos šiaudais; kartais vietoj sienų būdavo tik stulpeliai stogui palaikyti. Taryb. metais senieji K. panaudojami kolūkio reikalams.

Užnemunės **klojimas**

Lit.: **К. Чербулепас,** Развитие литовского народного деревянного зодчества и его основные черты. — „Краткие сообщения Института этнографии", XII, М.—Л., 1950; **I. Butkevičius,** Lietuvių valstiečių ūkiniai pastatai.— „Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 2, V., 1959; **Ф. Белинскис,** Литовское народное зодчество, М., 1960; **J. Minkevičius,** Lietuvos kaimų senųjų medinių ūkinių trobesių architektūra.— „Valstybinis LTSR Architektūros ir paminklų apsaugos inspekcijos metraštis", t. 2, V., 1960; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964.

KLÕNINIAI MIJÁUGONYS — kaimas Kaišiadorių rj., Kietaviškių apyl., 4 km į š. v. nuo Elektrėnų, prie Vilniaus—Kauno plento. 263 gyv. (1959). Kaimo p. pakraštyje yra Ilgio ež., r.— Salceko ež. Aštuonmetė m-la (1910—58 pradinė, 1958—60 septynmetė). Kaimo p. r. pakraštyje, Gojaus miške, yra keletas pilkapių.

KLÕPOVAS Ivanas [1865 Lydoje (BTSR) — 1949 Kratove (prie Maskvos)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, vienas pirmųjų iskrininkų Lietuvoje.

Mokėsi junkerių m-loje Vilniuje. Nuo 1887 tarnavo Vilniuje 107 pėstininkų pulke, suorganizavo nelegalų karininkų būrelį, kuris, pirmos Lietuvoje marksistinės grupės veikėjo J. Tiškos vadovaujamas, perėjo į marksizmo pozicijas. 1901 vienas RSDDP Vilniaus leninines iskrininkų grupės organizatorių ir veikėjų. Kartu su F. Gusarovu 1901.VII Vilniaus darbininkų odininkų streiko metu parašė ir išspausdino pirmą RSDDP Vilniaus grupės atsišaukimą „Į karininkus", suorganizavo neleg. iskrinės lit-ros sandėlį Vilniuje. 1902 buvo vienas iš Karinės rev. org-jos kūrėjų, palaikė ryšius su Peterburgo, Ufos ir kt. miestų RSDDP nariais, dirbusiais rev. darbą kariuomenėje, padėjo aprūpinti juos rev. lit-ra, Karinės rev. org-jos leidžiamais Vilniuje atsišaukimais. Rusijos—Japonijos karo metu pasiųstas į frontą. 1905 pab. dalyvavo rev. įvykiuose Charbine (Kinija). 1906 pr. grįžęs į Vilnių, buvo vienas iš RSDDP Vilniaus Karinės rev. org-jos vadovų, RSDDP Šiaurės vakarų s-gos organo „Soldatskaja žiznj" („Kareivių gyvenimas") redakcijos narys, dalyvavo kar. rev. org-jų konferencijoje Maskvoje. Konferencijos metu su E. Jaroslavskiu, R. Zemliačka ir kt. suimtas, kurį laiką kalintas Maskvoje ir Vilniuje. 1907 ištremtas į Kauną policijos priežiūrai, paskui pašalintas iš kariuomenės. Vėliau gyveno Sibire, pasitraukė iš part. darbo. 1917 Krasnojarske kurį laiką priklausė menševikų org-jai. Paskui dirbo administracinį ir ūkinį darbą Tomske, Tuloje, Samarkande.

KLORỸS Kazys [g. 1896.I.19 Panevėžyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis, nusipelnęs kultūros veikėjas (1966). Kilęs iš darbininkų. 1913 emigravo į JAV, dirbo įv. f-kuose. 1915—17 priklausė Lietuvių socialistų s-gos kair. sparnui. 1917 po Vasario revoliucijos atvyko į Rusiją, įstojo į RSDDP(b). 1917 pab. dirbo partinį darbą, dalyvavo kovoje prieš haidamakus Jekaterinoslave (dabar Dnepropetrovskas) ir anarchistus Voroneže. 1918 vasarą atvyko į Lietuvą dirbti pogr. darbo, su kitais įkūrė part. org-ją Panevėžyje, buvo LKP Panevėžio rj. k-to sekretorius, LKP I konferencijos (1918) delegatas, vienas jos organizatorių. 1919 pr. Panevėžio vykd. k-to pirmininko pavaduotojas, maisto produktų komisaras. Nuslopinus Tarybų valdžią, pasiųstas dirbti pogr. darbo į Užnemunę. 1919.VII įkalintas Kaune. 1920, Lietuvai ir Tarybų Rusijai pasikeitus polit. kaliniais, išvyko į Tarybų Rusiją. 1921—24 mokėsi Sverdlovo kom. un-te, 1921 išrinktas RKP(b) Lietuvių sekcijų Centro Biuro nariu. 1924—32 dirbo ped. ir part. darbą Chabarovske, Maskvoje. 1932—34 VKP(b) CK instruktorius, vėliau laikr. „Za komprosveščenije" („Už komunistinį švietimą") redakcijos skyriaus vedėjas. Bendradarbiavo „Priekale". 1937 asmenybės kulto sąlygomis neteisėtai ištremtas į Aktiubinsko sritį. 1946 grįžo į Lietuvą, dirbo adm. darbą Vilniuje. 1956 reabilituotas. Pensininkas.

Ršt.: Liaudžiai pakilus, V., 1958.

KLÕSAS (Kłos) Julius [1881.VIII.8 Varšuvoje — 1933.I.5 Vilniuje] — inžinierius architektas. 1908 baigė Vienos Aukštąją politechnikos m-lą. 1916—20 Varšuvos Aukštosios politechnikos m-los archit-ros dėstytojas. Nuo 1920 Vilniaus un-to dailės f-to profesorius. Tyrinėjo Vilniaus archit-ros paminklus ir organizavo jų apsaugą. 1923 išleido vadovą po Vilnių. Jo II leidime (1929) moksliškai įvertino senąją Vilniaus archit-rą. Suprojektavo ir 1930 pastatė kareivines Vilniuje, 1923—28 — Miežionių (Švenčionių rj.) bažnyčią, sudarė Breslaujos (BTSR) rekonstravimo projektą ir kt.

KLÓVA Boleslovas [g. 1927.XI.18 Tirkšliuose (Mažeikių rj.)] — dailininkas. Nuo 1950 dėsto Kauno vidurinėje dailės m-loje. 1951 baigė Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to dekoratyvinės ir monumentaliosios tapybos fakultetą. Nuo 1953 dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose. Nuo 1964 Kauno Politechnikos in-to dėstytojas. Kuria mozaikas, pasižyminčias monumentalumu, ryškiu piešiniu, santūriomis spalvomis.

Kūriniai: mozaikos — „Kompozitorius J. Gruodis" (Kauno Gruodžio muz. technikume, 1953), „Kanklininkė" (1955), „Nemunas" ir „Ratnyčėlė" (Druskininkų gydykloje, 1960), „Neringa ir Naglis" (su A. Pivoriūnu; kino teatre „Neringa" Kaune, 1962), „Mokslas — taikai" (Kulautuvos sanatorinėje m-loje, 1962); mozaikiniai portretai — J. Talat-Kelpšos (1957), J. Janonio (1959), Žemaitės (Telšių Žemaitės vid. m-loje, 1961); dekoratyviniai pano Ž. ū. akademijai Noreikiškėse (1963), ir kt.

KLÓVA Vytautas [g. 1926.I.31 Tirkšliuose (Mažeikių rj.)] — kompozitorius, Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1959). Kurį laiką lankė Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-tą. 1951 baigė Lietuvos TSR konservatorijos kompozicijos klasę. Nuo 1950 Kauno Gruodžio muz. m-los, nuo 1954 — Lietuvos TSR konservatorijos dėstytojas. 1954—62 ir nuo 1966 Lietuvos TSR Kompozitorių s-gos v-bos narys. K. kūrybai būdinga lyrizmas, raiški melodika, glaudžiai susijusi su liaudies dainų intonacijomis, nuosaiki harmonija, homofoniškumas.

Kūriniai: operos — „Pilėnai" (1956, J. Mackonio libretas, 1957 Resp. premija), „Vaiva" (1958, J. Gustaičio libretas), „Duktė" (1960, J. Gustaičio libretas, 1960 Resp. premija); „Du kalavijai (Žalgiris)" (1966, J. Mackonio libretas); simf. poemos — „Lietuvos keliu" (1951), „Jūratė ir Kastytis" (1954); siuita „Vilniaus paveikslai" (1962); daina ir šokis simf. orkestrui (1964); koncertai smuikui (1950), fortepijonui (1953), violončelei (1963) su simf. orkestru; uvertiūra, maršas, operos „Vaiva" šokiai pučiamųjų orkestrui (1959); styginis kvartetas (1949); instrumentinės pjesės; romansų ciklas „Žemėje ieškosiu tavo bruožų" (1961, J. Degutytės žodžiai); solo ir choro dainos, duetai („Kolūkio laukeliai", „Traktorininko daina", „Vėliavos", „Sukalbėjom be piršlių" premijuotos dainų konkursuose; „Ave, vita", J. Janonio ž., 1966 S. Šimkaus premija); muzika dramos spektakliams (T. Gabė „Pelenė", 1950; B. Sruogos „Apyaušrio dalia", 1956; R. Mikalauskaitės „Rožės ir laimė", pagal A. Bieliausko rom. „Rožės žydi raudonai", 1961), lėlių teatro spektakliams, kino filmams („Julius Janonis", 1958; „Dainos jaunystė", 1960); liaudies dainų harmonizacijos.

Ršt.: Polifonija, [vadovėlis], V., 1966.

Leid.: 10 pjesių, V., 1958; Rūta žalioji (Lietuvių liaudies dainos), V., 1963.

Lit.: **J. Gaudrimas,** Lietuvių tarybinė muzika, V., 1960.

KLÓVAINIAI — miestelis Pakruojo rj., 7 km į p. r. nuo Pakruojo; apylinkės ir kolūkio centras. 405 gyv. (1959). Per miestelį teka Daugyvenė. Iš K. eina keliai į Pakruojį, Pušalotą, Rozalimą, Linkuvą, Joniškėlį. Girininkija, ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1955), aštuonmetė m-la (1949—62 septynmetė), kultūros namai (nuo 1964), biblioteka (nuo 1951). Netoli K. yra didelis dolomitų telkinys. Už 1 km į p. nuo K. yra buv. Klovainių dvaro parkas; Klovainiuose auga 28 m aukščio ir 5,5 m apimties ąžuolas — gamtos paminklas.

Ist. šaltiniuose K. dvaras minimas XVI a. pradžioje. XVII a. pirmojoje pusėje prie jo įsikūrė miestelis. 1624 pastatyta bažnyčia, o prie jos 1627 įsteigta parapinė m-la. 1781 Stanislovas Augustas suteikė privilegiją rengti 4 metinius prekymečius. 1841 miestelyje buvo 388 gyv.; 1865 — 533, 1897 — 726; veikė vyno darykla, buvo keliolika parduotuvių, vandens malūnas. 1864 Karpiui priklausiusio K. dvaro „laisvieji žmonės" atsisakė mokėti žemės nuomą. Valstiečių pasipriešinimui nuslopinti į K. buvo iškviesta kariuomenė. 1919.III Joniškėlio raudongvardiečių ir partizanų būrys ties K. buvo užėmęs gynybos liniją prieš vok. kariuomenę. Burž. Lietuvoje K. — valsčiaus centras (1923 — 773 gyv.).

KLÓVAINIŲ MIŠKAS — miškas Pakruojo rj., 4 km į r. nuo Klovainių. Priklauso Pakruojo miškų ūkio Klovainių girininkijai. Plotas 1268 ha; medynų 1195 ha. Reljefas lyguminis, pietuose pelkėtas. Dirvožemiai velėniniai gliejiški ir velėniniai karbonatiniai, priemoliniai. Beržynų yra 42%, uosynų 32%, drebulynų 12%, juodalksnynų 8%, eglynų 5%, baltalksnynų 1%. Jaunuolynai sudaro 37%, pusbrandžiai medynai 42%, pribręstantieji 12%, brandieji 7%, perbrendusieji 2%. Vid. amžius 34 metai, vid. bonitetas II,1, vid. skalsumas 0,74, vid. tūris 112 ktm/ha, vid. prieauga 3,2 ktm/ha. Tankų traką sudaro lazdynai, ievos, šaltekšniai. Gausu briedžių, stirnų, kiškių, yra šernų, lapių, kiaunių, voverių. Miškas eksploatacinis, išskyrus apsauginę juostą (127 ha) pagal Pakruojo—Pušaloto kelią. Per metus iškertama apie 2900 ktm.

KLOVÌNIAI — kaimas Utenos rj., Mockėnų apyl., 3 km į r. nuo Utenos; kolūkio centras. 219 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1955), kultūros namai (nuo 1962).

KLŪBAI-SKAITỸKLOS — kultūros-švietimo įstaigos. Teikia lankytojams period. spaudą, knygas, organizuoja paskaitas ir kt. kultūrinius masinius renginius. Lietuvoje K.-s. pradėtos steigti 1940. 1941 jų buvo 75 (kartu su miestų bei rajonų kultūros namais). Po D. Tėvynės karo K.-s. žymiai padaugėjo: 1950 jų buvo 3149, 1956 — 3394. Išaugus kultūriniams poreikiams ir plečiantis meno saviveiklai, 1957 K.-s. imta stambinti ir vietoj jų steigti apylinkių *kultūros namus.*

KLUGONAĨ — kaimas Šilutės rj., Juknaičių apyl., 8 km į p. r. nuo Šilutės, 2 km į v. nuo Juknaičių. 218 gyv. (1959). Yra ž. ū. kultūrų veislių tyrimo punktas.

KLUMBỸS Leonas [g. 1921.VIII.10 Žygaičiuose (Tauragės rj.)] — neurochirurgas, medicinos mokslų kandidatas (1959). 1946 baigęs Kauno un-tą, dirbo gydytoju Pagėgių, Akmenės rj., 1947—54 Kauno resp. klinikinėje ligoninėje. Nuo 1954 dirba Kauno Med. in-to fakultetinės chirurgijos katedroje, nuo 1963 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie galvos smegenų traumų ir auglių gydymą, periferinę kraujotaką ir kitais medicinos klausimais.

Ršt.: Galvos traumos, V., 1963.

KLUMBÕKAI — auliniai batai su mediniais padais. Ž. *Apavas.*

KLUMPAKÓJIS — liaudies šokis. Plačiausiai žinomas Žemaitijoje. Muz. metras $^2/_4$, tempas greitokas. Iš pradžių šokėjai trepsėdami paeina į vieną ir į kitą pusę, paskui vienas kitam poroje graso, vyras suploja, o mergina apsisuka. Toliau poros šoka polką. Scenai K. pritaikė J. Gudavičius.

Lit.: „Jaunimo saviveiklos scena", kn. 10, 1954; Suk, suk ratelį. . ., [šokiai ir žaidimai], V., 1957.

KLUMPDIRBIAĨ — amatininkai, gaminusieji klumpes. Klumpių dėvėjimo papročiai ir klumpdirbystės amatas Užnemunės v. dalyje žinomas nuo XVIII a., Žemaitijoje nuo XIX a. Bežemiams ir mažažemiams valstiečiams bei nepasiturintiems miestelių gyventojams šis verslas buvo vienas pagrindinių pragyvenimo šaltinių. Nuo XX a. pr. sumažėjus klumpių paklausai, K. teko ieškotis kitų pragyvenimo šaltinių. Be pastoviai savo namuose dirbančių K., buvo keliaujančių K., kuriuos valstiečiai kviesdavosi į namus daryti klumpių visai šeimynai. Nuo XIX a. antrosios pusės K. ėmė gaminti kitą kasdieninio valstiečių *apavo* rūšį — medpadžius. K. dirbo keletu įrankių: šaukšto formos grąžtu, skaptu, kulnasukiu kulnui išdailinti; klumpių išorę nudailindavo pailgu peiliu (vad. striūna), įtaisytu į vad. ožį, atstojantį K. darbastalį. Klumpių viršuje peiliuku ar trikampiu skapteliu buvo išpiaustomi raštai. K. savo gaminius pardavinėjo miestelių turguose arba namuose, rečiau per tarpininkus. Žemaitijos K. darbo klumpes dėvėjo ir latvių valstiečiai.

Capiškių kaimo (Šilalės rj.) **klumpdirbys**

Lit.: **П. Матулянис**, Деревянная обувь в Литве. — „Записки Виленского отделения императорского русского технического общества", вып. 3, Вильна, 1912; **L. Kumšlytis**, Klumpiai. — „Gimtasai kraštas", 1936, Nr. 1; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964 [p. 160—162].

KLÙMPĖS — viena *apavo* rūšių.

KLUNGEVIČIŪTĖ Dalia [g. 1935.XI.15 Mineikiškyje (Pasvalio rj.)] — inžinierė technologė, chemijos mokslų kandidatė (1967). 1962 baigusi Kauno Politechnikos in-tą, jame dirba ped. darbą. Paskelbė moksl. straipsnių mangano katodinio išskyrimo ir elektrokristalizacijos iš sulfatinio elektrolito klausimu.

KLŪONAS ž. *Klojimas.*

KLŪONIS Balys [g. 1912.VIII.18 Pečiūruose (Ignalinos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1930 Vakarų Baltarusijos Kom. jaunimo s-gos narys, vadovavo komjaunimo Tverečiaus rj. k-tui. Nuo 1931 Komunistų partijos narys, nuo 1934 Vakarų Baltarusijos KP Tverečiaus rj. k-to narys. Hitlerinės okupacijos metais „Žalgirio" ir „Vilniaus" partizanų būrių ryšininkas. Po karo dirbo partinį ir ūkinį darbą. 1951 mokėsi Resp. part. m-loje. Nuo 1960 dirba LKP Ignalinos rj. k-te.

KLŪONIŠKIAI — kaimas Kauno rj., Zapyškio apyl., 2 km į p. v. nuo Zapyškio; kolūkio centras. 282 gyv. (1959). Zapyškio aštuonmetė m-la (1907—52 pradinė, iki 1961 septynmetė). 1941.VIII netoli K. hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai nužudė apie 200 taryb. piliečių.

KLŪPŠAS Aleksas [1908.II.28 Mielaičiuose (Joniškio rj.) — 1943.VI.19 Kamenkoje (Kursko sr.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1928 Joniškyje įstojo į LKJS. 1928 už rev. veiklą kalintas. 1929—30 tarnaudamas Lietuvos kariuomenėje, priklausė kareivių komjaunuolių kuopelei. Grįžęs į tėviškę, toliau dirbo rev. darbą. 1930 suimtas ir 1931 nuteistas 5 metus kalėti. Kalėjo Šiauliuose. Nuo 1931 Komunistų partijos narys. 1936 paleistas iš kalėjimo, bernavo Karališkiuose, Klemiškėse (Klaipėdos rj.), paskui dirbo fotografu Mielaičiuose. 1940—41 adm. darbuotojas Šiauliuose, Raseiniuose, Vilniuje. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Žuvo fronte.

KLUSÁITIS Juozas [1892.III.10 Virbalyje — 1941.VII ten pat] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. Nuo 1910 stalius, paskui mažažemis

valstietis. Burž. valdymo metais palaikė ryšius su komunistais, rėmė juos. Nuo 1935 Komunistų partijos narys, priklausė Virbalio kuopelei. Nuo 1940 LKP Pajevonio vls., nuo 1941 Bartininkų vls. partorgas. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas kartu su vietiniu komjaunimo aktyvu.

KLÙSIS Vladas [g. 1931.VI.28 Džiuguose (Jurbarko rj.)] — inžinierius technologas, chemijos mokslų kandidatas (1965). 1953 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, iki 1960 dirbo meistru „Kauno audinių" ir „Litekso" f-kuose (Kaune). Nuo 1960 TSKP narys. Nuo 1960 Kauno Politechnikos in-to dėstytojas. Nuo 1967 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie audinių taurinimo technologiją.

KLŪŠIŠKĖS — miškas Pakruojo rj., 11 km į š. v. nuo Pakruojo, 5 km į š. nuo Lygumų. Priklauso Pakruojo miškų ūkio Sukmedžio girininkijai. Plotas 2034 ha. *Lygumų miškų* masyvo v. dalis. Per K. m. teka Šiladis (Mūšos deš. intakas).

KNABĨKAI — kaimas Mažeikių rj., Reivyčių apyl., 9 km į š. r. nuo Mažeikių, prie Latvijos TSR sienos. 492 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1922). Kaime yra paminklas Kazimierui Jagminui (1846—1910), spaudos draudimo metais mokiusiam K. vaikus ir platinusiam liet. spaudą.

KNÃKFUSAS (Knackfus, Knaffus) Martynas [apie 1740 Vulkoje (Varšuvos vaivadija) — 1803.XII.18 Vilniuje] — architektas. Tarnavo kapitonu Lietuvos D. Kun-stės kariuomenėje. Dirbo Lietuvos Edukacinės komisijos m-lų skyriaus architektu. Buvo Vilniaus magistrato narys. 1773—77 Vilniaus un-to praktinės archit-ros profesorius, L. Stuokos-Gucevičiaus mokytojas. Vėliau Vilniaus un-to architektas, vertėsi archit. praktika. Vienas pirmųjų Vilniuje pradėjo statyti klasicistinio stiliaus pastatus. Sudarė nusigyvenusių bajorų pensiono (1775), ped m-los ir nusipelniusių vyrų paminklo (1776), un-to observatorijos priestato ir Baltosios salės (1782—86), senosios pilies rekonstravimo ir vadinamųjų Oginskio kareivinių (1787) Vilniuje bei rūmų Nadvornėje (netoli Ivano Frankovsko, Ukrainos TSR) projektus. Pastatė Bartolomiejaus bažnyčią Vilniuje, Užupio g. (1778). Matavo Vilniaus priemiesčius (1787) ir, remdamasis klasicistinės architektūros principais, pertvarkė miesto v. dalies gatves ir aikštes (1792). Pagal savo projektą netoli Vilniaus Žemutinės pilies užbaigė statyti Lietuvos Metrikos archyvo rūmus (1793; neišlikę). Dalyvavo 1794 sukilime, su A. Tyzenhauzu pasirašinėjo atsišaukimus ir universalus. Po sukilimo ištremtas į Paežerius (Vilkaviškio rj.). Manoma, kad ten suprojektavo Paežerių dvaro rūmus. Prižiūrėjo kai kurių Verkių pastatų, Trakų Dominikonų bažnyčios, buv. Žaliojo tilto Vilniuje statybą. Manoma, kad K. suprojektavo keletą Vilniaus gyv. namų (Bžostovskių rūmus, dab. Talat-Kelpšos muz. m-la, ir kt.).

Martynas Knakfusas. Senoji Vilniaus universiteto observatorija

Lit.: **V. Drėma,** Materiały do działalności architekta Marcina Knakfusa. — „Biuletyn historii sztuki", Warszawa, 1964, Nr. 3; **E. Budreika,** Martynas Knakfus. — „Kultūros barai", 1965, Nr. 3.

KNAPKÝTĖ Ona [**Juknevičienė;** g. 1919. III.15 Kaune] — aktorė, Lietuvos TSR nusipelniusi artistė (1959). 1939 Kauno un-te studijavo ekonomiką. 1941—46 Vilniaus miesto teatro, 1946—48 Telšių, 1948—52 Klaipėdos dramos teatro, 1952—54 Kauno muzikinio dramos teatro, nuo 1954 Akademinio dramos teatro aktorė.

Vaidmenys: Augintinė (A. Ostrovskio „Augintinė"), Tania (A. Arbuzovo „Tania"), Sonia (A. Čechovo „Dėdė Vania"), Dorina (Moljero „Tartiufas"), Linda (A. Milerio „Komivojažerio mirtis"), Nadia (L. Zorino „Draugai ir metai"), Dimka (V. Korostiliovo ir M. Lvovskio „Dimkos nuotykiai"), Nykštukas (A. Brigaderės „Nykštukas"), Stepukas (B. Lukošiaus „Lakštingala"; pagal P. Cvirkos apsakymą) ir kt.

KNÍEŽA Justinas [1920.III.1 Plokščiuose (Kretingos rj.) — 1950.IV.14 Šatraminiuose (Skuodo rj.)] — mokytojas. Iki 1944 pr. mokėsi Ž. ū. akademijoje. Nuo 1944.XI mokytojavo Kretingos aps. Dirbdamas Šatraminių pr. m-los vedėju, įsteigė pionierių org-ją. Vienas iš kolūkio Šatraminiuose kūrėjų. Burž. nacionalistų nužudytas.

KNYGNEŠIAĨ — knygų bei laikraščių platintojai lietuvių spaudos draudimo laikotarpiu (1864—1904). Po 1863 sukilimo uždraudus spausdinti liet. knygas lotyniškais spaudmenimis, jos buvo spausdinamos užsienyje (daugiausia R. Prūsijoje). Ten išleistus spaudinius K. slapta gabeno į Lietuvą. Caro administracija juos persekiojo, baudė, kalino, trėmė į Sibirą. Iš pradžių (1866—82) Tilžėje buvo spausdinamos ir į Lietuvą gabenamos daugiausia maldaknygės. Ilgainiui pradėta leisti period. leidinius (nuo 1883) ir pasaulietinio turinio lit-rą. Draudžiamą lit-rą K. platino po visą Lietuvą, pristatydavo ir į Rusijos miestus (Peterburgą, Maskvą ir kt.). Žymi dalis knygnešių kartu vertėsi įv. prekių kontrabanda. Tačiau kiti platino tik spaudą. K., platinusius soc. turinio lit-rą, persekiojo ne tik caro valdžia, bet ir katalikų kunigai.

Vienas žymiausių knygnešių buvo J. Bielinis, pats gabenęs draudžiamąją lit-rą ir suorganizavęs jos platintojų tinklą. Pažangus knygnešys M. Slančiauskas Joniškio apylinkėje buvo įkūręs slaptą d-ją „Atgaja", kurios nariai skaitė ir platino spaudą. Žemaitijoje veikė pažangūs knygnešiai D. Bubinas ir J. Gudas. Aukštaitijoje knygas platino J. Bitaitis, K. Gumbelevičius, A. Janutėnas, V. Laskauskas, P. Šėmbelis, J. Širvydas ir kt. Daugiau knygnešių buvo prie Prūsijos sienos — Užnemunėje: J. Angrabaitis, A. Baltrušaitis, M. Eimaitis, J. Kačergius, J. Kancleris (Kancierius), J. Luobikis, J. Rimša, K. Stiklius, A. Verbyla ir kt. Čia veikė slaptos kultūrinės d-jos („Sietynas", „Artojų draugija"), kurios rūpinosi spaudos platinimu. Be valstiečių, darbininkų bei amatininkų, spaudą platino t. p. inteligentai (J. Bagdonas, A. Janulaitis, V. Kapsukas, S. Matulaitis, V. Palukaitis, A. Rucevičius, L. Vaineikis, P. Višinskis ir kt.). Uolus knygnešys buvo Rygoje gyvenęs L. Jakavičius. Kai kurie K. (M. Baltūsis, D. Bubinas), platindami soc. spaudą liet. kalba, kartu gabeno ir rev. leidinius rusų kalba, jų tarpe lenininę „Iskrą". Knygnešius Tilžėje lit-ra aprūpindavo spaustuvininkai E. Jagomastas, O. Mauderodė, taip pat M. Jankus, J. Lapinas, P. Mikolainis, M. Zauniūtė ir kt. Kai kurie K. savo darbo nenutraukė ir caro valdžiai atšaukus liet. spaudos draudimą: platino soc. lit-rą 1905—07 revoliucijos metu. Jų patyrimu pasinaudota ir vėliau, gabenant ir platinant rev. lit-rą.

„KNỸGOS" — bibliografijos ir kritikos žurnalas, ėjęs 1922—24 Kaune. Leido Švietimo m-jos Knygų leidimo komisija. Red. V. Biržiška. Išėjo 6 nr. (3 kn.). Žurnale išspausdinta 1915—23 liet. spaudos bibliografija, lit-ros apie Lietuvą ir liet. tautą kitomis kalbomis (lituanikos) nuo 1904 bibliografija, liet. autorių darbų svetimomis kalbomis bibliografija ir periodikos bibliografija „Mūsų žurnalai". Be to, paskelbta straipsnių bibliotekų, bibliografijos klausimais, recenzijų ir kronikos.

KNỸGŲ LEIDÝBA. Pirmoji žinoma knyga, parašyta Lietuvoje (Vilniuje), yra Vilniaus kanauninko Martyno religinė knyga lot. kalba „Agenda", išspausdinta 1499 Gdanske. Jau nuo XVI a. Vilniuje buvo spausdinama lotynų ir graikų kalbomis nemaža antikinių autorių knygų. Kai kurios knygos, jų tarpe ir antikinių autorių, tuo metu išspausdintos užsienyje (pvz., Seneka — Vienoje) ir pažymėtos Žečpospolitos herbu, t. p. buvo skiriamos Lietuvai ir Lenkijai. 1525 Vilniu-

je P. Skorina išleido knygą „Apostol", parašytą sen. baltarusių kalba. Plintant reformacijai R. Prūsijoje bei Lietuvos D. Kun-stėje, religinėje lit-roje įsigalint nac. kalboms, siekiant, kad reformacija greičiau sklistų liaudyje, susirūpinta ir knygų leidimu liet. kalba. Pirmoji spausdinta liet. knyga buvo M. Mažvydo „Katekizmo prasti žodžiai". Ją išleido H. Veinreicho spaustuvė 1547 Karaliaučiuje. Ši knyga, taip pat M. Mažvydo bei kt. autorių R. Prūsijoje parengtos kt. rel. knygos (giesmynai, evangelijos, postilės) buvo platinamos ir Lietuvoje. Vilniuje veikusi Mamoničių spaustuvė 1576—1623 išleido apie 80 knygų lenkų, lotynų ir sen. baltarusių kalbomis, jų tarpe 1588 III Lietuvos Statutą. 1586 Vilniaus un-tui perduota Radvilų spaustuvė, kuri spausdino knygas lotynų ir lenkų kalbomis. Vykstant reformacijos ir katalikybės šalininkų kovai, 1595 pasirodė šios spaustuvės išleistas M. Daukšos išverstas J. Ledesmos katalikiškas „Katekizmas" — pirmoji iki mūsų laikų išlikusi liet. knyga, išleista Lietuvos D. Kun-stėje. Vilniuje veikusi Šv. Dvasios brolijos spaustuvė, be rel. knygų, 1596 išleido L. Zizanijaus „Slavų gramatiką" („Grammatika slovenska") ir elementorių (ta pati spaustuvė 1619 Vievyje išleido M. Smotrickio „Slavų gramatiką"). Vilniaus un-to spaustuvė 1599 išleido M. Daukšos „Postilę", 1629 K. Širvydo žodyną („Dictionarium trium linguarum"; iki 1713 išėjo 5 leidimai) ir „Punktus sakymų" d. 1 (d. 2 išėjo 1644), 1647 J. Jaknavičiui priskiriamas „Evangelijas" (XVII—XVIII a. šios knygos pasirodė apie 30 leidimų). Kai kurie Lietuvos didikai (pvz., Radvilai), perėję į reformaciją, t. p. ėmė leisti liet. knygas. J. Radvila Kėdainiuose įsteigė spaustuvę, kuri 1653 išspausdino keletą liet. leidinių. 1660—62 Londone buvo spausdinama S. Chilinskio išversta biblija. 1706 Karaliaučiuje išleista pirmoji grožinės literatūros knyga liet. kalba — J. Šulco parengtas „Ezopo pasakėčių" rinkinys. R. Prūsijos administracija, siekdama politinių ir rel. tikslų, liet. knygas leido ir valdžios lėšomis, bet, germanizacijai tolydžio intensyvėjant, leidžiamų liet. knygų mažėjo. XVIII amžiuje Lietuvoje K. l. buvo dvasininkų rankose. Nors tuo metu knygų išėjo nemaža, jos daugiausia buvo rel. turinio, parašytos dažniausiai labai bloga kalba. Pasaulietinio turinio leidinių tebuvo paskiri gramatikų bei elementorių leidimai.

XIX a. pr., pagyvėjus visuomeniniam ir kultūriniam gyvenimui, padidėjus susidomėjimui Lietuvos istorija, liet. kalba ir kultūra, vis dažniau ėmė rodytis mokslinės, beletristinės bei mokslo populiarinimo knygos. 1814 Vilniuje A. Strazdas išleido (be cenzūros leidimo) savo „Giesmes svietiškas ir šventas" — pirmąją lietuvišką originalią grož. lit-ros knygą. 1818 Karaliaučiuje L. Rėzos rūpesčiu išėjo K. Donelaičio „Metai". S. Stanevičius 1823 Vilniuje išleido knygelę apie valgių gaminimą iš kerpių. L. Rėza 1824 Karaliaučiuje išleido K. Donelaičio pasakėčias, o 1825 liet liaudies dainų rinkinį „Dainos". 1829 Vilniuje pasirodė K. Donelaičio ir S. Stanevičiaus pasakėčių knygelė ir S. Stanevičiaus parengtas leidinys „Dainos žemaičių". Tuo metu leidžiamų knygų tiražas kartais siekdavo iki 3000 egz. (pvz., Kaj. Nezabitauskio 1824 elementorius). Keletą rel. knygų ir didaktinę knygą „Pamokslai išminties ir teisybės" (1836) Suvalkuose išleido A. Tatarė. XIX a. vid. keliolika knygų parašė ir daugiausia Peterburge išleido S. Daukantas. Tai „Būdas senovės lietuvių" (1845), „Dainės žemaičių" (1846), knygelės apie bites, tabako, apynių auginimą ir kt. L. Ivinskis J. Zavadskio spaustuvėje Vilniuje 1846—64 spausdino kalendorius (iš pradžių 3000—4000 egz., nuo 1855 — iki 8000 egz. tiražu). M. Valančius, be daugelio rel. knygų, 1848 Vilniuje išleido 2 t. ist. veikalą „Žemaičių vyskupystė" (išsp. Zavadskio spaustuvėje). 1848 Kaune M. Zimelovičiaus spaustuvėje išspausdinta knygelė „Regulos dėl skarbavų žmonių, kaip save reik užlaikyti nuo choleros..." (iš rusų k. vertė J. Ugianskis) — pirmoji liet. knyga, išleista Kaune. Apskritai XIX a. liet. knygų daugiausia buvo leidžiama Vilniuje. Be svarbiausios J. Zavadskio spaustuvės, čia jas leido S. Romo, J. Solco, A. Dvorco ir kt. spaustuvės. Liet. knygos sudarė apie 10% visų Vilniuje išleidžiamų knygų (XIX a. viduryje Vilniuje lenkų, rusų, hebrajų ir kt. kalbomis kasmet buvo išleidžiama apie 200 knygų). Be Vilniaus, liet. knygos buvo leidžiamos Peterburge, Suvalkuose, Mintaujoje, Leipcige ir kitur. Daugiausia jos buvo rel. tematikos. Apytikriais duomenimis, 1854—63 religinio turinio knygos sudarė 73%, o pasaulietinio — 27% visų leidžiamų knygų. Palaipsniui didėjo knygų tiražai. M. Akelaičio teigimu, A. Tatarės „Pamokslai išminties ir teisybės" buvo išleisti 10 000 egz. tiražu, o M. Valančiaus rel. knygelės „Istorija šventa" per 3 metus išplatinta 75 000 egz. Ilgainiui leidžiamų liet. knygų daugėjo (XVI a.— 29, XVII a.— 54, XVIII a.— 395, 1801—64 — apie 800).

Caro valdžia, po 1863 sukilimo griežtindama nac. engimo politiką, 1863—64 pašalino iš Lietuvos m-lų liet. kalbą, o 1864—65 uždraudė knygas ir bet kuriuos kitus liet. leidinius spausdinti liet.-lot. raidėmis, vartotomis liet. raštijoje nuo XVI a. pabaigos (1864.VI.5 Vilniaus generalgubernatoriaus M. Muravjovo įsakymas Vilniaus cenzūros k-tui, 1865.IX.15 Rusijos vidaus reikalų ministro P. Valujevo raštas Vilniaus generalgubernatoriui K. Kaufmanui). Caro valdininkai, bendradarbiaudami su vietiniais pataikūnais (J. Krečinskiu, S. Mikuckiu, A. Petkevičiumi ir kt.), parengė rusiškų raidžių pritaikymo liet. kalbai projektus ir pradėjo prievarta juos įgyvendinti. Jau 1864 Vilniuje rusiškais spaudmenimis išleista „Abėcėlė žemaitiškai lietuviška" (1865 išėjo jos reformuotas leidimas, kurį padėjo parengti T. Žilinskis). Netrukus pradėjo rodytis rusiškomis raidėmis išspausdintos „Evangelijos", „Kantičkos", „Trumpas katekizmas", L. Ivinskio kalendoriai, viena kita grož. lit-ros knyga (A. Puškino, L. Tolstojaus kūriniai). 1864—1904 rusiškais spaudmenimis išėjo daugiau kaip 40 leidinių, bet jie, net nemokamai davinėjami, neplito. Rusijos mokslo įstaigų ir kai kurių pažangių mokslininkų rūpesčiu keletas liet. knygų liet.-lot. spaudmenimis buvo išleista Rusijoje. Peterburgo MA 1865 išleido K. Donelaičio „Metus" (A. Šleicherio parengtus), Kazanės un-tas 1880—82 — A. Juškos 3 tomus „Lietuviškų dainų", „Svotbinę rėdą", Peterburgo MA 1883 — A. Juškos „Lietuviškas svotbines dainas", 1897 — A. Juškos parengto liet. kalbos žodyno I tomą (red. F. Fortunatovas), Rusijos Geografinė d-ja 1891—1904 — S. Baltramaičio parengtus lit-ros apie Lietuvą bei liet. tautą (lituanikos) ir liet. spaudos bibliografijos veikalus. Ryšium su stiprėjančiu liaudies judėjimu, kuris atmetė caro valdininkų peršamus spaudinius ir reikalavo liet. knygų, lietuvių liberalinės inteligentijos atstovai (P. Vileišis, P. Mikolainis, M. Jankus, E. Jagomastas ir kt.) ir jų grupės pradėjo leisti įv. turinio liet. knygas R. Prūsijoje (daugiausia Tilžėje, Bitėnuose, Ragainėje). Nemaža jų buvo kontrafakcinės (su neteisingai nurodytu išleidimo laiku, vieta, cenzūros leidimu; ž. *Kontrafakcija)*. Užsienyje leidžiamas knygas Lietuvoje nelegaliai platino *knygnešiai*. Liet. knygas leido ir XIX a. pab. užsienyje pradėję eiti liet. laikraščiai („Varpas", „Ūkininkas" ir kt.). Katalikų dvasininkai plačiai išvystė lietuviškų rel. turinio knygų leidimą. Jas („Broliai katalikai", „Perspėjimas apie šventą vierą" ir kt.) 1868 Prūsijoje pradėjo spausdinti M. Valančius (1866 jis liovėsi aprobavęs knygas, spausdinamas rusiškais spaudmenimis). Nemaža liet. knygų išspausdino vok. spaustuvininkai O. Mauderodė, J. Šenkė ir kt. Knygų tiražai būdavo 5000—6000 egz., o kai kurie leidiniai išeidavo ir 10—30 tūkst. egz. tiražu. Tik 1891—1903 caro valdžia Lietuvoje konfiskavo apie 200 000 egz. nelegaliai atgabentų liet. knygų. R. Prūsijos ir Klaipėdos kr. lietuviams liet. knygos buvo spausdinamos gotiškais spaudmenimis (1872.XII.20 Rusijos Vyriausioji spaudos v-bos taryba nutarė uždrausti platinti Lietuvoje ir jas; Vilniaus generalgubernatoriaus įsakymas apie tai paskelbtas 1873.I.27). XIX a. pab., suintensyvėjus lietuvių emigracijai į JAV, liet. knygos buvo pradėtos leisti ir ten. Vienas pirmųjų leidėjų JAV buvo M. Tvarauskas, nuo 1880 išleidęs įv. knygelių (sapnininkų ir pan.). Be jo, liet. knygas JAV leido D. Bačkauskas, V. Karalius, A. Milukas, A. Olšauskas (Olševskis), J. Paukštys. Liet. knygų leidybą JAV išplėtė J. Šliupo pastangomis 1889 įsteigta Lietuvių mokslo draugystė ir 1896 įsteigta Tėvynės mylėtojų d-ja. JAV išėjo S. Daukanto („Lietuvos istorija", 2 t., 1893—1897), J. Pabrėžos (dalis veikalo „Botanika, arba taislius auguminis", 1900),

V. Pietario („Algimantas", 1904) ir kt. autorių knygų, J. Basanavičiaus surinktos „Lietuviškos pasakos" (2 t., 1898—1902) ir kt., nemaža verstinių veikalų (pvz., H. Senkevičiaus „Tvanas", 1900, ir kt.). XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje JAV ir R. Prūsijoje liet. kalba buvo leidžiamos ir socialistinio bei ateistinio turinio knygos. Vienos pirmųjų šitokio pobūdžio knygų buvo J. Šliupo „Išganymas vargdienio" (1886, Niujorkas), B. Matusevičiaus „Genių dėdė" (1892, Tilžė), F. Janušio „Krumplių Jonas" (1895, Tilžė), S. Matulaičio „Ar dabar yra baudžiava?" (1899, Bitėnai), K. Markso ir F. Engelso „Komunistų manifestas" (1904, Bitėnai; tituliniame puslapyje užrašyta, jog išleistas Londone), J. Šliupo išverstas L. Biuchnerio veikalas „Spėka ir medega" (1902, Čikaga) ir kt. XIX a. pab.—XX a. pr. išėjo nemaža ir laisvamaniško bei ateistinio turinio knygų (J. Šliupo „Tikyba ar mokslas", Bitėnai, 1895; J. Adomaičio-Šerno „Apie žemę ir kitus svietus", Čikaga, 1896, ir kt.). Apskritai spaudos draudimo metais (1864—1904) išspausdinta apie 3000 liet. knygų. Žymiai pasikeitė leidinių tematika: pasaulietinio turinio knygos (mokslinės, mokslo populiarinimo, grožinės) sudarė apie 78%, o religinės apie 22% visų leidžiamų knygų.

Lietuvos darbo žmonių kova ir rev. judėjimo pakilimas Rusijoje privertė caro valdžia, be kitų nežymių nuolaidų, panaikinti ir liet. spaudos draudimą. 1904 pr. Rusijos ministrų k-tas, vidaus reikalų ministrui pasiūlius, nutarė panaikinti visus ankstesniuosius vyriausybės nutarimus ir patvarkymus, apribojančius liet. raštijos leidybą. Ministrų k-to nutarimą caras patvirtino 1904.V.7 (IV.24). Spaudos draudimą panaikinus, liet. knygų leidyba įgijo platesnį mastą. 1905—06 Vilniuje veikė J. Jablonskio iniciatyva įsteigta K. l. b-vė *„Aušra"*, o P. Višinskio iniciatyva — K. l. b-vė *„Šviesa"*, kurios išleido politinės, mokslo populiarinimo ir grožinės lit-ros kūrinių (A. Kriščiukaičio, Lazdynų Pelėdos, G. Petkevičaitės-Bitės, Žemaitės knygų). Liet. knygas leido M. Kuktos spaustuvė (įst. 1906; iki 1915 vid. išleido apie 270 knygų), J. Zavadskio spaustuvė, „Vilniaus žinių" spaustuvė, spaustuvė „Znič", M. Piaseckaitės-Šlapelienės knygynas, A. Sirkino ir kt. spaustuvės. Nemaža knygų buvo leidžiama Kaune (svarb. leidėjai — 1905 įsteigta S. Banaičio spaustuvė ir 1905 įkurta *Kazimiero draugija;* pastaroji daugiausia leido rel. turinio knygas), taip pat Biržuose, Seinuose, Rygoje, Peterburge ir kitur (iki kaizerinės okupacijos vien Lietuvoje išleista daugiau kaip 1000 liet. knygų). Soc. turinio liet. knygos (Z. Angariečio, V. Kapsuko, S. Matulaičio ir kt. kūriniai), kurių leidyba ypač suintensyvėjo 1905—07, buvo leidžiamos užsienyje (R. Prūsijoje, JAV) ir Lietuvoje platinamos nelegaliai. Įsigalėjus reakcijai, Lietuvoje leidžiamų visuom. polit. turinio knygų leidyba pastebimai sumažėjo, padaugėjo įv. religinių knygų. Žymią vietą leidžiamų knygų tarpe užėmė nedidelės brošiūros įvairiais praktikos (žemės ūkio, medicinos ir t. t.) klausimais, pasirodė ir grož. lit-ros kūrinių (ypač dramos kūrinių teatro mėgėjams). Kaizerinės Vokietijos okupacijos metu (1915—18) Lietuvoje teišėjo keletas leidinių (kalendorių, vadovėlių ir kt.). Daugeliui liet. kultūros darbuotojų pasitraukus į Rusiją, ten liet. knygų pasirodydavo daugiau (pvz., 1916 — 24 knygos). I pasaul. karo metais Rusijoje liet. knygas daugiausia leido Lietuvių d-jos nukentėjusiems dėl karo šelpti CK kultūros ir švietimo sekcija, o jas spausdino „Lietuvių spaustuvė" Petrograde, vėliau Voroneže (pvz., „Vaikų knygynėlio" serija). Bibliografai (pvz., V. Biržiška) liet. knygų, išleistų 1905—18 Lietuvoje, Rusijoje, R. Prūsijoje, JAV, priskaičiuoja apie 4700.

Buržuazijos valdymo metais Lietuvoje K. l. bazė iš pradžių buvo silpna — iki 1922 per metus tebuvo išleidžiama 180—190 knygų. K. l. kiek pagyvėjo po 1925 (pvz., 1928 jau išleista 763 knygos). K. l. reikalams 1919 įsteigta Švietimo m-jos knygų leidimo komisija, kuri iki 1940 išleido daugiau kaip 500 knygų. Svarbesnieji šios komisijos leidiniai buvo V. Čepinskio „Fizikos paskaitos" (7 t., 1923—26), V. Biržiškos „Lietuvių bibliografija" (4 d., 1924—39), M. K. Čiurlionio, S. Šimkaus muzikos kūriniai, lietuvių ir užsienio grož. lit-ros veikalai ir kt. Nemaža Lietuvoje leidžiamų liet. knygų buvo spausdinama Vokietijoje (Tilžėje, Leipcige, Berlyne). Moksl. veikalų leidimu rūpinosi Kauno un-tas. Atskirais atvejais knygas leido ir laikraščių bei žurnalų redakcijos, visuom. bei rel. org-jos, knygynai, pavieniai asmenys, valst. įstaigos. Nuo buržuazijos valdymo pradžios ėmė veikti knygų leidimo b-vės: *„Švyturys"* (1918—19 Vilniuje, 1919—40 Kaune), *„Dirva"* (1918 Vilniuje, 1919—1940 Marijampolėje; leido vadovėlius, knygas jaunimui), *„Kultūra"* (1920—27 Šiauliuose išleido 150 mokslo populiarinimo bei jaunimui skirtų knygų; burž. valdžios persekiota ir uždaryta), *„Vaiva"* (Kaune) ir kt. Palaipsniui K. l. išplėtė leidyklos *„Vairas"* (1927—32), *„Tulpė"* (1928—30), *„Sakalas"* (nuo 1924 daugiausia leido originalią grož. lit-rą), *„Spaudos fondas"* (įst. 1922; išleido „Lietuviškosios enciklopedijos" 8 t., nemaža liet. rašytojų ir pasaul. lit-ros veikalų) ir kt. Pasaul. lit-ros klasikų kūrinius leido leidykla *„Universitas"* (1927—37), *Mokytojų knygynas* (1933—40), žemės ūkio bei įvairias praktinio pobūdžio knygas — *„Varpo"* b-vė (įst. 1922), Ž. ū. rūmai. Klerikalinės bei religinės krypties lit-rą leido Kazimiero draugija (iki 1940), vienuoliai marijonai, jėzuitai, pranciškonai ir kapucinai, *„Žinijos"* (įst. 1928), *„Žaibo"* (įst. 1934) leidyklos. Tautininkai turėjo *„Pažangos"* leidyklą (įst. 1927). Verstinę grož. lit-rą nuo 1934 leido *„Šviesos"* leidykla, b-vė *„Naujas žodis"* (1927—33; jos leidžiamos knygos dažnai buvo menkos vertės nuotykių lit-ra). Knygas leido ir A. Ptašeko, „Mokslo", Pribačio, D. Gutmano knygynai Kaune, L. Jakavičiaus knygynas „Lietuva" Šiauliuose (įst. 1904 Rygoje; Šiauliuose veikė 1921—38), M. Pustopedskio knygynas Vilkaviškyje (knygas leido 1934—37). Knygų tiražai paprastai buvo nedideli — geresni prozos kūriniai išeidavo 2000—3000 egz., poezijos 500—700 egz. tiražu (pvz., V. Mykolaičio-Putino „Altorių šešėly" išėjo 4000 egz. tiražu). Maži tiražai sunkino leidyklų veiklą, dalis jų ilgiau neišsilaikydavo. Kad paskatintų originaliosios liet. lit-ros augimą, padarytų veiksmingesnę savo leidinių reklamą, kai kurios didesnės leidyklos („Sakalas", „Spaudos fondas", Kazimiero draugija) ir kai kurios org-jos pradėjo skirti lit. premijas. 1935 įsteigta ir valst. premija (pirmoji ją gavo I. Simonaitytė už rom. „Aukštujų Šimonių likimas"). Be lietuvių kalba leidžiamų knygų, Lietuvoje pasirodė nemaža leidinių ir lenkų, žydų, rusų, vokiečių ir kt. kalbomis. Iš viso Lietuvoje 1918—40 išleista apie 16 000 knygų (su smulkesniais leidiniais ir atspaudais). Liet. knygos buvo leidžiamos taip pat Vokietijoje (jas daugiausia leido „Rūtos" d-ja, spausdino E. Jagomasto spaustuvė „Lituania" ir O. Mauderodės spaustuvė), Latvijoje (b-vė „Audra", K. Jasėnas ir kt.), JAV (leido laikraščiai „Naujienos", „Dirva", „Tėvynė", „Draugas" ir kt.), Lotynų Amerikoje ir kitur. Lenkijos okupuotame Vilniaus krašte 1919—26 lietuviai išleido 184 leidinius (iš jų 49 lenkų k., 7 rusų k.); vėliau jų išleido dar mažiau.

Po Spalio revoliucijos ypač išsiplėtė kom. knygų liet. kalba leidyba. 1917—1918 RKP(b) Lietuvių sekcijų Centro Biuras ir Lietuvos reikalų komisariatas išleido apie 109 knygų bei brošiūrų (Petrograde, Voroneže), jų tarpe originalių Z. Angariečio, V. Kapsuko ir kt. autorių brošiūrų, propaguojančių materializmą ir ateizmą, demaskuojančių liet. buržuaziją ir klerą, bei grož. lit-ros kūrinių (J. Janonio, K. Jasiukaičio ir kt.). Buvo leidžiami ir verstiniai (K. Markso, V. Lenino, P. Lafargo, V. Libknechto ir kt.) veikalai marksizmo teorijos ir praktikos klausimais. 1919 Vilniuje Švietimo liaudies komisariatas ir kt. taryb. įstaigos išleido 43 kom. leidinius lietuvių, rusų, baltarusių, lenkų kalbomis. Nuslopinus Tarybų valdžią, kom. lit-ra daugiausia buvo leidžiama pogrindyje arba užsienyje. 1919—28 LKP CK leidykla (iš pradžių Minske, vėliau Smolenske) išleido knygų seriją „Komunisto knygynėlis" (apie 118 vienetų), kurią sudarė daugiausia marksizmo-leninizmo klasikų veikalai (be jų, serijoje paskelbti 24 Z. Angariečio, 8 V. Kapsuko darbai, J. Janonio eil. rinkinys „Darbininkų giesmės"). 1921 LKP CK Kaune suorganizavo legalią leidyklą *„Šviesa"*, kuri išleido 22 knygas (K. Markso „Samdomąjį darbą ir kapitalą", V. Kapsuko „Bruožus iš politinės ekonomijos", J. Janonio „Raštus" ir kt.). 1923 valdžia šią leidyklą uždarė. 1922 Kauno miesto tarybos dar-

bininkų frakcija išleido 6 kom. turinio knygutes. Keletą kom. leidinių liet. kalba 1921—22 Charkove išleido Ukrainos KP Lietuvių sekcijų Centro Biuras. 1924 LKP iniciatyva įkurta Lietuvos Darbininkų spaudos d-ja, kuri 1925—28 Smolenske leido V. Lenino raštų seriją „Leninizmo knygynėlis". Tuo pat metu LKJS CK Smolenske leido „Komunistinės jaunuomenės knygynėlio" seriją (išleido 9 leidinius lietuvių, rusų ir lenkų kalbomis). 1925 LKJS CK išleido „Pirmojo LKJS suvažiavimo rezoliucijas" ir „Lietuvos Komunistinės Jaunimo Sąjungos įstatus". Keletą kom. turinio knygų išleido 1926 Kaune įsteigta b-vė „*Vilnis*" (uždaryta po faš. perversmo 1926 pab.). 1928—34 Vokietijoje (Tilžėje, Berlyne) liet. kalba išleistos 66 kom. turinio knygos. 1928—40 BTSR Valst. leidyklos nac. sektorius leido vadovėlius liet. m-loms, veikusioms BTSR, polit. bei grož. lit-rą (išleido apie 70 knygų). Keletą knygų liet. kalba tuo laikotarpiu išleido BTSR MA, 16 — Centrinė TSRS tautų leidykla Maskvoje, 21 — Užsienio darbininkų leidykla. Nemaža marksistinio turinio knygų išleido pažangios JAV lietuvių d-jos. Amerikos Lietuvių darbininkų lit-ros d-ja (ALDLD) 1917—65 išleido 76 knygas, jų tarpe K. Markso „Liudviko Bonaparto briumerio 18 d. ir naminis karas Prancūzijoje", V. Kapsuko monografijas „Jonas Biliūnas", „Pirmoji Lietuvos proletarinė revoliucija ir Tarybų valdžia", atsiminimų knygą „Caro kalėjimuose", Z. Angariečio „Nepriklausomos Lietuvos kalėjimuose", A. Bimbos „Istorija klasių kovos Amerikoje", „Kelias į naują gyvenimą", E. Jaroslavskio „Leninas, jo gyvenimas ir darbai", J. Kaškaičio, A. Margerio, R. Mizaros, A. Petrikos ir kt. autorių knygas. Lietuvių moterų progresyvinis susivienijimas Amerikoje, vėliau Lietuvių darbininkių susivienijimas Amerikoje, ALDLD Moterų k-tas iki 1950 išleido 25 knygas, jų tarpe V. Kapsuko, A. Bimbos, K. Karosienės, J. Kaškaičio, R. Mizaros, A. Venclovos ir kt. autorių kūrinių. Nemaža knygų išleido pažangūs laikraščiai „Laisvė", „Vilnis" ir kt. Apeidamas faš. cenzūrą, LKP CK 1933—40 kelias knygas išspausdino legaliose M. Gutmano, L. Gurvičiaus, G. Levino spaustuvėse Kaune (1934 V. Lenino „Tris šaltinius", 1933 V. Lenino „Apie K. Marksą ir marksizmą" ir kt.). Apskritai 1919—40 LKP rūpesčiu įv. vietose buvo išleista daugiau kaip 600 kom. turinio knygų ir brošiūrų.

Liet. knygas bei knygas, išleistas Lietuvoje ir ne lietuvių kalba, registravo bibliografijos žurnalai „Knygos" (1922—1924) ir „Bibliografijos žinios" (1928—1940); Lietuvos knygų statistiką skelbė „Lietuvos statistikos metraštis" (leistas nuo 1924).

1940, atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią, knygų leidyklos buvo nacionalizuotos ir įsteigta LTSR *Valstybinė leidykla* Kaune (kurį laiką atskirai dar veikė „Spaudos fondo" ir „*Raudonosios vėliavos*" leidyklos). 1940—41 Tarybų Lietuvoje išėjo 1167 knygos (iš jų 1941. I—VI — 780) beveik 8 mln. egz. tiražu (grož. lit-ros knygos buvo leidžiamos 5—7 tūkst. egz., politinės lit-ros 15—20 tūkst. egz., vadovėliai — 30—50 tūkst. egz. tiražu). Vok. faš. okupacijos metais burž. nacionalistai leido daugiausia antitaryb. turinio knygas. Keletą grož. lit-ros knygų (L. Tolstojaus, Vaižganto, V. Kudirkos ir kt. rašytojų kūrinių) 1943—44 išleido atsikūrusi „Sakalo" leidykla. 1942 Maskvoje atnaujino veiklą LTSR Valst. leidykla. 1942—1944 buvo išleista (daugiausia Maskvoje) 161 knyga bei brošiūra, jų tarpe 33 grož. lit-ros knygos (J. Baltušio, P. Cvirkos, L. Giros, K. Korsako, S. Nėries, A. Venclovos ir kt. rašytojų kūriniai). JAV pažangieji lietuviai II pasaul. karo metais išleido liet. taryb. rašytojų parengtas knygas „Didysis lietuvių tautos priešas" (1943) ir „Lietuva ugnyje" (1944), keletą JAV gyvenančių pažangių liet. veikėjų kūrinių. Išlaisvinus Tarybų Lietuvą iš hitlerinės okupacijos, K. l. reikėjo organizuoti iš naujo. Leidybiniam darbui vadovauti 1944 įsteigta Leidyklų ir poligrafijos pramonės v-ba prie Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos. 1944 pradėjo veikti Respublikinės profs-gų tarybos *Profleidykla* (veikė iki 1961). 1945 sukurtos 4 leidyklos: Politinės lit-ros leidykla, Grožinės lit-ros leidykla, Pedagoginės lit-ros leidykla ir *Enciklopedijų, žodynų ir mokslinės literatūros leidykla*. 1949 Politinės lit-ros ir Enciklopedijų, žodynų ir mokslinės lit-ros leidyklos sujungtos į Politinės ir mokslinės lit-ros leidyklą. 1953 visos leidyklos perduotos Kultūros m-jai, nuo 1963 joms vadovauja Lietuvos TSR MT Spaudos k-tas. Nuo 1964 Polit. ir moksl. lit-ros leidykla vadinasi „*Mintis*", Ped. lit-ros leidykla —„*Šviesa*", Grož. lit-ros leidykla —„*Vaga*". Part. dokumentus (partijos suvažiavimų, CK plenumų medžiagą), polit. lit-rą leidžia taip pat LKP CK *Laikraščių ir žurnalų leidykla ir spaustuvė* (iki 1960 „Tiesos" leidykla). Mokslinę, mokomąją, metodinę, bibliografinę, informacinę ir kt. lit-rą leidžia įvairios administracijos, mokslo bei kultūros įstaigos (Ž. ū. m-ja, Aukštojo ir spec. vidurinio mokslo m-ja, Lietuvos TSR MA, Resp. biblioteka, Moksl.-techn. informacijos in-tas, Liaudies meno rūmai ir t. t.). Knygas spausdina Poželos, Mickevičiaus-Kapsuko spaustuvės Kaune, „Pergalės", „Vaizdo" ir Laikraščių ir žurnalų leidyklos spaustuvės Vilniuje.

Knygų leidimas taryb. metais

Metai	Knygų pavadinimų skaičius	Tiražas tūkst. egz.
1945	228	3 244,1
1950	1073	8 144,4
1955	1852	10 475,9
1960	2206	13 831,6
1965	2161	14 753,9

1940—65 Tarybų Lietuvoje išleista 32 600 knygų 223 487 000 egz. tiražu.

Daug dėmesio skiriama marksizmo-leninizmo klasikų veikalų leidimui. Liet. kalba išleisti K. Markso „Kapitalas" (3 t., 1957—59), F. Engelso „Anti-Diuringas" (1958) ir „Gamtos dialektika" (1960), V. Lenino raštai (40 t., 1950—66). Atskiri marksizmo-leninizmo klasikų veikalai išleisti keliais leidimais („Komunistų partijos manifestas"— 9 leid., K. Markso „Gotos programos kritika"— 3 leid., V. Lenino „Jaunimo sąjungos uždaviniai"— 6 leid.). TSKP programa išleista 130 000 egz., TSKP XXIII suvažiavimo medžiaga įv. leidiniais — 600 000 egz. tiražu. Daug knygų išleista LKP istorijos klausimais, apie taryb. liaudies kovą D. Tėvynės karo metais. Leidžiami V. Kapsuko raštai (12 t.; 1960—66 išleista 8 t.), „Lietuvos TSR istorija" (1957—63 išleista 3 t.), „Lietuvos TSR istorijos šaltiniai" (1955—65 išleista 4 t.), „Lietuvių literatūros istorija" (1957—65 išleista 3 t., 4 knygos), leidinys „Literatūra ir kalba" (nuo 1956 išleista 8 t.). Labai svarbus leidinys yra akademinis „Lietuvių kalbos žodynas" (nuo 1947 išleista t. 2—7). Išleisti K. Būgos (3 t., 1958—61) ir J. Jablonskio (2 t., 1957—59) raštai. Reikšmingi daugiatomiai leidiniai yra „Lietuvos TSR flora" (1959—63 išleista 3 t.), T. Ivanausko „Lietuvos paukščiai" (3 t., 1949—1964), „Lietuvių liaudies menas" (nuo 1956 išleista 11 knygų), „Lietuvių tautosaka" (t. 1—4, 1962—67) ir kt. Kasmet išeina Lietuvos TSR MA bei kitų mokslo įstaigų, aukštųjų m-lų darbuotojų moksl. darbų tęstinių leidinių tomai. Labai išaugo grož. lit-ros knygų leidyba — 1945—65 išleistos 4125 knygos 51 mln. egz. tiražu. Išleisti J. Baltušio, P. Cvirkos, A. Gudaičio-Guzevičiaus, V. Krėvės, Lazdynų Pelėdos, V. Mykolaičio-Putino, G. Petkevičaitės-Bitės, I. Simonaitytės, B. Sruogos, T. Tilvyčio, A. Venclovos, A. Vienuolio, Žemaitės ir kt. rašytojų daugiatomiai raštų leidimai, J. Biliūno, K. Donelaičio, J. Janonio, V. Montvilos, S. Nėries, D. Poškos, A. Strazdo, A. Vienažindžio ir kt. rašytojų pilni raštų leidimai su moksl. komentarais, gerai parengti tekstologiniu atžvilgiu. Liet. rašytojų kūriniai leidžiami ir rusų bei lenkų kalbomis. Gausiai leidžiami taryb. tautų bei užsienio rašytojų kūrinių vertimai (F. Dostojevskio, M. Gorkio, A. Puškino, V. Šekspyro, L. Tolstojaus ir kitų kūrybos daugiatomiai leidimai). Grož. lit-ros kūriniai paprastai leidžiami 10—15 tūkst. egz., o populiarūs lietuvių, kt. taryb. tautų bei užsienio rašytojų kūriniai 25—30 tūkst. egz. tiražu. Žemaitės kūriniai taryb. santvarkos metais išleisti 900 000 egz., o P. Cvirkos — 1 650 500 egz. tiražu. Ypač dideliais tiražais leidžiamos knygos vaikams (pvz., P. Cvirkos „Pasakos" 50 000 egz.). Gausiai leidžiami vadovėliai, jų tiražai 10—12 kartų didesni už atitinkamų vadovėlių, leistų buržuazijos valdymo metais, tiražus (pvz., I skyriaus vadovėlis „Aušrelė" 1938 išleistas 5500 egz. tiražu, dabar „Saulutė" kasmet leidžiama 50—60 tūkst. egz. tiražu). Lietuvoje knygos t. p. leidžiamos rusų, lenkų, anglų, vokiečių ir kt. kalbomis. Žymiai pagerėjo knygų redakcinis parengi-

mas, meninis bei poligrafinis apipavidalinimas. Lietuvos leidyklų knygos kasmet gerai įvertinamos sąjunginiuose geriausiai apipavidalintų knygų konkursuose, daugelis dailininkų apdovanojami medaliais ir diplomais. Lietuvos poligrafijos laimėjimai pripažinti ir tarpt. mastu: 1959 V. Jurkūnas tarptautinėje knygų parodoje Leipcige už K. Donelaičio „Metų" iliustravimą apdovanotas sidabro medaliu, 1965 K. Kubilinsko kn. „Varlė karalienė", A. Steponavičiaus iliustruota, Leipcige pažymėta aukso medaliu, A. Kučo iliustruota Žemaitės kn. „Marti" — sidabro medaliu, S. Krasausko iliustruota E. Mieželaičio kn. „Žmogus" — bronzos medaliu. Prie knygų meninės kultūros kėlimo daug prisidėjo t. p. dailininkai B. Demkutė, V. Galdikas, R. Gibavičius, V. Kalinauskas, T. Kulakauskas, J. Kuzminskis, A. Makūnaitė, D. Tarabildienė, V. Valius, S. Valiuvienė ir kt. Lietuvoje leidžiamas knygas registruoja Lietuvos TSR Knygų rūmai „Knygų metraštyje", kuris 1947—56 ėjo atskiru leidiniu, o nuo 1957 skelbiamas „Spaudos metraštyje". Knygų rūmai t. p. sudaro knygų statistiką ir ją skelbia leidinyje „Lietuvos TSR spaudos statistika" (leidžiamas nuo 1957). Knygos reklamuojamos leidyklų kasmet leidžiamuose knygų kataloguose ir biuletenyje „Naujos knygos" (1959—66 dvimėnesinis, nuo 1967 mėnesinis). Liet. knygos leidžiamos ir kai kuriose užsienio šalyse (JAV, Kanadoje, Anglijoje, V. Vokietijoje, Lenkijoje ir kt.).

Lit.: **L. Abramowicz,** Cztery wieki drukarstwa w Wilnie 1525—1925, Wilno, 1925; **V. Biržiška,** Lietuvių knygų istorijos bruožai, K., 1930; **V. Abramavičius,** Senųjų lietuviškų knygų spaustuvės. — Senoji lietuviška knyga, K., 1947; **L. Vladimirovas,** Pranciškus Skorina — Vilniaus spaudos pradininkas, V., 1956; **L. Vladimirovas,** Karaliaučiaus spaudos pradininkas Hansas Veinreichas ir pirmieji jo darbo tęsėjai (XVI—XVII a.). — „Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai", t. 1, V., 1961; **R. Šarmaitis,** Zigmo Angariečio literatūrinis palikimas. — „LKP istorijos klausimai", t. 3, V., 1963; **E. Mertinienė,** Komunistinės literatūros leidimas lietuvių kalba. — Ten pat, t. 4, V., 1964; Lietuvos TSR spauda (Valstybinė suvestinė bibliografija 1940—1955), t. 1, kn. 1, V., 1962; kn. 2, V., 1964; **Л. Владимиров,** Очерки по истории книги и библиотек в Литве до 1917 года, Вильнюс, 1965; **V. Stonienė,** RKP(b) Lietuvių sekcijų Centro Biuro ir Lietuvos reikalų komisariato leidybinė veikla 1917—1918 m. — „Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai", t. 4, V., 1965; **A. Petrika,** Lietuvių literatūros draugija ir pažangieji Amerikos lietuviai, Brooklyn, N. Y., 1965; **V. Stonienė,** Iš Lietuvos Tarybinės vyriausybės veiklos spaudos srityje 1918—1919 metais.—„Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai", t. 5, V., 1966; **K. Papečkys,** Knygų leidyba Tarybų Lietuvoje.—„Bibliotekų darbas", 1966, Nr. 9.

„KNYGŲ LENTYNA"— komercinis reklaminis leidinys, ėjęs 1939—40 Kaune. Leido „Mokslo" knygynas, prekiavęs TSRS leidiniais. Redagavo Z. Margolinas. Išėjo 10 nr. Spausdino sisteminius knygyne gaunamos taryb. lit-ros sąrašus, knygų anotacijas ir recenzijas, tarybinių ir pažangiųjų lietuvių rašytojų biografijas, literatūrini kalendorių, straipsnius iš knygų istorijos.

„KNYGŲ METRAŠTIS" ž. *„Spaudos metraštis".*

„KNYGŲ NAUJIENOS" — tarybinis anotacinis naujų knygų katalogas, ėjęs 1951—52 Vilniuje. Išėjo 5 spaudiniai.

„KNYGŲ RŪMAI, Lietuvos TSR Knygų rūmai,— mokslinė bibliografijos įstaiga, Lietuvos valstybinės bibliografijos centras, veikiantis nuo 1945 Vilniuje. K. r. renka iš poligrafinių įmonių ir kitų org-jų visų Tarybų Lietuvoje išleidžiamų spaudinių privalomuosius egzempliorius; registruoja visą einamąją taryb. spaudą (knygas, periodinius leidinius, gaidas, žemėlapius, vaizduojamojo meno leidinius ir kt.); renka ir registruoja visus spaudinius, išėjusius Lietuvos TSR teritorijoje nuo spaudos atsiradimo laikų, ir visus spaudinius liet. kalba bei lituaninius spaudinius kt. kalbomis, išėjusius ir išeinančius už Lietuvos TSR ribų; rengia suvestines Lietuvos taryb. ir ikitaryb. spaudos retrospektyvines bibliografijas; rengia ir leidžia informacinius bibliografinius leidinius apie Lietuvoje naujai išeinančius spaudinius; sudaro ir skelbia Lietuvoje išleistų spaudinių statistiką; kataloguoja Lietuvoje naujai išeinančius spaudinius (leidžia bibliotekoms katalogines korteles); teikia įvairiopą bibliografinę informaciją; nagrinėja bibliografijos ir knygotyros metodologiją; kaupia „amžinam saugojimui" po vieną egzempliorių visų lietuviškų ir lituaninių spaudinių.

K. r. leidžia mėnesinį valst. bibliografijos leidinį „Spaudos metraštis". Nuo 1960 kas savaitė leidžia Lietuvoje naujai išleistų spaudinių biuletenį „Ekspres informacija" (vietoj 1947—60 leisto „Naujai išėjusių knygų biuletenio"). 1959 užbaigė tarybinės liet. spaudos 1940—48 retrospektyvinę bibliografiją. Išleido suvestinę Lietuvos TSR 1940—55 laikotarpio bibliografiją —„Lietuvos TSR spauda" (2 kn., 1962—64). Nuo 1958 kasmet leidžia spaudos statistikos metraščius —„Lietuvos TSR spaudos statistika". 1947 ir 1962 išleido suvestinius spaudos statistikos leidinius „Lietuvos TSR spaudos statistika", apimančius 1940—55 ir 1956—60 laikotarpius. Lietuvos TSR bibliotekoms leidžia 3 kartus per mėnesį centralizuoto katalogavimo korteles (1946—65 išspausdinta 52 mln. kortelių). 1960 įsteigtas ikitarybinės Lietuvos spaudos bibliografijos (XV a.—1940.VI) skyrius.

Nuo 1951 „Knygų metraštyje", nuo 1957 „Spaudos metraštyje" spausdinamas „Tarybinės lituanikos metraštis", kuriame registruojama liet. tematikos medžiaga, išspausdinta TSRS ir užsienio soc. šalių spaudoje. Tokio tipo bibliografija nuo 1965 praktikuojama ir kitose taryb. respublikose. K. r. parengė 26 metodinius leidinius bibliografijos ir bibliotekininkystės klausimais.

K. r. turi 35 katalogus ir kartotekas su 3 mln. bibliografinių kortelių iš respublikinės ir sąjunginės spaudos. Įvairiapusiška katalogų bei kartotekų sistema įgalina K. r. teikti išsamią bibliografinę informaciją ne tik respublikoje, bet ir už jos ribų. Respublikinėje lietuviškų ir lituaninių spaudinių saugykloje saugoma apie 2,5 mln. spaudinių. Knygotyros biblioteka turi 70 000 tomų spec. lit-ros (bibliografijos, bibliotekininkystės, spaudos istorijos bei teorijos, leidybos, poligrafijos ir kt. klausimais) lietuvių ir kitomis kalbomis. Nuo 1945 Knygų rūmų direktorius — A. Ulpis.

Lit.: **A. Ulpis,** Lietuvos TSR Knygų rūmai.— „Pergalė", 1949, Nr. 5; **А. Ульпис,** Книжная палата Литовской ССР. — „Советская библиография", т. 39, 1955; **А. Билюнас,** Книжная палата Литовской ССР. — Сорок лет советской государственной библиографии (1920—1940), М., 1960; **V. Lyrovas,** Užbaigtas svarbus nacionalinės bibliografijos sudarymo etapas. — „Mokslinės bibliotekos metraštis 1958—1959" (Vilniaus un-tas), V., 1961; **В. Лиров,** Национальная библиография патриотики. — „Советская библиография", т. 3, 1961; **A. Ulpis,** Lietuvos TSR retrospektyvinės nacionalinės bibliografijos sudarymas. — „Bibliotekininkystė ir bibliografija", t. 1, 1961; **J. Basiulis,** Einamoji registracinė knygų bibliografija Tarybų Lietuvoje 1947—1960 metais. — „Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai", t. 2, 1962; **А. Ульпис,** О проекте положения по составлению библиографии „Республика в печати СССР и зарубежных социалистических стран". — „Советская библиография", № 2, 1966.

KNIŠKA Bronius [1892.VII.8 Valatkonyse (Radviliškio rj.) — 1948.IV.17 Baisogaloje (Radviliškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. 1911—17 dirbo tekstilės įmonėse Rygoje, dalyvavo darbininkų streikuose. 1917 dalyvavo Spalio revoliucijos įvykiuose Petrograde. 1918 grįžo į Lietuvą. 1919 pr. Baisogalos vls. rev. k-to pirmininkas. Interventams vokiečiams užėmus 1919.III Baisogalą, kalintas. 1922—23 kuopininkų kandidatas į I ir II seimą. 1923 įkalintas Kaune. 1924 už užstatą iš kalėjimo paleistas, 1926 su kt. kuopininkais išteisintas. 1926 dirbo Baisogalos ž. ū. darbininkų profs-goje. Nuo 1927 Kretingoje, Plateliuose (Plungės rj.) dirbo melioracijos, statybos, miško darbus. Už dalyvavimą darbininkų judėjime ne kartą baustas adm. tvarka. 1934 suimtas, bet 1936 išteisintas. 1940—41 kooperatyvo vedėjas Baisogaloje. Hitlerinės okupacijos metais darbininkas Radviliškyje. Nuo 1944 adm. darbuotojas.

KNITŪOJA, Knituva, — upė Kelmės rj., Ventos deš. intakas. Ilgis 20 km, baseino plotas 65 km^2. Prasideda 5 km į p. v. nuo Vaiguvos. Vingiuodama teka į š. Įteka į Ventą 322 km nuo jos žiočių, prie Čekaičių, 6 km į r. nuo Užvenčio. Intakai: Trumpė ir bevardis (abu deš.). Vid. nuolydis 208 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,47 m^3/s. Prie K. yra hidroelektrinė (Šarkiuose) ir 2 vandens malūnai.

KNITUVĀ — sritis Žemaitijoje, minima XIV ir XV a. dokumentuose. Žemaičių bajorams 1390 sudarant su Kryžiuočių ordinu prekybos sutartį, Žemaitijai atstovavo ir du K. žemės bajorai (Zilpe, Pampli). K. žemė apėmė Knituvos u. (Ventos deš. intakas) apylinkes. XV a. buvo K. valsčius. Nuo XVI a. vidurio K. ist. šaltiniuose nebeminima.

Lit.: Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 1, V., 1955.

KNYVĂ Albertas [g. 1912.VI.25 Tartu (Estijos TSR)] — administracinis darbuotojas. 1935—39 studijavo Kauno un-te ekonomiką, dalyvavo Lietuvos Jaunimo s-gos veikloje, bendradarbiavo žrn. „Mūsų jaunimas" ir kt., priklausė Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jai. Už antifašistinę veiklą kalintas. 1940—44 darbo liaudies komisaro pavaduotojas. Nuo 1944 TSKP narys. 1944—48 užsienio reikalų ministro pavaduotojas, 1948—1949 švietimo ministro pavaduotojas, 1947—52 Vilniaus un-to dėstytojas, 1949—53 švietimo ministras, 1942—52 kandidatas į LKP CK narius, nuo 1966 LKP revizijos komisijos narys, 1951—55 Lietuvos TSR AT deputatas. Nuo 1953 TSRS Valst. banko Lietuvos resp. kontoros valdytojas. 1958 baigė Vilniaus un-to teisės f-tą. Su J. Žiugžda parašė kn. „Švietimas Tarybų Lietuvoje" (1950).

KNYVĂ Valerijonas [1909.XI.29 Tartu (Estijos TSR) — 1941.X.2 Paneriuose (dab. Vilniaus dalis)] — visuomenės veikėjas. Kilęs iš darbininkų. 1930—1934 studijavo Kauno un-te humanitarinius mokslus, priklausė Lietuvos Raudonosios pagalbos organizacijai. Vėliau laikraštininkas, vertėjas. 1934 „Lietuvos žinių" laikraščio atstovas Šiauliuose. Dirbo pažangiose org-jose: Lietuvos Jaunimo s-goje, Lietuvos Laisvamanių etinės kultūros d-joje, Kultūros švietimo d-joje, buvo šių org-jų centro v-bų narys. Bendradarbiavo su LKP ir LKJS, padėjo organizuoti antifašistinį Liaudies frontą. Nuo 1940.VI.20 Vidaus reikalų m-jos savivaldybių departamento direktorius, nuo 1940 pab. komunalinio ūkio liaudies komisaras. Rašė eilėraščius. Išvertė V. Hugo „Paskutinė diena nuteisto mirti" (1929), A. Serafimovičiaus „Prieš šventes" (1934) ir kt. knygas, daug taryb. dainų. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.
Ršt.: Nūdienės šeimos tragedija, K., 1931.

KNYŽLAUKIS — kaimas Ukmergės rj., Veprių apyl., 15 km į p. v. nuo Ukmergės, Šventosios kair. krante. 130 gyv. (1959). Iš p. kaimą supa Knyzlaukio miškas. Ist. šaltiniuose 1596 minimas K. dvaras.

KNŌRINAS Vilhelmas [1890.VIII.29 Skujenėje (Latvijos TSR) — 1939 Maskvoje] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje veikėjas, istorijos mokslų daktaras (1935). Kilęs iš mažažemių valstiečių. Nuo 1910 Komunistų partijos narys. 1910 baigė Valmieros mkt. seminariją. 1913—14 dirbo part. darbą Rygoje. I pasaul. karo metais tarnavo Rusijos kariuomenėje. 1917 Minsko darbininkų ir kareivių deputatų tarybos sekretorius, RSDDP(b) Šiaurės vakarų sr. k-to narys. 1918 RKP(b) Šiaurės vakarų ir Smolensko gub. k-tų laikr. „Zvezda" („Žvaigždė"), vėliau laikr. „Zapadnaja Komuna" („Vakarų komuna") redaktorius, RKP(b) Šiaurės vakarų sr. k-to sekretorius. Nuo 1919.III Lietuvos ir Baltarusijos KP CK narys, vėliau sekretorius, Tarybų Lietuvos ir Baltarusijos Centro Vykd. k-to narys. RKP(b) VIII suvažiavimo delegatas. 1920—22 Baltarusijos KP CK sekretorius. Nuo 1922 VKP(b) CK darbuotojas. 1924 VKP(b) CK informacijos skyriaus vedėjas. Kartu dalyvavo LKP veikloje: 1923—24 LKP CK Polit. biuro narys, LKP IV suvažiavimo (1924) delegatas, suvažiavimo išrinktas CK nariu. 1925—37 dirbo VKP(b) Maskvos k-te, VKP(b) CK, Baltarusijos KP CK, Kominterno Vykd. K-te. VKP(b) X—XVII suvažiavimų delegatas, 1927—1939 VKP(b) CK narys. Kominterno V (1924), VI (1928) kongresų delegatas, 1928—35 Kominterno Vykd. K-to narys ir kandidatas į Vykd. K-to Prezidiumo narius, Vidurio Europos šalių sekretoriato vedėjas. Daugelį metų vadovavo Raudonosios profesūros Partijos istorijos in-tui. Parašė daug mokslo veikalų ir kelis šimtus straipsnių partijos istorijos, tarptautinio komunistinio ir darbininkų judėjimo, rusų, baltarusių, latvių kultūros ir lit-ros klausimais. Žuvo, neteisėtai represuotas asmenybės kulto sąlygomis. Reabilituotas.

KŌBAKAS Mečislovas [1892 Vilniuje — 1919.IV.21 ten pat] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Siuvėjas. Petrograde tarnavo Semionovo pulke, kurio daugelis karių 1917.II perėjo į revoliucijos pusę. Buvo Petrogrado tarybos deputatas, agitatorius ir propagandistas. Nuo 1918 Komunistų partijos narys. Tais pat metais atvyko į Vilnių dirbti part. darbo. 1919 įstojo į Raudonąją Armiją ir išvyko į frontą. Žuvo Vilniuje mūšyje su pilsudskininkais.

KOBĒCKIS Ježis [g. 1921.III.10 Nikolajevske (dab. Pugačiovas, Saratovo sr.)] — miškų ūkio inžinierius, žemės ūkio mokslų kandidatas (1967). 1947—55 Trakų girininkijos girininkas, 1955—59 Trakų rj. pram. kombinato inžinierius. 1959 baigė Leningrado Miško technikos in-tą. 1960—67 Miškų ūkio ir miško pramonės m-jos inžinierius, nuo 1967 miško kultūrų ir miško apsaugos v-bos viršininko pavaduotojas. Paskelbė moksl. straipsnių apie Bankso pušies įveisimą Lietuvos miškuose. „Miškininko žinyno" (1965) bendraautoris.

KOCHĀNSKIS Adomas Adamandas [1631.VIII.5 Dobrinėje (Lenkija) — 1700.V.19 Ceplicoje (Čekija)] — matematikas, astronomas, mechanikas. Baigęs Vilniaus akademiją, dėstė joje matematiką. Vėliau profesoriavo Vokietijoje (Viurcburge, Maince), Italijoje, Čekijoje, Lenkijoje (Vroclave). Paskelbė darbų įvairiais matematikos, mechanikos ir astronomijos klausimais.

KOČERIĀGINA Ana [g. 1920.X.20 Lisoje (Vitebsko sr.)] — žemės ūkio darbininkė, Socialistinio Darbo Didvyrė (1958). Nuo 1946 Šalčininkų taryb. ūkio melžėja. Nuo 1959 TSKP narė.

KOČIUBĪNSKIS (Кочубинский) Aleksandras Aleksandrovičius [1845.XI.3 Kišiniove — 1907.V.26 Odesoje] — rusų kalbininkas slavistas. 1863—67 studijavo Maskvos un-te. Nuo 1871 Novorosijsko un-to (Odesoje) slavistikos katedros docentas (nuo 1877 profesorius). Nuo 1898 Čekijos MA narys. Daktaro disertacijoje „Dėl slavų tarmių savitarpio santykio" (2 d., 1877—78) nagrinėjo baltų ir slavų giminystę su kitomis ide. kalbomis. Rusijos archeologų IX suvažiavime, įvykusiame 1893 Vilniuje, skaitė pranešimą „Lietuvių kalba ir mūsų senovė", kuriame iškėlė liet. kalbos reikšmę ide. kalbotyrai, plačiai nagrinėjo liet. kalbos žodžio „druska" kilmę. 1896 Rusijos archeologų X suvažiavime Rygoje skaitė pranešimą „Priešistorinės Lietuvos teritorija".
Ršt.: Литовский язык и наша старина, М., 1893; Территория доисторической Литвы, М., 1896.

KODĀTIS Bernardas [1879.VII.18 Berlyne — 1957.VII.5 Čikagoje] — astronomas. 1906—10 Berlyno un-te studijavo astronomiją ir matematiką. Apgynęs disertaciją apie Kauno ir Potsdamo geogr. ilgių skirtumo nustatymą, gavo daktaro laipsnį. Nuo 1906 bendradarbiavo liet. spaudoje („Vilniaus žiniose", „Naujojoje gadynėje", „Lietuvos ūkininke" ir kt.). 1910—16 mokytojavo įvairiose R. Prūsijos ir Klaipėdos kr. m-lose, dalyvavo Lietuvių d-jos veikloje. 1916 mobilizuotas į Vokietijos kariuomenę, iki 1917 dirbo kaizerinių okupantų leistame laikr. „Dabartis", vėliau vokiečių kar. įstaigoje Vilniuje. 1919, atsisakęs Vokietijos pilietybės, apsigyveno Kaune. 1919—22 Švietimo m-jos aukštojo mokslo departamento vicedirektorius. 1920—1922 Aukštųjų kursų Kaune lektorius. 1922—40 Kauno un-to docentas, profesorius, dėstė astronomiją, sferinę trigonometriją ir aukštosios matematikos elementus. 1929 įkūrė Kauno astronomijos observatoriją ir jai vadovavo. Prisidėjo prie Pabaltijo Geodezinės komisijos darbų. Nuo 1940 Vilniaus un-to profesorius, Vilniaus astronomijos observatorijos vadovas. 1944 pasitraukė į Vakarus. Paskelbė moksl. straipsnių įvairiais astronomijos ir geodezijos klausimais (žurnale „Kosmos" ir kitur).
Ršt.: Astronomija, 2 t., K., 1926.

KŌGANAS Moisiejus Leonas [1894.II.20 Šiauliuose — 1956.V.30 Vilniuje] — gydytojas ftiziatras, medicinos mokslų kan-

didatas (1946). 1919 baigė Maskvos un-tą. 1919—20 Raudonosios Armijos gydytojas. 1920—21 Smolensko un-to anatomijos katedros prozektorius. 1921—1922 karantino punkto gydytojas Obeliuose. 1922—23 Šiaulių ir Kauno ambulatorijų, 1924—37 Kauno tuberkuliozinio dispanserio, 1938—40 Romainių sanatorijos gydytojas. Tobulinosi Šveicarijoje, Norvegijoje, Prancūzijoje ir kitur. 1933 įstojo į Lietuvos Raudonosios pagalbos org-ją. 1935 lankėsi TSRS. 1940.VI—VII sveikatos ir socialinės apsaugos ministras, vėliau Kauno tuberkuliozinio dispanserio vyriausiasis gydytojas. D. Tėvynės karo metais tuberkuliozinių dispanserių vyriausiasis gydytojas Mordovijoje, Kirgizijoje, Gorkio ir Maskvos srityse. 1945—46 Vilniaus Tuberkuliozės instituto direktorius, 1947—1951 direktoriaus pavaduotojas mokslo reikalams. Nuo 1947 TSKP narys. Nuo 1951 Vilniaus tuberkuliozinės ligoninės gydytojas. Paskelbė moksl. straipsnių apie tuberkuliozės kliniką, profilaktiką ir kovos su ja organizavimą.

KOGNOVÌCKIS Otonas [1842 Kauno aps.— 1909 Šveicarijoje] — 1863 sukilimo dalyvis. Bajoras. Buvo A. Mackevičiaus būryje, balandžio mėn. prisijungė prie Z. Sierakausko rinktinės, 1863.V.9 dalyvavo kautynėse prie Biržų. A. Mackevičiaus paskirtas raitelių būrio vadu, veikė Šiaulių bei Kauno aps. Susijungęs su A. Mackevičiaus bei Šulco būriais, 1863.XI.26 dalyvavo kautynėse prie Lebedžių (Kauno rj.). 1863—64 žiemą laikėsi daugiausia Panevėžio aps. 1864 rudenį emigravo į Šveicariją.

KOJELÃVIČIUS-VIJŨKAS Albertas [1609 Kaune — 1677.X.6 Varšuvoje] — istorikas. Mokėsi Vilniaus ir Nesvyžiaus (BTSR) kolegijose. Studijavo filosofiją Vilniaus un-te, nuo 1643 dėstė jame filosofiją ir teologiją. 1641 gavo filosofijos, 1644 teologijos daktaro laipsnius. Nuo 1654 Vilniaus un-to rektorius, apie 1666 perkeltas į Varšuvą. Daug rašė religinėmis temomis, domėjosi bajorų herbais, Lietuvos didikų Chodkevičių, Sapiegų, Radvilų gyvenimu. Kaip jėzuitas ir dvasininkas, kovodamas su protestantais, kūrė polemines religines brošiūras. Paliko apie 40 darbų. Parašė pirmąją „Lietuvos istoriją“ („Historia Lituaniae“). D. 1 (1656, Gdanskas, 399 p.) apima laikotarpį nuo seniausių laikų iki krikščionybės įvedimo, d. 2 (1669, Antverpenas, 496 p.) — iki Liublino unijos. K.-V. „Lietuvos istorija“ remiasi M. Strijkovskio „Kronika“. Iš jos K.-V. išmetė Lenkijos ir Rusijos istorijos faktus, paliko tik Lietuvos įvykius. K.-V. stipriau už M. Strijkovskį kritikavo lenkų feodalų pastangas užvaldyti pietvakarines slavų žemes, buvusias Lietuvos valdžioje. Rašydamas „Lietuvos istoriją“, K.-V. vadovavosi bažnyčios interesais, bet griežtai smerkė kryžiuočių agresiją, aukštino Lietuvos did. kun-ščius ir jų polit. veiklą.

Lit.: V. **Žulys**, A. Vijūkas-Kojelavičius ir jo „Lietuvos istorija“. — „Pergalė“, 1959, Nr. 11.

KOJELĨENĖ Anelė [**Jucienė**; g. 1907.I.3 Alytuje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. Į rev. veiklą įsijungė Alytuje. Nuo 1939 Komunistų partijos narė. 1940—41 dirbo part. darbą Alytuje ir Tauragėje. D. Tėvynės karo metais med. sesuo Molotove (dab. Permė). Nuo 1945 part. ir adm. darbuotoja Tauragėje, Vilniuje, Alytuje. Nuo 1957 pensininkė.

KOJĒLIS Antanas [1902.XII.7 Pašaltuonyje (Jurbarko rj.) — 1945.IX.24 Pavidaujyje (Jurbarko rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš kumečių. Iki 1923 dvaro darbininkas. 1923—25 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Nuo 1925 darbininkas Alytuje. Nuo 1933 Komunistų partijos narys. Aktyviai dalyvavo Lietuvos Liaudies pagalbos s-goje. Už rev. veiklą 1940.V baustas adm. tvarka. 1940—41 adm. ir part. darbuotojas Alytuje, Tauragėje. Hitlerinės okupacijos metais kalintas Tauragėje. Paleistas iš kalėjimo, dirbo Pašaltuonio dvare. Po karo Eržvilko (Jurbarko rj.) vls. vykd. k-to pirmininkas. Burž. nacionalistų nužudytas.

KÓJINOS — *apavas* iš karvių kojų odos.

KÕKLIAI — degto molio gaminiai krosnių ir viryklų apdailai. Į Lietuvą pateko XIV a. iš V. Europos. Seniausi K. buvo puodynės formos, kiek vėliau atsirado vazono bei dubens formos K. Visi jie būdavo įmūrijami dugnu į krosnies vidų. Vazono formos K. anga buvo kvadratinė arba panaši į keturlapį dobilą. K. matmenys XIV—XVI a. buvo apie 20×20×20 cm (pav., *1*); nuo XVI a. antrosios pusės — apie 14×14×14 cm (pav., *2*). Kvadrato formos dubeninių K. įdubimas būdavo 8—10 cm gylio (pav., *3*). XVI a. atsirado naujas K. tipas — dubeninius K. pradėta mūryti dugnu į krosnies išorę. Kvadratinę (apie 18×18 cm) arba stačiakampę (iki 17×28 cm) K. dugno plokštumą pradėta ištisai puošti reljefine geometrine bei augaline ornamentika (pav., *4*), vėliau sudėtingais heraldiniais, siužetiniais bei portretiniais bareljefais ir horeljefais (pav., *5, 6*). K. sienelių aukštis sumažėjo iki 6—8 cm. Plokščiųjų K. konstrukcija iš esmės nepakito iki mūsų dienų. Be plokščiųjų, buvo gaminami spec. formų K.: cokoliniai, kampiniai, karniziniai, vainikiniai (pav., *7, 8, 9*). Daugiausia XVI—XVII a. koklių pavyzdžių rasta Vilniaus Žemutinės pilies rūmų griuvenose: su Žygimanto Senojo ir kt. asmenų skulptūriniais portretais, karalių bei didikų herbais, inicialais, alegoriniais vaizdeliais. Archyvinė ir archeologinė medžiaga rodo, kad XVI—XVII a. krosnys iš tokių K. buvo statomos visuose miestelėnų namuose ir feodalų dvaruose. Daugelis to meto K. — ne tik meno kūriniai, bet ir vertingi istorijos eksponatai. Jie perteikia to laikotarpio asmenų portretus, vaizduoja drabužius, papuošalus, archit-rą. Ant K. greta šeimininkų inicialų būdavo įra-

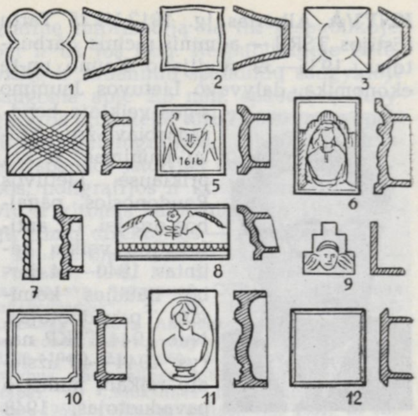

XIV—XX a. **koklių** pavyzdžiai

šomi jų titulai, datos. Augaliniais ir geometriniais ornamentais būdavo padengiama visa K. fasadinė plokštuma, o jų sudėtinės detalės komponuojamos apie vieną, dvi arba keturias simetrijos ašis: išilginę, skersinę ir diagonalines. Ant karnizinių K. tarp ornamentų dar būdavo įkomponuotos paukščių, žirgų, briedžių, žuvų, amūrų figūros, o Vilniaus Žemutinės pilies rūmų krosnių kokliuose pavaizduotos net ištisos medžioklių bei dvaro gyvenimo scenos. Vazoninių ir plokščiųjų K. buvo glazūruotų ir neglazūruotų. Neglazūruoti K. tikriausiai buvo naudojami antraeilių patalpų krosnims. Ankstyviausia glazūros spalva buvo tamsiai žalia. Plečiantis glazūros receptūrai, atsirado geltonų, mėlynų, rudų, baltų, juodų, šviesiai žalių ir violetinių koklių. Lietuvoje beveik visa K. polichromija pasirodė kartu, XVI a. pirmojoje pusėje, ir buvo taikoma visų tipų kokliams. Kai kurie ornamentikos motyvai leidžia spėti, kad K. puošybai įtakos turėjo Lietuvoje gyvenę italų dailininkai, o XVII a. pab.—XVIII a. kokliai buvo gaminami ir pagal importuotus (iš Gdansko ir kitų V. Europos miestų) pavyzdžius. XVII a. antrojoje pusėje K. puošyba nuskurdo. XVIII a. jau buvo gaminami visai plokšti, kvadratiniai arba pailgi K., daugiausia tik žali ir rudi, dažnai be jokios ornamentikos, o kartais su iškiliu apvadėliu, apreminančiu centrinę plokštumos dalį (pav., *10*). Matyt, dėl jėzuitų įtakos atsirado K., papuoštų religiniais simboliais, angelų galvomis ir vynuogių kekėmis. XVIII a. vid., rokoko laikotarpiu, daugiau dėmesio pradėta skirti ne atskiriems K., bet visos krosnies skulptūrinei formai. Krosnys būdavo puošiamos įmantrių formų archit. detalėmis, įmontuojamais kokliais-medalionais (pav., *11*), skulptūromis ir kt. Krosnių cokoliams ir karnizams būdavo naudojami K. su klasikiniais archit-ros profiliais, vėliau su eklektiniais augaliniais ornamentais. XX a. pr. jau buvo gaminami tik balti kvadratiniai K.; atsisakyta krosnių cokolių bei karnizų ir pradėta gaminti dabartinius 20×20 cm K. su ruda glazūra arba be jos (pav., *12*). Apie K. gamybą XV—XVI a. mažai težinoma. Iš pradžių juos gamino atskiri puodžiai, vėliau — ce-

chai. Buržuazijos valdymo metais didesnės K. gamybos įmonės veikė Kybartuose, Kuršėnuose, Mažeikiuose, Ukmergėje. Visos jos 1939 pagamino 990 000 koklių. Tarybų Lietuvoje K. gamina Akmenės stat. medžiagų kombinatas, Dvarčėnų (prie Vilniaus) ir Širvintų plytinės. Visos šios įmonės 1966 pagamino 3,7 mln. K. Miestuose, pereinant prie centr. šildymo sistemos, K. pareikalavimas mažėja, o kaimo statybose didėja.

KÓLAINIAI — miestelis Kelmės rj., 5 km į p. v. nuo Užvenčio, prie kelio į Varnius; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 271 gyv. (1959). Per kaimą teka Venta. Daugumas sodybų stovi viena prie kitos. Šiaurės vakaruose K. vienkiemiai siekia Tyklio ež., pietryčiuose — Vėžežerį. Lentpiūvė, ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1960), aštuonmetė m-la (iki 1950 pradinė, 1950—1962 septynmetė), kultūros namai (nuo 1960), biblioteka (nuo 1950). 1512 ist. šaltiniuose minimas K. dvaras. XVI a. vid. įsteigta kalvinų bažnyčia (veikusi iki 1785), 1750 — katalikų bažnyčia. XVIII a. pab. įsikūrė karmelitų vienuolynas; po 1863 sukilimo uždarytas. 1817—35 veikė karmelitų išlaikoma apskrities m-la, kuri 1828—31 turėjo g-jos teises; joje mokėsi L. Ivinskis. 1864 pastatyta cerkvė. Caro laikais K. buvo valsčiaus centras ir buvo pavadinti Blagoveščenskoje (1880 — 364 gyv.). Buržuazijos valdymo metais Kolainiuose veikė saldainių fabrikėlis, kelios parduotuvės (1923 — 313 gyv.).

KÓLAINIŲ PILÌS — lietuvių pilis prie Nemuno, žemiau Veliuonos (Jurbarko rj.). Jos vieta tiksliau nežinoma. K. p. stovėjusi Jurbarko apylinkėse. 1290 kryžiuočiai, magistro vadovaujami, su 500 raitelių ir 2000 pėstininkų atplaukę laivais, apsiautė K. p., tačiau 120 vyrų įgula, vadovaujama Surmino, atrėmė priešą. Po to lietuviai apleido pilį. Kryžiuočiai, radę ją tuščią, 1291 sudegino.

KOLÁITĖ Taiba [**Lomkinienė;** g. 1919. V.29 Ukmergėje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. 1933 Ukmergėje įstojo į LKJS ir Lietuvos Raudonosios pagalbos org-ją. Platino kom. lit-rą, organizavo pionierius. 1934—40 LKJS, t. p. Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos Ukmergėje parajonio k-to, vėliau aps. k-to narė. Už rev. veiklą 1934—35 kalinta Kaune. Nuo 1939 Komunistų partijos narė. 1940—41 adm. darbuotoja Ukmergėje, 1942—44 Uzbekijos ir Kazachijos TSR. Nuo 1945 prekybos darbuotoja Vilniuje.

KÒLAS Motelis [g.1920.VII.13 Ukmergėje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Batsiuvys. Kilęs iš darbininkų. 1934 baigė g-jos 4 klases. Nuo 1934 LKJS narys, kuopelės sekretorius, Ukmergės parajonio k-to narys, vėliau sekretorius. Nuo 1936 Komunistų partijos narys. 1937—40 LKP Ukmergės parajonio k-to ir aps. k-to narys. Dirbo daugiausia komjaunimo tarpe, Lietuvos Raudonosios pagalbos org-joje. 1940—41 prekybos tarnautojas. D. Tėvynės karo metu batsiuvys Uzbekijos TSR. Nuo 1945 „Bato" f-ko darbininkas Vilniuje.

KÒLAS Ovsiejus [1905.III.23 Ukmergėje — 1964.VII.4 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Statybininkas. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1922 dirbo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-joje Ukmergėje. 1924 įstojo į LKJS, padėjo organizuoti siuvyklos darbininkų streiką. 1924—26 priklausė Kauno statybininkų profs-gai. 1925.I.19 dalyvavo bedarbių demonstracijoje Kauno Rotušės aikštėje, 1926.VI.13 — Kauno darbininkų demonstracijoje ir mitinge, skirtame kuopininkų paleidimui iš kalėjimo. 1927—1928 LKJS Ukmergės parajonio k-to narys, lankė komjaunimo org-jas Kavarske, Širvintose, Molėtuose, vežiojo kom. lit-rą iš Kauno. Už kom. lit-ros gabenimą į Gelvonus 1928 suimtas, 1929 nuteistas 15 metų kalėti, vėliau bausmė sumažinta iki 12 metų. Kalėjo Ukmergėje, Kaune, IX forte. Nuo 1930 Komunistų partijos narys. 1941 dirbo Paruošų liaudies komisariato inspektoriumi. D. Tėvynės karo metais tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. Dėl ligos demobilizuotas, 1942—60 darbininkas Kazachstane, Vilniuje.

KÒLBERGAS (Kolberg) Oskaras [1814. II.22 Pšisuchoje (Lenkija, Kelcų vaivadija) — 1890.VI.3 Krokuvoje] — lenkų tautosakininkas, etnografas, kompozitorius. Domėjosi liet. tautosaka bei etnografija. Žurnale „Dzwon literacki" („Literatūros varpas", 1846) paskelbė 11 liet. liaudies dainų tekstų ir 15 melodijų su akompanimentu, pridėdamas ir pastabas apie dainas. 1856 „Javorskio kalendoriuje" išspausdino 4 dainas su 3 melodijomis ir pastabomis apie dzūkų tarmę. 1860 lankėsi Lietuvoje ir rinko tautosaką Kalvarijos, Marijampolės ir Simno apylinkėse. Išleido rink. „Lietuvių liaudies dainos" (1879), kuriame įdėti 79 dainų tekstai su vertimais į lenkų kalbą, 59 melodijos ir platus įvadas apie liet. liaudies dainų tyrinėjimą. Rengė spaudai A. Juškos užrašytas melodijas, bet darbo pabaigti nespėjo. Leidinį galutinai parengė Z. Noskovskis bei J. Boduenas de Kurtenė (išl. 1900). Likusią nespausdintą K. surinktą liet. etnografinę ir tautosakinę medžiagą 1966 išleido Lenkų kraštotyros d-ja.

Leid.: O pieśniach litewskich. — „Dzwon literacki", Warszawa, t. 3, 1846 [su melodijomis]; Pieśni ludu litewskiego. — „Kalendarz Jana Jaworskiego astronomiczno-gospodarski na rok 1857", Warszawa, 1856; Pieśni ludu litewskiego. — „Zbiór wiadomości do antropologii krajowej", Kraków, t. 3, 1879.

Lit.: **Witold Armon,** Zainteresowania O. Kolberga folklorem litewskim. Przyczynek do znajomości źródeł informatorów Kolberga.—„Lud", t. 42, cz. 1, Wrocław, 1956; Dzieła wszystkie, t. 53 (Litwa), Wrocław—Poznań, 1966.

KOLČIĀKAS (Колчак) Nikolajus Nikolajevičius [g. 1905] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, pulkininkas, Tarybų Sąjungos Didvyris (1945). Pasižymėjo 1944. VIII.15—17, kada jo vadovaujamas šaulių pulkas pralaužė priešo gynybą Slabaduose (Šakių rj.), padarė priešui daug nuostolių ir į š. nuo Kudirkos Naumiesčio pasiekė TSRS valst. sieną.

KOLÈGIJOS — feodalizmo epochos mokyklos. K. buvo dviejų tipų: žemesniosios (5 klasių) ir aukštesniosios (7 klasių). Visi dalykai jose dėstyti lot. kalba. Pirmoji K. (su internatu) reformacijos skleidėjo A. Kulviečio įsteigta Vilniuje 1539. Joje mokėsi apie 60 mokinių. Katalikų persekiojamam A. Kulviečiui iš Vilniaus pabėgus, kurį laiką Lietuvoje K. nebuvo. Kovai su plintančia reformacija 1570 Vilniuje atidaryta jėzuitų kolegija (1579 išplėsta į akademiją). Vėliau K. įsteigtos kituose Lietuvos D. Kun-stės miestuose (Gardine, Polocke, Vitebske, Smolenske, Minske ir kt.). 1616 atidaryta jėzuitų kolegija Kražiuose (Kelmės rj.), 1648 — Kaune, 1654 — Pašiaušėje (Šiaulių rj.). XVI a. pabaigoje K. lygį pasiekė Vilniaus, Biržų ir Kėdainių reformatų m-los, Vilniaus pravoslavų brolijos ir unitų m-los. Jas vėliau pakeitė apygardinės ir paapygardinės m-los. K. buvo svarbūs švietimo židiniai, jose buvo dėstomi ne tik religiniai dalykai, bet teikiama ir bendrojo lavinimo žinių.

„KOLEKTŸVAS" — **1.** Komunistinis hektografuotas moksleivių almanachas, išleistas 1920.V Marijampolėje. Išleido Marijampolės real. g-jos moksleivių visuomenininkų kuopelė. Redagavo ir daugiausia straipsnių įv. slapyvardžiais parašė V. Anskaitis (B. Pranskus-Žalionis). Almanache išspausdintas Komunistinio Jaunimo Internacionalo pirmojo kongreso manifestas, str. „Šis tas iš kolektyvizmo filosofijos", eilėraščių (V. Žalionio), paminėtos poeto J. Janonio 3 metų mirties sukaktuvės. Pateikta žinių iš moksleivių gyvenimo. Apžvalgos skyriuje rašoma apie „Aušrinės" žurnalą, kritikuojama jo smulkiaburž. kryptis.

Lit.: **B. Pranskus-Žalionis,** Artimieji toliai, V., 1962.

2. Komunistinis žurnalas, ėjęs 1921—1931 Maskvoje. Leido Vakarų tautinių mažumų kom. un-to lietuvių sektoriaus studentai. 1921—26 spausdintas hektografu bei steklografu, 70—90 p., tiražas iki 100 egz. Redagavo redkolegija. 1927—31 spausdintas spaustuvėje, 30—50 p., tiražas iki 400 egz. Atsakingasis redaktorius V. Mickevičius-Kapsukas. Iš viso išėjo 37 nr. Žurnale buvo rašoma marksizmo-leninizmo teorijos klausimais, informuojama apie pasaulinį bei Lietuvos darbininkų judėjimą, pateikiama žinių iš TSRS gyvenimo, apie un-to

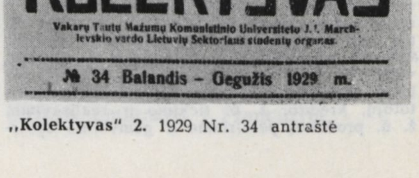

„Kolektyvas" 2. 1929 Nr. 34 antraštė

studentų visuomeninę kultūrinę veiklą, grož. lit-ros kūrinių (un-to klausytojų lit. bandymų), atsiminimų apie kovą dėl Tarybų valdžios Lietuvoje 1919 bei komunistų pogr. veiklą ir kt. 1927 Nr. 27 plačiau paminėti po faš. perversmo Lietuvoje nužudytieji keturi LKP veikėjai (K. Požela, J. Greifenbergeris, K. Giedrys, R. Čarnas), paskelbta apie juos atsiminimų. Žurnale bendradarbiavo V. Kapsukas, Z. Angarietis ir un-to studentai: A. Dabulevičius (Dabulis), M. Junčas-Kučinskas, P. Pajarskis, J. Paukštis (J. Virbanas), K. Plioplys (Diegas), B. Pranskus-Žalionis, S. Raudonis (Žaibas), J. Stašelis (J. Skribliukas), J. Steponaitis, J. Šleivys (Drąsutis), E. Tautkaitė (Jūratė Juraitė), F. Vaišnoras (F. Sodainis), J. Vitas ir kt.

„KOLEKTỸVINIS DÁRBAS"— 1. Tarybinis Anykščių rj. laikraštis, einąs nuo 1948.XI.7 triskart per savaitę.

2. Tarybinis buvusio Dotnuvos rj. laikraštis, ėjęs 1950.XII.5—1959.I.31 dukart per savaitę.

3. Tarybinis buvusio Naumiesčio rj. laikraštis, ėjęs 1951.III.8—1959.XII.9 dukart per savaitę.

„KOLEKTYVÌSTAS" — komunistinis rankraštinis Šiaulių kalėjimo politinių kalinių žurnalas, leistas 1931—40. Bendradarbiavo P. Glovackas, A. Jasutis, J. Jurginis, J. Kasperaitis, P. Rotomskis, A. Sniečkus ir kt. 1933 A. Guzevičiaus, A. Maginsko ir J. Vico iniciatyva pradėtas leisti lit. priedas, kuriame pirmą kartą paskelbtas A. Guzevičiaus romano „Kalvio Ignoto teisybė" pirmasis variantas, A. Maginsko apsakymų ir eilėraščių.

Lit.: **J. Kličius,** Komunistinė spauda kalėjimuose.— Revoliucinis judėjimas Lietuvoje, V., 1957 [p. 498—499].

KOLEKTYVIZÃCIJA, žemės ūkio kolektyvizacija, — vienas socialistinio žemės ūkio kūrimo kelių: pavienių valstiečių ūkių jungimas į stambius kooperatinius ūkius — kolūkius (Tarybų Sąjungoje), įvairius gamybinius žemės ūkio kooperatyvus (kitose socialistinėse šalyse).

Ekonominį ir politinį K. būtinumą numatė K. Marksas ir F. Engelsas, išvystė ir visapusiškai pagrindė V. Leninas savo koop. plane. Pasak jų, darbo valstiečių prigimtis dvilypė: jie yra ir kapitalo eksploatuojami darbo žmonės, ir savininkai, pripratę prie priv. nuosavybės ir pavienio ūkininkavimo būdo. Jų negalima eksproprijuoti, jie patys turi įsitikinti soc. ūkininkavimo pranašumu, savanoriškai atsisakyti priv. nuosavybės. Todėl socialistinis žemės ūkis turi būti kuriamas 2 keliais: paverčiant valst. ūkiais dalį stambių kapit. ūkių ir laipsniškai kooperuojant smulkius valstiečių ūkius, t. y. jungiant juos į gamybinius ž. ū. kooperatyvus — kolūkius. Šiuos teorinius marksizmo-leninizmo klasikų teiginius patvirtino visa socializmo kūrimo praktika. Ji išryškino ir bendruosius K. dėsnius. Kolektyvinimo procesas prasideda paprastai jau pirmaisiais soc. revoliucijos metais, bet masinį pobūdį įgauna tik paruošus ek. ir polit. prielaidas: įvykdžius agrarinę reformą; suorganizavus ir sustiprinus valst. ūkius ir valstybines žemės ūkio gamybinio aptarnavimo įmones; labai išplėtus vartotojų, kredito, ž. ū. tiekimo ir realizavimo, ž. ū. produktų perdirbimo ir gamybinio aptarnavimo kooperaciją. Nuo paprastesnių kolektyvinio ūkininkavimo formų laipsniškai einama prie sudėtingesnių. Valstybė ek. priemonėmis nuosekliai remia darbo valstiečius ir jų kooperatyvus, o kapitalistiniai kaimo elementai apribojami ir palaipsniui išstumiami. Baigus soc. pertvarkymus kitose liaudies ūkio šakose ir spartėjant šalies industrializavimui, iškyla ir ek. būtinumas baigti ž. ū. kolektyvinimą. Konkrečios tų visų prielaidų kūrimo formos ir ž. ū. kolektyvinimo tempai yra įvairūs. Kiekviena soc. šalis įneša šioje srityje ką nors savito ir naujo, bet visos soc. šalys, t. p. naujos, 1940 susikūrusios taryb. respublikos, jų tarpe ir Lietuvos TSR, plačiai naudoja Tarybų Sąjungos K. patyrimą.

Kolektyvinimo prielaidos Lietuvoje pradėtos rengti tuoj pat, atkūrus Tarybų valdžią. 1940.VIII—X įvykdyta tarybinė žemės reforma. Žemės gavo 72 500 bežemių ir mažažemių valstiečių, sukurti pirmieji 60 taryb. ūkių. Darbo valstiečiams suteikta įv. lengvatų: jie buvo atleisti nuo skolų už žemę, nepriemokų ir baudų, jiems gerokai sumažinti mokesčiai. Naujakuriams suteikta kreditų, duota stat. medžiagų. Iš pagrindų sutvarkyta samdinių būklė. Padidinti ž. ū. mokesčiai stambiesiems valstiečiams. Visa tai gerokai apribojo buožiją, sustiprino darbininkų klasės ir darbo valstiečių s-gą. Tuo pat metu sparčiai vyko soc. pertvarkymai kitose liaudies ūkio šakose, didėjo kitų taryb. respublikų teikiama pagalba. Sąmoningesni darbo valstiečiai pradėjo kooperuotis, organizuoti kolūkius. LKP V suvažiavimas (1941.II) parėmė jų iniciatyvą. Vykdant to suvažiavimo nutarimus, buvo baigtas vartotojų ir kredito kooperacijos pertvarkymas soc. pagrindais, darbo valstiečių kolektyvams paskirta kreditų bendram ž. ū. mašinų ir veislinių gyvulių naudojimui organizuoti, suteikta lengvatų kolūkiams privalomųjų pristatymų ir kredito srityje, suorganizuotos 42 mašinų-traktorių stotys (MTS), 283 mašinų-arklių nuomojimo punktai (MANP). 1941 pavasarį beveik visose apskrityse jau buvo kolūkių arba iniciatyvinių grupių jiems organizuoti. Pirmieji kolūkiai kūrėsi daugiausia buv. dvarų žemėse, išdalytose kumečiams ir mažažemiams.

Kolektyvinimo procesą nutraukė vok. faš. okupacija. Hitlerininkai, vietinių burž. nacionalistų padedami, panaikino visus soc. pertvarkymus kaime. Jie buvo iš naujo pradėti 1944.VIII, dar Raudonajai Armijai vaduojant Lietuvą.

Žemės ūkio soc. pertvarkymo sąlygos pokario metais buvo daug sunkesnės, negu 1940—41. Tarybų Sąjungos, tuo pačiu ir Lietuvos TSR, liaudies ūkis buvo labai nukentėjęs nuo karo ir hitlerinės okupacijos. Daug taryb. aktyvistų buvo žuvę. Pasitraukę su hitlerininkais ir pasislėpę Lietuvoje burž. nacionalistai, didžiųjų imp. valstybių (pirmiausia JAV) žvalgybų skatinami ir remiami, agitavo prieš Tarybų valdžią ir kolūkius, ėmėsi banditizmo ir žiauriausio teroro kaime. Darbo valstiečiai, Komunistų partijos vadovaujami ir Tarybų valdžios remiami, organizavosi į liaudies gynėjų būrius, iš naujo vykdė socialistinius ž. ū. pertvarkymus. Kaime vyko smarki klasių kova. Dėl tokių sąlygų K. prasidėjo ne tuoj po karo, o tik 1947. Likviduojant vok. faš. okupacijos padarinius Lietuvoje, 1944—48 buvo iš naujo įvykdyta žemės reforma. Ji buvo didesnės apimties, negu 1940: į valstybinį žemės fondą tuo laikotarpiu perėjo 1 575 000 ha; 96 300 darbo valstiečių gavo žemės. Su žeme jie gaudavo dalį gyvenamųjų ir ūkinių pastatų, gyvulių, ž. ū. inventoriaus. Naujakuriams ir nukentėjusiems nuo karo veiksmų valstiečiams buvo duota daugiau kaip 1 mln. ktm miško medžiagos, 15,8 mln. rb. kredito, buvo teikiamos paskolos sėkla, naujakuriai atleisti 2 metams nuo ž. ū. mokesčio ir prievolių valstybei. Jau 1944 buvo atkurta vartotojų ir ž. ū. kredito, pieno perdirbimo ir pirminio linų apdirbimo kooperacija. 1945 pradėti organizuoti įvairūs ž. ū. produkcijos realizavimo, žemės ūkio materialinio-techninio aprūpinimo ir gamybinio aptarnavimo kooperatyvai. Atkurtas ir išplėstas valstybinis ž. ū. sektorius. 1945 pr. atkurtos 42 MTS ir 260 MANP. 1947 veikė jau 58 MTS ir apie 300 MANP; jų patarnavimais pasinaudojo 70 000 valstiečių. Sukurti 104 taryb. ūkiai, 68 300 ha žemės skirta įv. įmonių bei org-jų pagalbiniams ūkiams, žeme aprūpintos MTS, MANP. Kaime buvo dirbamas didelis kultūrinis ir politinis darbas.

Visos tos priemonės akivaizdžiai rodė darbo valstiečiams Tarybų valdžios politikos esmę, stiprino darbininkų klasės s-gą su darbo valstiečiais, izoliavo ir silpnino buožiją. Dėl to valstiečių sąmonėje nyko burž. ideologijos liekanos. 1947 pr. vis daugiau valstiečių ėmė suprasti, kad reikia jungtis į ž. ū. kooperatyvus, kolūkius. Sėkmingas TSRS, tuo pačiu ir Lietuvos TSR, liaudies ūkio atkūrimas sudarė geresnes kaip 1944—1946 sąlygas ir žemės ūkiui padėti.

Tomis sąlygomis LKP CK XIII plenumas (1947.IV) iškėlė uždavinį sparčiau rengti masinio žemės ūkio kolektyvinimo prielaidas. 1947—48 buvo dar labiau išplėsta kooperacijos veikla. Ž. ū. kooperacijos d-jos organizavo bendrą naudojimąsi ž. ū. mašinomis, kolektyvinį laisvų valst. fondo žemių dirbimą, melioracijos darbus, steigė kalves, malūnus, remonto dirbtuves, javų valymo punktus, visuom. gyvulininkystės fermas. 1948.X.1 Lietuvoje buvo 680 ž. ū. kooperacijos d-jų su 56 044 nariais (iš jų 49 453 valstiečiai); joms priklausė apie 14% visų valstiečių ūkių.

1947 pr. ėmė organizuotis kolūkiai. Pirmieji į juos stojo buvę kumečiai, bežemiai ir mažažemiai valstiečiai. 1948.II įvyko pirmasis respublikinis kolūkių pirmininkų pasitarimas. 1948.III paskelbtas Lietuvos TSR MT ir LKP CK nutarimas „Dėl kolektyvinių ūkių organizavimo respublikoje". Buvo padidintas ir paspartintas kadrų rengimas žemės ūkiui; labai padidėjo MTS darbų apimtis, sustiprėjo taryb. ūkiai. Kartu buvo imtasi ek. priemonių buožėms apriboti bei išstumti, vid. valstiečių svyravimui nugalėti. 1947—48 padidinti ir labiau diferencijuoti privalomieji ž. ū. produktų pristatymai ir ž. ū. mokestis. Buvo apibrėžta, kuriuos ūkius laikyti

buožiniais ūkiais, ir sudaryti jų sąrašai. Buožių ūkiams 1947 uždėtas specialus ž. ū. mokesčių priedas (1948 dar padidintas). Buvo susiaurintas, o nuo 1949.I visiškai nutrauktas pavienių valstiečių kreditavimas. 1948 į kolūkius ėmė stoti ir vid. valstiečiai. 1948.I.1 buvo 20 kolūkių, IV.1 — 75, VII.1 — 227, X.1 — 290, o 1949.I.1 — jau 614 kolūkių, kurie jungė 15 160 valstiečių (iš jų 45% vidutinių), t. y. 3,9% visų valstiečių ūkių. 1949 pr. kolūkiai ėmė kurtis masiškai. Buožija ir nacionalistinis pogrindis įnirtingai priešinosi tam revoliuciniam valstiečių posūkiui. Jie agitavo prieš kolūkius, gąsdino valstiečius, degino kolūkių ir stojančių į kolūkius valstiečių pastatus, žudė kolūkių organizatorius ir vadovus. Tai dar labiau atribojo darbo valstiečius nuo buožių, didino darbo valstiečių polit. sąmoningumą, pasiryžimą jungtis į kolūkius. Saugodama darbo valstiečius ir jaunuosius kolūkius nuo buožinio nacionalistinio teroro, Tarybų valdžia buvo priversta imtis represijų: 1948—49 iš Lietuvos TSR buvo ištremta nemaža burž. nacionalistinio pogrindžio dalyvių ir jų talkininkų šeimų. Pribrendo ir ek. būtinumas paspartinti ž. ū. kolektyvinimą. Iki 1947 jau buvo užbaigti soc. pertvarkymai visose liaudies ūkio šakose, išskyrus žemės ūkį. Sparčiai atsikuriant TSRS pramonei, spartėjo ir Lietuvos TSR industrializavimas. 1948 bendroji Lietuvos TSR pramonės produkcija jau 30% viršijo prieškarinę. Tuo tarpu žemės ūkis atsikūrė palyginti lėtai. Trūko darbo jėgos (ypač darbingų vyrų), ž. ū. padargų ir inventoriaus, darbinių arklių. Žemės ūkio atkūrimą trukdė ir klasių kova kaime, valstiečių įsitikinimas, jog jiems neilgai teks pavieniui ūkininkauti. Lėtas ž. ū. produktų gamybos augimas stabdė mėsos, pieno, cukraus ir linų pramonės vystymąsi. Smulkus, menkai mechanizuotas žemės ūkis neturėjo darbo jėgos pertekliaus, kurį galėtų atiduoti kitoms liaudies ūkio šakoms, ypač pramonei ir statybai. Žemės ūkyje liko dar 553 000 ha nepaskirstytų žemių, kurių negalėjo įsisavinti pavieniai valstiečiai.

Apsvarstęs susidariusias sąlygas, LKP VI suvažiavimas (1949.II) iškėlė uždavinį artimiausiais metais pasiekti visišką kolūkinės santvarkos pergalę Lietuvos kaime. To suvažiavimo nutarimu buvo dar labiau išplėstas politinis aiškinamasis ir partinis organizacinis darbas kaime, siekiant patraukti svyruojančius vid. valstiečius į K. pusę. Kova už ž. ū. sukolektyvinimą tapo visos liaudies reikalu. LKP įtraukė į ją pram. įmones, mokslo ir mokymo įstaigas, darbininkus, tarnautojus, inteligentiją. Kartu buvo toliau plečiamas ž. ū. mechanizavimas, teikiama vis didesnė materialinė ir organizacinė pagalba jauniesiems kolūkiams. 1949.IV.1 jau buvo 2456 kolūkiai, VII.1 — 4070, X.1 — 5173, o 1950.I.1 — 6032 kolūkiai, jungiantys 62,4% valstiečių ūkių ir 56,6% valstiečių valdomos žemės. 1949 buvo iš esmės likviduota buožių klasė. 1950—51 metai tapo kolūkinės santvarkos pergalės metais. 1950.VII.1 buvo sukolektyvinta jau 72,8% valstiečių ūkių, 1951.I.1 — 89,1%, 1951 pab. — 94,1%. Dėl aktyvaus polit. darbo kaime augo Komunistų partijos autoritetas, daugėjo komunistų. 1951.VI kolūkiuose jau buvo 626 pirminės part. org-jos, 266 partinės kandidatinės grupės, 70 partinių ir komjaunimo grupių. 1951.XII.26 kolūkinės santvarkos pergalė buvo užfiksuota ir Tarybų Lietuvos Konstitucijoje.

Kolektyvizacija Lietuvoje vyko labai sudėtingomis politinėmis asmenybės kulto sąlygomis. Dėl to neišvengta ir klaidų (K. tempų spartinimas adm. priemonėmis, taryb. teisėtumo, savanoriško stojimo į kolūkius principo pažeidimai, šabloniškas kt. respublikų patyrimo taikymas ir kt.). Kolektyvinant žemės ūkį, buvo ir žmonių aukų, ir materialinių nuostolių. K. — vienas svarbiausių ist. laimėjimų, kuriuos iškovojo liet. tauta ir, visų pirma, darbo valstiečiai. Sukolektyvinus žemės ūkį, buvo galutinai išspręstas agrarinis klausimas, užbaigtas socializmo pagrindų kūrimas Lietuvoje, panaikinti varžtai, iki tol stabdę kaimo gamybines jėgas, atvertos plačios galimybės intensyvinti ž. ū. gamybą, gerinti kaimo darbo žmonių materialinę bei kultūrinę būklę.

Ž. Kolūkiai, Kredito kooperacija, Mašinų-arklių nuomojimo punktai, Mašinų-traktorių stotys, Tarybiniai ūkiai, Vartotojų kooperacija, Žemės reforma, Žemės ūkio kooperacija, Žemės ūkis.

Lit.: **Ф. Энгельс,** Крестьянский вопрос во Франции и Германии, М., 1953; **V. Leninas,** Apie kooperaciją, V., 1954; **A. Sniečkus,** Ataskaitinis pranešimas V-me LKP(b) suvažiavime apie LKP(b) CK darbą, K., 1941; LKP(b) CK sekretoriaus drg. A. Sniečkaus pranešimas LKP(b) VI suvažiavimui. — „Tiesa", 1949.II.17; Lietuvos Komunistų partijos (bolševikų) VI suvažiavimo rezoliucija, V., 1949; **A. Sniečkus,** Tarybų Lietuvos kolektyvinių ūkių uždaviniai, V., 1949; **С. Трапезников,** Исторический опыт КПСС в социалистическом преобразовании сельского хозяйства, М., 1959; **M. Gregorauskas,** Tarybų Lietuvos žemės ūkis (1940—1960), V., 1960; Ketvirtis amžiaus socializmo keliu, V., 1965 [p. 55—62]; **P. Oleka,** LKP kova už socialistinį žemės ūkio pertvarkymą Tarybų Lietuvoje, V., 1966.

KOLÈSNIKOVAS Ferapontas [g. 1898.V.1 Raguvoje (Panevėžio rj.)] — pilietinio karo Rusijoje ir Didžiojo Tėvynės karo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1912—1914 samdinys Raguvoje, 1915—16 darbininkas Jaroslavlyje. 1916—17 tarnavo Rusijos armijoje. 1918—20 raudonarmietis, I-jo Caricino artilerijos diviziono vadas. 1920—21 darbininkų ir valstiečių gynybos štabo įgaliotinis Caricine. 1921—40 darbininkas įv. Lietuvos vietose. Nuo 1940.VII Komunistų partijos narys. 1940—41 milicininkas Raguvoje. 1942—45 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Nuo 1945 part. darbuotojas Raguvoje, Troškūnuose, Anykščiuose. Pensininkas.

KOLÈSNIKOVAS Vasilijus [g. 1909.IV.12 Romanovkoje (RTFSR, Brianssko sr.)] — partinis ir administracinis darbuotojas. 1938 baigė Kirovo ž. ū. in-tą Omske. 1938—40 Gyvulininkystės mokslinio tyrimo in-to Novosibirske moksl. bendradarbis. 1940—47 adm. darbuotojas Tomsko sr. Nuo 1945 TSKP narys. 1948—50 Tarybos kolūkių reikalams prie TSRS MT atstovo pavaduotojas Tomsko sričiai. 1950—52 šios tarybos atstovas Aktiubinsko sričiai, 1952—53 — Šiaulių sričiai. 1953—56 LKP CK skyriaus vedėjo pavaduotojas, nuo 1956 skyriaus vedėjas. Nuo 1956 LKP CK narys. Nuo 1959 Lietuvos TSR AT deputatas.

KÒLESOVAS Michailas Jakovlevičius [g. 1906.VI.8 Čiumine (Kalinino sr.)] — literatūros tyrinėtojas, filologijos mokslų kandidatas (1950). 1925—28 studijavo Leningrado un-te. Nuo 1929 dirbo mokytojo, žurnalisto darbą Leningrado sr. Nuo 1932 TSKP narys. 1938 baigė Leningrado Komunistinį žurnalistikos in-tą. 1939—41 Oršos Mokytojų in-to dėstytojas, 1941—44 mokytojas Altajaus krašte, Kalinino srityje. 1944—46 Mogiliovo Ped. in-to, Gardino Ped. in-to dėstytojas. 1950 baigė Visuom. mokslų akademiją prie VKP(b) CK. Nuo 1951 Vilniaus Ped. in-to rusų lit-ros katedros dėstytojas (nuo 1958 docentas). Tyrinėjo A. Serafimovičiaus, D. Furmanovo, A. Gudaičio-Guzevičiaus ir kt. rašytojų kūrybą, V. Korolenkos ryšius su liet. lit-ra.

KOLIÈKAI, Kaliekiai, — kaimas Utenos rj., Vyžuonų apyl., 6 km į š. v. nuo Utenos, prie kelio į Svėdasus; kolūkio centras. 139 gyv. (1959). Parduotuvė, pr. m-la (nuo 1917).

KOLIŠKÀ Boleslovas [1838 Lydos aps.—1863.VI.9 Vilniuje] — 1863 sukilimo dalyvis. Baigęs Vilniaus g-ją, Maskvos un-te studijavo teisę. Italijoje lankė lenkų karo m-lą. 1863 suorganizavo sukilėlių būrį Kauno aps. Rėmė reikalavimą aprūpinti valstiečius žeme be jokio išpirkimo (tai išdėstyta jo rašte dvarininkui M. Daugirdui). 1863.III.29 kovėsi su carine kariuomene prie Aukštadvario (Trakų rj.), IV.11 prie Misiūnų (Kėdainių rj.). Vėliau įsijungė į Z. Sierakausko vadovaujamą sukilėlių rinktinę ir drauge su juo dalyvavo įv. kautynėse. Pateko į nelaisvę. Muravjovo-Koriko patvirtintu teismo nuosprendžiu nužudytas.

KOLIŠKÀ Feliksas [m. XIX a. pabaigoje Prancūzijoje] — 1863 sukilimo dalyvis. Lydos aps. bajoras. Mokėsi Vilniaus g-joje. 1863 suorganizavo sukilėlių būrį, kuris veikė Jiezno, Butrimonių, Žiežmarių, Valkininkų apylinkėse, kovėsi su carine kariuomene netoli Daugų. Nuo 1863.VI veikė Augustavo gub. 1863.IX emigravo į Prancūziją.

KOLÒDNAS Aronas [g. 1893.X.17 Bialistoke (Lenkija)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Inžinierius. Kilęs iš tarnautojų. Studijuodamas Kauno un-te, nuo 1925 buvo LKP įtakoje veikusios studentų Žydų kalbai ir lit-rai remti d-jos v-bos narys, nuo 1929 Lietuvių d-jos TSRS tautų kultūrai pažinti narys. 1930—36 Žydų švietimo d-jos dienraščio „Folksblat" redakcinės kolegijos narys, padėjo LKP izoliuoti 1935—36 į redakcinę kolegiją prasiskverbusius trockistus ir nacionalistus, o 1937—40, dirbdamas d-jos pirmininku bei „Folksblat" redaktoriumi ir vykdydamas LKP CK nurodymus, dalyvavo LKP organizuojamoje kovoje dėl antifašistinio liaudies fronto sudarymo. 1940—41 pramonės darbuotojas Kaune. 1942—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1943—44 pramonės darbuotojas Maskvoje, 1944—45 — Kaune. Nuo 1944 TSKP narys. 1945—57 Valst. polit. ir moksl. lit-ros leidyklos vyr. redaktorius. Su kitais parengė spaudai marksizmo-leninizmo klasikų veikalų vertimų liet. kalba, sudarė straipsnių rink. „Revoliucinis judėjimas Lietuvoje". Pensininkas.

KÒLOSOVAS Vasilijus [1906 Ibėnuose (Kauno rj.) — 1942.VIII.30 prie Voronežo] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Valstietis. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1935 Komunistų partijos narys. 1940—1941 LKP Vandžiogalos vls. k-to sekretorius, Kauno aps. vartotojų kooperacijos pirmininkas. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos karys. Žuvo fronte.

KOLPAKÒVA Jelena Georgijevna [g. 1921.V.12 Baku] — literatūros tyrinėtoja, filologijos mokslų kandidatė (1955). 1941—45 tarnavo Raudonojoje Armijoje. Nuo 1942 TSKP narė. 1949 baigė Leningrado un-to filologijos f-tą. Nuo 1952 Vilniaus Ped. in-to rusų lit-ros katedros dėstytoja (nuo 1953 šios katedros vedėja, 1961—66 rusų kalbos ir lit-ros f-to dekanė). Paskelbė straipsnių apie D. Tėvynės karo metų rusų lit-rą, K. Simonovo, A. Bloko ir kt. rašytojų kūrybą, t. p. lit-ros dėstymo metodikos klausimais.

KOLŪKIAI, kolektyviniai ūkiai,— stambios kooperatinės žemės ūkio įmonės, paremtos visuomenine socialistine gamybos priemonių nuosavybe ir kolektyviniu jų narių (kolūkiečių) darbu.

Tarybų Sąjungoje K. pradėjo organizuotis tuoj po Spalio revoliucijos įv. formomis — kaip ž. ū. komunos, bendrojo žemės dirbimo d-jos ir ž. ū. artelės. Sukolektyvinus žemės ūkį, vienintele K. forma Tarybų Sąjungoje liko ž. ū. artelės. Lietuvoje kolūkiai iš karto organizavosi vien kaip ž. ū. artelės. Be ž. ū. artelių, yra ir žvejų artelių, vad. *žvejų kolūkių*.

K. naudojama žemė yra valstybės nuosavybė. Visos kitos gamybos priemonės (pastatai, mašinos, įrenginiai, produktyvieji gyvuliai ir kt.), t. p. ir visa K. pagaminta produkcija, yra kolūkinė kooperatinė to K. nuosavybė. Be visuom. ūkio, kuris yra visos kolūkinės gamybos pagrindas, kiekviena kolūkiečių šeima turi savo asmeninį ūkį. K. tvarkosi koop. demokratijos pagrindais. Vyriausiasis kolūkio šeimininkas yra visuotinis narių (arba jų įgaliotinių) susirinkimas. Valstybė vadovauja kolūkiams ir reguliuoja jų veiklą daugiausia savo ekonomine politika; be to, ji teikia jiems visokeriopą organizacinę, finansinę ir techninę pagalbą.

Lietuvos TSR teritorijoje K. pradėjo organizuotis 1940 pradžioje Vilniaus kr. dalyje, tuomet priklausiusioje Tarybų Baltarusijai (1940 rudenį grąžintoje Tarybų Lietuvai). Atkūrus Tarybų valdžią Lietuvoje, jau 1940 rudenį ėmė kurtis K. organizavimo iniciatyvinės grupės, o 1941.I. Akmenės vls. susikūrė pirmasis K. (Lenino kolūkis). 1941.V jis jungė 22 valstiečių šeimas, gyvenančias Gulbinų, Mažeikių ir Montaviškių kaimuose. Pokario metais, dėl įv. aplinkybių vėliau prasidėjus ž. ū. kolektyvinimui (ž. *Kolektyvizacija*), pirmasis — M. Melnikaitės — kolūkis susikūrė 1947.II.26 Dotnuvoje; į jį įstojo 8 valstiečių šeimos — buvę kumečiai ir mažažemiai. Pirmieji K. buvo smulkūs, mažai teturėjo ž. ū. padargų ir inventoriaus, darbo ir produktyviųjų gyvulių, gamybinių pastatų, bet pasiekdavo geresnių darbo rezultatų, negu pavieniai valstiečiai. Tai skatino aplinkinius valstiečius jungtis į kolūkius. 1950.VI Lietuvoje buvo jau 7146 kolūkiai. 1950 prasidėjo K. stambinimas: 2—3 K. jungdavosi į 1 sustambintą. Stambiausi K. buvo 1955. Tų metų pabaigoje jų buvo 1783; vienas K. jungė vid. 202 kolūkiečių sodybas, turėjo 1911 ha ž. ū. naudmenų. Kai kurie K. buvo pernelyg sustambinti; 1957—59 jie buvo susmulkinti. Vėliau, sustiprėjus kolūkiams ekonomiškai, kai kurie K. vėl buvo sustambinti, o kiti, ypač ekonomiškai silpnesni, persiorganizavo į tarybinius ir kt. valstybinius ūkius (ž. *Tarybiniai ūkiai*). Dėl to K. skaičius sumažėjo (1 lent.).

1 lent. **Kolūkių didumas 1947—66**

	1947 pab.	1949 pab.	1951 pab.	1958 pab.	1966 pab.
Kolūkių skaičius	20	6032	2923	2176	1518
Kolūkiečių sodybų skaičius (tūkst.) ..	0,3	230	343	342	260
Vid. 1 kolūkyje:					
kolūkiečių sodybų	15	38	117	157	171
darbingų kolūkiečių	. . .	67	198	241	221
ž. ū. naudmenų (ha)	173	360	1134	1420	1404
jų tarpe ariamos žemės (ha)	153	243	745	989	1022
visuom. galvijų ..	7	11	85	166	431
jų tarpe karvių	. . .	6	37	95	192
visuom. kiaulių	2	9	76	185	414

1951 baigus ž. ū. kolektyvinimą, ž. ū. būklė buvo sunki. Būta nemaža blogai įdirbamų žemių, užkrūmijusių pievų ir ganyklų. Lietuvos pasėlių plotai tesudarė $^4/_5$ prieškarinių, perpus žemesnis buvo svarbiausių ž. ū. augalų derlingumas, produktyviųjų gyvulių skaičius tesiekė $^3/_5$ prieškarinio, pieno ir mėsos produkcija — apie $^2/_3$ prieškarinės. K. paveldėjo iš smulkaus valstiečių ūkio nepritaikytus stambiai gamybai pastatus, nusidėvėjusį ž. ū. inventorių ir padargus. Suvisuomenintame ūkyje tebuvo apie $^1/_3$ visų Lietuvos produktyviųjų gyvulių. Trūko ž. ū. mašinų, darbo arklių. Neseniai susikūrusiems K. vadovavo daugiausia buvę bežemiai ir mažažemiai valstiečiai, neturį jokio pasirengimo bei patyrimo vadovauti stambiam ūkiui. Labai trūko ž. ū. specialistų. K. ekonomikos vystymą tuo metu trukdė ir klaidos, kilusios iš šabloniško vadovavimo visos TSRS žemės ūkiui. Padėtį dar sunkino nepalankios, ypač 1954—55, oro sąlygos. Dėl to iki 1956 K. gamyba vystėsi lėtai, jų ūkinė būklė buvo nelengva. Persilaužimas K. ekonomikoje pradėjo reikštis 1957, o vėlesniais metais ji ėmė sparčiai kilti. Tai nulėmė didžiuliai darbai, atlikti sausinant ir gerinant kultūrtechninėmis priemonėmis K. žemes, mechanizuojant ir elektrifikuojant ž. ū. gamybą, statant gamybinius pastatus, rengiant ž. ū. kadrus, vystant ž. ū. mokslą. Po TSKP CK 1953 rugsėjo Plenumo buvo nuosekliai tobulinama ž. ū. produktų paruošų sistema, keliamos paruošinės kainos, didinami kreditai ir lengvinamos kreditavimo sąlygos, suteikiama kolūkiams vis daugiau galimybių savarankiškai planuoti gamybą ir tvarkyti savo ūkinius reikalus. 1958 metais kolūkiams parduota reorganizuotų *mašinų-traktorių stočių* (MTS) technika; tai sustiprino K. materialinę bazę. Buvo intensyviai kultūrinamos K. žemės. 1951—65 žemės sausinimo darbai kolūkiuose apėmė 834 000 ha (48% sausinimo reikalingų K. žemių), iš jų 362 000 ha nudrenuota; pakalkinta 361 000 ha, arba apie 50% kalkinimo reikalingų plotų; 298 000 ha plote atlikti kultūrtechniniai darbai (pašalinti krūmai bei kelmai, surinkti akmenys, pirmą kartą suarta); ištirti visų K. dirvožemiai ir sudarytos dirvožemių kartogramos keturiems penktadaliams kolūkių. Nuosekliai gerėjo K. laukų tręšimas org. ir miner. trąšomis (1951 vienam hektarui ariamosios žemės teko 1300 kg organinių ir 80 kg mineralinių trąšų, 1965 — atitinkamai 3300 ir 320). Iš pagrindų pasikeitė žemės dirbimas, derliaus priežiūros ir nuėmimo darbai. 1951 K. (įskaitant ir MTS) turėjo 10,5 AG mechaninių variklių šimtui hektarų ž. ū. naudmenų, o 1965 jau 83,2 AG. Kolūkiuose 1965 dirbo 16 000 traktorių, 2644 kombainai; kombainais sudorota 52% javų ir 62% silosinių augalų pasėlių, mechanizuotu būdu pasodinta ir nukasta 33—46% bulvių, pasodinta ir pasėta 47% daržovių, nurauta 54% linų, įdirbta 90—95% cukrinių runkelių ir kukurūzų tarpueilių. Nuolat gerėjo žemės naudojimas, didėjo laukų derlingumas, augalininkystė vis labiau buvo pritaikoma pagr. prekinei ž. ū. šakai — gyvulininkystei. 1951 javai užėmė 73% bendro K. pasėlių ploto, o pašariniai augalai 17%; 1965 atitinkamai 45% ir 47%. Javų derlingumas kolūkiuose 1951—65 padidėjo nuo 4,7 cnt/ha iki 15,9 cnt/ha, linų pluošto — nuo 2,1 iki 3,4, cukrinių runkelių — nuo 79 iki 160, pašarinių šakniavaisių — nuo 54 iki 84. Pirmaujantieji K. gauna dar didesnius ž. ū. augalų derlius. Pavyzdžiui, Kėdainių rj. „Tiesos" kolūkyje 1966 grūdų derlingumas buvo

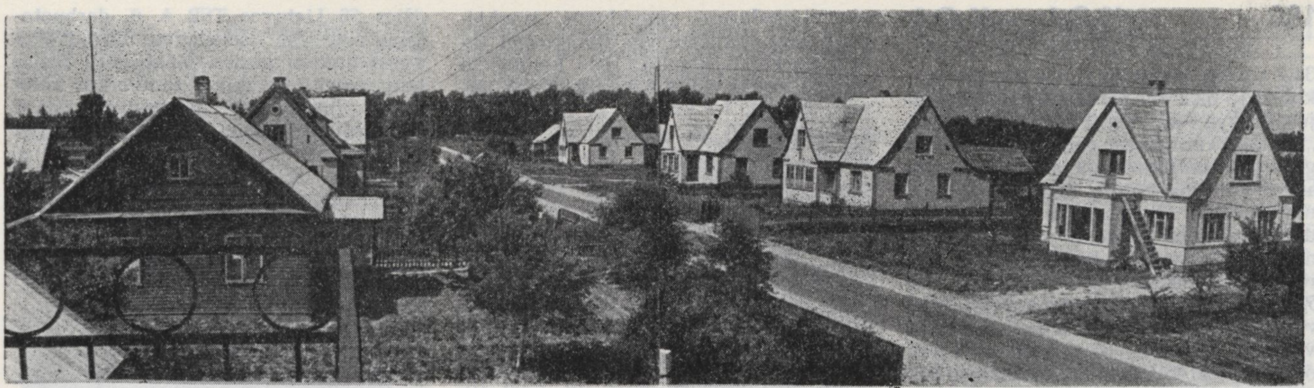

1

2

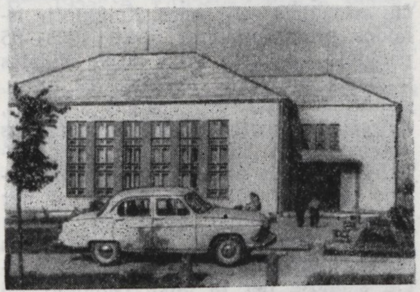

3

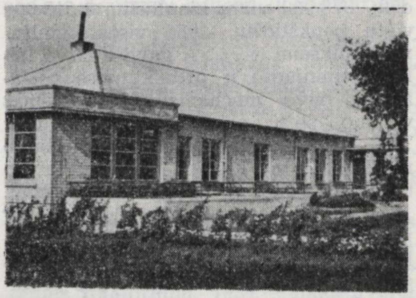

4

5

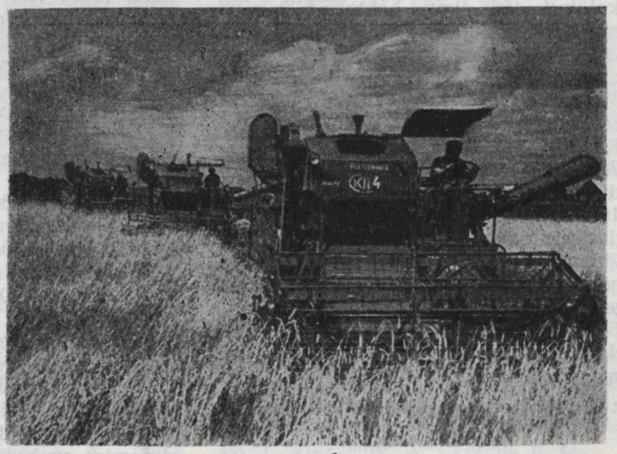

6

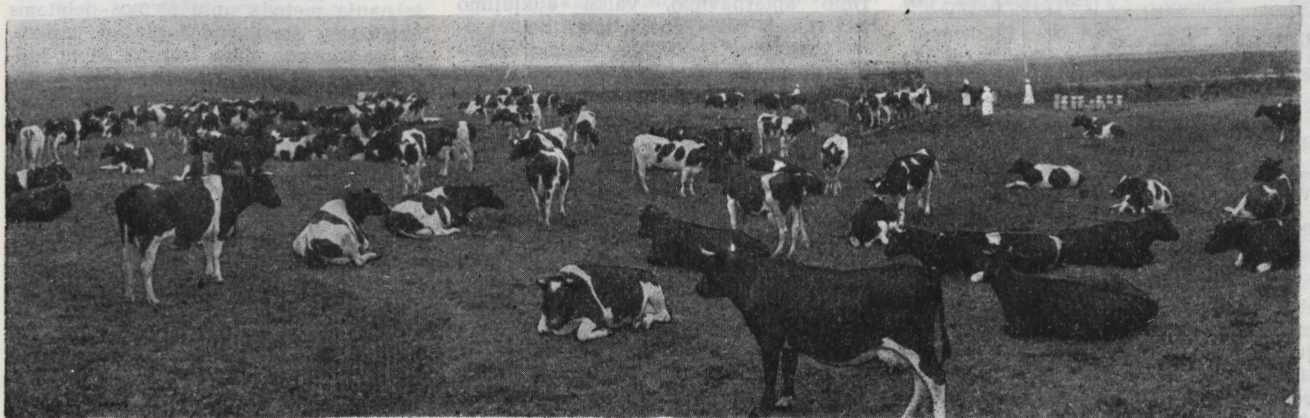

7

Kolūkiai. 1. S. Nėries kolūkio gyvenvietė (Kauno rj.). **2.** Aštuonmetė m-la ,,Draugo" kolūkyje (Radviliškio rj.). **3.** Ėriškių kolūkio kultūros namai (Panevėžio rj.). **4.** ,,Draugo" kolūkio vaikų darželis-lopšelis (Radviliškio rj.). **5.** ,,Dainavos" kolūkio laukas (Lazdijų rj.). **6.** S. Nėries kolūkio laukas (Kauno rj.). **7.** ,,Bolševiko" kolūkio galvijai (Kauno rj.)

34,7 cnt/ha, Kapsuko rj. Černiachovskio kolūkyje 32,2 cnt/ha, Šiaulių rj. kolūkyje „Pirmyn" 29,9 cnt/ha; Radviliškio rj. „Draugo" kolūkyje gauta 30,1 cnt/ha grūdų, 49 cnt/ha daugiamečių žolių šieno, 271 cnt/ha bulvių. Didėjant augalininkystės, o tuo pačiu ir pašarų produkcijai, gana sparčiai vystėsi visuomeninė K. gyvulininkystė. 1951 K. turėjo šimtui hektarų ž. ū. naudmenų vos 5,6 sutartinio vieneto produktyviųjų gyvulių (vienas galvijas — 0,8 sutartinio vieneto, kiaulė — 0,4, avis — 0,15), o 1965 — 28,6. 1952—65 kolūkiuose pastatyta 513 500 vietų karvidžių ir veršidžių, 978 000 vietų kiaulidžių, 1 513 000 vietų paukštidžių. 1965 visos kiaulės, visi paukščiai ir 72,5% galvijų buvo laikomi tipiniuose ir pritaikytuose pastatuose; buvo mechanizuotai tiekiamas vanduo 66% galvijų, 88% kiaulių, 71% paukščių; mechaniniu būdu buvo melžiama 13% karvių. Visa tai turėjo teigiamos įtakos gyvulių produktyvumui. 1951 kolūkiuose primelžta vid. 1116 kg pieno iš vienos karvės, 1965 — 2502 kg. Daugelis K. keleriopai viršija vidutinius visų K. pieno ir mėsos gamybos rodiklius. Pavyzdžiui, Kapsuko rj. „Šešupės" kolūkyje 1966 šimtui hektarų ž. ū. naudmenų pagaminta po 1099 cnt pieno ir 266 cnt mėsos (gyvojo svorio), Černiachovskio kolūkyje atitinkamai po 870 cnt ir 234 cnt; Pasvalio rj. „Pavasario" kolūkyje — po 831 cnt ir 169 cnt; Kauno rj. „Pergalės" kolūkyje — po 769 cnt ir 220 cnt. Bendroji kolūkių produkcija, tenkanti ploto vienetui, 1952—1965 padidėjo 3,2 karto, o kolūkiečių darbo našumas 3,8 karto. 1967 pr. kolūkiams priklausė 59% Lietuvos ž. ū. naudmenų, 67% produktyviųjų visuom. sektoriaus gyvulių. 1965 K. pagamino 66% bendrosios visuom. ūkio ž. ū. produkcijos. Ekonominio kolūkių pajėgumo augimą rodo 2 lentelė.

2 lent. **Svarbiausi vidutiniai kolūkių ekonomikos rodikliai 1951—66** (šimtui hektarų ž. ū. naudmenų)

	1951	1958	1965	1966
Darbingų kolūkiečių skaičius	17,2	16,9	14,3	15,8
Pagr. priemonių vertė (tūkst. rb)	3,9	11,6	30,5	37,0
Energetiniai pajėgumai (AG)	16,2	44,0	86,3	102,0
Bendrosios produkcijos vertė (tūkst. rb)	4,9	7,9	15,8	15,8
Pieno gamyba (cnt)	27,1	110,8	253,2	298,7
Visų rūšių mėsos gamyba (gyvojo svorio cnt)	6,1	21,0	45,3	59,4
Piniginės pajamos (tūkst. rb)	0,7	4,5	14,2	17,2

1965 kolūkiečiai sudarė 18% visų liaudies ūkyje dirbančių ir apie 65% žemės ūkyje dirbančių Lietuvos gyventojų. Spartus K. visuom. ūkio kilimas užtikrino ir spartų kolūkiećių materialinės gerovės kilimą. Biudžetinių tyrinėjimų duomenimis, vidutinės kolūkiečio šeimos pajamos iš kolūkio 1952—65 padidėjo 4,6 karto. Didėjo ir kolūkiečių pajamos iš asmeninio ūkio. Sustiprėjus K. visuom. ūkiui, kolūkiečiai geriau aprūpinami pašarais, ganyklomis, traukiamąja jėga. 1953 ne visi kolūkiečiai turėjo karvių ir kiaulių. 1965 kolūkiečio sodyba turėjo vid. 1,4 galvijo (tame tarpe 1 karvę), 1,7 kiaulės, 17 paukščių ir pagamino 360 kg skerdienos, 2400 kg pieno, 1200 kiaušinių; tuo būdu, per 12 metų produktyviųjų gyvulių vid. skaičius 1 sodyboje padidėjo 1,5 karto, o gyvulininkystės produkcija 1,7 karto. Kolūkiečio šeimos pajamos iš asmeninio pagalbinio ūkio per tą laiką padidėjo 1,6 karto, o bendrosios kolūkiečio šeimos pajamos iš kolūkio, asmeninio pagalbinio ūkio, valstybės ir kooperatinių org-jų — 2,3 karto; 1965 vidutinė šeima (3,5 asmens) gavo jų 2500 rb. Gerokai padidėjo ir pagerėjo kolūkiečių asmeninis vartojimas. Kolūkiečių išlaidos pram. prekėms pirkti 1953—65 padidėjo 3,8 karto, tame tarpe baldams ir namų apyvokos prekėms 12 kartų, kultūrinės paskirties prekėms 9 kartus, dviračiams, motociklams, lengviesiems automobiliams 15 kartų. Vidutinis kolūkiečio šeimos nario maisto kaloringumas padidėjo 36% (iki 3511 kcal per parą), tame tarpe gyvulinės kilmės maisto — dvigubai (iki 1611 kcal). Mėsos ir mėsos produktų suvartojimas kolūkiečių šeimose per tą laiką padidėjo 2,5 karto (1965 vid. 81,7 kg vienam šeimos nariui), pieno ir pieno produktų 1,7 karto (1965 — 541 kg), kiaušinių 3,2 karto (1965 — 178), žuvies ir žuvies produktų 4 kartus (1965 — 7,5 kg), cukraus ir konditerijos gaminių 7,4 karto (1965 — 33,2 kg). Tų visų produktų kolūkiečiai 1965 vartojo daugiau, negu stambieji valstiečiai burž. santvarkos metais. Iš esmės pasikeitė kolūkiečių buitis ir kultūra. Elektros energija jau 1964 pasiekė visus kolūkius. 1965 kolūkiuose sunaudota 138 mln. kWh el. energijos, t. y. maždaug 20% daugiau, negu 1939 visoje Lietuvoje; ja naudojosi 52% visų kolūkiečių. Pradėtos statyti (Kapsuko rj. „Šešupės", Radviliškio rj. „Draugo", Šiaulių rj. „Raudonosios vėliavos" ir daugelyje kt. kolūkių) kolūkinės gyvenvietės su vandentiekiu, kanalizacija, dujomis, prekybos, buitinio ir kultūrinio aptarnavimo, vaikų auklėjimo įstaigomis. 1951—65 Lietuvos kolūkiuose pastatyta 39 000 gyv. namų. Šiuolaikiniame kolūkiniame kaime veikia platus m-lų, kultūros namų, bibliotekų tinklas. Prie jo sukūrimo prisidėjo ir kolūkiai: 1951—65 jie pastatė 338 mokyklas, 306 kultūros namus ir klubus, 37 vaikų darželius ir lopšelius.

Ypač pasikeitė K. kadrai. 1951 iš 2859 K. pirmininkų tik 5 turėjo aukštąjį mokslą ir 105 — vidurinį; visuose kolūkiuose tebuvo 7 agronomai ir 6 zootechnikai su spec. mokslu; visi buhalteriai, brigadininkai ir fermų vedėjai buvo baigę ne daugiau kaip vieną kitą klasę. 1965 jau 55% K. pirmininkų, apie 85% agronomų, zootechnikų, inžinierių ir 22% brigadininkų, fermų vedėjų, buhalterių buvo baigę aukštąjį, vidurinį arba spec. vidurinį mokslą. Kolūkiuose dirbo 506 specialistai su aukštuoju išsilavinimu ir 5162 su viduriniu. Iki 1967 pradžios 56 Lietuvos TSR ž. ū. darbuotojams suteiktas Socialistinio Darbo Didvyrio garbės vardas. Ypač gerų rezultatų pasiekė kolūkinės santvarkos veteranai, pirmųjų kolūkių organizatoriai ir vadovai Socialistinio Darbo Didvyriai V. Adomavičius, V. Bengardavičius, K. Glikas, K. Macevičius, J. Miežlaiškis ir daugelis kitų.

Lit.: **M. Gregorauskas,** Tarybų Lietuvos žemės ūkis (1940—1960), V., 1960; Ketvirtis amžiaus socializmo keliu, V., 1965; Lietuvos TSR liaudies ūkis 1965 metais (Statistinių duomenų rinkinys), V., 1966.

„KOLŪKIĖTIS" — sporto draugija, veikusi 1951—56. Ž. *„Nemunas".*

„KOLŪKIO PIRMININKAS" — ratelis. Muz. metras $^{2}/_{4}$, tempas įvairus. Muzika J. Švedo, tekstas ir kompozicija J. Lingio. Ratelis pagrįstas tradicinėmis liaudies ratelio formomis.

Lit.: **J. Lingys,** Lietuvių liaudies šokiai, kn. 2, V., 1952; Suk, suk ratelį. . . , [šokiai ir žaidimai], V., 1957.

KOLUPÁILA Steponas [1892.IX.14 Tuminiškėse (Latvija, Daugpilio aps.) — 1964. IV.9 Saut Bende (JAV, Indianos valstija)] — hidrologas. 1915 baigęs Maskvos Matavimo in-tą, iki 1918 studijavo Maskvos Ž. ū. akademijos inžineriniame skyriuje. Nuo 1917 Maskvos Matavimo in-to dėstytojas, nuo 1919 profesorius. 1921 atvykęs į Lietuvą, pradėjo dirbti Dotnuvos vidurinėje žemės ir miškų ūkio m-loje ir Kauno Aukštesniojoje technikos m-loje. Nuo 1922 dėstė Kauno un-te. Nuo 1923 docentas, nuo 1926 ekstraordinarinis profesorius, nuo 1940 ordinarinis profesorius. 1923 K. įsteigė Plentų ir vandens kelių valdybos Hidrometrinį biurą ir jam vadovavo. 1935—1940 Lietuvos Energijos k-to vandens jėgų skyriaus vedėjas. 1941 gavo technikos mokslų daktaro laipsnį ir buvo išrinktas Lietuvos TSR MA tikruoju nariu.

Moksl. veiklą K. pradėjo Maskvoje. 1918 išleido „Hidrometriją" — pirmąjį šios srities veikalą rusų kalba. Iki 1944 paskelbė 96 veikalus ir moksl. straipsnius hidrologijos klausimais (daugiausia apie Lietuvos upių hidrometriją). Pasiūlė formulę maksimaliems upių debitams ir naują metodą upių žiemos debitams skaičiuoti; šis metodas plačiai paplito. K. padėjo pagrindus Lietuvos upių hidrologiniams tyrimams. Skaitė pranešimus Pabaltijo hidrologų konferencijose: Rygoje 1926, Taline 1928, Varšuvoje 1930, Leningrade 1933, Helsinkyje 1936, Berlyne 1938. Propagavo vandens turizmą, leisdamas knygas su smulkiu upių ir jų pakrančių aprašymu. 1944 pasitraukė į Vakarus. 1948—63 profesoriavo Notr Damo un-te (JAV).

Ršt.: Lietuvos upių baseinai. — „Technika", 1924, Nr. 1; Nemuno ties Kaunu 1877—1925 m. matavimai, K., 1925; Žiemos debito skaičiavimas. — „Technika", 1928, Nr. 4; Nemuno kilpa (Lietuvos elektrifikacijos klausimu). — „Kosmos", 1929, Nr. 5; Hidrometrinis metraštis 1925—1927, K., 1929; Hidrometrinis metraštis, t. 2, K., 1930; Maksimalinio debito normos Lietuvos upių baseinams. — „Savivaldybė", 1934, Nr. 2; Nevėžis (Hidrografinė studija), K., 1936; Maksimalinio debito tikimybė. — „Žemėtvarka ir melioracija", 1937, Nr. 6; Mūsų vandens keliai, K., 1938; Preliminarinis Lietuvos vandens jėgų kadastras. — „Energijos

komiteto darbai", t. 3, 1939; Nemunas, K., 1940; Hidrometrija, t. 1—2, K., 1939—40; Bibliography of hydrometry, Notre Dame (Indiana), 1961.

KOMBĀINAS [angl. *combine*] — sudėtinga žemės ūkio mašina derliui nuimti ir apdoroti. Lietuva K. gauna iš kitų taryb. respublikų. Pirmąjį K. (SKAG-5A „Severnij") 1940 gavo Ž. ū. akademija.

Javų **kombainas** Utenos rj. Kureišiškių kolūkio kviečių lauke

1949 gauta 76 K. Jie buvo paskirstyti mašinų-traktorių stotims ir tarybiniams ūkiams. 1966 pab. respublikoje buvo daugiau kaip 9000 įvairių K. (javams, silosiniams augalams, bulvėms, cukriniams runkeliams, linams nuimti), jų tarpe apie 5200 javams nuimti. 1966 kombainais nuimta 82% visų javų; vienu K. per metus nuimta vid. 137 ha, daugiausia 423 ha (kombainu SK-4). Daugiausia (51 ha) cukrinių runkelių tais metais nuimta kombainu KSZ-1.

KOMĖDIJA [gr. *kōmos* — linksma procesija + *ōdē* — daina] — *dramos* žanras, kuriam būdingas komiškas, juokingas gyvenimo reiškinių vaizdavimas. K. būna satyrinių (piktai išjuokiančių, griežtai smerkiančių negeroves) ir lyrinių (jumoristiškai traktuojančių meilės, buities ir kt. temas). Kartais K. skirstomos į papročių, charakterių ir situacijų. Komedijai artimi žanrai yra farsas, vodevilis, skečas, intermedija ir kt.

Pirmosios lietuviškos K. parašytos XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje (Keturakio „Amerika pirtyje", 1895; A. Fromo-Gužučio „Gudri našlė", išsp. 1908; Žemaitės „Pragerti balakonai", 1897, „Piršlybos", 1898, „Valsčiaus sūdas", 1900, ir kt.). Daugumai jų būdingas realizmas, socialines negeroves kritikuojančios satyros elementai. 1917—40 realistinių K. sukūrė S. Čiurlionienė-Kymantaitė („Pinigėliai", 1918, pataisytas variantas 1954; „Vilos puošmena", 1932), P. Vaičiūnas („Tuščios pastangos", 1926, „Patriotai", 1927). Jose daugiausia vaizduojamos buitinės situacijos ir charakteriai, liečiamos moralės problemos, naudojamasi grotesko ir šaržo priemonėmis. B. Sruoga davė pradžią alegorinei komedijai („Aitvaras teisėjas", 1935), kurioje tikrovės vaizdai jungiami su fantastika, kartu su personažais žmonėmis veikia personifikuoti gyvuliai ir žvėrys. Nemaža burž. metų komedijų menkavertės, pataikaujančios lėkštam burž. miesčionijos ir neišprususio kaimo žiūrovo skoniui (J. Židanavičiaus-Seirijų Juozo „Cingu lingu", 1929, „Liuciperis ir pragaro karalienė", 1932; J. Skinkio „Moderniška kaimo moteris", 1935; P. Gruodžio „Ponia viršininkienė", 1936, ir kt.).

Tarybinė liet. K. vystėsi keliomis kryptimis. Pirmųjų pokario metų satyr. komedijos daugiausia kritikuoja burž. praeitį ir jos liekanas (B. Dauguviečio „Žaldokynė", 1948; A. Griciaus „Skeveldros", 1949; J. Grušo „Dūmai", 1955, ir kt.). Vėliau, dramaturgams atsisakius žalingos bekonfliktiškumo teorijos, satyr. komedijose imta plačiau vaizduoti biurokratiškumą, apsileidimą, karjerizmą ir kitas soc. visuomenėje pasitaikančias blogybes (V. Miliūno „Še tau, kad nori", 1955; A. Griciaus „Sėja ir piūtis", 1961, „Buvo buvo, kaip nebuvo", 1964). Lygiagrečiai pradėjo vystytis lyrinė K., vaizduojanti soc. buitį ir žmonių santykius, sprendžianti soc. etikos problemas (K. Sajos „Lažybos", 1954, „Silva studentauja", 1957, „Gaidžio pentinai", 1964; V. Adomėno „Užvis sunkiausia", 1959; J. Skliutausko „Vaikinas su velnio plauku", 1960; V. Miliūno „Pasivaikščiojimas mėnesienoje", 1964; A. Samulevičiaus „Studentiška novelė", 1964, ir kt.). Nemaža komedijų bei vodevilių parašyta saviveiklos scenai. Populiarios V. Miliūno komedijos „Sienlaikraštis" (1953), „Kad ją kur, tą meilę" (1959), V. Audronašos „Nelaukta viešnia" (1955), J. Grušo vodevilis „Nenuorama žmona" (1956), K. Sajos „Vis per gerą širdį" (1956), „Šeškai" (1961), kai kurie S. Kapnio, R. Kašausko, J. Limanto, J. Paukštelio ir kt. autorių kūriniai.

„KOMERSÁNTAS" — buržuazinis prekybos ir pramonės žurnalas, ėjęs 1934—35 Klaipėdoje.

KOMINTEŔNAS ž. *Komunistų Internacionalas.*

KOMÌSIJA TAUTÕS MELÒDIJOMS RIÑKTI IR̃ TVARKÝTI — įstaiga, organizavusi muzikinio folkloro užrašinėjimą. Veikė 1934—35 Švietimo m-jos žinyboje. Komisiją sudarė A. Juška (pirmininkas), S. Šimkus ir Z. Slaviūnas. Parengė ir išleido instrukciją melodijų užrašinėtojams, surinko apie 3000 liaudies dainų, žaidimų ir šokių melodijų (dalis jų užrašyta fonografu). 1935 šios komisijos ir Tautosakos komisijos pagrindu įsteigtas Liet. tautosakos archyvas.

„KOMJAUNÌMO TIESÀ" — tarybinis laikraštis, einąs penkiskart per savaitę Vilniuje. „K. t." leidimo pradžia laikoma 1919.III.11—1919.III.30 leistas dienraščio „Komunist" priedas „Krasnaja molodiož". 1940VII.4—1941.VI.21 ėjo Kaune kaip dienraštis. Nuo 1944 eina Vilniuje (1944—48 ėjo 2—3 kartus per savaitę). 1940—41 redagavo E. Mieželaitis, 1945—48 V. Mozūriūnas, 1949—52 J. Januitis, 1953—54 K. Petkevičius, 1954—59 A. Laurinčiukas, nuo 1959 J. Civilkaitė. Nuo 1955.IV.13 lygiagrečiai leidžiamas tapatus laikraštis rusų kalba („Komsomolskaja pravda"). Leidžia LLKJS CK. Informuoja apie komjaunimo org-jų veiklą, rašo jaunimo auklėjimo, kom. moralės klausimais, spausdina mokslo bei technikos populiarinimo straipsnių ir grož. lit-ros kūrinių.

VISŲ ŠALIŲ PROLETARAI, VIENYKITĖS!
Komjaunimo
TIESA
Lietuvos Lenino Komunistinės Jaunimo Sąjungos Centro Komiteto organas
VILNIUS | 1966 m. lapkričio 25 d. Penktadienis | Nr. 232 (5560)
Eina nuo 1919 m. | Kaina 2 kap.

„**Komjaunimo tiesa**". 1966 Nr. 232 antraštė

„KOMJAUNUÕLIS" — **1.** Nelegalus komunistinis hektografuotas laikraštėlis, ėjęs 1928 Panevėžyje. Leido LKJS Panevėžio rj. k-tas. 1928.X—XII išėjo 3 nr. Tiražas apie 100 egz. Redagavo J. Jurginis. Bendradarbiavo D. Čeprackas, J. GriguleVičius, M. Šumauskas ir kt.

2. Nelegalus komunistinis laikraštis, ėjęs 1931—34 Kaune. Leido LKJS Kauno rj. k-tas. Išėjo 2 nr. (1931 spausdintas rotatoriumi, 1934 — spaustuvėje). Nr. 2 tiražas 1500 egz.

Visų šalių proletarai, vienykitės!
KOMJAUNUOLIS
KOMJAUNIMO LAIKRAŠTIS
Leidžia LKJS Kauno RK.
Nr. 1 | 1934 m. | Liepos mėn.

„**Komjaunuolis**" 2. 1934 Nr. 1 antraštė

3. Nelegalus komunistinis laikraštis, ėjęs 1937—38 Kaune. Leido LKJS CK. Išėjo 2 nr. (Nr. 1 spausdintas spaustuvėje, Nr. 2 — rotatoriumi). Redagavo M. Bordonaitė.

4. Nelegalus komunistinis hektografuotas laikraštis, ėjęs 1943—44 Kaune. Leido LLKJS Kauno miesto k-tas. Išėjo 4 nr. Redagavo P. Štaras. Bendradarbiavo J. Aleksonis, A. Čeponis ir kt.

„KOMMUNIST" („Коммунист" — „Komunistas") — **1.** Komunistinis dienraštis, ėjęs 1918.XII.31—1919.III.30 Vilniuje rusų kalba. Leido Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partijos CK. Išėjo 71 nr. Redakcinė kolegija: Berlinas, N. Lazarevas, P. Libertė. Bendradarbiavo V Kapsukas, S. Pestkovskis, A. Vainšteinas-Branovskis, J. Zbinevičius ir kt. Susikūrus Lietuvos ir Baltarusijos TSR, nuo 1919.IV.1 Lietuvos ir Baltarusijos KP CK organu tapo „Zvezda" („Žvaigždė") — buvęs Baltarusijos KP CK organas.

Nuo 1919.III.11 atskiru puslapiu spausdino priedą „Krasnaja molodiož" („Raudonasis jaunimas"), kurį leido Lietuvos ir Baltarusijos Kom. jaunimo s-gos CK ir Vilniaus k-tas. Šis priedas laikomas pirmuoju komjaunimo laikraščiu, „Komjaunimo tiesos" pirmtaku. Redagavo redakcinė kolegija (J. Greifenbergeris, M. Achmanovas ir kt.). Išėjo 8 nr.

2. Komunistinis nelegalus hektografuotas laikraštis, išėjęs 1921.X.15 Kaune. Išleido LKP Kauno rj. k-tas. Išėjo 1 nr. Medžiaga pateikta rusų ir žydų kalbomis. Laikraštyje žymu smulkiaburž. nuotaikos, pasireiškusios raginimu į buržuazijos vykdomą terorą atsakyti teroru.

3. Tarybinis žurnalas, einąs nuo 1946 Vilniuje rusų kalba. Tapatus leidinys liet. kalba —*„Komunistas"*.

KOMODÀ — namų baldas su ištraukiamais stalčiais skalbiniams ir kt. smulkiems daiktams sudėti. Lietuvoje dvaruose žinoma nuo XVII a. vid.; liaudies buityje išplito XIX a. pabaigoje. K. buvo dvejopų: horizontaliai pailgų, iki 0,90 m aukščio, 1,50—1,70 m ilgio ir 0,40—0,50 m gylio su 2—3 durelėmis iš priešakio, su lentynomis viduje, ir vertikaliai pailgų, maždaug 1,20 m aukščio, 0,50—0,60 m gylio ir 1—1,30 m pločio su 3—5 ištraukiamais stalčiais, be durelių. K. darytos iš įvairaus medžio lentų, sunertų kampuose kertės konstrukcija; natūralios medienos faktūros arba rausvai, rudai dažytos. K. plokštumos puoštos nesudėtingais reljefiškai išpiautais archit. detalių motyvais arba geom. figūrų ornamentais, kartais inkrustuotos juodos, rudos spalvos medžiu. K. beveik nebevartojamos.

KOMODÁITĖ Judita [g. 1906.V.1 Pakščiuose (Kėdainių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė, istorikė, Lietuvos TSR nusipelniusi kultūros veikėja (1966). Kilusi iš amatininkų. Baigusi Kaune g-ją ir ped. kursus, nuo 1927 dirbo pr. m-los vedėja Josvainiuose (Kėdainių rj.). Už ateistinę ir antifašistinę veiklą 1928 atleista iš darbo, persikėlė į Kauną. 1929 įstojo į Lietuvos Raudonosios pagalbos (LRP) organizaciją. Nuo 1930 Komunistų partijos narė. 1930—33 LRP Kauno rj. k-to sekretorė, kartu dirbo profs-goje (nuo 1931 Maisto pramonės darbininkų profs-gos sekretorė, maistininkų ir odininkų kom. frakcijos sekretorė). 1933—34 LRP CK narė, redagavo LRP CK organą „Raudonoji pagelba", rašė atsišaukimus. Už kom. veiklą 1930—33 buvo 4 kartus trumpai kalinta, tremta. 1934 vėl suimta ir 1935 nuteista 8 metus kalėti. Nuo 1940.VI dirbo Vidaus reikalų liaudies komisariato organuose, LKP CK instruktore, Resp. radijo k-to visuom polit. laidų atsakingąja redaktore. LKP V suvažiavimo (1941) delegatė (su patariamuoju balsu). 1942—44 TASS'o referentė Maskvoje, kartu 1943—44 mokėsi Maskvos un-to vakariniame skyriuje. Nuo 1944 Eltos resp. informacijos redakcijos vedėja Vilniuje. Nuo 1945 Valst. polit. lit-ros leidyklos vyriausioji redaktorė, vėliau direktorė. Nuo 1949 Partijos istorijos in-to moksl. bendradarbė. 1950—55 kartu dėstė partijos istoriją Vakariniame marksizmo-leninizmo un-te. 1950 baigė Aukštosios part. m-los prie TSKP CK neakivaizdinį skyrių. Tyrinėja Lietuvos rev. judėjimo ir LKP istorijos klausimus, yra viena iš dokumentų rinkinio „1905—1907 m. revoliucija Lietuvoje" („Revoliucija 1905—1907 gg. v Litve", 1961) sudarytojų ir „Lietuvos TSR istorijos" (1958) autorių. Paskelbė moksl. straipsnių apie F. Dzeržinskio rev. veiklą Lietuvoje 1895—99, 1901—04 rev. pakilimą Lietuvoje, Lietuvos darbo žmonių kovą 1905, 1920 Kauno kareivių sukilimą, Lietuvos darbo žmonių kovą prieš faš. diktatūrą 1927—40, LKP pirmtakus, rev. judėjimo dalyvių — V. Rekašiaus, I. Meskupo, J. Opanskio ir kt.— biografijas. Viena iš „LKP istorijos apybraižos" autorių.

KOMPÁRSKAS Jonas [g. 1910.XII.2 Kareivonyse (Kaišiadorių rj.)] — agronomas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1966). 1928—51 dirbo pradinių ir vidurinių m-lų mokytoju. 1951 baigė Ž. ū. akademiją. 1951—55 Hidrotechnikos ir melioracijos in-to moksl. bendradarbis, nuo 1955 to in-to dirvožemio-melioracijos laboratorijos vedėjas. Paskelbė moksl. straipsnių apie drenažo įtaką maistingųjų medžiagų dinamikai dirvožemiuose.

KOMPOZÌTORIŲ SĄJUNGA, Lietuvos TSR Kompozitorių sąjunga,— kūrybinė kompozitorių ir muzikologų organizacija, įkurta 1948 Vilniuje. Įeina į TSRS Kompozitorių s-gą, vadovaujasi jos įstatais ir suvažiavimų bei v-bos nutarimais. S-ga skatina ir planuoja kūrybinę narių veiklą, orientuoja ją teisinga idėjine linkme, ugdo muz. kultūros nac. tradicijas ir muz. mokslą, propaguoja muziką, plečia muzikų ryšius su visuomene, gina narių autorines teises, rūpinasi buitinėmis bei materialinėmis jų gyvenimo sąlygomis. S-goje veikia muzikologų, jaunimo, spaudos bei propagandos ir estradinės muzikos sekcijos. S-ga reguliariai organizuoja naujų muz. kūrinių ir muzikologų darbų aptarimus, kompozitorių kūrinius rekomenduoja viešam atlikimui. K. s. išlaiko kūrybos namus Kaune (Fredoje), su Teatro d-ja leidžia almanachą „Muzika ir teatras". Lėšas veiklai gauna iš respublikos biudžeto ir TSRS Muzikos fondo Lietuvos skyriaus.

K. s. pradėta organizuoti 1940 Kaune vietoj anksčiau veikusių liet. muzikų ir kompozitorių d-jų. Organizacinio k-to pirmininkas buvo J. Gruodis. 1941.V Lietuvos kompozitorių atstovai dalyvavo Leningrade vykusiame TSRS Kompozitorių s-gos plenume. S-gos organizacinio k-to veiklą sutrikdė vok. faš. okupacija. 1945 K. s. organizacinio k-to (pirm. J. Bendorius) veikla atnaujinta.

Vilniuje 1948 įvyko K. s. I suvažiavimas. Kt. suvažiavimai vyko 1954, 1956, 1962 ir 1966. K. s. v-bos pirmininkai: 1948—49 J. Talat-Kelpša, 1954—62 S. Vainiūnas, nuo 1962 E. Balsys. 1967 K. s. turėjo 48 narius.

KOMPRÈSORIAI — prietaisai orui bei kitoms dujoms slėgti. Lietuvos TSR gaminami nedideli įv. paskirties stūmokliniai K. Pirmuosius nestacionarinius K. dažymo darbams 1950 pagamino Vilniaus dažymo aparatų g-la; 1958 ji pradėjo gaminti ir K. ekskavatorių pneumatinėms pavaroms. Specialius K. automobilių pneumatiniams stabdžiams nuo 1959 gamina Panevėžio autokompresorių g-la. 1965 Lietuvoje pagaminta 104 000 K. automobiliams, 25 100 kilnojamųjų K. statybos apdailos darbams, 9200 K. ekskavatoriams, 8000 K. su dažymo agregatais ir 200 specialių K. mechanizuotoms skalbykloms bei chem. valykloms. Dalis Lietuvoje pagamintų K. eksportuojama į įvairias Europos, Afrikos ir Azijos šalis.

„KOMSOMOLSKAJA PRAVDA" („Комсомольская правда" — „Komjaunimo tiesa") — **1.** Tarybinis dienraštis, einąs nuo 1925.V.24 Maskvoje rusų kalba. Leidžia VLKJS CK. Laikraštis auklėja taryb. jaunimą komunistinės ideologijos ir taryb. patriotizmo dvasia. Laikraštyje rašoma apie Tarybų Lietuvos jaunimo gyvenimą, LLKJS veiklą. Nuo 1962. XII.20 dalis tiražo spausdinama Vilniuje iš matricų.

2. Tarybinis laikraštis, einąs nuo 1955. IV.13 Vilniuje rusų kalba. Tapatus leidinys liet. kalba —*„Komjaunimo tiesa"*.

„KOMUNÃLINIS ŪKIS"— tarybinis mėnesinis žurnalas, ėjęs 1940—41 Kaune ir Vilniuje. Leido Lietuvos TSR Komunalinio ūkio liaudies komisariatas. Red. Š. Braudė. 1940 išėjo 3 nr., 1941 — 5 nr.

„KOMUNÃRAS" — **1.** Staklių gamykla Vilniuje. Ž. *Metalo piovimo staklės*.

2. Komunistinis žurnalas, ėjęs 1921—1923 Maskvoje. Leido RKP(b) Centro Komiteto Lietuvių sekcija. Redagavo V. Kapsukas. Išėjo 14 numerių. Žurnale bendradarbiavo Z. Angarietis, K. Daugirdas, S. Eimutis, K. Giedrys, V. Serbenta, A. Stasiūnas, P. Svotelis, J. Vitas ir kt. Spausdino teorinius marksizmo-leninizmo straipsnius, informavo apie Kominterno, Profinterno, MOPR'o veiklos pradžią, apie gyvenimą burž. Lietuvoje, apie liet. emigrantų padėtį JAV, Anglijoje. Žurnale buvo nagrinėjami 1918—19 prol. revoliucijos Lietuvoje klausimai. V. Kapsukas paskelbė straipsnių LKP istorijos klausimais („LKP užgimimas", „Dvi srovės LSDP eilėse" ir kt.). Buvo išspausdinta A. Merkytės, A. Regračio, V. Rekašiaus, J. Stašelio grož. lit-ros kūrinių, J. Šepečio, Z. Valaičio kritikos straipsnių, E. Tautkaitės atsiminimų apie J. Janonį ir kt.

„KOMUNIST" („Komunistas") — komunistinis dienraštis, ėjęs 1918.XII.26 — 1919.IV.3 Vilniuje žydų kalba. Leido Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partijos CK. Bendradarbiavo S. Dimanšteinas, H. Kaplanas, V. Kapsukas, F. Libertė, M. Lunevskis, B. Oršanskis, A. Vainšteinas ir kt. Išėjo 74 nr. Rašė apie LKP konferenciją (1919.II.2—4), Lietuvos Tarybų suvažiavimą (1919.II.18—20), apie kultūrinį ir ekonominį Tarybų Lietuvos gyvenimą.

„KOMUNISTA" („Komunistas") — **1.** Komunistinis žurnalas, neperiodiškai ėjęs 1918.XI—1920.I Smolenske lenkų kalba. Leido Lietuvos ir Baltarusijos KP CK. Red. K. Cichovskis. Išėjo 5 nr. Nr. 1—2 išspausdintas P. Eidukevičiaus (slap. Robotnik Wileński) str. „Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partijos susikūrimo istorija", Lietuvos ir Baltarusijos KP I suvažiavimo rezoliucijos, okupuotų kraštų kom. org-jų konferencijos (1918. X.19—24 Maskvoje) nutarimai. Nr. 5 skirtas Tarybų valdžios sukūrimo Lietuvoje metinėms. Paskelbti K. Cichovskio, S. Heltmano, V. Kapsuko, V. Knorino ir kitų straipsniai.

2. Komunistinis dienraštis, ėjęs 1918. XII.21—1919.II.22 Vilniuje lenkų kalba. Leido Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partijos CK. Išėjo 45 nr. Redagavo K. Cichovskis. Bendradarbiavo M. Kozłovskis, J. Olskis (Kulikovskis), S. Pestkovskis, J. Zbinevičius ir kt.

„KOMUNÌSTAS" — **1.** Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto žurnalas. 1918.IV.6 pradėtas leisti Voroneže kaip RKP(b) Lietuvių sekcijų Centro Biuro organas. Ėjo žurnalo ir laikraščio pavidalu. 1918 Voroneže išėjo 32 nr. 1918. XII.20—1919.IV.18 leistas Vilniuje kaip Lietuvos ir Baltarusijos KP CK organas (laikraštis, išėjo 49 nr.). Vilnių okupavus pilsudskininkams, 1919.V.11—VIII.24 leistas Daugpilyje (išėjo 20 nr.), 1919. IX.13—17 — Smolenske (nuo 1919.XI.25 ten pat žurnalas). Išvadavus Vilnių Raudonajai Armijai, „K." 1920.VII.20—VIII.27 leistas Vilniuje (laikraštis, išėjo 25 nr.). Nuo 1920.X.28 ėjo Smolenske, iš pradžių kaip LKP Užsienio Biuro organas, o nuo 1923.II kaip LKP CK organas. 1928.VIII—1932.XII leistas Tilžėje (žurnalas). 1918—32 išėjo 258 nr.; tiražas svyravo nuo 900 iki 6000 egz. Platintas daugiausia nelegaliai. 1918—1932 laikotarpiu „K." redagavo Z. Angarietis ir V. Kapsukas. Redakcinėje kolegijoje įv. laiku dirbo J. Opanskis, K. Požela, K. Didžiulis, I. Gaška. Bendradarbiavo J. Bartkus, E. Bilevičius, J. Garelis, K. Giedrys, J. Greifenbergeris, P. Jankauskas, A. Jasutis, J. Kunigėlis, A. Lifšicas, K. Matulaitytė, B. Matusevičius, I. Meskupas, P. Pajarskis, B. Pušinis, A. Sniečkus, J. Stašelis, J. Stimburys, R. Šarmaitis, M. Šumauskas, J. Vilčinskas ir kt.

„K." išspausdino marksizmo-leninizmo klasikų raštų: F. Engelso laiškų, V. Lenino straipsnių (1918 — „Apie badą", „Laiškas Amerikos darbininkams", „Pranašiški žodžiai"; 1919 — „Apie demokratiją ir diktatūrą", „Užkariauta ir užrašyta", „Tarybų valdžia ir moters padėtis"; 1920 — „Ekonomika ir politika proletariato diktatūros epochoje"; 1921 — „Jaunimo sąjungų uždaviniai", „Ketvirtosioms Spalio revoliucijos metinėms", ir kt.). Žurnalas populiarino K. Markso, V. Lenino biografijas. Paskelbė Kominterno kongresų rezoliucijas, straipsnių tarptautinio darbininkų judėjimo, marksizmo-leninizmo teorijos klausimais. Z. Angarietis, K. Cichovskis, V. Kapsukas, V. Knorinas ir kt. rašė LKP istorijos klausimais. Žurnalas skelbė LKP suvažiavimų, konferencijų, CK plenumų rezoliucijas, jų komentarus, korespondencijas apie LKP veiklą rajonuose. Jame buvo nušviečiama Lietuvos ekonominė ir politinė padėtis, nagrinėjami LKP taktikos klausimai, informuojama apie socializmo kūrimą Tarybų Sąjungoje. Žurnale buvo skyriai: „Lauko darbininkas", „Darbininkės lapelis", „Jaunimo lapelis" (1921—23 išėjo 14 nr.) ir kt. Grož. lit-ros skyriuje savo poeziją skelbė V. Kopka, A. Regratis, P. Varkalis, J. Vitkauskas, prozos kūrinius — A. Merkytė. Buvo spausdinamos recenzijos, bibliografinės anotacijos.

„Komunistas" 1. 1967 Nr. 1 viršelis

1933—40 „K." nebuvo leidžiamas. 1941 Kaune išėjo 2 nr. (red. K. Preikšas). D. Tėvynės karas žurnalo leidimą vėl nutraukė. Nuo 1945.IX „K." leidžiamas Vilniuje kas mėnuo (nuo 1946.I ir rusų k.). 1945—55 atsakingasis redaktorius K. Preikšas, 1955—61 — J. Karosas, nuo 1961.XI — V. Niunka. 1941.IV—1966.XII išėjo 252 nr. (po 48—94 p.). Tiražas 5000—28 000 egz. Pokario laikotarpiu žurnale part. darbo, polit. bei visuom. klausimais rašė A. Barkauskas, M. Gedvilas, J. Maniušis, V. Niunka, A. Sniečkus, M. Šumauskas ir kt. Ekonomikos klausimais straipsnių paskelbė B. Dubasovas, B. Grabauskas, K. Kairys, K. Meškauskas, B. Poškus ir kt. J. Barzdaitis, A. Gaidys, J. Macevičius, I. Zaksas, G. Zimanas paskelbė straipsnių apie ateistinės minties plitimą Lietuvoje, apie nacionalistinės ideologijos ištakas. Apie tiksliųjų mokslų laimėjimus rašė J. Matulis, A. Žukauskas. Lietuvos TSR ir LKP istorijos klausimus žurnale nagrinėjo S. Atamukas, J. Jurginis, J. Komodaitė, I. Lempertas, S. Lopajevas, B. Sudavičius, R. Šarmaitis, K. Tiškevičius, B. Vaitkevičius, J. Žiugžda ir kt. Skyriuje „Ištikimi partijos sūnūs" žurnalas paskelbė apie 100 žymių partijos veikėjų biografijų. Taryb. liet. lit-ros ir soc. kultūros klausimais žurnale paskelbė straipsnių J. Baltušis, K. Korsakas, E. Mieželaitis, V. Mozūriūnas, J. Paleckis, V. Radaitis, V. Reimeris, M. Sluckis, A. Venclova ir kt. Po TSKP XXI—XXIII suvažiavimų „K." vis daugiau dėmesio skiria komunizmo kūrimo klausimams.

Kaina 15 centu. LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJA (Kominterno Sekcija)
Rusijoj 2 r. 50 k.
Visų šalių proletarai, vienykitės!
KOMUNISTAS
Lietuvos Komunistų Partijos Centro Komiteto organas.
№ 3 (192). | Kovas 1923 m. | VI metai.

„Komunistas" 1. 1923 Nr. 3 antraštė

2. Nelegalus komunistinis laikraštis, ėjęs 1920.VII.7—1923.I Niujorke. Leido JAV Komunistų partijos Lietuvių federacijos Centro Biuras. Išspausdino Amerikos Komunistų partijos programą, įstatus, partijos suvažiavimų, konferencijų rezoliucijas, Komunistų Internacionalo II—IV kongresų medžiagą, ištraukas iš V. Lenino kn. «Vaikiška „kairumo" liga komunizme», V. Lenino 1921.VIII.14 laišką Vokietijos Komunistų partijai ir kt.

„KOMUNÌSTINIS DÀRBAS" — tarybinis Šilutės rj. laikraštis, einąs nuo 1962. IV.24 triskart per savaitę.

„KOMUNÌSTINIS RYTÓJUS" — **1.** Tarybinis Alytaus rj. laikraštis, einąs nuo 1951.I.1 triskart per savaitę.

2. Tarybinis Mažeikių rj. laikraštis, ėjęs 1951.I.5—1962.IV.24 dukart per savaitę.

„KOMUNÌSTINIS ŽÕDIS" — tarybinis Kelmės rj. laikraštis, einąs nuo 1953. VI.7 triskart per savaitę.

„KOMUNÌSTINIU KELIÙ" — **1.** Tarybinis buvusio Tytuvėnų rj. laikraštis, ėjęs 1953.VI.11—1959.I.31 dukart per savaitę.

2. Tarybinis Kaišiadorių rj. laikraštis, ėjęs 1953.III.29—1962.IV.25 dukart per savaitę.

KOMUNÌSTŲ INTERNACIONÃLAS, Kominternas, III Internacionalas, — tarptautinė revoliucinė proletarinė organizacija, veikusi 1919—43 ir vienijusi įvairių šalių komunistų partijas. Į K. I. atskiros kom. partijos įėjo sekcijų teisėmis. Aukščiausias vadovaujantis K. I. organas buvo Pasaulinis Kongresas; tarp kongresų K. I. vadovavo Komunistų Internacionalo Vykdomasis Komitetas (KIVK) ir jo Prezidiumas.

I pasaul. karo pradžioje žlugus oportunistų vadovaujamam *Internacionalui II*, V. Leninas iškėlė uždavinį įkurti naują, apvalytą nuo oportunizmo internacionalą ir pradėjo kovą dėl visų kairiųjų internacionalistinių tarptautinio darbininkų judėjimo elementų suvienijimo. K. I. I kongresas, vadovaujamas V. Lenino, įvyko 1919.III. K. I. įstatai buvo priimti II (1920), o programa — VI kongrese (1928). Paskutinis, VII, kongresas įvyko 1935. Jis parengė bendro darbininkų ir antifašistinio liaudies fronto taktiką kovai prieš fašizmą ir karą. K. I. sustiprino internacionalinius darbininkų ryšius, apgynė marksizmo teoriją nuo oportunistų, propagavo ją masėse, parengė darbininkų judėjimo strategiją ir taktiką naujomis sąlygomis, padėjo išaugti ir sutvirtėti kom. partijoms, išugdė daug žymių tarptautinio kom. judėjimo veikėjų, tokių kaip G. Dimitrovas, O. Kusinenas, V. Pikas, E. Telmanas, P. Toljatis, M. Torezas ir kt. II pasaulinio karo pradžioje susidariusi tarptautinė padėtis parodė, kad vadovavimas smarkiai išaugusiam komunisti-

niam judėjimui iš vieno centro pasidarė nebetinkamas; tai taip pat iš dalies trukdė hitlerinės koalicijos sutriuškinimui. Todėl KIVK Prezidiumas 1943.V.15 nutarė K. I. paleisti.

K. I. sekcija nuo 1921 buvo ir Lietuvos Komunistų partija. K. I. daug padėjo Lietuvos darbo žmonėms, organizuodamas tarptautinio proletariato paramą jų kovai su buržuazija ir fašizmu. K. I. iniciatyva daugelyje šalių buvo surengtos didelės protesto demonstracijos prieš K. Poželos, J. Greifenbergerio, K. Giedrio ir R. Čarno sušaudymą, susidorojimą su Tauragės sukilėliais (1927) ir 1935 valstiečių judėjimo dalyviais, polit. kaliniais ir kitus teroro aktus. K. I. rėmė Lietuvos liaudies kovą dėl nepriklausomybės. 1928 KIVK rezoliucija, vėliau ir K. I. VI kongresas (1928), E. Telmanui pasiūlius, specialiu atsišaukimu kreipėsi į visų šalių darbo žmones ir viso pasaulio proletariatą ryšium su lenkų imp. okupacijos grėsme Lietuvai. K. I. kovojo ir su hitlerinės Vokietijos ketinimais okupuoti Lietuvą bei jos agresiją Klaipėdos krašte. K. I. daug padėjo Lietuvos Komunistų partijai savo nutarimais ir jos veiklos problemų bei Pabaltijo šalių kompartijų bendrų uždavinių svarstymais. Specialūs K. I. nutarimai LKP darbo klausimais buvo priimti 1927, po faš. perversmo, 1934 ryšium su tolesniu fašizavimo procesu Lietuvoje, 1937 liaudies fronto klausimu ir kt. K. I. darbe aktyviai dalyvavo LKP veikėjai: V. Kapsukas, 1923—24 KIVK organizacinio skyriaus vedėjo pavaduotojas, vėliau Lenkijos ir Pabaltijo šalių sekretoriato vedėjas (1926—28 kandidatas į KIVK narius, 1928—35 KIVK narys); Z. Angarietis, LKP atstovas prie KIVK, 1924—37 Internacionalinės kontrolės komisijos narys ir 1924—35 jos sekretorius; K. Giedrys, J. Greifenbergeris, I. Meskupas-Adomas, K. Požela, R. Rasikas, J. Stimburys, buvę K. I. kongresų delegatai.

Lit.: **Z. Angarietis,** Lietuvos Komunistų partijos darbas VII Kongreso tarimų šviesoj.— „Priekalas", 1935, Nr. 9—10; **A. Sniečkus,** Liaudies priešakyje. — „Komunistas", 1965, Nr. 10.

„KOMUNÌSTŲ TIESÀ" — komunistinis savaitraštis, ėjęs 1920.I.15—1920.IX.9 Omske. Leido RKP(b) Omsko org-jos Lietuvių sekcija, nuo 1920.IV.29 — Lietuvių-baltarusių agitacijos ir propagandos biuras Sibire. Nr. 1 ir Nr. 2 išėjo „Tiesos" pavadinimu. Iš viso išleista 34 nr. Redkolegija: P. Plaušinis, A. Prapuolenis, Juozas Vaitkevičius. Tiražas 1000—1500 egz. Bendradarbiavo Z. Angarietis, A. Pridotkas, J. Steponaitis, Jonas Vaitkevičius ir kt. Informavo apie Sibiro lietuvių bolševikų veiklą, iš Škotijos atvykusius į Sibirą lietuvius, jų kovą už Tarybų valdžią, skelbė žuvusių revoliucionierių reemigrantų pavardes. Informavo apie ekonominę ir politinę Lietuvos padėtį, baltąjį terorą, rev. judėjimą Lietuvoje.

KOMUNÌZMAS [pranc. *communisme,* iš lot. *communis* — bendras, visuotinis] — aukščiausioji visuomenės ekonominė formacija, kurios pagrindą sudaro visuomeninė gamybos priemonių nuosavybė. Pirmoji K. pakopa (fazė) yra socialistinė visuomenė (ž. *Socializmas*), antroji, aukščiausioji jo pakopa — visiška komunistinė visuomenė. Antroji K. pakopa — tai neklasinė visuomenė, kurioje bus viena bendraliaudinė gamybos priemonių nuosavybė, visiška socialinė visų visuomenės narių lygybė. Visiškoje kom. visuomenėje nuolat kylančio mokslo ir technikos pagrindu labai išaugs gamybinės jėgos ir darbo našumas. Tada bus įgyvendintas principas: iš kiekvieno — pagal sugebėjimus, kiekvienam — pagal poreikius. Kom. visuomenėje protingi visapusiškai išsivysčiusio žmogaus poreikiai bus tenkinami iš visuom. fondų. Darbas visuomenės labui visiems taps pirmuoju gyvybiniu poreikiu ir įsisąmonintu būtinumu; visi dirbs savo noru ir pagal savo polinkius, kiekvieno sugebėjimai bus pritaikomi su didžiausia nauda visuomenei. Visiškoje kom. visuomenėje išnyks esminiai socialiniai ekonominiai ir kultūriniai buitiniai skirtumai tarp miesto ir kaimo, protinis ir fizinis darbas organiškai susijungs gamybinėje žmonių veikloje. Darbinė žmogaus veikla nebebus jam tik priemonė pragyventi, bet pavirs tikra kūryba; suklestės ir atsiskleis gabumai, talentai, geriausios žmogaus savybės — dvasinis turtingumas, moralinis tyrumas ir fizinis tobulumas. Šeimos santykiai galutinai apsivalys nuo materialinių išskaičiavimų ir bus pagrįsti vien meilės, draugystės ir humaniškumo jausmais. Aukštas sąmoningumas, darbštumas ir kūrybingumas, atsidavimas visuomenės gerovei bus kom. visuomenės žmogaus neatskiriamos savybės.

Sukūrus visame pasaulyje kom. visuomenę, nebebus reikalinga valstybė; jos vietoj susidarys kom. visuomeninė savivalda. Žmonių valdymas užleis vietą daiktų valdymui, moksliškai pagrįstam gamybos organizavimui ir valdymui bei kitų visuomenės reikalų tvarkymui.

Mokslinio K. teoriją parengė K. Marksas, F. Engelsas, V. Leninas. Šią teoriją vysto ir turtina tarpt. komunistinio judėjimo veikėjai, komunistų ir darbininkų partijos, atsižvelgdamos į socializmo ir komunizmo Tarybų Sąjungoje ir liaudies demokratijos šalyse statybos patyrimą, į viso pasaulio darbo žmonių išsivadavimo kovą.

Visiškos kom. visuomenės sukūrimas yra tiesioginis praktinis taryb. liaudies uždavinys. Kaip numatyta TSKP XXII suvažiavimo priimtoje partijos Programoje, K. sukūrimo uždaviniai sprendžiami nuosekliais etapais. 1961—70 Tarybų Sąjungoje numatyta žymiai pakelti materialinę darbo žmonių gerovę ir kultūrinį-techninį jų lygį. Antrajame dešimtmetyje (1971—80) svarbiausias uždavinys bus visiškai elektrifikuoti šalį ir, tuo remiantis, tobulinti visuom. gamybos techniką, technologiją ir organizavimą visose liaudies ūkio šakose; kompleksiškai mechanizuoti gamybinius procesus, vis daugiau juos automatizuoti, plačiai taikyti chemiją liaudies ūkyje; visokeriopai išvystyti naujas, ekonomiškai efektyvias gamybos šakas, naujas energijos ir medžiagų rūšis. Sukūrus materialinę techninę K. bazę, visiems gyventojams bus pakankamai materialinių ir kultūrinių gėrybių; taryb. visuomenė visiškai priartės prie materialinių gėrybių skirstymo pagal poreikius, bus laipsniškai pereinama į bendraliaudinę nuosavybę. Kom. visuomenės kūrimas Tarybų Sąjungoje — visos pasaulinės socialistinės sistemos tautų vykdomo kom. visuomenės kūrimo sudėtinė dalis. Soc. valstybių vystymasis vieningoje pasaul. socializmo sistemoje sudaro joms sąlygas sutrumpinti socializmo kūrimo laiką, atskleidžia joms maždaug vienalaikio — vienos ist. epochos ribose — perėjimo į K. perspektyvą.

Lietuvoje, kaip ir kitose taryb. respublikose, įgyvendinta pirmoji K. fazė — socializmas ir kuriama materialinė-techninė K. antrosios pakopos bazė.

Lit.: **K. Marksas,** Gotos programos kritika, V., 1953; **K. Marksas,** Kapitalas, t. 1—3, V., 1957—59; **К. Маркс, Ф. Энгельс,** Немецкая идеология.— Соч., т. 3, М., 1955; **K. Marksas, F. Engelsas,** Komunistų partijos manifestas, V., 1963; **Ф. Энгельс,** Принципы коммунизма.— **К. Маркс, Ф. Энгельс,** Соч., т. 4, М., 1955; **F. Engelsas,** Anti-Diuringas, V., 1958; **V. Leninas,** Valstybė ir revoliucija. — Raštai, t. 25, V., 1954; **V. Leninas,** Eiliniai Tarybų valdžios uždaviniai. — Raštai, t. 27, V., 1954; **V. Leninas,** Didžioji iniciatyva. — Raštai, t. 29, V., 1954; **V. Leninas,** Jaunimo sąjungų uždaviniai. — Raštai, t. 31, V., 1955; **V. Leninas,** Apie kooperaciją. — Raštai, t. 33, V., 1955; Tarybų Sąjungos Komunistų partijos XX suvažiavimo rezoliucija dėl TSKP Centro Komiteto ataskaitinio pranešimo. Tarybų Sąjungos Komunistų partijos XX suvažiavimo nutarimas dėl TSKP Įstatų dalinių pakeitimų, Tarybų Sąjungos Komunistų partijos naujos programos paruošimo, V., 1956; Maskvoje 1957 metų lapkričio 14—16 dienomis įvykusio socialistinių šalių komunistų ir darbininkų partijų atstovų pasitarimo deklaracija. Taikos manifestas, V., 1957; Материалы внеочередного XXI съезда КПСС, М., 1959; Komunistų ir darbininkų partijų atstovų pasitarimo dokumentai, V., 1961; Tarybų Sąjungos Komunistų partijos Programa, V., 1962; TSKP XXIII suvažiavimo medžiaga, V., 1966; Penkiasdešimt metų Didžiajai Spalio socialistinei revoliucijai (TSKP Centro Komiteto tezės), V., 1967.

„KOMUNÌZMO AUŠRÀ" — **1.** Tarybinis buvusio Kalvarijos rj. laikraštis, ėjęs 1950.VI.22—1959.IX.30 dukart per savaitę.

2. Tarybinis Telšių rj. laikraštis, ėjęs 1950.XII.26—1962.IV.24 triskart per savaitę.

3. Tarybinis buvusio Žagarės rj. laikraštis, ėjęs 1951.II.10—1959.XII.10 dukart per savaitę.

4. Tarybinis buvusio Daugų rj. laikraštis, ėjęs 1951.IV.6—1959.XII.10 dukart per savaitę.

5. Tarybinis Radviliškio rj. laikraštis, einąs nuo 1962.V.1 triskart per savaitę.

„KOMUNÌZMO KELIÙ" — **1.** Tarybinis buvusio Kuršėnų rj. laikraštis, ėjęs 1949.I.14—1962.III.31 dukart per savaitę.

2. Tarybinis Kupiškio rj. laikraštis, einąs nuo 1961.XI.11 triskart per savaitę.

3. Tarybinis buvusio Rietavo rj. laikraštis, ėjęs 1961.XI.15—1962.IV.18 dukart per savaitę.

„KOMUNÌZMO PERGALĖ"— 1. Tarybinis buvusio Joniškėlio rj. laikraštis, ėjęs 1951.I.24—1959.III.22 dukart per savaitę.

2. Tarybinis buvusio Varnių rj. laikraštis, ėjęs 1951.IV.14—1962.IV.21 dukart per savaitę.

„KOMUNÌZMO ŠVYTURỸS"— 1. Tarybinis buvusio Panemunės rj. laikraštis, ėjęs 1951.II.18—1955.VII.3 dukart per savaitę.

2. Tarybinis buvusio Dūkšto rj. laikraštis, ėjęs 1951.VI.9—1959.XII.10 dukart per savaitę.

3. Tarybinis buvusio Vabalninko rj. laikraštis, ėjęs 1951.IV.14—1959.XII.9 dukart per savaitę.

4. Tarybinis Telšių rj. laikraštis, einąs nuo 1962.IV.26 triskart per savaitę.

„KOMUNÌZMO VĖLIAVA"— 1. Tarybinis buvusio Vilkijos rj. laikraštis, ėjęs 1950.III.25—1962.III.31 dukart per savaitę.

2. Tarybinis buvusio Kavarsko rj. laikraštis, ėjęs 1961.XI.22—1962.IV.3 triskart per savaitę.

3. Tarybinis Kauno rj. laikraštis, einąs nuo 1962.IV.25 triskart per savaitę.

„KOMUNÌZMO ŽVAIGŽDĖ"— tarybinis buvusio Užvenčio rj. laikraštis, ėjęs 1951.I.30—1962.IV.25 dukart per savaitę.

KONÁRSKIS Simonas [1808 Dapkiškiuose (Alytaus rj.) — 1839.II.15 Vilniuje] — revoliucionierius, 1831 sukilimo dalyvis. 1831 kovėsi Panerių kalvose prie Vilniaus. Sukilimą nuslopinus, pasitraukė į užsienį, įsijungė į J. Lelevelio vadovaujamą lenkų emigrantų polit. srovę, buvo veikiamas utopinio socializmo idėjų, su kitais 1834 įkūrė Jaunosios Lenkijos org-ją, propagavusią tautų brolybę ir kovojusią dėl Lenkijos su 1772 teritorija atkūrimo. Buvo veiklus respublikoniškosios Lenkų dem. d-jos narys, siūlė suteikti valstiečiams pilietines teises. 1835 pab., J. Lelevelio patariamas, grįžo iš užsienio ir, kaip radikaliųjų emigracijos sluoksnių emisaras, ėmė ieškoti ryšių su neleg. polit. grupuotėmis Ukrainoje, Baltarusijoje ir Lietuvoje, kurti Lenkų tautos sąjungą, kuri turėjo rengti sukilimą prieš caro valdžią. 1837.VIII užmezgė ryšius su Vilniaus studentų Demokratine d-ja, vadovaujama P. Savičiaus, ėmė organizuoti slaptą spaustuvę, mėgino įtraukti į pogr. veiklą amatininkus. 1838.V.27 Kryžkelio pašto skyriuje, netoli Rūkainių (Vilniaus rj.) buvo suimtas ir įkalintas buv. bazilionių vienuolyne (dab. Gorkio g. 71). Tardomas visą kaltę prisiėmė sau. Rusijos kariuomenės slapto karininkų būrelio nariai, vadovaujami A. Kuzmino-Karavajevo ir de Liusinė, rengėsi K. išvaduoti, bet nespėjo: K. buvo sušaudytas.

Lit.: **H. Mościcki**, Szymon Konarski, Warszawa, 1949; **А. Смирнов**, Революционные связи народов России и Польши (30—60 годы XIX века), М., 1962; **В. Вержбицкий**, О выступлении русского офицера Кузмина-Караваева и его товарищей в защиту польского революционера Ш. Конарского.— «Ученые записки Института Славяноведения», т. 25, М., 1962; Lietuvos TSR istorija, t. 2, V., 1963.

KONCÈSIJA [lot. *concessio* — leidimas] — valstybės arba miesto savivaldybės sutartis su privačiu asmeniu arba bendrove, leidžianti jiems tam tikromis sąlygomis eksploatuoti žemės turtus, žemės sklypus, įrenginius ir kita. Burž. Lietuvoje stambias K. turėjo užsienio kapitalistai, kurie, naudodamiesi gamybos monopoline teise, gaudavo didžiulius pelnus. 1930 Švedijos degtukų trestas (Svenska Tändsticks Aktiebolaget) už 6 mln. dolerių paskolą buvo gavęs iš valstybės 35 metams degtukų monopolinės gamybos ir prekybos koncesiją. Belgų kapitalistų įsteigta Elektros šviesos gaminimo Kauno miestui apšviesti akc. b-vė turėjo 30 metų elektros gaminimo Kauno miestui K., 1920 gautą iš Kauno miesto savivaldybės. 1938 liet. kapitalistų akc. b-vė „Auto" gavo tarpmiestinio autobusų susisiekimo pagrindiniais Lietuvos kelių ruožais koncesiją (Kaunas—Zarasai, Kaunas—Marijampolė ir kt.). Autobusų susisiekimo mažiau reikšmingais kelių ruožais koncesijų turėjo ir priv. asmenys. Jas duodavo miestų ir apskričių savivaldybės.

KONCĖVIČIUS Jonas [1835 Šeduvoje — po 1915 Talsuose (Latvijos TSR)] — tautosakininkas, bibliografas, spaudos darbuotojas. 1857 baigė Šiaulių g-ją. Dirbdamas namų mokytoju Kukliuose (netoli Pušaloto, Pasvalio rj.), susipažino su A. Juška. Jo paragintas, rinko tautosaką ir liet. žodžius. Surinktąją medžiagą atidavė J. Juškai. 1858—62 studijavo Maskvos un-to istorijos ir filologijos f-te. Apie 1860 kartu su kitais studentais leido rankraštinį laikraštėlį „Kol saulė užtekės, rasa akis išės". Nuo 1883 Rygos g-jos mokytojas, nuo 1896 gyveno Talsuose. Korespondencijas iš Latvijos, straipsnius lit-ros, švietimo, kalbos klausimais spausdino „Aušroje", „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje", „Ūkininke", „Varpe", „Lietuvių laikraštyje", „Vilniaus žiniose". Tautosakos publikacijas, straipsnius ir pastabas lietuvių ir latvių kalbos klausimais, bibliografijos darbus spausdino daugiausia tęstiniame leidinyje „Mitteilungen der litauischen literarischen Gesellschaft", pasirašinėdamas slapyvardžiais ir kriptonimais (J. K. S., J. K. Š., Šeštokas J. K.). Parašė atsiminimus apie liet. studentų veiklą Maskvoje XIX a. septintame dešimtmetyje („Aušrinė", 1910, Nr. 2).

KONČÀ Medardas [1808.X.4 Lokinėje (Ukmergės rj.) — 1899.III.18 ten pat] — 1831 sukilimo dalyvis. 1826 baigė Vilniaus un-to teisės f-tą. 1831 su mažu sukilėlių būriu atvyko į Panevėžį prašyti pagalbos kovai su Ukmergės įgula. 1831.IV.17—24 dalyvavo K. Zaluskio vadovaujamame nesėkmingame Vilniaus puolime. Po to K. vadovaujami ukmergiečių sukilėlių būriai sugrįžo į Ukmergę. 1831.VI.8 Žeimiuose prisijungė prie gen. D. Chlapovskio dalinio. Dalyvavo Panerių, Šiaulių ir kt. kautynėse. 1831.VII.13 K. su savo sukilėliais ir gen. D. Chlapovskio daliniu perėjo į Prūsiją, vėliau sugrįžo į Lietuvą. Išvengęs bausmės, apsigyveno Vilniuje. 1838 už priklausymą slaptai d-jai suimtas ir 1839 ištremtas į Vologdą, o 1840 perkeltas į Velikij Ustiugą. 1845 K. leista apsigyventi Jelgavoje, iš kur po 2 metų grįžo į Lokinę ir ten gyveno iki mirties.

KONČÈVSKIS Arsenijus [1901.VIII.24 Vilniuje — 1931.VIII.31] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš tarnautojų. 1919 Vilniuje dirbo Švietimo liaudies komisariato bibliotekų poskyryje. 1922 įstojo į Baltarusių rev. org-ją, kuri 1923 prisijungė prie Vakarų Baltarusijos Komunistų partijos (VBKP); K. tada buvo VBKP CK narys. VBKP CK paskyrimu buvo atsakingas už 1924 Gegužės Pirmosios demonstraciją Vilniuje. 1924 suimtas ir 1926 nuteistas 4 metus kalėti, neįskaitant 2 metų kalinimo iki teismo. Buvo kalinamas Vilniuje, Vronkuose ir Raviče (Lenkija). 1928 amnestuotas. VBKP I suvažiavime (1928) išrinktas kandidatu į CK narius. 1929 vėl suimtas, bet netrukus paleistas. Nuo 1929.IX VBKP CK Biuro narys, vadovavo darbui kaime ir nacionaliniam išsivadavimo judėjimui. 1930 buvo pasiųstas į partinę m-lą Minske.

KOÑČIUS Antanas [g. 1891.I.21 Trimėsėdyje (Telšių rj.)] — instrumentalistas (triūbininkas), Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1954). 1903—17 Rusijos kariuomenės muzikantas. 1918—21 grojo Raudonojo Laivyno orkestruose. 1921 grįžo į Lietuvą. 1922—24 muzikantas kariuomenėje. 1924—44 Valstybės teatro, 1944—57 Akademinio operos ir baleto teatro orkestro artistas.

KOÑČIUS Ignas [g. 1886.VII.31 Purvaičiuose (Plungės rj.)] — kraštotyrininkas, fizikas. 1913 baigė Peterburgo un-to fizikos ir matematikos f-tą. 1926—40 Kauno un-to docentas, profesorius. Nuo 1911 rinko įv. etnografinę medžiagą, tyrinėjo Žemaitijos mažąją liaudies archit-rą (kryžius, koplytėles ir kt.). Rašė fizikos, gamtos mokslų, etnografijos klausimais. Vok. faš. okupacijos metais vadovavo burž. nacionalistų Savitarpinės pagalbos d-jai, talkininkavusiai hitlerininkams. 1944 pasitraukė į Vokietiją, vėliau persikėlė į JAV, kur dalyvavo nacionalistinių org-jų veikloje.

KONDITÈRIJOS PRĀMONĖ. Konditerijos gaminiai skirstomi į cukrinius ir miltinius. Prie cukrinių priskiriama karamelė (ledinukai, karamelė su įdaru, figūrėlės, šiaudeliai ir kt.), irisai, saldainiai (glazūruoti ir neglazūruoti), šokoladas ir jo gaminiai, kakavos milteliai, pastilė, marmelado gaminiai, dražė, chal-

va; prie miltinių — sausainiai, meduoliai, tortai, pyragaičiai, keksai, vafliai ir kt. Daugumas K. p. gaminių turi daugiau kaip 70% cukraus, 10—30% riebalų.

K. p. ėmė sparčiau vystytis, tik pradėjus gaminti cukrų ir krakmolo sirupą. XIX a. pab.—XX a. pr. Kauno ir Vilniaus gubernijose veikė 2 didesni konditerijos f-kai — Peterburgo akc. b-vės šokolado ir saldainių f-kas „Viktorija" Vilniuje (įst. 1893) ir brolių Kaganų konditerijos f-kas Šiauliuose (įst. 1885). 1912 f-ke „Viktorija" dirbo apie 500 darbininkų, Kaganų f-ke — apie 250. Be to, Kaune, Vilniuje ir kt. miestuose veikė keliolika mažų amatininkiškų konditerijos įmonėlių. 1926 Lietuvoje veikė 82 saldainių dirbtuvės, kuriose dirbo apie 700 darbininkų ir tarnautojų. 1940 pr. buvo 84 konditerijos įmonės, kuriose dirbo 1000 darbininkų ir tarnautojų; tik 45 įmonės turėjo po 5 ir daugiau darbininkų. Kaune buvo 7 didelės konditerijos įmonės (jose dirbo 370 darbininkų), Šiauliuose — 5 (287 darbininkai), Vilniuje — 18 (261 darbininkas). Visos K. p. įmonės 1934 pagamino 1387 t konditerijos gaminių, 1939 — apie 3000 t. Po D. Tėvynės karo buvo atkurta 6 K. f-kai: „Fortūna" (dab. M. Melnikaitės biskvitų f-kas) ir „Žibutė" (likviduota 1956) Vilniuje, „Ramunė" (dab. K. Poželos konditerijos f-kas) ir „Viktorija" (vėliau pavadinta „Saliutu"; 1958 sujungta su K. Poželos f-ku) Kaune, „Gegužės Pirmoji" Klaipėdoje, „Rūta" Šiauliuose. Panevėžio konditerijos f-kas „Saldainis", kaip nerentabili įmonė, uždarytas 1947. Vilniuje 1952 pradėjo veikti „Pergalės" konditerijos f-kas. 1966 veikė 5 K. p. įmonės: Klaipėdoje — „Gegužės Pirmoji" (įk. 1946; darbininkų ir tarnautojų 202, pagaminta produkcijos už 4,3 mln. rb), Vilniuje — M. Melnikaitės (įk. 1922; darbininkų ir tarnautojų 211, pagaminta produkcijos už 3,7 mln. rb) ir „Pergalė" (įk. 1952; darbininkų ir tarnautojų 619, pagaminta produkcijos už 19,3 mln. rb), Kaune — K. Poželos (įk. 1921; darbininkų ir tarnautojų 492, pagaminta produkcijos už 9,3 mln. rb) ir Šiauliuose — „Rūta" (įk. 1922; darbininkų ir tarnautojų 446, pagaminta produkcijos už 8,5 mln. rb). Visos šios įmonės 1966 pagamino: šokolado gaminių 612 t, cukrinių konditerijos gaminių 23 259 t, miltinių gaminių 10 268 t. Apie 70—75% produkcijos realizuojama Lietuvoje, likusi dalis išvežama į kt. taryb. respublikas bei eksportuojama į daugelį Afrikos šalių, Australiją, Lenkiją, Suomiją, Švediją ir kt. valstybes. Pagr. žaliavas (cukrų, krakmolo sirupą, vaisių-uogų tyres, miltus) konditerijos pramonei teikia Lietuvos ir kitų taryb. respublikų įmonės. Kakavos pupelės, riešutai, agaras ir kai kurios kitos žaliavos importuojamos (iš Ganos, Indijos, Japonijos).

Konditerijos pramonė. Konditerijos f-kas „Pergalė" Vilniuje

KONDIÙRINA Emilija [g. 1922.XI.23 Novosibirske] — literatūros tyrinėtoja, filologijos mokslų kandidatė (1955). 1943—45 tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1948 baigė Kazanės un-to istorijos ir filologijos f-tą. Nuo 1951 Vilniaus un-to rusų lit-ros katedros dėstytoja (nuo 1966 docentė). Nuo 1957 TSKP narė. Paskelbė moksl. straipsnių apie soc. realizmo formavimąsi rusų taryb. prozoje, rašytojų V. Šiškovo, B. Lavreniovo, I. Babelio, A. Tolstojaus, M. Gorkio kūrybą.

KONDRACKÝTĖ Marija [**Švažienė**; g. 1930.VIII.15 Kaune] — dailininkė. 1955 baigusi Dailės in-to tekstilės f-tą, iki 1960 dirbo Kauno „Dailės" kombinate. Sukūrė dekoratyvinių audinių, liet. liaudies drabužių modelių. Nuo 1955 dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose, t. p. taryb. dailės parodose užsienyje. Nuo 1960 kuria unikalios paskirties audinius, austinius ir rištinius kilimus. Kilimai pasižymi dekoratyvumu, intensyviomis spalvomis.

Kūriniai: kilimai — „Paukščiukai" (1961), „Taikos balandžiai" (1962), „Pirčiupis" (1963), „Kaštonai" (1964), „Miestas naktį", „Subatvakaris" (1965) ir kt.

KÒNDRATAS Alfonsas [g. 1911.VII.25 Rygoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1919 gyveno Tirkšliuose (Mažeikių rj.), dirbo pas buožes, 1931—35 Daubarių (Mažeikių rj.) plytinėje. Dalyvavo darbininkų streikuose, vėliau pats juos organizavo. 1932—35 priklausė šaulių ir jaunalietuvių org-joms. Nuo 1935 Komunistų partijos narys. 1936 LKP Tirkšlių parajonio k-to, 1937 Mažeikių rj. k-to narys. 1938—39 Mažeikių aps. k-to sekretorius, kartu ir LKP CK instruktorius Žemaitijai. 1935—40 aštuonis kartus adm. tvarka kalintas Mažeikiuose, Šiauliuose ir Dimitravo priverčiamojo darbo stovykloje. Bendradarbiavo LKP pogr. spaudoje (slap. Andrius). 1940—41 LKP Mažeikių aps. k-to I sekretorius. LKP V suvažiavime (1941) išrinktas LKP CK nariu. 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos kuopos polit. vadovas, 1943 tarnavo ypatingos paskirties kuopoje, nuo 1943.IX buvo Lietuvos partiz. judėjimo štabo žinioje. 1944.VI atvyko į okupuotą Lietuvą kaip atskiros partizanų grupės vadas. 1944.IX—1946 LKP Mažeikių aps. k-to I sekretorius. 1946—48 mokėsi Resp. part. m-loje. 1948—53 LKP Plungės apskrities, rajono k-to I sekretorius, 1953—55 adm. darbuotojas Mažeikiuose. 1955—58 kolūkio pirmininkas Salantų rj. Nuo 1959 adm. darbuotojas Palangoje.

KÒNDRATAS Alfonsas [g. 1932.V.27 Mardasave (Varėnos rj.)] — hidrogeologas, geologijos-mineralogijos mokslų kandidatas (1959). 1954 baigė Vilniaus un-to gamtos f-tą. 1954—57 Maskvos un-to aspirantas. 1957—60 Geologijos ir gelmių apsaugos v-bos vyr. inžinierius. 1960—63 Lietuvos TSR MA Geologijos ir geografijos in-to hidrogeologijos sektoriaus vadovas. Nuo 1963 Vilniaus un-to hidrogeologijos ir inžinerinės geologijos katedros vedėjas, nuo 1964 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie p. Pabaltijo gėlus ir mineralinius požeminius vandenis.

KÒNDRATAS Juozas [g. 1918.VII.24 Slabadoje (Prienų rj.)] — partinis ir žemės ūkio darbuotojas, Lietuvos TSR nusipelnęs žemės ūkio darbuotojas (1964). 1940—46 tarnavo Raudonojoje Armijoje. Nuo 1944 TSKP narys. 1950 baigė Resp. part. m-lą. 1950—54 dirbo part. darbą Ukmergės rj. Nuo 1954 Ukmergės rj. kolūkio „Lenino keliu" pirmininkas. 1958—62 TSRS AT deputatas, nuo 1963 Lietuvos TSR AT deputatas (1963—1967 Prezidiumo narys). Jo vadovaujamas kolūkis darbo organizavimo, rentabilumo, kolūkiečių darbo atlyginimo atžvilgiu yra vienas pirmaujančių Ukmergės rj.

KÒNDRATAS Kazys [1902.I.3 Kaune — 1964.IV.2 ten pat] — inžinierius statybininkas, technikos mokslų kandidatas (1956). 1936 baigė Kauno un-tą. 1936—1944 dirbo apskrities inžinieriumi Kaišiadoryse, Tauragėje, Kėdainiuose. 1944—46 Respublikinio projektavimo-planavimo tresto valdytojas, Kauno miesto vyriausiasis architektas. 1946—50 dirbo ped. darbą Kauno un-te. Nuo 1951 Politechnikos in-to dėstytojas, nuo 1960 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių perspektyvos sudarymo būdų sistematizavimo ir kitais statybos klausimais.

Ršt.: Linijinė perspektyva praktikoje, V., 1962.

KÒNDRATAS Vytautas [g. 1914.VIII.30 Kubetiškiuose (Raseinių rj.)] — istorikas. 1930—32 mokėsi Raseinių ž. ū. m-loje, 1932—35 aukštesniojoje sodininkystės ir daržininkystės m-loje Kaune (Aukštojoje Fredoje). 1937—40 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. 1940—41 adm. darbuotojas Vilniuje. Nuo 1941 VLKJS narys. 1942—45 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys, divizijos vado radijo stoties viršininkas, ryšių bataliono komjaunimo organizatorius. Nuo 1944 TSKP narys. 1945—46 LKP CK part. organizatorius Ž. ū. akademijoje. 1946—48 mokėsi Resp. part. m-loje, 1956 neakivaizdiniu būdu baigė Aukštąją part. m-lą prie TSKP CK. 1948—56 Partijos

istorijos in-to prie LKP CK moksl. bendradarbis, 1956—64 direktoriaus pavaduotojas. Pensininkas. Paskelbė straipsnių apie 1905—07 revoliuciją ir kovą už Tarybų valdžią Lietuvoje 1918—19.

KONDRATĀVIČIENĖ Juzefa [**Mickevičiūtė;** 1888.III.19 Bajoruose (Ignalinos rj.) — 1964.VII.7 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. Į rev. veiklą įsijungė 1905 Smolenske. 1907—17 dirbo Rygos f-kuose, dalyvavo darbininkų judėjime, platino rev. lit-rą, 1913—15 priklausė socialdemokratinei „Giedros" d-jai. 1917 Rygoje įstojo į Komunistų partiją, dalyvavo kovose už Tarybų valdžią. Baigusi part. m-lą, 1924—41 dirbo part. darbą Smolensko srityje. D. Tėvynės karo metais buvo partizanė, vėliau dirbo kolūkyje Baškirijos ATSR. 1945—49 ūkinė darbuotoja Verkiuose, Maišiagaloje (abu Vilniaus rj.).

KÒNDRATIENĖ Ona [g. 1931.IX.25 Juodausiuose (Ukmergės rj.)] — geologė, geologijos-mineralogijos mokslų kandidatė (1960). 1955 baigė Vilniaus un-tą. 1959—63 Geologijos ir geografijos in-to, nuo 1964 Geologijos in-to moksl. bendradarbė. Palinologiniu metodu tiria pleistoceno stratigrafiją. Šia tema paskelbė moksl. straipsnių.

KÒNDROTAS Antanas [g. 1889.V.1 Šukioniuose (Pakruojo rj.)] — inžinierius mechanikas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1945), Lietuvos TSR nusipelnęs inžinierius (1964). 1916 baigė Maskvos Ž. ū. in-to inžinerijos skyrių. 1917—21 dirbo ped. darbą Charkovo Žemės ūkio ir miškininkystės in-te. 1921—24 dirbo Lietuvos Ž. ū. m-joje. Nuo 1924 dėsto Ž. ū. akademijoje; nuo 1932 docentas, nuo 1938 profesorius. Įkūrė akademijoje ž. ū. mašinų kabinetą ir jam vadovavo. 1944—50 ir 1953—63 ž. ū. mechanizacijos katedros vedėjas. Daug nuveikė, tirdamas ir parinkdamas tinkamiausias Lietuvos sąlygoms ž. ū. mašinas, apie tai paskelbė moksl. straipsnių. Parašė brošiūrų apie gyvulininkystės ir paukštininkystės darbų mechanizavimą.

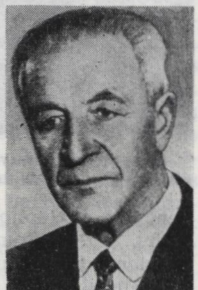

Ršt.: Gyvulininkystės fermų vandentiekis, V., 1959; Paukštininkystės darbų mechanizacija, V., 1960.

KÒNDROTAS Jurgis [1898.IV.20 Kisieliškiuose (Kauno rj.) — 1943.VI.12] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Iki 1919 ž. ū. darbininkas, vėliau tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Nuo 1920 Komunistų partijos narys. 1920 už rev. veiklą kariuomenėje suimtas ir nuteistas sušaudyti. Mirties bausmę pakeitus kalėjimu iki gyvos galvos, kalintas Kaune. 1920.XII Lietuvai ir Tarybų Rusijai pasikeitus polit. kaliniais, išvyko į Tarybų Rusiją, mokėsi kar. kursuose Riazanėje, 1922—1924 Vakarų tautinių mažumų kom. un-te Maskvoje. Iki 1927 priklausė Lietuvių proletarinių rašytojų ir poetų s-gai, rašė eilėraščius (slap. Kaspijus). 1925—1928 dirbo f-ke Maskvoje, 1928—30 liaudies švietimo įstaigose Baltarusijoje, vėliau Irkutske. 1937 asmenybės kulto sąlygomis neteisėtai represuotas. 1958 reabilituotas.

KONEVÈCKIS Aleksandras Konstantinovičius [g. 1926.I.19 Dvojelučne (Kursko sr.)] — kalbininkas rusistas, filologijos mokslų kandidatas (1960). 1952 baigęs Vilniaus un-tą, dėsto rusų kalbos ist. gramatiką Vilniaus Ped. in-te (nuo 1962 docentas). Nuo 1954 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių rusų kalbos ist. gramatikos klausimais.

KONKORDĀTAS [lot. *concordare* — sutarti, sutikti] — valstybės ir Romos popiežiaus, kaip katalikų bažnyčios vadovo, sutartis, nustatanti katalikų bažnyčios padėtį bei privilegijas valstybėje ir valstybės santykius su popiežiaus sostu (Vatikanu).

Fašistinė Lietuvos valdžia, siekdama katalikų bažnyčios paramos, 1927.IX.27 sudarė su popiežiumi K., kuriuo faktiškai atsisakė nuo sostinės Vilniaus ir Vilniaus krašto, nes pritarė 1926.IV.6 bulei, kuria popiežius buvo įsteigęs Lietuvos bažnytinę provinciją be Vilniaus arkivyskupystės (ją pagal 1925.II.10 K. su Lenkija popiežius buvo pripažinęs Lenkijai). Konkordatas sudarė palankias sąlygas Vatikanui kištis į Lietuvos vidaus gyvenimą, padėjo stiprinti klerikalizmą Lietuvoje. Fašistinė Lietuvos valdžia, negailestingai varžydama ir uždarinėdama darbo žmonių org-jas, leido laisvai veikti klerikalinėms org-joms, steigti įv. kongregacijas ir vienuolynus, kuriems užtikrino materialinę paramą, visapusišką globą. K. įtvirtino privalomą tikybos mokymą visose m-lose pagal bažnytinės vyresnybės sudarytą programą, valstybės biudžeto paramą konfesinėms m-loms ir kunigų seminarijoms, leido bažnytinei vyresnybei šeimininkauti valst. lėšomis išlaikomame Kauno un-to teologijos-filosofijos f-te. Bažnyčiai ir dvasininkams buvo garantuota teisė valdyti kilnojamąjį bei nekilnojamąjį turtą, naudojantis įvairiomis mokestinėmis lengvatomis; valstybė įsipareigojo padėti bažnyčiai vykdyti jos nutarimus ir sprendimus, sutiko skirti lėšų vyskupystėms išlaikyti, paliko bažnyčiai tvarkyti gimimų, santuokų, mirimų registraciją. K. dvasininkus sulygino su valst. tarnautojais, valstybė sutiko mokėti jiems algas, suteikė teisę gauti pensijas, atleido nuo visų kar. prievolių (net ir karo atveju), įsipareigojo pažeidusiems įstatymus dvasininkams leisti atlikti bausmę vienuolynuose arba atskirose nuo civ. kalinių patalpose. Katalikų bažnyčia savo ruožtu įsipareigojo veikti tikinčiuosius faš. valdžios pageidaujama linkme, visokeriopai remti faš. santvarką, kovoti su jos priešais.

1940.VI.26 Lietuvos Liaudies vyriausybė K. nutraukė.

KONOVALOVÁITĖ Gese [g. 1912.IV Pastovyse (BTSR)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Gimė amatininko šeimoje. Nuo 1935 Komunistų partijos narė. 1940—41 dirbo LKP Vilniaus miesto k-to instruktore, paskui LKP Mažeikių aps. k-to sektoriaus vedėja. 1948—63 dirbo Partijos istorijos in-te. Nuo 1963 part. darbuotoja Vilniuje.

KONSÈRVAI [pranc. *conserves*, iš lot. *conservare* — išsaugoti, išlaikyti] — sterilizuoti arba pasterizuoti ir į hermetiškas dėžutes arba stiklinius indus sudėti maisto produktai. Kartais K. vadinami t. p. ir kitais konservavimo būdais (džiovinimu, sūdymu, rauginimu, rūkymu ir kt.) ilgam laikymui paruošti maisto produktai. Pagal žaliavą skiriamos šios K. rūšys: augaliniai (vaisių, daržovių, uogų, grybų), mėsos, pieno ir žuvies. Yra ir mišrūs K. (pvz., mėsos ir daržovių). K. gamybai Lietuvoje naudojama daugiausia vietinė žaliava. Mėsos, pieno, žuvies K. gaminami šių maisto pramonės šakų įmonėse.

Lietuvoje K. pradėti gaminti I pasaul. karo metu. Buržuazijos valdymo metais K. gamyba buvo plečiama. 1939 buvo 12 nedidelių vaisių ir daržovių K. gamybos įmonių (dviejose Kauno įmonėse dirbo 74, Vilniaus įmonėje 9 darbininkai, kitose mažiau kaip po 5 darbininkus). 1939 Lietuvoje (be Vilniaus ir Klaipėdos kr.) pagaminta apie 300 t daržovių ir vaisių K., iš kurių apie 160 t eksportuota. Pieno K. pradėti gaminti 1936 (Kauno pieninėje). 1939 Lietuvoje buvo pagaminta 20 t kondensuoto pieno K. Mėsos (vištienos) K. buvo gaminami kaizerinės okupacijos metais Montvilos f-ke Panevėžyje. Vėliau iki 1935 juos gamino beveik vien tik „Maisto" akc. b-vės Kauno mėsos f-kas, o nuo 1935 ir Panevėžio mėsos f-kas. 1925 mėsos K. eksportuota už 1500 lt, 1934 — už

Konservų sterilizavimas Vilniaus K. f-ke

6700 lt. 1939 Lietuvoje buvo pagaminta apie 1100 t mėsos K. Žuvies K. buvo gaminami smulkiose, pusiau amatininkiškose įmonėse. Didesnės iš jų buvo K. f-kai „Liesil" Kaune ir „Baltika" Vilniuje; juose dirbo po 20—25 darbininkus. Žuvies K. buvo pagaminama 20—25 tūkst. dėžučių per metus.

Karo metais K. gamybos įmonės buvo sugriautos. Po karo atkurtose maisto pramonės įmonėse buvo pradėta gaminti ir konservus. 1948 pradėjo duoti produkciją vaisių ir daržovių K. f-kai Vilniuje, Kaune, Kėdainiuose, o 1951—1952 Telšiuose ir Panevėžyje. Dabar (1967) vaisių ir daržovių K. f-kai veikia Vilniuje, Kaune, Panevėžyje, Vilkaviškyje, Tauragėje, Kėdainiuose, Telšiuose, Kapsuke, Rokiškyje ir Varėnoje; jie ga-

Panevėžio **konservų** f-kas

mina apie 140 rūšių vaisių ir daržovių K. Pieno K. po karo buvo pradėti gaminti 1953, įrengus K. gamybos cechus Kauno miesto pieninėje ir Vabalninko sviesto gamybos įmonėje. Dabar pieno K. gaminami Dusetų, Kalvarijos, Rokiškio sviesto gamybos įmonėse. 1966 Lietuvoje pagaminta 4 685 000 sąlyginių dėžučių kondensuoto pieno K. Jie gaminami iš nenugriebto ir nugriebto pieno su cukrumi ir be cukraus. Mėsos K. gamyba buvo atnaujinta 1945. Šiuo metu (1967) mėsos K. (30 rūšių) gamina Panevėžio mėsos kombinatas ir Panevėžio K. f-kas; pastarajame gaminami ir mėsos-daržovių K. Žuvies K. po karo pradėjo gaminti Klaipėdoje pastatytas žuvies K. f-kas, kuris 1946 pagamino jų apie 100 000 sąlyginių dėžučių. 1965 jis per parą pagamindavo daugiau kaip 120 000 sąlyginių dėžučių įvairių žuvies ir žuvies-daržovių K. Dabar (1967) jame statomas naujas šprotų-sardinių K. cechas. K. gamybos augimą rodo lentelė.

Augalinių, mėsos ir žuvies konservų gamyba 1950—66 (mln. sąlyginių indelių)

Gaminiai	1950	1955	1960	1965	1966
Augaliniai (vaisių, daržovių, uogų ir grybų) K. ..	1,4	17,4	43,1	72,2	79,8
Mėsos K.	1,9	3,5	5,7	6,8	6,7
Žuvies K.	1,8	11,6	26,6	39,9	42,3

Apie 30% Lietuvoje pagamintų augalinių K. realizuojama Lietuvoje; kita dalis siunčiama į šiaurinius TSRS rajonus, Sibirą, Vid. Azijos respublikas ir eksportuojama (grybų, spanguolių K.— į Švediją, Šveicariją, Lenkiją; konfitūrai — į Italiją; marinuotų agurkų K.— į VFR). Pieno K. sunaudojami Lietuvoje konditerijos, duonos, valgomųjų ledų gamybai. Dalis žuvies K. eksportuojama į Čekoslovakiją, Rumuniją, Lenkiją, Vengriją, o mėsos konservų — į Kubą.

„KONSERVATÝVŲ DRAUGŸSTĖS LÃIŠKAS" — buržuazinis laikraštis, ėjęs 1882—1914 Priekulėje. Redagavo A. Einaris, V. Kučas, J. Traušys ir kt. Buvo leidžiamas dukart per savaitę. Skirtas R. Prūsijos lietuviams. Skiepijo klusnumą Vokietijos kaizerio valdžiai.

KONSERVATÓRIJOS [it. *conservatorio* — prieglauda] — muzikos aukštosios mokyklos.

1933 pradėjo veikti **Kauno konservatorija,** įsteigta vietoj Kauno muzikos mokyklos. Joje buvo vargonų, fortepijono, orkestrinių instrumentų, dainavimo ir kompozicijos klasės. Mokymo kursas buvo išeinamas per 6—8 metus. 1933—37 direktoriumi buvo J. Gruodis. Dėstė K. Banaitis, J. Bendorius, B. Dvarionas, V. Jakubėnas, A. Kačanauskas, J. Karnavičius, P. Oleka, R. Stenderis, V. Šlėvys, J. Švedas, J. Talat-Kelpša ir kt. 1933 joje mokėsi 262 studentai. Kauno konservatorija prisidėjo prie lietuvių muz. kultūros raidos. Ją baigė žymūs liet. muzikai: Z. Aleksandravičius, P. Bekeris, A. Belazaras, J. Bielionis, A. Budriūnas, V. Dagelytė, K. Gutauskas, J. Karnavičius, A. Masaitis, J. Nabažas, A. Račiūnas, A. Smilgaitė, L. Survila, P. Zaniauskaitė, V. Žilius ir kt. Vok. faš. okupantai 1943 Kauno konservatoriją uždarė.

Konservatorijomis buvo vadinamos M. Petrausko pastangomis JAV 1910—20 įsteigtos lietuvių muz. m-los. 1924—30 K. buvo vadinama Klaipėdos muz. m-la. 1930—40 Kaune veikė E. Laumenskienės įsteigta ir išlaikoma Liaudies konservatorija. Joje už mažą mokestį arba visai be mokesčio muzikai gabūs neturtingi mokiniai buvo rengiami stoti į K. Specialius ir teorinius muz. dalykus be atlyginimo čia dėstė J. Bendorius, J. Čiurlionytė, B. Dvarionas, J. Karosas, K. Kaveckas, J. Nabažas, A. Račiūnas ir kt. 1930 Liaudies konservatorijoje mokėsi apie 50 mokinių.

Vilniuje 1923—40 veikė lenkų konservatorija. Ją baigė ir keletas lietuvių: J. Jurga, A. Karužas, E. Palevičiūtė-Čibirienė, E. Pilypaitis, J. Sinius ir kt. Vilniuje 1924—40 t. p. veikė konservatorijos tipo aukštoji muzikos m-la — Žydų muz. institutas. Jo direktoriumi kurį laiką buvo K. Galkauskas.

1944 atnaujino darbą Kauno konservatorija, 1945 įsteigta **Vilniaus konservatorija.** Kauno konservatorijos ir Vil-

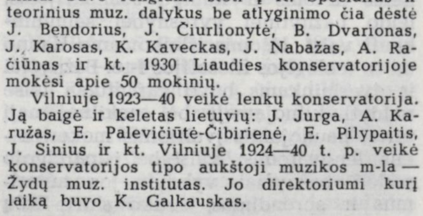

Lietuvos TSR **konservatorijos** rūmai

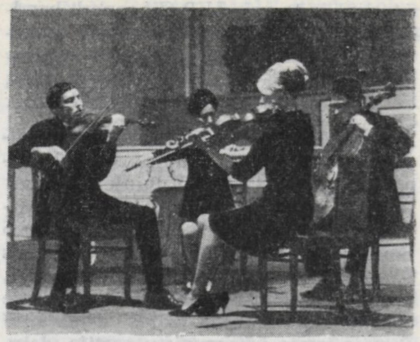

Lietuvos TSR **konservatorijos** studentų styginis kvartetas

niaus konservatorijos pagrindu 1949 Vilniuje įsteigta **Lietuvos TSR konservatorija.** Joje veikia 2 f-tai: 1) teorijos bei kompozicijos ir atlikėjų f-tas su kompozicijos, teorijos, istorijos, fortepijono ir vargonų, styginių instrumentų ir kamerinio ansamblio katedromis; 2) liaudies meno f-tas su pučiamųjų instrumentų, liaudies instrumentų, solo dainavimo, choro dirigavimo, teatro meno katedromis. Be to, veikia tarpfakultetinės katedros: kamerinio ansamblio,

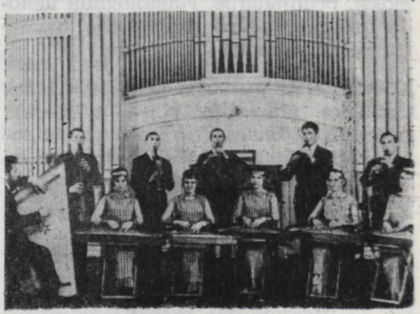

Lietuvos TSR **konservatorijos** lietuvių liaudies instrumentų kamerinis ansamblis „Sutartinė"

bendrojo fortepijono, visuom. mokslų, kalbų, fiz. kultūros. Konservatorijoje rengiami kvalifikuoti visų muz. šakų specialistai, t. p. chorų, pučiamųjų ir liaudies instrumentų orkestrų bei liaudies ansamblių vadovai, operos, dramos ir kino aktoriai bei režisieriai. Joje dėstė A. Budriūnas, K. Galkauskas, A. Kačanauskas, K. Petrauskas, dėsto E. Balsys, J. Čiurlionytė, B. Dvarionas, J. Gaudrimas, J. Juzeliūnas, K. Kaveckas, A. Račiūnas, A. Staškevičiūtė, J. Švedas, S. Vainiūnas ir kt. Nuo 1949 rektorius J. Karnavičius. K. dėstytojai dirba moksl. darbą. Konservatorijoje veikia studentų moksl. d-ja, organizuojami teminiai koncertų ciklai, jubiliejinių datų minėjimai, moksl. konferencijos, ekspedicijos ir kt. Konservatorija turi biblioteką, skaityklą, fonoteką, instrumentarijų, dvejus vargonus. Studentai dalyvauja įvairiuose atlikėjų konkursuose. 1950—64 konservatorija parengė 792 įv. profilio specialistus. Jos stacionariniame ir neakivaizdiniame skyriuose 1967.I.1 mokėsi 569 studentai.

KONSTANTINAVÀ — kaimas Rokiškio rj., Panemunio apyl., 7 km į p. v.

nuo Čedasų. 54 gyv. (1959). Kaimo p. pakraščiu teka Nemunėlis. Felčerių-akušerių punktas, ž. ū. mechanizacijos m-la (nuo 1959), kultūros namai (nuo 1960), biblioteka (nuo 1959).

KONSTITÙCIJA — pagrindinis valstybės įstatymas, nustatantis šalies visuomeninę ir valstybinę santvarką, valstybės organų sistemą ir jų sudarymo bei veiklos principus, rinkimų sistemą, pagrindines piliečių teises ir pareigas. K. — visų valstybės įstatymų leidybos pagrindas. Burž. valstybių konstitucijos įtvirtina buržuazijos diktatūrą, buržuazijai reikalingą ir naudingą tvarką; formaliai skelbdamos piliečių lygybę, dem. teises ir laisves, jos neturi normų, garantuojančių, kad darbo žmonės galėtų tomis teisėmis bei laisvėmis naudotis. TSRS ir kt. soc. šalių konstitucijos išreiškia darbo žmonių valią, tarnauja jų interesams, garantuoja piliečių teisių ir laisvių įgyvendinimą.

Pirmoji K., turėjusi galioti ir Lietuvos teritorijoje, buvo 1791.V.3 Žečpospolitos Ketverių metų seimo priimta K. (ž. *Gegužės 3 dienos konstitucija).*

Lietuvos burž. valstybė yra turėjusi šešias K. (pirmosios 3 buvo laikinosios). Pirmąją laikinąją K. buržuazinė Lietuvos Taryba priėmė 1918.XI.2, antrąją — 1919.IV.4. Šių K. uždavinys buvo sudaryti Lietuvos burž. valstybės aparatą burž. santvarkai įgyvendinti. Burž. Steigiamasis seimas 1920.VI.10 priėmė trečiąją laikinąją K., kuri panaikino Tarybų valdžios laikotarpiu padarytus socialinius ir politinius pertvarkymus, įtvirtino burž. santvarką. Laikinosioms K. pritarė visos burž. partijos, kovojusios prieš Tarybų valdžią Lietuvoje. 1922. VIII.1 Steigiamasis seimas jau vienų krikščionių demokratų atstovų balsais priėmė ketvirtąją K., kuri nustatė buržuazinei Lietuvos valstybei unitarinės valst. santvarkos ir buržuazinės demokratinės parlamentinės respublikos valdymo formą, įtvirtino valst. organų ir rinkimų sistemą, skirtą buržuazijos interesams ginti, darbo žmonėms engti bei išnaudoti, švietimo bei kultūros vystymą pajungė klerikalizmo reikalui. Remdamiesi šia K. ir anksčiau šalyje įvesta karo padėtimi, klerikalai nuo 1924 vieni valdė kraštą iki III seimo rinkimų (1926.V), kuriuos laimėjo liaudininkai ir socialdemokratai. Tautininkai ir krikščionys demokratai, reakcinių karininkų remiami, pasinaudodami liaudininkų ir socialdemokratų valdžios neveiklumu, priešiškumu liaudies rev. kovai, 1926. XII.17 įvykdė perversmą, įvedė faš. režimą. Po perversmo fašistai panaikino ir visas burž. demokratijos laisves, nors dangstėsi ketvirtąja K. Po $1^1/_2$ metų teroristinio valdymo jie suteikė savo diktatūrai teisinę formą. Neteisėtai paskelbtas 1926.XII.19 prezidentu A. Smetona 1928.V.15 be jokio atstovaujamojo organo pritarimo paskelbė naują K., penktąją, kuri buvo diktatorinio, fašistinio pobūdžio. Ji Lietuvos valstybę dar vadino dem. respublika, bet visą valdžią įv. apgaulingais būdais sutelkė prezidento rankose. Pagal šią K. prezidentas, kurį rinko „ypatingieji tautos atstovai", o pastaruosius — „ypatingieji rinkėjai", turėjo teisę leisti įstatymus, skirti bei keisti vyriausybę, paleisti seimą. 1936, darbininkų ir valstiečių judėjimo sukrėsta, norėdama teroristinį valdymą pridengti dem. formomis, faš. valdžia sušaukė seimą, išrinktą, siaučiant faš. terorui, nustačius rinkėjams įvairiausius cenzus ir kt. 1938 faš. seimas priėmė naują, jau šeštąją, Lietuvos burž. valstybės K. Ši grynai fašistinė K. visą valstybės valdžią jau tiesiog pripažino prezidentui, oficialiai vadino jį „valstybės vadovu", esančiu „valstybės priešakyje", vadovaujančiu valstybei ir vykdančiu visą „vieningą ir nedalomą" valstybės valdžią. Pagal tą Konstituciją prezidentui buvo pavaldūs visi valstybės organai, o jis liko niekam nepavaldus, neatsakingas, neatskaitingas ir neatšaukiamas.

Atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią, 1940.VIII.25 Liaudies Seimas priėmė Lietuvos TSR K., kuri buvo sudaryta sutinkamai su TSRS K. ir atsižvelgiant į respublikos ypatybes. Lietuvos TSR K. įtvirtino Liaudies Seimo ir Liaudies vyriausybės įvykdytus pertvarkymus ir nustatė respublikoje socialistinę visuom. ir valst. santvarką, naują valst. organų sistemą ir jų organizacijos bei veiklos principus, demokratinius rinkimų teisės ir sistemos principus. K. nustatė ir pagrindines piliečių teises bei pareigas, pateikė tvirtas jų garantijas. Šioji K. su kai kuriais esminiais pakeitimais bei papildymais galioja ir dabar. 1951.XII.26 įvykusi Lietuvos TSR AT sesija pakeitė tuos Lietuvos TSR K. straipsnius, kurie jau nebeatitiko esminių pasikeitimų, įvykusių respublikos ekonominiame ir politiniame gyvenime, ir įstatymiškai įtvirtino socialistinių santykių įsigalėjimą Lietuvoje. Pagal Lietuvos TSR K. respublikos visuom. santvarkos ekonominį pagrindą sudaro socialistinė ūkio sistema ir socialistinė gamybos įrankių bei priemonių nuosavybė. Respublikos visuom. santvarkos socialinį pagrindą sudaro socialistinė visuomenės struktūra. Politinį respublikos visuom. santvarkos pagrindą sudaro darbo žmonių deputatų tarybos, kurias dem. principais renka visa liaudis. Lietuvos TSR K. nustatė Lietuvai unitarinę valst. santvarką ir tarybinės socialistinės respublikos valdymo formą. Lietuvos TSR valst. santvarka ir jos suverenitetas bei kompetencija glaudžiai susiję su TSRS valst. santvarka ir jos suverenitetu bei kompetencija. Tarybų Lietuvos valst. organų sistema susideda iš valst. valdžios, valst. valdymo ir teisingumo vykdymo bei teisėtumo priežiūros organų. Svarbiausią vaidmenį valst. organų sistemoje vaidina valst. valdžios organai. Aukščiausiąją valdžią respublikoje vykdo Lietuvos TSR AT ir jos Prezidiumas, kuriems pavaldūs visi kiti respublikos organai, išskyrus prokuratūros organus, kurie yra TSRS AT žinioje. Aukščiausieji valst. valdžios organai nagrinėja ir sprendžia visus respublikai priklausančius politinius, ūkinius, socialinius, kultūrinius klausimus, leidžia įstatymus ir įsakus, privalomus respublikoje. Vietiniai valst. valdžios organai yra vietinės tarybos, kurios, remdamosi aukščiausiųjų valst. valdžios organų priimtais įstatymais ir įsakais, nagrinėja ir sprendžia konkrečius vietinius ūkinius, socialinius, kultūrinius klausimus. Respublikos valst. valdymo organai betarpiškai bei konkrečiai vykdo ir tvarko įstatymų ir poįstatyminių aktų ir jais nustatytų uždavinių įgyvendinimą, jie yra vykdomieji ir tvarkomieji organai. Valst. valdymo organai pavaldūs valst. valdžios organams. Respublikoje valst. valdymo organai yra: Lietuvos TSR MT, m-jos, k-tai, komisijos, vykdomieji k-tai, jų skyriai bei v-bos ir įvairūs kt. valst. vykdomieji ir tvarkomieji organai. Teisingumo organai vykdo respublikoje teisingumą. Tai Lietuvos TSR Aukščiausiasis Teismas ir rajonų bei miestų liaudies teismai. Visi jie sudaromi dem. rinkimų pagrindu. Teismai nagrinėja bei sprendžia civilines ir baudžiamąsias bylas, atkuria kieno nors pažeistas valst. organų, visuom. org-jų ir piliečių teises bei gina jų teisėtus interesus. Vyriausiąją įstatymų vykdymo priežiūrą Lietuvos TSR teritorijoje vykdo TSRS gen. prokuroras (betarpiškai ir per Lietuvos TSR prokurorą). Pagal Lietuvos TSR K. visų valst. organų sudarymas ir veikla pagrįsti lenininiais liaudies dalyvavimo valdyme, tautybių lygiateisiškumo, dem. centralizmo ir soc. teisėtumo principais. Tai leidžia visiems valst. organams sėkmingai vykdyti komunizmo kūrimo uždavinius, laiduoja piliečių materialinių ir kultūrinių poreikių tenkinimą. Lietuvos TSR K. suteikia piliečiams plačias pagr. teises bei laisves, reikalingas piliečių poreikiams tenkinti, jų interesams ginti ir visuomeniniam bei asmeniniam gyvenimui tinkamai tvarkyti. Kartu K. nustato piliečiams ir pareigas, kurių vykdymas sudaro sąlygas naudotis konstitucinėmis teisėmis bei laisvėmis. Be to, K., siekdama užtikrinti piliečių pagr. teisių ir pareigų realumą, nustato tvirtas materialines, politines ir juridines garantijas, kurios sudaro sąlygas visiems piliečiams naudotis visomis teisėmis bei laisvėmis ir tinkamai atlikti pareigas visuomenei ir valstybei.

KONTARÌNIS (Contarini) — Venecijos respublikos diplomatas. 1474 ir 1477 keliavo per Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę. K. aprašė kelionę iš Maskvos į Trakus, Lietuvos didžiojo kunigaikščio rūmų papročius, savo pašnekesius su didžiuoju kunigaikščiu Kazimieru, priėmimo ceremonijas, rūmų bajorus ir kita.

Lit.: **P. Klimas,** Ambrosio Contarini, Venecijos ambasadorius Lietuvoje.—„Praeitis", t. 2 K., 1933.

KONTRAFÀKCIJA [pranc. *contrefaction* — padirbimas] — **1.** Autoriaus teisės pažeidimas literatūriniu suklastojimu, siekiant materialinės ar kitokios naudos.

Tokios K. faktų buvo ir liet. spaudos istorijoje. Pavyzdžiui, 1904 J. Šenkė Tilžėje neteisėtai išleido L. Didžiulienės-Žmonos knygą „Lietuvos gaspadinė", pakeitęs antraštę taip: „Gaspadinystės knyga arba pamokinimai kaip prigulinčiai yra sutaisomi valgiai".

2. Neteisingas knygos leidimo duomenų (vietos, laiko, cenzūros leidimo) nurodymas, siekiant suklaidinti spaudos priežiūros organus. Lietuvoje tokių knygų spaudos draudimo metais išleista apie 400. Jos daugiausia buvo spausdinamos Tilžėje, Bitėnuose (tuo metu tos vietovės priklausė Vokietijai). Kad ten išleistas knygas būtų lengviau platinti Rusijos valdomoje Lietuvoje, leidėjai ėmė klastoti knygų metrikas. Daugelyje tų leidinių arba visai nežymėta, kur ir kada jie išspausdinti, arba jų išleidimo vieta nurodytas kuris nors Rusijos imperijos miestas (dažniausiai Vilnius), pažymint, kad išleista 1863 ar 1864. Kartais tose knygose būdavo išspausdinamas ir fiktyvus cenzūros leidimas. Kontrafakcines knygas leido J. Zavadskis, turėjęs leidimą parduoti iki 1864 išleistų knygų atsargas. Paaiškėjus, kad atsargos papildomos kontrafakcinėmis knygomis, J. Zavadskiui buvo iškelta byla.

XX a. pr., siekiant suklaidinti caro cenzūrą, K. Markso ir F. Engelso „Komunistų partijos manifesto", išspausdinto Bitėnuose 1904, viršelyje nurodyta, kad ta knyga išėjo Londone. Bitėnuose išspausdinti ir V. Kapsuko kn. „Šalin caro valdžia" I (1905) ir II (1906) leidimai, nors leidimo vieta juose pažymėta Ženeva, Londonas. Tais pat sumetimais F. Engelso veikale „Socializmo išsivystymas iš utopijos į mokslą", išleistame Vilniuje 1912, nurodyti tik autoriaus inicialai ir pakeistas pavadinimas („Nuo svajonių iki mokslui"). Siekiant suklaidinti buri. Lietuvos žvalgybą bei cenzūrą, 1924—26 Lietuvos Darbininkų spaudos d-jos Smolenske leistose liet. knygose, skirtose platinti Lietuvoje, leidimo vieta buvo nurodoma Kaunas, pvz.: Z. Angariečio „Antrosios Lietuvos socialdemokratų partijos darbai" (1925), V. Lenino „Apie 1905 m. revoliuciją" (1926), 17-koje V. Lenino raštų teminių rinkinių ir t. t. Buržuazijos valdymo metais, ypač nuo 1933, kai buvo imta leisti daugiau kom. lit-ros Kaune, neleg. kom. leidiniuose metrikos duomenys buvo neteisingai nurodomi, kad žvalgyba nesusektų pogr. spaustuvių. Spausdinant kom. knygas legaliose spaustuvėse, būdavo pakeičiamas knygos pavadinimas, nenurodomas autorius, pvz., V. Lenino knyga „Karlas Marksas" buvo išleista Kaune (1933) pavadinimu „Apie K. Marksą ir marksizmą (Parašė V. L.)", o kita jo knyga — „Trys marksizmo šaltiniai ir trys jo sudėtinės dalys" išėjo taip pat Kaune (1934) pavadinimu „Trys šaltiniai (Parašė VIL)"; ten dar pažymėta, kad ši knyga versta iš prancūzų kalbos.

KOÑTRIMAS Česlovas [g. 1902.V.23 Dapšiuose (Mažeikių rj.)] — dailininkas. Mokėsi Liepojos, Gomelio, Telšių g-jose. 1922—27 studijavo Kauno meno mokykloje grafiką (pas A. Galdiką), lankė K. Sklėriaus akvarelės pamokas. 1923—1927 g-jos mokytojas Kaune. Baigęs meno m-lą, dirbo piešimo mokytoju Pasvalio, Mažeikių, Telšių g-jose. Meno studijų tikslu lankėsi Prancūzijoje, Vokietijoje, Čekoslovakijoje, Italijoje, Šveicarijoje, Švedijoje, Suomijoje. Dalyvavo Nepriklausomųjų dailininkų d-jos veikloje. Nuo 1932 dalyvavo liet. dailės parodose, eksponavo akvareles. 1945 Žemaičių teatro (Telšiuose) dailininkas. Sukūrė dekoracijas Žemaitės „Trijų mylimų", K. Binkio „Atžalyno" ir kt. pjesių pastatymams. Nuo 1946 Kauno vidurinės dailės m-los dėstytojas (1946 direktorius), 1946 Kauno „Dailės" kombinato direktoriaus pavaduotojas meno reikalams. Nuo 1962 Šiaulių Ped. in-to Kauno sk., nuo 1964 Vilniaus un-to bendramokslinio f-to (Kaune) dėstytojas. 1939 ir 1962 surengė individualines akvarelių parodas. Sukūrė apie 200 ekslibrių, juos eksponavo Vilniuje, Leningrade ir kitur.

1925—30 K. akvarelėms darė įtakos K. Sklėriaus kūryba. Nuo 1934 jo kūryboje išryškėjo saviti bruožai („Vytauto prospektas", 1934, ir kt.). Akvarelėms „Per tiltelį" (1936), „Šlamų kaimas" (1937), „Palėvenyje" (1937) būdingas grafiškas gamtos vaizdavimas, lyriškumas, kaimo vaizdo uždarumas ir intymumas. Vaizdo platumas būdingas peizažams „Giruliai" (1939), „Tėviškė" (1944), „Nemunas ties Kačergine" (1946), „Vaizdas į Pažaislį" (1954), „Kauno HES" (1958), „Kalotės ežeras" (1959), „Luokesų ežeras" (1960), „Zarasų apylinkės" (1961), „Nemunas užtvenktas" (1961), „Kartenos senoji karčiama" (1964), „Architektūrinis ansamblis Pikeliuose" (1965), „Pagelžkelys" (1966) ir kt.

Lit.: Česlovas Kontrimas, [katalogas su iliustracijomis], V., 1962; **A. Savickas,** Peizažas lietuvių tapyboje, V., 1965.

KOÑTRIMAS Justinas [g. 1916.XII.5 Piauliuose (Plungės rj.)] — agronomas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1955). 1946 baigė Ž. ū. akademiją. 1946—58 dirbo ped. darbą Ž. ū. akademijoje, 1958—60 Vilniaus Aukštojoje part. m-loje. Nuo 1960 Vytėnų bandymų stoties (Kauno rj.) direktoriaus pavaduotojas. Paskelbė moksl. straipsnių apie obelų veisles Lietuvoje, obuolių ir kt. vaisių laikymą, jų biochemines ir technologines savybes.

Ršt.: **J. Kontrimas, N. Smorigaitė,** Neorganinė chemija (Trumpas kursas), [vadovėlis aukštosioms ž. ū. m-loms], V., 1961 [II leid. 1965]; **M. Baranauskienė, J. Kontrimas,** Vaisių ir daržovių laikymas, V., 1963.

KOÑTRIMAS (Kontrym) Kazimieras [1776? Bogdanove (BTSR, Vileikos rj.) — 1836 Šiluvoje (Raseinių rj.)] — bibliotekininkas, publicistas. Mokėsi Vilniuje. Dalyvavo 1794 sukilime. 1803—08, 1814 — 25 Vilniaus un-to bibliotekininko padėjėjas adjunkto titulu, 1808—14 un-to sekretorius ir istoriografas. 1822 buvo sudaręs liet. kalbos katedros Vilniaus un-te steigimo projektą, buvo vienas „Šubravcų" (įk. 1817), Vilniaus tipografinės d-jos (įk. 1817), Nepasiturinčių mokinių pagalbos d-jos (įk. 1821) ir kt. d-jų kūrėjų. Aktyviai dalyvavo Vilniaus masonų veikloje, ypač ložės „Uolusis lietuvis" reformoje (1818). Įv. slapyvardžiais bendradarbiavo satyr. laikraštyje „Wiadomości Brukowe" („Gatvės žinios", 1816—22). Redagavo „Dziennik Wileński" („Vilniaus dienraštis", 1815—18) ir „Dzieje Dobroczynności" („Labdarybės reikalai", 1820—22). Už dalyvavimą filomatų veikloje 1824 pašalintas iš un-to ir ištremtas iš Vilniaus. Dalyvavo 1831 sukilime. Period. spaudoje paskelbė straipsnių ekonomikos klausimais. Buvo baudžiavos panaikinimo šalininkas.

Lit.: **S. Pigoń,** Z dawnego Wilna, 1929; **Z. Skwarczyński,** Kazimierz Kontrym, Towarzystwo Szubrawców (Dwa studia), Łódź, 1961.

KOOPERĀCIJA [lot. *cooperatio* — bendradarbiavimas] — smulkių gamintojų ir darbininkų, įnešančių materialines ar pinigines lėšas (pajų) bendrai ūkinei veiklai, masinis savanoriškas susivienijimas. Ž. *„Kooperacija", Kooperatinė gyvenamųjų namų statyba, Kredito kooperacija, Vartotojų kooperacija, Verslinė kooperacija, Žemės ūkio kooperacija.*

„KOOPERĀCIJA", Centralinė draudimo sąjunga „Kooperacija",— draudimo įstaiga, įsteigta 1925. Jos nariai buvo kooperatyvai, bendrovės, draugijos, o t. p. pavieniai draudėjai. Steigėjų manyta, kad periferijoje bus savitarpio draudimo d-jos, todėl s-ga pavadinta „centraline". Iš tikrųjų savitarpio draudimo d-jų tebuvo viena. Nariai kooperatyvai visuotiniuose „K." įgaliotinių susirinkimuose buvo atstovaujami pagal draudimo įnašų (premijų) dydį. Pajų kapitalas nedidelis (1938 pab. 47 000 lt). „K." draudė nekilnojamąjį ir kilnojamąjį turtą. Sustiprėjus Lietuvoje valstybiniam-monopoliniam kapitalui, „K." nariai monopolijos „Pienocentras", „Lietūkis", „Maistas", „Lietuvos Baltijos Loidas" 1938 pab. reorganizavo s-gą į draudimo akc. b-vę „Kooperacija", kuri pradėjo veikti nuo 1939 pradžios. Akc. b-vei buvo perduota s-gos draudimų portfelis ir visas likvidacinis balansas (239 000 lt) su visais jo aktyvais ir pasyvais. Jos kapitalas buvo 750 000 lt, bet iki 1939 pab. teįmokėta pusė tos sumos. B-vė pradėjo drausti transportuojamas prekes ir transporto priemones, jų tarpe „Lietuvos Baltijos Loido" laivus. 1940 b-vė įsteigė skyrių Vilniuje. 1940 nacionalizavus pramonę ir bankus, perduota Valstybės draudimo įstaigai.

KOOPERĀTINĖ GYVĒNAMŲJŲ NAMŲ STATÝBA. 1962 LKP CK ir Lietuvos TSR MT priėmė nutarimą dėl K. g. n. s. organizavimo. Šiuo nutarimu Vilniuje ir Kau-

ne uždrausta statyti individualinius gyv. namus, o Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje, Palangoje, Druskininkuose bei Neringoje jų statyba apribota. Gyventojams buvo leista už asmenines lėšas koop. būdu statydintis daugiabučius gyv. namus, kurių butai tampa kooperatyvo narių nuosavybe. Tokius kooperatyvus vietinių tarybų nutarimais leidžiama steigti prie darbo žmonių deputatų tarybų (DŽDT) vykd. k-tų, įmonių, org-jų bei įstaigų, o nuo 1965 — ir taryb. ūkiuose bei kolūkiuose. Kooperatyvai veikia pagal kooperatyvo narių visuot. susirinkimo priimtus ir DŽDT vykd. k-tuose įregistruotus įstatus. Prieš pradedant statybą, kooperatyvo nariai turi įmokėti į banką savo lėšų ne mažiau kaip 40% sąmatinės namo kainos ir kompensuoti koop. namo statybos rangovui papildomas išlaidas, t. y. dar apie 5% sąmatinės namo vertės. Stat. arba valst. bankas kooperatyvui išduoda paskolą iki 60% namo sąmatinės kainos 10—15 metų laikui. Už tokias paskolas iki 1965.II.1 buvo imama 1% metinių palūkanų, vėliau tik 0,5%. Gautą paskolą kooperatyvas pradeda grąžinti, priėmęs pastatytą namą, lygiomis dalimis kiekvieną metų ketvirtį. Kooperatinius, kaip ir valstybinius, gyv. namus projektuoja ir stato projektavimo ir statybinės org-jos. Kooperatyvams pageidaujant, miestų ir rajonų DŽDT vykd. k-tai gali leisti koop. gyv. namuose panaudoti pagerintą apdailą ir tobulesnius įrengimus, negu valst. namuose, už tai apmokant stat. org-joms. K. g. n. s. sparčiai plečiama. 1963—65 Lietuvos TSR miestuose buvo pastatyta 220 000 m^2 koop. gyv. ploto, o vien 1966 jau 135 000 m^2.

Kooperatinių gyv. namų statyba pigesnė, negu individualinių, nes vykdoma centralizuotu būdu ir industriniais metodais. Koop. namai statomi daugiausia 5 aukštų, todėl ekonomiškiau išnaudojama miesto teritorija, sutrumpėja gatvės, privažiavimai, inžinerinės komunikacijos.

„KOOPERĀTININKAS"— tarybinis kooperacijos biuletenis, einąs nuo 1958. IV.15 Vilniuje. 1958—61 redaktorius S. Rimkus, nuo 1961 — B. Bazevičius.

KÒPELZONAS Cemachas (Timofejus) [1869.II.21 — 1933.X.30 Maskvoje] — socialdemokratinio judėjimo dalyvis. Mokydamasis Panevėžio real. m-loje, 1885 su kitais organizavo nelegalius moksleivių ir šiaip jaunimo būrelius. 1886 užmezgė ryšius su Vilniaus rev. būrelių nariais. Baigęs m-lą, 1887—88 veikė Vilniuje kaip pirmosios Lietuvoje marksistų grupės dalyvis. 1892 Varšuvoje 7 mėn. kalintas. Grįžęs į Vilnių, veikė s-d. grupėje. 1894 pabaigoje Peterburge užmezgė ryšius su V. Leninu, gavo iš jo ir atvežė į Vilnių nelegaliai išėjusio V. Lenino veikalo «Kas yra „liaudies draugai" ir kaip jie kariauja prieš socialdemokratus?» egzempliorių. 1895 pr. kaip Vilniaus socialdemokratų atstovas dalyvavo Peterburge kelių miestų marksistinių būrelių ir grupių atstovų pasitarime, kuriame buvo ir V. Leninas. K. pažiūrose tuomet jau pasireiškė vad. ekonomizmo įtaka. 1897 K. buvo vienas Bundo organizatorių, o nuo 1898 vienas iš jo atstovų užsienyje, veikė kaip Rusų socialdemokratų s-gos užsienyje narys. 1905—08 dirbo Bundo org-joje Vilniuje. Vėliau gyveno JAV, dalyvavo soc. judėjime, 1923 įstojo į JAV Komunistų partiją. 1923 atvyko į TSRS ir buvo priimtas į VKP(b). Iki 1933 dirbo Maskvoje Valst. leidykloje, paskui Vyriausiojoje lit-ros ir leidyklų reikalų v-boje.

KÕPGALIS — Kuršių nerijos apie 2 km ilgio š. dalis, esanti priešais Klaipėdą ir užsibaigianti Klaipėdos uosto p. molu. Molas pastatytas XVIII a. pab. Iki tol K. buvo labai ardomas Kuršių marių potvynio srovių ir bangų. Pastačius molą, Kuršių nerija ties K. paplatėjo. 1866 Kopgalyje pastatytas fortas, kurio liekanų yra ir šiuo metu. 1958 Kopgalyje įsteigta elektrinės žūklės laboratorija, kuri 1962—64 įsirengė 2 baseinus su marių ir jūros vandeniu.

KOPITKÒVAS Stepas [g. 1918.XII.3 Daugpilyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš darbininkų. Rev. veiklą pradėjo 1936 Rokiškio aps. Nuo 1937 Komunistų partijos narys, 1938 Juozapavos (Zarasų rj.) kuopelės sekretorius. 1937—40 su kitais suorganizavo Lipnikų, Noreikių, Samanių (Zarasų rj.) ir kt. kaimų part. kuopeles. 1940.I už rev. veiklą nuteistas metus kalėti. 1940—41 adm. darbuotojas Rokiškio apskrityje. 1942—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys; 1943—44 Žemaitės partizanų būrio komisaras; 1944—45 tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1945—65 part. ir adm. darbuotojas Rokiškio rj. Pensininkas.

KOPKÀ Vincas [1892.IV.10 Mikniūnuose (Varėnos rj.) — 1938.XI.27 Minske] — revoliucinio judėjimo dalyvis, proletarinis poetas. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1911 pradinės m-los mokytojas Vilniuje ir kitur. Aktyvus 1918—19 proletarinės revoliucijos dalyvis, Ylakių rev. k-to narys, kovėsi su kontrrevoliucionieriais. Nuo 1920 Komunistų partijos narys. 1920 LKP Mažeikių parajonio organizatorius, steigė naujas LKP kuopeles, platino kom. lit-rą, už tai Telšiuose kalintas. Vėliau dirbo Kauno darbininkų profs-gų centro biure, laikr. „Darbininkų žodis" redakcijoje. Už rev. veiklą 1921 tris kartus kalintas. Nuo 1921 pab. mokytojas Sedoje; toliau dirbo rev. darbą. 1922—23 kuopininkų kandidatas į I ir II Lietuvos seimo atstovus. Už tai 1923—26 kalintas Šiauliuose, Kaune. Nuo 1926 mokytojas Sedoje, vienas iš pažangių darbininkų org-jų, profs-gų, vakarų, mitingų, rinkliavų organizatorius. LKP CK leidus, 1927 per Latviją vyko į TSRS. Prie sienos suimtas ir įkalintas Rezeknėje (Latvijos TSR), paskui Rygoje. 1928 apsigyvenęs Baltarusijos TSR, buv. Dimanovos dvare (netoli Vitebsko), padėjo suorganizuoti lietuvių vid. m-lą, 1928—32 buvo tos m-los direktoriumi. 1933—37 Baltarusijos TSR MA moksl. bendradarbis, laikr. „Raudonasis artojas" redakcijos skyriaus vedėjas. Žuvo, neteisėtai represuotas asmenybės kulto sąlygomis. 1959 reabilituotas.

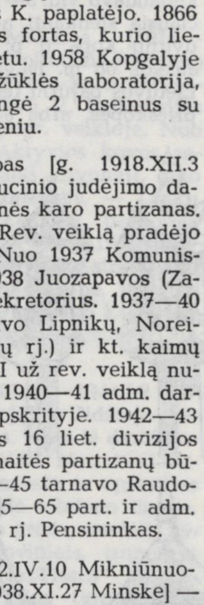

Spausdinti eilėraščius pradėjo 1920 (slap. Vincas Meilutis). Ypač daug jų spausdino „Kibirkštyje" (1924—26), vėliau „Raudonajame artojuje", „Priekale", rinkiniuose „Po raudonąja vėliava" ir kt. Iš reikšmingesnių kūrinių pažymėtina poemėlė „Piemenėlio gyvenimas" ir memuarinė apybraiža „Slaptam gyvenime". Poezijoje K. daugiausia vaizdavo darbo valstiečių vargus, priespaudą, reiškė šviesesnės ateities lūkesčius, žadino klasinį sąmoningumą, kovingumą. Išvertė V. Tetiurevo „Gamtos mokslo vadovėlio" I d. (išl. 1933). Sudarė „Baltarusiškai-lietuvišką ir rusiškai-lietuvišką žodynėlį" (išl. 1934).

Ršt.: [Eilėraščiai].— Kovos keliais, sudarė V. Žalionis ir Žaibas, Maskva, 1929; [Eilėraščiai ir apybraiža]. — Kovos keliais, sudarė B. Pranskus, V., 1961.

KOPLÝTSTULPIAI IR̃ STOGÃSTULPIAI — liaudies mažosios architektūros statiniai, turintys daugiausia memorialinių paminklų paskirtį. Manoma, kad koplytstulpiai ir ankstyvoji jų forma — stogastulpiai išsivystė iš seniausiųjų memorialinių paminklų, kurie buvę statomi prie kapų dar prieš krikščionybės įvedimą, — stulpų su dvišlaičiais stogeliais. Koplytstulpiai ir stogastulpiai išplito XIX amžiuje Žemaitijoje, r. Aukštaitijoje, Dzūkijoje; jie buvo statomi prie sodybų, kaimų galuose, prie upelių, sankryžų, ant kalnelių, pakelėse ir rečiau — kapinėse, šventoriuose. Stogastulpių būna su keturšoniais, aštuonšoniais, dešimtšoniais ir apvaliais stogeliais, po kuriais pritvirtinamos „šventųjų" statulėlės; pasitaiko 2—3 aukštų stogastulpių. Turtinga puošyba išsiskiria stogastulpių atramėlės, laikančios stogelį, ir stogelio pakraščiai. Formos ir puošybos atžvilgiu koplytstulpiai sudėtingesni už stogastulpius. Koplytstulpių viršūnėje po stogeliu būna atvira arba uždara dėžutė, vadinama koplytėle. Ji būna arba atvira, į apačią siaurėjanti, arba įstiklinta keturšonė, arba daugiašonė. Kartais koplytstulpiai būna 2—3 aukštų, atskirtų vienas nuo kito kiaurapiūvio rašto ar profiliuotais karnizėliais ir plonais skersinukais, sudarančiais su stiebu kryžmas. Koplytstulpiams būdingos plačios pastogės. Dauguma koplytstulpių savo forma primena gyv. namų *gonkas*. Iš koplytstulpių, trumpėjant stiebams, išsivystė koplytėlės, statomos ant akmenų ar plytų pamato. Pasitaiko koplytėlių, pritvirtintų prie medžio kamieno ar įrengtų

išskobtame kamiene (Raseinių, Skaudvilės, Trakų apylinkėse), kurio dalis uždengiama grybo formos stogeliu ir statoma ant akmenų pamato. Koplytėlės buvo puošiamos dantukų, kripučių, žvaigždučių ornamentais. Jų stogeliai įv. formų, ornamentuoti kampuose; viršūnės medinės arba geležinės, užbaigiamos kryželiu su stilizuotais spinduliais. Kartais koplytėlėse buvo kabinami varpeliai. Koplytstulpiai, stogastulpiai ir koplytėlės dažnai buvo dažomi mėlyna, žalia, ruda spalva, koplytėlių durelės ir langų rėmai dažomi baltai.

Lit.: **M. Brensztejn,** Krzyże i kapliczki Żmudzkie.— Materiały do sztuki ludowej na Litwie, Kraków, 1906; **J. Basanavičius,** Lietuvių kryžiai archaiologijos šviesoje.— Lietuvių kryžiai, V., 1912; **P. Galaunė,** Lietuvių liaudies menas, K., 1930.

KŌPOS — vėjo supustyti smėlio kauburiai ir kalvos. Genetiniu požiūriu skiriamos dvi K. grupės: žemyninės ir pajūrinės. Žemyninių K. būna smėlingose vietose — paežerėse, upių terasose. Tokios K. užima nemažus plotus Pietryčių Lietuvos smėlingojoje lygumoje (Varėnos, Marcinkonių, Druskininkų apylinkėse). Ten jos dažniausiai susitelkusios grupėmis ir sudaro gūbrius. Didesniųjų K. aukštis viršija 20 m, o ilgis siekia kelis šimtus metrų. Dauguma šių K. yra parabolinio tipo. Gana didelių K. ruožų yra Nemuno slėnyje ir palei jį ties Pagėgiais, Viešvile. Didžiausios ir įvairiausios pajūrinės K. būdingos Kuršių nerijai. Joje, be aukštųjų K. gūbrio, tįsančio išilgai marių pakrantės, yra senųjų parabolinių kopų Juodkrantėje, Nidoje ir įvairių K.— palvėje. Maždaug pusė visos Kuršių nerijos aukštųjų K. gūbrio apželdinta kalnų pušaitėmis, kitur K., vėjo pustomos, vis dar slenka marių link. Per pastaruosius 50 metų pustomos K. nukeliaudavo vid. 3—7 m per metus. Aukščiausia slenkanti nerijos kopa — Sklandytojų kopa (į p. v. nuo Nidos); jos aukštis 68 m. Išilgai jūros kranto visu Lietuvos pajūriu tęsiasi pylimo pavidalo prieškopės, arba apsauginių kopų gūbrys. Daugelyje ruožų jis susidarė savaime iš vėjo supustyto paplūdimio smėlio. Kitur gūbrys padarytas žmogaus, kad paplūdimio smėlis nesiveržtų gilyn į sausumą. Kai kurių žemyninių p. r. Lietuvos K. amžius — apie 12 000 metų, o senosios pajūrio K. (jų tarpe Birutės ir Naglio kalnai Palangoje) susidarė prieš 5000—6000 metų. Aukštųjų Kuršių nerijos K. gūbrys susiformavo per pastaruosius 150—200 metų.

Lit.: **V. Gudelis,** Kuršių nerijos kopos ir kai kurie dabartinės eolodinamikos tyrimo klausimai. — Smėlynų sutvirtinimo ir apmiškinimo klausimai, V., 1956.

KOPŪSTAI. Lietuvos TSR auginami 8 atmainų K.: baltieji gūžiniai, raudonieji gūžiniai, garbanotieji, briuseliniai, žiediniai, ropiniai, lapiniai ir kiniškieji. Daugiausia auginami baltieji gūžiniai K., daug mažiau raudonieji gūžiniai. Ankstyvųjų **baltųjų gūžinių K.** veislės rajonuotos visoje Lietuvoje (1966): Nr. 1 poliarinis K-206 ir Nr. 1 Gribovo 147. Pirmosios veislės K. duoda ankstyvesnį ir didesnį derlių. Vid. ankstyvumo baltųjų

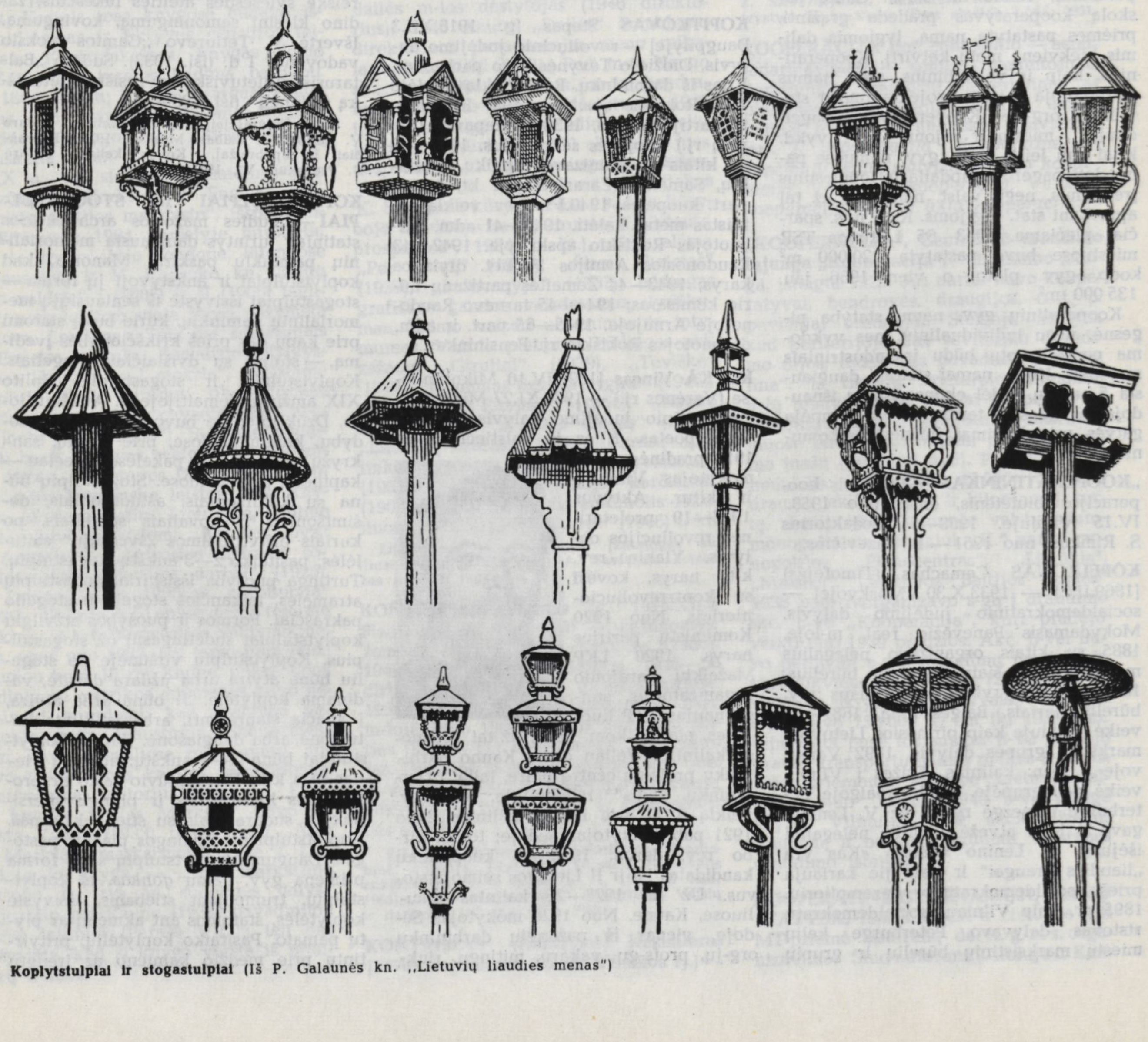

Koplytstulpiai ir stogastulpiai (Iš P. Galaunės kn. „Lietuvių liaudies menas")

gūžinių K. rajonuotos veislės — Dotnuvos baltarusiškieji, Slava 1305, Baltarusiškieji 455; vėlyvųjų — Podarok. Iš **raudonųjų gūžinių K.** rajonuota veislė Gako 741. Ankstyvųjų gūžinių K. gūžės užauga per 50—60 dienų po daigų pasodinimo į dirvą, vid. ankstyvumo — per 90—120, o vėlyvųjų — per 130—140 dienų. **Garbanotųjų K.** ankstyva veislė — Vienos ankstyvieji, vėlyva — Vertus. **Briuselinių K.** žinomos veislės — Herkules (užauga per 100—110 dienų), Erfurto (120—130 dienų). **Žiedinių K.** rajonuotos veislės: atviram gruntui — Pirmuoliai, Edelštein; inspektams — Otečestvenaja. Ankstyvųjų veislių galvutės užauga per 60—80 dienų. Šiuos K. pastaruoju metu imama auginti plačiau. **Ropinių K.** ankstyvos veislės — Vienos baltieji, Vienos mėlynieji; vėlyvos — Goliato baltieji, Goliato mėlynieji. Šių K. yra ir pašarinių. Iš **lapinių K.** rajonuota tik pašarinė veislė — Vologdos žalieji smegeniniai. **Kiniškųjų K.** rajonuota veislė — Chibinų. Jie uždera daug anksčiau už pačias ankstyviausias gūžinių K. veisles. Auginami daugiausia šiltadaržiuose.

Kopūstus Lietuvoje pradėjo selekcionuoti 1924 prof. S. Nacevičius Ž. ū. akademijos mokomajame darže (sukūrė Dotnuvos baltarusiškųjų veislę). 1948—1956 K. buvo selekcionuojami Lietuvos valstybinėje selekcijos stotyje (Dotnuvoje; joje sukurta veislė Pirmuoliai); nuo 1956 Vytėnų bandymų stotyje (Kauno rj.). Tinkamiausi K. priešsėliai — dobilai, agurkai, bulvės, svogūnai. Norint gauti ankstyvą derlių, kai kuriuose Lietuvos ūkiuose ankstyvųjų K. daigai auginami durpių-pūdinio puodeliuose arba kraikinėse durpėse. Ankstyvųjų gūžinių, žiedinių, ropinių, briuselinių ir garbanotųjų K. daigai į dirvą sodinami, ievai sužaliavus; vid. ankstyvumo — alyvoms žydint. Svarb. grybinės ligos: daigų — juodoji kojelė, šaknų — K. šaknų gumbas (labai drėgnose, rūgščiose dirvose), lapų ir ankštarų — juodasis dėmėtumas; per žiemą laikomus K. ir sėklojus užpuola pilkasis pelėsis. Esant drėgnam, šiltam orui, K. lapus pažeidžia bakterinė liga — K. juodligė. Iš kenkėjų žalingiausi: daigams — vabalų (K. spragės, K. stiebinio straubliuko) ir K. musės lervos; lapams — drugių (kopūstinio baltuko, pelėdgalvio ir K. kandies) vikšrai; sėklojams — vabalo rapsinio žiedgraužio lervos. Visų atmainų K. visuom. pasėliai Lietuvoje 1966 užėmė 1294 ha, arba 30% viso visuom. sektoriaus daržovių ploto, tame tarpe kolūkiuose 499 ha. Gūžinių K. derlingumas Lietuvoje 200—800 cnt/ha, garbanotųjų 200—400, briuselinių 40—60, žiedinių 110—400, ropinių 180—500, lapinių pašarinių 400—700, kiniškųjų 250—350 cnt/ha.

K. minimi jau XVI a. vid. dvarų inventoriuose ir 1588 Lietuvos Statute. 1938 Lietuvoje K. užėmė apie 27% viso daržovių pasėlių ploto, tame tarpe žiediniai — apie 0,5%.

KOPŪSTỸNĖ — kaimas Zarasų rj., Magučių apyl., 8 km į p. nuo Zarasų, 3 km į p. v. nuo Zarasų—Turmanto kelio. 55 gyv. (1959). 0,5 km į š. r. nuo kaimo yra Veisenio ež. Iš jo per K. į Samavo ež. teka Veisena. Kaimas įsikūręs prie vietinių kelių sankryžos; sodybos stovi pagal kelius. Pastatyta kolūkio ūkinių pastatų, yra parduotuvė, felčerių-akušerių punktas, kultūros namai, biblioteka.

KOPUSTINSKÁITĖ Dalia [**Mataitienė**; g. 1936.VI.6 Klaipėdoje] — dailininkė. 1960 baigė Dailės in-to tapybos f-tą. Nuo 1960 dalyvauja dailės parodose.

Sukūrė kostiumų eskizus Lietuvos TSR Dainų ir šokių liaudies ansambliui, apipavidalino spektaklius: Akademiniame dramos teatre — M. Lermontovo „Maskaradas" (1960), E. Švarco „Sniego karalienė" (1961); Kauno muz. teatre — B. Asafjevo „Bachčisarajaus fontanas" (1961), G. Miliutino „Čanitos pabučiavimas" (1961), A. Gadžijevo „Romeo — mano kaimynas" (1962), Ž. Ofenbacho „Mėlynbarzdis" (1964) ir kt.

KORÃBLIKOVAS Makaras [1915—1943.XI Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. 1936—38 dalyvavo V. Baltarusijos Komunistų partijos pogr. veikloje. Nuo 1942 antifašistinės Aktyvios kovos sąjungos (Związek walki czynnej), nuo 1943, šią s-gą reorganizavus, — Lenkų patriotų sąjungos (Związek patriotów polskich) k-to narys. Nuo 1943 LKP Vilniaus pogr. k-to narys. Palaikė ryšius su LKP CK operatyvine grupe, Vilniaus geto antifaš. org-ja, vadovavo kovinėms grupėms mieste. Gestapo suimtas ir nužudytas.

KÒRBUTAS Julius [1924 — 1944.I.2 Ramėnuose (Kėdainių rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš darbininkų. 1942 įstojo į LLKJS. Nuo 1943 rudens LLKJS Kauno miesto ir apskrities pogr. k-to narys. Ardė telefono linijas, su kitais susprogdino grūdų sandėlį, rūpinosi ginklais ir šoviniais, trumpųjų bangų radijo stoties «„Tiesos" balsas» įrengimu, palaikė ryšius tarp Kauno komjaunuolių ir jiems padedančių asmenų Kėdainių aps., teikė žinias partizanų būriui „Už Tarybų Lietuvą". Hitlerininkų apsuptas, dengė draugų atsitraukimą, sužeistas susisprogdino granata.

KORČIÃGINO PARTIZÃNŲ GRŪPĖ — partizanų grupė, veikusi hitlerinės okupacijos metais Kauno, Marijampolės apskrityse. Pradėta organizuoti 1944.V.15 Marijampolės apskrities Sasnavos valsčiuje iš Kauno geto antifaš. org-jos narių ir vietos aktyvo. Turėjo 13 kovotojų. Palaikė ryšius su LKP Kauno miesto ir apskrities pogr. k-tu ir Šakių aps. partizanų būriu „Jūra". Kovinei diversinei veiklai vadovavo A. Pečkys. Partizanai nutraukinėjo telefono ir telegrafo laidus, platino antifaš. atsišaukimus, organizavo žmones į kovą su okupantais. Susirėmimuose su priešu žuvo 8 kovotojai: I. Bermanaitė, Š. Ratneris, M. Sapožnikas, J. Šapira, M. Zilberis ir kiti. 1944.VII.28 K. p. g. susijungė su Raudonosios Armijos daliniais.

KORĖJIEČIŲ LITERATŪRÀ (ryšiai su liet. lit-ra). 1951 liet. kalba išleistas rinkinys „Iš korėjiečių poezijos", kuriame pateikta 12 poetų kūrybos vertimų. Į liet. kalbą išversta Li Gi Jono (g. 1893) rom. „Žemė" (1954, vertė M. Kazlauskaitė, Ž. Rukšėnaitė) ir Chan Ser Jos rom. „Sutemos" (1960, v. V. Gustainis). Išleista Se Man Iro, kuris lankėsi Tarybų Lietuvoje, pjesė „Salos žmonės" (1951, v. E. Bermanaitė) bei liaudies pasaka „Kregždutė" (1955, v. P. Dirsė). Korėjiečių kalba išleistoje „Tarybinių poetų rinktinėje" (1955) įdėti A. Venclovos trijų eilėraščių vertimai; A. Venclovos aps. „Pūgoje" vertimas paskelbtas korėjiečių kalba leidžiamame žurnale „Korėjos-Tarybų Sąjungos kultūra" (1960, Nr. 11).

KOREVÀ Kletas [1837—1863.III.21 Kaune] — 1863 sukilimo dalyvis. Kilęs iš Kauno aps. bajorų. 1855 baigė Peterburgo Miškininkystės in-tą. Čia, atrodo, turėjo ryšių su slapta Peterburgo karininkų org-ja. Kurį laiką dirbo Tambovo gub. miškų ūkio girininku. 1863 sukilimo išvakarėse girininkas Ašmenos ir Trakų aps. Bendravo su L. Zveždovskiu, vienu iš besikuriančios 1863 sukilimo org-jos vadovų. 1862 viduryje K. vadovavo Judėjimo k-to (vėliau Lietuvos Provincijos k-to) Trakų aps. skyriui. 1863.II vienas pirmųjų Gegužinės (Kaišiadorių rj.) miškuose suformavo 50—80 sukilėlių būrį ir buvo paskirtas Trakų aps. kar. viršininku (slap. Skirmantas). Jo vadovaujamas būrys siekė įgyvendinti sukilimo agrarinius dekretus ir privertė Palomenės, Šilosėdų (abu Kaišiadorių rj.) ir Užusalių (Jonavos rj.) dvarų savininkus išduoti aktus dėl nemokamo perdavimo valstiečiams tos žemės, kurią jie valdė. III.12 prie Palomenės dvaro įvyko susidūrimas su carine kariuomene. III.15 būrys Būdų kaime (Jonavos rj.) buvo sumuštas. Mūšio išvakarėse K. pateko į nelaisvę ir buvo sušaudytas.

KORKÙTIS Petras [g. 1938.VII.20 Varėnoje] — klimatologas, geografijos mokslų kandidatas (1967). 1961 baigė Vilniaus un-tą ir liko jame dirbti. Nuo 1966 Lietuvos agrometeorologinės laboratorijos moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie p. Pabaltijo aeroklimatą ir laisvosios atmosferos aerologinę struktūrą.

KOROTKÒVAS Timofejus [g. 1913.I.22 Maineivose (Rokiškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1934 užmezgė ryšius su Rokiškio komunistų org-ja. Nuo 1935 Komunistų partijos narys. Maineivose suorganizavo kom. kuopelę, buvo jos sekretorius. Vėliau išrinktas LKP Čedasų vls. k-to sekretoriumi. 1940—41 LKP Rokiškio aps. k-to instruktorius. Nuo 1942 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje, fronte buvo sužeistas. Buvo bataliono part. org-jos sekretorius. Nuo 1946 dirbo partinį ir ūkinį darbą Rokiškio, Priekulės, Klaipėdos, Kavarsko rj., nuo 1957 Klaipėdoje.

KORSAKÁITĖ Ingrida [g. 1938.X.31 Biržuose] — dailės istorikė. 1961 baigė TSRS Dailės akademijos Repino tapybos, skulptūros ir archit-ros in-to (Leningrade) dailės istorijos ir teorijos f-tą. Nuo 1961 Lietuvos TSR MA Istorijos in-to moksl. bendradarbė. Parašė monografiją „Jonas Kuzminskis" (1966; rus. leid. 1964), periodikoje ir įv. leidiniuose paskelbė straipsnių apie liet. grafiką.

KÒRSAKAS Kostas [g. 1909.X.5 Pašvitinyje (Pakruojo rj.)] — literatūros tyrinėtojas, kritikas, poetas, Lietuvos TSR MA akademikas (1949), Lietuvos TSR nusipelnęs mokslo veikėjas (1959), filologijos mokslų daktaras (1965). Vaikystę praleido Rygoje. 1923—28 mokėsi Joniškio ir Šiaulių g-jose. Lit. darbą pradėjo 1925. Už antifaš. veiklą 1928—30 kalintas. Aktyviai bendradarbiavo žurnale „Trečias frontas" (1930—1931), dalyvavo pažangių antifaš. rašytojų sąjūdyje. 1931—40 Kauno un-te studijavo lietuvių ir rusų lit-rą. 1933—1940 faktinis žrn. „Kultūra" redaktorius. Daug prisidėjo prie pažangių lit. leidinių („Literatūra", „Prošvaistė") leidimo.

Atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią, vadovavo Eltai, vėliau Lietuvos TSR Valst. leidyklai. Vilniaus un-te dėstė liet. lit-rą. 1941 pradėjo dirbti Lietuvos TSR Mokslų akademijoje. D. Tėvynės karo metais gyveno Penzoje, Balachnoje (Gorkio sr.), Maskvoje. 1942—44 Lietuvos Taryb. rašytojų biuro atsakingasis sekretorius. Parengė liet. tautosakos rink. „Okupantų vergovėje" (1942), antologiją „Amžinoji neapykanta" (1942), kn. „Lietuva ugnyje" (išl. JAV, 1944). Redagavo almanachą „Pergalė" (2 kn., 1943—44) ir kt. kolektyvinius leidinius. Reiškėsi kaip poetas, vertėjas, kritikas ir publicistas. 1944—45 Lietuvos TSR Rašytojų s-gos pirmininkas, vėliau v-bos narys. Nuo 1946 žrn. „Pergalė" redkolegijos narys. 1944—45 Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-to dekanas. Nuo 1946 Lietuvos TSR MA narys korespondentas ir Liet. lit-ros (nuo 1952 Liet. kalbos ir lit-ros) in-to direktorius. Daugelio akademinių leidinių („Literatūra ir kalba", 8 t., 1956—66; „Lietuvių literatūros istorija", 3 t., 1957—65; „Lietuvių tautosaka", 4 t., 1962—67; „Lietuvių tautosakos apybraiža", 1963, ir kt.) vyriausiasis redaktorius. Nuo 1948 profesorius, 1953—68 Lietuvos TSR MA Visuom. mokslų skyriaus akademikas sekretorius, nuo 1968 Lietuvos TSR MA Prezidiumo narys. Probleminės moksl. tarybos liet. filologijos mokslinio tyrimo darbui koordinuoti, Nuolatinės K. Donelaičio komisijos, Tarptautinės baltų—slavų santykiams tirti komisijos pirmininkas. Dalyvavo daugelyje sąjunginių konferencijų bei pasitarimų Maskvoje, Leningrade, Kijeve ir tarpt. suvažiavimų bei konferencijų Lenkijoje, VDR, Bulgarijoje ir kitur. 1947—63 Lietuvos TSR AT deputatas, 1959—63 Lietuvos TSR AT pirmininko pavaduotojas. „Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos" vyriausiosios redakcijos narys, lit-ros ir kultūros skyriaus vyriausiasis redaktorius.

Kūrybinės veiklos pradžioje (1925—1932) K. reiškėsi kaip poetas. Eilėraščiuose vaizdavo rev. kovą, polit. kalinių gyvenimą. Šio laikotarpio poezijai būdinga ekspresionistinė poet. išraiška. Vėliau poez. srityje K. reiškėsi D. Tėvynės karo metais. To laikotarpio eilėraščiai (rink. „Kovos įstatymas", 1943) pasižymi dramatiškais kovos su fašizmu vaizdais, tėvynės meilės, ilgesio motyvais, lyr. pergyvenimais. K. pokario poezijoje vyrauja taikios statybos, tautų draugystės, kovos su burž. nacionalistais temos. K. poezijai būdinga piliet. turinys, intelektualumas, retorinis patosas.

K. kritinės pažiūros formavosi marksistinės estetikos ir rusų revoliucinių demokratų, ypač V. Belinskio, raštų poveikyje. Kritikos darbuose (rink. „Straipsniai apie literatūrą", 1932; „Kritika", 1936; „Rašytojai ir knygos", 1940) K. kėlė realizmo, pažangių idėjinių pozicijų, visuomeninio lit-ros vaidmens principus, teigė klasinį lit-ros pobūdį klasinėje visuomenėje. Realizmo koncepcijos pagrindu jis laikė liaudiškumą ir idėjiškumą; atmesdamas burž. pažiūras meno tautiškumo klausimu, K. teigė, kad mene tautiška yra tai, kas paremta liaudies dvasia, plačiųjų tautos sluoksnių interesais. Remdamasis realizmo, lit-ros idėjiškumo bei liaudiškumo kriterijais, K. įvertino daugelį to meto lit. gyvenimo reiškinių, t. p. kai kurių praeities rašytojų kūrybą, atskleidė dekadentinės burž. lit-ros reakcingumą, jos socialines šaknis, pabrėžė formalizmo žalingumą. Pažangiosios liet. lit-ros augimo perspektyvas siedamas su realizmo tradicijų vystymu, K. nagrinėjo rašytojų realistų (Žemaitės, J. Biliūno, J. Janonio) palikimą. K. daug dėmesio skyrė pažangiųjų gyv. meto rašytojų (K. Borutos, P. Cvirkos, S. Nėries, J. Šimkaus, A. Venclovos) kūrybos analizei. Plačiai aptarė ir kt. rašytojų real. kūrinius (straipsniai apie V. Mykolaičio-Putino rom. „Altorių šešėly", V. Krėvės, J. Grušo, J. Paukštelio kūrinius), nagrinėjo aktualius lit-ros meistriškumo, stiliaus klausimus. Nemaža rašė apie pažangiuosius užsienio rašytojus ir TSRS lit-rą. K. daug nuveikė, populiarindamas Lietuvoje latvių lit-rą ir kultūrą („Lettica", 1933; „Latvių liaudies dainos", 1938; straipsniai period. spaudoje). Iki 1940 kritikos straipsnius K. dažniausiai pasirašinėjo J. Radžvilo slapyvardžiu.

Taryb. metų K. kritikos bei lit-ros mokslo darbuose, paremtuose marksistinės metodologijos principais, sprendžiami aktualūs lit-ros vystymo ir lit. palikimo vertinimo klausimai. K. straipsniai „Lietuvių tarybinė literatūra (1940—1945)", „Petro Cvirkos literatūrinis palikimas", „Salomėja Nėris — tarybinė poetė", studija «A. Vienuolio romanas „Puodžiūnkiemis"» ir kiti kritikos darbai padėjo įtvirtinti liet. lit-roje soc. realizmą. K. vienas pirmųjų marksistiškai įvertino daugelį svarbių praeities lit-ros reiškinių, kritikavo „vieningos srovės" teoriją. Jo darbai apie feodalizmo laikotarpio liet. lit-rą, K. Donelaičio, S. Stanevičiaus, Žemaitės, J. Biliūno, J. Janonio kūrybą nubrėžė metodologines tolesnių tos srities tyrinėjimų gaires. K.— daugiatomio veikalo „Lietuvių literatūros istorija" vienas autorių (parašė skyrių apie liet. raštiją iki XVI a. vid., I tomo, III tomo I ir II dalies įvadus). Daugelyje darbų K. nagrinėjo lit. ryšius bei sąveikas, ypač liet. lit-ros ryšius su rusų lit-ra („Majakovskis ir lietuvių literatūra", „Nekrasovas ir lietuvių poezija", „Puškino poveikis lietuvių literatūrai" ir kt.). Tie darbai (daugumas jų surinkta knygoje „Literatūrų draugystė") atskleidė lit-ros mokslui nemaža naujų faktų, pasitarnavo lietuvių ir kt. taryb. tautų kultūriniam bendradarbiavimui stiprinti.

Geriausiems K. kritikos bei lit-ros mokslo darbams būdinga įžvalgi lit-ros reiškinių analizė, platūs apibendrinimai, įtaigus, temperamentingas stilius. Gausūs įv. žanrų K. darbai (studijos, probleminiai bei apžvalginiai straipsniai, lit. portretai, poleminės pastabos, recenzijos) suvaidino reikšmingą vaidmenį liet. lit-ros mokslo bei kritikos raidoje, prisidėjo prie pažangiosios ir tarybinės liet. lit-ros ugdymo.

K. išvertė į liet. kalbą nemaža latvių lit-ros veikalų: R. ir M. Kaudzyčių „Matininkų laikus" (1939), J. Rainio „Pūsk, vėjeli!" (1938), „Rinktinę" (1952) ir „Aukso sietelį" (1967), įv. autorių prozos ir poezijos rinkinius „Latvių novelės" (1934), „Katinėlio malūnas" (1935), „Mūza ateina nuo Dauguvos" (1963). Be to, išvertė suomių, italų, rusų, vokiečių, amerikiečių, japonų autorių (J. Linankoskio, L. Pirandelo, M. Gorkio, V. Majakovskio, L. Selvinskio, K. Simonovo, J. Becherio, L. Hjuzo, E. Masterso, I. Takuboku ir kt.) kūrinių.

Ršt.: Straipsniai apie literatūrą, K., 1932; Kritika, K., 1936; Latvių liaudies dainos, K., 1938; Rašytojai ir knygos, K., 1940; V. Krėvės „Raganius", K., 1940; Kovos įstatymas, Maskva, 1943; В разлуке, M., 1944; Prieš amžinąjį priešą, K., 1945; Paukščiai grįžta, K., 1945; Lietuviškos knygos 400 metų kelias, K., 1948; Literatūra ir kritika, V., 1949; Puškino poveikis lietuvių literatūrai, V., 1949; Rink-

Kosto Korsako kritikos knygų **„Straipsniai apie literatūrą"** (1932) ir **„Literatūrų draugystė"** (1962) viršeliai

tinė, V., 1950; Julius Janonis, V., 1951; Eilėraščiai, V., 1953; Избранное, Вильнюс, 1953; A. Vienuolio romanas „Puodžiūnkiemis", V., 1953; Literatūrų draugystė, kn. 1, V., 1962; Latvių literatūros milžinas, [apie A. Upytį], V., 1967.

Lit.: **J. Šimkus,** Apie literatūrą, V., 1956 [str. «Kosto Korsako „Paukščiai grįžta"»]; **J. Būtėnas,** K. Korsakui — 50 metų. — „Literatūra ir menas", 1959.X.3; **J. Lankutis, J. Žiugžda,** Įžymus literatūros, mokslo ir visuomenės veikėjas.—„Tiesa", 1959.X.4; **V. Galinis,** Mūsų literatūros ugdytojas.—„Tarybinis mokytojas", 1959.X.4; **K. Ambrasas,** Literatūros akiračiai, V., 1961 [str. „Plechanovas ir lietuvių estetinė mintis", „Visarionas Belinskis ir lietuvių literatūra"]; **A. Venclova,** Epochos vėjas, V., 1962 [str. „Talentas, darbas, kova"]; **K. Ambrasas,** Mintys kelyje, V., 1963 [str. „Dar kartą apie tarybinių literatūrų suartėjimą"]; **К. Корсакас,** Поэзия и критика, [autobiografija].— „Вопросы литературы", 1964, № 12; **V. Girčys,** Laikas. Žmogus. Laikas.— „Švyturys", 1964, Nr. 7; Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 2, V., 1965; **K. Ambrasas,** Pažangioji lietuvių kritika, V., 1966; [Autobiografija].— Tarybų Lietuvos rašytojai, V., 1967.

KÒRSAKAS Mykolas [g. 1901.VI.15 Šiauliuose] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1915—18 gyveno Smolenske, nuo 1918 Šiauliuose. 1918 įstojo į ginkluotą darbininkų būrį, vėliau į Žemaičių pulką. Dalyvavo kovose su vok. okupantais ir burž. nacionalistais Mažeikiuose, Radviliškyje, Joniškyje, Šiauliuose ir kitur. Nuslopinus Tarybų valdžią Lietuvoje, policijos persekiotas. 1923—40 odos f-ko Šiauliuose darbininkas. 1940.VIII—1944 Komunistų partijos narys. 1940—41 Radviliškio odos f-ko direktorius. 1941.VII—1943 buvo kalintas Šiauliuose. 1944—62 dirbo Šiaulių „Elnio" kombinate. Pensininkas.

KÒRSAKIENĖ Halina [g. 1910.VIII.30 Kijeve] — rašytoja. 1939 baigusi Kauno un-to humanitarinių mokslų f-tą, mokytojavo Kaune, Pasvalyje. 1944—46 Lietuvos TSR Radijo k-to redaktorė. Recenzijas, straipsnius pradėjo spausdinti 1932. Kūrybinio darbo pradžioje daugiausia reiškėsi vertimais. Išvertė į liet. kalbą lenkų, estų, anglų, švedų, rusų rašytojų prozos kūrinių: S. Žeromskio „Ištikimąją upę", A. Gailito „Tomą Nipernadį", H. Volpolo „Džeremiejų", G. Jejerstamo (Geijerstam) „Mano berniukus", A. Čechovo, M. Gorkio apsakymų ir kt. Originalia kūryba K. intensyviau pradėjo reikštis po Didžiojo Tėvynės karo.

Aps. rinkinyje „Gimtajame mieste" (1949) vaizduojama vok. faš. okupacija Lietuvoje, sprendžiamos inteligentijos ideologinio brendimo problemos. Apysakoje „Gyveniman išėjus" (1955, rus. leid. 1957) vaizduojamas jaunos gydytojos darbas provincijos ligoninėje, sudėtingi ideologiniai bei moraliniai pergyvenimai, iškeliama profesijos, darbo meilė, principingumas, smerkiamas karjerizmas, prisitaikėliškumas, burž. pasaulėžiūros liekanos kai kurių vyr. kartos inteligentų sąmonėje. Daugiaplaniame romane „Laikinoji sostinė" (1961, rus. leid. 1964) vaizduojamas studentų ir apskritai inteligentijos gyvenimas paskutiniuoju buržuazijos valdymo Lietuvoje dešimtmečiu. Pagr. veikėjos Audrės Druseikaitės paveikslu parodytas doros ir mąstančios studentijos dalies išsivadavimas iš faš. ideologijos pinklių, suartėjimas su marksistiškai nusiteikusia, visuomeniškai aktyvia jaunuomene. Nemaža vietos romane skiriama burž. studentijos buities (faš. korporacijų puotos, sueigos), provincijos inteligentų kasdieninio gyvenimo ir kaimo buities vaizdams. Periodikoje paskelbtuose apsakymuose K. liečia aktualias moralines ir buitines dabarties problemas, suteikdama jų meninei išraiškai glaustą, psichologiškai pagrįstą formą. K. išleido kūrinių vaikams rinkinius „Dovana" (1950) ir „Klasės garbė" (1952). Apysakoje „Klasės garbė" pavaizduotas tarybinės vid. m-los mokinių gyvenimas, sprendžiami jaunimo moralinio brendimo ir jausmų ugdymo klausimai. Pagal K. rom. „Gyveniman išėjus" L. Slavinas parašė pjesę „Elena" (past. 1959 Vilniaus rusų dramos teatre). Svarbiausieji K. kūriniai išversti į rusų kalbą, apys. „Klasės garbė" dar į moldavų ir kinų, kai kurie apsakymai į gruzinų, ukrainiečių, latvių, lenkų, čekų kalbas.

Lit.: [Autobiografija].— Tarybų Lietuvos rašytojai, V., 1967.

KÒRŠAS (Корш) Fiodoras Jevgenjevičius [1843.V.4 Maskvoje — 1915.II.15 ten pat] — rusų filologas. 1864 baigė Maskvos un-tą. Nuo 1870 Maskvos un-to dėstytojas, nuo 1882 profesorius; nuo 1892 Lazarevo in-to persų lit-ros profesorius. Nuo 1900 Rusijos MA akademikas. Nuo 1901 Maskvos dialektologijos komisijos pirmininkas. Parašė darbų apie rusų liaudies dainų eilėdarą, įvadą į slavų eilėdarą. K. mokėjo daug kalbų, jų tarpe ir liet. kalbą, kurios duomenimis rėmėsi savo veikaluose ir paskaitose. K.— J. Jablonskio profesorius Maskvos universitete, skatinęs jį tyrinėti lietuvių kalbą. Su F. Fortunatovu rūpinosi, kad būtų panaikintas lietuvių spaudos draudimas.

Lit.: **J. Jablonskis,** T. Koršo atminimui. — Jablonskio raštai, t. 1, K., 1933.

KORTÈLĖS, produktų paskirstymo sistema. Lietuvoje maisto produktų K. pirmą kartą įvestos kaizerinės okupacijos metais (Vilniuje ir kt. miestuose). Vok. faš. okupantų 1941 įvestoji produktų paskirstymo sistema rėmėsi rasizmo principais. Vokiečiai pagal K. gaudavo žymiai didesnes produktų normas, negu vietos gyventojai. Be to, vokiečiams buvo įsteigtos atskiros parduotuvės („tik vokiečiams"), ir jiems būdavo išduodamos visos pagal K. paskirtos prekės; tuo tarpu vietos gyventojai dažnai negaudavo jiems nustatytų mažų normų. Raudonajai Armijai išvadavus Lietuvos TSR, miestuose buvo įvesta Tarybų Sąjungoje veikusi K. sistema, kuri rėmėsi visų piliečių lygiateisiškumu. Pagal K. skiriamos produktų normos buvo diferencijuotos, atsižvelgiant į liaudies ūkio šakų vaidmenį bei darbo sąlygas. Po D. Tėvynės karo gyventojų aprūpinimas pagerėjo, ir 1947.XII.14 VKP(b) CK ir TSRS MT nutarimu K. sistema buvo panaikinta.

KOSAKÔVSKIS Augustinas [XVIII a.] — architektas. Prisidėjo prie Jono bažnyčios (Vilniuje) priestato rekonstravimo. 1779 pagal savo projektą pradėjo statyti Dominikonų bažnyčią Trakuose. Su archit. P. Rosiu suprojektavo ir perstatė Paberžės (Vilniaus rj.) bažnyčią.

KOSAKÔVSKIS, Kasakauskas, Simonas [1742—1794.IV.25 Vilniuje] — politinis Lietuvos veikėjas. Baro konfederacijos metu veikė Lietuvoje, vėliau Lenkijoje. Nuo 1786 buvo Rusijos įtakoje veikusio centrinio Žečpospolitos valdžios organo — Nuolatinės tarybos narys. 1790 įstojo į Rusijos kariuomenę, gavo generolo laipsnį. 1792 prisidėjo prie Targovicos konfederacijos ir buvo konfederatų išrinktas Lietuvos etmonu, smerkė 1791.V.3 konstituciją, kariavo su jos šalininkais. Vilnių užėmus Rusijos kariuomenei, suorganizavo Lietuvos D. Kun-stės konfederaciją, kuri paskelbė prisidedanti prie Targovicos konfederacijos. 1794 sukilimo metu sukilėlių suimtas, nuteistas ir pakartas.

KOSCIUŠKÀ (Kościuszko) Tadas [1746.II.12 Male Sechnovičiuose (BTSR) — 1817.X.5 Zoloturne (Šveicarija)] — lenkų nacionalinio išsivadavimo judėjimo veikėjas, 1794 sukilimo vadas. Kilęs iš vidutinių šlėktų. Baigęs kadetų korpuso m-lą Varšuvoje, 1770—74 tobulinosi Prancūzijoje. 1776—83 savanoriu dalyvavo Š. Amerikos kolonijų kare dėl nepriklausomybės; 1777 pasižymėjo mūšiuose ties Saratoga, už tai gavo brigados generolo laipsnį. 1784 grįžo į Lenkiją. 1792 kovose su Rusijos kariuomene, remiančia Targovicos konfederatus, pasižymėjo kaip karo vadas. 1792—94 gyvendamas emigracijoje, su kitais rengė sukilimą prieš valstybes, du kartus pasidalijusias Žečpospolitą. 1794 sukilėlių paskelbtas sukilimo vadu (diktatoriumi). Vadovaudamas menkai ginkluotiems valstiečiams dalgininkams, laimėjo mūšį ties Raclavicais (Krokuvos vaivadija). 1794.V.7 Polanieco stovykloje paskelbė universalą, kuriuo baudžiauninkams buvo suteikiama asmens laisvė, sumažinamas lažas ir dvarininkams uždraudžiama savavališkai išvaryti valstietį iš ūkio. 1794.X.10 ties Macejovicais K. vadovaujamos sukilėlių pajėgos buvo sumuštos, K. sunkiai sužeistas, paimtas į nelaisvę ir uždarytas Petropavlovsko tvirtovėje. 1796 paleistas, išvyko į užsienį. Gyveno JAV, Prancūzijoje, Šveicarijoje. Kategoriškai atmetė Napoleono I (1806) ir Aleksandro I (1814—15) siūlymus bendradarbiauti. Buvo įsitikinęs respublikonas, demokratas, reikalavo atiduoti žemę valstiečiams, bet, vadovaudamas sukilimui, neįveikė šlėktos konservatizmo. Turėjo meninių gabumų.

Lietuvių liaudyje K. išpopuliarėjo kaip 1794 sukilimo vadas, „mužikų generolas". Išlikę nemaža liaudies dainų, kuriose K. minimas su simpatija. Teigiamai jis vertinamas ir XIX a. pab.— XX a. pr. dem. krypties liet. spaudoje. Lietuvių liaudį patraukė K. demokratiškumas ir 1794 sukilimo kryptis, teikusi vilčių išsivaduoti iš baudžiavos, nors K., vadovaudamas sukilimui, vykdė politiką tų Lenkijos sluoksnių, kurie nenorėjo pripažinti Lietuvos D. Kun-stės, kaip Žečpospolitos dalies, savarankiškumo. Sukilimo metu K. lankėsi Lietuvoje tik vieną kartą (prieš pat sukilėliams galutinai pasitraukiant į Varšuvą). Panaikinęs atskirą radikalesnę Lietuvos D. Kun-stės sukilėlių vadovybę, K., užuot sustiprinęs sukilimą Lietuvoje, jam tik pakenkė.

Lit.: L. Żytkowicz, Litwa i Korona w r. 1797.—„Ateneum Wileńskie", rocznik 12, Wilno, 1937; Lietuvos TSR istorija, t. 2, V., 1963.

KOSCIUŠKÀ Vaclovas [g. 1911.I.21 Geranainyse (BTSR, Lydos rj.)] — dailininkas. 1935 baigė Kauno meno m-los tapybos skyrių. 1937—40 studijas gilino Paryžiaus Meno akademijoje. Nuo 1940 dalyvauja dailės parodose. 1947—51 Vilniaus Dailės in-to, 1951—53 Lietuvos TSR Dailės in-to, nuo 1964 Vilniaus un-to dėstytojas. Sukūrė (daugiausia batalinio žanro) tapybos darbų, teatro dekoracijų, ekslibrių, plakatų, iliustravo vaikų knygų. K. kūriniams būdinga paprastas ir aiškus siužetas, real. piešinys, meniškas šriftas.

Kūriniai: batalinės kompozicijos — „Partizanai kovoja dėl Vilniaus" (1946), „Vilniaus išvadavimas" (1949); iliustruotos knygos — liaudies daina „Du gaideliai" (1949), P. Cvirkos „Žvėrys muzikantai" (1950), E. Mieželaičio „Zuikis puikis" (1955), ir kt.

KOSČIÀUSKAS Mykolas [g. 1913.II.8 Plungėje] — geodezininkas, geografijos mokslų kandidatas (1948). 1936 baigęs Kėdainių aukštesniąją kultūrtechnikų m-lą, iki 1938 dirbo matininku Žemės tvarkymo departamente. 1939—40 Susisiekimo m-jos matininkas ir vyr. technikas. 1943 baigė Kauno un-to statybos f-tą ir liko jame dirbti (nuo 1951 dirba Kauno Politechnikos in-te). Nuo 1950 docentas. 1957—62 geodezijos katedros vedėjas. 1951—56 dar ir Hidrotechnikos ir melioracijos in-to direktoriaus pavaduotojas. Paskelbė keliolika moksl. straipsnių inžinerinės geodezijos ir melioracijos klausimais.

Ršt.: M. Ratautas, M. Koščiauskas [ir kt.], Geodezija, V., 1957.

KOSIÀKAS Ivanas [1879.X.20 Zavrutkoje (BTSR, Vileikos rj.) — 1966.III.23 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1899 baigęs mkt. seminariją Molodečne, mokytojavo Lentvaryje. 1900—07 priklausė pažangiam mokytojų savišvietos būreliui, palaikė ryšius su Vilniaus RSDDP grupe, platino leninінę „Iskrą". I pasaul. karo metais evakavosi į Smolensko gub., dirbo Minske. 1918—58 mokytojavo V. Baltarusijoje, Vilniuje, Trakuose, Lentvaryje ir kitur.

KOSÌGINAS (Косыгин) Aleksejus Nikolajevičius [g. 1904.II.21 Peterburge] — Tarybų Sąjungos Komunistų partijos ir Tarybų valstybės veikėjas, Socialistinio Darbo Didvyris (1964). Kilęs iš darbininkų. 1919—21 Raudonosios Armijos savanoris. 1924 baigė Leningrado kooperacijos technikumą. 1924—30 dirbo vartotojų kooperacijos sistemoje Irkutsko srityje. Nuo 1927 TSKP narys. 1935 baigęs Leningrado Kirovo tekstilės in-tą, dirbo Želiabovo tekstilės f-ko Leningrade meistru, cecho viršininku. 1937—38 verpimo ir audimo f-ko „Oktiabr" Leningrade direktorius. 1938 VKP(b) Leningrado sr. k-to pramonės ir transporto skyriaus vedėjas. 1938—39 Leningrado miesto vykd. k-to pirmininkas. Nuo 1939 TSKP CK narys. 1939—40 TSRS tekstilės pramonės liaudies komisaras. 1940—46 TSRS Liaudies Komisarų Tarybos pirmininko pavaduotojas ir kartu 1943—46 RTFSR Liaudies Komisarų Tarybos pirmininkas. 1946—53 TSRS MT pirmininko pavaduotojas ir kartu 1948 TSRS finansų ministras, 1948—53 TSRS lengvosios pramonės ministras. 1953.III—IX TSRS lengvosios ir maisto pramonės ministras, paskui iki 1954 TSRS plataus vartojimo prekių pramonės ministras. 1953—56 TSRS MT pirmininko pavaduotojas. 1956—57 TSRS ministras — TSRS MT Valstybinės liaudies ūkio planavimo ekonominės komisijos pirmininko pirmasis pavaduotojas; 1957.V—VI TSRS Valstybinės plano komisijos pirmininko pirmasis pavaduotojas. 1957—60 TSRS MT pirmininko pavaduotojas ir kartu 1959—60 TSRS Valstybinės plano komisijos pirmininkas. 1960—1964.X TSRS MT pirmininko pirmasis pavaduotojas. Nuo 1964.X TSRS MT pirmininkas. 1946—48 kandidatas į VKP(b) CK Polit. biuro narius, 1948—1952 — VKP(b) CK Polit. biuro narys. 1952—53 ir 1957—60 kandidatas į TSKP CK Prezidiumo narius, 1960—66 TSKP CK Prezidiumo narys, nuo 1966 TSKP CK Polit. biuro narys. Nuo 1946 TSRS AT deputatas.

KOSMÀUSKAS Stepas [g. 1918.IV.29 Derbutuose (Raseinių rj.)] — aktorius, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1960). 1938 baigė Raseinių g-ją. Nuo 1941 Panevėžio dramos teatro aktorius, nuo 1965 direktorius. Nuo 1956 TSKP narys. Parašė pjeses „Kuo aš kalta?" (pastatyta Panevėžio dramos teatre, 1957), „Krata" (1962) ir kt.

Vaidmenys: Rokas (B. Dauguviečio „Nauja vaga"), Nakutis (A. Vienuolio „Prieblandoje"), Belkredis (L. Pirandelo „Henrikas IV"), Digrys (J. Grušo „Dūmai"), Kolomijcevas (M. Gorkio „Paskutinieji"), Paulius (P. Karvašo „Siaubo naktis"), Dunkanas (V. Šekspyro „Makbetas"), Lebedevas (A. Čechovo „Ivanovas"); kino filmuose — Skulptorius („Gyvieji didvyriai"), Bublicas („Žingsniai naktį") ir kt.

„KOSMOS" [gr. visata] — mėnesinis gamtos ir gretiminių mokslų žurnalas, ėjęs 1920—40 Kaune. Leido ir redagavo P. Dovydaitis. Nuo 1930 leido priedą jaunimui „Gamtos draugas". Bendradarbiavo F. Butkevičius, V. Čepinskis, A. Juška, S. Kolupaila, A. Minkevičius, K. Pakštas, Č. Pakuckas, A. Puodžiukynas, P. Slavėnas, K. Sležевičius, P. Šivickis ir kt. Žurnale vyravo idealistinė kryptis, nors jo bendradarbiai buvo skirtingų ideologinių pažiūrų.

KOSMOVŠČIZNÀ, Kasmiškės, — kaimas Vilniaus rj., Sudervės apyl., 11 km į p. nuo Maišiagalos, 3 km į š. r. nuo Neries; kolūkio centras. 45 gyv. (1959). Kultūros namai (nuo 1960), biblioteka (nuo 1953).

KOSTELNÌCKIS Vladimiras [g. 1892.I.5 Krekenavoje (Panevėžio rj.)] — kalbininkas slavistas, filologijos mokslų kandidatas (1954), Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas (1967). 1915 baigęs Petrogrado un-tą, mokytojavo Petrograde, Voronežo, Utenos, Šakių, Alytaus g-jose. Nuo 1945 Vilniaus un-to rusų kalbos katedros dėstytojas (nuo 1956 docentas, 1959—64 katedros vedėjas). Nuo 1946 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių apie rusų-lietuvių kalbų sąveiką ligi XVI a. („VVU mokslo darbai", t. 5, 1955).

KOSTKEVIČIŪTĖ Irena [g. 1927.IX.17 Kaune] — literatūros tyrinėtoja, filologijos mokslų kandidatė (1955). 1951 baigė Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą. 1954—61 Vilniaus un-to liet. lit-ros katedros dėstytoja. 1956 išleido studiją „Kritinis realizmas lietuvių prozoje XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje". Str. rinkinyje „Literatūros dienovidžiai" (1964) pateikė literatūrinius J. Baltušio, V. Mykolaičio-Putino, I. Simonaitytės, M. Sluckio portretus, aptarė atskiras lietuvių taryb. poetų bei prozininkų knygas, daug dėmesio skirdama rašytojų kūrybinei individualybei. Išleido monografinę apybraižą apie XIX a. liet. liaudies skulptorių V. Svirskį („Vincas Svirskis", 1966). Period. spaudoje paskelbė straipsnių tarybinės ir praeities liet. lit-ros, taip pat dailės klausimais.

KOSTRÀUSKAS Povilas [g. 1927.X.25 Šekščiuose (Šiaulių rj.)] — inžinierius, technikos mokslų kandidatas (1958). 1951 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, dirba jame ped. darbą. Nuo 1962 docentas. Išrado vienfazį variklį su nesimetriniu netiesiniu magnetolaidžiu ir apie tai paskelbė moksl. straipsnių.

„KOSZARY" („Kareivinės") — komunistinis pogrindinis laikraštis kareiviams, ėjęs 1932 Vilniuje lenkų kalba. Spausdintas rotatoriumi.

„KOTÒN", „Cotton",— kojinių fabrikas Kaune (Šančiuose). 1930 kapitalistai Levušas, Aranauskas ir Černesas sudarė akc. b-vę „Cotton" ir Šančiuose įkūrė to paties pavadinimo f-ką, kuris gamino raštuotą trikotažą, vyriškas, moteriškas bei vaikiškas kojines. Po 1931 gaisro f-kas persikėlė netoliese į kitą vietą ir gamino tik kojines. Stambinant įmones, 1940 iš „Dianos", „Silvos" ir „Trimito" f-kų į „K." buvo perkeltos kotoninės (plokščio mezgimo) mašinos, ir jų skaičius „Kotone" išaugo iki 22. Vok. faš. okupacijos metais „K." beveik nedirbo, nes okupantai išvežė visus kotoninių mašinų elektros variklius. 1945 f-kas vėl pradėjo veikti; tais metais jis pagamino 80 000 porų kojinių. 1963 f-ką pradėta rekonstruoti — pastatyti nauji apvalaus mezgimo ir kojinių apdailos cechai. 1966 f-ke buvo 52 kotoninės mezgimo mašinos, 250 apvalių kojinių automatų, 6 kompleksiniai kojinių apdailos aparatai; gaminamos 30 artikulų moteriškos kojinės iš kaprono ir elastiko. 1966 „Kotone" dirbo 1100 darbininkų ir tarnautojų; pagaminta 14,6 mln. porų kojinių.

„KOVÀ"— **1.** Pažangi Brazilijos lietuvių kultūrinė draugija, įkurta 1929 Porto Alegre (Rio Grande do Sulo valstija). Organizavo lietuvių meno saviveiklą, rengė paskaitas, platino pažangią spaudą, turėjo biblioteką. 1930 policija d-ją uždarė.

2. Partizanų būrys, veikęs hitlerinės okupacijos metais Vilniaus, Trakų ir Eišiškių apskrityse. LKP Pietų srities pogr. k-to nutarimu būrys pradėtas organizuoti 1944 pradžioje Rūdninkų girioje, daugiausia iš Vilniaus geto antifaš. org-jos dalyvių ir pabėgusių iš nelaisvės Raudonosios Armijos karių. Būrio vadas I. Vasilenka-Veselnickis (1943.XII pabėgęs iš IX forto Raudonosios Armijos kapitonas), komisaras V. Vainutis. „K." turėjo 80 kovotojų. Būryje buvo sukurtos LKP ir LLKJS org-jos. „K." partizanai sprogdino priešo kar. ešelonus, automašinas, naikino telefono ir telegrafo laidus, įmones, atėmė iš hitlerininkų daug kar. turto, dalyvavo kovose dėl Vilniaus išvadavimo.

3. Pogrindinė LKP CK spaustuvė, veikusi 1927—28 Kaune (Kapsų g. Nr. 34). Spausdino laikr „Šalin fašizmas!", „Mūsų vėliava", „Naujokas", atsišaukimus ir kt. kom. lit-rą, skirtą kovos su fašizmu k-tams. Spaustuvėje dirbo LKP nariai K. Krastinaitė ir D. Kučinskas. 1928. IX.24 žvalgyba spaustuvę likvidavo. Kariuomenės teismas D. Kučinską nuteisė mirti, o K. Krastinaitę — kalėti iki gyvos galvos. Dėl darbo žmonių protestų D. Kučinskui mirties bausmė buvo pakeista kalėjimu iki gyvos galvos. K. Krastinaitė, fašistų nukankinta, 1929. VIII.31 mirė Kauno kalėjime.

Nauja LKP CK „Kovos" spaustuvė įrengta 1934 (Kaune, Kęstučio g. Nr. 46ª). Veikė apie 7 mėn. LKP narys A. Sinjoras joje spausdino „Kareivių tiesą", atsišaukimus. Trečia LKP CK „Kovos" spaustuvė veikė 1934—36 Yliškėse (tarp Kauno I ir II fortų). LKP narys J. Piligrimas joje spausdino „Kareivių tiesą", atsišaukimus. 1936 jis už tai nuteistas 8 metus kalėti, ir „K." spaustuvė nustojo veikusi.

4. Tabako fabrikas Kaune. Ž. *Tabakas.*

5. Socialdemokratinis hektografuotas laikraštis, išleistas 1905.II.2 (I.20). Išleido „Draugo" org-ja Mintaujoje. Red. V. Kapsukas. Išėjo 1 nr., skirtas daugiausia prasidėjusios pirmosios Rusijos revoliucijos įvykiams Peterburge nušviesti. Aprašoma Šiaulių darbo žmonių anticarinė demonstracija, odos ir kitų f-kų darbininkų streikas.

6. Socialistinis savaitraštis, ėjęs 1905. V—1917.XII Filadelfijoje (JAV, Pensilvanijos valstija). Leido Lietuvių socialistų s-ga. Nuo 1905 redagavo J. O. Širvydas, nuo 1907 — J. Baltrušaitis, nuo 1909 — J. Smelstorius, nuo 1911 — K. Vidikas, 1916.VI—1917.IV — V. Kapsukas, po jo vėl K. Vidikas. Buvo leidžiamas daugiausia 8 p., tik 1907—09 ėjo 12—16 p. Laikraštyje buvo plačiai nušviečiami 1905—07 revoliucijos įvykiai Lietuvoje ir Rusijoje, rašoma socializmo teorijos klausimais, informuojama apie pasaulinį ir Lietuvos darbininkų judėjimą. Bendradarbiavo Z. Angarietis, J. Daubaras, P. Eidukevičius, K. Giedrys, V. Jakštys, K. Jurgelionis, J. Šukys ir kt. „K." spausdino J. Baltrušaičio, J. Baniulio, J. Janonio, Jovaro, B. Laucevičiaus-Vargšo kūrinius, A. Čechovo, H. Heinės, L. Tolstojaus, E. Zola kūrinių vertimus. V. Kapsuko redaguojama „K." laikėsi marksistinės-leninėnės krypties. Po Spalio revoliucijos JAV sustiprėjus reakcijai, laikraščio leidimas nutrauktas.

„Kova" 6. 1916 Nr. 8 antraštė

7. Komunistinis nelegalus laikraštis, ėjęs 1920.V.26—1922.V.31 Niujorke. Leido JAV Komunistų partijos Lietuvių komunistų s-ga (nuo 1922 — federacija). Yra išlikę 16 nr. Laikraštis spausdino informaciją apie padėtį JAV Komunistų partijoje ir jos liet. org-jose, jų suvažiavimų nutarimus, Kominterno Vykd. K-to laiškus, straipsnius apie Lietuvos darbininkų rev. judėjimą. Nr. 1 redagavo K. Vidikas, kitus — A. Bimba.

8. Komunistinis laikraštis, išleistas 1922.VIII Šiauliuose. Skirtas profs-goms ir savivaldybių darbininkų frakcijoms. Išleido Šiaulių miesto darbininkų profs-gos v-ba. Oficialusis redaktorius R. Celinas. Rašė apie darbininkų padėtį Lietuvoje ir užsienyje, demaskavo klerikalinę Darbo federaciją ir socialdemokratus.

9. Komunistinis mėnesinis hektografuotas (ranka rašytas) slaptų profsąjungų laikraštis, išleistas 1928.XII Panevėžyje. Redakcinėje komisijoje dirbo M. Šumauskas. Rašė apie darbininkų padėtį Panevėžio dirbtuvėse, demaskavo socialdemokratus kaip darbininkų vienybės ardytojus ir jų kovos trukdytojus.

10. Socialdemokratinis laikraštis, leistas politinių emigrantų, pasitraukusių iš Lietuvos po vad. plečkaitininkų pučo Tauragėje (1927). Nereguliariai ėjo 1930. XI.20—1935 Berlyne, paskui Paryžiuje. Iš viso išėjo 40 nr. Red. J. Januškis.

11. Komunistinis nelegalus hektografuotas inteligentijos žurnalas, ėjęs 1935.XII—1936 Kaune. Iš viso išėjo 3 nr. Redagavo P. Mikutaitis, J. Pajaujis. Rašė apie faš. reakcijos siautėjimą aukštosiose m-lose, ragino inteligentiją kovoti su fašizmu. Bendradarbiavo B. Grakauskas, F. Levitacas ir kt.

12. Antifašistinis hektografuotas laikraštėlis, ėjęs 1943 Kaune. Leido Lietuvos Antifaš. s-gos CK (V. Čibilis, O. Vaivadienė, J. Laurinkus ir kt). Red. M. Kiaupa. Išėjo 3 nr. (Nr. 1—1943.III). Rašė apie vok. faš. okupantų ir liet. burž. nacionalistų piktadarybes, ragino neklausyti okupantų įsakymų, organizuotai priešintis mobilizacijai į hitlerinę kariuomenę. Nustojo ėjęs, 1943.VII.23 suėmus s-gos vadovus.

13. Komunistinis nelegalus laikraštis, ėjęs 1944 pirmojoje pusėje Lietuvoje. LKP CK vardu leido LKP Pietų srities k-tas. Spausdintas partiz. spaustuvėje Rūdninkų girioje. Red. G. Zimanas. Informavo apie padėtį frontuose, ragino priešintis okupantams.

KOVAĨ — kaimas Kapsuko rj., Liubavo apyl., 12 km į p. v. nuo Kalvarijos, 2 km į r. nuo Lenkijos sienos. 117 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs šiauriniame Reketijos ež. krante. Seniau čia buvo Reketijos dvaras. 1946 į K. persikėlė Reketijos pr. m-la (įst. 1920).

KOVALĖLIS Antanas [1895.VII.2 Talaikiuose (Utenos rj.) — 1959.XI.7 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1913 darbininkas Rygoje, Petrograde. Nuo 1916 Komunistų partijos narys. Dalyvavo Vasario ir Spalio revoliucijose Petrograde. 1919 pafrontėje (ties Daugpiliu) su kitais gabeno kom. lit-rą į Lietuvą. Pasiųstas 1920 pr. į Lietuvą, dirbo LKP Utenos parajonio k-to nariu Vyžuonų vls. Už rev. veiklą 1920 suimtas ir 1923 nuteistas 4 metus kalėti. Kalintas Kaune, Šiauliuose. Tarybų Sąjungai ir Lietuvai pasikeitus polit. kaliniais, 1923 išvyko į Tarybų Rusiją. 1923—25 dirbo Leningrade ūkinį darbą, 1925—34 — part. darbą Karelijos ATSR, 1934—36 mokėsi marksizmo-leninizmo kursuose Maskvoje, po to tarnavo Karelijos ATSR teisingumo organuose. 1941 Vilniaus apyg. teismo pirmininkas, D. Tėvynės karo metais — liaudies teisėjas Novosibirsko sr. Nuo 1944 Lietuvos TSR Teisingumo m-jos darbuotojas, nuo 1948 Lietuvos TSR Aukščiausiojo Teismo pirmininko pavaduotojas.

KOVALĖNKA Jonas [g. 1883.V.15 Suvieke (Zarasų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1914—18 Putilovo g-los Petrograde darbininkas. Dalyvavo Spalio revoliucijos įvykiuose Petrograde. 1918 Zarasų aps. kovojo už Tarybų valdžią, 1919 pr. buvo Suvieko vls. rev. k-to pirmininkas. Vėliau dirbo savo ūkyje. Už rev. veiklą represuotas (1919 sudeginti ūkio trobesiai, 1919—20 ir 1921 kalintas). 1940—41 Suvieko vls. tarybos narys. 1949—55 kolūkio pirmininkas Zarasų rj. Nuo 1951 TSKP narys. Pensininkas.

KOVALĖNKOVAS Grigorijus [g. 1892. XI.9 Perelozuose (Jonavos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Valstietis. Nuo 1934 Komunistų partijos narys. Priklausė Gelvonų (Širvintų rj.) part. kuopelei. 1941 part. darbuotojas Verškainiuose (Ukmergės rj.). 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1943—1944 darbininkas Molotove (dab. Permė). 1946—56 part. darbuotojas Gelvonuose Žemaitkiemyje (Ukmergės rj.). Pensininkas.

KOVALIÃUSKAS Stanislovas [1875. IV.18 Surviluose (Raseinių rj.) — 1965. VI.20 Kaune] — chirurgas, Lietuvos TSR nusipelnęs gydytojas (1953). Studijavo Maskvos un-te. Draugavo su F. Dzeržinskiu, dalyvavo rev. judėjime. Dėl to iš un-to pašalintas ir atiduotas į kariuomenę. Tarnaudamas Kaukaze, susirgo ir buvo iš kariuomenės paleistas. 1900 baigęs Maskvos un-tą, iki 1904 dirbo Barnaule ir Mogiliovo gub. Nuo 1904 Kauno miesto ligoninės gydytojas. Su kitais organizavo Raudonojo kryžiaus ligoninės (dab. Kauno I taryb. ligoninė) statybą. 1907—32 dirbo Raseinių ligoninėje, nuo 1932 Ukmergėje. 1940—60 vėl Raseinių ligoninės gydytojas.

KOVÃLSKIS Jonas [g. 1896.IV.6 Lybiškiuose (Tauragės rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Tarnautojas. Kilęs iš valstiečių. 1917 baigęs Voronežo g-ją, metus mokėsi Petrogrado un-te. 1919 pradžioje Biržų aps. rev. k-to pirmininkas. 1919—28 mokytojavo Raseiniuose, Šiauliuose, palaikė ryšius su komunistais pogrindininkais. 1928—40 tarnautojas Vilniuje. 1940—41 Vilniaus miesto švietimo skyriaus vedėjo pavaduotojas. Hitlerinės okupacijos metais tarnautojas Vilniuje. 1944—46 Vilniaus aps. švietimo skyriaus vedėjas. Nuo 1946 gyvena Lenkijoje.

KOVÃLSKIS Juzefas [g. 1904.X.3 Pšemislyje (Lenkija)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš tarnautojų. Pragos ir Vilniaus un-tuose studijavo mediciną. Nuo 1925 Lenkijos KP narys, nuo 1927 Vakarų Baltarusijos Komunistų partijos (VBKP) narys. 1928—29 VBKP Vilniaus miesto k-to narys ir sekretorius. 1930 VBKP CK įgaliotinis nacionalinio išsivadavimo judėjimo klausimams, dirbo Vilniuje. 1931—32 VBKP CK Centr. redakcijos narys Minske. 1932—33 VBKP CK Krašto sekretoriato narys. 1933—34 Lenkijos KP CK skyriaus vedėjas. 1934 Lenkijos KP CK Laikinojo sekretoriato narys, 1934 rudenį Lenkijos KP Varšuvos k-to I sekretorius. 1935 Lenkijos KP Dombrovos baseino apyg. k-to sekretorius. 1935 suimtas ir 1936 Vilniaus apyg. teismo nuteistas 8 metus kalėti. 1939.IX išėjo iš kalėjimo ir išvyko į TSRS. Dirbo laikr. „Sztandar wolności" redakcijoje Minske, tarnavo Raudonojoje Armijoje; dirbo Kominterno Vykd. K-to lenkų sekcijoje, vadovavo Lenkų patriotų s-gos spaudos biurui ir Lenkijos Darbininkų partijos CK Ist. komisijai. 1951 grįžęs į Lenkiją, dirba Partijos istorijos in-to direktoriaus pavaduotoju.

Ršt.: Rewolucyjna demokracja Rosyjska a powstanie styczniowe, Warszawa, 1949; Zarys historii polskiego ruchu robotniczego w latach 1918—1939, cz. 1, Warszawa, 1959; Trudne lata, Warszawa, 1966.

„KOVÀ SU VĖŽIU TARYBŲ LIETUVOJĖ" — tarybinis tęstinis mokslo darbų leidinys, einąs nuo 1959 Vilniuje. Leidžia Onkologijos in-tas. Iki 1966 išėjo 2 tomai.

KOVĖRA Vincas [g. 1895.XII.20 Kuršėnuose] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. 1918 pab. įstojo į Kuršėnų raudonarmiečių būrį, vėliau buvo Žemaičių pulko žvalgas, dalyvavo mūšiuose su vok. interventais prie Luokės, Tryškių, Gruzdžių. 1919 paimtas į nelaisvę, išvežtas į Vokietiją. 1921 grįžo į Lietuvą, dirbo žemės ūkyje. 1945 Gargždelių (Šiaulių rj.) apyl. vykd. k-to pirmininkas. 1949—59 kolūkio pirmininkas Šiaulių rj. Nuo 1950 TSKP narys. Pensininkas.

„KOWIEŃSKI ROBOTNIK" („Kauno darbininkas") — nelegalus hektografuotas socialdemokratų laikraštis lenkų kalba, išėjęs (Nr. 1) 1897.IV.1 Kaune. Medžiagą parašė ir numerį parengė F. Dzeržinskis.

„KOVÕS KELIAĨS" — proletarinės lietuvių poezijos almanachas, išleistas 1929 Maskvoje. Sudarė B. Pranskus (V. Žalionis) ir S. Raudonis (Žaibas). Paskelbė A. Dabulevičiaus, B. Pranskaus, J. Stašelio, F. Vaišnoro, A. Virkučio ir kt. autorių kūrinių.

„KOVÕS KẼLIAS" — eseriškos krypties laikraštis, ėjęs 1926 Kaune. Leido eserų grupė — vadinamieji socialistai revoliucionieriai maksimalistai. Išėjo 13 nr. Po faš. perversmo uždarytas.

„KOVÕS LAUKÈ" — jaunųjų rašytojų antologijos, išleistos 1943 ir 1944 Maskvoje. Jose paskelbta raudonarmiečių J. Chlivicko, K. Maruko, E. Mieželaičio, V. Mozūriūno, P. Petrukaičio, V. Reimerio, V. Valaičio, S. Zajančkausko ir kt. jaunųjų rašytojų kūrinių D. Tėvynės karo tematika.

„KOVÕS VĖLIAVA" — **1.** Eseriškos krypties laikraštis, ėjęs 1918—19 Vilniuje. Leido Lietuvos Rev. socialistų liaudininkų partija. Išėjo 7 nr.

2. Vienkartinis kairiųjų socialdemokratų leidinys, išėjęs 1926.X.15 Kaune. Redagavo L. Pečiulis. Ragino kurti Socialistų darbininkų partiją, laikytis bendro fronto su komunistais, stiprinti profsąjungų vienybę.

„KOVÓTOJAS" — **1.** Komunistinis vienkartinis leidinys, išėjęs 1923.X Kaune. Faktiškai redagavo K. Požela.

2. Komunistinis rankraštinis žurnalas, ėjęs 1931—40. Leido Kauno sunkiųjų darbų kalėjimo polit. kaliniai. Tiražas 2—3 egz. po 40—120 p. Žurnalą redagavo red. kolegija (A. Maginskas, R. Šarmaitis, M. Šumauskas, vėliau — P. Pajarskis, V. Lieponis, A. Gailevičius, A. Guzevičius, A. Liepsnonis, A. Mickevičius, K. Petrikas, Š. Šadevičius, J. Vildžiūnas ir kt.). Rašė marksizmo-leninizmo teorijos klausimais, nagrinėjo Lietuvos ekonominę ir politinę padėtį, Lietuvos darbo žmonių kovą prieš faš. priespaudą, polit. kalinių gyvenimą. Informavo apie TSRS soc. statybos pasiekimus. Nemažai vietos skyrė kalinių grož. lit-ros kūriniams, nagrinėjo lietuvių lit-ros reiškinius. Be red. kolegijos narių, bendradarbiavo J. Dobilevičius, J. Garelis, P. Kičas, B. Kirstukas, D. Todesas ir kt. 1931—36 išėjo 12 nr.

KOZAKÓVSKIS Stanislovas [apie 1838 Kurėnuose (Ukmergės rj.) — 1863.VII.20 Ukmergėje] — 1863 sukilimo dalyvis. Atsargos podporučikas. 1863.IV Lėno miške suorganizavo sukilėlių būrį ir prisijungė su juo prie Z. Sierakausko rinktinės. 1863.IV.26 kovėsi prie Karsakiškio (Panevėžio rj.). Pertvarkant sukilėlių kariuomenę, Sierakausko paskirtas bataliono vadu. Kautynėse ties Biržais 1863.V.9 pateko į nelaisvę ir buvo sušaudytas.

KOZIELÀ Janas Zenonas [**Poklevskis**; 1838—1896] — 1863 sukilimo dalyvis. Kilęs iš Vileikos (BTSR). Baigė Peterburgo Karo inžinerijos akademiją. Nuo 1861 buvo sukilėlių („raudonųjų") Vilniuje įkurto Judėjimo komiteto narys, padėjo organizuoti sukilimą Lietuvoje. Lietuvos komiteto pavestas, sukilimo reikalais važinėjo į Peterburgą, Maskvą, Varšuvą. Vėliau buvo sukilėlių Nacionalinės vyriausybės Varšuvoje nariu. Nuo 1863.VII Varšuvos miesto komendantas. Vėliau Augustavo ir Gardino vaivadijų karinis viršininkas. Po sukilimo emigravo. 1872 grįžo į Lietuvą. Už dalyvavimą sukilime ištremtas į Sibirą, kur išbuvo iki 1883.

KOZÌNECAS Mykolas [1899.VIII.7 Želtkuose (BTSR, Vileikos rj.) — 1941.XII Gaurėje (Tauragės rj.)] — tarybinis aktyvistas. 1919—31 Gaurės valsčiuje dirbo pas buožes, 1931—40 mūrininkas. Nuo 1940.IX VKP(b) narys. 1940—41 LKP CK part. organizatorius Gaurės vls. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

KOZLÕVAS Ivanas [g. 1912 Nekrasove (Smolensko sr.)] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Nuo 1935 tarnavo Raudo-

nojoje Armijoje. D. Tėvynės karo pradžioje vadovavo būriui, kautynėse prie Pskovo pateko į nelaisvę, buvo laikomas Kauno VI forte. Pabėgęs įsijungė į partiz. kovą. 1943—44 partizanų būrio „Keršytojas", veikusio Raseinių aps., vado pavaduotojas, ypatingojo skyriaus viršininkas. Po karo adm. darbuotojas Raseiniuose ir Eišiškėse. 1956 išvyko į Slavianskajos stanicą (Krasnodaro kr.).

KOZLÒVSKIS Mečislovas [1876.I.13 Vilniuje — 1927.III.3 Maskvoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Gimė mokytojo šeimoje. Mokydamasis Vilniaus g-joje, dalyvavo nelegalioje moksleivių s-d. veikloje, už tai iš gimnazijos pašalintas. 1893—94 Vilniuje organizavo s-d. darbininkų ratelius. 1894 įstojo į Maskvos un-tą, studijavo teisę. 1895 už dalyvavimą studentų judėjime kalintas Maskvoje. 1896—99 Vilniuje buvo vienas *Lietuvos Darbininkų sąjungos* (LDS) vadovų ir jos organo „Przegląd robotniczy" („Darbininkų apžvalga") redaktorių. 1899 pab.— 1900 pr. su F. Dzeržinskiu aktyviai veikė, vienydami Lietuvos ir Lenkijos s-d. org-jas. Lenkijos Karalystės ir Lietuvos socialdemokratijos (LK ir LSD) I suvažiavime (1900) išrinktas į LK ir LSD Vyriausiąją v-bą. 1900—1905 LK ir LSD Vilniaus k-to narys. XX a. pr. glaudžiai bendradarbiavo su lenininė iskrininkų grupe Vilniuje, 1905—07 revoliucijos laikotarpiu atstovavo LK ir LSD org-jai Vilniaus Jungtiniame vadovavimo polit. streikui k-te, įėjo į s-d. karinę rev. org-ją; 1905—06 du kartus kalintas Vilniuje, paskui ištremtas iš Rusijos imperijos. 1906—08 gyveno Paryžiuje, dalyvavo LK ir LSD Užsienio sekcijos darbe. RSDDP V suvažiavimo Londone dalyvis. Nuo 1909 gyveno Peterburge, gynė teismuose kaltinamus revoliucionierius, palaikė ryšius su lenkų rev. socialdemokratais. Po 1917 Vasario revoliucijos su kitais lenkų s-d. veikėjais suorganizavo bolševikinės krypties s-d. laikr. „Nowa' trybuna" leidimą; vienas iš LK ir LSD grupių Rusijoje organizatorių ir vadovų. 1917.VII kalintas. Po Spalio revoliucijos tardymo komisijos (Smolnyje) pirmininkas, paskui — Teisingumo liaudies komisariato kolegijos narys. 1918 Taryb. vyriausybei persikėlus į Maskvą, buvo Mažosios liaudies komisarų tarybos narys, vėliau jos pirmininkas. 1919 Tarybų Lietuvos, vėliau Tarybų Lietuvos ir Baltarusijos teisingumo liaudies komisaras, Tarybų Lietuvos Centro Vykd. K-to Prezidiumo narys. Parengė dekretą dėl Respublikos liaudies teismo organizavimo ir rev. tribunolų nuostatus. Prisidėjo prie dekreto dėl Vilniaus un-to atidarymo parengimo. 1919.III dalyvavo Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partijos II suvažiavime Vilniuje, kaip tos partijos delegatas dalyvavo RKP(b) VIII suvažiavime (Komunistų partijos nario stažas Kozlovskiui pripažintas nuo 1900). Pilsudskininkams užėmus Vilnių, pasitraukė į Tarybų Rusiją, dirbo administracinį ir diplomatinį darbą. 1922—23 TSRS gen. konsulas Vienoje. Nuo 1923 TSRS Susisiekimo liaudies komisariato vyr. juriskonsultas.

KÒŽANOVAS (Кожанов) Vasilijus Ivanovičius [g. 1904] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, gvardijos pulkininkas, Tarybų Sąjungos Didvyris (1945). Pasižymėjo mūšiuose dėl Lietuvos išvadavimo. K. vadovaujama divizija 1944.X.6 prie Kalnujų (Raseinių rj.) pralaužė priešo gynybą, 1944.X.23 po įnirtingų mūšių išvadavo Kudirkos Naumiestį.

KOŽENÈVSKIS Juzefas [1806.III.19 Slucke (BTSR) — 1870 Vilniuje] — chirurgas. Vilniaus un-te studijavo gamtą, vėliau mediciną. 1828 baigė un-tą. 1829 už disertaciją apie nozologinius išbėrimus gavo med. mokslų daktaro laipsnį. Dirbo Vilniaus un-te prozektoriumi, vėliau chirurginės klinikos profesoriaus padėjėju. 1834—42 dėstė Vilniaus Medicinos-chirurgijos akademijoje. 1837—38 tobulinosi užsienio chirurginėse klinikose. Nuo 1839 chirurgijos profesorius. Uždarius Vilniaus Medicinos-chirurgijos akademiją (1842), vertėsi Vilniuje chirurgine praktika. Parašė moksl. darbų apie kaulų lūžimus ir ligonių tvarstymą.

Ršt.: Desmurgia seu chirurgiae pars de variis adminiculis deligatoriis, Vilnae, 1837; De ossibus fractis tractatus in discentium usum, Vilnae, 1837.

KOŽENIÁUSKAS Vladas [g. 1928.III.1 Kaune] — inžinierius architektas. 1953 baigė Kauno Politechnikos in-to statybos f-to archit-ros skyrių. Nuo 1950 dirba Ž. ū. statybos projektavimo in-to gyvenviečių planavimo skyriuje (1952—58 inžinierius, 1959—60 grupės vadovas, 1960—61 projektų vyriausiasis inžinierius, nuo 1962 projektų vyriausiasis architektas). 1952—59 sudarė kolūkių ir taryb. ūkių gyvenviečių išplanavimo ir užstatymo projektų. 1960—66 vadovavo stambių ž. ū. pastatų kompleksų, durpių įmonių gyvenviečių, ž. ū. mechanizacijos m-lų projektavimui. Nuo 1966 kontroliuoja ž. ū. gyvenviečių statybą.

KOŽENKÒVAS Jevstignejus [g. 1905. VIII.18 Valintiškėse (Zarasų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1919 tarnavo pas buožes. Nuo 1937 Komunistų partijos narys. Priklausė Rusteikių (Zarasų rj.) part. kuopelei, platino kom. lit-rą, dalyvavo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos veikloje. 1940—41 part. ir adm. darbuotojas Smalvose, Imbrade (abu Zarasų rj.). D. Tėvynės karo metais dirbo Iževske (Udmurtijos ATSR). 1944—48 part. darbuotojas Zarasų rj. 1948—60 ūkinis ir administracinis darbuotojas Zarasuose, Dūkšte. Pensininkas.

KRĀGAS P.— literatūros kritiko Petro *Gerulio* slapyvardis.

KRAĨTIS — ištekančiai dukteriai tėvų duodami daiktai (baldai, drabužiai ir kt.), drauge su pasoga sudarantys jos *dalį*.

KRAKÁITIS Pijus [1893.I.4 Lankeliškiuose (Vilkaviškio rj.) — 1948.VIII.10 Detroite (JAV, Ilinoiso valstija)] — pažangus JAV lietuvių visuomenės veikėjas. Baigęs Marijampolės g-jos 4 klases, buvo įstojęs į Seinų kunigų seminariją, bet netrukus iš jos pasitraukė. 1913 emigravo į JAV. Įsikūręs Detroite, dalyvavo Lietuvių socialistų s-gos veikloje. 1925—35 dirbo „Vilnies" redakcijoje (Čikagoje). Grįžęs į Detroitą, dalyvavo Lietuvių darbininkų susivienijimo veikloje, režisavo scenos mėgėjų spektaklius, dirbo radijo klube. Išvertė M. Gorkio kūrinių (rom. „Motina", su V. Andruliu, 1929, ir kt.).

Lit.: **L. Prūseika,** Publicistika, V., 1965 [str. „Pijaus Krakaičio gyvenimas ir prakilnūs darbai"].

KRAKAUSKÁITĖ Vida [g. 1924.IV.15 Kaune] — muzikologė, pedagogė. 1944—1945 Kauno vaikų namų auklėtoja ir direktoriaus pavaduotoja. 1944—49 studijavo Kauno konservatorijos fortepijono klasėje, 1945—49 dar ir Kauno un-to filologijos f-te. 1954 baigė Lietuvos TSR konservatorijos teorijos ir kompozicijos f-tą (muz. istorijos specialybė). Nuo 1949 Vilniaus dešimtmetės muz. m-los (dab Čiurlionio meno mokykla) dėstytoja. 1958—62 dar ir Lietuvos TSR konservatorijos, 1958—63 ir nuo 1966 Vilniaus Pedagoginio instituto dėstytoja. Parašė mokslinių darbų muzikos istorijos, muzikos dėstymo metodikos ir kt. klausimais. Su kitais parengė muzikos mokykloms vadovėlius „Vakarų Europos muzikos literatūra" (2 d., 1958) ir „Rusų muzikos literatūra" (d. 1, 1961), chrestomatiją „Vakarų Europos muzikos literatūros pavyzdžiai" (2 d., 1959—60), žaidimų ir dainelių rinkinį vaikams „Mes ir žaislai" (1967).

Ršt.: Jaunasis pianistas, d. 1, K., 1959; d. 2, V., 1965; **A. Jozėnas, V. Krakauskaitė,** Muzika, [vadovėliai pr. m-lų I—IV klasėms], K., 1960 [VI leid. 1967]; Kai kurie muzikinio auklėjimo klausimai, V., 1965; Solfedžio, [muz. m-los I—III klasėms], V., 1965.

KRĀKAVAS — ežeras Molėtų rj., 5 km į š. nuo Joniškio. Plotas 20 ha. Ežeras ištįsęs iš š. į p.; ilgis 1590 m, didž. plotis 230 m. Krantai daugiausia aukšti. Išteka upelis į Žaugėdų ež. Prie K. įsikūrę Bijūnai.

KRĀKĖS — **1.** Miestelis Kėdainių rj., 11 km į š. v. nuo Dotnuvos; apylinkės ir kolūkio centras. 1047 gyv. (1959). Plano struktūra radialinė; pagr. gatvių susikirtime — keturkampė aikštė. Yra Gudžiūnų sviesto ir sūrių g-los cechas, malūnas, lentpiūvė, buitinio gyventojų aptarnavimo kombinato dirbtuvės, ryšių skyrius, 30 lovų ligoninė (įst. 1957), vaistinė (nuo 1890), vid. m-la (iki 1940 pradinė, 1940—44 prog-ja), 16 vietų vaikų darželis (nuo 1951), kultūros namai (nuo 1946), biblioteka (nuo 1935). Iš K. eina keliai į Kėdainius, Dotnuvą, Gudžiūnus, Betygalą. Į r. nuo miestelio — Krakių miškas. Kai kurių istorikų (V. Pašutos ir kt.) nuomone, K. jau

XIII—XIV a. buvo valsčiaus centras. XV a. pr. minimas K. pavietas. 1421 Lietuvos didysis kun-štis Vytautas K. valsčių su žmonėmis užrašė Žemaičių vyskupui Motiejui; nuo to laiko iki XIX a. vidurio K. buvo vyskupų valda. XV a. vid. įsikūrė vyskupo dvaras, prie kurio išaugo ir miestelis. 1478 jame tebuvo kelios gatvelės ir bažnyčia. 1570—1572 Krakėse gyveno vienas liet. raštijos pradininkų M. Daukša. Jis įsteigė miestelyje parapinę mokyklą, kurioje 1579 mokėsi 12 mokinių. XVII a. Krakės buvo nemažas prekybos centras. 1635 miestelyje buvo 3 gatvės, 1667—57 kiemai (apie 350 gyv.), bravoras ir 2 smuklės. 1645 įsteigtas vienuolynas, veikęs iki XX a. pradžios. 1790 Stanislovas Augustas suteikė privilegiją rengti savaitinį turgų ir 3 metinius prekymečius. XIX a. miestelis išaugo (1841 — 594 gyv., 1865 — 871, 1897 — 1846). Vyko dideli turgūs, prekymečiai. 1863.II—IV K. miškuose veikė apie 800 žmonių sukilėlių būrys, vadovaujamas T. Kušleikos. Kovo mėn. sukilėliai 2 kartus užpuolė miestelį; jie užgrobė husarų eskadrono ginklus, išleido kalinius. 1863.IV.28 apie 600 Kušleikos sukilėlių kovėsi su pulkininko Titovo vadovaujamu caro kariuomenės daliniu. 1863 vasarą ir rudenį K. apylinkėse veikė A. Mackevičiaus sukilėlių būrys. 1905.XI.18 į K. susirinkusi valstiečių minia (apie 5000 žmonių) surengė demonstraciją prieš caro valdžią, išvaikė valsčiaus valdininkus, uždarė rusišką m-lą. Valstiečiai išsirinko savą valsčiaus k-tą, į kurį įėjo M. Katkus, gyd. M. Kuprevičius ir kt. Buržuazijos valdymo metais Krakėse veikė LKP, LKJS ir Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos. Rev. judėjimo dalyvio A. Baltrūno ir M. Katkaus vadovaujama, Krakių vls. taryba 1921 kreipėsi į visas Kėdainių aps. valsčių tarybas, ragindama rinkti aukas badaujantiems Tarybų Rusijoje. Krakėse įsijungė į komjaunimo veiklą aktorius M. Chadaravičius; jis 1923—26 vadovavo vietos pažangiųjų dramos mėgėjų saviveiklinei trupei. Nuo 1928 Krakėse kurį laiką buvo LKP Kėdainių parajonio k-tas. Čia pogr. darbą dirbo komunistai: A. Berninkevičius, J. Civilka, J. Glotnys, A. Jakštas, P. Karinauskas, K. Macevičius, J. Vaitkus, J. Žikaras, P. Žukauskas; komjaunuoliai — B. Butkus, A. ir J. Macevičiai, O. Macevičiūtė, J. Šeinauskas, J. Vaitkus, J. Volfsonas, J. Zinkus. Daugelis iš jų aktyviai dalyvavo antifašistinėje veikloje vok. faš. okupacijos metais. 1941.IX.2 hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai Peštiniukuose (1,5 km nuo K.) sušaudė 1125 K. gyventojus, jų tarpe valsčiaus vykdomojo k-to pirmininką J. Vilčinską, partorgą A. Berninkevičių.

2. Kaimas Skuodo rj., Mosėdžio apyl., 8 km į p. nuo Skuodo, prie kelio į Salantus; kolūkio centras. 328 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Bartuva. Aštuonmetė m-la (nuo 1966), kultūros namai (nuo 1963), biblioteka (nuo 1945).

KRAKIAĨ — kaimas Mažeikių rj., Mažeikių apyl., 5 km į p. r. nuo Mažeikių; kolūkio centras. 281 gyv. (1959). Š. pakraščiu eina Šiaulių—Mažeikių glžk., per kaimą eina Šiaulių—Mažeikių plentas, p. pakraščiu teka Venta. Yra malūnas (statytas XIX a. vid.), vilnų karšykla, lentpiūvė (nuo 1957), parduotuvė, aštuonmetė m-la (1919—52 pradinė, iki 1962 septynmetė), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1955).

KRAKĨNIO PÉLKĖ — pelkė Lazdijų rj., 9 km į v. nuo Kapčiamiesčio, Lenkijos pasienyje, aplink Krakinio ežerą. Plotas 125 ha. Iš š., r. ir p. pelkę supa Ustronijos miškas. K. p. — ežerinės kilmės plynraistinė aukštapelkė. Durpių klodo didž. storis 6,4 m, vid. 2,43 m. Jį sudaro aukštapelkinės ir žemapelkinės durpės. Vid. susiskaidymas 26%, vid. peleningumas 2,4%.

KRÃKIŲ-DOTNUVÕS MIŠKAĨ — miškų masyvas Kėdainių rj., 2 km į r. nuo Krakių. Priklauso Kėdainių miško pramonės ūkio Dotnuvos girininkijai. Plotas 3187 ha; medynų 2742 ha. Masyvas ištįsęs iš š. į p. apie 13 km. Šiaurėje — Montviliškio (81 ha) ir Krakių (1664 ha) miškai, pietuose — Pališkių (249 ha), Dotnuvos (965 ha) ir Medininkų (228 ha) miškai. Reljefas lyguminis. Per mišką teka Jaugila (Smilgos intakas) ir Dotnuvėlė (Nevėžio intakas). Dirvožemiai daugiausia velėniniai gliejiški, išplauti bei sujaurėję, priemoliniai. Medynai savaiminės kilmės. Beržynų yra 47%, eglynų 28%, drebulynų 17%, baltalksnynų 5%, ąžuolynų, uosynų ir juodalksnynų po 1%. Jaunuolynai sudaro 34%, pusbrandžiai medynai 50%, pribręstantieji 6%, brandieji 10%. Vidutinis amžius 32 metai, vid. bonitetas I,4, vid. skalsumas 0,78, vid. tūris 133 ktm/ha, vid. prieauga 4,1 ktm/ha. Yra briedžių, stirnų, šernų, lapių, barsukų, kiaunių, voverių, jerubių. Masyvas beveik visas eksploatacinis, tik Dotnuvos miško r. dalis (229 ha) įeina į Dotnuvos miesto žaliąją zoną. Per metus iškertama apie 5000 ktm. Masyvo p. v. pakraščiu eina Kėdainių—Krakių kelias. Iki I pasaul. karo Dotnuvos miške augo labai produktyvūs eglynai ir ąžuolynai.

KRAKMÕLAS [vok. *Kraftmehl*]. Kol Lietuvoje nebuvo paplitusios bulvės, K. buvo gaminamas iš kviečių. XIX a. pr. pradėtas gaminti iš bulvių, o po D. Tėvynės karo ir iš kukurūzų. Prieš I pasaul. karą Lietuvoje buvo dvi K. g-los (abi Vilniaus gub.). Burž. Lietuvoje K. gamino nedideli Alytaus, Jakšiškių (Anykščių rj.), Ukmergės, Varėnos, Vidiškių (Ukmergės rj.) ir kt. fabrikėliai. 1939 jo pagaminta apie 1000 t. Taryb. metais kukurūzų K. pusfabrikatį gamina Šiaulių kukurūzų perdirbimo kombinatas, žalią bulvių K.— Leipalingio (Lazdijų rj.) sulčių g-la, o sausą bulvių K.— Ambraziškių (Molėtų rj.) K. g-la, Antanavos (Kapsuko rj.) bei Obelių spirito g-los ir Šiaulių kukurūzų perdirbimo kombinatas. 1965 pagaminta 2500 t sauso K. ir 2700 t pusfabrikačio. Iš pusfabrikačio pagamintas sirupas vartojamas konditerijos pramonėje.

KRAKŪ̃NAI — kaimas Eišiškių rj., Dieveniškių apyl., 5 km į p. nuo Dieveniškių, prie Baltarusijos TSR sienos. 284 gyv. (1959). Kaimas gatvinio tipo. Parduotuvė, pr. m-la, biblioteka (nuo 1958). 1866 buvo 197 gyv.

KRAMPỸS Jonas [g. 1897.XII.3 Mažeikiuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš amatininkų. 1918 Mažeikiuose padėjo sukurti iš vietos darbininkų raudonarmiečių būrį (apie 120 žmonių), kuris kartu su darbininkais išvijo vok. okupantus, nuvertė burž. k-tą ir sukūrė Mažeikių aps. revoliucinį k-tą. Būdamas būrio vado pavaduotoju, 1919.I—III dalyvavo kautynėse su vokiečiais ir P. Plechavičiaus gaujomis Mažeikių apylinkėse. 1919.III Mažeikius užėmus vok. kariuomenei, pasitraukė į Vilniaus apylinkes, kur kovojo su pilsudskininkais. 1919.VI pateko į lenkų nelaisvę, bet po 3 mėn. pabėgo. Gyvendamas Mažeikiuose, nuo 1927 palaikė ryšius su komunistais, padėjo platinti kom. lit-rą, rinko polit. kaliniams aukas. Jo bute buvo Mažeikių aps. komunistų slaptavietė. 1940—1941 Mažeikių aps. vykdomojo k-to pirmininko pavaduotojas. D. Tėvynės karo metais gyveno Čiuvašijos ATSR, mokėsi part. ir taryb. darbuotojų kursuose. Nuo 1944 Mažeikių aps. vykdomojo k-to, paskui Alytaus rj. vykdomojo k-to pirmininkas. Nuo 1945 TSKP narys. 1951—55 dirbo ūkinį darbą Alytuje. Pensininkas.

KRANAĨ [vok. *Kran*] — mašinos kroviniams kilnoti. Iki D. Tėvynės karo Lietuvoje K. buvo mažai naudojami. Paplito po karo, smarkiai išsivysčius pramoninei gyv. namų ir pram. įmonių statybai. Statybose pirmiausia pradėta naudoti kraną „Pionierius", vėliau automobilinius ir bokštinius, o gamyklose — tiltinius K. 1967 Lietuvos TSR pramonėje ir statybose buvo naudojami 102 vikšriniai K., 367 bokštiniai, 643 automobiliniai, 195 ožiniai, 350 tiltinių, 25 portaliniai ir 117 kranų su pneumatine važiuokle. Vikšriniai, bokštiniai, automobiliniai K. ir kranai su pneumatine važiuokle daugiausia naudojami statybose; tiltiniai, ožiniai, geležinkelių ir portaliniai — įmonėse ir gamyklose, uostuose. Nuo 1963 automobiliniai K. gaminami Vilniaus remonto-mechaninėje g-loje. 1967 joje buvo gaminami 5 t keliamosios galios (K-51 ir K-51P) ir 6 t keliamosios galios (K-61 ir K-61B) automobiliniai K. Iki 1967.VIII jų pagaminta 156. Daugiausia K. įsivežama iš kitų taryb. respublikų: bokštiniai K. iš Niazepetrovsko, Charkovo, Maskvos, Rževo, vikšriniai iš Čeliabinsko, automobiliniai (išskyrus K-51) iš Lvovo, Ivanovo, Kamišino, K. su pneumatine važiuokle iš Odesos, ožiniai iš Gorkio, Bagleisko, tiltiniai iš Mogiliovo, Komsomolsko prie Amūro.

KRANÁUSKAS Antanas [apie 1910 Perlenberge (Vokietija) — 1936.VI.15 Kaune] — darbininkų judėjimo dalyvis. Ki-

lęs iš darbininkų. Apie 1911 Kranauskų šeima grįžo į Šiaulius. Nuo 1925 K. gyveno Kaune ir dirbo Kamberio lentpiūvėje. Priklausė klerikalinei Darbo jaunimo s-gai. 1936.V.25 Kamberio lentpiūvės darbininkai sustreikavo, reikalaudami pakelti darbo užmokestį. Faš. policija suėmė 14 streiko dalyvių. LKP pastangomis kitų Kauno lentpiūvių darbininkai paskelbė solidarumo streiką. Pasipiktinęs fabrikanto žiaurumu, K. 1936.VI.15 nušovė Kamberį ir pats nusižudė. Kauno darbininkai K. šūvį palaikė protestu prieš kapitalistų išnaudojimą, prieš fašistinės valdžios smurtą. LKP Kauno rj. k-tas sudarė K. laidotuvių komisiją, kuri kvietė darbininkus į antifaš. demonstraciją. 1936.VI.17 prie Kauno un-to medicinos f-to anatomikumo susirinko apie 15 000 darbo žmonių. Policija nenorėjo išduoti karsto. Komunistų vadovaujami, darbininkai išnešė karstą pro langą. Laidotuvių eisena traukė miesto centr. gatvėmis. Policijai apšaudžius demonstrantus, vienas jaunuolis žuvo ir keli buvo sužeisti. Grumdamiesi su policija, darbininkai apgynė karstą. Kapinėse įvyko mitingas. Komunistai paragino darbininkus nuo 1936.VI.18 12 val. paskelbti visuotinį politinį protesto streiką. LKP vadovaujamas visuot. streikas Kaune truko 3 dienas. Solidarumo streikai t. p. vyko Alytuje, Jonavoje, Anykščiuose. Streiko metu Kaune vyko antifaš. mitingai, užsibarikadavę darbininkai apmėtė policiją akmenimis. K. laidotuvių demonstracija ir po to vykę darbininkų streikai ir mitingai sustiprino antifaš. judėjimą, parodė faš. režimo silpnumą. Darbininkų surinktomis aukomis ant K. kapo buvo pastatytas antkapis. 1954 K. palaikai perkelti į Aukštųjų Šančių kapines.

KRAPĖNIS, Krapienis, Vladas [1898 Kurkliečiuose (Rokiškio rj.) — 1943 Štuthofe (Lenkija)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš valstiečių. 1927 už rev. veiklą Kaune nuteistas mirti. Jam padavus malonės prašymą, bausmė pakeista 12 metų sunkiųjų darbų kalėjimo. Už malonės prašymą 1927 pašalintas iš Komunistų partijos. Išėjęs 1933 iš kalėjimo, vėl dalyvavo rev. judėjime, Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos veikloje. Už tai 1935 ir 1940 kalintas adm. tvarka. Žuvo Štuthofo konc. stovykloje.

KRASAUSKÁITĖ Marija Kristina [g. 1902.III.13 Plokščiuose (Šakių rj.)] — istorikė. 1926 baigė Ciuricho (Šveicarija) un-tą. 1926—41 Marijampolės, Vilniaus g-jų mokytoja. 1944 pasitraukė į Vakarus. 1945—49 mokytojavo Miunchene (VFR), vėliau persikėlė į JAV. Dirba Haserfordo koledžo bibliotekoje.

KRASÁUSKAS Benadas [g. 1893.IX.17 Armeniškiuose (Jurbarko rj.)] — žemės ūkio darbuotojas, Lietuvos TSR nusipelnęs žemės ūkio darbuotojas (1963), Socialistinio Darbo Didvyris (1966). Savamokslis; buvo darbininkas, kalvis, valstietis. 1949—67 Raseinių rj. „Auksinės varpos" kolūkio pirmininkas. 1951—54 Lietuvos TSR AT deputatas. Nuo 1955 TSKP narys. Pensininkas. Jo vadovaujamas kolūkis pagal grūdų, pieno, mėsos gamybos, darbadienio vertės didėjimą tapo pirmaujančiu rajone.

KRASÁUSKAS Ignas [m. 1931 Maskvoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kalvis. 1905—14 dalyvavo rev. judėjime Rygoje, vėliau Zlatouste (Čeliabinsko sr.). Nuo 1909 Komunistų partijos narys. 1916—18 vienas iš Nižnij Novgorode (dab. Gorkis) susikūrusios RSDDP(b) liet. sekcijos vadovų. Išrinktas delegatu į Rusijos lietuvių seimą. 1917.V.29 Petrograde su V. Rekašiumi paskelbė seime bolševikinę deklaraciją ir partijos nurodymu išėjo iš seimo. 1917 išrinktas Nižnij Novgorodo darbininkų ir kareivių atstovų tarybos deputatu. Lietuvos Tarybų I suvažiavime (1919.II) išrinktas Centro Vykd. K-to nariu. 1919.II—IV Rokiškio aps. rev. k-to pirmininkas, vėliau raudonarmietis; kovėsi su pilsudskininkais prie Nemenčinės, organizavo rev. k-tus Zarasų aps. Nuo 1920 dirbo Minske.

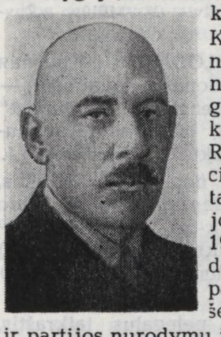

KRASÁUSKAS Leonidas [1905.I.5 Bačkininkėliuose (Kauno rj.) — 1959.VI.7 Vilniuje] — teisininkas. 1929 baigė Kauno un-tą. Iki 1940 advokatas Šakiuose. 1940—41 Sedos apyl. liaudies teisėjas. 1941—44 Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos įgaliotinio padėjėjas, įgaliotinis evakuotųjų Lietuvos TSR piliečių reikalams Čkalovo (dab. Orenburgas) sr., juridinių kursų dėstytojas. 1944—59 Lietuvos TSR AT Prezidiumo juridinio skyriaus vedėjas, kartu nuo 1945 Vilniaus un-to, Vilniaus juridinės m-los, taryb. darbuotojų kursų dėstytojas. Su kitais parengė „Tarybinio darbuotojo vadovą" ir kt. leidinius.

KRASÁUSKAS Marijonas — rašytojas. Ž. *Marukas.*

KRASÁUSKAS Mečys [1906 Gudžiūnuose (Kėdainių rj.) — 1944.IX.21 Iževske (Udmurtijos ATSR)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Amatininkas. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1932 Komunistų partijos narys. Pogr. part. darbą dirbo Gudžiūnuose ir Kaune. 1938—40 jo bute Kaune rotatoriumi buvo spausdinami LKP atsišaukimai, o 1940 — pogr. „Tiesa". 1942—44 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Mirė nuo sužeidimo fronte.

KRASÁUSKAS Robertas — 1863 sukilimo dalyvis. Kauno aps. bajoras. Mokėsi Kėdainių g-joje. Dirbo taikos tarpininko raštininku. Prasidėjus sukilimui, B. Koliškos būrio puskarininkis. Po pralaimėtų kautynių ties Biržais 1863.V.7—9 Raseinių aps. suorganizavo sukilėlių būrį ir jam vadovavo. 1863.VI.11 kovėsi su carine kariuomene prie Kelmės, IX.3 prie Piepalių (Radviliškio rj.). K. būrys išsilaikė Kauno aps. miškuose iki 1864.VIII; po to K. pasitraukė į užsienį.

KRASÁUSKAS Stasys [g. 1929.VI.1 Kaune] — dailininkas, Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1968). 1958 baigė Dailės in-to grafikos f-tą. Dalyvauja respublikinėse, sąjunginėse dailės parodose ir taryb. dailės parodose užsienyje. Nuo 1961 Dailės in-to dėstytojas. 1963 surengta individualinė jo darbų paroda Maskvoje, 1964 — Vilniuje, 1965 — Taline ir kituose miestuose. K. iliustravo (daugiausia medžio raižiniais) knygų, sukūrė estampų. 1960—63 sukurtose Just. Marcinkevičiaus, E. Mieželaičio knygų iliustracijose (1965 Resp. premija) meistriškai perteikė šių autorių stiliaus metaforiškumą, filos. minčių ir meninių vaizdų ryšį. Iliustracijoms būdingas lakoniškumas, gili filos. potekstė, poetiškumas, asociacinis charakteris, muzikalus ritmingumas ir simboliškumas. K. estampai pasižymi filos. apibendrinimu, vidine ekspresija, linijų grakštumu.

Kūriniai: iliustruotos knygos — Vaižganto „Dėdės ir dėdienės" (1958), J. Baltušio „Parduotos vasaros" (1959), M. Sluckio „Geri namai" (1960), A. Venclovos „Gimimo diena" (1960) ir „Ar tu žinai tą šalį?" (1964), A. Kiauleikio „Stop!" (1960), Just. Marcinkevičiaus „Kraujas ir pelenai" (1960) ir „Pušis, kuri juokėsi" (1961), R. Roždestvenskio „Rekviem" (1961), E. Mieželaičio „Kardiograma" (1962) ir „Žmogus" (1961, 1962; bronzos medalis tarp-

Stasys Krasauskas. E. Mieželaičio eilėraščių knygos „Žmogus" iliustracija (1962)

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 209

tautinėje knygų parodoje Leipcige 1965), G. Kanovičiaus „Linksma akimi" (1964); V. Šekspyro „Sonetai" (1967); piešiniai —„Moteris" (1960), „Mergaitė" (1962), „Liejikas" (1962); estampai — „Jaunystė" (1961), „Į žvaigždes" (1963), „Kova", „Nemirtingumas", „Rauda" (ciklas „Giesmių giesmė", 1965), ir kt.

KRASAŪŠIŠKĖS — kaimas Prienų rj., Stakliškių apyl., 7 km į š. r. nuo Jiezno, 5 km į š. v. nuo Stakliškių. 112 gyv. (1959). Ties kaimu yra Krasaušiškių ežeras. Iš š. prieina Pazelvės miškas. Felčerių-akušerių punktas (nuo 1960), pr. m-la (nuo 1946).

KRASĀVINAS Aleksandras [1887.VII.2 Vilniuje — 1966.IX.23 ten pat] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Dirbdamas Vilniaus geležinkelio stoties telefonistu, aktyviai dalyvavo 1905.X Rusijos geležinkelininkų polit. streike. Nuo 1918 Komunistų partijos narys. 1918 Petrogrado geležinkelio stoties komisaras, dalyvavo kovose su kontrrevoliucionieriais. 1922—54 part. ir adm. darbuotojas TSRS geležinkelių įstaigose (1946—54 Vilniuje).

KRASĀVINAS Simonas [1928 Videniškyje (Molėtų rj.) — 1946.VII.8 Adomavoje (Molėtų rj.)] — tarybinis aktyvistas. Nuo 1945 VLKJS narys, Videniškio apyl. pirmininkas. Dalyvavo žemės skirstymo komisijoje, dirbo kultūrinį masinį darbą. Burž. nacionalistų nužudytas.

KRASÌLNIKOVAS Borisas [g. 1914.II.28 Caricine (dab. Volgogradas)] — aktorius, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1959), Lietuvos TSR liaudies artistas (1964). 1935 baigė Stalingrado (dab. Volgogradas) Gorkio dramos teatro aktoriaus meistriškumo mokyklą. 1933—49 dirbo Stalingrado, Piatigorsko, Stavropolio, Sevastopolio, Simferopolio, Ordžonikidzės, Tbilisio, Rostovo prie Dono, Klaipėdos dramos teatruose. 1946—47 su Š. Kaukazo karinės apygardos teatru (Rostovas prie Dono) gastroliavo Bulgarijoje ir Rumunijoje. Nuo 1949 Lietuvos TSR Rusų dramos teatro aktorius. Nuo 1957 TSKP narys.

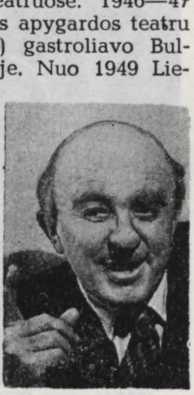

Borisas Krasilnikovas, atliekantis Solovejaus (S. Smirnovo „Tvirtovė prie Bugo") ir Puntilos (B. Brechto „Ponas Puntila ir jo tarnas Matis") vaidmenis

Vaidmenys: Pavelas Korčiaginas (N. Ostrovskio „Kaip grūdinosi plienas"), Murzaveckis, Gradobojevas (A. Ostrovskio „Vilkai ir avys", „Karšta širdis"), Jarovojus (K. Treniovo „Liubov Jarovaja"), Monachovas (M. Gorkio „Barbarai"), Solovejus (S. Smirnovo „Tvirtovė prie Bugo"), Prisipkinas (V. Majakovskio „Blakė"), Puntila (B. Brechto „Ponas Puntila ir jo tarnas Matis"), B. Šo (D. Kilti „Mielasis apgavikas"), Petrulis (H. Korsakienės ir L. Slavino „Elena"), Albertas Kalvis (V. Miliūno „Žuvėdros palydi") ir kt.

„KRASNAJA MOLODIOŽ" („Красная молодежь"—„Raudonasis jaunimas") — **1.** Komunistinio dienraščio „Komunist" (1918—19) priedas, laikomas „Komjaunimo tiesos" pirmtaku. Ž. *„Komunist" 1.*

2. Komunistinis nelegalus laikraštis, ėjęs 1920—22 Kaune rusų kalba. Leido LKJS Kauno rj. k-tas. Ėjo kaip LKP Kauno rj. k-to laikr. „Borba" („Kova") priedas. Išėjo 7 numeriai. Tiražas 1500 egzempliorių.

3. Komunistinis nelegalus laikraštis, ėjęs 1921—22 Vilniuje rusų kalba. Leido LKJS Vilniaus apyg. k-tas. Nr. 1 išėjo 1921.VIII, Nr. 2 — 1922.II, Nr. 3 — 1922.IV. Prie Nr. 2 kaip priedas išspausdinti LKP III suvažiavimo nutarimai apie komunistinį jaunimo judėjimą.

„KRASNAJA ZVEZDA" („Красная звезда"—„Raudonoji žvaigždė") — tarybinis Vilniaus srities ir miesto dienraštis, ėjęs 1952.I.1—1953.VI.5 rusų kalba. Tapatus leidinys liet. kalba — *„Raudonoji žvaigždė".*

KRASNÌCKAS Kostas [g. 1921.III.15 Santakoje (Kapsuko rj.)] — gydytojas terapeutas, medicinos mokslų kandidatas (1966). 1948 baigė Kauno un-tą. 1948—1952 Pagėgių rj. ligoninės vidaus ligų skyriaus vedėjas. 1952—57 Vilniaus I taryb. klinikinės ligoninės gydytojas, nuo 1957 vidaus ligų skyriaus vedėjas. Paskelbė moksl. straipsnių apie reumato gydymą.

KRASNODÔMSKIENĖ Aldona [g. 1932. I.16 Šiauliuose] — biochemikė, biologijos mokslų kandidatė (1965). 1955 baigusi Vilniaus un-tą, iki 1957 dirbo jo med. f-to hospitalinės terapijos katedros laborante. Nuo 1957 Eksperimentinės ir klinikinės medicinos in-to biochemijos laboratorijos moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių apie vandens ir miner. medžiagų apykaitos pakitimus eksperimentinio reumato metu.

„KRASNOJE ZNAMIA" („Красное знамя"—„Raudonoji vėliava") — **1.** Komunistinis laikraštis, ėjęs 1920—22 Vilniuje rusų kalba. Leido Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partijos CK ir Vilniaus k-tas. Pradėtas leisti 1920.VIII.1 kaip dienraštis Raudonosios Armijos išvaduotame Vilniuje. Iki Vilniaus perdavimo burž. Lietuvai pagal 1920.VII.12 taikos sutartį išėjo 23 numeriai. Red. V. Kapsukas. Bendradarbiavo Z. Angarietis, K. Cichovskis, P. Eidukevičius, R. Mulevičius, R. Pileris, A. Radvanskis ir kt. Leidimas atnaujintas 1921 Lenkijos okupuotame Vilniuje. Nr. 24 nelegaliai išėjo 1921 pr. kaip Lietuvos ir Baltarusijos KP Vilniaus k-to organas. Nuo nr. 27 (1921.V) ėjo kaip LKP Vilniaus apyg. k-to organas. Red. V. Kapsukas. Pogrindyje buvo leidžiamas nereguliariai. Iki 1922.X išėjo 32 nr. Nr. 31 ir Nr. 32 redagavo B. Matusevičius.

1920 turėjo 3 priedus: „Krasnoje znamia profsojuzov" („Raudonoji profsąjungų vėliava"), skirtą profsąjungoms, „Krasnoje znamia molodioži" („Raudonoji jaunimo vėliava"), skirtą komjaunimui, ir „Krasnoje znamia rabotnici" („Raudonoji darbininkės vėliava"), skirtą moterims. Priedai buvo leidžiami atskirais laikraščio puslapiais. Išleista po 2 nr., „Krasnoje znamia molodioži"— 4 nr.

2. Komunistinis laikraštis, ėjęs 1940. VI.28—1940.VII.9 Kaune rusų kalba. Leido LKP CK. Išėjo 7 nr.

3. Tarybinis dienraštis, ėjęs 1940. VII.7—1941.VI.21 Vilniuje rusų kalba.

4. Tarybinis Šiaulių srities ir miesto laikraštis, ėjęs 1950.XII.7—1953.VI.5 rusų kalba. Tapatus leidinys liet. kalba — *„Raudonoji vėliava".*

KRASTINÁITĖ Klaudina [1896.IV.26 Valdomuose (Šiaulių rj.) — 1929.VIII.31 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš valstiečių. 1915—18 Jelgavoje įsijungė į rev. judėjimą. 1918 pavasarį grįžo į tėviškę, dirbo rev. darbą jaunimo tarpe Gruzdžių vls. 1926 aktyviai dalyvavo III Seimo rinkimų kampanijoje. Nuo 1926 Komunistų partijos narė. 1927 pavasarį, LKP CK iškviesta, atvyko į Kauną, kur drauge su D. Kučinsku dirbo (Onos Girdvainytės pavarde) „Kovos" pogr. spaustuvėje, spausdino kom. atsišaukimus, laikraščius „Šalin fašizmas!", „Mūsų vėliava", „Naujokas", kartais „Tiesą". 1928 suimta ir 1929 nuteista kalėti iki gyvos galvos. Kalėjimo administracijos buvo žiauriai sumušta, serganti laikoma karceryje. Mirė kalėjime.

KRĀSTINIS Fridis [g. 1908.III.8 Valdomuose (Šiaulių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1925 įstojo į LKJS. Nuo 1926 Komunistų partijos narys. Dirbo Gruzdžių (Šiaulių rj.) vls. part. kuopelėje. 1929.V emigravo į Vokietiją, padėjo iš ten gabenti LKP lit-rą į Lietuvą. Bendradarbiavo žurnale „Balsas". 1929.XI suimtas Naumiestyje (dab. Kudirkos Naumiestis) ir 1930.VI nuteistas už kom. veiklą 6 metus kalėti. Nuo 1936 organizavo Kaune LKP CK spaustuves ir lit-ros transportą. 1938—41 LKP CK narys. 1939 suimtas Kaune ir 1940 nuteistas 6 metus kalėti. 1940—1941 Lietuvos TSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojas. LKP V suvažiavimo (1941) delegatas. D. Tėvynės karo metais adm. darbuotojas Maskvo-

je, Vilniuje. 1945—59 Kauno miesto vykd. k-to pirmininkas, LKP Kėdainių aps. k-to I sekretorius, LKP CK skyriaus vedėjo pavaduotojas, Radijo informacijos k-to prie Lietuvos TSR MT pirmininkas, LKP Telšių rajono k-to I sekretorius, Kauno milicijos m-los viršininko pavaduotojas. 1958 baigė Aukštąją part. m-lą prie TSKP CK. Nuo 1959 TSKP istorijos dėstytojas Ž. ū. akademijoje. 1941—52 ir 1954—56 LKP Revizijos komisijos narys.

KRĀSTINIS Vilis [g. 1902.V.1 Valdomuose (Šiaulių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Darbininkas. Į rev. judėjimą įsijungė 1926; Gruzdžių vls. platino kom. lit-rą, rinko aukas LKP reikalams. 1929—37 LKP narys. 1942—44 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys, fronte buvo sužeistas. Nuo 1944 adm. darbuotojas Smolenske, Kaune, Švenčionyse, Klaipėdoje, Vilniuje. Nuo 1948 TSKP narys. Pensininkas.

KRAŠĀUSKAS Jonas [g. 1895.VI.10 Jurkšuose (Vilkaviškio rj.)] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Kilęs iš bežemių valstiečių. 1918—1920 LKP narys. Su kitais kūrė kom. kuopeles Vilkaviškio apskrityje, priklausė Margių kom. kuopelei. Suvalkijos komunistų delegatas LKP I suvažiavime (1918). 1919—20 teikė pagalbą polit. kaliniams. Nuo 1920 pab. rev. judėjime nebedalyvavo. Pensininkas.

KRAŠĖVSKIS (Kraszewski) Juzefas Ignacas [1812.VII.28 — 1887.III.19 Ženevoje] — lenkų rašytojas, publicistas, kritikas. Kilęs nuo Gardino. 1829—30 Vilniaus un-te studijavo lit-rą. Už dalyvavimą 1831 sukilime kalintas. Bendradarbiavo Vilniaus period. spaudoje („Bojan", „Linksmine", „Znicz", „Tygodnik Wileński", „Teka Wileńska", „Biruta" ir kt.). Vilniuje leido žrn. „Athenaeum" (66 t., 1841—51). Lenkų kalba parengė monografiją apie Vilnių („Vilnius nuo jo pradžios ligi 1750 m.", 4 t., 1836—1842), išleido veikalą „Lietuva..." (2 t., 1847—50), kurio I tome pateikė daugiau kaip 400 liet. patarlių bei priežodžių ir studiją apie liet. liaudies dainas su gausiais jų pavyzdžiais. K. buvo pramokęs liet. kalbos, domėjosi lietuvių kultūriniu gyvenimu, palaikė ryšius su kai kuriais liet. rašytojais (M. Akelaičiu, L. Jucevičiumi, A. Višteliu), buvo susipažinęs su liet. rašytojų K. Donelaičio, L. Jucevičiaus, K. Milkaus, L. Rėzos, Pil. Ruigio, S. Valiūno raštais.

K. parašė nemaža kūrinių liet. tematika. Kai kuriuose iš jų vaizduojama Lietuvos praeitis („Gerhardas Ruda", „Birutė", „Kęstutis", „Devynios Lietuvos kartos"). Reikšmingas K. veikalas yra poema „Anafielas", kurios I dalyje („Vitolio rauda", 1840) vaizduojamas liet. mitologijos pasaulis ir priešistorinė Lietuva, o II („Mindaugas", 1843) ir III („Vytauto kovos", 1845) dalyse — Mindaugo ir Vytauto kovos dėl valdžios. Padavimo apie Punios kun-štį Margirį pagrindu K. parašė apysaką „Kunigas" (1881), kurioje vaizduojama XIV a. lietuvių gyvenimas ir didvyriškos jų kovos su kryžiuočiais. Lietuvos gyvenimas atsispindėjo ir kai kuriuose kituose K. prozos kūriniuose („Karalių motina" ir kt.). XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje Lietuvoje K. raštai buvo labai populiarūs. 1859 L. Ivinskio kalendoriuje išspausdintas K. Praniauskaitės išverstas „Vitolio raudos" fragmentas (pasaka „Žalčio motė"). Visą poemą išvertė ir 1881—82 Poznanėje išleido A. Višteliauskas. Poemos I dalį iš naujo išvertė F. Kirša (1924). Apys. „Kunigas" pirmą kartą į liet. kalbą išversta ir išleista JAV 1887 (II leid. 1909, III leid. 1958). Pagal „Kunigą" M. Šikšnys (Šiaulėniškis) parašė 5 veiksmų ist. tragediją „Pilėnų kunigaikštis" (1905). 1930 išversta K. apysaka „Karalių motina".

Lit.: **K. Dovelka**, J. Kraševskio ryšiai su Lietuva ir lietuvių literatūra.—„Literatūra ir kalba", t. 6, V., 1962; Lietuvių tautosakos apybraiža, V., 1963.

KRAŠTAĪ — **1.** Darbininkų gyvenvietė Pasvalio rj., Raubonių apyl., 12 km į š. r. nuo Pasvalio, prie Šiaulių—Biržų geležinkelio. 395 gyv. (1959). Yra Joniškėlio plytinės cechas, gaminantis plytas, drenažo vamzdžius, kalkes (1966 dirbo 370 darbininkų). Ryšių skyrius, parduotuvė, felčerių-akušerių punktas, pradinė mokykla (nuo 1929), biblioteka (nuo 1949). K. dvaras istoriniuose šaltiniuose minimas 1585.

2. Kaimas Anykščių rj., 5 km į š. r. nuo Svėdasų, prie Anykščių—Rokiškio plento; apylinkės centras. 33 gyv. (1959). Iš š. r. prieina Kraštų miškas. Ist. šaltiniuose Kraštų laukas ir dvaras minimi 1596.

KRĀŠTAS — ežeras Lazdijų rj., 7 km į š. nuo Leipalingio, prie kelio į Seirijus. Plotas 21 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 1200 m, didž. plotis 210 m, kranto linijos ilgis 2650 m. Krantai daugiausia aukšti, r. apaugęs mišku. Per K. teka Seira (Baltosios Ančios intakas). Ežeras verslovinis.

„KRĀŠTAS" — buržuazinis savaitraštis, ėjęs 1926 Panevėžyje. Redagavo K. Jasiukaitis.

„KRĀŠTO BALSAS" — nacionalistinis dienraštis, ėjęs 1922—23 Kaune. Buvo leidžiamas vietoj „Tėvynės balso".

KRAŠTÓTYRA — kurio nors krašto, ypač atskirų jo vietų, tyrimas. Lietuvoje K. organizuotą pobūdį įgijo XX a. trečiajame—ketvirtajame dešimtmetyje, to darbo mėgėjams atskiruose miestuose ėmus burtis į atitinkamas d-jas. Veikliausia jų buvo Šiaulių kraštotyros draugija, įst. 1927, aktyviau pradėjusi veikti nuo 1929. Iš Šiaulių aps. savivaldybės 1928 ji perėmė 1923 įsteigtą *„Aušros" muziejų*. Ši d-ja ir jos tvarkomas muziejus daugiausia veikė etnografijos srityje: organizavo ekspedicijas, rinko eksponatus, rengė parodas, skaitė paskaitas, leido anketas etnografinei medžiagai rinkti, t. p. dirbo gamtos, istorijos, archeologijos tyrinėjimų srityje, rinko tautosaką, rūpinosi kultūros paminklų apsauga. D-ja surengė keletą savo narių suvažiavimų (1933 Šiauliuose, 1935 Kaune). Šiaulių kraštotyros d-ja išleido *„Šiaulių metraščio"* 5 knygas, nuo 1934 leido žurnalą *„Gimtasai kraštas"*, kurio per 10 metų išėjo 17 sąsiuvinių. D-jos pirmininkas buvo ir jos leidinius redagavo P. Bugailiškis, aktyviai joje dirbo M. Čilvinaitė, J. Mickevičius, J. Petrulis, V. Vaitiekūnas ir kt. Kraštotyros d-jos buvo įsikūrusios ir kt. miestuose: „Alka" Telšiuose, „Alka" Mažeikiuose (1931 ji įsijungė į Telšių „Alką"), Panevėžio gimtajam kraštui tirti d-ja, Kėdainių kraštotyros d-ja, Dzūkų kraštotyros d-ja Alytuje. Šios d-jos daugiausia rūpinosi tų miestų muziejų steigimu, išlaikymu ir tvarkymu, naujų eksponatų rinkimu, per spaudą populiarino K. darbą. Jos išsilaikė narių įnašais ir retais atvejais vietos savivaldybės parama. K. d-jos ar būreliai veikė ir kai kuriose m-lose.

Tarybų valdžios metais K. darbas žymiai suintensyvėjo. Renkama revoliucinė, etnografinė, archeologinė ir kita istorinė medžiaga, steigiami K. muziejėliai. K. būreliai, veikiantys aukštosiose ir vidurinėse m-lose, įmonėse, kolūkiuose ir kitur, bendradarbiauja su K. muziejais ir mokslo įstaigomis. Vyksta jaunųjų kraštotyrininkų resp. ir rj. sąskrydžiai.

Lietuvos TSR MT 1961 pavedė Kultūros m-jai suorganizuoti **Lietuvos TSR Kraštotyros d-ją**. Buvo sudarytas d-jos organizacinis k-tas ir patvirtinti laikinieji įstatai. 1964.III.30 įvyko d-jos I suvažiavimas. D-jos pirmininku išrinktas V. Jakelaitis, pavaduotoju A. Stravinskas. D-jai ėmus rūpintis ir visuomenine kultūros paminklų apsauga, 1965 antrajame neeiliniame suvažiavime ji pasivadino **Lietuvos TSR Paminklų apsaugos ir kraštotyros d-ja** (PAKD), priėmė naujus d-jos įstatus, papildytus jaunųjų kraštotyrininkų veiklos nuostatais, ir d-jos darbo programą. Šiame suvažiavime pirmininku išrinktas V. Jakelaitis, pavaduotojais J. Glemža ir A. Stravinskas. D-jos narių yra apie 6000, visuose rajonuose veikia jos skyriai, įstaigose, įmonėse ir kai kuriuose kolūkiuose d-jos būreliai. D-jos nariai dirba šiose srityse: 1) istorijos, 2) gamtos, geografijos, ekonomikos, 3) archeologijos, 4) etnografijos ir liaudies meno, 5) archit-ros ir dailės, 6) kalbos, lit-ros ir tautosakos, 7) muziejininkystės ir bibliotekininkystės. D-jai priklauso Vilniaus pilies muziejus. D-ja įsteigė ir globoja Kelmės, Leipalingio, Pasvalio, Raseinių, Veliuonos, Vilkaviškio ir kt. visuom. muziejus. PAKD suorganizavo kompleksines eks-

pedicijas: 1963 į Zervynas (Varėnos rj.), 1964 į Ignalinos landšaftinį draustinį, 1965 į Dieveniškių apyl. (Eišiškių rj.), 1966 į Gaidę ir Rimšę (Ignalinos rj.), Eržvilką (Jurbarko rj.), 1967 į Merkinės (Varėnos rj.) apylinkes. PAKD leidžia neperiodinį leidinį „*Kraštotyra*", anketas K. medžiagai rinkti; organizuoja paskaitas ir seminarus, rengia parodas, kai kurių laikraščių redakcijose yra neetatiniai K. skyriai.

Lit.: Lietuvos TSR Kraštotyros draugijos įstatai, darbo programa, I suvažiavimo nutarimas, V., 1964; Lietuvos TSR Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos įstatai, jaunųjų kraštotyrininkų veiklos nuostatai, darbo programa ir II neeilinio suvažiavimo nutarimas, V., 1966.

„KRAŠTÓTYRA" — tęstinis kraštotyros leidinys, einąs nuo 1963 Vilniuje. Leidžia Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugija. Išleista 3 knygos (1963, 1964 ir 1966).

KRAŠUONÀ— upė Utenos rj., Vyžuonos deš. intakas. Ilgis 21 km, baseino plotas 71 km^2. Prasideda Ryliškių apylinkėse, 4 km į p. v. nuo Tauragnų. Teka į š. v. Įteka į Vyžuoną 24 km nuo jos žiočių, ties Utena. Vid. nuolydis 386 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,66 m^3/s.

KRAŠUONÕS PÉLKĖ — pelkė Utenos rj., 4 km į v. nuo Tauragnų. Plotas 135 ha. P. v. pakraščiu teka Krašuona (Vyžuonos intakas). K. p.— sausumінės kilmės plyninė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 8 m, vid. 4,3 m. Durpės žemapelkinės. Vid. susiskaidymas 25%, vid. peleningumas 4,3%.

KRATÃVIČIUS Juozas [1919.II.29 Striminiuose (Alytaus rj.) — 1941.VII.24 Dirmiškių miške (Alytaus rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš valstiečių. 1934—36 tarnavo pas buožes, 1936—40 mokėsi Seirijų (Lazdijų rj.) amatų m-loje. Nuo 1938 Komunistų partijos narys. 1940 LKP Miroslavo (Alytaus rj.) vls. k-to sekretorius. 1941 LKP Alytaus aps. k-to instruktorius. Hitlerininkų ir vietinių buržuazinių nacionalistų nužudytas.

KRATÃVIČIUS Pranas [1914 — 1941. VII.24 Dirmiškių miške (Alytaus rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1937 Komunistų partijos narys. Priklausė Miroslavo (Alytaus rj.) vls. part. kuopelei. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

KRATÃVIČIUS Vincas [1907 — 1941. VII.24 Dirmiškių miške (Alytaus rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1937 Komunistų partijos narys. Priklausė Miroslavo (Alytaus rj.) vls. part. kuopelei. LKP pavedimu įstojo į Šaulių s-gą ir veikė joje. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

„KRATY" („Grotos") — komunistinis rankraštinis Vilniaus Lukiškių kalėjimo politinių kalinių žurnalas, ėjęs 1932—36. Bendradarbiavo J. Kėkštas, J. Patapovičius, M. Tankas, V. Tavlajus ir kt. Straipsniai skelbti baltarusių ir lenkų kalbomis.

KRATĨŠKIAI — kaimas Biržų rj., 12 km į p. nuo Biržų, prie kelio į Vabalninką; apylinkės centras. 147 gyv. (1959). Parduotuvė, ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1958), biblioteka (nuo 1958).

KRAUCẼVIČIUS Nikalojus [1890.XI.20 Gegobrastoje (Panevėžio rj.) — 1941. VII.5 Pumpėnuose (Pasvalio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1911—17 tarnavo Rusijos kariuomenėje Sevastopolyje, kariavo Rumunijos fronte. 1918—21 cukraus f-ko darbininkas Voronežo gubernijoje. 1921 grįžo į Lietuvą ir įsijungė į rev. judėjimą. Nuo 1933 Komunistų partijos narys. 1940—41 dirbo ž. ū. komisijoje, vėliau Pumpėnų kooperatyvo pirmininku. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

KRAUCẼVIČIUS Platonas [1884 Gegobrastoje (Panevėžio rj.) — 1941.VII.5 Pumpėnuose (Pasvalio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1929 įsijungė į rev. judėjimą, 1933 įstojo į LKP. 1940—41 LKP Pumpėnų vls. partorgas. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

KRAUJÃLIS Petras [1882.VII.8 Žagaruose (Molėtų rj.) — 1933.VIII.14 Vilniuje] — klerikalinis Vilniaus krašto lietuvių visuomenės veikėjas. 1908 baigė Peterburgo Dvasinę akademiją. Bendradarbiavo „Vilniaus žiniose", „Viltyje". Prieš I pasaul. karą leido klerikalinį laikr. „Aušra", po karo —„Vilniaus varpą", bendradarbiavo „Vilniaus rytojuje". 1922—33 būdamas klerikalinės „Ryto" švietimo d-jos pirmininku, priešinosi lenkų okup. valdžios vykdomam liet. m-lų uždarinėjimui Vilniaus krašte. 1927 uždarius „Ryto" išlaikomą liet. mokytojų seminariją ir 48 pr. m-las, K. su grupe kitų Vilniaus kr. lietuvių veikėjų buvo kalinamas Vilniuje. Nuo 1930 Vilniaus un-to liet. kalbos lektorius, nuo 1932 Laikinojo Vilniaus lietuvių k-to prezidiumo vicepirmininkas.

KRAUJẼLIS Petras [1924.IX.16 Molėtuose — 1944.X.21 Stirniuose (Molėtų rj.)] — komjaunimo aktyvistas. Stalius. Kilęs iš darbininkų. 1944 įstojo į VLKJS. Dirbo Molėtų valsčiaus komsorgu. Burž. nacionalistų nužudytas.

KRAŨPIAI — kaimas Rokiškio rj., Panemunėlio apyl., 12 km į p. v. nuo Rokiškio, 4 km į š. nuo Kamajų. 89 gyv. (1959). Kaimo v. pakraščiu teka Šetekšna (Jaros aukštupys). Ist. šaltiniuose K. minimi 1680 (4 šeimos, 2 valakai).

KRÁUZĖ Andriejus [XVII a. pirmojoje pusėje] — R. Prūsijos lietuvių žodynininkas. 1621—55 Nibudžių (Gumbinės aps.) evangelikų kunigas. Dalyvavo liet. kalbos mėgėjų ir senienų tyrinėtojų būrelio veikloje. Nuo 1638 priklausė komisijai, koregavusiai J. Bretkūno verstą bibliją. Manoma, kad yra parašęs XVII a. vok.-liet. kalbų žodyną, kurio rankraštis saugomas Liet. kalbos ir lit-ros in-te. Tas žodynas yra be antraštės (išplėšta), 666 puslapių, gale pridėta keletas priežodžių. Žodyno medžiaga naudojama akademiniam „Lietuvių kalbos žodynui".

Lit.: Smulkioji lietuvių tautosaka XVII—XVIII amžiuje, parengė J. Lebedys, V., 1956.

KRAUŽLỸS Motiejus [1907.II.15 Vaitakiemyje (arti Punsko, Lenkija) — 1961. VIII.20 Vilniuje] — agronomas, visuomenės veikėjas. 1934 baigė Vilniaus un-to agronomijos skyrių. Un-te kurį laiką buvo Lietuvių studentų s-gos pirmininku, palaikė ryšius su Kauno un-to studentais. 1934—39 Lietuvių ūkio d-jos agronomas, vienas Naujojo Daugėliškio (Ignalinos rj.) lietuvių koop. pieninės organizatorių. Bendradarbiavo Vilniaus kr. lietuvių spaudoje; 1933—39 redagavo žrn. „Lietuviškas baras". Nuo 1944 dirbo Vilniuje ūkinėse įstaigose.

Ršt.: **M. Kraużlis**, Ruch spółdzielczy w Państwie Litewskim, Wilno, 1936; Aerobinis linų mirkymas, V., 1960; **M. Kraužlys, P. Mockapetris**, Pirminis linų apdirbimas, V., 1963.

KRÃVEC Sara [**Taic**; g. 1912.XII.10 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. Nuo 1928 Vakarų Baltarusijos Komunistinės jaunimo s-gos narė. Platino kom. lit-rą, padėjo komunistams organizuoti streikus, rėmė polit. kalinius. 1930 už kom. lit-ros platinimą nuteista 3 metus kalėti. 1932 priimta į V. Baltarusijos Komunistų partiją (VBKP). 1934 VBKP Vilniaus miesto rj. k-to narė. Vadovavo trims namų darbininkių part. kuopelėms. 1934 vėl kalinta, o 1936 ištremta iš Vilniaus. 1936—39 dirbo Varšuvoje prie V. Baltarusijos Raudonosios pagalbos org-jos CK. Nuo 1939 darbininkė Vilniuje, Minske, Taškento sr. Nuo 1958 pensininkė.

KRÃVECAS Aronas Dovydas [1911.X.19 Šilalėje — 1935.VII.1 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvis. 1930 įstojo į LKJS, buvo Jurbarko moksleivių komjaunimo kuopelės sekretorius. Dalyvavo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos veikloje. 1931 įstojo į Kauno un-tą, jaunimo tarpe platino kom. lit-rą, antifaš. plakatus. 1932 studentų atstovybės rinkimų metu buvo rev. studentų atstovas. Nuo 1934 Komunistų partijos narys. 1935 dažytojų profs-gos v-bos sekretorius.

KRÃVIČIUS Icikas [1917.VIII.28 Varniuose — 1962.III.28 Telšiuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš amatininkų. 1935—40 darbininkas Varniuose, Pasvalyje, Telšiuose. Nuo 1936 Komunistų partijos narys, priklausė vienai iš LKP kuopelių Varniuose. Platino kom. lit-rą, gabeno ją į Telšius, Tverus, Plungę, Šiaulius. 1940 Telšių kojinių f-ko „Šatrija" direktorius. D. Tėvynės karo pradžioje dirbo Jaroslavlio sr. kolūkyje. 1942—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys, dalyvavo mūšiuose prie Oriolo ir Nevelio. 1945—49 adm. darbuotojas Telšiuose. 1949—56 LKP Telšių

aps. ir rj. k-tų instruktorius propagandistas, 1956—60 Telšių rj. laikr. „Komunizmo aušra" redaktoriaus pavaduotojas.

KRAŽAÑTĖ — upė Kelmės rj., Dubysos deš. intakas. Ilgis 96 km, baseino plotas 386 km². Prasideda 9 km į p. r. nuo Varnių. Teka pro Kražius, Kelmę, kerta Šiaulių—Sovetsko plentą. Nuo versmių iki Kuprės teka į p. r., žemiau, iki pat žiočių,— į š. r. Įteka į Dubysą 102 km nuo jos žiočių, ties Padubysiu. Didž. intakai: dešinieji — Šilupis, Šlaunis; kairieji — Alkupis, Kalnyčia, Kuprė, Vėgėlė, Vilbėnas. Aukštupyje iki Raudiškių vaga kanalizuota, likusiame ruože labai vingiuota, vasarą užželianti. Upėje daug stambių riedulių. Vid. nuolydis 114 cm/km. Debitas ties Prušinskiais (6 km nuo žiočių): maks. 109, vid. 4,18, min. vasarą 0,10, min. žiemą 0,021 m³/s. Pavasarį (III—V mėn.) K. nuplukdo 46%, vasarą (VI—VIII mėn.) 7%, rudenį (IX—XI mėn.) 17%, žiemą (XII—II mėn.) 30% viso metinio vandens kiekio. Naudvaryje ir Kelmėje prie K. yra vandens malūnai. K. pakrantėje prie Kražių yra Medžiokalnio botaninis draustinis.

KRÃŽIAI — miestelis Kelmės rj., 16 km į v. nuo Kelmės, prie Kražantės upės; apylinkės ir kolūkio centras. 998 gyv. (1959). Plano struktūra stačiakampė, susiformavusi XVIII a. Miestelio centre trijų aikščių kompleksas. Kolūkio mechaninės dirbtuvės, malūnas, lentpiūvė, rajoninio buitinio gyventojų aptarnavimo kombinato dirbtuvės, girininkija, 35 lovų ligoninė (įst. 1953), vaistinė (nuo 1842), vid. m-la, kultūros namai (nuo 1947), biblioteka (nuo 1949), vaikų darželis (nuo 1960). Iš K. eina keliai į Kelmę, Nemakščius, Kaltinėnus, Karklėnus, Užventį. Į š. nuo miestelio yra liepomis ir ąžuolais apaugęs Medžiokalnio kalnelis — kražiečių mėgstama poilsio vieta. Medžiokalnis paskelbtas botaniniu draustiniu. Pagal padavimą, senovėje ten buvusi girių deivės Medeinės šventovė. Apylinkėse gausu archeologijos paminklų: Galinių, Papiliakalnio, Pa-

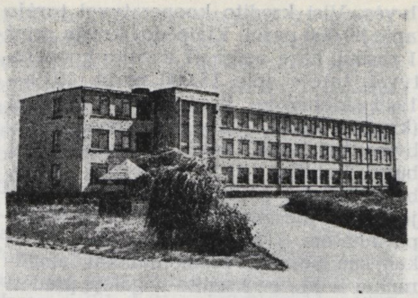

Kražiai. Vidurinė mokykla

pilalio, Plusčių ir kt. piliakalniai, netoli K., Sodkalnyje, — I—IV a. pilkapiai.

K.— viena žymiausių feod. laikotarpio Žemaitijos gyvenviečių, senas adm. centras. Ist. šaltiniuose K. minimi nuo XIII a. vidurio. XIV a. kryžiuočių karo kelių aprašymuose minima K. pilis. 1413 pastatyta bažnyčia. Nuo 1410 žinomas K. valsčius, kurio dalį Vytautas 1421 užrašė Žemaičių vyskupui Motiejui. Nuo XVI a. Kražių reikšmė sparčiai didėjo. Jie pažymėti 1529—67 neprivilegijuotų Lietuvos miestų sąrašuose. 1547 K. atiteko Žemaičių seniūnams Kęsgailoms. Nuo 1552 keturiskart per metus juose rinkdavosi teismas. Nuo 1566 K.— pavieto centras, Žemaičių bajorų seimelių rinkimosi vieta. Kražiuose vyko turgūs, veikė savas turgaus saikas. XVI a. pabaigoje K. tapo katalikų reakcijos židiniu, iš kurio jėzuitai stengėsi plėsti savo įtaką Lietuvoje. Kražiuose veikė keli vienuolynai, puošni ir turtinga bažnyčia ir koplyčia, kuriose būdavo po keliolika kunigų. K. klebonais paprastai būdavo įtakingi ir mokyti asmenys (M. Daukša — žymus švietėjas ir humanistas, V. Protasevičius — vėlesnis Vilniaus vyskupas, P. Roizijus — žinomas teisininkas, kurį laiką profesoriavęs Krokuvos un-te, ir kt.). Manoma, kad jau XVI a. pr. Kražiuose buvo įsteigta pr. m-la. 1579 joje mokė Krokuvos bakalauras. 1570 įsteigta dvasinė seminarija (1740 iškelta į Varnius), kurioje mokėsi istorikas A. Kojelavičius, poetas M. Sarbievijus. 1559 Žygimantas Augustas už 3676 olandiškus talerius miestelį pardavė Anglijos didikei. XVI a. antrojoje pusėje K. atiteko Radviloms, kurie pastatė pilį, žymimą J. Portancijaus 1573 žemėlapyje ir 1613 Lietuvos D. Kun-stės žemėlapyje. XVII a. Kražiuose veikė varpų liejykla. 1614 jėzuitai įsteigė aukštesniąją m-lą, vadinamą **kolegija**, kuriai Žemaičių seniūnas J. Katkevičius 1616 pastatė rūmus.

Kražių kolegija veikė iki 1773. Po to Edukacinė komisija ją reformavo ir pavertė apygardine m-la. K. apygardinė m-la buvo viena svarbiausių švietimo įstaigų to meto Lietuvoje. Joje mokydavosi iki 500 mokinių. Reformuotos m-los programose ir vadovėliuose atsispindėjo šviečiamojo amžiaus idėjos; tikybos mokymas buvo iš m-los perkeltas į bažnyčią (vykdavo sekmadieniais), vietoje jo įvestas dorovės mokslas. Tačiau ir po reformos m-loje dominavo klerikalinė kryptis; joje dirbo tik vienas mokytojas pasaulietis. 1797 m-la atiteko Kolainių karmelitams, kurie stengėsi panaudoti mokslą savo įtakai stiprinti ir visokiais būdais kovojo prieš m-los supasaulietinimą (sekuliarizavimą).

Kražiai. Kolegijos rūmai (XIX a. graviūra)

1817 pradžioje m-lą perėmė Vilniaus un-tas. Tų pačių metų rudenį jis atidarė 2 žemesniąsias klases, o po metų — pilną gimnaziją (6 klases). K. gimnazija — viena pirmųjų pasaulietinių m-lų Lietuvoje — išsiskyrė iš kitų to meto m-lų mokslo lygiu, mokymo priemonių gausumu, gerai parengtais mokytojais. Ji turėjo didelę biblioteką (1823 joje buvo 4397 tomai), kurioje, be religinių knygų, buvo (1817—18) daugiau kaip 1000 matematikos, teisės, filosofijos, filologijos ir kitų mokslo sričių veikalų. G-joje dirbo daugiausia Vilniaus un-to auklėtiniai, baigę jį su moksl. laipsniu. Kai kurie jų (S. Malcužinskis, J. Narkevičius, Z. Bartoševičius, J. Sobolevskis) buvo ne tik gabūs ir išsilavinę, bet ir aktyviai dalyvavo kultūriniame gyvenime, palaikė ryšius su Vilniaus un-to filaretais ir filomatais. 1818 K. g-joje dirbo 12 mokytojų; 1819 joje mokėsi 350 mokinių, 1821 — 410, 1823 — 452. Nemaža mokinių buvo valstiečių vaikai (1800 iš 326 mokinių 246 buvo bajorai, likusieji — kitų luomų, daugiausia valstiečių, vaikai). K. g-ja turėjo didelę reikšmę liet. inteligentijos ugdymui. Joje mokėsi daug žymių XIX a. pr. kultūros veikėjų, rašytojų (S. Stanevičius, D. Poška, L. Jucevičius, broliai Juškos, A. Fromas-Gužutis ir kt.). 1842 g-ja su visu turtu perkelta į Kauną.

1780 Stanislovas Augustas suteikė Kražiams privilegiją rengti 2 savaitinius turgus ir 3 metinius prekymečius. 1845 miestelis sudegė. XIX amžiuje Kražiai — valsčiaus centras (1841 — 502 gyv., 1865 — 1450, 1897 — 1761). Juose veikė manufaktūra (verpykla, audykla ir baltykla), kurioje dirbo 10 baudžiauninkų ir 1 samdomas darbininkas, buvo apie 60 parduotuvių ir smuklių, vyko dideli turgūs ir prekymečiai. 1863 Kražiuose kunigavo V. Dembskis, aktyvus 1863 sukilimo dalyvis; kurį laiką čia gyveno

Kražiai. Bendras vaizdas

M. Valančius, S. Daukantas. 1893 K. gyventojai jėga pasipriešino Kauno gubernatoriui Klingenbergui, su būriu policijos atvykusiam uždaryti buvusio K. vienuolyno bažnyčios. Valstiečiai buvo žiauriai sumušti, kai kurie prigėrė patvinusioje Kražantėje, kiti buvo uždaryti į kalėjimą. Šis įvykis žinomas **Kražių skerdynių** vardu. Pasipriešinimas ir jo dalyvių teismas Vilniuje turėjo nemažą reikšmę tolesniam kovos su carizmu stiprėjimui. 1905—07 miestelyje ir jo apylinkėse buvo platinami atsišaukimai prieš caro valdžią, vyko valstiečių ir ž. ū. darbininkų judėjimas už dem. teises. Valstiečių malšinti į K. apylinkes buvo pasiųsta baudžiamoji ekspedicija. 1918 Kražiuose susiorganizavo ginkluotas darbininkų būrys, kovojęs už Tarybų valdžios sukūrimą. 1919—35 veikė g-ja. Buržuazijos valdymo metais K. buvo valsčiaus centras (1923 — 1613 gyv.). 1941 vok. fašistų kariuomenė K. smarkiai sugriovė. 1941 rudenį hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai sušaudė 383 K. gyventojus. Pokario metais kovoje su burž. nacionalistais žuvo apie 30 K. valsčiaus komunistų, komjaunuolių ir taryb. aktyvistų.

KRÃŽIŲ PÉLKĖ — pelkė Kelmės rj., 0,5 km į r. nuo Kražių. Plotas 345 ha. Pelkė susidariusi gilioje moreninio kalvyno dauboje, aplink Dausino ežerą. Per ežerą ir pelkę teka Kražantė. Yra nesupelkėjusių salų (iš viso 11 ha). K. p.— ežerinės kilmės plyninė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 7,5 m, vid. 1,96 m. Vyrauja žemapelkinės žolinės durpės. Vid. susiskaidymas 28%, vid. peleningumas 27,4%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo storis iki 7,8 m.

KREDÌTO KOOPERÃCIJA — smulkiaprekių gamintojų susivienijimas kreditui gauti. Kredito kooperatyvų fin. išteklių šaltinis yra narių pajai, bankinis kreditas, indėliai, palūkanos už duodamas paskolas. Kapitalizmo sąlygomis kredito kooperatyvai neišvengiamai pasidaro priklausomi nuo stambiojo fin. kapitalo, virsta kapit. įmonėmis, kurioms vadovauja kapit. elementai. Proletariato diktatūros sąlygomis, pereinamuoju iš kapitalizmo į socializmą laikotarpiu, K. k. yra viena iš priemonių, padedančių socialistiškai pertvarkyti smulkiaprekę ūkio sanklodą.

Pirmieji kredito kooperatyvai atsirado Vokietijoje 1850. Juos suorganizavo smulkūs gamintojai, tikėdamiesi palankesnėmis sąlygomis apsirūpinti kreditu, kurio negalėdavo gauti iš kapit. bankų. Rusijoje pirmieji kredito kooperatyvai įsisteigė 1865, Lietuvoje 1871—73 (Pabiržėje 1871, Padubysyje, dab. Bazilionai, 1873). Jie buvo steigiami pagal caro valdžios parengtus taupmenų skolinamųjų b-vių pavyzdinius įstatus. Ligi I pasaul. karo Lietuvoje (be Klaipėdos krašto) veikė 207 kredito kooperatyvai, iš jų 195 buvo taupmenų skolinamosios b-vės. Visi kredito kooperatyvai turėjo apie 89 000 narių, Klaipėdos krašte prieš I pasaul. karą veikė 47 kredito kooperatyvai, turėję apie 15 000 narių. 1919—1940 Lietuvoje kredito kooperatyvai (kredito d-jos), kaip ir kitokios koop. b-vės bei s-gos, buvo steigiami pagal burž. valdžios 1919 paskelbtą koop. b-vių ir s-gų įstatymą. 1919 jie pradėjo kurtis miestuose žydų liaudies bankų pavadinimu. Į juos jungėsi prekybininkai, smulkesnieji pramonininkai, amatininkai ir kt., be kredito negalėję pradėti veiklos. 1923 šitų bankų buvo 85 (1940 — 87). Žydų liaudies bankų fin. centras buvo Centrinis žydų bankas Kaune ir užsienio org-ja „Foundation", kuriai žydų liaudies bankai buvo skolingi apie 1 mln. lt. Žydų liaudies bankai turėjo apie 18 000 narių, kurie iki 1940.I.1 buvo pasiskolinę apie 20 mln. lt. Miestuose t. p. veikė smulkaus kredito bankai, taupomosios-skolinamosios b-vės bei kasos (1939 jų buvo 14), kurių nariai daugiausia buvo tarnautojai bei smulkūs verslininkai. Kaimo kredito kooperatyvai (d-jos) pradėjo steigtis tik 1922, kai naujai įvestos lito valiutos dar labai trūko, o sukauptos vok. markės nebeturėjo jokios vertės. 1922—25 įregistruoti 397 tokie kooperatyvai. Juos, varžydamosi tarp savęs, organizavo įvairios burž. polit. partijos, siekdamos sustiprinti savo įtaką valstiečiams. Vad. neutraliosios ir krikščioniškosios kooperacijos varžybos (tose pačiose vietose daug kur įsisteigė po dvi kredito d-jas) buvo daugelio kredito kooperatyvų bankroto ir jų narių — darbo valstiečių — ūkių išvaržymo priežastis. Ž. ū. m-jos iniciatyva 1927 pradėta steigti valsčiaus ūkininkų taupmenų skolinamosios kasos, kuriomis faš. valdžia siekė stiprinti savo įtaką kaimui ir buožių viešpatavimą kredito kooperacijoje. Šių kasų susikūrė nedaug. Nuo 1930 faš. valdžios iniciatyva prasidėjo kredito kooperatyvų, veikiančių vienoje vietoje, jungimas. 1939 veikė 209 kaimo kredito kooperatyvai su 94 324 nariais. Kaimo kredito kooperatyvai 1940.I.1 buvo išdavę 42,7 mln. lt paskolų. Pagrindiniai kooperatyvų piniginių išteklių šaltiniai 1940 buvo šie: indėliai — 20,3 mln. lt, savi kapitalai — 8,8 mln. lt ir bankų kreditai — 15,5 mln. lt. Jų fin. centras buvo Kooperacijos bankas, faš. valdžios 1934 paverstas akciniu valst.-koop. banku. Kredito kooperatyvai veikė pagal pavyzdinius, bendrais bruožais vienodus, įstatus. Jų nariais galėjo būti pilnamečiai piliečiai ir juridiniai asmenys, įnešę pajų (vidutiniškai 25 lt), prisiėmę 2 kartus didesnę atsakomybę, negu skirtojo kredito suma. Apie 90% kredito kooperatyvų narių buvo darbo valstiečiai, smulkūs amatininkai bei prekybininkai, tačiau tų kooperatyvų v-bas sudarė daugiausia kapitalistai, dvarininkai ir buožės. Kooperatyvai turėjo teisę daryti visas kredito įstaigoms leidžiamas operacijas. Indėlius jie galėjo priimti iš visų piliečių, o paskolas duoti tik savo nariams ir ne ilgesniam kaip 18 mėn. terminui. Už duotas paskolas kredito kooperatyvai ėmė žymiai didesnes palūkanas, negu stambūs bankai: 1922—32 net 18—36%, vėliau 9—12%.

Tarybų valdžios metais kredito kooperatyvai (bankai) miestuose, Centrinis žydų bankas ir Kooperacijos bankas buvo nacionalizuoti, o kaimo kredito kooperatyvai pertvarkyti taryb. pagrindais ir įjungti į TSRS Ž. ū. banko sistemą. 1940—41 perrinkti kaimo kredito kooperatyvų valdymosi organai, priimti nauji įstatai, pagal kuriuos už trumpalaikius kreditus galėjo būti imama iki 5% ir už ilgalaikius iki 3,5% metinių palūkanų. Žemės ūkio K. k. suvaidino didelį vaidmenį, pagelbėdama įsikurti naujakuriams, gavusiems iš Tarybų valdžios žemės; ji padėjo atkurti bei vystyti ž. ū. gamybą po Tarybų Lietuvos išvadavimo iš hitlerinės okupacijos, socialistiškai pertvarkyti žemės ūkį. 1945—48 darbo valstiečiai per K. k. gavo 157,7 mln. rb (to meto pinigais) kredito: statybai 60,8 mln. rb, darbo ir produktyviesiems gyvuliams įsigyti 49,9 mln. rb, mašinoms, padargams, trąšoms įsigyti 47,1 mln. rb. Kredito kooperatyvai kreditavo taip pat ž. ū. kooperacijos d-jas, pirmuosius kolūkius ir kolūkiečius. Vykstant masinei ž. ū. kolektyvizacijai, jie pasidarė nereikalingi, todėl TSRS MT 1949.VI.25 nutarimu palaipsniui likviduoti.

KREGŽDAÑTĖ — upė Šakių rj., Jotijos deš. intakas. Ilgis 15 km, baseino plotas 41 km². Prasideda Kregždančių apylinkėse, 4 km į p. v. nuo Gelgaudiškio. Teka į v. Įteka į Jotiją 13 km nuo jos žiočių, ties Bunikiais. Intakas Peklelė (kair.).

KRÉGŽDĖ Sigitas [g. 1930.XII.24 Smaliečiuose (Biržų rj.)] — psichologas, pedagogikos mokslų kandidatas (1960). 1954 baigė Vilniaus Ped. in-tą. Nuo 1957 dirba ped. darbą to paties in-to psichologijos katedroje (nuo 1959 katedros vedėjas, nuo 1963 docentas). Nuo 1959 TSKP narys. Nuo 1960 tęstinio leidinio „Pedagogika ir psichologija" atsakingasis redaktorius. Paskelbė moksl. straipsnių prof. orientacijos klausimais. Išleido kn. „Iliuzijos, haliucinacijos, sapnai" (1964).

KRÈGŽDĖS. Lietuvoje gyvena trys kregždžių rūšys: blezdinga, arba šelmeninė K. *(Hirundo rustica)*, langinė K. *(Delichon urbica)* ir urvinė K., arba kriugždas *(Riparia riparia)*. Blezdingos ir langinės K. peri gyvenamųjų ir ūkinių pastatų pastogėse, urvinės K.— ežerų, upių, duobių krantuose. Į Lietuvą K. atskrenda gegužės pradžioje. Blezdingos ir langinės K. išskrenda rugpiūčio—rugsėjo mėn. į Afriką, į p. nuo pusiaujo; urvinės K.— į r. Afriką. Lietuvoje žieduota blezdinga rasta Rodezijoje. Nuo seniausių laikų K. globojamos kaip naudingi žemės ūkiui paukščiai. Žmonės pagal K. skraidymo aukštį spėdavo, koks bus oras.

Lit.: „Mūsų tautosaka", t. 2, K., 1930 [p. 94—116]; **T. Ivanauskas,** Lietuvos paukščiai, kn. 3, V., 1964.

„KREGŽDÚTĖ" — klerikalinis mėnesinis vaikų laikraštis, ėjęs 1934—40 Kėdainiuose.

KRĖGŽLĖS MIŠKAS — miškas Vilniaus ir Švenčionių rj., 5 km į v. nuo Pabradės, abipus Vilniaus—Švenčionių plento. Priklauso Nemenčinės miškų ūkio Pabradės girininkijai. Plotas 1708 ha. *Pabradės miškų* masyvo dalis. Miško p. r. pakraščiu teka Žeimena (Neries intakas). Miške telkšo ežerai: Pervalkos, Lazdinkos, Svirnelio, Baltas, Gilūšis. V. pakraštyje, prie Gilūšio ež., įsikūręs Kregžlės kaimas.

KREIDÀ — **1.** Paskutinis mezozoinės eros periodas, buvęs po juros periodo; geologinė sistema, kurios sluoksniai susiklostė per tą periodą. K. prasidėjo prieš 140 mln. metų ir truko 70 mln. metų. K. sistemos dariniai paplitę Lietuvos TSR vakaruose, pietuose ir pietryčiuose. Storiausias jų sluoksnis yra pietuose — iki 200 m. Juos dengia stora kainozoinės eros sistemų (terciaro, kvartero) danga. Į žemės paviršių K. išeina Jiesios, Šventosios, Merkio upių atodangose; atskirų K. luistų yra ir kitur. Lietuvoje randami abu K. sistemos skyriai — apatinis ir viršutinis. Apatinės K. epochoje susiklostė žalsvai pilki, tamsiai pilki ir juodi aleuritiniai moliai su smėlio priemaiša ir tarpsluoksniais. Juose gausu glaukonito mineralo ir fosforitų. Viršutinės K. epochoje susidarė balta kreida ir kreidos mergeliai su titnagų konkrecijomis, pilki mergeliai, opokos ir karbonatingi smėliai su glaukonitu ir fosforitu, juodi, tamsiai pilki ir pilkšvai žali smėliai.

K. periodo pradžioje Lietuvos teritorijoje buvo sausuma. Tačiau apatinės K. pabaigoje beveik visą Lietuvą (išskyrus šiaurės rytus) užliejo jūra. Ji dar pagilėjo viršutinės K. metu. Klimatas buvo šiltas ir drėgnas. Jūroje gyveno gausybė foraminiferų, belemnitų, moliuskų. Be kt. žuvų, būta ir ryklių.

2. Balta, minkšta, smulkiagrūdė karbonatinė uoliena. Lietuvoje aptinkama viršutinės kreidos epochos dariniuose. Į žemės paviršių išeina Nemuno slėnyje tarp Jurbarko ir Skirsnemunės, ties Kaunu, Birštonu, Jiesios slėnyje ties Pajiesiu, Merkio slėnyje tarp Varėnos ir Valkininkų, taip pat į p. nuo Vilniaus, Piliakalnio apylinkėse. Dažniausiai K. randama didžiulių luistų pavidalo. Dideli jos klodai slūgso Lietuvos TSR pietuose ir pietryčiuose giliai žemėje. Yra 11 K. telkinių. Jų ištekliai 25 mln. t. Daugiausia naudojama rūgščioms dirvoms kalkinti, t. p. silikatinių plytų gamyboje (Matuizose, Varėnos rj.). Kitiems reikalams K. įsivežama (apie 15 000 t per metus) iš RTFSR Belgorodo ir Voronežo sričių.

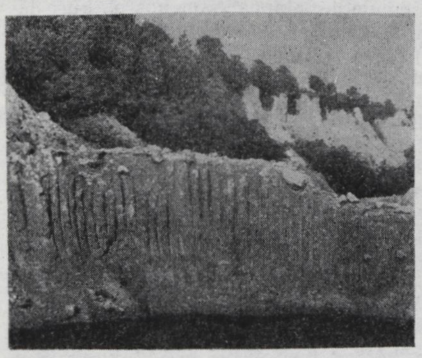

Kreida 1. Kreidos sistemos sluoksnių atodanga Jiesios krante ties Kaunu

KREĨN Gita [g. 1907.IX.12 Daugpilyje (Latvijos TSR)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. 1924—27 Vakarų Baltarusijos Komunistinės jaunimo s-gos narė, veikė Vilniuje. 1925—26 už rev. veiklą kalinta Vilniuje. Nuo 1927 Komunistų partijos narė. 1928—34 už rev. veiklą kalinta Bialistoke, 1934—35 dirbo part. darbą Vilniuje. V. Baltarusijos KP II suvažiavimo (1935) Minske delegatė. 1935 išvyko į TSRS, mokėsi Minsko part. m-loje. 1936—41 part. darbuotoja, darbininkė Minske. 1941—42 medicinos sesuo. 1946—55 darbininkė Vilniuje. Pensininkė.

KREIPINỸS — žodis ar žodžių junginys, kuriuo kalbant kreipiamasi į kurį nors asmenį ar daiktą. Liet. kalboje K. reiškiamas šauksmininku (pvz., „P e t r a i, kur tu?"), rečiau vardininku (pvz., „J o n a s, ar jau eini?"). Kartais vardininkas tėra šauksmininku išreikšto K. priedėlis (pvz., „Mes, d r a u g a s p i r m i n i n k e, atėjome į talką"). Emocinėje kalboje prie K. šliejamas jaustukas (pvz., „E i m u z i k a n t e, pagrok!"), asmeninis įvardis (pvz., „Nežinau, t u v a i k e l i"), arba K. kartojamas (pvz., „O i b r o l i b r o l i, b r o l e l i m a n o!").

KREIVÓJI — kaimas Kapsuko rj., Kalvarijos apyl., 8 km į š. r. nuo Kalvarijos. 138 gyv. (1959). Pro K. teka Šešupė. Aštuonmetė m-la (1926—54 pradinė, 1954—61 septynmetė).

KREKENAVÀ — miestelis Panevėžio rj., 13 km į v. nuo Ramygalos; apylinkės ir kolūkio centras. 1176 gyv. (1959). Miestelio didžioji dalis ir centras įsikūrę Nevėžio deš. krante. Kitoje upės pusėje — mažesnioji jo dalis Švenčiuliškiai (buv. kaimas). Plano struktūra stačiakampė. Malūnas, buitinio gyventojų aptarnavimo kombinatas, ryšių skyrius, 25 lovų ligoninė (įst. 1945), vaistinė (nuo 1914), vid. m-la (1862—1944 pradinė, be to, 1919—35 prog-ja), vaikų darželis (nuo 1951), vaikų lopšelis (nuo 1963), kultūros namai (nuo 1945), biblioteka (nuo 1946). Keliai jungia K. su Kėdainiais, Panevėžiu, Ramygala, Baisogala, Naujamiesčiu.

Ist. šaltiniuose K. pirmą kartą minima 1409. 1416 priklausė dvarininkams Vizgirdams. XV a. pirmojoje pusėje K.— pavieto centras. 1484 pastatyta bažnyčia. XVI a. dokumentuose jau minimas prie K. dvaro esantis miestelis, kuriame 1566 buvo 72 miestiečių sodybos ir keliolika valstiečių kiemų. Geri keliai jungė K. su Ramygala, Baisogala, Panevėžiu. 1533 įsteigta parapinė m-la. 1548 iš Upytės į K. buvo perkeltas pavieto centras, 1568 iškeltas į Panevėžį. 1548—1564 Krekenavoje rinkdavosi Upytės vls. teismai. 1580 Steponas Batoras suteikė Krekenavai privilegiją rengti 3 metinius prekymečius. Nuo XVII a. (iki 1950) K.— valsčiaus centras. XVII a. miestelyje gyveno nemaža pirklių ir amatininkų, jis garsėjo koklių gamyba. XVIII a. pabaigoje K.— bažnytinė valda. Intensyviau ėmė augti XIX a.

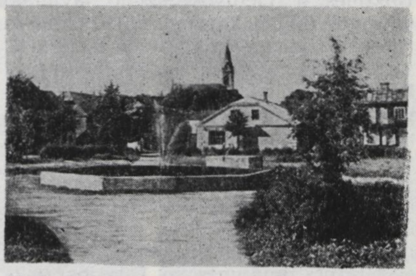

Krekenava

(1841 — 528 gyv., 1897 — 2187). Vienerius metus K. vikaru buvo A. Mackevičius — vienas 1863 sukilimo vadų. 1863.II jis suorganizavo K. miškuose pirmąjį sukilėlių būrį iš 250 žmonių. 1905.XII.1 dragūnai išvaikė miestelyje vykusį valstiečių susirinkimą, kurio dalyviai reikalavo uždaryti carinės valdžios įstaigas ir išrinkti naują valsčiaus v-bą; XII.2 valstiečiai vėl susirinko, ir nauja v-ba buvo išrinkta. 1918 pab. Krekenavoje susikūrė kom. kuopelė, organizavosi taryb. partizanai, buvo įkurtas valsčiaus rev. k-tas. 1918.XII.19 krekenaviečiai organizuotai dalyvavo Panevėžyje įvykusioje demonstracijoje Tarybų valdžiai paremti. 1923 miestelyje buvo 1048 gyv. Buržuazijos valdymo metais K. apylinkėse veikė LKP ir LKJS kuopelės, buvo platinama (komunisto A. Grigo ir kt.) nelegali kom. spauda. 1941 vok. faš. okupantai ir vietiniai burž. nacionalistai sušaudė apie 190 K. gyventojų, jų tarpe valsčiaus komsorgą V. Jalovecką, vykd. k-to pirmininką P. Jestignejevą, komjaunuolius J. Rasiūną, J. Jalovecką ir kt.

KREKŠTÉNAI — kaimas Alytaus rj., Krokialaukio apyl., 9 km į š. r. nuo Simno. 304 gyv. (1959). Į r. nuo K. tęsiasi Patrakės pelkė.

KRÈMERIS Arkadijus [1865.VIII.12 Švenčionyse — 1935.IX.20 Vilniuje] — socialdemokratinio judėjimo dalyvis. Mokėsi Vilniaus real. m-loje, paskui Rygos Politechnikos in-te, ten įsijungė į rev. judėjimą. Nuo 1889 kurį laiką vienas iš Vilniaus s-d. grupės vadovų. 1894 parašė brošiūrą „Apie agitaciją" (rusų kalba), kurioje šalia patarimų pereiti nuo marksizmo propagandos siauruose būreliuose prie agitacijos darbininkų masėse buvo ir vad. ekonomizmo tendencijų. 1897 su kitais organizavo Bundą, 1898 RSDDP I suvažiavime dalyvavo kaip Bundo delegatas, buvo išrinktas į RSDDP CK. Keletą kartų kalintas. Kaip Bundo delegatas su patariamojo balso teise dalyvavo RSDDP II suvažiavime (1903). Po 1905—07 revoliucijos pasitraukė iš darbininkų judėjimo,

išvyko į Prancūziją. 1921 grįžo į Vilnių, buvo vienas Lenkijos Bundo vadovų.

KREPŠINIS. Lietuvoje K. pradėjo plisti po I pasaul. karo. Pirmosios K. rungtynės įvyko Kaune 1922.IV.23 tarp Kauno rinktinės ir Lietuvos Fizinio lavinimo sąjungos (LFLS) komandos. 1922 rudenį surengtos pirmosios Lietuvos moterų K. pirmenybės, kuriose žaidė dvi moterų komandos (nugalėjo LFLS žaidėjos). 1923 įvyko pirmosios Lietuvos vyrų K. pirmenybės (žaidė 24 komandos). 1923 Lietuvoje K. žaidė apie 300 sportininkų, buvo 5 aikštelės. 1924—25 K. komandos susikūrė Šiauliuose, Mažeikiuose, Telšiuose ir kt. miestuose. 1925 Rygoje Lietuvos vyrų rinktinė sužaidė pirmąsias tarpt. rungtynes su Latvijos rinktine (laimėjo latviai). K. lygis kiek pakilo tik apie 1934, kai Kaune buvo pastatyti sporto rūmai su žaidimų sale. Kelti Lietuvoje K. lygį padėjo JAV lietuviai krepšininkai. 1937 Europos pirmenybėse Rygoje Lietuvos vyrų rinktinė tapo Europos čempione. 1938 Lietuvos moterų rinktinė žaidė pirmąsias tarpt. rungtynes su latvėmis ir jas laimėjo; tais pačiais metais Europos K. pirmenybėse Romoje ji iškovojo II vietą. 1939 Europos K. pirmenybėse Kaune Lietuvos vyrų rinktinė tapo Europos čempione. Toms pirmenybėms Kaune buvo pastatyta sporto halė. Tarpt. laimėjimai labai prisidėjo prie K. išpopuliarinimo Lietuvoje.

K. ypač paplito Tarybų Lietuvoje. 1941 aštuonių TSRS miestų turnyre (Leningrade) Kauno krepšininkai užėmė VI, o krepšininkės — V vietą. Po D. Tėvynės karo Tarybų Lietuvoje iškilo nemaža tarpt. klasės žaidėjų. 1945 Kaune vykusiame aštuonių TSRS miestų turnyre startavusi Kauno krepšininkų komanda užėmė II vietą. 1947 Kūno kultūros in-to (KKI) vyrų komanda tapo TSRS čempione, o Kauno komanda aštuonių TSRS miestų turnyre užėmė II vietą. 1948, 1949 Kauno komanda, o 1953, 1954 Lietuvos TSR vyrų K. rinktinė nugalėjo TSRS K. žiemos turnyruose; 1950, 1952, 1954, 1957 Lietuvos TSR vyrų K. rinktinė — Pabaltijo spartakiadose. 1951 Kauno „Žalgirio" vyrų K. komanda buvo TSRS čempionė; 1953 ši komanda iškovojo TSRS taurę, 1948, 1949 ir 1953 — TSRS profsąjungų taurę. Dalyvaudami TSRS rinktinėje, pasaulio K. čempionu buvo M. Paulauskas (1967); Europos čempionais — S. Butautas (1947, 1951, 1953), V. Kulakauskas (1947), J. Lagunavičius (1947, 1951, 1953), A. Lauritėnas (1953, 1957), M. Paulauskas (1965), K. Petkevičius (1947, 1953, 1957); XV olimpinėse žaidynėse (1952, Helsinkyje) sidabro medalius gavo TSRS rinktinės nariai S. Butautas, J. Lagunavičius ir K. Petkevičius, XVI olimpinėse žaidynėse (1956, Melburne) — A. Lauritėnas, K. Petkevičius ir S. Stonkus. Pasaulinėse studentų ir jaunimo žaidynėse aukso medalius gavo S. Butautas (1949—51, 1953), J. Lagunavičius (1949—51), A. Lauritėnas (1953, 1955), Z. Šabulis (1949), S. Stonkus (1955); sidabro — P. Buzelis (1957), M. Paulauskas (1965). Kauno moterų K. komanda 1949 ir 1951 užėmė III vietą aštuonių TSRS miestų turnyruose, 1947, 1948, 1952 iškovojo Pabaltijo K. čempionų vardus. Krepšininkės V. Bulotaitė, O. Butautienė, J. Daktaraitė, L. Gedminienė, L. Rutkauskaitė, G. Sviderskaitė, G. Tulevičiūtė-Vileikienė, I. Vaikutytė, D. Vasiliščiūtė žaidė TSRS rinktinėse. Dalyvaudamos TSRS rinktinėse, J. Daktaraitė gavo aukso medalius Europos (1960, 1962) ir pasaulio (1959) K. pirmenybėse, G. Tulevičiūtė — sidabro medalius Europos (1958) ir pasaulio (1957) pirmenybėse, V. Bulotaitė — aukso medalį universiadoje (1965). Laimėjimų sąjunginėse varžybose yra pasiekusios ir kitos Tarybų Lietuvos K. komandos. Sąjunginėse „Spartako" pirmenybėse 1952 I vietą laimėjo Panevėžio krepšininkai, 1961 — Vilniaus krepšininkės; „Darbo rezervų" čempionais 1950 ir 1957 tapo Kauno krepšininkai. Daug kartų TSRS čempionais tapo Lietuvos jauniai. Kauno „Žalgirio" mergaitės TSRS jaunių pirmenybėse laimėjo I vietą 1958, 1960, 1962 ir 1963, berniukai — 1958, 1959 ir 1962. Europos jaunių pirmenybėse L. Vinčaitė, R. Garbatavičiūtė (1965) ir M. Paulauskas, R. Salys (1964) gavo aukso medalius. Lietuvos TSR mergaičių rinktinė 1961 tapo TSRS moksleivių čempione, laimėjo I vietas keliose zoninėse varžybose. TSRS K. rinktinių treneriais buvo S. Butautas, V. Kulakauskas, J. Lagunavičius, K. Petkevičius, G. Sviderskaitė. Kaip treneriai pasižymėjo V. Bimba, A. Gedminas, V. Grešnovas, V. Knašius, S. Mickevičius, A. Paulauskas, V. Sercevičius, V. Variakojis, A. Vilimas ir kt. Taryb. metais išaugo K. sportinė bazė. Naujos sporto salės pastatytos Biržuose, Panevėžyje, Rokiškyje, Šiauliuose ir kt. miestuose, rekonstruota sporto halė Kaune. K. salių yra ir naujai pastatytose m-lose. 1960 Lietuvoje buvo 1530 K. aikščių, 1966 — 2300. Tarybų Lietuvos čempionais daugiausia buvo Kauno komandos, po vieną kartą Klaipėdos vyrai (1962) ir Vilniaus moterys (1963). K. čempionatai rengiami ir kai kuriuose rajonuose. 1967.I.1 Lietuvoje K. kultivavo apie 83 700 sportininkų (jų tarpe 5 TSRS nusipelnę sporto meistrai ir 87 TSRS sporto meistrai).

Lit.: **V. Kazakevičius, S. Stonkus,** Krepšinis ir krepšininkai, V., 1966.

Krepšinis. Kauno „Žalgirio" komanda — TSRS čempionė (1951).

KRESTJĀNOVAS Vladas [g. 1914.VI.2 Petrokove (Lenkija)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš tarnautojų. 1934—38 studijavo Kauno un-te matematiką. Nuo 1935 Komunistų partijos narys. Buvo un-to studentų kom. kuopelės (1936) sekretorius, vienas studentų d-jos „Scientia" (1936) kūrėjų. Nuo 1936 su kitais spausdino „Partijos darbą", plakatus, dirbo spaudos paskirstymo aparate Kaune. 1937—38 už rev. veiklą kalintas Kaune. 1938—40 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Susikūrus Liaudies kariuomenei, aviacijos polit. vadovas. 1940—46 polit. darbuotojas Raudonojoje Armijoje. Nuo 1947 part. ir adm. darbuotojas.

KREŠČIÓNYS — kaimas Rokiškio rj., Lukštų apyl., 6 km į š. r. nuo Obelių, 2 km nuo Latvijos TSR sienos. 165 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la (1930—55 pradinė, iki 1962 septynmetė), biblioteka (nuo 1953).

KRETINGÀ — miestas Lietuvos TSR vakaruose, 21 km į š. r. nuo Klaipėdos, 12 km į r. nuo Baltijos jūros; rajono centras. 1959 buvo 9690 gyv., 1966 — 10 700; iš jų 13,9% dirbo pramonėje, 5,7% statyboje ir transporte, 2,5% prekyboje ir visuom. maitinimo įmonėse, 5,7% sveikatos apsaugos, švietimo ir kultūros įstaigose. K. įsikūrusi Pajūrio žemumoje, abipus Akmenos u., kuri dalija miestą į 2 beveik lygias dalis, sujungtas 4 tiltais. Teritorija 1468 ha. Plano struktūra stačiakampė. Miesto centras užstatytas kompaktiškai; jame yra kvadratinė aikštė. Pakraščiuose pastatai išsidėstę palei kelius. Palei Klaipėdos—Kretingos plentą nutįsusi miesto dalis vadinama Bajorais (buv. kaimas). Mieste veikia vilnonių audinių f-kas „Laisvė" (Bajoruose), įkurtas po I pasaul. karo (buržuazijos valdymo metais jis vadinosi „Lana"); 1939 jame dirbo 60 darbininkų. Vok. faš. okupantai f-ką sugriovė, po D. Tėvynės karo jis atstatytas ir išplėstas (1950 jame dirbo 209 darbininkai ir tarnautojai, 1966 — 879). 1966 f-kas išaudė 1,5 mln. m vilnonių audinių. Yra

2

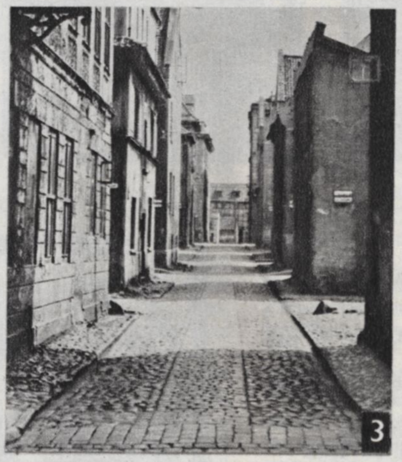

3

4

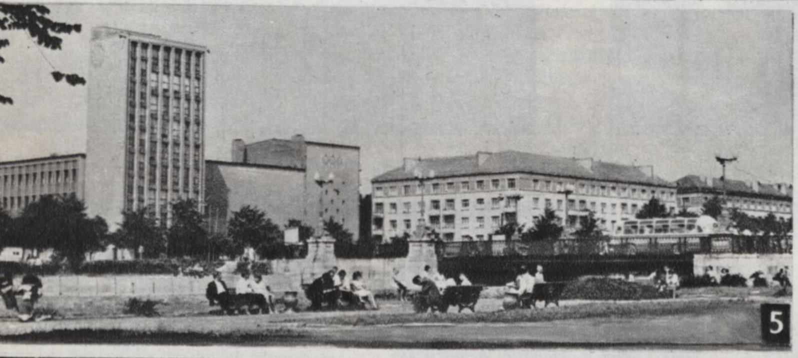

5

6

7

KLAIPĖDA

1. Naujas gyvenamasis rajonas. **2—4.** Senamiestis. **5.** Miesto centras. **6.** Danės upė. **7.** Komjaunimo gatvė. **8.** Žvejybos uostas. **9.** Baltijos laivų statykla

8

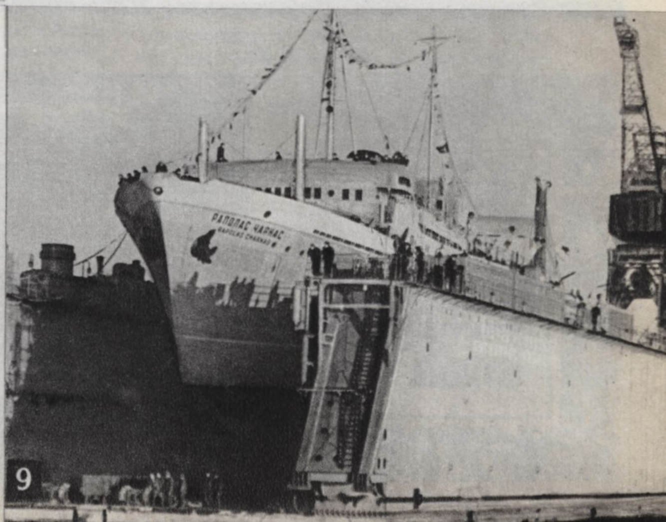

9

1

2

3

4

STASYS KRASAUSKAS

Kūriniai:

1. Just. Marcinkevičiaus „Kraujo ir pelenų" iliustracija
2. E. Mieželaičio „Žmogaus" iliustracija
3. „Taika"
4. „Giesmių giesmės" iliustracija
5. V. Šekspyro „Sonetų" iliustracija
6. E. Mieželaičio „Eros" iliustracija

5

6

1

2

3

4

5

ANTANAS KUČAS

Kūriniai:

1. Aišbės „Bričkos" iliustracija
2. S. Stanevičiaus „Pasakėčių" iliustracija
3. Žemaitės „Marčios" iliustracija
4. B. Sruogos „Lietuvių liaudies dainų rinktinės" titulinis puslapis
5. „Prie Nemuno"

Šiaulių odos g-los cechas (iki 1961 atskira odos g-la „Briedis"), gaminantis žaliamines ir kitas odas (1966 — 180,5 t), sviesto g-la (1965 — 450 t), baldų įmonė (nuo 1962), buitinio aptarnavimo kombinatas (jam priklauso malūnas, lentpiūvė, plytinė, siuvykla, mechaninės ir kt. dirbtuvės), kombinuotų pašarų g-la (pajėgumas 225 t per parą), tarpkolūkinė statybos org-ja, melioracinės statybos v-ba, statybos-remonto v-ba, miškų ūkis, spaustuvė, hidrologinė stotis, veterinarinė kovos su gyvulių ligomis stotis, susivienijimo „Lietuvos ž. ū. technika" K. skyrius. Miesto p. v. pakraštyje įsikūręs (1955) žvėrininkystės ūkis — vienas didžiausių Lietuvoje. Jame auginamos juodsidabrės bei mėlynosios lapės ir audinės, kurių kailiukai tiekiami Vilniaus, Leningrado, Maskvos kailių f-kams ir eksportuojami. Mieste 78 gatvės. Butų fondas 24 600 m² komunalinio, 54 500 m² individualinio, 4970 m² žinybinio gyv. ploto (1966). Pagr. gatvėmis kursuoja miesto autobusai. 1963 įsteigta K. autotransporto kontora. Geležinkeliai K. jungia su Klaipėda, Liepoja, Šiauliais, plentai su Klaipėda, Palanga, Skuodu, Šiauliais, Salantais. Mieste veikia 200 lovų ligoninė (past. 1960), 50 lovų tuberkuliozinis dispanseris, vid. m-la (1920—32 prog-ja), darbininkų jaunimo vid. m-la (1945—49 prog-ja), 2 pr. m-los, vaikų muzikos m-la (nuo 1958). K. žemės ūkio technikumas (įst. 1958) rengia agronomus ir sodininkus bei daržininkus; turi 3000 ha pagalbinį ūkį. Yra kultūros namai (nuo 1945), kraštotyros muziejus (nuo 1935), biblioteka (nuo 1945), vaikų darželis ir lopšelis. Leidžiamas laikraštis „Švyturys" (1950—62 ėjo laikr. „Į komunizmą").

Miesto š. r. dalyje yra taisyklingai išplanuotas 13 ha parkas, įkurtas XVIII a. antrojoje pusėje. Parke yra 3 tvenkiniai, per kuriuos teka Dupultis (Akmenos kair. intakas). Prie vieno tvenkinio stovi ž. ū. technikumo (buv. K. dvaro) rūmai. Prie jų yra sodas su oranžerija. Sodo p. dalyje — D. Tėvynės karo kapinės. Antras (2 ha) parkas yra prie K. vid. m-los. Prie jo palaidota 1941 hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nukankinta K. komjaunimo org-jos sekretorė T. Stelmokaitė. 1603—1617 statyta K. bažnyčia ir buvęs bernardinų vienuolynas — vietinės reikšmės archit-ros paminklai. Archit. požiūriu vertingas ir XIX a. pab. statytas vandens malūnas, esantis prie vieno iš tvenkinių, netoli vid. m-los.

Archeologiniai tyrinėjimai rodo, kad K. apylinkėse žmonių gyventa jau I t-metyje pr. m. e. (ž. *Kurmaičiai, Pryšmančiai*).

1909 ir 1912 tyrinėtas kapinynas Dupulties deš. krante, prie K. malūno tvenkinio. Atkasti XI—XII a. degintiniai kapai, kuriuose rasta bronzinių vytinių antkaklių gabalų, pasaginių

Kretinga. Turgus miesto aikštėje 1910

Kretinga 1966

segių aguoniniais galais ir kt. papuošalų. 1938 į Kauno kultūros muziejų iš K. pateko XIII—XIV a. sidabrinių papuošalų ir monetinių lydinių lobis (2 pintinės antkaklės, 2 pasaginės segės, iš sidabrinių karolių ir pakabučių suvertas kaklo ir krūtinės papuošalas, 6 per pusę perkirstų trikampių monetinių lydinių gabalai ir kt.).

Kretingsodžio laukuose, į š. v. nuo miesto, yra piliakalnio (sunaikinto, tiesiant geležinkelį) liekanos. Manoma, kad ten stovėjusi medinė K. pilis, kurią po Durbės mūšio (1260) žemaičiai atsiėmė iš Livonijos ordino. 1263 pilį du kartus puolė ir sudegino kryžiuočiai iš Klaipėdos; po to ist. šaltiniuose ji nebeminima. Nuo 1572 K. priklausė J. Katkevičiui. XVI—XVII a. K. valsčiaus inventoriuje minimas K. dvaras, priklausęs didžiajam kun-ščiui. 1603 Kretingoje jau buvo vienuoliai bernardinai, įsikūrę kitame Akmenos krante, mediniame name. Tais pačiais metais jie pradėjo statyti bažnyčią ir vienuolyną, kuris ilgainiui tapo svarbiu katalikybės skleidimo židiniu Žemaičiuose. Šalia bažnyčios ir vienuolyno 1607 pradėjo kurtis nauja Kretinga. Ją suplanavo A. Dirma, M. Gaiževskis, J. Mališevskis, A. Škliarskis. Miestas kūrėsi pagal taisyklingą stačiakampį gotikinį planą; turgavietei buvo paskirtas kvadratinis sklypas. Aikštės viduryje pastatyta rotušė ir m-la, kuri pradėjo veikti 1610. Centre, prie aikštės, buvo leidžiama apsigyventi tik turtingiesiems. Visuose aikštės kampuose įrengta po šulinį. Aikštės p. r. kampe pirkliams buvo pastatyti „svečių namai". Imta steigti amatininkų cechus. 1607 seimo nutarimu Kretingoje leisti turgūs, pastatytas sandėlis, kuriame buvo laikomos prekės, skirtos gabenti į Prūsiją (už 1 km nuo K., pro Bajorus, ėjo Prūsijos valst. siena, ir K. buvo svarbus pasienio prekybos punktas). 1607 K. gavo Magdeburgo teises ir buvo pavadinta Karolštatu. XVII a. pr. mieste buvo 3 malūnai, vyno darykla, spirito varykla. Karo su Švedija metu K. smarkiai nukentėjo. 1710 jos apylinkėse siautė maras. 1774 Kretingoje įsteigta 6 klasių m-la, 1793 perkelta į Telšius; Kretingoje palikta tik pr. m-la, kurioje 1838 dirbo 2 mokytojai ir mokėsi 107 mokiniai. 1778 K. ištiko didelis gaisras; išliko tik mūriniai namai aplink turgavietę. XIX a. pirmojoje pusėje Kretingoje gyveno (ten ir palaidotas) botanikas J. Pabrėža. Jo gyvenimo metais K. vienuolyne buvo biblioteka, turėjusi daugiau kaip 750 tomų knygų lotynų, graikų, vokiečių, lenkų kalbomis.

XIX a. K. išaugo (1865 buvo 1616 gyv., 1897 — 3418). Vykdavo 2 savaitiniai turgūs, dideli prekymečiai. Bajoruose buvo muitinė ir prekybos sandėliai. XIX a. pab. mieste buvo nemažai mūrinių namų, veikė pašto stotis (prie Tauragės—Palangos pašto kelio), ligoninė; dvare buvo keletas nedidelių įmonių ir amatininkų dirbtuvių. 1890 dvare įvesta elektra. XX a. pradžioje Kretingoje įkurta gintaro apdirbimo įmonė.

Buržuazijos valdymo metais K. tapo apskrities centru (1923 — 2532 gyv., 1930 — 4401). Be audinių f-ko Bajoruose, veikė plytinė, žvakių, gintaro ir kt. dirbtuvės. K. apskrityje veikė LKP ir LKJS org-jos. 1932 Kretingoje įsikūrė LKJS kuopelė (sekr. S. Gilys). Tais pačiais metais įvyko Spalio revoliucijos XV metinių minėjimas, išplatinti kom. atsišaukimai. 1934 streikavo „Lanos" f-ko darbininkai. Pirmosiomis D. Tėvynės karo dienomis K. buvo Vokietijos aviacijos subombarduota, o 1941.VI.26 provokacijos tikslais fašistų padegta. Išdegė visas miesto centras. Kretingoje hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai nužudė apie 4000 taryb. piliečių. 1944 K. apylinkėse veikė partizanų grupė „Grifas". Vaduojant K., pasižymėjo tankų būrio vadas ltn. A. Vaščenka. Už tai jam suteiktas Tarybų Sąjungos Didvyrio vardas.

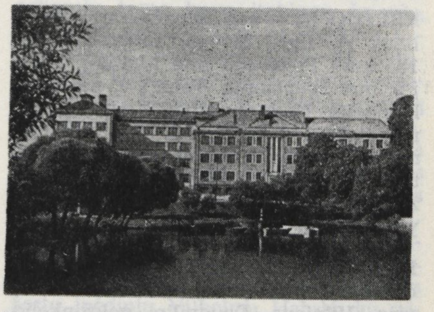

Kretinga. Vidurinė mokykla

Po D. Tėvynės karo miestas atstatytas. Miesto r. ir v. dalyse išaugo nauji gyv. kvartalai; pastatyta gyventojų buitinio aptarnavimo kombinatas (1961), ligoninė (1959), geležinkelio stotis (1955), vid. m-la (1961), aštuonmetė m-la (1967), ž. ū. technikumo bendrabutis, plačiaekranis kino teatras, 3 parduotuvės, jų tarpe universalinė, ir daug kitų visuom. pastatų; 1945—66 pastatyta 34 komunaliniai namai (iš viso 426 butai), 10 žinybinių namų (99 butai), 365 individualiniai namai.

KRETINGĀLĖ — kaimas Klaipėdos rj., 7 km į p. v. nuo Kretingos, prie Klaipėdos—Kretingos geležinkelio, abipus plento į Klaipėdą; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 345 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Danė. Glžk. st., Klaipėdos pieno kombinato sviesto ir sūrio cechas, ryšių skyrius, ambulatorija (nuo 1947), aštuonmetė m-la (1944—49 pradinė, 1949—61 septynmetė), vaikų lopšelis

(nuo 1957), kultūros namai (nuo 1956) su stacionariniu kinu, biblioteka (nuo 1951). Kaimas žinomas nuo XIV amžiaus. XV a. pr. pastatyta bažnyčia. 1897 buvo apie 200 gyv., 1923 — 97.

XX a. pr. ties K., Danės slėnyje, dar buvo trijų didelių suardytų pilkapių liekanos; iš jų buvo kasami akmenys. Vid. pilkapyje aptikta pailga iš akmenų padaryta dėžė; joje rasti žmogaus kaulai ir žiedas. 1901 archeologas A. Becenbergeris ištyrė š. pilkapio likučius. Pilkapis buvęs maždaug 20 m skersmens ir turėjęs 2 akmenų vainikus. Jame būta degintinių I t-mečio pr. m. e. kapų.

Lit.: **A. Bezzenberger,** Hügelgräber bei Dt. Crottingen.—„Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia", H. 22, Königsberg, 1909 [p. 39—41].

KRETIÑGSODIS — kaimas Kretingos rj., Rūdaičių apyl., prie Kretingos miesto v. ribos, abipus plento į Palangą. 295 gyv. (1959). R. pakraščiu eina Klaipėdos—Skuodo glžk. Yra kolūkio lentpiūvė, apylinkės kultūros namai. XVI a. antrosios pusės ist. šaltiniuose minimas karališkasis Kretingos kaimas (85 valakai). XVII a. pr., kuriantis Kretingos miestui, kaimą imta vadinti K. Tiesiant geležinkelį, smarkiai apnaikintas kaime buvęs piliakalnis, vad. Pilale.

KRÈTKAMPIS — kaimas Šakių rj., Lekėčių apyl., 5 km į š. r. nuo Lekėčių, 1 km nuo Nemuno. 206 gyv. (1959). Invalidų namai (nuo 1940).

KRETUONÀ — upė Švenčionių ir Ignalinos rj. Ilgis 26 km, baseino plotas 165 km². Prasideda prie Matukų, 8 km į š. nuo Švenčionių. Teka į v. per Ilgio, Rakštelių, Kretuonykščio, Kretuono ežerus. Įteka į Žeimenio ež. ties Pakretuone. Vid. nuolydis 180 cm/km. Vid. debitas aukščiau Kretuonykščio ež. 0,70, žiotyse 1,44 m³/s. Pakretuonėje prie K. yra vandens malūnas.

KRETÚONAS, Kretuonis,— ežeras Švenčionių rj., 9 km į š. r. nuo Švenčionėlių, prie Vilniaus—Daugpilio geležinkelio. Plotas 880 ha, didž. gylis 10,9 m, vid. gylis 5,2 m. Ežeras ištįsęs iš š. į p.; p. dalis platesnė už šiaurinę. Ilgis 5090 m, didž. plotis 2625 m, kranto linijos ilgis 16,6 km. Yra 6 salos (iš viso 25,5 ha). Krantai žemi, daugiausia pelkėti, apaugę mišku. Atabradas platus. Dugno reljefas p. dalyje labiau raižytas, o gylis mažesnis, negu šiaurinėje. Per K. teka Kretuona (į Žeimenio ež.) ir įteka upelis iš Vajuonio ež. Vandens t-ra paviršiuje ir prie dugno šiltuoju metų laiku mažai tesiskiria. Ežero pakraščiai plačia juosta apaugę nendrynais. Prie K. įsikūrę Reškutėnų, Kretuonių, Pakretuonio kaimai. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 6,5 kg/ha.

KRETUONÝKŠTIS — ežeras Švenčionių rj., 13 km į š. nuo Švenčionių, 2 km į r. nuo Kretuono ežero. Plotas 57 ha, didž. gylis 3 m, vid. gylis 1,6 m. Ežeras ovalus; šiaurės vakaruose didelė įlanka. Ilgis 1250 m, didž. plotis 820 m, kranto linijos ilgis 3600 m. Krantai įv. aukščio, vietomis pelkėti, rytuose ir vakaruose apaugę mišku. Per K. teka Kretuona (į Kretuono ež.). Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 9,8 kg/ha.

KRĖVĖ-MICKĖVIČIUS Vincas [1882. X.19 Subartonyse (Varėnos rj.) — 1954. VII.7 Filadelfijoje (JAV)] — rašytojas. Mokėsi Merkinės pr. m-loje. Išlaikęs Peterburge g-jos 4 klasių egzaminus, 1898 įstojo į Vilniaus kunigų seminariją (joje mokėsi 2 metus). Kazanėje išlaikė brandos atestato egzaminus ir nuo 1904 studijavo Kijevo un-to istorijos ir filologijos f-te, vėliau Lvovo un-te, dirbo laikr. „Przyjaciel ludu" („Liaudies draugas") redakcijoje. Rašė eilėraščius lenkų kalba. Keletą jų išspausdino kolektyviniame studentų leidinyje „Frustra" (1907). 1908 baigęs Lvovo un-tą filos. daktaro laipsniu ir Kijevo un-tą, iki 1920 gyveno Baku, dėstė rusų kalbą ir lit-rą real. g-joje. 1909 liet. spaudoje pasirodė pirmieji grožiniai K. kūriniai. 1913 Kijevo un-te K. apgynė lyg. kalbotyros magistro disertaciją apie Budos ir Pratjekabudos vardų kilmę. Tuo metu K. parašė daugelį žymiausių savo kūrinių: draminę epopėją „Šarūnas" (1911, III leid. 1939), rinkinį „Dainavos šalies senų žmonių padavimai" (1912, IV leid. 1940), apsakymus, vėliau išleistus rinkiniu „Šiaudinėj pastogėj" (2 d., 1921—22, II leid. 1940), ir kt. Nuvertus Rusijoje carizmą, K. aktyviai dalyvavo Baku visuom. ir polit. gyvenime: buvo eserų partijos k-to pirmininkas, redagavo laikr. „Znamia truda" („Darbo vėliava"). K. nuveikė reikšmingą darbą, šviesdamas azerbaidžanų jaunimą, telkė pradedančiuosius literatus, prisidėjo prie Baku liaudies un-to organizavimo, skaitė šiame un-te nemaža paskaitų. 1919 paskirtas Lietuvos konsulu Azerbaidžane. 1920 grįžęs į Lietuvą, iš pradžių rėmė burž. vyriausybės politiką, priklausė tautininkų partijai. K. dirbo Švietimo m-jos knygų leidimo komisijoje, redagavo lit-ros žrn. „Skaitymai" (1—21 kn.). 1922—40 profesoriavo Kauno un-te. 1925—37 humanitarinių mokslų f-to dekanas. Redagavo tęstinius leidinius „Tauta ir žodis", „Darbai ir dienos", „Mūsų tautosaka", lit. žurnalus „Gaisai" (t. 2 Nr. 5 — t. 3 Nr. 5), „Baras", „Skynimai", „Dienovidis". Dalyvavo Lietuvių meno kūrėjų d-jos, vėliau Lietuvių rašytojų d-jos ir kitų org-jų veikloje. 1939—40 Liet. rašytojų d-jos pirmininkas. Rinko liaudies kūrybą, rūpinosi jos publikavimu. Vadovavo Kauno un-to tautosakos komisijai. Parengė tautosakos rinkinius „Dainavos krašto liaudies dainos" (1924), „Sparnuočiai liaudies padavimuose" (1933), „Aitvaras liaudies padavimuose" (1933), „Dzūkų poringės" (1934), „Patarlės ir priežodžiai" (3 t., 1934—37). Kad ir likdamas prieštaringos pasaulėžiūros, paskutiniais buržuazijos valdymo metais K. suartėjo su pažangiaisiais antifaš. rašytojais bei kultūros veikėjais, buvo Liaudies fronto platforma leidžiamo žurnalo „Literatūra" (1936) oficialusis redaktorius, D-jos TSRS tautų kultūrai pažinti v-bos narys. Nuvertus faš. režimą Lietuvoje, ėjo ministro pirmininko pavaduotojo ir užsienio reikalų ministro pareigas Lietuvos Liaudies vyriausybėje. 1941 patvirtintas Lietuvos TSR MA prezidentu. Vok. faš. okupacijos metais profesoriavo Vilniaus un-te. Vok. faš. okupantų ir liet. burž. nacionalistų verčiamas, 1942 padarė viešą antitaryb. pareiškimą. 1944 pasitraukė į Austriją. Nuo 1947 gyveno JAV, dėstė slavistiką Pensilvanijos un-te.

K. kūrybai būdingos romantinės ir realistinės tendencijos, dažnai tarpusavyje susipinančios. „Dainavos šalies senų žmonių padavimuose" vaizduojami sen. lietuvių žygiai, kovos su kryžiuočiais, poetizuojamas gimtojo krašto grožis ir tėvynės meilė. Padavimų herojai— valingos, drąsių polėkių ir stiprių aistrų romantiškos asmenybės. Naudodamasis liet. tautosakos poetika bei stilistika, K. stengėsi atskleisti ir išaukštinti herojinius sen. lietuvių karžygių bruožus, žadinti nacionalinį liet. liaudies sąmoningumą ir kovingumą, bet patriotiniai šių kūrinių motyvai vietomis peraugo į praeities idealizavimą. Padavimams artima yra K. draminė epopėja „Šarūnas", kurioje vaizduojamos liet. genčių pastangos susivienyti bendrai kovai prieš gimtojo krašto puolėjus. Sudėtingoje ist. lūžio situacijoje čia atskleidžiami drąsūs ir maištingi jaunų karžygių už-

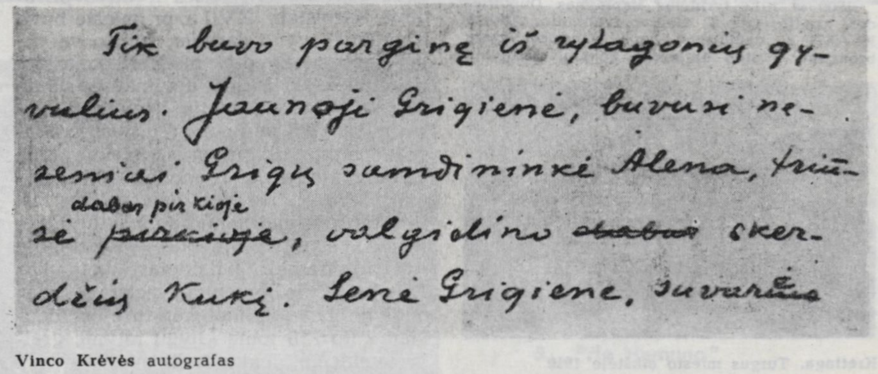

Vinco Krėvės autografas

mojai palaužti konservatyvų nuolankumą dievams ir likimui, pakeisti pasenusias pažiūras ir papročius, ryškinami prieštaringi feod. valdovo ir liaudies santykiai. Į centr. vietą čia iškyla stipri ir psichologiškai sudėtinga kun-ščio Šarūno asmenybė — viena ryškiausių tragiškų figūrų liet. lit-roje. Prieš I pasaul. karą M. Gorkio sumanytai liet. lit-ros antologijai K. rusų kalba parašė ist. dramą „Skirgaila" (1922, liet. k. 1925, II leid. 1938). Joje pavaizdavo XIV—XV a. lietuvių kovas su kryžiuočiais bei krašto vidaus konfliktus, kurie kilo, įvedus Lietuvoje krikščionybę. Dramoje sukurtas psichologiškai gilus Skirgailos paveikslas, parodomi tragiški šio herojaus vidiniai prieštaravimai, kylą iš pastangų suderinti sunkias ir sudėtingas valdovo pareigas su tauriais humanistiniais siekiais. Šiais draminiais veikalais, nors ir turinčiais senovės idealizavimo tendencijų, K. pirmasis liet. lit-roje ėmė giliau traktuoti ist. medžiagą, ieškodamas joje didelių žmogiškų konfliktų, kurdamas tragiškus, psichologiškai sudėtingus herojų paveikslus. „Šarūnas" pastatytas Tautos teatre (1924) ir Valstybės teatre (1929), „Skirgaila"— Valstybės teatre (1924). Mažesnės meninės vertės yra K. ist. drama „Mindaugo mirtis" (1935), vaizduojanti polit. intrigas Lietuvos D. Kun-stėje ir jos vidinį susiskaldymą.

Svarbią vietą K. kūryboje užima rink. „Šiaudinėj pastogėj" apsakymai, vaizduojantys dzūkų kaimo buitį ir žmones. Šiais apsakymais K. pagilino ir išplėtė realistines liet. prozos tradicijas, sukūrė psichologinį liaudies atstovo tipą, parodė liaudies dvasinę kultūrą, jausmų poetiškumą. Real. apsakymuose ir draminėje apysakoje „Žentas" (1922) K. vaizduoja, kaip šviesi ir kilni liaudies žmogaus prigimtis susiduria su neigiamais moraliniais ir psichologiniais reiškiniais buržuazėjančiame kaime: savanaudiškumu, vergiškumu, garbės troškimu, smulkmeniškumu, religiniais prietarais ir kt. Senąjį dzūkų kaimą K. realistiškai pavaizdavo ir apysakoje „Raganius" (1939, II leid. 1940). Atskleisdamas etnografinius bei psichologinius liet. liaudies bruožus, K. apysakoje pabrėžė ir kai kuriuos socialinius kaimo prieštaravimus. Realistiniai K. kūriniai dzūkų kaimo temomis parašyti sodria, vaizdinga kalba.

1930—40 K. kūryboje sustiprėjo liet. buržuazijos kritika. Neigiamas rašytojo požiūris į kai kuriuos Lietuvos burž. visuomenės reiškinius iš dalies atsispindėjo misterijoje „Likimo keliais" (1929), kurioje alegoriškai vaizduojamas liet. tautos ist. likimas, romantiškai idealizuojama ir priešpastatoma naujiems laikams senovės didvyrių šlovė. Daugelį burž. santvarkos negerovių K. pavaizdavo 1935—40 apsakymuose inteligentijos ir valdininkų gyvenimo temomis („Gėlės", „Migla", „Draugai", „Tortas" ir kt.). Šiuo atžvilgiu ypač reikšminga jo apysaka „Miglose" (1944; fragmentai išsp. 1937—40 period. spaudoje „Jenerolo tėvo" pavadinimu), kurioje vaizduojamas burž. biurokratijos išsigimimas, fašizmo įsigalėjimas Lietuvoje, sunki vargingosios valstietijos būklė. Šiuose kūriniuose nemaža satyros, sarkazmo, publicistinių elementų, reportažiškumo. Dalis K. kūrinių, kuriuose kritikuojamos burž. santvarkos negerovės, liko nespausdinti, kai kurie jų pirmą kartą paskelbti taryb. metais išleistame K. apsakymų rink. „Likimo žaismas" (1965).

Vinco Krėvės „Šiaudinėj pastogėj" (1921) titulinis puslapis ir „Šarūno" (1966) viršelis

Naudodamasis sen. indų ir persų legendų siužetais, K. sukūrė „Rytų pasakas" (1930). Bibliniais motyvais pagrįstas stambus kūrinys „Dangaus ir žemės sūnūs", kurį K. rašė nuo 1907 iki gyvenimo pabaigos.

Kad ir turėdama burž. ideologijos apraiškų, K. kūryba praturtino liet. lit-rą didelių istorinių ir psichologinių konfliktų vaizdais, ryškiais charakteriais, liaudies žmonių dvasinio grožio poetizacija. K. ištobulino stiliaus ir kalbos kultūrą. Ypač dideli jo nuopelnai liet. dramaturgijos, novelistikos, romantinio padavimo srityse. Humanistinė K. kūryba turi klasikinę reikšmę liet. lit-ros istorijoje. Taryb. metais dideliais tiražais leidžiama jo raštų serija ir atskiri kūriniai, teatruose statomi K. dramos veikalai: „Žentas" (Šiaulių dramos teatre, 1965), „Skirgaila" (Akademiniame dramos teatre, 1966), „Šarūnas" (Šiaulių dramos teatre, 1966). K. kūryba nagrinėjama lit-ros mokslo ir kritikos darbuose.

Ršt.: Raštai, 10 t., K., 1921—30; Indoeuropiečių protėvynė, K., 1927; Apsakymai ir padavimai, V., 1955 [K. Korsako įvadinis straipsnis]; Žentas, V., 1956; Dainavos šalies senų žmonių padavimai, V., 1957; Raganius, V., 1958; Колдун, M., 1963 [K. Korsako įvadinis straipsnis]; Šiaudinėj pastogėj, V., 1964; Likimo žaismas, V., 1965; Šarūnas, V., 1966 [J. Lankučio įvadinis straipsnis]; Skirgaila. Mindaugo mirtis, V., 1967.

Lit.: **J. Lankutis,** Vinco Krėvės literatūrinis palikimas.—„Pergalė", 1957, Nr. 10; **J. Lankutis,** Lietuvių dramaturgija, V., 1958 [str. „Psichologinės dramos ir tragedijos kūrėjas"]; Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 1, V., 1961; **J. Skliutauskas,** Apie Vinco Krėvės-Mickevičiaus gyvenimą ir veiklą Baku mieste.—„Pergalė", 1961, Nr. 2; Lietuvių tautosakos apybraiža, V., 1963; **A. Trakymas,** Religijos ir bažnyčios kritika V. Krėvės kūryboje.—„Pergalė", 1965, Nr. 3.

KRĖVOS ÙNIJA — 1385 Krėvoje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) atstovų surašytu aktu įformintas LDK ir Lenkijos susitarimas dėl dinastinės sąjungos, prisidėjusios prie LDK ir Lenkijos politinio ir socialinio-ekonominio suartėjimo. Lenkijos ir Lietuvos pirkliai buvo suinteresuoti tarpusavio prekyba ir prekybos kelių laisve. Lenkijos feodalai tikėjosi per uniją su Lietuva išplėsti įtaką LDK valdomuose turtinguose rusų ir ukrainiečių kraštuose, ypač ginčijamose tuo metu (nuo XIV a. vid.) Galičo ir Volinės žemėse. Lenkų katalikų dvasininkai norėjo išplėsti katalikų bažnyčios įtaką Lietuvoje ir pravoslavų žemėse. Svarbiausia, Lenkijai ir Lietuvai buvo būtina vienytis kovai prieš Kryžiuočių ordiną, kėlusį nuolatinį pavojų ir Lietuvai, ir Lenkijai. Sustiprėjus Kryžiuočių ordino agresijai ir kilus Lietuvos valdovų savitarpio vaidams, LDK padėtis buvo sunki. 1382 Jogaila atidavė Kryžiuočių ordinui Žemaitiją ir prižadėjo priimti iš jo katalikų tikėjimą. Vyriausiasis Jogailos brolis Andrius, Polocko kun-štis, laikydamas save tiesioginiu LDK sosto įpėdiniu, atsisakė klausyti Jogailos. Kun-štis Vytautas, nepatenkintas Jogailos politika, pabėgo pas kryžiuočius ir, jų padedamas, organizavo žygį prieš Jogailą. 1384 kare prieš Jogailą, paskelbtame Kryžiuočių ordino dar 1383, dalyvavo ir Vytauto vadovaujamos liet. jėgos. Tada Jogaila susitaikė su Vytautu ir jam, pasitraukusiam iš kryžiuočių, grąžino dalį jo tėviškės žemių ir toliau tarėsi su Lenkijos kurija, kurios pasiuntiniai unijos reikalu lankėsi Lietuvoje jau nuo 1383. Jogailos artimųjų tarpe buvo įtakingų žmonių, norėjusių suartinti LDK su Maskvos kunigaikštyste. Vykstant 1383—84 deryboms su Lenkija, grupė Lietuvos feodalų tarėsi su Maskva dėl Jogailos vedybų su Dmitrijaus Doniečio dukterimi Sofija. Tačiau pats Jogaila ir feodalų dauguma rėmė pasitarimus su Lenkija. Lenkijos sosto įpėdinei — 1370 mirusio Lenkijos karaliaus Kazimiero sesers sūnaus Liudviko (kartu ir Vengrijos karaliaus) dukteriai Jadvygai — Lenkijos ponai, nepaisydami jos sužieduotuvių su Austrijos sosto įpėdiniu Vilhelmu Habsburgu, išrinko vyrą ir Lenkijai karalių Jogailą. Kai pasitarimai su Lenkija buvo baigti, 1385.VIII.14 į Krėvos pilį atvyko Jadvygos motinos Elžbietos (tėvas Liudvikas jau buvo miręs) ir Lenkijos ponų delegacijos, kurias priėmė Jogaila su savo broliais. Pilyje buvo surašytas aktas ir patvirtinti Jogailos pažadai Lenkijai: Jogaila, vedęs Jadvygą ir tapęs Lenkijos karaliumi, priims su savo broliais ir valdiniais katalikų tikėjimą, valstybės iždą naudos Lenkijos ir Lietuvos reikalams, Austrijos princui Vilhelmui, buvusiam Jadvygos sužadėtiniui, sumokės 200 000 florinų už sužadėtuvių nutraukimą, grąžins Lenkijai belaisvius ir jos prarastas žemes, visiems laikams prijungs prie Lenkijos karalystės Lietuvos ir Rusios žemes. Krėvos aktą patvirtino savo antspaudais Jogaila, jo broliai Skirgaila, Lengvenis, Kaributas ir pusbrolis Vytautas. Gavę iš Jogailos tokius pažadus, Lenkijos feodalai išrinko jį savo seime karaliumi. 1386 pradžioje Jogaila atvyko į Krokuvą, buvo pakrikštytas, vedė Jad-

vygą, ir III.4 įvyko jo karūnavimo iškilmės. Tačiau Lietuva ir po K. u. tebekariavo su kryžiuočiais be Lenkijos, kuri su jais laikėsi taikos, sudarytos dar 1343. Lietuvos ir Lenkijos santykiams nustatyti netrukus prireikė naujų aktų. 1440—47 Lietuvos ryšiai su Lenkija buvo visai nutrūkę. K. u. buvo pirmasis bandymas suvienyti Lietuvos ir Lenkijos jėgas prieš Kryžiuočių ordiną. Tiesioginis K. u. vaisius — Žalgirio kautynių laimėjimas. Bet K. u. turėjo ir neigiamų Lietuvai padarinių. Krėvos aktu suteiktos Lietuvos bajorams teisės ir privilegijos buvo nuolat plečiamos. Tai silpnino Lietuvos valstybingumą, greitino bajorų nutautimą, didino valst. anarchiją.

Lit.: **S. Kutrzeba, W. Semkowicz,** Akta unji Polski z Litwą 1385—1791, Warszawa, 1932; **S. Kutrzeba,** Charakter prawny związku Litwy z Polską 1385—1569, Lwów, 1935; **I. Jonynas,** Krėvos akto genezė.—„Židinys", 1936, Nr. 2, 3; Lietuvos TSR istorija, t. 1, V., 1957.

KRIAUČIŪNAS Jonas [1864.VI.18 Bundzuose (Šakių rj.) — 1941.II.5 Kaune] — spaudos darbuotojas. Baigęs Suvalkų g-ją, įstojo į Maskvos un-to med. f-tą. Jo nebaigęs, pateko į kariuomenę, vėliau išvyko į R. Prūsiją. 1890 Tilžėje redagavo „Šviesą", 1891—94 —„Varpą" ir „Ūkininką", palaikė ryšius su knygnešiais. 1893 išleido S. Daukanto „Pasakojimus apie veikalus lietuvių tautos senovėje". 1895 grįžo į Lietuvą. 1897 nuteistas L. Vaineikio byloje už draudžiamos liet. lit-ros platinimą. Ištremtas 3 metams į Taliną, padėjo J. Jablonskiui redaguoti A. Juškos liet. kalbos žodyną. Kurį laiką Varšuvoje dirbo prekybos srityje. 1904—05 dirbo „Vilniaus žinių" redakcijoje. 1908 redagavo „Rygos garsą". 1907 Varšuvoje išleido lenkų kalba liet. autorių poleminių straipsnių rink. „Iš lietuvių-lenkų santykių". Buržuazijos valdymo metais visuom. veikloje nedalyvavo. 1937 išleido atsiminimų nuotrupas „Mano praeities vaizdeliai".

KRIAUČIŪNAS Jonas [g. 1915.VI.14 Valakuose (Pasvalio rj.)] — chemikas, chemijos mokslų kandidatas (1955). 1938 baigęs Kauno un-tą, iki 1941 dirbo jame ped. darbą. 1944—46 mokytojavo Švėkšnos ir Klaipėdos g-jose. 1946—48 dirbo Radviliškio stiklo f-ke. 1948—67 dirbo Chemijos ir chem. technologijos in-te (iki 1958 moksl. bendradarbis, 1958—65 org. technologijos, 1965—67 polimerinių ir kombinuotų dangų sektoriaus vadovas). Nuo 1967 dirba ped. darbą Vilniaus un-te. Paskelbė moksl. straipsnių ir išleido brošiūrų apie keraminių dirbinių kokybės gerinimo galimybes, durpių perdirbimą, chem. pramonės vystymą, pramonės atliekų sunaudojimą, apie įvairius polimerų chemijos ir technologijos tyrimus.

KRIAUČIŪNAS Jonas [g. 1920.IX.24 Sumuose (Ukrainos TSR)] — žemės ūkio darbuotojas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1967), Lietuvos TSR nusipelnęs agronomas (1965). 1944—53 dirbo agronomu ž. ū. įstaigose Veliuonoje, Kaune. Nuo 1951 TSKP narys. 1951 baigė Ž. ū. akademiją. 1953—56 LKP CK ž. ū. skyriaus vedėjo pavaduotojas. 1956—62 ž. ū. ministro pavaduotojas. Nuo 1959 Lietuvos Sodininkystės d-jos pirmininkas, 1959—67 žrn. „Mūsų sodai" redaktorius. Nuo 1962 respublikinio sodininkystės ir bitininkystės tresto direktorius. K.— vienas Lietuvos sodų atkūrimo, ypač medelynų, pram. sodų įveisimo organizatorių. Parašė brošiūrų apie Lietuvos sodus, medelynus, gentinę ir veislinę vaismedžių sudėtį, paskelbė mokslinių ir populiarių straipsnių sodininkystės ir bitininkystės klausimais, be kita ko, apie sodininkystės praeitį, jos d-jas Lietuvoje.

KRIAUČIŪNAS Petras [1850.IX.16 Papečkiuose (Vilkaviškio rj.) — 1916.I.20 Jaroslavlyje (RTFSR)] — pedagogas, kultūros veikėjas. 1871 baigęs Marijampolės g-ją, iki 1880 mokėsi Seinų kunigų seminarijoje ir Peterburgo dvasinėje akademijoje. Atsisakęs kunigystės, 1881 Varšuvos un-te įgijo lot. kalbos mokytojo teises. 1881—1887 Marijampolės g-jos lot. ir liet. kalbų mokytojas. Už „Aušros" rėmimą ir platinimą atleistas iš mokytojo pareigų. 1889—99 teisėjas Plokščiuose (Šakių rj.). Palaikė ryšius su to meto liet. kultūros darbuotojais, globojo sergantį V. Kudirką. Rinko tautosaką, rengė liet. kalbos žodyną, teikė medžiagą A. Juškos liet. kalbos žodynui. Palaikė ryšius su kt. tautų mokslininkais, tyrinėjusiais liet. kalbą ir tautosaką (A. Aleksandrovu, J. Boduenu de Kurtenė, J. Mikola, A. Niemiu, E. Volteriu ir kt.). 1895 Peterburgo un-to neofilologų d-joje skaitė referatą apie liet. raidyną, o 1897 Rusijos Geogr. d-jos etnografijos skyriuje — apie liet. mitologiją, remdamasis savo surinkta medžiaga. Dvarininkų įskųstas, neteko teisėjo vietos. 1900—05 advokatavo Marijampolėje. 1906—14 vėl dirbo mokytoju; Marijampolės g-joje dėstė lot. kalbą, o mergaičių prog-joje liet. kalbą; tvarkė g-jos biblioteką. Parašė rusų kalba trumpą lot. kalbos sintaksę (1909, liet. vertimas 1924). 1913—14 sudarė liet. kalbos ir lit-ros programą vid. m-loms. 1915 su Marijampolės g-ja evakavosi į Jaroslavlį, dėstė joje liet. kalbą. Išvertė G. Deržavino, V. Hugo, M. Lermontovo, M. Lomonosovo, A. Puškino, F. Šilerio poezijos kūrinių. 1926 išleista M. Gustaičio monografija „Petras Kriaučiūnas", kurioje K. veikla vertinama iš klerikalinių pozicijų.

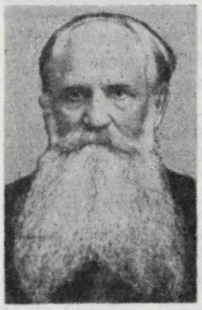

KRIAUČIŪNAS Pranas [1866 Žardvietoje (Šakių rj.) — 1940 Šakiuose] — knygnešys, spaudos darbuotojas. 1885—1896 dirbo knygrišiu Lukšiuose (Šakių rj.), Višakio Rūdoje (Kapsuko rj.) ir Šakiuose. Platino iš R. Prūsijos gaunamą liet. spaudą. Priklausė nelegaliai kultūrinei „Šviesos" d-jai. 1891 kalintas. Bendradarbiavo „Vilniaus žiniose", „Lietuvos ūkininke", „Lietuvos žiniose". 1937 išleido kn. „Mano atsiminimai iš spaudos draudimo laikų ir laiškai iš Zanavykijos".

KRIAUNĄ — upė Lietuvos TSR (Rokiškio rj.) ir Latvijos TSR. Ilgis 45 km (Lietuvos TSR 35 km), baseino plotas 354 km^2 (Lietuvos TSR 288 km^2). Prasideda Latvijoje; Lietuvoje teka per Kriaunelio ež., pro Obelius. Ją kerta Šiaulių—Daugpilio geležinkelis. Įteka į Sartų ež. ties Kriaunomis. Didž. intakas — Ugra (deš.). Vid. nuolydis Lietuvos TSR 33 cm/km. Vid. debitas žiotyse 2,62 m^3/s. Pakriaunėse, 10 km nuo žiočių, yra vandens malūnas.

KRIAUNĖLIS — ežeras Rokiškio rj., 6 km į š. r. nuo Obelių, 2 km nuo Latvijos TSR sienos. Plotas 33 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. į p.; ilgis 1230 m, didž. plotis 360 m, kranto linijos ilgis 2800 m. Yra 1 ha sala. Per K. teka Kriauna (į Sartų ež.), be to, įteka bevardis upelis. R. pakrantėje įsikūręs Antakriaunių kaimas. Ežeras verslovinis; žuvies (daugiausia meknių, lydekų) 1964 sugauta 11,6 kg/ha.

KRIAŪNOS — **1.** Kaimas Rokiškio rj., 10 km į p. nuo Obelių; apylinkės centras. 335 gyv. (1959). Kaimas gatvinis. Jo v. pakraščiu, pro buv. dvarą, teka Kriauna, 1 km į p. yra Sartų ež. Ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas, vid. m-la (nuo 1908 pradinė, 1948—51 septynmetė), kultūros namai (nuo 1951), biblioteka (nuo 1948). Ist. šaltiniuose 1567 minimas K. dvaras. 1570 K. priklausė kun-ščiui Jurgiui Radvilai. 1684 pastatyta bažnyčia. 1865 įsteigta pr. m-la. XIX a. ir XX a. pr. buvo valsčiaus centras (1886 — 144 gyv., 1923 — 275).

2. Kaimas Širvintų rj., Šešuolėlių apyl., 10 km į š. v. nuo Giedraičių, 13 km į š. r. nuo Širvintų. 217 gyv. (1959). Į v. nuo kaimo yra Juodasai ež. Pr. m-la (nuo 1926).

KRIÁUŠĖ. Lietuvoje auga viena savaiminė K. rūšis — paprastoji, arba miškinė, K. *(Pirus communis)* ir viena introdukuota — usurinė K. *(P. ussuriensis).* **Paprastoji K.** auga upių ir upelių šlaituose, kalvose, galulaukėse, pamiškėse; randama ir senose sodybose (perkelta iš laukų). Daugiausia auga Alytaus, Eišiškių, Kaišiadorių, Kapsuko, Lazdijų ir Ukmergės rajonuose. Sėjinukai naudojami poskiepiams. **Usurinė K.** reta, auga parkuose, soduose.

Lietuvos soduose priskaitoma apie 300 kriaušių veislių. Iš jų rajonuotos (1966): **vasarinės** — Citrininė, Lyvų berė, Vandenė; **rudeninės** — Aleksandrinė, Lošicos berė, Slucko berė. Mėgėjų soduose, be rajonuotų veislių, daugiausia auginamos: **vasarinės** — Ankstyvoji dulia, Besėklė, Iljinka, Kliapo mėgstamoji, Liepos margoji, Mangaratka, Pana, Sanitarijos patarėja, Sapieginė; **rudeninės** — Geroji Liuiza, Geroji pilkoji, Miško gražuolė, Mariana; **žieminės** — Juozapinė, Mičiurino žieminė berė, Pary-

žietė. Geriausios kriaušių veislės dulkininkės — Aleksandrinė, Besėklė, Citrininė, Sapieginė. Kriaušių poskiepiams nuo 1966 rekomenduojama paprastoji kriaušė. 10 metų amžiaus kriaušės užauga iki 4,5 m, 50—60 metų iki 12—15 m. Lietuvoje ankstyvųjų vasarinių veislių (Citrininės, Lyvų berės, Mangaratkos) kriaušių vaisiai prinoksta rugpiūčio pradžioje. Vytėnų bandymų stoties (Kauno rj.) duomenimis, kriaušių vaisiuose būna: 5,5—8,5% cukraus, 0,09—0,28% rūgščių (obuolių rūgšties), 0,002—0,006% C vitamino. Svarbiausios grybinės kriaušių ligos: lapų — kriaušių šviesmargė, kriaušių lapų pūslėtumas, kriaušių rūdys, kriaušių degligė (pastaroji kartais pažeidžia ir vaisius), lapų, ūglių ir vaisių — kriaušių rauplės, vaisių — rudasis vaisių puvinys. Kriaušių paprastiesiems pumpurams, žiedpumpuriams, žiedams labiausiai kenkia vabalas obelų žiedgraužis, kriaušių blakutės lervos bei nimfos, lapams — plėviasparnio vabzdžio kriaušių piūklelio-audėjo lervos, kriaušių erkutė, vabalas kriaušių cigarininkas, vaisiams — drugio obuolių vaisėdžio vikšrai, vabalo obuolių sėklagraužio lervos, jauniems ūgliams ir lapams — amarai, šakutėms ir liemeniui — skydamariai. Sėklavaisių tarpe kriaušės pagal plotą užima antrąją vietą (po obelų). Lietuvos soduose 1930 (be Vilniaus kr.) augo 423 900 kriaušių medžių (apie 2000 ha), 1952 visų kategorijų ūkiuose — 217 400 (apie 1000 ha), 1960 — 251 200 (apie 1200 ha), 1965 — 374 400 (apie 1800 ha, arba apie 4,5% bendro sodų ploto). Daugiausia jų auginama Lietuvos vidurio zonoje. Kriaušių sumažėjo dėl šaltų žiemų (1928—29, 1939—40), lepių veislių kriaušių auginimo, vok. faš. okupacijos bei karo. Per 1955—56 žiemos šalčius stipriai apšalo ir visai iššalo apie 27% kriaušių. Daug žalos kriaušėms padarė ir 1962—63 žiema. Šaltas žiemas geriausiai ištvėrė vietinės K. (Stundinė, Pilkutė, Vandenė). Soduose auginamų kriaušių vaisiai sveria 25—300 g ir daugiau. Vytėnų bandymų stoties duomenimis, 10—12 metų amžiaus K. medis duoda kasmet 50—60 kg vaisių, 18—20 metų — 200—300 kg. Lietuvoje kriaušių vaisiai valgomi švieži, be to, iš jų gaminami kompotai. Kriaušės selekcionuojamos, jų veislės tiriamos ir kriaušių agrotechnikos bandymai daromi Vytėnų bandymų stotyje.

Lit.: V. **Venskutonis**, I. **Štaras**, Sodininkystė, V., 1959; Sodininko žinynas, V., 1962; Lietuvos pomologija, V., 1962; Vytėnų I. Mičiurino v. sodininkystės-daržininkystės bandymų stotis, V., 1964; J. **Kriaučiūnas**, Tarybų Lietuvos sodai, V., 1964.

KRYČĖLĖS — kaimas Švenčionių rj., Bielionių apyl., 10 km į š. r. nuo Švenčionių; kolūkio centras. 28 gyv. (1959). Kaimo p. pakraštyje yra Ilgio ež. Pastatyta naujų kolūkio ūkinių pastatų.

KRIEMALÀ — kaimas Kauno rj., Batniavos apyl., 4 km į p. nuo Vilkijos, Nemuno deš. krante. 44 gyv. (1959). K. supa Pakarklės miškas. Prie kaimo yra senkapis.

Dalį senkapio Nemuno potvyniai sunaikino. 1961 ištirtos jo liekanos. Rasti 28 griautiniai, 8 degintiniai žmonių kapai ir 23 griautiniai žirgų kapai. Dalis žmonių kapų yra II—III a., dalis — V—VI a.; kiti griautiniai ir degintiniai žmonių bei žirgų kapai supilti X—XIV a. Kapuose rasta geležinių įmovinių ir plačiaašmenių pentinių kirvių, įmovinių ietigalių, peilių,

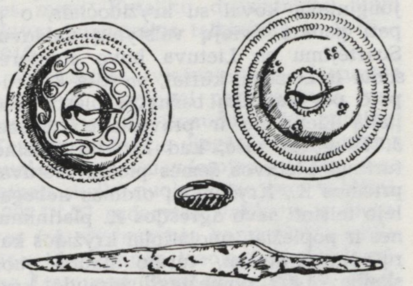

Kriemala. Senkapyje rasti XIV—XV a. moterų papuošalai

žąslų, puošniai kaustytų odinių kamanų liekanų, sidabrinių XIV a. antrosios pusės Lietuvos monetų, papuošalų. Radiniai laikomi Istorijos-etnografijos muziejuje (Vilniuje).

KRIENÀ — vedybų mokestis. Lietuvos D. Kun-stėje tėvai baudžiauninkai turėjo mokėti dvarininkui mokestį už ištekančią dukterį. K. susijusi su sen. papročiu pirkti žmonas. Mykolas Lietuvis (XVI a.) aiškina, kad Žemaičiuose K. turėjęs mokėti jaunasis jaunosios tėvams. Ištekant mergaitei už kt. dvarininko valdinio, K. buvo didesnė, tur būt, dėl to, kad dvarininkas norėjo gauti atlyginimą už prarandamą darbo jėgą. Pavyzdžiui, 1581 Tytuvėnų dvaro inventoriuje, kur surašytos nelaisvosios šeimynos ir Kuršių kaimo valstiečių prievolės, apie K. pasakyta: kai dvaro valdinys išleis dukterį už svetimo, turės duoti ponui 60 grašių, o kai už savojo — 12 grašių. K. išsilaikė iki XIX a.

Lit.: Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 1, V., 1955.

KRÌGERIS Osvaldas [1598 Prūsijoje — 1665.V.16 Gdanske] — matematikas, artilerijos specialistas. 1618 baigęs Vilniaus akademiją, apie 20 metų dėstė joje teologiją, hebrajų k. ir matematiką. Dirbdamas Vilniuje, paskelbė darbų įvairiais elementarinės matematikos, optikos, astronomijos ir kt. klausimais.

KRÌGERIS Ruvinas [1913.IX.20 — 1943.VI.19 Petrovkoje (Kursko sr.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Dirbo Kauno spaustuvėse spaudėju, 1933—36 padėjo leisti LKP pogr. spaudą. Vėliau dirbo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-joje. Už rev. veiklą 1939.X—1940.VI kalėjo Dimitrave ir Pabradėje. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Žuvo fronte.

KRÌKLINIAI — kaimas Pasvalio rj., 17 km į p. nuo Pasvalio, 7 km į r. nuo Panevėžio—Pasvalio plento; apylinkės ir kolūkio centras. 162 gyv. (1959). Per kaimą teka Svalia (Lėvens intakas), iš p. prieina Žalioji giria. Ryšių skyrius, parduotuvė, felčerių-akušerių punktas, aštuonmetė m-la (1949—59 septynmetė), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1950). Ist. šaltiniuose K. minimi 1585 (14 kiemų, 8 valakai).

KRIKÓNYS — kaimas Ignalinos rj., Mielagėnų apyl., 4 km į v. nuo Mielagėnų, prie kelio į Ignaliną. 135 gyv. (1959). Per kaimą teka Kančiogina (Dysnos intakas). Pr. m-la (nuo 1917). Lenkų okupacijos metais Krikonyse veikė V. Baltarusijos KP kuopelė. Jai priklausė J. Apyvala, P. Bagdonas. 1959 kaimas sudegė; tais pat metais visų rajono kolūkių lėšomis atstatytas. Kaime 1920 gimė Tarybų Sąjungos Didvyris S. Apyvala.

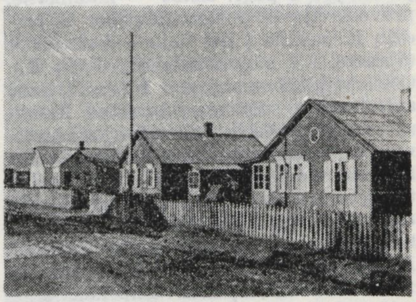

Krikonys (1965)

KRIKŠČÌKAS Stasys [g. 1907.V.28 Kilučiuose (Biržų rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, agronomas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1964). 1931 baigęs Kauno karo m-lą, tarnavo burž. Lietuvos kariuomenėje. 1941 baigė aukštuosius karininkų kursus Solnečnogorske. Nuo 1941 tarnavo Raudonojoje Armijoje; buvo 16 liet. divizijos artilerijos pulko diviziono vadas, šaulių pulko artilerijos viršininkas, artilerijos pulko vadas. 1951 baigė Lietuvos Ž. ū. akademiją. 1946—1956 dėstė Ž. ū. akademijoje, Kauno un-te, Kauno Politechnikos in-te, Veterinarijos akademijoje. Nuo 1956 TSKP narys. Nuo 1957 dėsto Ž. ū. akademijoje augalininkystės disciplinas; nuo 1967 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie bulves, topinambus.

Ršt.: S. **Krikščikas**, K. **Bėčius**, Ankstyvųjų bulvių auginimas, V., 1961; S. **Krikščikas** [ir kt.], Augalininkystės ir pievininkystės laboratoriniai darbai, V., 1962.

KRIKŠČIONÁITIS Pranas [1906.IX.18 Bulzgeniškiuose (Raseinių rj.) — 1964.XII.9 Akademijoje (Kėdainių rj.)] — agronomas. 1930 baigė Ž. ū. akademiją. Studijuodamas akademijoje, priklausė studentų „Kultūros" būreliui, Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jai Krakėse (Kėdainių rj.), palaikė ryšius su komunistais (K. Macevičiumi ir kt.), platino kom. lit-rą. 1931—35 Dotnuvos selekcijos stoties moksl. bendradarbis; sukūrė avižų veislę Stipruolės. Vėliau dirbo agronomu. 1940—41 „Maisto" f-ko direktorius, Ž. ū. liaudies komisariato skyriaus viršininkas. Paskui vėl dirbo agronomu. 1949—54 Valstybinės selekcijos stoties daržovių selekcijos skyriaus vedėjas. Nuo 1954 TSKP narys. 1954—56 Dotnuvos vidurinės ž. ū. m-los kolūkių vadovaujantiems kadrams rengti direktorius.

KRIKŠČIONYBĖ — viena labiausiai paplitusių monoteistinių religijų. K. atsirado ir susiformavo iš judaizmo — žydų religijos — Palestinoje, pradėjus irti vergovinei visuomenei. Ilgainiui įsigalėjusi visoje Romos imperijoje, K. sukūrė savo organizaciją — *bažnyčią*, kuri tapo išnaudotojų interesų gynėja, valstybėje vykdė ideologinę funkciją, revoliuciniais laikotarpiais paprastai stojo reakcijos pusėn. Taip buvo vergovinėje, feodalinėje ir kapitalistinėje visuomenėje. K. yra 3 pagr. šakos — katalikybė, pravoslavija ir protestantizmas. Iš pradžių K. suskilo į dvi dalis — katalikybę (Vakarų K.) ir pravoslaviją (Rytų K.). Oficialus skilimas įvyko 1054. Jį lėmė socialinės ir politinės priežastys. Religiniai katalikybės ir pravoslavijos skirtumai nėra esminiai, liečia daugiausia kai kurias kulto apeigas. XVI a. pr. nuo katalikybės atskilo protestantizmas. Jis apima įvairias K. kryptis ir sektas (liuteronus, kalvinus, anglikonus, baptistus, kvakerius, adventistus ir kt.). Protestantizmas atsirado, vykstant *reformacijai* — socialiniam-politiniam judėjimui, kilusiam dėl feodalinio gamybos būdo irimo bei kapitalistinių santykių formavimosi ir pasireiškusiam religine kova su katalikų bažnyčia, rėmusia feodalizmą.

Iš Romos imperijos K. plito į V. ir R. Europą. X a. ji pasiekė Lietuvos kaimynus lenkus ir rusus. Dar iki oficialaus K. skilimo lenkai priėmė K., einančią iš Romos, o rusai — iš Konstantinopolio. Lietuviai laikėsi senosios savo tikybos. Jie vėliau už kaimynus sukūrė feod. valstybę, kuri tų kaimynų — r. ir v. krikščionių — buvo puolama, ir su jais kariavo. 1226 Mozūrijos kun-štis Konradas kovai su nekrikščionimis prūsais atsikvietė iš Palestinos karinę vokiečių riterių org-ją Kryžiuočių ordiną, kuris, K. platinimo priedanga nukariavęs prūsus, ėmė pulti lietuvius. Prasidėjo apie 200 metų trukęs lietuvių karas su kryžiuočiais. To karo sukelta lietuvių neapykanta kryžiuočiams stiprino jų priešiškumą krikščionybei. Su tuo Lietuvos kun-ščiai negalėjo nesiskaityti, tad ilgai delsė krikštytis, nors K. feodalizmui buvo geriau pritaikyta už senąją lietuvių religiją — pirmykštės bendruomenės laikų palikimą. Kai Vokiečių imperatorius siūlė priimti K. geruoju, Lietuvos valdovai sutiko, bet su sąlyga, kad Kryžiuočių ordinas pasitrauktų iš užimtų lietuvių ir jiems giminingų tautų žemių į totorių valdomas sritis (Algirdas, Kęstutis), arba atvirai reiškė nepasitikėjimą, pabrėždami kryžiuočių klastingumą (Vytenis, Gediminas). Lietuvos didysis kun-štis Mindaugas buvo priėmęs K., bet paskui nuo jos atsisakė. Nors lietuviams K. buvo brukama karu, Lietuvos valdovai savo valstybės viduje nepersekiojo nei pravoslavų, nei katalikų. Verčiami tarpt. aplinkos, jie pagaliau ryžosi priimti naująją religiją ir polit. sumetimais pasirinko katalikybę. Ji buvo įvesta 1387 Aukštaitijoje, 1413 Žemaitijoje sunkių vidaus feod. kovų ir karo su kryžiuočiais sąlygomis, Krėvos aktu sudarius su Lenkija uniją. Tokia polit. s-ga, to laiko Lietuvos diplomatų akimis, buvo naudinga kun-ščiui Jogailai, nes davė rimtą sąjungininką kovai su kryžiuočiais, o jį patį padarė dviejų valstybių valdovu. Suartėjimu su Lietuva buvo suinteresuota ir Lenkija, kuriai, be kita ko, rūpėjo per katalikų bažnyčią plėsti savo įtaką Lietuvoje ir pravoslavų žemėse. J. Dlugošas rašė, kad Lenkiją masino turtingi Lietuvos žemės plotai. Lietuvai priėmus K., Kryžiuočių ordinas nebegalėjo teisinti savo agresijos K. platinimu, nes ir popiežiai, nuolatiniai kryžiaus karų organizatoriai, turėjo liautis juos skelbę; 1403 popiežius uždraudė kryžiuočiams kariauti su lietuviais, o 1416 de facto pripažino Lietuvos valstybę ir panaikino Vokiečių imperatoriaus duotus liet. žemių užrašymus kryžiuočiams.

Feodalai panaudojo K. įvedimą savo padėčiai stiprinti. Pasikrikštijusiai Lietuvos bajorijai 1387 Jogaila davė privilegiją, patvirtinusią jai žemės nuosavybę. Jogaila ir ypač Vytautas, ieškodamas tvirtesnės atramos feodalų klasėje, ėmė atidavinėti K. priėmusiems bajorams valstiečius į baudžiavą su visu ūkiu. Įvedę K., Lietuvos valdovai ėmė gausiai dovanoti žemes ir valstiečius dvasininkams, pvz., 1387 Jogaila dovanojo Vilniaus vyskupijai ir jos vyskupui Tauragnų pilį su jos apylinkėmis, Labanoro ir Molėtų kaimais, Verkių bei Bokšto apylinkes, dalį Vilniaus miesto su sklypais, namais ir gyventojais. Vytautas vėliau užrašė Žemaičių vyskupystei ir vyskupui Viržuvėnų, Maivėnų, Krakių apylinkes, Alsėdžių, Biržulio ežerus ir davė baudžiauninkų Kaltinėnų, Kražių, Viduklės, Medininkų ir Alsėdžių valsčiuose. Kadangi K. plitimas buvo susijęs su baudžiavos įsigalėjimu, Lietuvos valstiečiai praktikavo senąją religiją. Priešindamiesi K. ir baudžiavai, 1418 Žemaitijos valstiečiai sukilo, tačiau buvo bajorų ir Vytauto žiauriai nuslopinti. Bet ir po to Lietuvos valstiečiai dar ilgai laikėsi senojo tikėjimo. Čia turėjo reikšmės ir tai, kad Lietuvoje K. skelbė svetimtaučiai. Lietuvos katalikų bažnyčia buvo pavaldi Gnezno arkivyskupui Lenkijoje ir paranki lenkų įtakai Lietuvoje. Daugumas aukštųjų dvasininkų Lietuvoje buvo lenkai, nemokėję liet. kalbos. Jie daugiausia rūpinosi savo turtais ir pajamų didinimu. Žygimanto Augusto sekretorius 1554 apie Lietuvos bažnyčios pareigūnus rašė: „Apie jų papročius nėra reikalo nė kalbėti: jų prabanga, gobšumas, išdidumas ir išlaidumas žinomi visiems". Daugeliui metų po krikšto praėjus, K. reikalai Lietuvoje buvo blogi, ir popiežius Klemensas VIII, pabūgęs reformacijos pavojaus, pasiuntė į Vilniaus diecezija vienuolį A. Komuleusą. Šis, patikrinęs bažnyčias, esančias už Neries, pagal Maišiagalos didįjį vieškelį, 1595.XII.22 raštu pranešė radęs bažnyčias be klebonų, o ten, kur buvę klebonai, jie nemokėję liet. kalbos. Užtat Komuleusas reikalavo priimti į kunigų seminariją lietuvius. Lietuvos kaimo gyventojai XVI a. K. labai mažai tepažino, nes dvasininkai, bent iki reformacijos, lietuviškai daugiausia nemokėjo ir liet. liaudies švietimu nesirūpino. Iki XVI a. vid. ist. šaltiniuose minimos tik kelios prie bažnyčių veikusios parapinės m-los. XVI a. antrojoje pusėje tų m-lų minima daugiau, tačiau jos buvo skirtos pirmiausia bažnyčios poreikiams, religinei propagandai, iš dalies dvasininkams rengti. Tik kai kuriose iš jų buvo mokoma skaityti lenkiškai ir baltarusiškai. Parapijos ir bažnyčios tapo ne rašto ar švietimo židiniais, bet beneficijų valdymo punktais. Seminarijų ar kitokių m-lų dvasininkams rengti Lietuvoje iki XVI a. nebuvo. Apskritai prie kultūrinės liet. liaudies pažangos iki XVI a. K. menkai teprisidėjo, nors, padėdama įsitvirtinti naujai ekonominei formacijai — feodalizmui, suvaidino istoriškai teigiamą vaidmenį.

XVI a. Lietuvoje, kaip ir kt. kraštuose, kilo reformacijos judėjimas, su kuriuo atėjo liuteronizmas ir ypač kalvinizmas, imponavę kai kuriems Lietuvos feodalams kaip „demokratiška ir respublikinė" religija, nes jos dvasininkai buvo renkami ir rūpinosi religijos skleidimu liaudyje. Reformacijos judėjimas Lietuvoje rėmėsi opozicinėmis miestiečių ir bajorų jėgomis. Dalis didikų ir miestiečių buvo suinteresuoti didelių bažnytinių valdų sekuliarizavimu. Protestantizmo šalininkai kaltino katalikų bažnyčią, kad ji prabangiai gyvena, neskelbia liaudžiai „dievo žodžio". Didžiausias protestantizmo rėmėjas buvo M. Radvila Juodasis, Vilniaus vaivada. Siekdami savo politinių tikslų, protestantai gyventojų šnekamąją kalbą padarė ideologinės kovos ginklu. Protestantų kunigas M. Mažvydas išleido pirmąją liet. knygą (1547). 1539 A. Kulvietis įkūrė Vilniuje protestantų kolegijos tipo mokyklą. Protestantizmui katalikų bažnyčia smarkiai pasipriešino. Vilniaus vyskupas P. Alšėniškis kreipėsi į didįjį kun-štį pagalbos, ir Kulviečio m-la Vilniuje buvo uždaryta, o protestantizmo vadovai bėgo į Karaliaučių ir iš ten skleidė savo pažiūras. Turėdami rimtą priešą, susirūpino m-los kūrimu ir katalikai. Kovai su protestantais vyskupas V. Protasevičius pasikvietė jėzuitus, iš S. Batoro gavo privilegiją, leidusią įsteigti Vilniuje kolegiją. Ši kolegija vėliau buvo perorganizuota į jėzuitų vadovaujamą Vilniaus akademiją, arba un-tą. Prasidėjo stipri religinė kova, kuri reiškėsi spaudoje, mokyklose ir net gatvėje muštynėmis. Nors jėzuitams tautinės kultūros reikalai nerūpėjo, jie, norėdami nugalėti protestantizmą, turėjo veikti ir liaudyje. To nebuvo įmanoma padaryti be liet. kalbos. Todėl jėzuitai ėmė rengti pamokslininkus, mokančius lietuviškai. Jie t. p. suprato, kad rel. propagandai reikia ir liet. rel. knygų. Todėl, kilus rel. kovai, jų protestantiškų ir katalikiškų, Lietuvoje buvo nemaža išleista. Pagaliau katalikybė XVII a. nugalėjo protestantizmą. Be to, nuo 1560 kalvinizme ėmė

formuotis arioniškoji opozicija, kurios kair. kryptis reikalavo panaikinti baudžiavą (ž. *Arionai*). Daugelis protestantų grįžo į katalikybę. Jų išliko tik ten, kur šią religiją buvo priėmę feodalai (apie Biržus, Kėdainius ir Vilniuje), ir Klaipėdos krašte. Katalikybei nugalėjus protestantizmą, sustiprėjo ir jos, kaip viešpataujančios religijos, pastangos pajungti sau pravoslaviją, kurios laikėsi daugiausia nelietuviškų LDK sričių gyventojai. 1596 sudaryta *bažnytinė unija*, ir dalis pravoslavų bažnyčios atstovų pripažino bažnyčios galva Romos popiežių ir pagrindines katalikybės dogmas. Uniją priėmę pravoslavai buvo vadinami unitais. Jų atsirado ne tik rusų, baltarusių ir ukrainiečių gyvenamose LDK žemėse, bet ir Aukštaitijoje, nes joje daugiau negu kitose etnografinės Lietuvos srityse buvo pravoslavų. XVII a. antrojoje pusėje, kai nuo pravoslavijos atskilo sentikybė, Lietuvoje atsirado šiek tiek ir sentikių.

XVII a., katalikybei nugalėjus protestantizmą, tiek katalikų, tiek protestantų kunigai skundėsi, jog liet. liaudis menkai perėmusi krikščionių tikėjimą. Tai matyti ir iš to, kad lankyti bažnyčią ir eiti išpažinties valstiečiai vis dar buvo verčiami. Feodalai įpareigodavo dvarų administratorius griežtai sekti, kad krikštynos, vestuvės, laidotuvės nebūtų atliekamos be bažnyčios ir kunigo ir kad valstiečiai šventadieniais eitų į bažnyčią ir atlikinėtų nustatytas apeigas. Už bažnyčios nelankymą dvarininkai skirdavo valstiečiams papildomo darbo dvare, dėdavo pinigines baudas arba plakdavo rykštėmis, o klebonas nusikaltėlius liepdavo pastatyti prie gėdos stulpo už bažnyčios durų, įdėdavo į kenges ir pan.

Katalikybė galutinai įsitvirtino tik XVIII a. Jai sulaikius protestantizmo plitimą, prasidėjo viso kultūrinio gyvenimo smukimas, trukęs iki XVIII a. pab. XVI—XVIII a. Lietuvos dvasininkai, kilę iš lenkų arba sulenkėjusių Lietuvos bajorų, niekino liet. kalbą ir kultūrą. XIX a. ir XX a. pr., ypač Vilniaus diecezijoje, buvo parapijų, kur klebonai vertė žmones mesti „pagonišką kalbą" ir melstis lenkiškai, nors lenkų kalbos šie nemokėjo. Per uniją su Lenkija atėjusi į Lietuvą K. (katalikybė) prisidėjo prie Lietuvos bajorų nusigręžimo nuo liet. kalbos.

XIX a.—XX a. pr. aukštieji dvasininkai ir didelė dalis kunigų rėmė carizmą, nors šis protegavo pravoslaviją, o katalikybę varžė. XIX a. pabaigoje, perėjant Vakarų šalyse kapitalizmui į paskutinę savo vystymosi stadiją, vis labiau įsigalint žmonių protuose socializmo idėjoms, stiprėjant darbo žmonių rev. judėjimui, K. ėmėsi intensyvesnės ideologinės ir politinės kovos prieš idėjinių kapitalizmo pagrindų griovimą. Popiežius Leonas XIII išleido keletą enciklikų, kuriose buvo skelbiama, kad socialinė nelygybė atsiradusi dievo valia, kad privatinė nuosavybė esanti įgimta ir todėl neliestina, kad socializmas esąs priešingas žmonių prigimčiai ir todėl bažnyčia turinti su juo kovoti. Ryšium su tuo katalikų bažnyčia ėmėsi organizuoti polit. judėjimą prieš socializmą (ž. *Klerikalizmas*). Ypač aiškiai stojo caro valdžios pusėn dalis Lietuvos katalikų dvasininkų 1905—07 revoliucijos metu. Katalikų dvasininkija buvo aktyvi buržuazijos talkininkė ir 1915—1919.

Buržuazijos viešpatavimo Lietuvoje metais K. ideologai palaikė burž. valdžią ir visą jos išnaudotojišką politiką. Katalikų bažnyčia diegė darbo žmonėms nuolankumą išnaudotojams, kaip caro laikais skelbė nuolankumą caro valdžiai. 1927.IX.27 sudarytas Vatikano ir Lietuvos faš. vyriausybės konkordatas užtikrino klerikalinės ideologijos dominavimą Lietuvoje. Buvo pristeigta įv. klerikalinių org-jų, įvestas privalomas religijos mokymas m-lose, katalikiškų švenčių šventimas, pripažįstama tik bažnytinė metrikacija. Dvasininkai gaudavo iš valstybės biudžeto algas. Popiežius palaikė Vilniaus prijungimą prie Lenkijos, o 1925 konkordatu, sudarytu su Lenkija, oficialiai pripažino Vilnių Lenkijai. Vilniaus krašte 1920—39 per katalikų bažnyčią buvo vykdoma šovinistinė valstybės politika, kenkianti lietuvių, baltarusių nac. reikalams. Lietuvos pravoslavų bažnyčios santykiams su Lietuvos vyriausybe tvarkyti 1923 buvo išleistos laikinosios taisyklės, pagal kurias prie pravoslavų vyskupo buvo renkama taryba. Panašiomis taisyklėmis 1923 buvo nustatyta ir Lietuvos sentikių org-jos, vadovaujamos Sentikių centro tarybos Kaune, padėtis. 1919—40 katalikų bažnyčia darė gana didelį ideologinį poveikį žmonėms, tačiau klasių kova jį mažino. Nemaža darbo žmonių, nors ir būdami tikintys, vis labiau stojo į kovą su išnaudotojais (valstiečių streikai 1935, streikai, kuriuose dalyvavo ir darbininkai — katalikiškųjų org-jų nariai). Atkūrus Tarybų valdžią Lietuvoje, K. iš karto neteko ideologijos monopolio: bažnyčia buvo atskirta nuo valstybės, iš mokyklų pašalintas religijos mokymas kaip nesuderinamas su mokslinės pasaulėžiūros ugdymu, įvesta civilinė metrikacija, visos religinės org-jos neteko valstybės paramos.

Vok. faš. okupacijos metais visi šie pertvarkymai buvo likviduoti, reakcingiausia katalikų dvasininkijos dalis rėmė okup. režimą. Katalikų kunigai naudojosi palankiomis sąlygomis kovai su komunizmo idėjomis, propagavo antikomunizmą. Nemaža krikščionių dvasininkų 1944 išbėgo į užsienį ir ten tarnauja imperialistams; pokario metais kai kurie dvasininkai dalyvavo nacionalistų kovoje su Tarybų valdžia.

Išvadavus Lietuvą iš faš. okupacijos, visi Tarybų valdžios 1940 įvesti pakeitimai religijos ir tikybinių org-jų santykių su valstybe srityje buvo atstatyti. Nei K., nei bet kurios kitos religijos taryb. valstybė neremia. Ji skelbia ir griežtai saugo piliečių sąžinės laisvę, nieko nepersekioja ir neleidžia persekioti dėl religinių įsitikinimų. K., kaip ir kitų religijų, išpažinėjai Tarybų Lietuvoje savo kulto reikalams tenkinti turi teisę ir galimybę organizuotis į bendruomenes (ž. *Parapija*), turėti maldos namus, samdytis kulto tarnus, turėti spec. m-las (seminarijas) jiems ruošti. Kartu Tarybų valdžia rūpinasi mokslinių žinių skleidimu visuomenėje, materialistinės pasaulėžiūros ugdymu, sudaro palankias sąlygas antireliginei propagandai vystyti (ž. *Ateizmas*). Ir tie Tarybų Lietuvos gyventojai, kurie dar tebėra K. įtakoje, dalyvauja savo darbu ūkinėje ir kultūrinėje komunizmo statyboje, pritaria Tarybų valstybės vykdomai taikos politikai.

Ir dabartiniu laikotarpiu K. Lietuvoje yra plačiausiai išpažįstama religija. Gausiausia krikščionių grupė tebėra katalikai. Tik nežymią krikščionių mažumą sudaro protestantai, pravoslavai ir sentikiai. Tačiau, taryb. valstybėje netekus religijai klasinio pagrindo, plintant švietimui, kylant kultūriniam gyventojų lygiui, vis labiau įsigalint mokslinei pasaulėžiūrai, K., kaip ir visų kitų religijų, įtaka Lietuvoje mažėja. Ž. *Bazilionai, Benediktinai, Dominikonai, Jėzuitai, Kazimierietės, Marijonai, Vyskupystės.*

Lit.: **J. Kurczewski,** Kościoł zamkowy czyli katedra wileńska, Wilno, 1908; **J. Basanavičius,** Iš krikščionybės santykių su senovės lietuvių tikyba ir kultūra, V., 1912; **P. Pakarklis,** Popiežiai — lietuvių tautos priešai, V., 1948; Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 1, V., 1955; **P. Pakarklis,** Ekonominė ir teisinė katalikų bažnyčios padėtis Lietuvoje (XV—XIX a.), V., 1956; Lietuvos TSR istorija, t. 1, V., 1957; **K. Sideravičius,** Krikščionybės atsiradimas Lietuvoje, V., 1961; **J. Žiugžda,** Katalikų bažnyčios ekspansija į Pabaltijį ir Rytų Europą, V., 1962; **J. Jurginis,** Krikščionybė Lietuvoje.— Religijos ir ateizmo klausimai, V., 1963; **J. Lebedys,** Mikalojus Daukša, V., 1963; **J. Jurginis,** Renesansas ir humanizmas Lietuvoje, V., 1965.

„KRIKŠČIONÝBĖS GYNĖJAS" — mėnesinis baptistų sektos laikraštis, ėjęs 1935—39 Kaune.

„KRIKŠČIÓNIS DEMOKRÃTAS" — klerikalinis politikos žurnalas, ėjęs 1927—1929 Kaune. Redagavo kun. M. Krupavičius. Išėjo 12 nr.

„KRIKŠČIONÝSTĖS SÁRGAS" — mėnesinis protestantų laikraštis, ėjęs 1923—1932 Klaipėdoje, Kaune, Biržuose, Tauragėje ir Kybartuose. 1932 ėjo „Krikščionybės sargo" pavadinimu.

KRIKŠČIÓNIŠKIAI — kaimas Vilniaus rj., Nemenčinės apyl., 3 km į š. nuo Nemenčinės, prie kelio į Sužionis; kolūkio centras. 19 gyv. (1959). Yra Gaužtėnų kultūros namai (nuo 1962). Ist. šaltiniuose kaimas minimas 1554.

KRIKŠČIŪNAS Antanas [1891.VI.6 Ašmintoje (Prienų rj.) — 1942.VI.16 Kaune] — topografas. 1910 baigė Marijampolės g-ją, 1915 — Maskvos Geodezijos in-tą. Dirbo Rusijoje karo topografu. Nuo 1921 dirbo Lietuvoje: buvo Vyriausiojo kariuomenės štabo topografijos skyriaus viršininku, karo ir kultūrtechnikų m-lose topografijos dėstytoju, Kauno un-to asistentu, vėliau docentu. Dir-

bo trianguliacijos darbus, suorganizavo 2 metų topografijos kursus karininkams, prisidėjo prie Kauno astronominės observatorijos įsteigimo. Buvo tarptautinės geodezijos sąjungos narys. Dalyvavo geodezininkų konferencijose Berlyne, Stokholme, Rygoje, Helsinkyje, Kaune. Išleido knygas: „Lietuvos plotas" (1930), „Kartografija" (1931), „Topografijos vadovėlis" (1934).

KRIKŠČIŪNAS Jonas — poetas. Ž. *Jovaras.*

KRIKŠČIŪNAS Jurgis [1894.IV.22 Ašmintoje (Prienų rj.) — 1947.III.24 Hamburge (VFR)] — agronomas, buržuazinis žemės ūkio kooperacijos veikėjas. 1914 įstojo į Petrogrado un-to gamtos skyrių. 1923 baigė Halės un-tą (Vokietija), 1924 jame apgynė gamtos mokslų daktaro disertaciją. 1924—26 Šiaulių aps. agronomas. 1927—39 vadovavo Žemės ūkio tyrimo įstaigai Kaune, 1940—44 — koop. b-vei „Linas". 1926 ir 1939 ž. ū. ministras. Be to, 1926—43 dėstė Ž. ū. akademijoje, 1927—39 redagavo žrn. „Žemės ūkis". Vienas monopolistinių koop. org-jų („Lietūkio", „Pienocentro"), Kooperatyvų tarybos vadovų, dalyvavo tarptautiniuose kooperatininkų kongresuose. Priklausė Lietuvos Valstiečių liaudininkų s-gai. Parašė apie 40 populiarių brošiūrų ž. ū. klausimais, be to, brošiūrų ir straipsnių burž. agrarinės politikos klausimais. Juose propagavo smulkaus ir vidutinio ūkio pranašumą prieš stambųjį, nurodinėjo, kaip Lietuvos žemės ūkis turi taikytis prie kitų kapit. šalių rinkos. 1944 pasitraukė į V. Vokietiją, ten aktyviai dalyvavo burž. nacionalistų antitaryb. veikloje.

KRIKŠČIŪNĖVIČIUS Viktoras [1916 Virbalyje — 1941.VII ten pat] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1935 įstojo į LKJS. Nuo 1940 Komunistų partijos narys. 1940—41 adm. darbuotojas Vilkaviškyje. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

KRÌKŠTAI, krikštūžiai, krikšteliai,— antkapiniai paminklai iš profiliuotos lentos. K. buvo išplitę Lietuvos v. dalyje ir R. Prūsijoje. Jie buvo statomi prie mirusiojo kojūgalio. Dar XVII a. prie vyrų kapų buvo statomos žirgo galvos motyvu, prie moterų kapų paukščio, ypač gegutės, motyvu profiliuotos lentos. XVII a. pab. vyrų kapų krikštuose atsirado augalinių bei paukščių motyvų, moterų — augalinių ir širdies motyvų. XIX a., be profiliuotų lentų, prie vyrų kapų pradėti statyti žemi *kryžiai;* prie moterų kapų jie buvo su sklastomis šonuose. Tokių kryžių išliko Kuršių nerijos ir Nemuno deltos žvejų kapinėse. Formos atžvilgiu K. yra ketveriopi: įv. geom. ornamentais profiliuotos lentos, laidojimo urnų silueto K., žirgų ir paukščių pavidalo lentos, primenančios *lėkius,* ir K. su krikščionių religijos simboliais (stulpai su sklastomis). Vyrų K.

Krikštai

buvo daromi iš ąžuolo, beržo, uosio, moterų — eglės, drebulės, liepos. K. buvo dažomi mėlyna, geltona, raudona, žalia, juoda, pilka spalva.

Lit.: **J. Basanavičius,** Lietuvių kryžiai archaiologijos šviesoje. — Lietuvių kryžiai, V., 1912; **P. Galaunė,** Lietuvių liaudies menas, K., 1930.

KRIKŠTÃSUOLĖ — aukštaičių ir užnemuniečių senovinių pirkių užstalės kampas, garbingiausia užstalės vieta. Šiame kampe susiduria pirkios šoninio ir galinio pasienio nejudamieji suolai. Paprastai kampe viršum stalo būdavo įrengiama lentynėlė, ant kurios būdavo statomi paveikslai, nuotraukos. Ant lentynėlės arba po ja būdavo dedamas ir pirmas nupiautų rugių pėdas („gaspadorius", „diedas"), ant sienos kabinamas pabaigtuvių vainikas; šalia K., prie lango, ant sienos, kabinama rankšluostinė su rankšluosčiu. Krikštasuolėje valgant sėdėdavo šeimininkas arba svečias; į ją vestuvių metu būdavo sodinami jaunieji, krikštynų metu — kūmai. Šis senovinis paprotys, išlikęs iš pirmykštės bendruomenės laikų, susijęs su tikėjimu, kad kertėje gyvenusios dvasios — namų globėjos.

Lit.: Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964.

KRIKŠTĖNAI — kaimas Ukmergės rj., Ukmergės apyl., 16 km į p. r. nuo Ukmergės, prie Vilniaus—Ukmergės plento; tarybinio ūkio centras. 78 gyv. (1959). Iš r. prie kaimo prieina Šešuolių miškas. Felčerių-akušerių punktas (nuo 1961), aštuonmetė m-la (1910—49 pradinė, 1949—62 septynmetė), kultūros namai (nuo 1959), biblioteka (nuo 1955).

KRIKŠTÝNOS — vaišės ir apeigos, atliekamos ryšium su vardo suteikimu vaikui, krikštijant jį bažnyčioje. Krikščionių religijos įvesto krikšto ritualo liet. liaudis ilgą laiką vengė. 1249 Kryžiuočių ordino su prūsais sudarytoji Christburgo sutartis įpareigojo prūsus naujagimį per 8 dienas pakrikštyti bažnyčioje. Prūsijos vyskupas Mykolas Jungė 1425 išleido potvarkį („Articuli"), kuriuo lietuviams uždraudė dvasininko pakrikštytą kūdikį dar kartą krikštyti upėse, duodant kitą vardą, negu jam krikšto metu buvo duotas dvasininko. XV—XVI a. šaltiniuose yra žinių, kad lietuviai, susirgus bažnyčioje krikštytam kūdikiui, maudydavo jį upėje ar šaltinyje, tikėdami nuplausią jo krikščionišką́jį vardą; duodami naują, dažnai paukščių ar žvėrių, vardą, tikėdavo kūdikį pagysiant ir įgausiant tų paukščių ar žvėrių gerųjų savybių. XVII a. pradžioje Įsruties ir kitų Prūsijos bažnyčių vizitacijos instrukcijoje nurodoma, kad lietuviai 8 ir daugiau dienų nekrikštija kūdikių, kviečia labai daug kūmų; juos atsiunčia vienus su kūdikiu šeštadieniais pas kunigą, iš anksto apie savo atvykimą nepranešę; įsakoma naujagimius atnešti krikštui per 2—3 dienas, iš anksto pranešus apie tai kunigui. Ta instrukcija leidžiama kviesti kūmų ne daugiau kaip 15. T. Lepnerio ir M. Pretorijaus, aprašiusių R. Prūsijos lietuvių papročius, žiniomis, XVII a. pab. kūmų buvo kviečiama 3—5; pirmajam vaikui kviestieji kūmai buvo kviečiami ir kitiems tos šeimos vaikams. Kūmams išvežus į bažnyčią kūdikį krikštyti, gimdyvė (tų autorių vadinama šešauninke) su pribuvėja ir viena artimiausių draugių eidavo į pirtį, ten samčiu užmušdavo nustojusią dėti juodą, raibą ar baltą vištą ir ją išsivirdavo. Suklaupusios padėkodavo Marijai už laimingą gimdymą, po to, užgerdamos alumi, valgydavo vištą, o mėsos ir duonos likučius, surištus į skarelę, slapta užkasdavo. M. Pretorijaus teigimu, moterys padėdavo ant stalo po pinigą, o gimdyvė joms už tai dovanodavo nuometą ar juostą. Baigusios šias apeigas, moterys grįždavo prie svečių.

Dalis senųjų K. papročių (kūdikio maudymas prieš vežant jį krikštyti, kūmystės paprotys ir kt.) išliko ir XIX a. pab.—XX a. pr. K. tradicijose. Naujagimiai buvo krikštijami bažnyčioje, K. vaišės rengiamos tik bažnytinio krikšto atveju. Kūmus (krikštatėvius) kviesdavo kūdikio tėvas; jais paprastai būdavo giminaičiai arba šeimos bičiuliai. Jei šeimoje būdavo mirę keli kūdikiai iš eilės, kūmais kviesdavo atsitiktinius, kelyje ar gatvėje sutiktus, žmones. Prieš vežant kūdikį į bažnyčią krikštyti, pribuvėja geldelėje jį išmaudydavo ir suvysčiusi su juo ant rankų nusilenkdavo kerčiai *(krikštasuolei).* Kūdikį bemaudant, tėvas ir kūmas įmesdavo į vandenį pinigų „vystyklams išpirkti". Su kūdikiu į bažnyčią važiuodavo tik kūmai. Krikšto apeigų metu berniuką laikydavo krikštatėvis, mergaitę — krikštamotė. Grįžtantiems su pakrikštytuoju kūmams kaimo žmonės užtverdavo kelią, kurį jie turėdavo išpirkti lauktuvėmis. Buvo tikima, jog, grįžus namo, kūdikiui tuojau pat reikia išvystyti kojas, kad jis greičiau pradėtų vaikščioti, o vaišių metu kūmus sodinti greta, kad vaiko dantys nebūtų reti. Vaišių metu būdavo dainuojamos jumoristinės dainos, atliekamos įv. jumoristinės apeigos, kurių svarbiausias veikėjas — pribuvėja (bobutė). Lietuvos r. dalyje svečiai turėdavo išpirkti „bobutės košę" — kiaušinienę, pastaraisiais dešimtmečiais — saldainius ir sausainius. Vid. Lietuvoje buvo praktikuojamos svečių „praustynės": bobutė, rinkdama

sau dovanas, šlakstydavo svečius stiklinėje vandens suvilgyta rūtos šakele; vėliau, vietoje rūtos šakelės ir vandens pradėjus vartoti šluotą ir muiluoto vandens kibirą, ši apeiga virto vadinamuoju barzdos skutimu. K. vaišėms baigiantis, svečiai bobutę vežiodavo ant apverstų akėčių ar geldoje, ir už tai ji vėžintojus turėdavo vaišinti. XIX a. pab.—XX a. pr. priklausomai nuo kūdikio tėvų socialinės padėties K. trukdavo 2—3 dienas; mažažemių, ypač kaimo proletarų, šeimose K. vaišės būdavo kuklios, dažnai būdavo apsieinama ir be jų. Miesto gyventojų K. tuo laiku paprastai sudarė vien vaišės. Tarybų Lietuvoje pastaruoju metu vis labiau įsigali *vardynos*, kuriose panaudojamos ir geriausios vardo suteikimo tradicijos, paimtos iš praeities.

Lit.: **M. Prätorius**, Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne, B., 1871 [p. 95—97]; **V. Krėvė-Mickevičius**, Krikštynų apeigos Dzūkijoje. — „Mūsų tautosaka", t. 7, K., 1935; **J. Mickevičius**, Žemaičių krikštynos.—„Tautosakos darbai", t. 1, K., 1935; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964 [p. 465—475].

KRIKŠTÓNYS — kaimas Lazdijų rj., Noragėlių apyl., 9 km į r. nuo Seirijų, Nemuno kair. krante; kolūkio centras. 330 gyv. (1959). Per kaimą į Nemuną teka Margotė, Rynelė, Anga. Ryšių skyrius (nuo 1935), felčerių-akušerių punktas, vid. m-la (1919—48 pradinė, iki 1958 septynmetė), kultūros namai (nuo 1958), biblioteka (nuo 1950). K. įsikūrė XVI a. Apie 2 km į š. nuo K., netoli Nemuno slėnio, yra nedidelis piliakalnis.

Piliakalnio aikštelė 25 m ilgio, 20 m pločio. Iš v. ir š. v. ją supa pasagos formos pylimas (iki 6 m aukščio). Lauke, greta pylimo, yra buvusi I t-mečio gyvenvietė. Į p. nuo kaimo, prie Nemuno, Margotės kair. krante, yra V—VII a. pilkapių su griautiniais ir degintiniais kapais. Rasta brūkšniuotosios ir grublėtosios keramikos.

Lit.: **P. Kulikauskas**, Naujas archeologinis paminklas Užnemunėje (V—VII amžių jotvingių senkapis Krikštonyse, Lazdijų raj.).—„LTSR MA darbai", 1959, A 1.

KRIKŠTOPÁITIS Juozas Algimantas [g. 1931.III.13 Kaune] — inžinierius chemikas technologas, technikos mokslų kandidatas (1963). 1954 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1954—56 Vilniaus silikatinių dirbinių g-los, 1956—58 Statybos ir architektūros k-to inžinierius. 1962—1966 Statybos ir architektūros in-to, 1966 Fizikos ir matematikos in-to, nuo 1967 Puslaidininkių fizikos in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie betoną ir gelžbetonį bei kitas stat. medžiagas. Vienas knygos „Trumpas statybininko vadovas" (1961) autorių.

KRIKŠTOPÁITIS Marijonas [g. 1914.IV.6 Alančiuose (Panevėžio rj.)] — gydytojas terapeutas, medicinos mokslų kandidatas (1953), Lietuvos TSR nusipelnęs gydytojas (1964). 1939 baigė Kauno un-tą. Nuo 1945 dirba ped. darbą Vilniaus un-te. Nuo 1963 docentas. Be to, buvo Pastero stoties Vilniuje vedėjas (1945—1948), Sveikatos apsaugos m-jos vyriausiasis terapeutas (1951—57), vadovavo Eksperimentinės medicinos in-to terapijos sektoriui (1957—61). Paskelbė moksl. straipsnių apie hipertoniją, inkstų, skrandžio, žarnų ir kt. susirgimus, apie kardiologijos vystymąsi Lietuvoje, med. mokslo populiarinimo straipsnių. Už darbą „Eksperimentinė embolinė inkstinė hipertonija" suteiktos autorinės teisės (1957).

Ršt.: Sveikata ir susirgimai, V., 1959 [III leid. 1965]; **P. Norkūnas, M. Marcinkevičius, M. Krikštopaitis**, Skrandžio ir dvylikapirštės žarnos opinė liga, V., 1959; **M. Marcinkevičius, M. Krikštopaitis, K. Noreikienė**, Vidaus ligų propedeutika, V., 1963.

KRŶLIAI — kaimas Rokiškio rj., Kamajų apyl., 6 km į p. v. nuo Kamajų, prie Dviragio ežero; kolūkio centras. 102 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la (1931—52 pradinė, iki 1962 septynmetė), biblioteka. Yra 1820 statytas gyv. namas.

KRILÒVAS (Крылов) Nikolajus Ivanovičius [g. 1903.IV.29 Goliajevkoje (Saratovo sr.)] — karo veikėjas, Tarybų Sąjungos maršalas (1962), dukart Tarybų Sąjungos Didvyris (1944 ir 1945). Dalyvavo pilietiniame kare. Nuo 1927 TSKP narys. D. Tėvynės karo metais vadovavo 3 Baltarusijos fronto 5 armijai, kuri išvadavo Vilnių, Kauną ir kitas Lietuvos vietas, tarp Kauno ir Alytaus forsavo Nemuną ir pirmoji pasiekė Vokietijos sieną. Nuo 1945 K. vadovavo įvairioms karo apygardoms. Nuo 1963 TSRS gynybos ministro pavaduotojas. Nuo 1961 TSKP CK narys. Nuo 1950 TSRS AT deputatas.

KRIMINALÌSTIKA [lot. *crimen* — nusikaltimas] — mokslas, tiriantis nusikaltimų išaiškinimo ir jiems kelio užkirtimo metodus, teisminių įrodymų rinkimo, fiksavimo bei tyrinėjimo taktiką ir techniką. Burž. Lietuvoje kriminaliniai daiktinių įrodymų tyrimai buvo pradėti daryti 1927, suorganizavus kriminalinės policijos identifikacijos skyrių bei laboratoriją, iš kurios vėliau išsivystė ir atsiskyrė kriminalinės technikos laboratorija. 1931 Kauno un-to teisės f-te pradėtas dėstyti K. kursas. Tarybų Lietuvoje K. kursas dėstomas Vilniaus un-to teisės f-te, kuriame yra K. kabinetas, fotolaboratorija bei K. muziejus. K. dėstoma ir Kauno milicijos m-loje. Ekspertinis ir tiriamasis darbas dirbamas Teismo ekspertizės in-te prie Lietuvos TSR MT Juridinės komisijos, o praktinis ekspertinis darbas — Viešosios tvarkos apsaugos m-jos milicijos v-bos moksliniame-techniniame skyriuje.

„KRIMINALÌSTIKOS ŽINÝNAS" — mėnesinis kriminalistikos mokslo ir praktikos žurnalas, ėjęs 1935—40 Kaune.

KRINČÌNAS — kaimas Pasvalio rj., 8 km į š. r. nuo Pasvalio; apylinkės ir kolūkio centras. 314 gyv. (1959). Per kaimą teka Jiešmuo (Mūšos intakas). Pieninė, kirpykla, parduotuvė, ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas, aštuonmetė m-la (1611 įsteigta pradinė; 1945—1949 prog-ja), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1947). 1585 ist. šaltiniuose minimas K. miestelis ir dvaras. 1611 pastatyta bažnyčia. 1897 Krinčine buvo 155 gyv., 1923 — 286. Buržuazijos valdymo metais K.— valsčiaus centras.

KRINICKÁITĖ Mykolė [**Astaškienė**; 1908.X.19 Rygoje — 1954.IX.4 Vilniuje] — rašytoja, aktorė, žurnalistė, visuomenės veikėja. 1929 baigusi Vilniaus mokytojų seminariją, dirbo pr. m-lų mokytoja Švenčionių aps. ir Vilniuje. Mokytojaudama 1935 baigė teatro studiją Vilniuje, 1936 — eksternu Teatro in-tą Varšuvoje. Burž. Lenkijos okupuotame Vilniaus krašte buvo pažangaus, antifašistinio judėjimo dalyvė, bendradarbiavo su komunistais. Dalyvavo „Kultūros" d-jos veikloje. Viena Vilniaus lietuvių teatro organizatorių, 1931—44 to teatro aktorė. Slapyvardžiais Mokytoja, Ana, kriptonimu M.K. ir kt. bendradarbiavo „Vilniaus žodyje", vienkartiniuose leid. „Varsnos", „Vienkartinis", „Versmė". Paskelbė straipsnių teatro, lit-ros, moterų gyvenimo klausimais, išspausdino eilėraščių, novelių, pjesių. Su V. Čepulyte parašytose pjesėse „Išmakė" (išsp. 1936), „Tarp lūšnų" ir „Užauginai kovotojus" (par. 1937), t. p. pjesėje „Kristina" (par. 1939) pavaizdavo Vilniaus kr. lietuvių gyvenimą. 1944—1948 Vilniaus lėlių teatro meno vadovė ir režisierė. 1947—48 studijas gilino Lunačiarskio teatrinio meno in-to (Maskvoje) režisierių kursuose. 1948—52 Meno reikalų v-bos prie Lietuvos TSR MT teatrų ir muzikos skyriaus viršininkė. Nuo 1949 TSKP narė. 1952—54 žrn. „Tarybinė moteris" redaktoriaus pavaduotoja.

KRINÌCKAS Ramazanas [g. 1904.V.1 Kaune] — dailininkas. 1926—31 mokėsi Kauno meno m-loje, 1930—36 — privačioje M. Dobužinskio studijoje. 1930—1940 Valstybės teatro dailininkas. Nuo 1936 dalyvauja dailės parodose. Kaune 1939 surengė individualinę grafikos ir tapybos darbų parodą. 1940—41 Kauno operetės teatro, 1944—47 Kauno muz. komedijos teatro, 1948—59 Kauno jaunojo žiūrovo teatro dailininkas. Apipavidalino spektaklių, sukūrė grafikos ir tapybos darbų.

Apipavidalinti spektakliai: V. Zonbergo „Jaunieji daržininkai" (1937), B. Aleksandrovo „Vestuvės Malinovkoje" (1941), F. Leharo „Grafas Liuksemburgas" ir „Linksmoji našlė" (1944), F. Hervės „Madmuazelė Nituš" (1946), A. Bruštein „Dėdės Tomo lūšnelė" (1949), P. Maliarevskio „Batuotas katinas" (1950) ir kt.

Lit.: R. Krinicko meno parodos katalogas, K., 1939.

KRIÓKŠLIO MÌŠKAS — miškas Varėnos rj., 5 km į š. v. nuo Dubičių, abipus

Ūlos (Merkio intako). Priklauso Varėnos miškų ūkio Lynežerio ir Rudnios girininkijoms. Plotas 1474 ha. *Druskininkų-Varėnos miškų* masyvo dalis. Miško š. dalis įeina į Ūlos landšaftinį draustinį. P. pakraštyje, Ūlos deš. krante, įsikūręs Kriokšlio kaimas.

„KRÌSTAUS KARĀLIAUS LAĨVAS" — klerikalinis savaitinis laikraštis, einąs nuo 1921 Čikagoje. Leidžia vienuoliai marijonai. Iki 1934 ėjo pavadinimu „Laivas".

KRIŠČIUKÁITIS Antanas [slap. **Aišbė**; 1864.VII.24 Paežeriuose (Vilkaviškio rj.) — 1933.X.30 Kaune] — rašytojas. Mokėsi Marijampolės g-joje. 1890 baigęs Maskvos un-to teisės f-tą, dirbo Rusijos teismo įstaigose. Nuo 1918 Lietuvos Vyriausiojo tribunolo pirmininkas. Buvo Kauno un-to teisių f-to profesorius, vienas Lietuvos Teisininkų d-jos steigėjų ir ilgametis jos pirmininkas, žrn. „Teisė" redaktorius. Kūrė lietuvišką teisinę terminiją. Pirmuosius straipsnius („Matematiškas žemės aprašymas" ir kt.) bei eilėraščius („Pas mus", „Rauda mylimosios", „Draugui lietuvninkui" ir kt.) išspausdino „Aušroje". Antano iš Būgnų, A iš B, Aišbės slapyvardžiais bendradarbiavo „Lietuviškajame balse", „Vienybėje lietuvninkų", „Garse", „Šviesoje", „Varpe", „Viltyje" ir kt. Paskelbė straipsnių kultūros bei lit-ros klausimais („Jonas Juškevičius", 1887; „Armėnų beletristai", 1894). Išleido apsakymų rinkinį „Kas teisybė — tai ne melas" (1892, II leid. 1905), sudarytą iš 4 originalių apsakymų („Kaimo mokykloje", „Mūsų ponai", „Brička", „Debesėlis") ir 3 sulietuvintų vertimų (L. Tolstojaus „Ugnis negesinama išsiplečia", Gi de Mopasano „Verpelė", lenkų rašytojo O. Fedkovičiaus „Kas kaltas?"). Parašė „Naują elementorių" (1895, IV leid. 1907). Išvertė sutrumpinęs vengrų rašytojo M. Jokajaus apysaką „Pajudinkime, vyrai, žemę!" (1892), N. Rubakino pasaką „Karoliai ir žmonės" (1919), išvertė ir sulietuvino nežinomo rusų autoriaus komediją „Avinėlis nekaltasis" (išl. 1921). Periodikoje spausdino nedideles menines vertės satyr. vaizdelius ir feljetonus, pašiepiančius burž. visuomenę. Išleido jų rinkinį „Satyros trupiniai" (1928).

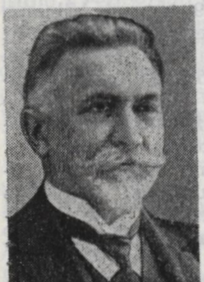

Reikšmingiausi K. kūriniai yra originalieji apsakymai (rink. „Kas teisybė — tai ne melas"). Turėdami XIX a. pab. lit-rai būdingų didaktinių tendencijų, jie kartu pasižymi kai kuriais kritinio realizmo bruožais: įžvalgiu tikrovės vaizdavimu, gyvenimo reiškinių bei personažų tipizavimu ir kt. Apsakymuose „Kaimo mokykloje", „Debesėlis" K. jumoristiškai, su lengva pašaipa pavaizdavo valstiečius bei jų ydas, nesigilindamas į socialines blogio priežastis. Gilesne socialinės tikrovės kritika ir didesne tipizacija pasižymi apsakymai „Mūsų ponai", „Brička". Juose satyriškai vaizduojamas pasiturinčių valstiečių gyvenimas. Šių apsakymų kompozicija darni, personažų poelgiai psichologiškai motyvuoti, kalba individualizuota, liaudiška.

Ršt.: **Aišbė**, Brička, V., 1947 [II leid. 1964].

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 2, V., 1958.

KRIŠČIŪNAS Jonas [g. 1888.I.5 Stebuliškėse (Kapsuko rj.)] — agronomas augalininkas ir bitininkas, Lietuvos TSR MA (1946) ir Visasąjunginės Lenino žemės ūkio mokslų akademijos (1948) akademikas, Lietuvos TSR nusipelnęs mokslo veikėjas (1945). 1908 baigė Marijampolės g-ją, 1913 — Peterburgo un-tą; po to dirbo „Marijampolės ūkininkų draugovės" agronomu. I pasaul. karo metu pasitraukė į Petrogradą; baigė aerologinius kursus ir iki karo pabaigos dirbo aviacijos diviziono aerologu stebėtoju. 1918—21 dirbo ped. darbą Šiauliuose. 1921—22 Dotnuvos vidurinės žemės ūkio ir miškų m-los, o 1922—26 Dotnuvos ž. ū. technikumo mokytojas. 1926—41 dėstė Ž. ū. akademijoje spec. žemdirbystę, bitininkystę ir meteorologiją. Nuo 1940 profesorius. 1941—44 dirbo Saratovo srityje, Udmurtijos ATSR (buvo Debiosų rj. vaikų namų direktorius), Maskvoje. 1944 Lietuvos Ž. ū. akademijos rektorius, 1945—47 prorektorius mokslo reikalams. 1946—50 TSRS AT deputatas, 1951—59 Lietuvos TSR AT deputatas. Nuo 1951 TSKP narys. 1947—1957 Ž. ū. akademijos augalininkystės, o 1957—62 žemdirbystės katedros vedėjas. 1956—58 kartu buvo Kauno rj. Mičiurino kolūkio pirmininkas. Nuo 1962 Ž. ū. akademijos žemdirbystės katedros profesorius.

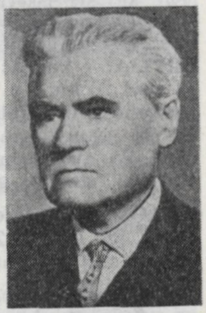

Dar g-joje būdamas, K. dalyvavo pogr. būrelyje marksistinei lit-rai nagrinėti. Studijų metu dėstė paties suorganizuotuose gamtos pažinimo ir ž. ū. kursuose Peterburgo darbininkų vaikams, be to, buvo Lietuvių studentų d-jos sekretorius, bendradarbiavo „Lietuvos žiniose", „Lietuvos ūkininke", kurį laiką redagavo „Lietuvos ūkininko" priedą „Žemė". 1910—14 parašė valstiečiams knygučių žemdirbystės klausimais. 1920, kaip Lietuvos Valstiečių liaudininkų s-gos kandidatas, išrinktas Steigiamojo seimo atstovu. 1937 ir 1939 aplankė ž. ū. parodą Maskvoje; grįžęs į Lietuvą, agronomų suvažiavime nušvietė didelius TSRS žemės ūkio pasiekimus. K. daug davė Lietuvos bitininkystei: pagerino ir vietos sąlygoms pritaikė Dadano tipo avilius ir kitą bitininkystės inventorių, buvo vienas Lietuvos Bitininkų d-jos organizatorių (1927); 1932 be vyriausybės pagalbos suorganizavo neakivaizdinius bitininkystės kursus, jiems iki 1941 vadovavo ir kasmet apmokė iki 65 žmonių. K.— vienas aktyviausių Cukrinių runkelių augintojų d-jos (1927) organizatorių. Daug rūpinosi sėklininkyste; jo iniciatyva 1930 įsteigta koop. d-ja „Sėklininkas". K. buvo vienas pirmųjų bandymų stočių organizatorių Lietuvoje. Parašė daugiau kaip 50 brošiūrų, knygų bei vadovėlių, paskelbė daugiau kaip 1000 straipsnių įvairiais ž. ū. gamybos klausimais.

Ršt.: Bitininkystė, K., 1933 [IV leid. V., 1961]; Augalininkystė, V., 1959.

KRIŠČIŪNAS Jonas [1924.IV.22 Žeimelyje (Pakruojo rj.) — 1949.V.1 Šimonyse (Kupiškio rj.)] — tarybinis kaimo aktyvistas. Kilęs iš darbininkų. 1938 baigė Linkuvos g-jos 3 klases. 1943—47 geležinkelio darbininkas. 1947—49 LKP Subačiaus (Kupiškio rj.), vėliau Šimonių valsčių k-tų propagandistas, mokėsi part. kursuose prie LKP CK. Nuo 1948 VKP(b) narys. Žuvo jaunimo vakaro metu, klube sprogus burž. nacionalistų įmestai minai.

KRIŠČIŪNAS Jonas [g. 1924.VII.23 Dotnuvoje (Kėdainių rj.)] — agronomas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1952). 1947 baigė Ž. ū. akademiją. 1948—52 Ž. ū. in-to, 1952—56 Žemdirbystės ir dirvožemio in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1956 Vilniaus Aukštosios part. m-los dėstytojas. Paskelbė mokslinių straipsnių apie jaurinius šilainius ir sausuosius dirvožemius.

KRIŠČIŪNAS Petras [1904.II.12 Jokūbaičiuose (Kėdainių rj.) — 1941.VII.23 Babėnuose (dab. Kėdainių dalis)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Mažažemis valstietis. Nuo 1926 Komunistų partijos narys. 1926—37 LKP Jokūbaičių kuopelės sekretorius, nuo 1937 LKP Gudžiūnų vls. k-to narys. 1941 Kėdainių vls. partorgas. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

KRIŠČIŪNAS Vytautas [g. 1908.VIII.5 Pasvalyje] — inžinierius statybininkas, technikos mokslų kandidatas (1957). 1938 baigė Kauno un-tą. Nuo 1938 Kauno miesto savivaldybės statybos skyriaus inžinierius, 1944—48 Lietuvos Statybos projektavimo in-to vyr. konstruktorius; pagal jo projektus atstatyti „Drobės" f-ko 3 korpusai, pastatyti „Pergalės" f-ko 4 korpusai (Kaune) ir kt. 1948—51 Lietuvos TSR statybos ministro pavaduotojas. 1951—60 Miestų ir kaimų projektavimo in-to vyriausiasis inžinierius. Nuo 1959 TSKP narys. Nuo 1960 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-to Vilniaus filiale, nuo 1960 statybos katedros, nuo 1965 miestų statybos katedros vedėjas. Nuo 1961 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie ekonomiškas estakadinio tipo sistemas, optimalinį dvitėjinį lenkiamųjų elementų profilį, ekonomiškų strypinių sistemų projektavimo metodą, minimalios savikainos monolitinių gelžbetoninių briauninių perdenginių optimalių skaičiuojamųjų schemų nustatymą.

KRIŠČIŪNIENĖ Baniutė [g. 1929.XII.3 Slavikuose (Šakių rj.)] — fizikė, fizikos-matematikos mokslų kandidatė (1966). 1952 baigusi Vilniaus un-tą, dirba jame ped. darbą. Paskelbė moksl. straipsnių apie vitaminų B_1, B_2, B_6, C ir rutino tarpmolekulinės sąveikos spektroskopinį tyrimą.

KRIŠTAPÓNIS Serafinas [1895 Melėnuose (Anykščių rj.) — 1941.VI] — revoliucinio judėjimo dalyvis. 1911—34 kumetis. 1935—40 Joniškėlio ž. ū. m-los darbininkas. Nuo 1938 Komunistų partijos narys. Priklausė LKP Joniškėlio kuopelei, platino kom. lit-rą. 1940—41 Joniškėlio vls. vykd. k-to pirmininko pavaduotojas, pirmininkas. Žuvo D. Tėvynės karo pradžioje.

KRIŠTOPÁITĖ Danutė [g. 1929.VIII.20 Kaune] — tautosakininkė, filologijos mokslų kandidatė (1964). 1953 baigusi Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą, iki 1956 mokytojavo Alytuje. Nuo 1960 dirba „Vagos" leidykloje. Parašė monografiją „Lietuvių liaudies karinės-istorinės dainos" (1965), paskelbė straipsnių liet. tautosakos klausimais.

KRIŠTOPÁITIS Adolfas [g. 1925.VI.11 Balanėliuose (Pakruojo rj.)] — dailininkas. 1948—51 studijavo Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės instituto dekoratyvinės ir monumentaliosios tapybos fakultete. Nuo 1954 dalyvauja Kauno ir respublikinėse dailės parodose, taip pat tarybinės dailės parodose užsienyje. 1964 Kaune surengė individualinę kūrinių parodą. Nutapė peizažų, portretų, sukūrė plakatų, taikomosios grafikos darbų.

Kūriniai: peizažai — „Žiema" (1959), „Žvejų uostas" (1960), „Lietučiui dulkiant" (1961), „Senoji Vilijampolė" (1962), „Zakopanė" (1963), „Kėdainių chemijos kombinato statyboje" (1964), „Kelias" (1965), „Itališkasis motyvas" (1966), „Bulvaras" (1966), „Pramoninis peizažas" (1966), „Venecija" (1966), „Miestelis Sicilijoje" (1967); portretai — „Genutė" (1961), „Statybininkas" (1962), rašytojo V. Petkevičiaus (1963), sodietės (1964), „Kolūkietis K. Sabaitis" (1964), motinos (1964), ir kt.

KRŶTAS — ežeras Ukmergės rj., 15 km į š. v. nuo Ukmergės, 3 km į š. r. nuo Siesikų. Plotas 27,5 ha. Ežeras kiek ištįsęs iš v. į r.; ilgis 750 m, didž. plotis 450 m, kranto linijos ilgis 2050 m. Ežerą supa pelkės. Įteka Drungė ir dar keli upeliai, išteka upelis į Armonos ež.

KRÌTINIS REALÌZMAS — XIX a. susiformavusi literatūros srovė. Ž. *Realizmas.*

KRIŪGERIS Zigmantas [1661 Varmijoje — 1710 Pinske] — filosofas nominalistas. Nesvyžiaus, Pinsko, Varšuvos, Pultusko ir kitose jėzuitų kolegijose dėstė poetiką, retoriką, moralinę teologiją, vienerius metus Vilniuje — etiką. 1701—1704 Vilniaus un-te dėstė logiką ir filosofiją. Filos. pažiūromis buvo nuosaikus nominalistas, kritikavęs universalijų problemos tomistiškąjį sprendimą. K. plačiai vystė loginį skaičiavimą. Sekdamas V. Europos scholastikos tradicijomis, jis priartėjo prie kai kurių šiuolaikinės logikos idėjų (supozicijos teorijoje suformulavo subtilius logines semantikos teiginius, ypač išvystė sakinių logiką; daug jo idėjų priklauso loginių aibių teorijai, modalinei logikai). K. logikos kursas, nepaisant jo ribotumo, buvo vienas įdomiausių scholastinės logikos kursų Lietuvoje.

Lit.: **R. Plečkaitis,** Scholastinė logika Lietuvoje.—„Filosofija", t. 2, sąs. 2, V., 1962.

KRIUKAĨ — miestelis Joniškio rj., 15 km į š. r. nuo Joniškio; apylinkės ir kolūkio centras. 426 gyv. (1959). Plano struktūra radialinė, pastatai išsidėstę palei kelius. Centre išplėstos gatvės formos aikštė. Sviesto ir sūrių gamybos įmonė (nuo 1932), felčerių-akušerių punktas (nuo 1953), vaistinė, vid. m-la (nuo 1864 pradinė, 1947—49 progimnazija), kultūros namai (nuo 1958), biblioteka (nuo 1947). Iš K. eina keliai į Joniškį, Žeimelį. Ist. šaltiniuose 1586 minimas K. kaimas. 1752 pastatyta bažnyčia. Miestelis išaugo XIX a. antrojoje pusėje. 1841 buvo 219 gyv., 1897 — 677; veikė keliolika parduotuvių ir smuklių, vyko turgūs. 1918 pabaigoje Kriukuose susikūrė rev. k-tas, buvo paskelbta Tarybų valdžia. Iki 1950 K. buvo valsčiaus centras (1923 — 459 gyv.). Vok. faš. okupantai išžudė didesnę dalį K. gyventojų.

KRIŪKAI — miestelis Šakių rj., prie Nemuno, priešais Seredžių; apylinkės centras. 529 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Pietvė, per kaimą — Jotulė (Nemuno intakai). Įsikūręs apatinėje Nemuno terasoje. Plano struktūra linijinė. Pastatai išsidėstę pagal kelius. Iš p. prieina Kriūkų miškelis. Iš K. eina kelias į Lukšius. Kauno medžio apdirbimo kombinato cechas (1944—62 laivų statykla, 1962—1965 taros g-la), ryšių skyrius, med. punktas (nuo 1955), stomatologinis kabinetas, vaistinė, biblioteka (nuo 1946). K. vid. m-la yra gretimame Joginiškių II kaime. Išlikęs XIX a. sandėlis-magazinas, įdomus archit. požiūriu. Ist. šaltiniuose K. minimi 1665. XIX a. pradžioje K. buvo valsčiaus centras. Vyko turgūs. 1923 buvo 345 gyv.

KRIUKĒLIS Jonas [g. 1927.XII.21 Robliuose (Rokiškio rj.)] — inžinierius architektas. 1951 baigęs Kauno Politechnikos in-to statybos f-to archit-ros skyrių, iki 1953 dirbo Technikos in-to moksl. bendradarbiu. Nuo 1953 Miestų statybos projektavimo in-to vyriausiasis projektų architektas. Pagal K. projektus Vilniuje įrengta vaikų kavinė „Nykštukas" (su Z. Liandzbergiu, 1964), pastatyta tipinių gyv. namų (1959—60), TSRS banko Lietuvos resp. kontoros priestatas (1966), 35 butų gyv. namas su parduotuve Basanavičiaus g. (su E. Chlomausku, 1966). Su E. Chlomausku ir Z. Liandzbergiu suprojektavo Vilniuje statomus Sporto rūmus.

KRIUKĒLIS Vladas [g. 1930.I.4 Kaune] — inžinierius architektas, technikos mokslų kandidatas (1966). 1954 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, dirba jame ped. darbą. Vadovėlio „Statybos darbų technologija" (1963) bendraautoris. Paskelbė moksl. straipsnių apie silikatinio betono panaudojimą surenkamoms konstrukcijoms gaminti.

KRIVÁITIS Povilas [g. 1911.X.20 Tetirvinuose (Pasvalio rj.)] — dailininkas. 1939 dalyvavo tarptautinėje meno ir technikos parodoje Niujorke. 1940 baigęs Kauno meno m-los keramikos studiją, dirbo Kauno taikomosios ir dekoratyvinės dailės m-los (nuo 1941 — in-to) dėstytoju, 1946—47 Kelmės g-jos, 1947—48 Baisogalos (Radviliškio rj.) g-jos mokytoju, 1948—52 Telšių taikomosios dailės technikumo keramikos skyriaus vedėju, 1952—56 Veliuonos (Jurbarko rj.) vid. m-los mokytoju. Nuo 1957 Kauno „Dailės" kombinato dailininkas technologas. Dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose. K. dirbiniai eksponuoti tarpt. parodose Leipcige, Poznanėje, Damaske, Bagdade, Milane, Osle ir kt. Sukūrė buitinių ir dekoratyvinių indų (vaza „Pavasario darbai sode", 1940; servizas vaisiams, 1960; servizas girai, 1962; dekoratyvinės vazos, 1964, 1965; sulčių servizas, gėlių vazelė, dekoratyvinė lėkštė, grindų vaza, 1965, ir kt.).

KRIVÃSALIS — kaimas Ignalinos rj., Linkmenų apyl., 5 km į v. nuo Linkmenų, prie kelio į Labanorą, Kiauno ežero š. r. pakrantėje. 168 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1936), biblioteka. Ties K. buvo keletas V—X a. pilkapių su degintiniais kapais. Suardytame kape rastas apdegęs geležinis kirvis; jis laikomas Kauno istorijos muziejuje. 1866 kaime buvo 106 gyventojai.

KRIVÌCKAS Jurgis (1875.IV.17 Kurkliuose (Anykščių rj.) — 1964.V.21 ten pat] — 1905—07 revoliucijos ir 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1904 įstojo į LSDP, 1905 platino rev. atsišaukimus, organizavo darbininkų streikus. Buvo kalinamas Ukmergėje. 1907—09 gyveno JAV, dalyvavo Lietuvių socialistų s-gos veikloje Filadelfijoje. 1919 išrinktas Kurklių valsčiaus revoliucinio komiteto pirmininku. Nuslopinus Tarybų valdžią Lietuvoje, rev. judėjime nedalyvavo.

KRIVICKÍENĖ Ona [**Motiejūnaitė**; g. 1896.XII.18 Užuraisčiuose (Kėdainių rj.)] — pažangi JAV lietuvių visuomenės veikėja. Kilusi iš valstiečių. 1912 išvyko į JAV. Nuo 1920 dirbo Lietuvių moterų progresyviniame susivienijime, Amerikos Lietuvių darbininkų lit-ros d-joje ir kitose pažangiose liet. org-jose. 1922—26 JAV Komunistų partijos narė, priklausė Vestfrankforto org-jai (Ilinoiso valstijoje). Platino pažangiąją lit-rą. 1926 pab. su vyru komunistu J. Krivic-

ku ir kt. amerikiečiais (apie 100 žmonių; daugiausia lietuviai) atvyko į Ukrainą ir iki 1930 dirbo Nikolajeve jų pastatytoje ir jų lėšomis įsigytomis mašinomis aprūpintoje plytinėje — komunoje. Nuo 1927 TSKP narė. 1931—34 mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-te Maskvoje. Nuo 1934 dirbo Sofeiske (BTSR) lietuvių Giedrio kolūkyje partorge, paskui Mstislavlio rj. Malkovos kaimo tarybos pirmininke. 1938 asmenybės kulto sąlygomis neteisėtai ištremta į Krasnojarsko kr. Nuo 1949 namų šeimininkė Vilniuje. 1956 reabilituota.

KRIVILIAĨ — kaimas Varėnos rj., 13 km į v. nuo Eišiškių, 4 km į p. nuo Alytaus—Eišiškių plento, 2 km nuo Baltarusijos TSR sienos. 136 gyv. (1959). Parduotuvė, aštuonmetė m-la (1949—61 septynmetė), biblioteka (nuo 1946). 1866 buvo 124 gyv.

KRÌVIS — senovės lietuvių, latvių ir prūsų dvasininkas, žynys, minimas kai kuriuose rašytiniuose istorijos šaltiniuose. Tų šaltinių žinios fragmentiškos, ir iš jų sunku susidaryti aiškų K. vaizdą. P. Dusburgas (XIV a.) mini Nadruvoje buvus *Romuvą*, kur gyvenęs krivis (Criwē); jo klausiusios prūsų ir lietuvių gentys. Apie K. žinių pateikia ir XVI a. kronikininkai M. Strijkovskis ir S. Grunau bei kt. šaltiniai. Iš jų galima daryti išvadą, kad K. vadovavęs religinėms apeigoms šventovėse prie aukuro, laidotuvėms, gydęs, būręs žmonių likimą. Tokie žyniai buvę bendruomenėse prie kun-ščių, su kuriais kartais vykdavę į karo žygius, burdavę tų žygių sėkmę. Henrikas Latvis, aprašydamas „Livonijos kronikoje" žiemgalių ir kalavijuočių ordino riterių 1208 žygį į liet. žemes, mini žiemgalių kun-ščio Vestgardo žynį, išbūrusį, jog lietuviai žiną apie priešo artėjimą ir pasiruošę kovai. Ipatijaus metraštyje rašoma, kaip 1263 lietuvių kun-ščių žyniai išbūrę, kad žygis į Brianską baigsiąsis nelaime, ir Nalšios kun-štis Daumantas bei kai kurie kt. kun-ščiai to žygio atsisakę.

Lit.: **K. Būga,** Rinktiniai raštai, t. 1, V., 1958 [p. 170—179], t. 2, V., 1959 [p. 79], t. 3, V., 1961 [p. 809].

KRIVKÀ Boleslovas [g. 1919.VIII.18 Steteriuose (Širvintų rj.)] — žemės ūkio darbuotojas, Lietuvos TSR nusipelnęs žemės ūkio darbuotojas (1965). 1950—1957 (su pertrauka) dirbo zootechniku. 1955 baigė Šilutės vidurinę ž. ū. m-lą. Nuo 1957 Širvintų rj. Šešuolėlių taryb. ūkio direktorius. Nuo 1958 TSKP narys. Jo vadovaujamas ūkis javų derliaus, pieno, mėsos gamybos, dirbančiųjų materialinio aprūpinimo ir buitinio aptarnavimo atžvilgiu yra vienas pirmaujančių rajone.

KRIVONIŲ̃ MIŠKAS — miškas Lazdijų rj., 11 km į p. nuo Leipalingio. Priklauso Veisiejų miškų ūkio Gerdašių girininkijai. Plotas 1490 ha. *Kapčiamiesčio miškų* masyvo dalis. Pietuose miškas siekia Nemuną. V. pakraščiu į Nemuną teka Baltoji Ančia. Miškas supa Krivonių kaimą.

KRIVŪ̀LĖ — **1.** Senovėje krivio, vėlesniais laikais — seniūno valdžios ženklas. Tai kreiva lazda, padaryta iš kadagio, beržo, ąžuolo ar kito medžio šaknų arba kreivo kamieno. Dusburgo (XIV a.) teigimu, krivis, norėdamas pranešti žmonėms savo valią ar svarbią žinią, įduodavęs pasiuntiniui savo krivulę. M. Pretorijus (XVII a.), K. Donelaitis (XVIII a.) ir kt. mini seniūno K., perduodamą vieno kaimyno kitam ir vėl grąžinamą siuntėjui. K. buvo lyg kaimo herbas, paveldimas iš kartos į kartą; kiekviename kaime K. buvo skirtingos formos, dažniausiai kabėjo seniūno troboje ant sienos. XIX a. pab.—XX a. pr. į praskeltą K. viršūnę buvo įspraudžiamas raštelis. Vėliau lazda nustota nešioti, krivule buvo vadinamas pats raštelis. Kai kur Lietuvoje K. buvo vadinama kaimo panaktinio lazda, kurią jis, atlikęs sargybą, perduodavo kaimynui kaip ženklą, kad šis turės budėti sekančią naktį. 1935—36 K. naudojosi valstiečių streiko vadovai.

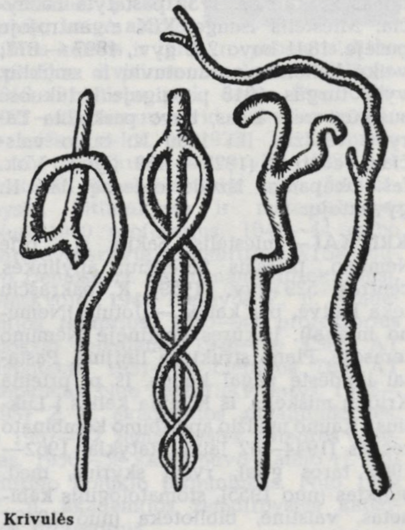

Krivulės

2. XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje Užnemunėje kaimo ar seniūnijos vyrų sueiga bendriems reikalams aptarti. K. šaukė seniūnas. Į ją ėjo namų šeimininkas. K. nutarimai buvo privalomi visiems kaimo ar seniūnijos gyventojams.

Lit.: **M. Praetorius,** Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne, B., 1871; **J. Baldauskas,** Krivulė.—„Gimtasai kraštas", 1935, Nr. 1; **K. Donelaitis,** Metai, K., 1956; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964.

„KRIVŪ̀LĖ" — mėnesinis estetizmo krypties literatūros ir meno žurnalas, ėjęs 1923—25 Kaune. 1925 ėjo kaip „Lietuvos" priedas. Redagavo K. Puida.

KRỸŽIAI — liaudies mažosios architektūros statiniai, kurių konstrukcijos pagrindas yra krikščionių kulto simbolis. Tai daugiausia memorialiniai paminklai. Tos pat paskirties yra ir *krikštai, koplytstulpiai ir stogastulpiai.* Kadangi K. dažniausiai buvo antkapiniai paminklai, tai daugiausia jų randama kapinėse. XIX a. pab. pradėta statyti K. ir kūdikio gimimo, vestuvių, ligonių pasveikimo, naujo ūkio įsteigimo, bylos laimėjimo, derlingų arba nederlingų metų ir kt. progomis. K. statymu t. p. pasireiškė liaudies polinkis puošti aplinką. K. buvo statomi kaimų galuose, prie sodybų, kelių sankryžose, laukuose, ant kalvų, prie upelių, šaltinių, miškuose. XIX a. pab. statyti K. pasižymi konstrukcijų įvairumu ir turtinga ornamentika. K. buvo daugiausia mediniai, geležiniai, kartais tašomi iš akmens. Puošybai vartota skarda, švinas ir kt. medžiagos. Pagal etnografines sritis K. skirstomi į žemaičių, aukštaičių, dzūkų ir užnemuniečių kryžius. XIX a. pab.—XX a. pr. pietryčių Žemaitijoje K. dažniausiai buvo statomi su koplytėlėmis kryžmose, šiaurės rytų Žemaitijoje — su dviem kryžmomis ir koplytėlėmis. Žemaičių K. gausiai išpuošti augaliniais (daugiau ar mažiau stilizuotais) ornamentais bei saulės spindulių ir kitokių motyvų pagražinimais. K., neturinčių koplytėlių, spinduliai stambesni, labiau stilizuoti, koplytėlių ornamentika smulkesnė. Kartais ornamentuojami ir K. stiebai bei kryžmų šonai. Aukštaičių K. yra kelių tipų: K. su altorėliu, K. su smulkiais piaustytais stiebo ir kryžmos ornamentais ir kt. Jie aukšti (kartais iki 8 m) ir puošnūs. Puošyboje vyrauja geom. motyvai. Aukštaitijos v. dalyje pasitaiko ir augalinių motyvų. Ornamentai išpiaustomi K. stiebe ir kryžmoje. Dzūkų K. buvo statomi įvairaus aukštumo, paprastų, kartais primityvių formų. Labiau paplitęs viršūnės ir kryžmos galų profiliavimas geometriniais bei augaliniais motyvais. Dzūkų K. konstrukcijai būdinga tai, kad jų kryžmoje įtaisomos 2 ar 3 aukštos ir negilios arba žemos ir gilios koplytėlės. Užnemunėje K. negausu. Užnemunės š. dalyje pasitaiko K. su spindulių motyvo papuošimais. Lietuvos K. ornamentikoje vyrauja geom. motyvai. Spindulių motyvo pagražinimai dažnai imituoja saulę. Tai vienas seniausių lietuvių ornamentikos motyvų. Kryžiuose pasitaiko t. p. lelijos, žalčio motyvo ornamentų. K. neretai buvo dažomi mėlyna, ruda, žalia, balta spalva. Labai originalių formų K. yra sukūrę liaudies skulptoriai J. *Gedminis,* V. *Svirskis* ir kt. Atskirą K. grupę sudaro metaliniai K. (antkapiniai paminklai, medinių stogastulpių, koplytstulpių, koplytėlių, kulto pastatų bokštų K.). Metalinių K. puošybai būdinga saulės, mėnulio, spindulių, įv. augalų motyvai, meniškas metalo lankstymas ir profiliavimas. Puošybos elementų gausumas, savitas jų išdėstymas neretai suteikia metaliniams K. ažūrinę išvaizdą. Tiek mediniai, tiek metaliniai K. dažnai būna aptverti meniškomis medinėmis arba metalinėmis tvorelėmis.

Lit.: **W. Szukiewicz,** Krzyże zdobne w gubernii Wileńskiej. — „Wisła", t. 17, 1903; **M. Brensztejn,** Krzyże i kapliczki Żmudzkie.— Materiały do sztuki ludowej na Litwie, Kraków, 1906; **J. Basanavičius,** Lietuvių kryžiai archaiologijos šviesoje. — Lietuvių kryžiai, V., 1912; **P. Galaunė,** Lietuvių liaudies menas, K., 1930; **I. Kostkevičiūtė,** Vincas Svirskis, V., 1966.

KRYŽIÕKAI — kaimas Vilniaus rj., Riešės apyl., 13 km į š. nuo Vilniaus, Neries deš. krante. 108 gyv. (1959). Per kaimą eina kelias iš Verkių į Nemenčinę. Už 1,5 km į p. v. nuo kaimo yra Kryžiuočių (Kryžiokų) ež. Prie pat Neries esanti kaimo dalis dar vadinama Mažaisiais K. Yra pr. m-la. 1866 buvo 76 gyv.

KRYŽIUÕČIŲ ĘŽERAS, Kryžiokų ežeras, Balsys, — ežeras Vilniaus rj., 12 km į š. nuo Vilniaus. Priklauso *Žaliųjų ežerų* grupei. Plotas 55 ha, didž. gylis 38,8 m (giliausia vieta p. r. gale). Ežeras rininis, ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 2000 m, didž. plotis 455 m. Yra 0,2 ha sala. Kranto linijos ilgis 5200 m. Krantai daugiausia statūs, apaugę mišku. Iš p. r. galo išteka upelis (Riešės intakas); ties ta vieta yra kreidos tufo. Ežeras labai mėgstamas vilniečių poilsiautojų. K. e. pavadinimas susijęs su legenda. Pasakojama, kad Vytauto laikais prie ežero įvykęs mūšis su kryžiuočiais. Kryžiuočiai buvę sumušti ir suvaryti ant ežero ledo. Šiam įlūžus, jie visi nuskendę.

Lit.: A. Stanaitis, Lietuvos ežerai.—„Mūsų girios", 1960, Nr. 5.

KRYŽIUÕČIŲ ÕRDINAS, Kryžiuočiai, Teutonų ordinas, — teokratinė valstybė, įkurta XIII amžiuje v. Pabaltijyje to paties vardo karinės vokiečių riterių organizacijos. K. o., kaip vienuolių riterių organizacija, buvo įkurtas kryžiaus žygių metu XII a. pabaigoje Palestinoje. 1226 jis persikėlė į Kulmo sritį (Lenkija) kovai su prūsais, o vėliau ir lietuviais, ir sudarė užgrobtose žemėse valstybę, ilgainiui tapusią Vokiečių imperijos dalimi. Kryžiuočių vardas kilęs iš to, kad jų ordino nariai dėvėjo baltą apsiaustą su juodu kryžiumi. K. o. buvo pavaldus Vokiečių imperatoriui. Ordino valdžios struktūra buvo hierarchinė. Jam vadovavo magistras, vėliau imtas vadinti didžiuoju magistru. Po jo ėjo maršalas — kariuomenės vadas, iždininkas, rūbininkas ir kt. Magistras buvo renkamas visų ordino narių. Jis sprendė svarbesnius klausimus, tardamasis su įtakingesniais riteriais. Ordino nariai skirstėsi į brolius riterius, dvasininkus ir tarnus. Jodamas į karą, riteris turėjo 3—4 ginkluotus raitus tarnus. K. o. statutas savo nariams draudė vesti ir reikalavo iš jų visiško klusnumo.

Kryžiuočiams, kovojusiems Palestinoje su musulmonais, iškilo naujų karų „dėl tikėjimo" perspektyva Europos rytuose. Lenkų feodalai ir kunigai ėmėsi jėga versti prūsus krikščionimis, ir prūsai dėl to kariavo su Mozūrijos kun-ščiu Konradu, Lenkijos karaliaus Kazimiero II Teisingojo sūnumi, valdžiusiu Kujavijos, Mozūrijos, Kulmo ir Dobrinės žemes. Prievartinio prūsų krikštijimo griebėsi ir Olivos (netoli Gdansko) vienuolis vokietis Kristijonas, vėliau tapęs vyskupu. Jo pastangomis prie Mozūrijos sienų prūsų žemėse buvo įkurtos pirmosios krikščionių bendruomenės, kurias prūsai sunaikino ir pradėjo puldinėti Mozūriją. Tuomet Kristijonas ėmė stengtis įkurti Kulmo žemėje ordiną, panašų į tą, kuris buvo įsikūręs lyvių žemėje. Susitaręs su Konradu, jis 1225 įšventino į riterius 14 savo palydovų. Jie buvo apgyvendinti Dobrinės pilyje, prie Vislos, bet kovose su prūsais visi žuvo. Tada Konradas, Kristijono patariamas, pakvietė iš Palestinos kryžiuočius. Pagal 1226 Konrado susitarimą su K. o. magistru Hermanu fon Zalca (1210—39) ordinas gavo Kulmo sritį su teise ją praplėsti prūsų žemėmis. Popiežius Grigalius IX 1230 tą susitarimą patvirtino. Iš pat pradžių K. o. įsitvirtino prie Vislos. Kryžiuočiai pasistatė tvirtoves — Torną (Torunę), Kulmą (Chelmną), Marienverderį (Kvidziną), Redeną, Elbingą (Elblongą). Sumušus lietuviams prie Saulės (1236) kryžiuočius ir kalavijuočius, 1237 popiežiaus Grigaliaus IX ir Vokiečių imperatoriaus pastangomis K. o. buvo sujungtas su Kalavijuočių ordinu, nuo to laiko pradėjusiu vadintis *Livonijos ordinu*. K. o. kariavo prūsų ir lyvių žemėse. Apie 1234—36 K. o. nukariavo Pomeraniją — prūsų Pavislio žemę, apie 1237 užgrobė Pagudę su Elbingo uostu ir prekybos kelią, jungusį Lenkiją su Baltijos jūra. Paskui K. o. veržėsi Aismarių pakraščiu. Pamario lenkų feodalų remiami ir nuolat papildomi naujomis jėgomis iš Vokietijos, kryžiuočiai puolė Varmę, Notangą ir Sembą. 1238—1240 Varmėje užgrobė Balgos pilį, 1249 įveikė notangus, 1252—58 sembus ir priartėjo prie galindų bei sūduvių. Užgrobtose žemėse jie įkurdino kolonistus vokiečius ir statė stiprias pilis, prie kurių augo miestai. 1226—46 K. o. pavergė pusę prūsų žemių. Tačiau jų agresi-

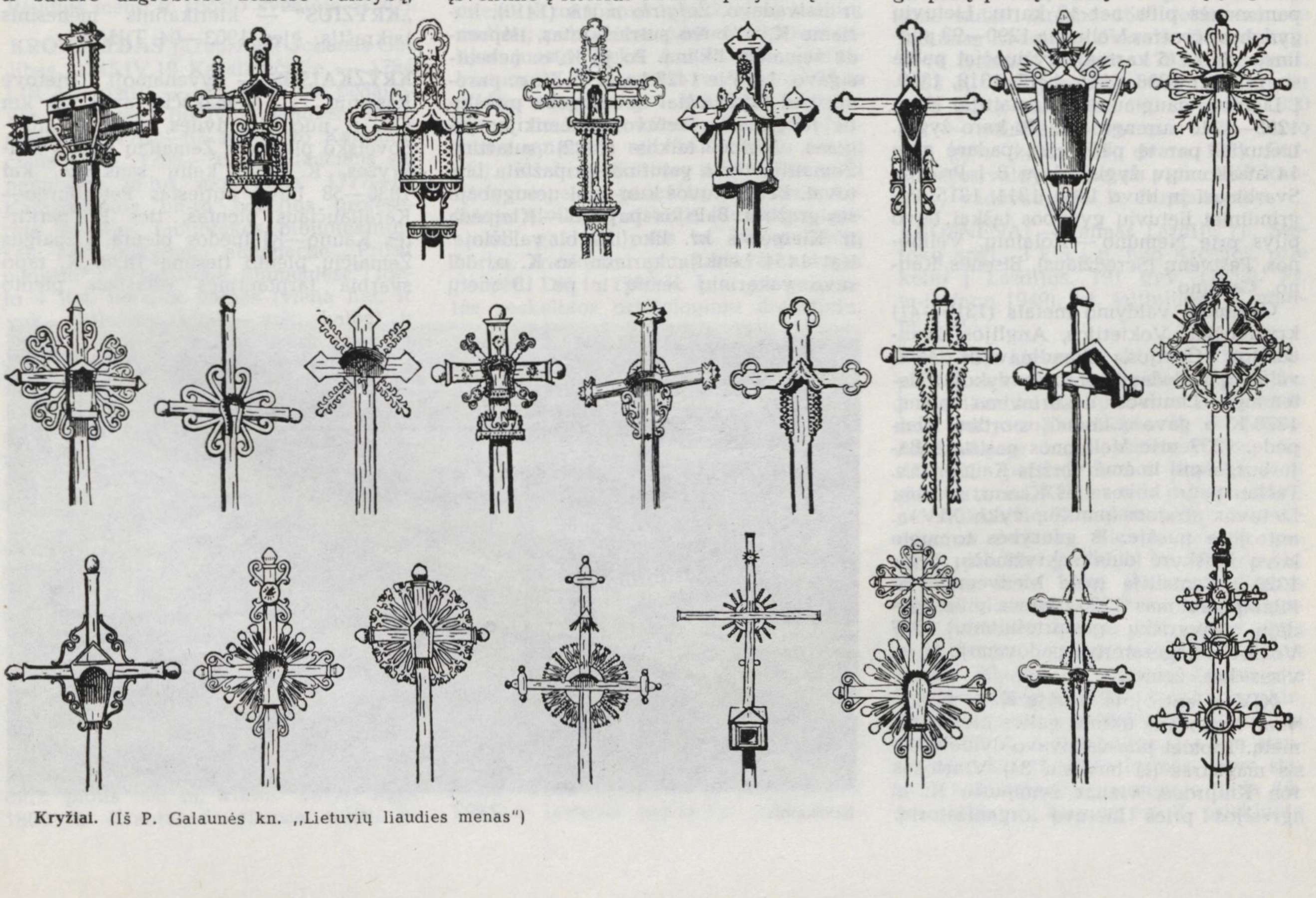

Kryžiai. (Iš P. Galaunės kn. „Lietuvių liaudies menas")

ją sustabdė prūsų sukilimai: pirmasis (1242—49) Kulmo ir Pamedės žemėse, pasibaigęs *Christburgo taika* (1249), ir antrasis — didysis prūsų ir vakarinių lietuvių sukilimas (1260—74), kuris buvo nuslopintas; po jo visos prūsų ir vakarinių lietuvių žemės pateko K. o. valdžion. Iki 1295 prūsai bandė sukilti dar 3 kartus. Nuslopinę sukilimus, kryžiuočiai įvedė užgrobtose žemėse sunkią priespaudą. Po to K. o. pradėjo agresiją prieš visą Lietuvą. Beveik 200 metų K. o., įkūręs tipišką feod. valstybę, buvo pagrindinis Lietuvos priešas. Jo jėgos, ateivių iš Vokietijos, daugiausia miestiečių, papildomos, nuolat augo. Prie K. o. pilių — Marienburgo, Karaliaučiaus, Elbingo, Torno, Kulmo ir kitų — įsikūrė amatininkų gyvenvietės — miestai. Jie iš pat pradžių tapo ordino vasalais (kitaip buvo Livonijoje) ir tarnavo jo politikai. Į miestus nuolat plūdo turtingi kolonistai. Miestai užgrobė Baltijos pajūrio tranzitinę prekybą ir iš to turtėjo. Per Hanzos s-gą jie dar labiau susirišo su Vokiečių imperijos miestais. Tačiau labiausiai K. o. galybei augti padėjo Romos popiežiai, organizavę jam fin. ir kar. pagalbą, atidavę kryžiuočiams $^2/_3$ jų užgrobtos žemės ir tik $^1/_3$ jos palikę vyskupams. Vien iki XIII a. vid. Romos popiežiai išleido apie 100 bulių, raginusių Europos riterius žygiuoti į kryžiaus karą su pagonimis prūsais. Lietuvių karas su K. o. ypač pasmarkėjo nuo 1290. 1290—94 kryžiuočiai puolė panemunės pilis net 12 kartų. Lietuvių gynybos centras Veliuona 1290—93 puolimą atlaikė 5 kartus. Kryžiuočiai puolė šią pilį dar 1298, 1315, 1317, 1318, 1319. Į Lietuvą, daugiausia į Žemaitiją, K. o. 1295—1315 surengė apie 30 karo žygių. Lietuviai per tą patį laiką padarė apie 14 atsakomųjų žygių, iš jų 8 į Prūsiją. Svarbiausi jų buvo 1308, 1311, 1315. Pagrindiniai lietuvių gynybos taškai buvo pilys prie Nemuno — Kolainių, Veliuonos, Peštvėnų (Seredžiaus), Bisenės, Kauno, Gardino.

Gedimino valdymo metais (1316—41) kryžiuočiai, Vokietijos, Anglijos, Prancūzijos, Čekijos, Skandinavijos šalių valdovų padedami, pradėjo vykdyti sistemingą Lietuvos užkariavimo planą. 1328 K. o. gavo iš Livonijos ordino Klaipėdą, 1337 prie Veliuonos pasistatė Bajerburgo pilį ir ėmė veržtis Kauno link. Tačiau pagr. kovos ties Kaunu, svarbiu Lietuvos atramos punktu, vyko XIV a. antrojoje pusėje. Iš gausybės to meto kovų išsiskyrė didelis kryžiuočių žygis 1329 į Žemaitiją (prie Medvėgalio) ir Pilėnų puolimas 1336, garsus pilies gynėjų didvyrišku pasipriešinimu. 1337 Vokiečių imperatorius padovanojo K. o. visas liet. žemes.

XIV a. antrojoje pusėje K. o. pergyveno karinės ir ūkinės galios klestėjimo metą. Tuomet jam vadovavo dvidešimtasis magistras (iš buvusių 34) Vinrichas fon Kniprodė, vienas žymiausių K. o. agresijos prieš Lietuvą organizatorių. Polit. aplinkybės tuo metu ordinui buvo palankios. 1343 jis užėmė visą Lenkijos Pamarį. Jo valdos pasiekė š. Estiją. Rytiniame Baltijos j. pakraštyje jam nepriklausė tik Žemaitija. Vok. kronikų duomenimis, XIV a. antrojoje pusėje ir XV a. pr. kryžiuočiai apiplėšė 135 liet. gyvenvietes. Labiausiai iš jų nukentėjo Ariogala, Gaižuva, Kaltinėnai, Labūnava, Medininkai (Varniai), Paštuva, Pernarava, Raseiniai, Upytė, Viduklė. 1340—60 kryžiuočiai surengė į Lietuvą 13 karo žygių, 1360—80 net 70, o 1380—1410 tik 14. XIV a. aštuntajame d-metyje jie jau pasiekdavo Vilnių, Trakus, Ukmergę. Jie plėšė, žudė arba ėmė į nelaisvę gyventojus. Kaip ir anksčiau, pagr. kovos vyko prie Nemuno: prie lietuvių pilių (Kauno — 1362—63, 1368, 1379, Veliuonos — 1348, 1363, 1364, 1367, Bisenės — 1363) ir kryžiuočių pilių (Jurbarko — 1361, 1366, Gotesverderio — 1379, Ragainės — 1365). Svarbų vaidmenį šioje kovoje suvaidino *Krėvos unija* (1385). Lietuvai priėmus krikščionybę (1387; Žemaitijoje 1413), K. o. neteko formalaus pagrindo kariauti su lietuviais, sumažėjo jam Vakarų parama, ir karius jis daugeliu atvejų turėjo samdytis. 1403 popiežius uždraudė K. o. kariauti su lietuviais, o 1416 pripažino de facto Lietuvos valstybę. K. o., pasinaudodamas Jogailos ir Vytauto savitarpio kovomis, dar kurį laiką ir po unijos išlaikė karo su Lietuva iniciatyvą. Žemaičiai ne mažiau kaip du kartus didžiųjų kunigaikščių atiduoti Kryžiuočių ordinui, ordino valdžiai nepakluso ir, visų kitų lietuvių remiami, 1409 sukilo ir išsivadavo. *Žalgirio mūšis* (1410), kuriame K. o. buvo sutriuškintas, išsprendė žemaičių likimą. Po jo K. o. nebeatsigavo. 1414 ir 1422 karai su K. o. parodė, kad kryžiuočiai nebesugeba priešintis jungtinėms Lietuvos ir Lenkijos jėgoms. Melno taikos (1422) sutartimi Žemaitija buvo galutinai pripažinta Lietuvai. Bet Lietuvos kun-ščiai nesugebėjo susigrąžinti Baltijos pajūrio — Klaipėda ir Klaipėdos kr. liko K. o. valdžioje. Kai 1454 Lenkija kariavo su K. o. dėl savo vakarinių žemių ir po 13 metų karo Torno (Torunės) taikos sutartimi (1466) jas atvadavo, Lietuva šiame kare nedalyvavo ir prarastųjų žemių neatgavo. 1470 K. o. magistras Henrikas Richtenbergas prisiekė Piotrkuve ištikimybę Lenkijos karaliui. Juo turėjo pasekti ir kt. magistrai. Po nesėkmingo karo su Lenkija 1519 magistras Albrechtas Brandenburgietis, Lenkijos karaliaus Žygimanto I sesers Sofijos sūnus, priėmęs liuteronų tikėjimą ir paskelbęs K. o. valstybę pasaulietiška Prūsijos kun-ste, 1525.IV.10 Krokuvoje pasidavė Lenkijos vasalinei priklausomybei. K. o. valstybė nustojo egzistavusi.

Lit.: **A. Kotzebue,** Preussens ältere Geschichte, Bd. 2, Hamburg, 1811; **J. Voigt,** Geschichte Preussens, Bd. 5—9, Koenigsberg, 1832—1839; Codex diplomaticus Prussicus, ed. J. Voigt, t. 1—6, Koenigsberg, 1838—1861; Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae ex tabulis Vaticanis depromta, ed. A. Theiner, t. 1, Romae, 1860; Scriptores rerum Prussicarum, t. 1—3, Lpz., 1863—1866; **A. Ewald,** Die Eroberung Preussens durch die Deutschen, Bd. 1, Halle, 1872; Codex epistolaris Vitoldi (1376—1430), Cracoviae, 1882; Preussisches Urkundenbuch, Bd. 1—2, Koenigsberg, 1882—1932; **В. Антонович,** Монографии по истории западной и юго-западной России, Киев, 1885; Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum, t. 1—3, Posnaniae, 1890—1935; Monumenta Poloniae Vaticana, Cracoviae, 1914; **H. Paszkiewicz,** Jagiellonowie a Moskwa, t. 1, Warszawa, 1933; **J. Žiugžda,** Lietuvių tautos kova prieš vokiškuosius grobikus riterius, Maskva, 1942; **P. Pakarklis,** Kryžiuočių valstybės santvarkos bruožai, V., 1948; Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Mariae theutonicorum 1198—1525, t. 1—4, Göttingen, 1948; **H. Łowmiański,** Agresja zakonu krzyżackiego na Litwie w wiekach XII—XV.—„Przegląd historyczny", t. 45, z. 2—3, Warszawa, 1954; Lietuvos TSR istorija, t. 1, V., 1957; **В. Пашуто,** Образование Литовского государства, М., 1959; Lietuvių karas su kryžiuočiais, V., 1964.

„KRŶŽIUS" — klerikalinis mėnesinis laikraštis, ėjęs 1903—04 Tilžėje.

KRŶŽKALNIS — gyvenamoji vietovė Raseinių rj., Nemakščių apyl., 9 km į š. r. nuo Skaudvilės, prie Šiaulių—Sovetsko plento ir Žemaičių plento sankryžos. K. tapo kelių sankryža, kai 1836—58 buvo nutiestas Peterburgo—Karaliaučiaus plentas, ties K. perkirtęs Kauno—Klaipėdos plentą. Užbaigus Žemaičių plento tiesimą 1938, K. tapo svarbia tarptautinės reikšmės plento

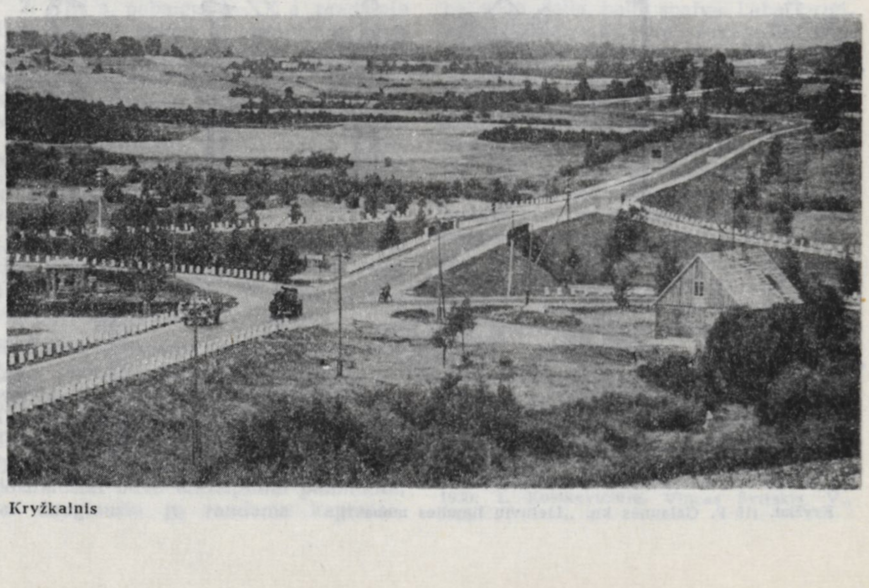

Kryžkalnis

Talinas—Ryga—Šiauliai—Karaliaučius ir Žemaičių plento susikirtimo vieta. Kad eismas būtų saugesnis, plentų sankryža buvo įrengta skirtinguose lygiuose, pastatytas viadukas ir šoniniai įvažiavimo keliai. Po D. Tėvynės karo per K. einantys plentai buvo rekonstruoti, išasfaltuoti. Tarybiniais metais Kryžkalnyje pastatyta gyv. namų, autobusų stotis, veikia valgykla, parduotuvė, ryšių skyrius.

KRÕGERTAS Adolfas [g. 1928.VIII.9 Ukmergėje] — choro dirigentas, Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1965). 1951—53 Vilniaus un-to dainų ir šokių liaudies ansamblio chormeisteris. 1952 baigė Lietuvos TSR konservatoriją. 1953—59 Akademinio operos ir baleto teatro chormeisteris ir „Elfos" f-ko darbininkų choro vadovas. 1957 I sąjunginiame tarybinio jaunimo festivalyje ir VI pasaulio jaunimo festivalyje vadovavo Vilniaus jaunimo chorui, gavusiam festivalių laureato vardus (sidabro medaliai). 1958—62 Grigiškių (Trakų rj.) popieriaus kombinato darbininkų choro vadovas. Nuo 1962 vadovauja vyrų chorui „Varpas", laimėjusiam pirmąsias vietas I respublikiniame vyrų chorų sąskrydyje Vilniuje (1963), respublikinėje dainų šventėje (1965) ir liaudies meno ir sporto šventėje (1967).

KRÒICFELDAS (Kreuzfeld) Johanas Gotlibas [1745.IV.19 Karaliaučiuje — 1784. I.18 ten pat] — R. Prūsijos pedagogas, literatas, lietuvių liaudies dainų skelbėjas. 1762—67 studijavo Karaliaučiaus un-te. 1768—76 Karaliaučiaus senamiesčio m-los mokytojas, 1777—84 Karaliaučiaus un-to poezijos profesorius ir pilies bibliotekos bibliotekininkas. 1775 rengtame almanache „Prūsų puokštė" („Preussische Blumenlese") įdėjo 4 liet. liaudies dainas (vieną liet. ir vok. kalbomis, kitas — vok. kalba) ir įžangos žodį „Pratarmė prūsų poezijos istorijai". Iš nebaigto spausdinti almanacho lankų su liet. dainomis susipažino J. Herderis. Šias ir kiek vėliau K. atsiųstas 3 liet. dainas Herderis išspausdino garsiajame rink. „Tautų dainos" (1779). Tęstiniame leidinyje „Das preussische Tempe" („Prūsiškoji Tempė", 1780) K. pateikė 2 liet. liaudies dainas ir vertimus į vok. kalbą. Abi dainos išspausdintos su melodijomis. 1784 Karaliaučiuje K. išleido knygutę apie sen. prūsų bajoriją („Eine Meinung über den Adel der alten Preussen").

Lit.: **L. Gineitis**, Kristijonas Donelaitis ir jo epocha, V., 1964.

KRÕKAVAS — ežeras Zarasų rj., 6 km į p. v. nuo Salako. Plotas 17 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. į p.; ilgis 820 m, didž. plotis 300 m, kranto linijos ilgis 1800 m. Krantai daugiausia aukšti ir statūs. Prie K. įsikūręs Paskardiškio kaimas. Ežeras verslovinis; žuvies (daugiausia karšių) 1965 sugauta 5,2 kg/ha.

KRÓKIALAUKIS — kaimas Alytaus rj., 10 km į š. r. nuo Simno, prie kelio į Balbieriškį; apylinkės ir kolūkio centras. 257 gyv. (1959). Per kaimą teka Peršėkė (Nemuno intakas). Pieninė (nuo 1939), ambulatorija, vaistinė, vid. m-la (1903—47 pradinė, 1947—51 septynmetė), kultūros namai, biblioteka. 1765 pastatyta bažnyčia. K. dvaro darbininkai 1906 dalyvavo rev. judėjime. Buržuazijos valdymo metais Krokialaukyje veikė LKP org-ja, vadovaujama S. Ditkevičiaus. K. gyventojai aktyviai dalyvavo 1935 valstiečių streike. Burž. nacionalistai 1941 nužudė K. milicininką P. Smaidžiūną, 1946 — K. gyventojas I. Karčiauskienę, N. ir S. Karčiauskaites.

KRÓKININKŲ PÉLKĖ — pelkė Alytaus rj., 6 km į r. nuo Simno, į š. nuo Kapsuko—Alytaus plento. Plotas 104 ha. Š. v. pakraščiu teka Peršėkė (Nemuno intakas), o į ją per pelkę teka bevardis upelis. K. p.— ežerinės kilmės plyninė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 3,1 m, vid. 1,75 m. Durpės žemapelkinės; vid. susiskaidymas 32%, vid. peleningumas 16,1%. Šiaurės rytuose prie pelkės yra Krokininkų kaimas.

KRÕKŲ LANKÀ — ežeras Šilutės rj., 8 km į v. nuo Šilutės. Plotas 781 ha, ilgis 4600 m, didž. plotis 3300 m, kranto linijos ilgis 15 900 m. V. pakrantėje yra gili, siaura įlanka (Purvalankis) ir pusiasalis. Yra 2 ha sala. Iš š. prie ežero prieina Krokų Lankos pelkė, kiti krantai smėlėti; pakrantėse plati vandens augalijos juosta. Įteka Aukštumala. Pietvakariuose K. L. jungiasi su Atmata 100 m pločio ir maždaug 1 km ilgio protaka. Ežeras limaninės kilmės. Susidarė, Nemuno sąnašoms atitvėrus Kuršių marių dalį. K. L. pelkėtose pakrantėse peri daugybė pelkių paukščių, jų tarpe nykstantys tilvikinių atstovai (kuolingos, griciukai, gaidukai); be to, čia paukščių būriai, traukdami per Lietuvą, nutupia pailsėti. Dėl to 1960 K. L. ir jos pakrantės paskelbtos ornitologiniu draustiniu.

KRÕKŲ LANKÕS PÉLKĖ — pelkė Šilutės rj., 11 km į š. v. nuo Šilutės, tarp Krokų Lankos ež. ir Minijos. Plotas 376 ha. Plyninė bei plynraistinė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 5,2 m, vid. 2,3 m. Vyrauja viksvinės bei nendrinės durpės. Vid. susiskaidymas 36%, vid. peleningumas 54,6%. Pelkėje šienaujama. Šiaurėje K. L. p. jungiasi su Aukštumalos pelke. Pelkės pakraščiai prie Krokų Lankos ež. įeina į ornitologinį draustinį (ž. *Krokų Lanka*).

KROMÁITĖ Michlė [g. 1905.XII.12 Zarasuose] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Darbininkė. Kilusi iš amatininkų. 1925 Kaune įstojo į LKJS. Nuo 1926 Komunistų partijos narė. LKP CK pavedimu su vyru Z. Rochmanu laikė savo bute kom. lit-rą, siuntinėjo ją į rajonus. 1931 suimta ir 1932 nuteista 10 metų kalėti. TSRS ir Lietuvai pasikeitus polit. kaliniais, 1933 atvyko į Maskvą, kur dirbo įv. įstaigose. Nuo 1959 pensininkė.

KRÒNIKAS Aleksandras [g. 1901.VII.1 Vilniuje] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis, gvardijos generolas majoras, istorijos mokslų kandidatas (1950). 1918 įstojo į komjaunimo pogr. org-ją Vilniuje. 1918.XII—1919.I komjaunimo Libknechto būrio kovotojas, 1919.II įstojo į Raudonosios Armijos liet. diviziją, dalyvavo mūšiuose su interventais ir burž. Lietuvos kariuomene. Nuo 1919 Komunistų partijos narys. 1921—39 tarnavo Raudonojoje Armijoje, dėstė karo m-lose. 1939—40 dalyvavo TSRS—Suomijos kare. 1941—1945 Raudonosios Armijos divizijos štabo viršininkas, divizijos vadas, korpuso vado pavaduotojas. 1947 išėjo į atsargą, dirbo ped. ir moksl. darbą Černovicuose, Kijeve. Paskelbė straipsnių apie kovas už Tarybų valdžią Lietuvoje 1918—1919 ir Lietuvos komjaunimo istorijos klausimais.

KROSNÀ — kaimas Lazdijų rj., 8 km į v. nuo Simno, prie Kazlų Rūdos—Alytaus geležinkelio; apylinkės ir kolūkio centras. 366 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la (nuo 1862 pradinė, 1944—60 septynmetė), biblioteka (nuo 1946), ambulatorija. Keliai jungia K. su Lazdijais, Kalvarija, Kapsuku, Simnu. XVI a. ist. šaltiniuose minimas Krasnicos kaimas, įkurtas Nemunaičio girioje valakų reformos metu. Manoma, kad šį kaimą vėliau imta vadinti Krosna. 1649 dokumentuose minimas Krasnicos dvarelis (26 valakai), 1744 Krosnos kaimas, 1783 K. dvaras. 1883 K. bažnytkaimyje buvo 18 kiemų (232 gyv.), palivarke 140 gyv. Iki 1950 K. — valsčiaus centras. 1923 buvo 178 gyv. (kaime 77, dvare 101). Buržuazijos valdymo metais veikė LKP kuopelė, vadovaujama P. Dumbliausko.

KROSNĖNAI — kaimas Lazdijų rj., Šeštokų apyl., 3 km į p. nuo Krosnos, prie kelio į Lazdijus. 191 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1949). Ist. šaltiniuose K. minimi 1492.

KRÓSNIS. Lietuvoje skiriami trys K. tipai: duonkepė K., virykla, arba plyta, ir stačiamalkė K. Specialios K. įrengiamos *pirtyse*. Duonkepės K. dvejopos: Aukštaitijoje buvo paplitusi vad. rusiška K. (pečius) duonai kepti ir valgiui virti; iki XIX a. vid. ji buvo dūminė. Aukštaičių K. sudaro pagrindas, vadinamas rentiniu, kiaule, pakura (pečius), priežda (pryžeda) ir dūmtraukis. Priеždos šone buvo įtaisomas židinys valgiui virti; tokia K. buvo statoma pirkios (virtuvės) kampe prie įėjimo, anga prieš langą. Verdant valgį bei kepant duoną, šildavo ir patalpą. Žemaitijoje ir Užnemunėje vartotas duonkepis, skirtas tik duonai ir mėsai kepti. Žemaičių duonkepė K. buvo pailgo, į viršų siaurėjančio keturkampio formos. Buvo statoma kamine arba priemenėje (tada dūmai išeidavo į kaminą pro K. priekinėje

dalyje padarytas skyles-speltes). Panaši duonkepė K. buvo ir užnemuniečių pirkioje. Virykla vartojama visoje Lietuvoje nuo XIX a. antrosios pusės. Ji būna pailgo keturkampio formos, viršus dengtas ketine plokšte su dviem, rečiau trimis, apvaliomis skylėmis puodams įleisti; skylėms sumažinti dedamos rinkės. Iš plytos į kaminą dūmai eina kanalais, įrengtais stačiakampėje šildomojoje sienelėje; šildomoji sienelė apšildo virtuvę ir šalia jos esančią patalpą. XX a. pr. plyta su šildomąja sienele pradėta statyti prie aukštaičių K., vid. Lietuvoje — kitame pirkios gale; ji su K. sujungiama palubyje einančiu dūmtraukiu. Užnemunėje virykla vadinama mašina; ji didesnė, viršutinė plokštė su trimis skylėmis. Prie viryklos galo, kartais ir prie duonkepės K. bei šildomosios sienelės, statomas apšildomas mūrinis suolelis — priekrosnis, kakalys. Stačiamalkė K., skirta tik patalpai šildyti, Lietuvos miestuose ir kaimuose paplito XIX a. pab.—XX a. pr. Ji statoma iš koklių, rečiau plytų; buvo įrengiama alkieriuje ir seklyčioje, šiuo metu — svetainėje ir miegamajame. Dažnai statoma taip, kad vienas šonas šildytų vieną, o kitas — antrą kambarį. Taryb. metais Lietuvoje paplito dujinės viryklos. Miestuose ir kai kuriose naujose ž. ū. gyvenvietėse įvestas centrinis šildymas.

Lit.: **V. Milius,** Lietuvių valstiečių įrenginiai maistui gaminti.—„Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 1, V., 1958; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964; **K. Šešelgis** [ir kt.], Lietuvių liaudies architektūra, t. 1, V., 1965 [p. 62—64].

KRÒTAS Rostislavas [g. 1916.VIII.7 Tambove (RTFSR)] — ichtiologas parazitologas, biologijos mokslų kandidatas (1963). 1952 baigė Vilniaus un-tą. 1949—1959 dirbo Biologijos in-te, nuo 1959 Zoologijos ir parazitologijos in-te; nuo 1963 vyr. moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių ichtiologijos ir žuvų parazitologijos klausimais.

Ršt.: **T. Ivanauskas, A. Mačionis, J. Maniukas, R. Krotas,** Lietuvos gėlųjų vandenų žuvys, V., 1956; **A. Mačionis, R. Krotas, A. Kasulaitis,** Meškeriojamos žuvys.— Meškeriojimas, V., 1957; Lietuvos gėlųjų vandenų žuvų parazitinės ligos, V., 1959; **A. Grigelis, R. Krotas** [ir kt.], Žuvininkystė, [vadovėlis ž. ū. technikumams], V., 1967.

KRÒTOVAS Vladimiras [1899.VIII.29 Lemeševičiuose (BTSR, Pinsko rj.) — 1965.VIII.2 Vilniuje] — gydytojas rentgenologas. 1926 baigęs Vilniaus un-tą, dirbo jame asistentu. 1936—39 gydytojas Vilniuje, 1940—41 Pinsko sr. ligoninės vyriausiasis gydytojas. D. Tėvynės karo metais Pinsko partizanų brigados gydytojas. Nuo 1946 Vilniaus I taryb. klinikinės ligoninės rentgeno skyriaus vedėjas. 1946—51 dar ir Lietuvos TSR Sveikatos apsaugos m-jos vyriausiasis rentgenologas. Paskelbė moksl. straipsnių urografijos ir kitais rentgenodiagnostikos klausimais. Daug prisidėjo prie rentgenologų ir rentgeno laborantų kadrų parengimo.

KRUCIAĨ — kaimas Mažeikių rj., Tirkšlių apyl., 3 km į p. v. nuo Mažeikių,

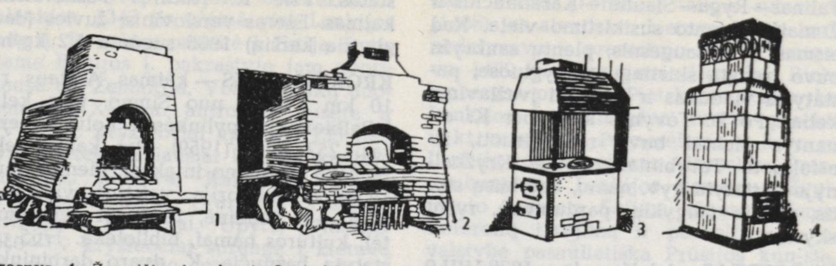

Krosnys. 1. Žemaičių duonkepė. 2. Aukštaičių K. 3. Virykla-plyta. 4. Stačiamalkė K.

Ventos kair. krante. 132 gyv. (1959). Per K. eina Plungės—Mažeikių plentas. Yra Mažeikių linų apdirbimo fabrikas (nuo 1963), įkurtas buvusios plytinės patalpose. 1966 jame dirbo 158 darbininkai.

KRUGLIAKÒVAS Fedotas [1906.XI.5 Kungušiluose (Jonavos rj.) — 1944.IV.3 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1934 Komunistų partijos narys. 1940 pr. į jo namus Kungušiluose buvo pervežta ir ten veikė LKP CK pogr. spaustuvė „Spartakas". 1940—1941 Kauno aps. ž. ū. komisijos pirmininkas, mašinų-traktorių stoties direktorius. Nuo 1942 organizavo partizanų būrius ir pogr. antifaš. org-jas, 1943—44 buvo LKP Kauno miesto ir apskrities pogr. k-to sekretorius, partizanų būrio „Už Tarybų Lietuvą" (Kauno rj.) grupės vadas. Žuvo kovoje su hitlerininkais.

KRUGLIAKÒVAS Ivanas [g. 1902.V.25 Kungušiluose (Jonavos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1933 Komunistų partijos narys. 1940—41 Rumšiškių vls. vykd. k-to pirmininkas. 1941 evakavosi į Čkalovo (dab. Orenburgas) sritį. 1942—44 kovojo Kauno aps. veikusiuose partizanų būriuose „Už Tarybų Lietuvą", „Mirtis okupantams" ir V. Barono būryje, buvo sunkiai sužeistas. Po karo iki 1957 darbininkas Kaune. Pensininkas.

KRUGLIAKÒVAS Zinovijus [1912 Kungušiluose (Jonavos rj.) — 1943.VII.27] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1934 Komunistų partijos narys. Dirbo organizacinį ir propagandinį darbą Kalnėnuose (Jonavos rj.). 1940—41 adm. darbuotojas. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Žuvo fronte.

KRUKÁITĖ Rachilė [g. 1925.X.11 Liepojoje] — dailininkė. 1949 baigė Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to dekoratyvinės ir monumentaliosios tapybos fakultetą. Nuo 1950 dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose. 1965 surengė individualines darbų parodas Vilniuje ir Varšuvoje. Kuria monumentaliosios ir dekoratyvinės dailės kūrinius, ieško jų sintezės su šiuolaikine archit-ra. Parašė straipsnių aktualiais liet. dailės klausimais, parengė leidinius „A. Makūnaitė" (1964), „A. Gudaitis" (1964).

Kūriniai: vitražai — „Marytė Melnikaitė" (Liaudies ūkio laimėjimų paroda Maskvoje, 1954), „Šventė" (1958), „Vaikystė" (2 d., 1960), pano „Pionieriai" (1963), mozaikos — „Taikos sargyboje" (1964), „Šventė" (1965), ir kt.

KRÙKAS Berelis [g. 1920.VI.2 Rokiškyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Iki 1940 geležies dirbinių fabriko „Lietmetal" Rokiškyje darbininkas. 1935 įstojo į LKJS Rokiškio pogr. org-ją. 1936—40 LKJS Rokiškio aps. k-to sekretorius. Nuo 1938 Komunistų partijos narys, buvo LKP Rokiškio rj., aps. k-to narys. 1940.V—VI už rev. veiklą kalintas Dimitravo priverčiamojo darbo stovykloje. 1940—41 f-ko „Lietmetal" direktorius, LKP Rokiškio aps. k-to darbuotojas. 1941—46 Raudonosios Armijos karys. Nuo 1946 darbininkas Vilniuje.

KRUKÓNIS Tomas [g. 1894.VIII.3 Taručionyse (Alytaus rj.)] — Spalio revoliucijos ir pilietinio karo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1914 mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. Nuo 1917 pirmosios lenkų šaulių brigados karys, vienas tos brigados karių sukilimo prieš vadus organizatorių; po sukilimo brigada tapo pirmuoju revoliuciniu lenkų pulku. 1917 pabaigoje Kornilovo dalinių maišto malšinimo dalyvis. Nuo 1917.XII būrio vadas Raudonojoje gvardijoje, Tarybų valdžios kūrimo Vitebske, Polocke dalyvis. 1918 kovojo su maištą pakėlusiais kairiaisiais eserais Vitebsko gub. Kovose su pilsudskininkais ir vrangelininkais sunkiai sužeistas. Demobilizuotas grįžo į Lietuvą. 1921—1925 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Nuo 1925 Kauno un-to medicinos f-to darbuotojas. Palaikė ryšius su pažangiaisiais studentais. Hitlerinės okupacijos metais slapstė fiziologijos katedros turtą, stengdamasis jį išgelbėti. Nuo 1944 Kauno un-to, nuo 1951 Kauno Med. in-to laborantas.

KRUKÓNIS Vytautas [g. 1929.I.22 Kaune] — inžinierius mechanikas, technikos mokslų kandidatas (1955). 1951 baigė Kauno Politechnikos in-tą, nuo 1956 dirba jame ped. darbą. Nuo 1962 TSKP narys. 1962—63 mechanikos f-to pro-

1

2

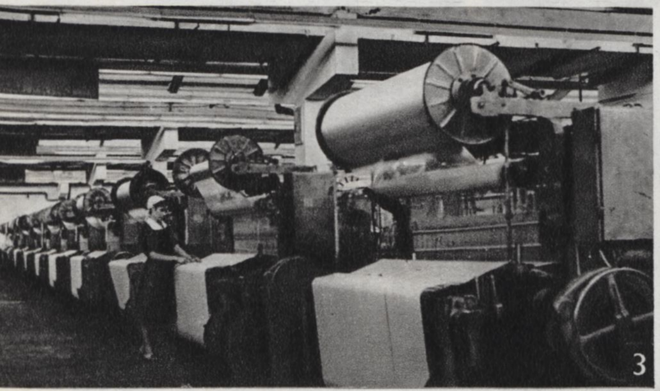
3

4

5

6

7

8

LENGVOJI PRAMONĖ

1. „Inkaro" gumos gaminių kombinato formuotos avalynės cechas. **2.** „Lelijos" siuvimo f-ko kostiumų cechas. **3.** Žiberto šilko kombinato paruošimo cechas. **4.** Kojinių f-kas „Sparta". **5.** Eidukevičiaus odos ir avalynės įmonių susivienijimo minkštų odų supiovimo cechas. **6.** Petrausko medvilnės verpimo f-kas. **7.** „Spartos" kojinių f-ko mezgimo cechas. **8.** Vilniaus odinės galanterijos f-ko pirštinių cechas. **9.** Kojinių f-ko „Koton" mezgimo cechas

9

LIAUDIES ARCHITEKTŪRA

1. Kaimo gatvė (Lieponys, Trakų rj.). **2.** Pirkia ir kryžius (Kačergiai, Kėdainių rj.; skulpt. V. Svirskis). **3.** Namo durys. **4.** Sodybos kiemas (Stasiūnai, Utenos rj.). **5.** Buv. dvaro gyvenamasis namas (Pašakarnis, Kelmės rj.). **6.** Svirnas (Girėnai, Plungės rj.). **7.** Pirkia (Pandėlio apylinkės). **8.** Medinė bažnyčia (Pagramantis, Tauragės rj.). **9.** Lėkis (Nida). **10.** Varpinė (Beržoras, Plungės rj.). **11.** Stogastulpis (Plungė). **12.** Prieangis (Auksodis, Kretingos rj.). **13.** Koplytėlė (Bijotai, Šilalės rj.). **14.** Langas (Vidiškiai, Ukmergės rj.). **15.** Varteliai (skulpt. V. Svirskis). **16.** Nauji kaimo pastatai (Kerava, Panevėžio rj.)

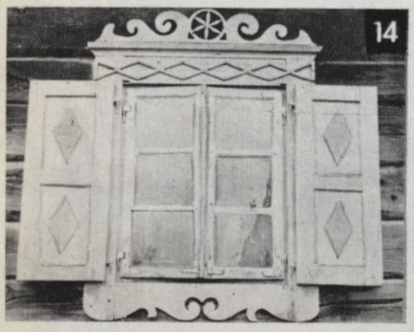

dekanas. Nuo 1964 metalų technologijos katedros vedėjas. Paskelbė mokslinių straipsnių turbinų tepimo ir reguliavimo sistemų rekonstrukcijos bei hidraulinių ryšių klausimais.

KRŪMAI — sumedėję augalai, išsišakoję į daugelį liemenų arba šakų nuo pat žemės paviršiaus arba iš šaknų. Pagal aukštį K. skiriami į aukštuosius (aukštesni kaip 3 m), vid. aukščio (1—3 m) ir žemuosius (iki 1 m). Žemesni kaip 0,5 m sumedėję augalai vadinami krūmokšniais.

Lietuvoje auga apie 50 **savaiminių** K. rūšių ir apie 20 savaiminių krūmokšnių rūšių (ž. *Avietės, Beržas, Erškėtis, Gluosnis, Kadagys, Lazdynas, Ožekšnis, Putinas, Raugerškis, Sausmedis, Sedula, Serbentai, Šaltekšnis, Šunobelė*). Miškuose traką sudaro apie 15 K. rūšių. Prie labai retų K., kuriuos naikinti Lietuvoje draudžiama, priklauso pajūrinis sotvaras. Iš retų K., saugomų draustiniuose, minėtini: beržas keružis, liekninis beržas, paprastoji gebenė, laplandinis ir mėlynialapis karklai, dažinis prožirnis. Paprastasis amalas, miltinė arkliauogė, dygioji slyva, paprastasis šaltekšnis, raudonžiedis žalčialunkis yra nelabai paplitę, todėl jų rinkimas vaistams ir kt. tikslams ribojamas.

Iš **introdukuotų** K. parkuose ir gyvenvietėse dažniau auginama apie 150 rūšių (ž. *Dekoratyviniai medžiai ir krūmai*).

Kai kurie K. turi didelę ūkinę reikšmę. Jie auginami dekoratyviniuose želdiniuose (ž. *Dekoratyviniai ir apsauginiai želdiniai*). K. vaisiais bei sėklomis minta daugelis paukščių; jie vartojami ir maistui, vaistams gaminti. Ypač daug vitaminų turi erškėčio ir juodojo serbento vaisiai. K. naudojami kurui, fašinoms, žaginiams, tvoroms, kartims. Iš K. šakučių bei šaknų pinamos pintinės, kartais gaminami pinti baldai; iš kai kurių K. žievės gaunama rauginių medžiagų, vaistų. Dygioji šunobelė ir paprastasis raugerškis padeda plisti javų rūdims; šie K., augantys arti pasėlių, naikinami.

Lietuvoje 1965 buvo apaugę krūmais apie 12% visų ž. ū. naudmenų, t. y. apie 420 000 ha; tame tarpe buvo 148 000 ha ištisų krūmynų, iš kurių apie 40 000 ha galima pritaikyti žemės ūkiui (apie 29 000 paversti pievomis bei ganyklomis, o 11 000 ha — ariamomis

Krūmų piovimas krūmapiove (Kėdainių rj.)

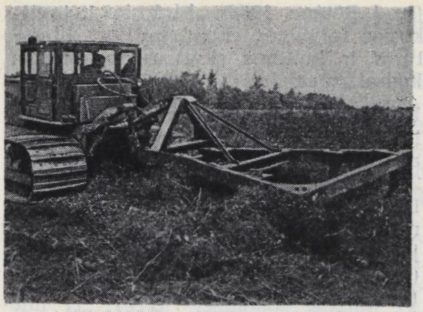

Krūmų kelmų rovimas hidrauliškai valdomomis krūminėmis akėčiomis (Kėdainių rj.)

dirvomis). Daugiausia (apie 17%) krūmuotų ž. ū. naudmenų yra v. zonoje, mažiausiai (apie 10%) — p. r. ir vid. zonose. Kretingos, Plungės, Klaipėdos, Skuodo, Šilutės ir Šilalės rajonuose net 14—22% visų ž. ū. naudmenų yra apaugę krūmais. Labiausiai krūmais užterštos pievos ir ganyklos; kai kuriuose rajonuose yra nuo 29% iki 53% krūmuotų pievų ir nuo 30% iki 62% ganyklų. Apie 70% visų krūmynų yra atžalinės kilmės. Dauguma jų yra laikinai arba pastoviai užmirkę, be to, akmenuoti. Krūmuotų naudmenų sumedėjusios augalijos tarpe vyrauja baltalksnis ir įv. rūšių karklai; rečiau auga karpotasis ir plaukuotasis beržai, juodalksnis, drebulė, lazdynas, šaltekšnis; kaip priemaiša pasitaiko kadagys, putinas, šermukšnis, pušis, eglė, retkarčiais ir ąžuolas, uosis, klevas.

Ikitarybiniais metais Lietuvoje kovai su K. buvo vartojami tik primityvūs įrankiai (kastuvas, piūklas, kirvis), todėl krūmuoti plotai didėjo. Ypač jų padaugėjo vok. faš. okupacijos metais.

Taryb. laikotarpiu K. naikinami mechaniškai (apariami, piaunami krūmapiovėmis, raunami kelmarovėmis-surinktuvais, krūminėmis akėčiomis, buldozeriais, traktoriais su kilpomis), chemiškai (purkščiami arboricidais iš traktorinių bei nugarinių purkštuvų, o didesni K. plotai — ir iš lėktuvų) arba chemiškai-mechaniškai (apipurkšti arboricidais K. po 2—3 metų šalinami mechaniškai). Pagrindinius K. naikinimo darbus vykdo melioracinės statybos valdybos, o mažiau technikos reikalaujančius darbus (pvz., purkštimą, aparimą) — patys ūkiai. 1955—65 mechaniškai sunaikinta 190 000 ha krūmynų. Chemiškai K. pradėta naikinti 1960; 1960—65 šiuo būdu sunaikinta daugiau kaip 9000 ha krūmynų.

Lit.: Dendrologija, V., 1963.

KRŪMINIAI — kaimas Varėnos rj., Matuizų apyl., 6 km į p. nuo Valkininkų, prie Versekos (Merkio intako). 198 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1926). 1866 Krūminiuose buvo 107 gyv. Burž. nacionalistai 1944 sudegino dalį kaimo ir nukankino valstietį M. Biekšą.

1,5 km į p. nuo kaimo, Versekos deš. krante, yra buvęs piliakalnis. Rastas kultūrinis sluoksnis, sudegusių sienojų liekanų, lipdytų puodų šukių grublėtu paviršiumi ir žiestosios keramikos. Piliakalnis naudotas nuo I t-mečio vid. iki XII—XIII a. Kaime 1935, kasant bulviarūsį, rastas molinis puodelis su Lietuvos XIV a. pab.—XV a. pr. monetomis. Kartu su jomis buvo XIV a. pabaigoje Vaclovo IV kaldintų Pragos grašių. 188 Lietuvos monetos ir 20 Pragos grašių pateko į archeologo P. Karazijos rinkinį.

KRŪMINIS Bronislovas [g. 1928.V.24 Lentvaryje] — architektas. 1951—61 Mokslinės restauracinės gamybinės dirbtuvės Vilniuje architektas. 1953 baigė Dailės in-to archit-ros fakultetą. 1954—1961 tyrė Trakų salos pilį, sudarė priešpilio konservavimo ir pilies centr. rūmų restauravimo projektus. 1954 sudarė Dailės in-to rūmų fasado restauravimo, 1961 — Vilniaus miesto gynybinės sienos rekonstravimo projektus. Nuo 1961 Miestų statybos projektavimo in-to projektų vyriausiasis architektas. Suprojektavo vasaros kino teatrą „Jaunystė" Palangoje (past. 1964), gyv. namą Vilniuje (Kalinausko g., past. 1967), sudarė ryšių kontorų ir daugiaaukščių stambiaplokščių gyv. namų tipinių projektų.

KRUNKÁUSKAS Antanas [g. 1895. XI.2 Marijampolėje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Iki 1941 plento darbininkas. 1938—41 Komunistų partijos narys. Gižuose (Vilkaviškio aps.) ir aplinkiniuose kaimuose platino kom. lit-rą, rinko aukas polit. kaliniams. Už rev. veiklą buvo kalinamas (ir hitlerinės okupacijos metais). Išėjęs iš kalėjimo, dirbo pas buožes, slapstėsi. Už nedalyvavimą aktyvioje kovoje prieš okupantus iš partijos pašalintas. Kolūkietis Gižuose.

KRŪOJA — upė, Mūšos deš. intakas. Ilgis 60 km, baseino plotas 355 km². Išteka iš mažo ežerėlio netoli Kirbaičių, 5 km į š. v. nuo Radviliškio. Teka š. r. kryptimi per Radviliškio, Šiaulių, Pakruojo rj. Aukštupyje ją kerta Šiaulių—Biržų glžk. Žemupyje prie K. įsikūręs Pakruojis. Įteka į Mūšą 94 km nuo jos santakos su Nemunėliu, ties Petrašiūnais. Intakai: deš. — Rimuošė, Obelė, Savėlis; kair. — Skalvys, Šiladėlis. Vaga 5—7 m pločio, 0,4—0,7 m gylio. Vid. nuolydis 108 cm/km. Slėnis 300—400 m pločio, salpa jame 150—200 m pločio. Srovės vid. greitis 0,01—0,1 m/s, pavasario potvynio metu apie 1 m/s. Vid. debitas aukščiau Skalvio 0,22 m³/s, žiotyse 1,74 m³/s. Šaltomis žiemomis užšąla iki dugno. Pakruojyje prie K. pastatyta hidroelektrinė, malūnas.

KRŪOJOS PĖLKĖ — pelkė Šiaulių rj., 9 km į š. nuo Radviliškio. Plotas 238 ha. Ežerinės kilmės plynraistinė žemapelkė, ištįsusi iš v. į r. apie 4 km. Per pelkę teka Kruoja (Mūšos intakas). Durpių klodo didž. storis 6 m, vid. 1,8 m. Durpės žemapelkinės. Vid. susiskaidymas 32%, vid. peleningumas 12,6%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo storis iki 3 m.

KRŪONIS — miestelis Kaišiadorių rj., prie Kaišiadorių—Alytaus plento, 18 km į p. v. nuo Kaišiadorių; apylinkės ir kolūkio centras. 694 gyv. (1959). Per mies-

telį teka Kruonė (Lapainios deš. intakas). Plano struktūra radialinė. Pagr. gatvių susikirtime yra keturkampė aikštė. Gyventojų buitinio aptarnavimo dirbtuvės, ryšių skyrius, girininkija, 10 lovų ligoninė ir ambulatorija (nuo 1952), vaistinė (nuo 1914), vid. m-la (nuo 1949), kultūros namai (nuo 1956), biblioteka (nuo 1939). Iš K. eina keliai į Rumšiškes, Darsūniškį, Kalvius. 1 km nuo miestelio, prie Kruonės, yra piliakalnis, vad. Pilimi. K. bažnyčia (past. 1610) — vietinės reikšmės architektūros paminklas. K. žinomas nuo XV a. (1472 pastatyta pirmoji bažnyčia). 1570 K. dvaro inventoriuje miestelis neminimas — greičiausiai jo dar nebuvo. Miestelis įsikūrė prie senojo Kauno—Gardino kelio; jis pažymėtas 1613 Lietuvos Didžiosios Kun-stės žemėlapyje. 1629 įsteigtas vienuolynas. Iki XIX a. pradžios ist. šaltiniuose K. beveik neminimas. XIX a. ėmė augti. 1861 buvo 311 gyv., o 1897 — 549; veikė keliolika parduotuvių, vyko turgūs. Už dalyvavimą 1863 sukilime nemažai K. ir apylinkių gyventojų caro valdžia ištrėmė į Sibirą ir į jų vietą atkėlė rusų kolonistų. Buržuazijos valdymo metais ir vėliau (iki 1950) K. — valsčiaus centras (1923 — 738 gyv.). 1944 pr. grupė K. apylinkės gyventojų sudarė partizanų Trakų brigados būrį „Už tėvynę". Vok. faš. okupantai ir vietiniai burž. nacionalistai išžudė 17 K. gyventojų šeimų, nužudė 3 komjaunuolius, 3 valsčiaus aktyvistus bei partizanų rėmėjus.

KRUÕPAS Jonas [g. 1908.IV.23 Sakalinėje (Tauragės rj.)] — kalbininkas, filologijos mokslų kandidatas (1952), Lietuvos TSR nusipelnęs mokslo veikėjas (1968). 1937 baigė Kauno un-tą. Liet. kalbą dėstė Kauno g-jose, Klaipėdos ir Vilniaus ped. institutuose, Vilniaus un-te (nuo 1948 docentas). Nuo 1946 Liet. kalbos ir lit-ros in-to moksl. bendradarbis (1955—64 in-to direktoriaus pavaduotojas, nuo 1961 liet. kalbos žodynų sektoriaus vadovas). Nuo 1952 in-to terminologijos komisijos pirmininkas. Su kitais redagavo „Dabartinės lietuvių kalbos žodyną" (1954), D. Kleino „Lietuvių kalbos gramatikos" vertimą (1957), „Lietuvių kalbos žodyno" III, IV, VI (Resp. premija 1965) ir VII tomus. Parengė M. Mažvydo katekizmo tekstą leidiniui „Pirmoji lietuviška knyga" (1947). Paskelbė moksl. straipsnių apie M. Mažvydo raštų kalbą, M. Petkevičiaus raštų leksiką, S. Daukanto, L. Ivinskio, S. Groso ir kt. leksikografinius darbus („Lietuvių kalbotyros klausimai", t. 3—4, 1960—61; „LTSR MA darbai", 1957—60, A 1, A 2; „Literatūra ir kalba", t. 1—3, 1956—58), išleido brošiūrą „Kalbininkas Kazimieras Būga" (su J. Būtėnu, 1955). „Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos" literatūros ir kultūros skyriaus redaktorius konsultantas.

KRUOPIAĨ — **1.** Kaimas Akmenės rj., 10 km į p. r. nuo Naujosios Akmenės; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 260 gyv. (1959). Kaimas gatvinio tipo. Iš K. eina keliai į Akmenę, Papilę, Žagarę. Parduotuvė, ryšių skyrius, girininkija (nuo 1959), felčerių-akušerių punktas (nuo 1955), vaistinė (nuo 1917), vid. m-la (nuo 1954), kultūros namai (nuo 1960), biblioteka (nuo 1950). Ist. šaltiniuose kaimas minimas XVI a. viduryje. 1786 pastatyta medinė bažnyčia. 1804 veikė m-la, kurioje mokėsi 11 berniukų ir 1 mergaitė (1811 — 41 berniukas, 5 mergaitės). 1870 įsteigta valdinė pr. m-la, apie 1909 — dviklasė m-la. 1841 kaime buvo 159 gyv., 1886 — 282. Iki 1950 K.— valsčiaus centras. Vyko turgūs ir prekymečiai. Apie 1923 įkurtas „Kultūros" būrelis, kuriam priklausė K. pr. m-los mokytojai ir kt. gyventojai. Jų iniciatyva 1926 įsteigtos laisvamanių kapinės. Kapinių atidaryme dalyvavo J. Šliūpas, gyd. M. Kuprevičius (vėliau tose kapinėse palaidotas), K. Korsakas. Burž. nacionalistai Kruopiuose 1941.X nužudė bibliotekos vedėją, vyr. pionierių vadovą J. Gadecką, Kruopių vls. komjaunimo sekretorių S. Varną; 1947 — LLKJS Kruopių vls. sekretorių J. Vaitkų, liaudies teismo tarėją M. Martišauskienę, milicijos darbuotoją A. Jonaitį.

2. Kaimas Skuodo rj., Barstyčių apyl., 11 km į š. v. nuo Varduvos, 3 km į p. v. nuo Barstyčių. 219 gyv. (1959). Per kaimą eina Salantų—Sedos kelias. Pr. m-la (nuo 1955). Po D. Tėvynės karo burž. nacionalistai kaime nužudė Barstyčių apyl. sekretorių A. Strikaitį.

KRUÕPOS. Lietuvoje K. gaminamos nuo seno; jau 1552 Vilniuje įsteigtas kruopininkų cechas, kuriame dirbo 20—30 žmonių. Cechas gamino miežines, avižines ir grikių kruopas. XIX a. pradžioje K. pradėjo gaminti privatūs ir valdiniai malūnai. Lietuvos TSR gaminamos miežinės ir manų kruopos. Miežines K. gamina Vilniaus grūdų produktų g-lų v-bos įmonės (1966 pagamino 7700 t). Manų kruopas gamina Kauno, Klaipėdos, Panevėžio, Šilutės ir Šiaulių grūdų produktų g-lų v-bų įmonės (1966 pagamino 809 t).

KRÚOSTAS — upė Kėdainių rj., Nevėžio deš. intakas. Ilgis 30 km, baseino plotas 104 km². Prasideda 6 km į p. r. nuo Gudžiūnų. Teka į p., paskui į r. Įteka į Nevėžį 72 km nuo jo žiočių, ties Mačiūnais, 7 km į š. r. nuo Kėdainių. Intakai: dešinysis — Kunkulys, kairieji — Žalčiupys, Aukupis, Skandinis. Vid. nuolydis 198 cm/km. Vid. debitas žemiau Žalčiupio 0,18 m³/s, žiotyse 0,50 m³/s. Žemiau K. žiočių Nevėžį perteria Kruosto hidroelektrinės užtvanka, pakelianti ir K. vandens lygį.

KRUPÃVIČIUS Mykolas [g. 1885.X.1 Balbieriškyje (Prienų rj.)] — klerikalinis politinis veikėjas, žurnalistas. Krikščionių demokratų partijos lyderis. 1914 baigė Seinų kunigų seminariją, 1917 — Petrogrado dvasinę akademiją. Buvo Voronežo lietuvių g-jos kapelionas. Grįžęs 1918 į Vilnių, dirbo buržuazinėje Lietuvos Taryboje. 1920—27 buvo seimo atstovas. Buržuazijos viešpatavimo įtvirtinimo tikslais pasisakė už buržuazinę žemės reformą ir, 1923—26 būdamas ž. ū. ministru, ją vykdė, padėdamas kaime įsitvirtinti buožėms. Parėmė 1926.XII.17 faš. perversmą. 1927—29 Prancūzijoje studijavo teisę, sociologiją, ekonomiką ir žurnalistiką. 1929 grįžęs į Lietuvą, kunigavo Garliavoje, Veiveriuose, Kalvarijoje, aktyviai dalyvaudamas Krikščionių demokratų partijos veikloje. Daug rašė klerikalinėje spaudoje sociologijos ir kt. klausimais. Gindamas liet. buržuazijos pozicijas — reikalaudamas grąžinti Tarybų valdžios nacionalizuotą kapit. nuosavybę ir kt., 1942 siuntė vokiečių okup. valdžiai memorandumus; 1942.XII gestapo suimtas, internuotas viename Vokietijos vienuolynų. Po II pasaul. karo gyveno V. Vokietijoje, 1957 persikėlė į JAV. Aktyviai dalyvauja burž. nacionalistų antitaryb. veikloje.

KRÙPNIKAS [lenk. *krupnik*] — stiprus, saldus alkoholinis gėrimas (likerio rūšis). Liet. K. gaminamas iš liepų medaus, rektifikuoto spirito, cukraus ir ekstrakto, gaunamo iš kadagio uogų, muškato žiedų ir riešutų, kardamono, kmynų, geltonojo ir baltojo imbiero, gvazdikėlių, citrinų ir apelsinų žievelių, cinamono, vanilės ir kt. prieskonių. Jis turi 40% etilo alkoholio, 37,7% cukraus, yra geltonai auksinės spalvos, pasižymi medaus prieskoniu ir aromatu. K. gamina Vilniaus ir Kauno degtinės ir likerių g-los (vid. po 5500 dkl per metus). Dalis produkcijos išvežama į kt. taryb. respublikas, eksportuojama į VDR ir Lenkiją.

KRÙŠKOLAS Chonė [1907 Kuršėnuose — 1941.VI.23 ten pat] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1924 įstojo į LKJS. Už rev. veiklą 1927.II uždarytas į Varnių konc. stovyklą. Už Gegužės Pirmosios minėjimo organizavimą stovykloje 1927.V nuteistas sušaudyti, bet kaip nepilnamečiui bausmė pakeista 15 metų kalėjimo, pagal 1928 amnestiją sumažinta pusiau. Buvo kalinamas Kaune ir Šiauliuose. Iš kalėjimo išėjo 1934. 1940—41 dirbo Kauno tabako treste.

KRUŠNÁUSKAS Petras [1875.VI.27 Pabališkiuose (Prienų rj.) — 1959.VIII.5 Prienuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1903 įstojo į LSDP. Spaudos draudimo metu gabeno ir platino draudžiamas liet. knygas. 1905 dalyvavo lietuvių suvažiavime Vilniuje. Grįžęs Prienuose, Pakuonyje, Klebiškyje rengė mitingus, sakė juose kalbas. 1906 pr., caro valdžios persekiojamas, emigravo į JAV, kur 1906—11 dirbo darbininku įv. miestuose, dalyvavo darbininkų judėjime. 1911 grįžo į Lietuvą, Kybartų stotyje buvo suimtas ir už rev. veiklą nuteistas 2 metus kalėti. Kalėjo Suvalkuose, Gardine, Kaune ir kitur.

1913—48 dirbo savo ūkyje Pabališkiuose, kurį laiką mokytojavo pr. m-loje.

KRŪTAS Icikas [1913.IX Antalieptėje (Zarasų rj.) — 1941] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1924 prekybininkas Antalieptėje. 1933 Jakunčiuose (Zarasų rj.) įstojo į LKJS. 1934—36 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Nuo 1937 Komunistų partijos narys. 1940—41 Zarasų amatų m-los direktoriaus pavaduotojas polit. reikalams. Žuvo, evakuodamasis į TSRS gilumą.

KRUTULỸS Antanas [g. 1887.II.17 Butrimiškėse (Alytaus rj.)] — kultūros veikėjas, pedagogas. Nuo 1901 mokėsi Vimislino (Lenkija, netoli Plocko) mkt. seminarijoje, 1905 iš jos pašalintas už dalyvavimą demonstracijoje ir anticarinės peticijos pasirašymą, iki 1914 mokytojavo Lietuvoje. 1907 baigė eksternu Vimislino mkt. seminariją. 1914 mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, dirbo Daugpilio, Maskvos, Minsko karo ligoninėse, laisvalaikiu — lietuvių karo pabėgėlių m-lose ir org-jose. Priklausė Minske susikūrusiai lietuvių Kairiųjų liaudininkų s-gai. 1918 išrinktas Vilniaus darbininkų atstovų tarybos deputatu. 1919—1941 mokytojavo Vytauto Didžiojo g-joje, mkt. seminarijoje ir pr. m-loje (Vilniuje), vadovavo g-jos ir Lietuvių studentų s-gos chorui, rengė vaidinimus ir koncertus Vilniuje ir Vilniaus krašte. 1930—39 vadovavo Vilniaus lietuvių scenos mėgėjų kuopai, Lietuvių studentų s-gos dramos sekcijai, Vilniaus lietuvių teatro trupei, režisavo spektaklius. Dalyvavo „Kultūros" (1936—39 pirmininkas) bei kitų Vilniaus lietuvių d-jų veikloje. 1940 prisidėjo prie Dailės muziejaus organizavimo. Nuo 1948 dėsto teorines muz. disciplinas Vilniaus Talat-Kelpšos muz. m-loje. Parengė „Trumpą muzikos žodyną" (1960), surinko medžiagos apie lietuvių teatrą ir muziką Vilniuje ir Vilniaus krašte 1900—39.

KRUTULỸTĖ Regina [g. 1925.V.26 Gaižėnuose (Kauno rj.)] — istorikė, istorijos mokslų kandidatė (1962). 1949 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1950 TSKP narė. Nuo 1951 Vilniaus un-to dėstytoja. Paskelbė moksl. straipsnių apie Lietuvos žemės ūkio soc. pertvarkymus taryb. metais.

KRŪVANDAĨ — kaimas Kauno rj., Daugeliškių apyl., 10 km į š. v. nuo Vilkijos. 100 gyv. (1959). Per kaimą teka Krūvanda (Lazduonos intakas). Jos deš. krante buvo senkapis, kuriame rasta II—XIV a. senienų: žalvarinė šaukštinė antkaklė, juostinių apyrankių, lankinių segių, žiedinių smeigtų, geležinių įmovinių ir pentinių siauraašmenių kirvių, įmovinių ietigalių, dviašmenis kalavijas ir kt. Radiniai laikomi Kauno ir Vilniaus muziejuose. Hitlerininkai 1943 konc. stovykloje nukankino K. valstietį, buvusį taryb. aktyvistą M. Buivydą.

KRUŽIŪNAI — kaimas Alytaus rj., Punios apyl., 12 km į š. nuo Alytaus, abipus Kaišiadorių—Alytaus plento; kolūkio centras. 216 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Punelė (Nemuno deš. intakas). Pr. m-la (nuo 1918).

KŠIVÌCKIS (Krzywicki) Liudvikas [1859 Plocke (Lenkija) — 1941.VI.10 Varšuvoje] — lenkų ekonomistas, sociologas ir publicistas, archeologas, tyrinėjęs Lietuvos piliakalnius ir pilkapius. Kasinėjo Dūkšto (Ignalinos rj., 1909), Petrašiūnų (Rokiškio rj., 1909—10), Moškėnų-Laukupėnų (Rokiškio rj., 1909—11), Gabrieliškių-Naukaimio (Raseinių rj., 1910), Bubių (Šiaulių rj., 1911), Darbutų (Raseinių rj., 1911), Veliuonos (Kauno rj., 1912) ir Vorėnų (Molėtų rj., 1913) piliakalnius (dalis radinių ir kasinėjimų ataskaitų yra Istorijos muziejuje Kaune). Dūkšto pilkapyne 1909 ištyrė 3 pilkapius (radiniai Valst. Ermitaže Leningrade). Tyrinėjimų medžiagą paskelbė leidiniuose: „Pamiętnik fizyograficzny", „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie" ir kt. K. buvo vienas pirmųjų marksizmo propaguotojų Lenkijoje, „Kapitalo" I t. pirmojo leidimo lenkų k. redaktorius.

Ršt.: Żmudź starożytna, Warszawa, 1906.

Lit.: Książka zbiórowa poświęcona życiu i twórczości Krzywickiego, Warszawa, 1938; **P. Kulikauskas, R. Kulikauskienė, A. Tautavičius,** Lietuvos archeologijos bruožai, V., 1961.

KUBÃITIS Zenonas [g. 1937.VI.11 Liekiškėse (Tauragės rj.)] — inžinierius mechanikas, technikos mokslų kandidatas (1967). 1958—61 Kauno „Elektros" g-los, 1961—62 Kauno Dzeržinskio staklių g-los vyr. inžinierius. 1962 baigė Kauno Politechnikos in-tą. Nuo 1965 to in-to vibrotechnikos laboratorijos moksl. darbuotojas. Paskelbė moksl. straipsnių elektromechaninių virpančių sistemų dinamikos klausimais.

KUBELIAĨ — kaimas Šiaulių rj., Kuršėnų apyl., 10 km į š. r. nuo Kuršėnų. 62 gyv. (1959). Iš r. prieina Gulbinų miškas, iš v.— Ivoškių miškas. Yra pr. m-la (įst. apie 1930). Burž. nacionalistai 1948 nužudė K. gyventojus Kazį Doveikį ir Kostą Šivickį.

KUBERTÃVIČIUS Petras [1897.VI.22 Vartuose (Kapsuko rj.) — 1964.II.14 Vilniuje] — aktorius, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1945), Lietuvos TSR liaudies artistas (1959). Mokėsi Veiverių, Voronežo mkt. seminarijose, vėliau Petrogrado aukštesniojoje hidrotechnikos m-loje. Nuo 1916 vaidino J. Vaičkaus Skrajojamajame teatre Petrograde, nuo 1918 Vilniuje. 1919 su J. Vaičkaus trupe persikėlė į Kauną. 1920—52 ir 1959—1963 Kauno dramos teatro, 1952—59 Kauno jaunojo žiūrovo teatro aktorius. Rūpinosi repertuaro turtinimu, prisidėjo prie realistinės vaidybos m-los įtvirtinimo liet. scenoje. 1936—47 vaidybos studijų pedagogas. Sukūrė apie 200 vaidmenų, pasižymėjo dideliu temperamentu, intelektualumu.

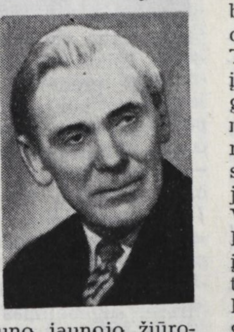

Pastatė spektaklius: J. Grušo „Tėvą" (1944), J. Baltušio „Gieda gaideliai" (1948 ir 1958), R. Blaumanio „Sūnų palaidūną" (1957) ir kt.

Vaidmenys: Blinda (G. Landsbergio-Žemkalnio „Blinda"), Krušna (V. Mykolaičio-Putino „Valdovo sūnus"), Jagas, Lyras, Makbetas (V. Šekspyro „Otelas", „Karalius Lyras", „Makbetas"), Dauba, Velička (P. Vaičiūno „Tuščios pastangos", „Patriotai"), Šarūnas, Skirgaila (V. Krėvės „Šarūnas", „Skirgaila"), Kęstutis (A. Asnyko „Kęstutis"), Prezidentas (F. Šilerio „Klasta ir meilė"), Žanas Valžanas (V. Hugo „Vargdienių" inscenizacija „Nuskriaustieji"), Daukša (E. Mieželaičio „Broliška poema"); Paškevičius (kino filme „Kai susilieja upės"), ir kt.

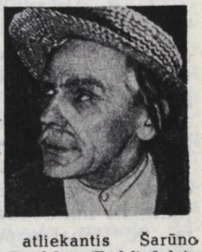

Petras Kubertavičius, atliekantis Šarūno (V. Krėvės „Šarūnas") ir Daukšos (E. Mieželaičio „Broliška poema") vaidmenis

Lit.: Lietuvos TSR nusipelniusio artisto Petro Kubertavičiaus 40 metų sceninio darbo jubiliejus, K., 1958; **S. Borisienė,** Keturiasdešimt metų scenoje.—„Lietuvos teatrai", Nr. 3, 1959.

KUBÌCKIS Jonas [1882.XII.5 Kukiškiuose (Švenčionių rj.) — 1949.IV.26 Maskvoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. Nuo 1901 dalyvavo LSDP suorganizuotuose darbininkų rateliuose Vilniuje. 1905—07 revoliucijos Vilniuje dalyvis, gamino ginklus kovos būriams. Nuo 1911 dirbo Ukrainoje (Kramatorske, Kamenskojėje) geležinkelių tiltų statybose. 1917 Kamenskojėje (dab. Dneprodzeržinskas) įstojo į RSDDP(b). Su kitais organizavo Raudonosios gvardijos būrius, kovojo su kornilovininkais, haidamakais, vokiečiais Jekaterinoslavo—Taganrogo bare. 1918.VIII.30 pasiųstas į Vilnių dirbti pogr. part. darbo, dirbo geležinkelių dirbtuvėse. 1919.I.1—2 gynė Vilniaus darbininkų atstovų tarybą nuo pilsudskininkų, buvo jų suimtas, sumuštas ir įkalintas. Raudonajai Armijai 1919.I.5 išvadavus Vilnių, paskirtas Vilniaus geležinkelių mazgo komisaru. Partijos siunčiamas, 1919.IX atvyko į Kauną. Dirbdamas geležinkelių dirbtuvėse, suorganizavo komunistų kuopelę. Nuo 1919 LKP Kauno rj. k-to narys, geležinkelininkų profs-gos v-bos pirmininkas, paskui profs-gų Centro Biuro narys. 1920 LKP Centro Biuro narys. 1921 ir 1923 kairiųjų darbininkų išrinktas Kauno miesto tarybos atstovu. Po LKP III suvažiavimo (1921) išrinktas kandidatu į LKP CK narius, 1922 LKP

CK Sekretoriato narys. 1922 išrinktas I seimo atstovu, įėjo į kuopininkų frakciją. Buvo iškeltas kandidatu į II seimo atstovus, tačiau 1923 pavasarį su kitais kuopininkais suimtas; netrukus ištremtas į Vilniaus kr. Už rev. veiklą caro Rusijos, burž. Lenkijos ir Lietuvos policijos persekiotas, kalintas. Lenkijos KP padedamas, 1923.V atvyko į TSRS. Dirbo Kolomnoje, paskui Maskvos metalo įmonėse. VKP(b) XIV suvažiavime (1925) išrinktas Centr. kontrolės komisijos nariu. Teikė įv. paramą LKP darbuotojams.

Lit.: **O. Aleksa,** Einu, nesilenkdamas vėtroms, V., 1965.

„KÙBILAS" — liaudies šokis. Muz. metras $^2/_4$, tempas greitas. Šoka ratu merginos ir vaikinai. Seniau šokėjai, eidami rateliu, dainuodavo: „Uzi, zizi sušalau, per du lauku važiavau. Per du lauku važiavau, du kubilu ritinau" ir t. t. Vidury rato vaikštinėdavo 1—2 poros ir judesiais imituodavo dainuojamąjį tekstą. „K." labai populiarus šokis ir iš atlikėjų reikalauja įgūdžių. Laikomas klasikiniu liet. liaudies šokiu. Sceninė kompozicija M. Baronaitės.

Lit.: **J. Lingys,** Lietuvių liaudies šokiai, kn. 1, K., 1948.

KUBILĒLIAI — kaimas Šakių rj., Būblelių apyl., 4 km į š. r. nuo Kudirkos Naumiesčio, prie kelio į Šakius. 262 gyv. (1959). Š. r. pakraščiu teka Nopaitys (Novos intakas), v. pakraščiu — Šešupė.

KUBILĒVIČIUS Karolis [1911.I.6 Alytuje — 1941.VI.22 ten pat] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Dirbo įvairius statybos darbus. Nuo 1933 Komunistų partijos narys. 1934—35 LKP kuopelės Alytuje sekretorius, 1934 išrinktas LKP Alytaus rj. k-to nariu. 1935 valstiečių streiko metu K., partijos pasiųstas, rengė mitingus Merkinės, Butrimonių ir Alytaus apylinkėse, platino kom. lit-rą. Už kom. veiklą 1935 adm. tvarka kalintas. Nuo 1940 statybininkų profs-gos sekretorius, Alytaus rj. vartotojų kooperatyvų s-gos pirmininkas. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

KUBÌLIAI — **1.** Kaimas Šakių rj., Plokščių apyl., prie Nemuno, priešais Veliuoną. 167 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Prūdupis (Nemuno intakas), iš p. prieina Žalgirio miškas. Lentpiūvė (nuo 1958), stalių ir mechaninės dirbtuvės, kultūros namai (nuo 1960). Kaime 1860 gimė kalbininkas J. Jablonskis.

2. Kaimas Kelmės rj., Tytuvėnų apyl., 6 km į š. v. nuo Tytuvėnų, 1,5 km į š. nuo Kelmės—Tytuvėnų kelio. 118 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Lokysta, p.— Gryžuva (Dubysos kair. intakai). Aštuonmetė m-la (1934—52 pradinė, 1952—62 septynmetė), biblioteka (nuo 1955). Ties K., Gryžuvos deš. krante (prie santakos su Dubysa), yra Birutės kalnas, apie kurį sukurta įv. padavimų. XIX a. antroje pusėje ir XX a. pradžioje K. buvo dvaras.

KUBILIAĨ — kaimas Kaišiadorių rj., Kalvių apyl., 3 km į p. r. nuo Kalvių, 14 km į š. r. nuo Jiezno. 121 gyv. (1959). Parduotuvė.

KUBÌLIAI — amatininkai, vertęsi medinių indų ir namų apyvokos daiktų gamyba. Feodalizmo laikais K. savo dirbiniais dvarui atlikdavo baudžiavos prievoles. Kapitalizmo laikotarpiu medinių indų gamyba vertėsi K. amatininkai, o taip pat mažažemiai valstiečiai, negalėję pragyventi iš žemės. XIX a. antroje pusėje ir XX a. pradžioje ypač daug K. buvo Adutiškyje (Švenčionių rj.), Mielagėnuose (Ignalinos rj.), Plungėje. K. gamino lauknešėlius, melžtuves, kibirus, muštuvius sviestui mušti, duonkubilius, statinaites alui, kubilus, kraičkubilius, šaukštus, samčius, kaušus, geldas ir kt. Savo gaminius jie parduodavo turguose, mugėse. Daug dirbinių K. atveždavo iš r. Lietuvos ir v. Baltarusijos į Kaziuko mugę Vilniuje. K. turėjo specialius įrankius šulams dirbti, graižtams juose išpiauti ir lankams užtraukti. Šulams dailinti buvo vartojamas vad. ožys — apie 1,5 m ilgio suolelis su paaukštinimu, per kurį perkišta kaladėlė su pastorinta viršutine dalimi ir pamina apačioje. Šulų briaunos matuotos dviejų tipų įrankiais: dviem viename gale sujungtomis lentelėmis su skylutėmis bei šipuliukais ir lentelėmis su viena ar dviem išpiovomis. Graižtai buvo išpiaunami griežtuvu.

Lit.: Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964 [p. 154—155].

KUBILÌNSKAS Kostas [1923.VI.1 Rūdoje (Vilkaviškio rj.) — 1962.III.9 Malejevkoje (prie Maskvos)] — poetas. 1938—1944 mokėsi Marijampolės ir Vilkaviškio g-jose, Marijampolės mkt. seminarijoje. 1946 baigęs g-ją Vilniuje, iki 1948 studijavo Vilniaus un-te, Vilniaus Ped. in-te ir mokytojavo Lynežerio (Varėnos rj.) pr. m-loje. 1949—50 Grož. lit-ros leidyklos redaktorius. Nuo 1957 dirbo vaikų žrn. „Genys" redakcijoje. Palaidotas Vilniuje.

1938 pradėjo spausdinti eilėraščius jaunimo laikraščiuose bei žurnaluose. Didžiausia ir vertingiausia K. poezijos dalis — kūriniai vaikams. Išleido keliolika eilėraščių ir pasakų knygų, poemėlių, draminių kūrinių. Jau pirmosiose knygose („Raidžių paradas", 1951; „Ožėlis kvaišelis", 1951; „Pauliukas bailiukas", 1955) matyti vaiko psichikos pažinimas, laki, vaizdinga, muzikali poet. frazė, sugebėjimas konkrečiais gyvenimo kasdienybės reiškinių vaizdais kelti svarbias idėjinio bei moralinio jaunosios kartos brendimo problemas. Eilėraščių herojai — taryb. vaikai, akylai stebintys aplinką, trokštantys užaugti naujo gyvenimo kūrėjais. Atskleisdamas jų mintis ir jausmus, poetas vengia di-

Kosto Kubilinsko poezijos knygų „Varlė karalienė" (1962) ir „Lygumos dainuoja" (1964) viršeliai

daktikos. Apie gyvenimą jis kalbasi su vaikais paprastai ir nuoširdžiai.

Kaip subrendęs vaikų poezijos meistras K. pasirodė eil. rinkiniuose „Pumpurėliai" (1956), „Su žilvičio dūdele" (1957), „Pionierių palapinės" (1960), „Gintarėliai" (1961), „Spaliukai sakaliukai" (1962). Juose K. pavaizdavo laimingą vaikystę socializmo sąlygomis, atskleidė šviesią vaiko pasaulėjautą, jo charakteryje įsišaknijančius taryb. patriotizmo ir internacionalizmo bruožus. Mažieji herojai parodyti kaip realūs soc. dabarties ir kom. ateities žmonės. Vaiko pergyvenimus poetas perteikė labai vaizdingai, ekspresyviai, švelnų lyrizmą, jumorą supindamas su spalvinga epine tapyba arba pašaipia satyra. Eilėraščiuose ikimokyklinio amžiaus vaikams („Mano skaičiai", 1957; „Mano spalvos", 1957; „Oi jūs, grybai, grybai", 1961; „Pirmasis dantukas", 1962, ir kt.) auklėjamoji mintis t. p. labai natūraliai susieta su pažintine medžiaga. K. sukūrė nemaža eiliuotų pasakų, kurių dauguma išspausdintos knygose „Stovi pasakų namelis" (1957), „Buvo buvo, kaip nebuvo" (1958), „Varlė karalienė" (1962), „Ryklio rūmai" (1965), „Seka sakmę senelis" (1966). Jis atgaivino, kūrybiškai įprasmino populiarius liaudies pasakų motyvus, praturtindamas juos naujomis idėjomis, organiškai sujungdamas fantastiką su realiais gyvenimo faktais. Dramatizuotos pasakos „Molio Motiejukas" (1963) ir „Vėjo botagėlis" (1963) pastatytos Kauno ir Vilniaus lėlių teatruose. K. kūriniai vaikams pasižymi skambiu, įtaigiu eiliavimu.

K. rašė eilėraščius ir suaugusiems. Satyros bei jumoro rink. „Pernykštis sniegas" (su A. Jonynu, 1958) pasižymi griežta miesčioniškumo ir biurokratizmo kritika, komiškomis situacijomis, įdomiais siužetais, ryškiu buities piešiniu. K. lyrika („Lygumos dainuoja", 1964) — švelni, jausminga, jai būdingi meilės gimtajam kraštui ir jo žmonėms motyvai, susimąstymas apie gyvenimo ir kūrybos prasmę. K. išvertė į liet. kalbą A. Barto, K. Čiukovskio, P. Jeršovo, S. Maršako, S. Michalkovo, A. Puškino ir kt. rašytojų kūrinių.

K. poezija — reikšmingas indėlis į lietuvių tarybinę vaikų lit-rą. Jis ištobulino trumpą lyr. eilėraštį vaikams, eiliuotą pasaką. Geriausios K. pasakos ir eilėraščiai išversti į rusų kalbą. 1959

už kūrinių vaikams knygas „Stovi pasakų namelis", „Su žilvičio dūdele", „Buvo buvo, kaip nebuvo" K. suteikta Resp. premija.

Lit.: **J. Lankutis,** Socialistinis realizmas lietuvių literatūroje, V., 1959 [str. „Kelios pastabos apie vaikų literatūrą"]; **J. Josadė,** Knyga ir tikrovė, V., 1961 [str. „Tarybiniam vaikui"]; **J. Kirkila,** Amžininkų balsai, V., 1961 [str. „Iš pasakų namelio — vaikams"]; **A. Jonynas,** Iš Suvalkijos lygumų.— **K. Kubilinskas,** Lygumos dainuoja, V., 1964; **J. Linkevičius,** Scenai skirta poezija.—„Pergalė", 1966, Nr. 4; **A. Jonynas,** Liko gyvenimas žody.—„Pergalė", 1967, Nr. 3; [Autobiografija].— Tarybų Lietuvos rašytojai, V., 1967.

KUBILIŪNAI — kaimas Pasvalio rj., Saločių apyl., 20 km į š. nuo Pasvalio, 2 km į š. r. nuo Saločių, 2 km nuo Latvijos TSR sienos; kolūkio centras. 376 gyv. (1959). Iš p. r. prieina Kubiliūnų miškas.

KUBILIŪNAS Antanas [**Kubilius;** 1891. IX.24 Jackonyse (Biržų rj.) — 1937. XII.11 Maskvoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Šaltkalvis. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1910 Komunistų partijos narys. Rev. darbą dirbo Rygoje, o I pasaul. karo metais Petrograde. Vasario ir Spalio revoliucijų dalyvis. Nuo 1918 dirbo Jungtinėje Valst. polit. v-boje (JVPV). 1919 pr. tarybinės tardymo komisijos Vilniuje bendradarbis. Vėliau dirbo JVPV organuose Smolenske, Maskvoje. 1926—31 kontrolierius Negorelojės stotyje, TSRS—Lenkijos pasienyje. 1932—1935 sargybos prie VKP(b) CK tarnautojas, 1936—37 Lenino instituto komendanto padėjėjas Maskvoje. Žuvo, neteisėtai represuotas asmenybės kulto sąlygomis. 1963 reabilituotas.

KUBILIŪNAS Petras [g. 1894.V.16 Totoriškiuose (Rokiškio rj.)] — fašistinis karinis ir politinis veikėjas, hitlerininkų talkininkas, generolas. 1914 baigęs Vilniaus karo m-lą, tarnavo karininku Rusijos kariuomenėje. 1919—34 Lietuvos kariuomenės karininkas, kurį laiką gen. štabo viršininkas. Vienas voldemarininkų pučo (1934.VI) organizatorių ir vadovų. Už tai nuteistas mirties bausme, kuri pakeista kalėjimu iki gyvos galvos; po 2 metų iš kalėjimo paleistas. Hitlerinės okupacijos pradžioje su kitais organizavo provokišką fašistinę Lietuvių nacionalistų partiją. 1941—44 pirmasis gen. tarėjas, aktyvus vok. faš. okupantų talkininkas. 1944 pabėgo į V. Vokietiją. 1945 pabaigoje V. Vokietijoje dingo be žinios.

KUBILIŪNIENĖ Ona [g. 1929.XII.15 Kaune] — fizikė, fizikos-matematikos mokslų kandidatė (1964). 1956 baigusi Vilniaus un-tą, mokytojavo Klaipėdos vid. m-lose. 1962—64 Kauno Politechnikos in-to fizikos katedros asistentė, nuo 1964 dėsto to paties in-to Klaipėdos vakariniame f-te. Paskelbė moksl. straipsnių apie bangų difrakcijos įtaką ultragarso greičio matavimų tikslumui, interferometrinio metodo taikymą ultragarso greičio dispersijos matavimams skysčiuose.

KUBILIŪNŲ PĖLKĖ — pelkė Radviliškio rj., 6 km į š. nuo Grinkiškio, 5 km į p. v. nuo Baisogalos. Plotas 102 ha. Ežerinės kilmės žemapelkė: pietvakariuose — plynraistis, vakaruose — mišrus miškas, šiaurėje ir rytuose — kultūrinė pieva. Durpių klodo didž. storis 4,9 m, vid. 2,4 m; vid. susiskaidymas 40%, vid. peleningumas 14,7%. Yra senų karjerų.

KUBÌLIUS Bronius (Benjaminas) [g. 1891.IX.15 Kaspariškėse (Alytaus rj.)] — pažangus JAV lietuvių visuomenės veikėjas. 1910 emigravęs į JAV, dirbdamas anglies kasyklose, tarnaudamas banke, išėjo vidurinį ir aukštąjį mokslą. Dėstė įv. m-lose. 1949 paskirtas Springfildo (Masačiusetso valstija) arsenalo direktoriaus pavaduotoju. Įtartas kair. tendencijomis, 1950 iš šių pareigų turėjo pasitraukti. Vėliau dirbo metalurgijos pramonėje moksl. konsultantu. 1940.VII Čikagoje sušauktame pažangiųjų lietuvių kongrese teigiamai atsiliepė apie Tarybų Lietuvą. II pasaul. karo metu dirbo k-te TSRS gyventojams šelpti. Nuo 1961 kaip lietuvių atstovas priklausydamas Nacionaliniam k-tui kovai su nacizmu Amerikoje, demaskuoja burž. nacionalistus. Amerikos Lietuvių darbininkų lit-ros d-jos narys, bendradarbiauja „Vilnyje", „Laisvėje". Padėjo anglų kalba išleisti kn. „Ar jūs juos pažįstate?" (1964), kurioje demaskuojami JAV prisiglaudę liet. burž. nacionalistai. 1932 ir 1966 lankėsi Lietuvoje.

KUBÌLIUS Bronius [g. 1905.V.27 Rutkiškiuose (Jurbarko rj.)] — veterinarijos gydytojas, veterinarijos mokslų kandidatas (1962). 1933 baigęs Rygos un-tą, iki 1953 dirbo vet. gydytoju Kuršėnuose, Kapsuke, Ukmergėje ir kt. 1953—55 Ž. ū. m-jos vyriausiasis vet. gydytojas. Nuo 1955 Gyvulininkystės in-to zoohigienos skyriaus vedėjas. Paskelbė moksl. straipsnių apie veršelių auginimo sąlygas ir kitais veterinarijos klausimais.

KUBÌLIUS Jonas [g. 1921.VII.27 Fermose (Jurbarko rj.)] — matematikas, Lietuvos TSR MA akademikas (1962), fizikos-matematikos mokslų daktaras (1957), Lietuvos TSR nusipelnęs mokslo veikėjas (1959). 1940 įstojo į Vilniaus un-tą. 1944—45 Eržvilko prog-jos mokytojas. 1946 baigė Vilniaus un-tą. 1946—48 Darbininkų ir valstiečių parengiamųjų kursų prie Vilniaus un-to direktorius, 1947—1948 Vilniaus un-to asistentas. Nuo 1947 TSKP narys. 1951 Leningrado un-te apgynė fizikos-matematikos mokslų kandidato disertaciją „Pirminių skaičių geometrijos klausimai". Nuo 1951 Vilniaus un-to dėstytojas, nuo 1953 docentas. Nuo 1953 kartu ir Fizikos-technikos (vėliau Fizikos ir matematikos) in-to moksl. bendradarbis, 1956—58 in-to direktoriaus pavaduotojas, matematikos sektoriaus vadovas. Nuo 1958 Vilniaus un-to rektorius, tikimybių teorijos ir skaičių teorijos katedros vedėjas. 1958 už moksl. darbus iš tikimybinės skaičių teorijos gavo Resp. premiją. Nuo 1960 profesorius. Nuo 1958 LKP CK narys, nuo 1959 Lietuvos TSR AT deputatas. K. yra Lietuvos TSR MA Prezidiumo narys, Lietuvos TSR Matematikų d-jos pirmininkas, kelių mokslinių tarybų pirmininkas, narys. „Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos" vyriausiosios redakcijos narys, istorijos skyriaus redaktorius konsultantas.

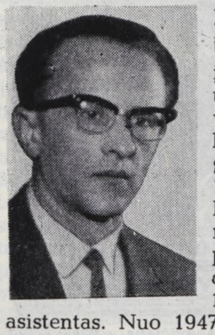

Moksl. veiklą K. pradėjo dar studijų metais, nagrinėdamas klasikinę K. Malerio hipotezę. 1948—59 šiuo klausimu paskelbė moksl. straipsnių. Nagrinėdamas pirminių skaičių geometrijos problemas ir naudodamasis E. Hekės dzeta funkcijų bei J. Liniko „tankio" metodais, išsprendė trijų skaičių sandaugų, pirminių skaičių suskaidymo dviejų skaičių kvadratų suma ir kai kuriuos kitus pirminių skaičių pasiskirstymo klausimus. Svarbūs K. darbai iš tikimybių teorijos srities suformavo naują mokslo šaką — tikimybinę skaičių teoriją (anksčiau tebuvo žinomi atskiri izoliuoti šios srities faktai, gauti P. Erdiošo, M. Kaco ir kt. matematikų). K. pirmasis šią teoriją nuosekliai išdėstė, sukūrė jos aksiomatiką ir efektyvų įrodinėjimų metodą. Didžiausią K. moksl. darbo rezultatų dalį sudaro visai nauji adityvinės skaičių teorijos duomenys. Daug dėmesio K. skiria kai kurių aritmetinių funkcijų pasiskirstymo dėsnių asimptotiniam išdėstymui, panaudojant tiek analizinės skaičių teorijos, tiek naujuosius tikimybių teorijos metodus. K. sukurti metodai turi didelę praktinę reikšmę, pvz., atsitiktiniams procesams modeliuoti ir kontinualiniams integralams apskaičiuoti Monte Karlo metodais. K. yra Lietuvos tikimybių ir skaičių teorijos mokyklos kūrėjas ir vadovas. Be maždaug 50 moksl. darbų, K. paskelbė kelias dešimtis mokslo populiarinimo straipsnių, parengė olimpiadinių matematikos uždavinynų ir kt.

Ršt.: О применении метода И. М. Виноградова к решению одной задачи метрической теории чисел.— „Доклады АН СССР", т. 67, М., 1949; О разложении простых чисел на два квадрата.— „Доклады АН СССР", т. 77, М., 1951; О некоторых задачах геометрии простых чисел.— „Математический сборник", т. 31, М., 1952; Daugiamatės analizinės skaičių teorijos klausimai.—„VVU mokslo darbai", t. 4, V., 1955; Об асимптотических законах распределения некоторых арифметических функций.— „VVU mokslo darbai", т 4, V., 1955; Об одной метрической задаче теории диофантовых приближений.— „LTSR MA darbai", 1959, B 2; Вероятностные методы в теории чисел, V., 1959 (II leid. 1962; anglų k., 1964, JAV).

KUBÌLIUS Vytautas [g. 1928.XI.23 Aukštadvaryje (Rokiškio rj.)] — literatūros tyrinėtojas, filologijos mokslų kandidatas (1955). 1949 dirbo „Tarybų Lietuvos", 1950—52 „Literatūros ir meno" redakcijose. 1952 baigė Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą. Nuo 1955 Liet. kalbos ir literatūros in-to mokslinis bendradarbis. Literatūros kritikos

straipsnius ir recenzijas period. spaudoje skelbia nuo 1949. Parašė studiją „Revoliucinė lietuvių poezija 1890—1907 metais" (išsp. leidinyje „Literatūra ir kalba", t. 3, 1958), monografines apybraižas „Teofilis Tilvytis" (1956, rus. leid. 1958), „Julius Janonis" (1962), brošiūrą „J. Mačys-Kėkštas" (1958). Straipsnių rinkiniuose „Mūsų rašytojai" (1958), „Naujų kelių ieškant" (1964) K. nagrinėjo tarybinės liet. lit-ros raidos problemas, žymiųjų praeities ir taryb. rašytojų (B. Sruogos, K. Binkio, K. Borutos, V. Mykolaičio-Putino ir kitų) kūrybą. Parašė „Lietuvių literatūros istorijos" I ir III tomų (1958—59) atskirus skyrius, įvadinius straipsnius L. Skabeikos, J. Mačio-Kėkšto, B. Sruogos, J. Baltrušaičio kūrybos rinkiniams. Lit-ros mokslo ir kritikos darbuose K. nagrinėja daugiausia liet. poeziją (kapitalizmo laikotarpio ir tarybinę). Juose daug dėmesio skiriama liet. poezijos žanrų ir poetų kūrybos raidos problemoms, atskirų kūrėjų poet. mąstymo specifikai. K. darbų stiliui būdinga ekspresyvumas, vaizdinis, metaforiškas minčių reiškimas.

KUBLÌCKAS Albertas [g. 1911.XII.6 Rygoje] — zoologas, biologijos mokslų kandidatas (1957). 1946 baigė Vilniaus un-tą. 1944—50 dirbo ped. darbą Kauno un-to bendrosios biologijos katedroje. 1951—59 Biologijos in-to, 1959—62 Zoologijos ir parazitologijos in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1963 Vilniaus un-to zoologijos katedros docentas. Parašė monografijos „Kuršių marios" (1959; Resp. premija 1960) skyrių apie bentofaginių žuvų mitybą. Paskelbė moksl. straipsnių apie Lietuvos TSR vidaus vandenų žuvų mitybą ir jų mitybinius santykius.

KUBLICKÍENĖ Ona [g. 1927.III.21 Arsloje (Skuodo rj.)] — veterinarijos gydytoja, veterinarijos mokslų kandidatė (1957). 1953 baigė Veterinarijos akademiją. 1956—61 Biologijos in-to, nuo 1961 Zoologijos ir parazitologijos in-to moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių apie kiaulių marą, gyvulių fasciolіozę ir kitais veterinarijos klausimais.

Ršt.: Kiaulių maras ir kovos priemonės prieš jį, V., 1960; Žemės ūkio gyvulių patologinės histologijos praktinis vadovas, V., 1964.

KUČARÕVAS Mykolas [1908.XI.20 Nesvyžiuje (BTSR) — 1950.X.1 Vilniuje] — gydytojas onkologas, medicinos mokslų kandidatas (1946). 1935 baigęs Vilniaus un-tą, dirbo jame ped. darbą. 1940—46 Resp. onkologinio dispanserio (Vilniuje) vyriausiasis gydytojas. 1945—1946 dar ir Sveikatos apsaugos liaudies komisariato inspektorius onkologijos reikalams. 1946—50 Sveikatos apsaugos m-jos vyriausiasis onkologas. Nuo 1946 Eksperimentinės medicinos ir onkologijos in-to onkologijos sektoriaus vadovas. Paskelbė moksl. straipsnių apie navikinių susirgimų kompleksinį gydymą ir apie kovą su vėžiu Lietuvoje. Daug prisidėjo prie specializuotos onkologinės pagalbos kūrimo Lietuvoje.

KŨČAS Antanas [g. 1909.I.24 Deikiškiuose (Biržų rj.)] — dailininkas, Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1959). 1935 baigęs Kauno meno m-los grafikos studiją, dirbo Tauragės, Kaišiadorių, Kauno g-jų piešimo mokytoju. 1944—51 Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to, nuo 1951 Lietuvos TSR Dailės in-to dėstytojas (nuo 1961 docentas). Nuo 1935 dalyvavo dailės parodose Lietuvoje ir užsienyje. Taryb. metais dalyvauja respublikinėse, sąjunginėse dailės parodose ir taryb. dailės parodose užsienyje (Bulgarijoje, Lenkijoje, Rumunijoje ir kt. šalyse). 1959 surengė individualines kūrinių parodas Vilniuje, Kaune, Minske. Sukūrė molbertinės grafikos kūrinių, ekslibrių, plakatų, apipavidalino ir iliustravo knygų.

Antanas Kučas. S. Stanevičiaus „Pasakėčių" iliustracija (1959)

K. kūriniams būdingas realistiškumas, liaudiškumas. Savitu meniniu braižu juose išreikštas nac. charakteris. Iliustracijos (medžio ir lino raižiniai) Aišbės „Bričkai" (1938, II leid. 1947), S. Stanevičiaus „Pasakėčioms" (1959), Žemaitės „Marčiai" (1964, sidabro medalis tarptautinėje knygų parodoje Leipcige, 1965), P. Cvirkos aps. rink. „Saulėlydis Nykos valsčiuje" (1967) ir kt. pasižymi lakoniškumu, ekspresyvumu, dekoratyvumu. Jose vaizduojama kaimo aplinka, žmonių buitis, liaudies tipai, jautriai perteikiama knygos mintis ir nuotaika. Jų kompoziciją dažnai užbaigia iliustruojamo teksto citatos. Apipavidalintose knygose (B. Sruogos „Lietuvių liaudies dainų rinktinė", 1948; rink. „Lietuvių tarybinė poezija", 1950; S. Čiurlionienės-Kymantaitės „Rinktiniai raštai", 1956; S. Nėries „Raštai", 1957; „Prūsų kalbos paminklai", 1966, ir kt.) K. kūrybiškai panaudojo liaudies ornamentus ir meninį šriftą. Jo molbertinės grafikos kūriniams būdingos liaudies papročių, darbo temos (medžio raižinys „Piršliai", 1936; medžio raižinių ciklas „Lietuviškas kaimas", 1949; lino raižinys „Prie Nemuno", 1965, ir kt.). K. peizažai daugiausia vaizduoja glaudų žmogaus sąlytį su gamta (medžio raižinys „Bažnytkaimis", 1939; lino raižiniai „Lauke", 1942, „Dailininkas gamtoje", 1943, „Pirmasis sniegas", 1958, ir kt.). Pram. peizažai pasižymi nuotaikingu oforto-akvatintos technikos panaudojimu („Petrašiūnai", 1957, „Vilniaus ŠEC", 1957). Akvarele, grafitu, tušu K. sukūrė Kaukazo, Kinijos, Krimo vaizdų.

Leid.: **Antanas Kučas,** Grafika, [kūrinių aplankas], V., 1960 [P. Gudyno įvadinis straipsnis].

Lit.: Antanas Kučas, [katalogas], V., 1959 [V. Ulozos įvadinis straipsnis].

KUČÈVSKIS Edmundas [g. apie 1835] — 1863 sukilimo dalyvis. Kilęs iš Trakų aps. bajorų. 1853—60 tarnavo Rusijos kariuomenėje Kaukaze. 1863 vasario pab. įstojo į K. Korevos suformuotą sukilėlių būrį, o vėliau pats vadovavo atskiram būriui. III.15 per mūšį prie Būdų kaimo (Jonavos rj.) pateko į nelaisvę ir buvo nuteistas 12 metų katorgos.

KUČÈVSKIS Ježis Ignatijus — 1863 sukilimo dalyvis. Mokėsi Rygoje. Keletą metų tarnavo Rusijos kariuomenėje. Išėjęs į atsargą, grįžo į tėviškę — Korsakų dvarelį (Kaišiadorių rj.). Iki 1861 tarnavo Žaslių (Kaišiadorių rj.) geležinkelio stotyje. Bendravo su revoliucingai nusiteikusia Dalevskių šeima. Į nelegalios sukilimo org-jos veiklą jį įtraukė K. Koreva. 1862 antrojoje pusėje Lietuvos Provincijos k-tas paskyrė K. Vilniaus vaivados padėjėju. Po sukilimo K. emigravo. XIX a. aštuntajame dešimtmetyje parašė atsiminimus apie 1863 sukilimo org-jos Lietuvoje kūrimąsi ir veiklą. Autoriui būdingos šlėktiškųjų revoliucionierių — dešiniojo „raudonųjų" sparno atstovų pažiūros. Atsiminimai paskelbti dokumentų rinkinyje „Revoliucinis pakilimas Lietuvoje ir Baltarusijoje 1861—1862" (1964).

KUČGALŶS — kaimas Biržų rj., Papilio apyl., 7 km į p. r. nuo Papilio, Apaščios deš. krante. 167 gyv. (1959). Per K. eina Biržų—Pandėlio kelias. Felčerių-akušerių punktas, aštuonmetė m-la (1919—47 pradinė, 1947—61 septynmetė), biblioteka (nuo 1952).

KŨČIKAS Jonas [g. 1896.V.9 Rygoje — 1947.X.6 Vilniuje] — revoliucinio judėji-

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 209

mo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1906—1914 gyveno Surginčiuose (Akmenės rj.), dirbo pas buožes. 1914 krovikas Vologdoje, geležinkelininkas Jekaterinoslave (dab. Dnepropetrovskas). Nuo 1915 tarnavo Rusijos kariuomenėje. 1917 dirbo Jekaterinoslave geležies liejinių g-loje. Nuo 1917 Komunistų partijos narys. 1917 įstojo į Raudonąją gvardiją, dalyvavo 1917.XII sukilime prieš haidamakus, buvo būrio vado pavaduotoju. 1918 pr. įstojo į Raudonąją Armiją, buvo Pietų fronto I internacionalinio pulko raitosios žvalgybos dalinio viršininku. 1918 pab. kaip Raudonosios Armijos 5-jo Vilniaus pulko kuopos vadas dalyvavo kovose už Tarybų valdžią Lietuvoje. Buvo sužeistas. 1920 malšino kontrrevoliucinį maištą Kronštate, kovojo su banditų gaujomis Pavolgyje. 1922 baigė parengiamuosius karininkų kursus Smolenske, o vėliau aukštąją karininkų m-lą ir aukštuosius generalinio štabo karininkų kursus Maskvoje. Vėliau Raudonosios Armijos pulkininkas. Dalyvavo D. Tėvynės kare. 1944—45 pulko vadas, vėliau divizijos vado pavaduotojas Tarybinėje Armijoje.

KUČINGIS Antanas [g. 1899.X.18 Veiveriuose (Kapsuko rj.)] — dainininkas (bosas). 1924—44 Valstybės teatro solistas. 1927 baigė Kauno muz. m-los solo dainavimo klasę. 1934—39 gastroliavo Paryžiuje, Stokholme, Helsinkyje, Pragoje, Rygoje, Taline, Maskvoje. 1944—48 ir 1957—61 Akademinio operos ir baleto teatro solistas. Sukūrė ryškių vaidmenų. Dalyvauja koncertuose.

Vaidmenys: Kecalis (B. Smetanos „Parduotoji nuotaka"), don Bazilijus (Dž. Rosinio „Sevilijos kirpėjas"), Mefistofelis (Š. Guno „Faustas"), Pilypas, Sparafučilis (Dž. Verdžio „Don Karlas", „Rigoletas"), Greminas (P. Čaikovskio „Eugenijus Oneginas"), Varlaamas (M. Musorgskio „Borisas Godunovas"), Rimvydas (J. Karnavičiaus „Gražina"), Spoksa (S. Šimkaus „Pagirėnai"), Masalskis (B. Dvariono „Dalia") ir kt.

Lit.: V. **Mažeika**, Opera (Lietuvių tarybinio operos teatro raida), V., 1967.

KUČINSKAITĖ Antanė [g. 1915.IV.13 Plikiuose (Biržų rj.)] — kalbininkė, filologijos mokslų kandidatė (1959). 1933 baigusi Kauno mkt. seminariją, mokytojavo Kauno, Leipalingio, Linkuvos, Šiaulių g-jose. 1940 baigė Kauno un-tą. Nuo 1945 Liet. kalbos ir lit-ros in-to moksl. bendradarbė. Su kitais redagavo „Lietuvių kalbos žodyno" III—VI (Resp. premija 1965), VII tomus. Žodyno kartotekai surinko keliolika tūkstančių žodžių. Paskelbė moksl. straipsnių leksikos, terminologijos, kalbos kultūros klausimais.

Ršt.: Tautologiniai veiksmažodžių aiškinimai „Lietuvių kalbos žodyne".—„Lietuvių kalbotyros klausimai", t. 5, V., 1962.

KUČINSKAS Alfonsas [g. 1909.VII.25 Mindūnuose (Molėtų rj.)] — pažangus Brazilijos lietuvių visuomenės veikėjas. Kilęs iš valstiečių. 1927 emigravo į Braziliją, dirbo f-kuose, anglių kasyklose. Nuo 1931 priklausė D-jai Lietuvos polit. kaliniams remti. Buvo Brazilijos Komunistų partijos narys. 1933 nelegalaus laikr. „Mūsų žodis" redakcinės komisijos narys. Veikė kultūrinėse pažangiųjų lietuvių org-jose „Kultūra", „Rytas", dalyvavo darbininkų streikuose. 1934 platino atsišaukimus, buvo suimtas ir sužalotas. II pasaulinio karo metais padėjo organizuoti San Paule k-tus Tarybų Sąjungai remti. 1946 pirmajame P. Amerikos lietuvių kongrese Montevidėjuje (Urugvajus) atstovavo San Paulo lietuviams. Grįžęs iš kongreso, buvo kalintas. 1960 grįžo į Lietuvą. 1961—65 dirbo Vilniaus skaičiavimo mašinų g-loje. Pensininkas.

KUČINSKAS Antanas [g. 1900.X.14 Juškuose (Šakių rj.)] — istorikas. 1927 baigė Kauno un-tą, 1934 apgynė daktaro disertaciją apie kun-štį Kęstutį. Dirbo istorijos mokytoju Marijampolės, Šiaulių, Kauno g-jose. 1943 su kitais liet. inteligentais, kuriuos okupantai laikė atsakingais už Lietuvos jaunimo atsisakymą stoti į hitlerininkų organizuojamus kar. dalinius, ištremtas į Štuthofo konc. stovyklą. Po karo apsigyveno JAV. Jo ist. darbai parašyti, laikantis idealistinių koncepcijų.

Ršt.: Žalgirio mūšis.— Vytautas Didysis, K., 1930; Kęstutis, Marijampolė, 1938.

KUČINSKAS Domas [g. 1902.IV.17 Zamotiškyje (Utenos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš vargingųjų valstiečių. Nuo 1911 tarnavo pas

buožes. Atlikdamas kar. prievolę Kaune, 1923 užmezgė ryšius su komunistais, platino kom. lit-rą kareivių tarpe. Už rev. veiklą 1925 nuteistas 6 metus kalėti. Kalintas VI forte ir Kauno kalėjime. 1926 amnestuotas, gyveno tėviškėje. 1926 Utenoje įstojo į LKP, dirbo Degučių part. kuopelėje. Po faš. perversmo slapstėsi. 1927 pavasarį, LKP CK pavestas, Jono Liutkaus pavarde pradėjo dirbti Kaune, LKP CK pogr. spaustuvėje „Kova". Su K. Krastinaite spausdino pogr. laikraščius „Šalin fašizmas!", „Tiesa", „Mūsų vėliava", atsišaukimus. Bendradarbiavo kom. spaudoje („Spindulys", „Balsas"). 1928 žvalgybai susekus spaustuvę, suimtas ir 1929 nuteistas sušaudyti. Teismo metu Komunistų partija suorganizavo Kaune antifaš. demonstraciją K. ginti. Demonstrantai susirėmė su policija, 80 jų buvo suimta. Nors K. atsisakė paduoti malonės prašymą, mirties bausmė jam buvo pakeista kalėjimu iki gyvos galvos. Iš viso iškalėjo 13 metų ir 3 mėn. Nuo 1940.VI adm. darbuotojas Kaune, Vilniuje ir kitur.

Ršt.: „Kovos" spaustuvė 1927—1928 metais.— Revoliucinis judėjimas Lietuvoje, V., 1957; Kovos keliais, V., 1961; Mirtininkų vienutėje, V., 1964.

KUČINSKAS Leonas [g. 1902.V.24 Zamotiškyje (Utenos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, partinis darbuotojas. Kilęs iš valstiečių. 1926 Utenoje įstojo į LKP, išrinktas part. kuopelės sekretoriumi. 1928 kooptuotas į LKP Utenos parajonio k-tą, išrinktas LKP Utenos parajonio k-to sekretoriumi. Bendradarbiavo žurnale „Balsas". Už rev. veiklą 1929.IV suimtas ir 1930.V Panevėžyje nuteistas 15 metų kalėti. Kalintas Panevėžyje, Kaune, Šiauliuose. Po amnestijos 1939 grįžo į gimtinę, atkūrė Utenos aps. partinę org-ją, sudarė LKP Utenos aps. komitetą, dirbo jo sekretoriumi. 1939.XI paskirtas LKP CK instruktoriumi š. r. Lietuvai. Nuo 1940.I LKP CK literatūros transporto ir technikos vedėjas. 1940—41 LKP CK instruktorius. LKP V suvažiavimo (1941) delegatas. D. Tėvynės karo pradžioje dirbo Kirovo, Penzos srityse. 1942—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos mokomojo bataliono part. biuro sekretorius. Demobilizuotas mokėsi part. ir taryb. darbuotojų kursuose Šujoje (Ivanovo sr.). 1944—46 LKP CK instruktorius, atsakingasis organizatorius. Nuo 1946 LKP Šiaulių aps. k-to I sekretorius. 1950—52 LKP Šiaulių sr. k-to sekretorius, 1952—1953 Part. kolegijos prie LKP Kauno sr. k-to sekretorius, 1953—58 LKP Šiaulių rj. k-to I sekretorius. Nuo 1958 Part. komisijos prie LKP CK narys. 1949—52 ir 1954—58 LKP CK narys. 1947—59 Lietuvos TSR AT deputatas.

KUČINSKAS Vladas [g. 1925.IV.3 Kaune] — inžinierius elektrikas. 1942—51 dirbo Petrašiūnų elektrinėje (Kaune) iš pradžių monteriu, vėliau budinčiuoju inžinieriumi. Nuo 1950 TSKP narys. 1951 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, dirbo LKP Kauno sr. k-te, 1953—56 Centro K-te. 1956—58 LKP Kauno miesto k-to sekretorius, 1958—60 Kauno miesto vykd. k-to pirmininkas. Nuo 1960 Petrašiūnų elektrinės direktorius. 1960—62 kandidatas į LKP CK narius. 1959—63 Lietuvos TSR AT deputatas.

KUČINSKIENĖ Roza [Šmitaitė; 1913.I.4 Daugpilyje (Latvijos TSR) — 1957.VII.26 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš tarnautojų. Mokydamasi Kauno un-te, 1929 įsijungė į rev. judėjimą, dirbo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-joje. 1931 įstojo į LKJS. Nuo 1933 Komunistų partijos narė. Už rev. veiklą 1931—32 kalinta Kaune, 1933—39 Šiauliuose, Panevėžyje, Zarasuose. 1939 med. sesuo Kaune, 1940—1941 „Tiesos" redakcijos darbuotoja. D. Tėvynės karo metais darbininkė Penzos srityje, vėliau adm. ir part. darbuotoja Jaroslavlio, Ivanovo srityse. 1945—1946 „Tiesos", 1946—48 laikr. „Raudonoji vėliava" (Šiauliai) redakcijos darbuotoja ir „Tiesos" korespondentė. Nuo 1949 Šiaulių Ped. in-to (iki 1954 Šiaulių mkt. in-tas) dėstytoja. 1953 neakivaizdiniu būdu baigė Vilniaus Ped. in-to istorijos f-tą.

KŪČIOS, kūčia,— 1. Krikščionių religijos šventės, vadinamos *kalėdomis,* išvakarės (gruodžio 24). Tą dieną stengtasi taip susitvarkyti, kad netektų dirbti per kalėdas. Moterys plaudavo trobos sienas, grindis, langus, baldus, gamindavo švenčių valgius. Vyrai apvalydavo kiemą, tvartą, paruošdavo gyvuliams geresnio pašaro. Apsitriūsę nusimaudydavo, apsirengdavo šventiniais drabužiais ir sėsdavo valgyti K.

2. Tradicinė vakarienė, valgoma krikščionių religijos šventės — kalėdų išvakarėse ir susijusi su tam tikrais religinės ir buitinės kilmės papročiais ir burtais. Dar XX a. pr. už vieno stalo susirinkdavo visa savoji ir samdytoji šeimyna; tikėta, kad, visiems susirinkus K. vakarą draugėn, ateinančiais metais būsiąs geras javų derlius. K. stalas būdavo užtiesiamas balta staltiese, pirma pakreiktas šienu, kurį kalėdų rytą šeimininkas padalydavo gyvuliams, kad sveiki būtų. Per K. buvo valgomi apeiginiai pasninko patiekalai — troškinti žirniai ir kviečiai, maži džiuvėsėliai — sližikai su pasaldintu aguonų pienu, grybai, silkės, avižinis ir spanguolių kisielius, medus, obuoliai ir kt. Prieš pradedant vakarienę, buvo valgomi ploni neraugintos kvietinės tešlos paplotėliai, vad. kalėdaičiais, kuriuos kepė ir pardavinėjo bažnyčios tarnai. K. vakarienės likučiai buvo paliekami ant stalo mirusiųjų vėlėms; tikėta, kad jos K. naktį lanko savo buvusius namus ir čia valgo. K. susijusios su daugybe agrarinių ir vedybinių burtų bei prietarų.

Pietryčių Lietuvoje kai kur po K. vakarienės šeimininkė sujuosdavo juosta piemenį drauge su jo šaukštu, peiliu ir botagu, kad vasarą ganomi gyvuliai nesiskirstytų. Apie obelis buvo pabarstoma žirnių, obelų kamienai aprišami žirnių nuovirose virtais šiaudais, jas purtydavo, kad vestų daugiau vaisių. K. dieną bitininkai duodavo kaimynams medaus, kad geriau sektųsi bitės. Beveik visoje Lietuvoje iš K. dienos ir nakties oro buvo spėjama, koks bus derlius: jei naktis žvaigždėta — bus derlingi metai, gerai augs grybai, bus dėslios vištos; jei sninga, pusto — seksis bitės ir kt. Po K. vakarienės kiekvienas traukdavo iš po staltiesės šiaudelį: ilgas reiškė ilgesnį gyvenimą, trumpas — greitą mirtį. Merginos nešdavo trobon malkas ir skaičiuodavo atneštus pagalius — pora ar ne, taip pat skaičiuodavo apglėbusios tvoros statinius — pora ar ne (pora reiškė, kad iki kitų K. mergina ištekėsianti); klausydavosi, iš kurios pusės šunes loja: iš ten atvažiuosią piršliai. Panašūs burtai ir prietarai kilo iš liaudies tikėjimo analogijos ir pirmosios dienos magija.

Tarybiniais laikais, kylant liaudies kultūriniam lygiui ir mažėjant religijos įtakai, K. ir su jomis susiję burtai ir papročiai sparčiai nyksta.

3. Dovana, dar vadinama paviržiu, kalėdaičiu, kuri buvo duodama samdiniui per kalėdas, samdos terminui pasibaigus.

Lit.: Lietuvių tautosakos apybraiža, V., 1963 [p. 145—146]; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964 [p. 537—538]; **M. Valančius,** Palangos Juzė, V., 1965 [p. 46]; **M. Katkus,** Raštai, V., 1965 [p. 213—218].

KUČIŪNAI — kaimas Lazdijų rj., Miškinių apyl., 12 km į p. nuo Lazdijų, prie Lenkijos sienos; kolūkio centras. 237 gyv. (1959). Per kaimą teka Alna (į Zapsio ež.). Ryšių skyrius, felčeriųakušerių punktas (nuo 1958), aštuonmetė m-la (1930—45 pradinė, iki 1960 septynmetė), kultūros namai (nuo 1959), biblioteka (nuo 1950).

KŪDABA Bronius [g. 1906.XII.12 Babėnuose (Ignalinos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1936—38 Vakarų Baltarusijos Komunistų partijos narys. 1936 kalintas. Nuo 1944 TSKP narys. Pensininkas.

KŪDABA Česlovas [g. 1934.VII.24 Vaicekave (Ignalinos rj.)] — geografas, geografijos mokslų kandidatas (1964). 1959 baigė Vilniaus un-tą ir liko dirbti jame dėstytoju. Nuo 1959 TSKP narys. Nuo 1964 gamtos f-to dekanas; nuo 1966 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių Lietuvos geomorfologijos klausimais. Period. spaudoje rašo kraštotyros, gamtos apsaugos, turizmo klausimais.

KŪDABA Jeronimas [g. 1909.X.1 Peterburge] — chemikas, chemijos mokslų kandidatas (1955). 1937 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1937 dirba ped. darbą Vilniaus un-te, 1955—59 chemijos f-to dekanas. Kartu 1945—49 buvo Chemijos ir chem. technologijos in-to moksl. bendradarbis, 1956—60 Kauno Politechnikos in-to vakarinio fakulteto Vilniuje dekanas. Nuo 1959 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie durpes, polimerus.

KŪDABA Jonas [g. 1911.III.11 Babėnuose (Ignalinos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1931 Komunistų partijos narys; nuo 1932 Vakarų Baltarusijos Komunistų partijos Vidžių rj. k-to narys. 1933 nuteistas 2 metus kalėti. Išėjęs iš kalėjimo, 1935 ištremtas į Lenkijos gilumą. Grįžęs toliau dirbo rev. darbą. 1936 suimtas ir 1938 pr. nuteistas 5 metus kalėti. Kalintas Švenčionyse, Vilniuje, Gardine. D. Tėvynės karo metais tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. Po demobilizacijos Švenčionyse dirba ūkinį ir administracinį darbą.

KŪDABA Petras [1909.II.10 Babėnuose (Ignalinos rj.) — 1942.X.21 ten pat] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1933—38 Vakarų Baltarusijos KP narys. 1936 su grupe Ignalinos komunistų suimtas ir 1938 nuteistas 3 metus kalėti. 1939.IX Raudonosios Armijos išvaduotas iš Vilniaus kalėjimo, kuriame susirgo džiova. 1939—41 tarnautojas Adutiškyje (Švenčionių rj.) ir Švenčionyse. Hitlerinės okupacijos metais kalintas Tverečiuje (Ignalinos rj.) ir Švenčionyse.

KŪDABA, Kudoba, Vilhelmas [1920 Pečiurkuose (Ignalinos rj.) — 1944.IV Adutiškyje (Švenčionių rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1935—38 V. Baltarusijos Komunistinės jaunimo s-gos narys. 1941 įstojo į VLKJS. Nuo 1941.X Raudonosios Armijos karys, vėliau mokėsi spec. m-loje. 1943.IV pasiųstas į Lietuvą partiz. kovai. Nuo 1943 VKP(b) narys. 1943.VI paskirtas „Vilniaus" partizanų būrio grupės vadu, vėliau išrinktas LLKJS Švenčionių aps. pogrindinio k-to sekretoriumi ir LKP Švenčionių aps. k-to nariu. Jam vadovaujant, Švenčionių aps. buvo sukurta 10 pogrindinių komjaunimo org-jų, daug jaunimo įtraukta į partiz. kovą. 1944.IV.20 grupei susidūrus su dideliu gestapininkų būriu, buvo sužeistas ir be sąmonės paimtas į nelaisvę. Vėliau hitlerininkų nukankintas.

KUDARĀUSKIENĖ Danutė [g. 1934.I.11 Plungėje] — inžinierė technologė, chemijos mokslų kandidatė (1965). 1958 baigusi Kauno Politechnikos in-tą, iki 1960 dirbo ped. darbą Ž. ū. akademijoje. Nuo 1963 Kauno Politechnikos in-to Klaipėdos vakarinio f-to dėstytoja. Paskelbė moksl. straipsnių apie selenopolitionatus.

KŪDIKIŲ NAMAĨ — auklėjimo įstaigos, kuriose iki 3 metų auginami našlaičiai, pamestinukai, vienišų motinų vaikai ir piliečių, kuriems atimtos tėvų teisės, vaikai. Sulaukę 3 metų, vaikai iš K. n. perduodami auklėti į *vaikų namus.*

Pirmąją Lietuvoje vaikų auklėjimo įstaigą, vykdžiusią dabartinių K. n. (kartu ir vaikų namų) funkcijas, įkūrė Trakų vaivados M. Oginskio žmona Jadvyga Vilniuje. 1786 ji iš vienuolių už Subačiaus vartų nupirko žemės sklypą su pastatais, kuriuose 1791 atidaryti Vaikelio Jėzaus kūdikių auklėjimo namai. Vaikus, kurių būdavo apie 400, prižiūrėdavo vienuolės. 1864 šie K. n. pertvarkyti: vaikams auklėti pakviesta gailestingųjų seserų iš Peterburgo, įsteigtos stalių, siuvėjų, batsiuvių dirbtuvės, kuriose paaugę vaikai buvo mokomi amato. Šiuose auklėjimo namuose vaikai gyvendavo, kol sulaukdavo 16—17 metų. 1848 Kaune įsteigtas lopšelis pamestinukams, vėliau paverstas nuolatine vaikų prieglauda. 1864 Kaune įkurti kūdikių auklėjimo namai, kuriuose gyvendavo apie 40 pamestinukų. 1919 įkurta Kūdikių gelbėjimo d-ja, kuri rūpinosi pamestinukų, vienišų motinų, neturtingų bei sergančių tėvų vaikais. Ši d-ja 1922 Kaune įsteigė K. n., vadinamus „Lopšeliu". Juose buvo auginami pamestinukai (vid. apie 160) iki 3—4 metų. „Lopšelyje" buvo labai didelis vaikų mirtingumas. Nuo 1928 pradėtas praktikuoti vaikų patronavimas (už tam tikrą atlyginimą vaikai būdavo atiduodami auklėti šeimoms). 1931 „Lopšeliui" pastatyti nauji 200 vietų namai;

Vilniaus kūdikių namai

jame pradėjo dirbti gydytojai specialistai, med. seserys. Dėl to žymiai sumažėjo mirtingumas: 1922 „Lopšelyje" mirė 80% vaikų, 1938 — 8,7%.

Didelį dėmesį vaikų globai Lietuvoje skiria Tarybų valdžia. Jau 1940 antrajame pusmetyje įkurti 2 kūdikių namai. 1966 Lietuvoje veikė 5 K. n.: Vilniuje (250 vietų), Kaune (250 vietų), Klaipėdoje (90 vietų), Šiauliuose (100 vietų) ir Panevėžyje (60 vietų). 1966 Vilniuje ir Šiauliuose pastatyti moderniški K. n. pastatai. Kūdikius auklėja pedagogai, med. seserys; vaikų sveikatą, režimą, maitinimą prižiūri gydytojai pediatrai. Iš K. n. vaikai gali būti atiduodami įsūnyti arba grąžinami motinoms.

Lit.: Ф. Иванов, Виленский воспитательный дом „Иисус Младенец", Вильна, 1904; Pirmosios Lietuvos motinoms ir vaikams apsaugoti konferencijos darbai, K., 1935.

KUDIRKA Stasys [g. 1904.XI.15 Masiaukuose (Šakių rj.)] — chirurgas, Lietuvos TSR nusipelnęs gydytojas (1958). 1930 baigė Kauno un-tą. Nuo 1934 dirba Alytaus ligoninėje. Nuo 1959 TSKP narys. 1959—63 Lietuvos TSR AT deputatas. Paskelbė moksl. straipsnių chirurgijos klausimais.

KUDIRKA Vincas [1856 Stugučiuose (Vilkaviškio rj.) — 1893 Gudeliuose (Kapsuko rj.)] — mokytojas. 1877 baigęs Veiverių mkt. seminariją, mokytojavo Vygriuose (Lenkija), Leipalingyje (Lazdijų rj.), Slavikuose (Šakių rj.), Gudeliuose. Mokytojaudamas slapta mokė mokinius liet. kalbos, rinko tautosaką (rinkinys saugomas TSRS Geografinės d-jos moksl. archyve Leningrade). Palaikė ryšius su rašytoju V. Kudirka, mokytoju V. Palukaičiu, E. Volteriu ir kt.

KUDIRKA Vincas [1858.XII.31 Paežeriuose (Vilkaviškio rj.) — 1899.XI.16 Naumiestyje (dab. Kudirkos Naumiestis)] — rašytojas, visuomenės veikėjas. Kilęs iš pasiturinčių valstiečių. Baigęs Paežerių pr. m-lą, 1871 įstojo į Marijampolės g-ją. Domėjosi A. Mickevičiaus, M. Konopnickos ir kitų kūryba, muzika. Pradėjo rašyti eilėraščius lenkų kalba. Baigęs 6 klases, 1877 įstojo į Seinų kunigų seminariją. Dėl „pašaukimo stokos" iš jos pašalintas, neteko materialinės tėvo paramos. 1879 vėl pradėjo mokytis Marijampolės g-joje. Lenkų k. rašė eilėraščius, straipsnelius, buvo nelegalaus mokinių laikr. „Kłamstwo" („Melagystė") redaktorius. 1881 baigęs g-ją, Varšuvos un-te vienerius metus studijavo filologiją, vėliau mediciną. J. Jablonskio bei „Aušros" idėjų paveiktas, įsijungė į lietuvių nacionalinį išsivadavimo judėjimą. 1885 „Aušroje" pasirodė pirmas spausdintas K. kūrinys — nežinomo autoriaus satyros eiliuotas sekimas. Tais pačiais metais už ryšius su „Proletariato" partija ir K. Markso „Kapitalo" santraukos perrašymą hektografavimui K. kurį laiką kalintas Varšuvos citadelėje. Paleistas už piniginį užstatą, 2 metus negalėjo naudotis studentų teisėmis, o 1887 išsprendus „Proletariato" bylą, buvo pašalintas iš un-to. Tais pačiais metais, padavęs malonės prašymą ir gavęs teisę studijuoti, nutraukė ryšius su rev. judėjimu. Lenkų liberalinio pozityvizmo veikiamas, su kitais įkūrė Varšuvos lietuvių studentų neleg. d-ją „Lietuva" (1888). D-ja 1889 pradėjo leisti „Varpą", 1890 „Ūkininką". „Varpą" kelerius pirmuosius metus K. redagavo. 1889 baigė un-tą. 1890—94 dirbo gydytoju Šakiuose. Rašė lit. kūrinius, rinko tautosaką, komponavo muz. pjeses. Susirgęs džiova, 1894—97 gydėsi Krime ir Adrijos pajūryje. 1895 buvo grįžęs į Lietuvą. Klerikalų „Apžvalgai" 1895 atskleidus jo slapyvardį, kurį laiką kalintas. Gydydamasis K. toliau intensyviai dirbo lit. darbą — rašė satyras, publicistinius straipsnius, vertė. 1897—99 V. Kraševskienės globojamas, gyveno Naumiestyje, redagavo R. Prūsijoje leidžiamą „Varpą". V. Kapso ir kt. slapyvardžiais bendradarbiavo „Varpe", „Ūkininke", JAV lietuvių periodikoje („Lietuviškajame balse", „Vienybėje lietuvninkų", „Lietuvoje") bei lenkų laikr. „Głos" („Balsas").

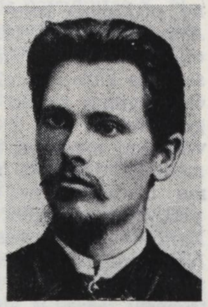

Svarbiausia K. lit. palikimo dalis yra eilėraščiai ir satyr. apsakymai. Iš 15 jo eilėraščių 10 išspausdinta rinkinyje „Laisvos valandos" (1899). K. poezija pilietinė, joje reiškiami buržuaziniai demokratiniai idealai. Poezijoje K. smerkė caro despotizmą, grobikiškus užkariavimus, didžiavalstybinį šovinizmą, lietė XIX a. pab. Lietuvos kaimo klasinius prieštaravimus (pasakėčios „Šiaučius ir gizelis" bei „Žvirbliai ir kaliausė", eil. „Ne tas yra didis", „Artojo skundas"), kritikavo dvasininkiją („Mįslys", „Mutinys"). K. poetizavo lietuvių nac. judėjimą („Gražu, gražiau, gražiausia", „Varpas", „Maniesiems", „Tautiška giesmė"), skatino Lietuvos jaunimo visuom. aktyvumą („Labora"), smerkė pasitraukusius iš nac. išsivadavimo kovos burž. inteligentus („Lietuvos šviesuoliams"). Individualiniais motyvais parašyti K. eil. „Kregždelė" ir „Karvelėli" (muziką sukūrė Č. Sasnauskas). K. eilėraščiai pasižymi taisyklinga kalba, retoriškumu, gera eiliavimo technika.

Satyr. apsakymuose K. vaizdavo carinę priespaudą ir liet. liaudies kovą su carizmu. Carinės sistemos išsigimimą K. parodė caro valdininkų — Vakanalijaus Vziatkovičiaus Kruglodurovo („Viršininkai", 1895), Žagaro („Vilkai", 1898) ir kitų — paveikslais. XIX a. pab. Lietuvos gyvenimą K. alegoriškai pavaizdavo „Lietuvos tilto atsiminimuose" (1896). Spaudos draudimą pasmerkė satyroje „Cenzūros klausimas" (1897). Satyrų siužetus K. grindė realiais įvykiais; personažai turi prototipus. K. satyroms turėjo įtakos N. Gogolio, I. Krilovo, M. Saltikovo-Ščedrino kūryba. Idėjinę jų vertę menkina kartais pasitaiką nacionalistinio pobūdžio išpuoliai prieš kt. tautas. Kompoziciniu atžvilgiu K. satyr. apsakymai yra įvairūs. Daugiausia jie fragmentiški — atskiras apsakymų dalis jungia tik išviršinis ryšys. Didžiausiu kompoziciniu darnumu pasižymi groteskinis aps. „Cenzūros klausimas". Apsakymų veikėjams charakterizuoti daugiausia vartojama hiperbolė, groteskas, kontrastas ir sąmojingai, meistriškai sukurta veikėjų kalba. Kai kurioms satyrų scenoms būdingas lyrizmas.

K. yra rašęs apsakymų kaimo ir dvaro santykių temomis („Nekalta auka", „Pabaigtuvės"), tačiau jie liko nebaigti. Publicistinių straipsnių K. daugiausia paskelbė „Varpo" skyriuje „Tėvynės varpai". Šie straipsniai išreiškė „Varpo" liberalinę pozityvistinę kryptį, K. siekimą sutelkti antagonistines liet. nacijos klases vieningam tautiniam darbui. Publicistikoje K. atstovavo kylančios lietuvių (ypač kaimo) buržuazijos interesams — ragino ją įsitvirtinti ekonomikoje, prekyboje, kovoti su Lietuvoje gyvenančia kitataute buržuazija, pareikšdamas net šovinistinių minčių. K. smerkė carizmą už nac. priespaudą ir despotizmą, propagavo burž. laisvių ir tautinių teisių būtinumą, mintį apie burž. dem. santvarkos Rusijoje įvedimą, tačiau kartais prieidavo išvadą, kad gyvenimą galįs pagerinti ir pažangesnis caras. Daug K. straipsnių skirta kovai su caro valdininkais Lietuvoje. K. pabrėžė liaudies vaidmenį istorijoje, darbininkų judėjimą laikė natūraliu visuomenės raidos reiškiniu, tačiau kartu teigė, kad Lietuvos sąlygomis šis judėjimas esąs nenaudingas, ardąs „tautinę vienybę". Vadovaujamą vaidmenį nac. judėjime K. skyrė burž. inteligentijai. Jis smerkė inteligentus, atitrūkusius nuo liaudies, nesirūpinančius visuom. reikalais, karjeristus bei polit. bailius (str. „Drebėjimas kinkų" ir kt.), demaskavo carinei administracijai talkinančius dva-

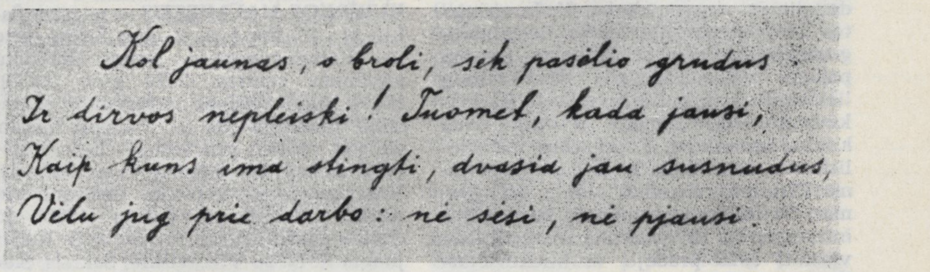

Vinco Kudirkos autografas

sininkus ir carinę politiką palaikantį popiežių Leoną XIII. K. publicistika pasižymi stiliaus aštrumu, sąmojingumu, raiškia kalba.

Lit. kritikos raštuose K. propagavo realizmą, kėlė lit-ros meniškumo ir visuomeniškumo kriterijus (straipsniai apie A. Fromo-Gužučio dramą „Ponas ir mužikai", 1893, apie S. Matulaičio-Šventmikio aps. „Parmazonai", 1897, apie „Žemaičių ir aukštaičių Lietuvos ūkininkų kalendorių", 1893, ir kt.). K. didžiai vertino K. Donelaitį, Žemaitę, S. Daukantą, A. Strazdą ir kt. tautų rašytojus — I. Krilovą, A. Mickevičių, M. Saltikovą-Ščedriną, F. Šilerį — už jų kūrybos demokratiškumą. Nemažą poveikį lietuvių lit. kalbos ir poezijos raidai turėjo K. rašybos vadovėlis „Statrašos ramsčiai" (1890) ir straipsnis eilėdaros klausimais „Tiesos eilėms rašyti" (išsp. 1898). K. parengė ir išleido liet. liaudies dainų rinkinį „Kanklės" (2 d., 1895—1899), pjesių smuikui ir fortepijonui.

K. vertė kt. tautų rašytojų kūrinius, propaguojančius demokratines ir nacionalinio išsivadavimo idėjas bei parašytus liet. tematika. Svarbiausi jo vertimai yra eiliuoti veikalai: I. Krilovo pasakėčios (1890—91), M. Konopnickos eilėraščiai „Joja karan pats karalius", „Trys takai iš buto eina", „Žagrę į ranką tas tik teima" ir kt. (1893—95), Dž. Bairono „Kainas" (1894), A. Asnyko „Kęstutis" (1896), F. Šilerio „Orleano mergelė" (1898) ir „Vilius Telis" (1899), A. Mickevičiaus „Vėlinių" III d. (1899), J. Slovackio „Mindaugas" (1900) ir kt. Būdami didelės meninės vertės, K. vertimai praturtino liet. lit-rą, darė skatinamos įtakos jos raidai.

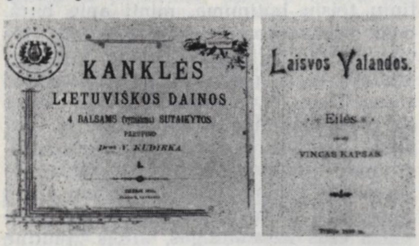

Vinco Kudirkos liaudies dainų rink. „Kanklės" (d. 1, 1895) ir „Laisvų valandų" (1899) viršeliai

K. kūriniai padėjo liet. lit-roje įsigalėti kritiniam realizmui. K. pasireiškė kaip feljetono, polit. satyros, publicistinio eilėraščio meistras, talentingas vertėjas ir kritikas. Ilgą laiką dirbdamas didelį lit. ir visuom. darbą, K. buvo virtęs buržuazinės liberalinės liet. inteligentijos ideologu bei vadovu. Su juo palaikė ryšius daugelis demokratinių liet. rašytojų ir kultūros veikėjų (G. Petkevičaitė-Bitė, Žemaitė ir kt.). Burž. kritika spekuliavo K. kūrybos nacionalistiniais elementais ir joje propaguojama „tautinės vienybės" idėja, stengdamasi K. kūrybą panaudoti buržuazijos interesais. K. lit. palikimą marksistiškai vertinti 1916 pradėjo V. Mickevičius-Kapsukas. K. kūrybai ir visuom. veiklai nemaža vietos skiriama tarybinių lit-ros tyrinėtojų darbuose.

Ršt.: Pasakos pagal Krilovą, Tilžė, 1899; Raštai, 6 t., Tilžė, 1909; Cenzūros klausimas, K., 1927; Laisvos valandos, Šiauliai, 1929; Viršininkai, K., 1933; Lietuvos tilto atsiminimai. Cenzūros klausimas. Vilkai, K., 1933; [Eilėraščiai].— Lietuvių poezija. XIX amžius, [antologija], sudarė B. Pranskus, V., 1955; Poezija, V., 1951; [K. laiškai, parengė J. Lebionka].— „Literatūra ir kalba", t. 1, 1956; t. 3, 1958.

Lit.: **V. Kapsukas,** Vincas Kudirka.—„Naujoji gadynė", 1916, Nr. 5; **V. Kapsukas,** Iš V. Kudirkos biografijos.—„Kibirkštis", 1924, Nr. 2; **V. Kapsukas,** Vinco Kudirkos jubiliejinis Varpas.—„Kibirkštis", 1924, Nr. 5; **J. Būtėnas,** Vincas Kudirka, K., 1937; **I. Kostkevičiūtė,** Kritinis realizmas lietuvių prozoje XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje, V., 1956; J. Jablonskio laiškai V. Kudirkai, parengė J. Lebionka. — „Literatūra ir kalba", t. 1, 1956; **A. Sprindis,** Lietuvių literatūrinė kritika. 1861—1905, V., 1957; **E. Kuosaitė,** Užsienio poetų vertimai į lietuvių kalbą (1880—1905 m.). — „VVU mokslo darbai", t. 18, 1958; **J. Lebionka,** V. Kudirkos idėjinių pažiūrų formavimasis.—„LTSR MA darbai", 1958, A 1; **J. Lebionka,** V. Kudirkos ryšiai su lenkų revoliucine „Proletariato" partija.—„Literatūra ir kalba", t. 3, 1958; Suomių rašytojos Maila Talvio atsiminimai apie V. Kudirką.—„Literatūra ir menas", 1958.XII.27; **J. Žiugžda,** Vinco Kudirkos visuomeninės-politinės pažiūros.—„Tiesa", 1958.XII.31; **K. Korsakas,** Vinco Kudirkos atminimui pagerbti.—„Literatūra ir menas", 1959.I.1; Lietuvių literatūros istorija, t. 2, V., 1958; **J. Gaudrimas,** Vincas Kudirka muzikas.— „Literatūra ir menas", 1959.I.10; **B. Pranskus,** Lietuvių literatūros gretose, V., 1959 [str. „Idėjiniai V. Kudirkos literatūrinio palikimo bruožai"]; **K. Grigas,** V. Kudirkos veiklos ryšiai su lietuvių tautosaka.—„LTSR MA darbai", 1960, A 2; Lietuvos TSR istorija, t. 2, V., 1963 [p. 213—222, 234—240].

KUDIRKÁITĖ Juzė [g. 1902.II.27 Pūstelninkuose (Šakių rj.)] — pedagogė, Lietuvos TSR nusipelniusi mokytoja (1955). 1922 baigė Marijampolės g-ją, 1929 — Kauno un-to humanitarinių mokslų f-to istorijos skyrių. Studijuodama un-te, mokytojavo Kauno g-jose, dalyvavo aušrininkų veikloje, priklausė Lietuvos Mokytojų profs-gai. 1929 už antifaš. veiklą nuteista 15 metų kalėti. Pažangiajai visuomenei reikalaujant, 1931 iš kalėjimo paleista. 1931—34 Lietuvos Moterų globos k-to amatų m-los bendrabučio vedėja, auklėtoja. 1934—38 dirbo Kauno un-to bibliotekoje. 1938—39 Aukštadvario (Trakų rj.) prog-jos ir Šiaulių g-jos mokytoja. 1940—41 Marijampolės II vid. m-los direktorė. 1941—43 Kauno III g-jos mokytoja. 1944—59 Kauno II vid. m-los direktorė. 1946—47 kartu Kauno un-to istorijos dėstytoja. Nuo 1959 pensininkė.

KUDÌRKOS — kaimas Prienų rj., Išlaužo apyl., 11 km į š. nuo Prienų, 2 km į r. nuo plento į Kauną; kolūkio centras. 156 gyv. (1959). Kuriasi kolūkio gyvenvietė. Pr. m-la (nuo 1957).

KUDÌRKOS NAŪMIESTIS — miestas Šakių rj., 25 km į p. v. nuo Šakių, prie pat Kaliningrado sr. sienos; Būblelių apylinkės centras. 2574 gyv. (1959). K. N. stovi Šešupės ir Širvintos santakoje. Teritorija 384 ha. Didžioji miesto dalis ir centras yra Šešupės kair. krante; deš. krante — Meištai (buv. kaimas). Yra linų f-kas, kepykla, vaisvandenių dirbtuvė. Mieste 16 gatvių (1960), jo centre aikštė (buv. turgavietė). Keliai jungia K. N. su Vilkaviškiu, Šakiais, Slavikais, Griškabūdžiu, Pilviškiais, Kybartais. Veikia 50 lovų ligoninė, V. Kudirkos vid. m-la, vakarinė vid. m-la, ž. ū. technikumas, kultūros namai, biblioteka, vaikų darželis.

2 km į p. v. nuo K. N., Širvintos deš. krante, yra piliakalnis, vietos gyventojų vadinamas Napoleono kalnu. Iš visų pusių jį supa pelkėta pieva; iš vienos pusės yra 4—5 m pločio griovio, einančio į Širvintą, žymių. Piliakalnio aikštelė 110 m ilgio, 50 m pločio, lygi, tik r. gale turi 0,5 m pakilimą, primenantį pylimo liekanas. Aikštelė buvo ariama, jos pakraščiuose buvo apkasų. 1937 Šešupėje prie K. N. tilto rastas kirvis, padarytas iš briedžio rago. Radinys saugomas Kauno ist. muziejuje.

K. N. — viena seniausių Sūduvos gyvenviečių. XVI a. vid., kertant Prūsijos pasienio girias, dab. K. N. vietoje įkurtas Duliebaičių kaimas, priklausęs Jurbarko seniūnijai, Naujosios Valios (dab. Virbalis) vaitystei. 1561 Duliebaičiuose buvo 24 valakai žemės ir gyveno 8 valstiečiai, jų tarpe G. Duliebaitis, kurio pavarde, matyt, ir buvo pavadintas kaimas. Karaliaus Vladislovo IV žmona, valdžiusi Jurbarko seniūniją, 1643 kaimą išskyrė iš valst. žemių, suteikė jam Magdeburgo teises ir herbą, tuo būdu įkurdama miestą, pagal jos vyro vardą pavadintą Vladislavovu. Miestas įkurtas pagal taisyklingą stačiakampį gotikinį planą su kvadratine aikšte. Aikštės viduryje buvo pastatyta rotušė. 1644 pastatyta bažnyčia, 1647 įsteigtas vienuolynas. Naujasis miestas 12 metų buvo atleistas nuo mokesčių, jam duota 32 valakai žemės, leista pasistatyti malūną prie Šešupės ar Širvintos, organizuoti cechus, rengti savaitinius turgus ir 3 metinius prekymečius. Karalienės privilegiją tais pačiais metais patvirtino Vladislovas IV, vėliau kiti Žečpospolitos valdovai. Vladislavovo vardas gyventojų tarpe neprigijo; įkurtąjį miestą jie vadino Naujamiesčiu arba tiesiog Miestu. Po paskutinio Žečpospolitos padalijimo Sūduvą užgrobus Prūsijai, miestas buvo pavadintas Noištatu. Šis vardas (lenk. Nowe Miasto) perėjo ir į kai kuriuos oficialius dokumentus, tačiau, Užnemunę prijungus prie Rusijos ir sudarius Augustavo gub. (1837), miestą vėl imta oficialiai vadinti Vladislavovu (iki I pasaulinio karo). Didelę reikšmę Naumiesčio augimui turėjo prekyba su Prūsija, geri keliai. Per jį buvo gabenami javai, linų sėmenys, medus, vilnos, oda, mediena. Jau 1800 mieste buvo 230 namų ir 2320 gyv., jų tarpe nemažai prekybininkų. 1802 jau veikė pr. m-la, kurioje 1819 mokėsi 80 mokinių. 1803 Naumiestį ištiko keli gaisrai, kurių metu sudegė 87 gyv. namai ir 112 ūkinių trobesių. Miestui atstatyti Prūsijos valdžia paskyrė 49 000 talerių; ji skatino gyventojus statytis mūrinius namus. 1835 mieste jau buvo 350 namų (iš jų 60 mūrinių) ir 4413 gyv.; gyveno daug amatininkų ir prekybininkų. Naumiestis garsėjo prekymečiais, kurių per metus būdavo devyni. Jų metu vyko prekyba javais, linais, gyvuliais, ypač arkliais, kuriuos pirkliai siųsdavo į Vokietiją. XIX a. ketvirtajame d-metyje Naumiestyje įsteigtas rudojo stiklo f-kas, vėliau nemaža verpykla. 1857 mieste buvo 336 namai (iš jų 86 mūriniai) ir 5516 gyventojų. 1867 jis tapo apskri-

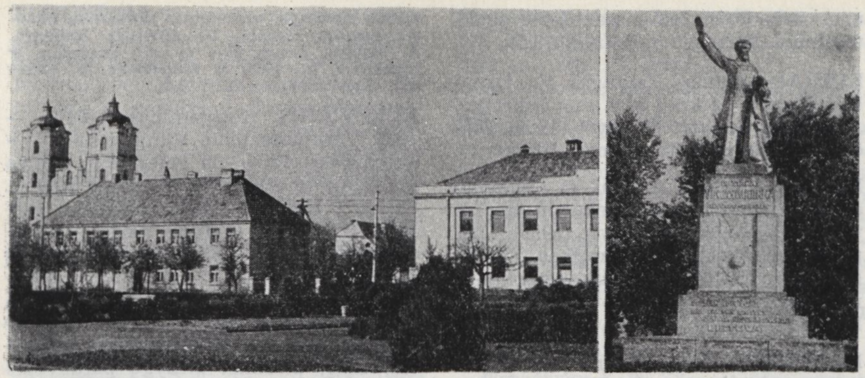

Kudirkos Naumiestis. Miesto centras ir V. Kudirkos paminklas

ties centru. 1877 pastatytas tiltas per Šešupę. 1881 gaisras vėl sunaikino žymią miesto dalį. XIX a. pabaigoje Naumiesčio ekonominė reikšmė ėmė mažėti, nes, nutiesus Kauno—Virbalio glžk., prekyba ėmė koncentruotis Kybartuose. 1897 mieste buvo 4595 gyv.; veikė taikos teismas, pašto ir telegrafo įstaiga, muitinė, kuri didesnės reikšmės jau neturėjo. Liet. spaudos draudimo laikotarpiu (1864—1904) į Naumiestį kontrabanda gabentos užsienyje spausdintos liet. knygos ir iš čia platintos po visą Lietuvą. I pasaul. karo metu kaizerinė kariuomenė sunaikino didesniąją miesto dalį. Po karo apskrities centras su visomis įstaigomis buvo perkeltas į Šakius. 1923 mieste buvo 3067 gyv., 1932 — 3500. Buržuazijos valdymo metais veikė LKP ir LKJS kuopelės. 1926 veikė komunistų vadovaujama profs-ga, suorganizavusi keletą darbininkų streikų. 1929—33 Naumiestis buvo svarbus Vokietijoje leidžiamos LKP lit-ros gabenimo į Lietuvą punktas. 1933.I.19 mieste įvyko bedarbių demonstracija, kurioje dalyvavo 100 žmonių. Miestas glaudžiai susijęs su V. Kudirkos veikla — čia jis gyveno (1896—99), mirė ir palaidotas. Todėl 1934 Naumiestis pavadintas K. N., tais pačiais metais miesto aikštėje pastatytas Kudirkai paminklas (skulpt. V. Grybas).

Pirmąją D. Tėvynės karo dieną nedidelė pasieniečių grupė, įsitvirtinusi komendantūros štabo pastate ir prie elektrinės užtvankos, pusę paros trukdė vokiečių daliniams veržtis link Šakių ir Vilkaviškio. Visi gynėjai didvyriškai žuvo. Jiems atminti po karo pastatytas paminklas. 1941.VI vok. fašistai ir vietiniai burž. nacionalistai sušaudė apie 650 K. N. gyventojų, jų tarpe miesto vykd. k-to pirmininką A. Matijošaitį, taryb. aktyvistus 2 brolius Liukaičius, Š. Levinaitę, J. Mikelkevičių, 4 brolius Pranaičius, V. Kinką. Besitraukdami okupantai miestą, ypač jo centrą, smarkiai sugriovė. Už K. N. išvadavimą jaun. leitenantams F. Kostinui, K. Nezdolijui, leitenantui J. Škotovui, vyr. leitenantams N. Makridinovui, V. Zaicevui ir kapitonui V. Pokidkai 1945 suteiktas Tarybų Sąjungos Didvyrio vardas. Po karo K. N. atsistatė ir išaugo. 1950—59 buvo rajono centras; 1951—59 ėjo rajono laikr. „Kolektyvinis darbas".

„KUDÌRKOS VAR̃PAS" — nelegalus hektografuotas antifašistinis laikraštis, ėjęs 1935—36 Užnemunėje. Leido Vyriausiasis ūkininkų gynimo k-tas. Nr. 1 išėjo 1935 pab., Nr. 2 — 1936.X.1. Iš liaudininkų pozicijų smerkė faš. valdžią, ragino valstiečius streikuoti, ginklu ginti savo interesus. Paskelbė korespondenciją iš Šakių aps., pranešimą apie žuvusį valstiečių judėjimo dalyvį Skladą, išdavikų pavardes.

KUDLÀ Alfonsas [1911.I.24 Kalnelyje (Joniškio rj.) — 1943.VI.25 Oriolo sr.] — partinis darbuotojas, Didžiojo Tėvynės karo dalyvis. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. Mokėsi Joniškio g-joje, paskui dirbo pas buožes, Latvijoje kooperatyve. 1930—40 raidžių rinkėjas, linotipininkas Telšiuose, Kaune. Su kitais organizavo spaustuvininkų streikus, spaustuvininkų dalyvavimą 1936.VI.17 darbininko A. *Kranausko* laidotuvėse (pats nešė vainiką, už tai policijos sumuštas). Rinko aukas polit. kaliniams. 1940.VII—VIII profsąjungų laikr. „Darbininkų žodis" administratorius. Nuo 1940.VIII LKP narys. 1940—41 LKP CK kadrų skyriaus instruktorius, sektoriaus vedėjas. 1942—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos kuopos polit. vadovas. Žuvo fronte.

KUDMEÑTAS — virykla, vartota Užnemunės valstiečių dūminiuose namuose. K. buvo kubo formos, įrengiamas prieangyje ar gyv. patalpoje prie sienos iš akmenų, plytų ir molio. Buvo ir kilnojamųjų K., turėjusių 4 medines kojas ir įtaisomų iš lentų sukaltoje keturkampėje dėžėje. Katilas viršum K. buvo pakabinamas ant pritvirtinto prie sienos vąškaro, pakeliamo ar nuleidžiamo pagal reikalą; puodai pastatomi ant geležinio trikojo. Dūmams surinkti viršum K. buvo gobtūras, o jiems išeiti — lubų skylė (aukštinis), uždaroma dangčiu su kotu. K. išnyko XX a. pradžioje.

KUDÕKAS Stasys [g. 1898.IX.29 Kapinėje (Panevėžio rj.)] — architektas. 1924 baigė Kauno meno m-lą, 1930 — Romos Aukštąją archit-ros m-lą (archit-ros daktaro laipsniu). 1930 Milane išlaikė tarptautinius architekto egzaminus. 1930—1934 Kauno miesto savivaldybės architektas. Nuo 1934 Kauno aukštesniosios technikos m-los, nuo 1938 ir Kauno un-to dėstytojas (nuo 1940 docentas, nuo 1941 architektūros katedros vedėjas). Suprojektavo apie 140 statinių. Pagal K. projektus pastatyta nemaža pastatų Kaune (keletas pr. m-lų, privačių poliklinikų, gyv. namų; Karininkų ramovė, 1937; g-ja Šančiuose, 1938; Aukštesnioji technikos m-la, dab. Kauno politechnikumas, 1938) ir kitose Lietuvos vietose. K. statiniams būdingi neoklasicizmo ir funkcionalizmo bruožai. 1944 K. pasitraukė į Vakarus, nuo 1949 gyvena JAV.

KUDÓNIAI — kaimas Raseinių rj., Betygalos apyl., 1 km į š. r. nuo Betygalos, prie kelio į Krakes. 159 gyv. (1959). Lentpiūvė. Ist. šaltiniuose K. minimi 1593 (18 valakų dirbamos žemės).

KUDÓNYS — kaimas Kaišiadorių rj., Kietaviškių apyl., 5 km į v. nuo Elektrėnų, Strėvos deš. krante. 216 gyv. (1959). Į r. nuo kaimo yra Ilgės ež.

KUDRẼNAI — kaimas Kauno rj., Užliedžių apyl., 10 km į p. nuo Babtų, Nevėžio kair. krante. 67 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1928). Pro K. eina Raudondvario—Babtų kelias. Ist. šaltiniuose K. minimi 1549.

KUDRICKÁITĖ Gaudencija [g. 1930.V.1 Saugėlaukyje (Joniškio rj.)] — žemės ūkio darbininkė, Socialistinio Darbo Didvyrė (1965). 1949—56 Joniškio rj. „Gegužės Pirmosios" kolūkio laukininkystės darbininkė, nuo 1957 Bariūnų kolūkio melžėja. K. yra viena pirmaujančių melžėjų Lietuvoje.

KUDRIONIŨ GIRIÀ — kaimas Trakų rj., Bobruvkos apyl., 7 km į š. v. nuo Trakų, 1 km į š. v. nuo Akmenos ežero v. galo. 80 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la.

KŪDRŲ-MIŠIURKÌNĖS MIŠKAĨ — miškų masyvas Šakių rj., 12 km į š. r. nuo Šakių. Priklauso Šakių miško pramonės ūkio Užnykio girininkijai. Plotas 1295 ha; medynų 1130 ha, iš jų 140 ha kultūrinės kilmės. Masyvą sudaro: Kūdrų (577 ha), Mišiurkinės (372 ha) miškai, Bertulių šilelis (346 ha). Ties Sutkais K.-M. m. susisiekia su Kazlų Rūdos miškais. Reljefas lyguminis. Dirvožemiai velėniniai gliejiški, išplauti bei sujaurėję, susiformavę ant beriedulinių limnoglacialinių priemolių bei molių. Labiausiai paplitę augavietės tipai — drėgna giria ir drėgnas šilagiris. Beržynų yra 36%, drebulynų 34%, eglynų 16%, juodalksnynų 10%, pušynų ir ąžuolynų po 1,5%, baltalksnynų 1%. Vyrauja pusbrandžiai medynai ir jaunuolynai. Vid. amžius 42 metai, vid. bonitetas I, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 140 ktm/ha, vid. prieauga 3,4 ktm/ha. Nemaža guobinių šeimos medžių, skroblų. Gausu stirnų, šernų, kiškių. Miškai eksploataciniai. Per metus iškertama apie 2000 ktm. Į r. nuo masyvo yra Bertulių kaimas, į p. — Kūdrų, į v. — Mišiurkės ir Mišiurkėnų kaimai.

KUDZÍENĖ Birutė [g. 1927.V.23 Dūkšte] — inžinierė technologė, technikos mokslų kandidatė (1966). 1951 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1952—60 „Kauno audinių" f-ko dažymo cecho technologė. Nuo 1963 Chemijos ir chem. technologijos in-to moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių apie acetatinio, triacetatinio pluošto ir polimerinių dangų fizines, mechanines bei chemines savybes.

KUDZINÓVSKIS Česlovas [g. 1908.X.8 Vodzilovkoje (Lenkija, Bialistoko vaivadija)] — lenkų kalbininkas baltistas. 1935 baigė Vilniaus un-to lyg. kalbotyros skyrių. 1935—37 specializavosi finų-ugrų kalbotyros srityje Helsinkyje, 1937—1939 — Budapešte, kur apgynė filol. mokslų daktaro disertaciją („Suomių garsų sistema"). Gyvendamas ir studijuodamas Vilniuje, išmoko liet. kalbą ir tyrinėjo įvairius baltų kalbotyros klausimus. Pagal Britų muziejuje saugomą S. Chilinskio biblijos vertimo rankraštį su kitais parengė „Naujojo testamento" tekstą (1958) ir sudarė jo žodžių ir formų registrą (1964). Parengė spaudai lenkų etnografo ir folkloristo O. Kolbergo raštų 53 tomą („Litwa", 1966), skirtą lituanistikai. Paskelbė moksl. straipsnių apie slavų kalbų skolinius liet. kalboje, apie jotvingių kalbą.

KUDZỸS Antanas [g. 1925.V.19 Seirijuose (Lazdijų rj.)] — inžinierius statybininkas, technikos mokslų daktaras (1967), Lietuvos TSR nusipelnęs statybininkas (1965). 1950 baigė Kauno un-tą. 1950—57 Ž. ū. statybos projektavimo in-to konstruktorius, 1959—60 Pram. statybos projektavimo in-to vyriausiasis konstruktorius. TSRS sporto meistras (krepšinis, 1953). 1954—60 ir Kauno Politechnikos in-to dėstytojas. 1959 apgynė technikos mokslų kandidato disertaciją. Nuo 1960 dėsto Kauno Politechnikos in-to Vilniaus filiale, nuo 1965 stat. konstrukcijų katedros vedėjas. Nuo 1962 docentas, nuo 1968 profesorius. Mokslų daktaro disertacija — „Trumpalaike apkrova veikiamų žiedinio skerspiūvio gelžbetoninių elementų darbo tyrimas". Paskelbė moksl. straipsnių apie centrifuguotą betoną bei gelžbetonį.

KŪGELIAĨ — kaimas Šilutės rj., Usėnų apyl., 13 km į p. nuo Žemaičių Naumiesčio, tarp Klaipėdos—Pagėgių plento ir geležinkelio. 202 gyv. (1959). Iš r. prieina Kavolių miškas. Spiečių pr. m-la.

KUIGÁLIAI — kaimas Jonavos rj., Kulvos apyl., 8 km į v. nuo Žeimių, prie Kėdainių—Jonavos kelio. 95 gyv. (1959). Per kaimą teka Barupė (Nevėžio intakas). Yra Žeimių vaismedžių medelynas, parduotuvė, felčerių-akušerių punktas (nuo 1961), pr. m-la (nuo 1923).

KUISIAĨ — kaimas Tauragės rj., Dauglaukio apyl., 11 km į p. v. nuo Tauragės, Jūros kair. krante. 127 gyv. (1959). Felčerių-akušerių punktas (nuo 1963).

KUIŠIAĨ — kaimas Prienų rj., Šilavoto apyl., 17 km į v. nuo Prienų, 16 km į š. v. nuo Balbieriškio. 89 gyv. (1959). Iš p. prie kaimo prieina Palių miškas. Yra Piliakalnio (iki 1963 — Kuišių) aštuonmetė m-la (1923—49 pradinė, 1949—62 septynmetė).

KUITĒNIAI — kaimas Zarasų rj., Antalieptės apyl., 1,5 km į š. r. nuo Antalieptės, Liedžio ežero š. krante. 216 gyv. (1959).

KUJĒLIS Bronius [1910 Rygoje — 1943.VII prie Oriolo] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1914 gyveno Krikonyse (Ignalinos rj.). 1929—38 Vakarų Baltarusijos Komunistų partijos narys, Krikonių part. kuopelės sekretorius. Platino kom. lit-rą. Nuo 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Žuvo fronte.

KUJĒLIS Viktoras [1906 Rygoje — 1938. IX.26 Krikonyse (Ignalinos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1929—38 Vakarų Baltarusijos Komunistų partijos narys, priklausė Krikonių kuopelei.

„KUJMY BROŃ" („Kalkime ginklus") — komunistinis pogrindinis mėnesinis laikraštis, ėjęs 1931—36 Vilniuje lenkų kalba. Spausdintas neleg. spaustuvėje. Leido V. Baltarusijos KP CK.

KUKÁRSKĖ — kaimas Šakių rj., Kidulių apyl., Nemuno kair. krante, 8 km į r. nuo Sudargo, prie kelio į Kidulius. 151 gyv. (1959). Iš p. prieina Švarcgirio miškas. 35 lovų Kidulių ligoninė (įst. 1946), vaistinė. Hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai 1941.VI pušynėlyje prie K. sušaudė 300 žmonių.

KUKĒČIAI — kaimas Kelmės rj., Grimzių apyl., 5 km į š. r. nuo Kelmės, prie Šiaulių—Sovetsko plento. 157 gyv. (1959). P. pakraščiu teka Kražantė (Dubysos intakas). Pastatyta mechanizuotos kolūkio kiaulidės, grūdų sandėlis-džiovykla, šiltnamiai. Yra valgykla.

KUKENỸS Domininkas [g. 1913.VIII.4 Čiuladuose (Kupiškio rj.)] — veterinarijos gydytojas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1956), Lietuvos TSR nusipelnęs veterinarijos gydytojas (1965). 1949 baigęs Vet. akademiją, dėsto Ž. ū. akademijoje. Nuo 1961 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių, vienas arba su kt. autoriais išleido vadovėlių, knygų, brošiūrų gyvulininkystės ir veterinarijos klausimais.

Ršt.: **V. Juozapavičius, D. Kukenys** [ir kt.], Darbo arklys kolūkyje, V., 1951; Gyvulių bruceliozė ir kova su ja, V., 1953; **V. Juozapavičius, D. Kukenys,** Arklininkystė, V., 1953; **Z. Giršavičius, D. Kukenys,** Racionalaus gyvulių šėrimo organizavimas kolūkyje, V., 1955; **V. Gabrijolavičius, D. Kukenys** [ir kt.], Mineralinių medžiagų, vitaminų ir antibiotikų reikšmė gyvulių šėrimui, V., 1958; **D. Kukenys, A. Šiaulys,** Žemės ūkio gyvulių anatomija ir fiziologija, V., 1965; **S. Kalpokienė, D. Kukenys,** Kiaulininkystė, V., 1967.

KUKĒVIČIUS Konstantinas [1810 — 1842 Verkiuose (dab. Vilniaus dalis)] — dailininkas. 1835—39 Peterburgo Dailės akademijoje studijavo batalinę tapybą. Grįžęs į Lietuvą, sukūrė nedidelio formato tapybos ir grafikos darbų — nesudėtingos kompozicijos buitinių paveikslų („Priemiesčio smuklė", „Kontrabandininkai Vilniaus apylinkėse") ir realistinių liaudies žmonių portretų (elgetaujančio Vilniaus poeto J. Krištalevičiaus portretas, 1839; piešiniai „Knygų pardavėjas turguje", „Senų daiktų pardavėjas", „Kepurininkas", „Račius"). Buitiniuose paveiksluose K. pavaizdavo miesto amatininkų, smulkių pardavėjų ir valstiečių gyvenimą. Portretuose taikliai charakterizavo vertelgas, su meile pavaizdavo darbo žmogų. 6 K. piešiniai įdėti 1840 Vilniuje išleistame litografijų aplanke „Vilnius 1840".

Lit.: **T. Adomonis,** Lietuvos pažangioji dailė 1831—1863 metais.—„Istorija", t. 4, V., 1962.

KUKLIAĨ — kaimas Lazdijų rj., Lazdijų apyl., 4 km į p. r. nuo Lazdijų, prie kelio į Veisiejus. 204 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1919). Kaimo laukuose rasta akmeninių kirvukų.

KÙKORAI — kaimas Šilutės rj., Saugų apyl., 13 km į š. nuo Šilutės, abipus Klaipėdos—Pagėgių geležinkelio. 290 gyv. (1959). Parduotuvė.

KÙKTIŠKĖS — kaimas Utenos rj., 12 km į p. r. nuo Utenos, prie kelio į Švenčionėlius; apylinkės ir kolūkio centras. 343 gyv. (1959). Pro kaimą teka Vyžinta, kuri ties K. vadinama Kuksa (iki XX a. pr. kaimas buvo vadinamas Kukutiškiais). 1 km į p. nuo K. eina Panevėžio—Švenčionėlių glžk. Malūnas, felčerių-akušerių punktas, aštuonmetė m-la (iki 1945 pradinė, 1945—50 prog-ja, 1951—61 septynmetė), kultūros namai (nuo 1949), biblioteka. Ist. šaltiniuose K. dvaras minimas nuo XVI a. Iki XVIII a. jis priklausė Vilniaus vyskupui. 1604 prie jo pastatyta bažnyčia, ėmė kurtis bažnytkaimis. Pagal 1731 inventorių jame buvo 27 valstiečių ūkiai, kurie ėjo baudžiavą dvarui. XVIII a. įsteigta parapinė m-la, kurioje 1781 mokėsi 23 mokiniai; 1868 įsteigta valdinė pr. m-la. XIX a. ir XX a. pirmojoje pusėje K. buvo valsčiaus centras, tačiau į didesnę gyvenvietę neišaugo (1866 buvo 315 gyv., 1883 — 282, 1923 — 481). 1905 revoliucijos metu K. valsčiaus sueigoje valstiečiai pareikalavo iš caro valdžios įvesti m-loje lietuvių dėstomąją kalbą, išsirinko lietuvį mokytoją. Taryb. metais į K. persikėlė nemažai kolūkiečių iš aplinkinių vienkiemių.

KUKUČIAĨ — kaimas Ignalinos rj., Dysnos apyl., 8 km į v. nuo Kazėnų (Baltarusijos TSR), prie kelio į Ignaliną, tarp Dysnos ir Birvėtos upių. 62 gyv. (1959). 1945 įsteigta pr. m-la, 1948 perorganizuota į septynmetę, 1961 — į aštuonmetę, 1965 perkelta į Dysną.

KUKURŪZAI. Lietuvoje auginami titnaginių K. (*Zea mays* convar. *vulgaris*) ir dantinių K. (*Z. m.* convar. *dentiformis*) hibridai bei dantiniai K. Užauga iki 1,8—3,0 m aukščio. Lietuvos TSR rajonuotos K. veislės (1966): hibridai Bukovinos 3, Bukovinos 3 TV ir Sterlingas (dantinis). Gerai užauga tik tose dirvose, kurių reakcija daugiau kaip 5 pH, kuriose gruntinis vanduo niekada nepasiekia armens ir kurios gausiai patręštos, ypač azotinėmis trąšomis. Geriausias sėjos laikas — vyšnių žydėjimo pradžia.

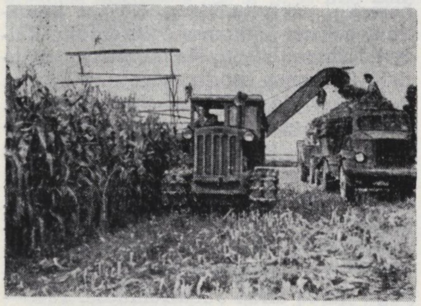

Kukurūzų derliaus nuėmimas Kapsuko rj. Černiachovskio kolūkyje

Dažniausiai sėjami po bulvių, šakniavaisių, be to, ir atsėliuojami. Pagr. liga — pūslėtosios kūlės (grybinė liga, kenkianti antžeminei daliai, ypač burbuolėms). Požeminei daliai ir stiebo apačiai kenkia vabalų spragšių lervos, augimo kūgeliui — švediškoji muselė. Auginami visose Lietuvos TSR zonose ir beveik kiekviename ūkyje kaip pagr. silosinis augalas. Kartais vartojami ir žaliajam pašarui. K. sėkla Lietuvoje nesubręsta, todėl kasmet įvežama iš Moldavijos TSR ir Ukrainos TSR. Bukovinos 3 veislės K. kai kuriais metais šiltesnėse dirvose pasiekia pieninę vaškinę brandą (pvz., 1961 Lazdijų rj.). Nuimami siloso kombainais, artėjant stipresnėms rudens šalnoms, ne vėliau kaip rugsėjo pabaigoje. 1965 K. užėmė 120 100 ha, arba 4,9% bendro Lietuvos TSR pasėlių ploto, iš to skaičiaus kolūkiuose 81 600 ha. Gerai auginant, gaunama 400—600 cnt žaliosios masės iš 1 ha; Radviliškio rj. „Draugo" kolūkyje 63 ha plote gauta 428 cnt/ha (1965), Vilkaviškio rj. Keturvalakių kolūkyje 68 ha plote — 558 cnt/ha (1965). K. auginimą tiria Žemdirbystės in-tas, Ž. ū. akademija, Valstybinė ž. ū. kultūrų veislių tyrimo komisija.

ISTORINIAI DUOMENYS. Lietuvoje K. jau nuo XVIII a. kartais buvo auginami daržuose bei darželiuose kaip dekoratyviniai augalai. Silosui juos bandyta auginti jau XIX a. pab., tačiau gamybinės reikšmės jie neturėjo. Plačiau pradėta auginti 1954. Didelę ūkinę reikšmę kaip silosinė kultūra ir žaliasis pašaras K. įgijo tik nuo 1955 (tais metais jų pasėta 151 900 ha, 1958 — 42 800 ha, 1960 — 95 100 ha, 1963 — 165 500 ha, 1966 — 89 000 ha). 1954—1956 K. buvo sėjami, prižiūrimi ir nuimami rankiniu būdu. Gausėjant herbicidų ir atitinkamos technikos, 1957—58 vienas kitas kolūkis ėmė juos auginti be rankų darbo, o nuo 1963—64 rankinis K. auginimas bei derliaus nuėmimas jau tapo retenybe.

Lit.: Kukurūzų augintojo vadovas, V., 1963.

KULAĨ — kaimas Skuodo rj., Skuodo apyl., į p. v. nuo Skuodo, abipus geležinkelio ir plento į Kretingą; apylinkės ir kolūkio centras. 601 gyv. (1959). Pro K. teka Bartuva. Kaimo š. dalis vadinama K. Pirmaisiais (472 gyv.), p. dalis — K. Antraisiais (129 gyv.). Yra Skuodo glžk. st., Resp. susivienijimo „Lietuvos ž. ū. technika" Skuodo rj. skyrius, linų paruošų punktas, kolūkio malūnas, pr. m-la (nuo 1909), biblioteka (nuo 1950).

Pirmuosiuose K. iki XX a. pr. buvo piliakalnis (Bartuvos kair. krante) ir du plokštiniai kapinynai: vienas, su II—III a. griautiniais kapais,— šalia piliakalnio, kitas, su IX—XII a. griautiniais bei degintiniais kapais,— toliau nuo jo. Piliakalnis ir kapinynai suardyti, kasant žvyrą. Radiniai iš jų laikomi Kauno ist. muziejuje.

1597 kaimas turėjo 20 ūkių ir 20 valakų žemės. Hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai 1941 vasarą žvyrduobėse ties K. masiškai šaudė Skuodo ir aplinkinių miestelių gyventojus.

KULAKÁUSKAS Aldonas [g. 1928.V.11 Seirijočiuose (Lazdijų rj.)] — inžinierius elektromechanikas, technikos mokslų kandidatas (1960). 1952 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, nuo 1953 dirba jame ped. darbą. Nuo 1963 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie sinchroninį susižadinantį generatorių, elektros mikromašinas ir kitais elektrotechnikos klausimais.

KULAKÁUSKAS Telesforas [g. 1907. IX.7 Klykoliuose (Akmenės rj.)] — dailininkas. 1933 baigęs Kauno meno m-los grafikos studiją, bendradarbiavo period. spaudoje. Sukūrė karikatūrų, šaržų, dramos spektaklių dekoracijų eskizų. Nuo 1933 dalyvauja dailės parodose Lietuvoje ir užsienyje. 1935—37 lankėsi Švedijoje, Vokietijoje, TSRS, Prancūzijoje. 1945—48 Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to dėstytojas (nuo 1947 docentas). 1945—47 Grož. lit-ros leidyklos vyriausiasis dailininkas. Sukūrė portretų, kompozicijų, plakatų, iliustravo knygų. Bendradarbiauja žurnaluose („Genys", „Šluota", „Švyturys" ir kt.). K. kūriniams būdinga ryškus kontūras, ekspresyvumas.

Kūriniai: portretai — Jovaro, K. Korsako (1946), A. Baranausko (1947), B. Sruogos, A. Vienuolio-Žukausko (1948), I. Simonaitytės (1950); kompozicijos (ofortai) —„Darbininkai", „Ožkos" (1939), „Mergaitė skaito laišką" (1947), „Vilnius žiemą" (1961), „Audėja", „Suvirintojas" (1962); plakatai — „Knyga — geriausias draugas" (1945), „Lietuvių grafikos paroda" (1957), „Tarptautinė moters diena" (1959); apipavidalinti spektakliai — V. Krėvės „Žentas" (1931), A. Griciaus „Palanga" (1932), M. Mašadu „Svogūnėlių pagrobimas" (1963); apipavidalintos ir iliustruotos knygos — A. Venclovos „Naktis" (1941), T. Tilvyčio „Rinktinė" (1950), A. Puškino „Pasaka apie popą ir jo berną Baldą" (1955), Just. Marcinkevičiaus „Grybų karas" (1958), liaudies pasakų rink. „Kelionė į dangų" (1964), K. Kubilinsko „Ryklio rūmai" (1965), K. Binkio „Jonas pas čigonus" (1966), ir kt.

Telesforas Kulakauskas. „Mergaitė skaito laišką", ofortas, 1947

KULAKÁUSKAS Tomas [1914.II.1 Laukuvoje (Šilalės rj.) — 1947.XI.25 Lazdijų rj.] — partinis darbuotojas. Kilęs iš darbininkų. 1923—40 tarnavo pas buožes, dirbo Rietave miško darbininku. 1934.X dalyvavo 1000 miško darbininkų streike Rietavo vls. Nuo 1940.VIII Komunistų partijos narys. 1940—41 dirbo Rietavo vls. ž. ū. komisijoje, paskui LKP Telšių aps. k-to instruktoriumi, Kaune baigė propagandistų kursus. Nuo 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. Fronte buvo sužeistas. Nuo 1944 pr. mokėsi part. ir taryb. darbuotojų kursuose Šujoje (Ivanovo sr.). 1944—46 LKP Lazdijų aps. k-to skyriaus vedėjas. Nuo 1946 LKP Lazdijų aps. k-to sekretorius. Burž. nacionalistų nužudytas.

KULAKÁUSKAS Vytautas [g. 1920. VIII.25 Kuršėnuose] — krepšininkas, TSRS sporto meistras (1947), TSRS nusipelnęs sporto meistras (1950), TSRS nusipelnęs treneris (1957). 1940—41 ir 1945—49 žaidė Lietuvos TSR krepšinio rinktinėse (1945—49 kapitonas; 1947 ir 1949 treneris), 1947—50 TSRS krepšinio rinktinėse. 1947 Europos čempionas. 1948 baigęs Kūno kultūros in-tą, iki 1950 ten pat dirbo ped. darbą. 1950—1952 TSRS moterų, 1952—56 TSRS vyrų krepšinio rinktinių treneris. 1950—1960 Vilniaus Ped. in-to dėstytojas, fiz. lavinimo ir muzikos f-to dekanas. Nuo 1960 Kauno Politechnikos in-to Vilniaus filialo fiz. lavinimo katedros vedėjas.

Ršt.: Krepšininko treniruotė, V., 1955.

KULAKÁUSKIENĖ Emilija [**Eidukaitytė;** g. 1928.VI.30 Bambiniuose (Vilkaviškio rj.)] — žurnalistė. 1946—47 Lazdijų aps. laikr. „Dzūkų žinios" redakcijos atsakingoji sekretorė. 1947—49 LKP Plungės rj. k-to instruktorė. Nuo 1948 TSKP narė. 1951 baigė Resp. part. m-lą. 1951—55 Radijo ir televizijos k-to redaktorė. 1955—59 žrn. „Tarybinė moteris" skyriaus vedėja, redaktoriaus pavaduotoja. 1960 baigė Vilniaus un-tą. 1959—61 žrn.

„Meno saviveikla" skyriaus vedėja, 1961—65 redaktorė. Nuo 1965 — „Mūsų žodžio" redakcijos atsakingoji sekretorė.

KULAKÕVAS (Кулаков) Fiodoras Davidovičius [g. 1918] — Tarybų Sąjungos Komunistų partijos ir Tarybų valstybės veikėjas. 1937 baigė Visasąjunginį Neakivaizdinį ž. ū. in-tą. 1938—43 dirbo agronomu, tarybinio ūkio skyriaus, cukraus kombinato valdytoju, rajono ž. ū. skyriaus vedėju. Nuo 1940 TSKP narys. Nuo 1943 dirba vadovaujamą partinį ir valstybinį darbą. 1950—55 Penzos sr. vykdomojo k-to pirmininkas. 1955—59 RTFSR ž. ū. ministro pavaduotojas. 1959—60 RTFSR duonos produktų ministras. 1960—64 TSKP Stavropolio krašto k-to I sekretorius. Nuo 1964 TSKP CK skyriaus vedėjas. Nuo 1965 TSKP CK sekretorius. Nuo 1961 TSKP CK narys. 1950—58 ir nuo 1962 TSRS AT deputatas.

KULAKÕVSKIS Henrikas [1808 Minsko gub. — 1890 Minske] — gydytojas farmakologas. 1831 baigė Vilniaus un-to teisės f-tą, 1837 Vilniaus Medicinos-chirurgijos akademiją. 1842 apgynė med. mokslų daktaro disertaciją apie lūpų plastiką. 1837—42 Vilniaus Medicinos-chirurgijos akademijos terapinės klinikos vadovo padėjėjas, terapijos profesoriaus asistentas. Uždarius akademiją, 1842—48 Peterburgo Medicinos-chirurgijos akademijos terapinės klinikos asistentas, 1849—51 farmakologijos profesoriaus padėjėjas, nuo 1852 profesorius.

KULÃLIAI — kaimas Skuodo rj., Notėnų apyl., 9 km į š. r. nuo Salantų, 7 km į p. r. nuo Mosėdžio. 275 gyv. (1959). Šiaurėje pro K. teka Eiškūnas (Bartuvos kair. intakas). Pr. m-la (nuo 1919). Kaimas minimas 1564 ist. šaltiniuose (tuo metu jis buvo vadinamas Kulais ar Kuliais).

KULÂUTUVA — miesto tipo gyvenvietė Kauno rj., 19 km į v. nuo Kauno, Nemuno deš. krante. 1022 gyv. (1959). Plotas 215 ha; yra 16 gatvių, 210 pastatų, iš jų 172 gyvenamieji. Plano struktūra stačiakampė (gyvenvietė išplanuota prieš

Kulautuva. Nauji gyvenamieji namai

Kulautuva. Sanatorinė mokykla-internatas

II pasaul. karą). Iš š. gyvenvietę supa maždaug 600 ha ploto pušynas. Veikia 330 lovų resp. tuberkuliozinė sanatorija (joje, be kitų, yra inkstų ir akių tuberkuliozės skyriai), kurioje 1965 gydėsi daugiau kaip 1000 ligonių; 100 lovų respublikinė vaikų sanatorija „Kregždutė", kurioje 1965 gydėsi 230 vaikų, persirgusių tuberkulioze, tuberkulioziniu meningitu, reumatu. Yra girininkija, ryšių

Kulautuva. Parko kampelis

skyrius, 2 parduotuvės, vaistinė, vid. m-la (1940—47 pradinė, 1947—52 prog-ja, 1952—58 septynmetė), sanatorinė mokykla-internatas, kultūros namai, biblioteka, 2000 vietų estrada. Vasarą iš Kauno atsikelia 2 vaikų darželiai, veikia 2 pionierių stovyklos.

K. kaimas minimas 1364 kryžiuočių kronikoje. Kurortine vieta K. tapo XX a. pr. Čia daugiausia atvažiuodavo Kauno gyventojai. Jie vasarodavo pas priv. asmenis. Tuo metu K. pradėjo augti (1923 buvo 125 gyv., 1933 — apie 400). 1933 jai suteiktas kurorto vardas. Gyvenvietę imta intensyviau tvarkyti. Buvo statomi priv. vasarnamiai ir pensionai. Įsikūrė nedidelė priv. sanatorija, kuri nuo 1937 ėmė veikti ištisus metus. 1937.XII.31—1938.I.1 Kulautuvoje įvyko LKP CK plenumas. Taryb. metais K. žymiai išauga. Buv. nedidelių privačių vasarnamių patalpose 1949 įsikūrė tuberkuliozinė sanatorija, 1949 pab. pradėjo veikti geležinkelininkų sanatorija, 1956 reorganizuota į respublikinę vaikų tuberkuliozinę sanatoriją. 1962 pastatyta sanatorinė mokykla-internatas.

KULÂUTUVOS MĨŠKAS — miškas Kauno rj., 15 km į v. nuo Kauno, Nemuno deš. krante. Priklauso Kauno miškų ūkio Kulautuvos girininkijai. Plotas 596 ha; medynų 581 ha. Paviršius banguotas, pasviręs Nemuno link, pietuose išraižytas erozinių griovų. R. pakraščiu į Nemuną teka Prokupis, š. v. pakraščiu — Klevinė. Dirvožemiai jauriniai, mažai bei vidutiniškai sujaurėję, daugiausia smėliniai. Medynai savaiminės kilmės. Pušynų yra 56%, eglynų 32%, beržynų 10%, ąžuolynų 2%. Vyrauja II—III boniteto medynai. Vid. amžius 72 metai, vid. skalsumas 0,6, vid. tūris 156 ktm/ha, vid. prieauga 2,2 ktm/ha. Yra stirnų, lapių, barsukų, užklysta šernų. Miškas kurortinis, gausiai lankomas poilsiautojų. Raižyti Nemuno slėnio šlaitai mėgstami turistų ir žiemos sporto mėgėjų. Miško p v. pakraštyje įsikūrusi *Kulautuva*. Š. pakraščiu eina Kauno—Jurbarko plentas, o per miško vidurį — jo atšaka į Kulautuvą.

KULBŶS Povilas [g. 1891.X.2 Juodžioniuose (Biržų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. Nuo 1938 Komunistų partijos narys. Pogr. darbą dirbo Juodžioniuose. 1940—1941 adm. darbuotojas. D. Tėvynės karo metais dirbo adm. darbą Čiuvašijos ATSR. 1949—50 kolūkio pirmininkas Biržų rj., vėliau adm. darbuotojas. Nuo 1956 pensininkas.

KULBÕKAS Vincas [1910.VIII.7 Marijampolėje — 1943.IX.5] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1939 Komunistų partijos narys. Pogr. darbą dirbo Marijampolėje. 1940—41 adm. darbuotojas Marijampolėje, Vilkaviškyje, Mažeikiuose. D. Tėvynės karo metais dirbo TSRS gilumoje. 1943.IX su grupe atsiųstas į Lietuvą partiz. kovai. Žuvo, vykdydamas kovos užduotį.

KŪLĖLIŲ PĖLKĖ — pelkė Varėnos rj., 11 km į š. r. nuo Varėnos, prie Vilniaus—Gardino geležinkelio. Plotas 426 ha (pramoninis 325 ha). Sausuminės

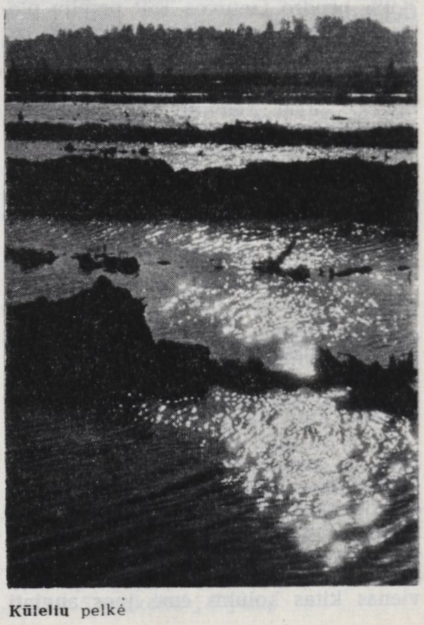

Kūlelių pelkė

kilmės plynraistinė žemapelkė ir tarpinio tipo pelkė. Durpių klodo didž. storis 4,9 m, vid. 2,14 m. Durpės raistinės. Vid. susiskaidymas 30%, vid. peleningumas 10,8%. Pelkė nusausinta. Prieš pradedant kasti, durpių ištekliai buvo apie 7 mln. m³. Iki 1966 iškasta 32%. 1965 pagaminta 20 000 t gabalinių durpių kurui, 19 000 t trupininių durpių trąšoms.

KULĒNĖ — Žemaitijos vidurio sritis, minima 1253 Mindaugo dokumente. Ji apėmusi apylinkes į p. ir p. v. nuo Laukuvos (Šilalės rj.).

KULEŠÀ Mykolas [1795—1863] — dailininkas. Mokėsi pas J. Damelį. Baigė Vilniaus un-to piešimo ir tapybos katedrą (pas J. Rustemą). Dirbo Polesėje, Krime. 1839 grįžo į Lietuvą. Gyveno Vilniuje, buvo piešimo mokytojas Kražiuose, Gardine. Guašu ir aliejumi nutapė teminių paveikslų, peizažų, teatro dekoracijų. Kūriniuose romantiškai pavaizdavo Lietuvos praeitį. Teminiams K. paveikslams būdingos batalinės ir Žečpospolitos kariuomenės gyvenimo temos („Husarai atakoje", „Etmonas", „Kareivių poilsis"). Peizažuose K. pavaizdavo Kauno, Krėvos, Lydos, Trakų pilių griuvėsius ir kitas Lietuvos vietas („Baidokai upėje" ir kt.).

Leid.: Zbiór widoków krajowych rysowanych z natury, [piešinių aplankas], [Paryžius], 1850.

Lit.: **T. Adomonis,** Lietuvos pažangioji dailė 1831—1863 metais.—„Istorija", t. 4, V., 1963.

KULEŠÌNSKIS Stanislovas [1891—1919 Minske] — revoliucinio judėjimo dalyvis. 1906 įstojo į LSDP, buvo LSDP Vilniaus k-to narys. 1912 persikėlė į Lodzę, veikė lenkų darbininkų tarpe, bendradarbiavo „Pravdoje". 1917 įstojo į RSDDP(b). 1919 dirbo Tarybų valdžios įstaigose Vilniuje. Nuslopinus Tarybų valdžią, paliktas pogr. darbui Baltarusijoje. 1919.IX lenkų kontrrevoliucionierių suimtas Minske ir kalėjime nukankintas.

KULEŠÒVA Vera [**Budrienė;** g. 1932. III.24 Leningrade] — dailės istorikė. 1957 baigė TSRS Dailės akademijos Repino tapybos, skulptūros ir architektūros in-to (Leningrade) meno istorijos ir teorijos f-tą. 1957—62 Lietuvos TSR Dailės muziejaus, nuo 1967 Teatro ir muzikos muziejaus moksl. bendradarbė.

Ršt.: Piešimo mokykla Vilniuje 1866—1915 m.—„Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 2, V., 1959; [[vadinis straipsnis].— **V. Stasovas,** Apie rusų muziką ir dailę, V., 1962; Repinas, V., 1962; Mstislavas Dobužinskis (Katalogas), V., 1963; Dailininkas ir spektaklis.—„Literatūra ir menas", 1964.IV.4; 1964. IV.18; Изобразительное искусство Литвы, М., 1965; Стасис Ушинскас.— „Искусство", М., 1967, № 1.

KŪLGRINDOS — slapti povandeniniai keliai, grįsti akmenimis, iki 4—6 m pločio, 0,5 km ir daugiau ilgio, dažnai labai vingiuoti, nutiesti per vandens apsemtas ir sunkiai praeinamas vietas. Šiuos paviršiuje nematomus kelius žmonės kai kur vadina švedų brastomis ir kt. vardais. Nuo Varnupių piliakalnio (Kapsuko rj.) į r. pro Plynių kaimą, paskui į š. r. pro Daukšių kaimą einantis platus kūlgrindinis kelias vietos gyventojų vadinamas „mieliena". Kartais K. aptinkamos ties piliakalniais bei alkomis (Alkupio, Šilalės rj.; Burbiškių, Telšių rj.; Šiūraičių, Klaipėdos rj., ir kt.). Prūsų gentys K. tiesė jau I mūsų eros amžiuje. Lietuviai kūlgrindomis daugiausia naudojosi ankstyvojo feodalizmo ir kovų su kryžiuočiais laikotarpiu. Kadangi K. dar neištirtos, tikslesnė jų paskirtis bei chronologija nenustatyta.

KULIAĨ — **1.** Miestelis Plungės rj., 17 km į p. v. nuo Plungės; apylinkės ir kolūkio centras. 360 gyv. (1959). Miestelis įsikūręs Alanto (Minijos intako) deš. krante. Plano struktūra linijinė. Pastataĩ išsidėstę pagal kelius, jungiančius K. su Kartena, Plunge, Rietavu, Gargždais. Iš š. ir š. v. prie miestelio prieina K. kaimas (164 gyv.). Miestelyje kuriasi nauja kolūkio gyvenvietė. Yra buitinio aptarnavimo įmonių, Kulių ir Mostaičių girininkijos, 15 lovų ligoninė (nuo 1954), ambulatorija, vaistinė, vid. m-la (1944—45 pradinė, 1945—49 prog-ja, 1949—55 septynmetė), vaikų darželis (nuo 1962), kultūros namai (nuo 1951), biblioteka (nuo 1950), m-los kraštotyros muziejus (nuo 1958). Ist. šaltiniuose K. minimi nuo XIII a. Miestelis ėmė kurtis XVI a. pabaigoje—XVII a. pradžioje. 1644 pastatyta bažnyčia. Būdamas tarp miškų, toliau nuo prekybinių kelių, miestelis ilgą laiką nesivystė. XIX a. pr. veikė parapinė m-la (1805 joje mokėsi 7 berniukai ir 3 mergaitės; 1810 — 15 berniukų). K. sparčiau pradėjo augti tik nuo XIX a. vidurio. Čia apsigyveno daugiau prekybininkų ir amatininkų, vyko dideli turgūs ir gyvulių mugės. K. tapo valsčiaus centru. 1846 buvo 26 sodybos, 1897 — 615 gyv., 1923 — 556. 1914.V streikavo K. lentpiūvės darbininkai. 1918—19 miestelyje vyko mitingai už Tarybų valdžią, buvo susikūręs rev. k-tas. Buržuazijos valdymo metais veikė LKP kuopelė, buvo platinama kom. lit-ra. Vok. faš. okupacijos metais hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai išžudė dalį miestelio gyventojų. Po D. Tėvynės karo burž. nacionalistai Kuliuose nužudė Lietuvos TSR AT deputatę D. Salytę (1948), komjaunuolius V. ir J. Katkus, A. Žemgulytę, liaudies gynėją J. Virketį. XIX a. pab. miestelyje kurį laiką gyveno rašytojas J. Tumas-Vaižgantas.

2. Kaimas Vilniaus rj., Žemaitėlių apyl., 22 km į p. r. nuo Vilniaus, 1 km į p. v. nuo Vilniaus—Minsko plento. 124 gyv. (1959). Yra Žemaitėlių aštuonmetė m-la (1918—52 pradinė, 1952—62 septynmetė), biblioteka (nuo 1951).

KŪLIAĨ — kaimas Klaipėdos rj., Dovilų apyl., 3 km į p. nuo Gargždų, Minijos deš. krante. 447 gyv. (1959). Durpynėlis, žvyro karjeras. Dalis kaimo 1967 prijungta prie Gargždų miesto.

KULIÃKAMPIS — ežeras Švenčionių rj., 9 km į p. v. nuo Švenčionėlių. Plotas 21 ha. Ežeras ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 1160 m, didž. plotis 390 m, kranto linijos ilgis 3150 m. Š. v. galas dvišakas. Yra 0,5 ha sala. Krantai miškingi. Išteka upelis į gretimą Gulbinio ežerą (Žeimenos baseinas).

KULIEKÓNIS Simonas [g. 1923.VI.17 Tirmėnuose (Šakių rj.)] — surdopedagogas. 1957 baigęs Maskvos Ped. in-to defektologijos f-tą, dirbo surdopedagogu Rusnės kurčiųjų mokykloje-internate. Nuo 1960 Vilniaus kurčiųjų mokyklos-internato klausos kabineto vedėjas. Period. spaudoje paskelbė straipsnių kalbos technikos, šnekamosios kalbos klausimais. Kurčiųjų m-loms parengė vadovėlius „Skaitiniai": I klasei (1963), II klasei (su M. Stelmošenka, 1965), III klasei (su M. Stelmošenka, 1949).

KULIĒŠIUS, Kuliešis, Vladas [1882.XII.24 Meškučiuose (Ukmergės rj.) — 1947. XI.7 Kaune] — filologas, pedagogas. 1900 baigė Kijevo g-ją, 1901—04 lankė Kauno ir Vilniaus kunigų seminarijas, bet iš paskutinio kurso pasitraukė. 1914—15 Kijevo un-te studijavo filologiją. 1931 Lietuvos Švietimo m-jos egzaminų komisijoje įsigijo lot. kalbos mokytojo vardą. 1923—47 dėstė lot. kalbą Vilkaviškio, Lazdijų, Utenos, Raseinių, Kauno g-jose. Parengė ir išleido „Medžiagą lotynų kalbos sintaksės pratimams" (1928), Vergilijaus „Eneidos" I giesmės tekstą su komentarais (1928), Ovidijaus parinktųjų eilėraščių vertimą (1929), „Praktišką lotyniškai-lietuvišką žodyną" (1932). Paskelbė straipsnių lot. kalbos dėstymo metodikos klausimais.

KULIKÁUSKAS Enrikas Edvardas [g. 1927.XI.14 Kaune] — inžinierius architektas. 1952 baigęs Kauno Politechnikos in-to statybos f-to archit-ros skyrių, iki 1955 dirbo Sąjunginiame projektavimo in-te Nr. 6 (Maskvoje). Su kitais suprojektavo Omsko televizijos fabriką ir kitus pastatus. 1955—59 dirbo Miestų statybos projektavimo in-te (Kaune), parengė Kauno politechnikumo mokomųjų dirbtuvių (past. 1964) projektą. 1960—1962 Pram. statybos projektavimo in-to statybos skyriaus viršininkas, nuo 1962 in-to direktorius. Nuo 1961 TSKP narys. Prisidėjo prie Lietuvos pram. rajonų ir pram. mazgų projektų rengimo.

KULIKÁUSKAS Jonas [1908 Novasoduose (Kapsuko rj.) — 1941.VII.28] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Nuo 1935 Komunistų partijos narys, pogr. darbą dirbo Gižuose (Vilkaviškio rj.). 1940 LKP Gižų vls. k-to narys, dirbo liaudies milicijoje. 1941 LKP Gižų vls. k-to sekretorius. Hitlerininkų nužudytas.

KULIKÁUSKAS Leonardas [g. 1930. VII.24 Kaune] — inžinierius mechanikas, technikos mokslų kandidatas (1958). 1953 baigęs Ž. ū. akademiją, 1957—61 dirbo joje ped. darbą. Nuo 1961 Kauno Politechnikos in-to dėstytojas. Vienos knygos „Mašinų remontas" (1963) autorių. Paskelbė moksl. straipsnių apie guoliaviečių atstatymą plienavimu, chromo sluoksnio pakeitimą, remontuojant deta-

les, ir kitais mašinų remonto bei metalų tyrimo klausimais.

Ršt.: Mašinų remonto būdai, V., 1960.

KULIKÁUSKAS Pranas [g. 1913.III.7 Purvynuose (Trakų rj.)] — archeologas, istorijos mokslų kandidatas (1949). Studijavo Kauno, Karaliaučiaus ir Vilniaus un-tuose. Nuo 1936 Kultūros muziejaus Kaune darbuotojas, archeologijos skyriaus vedėjas. 1944—1955 dėstė Kauno ir Vilniaus un-tuose. Kartu (1948—1962) Istorijos in-to moksl. bendradarbis, moksl. sekretorius, archeologijos ir etnografijos, paskui archeologijos sektoriaus vadovas. Nuo 1962 Vilniaus un-to dėstytojas, 1962—66 archeologijos katedros vedėjas, nuo 1964 docentas. 1938 tyrinėjo Upytės (Panevėžio rj.) III—V a. kapinyną. Pokario metais vadovavo daugeliui Istorijos in-to archeologinių ekspedicijų, tyrinėjo Nemenčinės (Vilniaus rj., 1952—54), Piliakalnio (Kapsuko rj., 1961), Paveisininkų (Lazdijų rj., 1962), Kunigiškio-Pajevonio (Vilkaviškio rj., 1963—64) piliakalnius, Kurmaičių pilkapius ir kapinyną (Kretingos rj., 1950—51), Krikštonių (Lazdijų rj.) ir kt. kapinynus. Parašė „Lietuvos TSR istorijos" t. 1 (1957) ir „Lietuvos TSR istorijos" (1958) skyrius apie pirmykštės bendruomenės santvarką, žymią dalį „Lietuvos archeologijos bruožų" (1961); pastarąją ir redagavo. Paskelbė moksl. straipsnių liet. tautos etnogenezės ir liet. genčių materialinės kultūros istorijos klausimais. Lietuvos archeologijos klausimais skaitė pranešimus respublikinėse ir sąjunginėse archeologų konferencijose (Maskvoje, Leningrade, Tartu, Rygoje). „Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos" istorijos skyriaus redaktorius konsultantas.

KULIKÁUSKAS Romualdas [g. 1935. IV.5 Kaune] — violončelistas, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1964). 1959 baigęs Maskvos Čaikovskio konservatorijos violončelės klasę, dirbo orkestrinio skyriaus vedėju ir dėstė violončelę Kauno vidurinėje specialiojoje muz. m-loje. Nuo 1961 vadovauja violončelės ir kvarteto klasėms Lietuvos TSR konservatorijoje. Nuo 1962 Lietuvos TSR styginio kvarteto narys. Su kvartetu gastroliavo daugelyje TSRS miestų, Suomijoje, Čekoslovakijoje, Lenkijoje, Kanadoje. 1964 tarptautinio styginių kvartetų konkurso Lježe (Belgija) laureatas (II vieta). 1965 K. paskirta Resp. premija.

KULIKÁUSKIENĖ Regina [**Volkaitė**; g. 1916.IX.10 Kėdainiuose] — archeologė, istorijos mokslų kandidatė (1951). Nuo 1938 dirbo Kauno ir Vilniaus muziejuose. 1940 baigusi Vilniaus un-tą, dirbo jame pedagoginį darbą. 1952—62 archeologijos ir etnografijos katedros vedėja. Nuo 1956 docentė. Nuo 1962 Istorijos in-to moksl. bendradarbė. Tyrinėjo Laivių (Kretingos rj.), Linksmučių (Pakruojo rj.) kapinynus; Migonių (Kaišiadorių rj.) piliakalnį ir pilkapius, Punios (Alytaus rj.) piliakalnį, Čiobiškio ir Rūsių Rago (Širvintų rj.) pilkapius, Girkalių (Klaipėdos rj.) kapinyną ir kt. Parašė knygos „Lietuvos archeologijos bruožai" skyrių apie IX—XII a. Su R. Rimantiene parengė „Lietuvių liaudies meno" serijos knygas „Papuošalai" (1958) ir „Kario ir žirgo apranga" (1966). Paskelbė moksl. straipsnių IX—XII a. Lietuvos gyventojų materialinės kultūros, klasinės visuomenės formavimosi ir liet. tautybės susidarymo klausimais. Skaitė pranešimus I tarptautiniame slavų archeologijos kongrese Varšuvoje (1965) ir VII tarptautiniame archeologų kongrese Pragoje (1966).

Ršt.: Lietuvos archeologiniai paminklai ir jų tyrinėjimai, V., 1958.

KŪLÌMAS. Iki XIX a. Lietuvoje javai buvo kuliami rankomis. Seniausias ir paprasčiausias K. įrankis — lenktas apie 2,50 m ilgio pagalys su pastorintu galu, vadinamas kultuvu (kulstu), išnykęs XIX a. pab. Kūlėjas, paėmęs jį už laibojo galo, daužė javus. Buvo ir kultuvas, padarytas iš ilgos eglės šakos su kaladėle. Plačiausiai Lietuvoje paplitęs feod. laikotarpio K. įrankis — spragilas, arba kultuvas, vartotas iki XIX a. pab. ir dar XX a. pr. Spragilo pagr. dalys: kotas (keltuvė, siaustuvė, spragilinė), mušamoji dalis (spragilas, buožė, daužtuvas) ir jungiamoji dalis — jungas.

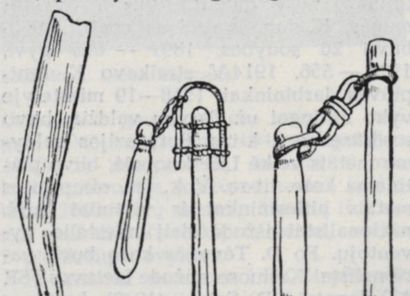

Kūlimas. Kultuvas ir spragilai

Prieš kuliant, javai dažniausiai buvo džiovinami jaujoje, paskui suklojami kluone ant grendymo (laito) 2 eilėmis, maždaug po 30 pėdų eilėje, varpomis į vidurį. Pakloti pėdai būdavo apkuliami, paskui apverčiami ir dar kartą kuliami. Kulta naktimis nuo 1—3 val. iki aušros. Kuldavo vyrai ir moterys po 2, 3, 4, rečiau po 5 ir 6, paprastai savo šeimos jėgomis. Taktas būdavo palaikomas įv. žodžiais. Baudžiavos laikais dvaruose kuldavo jungais: 12 vyrų su spragilais ir 4 moterys ar paaugliai javams vartyti. Per parą kuldavo po 16 val. ir daugiau, dažnai visą savaitę negrįždami į namus. Be javų, spragilais buvo kuliami linai, kanapės. Linai ir kanapės dar buvo kuliami ir kultuve arba daužant galvutes į storą kartį; taip kuliant, nesusidaužydavo grūdai. Buvo ir medinių linų K. mašinų. XIX a. dar buvo išlikęs trypimas. Kluonienoje arba lauke buvo įtaisomas tryptas (kieto pado aikštelė), suklojami javai ir per juos varinėjami sukinkyti arkliai, jaučiai, vežiojamos rogės arba ratai. XIX a. pirmojoje pusėje š., v. ir vid. Lietuvoje pradėtas naudoti

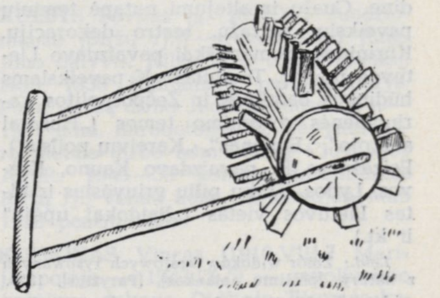

Kūlimas. Rulis

rulis (trikulis, volas). Jį sudarė kieto medžio korpusas, krumpliai arba dantys ir rėmas, už kurio buvo įkinkomas arklys, varomas spirališkai arba ratu iš dešinės į kairę. Javai buvo paskleidžiami nestorai ovalu arba ratu. Daugiausia šitaip kulta linai ir vasarojus. Kadangi K. užtrukdavo iki vėlyvos žiemos, valstiečiai sėjai ir duonai reikalingų rugių bei kviečių prisiblokšdavo, veždami javus iš lauko. Stambesnių, geresnių pėdų varpos buvo daužomos į storą kartį arba specialų stalą. Bloškiant išbyrėdavo stambūs, sėjai tinkamiausi grūdai, o varpose likę iškuliami vėliau, kartu su kt. javais. Kartais vietoj bloškimo pėdai būdavo apkuliami spragilais, paskui kūlėjai kiekvieną pėdą kratė, kad išbyrėtų grūdai.

Iškulti javai buvo valomi — vėtomi. Kuliant rankomis, dažniausiai vėtyta medine vėtykle (bertuve, semtuve); siaučiant ja prieš vėją, pelai krito prie vėtytojo kojų, sunkesnieji grūdai lėkė to-

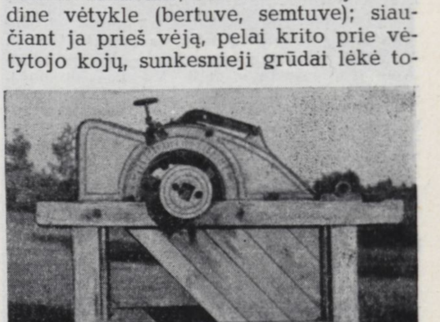

Kūlimas. Arklinė kuliamoji mašina

Kūlimas Lenino kolūkyje (Šakių rj.)

liausia, vidutiniai arčiau, o menkieji, lengviausi, arčiausia. Taip grūdai buvo ir išvalomi, ir surūšiuojami. Kitas valymo įrankis — kratilas, vartojamas vakarinėje Lietuvos dalyje, visas pintas iš lazdyno plėšų, karklo vytelių, eglės ar pušų šaknų arba medinis su viela išpintu dugnu; vartoti ir dideli keturkampiai sietai. Kratilų buvo retų ir tankių. Retaisiais iš iškultų javų krūvos buvo atskiriami šiaudgaliai ir varpgaliai prieš vėtymą, tankiaisiais sijojami jau išvėtyti grūdai, norint geriau juos išvalyti. Valyta ir niekojimu: įpilti į nedidelę geldą grūdai buvo beriami vėjyje, supant geldą abiem rankom; iš byrančių grūdų vėjas išpūsdavo pelus. Vėtydavo paprastai pats ūkio šeimininkas. Iškultus miežius prieš vėtant dar paisydavo: perkratydami krūvą šakėmis, kuldavo, kol nukuldavo akuotus; panašiai paisyti ir linų sėmenys. Dorojant šiaudus ir grūdus, buvo vartojamos medinės, nuo XIX a. vid. — ir geležinės šakės, mediniai grėbliai, kastuvai ir semtuvės.

XIX a. pirmojoje pusėje Lietuvoje, pirmiausia dvaruose, ėmė plisti įvežtinės kuliamosios mašinos. Pirmosios jų buvo medinės, varomos vandeniu. 1824 tokia kuliamoji buvo įrengta Strėvininkuose (Kaišiadorių rj.). XIX a. vid. kai kur dvaruose buvo kuliamosios, varomos sukamuoju ratu, minamu jaučių arba arklių (vad. taptokai). XIX a. pab. ir XX a. pr. plito fabrikinės ir vietinių meistrų darbo rankinės ir arklinės kuliamosios. Jos neskyrė grūdų nuo pelų, ir grūdus tekdavo arpuoti. Arpai, fabrikiniai ir vietinių meistrų darbo, dvaruose pasirodė XVIII a. pab., plačiau paplito XIX a. antrojoje pusėje; jais grūdai buvo atskiriami nuo pelų. Fabrikinės gamybos fuktelis ir trejeris, atsiradę Lietuvoje vėliau už arpą, grūdus dar rūšiavo į 3 rūšis. Po baudžiavos panaikinimo dvaruose ir buožių ūkiuose išplito garinės, o po pirmojo pasaul. karo — ir motorinės kuliamosios, kuriomis grūdai iš karto iškuliami, išvalomi ir surūšiuojami. Buvo kuliama atidirbtinėmis talkomis. Turtingieji valstiečiai įsigiję, o meistrai — patys pasidirbę kuliamąsias, jas nuomodavo už tam tikrą atlyginimą. Taryb. metais daugiausia kuliama motorinėmis kuliamosiomis ir kombainais, kurie jungia visus javų kirtimo ir K. procesus. (*Ž. Kombainas, Žemės ūkio mašinos ir padargai.*)

K., ypač jo pabaigtuvės, senovėje buvo susijusios su tikėjimais ir apeigomis, kurių metu aukota ugnies ir jaujos dievybei Gabijai (Gabjaujai). Dar XX a. pr. Padubysio apylinkėse paskutinis nekultas pėdas būdavo aprengiamas moterimi ir nešamas dar nebaigusiam kulti kaimynui; K. pabaiga skelbiama, pučiant stebulę. Baigus K., būdavo keliamos vaišės, rengiami patalkiai.

Lit.: **P. Bugailiškis,** Senovės kūlimas.—„Šiaulių metraštis", Nr. 4, Šiauliai, 1933; **P. Dundulienė,** Žemdirbystė Lietuvoje, V., 1963; **V. Milius,** Kūlimas ruliu Lietuvoje.—„LTSR MA darbai", 1964, A 2; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964.

KŪLYNŲ MIŠKAS — miškas Šilutės rj., 8 km į p. r. nuo Rusnės. Priklauso Šilutės miško pramonės ūkio Juknaičių girininkijai. Plotas 620 ha; medynų 475 ha. Reljefas banguotas, nuolaidus į p. Miško p. pakraščiu teka Leitė (Nemuno intakas). Dirvožemiai velėniniai jauriniai, smėliniai. 78% medynų savaiminės kilmės. Pušynų (daugiausia mėlyninių ir brukninių) yra 49%, beržynų 23%, juodalksnynų 17%, eglynų 8%, baltalksnynų 3%. Jaunuolynai sudaro 36%, pusbrandžiai medynai 40%, pribręstantieji 9%, brandieji 15%. Medynų vid. amžius 40 metų, vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 126 ktm/ha, vid. prieauga 3,1 ktm/ha. Gausu stirnų, yra briedžių, šernų, usūrinių šunų, lapių, kiaunių, voverių, tetervinų, laukinių balandžių, juodųjų gandrų. Miškas eksploatacinis. Per metus iškertama vid. 2,2 ktm/ha.

KULIÓNYS — kaimas Molėtų rj., Čiulėnų apyl., 12 km į š. r. nuo Molėtų, 2,5 km į r. nuo Vilniaus—Utenos plento. 70 gyv. (1959). Iš š. ir v. prie kaimo prieina Želvų ež., iš p.— Gilužis. Pr. m-la (nuo 1954). Želvų ež. pusiasalyje yra piliakalnis.

Piliakalnio aikštelė ovali, 120 m ilgio, 40 m pločio. R., p. šlaite ir dalyje š. šlaito, 5 m žemiau viršūnės, yra 6 m pločio terasa. P. šlaite prie terasos yra nedidelio pylimo liekanos. Piliakalnį 1931 tyrė archeologas P. Tarasenka. Aikštelės p. r. pakraštyje jis pastebėjo 0,5 m storio kultūrinį sluoksnį, kuriame rado keramikos (daugiausia lipdytinės, brūkšniuotu paviršiumi, nedaug — žiestosios, papuoštos banguotų linijų ornamentu), gyvulių kaulų, apdegusių molio tinko gabalų bei smulkių degėsių. Radiniai laikomi Kauno ist. muziejuje.

KULÌSLIEKNIS — pelkė Akmenės rj., 3 km į p. v. nuo Kruopių, prie kelio į Papilę. Plotas 211 ha. Sausuminės kilmės plynraistinė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 2,5 m, vid. 1,06 m; vid. susiskaidymas 30%, vid. peleningumas 6,9%.

KULIŲ DRAUSTÌNIS — landšaftinis draustinis Plungės ir Klaipėdos rajonuose, 16 km į p. v. nuo Plungės, 19 km į š. v. nuo Rietavo. Į draustinį įeina Žemaičių aukštumos v. šlaitas su drumlinizuotomis kalvomis ir ledyninių vandenų sudarytais kloniais. Plotas 4428 ha. Reljefas vidutiniškai kalvotas. Vyrauja velėniniai jauriniai glėjiniai priesmėlio dirvožemiai. 48% draustinio apaugę miškais. Didžiausi miškai — Reiskių (1620 ha) ir Šemulių (500 ha). Juose vyrauja eglynai. Reiskių miške yra aukštapelkė — Reiskių tyras (754 ha); aukštapelkėje — Reiskių ež. (4,6 ha). Miškuose yra stirnų, šernų, lapių, kiaunių, kiškių, usūrinių šunų, voverių.

Kulių draustinis

KULMENAÌ — kaimas Šilutės rj., Natkiškių apyl., 9 km į š. r. nuo Pagėgių; kolūkio centras. 136 gyv. (1959). Kaimo š. pakraščiu teka Vilka (Gėgės intakas). Aštuonmetė m-la (1915 įsteigta pradinė), biblioteka.

KULNIŠKIAI — kaimas Ukmergės rj., Pabaisko apyl., 15 km į p. v. nuo Ukmergės, 8 km į p. r. nuo Veprių. 163 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Gumbrė (Žuvintės deš. intakas). Aštuonmetės m-los I—IV klasės (1910—1951 pradinė, 1951—62 septynmetė), biblioteka. Buržuazijos valdymo metais kaime veikė LKP kuopelė, kuriai vadovavo A. Urbonavičius.

KŪLŌKAI — kaimas Kapsuko rj., Liudvinavo apyl., 10 km į p. r. nuo Kapsuko, 5 km į r. nuo Liudvinavo; kolūkio centras. 240 gyv. (1959). Per kaimą eina Liudvinavo—Daukšių kelias. Abipus jo kuriasi nauja kolūkio gyvenvietė. Pr. m-la (nuo 1920), biblioteka (nuo 1953). Kūlokuose 1905 gimė rašytojas K. Boruta.

KÙLPĖ — upė Šiaulių ir Joniškio rj., Mūšos deš. intakas. Ilgis 41 km, baseino plotas 157 km^2. Išteka iš Talkšos ež. (prie Šiaulių), teka per Ginkūnų ež. į š. r. Įteka į Mūšą 129 km nuo santakos su Nemunėliu, 15 km į p. nuo Joniškio. Intakai: kair. — Vijolė, deš. — Švedė. Vaga aukštupyje kanalizuota (1929—30), vidurupyje ir žemupyje labai vingiuoja; plotis 3—6 m, gylis 0,4—0,7 m. Vid. nuolydis 83 cm/km. Slėnis 200—300 m pločio, jo šlaitai 4—11 m aukščio. Vid. debitas žiotyse 0,76 m^3/s. Visoje vagoje gausu vandens augalijos. Vasarą vietomis išdžiūsta.

KUĨPIS — ežeras Trakų rj., 6 km į š. r. nuo Trakų, prie Vilniaus—Kauno geležinkelio. Plotas 24,5 ha, didž. gylis 11 m. Ežeras trikampis; ilgis 730 m, didž. plotis 500 m, kranto linijos ilgis 2000 m. V. krantas aukštas, kiti daugiausia žemi. Iš K. išteka upelis į Saidę. Š. pakrantėje yra Užukulpio kaimas.

KÙLŠĖ — upė Kretingos rj., Šventosios kair. intakas. Ilgis 19 km, baseino plotas 41 km^2. Prasideda 9 km į š. nuo Darbėnų. Iki Mažučių teka į p., toliau — į š. Įteka į Šventąją 24 km nuo jos žiočių, kiek žemiau Laukžemės. Intakas Kiaupiškė (kair.). Laukžemėje prie K. yra vandens malūnas.

KÙLŠĖNAI — kaimas Mažeikių rj., Sedos apyl., 3 km į š. nuo Sedos. 139 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Varduva (Ventos intakas), eina Sedos—Židikų kelias. Biblioteka. Ist. šaltiniuose K. minimi 1578.

„KULTŪRA" — **1.** Kooperatinė knygų leidimo ir kultūros darbo bendrovė, veikusi 1920—39 Šiauliuose. B-vės pagr. tikslas buvo leisti knygas ir period. spaudą bei plėsti kultūrinį darbą — kurti švietimo įstaigas bei org-jas, knygynus, liaudies namus ir kt. Narių visoje Lietuvoje 1920 buvo 10, 1925 — 161. B-vės vadovybę sudarė S. Brašiškis, P. Bugailiškis, F. Daugėla, S. Lukauskis, A. Povylius, J. Trečiokas, K. Venclauskas, V. Zubovas ir kt. 1926—39 b-vės reikalų vedėjas buvo A. Ulpis. B-vė leido mokslo ir mokslo populiarinimo knygas, originalius ir verstinius grož. lit-ros kūrinius ir vadovėlius. „K." b-vės leidiniai buvo daugiausia pažangios krypties (N. Rubakino „Iš tamsios praeities į šviesią ateitį", „Stebuklai ir paslaptys", H. G. Velso „Pasaulio istorija" ir kt.). Šie leidiniai padėjo skaitytojui formuoti materialistinę pasaulėžiūrą. Todėl krikščionių demokratų, o vėliau tautininkų vyriausybės varžė b-vės veiklą. „K." leidinius buvo uždrausta laikyti m-lų bibliotekose. Nuo 1923 b-vė leido žurnalą *„Kultūra"*. Ji stengėsi duoti visuomenei tobulesnių leidinių ne tik turinio, bet ir apipavidalinimo atžvilgiu. Pirmaisiais veikimo metais nemaža spaudos darbų buvo atliekama užsienyje, nes tuo metu Lietuvos spaustuvės dar buvo žemo techninio lygio. Daug dėmesio b-vė skyrė knygų platinimui. 1924 knygų leidimo reikalų užmegzti ryšiai su JAV lietuvių knygų leidėjais — Amerikos Lietuvių darbininkų lit-ros d-ja ir Tėvynės mylėtojų d-ja. B-vė skelbdavo įv. pobūdžio knygų platinimo konkursus ir loterijas. Šiauliuose ji suorganizavo biblioteką ir pirmoji Lietuvoje ėmė rūpintis, kad skaitytojai paštu gautų visas rinkoje esančias knygas. Nuo 1923 organizavo moksl. paskaitas. Paskaitinio darbo pagrindais 1927.I.23 Šiauliuose įkurtas P. Višinskio liaudies un-tas. „K." b-vė Šiauliuose įsteigė Liaudies namus, suorganizavo Liaudies teatrą, kurio dramos sekcijai 1925 vadovavo B. Dauguvietis, operos bei operetės — M. Petrauskas. Veikė papigintomis kainomis kino teatras. Buvo įkurtas simfoninis orkestras. B-vės iniciatyva suorganizuota *Lietuvos Kultūros sąjunga,* kuri rūpinosi kultūrinio darbo plėtimu.

1926, po III seimo rinkimų, atėjus į valdžią valstiečiams liaudininkams ir socialdemokratams, „K." b-vė veiklą išplėtė, tačiau po faš. perversmo (1926. XII.17) buvo galutinai sužlugdyta. Faš. vyriausybės nurodymu b-vei buvo sulaikyti kreditai. Kooperacijos bankas 1927 rudenį uždėjo areštą b-vės knygų sandėliams. Fin. sunkumai privertė b-vę nutraukti leidybinę veiklą. 1929.VII.17 visuotinis b-vės narių susirinkimas nutarė „K." b-vę likviduoti. Ji likviduota 1939, išmokėjus skolas. „Kultūros" žurnalo leidimas 1927 perduotas *Kultūros švietimo draugijai.*

Kultūriniam darbui organizuoti buvo steigiami **„Kultūros" būreliai.** Jų tikslas įstatuose apibūdintas šūkiu „Švieskis ir šviesk". Jie organizavo liaudies un-tus, paskaitas, kursus neraštingiems ir mažaraščiams, steigė bibliotekas, skaityklas, platino knygas, leido laikraštėlius, kūrė liaudies namus, kino teatrus, teatro ir sporto būrelius, skatino kraštotyros darbą. „Kultūros" b-vė rėmė būrelius bibliotekėlėmis, kilnojamaisiais knygynėliais, kino aparatais, radijo imtuvais ir kitomis kultūrinio darbo priemonėmis. „K." būreliai kūrėsi miestuose, kaimuose, g-jose ir kt. m-lose. Į būrelius stojo mokytojai, tarnautojai, darbininkai ir valstiečiai. Kai kurie „K." būreliai buvo Komunistų partijos ir komjaunimo vietinių org-jų įtakoje. 1927 buvo apie 250 būrelių (5000 narių). Šiauliuose 1925.IX.30 įvyko pirmas, 1926.VIII.24 — antras visuotinis „K." būrelių suvažiavimas. 1925—26 kai kuriose apskrityse (Marijampolės, Šiaulių, Biržų, Rokiškio) buvo sušaukti būrelių suvažiavimai, išrinkę savo biurus. Prie „Kultūros" b-vės 1926 buvo įsteigtas „K." būrelių centrinis biuras, kuriam vadovavo K. Korsakas. Ypač veiklus buvo Ž. ū. akademijos studentų būrelis, jungęs įv. krypčių pažangiuosius studentus. Būrelis įsteigė darbininkams kursus, rengė paskaitas visuomenei antireliginiais ir kt. klausimais. Jame dirbo t. p. studentai komunistai ir komjaunuoliai, pasinaudodami būreliu kaip legalia priemone marksizmui-leninizmui propaguoti (panašiai 1926—27 darė ir Ukmergės g-jos komjaunuoliai). Aktyvus buvo ir Kauno un-to studentų „K." būrelis, sudaręs spaudos sekciją, kuri parūpino spaudai vertimų. Tiek Ž. ū. akademijos, tiek Kauno un-to studentai kultūrininkai reiškėsi bendrajame akademiniame gyvenime (studentų atstovybių rinkimuose ir kt.). Atostogų metu jie organizavo kultūrinį darbą tėviškėse, kūrė ten „K." būrelius. 1927 „K." būrelių pradėjo rastis ir užsienyje. Pirmasis jų įsikūrė Monrealyje (Kanada).

„K." būrelių veikla visą laiką buvo persekiojama. Krikščionių demokratų valdžia darė įv. kliūčių būrelių veikimui. Ypač buvo persekiojami kultūrininkų veikloje dalyvavusieji mokytojai. Po faš. perversmo (1926.XII.17) beveik visi „K." būreliai buvo uždaryti ir daug jų narių suimta. „Kultūros" b-vė mėgino „K." būrelius perduoti Kultūros

„Kultūra" 1. „Kultūros" būrelių 1926 suvažiavimo Šiauliuose dalyviai

švietimo draugijai, kad ši juos perregistruotų savo vardu, bet sumanymas nepavyko. Ilgesnį laiką veikė Ž. ū. akademijos ir Kauno un-to studentų „K." būreliai. 1933 „K." būreliai buvo atgaivinti Telšiuose ir Šiauliuose. Telšių būrelis buvo įsteigęs viešą skaityklą ir leido laikr. „Darbo žemaitis"; jo veikloje dalyvavo nemaža komunistų pogrindininkų. Apie „K." būrelių veiklą plačiai informuota „Kultūros" žurnale, kuris buvo „K." būrelių organas.

Lit.: A. **Gaigalaitė**, „Kultūros" bendrovės veikla Lietuvoje.—„Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 3, V., 1961.

2. Lietuvių „Kultūros" švietimo draugija,— liberalinė švietimo ir kultūros organizacija, veikusi 1927—40 Vilniaus krašte. Įsteigta S. Matjošaičio, B. Untulio, V. Alseikienės iniciatyva. Vilniaus kr. kaimuose ir miesteliuose d-ja turėjo daugiau kaip 50 skyrių, išlaikė 4 pr. m-las. D-jos veiklą trukdė ne tik Lenkijos okup. valdžia (neregistravo naujų skyrių, neleido šaukti susirinkimų), bet ir vietos klerikaliniai sluoksniai. Pavyzdžiui, okup. valdžiai uždarius klerikalinės „Ryto" d-jos išlaikomą mkt. seminariją, „K." išsirūpino leidimą atidaryti seminariją savo vardu, bet „Ryto" d-ja atsisakė ją remti, ir mkt. seminarija nebuvo atidaryta. Tas pat buvo su „K." d-jos išrūpintomis 16 liet. pr. m-lų. D-jos skyriai organizavo skaityklas, rengė paskaitas, vaidinimus, gegužines, platino spaudą. „K." konkuravo su anksčiau įsikūrusia klerikaline Kazimiero d-ja, kuri t. p. organizavo savo skyrius kaimuose. Kai kurie „K." skyriai buvo komunistų įtakoje. D-jos pirmininkai buvo: B. Untulis, D. Alseika, P. Karazija, A. Krutulys. Jos veiklą nušviesdavo laikr. „Vilniaus žodis". Grąžinus Vilniaus kraštą Lietuvai, 1940 pr. d-ja persiorganizavo, pritaikydama savo įstatus visai Lietuvai, tačiau Vidaus reikalų m-ja leido jai veikti tik Vilniaus krašte.

Lit.: J. **Karosas**, Kalba Vilniaus akmenys, V., 1963 [p. 118—119].

3. Pažangi Brazilijos lietuvių jaunimo kultūrinė draugija, veikusi 1932—35 Vila Zelinoje (San Paulo priemiestis). Turėjo sporto skyrių, styginį orkestrą, dramos būrelį, biblioteką. Iš spektaklių gautomis lėšomis rėmė pažangią spaudą. „K." skyriai veikė ir kituose San Paulo rajonuose. Liet. burž. nacionalistams skundžiant, San Paulo policija d-ją ėmė persekioti ir uždraudė.

4. Vytauto Didžiojo universiteto studentų „Kultūros" draugija,— marksistinė studentų organizacija, veikusi 1940 pirmojoje pusėje Kauno universitete. Įsteigta studentų komunistų iniciatyva, tęsė uždarytųjų „Auroros" bei „Stedros" d-jų tradicijas. Vadovavo V. Nešukaitis, V. Preskienis, K. Rešeliauskas, G. Sipavičius, R. Žiugžda.

5. Pažangus mėnesinis mokslo, visuomenės ir literatūros žurnalas, ėjęs 1923—1941 Šiauliuose ir Kaune. Iki 1926 leido „Kultūros" bendrovė, nuo 1927 — Kultūros švietimo d-ja. Iki 1930 spausdintas Šiauliuose, nuo 1930 — Kaune. 1923—32 redagavo P. Bugailiškis. 1933—1940 atsakingieji redaktoriai buvo P. Leonas ir A. Purėnas, 1940—41 — K. Korsakas. 1928—1933 faktiškai redagavo J. Galvydis, 1933—40 — K. Korsakas. Pirmaisiais leidimo metais „K." buvo mokslo populiarinimo žurnalas, skirtas liaudies inteligentijai, moksleiviams ir savamoksliams. 1924 „K." leido priedą jaunimui „Daigai", vėliau prenumeratoriams duodavo priedo įv. autorių (M. Gorkio, B. Šo. E. Sinklerio, G. Velso ir kt.) knygų. „K." spausdino straipsnius iš Lietuvos bei kt. kraštų istorijos, geografijos, gamtos, archeologijos, astronomijos ir kitų mokslo sričių. Žurnalas stengėsi materialistiškai aiškinti gamtos ir visuomenės reiškinius, kovojo su idealistine ideologija, klerikaline reakcija. Nuo 1927 žurnale buvo nemaža rašoma moksl. socializmo, dialektinio materializmo klausimais. Tačiau vieningos, nuoseklios ideologinės linijos žurnalas neturėjo: jame spausdinama medžiaga atspindėjo tiek socialistines, antifašistines, tiek ir apskritai demokratines, liberalines pažiūras. Žurnale bendradarbiavo K. Aleksa, P. Avižonis, J. Baldauskas (Baldžius), P. Brazdžiūnas, D. Budrys, P. Bugailiškis, V. Čepinskis, J. Dagys, J. Galvydis, A. Gučas, T. Ivanauskas, J. Laužikas, P. Leonas, P. Matulionis, J. Matulis, M. Remeris, P. Slavėnas, J. Vabalas-Gudaitis, G. Zimanas ir kt. Ilgainiui žurnalo profilis kiek pasikeitė: iš mokslo populiarinimo leidinio jis virto daugiau moksl.-visuom. bei lit. žurnalu, kuriame ėmė aiškiau vyrauti soc., antifaš. tendencijos. „K." lit. profilis ypač sustiprėjo, 1933 žurnalą ėmus redaguoti K. Korsakui. „K." rašė apie įvairias lit-ros sroves, kovojo su dekadentinėmis, reakcinėmis tendencijomis lit-roje, propagavo kritinio realizmo metodą, plačiai informavo apie užsienio lit-ros pažangius reiškinius, kair. rašytojų kūrybą. Žurnale buvo spausdinami J. Baltušio, K. Borutos, P. Cvirkos, K. Jakubėno, A. Jasučio, S. Kapnio, K. Korsako, V. Krėvės, Jon. Marcinkevičiaus, V. Montvilos, A. Venclovos ir kt. autorių grož. lit-ros kūriniai. „K." skelbdavo pirmuosius jaunų pažangiųjų rašytojų kūrinius. Nemaža buvo dedama ir vertimų iš kt. tautų rašytojų kūrybos (A. Barbiuso, J. Becherio, I. Erenburgo, M. Gorkio, V. Majakovskio, F. Tuglaso, A. Upyčio ir kt.). Lit-ros kritikos ir kitais lit-ros bei kultūros istorijos klausimais daugiausia rašė K. Korsakas, taip pat J. Būtėnas, J. Šimkus, A. Venclova, V. Žilionis ir kt. „K." varžė cenzūra, persekiojo reakc. sluoksniai. „K." buvo populiari pažangiojoje visuomenėje (žurnalo skaitytojai telkėsi į „Kultūros" būrelius), padėjo jaunimui formuoti materialistinę pasaulėžiūrą, kovojo su klerikalizmu bei fašizmu, gynė sąžinės laisvę.

„Kultūra" 5. 1938 Nr. 11 viršelis

Lit.: A. **Gaigalaitė**, „Kultūros" bendrovės veikla Lietuvoje. — „Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 3, V., 1961; A. **Griška**, Kai kurie materialistinės filosofijos ir ateizmo klausimai „Kultūros" žurnale. — „Filosofija", t. 3, V., 1963.

KULTŪRFERBÁNDAS [vok. *Kulturverband* — Kultūros draugija] — nacionalistinė Lietuvos vokiečių organizacija, veikusi 1920—40. Įsteigta Kaune, iki 1924 veikė Vokiečių aukštesniosios realinės mokyklos s-gos pavadinimu. Oficialus d-jos tikslas buvo laikyti vok. m-las ir kitas švietimo-kultūros įstaigas. 1933 nacionalsocialistų partijai paėmus Vokietijoje valdžią, K. virto polit. org-ja, propaguojančia Lietuvoje nacionalsocializmą ir visiškai priklausoma nuo VDA (Volksbund für das Deutschtum im Auslande — Užsienyje gyvenančių vokiečių d-ja). R. Prūsijos VDA pirmininkas T. Oberlenderis, atvykęs į Kauną, pertvarkė K. vadovybę. 1935 K. žinioje buvo 3 g-jos ir 7 pr. m-los. Be to, K. vadovavo Kauno un-to vok. studentų korporacijai „Arminia". Vadinamasis kultūros bei švietimo darbas pasidarė priedanga šnipinėjimui. Pavyzdžiui, buvęs K. pirmininkas V. Baumgertelis už šnipinėjimą Vokietijos naudai 1936 nuteistas kalėti (1937 iš kalėjimo paleistas ir ištremtas į Vokietiją). K. v-bos nariai R. Šveiceris ir R. Kosmanas t. p. buvo hitlerinės Vokietijos šnipai. Savo narius K. siuntė į nacionalsocialistų vadų kursus Vokietijoje. K. buvo finansuojamas per Vokietijos pasiuntinybę Kaune. 1939 K. pagal įsakymą iš Vokietijos buvo pertvarkytas nacionalsocialistų partijos pagrindais: suskirstytas į apygardas, grupes, kuopeles, kurios organizavo jaunimo vakarus, vok. dainų ir šokių repeticijas, Hitlerio ir kitų fašizmo bei rasizmo ideologų kalbų transliavimą. Prie skyrių buvo steigiami kovos būriai, kurių nariai buvo mokomi rikiuotės ir karo dalykų. Šių būrių instruktoriai buvo parengiami Vokietijoje. 1940 K. priklausė apie 10 000 narių. Lietuvos faš. valdžia nuolaidžiavo šiai K. veiklai, nors ji buvo nukreipta prieš Lietuvos valstybingumą. Nuvertus faš. valdžią Lietuvoje, K. vadovai drauge su Vokietijos žvalgybininkais verbavo liet. burž. nacionalistus į hitlerininkų penktąją koloną Lietuvoje. 1940 rudenį ryšium su vok. tautybės piliečių repatriacija į Vokietiją K. nustojo veikęs.

KULTŪRINĖ-ISTORINĖ MOKYKLÀ (literatūros moksle) — XIX amžiaus viduryje susiformavusi literatūros istorijos tyrinėjimo kryptis. Šios krypties atstovai (I. Tenas Prancūzijoje, G. Brandesas Danijoje, A. Pipinas, N. Tichonravovas, S. Vengerovas Rusijoje) teigė lit-ros ir visuom. gyvenimo sąryšį, tačiau nepakankamai suprato lit-ros, kaip visuom. reiškinio, esmę, pervertino aplinkos, biol. veiksnių (klimato, dirvos, rasės), politinių ir sociologinių pažiūrų vaidmenį menė, nepakankamai vertino vaizdines bei emocines meno kūrinio savybes.

K.-i. m. tendencijų buvo XIX a. pab.—XX a. pr. liet. lit-ros tyrinėtojų veikaluose: J. Šliupo knygoje „Lietuviškieji raštai ir raštininkai" (1890), M. Biržiškos „Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos" (2 t., 1931—38), J. Tumo-Vaižganto darbuose „Lietuvių literatūros paskaitos" (1924—25), „Mūsų literatūros istorijai" („Raštai", t. 11—14, 1929; t. 19, 1933).

KULTŪRINĖ REVOLIUCIJA — sudėtinė socialistinės revoliucijos dalis, vykdoma ideologijos ir kultūros srityje, kuriant socialistinę visuomenę. K. r. tikslas — sukurti socialistinę kultūrą, įsisavinant ir kritiškai perdirbant dvasinį praeities palikimą, visas pasaulinės kultūros vertybes, įveikiant reakcinę išnaudotojų klasių ideologiją, praeities atgyvenas ir prietarus, giliai įdiegiant moksl. komunizmo idėjas į darbo žmonių sąmonę, paverčiant kultūrą, iki tol buvusią tik kai kurių visuomenės narių privilegija, bendru visų soc. visuomenės narių labu. Siekiant tai įgyvendinti, likviduojamas neraštingumas, m-la pertvarkoma taip, kad auklėtų jaunąją kartą kom. idėjų dvasia, sukuriama švietimo įstaigų sistema, įgalinanti visus darbo žmones šviestis ir lavintis, stengiamasi visomis ideologinio poveikio priemonėmis nugalėti bet kurias burž. ideologijos pasireiškimo formas, sparčiai vystomas mokslas ir menas, išugdoma gausi darbo žmonėms, socializmui atsidavusi inteligentija.

Tarybų Sąjungą, kurios gyventojų dauguma iki Spalio revoliucijos buvo neraštingi, K. r. pavertė visuot. raštingumo šalimi, kuri pasiekė aukštą mokslo išsivystymo lygį, daugiausia pasaulyje parengia specialistų su aukštuoju išsilavinimu, pirmauja daugelyje svarbių mokslo šakų, sukūrė naują kultūrą, kurios turinys socialistinis, o forma nacionalinė, suformavo darbo žmonių masių soc. sąmonę.

Veiksmingas rūpinimasis liaudies kultūros ir švietimo vystymu Lietuvoje tėra susijęs tik su Tarybų valdžia, tik su Komunistų partijos veikla. Lietuvių tauta, K. r. pradėjusi dar 1918—19, dėl reakcijos jėgų laikinos pergalės iki 1940 negalėjo jos vykdyti. Taryb. tautų patirtis, sukaupta atliekant soc. pertvarkymus ideologijos ir kultūros srityje, konkreti tų tautų parama padėjo liet. tautai pasiekti žymių laimėjimų kultūrinėje revoliucijoje jau pirmaisiais Tarybų valdžios atkūrimo metais. Nepaisant sunkių hitlerinės okupacijos (1941—44) padarinių, aštrios klasių kovos sąlygų, K. r. Lietuvoje įgavo ypač platų mastą po D. Tėvynės karo — buvo imtasi kuo greičiausiai likviduoti mažaraštingumą ir neraštingumą, pertvarkyti m-lų mokymo programas, įgyvendinti visuot. privalomą pradinį mokymą, plėsti suaugusių švietimo įstaigų tinklą, kuo geriausiai tenkinti darbo žmonių kultūrinius poreikius.

1945 pr. Lietuvoje jau veikė 157 prog-jos ir 75 g-jos (jų tarpe 12 suaugusių prog-jų ir 6 suaugusių g-jos), kai tuo tarpu 1939—40 tebuvo 27 prog-jos, 69 g-jos ir 3 suaugusiųjų m-los. 1949 įvykęs LKP VI suvažiavimas pripažino svarbiu uždaviniu įvesti 7 metų visuotinį privalomą mokymą. 1950 Lietuvoje veikė 2673 pr. m-los, 705 septynmetės m-los, 194 vid. m-los ir 5 pagalbinės m-los. 1958 buvo įvestas visuotinis privalomas aštuonmetis mokymas (nuo 1966 pereinama prie visuotinio privalomo vid. mokymo). Lietuvoje buvo ne tik plečiamos senosios aukštosios m-los, bet kuriamos ir naujos. K. r. švietimo srityje rodo ši lentelė:

Mokyklų, mokytojų, moksleivių ir studentų skaičius Lietuvoje 1939—40 ir 1966—67 mokslo metais

	1939—40	1966—67
Bendrojo lavinimo m-los		
mokyklų	2 812	4 318
mokytojų	8 189	33 021
moksleivių	358 785	562 640
moksl. sk. 1000 gyv.	126,6	186,4
Spec. vid. m-los		
mokyklų	23	82
moksleivių	5 169	60 890
moksl. sk. 1000 gyv.	1,8	20,2
Aukštosios m-los		
studentų sk.	3 990	50 701
student. sk. 1000 gyv.	1,4	16,8

Dėl visų tų pertvarkymų išaugo nauja, komunizmui atsidavusi nacionalinė inteligentija: 1945—67 parengti 57 446 specialistai su aukštuoju ir 96 179 su specialiuoju viduriniu mokslu. Vien 1966 Lietuvos aukštosios m-los parengė 4339 specialistus, t. y. daugiau, negu jų buvo parengta per visą burž. valdymo Lietuvoje (1920—40) laikotarpį (apie 4000). Toks inteligentijos gausėjimas iš esmės pakeitė jos lyginamąjį svorį visuomenėje: 1941.I.1 Lietuvos liaudies ūkyje dirbo 21 200 specialistų (7200 su aukštuoju mokslu ir 14 000 su specialiuoju viduriniu), o 1966 pab. — 148 300 (59 400 su aukštuoju mokslu ir 88 900 su specialiuoju viduriniu).

Išaugo Tarybų Lietuvos kultūros-švietimo įstaigų tinklas. 1966 veikė apie 2200 masinių bibliotekų (1940 — 161), kurių fonduose buvo apie 18 mln. knygų, apie 1500 kino įrenginių (1940 — tik 66), iš kurių apie 85% kaimo vietovėse (aplankė apie 43 mln. žiūrovų), 29 kraštotyros, istorijos, literatūros, dailės ir kt. muziejai (juos aplankė apie 1,5 mln. žmonių), 1089 kultūros namai (1940 tebuvo 8).

Taryb. metais išsivystė knygų ir periodikos leidyba, radijo ir televizijos tinklas, įvairaus paskaitinio darbo apimtis. K. r. požiūriu ypač svarbūs kokybiniai pasikeitimai, įvykę knygų leidybos ir periodinės spaudos srityje. Buržuazijos valdymo metais, kai leidėjui pagr. dalykas buvo pelnas, didelė dalis palyginti negausių knygų ir laikraščių buvo skiriama ne darbo žmonių poreikiams tenkinti. Tarybų valdžios metais imta leisti tokias knygas, žurnalus, laikraščius, kurie padeda kelti darbo žmonių polit. sąmoningumą, darbinę kvalifikaciją, kultūrą. Iš esmės pasikeitė ir radijo laidų bei paskaitinio darbo turinys ir tikslas. Bet ir kiekybiniai pasikeitimai šioje srityje labai dideli. 1940—66 Lietuvoje išleista 34 942 pavadinimų knygų bendru 239,3 mln. egz. tiražu, 1966 ėjo 92 žurnalai, period. rinkiniai ir biuleteniai (vienkartiniu 1 162 000 egz. tiražu) ir 80 laikraščių (vienkartiniu 1 563 419 egz. tiražu). 1967 pr. tūkstančiui Lietuvos gyventojų vidutiniškai teko 1398 period. spaudos vienetai. 1967 pr. Lietuvoje buvo 509 800 radijo imtuvų, 173 926 radijo taškai (praktiškai visi gyventojai gali klausytis radijo stočių laidų). Vis labiau plečiasi televizija (1967 Lietuvoje buvo 237 800 televizorių). Visuose Lietuvos miestuose ir rajonuose veikia liaudies un-tai, kuriuose 1966 buvo 299 f-tai ir 896 filialai su 103 000 klausytojų. Vien „Žinijos" draugijai priklausantys 23 890 lektorių 1966 skaitė 127 225 paskaitas, kurių klausėsi daugiau kaip 6 mln. žmonių.

Visa tai neša naują soc. kultūrą į mases. Tai didžiulė ideologinė ir politinė kova prieš burž. nacionalizmą, klerikalizmą ir kitas burž. ideologijos atšakas. Ši kova jau davė gilius pasikeitimus darbo žmonių sąmonėje: joje vis labiau įsigali marksizmo-leninizmo idėjos, tvirtas šaknis įleido tautų draugystė.

Smarkiai išaugo mokslo įstaigų tinklas ir mokslo darbuotojų skaičius (1940 Lietuvoje mokslo darbuotojų tebuvo keli šimtai). 1967.I Lietuvoje veikė 81 mokslo įstaiga (tame skaičiuje 31 mokslinio tyrimo in-tas ir 7 in-tų filialai bei jų skyriai), kuriose dirbo 6541 mokslo darbuotojas (iš jų 1566 mokslų kandidatai ir 82 mokslų daktarai). Tarybų Lietuvos mokslo darbuotojai ėmėsi marksistiškai vertinti kultūrinį praeities palikimą, kritikuoti buržuazijos poreikiams pritaikytas, objektyvistines visuomenės ir kultūros reiškinių aiškinimo koncepcijas, sparčiai vystyti visuomeninius ir gamtos mokslus.

Ryškių laimėjimų pasiekė lietuvių lit-ra, kuriama soc. realizmo metodu. Smarkiai išaugo grožinės lit-ros leidinių tiražai. Jeigu 1920—40 tokių lietuvių lit-ros klasikų, kaip Žemaitės, S. Nėries, V. Mykolaičio-Putino, kūriniai buvo išleisti tik 20 000—30 000 egz. tiražu, tai 1940—65 jų kūrinių išleista (lietuvių ir rusų kalbomis): Žemaitės apie 1 mln., S. Nėries — apie 0,6 mln., V. Mykolaičio-Putino apie 0,4 mln. egz. Geriausieji lietuvių lit-ros klasikų ir tarybinių rašytojų veikalai išversti į kitų tautų kalbas. 1940—66, išverstos į TSRS tautų kalbas, išėjo 369 liet. rašytojų knygos 13,3 mln. egz. tiražu (rusų k. 212 kn. 11,1 mln. egz. tiražu). Daugiau kaip 70 grožinės lietuvių lit-ros kūrinių išleista liaudies demokratijos ir kitose užsienio šalyse (vien P. Cvirkos kūriniai išversti į 22 tarybinių ir užsienio tautų kalbas). 1940—66 į lietuvių k. išversta 2510 knygų, išėjusių 30,5 mln. egz. tiražu (rusų rašytojų — 1282 kn. 13,6 mln. egz., ukrainiečių — 66 kn. 559 200 egz., užsienio rašytojų — 877 kn. 14 mln. egz.).

Suklestėjo ir tarybinė lietuvių dailė, pasikeitė jos turinys. Atmetusi forma-

listines tendencijas, natūralistinį amatininkiškumą, turtindama savo tematiką, menines formas ir stilius, tarybinė lietuvių dailė vis ryškiau vaizduoja soc. gyvenimą. Lietuvių dailininkų kūriniai išėjo toli už savo respublikos ribų, į tarptautinę areną. Lietuvos grafikų darbai, liet. vitražas, skulptūros, taikomosios dailės, šiuolaikinio interjero kūriniai žinomi ir vertinami visoje Tarybų Sąjungoje ir užsienyje. Dailės kūriniai tapo prieinami visiems gyventojams. Vien 1965 Lietuvos muziejuose ir parodų salėse surengtos 24 dailės parodos, kurias aplankė apie 0,5 mln. žmonių; surengtos 75 kilnojamosios dailės parodos daugelyje respublikos rajonų.

Tarybų Lietuvos kompozitoriai sukūrė daug vertingų vokalinių, vokaliniųinstrumentinių, kamerinių instrumentinių, simfoninių ir sceninių muzikos kūrinių. Sukurta 11 nacionalinių operų ir 4 baletai. Lietuvoje dažnai koncertuoja geriausi kitų taryb. respublikų ir užsienio šalių muzikiniai kolektyvai, kurie vien 1965 surengė apie 1000 koncertų (juos aplankė daugiau kaip 0,5 mln. žmonių).

Pasikeitė ir išaugo meno saviveikla, kurioje 1965 dalyvavo apie 300 000 žmonių. Be derliaus švenčių, jaunimo festivalių, sąskrydžių, tradicinėmis tapo dainų šventės (kasmetinės rajoninės ir kas 5 metai rengiamos respublikinės). 1965.VII jubiliejinėje respublikinėje dainų šventėje dalyvavo 900 kolektyvų su 31 200 dalyvių (16 000 dainininkų, 6230 šokėjų, 2000 muzikantų ir kt. atlikėjų).

Teatrinio meno srityje taip pat labai daug kas pasikeitė. Lietuvos teatras, buržuazijos valdymo metais ne visuomet galėjęs tarnauti kultūriniams liaudies poreikiams, taryb. santvarkos laikais įgijo naują, socialistinį turinį, iš esmės pakeitė repertuarą, virto žmonių idėjinio ir kultūrinio auklėjimo priemone, labai išaugo ir meninio meistriškumo, ir masiškumo atžvilgiu. 1966 Lietuvoje, be 11 liaudies teatrų, veikė 11 profesinių teatrų, kurie vien 1966 pastatė 52 naujus scenos veikalus. Su V. Europos klasikų, pažangiųjų užsienio dramaturgų, geriausiais lietuvių, rusų ir kt. taryb. tautų dramaturgų kūriniais teatrų gastrolių metu susipažįsta dauguma Lietuvos gyventojų.

Taryb. metais gimė lietuvių kinematografija. Pirmasis lietuviškas kino žurnalas „Tarybų Lietuva" pasirodė 1945.III (iki 1966 šio žurnalo išėjo daugiau kaip 800 numerių). Lietuvos kino studijoje sukurta 19 meninių pilnametražių filmų, kurie demonstruojami Tarybų Sąjungos kino teatruose, o keletas iš jų ir užsienyje. Į liet. k. 1946—65 dubliuota daugiau kaip 400 geriausių tarybinių ir užsienio šalių filmų.

KULTUR-LYGA (Kultūros lyga) — pažangi žydų kultūros ir švietimo draugija, veikusi 1919.VIII—1925.V. D-jos veiklai turėjo įtakos LKP. Dauguma d-jos aktyvistų 1923 rudenį ir 1924 pr. suimta, o jos skyriai uždaryti. K.-l. oficialiai uždaryta 1925.V.

„KULTŪROS BARAĨ" — tarybinis mėnesinis kultūros ir meno žurnalas, einąs nuo 1965 Vilniuje. Leidžia Lietuvos TSR Kultūros m-ja vietoj „Meno saviveiklos". Red. A. Baltrūnas. Skirtas muzikos, teatro, meno saviveiklos, dailės, architektūros, kultūros istorijos klausimams. Spausdina grož. lit-ros kūrinius, daugiaspalves meno kūrinių reprodukcijas, nagrinėja kalbos kultūros klausimus.

„Kultūros barai". 1966 Nr. 10 viršelis

„KULTŪROS" BŪRELIAI ž. *„Kultūra" 1.*

KULTŪROS CEÑTRAS, Lietuvių kultūros centras,— lietuvių socialdemokratų sekcija, veikusi 1906—14 prie Latvijos Socialdemokratijos Rygos miesto komiteto, dirbusi propagandos ir agitacijos darbą partijos narių ir nepartinių lietuvių darbininkų tarpe. K. c. vadovavo lietuvių s-d. kuopelėms, kurių buvo 37. Propagandos darbui prie K. c. buvo sudaryta propagandistų kolegija (J. Dumša, J. Petryla ir kt.). Miesto k-te K. c. atstovas turėjo patariamąjį balsą. Žymesnieji K. c. veikėjai buvo J. Dumša, J. Puteikis, J. Remeika, E. Šimkutė (Šimaitė), S. Turla. Jie rėmė bolševikų polit. liniją. 1907—09 K. c. leido nelegalų hektografuotą laikr. „Pirmyn". 1910 įsteigė legalią liet. darbininkų blaivybės d-ją *„Giedra"*, kuri turėjo klubą, chorą, dramos būrelį, biblioteką. Dalis lėšų, gaunamų iš „Giedros" d-jos vakarų, ėjo partijos reikalams. Lietuvos rev. socialdemokratų (V. Kapsuko ir kt.) padedamas, K. c. 1913—14 Rygoje leido „Pravdos" krypties laikr. „Vilnis". Kilus I pasaul. karui, dauguma K. c. narių pasitraukė į Rusiją. Daugelis jų aktyviai dalyvavo Spalio revoliucijoje ir piliet. kare.

KULTŪROS NAMAĨ — kultūros-švietimo įstaigos. Rengia paskaitas, įv. vakarus, meno saviveiklos kolektyvų bei atskirų atlikėjų pasirodymus ir kt. renginius. Prie K. n. organizuojami meno saviveiklos būreliai, chorai. 1940 Lietuvoje įsteigti 8 kultūros namai. 1945 jų buvo 14, 1966 — 1089 (117 miestuose ir 972 kaimuose). K. n. veiklai rajonuose vadovauja apylinkių ar miestų darbo žmonių deputatų tarybos ir rajonų kultūros skyriai, resp. pavaldumo miestuose — miestų vykd. k-tai ir miestų kultūros skyriai. K. n. darbui vadovauja direktorius ir meno vadovas. Patariamojo organo teisėmis sudaromos tarybos. Daugumas K. n. veikia patalpose, anksčiau turėjusiose kt. paskirtį, bet plečiasi ir tipinių K. n. statyba. 1964—65 pastatyta 22 kultūros namai. Profsąjunginių org-jų žinioje respublikoje dar veikia kultūros rūmai ir klubai, kurių veikla panaši kaip ir K. n.

Pravieniškių (Kaišiadorių rj.) **kultūros namai**

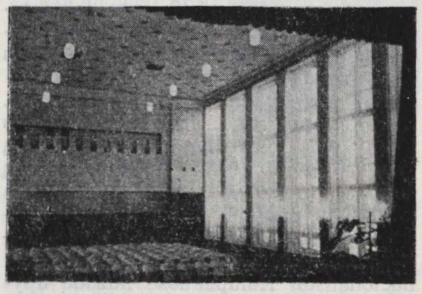
„Pavasario" kolūkio (Pasvalio rj.) **kultūros namų salė**

KULTŪROS ŠVIETIMO DRAUGIJÀ — pažangi kultūrinė organizacija, veikusi 1927—40 Šiauliuose. D-ją suorganizavo „Kultūros" b-vė kaip atsarginę org-ją, kuri b-vės likvidavimo atveju toliau dirbtų jos darbą: leistų knygas ir „Kultūros" žurnalą, organizuotų „Kultūros" būrelius ir dirbtų kitą kultūros bei švietimo darbą. D-jos vadovybę sudarė: V. Bielskis, P. Bugailiškis, V. Dievaitis, M. Gedvilas, A. Gudas, V. Knyva, K. Paulauskas, A. Ulpis, I. Urbaitis, M. Vasiliauskas ir kt. Jos įstatai buvo įregistruoti 1926.II.24, bet, po III seimo rinkimų (1926.V) pasikeitus krašte polit. padėčiai, ji kurį laiką neveikė. Tačiau po faš. perversmo (1926.XII.17), ėmus persekioti „Kultūros" b-vę ir „Kultūros" būrelius, d-ja pradėjo veikti, nors kultūros bei švietimo darbo platesniu mastu dirbti negalėjo. 1927—40 leido „Kultūros" žurnalą ir knygas (G. Velso „Pasaulio istorija", 3 t.; B. Šo „Juoda mergaitė ieško dievo", 1937, ir kt.). 1927 pr. įsteigė Višinskio liaudies un-tą, veikusį iki 1930. „Kultūros" žurnalo ir un-to materialinei bazei sustiprinti laikė Šiauliuose knygyną ir prie jo biblioteką.

KULTŪRTÈCHNIKŲ MOKYKLÀ — vidurinė mokykla melioracijos ir žemės matavimo specialistams rengti, veikusi Kėdainiuose. 1927—38 vadinosi Aukštesnioji kultūrtechnikų m-la (1933—38 joje buvo ir geodezininkų skyrius), 1938—45 Vidurinė kultūrtechnikos ir geodezijos m-la. Į m-lą buvo priimami vyrai, baigę g-jos 6 klases. Mokslas trukdavo 3 metus. K. m. išleido 214 kultūrtechnikų ir 93 geodezininkus. Vok. faš. okupantai 1944 susprogdino archit. požiūriu vertingus K. m. rūmus. 1945 m-la perkelta į Kauną ir perorganizuota į ž. ū. technikumą.

„KÙLTUVAS" — jumoro ir satyros savaitraštis, ėjęs 1940 Vilniuje.

„KULTUVĖ" — satyrinis laikraštis, ėjęs 1922—40 Kaune. Buvo išleidžiamas kiekvienų metų balandžio 1 d.

KŪLUPĖNAI — kaimas Kretingos rj., 17 km į š. r. nuo Kretingos, abipus Šiaulių—Kretingos geležinkelio; apylinkės centras. 676 gyv. (1959). Daugumas sodybų plačiai išsisklaidžiusios vienkiemiais, kurie pietryčiuose siekia Miniją, rytuose — jos deš. intaką Salantą, šiaurės rytuose — Kūlupį (Salanto deš. intaką), šiaurės vakaruose — Kūlupėnų mišką. Per kaimą eina kelias iš Kretingos į Salantus. Prie jo kuriasi nauja darbininkų gyvenvietė. Yra Kartenos glžk. st., Kartenos linų apdirbimo fabrikas (nuo 1947), elektrinė (220 kW), ryšių skyrius (nuo 1946), felčerių-akušerių punktas (nuo 1957), aštuonmetė m-la (1904—49 pradinė, 1949—61 septynmetė), kultūros namai (nuo 1960), biblioteka (nuo 1953). Po D. Tėvynės karo burž. nacionalistai Kūlupėnuose nužudė apylinkės pirmininkus A. Rindą ir Viskontą; 1949 — taryb. aktyvistą P. Sendrauską.

KULVĀ — kaimas Jonavos rj., 8 km į š. v. nuo Jonavos; apylinkės centras. 79 gyv. (1959). Parduotuvė, felčerių-akušerių punktas, vaistinė, aštuonmetė m-la (nuo 1962). Apie 1510 Kulvoje gimė vienas liet. raštijos pradininkų A. Kulvietis.

KÙLVECAS, Kulvietis, Povilas [g. 1917. II.16 Tbilisyje] — administracinis darbuotojas, ekonomikos mokslų kandidatas (1966), Lietuvos TSR nusipelnęs inžinierius (1964). 1934 baigė Tbilisio industrinį technikumą, 1938—40 tarnavo Raudonojoje Armijoje. Nuo 1940 TSKP narys. 1934—51 staklių g-los Tbilisyje inžinierius konstruktorius, cecho viršininkas, vyr. inžinierius technologas. 1950 neakivaizdiniu būdu baigė Tbilisio Politechnikos in-tą. 1951—56 Vilniaus staklių g-los „Žalgiris" vyriausiasis inžinierius. 1956—57 Kauno turbinų g-los „Pergalė" direktorius. 1957—60 Lietuvos TSR LŪT pirmininko pavaduotojas, 1960—65 pirmininkas. Nuo 1965 Lietuvos TSR MT pirmininko pavaduotojas. Nuo 1960 LKP CK narys. 1962—1966 TSRS AT deputatas, nuo 1967 Lietuvos TSR AT deputatas. Paskelbė straipsnių mašinų, prietaisų gamybos ir kitų pramonės šakų ekonomikos ir techn. progreso klausimais.

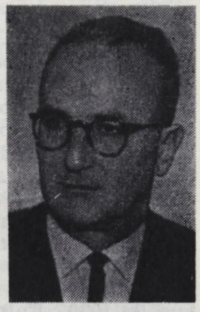

Ršt.: Экономическое значение дальнейшей специализации и концентрации производства в экономическом районе.— Проблемы повышения эффективности общественного труда в СССР, М., 1965.

KÙLVIČIUS Vaclovas [g. 1927.III.2 Užupėnuose (Ukmergės rj.)] — istorikas, istorijos mokslų kandidatas (1961). Nuo 1951 TSKP narys. 1953 baigė Vilniaus Ped. in-tą, nuo 1954 (su pertrauka 1956—59) dirba jame ped. darbą. Paskelbė moksl. straipsnių apie liet. bolševikų rev. veiklą Petrograde 1916—18.

KULVIĒTIS, Culvensis, Kulwa, Kulwieć, Kulviškis, Abraomas [apie 1510 Kulvoje (Jonavos rj.) — 1545.VI.6 ten pat] — vienas lietuvių raštijos pradininkų, reformacijos bei humanizmo idėjų skelbėjas, pedagogas. Kilęs iš senos bajorų giminės. 1528—37 studijavo Krokuvos, Liuveno, Vitenbergo, Leipcigo un-tuose. Klausė M. Liuterio, P. Melanchtono paskaitų. 1537 Sijenos un-te gavo teisės mokslų daktaro laipsnį. 1538 grįžo į Lietuvą. Didikų Goštautų ir karalienės Bonos remiamas, 1539 Vilniuje įsteigė aukštesniąją m-lą. Už reformacijos idėjų skleidimą Vilniaus vyskupo persekiojamas, 1542 išvyko į Karaliaučių. Kun-štis Albrechtas paskyrė jį savo patarėju. K. karštai palaikė Albrechto sumanymą įsteigti Karaliaučiuje aukštąją m-lą, kurioje būtų rengiami reformacijos skelbėjai ir kaimyniniams kraštams. Tokią m-lą (Partikuliarą) įsteigus, K. paskirtas jos vedėju. M-lą reformavus į un-tą (1544), K. buvo graikų ir hebrajų kalbų profesorius. Išlikęs jo bibliotekos knygų sąrašas rodo K. buvus labai išsimokslinusį, turėjusį graikų bei lotynų kalbomis daugelio žymiausių antikinių ir to meto rašytojų bei filosofų (Homero, Aristotelio, Cicerono, Vergilijaus, J. Huso, Erazmo Roterdamiečio, P. Melanchtono ir kt.) veikalų. K. išspausdino „Tikėjimo išpažinimą" („Confessio fidei..." 1543), kuriame, kreipdamasis į Lenkijos karalienę Boną, reikalavo viešame teisme-dispute išspręsti jo ginčą su Vilniaus vyskupu, apeliavo į artimiausią visuotinį bažnyčios susirinkimą ir išdėstė savo reformacines bei patriotines pažiūras. Susilpnėjus reformatų persekiojimui, 1545 parvyko į Lietuvą. Vilniuje su dideliu pasisekimu sakė pamokslus ir disputavo su katalikais. Spėjama, kad mirė džiova. Su jo vardu sietinas ir pirmosios liet. knygos pasirodymas (M. Mažvydas buvo K. pradėto darbo tęsėjas). Vienintelis pasirašytas K. liet. tekstas — M. Liuterio giesmės vertimas („Malonus dėkavojimas ponui dievui už šventą dūšios papenėjimą ir pagirdymą..."), išspausdintas M. Mažvydo giesmyne (1570). Amžininkai dar mini K. atliktus Dovydo psalmių vertimus, kuriuos jis prašęs giedoti, gulėdamas mirties patale. Spėjama, kad kai kurie iš jų, nenurodant vertėjo, pateko į M. Mažvydo katekizmą (1547) ir į giesmyną (2 d., 1566—70).

Lit.: **T. Wotschke,** Abraham Culvensis. — Altpreussische Monatsschrift, Bd. 42, Königsberg, 1905; Lietuvių literatūros istorija, t. 1, V., 1957; Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija, V., 1957.

KULVÌNSKAS Romualdas [1921—1944. V.24 Kaune] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Nuo 1941 VLKJS narys. D. Tėvynės karo metais buvo ryšininkas tarp LLKJS Kauno org-jos ir partizanų būrių „Už Tarybų Lietuvą", „Mirtis okupantams", palaikė ryšius su Kauno geto komjaunimo org-ja ir LKP Pietų sr. k-tu (per G. Glezerytę), platino antihitlerinę lit-rą, 1944 pr. rinko žinias apie hitlerininkų kar. objektus. Jo žinioje Muravoje, netoli Kauno, buvo slėptuvė, kurioje gyveno pabėgusieji tarybiniai karo belaisviai, siunčiami į partizanų būrius, ir buvo laikomi ginklai. Hitlerininkų suimtas ir nužudytas.

KÙMEČIAI — **1.** Kaimas Alytaus rj., Parėčėnų apyl., 7 km į p. r. nuo Simno, prie Metelytės ir Peršėkės santakos. 117 gyv. (1959). Yra Viešnagių pr. m-la (nuo 1932). Kaimo gyventojai 1919 dalyvavo Obelytės dvaro darbininkų streike. 1939—40 Kumečiuose veikė LKP kuopelė.

2. Kaimas Kapsuko rj., Jurgežerių apyl., 4 km į š. v. nuo Kalvarijos; kolūkio centras. 55 gyv. (1959). Taryb. metais pastatyta daug gyv. namų ir kolūkio ūkinių pastatų. Yra Jurgežerių pr. m-la (1920—63 veikusi Jurgežeriuose), biblioteka (nuo 1951).

KUMELIÓNYS — kaimas Kapsuko rj., Liudvinavo ir Meškučių apylinkėse, 3 km į p. nuo Kapsuko, Šešupės kair. krante. 195 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1938). Per kaimą eina Kazlų Rūdos—Alytaus glžk. ir Kapsuko—Alytaus plentas. Ties K., Šešupės kranto kalvoje, yra piliakalnis.

Kumelionių piliakalnis

Išlikęs tik piliakalnio v. pakraštys; r. dalis nuvirtusi į Šešupę. V. pusėje yra 2 m aukščio pylimas. Manoma, kad piliakalnis įrengtas I t-mečio vid. ir apleistas karų su kryžiuočiais metu. Kaimo laukuose rasta akmeninių kirvukų. Ist. šaltiniuose K. minimi 1498.

KÙMETIS Antanas [1914.II.6 Kabiniuose (Alytaus rj.) — 1943.XII.11 ties Voronežu] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Nuo 1935 Komunistų partijos narys. 1939—40 Kabinių part. kuopelės sekretorius. 1940—41 Alytaus aps. Butrimiškių apyl. pirmininkas, Vilniaus pėstininkų m-los kursantas, D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos karys. Žuvo fronte.

KÙMETIS [sl. къметь] — nuolatinis dvaro darbininkas, gyvenantis darbo vietoje su šeima, dirbantis daugiausia už atlyginimą natūra. Lietuvoje XV—XVI a. rusų ir lotynų kalbomis rašytuose aktuose K. vadinami baudžiauninkai, dvaro žemėje turėję nedidelį sklypelį ir trobą, o kartais ir valstiečiai. K. sinonimas buvo kaimynas. Po valakų reformos XVI a. pabaigoje K. terminas išnyko, o jo vietoje įsigalėjo daržininkų vardas. Pil. Ruigio (1747) ir K. Milkaus (1800) žodynuose K. reiškia daržininką

ir darbininką. K. terminą randame XIX a. dvarų dokumentuose. XIX a. 4—6 d-metyje dalis stambiųjų dvarininkų lažą pakeitė duokle ir ėmė plačiau naudotis priverstiniu samdomų baudžiauninkų — bernų arba palivarko žemėje apgyvendintų daržininkų (kai kur vadinamų kumečiais) darbu. Kumečių skaičių dvarininkai didino, smulkindami ir prijungdami prie palivarko valstiečių sklypus. K. šeima gaudavo iki 5 dešimtinių ariamos žemės. Ji laikydavo 1—3 karves, kai kas 1—2 arklius. Dvaro žemę ir savo sklypą K. dirbo dvaro arkliais ir padargais, jei savo neturėjo. K. dvare dirbo 3—4 dienas per savaitę, o jo žmona — per darbymetį iš anksto nustatytą dienų skaičių arba bet kuriuo metu, pareikalavus dvarininkui, už pastovų mažą atlyginimą. Kumečiai, turėję labai mažus sklypus, gaudavo iš dvaro grūdų už darbą. Dvaro sodybos kumetyne apgyvendinti K. didžiąją dalį atlyginimo už darbą gaudavo natūra: tai buvo butas, kuras, žemės sklypelis daržui, bulvėms, o kai kur ir linams (žemę dvarininkas kasmet skyrė savo nuožiūra), ganykla 1—3 karvėms ir keletui avių, druska, silkės, degtinė, žibalas. Kas nelaikė karvės, gaudavo pieno. Užmokesčio piniginis įvertinimas XIX a. antrojoje pusėje—XX a. pr. paprastai sudarė metams 70—100 rb; pinigais išmokamoji dalis — $^1/_{10}$—$^1/_3$ bendrosios atlyginimo sumos. Kumetynuose gyvenantieji K. paprastai dirbo dvare 6 dienas per savaitę. Šių K. žmonos turėjo melžti karves arba dirbti kitą darbą. Užnemunėje ir Žemaitijoje K. kartais turėjo duoti dvarui antrininką, t. y. antrą suaugusį darbininką.

Vykdant 1861 valstiečių reformą, įkurdinti valstiečių žemėse K. gavo žemės išpirktinai. Po reformos kumetynų steigimas paspartėjo. Panaikinus lažą (1863), daugelis dvarininkų naudojosi K. sklypininkų darbu. Šiems buvo leidžiama įsikurti nuošaliose žemėse ir reformos vykdymo metu iš valstiečių atimtuose sklypuose. Kumetynuose gyvenantieji ir sklypo neturintieji K. kai kur buvo vadinami ordinarininkais (ordinarija — užmokestis natūra), o turintieji žemės sklypus — žemininkais. Į pastaruosius buvo panašūs trobelninkai, kampininkai ir liuosininkai. Tačiau jie ne visuomet gaudavo žemės ir priskirtini ne prie metinių, kaip K., o prie padienių darbininkų. Juos samdydavo ir pasiturintieji valstiečiai.

Buržuazijos valdymo metais įsigalėjo kumetynų sistema. Žemininkai išnyko, kai kuriuose dvaruose tebebuvo liuosininkų. K. užmokesčio pagr. dalį tebesudarė grūdai. Druska ir kiti dvare negaminami produktai į užmokestį neįeidavo. Suaugę K. šeimos nariai ir paaugliai už pinigus dirbo padieniais darbininkais. K. gyveno ankštose, nehigieniškose patalpose. Dėl mažo uždarbio jie negalėjo pakeisti savo padėties, išmokslinti vaikų. K. išnyko, įvykdžius tarybinę žemės reformą.

Lit.: **Е. Петерсон,** Об основаниях, условиях и последствиях перевода барщинных хозяйств на наемнорабочее положение в некоторых поместьях Ковенской губернии.— „Журнал Министерства государственных имуществ", т. 73, ч. 3, СПб, 1860; **K. Jablonskis,** XVI amžiaus belaisviai kaimynai Lietuvoje.— „Praeitis", t. 1, K., 1930; **J. Jurginis,** Baudžiavos įsigalėjimas Lietuvoje, V., 1962; **A. Tyla,** Lietuvos žemės ūkio darbininkų padėtis XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje. — „LTSR MA darbai", V., 1962, A 2; **А. Тила,** Наёмный труд в сельском хозяйстве Литвы в конце XIX—начале XX в.— Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы, Кишинев, 1966.

KUM̃PIAI — kaimas Panevėžio rj., Upytės apyl., 10 km į š. v. nuo Ramygalos, 8 km į š. r. nuo Krekenavos. 28 gyv. (1959). Ist. šaltiniuose K. minimi 1587.

KUMPÌKAI — kaimas Kretingos rj., Grūšlaukio apyl., 8 km į š. r. nuo Darbėnų, 2 km į p. r. nuo kelio į Salantus. 166 gyv. (1959). Felčerių-akušerių punktas (nuo 1960), pr. m-la (nuo 1918).

KUM̃PIKAS Antanas [g. 1940.V.28 Kaune] — inžinierius mechanikas, technikos mokslų kandidatas (1967). 1963 baigė Kauno Politechnikos in-tą; nuo 1966 to in-to vibrotechnikos laboratorijos vyr. inžinierius. Paskelbė moksl. straipsnių apie dinaminių sistemų savaiminę sinchronizaciją.

KUM̃PIKAS Leopoldas [g. 1906.XI.15 Čepiškėje (Mažeikių rj.)] — inžinierius, technikos mokslų kandidatas (1949), Lietuvos TSR nusipelnęs inžinierius (1964). 1938 baigęs Kauno un-tą, iki 1941 dirbo inžinieriumi ginklų dirbtuvėse Kaune. 1944—1950 dėstė Kauno un-te, nuo 1950 docentas. Nuo 1951 Kauno Politechnikos in-to mašinų gamybos technologijos katedros vedėjas, 1953—62 mechanikos f-to prodekanas, nuo 1962 mašinų gamybos f-to dekanas. Nuo 1965 profesorius. Paskelbė moksl. straipsnių mašinų gamybos ir prietaisų gamybos tikslumo didinimo ir tyrimo klausimais.

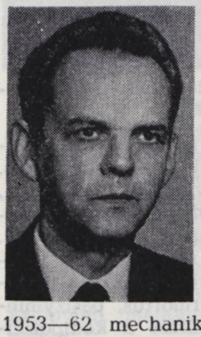

Ršt.: Spartusis metalų tekinimas, V., 1953; Įrankinių plienų parinkimas ir terminis apdirbimas, V., 1955; Metalų apdirbimas spaudimu, V., 1957; Frezuotojo vadovas, V., 1958; Metalų paviršiaus išbaigimas, V., 1960; Techniniai matavimai ir pakeičiamumo pagrindai, V., 1963.

KUM̃PIS, Kumpikevičius, Jonas [1895.I.30 Svistapolyje (Panevėžio rj.) — 1960.VII.14 Vilniuje] — architektas. 1914 baigė Šiaulių g-ją. I pasaul. karo metu išvyko į Petrogradą, 1916 mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. Piliet. karo metais tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1920 baigęs Petrogrado karo inžinerijos technikumą, 1926 — Leningrado Dailės akademijos archit-ros f-tą, dirbo įvairiose statybos ir projektavimo įstaigose. Suprojektavo kultūrinių pastatų Leningrade, Kuibiševe ir kt. Nuo 1943 TSKP narys. 1944—55 Architektūros reikalų v-bos prie Lietuvos TSR MT viršininkas. Nuo 1945 dėstė Vilniaus Dailės in-te, nuo 1951 Lietuvos TSR Dailės in-te (1945—51 archit-ros katedros vedėjas, nuo 1947 docentas, nuo 1958 profesorius). Nuo 1945 Architektų sąjungos v-bos pirmininko pavaduotojas, 1956—1958 pirmininkas. 1947—51 Lietuvos TSR AT deputatas. Daug nuveikė, organizuodamas karo sugriautų Lietuvos miestų atstatymą, padėdamas steigti architektūrines, statybines bei projektavimo org-jas. Paskelbė straipsnių archit-ros bei statybos klausimais, dalyvavo archit. konkursuose.

Ršt.: Socialistinė miestų statyba ir architektūra Tarybų Lietuvoje, V., 1960.

KUMPÝTĖ Milyta [g. 1934.I.8 Drąslaukyje (Tauragės rj.)] — dailininkė. 1962 baigusi Dailės in-to keramikos katedrą, dirba Dailės in-to Kauno vakarinio skyriaus dėstytoja. Nuo 1963 dalyvauja dailės parodose.

Sukūrė vazų gėlėms („Grybas", „Pilis", „Lelija", 1963), dekoratyvinių vazų („Ramunė", „Lenciūgėlis", 1964), plokščių („Laiveliai", „Poilsis", „Sode", 1964) ir pano pastatų interjerui („Fermos", „Melžėjos", 1965), keraminių lėlių pano Kauno lėlių teatrui (1966), ir kt.

KUMPÕTĖ — upė Lietuvos TSR (Zarasų rj.) ir Latvijos TSR, Laukesos deš. intakas. Ilgis 28 km, baseino plotas 132 km^2. Prasideda 3 km į v. nuo Turmanto ir 8 km teka š. r. kryptimi per Lietuvos TSR, po to 6 km — respublikos siena į v., toliau — Latvijos teritorija. Ją kerta Vilniaus—Daugpilio glžk. Įteka į Laukesą 13 km nuo jos žiočių, 11 km į š. nuo Turmanto. Intakas Skirna (deš.).

KUMPUÕLIS — **1.** Ežeras Zarasų rj., 7 km į š. r. nuo Antazavės. Plotas 102 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 2500 m, didž. plotis 950 m. Ežeras šakotas, kranto linija labai vingiuota; jos ilgis 8170 m. Yra 2 salos (iš viso 6 ha). Krantai vietomis aukšti, statūs, p. r. gale — žemi, pelkėti. Dugnas daubotas. Per K. teka Kumpuolė (Zalvės intakas). Prie ežero įsikūrę Pailgiai. Ežeras verslovinis.

2. Ežeras Zarasų rj., 3 km į š. v. nuo Degučių. Plotas 62,5 ha. Ežeras ištįsęs iš š. r. į p. v.; ilgis 1670 m, didž. plotis 500 m. Kranto linija labai vingiuota, jos ilgis 4930 m. Krantai daugiausia žemi, ežero galuose pelkėti. Prie K. yra Indučių, Grybiškių, Kumpuolių kaimai. Ežeras verslovinis.

KUMŽÁIČIAI — kaimas Plungės rj., Kulių apyl., 18 km į š. v. nuo Rietavo, 1 km į p. nuo Kulių. 218 gyv. (1959). Per kaimą teka Trumpė (Žvelsos intakas), eina kelias iš Endriejavo į Kulius. Iš p. prieina Peklinės miškas. Yra kolūkio plytinė.

KŪNÀ — ežeras Švenčionių rj., 6 km į p. v. nuo Švenčionių. Plotas 12 ha,

ilgis 860 m, didž. plotis 200 m, kranto linijos ilgis 1950 m. Nenutekamas. Š. pakrantėje įsikūrusi Ežeriškė.

KUNĀJEVAS Dinmuchamedas [g. 1912] — Tarybų Sąjungos Komunistų partijos ir Tarybų valstybės veikėjas, Kazachijos TSR MA akademikas (1952). 1936 baigė

Maskvos Spalvotųjų metalų ir aukso in-tą. 1936—42 dirbo inžinerinį ir ūkinį darbą Kazachijos TSR spalvotosios metalurgijos įmonėse (cecho viršininkas, vyr. inžinierius, techn. skyriaus viršininkas, kasyklų, kasyklų v-bos direktorius). Nuo 1939 TSKP narys. 1942—1952 Kazachijos TSR MT pirmininko pavaduotojas. 1952—55 Kazachijos TSR MA prezidentas. 1955—60 ir 1962—64 Kazachijos TSR MT pirmininkas. Nuo 1956 TSKP CK narys. 1960—62 ir nuo 1964 Kazachstano Komunistų partijos CK I sekretorius. Nuo 1950 TSRS AT deputatas. Nuo 1966 kandidatas į TSKP CK Politinio Biuro narius.

KUNĀVIČIUS Eduardas [g. 1926.X.2 Želvoje (Ukmergės rj.)] — aktorius. 1944—47 Kauno jaunimo teatro aktorius. 1947—48 studijavo Lunačiarskio teatrinio meno in-te (Maskvoje). 1949 baigė Kauno dramos teatro studiją. 1949—62 Kauno dramos teatro, Šiaulių dramos teatro, Akademinio dramos teatro, Kapsuko dramos teatro, nuo 1964 Radijo ir televizijos k-to aktorius.

Vaidmenys: teatruose — Robačiovas (A. Ostrovskio ,,Šviečia, bet nešildo"), P. Korčiaginas (N. Ostrovskio ,,Kaip grūdinosi plienas" inscenizacija), Aldemaras (Lope de Vegos ,,Šokių mokytojas"), Pauga (B. Sruogos ,,Apyaušrio dalia"); televizijoje — Strazdelis (P. Česnulevičiūtės ,,Giesmė apie Strazdą"), Martynas (J. Avyžiaus ,,Kaimo kryžkelėje" inscenizacija), P. Markevka (A. Vidžinskio ,,Dangaus vidurys"), ir kt.

KUNĀVIČIUS Henrikas [g. 1925.III.21 Kaune] — baleto artistas, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1954), Lietuvos TSR liaudies artistas (1959). Nuo 1940 mokėsi Valstybės teatro baleto studijoje (pedagogas B. Kelbauskas). Nuo 1944 Kauno muz. teatro baleto artistas. 1946 tobulinosi Leningrado Kirovo akademiniame operos ir baleto teatre. Nuo 1948 Akademinio operos ir baleto teatro baleto artistas. 1950—1956 dėstė klasikinį šokį Vilniaus pionierių rūmuose. Nuo 1956 TSKP narys. 1958—63 Vilniaus meno m-los direktoriaus pavaduotojas. Pastatė šokius V. Klovos operai „Vaiva" (1958), choreografinių miniatiūrų kompoziciją „Lėkite, paukščiai" (Kauno muz. teatre, 1967). Gastroliavo Lenkijoje (1960), Rumunijoje (1960), Bulgarijoje (1962).

Vaidmenys: Zigfridas, Dražė (P. Čaikovskio ,,Gulbių ežeras", ,,Spraktukas"), Ilko (D. Klebanovo ,,Svetlana"), Antanas (J. Pakalnio ,,Sužadėtinė"), Jonis (J. Juzeliūno ,,Ant marių kranto"), princas Dezirė ir Mėlynas paukštis (P. Čaikovskio ,,Miegančioji gražuolė"), Albertas (A. Adano ,,Žizel"), Peras Giuntas (E. Grigo ,,Peras Giuntas"), Ugnius (J. Indros ,,Audronė"), Francas (J. Štrauso ,,Žydrasis Dunojus"), Negras (N. Rimskio-Korsakovo ,,Šecherezada"), Žilvinas (E. Balsio ,,Eglė žalčių karalienė"), Trufaldinas (M. Čiulakio ,,Tariamasis sužadėtinis"), Spartakas (A. Chačaturiano ,,Spartakas"), Kastytis (J. Gruodžio ,,Jūratė ir Kastytis") ir kt.

Henrikas Kunavičius, atliekantis Alberto vaidmenį (A. Adano ,,Žizel")

KUNCĀ Romualdas [g. 1935.III.10 Klangiuose (Jurbarko rj.)] — dailininkas. 1953 baigęs Kauno vidurinę dailės m-lą, 1959 — Dailės in-tą, dirba Klaipėdos prekybos v-bos dailininku dekoratoriumi. Nuo 1959 dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose. Kuria peizažus, portretus, natiurmortus, pasižyminčius spalvinio sprendimo ir kompozicijos ieškojimais, kontrastingu koloritu ir apibendrintu piešiniu.

Kūriniai: ,,Žvejo portretas" (1959), ,,Prie marių" (1959), ,,Knygos ir apelsinai" (1959), ,,Nidos žvejų uoste" (1960), ,,Darbininkės portretas" (1961), ,,Natiurmortas su obuoliais" (1961), ,,Žiemos motyvas" (1961), ,,Nidos žvejas" (1962), ,,Žvejas taiso tinklus" (1962), ,,Žvejai mariose" (1965) ir kt.

KUNCĒVIČ Dina [g. 1900.III.31 Jekaterinoslave (dab. Dnepropetrovskas)] — rentgenologė, medicinos mokslų daktarė (1960), Lietuvos TSR nusipelniusi gydytoja (1960). 1924 baigusi Krimo un-tą, dirbo gydytoja Orechovo Zujeve, Ivanove, Ufoje ir kitur. 1945 gavo med. mokslų kandidatės laipsnį. Nuo 1947 Vilniaus un-to vidaus ligų propedeutikos katedros dėstytoja, nuo 1965 profesorė. Med. mokslų daktaro disertacija: „Klinikiniai rentgenologiniai storosios žarnos vėžio stebėjimai". 1960 išrado storosios žarnos tyrimo aparatą. Paskelbė moksl. straipsnių apie diafragminių išvaržų, plaučių ir skrandžio vėžio, žarnyno divertikulų rentgenodiagnostiką.

Ršt.: Рак толстой кишки, Вильнюс, 1965.

KUNCÍENĖ Ona [**Navickaitė**; g. 1926. I.18 Cibiliekuose (Alytaus rj.)] — archeologė, istorijos mokslų kandidatė (1957). Nuo 1949 Istorijos in-to moksl. bendradarbė. 1951 baigė Vilniaus un-tą. Tyrinėjo Pušaloto (Molėtų rj.), Pryšmančių (Kretingos rj.), Diržių (Pakruojo rj.), Veršvų (Kaune) ir kt. kapinynus, Daršūniškio (Prienų rj.) ir Pabarės (Eišiškių rj.) pilkapynus, Bačkininkėlių (Prienų rj.), Dovainonių (Kaišiadorių rj.) bei Guogų-Piliuonos (Kauno rj.) piliakalnius. Paskelbė moksl. straipsnių apie IX—XIII amžiaus Lietuvos gyventojų prekybinius ryšius.

KUNCÝTĖ Nijolė [g. 1932.XII.12 Viešintose (Kupiškio rj.)] — istorikė, istorijos mokslų kandidatė (1966). 1957 baigė Vilniaus Ped. in-tą. 1958—59 Dusetų, 1960—61 Kėdainių rj. liaudies švietimo skyriaus inspektorė. Nuo 1965 Istorijos in-to moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių apie Lietuvos TSR pram. darbininkų kultūrinio techninio lygio kilimą 1945—63.

KÙNČINAS Jonas [g. 1907.I.1 Sofeiske (BTSR)] — partinis darbuotojas. Nuo 1931 TSKP narys. 1932—35 mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-te (Maskvoje). 1928—40 žemės ūkio, partinis darbuotojas Čausų, Čerikovo, Stolino rajonuose (BTSR). 1940—41 LKP Zarasų aps. k-to sekretorius, LKP Panevėžio aps. k-to I sekretorius. 1941—46 tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1946—49 LKP Vilniaus aps. k-to II sekretorius. 1949—1951 mokėsi Resp. part. m-loje. 1951—1960 part. ir adm. darbuotojas Ukmergės rj., Vilniuje. Pensininkas.

KÙNČINAS Mykolas [g. 1905.V.5 Sofeiske (BTSR)] — partinis ir administracinis darbuotojas. Nuo 1931 TSKP narys. 1928—40 žemės ūkio, partinis darbuotojas Čausų, Suražo rajonuose (BTSR). 1934—37 mokėsi Aukštojoje komunistinėje ž. ū. m-loje Minske. 1940—41 LKP Seinų aps. k-to sekretorius. 1941—45 adm. ir part. darbuotojas Mordovijos ATSR. 1945—46 LKP Ukmergės aps. k-to sekretorius, 1946—47 Respublikinės žemės ūkio koop. s-gos pirmininko pavaduotojas. 1947—49 Prekybos ir vartotojų kooperacijos darbuotojų profs-gos resp. k-to pirmininkas, 1949—50 LKP CK „Tiesos" leidyklos direktoriaus pavaduotojas, 1950—66 LKP CK Laikraščių ir žurnalų leidyklos ir spaustuvės direktorius, vėliau pavaduotojas. Pensininkas.

KÙNČINAS Petras [g. 1909.IV.27 Sofeiske (BTSR)] — partinis ir administracinis darbuotojas. Nuo 1932 TSKP narys. 1933—36 mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-te (Maskvoje). 1936—1940 part. ir adm. darbuotojas Lojeve (BTSR). 1940—41 LKP Kretingos aps.

k-to I sekretorius. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos polit. vadovas. 1946—49 LKP Joniškio aps. k-to I sekretorius. 1946 ir 1949—50 LKP CK atsakingasis organizatorius, skyriaus vedėjo pavaduotojas. 1950—53 Vilniaus sr. vykd. k-to pirmininkas. 1953—56 Lietuvos TSR taryb. ūkių ministras, 1956—57 — ministro pavaduotojas. 1957—60 Žemės ūkio m-jos taryb. ūkių teritorinės v-bos viršininkas, 1960—62 Tarybinių ūkių vyriausiosios v-bos prie Lietuvos TSR MT viršininko pavaduotojas. Nuo 1962 Ž. ū. m-jos skyriaus viršininkas. 1941—49 ir 1950—60 LKP Revizijos komisijos narys, 1949—56 LKP CK narys, 1956—58 kandidatas į LKP CK narius. 1951—59 Lietuvos TSR AT deputatas.

KÙNDELIS Albinas [g. 1910.XII Toskajeve (Tomsko sr.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1921 grįžęs į Lietuvą, dirbo samdiniu Rokiškio aps. Į rev. veiklą įsijungė 1936 Maneivose (Rokiškio rj.), platino neleg. lit-rą, dirbo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-joje. Nuo 1938 Komunistų partijos narys. 1941 Vilniaus pėstininkų m-los kursantas. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Po karo darbininkas Pandėlyje.

KUNDRÀ Algirdas [g. 1928.VIII.13 Kaune] — chemikas, chemijos mokslų kandidatas (1964). 1953 baigęs Vilniaus un-tą, iki 1957 dirbo jame ped. darbą. 1957—59 Lietuvos TSR Plano komisijos cheminių ir gumos dirbinių skyriaus vyr. inžinierius. Nuo 1961 TSKP narys. Nuo 1962 Vilniaus un-to dėstytojas. Paskelbė moksl. straipsnių elektrochemijos ir radiochemijos klausimais.

KUNDRẼNAI — kaimas Radviliškio rj., Sidabravo apyl., 8 km į š. v. nuo Naujamiesčio. 206 gyv. (1959). Per kaimą teka Guopys (Šluojos deš. intakas). Aštuonmetė m-la. Ist. šaltiniuose K. minimi 1653 (3 valakai, 6 kiemai).

KUNDRÕČIAI — kaimas Tauragės rj., Batakių apyl., 2 km į p. v. nuo Skaudvilės. 84 gyv. (1959). Kaimo v. pakraščiu teka Ančia (Šešuvies intakas). Ist. šaltiniuose K. minimi 1558.

KÙNDROTAS Adolfas [g. 1897.IX.2 Aukštojoje Panemunėje (dab. Kauno dalis)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, administracinis darbuotojas. Gimęs mokytojo šeimoje. Mokėsi Kauno, 1915—1918 Voronežo g-joje. Čia priklausė socialistinei moksleivių org-jai. Po Spalio revoliucijos V. Kapsuko nurodymu suorganizavo Voroneže liet. moksleivių tarybą moksleiviams karo pabėgėliams šelpti, buvo šios tarybos pirmininkas. 1918 grįžęs į Lietuvą, rėmė LKP Vilniaus org-ją. 1919—26 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Dirbdamas kar. komendantūrose Raseiniuose, Švenčionyse, padėjo K. Poželai ir kt. saugoti ir platinti kom. lit-rą. 1926—28 studijavo teisės mokslus Kauno un-te. Po to 13 metų dirbo Ž. ū. rūmuose. Redagavo neperiod. leidinius ž. ū. klausimais, organizavo ž. ū. parodas. 1940—41 dirbo Ž. ū. liaudies komisariate. 1942—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Nuo 1943 Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos (LKT) karo invalidų ir sužeistųjų karių aprūpinimo skyriaus viršininkas, vėliau LKT reikalų valdytojo pavaduotojas. 1944—45 vyriausiasis Lietuvos TSR įgaliotinis repatriacijos reikalams Lenkijoje. 1945—48 Lietuvos TSR socialinio aprūpinimo ministro pavaduotojas. Pensininkas.

KUNGIAĨ — kaimas Plungės rj., Stalgėnų apyl., 9 km į š. nuo Rietavo. 136 gyv. (1959). Per kaimą teka bevardis Minijos intakas. Ryšių skyrius (nuo 1956), felčerių-akušerių punktas (nuo 1957).

KUNÌCKAS Viktoras [1907.X.22 Žasliuose (Kaišiadorių rj.) — 1942.III.10 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Amatininkas. Į rev. veiklą įsijungė Skaruliuose (Jonavos rj.). Nuo 1934 Komunistų partijos narys. 1934 suimtas ir 1935 nuteistas 4 metus kalėti. Kalėjo Kaune. Prasidėjus D. Tėvynės karui, buvo vienas iš Kauno pogr. antifaš. org-jos iniciatorių ir vadovų. Gestapo suimtas ir nužudytas.

KUNÌCKIS Nikalojus [g. 1921.XII.5 Vilniuje] — inžinierius elektrikas, technikos mokslų kandidatas (1960). 1950 baigęs Kauno un-tą, liko jame dėstyti. Nuo 1951 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-te. Nuo 1950 TSKP narys. Nuo 1965 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie lempinio generatoriaus su ekranuotomis lempomis autoanodinės moduliacijos moduliacines charakteristikas, plačiajuostį diapazoninį aukšto dažnumo generatorių ir kitais elektrotechnikos klausimais. Sukūrė didelio dinaminio diapazono panoraminį spektro analizatorių, generatorinių lempų netiesinių iškraipymų matavimo aparatūros kompleksą.

KUNIGAĨ — krikščionių religijos dvasininkai. Pravoslavų ir sentikių K. dar vadinami popais, o protestantų — pastoriais. Feod. Lietuvoje, kaip ir kitose krikščioniškose vid. amžių valstybėse, K. sudarė privilegijuotą luomą, glaudžiai susijusį su valdančiosiomis klasėmis ir valstybe, sudarantį jos ideologinį ramstį, turintį savo atskirą administraciją ir teismą. Pirmoji ir pagrindinė šio luomo privilegija buvo Jogailos 1387 raštai Vilniaus vyskupui, kuriais valstybės valdžia atsisakė nuo bet kokių teisių į steigiamas bažnytinių žemių valdas. Plečiantis bažnytinei žemėvaldai, išsiskyrė bažnytinio žemvaldžio ir kunigo sąvokos. Buvo nemaža atsitikimų, kada vyskupų, kanauninkų ir klebonų vietas užimdavo ne K. Tik tapę bažnytiniais žemvaldžiais, jie gaudavo kunigo arba žemesnio dvasininko šventimus, bet neidavo dvasininko pareigų: nelaikydavo mišių, nesakydavo pamokslų, neklausydavo išpažinčių, nelankydavo ligonių. Šias pareigas atlikdavo kunigai vikarai, parenkami iš valstiečių. Tuo tarpu bažnytiniais žemvaldžiais buvo bajorų arba net didikų kilmės žmonės. Jie ėjo ir aukštas pareigas valstybėje. Žečpospolitoje vyskupai buvo senatoriais. Buvo K., kurie nepriklausė bažnytinei valdžiai. Tai didžiojo kun-ščio ir aukštųjų bažnytinių pareigūnų pamokslininkai, nuodėmklausiai, sekretoriai ir vaikų mokytojai. Tai taip pat K., kilę iš valstiečių. XVI a. dėl renesanso kultūros įtakos jie buvo pakeičiami mokytojais pasauliečiais. Atsiradus Lietuvoje vienuolių ordinams, šalia K. pasauliečių atsirado ir K. vienuolių. Pasauliečiai dirbo daugiausia parapijose, jie buvo liberališkesni; K. vienuoliai pasižymėjo kraštutiniu fanatizmu. Tarp vienų ir kitų K. dėl elgesio, apeigų atlikimo būdo, pažiūrų į teologinius dalykus ir pamaldumą kildavo ginčų. Iš valstiečių kilę K.— vikarai — priklausė tam pačiam K. luomui, bet jų turtinė ir teisinė padėtis skyrėsi nuo klebonų, kanauninkų ir vyskupų padėties. Vikaras gaudavo iš klebono tik išlaikymą; kitoks vikaro atlyginimas buvo klebono malonės dalykas. Esant tokiam turtiniam ir kilmės skirtumui, K. luome, kaip ir visoje feod. visuomenėje, reiškėsi socialinis antagonizmas. Vikarai aktyviai prisidėdavo prie visuomeninių sąjūdžių (pvz., XVI a. prie reformacijos). Revoliucijų arba sukilimų metais K. žemvaldžiai ir vikarai atsidurdavo priešingose kovojančiose pusėse. 1794 sukilimo metu vyskupo S. Kosakovskio korikų tarpe buvo ir vikarų. Iš valstiečių kilusių K. priešiškumą bajoriškiesiems, turtingiesiems kunigijos sluoksniams ryškiai rodo ir poeto kunigo A. Strazdo gyvenimas. Kunigas A. Mackevičius buvo vienas iš 1863 sukilimo vadų ir vedė sukilėlius valstiečius į kovą ne tik prieš caro valdžią, bet ir prieš dvarininkus. Aktyvus 1863 sukilimo dalyvis buvo kun. V. Dembskis.

Iki XVI a. pab. mokyklų, kurios rengtų K., Lietuvoje nebuvo. Kunigavimo, susijusio su bažnytinių apeigų atlikimu, buvo išmokstama panašiai kaip ir kiekvieno kito amato — iš savo principalo, atliekant jam pagalbinius darbus. Todėl pagrindinė K. dalis buvo menko išsilavinimo ir temokėjo skaityti liturgines knygas. XVI a. pr., kilus reformacijai ir prasidėjus religinei protestantų kovai su katalikais, buvo susirūpinta K. išsilavinimo kėlimu. Netrukus atsirado ir pirmosios liet. knygos (religinės), kurių autoriai buvo mokyti K. (M. Mažvydas, M. Daukša ir kt.). Liet. mokslinės ir grožinės lit-ros pradininkai taip pat buvo K. (K. Širvydas, K. Donelaitis). Kovojant prieš reformaciją, Vilniuje buvo įsteigtos ir 2 K. seminarijos. Viena jų, diecezinė, priklausė vyskupui, kita, vadinta aliumnatu, — Romos popiežiui. Popiežius pastarąją išlaikė ir skyrė dėstytojus bei auklėtojus. Kapitalizmo laikotarpiu ypač išryškėjo tautiniai K. luomo prieštaravimai, nors neišnyko ir socialiniai. Kai kurie iš liaudies kilę K. stengdavosi vienaip ar kitaip jai padėti,

ypač švietimo srityje. Bet luominė padėtis varžė jų veiklą, ir tik stipriausios jų tarpo asmenybės ryždavosi dėl to pradėti atvirą konfliktą su K. luomu, su jo hierarchine viršūne. K. lenkai, kilę daugiausia ne iš valstiečių, daug prisidėjo prie Lietuvos lenkinimo per bažnyčią, o K. lietuviai stengėsi su tuo kovoti. Lietuvių nacionalinio judėjimo laikotarpiu iš K., stojusių už savąją tautą, išaugo žymių rašytojų ir kultūros veikėjų (J. Tumas-Vaižgantas, J. Mačiulis-Maironis ir kt.), tačiau ir jų veikloje bei kūryboje labai ryškūs tie pėdsakai, kuriuos paliko luominiai jų, kaip K., varžtai. Proletarinės revoliucijos laikotarpiu atsirado K., kurie metė kunigavimą ir stojo į proletariato pusę (P. Vilūnas, L. Adomauskas). Tačiau tai buvo tik išimtys ir nekeitė bendro reakcinio kunigijos vaidmens socialinės pažangos procese. Buržuazinėje Lietuvos valstybėje, valdant krikščionims demokratams ir tautininkams, K. yra buvę ministrais pirmininkais (V. Mironas), užsienio reikalų (J. Purickis, M. Reinys, V. Jurgutis) ir žemės ūkio (M. Krupavičius) ministrais. Nors luomai 1919 buvo panaikinti, K. išlaikė tam tikras išimtines teises iki 1940. Jas saugojo Lietuvos konkordatas su Vatikanu.

Buržuazijos valdomoje Lietuvoje katalikų K. rengė kunigų seminarijos (1922—40 ir Kauno un-to teologijos-filosofijos f-tas). Pravoslavai kunigams rengti iki 1940 t. p. turėjo seminariją. Protestantų kunigus 1922—40 rengė Kauno un-to evangelikų teologijos f-tas. Lietuvos sentikiai rinkosi K., vad. pamaldų vedėjus, iš savo tarpo be specialaus mokyklinio parengimo.

Tarybų Lietuvoje visos K. luomo privilegijos panaikintos. K. teisės ir pareigos yra tokios pat, kaip ir kitų TSRS piliečių. Dėl bažnyčios atskyrimo nuo valstybės ir mokyklos, luominių privilegijų panaikinimo, kapitalistinių gamybinių santykių pakeitimo socialistiniais dalis K. stojo prieš tarybinę santvarką ir, prasidėjus D. Tėvynės karui, talkino hitlerininkams. Hitlerinės okupacijos metais arkivyskupas K. Skvireckas, vyskupas V. Brizgys, prelatas K. Šaulys viešai kvietė katalikus remti okupantus ir kovoti prieš Tarybų valstybę. Dalis okupantus rėmusių K. 1944 pasitraukė iš Lietuvos ir, gyvendama kapit. šalyse, dalyvauja antitaryb. veikloje. Kai kurie Lietuvoje likę K. prisidėjo prie diversantų ir žudikų gaujų skatinimo bei organizavimo ir buvo patraukta atsakomybėn. Tačiau buvo ir tokių K., kurie hitlerininkų terorą laikė nesuderinamu su krikščioniškąja morale ir stengėsi padėti jo aukoms. Kai kurie jų viešai pasmerkė hitlerinių okupantų rasizmu teisinamą žmonių žudymą. Dėl to keletas K. buvo hitlerininkų išvežti į koncentracijos stovyklas. Dalis K. išliko lojalūs taryb. santvarkai. Nemaža K. drauge su vyskupu K. Paltaroku įsijungė į taikos šalininkų judėjimą. Laimint Lietuvoje socializmui, K. darėsi vis lojalesni tarybinei santvarkai. Ir tarybiniu laikotarpiu K. rengia kunigų seminarijos.

KUNIGÁIKŠTIS — baltų, slavų, germanų ir kai kurių kitų genčių karo vadas, vėliau feodalinis valdovas, turėjęs valstybinę valdžią visoje valstybėje (didysis kunigaikštis) ar jos dalyje (dalinis, sritinis kunigaikštis). XII a. atskirų Lietuvos žemių (Dainavos, Deltuvos, Giedraičių, Karšuvos, Svyrių ir kt.) vyriausiaisiais valdovais tapdavo turtingiausi, kilę iš gentinės aristokratijos žemvaldžiai. K. buvo laisvųjų žemdirbių valdytojas, vyriausias jų teisėjas. Jis gyveno pilyje, kurioje pavojaus metu slėpėsi ir laisvieji žemdirbiai. Pastarieji turėjo K. vaišinti, mokėti jam duoklę žvėrių kailiais, medumi, vėliau grūdais. Bajorams K. buvo karo vadas. Jis dalijosi su bajorais ne tik karo grobį, bet ir duokles, gaunamas iš laisvųjų žemdirbių. K. galią nulėmė tai, kiek bajorų jo klausė ir kiek jis valdė žemdirbių bendruomenių (laukų). Todėl vieni lietuvių K. grobimo tikslais puldinėjo kitų K. žemes. Siekdami gausesnių pajamų, bajorai padėjo kun-ščiams valdyti laisvuosius žemdirbius, rinkti iš jų duokles bei baudas. Kadangi kun-ščių savitarpio vaidai trukdė lietuviams kovoti su kryžiuočiais ir stabdė žemdirbystės bei gyvulininkystės vystymąsi, tai bajorai ir laisvieji žemdirbiai pritarė atskirų K. pastangoms iškilti kitų K. tarpe ir suvienyti jėgas kovai su bendru priešu. 1219 Lietuvos sutartyje su Voline minimi 22 Lietuvos K., kurių penkis, jų tarpe ir Mindaugą, rusų metraštis vadina „vyriausiais". Mindaugas apie 1236 sujungė dalį liet. žemių į vieną valdą ir įvedė joje didžiojo K. valdžią. Nenorėjusius pasiduoti sritinius K. jis išvarė iš Lietuvos arba nužudė, o jų ūkius, bajorus ir laisvuosius žemdirbius pasiėmė sau. Paklususiems paliko tėvonijas, tik reikalavo atiduoti dalį iš žemdirbių gaunamos duoklės ir pagal jo nurodymus vykti į karą. Didysis K. savo valdų, kur buvo karinių pilių su įgulomis, viršininkais skirdavo savo sūnus arba artimus giminaičius. Pilims buvo priskiriami valstiečiai, turėję išlaikyti įgulas. Viršininkai savo pilyse ir valdomose srityse tvarkėsi pagal didžiojo K. pavyzdį. Tai ir buvo vad. daliniai, arba sritiniai (vasaliniai), kunigaikščiai. Jie valdomą sritį laikė iš tėvo gauta dalimi. Turėjo savo sostinę, tarybą, artimiausius padėjėjus ir karo vadus, įv. žemesniuosius valdininkus. Dalinis K. turėjo mokėti didžiajam K. duoklę, siuntinėti dovanas, reikšti jam pagarbą ir, kilus karui, duoti tam tikrą skaičių karių, jo paties arba jo vietininko vadovaujamų. Didžiojo K. valdžia valstybėje buvo suvaržyta, nes visi šeimos nariai, turėdami savo dalis valstybėje, vaidino tam tikrą vaidmenį ir valstybės politikoje. Vis dėlto visi daliniai K. turėjo klausyti didžiojo K., nes priešingu atveju jis galėjo atimti valdą ir atiduoti ją kitam. Dalinio K. valdiniai priklausė tik jam. Nusistovėjusios didžiojo K. sosto paveldėjimo tvarkos nebuvo. Paprastai didysis K. paskirdavo įpėdiniu vieną kurį savo sūnų, dalinį K. Daug dalinių K. panaikino Vytautas, centralizavęs valstybę ir keitęs dalinius K. savo skiriamais vietininkais. Nuo Kazimiero Jogailaičio laikų Lietuvos didysis K. kartu buvo ir Lenkijos karalius. Nuo to laiko jis buvo renkamas elekciniuose seimuose. Bajorai kėlė įvairias sąlygas, apręžiančias didžiojo K. valdžią, o kandidatas į valdovus, norėdamas, kad jį išrinktų, turėjo jas priimti. Be to, nesant atskiro Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovo, įsigalėjo Ponų taryba. Dėl šių ir kitų aplinkybių didžiojo K. valdžia ilgainiui visai nusilpo, pasidarė vien titulinė.

Lit.: Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 1, V., 1955; Lietuvos TSR istorija, t. 1, V., 1957.

KUNIGĖLIS Jonas [1896.VII.24 Draničėnuose (Utenos rj.) — 1941.XII.26 Archangelske] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Tarnaudamas Rusijos kariuomenėje, 1917 pab. įsijungė į rev. veiklą. 1917—18 ir nuo 1920 Komunistų partijos narys. 1918 įstojo į Raudonąją Armiją. Užėmus Omską kolčiakininkams, pateko į nelaisvę, buvo ištremtas į Barnaulą, iš ten pabėgo į Novosibirską. 1922—25 mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-te (Maskvoje). 1924 RKP(b) CK pasiųstas į Baku, paskui į Nalčiką dirbti part. darbo. 1926—35 dirbo Vakarų tautinių mažumų kom. un-to lietuvių sektoriaus vedėju ir dėstytoju. 1938 autobazės šoferis. 1938 neteisėtai represuotas. Mirė lageryje. 1956 reabilituotas.

KUNIGĖNAS Albertas [1918.VI.25 Malkovoje (BTSR) — 1942 Vilniaus aps.] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. 1938 baigęs Malkovos vid. m-los 8 klases, iki 1940 buvo tarnautojas. 1940—41 LLKJS Vilniaus aps. k-to sekretorius. 1941 evakavosi į TSRS gilumą. Nuo 1942 VKP(b) narys. 1942.VII atvyko į Vilniaus aps. partiz. kovai. Žuvo, vykdydamas užduotį.

KUNÌGIS — ežeras Zarasų rj., 6 km į r. nuo Antalieptės, 4 km į š. nuo Kauno—Zarasų plento. Plotas 14,5 ha. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 700 m, didž. plotis 310 m. Krantai žemi, vietomis pelkėti ir apaugę mišku. Keliasdešimt metrų į r. nuo K. yra didelis Veprių ež. Prie K. yra Pakunigės kaimas. Ežeras verslovinis.

KUNIGÌŠKIAI — **1.** Kaimas Vilkaviškio rj., Pajevonio apyl., 13 km į p. nuo Virbalio, 9 km nuo Kaliningrado srities sienos; tarybinio ūkio centras. 268 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs Jevonio ir jo intako Eglupio kair. krante. Lentpiūvė, medelynas. 1883 buvo 149 gyv. Prie Jevonio ir Eglupio santakos yra piliakalnis.

Piliakalnis naudotas I t-mečio I pusėje. Iš tolo jis nematomas, nes jį slepia upelių terasos. Piliakalnio aikštelė lygi, trikampė, 150 m ilgio, 100 m pločio. Aikštelės pakraščius supa pylimas (pietryčiuose jo aukštis 6 m). Vakaruose pylimas nuo aikštelės atskirtas grioviu. Išorinis pylimo šlaitas buvo grįstas akmenimis. Pylimo papėdėje dar buvusi medinė užtvara (išliko stambūs apdegę medžių gabalai), buvo griovys, už jo buvo dar vienas pylimas ir griovys.

Piliakalnis tyrinėtas 1963—64. Kultūrinis sluoksnis (60—80 cm storio) rastas tik piliakalnio aikštelės pakraštyje, prie pylimo. Jame išliko akmenų grindinys, židiniai, ūkinės duobės ir 2 tipų stulpavietės — stulpinės konstrukcijos pastatų liekanos. Be to, rasta daug degėsių, gyvulių kaulų, puodų šukių, strėlių geležinių antgalių, trinamųjų girnų, degto molio, asimetrinių verpstukų, žalvarinių lankinių segių palenkta kojele ir kt. Rastos 3 Romos monetos: Tiberijaus (14—37), Kaligulos (37—41) ir Komodo (177—192). Keramikos radiniai labai įvairūs. Be vyraujančios grublėtosios keramikos, rasta rusvų ir juosvų puodų šukių lygiu bei išlygintu paviršiumi, puodų šukių suskeldėjusiu paviršiumi ir keramikos nežymiai brūkšniuotu paviršiumi.

Į p. nuo piliakalnio, dirbamuose laukuose, išlikę buvusių sodybų pėdsakai. Sodybvietė užima kelis hektarus. Joje rasta ugniaviečių liekanų, stulpaviečių, ūkinių duobių, geležies gargažių ir puodų šukių grublėtu paviršiumi. Aptikta plūkto molio dėmė — greičiausia, puodų deginimo krosnelės liekana. Radiniai yra Istorijos-etnografijos muziejuje Vilniuje.

2. Kaimas Anykščių rj., Kraštų apyl., 7 km į š. r. nuo Svėdasų. 150 gyv. (1959). Parduotuvė, felčerių-akušerių punktas (nuo 1961), vaistinė, aštuonmetė m-la (iki 1951 pradinė, 1951—62 septynmetė). Kuriasi nauja kolūkio gyvenvietė; pastatyta m-la, parduotuvė, gyv. namų ir kt. Buržuazijos valdymo metais kaime veikė LKP ir LKJS kuopelės. Hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai vok. faš. okupacijos metais nužudė 6 kaimo gyventojus, jų tarpe komunistų Matulionių tėvus. 1876 Kunigiškiuose gimė dailininkas K. Sklėrius.

3. Kaimas Prienų rj., Balbieriškio apyl., 9 km į p. v. nuo Prienų. 139 gyv. (1959). Kaimo r. pakraščiu teka Dūmė (Peršėkės intakas), p. pakraščiu — Aviniškė (Dūmės intakas). Per kaimą eina kelias, jungiantis Prienų—Kapsuko ir Prienų—Balbieriškio plentus. Aštuonmetė m-la (1937—48 pradinė, 1948—61 septynmetė). 1827 kaime buvo 198 gyv., 1923 — 187. Buržuazijos valdymo metais veikė LKP kuopelė. K. gyventojai aktyviai dalyvavo Užnemunės valstiečių streike. 1935.VIII.25 Kunigiškiuose išrinktas valstiečių streiko k-tas, į kurį įėjo ir komunistų atstovas. K. valstiečių delegacija dalyvavo VIII.26 Prienuose vykusiame masiniame streikuojančių valstiečių mitinge.

4. Kaimas Radviliškio rj., Šiaulėnų apyl., 5 km į p. nuo Šiaulėnų, prie kelio į Šaukotą; kolūkio centras. 114 gyv. (1959). Yra lentpiūvė, felčerių-akušerių punktas (nuo 1962), biblioteka (nuo 1946). Ist. šaltiniuose K. minimi 1619 (12 valakų, 101 gyv.).

5. Kaimas Tauragės rj., 8 km į r. nuo Tauragės, prie kelio į Eržvilką; apylinkės centras. 114 gyv. (1959). P. pakraščiu teka Šešuvis (Jūros intakas). Parduotuvė, ryšių skyrius, aštuonmetė m-la (1940—51 pradinė, 1951—62 septynmetė), kultūros namai (nuo 1949), biblioteka (nuo 1952).

KUNIGIŠKIŲ ĖŽERAS, Birva,— ežeras Trakų rj., 5 km į š. r. nuo Trakų, 2 km į v. nuo Vilniaus—Kauno geležinkelio. Plotas 26,5 ha, didž. gylis 8 m, ilgis 820 m, didž. plotis 430 m. Kranto linija labai vingiuota. V. krantas aukštas, kt. krantai daugiausia žemi, pelkėti. Yra sala. Ežeras nenutekamas.

KUNIGIŠKIŲ PÉLKĖ — pelkė Radviliškio rj., 19 km į p. v. nuo Radviliškio, 15 km į š. v. nuo Grinkiškio. Plotas 234 ha. Ežerinės kilmės žemapelkė, apie 4 km ištįsusi iš š. į p. dugninės morenos lygumoje. Išilgai pelkės teka kanalizuotas bevardis Šušvės intakas. Durpių klodo didž. storis 6 m, vid. 2,1 m. Durpės žemapelkinės, daugiausia plyninės. Vid. susiskaidymas 27%, vid. peleningumas 15,1%. Pelkė nusausinta ir sukultūrinta. Vid. dalyje yra senų karjerų. R. pakraštyje įsikūręs Kunigiškių kaimas.

„KUNIGŲ VIENÝBĖS FÓRUM" — klerikalinis mėnesinis žurnalas, ėjęs 1935—1938 Bostone (JAV). Leido Kunigų vienybės centro v-ba. Išėjo 30 nr.

KUNIÓNIAI — kaimas Kėdainių rj., 12 km į p. v. nuo Kėdainių, prie Kauno—Kėdainių plento; apylinkės ir kolūkio centras. 231 gyv. (1959). Kaimo r. pakraščiu teka Šušvė (Nevėžio intakas). Ryšių skyrius (nuo 1953), kultūros namai (nuo 1962). Ist. šaltiniuose K. minimi 1593 (11 valakų, 4 kiemai). Po D. Tėvynės karo burž. nacionalistai kaime nužudė apylinkės pirmininką V. Brazauską su sūnumi, J. Grigą, kolūkietį S. Mykolaitį, klubo-skaityklos vedėją M. Kiršonaitę, liaudies gynėją V. Sirvydą.

„KŪNO KULTŪRA IR SVEIKATA" — buržuazinis savaitraštis, ėjęs 1933—34 Kaune. Skirtas sporto ir fizinio auklėjimo reikalams.

KŪNO KULTŪROS INSTITŪTAS, Lietuvos Valstybinis kūno kultūros institutas, KKI,— aukštoji fizinės kultūros mokykla, įsteigta 1945 Kaune. Rengia fiz. lavinimo specialistus. 1967 in-te veikė 2 f-tai: pedagoginis ir sportinis; mokėsi apie 670 studentų (iš jų apie 250 — neakivaizdiniame skyriuje).

1945—67 KKI baigė 1850 fiz. lavinimo specialistų (850 sporto žaidimų, 300 lengvosios atletikos, 260 gimnastikos, 120 plaukimo, 150 slidinėjimo, 110 fechtavimo, 70 imtynių, 80 slidinėjimo ir dviračių sporto, 70 slidinėjimo ir irklavimo, 10 čiuožimo, 50 bokso, 50 sunkiosios atletikos specialistų, 30 gydomosios fiz. kultūros metodistų). In-te yra biblioteka (apie 52 000 knygų), bokso, fechtavimo, gimnastikos, imtynių, sport. žaidimų salės, plaukimo baseinas, lengvosios atletikos maniežas, stadionas.

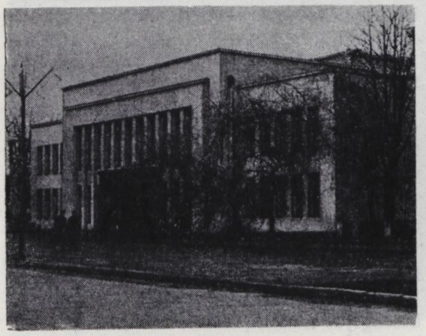

Kūno kultūros institutas

In-tas naudojasi šalia esančia sporto hale. KKI sporto klubas „Atletas" turi įv. sporto šakų komandas. In-te yra 13 katedrų, kuriose dirba 69 dėstytojai (iš jų 10 mokslų kandidatų, 3 TSRS nusipelnę sporto meistrai, 6 TSRS sporto meistrai, 1 nusipelnęs TSRS treneris). KKI dėstytojai nagrinėja žmogaus fiz. tobulumo, fiz. lavinimo, sport. darbo higienos, grūdinimosi, fiziologinius, psichologinius ir metodinius sport. treniruotės klausimus. Išleisti 4 in-to mokslo darbų rinkiniai (1956, 1957, 1960, 1966). In-te veikia studentų moksl. d-ja, turinti 14 moksl. būrelių, kuriuose dirba daugiau kaip 100 studentų. Įvyko 20 studentų moksl. konferencijų, išleistas studentų moksl. darbų rinkinys (1957). 1949—51 prie KKI veikė 2 metų trenerių m-la, kurią baigė 50 žmonių. 1957 įsteigtas neakivaizdinis in-to skyrius. 1963—66 veikė Aukšto sportinio meistriškumo m-la, kurią lankė apie 500 žmonių. Prie in-to veikia pastovūs tobulinimosi kursai fiz. lavinimo mokytojams, treneriams ir sporto teisėjams. KKI direktorius 1945—46 buvo A. Šimanas, 1946 — A. Čepas, 1946—47 G. Alachverdovas, 1947—51 E. Sizis, 1951—54 A. Gudanovičius, 1954—61 J. Palaima, nuo 1961 A. Gudanovičius (nuo 1962 rektorius).

KŪNO KULTŪROS RŪMAI — valstybinė įstaiga, 1932—40 vadovavusi Lietuvoje fiziniam lavinimui ir sportui. K. k. r., įsteigti vietoj Lietuvos Sporto lygos, sustiprino valstybinę fiz. lavinimo ir sporto kontrolę. Rūmai veikė Kaune, priklausė Švietimo m-jai. Jiems vadovavo prezidento skiriamas direktorius. Periferijoje sport. darbui vadovauti rūmai įsteigė apygardų ir apskričių K. k. r. k-tus. Prie K. k. r. veikė sporto šakų s-gos (kamuolio žaidimų, vandens ir žiemos sporto ir kt.). K. k. r. rengė m-lų fiz. lavinimo ir mkt. kursų programas, steigė ir tvarkė sport. įrenginius, sportininkų sveikatos tikrinimo punktus, rengė fiz. kultūros darbuotojų suvažiavimus. Rūmai kontroliavo visų Lietuvos sporto org-jų ir klubų veiklą. 1932—1934 K. k. r. stengėsi įgyvendinti tautinę fiz. lavinimo sistemą — vadinamąją sporto rūmų talką „Sporūtą", 1934 įsteigė Aukštuosius kūno kultūros kursus, 1935 sudarė pirmąsias vid. m-lų fiz. lavinimo programas, 1936 įvedė valstybinio kūno kultūros ženklo normų laikymą, 1938 surengė tautinę liet. olimpiadą Kaune. 1932—39 K. k. r. iniciatyva Kaune pastatyti Kūno kultūros rūmai ir sporto halė, Klaipėdoje — sporto rūmai, Marijampolėje, Šiauliuose, Vilkaviškyje įrengti stadionai. K. k. r. kiek pagyvino sport. sąjūdį Lietuvoje, bet pajungė jį faš. ideologijai. 1940.XII.17 Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Taryba panaikino K. k. r. ir fizkultūriniam judėjimui vadovauti įkūrė Respublikinį kūno kultūros ir sporto k-tą. *Ž. Fizinė kultūra ir sportas.*

KŪNSKAS Juozas [g. 1909.I.20 Daniūnuose (Panevėžio rj.)] — agronomas zootechnikas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1958). 1935 baigė Ž. ū. akademiją. 1944—48 Ž. ū. akademijos dėstytojas. 1948—52 Gyvulininkystės bandymų stoties (Baisogaloje) gyvulių šėrimo skyriaus vedėjas. Nuo 1952 Gyvulininkystės in-to (iki 1960 Gyvulininkystės ir veterinarijos in-tas) gyvulių šėrimo ir pašarų technologijos skyriaus vedėjas. Parašė brošiūrų ir paskelbė moksl. straipsnių apie gyvulių šėrimą ir kitais gyvulininkystės klausimais.

„KUNTĀPLIS" — satyros ir jumoro savaitraštis, ėjęs 1933—40 Kaune. Iki 1937 leido ir redagavo H. Dautartas (H. Blazas) ir Jul. Boks (T. Tilvytis), vėliau — vienas T. Tilvytis. Laikraštis pajuokdavo burž. valdžią, faš. org-jas ir jų veikėjus. Bendradarbiavo J. Baltušis, J. Čyžius, K. Jakubėnas, L. Janušytė, D. Roda, J. Šimkus, J. Šumas (J. Čibiras), A. Zabėdiejus (H. Baltrušaitis) ir kt. Karikatūras spausdino J. Aleknavičius, Bor-Jer (B. Jermolajevas), J. Buivydas, R. Kalpokas, T. Kulakauskas, J. Martinaitis, P. Tarabilda, S. Žukas ir kt.

KUŌDŽIAI — kaimas Telšių rj., Telšių apyl., 7 km į v. nuo Telšių, Germanto ežero p. krante. 102 gyv. (1959). Kaimą supa Lieplaukės miškas. Yra Telšių gyvulių supirkimo punktas, vandens malūnas.

KUODŽIŲ̃ MÌŠKAS — miškas Lazdijų rj., 5 km į p. v. nuo Kapčiamiesčio. Priklauso Veisiejų miškų ūkio Pertako ir Stalų girininkijoms. Plotas 2239 ha. *Kapčiamiesčio miškų* masyvo dalis. Miško p. pakraščiu teka Mara (Juodosios Ančios kair. intakas), kuria eina Lenkijos siena. Maros kair. krante įsikūręs Kuodžių kaimas.

KUOJÌNIS — ežeras Zarasų rj., 2 km į p. nuo Degučių. Plotas 20 ha, ilgis 670 m, didž. plotis 500 m, kranto linijos ilgis 1850 m. Krantai gana aukšti. Prie K. įsikūrusios Šarkiškės ir Vitkuškės. Ežeras verslovinis.

KŪOPININKAI — Lietuvos Komunistų partijos iniciatyva darbininkų kuopų vardu iškelti darbininkų ir vargingųjų valstiečių kandidatai į Lietuvos I ir II seimo atstovus bei jų šalininkai. K. rinkiminėje programoje buvo reikalaujama palaikyti draugiškus santykius su Tarybų Rusija, įvesti 8 valandų darbo dieną pramonės ir žemės ūkio darbininkams, padidinti darbininkų darbo užmokestį, įdarbinti bedarbius, suteikti konstitucijoje numatytas burž. dem. laisves ir kt. Valdžia visaip trukdė K. rinkiminį darbą. Policija neleisdavo organizuoti rinkiminių susirinkimų, konfiskuodavo rinkiminę lit-rą. Vis dėlto K. sąrašai buvo įregistruoti visose rinkiminėse apygardose ir per rinkimus į I seimą (1922.X.10—11) gavo 52 000 balsų (t. y. 6,4%). Į I seimą buvo išrinkti 5 K.: J. Kubickis, P. Norkūnas (LKP CK nariai), K. Dominas-Bangaitis, K. Matulaitis, P. Vilūnas. Jie seime sudarė K. frakciją. K. Dominą-Bangaitį burž. atstovams neteisėtai išbraukus iš seimo atstovų, jo vietą seime ir K. frakcijoje užėmė E. Šabanienė. I seime K. kovojo dėl darbininkų ir kareivių algų padidinimo, reikalavo sumažinti kariuomenę, atskirti bažnyčią nuo valstybės, demaskavo burž. valdžios politiką, ribotą žemės reformos vykdymą, darbininkų profs-gų ir spaudos persekiojimą. K. mėgino įkurti legalią Darbininkų partiją. Naudodamiesi seimo atstovo neliečiamybe, K. važinėjo po Lietuvą, dalyvavo profs-gų susirinkimuose, darbininkų mitinguose, stiprino LKP įtaką darbininkų tarpe. Rengiantis rinkimams į II seimą (1923), vėl buvo sudaryti K. sąrašai, LKP aktyviai dalyvavo rinkimų kampanijoje. Tačiau klerikalinė valdžia rinkimų išvakarėse visus kuopininkų kandidatus suėmė. Kad suklaidintų darbo žmones, burž. veikėjai sudarinėjo fiktyvius, provokacinius sąrašus darbininkų vardu. Nors K. kandidatai buvo suimti ir jų rinkiminei agitacijai kelias buvo užkirstas, 1923.V.12—13 II seimo rinkimuose jie gavo apie 30 000 balsų. 92 K. buvo apkaltinti priklausymu LKP bei sukilimo rengimu ir atiduoti kariuomenės teismui. Dalis K. iškalėjo be teismo daugiau kaip 3 metus ir tik 1926.V.17, po krikščionių demokratų pralaimėjimo III seimo rinkimuose, prasidėjo jų teismas. Kylant revoliucinėms liaudies nuotaikoms, burž. teismas nedrįso darbininkų atstovų nuteisti vien už dalyvavimą rinkimuose į seimą. 1926.VI.12 visi K. buvo išteisinti ir iš kalėjimo paleisti. V.13 paleistieji dalyvavo Kaune ta proga LKP suorganizuotame mitinge ir demonstracijoje.

Lit.: **O. Adamonienė**, Parlamentinių priemonių panaudojimas darbo žmonių kovoje 1920—1926 metais.— Už socialistinę Lietuvą, V., 1960; **S. Noreikienė**, Kuopininkai. — „Komunistas", 1960, Nr. 3; Lietuvos TSR istorija, t. 3, V., 1965.

„KŪOPININKŲ BYLÀ" — komunistinis leidinys, išėjęs 1926 Kaune. Paskelbė L. Adomausko, I. Gaškos, P. Vilūno bei kitų 1926.V.17—VI.12 teistų kuopininkų kalbas ir reportažą apie išteisintų kuopininkų sutikimą Kaune.

KŪOSA Jonas [g. 1925.I.6 Skrebotiškyje (Pasvalio rj.)] — agronomas, galvijininkystės specialistas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1956). 1946 baigė Ž. ū. akademiją. 1947—52 Ž. ū. in-to, 1952—1956 Gyvulininkystės ir veterinarijos in-to moksl. bendradarbis. 1956—60 Gyvulininkystės ir veterinarijos in-to galvijininkystės skyriaus vedėjas. Nuo 1960 Veterinarijos akademijos gyvulių veisimo katedros vedėjas. Nuo 1963 docentas. Paskelbė mokslinių straipsnių gyvulių veisimo bei galvijininkystės klausimais.

KUOSÁITĖ Birutė [g. 1924.II.16 Pasvalyje] — agronomė, gyvulių fiziologė, biologijos mokslų kandidatė (1961). 1948 baigė Ž. ū. akademiją. 1949—52 dirbo Vilniaus un-te. 1952—59 Biologijos in-to, nuo 1959 Zoologijos ir parazitologijos in-to moksl. bendradarbė. Paskelbė mokslinių straipsnių apie gyvulių laktaciją.

KUOSÁITĖ Elena [**Jašinskienė;** g. 1922.XII.17 Skrebotiškyje (Pasvalio rj.)] — literatūros tyrinėtoja, vertėja, filologijos mokslų kandidatė (1959). 1946 baigusi Vilniaus un-tą, dirba jame dėstytoja. 1948—53 dar ir Vilniaus Nėries vid. m-los mokytoja, Grož. lit-ros leidyklos redaktorė. Nuo 1957 Vilniaus un-to užsienio lit-ros katedros vedėja (nuo 1962 docentė). Paskelbė moksl. straipsnių apie užsienio lit-ros vertimus į liet. kalbą („VVU mokslo darbai", t. 18, 24, 1958), V. Šekspyrą, D. Didro, Dž. Steinbeką ir kt. rašytojus. Su kitais parašė vadovėlių vid. m-loms („Vakarų Europos literatūra", 1960; „Literatūros medžiaga IX klasei", 1963).

Vert.: **Dž. Londonas**, Apsakymai, V., 1952; Jūrų vilkas, V., 1956; **H. Fildingas**, Pamestinuko Tomo Džonso istorija, kn. 1, V., 1955; **B. Šo**, Šventoji Joana, V., 1960 [su D. Judelevičiumi].

KŪOSĖNAI — kaimas Kupiškio rj., Aukštupėnų apyl., 7 km į r. nuo Kupiškio, į š. nuo Šiaulių—Daugpilio geležinkelio. 107 gyv. (1959). P. pakraščiu teka Kupa (Lėvens intakas). Per kaimą eina Kupiškio—Skapiškio kelias. Pr. m-la (nuo 1921). Kaimo gyventojai (A. Dirda, J. Madeikis ir kt.) 1905 dalyvavo rev. judėjime. Burž. nacionalistai 1947 Kuosėnuose nužudė taryb. aktyvistus: A. Jakubką, V. Titovą, V. Popovą, V. Miliochiną, G. Jakštaitę, 1950 — kolūkio pirmininką A. Dundulį.

KUŌSIAI — kaimas Rokiškio rj., Kamajų apyl., 6 km į š. r. nuo Kamajų. 156 gyv. (1959). Mechaninės dirbtuvės, pr. m-la (įst. apie 1925), biblioteka (nuo 1952).

KŪOSINĖ — **1.** Upė Vilniaus rj., Kinės deš. intakas. Ilgis 19 km, baseino plotas 60 km^2. Prasideda Medininkų apylinkėse. Teka į šiaurę ir šiaurės vakarus. Ją kerta Vilniaus—Minsko plentas. Įteka į Kinę 9 km nuo jos žiočių. Vidutinis nuolydis 456 cm/km. Vidutinis debitas žiotyse 0,56 m^3/s.

2. Kaimas Vilniaus rj., Kalvelių apyl., 23 km į p. r. nuo Vilniaus, 2.5 km į p. nuo Vilniaus—Minsko geležinkelio. 218 gyv. (1959). Pro kaimą teka Kuosinė (Kinės deš. intakas). Iš v. prie K. prieina Rūkainių miškas. Pr. m-la (nuo 1965).

KUOZỸS Stasys [g. 1912.VII.22 Šiauliuose] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš darbininkų. 1940—41 milicininkas Mažeikiuose ir Židikuose (Mažeikių rj.). 1942 tarnavo Raudonojoje Armijoje, mokėsi ypatingosios paskirties kuopoje. Nuo 1943 TSKP narys. 1943 atvyko į Lietuvą, buvo „Dainavos partizano" būrio partizanas, vėliau Šarūno būrio komisaras. Išvadavus Lietuvą, dirbo LKP Alytaus aps. k-te. Nuo 1946 adm. darbuotojas Alytuje, Šiauliuose, Tytuvėnuose, Jonavoje.

KUPÀ — upė Kupiškio rj., Lėvens kair. intakas. Ilgis 27 km, baseino plotas 188 km^2. Prasideda 5 km į š. r. nuo Šimonių. Aukštupyje teka į š., nuo Juodupės iki žiočių — į v., pro Kupiškį. Ją kerta Šiaulių—Daugpilio geležinkelis. Įteka į Lėvenį 108 km nuo jo žiočių, 2 km į v. nuo Kupiškio. Didž. intakai: Juodupė ir Skodinys (abu kair.). Vid. nuolydis 118 cm/km. Vid. debitas žemiau Juodupės 0,17 m^3/s, žiotyse 0,98 m^3/s. Aukštupys kanalizuotas.

KÙPČIKAS Pranas [g. 1913.X.20 Joniškyje] — liaudies muzikos instrumentų meistras, Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros-švietimo darbuotojas (1966). Nuo 1925 dirbo ir mokėsi Joniškyje pas muz. instrumentų meistrą P. Varvolį, dalyvavo saviveikliniame pučiamųjų orkestre. Nuo 1941 grojo Kauno estradiniuose orkestruose, 1948—54 — Akademinio operos ir baleto teatro pučiamųjų orkestre. 1953 susukto garsinio vamzdžio principu pagamino pirmąją chromatinę kontrabosinę birbynę (be klapanų), patobulino chromatinę tenorinę birbynę, praplėsdamas jos skalę. Nuo 1954 „Lietuvos" ansamblio orkestro artistas. 1955 patobulino chromatinę kontrabosinę birbynę, praplėsdamas jos skalę. Nuo 1958 dirba t. p. muz. instrumentų meistru Teatro d-jos dirbtuvėje. Be pučiamųjų liaudies muzikos instrumentų, tobulina aukštąsias, bosines ir kontrabosines kankles.

KUPČÌNSKAS Juozas [g. 1906.III.25 Parausiuose (Vilkaviškio rj.)] — gydytojas terapeutas, medicinos mokslų daktaras (1937), Lietuvos TSR nusipelnęs mokslo veikėjas (1961).

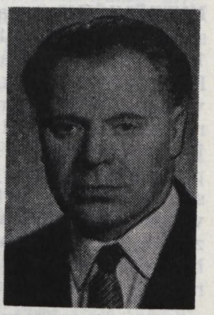

1932 baigęs Kauno un-tą, pradėjo jame dirbti ped. darbą. 1934—35 tobulinosi Paryžiuje. Nuo 1940 Kauno un-to profesorius. Vok. faš. okupacijos metais iš un-to pašalintas, dirbo Vilniaus tuberkuliozinės sanatorijos direktoriumi. 1944—50 Kauno un-to vidaus ligų katedros vedėjas. 1944—46 Kauno un-to prorektorius, 1946—50 rektorius. Nuo 1947 TSKP narys. 1951—54 Lietuvos TSR AT deputatas. 1951—53 Kauno Med. in-to direktorius ir vidaus ligų katedros vedėjas. Nuo 1954 fakultetinės terapijos katedros vedėjas. Sukūrė originalią reumatologijos m-lą, efektyvius reumato gydymo būdus (1966 Resp. premija), tuberkuliozinio bronchoadenito nustatymo, organizmo reaktyvumo įvertinimo metodus, racionalų sąnarių rentgenologinio tyrimo būdą, originalias autoalergijos ir medikamentinės alergijos klasifikacijas. Parašė 10 monografijų ir vadovėlių, paskelbė daugiau kaip 150 moksl. darbų, daug med. mokslo populiarinimo straipsnių.

Ršt.: Reumato etiologijos ir patogenezės klausimu, K., 1937; Plaučių tuberkuliozė, K., 1948; Antibiotikai ir jų pritaikymas, gydant vidaus ligas ir tuberkuliozę, K., 1954; Širdies ir kraujagyslių ligos, K., 1960; Иммунология и клиника аутоаллергических заболеваний и лекарственная аллергия, М., 1963; **J. Kupčinskas, J. Kuzma,** Tuberkuliozė, V., 1964; **J. Kupčinskas, J. Danys, A. Žiugžda,** Vidaus ligos, d. 1—2, V., 1966—67.

KUPČIŪNAS Feliksas [g. 1892.IX.3 Linkaičiuose (Radviliškio rj.)] — pilietinio karo Rusijoje dalyvis, administracinis darbuotojas. Kilęs iš valstiečių. Baigęs Bialistoko (Lenkija) real. m-lą, 1914 mokėsi Vilniaus karo m-loje. Vasario ir Spalio revoliucijų metu kuopos vadas vakarų fronte, po Spalio revoliucijos — pulko rev. k-to narys. 1918 įstojo į Raudonąją Armiją, buvo vienas jos organizatorių Ufoje. Vadovavo pulkui, dalyvavusiam čekoslovakų korpuso sukilimo malšinime. 1919 kovojo su denikininkais. 1920 brigados, kovojusios su pilsudskininkais, štabo viršininko padėjėjas. 1921—23 karininkų kursų Ufoje viršininkas. 1923—39 vadovaujantis milicijos darbuotojas Ufoje. 1939—43 adm. darbuotojas. 1944—58 Lietuvos TSR Milicijos v-bos viršininko pavaduotojas. 1948 gavo milicijos III rango komisaro laipsnį. Pensininkas.

KÙPIŠKIS — miestas Lietuvos TSR šiaurės rytuose, 40 km į š. r. nuo Panevėžio; rajono centras. 4127 gyv. (1959). K. stovi netoli Lėvens ir jo kair. intako Kupos santakos. Teritorija 535 ha. Miesto didžioji dalis ir centras yra tarp Kupos ir Lėvens. Plano struktūra stačiakampė; centre netaisyklingos formos aikštė. Kupos kair. krante esanti miesto dalis vadinama Užukupe; į p. r. nuo jos yra Račiupėnai (buv. kaimas), už jų, 2 km į p. r. nuo miesto centro,— geležinkelio stoties rajonas. Kupos vaga taryb. metais sureguliuota. Netoli K. eksploatuojami Naivių, Šepetos durpynai; Šepetos durpyne gaminama žaliava durpių kraikui ir izoliacinėms plokštėms. K. apylinkėse gausu dolomitų, riedulių, smėlio, žvyro, durpių. 1957 netoli glžk. st. įkurta stat. medžiagų g-la, gaminanti kalkes (1966 — 27 000 t) bei cementinius blokus. Mieste veikia sviesto g-la (1939—61 pieninė), 1966 pagaminusi 941 t sviesto, buitinio aptarnavimo kombinatas, jungiantis keliolika įv. dirbtuvių, statybos ir remonto kontora, tarpkolūkinė stat. org-ja, resp. susivienijimo „Lietuvos Žemės ūkio technika" skyrius, miškų ūkis, veterinarinė ligoninė. Yra 35 gatvės (bendras ilgis 15 km). Butų fondas 37 160 m^2, iš jų 12 830 m^2 komunalinio gyv. ploto. Į Šepetos darbininkų gyvenvietę kursuoja autobusai (nuo 1959). 1960 įsteigta K. autotransporto kontora; 1966 ji turėjo 168 įv. paskirties automobilius. Pro K. eina Šiaulių—Daugpilio glžk.; keliai jungia K. su Panevėžiu, Subačiumi, Utena, Vabalninku, Palėvenėle. Tarp K. ir Vilniaus kursuoja lėktuvai. Yra 110 lovų ligoninė (įst. 1940), 35 lovų tuberkuliozinis dispanseris (nuo 1948), V. Rekašiaus vid. m-la (1781—1909 pradinė, 1909—17 dviklasė 6 metų m-la, 1917—39 prog-ja) su neakivaizdiniu skyriumi, darbininkų jaunimo vid. m-la (1946—50 suaugusiųjų prog-ja), vaikų darželis (nuo 1940) ir lopšelis (nuo 1958), kultūros namai (nuo 1946), biblioteka (nuo 1937), Šiaulių „Aušros" muziejaus filialas (1945—63 K. kraštotyros muziejus), plačiaekranis kino teatras (nuo 1962). Leidžiamas laikraštis „Komunizmo keliu" (1946—61 ėjo „Stalino keliu"). Buvusios K. dviklasės m-los pastatas (past. 1908) — vietinės reikšmės archit-ros paminklas.

Į š. nuo K., Lėvens kair. krante, yra piliakalnis. Jo š. papėde teka Aukštupys (Lėvens intakas). Iš š. r. ir p. pastebimos piliakalnį supusio griovio ir pylimo žymės (griovys 2 m gylio, 3—4 m pločio; pylimo aukštis 1,5—2 m). Piliakalnio aikštelė 110 m ilgio, 50 m pločio. Jos pakraščiuose bei piliakalnio šlaituose aptinkamas kultūrinis sluoksnis. Piliakalnio p. papėdėje, dirbamoje žemėje, pastebimi sen. gyvenvietės pėdsakai — tamsios žemės dėmės; čia aptinkama lipdytinės keramikos, molinio tinko gabalų, geležies gargažių ir kt.

Ist. šaltiniuose K. miestelis minimas 1510. Manoma, kad jau prieš tai jis buvo valsčiaus centras. XVIII a. ir XIX a. pr. minima K. seniūnija. XVIII amžiuje K. priklausė didikams Tyzenhauzams ir (nuo 1771) Čartoriskiams. XVIII a. pab.

Kupiškis. Bendras vaizdas

miestelio centre buvusi krūmų prižėlusi pelkė, ją supusios amatininkų ir prekybininkų gyvenamos gatvės, o miestelio pakraščiais gyvenę valstiečiai, kurie iki XIX a. pab. sudarė K. gyventojų daugumą. 1791, 1868, 1876 K. ištiko dideli gaisrai. Po paskutiniojo gaisro valstiečiai į miestelį nebegrįžo, o pasistatė namus savo sklypuose, sudarydami Aukštupėnų, Račiupėnų ir Smilgių kaimus.

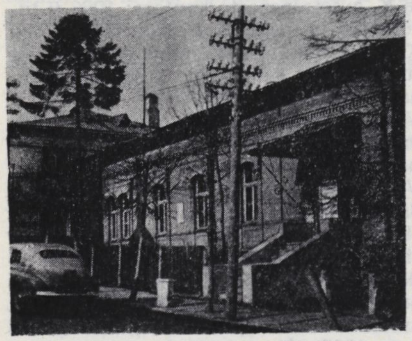

Kupiškio apskrities revoliucinio komiteto būstinė (1918—19)

XIX a. K. buvo valsčiaus centras. Nutiesus geležinkelį (XIX a. pab.), pagyvėjo prekyba javais ir linais, pagausėjo gyventojų (1897 jų buvo 3742). Tuo metu K. tapo plačios apylinkės visuomeninio bei kultūrinio gyvenimo centru. 1885—1904 veikė slapta m-la, vadovaujama K. Kuzmino. Joje buvo rengiami „daraktoriai" liet. m-loms. 1888 įsikūrė draudžiamos liet. lit-ros platinimo punktas. 1905 įsikūrė vartotojų kooperatyvas, 1913 ž. ū. d-ja, suorganizuota miškininko P. Matulionio. K. ir jo apylinkių gyventojai aktyviai dalyvavo 1905—07 revoliucijoje. 1905.II.27, VI.18, XI.6 Kupiškyje vyko masinės darbininkų ir valstiečių demonstracijos prieš caro valdžią. I pasaul. karo metu K. buvo apskrities centras. Miestelį kaizeriniai okupantai smarkiai apgriovė. 1915—18 K. apylinkėse veikė nelegalūs pažangaus jaunimo būreliai. 1918.XII.29 Kupiškyje valdžią paėmė apskrities rev. k-tas (pirm. V. Rekašius, vėliau J. Valiukas, nariai G. Jankūnaitė, P. Pajarskis ir kt.). K-tas veikė iki 1919.V. Kupiškio apylinkėse 1919 pr. buvo suorganizuotas ginkluotas raudonarmiečių būrys. Buržuazijos valdymo metais K. vėl valsčiaus centras (1923 — 2672 gyv.). Buvo 2 malūnai, pieninė, nedidelė kalkinė. Veikė LKP ir LKJS kuopelės, 1923—26 darbininkų klubas, po faš. perversmo uždarytas. Aktyviai reiškėsi Laisvamanių etinės kultūros d-jos veikla (1935 įsteigtas šios d-jos skyrius). D. Tėvynės karo metais hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai Kupiškyje ir netoli K. nužudė apie 3900 K. gyventojų ir iš kitur atgabentų žmonių, jų tarpe Liaudies Seimo narį S. Murauską, Kupiškio vls. partorgą P. Šinkūną, komjaunuolius M. Baltrūną, A. Basecką, G. Jokantą, J. Pretkų, A. Murauskaitę, J. Vancevičių, g-jos komjaunimo organizacijos sekr. I. Geršūną. 1943—44 K. valsčiuje veikė LKP pogr. org-ja, vadovaujama J. Kvietkausko.

Taryb. metais Kupiškyje pastatyta 1000 vietų vid. m-la, buitinio aptarnavimo kombinatas, keletas parduotuvių, restoranas ir nemažai kt. visuom. pastatų, apie 10 daugiabučių komunalinių ir apie 200 individualinių gyv. namų. Po karo iki 1950 K. buvo apskrities centras, vėliau — rajono centras.

KUPRĖLIŠKIS — miestelis Biržų rj., 9 km į p. nuo Papilio; apylinkės ir kolūkio centras. 288 gyv. (1959). Malūnas ir lentpiūvė (nuo 1932), felčerių-akušerių punktas, vaistinė (nuo 1947), vid. m-la (1902—49 pradinė, 1949—52 septynmetė), kultūros namai (nuo 1955), biblioteka (nuo 1949). K. žinomas nuo XVIII amžiaus. K. gyventojai dalyvavo 1905 revoliuciniame judėjime. Buržuazijos valdymo metais Kupreliškyje veikė LKP kuopelė. Vokiečių fašistiniai okupantai miestelyje nužudė 10 žmonių, jų tarpe komjaunimo organizacijos sekretorių J. Valentėlį.

KŪPRĖS-PĀGOJO MIŠKAĪ — miškų masyvas Kelmės rj., 7 km į p. v. nuo Kelmės, į v. nuo plento į Tauragę. Priklauso Tytuvėnų miškų ūkio Pakražančio girininkijai. Plotas 1437 ha; medynų 1212 ha. Masyvą sudaro Kuprės (490 ha), Pagojo (446 ha), Rombardiškės (357 ha) ir Ganypravos (144 ha) miškai. Reljefas kalvotas. Dirvožemiai jauriniai ir velėniniai jauriniai, smėliniai ir priesmėliniai, vietomis su priemolio podirviu. 80% medynų savaiminės kilmės. Pušynų (daugiausia kiškiakopūstinių ir mėlyninių) yra 61%, eglynų 37%, beržynų 2%. Vid. amžius 35 metai, bonitetas I—II, skalsumas 0,6—0,7, vid. tūris 124 ktm/ha, vid. prieauga 3,5 ktm/ha. Gausu stirnų, šernų, lapių, kiškių, kiaunių, voverių. Masyvo p. v. dalis eksploatacinė; š. r. dalis įeina į Kelmės miesto žaliąją zoną. Per metus iškertama apie 1600 ktm. Kuprės miške hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai sušaudė apie 300 Kražių gyventojų.

KUPRĒVIČIUS Bronius [g. 1907.XI.26 Beinoravoje (Radviliškio rj.)] — Ispanijos pilietinio karo dalyvis. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. 1936 atvyko į Ispaniją ir įstojo į 11 internacionalinę brigadą. 1936.XI Madrido fronte sunkiai sužeistas. 1938 evakuotas į Paryžių, 1939 — į Maskvą. 1941 grįžo į Tarybų Lietuvą. Nuo 1950 pensininkas.

KUPRĒVIČIUS Jurgis [1897.VIII.15 Tioplij Stane (RTFSR, Kuibiševo sr.) — 1941. VI.12 Kaune] — botanikas floristas. 1921 baigė Panevėžio miškininkų kursus. 1922—26 studijavo Kauno un-te. 1922—1929 Kauno un-to botanikos katedros laborantas. 1931—33 specializavosi Vienos un-te. 1936—41 Kauno botanikos sodo moksl. darbuotojas. Vienas „Vadovo Lietuvos augalams pažinti" (1934) sudarytojų, jo redaktorius ir leidėjas. Buvo aktyvus Gamtininkų d-jos narys, propagavo darvinizmą botanikų tarpe. Paskelbė moksl. straipsnių apie Kauno, Ukmergės ir Dubingių apylinkių florą, Žagarės parką, apie gluosnius, paprastąją pušį, agarą, amalą.

KUPRĒVIČIUS Mikalojus [1864.I.27 Lenčiuose (Kėdainių rj.) — 1932.VIII.11 Žagarėje] — gydytojas, visuomenės veikėjas. 1891 baigęs Kazanės un-to medicinos f-tą, buvo pasiųstas į Pavolgį kovoti su dėmėtąja šiltine. 1893 apsigyveno Grinkiškyje (Radviliškio rj.). Per M. Katkų susipažino su knygnešiu J. Bieliniu, pradėjo platinti liet. raštus. Rinko tautosaką. Grinkiškyje įkūrė slaptą švietėjų būrelį „Atžala". Kaip laisvamanis dėl dvarininkų, kunigų, caro žandarų persekiojimų pasitraukė į Rusiją. 1906 grįžęs į Lietuvą, apsigyveno Krakėse (Kėdainių rj.), kur įkūrė švietimo d-jos „Vilniaus aušra" skyrių ir knygynėlį. Nuo 1909 Biržų ligoninės vedėjas. Ten pat keturklasės m-los gydytojas, globojo J. Janonį. Biržų ūkio būrelyje skaitė gamtos mokslų paskaitas. K. ir jo šeima aktyviai padėjo rengti liet. saviveiklos vaidinimus bei koncertus. 1914 K. persikėlė į Žagarę. Nuo 1921 Žagarės miesto tarybos narys, vėliau ilgametis jos pirmininkas. Bendradarbiavo „Varpe", „Ūkininke", „Apšvietoje", „Lietuvos žiniose", „Sietyne", „Socialdemokrate", „Medicinoje", „Biržų žiniose" ir kt. laikraščiuose. Didžiausias K. darbas — liaudies priežodžių, mįslių, patarlių rinkinys (iš viso apie 40 000), kurį jis perleido Kauno un-to tautosakos komisijai. Palaidotas Kruopių (Akmenės rj.) laisvamanių kapinėse.

KUPRĒVIČIUS Petras [1884.VII.1 Krakėse (Kėdainių rj.) — 1961.XI.16] — 1905—1907 revoliucijos dalyvis. 1905 išrinktas Krakių valstiečių k-to nariu. Už dalyvavimą 1905—07 rev. įvykiuose 1910 nuteistas kalėti. 1914—18 tarnavo Rusijos kariuomenėje. 1918—41 dirbo maisto pramonėje Riazanėje, Maskvoje. 1941 spirito tresto valdytojas Kaune. D. Tėvynės karo metais adm. darbuotojas Kazanėje, 1945—57 maisto pramonės darbuotojas Lietuvoje. Nuo 1947 TSKP narys.

KUPRĒVIČIUS Viktoras [g. 1901.I.27 Tioplij Stane (RTFSR, Kuibiševo sr.)] — kompozitorius, pianistas. 1921—24 mokėsi Kauno muz. m-loje. 1923—43 dirbo įvairiuose Kauno muziejuose, 1943—1950 — Kauno jaunojo žiūrovo teatro koncertmeisteriu, muz. dalies vedėju, dirigentu. 1946—50 dirbo dar ir Kauno universiteto dėstytoju, 1952—57 — Kauno Jablonskio vidurinės m-los mokytoju, vadovavo Kauno meno saviveiklos kolektyvams. 1959 restauravo Kauno ist. muziejaus bokšto kurantus, jų varpais koncertuoja. K. sureguliuoti kuran-

tai automatiškai atlieka B. Dvariono dainos „Kur Nemunas teka" melodiją.

Kūriniai: vaikų opera pasaka „Žiogas ir skruzdė" (1942), vaikų operetės, dainos („Mes už taiką, jaunieji draugai", „Taikos daina", K. Kubilinsko žodžiai; „Skambėk, pavasarėli", P. Keidošiaus ž., ir kt.), romansai, muzika dramos pastatymams, kino apybraižoms ir kt.

Lit.: **J. Gaudrimas**, Lietuvių tarybinė muzika, V., 1960.

KUPRIAĪ — **1.** Kaimas Šakių rj., Lukšių apyl., 10 km į š. r. nuo Šakių, prie kelio į Kriūkus. 122 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Lenkupys (Siesarties intakas). Ist. šaltiniuose K. minimi 1561 (4 kiemai, 5 valakai).

2. Kaimas Biržų rj., Papilio apyl., 12 km į š. v. nuo Pandėlio, abipus kelio į Biržus. 94 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs Apaščios (Nemunėlio intako) deš. krante. Prie kaimo būta pilkapyno.

1893 tyrinėti 3 pilkapiai su griautiniais kapais. Rasta būdingų III a. papuošalų: antkaklė kūginiais galais, įvijinė apyrankė, segė. Iki D. Tėvynės karo radiniai buvo laikomi Prūsijos muziejuje Karaliaučiuje.

Lit.: **S. Kader**, Über eine Ausgrabung in Kupre bei Popiel. — „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia", H. 19, Königsberg, 1895 [p. 135—136].

KUPRĪENĖ Bronislava [g. 1922.VIII.27 Kaune] — pedagogė, pedagogikos mokslų kandidatė (1966). 1948 baigusi Kūno kultūros in-tą, ten pat dirba dėstytoja pedagogikos, psichologijos ir kūno kultūros istorijos katedroje. Paskelbė moksl. straipsnių fiz. kultūros ir sporto istorijos Lietuvoje (1919—65) klausimais.

KUPRIJŌNIŠKĖS — kaimas Vilniaus miesto p. pakraštyje, 5 km į p. r. nuo miesto centro, tarp Minsko ir Lydos plentų. 271 gyv. (1959). Dalis kaimo priklauso Vilniaus miestui, kita dalis — Vilniaus rj. Nemėžio apylinkei. Aštuonmetė m-la (1939—49 pradinė, 1949—62 septynmetė). XIX a. buvo K. palivarkas ir K. kaimas; 1866 kaime buvo 100 gyv., palivarke — 11.

KUPRŶS Juozas [g. 1908.IX.15 Šukionyse (Biržų rj.)] — gydytojas fiziologas, medicinos mokslų kandidatas (1958). 1936 baigė Kauno un-tą, nuo 1938 dirbo jo fiziologijos katedroje. Nuo 1945 Kūno kultūros in-to fiziologijos-biochemijos katedros vedėjas. Nuo 1962 docentas. Nuo 1953 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių apie mitybą, kvėpavimą ir kitais fiziologijos klausimais.

KUPRŶS Stasys [g. 1912.VII Šašiuose (Radviliškio rj.) — 1941.VII.15 Paliepių miške (Raseinių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1930 Komunistų partijos narys. Priklausė Gudžiūnų (Kėdainių rj.) kom. kuopelei. Partinį darbą 1930—40 dirbo Gudžiūnuose, Gražiškiuose ir kitur. 1940.VII—IX Gražiškių apyl. pirmininkas, vėliau LKP Ariogalos vls. k-to sekretorius. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

KŪPRIŠKIŲ-DŪKIŠKIŲ PĖLKĖ — pelkė Vilniaus rj., 9 km į š. nuo Maišiagalos, abipus Musės (Neries intako). Plotas 184 ha. Plyninė žemapelkė. Vyrauja viksvynai. Pelkės ruožą paupyje užlieja potvyniai. Š. r. dalis šaltiniuota. Durpių klodas daugiasluoksnis. Jo didž. storis 4 m, vid. 1,9 m; vid. susiskaidymas 39%, vid. peleningumas 32,9%. Po durpėmis kai kur yra ežerinių nuosėdų.

KUPSČIAĪ — kaimas Raseinių rj., Pagojukų apyl., 8 km į š. nuo Betygalos, prie Raseinių—Baisogalos kelio. 81 gyv. (1959). Iš š., r. ir p. kaimą supa Kupsčių miškas. Lentpiūvė, girininkija. Ist. šaltiniuose K. minimi 1597 (12 gyv.). 1920 veikė pr. m-la.

KUPSTÁITĖ Aldona [**Vancevičienė**; g. 1925.VII.12 Vėdaruose (Ukmergės rj.)] — aktorė. 1952 baigė Lunačiarskio teatrinio meno in-tą (Maskvoje). 1952—59 Kauno muzikinio dramos teatro, 1959—1967 Kauno dramos teatro, nuo 1967 Akademinio dramos teatro aktorė.

Vaidmenys: Saša (L. Tolstojaus „Gyvasis lavonas"), Nomeda (J. Grušo „Herkus Mantas"), Elina (R. Blaumanio „Siuvėjų dienos Silmačiuose"), Edviž (A. Žeri „Šeštasis aukštas"), Anečka (A. Šteino „Okeanas") ir kt.

KUPSTÁITĖ Lidija [**Drobnienė**; g. 1920. VII.7 Maskvoje] — aktorė, Lietuvos TSR nusipelniusi artistė (1954). 1940 baigusi Telšių g-ją, mokėsi Valstybės teatro vaidybos studijoje. D. Tėvynės karo metais gyveno TSRS gilumoje. 1942—44 Lietuvos TSR Valstybinių meno ansamblių Pereslavlyje Zalesskyje aktorė, 1944 Sąjunginio Radijo komiteto liet. redakcijos diktorė, 1944—1945 „Vaidilos" teatro, nuo 1945 Akademinio dramos teatro aktorė. Nuo 1951 TSKP narė.

Vaidmenys: Katrė (V. Miliūno „Marti"; pagal Žemaitės apsakymus), Glafira (M. Gorkio „Jegoras Buličiovas ir kiti"), Beatričė (K. Goldonio „Dviejų ponų tarnas"), Monika (V. Miliūno „Žemė maitintoja"; pagal P. Cvirkos romaną), Jelena Andrejevna (A. Čechovo „Dėdė Vania"), Tania (L. Tolstojaus „Švietimo vaisiai"), Dalia (B. Sruogos „Apyaušrio dalia"), Marija Stiuart (F. Šilerio „Marija Stiuart"), Torens (T. Viljamso „Orfėjus nusileidžia į pragarą"), Vasilisa (M. Gorkio „Dugne"), Gertrūda (V. Šekspyro „Hamletas"), Fru Alving (H. Ibseno „Šmėklos") ir kt.

KŪPSTAS Aleksandras Vytautas [1898. VII.27 Vėdaruose (Ukmergės rj.) — 1964. XII.3 Kaune] — aktorius, režisierius, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1949). 1912 baigęs Ukmergės miesto m-lą, raštininkavo dvaruose, vėliau dirbo vaistinėse. 1917 mokėsi Muzilio, 1918—20 Proletkulto dramos studijose (Maskvoje). Prisidėjo prie kair. eserų ir anarchistų riaušių 1918 Maskvoje malšinimo. Nuo 1921 lankė F. Šaliapino studiją (Maskvoje), vaidino jos spektakliuose. 1923—34 ir 1939—47 Valstybės teatro, 1934—39 Šiaulių ir Klaipėdos dramos teatrų aktorius. Valstybės teatro dramos studijoje dėstė aktoriaus meistriškumą. 1947—48 Kauno jaunojo žiūrovo teatro meno vadovas, 1948—50 direktorius. 1951—59 Klaipėdos, Šiaulių, Kapsuko dramos teatrų režisierius. Sukūrė apie 300 vaidmenų, pastatė apie 40 dramos veikalų ir 3 operetes.

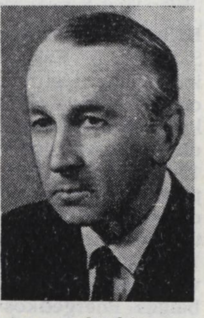

Vaidmenys: Torolfas (H. Ibseno „Šiaurės karžygiai"), Ferdinandas, don Karlas (F. Šilerio „Klasta ir meilė", „Don Karlas"), Leandras (Ch. Benaventės „Išvirkščias gyvenimas"), Horacijus (V. Šekspyro „Hamletas"), Špekinas (N. Gogolio „Revizorius"), Akapulka (Ž. Ofenbacho „Perikola"), Kolečko (J. Germano „Liaudies sūnus") ir kt.

Pastatymai: L. Helman „Laputės" (1945), A. Ostrovskio „Vilkai ir avys" (1948), A. Bruštein „Dėdės Tomo lūšnelė" (pagal H. Bičer-Stou romaną; 1949), S. Michalkovo „Aš noriu namo" (1949), J. Miliutino „Mergaičių sąmyšis" (1952), V. Dolidzės „Keto ir Kotė" (1952), O. Felcmano „Nerimsta Viduržemio jūra" (1953), Moljero „Tartiufas" (1955), A. Kasono „Tretysis žodis" (1960) ir kt.

KUPSTŶNO PĖLKĖ — pelkė Varėnos rj., 2 km į v. nuo Valkininkų, prie plento į Alytų. Plotas 125 ha. Sausuminės kilmės žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 2,9 m, vid. 1,35 m. Durpės žemapelkinės. Vid. susiskaidymas 45%, vid. peleningumas 15,4%. Pelkės paviršius nusausintas ir sukultūrintas.

KŪPSTIS — ežeras Šilalės rj., 5 km į r. nuo Tenenių. Plotas 11 ha. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 590 m, didž. plotis 250 m, kranto linijos ilgis 1400 m. Iš K. išteka Tenenys (Minijos intakas). Prie K. įsikūrę Jomantai.

KŪRA — upė Šiaulių ir Joniškio rj., Mūšos deš. intakas. Ilgis 20 km, baseino plotas 53 km². Prasideda 4 km į p. v. nuo Gruzdžių, ties Lygudais. Teka į š. r. Įteka į Mūšą 151 km nuo santakos su Nemunėliu, 10 km į š. r. nuo Gruzdžių. Intakas Girstutė (deš.). Vid. nuolydis 131 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,26 m³/s.

KURÁITIS Pranas [1883.VII.4 Pavasijuose (Šakių rj.) — 1964.XII.18 Kaune] — klerikalinis visuomenės veikėjas, filosofas. 1909 baigė Peterburgo Dvasinę akademiją. 1909—11 Liuveno un-te (Belgija) studijavo tomizmo filosofiją. 1911 gavo filos. daktaro laipsnį. 1922—40 Kauno un-to profesorius. 1929—37 teologijos-filosofijos f-to dekanas. Aktyviai dalyvavo įv. klerikalinių org-jų (ateitininkų, Katalikų veikimo centro ir kt.) veikloje. Redagavo klerikalinius žrn. „Vadovas", „Tiesos kelias". K. buvo vienas žymiausių tomizmo atstovų burž. Lietuvoje. Knygose („Pagrindiniai gnoseologijos klausimai", 1930; „Ontologija", 2 t., 1931—33) ir straipsniuose propagavo objektyvųjį idealizmą, skelbė mokslo ir religijos harmoniją. Iš tomizmo pozicijų tyrinėjo ir vertino I. Kanto ir G. Hegelio filosofiją. Taryb. metais dėstė Kauno kunigų seminarijoje.

KURÁITIS Večeslavas [1909 Maskvoje — 1937.XI.6 Palangoje] — publicistas, gydytojas. 1937 baigė Kauno un-to med.

f-tą. „Laisvojoje mintyje", „Pasaulėžiūroje" ir kt. period. leidiniuose propagavo ateizmą, populiario med. žinias, redagavo „Lietuvos ūkininko" sveikatos skyrių. Įsteigė ir redagavo žrn. „Moksleivis" (1935—36), kurį faš. valdžia uždarė.

KURĀKINAS Porfirijus [g. 1894.VI.13 Rudėnuose (Zarasų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1918—19 tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1919—36 samdinys. 1936—40 statybos darbininkas Zarasų aps. Nuo 1936 palaikė ryšius su Zarasų aps. LKP org-ja, platino kom. lit-rą Imbrado (Zarasų rj.) apylinkėje. 1942—44 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. Nuo 1945 TSKP narys. 1945—46 Imbrado vls. partorgas. 1946—57 ūkinis darbuotojas Zarasuose. Pensininkas.

KURĀPKOS. Kurapka *(Perdix perdix)* dažnesnė Lietuvos pietvakariuose. Gyvena laukuose, krūmynuose. K. sėslios. Naudingos kaip piktžolių sėklų ir žalingų vabzdžių naikintojos. Medžiojamos rugsėjo—spalio mėn. 1948—67 K. skaičius įvairavo nuo 17 000 iki 143 000.

Lit.: **T. Ivanauskas**, Lietuvos paukščiai, kn. 1, V., 1957; **V. Logminas**, Kurapkų *(Perdix perdix* L.) mityba Lietuvoje.—„LTSR MA darbai", 1962, C 1.

KÙRAS — kaimas Kauno rj., Altoniškių apyl., 5 km į p. r. nuo Lekėčių, prie Kauno—Šakių plento. 290 gyv. (1959). Per kaimą teka Ova (Nemuno intakas). K. iš visų pusių supa Lekėčių miškai. Kuro girininkija, pr. m-la (nuo 1918), biblioteka (nuo 1958).

KÙRAS — medžiagos, deginamos šiluminei energijai gauti. Pagal fizinį būvį K. skirstomas į kietąjį, skystąjį ir dujinį. Daugiausia K. sunaudojama tokiu pavidalu, kokiu jis randamas gamtoje. Toks K. vadinamas natūraliu (mediena, rusvosios anglys, akmens anglys, degieji skalūnai, nafta, gamtinės dujos). Cheminiu, fiziniu arba fiziniu-cheminiu būdu perdirbtas K. vadinamas dirbtiniu (naftos produktai, koksas, briketai). Kapitalo investicijų, darbo našumo, gamybos savikainos požiūriu ekonomiškiausias K. yra nafta ir ypač gamtinės dujos.

Lietuvos K. išteklius sudaro tik durpės ir malkos, todėl daug K. reikia įsivežti. Burž. Lietuvoje svarbiausias K. buvo malkos. 1935 Lietuvoje sunaudota 1 032 000 t sąlyginio (7000 kcal/kg) kuro, 1938 — 1 116 000 t. Kuro balanse malkos sudarė 66%, akmens anglys (1938) 24%, nafta ir jos produktai 5%,

1 lent. **Lietuvos TSR kuro balansas** (%)

Kuro rūšis	1960	1965
Akmens anglys	24,6	19,9
Durpės	15,3	7,0
Malkos	32,0	21,4
Dujos	0,1	16,9
Mazutas	7,9	15,2
Šviesūs naftos produktai	16,2	18,5
Kitas kuras	3,9	1,1

2 lent. **Kuro sunaudojimas atskirose liaudies ūkio šakose** (1965; %)

Naudotojai	Visas kuras	Anglys	Durpės	Malkos	Dujos	Mazutas	Šviesūs naftos produktai
Elektrinės	20,5	8,1	44,5	—	60,7	37,9	1,8
Pramoninės ir rajoninės katilinės	10,4	15,8	9,4	3,4	20,3	18,5	0,4
Pramonė	14,3	21,8	11,1	7,8	7,2	6,2	30,4
Komunalinis-buitinis ūkis	27,4	28,3	13,4	47,5	2,8	0,2	4,5
Ž. ū. gamyba	7,3	3,9	4,7	15,8	—	—	29,6
Transportas	11,1	3,5	—	—	0,1	35,1	27,1
tame tarpe geležinkeliai	5,5	1,8	—	—	—	34,8	1,0
Kiti naudotojai	9,0	18,6	16,9	25,3	8,9	2,1	6,2

durpės 5%. Pramonė sunaudojo 23% viso K., transportas 7%, namų ūkis 70%. Daugiausia akmens anglių (65%) sunaudojo pramonė; kitų K. rūšių — namų ūkis (naftos ir jos produktų 54%, durpių 60%, malkų 91%). Šilumai gauti sunaudota 84% K., energijai 16%.

Tarybų valdžios metais Lietuvos K. balansas iš esmės pakito (1 lent.); malkų lyg. svoris jame žymiai sumažėjo, o naftos ir dujų — išaugo.

Tarybų Lietuvoje 1965 suvartota maždaug 1,7 karto daugiau kuro (skaitant sąlyginiais vienetais), negu 1960; apie 29% to kiekio sudarė vietinis K. Kiek kokio K. sunaudota atskirose liaudies ūkio šakose, rodo 2 lentelė.

KURĀUSKAS Henrikas [g. 1929.II.10 Kaune] — aktorius, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1959). 1948 baigęs Kauno dramos teatro studiją, tame pat teatre dirbo aktoriumi. Nuo 1954 Akademinio dramos teatro aktorius. 1959 apdovanotas Resp. premija už J. Janonio vaidmenį J. Būtėno ir A. Kernagio pjesėje „Pamilau dangaus žydrumą" ir filme „Julius Janonis". Sukūrė ryškių vaidmenų taryb. dramaturgų ir užsienio klasikų pjesėse.

Vaidmenys: V. Uljanovas (I. Popovo „Šeima"), Neznamovas (A. Ostrovskio „Be kaltės kaltieji"), Ferdinandas (F. Šilerio „Klasta ir meilė"), Silva (K. Sajos „Silva studentauja"), Mortimeras (F. Šilerio „Marija Stiuart"), Petrusas (P. Kohouto „Šitokia meilė"), Hamletas (V. Šekspyro „Hamletas"), Viktoras (A. Arbuzovo „Tai buvo Irkutske"), Osvaldas (H. Ibseno „Šmėklos"), Topazas (M. Panjolio „Topazas"), Martjanovas (V. Tokarevo „Sąžinė"), Faustas (J. V. Getės „Faustas"), Šatkauskas (kino filme „Laiptai į dangų") ir kt.

Lit.: **M. Petuchauskas**, Henrikas Kurauskas.— „Literatūros ir meno metraštis", V., 1960.

KURBĀTOVAS Nikolajus [g. 1918.V.15 Sabinine (RTFSR, netoli Belgorodo)] — inžinierius, Lietuvos TSR nusipelnęs racionalizatorius (1961). 1939 baigė Charkovo elektrotechnikumą. 1939—46 Raudonosios Armijos karys, kovojo fronte. 1946—57 Mažeikių aps., Kretingos rj. pram. kombinatų vyriausiasis inžinierius, direktorius, Skuodo mašinų-traktorių stoties remonto dirbtuvių vedėjas. 1957—1966 Kretingos melioracinės statybos v-bos baro mechanikas. 1962 Maskvoje baigęs Energetikos in-tą, dėsto Kauno Politechnikos in-to Klaipėdos vakariniame f-te. Nuo 1965 TSKP narys. 1966 baigė Kolomnos (Maskvos sr.) Ped. in-tą. Dviejų melioracijos technikos išradimų (1960, 1962) autorius. Jo išrasta velėnoms piauti mašina, patobulinta kitų specialistų, naudojama kai kuriose melioracijos org-jose. Melioracijos technikos klausimais paskelbė moksl. straipsnių.

KURČNEBYLIAI. Įgimtas kurtumas pasitaiko retai (dėl tėvų alkoholizmo, venerinių ligų ir kt.). Dažnesnis yra įgytas kurtumas; jo priežastys — įv. infekcinės ligos (dažniausiai vaikystėje), traumos. Kūdikis, apkurtęs arba gimęs kurčiu, pats negali išmokti kalbėti, tampa dar nebyliu. Pastaruoju metu kurčnebyliai m-lose išmokomi kalbėti, todėl jie vadinami tiesiog **kurčiaisiais.**

Lietuvoje 1923 įregistruota 6700 K. (be Vilniaus kr.), 1955 — 5800, 1964 — 4700, 1967 — 3200. K. skaičiaus mažėjimas rodo, kad Tarybų Lietuvoje sėkmingai kovojama su kurtumo priežastimis.

KURČNEBYLIŲ MOKYKLOS. Lietuvoje K. pradėti mokyti 1805. Juos privačiai mokė Vilniaus mokytojas A. Zigmuntas. 1817 Vilniaus un-to moksl. taryba sudarė K. mokymo komisiją (iš prof. M. Bobrovskio, prof. J. Lelevelio ir kt.), kuri parengė K. in-to prie Vilniaus un-to programą. 1823 in-tas pradėjo veikti. Jame buvo mokoma skaitymo, rašymo, skaičiavimo, geografijos, istorijos ir spaustuvininkų bei tekintojų amato. 1938—39 Kaune veikė K. in-tas. Jame buvo mokoma tik skaityti, rašyti ir skaičiuoti. 1940 pirmojoje pusėje Kaune įsteigta K. mokykla-internatas. Po D. Tėvynės karo Lietuvoje įvestas privalomas K. mokymas. 1944 jiems įsteigtos mokyklos-internatai Vilniuje ir Kaune, 1948 amatų m-la Vilniuje, 1956 mokykla-internatas Telšiuose. 1952—60 K. mokykla-internatas veikė ir Rusnėje. 1957 Vilniaus mokykloje-internate įsteigta ikimokyklinė K. grupė; nuo 1961 Vilniuje veikia ikimokykliniai kurčiųjų vaikų namai. Vilniaus K. mokykloje-internate nuo 1957 įvestas 13 metų mokymo laikas, per kurį išeinamas aštuonmetės m-los kursas. 1961 Vilniaus lengvosios pramonės technikume atidaryta kurčiųjų grupė. K. m-loms leidžiami spec. vadovėliai, mokytojams rengiami surdopedagogikos kursai. Vilnietis surdopedagogas J. Glembockis sudarė lietuvišką K. pirštų abėcėlę (pav.).

KURČNEBYLIŲ DRAUGIJOS. Nuo 1938 kurčnebyliais rūpinosi Žmogaus globos d-ja. 1944 įkurta Lietuvos TSR Kurčiųjų d-ja. 1966 jos narių buvo apie

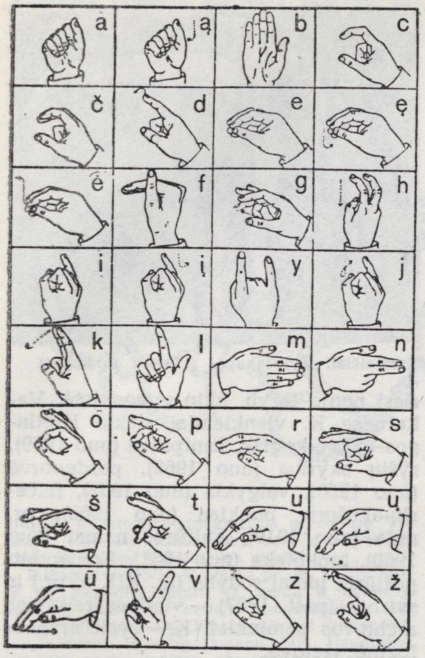

Kurčnebylių lietuviška abėcėlė

4000. D-ja registruoja K., padeda jiems gauti darbo, steigia klubus, bibliotekas, sporto kolektyvus. Lietuvos sportininkai K. dalyvauja sąjunginėse ir pasaulinėse kurčiųjų varžybose. L. Ruzgytė VIII pasaulinėje kurčiųjų olimpiadoje Milane (1957) iškovojo 80 m bėgimo su barjerais I vietą ir šuolio į tolį III vietą; X pasaulinėje kurčiųjų olimpiadoje Vašingtone (1965) gavo šuolio į tolį aukso medalį. D-jos mokymo ir gamybos kombinatai 1966 veikė Vilniuje ir Kaune; Neveronyse (Kauno rj.) įsteigtas K. kolūkis.

„KŪRĖJAS“ — laisvamaniškos bei anarchistinės krypties savaitraštis, ėjęs 1900 Čikagoje. Redagavo J. Laukis.

KURELÁITIS Pranas [g. 1901.XII.29 Šakiuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1910—21 dirbo samdiniu. 1921—23 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Vėliau darbininkas Šakių apskrityje. 1926 Šakių darbininkų profs-gos v-bos narys. Po faš. perversmo kalintas Šakiuose. 1927—35 LKP narys. Part. darbą dirbo Šakiuose. 1941—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys, buvo sunkiai sužeistas. Po karo Šakiuose dirbo administracinį ir ūkinį darbą. Nuo 1948 TSKP narys.

KURĖNAI — kaimas Ukmergės rj., Vidiškių apyl., 7 km į š. nuo Ukmergės, prie plento į Panevėžį. 140 gyv. (1959). Pietvakariuose kaimas siekia Kurėnų ež. Yra Ukmergės ž. ū. kultūrų veislių tyrimo punktas, pr. m-la, biblioteka. Ist. šaltiniuose 1596 minimas K. kaimas ir dvaras.

KURĖNŲ ĘŽERAS — ežeras Ukmergės rj., 6 km į š. nuo Ukmergės, 1 km į v. nuo Ukmergės—Panevėžio plento. Plotas 89 ha. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 1860 m, didž. plotis 825 m, kranto linijos ilgis 4130 m. V. galo kranto linija labai vingiuota. Yra sala. Krantai daugiausia aukšti. Įteka Ūsioginė, išteka Mūšelė (Mūšios intakas). Prie ežero yra Kurėnų kaimas. Ežeras verslovinis.

„KŪRÝBA“ — nacionalistinis mėnesinis literatūros ir meno žurnalas, ėjęs 1943.XI.—1944.V Kaune.

KURILÃVIČIUS Petras [g. 1907.XI.12 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1920—27 tarnavo samdiniu, vėliau dirbo batsiuviu. 1931—40 Komunistų partijos narys. Part. darbą dirbo Butrimonyse (Alytaus rj.), Jiezne. Rinko lėšas Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jai. 1934—35, partijos pavestas, dirbo jaunalietuvių org-joje. 1940—41 milicininkas Vilniuje. Hitlerinės okupacijos metais slapstėsi, buvo suimtas, tačiau pabėgo. Nuo 1944 darbininkas Alytaus rj.

KURILÒVIČIUS (Kuryłowicz) Ježis [g. 1895.VIII.26 Stanislave (dab. Ivano Frankovskas, Ukrainos TSR)] — lenkų kalbininkas, indoeuropeistas. Studijavo Lvovo, Vienos, Paryžiaus un-tuose. 1929—1945 Lvovo, nuo 1946 Vroclavo, nuo 1948 Krokuvos un-tų profesorius. Paskelbė moksl. straipsnių bendrosios ir lyginamosios kalbotyros klausimais. Ne vieną baltų kalbų istorijos dalyką aiškino darbuose: „Indoeuropiečių kalbų etiudai“ (1935), „Balsių kaita indoeuropiečių kalbose“ (1956), „Lingvistikos apybraižos“ (1962), „Indoeuropiečių kalbų fleksinės kategorijos“ (1964). Veikale „Indoeuropiečių kalbų kirčiavimas“ (1952) pateikė originalią baltų kalbų kirčiavimo raidos interpretaciją. K. yra parašęs straipsnių apie baltų ir slavų kalbų ist. santykius, baltų kalbų kirčiavimo raidą, kai kuriuos jų balsių kaitos reiškinius, dvibalsių „ai“ ir „ei“ monoftongizaciją lietuvių ir latvių kalbose, liet. kalbos daiktavardžių bevardę giminę.

Ršt.: Études indo-européennes, vol. 1, Kraków, 1935; L'accentuation des langues indo-européennes, Wrocław-Kraków, 1952 [II leid. 1958]; L'apophonie en indo-européen, Wrocław, 1956; Очерки по лингвистике, М., 1962; The Inflectional Categories of Indo-European, Heidelberg, 1964.

KURŶNĖ — kaimas Šakių rj., Jankų apyl., 6 km į p. nuo Kauno—Šakių plento, 9 km į p. v. nuo Lekėčių. 20 gyv. (1959). K. įsikūrusi Kazlų Rūdos miškuose, prie Novos (Šešupės intako). Kaime gyvenusio rev. judėjimo dalyvio J. Demskio namuose buržuazijos valdymo metais vykdavo komunistų pasitarimai, buvo spausdinami atsišaukimai.

KŪRINIŲ PÉLKĖ — pelkė Švenčionių rj., 3 km į v. nuo Kaltanėnų, Kiaunos kair. krante. Plotas 125 ha. Pelkėje telkšo 10 ha ežeras. P. pakraštys siekia Gilūto ir Sekluočio ežerus. K. p.— ežerinės kilmės raistinė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 4,7 m, vid. 2,45 m. Durpės žemapelkinės. Vid. susiskaidymas 26%, vid. peleningumas 25,6%. Š. r. pakraščiu eina Panevėžio—Švenčionėlių geležinkelis. Š. vakaruose prie pelkės yra Kūrinių kaimas.

KURŶS Povilas [g. 1910.X.10 Motolyje (BTSR, Bresto sr.)] — administracinis darbuotojas. 1936 baigęs Leningrado Miško technikos akademiją, dirbo vyriausiuoju mechaniku, inžinieriumi konstruktoriumi Leningrado, Sočio, Kursko, Tiumenės g-lose. 1943 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1943—44 TSRS Stat. medžiagų pramonės liaudies komisariato v-bos vyr. inžinierius, 1944—1947 Lietuvos TSR Miško pramonės m-jos skyriaus viršininkas. Nuo 1947 TSKP narys. 1947—49 Lietuvos TSR vietinės pramonės, 1949—51 miško ir popieriaus pramonės, 1951—57 miško pramonės ministras. 1957—63 LŪT Popieriaus ir medžio apdirbimo (1963 Baldų ir medžio apdirbimo) pramonės v-bos viršininkas. Nuo 1963 Lietuvos TSR Celiuliozės, popieriaus ir medžio apdirbimo pramonės ministras. Nuo 1966 kandidatas į LKP CK narius.

KŪRIS Pranas [g. 1938.VIII.20 Šeduvoje] — teisininkas, teisės mokslų kandidatas (1965). 1961 baigęs Vilniaus un-tą, dirba jame ped. darbą. Nuo 1963 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių tarpt. teisės klausimais.

„KURJER LITEWSKI“ („Lietuvos kurjeris“) — **1.** Informacinis laikraštis, ėjęs 1761—1840 Vilniuje lenkų kalba. Iki 1833 ėjo kas savaitę, vėliau du kartus per savaitę. 1834—40 buvo leidžiamas tapatus laikraštis ir rusų kalba („Litovskij vestnik“).

2. Buržuazinis dienraštis, ėjęs 1905—1910 ir 1912—15 Vilniuje lenkų kalba.

„KURJER WILEŃSKI“ („Vilniaus kurjeris“) — **1.** Informacinis laikraštis, ėjęs 1841—63 Vilniuje lenkų ir rusų („Vilenskij vestnik“) kalbomis, 1863—1915 vien rusų kalba. Iš pradžių ėjo kartą per savaitę, vėliau triskart per savaitę.

2. Buržuazinis dienraštis, ėjęs Vilniuje 1910—11.

3. Buržuazinis dienraštis, ėjęs Vilniuje 1924—40.

KURKLIAĨ — miestelis Anykščių rj., 14 km į p. nuo Anykščių, Virintos kair. krante; apylinkės ir kolūkio centras. 599 gyv. (1959). Pieninė, vandens malūnas, tarpkolūkinės mechaninės dirbtuvės, ryšių skyrius, buitinio aptarnavimo dirbtuvės, ambulatorija (nuo 1940), vaistinė (nuo 1924), vid. m-la (nuo 1864 pradinė, 1947—58 septynmetė), vaikų darželis (nuo 1964), kultūros namai (nuo 1954), biblioteka (nuo 1946). Keliai jungia K. su Anykščiais, Kavarsku, Balninkais. Už 2 km į p. nuo K. eina Kauno—Zarasų plentas. Kai kurių istorikų (V. Pašutos ir kt.) nuomone, XIII—XIV amžiuje K. buvo valsčiaus centras. XV—XVI amžiuje K. valsčius priklausė didžiajam kun-ščiui. XVI a. dokumentuose minimas K. laukas ir dvaras. Dėl valsčiaus urėdininkų ir jų vietininkų priespaudos bei savavaliavimo valstybiniai K. valstiečiai XVI a. trečiajame d-metyje visai nuskurdo, daugelis jų išbėgo į kt.

valsčius. Didysis kun-štis Žygimantas Senasis, rūpindamasis, kad neištuštėtų iždo žemės, 1538 sumažino jiems duokles grūdais ir pinigais, reikalavo iš Trakų vaivadų, kad šie sudraustų valsčiaus urėdininkus. 1564 Žygimantas Augustas Kurkliams suteikė miestelio privilegiją. 1622 pastatyta kalvinų bažnyčia ir įsteigta m-la. XIX a. K.— valsčiaus centras. Miestelio augimui turėjo įtakos Kauno—Peterburgo plento nutiesimas. 1865 buvo 338 gyv., o 1897 — 789. XIX a. pab. miestelyje buvo keliolika parduotuvių, vyko prekymečiai. 1905 pr. vyko didelės rev. demonstracijos, kuriose gausiai dalyvavo apylinkių valstiečiai; 1905 pab. jie išvarė kai kuriuos valsčiaus valdininkus. Ir vėliau (1906—1907) K. ir aplinkinių dvarų valstiečiai bei ž. ū. darbininkai aktyviai dalyvavo rev. judėjime. 1918 pab. susikūrė rev. k-tas (pirm. J. Rokas, vėliau J. Krivickas; sekr. D. Šapola), veikęs iki 1919 pradžios. 1923 buvo 755 gyv. Hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai 1941 sušaudė didelę dalį K. gyventojų. Okupacijos metais K. apylinkėse veikė „Patvariųjų" partizanų būrys.

KURKLIẼTIS Antanas [1880.V.13 Bučeliuose (Rokiškio rj.) — 1965.IX.2 Rokiškyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Iš mažens tarnavo pas buožes. 1914—1917 tarnavo Rusijos kariuomenėje, 1917—18 Raudonojoje gvardijoje ir Raudonojoje Armijoje. 1918.VII grįžo į tėviškę, aktyviai padėjo kurti Tarybų valdžią, sulaikyti ir nuginkluoti vokiečių kar. ešeloną Rokiškyje. 1919—26, dirbdamas kalviu tėviškėje ir Bajoruose (Rokiškio rj.), palaikė ryšius su komunistais, platino ir gabeno kom. literatūrą į Obelių ir Kamajų valsčius. Už rev. veiklą 1926 suimtas ir 1927 nuteistas 15 metų kalėti. Kalėjo drauge su rašytoju A. Gudaičiu-Guzevičiumi, kuris vėliau K. biografijos ir rev. veiklos faktus panaudojo savo romanuose, kurdamas Ignoto Varkalio paveikslą. 1928 amnestijai bausmę sumažinus pusiau, 1934 paleistas. Iki 1936 dirbo kalviu, vėliau nuomojo ir dirbo žemę Bajoruose. 1940.VII—X Rokiškio vls. viršaitis. 1940.X—1949 valstietis Skiemuose (Rokiškio rj.). 1949—50 kolūkio pirmininkas. Nuo 1951 TSKP narys.

KURKLIẼTIS Jonas [g. 1903.VI.26 Kirkūnuose (Rokiškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Nuo mažens tarnavo pas buožes. 1920 įsijungė į rev. veiklą, platino kom. lit-rą. Už rev. veiklą 1933—38 kalėjo Panevėžyje, Kaune, Kauno IX forte. Išėjęs iš kalėjimo, toliau dirbo pogr. darbą. 1940—41 adm. darbuotojas. Hitlerininkų buvo suimtas, kankintas. 1944—65 dirbo žemės ūkyje. Pensininkas.

KURKLIẼTIS Kostas [1898.VII.16 Kirkūnuose (Rokiškio rj.) — 1938.VI.3] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1919—22 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. 1920. II.21—22 dalyvavo Kauno kareivių sukilime, už tai nuteistas 6 metus kalėti. Tais pačiais metais amnestuotas. Dirbo žemės ūkyje. 1923—25 už rev. veiklą kalintas Panevėžyje. Nuo 1924 Komunistų partijos narys. Nuo 1925 Kirkūnų part. kuopelės sekretorius, buvo išrinktas LKP Rokiškio parajonio k-to nariu. 1927—31 mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-te (Maskvoje). 1931 grįžo į Lietuvą, paskirtas LKP CK instruktoriumi Panevėžio rj. 1931—33 už rev. veiklą kelis kartus adm. tvarka kalintas Šiauliuose, Zarasuose, Rokiškyje ir Vilkaviškyje, o 1933 nuteistas 8 metus kalėti. Kalintas Kaune. 1933 Lietuvai ir TSRS pasikeitus polit. kaliniais, išvyko į TSRS. Dirbo laikr. „Raudonasis artojas" redakcijoje (Minske). Nuo 1936 šaltkalvis. Žuvo, neteisėtai represuotas asmenybės kulto sąlygomis. 1957 reabilituotas.

KURKLIÑTIŠKIS — kaimas Ukmergės rj., Vidiškių apyl., 10 km į š. nuo Ukmergės. 89 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Mūšia (Šventosios deš. intakas). Kaime yra senkapis su degintiniais ir griautiniais X—XVI a. kapais.

XX a. pr. kapai išardyti, o radiniai (pasaginės segės su aguoniniais ir gyvuliniais galais, vytinės antkaklės) pateko į Lietuvių mokslo d-jos rinkinius (dabar laikomi Istorijos-etnografijos muziejuje) ir Kauno miesto muziejų (dab. Kauno istorijos muziejus).

KURKLIŲ̃ MIŠKAS — miškas Radviliškio rj., 4 km į p. r. nuo Šeduvos. Priklauso Radviliškio miško pramonės ūkio Šeduvos girininkijai. Plotas 843 ha; medynų 761 ha. Reljefas lyguminis. V. pakraščiai vietomis siekia Mūšos intaką Daugyvenę. Dirvožemiai velėniniai gliejiški, išplauti bei sujaurėję, ir velėniniai jauriniai gliejiški, priemoliniai. 91% medynų savaiminės kilmės. Beržynų yra 33%, drebulynų 31%, uosynų 14%, eglynų 12%, juodalksnynų 5%, baltalksnynų 3%, pušynų 2%. Jaunuolynai sudaro 41%, pusbrandžiai medynai 56%, pribręstantieji 2%, brandieji 1%. Vid. amžius 28 metai, vid. bonitetas I,8, vid. skalsumas 0,61, vid. tūris 107 ktm/ha, vid. prieauga 3,8 ktm/ha. Gausu stirnų, kiškių; yra šernų, lapių, usūrinių šunų, kiaunių, voverių. K. m. įeina į Šeduvos miesto žaliąją zoną. Per metus sanitariniais, atkuriamaisiais ir ugdomaisiais kirtimais iškertama apie 1200 ktm. Per miško š. dalį eina Šiaulių—Daugpilio geležinkelis. D. Tėvynės karo metu partizanai ties K. m. nuvertė nuo bėgių 4 priešo traukinius.

KŨRMAIČIAI — kaimas Kretingos rj., 5 km į š. nuo Kretingos; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 353 gyv. (1959). Per kaimą teka Akmena; į ją ties K. iš kairės įteka Pilsupis. Daugumas sodybų stovi Akmenos kair. krante; čia ku-

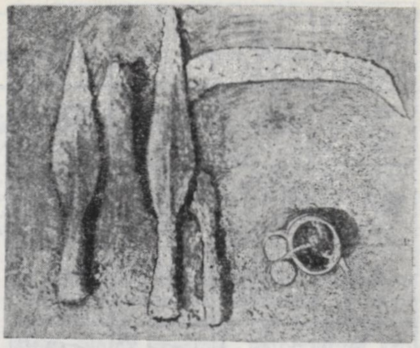

Kurmaičiai. Vyro įkapės (III—IV a. kapas)

riasi nauja taryb. ūkio gyvenvietė. Vakaruose K. vienkiemiai siekia Kretingos—Skuodo glžk. Lentpiūvė (nuo 1959), ryšių skyrius (nuo 1962), parduotuvė (nuo 1950), valgykla (nuo 1952), felčerių-akušerių punktas (nuo 1960), pr. m-la (nuo 1919), kultūros namai (nuo 1960), biblioteka (nuo 1951). Yra archit. požiūriu įdomi sodyba (įk. XIX a. pr.) ir svirnas (past. 1797) — vietinės reikšmės archit-ros paminklai. K.— žymi archeologinė vietovė.

Kurmaičiai. III—II a. pr. m. e. degintinio kapo urna su akmenų vainiku

Kaimo apylinkėse rasta mamuto kaulų, arabų monetų lobis, Akmenos ir Pilsupio santakoje išlikęs piliakalnis, o tarp Akmenos upelio ir Kretingos—Darbėnų kelio yra I t-mečio pr. m. e. vidurio ir mūsų eros pirmųjų amžių senkapiai (pilkapynas ir plokštinis kapinynas). K. senkapius 1940 tyrinėjo Kauno kultūros muziejus, 1950—51 Istorijos in-tas. Tyrinėjimų medžiaga saugoma Kauno ist. mu-

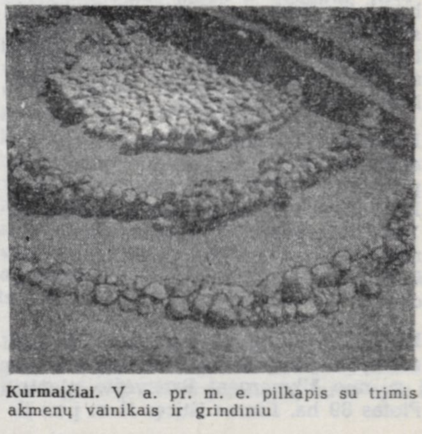

Kurmaičiai. V a. pr. m. e. pilkapis su trimis akmenų vainikais ir grindiniu

Kurmaičių kapinyno degintinių kapų (II amžiaus pr. m. e. — mūsų eros pradžios) akmenų vainikai

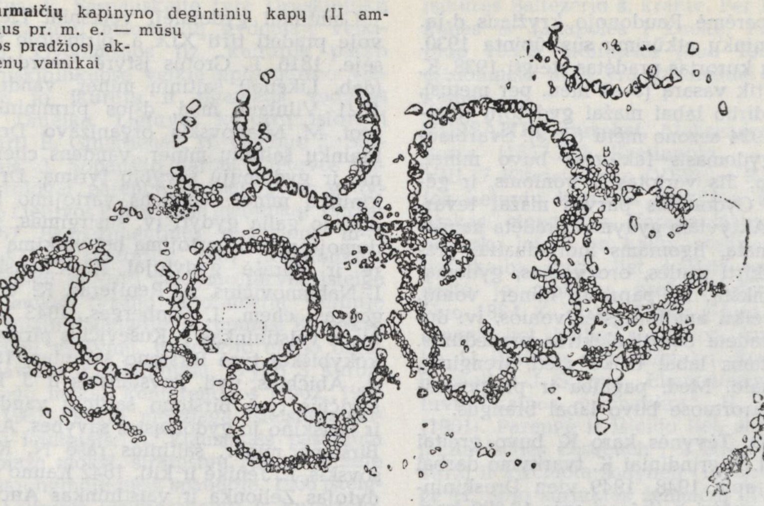

ziejuje ir Istorijos-etnografijos muziejuje Vilniuje. 1955 atsitiktinai rasti sen. dirbiniai laikomi Kretingos kraštotyros muziejuje.

Pilkapiai yra VI—V amžių pr. m. e. Jų ištirta 10. Pilkapiai supilti iš žemių ir akmenų, apkrauti vienu ar keliais koncentriškais akmenų vainikais. Kai kurie vainikai keliaaukščiai, sukrauti iš kelių akmenų eilių. Daugumos pilkapių vidus grįstas akmenimis. Juose aptikta po 2—7 kapus. Mirusieji laidoti daugiausia sudeginti, urnose ir be jų, tik viename kape rasti moters griaučiai. Urnos molinės, lipdytos rankomis, lygiu arba silpnai brūkšniuotu paviršiumi. Viename pilkapyje rasta labai geros kokybės juodos spalvos keramikos lygiu paviršiumi, kitame — dubens formos indas su ąsele prie pakraščio; moters kape prie kaukolės rasti 2 žalvariniai įvijiniai antsmilkiniai ir 6 žalvarinės sraiginės kilpinės įvijos.

Senkapių š. dalyje yra II—I amžių pr. m. e. degintinių kapų ir II—III a. griautinių kapų. Degintinių kapų ištirta 20. Jie apdėti panašiais akmenų vainikais, kaip ir pilkapiai. Rastas gintarinis statinaitės pavidalo karolis, lygus žalvarinis žiedas, žalvarinės grandinėlės fragmentų, geležinė yla ir geležinis ietigalis. Griautinių kapų ištirta 25. Jie apdėti apskritais ir lanko formos vainikais iš akmenų. Gausu įkapių: buoželiniais ir trimitiniais galais antkaklių, profiliuotų skydelinių bei akinių segių, juostinių apyrankių, būdingų Lietuvos pajūriui, įvijinių ir juostinių žiedų, emalės ir paauksuoto stiklo karolių, molinių indų. Ypač turtingos mergaitės kapo įkapės. Mirusiosios galvą puošė kepurėlė su žalvariniais spurgais ir plokštėmis, prisegta prie plaukų skydeline sege, kaklą — 2 antkaklės buoželiniais galais, emalės ir stiklo karolių apvara, krūtinę — 2 segės (skydelinė su rageliais ir akinė), 2 žalvariniai buoželiniai smeigtukai su grandinėlėmis, kairiąją ranką — juostinė apyrankė ir 3 įvijiniai žiedai, dešiniąją — juostinė apyrankė ir toks pat žiedas, kojas — 2 įvijiniai žiedai; prie galvos rasta beržo tošies dėžutė su 2 antkaklėmis trimitiniais galais, antkakle buoželiniais galais, akine apvalaus skersinio piūvio apyranke, emalės bei stiklo karolių apvara ir siūlų kamuoliuku. Be to, šioje kapų grupėje rasti 2 mirusieji, palaidoti su žirgais.

Senkapių p. dalyje yra III—IV a. kapų. Ištirta 24 griautiniai ir 4 degintiniai. Griautinių kapų akmenų vainikai netaisyklingų formų. Mirusieji laidoti po vieną, tik vienoje duobėje aptikti 4. Įkapių rasta žymiai daugiau, negu šiaurinėje kapų grupėje: galvos papuošalų, antkaklių kūginiais ir dėželiniais galais, karolių ir kaklo apvarų iš įvijų ir kabučių, laiptelinių segių, juostinių apyrankių, žiedų, ietigalių, piautuvų, skydų, apkaustų, peilių, ylų, Romos monetų, žirgų aprangos reikmenų.

Buržuaziniai nacionalistai 1948 Kurmaičiuose nužudė liaudies gynėjus J. Žilių ir K. Kubilių, 1951 — kolūkio pirmininką L. Venclovą ir klubo-skaityklos vedėją S. Sungailą.

Lit.: **P. Kulikauskas,** Kurmaičių plokštinio kapinyno tyrinėjimai.—,,Lietuvos Istorijos instituto darbai", t. 1, V., 1951 [p. 315—357]; **O. Navickaitė,** Plokštinių kapinynų tyrinėjimai Lietuvoje. — ,,Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 3, V., 1961 [p. 66—71]; Lietuvos archeologijos bruožai, V., 1961 [p. 167—169].

KUŘMAIČIAI — kaimas Joniškio rj., Kepalių apyl., 8 km į p. nuo Joniškio. 79 gyv. (1959). Per kaimą teka Ašvinė (Virčiuvio kair. intakas). Prie kaimo kapinių rasta profiliuotų laiptelinių segių, buoželinių, kryžinių, žiedinių smeigtukų, pasaginių segių gyvuliniais galais, gyvulinių apyrankių, peilių, įmovinių kirvių ir kitų dirbinių. Pagal radinius sprendžiama, kad čia buvęs III—XII a. kapinynas. Radiniai laikomi Šiaulių ,,Aušros" muziejuje.

KURMELIÓNYS — kaimas Eišiškių rj., Akmenynės apyl., 14 km į š. r. nuo Šalčininkų, prie Baltarusijos TSR sienos; kolūkio centras. 110 gyv. (1959). Kaimas gatvinis. Yra biblioteka (nuo 1959). Apie 300 m į p. v. nuo kaimo yra piliakalnis.

Piliakalnio aikštelė ovali, 50—60 m skersmens. Ją supa 1—1,5 m aukščio pylimas. Aikštelėje ir piliakalnio papėdėje yra kultūrinis sluoksnis; randama pirmiesiems mūsų eros amžiams būdingos lipdytinės keramikos lygiu ir brūkšniuotu paviršiumi.

KURMELIONIŲ PÉLKĖ — pelkė Eišiškių rj., 9 km į p. r. nuo Turgelių, Baltarusijos TSR pasienyje. Plotas 264 ha. Raistinė žemapelkė, apie 4 km ištįsusi iš š. į p. Išilgai pelkės teka Verža (Merkio kair. intakas). Šiaurėje K. p. susisiekia su Žaltūnų pelke. Durpių klodo didž. storis 2,8 m, vid. 1,26 m. Klodą sudaro žemapelkinės durpės. Vid. susiskaidymas 35%, vid. peleningumas 12,4%. Vakaruose prie pelkės yra Kurmelionių kaimas.

KŪRMIAI. Lietuvoje gyvena 1 kurmio rūšis — paprastasis K. *(Talpa europaea).* Paplitęs visoje Lietuvoje, daugiausia v. ir vid. dalyje. Tankiai K. gyvenamose vietose 1 km ruože aptinkama 40—50 K. takų. Minta daugiausia sliekais, šimtakojais, vikšrais, kartais ir varlėmis. Daržuose K. padaro žalos, išrausdami daržoves, o pievose — užversdami jas kurmiarausiais. Miško jaunuolynuose labai naudingi kaip kenkėjų, ypač grambuolių lervų, naikintojai. Gaudomi spec. spąstais dėl kailio, ypač nuo birželio pab. iki rugsėjo, kai mažiausiai šeriasi. Sugaunama maždaug po 100 000 per metus, daugiausia (1956 metais) 209 000.

Lit.: **N. Likevičienė,** Kurmio paplitimas Lietuvoje ir jo biologija. — ,,LTSR MA darbai", 1962, C 3.

KURMÝTĖ Bronė [**Monkevičienė;** g. 1913.VIII.15 Peterburge] — aktorė, Lietuvos TSR nusipelniusi artistė (1964). 1929 baigė Valstybės teatro baleto studiją, 1933 — vaidybos studiją. 1933—1940 Valstybės teatro, 1940—42 Vilniaus dramos teatro, 1942—49 ir nuo 1959 Kauno dramos teatro, 1949—59 Kauno jaunojo žiūrovo teatro aktorė.

Vaidmenys: Julija (A. Ostrovskio ,,Pelninga vieta"), Inken Peters, Roza (G. Hauptmano ,,Prieš saulėlydį", ,,Roza Bernd"), Maša (V. Ivanovo ,,Šarvuotis 14—69"), Tania (A. Arbuzovo ,,Tania"), Redžina Chabart (L. Helman ,,Laputės"), Marytė, Rūkienė (J. Baltušio ,,Gieda gaideliai"), Virginija (J. Personovo ir G. Dobržinskio ,,Didysis eretikas"), Roplainienė (R. Blaumanio ,,Sūnus palaidūnas"), misis Kenem (Č. Dikenso ,,Mažoji Dorit"), Bernarda Alba (F. Garsijos Lorkos ,,Bernardos Albos namai") ir kt.

KURMÝTĖ Ona [**Mazurkevičienė;** 1901 IV.2 Kirkūnuose (Rokiškio rj.) — 1952. V.31 Kaune] — aktorė. 1909—16 mokėsi Petrogrado Kotrynos g-joje, vėliau lankė Aleksandros teatro dramos studiją, vaidino J. Vaičkaus Skrajojamajame teatre ir lietuvių klube. 1920—52 Kauno dramos teatro aktorė.

Vaidmenys: Marikė (H. Zudermano ,,Joninės"), Gerda (V. Mykolaičio-Putino ,,Valdovas"), Jordis (H. Ibseno ,,Helgolando kovotojai"), Elzbieta (F. Šilerio ,,Marija Stiuart"), Gonerilė (V. Šekspyro ,,Karalius Lyras"), Motina (M. Gorkio ,,Miesčionys"), Marija Esterag (Š. Gergelio ir O. Litovskio ,,Motina"), Rūkienė (J. Baltušio ,,Gieda gaideliai"), Anfusa (A. Ostrovskio ,,Vilkai ir avys"), Uljanova (I. Popovo ,,Šeima") ir kt.

KURNĖNAI — kaimas Alytaus rj., Santaikos apyl., 9 km į v. nuo Alytaus, prie Kazlų Rūdos—Alytaus geležinkelio. 114 gyv. (1959). Iš r. prie K. prieina Luksnėnų ež., iš v.— Aniškio miškas, š. pakraščiu eina Kapsuko—Alytaus plentas. Aštuonmetė m-la (1917—52 pradinė, 1952—61 septynmetė).

KURÒRTAI [vok. *Kur* — gydymas + *Ort* — vieta] — vietovės, turinčios gamtinių gydomųjų veiksnių (mineralinio vandens, gydomojo purvo, palankų klimatą, jūros maudykles ir kt.) ir priemonių jiems panaudoti (balneologinių ir kitokių gydyklų, sanatorijų, pensionų ir kt.). 1966 Lietuvoje veikė 4 K.: *Birštonas, Druskininkai, Likėnai* ir *Palanga.* Pagrindiniai gamtiniai gydomieji veiks-

niai Lietuvos kurortuose yra: Birštone ir Druskininkuose — miner. vanduo (vonioms ir gėrimui), gydomasis purvas ir klimatas; Likėnuose — miner. vanduo (vonioms), gydomasis purvas ir klimatas; Palangoje — miner. vanduo (vonioms) ir klimatas. Antraeiliai gydomieji veiksniai yra geriamasis miner. vanduo Likėnuose ir Palangoje, gydomasis purvas Palangoje. Be K., Lietuvoje yra nemaža kitų poilsiui ir klimatoterapijai tinkamų vietų (Juodkrantė, Kačerginė, Kulautuva, Lampėdžiai, Nida ir kt.), kurios neturi būdingų K. gamtinių gydomųjų veiksnių komplekso arba specifinių K. įrenginių. Šiose vasarvietėse veikia tuberkuliozės sanatorijos, sanatorinės miško m-los, įv. org-jų poilsio namai, pionierių stovyklos.

Lietuvos K. pradėjo kurtis XIX a. pr., nors jau ir anksčiau vietos gyventojai, pastebėję miner. šaltinių gydomąją galią, primityviai naudojo juos gydymui. Lietuvos K. miner. šaltinius pirmieji išsamiau tyrinėjo: Smardonės (dab. Likėnai) — T. Grotus 1816, Druskininkų — Rumelis 1830, Birštono — J. Kuševičius 1843. Prie Birštono ir Druskininkų K. sukūrimo daug prisidėjo Vilniaus un-to profesoriai, rengę ekspedicijas šių vietovių miner. šaltiniams tirti. Druskininkai kurortu paskelbti 1837, kai prof. I. Fonbergas pateikė caro vyriausybei išsamius miner. šaltinių tyrimo duomenis. Birštono kurortas įkurtas, remiantis prof. A. Abichto vadovaujamos ekspedicijos (1851) išvadomis apie miner. šaltinių tinkamumą gydymui. 1851 J. Kuševičiui ištyrus miner. šaltinius *Stakliškėse*, ten buvo įrengtos vonios, atvykdavo gydytis ligonių (1852 — apie 120, 1853 — apie 200). 1857 kurorto pastatams sudegus, miner. šaltinius nustota eksploatuoti. 1838 Druskininkuose, 1854 Birštone pradėta statyti ligoniams namus, įrengtos vonios, atvyko dirbti pirmieji gydytojai. Nuo tada šie K. pradėjo augti. Prieš I pasaul. karą jie buvo populiarūs, aprašomi beveik visuose Rusijos imperijos kurortams skirtuose leidiniuose; juose gydėsi ligonių iš Peterburgo, Varšuvos ir kt. Besigydančių vis daugėjo. Druskininkuose 1840 gydėsi apie 600 ligonių, 1843 — 2000, 1913 — 19 000; Birštone sezono metu gydydavosi apie 2000 žmonių. Gydymas geriausiai buvo organizuotas Druskininkuose. Čia nuolat dirbo keletas gydytojų (I. Nahumovičius, J. Pileckis, K. Volfgangas ir kt.). Sezono metu atvykdavo gydytojų iš Vilniaus ir Gardino. 1894 Druskininkuose pastatyta mūrinė gydykla. Palangoje jau XX a. pr. buvo gydomi neurastenikai, blogai fiziškai išsivystę vaikai. Buvo gydomasi, maudantis jūroje arba šiltose jūros vandens voniose. Po I pasaul. karo nuniokoti K. buvo atkuriami labai pamažu. Valstybė K. vystymu mažai tesirūpino; jie priklausė priv. asmenims arba labdarybės org-joms. Birštone didesni tvarkymo darbai pradėti po 1924, kai kurortą perėmė Raudonojo kryžiaus d-ja. Druskininkų atkūrimu susirūpinta 1930. Likėnų kurortas pradėtas steigti 1938. K. veikė tik vasarą (3—4 mėn. per metus), juose dirbo labai mažai gydytojų (Birštone 1924 sezono metu tik 3). Svarbiausias gydomasis faktorius buvo miner. vanduo. Jis vartotas ir vonioms, ir gėrimui. Gydomasis purvas mažai tevartotas. Aktyviam gydymui pradėta naudoti klimatą, ligoniams individualiai pradėta skirti saulės, oro vonias, gydomąją mankštą. Be paprastų miner. vonių, ėmė veikti angliarūgštės vonios, įv. dušai, pradėta daryti elektros procedūras. Kurortams labai trūko med. įrengimų, personalo. Med. pagalba ir pragyvenimas kurortuose buvo labai brangūs.

Po D. Tėvynės karo K. buvo greitai atkurti. Pagrindiniai K. tvarkymo darbai baigti apie 1948. 1949 vien Druskininkuose gydėsi ir ilsėjosi apie 13 000 žmonių, 1950 visuose Lietuvos K. — 31 250. K. pradėjo veikti ištisus metus. Pastatyta naujų sanatorijų, poilsio namų. Druskininkuose nuo 1952 veikia vienintelis Tarybų Sąjungoje gydomosios fiz. kultūros parkas su bioklimatine stotimi, soliariumais, kaskadinėmis maudyklėmis, baseinais, terenkuru, sporto aikštelėmis. Palangoje, suradus tinkamo gydymui purvo ir miner. vandens, 1959 pradėtos naudoti balneologinės gydymo priemonės. Kurortų *sanatorijos* aprūpintos šiuolaikinėmis diagnostikos priemonėmis; gydymui, be vonių (angliarūgštės, mineralinių, sieros vandenilio, radono), įv. dušų ir inhaliacijų, jose naudojama saulės ir oro vonios, aparatinės fizioterapijos priemonės, gydomoji fiz. kultūra, dietinis maitinimas. Moksliškai tiriami K. gydomieji veiksniai, jų veikimo mechanizmas, gydymo efektyvumas (ž. *Kurortologija*). Atlikti moksl. tyrimai įgalino patikslinti senuosius gydymo metodus ir įdiegti naujus, suefektyvinti gydymą. Lietuvos kurortuose gydomi įv. lėtiniai susirgimai (skrandžio, kepenų, žarnyno, kraujo apytakos organų, sąnarių, nervų ir kt.). Didelė dalis ligonių kelialapius į sanatorijas gauna per profs-gų vietos k-tus nemokamai arba už 30% jų kainos. 1966 Lietuvos kurortuose veikė 15 sanatorijų (4420 lovų) ir 4 poilsio namai (1370 vietų); dirbo (neskaitant ligoninių ir poliklinikų) apie 150 gydytojų ir apie 300 vidurinio med. personalo darbuotojų. K. sanatorijose ir poilsio namuose gydėsi ir ilsėjosi: 1956 — apie 46 000 žmonių, 1966 — 72 300. Į Lietuvos K. atvyksta ligonių iš visos Tarybų Sąjungos. K. visą laiką plečiami, statomos naujos kurortinės įstaigos, pradeda veikti nauji įrengimai. Kapitalinei statybai kurortuose 1961—65 išleista 5 mln. rb.

KURORTOLÒGIJA [vok. *Kur* — gydymas + *Ort* — vieta + gr. *logos* — mokslas] — mokslas apie kai kuriuos gamtinius gydomuosius veiksnius (mineralinius vandenis, gydomąjį purvą, klimato ypatumus), jų poveikį žmogaus organizmui, jų naudojimą susirgimams gydyti ir išvengti.

Gamtiniai gydomieji veiksniai Lietuvoje pradėti tirti XIX a. pirmojoje pusėje. 1816 T. Grotus ištyrė Smardonės (dab. Likėnai) šaltinių miner. vandenį. 1821 Vilniaus med. d-jos pirmininkas prof. M. Mianovskis organizavo Druskininkų šaltinių miner. vandens cheminių ir gydomųjų savybių tyrimą. Druskininkų miner. vandens vartojimo būdus, jo galią gydyti įv. susirgimus, gydomojo purvo vartojimą bei veikimą tyrė ir aprašė gydytojai K. Chonskis, I. Nahumovičius, A. Renijeras, K. Volfgangas, chem. I. Fonbergas. 1843 Vilniaus vaistininkas J. Kuševičius pirmasis kokybiškai tyrė Birštono šaltinius. 1851 A. Abichtas, gyd. Povstanskis ir J. Kuševičius tyrė Birštono šaltinių vandenį ir išaiškino jo gydomąsias savybes. Apie Birštono miner. šaltinius rašė N. Krasovskis, L. Jenikė ir kiti. 1842 Kauno gydytojas Zelionka ir vaistininkas Ancipa tyrė Stakliškių (Prienų rj.) miner. šaltinius ir pripažino juos tinkamus gydymui. Pažangesni kurortuose dirbę gydytojai jau XIX a. nagrinėjo aktualius kurortinio gydymo klausimus (indikacijas, metodus, veikimo mechanizmus), aprašė kurortų būklę, savo stebėjimų ir tyrimų rezultatus. 1874 J. Ponomariovas Peterburge apgynė med. mokslų daktaro disertaciją „Druskininkų mineraliniai vandenys ir jų sanitarinė reikšmė karinei žinybai". 1882 J. Radeckis išleido monografiją „Birštono mineraliniai šaltiniai ir jų poveikis organizmui" (rusų k.).

1900—40 lietuvių, lenkų ir rusų med. spaudoje yra keliolika moksl. darbų apie Lietuvos kurortus. Druskininkų šaltinių miner. vandens radioaktyvumą tyrė S. Konverskis ir P. Mezernickis, miner. vandens poveikį skrandžio sekrecijai — E. Bratkovskis ir E. Žebrovskis, gydomojo purvo chem. sudėtį — F. Kmetovičius ir V. Korkovskis, gydomojo purvo poveikį įvairių susirgimų gydymui — V. Lobza ir J. Šapira. Lietuvos kurortų klimato fiziol. veikimą tyrė J. Šopauskas, Birštono miner. šaltinių vandens chem. sudėtį — M. Kaveckis ir P. Juodakis, Birštono gydomąjį purvą — J. Šimkus. B. Matulionis aprašė Birštono miner. šaltinių gydomąjį veikimą, gydomojo purvo poveikį įv. susirgimų gydymui, jo vartojimo indikacijas ir kontraindikacijas.

Planingi Lietuvos kurortų gydomųjų veiksnių tyrimai pradėti 1948. K. moksl. tiriamojo darbo organizatoriai buvo J. Šopauskas ir J. Kupčinskas. A. Griciūtė, A. Jurgelionis, V. Kirsnys, J. Šopauskas ištyrė Lietuvos kurortų mikroklimato ypatybes. Skrandžio ir virškinamųjų organų susirgimų kurortinį gydymą nagrinėjo S. Gruodytė, J. Jušėnaitė, A. Žiugžda; hipertoninės ligos, aterosklerozės — K. Ambraška, J. Jušėnaitė, A. Žiugžda; odos ligų — A. Aušrūnas, G. Miškinytė, B. Sidaravičius; reumato ir sąnarių susirgimų — E. Gineitienė, H. Guobys, V. Kirsnys, V. Meška, V. Murza; ginekologinių susirgimų — V. Sadauskas, J. Kiauleikis aprašė tireotoksikozės gydymo Palangoje rezul-

tatus. E. Sasnauskaitė tyrė Druskininkų kaskadinių maudyklių gydomąjį veikimą. Gydomosios fiz. kultūros parko Druskininkuose veiklą apibendrino vienas jo įkūrėjų ir ilgametis vadovas K. Dineika. Lietuvos kurortų istorijai skirti E. Gineitienės, H. Guobio, J. Šurkaus, J. Šopausko darbai. Lietuvos kurortologai parengė įv. susirgimų gydymo Lietuvos kurortuose metodiką. 1957—1967 Eksperimentinės medicinos in-te veikė K. sektorius. 1967 Respublikinė profs-gų kurortų valdymo taryba įsteigė K. moksl. tyrimo laboratoriją Vilniuje su filialu Palangoje; ji rūpinasi K. moksl. tyrimų vystymu, gydomojo darbo organizavimu ir tobulinimu. Įvyko 3 kurortologų moksl. konferencijos (1962, 1965 ir 1967), kurių medžiaga išleista atskirais leidiniais; K. klausimais paskelbta nemaža moksl. straipsnių respublikinėje ir sąjunginėje med. spaudoje. 1966 įsteigta Lietuvos Fizioterapeutų ir kurortologų moksl. d-ja (60 narių).

Lit.: **M. Kaveckis**, Apie Lietuvos mineralinius vandenis, jų būtį ir perspektyvas.—„Medicina", 1929, Nr. 6; **B. Matulionis**, Birštono kurortas, K., 1934; **E. Gineitienė**, Iš kurortinio gydymo Druskininkuose raidos iki tarybinio laikotarpio.—„Iš mokslų istorijos Lietuvoje", t. 1, V., 1960; Вопросы курортологии и ревматологии, т. 1, Вильнюс, 1964; Вопросы курортологии, физиотерапии и геронтологии, Вильнюс, 1967.

KŪRPĖS — *apavas* su mediniais padais.

KURPIAĨ — kaimas Prienų rj., Skriaudžių apyl., 11 km į p. r. nuo Kazlų Rūdos, 5 km į p. nuo Skriaudžių; kolūkio centras. 132 gyv. (1959). Ties kaimu prasideda Pirtelupis (Vabalkšnės intakas). K. gyventojai 1905 dalyvavo rev. judėjime. Burž. nacionalistai 1947 nužudė K. gyventoją A. Gudauską.

KURSĒVIČIUS Stasys [1908 Liaudiniškėse (Kelmės rj.) — 1947.XI.2 Palemone (dab. Kauno dalis)] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš valstiečių. Iki 1940 geležinkelininkas. Nuo 1940.VIII Komunistų partijos narys. 1940—41 dirbo adm. darbą Šiauliuose. 1941.VI pasitraukė į TSRS gilumą. 1942 atvyko į Lietuvą partiz. kovai. Vienas partizanų būrio „Keršytojas" (Raseinių aps.) organizatorių, to būrio vadas. 1943 išrinktas LKP Raseinių aps. k-to II sekretoriumi. Išvadavus Lietuvą, dirbo Šiaulių kar. komisariate, vėliau Kauno geležinkelio saugumo organuose. Žuvo per susirėmimą su burž. nacionalistais.

KURSÓNIS Vladas [g. 1888.VI Varšuvėlėje (Jonavos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1905—07 Jonavoje dalyvavo rev. veikloje: su kitais organizavo streiką, platino neleg. s-d. lit-rą, dalyvavo demonstracijose. 1927 kalintas Varnių koncentracijos stovykloje. 1940—41 dirbo komunalinio ūkio treste, 1941—44 Kauno stalių dirbtuvėje, 1944—45 karo ligoninėje, 1946—56 Kauno baldų kombinate. Nuo 1950 TSKP narys. Pensininkas.

KURŠAĨ — kaimas Telšių rj., Janapolės apyl., 11 km į š. r. nuo Varnių; kolūkio centras. 138 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs Baltežerio š. krante. Per K. eina kelias iš Janapolės į Luokę. Pr. m-la (nuo 1955), biblioteka (nuo 1950). K. aštuonmetė m-la yra gretimame Purvių kaime.

KURŠÁITIS, Kurschat, Aleksandras Teodoras [1857.X.2 Kretingoje — 1944. VIII.17 Kifersfeldene (VFR)] — R. Prūsijos lietuvių kultūros veikėjas, žodynininkas, etnografas. Karaliaučiaus un-te, be vok., lot. ir gr. kalbų, studijavo dar liet. kalbą, kurią liet. kalbos seminare dėstė jo globėjas prof. F. Kuršaitis. Nuo 1884 K. dirbo Tilžės g-joje ir vadovavo liet. kalbos seminarui, kurį lankė 11 lietuvių stipendininkų. Redagavo ir papildė J. Šikopo „Elementarinės lietuvių kalbos gramatikos" II leidimą (1901). Parengė ir išleido liet. skaitinius („Litauisches Lesebuch", 2 Bde., 1911—1912) ir kirčiuotą žodynėlį (1913). Parengė H. Šojo surinktas žemaičių „Pasakas apie paukščius" (1913) su vertimu į vok. kalbą. Liet. tekstą sukirčiavo ir leidinį aprūpino žodynėliu. 1888 įsitraukęs į Lietuvių lit-ros d-jos veiklą, 1898—1923 buvo tos d-jos pirmininkas ir jos tęstinio leidinio „Mitteilungen der litauischen literarischen Gesellschaft" redaktorius. Šiame leidinyje (t. 2, 1885) paskelbė pasakos „Eglė žalčių karalienė" vertimą į vok. kalbą, F. Kuršaičiui lietuviškai rašytų laiškų (t. 2, 1886), 1704 metų liet. eilėraštį (t. 3, 1893), straipsnių iš liet. etnografijos: „Namas ir namų apyvokos daiktai Prūsų Lietuvoje" (t. 5, 1907), „Gelumbių audimas ir vėlimas Prūsų Lietuvoje" (t. 5, 1911). Rinko liet. kalbos žodžius, tautosaką, skaitė paskaitas apie R. Prūsijos liet. kultūrą, Trakų pilį. Studijų reikalais 1902 lankėsi Seinuose, Punske, Suvalkuose, Gardine, Vilniuje, Kaune ir kt. vietose, susipažino su A. Baranausku, J. Kairiūkščiu, P. Kriaučiūnu. 1917—18 domėjosi aukštaičių tarmėmis, susipažino su J. Jablonskiu, J. Balčikoniu. Prieš I pasaul. karą redagavo Lietuvių lit-ros d-jos iniciatyva pradėtą rengti 3 tomų liet. kalbos žodyną. 1923 tai d-jai iširus, žodyno leidimu K. rūpinosi vienas. Tuo reikalu yra lankęsis Lietuvoje (Kaune ir Vilniuje).

KURŠÁITIS, Kurszatis, Kurschat, Fridrichas [1806.IV.24 Noragėliuose (R. Prūsija, Pakalnės aps.) — 1884.VIII.23 Krante (dab. Zelenogradskas, Kaliningrado sr.)] — R. Prūsijos lietuvių kalbininkas. Baigęs tėvo vadovaujamą Noragėlių pradinę m-lą, 1824—33 mokytojavo Naujojoje, Gastose, Kalthofe. Baigęs Elbingo g-ją, 1836—40 studijavo Karaliaučiaus un-te. 1841—83 liet. kalbos seminaro vedėjas. Nuo 1865 profesorius. 1867—68 Karaliaučiaus un-te skaitė paskaitas apie K. Donelaičio „Metus". Susirašinėjo su S. Daukantu. Liet. kalbos studijų reikalais 1872, 1874 ir 1875 lankėsi Lietuvoje. Buvo susitikęs su M. Valančiumi, A. Baranausku, J. Kairiūkščiu, Kauno kunigų ir Veiverių mkt. seminarijų moksleiviais. 1875 Karaliaučiaus un-tas, įvertindamas jo lituanistinius darbus, suteikė jam filosofijos garbės daktaro ir laisvųjų menų magistro diplomą, o 1882 Čekų Mokslų akademija išrinko jį garbės nariu.

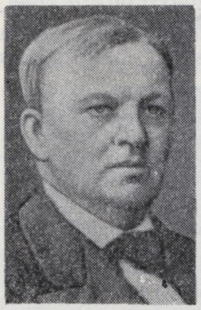

Dar studijuodamas un-te, K. taisė F. Kelkio leidžiamo laikraščio „Nusidavimai apie evangelijos prasiplatinimą tarp žydų ir pagonų" kalbą, o 1875—80 šį laikraštį redagavo. K. taisė ir išleido daug religinio turinio knygų. Išleido L. Rėzos „Dainų" II leidimą (1843). Išvertė Betichero „Brangvyns. . ." (1844). Parašė ir paskelbė polit. atsišaukimą („Broliai lietuvininkai", 1848), raginantį R. Prūsijos lietuvius organizuoti konservatorių partiją. Leido ir redagavo lietuviams savaitinį laikr. „Keleivis" (1849—1880), kuriuo ištikimai tarnavo Prūsijos valdžiai. Kad ir nekritikuodamas vokietinimo politikos, daugiau kaip per 30 redagavimo metų palaikė R. Prūsijos lietuvių prisirišimą prie savo kalbos. 1858 ir 1865 perredagavo senąjį lietuvišką biblijos vertimą, kuris vėliau buvo daug kartų spausdinamas.

L. Rėzos paveiktas, 1843—49 K. parašė ir išleido „Lietuvių kalbos tyrinėjimus" („Beiträge zur Kunde der litauischen Sprache"), skirtą Karaliaučiaus un-to liet. kalbos seminaro studentams.

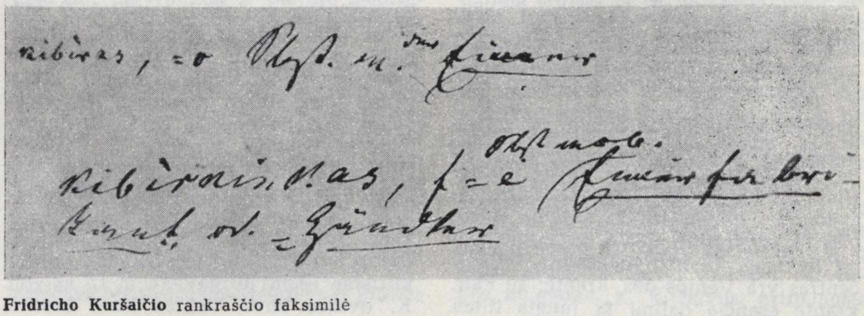

Fridricho Kuršaičio rankraščio faksimilė

Pirmojoje šio darbo dalyje (1843) pateikė liet. kalbos prielinksnių frazeologijos, pabaigoje trumpai aptarė liet. kalbos priegaidžių (tvirtapradės ir tvirtagalės) svarbą liet. kalbos tarčiai ir žodžio reikšmei. Antrojoje darbo dalyje (1849) tiksliai aprašė liet. kalbos garsus

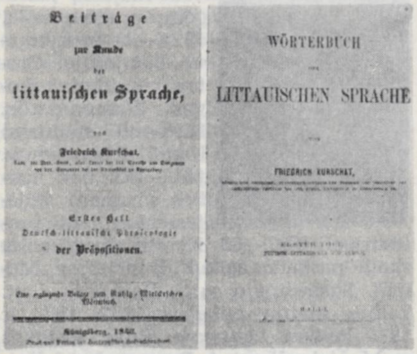
Beiträge
zur Kunde
der
littauischen Sprache,
von
Friedrich Kurschat.
Erstes Heft
Deutsch-littauische Phraseologie
der Präpositionen.

WÖRTERBUCH
LITTAUISCHEN SPRACHE
FRIEDRICH KURSCHAT,

Fridricho Kuršaičio „Lietuvių kalbos tyrinėjimų" (1843—49) ir „Vokiečių-lietuvių kalbos žodyno" (d. 1, 1870—74) tituliniai puslapiai

ir priegaides. K. pirmasis nustatė 4 daiktavardžių kirčiuotes [I: a) kiẽmas, b) sõdas, II: a) lángas, b) brólis]. K. vienas pirmųjų ėmė neberašyti dvigubų priebalsių ir nuosekliai vartoti „i" minkštinamuoju ženklu prieš užpakalinės eilės balsius. Jo akcentologijos mokslą A. Šleicheris pakartojo liet. kalbos gramatikoje.

K. parengė didelį „Lietuvių kalbos žodyną" (I d. — „Vokiečių-lietuvių kalbų žodynas", 2 t., 1870—74; II d. — „Lietuvių-vokiečių kalbų žodynas", 1883). Žodyną K. parašė, remdamasis daugiausia R. Prūsijos lietuvių aukštaičių tarme. Žodyne liet. kalbos žodžiai sukirčiuoti (pažymėta priegaidė). Jam talkino R. Cipelis, K. Jakobis, K. Jedinaitis, brolis Liudvikas Kuršaitis, P. Kelkis, Lapaitis ir kt. Žodžiai iš tarmių buvo renkami rūpestingai, negirdėti žodžiai išspausdinti laužtiniuose skliaustuose. K. išleido didelę „Lietuvių kalbos gramatiką" („Grammatik der litauischen Sprache", 1876), kurioje išsamiai aprašė liet. kalbos fonetiką ir akcentologiją, žodžių darybą ir kaitybą, kiek siauriau sintaksę. Rašydamas gramatiką, autorius daugiausia rėmėsi jam pažįstama tilžėnų tarme ir R. Prūsijos liet. raštais. Gramatikoje aprašyta daug šnekamosios liet. kalbos ypatybių.

Lit.: **Prabočių Anūkas** [A. Bruožis], Mažosios Lietuvos buvusiejie rašytojai ir žymesniejie Lietuvių kalbos mylėtojai, Tilžė, 1920; Jablonskio raštai, t. 1, K., 1938 [str. Fridrichas Kuršaitis]; Lietuvių literatūros istorija, t. 1, V., 1957.

KURŠĖNAI — miestas Šiaulių rj., 25 km į š. v. nuo Šiaulių, prie Ventos. 1959 buvo 9100 gyv., 1966 — 10 600. Teritorija 1095 ha (1966). Plano struktūra stačiakampė, gatvių tinklo sistema mišri. Centre kvadratinė aikštė (gotikinio plano liekana). Miesto didesnioji dalis ir centras yra Ventos deš. krante; su kair. krante esančia dalimi ją jungia tiltas. Į miesto teritoriją įeina Pavenčių geležinkelio stotis (prie Šiaulių—Kretingos glžk.) su gyvenviete (2 km į p. nuo miesto centro) ir Daugėlių darbininkų gyvenvietė (2 km į p. r.). K. geležinkelio stotis yra 4,5 km į šiaurės rytus nuo miesto centro, prie Šiaulių—Mažeikių geležinkelio.

Daugėliuose veikiantis stat. medžiagų kombinatas — viena didžiausių tos rūšies įmonių Lietuvoje. Jis išaugo iš sezoninės plytinės, pastatytos 1939. Įmonė eksploatuoja didelį Daugėlių molyną. Gamina plytas (1966 — 109 mln.), banguotą šiferį (42,8 mln. sąlyginių plytelių), drenažo vamzdžius (5,6 mln.), asbocementinius kevalus šiluminėms trasoms izoliuoti. Įmonėje dirba daugiau kaip 1000 žmonių; daugelis gamybos procesų mechanizuota ir automatizuota. Prie kombinato susikūrė darbininkų miestelis (1955 prijungtas prie K.), kuriame 1966 gyveno apie 1700 žmonių. Jis užstatytas daugiausia dviaukščiais gyv. namais; gatvės apželdintos, prie kultūros namų įkurtas parkas. Pavenčiuose veikia cukraus f-kas (past. 1935). Vok. faš. okupantai išbėgdami jį visiškai sugriovė.

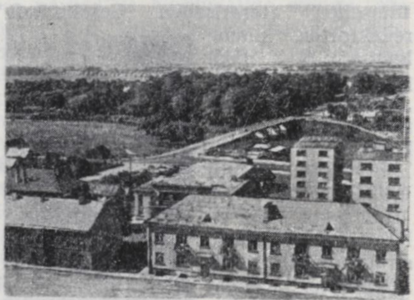
Kuršėnai. Bendras vaizdas

Po karo f-kas atstatytas. 1966 jame dirbo 1100—1200 darbininkų, buvo pagaminta 196 000 cnt cukraus iš cukrinių runkelių ir 304 000 cnt iš cukrinių nendrių pusfabrikačio. Prie cukraus f-ko yra darbininkų gyvenvietė. K.— taryb. ūkio centras. Miesto apylinkėse yra dideli durpių ištekliai. K. durpių kontora eksploatuoja Pabalvės, Laukstučių, Gaudučių, Tyrelio, Visdergių ir Gelžės durpynus. Daugiausia durpių iškasama Gelžės durpyne. Pačiuose K. veikia sviesto ir sūrių g-la, malūnas, buitinio aptarnavimo kombinatas, kepykla. Per K. eina Šiaulių—Kretingos ir Šiaulių—Mažeikių plentai. Pavenčiuose įsikūrusi K. autotransporto kontora. Mieste veikia 150 lovų Šiaulių rj. ligoninė; Daugėliuose ir Pavenčiuose yra med. punktai. 2 vid. m-los (nuo 1944 ir nuo 1967), aštuonmetė m-la, vaikų muzikos m-la (nuo 1966), pr. m-la, kultūros namai, vaikų namai (buv. dvaro rūmuose), 280 vietų vaikų darželis-lopšelis. K. kapinėse palaidotas liaudies švietėjas L. Ivinskis (1811—81); 1960 mieste pastatytas jam paminklas (skulpt. P. Aleksandravičius).

Ist. šaltiniuose K. minimi nuo XVI amžiaus. 1569 pastatyta bažnyčia. 1581 K. dvaro inventoriuje jie vadinami miestu, kuriame esanti turgavietė ir 15 sklypų. K. dvaras buvo Ventos kair. krante;

L. Ivinskio paminklas **Kuršėnuose** (skulpt. P. Aleksandravičius)

nuo 1631 iki I pasaul. karo priklausė Gruževskių giminei. Miestelis ėmė kurtis priešais dvarą, Ventos deš. krante. Iki XIX a. antrosios pusės jis buvo nedidelis; sparčiai ėmė augti, nutiesus Liepojos—Romnų glžk. (1873) ir pastačius K. geležinkelio stotį. 1841 Kuršėnuose buvo 390, o 1897 jau 3189 gyv., iš jų nemažai prekybininkų ir amatininkų; buvo gydytojas, veikė plytinė, koklių dirbtuvė, pieninė, pašto stotis, pr. m-la (nuo 1796 parapinė, nuo 1865 valdinė), vaistinė; vyko dideli turgūs, gyvulių prekymečiai. XX a. pr. mieste įsikūrė grandinių ir geležies dirbinių f-kas, lentpiūvė, buvo išplėsta plytinė ir koklių dirbtuvė, pagausėjo darbininkų, įsikūrė s-d. org-ja. 1905 vasarą ir rudenį mieste vyko darbininkų streikai, demonstracijos prieš caro valdžią; K. gyventojai, vadovaujami socialdemokratų, atleido iš pareigų carinius valsčiaus valdininkus, išsirinko naują pr. m-los mokytoją, pareikalavo m-loje dėstyti liet. kalba. 1906.I į K. atvykęs caro kariuomenės baudžiamasis būrys suėmė 19 aktyvesniųjų rev. judėjimo dalyvių, uždėjo miestui 500 rb kontribuciją. Kaizerinės okupacijos metu K. buvo apskrities centras. 1918.X Kuršėnuose įsikūrė kom. kuopelė, vadovaujama D. Budino; buvo sudarytas Raudonosios Armijos būrys, kuris 1919.I turėjo apie 200 pėstininkų ir 50 raitelių. Vėliau būrys dar padidėjo ir buvo pavadintas Raudonosios Armijos II *Žemaičių pulku.* 1919.I.9 Kuršėnuose įkurta Tarybų valdžia, bet po 2 mėn. ją užgniaužė Vokietijos kontrrev. kar. daliniai (gen. fon der Golco „geležinė divizija"). 1919—1920.X rev. darbą K. apylinkėse dirbo P. Zibertas. XX a. pirmojoje pusėje (iki 1950) K. buvo valsčiaus cent-

Kuršėnai. Vidurinė mokykla

ras (1923 — 2892 gyv.). Mieste buvo pieninė, plytinė, malūnas ir keletas kitų nedidelių pram. įmonių, prog-ja, pr. m-la. Veikė LKP ir LKJS org-jos. Vok. faš. okupacijos metu K. apylinkėse veikė Kęstučio partizanų būrys. Partizanai suorganizavo taryb. karo belaisvių pabėgimą iš K. geležinkelio stoties. Išbėgdami okupantai sugriovė apie $^2/_3$ K. pastatų. Už pasižymėjimą mūšiuose dėl Kuršėnų išvadavimo taryb. kariams S. Orechovui, T. Podgornui ir S. Šilovui suteiktas Tarybų Sąjungos Didvyrio vardas. Taryb. metais K. išaugo. 1947 jiems suteiktos miesto teisės. 1950—62 K. buvo rajono centras; nuo 1962 — apylinkės centras. 1949—62 ėjo laikr. „Komunizmo keliu".

KURŠIAI — 1. Kaimas Varėnos rj., Čebatorių apyl., 5 km į p. r. nuo Valkininkų, 1 km į p. nuo Šalčios upės. 334 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1940). Ties kaimu, pietvakariuose, yra liekanos pilkapių su degintiniais kapais. 1883 buvo 239 gyv.

2. Kaimas Kelmės rj., Tytuvėnų apyl., 1,5 km į š. nuo Tytuvėnų, Giliaus ežero r. krante. 121 gyv. (1959). Yra Tolučių biblioteka (nuo 1962). Ties kaimu yra II—IV a. pilkapių.

1897 vieną pilkapį tyrinėjo archeologas T. Daugirdas. Jame rasta anglių pėdsakų ir ugnies neliestų papuošalų: labai profiliuota žalvarinė segė, žalvariniai karoliai, juostinė apyrankė, įvijinio žiedo fragmentas. Pilkapyno teritorijoje aptiktas vienas anksčiausių sidabrinių radinių Lietuvoje — labai profiliuota romėniška II a. segė, be to, žalvarinė antkaklė kūginiais galais, juostinė apyrankė, geležinis įmovinis kirvis. Radiniai laikomi Kauno ist. muziejuje.

3. Kaimas Panevėžio rj., Vadoklių apyl., 7 km į p. r. nuo Ramygalos. 43 gyv. (1959). Ist. šaltiniuose K. minimi 1585.

KURŠIAI — *baltų* gentis, kalbėjusi *kuršių kalba*. Kuršius („Cori") apie 855 pirmą kartą mini skandinavų kronikininkas Rimbertas darbe „Vita Anskarii", aprašydamas švedų karo žygį į K. žemę. Nestoro metraštis (1056—1119) juos vadina „Къгсь". Livonijos ordino dokumentuose jie vadinami „Kuren" (nuo XV a.— ir „Kauren"). K. žemę lietuviai vadino Kuršu; tam pačiam reikalui latviai yra turėję žodį „Kursa". Lyviai K. bus vadinę „Kurha" — („kurš-")>(išnykus „-h-" po „-r-") „kura"; iš čia sen. dokumentų K. vardo formos be „š(s)" po „-r-". K. yra daug kentėję nuo skandinavų antpuolių. XIII a. pr. juos pavergė Kalavijuočių ordinas. 1253 ir 1291 ordino dokumentuose Kuršas suskirstytas į kelias sritis. Kuršo š. sritys: 1) **Vanenė** (Wannenia arba Vredecuronia — Taikos Kuršas), apėmusi Abuvos upyną, t. y. visą pajūrį nuo Lielupės žiočių iki Nabos upės; 2) **Venta** (Winda) — Ventos žemupio apylinkės; 3) **Pamarys** (Bihavelanc — vok. *bi* — prie + + *have* — marios + *lanc* — išilgai), gavęs vardą nuo Liepojos ež., kurį K. senovėje bus vadinę mariomis,— dabartinės Sakos, Ožputės, Durbės ir iš dalies Gruobinios apylinkės; 4) **Banduva** (Bandowe) — dabartinės Kuldygos, Saldaus, Embutės, Alšvangos ir kt. apylinkės. Kuršo p. sritys: 1) **Duvzarė** — dalis Gruobinios, visos Gramzdo ir kairiojo Šventosios pakraščio apylinkės; 2) **Mėguva** (Megowe) — siaura juosta maždaug tarp Palangos ir Klaipėdos (įskaitant Kretingą); 3) **Pilsotas** (Pilsaten) — Klaipėdos apylinkės ir, gal būt, ruožas iki Minijos žiočių; 4) **Keklys** (Ceclis) — apytikriai dab. žemaičių dounininkų plotas, kiek jis neįeina į kitas senojo Kuršo sritis. Minėtuose Kalavijuočių ordino dokumentuose kalbama dar apie Kuršo „žemę tarp Skrundos ir Žiemgalos" (terra inter Scruden et Semigalliam), kurios reikia ieškoti, matyt, tarp Ventos ir v. Žiemgalos; šią žemę sudarė beveik vieni miškai, skyrę Kuršą nuo Žiemgalos. Kita „tuščia žemė" (terra deserta inter Gandowe et Semigalliam) bus skyrusi Vanenę nuo Žiemgalos. Dėl kai kurių Kuršo sričių, pvz., dėl Keklio ar bent jo dalies kuršiškumo kalbininkai, archeologai ir istorikai neturi vieningos nuomonės, įtikinamai pagrįstos istoriniais, kalbiniais ir archeologiniais šaltiniais.

Dalis kalbininkų, archeologų ir istorikų (F. Baluodis, A. Salys, E. Šturmas ir kt.) kuršiams skyrė visą Lietuvos pajūrį ir žymią Žemaitijos dalį (į v. nuo Ventos), o kai kurie net iki Kauno ir Prienų drauge su Užnemunės š. dalimi. Tokia nuomonė buvo remiama Kuršo vyskupo ir Livonijos ordino dalybų sutartimi. Istorikai H. Lovmianskis, P. Pakarklis, S. Zajončkovskis yra argumentuotai parodę, kad minėtos Livonijos ordino ir Kuršo vyskupo pretenzijos į Žemaitijos š. v. dalį neturi nieko bendra su K. genčių gyventų plotų ribomis. Žemaitijos v. dalies jungimą su K. remti tuo, kad VIII—XIII a. Lietuvos pajūrio gyventojų materialinė kultūra turi daug bendrų bruožų su toliau į š. esančio Kuršo gyventojų materialine kultūra, nėra jokio pagrindo. Iš tikrųjų tie bendri materialinės kultūros bruožai pastebimi žymiai didesniame plote — nuo Priegliaus žiočių iki Ventos žiočių. Bet tai neduoda pagrindo teigti, kad visoje šioje srityje gyveno tik žiemiai (sembai) arba tik skalviai, arba tik kuršiai. Šį daugelio materialinės kultūros bruožų bendrumą nulėmė šių genčių gimininingumas ir panaši geogr. padėtis, jūra palaikomi ryšiai. Kartu archeologiniai tyrinėjimai parodė, kad pajūrio ruože tarp Priegliaus ir Ventos žiočių išsiskiria keletas sričių su skirtingais mirusiųjų laidojimo papročiais. Piliakalniai-gyvenvietės plačiau dar netyrinėtos, ir buitinė medžiaga negali būti panaudota kultūrinių-etninių sričių riboms nustatyti.

Žemaitijos š. v. dalyje, kuri priskiriama K., mūsų eros pradžioje išsiskiria sritis su savitais mirusiųjų laidojimo papročiais. Šiai sričiai I—VII a. būdingi kapai su susijungiančiais akmenų vainikais, kurie sudaro ištisą akmenų eilių tinklą. Šis labai ryškus laidojimo papročio bruožas yra paplitęs Lietuvos pajūryje, maždaug nuo Priekulės pietuose iki Darbėnų (Kretingos rj.) šiaurėje, t. y. maždaug vėlyvesnėse Mėguvos ir Pilsoto žemėse. Tokių kapinynų su akmenų vainikais nerasta toliau į šiaurę ir rytus. Nėra jų ir Gruobinios (Latvijos TSR) bei Apuolės apylinkėse, nei buvusioje Keklio teritorijoje. Taigi, Lietuvos pajūrio gyventojai I—VII a. mirusiuosius laidojo kitaip, negu kuršiai Latvijos p. v. dalyje, skalviai Nemuno deltos bei žemupio pakraščių ruože ir Žemaičių aukštumos bei Keklio sr. gyventojai. Šie skirtumai nuo VIII a. vis labiau nyksta, matyt, nykstant skirtumams tarp genčių grupių, joms suartėjant. Tuo būdu, archeologiniai duomenys rodo, kad Lietuvos pajūryje tarp skalvių ir kuršių I t-metyje gyveno dar viena genčių grupė, sprendžiant iš materialinės kultūros, artimai gimininga žemaičiams, K. ir skalviams. Būdinga, kad negausūs XIII a. pirmosios pusės rašytiniai ist. šaltiniai, išvardydami Baltijos pajūryje gyvenusias baltų gentis ir jų žemes, po Sembos ir Skalvos mini Lamato žemę, o tik po to Kuršą ir Žiemgalą (ž. Scriptores rerum Prussicarum, t. 1, Lpz., 1861, p. 737). Todėl vok. metraštininkai XIII a., kalbėdami apie kovas prie Klaipėdos, visada mini tik žemaičius, lietuvius ar skalvius ir nemini kuršių.

Taigi, tikroji K. gyvenama teritorija turėjo būti žymiai mažesnė, negu vaizduojama ligšioliniuose kai kurių kalbininkų ir archeologų darbuose. Lietuvos teritorijoje K. iki VIII a. vidurio galėjo būti apgyvenę tik siaurą ruoželį Skuodo ir Kretingos rajonuose. IX—XIII a. kuršiams būdinga kultūra randama didesniame plote. Ji apima Žemaitijos š. v. kampą, rytuose siekia Varduvos u., pietuose — Telšių, Plungės ir Palangos apylinkes.

Lit.: **S. Zajączkowski,** Studja nad dziejami Żmudzi wieku XIII, Lwów, 1925 [p. 13—18]; **A. Łowmiański,** Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego, t. 1, Wilno, 1931 [p. 64—66], t. 2, Wilno, 1932 [p. 56—57]; **P. Pakarklis,** Klaipėdos srities gyventojų tautybė prieš vokiečių ordino atėjimą. — „Mūsų žinynas", 1933, Nr. 101; **K. Būga,** Rinktiniai raštai, t. 3, V., 1961.

KURŠIŲ KALBA — indoeuropiečių kalba, priklausanti *baltų kalbų* grupei. Kuršiškai kalbėjusios baltų giminės gyveno v. Latvijos ir š. v. Lietuvos teritorijose. K. k. išnyko veikiausiai XVI—XVII a., šiauriniams kuršiams sulatvėjus, o pietiniams — sulietuvėjus. Rišlių K. k. tekstų nėra likę. Apie K. k. ypatybes galima spręsti iš ist. dokumentuose aptinkamų tikrinių vardų ir vieno kito bendrinio žodžio, kalbininkų laikomo kuršišku. K. k. paliko tam tikrų pėdsakų tose lietuvių ir latvių tarmėse, kur anksčiau gyveno kuršiai. Iki XX a. pr. vyravo nuomonė, kad kuršiai buvusi finų-ugrų kilmės tauta. K. k. baltiškumą 1912 įrodė J. Endzelynas, artimai bendradarbiaudamas su K. Būga. Dėl K. k. santykio su kitomis baltų kalbomis būta įv. nuomonių. Kai kurie kalbininkai K. k. laikė netgi latvių k. dialektu. K. Būgos nuomone, K. k. buvusi artimiausia

prūsų kalbai. J. Endzelynas teigė, jog K. k. užimanti tarpinę padėtį tarp lietuvių ir latvių kalbų. Remiantis įvairiomis K. k. liekanomis, galima išskirti tokias K. k. ypatybes: a) kuršiai, kaip ir latviai, skirdamiesi nuo lietuvių ir prūsų, minkštuosius priebalsius „k", „g̃" pavertė „c", „dz"; b) liet. kalbos priebalsius „š", „ž" kuršių kalboje, kaip ir latvių bei prūsų kalbose, atliepia „s", „z"; c) kuršių kalboje tautosilabinis „n", kaip ir lietuvių bei prūsų kalbose, išlaikytas sveikas; d) junginiai „tj", „dj" virto minkštaisiais „t", „d"; e) bent kai kuriose K. k. tarmėse vietoje liet. bei latv. dvibalsio „ie" buvęs „ei"; f) trumpieji balsiai prieš tautosilabinį „r" pailginami; g) bent kai kuriose K. k. tarmėse, kaip žemaičių ir prūsų tarmėse, yra „o" vietoje latvių ir lietuvių aukštaičių „u"; h) kuršių kalboje, kaip ir liet. kalboje, yra priesagos „-uvi-", „-ubi-", kur latvių esama „-ivi-", „-ibi-".

Lit.: V. Kiparsky, Kurenfrage, Helsinki, 1939; J. Endzelīns, Ievads baltu filoloģijā, Rīgā, 1945; K. Būga, Rinktiniai raštai, 3 t., V., 1958—61.

KURŠIŲ MARIOS — lagūna Baltijos jūros pietryčiuose, į p. nuo Klaipėdos. Plotas 1610 km^2. Lietuvos TSR priklauso marių š. dalis (413 km^2); p. dalis priklauso RTFSR Kaliningrado sričiai. K. m. didžioji ašis 93 km ilgio, mažoji 46 km; marių vid. plotis 17,3 km. Didž. gylis — 6 m (marių vid. dalyje).

KRANTAI. K. m. ištįsusios iš š. į p.; pietuose plačiausios, į š. tolydžiai siaurėja. Šiaurėje marios jungiasi su Baltijos jūra Klaipėdos sąsiauriu, kuris prie pat jūros yra 390 m pločio. Vakaruose K. m. nuo Baltijos j. skiria Kuršių nerija, kurios rytiniame (marių) krante yra nemažai iškyšulių. Didž. iškyšuliai (iš š. į p.): Agilo ragas, Birštvyno ragas, Pervalkos ragas, Preilos ragas, Bulvikio ragas, Parnidžio ragas, Grobšto ragas, Rasytės ragas. Didž. įlankos: Agilo, Pervalkos, Karvaičių, Didžioji ir Mažoji Preilos, Bulvikio, Juodkalnio. Pietuose K. m. skalauja žemus pelkėtus Sambijos p-lio krantus, prie kurių yra vandens abrazijos atidengtų riedulių. Rytuose — Nemuno deltos žemuma, kurios krantai t. p. žemi, pelkėti, vingiuoti. R. pakrantėje yra keletas salų, kurių didžiausioji — Elenos gurgždas, 2 dideli iškyšuliai — Ventės ragas, Liekų ragas ir 2 didelės įlankos — Kniaupas ir Gaurinė (Karklės įlanka). Tarp Klaipėdos ir Ventės rago krantai kiek aukštesni. Kranto linijos ilgis 612 km.

DUGNAS. K. m. dugnas gana vienodas, ypač p. dalyje, kur vyrauja maždaug 5 m gylis. Čia yra ir 3 nedidelės seklumos, kurių žymiausia — Labgaršva užima apie 1 km^2 plotą ir yra per 3,5 km į š. nuo Deimenos žiočių. Marių š. dalyje dugnas t. p. gana lygus, gylis apie 2 m, tik v. pakraščiu tęsiasi 3—5 m gylio povandeninė rina. Sudėtingiausias dugno reljefas dubens centr. dalyje — tarp Kuršių nerijos, Ventės ra-

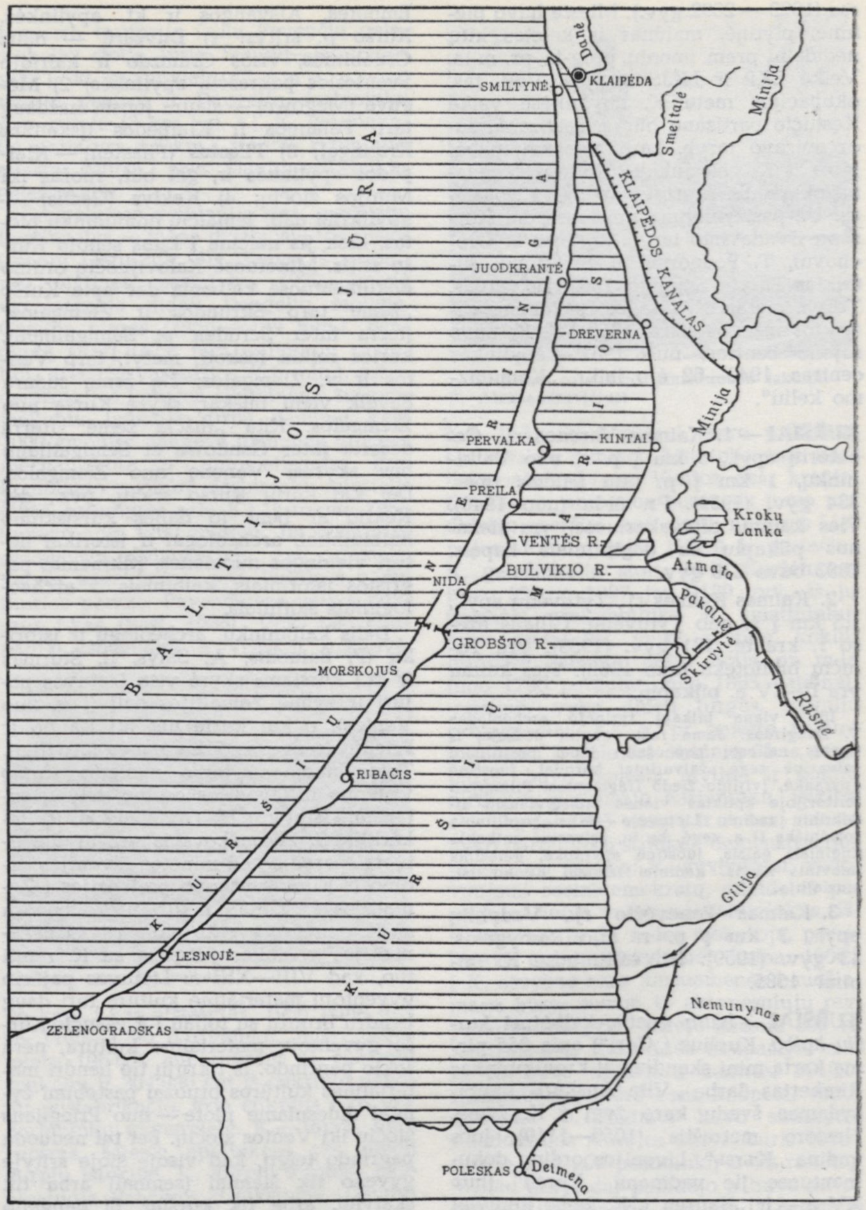

Kuršių marios

go ir Skirvytės žiočių. Čia gylis keičiasi nuo 6 m iki 0,5 m; yra akmeningos Kalvos ir Akmenės seklumos, smėlinga Ežios sekluma.

K. m. dugne, ypač š. ir centr. dalyse, gruntai daugiausia smėlingi. Dumblingos nuosėdos dengia dubens p. dalį ir visus pagilėjimus. Pakrantėje išilgai Kuršių nerijos vėjas pripusto kopų smėlio. Ties Sambijos p-liu ir apie Ventės ragą į paviršių išeina moreniniai priemoliai ir rieduliai. Marių dugno nuosėdose, ypač dumbluose, daug organinės kilmės medžiagų. Nuosėdos nesluoksniuotos, nes stipresnis vėjas (esant nedideliam gyliui) išjudina visą vandens storymę ir nuosėdas. Nuosėdos labai išlygina K. m. dugną.

HIDROLOGINIS REŽIMAS. K. m.— pratekamas baseinas. Be Nemuno atšakų — Atmatos, Skirvytės, Gilijos, Vorusnės, Pakalnės,— į marias įteka Danė, Nemunynas, Deimena ir kt. smulkesnės upės. Pietuose K. m. per Deimeną susisiekia su Priegliumi, o per jį ir su Aismarėmis. K. m. dubenyje telpa 6,2 km^3 vandens. Per metus upės į marias atplukdo 22,1 km^3 vandens, krituliai duoda 1,2 km^3. Per Klaipėdos sąs. iš jūros į marias įteka vid. apie 4 km^3 vandens; išgaruoja apie 0,7 km^3. Todėl K. m. vandens balanse vyrauja gėlo vandens komponentas. Hidrologiniu požiūriu Klaipėdos sąs. yra upinio tipo, nes jame vyrauja vienos krypties gėlo vandens srovė — iš marių į jūrą (per metus vid. 288 dienas). Jūros vanduo į marias teka vid. 64 dienas, o 13 dienų srovė beveik nepastebima. Srovė iš marių į jūrą pavasarį kartais

be pertrūkio išsilaiko ištisus mėnesius, tuo tarpu įtekančioji srovė ilgiau kaip 7 dienas iš eilės nepastebėta. Stipriausia (nuo 1835 metų) ištekančioji srovė išmatuota 1958.V.7 (greitis paviršiuje 168 cm/s). Srovė negali tekėti iš jūros į marias, jei marių vandens lygis ties Nida aukštesnis už jūrinį daugiau kaip 110 cm, arba jei Nemuno debitas ties Smalininkais viršija 4200 m^3/s. Manoma, kad mariose vyrauja srovės, besisukančios 2 ratais prieš laikrodžio rodyklę: mažasis — šiaurinėje dalyje, didysis — pietinėje. Jūrinės kilmės vanduo (dažniausiai) teka rina į p. išilgai Kuršių nerijos, o gėlasis nuteka į jūrą, labiau prisišliedamas prie r. pakrančių.

Pavasarį K. m. lygis būna aukščiausias. Vasarą jis daugiau seka jūros lygį. Rudenį, kai jūros lygis pradeda palaipsniui slūgti, o sausumos nuotėkis kiek padidėja, marių lygis jūros atžvilgiu vėl pakyla. K. m. vidutinis daugiametis vandens lygis aukštesnis už jūros lygį ties Ribačiu (Rasyte) 15 cm, Klaipėdos sąsiauryje 3,6 cm. Absoliuti lygio svyravimo amplitudė p. dalyje, ties Otkritoje (Rende), 1835—1965 siekė 218,6 cm, o š. dalyje, prie Klaipėdos, 241 cm. Pavasario polaidžio metu žymiai pakilęs marių ir Nemuno vanduo užlieja marių r. pakrantėje didelius sausumos plotus (1958 pavasarį Lietuvoje užliejo apie 57 000 ha, o Kaliningrado srityje 74 000 ha).

TERMINIS IR CHEMINIS REŽIMAS. K. m. vandens terminiam režimui charakteringa homotermija. Vėjas išmaišo giliausius vandens sluoksnius. Ryškaus temperatūrinio, mineralizacijos ir biogeninių elementų šuolio nesusidaro. Giedromis ir ramiomis vasaros dienomis pakraščiuose vandens paviršius įšyla iki 25°. Jūros vanduo, įsiveržęs vasarą į marių š. dalį, K. m. vandenį keletu laipsnių atšaldo, o rudenį, žiemą ir anksti pavasarį — sušildo. K. m. užšąla gruodžio pabaigoje. Ledo danga išsilaiko vid. 80 dienų. Vandens skaidrumas po audrų, vandens „žydėjimo" metu, ypač p. dalyje, labai mažas — apie 0,5 m. Ties upių žiotimis ir marių š. dalyje, įsiveržus jūros vandeniui, skaidrumas žiemą ir rudenį gali būti didesnis kaip 2 m. Vandens reakcija šarminė. Didžiausia pH reikšmė būna vasarą (8,6—8,8), mažiausia — žiemą, po ledu (7,2—7,4). Vandenyje daug ištirpusio deguonies (8,5—11,5 mg/l). Ryškesnė trumpalaikė deguonies stoka kartais būna tik žiemos pabaigoje. K. m. vanduo labai turtingas biogeninių elementų: fosforo, natrio, geležies, silicio. Mažiausia jų vasarą marių p. dalyje, kur daugiausia fitoplanktono. K. m.— gėlavandenis baseinas. Vandens mineralizacija beveik niekur neviršija 300 mg/l (0,3‰), tik š. dalyje, į kurią kartais priplūsta jūros vandens, mineralizacija gali pasiekti 7—8‰.

AUGALIJA IR GYVŪNIJA. Vandens augalija gausiausia ir įvairiausia r. ir p. pakraščiuose, užutėkiuose, apie upių žiotis. Čia ji sudaro didžiules makrofitų (plačialapių plūdžių, vandens lelijų, lūgnių, meldų, nendrių) juostas, kurios nusitęsia nuo kranto į marias iki 3—3,5 m gylio. Vandens ir pakraščių floros sudėtis nelabai įvairi — rasta 114 augalų rūšių. Fitoplanktono 176 rūšys, porūšiai ir formos. Iš dumblių daugiausia rasta titnaginių (36%), vyraujančių pavasarį; gausu ir žaliųjų (30%) bei melsvųjų (32%) dumblių, kurių ypač padaugėja vasarą ir rudenį. Vandens „žydėjimo" metu, vasaros pabaigoje, 1 litre marių vandens randama iki 4 mln. fitoplanktono individų (keliolika kartų daugiau negu ežeruose). Zooplanktono ir dugne gyvenančių bentosinių gyvūnų aprašyta 108 formos. Po didelių pavasario potvynių, kai upės į marias atneša daugiau maisto, 1 m^2 dugno ploto galima rasti iki 200 g bentosinių gyvūnų. Mažiausias metinis bentoso produktyvumas smėlėtame grunte — apie 11 g/m^2.

Kuršių mariose ir Nemuno deltoje aptikta 50 rūšių žuvų, priklausančių 16 šeimų. Gausiausiai atstovaujama karpinių šeima — 22 rūšys. Iš dugninių žuvų vyrauja karšis, o iš pelaginių — stinta, bet gausu ir starkių. Po karo daugiausia žuvies sugauta 1954 metais (58,7 kg/ha). 1963 mariose sugautos žuvies kiekis sudarė 42,5% visos Lietuvos versloviniuose vidaus vandenyse sugautos žuvies. 1966 sugauta 13 215 cnt žuvies, tame tarpe 2335 cnt ungurių. Daugeliui Nidos, Juodkrantės, Rusnės, Ventės, Drevernos gyventojų žvejyba mariose yra pagrindinis pragyvenimo šaltinis.

Kuršių marios. Klaipėdos žvejybos uostas

LAIVYBA. Mariomis (ir Nemuno žemupiu) eina pagrindinis Lietuvos vidaus vandens kelias, jungiantis Kauną su Klaipėda. Šiuo keliu vežamos stat. medžiagos, anglys ir kt. kroviniai. Nuo 1962 mariomis tarp Kauno ir Klaipėdos kursuoja greitieji keleiviniai laivai „Raketa". Marių š. dalyje, Klaipėdoje, yra Baltijos j. prekybos ir žvejybos uostas. Uosto teritorijoje marios pagilintos (gylis daugiau kaip 12 m).

GEOLOGINĖ ISTORIJA. K. m. užima dalį Lenkijos-Lietuvos sineklizės. Kristalinis pamatas yra maždaug 2200 m gylyje. Virš jo susiklostė stori jaunesnių už prekambrį sistemų sluoksniai, daugiausia jūrinės kilmės. Pačių marių nuogulų storis vietomis siekia 130 m. Atsitraukus paskutiniajam ledynui, K. m. vietoje telkšojo užtvenktiniai ledyniniai ežerai. Marios susidarė ne anksčiau kaip prieš 4500 metų, pradėjus slūgti Litorinos jūrai. Sparčiai auganti Kuršių nerija atitvėrė nuo Baltijos j. įlanką, tyvuliavusią dab. marių š. dalyje. Kylant Žemės plutai ir kaupiantis upių sąnašoms, dalis tos įlankos vėliau virto pamario žemuma, o likusioji dalis, vandeniui išplovus Nidos—Ventės rago moreninį gūbrį, susiliejo su pietuose buvusiu pajūriniu ežeru. Nemunas per metus į savo deltą ir marias atneša apie 1 mln. t kietųjų medžiagų. 1800—1925 Nemuno delta ties Skirvytės žiotimis pasistūmėjo į v. maždaug 2 km. Ties Atmata sąnašos atitvėrė nuo K. m. didelę įlanką — Krokų lanką. Klostantis sa-

Kuršių marių pakrantė prie Nidos

voms ir atneštinėms nuosėdoms, K. m. netolimoje geol. ateityje turėtų pavirsti žema aliuvine pajūrio lyguma.

TYRINĖJIMO ISTORIJA. K. m. labiausiai ištirtos hidrobiologiniu požiūriu. Jas yra tyrę Vokietijos mokslininkai. 1951—57 marias kompleksiškai tyrinėjo Biologijos in-to organizuota ekspedicija, kurios darbo rezultatai apibendrinti monografijoje „Kuršių marios". Daug vertingos hidrologinių stebėjimų ir tyrimų medžiagos sukaupta Klaipėdos jūrinėje observatorijoje.

Lit.: Куршю марёс, Вильнюс, 1959; **E. Červinskas**, Vandens apykaitos tarp Kuršių marių ir Baltijos jūros klausimu.—„Geografinis metraštis", t. 2, V., 1959.

KURŠIŲ NERIJÀ — smėlio pusiasalis, skiriantis Kuršių marias nuo Baltijos jūros. P-lio š. galą (Kopgalį) nuo žemyno skiria Klaipėdos sąs., pietuose (ties Zelenogradsku) K. n. jungiasi su Sambijos p-liu (pav. *Kuršių marios*). K. n. plotas 180 km^2, ilgis 98 km, didž. plotis 3,8 km (ties Bulvikio ragu, 4 km į š. r. nuo Nidos); siauriausia K. n. vieta 400 m (kiek į š. nuo Lesnojės). Kiek daugiau kaip pusė K. n. (š. dalis) priklauso Lietuvos TSR, kt. dalis — RTFSR Kaliningrado sričiai.

Svarbiausios K. n. gyvenvietės (iš š. į p.): *Juodkrantė, Pervalka, Preila, Nida* (visos — Lietuvos TSR; 1961 sujungtos į *Neringos* miestą), Morskojus, Ribačis, Lesnojė (RTFSR Kaliningrado sr.).

K. n. jūros kranto linija lygi. Marių kranto linija išraižyta kyšulių — ragų. Didesnieji ragai: Rasytės, Grobšto, Bulvikio ir Pervalkos. Visoje nerijoje (aukščiau jūros lygio) susitelkę apie 2 km^3 smėlio, kurio didesnioji dalis sudaro kopas.

Vietiniai gyventojai K. n. vadino Kopomis, Kalnais, Pajūriais, žemaičiai pajūriečiai — Užmariu. Nerijos (Neria) vardu pradžioje buvo vadinama tik Aismarių nerija. Kuršių nerijos vardą tikriausiai sukūrė Kryžiuočių ordino raštininkai XIII a., nusižiūrėję į Aismarių neriją. Pažyminys „Kuršių" turėjo pabrėžti priklausomybę Kuršo vyskupijai. Ordino XV a. dokumentuose atsirado lytis „Neringa" (Neringe).

GEOLOGINĖ STRUKTŪRA. K. n. geologinį pamatą sudaro ledyninės kilmės nuogulos — moreniniai priemoliai, smėliai, žvyrai, aleuritai ir juostuotieji moliai. Jie slūgso ant kreidos epochos pagr. sluoksnių. Didžiausi pleistoceno nuogulų storiai pragręžti ties Morskojumi, Nida (91 m), Pervalkos rage ir Smiltynėje. Virš pleistoceno sluoksnių daug kur slūgso juostuotieji moliai, kurie, greičiausia, susidarė prieledyniniame baseine, atsitraukus ledynui nuo Nidos—Ventės rago—Priekulės—Klaipėdos galinių morenų ruožo. Pleistoceno darinių didž. storis 50—70 m. Ant pleistoceno nuogulų slūgso holoceno nuogulos: ežerų smėliai ir dumblai, sapropeliai (gitija), durpės, ant jų — jūriniai smėliai su gargždu ir žvirgždu, dar aukščiau — eoliniai smėliai, kurių storis kopose siekia net 70 m. Holoceno nuosėdų

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 272

Kuršių nerija. Kopos ties Nida

komplekso didž. storis viršija 100 m. Holoceno nuosėdose išskiriami preborealiniai, Ancilaus ežero, Litorinos jūros ir politorininio amžiaus sluoksniai.

GEOLOGINĖ ISTORIJA. Vėlyvajame ledynmetyje, maždaug prieš 13 000—12 500 metų, tirpstančio ledyno pakraštys atsitraukė nuo Nidos—Ventės rago—Priekulės galinių morenų ruožo ir stabtelėjo Baltijos j. dubumoje. Kuršių marių ir K. n. vietoje susidarė gėlas prieledyninis ežeras, kurio nuosėdos (juostuotieji moliai) slūgso K. n. gelmėse. Kylant Žemės plutai ir slūgstant vandens lygiui, ežeras ištekėjo. Joldijos j. laikotarpio pabaigoje ir Ancilaus ež. egzistavimo metu Kuršių marių ir nerijos vietoje būta atskirų ežerų ir raistų, kurie antrojoje ancilinio laikotarpio pusėje ištekėjo arba supelkėjo.

Maždaug prieš **7500—7000** metų dabartinės Baltijos vietoje susiformavo Litorinos jūra. Kranto linija, kylant vandens lygiui, palaipsniui ėmė stumtis į r. Pirmoji ir antroji Litorinos j. transgresija, nors ir nepasiekė dabartinio jūros lygio, pakėlė gruntinių vandenų horizontą. Dėl to Kuršių marių p. dalyje vėl susidarė pajūrio ežeras. Maždaug prieš 6000—5000 metų Litorinos jūroje susidarė įlankų, kurių didžiausia telkšojo dab. Kuršių marių š. dalyje. Jos krantas nuo Nidos per Ventės ragą, Priekulę tęsėsi Klaipėdos link. Tuo metu š. r. kryptimi nuo Sambijos š. kranto iki Lesnojės jūroje kyšojo atšaka-pusiasalis (iš moreninio priemolio), ties Ribačiu buvo sala, o Nidos apylinkėse — povandeninė sekluma (iš ledyno sąnašų). Palaipsniui slūgstant Litorinos jūrai, srovės ir bangos iš pradžių suformavo pietinę K. n. atkarpą nuo Lesnojės iki Nidos, o vėliau, nerijai tįstant į š., buvo atitverta Litorinos j. įlanka. Nemuno vandenims nuskalavus Nidos—Ventės rago moreninį gūbrį, pajūrio ežeras susijungė su buvusia Litorinos j. įlanka, ir susidarė Kuršių marios. Nuslūgus Litorinos jūrai, iš vandens išniro jos dugno dalis, virtusi pamario terasa.

Iš pradžių K. n. buvo toliau vakaruose. Jūros bangoms ardant krantą, jis traukėsi į r., o vėjas pustė jūros išmestą smėlį marių link. Tuo būdu, K. n. pamažu stūmėsi iš v. į r. Iš bangų išskalaujamo smėlio vėjas formavo kopas. Susidariusios parabolinės kopos ir jų grandys ėmė slinkti tolyn į neriją. Ilgainiui iš jų susidarė ištisas kopų kalvynas, kuris iš pradžių apaugo žole ir krūmais, o vėliau ir mišku. Pirmykštis K. n. parabolinių kopų vietovaizdis išlikęs Juodkrantėje.

RELJEFAS. HIDROGRAFIJA. DIRVOŽEMIAI. Išilgai K. n. tęsiasi skirtingo reljefo ruožai: pajūryje yra jūros paplūdimys ir prieškopės (apsauginės kopos), toliau marių link — palvė, kupstynė, didžiųjų kopų gūbrys, pamario palvė ir marių paplūdimys. **Jūros paplūdimys** nuo 6 iki 50 m pločio. **Prieškopės** — tai 4—12 m aukščio, 30—150 m pločio paplūdimio kopos. Daugelyje K. n. vietų jos buvo dirbtinai sukurtos, kad sulaikytų vėjo pustomą smėlį. Už prieškopių plyti **palvė** — kauburiuota arba plokščia lyguma, apaugusi žole, krūmais arba medžiais. Ji pakilusi virš jūros lygio 5—6 m. Kai kur palvėje didžiųjų kopų papėdėje (į p. v. nuo Nidos ir kitur) matomos vėjo išpustytų senųjų kopų liekanos, vadinamos kupstais. Pagrindinis ir stambiausias K. n. reljefo elementas — **didžiųjų kopų gūbrys.** Jis nutįsęs apie 70 km, nuo Smiltynės iki Lesnojės. Kopų gūbrio plotis nuo 300 m iki 1 km. Gūbrys plačiausias ir aukščiausias K. n. viduryje. Smiltynės—Juodkrantės, Pervalkos—Nidos, Morskojaus—Ribačio atkarpose kopos apželdintos, kitur — pustomos. Didžiųjų kopų gūbrio vid. aukštis apie 30 m, bet nemaža kopų, aukštesnių kaip 50 m. Iš jų paminėtinos: Sklandytojų kopa (ties Grobšto ragu) 68 m aukščio, Senosios Smuklės kopa (į p. nuo Preilos) 67,4 m, Urbo kalnas (Nidoje) 51 m, Angių kalnas (Nidoje) 58,4 m. **Marių paplūdimys** siauras, o kai kur kopos įsiremia tiesiai į marias. Grobšto, Bulvikio, Pervalkos raguose esama **pamario palvės,** apaugusios žole ir krūmais.

Nerijoje nėra upių ir yra tik vienas ežeras — Žuvėdrų liūnas (Ribačyje). Pelkės: Briedžių raistas (ties Preila) ir Šventliūnis (prie Zelenogradsko).

K. n. dirvožemiai susidarė ant jūrinių ir eolinių smėlių, o Ribačyje ir pietinėje K. n. dalyje ant moreninio priemolio. Pustomo smėlio ruožuose dirvožemio nėra. Silpnai išsivystęs jis ir apželdintose kopose. Palvėje, apaugusioje mišku, dirvožemiai jauriniai šilainiai, velėniniai jauriniai, velėniniai jauriniai gliejiški. Kopose randami 3—4 sluoksniai smėlio užneštų senojo miško dirvožemių.

KLIMATAS. K. n. klimatas jūrinis. Pavasaris joje vėlyvesnis, o ruduo šiltesnis ir ilgesnis, negu kitur Lietuvoje. Šilčiausias mėnuo — rugpiūtis (vid. t-ra 17°), o šalčiausi — sausis ir vasaris (—3°). Nerijoje daugiau kaip visoje Lietuvoje giedrų, saulėtų dienų. Kritulių per metus iškrinta 700—750 mm (daugiausia rudenį). Sniego danga nepastovi, dažni atodrėkiai. Vyrauja š. v. ir p. v. vėjai. Vidutinis vėjo greitis per metus 4—5 m/s. Rudenį ir žiemą pasitaiko stiprių audrų (vėjo greitis 20—25 m/s ir daugiau).

AUGALIJA IR GYVŪNIJA. Geobotaniniu-landšaftiniu požiūriu K. n. galima suskirstyti į 4 išilgines juostas: jūros paplūdimį bei prieškopes, palvę, didžiųjų kopų gūbrį, pamarį. Jūros ir marių **paplūdimiuose** augalų nėra. **Prieškopės** apaugusios psamofitinėmis (smėlyje augančiomis) žolėmis, sulaikančiomis pustomą smėlį. Be to, auga nemaža karklų ir kadagių. **Palvėje** daugiausia auga miškas. Vyrauja pušynai, daug mažiau yra juodalksnynų, beržynų. Didesnė pusė **didžiųjų kopų gūbrio** Lietuvos TSR dalyje apželdinta kalnų pušimis. Juodkrantėje ir Nidoje senosios kopos apaugusios natūraliu pušynu su plačialapių medžių (ąžuolų, liepų, guobų) priemaiša. Pustomų kopų pašlaitėse auga psamofitinės žolės, vietomis karklai. **Pamaryje** (išskyrus paplūdimį) vyrauja žolinė augalija su nedidelėmis beržų-juodalksnių giraitėmis bei alksnių krū-

mais. Iš introdukuotų K. n. augalų, be kalnų pušies, paminėtini: Bankso, juodoji ir veimutinė pušis, baltoji eglė, europinis ir sibirinis maumedis, glaustašakis paprastasis kadagys, kazokiškasis kadagys, raudonlapis paprastasis bukas, grakščioji liepa, dyglialapė mahonija, skiautėtalapis šermukšnis, kiniškoji tuopa. Iš žolinių augalų, retai pasitaikančių Lietuvoje, paminėtina pajūrinė smiltlendrė, smiltyninė rugiaveidė, pajūrinis pelėžirnis, pajūrinė zunda, smėlinė guboja.

Iš bendro Lietuvai priklausančio K. n. ploto medynai užima 5740 ha (iš jų 4280 ha kultūrinės kilmės). K. n. miškai priklauso Neringos miškų ūkio Smiltynės, Juodkrantės, Preilos bei Nidos girininkijoms. Medynuose vyrauja paprastoji pušis (2300 ha) ir kalninė pušis (2160 ha). 58% K. n. miškų sudaro kerpšiliai, 33% — brukniašiliai, 3% — skaistšiliai, 2% — dilgėliniai juodalksnynai ir po 1% — kiškiakopūstiniai ir brukniniai eglynai, kiškiakopūstiniai pušynai ir viksviniai beržynai. Medynų vid. amžius 48 metai, vid. bonitetas IV,1, vid. skalsumas 0,83, vid. tūris 59 ktm/ha, vid. prieauga 1,2 ktm/ha. Miškai apsauginiai (laiko smėlį, saugo kopas), kurortiniai; įeina į Klaipėdos ir Neringos miestų žaliąją zoną ir į Kuršių nerijos landšaftinį draustinį. Po II pasaul. karo nerijoje miškais apželdinta 1240 ha.

Kuršių nerijoje 1966 buvo 14 briedžių, 165 stirnos, 84 šernai; gausu lapių, pasitaiko usūrinių šunų, miškinių kiaunių, ūdrų. Per K. n. eina svarbus paukščių pavasarinės ir rudeninės migracijos kelias. Pro neriją per metus praskrenda iki 15 mln. paukščių. Jie stebimi ir žieduojami Kauno zoologijos muziejaus ornitologinėje stotyje (5 km į š. nuo Pervalkos) ir Ribačio biologijos stotyje (įst. 1901; 1944—56 neveikė). Nerijoje sužieduojama apie 50% visoje TSRS sužieduojamų paukščių. Miškuose prie Juodkrantės yra didelė žuvilesių paukščių — garnių kolonija (beveik 300 lizdų). Iki XIX a. paskutinio d-mečio tuose pat miškuose perėjo kormoranai. Iki II pasaul. karo pradžios nerijoje buvo daug briedžių (iki 200); karo metais jie išnaikinti. Vėl apsigyveno 1955.

Senosios K. n. kopos buvo apaugusios pušynais su didele šilumamėgių lapuočių — ąžuolų, liepų ir guobų — priemaiša. Vėliau, klimatui atvėsus, padaugėjo alksnių, beržų, tačiau net iki pastarųjų šimtmečių daugelyje K. n. vietų kopos tebebuvo apaugusios šimtametėmis liepomis ir ąžuolais. Per gaisrus kopų miškas vietomis išdegdavo, bet greitai ir vėl atsikurdavo. Nuo XV a. pradėta mišką kirsti. XIX a. pr. visa K. n. virto pustomo smėlio dykra. Iškirtus mišką, vėjas ėmė formuoti naujas kopas, kurios slinkdamos užpylė keliolika K. n. žvejų kaimų (jų tarpe *Agilą*, *Karvaičius*, Naujuosus Naglius). Dėl to gyventojai turėjo kilnotis iš vienos vietos į kitą. Pavyzdžiui, Nida keitė savo vietą net tris kartus. Didžiųjų kopų gūbryje, ties raguvomis, pro kurias smėlis buvo intensyviai vėjo genamas į marias, susidarė ragai. Dab. pavidalą ragams suteikė marių bangos ir srovės. Vietoj senojo parabolinių kopų kraštovaizdžio susidarė didžiųjų kopų gūbrys.

XIX a. pab. pradėtas planingas ir spartus grėsmingiausių K. n. kopų ruožų sutvirtinimas ir apželdinimas. Kopas ties Nida pirmą kartą 1874 apsodino miško medžiais J. Kuvertas. Šiuo metu apie pusė viso didžiųjų kopų gūbrio apželdinta kalnų pušaitėmis. Dabartinis K. n. gamtovaizdis susiformavo per pastaruosius 150—200 metų ir iš esmės yra sukurtas žmogaus. Nerijos dalis, priklausanti Lietuvos TSR, paskelbta landšaftiniu draustiniu.

GYVENTOJAI. Iš archeologinių radinių sprendžiama, kad Kuršių nerijoje žmonės gyveno jau akmens amžiuje. Prie Ribačio rasti žmogaus apdoroti šiaurės elnio ragai, be to, rasta raginių kirvių ir kaplių, priskiriamų viduriniam akmens amžiui. Ypač tankiai nerijoje buvo gyvenama neolite (IV—II t-metyje pr. m. e.): aptikta maždaug 100 to laikotarpio gyvenviečių liekanų. Gyvenviečių būta ne prie pat marių, bet kopų v. papėdėje. Pagrindiniai darbo įrankiai buvo gaminami iš akmens, kaulo bei medžio ir daugiausia skirti medžioklei, žvejybai, gyvulininkystei, daržinei žemdirbystei. Prie Juodkrantės, Kuršių mariose, rastas didelis lobis neolitinių meno dirbinių iš gintaro. Žalvario ir geležies amžiaus radinių nerijoje nedaug. Gausūs XIV—XV a. archeologijos paminklai. Į p. nuo Ribačio rastos kapinės, kuriose mirusieji laidoti mediniuose karstuose, sukaltuose geležinėmis vinimis, nedeginti. Drabužiai buvo vilnoniai, lininiai, puošti žalvario, stiklo, gintaro papuošalais; juosiami odiniais diržais. Tame kapinyne rasta ir pagoniško prūsų laidojimo pavyzdžių. Archeologiniais duomenimis, K. n. gyventojų kultūra buvo artima prūsų kultūrai.

XIII a. neriją užėmė Kryžiuočių ordinas. Tuo metu išilgai K. n. jau ėjo kelias, jungęs Prūsiją su Ryga (per Klaipėdą, Palangą, Liepoją). K. n. buvo kryžiuočiams tramplinu karo žygiams į Lietuvą. Ir liet. kariuomenė ne kartą traukė per K. n. į kryžiuočių nukariautas prūsų žemes. Apsigynimui nuo lietuvių kryžiuočiai nerijoje pastatė pilių (Rasytėje — dab. Ribačis, Pilkopoje — dab. Morskojus). XIX a. pr. nerijos kelias tapo svarbiu pašto keliu, jungusiu Karaliaučių per Klaipėdą su Ryga. Iki I pasaul. karo visą K. n. valdė Vokietija. 1923—39 šiaurinė K. n. dalis priklausė Lietuvai. Iki 1945 ją buvo užgrobusi faš. Vokietija.

Apie XVI amžių Kuršių nerijoje apsigyveno latvių. P. Einhornas „Latvių istorijoje" („Historia lettica", 1649) teigia, kad latvių, mokančių vokiškai, gyventa visu Baltijos pajūriu iki pat Gdansko. Nemaža latvių, besigelbstinčių nuo sunkios baudžiavos ir ilgos karinės tarnybos, atbėgdavo į K. n. ir XVIII—XIX a. Kopų gyventojai sakydavo, kad jie atsikėlę iš „finlandės" (šį pavadinimą jie, matyt, painiojo su Liflandija). Latvišką dalies gyventojų kilmę rodo ir jų pavardės. Atskiros šeimos atsikėlė į K. n. iš artimesnių Lietuvos vietų ir net iš Austrijos, Rusijos. Latviai išlaikė savo kalbą. Latviškai išmoko ir namuose kalbėjo ir žmonės, kilę iš kitų vietų. Tačiau vietiniai K. n. gyventojai save vadina ne latviais, bet kuršininkais, kalbančiais „kursisku". Žodžius, žyminčius sąvokas „latvis", „latviškai", jie paėmė iš vok. kalbos (letis, letisku). K. n. žvejų latvių kalba labai paveikta liet. ir vok. kalbų, nes su Latvijos gyventojais jie beveik nebendravo. Senieji kuršininkai savo kalbą išlaikė tik toje K. n. dalyje, kuri priklausė burž. Lietuvai. Čia buvo kiek mažesnė vok. kalbos įtaka, gyventojai aktyviai bendravo su lietuviais. Lietuviai nuolat į K. n. atsikeldavo ir vedybų keliu. Liet. kalba iki pat I pasaul. karo buvo vartojama ir K. n. bažnyčiose. Dažniausiai K. n. gyventojai mokėdavo latvių, lietuvių ir vokiečių kalbas. Per II pasaul. karą vokiečiai traukdamiesi išsivarė nemažai K. n. gyventojų, ir tik nedaugelis jų grįžo atgal.

Daugiausia gyventojų, mokančių latviškai ir lietuviškai, 1957 ekspedicijos metu rasta Nidoje, po keliolika Preiloje ir Pervalkoje, keletas Juodkrantėje.

Lit.: **O. Schlicht,** Die Kurische Nehrung im Wort und Bild, Königsberg, 1927; **В. Гуделис,** Некоторые вопросы строения и развития пересыпи Куршю нерия.— „Труды Института океанологии", т. 10, М., 1954; **J. Mešys,** Kuršių neringa, V., 1957; **M. Daujotas,** Lietuvos pajūrio smėlynų apželdinimas, V., 1958; **P. Kulikauskas,** Seniausieji Kuršių Neringos gyventojai.—„Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 2, V., 1959; **V. Mažiulis,** Dėl Neringos vardo.—„Lietuvių kalbotyros klausimai", t. 3, V., 1960; **V. Gudelis,** Kuršių nerija ir marios, V., 1960; **V. Gudelis,** Kuršių nerija.—„Mokslas ir gyvenimas", 1964, Nr. 6.

KURŠLAUKĖ — kaimas Klaipėdos rj., Gargždų apyl., 1,5 km į p. v. nuo Gargždų. 72 gyv. (1965). Nuo 1960 veikia Gargždų silikatinių gaminių kombinatas (1965 jame pagaminta 93 mln. silikatinių plytų, 714 t klinčių dirvoms kalkinti, 21 600 m^3 armuoto silikato, 8400 m^3 dujų silikato, 5 mln. m^2 ruberoido). Yra kombinato felčerių-akušerių punktas. Buržuazijos valdymo metais veikė LKP kuopelė.

KURTINIAI. Kurtinių *(Tetrao urogallus)* pasitaiko Lietuvos TSR pietryčiuose bei šiaurės rytuose. Gyvena senuose pušynuose, aukštapelkėse. K. medžioti draudžiama. 1967 jų buvo 1200. XIX a. viduryje Lietuvoje K. dar buvo gana plačiai paplitę. Vėliau jie buvo beišnykstą dėl miškų kirtimo, jų kultūrinimo ir dėl intensyvios medžioklės.

Lit.: **T. Ivanauskas,** Lietuvos paukščiai, kn. 1, V., 1957; **V. Logminas,** Kurtinių paplitimas Lietuvoje.—„LTSR MA darbai", 1960, C 2.

KURTINYTĖ Genovaitė [g. 1929.III.21 Adutiškyje (Švenčionių rj.)] — gydytoja terapeutė, medicinos mokslų kandidatė (1967). 1954 baigė Vilniaus un-tą. 1954—1955 Subačiaus (Kupiškio rj.) apylinkės ligoninės gydytoja. 1955—62 dirbo Kupiškio rj. ligoninėje (1955—59 gydytoja, 1959—60 terapinio skyriaus vedėja, 1960—62 vyriausiąja gydytoja). Nuo 1965 Eksperimentinės ir klinikinės medicinos in-to moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių apie medžiagų apykaitą aktyvaus reumato bei infekcinio poliartrito metu.

KURTUVĖNAI — miestelis Šiaulių rj., 21 km į p. v. nuo Šiaulių; apylinkės centras. 357 gyv. (1959). Plano struktūra linijinė. Pastatai išsidėstę kompaktiškai. Gyventojų buitinio aptarnavimo dirbtuvės, ryšių skyrius, ambulatorija (nuo 1951), aštuonmetė m-la (iki 1949 pradinė, 1949—62 septynmetė), biblioteka (nuo 1948). K. bažnyčia (past. 1792) ir dviaukštė medinių rąstų klėtis (past. XIX a.) — vietinės reikšmės archit-ros paminklai. Iš K. eina keliai į Užventį, Bubius. Prie miestelio yra Bubių žuvininkystės ūkio tvenkinių. Į š. nuo K. esantis slėnis, kuriuo eina Dubysos—Ventos kanalas, K. miškai ir Bubių vasarvietė sudaro Kurtuvėnų landšaftinį draustinį. K. apylinkėje yra keletas pi-

liakalnių. Iš K. į Šiaulių „Aušros" muziejų yra patekę IX—XII a. archeologinių radinių. Pirmosios patikimos žinios apie K. yra XV a. pabaigos (1495 pastatyta K. bažnyčia). XVI a. pr. minimas K. dvaras ir miestelis. Pagal 1592 inventorių miestelio gyventojai ėjo K. dvarui baudžiavą; apie 30 jų vertėsi alaus ir midaus prekyba. Lietuvos Didžiosios Kun-stės 1613 žemėlapyje žymima K. pilis. 1766 Stanislovas Augustas suteikė privilegiją rengti savaitinį turgų. XIX a. pr. veikė parapinė m-la (1804 joje mokėsi 26 mokiniai). Iki XIX a. antrosios pusės K. priklausė privatiems savininkams. 1805 K. dvaro valstiečiai atsisakė eiti baudžiavą, dalis jų (apie 150) išbėgiojo į kitus dvarus. 1877.VII K. dvaro „laisvieji žmonės" atkakliai pasipriešino dvarininkui, su caro žandarų pagalba mėginusiam atimti iš jų žemę. Valstiečių malšinti 1878.XI į K. atvyko Kauno gubernatorius su batalionu kareivių. Iki 1878.XII kareiviai atėmė žemę iš 25 valstiečių šeimų. 1841 miestelyje buvo 636 gyv., 1883 — apie 800, jų tarpe nemažai amatininkų ir prekybininkų. I pasaul. karo metu miestelis sudegė. Buržuazijos valdymo metais K.— valsčiaus centras (1923 — 295 gyv.). Veikė ž. ū. darbininkų profs-gos skyrius (1921). K. miškuose 1943—44 turėjo stovyklas Kęstučio būrio partizanai.

KURTUVĖNŲ DRAUSTINIS — landšaftinis draustinis Šiaulių rj., 14 km į p. v. nuo Šiaulių, prie Kurtuvėnų miestelio. Draustinyje saugomas būdingas R. Žemaitijos aukštumų landšaftas, šiauliečių mėgstamos poilsio vietos. Plotas 4262 ha. Reljefas stipriai kalvotas daubotas. Iš v. ir p. draustinį juosia keimų ir galinių morenų ruožas, šiaurėje yra ledyninių vandenų išraustas senslėnis su Dubysos—Ventos kanalo liekanomis, rytuose — Dubysos slėnis. Draustinyje yra 14 ežerų (iš viso jie užima 113 ha). Didž. ežerai: Bijotės (66 ha), Geluvos (17,5 ha), Širvos (9 ha). Vyrauja velėniniai jauriniai mažai ir vidutiniškai sujaurėję dirvožemiai, susiformavę ant smėlių ir priesmėlių. 3524 ha (82% draustinio ploto) užima miškai; didžiausieji: Bubių, Paraudžių, Mirskiškės, Zuikiškės, Padubysio, Pabijočio, Karauskių. 1283 ha miškų ploto sudaro pušynai, 971 ha — eglynai, 513 ha — beržynai. Yra briedžių, stirnų, šernų, kiškių, kiaunių, lapių, usūrinių šunų, voverių. Per draustinį eina Šiaulių—Sovetsko plentas ir jo atšaka nuo Bubių į Užventį. Į K. d. įeina *Bubių* ir *Pageluvio* vasarvietės. Prie Bijotės ež. yra žvejų ir medžiotojų namelis, plaukimo baseinas.

Kurtuvėnų draustinis

KUSTKEVIČIŪTĖ Viktorija [**Bielionienė**; g. 1915.III.1 Kaune] — dainininkė (mecosopranas). Nuo 1940 Kauno muz. teatro solistė. 1949 baigė Kauno konservatoriją.

Vaidmenys: Sofija (B. Aleksandrovo „Vestuvės Malinovkoje"), Klementina Marič (I. Dunajevskio „Laisvasis vėjas"), Auklė (P. Čaikovskio „Eugenijus Oneginas"), Madalena, Džiovana, Flora (Dž. Verdžio „Rigoletas", „Traviata"), Barbalė (V. Dolidzės „Keto ir Kotė") ir kt.

KUŠELIAUSKAS Serafimas Laurynas [1820.VIII.11 Šiauliuose — 1889.IX.27 Sudarge (Šakių rj.)] — knygnešys, knygų leidėjas. Privačiai pasimokęs, tarnavo policijoje Petrozavodske (Karelijos ATSR). Prieš 1863 sukilimą grįžęs į Lietuvą, buvo Raseinių aps. pristavas. Vėliau, šią tarnybą metęs, iš R. Prūsijos gabeno ir platino liet. knygas. Pardavęs per vedybas įgytą Senliolio dvarą (Kelmės rj.), 1887 sudarė fondą — „Knyginį banką lietuviškos rašliavos (literatūros)". Išleido religinio turinio knygų, kurių dalį pats vertė iš lenkų kalbos. Spaustuvininkui E. Vejeriui išeikvojus jam patikėtus pinigus, fondas žlugo.

KUŠLEIKA Tomas — 1863 sukilimo dalyvis. Kauno aps. dvarininkas. Rusijos kariuomenės atsargos majoras. 1863.III sukilėliai, susitelkę Krakių miške, išsirinko K. vadu. 1863.IV.21 ir IV.28 K. būrys kovėsi su Rusijos kariuomene prie Lenčių (Kėdainių rj.), o VI.7 ties Varnionimis (Radviliškio rj.). Iš savo būrio siuntinėjo žmones naujų sukilėlių verbuoti, visuomenę prieš valdžią nuteikti, rašė atsišaukimus. 1863.IX emigravo į užsienį, apsigyveno Šveicarijoje. Po 1871 persikėlė į Krokuvą.

KUŠLEIKIAI — kaimas Kelmės rj., Stulgių apyl., 10 km į p. nuo Kražių, 3 km į š. v. nuo Šiaulių—Sovetsko plento. 143 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Mergė (Plūščios kair. intakas). Per kaimą eina kelias iš Kražių į Stulgius. Kuriasi nauja kolūkio gyvenvietė. Pr. m-la (nuo 1949), biblioteka.

KUŠLĖNAI — kaimas Mažeikių rj., Reivyčių apyl., 7 km į š. v. nuo Mažeikių; kolūkio centras. 100 gyv. (1959). Felčerių-akušerių punktas (nuo 1960), pr. m-la (nuo 1935), biblioteka (nuo 1955). Yra kalva, vad. Kušlėnų pilimi.

Kalvoje rasti keli akmeniniai kirviai, geležinių bei žalvarinių dirbinių. Spėjama, kad tai ankstyvas (I t-mečio pr. m. e.) piliakalnis, kuriame vėliau buvo laidojama.

KUŠLIŠKIŲ-PERŠAUKŠČIO MIŠKAI — miškų masyvas Švenčionių rj., 4 km į p. v. nuo Švenčionių, prie plento į Vilnių. Priklauso Švenčionėlių miško pramonės ūkio Modžiūnų girininkijai. Plotas 1635 ha; medynų 1500 ha. Masyvą sudaro Kunigiškių (238 ha), Peršaukščio (372 ha), Kušliškių (546 ha), Verocijos (137 ha) ir Trakų (342 ha) miškai. Reljefas banguotas. R. pakraščiu teka Žeimenos intakas Mera, š. v.— Saria; vakaruose miškas siekia Sarių ež. Dirvožemiai jauriniai, mažai sujaurėję, susiformavę ant fliuvioglacialinių įvairiagrūdžių smėlių. Medynai savaiminės kilmės. Pušynų (daugiausia brukninių) yra 90%, eglynų 6%, beržynų 3%, alksnynų ir drebulynų 1%. Jaunuolynai sudaro 60%, pusbrandžiai medynai 34%, pribręstantieji 4%, brandieji 2%. Vid. amžius 36 metai, vid. bonitetas III, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 79 ktm/ha, vid. prieauga 2,2 ktm/ha. Yra briedžių, stirnų, lapių, barsukų, usūrinių šunų, voverių. 327 ha miškų įeina į Švenčionių miesto žaliąją zoną, 83 ha (palei plentą) ir 410 ha (palei Merą) apsauginiai, likusieji miškai — eksploataciniai.

KŪŠNERIS Eduardas [g. 1908 Tbilisyje] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, pulkininkas. 1934 Rostove prie Dono baigė Med. in-tą. 1935 baigė Karo medicinos akademiją ir dirbo karo gydytoju. Nuo 1940 TSKP narys. 1941—42 Raudonosios Armijos divizijos gydytojas. 1942—45 16 liet. divizijos vyriausiasis gydytojas. Vėliau katedros vedėjas Vilniaus un-te. 1960 išėjo į atsargą.

KŪŠNERIS Maksas [1893 Žiežmariuose — 1920.III.12 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. 1919—1920 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Vienas kareivių sukilimo 1920 Aukštojoje Panemunėje (dab. Kauno dalis) vadovų. Kareivių rev. k-to narys. Už dalyvavimą sukilime sušaudytas.

KUTAĨ, Kataučizna, — kaimas Vilkaviškio rj., Juodupėnų apyl., 2 km į p. r. nuo Kudirkos Naumiesčio, prie kelio į Vilkaviškį; tarybinio ūkio centras. 273 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Šešupė, iš r. prieina Kutų miškas. Ryšių skyrius (nuo 1959), felčerių-akušerių punktas, pr. m-la (nuo 1961), kultūros namai, biblioteka (nuo 1955). Iki burž. žemės reformos K. buvo palivarkas (1883 — 136 gyv.).

KŪTGIRIO-GĖMBALĖS PELKĖ — pelkė Biržų ir Kupiškio rj., 5 km į p. nuo Vabalninko, abipus kelio į Kupiškį. Plotas 605 ha (pramoninis 415 ha); didž. gylis 2,9 m. Pelkė apie 7 km ištįsusi iš š. r. į p. v. drumlinoidiniame klonyje, abipus Mūšos intako Tatulos. Durpių klodas daugiausia raistinis ir raistinis-plyninis; jo didž. storis 1,9 m, vid. 0,9 m. Vid. susiskaidymas 36,6%, vid. peleningumas 10,8%. Ištekliai apie 3,7 mln. m^3. Pelkė susidarė maždaug prieš 8000 metų, pažliugus žemiausiems klonio įdubimams. Jos būta raistinės ir plynraistinės žemapelkės. Šiuo metu baigiama nusausinti ir sukultūrinti.

KŪTYMAI — kaimas Šilalės rj., Jucaičių apyl., 5 km į p. v. nuo Šilalės. 165 gyv. (1959). Parduotuvė, pr. m-la (nuo 1932), kultūros namai (nuo 1962), biblioteka. Burž. nacionalistai 1946 Kūtymuose nužudė apylinkės pirmininką K. Nabažą, 1948 — K. Kuicą ir K. Kuicienę, 1950 — A. Žimantienę.

KÙTIŠKIAI — kaimas Panevėžio rj., Velžio apyl., 11 km į š. r. nuo Ramygalos, 5 km į r. nuo Kėdainių—Panevėžio plento. 125 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs tarp Juodos ir Alantos upių. Ist. šaltiniuose K. minimi 1585.

KUTÌŠKIAI — kaimas Radviliškio rj., Mankiškių apyl., 4 km į š. v. nuo Radviliškio, prie Šiaulių—Panevėžio plento. 312 gyv. (1959).

KUTKÀ Jonas [1917.VII.7 Bartašiūnuose (Utenos rj.) — 1960.IV.2 Vilniuje] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Iki 1940 dirbo žemės ūkyje. 1940—1941 adm. darbuotojas. Hitlerinės okupacijos pradžioje kalintas Utenoje, vėliau dirbo tėvo ūkyje. Nuo 1942 TSKP narys. Nuo 1943 „Audros" būrio partizanas, vėliau būrio komisaro pavaduotojas. 1945—47 part. darbuotojas Utenoje, Pagėgiuose. 1947—49 mokėsi part. m-loje prie LKP CK, vėliau part. ir adm. darbuotojas Šiauliuose, Akmenėje, Rietave.

KUTKÀ Kazys [1913.VI Bartašiūnuose (Utenos rj.) — 1947.I.11 Lazdijuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Iki 1940 ž. ū. darbininkas, statybininkas. 1936 Vyžuonose (Utenos rj.) įstojo į Komunistų partiją. 1940—41 mokėsi Vidaus reikalų liaudies komisariato aukštojoje mokykloje Maskvoje. D. Tėvynės karo pradžioje dirbo taryb. ūkyje Omsko srityje. 1942—1944 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Nuo 1944 adm. darbuotojas.

KUTKÀ Petras [g. 1910.XI.20 Bartašiūnuose (Utenos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Iki 1940 ž. ū. darbininkas, stalius. Nuo 1935 Komunistų partijos narys. Dirbo rev. darbą Vyžuonų, Užpalių (Utenos rj.) valsčiuose. 1937 LKP Utenos rj. k-to sekretorius, 1938—39 LKP CK instruktorius š. Lietuvai. 1940—41 LKP Utenos aps. k-to sekretorius, žemės skirstymo komisijos pirmininkas, Utenos aps. vykd. k-to pirmininkas. LKP V suvažiavimo (1941) delegatas. 1941 evakavosi į Jaroslavlio sritį. 1942 su grupe partizanų atvyko į Lietuvą. 1942—44 LKP Utenos aps. pogr. k-to sekretorius ir „Audros" partizanų būrio vadas. 1947—48 mokėsi kursuose prie Aukštosios part. m-los Maskvoje. 1944—59 LKP Utenos aps., rj. k-to I sekretorius. 1941—46 TSRS AT deputatas. 1947—59 Lietuvos TSR AT deputatas. 1952—54 LKP Revizijos komisijos narys. Pensininkas.

Ršt.: Girioj aidi šūviai, V., 1958.

KUTKĒVIČIUS Stasys [g. 1925.I.19 Raseiniuose] — chemikas, chemijos mokslų kandidatas (1956). 1950 baigė Kauno un-tą. Nuo 1951 dėsto Kauno Politechnikos in-te. Nuo 1959 docentas. Tiria junginius, gaunamus epichlorhidrino reakcijoje su aromatiniais aminais, aminopiridinais ir hidrazino dariniais; tais klausimais paskelbė moksl. straipsnių. Išrado kelis natūralių ir cheminių pluoštų dažymo būdus.

KÙTKUS Aleksas [Aleksandras **Kutkauskas;** g. 1889.IV.18 Šlapiašilyje (Anykščių rj.)] — dainininkas (tenoras). Baigė Peterburgo un-to teisės f-tą. Mokėsi Peterburgo konservatorijoje. Dainavo Č. Sasnausko, S. Šimkaus ir kt. vadovaujamuose Peterburgo lietuvių choruose. 1916 baigė Peterburgo liaudies konservatorijos dainavimo klasę. 1919—21 Sevastopolio operos teatro, 1922—44 Kauno Valstybės teatro operos solistas. Tobulinosi Italijoje, gastroliavo Rygoje, Stokholme, Paryžiuje ir kitur. Sukūrė apie 50 vaidmenų. Dainavo svarbiausias (daugiausia lyrines) tenoro partijas. 1944 pasitraukė į Vakarus, nuo 1949 gyvena JAV. JAV išleido atsiminimų kn. „Dainininko dalia" (1959).

KÙTORGA Viktoras [g. 1920.I.4 Petrograde] — gydytojas onkologas, medicinos mokslų kandidatas (1962). 1941 baigęs Kauno un-tą, iki 1944 dirbo Kaune, Minske, Zapyškyje (Kauno rj.). Dalyvavo pogr. veikloje prieš vok. faš. okupantus. 1945—47 Lietuvos TSR Sveikatos apsaugos liaudies komisariato (nuo 1946 m-jos) med. mokslo įstaigų ir kadrų v-bos viršininkas. 1947—56 Eksperimentinės medicinos ir onkologijos in-to moksl. bendradarbis. 1957—63 Onkologijos in-to eksperimentinės terapijos laboratorijos, nuo 1963 eksperimentinės terapijos skyriaus vedėjas. Daug prisidėjo prie onkologinių įstaigų organizavimo Lietuvoje. 1965 darė pranešimą XI tarptautiniame mokslų istorijos kongrese Varšuvoje apie navikinių susirgimų tyrimus Vilniaus un-te XIX a. pirmojoje pusėje. Paskelbė mokslinių straipsnių eksperimentinio piktybinių navikų gydymo ir med. istorijos klausimais.

KÙTORGA Vladimiras [1888.VII.26 Peterburge — 1946.I.22 Kaune] — gydytojas psichiatras. 1912 baigęs Peterburgo Karo medicinos akademiją, iki 1918 dirbo Peterburgo (Petrogrado) psichiatrinėse ligoninėse. 1918 Raudonosios Armijos karo gydytojas. Kautynėse prie Permės sunkiai sužeistas. 1919—22 Petrogrado ligoninės gydytojas. Nuo 1923 Kauno miesto ligoninės konsultantas, 1924—39 ordinatorius. Nuo 1940 Kauno un-to klinikų ordinatorius. Paskelbė moksl. straipsnių psichiatrijos klausimais. Juose pabrėžė psichinių ligonių gydymo darbu efektyvumą, psichogenijos ir psichoterapijos reikšmę neurozėms ir isteriniams susirgimams.

KÙTORGIENĖ Elena [**Buivydaitė;** 1888.VII.28 Šiauliuose — 1963.II.13 Kaune] — revoliucinio ir partizaninio judėjimo dalyvė, Lietuvos TSR nusipelniusi gydytoja (1958). Gimė gydytojo šeimoje. 1906—07, dar besimokydama g-joje, už rev. veiklą buvo suimta ir kalinta Varšuvos citadelėje. 1912 baigė Maskvos un-to medicinos f-tą ir iki 1916 dirbo Maskvos akių ligų ir karo ligoninėse akių ligų gydytoja ordinatore, 1916—1922 Petrograde Putilovo (dab. Kirovo) g-los akių ligų skyriaus ordinatore, aktyviai dalyvavo rev. judėjime. 1922 grįžo į Lietuvą ir iki 1927 dirbo Kauno un-to akių ligų klinikoje, 1928—41 — kitose med. įstaigose. Vok. faš. okupacijos metais atleista iš darbo, vertėsi priv. praktika. Įsijungusi į pogr. kovą, daug padėjo karo belaisviams, persekiojamiems žmonėms. 1943 Kaune įstojo į Komunistų partiją, dirbo pogr. part. darbą, palaikė ryšius su partizanų būriu „Už Tarybų Lietuvą". 1944 Ypatingosios valst. komisijos vok. faš. grobikų bei jų bendrininkų piktadarybėms nustatyti ir ištirti narė. Po karo dirbo okuliste Kauno ligoninėse. Paskelbė moksl. straipsnių apie akių ligas.

KUTRÁITĖ Marija [g. 1911.I.24 Vinkšniniuose (Biržų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Siuvėja. Kilusi iš darbininkų. 1925—29 tarnavo pas buožes. 1929 įstojo į LKJS. Už rev. veiklą 1933 adm. tvarka kalinta. Nuo 1934 Komunistų partijos narė. 1934—35 mokėsi part. m-loje Maskvoje. 1935—37 LKP Biržų parajonio k-to narė. 1937 suimta ir 1938 nuteista 4 metus kalėti. Kalinta Šiauliuose, Panevėžyje, Kaune ir Kauno IX forte. 1940 adm. darbuotoja Biržuose, išrinkta į Liaudies Seimą, kaip Liaudies Seimo įgaliotosios komisijos narė dalyvavo TSRS AT VII sesijoje. D. Tėvynės karo pr. dirbo Kirovo sr. 1942—43 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje, 1943—44 mokėsi part. ir taryb. darbuotojų kursuose Šujoje (Ivanovo sr.). 1944—61 part. ir adm. darbuotoja Biržuose, Zarasuose, Dusetose, Anykščiuose. 1947—49 mokėsi Resp. part. m-loje. Pensininkė.

KUTŠÈBA (Kutrzeba) Stanislavas [1876.XI.15 Krokuvoje — 1946.I.7 ten pat] — lenkų teisės istorikas, senovės lenkų teisės šaltinių leidėjas, rašęs ir apie Lietuvą. Nuo 1908 Krokuvos un-to profesorius; nuo 1914 Lenkijos MA narys, nuo 1939 jos prezidentas. 1939—40 kalintas Zaksenhauzeno konc. lageryje. Tyrinėjo Lenkijos valstybės santvarkos istoriją, teisės ir prekybos istoriją. Išspausdino apie 400 mokslo darbų. Vieni svar-

biausių, liečiančių Lietuvos istoriją, yra 1921 išleisti „Lenkijos visuomenės santvarkos istorijos bruožai", t. 2 (Lietuva) [„Historja ustroju Polski w zarysie", t. 2 (Litwa)] ir 1932 jo drauge su V. Semkovičiumi išleisti „Lietuvos ir Lenkijos 1385—1791 unijų aktai" („Akta Unii Polski z Litwą 1385—1791").

KUZĀVINIS Kazys [g. 1927.V.15 Mitošiūnuose (Anykščių rj.)] — kalbininkas. 1952 baigė Vilniaus un-tą. 1951—65 dirbo mokytoju Vilniaus vid. m-lose. Nuo 1954 Vilniaus Ped. in-to dėstytojas. Paskelbė moksl. straipsnių iš liet. kalbos žodžių istorijos, etimologijos, kirčiavimo, redagavo lot.-liet. kalbų žodyną (1955, II leid. 1958).

Ršt.: **J. Dumčius, K. Kuzavinis** [ir kt.], Lotynų kalba, [vadovėlis Lietuvos TSR aukštosioms m-loms], V., 1960; Prūsų kalba, V., 1964; Pagrindinės kirčiavimo ypatybės ir jų mokymo taisyklės sąlyginio kirčio atitraukimo plote.— Kirčiavimo mokymas aštuonmetėje mokykloje, V., 1965.

KUZMÀ Jonas [g. 1926.V.5 Nemunėlio Radviliškyje (Biržų rj.)] — gydytojas terapeutas, medicinos mokslų kandidatas (1960). 1952 baigęs Kauno Med. in-tą, dirba jame ped. darbą. Nuo 1958 TSKP narys. Nuo 1963 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie plaučių tuberkuliozę, reumatą ir kitais medicinos klausimais. Vienas knygos „Tuberkuliozė" autorių.

KUZMÀ Pranas [1877.X.3 Kuliuose (Rokiškio rj.) — po 1926 Utenoje?] — liberalinis visuomenės veikėjas, žurnalistas. Baigė Zarasų miesto m-lą. Dirbo Peterburgo laivų statykloje, Putilovo g-loje ir kt. Dalyvavo lietuvių visuom. d-jų veikloje, buvo vienas „Mažturčių" d-jos steigėjų. Už liet. knygų platinimą kalintas. 1907 išrinktas Kauno gub. atstovu į Valstybės dūmą, priklausė s-d. frakcijai. Iš jos pasitraukė 1909, suartėjęs su deš. krypties („Vilties") atstovais. Savo pavarde bei Kalvio, Kovarsko V., Vaido ir kt. slapyvardžiais bendradarbiavo „Lietuvos ūkininke", „Vilniaus žiniose", „Viltyje", „Žemdirbyje" ir kt. leidiniuose. 1907 „Žarijoje" išspausdino autobiografinę apybraižą „Užrašai iš darbininko gyvenimo". 1910 parašė knygelę „Dūma ir jos darbai". 1915—17 dirbo nukentėjusių nuo karo lietuvių šelpimo d-jose, buržuazijos valdymo metais — Lietuvos miestų savivaldybėse.

KUZMÀ Vladas [1892.X.15 Rekliuose (Panevėžio rj.) — 1942.VI.8 Kaune] — chirurgas, Lietuvos TSR MA akademikas (1941). Nuo 1914 studijavo mediciną Tartu un-te. Priklausė Tartu lietuvių studentų ir rusų studentų d-joms. Per I pasaul. karą, nebaigęs studijų, grįžo į Panevėžį. Čia 1919 išrinktas į Panevėžio darbininkų atstovų tarybą. Kontrrevoliucijai nugalėjus, burž. valdžios represuotas. 1920—22 dirbdamas ligoninėje, Kauno un-te išlaikė egzaminus (1923) ir liko ten asistentu. 1924—25 tobulinosi Vienoje. Nuo 1925 vėl dirbo Kauno un-te. 1932 apgynė med. mokslų daktaro disertaciją inkstų ir šlapimo takų atstatymo klausimu. Nuo 1933 docentas. 1935 dalyvavo tarptautiniame fiziologų kongrese Leningrade, 1936 tarptautiniame kovos su vėžiu kongrese Briuselyje. Nuo 1940 profesorius, chirurgijos katedros vedėjas. 1941 išrinktas TSRS AT deputatu.

K. pirmasis Lietuvoje 1923 padarė kraujo perpylimą. Propagavo kraujo konservavimą. Nuo 1923 operavo simpatinius nervus. Išrado originalų skrandžio operavimo būdą. Tyrė tulžies pūslės ir takų akmenligę, propagavo operacinį jos gydymą. Dirbo traumatologijos, ortopedijos, kaulų tuberkuliozės, onkologijos srityse. Yra išoperavęs apie 20 000 ligonių, daugeliui jų išgelbėdamas gyvybę labai sunkiomis sąlygomis; neturtinguosius gydė nemokamai. Paskelbė 67 moksl. darbus, keletas jų monografijos. Daug darbų liko nespausdinta.

Ršt.: Inkstų ir šlapimo takų atstatymo klausimu, K., 1932; Skrandžio ir dvylikapirštės žarnos opų bei vėžligės chirurgiško gydymo klausimu, K., 1940; Skausmas ir skausmo malšinamosios priemonės, [vadovėlis; su P. Mažylio ir V. Lašo straipsniais apie V. Kuzmą], K., 1948.

KUZMÌCKAS Bronius [g. 1935.XI.10 Juodaraistyje (Prienų rj.)] — filosofas, filosofijos mokslų kandidatas (1966). 1960 baigė Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą. 1960—62 Elektrografijos mokslo tyrimo in-to darbuotojas, Lietuvos TSR Valst. centrinio archyvo vyr. moksl. bendradarbis. 1963—66 TSRS MA Filosofijos in-to Maskvoje aspirantas. Nuo 1966 Kauno Politechnikos in-to Vilniaus filialo dėstytojas. Paskelbė moksl. straipsnių neotomizmo, šiuolaikinės burž. sociologijos kritikos ir kt. klausimais.

KUZMÌCKAS Domentijanas [g. 1928. VIII.20 Naujasodžiuose (Jonavos rj.)] — inžinierius mechanikas, ekonomikos mokslų kandidatas (1966). 1953 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, iki 1958 dirbo Kybartų mašinų-traktorių stoties vyriausiuoju inžinieriumi, drauge mokytojavo Kybartuose, Virbalyje. Nuo 1958 TSKP narys. Nuo 1958 dirba Vilniaus skaičiavimo mašinų g-loje (nuo 1966 direktoriaus pavaduotojas). Paskelbė moksl. straipsnių pram. gamybos organizavimo klausimais.

KUZMÌCKAS Romualdas [g. 1912.IV.5 Kaune] — ūkinis darbuotojas. 1937—1940 „Spindulio" spaustuvės (Kaune) darbininkas, 1940 banko tarnautojas, 1940—41 Lietuvos TSR Darbo liaudies komisariato skyriaus vedėjas. Baigė Vilniaus un-to ekonomikos f-tą. 1944—58 vadovavo „Vilko", „Spektro", „Medžio" ir „Kotono" f-kams. Nuo 1951 TSKP narys. Nuo 1958 Kauno A. Šiaučiūnaitės trikotažo f-ko direktorius.

KUZMÌCKIS Zigmas [g. 1898.III.10 Rembove (Lenkija)] — pedagogas, literatūros tyrinėtojas, filologijos mokslų kandidatas (1966). 1918 baigė Voronežo g-ją. 1920—21 lankė J. Jablonskio vadovaujamus liet. kalbos kursus. 1924—33 Kauno g-jų mokytojas. 1926 baigė Kauno un-to humanitarinių mokslų f-tą. Redagavo dienraščio „Lietuva" priedą „Iliustruotoji Lietuva" (1926—28), almanachą „Gubos" (1927). „Iliustruotojoje Lietuvoje" išspausdino vaizdelių, jumoreskų. 1933—1937 Švietimo m-jos inspektorius. 1937—1940 ped. in-to dėstytojas (Klaipėdoje, Panevėžyje, Vilniuje). Išleido vadovėlius: „Lietuvių kalbos sintaksė" (1930), „Lietuvių literatūra" (5 d., 1931—34), „Lietuvių skaitymai vidurinėms ir aukštesniosioms mokykloms" (1932), „Lietuvių kalbos gramatika" (1933), „Mokyklos skaitymai" (1937), „Lietuvių kalbos rašybos vadovėlis" (su A. Kalniumi ir J. Talmantu, 1938). Periodikoje rašė liet. lit-ros istorijos, kalbos, pedagogikos ir dėstymo metodikos klausimais. 1939—41 Vilniaus g-jos, 1941—53 Kauno g-jų mokytojas. 1946—50 Kauno un-to, nuo 1951 — Kauno Politechnikos in-to dėstytojas. Išleido „Skaitymų knygą suaugusiems" (su J. Poviloniu, 1948), išvertė V. Belinskio „Rinktinius raštus" (1948), paskelbė straipsnių apie J. Jablonskį („Kalbotyra", t. 5, 1963), P. Vaičaitį („Literatūra", t. 5, 9, 1963—66) ir kitais liet. lit-ros bei kultūros istorijos klausimais.

KUZMÍENĖ Genovaitė [g. 1925.IX.9 Laukinčiuose (Alytaus rj.)] — inžinierė, maisto pramonės technologė, žemės ūkio mokslų kandidatė (1963). 1952 baigusi Kauno Politechnikos in-tą, dirba ped. darbą Ž. ū. akademijoje; nuo 1965 docentė. Nuo 1959 TSKP narė. Paskelbė moksl. straipsnių apie vaisių ir daržovių (ypač svogūnų) laikymą.

KUZMINÀ Olga [**Dauguvietienė;** 1884. IV.13 Kijeve — 1967.V.14 Vilniuje] — aktorė, Lietuvos TSR nusipelniusi artistė (1954). Baigusi priv. g-ją Peterburge, 1904 mokėsi Bestuževo kursuose (aukštoji moterų m-la Peterburge). 1909 baigė Aleksandros teatro dramos studiją (Peterburge). Nuo 1909 A. Suvorino Mažojo teatro, nuo 1910 Liaudies namų teatro (abu Peterburge) aktorė. Nuo 1913 dirbo Petrozavodsko, Gardino, Bialistoko teatruose. 1920 atsikėlusi į Lietuvą, gyveno Panevėžyje, Šiauliuose, Biržuose, Kaune. Vaidino scenos mėgėjų spektakliuose. 1946—58 Lietuvos TSR Rusų dramos teatro aktorė.

Vaidmenys: Nataša (M. Gorkio „Dugne"), Džuljeta (V. Šekspyro „Romeo ir Džuljeta"), Mašenka (A. Ostrovskio „Neturtinga nuotaka"), Marfa (L. Mejo „Caro sužadėtinė"), Senelė (A. Arbuzovo „Tania"), Anfusa Tichonovna (A. Ostrovskio „Vilkai ir avys"), Motina (V. Gusevo „Garbė"), Vasilisa (B. Polevojaus „Tikrasis žmogus"), Marfa Timofejevna (I. Turgenevo „Bajorų gūžta"), Goricvet (A. Korneičiuko „Sparnai") ir kt.

KUZMÌNSKIS Jonas [g. 1906.XII.14 Betygaloje (Raseinių rj.)] — dailininkas, Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1956), Lietuvos TSR liaudies daili-

ninkas (1960), TSRS liaudies dailininkas (1965). 1933 baigęs Kauno meno m-los grafikos studiją, iki 1934 dirbo žurnalo „Žiburėlis" dailininku, vėliau „Spaudos Fondo" litografijos dirbtuvių graveriu.

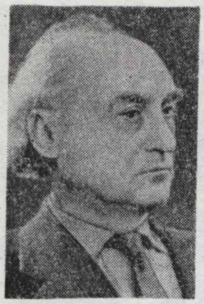

Bendradarbiavo pažangiųjų dailininkų leidinyje „Žingsnis" (1934). Nuo 1935 dalyvavo dailės parodose Lietuvoje ir užsienyje (Čekoslovakijoje, Estijoje, Latvijoje, Prancūzijoje). Burž. metais sukūrė raižinius „Piovėjas" (1933), „Javų piovėjas" (1933), „Artojas" (1933), žrn. „Kultūra" vinjetes (1934—36), litografijas „Naujakuriai" (1936), „1936 m. Ispanijoje" (1936), „Grėbėjos" (1939) ir kt. 1940—41 „Meno kooperatyvo" narys, dirbo Vilniaus dailės m-loje, sukūrė litografiją „Į naują gyvenimą" ir kt. 1941—44 sukūrė Vilniaus ir kt. peizažų („Vilnius", „Vilniaus panorama", „Dubysos brasta", „Per Dubysą" ir kt.). Nuo 1944 Vilniaus Dailės in-to, nuo 1951 Lietuvos TSR Dailės in-to dėstytojas (nuo 1948 grafikos katedros vedėjas, nuo 1957 profesorius). Nuo 1951 TSKP narys. Nuo 1959 Dailininkų s-gos v-bos pirmininkas. Nuo 1963 LKP CK narys.

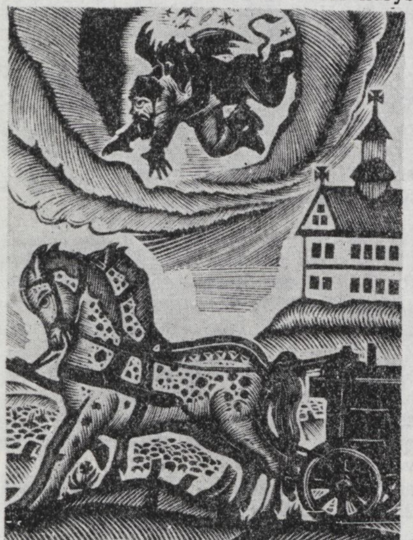

Jonas Kuzminskis. K. Borutos romano „Baltaragio malūnas" iliustracija (1945)

Nuo 1963 Lietuvos TSR AT deputatas, nuo 1967 Lietuvos TSR AT Prezidiumo pirmininko pavaduotojas. Taryb. metais sukūrė daug molbertinės grafikos kūrinių, plakatų, ekslibrių, iliustravo knygų, parašė straipsnių apie dailę. Dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose, t. p. taryb. dailės parodose užsienyje (Rumunijoje, Lenkijoje, Bulgarijoje, Jugoslavijoje ir kt.). Vilniuje 1956 ir 1966 surengtos individualinės K. kūrinių parodos.

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 273

K. kūryba pasižymi aktualumu, liaudies gyvenimo temomis. 1933—40 sukurtuose raižiniuose vaizduojamas valstiečių gyvenimas, poetizuojamas darbo žmogus, liečiamos antikarinės, antifašistinės temos. Taryb. metų K. kūrybai būdinga kolūkių gyvenimo, pram. statybos, tautų kovos prieš pavergimą bei kolonializmą ir kt. temos, konkretūs, apibendrinti vaizdai. 1942—43, 1946—1947 ir 1956—57 K. sukūrė didelį Vilniaus peizažų ciklą, kuriame parodė Lietuvos sostinės panoramų ir architektūros paminklų grožį. Lietuvių liaudies ir revoliucinių dainų motyvais sukurtame estampų cikle (1967 Respublikinė premija) K. kūrybiškai interpretavo lietuvių liaudies meno tradicijas. Iliustracijose (sukurtose daugiausia 1945—55) K. išryškino knygų turinį, stilių, nuotaiką. Joms būdingas miniatiūrinis formatas, formos paprastumas, jausmo nuoširdumas.

Kūriniai: molbertinės grafikos darbai — „Vilniaus atstatymas" (1945), „Derlius valstybei" (1947), „Plytų fabrike" (1958), „Kauno HES" (1959), „Visos kaimo merguželės į mane žiūrėtų. . ." (1960), „Oi, lekia lekia gulbių pulkelis" (1960), „Jie greit bus laisvi" (1961), „Oi, pūtė pūtė" (1965), „Visus ponus ir tironus į peklą varysim" (1966) ir kt.; iliustruotos knygos — K. Borutos „Baltaragio malūnas" (1945), T. Tilvyčio „Usnynė" (1951, II leid. 1962), A. Baranausko „Anykščių šilelis" (1954, rus. leid. 1952), E. Mieželaičio „Broliška poema" (1954), A. Strazdo „Raštai" (1957), S. Nėries „Kur baltas miestas" (1964) ir kt.

Leid.: **J. Kuzminskis,** Senasis Vilnius, [kūrinių aplankas], V., 1948; **J. Kuzminskis,** Graviūros, [kūrinių aplankas], V., 1957 [J. Umbraso įvadinis straipsnis].

Lit.: Jonas Kuzminskis, [katalogas], V., 1956 [V. Ulozos įvadinis straipsnis]; **I. Korsakaitė,** Jonas Kuzminskis, V., 1966 [rus. leid. 1964]; Jonas Kuzminskis, [katalogas], V., 1966 [I. Korsakaitės įvadinis straipsnis].

KUZMÌNSKIS Vytautas [g. 1912.I.20 Betygaloje (Raseinių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, administracinis darbuotojas, pedagogas, Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas (1965). Kilęs iš valstiečių. Nuo 1933 dalyvavo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos veikloje, 1933—40 gabeno kom. lit-rą iš Kauno į Betygalą. Nuo 1933 studijavo mediciną Kauno un-te, vadovavo Raudonosios pagalbos org-jos veiklai studentų varpininkų tarpe. 1941 Molotove (dab. Permė) baigė med. in-tą. 1942—44 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos polit. skyriaus viršininko padėjėjas komjaunimo reikalams, san. kuopos vadas. Nuo 1943 TSKP narys. 1945—49 Kauno universiteto partorgas, marksizmo-leninizmo pagrindų dėstytojas. 1949—53 Polit. ir moksl. žinių skleidimo d-jos pirmininko pavaduotojas. 1954—59 Vilniaus un-to TSKP istorijos katedros dėstytojas. Nuo 1959 docentas. 1959—62 Lietuvos TSR MT Valstybinio aukštojo ir spec. vidurinio mokslo k-to pirmininkas. Nuo 1962 Kauno Med. in-to prorektorius mokymo reikalams, nuo

1963 kartu ir TSKP istorijos ir polit. ekonomijos katedros vedėjas.

KUZNECÒVAS (Kuzņecovs) Julijus [1843.XI.17 Alūksnės apyl. (Latvijos TSR) — 1905] — latvių etnografas, kalbininkas. 1871—73 Peterburgo un-te studijavo teisę. Daugiau kaip 10 metų dirbo teisėju Vilkaviškyje, vėliau taikos tarpininku (valstiečių reikalų komisaru) Kretingoje ir Valkoje (Latvijos TSR). Gindamas valstiečių interesus, susipyko su gubernatoriumi Zinovjevu ir buvo perkeltas į Turkestaną. Dirbo muitinės inspektoriumi. K. tyrinėjo lietuvių, latvių, prūsų, t. p. slavų kalbas. Rusijos Geogr. d-jos pavestas, rinko liet. tautosaką, etnografinę medžiagą. Rūpinosi, kad būtų panaikintas liet. spaudos draudimas. Jo archyve išliko rankraštis „Apie draudimo lietuviams naudotis lotyniška abėcėle žalingus padarinius".

Ršt.: Исследования между литовцами и латышами.— Отчет Императорского Русского Географического общества за 1870, гл. 2, СПб, 1871; О литовской народности.— „Известия Императорского Русского Географического общества", т. 7, СПб, 1871; Об исследованиях этнографических и исторических в Западном крае.— Ten pat; Древние двуосновные имена у литовцев, их состав и происхождение.— „Живая старина", вып. 1, СПб, 1896.

KUZNECÒVAS (Кузнецов) Konstantinas Gavrilovičius [g. 1912] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, gvardijos pulkininkas, Tarybų Sąjungos Didvyris (1945). K. vadovaujamas šaulių pulkas 1944. VII.14 prie Alytaus forsavo Nemuną, išvadavo Krokialaukį, Krosną, Simną ir pasiekė TSRS valst. sieną.

„KUZNIA" („Kalvė") — nelegalus komunistinis laikraštis, išleistas (1 nr.) 1922.I Vilniuje lenkų kalba. Išleido LKJS Vilniaus apygardos k-tas. Informavo apie LKJS Centro Biuro 1920.XII.5 plenumą Kaune.

KUŽIAĨ — kaimas Šiaulių rj., 12 km į š. v. nuo Šiaulių, prie Šiaulių—Kretingos geležinkelio ir plento; apylinkės ir kolūkio centras. 141 gyv. (1959). Plano struktūra linijinė, pastatai išsidėstę palei kelius. Š. pakraščiu teka Ringuva (Ventos intakas), šiaurės rytuose tęsiasi Luponių miškas. Aštuonmetė m-la (1930—1949 pradinė, iki 1962 septynmetė), biblioteka, kultūros namai (nuo 1965). K. įsikūrė šalia pašto stoties prie Šiaulių—Telšių vieškelio. Ist. šaltiniuose pirmą kartą minimi 1652 (pastatyta bažnyčia). XVIII a. pab. ir XIX a. K. miestelyje buvo keliolika smuklių, parduotuvių, gyveno amatininkų. Pašto stotis, Šiauliams augant, sunyko.

KUŽÙLIS Vincas [1896.III.26 Raitininkuose (Alytaus rj.) — 1958.III.18 ten pat] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1915 mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. 1917—21 tarnavo Raudonojoje Armijoje, dalyvavo mūšiuose su judeničininkais, denikininkais. Po piliet. karo grįžo į Lietuvą. 1942—44 savo namuose Raitininkuose slėpė „Dai-

navos partizano" ir Šarūno būrių partizanus, teikė jiems žinias, maistą. Nuo 1958 pensininkas.

KVÁNTAS (Quandt) Jonas Jokūbas [1686.III.27 Karaliaučiuje — 1772.I.17 ten pat] — R. Prūsijos lietuvių raštijos veikėjas. Studijavo Karaliaučiaus un-te, 1707 Leipcigo un-te gavo filos. magistro, 1715 Rostoko un-te teologijos daktaro laipsnį. Nuo 1716 Karaliaučiaus un-to profesorius, nuo 1721 vyriausiasis karaliaus rūmų pamokslininkas ir Prūsijos generalsuperintendentas (arkivyskupas). Kiek mokėjęs liet. kalbą. 1721—22 tvarkė R. Prūsijos m-lų reikalus, 1723—27 Karaliaučiaus un-te prižiūrėjo liet. kalbos seminarą. K. rūpesčiu išleistas antrasis, R. Prūsijos lietuviams pritaikytas, „Naujojo testamento" vertimo į liet. kalbą leidimas (1727), naujas giesmyno leidimas (1732), kurį, nepaisydami menkos kokybės, ėmė pagrindu vėlesnieji giesmynų rengėjai, ir pirmasis visos biblijos vertimo leidimas (1735; II leid. 1755). Šių knygų prakalbose K. apžvelgė jų vertimo istoriją, suminėjo keliolika bendradarbių. Paliko nespausdintą R. Prūsijos presbiterologiją (trumpas žinias apie pastorius).

„KWARTALNIK LITEWSKI" („Lietuviškasis ketvirtinukas") — buržuazinis trimėnesinis žurnalas lenkų kalba, ėjęs 1910 Peterburge, 1911 Vilniuje. Rašė Lietuvos, Baltarusijos ir Latvijos istorijos, kraštotyros ir etnografijos klausimais. Išėjo 5 t.

KVARTÈRAS — kainozoinės eros periodas, paskutinis geologinis laikotarpis, besitęsiantis ir dabar. Manoma, kad K. prasidėjo prieš 600 000 metų. K. skirstomas į *pleistoceną* ir *holoceną*.

Kai kurie taryb. geologai siūlo kvarterą vadinti **antropogenu** (iš gr. *anthrōpos* — žmogus + *genos* — gimimas), t. y. geol. laikotarpiu, kuriame atsirado ir vystėsi žmogus bei žmonių bendruomenė.

KVAŠNÌNAS-SAMĀRINAS Mikalojus [1887.II.14 Vilniuje — 1935.V.27 Kaune] — geologas, agronomas. 1912 baigė Peterburgo un-to geologijos skyrių, 1914 agronomijos ir chemijos skyrių. 1914—1923 dirbo įvairiose Rusijos vietose ūkinį ir pedagoginį darbą. 1923—35 Kauno un-te dėstė iš pradžių dirvožemio mokslą, vėliau paleontologiją. Paskelbė moksl. straipsnių geologijos ir paleontologijos klausimais.

Ršt.: M. Kvašninas-Samarinas, Z. Mockus, Arklio kilmė ir lietuvių arklys, 2 d., K., 1926—27.

KVECIAĨ — kaimas Kretingos rj., Rūdaičių apyl., 4 km į š. v. nuo Kretingos, Tenžės deš. krante. 275 gyv. (1959). Į š. v. nuo K. tęsiasi Kuičio miškas. Pr. m-la (nuo 1956), biblioteka (nuo 1962). Į r. nuo kaimo yra dvi suardytų ankstyvojo geležies amžiaus pilkapių grupės ir IX—XI a. degintinis plokštinis kapinynas.

Pirmoji pilkapių grupė yra Tenžės kair. krante, kalvoje, vad. Kapų Pušelėmis. 1940 kalvos p. v. dalyje aptikta keletas dar nesuardytų įv. dydžio pilkapių. 1963 vasarą Kretingos kraštotyros muziejaus darbuotojai ir Istorijos in-to archeologai ištyrė paskutinius 2, jau labai apardytus, pilkapius. Pirmajame, didesniame, pilkapyje ištirta 12 degintinių žmonių kapų ir griautinis žirgo kapas; antrajame pilkapyje buvo tik 3 degintiniai žmonių kapai. Abu pilkapiai I amžiaus pr. m. e. 300—400 m į š. r. nuo pirmosios pilkapių grupės yra antroji (4 pilkapių liekanos). Šie pilkapiai vietos gyventojų vadinami Katmilžiais. Paskutinis iš jų, vad. Kaukuru, išartas apie 1938. Jame rasta sudegusių žmogaus kaulų, anglių, pelenų ir žalvarinis įmovinis ietigalis.

KVĖDARAS Antanas [1887.X.3 Žiūriuose (Joniškio rj.) — 1967.IV.12 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Lietuvos TSR nusipelnęs miškininkas (1964).

Dalyvavo 1905—1907 rev. judėjime, padėjo leisti ir platinti s-d. laikraščius „Naujoji gadynė" ir „Skardas", rašinėjo į juos korespondencijas. 1907 išvyko į Šveicariją, vėliau į Belgiją ir JAV. Bendradarbiavo JAV lietuvių soc. laikraščiuose „Kova" ir „Laisvė", buvo Lietuvių socialistų s-gos narys. 1918 Žagarės darbininkų ir vargingųjų valstiečių atstovų tarybos narys. 1919.II pirmojo Lietuvos Tarybų suvažiavimo Vilniuje dalyvis. Nuslopinus Tarybų valdžią Lietuvoje, 1919 buvo kalinamas. 1923 baigęs Dotnuvos ž. ū. technikumo miškininkystės skyrių, dirbo girininku, vėliau miškų departamento eksploatacijos skyriaus referentu. 1940—41 Miškų departamento direktorius, miško pramonės liaudies komisaro pavaduotojas. 1941—1944 adm. darbuotojas Saratovo, Penzos srityse ir Maskvoje. 1944—46 Lietuvos TSR miško pramonės liaudies komisaro, 1946—47 miško pramonės ministro, 1947—50 miškų ūkio ministro pavaduotojas. 1950—61 pirmasis Miškų ūkio in-to direktorius. K. — vienas Lietuvos miškų auginimo, tvarkymo ir naudojimo organizatorių. Paskelbė mokslinių ir populiarių straipsnių miško ūkio tvarkymo ir kt. klausimais.

KVĖDARNA — miestelis Šilalės rj., 14 km į š. v. nuo Šilalės, 2 km į r. nuo Jūros upės; apylinkės ir kolūkio centras. 1014 gyv. (1959). Plano struktūra radialinė. Pagr. gatvių susikirtime — keturkampė išplėstos gatvės formos aikštė. Pastatai išsidėstę palei kelius. Yra Šilalės melioracinės statybos v-ba (1953—58 mašinų-traktorių stotis), pieninė, vandens malūnas, gyventojų buitinio aptarnavimo dirbtuvės, ryšių skyrius, 10 lovų ligoninė (nuo 1953), vaistinė (nuo 1910), vid. m-la (iki 1946 pradinė, 1946—50 prog-ja), kultūros namai (nuo 1958), biblioteka (nuo 1947). Iš K. eina keliai į Švėkšną, Rietavą, Laukuvą, Šilalę. Į p. nuo K., Jūros kair. krante, yra piliakalnio liekanos. Greičiausiai čia yra stovėjusi 1329 kryžiuočių sunaikinta K. pilis. XV a. Kvėdarna priklausė Pajūrio valsčiui, o XVI a. jau minimas ir K. valsčius bei dvaras, XVI a. pab. priklausęs Sapiegoms. 1569 pastatyta bažnyčia. 1593 dvaro inventoriuje miestelis dar neminimas. Matyt, jis pradėjo augti XVII a. pradžioje. 1631 Zigmantas Vaza suteikė jam savaitinio turgaus privilegiją. 1717 dvare ir miestelyje buvo 245 kiemai. 1790 įsteigta pr. m-la; 1806 joje mokėsi 16 mokinių, jų tarpe 10 valstiečių vaikų. 1792 Stanislovas Augustas Kvėdarnai suteikė Magdeburgo teises. 1841 miestelyje buvo 320 gyv., 1897 — 1290; vyko dideli turgūs ir prekymečiai. 1863 K. apylinkėse kurį laiką veikė Z. Sierakausko vadovaujamas sukilėlių būrys. 1882 kai kurių K. valsčiaus kaimų valstiečiai mėgino sutrukdyti dvaro ir kaimų žemės atribojimo darbus, kurių metu iš kaimų buvo atiminėjamos ar keičiamos į blogesnes anksčiau valstiečių naudotos ganyklos. Valstiečių bruzdėjimui malšinti į K. valsčių buvo pasiųstos dvi kareivių šimtinės. Buržuazijos valdymo metais K. — valsčiaus centras (1923 — 950 gyv.). Vok. faš. okupantai ir vietiniai burž. nacionalistai 1941—42 nužudė apie 600 K. gyventojų. Kovoje su hitlerininkais žuvo K. komjaunuoliai L. Valius, A. Vitkus, J. Gedminskas, J. Raudonius.

KVEDERÌŠKĖS PẼLKĖ — pelkė Švenčionių rj., 2 km į r. nuo Švenčionėlių. Plotas 150 ha. Per p. dalį teka bevardis Žeimenos intakas. Pelkės š. dalis — plynraistinė aukštapelkė, p. — žemapelkė. Durpės aukštapelkinės ir žemapelkinės. Vid. susiskaidymas 28%, vid. peleningumas 9,2%. Pietvakariuose po durpėmis yra ežerinių nuosėdų. Paviršius apsausintas. Pietvakariuose prie pelkės yra Kvederiškės kaimas.

KVETKAĨ — kaimas Biržų rj., 9 km į š. r. nuo Papilio, 3 km į p. nuo Latvijos TSR sienos; tarybinio ūkio centras. 145 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Nemunėlis. Mechaninės dirbtuvės, malūnas, 2 parduotuvės, ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1957), aštuonmetė m-la (nuo 1865 pradinė, 1947—61 septynmetė), kultūros namai (nuo 1959), biblioteka (nuo 1956). K. bažnyčia ir varpinė (past. 1772) — vietinės reikšmės archit-ros paminklas. 1897 kaime buvo 288 gyv., 1923 — 305.

KVIEČIAĨ. Lietuvos TSR auginamas **paprastasis K.** *(Triticum aestivum)* kaip žieminis ir vasarinis (vienmetis) javas. Užauga iki 60—150 cm aukščio. Žieminiai K. pradėti selekcionuoti 1923, o vasariniai 1924 Dotnuvos selekcijos stotyje; dabar selekcionuojami Žemdirbystės in-te. Iš viso sukurtos 7 lietuviškos žieminių K. ir 3 vasarinių K. veislės. Lietuvoje rajonuotos K. veislės (1966): žieminių — Dotnuvos 458, Mironovskaja 808, Igen 3, Mūras; vasarinių — Gražučiai, Garsas. K. geriausiai auga nerūgščiose, humingose priemolio dirvose. Žieminiai K. sėjami nuo rugpiūčio pab. iki rugsėjo vid., vasariniai — kuo anksčiau pavasarį. Svarbiausios grybinės ligos: lapų ir stiebų — juodosios ja-

KURŠIŲ NERIJA

1. Palvė
2. Marių pakrantė ties Nida
3. Sklandytojų kopa
4. Pajūrio pušynas
5. Pervalka

1

2

3

4

JONAS KUZMINSKIS

Kūriniai:

1. P. Vaičiūno portretas
2. „Vilnius. Vilnelės tiltas“
3. K. Borutos „Baltaragio malūno“ titulinis puslapis
4. A. Strazdo „Raštų“ iliustracija
5. „Pirčiupio tragedija“
6. „Anoj pusėj ežero...“

5

6

1

2

3

4

5

6

ALBINA MAKŪNAITĖ

Kūriniai:

1. Autoportretas
2. P. Cvirkos „Pasakos apie eželį ir jo jauną pačią“ iliustracija
3. Iš ciklo „Rugio daina“
4. Iš ciklo „Eglė žalčių karalienė“
5. Pasakų rinkinio „Gulbė karaliaus pati“ iliustracija
6. Just. Marcinkevičiaus „Baladės apie Ievą“ iliustracija

vų rūdys, rudosios K. rūdys, javų miltligė; diegų ir šaknų — žieminių javų fuzariozė; varpų — kietosios ir dulkančiosios K. kūlės. Stiebams ir varpoms kenkia javų muselių lervos, lapams — vabzdžių tripsų lervos, o varpoms — ir suaugę tripsai, šaknims — vabalų sprakšių lervos, be to, lapams, žiedams — ir suaugę sprakšiai, grūdams — drugio grūdinio pelėdgalvio vikšrai. Iš viso žieminiais K. 1965 apsėta 166 400 ha, arba 6,8% bendro Lietuvos TSR pasėlių ploto (16,0% bendro javų ploto), tame tarpe kolūkiuose 126 400 ha, taryb. ir kt. valst. ūkiuose 40 000 ha; vasariniais K. atitinkamai 2100 ha, arba 0,1% (0,2%), 1700 ha ir 400 ha. Kolūkiuose 99,6% visų žieminių K. ir 97,9% vasarinių K. pasėlių buvo veisliniai; taryb. ūkiuose — atitinkamai 99,6% ir 100%. Vid. derlingumas (1965): žieminių K. 18,5 cnt/ha, vasarinių 15,3 cnt/ha. Kai kurie kolūkiai ir taryb. ūkiai dideliuose plotuose gauna 20—30 cnt/ha ir daugiau žieminių K., 20—25 cnt/ha vasarinių. K. grūdai, sumalti į miltus ir kruopas, vartojami maistui, sėlenos — pašarui, šiaudai ir pelai — kraikui arba pašarui. K. auginimas tiriamas Žemdirbystės in-te, Ž. ū. akademijoje.

ISTORINIAI DUOMENYS. Archeologinių tyrinėjimų duomenimis, dabartinėje Lietuvos TSR teritorijoje (pvz., Kuršių nerijoje) K. buvo auginami jau neolite. I—XIII a. piliakalnių kasinėjimai rodo, kad, be paprastojo K., auginta **dvigrūdis K.** *(T. dicoccon)*, **tankiavarpis K.** *(T. compactum)* ir **spelta** *(T. spelta)*. Dar XIX a. K. daugiausia tebuvo sėjami dvaruose, todėl liet. liaudis juos vadindavo poniškais grūdais. K. pasėliai Lietuvoje padidėjo tik po I pasaul. karo. Dabartinėje Lietuvos TSR teritorijoje 1913 K. pasėliai sudarė 89 000 ha, arba 4,2% bendro pasėlių ploto, 1939 — 213 000 ha (8,2%), 1953 — žieminių K. 86 200 ha (3,9%), vasarinių 233 500 ha (10,7%).

KVIESLỸS — tradicinis lietuvių liaudies vestuvių apeigų veikėjas. K. žinomas R. Prūsijos lietuvių, Užnemunės ir Dzūkijos vestuviniuose papročiuose. Jaunųjų vardu jis kvietė į vestuves jų gimines ir kaimynus. K. būdavo jaunas, iškalbingas vaikinas; jis jodavo raitas ant papuošto žirgo (jei arti — eidavo pėsčias), užsidėjęs aukštą, gėlėmis ir spalvotais popieriukais išpuoštą kepurę, per petį persijuosęs jaunosios dovanotu rankšluosčiu, prie šono prisikabinęs krepšį dovanoms dėti, rankoje nešinas juostomis ir kaspinais apkabinėta lazdele, vad. kviesle, dažnai su skambučiu viršūnėje. Kvietė, atsistojęs pirkioje ties pirmąja sija, sakydamas eiliuotą jumoristinę kalbą, vad. *oraciją*, ir skambindamas kvieslės skambučiu. Oracijos pabaigoje K. kreipdavosi į merginas, prašydamas dovanų; šios jas rišo ant kvieslės. Už kvietimą K. būdavo apdovanojamas vilnonėmis pirštuotomis pirštinėmis, juosta, rankšluosčiu ir kt. Pačių vestuvių metu K. ėjo tvarkdario — maršalkos pareigas. K. tradicija panaudojama ir toliau vystoma ir taryb. metais. Jis dalyvauja derliaus šventėse, jaunimo festivaliuose, vestuvėse ir kt. Pagal tradiciją K. joja ant gražaus žirgo, pasipuošęs tautiniais drabužiais, trimito garsais kviesdamas visus į šventę.

Kvieslys

Lit.: **C. Cappeller,** Kaip senieji lietuvininkai gyveno, Heidelberg, 1904; **A. Juška,** Lietuviškos svotbinės dainos, t. 2, V., 1955; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964; **V. Kulikauskienė,** Vestuvių papročiai. — Zervynos, V., 1964.

KVIETÌNIAI — kaimas Klaipėdos rj., Gargždų apyl., 3 km į š. nuo Gargždų, prie kelio į Kretingą, Minijos deš. krante. 315 gyv. (1959). Per kaimą teka Gargždupis (Minijos intakas). Pr. m-la (nuo 1913).

KVIETÌŠKIS — Kapsuko miesto p. dalis Šešupės deš. krante. XVIII a. pr. čia buvo įkurtas dvaras. 1905.I Kvietiškio dvare įvyko didelis protesto mitingas prieš carizmo kruviną susidorojimą su Peterburgo darbininkais 1905.I.9. Mitinge kalbą pasakė V. Mickevičius-Kapsukas. XX a. trečiajame d-metyje K. dvaras išparceliuotas. Buvusio K. dvaro žemėje buvo pastatyta daug gyv. namų, ir K. susiliejo su augančiu Marijampolės miestu. 1931 akc. b-vė „Lietuvos cukrus" Kvietiškyje pastatė pirmąjį Lietuvoje cukraus f-ką. Karo metais f-kas buvo sugriautas, o po karo atstatytas. 1926—45 Kvietiškyje veikė žemesnioji ž. ū. m-la, nuo 1945 veikia ž. ū. (gyvulininkystės) technikumas.

Kvietiškis. Žemės ūkio technikumas

KVYKLIAĨ — kaimas Utenos rj., 11 km į p. nuo Utenos; apylinkės ir kolūkio centras. 189 gyv. (1959). R. pakraščiu eina Panevėžio—Švenčionėlių glžk., šiaurės rytuose yra Kernadėto ež. Parduotuvė (nuo 1961), ryšių skyrius (nuo 1958), aštuonmetė m-la (1915—52 pradinė, iki 1961 septynmetė), kultūros namai (nuo 1962), biblioteka (nuo 1955). Buržuaziniai nacionalistai Kvykliuose 1947 nužudė apylinkės pirmininką P. Girutį.

KVIKLỸS Vladas [g. 1908.IV.6 Šavažuose (Zarasų rj.)] — gydytojas higienistas, medicinos mokslų kandidatas (1949), Lietuvos TSR nusipelnęs gydytojas (1958). 1928—34 studijavo mediciną Kauno, 1934—38 Graco (Austrija) un-tuose. 1938—40 dirbo Sveikatos departamente. 1940—41 Sveikatos apsaugos liaudies komisariato gydymo ir profilaktikos įstaigų, o 1944—45 — to paties komisariato priešepideminės v-bos viršininkas. 1945—59 Epidemiologijos ir higienos in-to direktorius. Nuo 1945 dirba ped. darbą Vilniaus un-te. 1953—67 dar ir Lietuvos TSR Sveikatos apsaugos m-jos moksl. tarybos pirmininkas. Nuo 1955 docentas. Nuo 1960 TSKP narys. Nuo 1963 Vilniaus universiteto higienos katedros vedėjas. Paskelbė mokslinių straipsnių vaikų ir paauglių higienos klausimais.

KVÌSTĖ — upė Skuodo ir Mažeikių rj., Varduvos kair. intakas. Ilgis 28 km, baseino plotas 102 km². Prasideda Luobos apylinkėse, 10 km į š. v. nuo Sedos. Teka į š. r. Įteka į Varduvą 20 km nuo jos žiočių, ties Kukiais, 13 km į v. nuo Mažeikių. Intakai: Gabižius ir Gedvydas (abu kairieji). Vidutinis nuolydis 192 cm/km. Vidutinis debitas žiotyse 0,97 m³/s.

KVÓSTAS Gustas [1914.IX.20 Daukantiškiuose (Šakių rj.) — 1941] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Nuo 1939 Komunistų partijos narys. Revoliucinį darbą dirbo Šakių apskrityje, 1940—41 dvaro komisaras. Hitlerininkų nužudytas.

L

L, l — lietuvių kalbos abėcėlės aštuonioliktoji raidė. Ja žymimos dvi liet. kalbos priebalsinės fonemos: 1) kietoji „l“, pvz., „lõpas“, „laũkas“, ir 2) minkštoji „l“, po kurios prieš užpakalinės eilės balsius ir dvibalsius „ai“, „au“, „ui“, „uo“ rašomas minkštinamasis ženklas *i*, pvz., „lióvėsi“, „liáutis“. „L.“ yra ankštumos šoninis liežuvio priešakinis sonantas. Jis visada žymimas raide *l* ir niekada neduslėja, pvz., „til̃pti“, „il̃sta“.

LABAKARŠŸS — ežeras Ignalinos rj., 5 km į š. nuo Kaltanėnų. Plotas 29 ha. Ežeras ištįsęs iš š. r. į p. v.; ilgis 1100 m, didž. plotis 300 m. Š. v. krantas aukštas, kiti žemesni. Į L. iš Ūsių ež. įteka bevardis upelis, išteka upeliai į Prūdo ir Balčio ežerus. Prie ežero įsikūrę Simoniškiai. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 6 kg/ha.

LABANÁUSKAS Benediktas [g. 1904. IX.21 Baibokuose (Panevėžio rj.)] — miškininkas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1960), Lietuvos TSR nusipelnęs miškininkas (1967). Baigė Ž. ū. akademiją. 1929—48 dirbo įvairiuose Lietuvos miškų ūkiuose. 1949—56 Ž. ū. akademijos dėstytojas. Nuo 1957 Miškų ūkio in-to miškininkystės ir miško biologijos skyriaus vedėjas. Paskelbė moksl. straipsnių apie miško tipologiją, pagrindinio naudojimo kirtimus, menkaverčių medynų rekonstrukciją, dendroflorą ir miškų želdinimą.

Ršt.: **M. Lukinas, B. Labanauskas,** Medelių ir krūmų auginimas kolūkių želdiniams, V., 1952; **M. Lukinas, B. Labanauskas,** Miško veisimas kolūkiuose, V., 1958.

LABANÁUSKAS Kostas [g. 1916.VII.17 Petrograde] — sporto medicinos gydytojas, medicinos mokslų kandidatas (1953). 1940 baigęs Kauno un-tą, iki 1949 dirbo jame ped. darbą. Nuo 1950 Kūno kultūros in-to anatomijos ir sporto medicinos katedros vedėjas. Nuo 1954 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie sporto higieną, moksleivių san. priežiūrą, gamybinę gimnastiką ir kitais sporto medicinos klausimais.

Ršt.: **A. Žiugžda, J. Bakšys, K. Labanauskas,** Bendrosios terapijos pagrindai, V., 1966.

LABANÁUSKAS Vincas [1899.V.24 Užupiuose (Kapsuko rj.) — 1944.I.19 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš neturtingų valstiečių. 1919—39 tarnavo Lietuvos kariuomenėje, dirbo adm. ir kt. darbą įv. įstaigose. Už darbininkų streiko organizavimą 1939 kartu su 13 žmonių buvo adm. tvarka nubaustas kalėti. 1940—41 dirbo adm. darbą. 1942 pavasarį įsijungė į antihitlerinę veiklą, buvo vienas Vilniaus antifaš. org-jos — Lietuvos išlaisvinimo s-gos — steigėjų, k-to narys. K-to pavestas, tvarkė kasos reikalus, rūpinosi lit-ros spausdinimu, gabenimu ir platinimu, ginklais. L. bute vyko pogrindininkų pasitarimai. 1943.VI.23 L. su žmona ir mažamete dukra buvo suimti, gestape žiauriai kankinami. Paskui L. hitlerininkų nužudytas.

LABANÓRAS — 1. Ežeras Švenčionių rj., Labanoro miestelio r. pakraštyje. Plotas 55 ha. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 2050 m, didž. plotis 400 m, kranto linijos ilgis 4920 m. Krantai daugiausia žemi, galuose pelkėti, apaugę mišku. Išteka Labanoras (Dumblės, Peršokšnos aukštupio, intakas).

2. Miestelis Švenčionių rj., 18 km į š. v. nuo Švenčionėlių; apylinkės ir Švenčionėlių miškų ūkio pagalbinio ūkio centras. 270 gyv. (1959). Plano struktūra radialinė; pastatai išsidėstę palei pagr. kelius. Girininkija, ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas, aštuonmetė m-la (nuo 1867 pradinė, 1948—62 septynmetė), kultūros namai (nuo 1958), biblioteka (nuo 1946). Iš visų pusių miestelį supa dideli (apie 48 000 ha) Labanoro miškai. Pro miestelį teka Labanoras (Peršokšnos intakas); į š. v. nuo miestelio yra Dumblio ež., į r.— Labanoro ež. Keliai jungia L. su Molėtais, Saldutiškiu, Ignalina, Joniškiu, Pabrade. XIX a. statyta varpinė ir buv. klebonijos ūkiniai pastatai — vietinės reikšmės archit. paminklai. Ist. šaltiniuose L. minimas nuo 1373. 1387 L. su apylinkėmis Jogailos buvo atiduotas Vilniaus vyskupystei, kuriai priklausė iki XIX a. 1568 Žygimanto Augusto rašte minimas L. dvaras. Ilgainiui prie dvaro išaugo miestelis (1731 jo gyventojai mokėjo činšą ir ėjo prievoles Vilniaus vyskupystės Kuktiškių dvarui). 1866 jame buvo 35 kiemai, 236 gyv., 1923 — 443 gyv.

LABANÓRO DŪDÀ, kulinė,— pučiamasis liaudies muzikos instrumentas. L. d.

A. Žygas groja Labanoro dūda

sudaro: 1) dūdmaišis — odinis maišas; 2) pūtiklis — medinis vamzdelis; 3) dvi birbynės (ūkas — didesnysis vamzdis, ūkiantis vienu žemu tonu, ir mažesnioji su skylutėmis birbynė). Retkarčiais būna įtaisyti du ūkai. Grojimo metu oras pūtikliu pučiamas į dūdmaišį, kuris laikomas po kair. pažastimi ir spaudžiamas. Ūkas laisvai kabo arba remiasi į žemę dūdmaišio kair. pusėje. Mažesniąja birbyne deš. rankos pirštais grojama melodija. XVII—XVIII amžiuje Lietuvoje L. d. buvo plačiai vartojama. XX a. pr. ja buvo grojama Labanoro, Linkmenų, Ignalinos apylinkėse.

Lit.: **Žiogas,** Kulinė su ūku.—„Lietuvių tauta“, V., 1912; **J. Dovydaitis,** Labanoro dūda.— Ignalinos kraštas, V., 1966.

LABANÓRO MIŠKAĨ — miškų masyvas Švenčionių, Molėtų, Utenos ir Ignalinos rajonuose, į v. nuo Švenčionėlių; vienas didžiausių Lietuvoje. Plotas apie 48 000 ha; iš jų apie 40 300 ha priklauso Švenčionėlių miško pramonės ūkio 9 girininkijoms ir Utenos miškų ūkio 2 girininkijoms, likusioji dalis — kolūkiams, taryb. ūkiams ir kt. org-joms. Masyvas nekompaktiškas — jame daug gyv. vietovių, pakraščiai labai vingiuoti. Iš š. v. į p. r. masyvas tęsiasi apie 35 km. Labiausiai nutolęs į v. jo pakraštys yra 1,5 km į r. nuo Vilniaus—Utenos plento. Šiaurėje L. m. beveik siekia Saldutiškį, šiaurės rytuose — Kaltanėnus, pietuose pereina į Pabradės miškus. R. pakraščiu eina Vilniaus—Daugpilio ir Panevėžio—Švenčionėlių geležinkeliai. Masyvą sudaro 36 miškai. Iš jų 18 didesni kaip 500 ha:

Miškas	Miškų ūkis	Girininkija	Plotas (ha)
Baranavos	Švenčionėlių	Antaliedės	455
		Januliškių	5638
		Lakajų	842
		Pasiaurių	2671
		Prūdiškių	3788
		Žeimenos	1260
Budriškių	Utenos	Poviliškių	566
Čiulų	Švenčionėlių	Laukagalio	943
Inturkės	Švenčionėlių	Lakajų	508
Juodinėnų	Švenčionėlių	Lakajų	889
Labanoro	Švenčionėlių	Antaliedės	775
		Labanoro	4316
		Laukagalio	2645
		Kiauneliškio	1664
Paaisetės	Utenos	Kuktiškių	520
Palabažio	Švenčionėlių	Kiauneliškio	922
Pašiekščio	Utenos	Kuktiškių	674
Pavižinčio	Utenos	Kuktiškių	1141
Pleišiškių	Utenos	Kuktiškių	572
Poviliškių	Utenos	Poviliškių	1199
Rašios	Švenčionėlių	Lakajų	1335
Rudeliškės	Švenčionėlių	Žeimenos	719
Stirnių	Utenos	Poviliškių	591
Šnieriškių	Utenos	Poviliškių	573
Švenčionėlių	Švenčionėlių	Žeimenos	2088
Žeimenos	Švenčionėlių	Antaliedės	1896
		Prūdiškių	214

Didžioji masyvo dalis driekiasi Žeimenos banguotoje smėlingoje lygumoje, tik šiaurės vakaruose užgriebia Aukštaičių aukštumos r. kraštą. Iš r. miškus juosia Žeimena. Per miškus į Žeimeną

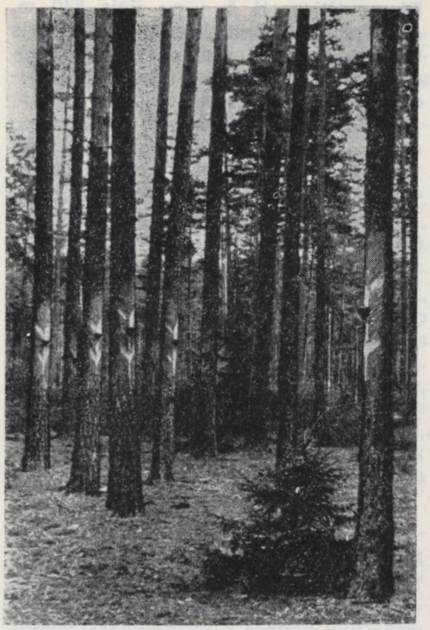

Labanoro miškai. Pušų sakinimas

teka Kiauna, Lukna, p. pakraščiu — Lakaja (už jos prasideda Pabradės miškai) ir jos intakas Peršokšna. Yra apie 80 įv. dydžio ežerų (didesnieji: Aisetas, Galuonis, Meškrinis, Alnis, Baltas, Baltelis, Rašios, Peršokšnos, Labanoro, Indrajų, Girutiškio, Liedis, Liedaitis, Kerotis, Kampuotis, Ežerinis, Snieginis, Didysai Siaurys, Mažasai Siaurys); daug pelkių (Palsodės pelkė, Dumblynė, Beržalotas, Padumblės-Budrių, Šalnaičio, Pašeškinės, Kūrinių, Girutiškio pelkės, Kanio raistas ir kt.). Šiaurėje masyvas siekia ežerus: Baltį, Labakaršį, Ūsius, Žiezdrą, Ūkojų, Pakasą, Žiezdrelį, vakaruose — Stirnių ež., Baltuosius ir Juoduosius Lakajus, Kertuojus. Dirvožemiai š. ir š. v. dalyje veleniniai jauriniai, mažai ir vidutiniškai sujaurėję, susiformavę daugiausia ant lengvų moreninių priesmėlių ir priemolių; p. r. dalyje — jauriniai šilainiai, ant smėlių bei žvyrų. Vandenskyrose vyrauja aukštapelkiniai dirvožemiai. Medynai (priklausantys valst. fondui) užima apie 35 000 ha. Pušynų yra 91% (šiaurėje ir šiaurės vakaruose jie

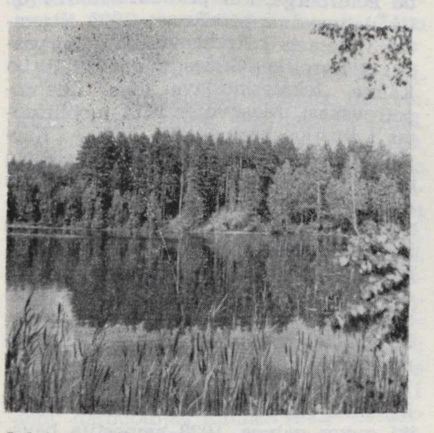

Labanoro miškai. Rašios ežeras

daugiausia brukniniai, pietuose — viržiniai; yra mėlyninių, kimininių, gailinių), beržynų 6%, eglynų 3%. Jaunuolynai sudaro 57%, pusbrandžiai medynai 27%, pribręstantieji 10%, brandieji 6%. Medynų vid. amžius 44 metai, bonitetas II—III, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 113 ktm/ha. Per metus visų rūšių kirtimais iškertama apie 50 000 ktm. Gausu briedžių, yra stirnų, lapių, šernų, usūrinių šunų, barsukų, baltųjų ir pilkųjų kiškių, kurtinių, tetervinų, jerubių, juodųjų gandrų, gervių, paupiais ir paežeriais — ūdrų. Baranavos miškas ir Kanio raistas su aplinkiniais miškais paskelbti botaniniais-zoologiniais draustiniais; masyvo v. dalis įeina į Lakajų landšaftinį draustinį, likusi dalis (apie 20 000 ha) eksploatacinė.

LABARDŽIAĨ — **1.** Kaimas Plungės rj., 8 km į p. r. nuo Rietavo, abipus Žemaičių plento; apylinkės ir kolūkio centras. 297 gyv. (1959). Vakaruose pro kaimą teka Aitra (Jūros intakas), rytuose — jos intakas Gervė. Iš š. prieina Taukolydžio miškas, iš p. r. — Labardžių miškas. L. — tipiškas kupetinis kaimas, paskelbtas vietinės reikšmės archit-ros paminklu. Parduotuvė, ryšių skyrius, girininkija, felčerių-akušerių punktas (nuo 1959), aštuonmetė m-la (nuo 1962; pradinė įst. 1920), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1959). Ties L. yra kalkių karjeras. 1926 pradžioje A. Baužos iniciatyva Labardžiuose įkurtas liaudininkiškosios Lietuvos Jaunimo s-gos skyrius; po 1926.XII.17 faš. perversmo jis likviduotas, o 1932 vėl atkurtas (pirm. B. Lečaitė-Pažėrienė). Skyrius rengė gegužines, vaidinimus, paskaitas. Ateistinių paskaitų skaityti atvykdavo J. Šliupas, M. Gedvilas, J. Gudauskas, o užmegzti ryšių su skyriaus aktyvistais — LKP CK instruktorius K. Petrikas. 1934 karo komendanto nutarimu skyrius uždarytas. Nuo 1935 Labardžiuose veikė LKP kuopelė (jos nariai K. Čeplinskas, B. Lečaitė-Pažėrienė, J. Lečas, D. Zalepūga ir kt.). 1950 burž. nacionalistai kaime nužudė apylinkės pirmininką I. Bitarį.

2. Kaimas Šilalės rj., Kaltinėnų apyl., 7 km į p. v. nuo Kaltinėnų. 201 gyv. (1959). Kaimo p. r. pakraščiu teka Akmena (Jūros intakas). Pr. m-la (nuo 1927).

LABDARÝBĖ — įvairi materialinė pagalba, išnaudotojiškoje visuomenėje privačių asmenų ar visuomeninių organizacijų teikiama daliai nepasiturinčių gyventojų. Tą pagalbą valdantieji sluoksniai dažnai panaudoja darbo žmonėms atitraukti nuo klasių kovos. Soc. santvarkoje, likvidavus nedarbą, įvedus valstybės sąskaita platų socialinį draudimą, nemokamą med. aptarnavimą, materialinį aprūpinimą senatvėje, ligos bei nedarbingumo atveju, L. nereikalinga.

Lietuvoje L. žymia dalimi buvo susijusi su bažnytininkais; jos užuomazga laikytini dar XV—XVI a. prie bažnyčių susidariusių brolijų veiklos kai kurie bruožai (beturčių šeimų šelpimas, krikščioniškų laidotuvių organizavimas beturčiams). XVI a. Vilniuje, XVII a. ir Žemaičių vyskupystėje prie parapijų bažnyčių imta kurti vad. špitolės — prieglaudas ir gydymo namus parapijoje gyvenantiems beturčiams seniams, invalidams, paliegėliams (ž. *Ligoninės*). Špitolėms, kurių pajamas daugiausia sudarė turtingųjų parapijiečių aukos bei įnašai, paprastai vadovavo dvasininkai vienuoliai, parapijų klebonai. Pastarieji dažnai piktnaudžiaudavo savo padėtimi, susidėję su įv. pareigūnais, dalį špitolių įplaukų (kartais ir visas) pasisavindavo, dėl to špitolininkai nesulaukdavo jokios paramos. 1635 Vilniuje bažnytinės vyresnybės buvo įkurdinti vienuoliai bonifratrai, rūpinęsi silpnapročiais ir kt. ligoniais, 1713 — vienuoliai rokitai, daugiausia globoję maro ištiktuosius (1743 rokitai įsikūrė Varniuose). XVII a. į Lietuvą atvykusios vienuolės šaritės L. veikla užsiėmė Kaune ir kitur. Nuo XVIII a. kartais L. rūpinosi ir Vilniuje, Raseiniuose ir kitur veikusios masonų d-jos. Kapitalizmui vystantis, pradėjo kurtis įv. labdaringos d-jos, pvz., XIX a. pr. Vilniuje susikūrė Labdarybės d-ja (Towarzystwo dobroczynności), leidusi ir savo žrn. „Dzieje dobroczynności" („Labdarybės reikalai"). XIX a. Kaune veikė Neturtingiesiems globoti d-ja, 1885 įsteigusi ambulatoriją, kurioje nemokamai buvo apžiūrimi neturtingi miesto gyventojai. Atsirado ir specializuotų L. d-jų, pvz., Vakcinacijos d-ja Raseiniuose (rūpinosi skiepijimu nuo raupų). XIX a. Lietuvoje plačiai pradėjo veikti ir *Vincento à Paulo draugija*, kuri, gaudama pašalpų ir iš savivaldybių, rengdama įv. loterijas ir kt., daugiausia rūpinosi beglobių senelių ir vaikų našlaičių prieglaudomis. XIX a. pab.—XX a. pr. pažangiųjų moksleivių šelpimo d-jos *„Žiburėlis"*, klerikalinių švietimo d-jų *„Saulė"*, *„Rytas"* ir kt. org-jų veikloje buvo nemaža L. elementų. Prasidėjus I pasaul. karui, kai dešimtys tūkstančių Lietuvos gyventojų, traukdamiesi nuo vokiečių, atsidūrė labai sunkioje materialinėje padėtyje, iškilo labai opus jų šelpimo klausimas. 1914.XI liet. buržuazija Vilniuje sudarė Centralinį k-tą nukentėjusiems dėl karo šelpti (1915, artinantis frontui, dalis to k-to vadovybės išvyko į Rusiją) (ž. *Lietuvių draugija nukentėjusiems dėl karo šelpti*). K-to pirmininkas M. Yčas, narys kun. K. Olšauskas ir kt. dalį pabėgėliams skiriamų lėšų pasisavino (ypač iš jų pralobo M. Yčas). 1919—40 Lietuvoje L. d-jos daugiausia buvo klerikalinės (Labdaringoji krikščioniškosios meilės d-ja, Vaikelio Jėzaus d-ja, *Lietuvos Motinoms ir vaikams globoti organizacijų sąjunga*, Kalinių globos d-ja ir kt.). Kai kurios L. d-jos („Pieno lašo", Kūdikių gelbėjimo d-ja, Lietuvių motinoms ir vaikams globoti s-ga ir kt.) rūpinosi ir med. pagalba, steigė sveikatos apsaugos įstaigas. Veikė nemaža studentų bei moksleivių savišalpos d-jų, turėjusių ir L. bruožų. Bet žymiausią vaidmenį vaidino jau minėta Vincento à Paulo d-ja

(šiek tiek remiama ir valstybės lėšomis) bei nemaža L. funkcijų vykdęs Lietuvos *Raudonasis kryžius*. Dengdamiesi L., išnaudotojai, ypač klerikalai, duodami (daugiausia religinių bei valstybinių švenčių progomis) skurstantiems gyventojams truputį pinigų, dėvėtų drabužių, maisto produktų, stengėsi įsigyti jų palankumą, atitraukti juos nuo rev. kovos. Hitlerinės okupacijos metais Lietuvoje veikė vad. Savitarpinė pagalba, kuri, vadovaudamasi hitlerininkų nurodymais, šelpė jų padėjėjus. Nuo XIX a. pabaigos L. d-jas ėmė kurti ir ne Lietuvoje gyvenantys lietuviai. Tokių d-jų buvo Rygoje, Liepojoje, Mintaujoje, Varšuvoje, Peterburge, įvairiuose JAV miestuose ir kt. Kai kurios iš jų veikia ir šiuo metu (pvz., Labdaros sąjunga Čikagoje).

LABDARÌNGOJI PĖTERBURGO LIETŪVIŲ BEĨ ŽEMAĨČIŲ DRAUGIJÀ, „Labdariai", — savišalpos organizacija, veikusi 1892—1917 Petrograde. Steigėjai: S. Baltramaitis, J. Mačiulis-Maironis, V. Matulaitis, A. Spurga ir kt. D-jos pirmininkais buvo P. Vileišis, V. Matulaitis ir kt. Rūpinosi narių materialinio ir kultūrinio gyvenimo sąlygomis, moksleivių šelpimu. 1895.III.3 surengė pirmą Peterburge viešą vaidinimą liet. kalba (J. Blizinskio pjesė „Žentas dėl parodos"). Rengė koncertus, šokių vakarus. J. Zauka suorganizavo nemažą chorą ir vadovavo jam. Spektaklius organizavo G. Feterauskas, J. Zauka ir A. Žilinskas. Koncertuose dalyvaudavo Mikas ir Kipras Petrauskai, S. Šimkus, J. Talat-Kelpša (d-jos stipendininkai).

LABIALIZÃCIJA [vėlyv. lot. *labialis* — lūpinis, iš lot. *labium* — lūpa], **sulūpinimas**,— kalbos garsų tarimas, suapvalinant ir atkišant lūpas į priekį. Dėl labializacijos pasikeičia burnos ertmės, kaip rezonatoriaus, forma bei didumas, ir garsai įgyja ypatingą atspalvį. Liet. kalboje labializuojami balsiai ir priebalsiai. Balsiai labializuojami prieš lūpinius balsius, dvibalsius „ui", „uo" ir prieš lūpinius priebalsius, pvz., „**pràošė**", „**pauo**gáuti", „**pripýlė**". Priebalsiai labializuojami prieš lūpinius balsius ir dvibalsius „ui", „uo", pvz., „**àtošė**", „**išúostė**". T. p. labializuojamos priebalsių samplaikos, einančios prieš lūpinius balsius bei dvibalsius, tarp jų arba po jų. Skirtini 3 priebalsių samplaikų labializacijos laipsniai: 1) labiausiai priebalsių samplaikos lūpinamos tarp 2 lūpinių balsių ar dvibalsių, pvz., „**unkščiù**", „**kum̃po**", „púo**kščių**", 2) kiek mažiau — prieš lūpinius balsius ir dvibalsius, pvz., „**verpst**ùkas", „**vilktuosè**", 3) mažiausiai — po lūpinių balsių ir dvibalsių, pvz., „**kum̃**pas", „**kùrpė**".

LÃBINAS Alfonsas [g. 1927.IV.19 Sakaluose (Šiaulių rj.)] — partinis darbuotojas. 1946—50 mokėsi Klaipėdos ž. ū. technikume, dirbo Šilutės mašinų-traktorių stoties agronomu. Nuo 1950 TSKP narys. 1950—53 komjaunimo darbuotojas Šilutės rj., part. darbuotojas Klaipėdoje. 1953—56 LKP CK darbuotojas. 1960 baigė Vilniaus Aukštąją part. m-lą. 1960—62 LKP Kavarsko rj. k-to sekretorius. Nuo 1962 LKP Tauragės rj. k-to I sekretorius. 1964—66 LKP Revizijos komisijos narys, nuo 1966 kandidatas į LKP CK narius.

LABŌRAI — kaimas Pakruojo rj., Linkuvos apyl., 8 km į p. v. nuo Linkuvos, Mūšos kair. krante. 213 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la (1926—53 pradinė, 1953—1962 septynmetė), biblioteka (nuo 1961). Laboruose 1882 gimė rašytojas K. Jasiukaitis.

LABÓRIUS Maksas [g. 1897 (?) Tilžėje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Šaltkalvis. Kilęs iš darbininkų. Vokietijos Komunistų partijos narys, Tilžės miesto ir rajono Raudonosios pagalbos org-jos pirmininkas. 1927—33 rūpinosi polit. emigrantais iš Lietuvos. Jo butas, oficialiai spaudoje skelbiamas kaip žrn. „Balsas" redakcija, buvo per sieną gabenamos kom. lit-ros ir korespondencijos bazė. Paėmus Vokietijoje valdžią hitlerininkams, suimtas. Tolesnis likimas nežinomas.

LABÙCKAS Mykolas [g. 1912.IX.30 Utenoje] — dailininkas. 1933—40 mokėsi Kauno meno m-loje (pas M. Dobužinskį, P. Kalpoką, S. Ušinską). Apipavidalino keletą scenos mėgėjų spektaklių Utenoje ir Zarasuose. 1934—40 Valstybės teatro dailininkas. 1941 baigęs Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-tą, dirbo Kauno muz. komedijos ir Kauno dramos teatrų dailininku. Nuo 1941 dalyvauja dailės parodose. Nuo 1951 Kauno muzikinio dramos teatro, nuo 1959 Kauno muz. teatro vyriausiasis dailininkas. Apipavidalino apie 100 spektaklių, nutapė peizažų. L. dekoracijos spektakliams pasižymi realistiškumu, konkretumu, tapybiškumu.

Apipavidalinti spektakliai: A. Vienuolio „Tvirtovė" (1946), N. Virtos „Pasmerktųjų sąmokslas" (1949), A. Griciaus „Skeveldros" (1949), Dž. Verdžio „Rigoletas" (1951) ir „Simonas Bokanegra" (1960), A. Ostrovskio „Be kaltės kaltieji" (1953), I. Kalmano „Silva" (1959) ir „Marica" (1964), F. Leharo „Linksmoji našlė" (1960), Dž. Pučinio „Bohema" (1962), Š. Guno „Faustas" (1964), E. Žilinskio „Gintaro kranto vaikinai" (1966) ir kt.

LABŪDIS Algimantas [g. 1932.VII.10 Leliūnuose (Utenos rj.)] — inžinierius, technikos mokslų kandidatas (1962). 1955 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1956—1959 „Litekso" f-ko Kaune energetikas, vėliau Mokslinio technikos k-to vyriausiasis specialistas. Nuo 1958 TSKP narys. 1961—63 Utenos laboratorinių elektros krosnių g-los direktorius. Nuo 1963 Kauno Politechnikos in-to Panevėžio vakarinio skyriaus inžinerinių disciplinų katedros vedėjas. Paskelbė mokslinių straipsnių apie elektros mašinas ir kitais elektrotechnikos bei automatikos klausimais.

LABUNÁUSKIS Vaclovas — literatas. Ž. Vaclovas *Daujotas*.

LABŪNAVA — 1. Ežeras Kelmės rj., 9 km į p. v. nuo Užvenčio. Plotas 13 ha. Ežeras ištįsęs iš š. į p.; ilgis 540 m, didž. plotis 315 m, kranto linijos ilgis 1420 m. Aplinkui — pelkė. Išteka bevardis Ventos intakas. Prie ežero yra Labūnavėlės kaimas.

2. Kaimas Kėdainių rj., Pelėdnagių apyl., 7 km į p. r. nuo Josvainių, Nevėžio kair. krante, prie Barupės žiočių; dar vadinamas **Labūnais;** kolūkio centras. 36 gyv. (1959). Per kaimą eina Kėdainių—Babtų kelias. Aštuonmetė m-la (1949 įkurta septynmetė), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1954). Kaimo kapinėse yra XIX a. koplyčia — vietinės reikšmės archit. paminklas. L. žemę („Labuno terra") XIV a. dažnai puldinėjo kryžiuočiai. H. Vartbergės kronikoje rašoma, kad 1372 L. buvo visai sunaikinta. XVIII a. Labūnavos dvarui priklausė 7 palivarkai, jis turėjo 200 valakų dirbamos žemės ir 100 valakų pievų bei miško. Dvare buvo puošnūs mūriniai rūmai, didelis sodas ir parkas.

LABŪNAVOS MIŠKAĨ — miškų masyvas Kėdainių rj., 4 km į p. r. nuo Labūnavos. Priklauso Kėdainių miško pramonės ūkio Labūnavos girininkijai. Plotas 1306 ha; medynų 1225 ha. Masyvą sudaro Servydgalio (293 ha), Kruopių (156 ha) ir Labūnavos (857 ha) miškai. Reljefas lyguminis. Dirvožemiai velėniniai gliejiški, sujaurėję, ir velėniniai jauriniai gliejiški, priemoliniai. Drebulynų yra 32%, beržynų 28%, eglynų 20%, baltalksnynų 12%, kitų veislių 8%. Vid. amžius 42 metai, vid. bonitetas I,5, vid. skalsumas 0,79, vid. tūris 153 ktm/ha, vid. prieauga 3,6 ktm/ha. Yra briedžių, stirnų, šernų, usūrinių šunų, kiaunių. Miškai eksploataciniai. Per metus iškertama apie 4000 ktm. Servydgalio miškas nuo seno valstybinis; Labūnavos miškas suvalstybintas po I pasaul. karo, Kruopių miškas — 1940 metais.

LABÙTIS Kazys [1889.IV.4 Eigirgaloje (Kauno rj.) — 1938.I.7 Nižniaja Saldoje (Sverdlovsko sr.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. 1901 apsigyveno Kaune, dirbo brolių Šmitų f-ke. 1905—07 buvo LSDP narys, jos kovos grupės dalyvis. Už rev. veiklą 1906 pr. suimtas ir po kelių mėnesių kalinimo ištremtas iš Kauno. 1907—09 dirbo Peterburge, kur priklausė RSDDP(b). Už dalyvavimą streikuose 1909 ištremtas 3 metams į Archangelsko gub., paskui į Kareliją. Grįžęs nuo 1912 dirbo Kaune, Jekaterinoslave (dab. Dnepropetrovskas), Maskvoje. 1914 mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, kariavo Karpatų fronte. 1915.IX pateko į nelaisvę ir nuo 1916 vasaros dirbo Vengrijoje pas dvarininką. 1919 dalyvavo Vengrijos revoliucijoje. 1920 buvo suimtas, kalintas ir kaip buvęs rusų karo belaisvis 1921 ištremtas. Atvyko į Kauną, kur nuo 1922 dirbo įv. darbą. Už rev. veiklą 1925 suimtas ir apie metus be teismo kalintas. Kauno kalėjime susipažino su K. Giedriu ir kt. komunistais. Išėjęs į laisvę, 1926 buvo priimtas į LKP, dirbo Kauno bedarbių tarpe. 1927 nuteistas kalėti iki gyvos galvos. 1928 amnestija baus-

mę sumažino iki 15 metų. TSRS ir Lietuvai pasikeitus polit. kaliniais, 1935 atvyko į Maskvą. Nuo 1937 dirbo Nižniaja Saldos metalo f-ke šaltkalviu. Žuvo, neteisėtai represuotas asmenybės kulto sąlygomis. Reabilituotas.

Ršt.: Etapas.—„Priekalas", 1936, Nr. 3.

LABŪTIS Vitas [g. 1932.VIII.12 Liūliškyje (Kapsuko rj.)] — kalbininkas, filologijos mokslų kandidatas (1965). 1957 baigė Vilniaus un-tą. 1957—59 ir 1962—1966 Liet. kalbos ir lit-ros in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1966 Vilniaus un-to bendramokslinio f-to (Kaune) filologijos katedros dėstytojas. Paskelbė moksl. straipsnių apie liet. kalbos dalelytes, nominatyvinius sakinius ir kitais kalbos klausimais („Literatūra ir kalba", t. 6, 1962; „LTSR MA darbai", 1963, A 2; „Lietuvių kalbos morfologinė sandara ir jos raida", 1964, ir kt.).

LĀCMANAS Jošua [g. 1906.III Pakruojyje] — žydų poetas. 1923 baigė žydų mokytojų kursus Kaune. 1923—41 mokytojavo Žiežmariuose, Kaišiadoryse, Kaune. Poez. kūrinius skelbia nuo 1929. Jidiš kalba išleido poezijos rink. „Eilėraščiai ir poemos" (1940). 1941 evakavosi į TSRS gilumą, gyveno Alma Atoje. Po karo gyvena Vilniuje. Paskelbė eilėraščių Maskvoje leidžiamame žurnale „Sovetiš heimland" („Tarybinė tėvynė"), žydų taryb. poezijos almanache „Horizontai" (jidiš kalba, 1965). L. eilėraščių, išverstų į liet. kalbą, paskelbta almanache „Poezijos pavasaris" (1966 ir 1967).

LAČIÓNYS — kaimas Alytaus rj., Jurgelionių apyl., 11 km į š. nuo Daugų, 6 km į p. r. nuo Butrimonių. 271 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1956).

LĀFERIS Ruvinas [1913 Anykščiuose — 1943.III.7 Aleksejevkoje (Oriolo sr.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš amatininkų. 1928 įstojo į LKJS, veikė Anykščiuose, Kaune. 1933 adm. tvarka kalintas Raseiniuose. Nuo 1935 Komunistų partijos narys. 1936 už rev. veiklą nuteistas 6 metus kalėti. Kalėjo Kaune, Raseiniuose. 1940—41 „Gumos" ir „Inkaro" f-kų part. org-jos sekretorius. LKP V suvažiavimo (1941) delegatas. 1941 pab. dalyvavo mūšiuose prie Maskvos. Vėliau Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Žuvo fronte.

LĀFERIS Zelikas [g. 1907.VI.15 Anykščiuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš amatininkų. 1923 įstojo į LKJS. Veikė Kaune, Anykščiuose. Už rev. veiklą 1926—27 kalintas. Paleistas dirbo siuvėju Anykščiuose. Nuo 1927 Komunistų partijos narys. Buvo LKP Anykščių parajonio k-to nariu. 1929—30 už rev. veiklą kalėjo Utenoje, Panevėžyje. 1931—34 dirbo Kauno siuvimo dirbtuvėse, priklausė „Adatos" profs-gai, buvo jos v-bos narys. 1934 su kitais suorganizavo batsiuvių streiką Anykščiuose; 1934 suimtas ir 1936 nuteistas 8 metus kalėti. Kalėjo Utenoje, Kaune. 1940—41 adm. darbuotojas Kaune. 1942—44 darbininkas Balachnoje (Gorkio sr.). Po karo siuvėjas Kaune.

LAGĀUSKAS Leonas [g. 1928.II.1 Kaune] — dailininkas. 1950—52 studijavo Lietuvos TSR Dailės in-te. 1958 baigė TSRS Dailės akademijos Repino tapybos, skulptūros ir archit-ros in-to (Leningrade) grafikos f-tą. Nuo 1959 dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose. Nuo 1962 Lietuvos TSR Dailės in-to dėstytojas. Kuria (daugiausia ciklais) ofortus, pasižyminčius plastišku piešiniu ir išraiškinga linija.

Kūriniai: „Artojas", „Rekrutai", „Prie dvaro" (iš ciklo „Daina apie valstiečio dalią", 1958), „Liejikai", „Gamykla", „Saviveiklininkai" (iš ciklo „Darbo žmogus", 1959—60), „Kovotojai", „Pavasaris" (iš ciklo „Tėvų kelias", 1961—62), „Prieš pamoką" (1963), „Merginos" (1963), „Šventė", „Rytas", „Vasara", ofortai apie Jonavos chemijos kombinatą (1965) ir kt.

LAGUNĀVIČIENĖ Agota [g. 1885.V.7 Dambravoje (Kapsuko rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. 1910—20 gyveno Škotijoje. Nuo 1920 dalyvavo rev. judėjime Kaune, buvo LKP CK ryšininkė. Jos butas buvo konspiracinė vieta LKP darbui. Hitlerinės okupacijos metais slėpė fašistų persekiojamus žmones. 1942—1950 darbininkė Kaune. Pensininkė.

LAGUNĀVIČIUS Justinas [g. 1924.IX.4 Kaune] — krepšininkas, TSRS sporto meistras (1947), TSRS nusipelnęs sporto meistras (1950). 1944—56 Lietuvos TSR krepšinio rinktinių žaidėjas. 1947—53 žaidė TSRS krepšinio rinktinėse, kurios 1947, 1951 ir 1953 tapo Europos, 1949 ir 1951 — studentų pasaulinių žaidynių čempionėmis, laimėjo sidabro medalį XV (1952) olimpiadoje Helsinkyje. 1948 baigęs Kūno kultūros in-tą, dirba ten pat dėstytoju.

LAIBGALIAĨ — kaimas Rokiškio rj., Ragelių apyl., 6 km į p. v. nuo Rokiškio, prie kelio į Kriaunas; kolūkio centras. 72 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Audra (į Sartų ež.). Malūnas, kultūros namai (nuo 1960), biblioteka (nuo 1955).

LAĨBIŠKIAI — kaimas Ukmergės rj., Deltuvos apyl., 7 km į p. v. nuo Ukmergės, prie Kauno—Zarasų plento. 220 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Armona (Šventosios intakas).

LAĨČIAI — **1.** Kaimas Ukmergės rj., 7 km į š. v. nuo Ukmergės; apylinkės ir kolūkio centras. 177 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la, kultūros namai, biblioteka. Ist. šaltiniuose L. minimi 1610 (10 kiemų, 8 valakai).

2. Kaimas Trakų rj., Rusakalnio apyl., 6 km į r. nuo Semeliškių. 172 gyv. (1959). Ryšių skyrius (nuo 1956), felčerių-akušerių punktas (nuo 1957), pr. m-la (nuo 1952), kultūros namai (nuo 1958). Ist. šaltiniuose kaimas minimas 1790. Į p. v. nuo kaimo buvo keliolika pilkapių su akmenų vainikais, būdingais I t-mečio viduriui ir antrajai pusei.

3. Kaimas Kupiškio rj., Palėvenėlės apyl., 7 km į š. v. nuo Kupiškio. 140 gyv. (1959). Per kaimą teka Žvikė (Pyvesos kair. intakas), o į ją ties L. įteka Brėškinas. Prie kaimo yra nedidelis durpynas.

4. Kaimas Kupiškio rj., Skapiškio apyl., 7 km į r. nuo Skapiškio, abipus kelio į Rokiškį. 130 gyv. (1959). Į p. r. nuo kaimo yra Laičpievės pelkė. Pr. m-la (nuo 1924), biblioteka (nuo 1957). D. Tėvynės karo metu kaimo gyventojai palaikė ryšius su partizanais.

LAĨČPIEVĖ — pelkė Rokiškio rj., 16 km į v. nuo Rokiškio, 3 km į v. nuo Panemunėlio geležinkelio stoties. Plotas 681 ha (pramoninis 581 ha). Pelkė apie 9 km ištįsusi iš š. į p. Nemunėlio ir Šetekšnos vandenskyroje; š. ir p. galai išsišakoję. P. dalimi teka keli upeliai į Šetekšną, š. dalimi — į Nemunėlį. L.— ežerinės kilmės žemapelkė; vid. dalyje — raistas, galuose — pievos. Durpių klodo didž. storis 6,5 m, vid. 3,64 m. Durpės žemapelkinės, plyninės. Vid. susiskaidymas 33%, vid. peleningumas 6,6%. Ištekliai 21,1 mln. m^3. Paviršius nusausintas tik šiaurėje.

LÁIDOTUVĖS — visuma papročių ir apeigų, susijusių su žmogaus mirimu ir laidojimu. Žinomi įvairūs laidojimo būdai: mirusiųjų deginimas, skandinimas, užkasimas į žemę su karstu ir be jo, palikimas sunkiai prieinamoje vietoje, džiovinimas medyje ir kt. Iš lietuvių laidojimo būdų tėra žinių tik apie mirusiųjų deginimą ir laidojimą žemėje su karstu (ž. *Kapai*). Skandinimas sen. lietuvių buvo praktikuojamas tik kaip mirties bausmės vykdymas. Jo, pasak M. Pretorijaus, Prūsijos lietuviai dar XVII a. pab. bijoję labiau, negu kartuvių. Nekrikštyti vaikai, savižudžiai dėl krikščionystės įtakos pastaraisiais šimtmečiais buvo laidojami atskirose kapinių vietose ar šalia kapinių be jokių apeigų.

Pirmąsias žinias apie liet. protėvių, Baltijos jūros r. pakraščio gyventojų baltų (aisčių), L. papročius pateikia IX a. keliautojas Vulfstanas. Pasak jo, baltai mokėję kažkokiu būdu lavoną užšaldyti, todėl galėję jį išlaikyti mėnesį ir ilgiau nelaidotą. Tuo metu artimieji ir draugai puotaudavę ir žaisdavę. Deginimo dieną buvusios rengiamos raitelių lenktynės ir išdalijami jiems numirėlio turto likučiai. Po to mirusysis su ginklais ir drabužiais buvęs sudeginamas ant laužo. Deginami buvę bet kokios kilmės žmonės.

Apie mirusiųjų deginimo apeigas galima spręsti iš ist. M. Strijkovskio aprašytų kun-ščio Kęstučio L. Apvilktas kun-ščio drabužiais, šarvais, su kardu, ietimi ir lanku, Kęstutis buvęs paguldytas ant laužo kartu su išpuoštu žirgu, pora skalikų bei sakalų, lūšio ir meškos nagais ir medžioklės ragu. Paskui, sukalbėjus dievams maldas ir atidavus aukas, kūnas buvęs sudegintas, o pelenai su kaulų likučiais palaidoti karste.

Kaip rodo ist. šaltiniai (Įsruties bažnyčios vizitacijos ataskaita „Recessus generalis", 1639, ir kt.), XVI amžiuje L. papročiai dėl krikščionybės įtakos pakito. Išnyko paprotys deginti mirusiojo palaikus, bet pagrindiniai senųjų L. papročių elementai išliko iki pat XIX a. ir net XX a. pradžios. J. Malecijaus, XVI a. aprašiusio R. Prūsijos lietuvių papročius („Warhafftige Beschreibung der Sudawen auf Samland sambt ihren Bockheylihen und Ceremonien", 1583), XVII a. R. Prūsijos etnografo T. Lepnerio ir to pat meto istoriko M. Pretorijaus teigimu, mirtį nujaučiantis ligonis pats nurodydavo, kaip jį mirusį reikės aprengti, kaip laidoti, kiek alaus padaryti, kiek gyvulių papiauti laidotuvėms ir t. t. Alus buvo daromas ir, sukvietus kaimynus ir artimuosius, geriamas, ligoniui dar gyvam esant. Mirusysis buvo prausiamas pirtyje, kubile ar paguldytas asloje ant šiaudų, paskui aprengiamas baltais drabužiais. Vyro pomirtinę aprangą sudarė marškiniai, kelnės, ilga skepeta, rišama ant kaklo (į ją XVI a. dar būdavę įrišama pinigų), vyžos ar odinės kurpės, moters — dveji ar treji marškiniai ir nuometas. Taip aprengtas mirusysis buvo sodinamas ant kėdės, sveikinamas su alaus kaušeliu, kreipiantis lyg į gyvą: „Ko tu numirei?". Paskui jis buvo guldomas ant lentos, kol bus padarytas karstas, kuris dar XVII a. buvo sukalamas iš 4 lentų. Į karstą mirusysis buvo dedamas, prieš išnešant į kapines. Lepnerio teigimu, karstą nuleidus į duobę ir jį dar kartą atidarius, būdavo dedama pinigų po mirusiojo galva. Be to, buvo įdedama siūlų ir adata pomirtinėje kelionėje suplyšusiems drabužiams susiadyti, duonos ir ąsotis alaus. XVII a. valgio buvo dedama tik slaptai, nes kunigai tai griežtai draudė, bet pinigai buvo kartais metami į duobę ir XVIII a. viduryje. XVII a. nelaidoto mirusiojo lietuviai nelaikydavo ilgiau kaip 3 dienas, o pasak Pretorijaus, kartais, matyt, epidemijų metu, laidodavo net tą pačią dieną. Prie mirusiojo buvo deginamos žvakės iš šermenims papiauto jaučio lajaus, o naktį, pasak vokiečių etnografo J. Brando („Reysen durch die Marck Brandenburg, Preussen, Churlant, Liefflant", 1702), atidaromi langai, kad mirusiojo vėlė galėtų laisvai skraidyti ir kt. vėlės ją aplankyti. Duobė kapinėse buvo kasama laidotuvių dieną, kad nestovėtų tuščia per naktį. Karstas į kapines buvo vežamas vežimu, iš arčiau — nešamas ant dviejų rankšluosčiais surištų kartelių. Vyrai palydėti mirusiojo rinkdavosi apsirengę kasdieniniais drabužiais, moterys, kaip ir į visus kitus susiėjimus, baltais. XVI—XVII a. moterys mirusįjį lydėdavo iki kaimo galulaukės, XVIII a. kartais tik iki namo slenksčio. XVII a. mirusįjį lydintieji raiteliai jodinėdavo aplink vežimą, mosuodami peiliais, šaudydami į orą. Namuose, prieš išvežant į kapines, ir kapinėse, prieš nuleidžiant į duobę (Lepnerio teigimu, jau nuleidus), karstas buvo pastatomas ant žemės, atidaromas, o visi prie jo esantieji balsu raudodavo. XVIII a. pab., siaučiant raupų epidemijai, Prūsijos karaliaus 1787 ir 1800 įsakymais lietuviams valstiečiams buvo uždrausta mirusius nuo infekcinių ligų šarvoti atvirame karste ir atidaryti karstą kapinėse. Visi XVI—XVIII a. šaltiniai pažymi, kad lietuviai, mirusįjį rengdami, dėdami į karstą ir leisdami į duobę, balsu rauda, tarsi dainuotų. Baltų genčių praktikuotą raudojimo paprotį pirmą kartą pamini Livonijos kronika XIII amžiuje. XV ir XVI a. šaltiniai rodo, jog raudojimas, kaip pagoniškas paprotys, tuo metu kunigų jau buvo draudžiamas. Nepaisant to, šis paprotys, liet. etnografo L. Jucevičiaus teigimu, Žemaitijoje dar buvo gyvas XIX a. pradžioje. J. Basanavičius jį rado XIX a. pabaigoje Seredžiaus (Jurbarko rj.) apylinkėse. Vietomis r. ir p. r. Lietuvoje jis aptinkamas iki pastarųjų laikų. Kaip matyti iš Įsruties ir kitų Prūsijos bažnyčių vizitacijos ataskaitų, XVII a. pr. raudotojams buvo atlyginama mėsa, duona, javais. J. Brandas rašo, kad ant kapo visi mesdavo po 3 saujas žemių, be to, prieš mirusįjį užkasant, kapinėse buvo vaišinamasi. Palydai valgydavę klūpodami, linkėdami, kad mirusiojo vėlė negrįžtų namo ir nekankintų artimųjų baisiais sapnais. Tokias puotas Telšių apylinkių kapinėse mini ir vienas 1653 dokumentas, vadindamas jas šermenimis. Bet daugumos XVII a. pab.— XVIII a. pr. šaltinių liudijimu, palaidoję mirusįjį, žmonės grįždavo šermenų puotos į mirusiojo namus. Prie sodybos vartų būdavo pastatytas kibiras su vandeniu ir padėtas švarus rankšluostis. Kiekvienas laidotuvių dalyvis, tiek lytėjęs numirėlį, tiek jo nelietęs, turėjo nusiplauti rankas. Prasidėjus šermenims, visi stovėdami išgerdavo už mirusįjį, paskui sėsdavo puotauti. Kiekvienas pirmuosius 3 kąsnelius duonos ir mėsos numesdavo žemėn, nuliedavo alaus Žemynėlės garbei. Kaulai buvo metami po stalu. Per šermenis buvo daug geriama ir valgoma. (Prūsijos bažnytinė vyriausybė, siekdama išnaikinti pagoniškuosius lietuvių L. papročius, 1639 leido turtingųjų šermenims sunaudoti ne daugiau kaip vieną statinę, neturtingesniųjų — pusę statinės alaus.) Praėjus 4 savaitėms po L., mirusiojo giminės ir draugai vėl susirinkdavo puotai jo namuose. Kaip ir per šermenis, buvo metama po stalu valgio ir nuliejama gėrimo vėlėms. Šis paprotys, pasak Pretorijaus, buvo vadinamas stalo dengimu vėlėms. Turtingesnieji tokius mirusiojo atminimus darydavo 3—4 metus.

Daugelis tų L. papročių, susijusių su protėvių kultu bei magija, buvo aptinkami Lietuvos kaime ir XIX a. pab.— XX a. pr. Kai kurie išliko iki šių dienų. L. Jucevičiaus teigimu, XIX a. pr. tikėta, kad mirusiojo vėlė pirmiausia einanti atsisveikinti su gyvuliais, todėl namiškiai, bijodami, kad mirusysis jų neišsivestų į kt. pasaulį, skubėdavo įspėti gyvulius ir bites, jog jų šeimininkas mirė: pabelsdavo į avilį, atkeldavo avilio antvožą ir pan. Numirėlis, kaip ir ankstesniais šimtmečiais, buvo mazgojamas, rengiamas išeiginiais drabužiais (moterys saugodavo mirčiai jungtuvinius marškinius), guldomas ant baltai užtiestų lentų, prie jo buvo budima, deginamos žvakės, raudama ar giedamos religinės giesmės. Giesmininkai ir kt. budėtojai buvo vaišinami valgiais ir gėrimais. Budėjimas prie mirusiojo Žemaitijoje vadinamas budyne, Užnemunėje — šermenimis, Aukštaitijoje — pakravais, pagrabu. Kiekvienas, įėjęs į namus, kur pašarvotas numirėlis, pirmiausia atsiklaupęs pasimelsdavo už jo vėlę ties mirusiojo kojomis, paskui pabučiuodavo ant stalo stovintį kryželį, tada pasisveikindavo su šeimininkais ir svečiais. R. ir p. Lietuvoje XIX a. pab.—XX a. pr., o vietomis dar visai neseniai, buvo paprotys moterims, einančioms į šermenis, atsinešti kampelį duonos. Ją sudėdavo į rėtį, pastatytą ant stalo, o laidotuvių dieną šeimininkė išdalydavo pavargėliams. Mirusysis į karstą buvo guldomas, prieš išvežant į kapines, o laidojant parapijos kapinėse — prieš vežant į bažnyčią. Pašarvojimo vietą stengtasi kuo greičiausiai išardyti, kad mirusysis nieko daugiau iš tų namų kartu neišsivestų. Nešant karstą, būdavo padedama ant stalo duonos kepalas, kad mirusysis neišsineštų savo dalies. Karstas buvo vežamas ar nešamas daugiausia eisenos priešakyje, už jo važiuodavo ar eidavo artimieji ir palydovai, giedodami giesmes. Karstas buvo nešamas į bažnyčią, kur už mirusį buvo laikomos gedulingos pamaldos. Po to kunigo ir bažnyčios tarnų su kryžiumi vedama eisena lydėdavo mirusįjį į kapines. Mirusįjį atlydint į bažnyčią ir po to lydint į kapines, buvo skambinama varpais. Į duobę karstas buvo leidžiamas, pirma kunigui ją pašlakstčius švęstu vandeniu. Karstas į duobę leidžiamas drobės rietimu, rankšluosčiais ar virvėmis. Karsto nešėjai turtingesniųjų būdavo perjuosiami per petį rankšluosčiais. Šis paprotys Užnemunėje išliko iki šių dienų. Karstą užkasant, visi susirinkusieji užmesdavo ant jo po 3 žiupsnelius žemių. Palydai iš kapinių buvo kviečiami tos pačios dienos pavakare (laidota daugiausia prieš pietus) susirinkti mirusiojo namuose pakastynių pietų. Moterys paprastai nusinešdavo ir atiduodavo šeimininkėms maisto produktų — kumpį, karką, sviesto, sūrio ir pan.

Taryb. metais, mažėjant religijos įtakai ir kylant liaudies kultūrai, daugelis su religija, prietarais bei magija susijusių L. papročių nyksta. Ne tik mieste, bet ir kaime vis plačiau prigyja civilinės L. Mirusysis šarvojamas atvirame karste, pastatytame papuoštoje gyv. ar visuom. patalpoje. Prie gėlėmis ir vainikais papuošto karsto budi giminės, artimieji, draugai. Vyrauja tyla arba groja gedulinga muzika. Daugiau visuomenei nusipelniusių asmenų L. metu kapinėse vyksta gedulo mitingas — artimųjų ir draugų atsisveikinimas su mirusiuoju. Grojamos gedulingos melodijos. Nuleidus karstą, ir dabar daug

kur pagal tradiciją lydintieji ant jo užberia po keletą žiupsnelių žemės. Civilinių L. papročiams perimami iš senųjų L. tradicijų labiausiai artimųjų pagarbą mirusiajam išreiškiantieji buitiniai šių tradicijų elementai.

Lit.: **M. Prätorius,** Nachricht von der Littauer Arth, Natur und Leben.— Erleutertes Preussen, t. 1, Königsberg, 1724 [p. 138—140]; **M. Prätorius,** Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne, B., 1871 [p. 101—105]; **T. Lepner,** Der Preusche Littauer, Danzig, 1744 [p. 145—152]; **J. Basanavičius,** Iš gyvenimo vėlių bei velnių, K., 1928; **M. Čilvinaitė,** Sarginimo, marinimo ir laidotuvių papročiai.— „Gimtasai kraštas", 1943, Nr. 31; Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, V., 1955 [p. 22—23]; **A. Vyšniauskaitė,** Laidotuvių papročiai Lietuvoje XIX a.—XX a. pirmaisiais dešimtmečiais. — „Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 3, V., 1961 [p. 132—157]; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964.

LAIGONÁITĖ Adelė [g. 1926.XI.15 Čisavoje (Kapsuko rj.)] — kalbininkė, filologijos mokslų kandidatė (1958). 1950 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1953 Vilniaus un-to liet. kalbos katedros dėstytoja, nuo 1961 docentė. Nuo 1960 TSKP narė. Paskelbė moksl. straipsnių liet. kalbos gramatikos ir akcentologijos klausimais; akademinei „Lietuvių kalbos gramatikai" (t. 1, 1965) parašė dalį „Daiktavardžio" skyriaus. Išvertė į liet. kalbą grož. lit-ros kūrinių (S. Lagerlef „Stebuklingosios Nilso kelionės" ir kt.).

Ršt.: Vietininkų reikšmė ir vartojimas dabartinėje lietuvių kalboje, V., 1957; Literatūrinės lietuvių kalbos kirčiavimas, V., 1959; Daiktavardžių giminės ir skaičiaus kategorija.— Dabartinė lietuvių kalba, V., 1961.

LAĨKAS (gram.) — gramatinė kategorija, veiksmažodžio formomis reiškianti veiksmo santykį su kalbamuoju momentu ar kurio kito veiksmo laiku. Literatūrinėje liet. kalboje šis santykis reiškiamas keturiopomis veiksmažodžio formomis: su kalbamuoju momentu ar kitu veiksmu vienalaikis veiksmas nusakomas esamuoju laiku, ankstesnis veiksmas — būtuoju kartiniu ar būtuoju dažniniu laiku, o vėlesnis — būsimuoju laiku.

Liet. kalboje veiksmažodžio laikų formos yra vientisinės (pvz., „dirba", „dirbo", „dirbdavo", „dirbs") bei sudurtinės, sudaromos iš veiksmažodžio „būti" formų ir kito veiksmažodžio esamojo ar būtojo kartinio laiko dalyvių (pvz., „buvo bedirbąs", „bus bedirbąs", „yra dirbęs", „buvo dirbęs"). Sudurtinės formos gali būti ir neveikiamosios rūšies (pvz., „yra dirbamas", „buvo dirbamas", „bus padirbtas"). Iš neasmeninių veiksmažodžio formų turi laikus dalyviai (pvz., „dirbąs", „dirbęs", „dirbdavęs", „dirbsiąs") ir padalyviai (pvz., „dirbant", „dirbus"). Asmeninėmis veiksmažodžio laikų formomis būdinga žymėti veiksmo laiko santykį tiesiog su kalbamuoju momentu (pvz., „Taip b u v o, taip y r a, taip b u s"), neasmeninėmis — su kuriuo kitu veiksmu (pvz., „Vadui į s a k i u s, a u š t a n t būrys išžygiavo"; „R a g i n a m a s paskubėti, tinginys atsakė s u s p ė s i ą s").

Atkuriant veikėjų kalbą, o kartais ir autoriaus kalbos šalutiniuose sakiniuose žymimas veiksmo laiko santykis su veikėjo kalbamuoju momentu (pvz., „Jarmalienė paklausė, kaip vaikas a u g a"; „Abu jautė, kad e i n a ne tuo keliu"). Veiksmažodžio laikai vartojami ir perkeltine reikšme, pvz., praeities veiksmai dažnai nusakomi esamojo ir būsimojo laiko formomis („Tėvą privedė ir pastatė kaip tik ties maskatuojančia virve... o čia g i r d ž i u, kad s u r i k s s u r i k s motina!"). Veiksmažodžio laikų formos vartojamos ne tik gramatiniam laikui, bet ir veiksmo pobūdžiui žymėti (pvz., būtasis dažninis laikas „keldavo, statydavo" rodo neribotą praeities veiksmo kartojimą) ar modaliniams atspalviams reikšti.

Lit.: **A. Schleicher,** Litauische Grammatik, Prag, 1856; **F. Kurschat,** Grammatik der littauischen Sprache, Halle, 1876; **Г. Ульянов,** Значения глагольных основ в литовско-славянском языке, ч. 2, Варшава, 1895; **J. Jablonskis,** Rinktiniai raštai, t. 1, V., 1957.

„LAĨKAS"— 1. Liberalinis savaitraštis, ėjęs 1905—06 Belshile (Škotija). Leido „Varpo" d-ja. 1905 redagavo J. Petrulis ir J. Gegužis. Informavo apie liet. išeivių gyvenimą Anglijoje. 1906 laikraštį sužlugdė jį perėmę klerikalai.

2. Protestantų laikraštis, ėjęs 1925—1927 Klaipėdoje.

3. Bulvarinis informacinis dienraštis, ėjęs 1938—40 Kaune.

LAIKINÁSIS VIĨLNIAUS LIETŪ̃VIŲ KOMITẼTAS — buržuazinė politinė organizacija, veikusi 1919—37 Vilniuje. Įsteigtas, J. Pilsudskio legionininkams okupavus Vilnių (1919.IV.22). K-to pavadinimas „laikinuoju" simbolizavo Vilniaus kr. okupacijos laikinumą. K-tas buvo sudarytas iš įv. burž. srovių atstovų ir veikė kaip Vilniaus lietuvių visuomenės atstovybė: gynė lietuvių teises okup. valdžios įstaigose, palaikė ryšius su kitomis Lenkijos valstybės tautinėmis mažumomis, dalyvavo tarptautiniuose mažumų kongresuose. K-tas rūpinosi lietuvių švietimo įstaigų, kultūros d-jų išlaikymu, koordinavo jų veiklą. 1927 pr. k-te įsigalėjo klerikalai. K-to pirmininkai: M. Biržiška (1919—22), D. Alseika (1922—27), K. Stašys (1928—37). 1935 pabaigoje Lenkijos okup. valdžia įsakė k-tui pasivadinti Tautiniu Vilniaus lietuvių k-tu, o 1937 pr. jį uždarė.

Lit.: **J. Karosas,** Kalba Vilniaus akmenys, V., 1963 [p. 112—119].

„LAIKINÕSIOS REVOLIÙCINĖS LIETUVÕS DARBINIÑKŲ IR̃ VARGINGŲ̃JŲ VALSTIẼČIŲ VALDŽIÕS ŽÌNIOS"— komunistinis leidinys, išėjęs (1 nr.) 1919.I.11 Daugpilyje. Red. V. Kapsukas. Paskelbta Lietuvos Laikinosios revoliucinės darbininkų ir vargingųjų valstiečių vyriausybės manifestas apie Tarybų valdžios paskelbimą, V. Uljanovo (Lenino) pasirašytas Tarybų Rusijos Liaudies Komisarų Tarybos dekretas dėl Lietuvos Tarybų Respublikos nepriklausomybės pripažinimo, kiti Lietuvos Laikinosios revoliucinės vyriausybės dekretai, instrukcijos (apie darbininkų atstovų tarybas, apie rev. k-tus ir kt.), įsakymai, sveikinimai. Leidinyje įdėtas V. Kapsuko straipsnis apie Lietuvos Laikinosios revoliucinės valdžios susidarymą, pateiktos vyriausybės narių biografijos, Vilniaus ir Kauno kronika, korespondencijos iš Šiaulių, Panevėžio, Rokiškio, Utenos.

„LAIKINÕSIOS VYRIAUSÝBĖS ŽÌNIOS" — buržuazinės Lietuvos vyriausybės leidinys, ėjęs 1918—20 Vilniuje ir Kaune. 1920 (nuo Nr. 38) pavadintas „Vyriausybės žiniomis". Skelbė įstatymus, potvarkius, sutartis ir kt.

„LAĨKO ŽÕDIS" — liberalinis dvisavaitinis žurnalas, ėjęs 1933—36 Kaune. Leido G. Jurgaitytė-Paleckienė, redagavo J. Paleckis. 1936.XII—1937.I dienraštis. Leido G. Pūdymaitis, redagavo J. Paleckis.

LAĨKRAŠČIŲ IR̃ ŽURNÃLŲ LEIDYKLÀ IR̃ SPAUSTŪ̃VĖ, LKP CK laikraščių ir žurnalų leidykla ir spaustuvė,— periodinės spaudos leidimo įstaiga, veikianti nuo 1960 Vilniuje. Įkurta buvusių „Tiesos" ir „Sovetskaja Litva" leidyklų ir spaustuvių pagrindu. Leidžia laikraščius „Tiesa", „Sovetskaja Litva", „Czerwony sztandar", „Vakarinės naujienos", „Valstiečių laikraštis", „Agitatorius" ir žurnalus „Komunistas", „Tarybinė moteris", „Šluota". Iki 1965 leido visus respublikinius period. leidinius; vėliau dalį jų perėmė leisti Spaudos k-to laikraščių ir žurnalų leidimo grupė. Leidyklos spaustuvėje spausdinami visi resp. laikraščiai ir žurnalai ir dalis centrinių period. leidinių tiražo (nuo 1962 — „Pravda", „Izvestija", „Komsomolskaja pravda", nuo 1965 — „Krokodil"). Leidyklos spaustuvė kasdien išspausdina daugiau kaip 1 mln. egz. laikraščių, kas mėnesį — daugiau kaip 2 mln. egz. žurnalų.

LAĨKRAŠTIS — viena periodinės spaudos rūšių. Ž. *Periodika.*

LAĨKRODŽIAI. Lietuvoje nuo seno buvo vartojami saulės L. Jie turėjo būti žinomi, XVI a. pr. prasidėjus kartografiniams darbams. Vilniaus un-te XVII a. dėstyta saulės L. sudarymo teorija, vad. gnomonika. Seniausi išlikę to kurso užrašai turi 1737 datą. Monumentalūs saulės L. buvo įtaisomi prie bažnyčių ir dvarų pastatų. Pirmieji žinomi neišlikę saulės L. yra Kretingos pranciškonų vienuolyno (1610) ir Tytuvėnų bažnyčios bokšto; pastarasis laikrodis įrengtas viešajam naudojimui 1619—39. Vieni seniausių išlikusių saulės L. yra Šiaulių Petro ir Povilo bažnyčios sienoje (įtaisytas 1625) ir Pažaislio bažnyčios sienoje (įtaisytas XVII a. antrojoje pusėje). Visi minėtieji saulės L. daryti nežinomų gnomonikos specialistų ir amatininkų. Ypač daug saulės L. atsirado Lietuvos feodalų dvaruose XVIII a. antrojoje pusėje. Iš jų išliko keletas me-

talinių lentų: 4 saugomos Istorijos-etnografijos muziejuje (Vilniuje) ir 1 „Aušros" muziejuje (Šiauliuose). Pastarojoje yra išgraviruoti savininkų Ribskių ir Vizgirdų herbai ir iš visų 4 šonų padaryti rimuoti įrašai, kurių vienas sako, kad šį L. piešė Paškevičius (greičiausiai tai rašytojas D. Poška). XVIII a. buvo paplitę ir sudėtingesni saulės L. (vad. ekvatoriniai). Vienas jų laikomas Istorijos-etnografijos muziejuje. Jis sumontuotas ant aštuonkampės plokštelės su kompasu centre. Be stacionarinių, skirtų viešam naudojimui, XVIII—XIX a. buvo paplitę ir „kišeniniai" saulės L. Juose būdavo įmontuojamas kompasas laikrodžiui orientuoti.

Pirmosios žinios apie mechaninius L. Lietuvoje siekia XVI a. Iš Žygimanto Augusto išlaidų sąrašų matyti, kad XVI a. vid. didžiojo kun-ščio dvare jau buvo laikrodininkas, vadinasi, buvo ir mechaninis laikrodis. Tuo pat metu minimas ir Vilniaus katedros bokšto laikrodis. Turėjo laikrodžius Vilniaus rotušė bei atskiros miesto jurisdikos. XVII a. pradžioje Vilniuje buvo ir pastatomų (stalinių) L. Meniškus stalinius L. tuo metu gamino Vilniaus laikrodininkas J. *Gierkė*. Po 1707 gaisro Vilniaus rotušės bokšte įtaisytas labai brangus (kainavęs daugiau kaip 3000 auksinių), paauksuotas L. su varpų ir cimbolų muzika, bet per 1749 gaisrą jis sudegė ir vėliau buvo pakeistas kitu. Kai 1781 grėsė pavojus bokštui griūti, rotušės laikrodis buvo perkeltas į Kazimiero bažnyčios bokštą. Vilniaus rotušės laikrodis priklausė magistratui, Vilniaus katedros bokšto laikrodis — vyskupui. Magistrato laikrodis buvo privalomas miesto amatininkams ir pirkliams. Pagal jo rodomą laiką buvo atidaromos ir uždaromos įv. dirbtuvės ir parduotuvės bei gesinama šviesa. Magistrato laikrodis nebuvo privalomas magistratui nepavaldiems gyventojams. Jurisdikų žmonės tvarkėsi pagal savo laikrodžius. Be Vilniaus, turėjo L. ir kiti didesnieji Lietuvos miestai. Kaune jau 1580 minimas L. prižiūrėtojas Motiejus. XVIII—

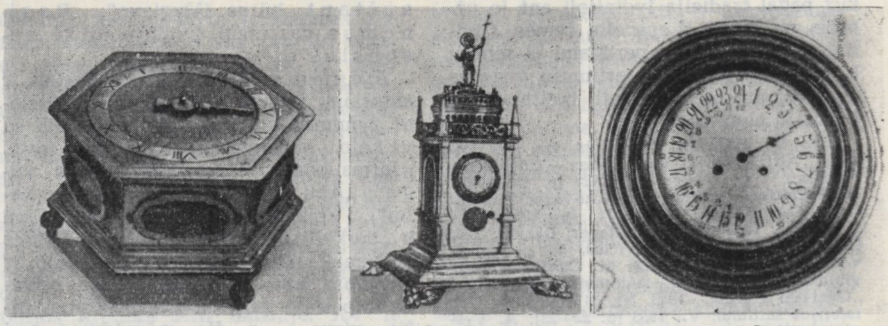

1 2 3

Mechaniniai **laikrodžiai**: *1—2* — XVII a. (Vilniaus laikrodininko J. Gierkės darbo), *3* — XVIII a.

XIX a. laikrodininkų ir L. atsirado Lietuvos miesteliuose. Kišeniniai L. Lietuvoje ėmė plisti XVIII a. pr. Jie buvo puošnūs, bet nelabai tikslūs. Senieji mechaniniai L. buvo dvejopi: vieni — su 24 val. ciferblatu, kiti su 12 val. ciferblatu. Pirmųjų rodyklė apsisukdavo apie savo ašį per parą kartą, antrųjų — 2 kartus. Tie L. skyrėsi ir laiko skaičiavimo pradžia. L. su 24 val. ciferblatu pradėdavo skaičiuoti laiką nuo saulėlydžio, o ne nuo vidurdienio ar vidurnakčio, kaip L. su 12 val. ciferblatu. Visokių rūšių mechaniniai L. su 12 val. ciferblatais paplito Lietuvoje daugiausia XX a. Ypač pagausėjo sieninių ir kišeninių laikrodžių. Kišeninius ilgainiui beveik išstūmė rankiniai. Iki 1940 L. buvo įvežami iš V. Europos valstybių, daugiausia iš Šveicarijos. Tarybų valdžios metais Lietuvai juos tiekia kitos sąjunginės respublikos, kurių gamybos L. ėmė sėkmingai konkuruoti su geriausių pasaulinių firmų laikrodžiais.

LAILŪNAI — kaimas Rokiškio rj., Pandėlio apyl., 7 km į p. v. nuo Pandėlio, prie kelio į Alizavą. 58 gyv. (1959). P. pakraščiu teka Lėvuo (Mūšos intakas). Aštuonmetė m-la (1932—49 pradinė, iki 1961 septynmetė), biblioteka (nuo 1953).

LAIMŪČIAI — kaimas Pakruojo rj., Klovainių apyl., 10 km į r. nuo Rozalimo. 69 gyv. (1959). Pro kaimą teka Mažupė (Mūšos intakas), eina kelias iš Klovainių į Sujatus. Kaimas susikūrė po buržuazinės žemės reformos, išdalijus Karpiškių dvarą. Prie L. būta II—IV a. pilkapių su griautiniais kapais.

Kai kurie pilkapiai tyrinėti XIX a. pirmojoje pusėje. Vėliau jie, ariant laukus, labai suardyti. Dalis įkapių (geležiniai siauraašmeniai kirviai, antkaklė kūginiais galais, laiptelinės segės, profiliuota segė, ratelinis smeigtukas) pateko į „Aušros" muziejų Šiauliuose ir į Kauno ist. muziejų.

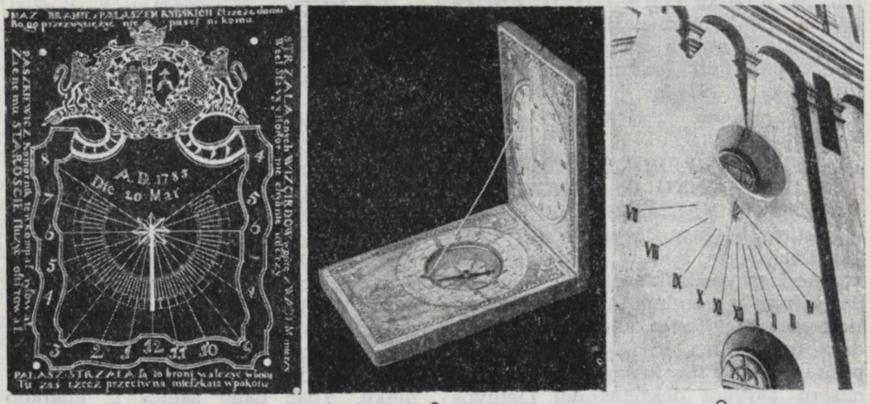

1 2 3

Saulės **laikrodžiai**: *1* — vartų laikrodis (1785; rastas Užvenčio rj.), *2* — individualinis kilnojamasis (XVIII a.), *3* — sieninis (XVII a., Šiauliai)

LAIPSNIS (gram.) — kokybinių būdvardžių ir prieveiksmių gramatinė kategorija, reiškianti lyginamųjų daiktų ar veiksmų ypatybės kiekio skirtumus. Liet. kalboje yra 2 pagr. laipsniai: aukštesnysis ir aukščiausiasis. Aukštesnysis L. reiškia didesnį, aukščiausiasis L. — didžiausią žymimo daikto ar veiksmo ypatybės kiekį kito daikto ar veiksmo ypatybės atžvilgiu. Vyr. ir mot. g. būdvardžių aukštesniojo L. formos sudaromos iš nelyginamosios formos su priesaga **-esn-** (pvz., „ger**esn**is, -ė"), būdvardžių ir prieveiksmių aukščiausiojo L. formos — su priesaga **-iaus-** (pvz., „ge**riaus**ias, -ia", „ger**iaus**iai"). Bevardės giminės būdvardžių ir prieveiksmių aukštesniojo L. formos turi aukščiausiojo L. formų priesagą, tik be formanto *s* ir su tvirtagale priegaide (pvz., „ger**iau**"). Liet. kalboje vartojamos dar aukštėlesniojo L. formos, sudarytos su mažybinių formų priesaga **-ėl-** ir aukštesniojo L. priesagomis (pvz., „ger**ėlesn**is, -ė", „ger**ėliau**"), ir analitinės visų aukščiausiojo L. formos su įvardžiu **visų** (pvz., „**visų** ger**iaus**ias, -ia", „**visų** ger**iaus**iai").

LAIPŪŠKIAI — kaimas Pakruojo rj., Klovainių apyl., 4 km į p. r. nuo Klovainių, prie kelio į Pušalotą. 266 gyv. (1959). Felčerių-akušerių punktas, pr. m-la (nuo 1933), biblioteka (nuo 1960).

LAISTAI — kaimas Klaipėdos rj., Dovilų apyl., 9 km į p. r. nuo Klaipėdos, 1 km į v. nuo Klaipėdos—Pagėgių geležinkelio. 41 gyv. (1959). Kaimo š. pakraščiu teka Smeltalė (įtekanti į Kuršių marias). Ties L. yra piliakalnis, o greta jo — sen. gyvenvietės liekanos ir senkapis.

Piliakalnio aikštelė beveik apskrita (40 m skersmens), lanku apsupta 3—5 m aukščio pylimo. Sen. gyvenvietėje randama grublėtosios keramikos. Senkapį 1902—03 kasinėjo vok. archeologas A. Becenbergeris; rado III—IV a. ir VIII—XII a. kapų. Seniausiuose kapuose aptikta Romos monetų, o IX—X a. kapuose, be kitų radinių, — arabų monetų. Iki D. Tėvynės karo radiniai buvo Karaliaučiaus ir Įsruties (dab. Černiachovskas) muziejuose.

LAISVAMANÝBĖ — priešiškumas religijai ir oficialiajai bažnyčiai; veikla prieš ekonominį, politinį bei ideologinį bažnyčios viešpatavimą, būdinga kapitalizmo laikotarpiui. Tokia prasme L. terminą vartojo Volteras, XVIII a. pranc. materialistai. Pasaulinis laisvamanių sąjūdis pradėjo formuotis XIX a. pabaigoje. Įv. šalyse atsirado burž. ateistinių org-jų („racionalistų", „laisvamanių", „sekuliarizatorių" ir kt.). Vėliau Anglijoje, Belgijoje, Vokietijoje, Prancūzijoje ir kitur ėmė kurtis proletarinės laisvamanių org-jos, kurios 1925 susijungė į Laisvamanių proletarų internacionalą. Jo vykd. k-tas 1927 paskelbė atsišaukimą, smerkiantį faš. terorą Lietuvoje.
Liet. publicistikoje L. terminas pradėtas vartoti XIX a. pab. (V. Kudirkos, J. Šliupo ir kt. publicistų raštuose). J. Šliupo iniciatyva JAV įsteigtos pirmosios liet. laisvamanių org-jos: Minersvilyje — „Spindulys" (1895), Niujorke — Lietuvių laisvamanių susivienijimas Amerikoje (1900—15), Čikagoje — Lietuvių laisvamanių sąjunga (1910), Lietuvių laisvamanių federacija (1918—1922), Amerikos Lietuvių laisvamanių etinės kultūros draugija (1935—39) ir kt. Laisvamanybę skleidė JAV J. Šliupo leidžiamas žrn. *„Laisvoji mintis"* (1910—1915) ir kiti liet. leidiniai. Lietuvoje L. virto plačiu sąjūdžiu, įsikūrus *Laisvamanių etinės kultūros draugijai* (1924—1941). Tas sąjūdis nebuvo vienalytis. Tačiau iš esmės L. buvo susijusi su buržuaziniu švietėjišku ateizmu, kuris mokslo žinių skleidimą, antireliginę propagandą laiko lemiamais visuomenės progreso veiksniais. Ž. *Ateizmas*.

„LAISVAMĀNIS"— 1. Pažangus dvisavaitinis laikraštis, ėjęs 1933 Kaune. Leido Laisvamanių etinės kultūros d-jos Kauno skyrius. Red. A. Rondomanskis. Išleista 11 nr. Smerkė klerikalizmą, kėlė civilinės metrikacijos reikalingumą. Karo komendanto nutarimu Nr. 12 konfiskuotas ir laikraštis uždarytas.
2. Liberalinis laikraštis, ėjęs 1938 Čikagoje. Leido Lietuvių laisvamanių susivienijimas. Leistas nereguliariai.

LAISVAMĀNIŲ ĒTINĖS KULTŪROS DRAUGIJÀ, Lietuvos Laisvamanių etinės kultūros draugija, — liberalinė ateistinė organizacija, veikusi Lietuvoje 1924—41. Propagavo antireliginę pasaulėžiūrą, laisvą nuo religinių prietarų moralę, gynė nereligingų žmonių teises. D-jos organizatoriai ir aktyvūs veikėjai — J. Šliupas, J. Ilgūnas, J. Kairiūkštis, V. Knyva, I. Protas, A. Žukauskas ir kt. Buvo susiorganizavę apie 150 d-jos skyrių. D-ja rengė (nuo 1934 beveik kasmet) skyrių atstovų suvažiavimus. Reikalavo įvesti civ. metrikaciją, atskirti bažnyčią nuo valstybės ir m-los. Organizavo netikinčiųjų kapines, steigė bibliotekas, rengė ateistines paskaitas. Palaikė ryšius su JAV lietuvių ateistinėmis org-jomis. Leido laikraščius „Laisvamanis" (1933) ir „Laisvoji mintis" (1933—41). Išleido nemaža originalių ir verstinių ateistinių leidinių (V. Dubo „Voltaire apie krikščionybę", 1937; J. Kairiūkščio „Laisvosios minties ABC", 1934; R. Ingersolo „Dievų sutemos", 1936; A. Žukausko „Laisvamanybės pagrindai", 1939, ir kt.). D-jos narių klasinė sudėtis ir polit. pažiūros buvo įvairios. Nuo 1934, kovodami dėl Liaudies fronto sudarymo, laisvamanių veikloje aktyviai dalyvavo komunistai. LKP šią org-ją panaudojo savo įtakai liaudyje stiprinti. Laisvamaniai kritikavo religiją, remdamiesi daugiausia gamtos mokslais, logika, morale, neatskleisdami jos socialinių šaknų.
Lit.: **E. Karakozova**, Ateistinės minties vystymasis buržuazinėje Lietuvoje.— Religijos ir ateizmo klausimai, V., 1963; **M. Bartninkas**, Laisvamanybė Lietuvoje, V., 1964; **J. Barzdaitis**, Ateizmas Lietuvoje, V., 1967.

LAISVANŌRIŠKA DRAUGIJÀ ĀRMIJAI, AVIĀCIJAI, LAIVÝNUI REM̃TI, LDAALR,— masinė gynybinė visuomeninė organizacija, veikianti tokiu pavadinimu Tarybų Sąjungoje nuo 1951. LDAALR susidarė, susijungus į vieną org-ją Laisvanoriškajai d-jai armijai remti (LDAR), Laisvanoriškajai d-jai aviacijai remti (LDAR) ir Laisvanoriškajai d-jai laivynui remti (LDLR), į kurias 1948 buvo persitvarkiusi nuo 1927 veikusi tokio pat pobūdžio D-ja gynybai, aviacijos bei chemijos pramonei remti (rus. OSOAVIACHIM). LDAALR, kaip ir anksčiau veikusių tokio pat pobūdžio org-jų, tikslas — ugdyti taryb. patriotizmą ir rengti TSRS darbo žmones tėvynės gynybai. LDAALR sudaro organizacines sąlygas ir materialinę bazę kar. žinioms propaguoti ir masinei gynybinei veiklai organizuoti, vystyti įvairioms sporto šakoms: slidinėjimui, vandens sportui, šaudymui, parašiutizmui, aviacijos sportui, automobilizmui, motociklizmui ir kt.
Lietuvoje OSOAVIACHIM'as pradėjo veikti 1940, atkūrus Tarybų valdžią. Per trumpą laiką buvo parengtas d-jos aktyvas, sukurtos pirminės org-jos. Pokario metais OSOAVIACHIM'o nariai Lietuvoje pašalino 1,5 mln. minų ir sprogstamųjų sviedinių. LDAALR organizuojamuose aviacijos, parašiutizmo, automobilizmo, radijo ir kt. kursuose, būreliuose, klubuose tūkstančiai jaunuolių įsigijo atitinkamų techn. žinių bei praktinių įgūdžių.

„LAĨSVAS ŽÕDIS" — **1.** Liberalinis laikraštis, ėjęs 1917—18. Leido Rusijos XII armijos Liet. karininkų s-ga. 1917 išėjo 16 numerių Rygoje, 1918—2 numeriai Petrograde.
2. Liberalinis mėnesinis laikraštis, ėjęs 1928—30 Rygoje. Leido polit. emigrantai socialdemokratai ir liaudininkai.
3. Eserų dvisavaitinis laikraštis, ėjęs 1929 Karaliaučiuje, Tilžėje ir Berlyne. Smerkė tautininkų faš. diktatūrą.

„LÁISVĖ"— 1. Vilnonių audinių fabrikas Kretingoje. Ž. *Tekstilės pramonė*.
2. Pažangus JAV lietuvių laikraštis, einąs nuo 1911.IV.6. M. Mizaros, A. Niavecko ir J. Undžiaus padedami, „L." Bostone įsteigė buvusieji „Keleivio" spaustuvės darbininkai P. Naudžius, J. Niaveckas ir J. Valatka. Nuo 1914 laikraštis leidžiamas Niujorke. Iki 1914 ėjo kartą per savaitę, 1914—19 du kartus per savaitę, 1919—57 — dienraštis, nuo 1958 eina du kartus per savaitę. Iš pradžių leido steigėjai. 1914 leidimą perėmė kooperatinė „L." b-vė. Nuo įsteigimo iki 1912 pr. atsakingasis redaktorius buvo A. Antonovas-Montvydas, 1912—17 — L. Prūseika, 1917—33 — V. Paukštys, kurį laiką K. Vidikas (V. Tauras), nuo 1937 — R. Mizara, nuo 1967 redaguoja A. Bimba. Ilgalaikiai „L." redakcijos darbuotojai — J. Barkus, A. Bimba, V. Bovinas, S. Sasna, D. Šolomskas ir kt. Laikraštyje bendradarbiavo daugelis pažangiųjų liet. emigracijos veikėjų, publicistų, rašytojų.

„Laisvė" 2. Antraštė

„L." bendradarbiai buvo Z. Angarietis, V. Kapsukas, S. Matulaitis, B. Pranskus-Žalionis, A. Jasutis, J. Jurginis, R. Šarmaitis ir kt. revoliuciniai proletariniai rašytojai bei veikėjai. D. Tėvynės karo metais laikraštyje bendradarbiavo į TSRS gilumą pasitraukę tarybiniai liet. rašytojai ir publicistai. Laikraštyje rašoma politikos, darbininkų gyvenimo, literatūros ir meno, kultūros klausimais. 1930 įvestas Amerikos Lietuvių proletarinio meno s-gos puslapis „Proletarų menas", 1936 pavadintas „Literatūra ir menu", kuriame išspausdinta originalių ir verstinių grožinės lit-ros kūrinių. Pokario metais „L." daug rašo apie Tarybų Lietuvos gyvenimą, soc. kultūros laimėjimus. „Laisvėje" bendradarbiavo ir bendradarbiauja nemaža Tarybų Lietuvos kultūros, lit-ros ir meno veikėjų.
„L." reiškia ir atspindi darbo žmonių, darbininkų klasės interesus ir ideologiją. Keldama ir spręsdama įvairias gyvenimo problemas, „L." remiasi socializmo, demokratijos principais, marksistinės pasaulėžiūros kriterijais. Už pažangią dem. veiklą „L." ne kartą persekiota.
Lit.: **A. Petrika**, Lietuvių literatūros draugija ir pažangieji Amerikos lietuviai, Brooklyn, N. Y., 1965.
3. Klerikalinis dienraštis, ėjęs 1919—1923 Kaune. Leido Lietuvos Krikščionių demokratų partija. Redagavo V. Bičiūnas, L. Bistras, kun. P. Būčys, kun. A. Šmulkštys ir kt.

„LÁISVĖS KẼLIAS"— nelegalus kairiųjų liberalų hektografuotas laikraštis, ėjęs 1915.X—1918.VI Panevėžyje. Leido Panevėžio aps. pažangieji mokytojai (J. Indriūnas, V. Jonuška, A. Liaudanskis, V. Palukaitis ir kt.). Iš pradžių redagavo G. Petkevičaitė-Bitė. 1915—16 ėjo pavadinimu „Liuosas kelias". Laikraštis ragino darbo žmones priešintis vokiečiams okupantams. Išėjo apie 22 nr.

„LÁISVĖS KOVÓTOJAS" — komunistinis hektografuotas laikraštis, išėjęs

(1 nr.) 1943.III. Išleido LKP(b) Biržų aps. k-tas. Redagavo L. Lapinskas ir J. Vosylius.

„LAISVÓJI LIETUVÀ" — **1.** Partizanų būrys, veikęs hitlerinės okupacijos metais Trakų aps. Sudarytas 1943 antrojoje pusėje; įėjo į pirmosios Trakų (Vytauto) partizanų brigados sudėtį. Būrio vadas buvo I. Jatinas, komisaras A. Šulcas, štabo viršininkai D. Semenichinas, F. Machovas. „L. L." bazavosi Inkleriškių miške. Būryje buvo 152 kovotojai.

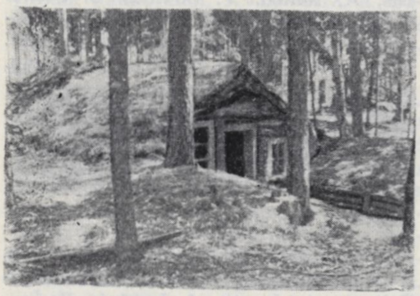

„Laisvosios Lietuvos" partizanų būrio ligoninė Inkleriškių miške

Jame bazavosi LLKJS Trakų aps. k-tas (I sekr. A. Šulcas, II — S. Kantakevičius). Partizanai nuvertė nuo bėgių 8 priešo kar. ešelonus, susprogdino 185 km geležinkelio bėgių, 4 tiltus, 2 kar. sandėlius, 4 automašinas su hitlerininkais, nutraukė daugiau kaip 2500 km telefono ir telegrafo laidų, nukovė daugiau kaip 60 hitlerininkų; naikino okupantų barakus Paluknėje; Žaslių geležinkelio stotyje sudegino 300 t šiaudų ir šieno; 94 kartus Vilniaus—Kauno ruože nukirto požeminį telefono kabelį, jungusį vyriausiąją Hitlerio būstinę Berlyne su Rytų fronto kariuomenės vadovybe; laimėjo mūšius prieš hitlerininkus Inkleriškėse ir Žėronyse; su Raudonosios Armijos daliniais vadavo Vilnių. Kovose žuvo 32 būrio kovotojai: I. Ginzburgas, P. Kašėta, V. Kudriašovas, A. Pacevičius, V. Trukšinas, Z. Urbonavičiūtė ir kt.

2. Pažangi Argentinos lietuvių draugija Tarybų Lietuvai remti, veikusi 1944—1949. D-jos centras buvo Buenos Airese, skyriai Aveljanedoje, Berise, Buenos Aireso priemiesčiuose, Kordoboje, Rosarijuje. D-ja rinko aukas, organizavo koncertus, spektaklius ir už gautas lėšas siuntė į Tarybų Lietuvą medikamentų, drabužių ir kt. 1949.IV.27 policija konfiskavo d-jos turtą ir d-ją uždarė.

3. Klerikalinis laikraštis, ėjęs 1918—1919 Vilniuje. Iki 1918.XI ėjo pavadinimu „Laisva Lietuva". Leido Lietuvos Krikščionių demokratų partija. Redagavo kun. M. Krupavičius. Išėjo 17 nr.

„LAISVÓJI MINTÌS" — **1.** Laisvamaniškas mėnesinis mokslo ir literatūros žurnalas, ėjęs 1910—15 Skrantone (JAV, Pensilvanijos valstija). Įsteigtas J. Šliupo. Redagavo K. Vairas-Račkauskas, K. Jurgelionis, J. Baniulis ir kt. Spausdino mokslo populiarinimo bei ateistinio turinio straipsnius, grož. lit-ros kūrinius. 1912—13 leido priedą „Jaunimo sapnai"— Amerikos Lietuvių moksleivių susivienijimo organą.

2. Laisvamanių laikraštis, ėjęs 1933—1941 Kaune. Iš pradžių mėnesinis, nuo 1939 — dvisavaitinis. Iki 1936 leido Laisvamanių etinės kultūros d-jos Kauno skyrius, vėliau tos d-jos centro v-ba. Redagavo K. Valašinas, J. Ilgūnas, J. Šliupas. Demaskavo dvasininkus ir religiją, kovojo dėl civilinės metrikacijos.

Laisvoji Mintis
1935 m. balandžio m.

„Laisvoji mintis" 2. Antraštė

„LAISVÓJI ŽMONIJÀ"— liberalinis mėnesinis žurnalas, ėjęs 1911—13 Čikagoje. Redagavo J. Laukis.

LAĨSVOSIOS EĨLĖS — silabine-tonine eilėdara parašytos eilės, neturinčios strofų, pasižyminčios nedėsningu įvairaus ilgumo eilučių kaitaliojimusi. L. e. būna rimuotos ir nerimuotos (ž. *Baltosios eilės*); jas reikia skirti nuo vad. *verlibro*. Liet. poezijoje laisvąsias eiles imta plačiau praktikuoti po 1917 (B. Sruoga, K. Boruta, V. Montvila ir kt.). L. e., neretai derinamos su simetriniais silabinėstoninės eilėdaros variantais, yra viena populiariausių eiliavimo formų naujojoje tarybinėje liet. poezijoje (V. Mykolaičio-Putino, E. Mieželaičio, Just. Marcinkevičiaus, A. Baltakio, J. Degutytės, J. Vaičiūnaitės ir kt.).

LAIVAĨ. Kokie buvo pirmieji lietuvių naudoti L., tiksliai nežinoma. Kadangi lietuviai nuo seno palaikė ryšius vandens keliais su kaimyninėmis slavų ir germanų tautomis (ž. *Jūrų transportas, Upių transportas*), manoma, kad lietuvių ir tų tautų L. buvo panašūs. Iki XIII a. lietuvių jūrų L. galėjo turėti tik vieną stiebą su keturkampe bure, nors Viduržemio jūroje jau buvo naudojami L. su 2 ir 3 stiebais bei trikampėmis burėmis. XIV amžiuje Lietuvos valdžion pateko stambus L. statybos centras Kijevas ir Dnepro vandens kelias; tuo būdu susidarė palankios sąlygos pasinaudoti r. slavų L. statybos patyrimu. Ist. šaltiniai rodo, kad Lietuvoje nuo seno buvo statomi įv. krovininiai upių laivai. Lietuvos L. statybos centras buvo Kaune. XVI amžiuje Kauno L. statyklose („aleksotuose") buvo statomos vytinės, strugai, pergos, botai, skultai, kamegos ir kitokie vidutiniai ir maži upių laivai. Be to, upių L. buvo statomi Nemuno aukštupyje (Stolbcuose, Mastuose, Lunoje — dab. BTSR), Šiaudinėje (priešais Jurbarką) ir kitur. XV—XIX a. prekės upėmis buvo gabenamos daugiausia vytinėmis ir strugais. **Vytinės** buvo plokščiadugniai, smailais galais L., daromi dažniausiai iš pušies. Jos turėjo irklo pavidalo vairą, pririšamą virve. Vytinės ilgis būdavo 20—65 m, plotis 5—7 m, aukštis 1,5—1,8 m, grimzlė ne didesnė kaip 1,5 m, keliamoji galia iki 300 tonų. XVII a. vytinė kainuodavo iki 100 kapų grašių. Vytinę aptarnaudavo vairininkas („stirninkas") ir keliolika darbininkų. Prekės, ypač apdirbta miško medžiaga, vytinėmis būdavo plukdoma iš V. Baltarusijos ir Lietuvos į Prūsijos miestus, daugiausia į Karaliaučių ir Gdanską. Žemyn jos plaukdavo, srovės nešamos, o aukštyn buvo vel-

Laivai. Plaukiojančioji žvejybos bazė „Sovetskaja Litva" ir didysis žvejybos traleris šaldytuvas „Alfonsas Čeponis" Klaipėdos uoste

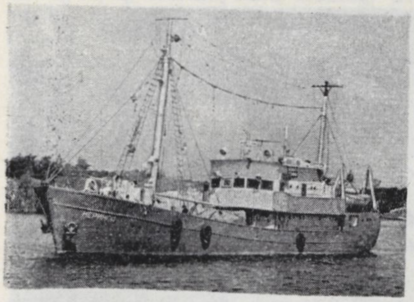

Laivai. Vidutinis žvejybos traleris „Neringa"

kamos, einant Nemuno kair. krantu. Pavasarį pakilus vandeniui, vytinės plaukdavo Nerimi, Nevėžiu ir net Šventąja. 1884 Nemunu dar plaukiojo 6 vytinės; naujos nebebuvo statomos. Nuo XV a., be vytinių, Nemunu plaukiojo ir **strugai.** Jų ilgis buvo iki 60 m, plotis 11—12 m, keliamoji galia iki 200 t. Strugai paprastai būdavo pavasarį nuplukdomi su kroviniu upe žemyn ir parduodami malkoms (tuo tarpu vytinės būdavo naudojamos 10—15 metų). 1676 Nemunu į Karaliaučių praplaukė 852 vytinės ir strugai. XIX a. šiuos L. pakeitė **baidokai** — plokščiadugniai burlaiviai su vienu ar dviem stiebais. Jie buvo 35—50 m ilgio, 5,5—7,5 m pločio, iki 1,7 m grimzlės, 150—300 t keliamosios galios; dreifui sumažinti turėjo šoninius švertus. 1854 Kaune pasirodė pirmieji vok. **garlaiviai;** 1913 jų buvo jau 21. Jie priklausė pirkliams ir dvarininkams.

1938 Lietuvoje buvo 11 jūrų prekybos L.: „Panevėžys" (1607 brt), „Kaunas" (1566 brt), „Venta" (1266 brt), „Friseland" (1029 brt), „Holland" (991 brt), „Gotland" (990 brt), „Šiauliai" (959 brt), „Nida" (945 brt), „Marijampolė" (941 brt), „Kretinga" (541 brt), „Utena" (514 brt talpos). Karo laivyną sudarė keletas nedidelių katerių ir vienas tralerio tipo laivas. Žvejybai daugiausia buvo naudojamos atviros irklinės bei motorinės valtys; be jų, turėta keliasdešimt nedidelių kuterių, o Kuršių mariose buvo paplitę pačių žvejų statomi **barkasai,** pasižymėję geromis jūrinėmis savybėmis. Barkasai buvo plokščiadugniai burlaiviai storais ąžuoliniais bortais ir masyviais špantais. Jie turėjo vieną stiebą su keturkampe 35—40 m^2 pagr. bure ir 2—3 trapecines bei trikampes pagalbines bures; viena jų buvo tvirtinama prie pagalbinio stiebo, iškeliamo laivo priekyje. Barkasai buvo iki 13 m ilgio ir galėdavo paimti 5—7 t žuvies. Upėse kroviniams bei keleiviams vežti ir baidokams vilkti buvo naudojami garlaiviai ir motorlaiviai (1935 Nemune jų plaukiojo 31), kurių keliamoji galia buvo 50—100 t, mašinų galingumas 100—200 AG. Daugumas L. būdavo perkama iš kt. šalių. L. statyba buvo menka. Vid. dydžio keleivinius ir krovininius jūrų L. bei vilkikus statė Vokietijos kapitalo kontroliuojama Klaipėdos L. statykla (dab. žuvies pramonės L. remonto įmonė). Keletas plieninių baidokų ir kitų upių L. buvo pastatyta Kaune (dab. laivų remonto įmonėje).

Po D. Tėvynės karo, Lietuvai vėl atgavus Klaipėdą, pradėta sparčiai kurti žvejybos laivyną (ž. *Žvejyba*). Vidaus vandenų žvejai vietoj kuterių ir barkasų pradėjo naudoti mažuosius dorių tipo botus, kuriuos iki 1962 statė Kriūkų (Šakių rj.) L. statykla. Žvejybai Baltijos jūroje pradėta naudoti tralbotus ir įv. tipų mažuosius žvejybos tralerius. Atlanto vandenyne žvejai naudoja vidutinius žvejybos tralerius, vidutinius žvejybos tralerius refrižeratorius, kurie turi atšaldomus triumus žuviai laikyti, vidutinius žvejybos tralerius šaldytuvus ir didžiuosius žvejybos tralerius šaldytuvus, turinčius šaldymo kameras sugautai žuviai šaldyti (ž. lentelę). Vidutiniai žvejybos traleriai ir vidutiniai žvejybos traleriai refrižeratoriai sugautą žuvį deda į statines ir sūdo, o vėliau atiduoda plaukiojančioms bazėms arba transportiniams refrižeratoriams. Traleriai, turintieji šaldymo kameras, sugautą žuvį šaldo, pakuoja į kartonines dėžes ir, prisipildę triumus, atiduoda žuvį transportiniams refrižeratoriams, kurie ją pristato į uostą. Gamybiniai refrižeratoriai priima iš vidutinių žvejybos tralerių šviežią žuvį, šaldo ją ir gabena į uostą. Žvejybos laivus tara, druska, maistu, atsarginėmis dalimis ir kt. reikmenimis žūklės rajonuose aprūpina plaukiojančios bazės bei transportiniai refrižeratoriai. Naftos produktus ir gėlą vandenį pristato tanklaiviai. Žvejybos laivyną uostuose aptarnauja vilkikai, plaukiojančios dirbtuvės, plaukiojantys kranai, savaeigės ir nesavaeigės baržos, plaukiojantys dokai. 1966 pradžioje Lietuvos gamybinė žuvies pramonės v-ba turėjo 305 savaeigius ir 28 nesavaeigius L., iš kurių 237 L. naudojami žuviai gaudyti,

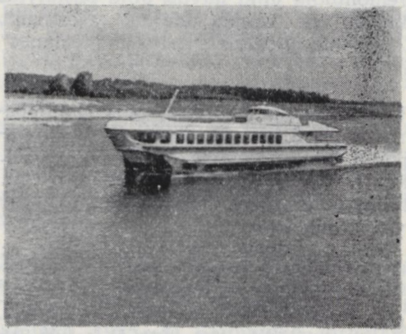

Laivai. Keleivinis laivas „Raketa" Nemuno žemupyje

10 — žuviai apdirbti, 28 yra jūriniai transportiniai, 11 — upiniai transportiniai ir 47 pagalbiniai.

1965 įsteigta TSRS Jūrų laivyno m-jos Klaipėdos agentūra, kuri 1966 jau turėjo 6 jūrinius buksyrus (po 800 AG) bei 5 jūrinius nesavaeigius 3600 t keliamosios galios lichterius. Lichteriai, buksyrų velkami, gabena krovinius į TSRS ir VDR Baltijos j. uostus. Taryb. metais atkurtas ir upių laivynas, kurį buvo išgrobstę vok. faš. okupantai. Nemunu ir Kuršių mariomis plaukioja keleiviniai L., jų tarpe greitieji „Raketos" tipo L. su povandeniniais sparnais. Keleiviniai L. plaukioja ir Nerimi tarp Vilniaus miesto centro ir Valakampių vasarvietės. Kroviniams upėmis vežioti naudojami motorlaiviai ir savaeigės bei velkamos baržos.

Lietuvos TSR žvejybos laivyno laivų pagrindiniai tipai (1966.I.1)

Laivo tipas	Skaičius	Ilgis (m)	Plotis (m)	Keliamoji galia (t)	Variklių galingumas (AG)	Ekipažas (žmonių)	Naudojimo rajonas
Žvejybos laivai:							
mažieji žvejybos botai (dorės) ..	64	8,5—8,8	2,7	2,5	20	3	Baltijos jūroje, Kuršių mariose
tralbotai	31	18,5	5,2	18	80	6	Baltijos jūroje
mažieji žvejybos traleriai	30	20,6—23,6	6,5	30—36	150—225	11	„
vidutiniai žvejybos traleriai	130	38,5—39,2	7,3	100—145	300—400	22—25	Atlanto vandenyne
vidutiniai žvejybos traleriai refrižeratoriai	26	43,6—50,8	7,6—8,8	130—150	400—500	30	„
vidutiniai žvejybos traleriai šaldytuvai	3	54,2	9,3	260	800	32	„
didieji žvejybos traleriai šaldytuvai	15	84,7	14,0	900	2000	102	„
Transporto laivai:							
plaukiojančios žvejybos bazės	9	108,3—167,24	14,6—24,04	2752—10150	2000—5640	110—270	„
jūriniai transportiniai ir gamybiniai refrižeratoriai	9	34,7—57,8	7,2—9,0	75—120	300—580	16—30	Baltijos jūroje
okeaniniai transportiniai ir gamybiniai refrižeratoriai	7	94—140	14,4—16,8	1000—4800	1900—7200	56—90	Atlanto vandenyne
tanklaiviai	5	34,7—63,8	7,2—10,0	156—1100	300—1140	22—34	Baltijos jūroje, Atlanto vandenyne

Taryb. metais Lietuvos TSR sparčiai vystoma L. statyba. 1953 juos pradėjo statyti naujai įkurta *Baltijos laivų statykla* Klaipėdoje. Ji stato modernius jūrinius ir okeaninius L.— didžiuosius žvejybos tralerius šaldytuvus, t. p. plaukiojančius dokus. Žvejybos laivus remontuoja žuvies pramonės L. remonto įmonė, o prekybos laivus — TSRS Jūrų laivyno m-jos L. remonto įmonė Klaipėdoje. Kauno L. remonto įmonė stato ir remontuoja upių laivus. Joje pastatytas keltas per Kuršių marias „Neringa", 250 vietų keleivinis laivas „Nemunas" ir kt.

LAIVIAĨ — kaimas Kretingos rj., Imbarės apyl., 3 km į š. r. nuo Salantų, abipus kelio į Platelius. 358 gyv. (1959). Per kaimą teka Bubinas (Salanto kair. intakas). Ties L., Bubino kair. krante, yra piliakalnis.

Piliakalnio aikštelės ilgis 50 m, plotis 45 m; iš p. v. aikštelę puslankiu juosia 1,5 m aukščio pylimas. Bubino deš. krante (apie 1 km į r. nuo piliakalnio) yra V—XIII a. kapinynas. Didelė jo dalis sunaikinta, kasant žvyrą; likusioji ištirta 1940, 1948—51 ir 1956. Atkastas 371 kapas, iš jų 269 griautiniai, 102 degintiniai. Kai kurie kapai pasižymi įkapių gausumu ir brangumu. Rastas kalavijas, kurio rankena puošta sidabru, damaskinio plieno ieties antgalis. Radiniai laikomi Istorijos-etnografijos muziejuje Vilniuje, „Aušros" muziejuje Šiauliuose, Kauno istorijos ir Kretingos kraštotyros muziejuose.

LAIVÝBA *ž. Jūrų transportas, Upių transportas.*

LAĨŽUVA — miestelis Mažeikių rj., 15 km į š. r. nuo Mažeikių, prie Mažeikių—Jelgavos geležinkelio; apylinkės ir kolūkio centras. 400 gyv. (1959). Plano struktūra radialinė; pastatai išsidėstę palei pagr. kelius. Miestelio š. pakraščiu teka Vadakstis, kuria eina Latvijos TSR siena. Mažeikių sviesto g-los cechas, geležinkelio stotis, ryšių skyrius, ambulatorija (1952—63 buvo apylinkės ligoninė), vaistinė (nuo 1925), aštuonmetė m-la (nuo 1921 pradinė, 1949—61 septynmetė), kultūros namai (nuo 1963), biblioteka (nuo 1949). Keliai jungia L. su Leckava, Mažeikiais, Viekšniais, Klykoliais. Ist. šaltiniuose L. minima XVII a. pradžioje. 1661 pastatyta bažnyčia. 1713 Augustas II suteikė Laižuvai savaitinio turgaus privilegiją. 1840 miestelyje gyveno 62 šeimos, 1867 buvo 481 gyv., 1897 — 931; vyko turgūs, veikė keliolika parduotuvių ir smuklių. Buržuazijos valdymo laikotarpiu L.— valsčiaus centras (1923 — 845 gyv.). 1941.VIII hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai Pavenčiuose (Mažeikių rj.) sušaudė grupę L. taryb. aktyvistų. Vok. faš. okupacijos metu (1944) L. apylinkėse veikė partizanai. 1944.X išbėgdami vokiečiai miestelį sudegino; liko tik 2 mūriniai pastatai. L. kapinėse palaidotas poetas A. Vienažindys, 1876—92 buvęs L. klebonu.

LAKAJÀ — **1.** Ežeras Švenčionių rj., 13 km į v. nuo Švenčionėlių. Plotas 74 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 3140 m, didž. plotis 440 m. Kranto linija smulkiai vingiuota, jos ilgis 8350 m. Krantai daugiausia aukšti, miškingi. Per L. teka Lakajos upė (Žeimenos intakas). Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 15,2 kg/ha.

2. Upė Molėtų ir Švenčionių rj., Žeimenos deš. intakas. Ilgis 44 km, baseino plotas 433 km^2. Išteka iš Rudesėlio ež., 6 km į p. r. nuo Molėtų. Teka į r. ir p. r. miškais per Rudesos, Baltųjų Lakajų, Juodųjų Lakajų, Aldikio ir Lakajos ežerus. Įteka į Žeimeną 50 km nuo jos žiočių, ties Santaka. Didž. intakas Peršokšna (kair.). Vid. nuolydis 39 cm/km. Kadangi L. turi gerą požeminį maitinimą, be to, baseine daug ežerų ir miškų, jos vandens lygis svyruoja nežymiai, o nuotėkis pasiskirsto gana tolygiai. Pavasario potvyniai neaukšti (0,7—0,9 m virš vasaros vandens lygio), bet trunka ilgiau, negu kt. upėse. Debitas ties Lakajos kaimu (26 km nuo žiočių): maks. 11,2, vid. 2,18, min. vasarą 0,16, min. žiemą 0,62 m^3/s. Vid. debitas žiotyse 4,11 m^3/s. Prie L. aukštupio yra Baranavos botaninis-zoologinis draustinis (ž. *Baranavos miškas*).

3. Kaimas Švenčionių rj., Labanoro apyl., 19 km į v. nuo Švenčionėlių, 14 km į p. v. nuo Labanoro. 49 gyv. (1959). Kaimą supa Rašios, Baranavos, Juodinėnų miškai. Per kaimą teka Lakaja (Žeimenos intakas), ištekanti iš Juodųjų Lakajų ež., kuris yra 1 km į v. nuo kaimo. Girininkija (nuo 1956), parduotuvė (nuo 1949), pr. m-la. Ist. šaltiniuose L. kaimas minimas 1496.

LAKAJAĨ — **1.** Ežeras Molėtų rj., 8 km į r. nuo Molėtų. Ž. *Baltieji Lakajai.*

2. Ežeras Molėtų rj., 12 km į r. nuo Molėtų. Ž. *Juodieji Lakajai.*

LAKAJŲ̃ DRAUSTÌNIS — landšaftinis draustinis Molėtų ir Švenčionių rj., 1,5 km į p. r. nuo Molėtų. Draustinyje saugoma Baltijos aukštumų landšafto dalis su Molėtų ežerynu ir miškingomis jo apylinkėmis. L. d.— viena vaizdingiausių Lietuvos vietų. Ją gausiai lanko turistai, poilsiautojai, vasarotojai. Plotas 9952 ha. Reljefas vidutiniškai ir stipriai kalvotas daubotas. Aukščiausia L. d. vieta (180 m) yra galinių morenų ruože į p. v. nuo Baltųjų Lakajų ež. Draustinyje yra 20 ežerų; jie užima 3150 ha. Didž. ežerai: Baltieji Lakajai (670 ha), Galuonai (591 ha), Siesartis (546 ha), Kertuojai (544,5 ha), Juodieji Lakajai (430 ha), Bebrusai (368 ha). Draustinio v. dalyje vyrauja velėniniai jauriniai silpnai sujaurėję smėlingi dirvožemiai, r. dalyje — jauriniai šilainiai smėliniai dirvožemiai. 43% draustinio ploto apaugę miškais: Rašios (1335 ha), Lakajų (837 ha), Čiulų (804 ha), Inturkės (508 ha), Vilkaraisčio (406 ha), Juodinėnų (282 ha) ir Kerijų (141 ha); be to, miškais apaugusios kai kurios ežerų salos (iš viso 175 ha). Vyrauja pušynai. Kerijų miške yra 136 ha žemapelkė. Draustinyje auga reti augalai — liekninis beržas *(Betula humilis)*, lieknasis švylys *(Eriophorum gracile)*, dvilapė blandis *(Platanthera bifolia)*, durpyninis bereinis *(Chamaedaphne calyculata)*; Gulbino ežere aptinkama ežerinė slepišerė *(Isoëtes lacustris)*. Yra briedžių, stirnų,

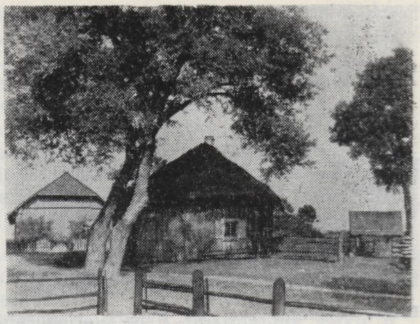

Lakajų draustinis. Kertuojų kaimas

Lakajų draustinis. Rudesėlio ež.

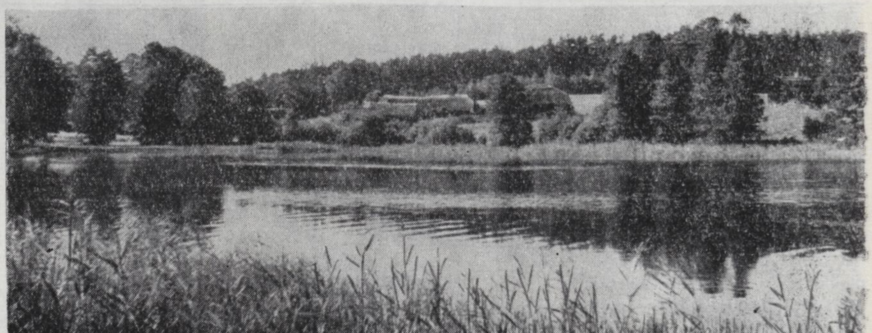

Lakajų draustinis. Rudesos ež.

šernų, lapių, usūrinių šunų, kiaunių, ūdrų, kiškių, voverių. Draustinį kerta Molėtų—Labanoro ir Molėtų—Pabradės keliai. Kertuojų ež. r. pakrantėje yra piliakalnis.

LAKINSKAĨ — kaimas Kapsuko rj., Naujienos apyl., 6 km į r. nuo Kalvarijos, prie Kazlų Rūdos—Alytaus geležinkelio. 59 gyv. (1959). Per kaimą teka Šešupė; prie jos 1930 pastatyta L. hidroelektrinė. Šešupės deš. krante, prieš pat geležinkelio tiltą, yra piliakalnis su pailga aikštele, kurios š. ir p. galuose yra akmenimis sutvirtinti pylimai, o centr. dalyje — didelis akmuo, kaip spėjama, kitados buvęs aukuru. Piliakalnio š. ir r. papėdėje yra sodybvietė. Kaimo apylinkėse rasta akmeninių kirvukų.

LAKŠTÁUSKAS Jurgis [g. 1924.IX.23 Stakliškėse (Prienų rj.)] — inžinierius technologas, chemijos mokslų kandidatas (1965), Lietuvos TSR nusipelnęs išradėjas (1965). 1952 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, iki 1961 dirbo pamainos meistru, laboratorijos vedėju K. Giedrio f-ke Kaune. Nuo 1965 dėsto Kauno Politechnikos in-te. Paskelbė moksl. straipsnių apie alkilinančias medžiagas; keli jo išradimai įdiegti gamyboje.

LAKŠTIÑGALOS. Lietuvoje lakštingala *(Luscinia luscinia)* dažna tankiuose lapuotuose miškuose ir krūmynuose, ypač krūmais apaugusiuose upių, ežerų krantuose. L. laikosi daugiausia ten, kur dėl paunksmių dirva neapaugusi žolėmis, nes ten randa sliekų ir vabzdžių. Į Lietuvą atskrenda balandžio pab. arba gegužės pr. Išskrenda rugpiūčio pirmojoje pusėje į r. Afriką. Nuo seniausių laikų L. minimos liet. liaudies dainose.

Lit.: T. Ivanauskas, Lietuvos paukščiai, kn. 3, V., 1964.

LAKŠTŪČIAI — kaimas Vilkaviškio rj., Bartininkų apyl., 7 km į p. nuo Vilkaviškio, prie kelio į Bartininkus. 89 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Vembrė (Šeimenos intakas). Ryšių skyrius, parduotuvė, felčerių-akušerių punktas. Kaimas susikūrė, 1924 išparceliavus Vembrių dvarą.

LALÃVIMAS — liaudiškas pavasario sveikinimo paprotys. Manoma, atsirado Lietuvoje dar prieš krikščionybės įvedimą. Vėliau sutapo su velykų šventėmis. Senovėje lalauninkai bus buvę piemenys, kurie, išgindami pavasarį pirmą kartą į laukus bandą, rinkdavę kiaušinius, lašinius, miltus. Dzūkijoje L. paprotys išliko iki XX a. Nuo pirmosios švenčių dienos vakaro iki antrosios dienos ryto lalauninkai (daugiausia nevedę vyrai) vaikščiodavo su muzikantu iš kiemo į kiemą, oracijomis ir dainomis sveikindami šeimininkus, linkėdami jiems laimės ir prašydami dovanų. Netekėjusioms merginoms buvo linkima ištekėti. L. dainos vadinamos lalinkomis. Jose dažnai pasitaiko priedainiai „vai lalu lalu", „oi lalim lalim", „vynelis vyno žaliasai" ir kt.

Lit.: Lietuvių tautosakos apybraiža, V., 1963.

LÃLIS Antanas — JAV lietuvių kultūros veikėjas, žodynininkas. Ž. Antanas *Lelys.*

LAMẼSTAS — ežeras Utenos rj., 1 km į š. r. nuo Saldutiškio, 10 km į p. nuo Tauragnų. Plotas 64 ha. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 1960 m, didž. plotis 460 m, kranto linijos ilgis 4650 m. R. galas siauresnis už vakarinį. Š. krantas status, p.— žemesnis ir vietomis pelkėtas. Į L. įteka 6 nedideli upeliai. Nenutekamas. Ežero v. galas užžėlęs. Prie L. yra Lamėsto, Antalamėstės kaimai. Ežeras verslovinis; žuvies 1965 sugauta 20 kg/ha.

LAM̃PĖDŽIAI, Lampėdis, — Kauno miesto dalis Nemuno deš. krante, žemiau Veršvų. Apie 2000 gyv. (1966). Vasarvietė, įsikūrusi sausame pušyne. Veikia 310 vietų poilsio namai, kuriuose 1966 ilsėjosi apie 5000 žmonių; „Inkaro" kombinato profilaktoriumas. Yra prieplauka, pr. m-la, ryšių skyrius, pionierių stovykla.

Lampėdžių pušynas

XX a. pradžioje L. buvo mažas kaimelis; 1902 jame tebuvo 30 gyv. Vėliau, ypač po I pasaul. karo, priv. asmenys Lampėdžiuose pasistatė nedidelių vasarnamių ir vilų. 1935 Lampėdžiuose buvo apie 350 gyventojų (jų tarpe nemažai Vilijampolės įmonių darbininkų), 22 nedideli priv. vasarnamiai. LKP Kauno aps. k-tas 1940 pirmojoje pusėje Lampėdžiuose rotatoriumi daugino pogr. „Tiesą". 1940 pr. ten prie viešųjų darbų dirbo apie 2000 Kauno bedarbių. 1940. II.8 dauguma jų buvo atleisti iš darbo. Dėl to prasidėjo 5 dienas trukęs streikas. Policijai žiauriai susidorojus su streiko dalyviais, 3000 Kauno įmonių darbininkų 1940.II.15 paskelbė solidarumo streiką. Kauniečių pavyzdžiu pasekė Panevėžio ir Rokiškio bedarbiai. Taryb. metais L. žymiai išaugo. Buv. privačiuose vasarnamiuose 1946 įsikūrė poilsio namai, prie kurių 1967 pastatytas naujas 170 vietų korpusas. 1946 L. prijungti prie Kauno.

LÃMPIS (Lampi) Džiovanis Batista [1775. III.25 Trente (Italija) — 1837.II.17 Vienoje] — dailininkas. Tapybos mokėsi Vienos Dailės akademijoje ir pas savo tėvą J. B. Lampį (1751—1830), žymų to meto tapytoją. 1795—1805 gyveno Peterburge, vėliau — Vienoje. Tapė portretus ir ist. paveikslus. Apie 1830 keletą mėnesių praleido Vilniuje. Čia nutapė Vilniaus didikų ir miestiečių portretų (maršalkos Lachnickio, Izabelės Fiorentini ir kt.), pasižyminčių klasicizmo dailei būdingais bruožais — išbaigtu piešiniu, erdvinių formų plastika ir kiek statiška kompozicija.

LANÁITĖ Merė [1915.VI.8 Jonavoje — 1948.V Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Siuvėja. 1929 įstojo į LKJS. Nuo 1933 Komunistų partijos narė. 1935 už kom. lit-ros platinimą nuteista 4 metus kalėti. 1940—41 dirbo LKP Jonavos vls. k-te. LKP V suvažiavimo (1941) delegatė su patariamojo balso teise. Hitlerinės okupacijos metais Kauno geto antifaš. org-jos narė. Tos org-jos pasiųsta, užmezgė ryšius su partizanais; nuo 1943.IX partizanų būrio „Mirtis okupantams" kovotoja. Po karo LKP Kauno aps. k-to instruktorė. Burž. nacionalistų nužudyta.

LÁNCMANIENĖ Sara [**Kobelkauskaitė;** g. 1913.V.15 Jurbarke] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Siuvėja. Kilusi iš darbininkų. 1925—41 darbininkė Jurbarke, Klaipėdoje, Kaune. 1935 Klaipėdoje įstojo į LKJS, platino kom. lit-rą. Nuo 1938 Komunistų partijos narė, part. darbą dirbo Kaune. 1941—45 darbininkė Kirovo ir Gorkio sr., 1945—49 Vilniuje. Pensininkė.

LANČIŪNAVÀ, Lenčiūnai, — kaimas Kėdainių rj., Taučiūnų apyl., 13 km į š. r. nuo Kėdainių, prie plento į Panevėžį. 1959 buvo 307 gyv., 1966 — 526 gyv. Iš š. r. prieina Lančiūnavos miškas. Girininkija, ž. ū. technikumas (iki 1958 ž. ū. mechanizacijos m-la), pr. m-la. Ist. šaltiniuose Lančiūnavos dvaras minimas 1587. Neoklasicistinio stiliaus ž. ū. technikumo rūmai (buv. dvaro rūmai, past. XIX a. pab.—XX a. pr.) — resp. reikšmės archit-ros paminklas.

Rūmų centr. dalis dviaukštė. Prie jos galinių fasadų yra vienaaukščiai priestatai. Rūmų stogą juosia klasikinių formų baliustrada. Pirmojo rūmų aukšto išplanavimas anfiladinis, antrojo — koridorinis. Rūmuose yra meniškų krosnių, pastatytų iš spalvotų, augaliniais motyvais papuoštų glazūruotų koklių. Į p. v. nuo rūmų yra ūkiniai buv. dvaro pastatai. Iš p. ir r. rūmus supa XIX a. vid. užveistas 5 ha parkas. Nelygus jo reljefas suskaidytas į dvi terasas: viršutinę — geometriškai išplanuotą ir žemutinę — landšaftinę. Parke auga Engelmano eglės, juodosios veimutinės ir kedrinės pušys, balzaminiai, sibiriniai, pilkieji ir Vičo kėniai.

LANČIŪNAVÕS-ŠVENTÝBRASČIO MIŠKAĨ — miškų masyvas Kėdainių rj., 13 km į š. r. nuo Kėdainių, abipus plento į Panevėžį. Priklauso Kėdainių miško pramonės ūkiui. Plotas 5172 ha; medynų 4310 ha. Masyvas 18 km ištįsęs iš š. v. į p. r. Jo pakraščiai labai vingiuoti; daug kur tarp miškų įsiterpę kaimai. Masyvo š. v. dalį sudaro Šventybrasčio girininkijos Landžių (158 ha), Šventybrasčio (241 ha), Vidulaukio (108 ha), Laivelių (378 ha), Lepšynės (795 ha), Užvalkių (499 ha) ir Gražvalkių (231 ha)

miškai, p. r. dalį — Lančiūnavos girininkijos Pavermenių (468 ha), Būdų (252 ha), Lančiūnavos (1055 ha), Dovydų (159 ha), Evilų (39 ha), Giraitės (83 ha) ir Ilgatrakio (706 ha) miškai. Reljefas lyguminis, vietomis pelkėtas. Dirvožemiai velėniniai gliejiški ir gliejiniai, išplauti bei sujaurėję, vietomis velėniniai jauriniai gliejiški ir gliejiniai, priemoliniai. 95% medynų savaiminės kilmės. Beržynų ir drebulynų yra po 32%, baltalksnynų 10%, juodalksnynų 9%, uosynų 7%, ąžuolynų ir eglynų po 5%. Jaunuolynai sudaro 23%, pusbrandžiai medynai 48%, pribręstantieji 13%, brandieji 15%, perbrendę 1%. Vid. amžius 33 metai, vid. bonitetas I,8, vid. skalsumas 0,71, vid. tūris 115 ktm/ha, vid. prieauga 3,5 ktm/ha. Gausu stirnų, pilkųjų kiškių; yra briedžių, vilkų, šernų, barsukų, lapių, usūrinių šunų, baltųjų kiškių, kiaunių, voverių, jerubių, tetervinų, pamiškėse — kurapkų. Miškai eksploataciniai, išskyrus 504 ha apsauginę juostą palei plentą. Per metus iškertama apie 9000 ktm.

LÁNDSBERGIS Gabrielius [slap. **Žemkalnis;** 1852.I.21 Kompanščiznos dvare (prie Linkuvos) — 1916.VIII.28 Vilniuje] — teatro veikėjas, dramaturgas, publicistas. Mokėsi Šiaulių gimnazijoje. Baigęs telegrafo kursus Rygoje, nuo 1871 dirbo Maskvos telegrafe. Klausė teisės paskaitų Maskvos universitete, išlaikė priv. advokato egzaminus. 1876—78 tarnavo Rusijos kariuomenėje. Nuo 1878 dirbo Krime, nuo 1884 — Lietuvoje. Aitvaro, Keleivio, L., L-io, Senio Betgyvo, Žemkalnio ir kt. slapyvardžiais bei kriptonimais spausdino publicistinius straipsnius „Varpe", „Ūkininke", „Naujienose". 1894 pradėjo domėtis teatru, Mintaujoje vaidino Keturakio komedijoje „Amerika pirtyje". 1894 už anticarinę veiklą ištremtas į Rusiją. 1895 apsigyvenęs Maskvoje, savarankiškai studijavo teatro meną, dalyvavo visuom. veikloje. 1899 išleido ist. brošiūrą „Lenkai ir lietuviai" (lenkų k., 1907). 1900 įkalintas Liepojoje, 1902 ištremtas į Smolenską. Nuo 1904 dirbo „Vilniaus žinių" redakcijoje, nuo 1908 — Kauno, nuo 1909 — Šiaulių draudimo įstaigose. 1905 su kitais įkūrė „Vilniaus kanklių" d-ją. Aktyviai dalyvavo „Dainos" (Kaune) ir „Varpo" (Šiauliuose) d-jų veikloje. Vienas liet. teatro dešimtmečio minėjimo Vilniuje organizatorių (1909). Nuo 1915 Lietuvių d-jos nukentėjusiems dėl karo šelpti įgaliotinis Vilniuje.

L. sukūrė romantinę melodramą „Birutė" (past. 1906), kurią M. Petrauskas panaudojo kaip libretą to paties pavadinimo operai, dramą „Blinda" (past. 1907), komedijas „Pagavo" (past. 1908), „Jurgis Durnelis" (past. 1908), komediją vaikams „Tarnaitė pamokė" (past. 1908), monologą „Blaivininkų pirmininkas" (past. 1913) ir kt. Reikšmingiausias L. kūrinys yra drama „Blinda", įėjusi į profesinio liet. teatro repertuarą, vaidinama ir taryb. metais. Vaizduodamas „svieto lygintoją" T. Blindą, pašiepdamas dvarininkus, šioje dramoje, kaip ir komedijoje „Pagavo", L. išreiškė kai kurias 1905 revoliucijos nuotaikas, tačiau kartu propagavo liet. valstiečių ir liet. dvarininkų vienybės idėją. „Blinda" pasižymi dinamišku veiksmu, netikėtomis situacijomis, individualizuota, sodria, liaudiška veikėjų kalba.

L. reiškėsi kaip publicistas, teatro kritikas ir didaktinių vaizdelių vaikams autorius („Pasaka", „Šnekėjimo vakaras", „Stebuklingos kibirkštys", „Ką daro iš smilties" ir kt.). Be aktualių švietimo, politikos, ekonomikos straipsnių, L. rašė režisūros, vaidybos technikos klausimais, kovojo su diletantiškumu ir paviršutiniškumu scenoje, rengė dirvą profesionaliam liet. teatrui. Recenzavo dramos kūrinius (L. Giros „Kerštą", K. Puidos „Gaires") bei jų pastatymus, skatino rinkti liet. teatro istorijos medžiagą, pats parašė tos srities darbų.

L. pasižymėjo kaip režisierius, aktorius, dainininkas. Pastatė S. Bogušytės ir M. Dirmantaitės „Dumblynę" (1906), M. Šikšnio-Šiaulėniškio „Pilėnų kunigaikštį" (1906), J. Slovackio „Mindaugą" (1908), H. Hejermanso „Du keliu" (1913), L. Tolstojaus „Patamsio galybę" (1914), nežinomo autoriaus verstinę pjesę „Šilagėlė" (1916) bei savo kūrinius: „Birutę" (1906 ir 1909), „Blindą" (1907), „Tarnaitė pamokė" (1908) ir kt. Vaidino Kanapinskį (P. Pundzevičiaus „Neatmezgamas mazgas", 1905), Bagrevičių („Dumblynė", 1906), Krivę („Pilėnų kunigaikštis", 1906), Senąjį vaidilą („Birutė", 1906), Titnaginskį („Blinda", 1907), Heidenrichą („Mindaugas", 1908). Operetėse atliko Adomo, Pikliaus (M. Petrausko „Adomas ir Ieva", 1906, „Kaminkrėtys ir malūnininkas", 1906) partijas.

Ršt.: Blinda.— Audroms siaučiant, V., 1955.

Lit.: **V. Maknickas,** Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis, K., 1936 [su bibliografija]; **B. Pranskus,** Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis.—„Pergalė", 1956, Nr. 8; Lietuvių literatūros istorija, t. 2, V., 1958.

LÁNDSBERGIS Vytautas [**Žemkalnis;** g. 1893.III.10 Linkaučiuose (Pakruojo rj.)] — architektas. 1913—1916 archit-rą studijavo Rygos Politechnikos institute. 1916—1922 tarnavo Rusijos ir burž. Lietuvos kariuomenėje. 1922—25 studijavo Romos Aukštojoje architektūros m-loje. Šią m-lą baigęs, 1926—39 dirbo įvairiose valst. įstaigose, vertėsi priv. praktika Kaune ir kitose Lietuvos vietose, suprojektavo ir pastatė Raudonojo kryžiaus org-jos ligonines Kaune, Klaipėdoje, Švėkšnoje, Panevėžyje, Šiauliuose ir kitur. 1927—29 Kauno un-to asistentas. 1939—44 Vilniaus miesto vyriausiasis inžinierius ir architektas, vadovavo Vilniaus miesto gen. plano sudarymui. 1945—59 gyveno V. Vokietijoje, Australijoje. Nuo 1959 Miestų statybos projektavimo instituto Kauno filialo architektas. Paskelbė straipsnių archit-ros klausimais, suprojektavo (ir prižiūrėjo statybą) apie 70 įv. pobūdžio pastatų, pasižyminčių geromis funkcinėmis savybėmis, paprastomis, darniomis proporcijomis, harmoningai suderintų su aplinka, želdiniais.

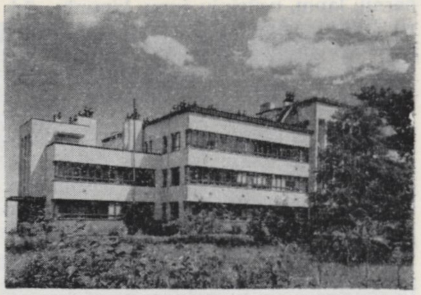

Vytauto Landsbergio suprojektuoti Kauno Politechnikos in-to cheminės technologijos f-to rūmai (1938)

Pagal L. projektus pastatyta: Kauno apskrities savivaldybės rūmai (dab. Kauno miesto milicijos v-ba, 1932), Kauno Kūno kultūros rūmai (1932; dab. Kūno kultūros in-tas), 7 aukštų gyv. namas Kaune, Maironio g. (1933), nunciatūra Kaune, S. Nėries g. (dab. sanatorinis vaikų lopšelis, 1933), „Pienocentro" rūmai (dab. Kauno Politechnikos in-to radioelektronikos f-tas, 1934), Panevėžio ir Biržų vid. m-los (1935—36), Tyrimų laboratorijos rūmai (dab. Kauno Politechnikos in-to IV rūmai, 1932—38), Prekybos ir pramonės rūmai (dab. Kauno viešoji biblioteka, 1938), paminklas S. Dariui ir S. Girėnui Soldine (dab. Mislibožas, Lenkija; 1935). L. sudarė Vilniaus senamiesčio kvartalo rekonstravimo projektą (su V. Parčiausku ir V. Dvariškiu, 1960—62), Onkologijos mokslinio tyrimo in-to rūmų Vilniuje projektą (su J. Putna, 1963), ir kt.

Ršt.: Liaudies namų uždaviniai ir jų projektavimas, K., 1928.

LÁNDSBERGIS Vytautas [g. 1932.X.18 Kaune] — pianistas, muzikologas. 1955 baigė Lietuvos TSR konservatoriją (fortepijono specialybė). 1952—57 fortepijono dėstytojas Vilniaus specialiojoje vidurinėje muz. m-loje, nuo 1957 Vilniaus Ped. in-te. Parašė straipsnių liet. klasikinės muzikos, daugiausia M. Čiurlionio kūrybos, klausimais. Parengė spaudai J. Gruodžio kūrinius fortepijonui (2 t., 1960—61), įgrojo į 2 plokšteles M. Čiurlionio fortepijoninių kūrinių (1964, 1967), parašė kino filmo „M. K. Čiurlionis" scenarijų (1965).

Ršt.: Pavasario sonata, [straipsniai apie M. K. Čiurlionį], V., 1965.

LANDŠAFTÓTYRA — mokslas apie kraštovaizdį; fizinės geografijos šaka, tyrinėjanti geografinės aplinkos komponentų (žemės gelmių, paviršiaus reljefo, vidaus vandenų, dirvožemių, biocenozių) erdvinius derinius — landšaftus, iš kurių rinkinio susideda matoma krašto geografinė mozaika. Svarbiausias L. uždavinys — išaiškinus kraštovaizdžio sandarą, pasiūlyti racionalius ir griežtai di-

ferencijuotus kraštovaizdžio naudojimo ir tvarkymo būdus. Lietuvoje L. pradėta vystyti 1958. Nustatyti kraštovaizdžio skaidymo į vietovaizdžius, apyrubes, facijas principai; šie tipologiniai teritoriniai vienetai suklasifikuoti; iššifruotas atskirų kraštovaizdžio komponentų savitarpio ryšių pobūdis, pradėta nagrinėti landšafto geochemija. L. pasiekimų pagrindu parašytas Lietuvos TSR fizinės geografijos II tomas (A. Basalykas; 1965).

LÁNDŽIAI — kaimas Klaipėdos rj., Judrėnų apyl., 8 km į r. nuo Veiviržėnų, 10 km į š. r. nuo Švėkšnos. 47 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Šalpė (Veiviržo intakas). Ist. šaltiniuose L. minimi 1565.

LANGBORDÁITĖ Chana [g. 1918.XII.2 Jonavoje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. 1930—36 spaustuvės darbininkė Kaune. 1934 įstojo į LKJS, priklausė spaustuvės komjaunimo kuopelei. Platino kom. lit-rą. 1936—1939 už rev. veiklą kalinta IX forte, Ukmergėje. Nuo 1939 Komunistų partijos narė. Už dalyvavimą antifaš. demonstracijoje Kaune 1939—40 kalinta Dimitravo priverčiamojo darbo stovykloje. 1941—45 liet. vaikų namų auklėtoja Gorkio srityje, 1945—53 part. darbuotoja Biržų, Šilutės ir Kretingos rj. 1953—1957 mokėsi Resp. part. m-loje. 1957—1960 dirbo part. darbą, nuo 1960 bibliotekininkė Linkuvoje.

LÁNGSDORFAS Karolis Kristijonas [1757—1834] — vokiečių matematikas. Nuo 1805 Vilniaus un-to taikomosios matematikos katedros vedėjas. Trejus metus dėstė mechanikos kursą, išleido 2 veikalus (lotynų k.). Grįžęs į Vokietiją, būdamas Heidelbergo un-to rektoriumi, palaikė glaudžius ryšius su Vilniaus un-to vadovybe.

LANKÁUSKAS Romualdas [g. 1932.IV.3 Klaipėdoje] — rašytojas. 1950—53 Vilniaus un-te studijavo rusų kalbą ir lit-rą. 1952—60 dirbo „Jaunimo gretų", „Literatūros ir meno", „Šluotos" redakcijose. Nuo 1950 bendradarbiauja periodinėje spaudoje. Ankstyvieji L. kūriniai (aps. „Nepaprastas atsitikimas", 1954; apys. „Tolimajame plaukiojime", 1954, rus. leid. 1956; aps. rink. „Baisusis plėšikas Aloyzas", 1958) skirti vaikams. Juose poetizuojami vaikų charakterio bruožai — drąsa, veržlumas, sumanumas. Pasakojimas dinamiškas, intriguojantis. Pagal apys. „Tolimajame plaukiojime" L. sukūrė kino scenarijų filmui „Žydrasis horizontas" (1957). L. kūrybos savitumas išryškėjo prozos rinkiniuose „Klajojantis smėlis" (1960), „Kai nutyla trompetas" (1961), kuriuose sprendžiamos gimtojo krašto meilės, soc. humanizmo įsitvirtinimo, individo būties įprasminimo temos. Kūrinių herojai, daugiausia miesto inteligentai,— jautrios, mąstančios, linkusios į egocentriškumą ir egzotiką asmenybės. Pasakojimas lakoniškas, santūrus, daiktiškas. Antimilitarinės tematikos romane „Vidury didelio lauko..." (1962) L. pavaizdavo II pasaul. karo sukrėstų žmonių pergyvenimus. Romanas pasižymi sintetišku gyvenimo apmąstymu, simbolinio pobūdžio charakteriais. Novelių rinkiniuose „Trečias šešėlis" (1964), „Nuo ryto iki vakaro" (1965) išryškėjo L. meninis brandumas. L. novelės trumpos, kompaktiškos, jose nemažą vaidmenį atlieka nuotaika, staigūs veiksmo posūkiai. L. vaizduoja savo amžininkų charakterius, jų reagavimo būdą, dramatiškas vidines kolizijas, lemtingas situacijas, romantiško polėkio susidūrimus su grubiu praktiškumu. Kai kuriuose kūriniuose (rom. „Tiltas į jūrą", išsp. 1963, ir kt.) L. reiškia vienišumo, skepticizmo nuotaikas. L. išvertė į liet. kalbą E. Hemingvėjaus, R. Bredberio kūrinių.

Lit.: **A. Bieliauskas,** Keliai ir paminklai, V., 1963 [str. „Žmogus ieško savo vietos"]; **K. Ambrasas,** Mintys kelyje, V., 1963 [p. 122—141]; **V. Kubilius,** Naujų kelių ieškant, V., 1964 [p. 38—45]; **V. Galinis,** Literatūra, dabartis, žmogus, V., 1966 [p. 87—98]; **A. Zalatorius,** Novelių žmogus ir novelių menas.—„Pergalė", 1966, Nr. 8.

LANKĖLIŠKIAI — kaimas Vilkaviškio rj., Bartninkų apyl., 7 km į p. v. nuo Vilkaviškio. 76 gyv. (1959). Per kaimą teka Širvinta (Šešupės intakas). Ist. šaltiniuose L. minimi nuo XVII a. pr. (1609 pastatyta pirmoji bažnyčia). 1781 kaime veikė pr. m-la, kurioje mokėsi 65 vaikai (31 bajorų, 31 valstiečių, 3 miestiečių).

LANKESÀ — upė Jonavos ir Kėdainių rj., Obelies kair. intakas. Ilgis 54 km, baseino plotas 249 km^2. Prasideda netoli Vaiškonių, 9 km į p. r. nuo Šėtos. Teka į p. v.; įtekėjus Medukšnai, staigiai pasuka į š. v. Įteka į Obelį 17 km nuo jos žiočių, ties Vilkaičiais. Intakai: dešinieji — Garankla, Garanklė, Gramas; kairieji — Srautas, Žiedupė, Petrašiunka, Juodžia, Medukšna, Vaiskulys. Vid. nuolydis 89 cm/km. Debitas ties Martyniškiais (24 km nuo žiočių): maks. 33,3, vid. 0,72 m^3/s. Vid. debitas žiotyse 1,23 m^3/s. Aukštesnių potvynių metu upė išsilieja iš krantų, vasarą vietomis išdžiūsta, o žiemą užšąla iki dugno.

LAÑKOS — ežeras Utenos rj., 8 km į v. nuo Daugailių, apie 150 m į p. nuo Alaušo ežero. Plotas 18,5 ha, ilgis 675 m, didž. plotis 375 m. Krantai lėkšti, pelkėti. Nenutekamas, užžėlęs. Prie L. įsikūrę Alkai, Sudeikiai.

LANKŌS LAŨKAS — kaimas Plungės rj., Paukštakių apyl., 6 km į š. r. nuo Plungės, į š. v. nuo Šiaulių—Kretingos geležinkelio ir plento. 43 gyv. (1959). Š. pakraščiu teka Pietvė (Babrungo intakas). Yra Stanelių aštuonmetė m-la (1918—53 pradinė, 1953—62 septynmetė).

LAÑKTIS — prietaisas siūlams į sruogas vyti. *Ž. Audimas.*

LAÑKUPIAI — kaimas Šilutės rj., Saugų apyl., 8 km į p. r. nuo Priekulės, abipus Minijos. 245 gyv. (1959). Kaimas kupetinis. Jo p. pakraštyje prasideda Klaipėdos kanalas. Felčerių-akušerių punktas, vaistinė, pr. m-la (nuo XVIII a. pab.), biblioteka. Lankupiuose rasta neolito epochos kapų. XIX a. vid. L. m-loje dirbo pažangus mokyt. M. Šapolas.

LANKÙTIS Jonas [g. 1925.II.8 Gargžduose] — literatūros tyrinėtojas, filologijos mokslų kandidatas (1956). 1947—48 dirbo Klaipėdos rj. laikr. „Raudonasis švyturys", 1950—1953 — laikr. „Literatūra ir menas" redakcijose. 1953 baigė Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą. Nuo 1956 Liet. kalbos ir lit-ros in-to moksl. bendradarbis, nuo 1957 to in-to taryb. lit-ros sektoriaus vadovas. Nuo 1960 TSKP narys. „Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos" literatūros ir kultūros skyriaus redaktorius konsultantas.

Lit-ros kritikos straipsnius pradėjo skelbti 1947. Teorinio pobūdžio veikale „Lietuvių dramaturgija" (1958) L. nagrinėjo konflikto ir charakterio problemas liet. dramaturgijoje, aptarė žymesnių praeities dramaturgų kūrybą. Soc. realizmo estetikos ir konkrečių šio metodo apraiškų tarybinėje liet. prozoje, poezijoje, dramaturgijoje klausimais parašė knygas „Socialistinis realizmas lietuvių literatūroje" (1959), „Socialistinio realizmo metodas" (1962), „Literatūra ir humanistiniai idealai" (1963). Monografijose „V. Mykolaičio-Putino kūryba" (1961) ir „V. Mykolaitis-Putinas" (1967, rusų k.) L. plačiai išanalizavo šio rašytojo kūrybos kelią, jo poezijos, prozos ir dramaturgijos idėjines bei menines ypatybes. Knygose „E. Mieželaičio poezija" (1965) ir «E. Mieželaičio „Žmogus"» (1965, rusų kalba) aptarė poeto kūrybos raidą, jos ryšį su epocha. Kritikos darbuose L. daug dėmesio skiria lit-ros visuomeniškumo, nac. charakterio, humanizmo, stiliaus ir kūrybinio metodo problemoms. Parašė nemaža straipsnių dramaturgijos klausimais, nagrinėjo Alf. Bieliausko, Just. Marcinkevičiaus, M. Sluckio ir kitų liet. rašytojų kūrybą. L. yra vienas iš akademinės „Lietuvių literatūros istorijos" autorių ir redaktorių. Jo kritikos straipsniams ir lit-ros mokslo darbams būdinga naujų problemų kėlimas, istorizmo principas, pastangos teoriškai apibendrinti lit-ros procesą.

LAPAINIÀ — **1.** Upė Kaišiadorių rj. Ilgis 24,5 km, baseino plotas 112 km^2. Prasideda 8 km į p. r. nuo Kalvių, ties Ringailiais. Teka į š. v. per Gabio, Kalvių ežerus. Įteka į Kauno marias 3 km į š. r. nuo Darsūniškio, ties Lapainios kaimu. Intakai: dešinieji — Vertimas, Kruo-

nė; kairysis — Purvelė. Vidutinis nuolydis 528 cm/km. Vidutinis debitas žiotyse 0,81 m^3/s.

2. Kaimas Kaišiadorių rj., Vilūnų apyl., 3 km į š. r. nuo Darsūniškio, prie Kauno marių. 133 gyv. (1959). Pro L. į marias teka Lapainios upelis. Kaimas yra žemiau marių lygio ir atitvertas nuo jų apsauginiu pylimu; veikia vandens perpumpavimo stotis. Ties L., Nemuno slėnyje, į š. r. nuo Lapainios upelio žiočių, yra sen. gyvenviečių liekanų.

1958 tyrinėta ankstyvojo neolito gyvenvietė ir dvi ankstyvojo geležies amžiaus alkaduobės. Neolito stovykloje rasta šukinės keramikos ir mikrolitinių-makrolitinių titnago dirbinių. Alkaduobėse rastas storas anglių, suodžių ir degintų kaulų sluoksnis, kuriame gausu brūkšniuotosios, grublėtosios ir glūdintosios keramikos. Be to, prie pat Nemuno aptikti geležies amžiaus gyvenvietės pėdsakai. Radiniai laikomi Kauno ist. muziejuje.

Lit.: **R. Jablonskytė-Rimantienė,** Ankstyvojo geležies amžiaus Lapainios puodžiai.—„Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 3, V., 1961.

LAPAJEVĀITĖ Marija [**Radionova;** g. 1910.IX.9 Prienuose (Širvintų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė, Didžiojo Tėvynės karo partizanė. Kilusi iš valstiečių. Į rev. veiklą įsijungė Medinuose (Kaišiadorių rj.). Nuo 1933 Komunistų partijos narė. Platino neleg. lit-rą, dirbo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-joje. 1940—41 LKP Trakų aps. k-to instruktorė. D. Tėvynės karo metais partizanų ryšininkė, nuo 1943.VI partizanų būrio „Už Tarybų Lietuvą" partizanė. 1944—1945 part. darbuotoja Ukmergėje, Vilniuje. Pensininkė.

„LĀPAS" — bulvarinis savaitraštis, ėjęs 1932—34 Kaune.

LAPAŠÌNSKAS Jonas [g. 1923.III.4 Slabadoje (Rokiškio rj.)] — žurnalistas, poetas, Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas (1965). 1940—41 mokėsi Rokiškio g-joje, buvo Kauno radijo k-to korespondentas. 1944—55 dirbo Resp. radijo k-te, žurnalo „Švyturys", laikr. „Kauno tiesa" redakcijose. Nuo 1952 TSKP narys. Nuo 1955 žrn. „Jaunimo gretos" redaktorius. 1962 baigė Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą. Eilėraščius pradėjo spausdinti 1938. Lyrikos rinkinyje „Jaunystės daina" (1953) apdainavo taryb. santvarkos Lietuvoje laimėjimus, tautų draugystę, taryb. jaunimo siekius, skelbė kovos už taiką idėjas. Išleido eil. rinkinių vaikams („Raketa", 1961; „Groja dūdos", 1963). L. poezijai būdingas švelnus lyrizmas, dainingumas. Pagal jo eilėraščių tekstus sukurta dainų. Resp. konkursuose L. yra laimėjęs premijų už dainų tekstus. Parašė libretą V. Baumilo operai „Rožės žydi raudonai" (pagal A. Bieliausko romaną, past. 1967 Kauno muz. teatre).

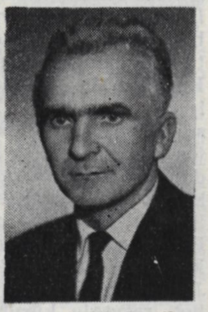

LĀPĖ Juvencijus [g. 1925.IX.13 Degesiuose (Utenos rj.)] — psichologas, pedagogikos mokslų kandidatas (1962). 1950 baigė Vilniaus Ped. in-tą. 1951—53 Klaipėdos sr. liaudies švietimo skyriaus inspektorius, Varnių vid. m-los, Rusnės kurčių-nebylių m-los direktorius. 1953—1958 Vilniaus Ped. in-to, nuo 1961 Vilniaus un-to dėstytojas. Nuo 1965 TSKP narys. Nuo 1966 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių suvokimo klausimais.

LĀPĖ Petras [g. 1924.VIII.31 Veiviržėnuose (Klaipėdos rj.)] — inžinierius architektas. 1956 baigęs Kauno Politechnikos in-to statybos f-to archit-ros skyrių, dirba architektu Klaipėdoje (1956—57 tarprajoniniame archit-ros skyriuje, nuo 1957 miesto archit-ros skyriuje, nuo 1959 „Dailės" kombinate, 1961—65 statybos treste). Nuo 1963 Architektų s-gos Klaipėdos sk. pirmininkas. Nuo 1965 Miestų statybos projektavimo in-to Klaipėdos sk. viršininkas. Pagal L. projektus pastatyta vasaros kavinė „Neringa" (1957), miesto parko šokių aikštelė (1958), restoranas „Neptūnas" (1963) Klaipėdoje ir K. Poželos kolūkio kultūros namai (1966) Šilalės rj., įrengti gėlių parduotuvės (1961), centr. pašto (1962), žuvų parduotuvės (1965) interjerai, rekonstruoti viešbutis „Baltija" (1959) ir „Žalgirio" stadionas (1960) Klaipėdoje. L. parengė kavinės „Undinė" Klaipėdoje projektą (1966), Priekulės (Klaipėdos rj.) taryb. ūkio kultūros namų ir parduotuvės su valgykla rekonstravimo projektus (1966).

LAPĖNAS Jonas [g. 1924.II.20 Rimkūnuose (Pasvalio rj.)] — architektas. 1951 baigęs Vilniaus Dailės in-to archit-ros f-tą, dirba Miestų statybos projektavimo in-to projektų vyriausiuoju architektu. Pagal L. projektus pastatyta gyv. namų, visuom. bei adm. pastatų (Statybos m-jos rūmai, 1957; Vilniaus Ped. in-to rūmai, su A. Kolosovu, 1958; valgyklos-restoranai Vilniuje, 1963, ir Šiauliuose, 1964; senelių ir invalidų namai Linkuvoje, 1965, ir kt.).

LĀPĖS — kaimas Kauno rj., 10 km į š. r. nuo Kauno, Neries deš. krante; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 97 gyv. (1959). Ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (1944—55 ambulatorija), aštuonmetė m-la (1944—49 progimnazija, 1949—61 septynmetė), biblioteka (nuo 1954). Prie kaimo yra piliakalnis. Ist. šaltiniuose L. minimos 1798. Yra išlikęs buvusio L. dvaro parkas.

LĀPĖS. Lietuvos miškuose paplitusi **rudoji L.** *(Vulpes vulpes).* Daugiausia L. yra v. ir vid. Lietuvoje, ypač tuose rajonuose, kur vyrauja mišrūs miškai (10—20 L. 1000 ha miško plote), mažiausiai — sausuose p. r. Lietuvos pušynuose (iki 5 L. 1000 ha miško plote). Valst. miškuose 1937 suskaičiuota 9700 L. Pokario laikotarpiu daugiausia jų buvo 1952—54 (14—15 tūkst.). Vėliau jų šiek tiek sumažėjo dėl niežų. 1967 pr. priskaičiuota 13 000 L. Paruošų org-joms 1957 pristatyta 4500 jų kailiukų, 1961 — 7700, 1963 — 3300, 1966 — 1700.

Juodsidabrė **lapė** Kretingos žvėrininkystės ūkyje

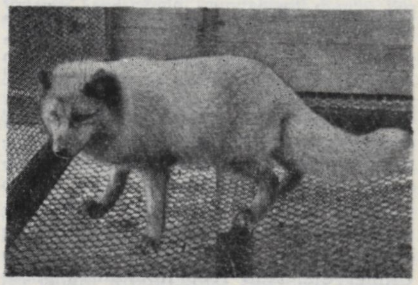

Mėlynoji **lapė** Kretingos žvėrininkystės ūkyje

Rudoji **lapė**

Nelaisvėje auginamos **juodsidabrės** ir **mėlynosios,** arba **žydrosios, L.** Pirmoji juodsidabrių L. ferma Lietuvoje buvo įsteigta T. Ivanausko iniciatyva 1929 Obelynėje, netoli Kauno. 1940 pr. Lietuvoje 18 ūkių jau turėjo 800 veislinių juodsidabrių L. (1939 užmušta kailiams 700); be to, 1 ūkis augino mėlynąsias L. Taryb. metais L. auginimas fermose labai paplito. Lietuvos TSR Medžioklės ir žūklės d-jos zoofermos (Trakų rj. Jovariškių, Tauragės rj. Juodpetrių, Šiaulių rj. Noreikių ir Kėdainių rj. Taujėnų) 1967 pr. turėjo 1260 veislinių juodsidabrių L., Kretingos žvėrininkystės ūkis 730, Priekulės žvėrininkystės taryb. ūkis (Klaipėdos rj.) 802, Vilkijos žvėrininkystės taryb. ūkis (Kauno rj.) 1989, Lapių žvėrininkystės taryb. ūkis (Kauno rj.) 403. Be to, nedideles šių L. fermas turi Ž. ū. akademija (arti Kauno) ir Vilniaus rj. „Pergalės" kolūkis. Paruošų org-joms 1957 pristatyta 1800 juodsidabrių L. kailiukų, 1967 — 12 200. **Mėlynąsias L.** augina Kretingos žvėrininkystės ūkis (1967 pr. jame buvo 1274 veislinės mėlynosios L.), Jovariškių zooferma (1967 pr. — 180), Vilkijos žvėrininkystės taryb. ūkis (1967 pr. — 1080), Lapių (1967 pr. — 474). Paruošų org-joms

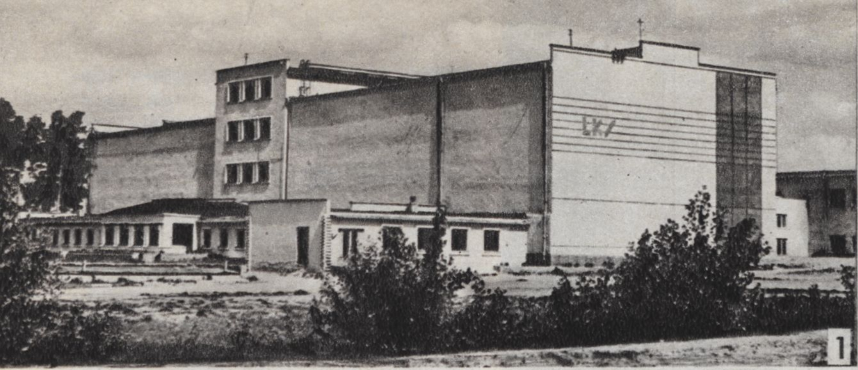

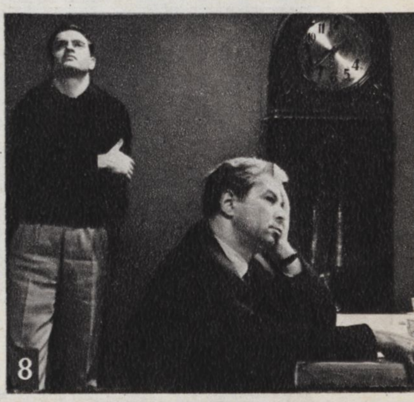

LIETUVOS KINO STUDIJA

1. Kino studijos rūmai. **2—3.** Filmavimo momentai iš kino filmų: **2.** „Laiptų į dangų"; **3.** „Mažojo princo" (Karakumų dykumoje). **4—14.** Kadrai iš kino filmų: **4.** „Ignotas grįžo namo"; **5.** „Adomas nori būti žmogumi"; **6.** „Gyvųjų didvyrių" (novelė „Lakštingala"); **7.** „Žingsnių naktį"; **8.** „Vienos dienos kronikos"; **9.** „Paskutinės atostogų dienos"; **10—11.** „Niekas nenorėjo mirti"; **12.** „Eglės žalčių karalienės"; **13.** „Laiptų į dangų"; **14.** „Mažojo princo"

LIETUVOS TSR
Kuršių nerija. Tylos klonis

LIETUVOS TSR
Nemunas prie Druskininkų

1957 pristatyta 8 jų kailiukai, 1967 — 13 400. Kai kurie L. biologijos bei auginimo klausimai, t. p. kai kurios jų ligos nagrinėta Zoologijos ir parazitologijos in-te (iki 1959 Biologijos in-te) bei Veterinarijos akademijoje.

Lit.: J. Prūsaitė, Lietuvos rudųjų lapių biologija.—„LTSR MA darbai", 1960, C 3; Lapių medžiojimas.— Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964 [p. 131].

LAPGIRIAI — kaimas Jurbarko rj., Vadžgirio apyl., 9 km į r. nuo Eržvilko, prie Bebirvos ir Šaltuonos santakos. 202 gyv. (1959). Kaimą supa Žvirblaukio ir Lapgirių-Išdagų miškai. Yra lentpiūvė. Ist. šaltiniuose L. minimi 1561 (2 kiemai, 3 valakai). L. valstiečiai aktyviai dalyvavo 1863 sukilime.

LAPGIRIŲ-IŠDAGŲ MIŠKAI — miškų masyvas Jurbarko rj., 7 km į r. nuo Eržvilko, abipus kelio į Raseinius. Priklauso Raseinių miško pramonės ūkio Vadžgirio girininkijai. Plotas 1081 ha; medynų 1023 ha. Masyvą sudaro Lapgirių (812 ha), Skersinių (90 ha) ir Išdagų (179 ha) miškai. Š. pakraščiu teka Šaltuona (Šešuvies intakas), p.— Vidaujaitė (Vidaujos deš. intakas); per mišką į Šaltuoną teka Driūbinas. Reljefas lygumінis, su nuolydžiu į p.; šiaurėje — statūs Šaltuonos krantai, išraižyti erozinių griovų. Dirvožemiai jauriniai, mažai bei vidutiniškai sujaurėję, vietomis gliejiški, susiformavę ant priesmėlių ir priemolių. Drebulynų yra 57%, eglynų 16%, beržynų 23%, juodalksnynų 3%, uosynų 1%. 98% medynų savaiminės kilmės. Medynų vid. amžius 34 metai, bonitetas I—II, vid. skalsumas 0,8, vid. tūris 201 ktm/ha, vid. prieauga 5,9 ktm/ha. Gausu stirnų, šernų, usūrinių šunų, lapių, kiškių. Didesnioji miškų dalis eksploatacinė, išskyrus 70 ha apsauginių pagal Eržvilko—Raseinių kelią. Masyvo š. r. pakraštyje įsikūręs Lapgirių kaimas.

LAPIAI — kaimas Klaipėdos rj., 8 km į š. r. nuo Gargždų; apylinkės ir kolūkio centras. 145 gyv. (1959). P. r. pakraščiu teka Žvelsa (Minijos intakas), r.— jos intakas Trumpė. Žvelsos deš. krante yra kalva, vad. Pilalė. Iš š. prieina Mykolišklų miškas. Per kaimą eina kelias iš Kartenos į Žemaičių plentą. Ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1958), aštuonmetė m-la (1918—48 pradinė, 1948—62 septynmetė). Kaimas susikūrė 1925, išparceliavus L. dvarą.

LAPIĖNĖ Petras [1904.X.18 Kviriškyje (Biržų rj.) — 1943.IX.2 Kaune] — pedagogas, literatas. 1931 baigė Kauno un-to humanitarinių mokslų f-tą. Nuo 1929 mokytojavo Linkuvos, Klaipėdos, Utenos, Kauno (1934—42) g-jose. 1937—40 redagavo Lietuvos Esperantininkų s-gos laikr. „Litova stelo" („Lietuvos žvaigždė"). Kelis kartus išrinktas Lietuvos Esperantininkų s-gos pirmininku. Period. spaudoje paskelbė straipsnių liet. lit-ros, kultūros klausimais (apie V. Krėvę, M. Čiurlionį ir kt.). Išvertė į esperanto kalbą liet. poetų kūrinių ir liet. liaudies dainų (K. Binkio eil. „Gėlės iš šieno" vertimas premijuotas pasaulinėse esperantininkų poezijos varžybose). Parengė esperanto kalba antologiją „Iš lietuvių poezijos" („El litova poezio", 1938) ir rink. „Lietuvių liaudies dainos" („Litovaj popolkantoj", 1939).

LAPIENĖS PELKĖ — pelkė Rokiškio rj., 4 km į r. nuo Juodupės, 1 km nuo Latvijos TSR sienos. Plotas 120 ha. Ežerinės kilmės raistinė aukštapelkė, susidariusi fliuviolimnoglacialinėje lygumoje. Durpių klodas plynraistinis, aukštapelkinio, žemapelkinio ir mišraus tipo. Jo didž. storis 2,2 m, vid. 1,25 m, vid. susiskaidymas 30%, vid. peleningumas 4,9%.

LAPIENIS Ignas [1891.II.1 Obeliuose — 1960.XI.16 Biržuose] — rašytojas, pedagogas. Nuo 1905 dirbo įvairiose Rygos g-lose. Rygoje eksternu baigęs g-jos 4 klases, mokytojavo. 1914 mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. Dalyvavo 1917 rev. įvykiuose. 1918—22 Raudonosios Armijos kovotojas. Grįžęs į Lietuvą, dirbo raštvedžiu, valsčiaus v-bos sekretoriumi Pasvalio apskrityje. 1946—56 Pabiržės (Biržų rj.) vid. m-los mokytojas. Pirmuosius kūrinėlius išspausdino 1913—14 „Rygos garse". Buržuazijos valdymo metais period. spaudoje („Iliustruotojoje Lietuvoje" ir kt.) paskelbė keletą apsakymų. Lit. kūrybai atsidėjo paskutiniuoju gyvenimo dešimtmečiu (ypač nuo 1955). L. kūriniai daugiausia pagrįsti autobiografiniais faktais, atsiminimais ir skiriami vaikams bei jaunimui. Aps. rinkinyje „Maištininkas" (1957) ir apysakoje „Sermėgiaus sūnus" (1958) L. pavaizdavo skurdžią amatininko sūnaus vaikystę ir jo veržimąsi į mokslą, XX a. pradžios Lietuvos kaimo buitį, Rygos proletariato gyvenimą prieš I pasaul. karą, jaunuolio charakterio formavimąsi kapit. miesto sąlygomis, klasinės sąmonės brendimą. Atsiminimų knygoje „Žygyje" (1958) pasakojama apie Rusijos kariuomenės kareivių nuotaikas I pasaul. karo metais, 1917 rev. įvykius, piliet. karą Rusijoje. Apysakoje „Kielytė" (1959) vaizduojamas Tarybų Lietuvos kaimo mokytojų gyvenimas. 1960 išleistas L. etnografinio bei tautosakinio pobūdžio pasakojimų rinkinys vaikams „Senelės laivas". L. kūryba vertinga pažintiniu atžvilgiu.

LĀPINAS Jurgis [1856 — 1932.V.9 Vainočiuose (buv. Tilžės aps.)] — R. Prūsijos lietuvių visuomenės veikėjas. Organizavo „Varpo", „Ūkininko" ir kitų R. Prūsijoje spausdinamų liet. laikraščių gabenimą per sieną, buvo jų oficialiuoju redaktoriumi. Bendradarbiavo „Aušroje", „Naujojoje lietuviškoje ceitungoje", „Lietuviškame laiške" ir kt. Veiklus „Birutės" d-jos narys ir kurį laiką jos pirmininkas. 1895 su D. Zauniumi įkūrė pirmąją R. Prūsijoje lietuvių polit. d-ją— Lietuviškąją konservatyvų skyrimo draugystę Tilžės ir Pakalnės apskričiams. 1901 su A. Bruožiu ir kt. įkūrė Lietuvininkų susivienijimą Prūsuose.

LĀPINAS Nikolajus [g. 1921 Malaja Višeroje (Novgorodo sr.)] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. 1940—41 tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1941.VI dalyvavo mūšyje su hitlerininkais Raseinių aps., vėliau įstojo į „Keršytojo" partizanų būrį, buvo grupės vadas. 1944 su būriu prisijungė prie Raudonosios Armijos. Po karo, baigęs kino mechanikų kursus, dirbo Dūkšte, Raseiniuose, Švenčionyse. Nuo 1961 gyvena Novgorodo srityje.

LAPINSKAITĖ Janina [g. 1931.I.27 Raseiniuose] — hidrobiologė, biologijos mokslų kandidatė (1961). 1954 baigė Vilniaus un-tą. 1958—59 Biologijos in-to, 1959—62 Zoologijos ir parazitologijos in-to moksl. bendradarbė; 1962—64 pastarojo in-to hidrobiologijos laboratorijos vadovė. Nuo 1964 Kauno Med. in-to dėstytoja. Paskelbė moksl. straipsnių apie trešiamų karpinių tvenkinių zoobentosą.

LAPINSKAS Adomas [g. 1893.X.9 Notėnuose (Skuodo rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1922—1928 LKP narys. Jo bute vyko nelegalūs LKP Kauno rj. k-to posėdžiai ir įv. part. pasitarimai. Nuo 1928 LKP ryšininkas. Už rev. veiklą 1925 ir 1935 adm. tvarka kalintas. Vok. faš. okupacijos metais partizanų būrio „Už Tarybų Lietuvą" ryšininkas. Nuo 1963 pensininkas.

LAPINSKAS Darius [g. 1934.III.9 Jurbarke] — kompozitorius. 1944 su tėvais pasitraukė į Vakarus. Muzikos mokėsi Hamburge. 1950 atvykęs į JAV, nuo 1952 mokėsi Bostone pas komp. J. Kačinską. 1957 baigė Naujosios Anglijos konservatoriją (kompozicijos specialybę). Studijas gilino Vienos Muzikos akademijoje ir Štutgarto konservatorijoje. 1960—65 Tiubingeno teatro ir Štutgarto operos teatro dirigentas. Dirigavo Štutgarto filharmonijos koncertams. Nuo 1965 gyvena Bostone. Sukūrė koncertų, styginį kvartetą ir 2 trio, poemą, liet. liaudies dainų ciklą „Mergaitės dalia" mecosopranui ir simf. orkestrui, baletą „Daiva", kantatą „Cantata declamata" mecosopranui, tenorui, dviem deklamatoriams, chorui, fortepijonui ir mušamiesiems (A. Mackaus žodžiai), operą „Lokys" (pagal P. Merimė novelę) ir kt.

LAPINSKAS Juozas [1885 Kiemėnuose (Pasvalio rj.) — 1961.XII.9 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvis. 1920—40 darbininkas. Į rev. veiklą įsitraukė Kaune. 1922—25 priklausė LKP, dirbo rev. darbą tarp Kauno geležinkelių dirbtuvių darbininkų. Nuo 1926 dirbo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-joje Kauno geležinkelių dirbtuvėse ir kitur. Jo butas buvo konspiracinė rev. judėjimo dalyvių susitikimų vieta. 1941 pasitraukė į TSRS gilumą. 1947—52 adm. darbuotojas Kaune. Nuo 1948 TSKP narys.

LAPINSKAS Liudas [g. 1919.VIII.25 Švokštiniuose (Pasvalio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. 1937 Biržuose įstojo į LKJS. 1938—40 LKJS Biržų aps. k-to narys. Už streiko Biržuose 1940 pr.

organizavimą ir dalyvavimą jame kalintas. 1940—41 VLKJS Biržų aps. k-to instruktorius. 1942—44 VLKJS Biržų aps. pogr. k-to sekretorius, 1943—44 Kęstučio būrio partizanas, 1944 šio būrio komisaras. Nuo 1943 TSKP narys. Nuo 1945 part. ir adm. darbuotojas Biržuose, Ukmergėje (LKP apskrities k-to sekretorius), Vilkijoje, Ariogaloje, Tauragėje (LKP rajono k-to I sekretorius), Vilniuje.

LAPÌNSKAS Petras [1894.VI.29 Navasaduose (Kapsuko rj.) — 1966.IV.16 Kapsuke] — pedagogas. 1913—15 mokėsi Veiverių mkt. seminarijoje. 1918—22 pr. m-lų mokytojas. 1924 baigė Marijampolės mkt. seminariją. Mokydamasis priklausė aušrininkų org-jai. Iki 1929 mokytojavo Giedraičių (Molėtų rj.) ir Rozalimo (Pakruojo rj.) prog-jose. Organizavo „Kultūros" būrelius ir kt. pažangias d-jas. Materialiai rėmė besimokantį poetą V. Montvilą. 1929—40 mokytojavo Vilkaviškio aps. pr. m-lose. 1940—1941 Marijampolės aps. liaudies švietimo skyriaus inspektorius. Vok. faš. okupacijos metais persekiotas. 1944—59 dirbo Kapsuko vid. m-lose direktoriumi, mokytoju. Nuo 1959 pensininkas.

LAPÌNSKAS Petras [1911 Laičiuose (Varėnos rj.) — 1941.VII.23 netoli Varėnos] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Nuo 1934 Komunistų partijos narys. Priklausė LKP Varėnos org-jai. Už rev. veiklą 1936 kalintas Alytuje, 1939 ištremtas metams į Šiaulių apskritį. 1940 tarnautojas Kaune, Telšiuose. 1941 Varėnos vls. vykdomojo k-to pirmininko pavaduotojas. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

LAPÌNSKAS Vincas [g. 1920.IV.4 Raitininkuose (Alytaus rj.)] — gydytojas rentgenologas, medicinos mokslų kandidatas (1963). 1947 baigęs Vilniaus un-tą, iki 1950 dirbo jame ped. darbą. Nuo 1950 Sveikatos apsaugos m-jos vyriausiasis radiologas-rentgenologas. Paskelbė moksl. straipsnių dvylikapirštės žarnos divertikulų rentgenodiagnostikos ir kt. klausimais.

LAPÌNSKAS Vincas [g. 1929.XI.6 Raitininkuose (Alytaus rj.)] — chirurgas, medicinos mokslų kandidatas (1964). 1952 baigęs Vilniaus un-tą, iki 1953 dirbo Klaipėdos resp. ligoninėje. 1953—54 gydytojas Taryb. Armijoje. 1954—60 Vilniaus IV ligoninės chirurgas, be to, 1958—60 poliklinikos chirurginio kabineto vedėjas. 1963—65 Vilniaus un-to bendrosios chirurgijos katedros, nuo 1965 hospitalinės chirurgijos katedros asistentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie skrandžio ir dvylikapirštės žarnos prakiurusių opų chirurginį gydymą, skrandžio rezekciją.

LAPÌNSKIS Teofilis [1826 Galicijoje — 1886 Lvove] — 1863 sukilimo dalyvis. Austrijos armijos karininkas. Mokėsi Vienos karo akademijoje. 1849 dalyvavo vengrų išsivadavimo kare prieš Austriją. Vengrams pralaimėjus, pasitraukė į Turkiją. Ten gyvendamas, 1850 Hamburge vok. kalba išleido atsiminimus apie dalyvavimą vengrų revoliucijoje. 1854—55 kariavo su Rusija Turkijos armijoje. 1857—58 dalyvavo Kaukazo kalniečių kovoje prieš carinę kariuomenę. 1859 kalniečiams kapituliavus, atvyko į Konstantinopolį, iš ten persikėlė į Paryžių, 1862 apsigyveno Londone. 1863 prasidėjus sukilimui Lietuvoje, vadovavo jūros ekspedicijai iš Londono į Lietuvą. L. vadovaujama flotilija gabeno savanorius iš įvairių Europos kraštų ir ginklus sukilėliams Lietuvoje paremti. 1863.V.11 prie Juodkrantės ekspediciją ištiko katastrofa: dėl audros dalis ekspedicijos dalyvių paskendo. Likusieji su L. nuplaukė į Gotlando salą, o iš ten buvo Švedijos valdžios grąžinti į Londoną. Apie vadovavimą jūros ekspedicijai išleido atsiminimus lenkų kalba (1878).

LAPYNŲ-RUDYNŲ MIŠKAÌ — miškų masyvas Šilutės rj., 3 km į š. nuo Šilutės. Priklauso Šilutės miško pramonės ūkio Šilutės girininkijai. Plotas 1492 ha; medynų 1233 ha. Masyvą sudaro Rudynų (521 ha), Ožkarčių (544 ha) ir Lapynų (427 ha) miškai. Reljefas vakaruose banguotas, kitur lyguminis. Dirvožemiai jauriniai, vietomis gliejiški, smėliniai ir priesmėliniai. Labiausiai paplitęs augavietės tipas — drėgnokas arba drėgnas žaliašilis. 60% medynų savaiminės kilmės. Pušynų (daugiausia brukninių ir viržinių) yra 80%, beržynų 12%, eglynų 6%, drebulynų ir juodalksnynų po 1%. Jaunuolynai sudaro 31%, pusbrandžiai medynai 53%, pribręstantieji 9%, brandieji 7%. Vid. amžius 50 metų, bonitetas II—III, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 140 ktm/ha, vid. prieauga 2,8 ktm/ha. Yra šernų, stirnų, lapių; užklysta briedžių. 353 ha miško pietuose įeina į Šilutės miesto žaliąją zoną, 98 ha vakaruose, palei Klaipėdos—Pagėgių glžk. ir Klaipėdos—Jurbarko plentą,— apsauginiai miškai, likusieji — eksploataciniai.

LAPÌŠĖ — upė Raseinių rj., Dubysos kair. intakas. Ilgis 20,5 km, baseino plotas 91,5 km^2. Prasideda 1 km į š. nuo Šiluvos. Teka į v., nuo Palapišių pasuka į p. Įteka į Dubysą 72,5 km nuo jos žiočių, prie Juškaičių. Intakai: dešinieji — Tytuva, Milžtė; kairysis — Medinė Žyzdrė. Vid. nuolydis 358 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,57 m^3/s. Roglaičiuose ir Palapišiuose prie L. yra vandens malūnai.

LAPÝTĖ Aldona [g. 1928.I.25 Dusetose] — gydytoja psichiatrė, medicinos mokslų kandidatė (1962). 1953 baigė Kauno Med. in-tą. 1953—55 Kauno resp. psichoneurologinės ligoninės gydytoja. 1955—61 Kauno Med. in-to asistentė. 1961—64 Kauno resp. psichoneurologinės ligoninės vyriausiojo gydytojo pavaduotoja, nuo 1964 skyriaus vedėja. Paskelbė moksl. straipsnių paribinės psichiatrijos klausimais.

LÃPKALNIO MÌŠKAS — miškas Raseinių rj., 9 km į š. r. nuo Ariogalos, Gynėvės (Dubysos intako) kair. krante. Priklauso Raseinių miško pramonės ūkio Paliepių girininkijai. Plotas 1580 ha; medynų 1312 ha. Miškas tęsiasi pagal Gynėvę apie 10 km. Vakaruose, ties Lapkalnio kaimu, susisiekia su Paliepių mišku, šiaurės rytuose — su Šilainių mišku. Reljefas šiaurėje banguotas, pietuose lyguminis. Per L. m. į Gynėvę teka Upytė. Dirvožemiai velėniniai gliejiški, išplauti bei sujaurėję, priemoliniai. Labiausiai paplitęs augavietės tipas — drėgna giria su uosiu. Medynai savaiminės kilmės, išskyrus 45 ha, kurie 1953—56 apsodinti ąžuolais. Eglynų yra 36%, beržynų ir drebulynų po 25%, baltalksnynų 7%, ąžuolynų 3%, juodalksnynų 2%, uosynų ir pušynų po 1%. Jaunuolynai sudaro 33%, pusbrandžiai medynai 25%, pribręstantieji 16%, brandieji 25%, perbrendusieji 1%. Vid. amžius 39 metai, vid. bonitetas I,4, vid. skalsumas 0,76, vid. tūris 148 ktm/ha, vid. prieauga 3,8 ktm/ha. Yra briedžių, stirnų, šernų, lapių, usūrinių šunų, kiaunių, voverių. Miškas eksploatacinis. Per metus iškertama apie 3400 ktm.

LÃPLĖGIAI — kaimas Kelmės rj., Stulgių apyl., 8 km į p. nuo Kražių, 3 km į š. v. nuo Šiaulių—Sovetsko plento. 48 gyv. (1959). Kolūkio mechaninės dirbtuvės, parduotuvė, Adomaičių felčerių-akušerių punktas (nuo 1962), Adomaičių aštuonmetė m-la (1918—49 pradinė, 1949—62 septynmetė), Adomaičių biblioteka (nuo 1947).

LAPÒ, Lappo (Лаппо), Ivanas [1869—1944.XII.23 Drezdene] — istorikas. 1892 baigė Peterburgo un-to istorijos ir filologijos f-tą. 1905—19 Tartu un-to profesorius. Nuo 1912 Rusijos Mokslų akademijos pavedimu rengė 1588 Lietuvos Statutą spaudai. 1921—33 dirbo Pragoje. 40 metų įv. archyvuose rinko Lietuvos istorijos medžiagą. 1933—40 Kauno un-to profesorius. Svarbesnieji jo skaityti kursai: Lietuvos D. Kun-stės (LDK) spaustuvės, Liublino unijos realizavimas XVI—XVIII a., Rytai ir Vakarai LDK istorijoje ir kultūroje, Čekija ir Lietuva, Lietuvos seimai ir jų dokumentai, Lietuva ir Novgorodas su Pskovu. Svarbiausias L. tyrinėjimų objektas buvo LDK istorija pirmaisiais dešimtmečiais po 1569 Liublino unijos, Lietuvos šlėkta, jos teisės ir tų teisių įforminimas 1569 unijos metu. Studijoje „Lietuva ir Lenkija po 1569 Liublino unijos" (1932) L. įrodė, kad 1569 unija dar nesudarė vienos valstybės, kad ir po Liublino unijos buvo tik federatyvinė Lietuvos-Lenkijos valstybė. L. išleistas „1588 metų Lietuvos statutas" (t. 1, d. 1, 1934; d. 2, 1936; t. 2, 1938) yra labai svarbus Lietuvos istorijos šaltinis. Kiti L. darbai: „Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė nuo Liublino unijos ligi Stepono Batoro mirties" (1901), „Bandymas pavesti lenkui Vilniaus vyskupo katedrą XVI a. pabaigoje" (1930), „Iš vyriausiųjų Lietuvos suvažiavimų istorijos XVI a." (1932), „Istorinė Vytauto reikšmė" (1933) ir kt.

Lit.: **M. Jučas**, Rusų istorikai apie Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę.—„LTSR MA darbai", 1960, A 2.

LAPŠYS Jonas [1898.I.21 Kūkuose (Pakruojo rj.) — 1950.XII.17 Beižionyse (Trakų rj.)] — inžinierius statybininkas. 1936 baigęs Kauno un-to technikos f-tą, iki 1939 vadovavo Klaipėdos uosto statybos skyriui bei uosto krantinių statybai, tyrė hidraulinių statinių grunto atsparumą (tyrimų medžiagą pasisavino Klaipėdą okupavę hitlerininkai). 1940—41 Lietuvos TSR Švietimo liaudies komisariato statybos referentas, skyriaus viršininkas, vėliau Vilniaus aukštesniosios techn. m-los direktorius. 1945—50 Archit-ros reikalų v-bos prie Lietuvos TSR MT statybos kontrolės inspektorius ir Vilniaus Dailės in-to inžinerinės katedros vedėjas (nuo 1947 docentas). 1948—50 archit-ros f-to dekanas. Burž. nacionalistų nužudytas.

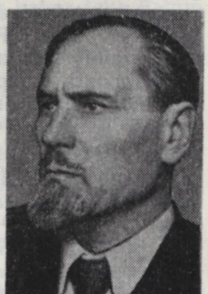

LAPUŠIŠKĖ — kaimas Ignalinos rj., Rimšės apyl., 5 km į š. nuo Rimšės, 1 km į p. nuo Visaginio ežero. 18 gyv. (1959). Kaimo v. pakraštyje rasta apie 40 pilkapių. Juos 1900 tyrinėjęs archeologas mėgėjas J. Žiogas rado degintinių žmonių kapų ir griautinių žirgų kapų su VIII—XII a. įkapėmis. Prie pilkapyno yra kalva, vad. piliakalniu.

LARINAS (Ларин) Borisas Aleksandrovičius [1893.I.17 Poltavoje — 1964.III.26 Leningrade] — rusų kalbininkas, Ukrainos TSR MA narys korespondentas (1945), Lietuvos TSR MA akademikas (1949), filologijos mokslų daktaras (1948), RTFSR nusipelnęs mokslo veikėjas (1957). 1913—1914 vasaromis tyrinėjo liet. tarmes; 1926 paskelbė Nemunaičio (Alytaus rj.) tarmės aprašą. 1914 baigęs Kijevo un-tą, specializavosi Petrogrado un-te. Jo studijoms vadovavo profesoriai J. Boduenas de Kurtenė, L. Ščerba, baltistikos dalykus jam dėstė E. Volteris. Nuo 1931 Leningrado un-to profesorius. Su kitais parengė „Aiškinamąjį literatūrinės rusų kalbos žodyną" (4 t., 1934—40). Vadovavo senosios (XI—XVII a.) rusų kalbos žodyno kartotekos rinkimui. L. buvo rusų k. atlaso iniciatorius. Tyrinėjo Maskvos Rusios XV—XVII a. rusų šnekamąją kalbą. Redagavo S. Rozeno sudarytą „Rusų-lietuvių kalbų žodyną" (1940). 1943 išvertė į rusų kalbą P. Cvirkos rom. „Žemė maitintoja". 1952—53 dirbo Liet. kalbos ir lit-ros in-te, Vilniaus un-te. Prisidėjo prie naujos „Lietuvių kalbos žodyno" redagavimo instrukcijos (1953) parengimo, prie liet. tarmių atlaso medžiagos rinkimo programos sudarymo. Paskelbė straipsnių liet. leksikografijos istorijos, liet. kalbos santykių su slavų, finų-ugrų kalbomis, liet. leksikologijos klausimais.

Ršt.: Материалы по литовской диалектологии.— „Язык и литература", т. 1, Л., 1926; Из заметок о русско-литовских соответствиях.— Научный бюллетень Ленинградского гос. университета, Л., 1946; Краткий исторический обзор литовской лексикографии.— „Лексикографический сборник", вып. 2, М., 1957; Из славяно-балтийских лексикологических сопоставлений.— „Вестник ЛГУ", 1958; О слове *янтарь*.—Rakstu krājums, veltījums akadēmiķim profesoram Dr. Jānim Endzelīnam viņa 85 dzīves un 65 darba gadu atcerei, Rīgā, 1959; Об одной славяно-балто-финской изоглоссе.—„Lietuvių kalbotyros klausimai", t. 6, V., 1963.

Lit.: K. Korsakas, Įžymaus kalbininko netekus.—„Literatūra ir menas", 1964, Nr. 14; V. Ambrazas, A. Sabaliauskas, Borisas Larinas.— Lietuvių kalbos morfologinė sandara ir jos raida, V., 1964.

LASAVIČKAS Sigitas Benjaminas [g. 1926.VII.19 Naujienėlėje (Kapsuko rj.)] — architektas. 1953 baigęs Dailės in-to archit-ros katedrą, iki 1964 dirbo Mokslinės restauracinės gamybinės dirbtuvės Vilniuje architektu. Tyrė daugiausia Lietuvos pilis. Sudarė Medininkų ir Vilniaus pilių restauravimo ir konservavimo projektus, su kitais — Vilniaus senamiesčio rekonstravimo projektą (1956—58). Pagal L. projektus 1965 restauruota Vilniaus katedros varpinė, Istorijos-etnografijos muziejus (buv. arsenalas) ir kt.

LASICKIS Janas [**Lasicius;** 1534—1602 Zaslavlyje (BTSR, prie Minsko)] — lenkų rašytojas, rašęs ir apie Lietuvą. Daug keliavo po V. Europą. Senatvėje gyveno Lietuvoje. 1580—81 parašė knygelę „Apie Žemaičių ir kitų sarmatų dievus..." („De Diis samogitarum caeterorumque sarmatarum..."). Jos įžangoje yra žinių apie žemaičių buitį, jų kultūrą, būdą ir papročius. Knygelėje L. aprašė keliasdešimt lietuvių dievų; kai kuriuos jų (Perkūną, arba Varpulį, Vaižgantą, Medeinę, Žemyną) mini ir kiti ist. šaltiniai. Apie aprašomuosius dievus autoriui teikė žinių J. Laskovskis, tuo laiku Žemaitijoje matavęs valakus. L. ir Laskovskis, nemokėdami lietuviškai, kai kuriuos liet. kalbos žodžius (pvz., šluotražis) nepagrįstai palaikė dievų vardais, todėl jau XIX amžiuje L. teiginiai apie žemaičių tikėjimą ir jų dievus istorikams ėmė kelti abejonių. L. duomenimis vėliau naudojosi M. Pretorijus, T. Narbutas ir kt. nekritiški istorikai.

LASINSKAS Mykolas [g. 1916.XII.1 Maskvoje] — inžinierius hidrotechnikas, technikos mokslų kandidatas (1953). 1948 baigė Kauno un-tą. 1948—50 dirbo ped. darbą Kauno un-te, 1951—57 Politechnikos in-te. Nuo 1958 docentas. 1957—62 ir nuo 1964 Energetikos ir elektrotechnikos in-to (nuo 1967 Fizikinių-techninių energetikos problemų in-tas) laboratorijos vadovas (1962—64 direktoriaus pavaduotojas moksl. darbui). Paskelbė moksl. straipsnių apie Lietuvos TSR hidroenergetinius resursus ir kt. klausimais. Vienas knygos „Lietuvos TSR upių kadastras" (3 d., 1959—1962; Resp. premija 1965) autorių.

LASKAUSKAS Valeras [1872.VI.15 Skauraduose (Anykščių rj.) — 1932.XII.18 Anykščiuose] — knygnešys. Kilęs iš kumečių. Iki 20 metų tarnavo pas buožes, vėliau išvyko uždarbiauti į Mintaują. Grįžęs į gimtinę, plukdė sielius. Nuo 1901 platino caro valdžios draudžiamą liet. spaudą. 1906 Anykščiuose įsteigė knygyną. Po I pasaul. karo prie knygyno atidarė bibliotekėlę, kurioje buvo pažangaus turinio knygų.

LASTAS, Lastauskas, Adomas [slap. **Adomas Juodasis;** 1887.X.18 Išlandžiuose (Kapsuko rj.) — 1961.I.18 Kaune] — poetas. 1903 pradėjo rašyti eilėraščius. 1905—07 dalyvavo moksleivių anticariniame judėjime. 1908 baigęs Suvalkų g-ją, Maskvos un-te studijavo teisę, kartu klausė Šaniavskio liaudies un-te lit-ros paskaitų, savarankiškai studijavo estetiką. Nuo 1910 bendradarbiavo „Aušrinėje", vėliau „Vilniaus žiniose", „Lietuvos ūkininke", „Naujame take", „Vaivorykštėje", „Skaitymuose", „Bare", „Kultūroje" ir kt. Už dalyvavimą studentų judėjime prieš caro valdžią 1911 pašalintas iš un-to ir ištremtas iš Maskvos. 1911—12 atliko kar. prievolę. 1913 grįžo į Maskvos un-tą. 1914 mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, Galicijos fronte sunkiai sužeistas. 1918 grįžęs į Lietuvą, buvo vienas Marijampolės realinės g-jos steigėjų, dėstė liet. kalbą ir lit-rą, dirbo Lietuvos Mokytojų prof. s-goje. 1922 susirgęs džiova, iš mokytojo darbo pasitraukė. 1924 Kauno un-te gavęs diplomuoto teisininko vardą, keliolika metų dirbo advokatu bei juriskonsultu Kaune. Išleido poemą „Lietuvos knygnešio likimas" (1925), keletą eilėraščių rinkinių („Saulėta pasakėlė. Lelija. Vėtra", 1920; „Auksinės varpos", 1921; „Ties kruvinom spurgom", 1935; „Pasiilgimas", 1939). Taryb. metais parašė eilėraščių, apys. „Albinuko vaikystė", išvertė į liet. kalbą V. Garšino, F. Gladkovo, K. Fedino, V. Majakovskio, A. Puškino, I. Turgenevo kūrinių.

Lit. veiklos pradžioje L. rašė daugiausia nuotaikingus gamtinės tematikos eilėraščius, saulės, aušros, ateinančio ryto alegorijomis reikšdamas dem. nuotaikas, užjausdamas vargdienius. I pasaul. karo metų eilėraščiuose ryšku visuom. motyvai, karo sukeltų nelaimių vaizdai, antimilitarinės nuotaikos. Kai kuriuose eilėraščiuose atsispindėjo 1917 rev. įvykiai Rusijoje.

Buržuazijos valdymo metais L. kūrybos raida buvo prieštaringa. Individualistiniai kameriniai motyvai daug kur nustelbė joje visuom. tematiką, sustiprėjo jau anksčiau pasireiškęs L. poln-

kis į impresionistinį vaizdavimą, miglotas alegorijas bei simbolius. Tačiau, nugalėdamas estetizmo tendencijas, L. sukūrė nemaža reikšmingų poezijos kūrinių, kuriuose ryšku opozicinės bei antiklerikalinės nuotaikos, nepasitenkinimas buržuazine. Lietuvos tikrove (poema „Lietuvos knygnešio likimas", kai kurie eilėraščiai).

Taryb. metų L. poezijai būdinga aktuali visuom. tematika, taryb. žmonių ir jų darbo apdainavimas, tačiau joje t. p. apstu abstrakčių vaizdų ir patetikos. Autobiografinio pobūdžio apysakoje „Albinuko vaikystė" L. įtaigiai pavaizdavo pirmuosius mažo valstiečių vaiko įspūdžius bei pergyvenimus, susidūrus su sudėtingesniais aplinkos reiškiniais.

Ršt.: Poezijos rinktinė, V., 1957 [E. Matuzevičiaus įvadinis straipsnis]; Albinuko vaikystė, V., 1959.
Vert.: **F. Gladkovas,** Cementas, K., 1947; **V. Garšinas,** Apsakymai, V., 1949; **K. Fedinas,** Senis, V., 1950.

Lit.: **B. Pranskus,** Lietuvių literatūros gretose, V., 1959 [str. „Adomo Lasto poezija"]; Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 1, V., 1961; [Autobiografija].— Tarybų Lietuvos rašytojai, V., 1967.

LÃSTAS Vytautas [g. 1924.X.25 Kaune] — geografas, geografijos mokslų kandidatas (1965). 1950 baigęs Vilniaus Ped. in-tą, dirbo Šiaulių Ped. in-te dėstytoju; 1951—54 gamtos-geografijos katedros vedėjas, 1952—54 in-to direktoriaus pavaduotojas. 1954—58 Vilniaus Ped. in-to dėstytojas, 1958—61 Ekonomikos in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1961 dirba ped. darbą Vilniaus un-te; nuo 1967 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių ekonominės geografijos klausimais (daugiausia apie Lietuvos miestus).

LASTÁUSKIENĖ Marija — rašytoja. Ž. *Lazdynų Pelėda.*

LAŠAĨ — kaimas Rokiškio rj., Kriaunų apyl., 4 km į v. nuo Kriaunų, prie Sartų ežero; kolūkio centras. 38 gyv. (1959). Malūnas (nuo 1929), pr. m-la (nuo 1918).

LÃSAS Algirdas [g. 1929.XI.15 Kaune] — inžinierius elektrikas, technikos mokslų kandidatas (1959). 1951 baigė Kauno Politechnikos in-tą. Nuo 1956 dirba jame ped. darbą. Nuo 1961 TSKP narys. Nuo 1962 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie fotoelektroninius stiprintuvus ir greitaeigius registruojančius prietaisus bei kitais elektronikos klausimais. Vienas knygos „Pramoninė elektronika" (1962) autorių.

LÃSAS Liudvikas [g. 1933.VI.4 Kaune] — inžinierius, technikos mokslų kandidatas (1964). 1956 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, iki 1959 dirbo inžinieriumi technologu org. preparatų f-ke Kaune. Nuo 1962 Kauno Politechnikos in-to dėstytojas, nuo 1967 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie hormonų bei org. preparatų technologiją, chemizmą ir kt., keli jo techn. patobulinimai įdiegti gamyboje.

LÃŠAS Vladas [1892.I.13 Paupėje (Rokiškio rj.) — 1966.I.2 Kaune] — gydytojas fiziologas, Lietuvos TSR MA akademikas (1946), TSRS Medicinos mokslų akademijos narys korespondentas (1948), medicinos mokslų daktaras (1926), Lietuvos TSR nusipelnęs mokslo veikėjas (1945). 1915 baigė Tartu un-tą. I pasaulinio karo metu karo gydytojas. 1918—21 Rokiškio aps. ligoninės gydytojas, vedėjas. 1921 dėstė fiziologiją Aukštuosiuose kursuose, tobulinosi Berlyno ir Lozanos (Šveicarija) un-tuose. Nuo 1922 Kauno un-to profesorius, fiziologijos ir fiziologinės chemijos katedros (sukurtos jo pastangomis) vedėjas. 1924—40 dar ir med. f-to dekanas. L. vadovaujant, buvo pastatyti med. f-to rūmai (dab. Kauno Med. in-tas) ir Kauno un-to klinikų kompleksas (dab. Kauno resp. klinikinė ligoninė). 1940—41 Kauno un-to prorektorius. 1945—50 Kauno un-to, nuo 1951 Kauno Med. in-to normalinės fiziologijos katedros vedėjas. 1946—61 Lietuvos TSR MA gamtos ir taikomųjų mokslų skyriaus akademikas sekretorius. Nagrinėjo Lietuvos gyventojų mitybą, išaiškino atskirų gyventojų grupių maisto davinio specifiką ir trūkumus. Tyrė anafilaksijos, alergijos ir šokų prigimtį, biologiškai aktyvių medžiagų vaidmenį anafilaksijos ir alergijos reakcijose, alergijos paveldimumą. Pasiūlė natyvinių baltymų rezorbcijos nustatymo kiekybinį metodą. Daug prisidėjo prie moksl. kadrų rengimo, med. mokslo populiarinimo. Paskelbė daugiau kaip 120 moksl. darbų (monografijų, vadovėlių, straipsnių).

Ršt.: Fiziologinės chemijos analizams vadovėlis, K., 1923; Fiziologijos praktikos darbai, K., 1931; Mitybos mokslo pagrindai, K., 1945; Vitaminai, K., 1946; Endokrininės liaukos, K., 1946; Raumenų ir nervų fiziologija, V., 1950; Analizatorių fiziologija, V., 1954; Endokrininių liaukų, inkstų ir kvėpavimo fiziologija, V., 1957; Kraujas ir jo apytaka, V., 1958; Darželio amžiaus vaikų mityba, V., 1963; Žmogaus fiziologija, V., 1965.

LAŠIẼNĖ Janina [**Mackevičaitė**; g. 1897.IV.11 Baisogaloje (Radviliškio rj.)] — patologė anatomė, medicinos mokslų daktarė (1959), Lietuvos TSR nusipelniusi gydytoja (1957), Lietuvos TSR nusipelniusi mokslo veikėja (1967). Akad. V. Lašo žmona. 1922 baigė Berlyno un-tą. Nuo 1922 dirbo Kauno un-te. Čia su kitais suorganizavo patologinės anatomijos katedrą ir dirbo joje asistente. Nuo 1941 (išskyrus vok. faš. okupacijos metus) tos katedros (nuo 1951 Kauno Med. in-te) vedėja. 1954 su kitais suorganizavo Respublikinę patologų anatomų moksl. d-ją. Nuo 1961 profesorė. Pirmoji patologinės anatominės tarnybos Lietuvoje kūrėja. Lietuvos TSR Sveikatos apsaugos m-jos vyriausioji patologė anatomė. Daktaro disertacijos tema „Funkcinė naujagimio endokrininių liaukų morfologija". Paskelbė moksl. straipsnių apie kraujo gaminamojo audinio navikus, vaikų patologiją, funkcinę endokrininių liaukų morfologiją.

Ršt.: Beiträge zur pathologischen Anatomie der Leukaemie, B., 1922; Endokrininių liaukų svorio ir matavimų vidurkiai.—„Kauno universiteto medicinos fakulteto darbai", t. 3, K., 1936; Endokrininės liaukos ir tuberkuliozė.— Ten pat, t. 6—7, K., 1939—41; К классификации и терминологии опухолевых процессов кровотворной системы.— „Архив патологии", M., 1963, № 3.

LAŠĨNIAI — kaimas Anykščių rj., Stakių apyl., 13 km į š. nuo Anykščių, Šventosios kair. krante; kolūkio centras. 60 gyv. (1959). Malūnas, parduotuvė, Vertimų pr. m-la (nuo 1919), biblioteka (nuo 1957). Burž. nacionalistai 1948 Lašiniuose nužudė apylinkės pirmininką K. Budreiką su šeima, išžudė Ščerbinskienės ir Mogylos šeimas.

LAŠÌŠOS. L. *(Salmo salar)* atplaukia neršti į Lietuvos upes iš pietinės Baltijos j. dalies. Pagr. nerštavietės: Neryje — nuo Kernavės iki Šilėnų, Žeimenoje — prie Pabradės, Žeimenos intakuose Meroje, Lakajoje ir kt. L. nerštaviečių yra ir Minijoje, o nerštavietės, buvusios Merkyje ir Berezinoje, pastačius Kauno hidroelektrinę, žuvims nebepasiekiamos. Neršia lapkričio mėn. L. jaunikliai Lietuvos upėse gyvena apie 2 metus, po to dar 2—3 metus jūroje, kol subręsta. Subrendusios L. grįžta į Nemuną, rudenį telkiasi prie Kauno hidroelektrinės apatinio bjefo, Neries intakuose ir Minijoje. Jų ikrai dirbtinai apvaisinami ir inkubuojami Ignalinos, Rusnės ir Trakų Vokės žuvivaisos įmonėse. Verslovinė lašišų žūklė ribojama.

Lit.: **T. Ivanauskas** [ir kt.], Lietuvos gėlųjų vandenų žuvys, V., 1956.

LAŠMUÕ — upė Pakruojo rj., Mūšos deš. intakas. Ilgis 19 km, baseino plotas 63 km^2. Prasideda 3 km į p. r. nuo Klovainių. Teka į š. Upę kerta Šiaulių—Biržų geležinkelis. Įteka į Mūšą 90 km nuo jos santakos su Nemunėliu, 6 km į p. nuo Linkuvos. Intakai: dešinieji — Inoduva, Šakaitė; kairysis — Rytbala. Vid. nuolydis 85 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,33 m^3/s.

LATAVẼNAI — kaimas Anykščių rj., Latavos apyl., 6 km į š. r. nuo Troškūnų; kolūkio centras. 89 gyv. (1959). P. pakraščiu teka Latava (Šventosios intakas). Aštuonmetė m-la (1936—48 pradinė, 1948—62 septynmetė), biblioteka (nuo 1947). Ist. šaltiniuose 1596 minimas L. dvaras.

LÃTEŽERIS — 1. Ežeras Varėnos rj., 9 km į p. r. nuo Druskininkų, 2 km nuo BTSR sienos. Plotas 86 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. į p.; ilgis 2300 m, didž. plotis 680 m, kranto linijos ilgis 5600 m. Krantai statūs, apaugę mišku. Įteka 2 upeliai, išteka Ratnyčia (Nemuno intakas). Mėgstamas poilsiautojų ir turistų.

2. Kaimas Varėnos rj., Ratnyčios apyl., 9 km į p. r. nuo Druskininkų. 66 gyv. (1959). Kaimas gatvinis. Iš p. prieina Latežerio ežeras. Per kaimą teka Ratnyčia (Nemuno intakas). Kaimą supa Naujasodės, Kermušijos, Latežerio miškai. Yra girininkija, lentpiūvė, terpentino ir dervos g-la (nuo 1959). Gražios apylinkės sutraukia į L. daug vasarotojų.

LĀTGALIAI, letgaliai,— baltų gentis, įėjusi į latvių tautos, jai formuojantis, sudėtį. Gyveno dešiniajame Dauguvos krante. Vakaruose jų kaimynai buvo lyviai, įsikūrę prie Rygos įlankos, šiaurėje — estai, rytuose — rusų gentys, pietuose — lietuviai ir sėliai. Pirmą kartą L. minimi XI a. rusų kronikose. XIII a. jie kai kurių šaltinių buvo vadinami latviais. L. tarmės pagrindu susiformavo dabartinė latvių kalba. Dabartiniu metu latgaliais vadinami vienos latvių kalbos tarmės atstovai.

LATVĒLIS Antanas [1899.IV.15 Latvijos TSR — 1964.V.8 Kaune] — filosofas, filosofijos mokslų kandidatas (1954). Po Spalio revoliucijos kovojo piliet. karo frontuose. Nuo 1920 TSKP narys. Iki 1938 tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1944 baigęs Voronežo Miškų ūkio in-tą, buvo miškų ūkio aviagrupės vadovu. 1946 atvykęs į Lietuvą, dirbo LKP CK partorgu Miško pramonės komisariate, vėliau Ž. ū. akademijoje. Nuo 1947 Ž. ū. akademijoje dėstė marksizmo-leninizmo pagrindus. 1958—64 Kūno kultūros in-to marksizmo-leninizmo katedros vedėjas (nuo 1961 docentas). Period. spaudoje ir kolektyviniame rinkinyje „Religijos ir ateizmo klausimai" (1963) paskelbė straipsnių moksl. ateizmo, polit. švietimo ir kt. klausimais.

LATVĒLIS Vladas [1901.III.25 Tabokinėje (Latvijos TSR) — 1919.VIII.19 Imbrade (Zarasų rj.)] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Kilęs iš kumečių. Vaikystėje ir jaunystėje dirbo dvaruose. 1918—19 Imbrado vls. vykd. k-to ir Imbrado dvaro komunos sekretorius. Burž. nacionalistų nužudytas.

LATVĒLIŠKIŲ-GAMĒNŲ MIŠKAĪ — miškų masyvas Akmenės rj., 9 km į p. r. nuo Akmenės, į š. r. nuo Šiaulių—Mažeikių geležinkelio. Priklauso Akmenės miškų ūkio Papilės ir Kinkių girininkijoms. Plotas 3255 ha; medynų 2921 ha. Masyvą sudaro Rudausių (165 ha), Šventupių (875 ha), Latveliškių (1163 ha), Klaišių (307 ha), Gendviliškių (145 ha), Gamėnų (600 ha) miškai. Masyvo pakraščiai labai vingiuoti; daug kur tarp miškų įsiterpę kaimai bei kolūkių laukai. Pietuose jungiasi su Žilių mišku. Reljefas banguotas. Per Šventupių mišką teka Dabikinės intakas Šventupis. Masyvo pietvakariuose prasideda Dabikinės intakas Pragalvys ir Ventos intakas Suldupis. Dirvožemiai daugiausia velėniniai jauriniai, įvairiai sujaurėję gliejiški, priesmėliniai, susiformavę ant riedulingų karbonatingų priemolių; vietomis pasitaiko gliejinių, priemolinių. Beržynų yra 33%, eglynų 31%, baltalksnynų 17%, juodalksnynų 8%, drebulynų 6%, pušynų 5%. Jaunuolynai sudaro 27%, pusbrandžiai medynai 34%, pribręstantieji 16%, brandieji 18%, perbrendusieji 5%. Vid. amžius 37 metai, vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,71, vid. tūris 127 ktm/ha, vid. prieauga 3,4 ktm/ha. Yra briedžių, elnių, danielių, stirnų, šernų, lapių, usūrinių šunų, pilkųjų ir baltųjų kiškių, kiaunių, voverių, jerubių, tetervinų. 2947 ha užima eksploataciniai miškai, 308 ha (palei geležinkelį) — apsauginiai. Per metus iškertama apie 3600 ktm.

LĀTVIAI — kaimas Trakų rj., Kazokiškių apyl., 11 km į š. nuo Vievio, 1 km nuo Neries. 21 gyv. (1959). P. pakraščiu teka Sukra (Neries intakas). 1 km į p. v. nuo kaimo, miške, yra piliakalnis.

Piliakalnis įrengtas šiauroje kalvoje, kurią iš 3 pusių juosia gilios daubos, o iš ketvirtos pusės — trys 1,5—2 m aukščio pylimai ir tarp jų trys 6—8 m pločio grioviai. Piliakalnio aikštelė ovali, 40 m ilgio ir 20 m pločio.

LĀTVIAI — lietuviams gimininga baltų tauta, kalbanti latvių kalba ir sudaranti didžiąją Latvijos TSR gyventojų dalį. 1959 L. iš viso buvo apie 1 570 000, iš jų Tarybų Sąjungoje 1 400 000. Latvijos TSR 1959 gyveno 1 300 000 latvių, Lietuvos TSR 6300. Iš užsienio šalių L. daugiausia gyvena JAV.

ETNOGENEZĖ. Gentys, iš kurių susiformavo L. tauta, jos dabar gyvenamoje teritorijoje pasirodė II t-mečio pr. m. e. pirmojoje pusėje. Jos priklausė 2 etninėms grupėms: baltams ir suomiams-ugrams. Baltai gyveno pietuose, suomiai-ugrai — šiaurėje. Riba tarp jų ėjo nuo Gaujos u. žiočių pro Lubanos ežerą, Dauguvos ir Dnepro aukštupių link. Suomių-ugrų gentis — lyvių protėviai — gyveno ir dab. Kuržemės š. dalyje. Pirmaisiais mūsų eros amžiais jau buvo susiformavę gentiniai junginiai, vėliau konsolidavęsi į L. tautą: v. rajonuose — kuršių protėviai, vid. ir r. rajonuose — žiemgalių ir latgalių protėviai. V—IX a. prasidėjo ne tik turtinė, bet ir socialinė gyventojų diferenciacija, vedanti į klasinę visuomenę. Kuršiai ir latgaliai tais laikais pasistūmėjo į š., palaipsniui užimdami ir tas žemes, kuriose iki tol gyveno suomių-ugrų gentys — lyviai ir p. estai. Jose likę lyviai ir dalis p. estų asimiliavosi su baltais, kita dalis p. estų pasitraukė toliau į šiaurę. X—XII a. dabartinių L. protėvių gyvenamose srityse vystėsi feod. santykiai, kūrėsi pirmieji valst. pobūdžio junginiai (Imera, Toluva, Jersika, Kuoknesė), formavosi L. tautybė. Rytinių L. vystymuisi didelę įtaką turėjo jų kaimynai rusai. Lyviai, latgaliai ir sėliai, gyvenę palei Dauguvą, kuria vyko Polocko feodalų prekyba su Vakarais, latgalių gyvenamos Kuoknesės ir Jersikos žemės ir kai kurios kitos sritys mokėjo duoklę Polocko, Pskovo ir Novgorodo kunigaikščiams. Jau XI a. rytinėse L. žemėse iš rusų sričių buvo pradėjusi plisti krikščionybė. XII a. pab. krikščionybės platinimo pretekstu į L. protėvių žemes ėmė veržtis vok. pirkliai ir feodalai. Popiežiaus remiami, jie pradėjo organizuoti kryžiaus žygius prieš Pabaltijo gyventojus. Tuo tikslu 1202 Rygoje buvo įsteigtas Kalavijuočių ordinas, gyvavęs iki 1237, kada vietoj jo buvo įkurtas Livonijos ordinas, tapęs pagrindiniu vokiečių feodalų, jų tarpe ir Rygos vyskupo, įrankiu kovai su Pabaltijo gyventojais. L. protėviai tuo metu dar nebuvo spėję susijungti į vieną valst. junginį, ir kiekviena sritis nuo visos katalikiškosios Europos remiamų kalavijuočių gynėsi skyrium, tik retkarčiais lietuvių padedamos. Sunki, 90 metų trukusi jų kova 1290 pasibaigė galutine užkariautojų pergale. Užkariautosios tų sričių žemės buvo išdalytos Livonijos ordino ir Rygos arkivyskupo vasalams, valstiečiai virto vokiečių feodalų baudžiauninkais. Dalis žiemgalių pasitraukė į Lietuvą. Tuo būdu latgaliai, lyviai, likę žiemgaliai ir dalis kuršių bei sėlių pateko į Livonijos ordino valdžią, kurioje išbuvo iki 1561. XIII a. pr. latgaliai gyveno Dauguvos dešiniajame krante, sėliai — kairiajame, žiemgaliai — Lielupės žemumoje, kuršiai — Ventos baseine, lyviai — Rygos įlankos pakrantėje į dešinę nuo Dauguvos žiočių ir Gaujos žemupio rajone, taip pat Kuržemės pusiasalio š. dalyje. Kaip rodo ist. šaltiniai, XIII a. pr. latgaliai buvo vadinami dar ir kitu vardu — latviais. Ilgainiui tuo vardu imta vadinti ir žiemgalius bei į vieną tautybę susiliejusių latgalių ir žiemgalių asimiliuotus sėlius, kuršius bei lyvius. Anksčiausia sulatvėjo sėliai. Livonijos ordino valdžioje buvę kuršiai galutinai asimiliavosi tik XVI a., o lyvių apie 2000 yra išlikę Talsų rajone ligi šiol. Tačiau iš esmės L. tauta XVI a. jau buvo susiformavusi. Tokios etninės sudėties ji išliko iki šių dienų.

ETNOGRAFINIAI BRUOŽAI. Etniniu požiūriu L. gyvenamą teritoriją sudaro 4 sritys: Kuržemė vakaruose, Žiemgala pietuose (į p. nuo Dauguvos), Vidžemė šiaurėje, Latgala rytuose. Jos susiformavo iš L. senųjų gentinių grupių vid. amžių feod. teritorinių junginių rėmuose. Kuržemės gyventojai susidarė iš kuršių ir sulatvėjusių lyvių. Pastarųjų įtaka atsispindi kai kuriose vakarinių L. kalbos ir materialinės kultūros ypatybėse. Žiemgalos gyventojai susiformavo iš sen. žiemgalių, šiek tiek lietuvių bei sėlių. Vidžemės gyventojai atsirado iš tos sen. latgalių dalies, kuri pasislinko į š. bei v. ir susimaišė su asimiliuotais lyvių ir estų likučiais. Latgalos gyventojai yra dalis sen. latgalių. Dėl ilgos polit. izoliacijos (Latgala daugiau kaip 100 metų buvo Žečpospolitos valdžioje) nuo kitų L. dab. latgaliai skiriasi daugeliu kalbos ir kultūros ypatybių.

Iki XIX a. pirmosios pusės dauguma L., kaip ir lietuvių, buvo žemdirbiai. Jų darbo įrankiai bei buitis buvo iš esmės panašūs į lietuvių darbo įrankius ir buitį. L. amatai buvo šiek tiek daugiau išsivystę, negu lietuvių. XIX amžiuje L. buvo įtraukti į stambiąją pramonę kur kas daugiau, negu lietuviai, nes dauguma L. valstiečių ryšium su ankstesniu

baudžiavos panaikinimu (1817—19) neteko žemės ir ėjo į miestus, kuriuose, ypač po 1860, ėmė sparčiai kurtis fabrikai. Nuo XIX a. pabaigos L. sudaro daugumą Latvijos miestų gyventojų.

Iki XV a. dauguma L. gyveno kaimais. XX a. L. valstiečiai, išskyrus latgalius ir pajūrio žvejus, gyvena daugiausia vienkiemiais. Kaimų, be Latgalos, pasitaiko ir Vidžemėje bei Žiemgalos p. pakraštyje. Senieji valstiečių trobesiai mediniai arba mūriniai (paplitę XIX a. antrojoje pusėje). Etnografiniai jų tipai labai nevienodi, bendrais bruožais skirstomi į tris grupes. Kuržemėje ir Žiemgaloje trobesiai panašūs į lietuvių trobesius. Jų pagrindą sudaro 3 skyrių gyv. namas, kurio vidurį užima virtuvė su židiniu, vieną galą — gyv. kambarys, o kitą — sandėlis. Ūkiniai trobesiai — svirnas, tvartas, pirtis — stovi skyrium. Turtingesnių valstiečių gyv. name 2 gyv. patalpos — abiejuose namo galuose. Iki taryb. laikų viena jų buvo skirta šeimininkams, kita samdiniams. Latgaloje valstiečių gyv. namas panašus į r. slavų gyv. namą: susideda dažniausiai iš 2 ar 3 patalpų; gyv. patalpa su rusiška krosnimi. Iki XIX a. antrosios pusės Vidžemėje išsilaikė vad. „gyvenamoji jauja". Čia gyv. namo centras buvo jauja su krosnimi nekultiems javams džiovinti. Žiemą ji atstojo miegamąjį, o iki XVI a. buvo vienintelė gyv. patalpa. Archit. požiūriu originalios latvių klėtys. Jos turi dekoratyvų prieklėtį su meniškai profiliuotais stulpais. Klėčių durys puošiamos polichromine tapyba ir metalo apkaustais. Dabar dalis L. valstiečių gyvena naujuose tipiniuose gyv. namuose, kurių daug statoma kolūkiuose.

Moteriškų tautinių drabužių yra 5 pagr. tipai. Skiriasi jie palaidinės, sijono ir švarkelio sukirpimu ir fasonu. Sijonai daugiausia išilgadryžiai, r. rajonuose — languoti. L. tautiniams moteriškiems drabužiams būdinga skara, daroma daugiausia iš vilnonio languoto ar balto siuvinėto audinio. Balta skara ant apeties ar krūtinės susegama didele apskrita sagtimi.

Dauguma L. (Vidžemėje, Žiemgaloje ir Kuržemėje) buvo protestantai, tik latgaliai — katalikai (XIII—XVI a. visi L. buvo katalikai). Senojo, ikikrikščioniškojo, L. tikėjimo atspindžių yra L. tautosakoje, ypač dainose (mitologinių L. liaudies dainų užrašyta apie 1000). Be to, yra išlikusių sen. apeigų ir papročių, nebetekusių pirmykštės religinės, magiškos prasmės, virtusių liaudies pramogomis, šventėmis. Ypač tebėra populiarus Janių vakaras — senovinė vasaros ilgiausios dienos (birželio 23—24) šventė, atitinkanti lietuvių Jonines.

Viena turtingiausių ir gausiausių latvių liaudies kūrybos sričių yra tautosaka (užrašyta daugiau kaip 2,8 mln. vienetų). Savitos klasikinės L. liaudies dainos. Labiausiai paplitusi jų forma — chorėjinis ketureilis: kiekvieną eilutę cezūra dalo į 2 dipodijas, o eilučių poros sudaro kompoziciniu atžvilgiu priešpastatytus dvieilius. Simetrinė ketureilio struktūra remiama griežtu fonetiniu dėsniu. Dainuojant temiškai artimi ketureiliai dažnai sujungiami. Būdingos t. p. chorėjinio šešiaeilio ir daktilinės dainos, turinčios iki 10 eilučių. Ilgesnės dainos palyginti retos. Dainos pasižymi archaiška kalba, įvairiais garsinių pasikartojimų deriniais, turtinga menine išraiška. Pagal tematiką skiriamos darbo, socialinių santykių, karo, buities, kalendorinės ir mitologinės dainos. Latvių ir lietuvių liaudies dainos turi daug bendrų motyvų. Latvių liaudies muzikai būdingas metrinis bei melodinis įvairumas. Dainos atliekamos rečitatyviniu arba dainuojamuoju stiliumi. Pirmajam, o iš dalies ir pastarajam, atlikimo stiliui būdingas daugiabalsiškumas. Savita vokalinės latvių liaudies muzikos rūšis yra daugiabalsės piemenų dainos, Joninių „lygavimai" ir kitos kalendorinės dainos.

Latvijoje, kaip ir Lietuvoje, paplitę meniški medžio dirbiniai (buities reikmenys, muz. instrumentai, architektūrinės pastatų detalės ir kt.), buitinė ir dekoratyvinė keramika (indai, žvakidės, žaislai), audiniai, gintaro, metalo dirbiniai, pinti iš šiaudų, šaknų ir kt. medžiagų buities reikmenys. L. dailės dirbiniai puošiami santūriais raštais, kuriuose vyrauja saulės, žvaigždžių ir įv. geometriniai motyvai.

Lit.: История Латвийской ССР, т. I—III, Рига, 1952—58.

LĀTVIJOS LIETŪVIAI. Rygoje lietuvių gyventa jau XIII amžiuje. Kuržemės landtago nutarimu, 1642 Sėlpilio vyriausiajam teisėjui buvo paskirtas vertėjas, mokantis lenkų ir lietuvių kalbas. Iš to galima spręsti, kad Sėlpilio apylinkėse tuo metu buvo gyventojų lietuvių. Po 1831 ir 1863 sukilimų į Latviją atbėgo tų sukilimų dalyvių. Ieškodami darbo, lietuviai ir vėliau vykdavo į Rygą, Liepoją, Ventspilį, Mintaują (Jelgavą), t. p. ir į p. Latvijos kaimus. L. l. ypač pagausėjo XIX a. pab. ir XX a. pr. ryšium su sparčiu Latvijos pramonės augimu. Vien Rygoje 1897 lietuvių buvo 6362, o 1913 — 35 156. I pasaul. karo metais ryšium su fabrikų evakavimu vieni L. l. išvyko į Rusiją, kiti po karo grįžo į Lietuvą, o kai kurie ilgainiui asimiliavosi. Todėl jų skaičius miestuose sumažėjo (pvz., 1917 Rygoje buvo 11 600 lietuvių, o 1935 tik 5780). 1897 lietuviai sudarė 2,3% Latvijos gyventojų, 1917 — 5,5%, 1930 — 1,8%, arba 25 885. Iš jų Rygoje gyveno 6817, Vidžemėje 1140, Kuržemėje 4348, Žiemgaloje 12 627 ir Latgaloje 953. 12 153 Latvijos lietuviai 1930 dirbo žemės ūkyje, 2934 pramonėje, 569 prekyboje, nedirbančių buvo 7312. 1935 L. l. sumažėjo iki 22 913. Tarybų Latvijoje 1959 gyveno 32 383 lietuviai — 15 535 vyrai ir 16 848 moterys; miestuose 14 130 (6574 vyrai ir 7656 moterys). Gimtąja kalba lietuvių kalbą laikė 24 769, iš jų miestuose 9935, kaimuose 14 834.

Iš pradžių L. l. daugiausia dirbo sunkų darbą įv. fabrikuose, lentpiūvėse, linų verpyklose, alaus daryklose, geležinkelyje, uoste ir kt. Buvo lietuvių vežikų, sargų, tarnų, prekiautojų ir palyginti nedaug mokytojų, advokatų, gydytojų. Žymesnieji Rygoje gyvenę liet. inteligentai buvo pedagogai P. Mašiotas, M. Šikšnys, kompozitorius A. Kačanauskas, Mintaujoje — J. Jablonskis. 1914 apie 300 Rygos lietuvių buvo nedidelių namų savininkai.

Nemaža lietuvių moksleivių XIX a. pab. ir XX a. pr. mokėsi Rygos, Mintaujos, Liepojos g-jose. Kai kurie jų (J. Biliūnas, A. Didžiulis, K. Požela ir kt.) priklausė pažangiems lavinimosi būreliams, skaitė ir studijavo ateistinę bei marksistinę lit-rą, lenininę „Iskrą", bendravo su Latvijos s-d. judėjimo dalyviais.

XIX a. pab. pradėjo kurtis pirmosios L. l. savišalpos, labdarybės, kultūros org-jos. 1894 Rygoje susiorganizavo Lietuvių pašalpos draugija (nuo 1907 ėmusi veikti ir kultūros srityje), 1904—1915 veikė lietuvių dramos ir muzikos d-ja *„Kanklės"*, 1907—17 — švietimo d-ja *„Žvaigždė"*; 1909 įsikūrė studentų d-ja „Viltis", 1913 — teatro d-ja „Žaislas", 1910 — tarnaičių Šv. Zitos d-ja. Liepojoje veikė Savišalpos draugija, Mintaujoje — Lietuvių labdarybės draugija. Visoms joms, išskyrus „Žvaigždę", pirmaisiais veikimo metais daugiau ar mažiau įtakos turėjo klerikalai. 1907 Rygoje ėjo mėnesinis satyros žrn. *„Juokdarys"*, 1909—15 — liberalinis antiklerikalinis laikr. *„Rygos naujienos"*, 1913—1915 — satyros laikr. *„Botagas"* (visus tris leido L. Jakavičius), 1909—17 — klerikalinis laikr. *„Rygos garsas"*. L. l. kultūrinė veikla XIX a. pab.—XX a. pr. reiškėsi daugiausia mėgėjų teatro spektakliais, chorų koncertais.

Rygos pramonėje dirbusių lietuvių tarpe buvo daug sąmoningų revoliucionierių, priklausiusių Latvijos s-d. org-jai. Lietuvių, latvių, t. p. ir rusų socialdemokratų bendrą veikimą vienoje Rygos org-joje V. Leninas 1913 pažymėjo kaip vienintelį teisingą proletarinį nac. klausimo sprendimą (V. Leninas, Raštai, t. 35, V., 1955, p. 58). 1906 prie Latvijos Socialdemokratijos Rygos miesto k-to buvo įsteigtas Lietuvių kultūros centras (LKC). LKC vadovavo lietuvių s-d. kuopelėms, kurių buvo 37. 1907—09 leido nelegalų laikr. „Pirmyn". Lietuvių s-d. atstovu Latvijos Socialdemokratijos Rygos k-te ilgą laiką dirbo S. Turla (1889—1942). Legaliam darbui liet. darbininkų tarpe LKC buvo įkūręs minėtą „Žvaigždės" d-ją. Kai d-jos valdyba atsidūrė dešiniųjų rankose, 1910 LKC įkūrė legalią blaivybės d-ją *„Giedra"* (veikusią iki 1915), kurioje 1911 buvo apie 200 narių. D-ja turėjo klubą, chorą, keletą darbininkų saviveiklos būrelių, biblioteką. D-ja rūpinosi savo m-los įsteigimu. „Giedros" d-jai per savo frakciją v-boje vadovavo rev. socialdemokratai. D-ja palaikė kitų Latvijos vietų lietuvių ryšius su darbininkais, t. p. su Lietuvos miestų darbininkais. „Giedros" d-ja davė didelę dalį lėšų legaliam „Pravdos" krypties liet. darbininkų savaitraščiui *„Vilnis"* (1913—

1914), kurį leisti ėmėsi LKC su LSDP atstovais. Idėjinis „Vilnies" vadovas buvo V. Kapsukas. 1917.VI Rygoje buvo įsteigtas III Internacionalo klubas, kuriame susitelkė lietuvių darbininkai ir kareiviai, buvo leidžiamas bolševikinis laikraštis „Vilnis" (red. K. Rimša). 1917 dvyliktosios armijos lietuviai kariai Rygoje leido laikr. „Laisvas žodis". Tais pat metais išėjo keli numeriai pažangaus laikr. „Liuosybė". L. l. visuom. veikla nutrūko, Vokietijos kariuomenei 1917.VIII okupavus Rygą ir kitus Latvijos miestus. Beveik visi lietuvių rev. darbininkai pasitraukė į Rusiją ir toliau kovojo už soc. revoliucijos pergalę. Kai 1919 pr. Rygą išvadavo latvių tarybiniai raudonųjų šaulių pulkai ir Tarybų Latvijos vyriausybė persikėlė į Rygą, čia vėl pradėjo veikti lietuviai bolševikai, susispietę į Latvijos Komunistų partijos liet. sekciją, kuri 1919 leido laikraštį *„Darbininkų kova"*.

Burž. santvarkos metais L. l. visuom. gyvenime suskato plėsti savo veiklą klerikalai. Tuoj po I pasaul. karo buvo atgaivinta Lietuvių pašalpos d-ja, Šv. Zitos d-ja ir studentų d-ja „Viltis". 1924 Rygoje įsikūrė katalikų jaunimo d-ja *„Šviesa"* ir perėmė nuo 1921 Rygoje ėjusį lietuvių laikr. „Rygos balsas" (1921—30). 1924 Rygoje klerikalai įkūrė Latvijos Lietuvių tėvų draugiją, 1928 — Latvijos Lietuvių mokytojų d-ją, 1929 — sporto s-gą „Vytis", 1930 — Lietuvių teatro draugiją, 1932 — Rygos lietuvių g-jos abiturientų d-ją „Laisvė" ir kt. Buvo burž. nacionalistinio pobūdžio liet. org-jų ir kituose miestuose: Liepojos lietuvių d-ja (įk. 1923), Daugpilio lietuvių d-ja (įk. 1926) ir Žiemgalos lietuvių d-ja (įk. 1928). Visos šios org-jos 1930 susibūrė į bendrą buržuazinio nacionalistinio pobūdžio Latvijos Lietuvių sąjungą, kuri pradėjo koordinuoti d-jų veiklą, atstovavo joms, steigė ir išlaikė liet. m-las, leido laikr. *„Latvijos lietuvis"* (1930—31). 1931 vietoj „Rygos balso" ir „Latvijos lietuvio" pradėjo eiti laikr. *„Lietuvių balsas"* (ėjo iki 1940), o 1933—36 ėjo iliustruotas žrn. „Lietuvis" (leido d-ja „Vytis"). Pažangieji L. l., J. Paleckio vadovaujami, 1924 įsteigė demokratinę antiklerikalinę jaunimo d-ją *„Rūtą"*, subūrusią pažangų liet. jaunimą ir išvysčiusią aktyvią visuom. veiklą. Ji leido žrn. *„Naujas žodis"* (1925—26) ir kt. raštus, platino juos ir Lietuvoje. 1926.IX į Rygos lietuvių m-lą atvyko dirbti pažangus mokytojas ir rašytojas B. Pauliukevičius; jis uoliai įsijungė į „Rūtos" darbą, tačiau klerikalų pastangomis 1929 buvo ištremtas iš Latvijos. Po 1926 faš. perversmo Lietuvoje į Latviją atvyko polit. emigrantų komunistų, kuriuos Latvijos policija perduodavo Lietuvos policijai, ištremdavo į kt. valstybes. Po 1927 Tauragės pučo atvyko eserų, kurie, padedami pilsudskininkų, 1927.XI sušaukė Rygoje vad. plečkaitininkų, socialdemokratų ir liaudininkų kongresą. 1927—28 liaudininkai leido laikr. *„Liaudies balsas"*, 1933—34 Rygoje ėjo neperiodinis dešн. socialdemokratų leidinys *„Darbo frontas"*. Abu jie buvo platinami ir Lietuvoje. 1928—30 ėjo *„Laisvas žodis"*, t. p. veikiamas socialdemokratų; platinti Lietuvoje buvo išleistos Rygoje kelios grožinės lit-ros knygos. Daugiausia polit. emigrantų pastangomis prie Latvijos S-d. partijos Rygos org-jos pradėjo veikti Lietuvių rajonas; dalis jaunimo spietėsi s-d. org-jos „Darbo jaunimas" Rygos lietuvių skyriuje. Visų pažangiųjų org-jų veiklą nutraukė faš. perversmas Latvijoje 1934. Nors burž. Latvijoje liet. org-jų buvo palyginti daug, tačiau narių jos mažai turėjo ir veikė nelabai aktyviai. Dalis lietuvių, gyvendama ir dirbdama su kitų tautų žmonėmis, ir visuom. veikloje dalyvavo kartu su jais.

1907—16 Lietuvių pašalpos d-ja laikė dviklasę m-lą, kurioje dirbo 2 mokytojai. „Žvaigždės" d-ja 1907—17 laikė 5 m-las ir rengė kursus suaugusiems. L. l. moksleivių skaičius buržuazijos valdymo metais pr. m-lose vis mažėjo: 1922/23 mokslo metais jų buvo 2110, 1930/31 — 1875, 1937/38 — 1439, iš jų liet. m-lose, kurių buvo 11, mokėsi 531. Vid. m-lose 1937/38 mokslo metais mokėsi 130 lietuvių, iš jų 91 lietuvių realinėje g-joje (1924—48) su lietuvių dėstomąja kalba, Rygos un-te studijavo 23 lietuviai. Kelią į mokslą L. l., kaip ir kitiems Latvijos darbo žmonėms, atvėrė Tarybų valdžia. 1959 Latvijos bendrojo lavinimo m-lose buvo 3190 moksleivių lietuvių, vid. spec. m-lose — 81, darbo rezervų m-lose — 35, kt. m-lose ir kursuose — 126. Latvijos aukštosiose m-lose 1963 buvo 141 studentas lietuvis, technikumuose ir kt. vid. spec. m-lose — 194. Neraštingų L. l. neliko.

„LĀTVIJOS LIETŪVIS" — buržuazinis savaitraštis, ėjęs 1930—31 Rygoje. Leido Latvijos Lietuvių s-ga.

LĀTVIS Adolfas [1913.XI Kuosakiuose (Biržų rj.) — 1943.IV] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. 1940.VIII Biržuose įstojo į Komunistų partiją. 1941 pradžioje Vilniaus kar. polit. m-los kursantas. 1941—42 jaunesnysis polit. vadovas Raudonojoje Armijoje. 1942—43 partizanų Skardžio grupės vado pavaduotojas. Žuvo kovoje su hitlerininkais.

LATVỸS Jonas [1903 Šarkiškėse (Varėnos rj.) — 1949.IX.16 Vilniuje] — žurnalistas, liberalinis visuomenės veikėjas. 1928 baigęs Vilniaus Vytauto Didžiojo g-ją, studijavo Krokuvos un-to agronomijos f-te, paskui — Vilniaus un-to teisių f-te. 1931—38 „Vilniaus žodžio" atsakingasis redaktorius, 1935—40 „Kultūros" d-jos v-bos narys. Vok. faš. okupacijos metais persekiotas, slapstėsi Žemaitijoje. Pokario metais dirbo Ž. ū. m-joje.

LĀTVIŠKIS — ežeras Zarasų rj., 4 km į š. r. nuo Dusetų. Plotas 13 ha. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 650 m, didž. plotis 270 m, kranto linijos ilgis 1600 m. Krantai aukšti, išskyrus rytinį — žemą, pelkėtą. Per L. teka upelis į gretimą ežerėlį (Šventosios baseino). Ežero š. v. pakrantėje įsikūręs Griovadvario kaimas.

LĀTVIŲ KALBA — indoeuropiečių kalba, priklausanti baltų kalbų grupei. Iš gyvųjų ide. kalbų jai artimiausia liet.

Latvijos lietuviai. Žiemgalos lietuvių ekskursija į Rygos pajūrį 1934 ir Rygos lietuvių gimnazijos abiturientai Kaune 1946

kalba. Spėjama, kad latvių ir lietuvių kalbos išsiskyrė į savarankiškas kalbas apie V—VII a. Dabartinė L. k. susiformavo, seniesiems latgaliams susiliejus su kaimynais kuršiais, žiemgaliais, sėliais ir asimiliavus finų-ugrų kilmės lyvius. Būdingesnės L. k. ypatybės, skiriančios šią kalbą nuo lietuvių, o iš dalies ir kitų baltų kalbų, yra šios: a) kirtis atitrauktas į pirmąjį skiemenį; skiriamos 3 priegaidės: tęstinė (˜), krintanti (\`) ir laužtinė (^); visas 3 priegaides skiria tik nedidelė tarmių dalis; b) minkštieji „k", „g", kurie lietuvių ir prūsų kalbose išlaikyti sveiki, latvių kalboje virtę „c", „dz" (plg. liet. „kíetas"— latv. „ciẽts", liet. „gérvė" — latv. „dzẽrve"); c) liet. kalbos „š", „ž" vietoje latviai, kaip ir prūsai bei kuršiai, turi „s", „z" (plg. liet. „širdis" — latv. „sir̂ds", liet. „žiemà" — latv. „ziema"); d) lietuvių, prūsų, kuršių kalbose išlaikyti dvigarsiai „an", „en", „in", „un" latvių kalboje virtę „uo", „ie", „ī", „ū" (plg. liet. „rankà"— latv. „ròka", liet. „penkì"— latv. „pìeci", liet. „minkyti"— latv. „mîcît", liet. „jùngas" — latv. „jûgs"); e) senieji junginiai „tj", „dj", „sj", „zj" latvių kalboje virtę „š", „ž", o liet. kalboje jiems atliepia „č", „dž", „s", „š", „ž" (plg. liet. „vókiečiai"— latv. „vâcieši", liet. „bríedžiai" — latv. „brìeži", liet. „siū́ti" — latv. „šũt", liet. „ẽžio" — latv. „eža"); f) senieji galūniniai dvibalsiai ir ilgieji balsiai, kurie liet. kalboje yra išlaikyti, latvių kalboje sutrumpėjo, o senieji trumpieji balsiai, kurie liet. kalboje išlaikyti, latvių kalboje, išskyrus „u", išnyko (plg. liet. „sakaĩ" — latv. „saki", liet. „vedeĩ" — latv. „vedi", liet. „žẽmė", „žẽmės" — latv. „zeme", „zemes", liet. „ãkys" — latv. „acis", liet. „pelū̃s" — latv. „pelus", liet. „akis" — latv. „acs", liet. „nèšti"— latv. „nest"); g) įvardinė naudininko galūnė latvių kalboje įsibrovusi ne tik į būdvardžius (kaip liet. kalboje), bet ir į daiktavardžius (plg. liet. „tám gerám tėvui" — latv. „tam labam tēvam"); h) vienaskaitos įnagininkas formaliai sutampa su galininku, o daugiskaitos įnagininkas su naudininku (plg. liet. „gẽrą tėvą" — latv. „labu tēvu", liet. „gerù tėvu"— latv. „ar labu tēvu", liet. „geríems tėváms" — latv. „labiem tēviem", liet. „geraĩs tėvaĩs"— latv. „ar labiem tēviem"); i) naujai atsiradusi L. k. debityvo (reikiamybės nuosakos) forma (liet. „man reikia eiti" — latv. „man jāiet"); j) prielinksnių vartojimo naujovės, pvz., literatūrinėje latvių kalboje ir didesnėje tarmių dalyje po visų prielinksnių vartojama bendroji daugiskaitos naudininko ir įnagininko forma (liet. „už kalnų" — latv. „àiz kal̂niem", liet. „po metų" — latv. „pêc gadiem"); k) L. k. iš kitų baltų kalbų išsiskiria leksinėmis ypatybėmis: joje yra nemaža ide. kilmės žodžių, nerandamų kitose baltų kalbose (plg. liet. „ankstùs" — latv. „agrs", liet. „kraũjas" — latv. „asins", liet. „šáltas" — latv. „aũksts", liet. „kárvė" — latv. „gùovs", liet. „stógas" — latv. „jùmts", liet. „pušis" — latv. „priẽde", liet. „kalbėti" — latv. „runât", liet. „šiáudas" — latv. „salms", liet. „žmonà" — latv. „siẽva"). L. k. leksika skiriasi nuo liet. kalbos leksikos ir tuo, kad joje yra daugiau germanizmų (plg. „ãrsts" — gydytojas, „avīze" — laikraštis, „bikses" — kelnės, „brĩvs" — laisvas, „bruõkastis" — pusryčiai, „elle" — pragaras, „kuģis" — laivas, „liķis" — lavonas, „meĩta" — duktė, „nagla" — vinis, „stuñda" — valanda, pamoka, „stũre" — vairas, „upuris" — auka, „zãrks" — karstas, „zvẽrêt" — prisiekti) ir ypač skolinių iš finų-ugrų (daugiausia lyvių) kalbų (plg. „allaž" — visada, „jaũda" — galingumas, jėga, „laũlât" — sutuokti, „laũnags" — pusdieniai, „maksa" — mokestis, „sẽne" — grybas, „suga" — rūšis). Literatūrinėje L. k. vartojama kiek skolinių ir iš liet. kalbos (tarmėse jų esama daugiau), pvz., „ģer̃bt" (liet. „gerbti" — prižiūrėti, slaugyti, rengti), „ģimene" (liet. „giminẽ"), „ģĩmis" (liet. „gỹmis"), „gleznuôt" (liet. „gleznóti" — tapyti), „kareivis" (liet. „kareĩvis"), „ķẽve" (liet. „kẽvė"— kumelė), „ķir̃mis" (liet. „kirmìs"— kirmėlė), „veĩkals" (liet. „veikalas" — parduotuvė, reikalas, užsiėmimas).

L. k. turi 3 dialektus: vidurio (vidus), lyvių (libiskais), aukštaičių (augšzemnieku). Vidurio dialektas sudaro literatūrinės L. k. pagrindą. Juo kalbama vid. ir p. v. Latvijoje (Cesys, Valmiera, Duobelė, Jelgava). Aukštaičių dialektas vartojamas r. Latvijoje (Alūksnė, Madupona, Pliavinios, Ilūkšta, Daugpilis, Rezeknė), lyvių — š. v. Latvijoje (Dundaga, Talsai, Ventspilis, Piltenė, Salacgryva).

Literatūrinės L. k. formavimuisi didelę reikšmę turėjo latvių kultūros veikėjų J. Alunano (1832—64) ir A. Kronvaldo (1837—75) veikla. Abu jie domėjosi ir liet. kalba, per jų raštus kai kurie liet. kalbos žodžiai pateko į literatūrinę L. k.

Viena pirmųjų latviškų knygų — P. Kanizijaus „Katalikų katekizmas" (manoma, jog iš vok. kalbos ją išvertė E. Tolgsdorfas) — išleista 1585 Vilniuje. 1638 G. Mancelis parengė pirmąjį latvių-vokiečių kalbų žodyną, 1644 G. Rehehūzenas išleido pirmąją latvių k. gramatiką. Vilniuje parengti ir po autoriaus mirties išleisti G. Elgerio darbai: „Lenkų-lotynų-latvių kalbų žodynas" (1683), „Evangelijos" (1672), „Giesmės" (1673). II pasaul. karo metu Vilniaus kapitulos archyve rastas G. Elgerio „Evangelijų ir epistolų" vertimo rankraštis (išl. 1961 Lunde). Vilniuje išleistas J. Kurmino „Lenkų-lotynų-latvių kalbų žodynas" (1858). Liet. žodynininkas A. Juška parengė latvių-lietuvių-lenkų kalbų 2 tomų žodyno rankraštį (apie 1871—75). M. Miežinis parengė ir išleido „Lietuviškai-latviškai-lenkiškai-rusišką žodyną" (1894). Lietuvių ir latvių d-ja išleido J. Ryterio „Lietuviškai latvišką žodyną" (1929). 1964 pasirodė 50 000 žodžių kirčiuotas A. Buojatės ir V. Subatnieko „Lietuvių-latvių kalbų žodynas". Žymiausi latvių kalbos tyrinėtojai — A. Bylenšteinas, J. Endzelynas, K. Miūlenbachas, A. Uozuolas. L. k. istorijos klausimus nemaža tyrinėjo ir K. Būga. Taryb. metais L. k. tyrinėja H. Bendikas, V. Dambė, R. Grabis, E. Šmitė, D. Zemzarė ir kt. L. k. liet. kalbos ir lit-ros specialistams dėstoma Lietuvos TSR aukštosiose m-lose.

Lit.: **J. Endzelīns,** Ievads baltu filoloģijā, Rīgā, 1945; **J. Endzelīns,** Latviešu valodas gramatika, Rīgā, 1951; **J. Endzelynas,** Baltų kalbų garsai ir formos, V., 1957; **K. Būga,** Rinktiniai raštai, 3 t., V., 1958—61; Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika, I—II, Rīgā, 1959—1962; **M. Rudzīte,** Latviešu dialektoloģija, Rīgā, 1964; **A. Ozols,** Veclatviešu rakstu valoda, Rīgā, 1965.

LĀTVIŲ LITERATŪRÀ (ryšiai su liet. lit-ra). Latvių ir lietuvių tautų dvasinės kultūros ryšiai žymūs iš tolimos senovės. Jau liaudies dainose atsispindi kaimyniški abiejų tautų santykiai. Lietuvių ir latvių tautosaka turi artimų motyvų ir bendrų meninių priemonių. 1585 Vilniuje išspausdintas vienas pirmųjų latvių leidinių — latviškas katekizmas. G. Merkelis (1769—1850) veikale vok. kalba „Vidžemės senovė" (2 t., 1798—1799) į latvistinę lit-rą įvedė plačias latvių ir lietuvių tautų istorijos bei kultūros paraleles. Vienas pirmojo latvių laikr. „Latviešu avīzes" („Latvių laikraštis") redaktorių K. Vatsonas (1777—1826) 1822 ir 1823 Mintaujos kalendoriuje išspausdino K. Donelaičio „Metų" pradžios vertimą, o 1824 pateikė Latvių lit. d-jai „Pavasario linksmybių" ir dalies „Vasaros darbų" vertimą. Išaugus nacionaliniam jaunalatvių judėjimui, Latvijoje buvo propaguojama baltų tautų bendrumo ir vienybės idėja. Latvių lit-ros pradininkas J. Alunanas (1832—1864) laikr. „Mājas viesis" („Namų svečias", 1856—1908) 1858 paskelbė beletrizuotą Lietuvos istorijos apžvalgą. Lietuvių ir latvių lit-roms XIX a. pab. aktyviai tarpininkavo A. Dyrikis (1853—1888), parašęs rankraščiais likusius lietuvių-latvių kalbų žodyną (1872) ir latvišką liet. kalbos gramatiką (1876), palaikęs ryšius su liet. kultūros veikėjais ir liet. spauda („Aušra" ir kt.), spausdinęs laikr. „Baltijas vēstnesis" („Baltijos žinios", 1869—1906) straipsnius apie liet. kultūrą.

XIX a. latvių periodikoje išspausdinta liet. liaudies dainų vertimų, jos lygintos su latvių dainomis. Lietuvių-latvių tautosakos gretinimui skirta J. Lautenbacho (1847—1928) studija rusų kalba „Lietuvių-latvių liaudies kūrybos istorijos bruožai" (2 t., 1896—1915).

Liet. motyvų yra Auseklio (tikr. M. Kruogzemis, 1850—79), F. Bryvzemnieko (1846—1907) poezijoje. Sudrabų Edžus (tikr. E. Zilberis, 1860—1941) liet. tematika parašė romantines poemas „Gedimino sapnas" (1884), „Kęstučio grobis" (1885), „Lietuvos viršaitis" (1885), „Vytautas" (1888) ir kt. 1902 išspausdinta Sudrabų Edžaus versta K. Donelaičio „Pavasario linksmybių" pradžia. Aspazija (tikr. E. Rozenberga-Pliekšanė, 1868—1943) liet. tema sukūrė populiarią dramą „Vaidilutė" (1894).

1895 išspausdintas A. Kriščiukaičio (Aišbės) „Bričkos" vertimas. 1898 Rygos teatras pastatė Keturakio komediją „Amerika pirtyje". Nemaža vietos liet. lit-rai skirta kompiliacinėje E. Baumanio (1872—1907) monografijoje „Lietuviai" (1902).

Liet. spaudoje savo ruožtu buvo rašoma apie Latviją, latvių kalbą ir lit-rą. Baltų bendrumo idėja buvo propaguojama S. Valiūno, D. Poškos, L. Rėzos, S. Daukanto veikaluose ir pradėjusioje eiti liet. periodikoje. Ji ryškiai atsispindi M. Davainio-Silvestraičio eil. „Įspauda iš Latvijos" („Aušra", 1885, Nr. 6). Lietuvių nac. judėjimo veikėjai reiškė solidarumą su latvių nac. judėjimu. Su latvių kultūros veikėjais artimai bendravo A. Juška. J. Šliupas „Apšvietoje" (1892—93) paskelbė Latvijos istorijos apybraižą, kurią, kiek praplėtęs, išleido atskira knyga („Latvių tauta kitą kartą ir šiandien", 1900). Joje pateikta ir latvių lit-ros apžvalga. A. Burba išvertė Dokų Ačio (1861—1903) aps. „Senutė" (išsp. 1892) ir E. Birznieko-Upyčio (1871—1960) apys. „Kareivio sužieduotinė" (1895).

XX a. pr. liet. lit-ros ryšiai su Latvija žymiai sustiprėjo. Po 1905—07 revoliucijos liet. periodikoje imta plačiau rašyti apie visuomeninį-kultūrinį Latvijos gyvenimą, o Latvijoje — apie liet. kultūrą. Periodikoje išspausdintus liet. liaudies dainų vertimus V. Plūduonis (1874—1940) išleido atskira knyga (1923). Latvių laikraščiuose ir žurnaluose pasirodė J. Biliūno, K. Jasiukaičio, Lazdynų Pelėdos, Žemaitės apsakymų vertimų. Ryšium su K. Donelaičio 100 metų gimimo sukaktimi J. Jaunsudrabinis (1877—1962) išvertė jo „Žiemos rūpesčių" fragmentus (1914). 1914 taip pat buvo paskelbtas T. Zeiferto (1865—1929) straipsnis apie K. Donelaitį. Su Lietuva glaudžiai susijusi J. Rainio (tikr. J. Pliekšanas, 1865—1929) kūryba. Ryškią vietą liet. tema užima jo pjesėje „Indulis ir Arija" (1911), draminėje poemoje „Dauguva" (1919). Išliko J. Rainio 1929 apmestas draminės trilogijos apie kun-štį Vytautą planas. Liet. motyvų yra A. Deglavo, J. Jaunsudrabinio, A. Upyčio kūryboje.

Iš latvių kalbos buvo verčiamos ir Rygos bei kitų vietų liet. teatro mėgėjų scenoje statomos R. Blaumanio (1863—1908) pjesės „Vagys" (1909 išl. atskira knyga, nenurodant autoriaus; v. J. Pleirys), „Piktoji dvasia" (išl. 1908), „Sūnus palaidūnas" (past. 1910), Aspazijos „Vaidilutė" (past. 1911), A. Alunano (1848—1912) „Liūdna dainelė" (past. 1911, latviška antraštė „Kas tie tokie, kurie dainavo"). Atskira knyga išėjo J. Akuraterio (1876—1937) apys. „Žmogus" (1907, v. J. Baniulis). Periodikoje pasirodė pirmieji J. Rainio eilėraščių vertimai. Išspausdintos platesnės A. Juozapavičiaus („Vilniaus žinios", 1906) ir E. Volterio („Draugija", 1908, skyrium 1909) latvių lit-ros apžvalgos. Šiuo laikotarpiu liet. rašytojai domėjosi Latvijos darbininkų rev. kova. J. Biliūno apsakymuose „Pirmutinis streikas" ir „Be darbo" atsispindėjo latvių proletariato nuotaikos. 1905—07 revoliucijos Latvijoje vaizdų sukūrė O. Pleirytė (Vaidilutė). Nemaža revoliucinės latvių lit-ros kūrinių išspausdino JAV lietuvių soc. spauda. Latvių liaudies dainas, vėliau — Aspazijos, J. Gulbio (1885—1917), J. Rainio, E. Veidenbaumo (1867—92) kūrinius vertė J. Janonis.

Buržuazijos valdymo metais lietuvių ir latvių lit-rų ryšiai vystėsi sudėtingos dviejų tendencijų — buržuazinės ir demokratinės — kovos sąlygomis. Dėmesio centre išliko J. Rainis (nors burž. spaudoje buvo stengiamasi užtušuoti jo kūrybos rev. reikšmę), latvių lit-ros klasika. Reikšmingą jos populiarinimo darbą atliko J. Paleckis, parengęs 2 rinkinius „Iš latvių literatūros" (1924—26), išvertęs R. Blaumanio apsakymus (1931), jo komediją „Siuvėjų dienos Silmačiuose" (1936, past. Kauno Valstybės teatre), periodikoje spausdinęs L. Paeglės (1890—1926), J. Poruko (1871—1911), J. Rainio, K. Skalbės (1879—1945), E. Veidenbaumo ir kt. latvių poetų eilėraščių vertimus. Išleista J. Rainio pjesė „Aukso žirgas" (1924, v. B. Melngailis), R. Blaumanio pjesės „Indranai" (1931, v. A. Domantas-Sakalauskas) ir „Piktoji dvasia" (1933, v. S. Tarvydas), P. Rozyčio (1889—1937) novelių rink. „Antklodė ir skrybėlaitė" (1937, v. V. Kemežys), Sudrabų Edžaus apys. „Kvaišas Dauka" (1937) ir K. Skalbės pasakų rink. „Aukso obelis" (1938, v. O. Borutienė). Užsimezgė glaudūs ryšiai tarp pažangiųjų jaunosios kartos lietuvių ir latvių rašytojų (trečiafrontininkų ir trauksmininkų). K. Boruta, K. Korsakas ir kiti populiarino A. Čako (1902—50), A. Kurcijaus (1884—1959), L. Laiceno (1883—1938) ir kt. latvių poetų kūrybą. Daug latvių lit-ros kūrinių išvertė K. Korsakas. Buvo išleistos jo verstos „Latvių novelės" (1934) ir latvių rašytojų kūrinių vaikams rink. „Katinėlio malūnas" (1935), Reino (1839—1920) ir Matiso (1848—1926) Kaudzyčių rom. „Matininkų laikai" (1939), J. Rainio pjesė „Pūsk, vėjeli" (1938). K. Korsakas t. p. parašė studiją „Latvių liaudies dainos" (1938), sudarė letikos liet. spaudoje bibliografiją (1932). R. Eglės ir A. Upyčio „Pasaulinės literatūros istorijoje" (4 t., 1933—34) įdėta išsami K. Korsako liet. lit-ros apžvalga. K. Korsakui ir kitiems pažangiems liet. rašytojams turėjo įtakos A. Upyčio kūryba ir veikla. Be keleto apsakymų, buvo išverstas jo rom. „Vaivorykštės tiltu" (išsp. JAV lietuvių laikr. „Naujienos", 1930; v. E. Skujeniekas). Tarybų Sąjungoje leistuose liet. žurnaluose išspausdinta L. Laiceno apsakymų ir eilėraščių. Minske išleistas L. Laiceno rom. „Klykiantieji korpusai" (1935, v. B. Pauliukevičius).

J. Spruogis (g. 1884) išvertė į latvių kalbą A. Vienuolio „Paskenduolę" („Veronika", 1923), Lazdynų Pelėdos „Klajūną" (1924), Žemaitės apsakymų (1924). Latvių kalba išėjo P. Cvirkos „Žemė maitintoja" (1936, v. J. Skudris-Vaivaras), I. Simonaitytės „Aukštųjų Šimonių likimas" (1938, v. A. Martinsonė) ir kitų liet. rašytojų kūriniai. E. Birznieks-Upytis išleido liet. liaudies pasakų vertimų rinkinį (1930). Latvių period. spaudoje paskelbti J. Grušo, K. Korsako, V. Krėvės, Maironio, V. Montvilos, S. Nėries, J. Šimkaus, A. Venclovos ir kt. liet. rašytojų kūrinių vertimai. Latvių teatrai statė K. Binkio, S. Čiurlionienės, G. Landsbergio (Žemkalnio), P. Vaičiūno pjeses.

Lietuvių ir latvių lit. ryšiai ypač pagyvėjo, Lietuvoje ir Latvijoje atkūrus Tarybų valdžią. Žrn. „Raštai" 1941 Nr. 4 skirtas latvių, o „Karogs" („Vėliava") 1941 Nr. 2 — lietuvių lit-rai. 1941 liet. kalba išėjo V. Lacio (1904—66) rom. „Žvejo sūnus", latvių kalba — P. Cvirkos „Frank Kruk". Karo metu bendradarbiavo į TSRS gilumą pasitraukę lietuvių ir latvių rašytojai. Latvių poetai J. Sudrabkalnis (g. 1894) ir F. Ruokpelnis (g. 1909) savo poezijoje pavartojo senovės lietuvių kovų su kryžiuočiais motyvus. Jų eilėraščiai buvo verčiami į liet. kalbą. Latvių kalba išėjo J. Baltušio „Partizanas Daura" (1943).

Pokario metais Lietuvoje latvių ir Latvijoje lietuvių rašytojų knygų išleista keliskart daugiau, negu per visą ankstesnį laikotarpį. Liet. kalba išleista tarybinės latvių prozos antologija „Naujoji Latvija" (1948, v. J. Balkevičius, K. Butautas). Iš ankstesniosios latvių lit-ros išversta: A. Pumpuro (1841—1902) poema „Lačplėsis" (1959, v. V. Bložė, D. Lukšys), brolių Kaudzyčių rom. „Matininkų laikai" (1963, v. A. Žirgulys), R. Blaumanio aps. rink. „Šalna pavasarį" (1957, v. K. Korsakas, J. Paleckis, D. Urbas, A. Žirgulys), J. Rainio „Rinktinė" (1952, v. K. Korsakas) ir „Aukso žirgas" (1964, v. E. Matuzevičius), J. Jaunsudrabinio aps. rink. „Baltoji knyga" (1959, v. A. Žirgulys), apysakų trilogija „Aija" (1960, v. A. Žirgulys), E. Birznieko-Upyčio apsakymai „Pilkojo akmens pasakojimai" (1959, v. K. Boruta), K. Skalbės pasakos „Paparčio žiedas" (1959, v. K. Boruta) ir kt. Į liet. kalbą išversti svarbiausieji A. Upyčio kūriniai: „Pasakojimai apie pastorius" (1952, v. J. Kabelka), „Ruobežniekų" ciklo romanai „Praeities šešėliai" (1955, v. A. Žirgulys), „Nauji šaltiniai" (1956), „Šilko tinkle" (1957), „Šiaurės vėjas" (1958, visi vertimai J. Kabelkos). Išversta nemaža V. Lacio kūrinių: romanai „Audra" (1951—52, 3 t., v. J. Adomaitis, S. Rudzevičius, T. Stonis, K. Urbanavičius), „Į naują krantą" (1953), „Žvejo sūnus" (1954), „Zytarų šeima" (1958, visi vertimai A. Žirgulio) ir kt. Liet. kalba išleista latvių rev. rašytojo L. Laiceno rom. „Klykiantieji korpusai" (1961, v. P. Ramonas), A. Saksės (g. 1905) rom. „Į kalną" (1953, v. G. Juodvalkytė, K. Umbrasas), Ž. Gryvos (g. 1910) „Pasakojimai apie Ispaniją" (1958, v. P. Ramonas, B. Savukynas, J. Šimkus) ir kt. Išleista K. Korsako vertimų iš latvių poezijos rinktinė „Mūza ateina nuo

Dauguvos" (1963). T. p. išversta nemaža latvių rašytojų knygų jaunimui.

Latvių kalba išėjo K. Donelaičio „Metai" (1963, v. P. Kalva), A. Baranausko „Anykščių šilelis" (1960, v. P. Kalva), Žemaitės aps. rinkiniai „Mano pasaka" (1953, v. O. Paeglė) ir „Klampynė" (1966, v. P. Kalva), A. Vienuolio aps. rink. „Užžėlusiu taku" (1965, v. T. Jarmolinska) ir „Legendos ir padavimai" (1965, v. T. Jarmolinska), V. Mykolaičio-Putino rom. „Altorių šešėly" (1961, v. A. Sukovskis), P. Cvirkos „Žemė maitintoja" (1949) ir „Frank Kruk" (1957, abu vertimai A. Sukovskio), aps. rink. „Paslaptis" (1954, v. J. Osmanis), „Nemuno šalies pasakos" (1957, v. A. Sukovskis), S. Nėries poezijos rinktinė „Lakštingalos daina" (1962, v. I. Auzinis, A. Elksnė, M. Kempė, I. Lasmanis ir kt.), I. Simonaitytės „Vilius Karalius" (1961, v. P. Kalva), „Pikčiurnienė" (1962, v. H. Galinis), A. Gudaičio-Guzevičiaus „Kalvio Ignoto teisybė" (1952) ir „Broliai" (1956, abu vertimai A. Sukovskio), J. Baltušio „Gieda gaideliai" (1955, v. M. Reichmanė, S. Rytė) ir „Parduotos vasaros" (1964, v. P. Kalva), A. Bieliausko „Rožės žydi raudonai" (1962) ir „Mes dar susitiksim, Vilma!" (1965, vertimai A. Sukovskio), J. Grušo „Herkus Mantas" (1965, v. R. Bertulis), M. Sluckio „Geri namai" (1958), apys. „Kelias suka pro mus" (1966, vertimai T. Jarmolinskos) ir aps. rinkinys „Uvertiūra ir trys veiksmai" (1963, v. A. Sukovskis), E. Mieželaičio „Lyrika" (1958) ir „Žmogus" (1964, v. B. Saulytis), E. Matuzevičiaus lyrika (1959, v. B. Saulytis), Just. Marcinkevičiaus „Pušis, kuri juokėsi" (1964, v. B. Jaunzemė), K. Sajos „Silva studentauja" (1957, v. A. Sukovskis) ir kt. Latvių ir lietuvių lit-rų tarpusavio ryšius stiprina ir asmeniniai rašytojų kontaktai. 1952, 1963 ir 1967 Lietuvoje lankėsi grupė latvių, o 1956 ir 1966 Latvijoje grupė lietuvių rašytojų, kurie surengė lit-ros vakarų. Lietuvos teatruose pastatyta latvių dramaturgų veikalų: A. Grigulio „Molis ir porcelianas", J. Rainio „Pūsk, vėjeli", V. Lacio „Žvejo sūnus" (Šiaulių dramos teatras, 1949, 1951, 1952), R. Blaumanio „Siuvėjų dienos Silmačiuose" (Kauno dramos teatras, 1956; Akademinis dramos teatras, 1957), „Indranai" (Kapsuko dramos teatras, 1957), A. Brigaderės „Nykštukas" (Akademinis dramos teatras, 1958), G. Priedės „Nors ir ruduo" (Šiaulių dramos teatras, 1959), „Pirmasis Viki balius" (Panevėžio dramos teatras, 1961), V. Vigantės „Palmės žaliuoja amžinai" (Šiaulių dramos teatras, 1962), J. Rainio „Aukso žirgas" (Panevėžio dramos teatras, 1963). Latvijos teatruose pastatyta liet. dramaturgų veikalų: K. Sajos „Silva studentauja" ir V. Adomėno „Užvis sunkiausia" (Liepojos teatras), V. Miliūno „Žuvėdros palydi" (Ventspilio ir Valmieros teatrai), G. Kanovičiaus „Tegu išeina" (Akademinis dramos teatras Rygoje). Lit-ros moksle ir kritikoje pradėta tyrinėti lietuvių ir latvių lit-rų ryšiai bei sąveika (Lietuvoje — K. Korsako, K. Nastopkos darbai, Latvijoje — M. Kalvės, A. Vilsono, D. Zemzarės darbai). Apie lit. ryšius rašoma ir akademinėse lietuvių ir latvių lit-rų istorijose.

LAŪCĖ Ignas [1896.VII.18 Kirkūnuose (Rokiškio rj.) — 1941 Penzos sr.] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Iki 1940 valstietis. Nuo 1918 dalyvavo rev. judėjime. Už tai 1923 suimtas, kankintas ir kalintas Panevėžyje. Nuo 1932 Komunistų partijos narys. 1933—40 kalintas Rokiškyje, Panevėžyje, IX forte. 1940 išrinktas į Liaudies Seimą. 1940—41 Rokiškio aps. prokuroras, 1941 evakavosi į rytinius Tarybų Sąjungos rajonus.

LAUCĖVIČIUS Bronius [slap. **Vargšas;** 1885.IX.20 Kelmėje — 1916.III.31 Čikagoje] — rašytojas. Mokėsi Lomžos gimnazijoje. Vėliau Rusijoje buvo keliaujančios teatro trupės aktorius. Grįžęs į Lietuvą, dirbo Šiaulių vaistinėje. Dalyvavo 1905 rev. judėjime — steigė politinius jaunimo būrelius, organizavo darbininkų streikus. Už rev. veiklą buvo suimtas. 1905 pab. išvykęs į JAV, apsigyveno Čikagoje. Dirbo vaistinėje,

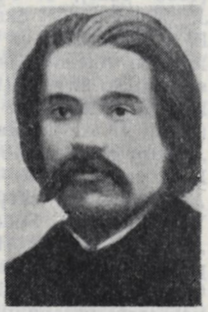

spaustuvėje, dažų f-kuose, dekoratoriumi teatruose, patyrė daug skurdo. 1908 suorganizavo lietuvių scenos mėgėjų būrelį, 1913 — trupę, vad. „Veidrodžio" b-ve, buvo mėgėjų teatro aktorius ir režisierius. 1914—15 leido ir redagavo teatro klausimams skirtą žrn. „Veidrodis". Jame išspausdino teorinių straipsnių režisūros, vaidybos, dekoravimo ir įvairiais kitais teatro klausimais, taip pat dramos veikalų bei jų pastatymų recenzijų. Bendradarbiavo daugiausia socialistinės krypties JAV lietuvių spaudoje. Parašė keliolika pjesių, keliasdešimt apsakymų, vaizdelių ir apysakų. Apsakymai išspausdinti daugiausia „Kovoje" (1906—08, 1912—16) ir „Lietuvoje" (1907).

L. kūryboje vyrauja miesto darbininkų gyvenimo ir kovos temos. Ypač plačiai vaizduojami 1905—07 revoliucijos įvykiai Lietuvoje ir su tais įvykiais susiję žmonių pergyvenimai (pjesės „Paskutinė banga", 1906; „Pirmieji žingsniai", 1909; apsakymai „Miške", „Prieš aušrą", „Naujieji metai", „Tėvas", „Penktas prisakymas", ir kt.). L. parodė Lietuvos rev. judėjimo ryšius su Rusijos proletariato rev. kova, sukūrė vieną pirmųjų liet. lit-roje revoliucionieriaus paveikslų (apys. „Antras krikštas", 1907). Daugelyje apsakymų, vaizdelių ir monologų L. parodė vargingą darbininkų buitį, jų nepasitenkinimą gyvenimo santvarka ir idėjinį sąmonėjimą („Garlaivy", „Streikas", „Ugnis", „Prabudimas" ir kt.). Vaizduodamas deklasuotus visuomenės atstovus, L. kėlė mintį, kad žmones vagimis ir valkatomis padaro ne jų prigimtis, bet ydingos visuom. sąlygos („Aukos", „Galvočius", „Katorgininkas", 1909, ir kt.). Keletą kūrinių L. parašė buitinėmis ir moralinėmis temomis. Juose smerkė buržuaziją ir reakcijos metų inteligentus renegatus, demaskavo religinį fanatizmą, pabrėžė skurstančios liaudies moralinį tyrumą (dramos „Milijonai vandeny", 1909; „Svetimas dievas", 1913; „Žmonės", 1910; „Gadynės žaizdos" ir kt.). Kai kuriuose apsakymuose ir monologuose L. vaizdavo JAV tikrovę — parodė darbininkų išnaudojimą, išjuokė Amerikos lietuvių burž. sluoksnių dirbtinį patriotizmą, aprašė liaudies žmonių gimtojo krašto ilgesį („Liberty", „Tėvynė", „Žmogiukai" ir kt.). Keletą kūrinių L. parašė antimilitarinėmis (apsakymai „Atsiminimai", „Kareivis"; drama „Kryžius", 1916, ir kt.), t. p. kaimo gyvenimo temomis.

L. kūrybai nemaža įtakos turėjo M. Gorkio veikalai. Daugumas L. kūrinių — realistiniai, reikšmingos tematikos ir problematikos, bet meniškumu jie nepasižymi. Rev. įvykiai ir revoliucionieriai dažnai vaizduojami melodramiškai. Dramose nemaža patoso ir deklaravimo. Meniškesni yra apsakymai. Juose randama psichologiškai pagrįstų žmonių paveikslų („Šeštas lankas", „Užgimęs vergas", „Pupytė", „Pirmą kartą" ir kt.), įtaigių darbo žmonių skurdo, išnaudojimo ir kovos vaizdų. Apsakymuose dažnas niūrus peizažas, kuris paryškina liūdną personažų nuotaiką ir sielvartą. XX a. pradžioje L. dramos buvo statomos ne tik JAV, bet ir Lietuvos, taip pat Rygos, Peterburgo lietuvių dramos mėgėjų scenose, o 1919—20 — Lietuvos teatruose.

Ršt.: Raštai, V., 1949 [B. Pranskaus įvadinis straipsnis; II leid. 1951]; Apsakymai, V., 1954 [V. Zaborskaitės įvadinis straipsnis]; Apsakymai, V., 1962 [B. Pranskaus įvadinis straipsnis].

Lit.: **A. Petrika,** Bronius Vargšas-Laucevičius, Ch., 1943; **B. Pranskus,** Bronius Vargšas Laucevičius.—„Pergalė", 1948, Nr. 8; **K. Umbrasas,** Br. Vargšo kūryba.—„Pergalė", 1952, Nr. 3; Lietuvių literatūros istorija, t. 2, V., 1958; **B. Pranskus,** Proletarinė lietuvių literatūra, V., 1964.

LAUCĖVIČIUS Edmundas [g. 1906.VII.31 Šiauliuose] — pedagogas anglistas, kultūros istorikas. 1929 baigė Kauno un-to teisių f-to ekonomikos skyrių, 1950 Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą. 1925—35 Lietuvos Finansų m-jos prekybos departamento, 1935—40 Lietuvos pasiuntinybės Londone sekretorius. 1940—63 dėstė anglų kalbą įv. vidurinėse ir aukštosiose Vilniaus m-lose. Tyrinėjo Lietuvos materialinės kultūros istoriją, paskelbė straipsnių iš numizmatikos, auksakalystės ir popierininkystės istorijos. Parašė ir išleido 2 tomų monografiją „Popierius Lietuvoje XV—XVIII a." (1967).

LAUCĖVIČIUS Liubomiras [g. 1905.I.12 Švobiškyje (Pasvalio rj.)] — gydytojas terapeutas, medicinos mokslų daktaras (1963), Lietuvos TSR nusipelnęs gydytojas (1965), Lietuvos TSR nusipelnęs mokslo veikėjas (1967). 1933 baigęs

Vienos un-tą, dirbo gydytoju Kazlų Rūdoje, nuo 1940 Vilniaus ligoninėse. Nuo 1945 Vilniaus un-to hospitalinės terapijos katedros vedėjas. 1950 apgynė med. mokslų kandidato disertaciją. Nuo 1953 docentas. Nuo 1964 Eksperimentinės ir klinikinės medicinos in-to direktorius. Nuo 1965 profesorius. Sudarė raumenų susirgimų ir kepenų cirozių klasifikaciją. Už moksl. darbą apie miopatozės ir fibromiozitų bei hipertoninės ligos gydymą chloretilo blokada suteiktos autorinės teisės (1957). Mokslų daktaro laipsnio disertacijoje nagrinėjo klinikinį chloretilo blokados taikymą vidaus ligų atvejais. Paskelbė moksl. straipsnių apie širdies, kepenų susirgimus ir jų gydymą, raumenų patologiją ir kt.

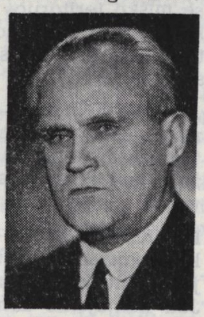

Ršt.: Хлорэтиловая блокада, Вильнюс, 1967.

LAUCIŪNAI — kaimas Rokiškio rj., Rokiškio apyl., 9 km į š. nuo Rokiškio, prie kelio į Juodupę. 26 gyv. (1959). Š. r. pakraščiu teka Vyžuona (Nemunėlio intakas), iš r. prieina Vyžuonos miškas. Ist. šaltiniuose L. minimi 1609 (2⁴/₅ valako). Už ryšius su partizanais vok. faš. okupantai 1943.X kaimą sudegino.

LAŨCIUS Algirdas [g. 1928.VII.6 Gyvakaruose (Kupiškio rj.)] — dailininkas. 1953 baigęs Dailės in-to keramikos f-tą, dirbo Vilniaus stat. medžiagų kombinato keramikos ceche. Nuo 1954 dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose, taip pat taryb. dailės parodose užsienyje (Lenkijoje, Jugoslavijoje, Čekoslovakijoje, Rumunijoje, Kanadoje). 1961—64 Lietuvos TSR Dailės muziejaus parodų skyriaus vedėjas, nuo 1964 Lietuvos TSR Dailės fondo direktorius. Nuo 1966 TSKP narys. Sukūrė buitinės ir dekoratyvinės keramikos dirbinių (servizų, dekoratyvinių vazų). Vazos pasižymi formų ir spalvų darnumu, savitu liaudies keramikos interpretavimu.

Kūriniai: vaza „Pumpurai" (1962), dekoratyvinių vazų komplektas interjerui (1963), dekoratyvinė vaza „Saulutė" (1965) ir kt.

LAŨCIUS Juozas [g. 1893.XI.23 Dusyniuose (Utenos rj.)] — aktorius, Lietuvos TSR liaudies artistas (1954). Baigęs Ufoje (Baškirijos ATSR) privačią dramos studiją, 1916 dirbo Ufos teatre. 1916 pab. mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. Spalio revoliucijos metu dirbo Visos Rusijos Tarybų Centro Vykd. K-te Petrograde, vėliau Rytų fronto V armijos politinio skyriaus teatro sekcijoje. 1921—31 ir 1936—64 Kauno, 1931—35 Šiaulių, 1935—36 Klaipėdos dramos teatro aktorius 1941 Kauno jaunojo žiūrovo teatro direktorius ir meno vadovas, II „Pabaltijo teatrinio pavasario" (1957) laureatas (už Kolčio vaidmenį J. Grušo tragedijoje „Herkus Mantas"). L. sukūrė apie 200 įvairaus pobūdžio vaidmenų.

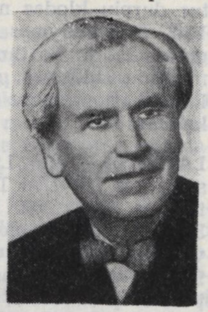

Vaidmenys: Algaudas (P. Vaičiūno „Prisikėlimas"), Orgonas (Moljero „Tartiufas"), Skrudžas (Č. Dikenso „Kalėdų giesmė"), Protasovas (M. Gorkio „Saulės vaikai"), Indranų tėvas (R. Blaumanio „Indranai"), Krušna (V. Mykolaičio-Putino „Valdovas"), Glosteris (V. Šekspyro „Karalius Lyras"), Labutis (J. Baltušio „Gieda gaideliai"), Montanelis (A. Želiabužskio „Gylys"; pagal E. Voinič romaną „Gy-

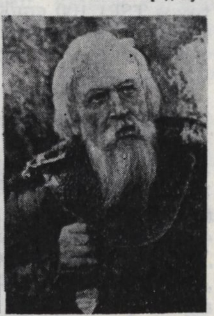

Juozas Laucius, atliekantis Montanelio (A. Želiabužskio „Gylys"; pagal E. Voinič romaną) ir Kolčio (J. Grušo „Herkus Mantas") vaidmenis

lys"), Edipas (Sofoklio „Edipas Kolone"), Poležajevas (L. Rachmanovo „Nerami senatvė"), Daunys (A. Griciaus „Karšta vasara"), Kairys (J. Marcinkevičiaus „Dvidešimtas pavasaris"), D. Višinskis (K. Inčiūros „Žemaitė"); kino filmuose — Petras („Marytė Melnikaitė"), Silvestras („Aušra virš Nemuno"), Mastaitis („Ignotas grįžo namo") ir kt.

LAUCIŪTĖ Adelė [g. 1921.V.14 Ufoje (Baškirijos ATSR)] — gydytoja mikrobiologė, medicinos mokslų kandidatė (1955). 1946 baigusi Kauno un-tą, iki 1951 dirbo jame ped. darbą. Nuo 1951 Kauno Med. in-to dėstytoja. Nuo 1959 TSKP narė. Nuo 1963 docentė. Paskelbė moksl. straipsnių apie organizmo imunitetą.

LAŨCKAIMIS — kaimas Vilkaviškio rj., Juodupėnų apyl., 6 km į p. v. nuo Kudirkos Naumiesčio. 200 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Širvinta. Pieninė, pr. m-la (nuo 1923). 1901—03 kaime buvo platinama lenininė „Iskra". 1905.VII.10 Lauckaimyje ir gretimuose Slibinų ir Šūklelių kaimuose įvyko ž. ū. darbininkų streikas ir demonstracija. Kaime 1909 gimė skulptorius H. Rudzinskas.

LAUČKÀ Alfonsas [g. 1927.VI.30 Meliūnuose (Biržų rj.)] — kalbininkas anglistas, filologijos mokslų kandidatas (1954). 1951 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1954 Vilniaus un-to užsienio kalbų katedros dėstytojas, nuo 1955 katedros vedėjas, nuo 1962 anglų kalbos katedros vedėjas. Nuo 1963 TSKP narys. Redagavo V. Baravyko „Anglų-lietuvių kalbų žodyną" (1958). Parengė anglų k. istorijos kurso mokymo priemonių.

LAUGALIAĨ — kaimas Klaipėdos rj., Gargždų apyl., 2 km į v. nuo Gargždų, prie Žemaičių plento. 401 gyv. (1959). Senelių ir invalidų namai. XX a. pr. Laugaliuose buvo iš Klaipėdos (per Dovilus) einančio siaurojo geležinkelio galutinė stotis, muitinė ir Vokietijos-Rusijos sienos perėjimo punktas. 1967 kaimo r. dalis prijungta prie Gargždų miesto.

LAŨGALIS — kaimas Kelmės rj., Maironių apyl., 9 km į p. r. nuo Kelmės, Dubysos deš. krante; tarybinio ūkio centras. 164 gyv. (1959). Per kaimą eina kelias iš Kelmės į Lyduvėnus. Felčerių-akušerių punktas (nuo 1962), biblioteka (nuo 1947).

LAUJÀ — ežeras Varėnos rj., 2 km į š. nuo Merkinės. Plotas 10 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. į p.; ilgis 720 m, didž. plotis 200 m. P. krantas pelkėtas, kiti — statūs, apaugę pušynais. Ežeras verslovinis.

LAUKÃGALIS — kaimas Kaišiadorių rj., Žaslių apyl., 7 km į š. r. nuo Žaslių. 199 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1955). Kaimo apylinkėse yra 2 senkapiai ir 8 m aukščio kalva, vadinama piliakalniu.

Kalvos pašlaitėje rasta žalvarinė apyrankė ir sagtis. Netoli kalvos yra du sen. lietuvių aukurai — akmenys, kurių paviršiuje iškalti lovelių, dubenėlių ir žmogaus pėdos formos įdubimai.

LAUKAGALIŲ PELKĖ — pelkė Kėdainių rj., 5 km į š. nuo Šėtos. Plotas 374 ha (pramoninis 221 ha). Plynraistinė aukštapelkė ir tarpinio tipo pelkė, ištįsusi iš p. į š. apie 10 km tarp Šumeros (Obelies intako) ir Linkavos (Nevėžio intako). Išilgai pelkės iki Šumeros iškastas magistralinis griovys. Durpių klodo didž. storis 6 m, vid. 1,53 m. Durpės daugiausia kimininės bei žemapelkinės plynraistinės. Vid. susiskaidymas 34%, vid. peleningumas 8,6%. Durpės kasamos kurui. Pelkę per vidurį kerta Šėtos—Truskavos kelias. Š. dalies r. pakraštyje įsikūręs Laukagalių kaimas.

LAUKÁITIS Juozas [1873.II.3 Giniūnuose (Prienų rj.) — 1952 Donbase] — klerikalinis visuomenės veikėjas. Baigė Seinų kunigų seminariją ir Peterburgo Dvasinę akademiją. 1905—07 palaikė caro valdžią ir veikė prieš revoliuciją Lietuvoje. 1912—17 IV Valstybės dūmos atstovas, carizmo rėmėjas, I pasaul. karo metais dalyvavo pasitraukusių į Rusiją lietuvių šelpimo organizacijose ir reakcinėje polit. veikloje. 1936 faš. seimo atstovas. Hitlerinės okupacijos metais rėmė hitlerininkų talkininkus liet. burž. nacionalistus, o hitlerininkus išvijus, palaikė ginkluotas burž. nacionalistų grupes. Rašė religinėmis temomis. Paliko atsiminimus apie A. Baranauską.

LAUKÁITIS Valdemaras [g. 1936.XI.11 Kalvarijoje (Kapsuko rj.)] — zootechnikas, biologijos mokslų kandidatas (1965). 1960 baigęs Veterinarijos akademiją, dirba Gyvulininkystės in-to moksl. bendradarbiu. Paskelbė moksl. straipsnių apie sintetinių chem. medžiagų naudojimą avims šerti.

LAUKAITÝTĖ Adelė [1903.XII.18 Šunskuose (Kapsuko rj.) — 1930.X.9 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Gimė amatininko šeimoje. 1928, mokydamasi Marijampolės mkt. seminarijoje, įsijungė į rev. veiklą, už tai iš seminarijos buvo pašalinta. 1929 pradėjo dirbti Vilkaviškio tabako f-ke. Netrukus už rev. veiklą iš f-ko atleista. Grįžusi pas seserį Izabelę į Marijampolę, toliau dirbo pogr. darbą. 1930.IV.13 po kratos, per kurią rasta kom. lit-ros, suimta su seseria Izabele. Kauno kalėjime sunkiai susirgo. Kai L. pareikalavo med. pagalbos, jai buvo pasiūlyta rašyti malonės prašymą, tačiau L. atsisakė tai padaryti. Mirė kalėjime.

LAUKAITÝTĖ Elžbieta [1902.XI.1 Šunskuose (Kapsuko rj.) — 1946.VI.4 Marijampolėje] — Didžiojo Tėvynės karo partizaninio judėjimo dalyvė. Ž. ū. darbininkė. Kilusi iš amatininkų. 1943—44 partizanų ryšininkė Vilkaviškio aps. Burž. nacionalistų nužudyta.

LAUKAITÝTĖ Izabelė (1909.I.17 Šunskuose (Kapsuko rj.) — 1948.III.23 Marijampolėje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Gimė amatininko šeimoje. Mokydamasi Marijampolės mkt. seminarijoje, 1926 priklausė pažangioms jaunimo org-joms „Atžala" ir „Spindulys". 1927 įstojo į LKJS, buvo LKJS Marijampolės rj. k-to sekretorė. 1930 nuteista 4 metus kalėti. Kalėjo Marijampolėje, Kaune ir Ukmergėje. 1931 Ukmergės kalėjime priimta į LKP. 1934 išėjusi iš kalėjimo, buvo policijos prižiūrima. Dirbo pas buožes ir miško darbus. 1940—41 part. darbuotoja Marijampolėje. 1941 išrinkta TSRS Aukščiausiosios Tarybos deputate. LKP V suvažiavimo (1941) delegatė. D. Tėvynės karo metais dirbo Penzoje, Maskvoje, nuo 1943 Debiosų vaikų namų (Udmurtijos ATSR) vid. m-loje. Po karo part. darbuotoja Marijampolėje. Burž. nacionalistų nužudyta.

LAUKĖ́NŲ PÉLKĖ — pelkė Ukmergės rj., 6 km į r. nuo Šešuolių, 3 km į p. v. nuo Želvos. Plotas 200 ha. Pelkė ežerinės kilmės, įv. tipų: viduryje — plynraistinė aukštapelkė, pakraščiuose — plynraistinė žemapelkė ir tarpinio tipo pelkė. Durpių klodo didž. storis 7 m, vid. 3 m. Aukštapelkės klodą sudaro kimininės, mažai susiskaidžiusios durpės, žemapelkės — plynraistinės; kitur durpių klodas mišrus, plynraistinis. Vid. susiskaidymas 25%, vid. peleningumas 6,1%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo storis iki 5,3 m. Pietvakariuose prie pelkės yra Laukėnų kaimas.

LAUKESÀ — upė Lietuvos TSR (Zarasų rj.) ir Latvijos TSR, Dauguvos kair. intakas. Ilgis 62 km (Lietuvos TSR 37 km), baseino plotas 707 km^2 (Lietuvos TSR 250 km^2). Išteka iš Avilio ež., 9 km į v. nuo Zarasų. Teka į p., toliau į š. r. per Auslo, Zaraso, Zarasaičio, Griežtos, Laukeso ežerus. Iki Zaraso ež. vadinama Nikajumi. Įteka į Dauguvą 274 km nuo jos žiočių, ties Daugpiliu. Didž. intakai: Kumpuolėja, Šunelės upelis, Kumpuotė, Kruča (visi deš.). Vaga nuo aukštupio iki Sveikanų (16 km nuo žiočių) kanalizuota. Vid. nuolydis (Lietuvos TSR) 100 cm/km. Vid. debitas ties Latvijos TSR siena 1,85 m^3/s. Šlynynėje, Kovališkiuose ir Zarasuose prie L. yra vandens malūnai.

LAŨKESAS, Smėlynė, — ežeras Zarasų rj., 3 km į š. r. nuo Zarasų, prie plento į Daugpilį. Per L. eina Latvijos TSR siena. Ežeras ištįsęs iš š. į p.; š. galas šakotas. Plotas 184 ha, ilgis 2270 m, didž. plotis 1180 m, kranto linijos ilgis 7800 m. Yra 3 salos. Š. dalies krantai aukšti ir statūs. Per L. teka Laukesa (Dauguvos intakas). Prie ežero įsikūrę Smėlynės ir Laukesos kaimai. Ežeras verslovinis.

LAŨKESOS — pelkė Jurbarko ir Tauragės rj., 14 km į š. v. nuo Jurbarko, 7 km į š. nuo Smalininkų. Plotas 2000 ha (pramoninis 1812 ha). Pelkė susidariusi Jūros ir Mituvos vandenskyroje, Smalininkų-Viešvilės miškuose. Ją maitina krituliai ir paviršiniai vandenys. Š. v. pakraštyje prasideda Šešuvies intakas Įkojis. Abipus jo tęsiasi nesupelkėjęs pusiasalis, kuriame įsikūrę 2 Pajkojų kaimai. Yra ir nesupelkėjusių salų (14 ha). Pelkės paviršius smarkiai išgaubtas (vidurys iškilęs apie 4 m aukščiau pakraščių). Didesniąją dalį sudaro plyninė aukštapelkė; ją supa plynraistinė žemapelkė. Aukštesnėse vietose paplitusios rudojo kimino, tekšių, gailių, varnauogių bendrijos, duburiuose — raudonojo bei magelaninio kimino bendrijos su kupstiniu švyliu, saidra, liūnsarge. Pasitaiko kupstinių kūlingių, beržų keružių. Durpių klodo didž. storis 10 m, vid. 4,16 m. Vyrauja aukštapelkinės durpės, paviršiuje (iki 4 m gylio) fuskuminės, giliau — kimininės. Vid. susiskaidymas 25%, vid. peleningumas 3,7%. Ištekliai 75,3 mln. m^3, iš jų 34,1 mln. m^3 kraikinių durpių. Pelkė susidarė ten, kur prieš kelis tūkstančius metų buvo seklus ledynų tirpsmo vandenų baseinas. Pelkės pakraščiai jaunesni, sausuminės kilmės.

LAUKESŲ̃ MÌŠKAS — miškas Jurbarko rj., 8 km į š. nuo Smalininkų, į š. r. nuo kelio į Tauragę. Priklauso Jurbarko miško pramonės ūkio Mantvilių girininkijai. Plotas 1740 ha. *Smalininkų-Viešvilės miškų* masyvo dalis. Apie pusę miško teritorijos užima Laukesų pelkės dalis (ž. *Laukesos*). Miško r. pakraštys siekia Mituvos slėnį ir įeina į jo apsauginę juostą.

„LAUKINIÑKAS" — liberalinis mažažemių valstiečių savaitraštis, ėjęs 1923—1924 Klaipėdoje ir Tilžėje. Leido Mažųjų laukininkų susivienijimas. Redagavo M. Kiošis.

LAUKININKÝSTĖ — augalininkystės šaka, apimanti javų, techninių, kaupiamųjų augalų bei pašarinių žolių auginimą. Jau naujajame akmens amžiuje (neolite) Lietuvos teritorijoje buvo auginami varpiniai javai — *kviečiai, miežiai, soros*; tai rodo archeologiniai radiniai Kuršių nerijoje, Samantonyse (Ukmergės rj.) ir kitur. Geležies amžiuje, gimininės santvarkos irimo laikotarpiu (I—IV a.), jau buvo paplitę ir kiti varpiniai *(rugiai, avižos)*, ankštiniai javai *(žirniai, pupos)* ir pluoštiniai augalai *(linai, kanapės)*; tai rodo grūdai arba jų liekanos, rasti Naukaimio (Raseinių rj.), Velykuškės (Zarasų rj.), Nemenčinės (Vilniaus rj.) ir kt. piliakalniuose. Vėlesniais amžiais irgi buvo sėjami beveik tie patys javai ir pluoštiniai augalai (tik nuo IX a. pagausėjo ankštinių javų); daug jų liekanų rasta Apuolės (Skuodo rj.) ir Rudaminos (Lazdijų rj.) piliakalniuose. Nuo XIII a. jau buvo žinomi *grikiai*. Kol agrotechnika buvo primityvi, ž. ū. augalų derlius buvo mažas. XV a. pr. į Lietuvą javai buvo net importuojami. Įvykdžius valakų reformą (XVI a. vid.), visuotinai įsigalėjo trilaukis ūkis su sėjomaina; pradėta reguliariai žemę tręšti mėšlu, ilgainiui ir sausinti ją atvirais grioviais. Dėl to padidėjo javų derliai; feodalai ėmė grūdus eksportuoti. Tais laikais daugiausia buvo auginama rugių ir avižų, mažiau — miežių, žirnių. XVIII a. jau buvo auginamos daugiametės žolės (ž. *Pašarinės žolės*); XIX a. pirmojoje pusėje ėmė vis labiau plisti *bulvės*. Nuo XIX a. antrosios pusės imta laukus tręšti ir miner. trąšomis. Daugiamečių (ypač ankštinių) žolių auginimas ir miner. trąšų vartojimas didino laukų derlingumą. XIX a. antrojoje pusėje, kritus javų kainoms ir pradėjus sparčiai vystyti gyvulininkystę, plačiau imta auginti linus ir pašarinius augalus: *dobilus, vikius, seradėlę*, varpinių bei ankštinių vasarinių javų mišinius, *šakniavaisius*. Po I pasaul. karo imta sėti daugiau kviečių, o pastačius (1931) pirmąjį cukraus f-ką, pradėta plėsti *cukrinių runkelių* pasėlius cukraus gamybai. 1922—29, esant palyginti aukštoms ž. ū. gaminių kainoms vidaus rinkoje ir geroms jų eksporto sąlygoms, gana sparčiai didėjo javų, linų, bulvių pasėlių plotai ir jų derliai. 1925—27 jau buvo pasiekta prieškarinė bendroji grūdų produkcija. Nuo 1929—30, prasidėjus agrarinei krizei (ž. *Ekonominė krizė*) ir padidėjus Lietuvos ekonominiam priklausomumui nuo užsienio, L. produktų gamyba pasidarė nuostolinga. Dėl to nustojo didėję pasėlių plotai. Javų, kau-

piamųjų augalų ir šieno bendroji produkcija, skaičiuojant grūdų ekvivalentu, 1930—37 sumažėjo 16%. Buržuazijos valdymo laikotarpiu javų derlingumas mažai tepadidėjo (1913 gauta grūdų vid. 9,6 cnt/ha, o 1934—38 — vid. 11,3 cnt/ha), o linų pluošto ir pašarinių žolių derlingumas net sumažėjo. Lenkų okupuotame Vilniaus krašte, kur vyrauja smėliniai bei priesmėliniai mažo našumo dirvožemiai, pasėlių plotai 1939 vos buvo pasiekę 1913 lygį, o derliai buvo maždaug 20—30% mažesni kaip kitose Lietuvos vietose.

Vok. faš. okupacijos metais laukininkystei padaryta didelių nuostolių: pvz., bulvių pasėlių plotas jau iki 1943, palyginti su 1938—39, sumažėjo daugiau kaip 20%, linų apie 50%, žieminių kviečių apie 70%, įv. augalų derlingumas 20—35%.

Lietuvos TSR žemės ūkis specializuojamas gaminti gyvulininkystės produktus, todėl L. daugiausia orientuojama į pašarų gamybą. Pasėlių struktūra iki 1953 buvo beveik tokia pat, kaip ir prieš D. Tėvynės karą (ž. lentelę).

Pagrindinių lauko augalų pasėliai Lietuvos TSR teritorijoje (bendro pasėlių ploto procentais)

Augalai	1913	1939	1945	1953	1958	1966
Javai	75,1	65,2	64,7	63,0	43,8	38,2
Linai	2,7	3,3	3,1	3,0	2,9	1,8
Cukriniai runkeliai	—	0,3	0,7	1,5	1,4	1,4
Bulvės	8,8	8,5	8,3	10,0	10,2	8,7
Pašariniai šakniavaisiai	0,9	2,3	2,0	2,2	2,4	3,5
Vienmetės žolės	...	...	3,7	4,5	9,4	13,2
Daugiametės žolės	11,7	19,1	14,1	13,6	22,6	24,1

Nuo 1953 daugiau imta auginti daugiamečių žolių bei pašarinių šakniavaisių (nuo 1961 — ir cukrinių runkelių pašarui). Pradėta auginti augalus specialiai silosui; nuo 1955 pagr. silosiniu augalu tapo *kukurūzai*. Pašarinių augalų plotai 1953—66 padidėjo 2,4 karto ir 1966 sudarė 49,1% visų pasėlių. Padidėjus javų derlingumui, susidarė geresnės sąlygos apsirūpinti savais koncentruotais pašarais. Pasėlių struktūra gerinama, plečiant ankštinių, kaupiamųjų ir techninių augalų pasėlius, verčiant juoduosius pūdymus užimtaisiais. Vis daugiau vartojamos miner. *trąšos*, chem. medžiagos, ž. ū. technika (ž. *Žemės ūkio mašinos ir padargai*), plačiai taikomos *melioracijos* ir agrotechnikos priemonės didina derlingumą. Pavyzdžiui, 1940 grūdų buvo gauta vid. 9,4 cnt/ha, o 1965 — 16,2 cnt/ha. Bendroji grūdų produkcija 1951—65 padidėjo 2,3 karto, cukrinių runkelių (cukraus gamybai) 2,6, pašarinių šakniavaisių (su cukriniais runkeliais pašarui) 2,5, daugiamečių žolių šieno 2,2, siloso (su kukurūzais silosui ir žaliajam pašarui) 13,5 karto.

Ž. Žemdirbystė, Žemės ūkis.

LÁUKINIS — ežeras Utenos rj., 5 km į p. nuo Tauragnų. Plotas 11 ha, ilgis 470 m, didž. plotis 280 m. Krantai žemi, pakrantės pelkėtos. Išteka upelis į Vyžintą. Netoli ežero įsikūrę Bernotiškis, Kazokiškis.

LAŨKIS Juozas — JAV lietuvių visuomenės veikėjas. Ž. Domininkas *Keliauninkas.*

LAŨKIS Stanislovas [g. 1938.II.20 Laukiškiuose (Širvintų rj.)] — agrochemikas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1966). 1960 baigė Ž. ū. akademiją. Nuo 1961 Žemdirbystės in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie amoniako vandenį, durpių amofoską.

LAUKYSTÀ — upė Kaišiadorių rj., Neries kair. intakas. Ilgis 27 km, baseino plotas 121 km^2. Prasideda 5 km į p. nuo Žaslių. Teka į š. per Žaslių, Limino, Statkūniškės ežerus. Įteka į Nerį 66 km nuo jos žiočių, ties Kaspariškėmis. Intakai: Babranka ir Gamanta (abu deš.). Vid. nuolydis 298 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,82 m^3/s.

LAUKMÌNIŠKIAI — kaimas Kupiškio rj., Palėvenėlės apyl., 12 km į p. v. nuo Pandėlio, Lėvens kair. krante; kolūkio centras. 146 gyv. (1959). Biblioteka (nuo 1963). Burž. nacionalistai 1941 kaime nužudė komjaunuolį K. Katelę, pokario metais išžudė Gabriūnų šeimą.

„LAŨKO DARBINIÑKAS" — profsąjunginis mėnesinis žemės ūkio darbininkų laikraštis, ėjęs 1924—25 Kaune.

LAUKOJỸS — ežeras Ignalinos rj., 4 km į p. v. nuo Ignalinos, prie Vilniaus—Daugpilio geležinkelio. Plotas 37,5 ha. Ežeras ištįsęs iš š. r. į p. v.; ilgis 1280 m, didž. plotis 450 m, kranto linijos ilgis 3850 m. Krantai vietomis pelkėti, pietrytinis miškingas. Per L. teka Narsupė (į Žeimenio ež.). Prie L. įsikūrusi Palaukojė. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 6,5 kg/ha.

LAŨKO SODÀ, Lauksoda, — kaimas Telšių rj., Telšių apyl., 10 km į p. nuo Telšių; kolūkio centras. 118 gyv. (1959). Pietryčiuose kaimas siekia Ūžrio ež. Keliai jungia L. su Žarėnais, Telšiais, Viešvėnais. Med. punktas (nuo 1960), aštuonmetė m-la (1920—49 pradinė, 1949—1962 septynmetė; nuo 1963 naujame pastate), kultūros namai (nuo 1958), biblioteka (nuo 1952).

LAŨKRAISTIS — pelkė Kauno rj., 5 km į v. nuo Zapyškio, Papiškinės miške. Plotas 203 ha (pramoninis 99 ha). Sausuminės kilmės aukštapelkė. Drėgmės perteklius mažais upeliais nuteka į Ovą (Nemuno intaką). Durpių klodo didž. storis 1,5 m, vid. 0,79 m. Durpės aukštapelkinės, plynraistinės. Vid. susiskaidymas 29%, vid. peleningumas 1,8%. Pelkė nusausinta ir apželdinta mišku.

LAŨKSARGIAI — kaimas Tauragės rj., 9 km į p. v. nuo Tauragės, prie Šiaulių—Sovetsko plento ir geležinkelio; apylinkės centras. 574 gyv. (1959). Ryšių skyrius, ambulatorija, aštuonmetė m-la (1932—56 pradinė, 1956—62 septynmetė), kultūros namai, biblioteka. Iki I pasaul. karo buvo Vokietijos muitinė ir sienos perėjimo punktas. XIX a. pab. per L. iš Tilžės į Lietuvą buvo nelegaliai gabenama liet. spauda.

LAŨKSARGIS — senovės lietuvių pasėlių ir javų dievas, laukų globėjas ir sargas. Pirmą kartą paminėtas 1547 M. Mažvydo „Katekizme". J. Lasickis knygoje „Apie žemaičių dievus" („De diis Samagitarum", 1580) panašią į L. dievybę vadina Laukpatimo vardu ir nurodo, kad žemdirbiai jam aukodavę arimo ir sėjos metu. Vėlesniuose šaltiniuose L. vardas nebeminimas. Lietuvoje yra vietovardžių, giminingų žodžiui „Lauksargis".

LAŨKSODIS — kaimas Pakruojo rj., 17 km į š. nuo Linkuvos, prie Joniškėlio—Žeimelio geležinkelio; apylinkės centras. 187 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Beržtalis (Yslykio intakas). Keliai jungia L. su Žeimeliu, Linkuva, Joniškiu, Šiauliais. Pieninė, glžk. stotis, parduotuvė, pr. m-la (nuo 1928). Kaime yra VIII—XII a. griautinis kapinynas. Jame rasta žmonių kaulų ir žalvarinių bei geležinių dirbinių. Kai kurie radiniai laikomi „Aušros" muziejuje Šiauliuose. 1861 L. valstiečiai atsisakė atlikinėti prievoles dvarui. 1905 Lauksodyje įvyko mitingas prieš caro valdžią. Jame dalyvavo V. Kapsukas, K. Požela. 1918 kaime įkūrė LKP kuopelę.

LAUKSTĖ́NŲ-KIR̃ŠIŲ MIŠKAĨ — miškų masyvas Telšių rj., 11 km į r. nuo Telšių, prie plento į Šiaulius. Priklauso Telšių miškų ūkio Eigirdžių girininkijai. Plotas 781 ha; medynų 648 ha. Š. dalis (245 ha) vadinama Laukstėnų mišku, p. (536 ha) — Kiršių mišku. Reljefas banguotas. Dirvožemiai daugiausia jauriniai, mažai ir vidutiniškai sujaurėję, priesmėliniai bei priemoliniai. 91% medynų savaiminės kilmės. Pušynų yra 41%, beržynų 33%, eglynų 19%, baltalksnynų 6%, drebulynų 1%. Jaunuolynai sudaro 36%, pusbrandžiai medynai 54%, pribręstantieji 4%, brandieji 6%. Vid. amžius 36 metai, vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,73, vid. tūris 121 ktm/ha, vid. prieauga 3,3 ktm/ha. Yra stirnų, lapių, usūrinių šunų, pilkųjų ir baltųjų kiškių, kiaunių, voverių. Miškai eksploataciniai. Per metus iškertama apie 660 ktm.

LAUKSTŨČIAI — kaimas Šiaulių rj., Kuršėnų apyl., 5 km į š. v. nuo Kuršėnų. 213 gyv. (1959). Iš v. ir p. v. prieina Vozbūčių miškas, iš š. — eksploatuojamas durpynas.

LAUKSVIDAĨ — kaimas Kauno rj., Daugeliškių apyl., 7 km į š. v. nuo Vilkijos. 56 gyv. (1959). Kaime yra plokštinis griautinis kapinynas.

1911 kapinyną tyrinėjo T. Daugirdas. Rasta 14 kapų su III—IV a. įkapėmis (žalvarinėmis juostinėmis apyrankėmis, šaukštiniais antkakliais, emalės ir stiklo karoliais, ietigaliais ir kt.). Kapinyne rasta ir akmeninių kirvių fragmentų. Radiniai laikomi Kauno ist. muziejuje.

LAUKTÙVĖS — **1.** Dovanos, parvežamos grįžtančiųjų iš svetur (kelionės, svečių ir pan.) laukiantiems namiškiams, giminėms, draugams. Iki šių laikų Lietu-

voje išliko paprotys, išleidžiant atvykusius į svečius gimines, įduoti parvežti namiškiams L. įvairių skanėstų. Tai lyg kompensacija už atvažiuojant į svečius atvežtas dovanas — kumpį, dešras, pyragą ir kt. Anksčiau L. buvo įduodamos su ta pačia pintinėle ar indu, kuriame buvo šeimininkei paduotos svečių atvežtosios dovanos. L. yra vienas iš liet. liaudies etiketo nustatytų draugiškumo išraiškos būdų.

2. Į vyro namus parvežamos marčios laukimo apeigos. Ž. *Vestuvės.*

LAUKUPĖ — **1.** Upė Rokiškio rj., Nemunėlio deš. intakas. Ilgis 23 km, baseino plotas 52 km². Prasideda Varaščinos apylinkėse, 4 km į p. r. nuo Rokiškio. Teka į š. v. ir į v. pro Rokiškį. Įteka į Nemunėlį 168 km nuo jo žiočių, ties Laukupėnais. Intakas Ravupis (kair.). Vid. nuolydis 236 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,38 m³/s.

2. Upė Ignalinos rj. Ilgis 20 km, baseino plotas 40 km². Prasideda Girneliškių apylinkėse, 6 km į p. r. nuo Ignalinos. Aukštupyje teka į š. v., vidurupyje ir žemupyje — į p. v. Teka per 9 ežerus. Iki Laukojo ež. vadinama **Narsupe.** Įteka į Žeimenio ež. 7 km į p. v. nuo Ignalinos. Intakas Gavis (deš.).

LAŪKUVA — miestelis Šilalės rj., prie Žemaičių plento, 15 km į š. nuo Šilalės; apylinkės ir kolūkio centras. 1123 gyv. (1959). Plano struktūra radialinė. Pagr. gatvių susikirtime yra sudėtingos formos aikštė. Pieninė, malūnas, lentpiūvė, buitinio aptarnavimo dirbtuvės, ryšių skyrius, 15 lovų ligoninė, vaistinė (nuo 1900), vid. m-la (iki 1938 pradinė), kultūros namai (nuo 1946), biblioteka (nuo 1946). Iš L. eina keliai į Šilalę, Varnius, Tverus, Kvėdarną. 5 km į p. nuo L. yra Padievyčio landšaftinis draustinis, kurį sudaro Dievyčio ež., Dievyčio piliakalnis ir Padievyčio miškas. Ist. šaltiniuose L. žemė minima nuo XIII a. XVI a. minimas L. dvaras. Greta jo, prie seno prekybinio kelio iš Raseinių į Rietavą, ėmė augti ir miestelis. 1778 L. valdytojo V. Pšecišěvskio prašymu Stanislovas Augustas suteikė privilegiją rengti savaitinį turgų ir 2 metinius prekymečius.

Laukuva. Vidurinė mokykla

XIX a. pr. veikė pr. m-la, kurioje 1807 mokėsi 7 mokiniai. 1841 buvo 399 gyv., 1897 — 753. Miestelyje gyveno nemaža prekybininkų, vyko turgūs ir prekymečiai. XX a. pirmojoje pusėje L.— valsčiaus centras (1923 — 724 gyv.).

LAŪKŽEMIS — kaimas Kretingos rj., 6 km į š. v. nuo Darbėnų, 1 km nuo Latvijos TSR sienos; apylinkės centras. 247 gyv. (1959). Per kaimą teka Kulšė (už 1 km nuo L. įtekanti į Šventąją). Iš v. prieina Laukžemio miškas. Vandens malūnas, med. punktas (nuo 1959), biblioteka (nuo 1949). XIX a. pastatyta medinė varpinė (XX a. pr. restauruota) ir grūdų sandėlis (akmeninėmis sienomis, skiedrų stogu) — vietinės reikšmės archit-ros paminklai. Yra senkapis; dalis kapų sunaikinta, kasant žvyrą. Kaimas susikūrė prie dvaro XVI a. pradžioje. 1648 pastatyta bažnyčia. XVIII a. pabaigoje L. valstiečiai (su aplinkinių kaimų valstiečiais) priešinosi valdžiai, atsisakydami atlikinėti baudžiavines prievoles Palangos seniūnui. XIX a. kaime buvo spirito varykla ir kelios smuklės. 1867 buvo 194 gyv., 1923 — 289 gyv. 1913—52 veikė pr. m-la, 1952—60 septynmetė.

LĀUMAIČIAI — kaimas Skuodo rj., Šačių apyl., 9 km į š. r. nuo Mosėdžio. 191 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Šata (Luobos kair. intakas). Pr. m-la (nuo 1927). Ist. šaltiniuose kaimas minimas 1636. Po D. Tėvynės karo burž. nacionalistai kaime nužudė A. Bučių, B. Tamavičių, P. Špiliauskį.

LAŪMĖ — mitologinė būtybė, žinoma iš etnografijos, tautosakos ir kalbos šaltinių, etimologiškai ir leksiškai sietina su laime, laima, laimele. L. vaizdinyje siejasi piktųjų (laumė ragana) ir gerųjų būtybių, teisingumo vykdytojų bruožai. Dažniausiai laikomos geromis, paprastiems žmonėms padedančiomis, teisingumui atstovaujančiomis žemiškomis būtybėmis, nors kartais jos įnoringos ir keršijančios už įžeidimą. Kartais laumės laikomos deivėmis, tačiau tai nėra būdinga. Vaizduojamos panašios į moterį, ilgais susidraikiusiais plaukais. Laumės galinčios ištekėti, turėti vaikų. Jos velėjančios vakarais upėse savo drabužius, prausiančiosi pirtyse. Rečiau laumės piešiamos labai keistos, su paukščių kojomis, įsisukusios į šiaudų kūlį. Laumės bendraujančios su žmonėmis įvairiai: vaikščiojančios po žmones, išburiančios naujagimiams ateitį, padedančios nuimti vasarojų, kaupti bulves, rauti linus, kirpti avis, verpti, austi ir kitus darbus dirbti. Dažnai laumės apdovanojančios našlaites drobe. Populiariausias sakmių apie L. motyvas yra neturtingos šieno grėbėjos arba rugių piovėjos vaiko apdovanojimas ir turtuolės vaiko nužudymas. Populiarūs dar pasakojimai apie vaikų vogimą arba sukeitimą. Šiose sakmėse ryškūs socialiniai momentai. Laumės vaizdinio atsiradimas sietinas su pirmykštės visuomenės žmogui nesuprantamais gamtos reiškiniais.

Lit.: Lietuvių tautosakos apybraiža, V., 1963.

LAUMENÀ — ežeras Švenčionių rj., 6 km į š. v. nuo Pabradės. Plotas 40 ha. Ežeras ištįsęs iš š. į p.; ilgis 1260 m, didž. plotis 400 m. Krantai miškingi (išskyrus šiaurinį), vietomis aukšti. Š. pakrantėje įsikūrusi Palaumena. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 23,1 kg/ha.

LAUMENAĨ — kaimas Šilalės rj., Kaltinėnų apyl., 8 km į š. v. nuo Kaltinėnų. 199 gyv. (1959). Pro kaimą teka Ašvija (Akmenos intakas). Aštuonmetė m-la (1949 įkurta pradinė). Ist. šaltiniuose L. minimi 1795.

LAUMĖNAI — kaimas Ukmergės rj., 4 km į p. r. nuo Želvos, prie kelio į Giedraičius; apylinkės centras. 58 gyv. (1959). Ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1960), kultūros namai. Ist. šaltiniuose L. minimi 1598.

LAUMĖNSKAS Henrikas [g. 1922.I.2 Aleksandriškėse (Molėtų rj.)] — chemikas organikas, chemijos mokslų kandidatas (1955). 1949 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1949 dirba Chemijos ir chem. technologijos in-te: iš pradžių moksl. bendradarbis, nuo 1960 nutekamųjų vandenų, nuo 1965 galvaninių vonių kontrolės ir elektrolitų regeneracijos laboratorijos vadovas. Nuo 1960 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių hidrochemijos, gamtinių vandenų apsaugos nuo užteršimo bei org. sintezės klausimais. Išleido brošiūrą „Plastinės masės" (1959).

LAUMĖNSKIENĖ Elena [1880.VII.4 Radviliškyje — 1960.III.24 Vilniuje] — pianistė, kompozitorė, Lietuvos TSR nusipelniusi meno veikėja (1955). 1907 baigusi Maskvos konservatorijos fortepijono klasę, 1908—1918 buvo Vilniaus muz. m-los, 1918—1921 — Maskvos filharmonijos d-jos fortepijono studijų dėstytoja. Gyvendama Maskvoje, pas A. Iljinskį mokėsi kompozicijos teorijos. 1921—32 Kauno muz. m-los, nuo 1933 Kauno konservatorijos dėstytoja. 1921—30 Kaune laikė privačią fortepijono studiją, 1930—40 — Liaudies konservatoriją. 1945—49 Vilniaus konservatorijos, 1949—60 Lietuvos TSR konservatorijos dėstytoja (nuo 1946 profesorė). L. rengė autorinius koncertus per radiją, koncertavo Maskvoje, Vilniuje ir kt. miestuose. Sukūrė daugiausia miniatiūrinių pjesių fortepijonui, smuikui, violončelei („Mano lėlė šoka", „Senelės šokis", „Linksma ožkytė", „Į mokyklą", „Iš mokyklos", „Upelis", „Drugeliai" ir kt.), t. p. romansų. L. instrumentinėms pjesėms būdinga aiški, paprasta forma, nesudėtinga melodija.

Lit.: **J. Gaudrimas,** Lietuvių tarybinė muzika, V., 1960.

LAUMĖNSKIS, Lovmianskis, Ladislovas [1881 Utenoje — 1917 Azove (RTFSR)] — gydytojas, vadovėlių autorius. 1900 baigė Šiaulių g-ją. Buvo suorganizavęs slaptą pažangių moksleivių būrelį, platinusį caro valdžios draudžiamą lit-rą, palaikė ryšius su fabrikų darbininkais. Studijuodamas Maskvos un-to med. f-te,

1902 už rev. veiklą buvo suimtas, kalintas Maskvoje ir Kaune. Baigęs un-tą, apsigyveno Vilniuje. Vertėsi gydytojo praktika, dalyvavo „Rūtos" d-jos veikloje. I pasaul. karo metu mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. Buvo patekęs į vok. nelaisvę. L. Ladislovo slapyvardžiu parengė „Elementorių" (1905) ir skaitinių kn. „Žiupsnelis" (1906). Iki I pasaul. karo šie vadovėliai buvo vartojami pr. m-lose.

LAŪMĖS — kaimas Skuodo rj., Barstyčių apyl., 3 km į š. v. nuo Barstyčių, į š. r. nuo Skuodo—Varduvos kelio. 276 gyv. (1959). Prie kaimo yra Pragulbos ež., teka Pragulba (Luobos kair. intakas). Iš š. r. prieina Laumių miškas. Pr. m-la (nuo 1932). Po D. Tėvynės karo burž. nacionalistai kaime nužudė Puokės apyl. pirmininką J. Česnauską ir sekretorių L. Bubiną, valstietę J. Jonauskaitę.

LAŪMIŲ MIŠKAS — miškas Skuodo rj., 12 km į v. nuo Sedos; dar vad. **Luobos mišku.** Priklauso Mažeikių miškų ūkio Barstyčių girininkijai. Plotas 506 ha; medynų 385 ha. Reljefas banguotas. Per mišką teka Ašoklis (Luobos kair. intakas). Dirvožemiai jauriniai, mažai sujaurėję, susiformavę ant įvairiagrūdžių fliuvioglacialinių smėlių, ir velėniniai jauriniai, mažai sujaurėję, priesmėliniai, susiformavę ant riedulingų, karbonatingų dugninės morenos priemolių. 88% medynų savaiminės kilmės. Pušynų (daugiausia brukninių) yra 52%, eglynų (daugiausia kiškiakopūstinių) 35%, baltalksnynų 9%, beržynų 3%, juodalksnynų 1%. Jaunuolynai sudaro 47%, pusbrandžiai medynai 27%, pribręstantieji 25%, brandieji 1%. Vid. amžius 37 metai, vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 119 ktm/ha, vid. prieauga 3,2 ktm/ha. Yra briedžių, stirnų, šernų, lapių, kiškių, voverių, kiaunių, tetervinų, juodųjų gandrų. Miškas eksploatacinis. Per metus iškertama apie 850 ktm. Į p. v. nuo L. m. įsikūręs Laumių kaimas.

LAUNIKÓNIENĖ Rožė [g. 1908.VIII.10 Daugpilyje] — žemės ūkio darbininkė, Socialistinio Darbo Didvyrė (1958). Kilusi iš kumečių. Dirbo buožių ūkiuose bei dvaruose tarnaite, samdine. 1944—1952 Buktos taryb. ūkio (Kapsuko rj.) kiaulių šėrėja. Nuo 1950 TSKP narė. 1952—62 Černiachovskio kolūkio (Kapsuko rj.) karvių melžėja, nuo 1962 laukininkystės darbininkė. 1959—63 Lietuvos TSR AT deputatė.

LAŪRAI — kaimas Vilniaus rj., Bezdonių apyl., 7 km į p. v. nuo Nemenčinės, 3 km į š. v. nuo Vilniaus—Švenčionių plento. 130 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs Neries kair. krante, Nemenčinės miške. Yra sanatoriniai vaikų namai (nuo 1935), aštuonmetė m-la (1935—58 pradinė, 1958—61 septynmetė).

LAURÁITIS Vincas [g. 1928.VI.9 Kentaučiuose (Mažeikių rj.)] — ateizmo propagandistas. 1950—56 dirbo ped. darbą Sedoje, Akmenėje, Žemaičių Kalvarijoje (dab. Varduva). 1954 baigė Akmenės vid. m-lą. Nuo 1955 TSKP narys. 1956—1963 part. darbuotojas Sedoje ir Kėdainiuose. 1961 baigė Vilniaus Ped. in-to istorijos f-tą. Nuo 1963 Ž. ū. akademijos marksizmo-leninizmo katedros dėstytojas. Ateizmo ir moralės klausimais skaito paskaitas, išleido brošiūrų („Žemaičių Kalvarija", 1959, II leid. 1961; „Nestebuklingi stebuklai", 1961; „Tamsos skleidėjai", 1963) ir paskelbė straipsnių.

LAURECKÍENĖ Stefanida [g. 1910.I.10 Bisvainėliuose (Kelmės rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš valstiečių. 1934 įstojo į Lietuvos Raudonosios pagalbos org-ją, rėmė Raseinių kalėjimo polit. kalinius, platino kom. lit-rą. Už rev. veiklą 1936 kalinta. 1940—41 Betygalos (Raseinių rj.) vls. vykd. k-to pirmininko pavaduotoja. 1941 evakavosi į Kuibiševo sr. Nuo 1944 TSKP narė. 1944—60 virėja Vilniuje. Pensininkė.

LAURINÁITIS Jonas [g. 1900.VI.23 Daugmaudžiuose (Šiaulių rj.)] — žemės ūkio darbuotojas, Lietuvos TSR nusipelnęs agronomas (1960). 1918—27 pradžios m-lų mokytojas Šiaulių aps. Nuo 1929 rėmė Lietuvos Raudonosios pagalbos org-ją, teikė paramą LKP darbuotojams. 1934 baigė Ž. ū. akademiją. 1935—39 „Maisto" f-ko Kaune tarnautojas. 1940—41 Lietuvos TSR maisto pramonės, 1941—45 mėsos ir pieno pramonės liaudies komisaras. 1942—44 dirbo Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos (Maskvoje) centr. komisijoje evakuotųjų Lietuvos TSR piliečių reikalams, dalyvavo antihitlerinės propagandos darbe (1943 parašė brošiūrą „Valstieti, į kovą prieš okupantus"), vadovavo Tarybų Lietuvos mėsos ir pieno pramonės atkūrimo operatyvinei grupei. Nuo 1945 TSKP narys. 1945—47 Lietuvos TSR žemdirbystės liaudies komisaras, Valstybinės plano komisijos pirmininko pavaduotojas. 1947—54 nuolatinis Lietuvos TSR MT atstovas prie TSRS MT Maskvoje. 1947—59 ir 1963—67 Lietuvos TSR AT, 1958—62 TSRS AT deputatas. 1949—52, 1956—64 ir nuo 1966 LKP CK narys. 1954—61 Lietuvos TSR MT pirmininko pavaduotojas, 1957—58 ir Valstybinės plano komisijos pirmininkas. 1961—66 Ž. ū. ekonomikos in-to direktorius. Nuo 1966 patarėjas prie Lietuvos TSR MT. „Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos" geografijos skyriaus ž. ū. ir biol. sektoriaus vadovas. Period. spaudoje rašo ž. ū. ekonomikos ir kt. klausimais.

LAURINÁITIS Stasys [g. 1925.II.26 Šarūnuose (Joniškio rj.)] — žurnalistas. 1946—49 Joniškio aps. laikr. „Tarybinis balsas" sekretorius, redaktorius. Nuo 1947 TSKP narys. 1949—51 „Komjaunimo tiesos" redaktoriaus pavaduotojas. 1951 žurnalo „Žvaigždutė" redaktorius. 1954 baigė Aukštąją partinę m-lą prie TSKP CK. Nuo 1955 „Tiesos" vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas. Išleido publicistinių apybraižų apie socializmo kūrimą („Du keliai", 1960), apie reakcinę katalikų dvasininkiją (su S. Bistricku, „Jų dievas", 1962), apie buržuazinių nacionalistų piktadarybes (su A. Kadžiuliu ir H. Savicku, „Kaltina nužudytieji", 1963).

LAURYNÁITIS Vincas [g. 1904.X.24 Antabūdyje (Šakių rj.)] — pedagogas, filologijos mokslų kandidatas (1959). 1936 baigė Kauno un-to humanitarinių mokslų f-tą. Nuo 1934 mokytojavo Vilkaviškyje, Kaune (1935—39), Vilniuje, Šakiuose ir kitur. Nuo 1946 Vilniaus Ped. in-to dėstytojas. Nuo 1960 docentas. Parašė studiją „S. Daukanto jaunatvės kūryba" (1936). Taryb. metais tyrinėjo D. Poškos kūrybą, parengė spaudai jo „Raštus" (1959), parašė brošiūrą „Dionizas Poška" (1959), paskelbė straipsnių apie S. Daukantą, D. Pošką. Su A. Iešmanta parengė pr. m-loms vadovėlius „Gimtasis žodis" III klasei (1946, IV leid. 1949) ir „Gimtasis žodis" IV klasei (1947, III leid. 1949).

LAURINĀVIČIENĖ Danutė [g. 1937.IX.7 Biržuose] — mikrobiologė, biologijos mokslų kandidatė (1966). 1959 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1965 Botanikos in-to moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių vandens mikrobiologijos, vitamino B_{12} producentų fiziologijos klausimais.

LAURINĀVIČIUS Petras [1896 Vilniuje — 1918.VI.15 Kazanėje] — Spalio revoliucijos ir pilietinio karo dalyvis. Mokėsi chemijos-technikos m-loje Vilniuje, vėliau (nuo 1915) Kazanėje. 1917 priimtas į Komunistų partiją, aktyviai dalyvavo Spalio revoliucijos įvykiuose Kazanėje, dėstė lavinimosi būreliuose. Nuo 1918 Kazanės gubernijos Ypatingosios komisijos kovai su kontrrevoliucija bendradarbis. Padėjo atskleisti baltagvardiečių karininkų sąmokslą Tarybų valdžiai Pavolgyje nuversti. Žuvo Raifo vienuolyne, į kurį su čekistų grupe buvo pasiųstas suimti pasislėpusių kontrrevoliucinės karininkų org-jos vadovų.

LAURINĀVIČIUS Romualdas [g. 1935.VII.2 Laplėgiuose (Kelmės rj.)] — agronomas, biologijos mokslų kandidatas (1965). 1959 baigęs Ž. ū. akademiją, iki 1961 buvo Žemdirbystės in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1964 Botanikos in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie herbicidų fiziol. įtaką augalams ir jų naudojimą piktžolėms naikinti.

LAURINČIŪKAS Albertas [g. 1928.I.1 Šiauliuose] — žurnalistas, Lietuvos TSR nusipelnęs žurnalistas (1967). Kilęs iš darbininkų. 1945—46 dirbo „Lietuvos geležinkelininko" redakcijoje. 1948 baigė g-ją Šiauliuose. 1949—53 „Komjaunimo tiesos" korespondentas Šiaulių srityje ir vid. m-los mokytojas. 1950 baigė Šiaulių mkt. in-tą. 1953—54 „Tarybinio mokytojo" redaktoriaus pavaduotojas. Nuo 1954 TSKP narys. 1954—1959 „Komjaunimo tiesos" redaktorius. 1959 baigė Vilniaus un-tą. 1960—63 ir nuo 1968 korespondentas Jungtinėse Amerikos Valstijose. 1963—64 LKP CK sektoriaus vedėjas. 1964—67 LKP CK skyriaus vedėjo pavaduotojas. Už apybraižas apie JAV (rink. „Trečioji dolerio pusė") 1965 L. suteikta V. Mickevičiaus-Kapsuko žurnalistinė premija.

Ršt.: Ašokos ratas rieda.— Mes matėme Indiją, V., 1957; Vienos balandžiai, V., 1960; Trečioji dolerio pusė, V., 1964 [II leid. 1965; rus. leid. 1965 ir 1968].

LAURINČIŪKIŠKĖS — kaimas Ignalinos rj., Kačergiškės apyl., 11 km į š. nuo Mielagėnų, prie Ignalinos—Vidžių kelio, 3 km į v. nuo Baltarusijos TSR sienos. 50 gyv. (1959). Kultūros namai (nuo 1958).

LAURIÑKUS Juozas [g. 1909.II.15 Tilvikuose (Klaipėdos rj.)] — liaudies skulptorius. Nuo 1926 dalyvavo žemės ūkio ir namų pramonės parodose. 1928 baigęs Kauno amatų mokyklą ir įsigijęs baldžiaus bei medžio drožėjo ir tekintojo specialybę, 1928—33 dirbo medžio drožėju Kauno baldų dirbtuvėse. Nuo 1933 palaikė ryšius su LKP, vykdė jos užduotis. Išdrožė medžio skulptūrų („Kanklininkas", „Dainininkai", 1934; „Šachmatų figūros", 1935; „Piemenukas skaito knygą", „Minko duoną", 1936; „Lankoje", 1937, ir kt.). Kūrinius eksponavo tarptautinėse meno ir amatų parodose (1937 Paryžiuje, 1938 Berlyne, 1939 Niujorke). 1940 atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią, Kaune dirbo adm. darbą. Hitlerinės okupacijos metais Kaune vertėsi drožinėjimu, buvo Lietuvos Antifašistų s-gos k-to narys, padėjo leisti s-gos laikraštį „Kova", atsišaukimus. Gestapo persekiojamas, nuo 1943 gyveno kaime. 1945—50 Kaune ir Vilniuje dirbo profsąjunginį darbą. Nuo 1947 dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse liaudies meno bei dailės parodose, taip pat taryb. dailės parodose užsienyje. Nuo 1950 kurį laiką dirbo Vilniaus „Dailės" kombinate. Sukūrė išraiškingų, daugiausia iš vieno medžio gabalo išdrožtų skulptūrų („Grybautojas", 1953; „Laiškanešė", 1954; „Tarybinis kareivis su gėlių puokšte", 1955; „Išėjo tėvelis į mišką", „Pikčiurnienė", „Tėvelis", 1956; „Futbolininkas", „Knygos mylėtojas", 1957; „Kukis ir Gugis", „Senių polka", „Kalvis", „Muziejininkas", 1958; „Meškeriotojai", 1959, ir kt.). Jose humoristiškai pavaizdavo liaudies tipus, subtiliai perteikė psichologinę būseną. Skulptūroms būdingi stambūs piūviai, ekspresyvūs judesiai. 1959 Vilniuje surengta individualinė L. kūrinių paroda.

Juozas Laurinkus. „Kukis ir Gugis", medis, 1958

Lit.: **P. Gudynas,** Juozas Laurinkus, [katalogas], V., 1959; **P. Gudynas,** Kai prabyla medis, [monografinė apybraiža apie L. su jo kūrinių reprodukcijomis], V., 1959.

LAŨRUŠAS Ignas [g. 1932.II.22 Šiauliuose] — architektas. 1956 baigė Dailės in-to archit-ros f-tą. Nuo 1959 Vilniaus miesto vyriausiasis dailininkas. Pagal L. projektus pastatyta individualinių gyv. namų, įrengta P. Cvirkos skveras (su V. Mikučianiu, 1959), kavinė „Literatų svetainė" (1960) Vilniuje ir kt. 1959—61 būdamas Visasąjunginės liaudies ūkio laimėjimų parodos Maskvoje Lietuvos TSR paviljono vyriausiuoju dailininku, L. suprojektavo paviljono interjerą ir apipavidalino ekspoziciją. Išspausdino straipsnių apie pastatų interjerą ir mažąsias archit-ros formas.

LAŨRUŠAS Vytautas [g. 1930.V.8 Šiauliuose] — kompozitorius, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1965). 1956 baigė Lietuvos TSR konservatorijos kompozicijos klasę. 1956—57 Radijo ir televizijos k-to muz. redaktorius, 1957—1963 Kompozitorių sąjungos konsultantas. Nuo 1961 dėsto teorines muz. disciplinas Lietuvos TSR Konservatorijoje. Nuo 1963 TSKP narys. Nuo 1963 Akademinio operos ir baleto teatro direktorius. L. kūrybai būdinga šiuolaikinė tematika, savitos ekspresyvios muzikinės išraiškos priemonės.

Kūriniai: simfoninė vokalinė poema „Motina" (1956, Just. Marcinkevičiaus žodžiai); simf. poema „Audronaša" (1960); opera „Paklydę paukščiai" (A. Kalinausko ir E. Matuzevičiaus libretas, 1967); sonatos — violončelei su fortepijonu (1955) ir smuikui su fortepijonu (1964); poema smuikui su fortepijonu (1962); sonata novelė fortepijonui (1957); choro ir solo dainos (masinės dainos „Į tėviškę", „Oriolo ir Nemuno žemėje" premijuotos S. Šimkaus premijomis); romansų ciklas „Bangos" (1961, E. Mieželaičio žodžiai).

Lit.: **J. Gaudrimas,** Lietuvių tarybinė muzika, V., 1960.

LAURUŠKÀ Jonas [g. 1905.IV.10 Pagiriuose (Kėdainių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas statybininkas. Nuo 1924 dirbo profsąjunginį darbą Panevėžyje. 1928 įstojo į LKJS. Nuo 1929 Komunistų partijos narys. 1929 LKP Panevėžio rj. k-to narys. 1929.IX už rev. veiklą nuteistas 6 metus kalėti. Kalėjo Panevėžyje, Kaune, Šiauliuose. 1935 paleistas, vėl dirbo rev. darbą Panevėžyje. 1936—37 LKP CK instruktorius Mažeikiuose, Plungėje. Kalintas adm. tvarka, o 1937 ištremtas į Pagirius, padėjo įkurti vietinę Lietuvos Raudonosios pagalbos org-ją, platino kom. lit-rą, dirbo agitacinį darbą tarp bedarbių. Iš viso burž. Lietuvoje kalėjo 7 metus. 1940 rinkimų į Liaudies Seimą Pagirių vls. komisijos pirmininkas. 1940—41 dirbo adm. darbą Ukmergėje, Šiauliuose. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Nuo 1944 adm. darbuotojas Smolenske, Vilniuje, Trakuose, Klaipėdoje, Švenčionyse, Panevėžyje.

LAUSGÊNIAI — kaimas Trakų rj., Tolkiškių apyl., 10 km į p. r. nuo Aukštadvario, 4 km į p. nuo Vilniaus—Prienų plento. 106 gyv. (1959). Iš š. ir r. kaimą supa miškai, iš v. prieina Pakalninkų pelkė. Yra felčerių-akušerių punktas, kultūros namai, biblioteka.

LÁUTENBACHAS (Lautenbachs) Jokūbas [1847.VII.20 Sabilėje (Latvijos TSR)—1928.IX.19 Rygoje] — latvių rašytojas, literatūros istorikas, tautosakininkas. Nuo 1878 Tartu un-te latvių k. dėstytojas, nuo 1904 profesorius, 1919—28 Rygos un-to profesorius. Redagavo latvių lit. žurnalus „Pagalms" („Kiemas"), „Rota". Parašė romantinės krypties poezijos ir prozos kūrinių. Studijos „Lietuvių-latvių liaudies kūrybos bruožai" (2 d., 1896—1915) pirmojoje dalyje lyg. metodu tyrinėjo lietuvių ir latvių liaudies dainas, antrojoje — lietuvių ir latvių liaudies patarles, priežodžius, idiomas. Trečioji dalis liko nespausdinta.

Ršt.: Очерки из истории литовско-латышского народного творчества, 2 ч., Юрьев, 1898—1915.

LAUŽIKAS Jonas [g. 1903.IX.23 Dūbliškiuose (Kupiškio rj.)] — pedagogas, pedagogikos mokslų daktaras (1968). 1924 baigęs Ukmergės gimnaziją, mokytojavo Pasvalio ir Pilviškių (Vilkaviškio rj.) prog-jose, kartu studijuodamas Kauno un-te. Dalyvavo „Kultūros" būrelių, Lietuvos Mokytojų prof. s-gos, ped. d-jos „Naujoji mokykla" veikloje. Po fašistinio perversmo 1927 ištremtas į Varnių konc. stovyklą. 1929 baigė Kauno un-tą. 1931—38 Kauno pagalbinės m-los vedėjas. Bendradarbiavo „Kultūroje", „Mokykloje ir gyvenime", „Mokykloje ir visuomenėje" ir kt. period. leidiniuose (slap. J. Laisvūnas, J. Svajužis). 1940—41 Vilniaus Ped. in-to direktorius. Vok. faš. okupacijos metais iš ped. darbo atleistas ir persekiotas. 1944—59 dirbo Vilniaus Ped. in-te (1944—46 direktorius, nuo 1946 docentas, 1944—50 katedros vedėjas, ped. f-to dekanas, 1958—59 direktoriaus pavaduotojas mokslo reikalams). 1955 apgynė ped. mokslų kandidato disertaciją. Nuo 1959 Mokyklų moksl. tyrimo in-to moksl. bendradarbis. Rašo defektologijos ir ped. istorijos klausimais.

Ršt.: Mokinių savivaldybė, K., 1929; Aplinka ir žmogus, Šiauliai, 1933; Švietimo reforma, K., 1934; Die Bedeutung der Bewegung im Bildungsgeschehen, K., 1940; A. Makarenkos pedagoginės idėjos, V., 1956; Įžymusis čekų pedagogas A. Komenskis, V., 1957; Paskatinimai ir bausmės, V., 1958; Visuotinio mokymo keliai Lietuvoje.—„VVPI mokslo darbai", t. 5, V., 1959; Mokinių valios ugdymo bruožai, V., 1965.

LAVĒNOS LIUDÀ — rašytojos Aleksandros *Merkytės* slapyvardis.

LAVÝSAS — ežeras Varėnos rj., 10 km į p. v. nuo Varėnos miesto, 4 km į p. nuo Perlojos. Plotas 162 ha, didž. gylis 10,2 m, vid. gylis 5,3 m. Ežeras termokarstinis, ovalus; ilgis 1500 m, didž. plotis 1250 m, kranto linijos ilgis 4550 m. P. r. krantas pelkėtas, kiti — smėlingi, apaugę spygliuočių mišku. Dugnas smėlingas; centr. dalyje yra sapropelio. Įteka 2 bevardžiai upeliai. V. pakrantėje yra Lavyso kaimas. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 19,4 kg/ha.

LÃVIŠKIO ẼŽERAS — ežeras Anykščių rj., 3 km į r. nuo Taujėnų. Plotas 34 ha. Ežeras ištįsęs iš š. r. į p. v.; ilgis 1460 m, didž. plotis 390 m, kranto linijos ilgis 3330 m. Krantai žemi. Įteka 2 bevardžiai upeliai.

LAVÓRIŠKĖS — miestelis Vilniaus rj., 24 km į r. nuo Vilniaus, 8 km į v. nuo Baltarusijos TSR sienos, prie Vilniaus—Svyrių plento; apylinkės ir kolūkio centras. 213 gyv. (1959). Iš š. prie L. prieina Taurų miškas, iš r. — Paukštėnų miškas (Lavoriškių miškų masyvo dalys). Pietvakariuose pro L. teka Vilnia (Neries intakas). Plano struktūra linijinė. Kuriasi nauja kolūkio gyvenvietė. Yra 2 parduotuvės, ryšių skyrius, ambulatorija (nuo 1948), vaistinė (nuo 1950), vid. m-la (1914—27 4 klasių pradinė, 1927—35 6 klasių, 1935—55 7 klasių), kultūros namai (nuo 1952), biblioteka (nuo 1949). Kaime yra piliakalnio liekanų ir sen. gyvenvietės žymių. Aptikta tamsios žemės dėmių su lipdytinės keramikos (kruopėtu bei grublėtu paviršiumi) liekanomis, skaldytų gyvulių kaulų, apdegusių akmenų, geležies gargažių. Radiniai rodo, kad šioje vietoje žmonių gyventa jau nuo mūsų eros pradžios. XVI—XVII amžiais Lavoriškėse buvo

Lavoriškių piliakalnis

stambus geležies lydymo centras. Į p. r. nuo kaimo, Vilnios slėnyje, randama šlako gabalų, o vietomis net šlako kalvelių (3—4 m skersmens, 0,5—1 m aukščio). Šalia jų aptikta žiestų puodų šukių, plytų nuolaužų. 1523 ist. šaltiniuose minimas L. kaimas ir valsčius. 1644 pastatyta bažnyčia (1760 perstatyta). XVIII a. minima L. seniūnija. XIX a. pr. veikė pr. m-la (1808 joje mokėsi 3 berniukai, 1 mergaitė, 1810 — 12 berniukų, 4 mergaitės). 1897 buvo 176 gyv.

LAVÓRIŠKIŲ MIŠKAĨ — Lietuvos TSR ir Baltarusijos TSR miškų masyvo dalis Vilniaus rj., 22 km į r. nuo Vilniaus, abipus plento į Svyrius. Priklauso Vilniaus miškų ūkio Taurų ir Lavoriškių girininkijoms, be to, nedidelė dalis — „Pergalės" kolūkiui. Plotas 5900 ha; medynų 5300 ha. R. dalį (BTSR pasienyje) sudaro Paukštėnų miškas (3387 ha), v. dalį — Taurų miškas (2430 ha), likusią dalį — kolūkiniai miškeliai. Per Taurų mišką teka Taurija (Vilnios intakas). Paukštėnų miško š. pakraštyje telkšo Bildžių ež. Reljefas šiaurės vakaruose lyguminis, pelkėtas (daromi melioracijos darbai), pietryčiuose kalvotas. Dirvožemiai jauriniai gliejiški, vietomis tipiški jauriniai, smėliniai. Taurų miške vyrauja savaiminės kilmės brukniniai ir mėlyniniai pušynai su eglių, beržų ir juodalksnių priemaiša; jų vid. amžius 52 metai, vid. bonitetas II,3, vid. skalsumas 0,77, vid. tūris 150 ktm/ha, vid. prieauga 2,9 ktm/ha. Jaunuolynai sudaro 44%, pusbrandžiai medynai 42%, pribręstantieji 13%, brandieji 1%. Paukštėnų miškas sausas. Čia vyrauja brukniniai pušynai; jų vid. amžius 39 metai, vid. bonitetas II,2, vid. skalsumas 0,77, vid. tūris 124 ktm/ha, vid. prieauga 3,2 ktm/ha. Jaunuolynai sudaro 55%, pusbrandžiai medynai 39%, pribręstantieji 4%, brandieji 2%. Lavoriškių miškuose yra briedžių, stirnų, šernų, barsukų, lapių, kurtinių, tetervinų, jerubių; užklysta lūšių, pasitaiko didžiųjų apuokų, lėlių. Miškai įeina į Vilniaus miesto žaliąją zoną. Rinktiniais ir ugdomaisiais kirtimais per metus iškertama apie 7—8 tūkst. ktm. Miškuose aptinkama pelkinės rūdos sen. apdorojimo liekanų. Paukštėnų miške yra pilkapių.

LAVSÃNAS, sintetinis pluoštas. Ž. *Dirbtinis pluoštas.*

LAZÁUSKAS Eduardas [g. 1923.VII.15 Garniuose (Švenčionių rj.)] — administracinis darbuotojas. 1944—46 dirbo Švenčionėlių siaurųjų geležinkelių dirbtuvėse, 1946—50 mokytojas, Švenčionių aps. liaudies švietimo skyriaus inspektorius. Nuo 1952 TSKP narys. 1950—57 Švenčionėlių, Ignalinos rj. liaudies švietimo skyrių vedėjas, Trakų ped. m-los direktorius, 1957—62 Ignalinos rj. vykd. k-to pirmininko pavaduotojas. 1958 baigė Naujosios Vilnios mokytojų in-to fizikos-matematikos f-tą. 1962—67 Zarasų rj. vykd. k-to pirmininkas, nuo 1967 Lietuvos TSR AT Prezidiumo vyr. referentas. 1963—67 Lietuvos TSR AT deputatas.

LAZÁUSKAS Juozas [g. 1892.II.14 Daukšiuose (Kapsuko rj.)] — pedagogas, vadovėlių autorius. 1911 baigė Veiverių mkt. seminariją, 1929 — Kauno universitetą. Mokytojavo pr. mokyklose, Telšių ir Kėdainių mkt. seminarijose, Dotnuvos ž. ū. technikume. Dalyvavo Lietuvos Mokytojų prof. s-gos veikloje, bendradarbiavo „Mokykloje ir gyvenime", „Lietuvos žiniose", „Varpe", „Kultūroje". Su dail. J. Burba parengė elementorių vaikų darželiams „Pelėda" (1933), su J. Ambraška — elementorių ne lietuvių m-loms „Mano knygelė" (1938), liet. kalbos gramatiką (1938). Rašė metodiniais klausimais. Vok. faš. okupacijos metais gelbėjo okupantų persekiojamus žmones. 1945—49 dirbo redaktoriumi Ped. lit-ros leidykloje ir Enciklopedijų, žodynų ir mokslinės lit-ros leidykloje. Nuo 1952 pensininkas.

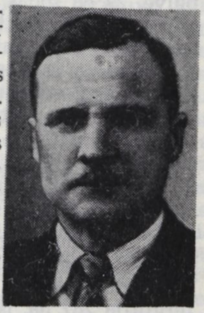

LAZÁUSKAS Juozas [g. 1931.II.8 Vilkininkuose (Lazdijų rj.)] — agronomas, biologijos mokslų kandidatas (1963). 1958 baigė Ž. ū. akademiją. 1958—60 Žemdirbystės in-to Vokės filialo moksl. bendradarbis, 1960—65 selekcijos skyriaus vedėjas, nuo 1965 filialo direktorius. Nuo 1961 TSKP narys. Išspausdino brošiūrų ir paskelbė moksl. straipsnių apie lubinų ir seradėlės auginimą.

LAZÁUSKAS Nikolajus [g. 1924.V.16 Merkinėje (Varėnos rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. 1943.XII—1944.III Šarūno būrio partizanas, 1944.III—VI grupės vadas. Po karo dir-

bo milicijos organuose Alytuje, Kaune, Magadano sr. Nuo 1949 TSKP narys. 1955—65 ūkinis darbuotojas.

LAZÁUSKAS Petras [g. 1926.IX.6 Kaune] — agronomas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1963). 1957 baigęs Ž. ū. akademiją, iki 1959 dirbo Obelių taryb. ūkio agronomu. Nuo 1960 TSKP narys. Nuo 1962 Ž. ū. akademijos dėstytojas. Paskelbė moksl. straipsnių apie herbicidų naudojimą kukurūzų pasėliuose.

LAZDÁUSKAS Stasys [g. 1910.IX.5 Kanteikiuose (Akmenės rj.)] — veterinarijos gydytojas, veterinarijos mokslų kandidatas (1954). 1946 baigęs Lietuvos Vet. akademiją, dirba jos chirurgijos ir epizootologijos katedrose. Nuo 1958 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie paršelių bronchopneumoniją, kiaulių infekcinį atrofinį rinitą, paukščių leukozę.

Ršt.: Užkrečiamosios paukščių ligos, V., 1954; Apsaugokime žemės ūkio gyvulių prieauglį nuo susirgimų, V., 1961; Infekcinės paukščių ligos, V., 1962; Neužkrečiamosios paukščių ligos ir kovos priemonės prieš jas, V., 1963.

LAZDĖNAI — kaimas Trakų rj., Bražuolės apyl., 8 km į p. r. nuo Vievio, prie Vilniaus—Kauno geležinkelio ir plento. 108 gyv. (1959), 203 gyv. (1967). Kaimas gatvinis. Vandens malūnas, lentpiūvė, 22 ha sodas, pr. m-la (nuo 1933), biblioteka. Ist. šaltiniuose kaimas minimas 1650. Vok. faš. okupacijos metais L. gyventojai rėmė partizanus. 1943.IX.11 hitlerininkai sudegino beveik visas kaimo sodybas ir darbingus gyventojus išvežė į Vokietiją.

LAZDÌJAI — miestas Lietuvos TSR pietuose, 7 km nuo Lenkijos sienos; rajono centras. 3109 gyv. (1959). Plano struktūra radialinė; pagr. gatvių susikirtime yra stačiakampė aikštė. Dauguma pastatų išsidėstę palei pagr. kelius. Miesto teritorija 287 ha, iš jų 14 ha užima parkas (užveistas 1963). Sviesto g-la (nuo 1926), malūnas, lentpiūvė, duonos kombinatas, buitinio aptarnavimo kombinatas (nuo 1962), autotransporto kontora, statybos kolonos gamybinė bazė, kelių eksploatacijos ruožo dirbtuvės. Mieste yra 23 gatvės (bendras jų ilgis 15 km). Butų fondas (1967) 22 550 m^2 (komunalinio gyv. ploto 7610 m^2, kooperatinio 1420 m^2, individualinio 13 520 m^2). Plentai jungia L. su Alytumi ir Kapsuku, keliai su Šeštokais, Veisiejais. Veikia 150 lovų ligoninė (įst. 1921), stotis kovai su gyvulių ligomis, vid. m-la (1571 įsteigta pradinė, 1921 iš Seinų atkelta „Žiburio" g-ja, 1936 suvalstybinta), darbo jaunimo vid. m-la (nuo 1948), kultūros namai (nuo 1948), biblioteka, meteorologijos stotis (nuo 1923), vaikų darželis ir lopšelis, kino teatras.

L. įkūrė Žygimantas Augustas 1560. Zigmantas Vaza 1597 suteikė Lazdijams Magdeburgo teises, leido rengti 2 metinius prekymečius ir savaitinį turgų. Vėlesni valdovai miesto teises atnaujino ir išplėtė. Miestą valdė burmistras ir karaliaus skiriamas vaitas, o aplinkinius kaimus — L. seniūnas (iki 1794). Sūduvą valdant Prūsijai (1795—1807), Lazdijuose buvo Vygrių aps. teismas ir administracija. 1827 mieste buvo 272 namai ir 1988 gyv. Nors 1857 L. ištiko didelis gaisras, 1860 juose buvo 225 namai ir 2394 gyv., 1897 — 2538 gyventojai. XIX a. L.— valsčiaus centras; mieste buvo malūnas, alaus darykla, pašto stotis (prie seno Alytaus—Seinų kelio). Gyventojai vertėsi daugiausia žemdirbyste, tinklų mezgimu, smulkia prekyba. I pasaulinio karo metu L. smarkiai nukentėjo. Buržuazijos valdymo laikotarpiu L. buvo valsčiaus centras; 1921 į juos perkelta Seinų aps. administracija. Veikė LKP, LKJS, Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos pogr. kuopelės, buvo platinama nelegali kom. spauda, organizuojami rev. švenčių minėjimai. 1936, Suvalkijos valstiečių streiko metu, valstiečiai bruzdėjo ir L. apylinkėse. Vok. faš. okupantai 1941.XI.3 netoli L., Katkiškės kaime, nužudė 1535 žmones. Pasitraukdami jie L. smarkiai sugriovė, sudegino visą miesto centrą. Okupacijos metu L. apskrityje veikė partizanų būrys „Dainavos partizanas". Taryb. metais (iki 1967) Lazdijuose pastatyti kultūros namai, buitinio aptarnavimo kombinatas, autobusų stotis (1957), universalinė parduotuvė, restoranas, nemaža kitų visuom. pastatų, 203 individualiniai ir 37 komunaliniai bei kooperatiniai gyv. namai, sviesto g-la. Leidžiamas rajono laikr. „Darbo vėliava" (1945—50 ėjo „Dzūkų žinios", 1950—61 „Raudonasis artojas", 1961—62 „Tarybiniu keliu").

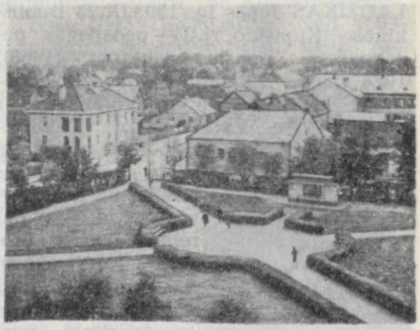

Lazdijų miesto aikštė

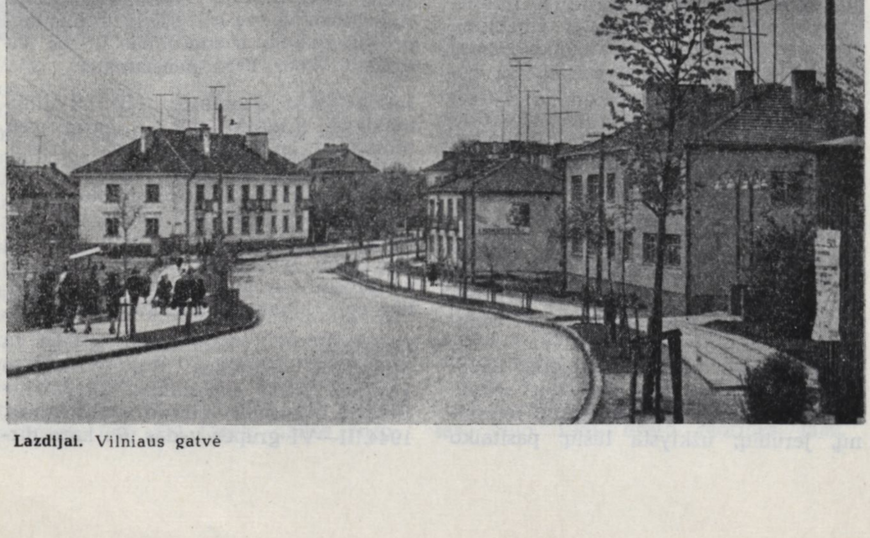

Lazdijai. Vilniaus gatvė

LAZDÝNAS. Lietuvoje auga 1 savaiminė L. rūšis — paprastasis, arba riešutinis, L. *(Corylus avellana)* — ir 2 introdukuotos. **Paprastasis L.** užauga iki 2—5 m, kartais iki 10 m aukščio. Jis — vienas fenologinio stebėjimo Lietuvoje objektų, svarbus metinėms oro prognozėms sudaryti. Šaltomis žiemomis apšąla jo žirginiai, o kartais ir šakos. Pradeda žydėti vid. III.15—IV.15, riešutai prinoksta rugsėjo mėn. Dažnas paupių šlaituose, palaukėse. Mėgsta derlingesnius dirvožemius. Auga lapuočių ir mišrių miškų trake, o kirtimuose sudaro ištisus krūmynus. Auginamas ir sodybose, sodų apsauginėse juostose.

Iš introdukuotų paprastojo L. formų dekoratyviniuose želdiniuose dažniau auginamas L. raudonais lapais *(Corylus avellana* f. *atropurpurea)*, rečiau karpytais *(C. a.* f. *laciniata)*. Be to, parkuose, miestų želdiniuose, sodybose pasitaiko **turkiškasis L.** *(Corylus colurna)* ir **įvairialapis L.** *(C. heterophylla)*. Mėgėjų soduose auginama keliolika stambiavaisių kultūrinių L. veislių — hibridinių arba išvestų iš paprastojo L. (pvz., Bolvilio stebuklai, Lamberto raudonieji, Vebo priziniai). Lazdyną Lietuvos miškuose plačiau tyrinėjo P. Džiaukštas; jis išaiškino ūkiniu atžvilgiu vertingas L. formas, vedančias apvalius riešutus.

Lit.: **P. Džiaukštas,** Lazdynas Lietuvos ąžuolynuose. — „Mūsų girios", 1957, Nr. 6; **P. Džiaukštas,** Riešutinio lazdyno formos Lietuvos TSR miškuose.—„Lietuvos miškų ūkio mokslinio tyrimo instituto darbai", t. 3, K., 1958; Dendrologija, V., 1963.

LAZDÌNIAI — kaimas Švenčionių rj., Adutiškio apyl., 5 km į š. r. nuo Adutiškio, prie Lazdinių ežero. 170 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la (1936—53 pradinė, iki 1961 septynmetė).

LAZDINIÑKAI — kaimas Kretingos rj., Darbėnų apyl., 4 km į p. v. nuo Darbėnų, prie kelio į Palangą; kolūkio centras. 225 gyv. (1959). Vėjo malūnas, felčerių-akušerių punktas (nuo 1961), pr. m-la (nuo 1923), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1953). Ties L., neaukštoje kalvoje, yra sen. kapinynas; jo dalis sunaikinta, dirbant laukus.

Kapinyną 1940 tyrinėjo Kauno kultūros muziejus, 1958 — Kauno ist. muziejus. 500 m^2 plote aptikti 74 kapai; iš jų 65 griautiniai, apdėti akmenų vainikais, 8 degintiniai ir 1 žirgo kapas. Griautiniuose kapuose rasta III—VI a. įkapių (geležinių įmovinių kirvių, dalgių, peilių, galąstuvų, ylų, gintarinių, molinių bei klintinių verpstukų, iečių su geležiniais įmoviniais antgaliais, gintaro ir stiklo karolių, dėželinių antkaklių, laiptelinių ir lankinių segių, juostinių, įvijinių ir storagalių apyrankių), o kai kuriuose — varinių Romos II a. monetų. Degintiniuose kapuose rasta X—XI a. įkapių. Radiniai laikomi Kauno ist. muziejuje ir Kretingos kraštotyros muziejuje.

LAZDĨNIS — ežeras Zarasų rj., 2 km į š. v. nuo Zarasų, 300 m nuo Zaraso ež. Plotas 18 ha, ilgis 960 m, didž. plotis 370 m. Krantai, išskyrus rytinį, žemi. Per L. teka upelis į Zaraso ežerą. R. pakrantėje įsikūręs Lazdynų kaimas.

LAZDĨNIŲ ẼŽERAS — ežeras Švenčionių rj., 4 km į š. r. nuo Adutiškio. Plotas 131 ha. Ežeras šakotas; ilgis 2340 m, didž. plotis 1190 m. Kranto linija labai vingiuota; jos ilgis 7100 m. Krantai neaukšti, vietomis pelkėti. Į L. e. įteka 2 upeliai, išteka Lazdauja (Kamojos intakas). Prie ežero įsikūrę Lazdinių, Lazdinėlių, Kavoliškių kaimai.

LAZDÝNŲ PELĖ̃DA [Sofija Pšibiliauskienė, 1867.IX.16 Paragiuose (Akmenės rj.) — 1926.III.15 ten pat; Marija Lastauskienė, 1872.V.15 Šiauliuose — 1957.VII.19 Kaune] — slapyvardis, kuriuo savo kūrybą skelbė dvi seserys rašytojos.

S. PŠIBILIAUSKIENĖ buvo mokoma namie. Patyrė nemažą namų meninės ir literatūrinės aplinkos įtaką: jos tėvas — nusigyvenęs bajoras N. Ivanauskas buvo dailininkas, literatas, turėjo ryšių su lenkų rašytojomis M. Konopnicka, E. Ožeškova. 1891 ji ištekėjo už R. Pšibiliausko, apsigyveno Meškių-Gadoniškių (Akmenės rj.) dvare. Nusivylusi nutautusios bajorijos gyvenimu, P. Višinskio paskatinta, pradėjo bendradarbiauti „Ūkininke", „Varpe", „Darbininkų balse", „Vienybėje lietuvninkų". 1898 „Ūkininke" išspausdino pirmąjį apsakymą „Našlaitė". Nuo 1903 gyveno Vilniuje. Rašė apsakymus, juos skaitė „Vilniaus kanklių", „Rūtos" d-jų vakaruose. Prasidėjus 1905—07 revoliucijai, išvyko į Paragius, vėliau dirbo Vievio vaistinėje, Kauno bažnytinių paveikslų dirbtuvėje. Nesupratusi revoliucijos esmės, parašė apys. „Klaida" (1909), kurioje neteisingai pavaizdavo revoliuciją ir revoliucionierius. I pasaul. karo laikotarpiu gyveno Vilniuje ir kitur, buržuazijos valdymo metais — Paragiuose, Kaune. Susirgusi džiova, vėl apsigyveno Paragiuose.

M. LASTAUSKIENĖ augo Paragiuose. Vaikystėje lenkų k. rašė eilėraščius. Būdama 15 metų, išvyko į Šiaulius mokytis siūti. Vėliau dirbo Varšuvoje, tetos laikomoje siuvinių ir rankdarbių dirbtuvėje. Varšuvos lit. leidiniuose Marijos Ivanovskos pavarde lenkų kalba išspausdino keletą eilėraščių, apsakymų ir apysaką „Be vairo" (apie 1892). Nuo 1898 dirbo Peterburge drabužių papuošalų dirbtuvėse. Susipažinusi su rev. judėjimo dalyviais, dirbo legalioje lenkų socialistų bibliotekoje, savarankiškai lavinosi. 1903 ištekėjo už baltarusio studento V. Lastauskio. Gyveno Paragiuose, Rygoje, nuo 1908 — Vilniuje. Bendravo su baltarusių rašytojais Z. Biadulia, J. Kolasu, J. Kupala. Apsigyvenusi Vilniuje, Lazdynų Pelėdos — jau žinomos rašytojos Pšibiliauskienės — slapyvardžiu pradėjo spausdinti kūrinius liet. periodikoje. I pasaul. karo ir burž. valdymo metais gyveno Paragiuose. 1926 mirus Sofijai, kūrinius rašė lietuviškai ir spausdino savo pavarde. Nuo 1938 gyveno Kaune, dirbo lit. darbą.

LAZDYNŲ PELĖDOS KŪRYBA. L. P. slapyvardžiu išspausdintų kūrinių autorystė tiksliai neišaiškinta. Daugumą jų, išspausdintų 1898—1908, parašė Pšibiliauskienė. Nuo 1908 seserys rašė bendradarbiaudamos: Pšibiliauskienė lenkiškus Lastauskienės kūrinius vertė į liet. kalbą ir nemažai juos perdirbinėjo — savaip komponavo vaizdus, keitė sakinių struktūrą, įpindavo liaudiškų posakių ir kt. Tokie bendro darbo kūriniai yra: „Pavasario rytmetį", „Burtininkė" (1905), „Naujasis takas", „Paša" (1912), „Valanda", „Vanka", „Simano gryčioje" (1911), „Mūsų ponas" (1906), „Kazematų sapnas", „Velykos", „Pirmoji tarnystė" (1922), „Verpete" (1923), „Šviesuoliai ir šešėliai" (1925—26), „Dėdės šposas" (1928) ir kt. Originalesni Lastauskienės kūriniai, parašyti iki Pšibiliauskienės mirties (1926) ir išspausdinti L. P. slapyvardžiu, yra apsakymai „Iš kelionės" (1912), „Uršė" (1913), „Užmirštasis" (1915), „Laimingi", „Įspindo saulužė", „Sargyboje" (1921), „Pirma žmogžudystė", „Du pasauliu", „Iš sodietės atsiminimų", „Pas vieškelį" (1922), „Vaizdelis iš gyvenimo" (1923), „Ženybos" (1924), „Mortelės vestuvės" (1925), „Kaip toj pasakoj" (1925) ir kt. Savo pavarde Lastauskienė išleido apsakymą „Auka" (1907), apsakymus „Motiejus Kerėpla", „Atobalsis" (1910) ir daugumą po 1926 parašytų kūrinių. Kai kurių L. P. kūrinių autorystė visiškai nenustatyta. Dėl tų priežasčių Pšibiliauskienės ir Lastauskienės kūryba nagrinėjama kaip L. P. kūryba.

Svarbiausios L. P. kūrybos temos yra dvaro ir kaimo prieštaravimai Lietuvoje pobaudžiaviniu laikotarpiu ir dvarininkijos, kaip klasės, ekonominė ir moralinė degeneracija. Apsakymuose „Našlaitė" (1898), „Tinginys" (1899), „Prie pat dvaro" (1907), apysakoje „Klajūnas" (1902) ir kt. kūriniuose L. P. realistiškai parodė socialines ir moralines skriaudas, kurias dvaras darė valstiečiams. Apysakoje „Ir pražuvo kaip sapnas" (1908) L. P. palietė aktualiausią XIX a. pabaigos Lietuvos kaimo problemą — valstiečių kovą su dvaru dėl žemės — ir parodė dvaro antihumaniškumą. Jautriai, su meile L. P. nupiešė liaudies menininko senelio Juozo paveikslą. Daugelyje kūrinių L. P. pavaizdavo pereinamojo ist. laikotarpio dvarą, kai pasenusį feodalinį keitė naujas, kapitalistinis gyvenimo būdas. L. P. atskleidė visokeriopą feod. dvarininkijos išsigimimą (apysakos „Ponas Dramblevičius", 1921; „Naujasis takas", 1912; „Neapžiojo", išsp. 1928; romanas „Iki mirties", 1924, ir kt.).

Apsakymuose „Motulė paviliojo" (1908), „Dzidė" (1912), „Visam amžiui" (1912) ir kituose L. P. parodė klasinę valstiečių diferenciaciją, kapitalizmo nešamas blogybes, sprendė moralines problemas. Apysakoje „Naujasis takas" (1912) ir apsakymuose „Užmirštasis" (1915), „Vanka" (1911), „Pirmoji tarnystė" (1922), „Velykos" (1922) ir kt. vaizdavo miesto darbo žmonių, daugiausia amatininkų, gyvenimą, parodė, kaip kapitalistiniai visuomenės santykiai žlugdo asmenybę, sekina fizines ir dvasines žmogaus jėgas. Daugelyje kūrinių L. P. pabrėžė moralinį darbo žmonių, ypač kaimiečių, grožį, jų darbo prasmingumą, kartu kritikavo neigiamus kaimo ir miesto buities reiškinius. Dramatišką moters padėtį burž. visuomenėje L. P. pavaizdavo apsakymuose „Nesitikėjau" (1911), „Uršė" (1913) ir kt. Apysakoje „Kirtimų skardai" (1928) ir kt. kūriniuose L. P. smerkė liet. buržuaziją, tariamą jos demokratiškumą, kyšininkavimą, sukčiavimą, karjerizmą.

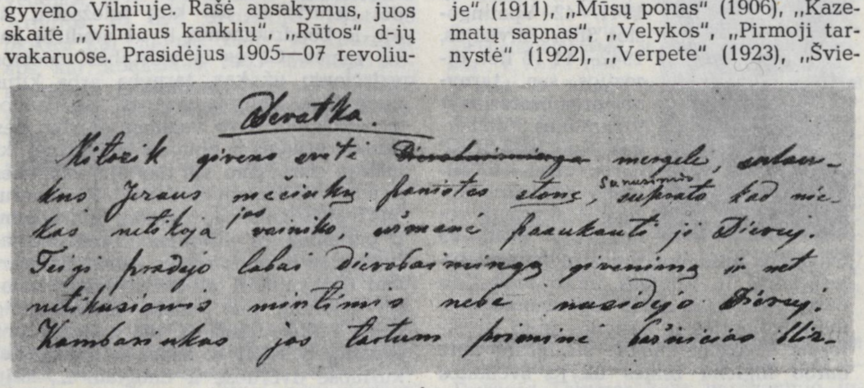

[illegible]

Kitozik giveno vieta [illegible] mergele, [illegible] kos Jezaus [illegible] pastotas [illegible], supratus kad nie- kas netikoja jos vainiko, užmanė paaukauti jį Dievuj. Taip ji pradėjo labai dievobaimingą gyvenimą ir net netikusiomis mintimis nebe nusidėjo Dievuj. Kambarinkas jos tartum primine [illegible]

Lazdynų Pelėdos — S. Pšibiliauskienės autografas

Lazdynų Pelėdos „Raštų" (1914 ir 1954) tituliniai puslapiai

Po 1926 išleistuose L. P. kūriniuose (apys. „Radybos", 1934; aps. rinkiniai „Gyvenimo perlai", 1934; „Upės dovana", 1946, ir kt.), daugiausia Lastauskienės rašytuose, kartojamos jau anksčiau iškeltos problemos. Meninė tų kūrinių vertė nedidelė. Savo tematika kiek įdomesnė 1928—30 rašyta ir taryb. metais redaguota apysaka „Šiaurės sostinėje" (1955), kurioje bandoma ryškiau pavaizduoti darbo žmonių rev. judėjimą. Ji susijusi su ankstesniais L. P. miesto tematikos apsakymais.

L. P. praplėtė ir pagilino lietuvių kritinio realizmo tematiką ir problematiką. Plačiai vaizduodama socialinį blogį, ji parodė svarbiausią blogio priežastį — klasinį visuomenės susiskaldymą, kartu giliai analizavo moralinius klausimus. Meninė L. P. kūrinių vertė nevienoda. Dauguma jų pasižymi dinamiškais siužetais, išradingai plėtojama intriga, raiškiais realistiniais buities vaizdais. Kūrinių kompozicijai būdingi kontrastai, retrospektyvinis vaizdavimas. Personažų paveikslai daugiausia kuriami aprašymo ir autorinio pasakojimo būdu. Paveikslai pasižymi ryškiomis portreto detalėmis. Lyrikos ir satyros, meninių vaizdų ir publicistinių elementų kaita (gausūs autoriniai intarpai ir kt.) L. P. kūrybai teikia subjektyvumo. Kai kurių L. P. kūrinių meninę vertę mažina didaktiniai, sentimentalūs epizodai.

Ršt.: Raštai, V., 1914; Raštai, 4 t., K., 1921—1922; Lazdynų Pelėdos raštai, K.—Marijampolė, 1928; **M. Lastauskienė**, Raštai, 2 t., K., 1939—40; **M. Lastauskienė**, Iš praeities.—„Lietuvių literatūros instituto darbai", t. 1, K., 1947; Rinktiniai raštai, V., 1950; Raštai, 7 t., V., 1954—55; Исчезло как сон, М., 1960.

Lit.: **A. Vengris**, Lazdynų Pelėdos autorystės klausimu.—„Lietuvių literatūros instituto darbai", t. 1, K., 1947; **L. Gira**, Dvi seserys Ivanauskytės.— **Lazdynų Pelėda**, Raštai, t. 1, V., 1954; **B. Pranskus**, Lazdynų Pelėdos kūryba.— Ten pat; **A. Žirgulys**, Lazdynų Pelėdos raštų leidimai.— Ten pat; [Autobiografija].— Tarybų Lietuvos rašytojai, V., 1957; **S. Lastauskaitė-Matulienė**, Praeitį prisiminus.—„Pergalė", 1957, Nr. 8; Lietuvių literatūros istorija, t. 2, V., 1958; **P. Česnulevičiūtė**, Lazdynų Pelėdos kūryba (iki pirmojo pasaulinio karo).—„Literatūra ir kalba", t. 6, V., 1962; **O. Lastauskaitė-Glovackienė**, Iš atsiminimų apie Lazdynų Pelėdą.— Ten pat.

LAZDUONÀ — upė Kauno rj., Dubysos kair. intakas. Ilgis 17 km, baseino plotas 62 km^2. Prasideda 6 km į r. nuo Čekiškės, ties Liučiūnais. Teka į p. v. Įteka į Dubysą 2 km nuo jos žiočių. Intakai: dešinieji — Giaušė, Ringovė, Lašiša; kairieji — Krūvanda, Juodupis, Trydupys. Vid. nuolydis 340 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,34 m^3/s.

LAZDUONĖ̃NAI — kaimas Šilutės rj., Vainuto apyl., 5 km į p. nuo Vainuto, prie Šyšos ir Lazduonos santakos. 203 gyv. (1959). Pr. m-la (1931—53 pradinė, 1953—56 septynmetė), biblioteka (nuo 1945). Lazduonos deš. krante yra piliakalnis su ovaline 35 m ilgio ir 30 m pločio aikštele. Aikštelė apsaugota 8,5 m aukščio pylimu. Antras mažesnis pylimas, buvęs išorėje, visai sunaikintas.

LAZDUONIAĨ — kaimas Kauno rj., Daugeliškių apyl., 4 km į š. r. nuo Seredžiaus. 44 gyv. (1959). Per kaimą teka Lazduona (Dubysos intakas). Ist. šaltiniuose L. minimi 1633.

LÃZERSONAS Vladimiras [1889.IV.8 Maskvoje — 1945 Dachau (VFR)] — psichologas, gydytojas psichiatras. 1907—11 studijavo Jenos (VDR) ir Ciuricho (Šveicarija) un-tuose pedagogiką ir psichologiją. 1911 Ciuricho un-te gavo filos. daktaro laipsnį. Tartu ir Peterburgo un-tuose studijavo mediciną. Gydytojo diplomą gavo 1917 Kijeve. 1919 Kijevo un-to privatdocentas. 1920 atvyko į Lietuvą. Nuo 1928 Kauno un-to privatdocentas. Un-te dėstė eksperimentinę psichologiją, vaiko psichopatologiją ir mokyklinę higieną. 1940—41 Vilniaus un-to psichologijos katedros vedėjas, docentas. Bendradarbiavo med. ir ped. spaudoje. Atstovavo empirinei psichologijai, reikšdamas materialistines tendencijas. Vok. faš. okupacijos metu uždarytas Kauno gete, vėliau išvežtas į Dachau konc. stovyklą.

Ršt.: Kritik der hauptsächlisten Theorien über den unmittelbaren Bewegungseindruck.—„Zeitschrift für Psychologie", Bd. 61, Lpz., 1912; **V. Lašas, V. Lazersonas**, Regėjimo jutimų latentinio laiko eksperimentiški tyrinėjimai, K., 1924; Kanto mintys ir patarimai auklėjimo klausimais, K., 1924; Psichoanalizo teorijos bruožai.—„Kultūra", 1932, Nr. 2—4; Genialių žmonių psichologija.—„Eranus", t. 3, K., 1935.

LAZUTKÀ Pranas [g. 1917.XI.7 Baisogaloje (Novosibirsko sr., Vengerovo rj.)] — gydytojas higienistas, medicinos mokslų kandidatas (1960). 1941 baigė Omsko Med. in-tą. 1941—42 Ypatingosios Sibiro divizijos, 1942—44 16 liet. divizijos san. tarnybos organizatorius ir viršininkas, chirurgas. Nuo 1943 TSKP narys. 1944—46 Vilniaus sveikatos apsaugos skyriaus vedėjas. 1946—59 Sveikatos apsaugos ministro pavaduotojas, kartu ir Vilniaus un-to med. f-to dėstytojas. Nuo 1959 Epidemiologijos, mikrobiologijos ir higienos in-to direktorius. Paskelbė moksl. straipsnių apie darbo higieną žemės ūkyje, sveikatos apsaugos organizavimą ir kt.

LAZUTKÀ Stasys [g. 1923.V.7 Baisogaloje (Novosibirsko sr., Vengerovo rj.)] — istorikas, istorijos mokslų kandidatas (1958), Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas (1965). 1941—46 tarnavo Raudonojoje Armijoje, kovėsi fronte. Nuo 1945 TSKP narys. Nuo 1948 Vilniaus un-to dėstytojas. 1950 baigė Vilniaus un-tą. 1951—1954 LKP CK mokslo ir kultūros skyriaus vedėjas. 1958 baigė Visuomeninių mokslų akademijos (Maskvoje) aspirantūrą. 1959—63 Vilniaus un-to prorektorius mokymo reikalams. Nuo 1963 docentas. 1952—54 kandidatas į LKP CK narius, 1954—56 ir 1960—63 LKP CK narys.

Ršt.: Nacionalinis išsivaduojamasis judėjimas Lietuvoje.—„Komunistas", 1957, Nr. 12; О воспроизводстве феодального хозяйства и разорении крестьян в Литве накануне восстания 1863—1864 гг.— „Вопросы истории", 1958, № 8; Jų vardai nemirtingi [apie K. Kalinauską ir Z. Sierakauską].—„Komunistas", 1959, Nr. 12; Революционная ситуация в Литве 1859—1862 гг., М., 1961; **J. Žiugžda, S. Lazutka**, Pratarmė. — Revoliucinis pakilimas Lietuvoje ir Baltarusijoje 1861—1862 m., t. 1, Maskva, 1964.

LAZUTKÀ Valentinas [g. 1932.IV.3 Baisogaloje (Novosibirsko sr., Vengerovo rj.)] — filosofas, filosofijos mokslų kandidatas (1962). 1955 baigė Maskvos un-to filos. f-tą. 1958—62 Vilniaus un-to filosofijos katedros dėstytojas. Nuo 1962 Kauno Politechnikos in-to Vilniaus filialo TSKP istorijos ir filosofijos katedros dėstytojas. Paskelbė moksl. darbų, kritikuojančių idealistinę filosofiją ir religinę pasaulėžiūrą, taip pat filos. istorijos klausimais.

Ršt.: Apie tikėjimą į sielą, V., 1959 [II leid. 1961]; Apie tikėjimą į pomirtinį gyvenimą, V., 1961; Kampanela, K., 1961; Šiuolaikinės buržuazinės ideologijos krizė, V., 1963.

LÃŽAS — žemės renta, atliekama feodalui atodirbiu, o ne produktų ar pinigų duokle. L. įsigalėjo Lietuvoje XV—XVI a., kuriantis palivarkams. Dvaro šeimynos darbas ponui negali būti laikomas L., nes šeimyniškis neturėjo savo ūkio ir nesinaudojo skirtiniu žemės sklypu, iš kurio žemvaldys gautų rentą. Seniausieji lažininkai buvo *kaimynai*, dėl neturto ar dėl kitų priežasčių išėję iš bendruomenės ir už atodirbį gavę žemės. Gavęs iš valstybės valdžios valsčionių už kar. tarnybą arba kitus nuopelnus, bajoras stengėsi pasinaudoti valsčionio, savo veldamo, darbu, nes duoklė grūdais ir pinigais (sidabrinė) iki atskiro parėdymo vis dar ėjo valstybės naudai. Didžiajam kun-ščiui Kazimierui 1447 atsisakius nuo pajamų iš veldamų ir perleidus jas bajorams, L. reikšmė palyginti su kitomis rentos formomis sparčiai didėjo. XVI a. vid. vykdant valakų reformą, nuo valako iš valstiečio buvo reikalaujama L. tik 2 dienų per savaitę, o XVII a. vid.— 6 dienų, kai kuriuose dvaruose ir daugiau. L., kaip vyraujanti feod. rentos forma, išliko

Lietuvoje iki pat baudžiavos panaikinimo. XIX a. pirmojoje pusėje, pradėjus dvaruose naudoti samdomąjį darbą, valstiečiai nuo L. galėjo atsipirkti nustatyto dydžio lažpinigiais, kurie dažnai be pagrindo tapatinami su *činšu*.

LAŽÝBOS — dviejų dėl ko nors susiginčijusių asmenų sutartis ginčui išspręsti, paremta neatidėliotinu jų teiginių patikrinimu praktikoje ir pasižadėjimu, kad ginčą pralaimėjusis atiduos laimėjusiam tam tikrą sumą ar daiktą, iš kurio, kaip užstato, buvo susilažinta. Lietuvoje L. sutartis patvirtinama, trečiajam asmeniui, arbitrui, perimant (perkertant) besilažinančiųjų rankas, vienas kitam paduotas lyg sveikinantis. Seniau buvo lažinamasi, stengiantis įrodyti savo jėgą, vikrumą ir pan.

LĚBARTAS Jurgis [g. apie 1880] — Klaipėdos krašto lietuvių visuomenės veikėjas. Iki I pasaul. karo spaustuvininkas, laikr. „Apžvalga" dailininkas. Leido liet. kalendorių. Kovojo už Klaipėdos kr. prijungimą prie Lietuvos, įėjo į 1922 sudarytą Vyriausiąjį Mažosios Lietuvos gelbėjimo k-tą, kuris rūpinosi Klaipėdos kr. prijungimu prie Lietuvos, buvo Lietuvių susivienijimo Klaipėdos krašte centro v-bos narys. 1939 hitlerininkams užėmus Klaipėdos kr., pasitraukė į Palangą.

LÈBEDEVAS Andrejus [1910 Perelozuose (Jonavos rj.) — 1943.VII.5] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Valstietis. 1930 įstojo į LKJS, buvo LKJS Perelozų kuopelės sekretorius. Nuo 1934 Komunistų partijos narys. 1942—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Žuvo fronte.

LÈBEDEVAS Jakovas [1909.IX.8 Perelozuose (Jonavos rj.) — 1964.VI.7 Laičiuose (Ukmergės rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1933—47 Komunistų partijos narys, LKP Jonavos rj. k-to narys ir kuopelės sekretorius. Nuo 1935 LKP CK instruktorius Jonavos, Alytaus rajonams. 1935—36 mokėsi part. m-loje Maskvoje. Grįžęs į Lietuvą, už rev. veiklą 1936 suimtas ir 1937 nuteistas 6 metus kalėti. Kalėjo Kaune, Kauno IX forte, Ukmergėje. 1940—41 Kauno aps. vykd. k-to sekretorius, LKP Kauno aps. k-to skyriaus vedėjas. 1942—44 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. 1944—46 mokėsi kar. m-lose. 1946—47 Tauragės aps. kar. komisaras. 1953—59 dirbo Jonavos rj. kolūkiuose. Nuo 1956 TSKP narys. Nuo 1959 adm. darbuotojas Jonavos, Ukmergės rj.

LEBEDŸS Julius [g. 1917.XI.15 Devynduoniuose (Kėdainių rj.)] — vertėjas, redaktorius, Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas (1965). 1935 baigė Kėdainių g-ją. 1935—40 Kauno un-te studijavo filologiją, kartu dirbdamas f-to bibliotekininku. Nuo 1940.II tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Nuo 1940.VII Lietuvos Liaudies kariuomenės pulko polit. vadovas, vėliau adm. darbuotojas. D. Tėvynės karo pradžioje adm. darbuotojas Čkalove (dab. Orenburgas). 1941—1947 tarnavo Raudonojoje Armijoje. Nuo 1943 TSKP narys. 1947—48 Polit. lit-ros leidyklos redaktorius Vilniuje. Nuo 1948 Partijos istorijos in-to marksizmo-leninizmo klasikų veikalų vertimų sektoriaus vedėjas. Išvertė į liet. kalbą ir suredagavo K. Markso, F. Engelso, V. Lenino veikalų, sudarė K. Didžiulio, K. Preikšo, K. Požėlos raštų rinkinius.

LEBEDŸS Jurgis [g. 1913.I.12 Devynduoniuose (Kėdainių rj.)] — literatūros tyrinėtojas, filologijos mokslų daktaras (1966). 1937 baigęs Kauno un-to humanitarinių mokslų fakultetą, mokytojavo Utenos, Skuodo gimnazijose, Panevėžio mkt. seminarijoje. 1946—48 Liet. literatūros in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1946 Vilniaus un-to liet. lit-ros katedros dėstytojas (1953—54 ir nuo 1967 katedros vedėjas), nuo 1956 docentas, nuo 1968 profesorius. 1953 apgynė filol. mokslų kandidato disertaciją. Tyrinėja daugiausia feod. epochos liet. lit-rą. Daktaro disertacijoje „Mikalojus Daukša" L. išnagrinėjo vieno liet. raštijos pradininkų gyvenimą ir veiklą, plačiai nušvietė visuomeninį bei kultūrinį XVI a. Lietuvos gyvenimą. Išleido monografijų, paskelbė straipsnių apie S. Daukantą, S. Stanevičių, J. Zablockį, B. Vilentą, S. Slavočinskį, K. Donelaitį, M. Daukšą, seniausius liet. raštijos paminklus. „Lietuvių literatūros istorijos" I tomui (1957) parašė skyrius apie S. Valiūną, S. Stanevičių, D. Pošką. Parengė S. Stanevičiaus raštų, XVII—XVIII a. smulkiosios liet. tautosakos ir kitų feod. laikotarpio liet. raštijos paminklų moksl. leidimus. L. moksl. darbai pasižymi visapusišku, giliu tiriamos epochos pažinimu, preciziška analize. L. — „Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos" literatūros ir kultūros skyriaus redaktorius konsultantas.

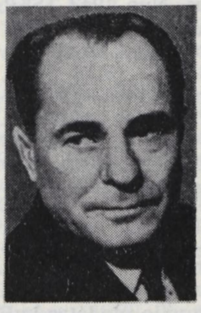

Ršt.: Simano Daukanto biblioteka.—„Lietuvių literatūros instituto darbai", t. 1, K., 1947; Simonas Stanevičius (Monografija), V., 1955; K. Donelaičio autografų leidinys.—„Literatūra ir kalba", t. 2, V., 1957; Mikalojus Daukša (Monografija), V., 1963; **J. Lebedys, J. Palionis,** Seniausias lietuviškas rankraštinis tekstas.—„Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai", t. 3, V., 1964.

Leid.: **S. Stanevyčia,** Pasakėčios, V., 1948 [su įvadiniu straipsniu ir paaiškinimais]; **S. Stanevičius,** Dainos Žemaičių, V., 1954 [su įvadiniu straipsniu ir paaiškinimais]; Smulkioji lietuvių tautosaka XVII—XVIII a. (Priežodžiai, patarlės, mįslės), V., 1956 [su įvadiniu straipsniu ir paaiškinimais]; Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija (Feodalizmo epocha), red. K. Korsakas ir J. Lebedys, V., 1957; **S. M. Slavočinskis,** Giesmės tikėjimui katalickam priderančios (1646), V., 1958 [fotografuotinis leidimas su įvadiniu straipsniu, paaiškinimais ir žodynu]; **S. Stanevičius,** Raštai, V., 1967 [su įvadiniu straipsniu ir paaiškinimais].

LEBEDŸS Vincas [1887 Devynduoniuose (Kėdainių rj.) — 1945.II.26 ten pat] — Didžiojo Tėvynės karo partizaninio judėjimo dalyvis. Mažažemis valstietis. 1943—44 Gražinos partizanų junginio ryšininkas. Išvijus hitlerinius okupantus, taryb. aktyvistas. Burž. nacionalistų nužudytas.

LEBEDÝTĖ Elena [1927.XII.5 Devynduoniuose (Kėdainių rj.) — 1946.XII.19 ten pat] — tarybinė kaimo aktyvistė. Kilusi iš mažažemių valstiečių. 1945 įstojo į VLKJS, buvo Margininkų (Kėdainių rj.) apyl. dešimtininke, agitatore. Burž. nacionalistų nužudyta kartu su komjaunuole seseria Marija.

LĖBELIS (Löbell) Ričardas [XIX a. antrojoje pusėje] — vokiečių pedagogas. 1884, naudodamasis G. Neselmano rinkiniu „Lietuvių liaudies dainos", paskelbė str. „Apie lietuvių liaudies poeziją" („Über litauische Volkspoesie"), kuriame vertino liet. liaudies dainas. Iškeldamas artimus dainos ryšius su valstiečių, iš dalies ir žvejų, gyvenimu, darbu, buitimi ir šeima, L. pabrėžė liet. liaudies poezijos grožį. Plėtodamas J. V. Getės mintis apie liet. liaudies dainų savitumą, L. gilinosi į jų tematiką. L. vertinimo kriterijai susiję su klasicizmo ir romantizmo estetika.

LEBĒLIŲ PĖLKĖ — pelkė Akmenės rj., 4 km į š. r. nuo Akmenės. Plotas 320 ha (pramoninis 262 ha). Sausuminės kilmės raistinė aukštapelkė, apie 3 km ištįsusi iš r. į v. Dabikinės ir Agluonos vandenskyroje. Durpių klodo didž. storis 5,3 m, vid. 2,65 m. Durpės aukštapelkinės — fuskuminės ir mediuminės. Vid. susiskaidymas 22%, vid. peleningumas 4,3%. Ištekliai apie 7 mln. m^3, iš jų 1,8 mln. m^3 mažai susiskaidžiusių durpių. Pelkė apsausinta. Durpės kasamos kraikui.

LEBENÌŠKIAI — kaimas Biržų rj., Vabalninko apyl., 7 km į p. v. nuo Vabalninko; kolūkio centras. 206 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la (1919—50 pradinė, 1950—62 septynmetė), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1951). 1585 ist. šaltiniuose minima L. vaitystė. Buržuazijos valdymo metais kaime veikė LKP kuopelė, kuriai vadovavo V. Kriukas. Hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai Lebeniškiuose sušaudė apie 30 žmonių.

LEBIÒNKA Juozas [g. 1918.IX.29 Šešuolėliuose (Širvintų rj.)] — literatūros tyrinėtojas, filologijos mokslų kandidatas (1961). 1941 baigęs Ukmergės mkt. seminariją, mokytojavo Ukmergės aps. pr. ir vid. m-lose, Ukmergės mkt. seminarijoje, Vilniaus vid. m-lose. Nuo 1946 TSKP narys. 1950 baigė Vilniaus Ped. in-to rusų kalbos ir lit-ros f-tą. 1953—58 Liet. kalbos ir lit-ros in-to moksl. sekretorius. 1962—66 Šiaulių Ped. in-to dėstytojas (nuo 1966 docentas). Nuo 1967 Maskvos Kooperatinio in-to (Vilniaus mokomojo-konsultacinio punkto) dėstytojas. „Lietuvių literatūros istorijai" (t. 2,

1958) parašė skyrių apie V. Kudirką. Paskelbė straipsnių apie V. Kudirkos idėjines pažiūras, apie Vilniaus un-to profesorių I. Loboiką, lenkų rašytoją L. Unickį.

LEBRÈNAS (le Brun, van Bruyn) Andrius [1737 Paryžiuje — 1811.IX.30 Vilniuje] — prancūzų dailininkas, dirbęs Lietuvoje. Mokėsi Romoje. Apie 1768 atvyko į Lenkiją. Sukūrė skulptūrų pilies rūmams ir Lazenkų rūmams bei parkui Varšuvoje. Po 1795 kurį laiką gyveno Peterburge. 1803—11 Vilniaus un-to skulptūros dėstytojas. Sukūrė Čartoriskių, Oginskių, Pliaterių, Poniatovskių ir kt. skulptūrinių portretų.

LÈCHEMAS Germanas [g. 1892.II.3 Vilniuje] — fizikas, fizikos-matematikos mokslų kandidatas (1965). 1916 baigė Petrogrado un-tą. 1918—20 dėstė Vilniaus technikume, 1920—23 ir 1926—41 įvairiose Kauno g-jose. 1924—26 studijavo Pragos Eksperimentinės fizikos in-te, kurį baigė 1926. Hitlerinės okupacijos metais gyveno nelegaliai. 1945—1949 Švietimo liaudies komisariato, Švietimo m-jos ped. kabineto darbuotojas, m-lų inspektorius. Nuo 1949 dirba ped. darbą Vilniaus Ped. in-te. Nuo 1965 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie medžiagos pagr. daleles, priežastingumo principą fizikoje, entropijos ir informacijos ryšį ir kt. Be to, paskelbė daug įvairių mokslo populiarinimo straipsnių.

Ršt.: Atominė energija ir jos panaudojimas, V., 1955; Žymėti atomai ir jų panaudojimas, V., 1957.

LECKAVÀ, Leckiškė, — kaimas Mažeikių rj., Reivyčių apyl., 12 km į š. v. nuo Mažeikių; kolūkio centras. 181 gyv. (1959). Stovi Ventos deš. krante; kaimo š. pakraščiu teka Vadakstis, kuria eina Latvijos TSR siena. Yra ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1949), vaistinė (nuo 1949), aštuonmetė m-la (nuo 1911 pradinė, 1947—61 septynmetė), kultūros namai (nuo 1953), biblioteka (nuo 1950). Iš L. eina keliai į Mažeikius, Laižuvą, Pikelius. Vadaksties kair. krante prie L. yra piliakalnis. Ist. šaltiniuose L. minima XVII a. pradžioje. 1840 joje gyveno 45 šeimos, 1867 buvo 381 gyv., 1897 — 1187. I pasaul. karo metu smarkiai nukentėjo. 1918 pab. buvo susikūrusi Tarybų valdžia. Buržuazijos valdymo metais kurį laiką priklausė Mažeikių valsčiui, vėliau buvo sudarytas L. valsčius. 1923 buvo 425 gyv., veikė keliolika parduotuvių, vyko prekymečiai. 1941 hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai netoli Mažeikių išžudė 11 L. gyventojų šeimų, sušaudė taryb. aktyvistą M. Murnikovą. D. Tėvynės karo metu L. buvo beveik visa sunaikinta.

„LECTE ŠO" („Paskutinė valanda") — komunistinis vienkartinis leidinys žydų kalba, išleistas 1922 Kaune. Išleido Kauno miesto tarybos darbininkų frakcija seimo rinkimų kampanijos proga. Burž. valdžios konfiskuotas.

LĖČAS Petras [apie 1840 Naujapamūšyje (Pakruojo rj.) — apie 1910] — liaudies skulptorius. Buvo kumetis. Pats išmoko rašyti. Po 1861 Pašvitinio (Pakruojo rj.), Joniškio, Šiaulių apylinkėse dirbo koplytstulpius, kūrė originalias meniškas skulptūrėles. L. koplytstulpių su įrėžtomis 1877—1907 metų datomis išliko Pašvitinio ir Meškuičių (Šiaulių rj.) apylinkėse.

LĖDAS Pijus [g. 1920.VII.16 Laukiniškėse (Šakių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1937 įstojo į LKJS. 1940—41 LLKJS Šakių aps. k-to instruktorius. Nuo 1942 TSKP narys. 1942—44 LLKJS Šakių aps. pogr. k-to sekretorius, nuo 1943 „Jūros" būrio partizanas. 1944—45 LLKJS Šakių aps. k-to I sekretorius, 1946—49 LKP Šakių aps. k-to darbuotojas. 1949—51 mokėsi Resp. part. m-loje. 1951—52 LKP Lazdijų rj. k-to sekretorius, nuo 1952 adm. darbuotojas Lazdijuose ir Šakiuose.

LEDÝNMETIS — netikslus *pleistoceno* pavadinimas.

LĖDO RITULÝS. Lietuvoje pradėtas kultivuoti 1922. Pradžioje buvo žaidžiamas Skandinavijos L. r.; 1927 buvo pereita prie Kanados sistemos. 1922—24 įvyko keletas draugiškų rungtynių. 1926 vyko pirmosios Lietuvos L. r. pirmenybės, kuriose dalyvavo 4 komandos (nugalėjo LFLS — Lietuvos Fiz. lavinimosi s-gos komanda). 1927 Lietuvos L. r. pirmenybėse dalyvavo jau 8 komandos, L. r. pradėtas žaisti ir kt. miestuose. 1931 įvyko pirmosios tarpt. rungtynės tarp Kauno „Vilties" klubo sportininkų ir Rygos darbininkų komandos, 1932 — pirmosios tarpvalstybinės rungtynės Lietuva—Latvija. Nugalėjo latviai. 1933 L. r. pirmenybėse dalyvavo 13 komandų. 1935 Lietuvos studentų L. r. komanda dalyvavo Pabaltijo studentų olimpiadoje, 1938 Lietuvos rinktinė — pasaulio L. r. pirmenybėse Pragoje (nugalėjo Rumuniją ir 3 rungtynes pralaimėjo). Iš to meto L. r. žaidėjų pažymėtini V. Ilgūnas, V. Karalius, J. Klimas.

Pirmuoju Lietuvos TSR L. r. čempionu 1941 tapo Kauno „Spartako" komanda. Po D. Tėvynės karo visoje Tarybų Sąjungoje pradėtas žaisti Kanados tipo ledo ritulys. 1947—48 TSRS I grupės pirmenybėse žaidė Kauno „Spartako" komanda. Geriausieji ledo ritulininkai Z. Ganusauskas ir J. Pimpis buvo TSRS rinktinės dalyviai. 1950—52 TSRS II grupės pirmenybėse žaidė „Inkaro" ir „Kauno audinių" komandos. 1958—1961 Lietuvos rinktinė žaidė TSRS „B" klasės pirmenybėse, 1962 ir 1966 TSRS tautų žiemos I ir II spartakiadose. Lietuvos čempionėmis buvo Kauno komandos: „Dinamo" (1946), „Spartakas" (1947), „Žalgiris" (1948), „Inkaras" (1949, 1951, 1953, 1955—56, 1958, 1963—65, 1967), Kauno audiniai" (1952, 1960) ir Vilniaus „Spartakas" (1954). Lietuvos TSR žiemos spartakiadų čempionais buvo Vilniaus (1962) ir Kauno (1966) ledo ritulininkai. 1967.I.1 L. r. kultivavo apie 5200 sportininkų.

LEGAĨLIAI — kaimas Biržų rj., Sodeliškių apyl., 13 km į š. v. nuo Biržų, 3 km į v. nuo Biržų—Skaistkalnės kelio. 104 gyv. (1959). Vid. m-la (1904—57 pradinė). Ist. šaltiniuose L. minimi 1586.

LEGEČIAĨ — kaimas Radviliškio rj., Pašušvio apyl., 9 km į š. v. nuo Baisogalos. 60 gyv. (1959). Per kaimą teka Legetys (Beržės deš. intakas). Girininkija (nuo 1930), ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas, pr. m-la (apie XIX a. pab. įkurta pradinė; 1951—61 septynmetė, 1961—66 aštuonmetė), biblioteka (nuo 1951). Burž. nacionalistai 1946 nužudė keturis L. gyventojus.

LEGEČIŲ̃ MIŠKAS — miškas Radviliškio rj., 10 km į v. nuo Baisogalos, abipus Šušvės (Nevėžio intako). Priklauso Radviliškio miško pramonės ūkio Legečių girininkijai. Plotas 1002 ha; medynų 898 ha. Reljefas lyguminis, tik Šušvės krantai išraižyti griovų. Dirvožemiai daugiausia velėniniai gliejiški ir gliejiniai, išplauti bei sujaurėję, priemoliniai; aptinkama jaurinių gliejiškų, priesmėlinių, ir žemutinio tipo pelkinių. Vyraujantis miško tipas — drėgna giria su uosiu. 91% medynų savaiminės kilmės. Beržynų yra 48%, drebulynų 20%, eglynų 15%, pušynų 11%, juodalksnynų 4%, baltalksnynų 2%. Jaunuolynai sudaro 60%, pusbrandžiai medynai 28%, pribręstantieji 5%, brandieji 7%. Vid. amžius 24 metai, vid. bonitetas I,9, vid. skalsumas 0,8, vid. tūris 84 ktm/ha, vid. prieauga 3,5 ktm/ha. Yra briedžių, stirnų, šernų, lapių, kiaunių, voverių, Šušvėje — ūdrų. Miško dalis palei Šušvę (408 ha) — apsauginė, likusioji — eksploatacinė. Per metus iškertama apie 700 ktm. Į r. nuo L. m. yra Legečių kaimas.

LEGENDÀ [lot. *legenda* — tai, kas skaitytina, iš *lego* — skaitau] — pasakojamosios tautosakos kūrinys, dažniausiai pagrįstas religiniu siužetu. Liet. tautosakoje populiariausios L. yra apie dievo (Kristaus) ir šventųjų keliones po žmones. Tačiau dauguma L. neturi mistikos, tikroviškai traktuoja tautosakiniais personažais paverstas mitologijos būtybes, rodo socialinio teisingumo siekimą, užuojautą vargšams, skriaudžiamiesiems ir tokiu būdu atspindi pažangaus liaudies mąstymo pradmenis. Abejingumą religijai rodo ypač tos L., kurios šventuosius (Petrą, Povilą, Mykolą) vaizduoja jumoristiškai ir net satyriškai, tarytum parodijuodamos bažnytines legendas. Siužeto vystymu, personažų traktavimu legendos artimos nuotykių, buitinėms pasakoms. Menine forma, pasakojimo būdu legendos artimesnės sakmėms, padavimams, pasakojimams, nes neturi pasakoms būdingų meninių puošmenų. Liet. liaudies legendų paskelbta nedaug. Daugumas surinktų L. saugoma Liet. kalbos ir lit-ros in-to tautosakos rankraštyne. Be tautosakinių, yra ir literatūrinių legendų. Liet. lit-roje žino-

miausios A. Vienuolio legendos („Kaukazo legendos" ir kt.).

Lit.: Lietuvių tautosakos apybraiža, V., 1963.

LEGMÌNĖS MÌŠKAS, Paežerių miškas,— miškas Pakruojo rj., 2 km į r. nuo Pakruojo, palei geležinkelį į Joniškėlį. Priklauso Pakruojo miškų ūkio Pakruojo girininkijai. Plotas 829 ha; medynų 788 ha. Miškas apie 6 km ištįsęs iš š. r. į p. v. Reljefas lyguminis. R. pakraščiu teka Ežerėlė (Daugyvenės intakas). Dirvožemiai velėniniai gliejiški, išplauti bei sujaurėję, priemoliniai. 96% medynų savaiminės kilmės. Uosynų yra 37%, drebulynų 24%, beržynų 25%, eglynų 10%, pušynų 2%, ąžuolynų ir juodalksnynų po 1%. Jaunuolynai sudaro 53%, pusbrandžiai medynai 39%, pribręstantieji 5%, brandieji 3%. Medynų vid. amžius 30 metų, vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,8, vid. tūris 95 ktm/ha, vid. prieauga 3,2 ktm/ha. Yra pavienių 120—160 metų ąžuolų, nemaža liepų. Gausu stirnų, šernų, lapių, kiškių; yra briedžių, kiaunių. Miškas įeina į Pakruojo miesto žaliąją zoną. Atkuriamaisiais, ugdomaisiais ir sanitariniais kirtimais per metus iškertama apie 1600 ktm. Ties š. pakraščiu yra Petrašiūnų dolomitų karjeras.

LEGOTÍENĖ Pranė [**Tamakauskaitė;** g. 1907.II.15 Naumiestyje (dab. Kudirkos Naumiestis)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. 1918—38 auklė, namų darbininkė Kudirkos Naumiestyje, Vilkaviškyje, Kybartuose. 1930 įsijungė į rev. judėjimą: melioracijos darbininkų tarpe platino kom. lit-rą, dalyvavo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos darbe. 1931 už rev. veiklą kalinta Marijampolėje, Kaune. 1939—65 namų šeimininkė, dirbo atsitiktinius darbus. Pensininkė.

LEIBÒVIČIUS Eliocha [g. 1922.I.25 Obeliuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Stalius. Kilęs iš valstiečių. 1937 įstojo į LKJS, buvo komjaunimo kuopelės sekretorius ir LKJS Rokiškio aps. k-to narys. Nuo 1939 Komunistų partijos narys, buvo part. kuopelės Obeliuose sekretorius. Už kom. veiklą 1940 kalintas Panevėžyje. 1940—41 darbininkas Kaune. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1944 demobilizuotas, iki 1958 dirbo Vilniuje. Pensininkas.

LEIBÒVIČIUS Herškė [slap. **Nesvisii;** 1700—1770] — dailininkas. Radvilų Nesvyžiaus dvaro raižytojas. Sukūrė portretų, religinių paveikslų (Marijos paveikslas Bernardinų bažnyčioje Vilniuje), ekslibrių ir kitų grafikos kūrinių. Svarb. darbai yra 165 didelio formato grafinių portretų rinkinys „Kunigaikščių Radvilų šeimos atvaizdai" („Icones Familiae Ducalis Radvilanae", 1751) ir vario raižinys „Lietuvos pranciškonų ordino vienuolynų žemėlapis" su vienuolynų ir prie jų esančių bažnyčių atvaizdais. Yra duomenų, kad Vilniuje 1750 buvęs išleistas L. iliustruotas leidinys „Onos skausmo stovykla" („Castrum doloris Annae de Prin. Sanguscis Radziviliae... in secl. S. Jes. Niesvisii, 1747").

LEIBOVIČIŪTĖ Feiga [**Laferienė;** g. 1914.IV.15 Raseiniuose] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Darbininkė. 1931 įstojo į LKJS. Veikė Kaune, buvo kuopelės sekretorė. 1933 nuteistà 6 metus kalėti. Kalėjo Kaune, Ukmergėje, Bajoruose (dab. Kretingos dalis). 1940—41 darbininkė Kaune, 1942—46 Balachnoje (Gorkio sr.), vėliau Kaune. Nuo 1950 TSKP narė.

LÉICIŠKIAI — kaimas Kapsuko rj., Gudelių apyl., 14 km į v. nuo Balbieriškio, 4 km į p. nuo Igliaukos. 74 gyv. (1959). P. pakraštyje yra Leiciškių ežeras. Kaimas įsikūręs XVI a. viduryje.

LÉICIŠKIŲ ĖŽERAS — ežeras Kapsuko rj., 1 km į v. nuo Gudelių, 5 km į p. nuo Igliaukos. Plotas 15 ha, didž. gylis 6,9 m. Ežeras ovalus; ilgis 510 m, didž. plotis 340 m, kranto linijos ilgis 1480 m. Krantai vietomis pelkėti. Nenutekamas. Prie ežero įsikūrę Leiciškiai, Šlavanta.

LEĨKIŠKIAI — kaimas Tauragės rj., Girininkų apyl., 7 km į v. nuo Tauragės. 78 gyv. (1959). P. pakraščiu teka Ežeruona (Jūros intakas). Pr. m-la (nuo 1960). Ist. šaltiniuose L. minimi 1653 (4 kiemai, $1^3/_4$ valako).

LEIKŠTÌKAS — ežeras Molėtų rj., 3 km į p. nuo Joniškio. Plotas 11 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. į p.; ilgis 700 m, didž. plotis 300 m, kranto linijos ilgis 2190 m. Krantai aukšti, miškingi. Išteka upelis į Leikštikėlio ežerą (Žeimenos baseinas).

LEILĖNAI — kaimas Telšių rj., Tryškių apyl., 3 km į r. nuo Tryškių. 198 gyv. (1959). Į p. v. nuo kaimo yra Leilinės miškas, už jo (apie 2 km nuo L.) — Gelžės pelkė. 1960 Leilėnuose rastas molinis puodas su sidabrinėmis Žečpospolitos ir Prūsijos 1617—1716 monetomis. Dalis lobio pateko į Istorijos-etnografijos muziejų Vilniuje ir Telšių kraštotyros muziejų. XX a. pr. L. gyventojas A. Jokšas platino slaptą liet. spaudą.

LEIMONTÁITĖ Antanina [**Steponavičienė;** g. 1906.VI.1 Rygoje] — aktorė, Lietuvos TSR nusipelniusi artistė (1954). 1924 baigė Rygos g-ją. 1926—30 dirbdama auklėtoja Rygos lietuvių vaikų prieglaudoje, dalyvavo liet. scenos mėgėjų veikloje, lankė Rusų liaudies teatro ir Rusų dramos teatro studijas. 1930—32 ir 1934—1940 Valstybės teatro, 1932—34 Šiaulių dramos teatro aktorė. Dalyvavo scenos mėgėjų veikloje. 1940—41 Vilniaus dramos teatro, nuo 1944 Akademinio dramos teatro aktorė. Dalyvauja meninio skaitymo vakaruose (lietuvių ir rusų kalbomis skaito K. Donelaičio, S. Nėries, B. Sruogos, Žemaitės, S. Jesenino, A. Puškino ir kt. rašytojų kūrinius).

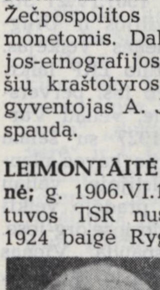

Vaidmenys: princesė Turandot (K. Gocio „Princesė Turandot"), Siuzi Kurtua (M. Panjolio „Topazas"), Beatričė (P. Kalderono „Dama vaiduoklė" ir „Meile nežaidžiama"), Šamanova (A. Arbuzovo „Tania"), Zabelina (N. Pogodino „Kremliaus kurantai"), Ignotienė (A. Gudaičio-Guzevičiaus „Kalvio Ignoto teisybė"), Milford, Elzbieta (F. Šilerio „Klasta ir meilė", „Marija Stiuart"), Zvezdinceva (L. Tolstojaus „Švietimo vaisiai"), Bajalienė (G. Landsbergio-Žemkalnio „Tadas Blinda"), Pulkininko našlė (J. Smulio „Pulkininko našlė") ir kt.

LEĨMONTAS Juozas [g. 1896 Butniūnuose (Pakruojo rj.)] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Valstietis. 1915—17 tarnavo Rusijos kariuomenėje. 1918 grįžęs į Lietuvą, įsijungė į rev. judėjimą, platino kom. lit-rą Vaškų (Pasvalio rj.) vls., buvo Butniūnų kaimo LKP kuopelės narys. Visą laiką dirba žemės ūkyje.

LEĨNARTAS Jonas [g. 1927.VII.13 Vatušiuose (Plungės rj.)] — administracinis darbuotojas. 1945—54 Telšių plentų v-bos, vartotojų kooperatyvų s-gos, laikr. „Tarybinė Žemaitija" darbuotojas, Telšių miesto, vėliau rajono vykd. k-to sekretorius. Nuo 1954 TSKP narys. 1954—56 dirbo laikr. „Tarybinė Klaipėda" redakcijoje. 1960 baigė Vilniaus Aukštąją part. m-lą. 1960—65 part. ir adm. darbuotojas Radviliškyje, Šiauliuose. Nuo 1965 Šiaulių rj. vykd. k-to pirmininkas.

LÉIPALINGIO GIRIÀ — miškas Lazdijų rj., 6 km į p. nuo Leipalingio. Priklauso Veisiejų miškų ūkio Baltašiškės ir Gerdašių girininkijoms. Plotas 2193 ha. *Kapčiamiesčio miškų* masyvo dalis. Miške telkšo Skirdo ežeras. V. pakraščiu teka Seira (Baltosios Ančios kair. intakas).

LÉIPALINGIS — miestelis Lazdijų rj., 11 km į r. nuo Veisiejų, 11 km į š. v. nuo Druskininkų; apylinkės ir kolūkio centras. 1046 gyv. (1959). Įsikūręs Seiros (Baltosios Ančios kair. intako) kair. krante. Plano struktūra radialinė; pastatai išsidėstę palei kelius. Pagr. gatvių susikirtime yra netaisyklingos formos aikštė. Melioracinės statybos v-ba, krakmolo g-la (iki 1959 spirito varykla), pieninė (nuo 1938), malūnas ir lentpiūvė (nuo 1928), buitinio aptarnavimo kombinato dirbtuvės, girininkija, ryšių skyrius, 25 lovų ligoninė (nuo 1956), vaistinė (nuo 1951), vid. m-la (nuo 1945), turinti nemažą kraštotyros muziejų, kultūros namai (nuo 1950), biblioteka (nuo 1946). Iš L. eina keliai į Merkinę, Druskininkus, Kapčiamiestį, Veisiejus, Seirijus. Netoli L. yra Černiauskų ir Druskininkėlių piliakalniai, Papilės senkapiai.

Leipalingio dvaras (ilgą laiką vadintas Lepunikais) istoriniuose šaltiniuose minimas nuo 1503. Žygimantas Senasis

1508 padovanojo jį savo raštininkui J. Sapiegai. 1516 jau minimas ir L. miestelis. Nuo XVIII a. pabaigos L. priklausė Pliateriams. 1808 Varšuvos kun-stės statistiniame aprašyme L. vadinamas nuskurdusiu šlėktiniu miesteliu, turinčiu 250 gyventojų. XIX a. pr. veikė geležies liejykla. 1818—1950 L. — valsčiaus centras (1897 jame buvo 1314 gyv., nemažai prekybininkų; 1923 — 751 gyv.). 1817 ar 1818 įsteigta parapinė m-la; 1819 joje mokėsi 26 vaikai. 1870 įsteigta valdinė pr. m-la. 1923 išparceliavus L. dvarą, jo rūmuose įsteigta progimnazija, 1935 reorganizuota į 6 skyrių pr. m-lą.

D. Tėvynės karo metais L. smarkiai nukentėjo. Vok. faš. okupantai ir vietiniai burž. nacionalistai 1941 nužudė apie 150 gyventojų. 1944 pr. L., Kapčiamiesčio ir Veisiejų apylinkėse veikė partizanų būrys „Dainavos partizanas". 1946—1949 vietiniai burž. nacionalistai išžudė apie 15 Leipalingio taryb. aktyvistų šeimų.

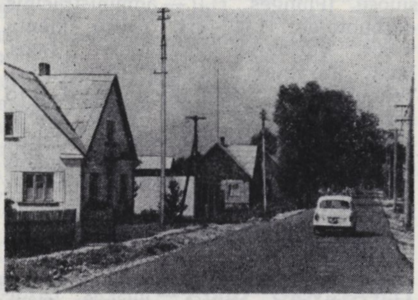

Leipalingis

LĖISTRUMAS Kazys [g. 1924.XII.6 Ginteniuose (Telšių rj.)] — agronomas selekcininkas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1956), Lietuvos TSR nusipelnęs agronomas (1965). 1950 baigė Ž. ū. akademiją. 1950—56 Valst. selekcijos stoties, 1956—58 Žemdirbystės in-to moksl. bendradarbis, nuo 1958 to paties in-to selekcijos skyriaus vedėjas. Drauge su kitais sukūrė rajonuotas kviečių veisles Mūras ir Garsas. Paskelbė moksl. straipsnių selekcijos ir sėklininkystės klausimais.

LEĨTĖ — upė Šilutės rj., Nemuno deš. intakas. Ilgis 26 km, baseino plotas 143 km^2. Prasideda 7 km į p. v. nuo Katyčių ir teka v. kryptimi. Įteka į Nemuną 4 km aukščiau Rusnės. Vid. debitas žiotyse 1,50 m^3/s, vid. nuolydis 63 cm/km. Turi 2 intakus (abu deš.).

LEITGIRIŲ̃ PÉLKĖ — pelkė Šilutės rj., 14 km į p. r. nuo Šilutės, tarp Nemuno intakų Leitės ir Veržės. Plotas 166 ha. Pelkė ežerinės kilmės: viduryje — raistinė aukštapelkė, pakraščiuose — plynraistinė tarpinio tipo pelkė. Durpių klodo didž. storis 5,1 m, vid. 2,86 m. Pelkės viduryje durpės aukštapelkinės, fuskuminės, pakraščiuose — žemapelkinės, plynraistinės. Vid. susiskaidymas 24%, vid. peleningumas 3,8%. Pelkės pavir-

Leitgirių pelkė

šius apsausintas, pakraščiuose yra senų karjerų. Rytuose prie pelkės yra Leitgirių kaimas.

LEKÃVIČIUS Algirdas [g. 1921.VI.27 Avinėliuose (Kaišiadorių rj.)] — botanikas sistematikas, biologijos mokslų kandidatas (1964). 1957 baigė Ž. ū. akademiją. 1958—59 Biologijos in-to, nuo 1959 Botanikos in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1963 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių apie retuosius, saugomus bei naujus Lietuvos augalus, daugiausia balandinius, viksvinius. Vienas „Lietuvos TSR floros" (t. 2—3, 1961—1963; Resp. premija 1965) autorių ir redaktorių, be to, vienas „Botanikos terminų žodyno" (1965) redaktorių.

LEKÃVIČIUS Bronius [1921.II.15 Tauragėje — 1944] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš darbininkų. 1937—40 tarnavo Lietuvos kariuomenėje muzikantu auklėtiniu. 1940—41 dirbo milicijoje Kaune. Nuo 1941 VLKJS narys. 1942—43 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. Nuo 1943.IX Margirio būrio partizanas. 1944 pavasarį hitlerininkų buvo Onuškio (Trakų rj.) vls. suimtas, kankinamas ir nužudytas.

LEKÃVIČIUS Juozas [g. 1907.IV.21 Jonavoje] — pažangus Brazilijos ir Urugvajaus lietuvių visuomenės veikėjas. 1926 įstojo į LKJS, platino LKP laikr. „Darbininkų atstovas". Po faš. perversmo (1926) kalintas Kaune, vėliau Varnių konc. stovykloje. 1927 su šeima emigravo į Braziliją. Dirbo kavos plantacijose San Paulo valstijoje, vėliau cukraus f-ke. Nuo 1929 pradėjo veikti Brazilijos lietuvių pažangiosiose org-jose. Platino progresyviąją spaudą. Vienas pirmųjų lietuvių rev. org-jų steigėjų. Padėjo leisti Brazilijos Komunistų partijos liet. laikr. „Darbininkų žodis", organizavo Raudonosios pagalbos org-jos kuopeles. Už rev. veiklą kelis kartus kalintas, 2 kartus ištremtas į Urugvajų. 1934—56 gyveno Montevidėjaus mieste. Su kitais leido pažangų liet. laikr. „Raudonoji vėliava", vėliau organizavo laikr. „Darbas". 1956 grįžo į Tarybų Lietuvą, dirba adm. darbą Vilniuje. Nuo 1960 TSKP narys.

LEKÃVIČIUS Juozas [g. 1914.IV.25 Puodžiūnuose (Pasvalio rj.)] — žemės ūkio darbininkas, Socialistinio Darbo Didvyris (1949). Nuo 1948 Pakruojo rajono Poželos kolūkio grandininkas. Užaugino didelius rugių derlius. 1950—54 TSRS AT deputatas.

LEKÃVIČIUS Rokas [1922.IV.24 Menciūniškyje (Alytaus rj.) — 1947.IV.24] — pedagogas. Baigęs Alytaus mkt. seminariją, nuo 1943 mokytojavo pr. m-loje. Nuo 1940 VLKJS narys. 1944—45 tarnavo Raudonojoje Armijoje. Demobilizuotas dirbo mokytoju Merkinės g-joje, Merkinės vls. švietimo skyriaus vedėju. Burž. nacionalistų nužudytas kelyje iš Varėnos į Merkinę.

LEKĖ̃CKAS Kazys [1877.III.4 Šilavote (Kapsuko rj.) — 1944.XII.12 Kaune] — rašytojas, pedagogas. 1896 baigęs Veiverių mkt. seminariją, dirbo mokytoju Lenkijoje. Po 1905 persikėlęs į Kauną, dirbo Žaliakalnio lietuvių pr. m-los vedėju, dėstė „Saulės" d-jos mokytojų kursuose. Dalyvavo „Dainos" d-jos, Lietuvių mokytojų s-gos veikloje. 1905—09 daugiausia B. Dagilio slapyvardžiu „Vilniaus žiniose", „Lietuvos ūkininke", „Mokykloje", „Lietuvos žiniose" išspausdino feljetonų, apsakymų („Mikutis" ir kt.), apys. „Rutelienė". Kūriniuose vaizdavo darbo žmonių vargą ir išnaudojimą. Po I pasaul. karo tarnavo Lietuvos Valstybės kontrolės žinyboje. Nuo 1932 ūkininkavo Kalinavoje (netoli Garliavos).

Ršt.: [Kūriniai].— Audroms siaučiant, sudarė B. Pranskus, V., 1955.

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 2, V., 1958.

LEKĖ̃ČIAI — miestelis Šakių rj., 8 km į p. v. nuo Vilkijos, 5 km į v. nuo Nemuno, 1 km į š. nuo Kauno—Šakių plento; apylinkės centras. 767 gyv. (1959). Per L. teka Liekė (Nemuno intakas), iš š. prieina Rūdšilio miškas, iš p.— Paryžiaus ir Vincentavos miškai. Plano struktūra radialinė. Pastatai išsidėstę palei kelius. Lentpiūvė (nuo 1920), stalių dirbtuvės (nuo 1950), miško ruošos punktas, Lekėčių girininkija, ryšių skyrius, ambulatorija, vaistinė (nuo 1926), vid. m-la (pr. m-la įst. apie 1823; nuo 1945 prog-ja, 1949—54 septynmetė), biblioteka (nuo 1946). Ist. šaltiniuose 1579 minimas L. kaimas, priklausęs A. Sapiegai. Buržuazijos valdymo metais iš bažnytkaimio išaugo miestelis. 1923 jame buvo 70 gyv., 1940 apie 300 (šalia jo buvo L. kaimas su 395 gyv.). 1919 įsteigtas ž. ū. kooperatyvas (turėjęs skyrius Pavilkijyje, Vilkijoje, Žemojoje Panemunėje, Seredžiuje) Lekėčiuose pastatė elektrinę, lentpiūvę, malūną. Buvo atidaryta vaistinė, sveikatos punktas, paštas. Veikė pr. m-la, smulkaus kredito d-ja (1913 įst. skolinamoji taupomoji d-ja), miškų urėdija (Rūdelėje) ir girininkija.

LEKĖ̃ČIŲ MĨŠKAS — miškas Šakių rj., 10 km į š. v. nuo Kazlų Rūdos. Priklauso Kazlų Rūdos miško pramonės ūkio Novos ir Višakio Rūdos girininkijoms. Plotas 4856 ha. *Kazlų Rūdos miškų* masyvo dalis. Miško r. pakraščiu teka Višakis (Šešupės intakas), š. pakraštyje yra *Novaraiščio* durpynas.

LEKĒMĖ — kaimas Plungės rj., Stalgėnų apyl., 7 km į p. nuo Plungės, 0,5 km į v. nuo Plungės—Rietavo plento. 133 gyv. (1959). Į p. v. nuo L., Minijos deš. krante, stovi medžiais apaugęs piliakalnis.

Iš p. piliakalnį juosia Minija, iš v. ir š.— gili šaltiniuota dauba, iš r.— puslankiu einąs 35 m ilgio griovys. Piliakalnio aikštelę (1600 m² ploto) iš r. saugo 5 m aukščio pylimas. L. piliakalnis krantinio tipo, naudotas IX—XIII a.

LĖKERTAS Hiršas [1879 Onuškyje (Trakų rj.) — 1902.VI.10 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. 1895 apsigyveno Vilniuje, dirbo batsiuviu, dalyvavo streikuose, kovojo su streiklaužiais. 1900.V su grupe darbininkų Vilniuje užpuolė policininkus, vedusius suimtus rev. judėjimo dalyvius. Už tai suimtas, 15 mėn. kalintas Vilniuje ir Peterburge, paskui dvejiems metams ištremtas į Jekaterinoslavo gub., iš kur 1902 pabėgo. 1902 dalyvavo Gegužės Pirmosios demonstracijoje Vilniuje. 26 demonstracijos dalyviai Vilniaus gubernatoriaus fon Valio įsakymu buvo viešai išplakti rykštėmis. Už tai keršydamas, L. mėgino 1902.V.5 fon Valį nušauti, bet tik sužeidė. Pasikėsinimo vietoje buvo suimtas ir Kalvarijos aikštėje Vilniuje pakartas. 1922 Minske atidengta jam skirta memorialinė lenta.

LĖKIAI, arkliukai, žirgeliai, gervės, ragavikai, geiveliai,— trobesių stogų galų viršūnių dekoratyvinės ornamentuotos vertikalios ar sukryžiuotos lentos. L. būdingi daugiausia mediniams seniau statytiems kaimų ir miestelių pastatams. L. būna porinių, pavienių ir mišrių. Poriniai L. padaromi sukryžiuojant ir pratęsiant vėjalentes bei atitinkamai išpiaustant jų galus; pavieniai L. daromi iš vertikaliai prie stogo kraigo pritvirtintų lentų; jungiant porinius ir pavienius L., susidaro mišrūs lėkiai. Poriniai ir mišrūs L. labiausiai išplitę v. Lietuvoje, ypač ant pajūrio ir Kuršių nerijos žvejų gyv. namų čiukurinių stogų ir ūkinių pastatų stogų. Poriniai L. paprastai esti išpiaustyti žirgelių motyvais; jų yra ir kitose Europos ir net kitų žemynų šalyse. V. Lietuvoje žirgeliai išpiaustyti išriestu sprandu, kruopščiai išdrožtomis kamanomis; iš kryžmos kyšo puokštė ar augalas su paukščiukais. R. Lietuvoje žirgeliai labiau stilizuoti ir panašūs į sukryžiuotus ragus. Žirgeliai susiję su senąja liet. religija. Jie turėję saugoti namus nuo ligų, skurdo, gaisro ir kt. nelaimių. Pavieniai L. yra vėlesnės kilmės, daryti ant dvišlaičių namų stogų ir esti augalų, paukščių, žuvų, inkilų, žmonių pavidalo; dažnai juose išpiaustyti namo pastatymo metai ir savininko inicialai; šių L. pasitaiko visoje Lietuvoje. R. Lietuvoje jie daugiausia buvo daromi gatviniuose kaimuose ir yra ploni, maži, lengvų formų. L. dažnai buvo dažomi balta, mėlyna, žalia, ruda spalva.

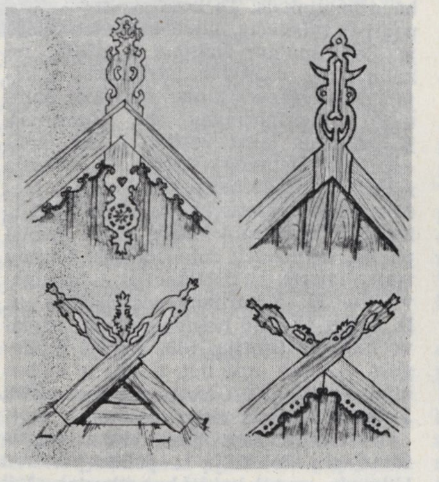

Lėkiai

Lit.: **P. Galaunė**, Lietuvių liaudies menas, K., 1930 [p. 26—28]; **A. Spelskis**, Miestų sodybinės statybos architektūra, V., 1959 [p. 133—139]; **I. Butkevičius**, Kuršių Neringos žvejų gyvenamieji namai.—„Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 1, V., 1958, [p. 180—183]; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964 [p. 241—244].

LEKSEMÀ [gr. *lexis* — žodis] — atskiras žodis kaip visų jam būdingų kaitybos formų visuma. Leksemą „gẽras" sudaro formų „gẽras", „gerà", „gẽro", „gerõs"..., „gerì", „gẽros"..., „gerèsnis, -ė"..., „geriáusias, -ia"..., „geràsis, -óji"... visuma. Leksikologijoje L. vadinamas leksikos vienetas. Šis terminas čia reiškia tą patį, ką ir „žodis", kai juo suprantama žodžio formų ir reikšmių visuma.

LÈKSIKA [gr. *leksikos* — priklausąs žodžiui] — kalbos žodyno sudėtis. Žodžių skaičius kalboje priklauso nuo tautos materialinės ir dvasinės kultūros lygio, nes leksikoje atsispindi tautos praeitis ir dabartis, pasiekimai ekonominio, visuomeninio, politinio, kultūrinio ir kitose gyvenimo srityse. Atsilikusios tautos teturi po kelis šimtus žodžių. Aukšto kultūros lygio ir senų lit. tradicijų tautų kalbose žodžių gali būti šimtai tūkstančių.

Kilmės, gramatikos, stilistikos ir kt. požiūriais liet. kalbos L. labai įvairi. Liet. kalboje yra daug žodžių, paveldėtų iš ide. senovės. Daugumas jų pateikiami ide. kalbų etimologiniuose žodynuose (pvz., „akis", „antis", „ausis", „avis", „duktė", „motina", „širdis", „voverė" ir t. t.). Dalis liet. kalbos žodžių būdingi tik baltų ir slavų kalboms (pvz., „ežeras", „karvė", „varna", „žvaigždė"). Didžiausią liet. kalbos leksikos dalį sudaro žodžiai, atsiradę įv. laikais kaip liet. tautos kultūros ir jos kalbos vystymosi rezultatas (pvz., „arklys", „atostogos", „deguonis", „įrankis", „proga", „varškė", „mokykla"). Liet. kalboje vartojama nemaža tarpt. žodžių (pvz., „algebra", „aritmetika", „biochemija", „biologija", „kibernetika", „kombainas", „literatūra", „teatras", „technika") ir įv. kalbų (rusų, baltarusių, lenkų, vokiečių ir kt.) skolinių (pvz., „baravykas", „barštis", „beždžionė", „blynas", „bulvė", „yla", „kambarys", „kisielius", „miestas"), kurie atsirado amžių būvyje, lietuviams bendraujant su kt. tautomis.

Savo daryba ir vartosena liet. kalbos L. taip pat labai įvairi. Liet. kalboje žodžiai sudaromi, naudojantis įv. priešdėliais, priesagomis, galūnėmis, šaknies balsių kaita, priegaidėmis ir jungiant du ar daugiau žodžių (pvz., „pajūris", „antakis", „girdykla", „ravėtuvas", „puodžius", „kamša", „sloga", „aũkštas", „saulėtekis", „kalbotyra").

Iš L. apimties ir vartojimo sferos galima spręsti apie kurios nors tarmės, profesijos, kurio nors rašytojo kalbos L.

L. nuolat kinta. Nykstant kuriam nors dalykui, reiškiniui, rečiau bevartojamas ir jį reiškęs žodis (pvz., „baudžiava", „naginė", „ponas", „spragilas", „viršaitis"). Keičiantis bei progresuojant gyvenimui, kalboje atsiranda naujų žodžių (neologizmų), kurie gali tvirtai įsigalėti lit. vartosenoje ir praturtinti kalbos L. Ypač daug naujų žodžių liet. kalboje atsirado taryb. santvarkos laikotarpiu (pvz., „kolūkis", „penkmetis", „pirmūnas", „saviveikla", „ūkiskaita"). Liet. kalbos leksika pateikiama įv. žodynuose (ž. *Leksikografija*) ir nagrinėjama leksikologijoje.

Lit.: **R. Trautmann**, Baltisch-slavisches Wörterbuch, Göttingen, 1923; **E. Fraenkel**, Litauisches etimologisches Wörterbuch, Göttingen, 1955—65; **A. Lyberis, K. Ulvydas**, Lietuvių literatūrinės kalbos leksikos praturtėjimas tarybinės santvarkos metais.—„Literatūra ir kalba", t. 3, V., 1958; **J. Sabaliauskas**, Lietuvių kalbos leksikos raida.— Lietuvių kalbos leksikos raida, V., 1966.

LEKSIKOGRÃFIJA [gr. *leksikos* — priklausąs žodžiui ir *grafo* — rašau] — žodynų rašymas, sudarymas; mokslas apie žodynų sudarymo principus. Pradiniai L. darbai buvo įv. glosarijai, t. y. nesuprantamų žodžių aiškinimai paraštėse. Graikai nuo V a. pr. m. e. pradėjo rašyti glosarijus Homero poezijai skaityti ir suprasti. Labai seniai žodynus sudarinėjo kinai (I a. pr. m. e.), arabai (X a.), indai (XII a.). XVI a. Europoje pasirodė pirmieji spausdinti žodynai. XVIII a. pab. poliglotiniuose žodynuose pradėta teikti ir liet kalbos žodžių. Nuo XIX a. pr. etimologiniuose ide. kalbų žodynuose teikiami liet. kalbos žodžių atitikmenys. Vėliau pradėta leisti aiškinamieji, lyginamieji, istoriniai, tarminiai, sinoniminiai, frazeologiniai, dvikalbiai ir kitokie žodynai.

Liet. L. užuomazgų pasirodė XVI amžiuje. Tai įv. nesuprantamų žodžių glosos (aiškinimai) J. Bretkūno, M. Daukšos ir kitų raštų paraštėse. Pirmasis liet. kalbos žodynas — K. Širvydo „Dictionarium trium linguarum" (lenkų-lotynų-lietuvių kalbų) pasirodė 1629 (V leid. 1713) ir suvaidino žymų vaidmenį lietuvių L. ir kalbos istorijoje. R. Prūsijoje XVIII a. išleisti F. Hako (1730), Pil. Ruigio (1747), K. Milkaus (1800) lietuvių-vokiečių ir vokiečių-lietuvių kalbų žodynai. XIX a. pirmojoje pusėje Lietuvoje žodynus rašė: D. Poška (lenkų-lotynų-lietuvių kalbų žodyno rankraštis), S. Daukantas (3 tomų lenkų-lietuvių kalbų žodyno rankraštis), S. Stanevičius (lietuvių-lenkų kalbų žodynas), D. Sutkevičius (1046 p. lietuvių-lenkų kalbų žodyno rankraštis), A. Butkevičius (lietuvių-lenkų kalbų žodynas) ir kt., bet dėl nac.

priespaudos, cenzorių lenkų priešinimosi negalėjo jų išspausdinti. R. Prūsijoje XIX a. antrojoje pusėje buvo išleisti kirčiuoti G. Neselmano (1851) ir F. Kuršaičio (1883) lietuvių-vokiečių kalbų žodynai. Liet. liaudies šnekamosios kalbos žodyną XIX a. antrojoje pusėje sudarė A. Juška. Rusijos MA 1897—1922 išspausdino apie pusę šio žodyno teksto (A—K). Tai vienas reikšmingiausių liet. L. darbų. Buržuazijos valdymo metais Lietuvoje išleista keletas tarpt. žodžių ir terminų ir keliolika dvikalbių žodynų. K. Būgos sumanymas išleisti visą liet. kalbos leksiką apimantį žodyną (tezaurą) nebuvo įvykdytas (K. Būgos tespėta šio žodyno išspausdinti sąs. 1, o sąs. 2 pasirodė po jo mirties). Tarybų valdžios metais redaguojamas daugiatomis (apie 15 t.) „Lietuvių kalbos žodynas" (K. Būgos surinktos, J. Balčikonio ir kt. redaktorių papildytos žodyno kartotekos pagrindu). Jau išspausdinti 7 tomai. Be to, išleista „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas" (1954), dvikalbių, botanikos, chemijos, fizikos, geografijos, melioracijos, sporto, teisės, tekstilės, politechnikos ir kt. terminų, sinonimų, tarpt. žodžių, rašybos ir kitokių žodynų.

L. teorija nagrinėja žodynų sudarymo principus: žodžių apibrėžimą, žodynų apimtį, žodžių atranką, išdėstymą ir aiškinimą, reikšmių nustatymą, klasifikavimą, iliustracinių pavyzdžių pateikimą ir kt. klausimus. Liet. L. teorija pradėjo kurtis taryb. metais, pradėjus apibendrinti didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno" ir kt. žodynų sudarymo praktiką (J. Balčikonis). Keliose disertacijose ir straipsniuose išnagrinėti K. Širvydo (K. Pakalka) ir A. Juškos (B. Tolutienė) žodynų sudarymo principai, apžvelgtos perkeltinės žodžių reikšmės (S. Kėzytė), frazeologizmai (Z. Jonikaitė), sinonimai (A. Lyberis), žodžių aiškinimo būdai (A. Kučinskaitė), priešdėlėtųjų veiksmažodžių reikšmių aiškinimas „Lietuvių kalbos žodyne" (J. Paulauskas) ir kt. Liet. kalbos L. raida glaudžiai susijusi su rusų, lenkų, vokiečių ir kt. tautų leksikografija. Ž. *Žodynai*.

Lit.: **B. Vosylytė,** K. Būga žodynininkas.— „Literatūra ir kalba", t. 1, V., 1956; **Б. Ларин,** Краткий исторический обзор литовской лексикографии.— Лексикографический сборник, вып. 2, М., 1959; **J. Kruopas,** L. Ivinskio leksikografiniai darbai.—„LTSR MA darbai", 1960, A 1; **K. Pakalka,** Iš K. Širvydo „Dictionarium trium linguarum" žodyno istorijos.—„Lietuvių kalbotyros klausimai", t. 3, V., 1960; **J. Kruopas,** S. Daukanto leksikografiniai darbai.— Ten pat, t. 4, V., 1961; **B. Tolutienė,** Antanas Juška leksikografas.—„Literatūra ir kalba", t. 5, V., 1961; **Z. Jonikaitė,** Frazeologizmai „Lietuvių kalbos žodyne".—„Lietuvių kalbotyros klausimai", t. 4, V., 1961; **S. Kėzytė,** Perkeltinės žodžių reikšmės ir jų pateikimas „Lietuvių kalbos žodyne". — Ten pat; **A. Kučinskaitė,** Tautologiniai veiksmažodžių aiškinimai „Lietuvių kalbos žcdyne".— Ten pat, t. 5, V., 1962; **J. Paulauskas,** Apie priešdėlėtųjų veiksmažodžių reikšmių aiškinimą „Lietuvių kalbos žodyne".— Ten pat; **J. Kruopas,** D. Sutkevičiaus leksikografiniai darbai.— Ten pat, t. 8., V., 1966.

LEKSIKOLÒGIJA [gr. *leksikos* — priklausąs žodžiui ir *logos* — mokslas] — kalbotyros šaka, tirianti kalbos žodyno sudėtį (leksiką). Pagrindinės L. problemos: žodis ir jo ribos, žodžio kilmė, reikšmė, daryba ir vartosena, žodžių klasifikacija ir kita. L. nagrinėja lit. kalbos žodžių vartojimo normas, skolinius, vertinius, dialektizmus, archaizmus, homonimus, sinonimus, naujadarus, profesionalizmus, leksikalizuotus žodžių junginius ir kt.

Lietuvių L. pradmenų užtinkama liet. kalbos ir ypač etimologiniuose ide. kalbų žodynuose, t. p. įvairiuose liet. kalbos leksikos tyrinėjimuose. Daugiausia paskelbta žodžių kilmės aiškinimų — etimologijų (K. Būga, E. Frenkelis ir kt.), kurių beveik visa bibliografija nurodyta H. Benderio ir E. Frenkelio etimologiniuose žodynuose. Taryb. metais žodžių kilmę tyrinėja A. Sabaliauskas, V. Urbutis ir kt. kalbininkai. Liet. kalbos skolinius tyrinėjo A. Briukneris, P. Skardžius, J. Otrembskis, K. Alminauskis, A. Sabaliauskas ir kt. Išsamių studijų susilaukė liet. kalbos žodžių daryba (A. Leskino, P. Skardžiaus, J. Otrembskio, V. Urbučio darbai). Taryb. metais pradėtas liet. kalbos homonimų (V. Urbutis), sinonimų (A. Lyberis), leksikalizuotų žodžių junginių (Z. Jonikaitė, B. Kalinauskas ir kt.) ir įvairių leksikos grupių (žemės ūkio augalų, paukščių ir kt. pavadinimų) tyrinėjimas. L. tyrinėjimais naudojasi leksikografai, įv. žodynų sudarytojai.

Lit.: **E. Fraenkel,** Litauisches etymologisches Wörterbuch, 2 Bde., Göttingen, 1955—65; **A. Lyberis,** Lietuvių kalbos sinonimų žodynas, K., 1961; **V. Urbutis,** Senieji latvių kalbos žodynai.—„Lietuvių kalbotyros klausimai", t. 6, V., 1963; **A. Sabaliauskas,** Lietuvių kalbos leksikos raida.— Ten pat, t. 8, V., 1966.

LĖKŠAS Kristupas [1872.VIII.31 Striliuose (Šilutės rj.) — 1941.III.30 Klaipėdoje] — R. Prūsijos lietuvių visuomenės veikėjas. 1892 ir vėliau su kitais organizavo peticijas kaizeriui, kad į m-las būtų grąžinta liet. kalba. Rinkimų kampanijų metu kovojo už liet. atstovų išrinkimą į Vokietijos reichstagą. Lietuvininkų susivienijimo Prūsuose veiklus narys. Prijungus Klaipėdos kr. prie Lietuvos (1923), pirmosios Klaipėdos kr. direktorijos narys, 1924 jos direktorius, ilgametis Klaipėdos kr. seimelio narys, nuolatinis Pagėgių aps. seimelio narys. Atstovavo smulkiesiems valstiečiams, 1923 įsteigė jų org-ją (Mažųjų laukininkų susivienijimą). Kūrė buržuazines jaunimo d-jas. Daugelio protestantiškų giesmių autorius. Yra išspausdinęs patriotinių ir proginių eilėraščių „Lietuviškoje ceitungoje", „Lietuviškame balse", „Tilžės keleivyje", „Saulėtakoje" ir kt. Savo giesmes ir eilėraščius vėliau išleido keliais atskirais rinkinėliais.

LEKŪCHAS Boruchas [g. 1906 Rokiškyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš amatininkų. 1923 įstojo į LKJS. 1924 LKJS kuopelės sekretorius, vėliau LKJS Rokiškio parajonio k-to sekretorius. 1927 išvyko į TSRS. 1927—28 dirbo Viatkos odos f-ke. Nuo 1928 TSKP narys. 1928—33 mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-to liet. sektoriuje Maskvoje. 1933—35 dirbo adm. ir ped. darbą Vitebske. 1935—39 laikr. „Emes" („Tiesa") korespondentas ir knygų leidyklos darbuotojas Maskvoje. Nuo 1940 dirba Maskvos knygų prekyboje.

LĖLÁIČIAI — kaimas Mažeikių rj., Ketūnų apyl., 6 km į v. nuo Tirkšlių. 157 gyv. (1959). Per kaimą teka Šerkšnė (Ventos intakas), iš š. prieina Žalionės miškas. Yra 7 ha medelynas. Hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai kaime 1941 sušaudė komunistus I. Buknį, K. Buknį, V. Pronckų, V. Rutkauskį.

LELĖNAĨ — kaimas Klaipėdos rj., Endriejavo apyl., 8 km į p. nuo Endriejavo. 106 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Šalpalė (Šalpės kair. intakas). Ist. šaltiniuose L. minimi 1565.

LELÈVELIS (Lelewel, Lölhöffel) Joachimas [1786.III.22 Varšuvoje — 1861.V.29 Paryžiuje] — lenkų istorikas, pažangus visuomenės veikėjas. 1808 baigė Vilniaus un-tą. 1815—1818 ir 1822—24 to un-to visuot. istorijos katedros profesoriaus pavaduotojas ir profesorius. Idėjinis Filomatų d-jos vadovas, už tai 1824 pašalintas iš un-to. 1830—31 sukilimo metu Patriotų d-jos klubo (Lenkijoje) pirmininkas, sukilėlių vyriausybės narys, jos dem. sparno atstovas, kovojęs dėl radikalių socialinių reformų. Sukilimą nuslopinus, gyveno Prancūzijoje, buvo vienas svarbiausių emigravusių Lenkų demokratinės d-jos vadovų, s-gos su rusų revoliucionieriais šalininkas. 1847 susipažino su K. Marksu. Jo Vilniaus un-te skaitytas Lenkijos ir Lietuvos istorijos paskaitas, kuriose L. skelbė pažangias idėjas ir naujus filos. apibendrinimus, lankė labai daug klausytojų. Būdamas magnatų ir monarchinės valdžios priešas, Lenkijos valstybės kūrėju L. laikė liaudį. L. teigė, kad demokratinę liaudies valdžią pakeitusi neribota karaliaus valdžia, kuri su feod. diduomene pavertusi laisvus valstiečius baudžiauninkais. Ta koncepcija L. siekė pagrįsti valstiečių piliet. teises valstybėje. Žečpospolitos žlugimą L. aiškino ne kaimyninių valstybių intrigomis, o bajorijos savanaudiškumu ir jokių polit. teisių nepripažinimu kt. luomams. K. Marksas labai vertino L. ist. koncepcijas. Lietuvos istoriją L. tyrinėjo mažai, bet jo darbai paskatino kitus plačiau domėtis Lietuvos praeitimi. Nuo L. istorijos mokslas Vilniaus un-te žymiai pakilo, imta skirti didelį dėmesį šaltinių tyrinėjimams, jų publikacijai. L. draugavo su K. Kontrimu, susirašinėjo su D. Poška, skatino lietuvius studijuoti savo kalbą ir istoriją. 1809 parašė K. Bogušo referato apie liet. tautos ir kalbos kilmę kritiką („Uwagi nad rozprawą J. W. J. K. Bohusza").

Testamentu savo biblioteką ir gausią žemėlapių kolekciją L. paliko perduoti Vilniaus un-tui, kai šis bus atkurtas. Tas

palikimas dabar saugomas Vilniaus un-to bibliotekoje. L. palaikai 1929 perkelti į Vilnių ir palaidoti Rasų kapinėse.

Ršt.: Rzut oka na dawność litewskich narodów i związki ich z Herulami, Wilno, 1808; Polska, dzieje i rzeczy jej, t. 1—20, Poznań, 1846—68; Listy emigracyjne, t. 1—5, Wrocław-Kraków, 1848—56; Histoire de la Lithuanie et de la Ruthenie, Paris et Leipzig, 1861; Materiały autobiograficzne, Warszawa, 1957; Dzieła, t. 1, 3, 6—8, Warszawa, 1957—62.

Lit.: H. Hleb-Koszańska, M. Kotwiczówna, Bibliografia utworów Joachima Lelewela, Wrocław, 1952; M. Serejski, J. Lelewel.— Z dziejów postępowej myśli historycznej w Polsce, Warszawa, 1953; Lietuvos TSR istorija, t. 1, V., 1957; Vilniaus universitetas, V., 1966.

„LELIJA"— Vilniaus siuvimo įmonių susivienijimas. Ž. *Siuvimo pramonė.*

LELIÓNYS — 1. Kaimas Alytaus rj., Domantonių apyl., 9 km į r. nuo Alytaus, prie kelio į Pivašiūnus; kolūkio centras. 201 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la (1927—52 pradinė, 1952—62 septynmetė), biblioteka (nuo 1961). Ist. šaltiniuose L. minimi XVI a.

2. Kaimas Prienų rj., 11 km į v. nuo Aukštadvario, prie Vilniaus—Prienų plento; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 103 gyv. (1959). Iš š. prie kaimo prieina Lelionių miškas. 1 km į r. nuo L. telkšo Lieliaus ežeras. Felčerių-akušerių punktas (nuo 1956), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1953). L. minimi XVII a. ist. šaltiniuose (1655 kaimas turėjo 10 valakų žemės). Hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai 1941 kaime nužudė komunistus Adomaitį, J. Kaminską ir B. Šliomkę.

LÈLIS Jonas [g. 1914.VII.5 Skaistgiryje (Panevėžio rj.)] — gydytojas dermatovenerologas, medicinos mokslų daktaras (1963). 1938 baigęs Kauno universitetą, dirbo Šakių ir Panevėžio ligoninėse. 1940—46 gydytojas Akmenėje ir Ylakiuose (Skuodo rj.). 1946—48 Dermatologijos - venerologijos instituto mokslinis bendradarbis ir Sveikatos apsaugos ministerijos vyr. inspektorius kovai su odos ir veneros ligomis. 1948—56 Dermatologijos-venerologijos in-to direktorius. Nuo 1948 dirba ped. darbą Vilniaus un-to med. f-te (1948—52 asistentas, 1952—59 dėstytojas, nuo 1959 docentas, nuo 1966 profesorius). 1950 gavo med. mokslų kandidato laipsnį. Med. mokslų daktaro disertacija — „Raudonosios vilkligės klinika, patogenezė ir terapija". Paskelbė moksl. straipsnių dermatologijos ir med. istorijos klausimais, išleido brošiūrų apie odos ir veneros ligų profilaktiką.

Ršt.: Odos priežiūra ir gydomoji kosmetika, V., 1959; Raudonoji vilkligė, V., 1965.

LELŸS, Lalis, Antanas [1873.XI.4 Skaistgiryje (Panevėžio rj.) — 1960.II.17 Panevėžyje] — JAV lietuvių kultūros veikėjas, žodynininkas. 1889—94 mokėsi Mintaujos g-joje, buvo vienas slaptos liet. moksleivių „Kūdikio" d-jos steigėjų. 1894 emigravo į JAV. Dirbo anglių kasyklose, vėliau „Lietuvos", „Naujienų" ir kt. laikraščių redakcijose. 1905—1908 studijavo Berno (Šveicarija) un-te. Išvertė ir išleido M. Gorkio apsakymų rink. „Pasakojimai" (1906). Parengė lietuvių-anglų (1903) ir anglų-lietuvių (1905) kalbų žodynus, kurie paplito Amerikos lietuvių tarpe. Sudarė lenkų-lietuvių kalbų žodyną (1912). Nuo 1931 gyveno Šapaluose (Vilkaviškio rj.), nuo 1944 — Panevėžyje, rinko medžiagą lietuvių-anglų kalbų žodynui.

Ršt.: Lietuviškos ir angliškos kalbų žodynas, d. 1, Ch., 1903 [II leid. 1905, III leid. 1911, 1915 perspausdinta]; Angliškos ir lietuviškos kalbų žodynas, d. 2, Ch., 1905 [II leid. 1907, III leid. 1911, 1915 perspausdinta]; Lenkų ir lietuvių kalbų žodynas, V., 1912 [II leid. 1919, III leid. 1922].

LELŸS Kazys [g. 1915.II.1 Pumpėnuose (Pasvalio rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Darbininkas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1936—38 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. 1940—41 adm. darbuotojas Petrašiūnuose (Pakruojo rj.). Nuo 1940.VIII Komunistų partijos narys. D. Tėvynės karo pradžioje įstojo į Raudonąją Armiją. 1942—44 partizanų „Stas" grupės radistas Kaune. Pokario metais įvairiose Lietuvos TSR vietose dirbo part. ir adm. darbą. 1948—50 mokėsi Resp. part. m-loje. Nuo 1956 Kauno radijo g-los meistras.

LELÌŠKIAI — kaimas Pasvalio rj., Krinčino apyl., 10 km į š. v. nuo Vabalninko, prie kelio į Krinčiną. 59 gyv. (1959). Ist. šaltiniuose L. minimi 1681.

LELIŪNAI — 1. Kaimas Utenos rj., 13 km į v. nuo Utenos, prie Kauno—Zarasų plento; apylinkės ir kolūkio centras. 354 gyv. (1959). Ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1954), vid. m-la (nuo 1955; 1905 įsteigta pradinė), kultūros namai (nuo 1958), biblioteka (nuo 1945). Ist. šaltiniuose L. minimi XVII a. 1867 buvo 305 gyv., 1923 — 353. Burž. valdymo metais L. — valsčiaus centras.

2. Kaimas Kretingos rj., Imbarės apyl., 4 km į v. nuo Salantų, prie kelio į Darbėnus. 125 gyv. (1959). Kaimo p. pakraščiu teka Pestupis (Salanto intakas). Taryb. ūkio galvijų fermos, arklidės, grūdų sandėlis, parduotuvė, felčerių-akušerių punktas (nuo 1960), Pesčių pr. m-la (nuo 1923), biblioteka (nuo 1947). Kaimas susikūrė 1927, išparceliavus Pesčių dvarą.

3. Kaimas Anykščių rj., Debeikių apyl., 15 km į š. r. nuo Anykščių, prie plento į Rokiškį; kolūkio centras. 117 gyv. (1959). Kaimo r. pakraščiu teka Aknysta (Šventosios intakas); į p. v. nuo L. yra Romualdavos, į š.— Mickūnų miškas. Parduotuvė, kultūros namai (nuo 1961).

LELIŪNAS Juozas [1913.XII.1 Gintališkėje (Plungės rj.) — 1943.IX] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1937 Komunistų partijos narys. 1940—41 dirbo Kretingos aps. milicijos skyriuje. 1941 evakavosi į Gorkį. Nuo 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Žuvo fronte.

LĖLIŲ TEÃTRAI — teatrai, kuriuose veikia aktorių valdomos lėlės. Yra duomenų, kad Lietuvoje L. t. pasirodė XVII amžiuje. Jie veikė prie bažnyčių. Vaidino daugiausia relig. tematikos veikalėlius (pvz., XVII a. kun-ščio Oginskio suorganizuotame marionečių teatre buvo vaidinama Kristaus kančių misterija). Panašaus pobūdžio vaidinimai Lietuvoje buvo rengiami įv. atlaidų metu (tokį vaidinimą 1893 aprašė A. Fromas-Gužutis apybraižoje „Šiluva"). XIX a. pabaigoje Lietuvoje bandyta sukurti lėlių teatrą su pasaulietinio turinio repertuaru, tačiau nesėkmingai. XX a. pr. mėgėjišką lėlių teatrą Šatraminiuose (Skuodo rj.) buvo įkūręs liaudies menininkas P. Kalenda ir muzikantas S. Gedrimas. Savo vaidinimuose jie rodė liaudies buitį, papročius, kėlė gyvenimo negeroves (girtavimą, prietaringumą ir pan.). Svarb. pastatymas — P. Kalendos inscenizuota jumoreska „Velnias piršlys ir pirmasis degtindaris" (pagal L. Tolstojaus kūrinį „Pirmasis degtindaris"). 1918—26 spektaklis buvo rodomas Salantuose ir kitose Žemaitijos vietose.

Profesionaliam L. t. pradžią Lietuvoje padarė dail. S. Ušinsko 1933 suorganizuotas marionečių teatras, pastatęs A. Gustaičio „Silvestrą Dūdelę". 1935.V spektaklis parodytas Kaune, vėliau ir kitose Lietuvos vietose. Teatre dirbo aktoriai J. Kalvaitis, M. Mironaitė, N. Nakas, P. Zulonas ir kt. Vyriausybė teatro steigėjų iniciatyvos neparėmė, ir dėl lėšų stokos teatras nustojo veikęs.

1940—41 Vilniuje veikė žydų lėlių teatras, vėliau lėlių spektaklius statė „Vaidilos" teatras. 1944 pab. įsteigtas Vilniaus valstybinis lėlių teatras, kuriam vadovavo M. Krinickaitė. Teatras gyvavo 5 metus ir pastatė keliolika veikalų (D. Čiurlionytės „Kiškį drąsuolį", M. Krinickaitės ir V. Čepulytės „Dzūkiuką" ir „Sigutę", J. Matvejevo „Užburtą klumpę", M. Krinickaitės inscenizuotą S. Nėries poemą „Eglė žalčių karalienė", S. Maršako „Dvylika mėnesių", M. Krinickaitės inscenizuotą V. Pietario pasaką „Lapės gyvenimas ir mirtis" ir kt.). Spektaklius režisavo M. Krinickaitė, E. Liobytė, B. Lukošius, V. Miliūnas, apipavidalino F. Daukantas, A. Grigorjancas, V. Kosciuška, E. Liobytė, A. Stepanka, B. Uogintas, J. Vilutis. Buvo vaidinama lazdelinės sistemos lėlėmis. Vilniaus lėlių teatro patalpos ir didžioji sceninio turto dalis 1946 sudegė. 1949 lėlių teatro trupė perkelta į Kauną ir prijungta prie Kauno jaunojo žiūrovo teatro (veikė iki 1952).

1958.X.27 įkurtas **Vilniaus lėlių teatras.** Pirmasis pastatymas — B. Lukošiaus

„Eglė žalčių karalienė" (pagal S. Nėries poemą). Teatro vadovas ir režisierius B. Lukošius, dailininkai: J. Surkevičius (1958—61), P. Deltuva (1961—63), G. Žalalis (nuo 1963). Kelis spektaklius apipavidalino V. Mazuras. Per metus teatras suvaidina apie 300 spektaklių, kuriuos aplanko iki 75 000 žiūrovų. Teatras vartoja lazdelinės sistemos lėles. Svarb. pastatymai: V. Smirnovos „Auksinis raktelis" (pagal A. Tolstojaus apysaką; 1960), B. Lukošiaus „Lakštingala" (pagal P. Cvirkos apsakymą; 1961), B. Sruogos „Aitvaras teisėjas" (1963), K. Kubilinsko „Molio Motiejukas" (1965), B. Lukošiaus „Ties dangaus vartais" (pagal V. Krėvės apys. „Raganius"; 1965), V. Liubimovos „Karalaitė ir nykštukas" (pagal O. Vaildo pasaką; 1966) ir kt.

1958.V.18 N. Gernet pasakos „Stebuklingasis Aladino žibintas" pastatymu atidarytas Kapsuko lėlių teatras, kuris 1960.II.16 perkeltas į Kauną ir pavadintas **Kauno lėlių teatru.** Teatro kūrėjas ir vadovas S. Ratkevičius, dailininkai

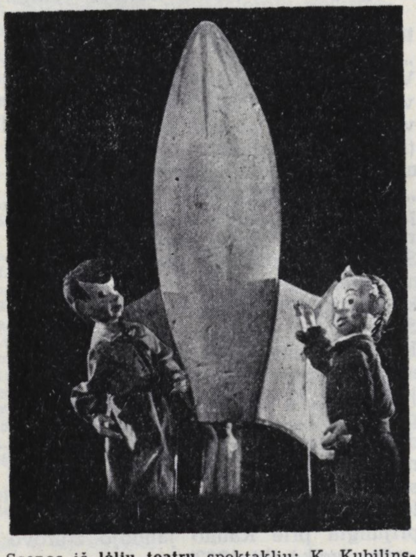

Scenos iš **lėlių teatrų** spektaklių: K. Kubilinsko „Molio Motiejuko" (Vilniaus lėlių teatre) ir V. Miliūno „Mūsų nuotykiai Mėnulyje" (Kauno lėlių teatre)

D. Barauskas ir A. Stočkienė. Aktorių kolektyvo branduolį sudarė Kauno Gruodžio muz. m-los auklėtiniai (T. Bevziukaitė, V. Čepkovas, A. Juozaponytė, A. Sabaliauskaitė, O. Stankevičienė, Alg. Stankevičius) ir aktoriai, dirbę įvairiuose dramos kolektyvuose (A. Mozūraitis, V. Sodaitis, Alb. Stankevičius, R. Žemininkaitė). Vaidinama lazdelinės sistemos lėlėmis. Teatrą per metus aplanko daugiau kaip 100 000 žiūrovų. Svarb. pastatymai: A. Žeko ir B. Gražio „Mergelė gulbelė" (1959), I. Štoko „Velnių malūnas" (1959), V. Miliūno „Mūsų nuotykiai mėnulyje" (1960), V. Danilenkos „Kiodino" (1961), V. Metalnikovo ir E. Tudorovskajos „Neišmanėlis Ansas" (1965), F. Milčinskio „Žvaigždutė ir plėšikas" (1966), R. Markūno „Tambo" (1966) ir kt.

1966 Lietuvos TSR lėlių teatrai dalyvavo pirmajame Pabaltijo respublikų ir Baltarusijos lėlių teatrų festivalyje Taline, kur buvo gerai įvertinti Vilniaus lėlių teatro spektakliai „Molio Motiejukas" ir „Karalaitė ir nykštukas" ir Kauno lėlių teatro spektakliai „Neišmanėlis Ansas" ir „Tambo". Profesionalieji L. t. gastroliuoja visoje Lietuvoje, teikia kūrybinę paramą saviveikliniams L. t.

Lietuvoje veikia nemaža saviveiklinių L. t.: Panevėžio geležinkelininkų klubo (vadovai O. ir D. Banioniai), „Gegužės Pirmosios" kolūkio (Raseinių rj., vadovas J. Pakriaušis), Tauragės vid. m-los (vadovai L. Buškauskaitė ir R. Barščiauskas), Vilniaus Vienuolio vid. m-los (vadovė B. Katinienė) ir kt. 1967 surengta pirmoji respublikinė m-lų vaikų L. t. apžiūra, kurioje dalyvavo daugiau kaip 200 kolektyvų. Apžiūros III ture Vilniuje geriausiai pasirodė Panevėžio I vid. m-los L. t. (vadovė J. Blėdytė, dailininkas A. Stepanka). Resp. bibliotekos Berniuko Žirniuko lėlių teatras 1967 dalyvavo sąjunginėje meno saviveiklos apžiūroje (apdovanotas I laipsnio diplomu) ir saviveiklinių lėlių teatrų festivalyje Martino mieste (Čekoslovakija).

LELŲ-PUŠỸNĖS MIŠKAĨ — miškų masyvas Telšių rj., 12 km į p. nuo Telšių, prie kelio į Varnius. Priklauso Telšių miškų ūkio Survilų girininkijai. Plotas 1534 ha; medynų 1175 ha. Masyvą sudaro Lelų (714 ha), Plotinės (164 ha) ir Pušynės (656 ha) miškai. Reljefas kalvotas. Dirvožemiai jauriniai ir velėniniai jauriniai, smėliniai bei priesmėliniai, susiformavę ant priemolių. 84% medynų savaiminės kilmės. Pušynų yra 48%, eglynų 41%, beržynų 9%, ąžuolynų 1%, juodalksnynų ir baltalksnynų 1%. Jaunuolynai sudaro 50%, pusbrandžiai medynai 36%, pribręstantieji 11%, brandieji 3%. Vid. amžius 38 metai, vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,6, vid. tūris 114 ktm/ha, vid. prieauga 3 ktm/ha. Gausu stirnų, yra šernų, usūrinių šunų, kiaunių. Miškai eksploataciniai. Per metus iškertama 1,3 ktm/ha.

LĖMANAS Edvardas [1903 Pajevonyje (Vilkaviškio rj.) — 1930.VII.6 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. 1926 ž. ū. darbininkų profs-gos narys. Už rev. veiklą 1928 Vilkaviškyje suimtas ir 1929 nuteistas 2 metus kalėti. Kalėjo Marijampolėje, Kaune, kur ir mirė.

LEM̃BAS — kaimas Šilalės rj., Kvėdarnos apyl., 4 km į š. nuo Kvėdarnos, prie kelio į Rietavą. 240 gyv. (1959). 1849 Lembe gimė kalbininkas K. Jaunius. Ist. šaltiniuose L. minimas 1597.

LEM̃CHENAS Chackelis [g. 1904.IV.21 Papilėje (Akmenės rj.)] — kalbininkas, žodynininkas. 1936 baigė Kauno un-to humanitarinių mokslų f-tą. 1924—41

dėstė liet. kalbą ir lit-rą Ukmergės, Šiaulių ir Kauno g-jose. Tyrinėjo liet. kalbos įtaką Lietuvos žydų tarmei. 1941—45 buvo kalinamas Kauno gete ir Dachau konc. stovykloje (Kaufering I). 1945—48 dirbo Lietuvos TSR AT Prezidiumo aparate. Nuo 1949 „Minties" leidyklos redaktorius. Parengė „Rusų-lietuvių kalbų žodyną" (1949, II leid. 1955), „Trumpą rusų-lietuvių kalbų žodyną" (1957), „Trumpą mokyklinį rusų-lietuvių kalbų žodyną" (1960). Redagavo ir pritaikė liet. kalbos reikalui „Tarptautinių žodžių žodyną" (1951). Išvertė marksizmo klasikų veikalų (F. Engelso „Gamtos dialektika", 1960, ir kt.). Redagavo daugelį mokslo terminų žodynų, paskelbė straipsnių liet. kalbos klausimais.

LEM̃PERTAS Izraelis [g. 1925.X.17 Mažeikiuose] — istorikas, istorijos mokslų kandidatas (1961). 1944—47 tarnavo Taryb. Armijoje. Nuo 1945 TSKP narys. 1951 baigė Vilniaus un-to fizikos ir matematikos f-tą. Nuo 1950 Vilniaus un-to TSKP istorijos katedros dėstytojas, nuo 1963 docentas. Nuo 1964 dirba moksl. komunizmo pagrindų katedroje. Paskelbė moksl. straipsnių LKP istorijos klausimais.

LĒNAS — **1.** Ežeras Ukmergės rj., 22 km į v. nuo Kavarsko, 12 km į š. v. nuo Taujėnų. Plotas 212 ha. Ežeras ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 3600 m, didž. plotis 900 m, kranto linijos ilgis 8100 m. Krantai žemi, vietomis apaugę mišku. Per L. teka Apteka (Juodos intakas). Prie ežero yra Lėno, Užulėnio kaimai.

2. Kaimas Ukmergės rj., 13 km į š. v. nuo Taujėnų, prie kelio į Ramygalą, Lėno ežero r. krante; apylinkės centras. 332 gyv. (1959).

„LENCIŪGĖLIS" — liaudies šokis. Buvo minimas XIX a. viduryje. Muz. metras $^2/_4$, tempas greitas. Plačiai žinomas Žemaitijoje, bet buvo šokamas ir Užnemunėje. Pavadinimas kilęs iš lenciūgėlio (grandinės) „darymo" — visi susikabina, o vienas veda paskui save grandinę, landžiodamas pro kiekvieną tarpą. Apie Platelius (Plungės rj.) šokdavo 5 merginos: 3 merginos šokdavo, paprastai susikabinusios ratu, o 2 ilsėda-

vosi; paskui besiilsinčios pakeisdavo 2 šokančias ir t. t. Šokis gyvas, žaismingas, jame nemaža vaidybinio elemento. Populiarią sceninę šokio kompoziciją sukūrė J. Lingys.

Lit.: J. Lingys, Lietuvių liaudies šokiai, kn. 1, K., 1948.

LEÑČIAI — kaimas Kėdainių rj., Krakių apyl., 10 km į š. v. nuo Krakių. 237 gyv. (1959). Š. pakraščiu teka Ažytė (Šušvės deš. intakas). Ist. šaltiniuose L. minimi 1593 (43 valakai). Prie kaimo 1863.III sukilėliai susirėmė su caro kariuomene.

LÉNDIMAI — kaimas Kretingos rj., Laukžemio apyl., 9 km į š. nuo Darbėnų, Šventosios kair. krante. 86 gyv. (1959). Iš r. prieina Vidgirių miškas. Yra Piliakalnio aštuonmetė m-la (1908—62 buvo L. pr. m-la). Burž. nacionalistai 1947 kaime nužudė apylinkės sekretorių komunistą L. Jockų.

LENGVĒNIAI — kaimas Tauragės rj., Tauragės apyl., 6 km į š. v. nuo Tauragės, Jūros deš. krante. 31 gyv. (1959). Yra Pilaitės aštuonmetė m-la (1935—52 pradinė, 1952—62 septynmetė). Ist. šaltiniuose L. minimi 1571 (4 kiemai, 4 valakai).

LENGVĒNIS — XIII amžiaus Lietuvos kunigaikštis, Mindaugo giminaitis ir šalininkas. L. mini „Eiliuotoji Livonijos kronika", aprašanti jo vaidus su kaimyniniais liet. kun-ščiais ir jo kovas prieš Livonijos ordiną XIII a. penktajame d-metyje. Atrodo, kad L. valdoma sritis buvusi š. Lietuvoje. Tarpusavio kovų metu kunigaikščiai, pamatę, jog didysis kun-štis Mindaugas remia L. ir nori juos pašalinti iš jų valdomų sričių, ėmė ieškoti Livonijos vokiečių pagalbos. Slapta susitarę su Livonijos ordino magistru, jie įsiveržė į L. žemes, pagrobė L. ir patys su juo ir su savo šeimomis bei manta pasitraukė į Rygą. Juos magistras apdovanojo žemėmis bei turtais, o L. pasiliko kaip belaisvį. Pasinaudojęs tų kun-ščių pagalba, ordinas apiplėšė š. Lietuvą ir L. žemes. Netrukus L., lietuvių išpirktas, grįžo į tėvynę, su Lietuvos kariuomene įsiveržė į Livoniją ir pasiekė Vendeną (dab. Cesys). Vendeno komtūras su 500 kareivių puolė lietuvius, bet buvo sumuštas ir pats žuvo.

LENGVĒNIS [g. apie XIV a. vidurį] — vienas jaunesniųjų Jogailos brolių, artimas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto bendradarbis. Pirmą kartą minimas 1379 sutartyje, Jogailos sudarytoje su kryžiuočiais (prie sutarties prisegė savo antspaudą). 1386 Krokuvoje su Jogaila ir kitais Lietuvos kun-ščiais priėmė katalikybę. 1388, rengdamasis išvykti į D. Novgorodą, kur buvo kviečiamas vadovauti karo žygiams, perėjo į pravoslavų tikėjimą. 1389 vadovavo D. Novgorodo kovai su Pskovu. 1392 grįžo į Lietuvą ir bendradarbiavo su Vytautu, kurio pavestas valdė Mstislavlio kun-stę ir surengė karo žygių prieš Riazanę ir Viazmą. 1407—11 vėl valdė D. Novgorodą. 1411, atmušęs nuo D. Novgorodo švedus, grįžo į Lietuvą ir tarnavo Vytautui iki jo mirties. Taikos sutarties su kryžiuočiais Torunėje (1411) sudarymo dalyvis. Buvo vedęs Maskvos kun-ščio Dmitrijaus Donniečio dukterį Mariją.

LENGVĒNIS Antanas [apie 1850 Niūraičiuose (Joniškio rj.) — 1920 ten pat] — liaudies skulptorius. Buvo benamis, keliolika metų gyveno Gruzdžių (Šiaulių rj.) apylinkėje. Kryžius ir skulptūrėles dirbo užsakovų namuose. L. skulptūrėlių yra išlikę Jakiškių, Kurmaičių (Joniškio rj.) ir kitose kapinaitėse.

LENGVĒNIS Feliksas [g. 1927.II.4 Joniškyje] — administracinis darbuotojas. 1951 baigė Kauno Politechnikos in-to hidrotechnikos f-tą ir iki 1963 dirbo Lietuvos geležinkelių Radviliškio kelio ruožo meistru, viršininko pavaduotoju, vėliau Klaipėdos kelio ruožo v-bos viršininku. Nuo 1961 TSKP narys. 1963 Klaipėdos miesto vykd. k-to pirmininko pavaduotojas, nuo 1963.XII pirmininkas. Nuo 1966 LKP Revizijos komisijos narys. Nuo 1967 Lietuvos TSR AT deputatas.

LENGVĒNIS Povilas [g. 1900.VI.14 Liepojoje] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1918—19 liaudies milicininkas Ylakiuose (Skuodo rj.), Ylakių vls. rev. k-to narys. 1921—23 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Nuo 1923 valstietis ir padienis darbininkas. Nuo 1948 TSKP narys. 1949—52 Ylakių apyl. tarybos pirmininkas. 1952—61 kolūkietis. Pensininkas.

LEÑGVINAS Kazimieras [g. 1927.VII.4 Kiaunoryse (Kelmės rj.)] — partinis ir administracinis darbuotojas. 1953 baigė Kauno Politechnikos in-to hidrotechnikos f-tą. Nuo 1953 TSKP narys. 1957—1960 LKP Kauno miesto k-to sekretorius. 1960—63 Kauno miesto vykd. k-to pirmininkas. Nuo 1963 LKP Kauno miesto k-to I sekretorius. Nuo 1961 LKP CK narys. Nuo 1963 Lietuvos TSR AT deputatas, nuo 1967 Lietuvos TSR AT Prezidiumo narys.

LENGVÓJI ATLĖTIKA. Lietuvoje pradėta kultivuoti 1919. Pirmosios sporto šventės (Kaune, 1919) programoje buvo 6 L. a. rungtys, kurių kiekvienoje dalyvavo po 2 sportininkus. Buvo rungtyniaujama neįrengtoje aikštėje, pasiekti menki rezultatai. 1921 Kaune vyko pirmosios Lietuvos L. a. pirmenybės, kuriose (10-tyje rungčių) dalyvavo 39 sportininkai (tik vyrai). Geriausi rezultatai užregistruoti kaip pirmieji Lietuvos rekordai. Tais pačiais metais Kaune įvyko pirmoji Lietuvoje estafečių diena (dalyvavo 7 komandos) ir Kauno miesto L. a. pirmenybės, kuriose dalyvavę 99 sportininkai (pirmą kartą 2 moterys) startavo septyniolikoje rungčių. 1922 suorganizuotos pirmosios kroso varžybos. Tų metų L. a. pirmenybės pasižymėjo didesniu dalyvių skaičiumi ir gausiais rekordais, bet nugalėtojų rezultatai, palyginti su to meto pasaul. pasiekimais, buvo silpni. 1923 L. a. pirmenybėse daugelį pirmų vietų iškovojo klaipėdiečiai. Tuo metu L. a. varžybų vykdavo nedaug. Sportininkai neturėjo sąlygų treniruotis, nebuvo L. a. specialistų. Lietuvoje veikė tik 2 stadionai su bėgimo takais ir šuolių bei mėtymo sektoriais (Kaune ir Klaipėdoje). Nuo 1926 L. a. pradėjo kultivuoti Lietuvos Gimnastikos ir sporto federacija (LGSF). LGSF įsteigė savo skyrius su L. a. sekcijomis Šiauliuose, Panevėžyje, Marijampolėje, Ukmergėje ir kt., kasmet rengdavo sporto šventes su L. a. programa. 1926 Lietuvos lengvaatlečiai pirmą kartą dalyvavo tarpt. varžybose — Pabaltijo studentų pirmenybėse Helsinkyje. 1927 Tilžėje įvyko pirmosios tarpmiestinės L. a. varžybos tarp Klaipėdos ir Tilžės lengvaatlečių (nugalėjo klaipėdiečiai). Jos tapo tradicinėmis ir vyko kasmet iki 1935. Šiose varžybose 1929 pradėjo dalyvauti Kauno ir 1930 Liepojos sportininkai. Lietuvos lengvaatlečiai A. Akelaitis, J. Petraitis, P. Radziulytė, V. Ražaitis ir H. Švėminas dalyvavo IX olimpinėse žaidynėse (1928, Amsterdame). Visi jie pasirodė labai silpnai. Tačiau susitikimai su geriausiais pasaulio sportininkais buvo naudingi: susipažinta su treniruočių metodika, atsirado kitas požiūris į L. a. 1933—38 Lietuvos lengvaatlečiai dalyvavo Suomijos, Estijos, Latvijos ir Lietuvos studentų L. a. varžybose, 3 sportininkai — Europos L. a. pirmosiose pirmenybėse (1934, Turine), bet geresnių rezultatų nepasiekė. 1935 Lietuvos studentai startavo pasaulinėse studentų pirmenybėse Budapešte (A. Vietrinas užėmė 10 000 m bėgimo IV vietą). 1936 pirmą kartą sudaryta Lietuvos L. a. rinktinė, įvyko pirmosios tarpvalstybinės jos varžybos su Latvijos lengvaatlečiais (nugalėjo latviai). 1938 Kaune pirmojoje tautinėje olimpiadoje L. a. varžybose dalyvavo 180 Lietuvos bei užsienio lietuvių sportininkų. 1938 įvyko pirmosios tarpvalstybinės Lietuvos lengvaatlečių moterų rungtynės su Latvijos lengvaatletėmis. 1936—39 visi Lietuvos lengvaatlečių tarpt. susitikimai buvo pralaimėti. Lietuvos lengvaatlečiai, palyginti su kaimyninių tautų sportininkais, buvo pasiekę labai menkus rezultatus.

Tarybų Lietuvoje L. a. tapo masinio pobūdžio. Jau 1940 Kaune įvyko pirmosios Pabaltijo respublikų L. a. varžybos, 1941 Kaune startavo geriausieji Maskvos lengvaatlečiai. Pasižymėjo vidutinių nuotolių bėgikas A. Šimanas (pirmasis iš Lietuvos sportininkų tapo TSRS sporto meistru) ir ilgųjų nuotolių bėgikas A. Vietrinas. Po D. Tėvynės karo, neturint kvalifikuotų trenerių ir sport. bazės, L. a. kurį laiką buvo viena iš atsiliekančiųjų sporto šakų. L. a. meistriškumo kėlimui teigiamos įtakos turėjo

kasmetinis Lietuvos lengvaatlečių dalyvavimas TSRS pirmenybėse (nuo 1946), Kūno kultūros in-te parengti kvalifikuoti treneriai. 1948—55 į geriausiųjų TSRS lengvaatlečių tarpą pateko bėgikai V. Jakelaitis, A. Paulauskas, A. Vietrinas, ėjikai P. Karpavičius, A. Mikėnas, N. Stankevičius, metikai A. Briedytė, J. Čepukas ir kt. Treneriai A. Arlauskas, V. Barkalaja, V. Barysas, L. Puskunigis, A. Sabeckis, A. Vietrinas, V. Železniakienė ir kt., naudodamiesi didelių fiz. krūvių ir ištisų metų treniruočių metodika, parengė lengvaatlečių, pasiekusių sąjunginio ir tarptautinio lygio rezultatų. TSRS tautų I spartakiadoje (1956) Lietuvos lengvaatletis J. Pipynė tapo TSRS čempionu. 1956—67 Lietuvos lengvaatlečiai TSRS pirmenybėse gavo 14 aukso (J. Pipynė — 5, B. Kalėdienė — 3, A. Baltušnikas — 3, K. Orentas — 1, A. Varanauskas — 1, V. Jaras — 1), 14 sidabro ir 16 bronzos medalių, 13 kartų gerino TSRS L. a. rekordus, laimėjo apie 200 medalių TSRS sporto d-jų ir žinybų L. a. pirmenybėse. TSRS komandinėse L. a. pirmenybėse Tbilisyje (1958) B. Kalėdienė-Zalagaitytė pasiekė ieties metimo pasaulio rekordą (57,49 m). 1957—66 Lietuvos L. a. rinktinė įvairiose sąjunginėse ir tarprespublikinėse varžybose yra iškovojusi pergalių prieš visas sąjunginių respublikų (išskyrus RTFSR ir Ukrainos TSR) rinktines. Daug laimėjimų Lietuvos bėgikai pasiekė sąjunginėse kroso varžybose ir „Pravdos" kroso varžybose. Sąjunginių kroso varžybų nugalėtojais buvo J. Pipynė, F. Karoblienė, K. Orentas, V. Jonušas, J. Silantjevaitė, A. Gedminas. Lietuvoje rengiama vis daugiau L. a. varžybų. Kauno lengvaatlečiai pirmieji Tarybų Sąjungoje pradėjo rengti tarptautines žiemos L. a. varžybas uždarose patalpose (sporto halėje); be geriausiųjų TSRS lengvaatlečių, šiose „Kauno taurės" varžybose dalyvavo ir užsienio (Čekoslovakijos, Lenkijos, Prancūzijos, Suomijos, Švedijos, VDR) sportininkų. Nuo

Lengvoji atletika. Sąjunginio kroso varžybos Vilniuje (1956)

1959 kasmet rengiamas tradicinis liet. maratonas (30 km bėgimas Trakai—Vilnius).

Nuo 1956 Lietuvos lengvaatlečiai kaip TSRS rinktinių nariai dalyvavo beveik visose tarptautinėse L. a. varžybose. XVI olimpinėse žaidynėse (1956, Melburne) dalyvavo A. Mikėnas (20 km ėjimo sidabro medalis) ir J. Pipynė; XVII (1960, Romoje) — B. Kalėdienė (ieties metimo bronzos medalis); XVIII (1964, Tokijyje) — A. Aleksiejūnas (3000 m bėgimo su kliūtimis olimpinis rekordas ir VII vieta), B. Kalėdienė (ieties metimo IV vieta), A. Varanauskas (rutulio stūmimo VIII vieta), A. Vaupšas (šuolio į tolį XIII vieta), K. Orentas. 1957 A. Mikėnas ir J. Pipynė tapo III tarptautinių jaunimo žaidynių čempionais. 1958 B. Kalėdienė laimėjo sidabro medalį Europos L. a. pirmenybėse Stokholme, A. Baltušnikas — disko metimo I vietą Rumunijos L. a. pirmenybėse. Įvairių tarpt. varžybų — T. Kusočinskio memorialo Lenkijoje, Znamenskių memorialo Maskvoje, TSRS rinktinės mačų su Anglija, Prancūzija, JAV, VFR, „Jumanitė" krosų Paryžiuje — nugalėtojais ir prizininkais yra buvę Lietuvos lengvaatlečiai A. Baltušnikas, V. Jaras, B. Kalėdienė, F. Karoblienė, K. Orentas, J. Pipynė, A. Varanauskas, A. Vaupšas. Lietuvos L. a. rinktinė dalyvavo varžybose su Kinijos, Suomijos, Švedijos, VDR sportininkais.

Daugelis Lietuvos rekordų — ieties metimo (B. Kalėdienė), 1500 m bėgimo (J. Pipynė), 5000 m ir 10 000 m bėgimo (K. Orentas), 3000 m kliūtinio bėgimo (A. Aleksiejūnas), 20 km ėjimo (A. Mikėnas), šuolio į tolį (A. Vaupšas), disko metimo (A. Baltušnikas), ieties metimo (B. Burokas) — yra tarpt. lygio. Lietuvoje veikia 23 stadionai, 360 aikštynų su L. a. sektoriais, 1965 įrengtas L. a. maniežas Vilniuje, naudojamasi rekonstruota sporto hale Kaune. Lietuvos lengvaatlečius treniruoja 56 treneriai (jų tarpe 2 TSRS nusipelnę treneriai, 6 Lietuvos TSR nusipelnę treneriai), 2631 visuom. treneris 1967.I.1 Lietuvoje L. a. kultivavo 159 500 lengvaatlečių (jų tarpe 2 TSRS nusipelnę sporto meistrai, 3 TSRS tarpt. klasės sporto meistrai, 56 TSRS sporto meistrai).

Lietuvos TSR lengvosios atletikos (olimpinių rungčių) rekordai
(iki 1967.I.1)

Rungtis	Pavardė	Rezultatai	Metai
	Moterys		
100 m	Z. Vizbaraitė	11,8	1966
200 m	Z. Vizbaraitė	24,8	1966
400 m	L. Barakūnienė	57,3	1959
800 m	F. Karoblienė	2 : 08,7	1964
4×100 m	Lietuvos TSR rinktinė (I. Zaklickaitė, I. Minalgaitė, M. Treinytė, Z. Vizbaraitė)	47,6	1966
80 m b/b	A. Maskoliūnaitė	11,1	1960
tolis	A. Nepaitė	5,97	1962
aukštis	J. Treigienė	167	1962
rutulys	K. Keturakytė	15,46	1962
diskas	T. Stankevičiūtė	49,90	1964
ietis	B. Kalėdienė-Zalagaitytė	57,49	1958
penkiakovė	A. Nepaitė	4370	1958
	Vyrai		
100 m	P. Liukpetris	10,4	1964
200 m	A. Židonis	21,7	1963
400 m	A. Židonis	48,6	1963
800 m	J. Pipynė	1 : 50,0	1957
1500 m	J. Pipynė	3 : 41,1	1957

Lengvoji atletika. Kairėje — A. Vaupšas šoka į tolį Znamenskių memorialo varžybose Maskvoje (1961); dešinėje A. Mikėnas 10 km ėjimo varžybose Rygoje (1954)

Rungtis	Pavardė	Rezultatai	Metai
5000 m	K. Orentas	13 : 45,0	1964
10 000 m	K. Orentas	28 : 47,2	1965
maratonas	V. Selenis	2.23 : 02,0	1960
4×100 m	Lietuvos TSR rinktinė (P. Liukpetris, V. Volungevičius, E. Steponaitis, A. Židonis)	42,0	1960
4×400 m	Lietuvos TSR rinktinė (A. Kosauskas, B. Kmėtelaitis, V. Vilimas, A. Židonis)	3 : 18,5	1963
110 m b/b	S. Balsys	14,8	1957
400 m b/b	A. Skutulas	53,6	1966
3000 m kl/b	A. Aleksiejūnas	8 : 31,6	1964
20 km ėjimas	A. Mikėnas	1.28 : 34,6	1959
50 km ėjimas	V. Žurnia	4.06 : 43,0	1965
tolis	A. Vaupšas	8,01	1964
aukštis	E. Grundmanis	2,02	1963
trišuolis	A. Vaupšas	15,42	1961
kartis	J. Mozūra	4,50	1964
rutulys	A. Varanauskas	18,85	1964
diskas	A. Baltusnikas	57,93	1961
ietis	B. Burokas	79,24	1966
kūjis	J. Jaščianinas	64,17	1965
dešimtkovė	A. Černiauskas	7186	1963

LENGVÓJI PRĀMONĖ. Lietuvoje L. p. pradėjo kurtis jau XVI a. Jos užuomazgą sudarė laisvųjų amatininkų *cechai*, kurie atlikdavo individualinius užsakymus ir gamindavo prekių parduoti. XVIII a.—XIX a. pr. stambieji feodalai savo dvaruose steigė *manufaktūras*, kuriose buvo audžiami lininiai ir vilnoniai audiniai. Greta manufaktūrų, nuo XIX a. pr. kūrėsi ir kapit. tipo L. p. įmonės, kuriose dirbo laisvai samdomi darbininkai. Daugumas šių įmonių buvo smulkios, pusiau amatininkiškos g-los, kurioms augti trukdė stambūs kaimyniniai pram. centrai (Ryga, Lenkijos industrinė sritis, Rusijos centr. rajonas). Išimtį sudarė tik Labdarybės d-jos drobės ir gelumbės audyklos Vilniuje (abi įst. 1810); 1828 drobės audykloje dirbo 22 darbininkai, buvo nemažai verpimo bei audimo mašinų. Paskutiniajame XIX a. dešimtmetyje gana sparčiai vystėsi viena seniausių Lietuvos L. p. šakų — odos pramonė, kurios įmonės buvo sukoncentruotos daugiausia Vilniuje ir kituose Vilniaus gub. miestuose. Penkiuose Vilniaus odos f-kuose (P. Golšteino, J. F. Menkės, J. J. Menkės, M. Rivkino, I. Suravičiaus) XIX a. pab. dirbo 625 darbininkai; šios įmonės, taip pat Šiauliuose įsikūrę Ch. Frenkelio (1879), Rogalinų (1894) ir brolių Nurokų odos f-kai, gaminę 86% visos Kauno gub. odos pramonės produkcijos, sugebėjo išsikovoti rinką už Lietuvos ribų. Visose liet. gubernijų L. p. įmonėse 1865 dirbo apie 100 darbininkų, 1879 — 347, 1908 — 2454, 1912 — 2766. Be to, Klaipėdos krašto L. p. įmonėse 1907 dirbo 1475 darbininkai.

Po I pasaul. karo Lietuvos L. p. vystymosi sąlygos žymiai pasikeitė. Karo sugriauta, netekusi Vilniaus kr. įmonių ir Rusijos rinkos, labai sumenko odos pramonė. Žymiai sparčiau pradėjo vystytis tekstilės ir trikotažo pramonė; šioms L. p. šakoms augti palankias sąlygas sudarė burž. vyriausybės įvesti užtveriamieji muitai audiniams, trikotažui ir siuviniams. Buvo įkurta didelių tekstilės įmonių: vilnonių audinių f-kai „Liteksas" ir „Drobė" Kaune; lininių audinių f-kai Biržuose, Plungėje; šilkinių audinių f-kai „Kauno audiniai" ir „Pluoštas" Kaune. Įsikūrė daug mažų, nespecializuotų trikotažo įmonėlių, siuvyklų, pirminio linų apdirbimo f-kų. 1940 pradžioje Lietuvoje veikė apie 300 L. p. įmonių, kuriose dirbo 11 000 darbininkų.

L. p. įmonių plėtimą, koncentravimą ir specializavimą, kuris pradėtas 1940, atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią ir nacionalizavus stambiąsias L. p. įmones, sutrukdė D. Tėvynės karas ir vok. faš. okupacija. Pokario metais įmonės buvo greitai atstatytos ir išplėstos. Naujai įkurtas Panevėžio lininių audinių kombinatas, Ziberto pliušo-šilko kombinatas (nuo 1965 Ziberto šilko kombinatas) Kaune, medvilninių audinių kombinatas „Audėjas" Vilniuje, Lentvario kilimų f-kas, Petrausko medvilnės verpimo f-kas Kaune. Statomas didelis medvilninių audinių kombinatas Alytuje ir baltinių trikotažo f-kas Utenoje, rekonstruojami f-kai „Sparta", „Vilija" (Vilniuje), „Gegužės Pirmoji", „Silva" (Kaune), „Verpstas" (Šiauliuose), „Mastis" (Telšiuose) ir kt. Nestandartinius įrengimus L. p. įmonėms konstruoja ir gamina Centrinis projektavimo ir konstravimo biuras su eksperimentine g-la „Puntukas" Vilniuje. 1966 L. p. pramoninis gamybinis personalas buvo beveik 83 200 žmonių (23% bendro visos pramonės dirbančiųjų skaičiaus); šios pramonės šakos produkcija 1965 sudarė 22,2% Lietuvos TSR pramonės bendrosios produkcijos. Spartų L. p. vystymąsi Lietuvos TSR nulėmė pakankami darbo jėgos bei kvalifikuotų specialistų rezervai ir gera gaminių paklausa už Lietuvos ribų. Ypač sparčiai auga trikotažo ir šilko pramonės šakos. Ž. *Kailiai, Kilimai, Odos ir avalynės pramonė, Siuvimo pramonė, Tekstilės pramonė, Trikotažo pramonė.*

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 224

Lietuvos TSR lengvosios pramonės produkcijos augimas

	1939	1945	1958	1966
Linų pluoštas (tūkst. t)	8,7	0,001	12,0	12,6
Lininiai audiniai (mln. m)	1,6	0,2	7,4	19,1
Medvilniniai audiniai (mln. m)	16,8*	0,1	15,7	23,2
Šilkiniai audiniai (mln. m)	1,7	0,1	10,2	16,7
Vilnoniai audiniai (mln. m)	3,2*	0,1	7,0	8,7
Kilimai (tūkst. m²)	—	—	38,0	707,0
Kojinės ir puskojinės (mln. porų)	2,3	0,4	31,2	67,9
Baltinių trikotažas (mln.)	1,0	0,2	14,7	26,6
Viršutinis trikotažas (mln.)	0,3	0,1	4,7	7,6
Siuviniai (mln. rb)	—	—	92,6	139,9
Kieta oda (t)	2600**	321	2277	3568,0
Minkšta oda (mln. dm²)	20**	16,2	156,7	211,7
Odinė avalynė (tūkst. porų)	500	244	5484	9209,0
Guminė avalynė (tūkst. porų)	0,7	32	2873	5461,0

* Prie 1939 gamybos pridėta 1937 Klaipėdos kr. gamyba.
** 1940 duomenys.

LÈNINAS (Ленин) Vladimiras Iljičius [**Uljanovas;** 1870.IV.22 Simbirske (dab. Uljanovskas) — 1924.I.21 Gorkuose (prie Maskvos)] — Tarybų Sąjungos Komunistų partijos ir Tarybų socialistinės valstybės įkūrėjas, tarptautinio proletarinio judėjimo teoretikas ir vadas. Gimęs pedagogų šeimoje. 1887 L. įstojo į Kazanės un-to teisės f-tą, tačiau netrukus už dalyvavimą studentų rev. judėjime iš jo pašalintas ir ištremtas į Kokuškiną (Totorijos ATSR). 1888 pab. grįžęs į Kazanę, įstojo į N. Fedosejevo vadovaujamą marksistų būrelį. 1889 Uljanovų šeima persikėlė į Samarą (dab. Kuibiševas). Ten L. suorganizavo marksistų būrelį. 1891 eksternu baigęs Peterburgo un-to teisės f-tą, dirbo prisiekusiojo advokato padėjėju Samaros teisme. Samaroje prasidėjo nuosekli L. kova prieš narodnikų ideologiją. Čia jis 1893 parašė pirmą žinomą išlikusį straipsnį „Nauji ūkiniai judėjimai valstiečių gyvenime". 1893.VIII L. persikėlė į Peterburgą, kur greitai tapo to miesto marksistų vadovu. 1894 parašė knygą «Kas yra „liaudies draugai" ir kaip jie kariauja prieš socialdemokratus?», kurioje sutriuškino ekonominę ir politinę narodnikų platformą, nubrėžė Rusijos revoliucijos kelius, iškėlė mintį, kad būtinai reikia įkurti proletariato partiją ir sudaryti revoliucinę darbininkų ir valstiečių s-gą. 1895 vasarą, išvykęs į užsienį, užmezgė ryšius su G. Plechanovo vadovaujama „Darbo išvadavimo" grupe. 1895.IX.7, grįždamas iš užsienio, aplankė Vilnių, kalbėjosi su vietiniais marksistais apie rev. judėjimą ir susitarė, kad jie padės leisti marksistinį rinkinį „Robotnik". 1895.XI laiške L. apie tai rašė: „Pirmiausia buvau Vilniuje. Kalbėjausi su publika dėl rinkinio. Dauguma sutinka su mintimi, kad toks leidinys yra būtinas, ir žada paremti ir pristatyti medžiagos" (Raštai, t. 34, V., 1955, p. 1). Vilniaus socialdemokratai siuntė tam rinkiniui straipsnius bei korespondencijas, kuriose buvo nušviečiamas s-d. judėjimas Lietuvoje. L. atvykimas į Lietuvą turėjo didelę reikšmę tolesniam marksizmo-leninizmo idėjų plitimui, sustiprino Lietuvos socialdemokratijoje rev. srovę. 1895 pabaigoje L. suvienijo Peterburgo marksistinius būrelius į „Kovos sąjungą darbininkų klasei išvaduoti". 1895.XII buvo suimtas ir kalinamas, 1897.II trejiems metams ištremtas į Šušenską (Krasnojarsko kr.), kur parašė apie 30 straipsnių ir knygų, jų tarpe „Kapitalizmo

išsivystymas Rusijoje". 1900 išvyko į užsienį, kur kartu su G. Plechanovu pradėjo leisti laikr. „Iskra", suvaidinusį lemiamą vaidmenį, kuriant Rusijoje marksistinę partiją. Tokia partija buvo sukurta RSDDP II suvažiavime (1903). Veikaluose „Ką daryti?" (1901—02) ir „Žingsnis pirmyn, du žingsniai atgal" (1904) L. suformulavo idėjinius ir organizacinius bolševikų partijos principus. RSDDP III suvažiavime, knygoje „Dvi socialdemokratijos taktikos demokratinėje revoliucijoje" (1905) L. išvystė proletariato hegemonijos burž. dem. revoliucijoje idėją, parengė burž. dem. revoliucijos peraugimo į soc. revoliuciją teoriją. 1905.XI atvyko į Peterburgą vadovauti rev. kovai. 1905.XII vadovavo pirmajai bolševikų konferencijai Tamerforse (Tamperėje). RSDDP IV (1906) ir V (1907) suvažiavimuose sukritikavo oportunistinę menševikų taktiką. L. teigiamai įvertino Lietuvos socialdemokratų atstovų grupės vardu pateiktą Dūmai agrarinę programą, kurios pagr. teiginiai sutapo su RSDDP programa, bet nurodė ir jos ribotumą — siekimą atskirai spręsti šį visoms Rusijos imperijos tautoms labai svarbų ekonominį burž. dem. revoliucijos klausimą. 1907.XII dėl reakcijos siautėjimo L. vėl buvo priverstas emigruoti. Išvyko į Šveicariją ir toliau kovojo dėl nelegalios partijos išsaugojimo ir sustiprinimo. 1909 pr. parašė Tarptautinio socialistų biuro sekretoriui K. Hiuismansui 3 laiškus dėl visokeriopos pagalbos suteikimo streikuojantiems Vilniaus odininkams, vadovaujamiems P. Eidukevičiaus. Knygoje „Materializmas ir empiriokriticizmas" (1908, išl. 1909) visapusiškai sukritikavo naujausius buržuazinės idealistinės filosofijos teiginius, išdėstė ir išvystė marksistinės filosofijos pagrindus. 1912.I vadovavo RSDDP VI Visos Rusijos konferencijai (Pragoje), kurioje iš RSDDP buvo pašalinti menševikai. Naujo rev. pakilimo Rusijoje laikotarpiu L. iš Paryžiaus persikėlė į Krokuvą ir vadovavo „Pravdos" leidimui. Straipsniuose „Kritinės pastabos nacionaliniu klausimu" (1913), „Apie nacijų apsisprendimo teisę" (1914) parengė revoliucinę partijos programą nac. klausimu. 1912—14, gyvendamas Austrijos valdomoje Galicijoje (Krokuvoje, Poronine, Zakopanėje), susipažino su Lietuvos socialdemokratais, tuomet veikusio Krokuvoje LSDP Užsienio Biuro nariais, gaudavo iš V. Kapsuko informacijų apie 1913—14 Rygoje ėjusį liet. darbininkų laikraštį „Vilnis", kurį, polemizuodamas su menševikais, priskyrė prie „Pravdos" krypties laikraščių (Raštai, t. 20, V., 1953, p. 359). 1914.IV LSDP CK Užsienio Biuro sekretoriaus A. Didžiulio bute Krokuvoje V. Kapsuko iniciatyva surengtame liet. socialdemokratų pasitarime (dalyvavo P. Bliūdžius, A. Didžiulis, V. Kapsukas, P. Mažylis, R. Rasikas) L. pasidalijo mintimis apie bolševikų partijos programą nac. klausimu, svarbiausią jos teiginį — tautų apsisprendi-

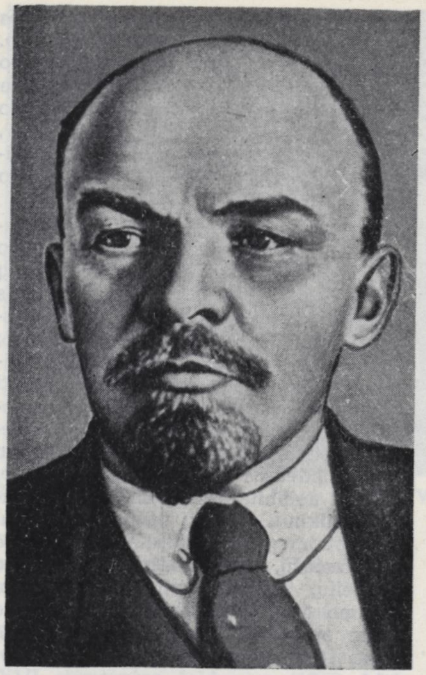

mo teisę, V. Kapsukui pasiūlė parašyti straipsnį apie s-d. judėjimą Lietuvoje legaliam bolševikų žurnalui „Prosveščenije" (caro valdžiai žurnalą uždraudus, straipsnis nebuvo išspausdintas). 1914.VII pagal melagingą įskundimą L. buvo austrų policijos įkalintas. 1914.VIII paleistas iš kalėjimo, išvyko į Šveicariją.

I pasaul. karo pradžioje L. ragino darbo žmones kovoti prieš imperialistinį karą, paversti jį pilietiniu karu, siekti savosios vyriausybės pralaimėjimo. Jis demaskavo oportunistinius II Internacionalo lyderius, išdavusius proletarinį internacionalizmą. 1916 parašė veikalą „Imperializmas, kaip aukščiausioji kapitalizmo stadija", kuriame pirmasis iš marksistų priėjo išvadą, kad imperializmas yra paskutinė kapitalizmo vystymosi stadija, po kurios seka soc. revoliucija. Šis L. veikalas buvo nauja pakopa, vystant K. Markso ekonominę teoriją, moksl. komunizmo teoriją. Nagrinėdamas imperializmą, L. atskleidė netolygaus kapitalizmo vystymosi dėsnį imperializmo stadijoje ir, juo remdamasis, priėjo išvadą apie socializmo pergalės galimumą iš pradžių nedaugelyje arba net vienoje atskiroje kapit. šalyje ir apie soc. revoliucijos pergalės negalimumą iš karto visose šalyse. Cimervaldo (1915) ir Kintalio (1916) tarptautinėse internacionalistų konferencijose L. telkė kairiuosius socialdemokratus, rengdamas sąlygas Komunistų Internacionalui sukurti. Po Vasario revoliucijos 1917.IV.3 atvyko į Petrogradą, o IV.4 paskelbė Balandžio tezes — genialų planą, kaip kovoti už perėjimą nuo burž. dem. revoliucijos prie soc. revoliucijos, iškėlė šūkį „Visa valdžia Taryboms". L. paskelbtą kursą priėmė partijos VII (Balandžio) Visos Rusijos konferencija. 1917.VII L., Laikinosios vyriausybės persekiojamas, pasitraukė į pogrindį (slapstėsi Razlive prie Petrogrado, vėliau Suomijoje). Būdamas pogrindyje, vadovavo RSDDP(b) VI suvažiavimui, parašė knygą „Valstybė ir revoliucija". 1917.X.7 nelegaliai grįžo į Petrogradą. 1917.X.10 RSDDP(b) CK posėdyje buvo priimta jo pasiūlyta rezoliucija dėl ginkluoto sukilimo rengimo. 1917.X.24—25 naktį L. atvyko į Smolnį ir ėmė vadovauti Spalio sukilimui. 1917.X.26 Visos Rusijos Tarybų II suvažiavime buvo priimti L. parengti taikos ir žemės dekretai, sudaryta jo vadovaujama Tarybinė vyriausybė — Liaudies Komisarų Taryba (LKT). 1918.III L. su partijos CK ir LKT persikėlė į Maskvą. L. pasiūlymu 1918.III.3 Brest Litovske pasirašyta taikos sutartis su Vokietija. 1918.IV L. parašė veikalą „Eiliniai Tarybų valdžios uždaviniai", kuriame išdėstė Rusijos soc. pertvarkymo programą. 1918—20 partijos CK, LKT ir Darbininkų valstiečių gynybos taryba su L. priešakyje vadovavo kovai su užsienio intervencija ir vidaus kontrrevoliucija. 1918.VIII.30 eserė teroristė L. sunkiai sužeidė. Pagijęs L. toliau vadovavo Komunistų partijos ir Tarybų valstybės veiklai.

Lietuvoje paskelbus Tarybų valdžią (1918.XII.16), L. pasirašytu dekretu (1918.XII.22) Tarybų Rusijos vyriausybė pripažino Tarybų Lietuvos nepriklausomybę ir įpareigojo visas karines ir civilines RTFSR valdžios įstaigas, turinčias reikalų su Lietuva, teikti jai visokeriopą ekonominę ir karinę pagalbą. Tarybų Rusijos LKT 1919.I.21 paskyrė Lietuvai 100 mln. rublių paskolą. 1919.V pokalbyje su V. Kapsuku L. pabrėžė, kad Lietuvoje labai svarbus agrarinis klausimas, kad į Tarybų valdžios pusę reikia patraukti mažažemius valstiečius, neatstumti vidutiniokų. 1919.IV.21 lenkų burž. nacionalistams užgrobus Vilnių, L. pareikalavo, kad Raudonoji Armija kuo skubiausiai jį sugrąžintų Tarybų Lietuvai.

1919.III L. vadovavo Maskvoje sušauktam (jo iniciatyva) Komunistų Internacionalo I kongresui. RKP(b) VIII suvažiavimas (1919.III) priėmė L. vadovaujamos komisijos parengtą naują partijos programą. 1920 pavasarį L. parašė knygą «Vaikiška „kairumo" liga komunizme», kurioje išdėstė pagrindinius Komunistų partijos strategijos ir taktikos principus; jais ir šiandien vadovaujasi viso pasaulio komunistų ir darbininkų partijos. 1920.XII pranešime Visos Rusijos Tarybų VIII suvažiavime L. pateikė ekonominių socializmo pagrindų sukūrimo planą. Jo iniciatyva buvo parengtas šalies elektrifikavimo (GOELRO) planas. RKP(b) X suvažiavimas (1921.III) priėmė nepaprastai svarbų nutarimą pereiti prie L. pasiūlytos naujosios ekonominės politikos, kurios tikslas — soc. ekonomikos pergalė, ir L. parengtą rezoliuciją „Apie partijos vienybę", kuri turėjo didžiulę reikšmę, triuškinant antipart. grupuotes. Vadovaudamasis savo anksčiau parengtais taryb. federalizmo principais ir apibendrindamas nac. statybos Tarybų Rusijoje patyrimą, 1922 L. iškėlė genialią idėją — sukurti Tarybų Socialistinių

Respublikų Sąjungą savanoriško lygiateisių nepriklausomų taryb. respublikų susivienijimo pagrindu. Tuo jis įnešė didelį indėlį į marksizmo teoriją ir socializmo kūrimo praktiką: pagrindė naują valstybės tipą — vieningą daugianacionalinę soc. valstybę, kaip savanorišką lygiateisių ir suverenių nacijų s-gą, paremtą proletarinio internacionalizmo principu. 1922 pabaigoje L. sunkiai susirgo. 1922.XII—1923.III jis padiktavo keletą straipsnių („Puslapiai iš dienoraščio", „Apie kooperaciją", „Apie mūsų revoliuciją", „Geriau mažiau, bet geriau", „Laiškas suvažiavimui" ir kt.), kuriuose nubrėžė tolesnius socializmo kūrimo kelius.

Pirmasis L. veikalas (rusų k.), patekęs į Lietuvą, buvo kn. «Kas yra „liaudies draugai" ir kaip jie kariauja prieš socialdemokratus?». Šį kūrinį L. pats įteikė Vilniaus socialdemokratų atstovui dar 1894. Pirmas L. kūrinys, išspausdintas liet. kalba, pasirodė 1914.IV.12(25) Rygos liet. darbininkų laikraštyje „Vilnis" — tai „Įstatymo dėl nacionalinio lygiateisiškumo projektas". 1917 Filadelfijoje (JAV) žrn. „Naujoji gadynė" (Nr. 11) išspausdintas L. straipsnis «Apie „nusiginklavimo" obalsį». 1917. IV.22 „Tiesoje" išspausdintas „Balandžio tezių" išdėstymas. 1917 „Tiesa" paskelbė 12 L. parengtų dokumentų, jų tarpe dekretus apie taiką ir žemę. 1918 „Komunistas" paskelbė L. straipsnius „Laiškas Amerikos darbininkams" ir „Apie badą (Laiškas Piterio darbininkams)", „Pranašiški žodžiai". Pirmasis L. veikalas, išleistas atskiru leidiniu liet. kalba, buvo „Laiškas Amerikos darbininkams" (1918). 1919.I.11 „Laikinosios revoliucinės Lietuvos darbininkų ir vargingųjų valstiečių valdžios žiniose" buvo išspausdintas L. pasirašytasis „Dekretas dėl pripažinimo Lietuvos Tarybų Respublikos nepriklausomybės".

Nuslopinus Tarybų valdžią Lietuvoje, L. veikalai liet. kalba buvo spausdinami Smolenske, Minske, Maskvoje bei kitur, gabenami į Lietuvą ir čia slaptai platinami. LKP, apeidama faš. cenzūrą, mėgino leisti L. veikalus ir burž. Lietuvoje. 1933 Kaune legaliai išspausdintas sutrumpintas L. kūrinys „Karlas Marksas" pavadinimu „Apie K. Marksą ir marksizmą. Parašė V.I.". 1934 išleistas L. veikalas „Trys marksizmo šaltiniai ir trys jo sudėtinės dalys" pavadinimu „Trys šaltiniai. Parašė VIL. Vertimas iš prancūzų kalbos". Faš. cenzūra susigriebusi šiuos leidinius konfiskavo, tačiau dalis tiražo buvo išplatinta. Iki 1940 lietuvių kalba atskirais leidiniais išėjo ir Lietuvoje buvo išplatinti 32 L. kūriniai („Marksizmo pamatai", 1926, „Marksizmas ir tautinis klausimas", 1926, „Apie proletariato diktatūrą", 1927, ir kt.). Daug L. straipsnių liet. kalba paskelbė kom. spauda, ėjusi Lietuvoje, TSRS, JAV ir kitur.

L. raštus liet. kalba leido ir Amerikos pažangiųjų lietuvių d-jos. 1918 Amerikoje buvo išleistas L. veikalas „Eiliniai Tarybų valdžios uždaviniai" (pakeista antrašte: „Rusų soc. revoliucijos uždaviniai. Sovietų respublikos siekimai ir darbai"), 1919 — „Revoliucijos pamokos", „Valstybė ir revoliucija" ir kt.

1940—41 Lietuvos TSR buvo išleisti liet. kalba 3 teminiai L. raštų rinkiniai ir 8 atskiri kūriniai bendru 175 000 egz. tiražu. 1947—48 išleisti L. „Rinktinių raštų" 2 t., 1950—66 — L. „Raštų" 40 t., 1 t. rodyklių ir 2 informaciniai tomai. Iš viso 1940—66 Tarybų Lietuvoje atskirais pavadinimais išleista 119 L. veikalų ir teminių rinkinių 1 966 000 egz. tiražu. Nuo 1948 L. raštų vertimus į liet. kalbą rengia spaudai Partijos istorijos in-tas prie LKP CK.

Liet. rašytojai, menininkai yra sukūrę daug kūrinių, skirtų Leninui. L. vardu Lietuvoje pavadinta daug miestų gatvių, aikščių, keliolika kolūkių. Miestų aikštėse pastatyta L. paminklų.

Lit.: Vladimiras Iljičius Leninas (Biografija), V., 1960; Po marksizmo vėliava, V., 1959; **Р. Шармайтис**, Распространение в Литве произведений В. И. Ленина.— Издание и распространение произведений В. И. Ленина, М., 1960; **P. Freidheimas**, Marksizmo-leninizmo pradininkų veikalai Lietuvoje, V., 1964.

„LENINIEČIO BALSAS" — 1. Tarybinis buvusio Skaudvilės rj. laikraštis, ėjęs 1951.II.13—1962.IV.21 dukart per savaitę.

2. Tarybinis Tauragės rj. laikraštis, einąs nuo 1962.IV.25 triskart per savaitę.

„LENINIEČIO KELIAS"— tarybinis Šiaulių rj. laikraštis, ėjęs 1950.X.27—1959. IX.27 triskart per savaitę.

„LENINIETIS" — 1. Tarybinis buvusio Kybartų rj. laikraštis, ėjęs 1950.XII.16—1959.XII.9 dukart per savaitę.

2. Tarybinis Šilutės rj. laikraštis, ėjęs 1951.I.3—1962.IV.21 triskart per savaitę.

3. Tarybinis buvusio Vievio rj. laikraštis, ėjęs 1951.II.5—1962.IV.21 dukart per savaitę lietuvių ir 1952.III.13—1956. VII.28 lenkų („Leninowiec") kalba.

4. Tarybinis Šiaulių rj. laikraštis, einąs nuo 1959.X.1 triskart per savaitę.

„LENINO KELIU" — 1. Tarybinis Vilniaus rj. laikraštis, ėjęs 1944.X.2—1950. VIII.30 triskart per savaitę lietuvių, 1949.X.2—1962.IV.25 rusų („Po leninskomu puti") ir lenkų („Szlakiem Lenina") kalbomis.

2. Tarybinis Utenos rj. laikraštis, einąs nuo 1945.XII.9 triskart per savaitę.

3. Tarybinis buvusio Priekulės rj. laikraštis, ėjęs 1951.I.31—1959.IX.30 dukart per savaitę.

4. Tarybinis buvusio Jiezno rj. laikraštis, ėjęs 1951.III.17—1962.IV.27 dukart per savaitę.

„LENINO PRIESAKAI" — 1. Tarybinis buvusio Nemenčinės rj. laikraštis, ėjęs 1959.I.1—1962.XII.25 dukart per savaitę lietuvių, rusų („Zaveti Lenina") ir 1959. I.1—1962.IV.21 lenkų („Przykazania Lenina") kalbomis.

2. Tarybinis Eišiškių rj. laikraštis, einąs nuo 1963.III.2 triskart per savaitę lietuvių, nuo 1963.VI.2 taip pat rusų ir lenkų kalbomis.

„LENINO VĖLIAVA" — 1. Tarybinis Širvintų rj. laikraštis, einąs nuo 1950.I.3 (su pertrauka 1962.IV.21—1965.II.3) dukart per savaitę. Tapatus laikraštis lenkų kalba („Sztandar Lenina") ėjo su pertraukomis nuo 1950.IV.25 iki 1957.I.30.

2. Tarybinis buvusio Žiežmarių rj. laikraštis, ėjęs 1951.VIII.25—1955.VI.29 dukart per savaitę.

„LENINSKIJE ISKRI" („Ленинские искры" — „Lenininės kibirkštys") — tarybinis buvusio Naujosios Vilnios rj. laikraštis, ėjęs 1950.XI.2—1959.XII.18 dukart per savaitę rusų ir lenkų („Iskry Leninowskie") kalbomis.

LENKAITIENĖ Olga [iki 1945 **Landsbergaitė;** g. 1897.III.4 Rygoje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. Į rev. judėjimą įsijungė 1913 Rygoje, bendradarbiaudama su vietos lietuviais rev. socialdemokratais, vykdė jų konspiracinius pavedimus. 1916 Petrograde įstojo į bolševikų partiją. 1916 rudenį pervežė iš Rygos į Petrogradą lietuvių socialdemokratų pogr. spaustuvės šriftą. Aktyviai dalyvavo Vasario revoliucijoje, dirbo bolševikų partijos liet. rajone Petrograde. Spalio revoliucijos dienomis Petrograde su Aivazo f-ko darbininkėmis pavadavo telefonų stotyje sabotuojančias telefonistes, vėliau dirbo Lietuvos reikalų komisariate. 1918 pab. grįžo į Vilnių, 1919 pr. dirbo Švietimo liaudies komisariate meno vertybių rinkimo ir perdavimo muziejui komisijoje. Pilsudskininkams užėmus Vilnių, 1919.V pasitraukė į Minską, iš kur Olgos Stankienės pavarde buvo pasiųsta pogr. partiniam darbui į Lietuvą. Dirbo Joniškyje, Raseiniuose, ten netrukus buvo suimta ir įkalinta Raseinių, paskui Kauno kalėjime. Po kelių mėnesių buvo paleista gimdyti. Gyveno prižiūrima policijos. Dirbo Kaune Polit. raudonajame kryžiuje, palaikė ryšius su Kauno kalėjimo polit. kaliniais. 1921 ištremta į Tarybų Rusiją, dirbo partinį, tarybinį ir ūkinį darbą Smolenske, Poltavoje, Leningrade. 1936 Maskvoje baigė Soc. žemdirbystės akademiją. Asmenybės kulto sąlygomis neteisėtai represuota. 1938—41 dirbo Kazachstane gyvulininkystės taryb. ūkyje. Vok. faš. okupacijos metais su dukra iš Smolensko sr. atvyko į Kretingą, dirbo geležinkelininkų valgykloje, po karo iki 1953 — Žagarės ligoninėje. 1957 reabilituota. 1959 jai pripažintas partinis stažas nuo 1916. Pensininkė, gyvena Vilniuje.

LENKAITIS Jonas [1891.V Šiaudiniškiuose (Vilkaviškio rj.) — 1941.IV.5 Smolenske] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Baigė Petrogrado g-ją, dirbo buhalteriu. 1916—17 Petrograde priklausė Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partijai. 1917 įstojo į bolševikų partiją. Dalyvavo Vasario ir Spalio revoliucijose Petrograde. Nuo 1917.XII Lietuvos reikalų komisariato kolegijos narys, skyriaus vedėjas.

Dalyvavo bolševikų partijos Lietuvių sekcijų 1918 sausio ir gegužės konferencijose, kuriose buvo išrinktas Lietuvių sekcijų Centro Biuro nariu. Bresto taikos klausimu laikėsi artimų „kairiesiems" komunistams pozicijų, su kitais 1918.I.24 (II.6) „Tiesoje" paskelbė atitinkamą pareiškimą. 1919 Tarybų Lietuvos Liaudies Komisarų Tarybos darbuotojas. Pilsudskininkams okupavus Vilnių, evakavosi į Minską, iš kur tais pačiais metais pasiųstas dirbti part. darbą į Joniškį, Raseinius. Už rev. veiklą kalintas Raseiniuose, paskui Kaune, iš kur 1920, Tarybų Rusijai ir Lietuvai pasikeitus polit. kaliniais, išvyko į Rusiją. Dirbo partinį ir ūkinį darbą Charkove, Poltavoje, Smolenske.

LENKÁUSKAS Justinas [1892.III.6 Pikeliuose (Mažeikių rj.) — 1962.III.29 Sedoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1914 mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. Spalio revoliucijos dienomis įstojo į Raudonąją gvardiją, vėliau tarnavo Raudonosios Armijos 1-jame Maskvos pulke. 1918—20 dalyvavo mūšiuose su kolčiakininkais, vėliau dirbo Ypatingojoje komisijoje Irkutske. 1921 grįžo į Lietuvą, dalyvavo rev. judėjime Mažeikiuose. Po faš. perversmo (1926) kurį laiką slapstėsi Latvijoje, paskui grįžo ir toliau dirbo rev. darbą. 1937—44 Komunistų partijos narys. 1940 dirbo ž. ū. komisijoje Mažeikiuose. 1941 evakavosi į Tarybų Sąjungos gilumą. Nuo 1945 darbininkas Mažeikiuose, Sedoje.

LENKČIAĨ — kaimas Jurbarko rj., Varlaukio apyl., 6 km į š. nuo Eržvilko, prie kelio į Nemakščius; tarybinio ūkio centras. 242 gyv. (1959). Per kaimą teka Upė (Šešuvies intakas). Kaimo dalis, esanti Upės kair. krante, vad. Lenkčiais I, deš. krante — Lenkčiais II. Iš š. prieina Daugėlinės miškas, iš p. — Pagirių miškas. Ryšių skyrius (nuo 1958), pr. m-la (nuo 1920), biblioteka (nuo 1952).

LENKĖLIAI — kaimas Raseinių rj., Raseinių apyl., 9 km į r. nuo Raseinių, prie kelio į Betygalą; kolūkio centras. 43 gyv. (1959). Per kaimą teka Alkupis (Dubysos deš. intakas). Yra aštuonmetė m-la (1922—53 pradinė, 1953—62 septynmetė).

LẼNKĖS PẼLKĖ — pelkė Kretingos rj., 1,5 km į v. nuo Darbėnų. Plotas 110 ha. Ežerinės kilmės plynraistinė žemapelkė, apie 3,5 km ištįsusi iš š. į p. Per š. dalį teka Kulšė (Šventosios intakas). Durpių klodo didž. storis 2,1 m, vid. 1,37 m. Durpės žemapelkinės. Vid. susiskaidymas 40%, vid. peleningumas 9,2%.

LẼNKIJOS KARALỸSTĖ — Rusijos imperijos autonominė provincija, apėmusi Lenkijos ir Lietuvos dalį (Užnemunę), kuri 1814—15 Vienos kongreso nutarimu perėjo Rusijai. L. K. sudarė 128 500 km^2; ji buvo suskirstyta į 8 vaivadijas. 1815.XI.27 Aleksandras I suteikė L. K. konstitucinės monarchijos statutą. Su Rusijos imperija ji buvo susieta amžinosios unijos pagrindais, caras jai skyrė vietininką ir kariuomenės vadą (juo buvo caro brolis Konstantinas), kuriam kar. požiūriu buvo pavaldi ir Lietuva bei dalis Baltarusijos. Po 1830—31 sukilimo L. K. autonomija panaikinta ir imtasi priemonių L. K. valdymui suvienodinti su visos imperijos valdymu: 1837 vaivadijos pertvarkytos į gubernijas, 1841 panaikinta Valstybės taryba ir t. t. Tas procesas labai paspartėjo po 1863—64 sukilimo. 1860—80 administracija, švietimas, teismas buvo reorganizuoti pagal visos Rusijos įstatymus, 1874 panaikinta vietininko institucija, vietoj jo atsirado Varšuvos generalgubernatorius. Sustiprėjo rusinimas. Nuo 1888 caro įstatyminiuose aktuose vietoj L. K. vardo įsivyrauja „Pavislio krašto" pavadinimas. 1918 didžiuma L. K. teritorijos tapo pagrindine atsikuriančios Lenkijos valstybės dalimi, o Suvalkų gubernijos (1867 sudarytos iš Augustavo gub. šiaurinių apskričių) didžioji dalis įėjo į Lietuvos valstybę.

LẼNKIJOS KARALỸSTĖS IR̃ LIETUVÕS SOCIALDEMOKRÃTIJA (LK ir LSD) — revoliucinė darbininkų klasės partija, veikusi 1893—1918 Lenkijoje ir Lietuvoje. Iki 1900.I ji vadinosi Lenkijos Karalystės socialdemokratija (LKSD). Svarbiausi partijos kūrėjai ir vadovai buvo R. Liuksemburg, J. Marchlevskis, F. Dzeržinskis. Partijos suvažiavimas Varšuvoje 1894.I priėmė programą, kuri turėjo įtakos ir Lietuvos Socialdemokratų partijos (LSDP) 1896 bei 1897 programoms, ypač ekonominei programai minimum ir taktikai. Visiškai artima LKSD idėjiniu požiūriu buvo Lietuvos Darbininkų sąjunga (LDS). 1899.VIII pabėgęs iš ištrėmimo, F. Dzeržinskis atkūrė policijos išsklaidytą LKSD Varšuvos org-ją. 1899 pabaigoje Vilniuje įvyko F. Dzeržinskio, LDS nario M. Kozlovskio, LSDP nario E. Sokolovskio ir kt. socialdemokratų pasitarimas, nutaręs sujungti LDS, kai kuriuos kairiuosius LSDP narius ir LKSD į vieną partiją. 1900.I Minske įvyko LKSD konferencija, kuri faktiškai įgyvendino šį nutarimą. Iki 1900.VIII suvažiavimo partija dar vadinosi Lenkijos Karalystės ir Lietuvos socialdemokratine darbininkų s-ga, o po jo — LK ir LSD. Suvažiavime buvo išrinkta partijos centro vadovybė — Vyriausioji v-ba (į ją įėjo ir M. Kozlovskis bei E. Sokolovskis) ir sudaryti du jai pavaldūs Centro K-tai: vienas Lenkijai, antras Lietuvai. Į LK ir LSD įsiliejo LDS nariai ir dalis LSDP rev. narių. Be to, po 1900.V—VI batsiuvių streiko Vilniuje ir Kaune į LK ir LSD perėjo dalis LSDP Vilniaus ir Kauno org-jų narių batsiuvių. LK ir LSD išaugus, buvo sudaryti LK ir LSD Vilniaus ir Kauno k-tai. LK ir LSD Lietuvos org-ja veikė autonomiškai. Nors partija iš esmės buvo revoliucinė, internacionalistinė, tačiau jos klaidos tautiniu ir valstiečių klausimu trukdė plėsti partijos įtaką Lietuvoje. RSDDP IV (jungtinis) suvažiavimas priėmė LK ir LSD į RSDDP plačios autonomijos pagrindais, o LK ir LSD Vilniaus ir Kauno org-jos 1906 tiesiog susiliejo su atitinkamomis RSDDP org-jomis; RSDDP Vilniaus org-ja perėmė 150 LK ir LSD narių. 1918.XII LK ir LSD bei Lenkijos Socialistų partijos-kairiosios suvažiavime abi šios partijos susivienijo ir pasivadino Lenkijos Komunistų darbininkų partija.

LẼNKIJOS LIETŨVIAI. Lenkijos Liaudies Respublikoje gyvena lietuviai autochtonai (Seinų, Suvalkų apskrityse) ir imigrantai (daugiausia miestuose) — iš viso apie 30 000 žmonių (1966). Į Lenkijos miestus žmonės iš Lietuvos gausiau pradėjo vykti XIX a. pab. ir XX a. pr. Daugelis važiavo ten mokytis, kiti valdžios siunčiami dirbti. Iš liet. inteligentų Lenkijoje tais laikais daugiausia buvo mokytojų (ypač Lomžos gub.). Varšuvoje, Lodzėje, Lomžoje, Krokuvoje buvo lietuvių darbininkų, amatininkų, studentų, iš viso apie 10 000. XIX a. pab. ypač didelė buvo liet. kolonija Varšuvoje. Atskirą kategoriją sudarė sulenkėję arba aplenkėję Lietuvos gyventojai, atvykę mokytis ir nebegrįžę į Lietuvą. Iš tokių minėtini pagarsėjęs smuikų meistras Noreika, kilęs iš Šunskų (Kapsuko rj.), tiltų inžinierius S. Kerbedis, kilęs iš Panevėžio aps., skulptorius P. Velioniškis iš Kumelionių (Kapsuko rj.), etnografas, kalbininkas, muzikologas J. A. Karlovičius, kilęs iš Subartonių (Varėnos rj.) ir jo sūnus M. Karlovičius, muzikas, be kita ko, sukūręs „Lietuviškąją rapsodiją" (1906), S. Kazūra, kompozitorius ir dirigentas, kilęs nuo Vilniaus.

XIX a. Varšuvoje studijavo V. Kudirka, 1888 su kitais Varšuvos lietuvių studentais suorganizavęs nelegalią „Lietuvos" d-ją. Pagrindiniai „Lietuvos" tikslai būdingi lietuvių liberalinės buržuazijos judėjimui: švietimas, nacionalinio sąmoningumo kėlimas, lit-ros ir dailės ugdymas, ekonominės būklės gerinimas. Pirmieji d-jos nariai buvo J. Adomaitis-Šernas, J. Bagdonas, J. Byla, J. Gaidamavičius-Gaidys, J. Kasakaitis, J. Kaukas ir kt. Į pirmąją d-jos v-bą įėjo J. Gaidamavičius (pirmininkas), V. Kudirka, J. Kaukas. D-jos iniciatyva 1889 pradėta leisti visuom.-polit. žrn. *„Varpas"*, o 1890 valstiečiams skirtas laikr. *„Ūkininkas"*. XIX a. pab. ir XX a. pr. Varšuvoje studijavo dar šie žymesni lietuviai: Z. Aleksa-Angarietis, įsitraukęs čia į rev. judėjimą, A. Aleksandravičius, J. Bendorius, L. Bielskus, J. Ciplijauskas, M. Čiurlionis, S. Čiurlionis, V. Grybas, A. Jesevičius, A. Iešmanta, M. Kriaučiūnaitė, V. Kriaučiūnas, P. Kvedaras, J. Naujalis, I. Prielgauskas, P. Rimša, S. Šimkus, J. Štarka, V. Tercijonas, J. Valaitis, V. Žadeika, A. Žmuidzinavičius ir kt. 1901 Varšuvos lietuviai, Peterburgo lietuvių, jau turėjusių legalią savišalpos org-ją, paskatinti, prašė vidaus reikalų ministrą leisti įkurti jiems Varšuvos lietuvių savitarpio pašalpos d-ją, bet leidimo negavo. Varšuvos lietuvių savišalpos d-ja,

vėliau pasivadinusi Susišelpimo draugija, įsikūrė 1904. Jos iniciatoriai buvo mkt. V. Palukaitis, stud. J. Jasaitis. Į pirmąją d-jos v-bą įėjo S. Riauba (pirmininkas), J. Delininkaitis, V. Palukaitis, A. Matulevičius, P. Stankevičius, J. Radziukynas, J. Pesis, P. Baltutis, B. Herbačiauskas, J. Smilgevičius. Paskutinis šios d-jos pirmininkas tarp I ir II pasaul. karo buvo K. Sakalauskas-Vanagėlis. Nors oficialus tos d-jos tikslas buvo narių savišalpa, bet jai rūpėjo daugiausia burti pasklidusius po miestą narius ir saugoti juos nuo nutautėjimo. Tuo tikslu d-ja rengė vaidinimus, koncertus, gegužines, paskaitas, suaugusiųjų kursus. Tuo būdu ji subūrė daug liet. inteligentų: mokytojų, tarnautojų, prekybininkų, amatininkų, bet daugiausia tarnaičių. D-jos veikloje dalyvavo Varšuvos aukštųjų m-lų studentai lietuviai, nors d-jai formaliai jie nepriklausė (neleido įstatai). D-ja turėjo ir garbės narių, pvz., dvarininkę M. Radvilienę, aukojusią dideles sumas Lietuvos kultūros bei švietimo reikalams. Prie d-jos buvo dramos būrelis ir choras. Tą chorą suorganizavo ir pirmuoju dirigentu buvo M. Čiurlionis, vėliau jam vadovavo S. Šimkus, J. Bendorius ir kt. Dalis liet. kilmės inteligentų, nors ir nemokėdami lietuviškai, laikė save lietuviais ir pripažino lietuvių teisę turėti atskirą valstybę. Tai buvo dail. K. Stabrauskas, Varšuvos Dailės m-los direktorius, dail. Vitkevičius, Alekna-Švoinickis ir kiti. I pasaul. karo metu Varšuvoje susispietę Lietuvos dvarininkai įsteigė Lietuvos D. Kun-stės s-gą (Związek Wielkiego Księstwa Litewskiego), kuri agitavo už Lietuvos-Lenkijos uniją ir Žečpospolitos atkūrimą. Ši s-ga stengėsi patraukti į savo pusę Varšuvos lietuvius, susispietusius Susišelpimo d-joje. Kad ta s-ga iš tikrųjų nepaveiktų Varšuvos lietuvių, buvo įkurta Lietuvių valstybininkų sąjunga, suorganizavusi savo Informacijų biurą, aiškinusį lenkams per spaudą lietuvių pastangas sukurti savo valstybę. Po I pasaul. karo daug Varšuvos lietuvių grįžo į Lietuvą, ir Varšuvos lietuvių Susišelpimo d-jos veikla apmirė. Nemaža čia prisidėjo ir įtempti Lietuvos ir Lenkijos santykiai. Lietuvių veikla Varšuvoje vėl pagyvėjo 1930—1939, kai dėl ekonominės krizės į Varšuvą iš Vilniaus krašto, ieškodamos darbo, vyko lietuvaitės. Be to, tuo laiku Varšuvos aukštosiose m-lose studijavo keliolika lietuvių. 1930—39 Varšuvos lietuvių savišalpos d-ja turėjo apie 300 narių. Lietuviai šelpdavo maistu savo tautiečius polit. kalinius. Studentai skaitydavo paskaitas d-jos suorganizuotuose susirinkimuose, rengdavo įv. minėjimus, organizavo lietuvių saviveiklą. Tuo metu lietuviai paprastai kartą per mėnesį rinkdavosi sekmadieniais apsvarstyti savo visuom. reikalų, pasiklausyti koncertų ir kt. Nuo 1938 Varšuvos lietuviai leido lenkų kalba laikraštį „Lituanica", kuriame kėlė aikštėn okupantų piktadarybes Vilniaus krašte (išėjo 2 nr.; abu konfiskuoti). Prieš II pasaul. karą Varšuvoje veikė Lietuvos bičiulių d-ja — Lietuvai palankių Lenkijos polit. veikėjų org-ja.

Antras lietuvių židinys Lenkijoje buvo Krokuva. XX a. pr. čia studijavo Z. Skirgaila, A. Staneika, I. Šlapelis, K. Ulianskis, A. Varnas ir kiti. 1903 Krokuvos studentai lietuviai jau svarstė d-jos steigimo klausimą. Nemaža buvo ginčų su unijos šalininkais, norėjusiais, kad į steigiamą liet. d-ją nebūtų draudžiama stoti ir lenkams. Pagaliau sutarta, kad d-jos pagrindą turi sudaryti lietuviai, o lenkų leidžiama priimti ne daugiau $1/3$ narių skaičiaus. D-ja ėmė veikti 1904 „Rūtos" vardu. Į pirmąją „Rūtos" v-bą įėjo J. A. Herbačiauskas (pirmininkas), J. Niedzialkovskis, A. Varnas. „Rūtai" rūpėjo bendri kultūros uždaviniai, abipusė lietuvių ir lenkų informacija, narių tarpusavio draugystė. Susirinkimuose buvo kalbama lietuvių ir lenkų kalbomis. Aktyviau šioje d-joje reiškėsi prof. J. Rozvadovskis. D-ją papildė vėliau atvykę studijuoti į Krokuvą A. Didžiulis, V. Kairiūkštis, S. Kymantaitė (Čiurlionienė), P. Mažylis, R. Rasikas, P. Rimša, J. Vienožinskis ir kiti. 1907 „Rūta" išleido pirmąjį lietuvių lit. almanachą *„Gabija"*. Tautinis dvilypumas, kai kurių narių unijinės idėjos „Rūtai", kad ir turėjusiai išsilavinusių ir kūrybingų narių, trukdė veikliau pasireikšti. Be „Rūtos", liet. studentai buvo įkūrę Krokuvos lietuvių moksleivių savitarpinės pašalpos d-ją „Paramą". 1913 baigė Krokuvos un-to medicinos f-tą ir 4 metus ten dirbo P. Mažylis, vėliau Kauno un-to profesorius. 1914 V. Kapsuko iniciatyva buvo suorganizuotas Krokuvoje gyvenančių liet. polit. emigrantų socialdemokratų pasitarimas su V. Leninu (be V. Lenino ir V. Kapsuko, jame dalyvavo P. Bliūdžius, A. Didžiulis, P. Mažylis, R. Rasikas). Po I pasaul. karo „Rūtos" veikla susilpnėjo, bet d-ja egzistavo. Vadovavo jai prof. J. Rozvadovskis. 1895—1935 Krokuvoje gyveno buvęs knygnešys J. Angrabaitis, 1933—44 rašytojas J. A. Herbačiauskas.

Lodzės lietuvių tarpe žinomiausias buvo V. Bacevičius (muzikų Kęstučio, Vytauto ir Gražinos tėvas), 1893 baigęs Veiverių mkt. seminariją ir 1899 iš Lietuvos nukeltas ten mokytojauti. Lodzėje jis baigė muz. m-lą ir iki 1923 dėstė dainavimą.

Nemaža lietuvių gyveno Lomžoje. Juos organizavo čia mokytojavęs rašytojas K. Sakalauskas-Vanagėlis, 1905 įkūręs „Pagalbos" d-ją, turėjusią daugiau kaip 50 narių. D-ja rengė vaidinimus, rūpinosi narių švietimu ir šelpimu. Lomžoje gyveno liet. rašytojas kun. A. Tatarė.

Nuo 1908 Sosnovece dirbo inžinierius J. Vengris. Jis buvo Dombrovskio anglies baseino kasyklos „Saturn" techn. direktorius, Lenkijos anglies eksporto į užsienį organizatorius.

Tarp I ir II pasaul. karų Varšuvos, Krokuvos, Poznanės ir Gdansko aukštosiose m-lose studijavo po keletą lietuvių vilniečių.

Lietuvių autochtonų Bialistoko vaivadijoje, Seinų, iš dalies Suvalkų bei Goldapės apskrityse 1941 buvo apie 10 000. II pasaul. karo metu dalis jų persikėlė į Lietuvą. Po karo nemažai lietuvių, atvykusių iš Lietuvos, apsigyveno Lenkijos vakarinėse žemėse. Didesniuose

Lenkijos lietuviai. Varšuvos lietuvių choras prieš I pasaul. karą

Lenkijos lietuviai. Lenkijos Lietuvių visuomeninės kultūros draugijos IV suvažiavimas (Seinai, 1966)

v. Lenkijos miestuose jų buvo po kelis tūkstančius. Lenkijos Liaudies Respublikoje susidarė sąlygos organizuoti lietuvių švietimą gimtąja kalba, tačiau stigo lietuvių inteligentų, ypač mokytojų. 1952 Varšuvoje buvo suorganizuoti liet. kalbos kursai, kuriuose dėstė Poznanės un-to profesorius J. Otrembskis. Tuos kursus baigę 24 žmonės buvo pirmieji liet. kalbos mokytojai. 1953.XII, tėvams prašant, Suvalkų licėjuje (vidurinė bendrojo lavinimo m-la be pr. m-los) įkurta papildomoji VIII klasė su lietuvių dėstomąja kalba. Joje mokėsi daugiau kaip 20 mokinių. Kadangi šios grupės mokinius buvo numatyta rengti mokytojais, tai paskutinėse klasėse mokslo programa buvo papildyta ped. disciplinomis. 1957 baigusi vid. m-lą, ši grupė papildė pirmąjį liet. mokytojų būrį. Du iš jų (D. Grabauskaitė ir A. Uzdila) buvo atsiųsti į Vilniaus un-tą. Įsigiję čia liet. kalbos ir lit-ros specialybę, jie dirba Seinų ir Punsko vid. m-lose. Likusieji mokytojauja Seinų aps. liet. pradinėse m-lose. 1956 Punske buvo įkurtas licėjus su lietuvių dėstomąja kalba. Licėjus sujungtas su pr. m-la, turėjusia po dvi lygiagretes klases, kurių vienose buvo dėstoma lietuvių, kitose lenkų kalba. Pirmoji tos m-los abiturientų laida išėjo 1959. Punsko lietuvių vid. m-los licėjinėse klasėse 1957 buvo 50 mokinių, 1965 — 100. Iki 1966 šį licėjų baigė apie 40 mokinių. Jie daugiausia studijuoja Varšuvos, Gdansko, Poznanės, Olštino aukštosiose m-lose, mokytojauja arba dirba adm. darbą, studijuodami neakivaizdiniu būdu. Be vid. m-los, Seinų aps. yra 9 pr. m-los su lietuvių dėstomąja kalba (Burbiškėse, Navinykuose, Pristavonyse, Punske, Vaičiuliškėje, Vaitakiemyje, Valinčiuose, Vidugiriuose, Žvikeliuose) ir 9 m-los, kuriose liet. kalba dėstoma kaip dalykas (Agradnykuose, Juodeliškėje, Klevuose, Krasnave, Lumbiuose, Paliūnuose, Radziučiuose, Smalėnuose, Šlynakiemyje). Kai kuriose lietuvių gyvenamosiose vietose dėl liet. mokytojų stokos pr. m-lose dėstoma lenkiškai. Liet. kalba kaip dalykas dėstoma ir Seinų licėjuje. Suaugusiųjų lavinimu rūpinasi pr. m-lų ir parengiamųjų ūkio m-lų mokytojai. Suaugusiųjų švietimui pagerinti 1963 suorganizuotas Punsko liaudies un-tas, veikiąs žiemą. To un-to dėstytojai — vietos liet. inteligentai. Paskaitos vyksta 2 kartus per savaitę. Seinų aps. bibliotekos turi apie 21 700 knygų, jų tarpe apie 3880 lietuviškų, paskirstytų į 26 kaimo bibliotekas. Daugiausia liet. knygų yra Punsko bibliotekoje.

Nuo 1956 Punske veikia lietuvių kultūros namai, kurie, be kitų pramogų, organizuoja mėgėjų spektaklius. Buvo pastatyta J. Baltušio „Gieda gaideliai", J. Grušo „Herkus Mantas", S. Čiurlionienės „Pinigėliai", A. Keturakio „Amerika pirtyje", R. Mizaros „Ponas amerikonas", Žemaitės „Marti", „Petras Kurmelis", kai kurie K. Sajos, A. Čechovo, A. Ostrovskio kūriniai. Spektakliai rengiami paprastai Punske arba Klevuose ir Vidugiriuose. Prie Punsko lietuvių kultūros namų veikia keliolikos asmenų choras, Valinčių kaimo vokalinis ansamblis; kultūros namai organizuoja populiarias įvairių mokslo šakų paskaitas, susitikimus su rašytojais ir pan.

1957 Punske įsteigta Lenkijos Lietuvių visuomeninė kultūros d-ja. Jos tikslas — stengtis, kad Lenkijos lietuviai su visa Lenkijos visuomene aktyviai kurtų socializmą ir vystytų liet. kultūrą, tautinę pagal formą, socialistinę pagal turinį. D-ja veikia visoje Lenkijoje, organizuoja savo skyrius ir būrelius. Ji turi skyrių Varšuvoje bei Vroclave ir 44 būrelius (Gdanske, Slupske, Lodzėje, Bialistoke, Suvalkuose ir didesniuose Seinų aps. kaimuose). Jiems priklauso daugiau kaip 1000 narių. D-jos centras buvo Punske, 1959 persikėlė į Seinus. D-ja leidžia neperiodinį liet. laikraštį „Aušra", kurio iki 1966 pr. išėjo 11 numerių. Lietuvos Draugystės ir kultūrinių ryšių su užsienio šalimis d-ja palaiko ryšius su Lenkijos Lietuvių visuom. kultūros d-ja, siunčia jai daug knygų, ypač vadovėlių, resp. laikraščių ir žurnalų. L. l. lankosi Tarybų Lietuvoje, palaiko ryšius su jos visuomenės, kultūros veikėjais. 1967 Lietuvoje tobulinosi grupė L. l. mokytojų.

Lit.: **A. Žmuidzinavičius,** Paletė ir gyvenimas, V., 1961; **J. Rimantas,** Petras Rimša pasakoja, V., 1964; **W. Pojawis,** Działalność kulturalna Litwinów w Polsce ludowej.—„Rocznik białostocki", t. 5, Białystok, 1965.

LÉNKIJOS SOCIALÌSTŲ PÁRTIJA (Polska Partia Socjalistyczna, PPS) — lenkų reformistinė nacionalistinė partija, įkurta 1892 Paryžiuje. Dangstydamasi socializmo vardu, L. S. p. iš tikrųjų stengėsi suderinti proletariato klasinius interesus su lenkų buržuazijos nacionalistiniais siekiais — sukurti buržuazinę Lenkijos respubliką „nuo jūros iki jūros"; viena jos provincija turėjo būti Lietuva. Rusijos darbininkų rev. judėjimo atžvilgiu L. S. p. laikėsi separatinės politikos, skleidė nepasitikėjimą Rusijos proletariatu ir rev. socialdemokratija. Aktyvesnieji L. S. p. nariai ir vadovai (J. Pilsudskis, S. Voicechovskis), siekdami įgyti įtakos lenkiškai kalbančių Lietuvos proletarų tarpe, skyrė daug dėmesio partijos veiklai Lietuvoje, dažnai lankydavosi arba gyvendavo Vilniuje. 1893 L. S. p. sukūrė savo org-ją Vilniuje ir ėmė skleisti savo ideologiją darbininkų tarpe Kaune ir kitur. 1895 Vilniuje įvyko L. S. p. III suvažiavimas. Prieš L. S. p. šovinizmą nuosekliai kovojo vietinių nacionalinių s-d. org-jų nariai, atsidavę revoliucijos, internacionalizmo principams. XIX a. pabaigoje L. S. p. Lietuvos org-joje proletarinių elementų beveik nebuvo; ją sudarė daugiausia nacionalistinė lenkų inteligentija. Dėl suėmimų susilpnėjus rev. socialdemokratams, L. S. p. Vilniaus org-ja XIX a. pab.—XX a. pr. šiek tiek pagausėjo. 1902 L. S. p. org-jos Lietuvoje pradėjo leisti savo organą — laikraštį „Walka" („Kova"), o apie 1904—05 susijungė į autonominę org-ją, pasivadinusią Lenkijos Socialistų partija Lietuvoje (PPS na Litwie). 1905—07 revoliucijos laikotarpiu tose org-jose sustiprėjo kairioji kryptis. Jos veikėjai, ypač P. Eidukevičius, stengėsi nutraukti ryšius su šovinistiniais dešiniaisiais L. S. p. vadovais ir suartėti su kitomis rev. organizacijomis bendrai kovai, kartu su

Lenkijos lietuviai. Lenkijos Lietuvių visuomeninės kultūros draugijos Vroclavo būrelio choras „Vilnelė" (1966)

Lenkijos lietuviai. Seinų lietuvių jaunimo ansamblio repeticija

LSDP veikėjais organizavo Lietuvoje darbininkų streikus ir leido bendrus atsišaukimus. Savo IV konferencijoje (1906.IV.26) Lenkijos Socialistų partija Lietuvoje, nutarusi nutraukti organizacinius ryšius su Lenkijos Socialistų partija, pasivadino Socialdemokratų partija Lietuvoje, o 1906.X—XI susijungė su LSDP. Šis partijų susijungimas galutinai buvo įformintas LSDP VII suvažiavime (1907.VII Krokuvoje). 1906 L. S. p. suskilo į nacionalistinę L. S. p.— „revoliucinę frakciją" (jai vadovavo būsimasis Lenkijos „sanacinio" režimo faš. diktatorius J. Pilsudskis) ir Lenkijos Socialistų partiją-kairiąją. Pastaroji, bolševikų ir Lenkijos Karalystės ir Lietuvos socialdemokratijos (LK ir LSD) veikiama, palaipsniui stojo į nuoseklias rev. pozicijas. 1918 didesnioji Lenkijos Socialistų partijos-kairiosios dalis susijungė su LK ir LSD ir sudarė Lenkijos Komunistų darbininkų partiją. Nacionalistinė dešinioji L. S. p. kaip legali reformistinė partija veikė Lenkijoje (ir jos okupuotoje Lietuvos dalyje) iki 1939.

Lit.: Революция 1905—1907 гг. в Литве (Документы и материалы), Вильнюс, 1961 [р. 486—487]; Lietuvos TSR istorija, t. 2, V., 1963.

LĖNKIJOS SOCIALÌSTŲ PÁRTIJA-KAIRIÓJI (Polska Partia Socjalistyczna-lewica, PPS-lewica) — marksistinė darbininkų partija, įsteigta 1926.VI Krokuvoje, veikusi ir Vilniaus krašte (taip vadinosi ir 1906—18 veikusi darbininkų partija; ž. *Lenkijos Socialistų partija*). Įsteigė lenkų socialistai, nusiteikę prieš Lenkijos Socialistų partijos vadovybės oportunistinę politiką. Vilniuje L. S. p.-k. pradėjo kurtis 1926 vasarą (komunistų iniciatyva). Ji artimai bendradarbiavo su V. Baltarusijos Komunistų partija, Hramada, o po pastarosios uždarymo — su Baltarusių valstiečių ir darbininkų atstovų klubu, Nepriklausomąja valstiečių partija, su Vilniaus un-to marksistine soc. jaunimo s-ga „Płomień" („Liepsna"). L. S. p.-k. turėjo įtakos profs-goms, Vilniaus-Trakų, Ašmenos ir Lydos apskričių amatininkams ir valstiečiams, organizavo streikus, demonstracijas, mitingus, dalyvavo rinkiminėse kampanijose, kovojo už polit. kalinių paleidimą, prieš nacionalinę priespaudą. Policija persekiojo jos veiklą, suiminėjo jos veikėjus. Vilniuje veikė L. S. p.-k. srities, apygardos ir vietos (miesto) k-tai. Žymesnieji partijos organizatoriai ir veikėjai Vilniaus krašte: V. Bucio-Ogonovska, I. Čižauskas, A. Dzidziulis, L. Grišūnas, B. Hermanas, J. Jodka, K. Misiūra, F. Novakovskis, P. Penkovskis, M. Okulevičius, S. Varlauskas, S. Vronas, P. Žaglinskis, A. Žochovskis ir kt. 1931.II Lenkijos vidaus reikalų ministro potvarkiu L. S. p.-k. buvo uždaryta, aktyvesnieji jos veikėjai nuteisti.

LENKÌMAI — kaimas Skuodo rj., 16 km į p. v. nuo Skuodo, prie kelio į Darbėnus; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 491 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Šventoji (ja eina Latvijos TSR siena). L. plano struktūra stačiakampė, nebūdinga Lietuvos kaimams; sodybos išsidėsčiusios kvartalais, retai. Yra 2 parduotuvės, ryšių skyrius, girininkija, 25 lovų tuberkuliozinė ligoninė (įst. 1959), ambulatorija, vaistinė (nuo 1950), vid. m-la (1919—46 pradinė, 1946—50 prog-ja), kultūros namai (nuo 1953), biblioteka (nuo 1953). Archit. požiūriu įdomi bažnyčia (past. XIX a.). XVI a. ist. šaltiniuose minimas L. dvaras ir kaimas. 1680 pastatyta bažnyčia. 1886 buvo 253 gyv., veikė 2 smuklės. XX a. pr. kaimas išaugo; buvo 4 parduotuvės, vyko turgūs. 1923 — 568 gyv., 122 sodybos. 1941.VI.10 sudegė 37 sodybos.

LĖNKŲ KALBÀ — indoeuropiečių kalba, priklausanti vakarų slavų kalbų grupei. Lietuvoje L. k. pasirodė, įvedus krikščionybę (1387—1413). Ją platino į Lietuvą ėmę keltis lenkų kunigai ir lietuvių dvasininkai, kurių daugumas iki XVI a. mokėsi Lenkijoje. Lietuvos Statute (1529) lenkai dar vadinami svetimšaliais, tačiau jų imigracija į Lietuvą XVI a. jau buvo didelė. Lenkijos ir Lietuvos valstybinių unijų aktai (1392, 1401, 1413, 1499, 1501, 1569), kad ir nepanaikinę Lietuvos valstybinio savarankiškumo, sudarė sąlygas lenkų kalbai plisti Lietuvos feodalų tarpe. Po Liublino unijos (1569) Lietuvos bajorai stengėsi susilyginti su lenkų bajorais ir kalbos atžvilgiu. Apie jų lenkėjimo mastą galima spręsti ir iš M. Daukšos „Postilės" (1599) prakalbos, kurioje raginama neišsižadėti gimtosios lietuvių kalbos. Žinoma atvejų (XVII a.), kai lenkų kunigai ir dvarininkai net drausdavo liet. kalba melstis. XVIII a. pradžioje vyskupas K. P. Pancežinskis Vilniaus bažnyčiose uždraudė lietuviškas pamaldas. Verstiniai religiniai raštai, pradėję rodytis Lietuvos D. Kun-stėje nuo XVI a., buvo vienas iš kanalų lenkiškiems skoliniams plisti liet. kalboje. Tokių skolinių ypač gausu XVIII a. raštuose, kurių daugumas parašyti ištisai lietuviškai lenkišku žargonu. Buvo brukama taip pat lenkiška prekybos, teisės, gamybos ir kt. terminija. Lenkėjimas apėmė ir feodalizmo kultūros centrus — didesniuosius Lietuvos miestus. 1697 lenkų kalba paskelbta Lietuvos D. Kun-stės raštvedybos kalba (vietoj senosios baltarusių kalbos). XVIII a. pabaigoje Edukacinė komisija vidurinėse mokyklose vietoj dėstomosios lotynų kalbos įvedė lenkų kalbą.

Ilgainiui, ypač XIX a. antrojoje pusėje, L. k., brukama per bažnyčias, dvarus ir mokyklas, ėmė plisti ir kai kurių Lietuvos sričių kaimuose. Lenkėjimo procesas liet. kaimus palietė daugiausia šiose srityse: 1) Švenčionėlių—Kernavės (dešinėje Neries pusėje), 2) Smalvų (maždaug nuo Zarasų, Smalvų, Vidžių į šiaurės rytus), 3) Vandžiogalos (į šiaurę nuo Kauno trikampyje tarp Nemuno, Neries ir Nevėžio). Prie lenkų kalbos įsigalėjimo prisidėjo ne tik bažnyčia ir dvarai, bet ir caro valdžios įvestas lietuvių spaudos draudimas (1864—1904). Lenkų spaudai tokių suvaržymų nebuvo. Lenkėjimo procesas ypač sustiprėjo po I pasaul. karo burž. Lenkijos okupuotame Vilniaus krašte. Lenkijos ir Lietuvos buržuazija visaip kurstė lenkų ir lietuvių tautų nesantaiką, kuri išnyko, abiem tautom pradėjus kurti socializmą.

Etnografiškai svetimoje (sulenkintų lietuvių ir baltarusių gyvenamoje) teritorijoje susiformavusi Lietuvos lenkų tarmė (šnekamoji kalba) nuo Lenkijos tarmių ir literatūrinės lenkų kalbos skiriasi fonetinėmis, morfologinėmis, leksinėmis, sintaksinėmis ir kitomis ypatybėmis. Lietuvos lenkų tarmėje ne visi žodžiai kirčiuojami pastoviai (t. y. priešpaskutiniame skiemenyje), kirčiuotieji balsiai joje pailginami; kirčiuotas „o" tariamas kaip „uo" (pvz., „most" Lietuvos lenkų tariamas „**muost**" — tiltas); nekirčiuotas „e" virsta „a" (pvz., „może" tariama „**moža**" — gal būt); nosiniai balsiai tariami dvigarsiškai, o kartais ir visai be nosinės artikuliacijos (pvz., „związać" tariamas „**zvionzać**"— surišti, „mówią" tariamas „**muvio**" — jie kalba); vietoj liežuvio vidurinių minkštųjų priebalsių (ś, ź, ć, dź) yra liežuvio priešakiniai (s', z', c', dz'); „n" prieš priebalsius ištariamas kietai (pvz., „państwo"— tariama „**panstva**"— valstybė); kai kurie bevardės giminės daiktavardžiai yra perėję į moteriškąją (pvz., „drzewo" pavirtęs į „**dževa**"— medis) ar net į vyriškąją giminę; būdingas kamienų prastinimas (pvz., vietoj „nóż", „stół" vartojama „**nož**"— peilis, „**stoł**"— stalas, pagal vns. kilm. „**noža**", „**stoła**"; vietoj „ręce" sakoma „**rency**" arba „**renki**"— rankos, vietoj „rąk" tariama „**rencof**" arba „**renkof**"— rankų, vietoj „rękoma" arba „rękami" vartojama „**rencami**" arba „**renkami**"— rankomis, vietoj rękach" sakoma „**rencach**" arba „**renkach**"— rankose ir kt.). Labai įsigalėjusios veiksmažodžio būtojo („był") bei būsimojo („będzie") laiko formos, sudarytos iš būtojo laiko veikiamojo dalyvio su priesaga -(f)šy (pvz., „Ona nie była **byfšy**"— ji nebuvo buvus) ir kt. Esama leksinių ir sintaksinių skirtybių. Ryškių lituanizmų yra fonetikoje: lenkiškasis „y" suplakamas su „i" (pvz., „gryka" tariama „**grika**"— grikiai); „ch" ir „f" keičiami atitinkamai į „k" ir „p" (pvz., „pojechali", „fotografia" tariama „**pojekali**"— jie išvažiavo, „**potograpija**"— fotografija); netariami „h" (pvz., „hektar" tariamas „**aktar**"— hektaras) ir dvigubi priebalsiai — geminatos (pvz., „winna" tariama „**vina**"— kalta) ir t. t. Daug lituanizmų randama leksikoje ir sintaksėje. Tiesiog arba per baltarusių kalbą sulenkėję Lietuvos gyventojai iš savo senelių turi išlaikę labai daug lietuviškų žodžių, pvz., „**jaura**"— jaura (dirva), „**jodajka**"— juodoji karvė (plg. žodį „juoda" elgetų posakyje „Biały do torbiały, a juody pluś do wuody"— baltą [duoną] į maišelį, o juodą mesk į vandenį), „**margajka**"— margoji karvė, „**pałszajka**"— palšoji karvė, „**puodynka**"— puodynė, „**porejście**"— paraistė, „**poszar**"— pašaras, „**rateluke**"— ra-

teliukai (staklėse), „rezgini"— rezginės, „szakal" — šakalys, „warża" — varža, „wikswa" — viksva (pvz., „Około tego rojsta pełna wikswy"— prie to raisto pilna viksvų), „żagar"— žagaras ir t. t. Sulenkėjusių Lietuvos gyventojų kalboje išliko ir mažai iškraipytų lietuviškų tikrinių daiktavardžių — vietovardžių (pvz., „Bałtupie" — Baltupiai, „Dukszty" — Dūkštos, „Gulbiny" — Gulbinai, „Niemeńczyń" — Nemenčinė, „Mejszagoła" — Maišiagala, „Suderwa" — Sudarvė, „Werki" — Verkiai ir kt.) ir pavardžių (pvz., „Gajdis" — Gaidys, „Rasztutis" — Raštutis, „Tarutis" — Tarutis, „Żwirblis" — Žvirblis, „Zujkis" — Zuikis ir kt.).

Literatūrinė L. k. Lietuvoje ilgą laiką buvo vartojama ne tik politiniame, bet ir kultūriniame Lietuvos gyvenime. Iš lenkų raštijos buvo susipažįstama su pasaulinės lit-ros ir mokslo laimėjimais. XIX a. pirmojoje pusėje daugelis liet. rašytojų ir kultūros veikėjų (Kaj. ir Kipr. Nezabitauskiai, M. Akelaitis, M. Valančius, L. Ivinskis ir kt.) lenkų kalba susirašinėjo. Nemaža liet. rašytojų (A. Klementas, D. Poška, L. Jucevičius, A. Baranauskas, K. Praniauskaitė ir kt.) lenkų kalba yra parašę kai kuriuos savo kūrinius. L. k. vadovėliai Lietuvoje pradėti leisti XVII a. (elementorius „Mokslas vaikams", 1633). Vėliau pasirodė: „Lotynų ir lenkų kalbų gramatika" (1770); „Elementorius parapinėms mokykloms" (1799); M. Marcinsko „Lenkų kalbos gramatika" (1833) ir kt. K. Širvydo, M. Miežinio, A. Juškos, J. Ambraziejaus, S. Šmidto žodynuose, be kitų kalbų, pateikti ir lenkų kalbos atitikmenys. Išleista dvikalbių lenkų-lietuvių žodynų: A. Lelio (1912, III leid. 1922), J. Šlapelio (1938, II leid. 1940), H. Radausko (1939), J. Talmanto (1955), A. Vaitkevičiūtės (1964). Nuo XIX a. į liet. kalbą gausiai verčiami lenkų autorių grožinės literatūros veikalai (ž. *Lenkų literatūra*).

1959 gyventojų surašymo duomenimis, 223 000 Lietuvos TSR gyventojų lenkų kalbą laikė gimtąja. Rytiniuose Lietuvos TSR rajonuose (Vilniaus, Trakų, Švenčionių ir kt.) taryb. metais veikia daugiau kaip 300 lenkiškų mokyklų. Lietuvos TSR lenkiškoms mokykloms mokytojus rengia Vilniaus Ped. in-tas. L. k. vartojantiems Lietuvos TSR gyventojams leidžiami lenkiški laikraščiai, politinė ir grožinė literatūra, vadovėliai, transliuojamos lenkiškos radijo programos. Veikia nemaža lenkų meno saviveiklos būrelių.

Lit.: **K. Nitsch,** Język polski w Wileńszczyźnie.—„Przegląd współczesny", Kraków, 1925, Nr. 12; **A. Senn**, Polish influence upon Lithuanian.—„Language", vol. 2, 1938; **H. Turska,** O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie, Wilno, 1939 [nebaigta spausdinti]; **N. Borowska,** Wpływy słowiańskie na litewską terminologię kościelną na podstawie Dictionarium Szyrwida.—„Studia z filologii polskiej i słowiańskiej", t. 2, Warszawa; **J. Lebedys,** Mikalojus Daukša, V., 1963; **J. Ochmański,** Litewski ruch narodowo-kulturalny w XIX wieku, Białystok, 1965.

LENKŲ LITERATŪRA (ryšiai su liet. lit-ra). Lenkų ir lietuvių raštijos ryšiai užsimezgė dar XVI a. Šiuos ryšius apsprendė glaudūs politiniai ir kultūriniai lenkų ir lietuvių tautų kontaktai.

XVI—XVII a. liet. raštijos pradininkai (M. Mažvydas, M. Daukša, M. Petkevičius, J. Jaknavičius, P. Šrubauskis ir kt.), rengdami katekizmus, postiles, giesmynus, daugiausia naudojosi lenkų rel. raštijos veikalais, kurių daugumas taip pat buvo verstiniai. XVIII a. religinėje liet. raštijoje įsigalėjo nekūrybiški, barbarizmais užteršti vertimai iš lenkų kalbos. XIX a. pirmojoje pusėje Lietuvoje (buv. Lietuvos D. Kun-stės teritorijoje) pradėjusiai sparčiau vystytis pasaulietinei grož. lit-rai įtakos turėjo tuometinės lenkų lit-ros stilistinės kryptys, jų poetika, teminiai motyvai.

Nemaža lenkų rašytojų susiję su Lietuva savo biografijomis bei kūrybos tematika. XVI—XVIII a. Vilniuje yra gyvenę ir kūrę J. Mončinskis, P. Skarga, G. Knapskis, D. Naborovskis, A. Naruševičius ir kt. lenkų raštijos veikėjai.

Ypač ryškūs XIX a. lenkų romantizmo lit-ros ryšiai su Lietuva. Romantikams buvo būdingos Lietuvos tolimos praeities, istorinių padavimų temos. Liet. tematikai daugumą kūrinių paskyrė žymiausias lenkų romantikas **Adomas Mickevičius** (1798—1855), ligi 1824 gyvenęs Lietuvoje. Jis gimė Zaosėje (netoli Naugarduko, dab. Baltarusijos TSR). 1815—19 studijavo Vilniaus un-te, dalyvavo nelegalios anticarinės filomatų d-jos veikloje. 1819—23 mokytojavo Kaune. 1823—24 kalintas Vilniaus bazilionų vienuolyne. 1824 caro valdžios ištremtas iš Lietuvos, gyveno Peterburge, Odesoje, Maskvoje. Nuo 1829 gyveno daugiausia Paryžiuje. Pirmasis A. Mickevičiaus kūrybos rinkinys („Poezija", 2 t., 1822—23), davęs pradžią lenkų romantizmui, išspausdintas Vilniuje. Istorinėse poemose „Gražina" (1823) ir „Konradas Valenrodas" (1828) A. Mickevičius pavaizdavo senovės lietuvių patriotinius žygdarbius kovose su kryžiuočiais. Lietuvos visuomeninio gyvenimo atspindžių, Lietuvos meilės ir ilgesio motyvų yra lyrinėje-draminėje poemoje „Vėlinės" (d. 2—4, 1823—32), epinėje poemoje „Ponas Tadas" (1834) bei kt. kūriniuose. A. Mickevičius domėjosi liet. tautosaka ir lit-ra, didžiai vertino K. Donelaičio „Metus".

Vaikystę bei ankstyvąją jaunystę Vilniuje praleido įžymus lenkų romantizmo atstovas **Julijus Slovackis** (1809—49). 1819—25 jis mokėsi Vilniaus g-joje, 1825—28 — Vilniaus un-te. Tolimos istorinės lietuvių tautos praeities temomis J. Slovackis parašė poemą „Hugas" (1830) ir tragediją „Mindaugas" (1832). Tragedijoje „Horštinskis" (1835) pavaizdavo 1794 sukilimo Vilniaus įvykius. Liet. motyvų yra J. Slovackio poemoje „Beniovskis" (1841), taip pat kai kuriuose eilėraščiuose.

Be žymiųjų lenkų romantikų, atskirų kūrinių apie Lietuvą parašė ir kiti Vilniuje gyvenę ir savo metu buvę populiarūs jų amžininkai: A. Felinskis (1771—1820; drama „Barbora Radvilaitė", 1820), F. Bernatovičius (1786—1836; ist. romanas „Pajauta, Lizdeikos duktė, arba Lietuviai XIV amžiuje", 1826), A. Odinecas (1804—85; drama „Barbora Radvilaitė", 1858, ir eilėraščiai).

Pereinamojo iš romantizmo į realizmą laikotarpio lenkų lit-roje ir XIX a. realistų kūryboje taip pat yra nemaža liet. tematikos veikalų. Liet. tematika ypač daug kūrinių parašė **Juzefas Ignacas Kraševskis** (1812—87). 1829—35 su pertraukomis jis gyveno Vilniuje, studijavo Vilniaus un-te. 1841—51 leido ir redagavo Vilniuje ėjusį žrn. „Athenaeum". J. Kraševskis palaikė ryšius su L. Jucevičiumi, M. Akelaičiu, A. Višteliu ir kt. liet. rašytojais, tyrinėjo Lietuvos istoriją, liet. tautosaką. Lietuvos istorijos temomis sukūrė keliolika apysakų bei poemų. Daugelyje tų apysakų („Šv. Mykolo bažnyčia", 1833; „Paskutinieji Žygimanto III valdymo metai", 1833; „Istorija apie išbalusią mergaitę nuo Aušros vartų", 1841; „Paskutinioji Slucko kunigaikštytė", 1841; „Žygimanto laikai", 1846) pavaizduotas senasis Vilnius. Reikšmingiausi Kraševskio liet. tematikos kūriniai — 3 dalių poema „Anafielas" (1840—45) ir apys. „Kunigas" (1882). „Anafielą" sudaro trys savarankiškos poemos — „Vitolio rauda" (vaizduojanti priešistorinius laikus), „Mindaugas" ir „Vytauto kovos". Apysakos „Kunigas" siužetas pagrįstas žiniomis apie didvyrišką Pilėnų gynimą nuo kryžiuočių. Istorinei Žalgirio mūšio temai skirtas J. Kraševskio rom. „Kryžiuočiai" (1882).

Poemų, dramų, eilėraščių liet. tematika, kelionių po Lietuvą apybraižų parašė **Liudvikas Kondratovičius** (Vladislovas Sirokomlė; 1823—62). Kūrybingiausią gyvenimo laikotarpį (1852—62) jis praleido Lietuvoje — Boreikiuose (dab. Vilniaus rj.) ir Vilniuje. Reikšmingiausias L. Kondratovičiaus kūrinys apie Lietuvos senovę — istorinė poema „Margiris" (1855), kurioje pirmą kartą pavaizduotas Pilėnų gynimas. Lietuvos istorijos, gamtos, aktualių visuomeninio gyvenimo, liet. tautosakos motyvų yra poemose „Piastų duktė" (1855), „Senieji vartai" (1857), „Mergvakaris" (1860), kai kuriuose eilėraščiuose.

Liet. tematikos kūrinių parašė ir kai kurie XIX a. antrosios pusės bei XX a. pr. lenkų rašytojai: A. Asnykas (1838—1897), H. Senkevičius (1846—1916), M. Rodzevičuvna (1863—1944) ir kt. Jie vaizdavo ne tik istorinę praeitį (A. Asnyko drama „Kęstutis", 1878; H. Senkevičiaus rom. „Tvanas", 1886, „Kryžiuočiai", 1900), bet ir XIX a. Lietuvą, jos bajoriją ir iš dalies valstiečius (M. Rodzevičuvnos „Dievaitis", 1889, „Pilkosios dulkės", 1889).

Istorinės tematikos, sen. Lietuvą romantiškai vaizduojantys, patriotines idėjas keliantys lenkų rašytojų kūriniai Lietuvoje buvo labiausiai populiarūs nac. išsivadavimo judėjimo laikotarpiu (XIX a. pab.—XX a. pr.). Jie turėjo žymios įtakos romantizmo tendencijoms liet. lit-roje.

XIX a. pradžioje ir viduryje lenkų poetų (F. Karpinskio, I. Krasickio, A. Naruševičiaus, F. Dmochovskio, A. Mickevičiaus ir kt.) atskirų kūrinių ar jų ištraukų į liet. kalbą išvertė A. Klementas, D. Poška, Kipr. Nezabitauskis, A. Savickis, V. Ažukalnis-Zagurskis, E. Daukša ir kt. Tačiau tie vertimai daugiausia liko neišspausdinti. Pirmoji į liet. kalbą išversta ir išspausdinta lenkų grož. prozos knyga buvo J. Chodzkos (1777—1851) didaktinė apys. „Jonas iš Svisločės" (1823, vert. J. Rupeika?). L. Jucevičius pirmasis išleido lenkų poezijos (A. Mickevičiaus ir A. Odineco) vertimų rink. „Ištraukos iš naujųjų lenkų poetų" (1837). K. Praniauskaitė išvertė ištrauką iš J. Kraševskio „Vitolio raudos" (išsp. 1859 L. Ivinskio kalendoriuje). XIX a. pab.—XX a. pr. vertimų iš lenkų lit-ros padaugėjo. Be gausių publikacijų period. spaudoje, atskiromis knygomis išleista poezijos ir prozos kūrinių: J. Kraševskio „Vitolio rauda" (1881—1882, v. A. Vištelis), „Kunigas" (1887; 1909, v. A. Vėgėlė), A. Mickevičiaus „Baltas karžygys" (1897, II leid. 1906), „Vėlinių" III d. (1900, v. V. Kudirka), „Vertimai iš Mickevičiaus" (2 d., 1899—1900, v. J. Jonila-Žilius), „Krimo sonetai" (1909, v. M. Gustaitis), A. Asnyko „Kęstutis" (1897, v. V. Kudirka), H. Senkevičiaus „Duonos ieškotojai" (1897, v. V. Stagaras-Šlekys), „Tvanas" (2 d., 1900, v. A. Kaupas), „Kryžiokai" (5 t., 1902, v. J. B. Smelstorius), „Quo vadis?" (3 d., 1904—05, v. V. Stagaras-Šlekys), „Apsirikimų komedija" (1906; 1907, v. P. Tumasonis), „Jūros švyturio sargas" (1908, v. A. Vėgėlė), M. Rodzevičuvnos „Anima Vilis" (1898, v. J. Montvila), „Žemių dulkės" (1902, v. V. Kudirka), „Dievaitis" (1908, v. K. Puida), F. Bernatovičiaus „Pajauta, Lizdeikos duktė" (1898, v. J. Paukštis; 1910, v. J. Montvila), J. Slovackio „Mindaugas" (1900, v. V. Kudirka), B. Pruso (1847—1912) „Regėjimas" (kartu su H. Senkevičiaus aps. „Ant Olimpo", 1900, v. J. Montvila?), E. Ožeškovos (1841—1910) „Šunadvokatis" (1901, v. P. Avižonis), „Žiemos vakaras" (1912), A. Nemojevskio (1864—1921) „Dantis už dantį" (1904), „Revoliucijos žmonės" (1908, v. K. Puida), M. Konopnickos (1842—1910) „Pagal instatymus" (1910, v. P. Paršaitis), „Pakeliui" (1906, v. K. Puida), V. Reimonto (1867—1925) „Teismas" (1908, v. A. Vėgėlė), „Ave patria. Ilgesys. Paskutinis" (1914) ir kt. Be to, išversta dramos veikalų: S. Dobžanskio (1847—80) „Aukso veršis" (1893, v. A. Burba), J. Blizinskio (1827—1893) „Žentas dėl parodos" (1897, v. A. Kaupas), Z. Pšibilskio (1856—1909) „Alyvos žydi" (1906, v. K. Puida), „Burtai" (1909, v. L. Gira), „Migla" (1913, v. A. Matutis), M. Baluckio (1837—1901) „Aukso dievaičiai" (1908, v. J. Balčikonis), „Vyro ieškojimas" (1912, v. J. Strazdas-Jaunutis), J. Koženiovskio (1797—1863) „Pabaigtuvės" (1909, II leid. 1914, v. A. Vėgėlė), „Medicinos daktaras" (1911), A. Fredro „Consilium facultatis" (1912, v. A. Matutis), „Žvakutė užgeso" (1914, v. K. Alyta), S. Pšibiševskio (1868—1927) „Svečiai" (1913, v. L. Gira), „Sniegas" (1912, II leid. 1917, v. V. Akelaitis) ir kt. Jie buvo vaidinami mėgėjų scenoje. M. Šikšnys, G. Landsbergis-Žemkalnis, K. Maksvytis, S. Vaznelis ir kt. autoriai parašė lenkų lit-ros veikalų perdirbinių. Iš lenkų kalbos kai kada buvo verčiami prancūzų, anglų, vokiečių ir kt. tautų lit-ros kūriniai. XIX a. ir XX a. pr. kai kurie liet. rašytojai (A. Klementas, D. Poška, S. Valiūnas, A. Baranauskas, Maironis, M. Davainis-Silvestraitis, V. Krėvė, J. Herbačiauskas) yra kūrę ir lenkų kalba. XIX a. pab.—XX a. pr. lenkų period. spaudoje buvo paskelbta liet. rašytojų A. Baranausko, J. Biliūno, Žemaitės, Maironio, V. Kudirkos kūrinių vertimų. Atskiromis knygomis lenkų k. išleista M. Valančiaus „Žemaičių vyskupystė" (1898, v. M. Hriškevičius), G. Landsbergio-Žemkalnio „Birutė" (1909, v. L. Gira), G. Petkevičaitės, M. Pečkauskaitės, Lazdynų Pelėdos, K. Jasiukaičio ir kt. autorių apsakymų rink. „Jaunoji Lietuva" (1907, v. B. Ščensni-Herbačevskis), A. Baranausko „Anykščių šilelis" (1910, v. S. Jablonska), antologija „Atgimstančios Lietuvos poezija" (1910, sudarė ir vertė S. Jablonska).

1917—40 laikotarpiu dėl įtemptų Lenkijos ir Lietuvos valstybinių santykių sąlygos kultūriniams ryšiams buvo nepalankios. Tačiau, išaugus knygų leidybai, pagausėjus užsienio lit-ros vertimų apskritai, Lietuvoje nemaža išleista ir lenkų rašytojų kūrinių. Daugiausia buvo verčiami XIX a. ir XX a. pr. lenkų lit-ros klasikų kūriniai, ypač liet. tematika. Atskirais leidiniais išspausdinta: A. Mickevičiaus „Iš Adomo Mickevičiaus raštų" (1919, sudarė M. Biržiška; II leid. 1927), „Ponas Tadas" (1924, v. K. Šakenis; 1924, v. A. Valaitis), „Vėlinės" (d. 2, 1926, v. M. Gustaitis), E. Ožeškovos apys. „Sukčiai" („Žemumų" perdirbinys, 1921, v. V. Kamantauskas ir J. Jablonskis), „Raštai" (2 t., 1927—29, v. S. Dabušis), romanai „Mejeris Ezofovičius" (1930, v. H. Žilevičius), „Paskutinė meilė" (2 t., 1931—32, v. S. ir S. Dabušiai), H. Senkevičiaus apys. „Dykumose ir giriose" (1921, v. M. Pečkauskaitė), romanai „Quo vadis?" (4 t., 1929, v. K. Puida), „Be dogmos" (1931, v. J. Sužiedėlis), „Ugnimi ir kalaviju" (4 t., 1931—32, v. J. Sužiedėlis), „Tvanas" (3 t., 1936—38, v. J. Sužiedėlis), J. Kraševskio poema „Vitolio rauda" (1924, v. F. Kirša), rom. „Karalių motina" (2 t., 1930, v. S. Zareckas), J. Slovackio dramos „Lila Veneda" (1923, v. P. Vaičiūnas), „Baladina" (1929, v. P. Vaičiūnas), apys. „Anhelis" (1923, v. M. Gustaitis), B. Pruso apysakos „Sargyba" (1924, v. M. Pečkauskaitė), „Našlaičio dalia" (1928, v. S. Zareckas), rom. „Faraonas" (4 t., 1933—34, v. J. Strazdas-Jaunutis), Z. Krasinskio (1812—59) drama „Nedieviška komedija" (1928, v. F. Kirša), M. Baluckio romanai „Baltasis vergas" (1928, v. J. Zaviša), „Širdis ir herbas" (1939, v. S. Ptašnikovas), „Sabina" (1940, v. E. Griauzdienė), S. Žeromskio (1864—1925) romanai „Pavasarėjant" (2 t., 1930, v. K. Kiela), „Nuodėmės istorija" (3 t., 1935, v. F. Neveravičius), „Ištikimoji upė" (1936, v. H. Korsakienė), K. Tetmajerio (1862—1923) romanai „Karalius Andrius" (2 t., 1931), „Mirties angelas" (1939—40, v. J. Šiaurys), M. Rodzevičuvnos apys. „Pilkosios dulkės" (1931, v. J. Šaltenis), romanai „Baisusis senelis" (1931, v. J. Dainauskas), „Našlaitės dalia" (1940, v. H. Malaška) ir kt., J. Žulavskio (1874—1915) dramos „Ijolė. Mirtų vainikas" (1932, v. J. Strazdas-Jaunutis), L. Kondratovičiaus-V. Sirokomlės poema „Margis" (1936, v. A. Valaitis), V. Reimonto romanai „Kaimiečiai" (4 t., 1937, v. F. Neveravičius), „1794 metai. Paskutinysis respublikos seimas" (3 t., 1939, v. F. Neveravičius), S. Pšibiševskio drama „Amžina pasaka" (1937, v. J. Strazdas-Jaunutis) ir kt. autorių kūriniai. Iš tuometinių lenkų rašytojų išversta: T. Dolengos-Mostovičiaus (1898—1939) romanai „Nikodemo Dizmos karjera" (2 t., 1938, v. J. Krūminas), „Profesorius Vilčiūras" (1939, v. S. Paulauskas), „Genijus" (1939, v. S. Paulauskas), J. Kureko (g. 1904) rom. „Gripas siaučia Napravoje" (1938, v. F. Neveravičius), Z. Kosak-Ščuckos (g. 1890) rom. „Balduinas IV, raupsuotasis karalius" (1939, v. J. Talmantas), V. Vasilevskos (1905—1964) rom. „Pajungtoji žemė" (1939, v. M. Januškevičius), A. Mališevskio (g. 1901) rom. „Benamiai žmonės" (1940, v. D. Pumputis), taip pat nemaža H. Mnišek (1870—1943), A. Marčinskio (g. 1899), I. Zažickos (g. 1909) ir kt. autorių kūrinių. Iš vaikų lit-ros išversti kai kurie A. Digasinskio, K. Makušinskio, J. Korčako kūriniai. Vilniaus lietuvių period. spaudoje buvo skelbiama naujosios lenkų poezijos vertimų. Ši poezija turėjo įtakos Vilniaus krašto liet. rašytojams (J. Kėkštui, A. Žukauskui ir kt.).

Iš lenkų lit-ros istorijos veikalų išversta: I. Chšanovskio „Senosios lenkų literatūros istorija" (1924, v. P. Vaičiūnas), B. Chlebovskio „Lenkų literatūra 1795—1905" (1926, v. P. Vaičiūnas). Lenkų lit-ros bei jos santykių su liet. lit-ra klausimais rašė lit-ros tyrinėtojai P. Augustaitis (studija „Lietuvybės elementai lenkų romantizme", 1921), J. Daubaras, A. Dambrauskas-Jakštas, M. Biržiška, V. Biržiška, M. Gustaitis, J. Herbačiauskas, V. Bičiūnas, V. Maciūnas, M. Miškinis, Z. Kuzmickis, J. Lebedys ir kt.

1917—40 Lenkijoje išleisti S. Daukanto („Kaip kovojo senovės lietuviai", 1921), Maironio („Jaunoji Lietuva", 1920; „Kur išganymas", 1921), K. Puidos („Mirga", 1921), A. Vienuolio („Auka", 1921), Vydūno („Prabočių šešėliai", 1919; „Žvaigždžių takai", 1922; „Jūrų varpai", 1922), A. Baranausko („Lietuviški eilėraščiai iki 1863 m.", 1922), K. Donelaičio („Metai", 1933, v. K. Petkevičius), V. Mykolaičio-Putino („Altorių šešėly", t. 1, 1938, v. A. Lau-Gnia-

dovska) ir kt. liet. rašytojų kūrinių vertimai į lenkų kalbą. Be to, išėjo dvi antologijos: „Naujosios lietuvių poezijos rinktinė" (1935, sudarė ir vertė V. Abramavičius) ir „Lietuvių poezijos antologija" (1939, sudarė ir vertė J. Kairiūkštienė-Vichertaitė), kurioje išspausdinti įv. laikotarpių (nuo M. Mažvydo iki naujausių laikų) 72 poetų kūriniai. Lenkų kalba buvo išleista M. Biržiškos („Lietuvių raštijos istorijos santrauka", 1919; „Antanas Klementas", 1922), V. Abramavičiaus, M. Brenšteino („Dionizas Poška", 1934) ir kt. autorių darbų iš liet. lit-ros istorijos. J. Birkenmajeris parašė studijėlę „Lietuviškieji motyvai ir problemos lenkų literatūroje" (1938). 1934 Varšuvos laikr. „Wiadomości literackie" tuometinei liet. lit-rai paskyrė specialų numerį, kuriame paskelbė K. Binkio, S. Čiurlionienės-Kymantaitės, K. Korsako, B. Sruogos, A. Venclovos ir kt. lietuvių rašytojų straipsnių. 1939 Lietuvoje lankėsi lenkų rašytojų delegacija.

1917—40 laikotarpiu su Vilniaus kraštu savo gyvenimu, veikla, kūrybos temomis buvo susiję lenkų rašytojai J. Putramentas, E. Paukšta, J. Zagurskis, K. Galčinskis, T. Konvickis, K. Ilakovičuvna ir kt. Nemaža dėmesio liet. lit-rai skyrė Vilniuje ėję lenkų žurnalai „Żagary", „Środy literackie" ir kt.

Taryb. metais sustiprėjo lenkų ir lietuvių kultūriniai ryšiai, į liet. kalbą verčiami geriausių lenkų lit-ros atstovų veikalai, pagerėjo vertimų kokybė. Išleisti XIX a. ir XX a. pr. lenkų rašytojų kūrybos vertimai: A. Mickevičiaus „Konradas Valenrodas" (1948, v. V. Mykolaitis-Putinas), „Krimo sonetai" (1948, v. V. Mykolaitis-Putinas), „Gražina" (1954, v. V. Sirijos Gira), lyrikos, baladžių ir poemų rink. „Rinktinė" (1955, v. V. Mykolaitis-Putinas, E. Matuzevičius ir kt.), kuriame paskelbtas naujas „Gražinos" vertimas (v. Just. Marcinkevičius), „Vėlinės" (1958, v. Just. Marcinkevičius), V. Reimonto „Kaimiečiai" (4 t., 1956), „Pažadėtoji žemė" (2 t., 1963, v. T. Černiauskas), B. Pruso „Lėlė" (2 t., 1957, v. K. Jaroševas; II leid. 1966), „Faraonas" (2 t., 1961, v. T. Černiauskas), E. Ožeškovos „Chamas" (1957, v. J. Sužiedėlis), „Prie Nemuno" (1958, v. J. Majauskas), „Marta" (1964, v. G. Juodvalkytė), S. Žeromskio „Benamiai žmonės" (1958, v. K. Urbanavičius), „Nuodėmės istorija" (2 t., 1962, v. J. Stanišauskas), J. Kraševskio „Kunigas" (1958, v. J. Kličius), J. Slovackio „Poezija" (1959, v. E. Matuzevičius, A. Žukauskas ir kt.), J. Goštauto (1800—71) „Ponas teisėjaitis" (1967, v. R. Jasas). Iš naujosios lenkų lit-ros išleista: J. Andžejevskio (g. 1909) rom. „Pelenai ir deimantas" (1957, v. O. Miciūtė), M. Dombrovskos (1889—1964) apys. „Vestuvės kaime" (1959, v. O. Miciūtė), I. Neverlio (g. 1903) apys. „Vaikinas iš Salsko stepių" (1959, v. J. Pajaujis), Z. Nalkovskos (1885—1954) rom. „Riba" (1960, v. P. Juodelis), T. Kviatkovskio (g. 1920) rom. „Septynios didžiosios nuodėmės" (1960, v. J. Kvietkauskas), J. Ivaškevičiaus (g. 1894) aps. rinkinys „Mergaitė ir balandžiai" (1961, v. T. Venclova), J. Parandovskio (g. 1895) „Petrarka" (1961, v. O. Miciūtė), T. Konvickio (g. 1926) apys. „Skylė danguje" (1962, v. A. Žukauskas), L. Kručkovskio (1900—62) rom. „Kordijanas ir Chamas" (1962, v. P. Juodelis), pjesė „Pirmoji laisvės diena" (1964, v. A. Liobytė), S. Lemo (g. 1921) „Grįžus iš žvaigždžių" (1964, v. K. Skudavičius), T. Brezos (g. 1905) publicistikos knyga „Bronziniai vartai" (1963, v. T. Venclova), rom. „Šventosios rotos tribunolas" (1964, v. P. Juodelis), A. Srogos (g. 1927) rom. „Atsisveikinimai ir sugrįžimai" (1965, v. A. Antanavičius), M. Jastruno (g. 1903) „Adomas Mickevičius" (1965, v. D. Urbas), Z. Posmiš (g. 1923) apys. „Keleivė" (1966, v. J. Pilypaitis), J. Stavinskio (g. 1921) apys. „Aš ieškau Adomo" (1966, v. I. Rudokienė), S. Lemo „Nenugalimasis" (1967, v. K. Skudavičius) ir kita, antologijos „Lenkų novelės" (1951), „Gyvenimo versmė" (1961), „10 lenkų poetų" (1962), „Šiuolaikinės lenkų pjesės" (1967, v. A. Liobytė). Lenkų vaikų ir jaunimo lit-rai atstovauja N. Rolečεk, M. Belickio, E. Niziurskio, K. Makušinskio, J. Porazinskos, J. Bžechvos, M. Konopnickos, E. Šelburg-Zarembinos, A. Fidlerio, S. Lemo, H. Ožogovskos, J. Korčako, A. Gižickio, I. Jurgelevičovos ir kt. rašytojų kūrinių vertimai. Tarybų Lietuvoje išleista nemaža lenkų rašytojų kūrinių originalo kalba, taip pat lietuvių ir kitų taryb. tautų rašytojų kūrinių vertimų į lenkų kalbą.

Paskelbta lenkų lit-ros tyrinėjimų: V. Mykolaičio-Putino studija „Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra" (1955), I. Cieškos „Lietuvių tautosakos elementai Adomo Mickevičiaus kūryboje" („Vilniaus Ped. in-to mokslo darbai", t. 8, 1959), K. Korsako „Dėl lietuviškosios mickevičianos" („Pergalė", 1960, Nr. 9), K. Doveikos „Julijaus Slovackio ryšiai su Lietuva" („Literatūra ir kalba", t. 5, 1961), K. Korsako „J. Slovackio minėjimas ir lituanistika" („Literatūra ir kalba", t. 5—6, 1961—62), K. Doveikos „J. Kraševskio ryšiai su Lietuva ir lietuvių literatūra" („Literatūra ir kalba", t. 6, 1962), S. Kabelytės «L. Kondratovičiaus istorinė poema „Margiris"» ir „Socialinės problemos L. Kondratovičiaus (Vl. Syrokomlės) gavendose" („Literatūra", t. 4, 8, 1962—65), taip pat A. Venclovos, K. Grigo, B. Kazlausko, A. Liobytės, V. Žuko, A. Žukausko, V. Sirijos Giros, J. Lebionkos, E. Narvydaitės, A. Kaupuž ir kt. autorių darbų.

Pokario metais Lenkijoje iš liet. lit-ros išversta: J. Baltušio „Gieda gaideliai" (1949, v. A. Lau-Gniadovska; II leid. 1955), J. Baltušio, P. Cvirkos, J. Dovydaičio, Jon. Marcinkevičiaus, J. Paukštelio, A. Venclovos ir kt. lietuvių rašytojų apsakymų rink. „Lietuvių novelės" (1950, v. A. Lau-Gniadovska), P. Cvirkos „Žemė maitintoja" (1950, v. M. Zagurska), „Apsakymai" (1951, v. J. Hušča), „Paslaptis" (1951, v. K. Truchanovskis), J. Biliūno „Liūdna pasaka ir kiti apsakymai" (1956, v. A. Lau-Gniadovska), Jon. Marcinkevičiaus, P. Cvirkos ir A. Vienuolio aps. rinkinys „Lietuvių novelės" (1957, v. A. ir Z. Stoberskiai), A. Vienuolio „Inteligentų palata" (1958, v. Z. Stoberskis), V. Mykolaičio-Putino „Altorių šešėly" (1959, v. A. Lau-Gniadovska), „Sukilėliai" (1965, v. A. Stoberska), S. Nėries eil. rinkinys „Baltas takelis" (1963), A. Bieliausko „Rožės žydi raudonai" (1963, v. A. ir Z. Stoberskiai), E. Mieželaičio „Žmogus" (1964, v. J. Kėkštas, L. Levinas, A. Sluckis ir kt.), B. Sruogos „Dievų miškas" (1966, v. S. Majevskis), Maironio, V. Kudirkos, Žemaitės, J. Biliūno, A. Venclovos, K. Borutos, J. Grušo ir kt. rašytojų kūrinių. Informacinės medžiagos apie lietuvių lit-rą ir atskirus jos atstovus paskelbta Lenkijos period. spaudoje ir enciklopediniuose leidiniuose („Mały słownik pisarzy narodów europejskich ZSRR", 1966, ir kt.). Lietuvių kultūros dekados Lenkijoje proga (1957) išleista grož. lit-ros ir publicistikos rink. „Lietuvių kultūros dienos". Lenkijos ir TSRS kultūrinių ryšių d-jos iniciatyva išleista Z. Stoberskio apybraiža „Kristijonas Donelaitis lietuvių kultūros ir literatūros fone" (1964). Nemaža vietos liet. literatūrai skiria d-jos savaitraštis „Przyjaźń" („Draugystė"), žurnalas „Kraj Rad" („Tarybų šalis"), taip pat Maskvoje leidžiamas žrn. „Literatura radziecka" („Tarybinė literatūra") ir Vilniuje leidžiamas dienraštis „Czerwony sztandar" („Raudonoji vėliava").

LEÑKŲ PATRIÒTŲ SĄJUNGA (Związek patriotów polskich) — antifašistinė partizaninė lenkų organizacija, veikusi 1943—44 Vilniuje ir jo apylinkėse. 1942 pradžioje J. Pševalskis su buvusiais V. Baltarusijos KP nariais (V. Bucio-Ogonovska, M. Korablikovu, A. Mažucu, R. Ogonovskiu ir kt.) Vilniuje suorganizavo Aktyvios kovos s-gą (Związek walki czynnej). Ta org-ja palaikė ryšius su Vilniaus geto antifaš. org-ja, o 1943 pr. ir su J. Vito vadovaujama Lietuvos išlaisvinimo s-ga. Nuo 1943. V.8 visoms 3 org-joms ėmė vadovauti tų org-jų vadovų komunistų išrinktas LKP Vilniaus miesto k-tas (sekr. J. Vitas). 1943.VIII.10 Aktyvios kovos s-ga pasivadino Lenkų patriotų sąjunga (vadovas J. Pševalskis). L. p. s. išvystė partiz. veiklą: vykdė sabotažo aktus, padėdavo karo belaisviams pabėgti ir įsijungti į partiz. veiklą, suorganizavo kai kuriose įmonėse profsąjungines org-jas, leido laikraščius „Sztandar wolności" („Laisvės vėliava"), „Związkowiec" („Profsąjungininkas") ir atsišaukimus lenkų, rusų ir vokiečių kalbomis. 1944.II.17—18 Vilniuje įvyko L. p. s. suvažiavimas. Jame dalyvavo 7 atstovai. Suvažiavimas nutarė plėsti partizaninę kovą.

LÈNMANAS (Lehnmann), **Lemanas,** Johanas [1590 Šverine — 1664 Klaipėdoje] — R. Prūsijos lietuvių raštijos darbuotojas. 1624—38 lietuvių evangelikų kunigas Kintuose (Ventėje), nuo 1638 iki

mirties — Klaipėdoje. Savo bičiulio V. Martinijaus vestuvių proga sukūrė liet. eiliuotą sveikinimą („Jog venčiavonystės stonas...", 1643). L. tikrino D. Kleino liet. kalbos gramatiką (1653) ir giesmyną (1666).

LĖNO MĬSKAS — miškas Ukmergės rj., 12 km į v. nuo Taujėnų, 0,5 km į p. v. nuo Lėno ežero. Priklauso Ukmergės miško pramonės ūkio Užulėnio girininkijai. Plotas 1131 ha. *Taujėnų miškų* masyvo dalis.

LEÑTÁINIAI — kaimas Kauno rj., Rožių apyl., 8 km į š. nuo Kauno, Neries deš. krante. 20 gyv. (1959). Prie kaimo, Neries deš. krante, yra piliakalnis.

Piliakalnio aikštelė 45 m ilgio ir 25 m pločio. I pasaul. karo metais jos centr. dalyje buvo įrengti betoniniai įtvirtinimai. Piliakalnio š. papėdėje, ariamoje dirvoje, pastebimi sen. gyvenvietės pėdsakai. Į r. nuo piliakalnio yra X—XIV a. senkapis ir akmens amžiaus stovyklų liekanų.

LEÑTVARIO ĔŽERAS — ežeras Trakų rj., Lentvario š. pakraštyje. Plotas 30,5 ha, didž. gylis 34,5 m, vid. gylis 7,3 m. Kranto linija labai vingiuota.

Lentvario ežeras

P. ir v. krantai aukšti. Per L. e. teka Saidė (į Didžiulio ež.). Prie ežero yra Lentvario kilimų fabrikas.

LEÑTVARIS — miestas Trakų rj., 7 km į r. nuo Trakų. 1959 buvo 4216 gyv., 1966 — 5500. Nemaža dalis Lentvario gyventojų dirba Vilniuje. Teritorija 315 ha. Užstatytasis plotas turi stačiakampį planą. Didesnioji miesto dalis ir centras yra į p. nuo Vilniaus—Kauno glžk. Yra santechnikos dirbinių g-la „Kaitra", įkurta vietoj buvusio vinių fabriko. 1949—53 ji gamino kanalizacijos

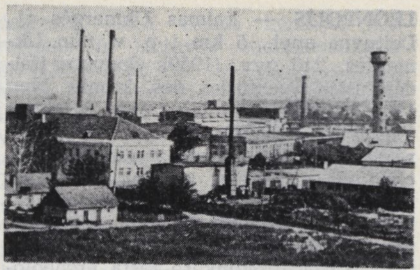

Lentvaris. Pramoninis rajonas

ir vandentiekio vamzdžių fasonines dalis, o nuo 1953 gamina emaliuotus santechnikos reikmenis (vonias, kriaukles ir kt.). 1966 „Kaitroje" dirbo apie 1100 darbininkų ir tarnautojų. Buvusiame grafo Tiškevičiaus dvaro centre 1957 pradėjo veikti L. kilimų f-kas — pirmoji šios rūšies įmonė Pabaltijyje. Vėliau įmonė išplėsta, pastatyti nauji gamybiniai korpusai, o buv. dvaro rūmuose įsikūrė f-ko kontora, klubas, valgykla. 1966 f-ke dirbo apie 1150 darbininkų ir tarnautojų. Lentvaryje yra statybos valdyba, buitinio aptarnavimo dirbtuvių. Mieste yra 26 gatvės, kurių bendras ilgis 18 km (1966). Komunalinių gyvenamųjų namų 201, individualinių 320. Veikia vandentiekis, kanalizacija. Lentvaris — svarbus kelių mazgas. Jame susikerta Vilniaus—Kauno, Vilniaus—Gardino, Vilniaus—Trakų glžk.; iš L. eina plentai į Vilnių, Prienus, Grigiškes. Mieste yra 25 lovų ligoninė, 2 vid. m-los, kultūros namai, biblioteka, kino teatras, 2 vaikų lopšeliai-darželiai.

Prie kilimų f-ko, Lentvario ež. krante, yra didelis parkas, priklausantis taryb. ūkiui. Parke auga apie 60 rūšių medžių ir krūmų: karpotieji beržai, dygiosios eglės, žvilgantieji kauleniai, klevai, sidabriniai klevai, lanksvos, karpytalapės didžialapės liepos, ligustrai, europiniai maumedžiai, meškytės, ožekšniai, pocūgės, pilkieji riešutmedžiai, paprastieji ir totoriškieji sausmedžiai, baltosios ir raudonosios sedulos, kalniniai serbentai, skroblai, juoduogiai ir raudonuogiai šeivamedžiai, vakarinės tujos, kanadinės, balzaminės ir pilkosios tuopos, paprastieji, žalieji ir pensilvaniniai uosiai ir kt.

L. teritorijoje XIX a. vid. A. Kirkoras kasinėjo kelis pilkapius. Viename jų rastas degintinis kapas, kuriame buvo varinis katilas, geležinis kalavijas, žąslai, įmovinių ietigalių ir kitų XII—XIII a. kariui būdingų daiktų.

L. — sena gyvenvietė. Kai kurie istorikai ją identifikuoja su kryžiuočių kronikininko Vygando Marburgiečio minima vietove tarp Vilniaus ir Trakų, kurioje 1394 įvyko kautynės tarp kryžiuočių ir lietuvių. Marburgietis tą vietovę vadina „landvere". XVII a. minimas L. dvaras, nuo XIX a. vid. drauge su aplinkiniais kaimais priklausęs didikams Tiškevičiams. Dab. miesto vietoje iki XIX a. antrosios pusės buvo tik nedidelis kaimas. 1861—62 nutiesus Peterburgo—Varšuvos glžk. su atšaka nuo L. iki Vokietijos sienos ir pastačius L. glžk. stotį, prie jos pradėjo kurtis gyvenvietė. 1866 Lentvaryje buvo tik 162 gyv., 1897 — 300 gyventojų. 1869 įkurtas vinių f-kas, kuriame 1874 įvyko darbininkų streikas, vienas pirmųjų Lietuvoje. 1902—03 Lentvaryje veikė nelegalus mokytojų būrelis, gaudavęs iš užsienio lenininę „Iskrą". Dėl patogios geogr. padėties jau prieš I pasaul. karą L. išaugo į nemažą miestelį. Burž. Lenkijos valdymo metais L. buvo valsčiaus centras (1923 — apie 2000 gyv., 1939 — 2534). 1925 įsteigta konc. stovykla, kurioje buvo kalinami komunistai ir komjaunuoliai. 1943—44 veikė LKP org-ja, vadovaujama V. Stankevičiaus. D. Tėvynės karo metais L. smarkiai nukentėjo. Po karo atstatytas; išaugo keli gyv. namų kvartalai, nutiesta naujų gatvių, pastatyta apie 40 daugiabučių komunalinių ir apie 200 individualinių gyv. namų. 1949 Lentvariui suteiktos miesto teisės.

Lentvaris. Gyvenamųjų namų rajonas

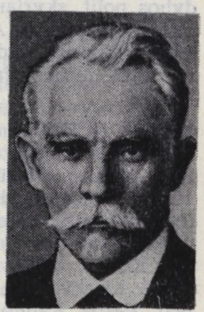

LĔONAS Petras [1864.XI.16 Leskavoje (Kapsuko rj.) — 1938.V.12 Kaune] — teisininkas, visuomenės veikėjas. 1889 baigė Maskvos un-tą. Iki 1905 dirbo teisininku Suvalkuose, Taškente, Samarkande ir kitur. Už dalyvavimą 1905—1907 rev. įvykiuose iš valdinės tarnybos atleistas. Nuo 1906 rudens advokatas Kaune. 1907 Rusijos II Dūmos atstovas (buvo prisidėjęs prie kadetų frakcijos). I pasaulinio karo metais Vilniuje, Petrograde, Maskvoje drauge su kitais organizavo karo pabėgėlių šelpimą, dalyvavo lietuvių pabėgėlių polit. gyvenime Rusijoje. 1917.III buvo vienas „Santaros" partijos, artimos rusų kadetams, steigėjų. 1918—19 burž. Lietuvos teisingumo, vėliau vidaus reikalų ministras, kai kurių burž. valdžios išleistų įstatymų autorius. 1920—22 Aukštųjų kursų lektorius Kaune. Nuo 1922 Kauno un-to profesorius, 1922—33 teisės f-to dekanas. Nuo 1932 Kauno un-to garbės daktaras, un-te dėstė teisės enciklopediją, teisės filosofiją ir sociologiją. Pradėjęs dirbti moksl. darbą (1920), iš aktyvaus polit. gyvenimo pasitraukė. Vėliau, stebėdamas tarptautinį darbininkų judėjimą, TSRS gyvenimą, fašistų siautėjimą Lietuvoje, ėmė kritikuoti fašizmą, teigiamai vertinti socialinius, kultūrinius pertvarkymus Tarybų Sąjungoje. Pripažino klasių kovą, tačiau teigė, kad so-

cialinį neteisingumą galima pašalinti reformomis ir žmogaus auklėjimu, buvo priešingas soc. revoliucijai, neigė proletariato diktatūros demokratinį pobūdį. Nuo 1933 pasirašinėjo žrn. „Kultūra" oficialiuoju vyriausiuoju redaktoriumi, materialiai rėmė Lietuvos Raudonosios pagalbos (LRP) org-ją, 1937 palaikė LRP kampaniją dėl polit. kalinių amnestijos, teigiamai vertino liaudies fronto Lietuvoje idėją, nors pats ir atsisakė dalyvauti jo veikloje. Nuo 1887 bendradarbiavo JAV leistame „Lietuviškajame balse", „Varpe", „Vilniaus žiniose" ir kitoje burž. spaudoje. 1924 išleido „Teisės enciklopedijos paskaitas" (II leid. 1931), 1928 „Teisės filosofijos istoriją", 1939 „Sociologijos paskaitas". L. darbams būdingas juridinis pozityvizmas.

LEONĀVIČIUS Jonas [1896.XI.24 Ignotiškėse (Rokiškio rj.) — 1957.III.17 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš vargingųjų valstiečių. 1915—17 tarnavo Rusijos kariuomenėje. 1917—18 karo belaisvis Vokietijoje. 1918 pab. vienas Tarybų valdžios kūrėjų Rokiškio aps., Obelių vls. milicijos viršininkas. 1919—37 Komunistų partijos narys. 1923 suimtas ir 3 metus kalintas Panevėžyje. Išėjęs iš kalėjimo, toliau dirbo rev. darbą LKP Kirkūnų (Rokiškio rj.) kuopelėje. Nuo 1940 vėl Komunistų partijos narys, 1940—41 dirbo Rokiškio aps. ž. ū. komisijos pirmininko pavaduotoju, vėliau Rokiškio milicijos viršininku, Lietuvos TSR Milicijos valdybos polit. skyriaus viršininku. 1942—1943 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos vyr. polit. vadovas. 1944—56 adm. ir part. darbuotojas Marijampolėje ir Kaune.

LEONĀVIČIUS Juozas [g. 1927.VIII.11 Škėvonyse (Prienų rj.)] — istorikas, istorijos mokslų kandidatas (1963). 1945—1946 darbininkas. 1946—49 ir 1953 auklėtojas amatų m-loje. Nuo 1949 TSKP narys. 1951—52 komjaunimo darbuotojas Kaune. 1953 neakivaizdiniu būdu baigė Maskvos un-tą. Nuo 1953 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-te, 1958—60 kartu ir „Kauno tiesos" redaktorius. Paskelbė moksl. straipsnių apie 1935 valstiečių streiką Lietuvoje ir LKP vaidmenį, tą streiką parengiant ir vykdant.

Ršt.: **J. Leonavičius, J. Maksimavičius,** Valstiečių streikas Suvalkijoje ir Dzūkijoje 1935 metais, V., 1958.

LEONAVIČIŪTĖ Irena [**Bratkauskienė**; g. 1930.XII.10 Gaižiūnuose (Jonavos rj.)] — aktorė. 1951 baigė Lietuvos TSR Dramos teatro studiją. 1951—53 Klaipėdos dramos teatro, 1953—55 Lietuvos Kino studijos, nuo 1955 Akademinio dramos teatro aktorė.

Vaidmenys: Luiza (F. Šilerio „Klasta ir meilė"), Pamela (O. Balzako „Pamela Žiro"), Graciela (E. de Filipo „Melo ilgos kojos"), Birutė (V. Rimkevičiaus „Vandens lelija"), Nina (M. Lermontovo „Maskaradas"), Liudmila (L. Zorino „Draugai ir metai"), Pavla (P. Kohouto „Trečioji sesuo"); kino filmuose — Aušra („Aušra virš Nemuno"), Nijolė („Kol nevėlu"), Giedrė („Tiltas"), ir kt.

LEÒNPOLIS — kaimas Ukmergės rj., Deltuvos apyl., 5 km į p. v. nuo Ukmergės. 240 gyv. (1959). Sodybos išsidėsčiusios Šventosios deš. krante. Nuo 1965 kuriasi pavyzdinė taryb. ūkio gyvenvietė. Pastatyta 2—3 aukštų gyv. namų, įrengtas gamybinis sektorius (mechaninės dirbtuvės, garažas, sandėliai, karvidė, šiluminė elektros centrinė), statoma (1967) aštuonmetė m-la, vaikų darželis-lopšelis. Yra ryšių skyrius, biblioteka. Kaimo apylinkėse rasta archeologinių dirbinių (laikomi Ukmergės kraštotyros muziejuje).

LEPELIÓNYS — kaimas Prienų rj., Lelionių apyl., 4 km į r. nuo Stakliškių, 0,5 km į š. nuo Vilniaus—Prienų plento. 214 gyv. (1959). 1 km į p. v. nuo L. yra Lieliaus ež., į kurį per kaimą teka bevardis upelis. Ties L. yra piliakalnis.

Lepelionių piliakalnis

Piliakalnis įrengtas ant stačiašlaitės kalvos, iš p., v. ir š. apsuptas pelkėtų pievų. Jo aikštelė ovali, 45 m ilgio, 37 m pločio, aukštėjanti rytų link. Rytinėje piliakalnio papėdėje yra sen. gyvenvietės liekanų. Aptinkama I t-mečio lipdytinės (grublėtu bei lygiu paviršiumi) keramikos.

LĖPNERIS (Lepner) Teodoras [1633—1691.XI.7 Būdviečiuose (R. Prūsijoje)] — R. Prūsijos lietuvių kultūros tyrinėtojas. Būdviečių parapijos kunigas. 1690 parašė nedidelę knygą „Prūsų lietuvis" („Der Preusche Littauer", 1744, II leid. 1848). Joje yra vertingų duomenų apie XVII amžiaus R. Prūsijos lietuvių kultūrą ir buitį: gyvenamuosius ir ūkinius trobesius, drabužius, valgius, gėrimus, šeimos narių tarpusavio santykius ir papročius, šokius, žaidimus, muziką, gydymosi būdus, tautosaką, prietarus, kalbą, švietimą. L. darbu naudojosi S. Daukantas, A. Šleicheris, M. Miežinis, K. Jurgelionis ir kt.

Lit.: **A. R. Niemi,** Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai.—„Mūsų tautosaka", t. 6, K., 1932 [p. 45—46]; **J. Lebedys,** Smulkioji lietuvių tautosaka XVII—XVIII a., V., 1956 [p. 512—513]; Lietuvių tautosakos apybraiža, V., 1963 [p. 25—26].

LEPŠIAĨ — **1.** Kaimas Šakių rj., Lukšių apyl., 10 km į p. r. nuo Šakių, prie Lukšių—Griškabūdžio kelio. 101 gyv. (1959). Per kaimą teka Ragupis (Pentos deš. intakas). Plytinė, parduotuvė.

2. Kaimas Panevėžio rj., Velžio apyl., 4 km į p. nuo Panevėžio, prie Kėdainių—Panevėžio plento. 70 gyv. (1959). Iš v. prieina Nendrės durpynas. Pr. m-la (nuo 1909). Ties L. aptiktas XV—XVI a. senkapis.

Senkapyje 1943 ištirti 4 griautiniai kapai. Viename jų rasta 5 žalvarinės apskritinės segės, dviejuose kapuose — XVI a. antrosios pusės monetų. Radiniai laikomi Panevėžio kraštotyros muziejuje.

LEPŠŸNĖS MIŠKAS — miškas Pasvalio rj., 2 km į p. nuo Joniškėlio, abipus kelio ir geležinkelio į Panevėžį. Priklauso Pasvalio miškų ūkio Lepšynės girininkijai. Plotas 1208 ha; medynų 1122 ha. Dirvožemiai velėniniai glėjiški, išplauti bei sujaurėję, ir velėniniai jauriniai, mažai sujaurėję, glėjiški, priemoliniai. Pakilesnėse vietose aptinkama ir velėninių karbonatinių, priemolinių. Reljefas lyguminis su pavienėmis kalvomis. Medynai daugiausia savaiminės kilmės. Vyrauja garšviniai ir mėlyniniai miško tipai. Beržynų yra 47%, pušynų 16%, drebulynų ir uosynų po 11%, alksnynų, eglynų ir ąžuolynų 15%. Beržo-drebulės medynuose auga uosio pomiškis. Jaunuolynai sudaro 31%, pusbrandžiai medynai 44%, pribręstantieji 17%, brandieji 8%. Vid. amžius 41 metai, vid. bonitetas I,9, vid. skalsumas 0,72, vid. tūris 103 ktm/ha, vid. prieauga 2,5 ktm/ha. Gausu stirnų ir kiškių, yra briedžių, šernų, usūrinių šunų, lapių, kiaunių, jerubių, slankų. Miškas eksploatacinis, išskyrus apsauginės juostas palei kelius. Per metus iškertama vid. apie 3000 ktm.

LESÁUSKIS Vytautas [g. 1930.IV.19 Romoje (Italija)] — inžinierius, fizikos-matematikos mokslų kandidatas (1964). 1953 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, dirbo Šiaulių miesto ryšių kontoros vyr. inžinieriumi. Nuo 1960 Kauno Politechnikos in-to dėstytojas. Paskelbė moksl. straipsnių branduolinio rezonanso ir elektroninio paramagnetinio rezonanso spektroskopijos klausimais.

LESKÁUSKAS Jonas [g. 1906.VI.24 Jelgavoje (Latvijos TSR)] — statybininkas, Lietuvos TSR nusipelnęs statybininkas (1964), Socialistinio Darbo Didvyris (1965). 1944—66 Šiaulių statybos tresto betonuotojas. Pensininkas.

LESKÁUSKIS Ignacas [g. 1832] — vienas 1863 sukilimo vadų. Minsko gub. bajoras, buvęs Rusijos kariuomenės štabo kapitonas, Krimo karo (1853—56) dalyvis. 1863 artimas Z. Sierakausko bendradarbis, jungtinio dalinio štabo viršininkas. Balandžio pab. su Z. Sierakausku atvyko iš Peterburgo ir paskirtas Kauno vaivadijos sukilėlių kariuomenės štabo viršininku. Po kautynių prie Biržų (1863.V.7—8), sužeidus Sierakauską, ėjo Kauno vaivadijos karinio vaivados pareigas. Sujungęs A. Mackevičiaus, J. Radavičiaus ir kitų būrius, iš Panevėžio aps. du kartu žygiavo į Žemaitiją ginklų. Kovėsi su caro kariuomene (VI.2 — prie Užvenčio, VI.6 — prie Tytuvėnų, VI.24 — prie Mantviliškio, VII.27 — prie Šaravų). Po kautynių prie Šaravų (Kėdainių rj.) atsiskyrė nuo Mackevičiaus ir laikėsi Kauno aps. Po kautynių prie Ibėnų (Kauno rj.; 1864.I.2) pasitraukė į užsienį.

LESKĨNAS (Leskien) Augustas [1840.VII.8 Kilyje — 1916.IX.20 Leipcige] —

vokiečių kalbininkas slavistas ir baltistas. Studijavo Kilio, Leipcigo un-tuose.

Jenos un-te jo baltų — slavų lingv. studijoms vadovavo A. Šleicheris. Nuo 1870 Leipcigo un-to profesorius, Berlyno ir Miuncheno akademijų narys, Rusijos MA narys korespondentas. Patobulino lyginamąjį istorinį kalbotyros metodą. Reikšmingas jo darbas „Slavų — lietuvių ir germanų linksniavimas" (1876). L. buvo vienas vad. jaunagramatikių m-los kalbotyroje kūrėjų ir vadovų. Jo mokiniai buvo K. Brugmanas, H. Osthofas, H. Paulius. Daug nusipelnė baltistikai, ypač lituanistikai. Straipsnyje „Kiekybės santykiai lietuvių kalbos žodžio gale" („Archiv für slavische Philologie", Bd. 5, 1881) suformulavo dėsnį, kaip priegaidė veikė sen. liet. kalbos ilgųjų galūnių trumpėjimą ar išlikimą. Didelę reikšmę liet. kalbotyros raidai turėjo L. veikalai „Lietuvių kalbos šaknies skiemenų balsių kaita" (1884) ir „Lietuvių kalbos vardažodžių daryba" (1891). Gerai nemokėdamas gyvosios liet. kalbos, L. daugiausia operavo rašytinių, kartais ir nepatikrintų, šaltinių medžiaga. Todėl per jo veikalus į lingv. lit-rą pateko nemaža iškraipytų liet. kalbos žodžių bei žodžių formų, kurių daugelį vėliau atitaisė K. Būga. L. parašė studentams kalbininkams skirtą liet. kalbos vadovėlį (išl. 1919), iš kurio mokėsi daugelis vėlesniųjų liet. kalbos tyrinėtojų. Šio vadovėlio trūkumus nurodė K. Būga. Liet. kalbotyrai ir tautosakai reikšmingos L. kartu su K. Brugmanu paskelbtos „Lietuvių liaudies dainos ir pasakos" (1882). Šiame rinkinyje įdėta paties Leskino Vilkyškių (Šilutės rj.) apylinkėse surinktos 143 dainos ir 2 pasakos.

Ršt.: Die Deklination im Slavisch-Litauischen und Germanischen, Lpz., 1876; Die Quantitätsverhältnisse im Auslaut des Litauischen.— „Archiv für slavische Philologie", Bd. 5, B., 1881; Der Ablaut der Wurzelsilben im Litauischen, Lpz., 1884; Die Bildung der Nomina im Litauischen, Lpz., 1891; Litauisches Lesebuch mit Grammatik und Wörterbuch, Heidelberg, 1919.

Leid.: **K. Brugmann, A. Leskien,** Litauische Volkslieder und Märchen, Strassburg, 1882.

LÈŠČENKA (Лещенко) Pavelas Afanasjevičius [g. 1907] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, gvardijos papulkininkis, Tarybų Sąjungos Didvyris (1945). 1944. VII.13 L. vadovaujamas šaulių pulkas forsavo Nemuną ir po įnirtingų kautynių užėmė Alytų.

LEŠČÌNSKIS-LÈNSKIS Julijanas [1889 Plocke (Lenkija) — 1939 Maskvoje] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje veikėjas. Kilęs iš darbininkų. 1909—12 studijavo filosofiją Krokuvos un-te, buvo s-d. jaunimo org-jos „Spójnia" („Sąjunga") narys, 1910 vienas jos laikr. „Głos młodzieży socjalistycznej" („Socialistinio jaunimo balsas") redaktorių. 1913 vienas Lenkijos Karalystės ir Lietuvos socialdemokratijos (LK ir LSD) Varšuvos k-to vadovų.

1913.VIII dalyvavo V. Lenino vadovaujamajame RSDDP CK pasitarime Poronine (Lenkija). Už revoliucinę veiklą persekiotas, 1914 kalintas, vėliau ištremtas. 1917 atvyko į Petrogradą. 1917.XI išrinktas į LK ir LSD grupių Rusijoje Centro Vykd. K-tą, 1917—18 redagavo laikr. „Trybuna". Nuo 1917.XI Lenkijos reikalų komisaras prie Tarybų Rusijos Tautybių reikalų liaudies komisariato. 1919 pr. Vilniuje redagavo Lenkijos Komunistų darbininkų partijos Centro Vykdomojo K-to ir Lietuvos ir Baltarusijos KP CK laikr. lenkų kalba „Młot" („Kūjis"), buvo Tarybų Lietuvos ir Baltarusijos švietimo liaudies komisaras. 1919.III dalyvavo Lietuvos ir Baltarusijos KP II (jungtiniame) suvažiavime, buvo išrinktas kandidatu į Lietuvos ir Baltarusijos KP CK narius. Nuslopinus Tarybų valdžią Lietuvoje, išvyko į Lenkiją. Nuo 1925 Lenkijos KP CK Polit. biuro narys. 1929—37 Lenkijos KP CK generalinis sekretorius, aktyviai dalyvavo Kom. Internacionalo V, VI ir VII kongresuose, buvo Kom. Internacionalo Vykd. K-to narys. Žuvo, neteisėtai represuotas asmenybės kulto sąlygomis. Reabilituotas.

Lit.: **J. Žiugžda,** Švietimo liaudies komisaras.—„Komunistas", 1960, Nr. 8.

LĘ̃ŠIAI, ankštinių javų rūšis. Valgomasis lęšis (*Lens culinaris,* arba *Ervum lens*) Lietuvoje užauga iki 20—40 cm aukščio. Vegetacijos laikotarpis 65—80 dienų. Taryb. metais sukurtos dvi lietuviškos stambiagrūdžių L. veislės (Nr. 31 ir 34), bet daugiausia buvo paplitę vietiniai smulkiagrūdžiai L.

L. minimi 1600 Upytės pavieto Kraukėnų dvaro inventoriuje. Jie čia paminėti po visų kitų javų paskutinėje vietoje. Kadangi kituose to laiko inventoriuose L. pavadinimas neaptinkamas, tai, matyt, XVI a. Lietuvoje jie nebuvo gausiai paplitę. XX a. pirmojoje pusėje jų buvo sėjama mažais sklypeliais, daugiausia lengvesniuose p. ir r. Lietuvos dirvožemiuose, turinčiuose pakankamai kalkių. Derlingumas siekdavo apie 7,5 cnt/ha, kartais iki 15 cnt/ha. Grūdai daugiausia vartota maistui (sriuboms, be to, L. miltų būdavo dedama į duoną ar pyragą). Nuo XX a. šeštojo d-mečio pabaigos L. beveik nustota sėti, nes juos išstūmė didesnės ūkinės vertės augalai.

Lit.: **A. Sabaliauskas,** Dėl baltų kalbų lęšio pavadinimų kilmės.—„LTSR MA darbai", 1959, A 2.

LEŠKẼVIČIUS Mykolas [1877 Tauragėje — 1932.III.18 Šilalėje] — smuikininkas. Vaikystėje iš vietos vargonininko išmoko groti smuiku. Mokėsi B. Oginskio muzikos m-loje Rietave, privačiose muz. m-lose Varšuvoje, Maskvoje, 1920 — Leipcige. 1905—22 dalyvavo J. Naujalio vadovaujamame „Dainos" d-jos chore, koncertavo su P. Oleka ir J. Naujaliu, vadovavo muz. mėgėjų orkestrui, grojo styginiame kvartete Kaune. 1922—23 su J. Byra ir P. Oleka koncertavo JAV. 1924—26 grojo Valstybės teatro orkestre. Vėliau kelerius metus dirbo notaru Šilalėje.

LEŠKEVIČIŪTĖ Veronika [1909.IX.17 Jonavoje — 1943] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. Dirbo samdine, vėliau Jonavos degtukų f-ko „Uran" darbininkė. 1929 įstojo į LKJS, platino neleg. lit-rą. 1930 už kom. atsišaukimų platinimą nuteista 3 metus kalėti. Kalėjo Kaune, Zarasuose. Nuo 1933 Komunistų partijos narė. Nuo 1933 dirbo kaliošų f-ke Kaune, buvo LKP Kauno rj. III parajonio k-to narė. 1935 ir 1937 už streiko organizavimą bausta adm. tvarka. 1935—36 mokėsi part. m-loje Maskvoje. D. Tėvynės karo metais dalyvavo partiz. judėjime. Žuvo kovoje su hitlerininkais.

LĒTAUSAS — upė Plungės rj., Jūros deš. intakas. Ilgis 15 km, baseino plotas 77 · km^2. Prasideda Girdvainių apylinkėse, 6 km į p. v. nuo Rietavo. Apie 5 km teka į p. v., toliau — į p. r. Įteka į Jūrą 145 km nuo jos žiočių, ties Spraude. Intakai: Vedega, Žygis (abu deš.). Vid. nuolydis 72 cm/km. Vid. debitas žiotyse 1,05 m^3/s. Nuotėkio modulis 13,6 l/s iš 1 km^2— vienas didžiausių Lietuvoje.

LĒTAUSO PẼLKĖ — pelkė Plungės ir Klaipėdos rj., 8 km į p. v. nuo Rietavo, 1 km į p. nuo Žemaičių plento. Plotas 225 ha. Ežerinės kilmės plynraistinė žemapelkė, ištįsusi iš š. r. į p. v. abipus Jūros intako Letauso. Durpių klodo didž. storis 6 m, vid. 1,76 m. Durpės žemapelkinės — plynraistinės bei raistinės. Vid. susiskaidymas 31%, vid. peleningumas 18,5%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo storis iki 3 m.

LETÙLIS Aleksandras [g. 1908.XI.29 Geltonpamūšyje (Panevėžio rj.)] — partinis darbuotojas. Nuo 1921 tarnavo pas buožes. 1930—31 tarnavo Lietuvos kariuomenėje, 1932—40 Karinės veterinarijos v-bos Kaune kurjeris, raštininkas, mokėsi g-joje, studijavo Kauno un-te. 1940—1941 Lietuvos TSR Darbininkų ir prekybos darbuotojų profs-gos centro v-bos sekretorius, LKP CK aparato raštinės vedėjas. 1942—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Nuo 1943 TSKP narys. 1944—50 LKP CK aparato darbuotojas (1947—50 LKP CK sektoriaus vedėjas). 1950—53 socialinio aprūpinimo ministro pavaduotojas. 1953—66 LKP CK sektoriaus, nuo 1966 skyriaus vedėjas. 1957 neakivaizdiniu būdu baigė Aukštąją part. m-lą prie TSKP CK. 1958—64 ir nuo 1966 kandidatas į LKP CK narius. Nuo 1967 Lietuvos TSR AT deputatas.

LEVĀNIŠKIO PÉLKĖ — pelkė Ukmergės rj., 8 km į p. r. nuo Raguvos, prie Ukmergės—Panevėžio plento. Plotas 178 ha. Ežerinės kilmės raistinė tarpinio tipo pelkė, susidariusi dugninės morenos lygumoje. Durpių klodo didž. storis 4,3 m, vid. 1,24 m. Durpės žemapelkinės, plynraistinės. Vid. susiskaidymas 24%, vid. peleningumas 6,8%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo storis iki 3,2 m. Į š. nuo pelkės yra Levaniškio kaimas.

LEVĀNIŠKIS — kaimas Anykščių rj., Traupio apyl., 6 km į p. r. nuo Raguvos, prie Ukmergės—Panevėžio plento. 107 gyv. (1959). Per kaimą teka Nevėžis. Į p. nuo kaimo yra Levaniškio pelkė. Parduotuvė, aštuonmetė m-la (1919—1953 pradinė, 1953—61 septynmetė), kultūros namai (nuo 1958), biblioteka (nuo 1950).

LĖVČENKA Povilas [g. 1901.X.12 Varniškiuose I (Utenos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Valstietis. Nuo 1939 Komunistų partijos narys. Platino kom. lit-rą. 1940—41 Tauragnų (Utenos rj.) vls. vykd. k-to pirmininkas. 1942—44 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1945—57 partinis, administracinis ir ūkinis darbuotojas Utenos ir Anykščių rj. Pensininkas.

LEVÌCKAS Alfredas [g. 1931.IX.14 Civiškėse (Kaišiadorių rj.)] — bokso treneris, Lietuvos TSR nusipelnęs treneris (1965), TSRS nusipelnęs treneris (1965). Nuo 1955 dirba bokso treneriu (1955—1957 Vilniaus „Žalgirio" vaikų, 1957—1963 Vilniaus jaunimo sporto m-lose). 1959 baigė Kūno kultūros in-tą. 1963—1966 Aukšto sportinio meistriškumo m-los Vilniaus filialo dėstytojas. Nuo 1966 „Darbo rezervų" d-jos Vilniuje vyr. treneris. Daugkartinis Lietuvos TSR bokso rinktinės treneris. Išugdė TSRS ir Europos čempioną D. Pozniaką, boksininkus J. Muraškà, J. Pozniaką, T. Tamoševičių ir kt.

LĖVINA Vera [g. 1895.VII.15 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš tarnautojų. 1904—11 mokėsi moterų prog-joje Vilniuje. 1913—18 dirbo Vilniuje mašininke. Nuo 1918.VIII Komunistų partijos narė. 1918—19 dalyvavo rev. įvykiuose Vilniuje, 1919 Vilniaus darbininkų tarybos deputatė. Vėliau dirbo Lietuvos ir Baltarusijos KP CK ir Vakarų fronto štabo v-boje Smolenske. 1920—54 adm. darbuotoja Kirovograde, Nikolajeve (Ukrainos TSR) ir Maskvoje. Pensininkė.

LEVINÁITĖ Chana [g. 1907.X.31 Žasliuose (Kaišiadorių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Baigusi g-jos 7 klases, 1926—31 dirbo siuvykloje, 1934—36 amatų m-loje „Ort" Kaune. 1929—36 dalyvavo rev. judėjime, buvo LKP CK ryšininkė. Jos bute kartais posėdžiaudavo LKP Kauno rj. k-tas, buvo saugoma kom. lit-ra, spausdinami atsišaukimai. Už rev. veiklą L. 1929—36 keturis kartus bausta adm. tvarka, kalinta Kaune, Kauno IX forte. 1936—41 mokėsi med. seserų kursuose, dirbo Kaune farmacijos f-ke „Sanitas". 1941 evakavosi į TSRS gilumą, dirbo kolūkyje, 1943—1946 ligoninėje Kirove. 1947—52 med. sesuo Vilniuje. Nuo 1960 pensininkė.

LEVINÁITĖ Chiena [1907 — 1942.IX Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Darbininkė. 1928 įstojo į LKJS. 1928—1931 su kitais iš Vokietijos į Lietuvą gabeno kom. lit-rą. 1932—34 už rev. veiklą kalinta. Nuo 1935 LKP narė. 1937 Vilkaviškio tabako ir papirosų f-ko darbininkė, f-ko LKP kuopelės narė; kalinta adm. tvarka. 1938—41 darbininkė Vilkaviškyje. Hitlerininkų nužudyta Kauno gete.

LĖVINAS Chloinė [g. 1903.VIII.15 Ukmergėje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš amatininkų. 1920 įstojo į LKJS. 1924—25 apie metus kalintas Ukmergėje. 1925—33 LKP narys, pogr. darbą dirbo Ukmergėje, Kaune. Nuo 1925 „Adatos" profs-gos v-bos Ukmergės skyriaus pirmininkas. 1927.I už rev. veiklą suimtas ir 1928.XII nuteistas 3 metus kalėti. Kalėjo Ukmergėje, Kaune. 1932—33 padėjo leisti ir platinti kom. spaudą Kaune. Vėliau dirbo Kauno miesto profs-gose. Nuo 1935 gyveno TSRS. 1942—45 tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1945—61 siuvėjas Vilniuje. Pensininkas.

LĖVINAS Chononas [g. 1914.III.12 Jurbarke] — fotožurnalistas. 1929—40 dirbo įv. fotodirbtuvėse. 1940—41 laikr. „Truženik" fotokorespondentas. 1942—45 fotokorespondentas Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. Nuo 1945 „Tiesos" fotokorespondentas. Nuo 1960 TSKP narys. Yra sukaupęs vertingos fotomedžiagos apie Tarybų Lietuvą, kuri buvo panaudota įv. leidiniuose ir eksponuojama respublikinėse ir sąjunginėse fotoparodose.

LĖVINAS Dovydas [g. 1913.VIII.25 Polocke (Baltarusijos TSR)] — žurnalistas. 1938 baigė Kauno un-to teisės f-to ekonomikos skyrių, studijavo lituanistiką humanitarinių mokslų f-te. 1940—41 Švietimo liaudies komisariato Politinio švietimo v-bos viršininko pavaduotojas. 1942—44 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Nuo 1943 TSKP narys. Nuo 1945 Lietuvos TSR Radijo ir televizijos k-to redaktorius. 1952 baigė Vilniaus Ped. in-to liet. kalbos ir lit-ros f-tą. Rašo rev. judėjimo, tarpt. politikos, part. darbo klausimais.

LĖVINAS Eugenijus [1910.VI.15 Zarasuose — 1963.X.27 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Mokėsi Zarasų g-joje. 1926 įstojo į LKJS. Nuo 1928 Komunistų partijos narys, 1932—34 Zarasų part. kuopelės sekretorius. Už rev. veiklą 1934 suimtas Salake (Zarasų rj.) ir 1935 nuteistas 8 metus kalėti. Kalintas Zarasuose, Utenoje, Panevėžyje, Raseiniuose ir Šiauliuose. 1940—41 Zarasuose statybininkų profs-gos v-bos, paskui vartotojų kooperatyvų organizacinio biuro pirmininkas. 1941 evakavosi į Kuibiševo sr., dirbo kolūkio pirmininku. Nuo 1942 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. Nuo 1947 dirbo Lietuvos TSR Vidaus reikalų m-jos sistemoje. 1963 pakeltas į papulkininkius.

LĖVINAS Giršas Isakas [g. 1909.I.4 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1920—29 darbininkas Žiežmariuose. 1929 įstojo į LKJS. Platino kom. lit-rą. 1930 nuteistas 4 metus kalėti. Kalintas Kaune. Paleistas nuo 1935 dirbo įv. darbus Kaune, dalyvavo rev. veikloje. Nuo 1936 Komunistų partijos narys. 1936 nuteistas 8 metus kalėti. 1940—41 „Inkaro" f-ko (Kaune) paruošėjas. 1942—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys, vėliau dirbo taryb. ūkyje (Kirovo sr.). Nuo 1945 adm. darbuotojas Marijampolėje, 1948—1950 liaudies gynėjas. Pensininkas.

LĖVINAS Jankelis [g. 1911.II.17 Krekenavoje (Panevėžio rj.)] — gydytojas helmintologas, medicinos mokslų kandidatas (1966). 1938 baigęs Kauno un-tą, iki 1941 dirbo Panevėžyje gydytoju, miesto sveikatos apsaugos skyriaus vedėju. 1942—46 tarnavo Taryb. Armijoje. 1948—56 Vilniaus un-to med. f-to dėstytojas. Nuo 1958 Epidemiologijos, mikrobiologijos ir higienos in-to moksl. bendradarbis, nuo 1967 epidemiologijos skyriaus vedėjas. Paskelbė moksl. straipsnių apie helmintozių patogenezę, gydymą ir profilaktiką.

LĖVINAS Jehauošas [g. 1918.XII.22 Kaune] — inžinierius statybininkas, technikos mokslų kandidatas (1966). 1936—1941 studijavo Kauno un-te. 1941—44 inžinierius Sverdlovsko sr., 1944—52 vyr. inžinierius Vilniaus statybos treste, 1952—55 Duonos kepimo treste. 1952 baigė Leningrado Neakivaizdinį industrinį in-tą. Nuo 1955 Gelžbetoninių konstrukcijų g-los (nuo 1965 Namų statybos kombinatas) vyriausiasis inžinierius. Už stambiaplokščių gyv. namų projektavimą ir gamybos išvystymą 1960—64 su kitais 1965 gavo Resp. premiją. Paskelbė moksl. straipsnių ir išleido brošiūrų gelžbetonio technologijos klausimais.

LĖVINAS Levas [**Zalinas**; 1897 — 1938 Maskvoje] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. 1918.XI Kaune įstojo į Komunistų partiją. Aktyviai prisidėjo prie Tarybų valdžios kūrimo Kaune, buvo Kauno darbininkų tarybos vykd. k-to pirmininko pavaduotojas. 1919.I Berlyne tarėsi su Vokietijos vyriausybe dėl valdžios Kaune perdavimo darbininkų atstovų tarybai. Deryboms nedavus rezultatų, grįžo į Kauną; čia burž. valdžios suimtas. 1919.IV burž. valdžiai ir taryb. valdžiai pasikeitus polit. kaliniais, atvyko į Panevėžį, kur dar tebebuvo Tarybų valdžia, dirbo tarybose Panevėžyje, Zarasuose, Bobruiske (BTSR). Nuslopinus Tarybų valdžią Lietuvoje, persikėlė į Tarybų Rusiją, dirbo valstybės saugumo organuose Maskvoje, Turkestane.

LĖVINAS Moisejus [1902.I.12 Dysnoje (Baltarusijos TSR) — 1963.I.14 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš tarnautojų. 1919 tarnavo Raudonosios Armijos Lietuvių divizijos ryšių kuopoje. 1922 baigė g-ją Vilniuje. Nuo 1925 dirbo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-joje Kaune. Studijuodamas Kauno un-te, 1926 priklausė studentų marksistų d-jai „Atžala". Po faš. perversmo dirbo pramonės ir prekybos tarnautojų nelegalios profs-gos v-boje. 1929 baigė Kauno un-to teisių f-tą. Nuo 1932 Komunistų partijos narys. LKP vadovybės pavestas, parūpindavo konspiracinius butus vadovaujantiems partijos darbuotojams, LKP Kauno rj. k-to rotatoriams slėpti; spausdino neleg. atsišaukimus, Kauno rj. k-to organą „Revoliucinis darbininkas". 1933—34 aktyviai padėjo LKP Centro Komitetui legaliose spaustuvėse spausdinti neleg. leidinius. Bendradarbiavo „Tiesoje". 1935 suimtas, bet, trūkstant įrodymų, išteisintas ir dirbo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-joje Kaune, Klaipėdoje. 1940—41 organizavo profs-gas Vilniuje. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1945—56 dirbo Prekybos banko Lietuvos resp. kontoroje.

LĖVINAS Samuilas [1883.VI.15 Vilkaviškyje — 1941.X.29 IX forte (prie Kauno)] — pedagogas. 1903 baigęs Vilniaus mkt. seminariją, iki 1914 mokytojavo Čerikove ir Gardine (Baltarusija). Dalyvavo 1905—07 revoliucijoje, buvo suimtas už dalyvavimą slaptoje mokytojų konferencijoje. 1914 baigė Varšuvos un-to teisės f-tą. 1914—17 Ciuricho un-te (Šveicarija) studijavo psichologiją. Priklausė k-tui, kuris rūpinosi Rusijos polit. emigrantų, jų tarpe ir V. Lenino, grįžimu į Rusiją po Vasario revoliucijos. 1918—21 mokytojavo Ukrainoje, dirbo Ukrainos TSR Švietimo liaudies komisariate m-lų instruktoriumi. 1921 grįžęs į Lietuvą, vadovavo Kultur-lygos žydų mkt. kursams (Kaune). 1929 baigė Kauno un-to teisės f-tą. 1930—41 Kauno Šolom Aleichemo g-jos direktorius. Mokiniams skiepijo materialistinę pasaulėžiūrą. Parašė moksl. straipsnių vaiko vaizduotės apimties ir skaitymo psichologijos klausimais. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

LĖVINIENĖ Gita [**Zelikovičiūtė**; g. 1908. VI.5 Plungėje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Siuvėja. 1930—34 priklausė Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jai, veikė Plungėje. Nuo 1934 Komunistų partijos narė. Platino kom. lit-rą, gabeno ją iš Telšių į Plungę ir Salantus. 1935 persikėlė į Kauną, dirbo „Inkaro" f-ke. Už rev. veiklą 1937 nuteista 4 metus kalėti. 1940 išėjusi iš kalėjimo, vėl dirbo „Inkaro" f-ke. D. Tėvynės karo metais dirbo f-ke, vėliau taryb. ūkyje Kirovo sr. 1945—60 namų šeimininkė. Pensininkė.

LEVÌNSKAS Algimantas [g. 1931.XII.6 Kėdainiuose] — chemikas, chemijos mokslų kandidatas (1959). 1955 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1957 TSKP narys. Nuo 1958 dirba ped. darbą Vilniaus un-te. 1962—63 gilino specialybės žinias Čikagos un-te. Paskelbė moksl. straipsnių apie kalcio ir magnio potenciometriją, molibdeno ir volframo elektrochemiją.

LEVÌNSKAS Edvardas [g. 1893.XI.18 Vaizgučiuose (Joniškio rj.)] — pedagogas. Iki I pasaul. karo dirbo pardavėju Šiauliuose ir Rygoje. Savarankiškai prasilavinęs, 1920 pradėjo mokytojauti pr. m-lose. 1927 baigė Kėdainių mkt. seminariją. Būdamas L. Tolstojaus etinių pažiūrų šalininkas, leido tas pažiūras propaguojantį laikraštį „Atgimimas" (1923—24). Bendradarbiavo „Kultūroje", „Mokykloje ir gyvenime", „Lietuvos žiniose". Vertė ir populiarino L. Tolstojaus raštus. 1940 Panevėžio miesto ir apskrities pr. m-lų inspektorius, 1941 Panevėžio aps. liaudies švietimo skyriaus vedėjas. Asmenybės kulto sąlygomis 1945 neteisėtai represuotas — su šeima ištremtas į Tadžikijos TSR. 1955 reabilituotas, grįžo į Lietuvą.

LEVÌNSKIENĖ Irena Aldona [g. 1936. II.5 Kniečiuose (Jurbarko rj.)] — chemikė, chemijos mokslų kandidatė (1967). 1959 baigė Vilniaus un-tą. 1959—62 Vyriausiosios tiekimo ir realizavimo v-bos prie Lietuvos TSR Valstybinės plano komisijos ekonomistė, vyr. inžinierė. Nuo 1965 Chemijos ir chem. technologijos in-to mokslinė bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių apie aliuminio elektrolizinį išskyrimą iš nevandeninių tirpalų.

LĖVINSONAS Josifas [g. 1917.III.30 Charkove] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Nuo 1934 priklausė Lietuvos Raudonosios pagalbos Kauno un-to studentų org-jai, studentų antifaš. d-jai „Scientia", Šolom Aleichemo studentų d-jai. Nuo 1938 Komunistų partijos narys. Buvo LKP Kauno un-to studentų kuopelės sekretorius. Nuo 1940.VII Lietuvos Liaudies kariuomenės polit. darbuotojas, Kauno projektavimo in-to inžinierius. 1941—44 Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos įgaliotinis evakuotųjų reikalams Čeliabinsko sr., Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys, divizijos laikr. „Tėvynė šaukia" redakcijos darbuotojas, polit. vadovas Raudonojoje Armijoje, adm. darbuotojas Maskvoje. Nuo 1944 adm. darbuotojas Vilniuje.

LĖVINSONAS Jošua [g. 1932.III.2 Kaune] — fizikas, fizikos-matematikos mokslų daktaras (1967).

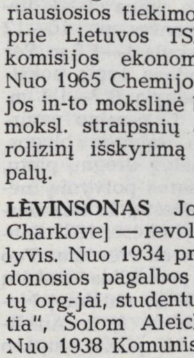

1954 baigė Vilniaus un-tą. 1954—56 Fizikos-technikos instituto, nuo 1956 Fizikos ir matematikos in-to moksl. bendradarbis. 1958 gavo fizikos-matematikos mokslų kandidato laipsnį. Mokslų daktaro disertacija — „Kinetinė lygtis ir galvanomagnetiniai efektai stipriuose elektriniuose laukuose". Paskelbė moksl. straipsnių ciklus apie grafinį metodą Rakà koeficientų teorijoje, vektorinius ryšius ir genealoginius koeficientus atominių spektrų teorijoje, „karštus" elektronus puslaidininkiuose.

Ršt.: **А. Юцис, И. Левинсон, В. Ванагас,** Математический аппарат теории момента количества движения, Вильнюс, 1960 [anglų kalba Izraelyje 1962, JAV 1964]; **И. Левинсон, А. Никитин,** Руководство по теоретическому вычислению интенсивностей линий в атомных спектрах, Л., 1962 [anglų k. Izraelyje 1965].

LĖVINŠTEINAS Dovydas [1920 Kaune—1941.XII.31 prie Maskvos] — revoliucinio judėjimo dalyvis. 1931—32 priklausė pionierių org-jai Kaune. 1935 įstojo į LKJS. Nuo 1937 mokėsi Kauno un-to technikos f-te. Nuo 1938 Komunistų partijos narys. Su kitais rengė žydų jaunimui skirtą pažangų žrn. „Štraln" („Spinduliai"). 1940—41 Kauno ir Rygos radiofonų redaktorius. Nuo 1941.VII Raudonosios Armijos latvių junginio karys. Žuvo fronte.

LĖVIS Jokūbas [1908 Anykščiuose — 1944.VII.18 Braziūkuose (Kauno rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Fotografas. 1930—40 dirbo Lietuvos Raudonosios pagalbos (LRP) org-joje Kaune, padėjo leisti Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos CK pogr. laikr. „Į pagalbą", slėpė savo bute persekiojamus komunistus. Už rev. veiklą 1939 ištremtas į Dimitravo, paskui į Pabradės priverčiamojo darbo stovyklą. Iš jos 1940.VI paleistas, dirbo Kaune fotoateljė vedėju. Vok. faš. okupacijos metais Kauno gete buvo antifašistinės org-jos k-to narys. Nuo 1943 VKP(b) narys. 1944.III įstojo į partizanų būrį „Pirmyn", paskui buvo būryje „Mirtis okupantams". Žuvo, vykdydamas kovos uždUotį.

LEVITÃCAS Faivas [1913.IV.23 Žagarėje — 1952.XI.25 Leningrade] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš amatininkų. 1930 baigęs Šiaulių g-ją, iki 1937 mokėsi Kauno un-to technikos f-te. 1931 įstojo į LKJS, buvo LKJS Kauno un-to studentų kuopelės sekretorius, 1934 LKJS Kauno rj. k-to narys. 1931—32 pažangiųjų studentų atstovas Kauno un-to studentų atstovybėje. 1933 įstojo į LKP, dirbo un-to part. kuopelės sekretoriumi, Kauno rj. k-to instruktoriumi darbui moksleivių ir inteligentijos tarpe. Už rev. veiklą 1934—37 penkis kartus adm. tvarka kalintas. 1940—41 dirbo valst. saugumo organuose. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos bataliono komisaras, pulko vado pavaduotojas polit. reikalams. 1948 baigė Vilniaus un-tą, įsigijo istoriko specialybę, dirbo Vilniaus un-te, 1949—52 — Vilniaus Ped. in-te marksizmo-leninizmo katedros dėstytoju.

LĖVITANIENĖ Mera [1905.VI.15 Šiauliuose — 1942 Čardžou (Turkmėnijos

TSR)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. 1929 Šiauliuose platino kom. lit-rą, perdavinėjo ją Šiaulių kalėjimo polit. kaliniams. Už rev. veiklą 1930 nuteista 4 metus kalėti. Išėjus 1934 į laisvę, toliau dalyvavo rev. veikloje. 1935 įstojo į Komunistų partiją. Nuo 1936 dirbo Kaune. 1937 nuteista 6 metus kalėti. Nuo 1940.VII dirbo „Limos" f-ke. 1941 evakavosi į TSRS gilumą.

LĖVITAS Elijas [g. 1920.II.23 Tambove] — revoliucinio judėjimo dalyvis. 1934 įstojo į LKJS. 1935—36 LKJS Panevėžio rj. k-to sekretorius. 1935 išrinktas Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos Panevėžio rj. k-to sekretorium. Už rev. veiklą 1936 nuteistas 4 metus kalėti. Kalintas Panevėžyje, Ukmergėje, Kaune, Šiauliuose, Raseiniuose. 1940 LLKJS Panevėžio miesto k-to sekretorius, vėliau adm. darbuotojas. Nuo 1940 Komunistų partijos narys. 1942—56 polit. darbuotojas Taryb. Armijoje. Nuo 1956 adm. darbuotojas.

LĖVITAS Faivušas [g. 1907.I.16 Panevėžyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. 1923 Panevėžyje įstojo į LKJS. 1927 LKJS Panevėžio miesto k-to narys, 1927—28 Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos Panevėžio rj. k-to narys. Už rev. veiklą 1928 suimtas ir 4 metus kalintas. Nuo 1929 Komunistų partijos narys (su pertrauka 1933—59). 1931 iš kalėjimo paleistas. 1931—33 LKP Panevėžio rj. k-to narys. 1940—41 tarnautojas Panevėžyje, 1941—45 darbininkas Novosibirske. 1945—64 darbininkas Kaune. Pensininkas.

LĖVITAS Notelis [g. 1913.II.2 Panevėžyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš darbininkų. 1927 Panevėžyje įstojo į LKJS. 1931—33 LKJS Panevėžio rj. k-to narys. 1933—36 LKP narys, 1935—36 buvo LKP Panevėžio rj. k-to narys, sekretorius. Už rev. veiklą 1933 ir 1935 kalintas adm. tvarka. 1940—41 darbininkas Panevėžyje. D. Tėvynės karo metais tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. Nuo 1943 TSKP narys. Nuo 1945 dirbo Vilniaus įmonėse.

LĖVUÕ — upė, Mūšos deš. intakas. Ilgis 148 km, baseino plotas 1588 km^2. Prasideda Notigalės miške (Kupiškio rj.), 6 km į š. r. nuo Skapiškio. Teka Vidurio žemuma pro Kupiškį, Pasvalį. Tėkmės kryptis įvairi: nuo versmių iki Kupiškio—Pandėlio kelio teka į š. v., toliau į p. v., nuo Palėvenės (7 km į p. v. nuo Kupiškio) į v., Žaliosios girios pakraščiu, o nuo Sanžilės kanalo š. galo (8 km į š. v. nuo Panevėžio) staiga suka į š. Įteka į Mūšą 50 km nuo jos santakos su Nemunėliu, 2 km į š. r. nuo Pasvalio. Didž. intakai: dešinieji — Šiekštė, Marnaka I, Žambas, Įstras, Svalia; kairieji — Mituva, Kupa, Suosa, Viešinta, Amata, Žąsa. Vaga nuo versmių iki Palėvenės kanalizuota, tiesi; likusi dalis vingiuota. Vyraujantis vagos plotis iki Karsakiškio apie 10 m, žemiau

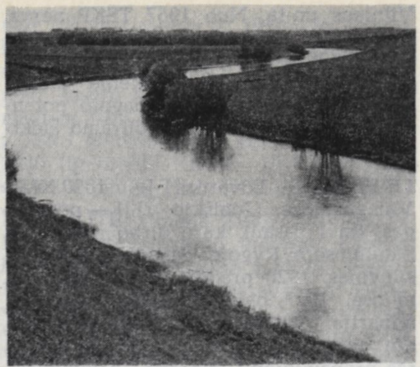

Lėvuo ties Pasvaliu

apie 30 m, didž. plotis 42 m. Gylis 0,6—1,6 m. Vaga užželianti. Pasitaiko riedulių. Vid. nuolydis 51 cm/km. Krantai 1—3 m aukščio. Slėnis daugiausia atviras, 400—600 m pločio, 10—15 m gylio. Srovės greitis mažesnis, negu 0,1 m/s. Debitas ties Kupiškiu: maks. 92, vid. 2,06, min. vasarą 0,034, min. žiemą 0,047 m^3/s; ties Pasvaliu: maks. 274, vid. 9,02, min. vasarą 0,09, min. žiemą 0,31 m^3/s. Pavasario potvynis trunka 20—30 dienų. Vandens lygis pavasarį 2—3 m aukštesnis, negu vasarą. Vasaros-rudens laikotarpiu būna 1—4 lietaus potvyniai, trunkantys po 10—12 dienų. Jų metu upė pakyla 1—1,5 m. Per žiemos atlydžius vandens lygis aukštupyje ir žemupyje pakyla 0,7—1,2 m, vidurupyje 1—1,5 m. L. baseino paviršius lygus, nuotėkio sąlygos blogos. Dėl to atsiranda pernelyg drėgnų plotų, ypač pavasario ir vasaros potvynių metu. Kad baseinas pasausėtų, L. ties Berčiūnais, Panevėžio apylinkėse, 1931 Sanžilės kanalu sujungtas su Nevėžiu. Tuo kanalu L. vandens perteklius (aukštų potvynių metu apie 40%) nuteka į Nevėžį. Lėvenyje yra bebrų. L. ir Aukštupio santakoje, prie Kupiškio, stūkso piliakalnis. L. krante prie Palėvenės slūgso dolomitų klodai.

LIÃCHAS Steponas [1875.XII.27 Šiaudinėje (Vilniaus rj.) — 1944.V.26 Abakane (RTFSR)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Batsiuvys. Nuo 1891 priklausė s-d. būreliams, nuo 1894 nelegaliai batsiuvių kovos kasai Vilniuje, 1895—97 organizavo batsiuvių streikus. 1896 įstojo į LSDP. 1899—1905 priklausė socialdemokratiniams darbininkų būreliams Peterburge. 1905—06 Vilniuje organizavo mitingus, masinius susirinkimus, buvo ginkluoto darbininkų būrio vadas. 1906.X.12 ginkluoto susirėmimo su policija metu sužeistas, suimtas ir 1907 nuteistas mirti, bet mirties bausmė buvo pakeista 12 metų kalėjimo. Kalėjo Vilniuje, Rygoje. 1914 ištremtas į Irkutsko guberniją. 1918—20 dalyvavo kovose dėl Tarybų valdžios Urale. 1922—25 veikė odininkų profsąjungoje Vilniuje, vėliau dirbo ūkinį darbą Baltarusijos TSR, Ukrainos TSR ir kitur.

LIÃKAS Aronas [g. 1906.V.11 Rygoje] — teisininkas, teisės mokslų kandidatas (1963). 1934 baigė Kauno un-tą. 1934—41 dirbo adm. ir ped. darbą Panevėžio žydų g-joje, Panevėžio ir Biržų pr. m-lose. 1942—45 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. 1945—1953 Vilniaus juridinės m-los direktorius, dėstytojas (nuo 1947 dėstė ir Vilniaus un-te, Visasąjunginio neakivaizdinio juridinio in-to Vilniaus filiale). Nuo 1948 TSKP narys. Nuo 1953 dėsto Vilniaus un-te. 1953—56 buvo šio un-to neakivaizdinio skyriaus prorektoriaus padėjėjas, prorektorius. Nuo 1966 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių Tarybų Lietuvos teismų istorijos, taryb. baudžiamojo proceso ir teismo psichologijos klausimais.

LIÃMPERTAS Leonas [g. 1889.X.20 Gardine] — ekonomistas, ekonomikos mokslų kandidatas (1948). 1925 baigė Berlyno Aukštąją prekybos m-lą. 1929 įgijo g-jos istorijos mokytojo teises. Iki 1941 dirbo Ukmergės žydų g-joje, Šiaulių III g-joje. 1941—44 uždarytas Šiaulių gete. 1944—1945 Dachau konc. stovyklos kalinys. Nuo 1945 dirba ped. darbą Vilniaus un-te. Nuo 1958 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie tarybinę kredito politiką Lietuvos kaime 1940—41 ir 1945—48, kreditą ir kredito sistemą Tarybų Sąjungoje, pinigų cirkuliacijos planavimą, atsiskaitymų sistemą. Išleido mokymo priemonių studentams ekonomistams.

LIÃNDZBERGIS Zigmantas [g. 1929.IV.1 Kelmėje] — inžinierius architektas. 1953 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, dirba Miestų statybos projektavimo in-to projektų vyriausiuoju architektu. Su E. Chlomausku sudarė vaikų tuberkuliozinės sanatorijos Valkininkuose (1963), su V. Vieliumi — universalinės parduotuvės (1964), su E. Chlomausku ir J. Kriukeliu — Sporto rūmų Vilniuje (1967) projektus, ir kt. Pagal L. ir E. Chlomausko projektus 1966 pastatytos respublikinė ligoninė ir poliklinika, 1967 klinikinė ligoninė Vilniuje (1967 Resp. premija).

LIATUKĨENĖ Elena Aldona [g. 1922. VI.17 Noragėliuose (Lazdijų rj.)] — biochemikė, biologijos mokslų kandidatė (1965). 1948 baigusi Vilniaus un-to med. f-to farmacijos skyrių, iki 1958 dirbo un-to gamtos f-te laborante. Nuo 1958 Eksperimentinės ir klinikinės medicinos in-to moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių apie medžiagų apykaitos pakitimus, sergant reumatu.

LIAUČIAĨ — kaimas Šilutės rj., Jonaičių apyl., 8 km į r. nuo Šilutės, abipus kelio į Žemaičių Naumiestį. 220 gyv. (1959). Š. pakraščiu teka Šustis (Šyšos intakas). Parduotuvė, felčerių-akušerių punktas, Jonaičių aštuonmetė m-la (1862—1956 pradinė, 1956—61 septynmetė).

LIAUDÃNSKAS Antanas [1896 Šeduvoje — 1919.I.2 Vilniuje] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Nuo 1906 mokėsi Šiaulių g-joje, 1912—1913 dalyvavo V. Rekašiaus, vėliau J. Janonio vadovaujamo moksleivių — marksizmo šalininkų būrelio veikloje. Globėjų įkalbėtas, 1913 įstojo į Kauno

kunigų seminariją, bet ryšių su pažangiais draugais nenutraukė, skaitė liet. darbininkų laikr. „Vilnis". Už tai 1914 pašalintas iš seminarijos. 1915 mokytojas Šeduvoje. 1917 pab. su pažangiaisiais Panevėžio mokytojais leido neleg. laikr. „Laisvės kelias". 1918 vienas kom. kuopelės Šeduvoje organizatorių. LKP I suvažiavimo (1918.X.1—3) delegatas. Vok. okupantų persekiojamas, persikėlė į Vilnių. 1918.XII išrinktas į Vilniaus darbininkų atstovų tarybą, buvo kar. part. štabo, vadovavusio ginkluotai kovai su kontrrevoliucija, narys. Gindamas Vilniaus darbininkų atstovų tarybą, nenorėdamas pasiduoti pilsudskininkams, su kitais 3 revoliucionieriais nusižudė.

LIAUDÂNSKAS Juozas [g. 1904 Jukniškėje (Kelmės rj.)] — liaudies skulptorius. Akmenkalio amato išmoko iš tėvo — antkapinių paminklų meistro. Iš akmens iškalė monumentalių antkapinių skulptūrų (Kelmės kapinės), nedidelių skulptūrėlių ir skulptūrinių grupių buitinėmis ir istorinėmis temomis („Audėja", „Melžėja", „Skalbimas senovėje", „Kūlėjas", „Baudžiava", „Knygnešys", „Negrai vergovėje", „Lietuvaitė", „Žmona išlydi vyrą į karą", „Hitlerininkų žvėriškumai", „Rasizmo aukos" ir kt.). Kūrinius eksponavo respublikinėse, sąjunginėse ir lietuvių liaudies meno parodose užsienyje.

Lit.: A. Stravinskienė, Akmeninė giesmė.— „Kultūros barai", 1967, Nr. 8.

LIÁUDĖ — upė, Nevėžio deš. intakas. Ilgis 39 km, baseino plotas 181 km². Išteka Vakarų kaimo apylinkėse, 7 km į p. r. nuo Baisogalos. Teka į p. r. per Radviliškio, Panevėžio, Kėdainių rj. Įteka į Nevėžį 87 km nuo jo žiočių, ties Bakainiais. Intakai: dešinieji — Garduva, Druskalnis, Nykis, Varnobalis; kairieji — Nekelpa, Kiemsrutas. Vid. nuolydis 159 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,89 m³/s.

LIAUDĖNAI, Liaudžiai, — kaimas Zarasų rj., Kimbartiškių apyl., 11 km į š. r. nuo Dūkšto, 3 km į r. nuo Vilniaus—Daugpilio geležinkelio. 38 gyv. (1959). Yra Kimbartiškių taryb. ūkio L. skyrius. Parduotuvė, felčerių-akušerių punktas.

LIÁUDIES ANSÁMBLIAI ž. *Dainų ir šokių liaudies ansambliai.*

LIÁUDIES APSAUGÕS BATALIÒNAS — antifašistinė partizaninė organizacija, veikusi 1941 pab.—1942.VII Šiaulių apskrityje. Šią org-ją (iki 1942.IV ji vadinosi Keturių A štabas) įkūrė komunistai A. Baranauskas (štabo viršininko padėjėjas), J. Liubauskas (štabo sekretorius), J. Misiulis (štabo viršininkas). 1942.I org-jos pasitarime nutarta organizuoti apylinkėse gyventojus į partizanų būrius ir aprūpinti partizanus maistu ir šaudmenimis. Org-jai išaugus iki 25 narių, prie jos štabo buvo sudaryta pagalbinė grupė. 1942.IV.28 L. a. b. pagalbinės grupės štabo sekretoriumi paskirtas V. Čekanauskas, o štabo viršininku — A. Mikalkinas. Org-jos nariai ardė geležinkelių bėgius, padegė „Lino" f-ką Šiauliuose, užpuolė sandėlį Žagarėje, paėmė apie 300 šautuvų ir keletą kulkosvaidžių. Užpuldinėjo vok. kareivius, padėdavo pabėgti tarybiniams karo belaisviams. L. a. b. štabas ir kelios kovinės grupės persikėlė iš Šiaulių į stovyklą Skaisgirio vls. miškuose, spausdino ir platino antifaš. atsišaukimus. 1942.VII hitlerininkai šią org-ją susekė. Kovoje su priešu žuvo C. Cirkelis, V. Čekanauskas, R. Gordonaitė, J. Kirna, L. Kublickienė, J. Liubauskas, J. Misiulis, J. Martinaitis, V. Šimaitis ir kt. Po to org-ja nustojo veikti. Kiti jos nariai įstojo į *Kęstučio partizanų būrį.*

LIÁUDIES ARCHITEKTŪRÀ — liaudies materialinės kultūros dalis, apimanti miestų, miestelių, kaimų ir sodybų išplanavimą, užstatymą ir apželdinimą, įv. medžiagų ir paskirčių trobesius, pastatytus savamokslių liaudies meistrų ir neturinčius aiškių kurio nors istorinio archit. stiliaus bruožų. L. a. taip pat apima pastatų *interjerą*, jų apstatymą, įvairius buitinius ir gamybinius vidaus įrengimus.

Pirmykštės bendruomeninės santvarkos laikotarpiu (ž. *Architektūra*) Lietuvoje buvo statomi nedideli antžeminiai palapinės tipo ir rentinės konstrukcijos su ugniavietėmis arba akmenų krosnimis pastatai gyventi, gyvuliams laikyti, t. p. maži pusiaužeminės tipo pastatėliai maisto produktams laikyti. I t-metyje pr. m. e. išplito piliakalniuose įtvirtintos gyvenvietės. Formuojantis Lietuvoje feodalizmui (IX—XII a.), trobesių daugėjo. Pradėta statyti gyv. namus su molinėmis krosnimis, jaujas ir kluonus, pirtis, svirnus, tvartus. Nuo XIII a. Lietuvoje pradėjo plisti vandens ir vėjo malūnai. XIII—XIV a. buvo statomos liaudiškos archit-ros medžio ir akmens mūro gynybinės *pilys*. Įvedus krikščionybę (XIV a.), liet. liaudies meistrai pradėjo statyti medinius kulto pastatus. Įsigalėjus feodalizmui, Lietuvoje paplito užvažiuojamieji ir užeigos namai, pradėta statyti m-las. Kapitalizmo laikotarpiu atsirado pieninių ir kitokių pramonės pastatų.

Tradicinė lietuvių L. a. buvo išplitusi Lietuvoje ir R. Prūsijoje. Ji turi nemaža panašumo su latvių ir baltarusių L. a., tačiau lietuvių L. a. pasižymi savitais stat. konstrukcijų ir archit. formų principais bei specifiškomis regionalinėmis savybėmis. Savaimingai susikūrusiems Lietuvos *miestams* ir *miesteliams* būdingos trikampio ir netaisyklingo keturkampio formos aikštės, neplaningas gatvių tinklas. Seniausių liet. *kaimų* bei sodybų pastatai išdėstyti daugiausia laisvai, gausiai apželdinti medžiais, krūmais bei gėlėmis. Rėžiniai gatviniai kaimai pasižymėjo griežtesniu išplanavimu ir taisyklingesniu užstatymu. Turtinga gyvenviečių augmenija padėjo formuoti sodybų kiemus, užstojo jas nuo vėjų, gėlių darželiai teikė jaukumo, tapybiškumo. Sodybos ir jų kompleksai organiškai jungėsi su gamtine aplinka, terenu, su-

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 225

tapo su kraštovaizdžiu. Liaudies meistrų statyti trobesiai daugiausia buvo mediniai. Statybai buvo vartojama taip pat akmuo, plytos, molis ir kt. medžiagos. L. a. statinių skiriamos kelios grupės: 1) įv. tipų ir variantų *gyvenamieji namai* (senieji rentiniai namai su ugniavietėmis, žemaičių trobos, aukštaičių pirkios, Užnemunės stubos); 2) įv. ūkiniai trobesiai ir statiniai (svirnai, arba klėtys, tvartai, kluonai, jaujos, daržinės, arba stoginės, žardai, žardinės, žagai, rūsiai, pirtys); 3) trobesiai maisto produktams gaminti (malūnai, ubladės-kepyklos, rūkyklos, pieninės ir kt.), trobesiai buities reikmenims ir medžiagoms gaminti (kalvės, lininės, kailių dirbtuvės, karšyklos-vėlyklos, kalkinės, plytinės, anglių degyklos ir kt.); 4) visuom. paskirties trobesiai (užvažiuojamieji ir užeigos namai, mokyklos, bažnyčios, varpinės ir kt.); 5) mažųjų formų architektūra (tvoros, vartai, šuliniai, aviliai ir kt., įv. formų memorialiniai paminklai: lentiniai — krikštai, stulpiniai — stogastulpiai, koplytstulpiai, kryžiai, dėžiniai — koplytėlės ant žemės, medžiuose).

Lietuvių L. a. pasižymi funkciniu tikslingumu, ekonomiškumu ir estetiškumu. Įvairiems liaudies pastatų tipams būdinga konstrukcijos tvirtumas, plano aiškumas ir tikslingumas, išorinių archit. formų tektonika. Be bendrų, tipiškų bruožų, gyvenviečių pastatai dažnai turi skirtingų formų stogus, skirtingas lėkių, vėjalenčių, langų prikalčių, prieangių ir priekleėčių dekoratyvines formas. Trobesiai puošiami plokščio kiaurapiūvio technika atliktu ornamentu, langai ir durys — polichromine ornamentine tapyba, akmens mūro pastatų sienos — skaldos mozaika. Dekoratyvinės priemonės liaudies archit-roje vartojamos saikingai ir konstruktyviai, dažnai turi praktinę paskirtį. Lėkiai ir vėjalentės sutvirtina šiaudinį stogą, prieangiai ir priekleėčiai apsaugo išorines patalpos duris ir t. t. Pastatai turi aukštus keturšlaičius, pusvalminius (pusskliautinius), dvišlaičius, rečiau laužytus — mansardinius stogus, kurie dažniausiai užima $^3/_4$, $^2/_3$ arba $^1/_2$ viso pastato aukščio. Stogų pasvirimo kampas daugiausia 43°—49°. Aukštų stogų pakraigėse dažnai sukraunamas inventorius, šiaudai (tvartuose), įrengiamos gyv. patalpos (gyv. namuose). Gyv. namų, visuom. pastatų interjeruose derinami liaudies baldai, tekstilė, paveikslai ir kiti taikomosios bei vaizdinės dailės dirbiniai. Gausi mažųjų formų L. a. pasižymi meninių formų turtingumu. Ypač originalūs memorialiniai paminklai (kryžiai, koplytstulpiai, stogastulpiai, koplytėlės). Jiems būdingos darnios proporcijos, savita konstrukcija. Memorialiniai paminklai puošiami gausiais geometrinių ir stilizuotų augalinių bei gyvūninių motyvų ornamentais, atliktais plokščio kiaurapiūvio, kontūrinio raižymo ir reljefinio modeliavimo technika, nudažomi įv. spalvomis. Sudėtinė paminklų dalis daž-

nai yra medinė polichrominė liaudies skulptūra.

Žemaičių, aukštaičių, dzūkų ir Užnemunės etnografinių sričių pastatai turėjo skirtingą išplanavimą, kitokius ilgio ir pločio santykius, stogo ir sienų aukščio proporcijas, interjero įrengimą ir apstatymą. Nuo XIX a. pab., kapitalizmo raidos ir intensyvesnio liet. kultūrinio gyvenimo veikiami, sritiniai L. a. skirtumai pradėjo sparčiai mažėti. Plito visai lietuvių gyvenamajai teritorijai bendros trobesių konstrukcijos, supanašėjo planinių schemų ir išorės archit. formų savybės. Socializmo sąlygomis sritiniai pastatų skirtumai baigia nykti. Lietuvos kaimų ir miestų gyvenvietėse įv. paskirčių trobesiai statomi pagal architektų sudarytus tipinius projektus, pastatams daugiausia vartojamos patvaresnės medžiagos. Kai kurie tradicinės L. a. gyvenviečių planavimo ir trobesių konstrukcijos bruožai taikomi naujiems taryb. ūkių ir kolūkių pastatams.

XV a. lietuvių trobesius pradėjo aprašinėti lenkų istorikas J. Dlugošas. XVI a. juos plačiau apibūdino A. Gvagninis, K. Henenbergeris, XVII—XVIII a.— M. Pretorijus, T. Lepneris, XIX a.— D. Poška, S. Daukantas, K. Kapeleris. Tirti ir vertinti lietuvių L. a. pradėjo XIX amžiuje A. Becenbergeris. XX a. ją tyrė A. Charuzinas, R. Detlefsenas, P. Galaunė. Nemaža medžiagos lietuvių L. a. klausimais išspausdinta žurnale „Gimtasai kraštas" (1934—43). Taryb. metais L. a. nagrinėja J. Baršauskas, F. Bielinskis, I. Butkevičius, K. Čerbulėnas, G. Gozina, M. Kleinas, J. Minkevičius, K. Šešelgis, V. Žilėnas ir kt.

Lit.: **A. Bezzenberger,** Über das litauische Haus.—„Altpreussische Monatsschrift", Bd. 23, Königsberg, 1886; **P. Galaunė,** Lietuvių liaudies menas, K., 1930; **К. Чербуленас,** Развитие литовского народного деревянного зодчества и его основные черты.— „Краткие сообщения института этнографии", т. 12, М., 1950; **Ф. Белинскис,** Литовское деревянное зодчество, М., 1950; **Г. И. Гозина,** Жилище и хозяйственные строения восточной Литвы XIX—начала XX века.— „Балтийский этнографический сборник", М., 1956; **I. Butkevičius,** Lietuvių valstiečių ūkiniai pastatai.—„Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 2, V., 1959; „Valstybinės LTSR Architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis", 2 t., V., 1958—1960; **J. Minkevičius,** Kai kurie akmens mūro architektūros ypatumai XVIII—XIX a. Lietuvos ūkiniuose pastatuose.—„Lietuvos TSR architektūros klausimai", t. 1, K., 1960; **F. Bielinskis, K. Čerbulėnas, K. Šešelgis,** Lietuvių liaudies menas (Architektūra), 2 t., V., 1957—65; „Lietuvos TSR architektūros klausimai", 3 t., K.-V., 1960—66; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964; **K. Šešelgis** ir kt., Lietuvių liaudies architektūra, 2 kn., V., 1965—67; **I. Butkevičius,** Kaimo architektūra.— Dieveniškės, V., 1968.

„LIÁUDIES BAĨSAS"— 1. Dvisavaitinis laikraštis, ėjęs 1927—28 Rygoje. Leido po 1926 faš. perversmo iš Lietuvos emigravę valstiečiai liaudininkai.

2. Pažangus Kanados lietuvių savaitraštis, einąs nuo 1936.XI.26 Toronte. 1932—36 ėjo „Darbininkų žodžio" pavadinimu. Redaguoja J. Yla. Laikraštis nušviečia Kanados pažangiųjų lietuvių gyvenimą, jų visuomeninę kultūrinę veiklą, daug rašo apie Lietuvą. Laikraštyje bendradarbiauja A. Byras, J. Broga, K. Degutis, M. Guoba, P. Gutauskas, Z. Jakauskas, P. Joneliūnas, K. Kilikevičius, J. Lesevičius, B. Malinauskienė, A. Morkis, P. Pajuodis, J. Sasnauskas, J. Skeberdytė, J. Striška ir kt., skelbiama nemaža Tarybų Lietuvos rašytojų kūrinių.

3. Nelegalus komunistinis hektografuotas laikraštis, išėjęs (1 nr.) 1940 pradžioje Ukmergėje. Išleido LKP Ukmergės aps. k-tas. Bendradarbiavo A. Česnuitis, J. Deviatnikovas, V. Girdžius, L. Maksimovas, M. Orlovas, S. Zajančkauskas.

4. Komunistinis dienraštis, ėjęs 1940. VI.18—VI.25 Kaune. Redagavo V. Niunka ir G. Zimanas. Išėjo 5 nr. Jį pakeitė 1940.VI.26 pradėjęs legaliai eiti dienraštis „Tiesa".

LIÁUDIES DAILĖ — liaudies dvasinės ir materialinės kultūros dalis; savamokslių liaudies meistrų sukurti vaizdinės dailės (skulptūros, grafikos, tapybos) kūriniai ir taikomosios-dekoratyvinės bei buitinės dailės (keramikos, tekstilės, medžio, metalo, gintaro ir kt.) dirbiniai. Lietuvių L. d. plito Lietuvoje ir lietuvių gyvenamose buvusios R. Prūsijos, Baltarusijos ir Lenkijos apylinkėse. Ji turi bendrybių su kaimyninių tautų liaudies daile ir nemaža regionalinių skirtybių ir savitumo.

Buitinės ir taikomosios dailės dirbinių Lietuvoje randama iš pirmykštės bendruomeninės santvarkos laikotarpio. Viena seniausių lietuvių L. d. šakų yra *keramika,* pasižyminti išradingomis meninėmis formomis, raiškiais siluetais, įdomiais puošybiniais motyvais ir jų kompozicijomis, retkarčiais ir spalvomis. Keramikos dirbiniai Lietuvoje paplito neolito laikotarpiu (III t-metyje pr. m. e.). Tuo metu buvo lipdomi įv. formų indai valgiui gaminti ir vartoti, urnos, svareliai tinklams ir audimui. Jau patys primityviausi indai neretai buvo gražinami įv. geometriniais ornamentais, grublėta faktūra. X—XI mūsų eros amžiuje indus ėmus žiesti ratu, pagražėjo jų formos, sušvelnėjo kontūrai, praturtėjo ornamentika. XIV—XV amžiuje Lietuvoje įsikūrusiose keramikos dirbtuvėse pradėta gaminti archit. keramikos dirbinius, ypač koklius, papuoštus įv. glazūromis, reljefiniais ornamentais.

Pagal paskirtį liaudies keramika skirstoma į 3 grupes: buitinę (indai maistui gaminti, laikyti ir vartoti), architektūrinę (įvairūs keraminiai pastatų elementai, kokliai) ir dekoratyvinę (urnos, vazos, vazelės, skulptūrėlės, švilpukai, žvakidės). Buitinę keramiką sudaro puodai (juodpuodžiai), puodynės, ąsočiai, lekeliai, lėkštės (dubenys). Nuo paskirties priklauso dirbinių forma, siluetas, puošyba, kartais ir koloritas. Puodų yra į viršų platėjančiais arba išgaubtais šonais, be kaklelių, su nedidelėmis atbrailomis prie angų. Kai kurie jų — beveik rutulio formos, su mažomis angomis. Molinės keptuvės buvo daromos nežymiai gaubtais žemais šonais, kartais su ąsa ir kojelėmis. Puodynės maistui laikyti pasižymėjo proporcijų ir siluetų įvairumu. Jos buvo glazūruojamos iš vidaus ir išorės. Puodynių grupei priskiriami ąsiniai, lauknešėliai, moliniai indai (palivonėliai) sviestui, taukams. Ąsočiai buvo vartojami paduoti į stalą pienui, alui, girai, midui. Jiems būdingi įvairiai išgaubti šonai, išraiškingai susmaugti kakleliai ir snapeliai, įv. profilių ąsos. Ąsočių siluetą paryškina horizontali linija, skirianti šonus nuo kaklelio. Lekeliai vynui turi siaurą kaklelį ir vieną arba dvi ąsas. Jų šonai tiesūs arba labai išgaubti (artimi rutuliui). Molinės lėkštės (dubenėliai) yra gilios, įv. aukščio stačiais pakraštėliais, kartais — siauromis horizontaliomis atbrailomis. Buityje buvo vartojami įv. formų moliniai arbatinukai, druskinės, cukrinės, sviestinės, muštuvai sviestui, rūkliai bitėms ir kt.

Archit. keramiką sudaro kokliai krosnims, plytelės grindims ir sienoms, dekoratyvinės plokštės, čerpės (stiegės) ir kt. Labiausiai paplitusi pastatų interjero archit. keramika — įv. raštais papuošti kokliai, krosnių karnizai ir apvadai. Paprasčiausi kokliai buvo dubenio pavidalo, gilūs, neglazūruoti. Yra t. p. daugiaspalvių koklių, papuoštų reljefiniais augalinių ir kt. motyvų ornamentais, herbais, portretais, alegorijomis. Kokliuose dominuoja įv. atspalvių žalia ir rausva glazūros. Kai kurių koklių puošybiniai elementai turi vėlyvojo renesanso ar baroko bruožų.

Dekoratyvinę liaudies keramiką sudaro urnos, įkapių indeliai, vazonai, vazelės, žvakidės, švilpukai, lumzdeliai. Urnos ir įkapių indeliai, plitę pirmykštėje bendruomenėje, forma ir puošybiniais elementais buvo panašūs į buitinius indus (puodus, puodelius). Vazonai buvo daromi neaukšti, į viršų platėjančiais tiesiais šonais. Kai kurie jų turėjo atbrailas, papuoštas miniatiūriniais vazonėliais arba paukščiais. Vazonai buvo puošiami kontūrine, reljefine technika (kartais spalvomis) atliktais stilizuotais augaliniais ir geometriniais ornamentais. Vazelės buvo įv. silueto, dekoratyvios, išmargintos spalviniais augalinių motyvų raštais. Moliniai švilpukai buvo stilizuotų gyvulių, paukščių, žmonių figūrų pavidalo. Jiems būdinga laisvas modeliavimas, lakoniška, apibendrinta forma, išraiškingi siluetai.

Keramikos dirbinių paviršius dekoruojamas 3 būdais: kontūriniu raižymu, reljefiniu modeliavimu, polichromine tapyba. Pirmykštės bendruomenės laikotarpiu kontūriniai brūkšniai indo paviršiuje buvo įrėžiami šiaudų ar žolių gniūžte. Kontūriniai įrėžimai būdingi brūkšniuotajai, gnaibytiniu raštu puoštai, šukinei, virvelinei keramikai. Įv. geometrinių motyvų ir įv. kompozicijos kontūriniu raižymu atlikti raštai būdingi ir vėlesnių laikų (feodalizmo, kapitalizmo laikotarpio) keramikai. Reljefinis modeliavimas buvo praktikuojamas jau XV amžiuje. Jis buvo naudojamas daugiausia architektūrinėje keramikoje. Reljefiniai raštai buvo daromi nedaug pakilę nuo plokštumos. Šiuose raštuose do-

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

LIAUDIES DAILĖ I

VAIZDINĖ DAILĖ

(XVIII a.—XX a. pr.)

15

16

17

Medžio skulptūros:

1. Rūpintojėlis (Kupiškio rj.)
2. Pieta (Telšių rj.)
3. „Šv. Izidorius" (Kretingos rj.)
4. „Šv. Rokas"
5. Skulptūrėlė
6. „Kristus" (fragmentas)
7. „Šv. Cecilija"
8. Reljefas su Kristaus figūra (Pakruojis)
9. „Kristaus krikštas"

Grafikos kūriniai:

10. Litografija blaivybės įvedimui paminėti
11. „Šv. Jurgis" (A. Vinkaus medžio raižinys)
12. „Šv. Antano stebuklas" (medžio raižinys)

Užgavėnių kaukės:

13. Kretingos rj.
14. Šiaulių rj.

Tapybos kūriniai:

15. „Apvaizda" (Telšių rj.)
16. „Šv. Juozapas" (Telšių rj.)
17. „Kristus" (Plungė)

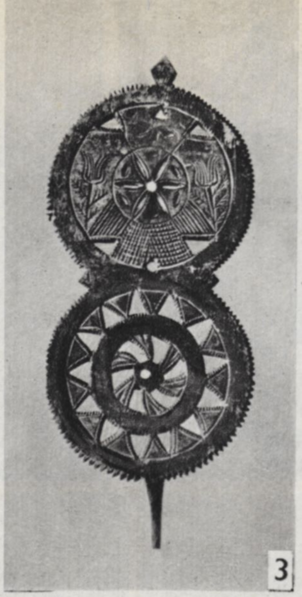

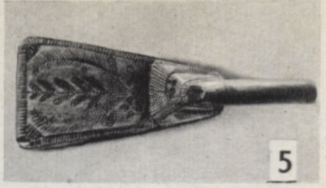

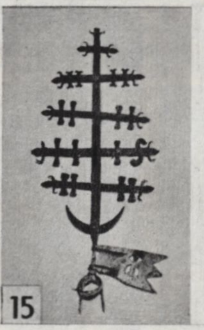

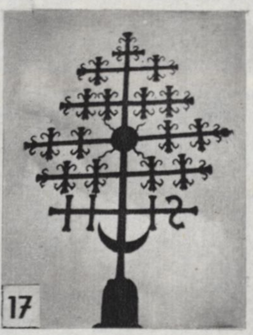

LIAUDIES DAILĖ II

TAIKOMOJI IR DEKORATYVINĖ DAILĖ

(XVIII a.—XX a. pr.)

1—13. Medžio dirbiniai: **1.** Verpstė (Zarasų rj.); **2.** Verpstės mentelė (r. Lietuva, 1879); **3—4.** Prieverpstės (Telšių ir Mažeikių rj.); **5.** Kultuvė; **6.** Klumpė (Telšiai); **7.** Gorčius; **8.** Vestuvių taurė (1770); **9.** Tabokinė (Akmenės rj.); **10.** Švilpukas (Kražiai, J. Orvydo drožinys); **11.** Pypkė (Kauno rj.); **12—13.** Lazdų rankenos (12 — Kretingos rj.; 13 — Utenos rj.). **14—17.** Metaliniai kryžiai. **18.** Rankšluostinė su rankšluosčiu. **19—21.** Keramikos dirbiniai: **19.** Žvakidė (Klaipėdos rj.); **20.** Ąsotis (Kupiškio rj.); **21.** Lekas. **22.** Kraitinės skrynios (Plungės ir Utenos rj.). **23.** Lovos apdangalai ir drabužiai. **24.** Baldai

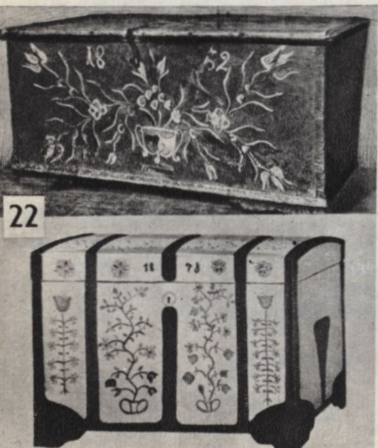

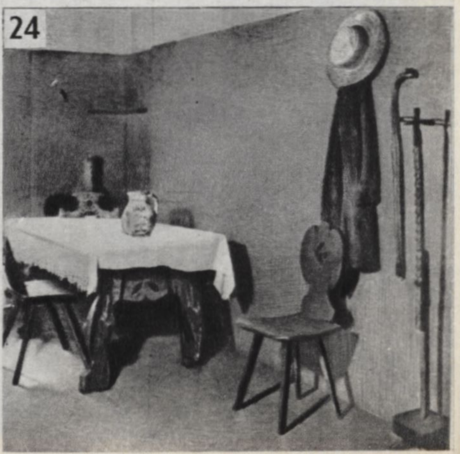

minuoja augaliniai ir gyvūniniai motyvai. Buitinių ir dekoratyvinių keramikos dirbinių puošimui buvo naudojama ir polichrominė tapyba. Tapybiniai raštai dirbinių paviršiuje išdėstyti erdviai, dažnai asimetriškai. Dirbinių paviršius papuoštas raudonos, žalios, gelsvos, baltos spalvos glazūromis.

Metalo plastikos dirbiniai Lietuvoje paplito žalvario amžiaus pradžioje (1600 pr. m. e.). Iš žalvario ir sidabro (kartais aukso) buvo daromi įv. papuošalai (antkaklės, apyrankės, segės, antsmilkiniai, žiedai, smeigtukai, kabučiai). Buvo puošiami t. p. ginklai, kario aprangos dalys, žirgo kamanos. Daugelis metalo dirbinių pasižymėjo subtilia, originalia ir turtinga forma, buvo gausiai ornamentuojami. Atskirų liet. genčių papuošalai vieni nuo kitų nemažai skyrėsi, tačiau puošybiniai motyvai turėjo daug bendrybių. Metalo plastikos dirbiniams puošti buvo vartojami žemdirbių gentims būdingi geom. ornamentai, kurių daugelis turėjo magiškos prasmės, t. p. akutės, taškučiai, kryžiukai, trikampiai, simbolizavę saulę ir mėnulį. Mūsų eros I t-mečio viduryje ir antrojoje pusėje plito masyvūs papuošalai iš sidabro ir žalvario mėlyno stiklo akutėmis. Aptinkama II t-mečio pradžios geom. ornamentų, traktuotų reljefiškai (antkaklėse, apyrankėse, pentinuose, žirgo kamanų apkaustuose atsirado įdubas rombas, trikampis, iškilas pinutės pavidalo zigzagas). Šiuo metu labiau paplito augalinių ir gyvūninių motyvų ornamentai, reljefiškai pradėta traktuoti gyvūninius motyvus. XIII—XV amžiuje Lietuvoje labiausiai plito antkaklės su pintu lankeliu, plokščios apskritos segės, žiedai su praplatinta viršutine dalimi, kurioje kartais buvo įtaisoma akutė. Daugelį tokių papuošalų imta gaminti masiškai, mažėjo jų originalumas. Vėlesniais amžiais papuošalų gamyba perėjo į miestų amatininkų rankas, neteko nac. savitumo. XVIII a.—XX a. pradžioje Lietuvoje plito buitiniai ir dekoratyviniai metalo plastikos dirbiniai — memorialinių paminklų (kryžių, koplytstulpių, stogastulpių, koplytėlių) ir kulto pastatų bokštų metalinės viršūnės (dažnai kryžmiškos), skrynių, durų apkaustai, spynos, žibintai. Memorialinių paminklų ir bokštų viršūnės pasižymėjo dideliu meniniu išradingumu. Ritmiškai vibruojančiomis linijomis iškalti jų puošybiniai elementai sudaro geometrinių ar stilizuotų augalinių motyvų raštą, kurio centre dažniausiai įkomponuotas spinduliuojančios saulės, apačioje — mėnulio simbolis. Ypač išradingai iškalti saulės spinduliai. Jie išraitomi bangele, imituoja įv. augalus, jų galai užbaigiami ieties, lelijos, dobilo ir kt. motyvais.

Audiniai Lietuvoje išlikę iš pirmųjų mūsų eros amžių. Daugiausia jie buvo vartojami drabužiams. XVIII—XIX a. lovatiesės (paklotės), staltiesės, paklodės, užvalkalai, rankšluosčiai, gūnios, užuolaidos, kilimai, takai ir kt. audiniai buvo audžiami iš lininių, vilnonių, kartais kanapinių verpalų. XIX a. antrojoje pusėje pradėta vartoti medvilnę bei šilką, XX a.— dirbtinį šilką ir kitas sintetines medžiagas. Verpalai audimui iki XIX a. buvo dažomi gamtiniais dažais — augalų žiedais, lapais, šaknimis, samanomis, medžio žieve, pelkių ir geležies rūdimis. XIX a. pradėta vartoti anilininius dažus, kurie praturtino ir suintensyvino audinių spalvas. Drobiniai (vad. baltieji) buitiniai ir dekoratyviniai audiniai (rankšluosčiai, staltiesės, užvalkalai, paklodės, XIX a. pab.—XX a. lovatiesės — kapos) yra daugiausia vienspalviai. Juose derinami baltinti ir nebaltinti lininiai arba medvilniniai verpalai, kuriais išgaunami geom. raštai. Gūnios, XVIII a.—XIX a. pr. lovatiesės, audiniai drabužiams (ypač moterų) ir kt. buvo dažomi įv. spalvomis. Spalvų vartojimas ir derinimas atskirose Lietuvos srityse yra skirtingas. Tačiau įv. intensyvumo ir įv. atspalvių šiltos spalvos daugiausia gretinamos su šaltomis spalvomis (raudona su žalia, geltona su violetine, juoda su balta, oranžinė su mėlyna ir kt.). Liet. liaudies audinių raštams būdinga aiški, santūri kompozicija. Feodalizmo laikotarpio audiniai išmarginti geom. raštais, kurie, ritmiškai kartodamiesi, sudaro raiškų grafišką piešinį. Rankšluosčių, staltiesių geom. raštų kompozicija daugiausia uždara. Centre komponuojami stambesni, pakraščiuose — smulkesni raštai. Keičiantis audimo technikai, kito ir turtėjo audinių raštų komponavimas. Šalia geometrinių atsirado stilizuotos augalijos ir gyvūnijos motyvų. Tačiau audiniuose iki šių dienų vyrauja geom. motyvai (saulutės, žvaigždutės) bei senoviniai spalvų derinimo būdai.

Juostos esti 3 rūšių: austinės, pintinės ir vytinės. Jos buvo vartojamos kaip drabužių dalys, raiščiai, papuošalai, retkarčiais — kaip pakinktų dalys, o plačios austinės juostos — vaikams vystyti. Juostų dovanojimas susijęs su įvairiais liaudies papročiais. Juostos daromos iš lininių, vilnonių, medvilninių, šilkinių verpalų. Jose vyrauja įvairių atspalvių raudonos, žalios, violetinės, mėlynos, baltos spalvos, vartojami gausūs geometrinių ir stilizuotų augalinių motyvų raštai.

Mezginiai (nėriniai) Lietuvoje nėra gausūs. Daugiausia paplitę vilnoniai mezginiai — pirštinės, kojinės, šalikai (kaklaskarės), XX a. paplitę megztiniai (nertiniai) ir kt. Mezginiai būna vienspalviai ir daugiaspalviai. Dažniausiai vartojamos natūralios vilnų spalvos — pilka, juoda, balta, tačiau neretai mezginiai dažomi arba mezgimo metu išmarginami raudonų ir žalių, mėlynų ir oranžinių, geltonų ir violetinių bei kt. spalvų raštais, sudarytais iš pėdelių, kryželių, krypučių, spurgučių, vąšiukų ir kitų geometrinių bei augalinių, kartais ir gyvūninių motyvų. Viename mezginyje motyvai per daug neįvairuoja. Vieno, dviejų, retkarčiais trijų motyvų raštas užpildo atskiras mezginio dalis arba visą jo plotą.

Iš rankdarbių Lietuvoje dažniausi spalvoti siuvinėjimai, balti siuvinėjimai, pintiniai kutai ir kiti audeklo kraštų papuošimai, rišti ir siuvinėti tinkleliai, nėriniai kabliuku ir kt.

Gintaro dirbinių išliko iš neolito laikotarpio (III—II t-mečio pr. m. e.). Tuo metu iš gintaro buvo daromi kabučiai, magiškos reikšmės turėjusios žmonių figūrėlės ir kt. Vėlesniais amžiais plito gintaro karoliai, segės, apyrankės, smeigtukai ir kiti gintaro papuošalai. Daugelyje jų išryškintos natūralios gintaro savybės (vaiskumas, gabalo forma ir kt.).

Kaulo, rago, popieriaus, šiaudų, vytelių ir kt. medžiagų dirbiniai Lietuvoje nebuvo gausūs. Labiau paplitę iš plėšų ar vytelių pinti buities reikmenys (ž. *Pynimas*), iš šiaudų pintos įv. formų dėžutės ir kiti su liaudies papročiais susiję daiktai bei dekoratyviniai karpiniai iš popieriaus.

Gausūs medžio dirbiniai plito nuo seniausių laikų (išlikę daugiausia iš XVIII a.—XX a. pr.). Jie glaudžiai susiję su liaudies buitimi, padaryti sumaniai, pagražinti įv. raštais, kartais spalvomis. Medžio dirbiniai skirstomi į tris stambias grupes. Pirmąją grupę sudaro verpimo ir audimo reikmenys (verpstės, prieverpstės, kuodelių smeigtukai, rateliai, audimo staklės, šaudyklės, sprąsčiai), skalbimo įrankiai (kultuvės, kočėlai); antrąją — įrankiai ir indai maistui gaminti, seikėti ir vartoti (piestos, piestelės, grūstuvės, gorčiai, gorčiukai, arba kvortos, druskinės, mediniai dubenys, šaukštai, šakutės ir peiliai, kaušeliai vandeniui, alui bei girai, taurės, cukrinės, sviestinės, lauknešėliai, pintinėlės, spaustukai riešutams ir kt.); trečiąją — įvairūs specialios buitinės paskirties reikmenys (žibinčiai, žvakidės, sietynai; pypkės, kandikliai, tabokinės, dėžutės; klumpės, lazdos; pavalkai ir lankai kinkymui, rogės; plunksnakočiai, mediniai peiliai popieriui piaustyti, rėmeliai fotografijoms, veidrodžiams ir kt.), vaikų žaislai (vilkeliai, arkliukai, barškalėliai), muz. instrumentai (kanklės, lumzdeliai).

Pirmosios grupės medžio dirbiniai pasižymi praktiškumu, jų plokštumos dekoruojamos įv. raštais. Gausūs ir tankūs verpsčių ir prieverpsčių raštai išrėžti daugiausia giliu kontūru, prieverpstės būna dar išpiaustytos kiaurapiūviu ir reljefiškai. Labiausiai paplitęs verpsčių ir prieverpsčių raštų motyvas yra segmentinė žvaigždė arba įvairiomis geom. figūromis išmargintas apskritimas. Prieverpstėse pasitaiko t. p. stilizuotos augalijos ir gyvūnijos, meilės simbolių (širdžių, paukštelių) motyvų. Kai kur įrėžiamos datos ir inicialai. Verpsčių ir prieverpsčių smeigtukai dažnai turi iš to paties medžio gabalo išpiaustytas kabutes. Smeigtukų šonų plokštumėlės išmargintos smulkiu geom. raštu. Audimo staklės Lietuvoje beveik nepuošiamos. Šaudyklės daromos laivelio formos, jų galai užlenkiami arba išpiaustomi paukščių, žalčių galvučių pavidalo. Sprąsčių, kartais ir šaudyklių šonų plokštumos išmarginamos geom. raštais. Kultuvių len-

telės paviršius išraižomas geometrinių bei augalinių motyvų ornamentais. Jie būna labai įvairūs — nedideli kontūriniai įpiovimai ir sudėtingos segmentinės žvaigždės. Panašaus pobūdžio pagražinimų būna t. p. viršutinėse kočėlų plokštumose.

Antrosios grupės medžio dirbinių (gorčių, šaukštų ir kt.) paviršiaus plokštumos t. p. dekoruojamos. Kai kurie šių dirbinių (grūstuvai, kaušeliai, spaustukai riešutams ir kt.) traktuojami skulptūriškai (puošiami žvėrių ir paukščių galvutėmis, daromi žmogaus, žvėries ar fantastinės būtybės bei jų galvų pavidalo).

Skulptūrinis formos traktavimas ypač būdingas trečiosios grupės medžio dirbiniams. Žvakidės, pypkės, kandikliai, lazdos dažnai puošiamos bareljefiškai ir horeljefiškai išdrožtomis žmonių, gyvulių (arklio, jaučio, briedžio), paukščių ir kt. gyvūnų (žalčio, driežo) galvomis bei figūromis. Kartais vaizduojamos buities bei medžioklės scenos (kandikliai, lazdos, dėžutės tabakui ir degtukams).

Lazdų rankenos užbaigiamos arklio, šuns, avino, liūto, žmogaus galva ar visa figūra. Kartais lazdose išdrožiamos datos, inicialai, posakiai. Dėžutės puošiamos kviečio šiaudų inkrustacijomis, tabokinės — realistiškai traktuojamais medžių lapais. Dėžučių ir vaikų žaislų sandara dažnai paremta galvosūkiu. Liaudies muzikos instrumentai, ypač kanklės, išsiskiria savo forma ir ornamentais. Jų viršutinėje lentelėje ratu išpiaustomos skylutės, segmentinės žvaigždės. Lumzdeliai pagražinami visame paviršiuje ritmiškai išdėstytais įpiovimais. Klumpių viršus puošiamas eglučių, lelijų ir kitų simetriškų stilizuotų augalinių motyvų raštais, rečiau — segmentinėmis žvaigždėmis, „širdimis". Pavalkų ir lankų, vartojamų r. Lietuvoje, bei rogių puošybai turėjo įtakos kaimyninių tautų liaudies dailė. Mediniams plunksnakočiams ir peiliams, rėmeliams, paplitusiems XX a., dažnai stinga tradicinei liet. liaudies dailei būdingo meninio saikingumo.

Liaudies *baldai* (stalai, suolai, kėdės, lovos, spintos, skrynios, rankšluostinės ir kt.) daromi konstruktyvūs, patvarūs, praktiški. Baldų plokštumos saikingai puošiamos kontūriniais, kiaurapiūviais, rečiau reljefiniais raštais. Lovų, stalų, kėdžių ir kt. baldų dalys kartais traktuojamos skulptūriškai. Skrynių, spintų, stalų, indaujų, lovų, kėdžių ir kt. baldų plokštumos dekoruojamos turtinga polichromine tapyba. Dekoratyvine tapyba puošiami t. p. mažosios archit-ros statiniai, namų langinės ir kt.

Baldų paviršiaus plokštumos skaidomos į kelis kompozicinius laukus, kurie puošiami įvairiaspalviais augalinių (rečiau geometrinių) motyvų ornamentais. Labiausiai paplitęs baldų ornamentų motyvas yra vazonuose augančios stilizuotos gėlės, dažnai pasitaiko stilizuotų paukščių. Kartais išrašomos datos, inicialai, vardai. Baldų polichrominei tapybai būdingas spalvinių dėmių ir linijų ritmas, fono ir piešinio kontrastai. Atskirose Lietuvos srityse pastebimi lokaliniai baldų dekoravimo skirtingumai. Žemaičiuose paplitusios ryškesnės, intensyvesnės spalvos, fone — tamsesnės spalvos (tamsiai žalia, ruda, juoda, tamsiai mėlyna), piešinys apvedamas kontrastingų spalvų kontūru. Aukštaičių baldų spalvos šviesesnės (fone dažniausiai vartojama ryškiai mėlyna, žalia spalva). Nemažoje r. Lietuvos dalyje baldai (ypač kuparai) dekoruojami spausdintine technika (štampu) atliktais geom. ornamentais. Žymesnieji XIX a.—XX a. pr. liaudies tapytojai, dekoravę baldus, buvo: K. Adomavičius, J. Jurevičius, M. Kančius, P. Lenkimas, K. Žulpa ir kt.

Savita liaudies dekoratyvinės tapybos rūšis yra *margučiai*. Pagal puošimo techniką jie skirstomi į rašytinius ir skustinius. Margučių raštuose vartojami rutuliukų, žvaigždučių, rūtų, snaigių motyvai. Geometriniai raštai traktuojami labiau grafiškai, augaliniai — stilizuotai. Margučių fonas dažomas viena spalva (ruda, juoda, mėlyna, raudona ir kt.). Raštai būna baltos ir įv. kitų spalvų.

Vaizdinė liaudies tapyba Lietuvoje nebuvo gausi. Išliko lentose, skardoje, drobėje ir popieriuje XVIII—XIX amžiais tapytų religinio turinio paveikslų ir bažnytinių vėliavų, sukurtų pagal dailininkų profesionalų religinius paveikslus. Liaudies tapytojų sukurti paveikslai buvo dedami į koplytėles, laikomi liaudies meistrų statytuose kulto pastatuose, kapų koplyčiose, gyv. namuose. Jie pasižymėjo emocingumu, dekoratyvumu. Liaudies tapytojai laisvai interpretavo religinį siužetą, keitė sekamo paveikslo kompoziciją, naudojo savo aplinkos detales (tapė šventuosius, aprengtus valstiečių drabužiais, ir kt.). Paveikslų piešinys schematiškas, spalvų gama santūri, perspektyva labai primityvi. Paveikslų kompozicija išryškinama stambia kontūrine linija, tarpai užpildomi keliomis ryškiomis spalvomis.

Gausiausia liet. liaudies vaizdinio meno šaka yra skulptūra. Skiriama apvalioji ir reljefinė (bareljefinė bei horeljefinė) skulptūra. Liet. liaudies skulptūros kilmė ir atsiradimo laikas neišaiškinti. Pirmosios žinios išlikusios iš XVIII a., kai Lietuvos dvasinė vyresnybė pradėjo drausti krikščioniškosios ikonografijos neatitinkančiomis statulėlėmis puošti kryžius. Seniausios išlikusios skulptūrėlės t. p. yra iš XVIII amžiaus. Skulptūra (su memorialiniais paminklais) plito visoje Lietuvoje. Mažiau jos tik Užnemunėje. Aukštaičių skulptūra labiau stilizuota, negu žemaičių, jai būdingos ilgesnės proporcijos. Liaudies tradicinės skulptūros temas ir siužetus lėmė Lietuvoje vyravusi krikščioniškoji ideologija ir liaudies psichologija, pasaulėjauta. Skulptūroje vyravo religinė tematika. Buvo vaizduojami rūpintojėliai, pietos, bibliniai šventieji (tariamieji valstiečio darbo, laukų ir turto globėjai — Agota, Antanas, Florijonas, Izidorius, Jonas ir kt.). Vaizduodami šventuosius, liaudies skulptoriai nutolo nuo krikščioniškosios ikonografijos, valstietiškai interpretavo religinius siužetus, atspindėjo vietinių valstiečių tipiškus bruožus, jų socialinę padėtį, gyvenimo būdą ir aplinką. Liaudies skulptūrėlių šventieji dažnai vaizduojami su valstiečių drabužiais ir apavu — sermėgomis, sijonais, skaromis, klumpėmis. Skulptūros drožiamos iš medžio, tik retkarčiais pasitaiko tašytos iš akmens. Apvaliosios skulptūrėlės, liaudies vadinamos dievukais, buvo statomos stogastulpiuose, koplytstulpiuose, kryžmiškuose kryžiuose, koplytėlėse. Tai iš dalies nulėmė šių skulptūrėlių formą. Dažniausiai jos buvo frontalios — plastiškai detaliau išdrožta tik priešakinė skulptūrėlės plokštuma, užpakalinė (nugara) mažai arba visai nemodeliuojama. Skulptūrėlės buvo nedidelės (15—40 cm aukščio, rečiau — iki 1 m). Vienos jų yra stilizuotos, kitos spręstos realistiškai. Veidai tik retkarčiais individualizuoti. Skulptūrų plastinis ritmas santūrus, saikingas. Apibendrinta, lakoniška forma, nedetalizuotas vaizdas teikia skulptūrėlėms monumentalumo, dekoratyvumo. Skulptūrėlės dažnai išreiškia nuoširdžią, lyrinę nuotaiką. Emocionalumui sustiprinti jos dažomos ryškiomis, intensyviomis spalvomis (raudona, mėlyna, balta, žalia ir kt.).

Yra ir kompozicinių skulptūrinių grupių (Jurgio, Izidoriaus, pietos ir kt.), išdrožtų iš vieno medžio gabalo arba sustatytų pagal kokį siužetą iš atskirų figūrėlių.

Bareljefinės ir horeljefinės skulptūros nebuvo gausios. Kaip ir apvaliosios skulptūros, jos buvo dedamos į memorialinius paminklus, retkarčiais kabinamos pirkiose kaip paveikslai. Šių skulptūrų siužetai t. p. religiniai („Šventoji šeimyna" ir kt.), jų figūros nuspalvintos, o fone nutapytas dekoratyvus peizažas — paspalvinami debesys, saulė, mėnulis.

Liaudies skulptūrai priskiriamos medinės kaukės, vartotos užgavėnių, vestuvių ir kt. apeigų metu. Kaukėse vaizduojami neigiami ir juokingi žmonių tipai (gobšūs pirkliai, pokštininkai), fantastinės būtybės (velniai, raganos). Kaukių atlikimo technika ir plastinė forma labai įvairi. Prie medžio čia dažnai pritvirtinamas avies kailis, arklio ašutai, teikią kaukei ekspresyvumo, dekoratyvumo.

Liaudies skulptoriai, vad. dievdirbiai, buvo daugiausia didelių gabumų ir didelio meninio talento bemoksliai mažažemiai ar bežemiai valstiečiai, dailidės, kalviai, staliai, muzikantai. Nemaža jų buvo aktyvūs politinio ir kultūrinio gyvenimo dalyviai, dalyvavo 1863 sukilime, buvo knygnešiai, kaimo teatrų organizatoriai ir kt. Žymesnieji XIX a.—XX a. pr. liaudies skulptoriai: K. Brazys, P. Buzas, A. Deveikis, T. Dulska, S. Gailevičius, J. Gedminis, K. Mockus, A. Norvaiša, J. Orvydas, J. Paulauskas, P. Perminas, A. Potockis, K. Puišis, J. Raibužis, A. Raudonis, J. Remeika, J. Rumša, Simonas, A. Skrinskas, J. Stan-

kus, P. Stirbukas, V. Svirskis, J. Tilindis, J. Valys, K. Zokas ir kt. Kai kurių liaudies skulptorių kūryba turėjo sąlyčio su istoriniais meno stiliais, ypač baroku.

Liaudies medžio raižinių estampai plito Lietuvoje XVIII a. pab.—XIX a. Jie buvo raižomi Žemaitijoje. Raižiniais buvo puošiamos gyv. namų, klėčių sienos ir skrynių dangčių vidus. Jiems būdingas didelis formatas. Raižinių siužetai ir meninė forma artimi liaudies skulptūrai. Juose t. p. vaizduojami įv. šventieji, tačiau greta religinės tematikos raižinių pasitaiko socialinės („Paskutinis teismas") ir moralinės tematikos („Blaivybės įvedimui paminėti 1858 m.") darbų. Liaudies raižytojai, ne visuomet tvirtai įvaldę raižybos techniką, kompozicijose vengė sudėtingesnių judesių, rakursų, savaip traktavo religinius siužetus, nutolo nuo krikščioniškosios ikonografijos, įvedė daug papildomų elementų (apvaizdos akį, mėnulį, saulę, žvaigždes, medžius, archit. motyvus ir kt.). Raižinių fonas užpildytas stilizuotos augmenijos ir kt. motyvais, peizažo fragmentais. Raižiniuose nėra perspektyvos. Plokštuminis vaizdavimas nulėmė figūrų komponavimą. Figūros turi pabrėžtą storą kontūrą, modeliuojamos lygiagrečiais brūkšniais. Toks vaizdavimas figūroms teikia monumentalumo. Raižiniai, kaip ir medžio skulptūrėlės, spalvinami. Žymesnieji liaudies raižytojai buvo: Grigalauskas, A. ir S. Jurevičiai, A. Klanius, S. Kuneika, A. Vinkus ir kt.

Taryb. metais Lietuvoje kuriama daug įv. žanrų liaudies dailės dirbinių. Plinta medžio drožiniai, audiniai, juostos, keramika, gintaro, metalo dirbiniai, mezginiai, nėriniai, siuvinėjimai, medžio skulptūra, tapyba, grafika. Taryb. metų liet. liaudies dailėje laikomasi senosios L. d. tradicijų, tačiau dėl didėjančios žmonių kultūros ir profesionaliojo meno populiarumo joje atsirado naujų (iš profesionaliojo meno perimtų) bruožų. Pakito vaizdinės liaudies dailės turinys. Liaudies skulptūros, tapybos ir grafikos religines temas ir siužetus pakeitė Lietuvos istorijos, gamtos, liaudies darbo, buities, kovų, papročių, mitologijos temos ir siužetai. Atsirado nauji vaizdinės L. d. žanrai — peizažas, figūrinės ir teminės kompozicijos, lino raižiniai, plakatas ir kt. Profesionalusis menas turi įtakos liaudies taikomosios ir dekoratyvinės dailės dirbinių meniniam sprendimui ir žanrams. Atsirado naujo tipo liaudies menininkai — dailininkai saviveiklininkai, kurie stengiasi prilygti profesionaliosios dailės reikalavimams. 1967 Lietuvoje buvo apie 7000 liaudies dailės meistrų ir dailininkų saviveiklininkų. Žymesnieji liaudies dailės meistrai: medžio drožėjai, skulptoriai — E. Daugvilienė, A. Kvasas, J. Laurinkus, L. Lemežis, J. Liaudanskas, J. Lukauskas, V. Majoras, F. Mikoliūnas, K. Nemanis, A. Puškorius, S. Riauba, L. Šepka, I. Užkurys; tapytojai — M. Bičiūnienė, K. Jackus, E. Jonušas, L. Meškaitytė, J. Nalivaikienė; grafikai — J. Danilaitienė, R. Krasninkevičius; audėjai — J. Barkauskas, E. Beinorienė, L. Garnelienė, J. Pipinis, G. Rimkevičiūtė, J. Sumskienė; keramikai — J. Narušaitis, V. Pakalniškienė, A. Valiušis; gintaro drožėjai — V. Butvilas, J. Griciūnaitė, P. Norbutas, I. Pakutinskienė; metalistai — H. Garška, J. Jasmontas ir kt. Daugumas liaudies dailės meistrų dirba Vilniaus, Kauno, Klaipėdos „Dailės" kombinatuose ir įv. miestų vietinės pramonės įmonėse.

Rinkti ir tirti lietuvių L. d. pradėta palyginti vėlai — XIX a. pabaigoje. Užuominų apie atskirus jos žanrus randama liet. lit-roje (K. Donelaičio, M. Valančiaus ir kt. rašytojų kūriniuose), ist. raštuose. Kiek platesnių aprašymų (etnografiniu požiūriu) yra etnografijos (M. Pretorijaus, L. Jucevičiaus) veikaluose. XIX a. pab.—XX a. pr. liet. liaudies meną rinko ir tyrė lenkų, vokiečių, rusų mokslininkai (M. Brenšteinas, V. Šukevičius, A. Becenbergeris, R. Gliogeris ir kt.), juo domėjosi atskiri Lietuvos mokslo ir kultūros veikėjai (A. Sabaliauskas, P. Višinskis, E. Volteris ir kt.). 1900 pasaul. parodoje Paryžiuje buvo įrengta liet. liaudies meno ekspozicija. Joje buvo eksponuojama lietuvių gyv. namo interjeras, tautiniai drabužiai, namų apyvokos reikmenys, žemdirbystės įrankių modeliai, audiniai, mezginiai ir kt. dirbiniai. Intensyviau rinkti ir tirti lietuvių L. d. pradėta, 1907 įsikūrus Lietuvių dailės ir Lietuvių mokslo d-joms. Pirmųjų lietuvių dailės parodų laikotarpiu (1907—14) J. Basanavičius, S. Čiurlionienė-Kymantaitė, M. Čiurlionis, T. Daugirdas, A. Jaroševičius, P. Rimša, A. Žmuidzinavičius ir kt. rinko L. d. dirbinius, skatino liaudies menininkus kurti, rašė apie L. d. straipsnius. 1912 Lietuvių dailės d-ja išleido A. Jaroševičiaus piešinių rink. „Lietuvių kryžiai" su plačia J. Basanavičiaus įžanga. 1907—14 dailės d-jos parodose buvo eksponuojami gausūs ir įvairūs liaudies dailės dirbiniai (audiniai, juostos, mezginiai, medžio dirbiniai, muz. instrumentai, margučiai ir kt.). 1919—1940 L. d. dirbinius rinko Čiurlionio galerija bei Vytauto Didžiojo kultūros muziejus (Kaune), Šiaulių „Aušros", Telšių „Alkos", Biržų, Panevėžio kraštotyros muziejai. Lietuvių meno kūrėjų d-ja (plastikų sekcija), Lietuvių mokslo d-ja, „Ryto" d-jos skyriai ir kt. org-jos Kaune ir kt. miestuose nuo 1921 rengė L. d. parodas. 1925 lietuvių L. d. dirbiniai buvo eksponuojami Monzoje (Italija), 1927, 1935 — Paryžiuje, 1931 — Stokholme, Geteborge, Malmėje (Švedija), Osle, Kopenhagoje. L. d. dirbinių gamyba ir prekyba 1928—40 rūpinosi Ž. ū. rūmų namų pramonės skyrius ir „Marginių" koop. b-vė. 1919—40 L. d. rinko ir tyrė V. Bičiūnas, B. Buračas, K. Čerbulėnas, M. Čilvinaitė, P. Galaunė, A. Galdikas, M. Glemžaitė, I. Končius, J. Petrulis, K. Šimonis, A. Tamošaitis, A. Varnas ir kt. P. Galaunė 1930 išleido studiją „Lietuvių liaudies menas"; A. Tamošaitis ir kt. autoriai 1931—39 parengė „Sodžiaus meno" albumų seriją. Nemaža straipsnių apie L. d. buvo spausdinama periodikoje, ypač 1934—43 Šiauliuose ėjusiame kraštotyros žurnale „Gimtasai kraštas".

Taryb. metais L. d. dirbinius renka ir kaupia Lietuvos *muziejai* (ypač Istorijos ir etnografijos muziejus, Lietuvos TSR Dailės muziejus, Čiurlionio Dailės muziejus, „Aušros" muziejus), mokslinės ir kultūrinės įstaigos bei org-jos (Istorijos in-tas, Liaudies meno rūmai, Paminklų apsaugos ir kraštotyros d-ja ir kt.). 1963 Stelmužėje (Zarasų rj.) įsteigtas Liaudies skulptūros muziejus. Muziejuose dažnai rengiamos L. d. ekspozicijos. 1953—67 Vilniuje surengtos septynios respublikinės L. d. parodos. L. d. dirbiniai buvo eksponuojami Maskvoje, Leningrade, Rygoje, Taline, pastovi lietuvių liaudies dailės ekspozicija įrengta TSRS Liaudies ūkio laimėjimų parodos kultūros paviljone (Maskvoje). 1957 lietuvių L. d. paroda surengta Lenkijoje, 1967 — Čekoslovakijoje, Vengrijoje, Austrijoje, Prancūzijoje. Gintaro, medžio, liaudies tekstilės dirbiniai buvo eksponuojami 1967 pasaul. parodoje Monrealyje (Kanada). Atskirų liaudies meistrų dirbiniai eksponuoti įv. užsienio šalyse. L. d. tiria T. Adomonis, J. Balčikonis, B. Buračas, K. Čerbulėnas, P. Galaunė, M. Glemžaitė, H. Kairiūkštytė-Jacinienė, A. Mikėnaitė, J. Petrulis, Z. Žemaitytė ir kiti menotyrininkai ir kraštotyrininkai. M. Glemžaitė 1955 išleido kn. „Lietuvių tautiniai drabužiai", kurioje pateikta įvairių Lietuvos sričių tradicinių drabužių pavyzdžiai. Išleista monografijų apie liaudies dailininkus (P. Kalendą, J. Laurinkų, V. Svirskį ir kt.), bukletų, atvirukų rinkinių (L. Meškaitytės, S. Riaubos ir kt.). Nuo 1957 leidžiama „Lietuvių liaudies meno" albumų serija, kur spausdinami gausūs įvairių liaudies meno žanrų pavyzdžiai. Straipsniai apie L. d. spausdinami period. spaudoje (ypač žurnaluose „Kultūros barai", „Pergalė", laikraštyje „Literatūra ir menas"), mokslinių ir kultūrinių įstaigų bei org-jų tęstiniuose leidiniuose („Istorija", „Kraštotyra" ir kt.). Liaudies dailės meistrus registruoja ir konsultuoja Lietuvos TSR Liaudies meno rūmai. Šių rūmų iniciatyva surengta nemaža individualinių ir respublikinių L. d. parodų, išleista katalogų, leidinių apie liaudies dailės meistrus („Auksinės rankos", 1965). 1956—64 buvo leidžiamas liaudies menui skirtas žrn. „Meno saviveikla".

L. d. turėjo didelę įtaką lietuvių profesionaliajai dailei (ypač nuo XX a. pr.). Liet. dailininkai, kūrybiškai interpretuodami liaudies dailės tradicijas, sukūrė išraiškingų, monumentalumu, dekoratyvumu, funkciniu tikslingumu, formos paprastumu pasižyminčių dailės kūrinių. L. d. ypač didelės įtakos turi tarybinei lietuvių grafikai, skulptūrai, dailiosios tekstilės dirbiniams, keramikai.

Leid.: **A. Jaroševičius,** Lietuvių kryžiai, [albumas], V., 1912; **A. Varnas,** Lietuvos kryžiai, [albumas], 2 d., K., 1926; Sodžiaus menas („Rinktiniai" audiniai. Prijuostės ir „žičkų rinkiniai". Liaudies meno dirbinių raštai. Juostos. Mezgimo-nėrimo raštai. Senoviškų

rankdarbių raštai. Lietuvių moterų tautiniai drabužiai), [albumų serija; sudarė A. Tamošaitis ir kt.], K., 1931—39; L'art Lithuanien (un recueil d'images avec une introduction par P. Galaunė), Malmö, [1934]; **M. Glemžaitė**, Lietuvių tautiniai drabužiai, V., 1955; Lietuvių liaudies menas (Architektūra. Audiniai. Keramika. Medžio dirbiniai. Papuošalai. Skulptūra. Grafika. Tapyba), [albumų serija], V., 1957—1968.

Lit.: Lietuvių liaudies raižinių katalogas, sudarė P. Galaunė, K., 1927; **P. Galaunė**, Lietuvių liaudies menas (Jo meninių formų plėtojimosi pagrindai), K., 1930; **K. Čerbulėnas**, Kaimo skrynios Užnemunėje.—,,Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus metraštis", K., 1941; **K. Čerbulėnas**, Medžiaga apie lietuvių liaudies raižinius bei jų platintojus-škaplierninkus Žemaitijoje.—,,Gimtasai kraštas", 1941, Nr. 1—2; **P. Gudynas**, Petras Kalenda, V., 1956; **P. Gudynas**, Kai prabyla medis, [monografija apie J. Laurinkų], V., 1959; Respublikinė liaudies meno paroda, [katalogas], V., 1959; Jubiliejinė liaudies meno paroda, [katalogas], V., 1960; **J. Balčikonis**, Audinių raštai, V., 1961; **A. Keturka**, Dzūkijos skrynių ir kuparų puošyba.—,,Statyba ir architektūra", t. 1, V., 1962; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964; **J. Petrulis**, Nirtaičių ,,keistuolis".—,,Meno saviveikla", 1964, Nr. 11; **K. Čerbulėnas**, Lietuviškoji liaudies keramika.—,,Istorija", t. 7, V., 1965; **J. Petrulis**, Iš kraštotyrininko dienoraščio.—,,Kultūros barai", 1965, Nr. 3; **J. Petrulis**, Senieji liaudies menininkai.—,,Mokslas ir gyvenimas", 1965, Nr. 10, 11; **A. Stravinskienė**, Medžio dirbinių puošyba.—,,Ignalinos kraštas", V., 1966; **J. Petrulis**, **Z. Žemaitytė**, Trijų kartų skulptoriai. — ,,Kultūros barai", 1966, Nr. 4; **J. Petrulis**, **Z. Žemaitytė**, Žaismingų ,,saulučių" kūrėjai.—,,Kultūros barai", 1966, Nr. 7; **P. Galaunė**, Liaudies raižiniai.—,,Kultūros barai", 1966, Nr. 9; **J. Petrulis**, **Z. Žemaitytė**, Tūkstančio skulptūrų meistras.—,,Kultūros barai", 1966, Nr. 12; **I. Kostkevičiūtė**, Vincas Svirskis, V., 1966; **P. Galaunė**, Muziejininko novelės, V., 1967; **Z. Žemaitytė**, **J. Petrulis**, Margosios skrynios.—,,Kultūros barai", 1967, Nr. 4; **A. Stravinskienė**, Akmeninė giesmė.—,,Kultūros barai", 1967, Nr. 8; Dieveniškės, V., 1968 [V. Kulikauskienės, R. Sipavičiūtės, D. Šilainytės, A. Stravinskienės, Z. Pociaus straipsniai].

LIÁUDIES FRÒNTAS — plačiųjų liaudies masių susivienijimas kovai prieš reakciją, fašizmą ir karą, už nacionalinę nepriklausomybę, už gyvybinius liaudies reikalus. L. f. taktiką komunistų partijos pradėjo taikyti 1934—35. Visapusiškai ją pagrindė Komunistų Internacionalo VII kongresas (1935). XX a. ketvirtojo d-mečio antrojoje pusėje tos taktikos laikėsi Prancūzijos, Ispanijos ir kt. šalių komunistų partijos.

LKP jau nuo 1927 (pirmųjų metų po faš. perversmo) kėlė bendros antifaš. kovos šūkius, telkė visus fašizmo priešus bendriems veiksmams, organizavo antifaš. k-tus iš komunistų, kair. liaudininkų, socialdemokratų, nepartinių antifašistų. 1935 pradžioje LKP ėmė propaguoti antifašistinio L. f. idėją. Į L. f. ji telkė darbininkus, valstiečius, pažangiuosius inteligentus, karius, kreipėsi į socialdemokratų, liaudininkų, sionistų-socialistų partijų narius ir vadovybes, į kt. org-jas, siūlydama bendrai kovoti prieš fašizmą, už demokratiją, liaudies reikalus, nac. interesus. Reakciniai šių partijų vadovai priešinosi L. f. sudarymui, o pažangieji veikėjai ir daugelis eilinių narių vis ryžtingiau stojo už L. f. Buvo sudaryta L. f. k-tų, paskelbta atsišaukimų. 1937.I LKP iniciatyva buvo paskelbta L. f. platforma, kurią priėmė ir LKJS, Lietuvos Raudonosios pagalbos org-ja, kair. liaudininkų grupė, Lietuvos Jaunimo s-ga, antifašistų inteligentų grupė. L. f. šalininkai leido neleg. laikraščius, atsišaukimus. 1936 pradžioje Prienuose išėjo laikr. ,,Revoliucinis liaudies frontas" Nr. 1. Grupė antifašistų inteligentų 1936—37 Kaune išleido leidinio ,,Antifašistas" 3 nr., Kaune ir Telšiuose — laikr. ,,Liaudies frontas" 3 nr., o 1939—40 Kaune — laikr. ,,Už liaudies teises" 3 nr. Į L. f. buvo mėginama telkti antifašistiškai nusiteikusius inteligentus per legaliai 1936 leistą žrn. ,,Literatūra", tačiau, išėjus jo Nr. 2, jis buvo uždarytas. 1938, kai iškilo pilsudskininkų, o ypač hitlerininkų agresijos prieš Lietuvą pavojus, LKP iškėlė šūkį sudaryti Lietuvos nepriklausomybės gynimo frontą, į kurį kvietė susitelkti visus patriotus, pasiryžusius ginti nepriklausomybę. 1939, netekus Klaipėdos, LKP dar ryžtingiau telkė visus Lietuvos nepriklausomybės šalininkus, iškeldama šūkį sukurti platų patriotinį nacionalinį frontą. Plačiosios liaudies masės vieningai parėmė LKP politiką. Liaudies susitelkimas apie LKP lėmė fašizmo nuvertimą 1940, soc. revoliucijos pergalę.

Lit.: **S. Atamukas**, LKP kova prieš fašizmą, už Tarybų valdžią Lietuvoje, V., 1958; **B. Sudavičius**, LKP kova už darbininkų klasės vienybę 1934—1937 m., V., 1961; Lietuvos Komunistų partijos atsišaukimai, t. 4, V., 1963; Lietuvos TSR istorija, t. 3, V., 1965; **A. Sniečkus**, Liaudies priešakyje.—,,Komunistas", 1965, Nr. 10.

,,LIÁUDIES FRÒNTAS" — komunistinis neperiodinis leidinys, ėjęs 1936—37. Leido Lietuvos Liaudies fronto k-tas. Yra išlikę 1936 Nr. 1, spausdintas Telšiuose, ir 1937 Nr. 1, padaugintas rotatoriumi Kaune. Bendradarbiavo LKP nariai M. Gedvilas, V. Niunka, kair. liaudininkams artimi antifašistai J. Paleckis, A. Tornau, J. Vaišnoras ir kt. Laikraštis ragino kurti antifašistinio liaudies fronto k-tus, demaskavo faš. režimą Lietuvoje, rašė apie sunkią valstiečių, moksleivių padėtį, korupciją, darbo žmonių administracinį terorizavimą.

LIÁUDIES GYNĖJAI — ginkluotų darbo žmonių būrių, po D. Tėvynės karo kovojusių su *buržuaziniais nacionalistais*, imperialistinių valstybių šnipais ir diversantais, dalyviai.

L. g. būriai pradėti organizuoti LKP CK 1944.VIII.24 nutarimu iš vietos partinio, tarybinio ir komjaunimo aktyvo, buv. partizanų, demobilizuotų Raudonosios Armijos karių, neatitraukiant jų nuo tiesioginio darbo. Sudarius L. g. branduolius apskričių centruose, 1944.XII.3 LKP CK ir Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos (LKT) nutarimu L. g. būriai buvo organizuojami iš vietinių gyventojų visuose valsčiuose. Į L. g. būrius savo noru stojo darbininkai, tarnautojai ir ypač mažažemiai valstiečiai (1944—46 pastarieji sudarė apie 90% L. g.). Priklausomai nuo kovos su polit. banditizmu uždavinių L. g. skaičius ir jų uždaviniai keitėsi. Nuolat keitėsi ir L. g. būrių kovotojų sudėtis: 1945—46 kovoje su burž. nacionalistais žuvo apie 900 L. g.; apie 650 jų pasiųsta dirbti tarybinį, partinį darbą, apie 700 paskirta į Vidaus reikalų m-jos ir milicijos organus, apie 800 pasiųsta mokytis į taryb. darbuotojų rengimo m-las; nemaža L. g. dalis dėl amžiaus, sveikatos ar šeimos aplinkybių iš L. g. būrių išstodavo. Į žuvusių, sužeistų ar išėjusių iš tarnybos L. g. vietą stodavo nauji.

L. g. politiniam, organizaciniam ir idėjinio auklėjimo darbui vadovavo LKP CK, LKP apskričių k-tai, valsčių partorgai, specialūs L. g. būrių polit. vadovai. L. g. būriuose buvo sukurtos partinės ir komjaunimo org-jos, kurioms 1945 rudenį priklausė apie 200 komunistų ir 1600 komjaunuolių. Komunistai ir komjaunuoliai kovojo su prasiskverbusių į L. g. būrius svetimų elementų, kartais ir specialiai burž. nacionalistų pasiųstų agentų ardomąja veikla, mėginimais demoralizuoti L. g., prisidengus jų vardu, terorizuoti ir plėšti vietos gyventojus ir taip sukompromituoti kovotojus už socializmą.

Operatyvinei kovinei L. g. tarnybai tiesiogiai vadovavo Lietuvos TSR Vidaus reikalų m-jos (iki 1947.II) ir Valstybės saugumo m-jos centriniai ir vietos organai. L. g. būrių vadais buvo skiriami autoritetingi, drąsūs ir sumanūs kovotojai, buvę partizanai ir kt. asmenys, turintieji gerą kovinį parengimą.

Iš pradžių L. g. ėjo operatyvinę kovinę tarnybą be atlyginimo, su savo apranga ir maistu. TSRS LKT 1945.VIII.22, Lietuvos TSR LKT ir LKP CK 1945.IX.1 nutarimais L. g. buvo prilyginti kaimo vietovių milicijos eiliniam personalui, pradėjo gauti algą, aprangą ir maisto davinį. L. g. būriams buvo įrengtos būstinės, būriuose iš dalies įvesta kariška drausmė ir tvarka. L. g. būstinėse kovinėje parengtyje buvo budinti dalis, kiti gyveno namuose ar kitur ir prireikus rinkdavosi operatyvinei kovinei tarnybai. Kur polit. banditizmas buvo aktyvesnis, visi L. g. buvo kovinėje parengtyje.

L. g. veikė visose Lietuvos apskrityse ir valsčiuose. Apskričių L. g. sudarė savarankiškus dalinius, kurie iki 1945.X buvo vadinami naikintojų batalionais. L. g. skaičius kiekvienoje apskrityje priklausė nuo jos dydžio ir polit. padėties.

Be pagr. paskirties — aktyvios kovos su polit. banditizmu, L. g. saugojo įstaigas, įmones, gyvenvietes, vėliau kolūkių pastatus ir turtą, partinį, tarybinį ir komjaunimo aktyvą, vietos gyventojus, talkino jiems, įgyvendinant Tarybų valdžios ūkines ir politines priemones. Savo veikloje L. g. vadovavosi partijos ir vyriausybės nutarimais, taryb. įstatymais, rėmėsi plačiais vietos darbo žmonių sluoksniais. L. g. išgelbėjo gyvybę tūkstančiams taryb. piliečių, į kuriuos kėsinosi klasinis priešas. Veikdami kartu su LKP apskričių, valsčių, vėliau rajonų k-tais, vietiniais darbo žmonių valdžios organais, part. ir taryb. aktyvu, nuolat stiprindami ryšius su liaudimi, L. g. atliko svarbų vaidmenį, įveikiant klasinį priešą. Likvidavus išnaudotojiškų klasių likučius, nuslopinus užsienio imperialistų inspiruotą polit. banditizmą ir pasiekus socializmo pergalę, partijos ir

vyriausybės nutarimu 1951—54 L. g. būriai palaipsniui buvo išformuoti.

LIÁUDIES KOMISÃRŲ TARÝBA, LKT, — iki 1946 kovo mėnesio aukščiausias vykdomasis ir tvarkomasis TSRS, sąjunginių ir autonominių tarybinių respublikų valstybinio valdymo organas. Pirmąją V. Lenino vadovaujamą LKT (RTFSR LKT) 1917.X.26 (XI.8) sudarė Visos Rusijos Tarybų II suvažiavimas. 1918.XII.8 sudarytoji Lietuvos Laikinoji revoliucinė darbininkų ir valstiečių vyriausybė 1919.II.27 buvo pertvarkyta į Lietuvos ir Baltarusijos Socialistinės Tarybų Respublikos LKT. Lietuvos TSR LKT buvo sudaryta 1940.VIII.25 Lietuvos TSR Laikinosios AT nutarimu. 1946 kovo mėnesį LKT pertvarkyta į *Ministrų Tarybą.*

LIÁUDIES KONSERVATÒRIJA — muzikos mokykla, veikusi 1930—40 Kaune. Ž. *Konservatorijos.*

LIÁUDIES KŪRÝBOS NAMAĨ, Respublikiniai liaudies kūrybos namai, — kultūrinė įstaiga, įsteigta 1941 Vilniuje, nuo 1962 vadinama *Liaudies meno rūmais.*

LIÁUDIES MEDICINÀ — liaudies sukauptos empirinės žinios, jos vartoti gydymo būdai ir priemonės, kurių paskirtis — išsaugoti žmonių sveikatą, išvengti ligų ir išgydyti ligonius.

Lietuvių L. m. gydymo priemonių tarpe yra daugiau kaip 200 mineralinių medžiagų, 300 gyvulinių, apie 150 žemesniųjų augalų ir 2000 aukštesniųjų augalų žaliavų. Be to, gydymui liaudis naudojo dietą, termoterapiją, hidroterapiją ir kitus fizioterapijos būdus. L. m., stokodama žinių apie žmogaus organizmo fiziologiją ir patologiją, klaidingai siejo daugelį skirtingų negalavimų su psichikos faktoriais (išgąsčiu, nužiūrėjimu, piktosios dvasios įsiskverbimu). Įv. burtai, kerėjimai, užkalbėjimai, maginiai ir apeiginiai gydymo būdai lietuvių L. m. vartojamų priemonių tarpe užėmė svarbią vietą, mažindami L. m. veiksmingumą.

Populiariausia L. m. gydymo priemonė buvo įvairūs *vaistiniai augalai.* Aviečių šakelių, liepų žiedų arbata su medumi lietuviams buvo pirmas (ir veiksmingiausias) vaistas nuo gripo, slogos, plaučių uždegimo. Džiovininkai ilgai gerdavo gailių arbatą. Epilepsija būdavo gydoma aguonų pienu. Kaip migdomieji vaistai buvo vartojamas aguonų pienas, aguonų galvučių, krapų arbata. Labai plačiai buvo vartojamos ramunėlės; jų arbatą lietuviai gerdavo viduriuodami, sirgdami gelta, sloga, inkstų ir šlapimo pūslės ligomis, ramunėlių nuovиromis plaudavo pūliuojančias akis, nušašusią galvą. Nuo pilvo skaudėjimo liaudis vartodavo pipirmėčių nuoviras, pelynų, kmynų arbatą su cukrumi. Svogūnais ir česnakais būdavo gydomos kraujuojančios dantų smegenys, varomos kirmėlės. Gydymui buvo plačiai vartojami vyšnių, obelų, raudonųjų bijūnų žiedai, ąžuolų, ievų žievė, šermukšnių žiedai, uogos ir žievė, beržų lapai, eglių sakai, medžių brazdai, pataisų sporos, ropių sėklos, džiovintos žemuogės ir mėlynės, bruknių lapeliai, rūtos, puplaiškiai, ridikai, kadagiai, drignės, griežčiai, baltieji dobiliukai, raktažolės, ožkabarzdžiai, sidabražolės ir kt.

Lietuvių L. m. vartojo įvairias gyvulinės kilmės medžiagas. Sudžiovinta ir sutrinta ar degtine užpilta gyvatė būdavo vartojama nuo vidurių skaudėjimo, mažakraujystės, galvos svaigimo, norint pagerinti apetitą. Kepenų ligos būdavo gydomos gyvulių tulžimi, plaučių ligos, ypač tuberkuliozė,— šuns, barsuko taukais. Buvo tikima, jog išdžiovinta arba išvirta rupūžė apsauganti nuo blogų akių ir nuo difterijos. Vaistingu buvo laikomas avies, ožkos, kumelės pienas. Buvo gydomasi šlapimu, gyvulių ir žmogaus išmatomis.

Plačiai buvo naudojami įv. masažo būdai, fizioterapijos procedūros. Sausgyslių patempimai ir sąnarių išnirimai buvo gydomi „niksto" mezgimu (bandažavimu), nusiplikinimai — keičiamais tarkuotų bulvių (krakmolo) kompresais, įvairūs vietinio uždegimo procesai, votys — šildančiomis ir šutinančiomis priemonėmis (keptu svogūnu, tik ką iškepta duona). Skaudamą gerklę aprišdavo karštų pelenų ar sėmenų pripildyta kojine. Prie sumuštos ar vabzdžio įkąstos vietos buvo dedamas šaltas, aprasojęs peilis arba galąstuvas, išgulėjęs per naktį pievoje. Populiarios buvo vandens procedūros. Ligoniai maudydavosi upėse, upeliuose, ežeruose, o ypač šaltiniuose; jų vandenį gerdavo, plaudavo juo skaudančias akis. Daugelis ligų (ypač moterų) buvo gydomos pirtyje, vanojant ir masažuojant; dažnai pirtyje ligoniams statydavo taures.

Lietuvių L. m. vartojo daug racionalių gydymo būdų, paremtų ilgamete praktika. Senesniems ligoniams, besiskundžiantiems nuolatiniais galvos skausmais (hipertonikams), ant sprando būdavo dedamos siurbėlės. Išbalusiems (anemiškiems) ir sulysusiems vaikams buvo duodama žalių ar apvirintų veršiuko kepenų, kosintiems vaikams — alijošiaus su medumi. Kai ligoniui spausdavo širdį ir kai jį apimdavo mirties baimė (stenokardijos simptomai), duodavo gerti pakalnučių, šaltekšnių ir valerijonų nuovirų. Nuo viduriavimo vartojo pipirmėčių nuoviras, sausos duonos plutas, mirkytas piene, ramunėlių, džiovintų mėlynių uogų, ąžuolo žievių arbatą, badaudavo. Kad vaikas būtų tiesiomis kojomis, motina nėštumo metu turėjo suvalgyti smulkiai sutrintus 14 kiaušinių kevalus (užuomina apie padidėjusį kalcio poreikį nėštumo metu). Nėščiajai draudė vartoti alkoholį, kad vaikas nebūtų raudonas ir silpnaprotis. Viduriuojantį kūdikį motina privalėdavo maitinti tik krūtimi. Daugelis higienos taisyklių, kurių laikytis patardavo L. m., padėdavo išvengti infekcinių ligų. Antai, nuplovus numirėlį, negalima buvo vandens pilti į šiukšlyną, o reikėdavo išpilti jį duobėn ir užkasti. Buvo draudžiama vaikus sodinti ant šunų, kad neišbertų šunvotės. Kad neapniktų ligos, buvo patariama neimti rastos skarelės. Vystyklus džiovinti reikėdavo saulėje ar šaltyje, kad vaiko nenubertų. Nėščioji prieš gimdymą turėdavo numazgoti bobutei rankas. Lietuvių liaudies medicinoje apstu pažiūrų, kilusių iš teisingo gamtos reiškinių supratimo. Tai matyti, pvz., nagrinėjant kai kurias L. m. pažiūras į susirgimų etiologiją. Psichikos ligos dažnai būdavo siejamos su materialiomis priežastimis (paveldimumu, psichinėmis ir fizinėmis traumomis). Buvo pastebėti ir kai kurių susirgimų tarpusavio ryšiai, tik nemokėta jų paaiškinti. Pavyzdžiui, pastebėta, kad ligoniui, kuriam skauda galinį dantį, būna sutinę sąnariai (nuolatinės infekcijos ryšys su reumatu).

Šalia racionalių ar nors šiek tiek naudingų, kartais turinčių bent psichoterapinį poveikį gydymo priemonių ar būdų, buvo vartojama ir daug žalingų. Antai, sergančius šlapimo nesulaikymu gydydavo mušimu. Voratinklio dėjimas ant žaizdos arba kraujuojančios žaizdos užtamponavimas kiaulės mėšlu neretai baigdavosi sepsiu ir mirtimi.

Racionalūs gydymo būdai ir priemonės lietuvių liaudies medicinoje buvo susipynę su įv. prietarais, maginiais gydymo būdais. Buvo tikėta, kad ligos esančios gyvi padarai ir jas esą galima išvaryti. Tam tikslui naudoti įv. būdai: ligoniui, paguldytam ant pelų, maigydavo pilvą (liga turinti išeiti pro gerklę), sergantį drugiu vežiodavo tuščiais ratais (liga išsikratysianti). Tam tikrais daiktais — padėliais — buvo stengiamasi ligą ištraukti iš ligonio ir atiduoti gyvuliui, kitam asmeniui arba sunaikinti. Padėliu būdavo siūlas, vyniojamas aplink karpas, o vėliau metamas į papečkį arba deginamas, t. p. siūlas, persisunkęs karščiuojančio žmogaus prakaitu ir vyniojamas aplink medį. Magiškuose gydymo veiksmuose dažnai figūruodavo saulės pakilimas ir nusileidimas, mėnulio fazės. Gydymui buvo naudojami įvairūs numirėlių daiktai, jų kaulai. Kad neprakaituotų rankos, buvo patariama palaikyti numirėlio kaulą. Į kiaurą skaudantį dantį buvo siūloma paskusti ir dėti paslapčia paimto ir nuplauto numirėlio kaulo. Šukos, kuriomis šukuotas numirėlis, sustabdydavusios plaukų slinkimą. Didelę gydomąją galią lietuvių L. m. skyrė motinos vestuviniam žiedui. Juo aprėžiant aplink nesveiką vietą, būdavo „gydomos" karpos, apgamai, rožė. Vertingais vaistais buvo laikomi skalbiniai, naudoti gimdymo metu, placenta ir virkštelė. Džiovinta virkštelė arba placenta būdavo barstoma ant negyjančių žaizdų, išsutimų, naudojama kraujavimui stabdyti ir kitiems susirgimams (ypač odos) gydyti. Kai kuriuose lietuvių L. m. receptuose pabrėžiama beviltiška sunkių susirgimų prognozė, kurios negali pakeisti ir magiški gydymo būdai. Norint išgydyti nuomarį, buvo reikalaujama atlikti neįmanomus darbus — per vieną dieną suverpti, išausti, pasiū-

ti ir užvilkti ant ligonio marškinius. Sergant kai kuriomis psichinėmis ligomis, buvo siūloma išrauti kietį, išvirti ir pasodinti naktį, niekam nematant; jei tas kietis augs, ligonis pasveiks.

Įvedus Lietuvoje krikščionybę (XIV amžiuje), katalikų dvasininkija ėmė kovoti su senojo liet. tikėjimo įtaka, o tuo pačiu ir su daugeliu senųjų „pagoniškų" gydymo būdų. Įv. žolininkai, žiniuonys, gydę žmones tradicinėmis L. m. priemonėmis, buvo persekiojami kaip raganiai, kerėtojai. Kartu bažnyčia piršo liaudžiai naujus, dažniausiai su religiniais prietarais susijusius gydymo būdus arba stengėsi „sukrikščioninti" senuosius. Užrašytuose L. m. receptuose dažnai atsispindi įvairių laikotarpių liaudies pažiūrų elementai. Pvz., užkalbėjime nuo nuomario kreipiamasi į Perkūną ir krikščionių angelus: „Tyra, tyra yra dūšelė, pono dievo angelas šią ligą perplėš, Perkūnas nuspirs. Išdils kaip delčioj mėnuo, nudžius kaip liekna švendrė...". Gydant psichines ligas, nuomarį, drugį, ligoniai būdavo smilkomi rūta, kadagiu. Šis maginis „gydymo" būdas išliko ir vėlesniais laikais, tiktai krikščionybės įtakoje kiek pasikeitė: ligonius imta rūkyti šventintomis žolėmis, „gydyti" šventintais paveiksliukais ir pan. Šventintam vandeniui, daugeliui šventomis dienomis rinktų žolelių arba šventose vietose pabuvojusių daiktų buvo priskiriama magiška gydomoji galia. Geriausia priemone apsisaugoti nuo išvaržos laikyta virvutė, kuria prie kryžiaus buvę pririšti žalumynai. Buvo tikima, kad prie kryžiaus rastos šuns išmatos, geriamos su medumi, atimsiančios gerklės skausmus.

Dar XIX a. ir XX a. pradžioje Lietuvos kaime L. m. buvo labai populiari, nes kvalifikuota medicinos pagalba kaimo varguomenei buvo sunkiai prieinama. XX a. pr. suintensyvėjo L. m. ir moksl. medicinos tarpusavio keitimasis žiniomis. Gydytojai ir farmakologai susidomėjo L. m., pradėjo ją tirti, atrinkti geriausias jos priemones. Praktinis L. m. aktualumas palaipsniui mažėjo. Šiuolaikinė nemokama, visiems prieinama ir mokslu pagrįsta med. pagalba nustelbė gydymąsi L. m. priemonėmis. Dabartinis L. m. tyrimas padeda atskleisti racionalius jos pradus, pasinaudoti jais moksl. medicinoje. Gana didelė dalis liaudies vartotų gydymo priemonių, ypač vaistažolių (liepų žiedai, meškauogės, mėtos, pakalnutės, puplaiškiai, ramunėlės, rusmenės, skalsės ir kt.), perėjo į moksl. mediciną ir sėkmingai vartojamos toliau.

Duomenų apie L. m. yra daugelyje liet. etnografijos, tautosakos, istorijos klausimams skirtų leidinių (M. Pretorijaus, T. Lepnerio, A. Becenbergerio ir kt.). S. Daukantas „Būde senovės lietuvių" (1845) aprašo nemaža sen. lietuvių vartotų gydymo priemonių. Moksl. žinių gydymo ir higienos klausimais, panaudojant teigiamą L. m. patirtį, iškeliant įv. neigiamus L. m. bruožus, buvo skelbiama (nuo 1846) L. Ivinskio ir kt. leidžiamuose kalendoriuose. XIX a. pab. leidiniuose dar gausu klaidingų patarimų, receptų, paimtų iš L. m. ir papildytų bažnytiniais prietarais („Apgynimas dvasiškas nuo marų pavietrės", 1860; A. Skinderio „Būdai gydymo nekurių ligų", 1895, ir kt.). XIX a. pab. ir XX a. pr. pradėti leisti L. m. receptų rinkiniai (J. Basanavičiaus 1898, G. Petkevičaitės-Bitės 1911, ir kt.). Lietuvių L. m. tyrinėjo ir kitų šalių mokslininkai (H. Bigeleizenas, V. Mansika ir kt.). Vis gausėjančioje periodikoje ir populiariuose leidiniuose liet. kalba buvo skelbiami straipsniai liaudies higienos klausimais, kovojama su šundaktaryste, aiškinama paplitusių ligų, pvz., kaltūno, priežastys, duodama gana daug racionalių L. m. receptų (J. Biliūnas, V. Kudirka, S. Matulaitis, A. Vileišis ir kt.). Sistemingą L. m. medžiagos rinkimą 1910 organizavo Lietuvių mokslo draugijos gydytojų ir farmacininkų sekcija. L. m. domėjosi ir nemaža jos medžiagos surinko Žemaitė, G. Petkevičaitė-Bitė, J. Janonis. Buržuazijos valdymo laikais L. m. receptai buvo renkami tautosakos rinkėjų, skelbiami periodikoje ir atskirais leidiniais. Med. lit-roje to pobūdžio publikacijų buvo labai maža (I. Skliutauskas, V. Tiškus ir kt.). Tarybų Lietuvoje L. m. medžiagą renka kompleksinės kraštotyros ekspedicijos, įvairios mokslo įstaigos, moksl. darbuotojai. Istorijos in-to etnografijos sektoriuje yra L. m. kartoteka. Sukauptos gausios L. m. medžiagos klasifikavimo ir moksl. vertinimo darbas vyksta keliomis kryptimis: nagrinėjama tautosakiniai L. m. elementai (S. Grigas, A. Jonynas ir kt.), jos reikšmė med. mokslui ir praktikai, med. istorijai (E. Kanopka, V. Kutorga, E. Prialgauskaitė, I. Skliutauskas, E. Šimkūnaitė, J. Šurkus, A. Vileišis ir kt.).

Lit.: **I. Skliutauskas,** Dėl lietuvių liaudies medicinos tyrinėjimo mokslinės ir praktinės reikšmės.—„VVU mokslo darbai", t. 17, V., 1958; **A. Vileišis, N. Paražinskaitė,** Motinos ir vaiko sveikata lietuvių liaudies medicinoje.—„Kauno Medicinos instituto darbai", t. 6, K., 1958; **J. Šurkus,** Pažiūros į nuomarį lietuvių liaudies medicinoje.—„Kauno Medicinos instituto darbai", t. 9, K., 1960; **A. Vileišis, N. Paražinskaitė,** Lietuvių liaudies gydomosios priemonės.— Ten pat; **V. Kutorga,** Lietuvių liaudies medicina apie navikinius susirgimus.—„Sveikatos apsauga", 1963, Nr. 11; **E. Šimkūnaitė,** Senoji zervyniškių liaudies medicina.— Zervynos, V., 1964; **J. Šurkus, K. Valtkevičius,** Liaudies medicinos elementai.—„Sveikatos apsauga", 1965, Nr. 12; **E. Šimkūnaitė,** Liaudies medicina.— Ignalinos kraštas, V., 1966.

„LIÁUDIES MĔNAS"— pažangus JAV lietuvių žurnalas, ėjęs 1950—51 Čikagoje. Leido Lietuvių meno s-ga. Redagavo L. Jonikas. Rašė lit-ros, muzikos bei liaudies meno klausimais, informavo apie Tarybų Lietuvos kultūrinį gyvenimą. Bendradarbiavo S. Jasilionis, R. Mizara, A. Petrika. Išspausdino lietuvių taryb. rašytojų kūrinių, kultūros bei meno veikėjų straipsnių. Išėjo 9 nr.

LIÁUDIES MĔNO DRAUGIJÀ, Lietuvos TSR Liaudies meno draugija, LMD,— kūrybinė organizacija, įkurta 1966 Vilniuje. 1966—67 d-ja jungė meno saviveiklos kolektyvų vadovus, organizatorius, liaudies meno srityje dirbančius menininkus profesionalus, liaudies dailės meistrus, t. p. meno saviveiklos kolektyvus turinčias įstaigas ir org-jas. D-jos tikslas buvo ugdyti, propaguoti ir tirti liet. liaudies meną, moraliai ir materialiai skatinti liaudies menininkus, diegti geriausias liaudies meno tradicijas, plėsti su liaudies menu susijusią gamybinę veiklą. D-joje buvo įsteigtos 6 žanrinės sekcijos: 1) choro meno, 2) teatro meno, 3) instrumentinės muzikos, 4) liaudies muzikos, 5) dailės, 6) choreografijos. Visuose Lietuvos resp. pavaldumo miestuose ir rajonų centruose veikė LMD skyriai. 1967 Vilniuje įkurtos d-jos gamybinės dirbtuvės. D-jos veiklai vadovavo d-jos tarybos prezidiumas. 1967 d-joje buvo 6000 narių. 1968 LMD pertvarkyta. Ji užsibrėžė uždavinį propaguoti liet. liaudies dailę, telkti liaudies dailininkus, skatinti ir remti jų kūrybą. Nuo 1968 d-jos pirmininkas P. Gudynas.

Lit.: Lietuvos TSR Liaudies meno draugijos laikinieji įstatai, V., 1966.

LIÁUDIES MĔNO RŪMAI, Lietuvos TSR Liaudies meno rūmai (nuo 1962; 1941 — 1962 — Respublikiniai liaudies kūrybos namai), — kultūrinė įstaiga, įsteigta 1941 Vilniuje. L. m. r. metodiškai vadovauja Lietuvos TSR meno saviveiklai. Juose veikia muzikos, dailės, dramos, choreografijos, repertuaro ir organizacinis skyriai. L. m. r. konsultuoja respublikos meno saviveiklos kolektyvus ir jų vadovus, liaudies dailės meistrus, rengia meno saviveiklos darbuotojų seminarus, pasitarimus, padeda rengti respublikines ir rajonines dainų šventes, chorų sąskrydžius, festivalius, karnavalus, leidžia metodinius leidinius, muz. repertuaro rinkinius ir kt. 1941 L. m. r. direktoriumi buvo V. Adomėnas, 1944—1949 — L. Galdikas, 1949—53 — N. Nakas, 1953—58 — V. Jakelaitis, nuo 1958 — S. Sverdiolas. 1956—64 L. m. r. leido žrn. „Meno saviveikla".

LIÁUDIES MÙZIKA, muzikinis folkloras,— muzikinė (vokalinė ir instrumentinė) liaudies kūryba. Vokalinę L. m. sudaro *garsų pamėgdžiojimai,* šūksniai-signalai, ganymo metu vartojami gyvuliams tvarkyti ir tarpusavyje susišaukti, dainos, raudos (ž. *Daina, Rauda*), žaidimai, pasakų dainuojamieji intarpai. Instrumentinė L. m. žanriniu atžvilgiu nėra vienalytė — ne visa nuo vokalinės muzikos griežtai skiriasi. Ją sudaro šokiai (ž. *Liaudies šokiai, Žaidimai*), maršai ir kt. instrumentiniai kūrinėliai, taip pat šūksniai-signalai, įv. instrumentais grojamos dainos. **Vokalinė L. m.** yra labai sena. Ji buvo populiaresnė, negu instrumentinė. Mūsų laikus pasiekusios raudų, kai kurios gyvulių ganymo, lauko darbų, vestuvinių dainų, pasakų dainuojamųjų intarpų melodijos turi pirminio muz. mąstymo žymių (siaura melodijų apimtis, pirminių derminių struktūrų gausumas ir kalbos bei šūksnių elementais pasižymintì, griežtesnių kontūrų neturinti metrinė ritminė struktūra).

Pirminio muz. mąstymo žymių t. p. gausu vokalinėse ir instrumentinėse sutartinėse. Vėlesnės kilmės yra grynoji **instrumentinė L. m.** Vėlyvą instrumentinių melodijų išplitimą rodo jose vyraujantis homofoninis harmoninis stilius, retai pasitaikančios senovinės diatoninės dermės. Instrumentinė liaudies muzika buvo atliekama pučiamaisiais instrumentais: *skudučiais, ragais* (trimitais, triūbomis), *daudytėmis, ožragiais, lumzdeliais* (vamzdeliais), *birbynėmis,* švilpomis, t. p. styginiu instrumentu — *kanklėmis.* Vėlesniais laikais vis labiau plito iš kt. tautų perimti fabrikinės gamybos instrumentai — smuikas, kontrabosas, būgnas, klarnetas, armonika, akordeonas ir kt. Kai kurie muz. instrumentai turėjo spec. paskirtį ir repertuarą: ožragiu buvo grojamos melodijos moterims prikelti bei bandai ginti, lumzdeliais ir birbynėmis buvo atliekami piemenų „tirliavimai", skudučiais — įv. kūrinėliai: „Untytė", „Katė", „Atžagarinė", „Kukorka", „Ridikas", ragais — „Intakas" ir kt. Kai kuriais senoviniais liaudies muzikos instrumentais — kanklėmis, skudučiais, daudytėmis — buvo grojamos *sutartinės,* ypač keturinės (rečiau trejinės).

Įvairioms etnografinėms Lietuvos sritims būdinga skirtingos L. m. atlikimo tradicijos, saviti melodijų stiliai, labiausiai išryškėję dainose. Pagal sritinius liaudies melodijų savitumus Lietuvą galima skirti į 3 svarb. dalis: pietų, šiaurės rytų ir šiaurės vakarų. P. Lietuvoje — centr. Dzūkijoje ir Užnemunėje — vyrauja monodinis (vienbalsis) dainavimas. Toks dainavimo būdas buvo paplitęs ir lietuvių gyventose R. Prūsijos srityse. Pritariamųjų balsų nevaržomos

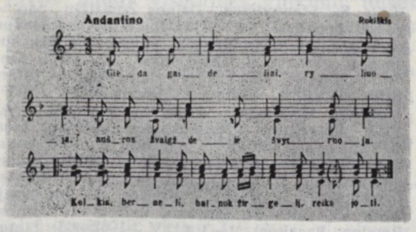

Liaudies muzika. Rytų aukštaičių dainos „Gieda gaideliai, ryliuoja" natos

p. Lietuvos monodinės melodijos pasižymi raiškiu dainingumu, švelnumu, skaidrumu, turtinga dermine, metrine ir ritmine struktūra, vingria melodijos linija, įvairiais formos tipais. Dzūkų melodijų savitumą daugiausia nulėmė derminių struktūrų pobūdis. Dzūkijoje paplitusios labai įvairios dermės: dermės be pustonių (jų tarpe pentatonika), mažorinės ir minorinės diatoninės dermės (tercinė, kvartinė, pentachordas, heksachordas, joninė, miksolidinė, eolinė, dorinė, friginė), harmoninis mažoras, minoras ir kt. Dažnas derminis kintamumas. Derminių struktūrų intonacinį pagrindą sudaro trichordiniai junginiai (didžioji sekunda + mažoji tercija, didžioji sekunda + grynoji kvarta). Jie išryškėja kadencijose ir pradinėse intonacijose (dainos „Tykiai tykiai Nemunėlis teka", „Šią nedėlėlę", „Oi, ant

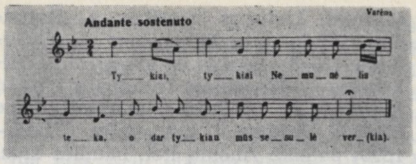

Liaudies muzika. Dzūkų dainos „Tykiai tykiai Nemunėlis teka" natos

kalno", arba „Ulijona", ir kt.). P. Lietuvos r. rajonų melodijose pasitaiko intonacinių junginių su sekstos šuoliu. Jie atsirado dėl slavų liaudies melodijų įtakos.

Š. r. Lietuvoje — Aukštaitijoje ir š. Dzūkijoje — vyrauja įvairios grupinio dainavimo rūšys: 1) antifoninis (amėbėjinis, arba pakaitinis), 2) heterofoninis, 3) polifoninis, 4) homofoninis harmoninis. Vienbalsis dainavimas čia būdingas tik pačioms seniausioms liaudies melodijoms — vestuvių ir laidotuvių raudoms, piemenų raliavimams, pasakų dainuojamiesiems intarpams, lopšinėms. Viena seniausių grupinio dainavimo rūšių yra antifoninis dainavimas. (Dainuojama, pasiskirsčius į 2 ar 3 grupes. Viena grupė dainuoja posmą arba jo dalį, kitos grupės pakaitomis kartoja tą patį posmą arba užbaigia tai, kas likę neišdainuota — daugiausia priedainį.) Antifoninio dainavimo pavyzdžiai yra javų lankymo dainos, paplitusios apie Švenčionis, Adutiškį, Mielagėnus, Ceikinius, Tverečių (Švenčionių ir Ignalinos rj.), kai kurios vestuvinės dainos. Antifoninis dainavimas yra įvairesnis ir gyvesnis už vienbalsį, reikalauja didesnio susiklausymo. Muz. stiliaus atžvilgiu jis neišeina už monodijos ribų, nes vienu metu dainuoja tik vienas balsas arba grupė balsų, unisonu imituojančių tą pačią melodiją. Heterofoniniu vadinamas dainavimas, kai nuo unisono protarpiais nukrypstama sekundos, tercijos, kartais kvintos intervalais. Toks dainavimas paplitęs Rokiškio, Zarasų, Ignalinos, Švenčionių apylinkėse. Būdingi polifoninio dainavimo pavyzdžiai yra sutartinės. Sutartinių polifoninis stilius yra paremtas kontrastine ir imitacine polifonija. Kontrastinės polifonijos sutartinėse kartu dainuojamos daugiau ar mažiau skirtingos melodijos. Pagal dainininkų arba jų grupių skaičių šios rūšies sutartinės skirstomos į dvejines ir keturines. Dvejines atlieka du balsai, dainuojantys skirtingas melodijas, bet tą patį tekstą. Antrasis balsas tekstą protarpiais paįvairina priedainiais (lioj, lylia ir kt.). Keturines pa-

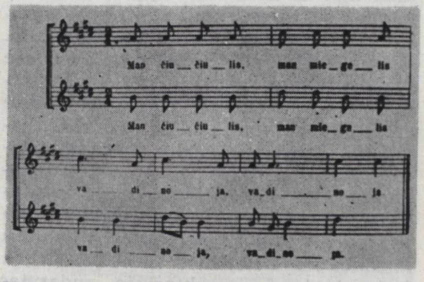

Liaudies muzika. Sutartinės „Man čiučiulis, man miegelis" natos

kaitomis atlieka dvi poros (viena pora protarpiais ilsisi). Kiekvienos poros pirmasis balsas dainuoja prasminį tekstą viena melodija, tuo pat metu antrasis — priedainį kt. melodija. Imitacinės polifonijos sutartinės skirstomos į trejines ir atitartines. Trejinėse dažniausiai iš kontrastingų dalių sudarytą melodiją kanono būdu pakaitomis kartoja visi 3 balsai. Atitartinėse, 2 ar 3 balsams dainuojant kanoną, vis įterpiamas laisvas balsas, dainuojantis tam tikrą priedainio žodį arba visą priedainį. Įv. būdais atliekamų sutartinių polifonija yra daugiausia dvibalsė, nes vienu metu dainuojamos tik dvi melodijos. Tos melodijos, kartu skambėdamos, paslepia cezūras, kadencijas. Dėl to sutartinėms baigti dažnai vartojami įv. ženklai — suplojimai, spec. posmai su nuūkimais. Sutartinių melodijoms būdingos primityvios derminės sistemos, kartais turinčios atonalumo žymių. Labiausiai paplitusios sutartinių dermės yra pagrįstos neužpildyta didžiąja ir mažąja tercija. Tačiau yra ir lidinio atspalvio dermių, pagrįstų dviem didžiosiomis tercijomis. P. r. Lietuvoje daugiau pasitaiko platesnės apimties sutartinių. Jose tercija praplečiama viršutine ir apatine kvinta, sudarančia pentachordą ar heksachordą. Tarp atskirų balsų sutartinėse dažnai pasitaiko paralelinių sekundų sąskambių, kurie net pačioje pabaigoje neišrišami į konsonansus. Kai kurioms sutartinėms (ypač Biržų, Vabalninko apylinkėse) būdingas savitai skambantis grynas sekundinis paralelizmas. Sutartinių ritminė struktūra yra pagrįsta aiškia akcentine metrika, ryškiu skandavimu. Ilgų ir trumpų tonų santykiai jose neretai paįvairinami sinkopėmis, kurios teikia veržlumo ir žaismingumo. Naujausia š. r. Lietuvos daugiabalsio dainavimo rūšis yra homofoninis harmoninis dainavimas. Jam būdinga tai, kad vienas balsas veda melodiją, o du, trys ar daugiau balsų pritaria pirmajam ir sudaro harmoninį pagrindą. Šios dainavimo rūšies melodijos beveik visos yra mažorinės, su pabrėžta dominanta. Melodinė linija čia ne tokia vingri, kaip monodinėse melodijose. Ji neretai tarsi sustingusi vietoje, ypač kada kartojamas tas pats tonas. Todėl homofoninio harmoninio daugiabalsiškumo grožį sudaro ne vedančiojo balso melodija, o bendra harmonija, paremta trimis svarb. funkcijomis (tonika, subdominanta, dominanta). Homofoninio harmoninio stiliaus melodijų intonacinį pagrindą sudaro trigarsio ir trichordo junginiai (dainos „Iš rytų šalelės", „Atskrend sakalėlis", „Ant ežerėlio rymojau"). Melodijų kadencijose baigiamąjį toną sudaro tercija arba kvinta. Toniką intonuoja tik pritariamieji balsai.

Š. v. Lietuvoje — Žemaitijoje — yra paplitusios monodinės ir homofoninės harmoninės melodijos. Ypač savitos yra vienbalsės žemaičių melodijos. Kai kurioms jų būdingas platus dainingumas, laisvas ritmas, vingri melodija. Jose vyrauja mažoras su savitai pabrėžta domi-

nanta, kuri čia ritmiškai užtęsiama, čia kartojama arba sustiprinama sekstos foršlagu (dainos „Aš išdainavau visas daineles", „Plaukia pylelė", „Oi tu strazde, strazdeli" ir kt.). Kai kuriose žemaičių melodijose pasitaiko chromatinių krypčių, atsirandančių paaukštinus dermės

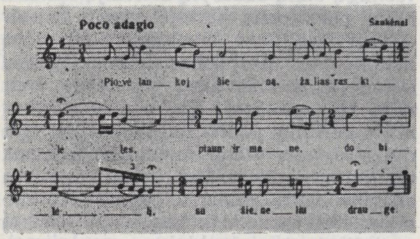

Liaudies muzika. Žemaičių dainos „Piovė lankoj šieną" natos

IV laipsnį. Tai teikia šios rūšies melodijoms lidinį atspalvį. Melodijų kadencijose vyrauja tercija. Ji dažnai nusileidžia į toniką, sudarančią baigiamąjį toną. Kadencijų tercijos dažnai sustiprinamos kvintos foršlagu. Žemaičių melodijoms t. p. būdingos pabaigos, pagrįstos dermės II laipsniu.

Liet. liaudies melodijoms būdinga aiški muz. minties raida, glaustumas, išbaigtumas. Melodijų forma labai įvairi. Vyrauja posminės struktūros dainos. Jas sudaro 2, 3, 4, 5, 6 ir daugiau eilučių deriniai. Pasitaiko ir neposminės struktūros melodijų (vaikų, piemenų dainos, raudos), kuriose kartojama ta pati melodijos eilutė. Iš posminės struktūros melodijų išsiskiria kt. tautų muz. folklore retesnės trijų eilučių melodijos. Jos esti reprizinio pobūdžio (a b a) arba susideda iš skirtingų eilučių, kurių paskutinioji apibendrina dviejų pirmųjų turinį (a b c). T. p. savitos yra liet. melodijų ketureilės strofos su dviejų skirtingų eilučių pakartojimu (a b a b). Jos būdingos toms vietoms, kuriose paplitęs antifoninis dainavimas. Dideliu įvairumu pasižymi liet. liaudies melodijų metrinė ritminė struktūra. Rečitatyvinėms melodijoms (šūksniai-signalai, piemenų raliavimai, raudos, kai kurie pasakų dainuojamieji intarpai) būdingas metro atžvilgiu nesunormintas, nuo kalbinio intonavimo priklausantis ritmas. Ankstesnės kilmės lauko darbų dainos (avižapiūtės, rugiapiūtės, šienapiūtės) turi laisvą asimetrinį ritmą. Toks ritmas būdingas kai kurioms vestuvinėms, šeimos, jaunimo dainoms. Tipišką liet. liaudies dainų reiškinį sudaro pastoviai pasikartojantis kintamas metras, ypač 5—3 ir 4—5 dalių metro deriniai ($^5/_4+^3/_4$, $^3/_4+^5/_4$, $^4/_4+^5/_4$). Gausu t. p. melodijų (vokalinės ir instrumentinės šokių bei žaidimų melodijos, sutartinės), kuriose vyrauja akcentinis ritmas bei simetriniai ilgų ir trumpų tonų santykiai.

Seniausių žinių apie liet. liaudies vokalinę muziką pateikia IX—X a. (ž. *Daina*), o apie instrumentinę muziką ir muz. instrumentus XVI—XVIII a. ist. šaltiniai. Lietuvos istorikas A. Rotundas (1564), italų keliautojas A. Gvagninis (1578), lenkų istorikas M. Strijkovskis (1582) minėjo trimitus ir trimitų muziką. J. Bretkūnas rankraštiniame Biblijos vertime į liet. kalbą (1579—1590) pateikė žinomų liet. liaudies muz. instrumentų pavadinimus (kanklės, triūba, vamzdis, tutuklės, raginė, dūda ir kt.). T. Lepneris veikale „Prūsų lietuvis" (1690, išl. 1744) kiek plačiau aprašė kankles ir triūbas (daudytes). M. Pretorijus „Prūsijos įdomybėse" (apie 1698, išl. 1871) paminėjo keletą muz. instrumentų, vartojamų šokiams groti (dūdą, kulinę dūdą, būgną). K. Donelaitis „Metuose" (1765—75, išl. 1818) paminėjo vamzdį ir smuiką. S. Daukantas 1845 aprašė trimitus ir kankles. Sistemingesnių duomenų apie liet. liaudies muzikos instrumentus ir instrumentinę muziką pateikė T. Gotholdas (1847), Ch. Barčas (1889), A. Famincinas (1890), F. ir H. Tecneriai (1902), M. Brenšteinas (1908), M. Petrauskas (1909), A. Sabaliauskas (1904, 1911, 1916), K. Zachsas (1915), A. Niemis (1932), Z. Slaviūnas (1937), K. Mošinskis (1940). Liaudies dainų melodijas imta užrašinėti XIX a. (L. Rėza, S. Stanevičius, P. Bolenas, Ch. Barčas, A. Juška ir kt.). Vokalinė L. m. pradėta tyrinėti XIX a. pab.—XX a. pradžioje. Ch. Barčas 1886 atkreipė dėmesį į liet. liaudies melodijų savitumą, nagrinėjo dainų ritmiką, metrą. L. Nastas 1893, nagrinėdamas dainų

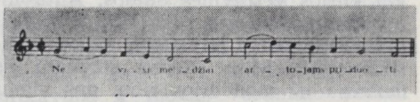

Liaudies muzika. B. Getkanto 1634 užrašyta lietuvių liaudies melodija

melodiką, kadencijas ir kt., palietė teksto ir melodijos santykio, melodijų tarpusavio gimininguma, dainavimo ir muz. instrumentų sąveikos bei kt. klausimus. M. Čiurlionis (1910) pabrėžė L. m. formos, ritmo, melodinės linijos kai kuriuos savitumus. A. Sabaliauskas (1904, 1916) aprašė svarbiausius sutartinių atlikimo būdus ir kt. Liaudies melodijų dermes nagrinėjo T. Brazys (1920). J. Čiurlionytė (1938, 1940) tyrė liaudies melodijų sritinius savitumus, išraiškos muz. priemones, melodijų sisteminimo principus. Taryb. metais vokalinę ir instrumentinę L. m. tyrinėjo J. Čiurlionytė, G. Četkauskaitė, S. Paliulis, Z. Slaviūnas ir kt. J. Čiurlionytė apibūdino liet. liaudies melodijų žanrus, dermines struktūras, ritmiką ir formas, svarbiausių Lietuvos etnografinių sričių L. m. stiliaus savybes. G. Četkauskaitė sudarė liaudies dainų melodijų katalogo sisteminimo principus. Z. Slaviūnas aprašė sutartinių polifoniją ir beveik visus sutartinių dainavimo būdus. Nemaža liaudies instrumentinės muzikos įrašų sukaupta Liet. kalbos ir lit-ros in-to tautosakos sektoriaus fonogramų kabinete ir Lietuvos TSR konservatorijos liaudies muzikos kabinete. Liet. kalbos ir lit-ros in-to tautosakos sektoriuje sudarytas liet. liaudies dainų melodijų katalogas (45 000 melodijų). Liaudies dainų melodijų katalogas daromas ir Lietuvos TSR konservatorijos liaudies muzikos kabinete.

L. m. yra vienas svarbiausių liet. profesionaliosios muz. kūrybos šaltinių. Dzūkų liaudies melodijų derminės ir intonacinės struktūros savitumai organiškai

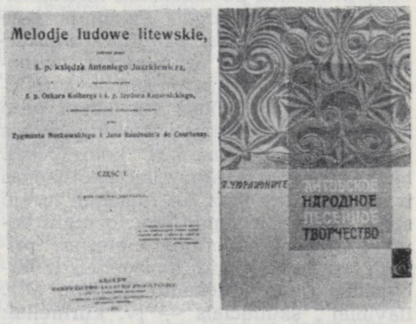

Liaudies muzika. A. Juškos „Lietuvių liaudies melodijų" (1900) titulinis puslapis ir J. Čiurlionytės „Lietuvių liaudies dainų kūrybos" (1966) viršelis

įėjo į M. Čiurlionio kūrinius, L. m. tradicijų buvo laikomasi J. Gruodžio, S. Šimkaus, J. Talat-Kelpšos ir kt. kompozitorių muzikoje. L. m. savitumus plačiai pritaikė savo kūryboje tarybiniai liet. kompozitoriai E. Balsys, B. Dvarionas, J. Indra, J. Juzeliūnas, V. Klova, A. Račiūnas, S. Vainiūnas ir kt.

Rinkiniai: **G. H. Nesselmann,** Littauische Volkslieder, Berlin, 1853; **Ch. Bartsch,** Dainu Balsai, 2 Bde., Heidelberg, 1886—89; **A. Juszkiewicz,** Melodje ludowe litewskie, Kraków, 1900; **A. Sabaliauskas,** Lietuvių dainų ir giesmių gaidos, Helsinkis, 1916; **T. Brazys,** Lietuvių tautinių dainų melodijos, t. 1, K., 1927; **P. Bieliauskas,** Varguolių dainos, V., 1936; **J. Čiurlionytė,** Lietuvių liaudies dainos vaikams, K., 1948; **S. Stanevičius,** Dainos Žemaičių, parengė J. Lebedys, V., 1954; Lietuvių tautosakos rinktinė, V., 1954; Lietuvių liaudies dainos, sudarė ir parengė J. Čiurlionytė, V., 1955; Lietuvių liaudies pasakos (su dainuojamais intarpais), sudarė ir parengė J. Dovydaitis, V., 1957; Lietuvių tautosaka, užrašyta 1944—1956, V., 1957; Sutartinės (Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos), sudarė ir parengė Z. Slaviūnas, 3 t., V., 1958—1959 [su Z. Slaviūno įvadiniais straipsniais]; **L. Rėza,** Lietuvių liaudies dainos, [parengė J. Jurginis, B. Kmitas, A. Jovaišas], 2 d., V., 1958—64; Lietuvių tautosaka (Dainos. Raudos. Pasakos), 1—3 t., V., 1962—65; Lietuvių liaudies dainų antologija, [plokštelių komplektas], sudarė G. Četkauskaitė, [Ryga], 1966.

Lit.: **T. Brazys,** Apie tautines lietuvių dainų gaidas (melodijas), Tilžė, 1920; **Z. Slavinskas** [Slaviūnas], Lietuvių kanklės. — „Tautosakos darbai", t. 3, K., 1937; **J. Čiurlionytė,** Lietuvių liaudies melodijos.—„Tautosakos darbai", t. 5, K., 1938; **Z. Slaviūnas,** Lietuvių etnografinės muzikos bibliografija.— Ten pat; **S. Paliulis,** Lietuvių liaudies instrumentinė muzika, V., 1959; Lietuvių tautosakos apybraiža, V., 1963; **G. Četkauskaitė,** Principes du classement du folklor musical Lituanien.—„Studia musicologica", t. 7, Budapest, 1965; **Я. Чюрлионите,** Литовское народное песенное творчество, М.-Л., 1966.

„LIÁUDIES PAGÁLBA" — komunistinis nelegalus mėnesinis laikraštis, leistas 1937.V—VIII Kaune. Leido Lietuvos Liaudies pagalbos s-gos CK. Išėjo 3 nr. Spausdintas rotatoriumi. Rašė apie Lietuvos rev. polit. kalinių gyvenimą kalėjimuose, apie liet. savanorių kovas su fašistais Ispanijoje, skelbė Lietuvos Liaudies pagalbos s-gos ratelių fin. veiklos ataskaitas, ragino visuomenę kuo

plačiau įsijungti į kovą dėl amnestijos polit. kaliniams.

„LIÁUDIES SARGÝBOJE" — tarybinis milicijos darbuotojų savaitraštis, einąs nuo 1965.II.13 Vilniuje lietuvių ir rusų („Na straže naroda") kalbomis. Leidžia Viešosios tvarkos apsaugos ministerija. 1946.I.24—1964.XII.1 ėjo pavadinimu „Milicijos darbuotojas".

LIÁUDIES SEĨMAS — aukščiausiasis Lietuvos valstybinės valdžios organas, veikęs 1940.VII.21—VIII.25. Rinkimai į L. S. įvyko 1940.VII.14—15. Rengiantis jiems, LKP iniciatyva buvo sudaryta *Lietuvos Darbo sąjunga* — darbininkų, valstiečių ir darbo inteligentijos rinkiminis blokas, paskelbęs rinkimų platformą ir iškėlęs kandidatus į L. S. atstovus.

Liaudies Seimo atstovai sveikina atstovą P. Zibertą, buv. polit. kalinį, iškalėjusį 20 metų

Liaudies vyriausybės priimtas demokratinis rinkimų įstatymas panaikino visus fašizmo metais galiojusius rinkiminius apribojimus ir pirmą kartą įgalino Lietuvos liaudį visuotinės rinkimų teisės pagrindu išrinkti tikrus savo atstovus į aukščiausiąjį respublikos valst. valdžios organą. Rinkimuose dalyvavo 1 386 569 rinkėjai, arba 95,51% visų turėjusių teisę balsuoti. Už Lietuvos Darbo sąjungos kandidatus balsavo 1 375 349 rinkėjai, arba 99,19% visų dalyvavusių rinkimuose. Į L. S. buvo išrinkti 79 darbininkų, valstiečių, darbo inteligentų ir kitų liaudies sluoksnių atstovai, jame buvo atstovaujamos visos gausingesnės tautybės, gyvenančios Lietuvoje. Pirmajame posėdyje 1940.VII.21 L. S. apsvarstė ir priėmė „Deklaraciją apie valstybės santvarką". Šia deklaracija Lietuva buvo paskelbta tarybų socialistine respublika. Po to L. S. priėmė „Deklaraciją dėl Lietuvos įstojimo į Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos sudėtį". 1940.VII.22 posėdyje L. S. nutarė paskelbti žemę visos liaudies, t. y. valstybės, nuosavybe, nacionalizuoti stambiąją pramonę ir bankus. 1940.VIII.24 prasidėjo L. S. nepaprastoji sesija, kurioje apsvarstyta L. S. Įgaliotosios komisijos pranešimas apie TSRS AT nutarimą priimti Lietuvos TSR į Tarybų Sąjungą, mandatų komisijos pranešimas apie papildomus rinkimus Ukmergės apyg., Konstitucinės komisijos pranešimas apie Lietuvos TSR konstitucijos projektą. Sesijoje buvo priimta Lietuvos TSR konstitucija, L. S. paskelbtas laikinąja Lietuvos TSR Aukščiausiąja Taryba, sudaryti Lietuvos TSR valst. valdžios ir valdymo organai. L. S. deklaracijos ir nutarimai įstatymiškai įtvirtino Lietuvos darbo žmonių politinius ir ekonominius laimėjimus, pasiektus nuo 1940 birželio vidurio, išreiškė jų reikalavimus ir nubrėžė veiksmų programą proletariato diktatūrai Tarybų Lietuvoje įtvirtinti, socializmui sukurti.

Lit.: Liaudies Seimo stenogramos, K., 1940; **M. Požarskas,** Tarybų valdžios atkūrimas Lietuvoje, V., 1955; Tarybų valdžios atkūrimas Lietuvoje 1940—1941 metais, (dokumentų rinkinys), V., 1965.

„LIÁUDIES SPARNAĨ"— tarybinis dvisavaitinis aviacijos sporto žurnalas, ėjęs 1940—41 Kaune. Leido Lietuvos TSR Aeroklubas.

„LIÁUDIES SVEIKATÀ"— tarybinis medicinos žurnalas, ėjęs 1940 Kaune. Leido Lietuvos TSR Sveikatos apsaugos liaudies komisariatas. Išėjo 5 nr.

LIÁUDIES ŠÕKIAI — choreografinė liaudies kūryba, kurioje meninis vaizdas kuriamas ritmui subordinuotais judesiais. L. š. yra glaudžiai susiję su tautosaka, vokaline ir instrumentine muzika. Nemaža choreografinių elementų yra ir kai kuriuose liaudies žaidimuose.

L. š. atsirado pirmykštės bendruomeninės santvarkos laikotarpiu. Pirmapradės jų formos buvo emocijų reiškimas kūno judesiais, darbo judesių mėgdžiojimas. L. š. ritmas buvo palaikomas šūkčiojimu, plojimu, instrumentine muzika, dainomis. Pirmykštėje bendruomenėje šokiui (ypač ratui, kuriuo dažnai sustodavo šokėjai) buvo teikiama magiškos reikšmės. Šokiais buvo prašoma lietaus ar giedros, darbo, medžioklės sėkmės, maldaujama apsaugoti nuo stichinių nelaimių, ligų ir kt. Daugumas L. š. buvo susiję su kalendorinėmis, vestuvinėmis ir kt. apeigomis. Ilgainiui formavosi įvairūs jų žanrai, turtėjo šokių dainų ir instrumentinės muzikos melodijos, ritmika. Greta tradicinių liaudies šokių pastaraisiais amžiais Lietuvoje paplito kt. tautose atsiradę šokiai (polka, valsas ir kt.), kurie, liaudies šokami, įgavo savito lietuviško kolorito.

Liaudies šokiams būdinga palyginti griežta metroritminė struktūra. Jų muz. metras neįvairus — daugiausia $^2/_4$, $^3/_4$, $^3/_8$. Muz. frazė 2, 4 taktų. Melodija retai būna ilgesnė kaip 8 taktai. Šokio struktūra riboja dalyvių skaičių. Lietuvių L. š. pasižymi santūrumu, simetriškumu, sudėtinga kompozicija, turtingomis figūromis. Jie šokami kolektyviai, solo numeriai jiems nebūdingi. Judesiai atliekami daugiausia kojomis. Žingsnių tipai negausūs, šuoliai paprasti, judesiai ir pasisukimai švelnūs. Daugumas liaudies šokių seniau buvo šokami, dainuojant dainas. XIX a. vid. šokių dainas daugiausia pakeitė instrumentinė muzika.

Liaudies šokiai. „Skrybėlių šokis" (XVII a., iš M. Pretorijaus kn. „Prūsijos įdomybės")

Archaiškiausi yra moterų šokami sutartinių šokiai („Trinkelė", „Čiutytė", „Ir įminė šešurėlis" ir kt.). Jie pasižymi santūrumu, paprastais, čiuožiamais žingsniais, lėtais apsisukimais, vaikščiojimu priešpriešiais ir ratu, sutrepsėjimu. Sutartinių šokių šokėjų skaičius ribotas — keturios, rečiau trys moterys. Šokio pradžioje sustojama stačiakampiu, eile, kryžmai. Šokant dainuojamos ar grojamos sutartinės.

Specifinę liaudies choreografijos rūšį sudaro vad. rateliai, kurie Lietuvoje ypač išpopuliarėjo XX a. pr. Jiems būdingas vaikščiojimas vienu ar dviem ratais; kt. figūros (linijos, pusračiai) retesnės. Rateliuose apibendrinti choreografiniai judesiai derinami su dainos ritmu. Ratelių žaidėjų skaičius neapribojamas. Juose paprastai būna lėtoji ir greitoji dalis. Atskirose dalyse plojama, sukamasi, pinama ir kt.

Choreografinių liaudies žaidimų struktūra nėra tokia vienalytė, kaip šokių ir ratelių. Juose susipina choreografiniai ir varžybiniai, vaidybiniai elementai. Iš choreografinių elementų žaidimuose sutinkami ritmiški judesiai, atskiros choreografinės figūros (ratelis, eilė, varteliai ir kt.). Vienuose choreografiniuose žaidimuose („Zuikelis", „Negreita katė") daugumas žaidėjų vaikšto ratu pagal dainos tekstą, o vienas arba du žaidėjai varžosi, vaidina. Pastarųjų judesiai su dainos ritmu nesiejami. Kituose choreografiniuose žaidimuose (ypač kalendoriniuose) labiau išplėtotas vaidybinis ir vaizduojamasis momentas. Daugeliui choreografinių žaidimų būdingas poet. ir muz. elementas. Be choreografinių, Lietuvoje paplitę varžybiniai, vaidybiniai žaidimai, žaidimai su įrankiais, lošimai ir kt. (ž. *Žaidimai*).

Pagal choreografijos (ir vaidybinių) priemonių santykį su poet. tekstu L. š. skiriami į draminius ir palydimuosius. Draminių šokių dalyviai judesiais (daugeliu atvejų vaidyba) iliustruoja dainuojamo (ar kalbamo) teksto turinį. Draminiai šokiai skirstomi į miminius, pantomiminius ir dialoginius. Miminių šokių („Linelio" ir kt.) visi dalyviai nuosekliai vaizduoja dainos turinį. Judesiai čia nėra griežtai nusistoję, jie dažnai improvizuojami. Pantomiminių L. š. („Apynio", „Prūso", „Untytės") dainos turinį plastiniais judesiais ir mimika reiškia vienas dalyvis, o kt. dalyviai tik dainuoja. Vaidintojo judesiai su dainos ritmu nederinami. Dialoginiai choreografiniai žaidimai pasižymi gausiais draminiais elementais (veikėjų gin-

čai, konfliktai), kalbamas arba dainuojamas dialogas juose darniai siejamas su veiksmu.

Palydimųjų L. š. vaidybinės priemonės naudojamos kaip dainų akompanimentas. Dainos turinys čia nevaizduojamas šokio judesiais bei figūromis, nėra draminių elementų. Choreografinės figūros (rateliai, pusračiai, žvaigždutės, eilės ir kt.) juose dažnai turi simbolinę prasmę. Palydimųjų L. š. judesius ir dainuojamąjį tekstą (arba muziką) sieja bendras ritmas.

Pagal atlikėjus L. š. ir choreografiniai žaidimai skirstomi į suaugusiųjų ir vaikų šokius bei žaidimus. Vyresnio amžiaus žmonių šokiams būdinga lėtas ritmas, nesudėtingos figūros („Rugeliai"). Iš jaunimo šokių grakštumu ir lyriškumu išsiskiria merginų šokiai („Sadutė"). Moterų šokiai („Treputė martelė", „Oželis", „Judabro", „Kazilio") santūrūs, spalvingi. Jie buvo šokami, daugiausia dainuojant sutartines. Vaikų žaidimai atitinka vaikų psichologiją, susiję su vaikų aplinka, piemenavimo papročiais, gamta.

Pagal tematiką ir paskirtį lietuvių L. š. skirstomi į darbo, kalendorinių, šeimos švenčių bei apeigų, proginius, pasilinksminimo ir kt. šokius. Darbo temos šokiuose ir žaidimuose („Rugučiai", „Dobilėlis", „Aguonėlė", „Mieželis" ir kt.) vaizduojami daugiausia ž. ū. darbai — sėja, javų auginimas, piūtis, kūlimas. Ypač gausūs L. š. ir žaidimai, kuriuose vaizduojami linų darbai („Linelis", „Aš pasėjau linelį", „Audėja", „Verpėja", „Pakulinis maišas", „Audeklėlis" ir kt.). Kai kuriuose šokiuose ir žaidimuose vaizduojama medžioklė („Untelė", „Kiškelis", „Voverėlė"), žūklė („Žvejys"), amatininkų darbai („Šiaučius", „Kalvelis"), darbo priemonės, namų apyvokos daiktai („Malūnėlis", „Kubilas") ir kt. Darbo temos šokiuose ir žaidimuose aukštinamas darbštumas, smerkiami tinginiai ir apsileidėliai („Dūda", „Katrė", „Tinginėlis", „Volungėlė"). Kalendoriniai L. š. susiję su liaudies kalendoriniais papročiais. Yra naujųjų metų („Jievaro tiltas", „Kotūris"), joninių, užgavėnių ir kt. kalendorinių švenčių L. š. ir žaidimai. Gausūs šeimos švenčių šokiai („Piršlys", „Aplinkinis", „Sadutė", „Rezginėlė", „Oi, aš josiu pas motulę", „Žada mane" ir kt.) daugiausia susiję su vestuvių apeigomis. Juose vaizduojama šeimos buitis, vestuvių papročiai, reiškiamas neigiamas liaudies požiūris į turtuolius, dvarininkus ir kt. išnaudotojus. Įvairūs proginiai (linarūtės, pabaigtuvių) ir pasilinksminimo šokiai (polkos, kadriliai, jonkeliai, „Gyvataras", „Subatėlė", „Siaudelė") neturi konkretaus turinio. Apibendrintomis figūromis ir judesiais, greitu tempu juose reiškiama linksma nuotaika. Yra nemaža šokių, kuriuose vaizduojama gyvūnija, augalija („Oželis", „Gaidys", „Džigūnas", „Blezdingėlė", „Kiškelis", „Žilvitis", „Avietėlė", „Ieva", „Aguonėlė", „Radastėlė", „Rūtelė" ir kt.). Liaudis juose reiškia savo išmintį, pažiūrą į visuomenės gyvenimo reiškinius, žmonių santykius. Kai kurie šių šokių yra humoristiniai. Žinomas vienas kitas šokis tėvynės gynimo tema („Muštinis", „Prūsas").

Lietuvių L. š. ir žaidimai pirmą kartą minimi IX a. rašytiniuose šaltiniuose (Šlezvigo pirklys keliautojas Vulfstanas mini žaidimus, kuriais aisčiai šermenų metu pagerbia mirusiuosius). Duomenų apie L. š. ir žaidimus randama XIII, XIV a. ist. šaltiniuose, M. Strijkovskio „Kronikoje" (1582). Liaudies šokius („Jungą", „Skrybėlių šokį", „Rūtų vainiką") mini M. Pretorijus (kn. „Prūsijos įdomybės", par. apie 1698, išl. 1871). Apie kai kuriuos L. š. ir žaidimus XIX a. rašė S. Daukantas (kn. „Būdas senovės lietuvių...", 1845), L. Jucevičius (kn. „Lietuva", 1846), A. Juška (kn. „Svotbinė rėda", 1880), M. Valančius (apys. „Palangos Juzė", 1869), L. Ivinskis, P. Višinskis, A. Kašarauskas, M. Davainis-Silvestraitis, A. Sabaliauskas ir kt. Labiau domėtis L. š. imta XIX a. pab.— XX a. pr., nacionalinio išsivaduojamojo judėjimo laikotarpiu. Šokiai ir žaidimai buvo šokami ir žaidžiami klojimų vakaruose ir kituose scenos mėgėjų pasilinksminimuose. 1905 Betygaloje (Raseinių rj.) keli liaudies šokiai pirmą kartą buvo pašokti scenoje (8 šokėjų poros pašoko „Žalnierėlį", „Vainiko apraudojimą" ir kt.). M. Grigonis išleido pirmuosius L. š. ir žaidimų rinkinius: „200 žaidimų" (1911, 1914), „Vaikų žaidimai" (1912), „Žaidimų vainikas" (1919) ir kt. 1919—40 L. š. ir žaidimus rinko J. Aidulis, J. Dovydaitis, J. Jurga, A. Navarackas, Z. Slaviūnas ir kt. Burž. Lietuvoje L. š. propagavo atskiri liaudies choreografijos entuziastai (M. Baronaitė, K. Dineika, J. Jazbutienė, A. Šlekienė ir kt.). Šokių aprašymų buvo išspausdinta period. spaudoje („Tautoje ir žodyje", „Mūsų tautosakoje", „Tautosakos darbuose", „Fiziškajame auklėjime"). Liaudies šokius Lietuvoje labiau propaguoti imta, rinktinei šokėjų grupei sėkmingai pasirodžius tarpt. festivaliuose Londone (1935, 1939), Paryžiuje (1937), Hamburge ir Pragoje (1938). Buvo pradėta organizuoti šokių vadovų kursus, padaryti pirmieji bandymai šokėjų grupes jungti masiniams pasirodymams (1938).

Liaudies šokiai. Pagyvenusių žmonių šokis (Utenos rajono žemdirbių šventė prie Alaušo ežero, 1965)

Taryb. metais L. š. tapo vienu masiškiausių meno saviveiklos žanrų. L. š. kolektyvai bei *dainų ir šokių liaudies ansambliai* veikia įmonėse, kolūkiuose, m-lose. Prie L. š. propagavimo ypač daug prisidėjo dainų ir šokių liaudies ansamblis *„Lietuva"*. „Lietuva" ir saviveiklinlai ansambliai gastroliuoja Lietuvoje, kitose TSRS respublikose ir užsienyje. Nuo 1950 respublikinėse dainų šventėse ir festivaliuose rengiami L. š. kolektyvų jungtiniai pasirodymai. 1965 respublikinėje dainų šventėje dalyvavo 6230 šokėjų. 1966 Lietuvoje buvo 3470 choreografijos kolektyvų, 21 dainų ir šokių liaudies ansamblis. Geriausiems liaudies šokių kolektyvams (Kauno „Suktiniui", Šilutės „Rezginėlei") suteikti pavyzdinių L. š. kolektyvų vardai. L. š. kolektyvų vadovai rengiami Vilniaus bei Kapsuko kultūros m-lose. Metodinę paramą L. š. kolektyvams teikia Lietuvos TSR Liaudies meno rūmai. Taryb. metais L. š. renka ir tiria choreografai V. Jakelaitis, J. Lingys, E. Morkūnienė, K. Poškaitis, tautosakininkas Z. Slaviūnas ir kt. J. Lingys ir kt. išleido L. š. rinkinių. V. Jakelaitis, J. Lingys, K. Poškaitis, Z. Slaviūnas ir kt. autoriai parašė straipsnių apie liet. liaudies choreografiją. Keli tūkstančiai L. š. ir žaidimų aprašų sukaupta Liet. kalbos ir lit-ros in-te. Daug L. š. pritaikyta scenai ir masiniam atlikimui, tradicinių L. š. pavyzdžiu sukurta nemaža naujų choreografijos kūrinių. Naujuosiuose šokiuose („Kolūkio pirmininkas", „Ar jūs negirdėjot?", „Jaunimo šokis", „Paukštininkų polka", „Kolūkio laukeliai" ir kt.) vyrauja soc. kaimo tematika. Pasikeitus šokių paskirčiai (skiriami scenai arba

Liaudies šokiai „Mikita" ir „Suktinis" (1935)

masiniam atlikimui) ir tematikai, kinta ir turtėja jų išraiškos priemonės. Tradiciniai L. š. stilizuojami, juose naudojami klasikinių šokių elementai. Daug L. š. pritaikė scenai J. Lingys, taip pat J. Gudavičius, A. Gužaitytė, E. Morkūnienė, K. Poškaitis, R. Tamutis, L. Vaičiulėnienė, M. Vaitulevičiūtė ir kt. choreografai.

Leid.: **M. Grigonis,** Žaidimų vainikas, Tilžė, [1919]; **A. S.,** Tautiškieji šokiai, K., 1938; **J. Lingys,** Lietuvių liaudies šokiai, 3 kn., V., 1948—59; **Ю. Лингис, З. Славюнас, В. Якелайтис,** Литовские народные танцы, Вильнюс, 1953 [II leid. 1955]; **J. Lingys,** Lietuvių liaudies žaidimai, V., 1955; Suk, suk ratelį. . ., [šokiai ir žaidimai], V., 1957; Rezginėlė (Šokių aprašymai), V., 1958; Suktinis (Liaudies šokiai), V., 1959; **Z. Slaviūnas,** Sutartinės (Lietuvių liaudies daugiabalsės dainos), t. 3, V., 1959; Kas rūtelę skynė, V., 1961; **M. Grigonis,** Vaikų žaidimai, V., 1966.

Lit.: **Ю. Лингис, З. Славюнас, В. Якелайтис,** Литовские народные танцы, Вильнюс, 1955 [įvadiniai str. „О литовских народных танцах и хороводах" ir „Характерные черты литовских народных танцев и хороводов"]; **K. Poškaitis,** Šokio aprašymas, V., 1956; Lietuvių liaudies šokių ir žaidimų autorinis sąrašas, V., 1957; **J. Lingys,** Lietuvių liaudies šokių ir žaidimų tematika.—„Meno saviveikla", 1958, Nr. 2; Lietuvių tautosakos apybraiža, V., 1963 [p. 241—253].

LIÁUDIES TEÃTRAI — aukščiausia teatrinės meno saviveiklos forma. L. t. vardą suteikia Lietuvos TSR Kultūros ministerija geriausiems meno saviveiklos kolektyvams už ilgametę, pastovią, kūrybingą teatrinę veiklą. L. t. vardai pradėti teikti 1959. 1966 veikė 13 L. t.: Alytaus (nuo 1959, rež. D. Dabriška), Jurbarko (nuo 1959, rež. A. Pauliukaitis), Rokiškio (nuo 1959, rež. V. Pekšys), Švenčionėlių (nuo 1959, rež. N. Andrejevas), Telšių (nuo 1959, rež. E. Radžius), Anykščių (nuo 1960, rež. B. Zabiela), Kauno mokytojų namų (nuo 1960, rež. A. Gabrėnas), Tauragės (nuo 1960, rež. J. Grigas), Vilniaus Dzeržinskio klubo (nuo 1960, rež. E. Marcevičius), Šilutės (nuo 1961, rež. M. Chomičienė), Vilniaus „Aušros" klubo (nuo 1964, rež. V. Dolmatovas), Kapsuko (nuo 1965, rež. J. Labanauskaitė), Respublikinių

Liaudies teatrai. Scena iš V. Miliūno „Klampynės" (Telšių liaudies teatras, 1959)

profsąjungų kultūros rūmų (lietuvių, rusų ir žydų trupės; nuo 1965, rež. J. Meškauskas, A. Bružas, F. Kornejevas, S. Bekerienė, L. Lurjė); Klaipėdos liaudies opera (nuo 1959, dirig. K. Kšanas, rež. V. Paukštė) ir Panevėžio liaudies operetė (nuo 1965, dirig. M. Karka, rež. V. Jatautis). Prie Šilutės, Švenčionėlių, Tauragės, Telšių L. t. veikia vaikų trupės, prie Kauno mokytojų namų ir Vilniaus Dzeržinskio klubo L. t. — studijos, kuriose mokomi būsimieji L. t. aktoriai. Režisieriams ir aktoriams reguliariai rengiami seminarai, spektaklių apžiūros ir konkursai, kūrybinės išvykos į Lietuvos TSR, Maskvos ir Leningrado teatrus. Kai kurie L. t. režisieriai studijuoja režisūrą Lietuvos TSR konservatorijos teatrinio f-to neakivaizdiniame skyriuje.

Liaudies teatrai. B. Brechto „Baimė ir neviltis Trečiajame Reiche" (Tauragės liaudies teatras, 1967)

L. t. repertuarą sudaro daugiausia lietuvių ir rusų dramaturgijos kūriniai (A. Čechovo, S. Čiurlionienės-Kymantaitės, N. Gogolio, A. Griciaus, V. Miliūno, A. Ostrovskio, V. Rozovo, K. Sajos, A. Vienuolio, Žemaitės ir kt.). Statomi ir užsienio dramaturgų (B. Brechto, F. Diurenmato, Euripido, Moljero ir kt.) veikalai. L. t. aktoriai, meno saviveiklos žymūnai: V. Aleksynas, N. Baužytė, N. Čepulienė, M. Davidova, P. Gindrėnas, T. Glodas, O. Gražytė, G. Ivanovas-Davidovas, V. Kirlys, M. Liaubonaitė, V. Raubickienė, S. Repšys, A. Samulionis, T. Serko, B. Skandūnienė, J. Subačius, J. Vajėga, V. Vitkauskas ir kt. Liaudies teatrams aktyviai talkina profesionaliųjų teatrų aktoriai, režisieriai ir dailininkai.

„LIÁUDIES TEÃTRAS" — dramos teatras, veikęs 1924—26 Kaune. Trupę sudarė aktoriai: M. Andriušytė, O. Baranauskienė, E. Baltplaukytė, E. Bindokaitė, A. Kalytis, A. Kernius, B. Kūlys, J. Kuzmickas-Kunickas, A. Lauciškaitė, J. Laumakys, O. Murmulaitytė, S. Savickaitė, J. Sliesoraitis, Z. Stančikaitė, P. Stasiulionis ir kt. Režisieriais dirbo teatro steigėjas J. Stanulis, P. Kubertavičius ir kiti. „L. t." savo veiklą skyrė liaudies švietimui, jos estetinio jausmo ugdymui. Teatro spektakliai buvo rengiami papigintomis kainomis, patogiu darbininkams laiku. Prieš spektaklius buvo skaitomos paskaitos etiniais, estetiniais ir kt. klausimais, vaidinamos komedijos, organizuojami koncertai, po spektaklių rengiami pasilinksminimai. „L. t." pastatė B. Laucevičiaus-Vargšo dramas „Pirmieji žingsniai", „Žmonės", „Lizdas naminio liūto", K. Puidos dramą „Gairės", S. Bogušytės ir M. Dirmantaitės pjesę „Dumblynė", S. Čiurlionienės-Kymantaitės komedijas „Pinigėliai" ir „Gegužis", J. Strazdo pjesę „Švarkas ir milinė" (perdirbta iš V. Gutovskio), G. Landsbergio-Žemkalnio dramą „Blinda", J. Pleirio komediją „Vagys", J. Kasiulaičio komediją „Ekspropriatorius", N. Gogolio komediją „Piršlybos" ir kt. „Liaudies teatro" vardu t. p. buvo vadinama Kaune iš „Mūsų teatro" ir „Vilniaus teatro" artistų 1929 susikūrusi skrajojanti trupė, aplankiusi keletą Užnemunės vietų.

„LIÁUDIES TRIBŨNÀ"— liberalinis mėnesinis laikraštis, ėjęs 1929—31 Čikagoje.

LIÁUDIES ŪKIO TARÝBA, Lietuvos TSR Liaudies ūkio taryba, LŪT,— valstybinis ūkinis organas, vadovavęs Lietuvos TSR pramonei ir statybai 1957—1965. TSKP CK vasario (1957) plenumo nutarimu Tarybų Sąjungoje buvo perorganizuotas pramonės ir statybos valdymas, šakinę valdymo sistemą pakeičiant teritorine-gamybine valdymo sistema — sudarant liaudies ūkio tarybas. Lietuvos TSR LŪT buvo sudaryta 1957.VI.6; prie jos įkurta Techninė-ekonominė taryba.

Iš pradžių LŪT turėjo 10 gamybinių v-bų. Po struktūrinių pasikeitimų (buvo įkurta naujų v-bų, Lietuvos TSR Liaudies ūkio tarybai perduotos RTFSR Kaliningrado sr. pramonės įmonės, TSRS Vakarų baseino Vyriausiajai žuvies pramonės v-bai perduota LŪT žuvies pramonės valdyba su jos įmonėmis bei org-jomis, ir kt.) buvo 14 gamybinių v-bų ir 18 projektavimo ir konstravimo org-jų, pavaldžių toms v-boms arba pačiai LŪT. Lietuvos TSR LŪT 1957 perėmė iš įv. ministerijų 380 pram. įmonių ir org-jų, kuriose dirbo 138 600 darbininkų ir tarnautojų. 1959—65 LŪT sistemoje pastatyta ir perduota eksploatuoti daugiau kaip 120 naujų įmonių bei stambių cechų, pradėjo veikti 395 mechanizuotos ir 138 automatinės bei pusiau automatinės linijos. Perdavus dalį įmonių kt. žinyboms, o kai kurias įmones sujungus, 1965 LŪT priklausė 333 pramonės įmonės su daugiau kaip 197 000 darbininkų bei tarnautojų. TSKP CK rugsėjo (1965) plenumas nutarė panaikinti liaudies ūkio tarybas visoje TSRS. LKP CK ir Lietuvos TSR MT 1965.X.20 nutarimu Lietuvos TSR LŪT likviduota, o jai pavaldžios įmonės ir org-jos perduotos atskirų pram. šakų m-joms ir žinyboms.

„LIÁUDIES ŪKIS"— 1. Tarybinis Žemdirbystės liaudies komisariato žurnalas, ėjęs 1919 Vilniuje. Išėjo 5 nr.

2. Tarybinis dvisavaitinis ekonomikos žurnalas, ėjęs 1941.II.15—V.10 Kaune. Leido Lietuvos TSR Valstybinė plano komisija. Išėjo 6 nr.

3. Tarybinis mėnesinis ekonomikos žurnalas, einąs nuo 1958.XI Vilniuje. Leidžia Lietuvos TSR Valstybinė plano komisija, Finansų m-ja ir Ekonomikos in-tas. 1958—63 redaktorius A. Ivanauskas, nuo 1963 A. Skripka. Nagrinėja Lietuvos TSR pramonės, statybos, žemės ūkio, transporto, prekybos, finansų ir kitų liaudies ūkio šakų praktinės veiklos ir tolesnio vystymo klausimus. Rašo teoriniais ekonomikos klausimais, spausdina TSRS ir užsienio ekonominio gyvenimo kroniką.

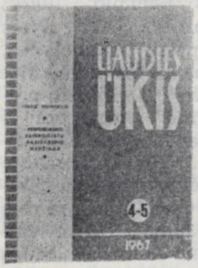

„Liaudies ūkis" 3. Viršelis

LIÁUDIES UNIVERSITÈTAI — kultūros-švietimo ir auklėjimo organizacijos, kuriose įvairiais klausimais skaitomos paskaitos, jų ciklai, rengiami disputai, praktiniai užsiėmimai. 1923 pažangioji inteligentija įkūrė Lietuvos Švietimo V. Kudirkos d-ją, kuri 1924 Kaune suorganizavo V. Kudirkos liaudies un-tą. Jame buvo skaitomos paskaitos gamtos, istorijos, medicinos, lit-ros, psichologijos, meno ir kt. klausimais. Paskaitas skaitė Kauno un-to profesoriai (P. Augustaitis, T. Ivanauskas, V. Lašas, A. Purėnas, K. Sleževičius, J. Vabalas-Gudaitis, Z. Žemaitis ir kt.), gydytojai, mokytojai, studentai ir kiti mokslo, meno darbuotojai bei visuomenės veikėjai. Į paskaitas susirinkdavo 400—500 klausytojų. Šiauliuose mokslo populiarinimo klausimais paskaitas organizavo „Kultūros" b-vė, vėliau — 1926 įsteigtas P. Višinskio liaudies un-tas. „Kultūros" būreliai 1925—26 organizavo L. u. kituose miestuose ir miesteliuose (Pasvalyje, Pilviškiuose ir kt.). Jų darbe daugiausia dalyvavo mokytojai. Tačiau po 1926.XII.17 faš. perversmo „Kultūros" būrelių L. u. buvo uždaryti, t. p. buvo trukdoma ir kt. pažangiųjų org-jų L. u. veikla. Klerikalinės org-jos ėmė steigti Valančiaus L. u. (1925), bet jie neturėjo žymesnio pasisekimo. Įsigalint faš. reakcijai, nuo 1928 nacionalistiniai inteligentijos sluoksniai steigė Basanavičiaus L. u., kuriuose buvo varoma nacionalistinė propaganda.

Atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią, L. u. pradėta organizuoti naujais pagrindais. Jų veiklai vadovavo Švietimo liaudies komisariato suaugusiųjų švietimo v-ba. 1940—41 L. u. veikė Kaune, Vilniuje, Marijampolėje, Mažeikiuose, Tauragėje, Vilkaviškyje, Kėdainiuose ir Lazdijuose. Juose buvo socialinių-ekonominių mokslų, gamtos, agronomijos, lit-ros ir meno skyriai. Visuose L. u. veikė 121 grupė su 5800 klausytojų, dirbo 173 lektoriai. Vok. faš. okupacijos metais L. u. buvo uždaryti. Išvadavus Lietuvą iš okupacijos, suaugusiųjų švietimas sutelktas darbo jaunimo bei suaugusiųjų septynmetėse ir vidurinėse m-lose, kuriose buvo einamas sistemingas bendrojo lavinimo kursas. Papildomas liaudies švietimas vyko paskaitų, seminarų ir kt. būdu.

1958 Kultūros ministerija ir jos įstaigos pradėjo steigti liaudies kultūros un-tus. Juose buvo skaitomos paskaitos daugiausia lit-ros, meno, visuom. mokslų klausimais. 1959 sudaryti sąjunginiai liaudies kultūros un-tų nuostatai. Vėliau imta skaityti paskaitas pedagogikos, tarptautinių santykių, ekonomikos, gamtos, technikos mokslų ir kt. klausimais; liaudies kultūros un-tus pradėta vadinti liaudies un-tais. L. u. steigėjai — partinės, profsąjunginės, kitos visuom. org-jos, ministerijos ir žinybos. 1960.XII.30 patvirtinti respublikiniai L. u. nuostatai. L. u. darbą per org-jas ir žinybas koordinuoja Respublikinė liaudies un-tų taryba, nuo 1964.IX veikianti prie „Žinijos" d-jos valdybos. 1964 sudaryta Vilniuje 18 bazinių liaudies un-tų, kurie teikia metodinę paramą visiems liaudies un-tams. Miestuose ir rajonuose steigiama po vieną liaudies un-tą su atskirais f-tais. Įmonėse, įstaigose, kaimo vietovėse steigiami f-tų filialai. Miesto ar rajono liaudies un-tui, jo f-tui ar filialui vadovauja tarybos. Užsiėmimai liaudies un-tuose vyksta 2 kartus per mėnesį pagal 1—3 metų programą. Veikia šie f-tai: valstybės ir teisės, moksl. ateizmo, tarptautinių santykių, sveikatos apsaugos, pedagogikos, lit-ros, meno, žemės ūkio, karinio-patriotinio auklėjimo, buities kultūros ir kt. 1966/67 veikė 54 L. u. (su 296 f-tais, 898 jų filialais). Juos lankė 103 000 klausytojų. Daugumas L. u. veikia visuom. pagrindais.

„LIÁUDIES VAR̃PAS"— liberalinis mėnesinis žurnalas, ėjęs 1933—34 Kaune. Propagavo parlamentinę santvarką, kritikavo faš. diktatūrą. Išėjo 6 nr. Karo komendanto uždarytas.

LIÁUDININKAI *ž. Lietuvos Valstiečių liaudininkų sąjunga.*

LIÁUDIS Borisas [g. 1926.V.26 Dneprodzeržinske (Ukrainos TSR)] — inžinierius metalurgas, technikos mokslų kandidatas (1954), Lietuvos TSR nusipelnęs inžinierius (1965). 1950 baigė Dneprodzeržinsko Vakarinį metalurgijos in-tą. Nuo 1950 TSKP narys. 1955—57 Energetikos ir elektrotechnikos in-to Kaune moksl. bendradarbis. 1958—60 Lietuvos TSR LŪT moksl. sekretorius. Nuo 1960 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-to Vilniaus filiale, metalų apdirbimo katedros vedėjas. Nuo 1962 mechaninės technologijos f-to dekanas. Paskelbė moksl. straipsnių apie plieno dezoksidaciją, ketaus ir plieno liejinių gamybą.

LIÁUDIS Kazimieras [g. 1901.I.10 Baisogaloje (Radviliškio rj.)] — partinis ir administracinis darbuotojas. Kilęs iš darbininkų. 1910—13 mokėsi gamyklos m-loje Kamenskojėje (dabar Dneprodzeržinskas), vėliau dirbo Pietų Rusijos metalurgų bendrovės g-loje. 1917—19 Raudonosios gvardijos partizanų būrio vadas. 1919 įstojo į Komunistinę jaunimo s-gą. 1919—24 tarnavo Raudonojoje Armijoje, kovojo su vok. interventais, petliūrininkais, pilsudskininkais, basmačiais Vid. Azijoje. Nuo 1925 Komunistų partijos narys. 1925—32 part. ir adm. darbuotojas Dneprodzeržinske, Pervomaiske, Domaniovkoje (Ukrainos TSR), mokėsi Dneprodzeržinsko Metalurgijos in-te. 1932—39 polit. darbuotojas Raudonojoje Armijoje ir Kariniame Jūrų Laivyne. Nuo 1939 Dneprodzeržinsko elektrinės statybos viršininko pavaduotojas. Hitlerinės okupacijos metais (1941—43) Ukrainos KP Dneprodzeržinsko miesto pogr. k-to sekretorius (už tai jam suteiktas Dneprodzeržinsko garbės piliečio vardas). 1943—44 part. darbuotojas Dneprodzeržinske. 1944 LKP Biržų aps. k-to sekretorius. 1944—47 LKP CK sekretorius. 1947—50 Lietuvos TSR ž. ū. ministras ir Lietuvos TSR MT pirmininko pavaduotojas, 1950—53 LKP Klaipėdos sr. k-to I sekretorius, LKP CK sekretorius. 1953—59 Lietuvos TSR vidaus reikalų ministras, Valstybės saugumo k-to pirmininkas. Nuo 1956 generolas majoras. 1944—60 LKP CK na-

rys, LKP CK Biuro narys. Nuo 1960 LKP revizijos komisijos pirmininkas. 1946—62 TSRS AT deputatas. 1951—59 ir nuo 1963 Lietuvos TSR AT deputatas.

Ršt.: Tarybų Lietuvos darbo valstiečiai kolūkių keliu, V., 1950; Žemės ūkio pakilimas Tarybų Lietuvoje, V., 1950.

LIAUDÌŠKIAI — kaimas Radviliškio rj., Šeduvos apyl., 8 km į p. v. nuo Šeduvos, 1 km į v. nuo Šiaulių—Jonavos geležinkelio, Liaudiškių miško r. pakraštyje. 168 gyv. (1959). Ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1959). L. gyventojai 1905 dalyvavo rev. judėjime.

LIAUDÌŠKIŲ MÌŠKAS — miškas Radviliškio rj., 7 km į p. v. nuo Šeduvos, už Šiaulių—Jonavos geležinkelio. Priklauso Radviliškio miško pramonės ūkio Gimbogalos girininkijai. Plotas 1006 ha; medynų 893 ha. V. pakraščiu teka Beržė (Šušvės intakas); ties ja L. m. jungiasi su Mažuolių mišku. Paviršius lygus, vietomis pelkėtas. Dirvožemiai velėniniai jauriniai, mažai ir vidutiniškai sujaurėję, priesmėliniai ir priemoliniai, žemesnėse vietose — žemutinio tipo pelkiniai. 94% medynų savaiminės kilmės. Beržynų yra 39%, eglynų 33%, juodalksnynų 12%, pušynų 9%, drebulynų 6%, uosynų 0,5%. Be to, 0,5% užima įveistos tuopos. Jaunuolynai sudaro 46%, pusbrandžiai medynai 22%, pribręstantieji 18%, brandieji 14%. Vid. amžius 37 metai, vid. bonitetas II,1, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 118 ktm/ha, vid. prieauga 3,2 ktm/ha. Miške gausu įv. rūšių paparčių. Yra briedžių, stirnų, šernų, lapių, usūrinių šunų, pilkųjų ir baltųjų kiškių, kiaunių, voverių, jerubių, slankų, Beržėje — ūdrų. Miškas eksploatacinis. Per metus iškertama apie 4700 ktm. I pasaul. karo metais L. m. buvo labai iškirstas; miške veikė 3 lentpiūvės. D. Tėvynės karo metais partizanai ties L. m. tris kartus susprogdino geležinkelį. 1941 hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai miške nužudė apie 700 taryb. piliečių.

LIAŨGMINAS Jonas [apie 1875 netoli Akmenės — 1918] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Įsikūrus LSDP, buvo jos narys. Dirbo Rygos g-lose. Dalyvavo 1905—1907 revoliucijoje. Apkaltintas provokatoriaus nužudymu Joniškyje, 1907 Vilniuje nuteistas mirti (vėliau mirties bausmė pakeista 20 metų katorgos). Kalėjo Šiauliuose, Vilniuje, Šliselburge. 1917 išėjo į laisvę, įsijungė į rev. veiklą, įstojo į Komunistų partiją. Žuvo, kovodamas su baltagvardiečiais Rusijoje.

LIAŨKSMINAS Žygimantas [1597 Žemaitijoje — 1670.IX.11 Vilniuje] — pedagogas, vadovėlių autorius, jėzuitas. Nuo 1616 studijavo Vilniaus un-te. 3 metus dėstė jame filosofiją ir retoriką. 1638 įgijo filosofijos, 1642 teologijos daktaro laipsnius. Buvo Plocko, Polocko ir Kražių kolegijų rektorius, Vilniaus un-to vicerektorius, vėliau vicekancleris. Be religinio turinio veikalų, parašė lot. kalba retorikos veikalą „Iškalbingumo praktika, arba retorikos meno taisyklės" (1648; XII leid. 1732), pirmą Lietuvoje išleistą graikų k. gramatiką (1655), muzikos vadovėlį (1667, II leid. 1693).

Lit.: J. Tijūnėlytė, Žygimantas Liauksminas.—„Literatūra", t. 5, V., 1963; V. Jurkštas, Pirmasis lietuvių muzikos teoretikas.—„Mokslas ir gyvenimas", 1963, Nr. 5; V. Jurkštas, Senieji lietuvių muzikai. — „Kultūros barai", 1966, Nr. 6.

LIÁUŠIAI — kaimas Ukmergės rj., Šešuolių apyl., 15 km į r. nuo Ukmergės, prie kelio į Molėtus; kolūkio centras. 127 gyv. (1959). Pr. m-la, kultūros namai, biblioteka.

LỸBERIS Antanas [g. 1909.XI.6 Ėriškiuose (Panevėžio rj.)] — kalbininkas, žodynininkas, filologijos mokslų kandidatas (1959). 1932—41 dirbo „Lietuvių kalbos žodyno" redakcijoje. 1939 baigė Kauno un-tą. Nuo 1942 Prienų g-jos mokytojas, nuo 1946 direktorius. 1947—52 Liet. kalbos in-to, nuo 1952 Liet. kalbos ir literatūros instituto moksl. bendradarbis. Parengė pusę „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno" (1954) rankraščio, „Lietuvių kalbos rašybos žodyną mokykloms" (1956). Išleido „Lietuvių kalbos sinonimų žodyną" (1961) ir „Lietuvių-rusų kalbų žodyną" (1962). Su kitais redagavo „Lietuvių kalbos žodyną" (t. 1—7); žodyno kartotekai surinko keliolika tūkstančių žodžių. Paskelbė straipsnių kalbos kultūros, leksikos, terminologijos klausimais.

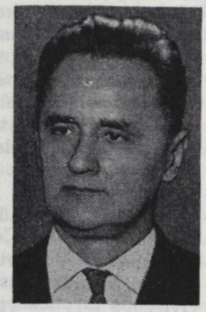

LÌBERIŠKIS — kaimas Panevėžio rj., Naujamiesčio apyl., 3 km į š. v. nuo Naujamiesčio; parodomojo ūkio centras. 188 gyv. (1959). Per kaimą teka Šuoja (Kiršino intakas). Lentpiūvė, mechaninės dirbtuvės, parduotuvė, valgykla, vaikų darželis (nuo 1961), kultūros namai (nuo 1960), biblioteka (nuo 1946). 1951 kaime rastas Žečpospolitos, Danijos, Brandenburgo ir kt. šalių XVII a. pr. sidabrinių monetų lobis. Dalis lobio pateko į Istorijos-etnografijos muziejų Vilniuje.

LIBERUM VETO [lot. *liberum* — laisvas, *veto* — draudžiu] — Žečpospolitos seimo atstovų teisė nutraukti seimo posėdį ir anuliuoti jo nutarimus. Šiai teisei atsirasti sudarė sąlygas po Liublino unijos (1569) įsigalėjęs paprotys priimti seimo nutarimus visais balsais (1569—1652 buvo apie 60 seimų; 13 jų dėl L. v. iširo). Kad įstatymas įsigaliotų, jam turėjo pritarti visi seimo atstovai, senatoriai ir karalius. XVIII amžiuje L. v. teise dažnai nutraukiami seimai nieko nebegalėjo nutarti, ir valstybėje įsigalėjo feod. anarchija. L. v. panaikino Ketverių metų seimas (1789—92), nustatydamas, kad seimo nutarimai turi būti priimami paprasta balsų dauguma.

LỸBIŠKIAI — kaimas Jurbarko rj., Varlaukio apyl., 9 km į p. r. nuo Skaudvilės, prie Radviliškio—Sovetsko geležinkelio ir Jurbarko—Skaudvilės kelio. 301 gyv. (1959). P. r. pakraščiu teka Upyna (Šešuvies intakas), š.— Upynikė (Trišiūkštės intakas). „Lietuvos Ž. ū. technikos" remonto dirbtuvės, Varlaukio glžk. stotis, ryšių skyrius, pr. m-la (nuo 1951), biblioteka (nuo 1955). 4 km į v. nuo kaimo yra Lybiškių glžk. stotis.

LIBRÈTAS [it. *libretto* — knygelė] — muzikinio draminio kūrinio *(operos, operetės, oratorijos)* žodinis tekstas, paprastai parašytas eilėmis; literatūrinis *baleto* scenarijus. L. yra muzikinio sceninio veikalo lit. pagrindas, glaudžiai susijęs su muzika (libretistai kuria, bendradarbiaudami su kompozitoriais), dažnai neturįs savarankiškos lit. vertės. Pradiniu operos vystymosi laikotarpiu (XVI—XVIII a.) libretų kūrėjai nebuvo žymūs rašytojai. Tik nuo XIX a. ėmė rastis libretų, pasižyminčių didesne poet. verte.

Pirmąjį liet. L. („Kame išganymas?", 1895) parašė Maironis, bet muzika pagal tą L. nebuvo sukurta. Pirmajai liet. operai — M. Petrausko „Birutei" (past. 1906) — L. parašė G. Landsbergis-Žemkalnis. M. Petrauskas, S. Šimkus daugelio savo operų bei operečių libretus sukūrė patys, remdamiesi anksčiau parašytais lietuvių ar kt. tautų rašytojų kūriniais (M. Petrauskas operos „Eglė žalčių karalienė" L.— pagal A. Fromo-Gužučio, operetės „Šienapiūtė" — pagal K. Jasiukaičio, „Apvesdinkite ir mane"— pagal A. Ostrovskio siužetą). Kai kurioms M. Petrausko operetėms („Velnias išradėjas", „Šventoji naktis") libretus parašė P. Bukšnaitis. Burž. santvarkos metais pastatytų liet. operų libretus sukūrė K. Inčiūra („Gražina"— pagal A. Mickevičiaus poemą, komp. J. Karnavičius; „Trys talismanai", komp. A. Račiūnas), B. Sruoga („Radvila Perkūnas", išl. 1935, komp. J. Karnavičius), S. Santvaras („Pagirėnai", komp. S. Šimkus). Taryb. metais išaugus liet. operai, baletui, operetei, pakilo ir libretų meninis lygis, paįvairėjo jų tematika. Pagal literatūrinius bei tautosakinius siužetus parašyti operų libretai: J. Gustaičio „Vaiva" (pagal V. Krėvės lit. padavimą, komp. V. Klova, past. 1956), J. Mackonio „Dalia" (pagal B. Sruogos dramą, komp. B. Dvarionas, past. 1957), I. Mikšytės ir P. Keidošiaus „Paskenduolė" (pagal A. Vienuolio apsakymą, komp. V. Baumilas, past. 1957), P. Raščiaus ir V. Grivicko „Frank Kruk" (pagal P. Cvirkos romaną, komp. B. Gorbulskis, past. 1959), J. Lapašinsko „Rožės žydi raudonai" (pagal A. Bieliausko romaną, komp. V. Baumilas, past. 1967). Istorine bei taryb. gyvenimo tematika parašyti operų ir operečių libretai: J. Gustaičio, P. Keidošiaus ir A. Venclovos „Marytė" (komp. A. Račiūnas, past. 1953), L. Janušytės ir J. Mackonio „Auksinės marios" (komp. A. Belazaras, past. 1955), J. Mackonio „Pilėnai" (komp. V. Klova, past. 1955), „Saulės miestas" (komp. A. Račiūnas, past. 1965) ir „Du kalavijai" (komp. V. Klova, past. 1966), J. Gus-

taičio „Duktė" (komp. V. Klova, past. 1958), V. Bložės „Meilė ir skarda" (komp. B. Gorbulskis, past. 1959), G. Astrausko ir K. Šilgalio „Kryžkelėje" (komp. V. Paltanavičius, past. 1967), A. Kalinausko ir E. Matuzevičiaus „Paklydę paukščiai" (komp. V. Laurušas, past. 1967). Baletų „Ant marių kranto" (past. 1953) ir „Audronė" (past. 1956) libretus parašė baletmeisteris V. Grivickas, o „Eglės žalčių karalienės" (pagal liaudies pasaką ir S. Nėries poemą, past. 1960) — komp. E. Balsys.

LICHTÁITĖ Rocha [**Ulevičienė**; g. 1909. VIII.10 Molėtuose] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš smulkių prekybininkų. 1925—32 mezgėja. 1926 įstojo į LKJS, buvo komjaunimo kuopelės Molėtuose sekretorė, Molėtų vls. k-to narė. Nuo 1930 Komunistų partijos narė. 1932 už kom. lit-ros platinimą suimta ir 1933 nuteista 5 metus kalėti. Kalėjo Utenoje, Panevėžyje, Kaune ir Zarasuose. Nuo 1938 gyveno Kaune. Už dalyvavimą 1939.X.11 antifaš. demonstracijoje Kaune kalinta Dimitravo priverčiamojo darbo stovykloje. 1940 dirbo kartono f-ke Kaune, vėliau adm. darbą. 1941—44 vaikų darželio auklė, o vėliau vedėja Totorijos ATSR. 1945 grįžo į Lietuvą. Nuo 1952 pensininkė.

LÌCHTAS Berelis [1908 Molėtuose — 1941.VI Rokiškyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Skardininkas. Kilęs iš smulkių prekybininkų. 1926 Molėtuose įstojo į LKJS. 1928.XII gabeno neleg. lit-rą, buvo Kaune suimtas ir 1930 nuteistas 6 metus kalėti; kaip nepilnamečiui bausmė sumažinta iki 4 metų. 1930—1937 Komunistų partijos narys. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

LÌCHTAS Berelis [1913 Molėtuose — 1941 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Batsiuvys. Kilęs iš darbininkų. 1930 įstojo į LKJS, pogr. darbą dirbo Molėtuose. 1936 už neleg. lit-ros gabenimą nuteistas 6 metus kalėti. Kalėjo Raseiniuose. Nuo 1940 gyveno Kaune. Hitlerininkų nužudytas.

LÌCHTAS Lipmanas [1910.X Molėtuose — 1941 pab. prie Maskvos] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Stalius. Kilęs iš darbininkų. 1932 įstojo į LKJS. Nuo 1934 Komunistų partijos narys. Gyveno Kaune, dirbo Sragovičiaus baldų f-ke. 1933 kalintas už demonstracijos prieš „Reichstago padegėjų" teismą Leipcige organizavimą. 1936 už rev. veiklą nuteistas 5 metus kalėti. Kalėjo Kaune. 1940—41 stalius baldų f-ke Kaune. 1941 pab. Raudonosios Armijos latvių junginio karys. Žuvo fronte.

LICIŠKĖNAI — kaimas Prienų rj., Jiezno apyl., 3 km į r. nuo Jiezno, prie kelio į Vilnių. 260 gyv. (1959). 1866 kaime buvo 271 gyv.

LICKĒVIČIUS Janas [nuo 1920 **Levandovskis**; 1898.VIII.6 Vilniuje — 1937.X.8 Maskvoje] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Elektromonteris. Kilęs iš darbininkų. 1918.VI Vilniuje įstojo į Komunistų partiją. 1919 Vilniaus rev. tribunolo teismo-tardymo komisijos narys. 1919.V burž. Lenkijos valdžios suimtas, kankintas ir kalintas Vilniuje. 1920.III, Lenkijai ir Tarybų Rusijai pasikeitus polit. kaliniais, išvyko į Tarybų Rusiją. Dirbo valstybės saugumo sistemoje Maskvoje ir kitur. Žuvo, neteisėtai represuotas asmenybės kulto sąlygomis. 1956 reabilituotas.

LICKĒVIČIUS Juozas [1874.XI.8 Vilniuje — 1938.XI.27 Minske] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Batsiuvys. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1905 Lietuvos Socialdemokratų partijos narys. Nuo 1918.IV pirmosios Vilniuje kom. kuopelės narys, Lietuvos ir Baltarusijos Socialdemokratų darbininkų partijos, 1918.VIII.14 pasivadinusios Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partija, laikinojo Centro Biuro narys. LKP I suvažiavimo delegatas. Nuo 1918.XII Vilniaus darbininkų atstovų tarybos narys. 1919 dirbo Tarybų valdžios įstaigose. Lietuvos Tarybų suvažiavimo (1919.II.18—20) išrinktas respublikos Tarybų Centr. Vykd. K-to nariu. 1919.IV paskirtas Lietuvos ir Baltarusijos Socialistinės Tarybų Respublikos Gynybos tarybos ypatinguoju įgaliotiniu Giedraičiuose (Molėtų rj.). 1921—35 valstybės saugumo darbuotojas Minske. Žuvo, neteisėtai represuotas asmenybės kulto sąlygomis. 1965 reabilituotas.

LICKĒVIČIUS Mečislovas [**Višnevskis**; 1901.III.2 Vilniuje — 1924.X.6 Maskvoje] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1918 pab. įstojo į LKP, vykdė pogrindžio sąlygomis LKP CK pavedimus, prisidėjo prie darbininkų streikų organizavimo. Vok. okupantų kalintas. 1919 pr. dirbo LKJS CK, buvo Libknechto komjaunimo būrio kovotojas. Nuo 1919.VI dirbo adm. darbą Gomelyje, Smolenske, Maskvoje.

LIČIŪNAI — kaimas Pasvalio rj., Krinčino apyl., 8 km į r. nuo Pasvalio; kolūkio centras. 202 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Ješmuo (Mūšos intakas). Kultūros namai (nuo 1961). Ist. šaltiniuose 1596 minimas L. dvaras. Burž. nacionalistai 1945 Ličiūnuose nužudė apylinkės sekretorių J. Kuprį ir du L. gyventojus.

LIČKŪTĖ Aldona [**Jusionienė**; g. 1928. II.13 Kaune] — dailininkė. 1952 baigusi

Dailės in-to keramikos f-tą, dirba šio in-to dėstytoja (nuo 1965 docentė). Nuo 1954 dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose, t. p. taryb. dailės parodose užsienyje. Sukūrė dekoratyvinės keramikos dirbinių (plokščių, lėkščių, pano, vazų, vazelių), buitinių servizų, žvakidžių ir kt. Kūriniai pasižymi originalia forma, savitu liet. liaudies meno tradicijų interpretavimu. Siužetinėms lėkštėms ir plokštėms būdingas lakoniškas reljefinis piešinys.

Aldona Ličkutė. Plokštė „Motina ir duktė", keramika, 1961

Kūriniai: dekoratyviniai pano „Į dainų šventę" (1957), „Jaunosios paukštininkės" (1965); dekoratyvinės lėkštės „Žuvys" (1957), „Sadutė", „Subatos vakarėlį" (1960); plokštės „Motina ir duktė" (1961), „Paukščiai", plokštė su dviem figūromis (1962), „Raitelis", „Žvejai" (1963), „Tulpės", „Gaidys ir višta", „Broliukai" (1965); dekoratyvinis komplektas interjerui (1964); reljefinės plokštės interjerui (1965); keraminis bareljefas „Perkūnas" (1965); dekoratyvinės figūrėlės „Draugės" (1963), „Mergaitės" (1965); piestos pavidalo vaza (1963), kampuota vaza, rutulio pavidalo vaza, dviejų dekoratyvinių vazų komplektas (1965); dekoratyvinės, suvenyrinės vazelės (1965), ir kt.

Lit.: Taikomoji-dekoratyvinė dailė, V., 1965 [T. Adomonio, S. Pinkaus įvadinis straipsnis].

LYDĒKIS — ežeras Utenos rj., Vyžuonų miestelio p. r. pakraštyje. Plotas 39 ha, ilgis 1450 m, didž. plotis 1020 m. Kranto linija labai vingiuota. Krantai daugiausia neaukšti. Per L. teka Vyžuona (Šventosios intakas). Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 16,5 kg/ha.

LYDĒKOS. Lietuvoje lydeka *(Esox lucius)*, kaip ir kuoja bei ešerys, dažna visuose vidaus vandenyse. Neršia balandžio pirmojoje pusėje, kartais kovo antrojoje pusėje. 1953—62 versloviniu būdu būdavo sugaunama nuo 379 iki 1136 cnt per metus; 1966 sugauta 1120 cnt (4,5% visų versloviniu būdu vidaus vandenyse sugautų žuvų pagal svorį), iš jų 61,9% ežeruose ir 33,0% Kuršių mariose. Veisiamos ir dirbtiniu būdu: 1964 L. lervų įveista 5159 ha ploto versloviniuose ežeruose, šiųmetukų 3084 ha. Realizuojamos šviežios ir šaldytos.

Lit.: **T. Ivanauskas** [ir kt.], Lietuvos gėlųjų vandenų žuvys, V., 1956; **J. Didžiulytė,** Lydekos (*Esox lucius* L.) mityba Galvės ir Skaisčio ežeruose.—„VVU mokslo darbai", t. 19, V., 1958; **Б. Багджюс,** Материалы по промыслово-биологической характеристике щуки (*Esox lucius* L.) залива Куршю Марёс.— „LTSR MA darbai", 1959, B 1.

LỸDIS Kazys [g. 1912.II.25 Šiaudinėje (Akmenės rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. 1935 Virbalyje įstojo į LKP. Platino kom. lit-rą Vilkaviškio ir Šakių apskrityse.

1936 jo bute buvo laikomas hektografas, spausdinami atsišaukimai. 1936 LKP Virbalio parajonio k-to sekretoriaus pavaduotojas, sekretorius. T. p. metais suimtas ir 1937 nuteistas 9 metus kalėti. Kalėjo Kaune. 1940—41 adm. ir part. darbuotojas Kaune, Marijampolėje. 1942—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1944—57 part. ir adm. darbuotojas Marijampolėje, Alytuje, Pagėgiuose, Pakruojyje, Kuršėnuose, Biržuose, Kelmėje. 1947—49 mokėsi Resp. part. m-loje. Pensininkas.

LỸDUMO RÃGAS — smėlio pusiasalis Kuršių nerijoje, 3 km į š. nuo Pervalkos. Ilgis 250—300 m, plotis 600 m. Apaugęs beržais ir karklų krūmais. Susidarė, nugriuvus vėjo pustomai kopai į marias. L. r. krantuose buvo marių mergelio (gitijos) išeigų.

LYDUÕKIAI — kaimas Ukmergės rj., 12 km į r. nuo Ukmergės, prie Vidiškių—Želvos kelio; apylinkės centras. 129 gyv. (1959). Parduotuvė, felčerių-akušerių punktas, aštuonmetė mokykla (1911—44 pradinė, 1944—52 prog-ja, 1952—62 vidurinė), biblioteka. Ist. šaltiniuose 1499 minimas L. dvaras. 1623 Lyduokiuose pastatyta mūrinė bažnyčia.

LÝDUVĖNAI — miestelis Raseinių rj., Šiluvos apyl., 15 km į š. nuo Raseinių. 282 gyv. (1959). Išsidėstęs Dubysos deš. kranto apatinėje terasoje, prie Dratvinio žiočių. Plano struktūra radialinė; pagr. kelių susikirtime keturkampė aikštė. Pro L. eina Radviliškio—Sovetsko glžk.; prie miestelio yra geležinkelio tiltas per Dubysos slėnį — vienas aukščiausių ir ilgiausių Lietuvoje. Keliai jungia L. su Raseiniais, Šiluva, Kelme. Miestelį iš visų pusių supa miškas. Yra ryšių skyrius, vid. m-la (iki 1947 pradinė, 1947—52 septynmetė), felčerių-akušerių punktas (nuo 1950). L.— sena gyvenvietė. Dubysos kair. krante, L. kapinių teritorijoje, iki 1955 buvo keli III—IV a. pilkapiai ir 2 apeiginiai dubenuoti akmenys. Į p. v. nuo L., Lyduvėlės deš. krante, yra krantinio tipo piliakalnis, turįs 800 m² aikštelę ir priešpilį. Į v. nuo jo, Lyduvėlės kair. krante, yra kitas, mažesnis, krantinio tipo piliakalnis. Ist. šaltiniuose L. dvaras minimas nuo XV a. pabaigos. 1558 Žygimantas Augustas suteikė privilegiją prie dvaro kurti miestelį, rengti jame savaitinius turgus ir laikyti smukles. 1594 L. dvaro inventoriuje minimas L. valsčius bei miestelis, kuriame esanti nauja bažnyčia, vaitas, gyvenančios 36 šeimos. L. pažymėti 1613 Lietuvos žemėlapyje. XVII—XVIII a. miestelis išauga, jame gyveno nemaža prekybininkų. 1841 buvo 283 gyventojai. 1905 L. apylinkių valstiečiai ir ž. ū. darbininkai dalyvavo rev. judėjime. L. apylinkėse kurį laiką veikė baudžiamoji ekspedicija. 1923 miestelyje buvo 547 gyv. Vok. fašistai ir vietiniai burž. nacionalistai 1941 prie Dubysos, netoli L., nužudė apie 300 taryb. piliečių, jų tarpe dalį L. gyventojų. 1944 išbėgdami okupantai susprogdino L. tiltą (po karo atstatytas).

LỸDUVĖNŲ MIŠKAĨ — miškų masyvas Raseinių rj., 8 km į š. nuo Raseinių, Dubysos deš. krante. Priklauso Raseinių miško pramonės ūkio Padubysio girininkijai. Plotas 1959 ha; medynų 1770 ha. Masyvas apie 9 km ištįsęs iš š. v. į p. r.; per vidurį, kur iš p. v. įsiterpęs Pušynpelkis, susmauktas. Š. v. dalį sudaro Gedvilų (134 ha), Gumbinių (140 ha), Pušynpelkio (80 ha), Būdų-Gumbinių (151 ha) ir Lyduvėnų (370 ha) miškai; p. r. dalį Godlaukės (382 ha), Velpėsių (48 ha), Godlaukės-Velpėsių (118 ha), Plauginių (335 ha) ir Bedančių (198 ha) miškai. Reljefas banguotas; Dubysos slėnio šlaitai išraižyti trumpų Dubysos intakų ir erozinių griovų. Dirvožemiai jauriniai, mažai bei vidutiniškai sujaurėję, gliejiški, priemoliniai. Medynai daugiausia savaiminės kilmės. Eglynų (daugiausia kiškiakopūstinių bei ilgasamanių) yra 48%, beržynų 18%, baltalksnynų 15%, drebulynų 11%, juodalksnynų 5%, uosynų ir skroblynų 2%, pušynų 1%. Jaunuolynai sudaro 23%, pusbrandžiai medynai 57%, pribręstantieji 7%, brandieji 13%. Medynų vid. amžius 39 metai, vid. bonitetas I, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 182 ktm/ha, vid. prieauga 4,6 ktm/ha. Yra stirnų, šernų, lapių, usūrinių šunų. Masyvo p. r. dalis (857 ha) įeina į Raseinių miesto žaliąją zoną, š. v. dalis, per kurią eina Radviliškio—Sovetsko glžk.,— į geležinkelio (159 ha) ir Dubysos (264 ha) apsauginių miškų juostas, likusi dalis (490 ha) — eksploatacinė. Masyvo pakraščiuose įsikūrę Gedvilų, Gumbinių, Būdų, Godlaukės, Velpėsių, Plauginių, Bedančių kaimai, o šiaurėje, prie Dubysos,— Lyduvėnai. D. Tėvynės karo metu Lyduvėnų miškuose veikė partizanų „Keršytojo" būrys.

LIEDÁITIS — ežeras Švenčionių rj., 6 km į p. v. nuo Kaltanėnų. Plotas 26,5 ha. Ežeras ovalus, ištįsęs iš š. į p.; ilgis 750 m, didž. plotis 480 m, kranto linijos ilgis 1980 m. Krantai, išskyrus š. r., žemi, pelkėti, š., v. ir p.— miškingi. Išteka upelis į Liedžio ež. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 4 kg/ha.

LÍEDAS — upė Kėdainių rj., Šušvės deš. intakas. Ilgis 21 km, baseino plotas 34 km². Prasideda 3 km į p. nuo Pernaravos. Teka į r. Įteka į Šušvę 15,5 km nuo jos žiočių, priešais Josvainius.

LÍEDIS — **1.** Ežeras Švenčionių rj., 5 km į p. v. nuo Kaltanėnų. Plotas 66 ha, ilgis 1150 m, didž. plotis 960 m, kranto

Liedis 1

linijos ilgis 3250 m. Krantai (išskyrus vakarinį) žemi, miškingi, š., š. r. ir p.— pelkėti. Į L. įteka bevardis upelis, išteka Liedelė (Kiaunos intakas). Prie ežero įsikūrusi Antaliedė. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 8,8 kg/ha.

2. Ežeras Zarasų rj., 1 km į š. r. nuo Antalieptės. Plotas 17,5 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 940 m, didž. plotis 230 m, kranto linijos ilgis 2150 m. Krantai daugiausia aukšti, statūs, žvyringi. Išteka Liedelė (Šventosios intakas). Prie L. įsikūrę Kuiteniai.

LIEJININKỸSTĖ. Jau apie XVI a. pr. m. e. baltų gentys naudojo spalvotųjų metalų gaminius (papuošalus, ginklus, darbo įrankius), kurių dalis gaminta liejimo būdu. Jie daugiausia buvo liejami iš bronzos (žalvario); vėliau naudotas ir alavas, rečiau sidabras. Žaliavą spalvotųjų metalų gaminiams lieti baltai pirkdavosi, o geležį lydė iš vietinės balų rūdos (dirbiniai iš geležies buvo ne liejami, o kalami). Lietuvoje geležis buvo išgaunama ir apdirbama iki XIX a. pab., daugiausia krašto pietuose — Rūdninkų girioje, apie Valkininkus, Varėną, Daugus, Kazlų Rūdą.

Liejininkystė. Ketaus liejykla „Centrolitas" Kaune

L. smarkiai išsivystė, pradėjus gaminti šaunamuosius ginklus (ypač patrankas ir sviedinius). Didelės patrankų liejyklos XVI—XVII a. buvo Vilniuje, Valkininkuose, Kaune. Lietuvoje buvo liejami ir varpai bažnyčioms. Didžiausia varpų liejykla buvo Vilniuje. Pagr. darbus liejyklose feod. laikotarpiu dirbo baudžiauninkai, kuriems vadovavo vietiniai meistrai, bet stambesnių dvarų bei miestų įmonėse dirbo ir iš užsienio pakviestų meistrų.

Po baudžiavos panaikinimo, prasidėjus pramonės kilimui, lydyti geležį iš vietinės balų rūdos pasidarė netikslinga: per brangu buvo rūdą kasti, ją ruošti, gabenti, lydyti ir toliau liejinius apdirbinėti smulkiose įmonėse. Be to, ir vietiniai rūdos ištekliai buvo per menki besivystančiai pramonei. Todėl XIX a. antrojoje pusėje nustota lieti geležį iš vietinės rūdos. Liejyklas pradėta koncentruoti miestuose. Žaliava liejykloms tapo metalurgijos g-lose išlydytas ketus (įvežamas daugiausia iš Vokietijos). Didžiausios to meto liejyklos buvo f-kuose „Minerva", „Mars", brolių Šmitų metalo ir mašinų f-ko liejykla (Kaune), Cimermano ketaus liejimo įmonė (Vilniu-

je), Zubovo ir Ko mechaninė ir ketaus liejimo įmonė (Šiauliuose). 1913 Lietuvoje veikė 12 didesnių metalo liejimo cechų, kuriuose dirbo apie 650 darbininkų. Visos įmonės gamino apie 12 000 t liejinių per metus. Pagr. produkcija buvo ž. ū. mašinų dalys, maniežai, krosnių liejiniai. Didžioji dalis produkcijos buvo išvežama į kt. gubernijas. Po I pasaul. karo, netekusi Rusijos realizavimo rinkų, Lietuvos L. ėmė nykti. Stambiose liejyklose gamyba sumažėjo keliolika kartų. Įsikūrė keletas naujų liejyklų, bet jos buvo labai mažos. 1939 Lietuvoje veikė 14 ketaus liejimo cechų, kurie gamino apie 2000 t liejinių per metus.

Atkūrus 1940 Tarybų valdžią Lietuvoje, buvo numatytos priemonės L. sparčiai vystyti, bet hitlerinės Vokietijos užpuolimas sutrukdė jas įgyvendinti. Karo metu smarkiai nukentėjo „Metalo", „Nemuno" ir kt. g-lų liejyklos. Tuoj po karo buvo pradėta plėsti ir rekonstruoti senąsias liejyklas. Sparčiai vystantis mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonei, pastatyta daug naujų stambių liejyklų: „Žalgirio" staklių g-loje, dažymo aparatų ir kuro aparatūros g-lose (Vilniuje), „Kaitros" g-loje (Lentvaryje), Baltijos laivų statykloje, laivų remonto įmonėje (Klaipėdoje) ir kt. įmonėse. Didžiausia Lietuvos liejykla „Centrolitas" pastatyta Kaune. Iš viso Lietuvoje veikia 42 liejyklos, liejimo cechai ir barai, gaminantys ketaus, plieno ir spalvotųjų metalų (aliuminio, bronzos) liejinius. Pagr. produkcija — detalės staklių gamybos, laivų statybos, elektrotechnikos pramonės įmonėms, atsarginės dalys traktoriams, automobiliams, žemės ūkio mašinoms, santechnikos įrengimai, ūkinės-buitinės paskirties reikmenys. 1966 Tarybų Lietuvos įmonėse buvo pagaminta 88 400 t ketaus, 2800 t plieno.

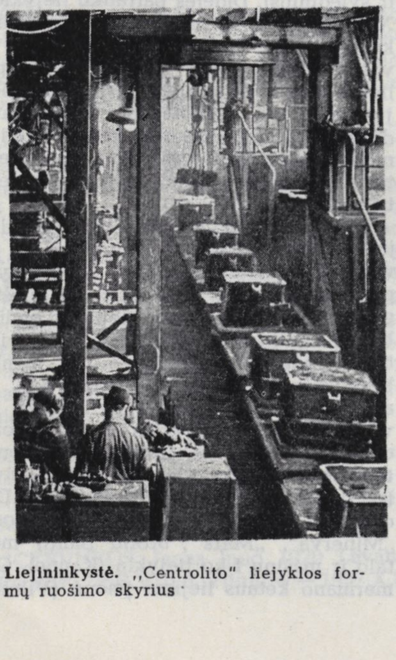

Liejininkystė. „Centrolito" liejyklos formų ruošimo skyrius

LIĖKĖ — upė Šakių ir Kauno rj., Nemuno kair. intakas. Ilgis 21 km, baseino plotas 56 km^2. Prasideda Jančių apylinkėse. Teka į š. r. pro Lekėčius. Įteka į Nemuną 182 km nuo jo žiočių, ties Šėtijais, 3 km į p. nuo Vilkijos. Intakai: Liekaitis ir Rūdynupis (abu deš.). Vid. nuolydis 227 cm/km. Slėnis 220—250 m pločio; šlaitų aukštis aukštupyje 3—10 m, žemupyje 15—30 m. Vid. debitas žiotyse 0,30 m^3/s. Zizuose, 4 km nuo žiočių, prie L. yra vandens malūnas.

LIĖLEŽERIS, Gudelių ežeras, — ežeras Panevėžio rj., 4,5 km į v. nuo Ramygalos. Plotas 28 ha. Ežeras ovalus; ilgis 835 m, didž. plotis 470 m. Krantai lėkšti, pelkėti, apaugę mišku. Ežeras skirtas mėgėjiškai žūklei.

LIĖLIUS — ežeras Prienų rj., 4 km į p. r. nuo Stakliškių. Plotas 14 ha. Ežeras ištįsęs iš š. į p.; ilgis 540 m, didž. plotis 275 m, kranto linijos ilgis 1400 m. Krantai žemi, š. ir p.— pelkėti. Įteka bevardis upelis, išteka Lielelė (Verknės intakas). Prie L. įsikūrusios Gripiškės.

LIĖLUKAS — ežeras Varėnos rj., 9 km į v. nuo Valkininkų, 2 km į v. nuo Vilniaus—Gardino geležinkelio. Plotas 114 ha, didž. gylis 9,7 m. Ežeras rininis, ištįsęs iš v. į r.; ilgis 2750 m, didž. plotis 520 m. Kranto linija stambiai vingiuota, jos ilgis 6630 m. Krantai daug kur pelkėti. Įteka Graužinė, išteka Lielukas (Spenglos intakas). Prie L. yra Palielukio kaimas. Ežeras verslovinis.

LÍEPA Pranas [g. 1910.III.10 Ylakiuose (Skuodo rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1931 Komunistų partijos narys. 1933 už rev. veiklą buvo suimtas, adm. tvarka kalintas ir ištremtas į Šiaulius policijos priežiūron. 1940—41 adm. darbuotojas Telšių ir Tauragės aps. 1941 evakavosi į Gorkį, vėliau tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. Fronte buvo sužeistas. 1945—55 adm. darbuotojas Telšiuose, Vilniuje, Alytuje ir kitur. 1955—62 tarnautojas Vilniuje. Pensininkas.

LÍEPA Teodoras [1877 — 1906.II.11 netoli Žagarės] — 1905—07 revoliucijos dalyvis. Mūrininkas. Kilęs iš darbininkų. 1904 įsijungė į rev. judėjimą. 1905 vadovavo Žagarės apylinkės dvarų ž. ū. darbininkų streikui. Latvijos Socialdemokratų darbininkų partijos būrelio, vėliau jos Žagarės org-jos apylinkės kaimų centro narys. Buvo suimtas, kankintas. 1905.X išėjęs iš kalėjimo, išrinktas Žagarės liaudies milicijos viršininku. 1905 pab. dragūnams užpuolus Žagarę, su ginkluotu milicijos būriu pasitraukė į mišką; 1906.I kautynėse su dragūnais sunkiai sužeistas, mirė nuo žaizdų.

LÍEPA. Lietuvoje auga 1 savaiminė L. rūšis — mažalapė L. *(Tilia cordata)* — ir keletas introdukuotų.

MAŽALAPĖ L. užauga iki 28—30 m aukščio. Ji — viena fenologinio stebėjimo Lietuvoje objektų; pradeda žydėti vid. VII.1—VII.10, vaisiai prinoksta rugsėjo pab. Senos L. užsikrečia šerdies puviniu (jį sukelia kempinis grybas), nuo kurio medžiuose susidaro drevės. Miškuose dažniausiai auga mišriai su egle, pušimi, ąžuolu, skroblu, guobiniais. Mažai bėra likę grynų liepynų ir medynų, kuriuose L. vyrauja. Daugiausia liepynų yra Kapsuko, Ukmergės, Alytaus, Prienų, Širvintų, Pasvalio ir Kauno apylinkėse. Geriausiai auga derlinguose, drėgnokuose ir drėgnuose priesmėlio ir priemolio dirvožemiuose. Medynų, kuriuose ji vyrauja, yra apie 500 ha. Jų vid. bonitetas I,7, vid. skalsumas 0,67, vid. prieauga 3,4 ktm/ha, didž. tūris 410 ktm/ha (Balbieriškio miške, Prienų rj.). 1945—66 miškuose pasodinta daugiau kaip 140 ha liepynų. 14 didelių ir senų L. paskelbta gamtos paminklais.

Sagavo **liepa** (Lazdijų rj.) — gamtos paminklas

Kasmet pagaminama apie 1000 ktm L. medienos; ji sunaudojama stalių dirbiniams, drožiniams, kurui. Iš L. žiedų gaminami vaistai. Mažalapė L. labiau už kitas L. rūšis paplitusi dekoratyviniuose želdiniuose. Ja nusodinta daugelis gatvių, kelių. L.— liet. liaudies mėgstamas medis. Dainose jis simbolizuoja mergelę. Iš jos vardo kilę nemaža vietovardžių (Liepgiriai, Lieplaukė), pavardžių (Liepa, Liepinis). 1588 Lietuvos Statutas varžė liepų kirtimą bei vartojimą, už tų suvaržymų pažeidimus nustatė pabaudas; liepų karnoms buvo leidžiama nusikirsti tik savo reikalams ir tik tiek, kiek galima išsinešti, o ne išsivežti vežimais. Iš L. medienos buvo daromi įv. daiktai, pvz., medaus bei sviesto indai, šaukštai, o iš karnos — sietai, virvės, pintinės. Dar XIX a. antrojoje pusėje L. karna buvo plačiai naudojama apavui (vyžoms) gaminti, o nuluptos šakos (liepkauliai) — balanoms (šviesai).

INTRODUKUOTOS L., dažniau pasitaikančios dekoratyviniuose želdiniuose: didžialapė L. *(T. platyphylla;* pradeda žydėti vid. VI.25—VII.5; labai vertinama jos karpytalapė forma *T. p.* f. *laciniata),* paprastoji L. *(T. vulgaris),* grakščioji L. *(T. euchlora),* sidabrinė L. *(T. tomentosa).* Didžialapė, mažalapė ir grakščioji liepos ypač reikšmingos bitininkystei, nes, viena po kitos žydėdamos, gerokai pailgina medunešį.

Lit.: **A. Minkevičius,** Lentelės liepoms apibūdinti.—„Mūsų girios", 1958, Nr. 8; **M. Jankauskas,** Liepos Lietuvos miškuose, parkuose

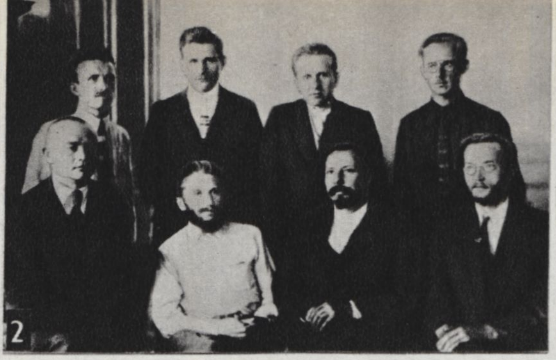

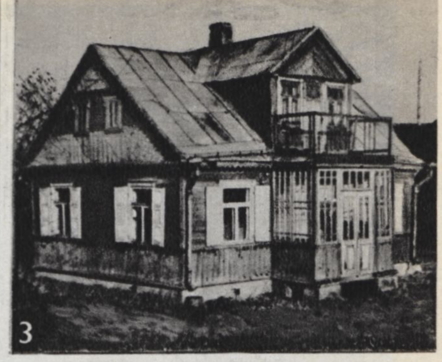

LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJA

1. Namas (Vilniuje), kuriame 1918.X.1 įvyko LKP I suvažiavimo pirmasis posėdis. **2.** LKP IV suvažiavimo (1924) delegatų grupė. **3.** Namas (Kaune), kuriame 1926 vyko LKP III konferencija. **4.** Pogrindinė LKP CK spaustuvė „Kova" Kaune (1927—28). **5.** LKP pogrindinės spaudos (1920—40) pavyzdžiai. **6.** Lietuvos partizaninio judėjimo vadovų ir organizatorių grupė LKP VI suvažiavime (1949). **7—8.** LKP XV suvažiavimas (1966) Vilniuje. **9.** LKP delegatų, atvykusių į TSKP XXIII suvažiavimą (1966), grupė Maskvoje

1

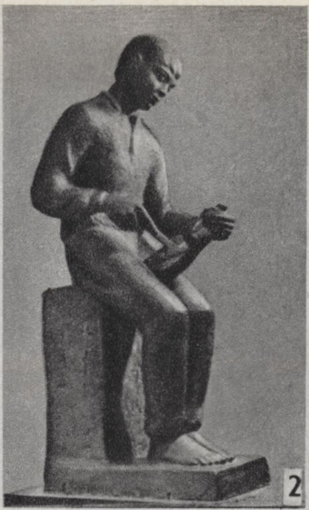

2

3

4

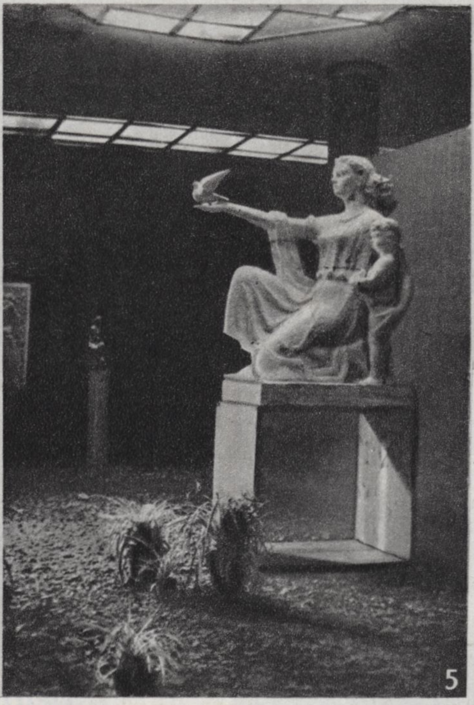

5

6

7

8

9

10

JUOZAS MIKĖNAS

Kūriniai: **1.** Reljefas Lietuvos, Latvijos ir Estijos paviljonui (tarptautinėje Paryžiaus parodoje); **2.** „Vincukas"; **3.** „Pergalė" (monumentui Kaliningrade); **4.** „Lietuva"; **5.** „Taika"; **6.** „Rima"; **7.** „Poilsis"; **8.** „Poilsis"; **9.** „Žvejys, žvejo duktė ir aš"; **10.** „Pirmosios kregždės"

ir sodybose.— Ten pat, 1959, Nr. 5; Lietuvos TSR miškai, V., 1962; Dendrologija, V., 1963; **M. Katkus**, Miškai ir liepavimas.— Raštai, V., 1965.

LÍEPAIČIAI — kaimas Klaipėdos rj., Veiviržėnų apyl., 3 km į š. r. nuo Veiviržėnų. 133 gyv. (1959). Per kaimą teka Upita (Veiviržo kair. intakas). Iš š. prieina Kelmynės miškas, iš š. r.— Liepaičių miškas. Pr. m-la (nuo 1945). Po D. Tėvynės karo burž. nacionalistai kaime nužudė Veiviržėnų vls. vykd. k-to pirmininko padėjėją A. Pakalniškį, liaudies gynėją Simonavičių (1948), valsčiaus kar. įskaitos skyriaus viršininką P. Makarovą (1949).

LÍEPAIČIŲ MÌŠKAS — miškas Klaipėdos rj., 5 km į š. r. nuo Veiviržėnų. Priklauso Rietavo miško pramonės ūkio Liepaičių girininkijai. Plotas 706 ha; medynų 629 ha. Paviršius — banguota lyguma, vietomis pelkėta. Miške prasideda Upitos intakas Šlūžmė. R. pakraščiu teka Šalpė (Veiviržo intakas). Dirvožemiai jauriniai, priemoliniai bei priesmėliniai, vietomis puveniniai gliejiniai, priemoliniai. 93% medynų savaiminės kilmės. Eglynų (daugiausia mėlyninių, kiškiakopūstinių bei vingiorykštinių-juodalksnyninių) yra 61%, beržynų 16%, juodalksnynų 14%, baltalksnynų 5%, pušynų 3%, ąžuolynų 1%. Medynų vid. amžius 40 metų, vid. bonitetas II,1, vid. skalsumas 0,82, vid. tūris 154 ktm/ha, vid. prieauga 3,8 ktm/ha. Yra briedžių, stirnų, šernų, lapių, kiaunių, voverių. Miškas eksploatacinis. Per metus iškertama vid. apie 3,3 ktm/ha. P. v. pakraštyje įsikūręs Liepaičių kaimas.

LIEPALÓTAI — kaimas Šakių rj., Lukšių apyl., 13 km į r. nuo Šakių, prie Kauno—Šakių plento. 131 gyv. (1959). Per kaimą teka Siesartis (Šešupės intakas). Malūnas, mechaninės remonto dirbtuvės, kolūkio garažas, med. punktas (nuo 1963), Klevinių aštuonmetė m-la (nuo 1923 pradinė, 1953—61 septynmetė; 1923—29 buvo vadinama Šiaudinių pr. m-la), kultūros namai (nuo 1960), biblioteka (nuo 1959). Ist. šaltiniuose L. minimi 1578.

LÍEPGIRIAI — kaimas Plungės rj., Alksnėnų apyl., 13 km į v. nuo Plungės, 2 km į p. nuo Šiaulių—Kretingos geležinkelio, Minijos deš. krante; apylinkės centras. 106 gyv. (1959). Per kaimą eina Šiaulių—Kretingos plentas.

LIEPGIRIŨ MÌŠKAS — miškas Jurbarko rj., 6 km į š. v. nuo Smalininkų, 1,5 km į š. nuo Klaipėdos—Jurbarko plento. Priklauso Jurbarko miškų ūkiui. Plotas 1561 ha; iš jų 564 ha priklauso Smalininkų girininkijai, 537 ha — Kalvelių, 460 ha — Liepgirių. *Smalininkų-Viešvilės miškų* masyvo dalis. Vakaruose miškas siekia Nemuno intaką Viešvilę. V. pakraštyje įsikūręs Liepgirių kaimas.

LÍEPIAI — kaimas Jonavos rj., Žeimių apyl., 5 km į r. nuo Žeimių. 262 gyv. (1959). Į v. nuo L. tęsiasi Žeimių miškas. Aštuonmetė m-la (1920—54 pradinė, 1954—62 septynmetė).

LIEPÝNAI — kaimas Kapsuko rj., Liudvinavo apyl., 3 km į p. nuo Kapsuko miesto centro, Šešupės deš. krante. 315 gyv. (1959). Per kaimą eina Kapsuko—Liudvinavo kelias. Sodybos plačiai išsisklaidžiusios. Pr. m-la (nuo 1935), biblioteka (nuo 1956). Kaimas įsikūrė buržuazinės žemės reformos metu, išparceliavus Kvietiškio dvarą.

Šešupės krante ties L. buvo VII—VIII a. kapinynas, būdingas Užnemunei. 1938 ištirta 4 išlikę griautiniai žmonių kapai ir 1 žirgo kapas. Mirusieji laidoti 50—75 cm gylyje, iš viršaus užversti 60 cm storio akmenų sluoksniu. Rastas geležinis peiliukas, diržo sagtis, smeigtukas, geležinės strėlės antgalis, žalvarinės skardelės, puodo šukė. Žirgo kape šalia griaučių rasta daug degėsių. Radiniai laikomi Kauno ist. muziejuje. Kapinynas visiškai sunaikintas, kasant žvyrą.

LÍEPLAUKĖ — kaimas Telšių rj., Telšių apyl., 9 km į v. nuo Telšių, prie Šiaulių—Kretingos geležinkelio. 360 gyv. (1959). Iš š. ir r. kaimą supa Lieplaukės miškai, kurie su Germanto ež. (2 km į š. r. nuo L.) sudaro Germanto landšaftinį draustinį. Iš L. eina keliai į Alsėdžius, Žarėnus. Yra Telšių gyvulių supirkimo bazė, geležinkelio stotis, malūnas. Prie L. esančiame durpyne per sezoną pagaminama apie 9500 t durpių. Ryšių skyrius, parduotuvė, felčerių-akušerių punktas (nuo 1952), aštuonmetė m-la (nuo 1900 pradinė, 1949—62 septynmetė), biblioteka (nuo 1948). Ist. šaltiniuose L. minima nuo 1253. 1621 pastatyta bažnyčia. 1790 Stanislovas Augustas suteikė privilegiją rengti metinį prekymetį. 1846 joje buvo 17 kiemų, 1884 — 145 gyventojai. XVIII a. pab.—XIX a. pr. priklausė Žemaičių vyskupams. Kaime buvo vyskupo spirito varykla ir smuklės. 1918 pab. Lieplaukėje buvo susikūrusi darbininkų ir mažažemių valstiečių atstovų taryba. 1923 L. turėjo 327 gyv.

LIEPONÀ — upė Vilkaviškio rj., Senaširvintės kair. intakas. Ilgis 35 km, baseino plotas 106 km^2. Prasideda netoli Kylininkų, 15 km į p. nuo Kybartų. Teka į š. Nuo 24 km iki žiočių teka Kaliningrado sr. siena. Įteka į Senaširvintę 19 km nuo jos žiočių, ties Bajorais, 4 km į š. nuo Kybartų. Intakas Karklė (deš.). Vid. nuolydis 200 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,65 m^3/s.

LIEPÓNIS Vincas [1911.III.10 Kampiniuose (Prienų rj.) — 1943 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Tarnautojas. Už rev. veiklą kareivių tarpe 1934 nuteistas 12 metų kalėti. Kalėjo Kaune ir Šiauliuose. Vok. faš. okupacijos pradžioje kalintas Vilniuje; paleistas 1942 organizavo antifaš. atsišaukimų platinimą Vilniaus un-te ir vid. m-lose.

LIEPÓNYS — kaimas Trakų rj., 10 km į p. v. nuo Rūdiškių, prie Vilniaus—Gardino geležinkelio; apylinkės centras. 299 gyv. (1959). Kaimas gatvinis. P. pakraščiu teka Spengla (Merkio intakas). Ryšių skyrius (nuo 1949), parduotuvė, felčerių-akušerių punktas (nuo 1953), aštuonmetė m-la (1906 įsteigta pradinė), biblioteka (nuo 1956). Ist. šaltiniuose 1387 minimas L. valsčius; XVI a. jis

Lieponys

įjungtas į Trakų pavietą. 1516 minimas L. dvaras. 1700 prie L. įvyko mūšis, kuriame Oginskio vadovaujama Lietuvos bajorų konfederacija nugalėjo samdytinę Sapiegų kariuomenę (ž. *Valkininkų konfederacija*). 1866 Lieponyse buvo 448 gyv.

LIEPÕRAI — kaimas Joniškio rj., Kriukų apyl., 16 km į š. r. nuo Joniškio, 3 km į p. r. nuo Kriukų. 54 gyv. (1959). Iš š. v. prieina Kriukų miškas. Ist. šaltiniuose L. dvaras minimas 1586. Kaime buvo plokštinis griautinis kapinynas; XX a. trečiajame d-metyje suardytas, kasant žvyrą.

Kapinynas būdingas VIII—X a. šiaurės ir vidurio Lietuvai. Jame rasta žalvarinių dirbinių: apgalvis, kryžiniai ir žiedinai smeigtukai, grandinėlių eile sujungti poromis, plačios rankogalinės ir įvijinės apyrankės, antkaklės tordiruotu lankeliu, su kabliuku ir įsele galuose. Iš geležies dirbinių rasta ietigalių, kirvių ir kt. Dalis radinių yra Kauno ist. muziejuje ir „Aušros" muziejuje Šiauliuose.

LIEPÕRAS — upė Lietuvos TSR (Joniškio rj.) ir Latvijos TSR, Švitinio kair. intakas. Ilgis 36 km (Lietuvoje 14 km), baseino plotas 64 km^2. Prasideda Lietuvoje, 9 km į p. nuo Kriukų, ir teka š. kryptimi pro Kriukus. Turi 2 intakus (abu kairieji, įteka Lietuvoje).

LIEPORIAĨ — kaimas ir darbininkų gyvenvietė Šiaulių rj., Ginkūnų apyl., 3 km į p. v. nuo Šiaulių, prie plento į Sovetską. 660 gyv. (1959). Kaimo sodybos išsidėsčiusios daugiausia vienkiemiais. Darbininkų gyvenvietė kompaktiška; ji susikūrė 1955—62 prie plento, arčiau Šiaulių. Aštuonmetė m-la (nuo 1960; 1921—49 veikė pr. m-la), kultūros namai, biblioteka. 1795 L. kaimas turėjo 29 kiemus, 30 valakų.

LIEPSNÓNIS Alpas [tikr. **Kukanka**; g. 1910.XI.5 Kamariškyje (Zarasų rj.)] — žurnalistas, literatas, Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas (1965). 1927—32 mokėsi Zarasų aukštesniojoje komercijos mokykloje. 1928 pradėjo bendradarbiauti spaudoje. 1932 įstojo į LKJS. 1933 suimtas ir 1935 nuteistas 8 metus kalėti. 1936 redagavo Kauno sunkiųjų dar-

bų kalėjime polit. kalinių žrn. „Kovotojas". Bendradarbiavo JAV lietuvių pažangiojoje spaudoje („Laisvėje", „Šviesoje"). Paskelbė eilėraščių ir apsakymų darbo žmonių gyvenimo ir rev. kovos temomis, kritikos straipsnių. 1940—41 dirbo „Valstiečių laikraščio" redakcijoje. Parašė kritikos straipsnių, apybraižų, apsakymų. 1941 pasitraukė į TSRS gilumą, dirbo laikr. „Už Tarybų Lietuvą" redakcijoje. Nuo 1943 TSKP narys. 1944—48 dirbo „Valstiečių laikraščio", 1949—50 „Tarybų Lietuvos" (1950 redaktorius), 1951 „Kauno tiesos" redakcijose. 1952—55 Leningrado partinėje mokykloje studijavo žurnalistiką. 1956—1958 „Kauno tiesos" redaktoriaus pavaduotojas.

Ršt.: [Eilėraščiai ir apsakymai].— Po raudonąja vėliava, V., 1956.

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 2, V., 1965.

„LIĖPSNOS"— klerikalinis dvisavaitinis mergaičių laikraštis, ėjęs 1937—40 Marijampolėje.

LIĖPUPĖ — upė Plungės rj., Babrungo deš. intakas. Ilgis 15 km, baseino plotas 32 km². Prasideda 3 km į š. r. nuo Plungės. Teka į v.; perkirtusi Šiaulių—Kretingos glžk., pasuka į p. Įteka į Babrungą 11,5 km nuo jo žiočių, 5 km į v. nuo Plungės. Intakas Jodė (deš.).

LÍESAI — kaimas Pakruojo rj., Lauksodžio apyl., 8 km į p. v. nuo Žeimelio. 114 gyv. (1959). Per kaimą teka Švitinys (Lielupės intakas). Aštuonmetė m-la (1924—49 pradinė, 1949—59 septynmetė). Kaime yra VIII—XII a. senkapis. Jame rastas vienašmenis XI a. kalavijas laikomas Šiaulių „Aušros" muziejuje, o geležiniai įmoviniai ietigaliai ir papuošalai — Žeimelio vid. m-los kraštotyros muziejuje. 1585 minimas L. dvaras ir kaimas. 1845 L. dvaro valstiečiai atsisakė vykdyti baudžiavines prievoles.

LÍESIS Izidorius [g. 1901.IX.19 Kunigiškiuose (Rokiškio rj.)] — geodezininkas, geografijos mokslų kandidatas (1961). 1930—41 karo topografas. 1946 baigė Kauno un-tą ir liko jame (nuo 1950 Politechnikos in-te) dirbti. Nuo 1963 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie Žemės plutos vertikalius judesius Pabaltijyje, topografijos istorijos, astronominio azimuto nustatymo klausimais.

LIESÝTĖ Laima [g. 1932.VII.20 Panevėžyje] — aktorė. Nuo 1950 Panevėžio dramos teatro aktorė. 1952 baigė Panevėžio II vid. m-lą.

Vaidmenys: Nina (A. Čechovo „Žuvėdra"), Rozina (Bomaršė „Sevilijos kirpėjas"), Melita (H. Fiheiredo „Lapė ir vynuogės"), Roza (G. Hauptmano „Roza Bernd"), Teresė (S. Kosmausko „Kuo aš kalta?"), Angela (P. Karvašo „Siaubo naktis"), Daugirdienė (J. Grušo „Adomo Brunzos paslaptis") ir kt.

„LIETKĀBELIS" — kabelinių dirbinių gamykla Panevėžyje. Įkurta 1958, produkciją pradėjo duoti 1959. Joje gaminami variniai ir aliumininiai emaliuoti, instaliaciniai ir montažiniai laidai. 1966 g-loje dirbo 1238 darbininkai ir tarnautojai; pagaminta 6830 t (perskaičiavus į varį) kabelinių dirbinių 14,4 mln. rb vertės. Produkciją tiekia Lietuvos ir kitų tarybinių respublikų elektrotechnikos pramonės įmonėms.

LIETKOOPSĄJUNGA, Lietuvos vartotojų kooperatyvų sąjunga. Ž. *Vartotojų kooperacija.*

LIETPROPOET — lietuvių proletarinių rašytojų organizacija. Ž. *Lietuvių proletarinių rašytojų ir poetų J. Janonio vardo sąjunga.*

„LIETŪKIS", Lietuvos žemės ūkio kooperatyvų sąjunga „Lietūkis", — kooperatinė prekybos monopolija, veikusi Lietuvoje 1923—40. Susikūrė, pertvarkius „Lietuvos ž. ū. d-ją" (kooperatyvą), įst. Kaune 1921. „L." prekybinis ir administracinis centras buvo Kaune. „L." jungė apskrityse veikusias turtingųjų valstiečių ir aukštesniųjų valdininkų įkurtas ž. ū. d-jas. Šių d-jų svarb. tikslas buvo padėti stambiesiems ūkiams realizuoti savo gaminius ir apsirūpinti prekėmis. „L." eksportavo daugiausia javus, sviestą (iki 1926), linus ir sėmenis (iki 1940), importavo miner. trąšas, naftos produktus, statybines medžiagas, ž. ū. mašinas, druską, t. p. prekiavo kai kuriomis vietinės gamybos bakalėjinėmis prekėmis. Greta „L." 1919—30 veikė dar keletas zoninių ir respublikinių valstiečių ir miestų vartotojų kooperatyvų s-gų. „L.", kaip įtakingiausia kaimo buržuazijos prek. org-ja (jos v-bos pirmininkais buvo tautininkų lyderiai J. Tūbelis ir J. Lapėnas), buvo burž. vyriausybės remiama ir kitas prekybos kooperatyvų s-gas palaipsniui nukonkuravo. 1926 jis prisijungė šiaurės Lietuvos kooperatyvų s-gą „Gamintojas" su centru Šiauliuose, 1927—28 privertė bankrutuoti Krikščionių demokratų partijos filialo „Ūkininkų s-gos" kooperatyvus, 1930 nukonkuravo zoninę ž. ū. kooperatyvų s-gą „Žemaitūkis" su centru Telšiuose, 1931 perėmė respublikinę Lietuvos Kooperacijos bendrovių sąjungą (LKBS), jungusią miestų vartotojų kooperatyvus. Centralizuodamas prek. kooperaciją, „L." savo narių (kooperatyvų) gamybines funkcijas perdavė kitoms jo įsteigtoms org-joms: Centralinei Lietuvos pieno perdirbimo b-vių s-gai „Pienocentras" (įst. 1927), kooperatyvų s-gai „Linas" (įst. 1939). Nugalėjęs konkurentus centre, „L." stambino prek. kooperatyvus ir apskrityse, todėl jo narių 1927—31 sumažėjo nuo 71 iki 41. Perėmus LKBS ir jos operacijas, narių vėl ėmė daugėti (1932 jų buvo 114, 1940 — 145). „L." prekiavo ne tiktai su kooperatyvais, bet ir su privačiais pirkliais, t. p. mažmenomis. Turėjo didmeninės prekybos sandėlius ir parduotuves Kaune, Šiauliuose, Klaipėdoje, Radviliškyje, Rokiškyje, Ukmergėje, Panevėžyje, Pagėgiuose, Telšiuose, Mažeikiuose, Plungėje, Skuode, Vilniuje, parduotuves Priekulėje, Viešvilėje, Katyčiuose, elevatorius Kaune, Šiauliuose, Klaipėdoje, malūnus Panevėžyje ir Kalvarijoje. 1937 pardavė įv. prekių už 73 mln. lt, jų tarpe grūdų ir sėmenų už 10 mln. lt, linų ir pakulų už 6 mln. lt, miner. trąšų už 10 mln. lt. 1939 „L." prek. apyvarta sudarė 139 mln. lt, tame tarpe eksportas 31 mln. lt, miner. trąšų importas 16 mln. lt. Akcijų ir pajų forma „L." dalyvavo akc. b-vėse „Maistas", „Lietuvos muilas", „Lietuvos Baltijos Loidas", Kooperacijos banke, t. p. įvairiose kooperacijos s-gose — centrinėje draudimo s-goje „Kooperacija", kooperatyvų s-goje „Linas" ir kt.; tuo būdu kartu su kitomis monopolijomis jis turėjo žymią įtaką prekybos ir gamybos centralizavimui bei koncentravimui. „L.", kaip savo agentą, faš. vyriausybė panaudodavo, vykdydama savo ekonominę politiką, pvz., per jį suteikdavo dotacijas buožėms ir dvarininkams, pardavusiems javus „Lietūkiui" tvirtomis kainomis. „L." pagrindu 1940 įsteigtas taryb. vartotojų kooperacijos centras „Lietkoopsąjunga".

LIETUVÀ ž. *Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika.*

„LIETUVÀ", Draudimo draugija „Lietuva", — draudimo akcinė bendrovė. Ją 1921 pr. įsteigė Lietuvos Ūkio banko fin. grupė, kuriai vadovavo kapitalistai Vailokaičiai. Steigiamasis seimas, kuriam per Lietuvos Krikščionių demokratų partiją diktavo ta pati fin. grupė, 1922 suteikė b-vei 10 metų išimtinę teisę drausti turtą nuo ugnies visuose miestuose, turinčiuose ne daugiau kaip 40 000 gyv., be to, išimtinę teisę drausti visoje valstybėje transportą ir gyvybę. Pagal įstatymą 25% gryno pelno ėjo iždui. „L." darbą prižiūrėjo Valstybės draudimo įstaiga. Akc. kapitalo suma nustatyta 5 mln. auksinų (įvedus lito valiutą, 500 000 lt), vėliau padidinta iki 600 000 lt. „L." akcijų turėjo ir užsienio kapitalistai. 1940.VIII.15 „L." nacionalizuota ir perduota Valstybės draudimo įstaigai.

„LIETUVÀ", Lietuvos TSR Nusipelnęs valstybinis dainų ir šokių liaudies ansamblis „Lietuva", — profesionalus choro, šokėjų ir liaudies instrumentų orkestro kolektyvas. Pradėtas organizuoti 1940 rudenį Vilniuje prie Lietuvos TSR Filharmonijos. Ansamblio meno vadovai: J. Švedas (1940—43 ir 1944—1962), V. Bartusevičius (nuo 1962). Dirigentas E. Pilypaitis (nuo 1946). Chormeisteriais dirbo: V. Leparskas (1945—1946, 1953—54), A. Ilčiukas (1954—60),

„Lietuvos" instrumentalistų grupė (1967)

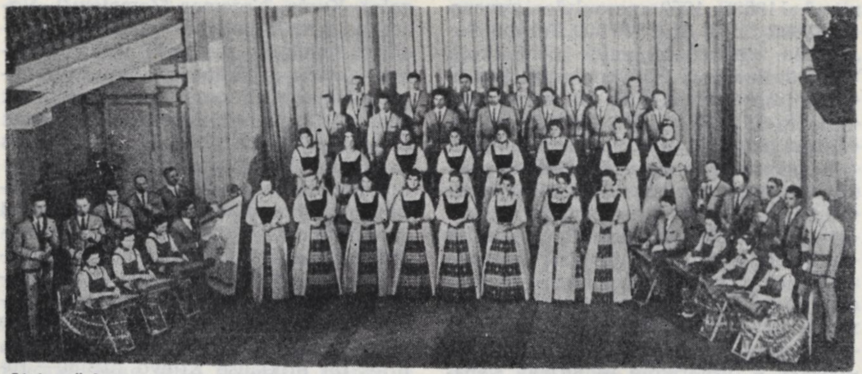

„Lietuva" koncerto metu (1967)

S. Zaleckas (1961—62), A. Krogertas (nuo 1962); koncertmeisteriais — P. Samuitis (1945—60), P. Tamošaitis (1960—1964), A. Prūsevičius (nuo 1962), P. Budrius (nuo 1964); kanklininkų vadovais — J. Strimaitis (1940), P. Stepulis (nuo 1941); liaudies šokių vadovais — M. Baronaitė (1940—43), Z. Parulis (1943—1946), J. Lingys (nuo 1946), J. Gudavičius (nuo 1961). Kostiumų eskizų sukūrė dailininkai: A. Tamošaitis, V. Palaima, D. Kopustinskaitė-Mataitienė, H. Kairiūkštytė-Jacinienė, R. Songailaitė, J. Balčikonis. Ansamblį kūrybinės krypties, repertuaro, darbo metodų klausimais konsultavo muzikai, folkloristai, rašytojai: J. Talat-Kelpša, J. Gruodis, S. Šimkus, J. Karnavičius, B. Dvarionas, B. Sruoga, P. Cvirka, J. Čiurlionytė ir kt. Instrumentus tobulino, derino ir komplektavo muz. instrumentų meistrai J. Astrauskas, P. Kupčikas ir P. Serva. Ansamblį iš pradžių sudarė 36 žmonės. Jo kūrybinė kryptis buvo etnografinė. 1941.II.22 įvyko pirmasis koncertas.

Ansamblio darbą sutrikdė vok. faš. okupacija. Sunkiomis okupacijos sąlygomis ansambliečiai pastatė montažus „Lietuviškos vestuvės", „Tykiai tykiai Nemunėlis teka" ir „Joninės". 1943 uždarius Filharmoniją, ansamblis, pasivadinęs muzikiniu liaudies teatru, veikė Kaune. Į TSRS gilumą pasitraukę Lietuvos menininkai Pereslavlyje Zaleskyje 1942 susibūrė į Lietuvos TSR Valstybinius meno ansamblius (ž. *Dainų ir šokių liaudies ansambliai*). Ansambliai surengė koncertų, 1943.VIII.15 dalyvavo liet. meno apžiūroje Maskvoje. Jie atliko teatralizuotą lit. muz. montažą „Iš rytų šalelės saulelė tekėjo" (A. Griciaus libretas, A. Klenickio muzika, rež. K. Kymantaitė, S. Žuko ir V. Jurkūno dekoracijos ir kostiumai). 1944 ansambliai grįžo į Lietuvą ir susijungė su okupacijos metais Lietuvoje dirbusiu dainų ir šokių liaudies ansambliu. 1944—46 ansamblis veikė kaip Filharmonijos kolektyvas, 1946 pr. nuo jos atsiskyrė, tapo savarankišku meniniu kolektyvu. „L." kasmet parengia naujas dainų ir šokių koncertų programas, teminius ir teatralizuotus muz. pastatymus: „Piršlio teismas" (1946, past. A. Kernagio), „Ei, į darbą" ir „Naktigonė" (1949, past. B. Dauguviečio), „Prabilo žemė" ir „Kur teka Nemunas" (1950, past. V. Gruodžio), „Klestėk, žemele gimta" (1951, past. E. Žalinkevičaitės-Petrauskienės), „Žirgeliai pakinkyti" (1955, past. E. Žalinkevičaitės-Petrauskienės), „Rugiapiūtė jau baigta" (1960, past. S. Nosevičiūtės), „Dzūkų, aukštaičių ir žemaičių lyriniai vaizdeliai" (1961, past. V. Jurkūno), „Kviečiame viešnagėn" (1962, past. J. Lingio ir J. Gudavičiaus), „Prie ežerėlio" (1963, past. V. Bartusevičiaus), „Laimės Nemunėlis" (1963, past. A. Kernagio), „Svečiuose" (1964, past. V. Bartusevičiaus), „Amžių vėjai" (1965, past. V. Bartusevičiaus) ir kt. Dideli apžvalginiai koncertai buvo 3000-sis ansamblio koncertas (1962), ansamblio XXV-mečio koncertas (1966) ir kt. Ansamblis atliko muzikines masines scenas liet. kino filmuose „Marytė Melnikaitė" (1948) ir „Aušra prie Nemuno" (1952). Už liet. liaudies meno ugdymą ir populiarinimą ansamblio vadovams J. Švedui, J. Lingiui ir P. Stepuliui 1950 paskirta TSRS Valst. premija. 1954 ansamblis dalyvavo liet. lit-ros ir meno dekadoje, 1967 — lietuvių kultūros dienose Maskvoje. 1954 jam suteiktas respublikos nusipelniusio kolektyvo vardas. 1965 ansamblis pavadintas „Lietuva". Daugeliui ansamblio artistų (A. Balytai, I. Brazdeikiui, G. Gužaitytei, E. Gužinskaitei, H. Gužinskaitei, A. Ivanauskui, T. Kalibataitei, J. Mikalauskaitei, A. Prūsevičiui, L. Raščiauskui ir kt.) suteikti Lietuvos TSR nusipelniusio artisto ir kiti garbės vardai. 1967 ansamblį sudarė apie 100 žmonių.

Liaudies ansamblio kūrybinis profilis, ypač pastaraisiais metais, palaipsniui kinta. Ieškoma idėjinio ir meninio pastatymų vientisumo, ryškiau stilizuojami ir pritaikomi koncertiniam atlikimui liet. liaudies šokiai ir dainos, į repertuarą vis daugiau įtraukiama įv. autorių sukurtų naujų muzikos ir choreografijos kūrinių. „L." dažnai gastroliuoja Lietuvos miestuose ir kaimuose, kitose taryb. respublikose ir užsienyje: 1946, 1948, 1949, 1955, 1959, 1961, 1964, 1966, 1967 koncertavo Maskvoje, 1947, 1950, 1954, 1957, 1965 — Latvijoje ir Estijoje, 1959 — Vid. Azijos ir Užkaukazės respublikose, 1950, 1959, 1960, 1964 — Baltarusijoje ir Ukrainoje, 1961, 1966 — centrinėse RTFSR srityse, 1957 — Lenkijoje, 1958 — Rumunijoje, 1964 — VDR ir Čekoslovakijoje. Grupėmis ansamblio artistai koncertavo įvairiose užsienio šalyse: instrumentalistai — Belgijoje ir Austrijoje (1959), Suomijoje (1963); šokėjai — Venesueloje, Čilėje, Meksikoje ir Kuboje (1960—1961); šokėjai ir instrumentalistai — Vokietijoje ir Lenkijoje (1965), Kanadoje ir Jugoslavijoje (1967).

Ansamblis daug nusipelnė, ugdydamas liet. liaudies meną. Jo pavyzdžiu susikūrė daug pajėgių saviveiklinių dainų ir šokių liaudies ansamblių. Ansamblio dėka atgimė daug liet. liaudies šokių, ištobulėjo liaudies muzikos instrumentai, už Lietuvos ribų paplito daugelis liet. dainų, žaidimų ir šokių („Paleisk, tėveli, lankon žirgelį", „Mūs kolūkio pirmininkas", „Gaidys", „Lenciūgėlis", „Pakeltkojis", „Suktinis" ir kt.).

Lit.: **J. Gaudrimas**, Lietuvių tarybinė muzika, V., 1960; „Lietuva", V., 1965.

„LIETUVA" — **1.** Liberalinis laikraštis, ėjęs 1892—1920 Čikagoje. Iki 1918 savaitraštis. 1918—20 dienraštis. 1893—1917 leido A. Olšauskas (Olševskis), 1895—1912 redagavo J. Adomaitis-Šernas. Tuo laikotarpiu laikraštyje buvo spausdinami originalūs, verstiniai ir kompiliaciniai materialistinio turinio straipsniai ir veikalai, informuojama apie darbininkų kovą, laisvamanių veiklą, kritikuojamas klerikalizmas. Bend-

„Lietuvos" šokėjai šoka „Džigūną" (1955)

radarbiavo J. Baltrušaitis (Mėmelė), V. Dembskis, J. Krikščiūnas-Jovaras, B. Laucevičius-Vargšas, J. Laukis, S. Matulaitis, J. Šliupas ir kt. Paversta dienraščiu, B. Balučio ir kitų redaguojama, „L." perėjo į burž. nacionalizmo pozicijas ir neteko populiarumo.

2. Dienraštis, Lietuvos burž. valdžios oficiozas, ėjęs 1919—28 Kaune. Iš pradžių redagavo A. Rimka, M. Bagdonas ir kt., 1922—25 K. Jokantas, 1925—26 J. Purickis, 1926 P. Dailidė, po 1926. XII.17 — K. Jokantas, M. Bagdonas. 1928 prijungtas prie atgaivinto „Lietuvos aido". 1920—21 leido iliustruotą savaitinį lit. priedą „Sekmoji diena", nuo 1926 — „Iliustruotoji Lietuva".

3. Liberalinis mėnesinis žurnalas, ėjęs 1939—40 Niujorke. Red. J. Tysliava.

„LIETUVÁITĖ" — klerikalinis mėnesinis moterų žurnalas, ėjęs 1910—13 Kaune.

LIETUVAITÝTĖ Vanda [**Staneikienė;** g. 1910.IX.3 Vilniuje] — aktorė, Lietuvos TSR nusipelniusi artistė (1959). Mokydamasi Valstybės teatro dramos studijoje (1933—36), dalyvavo rež. A. Olekos-Žilinsko, M. Čechovo, B. Dauguviečio pastatymuose. Baigusi studiją, 1936—48 dirbo Kauno dramos teatro, 1948—49 — Lietuvos TSR dramos teatro aktorė. 1949—50 Lietuvos TSR Dainų ir šokių liaudies ansamblio pranešėja, 1950—53 Šiaulių, 1953—61 Klaipėdos dramos teatro aktorė.

Vaidmenys: Topsi (A. Bruštein „Dėdės Tomo lūšnelė"; pagal H. Bičer-Stou romaną), Ievutė (R. Blaumanio „Siuvėjų dienos Silmačiuose"), Algis (K. Zonbergo „Jaunieji daržininkai"), Hedvigė (H. Ibseno „Laukinė antis"), Olia (J. Germano „Liaudies sūnus"), Ksenija (B. Lavreniovo „Lūžis"), Žanekas (V. Minko „Nenurodant pavardžių"), Veronika (K. Sajos „Lažybos"), Vingienė (V. Miliūno „Marti"; pagal Žemaitės apsakymus); kino filmuose — Petronėlė („Kol nevėlu"), Pusdešrienė („Kalakutai"), ir kt.

Lit.: **B. Juškevičius,** Ryškus talentas.—„Lietuvos teatrai", 1960, Nr. 9.

„LIETUVÀ — KALĖJIMAS" — komunistinis laikraštis, ėjęs 1925 Smolenske. Leido Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos CK. Išėjo 2 nr. Leistas kaip Politinių kalinių draugų grupės organas. Platintas nelegaliai. Rašė apie baltąjį terorą, polit. kalinių kankinimą. Informavo apie kitų šalių Raudonosios pagalbos organizacijų veiklą ir revoliucionierių persekiojimą.

LIETÙVIAI — tauta (nacija), sudaranti daugumą *Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos* gyventojų, kalbanti *lietuvių kalba.* TSRS MA Mikluchos-Maklajaus etnografijos in-to duomenimis (kn. „Čislennost i rasselenije narodov mira", 1962) 1959 pasaulyje gyveno 2 852 000 L.; iš jų 2 326 000 Tarybų Sąjungoje, 526 000 užsienyje (Amerikoje 488 000, Europoje 29 000, Australijoje ir Okeanijoje 9000). Tačiau duomenys apie užsienio L. skaičių nėra tikslūs, nes ne visose šalyse gyventojai surašinėjami tais pačiais metodais. Pavyzdžiui, kai kuriose (ypač Amerikos) šalyse gyventojai, gimę tų šalių teritorijoje ar priėmę jų pilietybę, užrašomi kaip tų šalių nacijų žmonės, nors jie laikytų save savo tėvų tautybės žmonėmis ir vartotų jų kalbą. Kai kurių Tarybų Lietuvos mokslininkų apskaičiavimu, užsienyje lietuvių gyvena apie 547 000 (JAV — 400 000, P. Amerikoje — 88 000, Kanadoje 25 000, V. Europoje 24 000, Australijoje ir Okeanijoje 10 000). Iš 2 711 000 Lietuvos TSR gyventojų, 1959 surašymo duomenimis, lietuvių buvo 2 151 000. Iš jų 723 000 gyveno mieste (79 000 Vilniuje, 175 000 Kaune), 1 428 000 kaime. L., turinčių aukštąjį ir vidurinį išsilavinimą, Tarybų Sąjungoje buvo 396 000, iš jų Lietuvos TSR gyveno 366 000. Tūkstančiui Lietuvos gyventojų lietuvių jų teko 170 (315 mieste, 97 kaime).

L. kalba ir kilme yra gimininigi latviams ir prūsams. L. ir latvių tautos susidarė XII—XIV a. iš keleto baltų genčių: *jotvingių, kuršių,* latgalių, L., *sėlių,* žiemgalių ir iš dalies *prūsų.*

Antropologinių tyrinėjimų duomenimis, kai kurių L. ir latvių sričių gyventojai turi skirtingų bruožų. Žemaičių, žiemgalių ir kai kurios latgalių kapinynų kaukolės pasižymi masyvumu ir veido aukštumu. Jos primena kaukoles, būdingas kovos kirvių kultūros atstovams iš dabartinės Kaliningrado sr. ir š. Lenkijos. P. r. Latvijoje ir r. Lietuvoje, kur vyrauja pilkapiai, visų pirma tarp latgalių, iš dalies tarp aukštaičių, o taip pat Žemaitijos šiaurėje, pastebimas kitas tipas — pailgagalvis, ne toks masyvus, žemesnio veido, daugiau panašus į kai kurių Padneprės slavų grupių tipą. V. ir p. latviams ir š. v. lietuviams būdinga šviesios akys ir palyginti šviesūs plaukai, aukštas ūgis, stambi galva ir veidas. Kiti L. skiriasi nuo latvių truputį tamsesniu pigmentu ir žemėlesniu ūgiu.

Iš kelių baltų genčių klostantis lietuvių tautai, Lietuvos ir lietuvio vardą jai davė gentis, gyvenusi teritorijoje, XIII a. lotyniškai vadintoje „Letovia", rusiškai — „Litva". Mindaugas titulavosi Lietuvos (Letovijos) karaliumi, Gediminas — L., žiemgalių ir daugelio rusų. Jis Žemaitijos nuo Lietuvos neskyrė. Pirmą kartą V. Europos rašytiniuose šaltiniuose Lietuvos vardas paminėtas 1009 Kvedlinburgo analuose, aprašant vienuolio Brunono Bonifacijaus žuvimą. Ten rašoma, kad tas vienuolis žuvęs Rusijos ir Lietuvos (Lituae) pasienyje. Kitas to meto analistas Titmaras, aprašydamas tą patį įvykį, vietoj Lietuvos mini Prūsijos vardą. Rusų metraštis (Lavrentijaus) pirmą kartą Lietuvos vardą paminėjo 1040. Tas pats metraštis 1113, išskaičiuodamas, kas moka Rusiai duoklę, Lietuvą mini atskirai nuo Žiemgalos, Kuršo, Neromos (Žemaičių?). Vokiečiams krikščionybės platinimo priedanga pradėjus veržtis į rytus, pagonys — *aisčių* palikuonys — buvo vadinami prūsų arba L. vardu, dažnai nedarant tarp jų skirtumo. Kai kurie šaltiniai net Mindaugą vadina prūsų karaliumi, nors jis niekada prūsų nevaldė.

Susiformavus feodalinei Lietuvos valstybei, jos branduolį sudarė ir vardą jai davė toji sritis, kuri anksčiau buvo vadinama Lietuva (Letovia, Litva), o vėliau — r. Aukštaitija. Ligi krikščionybės įvedimo visi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) gyventojai pagonys vadinami L., o krikščionys pravoslavai, prieš tai priklausę Kijevo Rusiai,— rusais. Lietuviai gyveno Žemaičių seniūnijoje, Trakų ir Vilniaus kun-stėse. XIII a. L. gyvenamų žemių ribos nėra pakankamai ištirtos. Aišku tik, kad tada L. etniniai pakraščiai buvo toliau į r., negu dabar. Visas Vilniaus kr. bei kaimyniniai Baltarusijos rajonai (Astravo, Ašmenos, Jurotiškių, Lydos, Pastovių, Rodūnios, Smurgainių, Svyrių, Varenavo, Vidžių ir kt.) XIII—XIV a. bus buvę ištisai lietuviški; L. gyventa ir Naugarduko (BTSR) apylinkėse. Įvedus krikščionybę, šiose vietose (Bistryčioje, Medininkuose, Lydoje ir kt.) buvo steigiamos parapijos, o 1387 buvo krikštijami tik L., nes kitokių pagonių Lietuvoje nebuvo. Tai patvirtina ne tik minėtų vietų liet. toponimika bei atitinkamas jos suslavėjimo laipsnis, bet ir iki šiandien išlikusios liet. etninės salos (Apsas, Gervėčiai, Lazūnai, Pelesa, Ramaškonys, Zietela ir kt.). Šiaurės vakaruose L. teritorija XIII a. siekė kuršius, tuomet gyvenusius maždaug dab. Skuodo ir Kretingos rj. plote ir v. Kuržemėje. Šiauriniai L. kaimynai buvo žiemgaliai ir latgaliai. Žiemgalių kraštas buvo į r. nuo kuršių, maždaug Lielupės baseine, Tukumo, Duobelės, Bauskės, iš dalies ir Šiaulių apylinkėse. Į r. nuo žiemgalių iki Dauguvos, t. p. Zarasų, Rokiškio, Utenos apylinkėse, yra gyvenę sėliai. Dauguvos deš. pusėje, maždaug dab. Latgaloje, gyveno latgaliai. Pietuose L. susisiekė su jotvingiais, pietvakariuose — su prūsais. Lietuvos valstybėje atsidūrusios baltų (kai kuriuose ist. šaltiniuose vadintų aisčiais) gentys susiliejo į vieną L. tautą, kurią dabar sudaro dvi pagrindinės tarminės grupės: *aukštaičiai* ir *žemaičiai.* Kita dalis baltų genčių ir lyviai (finų-ugrų gentis), patekę į Livonijos valstybę, ilgainiui sudarė latvių tautą. Prūsai, kaip tautybė, spėjusi palikti savo kalbos paminklų, užkariautojų buvo išnaikinta. Dalis jų susiliejo su L., patekusiais į Kryžiuočių ordino valstybę, ir ilgai buvo vadinami Prūsijos lietuviais, arba v. lietuviais. Šiems išsaugoti savo tautybę padėjo tai, kad, jungtinėms lietuvių, lenkų ir rusų jėgoms sutriuškinus Kryžiuočių ordiną Žalgirio kautynėse, užsimezgė glaudūs ūkiniai ir kultūriniai ryšiai su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lietuviais.

XV a. LDK tapus didele ir galinga valstybe ir XVI a. pr. plintant renesansinėms pažiūroms, L. sąvoka buvo tai-

koma visiems šios valstybės piliečiams, nepaisant, kuria kalba jie kalbėtų ir kurios būtų tautybės. Ši pažiūra gana sparčiai plito, nes L. kalba nebuvo valstybės įstaigų, teismo ir bažnyčios kalba. Nuo valstybės susidarymo oficialioji kalba buvo senoji baltarusių (rusų) ir retais atvejais lotynų, o nuo XVII a. antrosios pusės — lenkų kalba. Su užsieniu buvo susirašinėjama lot. ir vok. kalbomis. Feod. Lietuvoje ilgainiui susidarė dvi L. sąvokos: 1) viešpataujančios feodalų klasės žmonės, vadinę save lietuviais valst. geogr. pagrindu, nekalbėję lietuviškai ir L. kalbą niekinę, ir 2) valstiečiai bei smulkieji neprivilegijuotieji bajorai, laikę save lietuviais kalbos ir papročių bendrumo pagrindu. Didieji kun-ščiai nuo XVI a. nebemokėjo L. kalbos. Paskutinis didysis kun-štis, mokėjęs lietuviškai, buvo Kazimieras (valdęs 1440—1492).

Viešpataujančios klasės L. savo kalba ir kultūra suartėjo su lenkų tauta ir buvo Lietuvos unijos su Lenkija vykdytojai. XVIII—XIX a., vykstant lenkų nac. judėjimui, prisimindami praeitį, jie vadindavo save L. giminės, bet lenkų tautybės žmonėmis. Lietuvių, išnaudojamųjų klasių žmonių, jie stengėsi nepripažinti tauta ir, kilus kapitalizmo epochoje L. nac. judėjimui, to judėjimo vadovus vadino litvomanais. Tai, kad viešpataujančios klasės žmonės feod. Lietuvoje savo tautybe atsiskyrė nuo išnaudojamųjų žmonių tautybės, turėjo neigiamos įtakos L. kultūrai. Iš dalies dėl tos priežasties L. iki XVI a. vid. neturėjo rašto savo kalba. L. raštija atsirado tik tada, kai kilo reformacijos judėjimas, kai protestantizmas gyventojų šnekamąją kalbą padarė ideologinės kovos ginklu. Kadangi reformacija R. Prūsiją apėmė anksčiau, negu LDK, tai ir pirmoji liet. knyga (M. Mažvydo „Katekizmo prasti žodžiai") išėjo Karaliaučiuje (1547). LDK pirmoji spausdinta liet. knyga (M. Daukšos „Katekizmas") pasirodė tik 1595.

XVII—XVIII a. lietuvių tauta pergyveno visokeriopą smukimą. Pasibaigus reformacijos judėjimui ir prasidėjus katalikų reakcijai, šnekamoji ir rašto kalba buvo užteršiama svetimybėmis, daugiausia polonizmais, raštija sumenkėjo tiek turinio, tiek kalbos atžvilgiu. Lietuvių kalbai išlikti padėjo smulkūs žemvaldžiai ir bežemiai bajorai, kilę daugiausia iš Žemaitijos, kur lažinis palivarkinis ūkis buvo mažiau paplitęs ir daugiau buvo valstiečių činšininkų. Panaikinus baudžiavą, Lietuvos kaime vyko valstiečių diferenciacija, kūrėsi kaimo buržuazija ir ž. ū. proletariatas (ž. *Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika: Istorija*). Vykstant socialinei valstiečių diferenciacijai, atsirado iš kaimo kilusi L. inteligentija; daugiausia tokių inteligentų iškilo Užnemunėje. Šnekamoji šio krašto L. tarmė XIX a. antrojoje pusėje davė pagrindą literatūrinei lietuvių kalbai.

XIX a. antrojoje pusėje dėl nuolatinių mokesčių, karinės rekrūtų prievolės įvedimo ir dėl tautinės priespaudos prasidėjo L. emigracija. Dalis bežemių ir mažažemių valstiečių, ieškodami darbo, kėlėsi į Peterburgą, Rygą, Liepoją, Odesą. Bet daugiausia L. emigravo į JAV ir Angliją (ž. *Anglijos lietuviai, Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai, Lenkijos lietuviai, Vokietijos lietuviai*). Patekę į sparčiai augančius miestus, L. kaimiečiai asimiliavosi labai pamažu. Jie sukūrė tautines org-jas ir spaudą. Carinės priespaudos laikais kultūrinis L. gyvenimas emigracijoje buvo intensyvesnis, negu pačioje Lietuvoje. Ir susikūrus Lietuvos burž. valstybei, L. emigracija nesiliovė. Kadangi imigracija į JAV ir Angliją buvo varžoma, tai didžioji Lietuvos emigrantų dalis vyko į Argentiną, Braziliją, Urugvajų ir Kanadą (ž. *Argentinos lietuviai, Brazilijos lietuviai, Kanados lietuviai, Urugvajaus lietuviai*). Emigrantų padaugėjo II pasaul. karo metu. Apie 30 000 jaunų vyrų ir moterų buvo išvežta į Vokietiją priverstiniams darbams. Karui pasibaigus, dalis jų pateko į JAV, Kanadą, Angliją. 1944 drauge su Raudonosios Armijos vejamais hitleriniais okupantais bėgo iš Lietuvos ir buržuaziniai nacionalistai, ir jų suklaidinti bei įbauginti kiti gyventojai, daugiausia miestiečiai. Naujieji emigrantai asimiliuojasi daug sparčiau, negu senieji, kilę iš kaimo. Po II pasaul. karo pabėgę burž. nacionalistai niekina ir šmeižia Tarybų Lietuvą, trukdo emigrantams bendrauti su joje gyvenančiais lietuviais ir tuo būdu spartina L. emigrantų asimiliaciją.

L. materialinės bei dvasinės kultūros ir visuomeninio gyvenimo raida plačiau nušviečiama daugelyje kitų straipsnių (*Architektūra, Bajorai, Buržuazija, Dailė, Darbininkų klasė, Drabužiai, Etnografija, Feodalizmas, Kapitalizmas, Krikščionybė, Liaudies architektūra, Liaudies dailė, Liaudies muzika, Liaudies šokiai, Literatūra, Mitologija, Muzika, Papročiai, Tautosaka, Teatras, Valstiečiai*).

Lit.: Lietuvos TSR istorija, t. 1, V., 1957; t. 2, V., 1963; t. 3, V., 1965; Lietuvos archeologijos bruožai, V., 1961; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964; Народы Европейской части СССР, т. 2, М., 1964.

„LIETŪVIAI" — nacionalistinis savaitraštis, ėjęs 1943—44 Kaune ir Berlyne. Skirtas į Vokietiją išvežtiems darbininkams. Propagavo faš. ideologiją, skleidė neapykantą TSRS tautoms, ragino bendradarbiauti su hitleriniais okupantais.

„LIETŪVININKŲ PĀSLAS" — liberalinis savaitraštis, ėjęs 1863—64 Šilutėje. Leido Vokiečių pažangioji partija ryšium su rinkimais į Prūsijos seimą. Išėjo 96 nr. Spausdintas gotiškais spaudmenimis.

„LIETŪVININKŲ PRĨETELIS" — protestantų savaitraštis, ėjęs 1849 Klaipėdoje. Redagavo kun. R. Cipelis.

„LIETŪVIO ŽÕDIS" — nacionalistinis dvisavaitinis laikraštis, ėjęs 1933 Kaune. Nuo 1933.XII.10 vietoj „L. ž." ėjo „Lietuvių žodis".

„LIETŪVIS" — **1.** Liberalinis savaitraštis, ėjęs 1901 Filadelfijoje (JAV, Pensilvanijos valstija). Red. V. Daukšys. Išėjo 25 nr.

2. Liberalinis laikraštis, ėjęs 1906—1907 Vilniuje du kartus per mėnesį. Redagavo J. Basanavičius ir P. Klimaitis. 1907 buvo Lietuvių mokytojų s-gos organas.

3. Nacionalistinis savaitraštis, ėjęs 1924—28 Kaune. Leido Lietuvių tautininkų s-ga. Po faš. perversmo paverstas dienraščiu. 1928.I.31 prijungtas prie atgaivinto „Lietuvos aido".

4. Klerikalinis mėnesinis laikraštis, ėjęs 1933—35 Rygoje.

5. Liberalinis Brazilijos lietuvių laikraštis, ėjęs 1934—41 San Paule. Iki 1934.VI.14 ėjo „*Lietuvis Brazilijoje*" pavadinimu.

„LIETŪVIS BRAZĨLIJOJE" — liberalinis Brazilijos lietuvių savaitraštis, ėjęs 1929—34 San Paule. Nuo 1934 ėjo „*Lietuvio*" pavadinimu.

„LIETŪVIŠKA CÉITUNGA" — laikraštis, ėjęs 1878—1939 Klaipėdoje. Iš pradžių leistas kas savaitė, nuo 1900 — dukart per savaitę, po I pasaul. karo — dienraštis. Kurį laiką spausdino J. Basanavičiaus, J. Šliupo, J. Zauerveino straipsnius apie liet. kalbą, Lietuvos istoriją. Nuo 1883 tarnavo germanizatoriams. Spausdintas gotiškais spaudmenimis.

„LIETŪVIŠKAI-VÓKIŠKAS SAVÁITRAŠTIS", „Litauisch-deutsche Wochenschrift", — liberalinis laikraštis, ėjęs 1912—13 Tilžėje. Leido J. Stikliorius, redagavo E. Jagomastas. Straipsniai buvo spausdinami liet. ir vok. kalbomis. 1913 pavadintas „Prūsų Lietuvos savaitraščiu" (ėjo vien liet. kalba).

„LIETŪVIŠKAS BĀRAS" — buržuazinis kultūros ir literatūros žurnalas, ėjęs 1933—39 Vilniuje. 1933—37 leistas keturiskart per metus, 1938—39 — mėnesinis. Red. M. Kraužlys.

„LIETŪVIŠKAS DARBINIÑKAS" — liberalinis dvisavaitinis laikraštis, ėjęs 1894 Bitėnuose (Šilutės rj.). Red. M. Jankus.

„LIETŪVIŠKASIS BALSAS" — liberalinis laikraštis, ėjęs 1885—89 Niujorke ir Šenandore (JAV, Pensilvanijos valstija). Red. J. Šliupas. Leistas kas savaitė, triskart ir dukart per mėnesį. Kovojo su klerikalizmu, skleidė laisvamanybę. Spausdino grož. lit-ros kūrinių. Bendradarbiavo J. Adomaitis-Šernas, M. Andriukaitis, J. Andziulaitis, M. Davainis-Silvestraitis, A. Kriščiukaitis, V. Kudirka, P. Leonas, J. Mačys-Kėkštas, L. Malinauskaitė-Šliupienė ir kt.

„LIETŪVIŠKAS KNINGÝNAS" — buržuazinis žurnalas, ėjęs 1897 Šenandore (JAV, Pensilvanijos valstija). Red. A. Milukas. Išėjo 10 nr. (3 kn.). Ragino organizuoti skaityklas, d-jas, kurios rūpintųsi knygynų organizavimu. Paskelbė įv. asmenų (K. Moigio, A. Pabrėžos ir kt.) laiškų, rašytų S. Daukantui.

„LIETÙVIŠKAS LÁIŠKAS" — liberalinis savaitraštis, ėjęs 1896—97 Tilžėje. Leido E. Jagomastas. Spausdintas gotiškais spaudmenimis. Išėjo 12 nr. Vėliau (iki 1899) ėjo „Aušros" pavadinimu. (ž. *„Aušra", 5*).

„LIETÙVIŠKAS POLÌTIŠKAS LAĨKRAŠTIS" — liberalinis laikraštis, ėjęs 1884—1885 Karaliaučiuje. Leido ir redagavo K. Kibelka. Spausdintas gotiškais spaudmenimis. 1885 pab. pavadintas „Žiūronu".

LIETÙVIŠKŲJŲ KNYGYNĖ̃LIŲ DRAUGIJÀ — pažangi kultūros-švietimo organizacija, veikusi 1905—07 Lietuvoje. Jai priklausė daugiausia LSDP ir Lietuvos Demokratų partijos nariai. Turėjo 39 knygynėlius, kuriuose buvo maždaug po 80 knygų. 1906 d-ja išleido savo įstatus ir rekomenduojamos lit-ros rodyklę — „Knygynėlio katalogą" (102 knygos). Remdamasis tuo katalogu, Vilniuje knygynėlius komplektavo M. Piaseckaitės-Šlapelienės ir E. Brazaitytės „Lietuvių knygynas". D-jos lėšas sudarė narių mokesčiai, aukos bei pajamos iš loterijų, spektaklių ir kt. Jos veiklą nušviesdavo „Lietuvos ūkininkas" ir „Žarija". Svarbiausias L. k. d. organizatorius buvo P. Bugailiškis. Prasidėjus reakcijai ir klerikalų puolimams, d-ja buvo uždaryta.

Lit.: Lietuviškų knygynėlių draugija, V., 1906; **L. Vladimirovas,** Lietuvos kultūros-švietimo draugijos 1905—07 metų revoliucijos ir Stolypino reakcijos metais.—„Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai", t. 2, V., 1962.

„LIETÙVIŲ ÁIDAS BRAZÌLIJOJE" — liberalinis Brazilijos lietuvių savaitraštis, ėjęs 1930—40 San Paule. Red. A. Dutkus.

LIETÙVIŲ AKTYVÌSTŲ FRÒNTAS, LAF, — fašistinė organizacija, buržuazinių nacionalistų, pabėgusių į hitlerinę Vokietiją, įsteigta 1940.XI.17 Berlyne, padedant hitlerinės kariuomenės žvalgybai bei kontržvalgybai (Abwehr). LAF iniciatorius ir vadas buvo Lietuvos pasiuntinys Vokietijoje plk. K. Škirpa, abvero agentas. Į LAF įėjo visų burž. nacionalistų polit. srovių veikėjai: tautininkai, voldemarininkai, krikščionys demokratai, liaudininkai, socialdemokratai. LAF buvo suorganizuotas vokiečių ir italų faš. org-jų pavyzdžiu: visose org-jos grandyse vadai buvo skiriami iš viršaus. LAF ketino su hitlerininkų pagalba atkurti Lietuvoje burž. santvarką ir įvesti faš. diktatūrą, panašią į hitlerininkų bei italų faš. diktatūrą. Iki D. Tėvynės karo LAF kartu su abveru bei gestapu į Tarybų Lietuvą slaptai siuntinėjo savo agentus, kuriems buvo duodami uždaviniai šnipinėti hitlerininkų naudai, vykdyti diversijas ir teroro aktus, steigti neleg. ginkluotas org-jas, kurios, prasidėjus karui, turėjo padėti hitlerinei armijai įsiveržti į Tarybų Lietuvą ir žudyti taryb. aktyvą, kaip eventualų pasipriešinimo okupantams ir burž. nacionalistams organizatorių ir vadovą. Hitlerininkams veržiantis į Tarybų Lietuvą, LAF sudarė J. Ambrazevičiaus vadovaujamą vad. „laikinąją vyriausybę", įsteigė LAF štabus — centrinį, apskričių ir valsčių, kurie organizavo būrius žudyti taryb. aktyvui, naujakuriams bei soc. santvarkai pritariantiems žmonėms. Ginkluotus LAF būrius hitlerininkai t. p. panaudojo žydų tautybės gyventojams masiškai apiplėšti ir žudyti (ž. *Baltaraištininkai*). Daugiausia iš buvusių burž. Lietuvos įstaigų reakcinių tarnautojų LAF „laikinoji vyriausybė" sudarė ir savo adm. aparatą, kurį hitlerininkai įjungė į okupacinės valdžios aparatą. Kai LAF atliko okupantams reikalingą darbą, hitlerininkai 1941. IX.22 jį išvaikė.

Lit.: Hitlerininkų penktoji kolona Lietuvoje, [archyvinių dokumentų rinkinys], V., 1961.

„LIETÙVIŲ BALSAS" — **1.** Buržuazinis savaitraštis, ėjęs 1915—18 Petrograde, Voroneže. Už kontrrev. kryptį Voronežo darbininkų ir kareivių tarybos uždarytas.

2. Buržuazinis savaitraštis, ėjęs 1931—1940 Rygoje. Leido Latvijos Lietuvių s-ga.

LIETÙVIŲ DAILĖ̃S DRAUGIJÀ, LDD, — kultūrinė ir meninė organizacija, veikusi 1907—14 Vilniuje ir 1926—28 Kaune. Telkė įv. pažiūrų liet. dailininkus, rėmė jų kūrybinę veiklą. Rengė dailės parodas, populiarino liaudies meną, leido knygas apie dailę. D-jos veiklai daugiausia įtakos turėjo liberalinės buržuazijos ideologija.

Rūpintis dailės d-jos steigimu 1905 pradėjo Krokuvos Dailės akademijos studentai P. Rimša, V. Staneika, A. Varnas ir kt. Prie jų prisijungė A. Jaroševičius, A. Žmuidzinavičius. Šių dailininkų iniciatyva 1906.IX Vilniuje sudarytas Lietuvių dailės parodos rengimo k-tas. 1907.I.9 Vilniuje, dabartiniuose Liet. kalbos ir lit-ros in-to rūmuose, jis atidarė pirmąją liet. dailės parodą. Didelis parodos pasisekimas ir visuomenės parama sudarė galimybes įsteigti LDD. M. Čiurlionis, P. Rimša, A. Žmuidzinavičius ir kt. dailininkai sudarė d-jos įstatus, numatė veiklos programą: 1) remti ir ugdyti liet. dailę; 2) vienyti visų dailės šakų atstovus; 3) teikti medžiaginę ir moralinę paramą dailininkams, ypač studijuojantiems dailę; 4) ugdyti visuomenės meninį skonį; 5) rinkti įvairius liaudies meno kūrinius. 1907.IX.2 įvyko steigiamasis d-jos susirinkimas. D-jai vadovavo v-ba, kurios pirmininku visą d-jos veiklos laiką buvo A. Žmuidzinavičius.

Vienas svarbiausių d-jos darbo barų buvo dailės parodų rengimas. 1907—14 Vilniuje surengtos 8 parodos. Kai kurios jų buvo perkeltos į Kauną (antroji, penktoji ir aštuntoji) bei Rygą (ketvirtoji). 1911 Vilniuje ir 1912 Peterburge surengtos M. Čiurlionio kūrinių parodos. Parodose dalyvavo apie 30 dailininkų ir architektų, buvo eksponuota daugiau kaip 1000 tapybos, skulptūros, grafikos ir kt. darbų. Parodas aplankė daugiau kaip 10 000 žmonių. Dailės parodos ne tik sudarė sąlygas dailininkams eksponuoti kūrinius, bet ir skatino nacionalinės liet. dailės raidą, prisidėjo prie visuomenės estetinio auklėjimo ir demokratinių bei patriotinių minčių skleidimo. LDD bendradarbiavo su kt. tautų kūrybinėmis ir visuomeninėmis organizacijomis, jų tarpe su Peterburgo organizacijomis — Meno skatinimo d-ja (Obščestvo poosčrenija iskusstv) ir „Meno pasauliu" („Mir iskusstva"), dalyvavo Rusijos Ūkio departamento rengiamose liaudies meno ir amatų parodose. D-jos atstovai M. Čiurlionis, P. Rimša, A. Žmuidzinavičius dalyvavo 1909 įsteigtos daugianacionalinės Vilniaus dailės d-jos veikloje.

Reikšmingas LDD veiklos baras buvo liet. liaudies meno rinkimas ir populiarinimas. D-jos dailės parodose buvo eksponuojama keletas šimtų liaudies meno kūrinių — audinių, juostų, prijuosčių, medžio drožinių, žaislų, margučių, kryžių ir koplytstulpių piešinių ir kt. Eksponatus rinko patys dailininkai (A. Jaroševičius, P. Rimša, A. Žmuidzinavičius) ir provincijos inteligentai. Iki I pasaul. karo d-ja surinko ir eksponavo apie 2000 liaudies meno kūrinių. 1913 Peterburge įvykusioje Rusijos imperijos tautų liaudies meno parodoje LDD įrengė liet. liaudies dailės skyrių, steigė liaudies audėjų arteles ir kt. Rinkdami ir studijuodami liaudies meną, liet. dailininkai giliau pažino tautos kūrybines tradicijas ir ugdė profesionaliąją liet. dailę.

M. Čiurlionio iniciatyva 1908 prie LDD įsteigtas muz. fondas. Jo paskirtis buvo remti kompozitorių veiklą, organizuoti muz. konkursus, leisti muz. veikalus. Tais pačiais metais d-ja paskelbė muz. kūrinių konkursą. 1910 Peterburge buvo išklausyti konkursui pateikti kūriniai. Pirmoji premija paskirta A. Kačanauskui už dainą „Kur bėga Šešupė". Po M. Čiurlionio mirties (1911) muz. fondas nustojo veikęs. 1911.VI.7 S. Čiurlionienės-Kymantaitės siūlymu prie LDD buvo įsteigtas M. Čiurlionio muzikos kūriniams išleisti fondas, tačiau dėl lėšų stokos jis taip pat neilgai teveikė.

1913 prie LDD įsteigta M. Čiurlionio kuopa. Jos tikslas — plėsti liet. dailėje Čiurlionio tradicijas, propaguoti jo kūrybą ir idėjas, surinkti jo kūrinius. Kuopa įsteigė Čiurlionio paveikslų pirkimo fondą, kurį sudarė fondo narių mokesčiai ir įv. aukos. Su dailininko įpėdiniais buvo sudaryta sutartis, pagal kurią buvo numatyta visus Čiurlionio kūrinius perduoti LDD, o d-ja įsipareigojo Čiurlionio kūrybą paskelbti amžina ir neliečiama liet. tautos nuosavybe bei įsteigti Čiurlionio muziejų. Pradėtą Čiurlionio kūrinių suvisuomeninimą sutrukdė netrukus kilęs I pasaulinis karas.

LDD rūpinosi dailės populiarinimu — leido ir platino dailės kūrinių fotografijas ir atvirukus, skelbė grafikos darbų konkursus. 1912 išleido A. Jaroševičiaus piešinių albumą „Lietuvių kryžiai" (J. Basanavičiaus įvadinis straipsnis).

LDD stengėsi įkurti liet. dailės muziejų, kuriam nuo 1909 pradėjo rinkti dailės kūrinius. Po keletą savo paveikslų būsimam muziejui padovanojo M. Čiur-

lionis, T. Daugirdas, P. Kalpokas. Buvo numatyta įrengti salę vaidinimams, koncertams ir susirinkimams, biblioteką, muziejų, paveikslų galeriją. LDD su Lietuvių mokslo draugija 1910 nutarė Vilniuje pastatyti Tautos rūmus — liet. kultūros ir meno centrą. Abi d-jos statybai rinko aukas, didino mokslo veikalų ir meno kūrinių rinkinius, bibliotekų fondus. 1912 įsigijo sklypą. Tautos rūmų steigimo darbą, kaip ir visą LDD veiklą, nutraukė I pasaul. karas.

1926.II.28 A. Žmuidzinavičiaus ir kitų iniciatyva Kaune įvyko buvusių d-jos narių susirinkimas, atnaujinęs d-jos veiklą. Buvo išrinkta d-jos v-ba, patvirtinti įstatai. D-ja įsteigė parodų saloną, rengė paskaitas, susirinkimus, atidarė skaityklą, tačiau netapo svarbiausiu Lietuvos dailininkų centru. Daugiausia ji rengė liet. dailės parodas. Didžiausios jų buvo 1926 Kaune ir Šiauliuose, 1927 Kaune, 1928 Rygoje. 1927 d-ja surengė Kaune individualines A. Varno ir A. Žmuidzinavičiaus kūrinių parodas, 1928 — P. Kalpoko kūrinių ir liaudies meno parodas, išleido V. Bičiūno kn. „M. K. Čiurlionis" (1928) ir A. Rūkštelės kn. „Lietuvių tautodailė" (1929). 1928 antrojoje pusėje d-ja faktiškai nustojo veikusi.

Lit.: **P. Rimša,** Reikalinga lietuvių dailės mylėtojų draugija. — „Vilniaus žinios", 1906, Nr. 63; 1912 m. LDD veiklos apyskaita, V., 1912; 1913 m. LDD veiklos apyskaita, V., 1913; **A. Žmuidzinavičius,** Paletė ir gyvenimas, V., 1961; **J. Rimantas,** Petras Rimša pasakoja, V., 1964.

LIETÙVIŲ DARBINIÑKŲ SAVÌŠALPOS-KULTŪ̃ROS DRAUGIJÀ, LDSKD,— pažangi P. Amerikos lietuvių darbininkų organizacija, veikusi 1928.VII.8 — 1935.II.10. Įkurta pažangiųjų Argentinos lietuvių org-jų suvažiavime Buenos Airese. Jos pagrindą sudarė buvusi Lietuvių darbininkų apšvietos d-ja P. Amerikoje. LDSKD kuopos veikė Vila Alsinoje, Aveljanedoje, Berise, Buenos Airese, Kilmėje, Kordoboje, Rosarijuje ir Montevidėjuje (Urugvajus). Jos turėjo bibliotekas, meno saviveiklos, sporto būrelius, rėmė ir platino pažangią spaudą. Prie LDSKD veikė Priešfašistinis k-tas, rėmęs Lietuvos liaudies kovą su faš. režimu ir šelpęs rev. polit. kalinius Lietuvoje. VII suvažiavime draugija perorganizuota į Argentinos Lietuvių darbininkų priešfašistinę prieškarinę sąjungą.

LIETÙVIŲ DARBINIÑKŲ SUSIVIẼNIJIMAS, LDS, — pažangiųjų JAV lietuvių savišalpos organizacija, veikianti nuo 1930. Įsikūrė po Susivienijimo lietuvių Amerikoje skilimo. Teikia pašalpas sergantiems nariams bei šeimos narių mirties atveju. 1932 turėjo 4000, 1939 — 8340 narių. Įsigalėjus reakcijai, be to, išmirštant senosios kartos išeiviams, narių tolydžio mažėjo: 1964 jų buvo apie 5000. 1946—66 LDS prezidentas — J. Gasiūnas, nuo 1966 — R. Janulis.

LIETÙVIŲ DARBINIÑKŲ ŠVIETÌMO DRAUGIJÀ — antifašistinė darbininkų organizacija, veikusi 1934.IV—1935.IV Kaune. Įkurta LKP Kauno rj. k-to iniciatyva. Komunisto F. Bieliausko padedami, ją suorganizavo komunistas A. Jakštas ir komunistams artimi darbininkai antifašistai A. Krištaponis, J. Laurinkus, H. Medišauskas (v-bos pirmininkas) ir kt. Į v-bą įėjo ir komunistė O. Puteikytė, vadovavusi darbui moterų tarpe. D-joje buvo dirbamas kultūrinis bei politinis auklėjamasis darbas antifašistinės bei proletarinės klasinės kovos dvasia. Buvo įsteigta d-jos biblioteka, suorganizuoti dramos ir muzikos būreliai, sporto sekcija. Lit-ros būrelyje (vadovas J. Baltušis) buvo skaitomi liet. rašytojų antifašistų kūriniai ir tarybinė grož. lit-ra (N. Ostrovskio „Kaip grūdinosi plienas" ir kt.). 1934 rudenį d-ja turėjo 150 narių; daug darbininkų priklausė sporto sekcijai. D-jos būstinė tapo darbininkų klubu, kuriame buvo dirbamas aiškinamasis darbas (klausimų-atsakymų vakarų bei kt. formomis) ir klerikalinių org-jų įtakoje esančiuose darbininkų sluoksniuose. Policija iškratė d-jos būstinę, saugumo policija kvotė d-jos narius. 1935.III valdžia uždraudė d-jai veikti, o netrukus ją visai uždarė.

LIETÙVIŲ DRAUGIJÀ NUKENTĖ́JUSIEMS DĖL KÃRO ŠEL̃PTI — labdarybės organizacija, veikusi 1914—18. Kilus I pasaul. karui ir į Lietuvą įsiveržus vokiečių kariuomenei, pasienio zonų įstaigos ir gyventojai buvo evakuojami; traukėsi žmonės ir savo noru. 1914 vasarą daug pabėgėlių susitelkė Vilniuje. 1914.VII.10 įkurta pabėgėliams ir nukentėjusiems nuo karo šelpti d-ja (pirm. A. Bulota). Lėšas d-ja rinko iš visuomenės aukų. Vilniuje buvo įsteigti pabėgėlių maitinimo punktai, vaikų prieglaudos. 1914.XI.13 Vilniaus gubernatoriaus buvo patvirtinti nauji d-jos įstatai, pagal kuriuos ji turėjo teisę steigti savo skyrius. XI.21 įvykusiame d-jos susirinkime išrinktas naujas centro k-tas, į kurį pateko reakcinių nacionalistinių elementų (pirm. M. Yčas), kurie, užmezgę ryšius su Rusijos imperijos įv. įstaigomis ir vadinamuoju Tatjanos k-tu nukentėjusiems nuo karo šelpti, gavo nemažą piniginę paramą. 1915 vasarą rusų kariuomenei traukiantis iš Lietuvos, d-jos centro k-tas pasiskirstė: dalis narių, vadovaujama A. Smetonos, liko Vilniuje, o kita dalis, vadovaujama M. Yčo, įsikūrė Petrograde. Rusijoje k-tas išplėtė veiklą: įsteigė 254 vietinius k-tus, vaikų globos įstaigų, m-lų (jose mokėsi 7000 vaikų), amatų mokyklų-dirbtuvių, įv. kursų. Voroneže buvo įsteigtos 2 g-jos (berniukų ir mergaičių) su d-jos išlaikomais mokinių bendrabučiais. Petrograde veikė bendrojo lavinimo kursai. D-ja šelpė kiek mažiau kaip trečdalį (apie 114 000) pabėgėlių. Daugelyje skyrių įsigalėję reakcionieriai šelpimą panaudojo savo polit. tikslams, d-jos lėšas švaistė partiniams ir asmeniniams reikalams. Reakcionierius ir savanaudžius demaskavo rašytoja Žemaitė ir kiti pažangūs visuomenės veikėjai. Po Spalio revoliucijos d-ja likvidavosi. Jos turtą ir globos bei mokymo įstaigas perėmė Lietuvos reikalų komisariatas.

LIETÙVIŲ DRAUGIJÀ TSRS TAUTŲ̃ KULTŪ̃RAI PAŽÌNTI — kultūrinė organizacija, veikusi 1929—40 Kaune. Įkurta 1929.X.4 Kauno un-to profesorių (M. Biržiškos, V. Biržiškos, P. Galaunės, V. Krėvės-Mickevičiaus, B. Sruogos ir kt.) iniciatyva. D-jos tikslas — pažinti taryb. tautų kultūrą, užmegzti ryšius su taryb. tautų kultūrinėmis ir mokslinėmis d-jomis, keistis mokslo, lit-ros ir kultūriniais leidiniais. D-jos iniciatyva 1935 ir 1939 Kaune surengtos taryb. spaudos, vaikų ir jaunimo lit-ros parodos. 1940 pradžioje Maskvoje surengta liet. knygos paroda. Suorganizuota rašytojų, žurnalistų, mokslininkų, artistų, dailininkų ekskursijų į TSRS, muzikų ir dainininkų (pianisto B. Dvariono, dainininkų A. Kučingio, G. Matulaitytės, A. Staškevičiūtės) koncertų Maskvoje, Leningrade. Lietuvoje d-jos iniciatyva koncertavo taryb. meno atstovai: muzikai G. Ginzburgas, D. Oistrachas, S. Prokofjevas, dainininkės V. Barsova, M. Maksakova ir kt., lankėsi aktoriai I. Iljinskis, V. Kačialovas, poeto N. Tichonovo vadovaujama taryb. rašytojų ir žurnalistų grupė, med. mokslo atstovai. Tarybų Sąjungoje lankėsi liet. rašytojai ir kiti kultūros darbuotojai (P. Cvirka, L. Gira, V. Krėvė-Mickevičius, P. Pakarklis, J. Paleckis, A. Venclova) darė pranešimus visuomenei, spaudoje dalijosi patirtais įspūdžiais, demaskavo burž. spaudos melą apie TSRS. Dėl to d-ją dažnai užpuldinėjo faš. spauda, o kariuomenės ir Valst. saugumo departamento vadovybės reikalavo uždrausti jos veiklą. 1939 d-jai priklausė 63 nariai.

LIETÙVIŲ FRÔNTAS, LF, — hitlerinės okupacijos metais veikusi buržuazinių nacionalistų organizacija, buvusios Lietuvos Krikščionių demokratų partijos veikėjų įsteigta, hitlerininkams 1941 uždarius *Lietuvių aktyvistų frontą*. LF buvo tik tariamai nelegalus, nes gestapas turėjo smulkių duomenų apie jo veiklą, tačiau nesiėmė prieš jį represijų. Atvirkščiai, hitlerininkai tarėsi su LF vadovais (J. Ambrazevičiumi, A. Damušiu, Z. Ivinskiu, P. Padaliu ir kt.) įvairiais okupuotosios Lietuvos administravimo klausimais. Hitlerininkai drauge su jais 1943.IV.5 sušaukė konferenciją, kurioje buvo sudarytas liet. burž. nacionalistų ir hitlerininkų bendras frontas prieš pasipriešinimo okupantams judėjimo dalyvius. Šioji konferencija išrinko pirmąją generalinio tarėjo P. Kubiliūno patariamąją tarybą, padėjusią okupantams administruoti Lietuvą. Dauguma tarybos narių buvo LF dalyviai. 1943, kai nepasisekė sumobilizuoti lietuvių į SS legioną, gestapas suėmė keliolika krikščionių demokratų veikėjų ir išvežė juos į Štuthofo konc. stovyklą. Hitlerininkai tai padarė, norėdami įbauginti liet. burž. nacionalistus ir priversti juos uoliau tarnauti okupantams. Ši gestapo priemonė turėjo įtakos LF, kuris po to pasidarė hitlerininkams dar nuolankesnis.

LF leido ir neleg. spaudą, kuri buvo nukreipta daugiau prieš Tarybų Sąjungą bei komunistus, negu prieš hitlerininkus. Joje LF kritikavo okup. valdžios policiją bei kitas įstaigas, kad jos nepakankamai ryžtingai kovojo su partizanais, nenuslopino pasipriešinimo okupantams judėjimo. LF pasiūlė hitlerininkams steigti P. Plechavičiaus vadovaujamą *Vietinę rinktinę*. Tuo tikslu LF vadovai nuolat susitikinėjo su Plechavičiumi ir ragino jį įgyvendinti LF siekimus derybose su hitlerininkais. LF 1944 pasiūlė sumobilizuoti 200 000 lietuvių ir pasiųsti juos į frontą prieš Raudonąją Armiją, jei hitlerininkai jiems perduosią valdžią Lietuvoje. LF hitlerinės okupacijos metais įsteigė ginkluotą Kęstučio org-ją, kuri buvo rengiama kovai su Tarybų valdžia. Nemaža šios org-jos narių buvo burž. nacionalistų gaujose, kurios karo pabaigoje ir pokario metais terorizavo Lietuvos gyventojus.

LIETÙVIŲ INFORMÃCIJŲ BIÙRAS — buržuazinių nacionalistų propagandos organizacija, veikusi 1911—19 užsienyje. Įsteigtas Paryžiuje, 1915 perkeltas į Lozaną (Šveicarija). Vadovavo J. Gabrys-Paršaitis. Leido mėnesinius žurnalus „Litauen" (vok. kalba) ir „Pro Lithuania" (prancūzų ir anglų kalbomis). L. i. b. ir jo vadovas J. Gabrys tarnavo Vakarų imperialistams.

Lit.: V. Kapsukas, Veidmainių darbai, V., 1961 [str. «Lietuvos „gelbėtojai" karo metu»].

LIETÙVIŲ KALBÀ — indoeuropiečių kalba, priklausanti rytų baltų kalbų grupei. K. Būgos nuomone, baltų kalbų šaka IV—III a. pr. m. e. suskilo į vakarų ir rytų grupes, o ne anksčiau kaip VII a. vid. iš r. grupės išsiskyrė lietuvių ir latvių kalbos. L. k. iš visų gyvųjų ide. kalbų geriausiai išlaikė pirmykštį garsyną ir daugelį morfologinių ypatybių. Ji yra artimiausia latvių kalbai, nors atskiromis fonetikos ypatybėmis skiriasi nuo jos ir sutampa su prūsų kalba. Kadangi L. k. pirmykščius ide. garsus išlaikė kur kas geriau, negu latvių k., tai dabartinėje liet. kalboje vartojamos žodžių formos dažnai esti tartum prolytės tų formų, iš kurių kilo dabartiniai latvių k. žodžiai.

Tarybų Sąjungoje L. k. kaip gimtąją vartoja (1959 duomenimis) apie 2 330 000 žmonių. Daugumas jų (2 151 000) gyvena Lietuvos TSR. Daugiau kaip pusė milijono žmonių L. k. vartoja užsienyje: JAV (daugiausia), Kanadoje, Argentinoje, Brazilijoje, Urugvajuje, Anglijoje, Australijoje, Lenkijoje, VFR.

Nuo kt. baltų kalbų L. k. skiriasi šiomis ypatybėmis: 1) senasis baltiškasis „ā", kuris latvių ir daugeliu atvejų prūsų kalbose išlaikytas, liet. kalboje (išskyrus kai kurias tarmes) yra virtęs „o" (plg. liet. „žolė", latv. „zāle", prūs. „sālin"; liet. „mótė", latv. „māte", prūs. „mūti", „mothe"); 2) liet. kalboje, kaip ir prūsų bei kuršių kalbose, išlaikyti tautosilabiniai junginiai „an", „en", „in", „un" (plg. liet. „rankà", prūs. „rancko", latv. „rùoka" [rašoma „roka"]; liet. „peñktas", prūs. „penckts", latv. „piektais"; liet. „péntis", prūs. „pentis", latv. „piẽts"; liet. „pìnti", latv. „pīt"; liet. „jùngas", latv. „jûgs"); 3) priebalsių junginiai „tj", „sj", „dj", „zj" liet. kalboje yra virtę „č", „s", „dž", „ž", o latvių kalboje šiems junginiams atliepia „š", „ž" (plg. liet. „vókiečiai", latv. „vāciẽši"; liet. „siū́ti", latv. „šūt"; liet. „džiáuti", latv. „žaũt"; liet. „ẽžio", latv. „eža"); 4) lietuviai turi priebalsius „š", „ž" (kilusius iš ide. „k′", „g′"), kur latviai, prūsai ir kuršiai turi „s", „z" (plg. liet. „širdis", latv. „sir̂ds", prūs. „sīras" [vns. kilm.]; liet. „žiemà", latv. „ziema", prūs. „semo"); 5) liet. kalboje, kaip ir prūsų kalboje, išlaikyti minkštieji gomuriniai priebalsiai „k", „g" (plg. liet. „ãkys", prūs. „ackis", latv. „acis"; liet. „gérvė", prūs. „gerwe", latv. „dzẽrve"); 6) liet. kalboje išlaikyti žodžio pradžios junginiai „bj", „pj", kurie latvių kalboje (kaip ir slavų kalboje) yra virtę „bl", „pl" (plg. liet. „biaurùs", latv. „bļaũrs"; liet. „piáuti", latv. „pļaũt"); 7) tik liet. kalbai būdinga „o-" kamieno daiktavardžių vienaskaitos naudininko galūnė „ui" (plg. liet. „tėvui", latv. „tēvam"; liet. „lángui", latv. „luôgam" [rašoma „logam"]); 8) tik liet. kalbai būdinga „o-" kamieno daiktavardžių daugiskaitos naudininko galūnė „-ams", kilusi iš „-amus" (plg. liet. „tėváms", latv. „tēviem", prūs. „waikammans" — vaikams); 9) L. k. būdvardžių laipsniavimas skiriasi nuo kt. baltų kalbų, ypač latvių k., būdvardžių laipsniavimo (plg. liet. „gẽras", „gerèsnis", „geriáusias", latv. „labs", „labâks", „vislabâkais"); 10) tik liet. kalboje vartojamas būtasis dažninis laikas; 11) iš kt. baltų kalbų L. k. išsiskiria ir kai kuriomis kirčiavimo, leksikos, sintaksės ir kt. ypatybėmis.

ISTORIJA. Skiriami pagrindiniai L. k. raidos periodai: a) ikirašytinis (VII—XVI a.) ir b) rašytinis (nuo XVI a.). Ikirašytinio periodo L. k. gerokai skyrėsi nuo dabartinės, be to, joje įvyko daug įv. reikšmingų pakitimų. Pavyzdžiui, ligi XIII a. liet. kalboje dar buvo išlaikytos ilgos akūtinės galūnės (buvo tariama: vns. vard. *„rankā́", *„gerā́", *„patī́", *„gražī́", *„jī́", dgs. vard. *„gerie", *„mažie", esamojo laiko 2 asmuo *„nešie", *„sukie"), maždaug ligi XIV a. vietoj afrikatų „č", „dž" visi lietuviai tarė junginius *„dj", *„tj" (*„medjas"— medžias, *„svetjas" — svečias, *„tretjas"— trečias, *„audja"— audžia). Dar ikirašytiniu periodu atsirado ir pagrindinės dabartinių L. k. tarmių skirtybės (skirtingas sen. junginių *„dj", *„tj" tarimas žemaičiuose ir aukštaičiuose, „l" kietinimas prieš „e", „ė" r. aukštaičiuose, dzūkavimas ir kt.). Rašytinis periodas, prasidėjęs XVI a. pr., pasirodžius pirmiesiems liet. raštams, trunka ligi mūsų dienų. Vienas svarbiausių šio periodo reiškinių — literatūrinės L. k. atsiradimas bei plėtojimasis šalia toliau egzistuojančių tarmių (ž. *Literatūrinė kalba)*.

Rašytiniame L. k. periode skiriami du pagr. laikotarpiai: a) senasis (XVI—XVIII a.), apimantis pradinį literatūrinės L. k. kūrimąsi bei plėtojimąsi, ir b) naujasis (XIX—XX a.), apimantis tolesnę literatūrinės L. k. raidą. Senojo laikotarpio literatūrinei L. k. būdinga tarminis nevienalytiškumas, vienodesnių normų nebuvimas, religinės raštijos stiliaus vyravimas, o naujojo — laipsniškas vienos v. aukštaičių (pietiečių) tarmės iškilimas bei įsitvirtinimas, vienodesnių normų susidarymas, įvairesnė stilistinė diferenciacija ir kt.

Literatūrinės L. k. kūrimo pradininku laikytinas M. Mažvydas, nes iki jo liet. tekstų težinoma nedaug (įrašas 1503 Štrasburge išleistoje knygoje „Tractatus sacerdotalis", A. Kulviečio ir S. Rapolionio giesmių vertimai ir kt.).

Literatūrinė liet. kalba R. Prūsijoje ir Lietuvos D. Kun-stėje vystėsi skirtingai. R. Prūsijoje dėl specifinių ist. sąlygų dar XVII a. antrojoje pusėje nusistojo vienalytiškesnė sritinė lit. kalba, pagrįsta v. aukštaičių tarme. Buvusioje D. Kun-stėje nacionalinė lit. kalba v. aukštaičių (pietiečių) tarmės pagrindu susidarė tik XIX a. paskutiniaisiais d-mečiais, nors jos užuomazgos formavosi jau XIX a. pr. ir dar anksčiau.

XVI—XVIII amžiais R. Prūsijoje prie literatūrinės L. k. kūrimo bei norminimo, be M. Mažvydo, prisidėjo dar B. Vilentas, J. Bretkūnas, S. Vaišnoras, J. Rėza, Pil. ir Pov. Ruigiai, K. Donelaitis, G. Ostermejeris, K. Milkus ir kiti liet. raštų autoriai. Ypač didelę reikšmę jos normalizavimui bei stabilizavimui turėjo D. Kleino gramatikos, o poetinio jos stiliaus ištobulinimui — K. Donelaičio raštai. Vėliau reikšmingą indėlį į literatūrinės L. k. kūrimą R. Prūsijoje yra įnešę dar L. Rėza ir F. Kuršaitis.

Lietuvos D. Kun-stėje literatūrinės L. k. pradininku laikomas M. Daukša, o vėlesniaisiais jos normintojais bei tobulintojais — K. Širvydas, J. Jaknavičius, S. Slavočinskis, J. Telega ir kiti XVI—XVII a. liet. raštų autoriai. M. Daukša ir K. Širvydas savo gyva ir palyginti gryna (pagrįsta vid. ir r. aukštaičių tarmėmis) kalba parašytais raštais daug prisidėjo prie liaudinių tradicijų įtvirtinimo literatūrinės L. k. praktikoje. XVIII a. lit. kalba Lietuvos D. Kun-stėje žymiai sumenkėjo. Per to amžiaus religinę raštiją į ją įsibrovė gausybė nereikalingų polonizmų. Tiktai XIX a. pr. vėl imta gaivinti liaudines tradicijas, be to, rūpintis nacionalinės lit. kalbos kūrimu. Žymesni tokios kalbos kūrėjai XIX a. pirmojoje pusėje bei viduryje buvo D. Poška, S. Stanevičius, S. Daukantas, M. Valančius, L. Ivinskis, A. Baranauskas, J. ir A. Juškos, o XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje — V. Kudirka, V. Mickevičius-Kapsukas, J. Žymantienė-Žemaitė, J. Biliūnas ir kt. rašytojai. Nacionalinės lit. kalbos normoms nusistoti didelę reikšmę turėjo XIX a. pab. pradėjusi eiti period. spauda ir ypač J. Jablonskio kalbinė veikla.

Rašytinio periodo liet. kalboje (ir rašomojoje, ir šnekamojoje) taip pat įvyko nemaža įv. pakitimų. Vakarų ir vi-

durio aukštaičių tarmėse, kaip matyti iš tų tarmių pagrindu parašytų raštų, jau XVII a. pirmojoje pusėje buvo prasidėjusi nosinių balsių denazalizacija (t. y. nosinio rezonanso nykimas), trukusi maždaug ligi XVIII a. vidurio. Vietoje ikirašytiniu periodu plačiai vartotų vardažodžių ir įvardžių senesnių lyčių (pvz., vns. naud. „didžiam**ui**", „geram**ui**", „jam**ui**", „tam**ui**", dgs. naud. „didiem**us**", „geriem**us**", „jiem**us**", „tiem**us**", dgs. viet. „akmeni**su**", „dulkė**su**", „juo**su**", „tuo**su**") rašytiniu periodu liet. kalboje įsigalėjo naujesnės formos (pvz., „didžiam", „didiems", „akmenyse"). Rašytiniu periodu t. p. nyko atematinis veiksmažodžių asmenavimas („duo**mi**", „duo**si**", „duo**st**", „duo**me**", „duo**ste**"), veiksmažodžių tariamosios nuosakos lytys su formantiniu „-b-" (pvz., „būtum**biau**", „būtum**bei**", „būtum**bime**", „būtum**bite**"), dalyvinės veiksmažodžių „būti" ir „eiti" formos su kamienais „sant-", „ent-" (pvz., „santi"— esanti, „santį"— esantį, „entį"— einantį, „ent"—einant), samplaikinės skaitvardžių lytys su žodžiu „liekas" (pvz., „vienas liekas"— vienuoliktas, „antras liekas"— dvyliktas, „antras dešimtas" — dvidešimtas) ir kt. Rašytinio periodo pradžioje dėl feod. susiskaldymo dar vyko tolesnė L. k. tarmių diferenciacija, bet vėliau, įsigalint kapit. santykiams ir tolydžio didėjant nacionalinės lit. kalbos įtakai, ėmė labiau reikštis tarmių integracijos bei niveliacijos procesai, kurie ypač suintensyvėjo soc. santvarkos sąlygomis.

FONETIKA. Literatūrinės L. k. garsyną sudaro *balsiai, dvibalsiai* ir *priebalsiai.*

Dabartinė L. k. turi 12 balsių, kurių 6 yra ilgi („ā", „ē", „ė", „ī", „ō", „ū") ir 6 trumpi („a", „e", „e̩", „i", „ɔ", „u"). Ilgumas yra fonologinis literatūrinės L. k. balsių požymis (pvz., balsiai „ā" ir „a" skiria žodžius „ką̃s" ir „kàs", balsiai „ē" ir „e"— žodžius „mẽs" ir „mès", „ī" ir „i" skiria žodžius „lį̃s" ir „lis", „týko" ir „tiko").

Ilgieji balsiai „ī", „ō", „ū" kokybės atžvilgiu yra daug uždaresni už atitinkamus trumpuosius „i", „ɔ", „u", o ilgieji balsiai „ā", „ē", atvirkščiai, yra atviresni už atitinkamus trumpuosius „a", „e". Tarpt. žodžių balsis „e" yra uždaresnis už trumpąjį balsį „e̩".

Balsių „a", „e̩" ir „ā", „ē" kiekybiniam priešpastatymui svarbų vaidmenį turi priegaidė. Balsiai „a", „e" paprastai esti nekirčiuoti, o „ā", „ē"— kirčiuoti (plg. „kasù" ir „kã̄sa", „nešù" ir „nẽ̄ša"). Tačiau liet. kalboje yra ir nekirčiuotų ilgųjų „ā", „ē", atsiradusių iš „an", „en" (pvz., „žąsis", „piktą", „kęsdamà", „vilkę"). Trumpieji balsiai „a", „e̩" tam tikrais atvejais esti ir kirčiuotame skiemenyje, turinčiame trumpinę priegaidę (pvz., „rankà", „tadà", „màno", „pilkàsis", „kàsti", „laukè", „tavè", „gerèsnis").

Dabartinėje literatūrinėje liet. kalboje yra 8 dvibalsiai („ai", „au", „ei", „eu", „ɔi", „ui", „ie", „uo"). Dvibalsiai „ie", „uo" savo artikuliacija yra artimi diftongoidams, t. y. į dvibalsius panašiems balsiams. Dėl šios ypatybės dvibalsiai „ie", „uo" laikomi sutaptiniais, o visi kiti — sudėtiniais.

Literatūrinėje liet. kalboje yra 45 priebalsiai („p", „p′", „b", „b′", „t", „t′", „d", „d′", „k", „k′", „g", „g′", „c", „c′", „dz", „dz′", „č", „č′", „dž", „dž′", „m", „m′", „n", „n′", „s", „s′", „š", „š′", „z", „z′", „ž", „ž′", „f", „f′", „v", „v′", „ch", „ch′", „h", „h′", „l", „l′", „r", „r′", „j"), kurie sudaro kietųjų ir atitinkamų minkštųjų poras. Tik priebalsis „j" kietojo atitikmens neturi. Kietumas ir minkštumas yra vienas pagrindinių fonologinių literatūrinės L. k. priebalsių sistemos požymių. Kietieji ir minkštieji priebalsiai, eidami prieš užpakalinės eilės balsius „ɔ", „ō", „u", „ū", „a", „ā" ir dvibalsius „au", „ui", „uo", „ɔi", yra fonologiškai priešpastatomi ir šiais atvejais skiria žodžius, jų formas ir morfemas (pvz., „p" ir „p′"—„kum̃po" ir „kum̃pio", „b" ir „b′"—„lõbo" ir „lõbio", „k" ir „k′"—„sakaũ" ir „sakiaũ" ir t. t.). Prieš priešakinės eilės balsius ir dvibalsius „ei", „ie" priebalsiai tariami minkštai (pvz., „pýlė", „pelė̃", „peĩlis", „píenas").

Balsiai „a", „e", „i", „u", eidami viename skiemenyje su priebalsiais „l", „m", „n", „r", sudaro 16 mišriųjų dvigarsių („al", „am", „an", „ar", „el", „em", „en", „er", „il", „im", „in", „ir", „ul", „um", „un", „ur"). Prieš balsius ar dvibalsius einančios garsų samplaikos „al", „am", „an", „ar", „el", „em", „en", „er", „il", „im", „in", „ir", „ul", „um", „un", „ur" mišriųjų dvigarsių nesudaro, nes šiuo atveju tarp balsio ir priebalsio eina skiemens riba (pvz., „kál-ti" ir „kã-la", „rám-dyti" ir „ra-mùs", „lém-ti" ir „lẽ-mia" ir t. t.). Be to, yra dar keliolika antrinės kilmės dvigarsių, kurių pirmaisiais dėmenimis eina ilgieji balsiai „ė", „ī", „ō", „ū" arba dvibalsiai „au", „ui", „ie", „uo" ir kt., o antraisiais — priebalsiai „l", „m", „n", „r". Šie dvigarsiai pasitaiko žodžio gale, sutrumpėjus galūnei, sudurtiniuose žodžiuose tarp abiejų dėmenų ir tam tikrose išvestinėse formose. Tokie dvigarsiai yra „ėl", „ōl", „ūl", „īl", „ėm", „ōm", „ūm", „ėn", „īn", „ōn", „ūn", „īr", „ōr", „ūr", „aul", „uin", „iem", „ien", „ier", „uom", „uon" ir kt. (pvz., „mė̃lti", „tõlti", „kū̃lvirstas", „pakuždõm", „dū̃mtakis", „dešinė̃n", „septýnmetis").

Liet. kalboje svarbų vaidmenį atlieka žodžio kirtis, kuriam būdingas ir dinaminis, ir muzikinis elementai. Nuo kirčio kartais priklauso žodžių, jų formų ar morfemų skirtumai (pvz., būtojo kartinio laiko 3 asmuo „svėrė" ir „svė́rė"— tokia piktžolė, vns. šauksm. „višta" ir vns. vard. „vištà"). Žodžių skiriamąją reikšmę gali turėti ir kirčiuotų skiemenų priegaidė (plg. būtojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvis „apklótas" ir „apklõtas" — antklodė, esamojo laiko 3 asmuo „lópo" ir vns. kilm. „lõpo", „áukštas" ir „aũkštas" ir t. t.). Lit. kalbai būdingos šios kirčiuotų skiemenų priegaidės: tvirtapradė (pvz., „sū́ris"— toks valgis, „kíetis"— tokia piktžolė), tvirtagalė (pvz., „sū̃ris"— sūrumas, „kiẽtis"— kietumas) ir trumpinė (pvz., „tù", „kòpija", „sèkti").

MORFOLOGIJA. Liet. kalboje skiriama 11 kalbos dalių: daiktavardis, būdvardis, skaitvardis, įvardis, veiksmažodis, prieveiksmis, prielinksnis, jungtukas, dalelytė, jaustukas ir ištiktukas. Penkios pirmosios kalbos dalys yra kaitomos. Žodžių formos sudaro tam tikras gramatinių kategorijų sistemas, kuriose vienos formos yra priešpastatomos kitoms.

Daiktavardis, būdvardis, skaitvardis ir įvardis turi giminės, skaičiaus ir linksnio gramatines kategorijas. Visų 3 kategorijų formalūs požymiai yra tos pačios žodžių galūnės. Tik kiekvienos kategorijos sistemoje vienos formos kitaip santykiauja su kitomis (pvz., forma „geras" skaičiaus kategorijos sistemoje santykiauja su „geri", o linksnio kategorijos sistemoje — su „gero", „geram" ir t. t.).

Giminės kategoriją sudaro savitarpyje santykiaujančios vyr. ir mot. giminės formos su skirtingomis galūnėmis. Retais atvejais žodžio giminę nulemia jo reikšmė, o ne formalus požymis (pvz., „dėdė", „viršila"). Palyginti nedaug yra giminės kategorijai neutralių žodžių, kurie, būdami vienokios ar kitokios formos, nepažymi nei vyr., nei mot. giminės ir vartojami su abiejų giminių žodžiais (vadinamieji bendrosios giminės daiktavardžiai, pvz., „vėpla", „akiplėša" ir kt., daiktavardiškieji skaitvardžiai bei įvardžiai, pvz., „vienuolika", „dešimt", „dvejetas", „aš", „tu", „kas" ir kt.). Būdvardžių ir kai kurių įvardžių bei skaitvardžių bevardės giminės formos (pvz., „bálta", „gẽra", „taĩ", „vìsa", „víena") yra nekaitomos ir turi kitokią funkciją, negu vyriškosios bei moteriškosios giminės formos. Kartais jos derinamos tarpusavyje (pvz., „tai gera", „visa gražu").

Skaičiaus kategoriją sudaro du nariai: vienaskaitos ir daugiskaitos formos su savo skirtingomis galūnėmis (pvz., „lapas" ir „lapai"). Dviskaitos formos (pvz., „du vyru", „dvi moteri", „mudu", „mudvi") nyksta. Jos funkcijas perima daugiskaitos formos. Dalis daiktavardžių, skaitvardžių ir įvardžių skaičiais nekaitomi.

Linksnių yra 7: vardininkas, kilmininkas, naudininkas, galininkas, įnagininkas, vietininkas, šauksmininkas. Visi jie turi skirtingas galūnes, išskyrus daugiskaitos šauksmininko linksnį.

Būdvardžiai ir kai kurie skaitvardžiai bei įvardžiai, be paprastųjų, dar turi įvardžiuotines formas, kurios sudaromos, prie paprastosios formos pridedant įvardžio „*jɔ" formas (pvz., „gerasis", „gerojo" ir t. t.). Be to, būdvardžiai yra laipsniuojami (pvz., „geras, -a", „geresnis, -ė", „geriausias, -ia").

Veiksmažodis išsiskiria iš kitų kaitomų kalbos dalių gramatinėmis veikslo, rūšies, nuosakos, laiko, asmens bei skaičiaus kategorijomis. Kiekviena šių ka-

tegorijų turi atskirą formų sistemą. Veiksmažodžio formos, rodančios asmenis, vadinamos asmenuojamosiomis formomis („rašau", „rašai", „rašo"), nors jos įeina ir į kt. kategorijų sistemas. Neasmenuojamosios veiksmažodžių formos yra dalyvis, padalyvis, pusdalyvis, bendratis, būdinys, siekinys.

Veikslo kategoriją sudaro viena kitai priešpastatomos tos pačios šaknies veiksmažodžio skirtingų kamienų formos. Labai dažnai priešdėliniai veiksmažodžiai esti įvykio veikslo, o nepriešdėliniai — eigos veikslo veiksmažodžiai (pvz., „eiti"—„nueiti", „verpti"—„suverpti"). Tačiau priešdėlis paprastai parodo ne tik veikslą, bet suteikia veiksmažodžiui ir naujų leksinės reikšmės atspalvių.

Rūšies kategorija susideda iš dviejų narių: veikiamosios ir neveikiamosios rūšies. Ši kategorija ypač ryški dalyvių sistemoje. Asmenuojamųjų formų sistemoje kategorinį rodiklį turi neveikiamosios rūšies formos. Jos yra analitinės, specialiai sudaromos iš veiksmažodžio „būti" formų ir neveikiamosios rūšies esamojo ar būtojo laiko dalyvių formos ir santykiauja su veikiamosios rūšies vientisinėmis arba sudurtinėmis formomis (pvz., „esu skaitomas"—„skaitau", „buvau skaitomas"—„skaičiau", „esu skaitytas"—„esu skaitęs", „buvau skaitytas"—„buvau skaitęs", „skaičiau").

Nuosakos yra penkios: tiesioginė, tariamoji, liepiamoji, geidžiamoji ir netiesioginė. Keturios pirmosios reiškiamos asmenuojamosiomis formomis su skirtingomis galūnėmis (pvz., „einu", „eičiau", „eik", „teeinie"). Netiesioginę nuosaką sudaro dalyvių (paprastai veikiamųjų) formos, atliekančios pasakojamojoje kalboje predikatyvinę funkciją ir turinčios tam tikrą modalinį netikrumo, abejojimo atspalvį. Nuosakų sistemoje netiesioginės nuosakos formos yra priešpastatomos tiesioginės nuosakos formoms (pvz., „ateinąs žmogus ir sakąs"—„ateina žmogus ir sako").

Tiesioginė nuosaka turi 4 laikus: esamąjį, būtąjį kartinį, būtąjį dažninį ir būsimąjį (pvz., „einu", „ėjau", „eidavau", „eisiu"). Tokių pat laikų formas turi ir dalyviai bei padalyviai (pvz., „einąs", „ėjęs", „eidavęs", „eisiąs", „einant", „ėjus", „eidavus", „eisiant"). Tam tikri laiko reikšmės skirtumai yra tarp tariamosios nuosakos vientisinių ir sudurtinių formų: vientisinės formos vartojamos esamojo arba būsimojo laiko reikšme, sudurtinės su būtojo laiko dalyviais — būtojo laiko reikšme (pvz., „rašyčiau"—„būčiau rašęs"; „skaitytų"—„būtų skaitęs").

Asmens kategorijos formos įeina į bendrą laikų ir nuosakų sistemą. Tiesioginės nuosakos visi keturi laikai turi trijų asmenų formas (pvz., „einu", „eini", „eina"), liepiamoji nuosaka — dviejų (pvz., „eik", „eikime"), geidžiamoji — vieno (pvz., „teeinie") asmens formą. Netiesioginės nuosakos viena dalyvių forma reiškia visus 3 asmenis. Asmens kategorijai sustiprinti tam tikrais atvejais dar vartojami asmeniniai įvardžiai, bet jie dažnai nebūtini.

Veiksmažodžių skaičiaus kategorija yra susijusi su asmens kategorija. Asmenų formų galūnės kartu parodo ir skaičių: vienaskaitą arba daugiskaitą. Liet. kalboje tik trečiojo asmens vienaskaitos ir daugiskaitos formos yra vienodos. Jas padeda išskirti kontekstas ir asmeniniai įvardžiai. Veiksmažodžių dviskaitos formos, kaip ir vardažodžių bei įvardžių, nyksta. Be asmenuojamųjų formų, skaičiais dar kaitomi dalyviai ir pusdalyviai.

Veiksmažodžiai turi ne tik paprastąsias, bet ir sangrąžines formas, kurios daromos su sangrąžos dalelyte „-s(i)", „-si-" (pvz., „rašaus(i)", „pasirašau").

Iš dalies kaitomas (tik laipsniais) prieveiksmis dažniausiai padaromas, prie būdvardžių ar dalyvių kamienų pridedant formantą „-(i)ai" (pvz., „baltai", „gražiai", „vykusiai"). Šie prieveiksmiai paprastai laipsniuojami (pvz., „baltai", „balčiau", „balčiausiai"). Be to, yra prieveiksmių, atsiradusių iš įv. linksnių leksikalizacijos būdu (pvz., „artyn", „kartais", „dviese"). Prieveiksmių funkciją gauna ir kai kurios sustabarėjusios prielinksninės konstrukcijos (pvz., „be galo", „iš tiesų").

Nekaitomos kalbos dalys — prielinksnis, jungtukas, dalelytė, jaustukas ir ištiktukas skiriasi tarp savęs sintaksinėmis bei semantinėmis funkcijomis.

SINTAKSĖ. Žodžių savitarpio santykiai liet. kalboje dažniausiai reiškiami pačių žodžių morfologinėmis formomis. Svarbų vaidmenį čia atlieka ir tarnybiniai žodžiai — prielinksniai, jungtukai, dalelytės.

Žodžių tvarka liet. kalboje dažniausiai esti pagalbinė, antrinė sintaksinių santykių reiškimo priemonė. Tačiau tais atvejais, kai morfologinė forma aiškiai nerodo vieno žodžio santykio su kitu, žodžių tvarkos vaidmuo esti svarbus, o kartais ir lemiamas. Rašomojoje kalboje žodžių tvarka dažnai esti pagr. priemonė, įgalinanti atskirti sakinį nuo pažymimuosius santykius reiškiančio žodžių junginio (plg. „vakaras gražus" ir „gražus vakaras").

Intonacija jungia visus sakinio žodžius į vieną visumą, padeda išryškinti jų sintaksinius santykius, išskirti tam tikrus sakinių tipus (pvz., šaukiamuosius, klausiamuosius sakinius) ir pan.

Skiriami 3 pagrindiniai žodžių savitarpio santykių tipai: prijungiamieji, sujungiamieji ir predikatyviniai santykiai.

Prijungiamuoju santykiu susiję žodžiai sudaro žodžių junginius, kurių vienas dėmuo esti pagrindinis, o antrasis arba derinamas su pagrindiniu (pvz., „pirmoji kregždė"), arba jo valdomas (pvz., „rūpinamės vaikais", „malonus visiems"), arba prie jo šliejamas (pvz., „važiavome aplinkui", „labai malonu", „gyvenimas svetur"). Tokie žodžių junginiai paprastai skirstomi pagal pagr. dėmens morfologinę formą į veiksmažodinius, daiktavardinius, būdvardinius, skaitvardinius, įvardinius ir prieveiksminius junginius.

Sujungiamuoju santykiu siejami tokie žodžiai, kurie vienas nuo kito nepriklauso, bet dažniausiai turi vienodą gramatinį santykį su kuriuo nors kitu sakinio žodžiu ir todėl sutampa tarp savęs bent kai kuriomis morfologinėmis kategorijomis. Žodžių sujungimas gali būti jungtukinis (pvz., „mano mergužė balta bei raudona") ir bejungtukis (pvz., „ėjau miškais, laukais, papievėmis").

Predikatyviniu santykiu siejami žodžiai sudaro sakinio pagrindą, arba predikatyvinį centrą. Jiems tiesiogiai ar tarpiškai yra subordinuoti kiti sakinio žodžiai, kurie savo ruožtu gali būti tarp savęs susiję prijungiamaisiais bei sujungiamaisiais santykiais. Predikatyviniu santykiu siejamų žodžių savitarpio ryšys yra abipusis: jie yra priklausomi vienas nuo kito, tačiau nuo visų kitų sakinio žodžių nepriklauso.

L. k. sakiniuose predikatyviniai santykiai dažniausiai būna tarp veiksmo subjektą žyminčių daiktavardžių bei įvardžių vardininko ir asmenuojamosios veiksmažodžio formos (pvz., „parskrido paukščiai") arba kito daiktavardžio ar būdvardžio vardininko, einančio su veiksmažodine jungtimi ar be jos (pvz., „tėvas buvo valstietis"). Reiškiant iš kt. asmenų girdėtą, aiškiai nežinomą ar staigiai patirtą veiksmą, vietoj asmenuojamosios veiksmažodžio formos vartojamas veikiamųjų dalyvių vardininkas (pvz., „štai beateinąs žmogus"), o tais atvejais, kai norima ypač pabrėžti veiksmo garsą ar vaizdą — ištiktukas (pvz., „kiškis strykt per tvorą"). Antra vertus, vietoj veiksmo subjektą žyminčio vardininko kartais eina dalies kilmininkas (pvz., „į mūsų riksmą atbėgo žmonių su šunimis"), įvairūs žodžių junginiai (pvz., „praėjo daug metų") ir panašiai. Predikatyviniu santykiu siejami žodžiai paprastai sutampa asmens, giminės bei skaičiaus formomis (arba bent kuria viena iš jų). Sakinio predikatyvinį centrą dažnai sudaro ne tik du žodžiai, bet kelių žodžių konstrukcijos (pvz., „jis jautėsi esąs nuvargęs").

Liet. kalboje vartojama nemaža ir tokių sakinių, kuriuose predikatyviniu santykiu susijusių dviejų ar daugiau žodžių arba konstrukcijų išskirti negalima. Tokių sakinių pagrindą dažniausiai sudaro beasmeniai veiksmažodžiai (pvz., „lijo visą dieną"), be veiksmo subjektą žyminčių žodžių pavartoti asmeniniai veiksmažodžiai (pvz., „einu namo"), bevardės giminės būdvardžiai su veiksmažodinėmis jungtimis arba be jų (pvz., „šiandien gražu", „man buvo pikta"), veiksmažodžių bendratis (pvz., „ką daryti?"), daiktavardžių vardininko formos (pvz., „vakaras").

Pagal turinį sakiniai skirstomi į konstatuojamuosius, klausiamuosius ir skatinamuosius, o pagal struktūrą — į vientisinius ir sudėtinius. Vientisinis sakinys turi vieną predikatyvinį centrą. Sudėtinis sakinys turi du ar kelis predikatyvinius centrus, tačiau yra vientisas savo komunikaciniu turiniu ir intonacija. Atskiri sudėtinio sakinio dėmenys yra jungiami tarp savęs jungtukais ir kitais jungiamaisiais žodžiais (jungtukiniai sa-

kiniai) arba be jų (bejungtukiai sakiniai). Jungtukiniai sakiniai savo ruožtu skirstomi į sujungiamuosius ir prijungiamuosius. Skiriami šie sakinių sujungimo tipai: a) sudedamasis sujungimas (jungtukai „ir", „nei" ir kt., pvz., „karalius laumę nužudė, ir juodu vėl gyveno"); b) priešpriešinis sujungimas (jungtukai „bet", „o", „tačiau" ir kt., pvz., „visi nori mokėti, bet ne visi — mokytis"); c) skiriamasis sujungimas (jungtukai „arba... arba", „ar... ar", „tai... tai", pvz., „ar vėjai pūtė, ar sodai ūžė, ar lelija lingavo?").

Prijungiamasis sakinys susideda iš dviejų ar daugiau dėmenų, kurių vienas yra savarankiškesnis ir vadinamas pagrindiniu, o kitas ar kiti dėmenys esti prijungiami prie pagrindinio ir vadinami šalutiniais. Prijungiamojo sakinio dėmenų santykiai esti dvejopi. Vienų prijungiamųjų sakinių šalutiniai dėmenys yra siejami su tam tikrais pagr. dėmens žodžiais: veiksmažodžiais, daiktavardžiais, bevardės giminės būdvardžiais, santykiniais įvardžiais ir kt. Tokių sakinių šalutinis dėmuo su pagrindiniu sudaro labai glaudų vienetą (pvz., „mes tvirtai tikėjome, kad jie sugrįš"). Kitų prijungiamųjų sakinių šalutiniai dėmenys nėra siejami su kuriuo nors pagr. dėmens žodžiu ir paaiškina viso pagr. dėmens turinį, nusakydami laiko, priežasties, sąlygos, nuolaidos, tikslo ir kitus semantinius santykius (pvz., „kai sušvilpė garvežys, visi keleiviai skubiai sėdo į vietas").

Į jungtukinių sujungiamųjų bei bejungtukių sakinių sudėtį gali įeiti sudėtiniai prijungiamieji bei vientisiniai sakiniai. Tokiu būdu sudaromi mišriojo tipo sudėtiniai sakiniai. Lanksti dabartinės L. k. sakinių struktūra įgalina nusakyti kiekvieną mintį su įvairiais jos atspalviais ir konstruoti sudėtingus, daugelį predikatyvinių centrų turinčius sintaksinius vienetus — periodus.

TARMĖS. Jau XV a. šaltiniai rodo buvus dvi pagrindines L. k. tarmes — aukštaičių ir žemaičių. Į v. ir š. nuo Vegerių, Tytuvėnų, Raseinių, Eržvilko, Žemaičių Naumiesčio, Šilutės linijos šnekama *žemaičių* tarme, kurioje skiriamos dar 3 patarmės: *dūnininkų* (raseiniškių), *douninınkų* (telšiškių) ir *donininkų* (klaipėdiškių). Į r. nuo minėtos linijos šnekama *aukštaičių* tarme, kurioje skiriamos 4 patarmės: vakariečių (Šiauliai, Jurbarkas, Kapsukas, Vilkaviškis), viduriečių (Joniškis, Kėdainiai, Jieznas), rytiečių (Linkuva, Panevėžys, Kupiškis, Anykščiai, Utena) ir *dzūkų*. Aukštaičių vakariečių pietiečių tarmės (Griškabūdis, Kapsukas) pagrindu susiformavo literatūrinė liet. kalba. Ž. *Tarmės*.

TYRINĖJIMAS. Pirmoji L. k. gramatika pasirodė 1653 (D. Kleino „Grammatica Litvanica"). L. k. tyrinėjimas suintensyvėjo, XIX a. pr. atsiradus lyginamajam istoriniam kalbotyros metodui. 1856 pasirodžius A. Šleicherio L. k. gramatikai („Litauische Grammatik"), L. k. įėjo į tarptautinę kalbos mokslo areną. Žymūs indoeuropeistai (A. Becenbergeris, K. Brugmanas, F. Fortunatovas, A. Leskinas, F. de Sosiūras ir kt.) paskelbė vertingų L. k. tyrinėjimų. Tyrinėdami L. k., XIX a. pab.—XX a. pr. daug nuveikė liet. kalbininkai: F. Kuršaitis, A. Baranauskas, K. Jaunius, K. Būga, J. Jablonskis, J. Balčikonis, P. Skardžius ir kt. Ypač plačiu mastu liet. kalba tyrinėjama Tarybų valdžios metais. Pagrindiniai liet. kalbos tyrinėtojų kadrai dabar sukoncentruoti Liet. kalbos ir lit-ros in-te (J. Kruopas, K. Ulvydas, A. Lyberis, J. Senkus, A. Sabaliauskas, A. Valeckienė, V. Ambrazas ir kt.) ir Lietuvos aukštųjų mokyklų L. k. katedrose (J. Kazlauskas, Z. Zinkevičius, V. Mažiulis, J. Palionis, V. Urbutis ir kt.). Ž. *Kalbotyra*.

Lit.: **A. Schleicher,** Litauische Grammatik, Prag, 1856; **F. Kurschat,** Grammatik der littauischen Sprache, Halle, 1876; **К. Явнис,** Грамматика литовского языка, СПб, 1908—16; „Tauta ir žodis", t. 1—7, K., 1923—31; „Archivum philologicum", t. 1—8, K., 1930—39; **P. Skardžius,** Žodžių daryba, V., 1941; Lietuvių kalbos žodynas, t. 1—7, V., 1941—66; Lietuvių kalbos rašybos žodynas, K., 1948; **E. Fraenkel,** Litauisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg-Göttingen, 1955—65; **J. Otrębski,** Grammatyka języka litewskiego, t. 1—3, Warszawa, 1956—65; „Literatūra ir kalba", t. 1—7, V., 1956—65; „Lietuvių kalbotyros klausimai", t. 1—7, V., 1957—64; **J. Jablonskis,** Rinktiniai raštai, 2 t., V., 1957—59; [**D. Kleinas**], Pirmoji lietuvių kalbos gramatika (1653 metai), V., 1957; **J. Endzelynas,** Baltų kalbų garsai ir formos, V., 1957; **A. Senn,** Handbuch der litauischen Sprache, 2 Bde., Heidelberg, 1957—66; **K. Būga,** Rinktiniai raštai, 3 t., V., 1958—61; „Kalbotyra", t. 1—16, V., 1958—67; Lietuvių kalbos gramatika, t. 1, V., 1964; **J. Palionis,** Lietuvių literatūrinė kalba XVI—XVII amžiuje, V., 1967; Lietuvių kalba Tarybų valdžios metais, V., 1967; **J. Kazlauskas,** Lietuvių kalbos istorinė gramatika, V., 1968.

LIETÙVIŲ KALBÕS DRAUGIJÀ — kalbininkų ir kalbotyros mėgėjų organizacija, veikusi 1935—40. D-jos tikslas — rūpintis lietuvių lit. kalbos ugdymu ir norminimu. Veikė terminologijos, spaudos, viešosios, mokyklinės bei užsienio lietuvių kalbos sekcijos. D-ja per Kauno radiją kas savaitę rengdavo paskaitas lietuvių lit. kalbos klausimais. D-jos v-ba redagavo „Sakalo" b-vės leidžiamą laikr. „Gimtoji kalba", nuo 1938 pati perėmė jo leidimą. Išleido L. Dambrausko parengtą „Kalbos patarėją" (1940).

LIETÙVIŲ KALBÕS IR̃ LITERATŪ̃ROS INSTITŪ̀TAS, Lietuvos TSR Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, — lituanistinės filologijos mokslinio tyrimo įstaiga Vilniuje. In-tas įkurtas 1952, sujungus ligi tol atskirai veikusius (1941 įkurtus ir po vok. faš. okupacijos 1945 iš naujo atkurtus) Liet. kalbos in-tą ir Liet. lit-ros in-tą, taip pat įjungus tautosakos sektorių, anksčiau buvusį Lietuvos istorijos in-te. In-te yra 6 sektoriai: žodynų, dabartinės. literatūrinės liet. kalbos, liet. kalbos istorijos ir dialektologijos, ikitarybinės liet. lit-ros, tarybinės liet. lit-ros, tautosakos. In-tui nuo jo įkūrimo vadovauja akad. K. Korsakas.

In-tas paveldėjo iš kt. org-jų (*Lietuvių mokslo draugijos, Lietuvių tautosakos archyvo* ir kt.) ir pats sukaupė daug liet. kalbos, lit-ros bei tautosakos studijoms vertingos medžiagos, kuri nemaža dalimi sudaro jo moksl. tyrimų bazę. Žodyno kartotekoje yra daugiau kaip 3 mln. žodžių kortelių, dialektologinėje — apie 700 000 tarmių pavyzdžių, toponimikos — apie 1 mln. vietovardžių kortelių. Tautosakos rankraštynas, kuriame sukaupta daugiau kaip 740 000 įv. rūšių tautosakos kūrinių užrašymų, yra vienas didžiausių šio tipo rankraštynų Tarybų Sąjungoje. In-to biblioteka turi apie 65 000 knygų, apie 9500 periodikos komplektų, jos rankraštyne saugoma daugiau kaip 30 000 vienetų rankraščių, per 10 000 nuotraukų, nemaža kartografinės, ikonografinės medžiagos.

In-to tiriamoji veikla apima visas liet. kalbos, lit-ros bei tautosakos mokslo sritis. Svarb. darbai, reikšmingi ne tik lituanistikai, bet ir lyginamajai ide. kalbotyrai, yra didysis akademinis „Lietuvių kalbos žodynas" (t. 3—7, 1956—66; šių tomų sudarytojai Z. Jonikaitė, J. Kruopas, A. Lyberis, K. Ulvydas ir kt.; 1965 Resp. premija), normatyvinis aiškinamasis „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas" (1954), tritomė „Lietuvių kalbos gramatika" (t. 1, 1965; red. K. Ulvydas). In-to leksikografai padėjo sudaryti bei sunorminti teisės, geologijos ir geografijos, fizikos, politechnikos, melioracijos, sporto, chemijos, tekstilės ir kt. sričių terminus. Dialektologai iš 706 vietovių surinko medžiagą „Lietuvių kalbos atlasui", aprašė ir ištyrė kapsų bei zanavykų, Mituvos upyno, šiaurės vakarų dūnininkų, rytų aukštaičių pietiečių, pietvakarių dzūkų ir kt. tarmes. Renkama medžiaga liet. kalbos istorijai, tiriama leksigokrafijos istorija, toponimika, baltų ir slavų kalbiniai santykiai. Kalbinių darbų paskelbta „Lietuvių kalbotyros klausimuose" (8 t., 1957—66), „LTSR MA darbų" serijoje A (20 t., 1955—66). Kalbos kultūros reikalams skiriamas leidinys „Kalbos kultūra" (13 sąs., 1961—67).

Lit-ros mokslo srityje didžiausias in-to darbas — marksistinis lietuvių literatūrinio (iš dalies ir kultūrinio) palikimo įvertinimas. In-tas parengė 4 tomų veikalą „Lietuvių literatūros istorija" (t. 1—3, 1957—65, red. K. Korsakas; pagr. autoriai K. Doveika, V. Galinis, L. Gineitis, V. Kubilius, J. Lankutis, B. Pranskus ir kt.). Trys tomai (4 kn.)

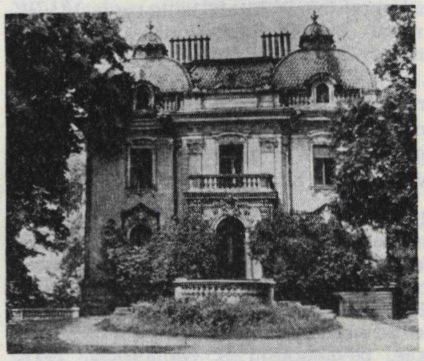

Lietuvių kalbos ir literatūros institutas Vilniuje

yra skirti feodalizmo ir kapitalizmo laikotarpių lit-rai, ketvirtasis — tarybinei liet. lit-rai. Reikšmingi pirmosios liet. knygos tyrinėjimai („Senoji lietuviška knyga", 1948), atskiromis knygomis ir tęstiniame leidinyje „Literatūra ir kalba" (8 t., 1956—66) paskelbtos monografijos apie rašytojus (K. Donelaitį, A. Baranauską, Lazdynų Pelėdą, A. Vienuolį, P. Cvirką ir kt.) ir lit-ros žanrus. L. k. ir l. i. bendradarbiauja su TSRS MA Gorkio pasaul. lit-ros in-tu: su juo parengė „Tarybinės lietuvių literatūros istorijos apybraižą" (rusų kalba 1955, lietuvių kalba 1956), prisideda prie „Tarybinės literatūros istorijos", „Pasaulinės literatūros istorijos" ir kt. leidinių rengimo. In-tas tyrinėja liet. lit-ros ryšius su kaimyninėmis, ypač rusų, lenkų, latvių lit-romis, tekstologines problemas, skelbia archyvinę bei memuarinę medžiagą apie atskirus rašytojus ir kt. In-to tautosakos sektorius renka, sistemina ir tyrinėja liet. tautosaką. Sudarytas sisteminis rankraštyne saugomos dainuojamosios tautosakos katalogas (300 000 tekstų ir 45 000 melodijų; vadovas A. Jonynas). Mokslo bei praktikos reikalams išleista tautosakos rinkinių („Lietuvių tautosakos rinktinė", 1954; „Lietuvių tautosaka, užrašyta 1944—1956 m.", 1957, ir kt.). Išleistas penkiatomis apibendrinamojo pobūdžio visų žanrų tautosakos antologinis rinkinys „Lietuvių tautosaka" (t. 1—5, 1962—68). Visų žanrų liet. tautosaka, jos rinkimo bei tyrinėjimo istorija nušviesta „Lietuvių tautosakos apybraižoje" (1963). In-tas teikia moksl. informaciją bei konsultaciją, leidžia bibliografinius leidinius, palaiko moksl. ryšius su didžiausiais TSRS filologijos centrais, su užsienio šalių (Lenkijos, VDR, Rumunijos, Bulgarijos, Čekoslovakijos, Suomijos, Švedijos) mokslininkais. In-to darbuotojai dalyvauja su pranešimais sąjunginėse konferencijose, tarpt. suvažiavimuose, simpoziumuose.

Lit.: Lietuvos TSR Mokslų akademija. XXV, V., 1967.

„LIETÙVIŲ KALBÓTYROS KLÁUSIMAI" — tęstinis kalbotyros darbų leidinys, einąs nuo 1957 Vilniuje. Skelbia straipsnius liet. kalbos istorijos, gramatikos, dialektologijos, toponimikos, leksikografijos ir kitais kalbotyros klausimais. Leidžia Liet. kalbos ir lit-ros in-tas. Iki 1966 išėjo 8 tomai. Nuo t. 7 „L. k. k." eina kaip teminiai straipsnių rinkiniai ir leidžiami skirtingais pavadinimais (t. 7 — „Lietuvių kalbos morfologinė sandara ir jos raida", t. 8 — „Lietuvių kalbos leksikos raida").

LIETÙVIŲ KARINIÑKŲ SĄJUNGA — buržuazinių nacionalistų sukurta kariškių (tada vadintų karininkais) organizacija, veikusi 1917—18 Rusijoje. Įkurta 1917.IV.8 Petrograde; laikinojo vykd. k-to v-bos pirmininku tapo A. Žilinskas, pavaduotoju S. Miliauskas. 1917.V.25—29 Petrograde įvyko s-gos I suvažiavimas. Jame dalyvavo 88 delegatai, atstovavę 16 000 L. k. s. narių. Suvažiavimui vadovavę burž. veikėjai siekė, kad būtų nutarta organizuoti liet. batalionus; tuo jie norėjo atitraukti evakuotus į Rusiją Lietuvos gyventojus nuo dalyvavimo Rusijos revoliucijoje ir sukurti kar. pajėgas, kurias vėliau galėtų panaudoti Lietuvoje rev. judėjimui slopinti, burž. valdžiai įtvirtinti. Suvažiavimas atmetė pasiūlymą kurti liet. batalionus, bet dauguma kitų jo rezoliucijų buvo burž. nacionalistinio pobūdžio. Buvo išrinktas L. k. s. centro k-tas, kurio daugumą sudarė reakcionieriai, o mažumą — kair. karių atstovai, internacionalistai (R. Rasikas, M. Sarpalius ir kt.). Burž. nacionalistai iki Spalio revoliucijos tepajėgė suorganizuoti po 1 liet. pėstininkų batalioną Vitebske, Smolenske, Rovne ir kavalerijos eskadroną Valkoje (Latvijos ir Estijos pasienyje), nors L. k. s. priklausė apie 25 000 žmonių, o iš viso Rusijos kariuomenėje tuomet tarnavo daugiau kaip 60 000 lietuvių. Revoliucingai nusiteikusių L. k. s. narių atstovai (P. Bieliauskas, A. Karosas, M. Miliauskas, R. Rasikas, M. Sarpalius ir kt.) Petrograde sudarė slaptą Lietuvių kareivių k-tą, kuris kovojo prieš burž. nacionalistus, telkė liet. kareivius kovai prieš Rusijos Laikinąją vyriausybę. 1917.XII.13 Petrogrado įgulos rev. kareivių susirinkime sudarytas Lietuvių kareivių rev. k-tas (pirmininkas J. Šepetys). Jis ragino liet. kareivius Petrograde ir kitur organizuotis nepriklausomai nuo reakcinio L. k. s. centro k-to, kuris draudė liet. kariams dalyvauti rev. kovoje. Kair. kareivių atstovai išėjo iš L. k. s. centro k-to ir jo leidžiamo reakc. laikraščio „Laisvas žodis" redakcijos. L. k. s. centro k-tas faktiškai liko izoliuotas nuo kareivių. Rev. k-to iniciatyva 1918.I.16—21 Petrograde įvyko L. k. s. II suvažiavimas (pirmininkas komunistas R. Rasikas, pavaduotojas J. Šepetys). Reakcionieriams pasitraukus iš suvažiavimo, buvo priimta rev. rezoliucijų. Suvažiavimas pasmerkė L. k. s. centro k-to veiklą ir lietuvių burž. batalionų kūrimą, teisingai įvertino Tarybų Rusijos padėtį ir revoliucijos uždavinius, ragino lietuvius kareivius ir darbininkus jungtis į Raudonąją Armiją, demaskavo buržuazijos ir kaizerinių okupantų įvykdytą Lietuvos apsisprendimo falsifikaciją (1917.IX.18—22 Lietuvių konferencijos Vilniuje nutarimus ir 1917.XII.11 Lietuvos Tarybos deklaraciją), reikalavo išvesti vok. okupantų kariuomenę iš Lietuvos, pasisakė už proletariato, bežemių ir mažažemių valstiečių valdžios įkūrimą Lietuvoje. Buvo išrinkta revoliucinė Lietuvos kareivių atstovų centro taryba (jos prezidiumą sudarė V. Grybas, V. Marma, R. Rasikas, J. Stašelis ir J. Šepetys). Vietoj „Laisvo žodžio" nutarta leisti laikr. „Kareivis-socialistas". Lietuviai kareiviai gausiai stojo į Raudonąją Armiją. 1918 pr., liet. batalionus ir eskadroną išformavus, dauguma jų kareivių t. p. įsijungė į Raudonąją Armiją. Po Bresto taikos (1918.III.3) ir senosios armijos demobilizavimo centro taryba ir visa L. k. s. nustojo veikusi. Liet. kareivių reikalais Tarybų Rusijoje ėmė rūpintis Lietuvos reikalų komisariato kar. skyrius.

LIETÙVIŲ KATALÌKŲ MÓKYTOJŲ SĄJUNGA — klerikalinė pedagoginė organizacija, veikusi 1919—40. Leido žrn. „Lietuvos mokykla". Turėjo skyrius apskričių centruose. 1924—32 išlaikė Kaune S. Daukanto mkt. seminariją.

LIETÙVIŲ KATALÌKŲ MÓKSLO AKADÈMIJA — klerikalinė mokslo darbuotojų draugija, veikusi 1922—40. Iki 1938 pirmininkas buvo prelatas A. Dambrauskas-Jakštas. D-ja sušaukė 2 liet. katalikų mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavimus (1933 ir 1936), kuriuose buvo daromi pranešimai įvairiais mokslo klausimais. Akademijos veikėjams ypač kėlė nerimo ateizmo ir socializmo idėjų plitimas Lietuvoje. Suvažiavimų medžiaga buvo paskelbta leidiniuose „Suvažiavimo darbai" (2 t., 1935—37).

„LIETÙVIŲ LAĨKRAŠTIS" — buržuazinis savaitraštis, ėjęs 1904—06 Peterburge. Leido A. Smilga, 1905 faktiškai redagavo K. Račkauskas. Išėjo 52 nr. Bendradarbiavo J. Basanavičius, P. Bugailiškis, A. Dambrauskas, M. Davainis-Silvestraitis, L. Gira, K. Jurgelionis, J. Krikščiūnas-Jovaras, Maironis ir kt.

LIETÙVIŲ LAISVAMÃNIŲ SUSIVIẼNIJIMAS AMÈRIKOJE — liberalinė organizacija, veikusi 1900—15 Jungtinėse Amerikos Valstijose. Pirmininkavo L. Ereminas, J. Naujokas. Ilgiausiai (1900—10) sekretoriavo V. Dembskis. Leido ateistinio turinio knygas, savaitraštį „Ateitis" (1900—01), steigė kuopas liet. kolonijose, rengė paskaitas. Leido žrn. „Laisvoji mintis" (1910—15), kuris išspausdino vertingų ateistinių straipsnių ir prisidėjo prie org-jos stiprinimo. Org-jos nariai nemaža nukentėjo nuo fanatikų.

LIETÙVIŲ LIÁUDIES TEÃTRAS, LLT,— pažangiųjų Argentinos lietuvių meno saviveiklos organizacija, veikusi 1931—1949. Įkurta 1931.V.31 Buenos Airese. Turėjo 5 sekcijas (2 Buenos Airese ir po 1 Aveljanedoje, Kilmese, Rosarijyje), kurios jungė daugiau kaip 200 saviveiklininkų. Pastatė apie 100 pjesių (B. Laucevičiaus-Vargšo „Paskutinę bangą", „Pirmuosius žingsnius", „Žmones", G. Landsbergio-Žemkalnio „Tadą Blindą", J. Kanaverskio „Gana vergauti", R. Mizaros „Spartaką", M. Petrausko operetę „Consilium facultatis" ir kt.). Režisieriai: T. Adamonis, G. Černiauskienė, J. Kanaverskas, S. Talalis, P. Žygas ir kt. Choro dirigentai: I. Andrijauskas, V. Simniškis, J. Sutkus, J. Zelionis. LLT veiklą nutraukė sustiprėjusi reakcija.

LIETÙVIŲ LITERATŪROS DEKADÀ MASKVOJÈ (1948) — pirmasis organizuotas, dešimtį dienų (II.27—III.8) trukęs tarybinės liet. lit-ros laimėjimų demonstravimas Maskvoje. Dekadoje da-

lyvavo liet. rašytojai: J. Baltušis, J. Dovydaitis, K. Jankauskas, K. Korsakas, Jon. Marcinkevičius, E. Mieželaitis, V. Mykolaitis-Putinas, V. Mozūriūnas, J. Paukštelis, J. Šimkus, V. Valsiūnienė, A. Vienuolis ir kt. Dekados vakaruose (Kremliuje, Aktoriaus rūmuose, un-te, Triochgornojės tekstilės kombinate) pranešimus apie liet. lit-rą skaitė J. Baltušis, K. Korsakas, V. Mykolaitis-Putinas, J. Paleckis, R. Šarmaitis. Liet. poetai skaitė savo eilėraščius, rusų poetai vertėjai — liet. poezijos vertimus į rusų kalbą. Koncertuose dalyvavo liet. operos solistai, Lietuvos TSR Dainų ir šokių liaudies ansamblis, Maskvos artistai. Buvo suorganizuota tarybinės liet. knygos paroda. Dekados proga rusų k. išleista P. Cvirkos, K. Donelaičio, Maironio, Žemaitės raštų rinkiniai, S. Nėries poezijos rink. „Mano kraštas", A. Venclovos rink. „Nemuno kraštas", antologijos „Lietuvių poetai", „Lietuvių novelės".

Lietuvių literatūros dekada Maskvoje (1948). Literatūrinis vakaras

LIETUVIŲ LITERATŪROS DRAUGIJA (Litauische literarische Gesellschaft) — mokslo, kultūros draugija, veikusi 1879—1923 Tilžėje. Jos užuomazga buvo 1873 Tilžėje įkurtas Lietuvių ratelis (Das litauische Kränzchen). D-jos pirmininkais buvo K. Jakobis (1879—1881), M. Felkelis (1881—82), V. Hofheincas (1882—89), T. Proisas (1890—1898), A. Kuršaitis (1899—1923), jai priklausė žymūs vokiečių bei rusų kalbininkai, liet. kultūros veikėjai (S. Baltramaitis, A. Baranauskas, Ch. Barčas, J. Basanavičius, A. Becenbergeris, F. Fortunatovas, V. Gaigalaitis, E. Gizevijus, A. Janulaitis, J. Karlovičius, J. Boduenas de Kurtenė, G. Neselmanas, L. Pasargė, E. Volteris ir kt.). 1908 d-joje buvo 228 nariai. L. l. d. turėjo turtingus etnografijos, liaudies dailės, tautosakos, numizmatikos rinkinius, jos bibliotekoje buvo sukaupta daug retų liet. knygų, XVII—XIX a. rankraščių. 1905 Tilžėje d-ja (A. Kuršaičio rūpesčiu) įsteigė etnografinį muziejų. D-jos posėdžiuose buvo skaitomi pranešimai liet. kalbos, liet. raštijos istorijos, tautosakos, etnografijos klausimais. D-ja Heidelberge leido žurnalą „Mitteilungen der litauischen literarischen Gesellschaft" („Lietuvių literatūros draugijos pranešimai", 1880—1912, 31 sąs.), kuriame paskelbta lituanistinė medžiaga ligi šiol tebeturi moksl. vertę. I pasaul. karo metais d-jos veikla susilpnėjo, kiek vėliau ir visiškai nutrūko.

Lietuvių literatūros draugijos etnografinis muziejus Tilžėje (1905)

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR MENO DEKADA MASKVOJE (1954) — organizuotas, įvairiapusiškas Tarybų Lietuvos literatūros ir meno laimėjimų demonstravimas Maskvoje. Dekada vyko kovo 4—15 d. Joje dalyvavo 3 Lietuvos TSR teatrai, Lietuvos TSR Dainų ir šokių liaudies ansamblis (vadovas J. Švedas), jungtinis Filharmonijos ir Respublikinio radijo k-to choras (vadovas K. Kaveckas), Filharmonijos styginis kvartetas, „Lietuviškas cirkas", keli saviveiklos kolektyvai („Kauno audinių" choras, Sedos rj. „Lenino keliu" kolūkio ir Vilniaus un-to dainų ir šokių ansambliai), rašytojai, muzikai, dailininkai. Lietuvos TSR Operos ir baleto teatras parodė A. Račiūno operą „Marytė", J. Juzeliūno baletą „Ant marių kranto", klasikines operas — A. Borodino „Kunigaikštį Igorį" ir Dž. Verdžio „Traviatą", Lietuvos TSR Dramos teatras — V. Miliūno inscenizuotą Žemaitės „Marčią", A. Gudaičio-Guzevičiaus „Kalvio Ignoto teisybę" ir M. Gorkio „Priešus", Kauno muzikinis dramos teatras — A. Griciaus „Išvakares" ir P. Bomaršė „Figaro vedybas". Koncertuose buvo atliekamos liet. liaudies dainos ir šokiai, lietuvių ir kt. taryb. respublikų kompozitorių dainos, t. p. stambesni kūriniai — B. Dvariono koncertas h-moll smuikui ir orkestrui ir kantata „Pasveikinimas Maskvai", S. Vainiūno II koncertas fortepijonui ir orkestrui, J. Juzeliūno II simfonija, J. Karoso sonata smuikui, E. Balsio styginis kvartetas ir kt. Koncertuose kaip atlikėjai dalyvavo A. Livontas, J. Stasiūnas, A. Staškevičiūtė, S. Vainiūnas ir kiti. Lit. vakaruose pranešimus apie liet. taryb. lit-rą skaitė K. Korsakas, J. Paleckis; savo kūrinius skaitė J. Baltušis, A. Jonynas, H. Korsakienė, E. Mieželaitis, V. Mozūriūnas, I. Simonaitytė, J. Šimkus, T. Tilvytis, A. Venclova ir kt. TSRS Rašytojų s-goje vykusiuose liet. prozos, poezijos, dramaturgijos seminaruose (pranešėjai K. Korsakas, J. Lankutis, V. Mozūriūnas) buvo aptarti A. Vienuolio „Puodžiūnkiemis", J. Dovydaičio „Dideli įvykiai Naujamiestyje", J. Baltušio „Rinktinė", „Gieda gaideliai", „Anksti rytelį", A. Gudaičio-Guzevičiaus pjesė „Kalvio Ignoto teisybė", A. Griciaus „Išvakarės", J. Avyžiaus, E. Mieželaičio, T. Tilvyčio ir kt. rašytojų kūriniai. Aptarimuose dalyvavo rusų rašytojai, vertėjai, lit-ros specialistai (P. Antokolskis, S. Antonovas, K. Fedinas, B. Lavreniovas, V. Lidinas, S. Mar, S. Michalkovas, S. Ščipačiovas, K. Zelinskis ir kt.). TSRS Dailės akademijoje buvo eksponuota apie 600 tarybinių liet. dailininkų ir liet. dailės palikimo (daugiausia M. Čiurlionio) darbų, o Maskvos ist. muziejuje — apie 2000 liaudies meno kūrinių. Aktoriaus rūmuose buvo liet. teatrinio meno paroda. Maskvos ir Lietuvos TSR leidyklos dekados proga rusų kalba išleido daugiau kaip 50 liet. rašytojų knygų.

Lit.: Lietuvių literatūros ir meno dekada Maskvoje 1954, V., 1956.

LIETUVIŲ MENO KŪRĖJŲ DRAUGIJA, LMKD,— kultūrinė ir meninė organizacija, veikusi 1920—25 Kaune. Telkė ir rėmė įvairių meno šakų atstovus: aktorius, dailininkus, muzikus, rašytojus, architektus ir kt. Būdama nevienalytė ne tik profesiniu, bet ir visuom. pažiūrų bei kūrybinių polinkių atžvilgiu, d-ja neturėjo aiškios idėjinės ir meninės programos. LMKD gavo nedidelių subsidijų iš vyriausybės. Dalį jos išteklių sudarė pajamos už d-jos leidžiamus pašto ženklus. D-joje veikė literatų, plastikų (dailininkų ir architektų), dramos artistų ir muzikų sekcijos. D-jos pirmininkai: dail. A. Varnas (1920—22), komp. S. Šimkus (1922), archit. M. Songaila (1922—23), dail. J. Vienožinskis (1923—1925), dail. V. Didžiokas (1925). 1920 d-ja leido laikr. „Menas" (išėjo 2 nr.), paskelbė Meno šventę (gegužės 1 d.), kurios metu buvo rengiami iškilmingi koncertai, skaitomos paskaitos, organizuojamos parodos.

Viena veikliausių buvo d-jos plastikų sekcija. Ji surengė keletą dailės parodų. Reikšmingiausios jų buvo 1920 liet. meno apžvalgos paroda Kaune (perkelta ir į Klaipėdą), 1921 liet. meno paroda Kaune ir 1922 kilnojamoji dailės paroda Šiauliuose. Plastikų sekcijos iniciatyva Kaune 1920.IV.22 įsteigta LMKD Meno rūmų komisija, kuri rūpinosi muziejaus steigimu, įv. muziejinės medžiagos rinkimu ir saugojimu, pirko dailės kūrinius. Komisija paėmė saugoti Tarybų Rusijos vyriausybės iš Maskvos 1920 grąžintus Lietuvai M. Čiurlionio kūrinius. 1921. XII.13 seimo nutarimu valstybei įsigijus Čiurlionio kūrinius ir įsteigus M. Čiurlionio galeriją, Meno rūmų komisijos veikla susilpnėjo. LMKD perėmė dail. A. Varno vadovaujamą tapybos studiją (veikusią 1918—20), 1920.IX įsteigė Švietimo m-jos remiamus dvimečius piešimo mokytojų kursus, kuriems vadovavo dail. J. Vienožinskis. Plastikų sekcijos pastangomis 1922 iš vyriausybės išrūpintos lėšos meno m-los statybai, o rugsėjo mėn. įsteigta Kauno meno m-la. 1920 rudenį Skapiškyje (Kupiškio rj.) įsteigta V. Silvestravičaitės vadovaujama liaudies juostų audimo dirbtuvė. Plastikų sekcija organizavo liet. liaudies meno rinkimą.

1921 pr. LMKD suorganizavo architektūros ir statybos sekciją, bet ji mažai ką tenuveikė.

Dramos artistų sekcija formaliai įkurta 1921.V.19, bet teatro meno klausimams LMKD skyrė nemažą dėmesį nuo pat įsikūrimo. Jau 1920 d-jos v-ba įsteigė teatro tarybą (J. Baltrušaitis, A. Oleka, B. Sruoga, A. Sutkus, J. Vaičkus, A. Varnas, J. Žilevičius), kuriai pavedė rūpintis dramos teatro steigimu ir organizavimu. Teatro taryba išsinuomojo iš Kauno miesto v-bos teatro rūmus ir suorganizavo aktorių trupę. Tarybos iniciatyva 1920.IX.1 atidaryta A. Sutkaus vadovaujama dramos studija, rengusi būsimojo teatro aktorius. Teatro aktorių trupė, jos vadovybė, techn. personalas buvo organizuojami iš J. Vaičkaus ir kitų Kaune veikusių trupių. 1920.XII.1 LMKD v-ba įsteigė d-jos globoje veikiantį dramos teatrą —„Dramos vaidyklą", patvirtino jo nuostatus ir paskyrė vadovybę (vedėjas V. Biržiška, režisierius J. Vaičkus). 1920.XII.19 įvyko pirmasis „Dramos vaidyklos" spektaklis ir teatro atidarymas. Dėl nesutarimų su teatro taryba J. Vaičkus iš teatro pasitraukė. 1921.IV „Dramos vaidyklos" vedėju paskirtas L. Gira, režisieriumi K. Glinskis. Buvo sudaryta repertuaro komisija, į kurią įėjo teatro vedėjas, režisierius ir LMKD v-bos narys. 1922.V.1 „Dramos vaidykla" suvalstybinta ir perduota Švietimo m-jai.

Muz. sekcija įkurta 1920.IV.30. Jai vadovavo J. Talat-Kelpša (1920), S. Šimkus (1920—22). Sekcija organizavo koncertus, skatino ir rėmė kompozitorius. 1920 jos iniciatyva LMKD perėmė ir perorganizavo Kaune veikusią J. Naujalio muz. m-lą, išplėtė jos programą. 1920.X.1 muz. m-la suvalstybinta. Tais pačiais metais muz. sekcija pradėjo organizuoti operos teatrą. Teatrui organizuoti ir vadovauti 1920.XI buvo išrinkta operos taryba (K. Petrauskas, S. Šimkus, J. Talat-Kelpša, J. Žilevičius), o 1920.XII įsteigta „Operos vaidykla". Operos teatro atidarymas ir pirmasis spektaklis — Dž. Verdžio opera „Traviata" — įvyko 1920.XII.31. 1921 LMKD globojamas teatras pastatė M. Petrausko operą „Birutė", A. Rubinšteino operą „Demonas", Dž. Verdžio operą „Rigoletas". Teatre pradėjo kurtis baleto trupė. 1922.I.1 operos teatras suvalstybintas. Muz. sekcija taip pat rūpinosi chorų organizavimu (S. Šimkus, J. Štarka), rengė instrumentinės ir vokalinės muzikos koncertus, šelpė užsienyje studijavusius liet. muzikus ir kompozitorius (J. Bendorių, J. Gruodį, M. Leškevičių).

1920.III.14 įsteigta LMKD lit-ros sekcija, bet reikšmingesnių darbų ji nenuveikė.

1922 pab. suvalstybinus svarbiausias LMKD įstaigas, d-jos veikla ėmė silpnėti. Kiek veikliau dirbo plastikų sekcija. Vyriausybei atsisakius remti meno turtų globą ir dailės muziejaus steigimą, LMKD 1923.II.21 paskelbė menininkų ir meninių įstaigų vienos savaitės streiką. 1923.III.19 LMKD pašalinta iš savo patalpų (jose įsikūrė „Vilkolakio" teatras). Po to d-ja suorganizavo tik keletą meno parodų, kurių reikšmingiausios buvo LMKD meno parodos 1923 ir 1925 bei kelios individualinės ir grupinės parodos 1924: penkių paroda, M. Dobužinskio paroda, tapybos ir skulptūros paroda, K. Šimonio ir E. Kulviečio paroda. 1925 d-ja nustojo veikusi.

Lit.: „Menas", 1920, Nr. 1—2; **J. Jurginis,** Lietuvos meno istorijos bruožai, V., 1960.

LIETÙVIŲ MẼNO SĄJUNGA, LMS, — pažangiųjų JAV lietuvių kultūrinė ir meninė organizacija. Įkurta 1923 Čikagoje J. Pakaušio ir kitų iniciatyva vietoj 1922—23 veikusios Amerikos Lietuvių proletarinio meno sąjungos. LMS jungia nemaža JAV lietuvių chorų, teatrinių grupių, keletą Amerikos Lietuvių darbininkų lit-ros d-jos kuopų, dailininkų ir kt. LMS veikloje dalyvauja kai kurie Kanados ir Lotynų Amerikos lietuvių meno kolektyvai. S-gos pirmininkė — I. Mizarienė. LMS tikslas — ugdyti JAV lietuvių menines jėgas, kelti liet. kultūrą, leisti muzikinius, meninius ir kt. leidinius (dainas, instrumentinius kūrinius, poezijos, ypač dramos veikalus, paskaitas), parūpinti scenos mėgėjams operečių ir kitų scenos veikalų. 1946.X.21—27 įvyko vienas reikšmingiausių LMS suvažiavimų. Jame dalyvavo daugelis JAV lietuvių chorų, teatrinių grupių, buvo surengta dailės paroda ir kt. Grupė LMS dailininkų 1965 dalyvavo jubiliejinėje dainų šventėje Vilniuje.

LIETÙVIŲ MÓKYTOJŲ SĄJUNGA — **1.** Buržuazinė liberalinė mokytojų organizacija, veikusi 1905—14. Įsikūrė 1905 rudenį Vilniuje. Veikė nelegaliai. Pirmajame suvažiavime buvo priimti s-gos įstatai ir apsvarstyti įvairūs švietimo klausimai. L. m. s. kritikavo caro valdžios švietimo politiką, kovojo už liet. kalbos dėstymą pr. ir vid. m-lose, reikalavo, kad pr. m-lų valdymas ir mokytojų parinkimas būtų perduotas savivaldybėms, kėlė Vilniaus un-to atkūrimo klausimą. Rūpinosi mokymo planų, programų sudarymu, paskelbė konkursą pr. klasių vadovėliams parengti. Palaikė ryšius su Rusijos mokytojų ir liaudies švietimo veikėjų s-ga. Įsigalėjus reakcijai, pažangiuosius s-gos narius puolė ne tik caro valdžia, bet ir kunigai. L. m. s. suvažiavimai ir susirinkimai vykdavo dažniausiai Lietuvių mokslo d-jos visuot. susirinkimų bei vad. Šiaulių gegužinių metu. 1907 jos organas buvo J. Basanavičiaus redaguojamas „Lietuvis". 1909—11 buvo leidžiamas mokytojams skirtas „Lietuvos ūkininko" priedas „Mokykla" (nuo 1912 leido „Lietuvos žinios"), kurį redagavo M. Šalčius; „Mokykloje" buvo nagrinėjami ped. klausimai, keliami laisvojo auklėjimo principai.

Lit.: **K. Žukauskas,** Iš Lietuvos mokyklos istorijos, K., 1960.

2. Profesinė mokytojų organizacija, veikusi 1925—37 Vilniaus krašte. Turėjo skyrius Švenčionyse, Dūkšte, Gervėčiuose (BTSR), Valkininkuose, Kalesninkuose, Ratnyčioje, Marcinkonyse (visi Varėnos rj.) ir kitur. Pirmaisiais veiklos metais s-gai priklausė 200 narių. S-ga Vilniuje ir kaimuose turėjo bibliotekas. Didžiausia buvo Švenčionių sk. biblioteka, prie kurios veikė ir muziejus. Okup. valdžia s-gą uždarė.

3. Buržuazinė nacionalistinė mokytojų organizacija, veikusi 1927—40; 1927—1937 vadinosi **Lietuvių mokytojų tautininkų dr. J. Basanavičiaus vardo sąjunga.** Įkurta tautininkų partijos iniciatyva. 1937 pakeitė pavadinimą, kad lengviau galėtų įtraukti mokytojus, nenorinčius priklausyti tautininkų partijai. S-gos vadovybę visą laiką sudarė tautininkų partijos nariai. Neoficialus organas buvo žrn. „Tautos mokykla". Turėjo skyrius apskrityse. Švietimo ministerijos palaikoma ir remiama, sąjunga organizavo mokytojų dienas, įvairius kursus ir kitus renginius. Propagavo buržuazinį nacionalizmą ir fašizmą.

LIETÙVIŲ MÓKSLO DRAUGIJÀ, LMD, — mokslo ir kultūros organizacija, veikusi 1907—40 Vilniuje. LMD steigimo idėja buvo iškelta dar XIX a. devintajame d-metyje. Tačiau ją įgyvendinti pavyko tik XX a. pradžioje, kai buvo panaikintas liet. spaudos draudimas ir susidarė palankesnės sąlygos kultūrinei veiklai. 1905 Vilniuje susirinkusi iniciatorių grupė išrinko k-tą (J. Basanavičius, J. Jablonskis, J. Stankevičius, J. Vileišis), kuris parengė LMD įstatus. LMD steigiamajame susirinkime (1907.III.25) dalyvavo 44 įv. profesijų liet. inteligentai. LMD pirmininku buvo išrinktas (ir vėliau 20 metų perrenkamas) J. Basanavičius. D-ja užsibrėžė tikslą įv. mokslų (antropologijos, archeologijos, etnografijos, istorijos, filologijos, geografijos, statistikos, geologijos, biologijos) požiūriu tirinėti su Lietuva susijusias problemas, rinkti tautosaką, tautodailę, archeologinius radinius, lituanistinę lit-rą, rankraščius, period. leidinius, sudarinėti geologijos, botanikos ir zoologijos eksponatų rinkinius, leisti moksl. leidinius, rengti paskaitas, įsteigti Vilniuje biblioteką ir muziejų, kurti d-jos skyrius kt. miestuose. Vyraujanti visuomeninė politinė LMD kryptis buvo buržuazinė liberalinė, nors d-jos veikloje dalyvavo įvairių ideologinių pažiūrų liet. inteligentai. D-jai priklausė nemaža žymių liet. mokslininkų, visuom. veikėjų, rašytojų, menininkų (J. Balčikonis, S. Baltramaitis, J. Basanavičius, K. Būga, T. Daugirdas, L. Gira, J. Jablonskis, A. Janulaitis, K. Jaunius, I. Jonynas, P. Karazija, S. Matulaitis, P. Mažylis, S. Pšibiliauskienė, A. Rimka, P. Rimša, M. Šikšnys, J. Tumas-Vaižgantas, B. Untulis, E. Volteris, Vydūnas, Žemaitė, A. Žmuidzinavičius ir kt.), t. p. kai kurie lituanistikoje pasižymėję kt. tautų mokslininkai (A. Becenbergeris, J. Endzelynas, F. Fortunatovas, A. Niemis, A. Prochaska, A. Šachmatovas). Ko-

lektyvinis LMD narys buvo vilniškė Mokslo bičiulių d-ja (Towarzystwo przyjaciół nauk). Narių sparčiai daugėjo (1907 — 86, 1915 — 659). Burž. Lenkijai okupavus Vilnių ir atskyrus jį nuo likusios Lietuvos, LMD narių sumažėjo (1927—64, 1938 — 122), jos veikla susilpnėjo.

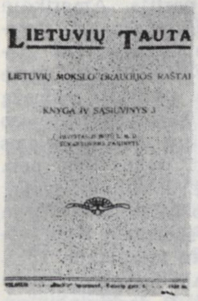

Lietuvių mokslo draugijos leidinio „Lietuvių tauta" viršelis

LMD atliko reikšmingą mokslinį kultūrinį ir visuomeninį darbą. Kasmetiniai visuotiniai LMD susirinkimai, kuriuos iki I pasaul. karo visuomenė gausiai lankydavo, buvo moksl. konferencijų pobūdžio. Juose buvo skaitomi pranešimai (1910—1914 skaityta po 8—14 pranešimų) Lietuvos istorijos, archeologijos, etnografijos, teisės istorijos, kalbotyros, lit-ros istorijos, pedagogikos, ekonomikos, gamtos mokslų klausimais. 22 susirinkimuose, įvykusiuose iki 1930, perskaitytas 141 pranešimas. LMD leido tęstinį moksl. leidinį *„Lietuvių tauta"* (iki 1926 redagavo J. Basanavičius, vėliau redakcinė kolegija). 1907—14 ir 1919—36 išėjo po 7 šio leidinio sąsiuvinius (iš viso 5 t.). „Lietuvių tautoje" buvo spausdinami susirinkimuose skaitytieji pranešimai ir kiti moksl. darbai, recenzijos, LMD veiklos kronika.

LMD jokių dotacijų iš caro valdžios, vėliau iš burž. Lenkijos valdžios negavo. Materialiai ją šiek tiek rėmė burž. Lietuvos vyriausybė. LMD biblioteka, pradėjusi veikti 1909, buvo kuriama daugiausia aukomis, mainų keliu. 1911 ji įsigijo S. Daukanto biblioteką. 1908—15 LMD biblioteka išaugo nuo 7000 iki 20 000 tomų; 1938 joje buvo 33 000 tomų. LMD įsigijo A. Baranausko, J. Basanavičiaus, S. Daukanto, L. Ivinskio, J. Juškos, D. Poškos, M. Valančiaus ir kt. rankraščių. Jos nariai bei rėmėjai surinko daug tautosakos. LMD tautosakos archyve buvo sukaupta apie 16 300 dainų (768 su melodijomis), 3794 pasakos, sakmės, padavimai, anekdotai, 32 374 mįslės, patarlės bei priežodžiai, 18 843 vienetai žaidimų, burtų ir kt. LMD biblioteka, rankraštynu ir tautosakos archyvu lenkų okupacijos metais naudojosi ir kai kurie Kaune gyvenę liet. mokslininkai. LMD muziejuje buvo saugomi pasaulinėje Paryžiaus parodoje (1900) Lietuvai atstovavę eksponatai, J. Basanavičiaus 1908—10 archeologinių bei etnografinių tyrinėjimų metu Bartninkų, Virbalio (abu Vilkaviškio rj.), Pakuonio (Prienų rj.), Seredžiaus, Veliuonos (abu Jurbarko rj.) apylinkėse surinkta medžiaga. Nemaža eksponatų muziejui padovanojo Lietuvių dailės d-ja, Lenkijos okup. valdžios uždarytos Švenčionių mkt. s-ga ir „Ryto" d-ja. 1937 LMD muziejus atidarytas lankyti. 1940 muziejaus etnografijos sk. turėjo apie 2000, archeologijos — t. p. apie 2000 eksponatų, numizmatikos kolekcija — apie 5000 monetų. Buvusieji LMD muziejaus eksponatai dabar saugomi Istorijos-etnografijos ir Dailės muziejuose (Vilniuje). Ilgą laiką LMD veiklą (ypač bibliotekos, rankraštyno, muziejaus sutvarkymą) trukdė tinkamų patalpų stoka, kilnojimasis iš vienos vietos į kitą. Prieš I pasaul. karą iš surinktų aukų Vilniuje, Tauro kalne, buvo nupirktas sklypas rūmams statyti, bet karas sutrukdė sumanymą įgyvendinti. 1932 LMD įsikūrė Vileišių namuose, Antakalnio g. (dabar Liet. kalbos ir lit-ros in-tas).

LMD nuveikė didelį darbą, rengdama pr. ir vid. m-lų vadovėlius. LMD vadovėliams leisti komisija (J. Jablonskis ir kt.) ypač intensyviai veikė 1915—20. Per 5 metus d-ja išleido 115 vadovėlių, kuriais naudojosi visos Lietuvos m-los. LMD rūpinosi ist. paminklų (Vilniaus, Trakų, Lydos ir kt. pilių) apsauga. D-ja palaikė ryšius su Anglijos, Bulgarijos, Čekoslovakijos, Estijos, JAV, Latvijos, Lenkijos, Rusijos, Suomijos, Ukrainos, Vokietijos ir kt. kraštų mokslo įstaigomis bei bibliotekomis.

Grupė **Lietuvių mokslo draugijos** narių (1912)

Nepaisydama carinės administracijos persekiojimo, I pasaul. karo sunkumų, Lenkijos okup. valdžios represijų, LMD be paliovos veikė daugiau kaip 30 metų. 1938.III.9 Lenkijos okup. valdžia ją uždarė. Tais pačiais metais Vilniuje buvo įsteigta Lietuvių mokslo mylėtojų d-ja, į kurią įstojo daugelis buvusių LMD narių. 1939 Tarybų Sąjungai grąžinus Lietuvai Vilnių, LMD atgaivino savo veiklą. 1941 mokslo vystymo centru Lietuvoje tapo Lietuvos TSR Mokslų akademija, kurios institutai perėmė LMD biblioteką, rankraštyną ir tautosakos archyvą.

Lit.: **A. Valaitis**, Iš Lietuvių mokslo draugijos istorijos.—„Lietuvių tauta", kn. 4, sąs. 3, V., 1932; Lietuvos TSR istorija, V., 1963 [p. 457—458].

LIETÙVIŲ MÓKSLO DRAUGỸSTĖ — kultūrinė JAV lietuvių organizacija, veikusi 1889—96. Įkurta Baltimorėje (Merilendo valstija) J. Šliupo ir A. Graičiūno iniciatyva. Jos kuopų buvo kitose liet. kolonijose (1891 turėjo 6 kuopas). Sušaukė 3 suvažiavimus (seimus). Leido moksl. turinio knygas, ateistinės krypties žurnalus „Apšvieta" (1892—93), „Nauja gadynė" (1894—96). Labiau išplėsti veiklą d-jai sutrukdė klerikalų reakcija.

LIETÙVIŲ NACIONALÌSTŲ PÀRTIJA, LNP, — voldemarininkų, kraštutinių lietuvių fašistų hitlerinės okupacijos pradžioje (1941) įkurta organizacija. Gestapo paraginti, ją įsteigė besąlyginio bendradarbiavimo su hitlerine Vokietija šalininkai, uoliausi okupantų talkininkai: P. Kubiliūnas, P. Meškauskas-Germantas, J. Karutis, I. Taunys ir kt. LNP vadovybė per gestapo karininką Kurmį ir P. Meškauską-Germantą iš gestapo gaudavo ir veiklos instrukcijų. LNP organizacinė struktūra buvo panaši į vokiečių ir italų faš. org-jų struktūrą. Vienas LNP skyrių buvo pavadintas „Geležinio vilko" vardu. Jis steigė panašius į SS ir SA ginkluotus dalinius. Pavadinę policiniais batalionais, juos hitlerininkai panaudojo masinėms žmonių žudynėms bei pasipriešinimo judėjimo slopinimui. Iš I ir II policinių batalionų, vėliau pavadintų XII ir XIII batalionais, buvo sudarytos vad. ypatingosios komandos, masiškai žudžiusios taryb. žmones Kaune, Vilniuje, o paskui ir periferijoje. 1941 pab. šie policiniai batalionai buvo pasiųsti ir į kitus hitlerininkų okupuotus Tarybų Sąjungos rajonus žudyti žmonių, naikinti partizanų. Hitlerininkai panaudojo LNP įvairiems nusikaltimams, kai polit. sumetimais jiems nepatogu buvo tai daryti patiems. LNP nariai ėjo įvairias pareigas okup. valdžios

aparate ir vadovavo policiniams batalionams. LNP smogikai išvaikė ir vadinamąją burž. nacionalistų „laikinąją vyriausybę". Kai LNP nebebuvo reikalinga hitlerininkų Lietuvoje organizuojamoms piktadarybėms dangstyti, ji 1941.XII.17 buvo uždaryta. Tačiau ir po to voldemarininkai bei LNP nariai nesiliovė okupantams talkinę, dirbę okup. valdžios įstaigose. Jie padėjo okupantams grobti respublikos turtus, gabenti jaunimą darbams į Vokietiją. Hitleriniams okupantams išvaikius LNP, dalis jos narių susibūrė į fašistinę *Lietuvos laisvės kovotojų sąjungą*.

LIETÙVIŲ PAŠALPÕS DRAUGIJÀ, Lietuvių pašalpos ir kultūros skleidimo draugija, — labdarybės ir kultūros organizacija, veikusi 1894—1940 Rygoje. Pirmoji d-jos valdyba: J. Burneika, P. Girdvainis, J. Girjotas, I. Vešota, J. Zabūras, P. Žaldokas (pirm.). Prieš I pasaul. karą d-ja turėjo apie 1000 narių, rūpinosi ne tik savišalpa, bet ir kultūros darbu: suorganizavo chorą, vaidintojų būrelį, rengė spektaklius (režisieriumi dirbo L. Jakavičius). 1907 įkūrė dviklasę m-lą. 1914 pr. įsteigė taupomąją-skolinamąją kasą, sukaupusią 50 000 rb kapitalo. Kilus I pasaul. karui, d-ja rūpinosi mobilizuotųjų narių šeimomis, dalyvavo Lietuvių d-jos nukentėjusiems dėl karo šelpti veikloje. Po I pasaul. karo, sumažėjus Rygoje lietuvių, d-jos veikla susilpnėjo. 1934 d-ja turėjo apie 300 narių.

LIETÙVIŲ PROLETÃRINIŲ RAŠÝTOJŲ IR̃ POÈTŲ J. JANÓNIO VAR̃DO SĄJUNGA, Lietpropoetų sąjunga, LPPS,— proletarinių rašytojų organizacija, įsteigta 1921 Maskvoje. Steigėjai — A. Regratis, J. Stašelis, Z. Valaitis. Iš pradžių LPPS buvo negausi, vėliau į ją įstojo pradedančių rašytojų daugiausia iš Vakarų tautinių mažumų kom. un-to (Maskvoje) klausytojų tarpo. LPPS buvo užmezgusi ryšius su rusų proletarinių rašytojų org-ja „Kuznica". 1923 s-ga nac. sekcijos teisėmis įsijungė į Maskvos proletarinių rašytojų asociaciją (MPRA). LPPS pagr. tikslai — ugdyti proletarinę liet. lit-rą, agit. kūriniais dalyvauti rev. kovoje, kovoti su burž. ideologija mene, populiarinti proletarinę lit-rą Lietuvoje ir TSRS lietuvių tarpe. LPPS bendradarbiavo su Amerikos lietuvių proletariniais rašytojais ir pažangiais kultūros veikėjais. Mėginta įsteigti s-gos skyrių Lietuvoje. LPPS neišvengė „Proletkultui" būdingų klaidų (kultūrinio palikimo vertinimo, Komunistų partijos vadovavimo lit-ros procesui, santykių su pažangiaisiais rašytojais nekomunistais ir kt. klausimais). Z. Valaitis mėgino s-gą panaudoti frakcinei kovai su LKP vadovybe. LPPS klaidos buvo kritikuojamos LKP IV suvažiavime, jas smerkė V. Kapsuko ir Z. Angariečio redaguojama „Kibirkštis". Kritikos ir bendrojo TSRS lit. gyvenimo veikiami, dauguma LPPS narių ėmė vengti proletkultinių klaidų. 1925 iš LPPS išstojo grupė narių, sudariusių *Kibirkštiečių ratelį*. Nuo 1927 LPPS ėmė vadintis MPRA J. Janonio vardo lietuvių sekcija. 1928 ji susijungė su kibirkštiečiais. Sekcija gyvavo iki 1932. Po VKP(b) CK nutarimo, likvidavusio proletarinių rašytojų asociacijas, Tarybų Sąjungoje gyvenę liet. rašytojai telkėsi apie žrn. „Priekalas" ir laikr. „Raudonasis artojas".

Lit.: **B. Pranskus,** Proletarinė lietuvių literatūra, V., 1964; Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 2, V., 1965.

LIETÙVIŲ RAŠÝTOJŲ DRAUGIJÀ, LRD, — rašytojų organizacija, veikusi 1932—40 Kaune. D-jai galėjo priklausyti liet. tautybės ir lietuviškai rašą rašytojai. Iš pradžių joje telkėsi daugiausia burž. ideologijos rašytojai. D-jai pirmus kelerius metus vadovavo I. Šeinius, J. Tumas-Vaižgantas, V. Mykolaitis-Putinas, J. Grušas. Apie 1935 į LRD pradėjo stoti pažangieji rašytojai. Patekę į vadovaujančius organus, jie iš dalies pakreipė d-jos veiklą dem. antifaš. kryptimi. 1937 į LRD v-bą išrinktas L. Gira (nuo 1938 pirmininkas). 1939 v-bą sudarė: V. Krėvė-Mickevičius (pirmininkas), L. Gira (pirmininko pavaduotojas), P. Cvirka, V. Mykolaitis-Putinas ir B. Sruoga.

1935 visuotinis d-jos susirinkimas pasmerkė faš. Vokietijos politiką lietuvių ir kitų mažųjų tautų atžvilgiu, Lietuvos vyriausybės represijas prieš 1935 valstiečių streiko dalyvius, prisidėjo prie pasaulinio rašytojų kongreso taikai ginti deklaracijų. 1938 LRD priėmė ir išsiuntinėjo įvairioms kultūrinėms užsienio organizacijoms memorandumą dėl hitlerininkų persekiojamo rašytojo Vydūno.

Draugijoje veikė atskiros sekcijos (dramaturgų, kritikų ir kt.). D-ja rengdavo viešus lit-ros vakarus, jos atstovai dalyvavo lit-ros premijų komisijose. 1934—38 d-ja leido laikr. „Literatūros naujienos". Ji skirdavo „Sakalo" b-vės leidžiamo lit. žurnalo „Dienovidis" (1938—40) redakcinę kolegiją. 1940 pr. LRD perėmė „Dienovidžio" leidimą ir pasuko žurnalą antifaš. kryptimi. Paskutiniaisiais metais LRD turėjo apie 90 narių. D-ja likvidavosi 1940.VI, ėmus organizuotis Lietuvos TSR Rašytojų s-gai.

LIETÙVIŲ RAŠÝTOJŲ IR̃ ŽURNALÌSTŲ SĄJUNGA — buržuazinė spaudos darbuotojų organizacija, veikusi 1922—1929 Kaune. S-gos tikslas buvo rūpintis rašytojų ir žurnalistų prof. reikalais. Tačiau iš tikrųjų ji tenkinosi daugiausia reprezentacine veikla — palaikė ryšius su atitinkamomis kt. šalių org-jomis. S-goje vyravo žurnalistai, rašytojų buvo nedaug. S-gos iniciatyva 1926 įkurtas tarptautinės rašytojų org-jos PEN klubo Lietuvos sk., bet, rašytojų neparemtas, netrukus iširo. S-gos pirmininkas iš pradžių buvo J. Tumas-Vaižgantas, nuo 1925 — J. Purickis.

LIETÙVIŲ SOCIALÌSTŲ SĄJUNGA — **1.** Politinė JAV lietuvių darbininkų organizacija, veikusi 1905—19. Pirmosios liet. socialistų kuopos JAV pradėjo kurtis XIX a. pab., bet neturėjo vadovaujamojo centro. 1905 susikūrusi Lietuvių socialistų partija Amerikoje turėjo 23 kuopas. Pirmasis jos suvažiavimas (seimas), atstovavęs 348 nariams, įvyko 1905.V.21 Niuarke (prie Niujorko). Iš pradžių partijoje nemažą įtaką turėjo J. Šliupas, J. Širvydas ir kt. liberalai. Rusijos rev. įvykiams veikiant, stiprėjo s-d. įtaka. 1905 pab. iš org-jos pasitraukė J. Šliupo grupė, o 1907 — J. Širvydo šalininkai. Org-ja pasivadino Lietuvių socialistų s-ga, vėliau Lietuvių socialistų federacija. 1915.VI.1 ji įsijungė į JAV Socialistų partiją ir tapo jos dalimi. Iš darbininkų surinktomis aukomis s-ga 1905—07 rėmė rev. org-jas Lietuvoje. S-gą sustiprino iš Lietuvos emigravę 1905—07 revoliucijos dalyviai. Žymūs revoliuciniai s-gos veikėjai buvo V. Paukštys, L. Prūseika, J. Šukys ir kiti socialistinio, o vėliau komunistinio JAV lietuvių darbininkų judėjimo dalyviai. 1914 s-ga turėjo daugiau kaip 3000 narių. 1916 vasarą atvykęs į JAV, į L. s. s. veiklą buvo įsijungęs V. Kapsukas. Jis redagavo jos period. leidinius „Naujoji gadynė" ir „Kova". Lietuvių socialistų federacijos IX suvažiavimas (69 delegatai), įvykęs 1916.IX.1—5 Čikagoje, atstovavo 129 kuopoms, kuriose buvo 2151 narys. Suvažiavime išryškėjo dvi srovės: kair. internacionalistų (V. Kapsukas, J. Šukys) ir oportunistų centristų (P. Grigaitis, S. Michelsonas). Po atkaklių ginčų suvažiavimas vieningai priėmė V. Kapsuko pasiūlytą rezoliuciją, kurioje buvo nužymėtos pagrindinės s-d. veiklos gairės. Rezoliucija pasmerkė imp. karą, socialšovinistus, kurie, dangstydamiesi tėvynės gynimo šūkiais, nuėjo tarnauti imperialistams, iškėlė socialistų partijoms uždavinį organizuoti ir kelti proletariatą į rev. kovą dėl polit. valdžios, kad būtų galima pertvarkyti visuomenę soc. pagrindais. Dėl Spalio revoliucijos poveikio dar labiau sustiprėjo L. s. s. diferenciacija. Dauguma jos narių pasmerkė P. Grigaitį ir S. Michelsoną, perėjusius į burž. nacionalistų stovyklą. 1919.IX.27—X.1 Brukline įvykusiame L. s. s. X suvažiavime (112 delegatų, atstovavusių 266 kuopoms, kuriose buvo daugiau kaip 9000 narių) L. s. s. pasivadino Lietuvių komunistų federacija ir nutarė susijungti su JAV Komunistų partija.

Lit.: **В. Капсукас,** Девятый съезд литовской социалистической федерации.— „Новый мир", Нью-Йорк, 1916; **V. Kapsukas,** LSS brendimas.— Raštai, t. 6, V., 1963; **V. Andrulis,** Lietuvių socialistinis judėjimas Amerikoje.—„Šviesa", Nr. 2, N. Y., 1964.

2. Argentinos lietuvių socialistų organizacija, įkurta 1914 Berise (Buenos Aireso provincija). Jos kuopos buvo Berise, Buenos Airese ir Sarate. L. s. s. turėjo apie 150 narių. Suskilus Argentinos Socialistų partijai (1918.I), daugumas L. s. s. narių prisidėjo prie jos kair. sparno, įkūrusio Tarptautinę socia-

listų partiją, smerkė imp. karus, ragino remti Tarybų Rusiją. 1918.XII.14—15 įvykęs suvažiavimas palaikė III Internacionalą ir nutarė leisti laikr. „Proletaras". Tarptautinei socialistų partijai pasivadinus Argentinos Komunistų partija (1920), L. s. s. pasivadino Lietuvių komunistų s-ga (LKS). Po kurio laiko L. s. s. išnyko, nes liet. komunistai perėjo į Argentinos Komunistų partijos kuopeles, o liet. kultūrinėms ir savišalpos org-joms bei pažangiai spaudai vadovauti buvo sudarytas Lietuvių komunistų grupės biuras.

LIETÙVIŲ STUDEÑTŲ SUSIŠELPÌMO DRAUGIJÀ — Kauno un-to pažangiųjų studentų savišalpos organizacija, įkurta 1922.I.5. D-ja ilgainiui subūrė apie 200 narių, išplėtė ūkinę veiklą (įsteigė 2 valgyklas, 2 parduotuves, kino teatrą ir kt.), turėjo apie 0,5 mln. lt metinės apyvartos. Iš gaunamo pelno teikė savo nariams paskolas bei pašalpas, mokėjo grąžinamas stipendijas, rėmė maistu kalinamus narius. Faš. valdžiai priėmus įstatymą, pagal kurį apskrities viršininkas d-jas galėjo uždaryti, o jų turtą konfiskuoti, d-ja 1936.IV.8 persiorganizavo į Lietuvių studentų vartotojų b-vę „Studentai".

LIETÙVIŲ SUVAŽIÃVIMAS VÌLNIUJE — liberalinės lietuvių buržuazijos atstovų pasitarimas, įvykęs 1905.XII.4—5 Vilniuje (burž. spaudoje dažnai vadinamas Didžiuoju Vilniaus seimu). Sušauktas 1905—07 revoliucijos sąlygomis, pasitarimas turėjo apsvarstyti Lietuvos autonomijos ir lietuvių kultūros bei švietimo klausimus, nekritikuojant caro valdžios ir neliečiant pagrindinių socialinių-ekonominių klausimų. Dėl to Vilniaus generalgubernatorius A. Frezė iniciatorių grupei, kurią sudarė J. Basanavičius, D. Malinauskas, J. Ambrazevičius ir M. Davainis-Silvestraitis, netrukdė organizuoti suvažiavimo. Į jį iš visos Lietuvos atvyko daugiau kaip 2000 žmonių. 1905.XII.4 rytą organizacinio k-to pirmininkas J. Basanavičius, atidaręs suvažiavimą, pasiūlė į prezidiumą 4 pirmininkus. Dėl to tarp LSDP ir klerikalų kilo smarki diskusija, po kurios į prezidiumą įėjo J. Basanavičius nuo nepartinių, S. Kairys nuo LSDP, A. Smetona nuo Lietuvos Demokratų partijos, P. Būčys nuo Lietuvos Krikščionių demokratų partijos ir J. Stankūnas nuo valstiečių atstovų. Daugumai suvažiavimo dalyvių reikalaujant, siūlytoji darbų tvarka buvo pakeista aktualesne. Pirmuoju klausimu buvo svarstomi pranešimai iš vietų. Valstiečių atstovai pasakojo apie rev. įvykius valsčiuose, pareikalavo išdalyti dvarus. A. Domaševičius ragino valstiečius bendrai su proletariatu kovoti prieš caro valdžią. A. Bulota siūlė priimti revoliuciją atitinkančius nutarimus. Pranešimus iš vietų užbaigus, buvo svarstomi Lietuvos autonomijos ir žemės klausimai. S. Kairys oportunistiškai įrodinėjo, kad suvažiavimas nesąs seimas, negalįs priimti įstatymų ir valstiečiai neturį teisės pulti dvarų. Apsvarstęs autonomijos klausimą, suvažiavimas, atvykusių darbo žmonių spaudžiamas, pripažino, jog „caro vyriausybė yra pikčiausiu mūsų priešu, jog dabar prieš tą vyriausybę pasikėlė visi Rusų valstijos kraštai, jog geresnį gyvenimą galima įgyti tik laimėjus kovą su senąja tvarka..." Toliau, reikalaujant autonomijos, sakoma: „Kad įgyti autonomiją, pirmiausia reikalinga yra galutinai sugriauti prispaudimo tvarką". Buvo pareikalauta liet. kalbos teisių valdžios įstaigose ir mokyklose. Tų tikslų siekti pasiūlyta caro valdžios boikotu.

Suvažiavimo nutarimai nelietė daugelio liaudžiai labai svarbių klausimų, jų tarpe ir agrarinio klausimo. Tačiau pažangesniųjų visuom. veikėjų rev. nuotaikos ir suvažiavime pasakytos kalbos darė didelę įtaką daugumai suvažiavimo dalyvių, skatino juos įsijungti į aktyvią kovą su carizmu. Už suvažiavimo leidimą Frezė buvo atleistas iš generalgubernatoriaus pareigų.

Lit.: **J. Jurginis,** 1905 metų revoliucijos įvykiai Vilniuje, V., 1958; Lietuvos TSR istorija, t. 2, V., 1963; Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 2, V., 1965.

„LIETÙVIŲ TAUTÀ" — tęstinis mokslinių straipsnių leidinys, ėjęs 1907—36 Vilniuje. Leido Lietuvių mokslo d-ja. Iki 1926 redagavo J. Basanavičius, 1928—1936 — redakcinė kolegija. Išleistos 5 knygos (kn. 1 — 4 sąs., kn. 2 — 4 d., kn. 3 — 3 d., kn. 4 — 4 d., kn. 5 — ištisinė). Leidinyje buvo spausdinami daugiausia Lietuvių mokslo d-jos susirinkimuose skaityti pranešimai Lietuvos istorijos, archeologijos, etnografijos, kalbotyros, lit-ros istorijos, tautosakos, ekonomikos ir kt. klausimais. Išspausdinta J. Basanavičiaus, M. Biržiškos, K. Būgos, D. Bukanto, K. Griniaus, M. Gustaičio, J. Yčo, J. Jablonskio, A. Janulaičio, I. Jonyno, P. Karazijos, P. Leono, S. Matulaičio, V. Nagevičiaus, F. Nevieros, J. Totoraičio, J. Tumo-Vaižganto, B. Untulio, M. Untulio, A. Viskanto, E. Volterio, J. Žiogo ir kt. autorių darbų. Paskelbta straipsnių apie praeities liet. raštijos atstovus (S. Daukantą, A. Klementą, A. Strazdą, L. Jucevičių ir kt.). Penktojoje knygoje (1936) išspausdinta J. Basanavičiaus autobiografija. „Lietuvių tautoje" bendradarbiavo ir kitų tautų mokslininkai, daugiausia kalbininkai (J. Endzelynas, E. Frenkelis, A. Srba ir kt.). Daugumas leidinyje paskelbtų darbų buvo idealistinės krypties, bet juose pateikta nemaža vertingos faktinės medžiagos.

LIETÙVIŲ TAUTININÑKŲ SĄJUNGA, tautininkai, — Lietuvos stambiosios miesto buržuazijos, dvarininkų ir buožijos viršūnių partija. L. t. s. ideologijos pagrindą sudarė iš itališkojo, o vėliau ir iš vokiškojo fašizmo pasisavintos koncepcijos. L. t. s.— Lietuvos fašistų partija (jos narių bilietuose buvo hitlerinės svastikos emblema). Ji išsivystė iš 1902 susikūrusios *Lietuvos Demokratų partijos* dešiniojo sparno 1917—24 jos pirmtakas buvo *„Pažangos"* (Lietuvių tautos pažangos) partija. L. t. s. formaliai įsteigta 1924.VIII Šiauliuose įvykusiame suvažiavime, perorganizavusiame „Pažangos" partiją bei Lietuvos žemdirbių s-gą. L. t. s. lyderiai buvo A. Smetona ir A. Voldemaras. Visuomeniniame ir politiniame gyvenime iš pradžių L. t. s. didesnio vaidmens nevaidino — rinkimuose į III seimą (1926.V) tautininkai tegavo 3 atstovų vietas (iš 85). 1926.XII.17 tautininkai su krikščionimis demokratais, remdamiesi reakc. karininkais, valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybei nesipriešinant, įvykdė faš. perversmą. 1926.XII.19 III seimas tautininkų, krikščionių demokratų ir jiems artimų partijų atstovų balsais respublikos prezidentu paskelbė A. Smetoną.

Užgrobę valdžią, tautininkai ir krikščionys demokratai pirmiausia griebėsi teroro prieš LKP, kairiąsias profs-gas ir kitas rev. org-jas, įkalino šimtus komunistų, rev. darbininkų ir valstiečių, inteligentų. 1926.XII.27 buvo nužudyti žymūs LKP veikėjai K. Požela, J. Greifenbergeris, K. Giedrys ir R. Čarnas. 1927.III.12 tautininkai, neskirdami naujų rinkimų, paleido seimą, ministrus krikščionis demokratus pakeitė tautininkais, ėmė valdyti, nepaisydami konstitucijos. L. t. s. visokeriopai rėmė monopolinius susivienijimus, valst. kapitalu paremtas akcines b-ves, stambiųjų žemvaldžių ir buožių interesus; jų valdymo metais krašto ekonomika pasidarė dar labiau priklausoma nuo imperialistinių Vakarų valstybių. Kovodami prieš darbo žmonių vienybę, jie kurstė šovinizmą, propagavo nacionalistinę „tautos vienybės" idėją. Laikydamiesi valdžioje atviro teroro priemonėmis, sutrypę pagrindines burž. dem. laisves, jie vis dėlto tam tikru mastu turėjo laviruoti: kurį laiką formaliai nedraudė veikti kai kurioms opozicinėms partijoms. Tuo pat metu jie stengėsi stiprinti savo įtaką įvairiose gyvenimo srityse— įkūrė jaunimo org-ją „Jaunoji Lietuva" (ž. *Jaunalietuviai*), Lietuvių mokytojų tautininkų dr. J. Basanavičiaus s-gą, teroristinę pusiau karinę *„Geležinio vilko"* org-ją, suorganizavo „Pažangos" leidyklą, savaitraštį „Lietuvis" pavertė dienraščiu (1928.II.1 jis sujungtas su oficiozu „Lietuva", ir jų vietoje pradėta leisti „Lietuvos aidą"), atgaivino žrn. „Vairas" ir t. t. Po pusantrų metų teroristinio valdymo, vis didėjančio darbo žmonių nepasitenkinimo verčiami, tautininkai ryžosi savo diktatūrai suteikti teisinę formą. 1928.V.15 A. Smetona, neapsvarsčius jokiam atstovaujamajam organui, paskelbė naują diktatorinio pobūdžio *konstituciją,* kuri visą valdžią sutelkė prezidento rankose. 1929 A. Smetonai pavyko iš valdžios išstumti savo konkurentą A. Voldemarą. Po masinio valstiečių streiko Užnemunėje ir kitose Lietuvos vietose tautininkai, norėdami pridengti savo diktatūrą dem. forma, 1936 sušaukė teroro sąlygomis išrinktą seimą, kuris netrukus priėmė jau grynai faš. konstituciją. Nuo 1924 L. t. s. pirmininkais (paeiliui) bu-

vo: V. Krėvė-Mickevičius, A. Merkys, V. Vileišis, J. Lapėnas, J. Tūbelis, V. Mironas, D. Cesevičius. 1938 L. t. s. turėjo apie 13 000 narių (iš jų — apie 4500 fabrikantų, prekybininkų, valdininkų, mokytojų, apie 7500 buožių, dvarininkų). 1940.VI L. t. s. Liaudies vyriausybės buvo uždaryta. Vok. faš. okupacijos metais tautininkų partijos veikėjai bendradarbiavo su hitlerininkais. Išvadavus Tarybų Lietuvą, į Vakarus emigravę tautininkai tarnauja JAV ir kt. šalių imperialistams.

LIETÙVIŲ TAŨTIŠKO JAUNÌMO SĄJUNGA „JAUNÓJI LIETUVÀ" — fašistinė jaunimo organizacija, veikusi 1927—1940. Ž. *Jaunalietuviai.*

LIETÙVIŲ TAUTÓSAKOS ARCHỸVAS, LTA, — tautosakos rinkimo įstaiga, veikusi 1935—39 Švietimo ministerijos žinyboje. Vedėjas — J. Balys, pagr. darbuotojai — J. Čiurlionytė, J. Jurga, Z. Slaviūnas. LTA rūpinosi liet. tautosakos rinkimo, tvarkymo ir skelbimo reikalais. Perėmęs Komisijos tautos melodijoms rinkti ir Tautosakos komisijos surinktą medžiagą, pradėjo kaupti liet. tautosakos rankraštyną (iš tautosakos rinkėjų kasmet buvo gaunama dešimtys tūkstančių naujų užrašymų). 1939 pr. rankraštyne buvo apie 400 000 tautosakinių vienetų, jų tarpe 7000 dainų, žaidimų ir šokių melodijų, užrašytų į fonografo plokšteles. LTA leidinyje „Tautosakos darbai" (7 t., 1935—40) buvo skelbiama rankraštyno medžiaga, keliami atskirų tautosakos žanrų klasifikavimo klausimai bei kt. tyrinėjimai. LTA išleido „Tautosakos rinkėjo vadovą" (1936, II leid. 1940). 1939 LTA pagrindu sudarytas Lituanistikos in-to tautosakos skyrius. 1941 liet. tautosakos rankraštyną perėmė Lietuvos TSR MA. Šiuo metu jis yra Liet. kalbos ir lit-ros in-te.

LIETÙVIŲ TAUTÕS TARÝBA — I pasaulinio karo metais Rusijoje gyvenusių įvairių pažiūrų lietuvių karo pabėgėlių 1917.III Petrograde sudaryta atstovybė. 1917.V.27—VI.3 L. t. t. sušaukė Petrograde Rusijos lietuvių seimą, kurio atstovai svarstė būsimosios Lietuvos valdymo formos klausimus. Viena atstovų dalis pasisakė už autonominę Lietuvą, įeinančią į visų Rusijos tautų federaciją, kita už savarankišką Lietuvos valstybę. Seime buržuazijos atstovai norėjo atitraukti darbo žmones lietuvius nuo dalyvavimo Rusijos revoliucijoje ir izoliuoti juos nuo rusų darbininkų, valstiečių ir RSDDP(b). Maskvos lietuvių darbininkų atstovas bolševikas V. Rekašius, demaskavęs buržuazijos ketinimus, pareiškė, kad liet. tauta galės tapti laisva, tik laimėjus Rusijoje soc. revoliucijai. Įv. srovių atstovų pažiūros buvo labai skirtingos, todėl kairieji iš seimo pasitraukė, ir L. t. t. iširo.

„LIETÙVIŲ ŽĨNIOS" — liberalinis savaitraštis, ėjęs 1923—24 Čikagoje.

„LIETÙVIŲ ŽURNÃLAS" — liberalinis mėnesinis žurnalas, ėjęs 1911—14 Čikagoje. Red. A. Karalius.

LIETÙVNINKAS Abdonas [g. 1921.IV.20 Mokolų Naujienoje (Kapsuko rj.)] — dainininkas (bosas), Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1954). 1949 baigęs Vilniaus konservatorijos solo dainavimo klasę, dirba Akademinio operos ir baleto teatro solistu. Dalyvauja koncertuose. 1951 Pasauliniame jaunimo ir studentų festivalyje Berlyne apdovanotas bronzos medaliu. Gastroliavo Maskvoje, Leningrade ir kituose TSRS miestuose.

Vaidmenys: Sakalas (A. Račiūno „Marytė"), Potikas, Hofmanas (V. Klovos „Pilėnai", „Duktė"), Tyzenhauzas (B. Dvariono „Dalia"), Galickis (A. Borodino „Kunigaikštis Igoris"), Pimenas (M. Musorgskio „Borisas Godunovas"), Mefistofelis (Š. Guno „Faustas"), don Bazilijas (Dž. Rosinio „Sevilijos kirpėjas"), Leandras (S. Prokofjevo „Meilė trims apelsinams"), Valstietis (K. Orfo „Gudruolė") ir kt.

LIETÙVNINKAS Juozas [1913.IX.14 Simanėliškėse (Vilkaviškio rj.) — 1943. IV.22] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš darbininkų. Iki 1940 darbininkas Vilkaviškyje. Dalyvavo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos veikloje. 1940—41 dirbo Vilkaviškio milicijos skyriuje. 1941 evakavosi į Kuibiševą, vėliau persikėlė į Gorkį. Nuo 1942 kandidatas į VKP(b) narius. Nuo 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys, nuo 1943 „Dainavos partizano" būrio partizanas. Žuvo kovoje su hitlerininkais.

„LIETUVÕS ABOLICIONÌSTAS"— liberalinis dvisavaitinis laikraštis, ėjęs 1922 Kaune. Leido Lietuvos Abolicionistų d-ja. Red. A. Šalčiuvienė-Gustaitytė. Išėjo 4 nr. Rašė moterų teisių lygybės klausimais.

„LIETUVÕS ÁIDAS" — nacionalistinis laikraštis, ėjęs 1917—18 Vilniuje ir 1928—40 Kaune. Iki 1918.XII.31 ėjo Vilniuje dukart per savaitę. Leido iliustruotą priedą „Liuosoji valanda" ir „Mūsų ūkis". Buvo buržuazinės Lietuvos Tarybos oficiozas. Redagavo A. Smetona. Pataikavo kaizeriniams okupantams, kovojo su rev. judėjimu Lietuvoje. Nuo 1928.II.1 leistas Kaune kaip tautininkų valdžios oficiozas (sujungus „Lietuvą" ir „Lietuvį"). Redagavo V. Gustainis, I. Šeinius, V. Alantas, D. Cesevičius, B. Dirmeikis ir kt. Nuo 1935 ėjo dviem laidomis: „Rytinis Lietuvos aidas" ir „Vakarinis Lietuvos aidas". Propagavo burž. nacionalizmą ir fašizmą. Tuo pat pavadinimu ėjo 1940.VI.17—1940.VII.16 kaip liaudies vyriausybės oficiozas. Redagavo J. Šimkus.

LIETUVÕS ANTIFAŠÌSTŲ SĄJUNGA, Lietuvos antifašistinė sąjunga,— pogrindinė antifašistinė organizacija, veikusi 1943—44 Kaune ir jo apylinkėse. Sukurta 1943.I.1 iš kelių antifašistinių statybinės firmos „Statyba" darbininkų grupių (joms priklausė komunistai A. Bilevičius, P. Borisevičius, V. Čibilis, A. Kersnauskas, B. Martinionis), „Dailės" kombinato darbininkų grupės (vadovai O. Vaivadienė, J. Laurinkus, M. Kiaupa) bei kitų antifaš. grupių, veikusių Kauno įv. įmonėse. „Statybos" darbininkų antifaš. grupės veikė nuo 1941 antrosios pusės, nuo 1942 jos buvo susijungusios į Kovos prieš fašizmą s-gą. L. a. s. turėjo apie 200 narių. Jai vadovavo k-tas (pirm. M. Kiaupa, nariai: V. Čibilis, J. Laurinkus ir O. Vaivadienė). S-ga veikė ne didesnėmis kaip 5 narių grupėmis, leido laikr. „Kova" ir atsišaukimus, palaikė ryšius su Kauno geto antifaš. org-ja, padėjo parūpinti ginklų partizanų būriams „Už tėvynę" ir būriui Nr. 3. L. a. s. nariai slėpė pabėgusius iš nelaisvės taryb. karius. 1943.VII gestapas susekė L. a. s. veiklą ir suėmė apie 50 jos narių, kurių daugelį (A. Bilevičių, P. Borisevičių, V. Čibilį, M. Kiaupą, B. Martinionį, P. Preikšą ir kt.) nužudė. LKP Kauno miesto ir apskrities pogr. k-to pastangomis L. a. s. veikla buvo atkurta. 1944 L. a. s. turėjo 230 narių, kurių tarpe buvo 60 komunistų ir 30 komjaunuolių.

Lit.: Hitlerinė okupacija Lietuvoje, V., 1961 [p. 279—281]; Kareiviai be milinių, V., 1963 [p. 113—126]; Герои подполья, М., 1965 [p. 612]; „Komunistas", 1965, Nr. 1 [p. 24—29]; **P. Staras,** Partizaninis judėjimas Lietuvoje Didžiojo Tėvynės karo metais, V., 1966 [p. 99—101].

„LIETUVÕS ATSTÃTYMAS" — buržuazinis mėnesinis laikraštis, ėjęs 1917—19 Niujorke. Rašė pramonės, prekybos ir kt. klausimais.

„LIETUVÕS ÁUTO"— šoferių ir autotransporto tarnautojų sąjungos mėnesinis žurnalas, ėjęs 1932—34 Kaune.

„LIETUVÕS BALSAS"— **1.** Buržuazinis laikraštis, ėjęs 1906 Kaune. Išėjo 13 nr.
2. Nacionalistinis laikraštis, ėjęs 1921 Kaune triskart per savaitę. Redagavo A. Smetona.

„LIETUVÕS BÁLTIJOS LÒIDAS", „Lietuvos Baltijos Lloydas",— akcinė bendrovė, įsteigta 1936. Steigėjai — kapit. monopolijos „Maistas", „Pienocentras", „Lietūkis". Akc. kapitalo iš pradžių buvo 2 mln. lt; toliau kasmet jis buvo didinamas ir 1940 pasiekė 4,2 mln. lt, iš kurių 2 mln. lt buvo iždo. B-vės tikslas — įsigyti jūrų ir vidaus vandenų laivų, juos eksploatuoti, vykdyti krovinių saugojimo ir pristatymo operacijas. B-vę steigiant, „Maistas" už akcijas jai perdavė 3 jūrų laivus. 1939 b-vė turėjo 6 krovininius jūrų laivus, be to, apie 40 baidokų bei vilkikų ir laivą-dirbtuvę. Prasidėjus II pasaul. karui, 1939 rudenį 2 didžiausi b-vės laivai užplaukė ant minų ir nuskendo. 1940 b-vė pirko dar vieną krovininį 1750 t talpos laivą. Tuo metu b-vė turėjo skyrius Klaipėdoje (Baltijos transporto aprėžtos atsakomybės b-vė) ir Vilniuje, agentūras Šiauliuose, Kretingoje, Kybartuose, Obeliuose, Joniškyje, Jurbarke ir Kenoje

(Vilniaus rj.). 1940 nacionalizavus transporto priemones, „L. B. L." jūrų laivai į TSRS uostus negrįžo, o upių laivus ir kt. turtą perėmė Nemuno laivininkystės v-ba.

LIETUVÕS BIBLIOTÈKININKŲ DRAUGIJÀ — bibliotekų darbuotojų organizacija, veikusi 1931—41. Siekdama kelti narių kvalifikaciją, d-ja organizavo paskaitas, pranešimus, ekskursijas. Jos rūpesčiu Švietimo m-ja 1936 surengė pirmuosius bibliotekininkų kursus. D-ja palaikė ryšius su Pabaltijo bibliotekininkų d-jomis ir Tarptautiniu bibliotekų k-tu. Pabaltijo bibliotekininkų d-jų k-tas suorganizavo tris Pabaltijo bibliotekininkų konferencijas (1930 Rygoje, 1933 Taline, 1938 Kaune). Konferencijose buvo skaitomi pranešimai apie bibliotekininkystę ir bibliografiją, spaudos istoriją, organizuojamos ekskursijos į bibliotekas, dalijamasi patirtimi. D-jai pirmininkavo V. Biržiška. Apie d-jos veiklą buvo rašoma „Bibliografijos žiniose".

„LIETUVÕS BÌTININKAS" — mėnesinis iliustruotas bitininkystės laikraštis, ėjęs 1905 Vilniuje. Leido ir redagavo kun. J. Ambraziejus. 1906 tapo laikr. „Šviesa" priedu.

„LIETUVÕS CÙKRUS" — akcinė bendrovė, monopolizavusi cukraus gamybą ir (nuo 1934) cukraus importą Lietuvoje. Įsteigta 1930. Akc. kapitalo iš pradžių buvo 3 mln. lt, iš jų 2,7 mln. lt įdėjo Lietuvos Finansų m-ja, likusią sumą — kooperatyvų centrai ir privatūs asmenys. 1932—35 akc. kapitalas padidėjo iki 6 mln. lt. Valstybės iždui 1940 priklausė „L. c." akcijų už 2,8 mln. lt. B-vės kapitalas buvo didinamas, išskaitant iš cukrinių runkelių augintojų po 10—13% cukrinių runkelių kainos. B-vė už akcijas kasmet mokėjo 6% dividendo ir iš pelnų sudarė didelį atsargos ir rezervų kapitalą. Kad pagausėtų b-vės pelnai ir iždo pajamos, buvo didinamas cukraus akcizas ir muitai. „L. c." turėjo 3 cukraus f-kus (Marijampolėje nuo 1931, Pavenčiuose nuo 1935, Panevėžyje nuo 1940). Nuo 1933 „L. c." sudarydavo sutartis su cukrinių runkelių augintojais. 1940 b-vė panaikinta; nacionalizuotus cukraus f-kus perėmė Lietuvos TSR Maisto pramonės liaudies komisariato cukraus ir cukrinių runkelių trestas.

LIETUVÕS DAĨLININKŲ DRAUGIJÀ — dailininkų organizacija, veikusi 1932—1938 Kaune. Jungė vyr. kartos, daugiausia akademistinės krypties, dailininkus, opoziciškai nusiteikusius Nepriklausomųjų dailininkų d-jos ir „Ars" grupuotės atžvilgiu. D-jai vadovavo J. Zikaras, V. Didžiokas ir J. Mackevičius. L. D. d. propagavo klasikinio meno principais paremtą dailę, akademistiškai traktavo gamtos studijavimą. Suorganizavusi kelias narių parodas, 1938 d-ja įsiliejo į Lietuvos Dailininkų sąjungą.

LIETUVÕS DAĨLININKŲ SĄJUNGA — kūrybinė dailininkų organizacija, veikusi 1935—40 Kaune. S-gai priklausė daugumas to meto Lietuvos dailininkų ir menotyrininkų. S-gos tikslas — ugdyti visuomenės dailės kultūrą, rūpintis dailininkų profesijos, teisės, etikos reikalais (rengti parodas, steigti muziejus, klubus, bibliotekas, dirbtuves, organizuoti kursus, paskaitas, konkursus, šelpti ir premijuoti dailininkus, leisti dailės leidinius ir kt.). Sąjunga įsteigė ir išlaikė piešimo studiją Kaune, surengė apie 30 dailės parodų: 5 rudens parodas; A. Žmuidzinavičiaus (1936, 1940), M. Dobužinskio (1937), A. Gudaičio (1937), R. Kalpoko (1937), L. Kazoko (1937, 1938), Č. Kontrimo (1939), J. Martinaičio (1940), Z. Petravičiaus (1940) ir kitų individualines parodas; prancūzų moderniosios dailės parodą (1939); parodas Šiauliuose (1939), Telšiuose (1940), ir kt. 1937—39 pasikeitė parodomis su Latvija ir Estija. S-gos iniciatyva išleista V. Kairiūkščio monografija „Kajetonas Šklėrius" (1938), dailės parodų katalogai. 1939 s-ga suskilo į realistų ir individualistų sekcijas. Individualistai propagavo kūrybos gaivališkumą, „kuriančios dvasios" apraiškas mene, realistai skelbė ištikimybę realistinėms liet. meno tradicijoms. Tačiau nei viena, nei kita grupuotė nebuvo nuosekli, savo deklaracijų nesilaikė. Tiek individualistų, tiek realistų atskirai surengtose 1939 rudens dailės parodose buvo eksponuojami įv. meninių krypčių dailininkų kūriniai. Nesutarimams padidėjus, 1940 pr. nemaža individualistų sekcijos narių iš s-gos pasitraukė. 1940 atkūrus Tarybų valdžią Lietuvoje, s-ga perorganizuota į Lietuvos TSR *Dailininkų sąjungą.*

„LIETUVÕS DARBINIŇKAS" — **1.** Pirmasis socialdemokratinis Lietuvos laikraštis, ėjęs 1896—99 lietuvių ir lenkų („Robotnik Litewski") kalbomis. Nr. 1 pasirodė 1896.V.1 (išsp. Ciuriche). Jį lenkų kalba parengė (1895) A. Domaševičius, į liet. kalbą išvertė K. Grinius. Laikraštyje paskelbtas straipsnis apie F. Engelsą (pirmųjų mirties metinių proga). Nr. 2, parengtas 1897 pab. Vilniuje ir išspausdintas Tilžėje (konspiracijos sumetimais pažymėta, kad spausdintas Ciuriche), išėjo 1898.V.1 kaip LSDP organas. Jame pateikta medžiagos apie Lietuvos darbininkų judėjimą, išspausdintos F. Dzeržinskio korespondencijos iš Kauno darbininkų gyvenimo, paskelbti straipsniai apie Peterburgo darbininkų 1896—97 streikus ir užsienio darbininkų judėjimą, rašyta apie Lietuvos darbininkų paramą streikuojantiems Peterburgo darbininkams. Nr. 3, parengtas užsienyje, išėjo 1899 (išsp. Bitėnuose, M. Jankaus spaustuvėje; pažymėta, kad spausdinta Ciuriche). Jame pateikta informacija apie darbininkų judėjimą Lietuvoje 1897—98, suėmimus, polit. kalinius, ištrėmimus ir kt. Šiame numeryje žymu buržuazinės nacionalistinės ideologijos įtaka.

2. Klerikalinis savaitraštis, ėjęs 1929 Kaune. Leido Lietuvos Darbo federacija vietoj „Darbininko".

„LIETUVÕS DARBINIŇKO ATSTÕVAS" — komunistinis vienkartinis leidinys, išėjęs 1926.VI.22 Kaune. Išleistas vietoj cenzūros sulaikyto vienkartinio leidinio „Darbininko atstovas". Redagavo P. Glovackas, vedamąjį parašė K. Požela. Smerkė krikščionių demokratų reakciją, žvalgybos provokacijas per darbo žmonių mitingus ir demonstracijas (1926.VI.13 Kaune). Ragino darbo žmones kurti Lietuvos Darbininkų partiją, rinkti lėšas streikuojantiems Anglijos angliakasiams, organizuoti Lietuvos darbininkų delegaciją į TSRS, kovoti už bendrą frontą prieš buržuaziją, smerkė deš. socialdemokratų skaldytojišką politiką, nušvietė sunkią darbo žmonių padėtį atskirose Lietuvos vietose. Cenzūros konfiskuotas.

LIETUVÕS DARBINIŇKŲ SĄJUNGA, LDS, — darbininkų partija, veikusi Vilniuje ir Vakarų Baltarusijoje 1896—1900. Susidarė iš atsiskyrusių nuo LSDP kairiųjų jos narių. LDS I suvažiavimas įvyko Vilniuje 1896.V. Jame dalyvavo Vilniaus, Minsko, Smurgainių ir Nemuno Rūdos (BTSR) atstovai. Suvažiavimas priėmė programą, kurioje numatyta nuversti caro patvaldystę ir įkurti proletariato diktatūrą. LDS buvo internacionalinė partija, turėjusi tikslą susijungti su visos Rusijos socialdemokratija. Negalėdama pasiųsti delegato į RSDDP I suvažiavimą, LDS pasveikino jį. LDS stengėsi užmegzti ryšius su tarptautiniu darbininkų judėjimu, savo mandatu įgaliojo „Darbo išvadavimo" grupės narę V. Zasulič atstovauti LDS tarptautiniame socialistų kongrese Londone (1896). LDS nepripažino nacijų apsisprendimo teisės ir kovojo tik už autonomiją Rusijos sudėtyje. Valstiečių klasę laikė buržuazine, net valstiečių varguomenės nepripažino proletariato sąjungininke. Dėl šių klaidų LDS, būdama iš esmės rev. partija, netapo masine (be Vilniaus, turėjo skyrius Minske, Smurgainyse). LDS organizavo streikus, leido atsišaukimus, laikraštį „Przegląd robotniczy" („Darbininkų apžvalga"). LDS iniciatyva buvo sukurta Lietuvos Odininkų profs-ga. 1897 caro valdžiai suėmus žymiausius LDS vadovus ir veikėjus S. Trusevičių (Zalevskį), K. Jeremejevą, S. Rulkovskį, jos veikla susilpnėjo. 1900 LDS susijungė su naujai sukurta rev. darbininkų partija — Lenkijos Karalystės ir Lietuvos socialdemokratija.

„LIETUVÕS DÀRBO BALSAS" — socialdemokratinis laikraštis, ėjęs 1933 Kaune. Red. L. Purėnienė.

LIETUVÕS DÀRBO FEDERÃCIJA — Lietuvos Krikščionių demokratų partijos sukurta darbininkų organizacija, veikusi 1919—40. Ji stengėsi atitraukti darbininkus nuo klasinės kovos su buržuazija, skaldė darbininkus jų kovoje su išnaudotojais, skiepijo klerikalinę pasaulėžiūrą, steigė skaityklas, bibliotekas, klubus, organizavo įv. kursus, paskaitas, rengė spektaklius ir kitokias pramogas, leido knygas ir laikraščius

(„Darbininką" ir kt.). Kaip polit. org-ja, dalyvavo burž. seimų rinkimuose, sudarydama bloką su Lietuvos Krikščionių demokratų partija ir Ūkininkų s-ga. 1934 pasivadino **Lietuvos Krikščionių darbininkų sąjunga.** Federacijai vadovavo K. Ambrozaitis ir kiti.

LIETUVŌS DĀRBO JAUNĪMO SĄJUNGA — katalikų darbininkų jaunimo organizacija, skiepijusi darbininkų jaunimui religinę pasaulėžiūrą. Įkurta 1932. II.5. Turėjo skyrius Kaune, Marijampolėje, Panevėžyje, Raseiniuose, Šiauliuose ir kitur. Org-jai vadovavo K. Ambrozaitis, V. Baniulis, J. Bernotas ir kt. Ji rengė įv. vakarus, kursus, leido laikr. „Darbo jaunimas". 1934, LKP CK nutarimu pasiųsti, į šią org-ją įstojo nemaža komunistų ir komjaunuolių, kurie stengėsi eilinius s-gos narius įtraukti į antifaš. judėjimą. Komunistas F. Bieliauskas buvo išrinktas į šios s-gos Kauno miesto Žaliakalnio sk. v-bą, daug komunistų ir komjaunuolių dirbo Kauno miesto Vilijampolės skyriuje. 1936. XII.23 faš. vyriausybė s-gą uždarė.

LIETUVŌS DĀRBO SĄJUNGA, LDS,— Lietuvos Komunistų partijos vadovaujamas Lietuvos darbo žmonių rinkiminis blokas, susikūręs 1940.VII rinkimams į Liaudies Seimą organizuoti. Į LDS įėjo Lietuvos Komunistų partija, Lietuvos Komunistinė jaunimo sąjunga, profesinės sąjungos, Lietuvos Liaudies pagalbos sąjunga, Laisvamanių etinės kultūros draugija ir kitos darbo žmonių antifaš. bei dem. organizacijos ir draugijos. LDS paskelbė rinkiminę platformą ir kreipimąsi „Į Laisvosios Lietuvos Respublikos darbininkus ir darbininkes, valstiečius ir valstietes, karius ir darbo inteligentus — visus darbo žmones". Šiuose dokumentuose LDS siūlė Lietuvoje įvykdyti pagrindinius socialinius pertvarkymus. Rinkiminė platforma ir kreipimasis atspindėjo Lietuvos liaudies lūkesčius, ir todėl masiniuose mitinguose, demonstracijose bei susirinkimuose, kurie tuo metu buvo darbo žmonių rev. judėjimo išraiška, buvo priimamos rezoliucijos, pritariančios šiems dokumentams. Keldami rinkiminiuose susirinkimuose, mitinguose ir spaudoje priesakus Liaudies Seimo atstovams, darbo žmonės reikalavo, kad Lietuvoje būtų įvesta taryb. santvarka ir kad Lietuva įstotų į TSRS sąjunginės respublikos teisėmis. 1940.VII.14—15 įvykusiuose rinkimuose į Liaudies Seimą 99,19% visų juose dalyvavusių rinkėjų balsavo už LDS vardu iškeltus kandidatus, o kartu ir už rinkiminę programą.

Lit.: Tarybų valdžios atkūrimas Lietuvoje 1940—1941 metais, (dokumentų rinkinys), V., 1965.

LIETUVŌS DEMOKRĀTŲ PĀRTIJA, LDP, — buržuazinė liberalinė politinė partija, veikusi 1902—17. Atsirado iš žrn. „*Varpo*" (1889—1905) ir „*Ūkininko*" (1890—1905) šalininkų org-jos, kurioje telkėsi liberalinė liet. buržuazija. 1902 pasivadino Lietuvių demokratų partija ir programos projekte paskelbė, jog jos artimiausias tikslas yra Lietuvos autonomija, o galutinis — suvereni respublika. LDP skelbė, kad, siekdama šio tikslo, ji remsis visomis visuomenės klasėmis, t. y. propagavo „tautinę vienybę". Projekte buvo numatyta kovoti prieš caro patvaldystę ir nacionalinę priespaudą, tačiau siūlomų kovos priemonių nuosaikumas nepatenkino demokratiškai nusistačiusių LDP narių, o dešiniesiems šios priemonės atrodė perdaug revoliucingos. Dėl to projektas nebuvo priimtas, o pažangesnieji LDP nariai 1902—03 išstojo iš partijos ir prisidėjo prie darbininkų rev. judėjimo. 1905 susikūrė LDP atšaka — Lietuvos Valstiečių s-ga (LVS), siekusi išplėsti LDP įtaką kaime. 1905—07 revoliucijoje tiek LDP, tiek LVS kėlė nacionalinius (autonomijos, seimo Vilniuje sušaukimo, m-lų gimtąja kalba ir kt.) reikalavimus. 1906 buvo paskelbta LDP programa, kurioje ryšium su pasikeitusia padėtimi nebeminimi atgyvenę projekto reikalavimai (pvz., spaudos lot. spaudmenimis legalizavimo, nes 1904 ji buvo legalizuota), o partija pasivadino Lietuvos Demokratų partija. LDP rėmėsi pasiturinčiais valstiečiais (buožėmis), reikalavo luomų lygybės, smerkė klasių kovą, t. y. darbo žmonių kovą su išnaudotojais, nes ji ardė tariamąją tautinę vienybę; kovodama su carizmu, tenkinosi liberaliniais reikalavimais. Agrariniu klausimu LDP buvo linkusi bendradarbiauti su dvarininkais, siūlė palikti dvarininkų žemėvaldą. Žymesnieji LDP veikėjai: F. Bortkevičienė, J. Bortkevičius, A. Bulota, K. Grinius, M. Sleževičius, J. Vileišis, P. Višinskis. LDP leido laikr. „*Lietuvos ūkininkas*" ir „*Lietuvos žinios*", o 1913—14 užsienyje žrn. „*Varpas*". Vėliau iš LDP susiformavo *Lietuvos Valstiečių liaudininkų sąjunga* bei *Lietuvių tautininkų sąjunga.*

LIETUVŌS DIDŽIÓJI KUNIGAIKŠTỸSTĖ, LDK, — feodalinė valstybė, atsiradusi XIII amžiaus pradžioje, Mindaugui suvienijus pagrindines lietuvių gyvenamas žemes ir užėmus kai kurias baltarusių sritis (Juodąją Rusią). Žemių vienijimą pagreitino kryžiuočių agresija. XIV a., valdant Gediminui (1316—41) ir Algirdui (1344—77), LDK žymiai išsiplėtė, prijungusi Volinės, Vitebsko, Turovo-Pinsko, Kijevo, Perejaslavlio, Podolės, Černigovo-Seversko ir kt. žemes. Rusų kun-ščių feodalinės kovos ir totorių-mongolų antplūdis palengvino LDK plėstis į rusų žemes. Tačiau dėl rusų, ukrainiečių ir baltarusių žemių, įėjusių į LDK, netolygaus ekonominio išsivystymo ir tautinių skirtumų centralizuota Lietuvos valstybė nesusidarė. Kovai su Kryžiuočių ordinu LDK 1385 sudarė uniją su Lenkija. Tiesioginė tos unijos pasekmė buvo 1410 Žalgirio pergalė prieš ordiną. LDK ir Lenkija stengėsi išlaikyti rusų žemes. Karai su Rusia dėl tų žemių ir dėl Livonijos 1500—03, 1507—08, 1512—22, 1534—37, 1558—82 LDK ir Lenkijos santykius darė dar glaudesnius, jie nulėmė ir Liublino uniją (1569). Po jos LDK tapo sudėtine Žečpospolitos dalimi ir gyvavo iki 1795 (ž. *Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika*: Istorija).

„LIETUVŌS DIRVÀ"— buržuazinis dvisavaitinis laikraštis, ėjęs 1923—25 Kaune.

LIETUVŌS DRAUGỸSTĖS IR KULTŪRINIŲ RYŠIŲ SU ŪŽSIENIO ŠALIMÌS DRAUGIJÀ — visuomeninė organizacija, veikianti nuo 1956 Vilniuje. Iki 1958 veikė kaip Visasąjunginės Kultūrinių ryšių su užsienio šalimis d-jos skyrius. D-jos nariai yra kolektyvai (mokslo įstaigos, įmonės ir kt.) ir atskiri asmenys. D-ja teikia informaciją apie Lietuvos TSR gyvenimą užsienio šalims, priima ir globoja iš užsienio atvykstančias ekskursijas ir atskirus asmenis, rūpinasi kultūriniais mainais su užsienio šalimis. D-ja padeda palaikyti kultūrinius ryšius tarp Tarybų Lietuvos ir užsienio šalių mokslininkų, visuom. org-jų ir pavienių kultūros darbuotojų, keičiasi knygomis, periodika, muz. kūriniais, meno parodomis, filmais ir kt. kultūrinėmis vertybėmis. D-ja palaiko ryšius su daugiau kaip 40 užsienio šalių. 1958—62 d-jos pirmininkas — P. Rotomskis, 1962—1966 — L. Kapočius, nuo 1966 — R. Petrauskas.

„LIETUVŌS EKONOMÌSTAS"— buržuazinis laikraštis, ėjęs 1928.VII.22—1936. XII.20 Kaune. 1928—30 ir 1934 ėjo pavadinimu „Ekonomistas". 1928 savaitinis, vėliau mėnesinis. Rašė pramonės ir prekybos klausimais. Išėjo 38 nr.

„LIETUVŌS EKRĀNUOSE" — tarybinis kino filmų reklamos leidinys, ėjęs 1957—58 Vilniuje. Leido Respublikinė kino filmų nuomojimo kontora. Išėjo 15 nr.

LIETUVŌS ENÈRGIJOS KOMITÈTAS — įstaiga (1936—40), tyrusi Lietuvos žemės turtus, energijos išteklius, svarsčiusi jų racionalaus naudojimo, valdymo klausimus. K-tas suorganizuotas 1936.III.1. Įstatymu k-to veikla pagrįsta 1939.VII.1. Jį sudarė prezidiumas ir elektros, kuro ūkio, vandens jėgos, žemės turtų sekcijos. K-tas parengė pirmojo Lietuvos perspektyvinio elektrifikacijos plano metmenis, surinko ir apdorojo elektros ūkio statistinius duomenis (darbus atliko inž. L. Kaulakis, J. Linkaitis ir kt.), ištyrė nemaža durpynų, parengė jų statistiką (darbams vadovavo inž. J. Vidmantas), sudarė pirmąjį Lietuvos upių kadastrą (darbus tvarkė prof. S. Kolupaila ir kt.), tyrė Lietuvos cemento žaliavas, molius ir kvarcinius smėlius (darbus tvarkė prof. P. Jodelė ir kt.). K-to darbų suvestinės paskelbtos 4 jo darbų tomuose (išl. 1937—40).

„LIETUVŌS EVANGELÌKŲ KĒLIAS"— evangelikų savaitraštis, ėjęs 1935—39 Klaipėdoje, 1940 — Kaune. Spausdintas gotiškais spaudmenimis.

„LIETUVŌS FÌZIKOS RINKINỸS"— Lietuvos TSR Mokslų akademijos ir Lietuvos aukštųjų mokyklų fizikos žurnalas.

Jame skelbiami Lietuvos TSR MA bei kitų mokslinio tyrimo įstaigų, aukštųjų m-lų darbuotojų moksl. darbai iš puslaidininkių fizikos, radiofizikos, atominės ir molekulinės spektroskopijos bei kitų fizikos mokslo sričių. Žurnalo kronikoje trumpai pažymimi svarbiausi fizikos moksl. veiklos Lietuvoje įvykiai: resp. pasitarimai bei konferencijos, Lietuvos fizikų dalyvavimas sąjunginiuose ir tarptautiniuose simpoziumuose bei konferencijose, moksl. laipsnių suteikimas ir kt. Žurnalas pradėtas leisti 1961, iki 1966 pab. išėjo 6 tomai (kiekvienas tomas iš 4 numerių po 10 spaudos lankų). Redaguoja redakcinė kolegija (atsakingasis red. prof. P. Brazdžiūnas). Leidžiamas rusų k. (prie visų straipsnių reziumė lietuvių, anglų, prancūzų arba vokiečių kalbomis).

„LIETUVŌS GAĨSRININKAS" — mėnesinis laikraštis, ėjęs 1923—32 Šiauliuose. 1927—29 buvo „Savivaldybės" priedas.

LIETUVŌS GAMTINIÑKŲ DRAUGIJÀ — gamtos mokslų populiarinimo organizacija, veikusi 1931—41. D-jos steigėjai: V. Čepinskis, T. Ivanauskas, V. Lašas, J. Matulis, A. Žvironas. D-ja turėjo apie 150 narių, kurių tarpe buvo Kauno un-to profesorių ir daug g-jų gamtos mokytojų. Veikė fizikos, chemijos ir matematikos sekcijos, kurios per metus surengdavo apie 30 paskaitų ir pranešimų. 1936—40 d-ja leido žrn. „Gamta". Paskaitose ir spaudoje propagavo gamtos mokslus, gamtos paminklų apsaugą.

„LIETUVŌS GELEŽÌNKELININKAS" — tarybinis laikraštis, ėjęs 1945.VII.25—1962.XII.29 triskart per savaitę Vilniuje. Leido Lietuvos Geležinkelio v-ba ir Geležinkelių transporto darbininkų prof. s-gos k-tas. 1945.VII.25—1946.XII.28 ėjo pavadinimu „Lietuvos geležinkelietis", 1953.VIII.4—1956.VIII.7 — „Baltijos geležinkelininkas". 1945.II.23—1962.XII.23 ėjo ir rusų kalba („Železnodorožnik Litvi").

„LIETUVŌS GYVULININKỸSTĖS MÓKSLINIO TYRÌMO INSTITŪ̃TO DARBAĨ" — tarybinis tęstinis mokslo darbų leidinys, einąs nuo 1954. Leidžia Lietuvos TSR Žemės ūkio m-ja ir Gyvulininkystės in-tas. Iki 1966 išėjo 8 t. I ir II t. (1954, 1955) išėjo pavadinimu „Gyvulininkystės ir veterinarijos instituto darbai", III ir IV t. (1958, 1959) —„Lietuvos gyvulininkystės ir veterinarijos mokslinio tyrimo instituto darbai".

„LIETUVŌS HIDROTÈCHNIKOS IR̃ MELIORÃCIJOS MÓKSLINIO TYRÌMO INSTITŪ̃TO DARBAĨ" — tarybinis tęstinis mokslo darbų leidinys, einąs nuo 1955. Leidžia Hidrotechnikos ir melioracijos in-tas. I t. (pavadinimu „Darbai") išleido Melioracijos in-tas. Iki 1966 išėjo 5 t.

LIETUVŌS INŽINIẼRIŲ DRAUGIJÀ, LID, — aukštąjį technikos mokslą baigusių asmenų organizacija, veikusi (įvairiais pavadinimais) 1918—40. 1918 buvo įsteigta Lietuvos technikų d-ja, kuri 1925 (po 1924 Kaune įvykusio Lietuvos inžinierių ir architektų kongreso) persitvarkė į Lietuvos Inžinierių ir architektų s-gą, o 1931 — į Lietuvos Inžinierių s-gą; 1936 ji buvo pavadinta Lietuvos Inžinierių draugija. LID turėjo apie 300 narių, buvo susiskirsčiusi į 6 sekcijas: architektų, chemikų-technologų, elektrotechnikų, geodezininkų, mechanikų ir statybininkų. LID pirmininkai buvo prof. P. Jodelė, prof. V. Mošinskis ir kt. LID turėjo skyrius Šiauliuose, Klaipėdoje, nuo 1939 ir Vilniuje. LID svarstė techninės-ekonomines problemas (elektrifikacijos, durpynų naudojimo ir kt.), nagrinėjo standartų normas, saugumo technikos ir kt. klausimus, teikė tais klausimais rekomendacijas valst. įstaigoms, tvarkė narių prof. reikalus, rūpinosi inžinierių ir technikų rengimu. 1929—40 leido žrn. „Technika ir ūkis".

LIETUVŌS INŽINIẼRIŲ IR̃ ARCHITÈKTŲ SĄJUNGA ž. *Lietuvos Inžinierių draugija.*

LIETUVŌS IR̃ BALTARÙSIJOS TARỸBŲ SOCIALÌSTINĖ RESPÙBLIKA — socialistinė valstybė, įsikūrusi 1919 iš Lietuvos ir Baltarusijos Tarybų Respublikų, susijungusių bendrai kovai prieš vidaus kontrrevoliuciją ir užsienio intervenciją. Joms susijungti ano meto sąlygomis rekomendavo RKP(b) CK savo 1919.I.16 nutarimu. 1919.II.3 Baltarusijos Tarybų suvažiavimas, turėdamas galvoje bendrus Baltarusijos ir Lietuvos ekonominius, politinius ir gynybinius interesus, priėmė deklaraciją dėl šių respublikų susijungimo. 1919.II.18 Lietuvos Tarybų suvažiavimas priėmė nutarimą dėl abiejų respublikų susijungimo. 1919.II.27 Vilniuje įvyko jungtinis abiejų respublikų Centro Vykdomųjų K-tų posėdis, išrinkęs Lietuvos ir Baltarusijos TSR vyriausybę — V. Mickevičiaus-Kapsuko vadovaujamą Liaudies Komisarų Tarybą. Lietuvos ir Baltarusijos TSR teko sunkiai kovoti su kontrrevoliucionieriais ir interventais. Pilsudskininkai 1919.IV.21 užėmė Vilnių, greit po to ir Vilniaus kraštą. Kitoje Lietuvos dalyje, interventų remiama, įsigalėjo Lietuvos buržuazija. Lietuvos ir Baltarusijos TSR vyriausybė persikėlė į Minską. Pilsudskininkams užėmus Minską ir didžiąją dalį Baltarusijos, ji nustojo veikusi (1919.VIII).

Lit.: **Z. Angarietis**, Apie Lietbelą.—„Priekalas", 1937, Nr. 7; **Н. Корнатовский**, Литовско-Белорусская ССР (1919).— „Учёные записки Ленинградского госуниверситета. Серия исторических наук", Л., 1941, № 67; Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 3, V., 1958; **Е. Шкляр**, Борьба трудящихся Литовско-Белорусской ССР с иностранными интервентами и внутренней контрреволюцией (1919—1920), Минск, 1962; Lietuvos TSR istorija, t. 3, V., 1965.

LIETUVŌS IŠLÁISVINIMO SĄJUNGA — pogrindinė antifašistinė organizacija, veikusi Lietuvoje 1943—44. Sukurta J. Vito pastangomis iš 1941—42 Vilniuje pradėjusių veikti antifašistinių lietuvių grupių. 1943.II.24 sudarytas L. i. s. k-tas, į kurį įėjo J. Vitas (sekretorius), A. Bulota, V. Kazlauskas, V. Labanauskas ir kt. Org-ja susidėjo iš mažų grupių, neturėjusių tarp savęs tiesioginio ryšio. Ji leido pogr. laikraštį „Tėvynės frontas" (redagavo J. Vitas ir A. Bulota) ir atsišaukimus. L. i. s. iš karto užmezgė ryšius su kt. antifaš. org-jomis, veikusiomis Kaune, Vilniuje, Alytuje, Ukmergėje ir kitur, o 1943 pavasarį ir su Lenkų patriotų s-ga bei Vilniaus geto pogr. org-ja. 1943.V.8 Vilniuje įvykusiame jungtiniame L. i. s. ir šių org-jų vadovų komunistų posėdyje buvo išrinktas LKP Vilniaus k-tas (sekretorius J. Vitas), kuris nuo to laiko ėmė vadovauti L. i. s. ir kt. antifaš. org-jų veiklai. L. i. s. palaikė ryšį su LKP CK operatyvinės grupės partizanais Rūdninkų miškuose, Baltarusijos partizanais Naročiaus ež. rajone, Bičiulių, Petrikos partizanų būriais, su Vilniuje veikusia Fašistinio teroro aukų rėmimo d-ja, rinkusia lėšas pogr. lit-rai leisti, gestapo suimtų žmonių šeimoms šelpti. Provokatoriui įdavus, 1943.VI buvo gestapo suimti ir netrukus nužudyti V. Kazlauskas, V. Labanauskas, J. Vitas. 1943 rudenį naujai sudarytasis LKP Vilniaus k-tas (sekretorius M. Miceika) savo atstovu į L. i. s. paskyrė P. Siešinską. L. i. s. kovojo su okupantais iki Lietuvos išvadavimo.

Lit.: Revoliucinis judėjimas Lietuvoje, V., 1957 [p. 614, 782—786]; Hitlerinė okupacija Lietuvoje, V., 1961 [p. 277—279]; Герои подполья (О подпольной борьбе советских патриотов в тылу немецко-фашистских захватчиков в годы Великой Отечественной войны), М., 1965 [p. 215—218]; **S. Naujalis**, Pėdsakai dingsta miške, V., 1963 [p. 182—188, 202—204]; **P. Štaras**, Partizaninis judėjimas Lietuvoje Didžiojo Tėvynės karo metais, V., 1966.

LIETUVŌS JAUNÌMO SĄJUNGA — buržuazinė liberalinė jaunimo organizacija. Ž. *Jaunimiečiai.*

LIETUVŌS JŪRININKŲ SĄJUNGA — jūrininkų organizacija, įsteigta Kaune 1923.III.27. Vėliau L. J. s. vadovybė persikėlė į Klaipėdą, 1925 įkūrė Lietuvos Jūrininkavimo ir prekybos b-vę, jūrininkų savišalpos kasą. Nuo 1935 leido žurnalą „Jūra". Hitlerininkams 1939.III užgrobus Klaipėdą, L. J. s. vadovybė pasitraukė į Kauną, jos žurnalas Kaune ėjo „Mūsų jūros" pavadinimu.

LIETUVŌS KAŃKLININKŲ DRAUGIJÀ — lietuvių liaudies instrumentinės muzikos mėgėjų organizacija, veikusi 1925—40 Kaune. D-jos tikslas — ugdyti ir propaguoti liet. muziką (ypač kanklių). Steigėjai — M. Avietėnaitė, S. Banaitis, J. Bendorius (pirmininkas), J. Pikčilingis, P. Puskunigis. D-jos veikloje aktyviai dalyvavo V. Banaitis, J. Gaidamavičius, J. Karosas, V. Mikštienė, K. Ruginis, P. Skiragis, J. Strimaitis ir kt. 1925.XII.5 d-ja surengė pirmą kanklių muzikos koncertą, kuriame dalyvavo kanklininkai, kanklių ansambliai ir Valstybės teatro solistai. Kaune 1930 d-ja atidarė kanklių muzikos kursus (m-lą), į kuriuos buvo priimami suaugusieji ir moksleiviai. Prie kursų buvo suorganizuotas vyresniųjų kanklininkų ansamblis, kuris dažnai koncertuodavo.

Kursuose kankliuoti mokė P. Puskunigis ir J. Strimaitis. D-ja rūpinosi kanklių tobulinimu, 1932 išleido P. Puskunigio „Kanklių muzikos vadovėlį", 1936 — J. Strimaičio „25 linksmas daineles".

„LIETUVŌS KELEĨVIS" — buržuazinis dienraštis, ėjęs 1924—39 Klaipėdoje. Leido priedus: „Jaunimas", „Kaimynas", „Šventoji diena", „Ūkininkų patarėjas". Spausdintas gotiškais spaudmenimis.

„LIETUVŌS KẼLIAS" — buržuazinis savaitraštis, ėjęs 1923—25 Vilniuje. Lenkijos okup. valdžios daug kartų konfiskuotas ir galiausiai uždarytas. Vėliau jo vietoj buvo leidžiamas „Kelias".

LIETUVŌS KĨNO STŪDIJA, LKS (nuo 1946; 1940—41 — Lietuvos Respublikinė kino kronikos studija; 1945—46 — Lietuvos Dokumentinių bei kronikinių filmų kino studija),— kino filmų gamybos įmonė, veikianti nuo 1940. Gamina meninius, dokumentinius ir kronikinius kino filmus.

Studija įsteigta Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos 1940.XI nutarimu. 1940—41 veikė Kaune, turėjo 14 darbuotojų, pagamino 40 kino žurnalų ir 2 kino apybraižas. Vok. faš. okupacijos metais studijos veikla nutrūko, aparatūra buvo išvežta į Vokietiją. Studijos veikla atgaivinta 1945 Kaune. Į jos atkūrimą aktyviai įsijungė kino režisierius L. Maculevičius, operatorius V. Starošas ir kiti kino darbuotojai. 1945.III studija išleido pirmą teminį kino žurnalą „Išvaduotoji žemė". Tais pačiais metais buvo pradėtas gaminti kino žurnalas „Tarybų Lietuva", kuriame užfiksuoti sugriautų miestų atstatymo darbai, žemės dalijimas, pirmųjų kolūkių organizavimas. 1946 pagaminti 39 kino žurnalai „Tarybų Lietuva", pasirodė pirmosios lietuviškos kino apybraižos („Penkeri metai Tarybų Lietuvai", „Dainų šventė", „Už duotąjį žodį", „Mylimoji Tėvynė", „Petras Cvirka", „Lietuva balsuoja" ir kt.). 1947—48 buvo gaminama kino kronika (36 nr. per metus) ir apybraižos. 1949 studija persikėlė į Vilnių (Žvėryną). 1964 Antakalnyje pastatyti specialūs LKS paviljonai. 1967 studija turėjo 440 darbuotojų. Metai po metų gausėjo ir tobulėjo studijos techninės priemonės, augo kadrų kvalifikacija, didėjo ir įvairėjo produkcija. 1945—63 studija priklausė Lietuvos TSR Kinematografijos m-jai, Lietuvos TSR Kultūros m-jai, nuo 1963 priklauso Lietuvos TSR MT Valstybiniam Kinematografijos k-tui.

Iki 1967.I.1 LKS pagamino: kino žurnalo „Tarybų Lietuva"— 837 nr., žurnalo „Lietuvos pionierius" (nuo 1959) — 32 nr., žurnalo „Menas" (nuo 1965) — 8 nr., žurnalo „Sportas" (nuo 1965) — 6 nr., apie 110 kino apybraižų. 1951 už pilnametražį dokumentinį filmą „Tarybų Lietuva" jo autoriai L. Maculevičius ir V. Starošas buvo apdovanoti TSRS Valst. premija. Iš vėliau pagamintų kino apybraižų ir mokslo populiarinimo filmų pažymėtini: režisieriaus operatoriaus L. Tautrimo „Neringa" (1957), „Nemuno žiotyse" (1958), „Nebaigtas dienoraščio puslapis" (1964), režisieriaus operatoriaus V. Starošo „Tėviškėje" (1956), „10 dienų Lenkijoje" (1957), „Jie — kauniečiai" (1958), „Mano draugai" (1958), „Svajos ir likimai" (1961), „Nenusimink, Virginijau" (1961), „Jai dvidešimt penkeri" (1965), režisieriaus A. Žebriūno „Juodoji procesija" (1963, operatorius R. Gabalis, scenarijus V. Imbraso), režisierių A. Dausos ir A. Tumo „Naktis prieš parodos atidarymą" (1963, operatorius A. Digimas), režisieriaus R. Vabalo „Stinga tiktai fiurerio" (1965, operatorius L. Tautrimas), režisieriaus A. Tumo „Skrenda baltosios gulbės" (1965, operatorius R. Verba) ir „Lietuviški baldai" (1966, operatorius A. Baronas), režisieriaus A. Grikevičiaus „Saulės pasakos"— apie lietuvių vitražo meistrų darbus (1964, operatorius A. Digimas) ir „Trys taktai"— apie dirigentą J. Aleksą (1966, operatorius A. Baronas), A. Dausos „Ten, už durų"— apie režisierių J. Miltinį (1966, operatorius J. Tomaševičius) ir „M. K. Čiurlionis" (1965, operatorius P. Abukevičius), „Prisiminimų vakaras" (1965, operatorius Z. Putilovas), režisieriaus M. Giedrio „Skambioji daina tau, tėvyne mana" (1964), „Lino giesmė" (1965), „Jubiliejus" (1965) ir kt. Ypač reikšmingų dokumentinių ir kronikinių kino filmų sukūrė Visasąjunginį Kinematografijos in-tą baigę jauni kino specialistai — režisieriai A. Dausa, M. Giedrys, A. Grikevičius, A. Tumas, R. Vabalas, operatoriai P. Abukevičius, A. Baronas, A. Digimas, R. Verba ir kiti. Pabaltijo kino filmų festivaliuose nemaža liet. kino apybraižų ir žurnalų pažymėta premijomis ir diplomais. 1966 už geriausią operatoriaus darbą kino apybraižoje „Jai dvidešimt penkeri" garbės diplomu apdovanotas V. Starošas, už geriausią apybraižą „Senis ir žemė" R. Verba gavo pereinamąją taurę. Kino apybraiža „Naktis prieš parodos atidarymą" 1964 tarptautiniame trumpametražių filmų festivalyje Korke (Airijoje) laimėjo II premiją.

TSRS centrinių kino studijų talkinama, LKS 1947 pradėjo gaminti meninius filmus. 1947—56 tokiu būdu pastatyti pilnametražiai meniniai filmai: „Marytė", „Aušra virš Nemuno", „Ignotas grįžo namo", „Tiltas", „Kol nevėlu", trumpametražis filmas „Skenduolis". Nuo 1957 meniniai kino filmai kuriami savarankiškai. 1959 pastatytas filmas „Adomas nori būti žmogumi" (pagal V. Sirijos Giros romaną „Buenos Airės", rež. V. Žalakevičius), už kurį Pabaltijo ir Baltarusijos kino filmų apžiūroje paskirta pereinamoji dovana — „Didysis gintaras". Sukurta meninių filmų vaikams ir apie vaikus. Jiems pradžią davė filmas „Žydrasis horizontas" (rež. V. Mikalauskas). Novelių filmas „Gyvieji didvyriai" (režisieriai M. Giedrys, B. Bratkauskas, A. Žebriūnas, V. Žalakevičius) 1960 Pabaltijo ir Baltarusijos kino filmų apžiūroje laimėjo „Didįjį gintarą" ir XII tarptautiniame kino festivalyje Karlovi Varuose (Čekoslovakija) apdovanotas pagrindine premija. Šio filmo režisieriams ir operatoriui J. Griciui 1961 paskirta Resp. premija. Filmas „Paskutinė atostogų diena" („Mergaitė ir aidas", 1964, rež. A. Žebriūnas) XVIII tarptautiniame kino festivalyje Lokarne 1965 laimėjo „Sidabrinių burių" prizą, o 1966 tarptautiniame jaunimo kino filmų festivalyje Kanuose (Prancūzija) apdovanotas „Didžiuoju prizu". LKS pastatė filmų, kuriuose atsispindi vok. faš. okupacijos laikotarpis, pokario gyvenimo reiškiniai („Marytė", 1947, „Tiltas", 1956). Filmas „Žingsniai naktį" (1962, rež. R. Vabalas) pasakoja apie polit. kalinių pabėgimą iš Kauno IX forto vok. faš. okupacijos metais. Sąjunginiame kino festivalyje Leningrade buvo premijuoti šio filmo dailininkai A. Zaviša, J. Čiuplys, V. Bimbaitė. Režisieriai A. Žebriūnas ir R. Vabalas filme „Kanonada" (1960) stengėsi atkurti rūsčią kaimo tikrovę paskutinėmis karo dienomis. Sukurta filmų apie liet. rašytojus: „Julius Janonis" (1959) ir „Naktys be nakvynės" (1966, poeto V. Montvilos atminimui). Filme „Vienos dienos kronika" (1963, rež. V. Žalakevičius) atskleidžiama asmens psichologija, parodomas atskiro žmogaus likimo ryšys su kitų žmonių likimu. Režisieriaus V. Žalakevičiaus (jis ir scenarijaus autorius) sukurtame filme „Niekas nenorėjo mirti" (1965) ryškiais dramatiniais vaizdais parodoma Lietuvos kaime vykusi klasių kova. Šis filmas VI Pabaltijo respublikų, Baltarusijos ir Moldavijos kino festivalyje (1966) apdovanotas „Didžiojo gintaro" prizu; tais pačiais metais sąjunginiame kino festivalyje Kijeve filmui paskirta I premija, V. Žalakevičiui — premija už geriausią scenarijų, aktoriui D. Banioniui — už geriausią vyro vaidmenį. 1966 V. Žalakevičiui už šį filmą paskirta Lenino komjaunimo premija, o 1967 V. Žalakevičiui ir D. Banioniui suteikta Resp. premija. Klasių kovos temai skirtas taip pat rež. R. Vabalo filmas pagal M. Sluckio romaną „Laiptai į dangų" (1966), kuris VII Pabaltijo respublikų, Baltarusijos ir Moldavijos kino festivalyje (1967) buvo apdovanotas „Didžiojo gintaro" prizu.

Ryškių vaidmenų lietuviškuose meniniuose filmuose sukūrė dramos teatrų aktoriai: R. Adomaitis, B. Babkauskas, G. Balandytė, D. Banionis, N. Bernotas, V. Blėdis, B. Bratkauskas, A. Jodkaitė, H. Kurauskas, J. Laucius, V. Lietuvaitytė, A. Masiulis, J. Miltinis, L. Noreika, J. Petrauskas, S. Petronaitis, A. Voščikas, P. Žindulis ir kt.

Studijoje veikia dubliavimo grupė. Dar 1941 liet. kalba įgarsinti filmai „Leninas 1918 metais" ir „Didysis pilietis". 1946 vėl pradėti dubliavimo darbai. Filmus dubliavo režisieriai: V. Dineika, L. Maculevičius, V. Mikalauskas, J. Rudzinskaitė. Dubliavimo garso operatoriais

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 288

dirbo P. Kvietkauskas, P. Lipeika, S. Vilkevičius, K. Zabulis. Iki 1967 įdubliuota 407 meniniai filmai ir keli šimtai trumpametražių filmų.

FILMOGRAFIJA (skliaustuose nurodomi: scenaristai [scen.]; režisieriai; operatoriai [oper.]; dailininkai; kompozitoriai):

1947. **„Marytė"** (F. Knorė; V. Strojeva; E. Andrikanis, G. Paškova; A. Parchomenka, V. Kamenskis; B. Dvarionas).

1952. **„Aušra virš Nemuno"** (E. Gabrilovičius, J. Baltušis; A. Faincimeris; A. Moskvinas; S. Malkinas; B. Dvarionas).

1956. **„Ignotas grįžo namo"** (pagal A. Gudaičio-Guzevičiaus romaną „Kalvio Ignoto teisybė"; A. Spešnevas; A. Razumnas; S. Rubaškinas; N. Rivošas; J. Juzeliūnas). **„Tiltas"** (J. Dovydaitis; B. Šreiberis; N. Vasiljevas; M. Bulaka; E. Balsys). **„Skenduolis"** (pagal P. Cvirkos apsakymą; scen. S. Nagornas; rež. V. Žalakevičius; oper. S. Kaplanas; komp. J. Navakauskas).

1957. **„Kol nevėlu"** (M. Antonenkovas, V. Savela, I. Rud-Gercovskis; J. Fogelmanas, V. Žalakevičius; J. Fogelmanas; G. Korosteliovas; B. Dvarionas). **„Žydrasis horizontas"** (R. Lankauskas; V. Mikalauskas; A. Mockus; A. Žebriūnas; E. Balsys).

1958. **„Kalakutai"** (A. Gricius; V. Mikalauskas; J. Gricius; M. Bulaka; A. Belazaras).

1959. **„Julius Janonis"** (J. Mackonis; V. Dabašinskas, B. Bratkauskas; E. Rozovskis; A. Žebriūnas; V. Klova). **„Adomas nori būti žmogumi"** (pagal V. Sirijos Giros romaną „Buenos Aires"; V. Sirijos Gira, V. Žalakevičius; V. Žalakevičius; A. Mockus; A. Ničius; E. Balsys). **„Gyvieji didvyriai"**: 1) **„Mums nebereikia"** (pagal J. Baltušio „Parduotas vasaras"; rež. M. Giedrys; oper. D. Pečiūra, R. Verba); 2) **„Lakštingala"** (pagal P. Cvirkos novelę; scen. V. Žalakevičius; rež. B. Bratkauskas; oper. A. Araminas, V. Kriaunevičius); 3) **„Paskutinis šūvis"** (scen. H. Sablevičius; rež. A. Žebriūnas; oper. J. Gricius); 4) **„Gyvieji didvyriai"** (scen. A. Čekuolis, V. Žalakevičius; rež. V. Žalakevičius; oper. A. Mockus). „Gyvųjų didvyrių" dailininkai M. Bulaka, A. Žebriūnas; kompozitorius E. Balsys.

1961. **„Kai susilieja upės"** (pagal P. Brovkos romaną; I. Šilovas; B. Šreiberis; A. Mockus; J. Čiuplys; J. Indra). **„Kanonada"** (V. Rimkevičius; A. Žebriūnas, R. Vabalas; J. Gricius; A. Zaviša, N. Klišiūtė; E. Balsys). **„Suominis"** (pagal M. Sluckio novelę; A. Kundelis, D. Pečiūra; dail. J. Čiuplys; A. Bražinskas). **„Svetimi"** (A. Jonynas, J. Požėra; M. Giedrys; A. Araminas, R. Verba; A. Ničius, N. Klišiūtė; J. Indra).

1962. **„Žingsniai naktį"** (V. Mozūriūnas; R. Vabalas; J. Gricius; A. Zaviša, J. Čiuplys, V. Bimbaitė; E. Balsys).

1963. **„Vienos dienos kronika"** (V. Žalakevičius; V. Žalakevičius; A. Araminas; A. Ničius, E. Grigas; E. Balsys).

1964. **„Marš, marš, tra-ta-ta"** (G. Kanovičius, I. Rud-Gercovskis; R. Vabalas; D. Pečiūra; J. Čiuplys, V. Doreras; B. Gorbulskis). **„Paskutinė atostogų diena"** (J. Nagibinas, A. Čerčenka, A. Žebriūnas; A. Žebriūnas; J. Gricius; A. Ničius; A. Bražinskas).

1965. **„Niekas nenorėjo mirti"** (V. Žalakevičius; V. Žalakevičius; J. Gricius; V. Kalinauskas, A. Ničius; J. Apanavičius). **„Eglė žalčių karalienė"** (pagal E. Balsio baletą; A. Mockus, V. Grivickas; A. Mockus; A. Digimas; J. Čiuplys, D. Mataitienė).

1966. **„Sulinys"** (pagal P. Cvirkos apsakymą; scen. ir rež. I. Rud-Gercovskis; oper. J. Tomaševičius; dail. J. Čiuplys, V. Bimbaitė). **„Naktys be nakvynės"** (poeto V. Montvilos atminimui; V. Ognevas; A. Araminas, G. Karka; D. Pečiūra; J. Ceičytė; E. Balsys). **„Laiptai į dangų"** (pagal M. Sluckio romaną; M. Sluckis, R. Vabalas; R. Vabalas; J. Gricius; A. Ničius, J. Čiuplys; V. Barkauskas). **„Mažasis princas"** (pagal A. de Sent-Egzjuperi; A. Žebriūnas; A. Žebriūnas; A. Digimas; A. Ničius, A. Gutauskas; T. Makačinas).

1967. **„Surask mane"** (G. Kanovičius, V. Rimkevičius; A. Araminas, D. Pečiūra; J. Ceičytė; A. Apanavičius).

„LIETUVÕS KOLŪKIẼTIS" — tarybinis mėnesinis žemės ūkio žurnalas, ėjęs 1949—55 Vilniuje lietuvių ir rusų („Kolchoznik Litvi") kalbomis. Leido Lietuvos TSR Žemės ūkio m-ja. Redagavo A. Lukauskas, J. Astikis.

„LIETUVÕS KOMUNÌSTAS" — komunistinis savaitraštis, ėjęs 1919.VI—VIII Odesoje. Leido Lietuvių komunistų (bolševikų) Odesos kuopos k-tas. Redagavo J. Kamarauskas, A. Aukštaitis, J. Danauskas. Išėjo 10 nr. Tiražas 1000—1500 egz. Rašė apie Tarybų Rusijos gyvenimą, pilietinį karą, informavo apie Lietuvą, demaskavo burž. nacionalistus, kaip okupantų vokiečių bendrininkus.

LIETUVÕS KOMUNÌSTŲ PÁRTIJA, LKP,— marksistinė politinė partija, veikianti Lietuvoje nuo 1918; sudėtinė *Tarybų Sąjungos Komunistų partijos* dalis.

LIETUVOS REVOLIUCINIŲ SOCIALDEMOKRATŲ IDĖJINIS BRENDIMAS. Kova dėl marksistinės darbininkų klasės partijos sukūrimo Lietuvoje prasidėjo dar XIX a. pabaigoje. LKP pirmtakai buvo *Lietuvos Socialdemokratų partijos, Lietuvos Darbininkų sąjungos* rev. veikėjai, taip pat lenininės *„Iskros"* grupės veikėjai, vėliau bolševikai iš vietinių RSDDP org-jų, propagavę lenininę idėją, kad tiek Rusijoje, tiek ir Lietuvoje būtina turėti vieningą darbininkų klasės partiją, kuri vadovautųsi marksizmo teorija. Šią idėją Lietuvoje propagavo F. Dzeržinskis, S. Trusevičius, vėliau V. Kapsukas, Z. Angarietis, P. Eidukevičius ir kt. revoliucionieriai. Lietuvos socialdemokratijoje vis labiau ryškėjo dvi kryptys: revoliucinė ir oportunistinė (po 1905—07 revoliucijos virtusi likvidatorine). Didėjant bolševikų įtakai, revoliucinės ir oportunistinės krypties idėjiniai skirtumai dar labiau išryškėjo, ir jau I pasaul. karo metu rev. socialdemokratai organizaciniu atžvilgiu ėmė atsiriboti nuo oportunistų. LSDP rev. veikėjai (Z. Angarietis, V. Kapsukas, P. Eidukevičius ir kt.), remdamiesi LSDP org-jų darbininkiškąja dalimi, laikėsi revoliucinės, internacionalistinės krypties darbininkų judėjime, visais svarbiausiais klausimais priartėdami prie bolševikų pozicijų.

1916.XI.21 Petrograde įvyko nelegali evakuotųjų lietuvių socialdemokratų konferencija, kurioje dalyvavo 9 delegatai, atstovavę 68 nariams. Konferencija sujungė išsklaidytas Petrogrado lietuvių rev. socialdemokratų kuopeles į vieną org-ją, kuri įsijungė į RSDDP(b) ir pasivadino RSDDP(b) Petrogrado Lietuvių rajonu. Buvo išrinktas vadovaujantis organas — rajono k-tas, numatyta, kaip išplėsti ir sustiprinti rev. darbą tarp evakuotųjų lietuvių darbo žmonių. RSDDP(b) Petrogrado lietuvių org-ja turėjo Petrogrado k-te savo atstovą. Lietuvių bolševikų org-jos 1916 pab.—1917 pr. buvo sukurtos taip pat Maskvoje, Jekaterinoslave (dab. Dnepropetrovskas), Voroneže, Rostove prie Dono. Po Vasario revoliucijos, bolševikų partijai išėjus iš pogrindžio, kartu pradėjo legaliai veikti ir lietuvių bolševikų org-jos ir grupės. 1917.III.30 (IV.12) Petrograde lietuvių bolševikai pradėjo leisti pirmąjį lietuvių kom. laikr. *„Tiesa"*. Kaip vietinių bolševikų org-jų liet. sekcijos kūrėsi ir stiprėjo lietuvių bolševikų org-jos ir kituose Rusijos miestuose. Nemaža lietuvių bolševikų dirbo bendrose part. org-jose armijoje. Lietuvių bolševikų sekcijoms, veikusioms Rusijoje prie vietinių partinių org-jų, vadovauti 1917.X.10(23) buvo sudarytas RSDDP(b) Lietuvių sekcijų Laikinasis Centro Biuras (V. Kapsukas, Z. Angarietis ir J. Dumša). Lietuviai bolševikai aktyviai dalyvavo Spalio revoliucijoje, padėjo RSDDP(b) įtraukti lietuvių darbo žmones į kovą už Tarybų valdžią Rusijoje. Po soc. revoliucijos pergalės Rusijoje lietuviai bolševikai įsijungė į Tarybų valstybės kūrimą, revoliucijos iškovojimų įtvirtinimą, kovojo su burž. ir smulkiaburž. partijomis ir grupėmis evakuotųjų lietuvių tarpe.

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 352

LKP ĮSIKŪRIMAS. Po Vasario ir Spalio revoliucijų pergalės Rusijoje prasidėjo naujas etapas kovoje už marksistinio-lenininio tipo part. org-jos sukūrimą Lietuvoje. *Rusijos Komunistų partijos (bolševikų) Lietuvių sekcijų* Centro Biuras per „Tiesą" ir 1918.IV pradėtą leisti žrn. *„Komunistą"* propagavo liet. komunistų tarpe ideologinius bei organizacinius bolševizmo pagrindus, mokė taikyti juos Lietuvos sąlygoms, vadovaudamasis marksizmo-leninizmo mokslu, demaskavo lietuvių buržuazinių partijų ideologiją, kovojo su Lietuvos deš. socialdemokratais, nurodinėjo, kaip reikia kurti Lietuvoje kom. org-jas.

Pirmosios kom. kuopelės Lietuvoje pradėjo kurtis 1918 pavasarį. Jų steigėjai buvo vietos rev. socialdemokratai, revoliucingai nusiteikę darbininkai, valstiečiai, liaudies inteligentijos atstovai ir grįžę į Lietuvą iš Rusijos komunistai. 1918 pavasarį K. Poželos iniciatyva buvo sukurta kom. kuopelė Lauksodžio (Pakruojo rj.) apylinkėje. Netrukus kom. kuopelės įsisteigė Vaškuose ir Linkuvoje. 1918.IV, RKP(b) Lietuvių sekcijų Centro Biuro pasiųsta organizuoti Lietuvoje kom. kuopelių, į Vilnių atvyko A. Drabavičiūtė. Kartu su revoliucingai nusiteikusiais darbininkais, išėjusiais iš LSDP, ji sukūrė pirmąją Vilniaus kom. kuopelę. 1918.V į kom. veiklą Vilniuje įsitraukė Lietuvos darbininkų judėjimo veteranas P. Eidukevičius. 1918.VIII.14 Vilniuje įvyko nelegalus rev. socialdemokratų pasitarimas, kuriame dalyvavo vilniečiai P. Eidukevičius, K. Kernovičius, J. Lickevičius, Z. Masiukevičius, R. Pileris, Žemaitijos rev. socialdemokratų atstovas A. Mika, Ukmergės aps. rev. socialdemokratų atstovas P. Meilus ir RKP(b) Lietuvių sekcijų Centro Biuro atstovas J. Jasiūnas. Pasitarimas, nutaręs kuriamą darbininkų klasės partiją pavadinti Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partija (L ir BKP), pasiskelbė Partijos taryba (vėliau pavadinta Laikinuoju Centro Biuru), kuri iki partijos I suvažiavimo sušaukimo turėjo vykdyti vyriausiojo partijos organo funkcijas.

Atskirų komunistų sukurtos įvairiuose Lietuvos rajonuose nelegalios part. org-jos ėmė ieškoti savitarpio ryšių. Suvalkijos ir Panevėžio rj. org-jų atstovai sušaukė pirmąją Lietuvos kom. org-jų konferenciją, kuri įvyko nelegaliai 1918.IX.15 Užbaliuose (Kapsuko rj.). Konferencija nutarė vadovautis savo veikloje RKP(b) programa, o jos taktiką pritaikyti Lietuvos sąlygoms. Ji taip pat pasmerkė veikusias Lietuvoje burž. ir smulkiaburž. partijas, o oportunistinę LSDP pavadino žalinga darbininkų judėjimui org-ja. Konferencijos pasiųsti delegatai užmezgė ryšius su Vilniuje veikusiu Laikinuoju Centro Biuru. Buvo nutarta sušaukti LKP I suvažiavimą.

LKP I suvažiavimas įvyko nelegaliai 1918.X.1—3 Vilniuje. Jame dalyvavo 34 delegatai, atstovavę apie 800 partijos narių. Suvažiavimas pasiskelbė pirmuoju Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partijos suvažiavimu, bet iš esmės tai buvo tiktai Lietuvos Komunistų partijos I suvažiavimas (Vakarų Baltarusijos komunistų delegatų jame nebuvo). Priimtose rezoliucijose suvažiavimas pasisakė už soc. revoliuciją, proletariato diktatūrą, už Tarybų valdžią Lietuvoje, pasveikino Spalio revoliucijos sukurtą Tarybų Rusiją. Suvažiavimas marksistiškai įvertino smulkiaburž. partijas, kurios dangstėsi socializmo vardu, bet iš tikrųjų buvo svetimos darbininkų klasei. Suvažiavimo rezoliucijose buvo pažymėta, kad kuriamoji Komunistų partija yra rev. socialdemokratijos įpėdinė, t. y., kad ji išaugo iš geriausių Lietuvos darbininkų klasės kovos tradicijų ir jas tęs. Buvo patvirtinti 1918.VIII.14 part. pasitarimo ir 1918.IX.15 įvykusios kom. org-jų konferencijos nutarimai priimti RKP(b) programą ir pavadinti kuriamą partiją Komunistų partija. Suvažiavimas priėmė partijos įstatus, kuriuose, be organizacinių nuostatų, buvo apibrėžtos ir partijos narių pareigos. Tačiau suvažiavimo dalyviai nepakankamai vertino valstietijos vaidmenį revoliucijoje, ir dėl to suvažiavimo nutarimuose nebuvo iškelti valstiečių reikalavimai išdalinti jiems dvarininkų žemę. Klaidingai buvo kritikuojami gaivališki liaudies masių kovos veiksmai prieš ekonominę ir nacionalinę priespaudą, per mažai dėmesio skiriama nac. klausimui. Istorinę suvažiavimo reikšmę sudaro tai, kad jis, suvienijęs visas atskirai veikusias Lietuvoje part. org-jas, įkūrė LKP, apibrėžė pagrindinius partijos uždavinius, išrinko vadovaujantį partijos organą — Centro Komitetą. Į CK buvo išrinkti 7 nariai: P. Eidukevičius, R. Pileris, A. Jakševičius, S. Grybas, A. Brazdžionis, K. Kernovičius, J. Lietuvaitis. 1918.XII į CK buvo kooptuoti atvykę į Lietuvą pogrindiniam darbui V. Kapsukas, Z. Angarietis, K. Cichovskis, A. Vainšteinas. LKP I suvažiavimas, pasisakęs už proletariato diktatūrą ir Tarybų valdžią, kaip valstybinę šios diktatūros formą, jos įgyvendinimą paskelbė pagrindiniu kom. org-jų veiklos tikslu. Jis turėjo didelę reikšmę, mobilizuojant revoliucines Lietuvos darbo žmonių jėgas kovai prieš vok. okupantus ir vietinę burž. kontrrevoliuciją, už soc. revoliucijos pergalę.

Po savo I suvažiavimo LKP išplėtė partinę, organizacinę ir leidybinę veiklą. Svarbiausieji partijos veiklos klausimai buvo apsvarstyti LKP CK plenume (1918.X.3—4 Vilniuje). Plenumas išrinko LKP CK Prezidiumą. Lietuvos teritorijoje buvo suorganizuoti 6 part. rajonai, visuose rajonuose 1918.X—XI sušauktos part. konferencijos, kurios išrinko partijos rajonų k-tus.

KOVA DĖL SOCIALISTINĖS REVOLIUCIJOS PERGALĖS (1918—19). Subrendus rev. situacijai, 1918 pab. prasidėjo tiesioginė kova dėl Tarybų valdžios sukūrimo Lietuvoje (ž. *Revoliucijos*: 1918—19 proletarinė revoliucija Lietuvoje). LKP turėjo sėkmingai pritaikyti Spalio revoliucijos patyrimą Lietuvos sąlygoms. Darbo žmonių pastangomis netrukus didžiojoje Lietuvos dalyje buvo sukurti Tarybų valdžios organai. Prasidėjusi 1918 pab. soc. revoliucija sukūrė ir vykd. organą: LKP CK 1918. XII.8 nutarimu Vilniuje buvo sudaryta Lietuvos Laikinoji revoliucinė darbininkų ir valstiečių vyriausybė. Jos 1918. XII.16 Manifestas paskelbė *Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos* sukūrimą. Tai buvo lietuvių tautos valstybingumo atkūrimas nauju socialiniu pagrindu. Tarybų Lietuvą sukūrė darbininkai, valstiečiai ir pažangieji inteligentai rev. kovoje prieš okupantus vokiečius ir vietos buržuaziją, vadovaujami LKP. Tarybų valdžia Lietuvoje 1919 vykdė soc. pertvarkymus: dvarininkų žemę perdavė valdyti dvarų darbininkų k-tams, pramonės įmones, geležinkelius, bankus ir kitas kapitalistams priklausiusias gamybos priemones — darbininkų ir valstiečių valstybės paskirtiems atstovams, apribojo buožių ekonominę galią. Miesto buržuazija ir dvarininkai neteko ne tik polit. valdžios, bet ir savo pozicijų ekonomikoje. Tarybų valdžia ėmėsi radikalių pertvarkymų ir kultūros srityje. Ji kovojo su klerikalizmu ir obskurantizmu, sudarė sąlygas darbininkų ir valstiečių jaunimui mokytis. Tuo laikotarpiu LKP sparčiai augo. LKP II konferencijoje (1919.II.2—4 Vilniuje) 32 delegatai su sprendžiamuoju ir 32 su patariamuoju balsu atstovavo daugiau kaip 150 kuopelių, kuriose buvo apie 5000 partijos narių, dirbusių Lietuvoje ir V. Baltarusijoje. LKP II konferencija pritarė partijos CK politikai dėl žemės nacionalizavimo dekreto vykdymo, Laikinosios revoliucinės darbininkų ir valstiečių vyriausybės veiklai. Norėdama sėkmingiau kovoti prieš kontrrevoliuciją, konferencija nutarė, kad Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika turi susijungti su Baltarusijos Tarybų Socialistine Respublika. Tuo pačiu tikslu 1919 pr. ir Baltarusijos Komunistų partija (BKP) nutarė, kad Tarybų Baltarusija turi susijungti su Tarybų Lietuva į vieną Lietuvos ir Baltarusijos Tarybų Socialistinę Respubliką. Atitinkamus nutarimus vasario mėn. priėmė Lietuvos ir Baltarusijos Tarybų suvažiavimai. 1919. II.27 buvo sudaryta jungtinė vyriausybė — Lietuvos ir Baltarusijos TSR Liaudies Komisarų Taryba (pirm. V. Kapsukas).

1919.III.4—6 Vilniuje įvyko II (jungtinis) LKP ir BKP suvažiavimas. Jame dalyvavo 159 delegatai su sprendžiamojo ir 10 delegatų su patariamojo balso teise; jie atstovavo 17 636 abiejų partijų nariams. LKP delegatai sudarė 19% visų suvažiavimo delegatų. Jungtinis suvažiavimas išklausė abiejų partijų vadovybių ataskaitinius pranešimus, priėmė nutarimą dėl Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partijų susivienijimo, jungtinės partijos pavadinimo Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partija (L ir BKP), dėl partijos organizacinių nuostatų, priėmė tezes kariniais klausimais ir apie partijos darbą kaime, išrinko į RKP(b) VIII suvažiavimą 18 delegatų su sprendžiamojo ir 3 delegatus su patariamojo balso teise. (RKP(b) VIII suvažiavimas išrinko V. Kapsuką kandidatu į RKP(b) CK narius.) Į CK buvo išrinkta 15 narių: Z. Angarietis, V. Boguckis, K. Cichovskis, S. Dimanšteinas, J. Fenigšteinas-Doleckis, S. Ivanovas, V. Jarkinas, M. Kalmanovičius, V. Kapsukas, V. Knorinas, A. Miasnikovas, G. Naidenkovas, R. Pikelis, I. Reingoldas ir J. Unšlichtas ir 8 kandidatai: A. Drabavičiūtė, J. Dumša, A. Getneris, Gončarovas, J. Leščinskis-Lenskis, J. Perno, K. Rozentalis ir N. Sverdlovas. L ir BKP CK pirmininku buvo išrinktas V. Kapsukas, sekretoriumi — V. Knorinas.

Užsienio interventai — vokiečių ir lenkų kontrrev. kar. junginiai — su vietos buržuazijos kontrrev. kar. daliniais 1919 vasarą po atkaklių kovų nuslopino Lietuvoje Tarybų valdžią. Laimėjus kontrrevoliucijai, įsitvirtino buržuazinė Lietuvos valstybė. Prie Tarybų valdžios pozicijų susilpninimo prisidėjo Tarybų Lietuvos respublikos ir LKP vadovybės 1918—19 padarytos klaidos (nacionalizuoti dvarai nebuvo išdalinti ž. ū. darbininkams ir valstiečiams, o buvo laikomi kaip taryb. ūkiai; valstiečiams, turintiems daugiau kaip 5 dešimtines žemės, nebuvo suteikta teisė balsuoti, renkant tarybas, ir kt.). Tačiau ne šios klaidos, o užsienio kar. intervencija, žymi interventų ir vietos buržuazijos kar. jėgų persvara suvaidino lemiamą vaidmenį, nuslopinant Tarybų valdžią Lietuvoje. Soc. revoliucijos pralaimėjimas buvo skaudus smūgis Lietuvos komunistų org-joms. Daug partijos narių buvo nužudyta, įkalinta. Partijai teko pasitraukti į pogrindį. Daug komunistų, gelbėdamiesi nuo baltojo teroro, kartu su Raudonosios Armijos dalimis pasitraukė į Tarybų Rusiją, kovojo įvairiuose piliet. karo frontuose, padėdami atremti interventų ir baltagvardiečių puolimus. Demobilizuotieji Raudonosios Armijos kariai įsijungė į soc. statybos darbą. 1922 Tarybų Rusijoje buvo 1472 liet. komunistai. Nemaža pasitraukusiųjų part. aktyvistų partijos nurodymu grįžo į Lietuvą dirbti nelegalaus part. darbo.

KOVA PRIEŠ BURŽUAZIJOS VIEŠPATAVIMĄ 1920—26. Lietuvos kom. org-jos tęsė savo rev. veiklą pogrindyje. Jau 1919 rudenį Kaune buvo sudarytas Lietuvos komunistų org-jų Centro Biuras (A. Jakševičius — sekretorius, V. Griškelis, J. Krasauskas, V. Matuševskis, P. Naruševičius — nariai, kandidatė į narius — Elena Tautkaitė), kuris *profesinių sąjungų* vardu ėmė leisti legalų laikr. *„Darbininkų gyvenimas"* ir Lietuvos Komunistų Centro Biuro pogr. organą „Tiesa" bei atsišaukimus. Komunistai organizavo darbo žmonių kovą prieš išnaudotojus. 1919 rudenį įvyko Suvalkijos 4000 ž. ū. darbininkų streikas, 1920.II.21—23 — Kauno įgulos kareivių sukilimas, 1920.VI.15 — visuotinis Kauno darbininkų politinis protesto streikas, prasidėjęs ryšium su profs-gų vadovų suėmimu. Nuslopinus proletarinę revoliuciją, LKP dar turėjo didelę įtaką darbo žmonėms, tačiau jos narių ėmė mažėti. 1920.IV.4 Kaune įvyko L ir BKP Kauno, Panevėžio, Suvalkijos ir Šiaulių rj. org-jų konferencija, kurioje dalyvavo 13 delegatų, atstovavusių 872 nariams, buvusiems šiose rajoninėse Lietuvos part. org-jose. Konferencija išrinko naują Lietuvos komunistų org-jos Centro Biurą, į kurį įėjo 7 nariai: J. Bartkus, J. Kubickis, B. Matusevičius, A. Niedvaras, K. Požela, K. Stasiulis ir A. Verbyla. Tuo metu Lietuvos komunistų tarpe dar reiškėsi vaikiškos „kairumo" ligos žymės. Tikėdama, kad greit ateisiąs naujas rev. pakilimas, konferencija išreiškė nuomonę, kad darbininkai, kareiviai ir valstiečiai neturi dalyvauti burž. Lietuvos Steigiamajame seime ir jo rinkimuose. Ši klaidinga direktyva netrukus L ir BKP CK nurodymu buvo ištaisyta (prie to prisidėjo ir 1920.VI išėjusi V. Lenino kn. «Vaikiška „kairumo" liga komunizme»), ir Kauno miesto tarybos rinkimuose (1920. VII.21—22) komunistai jau dalyvavo. Iš jų remiamo sąrašo į tarybą buvo išrinkta 13 atstovų, iš socialdemokratų sąrašo — 2 atstovai.

Lietuvoje įsitvirtinus burž. santvarkai, o Baltarusijoje — tarybinei, iš pagrindų pasikeitė part. darbo sąlygos šiose šalyse. Jungtinės L ir BKP gyvavimas pasidarė nebetikslingas. L ir BKP CK 1920. IX.5 nutarė, kad abiejų šalių part. org-jos turi išsiskirti ir sudaryti atskirus vadovaujančius organus. Iki artimiausio LKP suvažiavimo ar konferencijos visam part. darbui Lietuvoje turėjo vadovauti 1920.IV.4 konferencijoje išrinktas Centro Biuras, papildytas buvusiais L ir BKP CK nariais Z. Angariečiu ir V. Kapsuku. Atsižvelgdamas į sunkias pogr. veikimo sąlygas, galimus suėmimus, L ir BKP CK savo nutarime numatė, kad LKP Centro Biuras iki artimiausios konferencijos ar suvažiavimo gali būti papildytas kooptuojamais nariais. 1920 rudenį LKP Centro Biuras buvo šios sudėties: Z. Angarietis, V. Kapsukas, B. Matusevičius, A. Niedvaras, K. Požela, K. Stasiulis, J. Vainšteinas. Reorganizavus vadovaujantį partijos organą, V. Kapsukas liko dirbti pogr. part. darbo Vilniuje, kurį 1920.X.9 okupavo lenkų kontrrev. kariuomenė.

Kai 1921 pr. buvo suimta dalis Centro Biuro narių ir dėl to nepavyko sušaukti Kaune partijos suvažiavimo, reikėjo suformuoti LKP CK, kuris vadovautų partijos veiklai iki III partijos suvažiavimo. Tuo metu LKP formaliai dar tebebuvo RKP(b) dalis. Todėl LKP Centro Biuras pasiūlė RKP(b) Organizaciniam biurui patvirtinti LKP CK nariais Z. Angarietį, V. Boguckį, V. Kapsuką, B. Matusevičių, A. Niedvarą, J. Opanskį, I. Oševeričių, K. Poželą, R. Rasiką. Kandidatais buvo pasiūlyti: J. Bartkus, J. Greifenbergeris, R. Muklevičius, P. Norkūnas ir J. Olskis. RKP(b) CK Orgbiuras 1921.V.12 šią LKP CK sudėtį patvirtino. Part. spaudoje buvo pranešta, kad nuo 1921.V Lietuvoje vietoj Centro Biuro vadovaujančiu partijos organu tampa LKP Centro Komitetas. LKP CK narių bei kandidatų grupės ir LKP delegatų į Kominterno III kongresą (Z. Angarietis, J. Greifenbergeris, V. Kapsukas ir R. Rasikas) 1921.VII.16 pasiūlymu LKP CK nutarė, kad LKP įeina į *Komunistų Internacionalą* kaip atskira jo sekcija, o atstovauti LKP Kominterno Vykd. K-te pasiuntė Z. Angarietį ir V. Kapsuką. Kominterno III kongresas (1921.VI—VII) pripažino LKP atskira Kominterno sekcija. Ta pati LKP CK narių grupė 1921.VII.26—27 nutarė V. Boguckį, J. Opanskį ir I. Oševeričių laikyti pasitraukusiais iš LKP CK, nes jie neatvyko dirbti pogr. part. darbo.

Prasidėjus rev. judėjimo atoslūgiui, iš LKP ėmė trauktis smulkiaburž. elementai, atėję į partiją rev. pakilimo laikotarpiu ir laukę greito Tarybų valdžios laimėjimo. Kai kurie part. darbuotojai ėmė propaguoti individualaus teroro taktiką klasinio priešo atžvilgiu, kiti kovoje dėl soc. revoliucijos Lietuvoje orientavosi ne į pačios Lietuvos darbininkus ir valstiečius, o į išorines jėgas. 1921 vasarą LKP CK, apsvarstęs susidariusią padėtį, konstatavo, kad partiją ištiko krizė.

LKP III suvažiavimas (1921.X.24—29 Karaliaučiuje), kuriame dalyvavo 12 delegatų, išanalizavo ir įvertino partijos darbą, atliktą rev. pakilimo ir atoslūgio metu, priėmė LKP įstatus. Suvažiavime V. Kapsukas pabrėžė, kad LKP 1919 vykdė neteisingą agrarinę politiką, kuria pasinaudojo klasiniai priešai ir įvairiais demagoginiais pažadais patraukė į savo pusę ne tik vidutinius, bet ir mažažemius valstiečius bei dalį darbininkų. Nurodydamas darbininkų ir valstiečių s-gos reikšmę kovoje dėl soc. revoliucijos, LKP III suvažiavimas atsižvelgė į atitinkamus Kominterno III kongreso nutarimus, į V. Lenino teiginį, kad, siekiant soc. revoliucijos pergalės, reikia patraukti į savo pusę ne tik darbininkų klasės, bet ir kaimo darbo žmonių daugumą. Suvažiavimas pažymėjo, kad po soc. revoliucijos Lietuvoje dauguma dvarų turi būti išdalyta bežemiams ir mažažemiams. Apsvarstęs priemones partijos krizei likviduoti, suvažiavimas pabrėžė, kad reikia pašalinti iš partijos prasiskverbusius į ją svetimus darbininkų klasei elementus, sustiprinti partijos ryšius su darbo žmonių masėmis, vadovaujant darbininkų ir valstiečių kovai dėl jų kasdieninių reikalų. Suvažiavimas nurodė, kad reikia mobilizuoti Lietuvos darbininkų ir valstiečių jėgas kovai dėl soc. revoliucijos pergalės, išvystyti darbą profs-gose, buržuazijos vadovaujamose darbininkų org-jose, jaunimo, kooperatinėse, kultūros ir švietimo org-jose, seime ir savivaldybėse. Suvažiavimo išrinktą LKP CK sudarė 7 nariai: Z. Angarietis, J. Greifenbergeris, V. Kapsukas, B. Matusevičius, P. Norkūnas, K. Požela, L. Rutenbergas. Kandidatais į CK narius buvo išrinkti O. Epšteinas-M. Dubovskis (nuo Vilniaus kr. part. org-jos), J. Kubickis, R. Rasikas ir Z. Valaitis. Paskutinę suvažiavimo dieną jo dalyviai buvo vok. policijos suimti. Atlikę bausmę už nelegalų sienos perėjimą, suvažiavimo delegatai 1921 pab. išvažiavo į Tarybų Rusiją, o iš ten grįžo į savo darbo vietas — Kauną, Vilnių ir Maskvą.

Vykdydama LKP III suvažiavimo nutarimus ir kovodama su partijos krizės reiškiniais, LKP toliau rūpinosi savo polit. linijos bolševizavimu. LKP CK plenumas (1923.IX.11—14) priėmė V. Kapsuko parengtas tezes apie darbą valstiečių tarpe; jose buvo pabrėžta, jog būtinai reikia sudaryti tvirtą darbininkų ir valstiečių sąjungą, kad būtų galima sėkmingai kovoti dėl soc. revoliucijos pergalės Lietuvoje. Tų tezių pagrindu plenumas parengė konkrečią darbo valstiečių reikalų gynimo programą. Apsvarstęs Z. Angariečio parengtas tezes nac. klausimu, plenumas pažymėjo, kad, nugalėjus Lietuvoje proletarinei revoliucijai, Lietuva turi būti paskelbta savarankiška taryb. respublika, stojančia už savanorišką sąjungą su kitomis taryb. respublikomis.

Kadangi LKP III suvažiavimo išrinkto CK nariai dirbo Kaune, Lenkijos okupuotame Vilniuje ir Maskvoje, CK normaliai veikti negalėjo. LKP CK priėjo išvadą, kad reikia reorganizuoti partijos vadovybę. 1923 pr. LKP CK sudarė Politinį biurą iš Z. Angariečio, V. Kapsuko ir V. Knorino (kooptuoto į CK narius) ir Organizacinį biurą iš F. Abramavičiaus (kooptuoto į CK narius), J. Greifenbergerio, J. Kubickio ir K. Poželos (Orgbiuro sekretorius). Šiam reorganizavimui 1923.III.20 pritarė Kominterno Vykd. K-to Prezidiumo Nelegalioji komisija. Partijos vadovybės reorganizavimas, praėjęs ne be vidinės kovos, pagyvino partijos darbą. 1923.XII LKP turėjo 54 kuopeles, jungusias 241 komunistą. Tuo pat metu nemaža komunistų buvo kalinama Lietuvos kalėjimuose. Nors ir negausi, LKP turėjo nemažą įtaką. Rinkimuose į Lietuvos I seimą (1922.X.10—11) LKP remiamas *kupininkų* sąrašas surinko apie 52 000 balsų, ir pagal jį buvo išrinkti į seimą 5 atstovai (K. Dominas, J. Kubickis,

K. Matulaitis, P. Norkūnas ir P. Vilūnas). Tačiau ir šie keli komunistų atstovai seime buržuazijai atrodė pavojingi; netrukus klerikalai I seimą išvaikė ir daugelį kuopininkų suėmė. Savo įtakai didinti LKP naudojo bendro darbininkų fronto taktiką, rinkimus į seimą ir savivaldybes, leido legalią ir nelegalią spaudą. 1921—22 Kaune veikė partijos suorganizuota *„Šviesos"* b-vė marksistinio turinio knygoms leisti (buvo išleista 21 knygutė). Burž. vyriausybė represijomis nutraukė b-vės veiklą, uždarinėjo LKP leidžiamus legalius laikraščius ir žurnalus. 1919—23 buvo uždaryta ar konfiskuota daug laikraščių, t. p. vienkartinių leidinių lietuvių (*„Banga"*, *„Darbininkų atstovas"*, *„Darbininkų pagalba"*, *„Darbininkų reikalai"*, *„Darbininkų vienybė"*, *„Darbininkų žodis"*, *„Naujoji gadynė"*, *„Pirmyn!"*, *„Pradžia"*, *„Vilnis"*, *„Žarija"* ir kt.), lenkų (*„Pochodnia"*), žydų (*„Cukumft"*, *„Cait"* ir kt.) kalbomis.

Nuo 1920 rudens Vilniuje ir Vilniaus krašte įsitvirtino buržuazinės-dvarininkinės Lenkijos valdžia. Buvo susitarta, kad ten veikusios LKP org-jos nuo 1922 pab. pereina Lenkijos komunistų darbininkų partijos žinion. Šį susitarimą patvirtino Kominterno Vykd. K-to Prezidiumas. Pagal susitarimą į Vilniaus kr. laikas nuo laiko buvo siunčiami part. darbuotojai dirbti lietuvių tarpe.

1923 prijungus prie Lietuvos Klaipėdos kr., LKP pradėjo darbą Klaipėdos darbininkų tarpe. Buvo įkurtos part. kuopelės, 1924 konferencijoje išrinktas LKP Klaipėdos kr. k-tas, ėmė veikti nelegali part. spaustuvė atsišaukimams leisti. Vienas Klaipėdos kr. part. org-jos kūrėjų buvo J. Greifenbergeris. Klaipėdoje part. darbe aktyviai pasireiškė M. Jonelaitis, V. Joneikis, M. Hermanaitis ir kt.

1924.VI LKP org-jos buvo susiskirsčiusios į 6 rajonus. Kauno rajoną sudarė Kauno miesto, Šančių ir Jonavos parajoniai; Šiaulių rajoną — Joniškio, Mažeikių, Radviliškio, Raseinių ir Šiaulių org-jos; Panevėžio rajoną — Panevėžio miesto ir Kupiškio parajonio org-jos; Vilkaviškio rj. part. org-jos veikė Vilkaviškio aps. ir dalyje Šakių aps.; Marijampolės rj. org-jos veikė Marijampolės aps. ir dalyje Seinų (Lazdijų) aps.; Klaipėdos kr. part. org-ja veikė Klaipėdoje. Tuo metu LKP organizaciniu atžvilgiu jau buvo sustiprėjusi. LKP IV suvažiavime (1924.VII.17—21 Maskvoje) dalyvavo 11 delegatų su sprendžiamojo balso teise, atstovavusių apie 800 partijos narių. Suvažiavimas patvirtino LKP CK reorganizavimą, įvykdytą 1923 pr., vėl pabrėžė darbininkų ir valstiečių sąjungos būtinumą, kovojant už teisingesnę socialinę santvarką. Visoms part. org-joms buvo iškeltas uždavinys sustiprinti partijos narių ir nepartinių darbo žmonių polit. auklėjimą, organizuoti marksizmo-leninizmo teorijos studijavimą rateliuose, kovoti prieš religinius prietarus, skleisti pažangią materialistinę pasaulėžiūrą. Suvažiavimas pasmerkė dalies proletarinių rašytojų smulkiaburžuazinius svyravimus, ragino padėti pradedantiems darbininkams rašytojams lavintis, traukti darbininkų pusėn jiems artimus geresniuosius rašytojus ir šiaip inteligentus. Jau nuo 1922 LKP populiarino masėse bendro darbininkų fronto idėją, kuri turėjo padėti partijai iškovoti darbininkų klasės vienybę. Kritikuodama LSDP vadovų reformistinę susitaikymo su buržuazija politiką, LKP stengėsi suartėti su darbininkais, dar tebesančiais socialdemokratų įtakoje. LKP IV suvažiavimas taip pat nurodė, kad Komunistų partijos kelias, kuriuo eidama ji siekia iškovoti darbininkų klasės ir valstiečių daugumos pasitikėjimą, yra bendras darbininkų frontas prieš buržuaziją, kova už kasdieninių darbininkų ir valstiečių reikalavimų patenkinimą. Suvažiavimas išrinko į LKP CK F. Abramavičių, Z. Angarietį, V. Gervicką (vėliau pasitraukė iš rev. judėjimo), S. Girinį, J. Greifenbergerį, V. Kapsuką, V. Knoriną, K. Poželą ir J. Vilčinską. S. Girinis, neatvykęs į Lietuvą dirbti pogr. part. darbo, vėliau LKP veikloje nedalyvavo. Suvažiavimo nutarimai sutvirtino LKP bolševizavimosi rezultatus, nubrėžė aiškią LKP veiklos liniją, paremtą programiniais marksizmo-leninizmo teiginiais valstiečių, nacionaliniu, darbo su inteligentais, bendro darbininkų fronto klausimais. Vykdydamas šio suvažiavimo nutarimus, LKP CK suorganizavo rinktinių V. Lenino raštų leidimą liet. kalba. 1925—28 part. leidykla Smolenske išleido 18 V. Lenino rinktinių raštų rinkinių, kuriuos į liet. kalbą išvertė ir spaudai parengė J. Šepetys ir Z. Angarietis. Atskirus V. Lenino raštus paskelbė LKP žrn. „Komunistas", *„Kibirkštis"*.

Prasidėjus dalinei kapitalizmo stabilizacijai, LKP veikla ir toliau buržuazijos buvo varžoma, persekiojama. Buvo sudaryta 92 kuopininkų byla. Sustiprėjus liaudies nepasitenkinimui reakciniu režimu, kariuomenės teismas 1926.VI.12 visus kuopininkus išteisino. Panaši byla buvo rengiama suimtiems Rokiškio aps. rev. judėjimo dalyviams, t. p. pažangios žydų darbo žmonių org-jos *Kulturlygos* nariams. Šias bylas nutraukė 1926 amnestija. Visuotinį darbo žmonių pasipiktinimą sukėlė tai, kad žvalgybos organai 1924—25 kankino suimtus rev. judėjimo dalyvius. Tačiau ir tuo metu LKP dirbo profs-gose, savivaldybėse, organizavo darbininkų streikus. LKP pastangomis 1924 Gegužės Pirmosios proga Kaune įvyko gausi demonstracija, Šiauliuose — bendro fronto pagrindais sušauktas mitingas. 1925.I.19 Kaune buvo surengta bedarbių demonstracija. Vis didėjant liaudies nepasitenkinimui reakciniu krikščionių demokratų partijos valdymu, 1926.I.23—24 Kaune įvyko nelegali LKP III konferencija, kurioje dalyvavo 12 delegatų, atstovavusių 507 partijos nariams (iš jų 97 buvo laikomi kalėjimuose). Tuo metu iš LKP narių (be kalėjusių ir tarnavusių kariuomenėje) buvo: 38% darbininkų, 33% valstiečių (iš jų 3% naujakurių), 13,5% tarnautojų, inteligentų, 3,5% amatininkų ir 12% kitų. Konferencijoje LKP CK sekretorius K. Požela padarė pranešimą apie LKP CK veiklą ir partijos uždavinius, apie darbą valstiečių tarpe, J. Greifenbergeris — apie partijos darbą prof. s-gose, Lietuvos Darbo federacijoje, V. Gervickas — organizaciniu klausimu. Buvo nustatyta LKP taktika besiartinančių III seimo rinkimų klausimu: kelti rinkimų kampanijoje šūkį — bendras frontas prieš reakciją, prieš krikščionių demokratų valdžią, už polit. laisves, už darbininkų ir kaimo varguomenės būklės pagerinimą. Konferencija pasiūlė part. org-joms rinkimuose iškelti kair. darbininkų ir valstiečių sąrašus; jeigu reakcija sutrukdytų tai padaryti, tai agituoti už socialdemokratų iškeltus sąrašus ir reikalauti, kad socialdemokratai nesiblokuotų su burž. partijomis. LKP CK 1926.I.26 nusiuntė LSDP CK laišką dėl bendro fronto sudarymo, bet socialdemokratų vadovai į šį kreipimąsi neatsakė. Tačiau LKP pavyko visose rinkiminėse apygardose iškelti kair. darbininkų ir vargingųjų valstiečių sąrašus, kurie surinko 22 546 balsus. Dėl reakc. režimo sudarytų sąlygų nė vienas jų atstovas į seimą nepateko.

Po rinkimų buvo sudaryta liberalinė liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybė. Liaudies masių spaudžiama, ši vyriausybė įvykdė kai kurias demokratines reformas: panaikino karo padėtį, paleido iš kalėjimų polit. kalinius, suteikė didesnes galimybes leisti darbininkų spaudai, veikti darbininkų profs-goms. Komunistai 1926 leido savo legalius laikr. *„Darbininkų atstovas"*, *„Profsąjungų vienybė"*, *„Spindulys"*, žrn. *„Vilnis"*. Knygų leidimo b-vė „Vilnis" ėmė leisti marksistines knygeles. Tačiau naujoji vyriausybė, gindama buržuazijos reikalus, persekiojo streikuojančius darbininkus, uždarė kair. profs-gas Panevėžyje, įkalino jų vadovus. LSDP lyderiai ardė profs-gų vienybę, šalino iš savo partijos narius, pasisakančius už bendrą frontą su komunistais. Visa tai silpnino darbininkų klasės jėgas, sudarė sąlygas plėstis faš. judėjimui.

Kai pagausėjo laisvėje esančių partijos aktyvistų, susidarė sąlygos vadovaujančius LKP organus suformuoti Kaune. LKP CK plenumas 1926.IX.2 Kaune nutarė perrinkti LKP CK Politinį biurą ir Sekretoriatą. Į Polit. biurą išrinkti 5 tuo metu Kaune gyvenę CK nariai: K. Požela (sekretorius) J. Greifenbergeris, F. Abramavičius, V. Gervickas ir K. Sprindys (1938 pašalintas iš LKP už dezorganizacinį darbą), į CK Sekretoriatą — K. Požela, P. Glovackas ir F. Abramavičius.

Komunistų partijos propaguojamajai profs-gų ir visos darbininkų klasės vienybei kovoje su buržuazija darbininkai karštai pritarė. LSDP vadovų skelbiamą antikomunizmo, profsąjungų skaldymo politiką darbininkai smerkė net ir pačių socialdemokratų vadovaujamose profsąjungose (1926.X.24 socialdemokratų

Kaune sušauktoje profs-gų konferencijoje iš 38 delegatų tik 2 delegatai pasisakė už LSDP vadovų vykdomą profs-gų skaldymo politiką). Darbininkų rev. nuotaikų kilimą rodė ir 1926.XI.28 Kaune socialdemokratų sušauktas mitingas, kuriame J. Greifenbergeris ir kiti komunistai ragino bendro fronto pagrindu kovoti prieš fašizmą. Mitingo dalyviai didžiule balsų dauguma priėmė komunistų pasiūlytą rezoliuciją ir atmetė socialdemokratų rezoliuciją. LKP CK Polit. biuras įspėjo darbo žmones, kad fašistai rengia perversmą, ragino LKP mobilizuoti visas jėgas kovai prieš fašizmą. Tuo tarpu LSDP vadovai savo antikom. politika tik padėjo fašistams. Pasinaudoję darbo žmonių nevieningumu, liaudininkų ir socialdemokratų vadovų nuolaidžiavimu reakcionieriams, tautininkai ir krikščionys demokratai, reakcinių karininkų padedami, 1926.XII.17 įvykdė fašistinį valstybės perversmą ir užgrobė valdžią. Kair. darbininkų org-jos, jų spauda buvo uždaryta. Pirmosios fašistų aukos buvo LKP aktyvistai. Daugelis jų buvo suimti, ištremti į Varnių konc. stovyklą. Fašistai sušaudė LKP CK sekretorių K. Poželą, žymius partijos veikėjus J. Greifenbergerį, K. Giedrį ir R. Čarną. Dalis part. darbuotojų turėjo emigruoti į užsienį.

KOVA PRIEŠ FAŠISTINĘ BURŽUAZIJOS DIKTATŪRĄ (1926—40). Pirmasis po faš. perversmo LKP CK plenumas įvyko 1927.I.6 Kaune. Kadangi LKP CK nariai K. Požela ir J. Greifenbergeris buvo sušaudyti, F. Abramavičius ir P. Glovackas — įkalinti, J. Vilčinskas turėjo emigruoti, tai plenumas sudarė naują LKP CK iš LKP IV suvažiavimo išrinktų ir kooptuotų narių. Į naująjį LKP CK įėjo Z. Angarietis, K. Didžiulis, V. Gervickas, V. Kapsukas, Ch. Kaplanas, A. Sniečkus ir K. Sprindys. Plenumas sudarė naują LKP CK Sekretoriatą, kuriame dirbo K. Didžiulis, A. Sniečkus, P. Jankauskas. LKP atgaivino savo org-jas, kūrė naujas. Buvo vėl leidžiami LKP CK organai „Komunistas", „Tiesa" ir kiti leidiniai.

Įsigalėjus Lietuvoje fašistams, LKP iškilo uždavinys stiprinti kovotojų prieš fašizmą jėgas. LKP CK ragino kurti kovos prieš fašizmą k-tus, kuriuose, be komunistų, dirbtų t. p. antifašistai iš socialdemokratų, liaudininkų ir nepartinių darbo žmonių tarpo. Tiems reikalams LKP suorganizavo pogr. spaustuvę *„Kova"*, kurioje buvo spausdinamas laikr. *„Šalin fašizmas!"*, antifaš. atsišaukimai. Buvo iškeltas šūkis — kovoti už antifaš. vyriausybės sudarymą. Jis turėjo padėti partijai įtraukti į antifaš. kovą tuos žmones, kurie dar nerėmė reikalavimo įvesti Tarybų valdžią.

Antifašistinės kovos klausimai užėmė svarbią vietą ir LKP IV konferencijoje (1927.IX.10—X.1 Maskvoje), kurioje dalyvavo 11 delegatų su sprendžiamojo balso ir 3 delegatai su patariamojo balso teise. Konferencijoje buvo svarstoma Kominterno Vykd. K-to rezoliucija dėl padėties Lietuvos Komunistų partijoje. Dalį šios rezoliucijos teiginių konferencijos dalyviai vertino kritiškai. Rezoliucijos autoriai svarbiausiu LKP dienos šūkiu laikė „fašistų valdžios nuvertimą ir darbininkų ir valstiečių valdžios įvedimą", t. y. iš esmės Tarybų valdžios įvedimą, atmetė antifaš. vyriausybės sudarymo reikalavimą. Tokia konferencijos priimta rezoliucija skatino LKP veikloje sektantizmo tendencijas, iš dalies kliudė partijai plėsti antifaš. kovos frontą. Konferencijos nutarimai, priimti apsvarsčius LKP CK ataskaitą, einamąjį momentą ir partijos uždavinius, darbo kariuomenėje, profs-gose, kaime ir kitus klausimus, padėjo partijai kovoti su pasyvumu, likvidatorinėmis nuotaikomis, su deš. nukrypimu. Kominterno Vykd. K-to nutarimu LKP IV konferencijai buvo suteiktos partijos suvažiavimo teisės. Ji išrinko į LKP CK 11 narių: Z. Angarietį, E. Bilevičių, K. Didžiulį, I. Gašką, P. Jankauską, V. Kapsuką, S. Krulikovskį-Bartoševičių, A. Lifšicą, A. Sniečkų, J. Stimburį ir V. Šimensą. Po konferencijos įvykęs LKP CK plenumas Polit. biuro nariais išrinko Z. Angarietį, K. Didžiulį, I. Gašką, V. Kapsuką, S. Krulikovskį-Bartoševičių; kandidatu į Polit. biuro narius — A. Lifšicą. Į LKP CK Sekretoriatą buvo išrinkti K. Didžiulis, A. Lifšicas, A. Sniečkus ir J. Stimburys. A. Lifšicą 1927.XI suėmus, į CK Sekretoriatą kooptuotas E. Bilevičius.

Siekdama sustiprinti ryšius su masėmis, LKP kūrė nelegalius profsąjunginius ratelius, kovojo dėl jų legalizavimo. Jau 1929 komunistų vadovaujamose legaliose profs-gose buvo apie 1000 darbininkų ir tarnautojų. LKP sėkmingai panaudojo rinkimus į *ligonių kasų* tarybas. 1928.X rinkimuose pagal LKP remiamus kair. darbininkų sąrašus į Kauno ligonių kasos tarybą buvo išrinkti 6 atstovai (iš 20 darbininkų atstovų taryboje), į Panevėžio — 5, Vilkaviškio — 4 ir į Šiaulių — 3 atstovai. Rinkimų kampanija parodė, kad LKP nuosekliai gina darbininkų reikalus, nes tik viena LKP siūlė įvesti visuotinį darbininkų draudimą valstybės ir fabrikantų lėšomis. Šią LKP liniją Kauno miesto ligonių kasų taryboje gynė kair. darbininkų frakcijos atstovai M. Moskvinas, A. Šimanas ir kt. Ryšių su masėmis stiprėjimas leido LKP suorganizuoti viešas Gegužės Pirmosios demonstracijas Panevėžyje 1928 ir Kaune 1929, antimilitaristinę demonstraciją Kaune 1929.VIII.1, nemaža bedarbių demonstracijų. Pripažindama, kad ginkluotas sukilimas Tauragėje 1927.IX.9 buvo antifaš. kovos pasireiškimas, LKP tuo pat metu smerkė J. Plečkaitį, J. Paplauską ir kitus Lietuvos socialdemokratų lyderius už bendravimą su Lenkijos imperialistais. LKP aiškino, kad faš. diktatūra Lietuvoje bus nuversta ne su Lenkijos imperialistų pagalba, ne plečkaitininkų propaguojamo teroro, pučų ir sąmokslų keliu, o revoliucine masių kova, vadovaujama darbininkų klasės ir LKP. Šio aiškinamojo darbo dėka plečkaitininkų judėjimas, kaip polit. srovė, netrukus apmirė.

Organizacinė LKP struktūra ne visuomet buvo pastovi, nes dažni suėmimai vienur išsklaidydavo org-jas, o kitur susikurdavo naujos. 1928 LKP org-jos telkėsi 6 rajonuose ir 24 parajoniuose. Kauno rajone buvo Jonavos, Jurbarko, Kaišiadorių, Kauno Senamiesčio, Kėdainių, Ukmergės ir Vilkijos parajoniai. Panevėžio rajone buvo Anykščių, Kupiškio, Pumpėnų, Rokiškio, Utenos ir Zarasų parajoniai. Šiaulių rajoną sudarė Biržų, Bubių—Kelmės, Kuršėnų, Mažeikių, Plungės—Telšių—Rietavo, Radviliškio ir Viekšnių parajoniai. Vilkaviškio rajonas turėjo Kazlų Rūdos, Naumiesčio, Pilviškių ir Vilkaviškio parajonius. Neturėjo parajonių Marijampolės rj. ir Klaipėdos kr. part. org-jos. 1929 sujungus Marijampolės ir Vilkaviškio rajonus, buvo sudarytas LKP Suvalkijos rj. su Marijampolės ir Vilkaviškio parajoniais. Buvo kuriamos ir valsčių org-jos su LKP valsčių biurais priešakyje. 1929 pab. LKP turėjo apie 750 narių. LKP CK 1930.XI.29 nutarė pamažu didinti rajonų skaičių, kad jie priartėtų prie apskričių teritorijos. 1931 buvo sudaryti nauji Jonavos, Marijampolės ir Mažeikių rj., 1932 — Rokiškio rj., 1934 — Alytaus rj., 1936 — Šakių ir Utenos rj. 1937 pr. veikė Alytaus, Biržų, Jonavos, Klaipėdos, Kauno, Marijampolės, Mažeikių, Panevėžio, Plungės — Telšių, Rokiškio, Šakių, Šiaulių, Utenos ir Vilkaviškio rj. su savo part. k-tais.

Reakcijos smūgiai vertė LKP nuolat rengti naujus vadovaujančiųjų darbuotojų kadrus, naujinti LKP CK. 1928.I.11 Kaune buvo įkalintas LKP CK sekretorius K. Didžiulis. LKP CK Polit. biuras 1928.II.2 nutarė sudaryti naują LKP CK Sekretoriatą Kaune. Į jį įėjo E. Bilevičius, A. Sniečkus, J. Stimburys ir kandidatu į Sekretoriato narius P. Jankauskas. 1928.IV.10 E. Bilevičius su kitais part. aktyvo pasitarimo dalyviais Kaune buvo suimtas. 1929 į LKP CK narius buvo kooptuoti J. Garelis, J. Kasperaitis, kuris nuo 1929 pab. buvo LKP CK Sekretoriato narys. 1930.IV.7 žvalgyba suėmė LKP CK Sekretoriato narius A. Sniečkų, P. Jankauską, J. Kasperaitį. Netrukus kariuomenės teismas nuteisė juos po 12—15 metų kalėti. LKP CK Polit. biuras 1930.IV.18 nutarė kooptuoti į LKP CK narius K. Preikšą ir M. Šumauską. K. Preikšas įėjo į LKP CK Polit. biurą ir 1930—31 dalyvavo jo darbe. 1930—32 buvo suimti I. Gaška, M. Šumauskas, K. Preikšas, J. Garelis. LKP CK 1932.I.9 nutarė kooptuoti į CK P. Pajarskį ir įtraukti jį į CK Sekretoriatą. Sekretoriate nuo 1932 dirbo taip pat A. Lifšicas, 1930—31 ir 1933 I. Oševičius ir kt.

Nepalūždama nuo klasinio priešo smūgių, LKP intensyviai dirbo. Kasmet vyko LKP CK plenumai; jie svarstė įvairius kovos prieš faš. diktatūrą, part. veiklos klausimus. LKP visą laiką leido pogr. part. spaudą. 1928—33 LKP leidybinis darbas buvo sutelktas Vokietijoje. Jį organizavo LKP CK įgaliotiniai B. Pu-

šinis, vėliau I. Meskupas, padedami kitų polit. emigrantų. Vokietijoje buvo spausdinamas žrn. *„Balsas"*, LKP CK organai „Komunistas", *„Partijos darbas"*, brošiūros, atsišaukimai; visa ta spauda buvo slaptai gabenama į Lietuvą. Pogr. spaudos gabenime į Lietuvą pasižymėjo daug komunistų knygnešių (M. Domeikienė, A. Sinkevičiūtė, Jonas ir Juozas Povilaičiai, Jonas ir Juozas Olekai, J. Rugienis, A. Maginskas, P. Tamošiūnas, P. Ulevičius, J. Mickevičius, L. Gilys-Goldbergas, J. Šarmaitis, B. Pauliukevičius, E. Pušinienė, Ch. Paradas ir kt.). Nemaža knygnešių komunistų už savo darbą buvo nuteisti ilgus metus kalėti arba turėjo emigruoti į užsienį. Pogr. kom. lit-ra buvo leidžiama ir pačioje Lietuvoje.

Darbininkų klasės reikalų gynimas ligonių kasose, streikų, bedarbių demonstracijų organizavimas pakėlė LKP autoritetą darbininkų tarpe. 1931.X.25 ligonių kasų tarybų rinkimuose LKP remiami kair. darbininkų sąrašai Kaune, Panevėžyje, Rokiškyje ir Biržuose surinko daugumą balsų. Tačiau darbininkų išrinktosios ligonių kasų tarybos fašistų buvo išvaikytos ir paskelbti nauji rinkimai. Žvalgyba suėmė daug darbininkų išrinktų atstovų ir kitų kair. pažiūrų darbininkų, neleido darbininkams išstatyti savo sąrašų 1932.I.25 rinkimuose.

Ketvirtojo d-mečio pradžioje sustiprėjo LKP ryšiai su antifaš. inteligentija. Tuo metu kapit. pasaulį slėgė ekonominė krizė, o Tarybų Sąjungoje buvo sėkmingai vykdomi I ir II penkmečio planai. Tomis sąlygomis kapit. šalyse didėjo darbininkų ir dem. inteligentijos simpatijos socializmo šaliai, augo domėjimasis tarybine polit. ir grož. lit-ra. Visa tai turėjo įtakos pažangiajai Lietuvos inteligentijai. Demokratiškai nusiteikusių antifaš. rašytojų grupė susitelkė apie žrn. *„Trečias frontas"*. Ji simpatizavo LKP vadovaujamai darbo žmonių kovai ir pati nevengė ryšių su komunistais. Kauno un-te susikūrė komunistų vadovaujamos marksistinės studentų d-jos *„Aurora"*, *„Scientia"*, veikė LKP, LKJS ir Lietuvos Raudonosios pagalbos kuopelės, kuriose dirbo V. Niunka, J. Zdanavičius, J. Pajaujis, B. Fogelevičius, A. Guzevičius, J. Jurginis ir kt. Komunistų ir komjaunuolių paraginti, trečiafrontininkai ir aurorininkai užmezgė ryšius su darbininkų d-ja *„Viltis"*, padėjo leisti jai antifaš. sieninius laikraščius, rengti darbininkų gegužines, antifaš. pranešimus. Dalis pažangių Kauno meno m-los mokinių įstojo į LKP, padėjo leisti plakatus, iliustruoti laikraščius *„Revoliucinis darbininkas"*, *„Raudonoji pagalba"*, patys 1934—36 leido satyros žurnalą *„Šluota"*.

Ryšiai su studentais ir moksleiviais padėjo LKP plėsti savo įtaką darbo valstiečiams. Part. darbui stiprinti ž. ū. darbininkų ir valstiečių tarpe, t. p. profs-gose nemaža dėmesio paskyrė LKP V konferencija (1933.IX.8—17 Maskvoje), kurioje dalyvavo 13 delegatų, atvykusių iš Kauno, Šiaulių, Mažeikių rj., ir LKP CK nariai. Delegatų tarpe buvo Z. Angarietis, V. Kapsukas, A. Lifšicas, J. Grigaitis, L. Milvydas, D. Pundzius ir kt. Konferencija paragino komunistus populiarinti pagrindinį partijos reikalavimą išdalinti be atlyginimo visą stambiųjų žemvaldžių, kunigų ir bažnyčių žemę su gyvu ir negyvu inventoriumi vargingiesiems valstiečiams, mažažemiams ir ž. ū. darbininkams, pasmerkė tuos LKP narius, kurie, pasyviai dirbdami profs-gose, nepadeda darbininkams ekonominėje kovoje, vengia dirbti socialdemokratų ir Darbo federacijos vadovaujamose darbininkų org-jose, per kurias galima įtraukti darbininkus į bendrą kovą dėl jų kasdieninių reikalų.

LKP išmoko plačiau panaudoti legalias galimybes profsąjunginiame darbe. Kaune veikė LKP iniciatyva sukurtas nelegalus profesinių sąjungų Centro Biuras, kuris vadovavo legalioms ir nelegalioms profs-goms. Šio Centro Biuro nariais 1927—34 įv. laiku dirbo komunistai S. Volkovičius, J. Šajevičius, F. Zaraitė, A. Šimanas, A. Aronas, B. Gurskis, J. Šochotas, V. Lukoševičius ir kt. Ekonominės krizės metais, kada darbininkų padėtis ėmė vis blogėti, labai padaugėjo bedarbių, padidėjo jų išnaudojimas viešuosiuose darbuose, komunistai per profs-gas organizavo darbininkų streikus; daugelį jų darbininkai visiškai ar iš dalies laimėjo. Kai fašistų valdžia 1932 uždarė kair. profs-gas, kair. darbininkai, LKP paraginti, stojo į socialdemokratų ir net pačių fašistų sukurtas profs-gas, darbininkų d-jas ir stengėsi jas paversti rev. kovos įrankiu. Darbininkai ėmė vis labiau įsitikinti, kad komunistai yra tikrieji jų reikalų gynėjai. Matydami, kad į vadovaujančius organus profs-gose darbininkai vis dažniau išrenka komunistus, fašistai 1934 uždarė visas profs-gas ir mėgino suorganizuoti generalinę darbininkų atstovybę, sudarytą iš įmonių seniūnų. LKP ragino įmonių darbininkus seniūnais rinkti tikruosius darbininkų reikalų gynėjus ir pasmerkė tuos savo narius, kurie mėgino boikotuoti seniūnų rinkimus įmonėse. Tada fašistai atsisakė nuo generalinės darbininkų atstovybės ir ėmėsi kurti Darbo rūmus.

Sustiprėjus LKP ryšiams su darbo žmonių masėmis, pradėjo gausėti ir LKP narių. 1932.VI partija turėjo 480 narių, o 1932.XII — jau 800 narių. 1933 LKP narių skaičius svyravo tarp 800—850, o 1934 pabaigoje padaugėjo iki 1210. Partijos narių gausėjimui ir jos darbo gerėjimui turėjo įtakos tai, kad daugiau dėmesio buvo skiriama part. aktyvo ugdymui. Daug part. darbuotojų parengė Maskvos Vakarų tautinių mažumų kom. un-tas, jo liet. sektorius. Mokslas čia iš pradžių truko 1, vėliau — 4 metus. Nemaža šį un-tą baigusių LKP narių (K. Didžiulis, J. Garelis, F. Abramavičius, E. Bilevičius, M. Junčas-Kučinskas, E. Greifenbergerienė ir kt.) grįžo į Lietuvą ir dirbo part. darbą. Maskvos Tarptautinėje Lenino m-loje nuo 1928 po 2—3 metus mokėsi I. Gaška, K. Preikšas, P. Pajarskis, A. Lifšicas ir kt. Vienerių metų kursą šioje m-loje 1930 baigė M. Šumauskas, o 1931—36 dar apie 50 part. darbuotojų, jų tarpe M. Chodosaitė, J. Mickevičius, J. ir V. Vildžiūnai, K. Macevičius, K. Petrikas, D. Pundzius, J. Grigalavičius, F. Bieliauskas, J. Vinickis, A. Šiaučiūnaitė ir kt. Šios m-los liet. sektoriuje dirbo dėstytojais V. Kapsukas, Z. Angarietis, A. Sniečkus, M. Chodosaitė, J. Garelis ir kt. TSRS ir Lietuvai keletą kartų pasikeitus polit. kaliniais, iš Lietuvos kalėjimų išvyko į Tarybų Sąjungą nemaža part. aktyvistų. 1933.X.19 į TSRS išvažiavo 24 politiniai kaliniai (jų tarpe LKP CK nariai A. Sniečkus, I. Gaška, J. Kasperaitis, P. Jankauskas ir K. Preikšas). Teoriškai išsilavinusių kadrų pagausėjimas teigiamai paveikė visą LKP darbą.

Kominterno VII kongresas (1935.VII.25—VIII.20 Maskvoje) priėmė dokumentus apie bendro darbininkų fronto ir plataus antifaš. liaudies fronto taktikos taikymą komunistų partijų veikloje, telkiant darbo žmones į kovą prieš fašizmą ir naujo imp. karo grėsmę. 1934 pradėtas naujas LKP kursas į kovotojų prieš fašizmą gretų plėtimą po šio kongreso įgavo didelį užmojį. LKP taip pat plačiai propagavo kovą dėl fašistų pamintų dem. laisvių atkūrimo.

1935.II.17 mirus vienam LKP organizatorių ir vadovų V. Kapsukui, reikėjo suformuoti naują LKP vadovybę. LKP CK 1935.VII.19 sudarė LKP CK Polit. biurą, į kurį buvo išrinkti Z. Angarietis, J. Garelis, A. Sniečkus ir K. Sprindys. 1935.VIII į LKP CK narius buvo kooptuotas I. Meskupas-Adomas, netrukus tapęs ir LKP CK Sekretoriato nariu.

Nauji uždaviniai, iškilę LKP ryšium su Kominterno VII kongreso nutarimais, vertė LKP CK part. darbui vadovauti skirti tokius žmones, kurie geriau suprato reikalą sudaryti bendrą darbininkų ir antifašistinį liaudies frontą, kurie geriau sugebėjo kovoti su sektantizmo liekanomis partijos veikloje. Naujai sudarytame LKP Kauno rj. k-te sekretoriais ėmė dirbti J. Vinickis ir F. Bieliauskas. 1935.XI į Kauną atvykęs LKP CK Polit. biuro narys J. Garelis ėmė dirbti CK Sekretoriate. Part. darbas pagyvėjo. Tačiau 1935—36 visi šie komunistai buvo suimti ir nuteisti. Partijos siunčiamas, 1936.V į Kauną atvyko LKP CK Polit. biuro narys A. Sniečkus. 1936 į LKP CK narius buvo kooptuoti B. Baranauskas, J. Bulavas, 1937 — Ch. Aizenas, V. Niunka, A. Kleineris, A. Petrauskas, 1938 — F. Krastinis, 1939 — D. Pundzius, P. Kutka. Pogr. spaustuvėse buvo sistemingai leidžiami ir daugianami laikr. „Tiesa", „Partijos darbas", brošiūros. A. Sniečkaus vadovaujamas, LKP CK tapo kovingu partijos organu. LKP narių gausėjo. 1935 LKP turėjo apie 1790 narių, 1936 — 1942.

Įsigalėjus 1933 Vokietijoje hitlerizmui, fašistinė Lietuvos vyriausybė, valdančioji tautininkų partija slėpė nuo liaudies iškilusį lietuvių tautai ir jos valstybingumui pavojų. Reakciniai visų

Lietuvos burž. partijų vadovai tebesilaikė antiliaudinės politikos, kurstė antikom. nuotaikas ir tuo mažino lietuvių tautos pasipriešinimo hitlerinei agresijai galimybes. Tik LKP, gindama darbo žmonių reikalus, kovojo už lietuvių tautos daugumos interesus. 1935.V išleistame atsišaukime LKP ragino visus darbo žmones *liaudies fronto* pagrindais kovoti prieš Lietuvos nepriklausomybės duobkasius. Vadovaudamasi Kominterno VII kongreso nutarimais, LKP ėmė ryžtingiau kovoti su sektantizmo reiškiniais savo narių tarpe, išvystė plačią kampaniją už bendro darbininkų fronto ir jo pagrindu antifašistinio liaudies fronto sudarymą. Nepaisant reakcinių socialdemokratų ir liaudininkų partijų vadovų pasipriešinimo, daugelyje Lietuvos vietų prieš išnaudotojus buvo kovojama, sudarius bendro darbininkų fronto, t. p. liaudies fronto k-tus.

Liaudies fronto idėjai paplisti daug padėjo 1935 prasidėjęs masinis antifašistinis valstiečių judėjimas Suvalkijoje ir Dzūkijoje. LKP rėmė streikuojančius valstiečius, platino jų tarpe savo atsišaukimus ir laikraščius, raginančius valstiečius plėsti antifaš. kovą, kurti liaudies fronto pagrindais sudaromus streiko k-tus, reikalauti ne tik darbo valstiečių padėties pagerinimo, bet ir dem. laisvių atkūrimo, siekti faš. valdžios nuvertimo. LKP iniciatyva Kauno įmonių darbininkai skelbė solidarumo streikus valstiečių kovai paremti. Taip bendroje antifaš. kovoje stiprėjo darbininkų ir valstiečių sąjunga.

Išaugusias darbininkų antifaš. nuotaikas ir padidėjusią LKP įtaką pademonstravo 1936.VI.18—20 visuotinis politinis Kauno darbininkų streikas, kurį sukėlė faš. vyriausybės antiliaudinė politika, policijos smurtas prieš taikią A. Kranausko laidotuvių eiseną. 1936.VI.17, įveikę ne vieną policijos mėginimą išsklaidyti laidotuvių dalyvius, darbininkai su A. Kranausko karstu prasiveržė į kapines. Kapinėse kalbėję komunistai S. Šeškevičius, L. Solominas, V. Vilimas ir kt. demaskavo faš. smurtą prieš darbininkus, ragino darbininkus į kovą prieš fašizmą, už liaudies fronto vyriausybės sudarymą. Laidotuvėse komunistų pasiūlymu ir buvo nutarta paskelbti visuotinį polit. streiką. LKP CK Sekretoriato (A. Sniečkaus, I. Meskupo ir kt.) nurodymu LKP Kauno rj. k-to nariai A. Vilimas, A. Kleineris ir kt. ėmėsi vadovauti streiko parengimui. 1936.VI.18 Kauno įmonių darbininkai, nutraukę darbą, būriavosi aikštėse ir gatvėse, kur komunistai ir kt. antifašistai aiškino streiko reikalavimus. Kai kur darbininkai pastatė barikadas ir kovėsi, gindamiesi nuo policijos antpuolių. Susirėmimų su policija metu buvo sužeista apie 150 žmonių. Streikas truko 3 dienas ir buvo pačių darbininkų organizuotai nutrauktas. Solidarumo streikais Kauno darbininkus visuot. streiko dienomis parėmė Alytaus, Anykščių, Jonavos, Panevėžio ir Šiaulių darbininkai. Faš. valdžia buvo priversta padaryti nuolaidų (padidino kainas superkamiems maisto produktams, sumažino varžytynių skaičių, fabrikantai buvo priversti sumokėti darbininkams už streiko dienas). Masinis antifašistinis valstiečių judėjimas, visuotinis politinis Kauno darbininkų streikas sukrėtė faš. režimo pagrindus, padidino liaudies pasitikėjimą savo jėgomis, parodė išaugusį LKP autoritetą. Ilgus metus LKP propaguotas šūkis nuversti fašistų valdžią darėsi liaudies masių politinės kovos šūkiu. Valdantieji sluoksniai, jausdami kylantį liaudies masių nepasitikėjimą faš. valdymu, išleido naują spaudos ir org-jų įstatymą, padidino jų priklausomybę nuo fašistų, uždarė 1936 pr. buržuazines ir smulkiaburžuazines opozicines partijas, ėmėsi priemonių fašizuotam seimui sudaryti. Paskelbus seimo rinkimus (jie įvyko 1936. VI.9—10), komunistai ir kitos opozicinės grupės ragino juos boikotuoti, nes opozicijai buvo atimtos galimybės rinkimų metu iškelti savo kandidatus. Ofic. duomenimis, seimo rinkimuose tedalyvavo apie 68% visų gyventojų, turėjusių balso teisę. Išrinktame seime nebuvo nė vieno darbininko ar darbo valstiečio, t. y. pagrindinių tautos sluoksnių atstovų. Dėl to seimo atidarymo dieną (1936.IX.1), komunistų paraginti, protesto streikus paskelbė apie 3000 Kauno, Utenos, Anykščių darbininkų.

Sudarant Darbo rūmus, t. p. nebuvo atsižvelgta į darbininkų reikalus. Todėl Darbo rūmų rinkimuose (1936.V.24) tebalsavo ne daugiau kaip 18—20% balsavimo teisę turėjusių rinkėjų. LKP mokė darbininkus panaudoti šiuos reakc. būdu sudarytus Darbo rūmus, kelti juose savo reikalavimus. Komunistų iniciatyva 1937 pr. darbininkai masiškai rinkdavosi Darbo rūmų patalpose, kūrė čia savo sekcijas, rinko jų v-bas. Šitaip buvo sudarytos spaustuvininkų, kepėjų, siuvėjų, stalių, metalistų, odininkų, tekstilininkų, mėsininkų sekcijos. Jos dažnai vykdė darbininkų profs-gų funkcijas. Per šias sekcijas, dažnai apeidami Darbo rūmų vadovus, darbininkai organizuodavo streikus. Tai matydami, fašistai sekcijas likvidavo.

Reakcinė tautininkų vyriausybės politika, jos vykdomas dem. laisvių likučių likvidavimas ir visuom. gyvenimo fašizavimas kėlė pažangesniųjų visuom. sluoksnių nepasitenkinimą. LKP ėmėsi intensyvinti darbą antifaš. inteligentijos tarpe. LKP CK pavedimu nuo 1936 inteligentijos tarpe dirbo M. Meškauskienė, V. Niunka, M. Gedvilas, I. Trečiokaitė-Žebenkienė, A. Guzevičius, G. Zimanas ir kt. Jų ir pažangiųjų rašytojų bei Kauno un-to profesorių pastangomis liaudies fronto pagrindais buvo pradėtas leisti legalus žrn. *„Literatūra"* (išėjus 2 nr., faš. valdžia jį uždarė). Pažangūs inteligentai padėjo išleisti nelegalius antifaš. laikraščius *„Antifašistas"*, *„Liaudies frontas"*, *„Revoliucinis liaudies frontas"* ir kt. Buvo rengiami lit-ros vakarai, kuriuose pažangūs rašytojai (P. Cvirka, A. Venclova, J. Baltušis, K. Korsakas, S. Nėris ir kt.) skaitė savo kūrinius, skleidusius antifaš. nuotaikas. Visa tai išplėtė LKP ryšius su pažangiąja inteligentija, padėjo formuoti jos polit. kryptingumą.

Įsigalėjus asmenybės kultui Tarybų Sąjungoje, LKP veiklai iškilo naujų sunkumų. Susidarius įtarinėjimų atmosferai, antipart. elementų šmeižtų aukomis tapo nemaža LKP aktyvistų, gyvenusių polit. emigrantų teisėmis Tarybų Sąjungoje. 1938.III.27 buvo represuotas ir 1940.V.22 žuvo LKP atstovas prie Kominterno Vykd. K-to Z. Angarietis. Apie 2 metus LKP CK neturėjo tiesioginių ryšių su Kominterno Vykd. K-tu. Nepaisydamas priešų paskleistų šmeižtų, LKP CK toliau vadovavo rev. judėjimui: veikė part. organizacijos ir jų organai, ėjo part. laikraščiai, atsišaukimai, kurie atsiliepdavo į aktualiausius gyvenimo klausimus, pateikdavo polit. įvykių vertinimą; part. org-jos, kaip ir anksčiau, auklėjo partijos narius ir visus darbo žmones proletarinio internacionalizmo dvasia, gynė Tarybų šalį, pirmą pasaulyje soc. valstybę, nuo priešų išpuolių.

Sunkiomis pogrindžio sąlygomis LKP CK organizavo partijos nariams trumpalaikius polit. lavinimosi kursus. 1937 vasarą tokiuose 3 savaičių kursuose Kaune mokėsi 6 partijos aktyvistai. Kursuose dėstė B. Baranauskas, J. Bulavas, V. Niunka. Panašūs kursai, kuriuose dėstė K. Didžiulis, 1938.VI buvo suorganizuoti Alytaus aps. komunistams. LKP CK skatino partijos narius mokytis individualiai, leido polit. švietimo reikalams atskirus leidinius. 1937—39 ėjo polit. lavinimosi būreliams skirtas leid. *„Propagandistas"*, kurio kiekvienas numeris nagrinėjo specialias teorines temas. Iš viso Lietuvos komunistai 1917—1940 įv. vietose išleido apie 760 knygų ir brošiūrų, apie 300 periodinių ir vienkartinių leidinių, apie 3000 atsišaukimų. Nelegalūs partijos leidiniai 1920—40 buvo spausdinami LKP CK pogr. spaustuvėse *„Spartakas"*, „Kova", *„Kibirkštis"*, *„Progresas"*, rotatorinėse. Jose įv. laiku dirbo N. Melnalksnaitė, E. Šimaitė, J. Garelis, K. Krastinaitė, D. Kučinskas, K. Katinas, M. Kaukaitė, J. Piligrimas, I. Ošminas, I. Stražas, S. Kairys ir kt. Part. spaudą leido t. p. LKP rajonų ir apskričių k-tai Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje, Rokiškyje, Ukmergėje ir kitur.

LKP CK plenumuose, kurie buvo susirinkę 1937.XII.31—1938.I.1 Kulautuvoje ir 1939.I.1—2 Vilkėnuose (prie Kauno), buvo nubrėžti artimiausi partijos uždaviniai, nurodyta, kaip kovoti prieš kapitalizmą, ginti Lietuvos nepriklausomybę nuo Vakarų imperialistų agresijos, nuversti faš. diktatūrą. LKP CK plenumas Kulautuvoje patvirtino naujai kooptuotus CK narius, išrinko LKP CK Polit. biurą ir Sekretoriatą (CK sekretorius A. Sniečkus).

Nauja partijos taktika ir organizacinės veiklos formos, išryškėjusios plečiant partijos darbą Kominterno VII kongreso nutarimų dvasia, atsispindėjo 1938.I išleistame „Lietuvos Komunistų

partijos statute". LKP CK plenumo nutarimu šis statutas (įstatai) buvo skelbiamas kaip projektas, bet privalomas visiems partijos nariams iki eilinio LKP suvažiavimo, turinčio jį patvirtinti. Pagal naująjį statutą pasikeitė partijos organizacinė struktūra. Buvo panaikintas partijos org-jų skirstymasis į rajonus ir parajonius. Partijos žemutine org-ja, kaip ir anksčiau, buvo laikoma kuopelė. Be to, LKP imta skirstyti į valsčiaus ir apskrities org-jas. Aukščiausiu LKP organu buvo LKP suvažiavimas, o tarp suvažiavimų — jo rinktas Centro Komitetas.

Ketvirtojo d-mečio pabaigoje vis labiau ėmė ryškėti naujo imp. karo pavojus. Hitlerinė Vokietija atvirai ėmė užpuldinėti kaimynines valstybes. Pagrindinis jos valdovų tikslas buvo sutriuškinti TSRS. Tam juos skatino Vakarų imp. valstybės, pasirašydamos 1938 rudenį Miuncheno susitarimus. Hitlerinės Vokietijos žygis prieš Tarybų šalį galėjo eiti tik per Lenkijos ir Pabaltijo šalių teritoriją. Tarybų Sąjungai iškilo uždavinys sustiprinti savo v. sienų saugumą, atitolinti rengiamo užpuolimo išeities ribą. Pasinaudodama agresorių suaktyvėjimu, faš. Lenkijos vyriausybė 1938.III pareikalavo, kad Lietuva atsisakytų sostinės Vilniaus, kuris buvo Lenkijos kariuomenės užimtas, Lenkijai sulaužant 1920 jos pasirašytą Suvalkų sutartį, ir užmegztų diplomatinius santykius. Neįvykdžius pateikto ultimatumo, Lenkija grasino okupuosianti visą Lietuvą. Tarybų Sąjungai užstojus Lietuvą, Lenkijos imperialistai neišdrįso pradėti karo veiksmų, pasitenkino diplomatinių santykių atnaujinimu.

Iškilus imp. agresijos grėsmei, LKP leido atsišaukimus, ragino darbo žmones sutelkti visas jėgas Lietuvos nepriklausomybei ginti, kvietė tuo tikslu kurti Lietuvos gynimo k-tus, orientuotis į kovojančias už taiką valstybes, pirmiausia į Tarybų Sąjungą, Prancūziją, Čekoslovakiją. LKP CK 1938.V plenumas pritarė CK Sekretoriato veiklai krizės dėl Lenkijos ultimatumo laikotarpiu ir konstatavo, kad Lietuvai, užgrobtai imperialistų, gresia ne tik tautinis, bet ir dar didesnis liaudies sluoksnių politinis, ekonominis ir kultūrinis pavergimas. Bijodama demokratinio judėjimo kilimo, faš. vyriausybė visaip kliudė telkti liaudies jėgas Lietuvos nepriklausomybei ginti. LKP šaukė darbo žmones į kovą prieš tautininkų valdžią. Atsakydama į tai, antiliaudinė tautininkų vyriausybė padidino masinius rev. judėjimo dalyvių suėmimus ir trėmimus. Vis didėjant hitlerinės Vokietijos agresijos pavojui, Lietuvos faš. vyriausybės nuolaidžiavimas, Klaipėdos kr. perdavimas Vokietijai 1939.III ir viešas įtikinėjimas, kad ji tai padarė savo noru, sukėlė Lietuvoje pasipiktinimo bangą. Priešingai raminantiems fašistų pranešimams, LKP kėlė aikštėn hitlerinės Vokietijos grobuoniškumą, ragino stiprinti kovą prieš hitlerinės okupacijos rengėjus voldemarininkus, demaskavo smetonininkų ir besiblokuojančių su jais reakcinių krikščionių demokratų ir liaudininkų lyderių orientavimąsi į hitlerinę Vokietiją, jų vengimą pasiremti Tarybų Sąjunga.

1939.IX.1 Vokietija užpuolė Lenkiją ir per porą savaičių ją okupavo. Prasidėjo Vokietijos imperialistų sukeltas II pasaulinis karas. Tarybų Sąjungos vyriausybė įsitikino, kad 1939.VIII.23 Maskvoje sudarytoji Tarybų Sąjungos ir Vokietijos nepuolimo sutartis tik šiek tiek atitolina Vokietijos rengiamą agresiją prieš Tarybų Sąjungą. Žlugus Lenkijos valstybei, TSRS Raudonoji Armija padėjo sujungti visas Ukrainos ir Baltarusijos žemes į vieningus valst. vienetus. Šio išvaduojamojo žygio metu Raudonoji Armija išvadavo Vilniaus kraštą. Taryb. vyriausybės pasiūlymu 1939. X.10 Maskvoje buvo pasirašyta Vilniaus ir Vilniaus srities Lietuvos Respublikai perdavimo ir Lietuvos—Tarybų Sąjungos savitarpio pagalbos sutartis, pagal kurią Lietuvoje buvo sukurtos kelios TSRS kar. bazės galimai hitlerinės Vokietijos agresijai atremti. Lietuvos darbo žmonės sveikino šios sutarties pasirašymą; LKP organizavo demonstracijas, kuriose darbininkai ir pažangūs inteligentai reiškė padėką Tarybų Sąjungai už sugrąžintą Lietuvai Vilnių ir Vilniaus kraštą. Nors Lietuvos burž. vyriausybė dėl susidėjusių aplinkybių ir pasirašė su TSRS savitarpio pagalbos sutartį, tačiau, būdama išnaudotojų klasių interesų gynėja, ji iš esmės buvo jai priešinga, persekiojo komunistus ir kitus Tarybų Sąjungos draugus, ieškojo kelių susitarti su hitlerine Vokietija. Atsakydami į liaudies masių simpatijų padidėjimą Tarybų Sąjungai, fašistai 1939 pab. ir 1940 pr. represavo apie 660 komunistų ir kitų antifašistų, darbininkų streikų dalyvių. 1939.XI—XII buvo suimti LKP CK sekretorius A. Sniečkus, F. Krastinis, B. Baranauskas ir kiti LKP CK nariai. Dimitravo priverčiamojo darbo stovykloje buvo kalinami LKP CK nariai K. Didžiulis, M. Šumauskas, V. Niunka. Už antifašistinę kalbą ir liaudies fronto idėjų pagrindais parašytos deklaracijos paskelbimą prezidentūros kieme 1939.X.11 demonstracijos metu buvo represuotas antifašistinio liaudies fronto veikėjas J. Paleckis. 1940 pr. iš 14 LKP CK narių, gyvenusių Lietuvoje, part. darbą laisvėje tegalėjo dirbti A. Petrauskas, I. Meskupas, Ch. Aizenas, J. Stimburys ir P. Kutka. Tačiau LKP nenutraukė savo veiklos. Veikė LKP CK Sekretoriatas (A. Petrauskas, I. Meskupas, Ch. Aizenas), LKP apskričių k-tai, buvo leidžiami LKP CK organas „Tiesa", LKP Kauno aps. k-to organas *„Darbininkų kova"* ir kt. laikraščiai, atsišaukimai. Antifaš. inteligentija telkėsi apie LKP liaudies fronto pagrindais leidžiamą neleg. laikraštį *„Už liaudies teises"*. 1939 pab. LKP CK komandiruotas į Maskvą nuvyko I. Meskupas ir padarė ataskaitą Kominterno Vykd. K-tui (KIVK); K-tas pritarė LKP vykdomai polit. linijai.

Nuo pat Kominterno susikūrimo LKP aktyviai dalyvavo jo kongresuose (ž. 1 lentelę). Kominterno V kongresas (1924) išrinko V. Kapsuką kandidatu į KIVK narius, o VI kongresas (1928) — KIVK nariu. Kominterno V—VII kongresai (1924—35) išrinko Z. Angarietį Internacionalinės kontrolės komisijos nariu.

1 lent. **LKP delegatai Kominterno kongresuose**

Eilės Nr.	Data	Delegatai
I	1919.III.2—6	K. Giedrys
II	1920.VII.19—VIII.7	V. Kapsukas
		R. Rasikas
III	1921.VI.22—VII.12	Z. Angarietis
		K. Giedrys
		J. Greifenbergeris
		V. Kapsukas
		M. Mačiulytė*
		J. Marcinkevičius
		R. Muklevičius
		R. Rasikas
		O. Tarušis*
IV	1922.XI.5—XII.5	Z. Angarietis
		V. Kapsukas
		K. Matulaitis*
		A. Raišys*
V	1924.VI.17—VII.8	Z. Angarietis
		M. Jonelaitis*
		K. Požela
		B. Pušinis*
VI	1928.VII.17—IX.1	Z. Angarietis
		V. Kapsukas*
		J. Stimburys
VII	1935.VII.25—VIII.20	Z. Angarietis
		I. Meskupas*
		K. Sprindys

Pastaba: Žvaigždute pažymėti delegatai su patariamojo balso teise.

FAŠISTINĖS DIKTATŪROS NUVERTIMAS IR TARYBŲ VALDŽIOS ATKŪRIMAS. Visa įvykių raida, ypač nuo 1935 Suvalkijos ir Dzūkijos valstiečių neramumų, nuo 1936 visuotinio politinio Kauno darbininkų streiko, masinių Kauno darbininkų streikų 1937 ir 1939, rodė, kad darbo žmonės nebenori daugiau kęsti išnaudotojiško buržuazijos viešpatavimo. Darbo žmonių nepasitenkinimą dar labiau padidino II pasaul. karo pradžioje pasunkėjusi jų materialinė padėtis. Faš. vyriausybės nuolaidžiavimas užsienio imperialistams, visų pirma hitlerinei Vokietijai, jos nenoras pasiremti Tarybų Sąjunga, privedęs prie Klaipėdos kr. atplėšimo ir prie kitų pralaimėjimų užsienio politikoje, įtikino darbo žmones, kad tokią tautininkų ir juos remiančių krikščionių demokratų ir liaudininkų vadovų politiką diktuoja savanaudiški išnaudotojų klasių interesai. Pagrindinės liaudies masės įsitikino, kad apginti gyvybinius krašto reikalus bus galima tik nuvertus faš. diktatūrą ir sudarius antifašistinę liaudies vyriausybę. Tokiems esminiams politiniams ir socialinio gyvenimo pertvarkymams 1940 vid. susidarė palankios tarpt. sąlygos. Vakaruose vyko faš. Vokietijos karas su Anglija ir Prancūzija. Vakarų imperialistai neturėjo galimybės įvykdyti intervencijos, kaip jie tai padarė 1919, slopindami proletarinę revoliuciją. Pasinaudodami palankiomis rev. situacijos sąlygomis ir padrąsinti to fakto, kad jų šalyje yra Raudonosios Armijos dalinių, darbo žmonės, vadovaujami LKP, 1940.VI.15—17 nuvertė

faš. valdžią. LKP CK pasiūlymu VI.18 J. Paleckis sudarė Liaudies vyriausybę. Į Lietuvos Ministrų Tarybos sudėtį VI.19 buvo įtraukti LKP nariai M. Gedvilas, o vėliau S. Pupeikis, K. Didžiulis, M. Junčas-Kučinskas. Liaudies masėms išėjus į gatves, reakcionieriai neišdrįso prieš jas panaudoti ginklo, neišdrįso sukelti pilietinio karo, nes ir Lietuvos kariuomenė su savo vadu V. Vitkausku priešakyje nuėjo su liaudimi. Faš. vyriausybės nuvertimas ir Liaudies vyriausybės sudarymas buvo pirmasis istoriškai subrendusios soc. revoliucijos Lietuvoje žingsnis.

Jau 1940.VI.15 atsišaukime LKP CK išdėstė naujosios Liaudies vyriausybės veikimo programą: visomis priemonėmis ginti liaudies reikalus, grąžinti fašistų sutryptas jos dem. teises, paleisti iš kalėjimų, priverčiamojo darbo stovyklų polit. kalinius revoliucionierius, legalizuoti LKP, darbininkų profs-gas, uždaryti reakcines buržuazijos org-jas. Šiems LKP CK parengtiems reikalavimams paremti, Liaudies vyriausybės sudarymui pritarti, įvestoms pagal Lietuvos vyriausybės sutikimą papildomoms Raudonosios Armijos dalims pasveikinti Kaune, Panevėžyje, Raseiniuose, Alytuje, Vilkaviškyje, Šiauliuose, Jonavoje ir kt. miestuose įvyko masinės darbo žmonių demonstracijos.

Vykdydama darbo žmonių valią, Liaudies vyriausybė legalizavo LKP, LKJS, Lietuvos Liaudies pagalbos s-gą, darbininkų profs-gas, likvidavo burž. režimo sukurtas reakc. org-jas ir įstaigas, demokratizavo krašto polit. valdymą. Apskričių viršininkais, valsčių viršaičiais, kitų adm. organų vadovais buvo paskirti asmenys, pasižymėję kovoje prieš fašizmą. Tolesnės krašto polit. santvarkos klausimą turėjo išspręsti visuotinės rinkimų teisės pagrindais išrinktas Liaudies Seimas. LKP CK parengė Lietuvos Darbo liaudies s-gos Liaudies Seimo rinkimų platformą, kurią savo susirinkimuose apsvarstė, priėmė ir pasirašė daugelio įmonių darbininkų, kaimų valstiečių, moksleivių, menininkų, kitų kultūros darbuotojų, profs-gų Centro Biuro, LKJS CK, Butų nuomininkų d-jos, Laisvamanių s-gos v-bos, Liaudies pagalbos s-gos Centro v-bos įgalioti atstovai. Plačiausios darbo žmonių demokratijos pagrindais 1940.VII.14—15 buvo išrinktas Liaudies Seimas iš 79 atstovų, kurių tarpe buvo 38 LKP nariai ir 41 nepartinis. Savo pirmojoje sesijoje (1940.VII.21—23 Kaune) Liaudies Seimas priėmė ist. nutarimus apie Tarybų valdžios Lietuvoje paskelbimą, apie Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos sukūrimą ir jos įstojimą į Tarybų Sąjungą, apie visos žemės nacionalizavimą ir dvarininkų bei dalies buožių žemių nemokamą atidavimą bežemiams ir mažažemiams valstiečiams, apie stambios kapit. nuosavybės nacionalizavimą. Antrojoje savo sesijoje (1940.VIII.24—25 Kaune) Liaudies Seimas priėmė LTSR Konstituciją ir sudarė Tarybų Lietuvos vyriausybės organus, nutarė pasivadinti Lietuvos TSR Laikinąja Aukščiausiąja Taryba. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininku buvo išrinktas J. Paleckis, Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos pirmininku patvirtintas M. Gedvilas. Liaudies Seimas ir Liaudies vyriausybė įvykdė tuos reikalavimus, kuriuos LKP kėlė per ilgus savo pogr. veiklos metus. Tai reiškė istorinę LKP ir visos liaudies pergalę kovoje prieš buržuaziją.

Kovoje dėl Tarybų valdžios LKP ir kitos rev. darbininkų org-jos neteko daugelio savo narių. Žuvusiųjų tarpe 1918—19 proletarinės revoliucijos kovotojai — pirmojo LKP CK narys S. Grybas, LKP I suvažiavimo delegatai P. Meilus, J. Zonelis, P. Žėkas, Rokiškio part. org-jos aktyvistai E. Tičkus, J. Pagirys ir kiti LKP nariai. Buržuazijos valdymo metais buvo sušaudyti LKP nariai P. Mickeliūnas (su 3 Kauno įgulos kareivių sukilimo vadovais), V. Rekašius, P. Varkalys, A. Manelis, F. Kaplanskis, A. Federavičius-Kvedaras, N. Jubileris, K. Požela, J. Greifenbergeris, K. Giedrys, R. Čarnas, Ch. Melamedas, nužudyta A. Šiaučiūnaitė ir kiti. Kalėjimuose nukankinti mirė LKP ir LKJS nariai M. Naruševičiūtė, H. Baratinskas, J. Garelis, J. Gegeckas, B. Grigas, J. Janušauskas, V. Joneikis, U. Lisienė, A. Laukaitytė, K. Krastinaitė, E. Leimonas, G. Presmanas, V. Šivickis ir kt. Žuvo ir nemaža komunistų, veikusių Vilniaus krašte ir priklausiusių Vakarų Baltarusijos Komunistų partijai. Nepilnais duomenimis, Lietuvos buržuazijos adm. organai (be Vilniaus kr.) 1920—40 buvo perdavę teismams nuteisti 3096 rev. ir antifaš. judėjimo dalyvius, kurių 75% buvo kaltinami kom. veikla. Apie 6800 rev. ir antifaš. judėjimo dalyvių buvo nubausta adm. tvarka (išsiųsta į koncentracijos ir priverčiamojo darbo stovyklas, ištremta ar nubausta kalėjimu).

SOCIALIZMO STATYBOS PRADŽIA (1940—41). Liaudies vyriausybės 1940.VI.25 legalizuota LKP, išeidama iš pogrindžio, turėjo apie 2000 narių. Be to, iš pogrindžio išėjo apie 1000 LKJS narių, apie 6000 Lietuvos Liaudies pagalbos s-gos (buv. *Lietuvos Raudonosios pagalbos*) narių. Visi jie aktyviai įsijungė į naujosios soc. santvarkos kūrimo darbą. Apie LKP telkėsi daug nepartinių aktyvistų, dalyvavusių Spalio revoliucijoje, 1918—19 rev. įvykiuose Lietuvoje, dirbusių rev. org-jose. Iškilo tūkstančiai naujų aktyvistų iš jaunimo. Jie vykdė Komunistų partijos ir taryb. vyriausybės uždavinius pramonės, žemės ūkio, kultūros srityje, mobilizuodami darbo žmones dalyvauti socializmo kūrimo darbe. VKP(b) CK Polit. biuro 1940.X.8 nutarimu LKP buvo priimta į VKP(b). Nuo to laiko LKP veikia kaip sudėtinė TSKP dalis. 1940—52 ji vadinosi Lietuvos Komunistų partija (bolševikų). Derindama visus svarbesnius savo praktinės veiklos žingsnius su bendraisiais partijos uždaviniais, LKP sprendė ir specifinius socializmo statybos Lietuvoje uždavinius. Vadovaudama sudėtingam socializmo statybos Lietuvoje procesui, LKP savo veikloje kūrybiškai pasinaudojo ilgamečiu TSKP patyrimu.

Nauji uždaviniai, iškilę LKP, atkūrus Tarybų valdžią, pareikalavo perorganizuoti partijos gretas, tinkamai paskirstyti part. jėgas į svarbiausius soc. statybos barus. Pagal LKP apskričių k-tų sudarytus sąrašus, iki 1940.X pr. į LKP buvo užsirašę 5388 žmonės. Jų tarpe buvo partijos nariai pogrindininkai ir asmenys, padavę pareiškimus įstoti į LKP po birželio mėn. įvykių. Iki 1941.I.1 LKP CK Biuras nutarė išduoti part. bilietus 2012 asmenų ir kandidatines korteles 510 asmenų. Daug bylų dėl partiškumo pripažinimo, nesant reikiamų dokumentų, buvo atidėta ir sprendžiama 1941 ir vėliau.

Išėjusi iš pogrindžio, LKP ėmė rūpintis savo narių polit. švietimu. Dar 1940 rudenį Kaune pradėjo veikti Partinio švietimo namai prie LKP CK, kuriuose partijos aktyvui ir atsakingiems administracijos bei ūkio darbuotojams LKP CK lektoriai skaitė paskaitas marksizmo-leninizmo teorijos klausimais. Prie veikusių 22 LKP apskričių k-tų buvo įsteigti part. kabinetai polit. švietimui organizuoti. Tuo pačiu metu pradėjo veikti 4 mėn. kursai, kuriuos 1941 pavasarį baigė apie 130 propagandistų, part. ir adm. darbuotojų, žurnalistų.

Vykdant pirmuosius soc. pertvarkymus, rengiant LKP V suvažiavimą, partijai vadovavo CK, jo Biuras. 1941 pr. LKP CK nariais buvo Ch. Aizenas, F. Bieliauskas, K. Didžiulis, B. Fridmanas, M. Gedvilas, J. Grigalavičius, A. Guzevičius, M. Junčas-Kučinskas, A. Kleineris, F. Krastinis, I. Meskupas, V. Niunka, J. Paleckis, A. Petrauskas, K. Preikšas, A. Sniečkus, J. Stimburys, M. Šumauskas, D. Šupikovas, J. Vildžiūnas ir J. Vinickis. LKP CK Biurą tuo metu sudarė A. Sniečkus (LKP CK I sekretorius), I. Meskupas (LKP CK II sekretorius), K. Preikšas (LKP CK III sekretorius), J. Paleckis (LTSR Laikinosios Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininkas), M. Gedvilas (LTSR Liaudies Komisarų Tarybos pirmininkas), A. Guzevičius (LTSR vidaus reikalų liaudies komisaras) ir D. Šupikovas (LKP CK organizatorių instruktorių skyriaus vedėjas). 1941 pr. visuose Tarybų Lietuvos miestuose ir apskrityse įvyko part. konferencijos, ataskaitiniai-rinkiminiai susirinkimai, kuriuose buvo išrinkti LKP miestų ir apskričių part. k-tai, t. p. delegatai į LKP V suvažiavimą.

LKP V suvažiavimas įvyko 1941.II.5—9 Kaune. Tuo metu į LKP buvo įsilieję komunistai, kurie VKP(b) CK nutarimu kaip specialistai buvo pasiųsti darbui į Tarybų Lietuvą. Į suvažiavimą buvo išrinkti 294 delegatai su sprendžiamojo balso teise ir 66 delegatai su patariamojo balso teise, atstovavusieji 2504 partijos nariams ir 634 kandidatams. Suvažiavimas išklausė LKP CK I sekretoriaus A. Sniečkaus ataskaitinį pranešimą, kuriame buvo išanalizuotas LKP atliktas

darbas, nurodyti jos uždaviniai; priėmė rezoliuciją, kurioje buvo išdėstyta konkreti darbo programa Lietuvos pramonei, žemės ūkiui ir kultūrai vystyti. Suvažiavimas išrinko LKP CK iš 47 narių ir 16 kandidatų, Revizijos komisiją iš 11 narių. Po suvažiavimo įvykęs LKP CK plenumas išrinko CK Biurą iš 11 narių (M. Gedvilas, P. Gladkovas, N. Gridinas, J. Grigalavičius, A. Guzevičius, I. Meskupas, V. Morozovas, J. Paleckis, K. Preikšas, A. Sniečkus, D. Šupikovas). LKP I sekretoriumi buvo išrinktas A. Sniečkus, II sekretoriumi — I. Meskupas, sekretoriais — N. Gridinas ir K. Preikšas. Sudarius LKP CK pramonės šakų skyrius, CK sekretoriais buvo paskirti dar M. Čiblys, A. Petrauskas.

Vienas svarbiausių LKP uždavinių po soc. revoliucijos buvo Tarybų valdžios organų sustiprinimas. Todėl į valst. aparatą buvo nusiųsta dirbti daugelis LKP narių, kurie ligi tol buvo darbininkai ir valstiečiai. 1941 įv. įstaigose tarnautojais dirbo 2064 komunistai, t. y. 65,8% visų LKP narių ir kandidatų. Materialinių gėrybių gamybos srityje dirbo apie 30% komunistų. Kad greičiau sustiprėtų part. org-jos pramonės įmonėse, taryb. ūkiuose, kaimo valstiečių tarpe, mokslo ir kitose įstaigose, VKP(b) CK 1941.III.10 nutarė leisti LKP org-joms laikinai priiminėti į partiją narius ir kandidatus lengvatinėmis sąlygomis. Pagal tą nutarimą rekomendacijas stojantiems į partiją galėjo duoti partijos nariai, turintys ne mažiau kaip pusę metų part. stažo (vietoje 3 metų stažo pagal partijos įstatus) ir pažįstantys rekomenduojamąjį iš bendro darbo ne mažiau kaip pusę metų (vietoje 1 metų). Bet VKP(b) CK reikalavo priiminėti į partiją tik patikrintus polit. atžvilgiu, taryb. darbe aktyviai pasireiškusius darbininkus, valstiečius ir inteligentus. 1941.III—VI lengvatinėmis sąlygomis į partiją buvo priimta apie 1000 komunistų.

KOVA PRIEŠ HITLERINIUS OKUPANTUS (1941—45). D. Tėvynės karo išvakarėse Lietuvos part. org-joje buvo jau 4625 komunistai. 1941.VI.22 prasidėjus D. Tėvynės karui, į Tarybų šalies gilumą spėjo evakuotis apie 23 000 Lietuvos gyventojų, jų tarpe tik 2553 komunistai (55% visų LKP narių ir kandidatų). Okupuotoje teritorijoje liko 2072 komunistai (45%). Daugelis pasilikusių okupuotoje Lietuvoje komunistų karo pradžioje buvo hitlerininkų ir burž. nacionalistų nužudyti. Dalis nespėjusių evakuotis komunistų ėmė slapstytis ir organizuoti antifaš. judėjimą, kovą prieš okupantus. LKP CK Biuro iniciatyva TSRS Valstybės Gynybos K-tas 1941.XII.19 priėmė nutarimą dėl Raudonosios Armijos liet. divizijos suformavimo. Pradėjus rinktis kariams į formavimo vietą, LKP CK pasiuntė į diviziją vadovaujančiam ir polit. darbui 11 LKP CK narių ir kandidatų į narius (F. Bieliauską, S. Filipavičių, J. Jadogalvį, M. Junčą-Kučinską, A. Kondratą, P. Oleką, A. Petrauską, K. Preikšą, M. Šumauską ir kt.), 19 LKP apskričių ir miestų k-tų sekretorių. Komunistai sudarė žymią Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karių dalį. 12 000 su viršum divizijos karių tarpe pirmųjų mūšių išvakarėse (1943.I) buvo 1378 komunistai (909 partijos nariai ir 469 kandidatai į narius). Daug jų žuvo įvairiuose D. Tėvynės karo frontuose. D. Tėvynės karo metais liet. divizijoje į partijos narius buvo priimti 1636 kariai, kandidatais į narius 2849 kariai. LKP CK Biuras rūpinosi t. p. part. veiklos ir partiz. kovos organizavimu pačioje vok. faš. okupuotoje Lietuvoje (žr. *Partizaninis judėjimas*). LKP CK 15 žmonių operatyvinė grupė, vadovaujama I. Meskupo, atvyko šiam darbui į Lietuvą 1942.III, bet netrukus mūšiuose beveik visi jos dalyviai žuvo. 1942.XI.26 Maskvoje buvo sudarytas Lietuvos partiz. judėjimo štabas, vadovaujamas LKP CK I sekretoriaus A. Sniečkaus. Nauja LKP CK operatyvinė grupė, vadovaujama M. Šumausko ir G. Zimano, išvyko į okupuotą teritoriją 1943.IV. Iš viso nuo karo pradžios iki 1944.I LKP CK pasiuntė į okupuotąją Lietuvą 42 grupes, kuriose buvo 342 LKP nariai, komjaunuoliai ir nepart. aktyvistai. Okupuotoje teritorijoje likusių ir pasiųstų partiz. kovai komunistų pastangomis buvo sudaryta 20 LKP apskričių ir miestų k-tų, sukurti 29 valsčių k-tai, 232 pirminės part. org-jos, 92 partizanų būriai ir grupės. Pogr. part. darbui tiesiogiai vadovavo LKP Šiaurės (sekretorius M. Šumauskas) ir Pietų (sekretorius G. Zimanas) sričių k-tai. Pogr. part. org-jos okupacijos metais priėmė į LKP daugiau kaip 600 naujų narių. D. Tėvynės karo metais žuvo daug LKP veikėjų, partiz. kovos dalyvių, jų tarpe LKP CK II sekretorius I. Meskupas, LKP CK nariai A. Kleineris, B. Pažėrienė, D. Pundzius, S. Šklėrius, T. Tamulevičius, pogrindinio LKP CK narys P. Pajarskis, LKP Vilniaus miesto k-to sekretoriai J. Vitas, J. Pševalskis, LKP Kauno miesto k-to sekretoriai F. Krugliakovas, J. Bilys, LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Pirmininko pavaduotojas D. Rocius ir kt.

VKP(b) CK nutarimu D. Tėvynės karo metais LKP CK ir Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Taryba organizavo part. ir taryb. darbuotojų kursus Norske (prie Jaroslavlio), Šujoje (Ivanovo sr.), profsąjungų darbuotojų kursus Gorkyje, juridinių darbuotojų — Čkalove. Vien Šujos 6 mėn. kursus (direktorius J. Mickevičius, vėliau — M. Chodosaitė) 1943.VIII—1944.VII baigė 204 partiniai, komjaunimo ir tarybiniai darbuotojai, kurie išvyko į išvaduotą Tarybų Lietuvą dirbti organizacinio darbo.

SOCIALIZMO IR MATERIALINĖS-TECHNINĖS KOMUNIZMO BAZĖS KŪRIMAS (1945—68). Raudonajai Armijai išvadavus Lietuvą iš hitlerinės okupacijos, LKP iškilo uždavinys atstatyti okupacijos ir karo metais sugriautą liaudies ūkį, įtraukti į soc. statybą taryb. žmones. Šiuos uždavinius LKP teko spręsti aštrios klasių kovos sąlygomis. Siaučiant keletą metų burž. nacionalistų terorui, kurį rėmė užsienio imperialistai, žuvo daug part. ir taryb. aktyvistų, valstiečių naujakurių. Reikėjo likviduoti teroristines gaujas, sudaryti žmonėms normalias kūrybinio darbo sąlygas. Tuo tarpu partijos gretos dar buvo negausios. 90,7% LKP narių 1945 dirbo partinį ir administracinį darbą. Tokį partinių jėgų paskirstymą nulėmė tuo metu krašte vykusi aštri klasių kova. Soc. statybos uždaviniai reikalavo sparčiau didinti partijos narių skaičių, todėl LKP CK 1945.IV.10—12 plenumas nutarė priimti daugiau naujų narių, pagerinti auklėjamąjį darbą kandidatų ir jaunųjų komunistų tarpe. LKP pasinaudojo VKP(b) CK 1941.III.10 nutarimo suteiktomis lengvatinėmis priėmimo į partiją sąlygomis. Remiantis jomis, 1945.IV—1946.VI į LKP buvo priimti partijos nariais 865 ir kandidatais 2184 taryb. aktyvistai. Kai resp. part. org-jos padėtis pagerėjo, VKP(b) CK nurodymu LKP CK 1946.VII.19 nutarė priėmimą į LKP lengvatinėmis sąlygomis nutraukti. Pasibaigus II pasaul. karui, daug komunistų grįžo iš kariuomenės ir įsijungė į atkuriamąjį darbą. LKP org-jų pagausėjo: 1945.I.1 jų buvo 275, 1946.VII.1 — 819, ir jose dirbo 11 354 komunistai.

Žymią pagalbą respublikos part. org-jai suteikė VKP(b) CK Lietuvos Biuras (sekretorius M. Suslovas), veikęs 1944.XI—1946.VII Vilniuje. Jo vadovaujami, Lietuvos komunistai organizavo darbo žmonių paramą Raudonajai Armijai baigiamajame D. Tėvynės karo etape, t. p. partinių ir tarybinių valdžios organų stiprinimo, liaudies ūkio atkūrimo darbą.

Komunistų partijos vadovaujama, Tarybų Lietuvos liaudis, vykdydama pirmojo pokarinio penkmečio numatytuosius atstatymo darbus, pramonėje jau 1948 pasiekė prieškarinį gamybos lygį. Kartu buvo atliekami platūs pramonės įmonių rekonstravimo, jų aprūpinimo nauja technika darbai, buvo kuriamos naujos pramonės šakos. 1946—50 buvo atstatyta, naujai pastatyta ir paleista į darbą 194 stambios pramonės įmonės. Likviduojant vok. okupacijos padarinius žemės ūkyje, darbo valstiečiams buvo grąžinta žemė, kurią jie buvo gavę 1940 ir kurią buožės iš jų atėmė, atėjus vok. okupantams. Tęsiant pokarinę tarybinę žemės reformą, iki 1948 žemės gavo 96 330 bežemių ir mažažemių valstiečių. Jiems Tarybų valdžia nemokamai perdavė 688 466 ha žemės. Dar 1947 prasidėjo judėjimas už kolūkių sukūrimą Lietuvoje. LKP VI suvažiavimas (1949.II.16—19 Vilniuje) priėjo išvadą, kad jau pribrendo reikalingos materialinės-techninės, politinės ir organizacinės prielaidos kolektyvizavimui platesniu mastu išvystyti. Darbo valstiečiai masiškai parėmė šią LKP iniciatyvą. Palauždami buožinių elementų ir jų teroristinių gaujų pasipriešinimą, jau 1949 į kolūkius įstojo 214 100 valstiečių ūkių, arba 60,5%. LKP VII suvažiavimas (1952.IX.22—25 Vilniuje) konstatavo kolūki-

LIETUVOS TSR FIZINIS ŽEMĖLAPIS

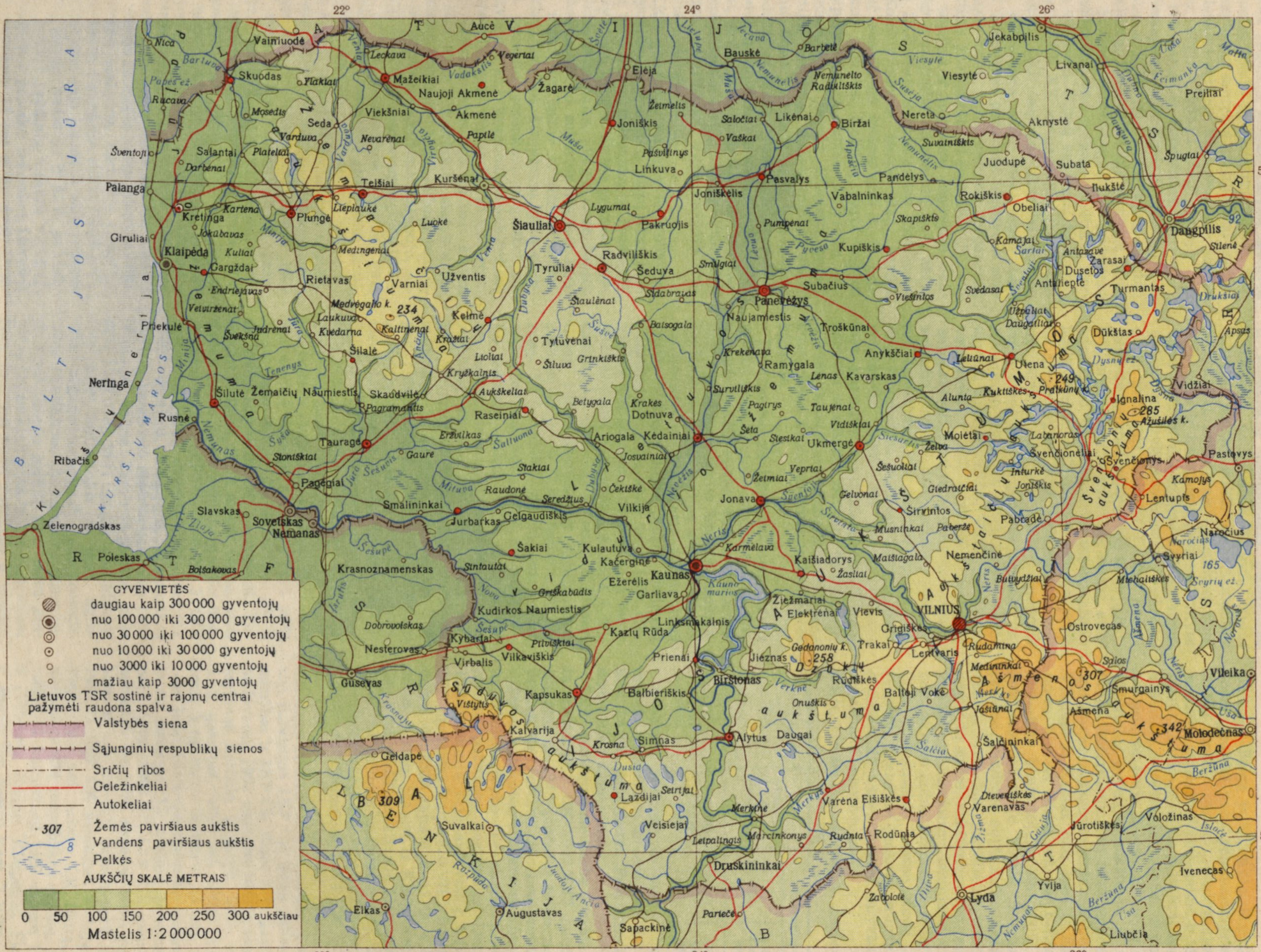

nės santvarkos pergalę Lietuvos žemės ūkyje. Tuo būdu soc. gamybiniai santykiai įsigalėjo visame Tarybų Lietuvos liaudies ūkyje (ž. *Kolektyvizacija*). Soc. gamybinių santykių įtvirtinimas sudarė palankias sąlygas resp. part. org-jai toliau augti. 1953.I.1 LKP turėjo jau 36 178 narius ir kandidatus.

Šeštajame dešimtmetyje TSKP, o tuo pačiu ir LKP, gyvenime įvyko svarbių pakitimų. Partija pradėjo ryžtingą kovą už Stalino asmenybės kulto padarinių likvidavimą, socialistinio teisėtumo normų atkūrimą. Didelį vaidmenį čia suvaidino TSKP XX suvažiavimo (1956) nutarimai. LKP taip pat aktyviai kovojo su asmenybės kulto padariniais. LKP CK iniciatyva, padedant Valstybės saugumo k-tui, prokuratūros organams, Partijos istorijos in-tui prie LKP CK, buvo iškeltas ir teigiamai išspręstas daugelio nepagrįstai represuotų buv. aktyvių LKP narių reabilitavimo klausimas.

Kolektyvizavus žemės ūkį, partija ypač susirūpino intensyvinti ž. ū. produktų gamybą. Kolūkių part. org-jos pasipildė šimtais labiau prityrusių komunistų, kurie atvyko iš miestų padėti partijai kovoti su dalies kolūkių atsilikimu. Buvo pertvarkytas ž. ū. gamybos produkcijos planavimas, padidintos ž. ū. produktų supirkimo kainos, mašinų-traktorių stočių ž. ū. technika buvo parduota kolūkiams ir taryb. ūkiams. 1964 buvo baigta elektrifikuoti visus Lietuvos kolūkius ir taryb. ūkius.

LKP, gaudama paramos iš broliškųjų respublikų, organizavo platų viso liaudies ūkio industrializavimą (ž. *Pramonė*). Jį vykdant, žymiai išaugo pramonės gamybinis personalas, įdiegta daug naujos technikos. Buvo sukurtos visiškai naujos pramonės šakos (elektrotechnikos, staklių gamybos, žvejybinių laivų statybos, cemento, surenkamojo gelžbetonio gamybos ir kt.). Respublikos aukštosiose ir specialiosiose vidurinėse m-lose sparčiais tempais buvo ugdomi nac. kadrai liaudies ūkio ir kultūrinės statybos poreikiams tenkinti. Apibendrinęs pasiektus laimėjimus socializmo statyboje, neeilinis LKP XI suvažiavimas (1959.I.14—16) priėmė respublikos liaudies ūkio vystymo septynmečio (1959—65) kontrolinius skaičius.

Iš esmės užbaigusi socializmo statybą, Tarybų šalis 1959 įžengė į komunistinės visuomenės kūrimo laikotarpį. LKP XV suvažiavimas (1966.III.3—5) pažymėjo, kad, vykdant septynmečio plano užduotis, 1959—65 Lietuvos TSR pramonės bendroji produkcija išaugo 2,3 karto, išsiplėtė išradėjų ir racionalizatorių judėjimas, sukurtos stambios elektros energijos ir chemijos pramonės įmonės. Per septynmetį pradėjo veikti 146 naujos įmonės ir cechai (Kauno HES, Elektrėnų elektrinė, Kėdainių chemijos kombinatas, Panevėžio stiklo f-kas, dirbtinio pluošto g-la Kaune ir kt.). Septynmečio metais padidėjo ir ž. ū. produkcija, o 1967 grūdinių kultūrų vidutinis derlingumas pasiekė rekordinį Lietuvos ž. ū. istorijoje 18 cnt iš ha dydį. Didėjant materialinių gėrybių gamybai, toliau augo darbo žmonių realiosios pajamos, gyv. namų statyba, tarnautojų ir kolūkiečių aprūpinimas pensijomis, suklestėjo nacionalinė lietuvių tautos kultūra, išaugo *kultūrinės revoliucijos* pasiekimai. Laimėjimai respublikos liaudies ūkio ir kultūros išvystymo srityse buvo pasiekti dėl to, kad LKP sistemingai stiprino ryšius su masėmis, vadovaudama profs-gų, *Lietuvos Lenino komunistinės jaunimo sąjungos* ir įv. d-jų darbui, organizavo jų kūrybinę veiklą, auklėjo darbo žmones marksizmo-leninizmo idėjų dvasia. LKP nuolat kovojo prieš burž. ideologiją, burž. nacionalizmo pasireiškimus, skiepijo darbo žmonėms tautų draugystės ir proletarinio internacionalizmo jausmus. Gerindamas vadovavimą ūkinei veiklai, TSKP XXIII suvažiavimas (1966) pasmerkė bet kokį subjektyvizmą partinių ir ūkinių organų veikloje, moksl. duomenimis nepagrįstus sprendimus, su kuriais partija kovojo ir anksčiau. Naujasis liaudies ūkio penkmečio (1966—70) planas vykdomas, parengus naują planavimo ir ekonominio skatinimo sistemą. Partija sėkmingai vadovauja materialinės-techninės komunizmo bazės statybai ir kultūrinei kūrybai.

Pokario metais buvo sukurtas didelis įvairių part. švietimo įstaigų tinklas, kuris padeda LKP auklėti tiek savo narius, tiek nepartinius darbo žmones marksizmo-leninizmo ideologijos dvasia. Vadovaujantiems darbuotojams rengti 1945 vasarą Vilniuje buvo įkurta vienmetė Respublikinė part. m-la prie LKP CK. VKP(b) CK nutarimu 1946 ši m-la buvo reorganizuota į dvimetę, o 1954 į trimetę m-lą. 1946—55 ją baigė 1023 partiniai, administraciniai ir komjaunimo darbuotojai (iš jų 71,4% lietuvių, 20,2% rusų, 2,6% lenkų). Be to, prie m-los veikė devynių, šešių, trijų, dviejų ir vieno mėnesio kursai. 1956 ši m-la buvo reorganizuota į keturmetę *Vilniaus Aukštąją partinę mokyklą*, kuri nuo 1962 paversta tarprespublikine m-la; čia studijuoja ir Latvijos bei Estijos TSR part. darbuotojai. 1958—67 Vilniaus Aukštąją part. m-lą baigė 584 žmonės. Daug LKP narių mokėsi kitose Tarybų Sąjungos aukštosiose part. m-lose. Aukštąją part. m-lą prie TSKP CK Maskvoje 1944—67 baigė 668 Lietuvos TSR vadovaujantieji darbuotojai (iš jų 488 — neakivaizdinį skyrių). Aukštąją part. m-lą Leningrade baigė 26, Minske — 39 iš Lietuvos komandiruoti klausytojai. Komunistai, linkę dirbti moksl. darbą, savo žinias gilina Visuomeninių mokslų akademijoje prie TSKP CK. Ją baigė 37 LKP nariai; iš jų 32 apgynė TSRS istorijos, TSKP istorijos, filosofijos, ekonomikos mokslų kandidato disertacijas. Nuo 1955 Vilniuje veikia Tarybinė-partinė m-la prie LKP CK, kuri rengia partinius ir tarybinius darbuotojus su jaun. agronomo-organizatoriaus arba jaun. zootechniko specialybe. Dirbantiems gamyboje komunistams lavinti 1945 buvo pradėtos organizuoti polit. m-los valsčiuose. Nuo 1951 jos buvo kuriamos ir pramonės įmonėse, kolūkiuose bei taryb. ūkiuose. Baigę polit. m-las, komunistai toliau mokėsi polit. rateliuose prie pirminių part. org-jų. Vadovaujantieji vietiniai partiniai, komjaunimo ir tarybiniai darbuotojai toliau politiškai lavinosi apskričių, miestų ir rajonų dvimetėse vakarinėse part. m-lose. Klausytojai su viduriniu, nebaigtu aukštuoju ir aukštuoju išsilavinimu nuo 1945 mokosi vakariniuose marksizmo-leninizmo un-tuose Vilniuje ir Kaune, nuo 1964 ir Klaipėdoje. Kasmet šiuos un-tus baigia po 400—600 klausytojų. Nuo 1965 part. švietimo sistemoje veikia 3 grandys: pradinė (pradinės polit. m-los, polit. rateliai), vidurinė (marksizmo-leninizmo pagrindų m-los, aukštesnio tipo rateliai) ir aukštoji (marksizmo-leninizmo un-tai, part. aktyvo m-los, seminarai, individualinis mokymasis). Visose šiose part. švietimo grandyse mokslas trunka 2—4 metus. Jų užsiėmimuose dalyvauja ir nepartiniai klausytojai.

2 lent. **Partinio švietimo 1967/68 mokslo metų duomenys**

Grandis / Skaičius	Mokyklų ir seminarų	Klausytojų	
		Iš viso	Jų tarpe komunistų
Pradinė	1 583	29 413	16 333
Vidurinė	2 702	55 775	33 406
Aukštoji	1 058	31 921	20 535

Bendrojo lavinimo m-lose, technikumuose, aukštosiose m-lose 1967/68 mokėsi 14 555 komunistai. Propagandistais dirbo 8387 komunistai.

LKP ideologiniame darbe svarbią vietą užima LKP CK 1946.V.17 nutarimu įsteigtas ir 1948 pradėjęs teikti moksl. produkciją *Partijos istorijos institutas*.

Pokario laikotarpiu Lietuvos Komunistų partijoje įvyko organizacinių, struktūrinių pakitimų. Suskirsčius Lietuvos TSR teritoriją rajonais, vietoj buvusių LKP apskričių k-tų 1950.VII.1 buvo sudaryti 87 LKP rajonų k-tai ir 4 (Vilniaus, Kauno, Šiaulių ir Klaipėdos) sričių k-tai. 1953 panaikinus Lietuvos suskirstymą sritimis, visiems miestų ir rajonų k-tams LKP CK ėmė vadovauti tiesiogiai. Sutinkamai su TSKP CK nutarimu LKP CK plenumas 1962 vietoje LKP CK Biuro išrinko CK Prezidiumą iš 9 narių, patvirtino LKP CK Biurą pramonės gamybai ir LKP CK Biurą ž. ū. gamybai vadovauti. 1962 sudarius teritorines gamybines kolūkių ir taryb. ūkių v-bas ž. ū. gamybai vadovauti, vietoj LKP rajonų k-tų buvo sudaryti 53 šių v-bų part. k-tai. Pramonės įmonėms vadovauti buvo sudaryta 12 zoninių pramoninių part. k-tų. 1964.XII LKP CK plenumo nutarimu šie part. organai buvo panaikinti ir vėl atstatyti rajonų part. k-tai. 1966.VI LKP CK plenumas vietoje CK Prezidiumo vėl išrinko CK Biurą. Sustambinus eilę respublikos rajonų, 1968 veikė 44 kaimiškieji LKP rajonų k-tai, 5 (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių ir Panevėžio) miestų k-tai, 7 Vilniaus ir Kauno miestų rajonų k-tai.

LKP narių skaičius po D. Tėvynės karo nuolat augo (ž. 3 lentelę). Lietuvos Komunistų partijoje susitelkė politiškai labiausiai aktyvūs, pažangūs Tarybų Lietuvos darbo žmonės, žymi dalis labiausiai kvalifikuotų darbininkų, kolūkiečių, inteligentų. Lietuvos pramonės įmonėse 1968 pr. dirbo 27 362 komunistai, kolūkiuose ir tarybiniuose ūkiuose — 25 842, mokslo įstaigose — 1979, jų tarpe 40 mokslų daktarų ir 660 mokslų kandidatų. LKP narių tarpe 1968 buvo 4880 inžinierių, 1200 gydytojų, 5221 pedagogas ir daug kitų specialistų. Spręsdama aktualiausius part. gyvenimo, ekonominės ir kultūrinės statybos klausimus, LKP laikosi kolektyvinio vadovavimo principo. 1941—67 įvyko 11 LKP suvažiavimų (V—XV), apie 110 CK plenumų, daug resp. aktyvo pasitarimų. LKP CK Biuro nariai (1968) — A. Barauskas, A. Barkauskas, V. Charazovas (nuo 1967.IV), A. Ferensas (nuo 1967.IV), K. Kairys (nuo 1967.IV), J. Maniušis, A. Sniečkus, R. Songaila, M. Šumauskas; kandidatai į CK Biuro narius — P. Dobrovolskis, P. Griškevičius, K. Mackevičius ir V. Morkūnas. LKP CK I sekretorius — A. Sniečkus, II sekretorius — V. Charazovas, sekretoriai — A. Barkauskas, A. Ferensas, R. Songaila.

Būdama TSKP sudėtinė dalimi, LKP nuo 1952 renka delegatus į TSKP suvažiavimus. Dar 1941 VKP(b) XVIII konferencija išrinko A. Sniečkų kandidatu į VKP(b) CK narius. Nuo TSKP XIX suvažiavimo (1952) A. Sniečkus renkamas TSKP CK nariu, o J. Paleckis — kandidatu į TSKP CK narius. Kandidatu į TSKP CK narius XIX suvažiavime buvo išrinktas dar M. Gedvilas, o nuo TSKP XX suvažiavimo (1956) renkamas M. Šumauskas.

Būdama ištikima marksizmo-leninizmo mokslui, respublikos part. org-ja, vadovaujama TSKP CK, pasiryžusi ir toliau žengti pirmosiose komunizmo statytojų gretose.

4 lent. **LKP suvažiavimai ir konferencijos**

Pavadinimas	Data	Vieta	Išrinkta delegatų: su sprendžiamuoju balsu	Išrinkta delegatų: su patariamuoju balsu	Dalyvavo delegatų: su sprendžiamuoju balsu	Dalyvavo delegatų: su patariamuoju balsu	Delegatų atstovaujamų LKP narių ir kandidatų skaičius
I Lietuvos komunistų organizacijų konferencija	1918.IX.15	Užbaliai (Kapsuko rj.)			20		
I suvažiavimas	1918.X.1—3	Vilnius			34		800
II konferencija	1919.II.2—4	Vilnius			32	32	5 000
II (jungtinis L ir BKP) suvažiavimas	1919.III.4—6	Vilnius			159	10	17 636
L ir BKP Lietuvos org-jų konferencija	1920.IV.4	Kaunas			13		872
III suvažiavimas	1921.X.24—29	Karaliaučius	16		12		
IV suvažiavimas	1924.VII.17—21	Maskva	14		11		800
III konferencija	1926.I.23—24	Kaunas			12		507
IV konferencija (suvažiavimo teisėmis)	1927.IX.10—X.1	Maskva			11	3	
V konferencija	1933.IX.8—17	Maskva			13		850
V suvažiavimas	1941.II.5—9	Kaunas	294	66	279	65	3 138
VI suvažiavimas	1949.II.16—19	Vilnius	481	74	471	74	24 501
VII suvažiavimas	1952.IX.22—25	Vilnius	517	75	514	73	37 064
VIII suvažiavimas	1954.II.16—19	Vilnius	554	48	541	44	34 646
IX suvažiavimas	1956.I.24—27	Vilnius	578	101	563	99	38 087
X suvažiavimas	1958.II.12—15	Vilnius	572	108	555	108	44 821
XI suvažiavimas (neeilinis)	1959.I.14—16	Vilnius	596	129	590	125	49 114
XII suvažiavimas	1960.III.1—3	Vilnius	593	103	574	100	54 324
XIII suvažiavimas	1961.IX.27—29	Vilnius	688	119	667	116	64 674
XIV suvažiavimas	1964.I.9—10	Vilnius	765	99	756	99	77 490
XV suvažiavimas	1966.III.3—5	Vilnius	789	90	775	90	93 967

Lit.: **V. Kapsukas,** Trumpa Lietuvos socialdemokratų partijos istorija, 2 d., Petrapilis—Smolenskas, 1918—20 [II leid.— Raštai, t. 7, V., 1964]; **Z. Angarietis,** Lietuvos revoliucinio judėjimo ir darbininkų kovos istorija, t. 1—2, [Smolenskas], 1921; **Z. Angarietis,** Pirmieji Lietuvos bolševikai, [Smolenskas], 1921; **V. Kapsukas,** Lietuvos Komunistų partijos užgimimas.—,,Komunaras", 1922, Nr. 2; **V. Kapsukas,** Pranešimas apie Tretįjį Lietuvos Komunistų partijos suvažiavimą, [Smolenskas], 1922; **V. Kapsukas,** Pirmoji Lietuvos proletarinė revoliucija ir Tarybų valdžia, Ch., 1934 (II leid. V., 1958); **Z. Angarietis,** LKP įsikūrimas ir proletarinė revoliucija Lietuvoje (1918—1919 m.), Maskva, 1935 (II leid. V., 1962); Lietuvos Komunistų partijos statutas, K., 1938; **R. Šarmaitis,** Darbo žmonių kova dėl Tarybų valdžios Lietuvoje 1918—1919 m., V., 1948; **J. Žiugžda,** Lietuvos kaimo darbo žmonių kova dėl žemės buržuazijos viešpatavimo metais, V., 1952; **R. Šarmaitis,** Lietuvos Komunistų partijos Pirmojo suvažiavimo sušaukimo istorijos klausimu, V., 1954; **A. Gaigalaitė,** Darbininkų judėjimo pakilimas Lietuvoje 1929—1934 metais, V., 1957; Revoliucinis judėjimas Lietuvoje, [straipsnių rinkinys], V., 1957; **S. Atamukas,** LKP kova prieš fašizmą, už Tarybų valdžią Lietuvoje 1935—1940 metais, V., 1958; **A. Butkutė-Ramelienė,** Lietuvos KP kova už Tarybų valdžios įtvirtinimą respublikoje 1940—1941 metais, V., 1958; **J. Leonavičius, J. Maksimavičius,** Valstiečių streikas Suvalkijoje ir Dzūkijoje 1935 metais, V., 1958; **V. Kapsukas,** Raštai, t. 1—8, V., 1960—66; Proletarinė revoliucija Lietuvoje, V., 1960; **A. Gulbinskienė,** Kovingas partijos žodis, V., 1960; **B. Sudavičius,** LKP kova už darbininkų klasės vienybę (1934—1937 metai), V., 1961; **A. Beržinskaitė,** LKP veikla, auklėjant Lietuvos darbo žmones proletarinio internacionalizmo dvasia 1927—1940 metais, V., 1962; Lietuvos Komunistų partijos atsišaukimai, t. 1—4, V., 1962—64; **P. Bernotavičius,** Lietuvos komunistai kovoje prieš vokiškuosius fašistinius grobikus Didžiojo Tėvynės karo frontuose (1941 m. birželis — 1943 m. gruodis).—,,LKP istorijos klausimai", t. 3, V., 1963; **S. Lopajevas,** Lietuvos Komunistų partijos idėjinis ir organizacinis stiprėjimas (1919—1924), V., 1964; **E. Mertinienė,** Komunistinės literatūros leidimas lietuvių kalba 1917—1940 metais.—,,LKP istorijos klausimai", t. 4, V., 1964; Lietuvos TSR istorija, t. 3, V., 1965; **K. Surblys,** Tarybų Lietuvos darbininkų klasė, V., 1965; **K. Požela,** Raštai, V., 1966; **K. Navickas,** TSRS vaidmuo, ginant Lietuvą nuo imperialistinės agresijos 1920—1940 metais, V., 1966; **A. Sniečkus,** Liaudies priešakyje.— Klestėk, Tarybų Lietuva, V., 1966; **P. Olekas,** LKP kova už socialistinį žemės ūkio pertvarkymą Lietuvoje, V., 1966; **P. Štaras,** Partizaninis judėjimas Lietuvoje Didžiojo Tėvynės karo metais, V., 1966; **A. Bulota, G. Feigelsonas,** Buržuaziniai teismai ir revoliucinis judėjimas.— ,,Komunistas", 1967, Nr. 1; **J. Dobrovolskas,** Lietuviai kariai Didžiojo Tėvynės karo frontuose, V., 1967; **R. Šarmaitis,** Lietuvos Komunistų partija liaudies revoliucinės kovos ir socialistinės statybos priešakyje.— Spalio revoliucija ir visuomeniniai mokslai Lietuvoje, V., 1967; **B. Vaitkevičius,** Socialistinė revoliucija Lietuvoje 1918—1919 metais, V., 1967; Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža, t. 1.—,,Komunistas", 1967, Nr. 1—12; 1968, Nr. 1—4.

3 lent. **Lietuvos Komunistų partijos sudėtis 1941—68**

Data / LKP narių ir kandidatų į narius	1941.I.1 Skaičius	1941.I.1 %	1945.I.1 Skaičius	1945.I.1 %	1953.I.1 Skaičius	1953.I.1 %	1959.I.1 Skaičius	1959.I.1 %	1968.I.1 Skaičius	1968.I.1 %
Iš viso	3 138	100	3 536	100	36 178	100	49 114	100	'05 418	00
vyrų	2 693	85,7	3 152	89,2	27 390	75,7	37 716	76,8	76 484	72,6
moterų	445	14,3	384	10,8	8 788	24,3	11 398	23,2	28 934	27,4
darbininkų	426	13,5	205	5,8	4 465	12,3	11 037	22,5	29 812	28,3
valstiečių, kolūkiečių	452	14,5	57	1,6	4 333	12,0	8 709	17,7	16 756	15,9
tarnautojų	2 064	65,8	3 206	90,7	23 950	66,2	25 601	52,1	53 446	50,7
kitų užsiėmimų	196	6,2	68	1,9	3 430	9,5	3 767	9,7	5 404	5,1
lietuvių	1 667	53,3	1 127	31,8	13 712	38,0	27 341	55,7	69 811	66,3
rusų	797	25,1	1 901	54,0	15 743	43,5	14 276	29,1	21 826	20,7
žydų	479	15,2	238	6,7	2 055	5,7	2 074	4,2	2 640	2,5
kitų tautybių	195	6,4	270	7,5	4 668	12,8	5 423	11,0	11 141	10,5
su aukštuoju išsilavinimu			300	8,5	2 380	6,6	4 605	9,4	17 001	16,2
su nebaigtu aukštuoju išsilavinimu	154	4,9	144	4,1	1 199	3,3	2 343	4,8	3 906	3,7
su viduriniu išsilavinimu			920	26,0	6 426	17,8	9 894	20,1	29 755	28,2
su nebaigtu viduriniu išsilavinimu	579	18,5	674	19,1	10 561	29,2	12 302	25,0	24 916	23,6
su pradiniu išsilavinimu ..	2 405	76,6	1 491	42,3	15 612	43,1	19 970	40,7	29 840	28,3

LIETUVOS KRIKŠČIONIŲ DEMOKRATŲ PARTIJA — klerikalinės miesto ir kaimo buržuazijos partija, glaudžiai susijusi su katalikų dvasininkija. Įsteigta 1905. L. K. d. p. nariai buvo vadinami krikdemais. L. K. d. p. iniciatoriai ir programos projekto rengėjai buvo Peterburgo Dvasinės akademijos profesoriai J. Mačiulis-Maironis, A. Dambrauskas-Jakštas, P. Būčys ir kt. Vėliau jai vadovavo kun. M. Krupavičius, J. Purickis, L. Bistras, kun. M. Reinys, A. Stulginskis, kun. A. Šmulkštys, P. Karvelis, kun. J. Vailokaitis ir kiti. L. K. d. p. nuo pat susikūrimo buvo

aktyvi kontrrev. jėga. Jos veikėjų tarpe buvo uolių carizmo, dvarininkų ir buožių reikalų gynėjų. Krikdemai skelbė priv. nuosavybės šventumą, klasių taiką, neapykantą liaudies rev. kovai, socializmui. Jos veiklai būdingas jėzuitiškas veidmainiškumas, polit. demagogija, religinių prietarų panaudojimas klasiniam buržuazijos viešpatavimui stiprinti. Iki I pasaul. karo L. K. d. p. vadovai ragino Lietuvos liaudį klausyti Rusijos caro, o vokiečių kariuomenei okupavus Lietuvą (1915), ėmė tarnauti Vokietijos kaizeriui. 1917 aktyviai organizavo buržuazinę Lietuvos Tarybą. Vėliau krikdemų lyderiai negailestingai persekiojo darbo žmonių interesų gynėjus komunistus ir kt. rev. kovotojus. Krikščionių demokratų politika išugdė tokius Lietuvos darbo žmonių budelius, kaip P. Plechavičius, V. Grigaliūnas-Glovackis ir kt., kurie 1919 išžudė šimtus darbininkų ir darbo valstiečių — proletarinės revoliucijos dalyvių. L. K. d. p. lyderiai uoliai tarnavo Vatikanui ir užsienio imperialistams, išduodami lietuvių tautos interesus. Kartu jie skleidė nacionalizmą ir šovinizmą, kurstė liaudyje neapykantą kaimyninėms tautoms, nors patys glaudžiai bendradarbiavo su rusų dvarininkais ir emigrantais baltagvardiečiais, su lenkų dvarininkais; kurstydami antisemitizmą, aktyviai bendradarbiavo su žydų kapitalistais. Krikdemai visaip stengėsi tušuoti antagonistinių klasių prieštaravimus ir tuo būdu atitraukti darbo žmones nuo rev. kovos. L. K. d. p. aktyvistai — visų laipsnių dvasininkai — dievo vardu skiepijo darbo žmonėms paklusnumą išnaudotojams. Savo veikloje L. K. d. p. visada rėmėsi katalikų bažnyčia. 1919—24 L. K. d. p. kelis kartus sudarė vyriausybę su kitomis partijomis, o 1924—26 — pati viena. Ji aktyviai dalyvavo 1926.XII.17 faš. perversme. 1927 tautininkų išstumta iš valdžios, L. K. d. p. sudarė legalią opoziciją. Įtaką liaudžiai stiprino per įv. klerikalines org-jas — Lietuvos Darbo federaciją, Lietuvos Ūkininkų s-gą, Šv. Juozapo, Šv. Zitos, Lietuvių moterų katalikių, pavasarininkų, ateitininkų ir kt. d-jas, kuriose buvo nemaža valstiečių, darbininkų. 1919—40 krikdemai leido daug laikraščių ir žurnalų, turėjo leidyklas. L. K. d. p. organas buvo dienraštis „Rytas" (nuo 1936 „XX amžius"). 1936.II L. K. d. p. su kt. opozicinėmis burž. partijomis buvo uždaryta, tačiau jos vadovai teberėmė faš. diktatūrą ir 1939 įėjo į faš. vyriausybės sudėtį. Hitlerinei Vokietijai okupavus Tarybų Lietuvą, L. K. d. p. veikėjai P. Karvelis, J. Ambrazevičius ir kt. aktyviai bendradarbiavo su okupantų valdžia. 1944 šie hitlerininkų talkininkai pabėgo į Vakarus ir ten uoliai tarnauja JAV imperialistams. Likę Lietuvoje L. K. d. p. aktyvistai kurį laiką dalyvavo antitarybinėje buržuazinių nacionalistų veikloje.

Lit.: **I. Gricevičiūtė**, Antiliaudinė Krikščionių demokratų partijos politika Lietuvoje (1920—1926 m. m.), V., 1953; **S. Atamukas**, Kova prieš fašizmą, už Tarybų valdžią Lietuvoje, V., 1958 [p. 36—37]; **V. Kapsukas**, Veidmainių darbai, V., 1961; Lietuvos Komunistų partijos atsišaukimai, t. 1, V., 1962 [p. 619]; **J. Žiugžda**, Katalikų bažnyčios ekspansija į Pabaltijį ir į Rytų Europą, V., 1962; Lietuvos TSR istorija, t. 3, V., 1965.

LIETUVOS KULTŪRINIŲ RYŠIŲ SU TAUTIEČIAIS UŽSIENYJE KOMITETAS — visuomeninė organizacija, veikianti nuo 1965 Vilniuje. K-to nariai yra kūrybinės bei visuomeninės org-jos, įstaigos, aukštosios m-los ir atskiri asmenys. K-tas užsienio lietuviams teikia informaciją apie Lietuvos TSR gyvenimą, platina jų tarpe taryb. periodiką, knygas, rengia dailės ir foto parodas, aprūpina jų meninius kolektyvus gaidomis, muz. įrašais. K-tas kviečia į Lietuvą įv. delegacijas, atstovaujančias emigrantų org-joms, padeda joms užmegzti ir palaikyti kultūrinius ryšius su Tarybų Lietuva. 1965 k-tas perėmė laikr. „Tėvynės balsas" leidimą (leido iki 1966), nuo 1967 leidžia laikr. „Gimtasis kraštas". K-to pirmininkas — V. Karvelis.

LIETUVOS KULTŪROS SĄJUNGA — liberalinė kultūrinė organizacija, veikusi 1925—32. Suorganizuota „Kultūros" b-vės iniciatyva. Jai priklausė „Kultūros" b-vė (vėliau Kultūros švietimo d-ja), „Spaudos fondas", Lietuvos švietimo V. Kudirkos d-ja, Laisvamanių etinės kultūros d-ja, Lietuvos Mokytojų prof. s-ga, Lietuvos Socialdemokratų partija, Lietuvos Valstiečių liaudininkų s-ga, studentų aušrininkų, žaizdrininkų, varpininkų d-jos, Lietuvos Jaunimo s-ga. L. K. s. koordinavo kultūrinę šių org-jų veiklą. Ji kasmet šaukdavo kultūros kongresus, kuriuose rinkdavo kultūros tarybą. Kongresuose buvo svarstomi m-lų, viešųjų bibliotekų organizacijos klausimai, suaugusiųjų švietimo reikalai. Buvo keliamas reikalas įkurti Kultūros fondą, kuris rūpintųsi bibliotekų steigimu ir visos kultūrinės veiklos organizavimu. VII kultūros kongrese (1932) buvo svarstomi pranešimai apie civilinės metrikacijos reikalingumą, apie fašizmo ir klerikalizmo žalingumą Lietuvai. Kongrese darė pranešimus ir diskusijoje kalbėjo J. Laužikas, M. Remeris, J. Šliupas, J. Vabalas-Gudaitis, J. Žiugžda ir kt. Įgyvendinti kongresų rezoliucijas trukdė faš. valdžia. Kultūros tarybos veikloje dalyvavo Kauno un-to profesoriai: P. Augustaitis, V. Biržiška, V. Krėvė-Mickevičius, V. Lašas, P. Leonas, A. Purėnas, K. Sleževičius, kultūros ir švietimo darbuotojai: S. Brašiškis, Dz. Budrys, P. Galaunė, J. Geniušas, J. Norkus, J. Paleckis, V. Ruzgas ir kt.

Lit.: **A. Galgalaitė**, „Kultūros" bendrovės veikla Lietuvoje.—„Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 3, V., 1961.

„LIETUVOS LAISVĖ" — klerikalinis dienraštis, ėjęs 1922 Kaune vietoj „Laisvės".

LIETUVOS LAISVĖS ARMIJA, LLA, — lietuvių buržuazinių nacionalistų 1941 pabaigoje įsteigta antitarybinė karinė organizacija, hitlerinių okupantų talkininkė. Jos iniciatorius — K. Veverskis, vienas klerikalinių jaunimo org-jų vadovų burž. Lietuvoje. Jis 1940 pabėgo į hitlerinę Vokietiją, 1941 pab. grįžo į Lietuvą ir ėmė organizuoti LLA. Į LLA buvo verbuojami buvę burž. kariuomenės karininkai, policinių batalionų kariai, policijos tarnautojai ir kiti okupantų talkininkai. LLA vok. faš. okupacijos metais veikė tik tariamai nelegaliai; ji visą laiką buvo organizaciniu atžvilgiu stiprinama, jos nariai ginkluojami, mokomi partiz. kautynių taktikos. Hitlerininkų manymu, LLA turėjo atitraukti nuo pasipriešinimo okupantams judėjimo nepatenkintus okup. režimu žmones ir mobilizuoti juos kovai su Tarybų valdžia. Veverskis pasiskelbė ir LLA vadu. 1944 jis jau ėmė atvirai veikti drauge su hitlerine kar. žvalgyba. Tais pačiais metais Veverskis vadovavo 10 žmonių nužudymui Seredžiuje (Jurbarko rj.). 1944 pab. Veverskis buvo nukautas. 1944—45 hitlerinė kar. žvalgyba ginklavo LLA gaujas, spec. m-lose rengė joms kadrus ir siuntė į išvaduotą Tarybų Lietuvą šnipinėti, teroro ir diversijos aktų vykdyti, kovoti su Tarybų valdžia. Pokario metais LLA palaikė ryšius su JAV, Anglijos bei kitų imp. šalių žvalgybomis, rengė dirvą Amerikos ir Anglijos imperialistų intervencijai, kurios jėgomis norėjo atkurti Lietuvoje kapit. santvarką. LLA gaujos nužudė daug taryb. žmonių, terorizavo ir plėšė gyventojus. Jos buvo likviduotos, aktyviai dalyvaujant plačiosioms Tarybų Lietuvos liaudies masėms.

LIETUVOS LAISVĖS KOVOTOJŲ SĄJUNGA, LLKS, — nelegali buržuazinių nacionalistų, kraštutinių fašistų organizacija, įkurta 1942, hitlerininkams uždarius Lietuvių nacionalistų partiją. LLKS skelbė, kad ji, nelegaliai veikdama, kovosianti su okupantais. Tačiau praktiškai ji jiems padėjo: ragindama Lietuvos gyventojus nekelti ginklo prieš hitlerininkus, dalį žmonių atitraukė nuo pasipriešinimo judėjimo. 1944, kai Raudonoji Armija artėjo prie Lietuvos sienų ir buvo aišku, kad hitlerinė Vokietija žlugs, LLKS nariai drauge su kitais burž. nacionalistais nutarė užmegzti ryšius su JAV ir Anglijos imperialistais ir tuo reikalu pasiuntė A. Vokietaitį į Švediją. Hitlerininkai, sužinoję apie savo talkininkų ryšius su priešiškomis valstybėmis, suėmė kai kuriuos LLKS vadovus. Tačiau, ieškodama ryšių su anglų ir amerikiečių imperialistais, LLKS nenutraukė santykių ir su hitlerininkais, kuriems talkino iki hitlerinės Vokietijos žlugimo. LLKS vadovai I. Vylius-Vėlavičius, J. Jurkūnas, M. Naujokas ir kt., hitlerininkams traukiantis iš Lietuvos, suorganizavo ginkluotus burž. nacionalistų būrius, kuriems pavedė vykdyti teroro ir diversijos aktus, šnipinėti imperialistų naudai Tarybų Lietuvoje ir kitomis priemonėmis kenkti Tarybų valdžiai. LLKS kartu su hitlerininkais Vokietijoje parengti šnipai ir diversantai

buvo siunčiami į Lietuvos TSR ardomajam darbui. Jie nužudė tūkstančius taryb. aktyvistų, soc. santvarkos šalininkų, naujakurių, gavusių iš Tarybų valdžios žemės. Pabėgę iš Lietuvos, LLKS vadovai palaiko ryšius ir bendradarbiauja su reakcingais burž. polit. veikėjais užsienyje.

LIETUVÒS LÈNINO KOMUNÌSTINĖ JAUNÌMO SĄJUNGA, Lietuvos komjaunimas, LLKJS,— Visasąjunginės Lenino komunistinės jaunimo sąjungos (VLKJS) sudėtinė dalis, savaveiksmiška visuomeninė Lietuvos TSR jaunimo organizacija. Dirba, vadovaujama Komunistų partijos, yra jos rezervas, padeda partijai komunistiškai auklėti jaunimą, ugdyti visapusiškai išsivysčiusių žmonių kartą. Komjaunimo organizacinės struktūros principas yra dem. centralizmas, org-jos pagrindas — pirminė komjaunimo org-ja. Pirminės komjaunimo org-jos kuriamos pagal teritorinį-gamybinį principą. LLKJS org-jos ir jų k-tai dirba, vadovaujami ir kontroliuojami atitinkamų part. org-jų. Aukščiausias Lietuvos komjaunimo organas yra LLKJS suvažiavimas. Tarp suvažiavimų LLKJS darbui vadovauja LLKJS CK. LLKJS nariu gali būti kiekvienas 14—28 metų amžiaus vaikinas ir mergina, kurie pripažįsta VLKJS įstatus, yra aktyvūs komunizmo kūrėjai, dirba vienoje iš LLKJS organizacijų, vykdo komjaunimo nutarimus ir moka nario mokestį. Komjaunimas vadovauja Lenino pionierių org-jos veiklai.

Pirmosios komjaunimo kuopelės Lietuvoje susikūrė 1918 pab. iš rev. darbininkų ir valstiečių jaunimo, jaunimo org-jų narių, nutraukusių ryšius su oportunistais, ir komjaunuolių, grįžusių iš Tarybų Rusijos. Vilniaus komjaunimo org-ja buvo gausiausia (1918 pab.— 20—30 narių, 1919.III — apie 300) ir stipriausia, ji sudarė besikuriančios Lietuvos Komunistinės jaunimo sąjungos (LKJS) branduolį. 1919.I.29 Vilniuje buvo išrinktas LKJS Laikinasis Centro Biuras (CB), ir ši data laikoma Lietuvos komjaunimo įsikūrimo diena. LKJS laikinai vadovavosi CB parengtais ir Vilniuje 1919 išleistais „Lietuvos Komunistinės jaunuomenės sąjungos programa ir įstatais". 1919.II.10 Lietuvos ir Baltarusijos komjaunimo org-jos susijungė į vieną Lietuvos ir Baltarusijos Komunistinę jaunimo sąjungą (LBKJS), išrinko CK (sekretorius J. Greifenbergeris). 1918—19 Lietuvos komjaunimas padėjo LKP kurti ir stiprinti Tarybų valdžios organus, pertvarkyti ekonominį, politinį ir kultūrinį respublikos gyvenimą taryb. pagrindais. Komjaunuoliai kovojo su užsienio interventais ir vietos kontrrevoliucija. 1919. IV.19 Vilniaus K. Libknechto komjaunuolių kar. būrys (apie 100 kovotojų) pirmas pasipriešino įsiveržusiems į Vilnių pilsudskininkams ir su raudonarmiečiais 3 dienas atmušinėjo priešo atakas miesto gatvėse. Ukmergėje susiorganizavo R. Liuksemburg komjaunuolių kar. būrys (1919.IV — daugiau kaip 20 kovotojų). Kiti komjaunuoliai stojo į Raudonąją Armiją arba su part. ir taryb. aktyvu kaudamiesi pasitraukė į Tarybų Rusiją.

1919.III.2 Vilniuje išėjo LBKJS CK žurnalo „Fakel kommunizma" („Komunizmo fakelas") pirmasis numeris, 1919. III.11 pradėjo eiti LBKJS CK savaitraštis „Krasnaja molodiož" („Raudonasis jaunimas"), kurio Nr. 1 išleidimo data laikoma LLKJS CK laikr. „Komjaunimo tiesa" leidimo pradžia.

LBKJS veikė 1919—20. Oficialiai Lietuvos ir Baltarusijos komjaunimas pasidalijo į atskiras org-jas 1920.XI.5. Žymesnieji LBKJS veikėjai: A. Kazlauskaitė, B. Kazlauskaitė, A. Kronikas, M. Lickevičius, A. Matulaitytė, E. Rimšaitė, M. Saminskas, E. Tautkaitė, V. Treinys, N. Volovas ir kt.

Užsienio imperialistams ir vietos kontrrevoliucijai nuslopinus Tarybų valdžią Lietuvoje, LKJS veikla buvo pertvarkyta darbui pogrindžio sąlygomis. 1919 pab.—1920 pr. komjaunimo kuopelių buvo Kaune, Panevėžyje, Ukmergėje, Marijampolėje, Vilkaviškyje, Šakiuose, Naumiestyje (dab. Kudirkos Naumiestis), Rokiškyje ir kitur. 1920.III LKJS buvo priimta į Komunistinį Jaunimo Internacionalą (KJI). 1920.V.4 Kaune įvyko Lietuvos komjaunimo org-jų atstovų pasitarimas, kuriame buvo sudarytas LKJS Centro Biuras, dirbęs iki LKJS I suvažiavimo (1924). LKJS nariai buvo policijos persekiojami, suiminėjami ir kankinami. Dėl suėmimų nuolat keitėsi ir LKJS CB sudėtis. 1920—24 LKJS CB nariai buvo R. Čarnas, J. Greifenbergeris, A. Lifšicas, A. Stasiūnas, L. Šapira, E. Tautkaitė, J. Žagas ir kt. LKJS CB plenumai (I — 1920.XI.21—22, II — 1921.III.15, III — 1921.XII.3—5, visi Kaune) prilygo LKJS konferencijoms. Juose buvo nustatyti pagrindiniai kovos principai, darbo metodai ir formos, santykiai su kitomis jaunimo org-jomis, profs-gomis ir kt. LKJS darbui vadovavo LKP, kurios III suvažiavimas (1921) iškėlė LKJS uždavinį plėsti savo veiklą masėse, patraukti savo pusėn daugumą darbininkų ir valstiečių jaunimo. 1922. VIII.27 Kaune įvykusi LKJS I konferencija nustatė LKJS vaidmenį Lietuvos rev. judėjime, patvirtino LKJS CB III plenumo nutarimą dėl smulkiaburž. elementų pašalinimo iš komjaunimo. Tos konferencijos nutarimu Vilniaus kr. komjaunimo org-ja perduota Lenkijos Komunistinei jaunimo s-gai. 1923.XI įkurta LKJS Klaipėdos kr. org-ja, veikusi rajoninės org-jos teisėmis.

LKJS iniciatyva 1923 pabaigoje Užnemunėje ir Kaune buvo sukurti pirmieji proletarinės vaikų org-jos „Spartakas" būreliai, kurių pagrindu 1923.XII.20 įkurta Lietuvos *pionierių* org-ja. LKJS CB nustatė jos pagr. uždavinius, darbo formas ir metodus.

1924.X.17—18 Kaune įvyko LKJS I suvažiavimas. Dalyvavo 9 delegatai, atstovavę Kauno, Šiaulių, Klaipėdos, Panevėžio ir Marijampolės komjaunimo org-joms, ir LKP sekretorius K. Požela. Suvažiavimas apsvarstė LKJS programos, ekonominės darbininkų jaunimo kovos, darbo kaime, agit. veiklos klausimus. Jis nutarė visas LKJS kuopeles pertvarkyti gamybiniu pagrindu, nustatė LKJS santykius su LKP, padarė galą žalingoms LKJS atitrūkimo nuo LKP arba visiško susiliejimo su ja tendencijoms. Organizaciniu atžvilgiu LKJS tapo savarankiška s-ga, vadovaujama LKP. Suvažiavimas nutarė išplėsti komjaunimo veiklą ir legaliose buržuazinėse bei smulkiaburžuazinėse jaunimo org-jose, kuriose buvo darbininkų ir valstiečių jaunimo, greta politinės ir ideologinės kovos skirti daugiau dėmesio ir ekonominės kovos už darbininkų ir valstiečių jaunimo reikalus klausimams, sustiprinti LKJS darbą kaime ir moksleivių tarpe; paragino LKJS narius skleisti darbininkų ir valstiečių jaunimo tarpe marksizmo-leninizmo mokslą ir vadovauti jam savo veikloje. Suvažiavi-

Lietuvos Lenino komunistinė jaunimo sąjunga. Vilniaus komjaunuolių K. Libknechto karinis būrys (1919)

mas išrinko LKJS CK iš 5 narių (L. Bokogulskis, E. Vicas, J. Žagas ir kt.).

Krikščionių demokratų valdymo metais (1920—26) sustiprėjo klerikalinės buržuazijos reakcija, nuo kurios nukentėjo daugelis LKJS org-jų. Tačiau, komunistams padedant, jos buvo atkurtos ir sustiprintos, pradėjo geriau išnaudoti legalaus darbo galimybes, išplėtė savo veiklą kultūros ir sporto organizacijose, profs-gose, g-jose, kareivių tarpe. LKJS ragino sudaryti bendrą darbininkų frontą kovai su burž. reakcija. III seimo rinkimų kampanijos metu (1925—26) LKJS atsišaukimais, per savo spaudą ir gyvu žodžiu ragino žmones balsuoti už LKP suorganizuotus kairiųjų darbininkų ir valstiečių kandidatų sąrašus, kėlė aikštėn klerikalų savavaliavimą, demaskavo antiliaudinę buržuazinės valdžios politiką.

Valdant liaudininkams ir socialdemokratams (1926.VI—XII.17), LKJS t. p. veikė nelegaliai, nors turėjo platesnes legalaus darbo galimybes. Ji sustiprino veiklą profs-gose, sporto, kultūros org-jose, pažangesnėse d-jose ir smulkiaburžuazinėse jaunimo org-jose, įgijo daugiau įtakos joms. 1926 rudenį apie 85% komjaunuolių dirbo profs-gose, kūrė jose jaunimo sekcijas, kovojo su deš. socialdemokratų įtaka. LKJS įtakoje veikė legali jaunimo d-ja „Spindulys" (apie 300 narių), kai kurie „Žiežirbos" skyriai ir kt. Jų vardu LKJS 1926.IX.5 Tarptautinės darbininkų jaunimo dienos ir kitomis progomis organizavo gausius antimilitaristinius jaunimo mitingus, gegužines, susirinkimus, vakarus, kuriuose buvo raginama kovoti su fašizmu, reakc. buržuazija, JAV, Anglijos ir Lenkijos kar. avantiūromis, už Lietuvos suartėjimą su TSRS, už bendrą darbininkų frontą. Į šią polit. kampaniją LKJS įtraukė tūkstančius Lietuvos vaikinų ir merginų.

Po faš. perversmo (1926.XII.17) kartu su žymiais LKP veikėjais K. Požela, J. Greifenbergeriu, K. Giedriu 1926 XII.27 buvo nužudytas ir LKJS CK narys R. Čarnas. Daugelis komunistų ir komjaunuolių buvo uždaryti kalėjimuose ir konc. stovykloje. Tačiau LKJS ir toliau gyvavo. Komjaunimo darbą sustiprino 1927 pab. įvykusios LKJS Kauno ir Suvalkijos rajonų, Šakių, Ukmergės, Anykščių ir Utenos parajonių konferencijos. Naujus uždavinius komjaunimui iškėlė KJI Vykdomojo Komiteto (1927) ir LKP CK plenumo (1928.VI) nutarimai.

1928.IX.20—28 Maskvoje įvykusi II suvažiavimo teisėmis LKJS III konferencija, kurioje dalyvavo ir LKP vadovai V. Kapsukas ir Z. Angarietis, pasmerkė LKJS eilėse kilusius deš. nukrypimo reiškinius, mėginimus kovoti su LKP linija, atsiradusius dėl smulkiaburž. elementų įsigalėjimo kai kuriose LKJS org-jose, nutarė jungti darbo jaunimo kovą už geresnes ekonomines sąlygas su polit. kova prieš fašizmą, nuolat derinti nelegalų darbą su legaliu. Konferencija išrinko LKJS CK 4 narius — G. Glezerytę, J. Chazaną, V. Šimensą, K. Šimkų ir nutarė po konferencijos kooptuoti į CK dar 3 narius. Po konferencijos į LKJS priimta daugiau darbininkų jaunimo. 1929 iš 85 Kauno komjaunuolių 62 buvo darbininkai. LKJS org-jos užmezgė ryšius su didžiausių pramonės įmonių darbininkais ir tuo būdu įgijo galimybę sėkmingiau vadovauti antifašistinei jaunimo kovai.

1927—34 LKJS kūrė nelegalius komjaunimui prijaučiančio jaunimo, g-jų mokinių būrelius, kurių nariams aiškindavo marksizmo-leninizmo pagrindus, tarptautinio ir vidaus gyvenimo įvykius, palaipsniui įtraukdavo tų būrelių narius į rev. judėjimą. 1928 Kauno rj. tokių būrelių buvo apie 30, Panevėžio — 20, Šiaulių — 5, Vilkaviškio — 3. Ukmergės g-joje tokį darbą dirbo komjaunuoliai S. Gaurys, A. Guzevičius, J. Jurginis, R. Šarmaitis, A. Tamošauskas, P. Tryčius, Šiauliuose — A. Jasutis, K. Korsakas, V. Simonavičius, Suvalkijoje — J. Rugienis, P. Ulevičius ir kiti. 1928 pr. komjaunimo kuopelės veikė Biržų, Kauno „Aušros", Kelmės, Mažeikių, Panevėžio, Raseinių, Ukmergės ir kt. g-jose, Marijampolės, Panevėžio mkt. seminarijose. LKP ir LKJS iniciatyva Kauno un-te 1930 įkurta legali marksistinė studentų org-ja „Aurora" ir 1932 marksistinės pakraipos d-ja „Stedra".

KJI VI kongresas (1935) iškėlė uždavinį kovoti už antifaš. jaunimo fronto sudarymą. Ryšium su tuo buvo pakeista LKJS taktika, darbo formos ir metodai. Įvairiose jaunimo org-jose (pvz., Kauno sporto d-joje „Viltis" 1931) buvo kuriamos LKJS kuopelės, kurios siekė jas demokratizuoti. LKJS kūrė įv. sekcijas (dramos, dainų, šokių, žaidimų, meninio skaitymo ir kt.) ir per jas telkė jaunimą antifaš. kovai. 1937—39 Kaune sukurtos savarankiškos darbo jaunimo sporto org-jos: TSK (Tarnautojų sporto klubas), „Kalviečiai" (Metalistų sporto klubas), „Maistininkas" (Maisto pramonės darbininkų sporto klubas), „Žvaigždė" (Baldų apmušėjų sporto klubas) ir kt. Be oficialių v-bų, tokie klubai turėjo ir faktines v-bas, vadovaujamas komunistų ir komjaunuolių. Klubuose legaliai vykdavo darbininkų susirinkimai ir pogrindininkų susitikimai. LKJS turėjo įtakos Lietuvos Jaunimo s-gos, Lietuvos Darbo jaunimo s-gos ir kitų jaunimo org-jų eiliniams nariams, daugelį jų patraukė į savo pusę. 1939—40 LKJS kuopelės veikė visose Kauno g-jose (apie 150 narių). Komjaunuoliai aktyviai dirbo literatų būreliuose (Kaune — A. Bieliauskas, K. Marukas, E. Mieželaitis, V. Mozūriūnas ir kt.). Po KJI VI kongreso (1935) LKJS narių padaugėjo 2—2,5 karto, ir 1937—39 LKJS turėjo daugiau kaip 1000 narių.

LKJS padėjo Lietuvos Komunistų partijai organizuoti darbininkų streikus, politines darbo žmonių demonstracijas, mitingus prieš burž. diktatūrą, aktyviai dalyvavo juose. LKJS vadovavo 1929.II įvykusiam Kauno meno m-los moksleivių streikui ir Kauno un-to studentų protesto demonstracijai prieš faš. valdžios ketinimą panaikinti šių m-lų autonomiją, antimilitaristinei demonstracijai, įvykusiai 1933.IX.3 (Tarptautinę darbininkų jaunimo dieną), 1934 pavasarį įvykusiam Kauno Aukštesniosios technikos m-los mokinių streikui, 1934.V.1 Kauno un-to studentų mitingui ir demonstracijai ir kt. LKJS rėmė 1935 valstiečių streiką; komjaunuoliai stovėjo valstiečių piketuose, kovojo su valdžios pasiųstais baudžiamaisiais policininkų būriais, dirbo politinį aiškinamąjį darbą kaime. Kalėjimuose ir konc. stovyklose už rev. veiklą buvo kalinama daug LKJS narių, kurie su komunistais dalyvavo polit. kalinių bado streikuose, protesto domonstracijose, iškilmingai švęsdavo rev. šventes, mokėsi marksizmo-leninizmo, rengėsi tolesnei rev. kovai.

LKJS padėjo Lietuvos Komunistų partijai spausdinti nelegalią kom. lit-rą,

Lietuvos Lenino komunistinė jaunimo sąjunga. Komsorgų seminaras Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje netoli Jasnaja Polianos (1942)

gabenti ją iš užsienio į Lietuvą ir platinti. Be to, LKJS ir pati turėjo R. Čarno ir J. Greifenbergerio vardo pogr. spaustuves Kaune (1934—40), spausdino ir platino atsišaukimus, laikraščius, brošiūras. Komjaunuoliai pagamino daugybę raudonųjų vėliavų, iškeldavo jas viešose vietose per Gegužės Pirmosios, Spalio revoliucijos ir kt. rev. šventes ir polit. kampanijas. 1919—40 LKJS išleido daugiau kaip 200 atsišaukimų bendru kelių dešimčių tūkstančių egzempliorių tiražu, apie 80 period. leidinių. Pirmas LKJS CB ir Kauno k-to laikraštis liet. kalba buvo *„Jaunasis komunistas"* (pradėtas leisti 1920.VIII Kaune). Svarbiausi LKJS periodiniai leidiniai pogr. laikotarpiu — *„Darbininkų jaunimas"*, *„Darbininkų ir valstiečių jaunimas"*, *„Mūsų vėliava"*, *„Komjaunuolis"*, *„Naujokas"* ir kt.

LKJS narių skaičius (apytikris):

1919 — 400	1932 — 450
1921 — 550	1934 — 480
1924 — 320	1936 — 800
1926 — 400	1937 — 1130
1928 — 380	1939 — 1000

1926—40 LKJS CK sekretoriai buvo J. Žagas, P. Glovackas (1926), V. Šimensas (1927), A. Mickevičius (1927. IX—1928, 1933—34), K. Šimkus (1929—1930), M. Šumauskas (1931), A. Guzevičius (1931), I. Meskupas (1934—35), M. Bordonaitė (1936—40); vadovaujamame pogrindinės LKJS darbe pasižymėjo F. Bieliauskas, J. Burokevičius, R. Čarnas, K. Eljaševas, J. Grigalavičius, B. Grigas, B. Gurvičius, A. Maginskas, S. Naimavičius, B. Pranskus, P. Rotomskis, J. Rugienis, A. Stasiūnas, A. Šiaučiūnaitė, V. Šumauskaitė, J. Vicas ir kt.

LKJS, kaip KJI sekcija, siuntė delegatus į KJI kongresus. KJI II kongrese (1921) dalyvavo J. Greifenbergeris ir L. Šapira; III (1922) — L. Šapira ir A. Lifšicas; IV (1924) — Kanovskis, K. Sprindys, A. Stasiūnas; V (1928) — V. Šimensas, K. Šimkus — su sprendžiamuoju balsu, K. Sprindys — su patariamuoju balsu; VI (1935) — I. Meskupas.

LKJS buvo legalizuota 1940.VI.28, nuvertus faš. režimą. 1940.VII.4 Kaune pradėjo eiti LKJS CK laikr. „Komjaunimo tiesa", 1940.VIII — žrn. „Pionierius". 1940.X.18 VLKJS CK Biuro nutarimu LKJS priimta į VLKJS ir pavadinta Lietuvos Lenino Komunistine jaunimo sąjunga (LLKJS). 1940.VI—1941.V.1 Lietuvos komjaunimo padaugėjo nuo 1000 iki 13 000 narių; 1941.V veikė 1385 LLKJS org-jos, iš jų 686 kaimuose, 182 m-lose. LLKJS aktyviai dalyvavo Tarybų valdžios Lietuvoje atkūrimo ir socializmo statybos darbe. 1940—41 komjaunuoliai dirbo centriniuose valstybės valdymo organuose (374), buvo išrinkti liaudies teismų tarėjais (apie 300), dirbo nacionalizuojamų įmonių komisarais (apie 200), dalyvavo prekybos įmonių nacionalizavime (apie 800). Rinkimuose į TSRS AT (1941) daugiau kaip 5000 Lietuvos komjaunuolių dirbo agitatoriais, 350 — rinkiminių komisijų pirmininkais. Vykdant tarybinę žemės reformą, visose apskrityse ir valsčiuose buvo sudarytos komjaunimo brigados, kurios padėjo ž. ū. komisijoms, aiškino valstiečiams LKP ir Tarybų valdžios politiką, demaskavo burž. nacionalistų skleidžiamus priešiškus gandus. Tūkstančiai komjaunuolių padėjo mokyti rašto beraščius ir mažaraščius. LLKJS iniciatyva 1941 pr. buvo įsteigta 500 klubų-skaityklų; 1388 komjaunuoliai dirbo neetatiniais pionierių vadovais.

Prasidėjus D. Tėvynės karui, apie 2200 Lietuvos komjaunuolių pasitraukė į TSRS gilumą, stojo į Raudonąją Armiją, kai kurie dar 1941 pab. dalyvavo mūšiuose dėl Maskvos. 1943 pr. Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje buvo 1718 komjaunuolių. Iki karo pabaigos į komjaunimą įstojo apie 3000 divizijos karių. Divizijos komjaunuoliams B. Cindeliui, V. Fedotovui, V. Jacenevičiui, K. Šurui, G. Užpaliui, G. Terentjevui, V. Vilenskiui suteikti Tarybų Sąjungos Didvyrių vardai; šimtai divizijos komjaunuolių apdovanoti TSRS ordinais ir medaliais.

Komjaunuoliai, likę okupuotoje Lietuvoje, kūrė pogrindines komjaunimo org-jas, kovojo partizanų būriuose su

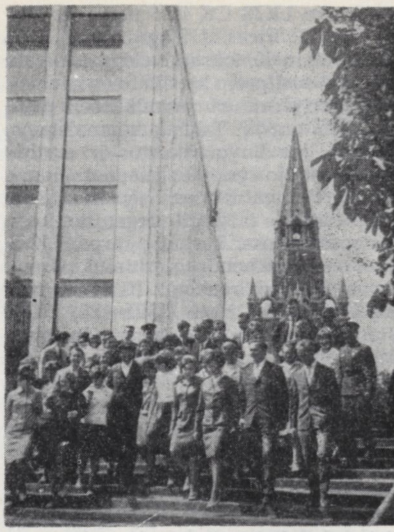

Lietuvos Lenino komunistinės jaunimo sąjungos delegatai VLKJS XV suvažiavime (1966) Maskvoje

hitlerininkais ir burž. nacionalistais, talkininkavusiais okupantams, organizavo sabotažą įmonėse, gelbėjo varomus šaudyti ar vežamus darbams žmones, telkė į partiz. kovą ir antifaš. judėjimą jaunimą, dirbo politinį aiškinamąjį darbą gyventojų tarpe, demaskuodami fašizmą, nacizmą ir burž. nacionalizmą. Šiam darbui organizuoti 1942 į Lietuvą buvo atsiųsti 92 komjaunuoliai, sudaryti pogrindiniai LLKJS Vilniaus, Kauno miestų ir apskričių, Trakų, Raseinių, Švenčionių, Utenos ir kt. apskričių k-tai. 1943 pr. prie LKP CK operatyvinės grupės sudaryta LLKJS CK operatyvinė grupė (vadovai — LLKJS CK sekretorius J. Macevičius, nariai A. Joselevičius, V. Vainutis). 1944.II.2 suorganizuoti LLKJS Šiaurės ir Pietų sričių pogr. k-tai (sekretoriai — J. Macevičius ir J. Olekas). 1944 okupuotoje Lietuvoje veikė 236 pirminės komjaunimo org-jos, 18 apskričių ir miestų k-tų. LLKJS Kauno miesto ir apskrities sekretoriumi dirbo P. Štaras, Vilniaus — S. Madeiskerytė. Partiz. judėjime dalyvavo apie 2000 komjaunuolių. 1943.XII LLKJS CK okupuotoje teritorijoje išleido vienkartinį leidinį *„Žalgirio ainis"*, 1943—44 LLKJS Kauno miesto k-tas leido nelegalų laikr. *„Komjaunuolis"*, 1944.V Zarasų komjaunuoliai pogrindininkai išleido laikr. *„Jaunasis partizanas"*. Daug komjaunuolių žuvo kovoje su hitlerininkais ir burž. nacionalistais. Už didvyrišką partiz. kovą komjaunuoliams J. Aleksoniui, H. Borisai, A. Čeponiui, M. Melnikaitei suteikti Tarybų Sąjungos Didvyrių vardai, daugelis apdovanoti TSRS ordinais ir medaliais.

Išvadavus Lietuvą, LLKJS aktyviai dalyvavo sugriauto liaudies ūkio atstatyme, kovoje su banditinėmis burž. nacionalistų gaujomis, socializmo statyboje. Visoje Lietuvoje komjaunuoliai organizavo masines darbo talkas fabrikams, g-loms, m-loms atstatyti. Apie 1000 komjaunuolių dirbo apskričių ir

LIETUVOS KOMUNISTINĖS JAUNUOMENĖS SĄJUNGOS PROGRAMA Ir ĮSTATAI

Vilniaus Komunistinės Lietuvos Jaunuomenės Sąjungos Komiteto Leidinys

VILNIUS 1919 m.

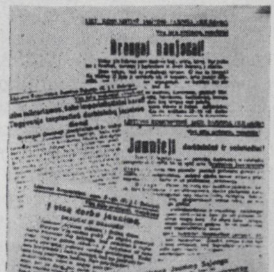

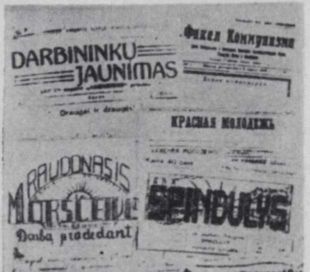

Lietuvos Lenino komunistinės jaunimo sąjungos programos ir įstatų I leid. (1919) viršelis, atsišaukimai (1919—40), period. spaudos pavyzdžiai (1919—40)

valsčių ž. ū. komisijose, įgyvendindami tarybinį žemės reformos įstatymą, organizavo valstiečių susirinkimus, padėjusius įtraukti kaimo darbo žmones į socializmo kūrimą. Vien 1944—45 apie 1600 komjaunuolių įstojo į liaudies gynėjų būrius ir kovojo su burž. nacionalistų gaujomis. TSRS AT rinkimų kampanijos metu (1946) beveik 2000 komjaunuolių dirbo rinkiminių komisijų nariais, apie 4000 — agitatoriais. LLKJS III (1946.V.15—18) ir IV (1948.VII.2—4) suvažiavimai apibendrino komjaunimo org-jų darbą liaudies ūkio atkūrimo laikotarpiu. 1949.I.25—26 neeilinis LLKJS V suvažiavimas svarstė ideologinio darbo jaunimo tarpe gerinimo ir komjaunuolių dalyvavimo respublikos ž. ū. kolektyvizavime klausimus. 1949 pab. kaimo vietovėse dirbo daugiau kaip 20 000 komjaunuolių, kurie aktyviai padėjo kurti kolūkius. Komjaunuoliai dalyvavo pirmųjų 26 kaimo elektrinių statyboje. 1950—51 daugiau kaip 1000 komjaunuolių dirbo kolūkių pirmininkais, brigadininkais, fermų vedėjais. 1945—50 LLKJS narių padaugėjo nuo 3800 iki 34 000, o 1950—51 laikotarpiu į komjaunimą įstojo apie 40 000 vaikinų ir merginų.

1953—66 sparčiai išauga LLKJS eilės (nuo 114 000 iki 247 000 narių), žymiai padidėjo jos vaidmuo, vystant Lietuvos pramonę, žemės ūkį ir kultūrą. Komjaunuoliai vieni pirmųjų įsijungė į judėjimą už kom. darbą ir gyvenimą; šiame judėjime jų dalyvauja dešimtys tūkstančių. 3898 komjaunuoliai 1965 išrinkti Lietuvos TSR vietinių tarybų deputatais; 3 komjaunuoliai 1963 išrinkti į Lietuvos TSR AT. LLKJS šefavo Kauno hidroelektrinės, Akmenės stat. medžiagų kombinato ir cemento g-los, dujotiekio Dašava—Vilnius, Lietuvos šiluminės elektrinės statybas, šefuoja Kėdainių chem. kombinatą, Jonavos azotinių trąšų, Kauno dirbtinio pluošto ir kitas didžiąsias Lietuvos g-las. Lietuvos komjaunimas padeda partijai auklėti jaunimą tarybinio patriotizmo, proletarinio internacionalizmo dvasia, formuoti materialistinę pasaulėžiūrą, organizuoja kultūrinį darbą jaunimo tarpe.

1951—66 įvyko 9 LLKJS suvažiavimai (VI — 1951.IV.17—19, VII — 1952. XII.17—18, VIII — 1954.I.14—15, IX — 1955.XII.15—16, X — 1958.II.20—21, XI — 1960.II.11—12, XII — 1962.I.25—26, XIII — 1963.XI.29—30, XIV — 1966. II.10—11). Juose buvo išanalizuoti tų metų LLKJS veiklos rezultatai, apibendrintas darbo patyrimas, iškelti trūkumai, nustatyti uždaviniai, išplaukę iš TSKP, LKP ir VLKJS CK nutarimų. Taryb. metais LLKJS CK pirmaisiais sekretoriais dirbo: F. Bieliauskas (1940—42 ir 1944. V—IX), J. Grigalavičius (1942—44.V), J. Macevičius (1944.IX—46), A. Raguotis (1946—52), J. Petkevičius (1953—59), A. Česnavičius (1960—66). Nuo 1966 LLKJS CK I sekretorius V. Morkūnas. LLKJS delegatai dalyvavo visuose pokario meto VLKJS suvažiavimuose.

1967.I.1 Lietuvoje buvo 6421 pirminės komjaunimo org-jos, kurioms priklausė 249 870 komjaunuolių; iš jų: darbininkų — 61 930, kolūkiečių — 17 107, tarnautojų — 49 121 (mokytojų — 7135, inžinierių — 4272, technikų — 5657, ž. ū. specialistų — 3730). 118 952 komjaunuolių mokėsi (aukštosiose mokyklose — 21 687, technikumuose — 25 277, kitose m-lose — 71 988). Dauguma LLKJS narių — 15—25 metų; 110 946 komjaunuoliai turi nepilną vidurinį, 79 560 vidurinį, 12 418 nebaigtą aukštąjį ir 10 027 aukštąjį išsilavinimą.

LLKJS CK laikraščiai — *„Komjaunimo tiesa"*, *„Lietuvos pionierius"*, žurnalai — *„Jaunimo gretos"*, *„Moksleivis"*, *„Genys"*, *„Nemunas"* (leidžiamas su Rašytojų s-ga).

Lit.: Revoliucinis judėjimas Lietuvoje, V., 1957; **P. Štaras**, Drąsiųjų širdys, V., 1958; **A. Gulbinskienė**, Kovingas partijos žodis, V., 1960; Hitlerinė okupacija Lietuvoje, V., 1961; Lietuvos komjaunimas, V., 1961; Visasąjunginės Lenino Komunistinės Jaunimo Sąjungos įstatai, V., 1962; Lietuvos Komunistų partijos atsišaukimai, t. 1—4, V., 1962—64; Lietuvos TSR istorija, t. 3, V., 1965; Dirbti ir gyventi komunistiškai, V., 1965.

Lietuvos Lenino komunistinės jaunimo sąjungos XV suvažiavimas Vilniuje (1968)

LIETUVŌS LÌAUDIES PAGÁLBOS SĄJUNGA — nepartinė organizacija buržuazinės valdžios represuotiems bei persekiojamiems revoliucionieriams ir antifašistams remti, jų šeimoms globoti, šiuo pavadinimu veikusi 1939—41. Iki 1939 vadinosi *Lietuvos Raudonąja pagalba*.

„LIETUVŌS LÒIDAS", „Lietuvos Lloydas", — draudimo akcinė bendrovė, įsteigta 1922 Kaune. Steigėjai — Lietuvos Komercijos banko ir Lietuvos Kredito banko pagr. akcininkų grupė, atstovaujama pramonės kapitalistų Soloveičikų, Tilmansų, L. Ožinskio, A. Vosyliaus ir kt. Draudė kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą nuo ugnies, transporto priemones ir krovinius nuo nelaimingų atsitikimų, o nuo 1937 ir gyvybę. Įvedus lito valiutą, 1922 pab. akc. kapitalas buvo 120 000 lt, 1925 padidintas iki 400 000 lt, 1931 iki 600 000 lt, 1937 iki 800 000 lt. Dalį akcijų turėjo užsienio kapitalistai. B-vė turėjo skyrių Klaipėdoje. Palaikė glaudžius ryšius su užsienio draudimo firmomis, kuriose dalį rizikų perdrausdavo. Vienintelė Lietuvoje draudimo b-vė, kuri perdrausdavo ir užsienio firmų rizikas. 1937 vykdė draudimo operacijas su 27 užsienio b-vėmis (Anglijos, Vokietijos, Prancūzijos, Švedijos ir kt.). Asmenims ir įstaigoms, įkeitusioms nekilnojamąjį turtą, teikdavo kelerių metų paskolas (pvz., 1936 išdavė 2 metams 20 000 lt paskolą jėzuitų ordino Lietuvos provincijai). 1940, nacionalizavus draudimo įstaigas, „L. L." aktyvus ir pasyvus perėmė Valstybės draudimo įstaiga.

„LIETUVŌS MATEMĀTIKOS RINKINỸS" — Lietuvos TSR MA ir Lietuvos aukštųjų mokyklų matematikos žurnalas. Jame skelbiami Lietuvos TSR ir kitų taryb. respublikų matematikų, palaikančių ryšius su Lietuvos matematikais, mokslo darbai iš tikimybių teorijos, skaičių teorijos, diferencialinių lygčių, funkcijų teorijos, diferencialinės geometrijos, topologijos, matematinės logikos, matematikos istorijos ir kitų matematikos sričių. Žurnalo kronikoje pateikiamos Lietuvos TSR Matematikų d-jos ir sąjunginių matematikų konferencijų, vykstančių Lietuvoje, ataskaitos ir pranešimų santraukos. Žurnale spausdinama Lietuvos TSR matematikų darbų bibliografija. Žurnalas pradėtas leisti 1961. Kasmet išeina 1 tomas iš 4 sąsiuvinių. Tomo apimtis 40 spaudos lankų. Žurnalą redaguoja redakcinė kolegija (atsakingasis red. P. Katilius). Leidžiamas rusų k. (prie visų straipsnių reziumė lietuvių, anglų, prancūzų arba vokiečių kalbomis).

LIETUVÕS MÈTRIKA — XIV—XVIII a. Lietuvos didžiųjų kunigaikščių kanceliarijos archyvas, susidedąs iš įvairių aktų, rašytų didžiojo kunigaikščio vardu. 1381 užėmęs Vilnių, Kęstutis rado pilyje archyvą, kuriame buvo slapta Jogailos ir kryžiuočių sutartis. Apie kunigaikščio kanceliarijos buvimą iki Krėvos unijos neliko duomenų. Tačiau žinoma, kad Vytautas, Švitrigaila jau turėjo didelę kanceliariją, kurioje valst. raštai rašyti lotynų, sen. baltarusių (vad. rusų), vokiečių, arabų kalbomis. Kazimierui Jogailaičiui valdant, jau buvo knygų, kuriose buvo registruojamos teikiamosios privilegijos. Knygos laikytos Trakų pilyje, valstybės iždininko žinioje. XVI a. pirmajame d-metyje L. M. perkelta į Vilniaus Žemutinę pilį. Be aktų knygų, L. M. archyve buvo laikomi atskiri dokumentų originalai. Iš aprašų matyti, kad kun-ščio kanceliarijos dokumentai, suskirstyti pagal vaivadijas, buvo laikomi maišuose, pažymėtuose raidėmis. Po 1569 Liublino seimo prijungus prie Lenkijos Palenkės, Volinės, Breslaujos ir Kijevo žemes, jų bylos iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) kanceliarijos buvo perkeltos į „Karūnos" kanceliariją Lenkijoje. Kanclerio L. Sapiegos įsakymu 1594 pradėta visas L. M. knygas perrašinėti. Tas darbas truko kelerius metus. Perrašytosios knygos buvo įrištos, padaryti jose esančių dokumentų katalogai (registrai). 1607 seimas nutarė senąsias L. M. knygas ir toliau palikti iždininko žinioje (pilyje), o naująsias, skirtas nuolatiniam naudojimui, perkelti iš Žemutinės pilies į lengviau prieinamas patalpas. Nežinia, ar tai greit buvo padaryta, tik žinoma, kad 1636.IV.21 LDK kancleris A. Radvila prašė kun-štį Vladislovą Vazą leidimo atgabenti perrašytąsias L. M. knygas į J. Kliučatos namus. Iš vėlesnių dokumentų matyti, kad L. M. knygos ten tikrai buvo sudėtos. Jono Kazimiero viešpatavimo metais per karus L. M. smarkiai nukentėjo. Dalis jos žuvo. Įsiveržę švedai L. M. išsivežė į Švediją. Pagal 1660 Olivos sutartį L. M. grąžinta Lietuvai, bet dalis jos pakeliui paskendo Baltijos jūroje. Dalį L. M. Nesvyžiuje saugojo Radvilos. Apie 1765 didelė L. M. dalis pervežta į Varšuvą, kur tuo metu atgabenta ir „Karūnos" metrika iš Krokuvos. Abi metrikos buvo sujungtos. Nuolatinė taryba, įsteigta Varšuvoje po pirmojo Žečpospolitos padalijimo valdžiai centralizuoti, 1777 pavedė savo nariui S. Kosakovskiui L. M. knygas, rašytas rusų raidėmis, perrašydinti lot. raidėmis. Perrašyta buvo 29 tomai. Netrukus L. M. knygas, karaliui leidus, ėmė tvarkyti lenkų istorikas A. Naruševičius. 1786 jo rūpesčiu visos jos iš naujo perrašytos ir sunumeruotos. Kai 1794 Rusijos kariuomenė paėmė Varšuvą, Rusijos pasiuntinys Žečpospolitoje N. Repninas įsakė pervežti L. M. į Gardiną. Repnino įsakymą įvykdęs, metrikos tvarkytojas Kačanovskis pranešė, kad Vilniuje, Kazimiero bažnyčioje, saugoma nemaža L. M. dokumentų. 1794.XI.21 caro įsakymu „Karūnos" ir Lietuvos metrikos buvo atgabentos į senato rūmus Peterburge. 1796 įsakyta metrikos užsienio reikalų dokumentus atiduoti Užsienio reikalų kolegijai, o vidaus reikalų dokumentus palikti senate. Tas darbas atliktas 1798. 1799 įsakyta perduoti Prūsijai tas metrikos bylas, kurios liečia jos paimtas Žečpospolitos žemes. Vykdant įsakymą, buvo išvežta į Prūsiją didelė „Karūnos" metrikos dalis ir kai kurios L. M. knygos. Prancūzijai nugalėjus Prūsiją, pagal Tilžės taikos sutartį (1807) Prūsijos vyriausybė grąžino Varšuvos kun-stei 1799 iš Peterburgo gautus metrikos fondus. Jie pateko į Varšuvos vyriausiąjį archyvą. 1836—37 Peterburge L. M. knygos (kartu su atvežtais iš Varšuvos L. M. dokumentais) buvo suinventorizuotos, surūšiuotos ir paskirstytos į 12 skyrių. Svarbiausios buvo I skyriaus knygos. Tai LDK vidaus ir iš dalies užsienio politikos dokumentai, privilegijos miestams, miesteliams (Magdeburgo teisės, turgų steigimo dokumentai), bajorų sąrašai, kuriuose nurodyta imamų į karą arklių skaičius, d-jų ir cechų steigimo raštai, įv. asmenų sutartys, testamentai, diplomatiniai aktai, sudaryti su užsienio valstybėmis ir Lenkijos karalyste. Šiame skyriuje, be to, buvo 2 knygos (Nr. 1 ir 2), kuriose aprašyti dokumentai, sudaryti tuoj po Lietuvos ir Lenkijos unijos ir saugoti L. M. archyve. Atrodo, kad jie aprašyti tokia tvarka, kokia buvo saugomi archyve — pagal maišų, kuriuose seniau laikyti dokumentai, numerius: I maišas — bendrieji Lietuvos reikalai, II maišas — Vilniaus vaivadijos dokumentai, III maišas — Trakų vaivadijos dokumentai ir t. t. Ankstyviausias aprašytas dokumentas 1380, vėlyviausias — 1570 metų. II skyriuje laikytos maršalkų teismų, karaliaus ir didžiojo kun-ščio drauge su Ponų taryba spręstų bylų, konfederacinių, apeliacinių teismų, Vilniaus pilies teismų knygos (daugiausia XVI, XVII, XVIII a.). III skyriaus fonduose buvo seimų ir konfederacijų nutarimų, raštų dėl valst. tarnybų, ordinų, dvarų gavimo. Minėtina šio skyriaus knyga su rejestru, sudarytu 1528.V.1. Rejestre smulkiai išskaičiuoti didikai, aukštieji valdžios pareigūnai, bajorai, nurodyta, kas iš jų ir kiek turi duoti arklių į karą. Rejestras leidžia nustatyti atskirų didikų turtingumą ir apytikrį Lietuvos gyventojų skaičių XVI a. pradžioje. Vienoje šio skyriaus knygų surašyti 1566 metų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavietai, nurodant jų ribas ir tarnautojus, ir 1568 metų vaivadijos, jų turtai, tarnautojai ir kt. Likusiuose skyriuose buvo liustracijų (valst. turto aprašymų), įv. aktų, nuosavybės dokumentų, planų, išrašų knygų, Nuolatinės tarybos ir penkių jos departamentų bylų, protokolų, seimų dienoraščių, įmaišyta ir „Karūnos" metrikos dokumentų.

XIX a. pabaigoje L. M. pervežta į Maskvą, kur tebėra ligi šiol (laikoma Centriniame valstybiniame senųjų aktų archyve).

L. M. fondais naudojosi daug mokslininkų: teisės istorikas F. Bungė, išleidęs „Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch" (1859), **N. Kostomarovas** ir kt., rinkę medžiagą leidiniui „Akti Južnoj i Zapadnoj Rossii" (1863—1892), A. Prochaska — leidiniui „Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lituaniae" (1882), S. Beršadskis — darbui „Litovskije jevrei ot Vitovta do Liublinskoi unii" (1388—1569 gg.), (1883), L. Liubavskis darbui „Oblastnoje delenije i mestnoje upravlenije Litovsko-russkogo gosudarstva" (1892), J. Volfas, I. Lapo, I. Leontovičius ir kiti. L. M. fondais plačiai naudojasi Lietuvos TSR MA Istorijos in-to bendradarbiai. In-tas padarė daug L. M. mikrofilmų, ypač tų knygų, kurios tiesiogiai liečia Lietuvą.

Lit.: **С. Птащицкий,** Описание книг и актов Литовской метрики, СПб, 1887; **Н. Бережков,** Литовская метрика как исторический источник, М., 1946; Lietuvos TSR istorija, t. 1, V., 1957.

„LIETUVÕS MIŠKŲ̃ ŪKIO MÓKSLINIO TYRÌMO INSTITŪ̀TO DARBAĨ" — tarybinis tęstinis mokslo darbų leidinys, einąs nuo 1956. Leidžia Miškų ūkio in-tas. Iki 1964 išėjo 8 t. (I t. — pavadinimu „Miškų ūkio išvystymo klausimai Tarybų Lietuvoje", II t. — „Smėlynų sutvirtinimo ir apmiškinimo klausimai", III—V t. — „Darbai"). Straipsniai spausdinami lietuvių ir rusų kalbomis.

„LIETUVÕS MOKYKLÀ" — klerikalinis mėnesinis pedagoginis žurnalas, ėjęs 1918—40 Kaune. Leido Lietuvių katalikų mokytojų s-ga.

LIETUVÕS MÓKYTOJŲ PROFÈSINĖ SĄJUNGA, LMPS, — liberalinė mokytojų organizacija, veikusi 1919—40. 1918. XII.28—1919.I.1 Vilniuje įvyko mkt. suvažiavimas, nutaręs įkurti mkt. profs-gą, bet nutarimas nebuvo įvykdytas. Burž. Lietuvoje pirmas pažangiųjų mokytojų suvažiavimas įvyko 1918.XI Marijampolėje. Jame buvo įkurta Suvalkijos mokytojų profs-ga, 1919—20 leidusi žrn. „Beraštis". 1919 kūrėsi mkt. profs-gos ir kt. apskrityse. 1919.XII.27—30 Kaune įvykusiame mkt. profs-gų suvažiavime buvo priimti LMPS įstatai ir išrinkta s-gos centro v-ba. S-goje susibūrė įvairių tautybių pažangieji mokytojai ir aukštųjų m-lų dėstytojai, kovojantys už laisvą nuo religinių prietarų, dem. pagrindais tvarkomą m-lą, už aukštą mokslo lygį, už geresnes mokytojų ped. darbo ir buities sąlygas. LMPS palaikė ryšius su kt. profs-gomis ir org-jomis, kovojančiomis su klerikalizmu ir polit. reakcija. Jos suvažiavimai vykdavo kasmet. 1921 ir 1924 LMPS suorganizavo Lietuvos mokytojų kongresus. Nuo 1920 leido žrn. „Mokykla ir gyvenimas". Prisidėjo prie Marijampolės real. g-jos išlaikymo. Kaune įsteigė suaugusiųjų g-ją (1921), Kėdainiuose — mkt. seminariją (1923). S-ga padėjo susikurti Lietuvos Švietimo V. Kudirkos d-jai, kuri organizavo suaugusiųjų kursus ir įkūrė V. Kudirkos liaudies un-tą. Dalyvavo Lietuvos Kultūros s-gos ir Kultūros fondo suaugusiesiems šviesti veikloje, kultūros kongresuose. Trūkstant m-loms vadovėlių bei mokymo medžiagos, 1920 Kaune įsteigė knygyną, 1922 perorganizuotą į LMPS narių kooperatyvą *„Spaudos fondas"*.

LMPS palaikė ryšius su kt. šalių mkt. org-jomis. 1922.VI.18—21 Rygoje įvyko pirmoji Pabaltijo mkt. profs-gų konferencija, kurioje dalyvavo LMPS atstovai. Vėliau Pabaltijo valstybėse paeiliui vyko konferencijos ir kongresai, kuriuose Lietuvos mokytojams atstovavo LMPS. LMPS priklausė Tarptautinei mkt. federacijai, siųsdavo atstovus į tarptautinius mkt. kongresus. Klerikalų valdymo laikotarpiu LMPS nariai buvo persekiojami: atleidinėjami iš darbo, kilnojami į nepatogias m-las ir t. t. Po faš. perversmo (1926) nemaža profs-gos narių buvo suimta, įkalinta Varnių konc. stovykloje. Tautininkų valdymo laikotarpiu LMPS veikla buvo slopinama. 1933 LMPS suskilo. Kair. sparno nariai nepritarė centro v-bos nuolaidžiavimui tautininkams. Į naują centro v-bą neišrinkus ilgamečio LMPS pirmininko B. Žygelio, dalis centro v-bos narių nesutiko perduoti reikalų naujai v-bai. Grupė narių (J. Ambraška, J. Geniušas, K. Klimavičius, A. Purėnas, V. Ruzgas, J. Žiugžda ir kt.) atsiskyrė ir įkūrė ped. d-ją „Naujoji mokykla", pradėjo leisti žrn. „Mokykla ir visuomenė", kurį palaikė ir mokytojai komunistai. 1936 cenzūrai uždarius žrn. „Mokykla ir visuomenė", Vidaus reikalų m-ja uždarė ir d-ją „Naujoji mokykla". Sufašistėjusiems aktyviems LMPS skaldytojams pasitraukus, d-jos „Naujoji mokykla" nariai grįžo į profsąjungą, kuri, valdžiai reikalaujant, persitvarkė: buvo pavadinta Lietuvos Mokytojų profesine d-ja. V-bos pirmininku išrinktas V. Ruzgas, pirmininkavęs iki 1940. Lietuvoje atkūrus Tarybų valdžią, susiorganizavo Švietimo ir meno darbuotojų profs-ga, toliau leidusi žrn. „Mokykla ir gyvenimas". LMPS suvaidino teigiamą vaidmenį liaudies švietimo srityje: reikalavo visuot. mokymo, kėlė naujas ped. problemas, gynė mokytojų teises. Buvę LMPS nariai ėjo vadovaujamas pareigas Švietimo liaudies komisariate, švietimo skyriuose, m-lose.

Lit.: **J. Žiugžda, J. Laužikas,** Kai kurie mokytojų organizacijų istorijos klausimai.—„Tarybinė mokykla", 1966, Nr. 5.

LIETUVÕS MÓTERŲ DAĨLININKIŲ DRAUGIJÀ — kultūrinė ir meninė organizacija, veikusi 1938—40 Kaune. D-jos tikslas — suburti Lietuvos dailininkes ir menotyrininkes, rūpintis jų profesiniais reikalais — rengti parodas, leisti leidinius, remti nares materialiai. Aiškios idėjinės krypties d-ja neturėjo. D-jai priklausė apie 50 narių. Pirmininkė — V. Šleivytė. D-jos susirinkimuose buvo skaitomos paskaitos, aptariami aktualūs kūrybinio darbo ir materialiniai klausimai (piešimo studijos įsteigimo, naudojimosi transportu lengvatų, kino bei teatro lankymo lengvatų ir kt.). 1940 d-ja surengė pirmąją savo narių dailės parodą ir M. Katiliūtės kūrinių parodą.

Lit.: Pirmosios Lietuvos moterų dailininkių draugijos dailės parodos katalogas, [K., 1940].

LIETUVÕS MÓTINOMS IR̃ VAIKÁMS GLOBÓTI ORGANIZÃCIJŲ SĄJUNGÀ — labdarybės organizacija, veikusi 1928—40. Koordinavo s-gai priklausančių labdaros d-jų veiklą, išlaikė daugiau kaip 20 sveikatos centrų, kurie rūpinosi vaikų (iki 6 metų) sveikata, gimdyvėmis ir nėščiomis moterimis. Kaune išlaikė motinos ir vaiko muziejų ir 2 ped. konsultacijos kabinetus, leido „Lietuvos motinoms ir vaikams apsaugoti konferencijos darbus" (2 t., 1931—1937). S-ga priklausė Pabaltijo vaikų ir motinų susivienijimui, kuris 1937—40 leido žrn. „Pro juventute Baltica" („Už Baltijos jaunimą").

„LIETUVÕS MUĨLAS", aliejaus ir muilo kombinatas Panevėžyje. *Ž. Muilas.*

„LIETUVÕS MŪ̃RININKAS" — profsąjunginis mėnesinis žurnalas, ėjęs 1933—1934 Kaune. Leido Kauno mūrininkų ir tinkorių darbininkų profs-ga. Redagavo K. Žuolys ir M. Morkūnas. Išėjo 2 numeriai.

„LIETUVÕS NAMŲ̃ SAVINIÑKŲ TRIBŪ̃NA" — buržuazinis savaitraštis, ėjęs 1935 Kaune. Leido ir redagavo V. Jasionis. Rašė miestų ir miestelių namų savininkų org-jų klausimais. Išėjo 8 nr.

„LIETUVÕS NAUJIẼNOS" — buržuazinis dienraštis, ėjęs 1935—36 Kaune.

„LIETUVÕS PARTIZÃNAS" — nelegalus „Žalgirio" partizanų junginio štabo laikraštis, ėjęs 1943.IX—1944.VI. Buvo leidžiamas Kazėnų (BTSR) miškuose, paskutinis numeris — prie Naročiaus ežero. Leido LKP CK Operatyvinė grupė, paskui LKP Šiaurės Lietuvos srities k-tas, redagavo M. Šumauskas. Išėjo 5 numeriai 2000 egz. tiražu.

„LIETUVÕS PÃSLAS" — buržuazinis laikraštis, ėjęs 1896.IV.4—1898.XII.31 Tilžėje vieną ir du kartus per savaitę. Leido A. Hofheincas, vėliau J. Šenkė, J. Reilenderis. Redagavo A. Kuršaitis. Vok. konservatorių partijos remiamas, kovojo su nacionaliniu liet. judėjimu. Išėjo 209 nr.

„LIETUVÕS PIONIẼRIUS" — tarybinis pionierių savaitraštis, einąs nuo 1946. VIII.1 Vilniuje. 1946—47 redaktorius A. Urbonavičius, 1948—49 — S. Bistrickas, 1949—53 — L. Mykolaitis, nuo 1953 — M. Marcalis. 1952—57 lygiagrečiai leistas tapatus savaitraštis lenkų kalba („Pioner Litwy"). Skirtas mokyklinio amžiaus vaikams. Rašo apie pionierių org-jų veiklą, auklėja moksleivius komunizmo idėjų dvasia. Populiariai pateikia mokslo ir technikos žinių, skiepija meilę gamtai. Spausdina vaikų kūrinėlius, piešinius, nuotraukas.

„LIETUVÕS PLIÃŽAS" — kurortinis žurnalas, ėjęs 1931—33 Kaune. Red. J. Beleckas.

„LIETUVÕS POLITÈCHNIKAS" — periodinis leidinys, ėjęs 1920.XII.10—1922. III.15 Kaune. Leido ir redagavo J. Jankauskas. Rašė technikos, pramonės, polit. ekonomijos ir žemės ūkio klausimais. Išėjo 4 nr.

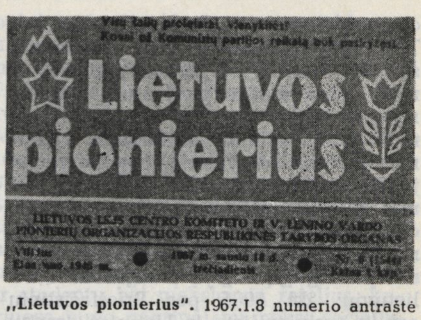

„Lietuvos pionierius". 1967.I.8 numerio antraštė

LIETUVÕS PSICHOTÈCHNIKOS IR̃ PROFESINĖS ORIENTÃCIJOS DRAUGIJÀ — mokslinė organizacija, veikusi 1931—40 Kaune. Įkurta Kauno un-to profesorių ir docentų J. Acaus-Acuko, J. Blažio, J. Čiurlio, V. Lazersono, J. Šimkaus, J. Vabalo-Gudaičio ir kt. iniciatyva. D-ja stengėsi padėti jaunimui išsirinkti tinkamą profesiją, ieškoti tobulesnių darbo metodų ir priemonių, tirti įv. faktorių įtaką darbo našumui. Prof. atrankos tyrimai buvo daromi Kauno un-to humanitarinių mokslų f-to eksperimentinės psichologijos laboratorijoje. 1939—40 veikė savarankiškas prof. patarimų kabinetas, kuriam vadovavo A. Gučas.

LIETUVÕS RAUDONÓJI PAGALBA, LRP, — masinė nepartinė organizacija buržuazinės valdžios represuotiems bei persekiojamiems revoliucionieriams ir antifašistams remti, jų šeimoms globoti, veikusi 1918.X—1941.VI. Org-ja įkurta LKP I suvažiavimo (1918.X.1—3) nutarimu ir pavadinta Raudonuoju kryžiumi. 1918.X.3—4 LKP CK posėdyje buvo sudaryta Raudonojo kryžiaus komisija iš 3 asmenų, jai vadovavo LKP CK Prezidiumo narys R. Pileris. Netrukus LKP rajoninių org-jų konferencijose buvo sukurtos Panevėžio (1918.X.13), Šiaulių (1918.XI.1) Raudonojo kryžiaus org-jos, ėmė veikti jų kuopelės. 1919 pavasarį Raudonasis kryžius veikė Vilniuje; Kaune jis buvo įsteigtas (vadinosi Politiniu raudonuoju kryžiumi) 1919.VII. 1922 visa Lietuvos Raudonojo kryžiaus org-ja pasivadino Lietuvos Raudonuoju kryžiumi baltojo teroro kankiniams gelbėti, nuo 1923.III.16 — Lietuvos Raudonosios pagalbos d-ja, o nuo 1924 Lietuvos Raudonąja pagalba; org-ja 1922.IX įėjo į Maskvoje įsikūrusią Tarptautinę org-ją revoliucijos kovotojams remti (MOPR'ą) kaip atskira jos sekcija. MOPR'o pirmojo Centro K-to, sudaryto 1923.III.2, narys buvo ir V. Kapsukas. 1925 pr. buvo sudarytas LRP CK, kuris tų metų vasarą suorganizavo vietinių org-jų darbo patikrinimą. Buvo išanalizuotas ir pertvarkytas Šiaulių, Panevėžio rajonų LRP org-jų darbas, Kėdainiuose, Utenoje, Rokiškyje, Raseiniuose, Kretingoje, Telšiuose, Ukmergėje, Šėtoje, Anykščiuose, Kupiškyje, Plungėje, Kuršėnuose ir kitur sukurti nauji LRP k-tai, įkurtos atskiros kuopelės. Buržuazijos val-

dymo laikotarpiu LRP veikė nelegaliai. Telkdama apie save įvairių visuomenės sluoksnių atstovus, per savo narius ji rinko lėšas, maisto produktus, avalynę, rūbus ir kt. daiktus, kuriais sistemingai rėmė polit. kalinius antifašistus kalėjimuose, konc. stovyklose, šelpė be globėjų likusias jų bei polit. emigrantų šeimas. Org-jos lėšas sudarė nario mokesčiai, MOPR'o subsidijos ir aukos, gaunamos iš Lietuvos visuomenės ir užsienio pažangiųjų org-jų (daugiausia JAV lietuvių; iki 1935 per Priešfašistinių org-jų susivienijimą ir Lietuvos draugų k-tą). LRP veiklai vadovavo LKP. Iki faš. perversmo (1926.XII.17) LRP nebuvo masinė org-ja, joje daugiausia dirbo komunistai. Norint įtraukti į polit. kalinių šelpimo darbą platesnius visuom. sluoksnius, komunistų iniciatyva Kaune buvo įkurta legali **Kaliniams šelpti d-ja** (veikė 1925—26). LKP IV konferencija (1927.IX.10—X.1) nutarė LRP paversti masine antifaš. org-ja. Po to imta plačiau kurti nepartinius LRP būrelius. LRP masiškumo ir organizacinius klausimus svarstė LKP CK plenumai 1928, 1929 ir 1932. LRP palaikė nuolatinius ryšius su MOPR'u. Pasauliniame MOPR'o kongrese Maskvoje 1924 LRP atstovavo Ch. Kaplanas ir B. Pušinis, kuris kongreso buvo išrinktas MOPR'o Revizijos komisijos nariu, II Tarptautinėje MOPR'o konferencijoje (1927) Maskvoje LRP atstovavo A. Lifšicas. Pasauliniame MOPR'o kongrese Maskvoje 1932 kaip LRP delegatė dalyvavo F. Zaraitė, kuri buvo išrinkta MOPR'o Vykd. K-to Prezidiumo nare. 1935 MOPR'o Vykd. K-to plenume LRP atstovavo I. Meskupas. Įv. laikotarpiais per MOPR'o Vykd. K-tą ir betarpiškai LRP palaikė ryšius t. p. su MOPR'o sekcijomis Vokietijoje, Prancūzijoje, JAV, keitėsi su jomis darbo patyrimu, gaudavo iš jų materialinės paramos. Ypač didelę pagalbą Lietuvos polit. emigrantams po faš. perversmo teikė Vokietijos Raudonoji pagalba Karaliaučiuje, Berlyne ir kitur. Atskiros TSRS MOPR'o org-jos (Viatkos, Smolensko ir kt.) šefavo Kauno, Šiaulių, Panevėžio ir kitų Lietuvos kalėjimų revoliucinius polit. kalinius. Stiprėjant faš. reakcijai, smarkėjant klasių kovai, polit. kalinių Lietuvoje daugėjo (1933 pab. jų buvo apie 320). Kartu didėjo ir LRP darbo apimtis. 1933 LRP CK buvo sudarytas iš 5 asmenų. LKP, iškėlusi uždavinį sudaryti antifaš. liaudies frontą, 1934.V.20 ir kt. nutarimais rekomendavo LRP pakeisti senas organizacines formas ir imti veikti metodais, labiau atitinkančiais naujas polit. sąlygas, t. y. atsisakyti iki tol praktikuoto part. darbo metodų kopijavimo (polit. lavinimosi, jaunimo būrelių, vaikų org-jų kūrimo ir pan.), pertvarkyti siauras uždaras kuopeles į platesnius būrelius, įtraukti į juos ne tik aktyvius revoliucionierius, bet ir kitus darbo žmones, įvairių visuomenės sluoksnių atstovus, nepriklausomai nuo jų politinių ir religinių įsitikinimų, sutinkančius remti burž. reakcijos aukas. Vadovaudamasi šiais LKP nutarimais, LRP kreipėsi į Lietuvos Valstiečių liaudininkų s-gą, LSDP, Sionistų socialistų partiją, įv. labdaringas, krikščioniškas ir kt. visuomenines org-jas, kviesdama jų narius bendromis pastangomis teikti pagalbą visiems persekiojąmiems antifašistams. Buvo pradėti kurti burž. reakcijos aukų rėmėjų būreliai, pavadinti Vaidilos Ainio, Gorkio, Kirovo, Dolores, Aušros ir kt. vardais. Dėl to LRP narių nuo 1934 iki LRP org-jų I konferencijos (1935.VII Kaune) padaugėjo nuo 1000 iki 2500. Šioje konferencijoje buvo išrinktas LRP CK iš 11 asmenų, sudaryta 12 LRP rajoninių k-tų: Alytaus, Biržų, Jonavos, Kauno, Klaipėdos, Mažeikių, Marijampolės, Panevėžio, Plungės, Rokiškio, Šiaulių ir Vilkaviškio (1938 pr., pasikeitus LKP organizacinei struktūrai, LRP rajoniniai k-tai buvo pakeisti apskričių k-tais). Valstiečių streiko metu (1935—36) LRP teikė paramą suimtųjų valstiečių šeimoms, organizavo darbo talkas suimtųjų valstiečių ūkiuose, kūrė protesto ir pagalbos k-tus streikuojantiems valstiečiams remti, nemokamai med. pagalbai teikti. Pasikeitus LRP darbo pobūdžiui ir apimčiai, kilo reikalas pakeisti ir org-jos pavadinimą. 1939 vasarą LRP II konferencija, apibendrindama nuo 1937 vykstančią diskusiją org-jos pavadinimo pakeitimo klausimu, nutarė LRP pavadinti **Lietuvos Liaudies pagalbos sąjunga** (LLPS) su vadovaujančiu organu — Centro V-ba. LLPS I suvažiavimas, įvykęs Kaune 1939.XII.31 ir atstovavęs 6000 jos narių, patvirtino II konferencijos priimtus LLPS įstatus, išrinko Centro V-bą. Nuvertus burž. valdžią, LLPS tapo masine visuom. org-ja. 1941 pr. veikė 17 LLPS apskričių k-tų; jai priklausė apie 60 000 narių. 1941.V.25 Kaune įvykęs LLPS Centro V-bos plenumas nutarė prašyti TSRS MOPR'o sekciją priimti LLPS į savo sudėtį. Prasidėjęs D. Tėvynės karas s-gos veiklą nutraukė.

Per visą savo neleg. veiklos laikotarpį LRP aktyviai dalyvavo liaudies rev. kovoje. Organizuodama įv. polit. kampanijas (Ispanijos antifašistų rėmimo, protesto prieš fašizmą Austrijoje ir Prancūzijoje, polit. kalinių amnestijos, keturių sušaudytų komunistų sukakčių minėjimo ir daugelį kitų) prieš buržuazijos terorą Lietuvoje ir užsienyje, siųsdama savo narius į darbo žmonių mitingus ir demonstracijas, LRP padėjo Lietuvos Komunistų partijai dirbti liaudies telkimo ir auklėjimo rev. dvasia darbą. Per savo spaudą ir agitatorius LRP skleidė proletarinio internacionalizmo, kovos už taiką, demokratiją ir socializmą idėjas. Sistemingai teikdama pagalbą kalinamiems komunistams ir nepartiniams rev. kovos dalyviams, LRP padėjo Lietuvos Komunistų partijai išsaugoti savo kadrus, sutelkti liaudies jėgas soc. revoliucijos pergalei Lietuvoje 1940. Taryb. metais ji padėjo Komunistų partijai mobilizuoti piliečius socializmo kūrimui Lietuvoje, auklėti juos taryb. patriotizmo, viso pasaulio darbo žmonių tarpt. solidarumo dvasia.

1927.VII—1937.I LRP CK leido laikr. „Raudonoji pagalba", 1937.I—1941.V — „Į pagalbą". Be šio pagr. laikraščio, LRP leido: 1925.X—1929.IV — „Roite hilf" („Raudonoji pagalba"), 1925 — „Lietuva — kalėjimas" (leistas Smolenske; išėjo 2 nr.). Laikraštėlius ir vienkartinius leidinius leido ir kai kurios vietinės LRP org-jos: Kauno — „Raudonosios pagalbos darbą" (1933), „Cu hilf" („Į pagalbą", 1937—38), „Kauno Raudonosios pagalbos raikomo biuletenį" (1934), „Lietuvos Raudonosios pagalbos biuletenį" (1935), „Į liaudies pagalbą" (1940), «LLPS Kauno aps. „Plieno" organizacijos biuletenį» (1940); Panevėžio — „Raudonąją pagalbą" (1929); Vilkaviškio — „Pagalbos balsą" (1934); Kybartų — „Laisvę" (1934); Klaipėdos — „Remkime politinius darbininkų kalinius" (liet. ir vok. kalbomis, 1924), „Raudonąją pagalbą" (1925); Jonavos — „Kruvinąjį Smetoną" (vienkartinis, 1934) ir kt. Be to, spec. skyrelis org-jos veiklai nušviesti 1929.IX buvo įvestas ir LKP CK žurnale „Balsas". Per savo veiklos laikotarpį LRP išleido daugiau kaip 200 pavadinimų atsišaukimų, plakatų ir lapelių; įv. kampanijų metu, renkant aukas, buvo leidžiama ir platinama įvairios burž. teroro aukų fotografijos, ženkleliai. Pranešimai apie surinktas aukas ir aukotojus buvo skelbiami LRP leidiniuose. LRP CK (vėliau LLPS Centro V-bos) sekretoriais įv. metu buvo R. Pileris, E. Tautkaitė, K. Požela, I. Šmerkovičius, K. Giedrys, A. Plakchinas, F. Zaraitė, E. Vinikaitė, B. Fridmanas, D. Berzakaitė, C. Maginskienė ir kt. LRP veikloje aktyviai dalyvavo daug žymių liet. rašytojų, dailininkų, mokytojų, gydytojų ir kt. inteligentijos atstovų.

Lit.: **S. Atamukas,** LKP kova prieš fašizmą, už Tarybų valdžią Lietuvoje 1935—1940 metais, V., 1958 [p. 177—178]; LKP istorijos klausimai, t. 4, V., 1964 [p. 27—35].

„LIETUVŌS RAUDONŌSIOS PAGĀLBOS BIULETĖNIS" — komunistinis hektografuotas periodinis leidinys, ėjęs 1935 Kaune. Išėjo 3 nr. Leido Lietuvos Raudonosios pagalbos (LRP) organizacijos CK. Leidinyje buvo skelbiamos daugiausia LRP org-jos finansinės ataskaitos, rašoma apie sunkias polit. kalinių gyvenimo sąlygas.

LIETUVŌS REIKALŨ KOMISARIĀTAS — RTFSR Tautybių reikalų liaudies komisariato sudėtyje 1917.XII.8 sudarytas komisariatas Rusijoje gyvenančių, daugiausia I pasaul. karo pradžioje evakuotų lietuvių reikalams. Lietuvos reikalų komisaras buvo V. Kapsukas, jo pavaduotojas — Z. Angarietis. L. r. k. artimai bendradarbiavo su RKP(b) Lietuvių sekcijų Centro Biuru. Vadovaujamąjį L. r. k. branduolį sudarė lietuviai bolševikai. L. r. k. leido Voroneže liet. knygas, brošiūras, atsišaukimus, organizavo liet. jaunimo švietimą, steigė m-las įvairiuose Rusijos miestuose, rūpinosi karo pabėgėlių lietuvių grąžinimu į Lietuvą. L. r. k. kovojo su liet. burž. nacionalistais ir klerikalais, išvysčiu-

siais kontrrev. veiklą Voroneže ir kituose lietuvių pabėgėlių centruose ir lietuvių kareivių tarpe, demaskavo jų veikėjus, grobstančius karo pabėgėliams skirtas lėšas. L. r. k. savanoriškai telkė buvusius Rusijoje lietuvius kareivius į Raudonąją Armiją kovai su kontrrevoliucija, įkūrė Vilniaus šaulių pulką, perėmė išvežtų iš Lietuvos įmonių, įstaigų turtą, kultūrines vertybes. L. r. k. veikla revoliucionizavo Tarybų Rusijoje gyvenusius darbo žmones lietuvius. Jis parengė nemažai kadrų, vadovavusių rev. judėjimui Lietuvoje arba aktyviai dalyvavusių jame. Įsikūrus Lietuvoje Tarybų valdžiai, L. r. k. pertvarkytas į Tarybų Lietuvos vyriausybės atstovybę prie RTFSR vyriausybės. Nuslopinus Tarybų valdžią Lietuvoje, L. r. k. buvo atkurtas (nuo 1919.X Lietuvos ir Baltarusijos reikalų komisariatas, nuo 1920.IX Tautybių reikalų liaudies komisariato liet. poskyris). Likviduotas, panaikinus 1922 pabaigoje Tautybių reikalų liaudies komisariatą.

Lit.: Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 3, V., 1958; **J. Aničas, S. Noreikienė**, Lietuvos reikalų komisariato veikla 1917—1918 metais, V., 1959; Lietuvos TSR istorija, t. 3, V., 1965.

„LIETUVOS REIKALŲ KOMISARIATO ŽINIOS" — komunistinis neperiodinis žurnalas, ėjęs 1918.VII.2—1918.VIII.15 Voroneže. Leido Lietuvos reikalų komisariatas prie RTFSR Tautybių reikalų liaudies komisariato. Išėjo 5 nr. Spausdintas Voroneže. Red. V. Kapsukas. Bendradarbiavo Z. Angarietis, D. Budinas, K. Giedrys, J. Opanskis, J. Stašelis. Spausdino RTFSR Tautybių reikalų liaudies komisariato kolegijos ir Lietuvos reikalų komisariato nutarimus, teikė medžiagos apie komisariato veiklą, gvildeno karo pabėgėlių gyvenimo, jų grąžinimo į Lietuvą klausimus, skelbė caro valdžios archyvų medžiagą apie rev. judėjimą Lietuvoje.

LIETUVOS RESPUBLIKA — buržuazinė valstybė, gyvavusi 1919—40. Jos teritorija apėmė didžiąją Lietuvos dalį (1919—23 ir 1939—40 į ją neįėjo Klaipėdos kraštas, 1920—39 — Vilniaus kraštas). Buržuazinės Lietuvos valstybės įkūrimas buvo paskelbtas Lietuvos Tarybos 1917.XII.11 pareiškimu, kalbančiu apie „nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimą" ir jos „amžinus, tvirtus sąjunginius ryšius su Vokietija", ir 1918. II.16 aktu, jau nebemininčiu ryšių su Vokietija. Faktiškai toji valstybė pradėjo egzistuoti 1919, užsienio interventams ir vietinei kontrrevoliucijai nuslopinus Lietuvoje Tarybų valdžią. Buržuazinė Lietuvos valstybė buvo pradėta vadinti Lietuvos Respublika 1920.V.15, Steigiamajam seimui priėmus nutarimą dėl valstybės formos. Faktiškieji šeimininkai Lietuvos Respublikoje buvo kapitalistai, buožės, iš dalies ir dvarininkai; didelę įtaką turėjo užsienio kapitalas. Iki 1926 tos valstybės santvarka buvo buržuazinė demokratinė. Stiprėjant rev. judėjimui, buržuazija 1926 perversmu įvedė atvirą faš. diktatūrą, buržuazinę demokratinę santvarką pakeitė autoritariniu režimu, bet valstybę ir toliau vadino respublika. 1940 Lietuvos darbo žmonės, Komunistų partijos vadovaujami, Raudonosios Armijos daliniams izoliavus buržuaziją nuo hitlerininkų ir kitų užsienio imperialistų pagalbos, rev. veiksmais nuvertė Lietuvoje faš. diktatūrą ir atkūrė Tarybų valdžią. Liaudies Seimas 1940.VII.21 deklaracija dėl valstybės santvarkos paskelbė Lietuvą socialistine tarybų respublika. Ž. *Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika: Istorija; Konstitucija.*

„LIETUVOS RINKA" — buržuazinis prekybos ir pramonės žurnalas, ėjęs 1928—1931 Kaune lietuvių ir vokiečių („Die litauische Markt") kalbomis.

„LIETUVOS RYTAI" — liberalinis laikraštis, ėjęs 1923—24 Vilniuje. Iš pradžių leistas kasdien, paskui — triskart per savaitę. Red. P. Karazija. Lenkijos okup. valdžios daug kartų konfiskuotas ir pagaliau uždarytas.

„LIETUVOS SESUO" — neperiodinis medicinos seserų laikraštis, ėjęs 1930—1931 Kaune.

LIETUVOS SOCIALDEMOKRATŲ PARTIJA, LSDP,— politinė partija, veikusi Lietuvoje 1896—1919 pradžioje ir 1919 pabaigoje—1936. Kilo iš **Lietuvių socialdemokratų grupės**, susidariusios Vilniuje 1893, galutinai susiformavo 1896. V.1 Vilniuje savo I suvažiavime. Suvažiavimas, kuriame dalyvavo 11 s-d. atstovų (jų tarpe A. Domaševičius, F. Dzeržinskis, R. Maleckis, S. Matulaitis, A. Moravskis, P. Suknelevičius) ir 2 varpininkai (J. Bagdonas, K. Grinius), priėmė pirmąją partijos programą, parengtą A. Domaševičiaus ir A. Moravskio. Toje programoje buvo ignoruojamas daugianacionalinio Rusijos imperijos proletariato vieningos polit. kovos reikalingumas ir buvo iškeltas artimiausias polit. uždavinys — sukurti federacijos pagrindais nepriklausomą dem. respubliką, susidedančią iš Lietuvos, Lenkijos ir kitų nuo Rusijos atsiskirsiančių kaimyninių šalių. Šią programos tezę suvažiavime kritikavo rev. socialdemokratai (F. Dzeržinskis ir kt.), kurie kėlė uždavinį bendromis visų daugiatautės Rusijos imperijos rev. jėgų pastangomis nuversti caro patvaldystę ir sukurti dem. respubliką. Suvažiavimo dauguma šios rev. socialdemokratų pozicijos neparėmė.

Internacionalistiniai LSDP elementai, po I suvažiavimo organizaciniu atžvilgiu dar nesudarę atskiros grupės, iš pat pradžių kovojo prieš nacionalizmą, kritikavo separatistinius LSDP programos teiginius. Jie vyravo LSDP Vilniaus org-joje, kuri buvo svarbiausia visos partijos vietinė org-ja. Rev. socialdemokratai skiepijo darbininkams proletarinį internacionalizmą ir klasinį solidarumą. Taigi, nuo pat LSDP įkūrimo joje ėmė reikštis dvi kryptys: revoliucinė proletarinė, kurios idėjinį šaltinį sudarė marksizmas, ir reformistinė oportunistinė, išsivysčiusi smulkiaburžuazinės nacionalistinės ideologijos pagrindu. Stiprėjant darbininkų judėjimui ir jų klasinei kovai, stiprėjo ir rev. socialdemokratų kova dėl proletarinio internacionalizmo idėjų įtvirtinimo LSDP. Kai, F. Dzeržinskio, V. Perazičiaus ir kitų rev. socialdemokratų paveikta, LSDP Vilniaus org-ja perėjo į opoziciją partijos vadovybei, 1897.II.6 Vilniuje buvo sušauktas LSDP II suvažiavimas. Jis pašalino iš LSDP programos separatistinius teiginius rusų darbininkų klasės ir rusų socialdemokratijos atžvilgiu. LSDP Vilniuje organizavo nelegalius darbininkų ir studentų bei moksleivių ratelius, kuriuose buvo nagrinėjami moksl. socializmo klausimai. Buvo leidžiami atsišaukimai ir neperiodiniai laikr. *„Lietuvos darbininkas"* ir *„Robotnik litewski"* (1896—1899), *„Echo życia robotniczego"* (1897—1898). LSDP vadovavo darbininkų streikams, organizavo Gegužės Pirmosios minėjimus. 1897 pr. F. Dzeržinskis, nusiųstas agitaciniam ir organizaciniam darbui į Kauną, pradėjo kurti darbininkų ratelius ir telkti socialdemokratus į LSDP org-ją, išleido atsišaukimą, laikr. *„Kowieński robotnik"*. F. Dzeržinskio, V. Balcevičiaus ir daugelio kitų aktyvių socialdemokratų suėmimas (1897) susilpnino rev. kryptį partijoje (LSDP neįstojo į 1898 įkurtą RSDDP). 1899 buvo suimti A. Domaševičius, J. Janulevičius ir daugelis kitų veiklių LSDP narių. Dalis LSDP internacionalistinių veikėjų, grupė Vilniaus bei Kauno darbininkų pasitraukė iš LSDP ir 1900 perėjo į tuomet besikuriančią *Lenkijos Karalystės ir Lietuvos socialdemokratiją.*

XX a. pradžioje A. Moravskis pasitraukė iš s-d. judėjimo. LSDP įsitvirtino naujai atėję į jos vadovybę oportunistai (A. Janulaitis, S. Kairys ir kt.). Per LSDP žurnalą *„Darbininkų balsas"* (1901—06) jie skleidė smulkiaburž. nacionalizmą, V suvažiavime (1902 pr.) paskelbė vėl galiojančiomis LSDP II suvažiavimo iš programos pašalintas separatistines tezes, bendradarbiavo su nacionaline liberaline inteligentija. Nacionalizmo ir oportunizmo ideologijos atrama partijoje buvo smulkiaburž. elementai jos miestelių ir ypač kaimo org-jose. LSDP 1903 konferencijos nutarimuose atsispindėjo kylančio šalyje rev. judėjimo poveikis, tačiau bendra partijos veiklos kryptis nepasikeitė. Kylant rev. judėjimui, partijoje, ypač jai priklausančio jaunimo tarpe, reiškėsi nepasitenkinimas įsigalėjusiu oportunizmu. Nepatenkintas juo, 1904 iš LSDP išstojo V. Kapsukas ir su kitais įkūrė socialdemokratinę *„Draugo"* org-ją (1905 vasarą ji pasivadino Lietuvių socialdemokratų darbininkų partija). Oportunizmą kritikavo ir 1904 LSDP sušauktas jaunimo suvažiavimas, kuriame buvo įkurta LSDP jaunimo org-ja (ji atskirai nuo partijos neveikė).

1905 pr. LSDP vadovai laikėsi menševikinių pažiūrų į Rusijoje kilusią burž. dem. revoliuciją, vykdė separatistinę politiką, laikėsi oportunistinės taktikos liaudies ginkluoto sukilimo klausimu.

Tačiau, revoliucijai plečiantis, stiprėjo ir LSDP rev. elementai. 1905 vasaros pab. paskelbtame „Lietuvos socialdemokratų partijos manifeste" jau buvo iškeltas ginkluoto sukilimo šūkis. Nors ir ribotas keliamais socialiniais klausimais, manifestas ragino mases į rev. kovą. 1905 rudenį su LSDP susivienijo V. Kapsuko vadovaujama Lietuvių socialdemokratų darbininkų partija. LSDP sušauktas Vilniuje (1905.XII.6) revoliucinių ž. ū. darbininkų ir valstiečių atstovų, atvykusių į Lietuvių suvažiavimą Vilniuje, pasitarimas (pirmininkavo V. Kapsukas) ragino ginkluotis ir kurti rev. k-tus, šalinti valsčiuose caro valdžios įstaigas ir kurti liaudies valdžios organus. Svarbiausios LSDP miestų ir kaimų organizacijos dalyvavo lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjime, 1905.X—XII rengė streikus, mitingus, demonstracijas. Revoliucijos metu LSDP org-jose pagausėjo rev. darbininkų, iš kaimo org-jų ėmė trauktis buožiniai elementai. Maskvos ginkluoto sukilimo veikiami, rev. socialdemokratai stiprėjo. Kartu suaktyvėjo idėjinė partijos vidaus kova tarp internacionalistinių ir nacionalistinių elementų, pasireiškusi kaip kova tarp *autonomistų* (aktyviausi — Z. Angarietis, P. Eidukevičius, J. Janulevičius, J. Netupskaitė, V. Požela ir kt.) ir *federalistų*. 1906 pab. nuo federalizmo atsisakė įžymus 1905—07 rev. veikėjas V. Kapsukas. LSDP konferencijoje (1906.IX) internacionalistinė partijos dalis (autonomistai) paskelbė savo polit. platformą — iškovoti dem. revoliucijos pergalę Rusijoje, o paskui kartu su jos proletariatu kovoti dėl socializmo. Autonomistai kovojo prieš LSDP vadovų varomą darbininkų judėjimo skaldymo politiką, už LSDP programos pakeitimą ir LSDP susivienijimą su RSDDP. 1906 rudenį su LSDP susijungė ir Lietuvoje veikusi *Lenkijos Socialistų partijos org-ja*, kurioje revoliucijos metu t. p. sustiprėjo internac. elementai. 1905—07 ėjo LSDP laikraščiai ir žurnalai: nelegalus *„Darbininkas"* (1905—06) ir legalūs *„Robotnik Wileński"* (1905), *„Naujoji gadynė"* (1906), *„Echo"* (1906), *„Skardas"* (1907), *„Žarija"* (1907—08) ir kt. LSDP dalyvavo II Valstybės dūmos rinkimuose; išrinkti 5 atstovai sudarė Lietuvos s-d. atstovų kuopą, kuri bendrais klausimais ėjo kartu su Dūmos s-d. frakcija ir buvo artimesnė menševikams. LSDP atstovai II Valst. dūmoje pareiškė stoją už demokratinę Rusijos valstybės santvarką, reikalavo suteikti Lietuvai autonomiją, konfiskuoti dvarininkų žemę. LSDP VII suvažiavime (1907.VIII Krokuvoje) autonomistai nugalėjo federalistus. Suvažiavimas pakeitė partijos programą, vienbalsiai pripažino, kad LSDP susivienijimas su RSDDP yra galimas ir reikalingas, pavedė LSDP CK pagreitinti šį susivienijimą, palaikė reikalavimą konfiskuoti dvarininkų žemę. Į naują CK buvo išrinkti autonomistai Z. Angarietis ir P. Eidukevičius.

Lietuvoje 1907.VIII LSDP turėjo 1800 narių. Puolant kontrrevoliucijai, daugelis s-d. veikėjų (jų tarpe ir V. Kapsukas) buvo suimti, ištremti, J. Buržinskis pakartas, kiti emigravo. Reakcijos laikotarpiu LSDP narių žymiai sumažėjo. Oportunistai norėjo visai likviduoti LSDP ir dirbti tik kultūros bei švietimo darbą. Prieš likvidatorius kovojo Z. Angarietis, redagavęs Marijampolėje leistą LSDP laikr. *„Darbininkų žodis"* (1908—09), ir P. Eidukevičius, redagavęs Vilniuje laikr. *„Głos robotniczy"* (1908). LSDP likvidavimui nepritarė partijos konferencija (1908.II Vilniuje) ir VIII suvažiavimas (1909.I Vilniuje). Z. Angarietis ir P. Eidukevičius VIII suvažiavime vėl buvo išrinkti į LSDP CK, kuriam buvo pavesta tartis su RSDDP dėl susivienijimo. Tačiau susivienijimas neįvyko dėl oportunistų iškeltų reikalavimų, nesuderinamų su RSDDP įstatais. 1909 buvo suimtas Z. Angarietis. P. Eidukevičius apie metus buvo priverstas gyventi užsienyje. Reakcijos laikotarpiu LSDP rev. kryptis susilpnėjo. Buvę LSDP CK nariai, nelegalios darbininkų partijos likvidavimo šalininkai A. Janulaitis, S. Kairys, M. Biržiška ir kt., faktiškai tuo metu pasitraukė iš LSDP veiklos, leido legalų žrn. *„Visuomenė"* (1910—11). Jo likvidatorišką kryptį kritikavo P. Eidukevičius, Z. Angarietis, V. Kapsukas.

Naujo rev. judėjimo pakilimo sąlygomis didelį idėjinį poveikį LSDP turėjo RSDDP VI (Pragos) konferencija. LSDP konferencija Vilniuje (1912.V) priėmė bolševikinius nutarimus IV Valst. dūmos rinkimų klausimu, kategoriškai prieštaravo bendradarbiavimui su burž. liberalais. Į išrinktą konferencijoje LSDP CK įėjo P. Eidukevičius, K. Kernovičius ir V. Požela, o kandidatais į CK narius — M. Biržiška, S. Kairys ir J. Paknys. Vadovaudamiesi LSDP konferencijos nutarimais, rev. socialdemokratai pradėjo atkurti part. org-jas, stiprinti ryšius su veikiančiomis kuopelėmis ir liet. socialdemokratų *Kultūros centru* prie Latvijos krašto Socialdemokratijos Rygos miesto k-to, bendradarbiavo pravdistinės pakraipos Rygos lietuvių laikr. *„Vilnis"* (1913—14).

Revoliucionizuojantį poveikį liet. socialdemokratams turėjo užsimezgę kalėjimuose betarpiški ryšiai su žymiais bolševikų partijos veikėjais ir ypač su V. Leninu emigracijoje — Austrijos Galicijoje, kur 1912 buvo įkurtas LSDP Užsienio biuras. Biuras 1914 paskelbė V. Kapsuko parašytą deklaraciją, kurioje pasmerkė I pasaul. imp. karą. Užsienyje einančiuose V. Kapsuko redaguojamuose periodiniuose liet. socialdemokratų leidiniuose (*„Rankpelnis"*, *„Socialdemokratas"*— Škotijoje, 1915—16; *„Kova"*, *„Naujoji gadynė"*— JAV, 1916—17) buvo skelbiami straipsniai, populiariną bolševikų poziciją klasių kovos klausimais imp. karo sąlygomis. Rusijoje ir kt. kraštuose gyvenantys Lietuvos rev. socialdemokratai, bolševikų veikiami, ėmė nutraukinėti ryšius su oportunistais. Maskvoje, Petrograde, Voroneže ir kt. miestuose jie kūrė part. org-jas ir grupes, įeinančias į vietines bolševikų org-jas, rėmė bolševikų taktiką karo ir revoliucijos klausimais. Z. Angarietis, V. Kapsukas, V. Rekašius, J. Janonis ir kt. išplėtė, ypač po Vasario revoliucijos, principinę kovą prieš oportunistinius LSDP elementus, skleidė marksizmo-leninizmo idėjas. Lietuvoje likę LSDP oportunistiniai elementai bendradarbiavo su buržuazija. S. Kairys ir M. Biržiška 1917 įėjo į kontrrevoliucinę Lietuvos Tarybą. LSDP leido Vilniuje legalų laikr. *„Darbo balsas"* (1917—19). LSDP org-jose (ypač Vilniaus) ėmė reikštis nepasitenkinimas oportunistų bendradarbiavimo su buržuazija politika. Vilniaus org-ja savo konferencijoje (1918. III.22) balsų dauguma nutarė išstoti iš LSDP ir pradėti kurti naują partiją. Rev. socialdemokratai (P. Eidukevičius, K. Kernovičius ir kt.) su grįžusiais iš Rusijos po Bresto taikos liet. komunistais kūrė *Lietuvos Komunistų partiją*. LSDP deš. vadovų surengta konferencija (1918.XI) pasisakė už burž. steigiamąjį seimą. 1918 rudenį bendradarbiavimui su komunistais pritarė ir A. Domaševičius; jo vadovaujamos LSDP Vilniaus ir Naujosios Vilnios org-jos dalyvavo darbininkų atstovų tarybų kūrime. LSDP 1919 pr. iširo. Jos deš. lyderiai S. Kairys ir J. Paknys įėjo į laikinąją M. Sleževičiaus burž. vyriausybę, organizuojančią kontrrev. jėgas. LSDP Vilniuje pradėjo vadovauti A. Domaševičius. Vilniuje ėjo jo redaguojamas neperiodinis LSDP laikr. *„Echo robotnicze"* (1919). Vilniaus ir Naujosios Vilnios org-jų susirinkimas (1919.I.30) nutarė LSDP pavadinti Lietuvos Komunistų partija, tuo atsiribodamas nuo oportunistų. LSDP konferencijoje (1919.II.22) buvo nutarta susijungti su Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partija. Šį susijungimą sutrukdė Lenkijos kariuomenės įsiveržimas (1919.IV) į Vilnių.

1919 pab.—1920, Lietuvos buržuazijai įsitvirtinant valdžioje, deš. socialdemokratai su centristais įkūrė reformistinę partiją senuoju vardu. Jos organizatorių tarpe buvo S. Kairys, K. Bielinis, V. Požela. Ši partija buvo 1919 pr. iširusios LSDP deš. sparno idėjinė įpėdinė. Nuo 1921 ji rėmė socialdemokratų centristų Vienoje įkurtą $2^1/_2$ Internacionalą, o nuo 1923 — priklausė II Internacionalui. LSDP konferencijoje (1921) buvo priimta „Veikimo programa", kurios teorinį pagrindą sudarė revizionistiniai ir dogmatiški marksizmo iškraipymai, pritaikyti burž. ideologijai ir politikai. Atsižvelgdami į rev. situaciją Europoje ir norėdami išplėsti savo įtaką tarp Lietuvos rev. darbininkų, siekiančių atkurti Tarybų valdžią, dešinieji LSDP vadovai „Veikimo programoje" formaliai pripažino proletariato diktatūrą ir tarybų sistemą, bet kitais programos teiginiais ir konferencijos nutarimais siekė atimti darbininkams viltį artimiausiu ist. laikotarpiu iškovoti polit. valdžią šalyje. Neigdami darbininkų ir valstiečių s-gos soc. revoliucijoje reikalingumą, LSDP vadovai teigė, kad Lietuvoje soc. pertvarkymai bus galimi tik tada, kai kapit.

pramonė pakils į aukštą lygį, kai valstiečių klasė proletarizuosis ir darbininkai sudarys visuomenės daugumą, t. y. labai tolimoje ateityje. Atėjus revoliucijos atoslūgiui, LSDP vadovai atsisakė „Veikimo programos" lozungų; sekdami II Internacionalo oportunistiniais teoretikais, jie atvirai revizavo marksistinį soc. revoliucijos ir proletariato diktatūros supratimą. LSDP suvažiavimų (1925 ir 1931) nutarimai buvo reformistiniai. Tenkindamasi socialinėmis reformomis burž. santvarkos rėmuose, LSDP skleidė darbininkų tarpe reformistinę ideologiją, stabdė jų rev. kovą. Ji buvo priešiškai nusistačiusi Spalio revoliucijos, TSRS, kom. judėjimo atžvilgiu.

Savo įtaką darbininkams burž. Lietuvoje LSDP plėtė reakcijos ir teroro prieš komunistus bei rev. darbininkų org-jas aplinkybėmis. 1921 valdžiai likvidavus Lietuvos profs-gų Centro Biurą, uždarius daugelį komunistų įtakoje buvusių profs-gų ir suėmus daugybę rev. veikėjų, susidarė palankios sąlygos LSDP padidinti savo įtaką darbo žmonėms. Naudodamasi legaliomis galimybėmis, LSDP stengėsi tapti profs-gų vadove. Dalinės kapitalizmo stabilizacijos sąlygomis, plintant reformistinėms iliuzijoms, LSDP narių gausėjo (1923 buvo 740 narių, 1926 — daugiau kaip 3000). LSDP vadovai kategoriškai atmetė komunistų pasiūlymą sudaryti bendrą frontą rinkimuose į III seimą. Rinkimuose (1926) socialdemokratų kandidatų sąrašas surinko 17% visų balsų (173 000), ir seime jie turėjo 15 atstovų iš 85 (Steigiamajame seime 13 iš 112, I seime — 11 iš 78, II seime — 8 iš 78). 1926 sudariusi su liaudininkais koalicinę vyriausybę, LSDP tapo viena iš valdančiųjų partijų, jos veikėjai vadovavo vidaus reikalų ir švietimo m-joms. Kylančio darbo žmonių judėjimo sąlygomis socialdemokratų ir liaudininkų valdžia padarė burž. dem. pobūdžio pertvarkymų: amnestavo polit. kalinius, padarė valdžios sudemokratinimo reformų, vykdė pažangesnę užsienio politiką. Tuo pačiu metu liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybė slopino rev. judėjimą, varžė LKP veiklą, nuolaidžiavo fašistams. 1923—25 LSDP org-jose atsirado kair. elementų, bendro fronto su komunistais šalininkų, stiprėjo opozicija LSDP vadovybei. 1926 pasirodė kair. socialdemokratų — bendro fronto šalininkų vienkartinis leid. *„Kovos vėliava"*. Tačiau LSDP vadovai ir toliau skaldė darbininkų profs-gas, atmetinėjo komunistų ir kair. socialdemokratų reikalavimus panaudoti valdžią faš. elementams sutramdyti, skleidė iliuzijas dėl burž. parlamentarizmo galios. Tai silpnino darbininkų klasės jėgas, didėjant fašizmo pavojui Lietuvoje. Faš. perversmo (1926) metu LSDP vadovai kapituliavo fašistams. Jie atsisakė paremti komunistų siūlymą bendromis jėgomis paskelbti visuotinį darbininkų streiką kovai prieš fašistus. Tai padėjo įsitvirtinti faš. valdžiai. Tačiau buvo LSDP narių, pasiryžusių kovoti dėl faš. diktatūros nuvertimo. Remdamiesi jais ir veikdami kartu su kair. liaudininkais bei eserais, J. Plečkaitis, J. Paplauskas, J. Kedys, P. Mikulskis ir kt. socialdemokratai negausiomis ir menkai ginkluotomis grupėmis mėgino surengti ginkluotus sukilimus (iš esmės pučus) fašistų valdžiai nuversti. 1927.IX.9 įvykęs Tauragės sukilimas buvo tą pačią dieną likviduotas. Rengtas tuo pat metu sukilimas Alytuje buvo faš. valdžios likviduotas dar prieš jam prasidedant. Tokia avantiūristinė s-d. vadovų taktika darė didelę žalą antifaš. kovai. Pabėgę sukilimo organizatoriai sukūrė savo centrą Lenkijos okupuotame Vilniuje. S-d. emigrantai *plečkaitininkai* orientavosi į Lenkijos imperialistus, kurie stengėsi paversti juos savo agresyvių veiksmų Lietuvos atžvilgiu įrankiu. Plečkaitininkų avantiūrizmas susilpnino aktyvesnius LSDP antifaš. elementus. Vieni, vykdydami individualaus teroro aktus, žuvo; daugelis kitų, tame tarpe LSDP CK narys V. Galinis, buvo suimti, atiduoti karo lauko teismui. 1929.V LSDP buvo uždaryta, bet 1929.XII legalizuota. Joje sustiprėjo deš. elementai. Jie ir toliau skaldė darbininkų profs-gas, stengėsi atitraukti darbininkus nuo kovos prieš buržuazijos diktatūrą ir nukreipti jų dėmesį vien į reformistinius reikalavimus. LSDP veiklos dirvą tuo metu sudarė daugiausia ligonių kasos, kooperatyvai. Legali LSDP spauda 1930—32 skyrė daug vietos kovai prieš komunistus, šmeižė TSRS. Pragaištinga darbininkų ir visos liaudies išsivadavimo judėjimui oportunistų politika pakirto LSDP įtaką. Socialdemokratinės jaunimo org-jos *„Žiežirba"* (1922—36), sporto d-jos *„Viltis"* (1928—31), darbininkų ir studentų d-jos *„Žaizdras"* (1925—40) narių tarpe augo nepasitenkinimas LSDP reformizmu ir jos vadų taikstymusi su fašizmu. LSDP org-jos nyko, narių mažėjo. 1932 LSDP Kauno org-joje liko 57 nariai, tarp kurių buvo tik 19 darbininkų. LSDP eiliniai nariai, t. p. dalis aktyvistų kairėjo. 1933—34 sustiprėjus faš. valdžios puolimams prieš burž. demokratijos likučius, buvo varžomi ir LSDP org-jų susirinkimai, konfiskuojami laikraščiai, socialdemokratai šalinami iš ligonių kasų, kalinami ir tremiami adm. tvarka (L. Purėnienė ir kt.). Tada buvo uždaryti LSDP spaudos organai *„Socialdemokratas"* (1919—33), ėjęs po jo *„Lietuvos darbo balsas"* (1933), paskui — *„Mūsų kelias"* (1933—1934). Plečiantis darbo žmonių kovai prieš fašistinį režimą, LKP veikiami kairesnieji socialdemokratai (A. Dagys, M. Sabakonis, J. Sabaliauskas ir kt.) buvo kovos prieš fašizmą, kontaktų su komunistais palaikymo šalininkai. 1933 jie su kairesniaisiais žaizdrininkais mėgino leisti žrn. *„Revoliucinis frontas"*. Tačiau LSDP vadovai 1933—34 ir vėliau atsisakė sudaryti komunistų siūlomą bendrą frontą kovai prieš fašistų puolimus. 1935 buvo suspenduota LSDP Kauno org-ja, o 1936.II su kitomis opozicinėmis partijomis uždaryta visa LSDP. Nustojo ėjęs ir žrn. *„Darbo visuomenė"* (1934—36). Po uždarymo LSDP nelegalių org-jų nekūrė. Kurį laiką ji liko tik kaip polit. srovė. Kairesnieji socialdemokratai bendradarbiavo su komunistais, kartu organizuodami kai kuriuos darbininkų streikus, neleg. mitingus, leisdami antifaš. atsišaukimus (1936).

LSDP, kaip organizuota polit. partija, nustojo egzistavusi. Jos reformistinė ideologija, kovos prieš fašizmą ir kapitalizmą vengimas privedė prie socialdemokratijos Lietuvoje išnykimo.

Vok. faš. okupacijos laikotarpiu, 1943 pab., buvusios LSDP deš. vadovai su tautininkų, voldemarininkų, krikščionių demokratų ir liaudininkų veikėjais sudarė *„Vyriausiąjį Lietuvos išlaisvinimo komitetą"* (VLIK; pirm. S. Kairys), kuris kovojo prieš LKP organizuojamą liaudies pasipriešinimo hitleriniams okupantams judėjimą.

Buvę oportunistiniai LSDP vadovai K. Bielinis, S. Kairys ir kiti II pasaul. karo pabaigoje pasitraukė į Vakarus, aktyviai rėmė JAV imperialistų politiką. Dalis jų Vakaruose tebedalyvauja burž. nacionalistų antitaryb. veikloje. Lietuvoje likę buvę socialdemokratai su visais darbo žmonėmis dalyvauja socializmo kūrime.

Lit.: **Z. Angarietis,** Antrosios Lietuvos Socialdemokratų partijos darbai ir mokslas, [Smolenskas], 1925; **V. Kapsukas,** Trumpa Lietuvos socialdemokratų partijos istorija. — Raštai, t. 7, V., 1964; Lietuvos TSR istorija, t. 3, V., 1965; Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža. — „Komunistas", 1967, Nr. 1—12; 1968, Nr. 1—4.

„LIETUVŌS SOCIALDEMOKRĀTŲ PĀRTIJOS ŽĨNIOS" — neperiodinis socialdemokratinis laikraštis, išleistas 1906 Vilniuje. Ž. *„Partijos žinios", 1.*

„LIETUVŌS SPARNAĨ" — mėnesinis aviacijos sporto žurnalas, ėjęs 1935—40 Kaune.

„LIETUVŌS SPŌRTAS" — sporto laikraštis, ėjęs 1922 ir 1937—38 Kaune. Iš pradžių mėnesinis, nuo 1937 savaitraštis.

„LIETUVŌS STATĨSTIKOS MĒTRAŠTIS" — statistikos leidinys, ėjęs 1927—1940. I—XI t. (1924—38 duomenys) išėjo Kaune, XII t. (1939 duomenys) Vilniuje. Leido Centralinis statistikos biuras. Tekstas skelbtas liet. ir pranc. kalbomis.

LIETUVŌS STATŪTAS — feodalinės teisės, galiojusios Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (LDK), kodeksas. Jo yra žinomos 3 redakcijos: I L. S. (1529), II L. S. (1566) ir III L. S. (1588).

XV a. ir XVI a. pirmojoje pusėje LDK susiformavo kaip feodalinė didikų monarchija. Ponai (didikai, magnatai) ir kunigaikščiai, valdydami didžiulius žemės plotus, buvo galinga ekonominė ir politinė jėga. Faktiškai jie vieni vadovavo visai LDK vidaus ir užsienio politikai. Bajorija su šitokia padėtimi gana ilgai taikstėsi, bet, palaipsniui stiprėdama, vis daugiau svorio įgydama seimuose, ėmė (nuo 1514) primygtinai reikalauti rašytinės teisės kodekso, kuris neleistų ponams, turintiems savo

rankose teismą, savavaliauti, ypač taikant nerašytą, paprotinę teisę. Didysis kun-štis Žygimantas Senasis ir didikai negalėjo su tuo reikalavimu nesiskaityti, ir reikalaujamas kodeksas buvo pradėtas rengti. Jo projektas, svarstytas seimuose, jau 1522 galėjo būti paskelbtas, bet nebuvo patvirtintas, nes kai kuriais svarbiais klausimais didikai su bajorais nesutarė. Vienas svarbiausių nesutarimo objektų buvo bendrų renkamųjų teismų klausimas. Bajorai reikalavo visiems feodalų klasės žmonėms — ir bajorams, ir ponams — vieno teismo, pačių bajorų ir ponų kartu renkamo, tokio, kokį turėjo Lenkijos šlėktos. Iš karto priversti didikus atsisakyti savo teisminių funkcijų ir iš jų gaunamų nemažų pajamų bajorams nepavyko, vis dėlto ponai turėjo padaryti nuolaidą — sutikti, kad seniūnai, teisiantys bajorus, turi savo nuožiūra paskirti teismų tarėjais po 2 vietinius bajorus, kurie teistų drauge su seniūnais ar jų vietininkais.

Galutinis **I Lietuvos Statuto** tekstas buvo priimtas Vilniaus seime (1528—1529). 1529 jį patvirtino ir didysis kun-štis Žygimantas Senasis. Statute gausu medžiagos, įgalinančios pažinti ekonominius, visuomeninius ir teisinius santykius Lietuvos D. Kun-stėje XV amžiuje ir XVI a. pradžioje. Jis (t. p. ir vėlesnieji L. S.) parašytas sen. baltarusių (vad. rusų) kalba. XVI a. išspausdintas nebuvo; jo vertimų į lot. k. (1530) ir lenkų k. (1532) irgi liko tik rankraščiai. Žinomi trys I L. S. nuorašai (vienas Saltikovo-Ščedrino bibliotekoje Leningrade, antras Varšuvos nacionalinėje bibliotekoje, trečias Lenkijos mieste Kurnike). I L. S. įtvirtino didikų teisinę padėtį, vadovaujamą jų polit. vaidmenį, sankcionavo tokią valdžios organizavimo ir valdymo sistemą, kuri buvo ir iki jo įvedimo. I L. S. sudarytojų suskirstytas į 13 skyrių, 243 straipsnius. Jame aptariamos didžiojo kun-ščio valdžios prerogatyvos (I skyrius), smulkiai išdėstomos kar. prievolės (II skyrius), kodifikuojamos asmeninės ir luominės bajorų teisės (III skyrius), apibrėžiamos moterų teisės, susijusios su žemėvalda (IV skyrius), globos teisė (V skyrius). Atskiras skyrius (VI) apima teismo ir teisminio proceso organizaciją, VII skyriuje kalbama apie baudžiamuosius nusikaltimus bajoro asmens ir nuosavybės atžvilgiu, apie kilnojamojo ir nekilnojamojo turto teisės pažeidimus. Sekančiuose skyriuose aptariamos bylos, susijusios su žeme, žemės sienų, ežių (VIII), žūklės, girių, bebraviečių, apynynų ir kt. klausimais (IX). X skyrius skirtas vad. „užstato" teisei. Toliau kalbama apie pinigines baudas už žemvaldžių nusikaltimus, įvykdytus „paprastųjų žmonių" atžvilgiu (XI skyrius), apie atlyginimą už įvairius turtinio pobūdžio nusikaltimus (XII skyrius). Paskutinis I L. S. skyrius (XIII) — „Apie vagystę"— skirtas baudž. nusikaltimams, įvykdytiems „paprastojo luomo žmonių". Vadinasi, I L. S. apima valstybinę karinę (feodalinę), luominę (bajorų), žemės, įpėdinystės ir globos, teisminę, procesinę ir baudžiamąją teisę. Pasirinktosios sistemos Statute ne visuomet griežtai laikomasi; matyti, kodifikatoriams ne visada pavykdavo teisę susisteminti. Vis dėlto privilegijuotą feodalų žemvaldžių klasės padėtį jie sugebėjo parodyti ryškiai.

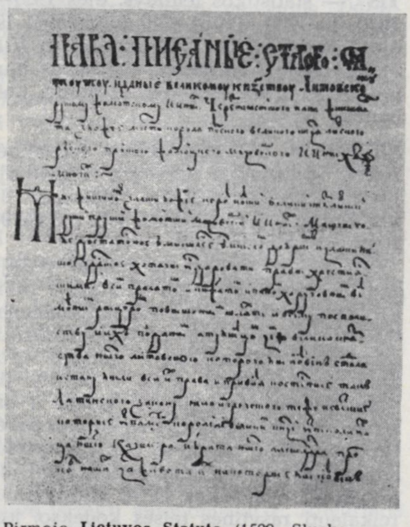

Pirmojo **Lietuvos Statuto** (1529, Slucko nuorašas) pirmasis puslapis

Nutarimas įvesti teismų tarėjus iš vietinių bajorų tarpo, įrašytas pirmajame L. S., Lietuvos bajorų nepatenkino — jie reikalavo bajorų renkamo teismo, kuris spręstų ir ponams keliamas bylas. Tokio teismo steigimo reikalą bajorai iškėlė 1544 seime, drauge reikalaudami peržiūrėti ir pataisyti I L. S. Didysis kun-štis ir ponai iš pradžių su tuo nesutiko. Bet bajorai nenusileido — jie to reikalavo ir 1547, 1551, 1554 metų seimuose. Didysis kun-štis ir ponai, priversti skaitytis su vis labiau stiprėjančia bajorija, pagaliau sutiko sudaryti Statuto peržiūrėjimo komisiją. Komisija (joje nebuvo nė vieno didiko), remdamasi I L. S., parengė naują projektą, įtraukė į jį nuostatą, kad turi būti bendras teismas, renkamas visų feodalų klasės žmonių, ir naujus nuostatus dėl seimo kompetencijos bei sudėties, dėl bajorų polit. teisių. **II Lietuvos Statutas** priimtas 1566. Jis turėjo 14 skyrių, 368 straipsnius. Šio Statuto nustatytos teismų santvarkos pagrindą sudarė tai, kad visiems feodalams žemvaldžiams (ir bajorams, ir ponams) buvo įvedami 3 bendrai renkami teismai: 1) žemės teismas — įv. civ. byloms, 2) pilies teismas — baudž. byloms ir 3) pakamario teismas — byloms, susijusioms su žemėvalda. Be to, II L. S. suformulavo ir įtvirtino politines-socialines bajorų teises, būtent, nustatė, kad kariauti, įvesti mokestį ir leisti naujus įstatymus valdovas tegalėsiąs, ne vien pritarus ponų tarybai (kaip anksčiau), bet t. p. nutarus visuotiniam bajorijos seimui. Taip bajorijos seimas tapo vieninteliu įstatymų leidžiamuoju ir aukščiausiuoju valdžios organu.

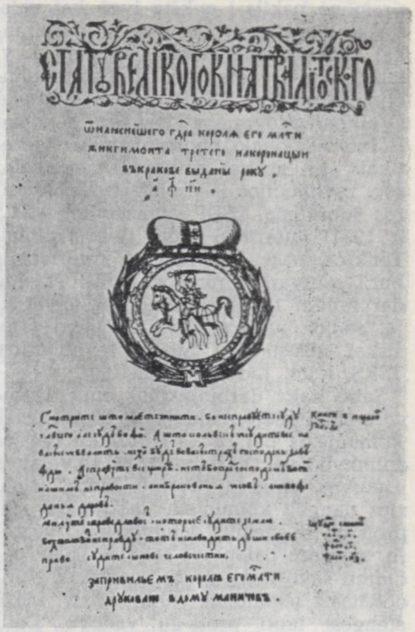

Trečiojo **Lietuvos Statuto** (1588) pirmasis puslapis

II L. S. buvo taisomas ir papildomas. Pvz., praėjus 3 mėn. po jo išleidimo, žemininkai gavo teisę laisvai disponuoti visa nuosava žeme (I L. S. leido perleisti ne daugiau kaip 1/3 tėvonijos), išsivaduodami tuo būdu iš paskutinio varžymo ir kontrolės savo ūkinėje veikloje. Po Liublino unijos (1569), taikantis prie įsigalėjusios bajorijos interesų, siekiant įtvirtinti jos diktatūrą, dar labiau išplėsti lažinį išnaudojimą, II L. S. buvo taisomas dar dažniau. Po daugelio pataisymų 1588 priimtas ir išspausdintas Vilniuje **III Lietuvos Statutas**. Keturiolikoje jo skyrių aptartos teisinės normos, liečiančios įvairiausius LDK gyventojų santykius ir reikalus. Statutas numatė daug priemonių, įtvirtinančių baudžiavinį priklausomumą, griežtai uždraudė priimti pabėgusius valstiečius į kitus dvarus ar kitus darbus. Pagal III L. S. feodalas visada galėjo ne tik atsiimti pabėgusį valstietį, bet ir gauti pabaudą iš to, kas jį buvo priėmęs. III L. S. patvirtino t. p. įbaudžiavinimą tokių valstiečių, kurie, būdami laisvi, stojo dirbti pas dvarininką ir išgyveno pas jį 10 metų (jie iš baudžiavos galėjo išsipirkti). Statute įteisinta mirties bausmė ir nustatyti jos vykdymo už nužudymą ir kitus nusikaltimus būdai. Kai kuriais atvejais už žmogaus nužudymą L. S. skyrė ir piniginę baudą, kurios dydis priklausė nuo užmuštojo socialinės padėties (už bajorą 100 kapų grašių, už tarnybinį žmogų 50—60 kapų grašių, už bitininką 40, už amatininką 30, už valstietį baudžiauninką 25, už nelaisvąjį tarną 20 kapų grašių). Nelaisvas žmogus, nužudęs bajorą, visuomet turėjo būti baudžiamas mirtimi; už paprasto žmogaus nužudymą bajorui mirties bausmė nebuvo skiriama. Statutas įtvirtino bajorų teisines ir buitines privilegijas, užtik-

rino, kad valst. tarnybų negaus nebajorai, leido bajorams laisvai pardavinėti vidaus ir užsienio rinkose savo dvarų gaminius, įsivežti sau prekių iš užsienio be jokio muito, kelių, brastų, tilto, turgaus ir kt. rinkliavų. III L. S. patvirtino, kad didysis kun-štis negali skirti bajorams ir nuo jų priklausantiems valstiečiams jokių mokesčių nei prievolių (tai galėjo padaryti tik patys bajorai, nutardami seime). Statute atsispindėjo ir priešingas bajorų nusistatymas miestiečių bei miestų atžvilgiu (pvz., bajoras, palikęs dvarą ir ėmęs verstis prekyba, amatais ir kt. tolygiais verslais, nustoja bajoriškų teisių ir laisvių). Daug vietos trečiajame L. S. skirta kariuomenės, teismo reikalams. Apskritai, III L. S. buvo feodalinės teisės rinkinys, kuriame Lietuvos bajorai, naudodamiesi tuo, kad po Liublino unijos toliau silpnėjo didžiojo kunigaikščio valdžia ir didikų galia, įformino ir įtvirtino savo diktatūrą, valstiečių išnaudojimą. III L. S. atspindėjo to meto Lietuvai būdingas tendencijas, nepalankias Liublino unijos nuostatams, Lietuvos pajungimui Lenkijos ponų interesams (pvz., jame buvo nuostatas, draudžiantis svetimšaliams įsigyti dvarus Lietuvoje). III L. S. nustojo galioti 1840, įvedus ir Lietuvoje Rusijos įstatymus.

Lit.: **J. Lappo**, 1588 metų Lietuvos statutas, t. 1—2, K., 1934—38; Lietuvos TSR istorija, t. 1, V., 1957; Статут Великого Княжества Литовского 1529 года, Минск, 1960.

„LIETUVÕS STUDEÑTAS" — liberalinis dvisavaitinis laikraštis, ėjęs 1930—34 Kaune. Leido Kauno un-to studentų atstovybė.

LIETUVÕS ŠILUMÌNĖ ELEKTRÌNĖ, Lietuvos valstybinė rajoninė elektrinė, Lietuvos VRE, — elektrinė prie Vilniaus—Kauno plento, 50 km nuo Vilniaus, 2 km į p. nuo Elektrėnų. Tai viena didžiausių TSRS Šiaurės vakarų energetinės sistemos elektrinių. Jos galingumas 1968 pasiekė 1,2 mln. kW (4 turboagregatai po 150 000 kW ir 2 po 300 000 kW). Prie L. š. e. sudaryta 1170 ha ploto vandens saugykla — *Elektrėnų marios.* Pagrindinis elektrinės korpusas 300 m ilgio; jį sudaro mašinų salė ir katilinė. Pagalbiniuose pastatuose yra chem. valymo įrengimai, kompresorinė, mechaninės dirbtuvės, sandėliai, garažai, laboratorijos, tarnybinės bei buitinės patalpos. Elektrinė skirstoma į energetinius blokus, sudarytus iš garo katilo, turbinos, generatoriaus ir transformatoriaus. Kiekvienas blokas yra nepriklausomas energetinis vienetas, apimantis visą elektros energijos gamybos ciklą. Įrengimai valdomi distanciniu būdu iš blokinio pulto; technologiniai procesai automatizuoti. Panaudotam garui kondensuoti vanduo iš saugyklos š. dalies kanalu tiekiamas į cirkuliacinio vandens siurblines (vieno 150 000 kW bloko siurbliai paima 20 000 m^3/h). Perėjęs per turbinų kondensatorius, vanduo kitu kanalu patenka į saugyklos p. dalį. Čia vandens t-ra vasarą būna 28—30°, žiemą 10—12°, todėl didelė Elektrėnų marių dalis neužšąla. Elektrinės kuras — gamtinės dujos (iš magistralinio dujotiekio) ir mazutas (atvežamas geležinkeliu). El. energija vartotojams tiekiama per atvirus paskirstymo įrenginius, iš kurių išeina 330 kV el. perdavimo linijos, jungiančios L. š. e. su TSRS Šiaurės vakarų energetine sistema. 1966 L. š. e. pagamino 3065 mln. kWh el. energijos, t. y. 38 kartus daugiau, negu visos Lietuvos elektrinės 1940 (be Klaipėdos kr.). 1 kWh savikaina 0,72 kp; jam pagaminti sukūrenama 355 g mazuto arba 353 g dujų. Instaliuoto 1 kW kaina 99,9 rb. Įmonėje 1967 dirbo 230 inžinierių ir technikų.

L. š. e. pradėta statyti TSKP XXII suvažiavimo nutarimu 1961.VII.18. Projektą paruošė Visasąjunginio instituto „Teploelektroprojekt" Rygos skyrius. Stato Leningrado „Sevenergostroj" tresto Lietuvos VRE statybos v-ba. Įrengimus elektrinei tiekia daugiau kaip 200 TSRS miestų. Garo katilai gauti iš Taganrogo katilų g-los ir Podolsko Ordžonikidzės katilų g-los, turbinos — iš Charkovo turbinų g-los ir Leningrado metalo g-los, generatoriai — iš Leningrado g-los „Elektrosila", transformatoriai — iš Zaporožės transformatorių g-los. 1962.XII.30 paleistas pirmasis L. š. e. turboagregatas (150 000 kW). 1963 pradėjo veikti antrasis, 1964 trečiasis ir 1965 ketvirtasis tokio pat galingumo agregatai. 1967.VI ir 1968.VI paleisti du agregatai po 300 000 kW. Juose naudojamas 255 at slėgimo ir 565° t-ros garas. Rengiamasi statyti dar du tokio galingumo agregatus. Pastatyta elektroninė skaičiavimo mašina, kuri registruos 300 000 kW blokų darbo parametrus, skaičiuos ekonominius rodiklius ir reguliuos technologinį procesą.

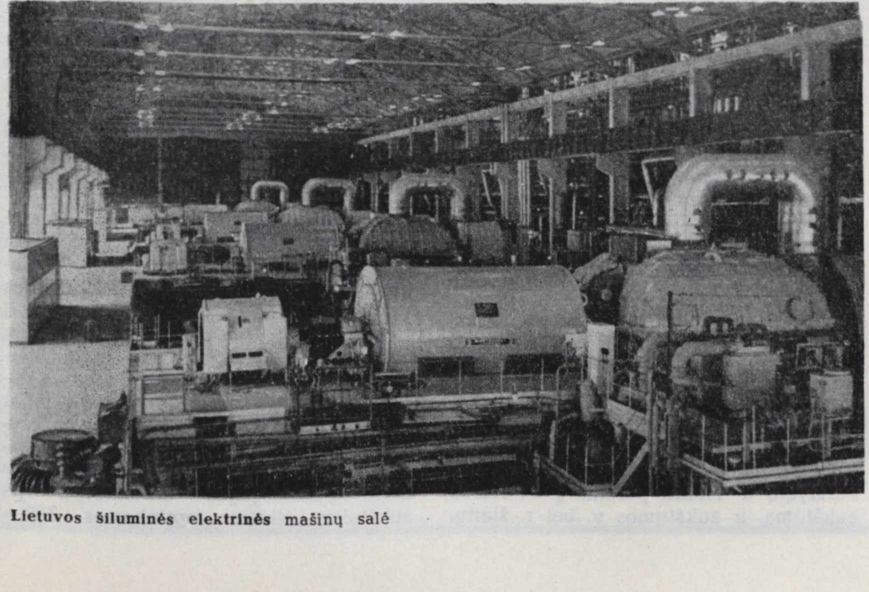

Lietuvos šiluminės elektrinės mašinų salė

LIETUVÕS ŠVIETÌMO V. KUDÌRKOS DRAUGIJÀ — suaugusiųjų švietimo organizacija, veikusi 1923—36 Kaune. D-ja 1924 įsteigė V. Kudirkos liaudies un-tą su gamtos mokslų, matematikos ir technikos bei visuomenės mokslų f-tais. Paskaitas skaitė profesoriai P. Augustaitis, V. Biržiška, T. Ivanauskas, V. Lašas, A. Purėnas, K. Sleževičius, J. Vabalas-Gudaitis, Z. Žemaitis ir kt. Kauno priemiesčiuose suorganizavo trejus suaugusiųjų kursus. D-ja prisidėjo prie Lietuvos Kultūros s-gos ir Kultūros fondo suaugusiesiems šviesti organizavimo.

LIETUVÕS TARÝBA — Lietuvos buržuazijos atstovų Vilniuje 1917.IX.18—22 sudarytas organas buržuazinei Lietuvos valstybei organizuoti. L. T. veikla buvo nukreipta prieš Lietuvos darbo žmonių išsivadavimo judėjimą ir iš esmės padėjo stiprinti Lietuvos buržuazijos bendradarbiavimą su vok. okupantais. L. T. buvo sudaryta iš 20 žmonių (pirm. A. Smetona). Visi L. T. nariai buvo patvirtinti okupacinės Kar. v-bos viršininko F. Izenburgo-Biršteino. Okupantų reikalavimu L. T. 1917.XII.11 priėmė nutarimą dėl Lietuvos amžinų ryšių su Vokietija. Bresto taikos derybų metu Vokietijos delegatai rėmėsi šiuo nutarimu, demagogiškai dangstydami jį lietuvių tautos vardu. Stiprėjant Lietuvos liaudies pasipriešinimui okupantams, L. T. 1918.II.16 priėmė aktą, skelbiantį Lietuvos valstybės sukūrimą, betgi, kaizeriui nurodžius, prašė, kad okupantai tą valstybę pripažintų pagal 1917.XII.11 nutarimą. Tai ir padarė Vokietijos kaizeris 1918.III.23 savo dekretu. Išgąsdinta stiprėjančio rev. judėjimo Lietuvoje, ypač kom. org-jų kūrimosi, L. T. nusileido okupantų pastangoms dar labiau surišti Lietuvą su kaizerine Vokietija, 1918.VI paskelbė Lietuvą monarchija ir pakvietė Viurtembergo kun-štį Urachą Lietuvos karaliumi, pavadindama jį Mindaugu II. Vokietijai pralaimėjus karą ir įvykus Vokietijoje revoliucijai, L. T., gindama buržuazijos klasinius interesus ir norėdama įtvirtinti jos polit. viešpatavimą, nukreiptą prieš darbo žmones, kūrė buržuazinę Lietuvos valstybę. Antantės ir Vokietijos kontrrevoliucionierių remiama, L. T. telkė užsienio intervencijos ir vidaus kontrrevoliucijos jėgas prieš proletarinę revoliuciją ir Ta-

rybų valdžią Lietuvoje, organizavo buržuazinės Lietuvos valstybės aparatą ir ginkluotąsias pajėgas. Lietuvos Taryba veikė iki Steigiamojo seimo sušaukimo (1920.V).

Lit.: V. **Kapsukas**, Pirmoji Lietuvos proletarinė revoliucija ir Tarybų valdžia, V., 1958 [II leid.]; Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 3, V., 1958; Lietuvos Komunistų partijos atsišaukimai, t. 3, V., 1964 [p. 681]; Lietuvos TSR istorija, t. 3, V., 1965.

LIETUVÕS TARÝBŲ SOCIALÌSTINĖ RESPÙBLIKA, Lietuvos TSR, LTSR.

Turinys

Bendrosios žinios 400
Gamta .... —
Reljefas .... —
Geologinė sąranga .... —
Klimatas 401
Upės 403
Ežerai .... —
Požeminiai vandenys .... —
Pelkės 404
Dirvožemiai .... —
Augalija 405
Gyvūnija .... —
Fiziniai-geografiniai rajonai .. 406
Gyventojai 407
Liaudies ūkis .... —
Bendroji charakteristika ...... —
Pramonė .... —
Kapitalinė statyba 408
Žemės ūkis 409
Transportas .... —
Komunalinis ūkis 410
Ryšiai .... —
Prekyba ir visuomeninis maitinimas .... —
Buitinis aptarnavimas .... —
Finansai .... —
Ekonominiai-geografiniai rajonai 411
Sveikatos apsauga .... —
Kultūra 412
Švietimas .... —
Mokslas .... —
Kultūrinės įstaigos .... —
Spauda .... —
Radijas ir televizija .... —
Visuomeninė ir valstybinė santvarka 413
Istorija .... —
Pirmykštės bendruomeninės santvarkos laikotarpis (iki IX a.)
Feodalinių santykių atsiradimo ir Lietuvos valstybės susidarymo laikotarpis (IX—XV a.) —
Baudžiavos įsigalėjimo ir vystymosi laikotarpis (XV a.—XVIII a. pirmoji pusė) 414
Baudžiavinio ūkio irimo ir kapitalistinių santykių atsiradimo laikotarpis (XVIII a. antroji pusė—XIX a. pirmoji pusė) 415
Kapitalizmo kilimo laikotarpis (XIX a. antroji pusė) ...... —
Imperializmo ir buržuazinių demokratinių revoliucijų laikotarpis (1900—17) 416
Proletarinė revoliucija ir Tarybų valdžios kūrimas (1917—19) 417
Buržuazijos valdymo laikotarpis (1919—40) 418
Pradinis socializmo kūrimo laikotarpis (1940—41) 420
Didžiojo Tarybų Sąjungos Tėvynės karo laikotarpis (1941—45) 422
Liaudies ūkio atkūrimo ir socializmo sukūrimo laikotarpis (1945—58) 423
Pradinis komunizmo kūrimo laikotarpis (nuo 1959) 424
Chronologinė lentelė 425
Istoriografija 426
Šaltiniai ir literatūra 427
Bibliografija 428

LIETUVOS TSR FIZINIS ŽEMĖLAPIS ĮKLIJOJE prie p. 384

BENDROSIOS ŽINIOS

Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika — viena iš penkiolikos sąjunginių respublikų, sudarančių Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungą. Plotas 65 200 km². 3 058 000 gyv. (1968 pr.). Sostinė — Vilnius.

Lietuvos TSR yra Tarybų Sąjungos vakaruose, prie Baltijos jūros. Šiaurėje ribojasi su Latvijos TSR, rytuose ir pietuose — su Baltarusijos TSR, pietvakariuose — su Lenkija ir su RTFSR (Kaliningrado sritimi), vakaruose — su Baltijos jūra. Lietuvos TSR teritorija iš v. į r. nutįsusi 373 km (tarp 20°56′ ir 26°51′ r. ilgumos), o iš p. į š.— 276 km (tarp 53°54′ ir 56°27′ š. platumos).

Lietuvos TSR teritorija suskirstyta į 44 adm. rajonus (ž. schemą p. 402):

Rajonas	Teritorija (km²)	Gyv. skaičius (1967 pr.)	Rajonas	Teritorija (km²)	Gyv. skaičius (1967 pr.)
Akmenės	1063	36 500	Pasvalio	1293	42 900
Alytaus	1398	68 100	Plungės	1691	53 700
Anykščių	1787	50 100	Prienų	1154	46 800
Biržų	1493	40 600	Radviliškio	1637	55 700
Eišiškių	1494	45 800	Raseinių	1577	55 000
Ignalinos	1507	34 100	Rokiškio	1806	52 300
Jonavos	879	31 600	Skuodo	911	32 100
Joniškio	1153	33 200	Šakių	1611	50 100
Jurbarko	1514	43 100	Šiaulių	1815	55 200
Kaišiadorių	1232	43 000	Šilalės	1190	40 200
Kapsuko	1627	85 000	Šilutės	2248	73 200
Kauno	1534	67 300	Širvintų	905	24 100
Kėdainių	1679	64 000	Švenčionių	1691	41 100
Kelmės	1704	57 100	Tauragės	1169	46 500
Klaipėdos	1383	39 600	Telšių	1463	55 900
Kretingos	1033	39 600	Trakų	1685	66 100
Kupiškio	1077	28 600	Ukmergės	1391	52 500
Lazdijų	1542	47 200	Utenos	1217	38 100
Mažeikių	999	39 600	Varėnos	2441	45 000
Molėtų	1375	36 400	Vilkaviškio	1280	56 700
Pakruojo	1314	35 800	Vilniaus	2313	97 700
Panevėžio	2173	49 500	Zarasų	1339	32 300

Devyni resp. pavaldumo miestai nepriklauso nė vienam adm. rajonui:

	Teritorija (km²)	Gyv. skaičius (1967 pr.)
Birštonas	2	1 500
Druskininkai	6	8 000
Kaunas	108	283 700
Klaipėda	59	131 400
Neringa	91	2 000
Palanga	30	7 200
Panevėžys	23	64 700
Šiauliai	40	81 700
Vilnius	153	316 400

GAMTA

Reljefas. Lietuvos TSR teritorija yra R. Europos (arba Rusijos) lygumos v. pakraštyje. Lygumos dalyje, apimančioje Pabaltijį ir RTFSR š. v. sritis, iškyla daug nedidelių aukštumų, susigrupavusių į kelis meridianinius ruožus, kuriuos skiria žemumos. Baltijos pajūriu per Latviją ir Lietuvą tęsiasi Pajūrio žemuma, kuri pietuose užsibaigia Nemuno deltos žemuma, atsiremiančia į Sambijos plynaukštę. Į rytus nuo 40—50 m izohipsės prasideda Žemaičių aukštuma. Ji susideda iš 3 dalių: kalvotos centr. dalies — Vidurio Žemaičių aukštumos (iki 234 m aukščio), kuri šiaurėje tarp Barstyčių ir Ylakių pereina į V. Kuršo aukštumą, ir aukštumos v. bei r. šlaitų, apie 100 m žemesnių, — V. Žemaičių plynaukštės ir R. Žemaičių plynaukštės. Pastarosios plynaukštės tęsinys Latvijoje — R. Kuršo aukštuma. R. Žemaičių plynaukštę nuo R. Kuršo aukštumos skiria Ventos vidurupio lyguma.

Rytuose ir pietuose Žemaičių aukštuma nusileidžia į Vidurio žemumą. Riba tarp jų maždaug sutampa su 100 m izohipse. Vidurio žemumos dalis, apimanti Neries ir Dubysos žiotis, yra 80—90 m aukščio. Į v., Kuršių marių link, ir į š., Rygos įl. link, ji žemėja iki 40—35 m. Į v. žemėjanti Vidurio žemumos dalis vadinama Nemuno žemupio žemuma. Ji savo ruožtu susidaro iš Karšuvos žemumos dešinėje Nemuno pusėje ir Užnemunės žemumos — kairėje pusėje. Vilkyškių kalvagūbris skiria Nemuno žemupio žemumą nuo Pajūrio žemumos. Š. link žemėjanti Vidurio žemumos dalis susideda iš Nevėžio žemumos ir Mūšos-Nemunėlio žemumos. Linkuvos kalvagūbris skiria jas nuo Žemgalės žemumos, kurios didžioji dalis yra Latvijoje. Vidurio žemuma rytuose ir pietuose atsiremia į Baltijos aukštumų lanką, Dauguvos, Neries ir Nemuno vidurupio pralaužtinių slėnių suskaidytą į 3 atkarpas: šiaurrytinę — Aukštaičių aukštumą, vidurinę — Dzūkų aukštumą ir pietvakarinę — Sūduvos aukštumą. Ten, kur Baltijos aukštumos susiduria su Mozūrų aukštumų lanku, iškilęs aukščiausias Baltijos aukštumų taškas — Pavištyčio kalnas (284 m). Iš p. r. pusės Baltijos aukštumų lanką juosia Pietryčių lyguma.

Rytuose į Lietuvos teritoriją įeina nedidelės dalys Lietuvos-Baltarusijos aukštumų: Švenčionių-Naročiaus aukštuma ir Ašmenos aukštuma. Pastarojoje yra aukščiausias Lietuvos TSR taškas — Juozapinė (292 m). Ašmenos aukštumos p. v. dalis vadinama Lydos plynaukšte (į Lietuvą ji įsiterpia ties Eišiškėmis ir Šalčininkais).

Lietuvos reljefas susiformavo pleistocene, traukiantis ledynui. Žemumos atsirado tose vietose, kur apledėjimų metu tūnojo atskiros ledynų plaštakos. Joms sutirpus, ten susiklojo dugninė morena, vėliau aplyginta tirpsmo vandenų. Ledyninių sąnašų danga čia nestora. Aukštumos žymi ledyninių plaštakų pakraščius bei sąlyčius tarp ledyno plaštakų, kur susikaupė daugiausia ledyninių sąvartų, ledyninių pakraštinių darinių. Aukštumose ledyninių sąvartų dangos storis 200 m ir daugiau.

Geologinė sąranga. Lietuva yra Rusijos platformos v. pakraštyje. Žemės pluta čia paskutinį kartą raukšlėjosi daugiau kaip prieš pusę milijono metų. To raukšlėjimosi žymės išlikusios kristaliniame platformos pamate. Jį dengia stora nuosėdinių pagrindinių uolienų danga ir kvarterinių (daugiausia ledyninių) sąnašų danga. Kristalinis pamatas Lietuvos gelmėse labai išlankstytas geologinėje praeityje vykusių tektoninių judėjimų. R. Lietuvoje ir v. Baltarusijoje, vadinamojoje Lietuvos-Baltarusijos anteklizėje, jis aukštokai iškilęs (aptinkamas 300—

LIETUVOS TSR GEOLOGINIS ŽEMĖLAPIS

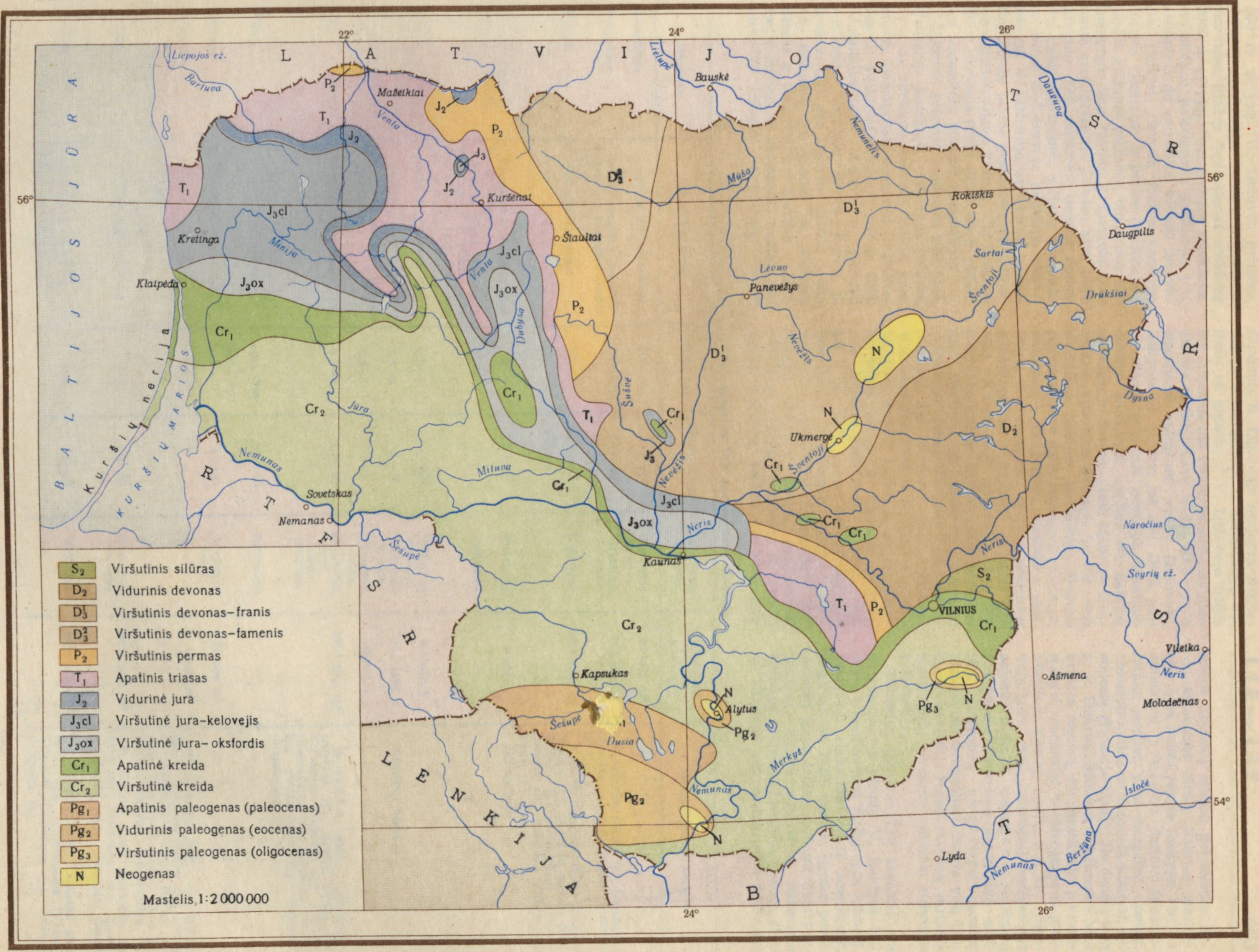

500 m gylyje). V. Lietuvos gelmėse, Baltijos sineklizėje, kristalinis pamatas yra labai įlinkęs (aptinkamas maždaug 2000 m gylyje). Nuo Baltijos sineklizės, atsiradusios paleozojaus pradžioje, į r. atsišakoja du antraeiliai vėlesni tektoniniai įlinkiai: devono įlinkis Lietuvos šiaurės vakaruose ir permo (cechšteino) įlinkis Lietuvos pietuose, einąs nuo Kaliningrado link Prienų. R. Lietuvos teritorija geol. praeityje dažniau kilo, negu grimzdo. Ten susiklostė nedaug nuosėdų, todėl pagrindinių uolienų komplekso storis r. Lietuvoje nedidelis (400—800 m). V. Lietuvoje, atvirkščiai, nuolatinį Žemės plutos grimzdimą tik retkarčiais pertraukdavo kilimai. Čia susidarė daug storesnis (1600—2000 m) ir pilnesnis nuosėdinių uolienų kompleksas.

Lietuvos gelmėse randamos šios geol. sistemos: kambras, ordovikas, silūras, devonas, karbonas, permas, triasas, jura, kreida, paleogenas, neogenas ir kvarteras (ž. geologinį žemėlapį prie p. 400). Molingi-smėlingi k a m b r o dariniai susiklostė negilioje jūroje, kurios p. krantas ėjo per Lietuvos pietus. Lietuvą, išskyrus tik pietinį jos pakraštį, dengia ir o r d o v i k o dariniai — klintys, mergeliai ir skalūnuoti moliai. Ant ordoviko slūgso s i l ū r a s, kurio sluoksnis R. Lietuvoje nestoras, susidedantis iš mergelingų ir dolomitingų uolienų su gipsais, o V. Lietuvoje trigubai storesnis (iki 900 m) ir susideda daugiausia iš skalūnuotų molių. D e v o n o sluoksniai aptinkami visoje Lietuvoje, išskyrus tik pietinę jos dalį. Didž. plotą užima vidurinis devonas. Apatinio devono sluoksniai užpildo tik Baltijos sineklizę ir devono įlinkį Lietuvos šiaurėje, o viršutinis devonas beveik visas susitelkęs Baltijos sineklizėje. Devono piūvio apatinė dalis molinga ir smėlinga, vidurinė — mergelinga, molinga ir smėlinga, o viršutinėje vyrauja dolomitai pakaitomis su mergeliais, moliais, gipsais. K a r b o n o sluoksnių yra tik šiaurvakariniame Lietuvos kampe; į žemės paviršių jie neišeina. P e r m o sluoksniai užima tik pusę Lietuvos teritorijos. Jie aptinkami permo įlinkyje (Lietuvos pietuose) ir Baltijos sineklizėje. Juos sudaro karšto ir sauso klimato zonos jūroje ir lagūnose nusėdusios klintys, anhidritai, druskos, gipsai ir kt. Tuos pačius tektoninius įlinkius dengia ir molingi-smėlingi t r i a s o sluoksniai, susiklostę dykuminėje sausumoje. J u r o s danga, susiklosčiusi negilioje jūroje, susideda iš tamsių molių, aleuritų, smėlių su labai gausiomis amonitų faunos liekanomis. Juros sluoksniai išlikę Baltijos sineklizėje ir iš dalies permo įlinkyje. Plačiau aptinkami k r e i d o s dariniai (glaukonitingi smėliai, pilki mergeliai, opokos, rašomoji kreida su titnagais, klintys), susiklostę gilesnėje jūroje. Jie dengia visą p. v. Lietuvą. Sūduvos aukštumoje virš kreidos darinių dar aptinkami p a l e o g e n o sluoksniai, susidedantys iš glaukonitinių smėlių, molių. Kai kur Lietuvoje (pvz., prie Anykščių) nedidelėmis salomis išlikę ir n e o g e n o sluoksnių (daugiausia kvarcinių aleuritingų smėlių). Ledyninės k v a r t e r o sąnašos (daugiausia priemoliai) dengia visą Lietuvos paviršių. Pram. reikšmę turintys naudingųjų iškasenų telkiniai sužymėti 1 lentelėje.

Klimatas. Lietuvos TSR klimatas yra pereinamas iš jūrinio V. Europos klimato į kontinentinį R. Europos klimatą. Lietuvoje cikloninė veikla smarkesnė, negu kitose TSRS srityse, ilgesni pereinamieji metų laikai, mažesni t-ros svyravimai. Žemės paviršiaus radiacinis balansas įvairiose Lietuvos vietose 31—43 kkal/cm² per metus. Nuo kovo pr.

1 lent. **Lietuvos TSR naudingosios iškasenos**

Iškasena	Paplitimo sritis	Gylis (m)	Klodo storis (m)	Geologinis amžius	Balansiniai ištekliai (1967 pr.)	Eksploatuojami karjerai
Anhidritas	Lietuvos pietvakariuose	140—180	13—87	Viršutinis permas	320 mln. m³	—
Dolomitas	Biržų, Joniškio, Kupiškio, Pakruojo, Pasvalio, Rokiškio rj.	1—12	1,5—24	Viršutinis devonas	51,3 mln. t	Vinkšninių (Biržų rj.), Skaistgirio (Joniškio rj.), Petrašiūnų (Pakruojo rj.)
Durpės	Visuose rajonuose	0,5—1	2—15	Kvarteras	4667 mln. m³	Apie 60 durpynų; didž.: Ežerėlio (Kauno rj.), Didžiojo tyrulio (Radviliškio rj.), Radviliškio, Rėkyvos (Šiaulių rj.), Baltosios Vokės (Vilniaus rj.)
Ežerų kreida ir klintinis tufas	Ežeruose ir versmių išnašų cirkuose	0—2	0,5—9	Kvarteras	1 mln. t	235 karjerai
Gintaras	Baltijos jūros priekrantėje (dugne) ir pliaže, Kuršių mariose tarp Juodkrantės ir Kintų	—	—	Terciaras	—	—
Gipsas	Biržų ir Pasvalio rj.	0,5—6	1,5—5,3	Viršutinis devonas	4,5 mln. t	—
Klintis	Akmenės rj.	1,5—8	5—30	Viršutinis permas	135,2 mln. t	Karpėnų, Menčių
Kreida ir kreidos mergelis	Lietuvos pietuose ir pietvakariuose	0,5—7	2—9	Viršutinė kreida	26 mln. t	—
Molis	Visuose rajonuose	0,5—5	1,5—20	Kvarteras, jura, triasas, devonas	108,4 mln. m³	29 karjerai; didž.: Geištariškių (Alytaus rj.), Kraštų (Biržų rj.), Kalvarijos (Kapsuko rj.), Kertupio (Kaišiadorių rj.), Tauragės, Pilviškių (Vilkaviškio rj.), Daugėlių (Šiaulių rj.)
Nafta	Lietuvos vakaruose	apie 1200 ir 1800—2000	apie 20	Paleozojus	—	—
Opoka	Šilutės rj.	9—13	14—20	Viršutinė kreida	34 mln. m³	—
Rieduliai	Baltijos ir Žemaičių aukštumose, upių slėniuose ir raguvose	0	—	Kvarteras	1 mln. m³	190 santalkų; didž.: tarp Beižionių ir Žydiškių (Trakų rj.), Nemuno vidurupio slėnyje, Neries slėnyje, Šventosios slėnyje tarp Užpalių ir Degesių, Antalieptėje
Smėlis	Visuose rajonuose	1—3	3—30	Kvarteras, terciaras	62,4 mln. m³	9 karjerai; didž.: Anykščių, Pakalniškių (Akmenės rj.), Dovilų (Klaipėdos rj.), Viduklės (Raseinių rj.)
Žvyras	Baltijos ir Žemaičių aukštumose, Nemuno, Neries, Šventosios slėniuose	0—2	1—12	Kvarteras	155,4 mln. m³	55 karjerai; didž.: Kalnėnų (Jurbarko rj.), Vilijampolės (Kaune), Rizgonių (Ukmergės rj.), Jočionių (Vilniaus rj.)

iki spalio pab. radiacinis balansas teigiamas, o kitu metų laiku — neigiamas. Daug šilumos ir drėgmės atnešama į Lietuvą atmosferos cirkuliacijos dėka. Į Lietuvą ateina labai skirtingų savybių oro masės. Apie 140 dienų per metus Lietuvoje buvoja jūrinė vid. platumų oro masė, atnešanti žiemą sniegingus ūkanotus orus su t-ra, svyruojančia apie 0°, o vasarą — vėsius lietingus orus su 14—16° t-ra. Tiek pat laiko vidutiniškai per metus išbūna kontinentinė vid. platumų oro masė, žiemą atnešanti šalčius (−6°, −10°), o vasarą — šiltus orus (paros vid. t-ra 18—20°). Rečiau (apie 18%) į Lietuvą įsiveržia arktinė oro masė, žiemą atnešanti didelius speigus (−25°, −30°, kartais net −40°), o pavasarį ir rudenį staigius atšalimus (−10° ir daugiau). Retkarčiais (apie 2%) į Lietuvą atslenka tropinių savybių įgijusi oro masė, vasarą atnešanti didelius karščius. Būna metų, kada visą laiką kaitaliojasi pirmosios dvi oro masės, o kai kada daug dažniau, negu paprastai, užplūsta arktinis arba tropinis oras — tada būna itin šaltos žiemos arba karštos vasaros.

Vidutinė metų t-ra Lietuvoje apie 6°. Šalčiausio mėnesio (sausio) vid. t-ra pajūryje apie −3°, rytuose apie −6°, o šilčiausio (liepos) visur 17—18°. Vidutinis kritulių kiekis 626 mm per metus (įvairiose Lietuvos vietose nuo 509 iki 844 mm).

Nors Lietuvos teritorija nedidelė, bet joje pastebimi klimato skirtumai dėl vietinių geogr. sąlygų: Baltijos j. kaimynystės, aukštumų ir žemumų kaitaliojimosi, kraštovaizdžio margumo. Betarpiška jūros įtaka klimatui daugiausia juntama Pajūrio žemumoje. Vasara čia maždaug 2° vėsesnė, negu kitose Lietuvos vietose, pavasaris ir vasara trunka ilgiau, o žiema apie 2° šiltesnė, su dažnesniais atodrėkiais ir labai nepastovia sniego danga. Vegetacijos periodas ilgiausias (Klaipėdoje 261 diena), bet vėsus. Metinis kritulių kiekis pajūryje nedaug skiriasi nuo Lietuvos vidurkio, nes prie jūros silpnas oro turbulentiškumas ir retos liūtys. Daugiausia kritulių ne vidurvasarį, kaip kitose Lietuvos vietose, o vasaros gale ir rudenį.

Į r. nuo Pajūrio žemumos esanti Žemaičių aukštuma pastoja kelią iš p. v. slenkančioms drėgnoms oro masėms. Todėl aukštumos p. v. šlaituose gausiau rūkų, didesnis debesuotumas. Kritulių kiekis čia didžiausias Lietuvoje (ir visame Pabaltijyje): 800—850 mm per metus. Daugiausia jų būna vasaros viduryje. Žemaičių aukštumos pavėjiniai (šiaurrytiniai) šlaitai kritulių gauna 25—30% mažiau.

Reljefo įtaka klimatui juntama ir Vidurio žemumoje, kurios š. dalis yra Žemaičių aukštumos, o p. dalis — Sūduvos aukštumos užuovėjoje. Šie žemumos rajonai (apie Joniškėlį, apie Kapsuką) gauna mažiausiai kritulių (500—550 mm per metus). Tik vidurinėje, aukštesnėje, žemumos dalyje kritulių kiekis artimas Lietuvos vidurkiui. Vidurio žemumoje bent 0,5—1,0° šilčiau, negu aplinkinėse aukštumose.

Baltijos aukštumoje ir kitose R. Lietuvos aukštumose gausu nedidelių, bet aukštų pakilumų (moreninių masyvų), besikaitaliojančių su giliomis dubumomis. Pakilumos gausiau drėkinamos, t-ros jose ir žiemą, ir vasarą žemesnės, negu dubumose. Dėl sudėtingo reljefo ir didesnio nuotolio nuo jūros padidėja oro turbulentiškumas, ir vasarą čia dažniau kyla audros, negu lygumose. R. Lietuvai būdingi jau kontinentinio klimato bruožai: šilčiausios visoje Lietuvoje vasaros, šalčiausios ir sniegingiausios žiemos, trumpiausi pereinamieji metų lai-

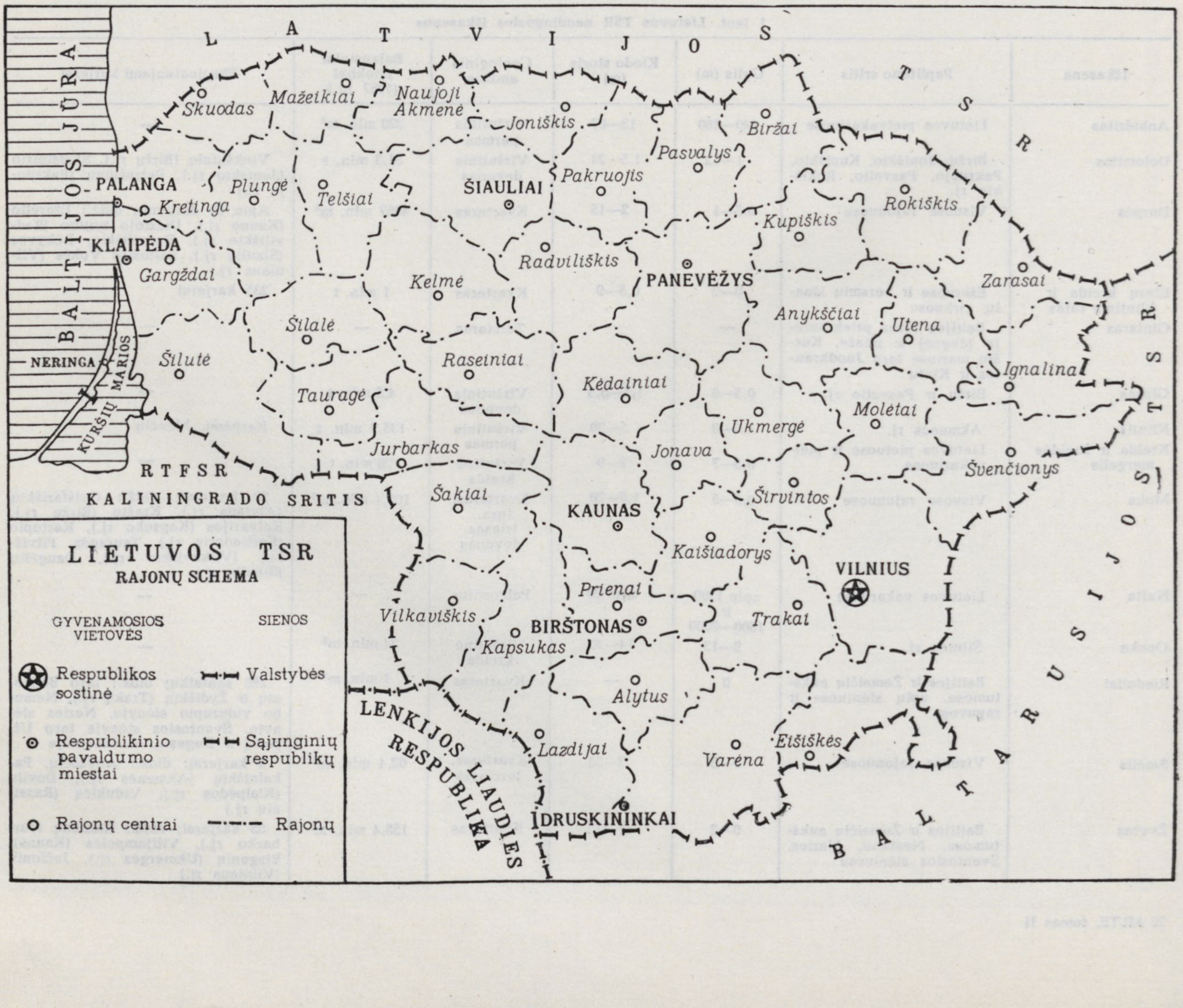

kai. Vegetacijos periodas trumpesnis, negu V. Lietuvoje, bet žymiai šiltesnis. Klimato kontinentalumas ypač ryškėja Švenčionių aukštumoje ir į r. nuo jos — Dysnos lygumoje, kuri yra šalčiausia Lietuvos dalis.

Upės. 1 km^2 Lietuvos TSR teritorijos tenka vid. apie 0,4 km natūralių upių vagų. Didesnis upių tinklo tankumas yra Vidurio žemumoje ir Žemaičių aukštumos v. dalyje, o mažesnis — R. Lietuvos aukštumose ir Pietryčių lygumoje. 71,5% Lietuvos TSR teritorijos priklauso Nemuno baseinui, 13,4% — Lielupės, 8,0% — Ventos, 2,9% — Dauguvos; 4,1% teritorijos (didelė Pajūrio žemumos dalis) turi nuotėkį tiesiai į Baltijos j., o 0,1% teritorijos (Lietuvos p. v. pakraštys apie Vištyčio ež.) priklauso Priegliaus baseinui. Per Lietuvą teka 12 upių, ilgesnių kaip 150 km; jos surašytos 2 lentelėje.

2 lent. **Ilgiausios Lietuvos TSR upės**

Eil. Nr.	Pavadinimas	Ilgis (km)		Baseino plotas (km^2)	
		visas	Lietuvoje*	visas	Lietuvoje
1	Nemunas	937	475	98200	46600
2	Neris	510	235	24933	13972
3	Venta	350	167	11694	5230
4	Šešupė	299	211	6124	4770
5	Šventoji	249	249	6892	6804
6	Minija	213	213	2978	2978
7	Nevėžis	210	210	6141	6141
8	Merkys	206	194	4438	3850
9	Dysna	197	77	8193	726
10	Nemunėlis	191	151	4048	3770
11	Jūra	177	177	3986	3986
12	Mūša	164	146	5318	5093

* Įskaitant ruožą, kuriuo eina Lietuvos TSR siena.

Iš 626 mm kritulių, iškrintančių Lietuvoje vidutiniškai per metus, išgaruoja tik 391 mm, o 235 mm nuteka upėmis; tuo būdu, vidutinis nuotėkio koeficientas yra apie 0,37. Vidurio žemumoje nuotėkio koeficientas neviršija 0,25—0,30, nes garavimas čia gana didelis, o paviršius plokščias, nenuotakus. Žemaičių aukštumos vakaruose ir iš dalies Pajūrio žemumoje, kur dėl klimato ypatybių garavimas mažesnis, nuotėkio koeficientas siekia 0,50 (upėmis nuteka 350—400 mm vandens sluoksnis). Nuotėkio modulis visai Lietuvai vid. 7 $l/s \cdot km^2$, Vidurio žemumoje tik 5 $l/s \cdot km^2$, o Žemaičių aukštumos v. šlaituose net 12—14 $l/s \cdot km^2$, R. Lietuvoje 8—10 $l/s \cdot km^2$.

Lietuvos upes maitina lietus, tirpstantis sniegas ir gruntinis vanduo. Gruntinio maitinimo reikšmė svarbi tik giliau įsigraužusioms upėms, siekiančioms gruntinių vandenų lygį, ir upėms, tekančioms per smėlingus rajonus, kur gruntinių vandenų daugiau. Lietaus maitinimo reikšmė didžiausia Žemaičių aukštumos vakaruose ir pajūryje, nes čia gausesni lietūs rudenį, o kartais lyja ir žiemą. Upių nuotėkis didelis pavasarį, kai tirpsta sniegas, ir rudenį, kai sumažėja garavimas. Nuotėkis nukrinta vasaros pradžioje ir žiemą, kai upes maitina tik gruntinis vanduo. Pagal nuotėkio režimą skiriamos v. Lietuvos, vid. Lietuvos ir r. Lietuvos upės. V. Lietuvos upių (Minijos, Jūros, Akmenos ir kt.) nuotėkis per metus labiausiai svyruoja. Be pavasario potvynio, ten dažni rudens ir žiemos potvyniai, kurie gali net viršyti pavasarinius. Vidurio žemumos upėms (Dubysai, Nevėžiui, Šešupei, Mituvai, Mūšai, Nemunėliui) būdingi aukšti pavasario potvyniai ir nedideli lietaus sukeliami rudens ir vasaros potvyniai. Vienodžiausią nuotėkį turi Rytų Lietuvos upės (Žeimena, Vilnia, Merkys, iš dalies Šventoji). Jį reguliuoja gausi gruntinė upių mityba, pratekami ežerai, kurių čia apstu, t. p. smėlynai ir dideli miškai.

Ežerai. Per Lietuvos TSR tęsiasi vienas ežeringiausių Europos ruožų, sutampantis su paskutiniojo apledėjimo pakraščiu. Lietuvoje yra apie 2500 ežerų, didesnių už 1 ha (mažesnių ežeriukų yra dar apie 1000—1500). Didžiausi ežerai surašyti 3 lentelėje. Ežerai užima 1,5% Lietuvos TSR teritorijos. Daugiau kaip pusė Lietuvos ežerų susitelkę Baltijos moreninių aukštumų ruože, ypač Aukštaičių aukštumoje (Šventosios, Neries, Žeimenos ir Dauguvos vandenskyroje). Jie ten sudaro ežerų santalkas — ežerynus (Ignalinos-Kaltanėnų, Molėtų-Labanoro, Zarasų-Salako, Dubingių ežerynai). Aukštumos š. r. pakraštyje yra didžiausi Lietuvos ežerai: Drūkšiai, Dysnai. Aukštaičių aukštumoje yra giliausias Lietuvos ežeras — Tauragnas (61 m) ir ilgiausias — Dubingių (Asvejos) ežeras (21 860 m). Dzūkų ir Sūduvos aukštumos ne tokios ežeringos, giliau suraižytos upių slėnių. Ežerų santalkos ten mažesnės (Trakų, Daugų, Metelių, Veisiejų ežerų grupės). Žemaičių aukštumoje ežerų daugiau išlikę vidurinėje, kalvočiausioje aukštumos dalyje, ypač duburių juostoje, kurią iš visų pusių supa moreniniai ruožai. Didesnieji — Platelių, Beržoro, Germanto, Masčio, Biržulio, Lūksto ežerai. Nedidelių ežerų yra Pietryčių lygumoje ir aukštesnėse Vidurio žemumos dalyse. Ežerų nėra tose Vidurio žemumos dalyse, kurios ledynmečio pabaigoje buvo ilgai apsemtos prieledyninių vandenų. Jų nėra ir Ašmenos aukštumoje, kurios moreninis reljefas senesnis.

Beveik visų Lietuvos ežerų dubenys yra ledyninės kilmės. Jų tarpe skiriami ledo guolio, užtvenktiniai ir rininiai dubenys. Pirmieji aptinkami ledyninių liežuvių išgulėtuose pažemėjimuose ir žymi vietas, kur baigė tirpti tų liežuvių liekanos (taip susidarė Vievio, Lūksto, Drūkšių, Dysnų, Čičirio, Avilių ežerai). Užtvenktiniai ežerai užima pažemėjimus, iš dviejų arba net iš trijų pusių atitvertus ledyno sustumtų pakraštinių kalvagūbrių (Vištyčio, Daugų, Platelių, Trakų grupės ežerai). Rininių ežerų dubenys užima ledyninių vandenų išplautus duobėtus latakus (Žeimenio, Lūšių, Tauragno, Dubingių, Kryžiuočių, Ilgio ežerai). Daugelis ežerų yra pratekami, kiti vandenskyriniai (turi tik ištakus), o daugybė mažų ežerų yra aklini (neturi nei ištakų, nei intakų). Lietuvos ežerai vystosi nevienodai sparčiai. Tai priklauso nuo to, kiek ir kokių maistingųjų (biogeninių) elementų, reikalingų vandens augalams, yra ežero aplinkoje. Daug negilių ežerų (ypač maistingesnių dirvų apsupti) jau visai išnyko, pavirto pelkutėmis. Tokių pelkučių, atsiradusių užžėlus ežerams, yra apie 20 000. Iš kai kurių nykstančių ežeriukų liko tik nedidelės „akys", apsuptos pelkių. Didesni ir gilesni, bet maistingą aplinką turintys ežerai dar išliko, tačiau aplink juos jau tįso platūs supelkėję ruožai, o jų dugną dengia storas organinių nuosėdų sluoksnis. Smėlingų vietų ežerai, būdami nemaistingoje aplinkoje, užžėlia labai iš lėto ir ilgai atrodo „jauni". Pagal ežero vystymosi stadiją, kurią nusako jo maistingumo laipsnis, ežerai skirstomi į oligotrofinius (mažamaisčius), mezotrofinius (vidutinmaisčius), eutrofinius (daugiamaisčius) ir distrofinius (bemaisčius). Lietuvoje vyrauja mezotrofiniai ežerai (Dusios, Veisiejų, Galvės, Platelių, Skaisčio ir kiti didoki gilūs ežerai). Seklesni, ypač pratekami, ir maistingoje aplinkoje esantys ežerai yra pasiekę eutrofinę stadiją (Metelys, Simnas, Obelija, Žuvintas). Distrofiniuose ežeruose trūksta deguonies, vandens reakcija rūgšti, organinis pasaulis apmiręs, neauga net vandens augalai. Šią stadiją pasiekusios minėtosios „akys", o taip pat Praviršulio ežeras, iš dalies Rėkyvos ežeras. Oligotrofinių ežerų Lietuvoje jau nėra.

3 lent. **Didžiausi Lietuvos TSR ežerai**

Eil. Nr.	Pavadinimas	Plotas (ha)	Didž. gylis (m)
1	Drūkšiai	4500	24,4
2	Dysnai	2403	6
3	Dusia	2337	32,4
4	Vištytis	1787	. . .
5	Sartai	1332	22
6	Luodis	1320	18
7	Avilys	1312	14
8	Metelys	1286	15
9	Platelių ežeras	1205	46
10	Rėkyvos ežeras	1151	7
11	Alaušas	1073	42
12	Žuvintas	1033	2,5
13	Lūkstas	1016	8
14	Dubingių ežeras ..	1015	50,2

Požeminiai vandenys. Lietuvoje daug požeminio vandens yra beveik visose geol. sistemose. Prieškvarteriniai vandenys priklauso vadinamajam Baltijos (Lietuvos-Lenkijos) arteziniam baseinui. Jie daugiausia druskingi (chloridiniai arba sulfatiniai-chloridiniai); einant gilyn, mineralizacija didėja nuo 30 iki 200 g/l. Gėlo vandens (mineralizacija mažesnė už 1 g/l) yra tik viršutiniuose pagr. uolienų horizontuose, slūgsančiuose betarpiškai po kvartero danga (kreida, devonas). Didžiausi gėlo vandens kiekiai yra kvartero sąnašose. Jose skiriami 4 vandeningi horizontai: 1) pomoreninis, 2) horizontas, skiriantis pirmojo ir antrojo apledėjimo morenas, 3) horizontas, skiriantis antrojo ir trečiojo apledėjimo morenas, 4) horizontas, skiriantis dviejų paskutinio apledėjimo stadijų morenas. Gėlų vandenų zonos

storis gali būti nuo kelių dešimčių iki 500 m. Gėlų vandenų zona ploniausia Užnemunės žemumoje, Nemuno deltoje, storiausia — Lietuvos šiaurės vakaruose, šiaurėje ir rytuose. Be tarpsluoksninių požeminių vandenų, didelę reikšmę turi gruntiniai vandenys. Daugiausia gruntinių vandenų yra fliuvioglacialinėse sąnašose (Pietryčių lygumoje) ir upių slėniuose, nemaža jų ir ledyno pakraštiniuose dariniuose. Šių vandenų mineralizacija nedidelė (300—500 mg/l). Dugninių morenų ir limnoglacialiniai gruntiniai vandenys negausūs, bet labiau mineralizuoti (iki 1000 mg/l).

Pelkės. Pelkės Lietuvoje užima žymiai didesnį plotą, negu ežerai. Plotai, kuriuose nenusausinta durpių danga yra storesnė kaip 70 cm, užima 6—7% Lietuvos TSR teritorijos. Dar apie tiek užima plotai su plonesne durpių danga, vadinami nebe pelkėmis, o supelkėjusiomis žemėmis. Lietuvoje yra apie 50 000 pelkių; iš jų apie 30 užima daugiau kaip po 1000 ha. Didžiausių pelkių plotas parodytas 4 lentelėje. Beveik pusė pelkių yra ežerinės kilmės, o kitos susidarė, pažliugus sausažemiui. Nemaistingų vietų pelkiniai augalai sudaro aukštapelkinę augaliją, o maistingų — žemapelkinę.

Pelkėdara sparčiausiai vyksta Lietuvos vakaruose, nes čia ilgesnis, bet vėsesnis vegetacijos laikotarpis, mažiau karbonatingi ir giliau išplauti dirvožemiai, lėčiau mineralizuojasi org. medžiagos. Todėl daugelis pelkių jau pasiekė vėlyvą vystymosi stadiją — pavirto smarkiai išsigaubusiomis aukštapelkėmis. Pelkėjimas ir durpių kaupimasis lėčiausias Vidurio žemumoje, nes dirvožemiai čia derlingi, negiliai išplauti, be to, vegetacijos laikotarpis šiltesnis. Tikrų pelkių (su storesne durpių danga) čia labai maža, bet dėl blogo nuotakumo labai daug supelkėjusių žemių. Pelkės čia tebėra žemapelkinėje stadijoje, tik kai kur smėlynuose jau yra aukštapelkių. R. Lietuvoje skurdesni dirvožemiai ir labai daug aklinų daubų, todėl nemažai vėlyvą stadiją pasiekusių pelkių, bet vyrauja visgi žemapelkės. Kalvotame daubotame moreniniame reljefe ežerinės kilmės pelkės kai kur dengia apie 20% teritorijos, sudarydamos sudėtingai išsišakojusius pelkynus, kurie skaido dirbamus laukus į daugybę nedidelių sklypų. Ežerinių pelkių nėra senesnėse moreninėse aukštumose Lietuvos pietryčiuose; tos Lietuvos dalies pelkingumas iš viso labai nedidelis.

Pelkingiausias Lietuvos gamtinis rajonas yra Nemuno delta. Apie 25% jos ploto užima pelkės, daugiausia aukštapelkės. Didžiausios yra Aukštumalos, Šventelės, Rupkalvių, Medžioklės, Berštų pelkės. Deltoje labai daug aliuvinėmis sąnašomis užneštų pelkių. Didelių pelkių yra Žemaičių aukštumos v. šlaite (Reiskių tyras ir kt.). Rytinis aukštumos šlaitas — antras pagal pelkingumą Lietuvos rajonas. Didž. pelkės: Didysis tyrulis, Rėkyvos, Sulinkių pelkės, Praviršulio tyrulis, Radviliškio pelkė, Tytuvėnų tyrelis, Šiluvos tyrelis. Ventos vidurupio žemumoje minėtina Kamanų pelkė, Karšuvos žemumoje — Plynoji, Artoji, Laukesos. Vidurio žemumoje pelkių maža. Tik į v. nuo Kauno yra didelės Didžiojo raisto ir Ežerėlio pelkės. Labai daug pelkių yra Vidurio žemumos sąlytyje su Baltijos aukštumomis: Notygalės pelkė, Kepurinė, Šepeta, Pageležių pelkė, Žuvinto pelkė, Amalvos, Palios. Didelių pelkių esama ir Pietryčių lygumoje, ypač vandenskyrose, kur į paviršių išeina gruntinis vanduo (Baluošos, Margių, Baltosios Vokės pelkės, Čepkelių raistas).

Dirvožemiai. Dirvožemiai Lietuvoje formavosi ant ledyninės, limnoglacialinės, fliuvioglacialinės, aliuvinės, eolinės ir organogeninės kilmės dirvodarinių uolienų. Apie pusę visos Lietuvos teritorijos dengia neišrūšiuotos ir nesluoksniuotos ledyninės kilmės uolienos, daugiausia moreniniai priemoliai; žymiai rečiau aptinkami moreniniai priesmėliai ir moreniniai smėliai. Šios uolienos įvairiose Lietuvos dalyse yra nevienodai karbonatingos. Karbonatingiausios dirvodarinės uolienos yra Vidurio žemumoje, ypač jos š. dalyje (karbonatų iki 20%). Mažiau karbonatų yra Baltijos aukštumų moreniniuose dariniuose (apie 10—15%), o mažiausiai Žemaičių aukštumos v. dalies ir Pajūrio žemumos dariniuose (5—10%). Labai mažai karbonatų ir Medininkų aukštumos moreniniuose dariniuose, nes jie yra senesni.

Nemažus plotus, ypač lygumose, užima limnoglacialinės kilmės dirvodarinės uolienos, susidariusios iš prieledyninių užtvenktinių ežerų nuosėdų. Tai vienalytės, neskeletingos, gerai išrūšiuotos ir sluoksniuotos uolienos. Jų tarpe vyrauja priemoliai, slūgsantys ant molių. Juos vietomis dengia plonas dulkiškių priesmėlių sluoksnis. Pasitaiko ir molių. Buvusių prieledyninių ežerų pakrantėse gausu smėlių, kuriuos suklostė į tuos ežerus tekėjusios upės. Limnoglacialinės dirvodarinės uolienos, išskyrus smėlius, karbonatingos.

Pietryčių lygumoje vyrauja fliuvioglacialinės kilmės dirvodarinės uolienos, kurias suplovė vandenys, tekėję nuo tirpstančio ledyno. Tai dažniausiai skeletingi, be karbonatų smėliai, rečiau žvyrai. Smėliai kai kur perpustyti ir sudaro kopų masyvus; tokiose vietose, kaip ir Kuršių nerijos kopose, dirvodarinė uoliena yra eolinės kilmės, labai skurdi. Upių slėnius ir Nemuno deltą dengia aliuvinės uolienos (smėliai, priesmėliai).

Ant minėtų dirvodarinių uolienų, veikiant jaurėjimui, velėnėjimui ir pelkėjimui, susiformavo labai marga dirvožemių danga. Dirvožemiai, kurie susidarė tik jaurėjimui veikiant, matomi šiuo metu šiluose. Tai jauriniai šilainiai dirvožemiai, užimantys apie 4% Lietuvos teritorijos. Jie paplitę daugiausia Pietryčių lygumoje, ypač kopų srityse. Šie dirvožemiai labai menko našumo. Didžioji jų dalis apaugusi pušynais. Beveik pusę (45%) Lietuvos teritorijos užima velėniniai jauriniai dirvožemiai, susidarę, veikiant jaurėjimui ir velėnėjimui. Jie vyrauja Žemaičių aukštumoje, Pajūrio žemumoje, Baltijos aukštumose, Medininkų aukštumoje. Velėniniai jauriniai dirvožemiai labiau sujaurėję ten, kur mažesnis dirvodarinių uolienų karbonatingumas (Medininkų aukštumoje, Žemaičių aukštumos v. dalyje) ir kur gausesnis drėkinimas (v. Lietuvoje). Velėniniai jauriniai dirvožemiai daugiausia rūgštūs, mažai humingi (1—2%), neturtingi augalams reikalingų maisto medžiagų. Velėniniai jauriniai dirvožemiai yra zoniniai, atitinkantieji mišriųjų miškų zonos augaliją. Apie 17% visos teritorijos užima jauriniai pelkiniai dirvožemiai. Jų labai daug moreninėse aukštumose (ten jie užima pašlapusias daubas) ir nenuotakiose plynaukštėse (pvz., Žemaičių aukštumos v. šlaite). Pastaraisiais metais nemaži šių dirvožemių plotai sausinami ir kultūrinami.

Karbonatingose Vidurio žemumos lygumose ant pakilimų susidarė velėniniai karbonatiniai dirvožemiai, užimantys apie 8% Lietuvos teritorijos. Jų reakcija neutrali (pH 6—7,5), dirvožemiai turi daug humaus ir maisto medžiagų augalams. Jie sudaro du didesnius arealus: vieną — Joniškio, Joniškėlio, Biržų apylinkėse, o kitą — Šakių, Kudirkos Naumiesčio apylinkėse. Tai našiausi Lietuvos dirvožemiai.

Dideli karbonatingų dirvožemių plotai turi drėgmės perteklių, yra paveikti gliejėjimo. Tai vadinamieji velėniniai gliejiniai dirvožemiai, užimantys apie 18% Lietuvos TSR teritorijos. Jų daugiausia plokščiuose Vidurio žemumos plotuose, ypač Nevėžio bei Užnemunės lygumose. Ten plačiai dirbami sausinimo (drenažu) bei kultūrinimo darbai. Nusausinti šie dirvožemiai tampa labai našūs.

4 lent. **Didžiausios Lietuvos TSR pelkės**

Eil. Nr.	Pavadinimas	Rajonas	Plotas (ha)	
			bendras	pramoninis
1	Žuvinto pelkė	Kapsuko	6847	5534
2	Čepkelių raistas	Varėnos	5858	5369
3	Didysis tyrulis	Radviliškio	4717	3773
4	Baltosios Vokės pelkė	Vilniaus	4099	2924
5	Praviršulio tyrulis	Radviliškio	3645	2782
6	Amalvos	Kapsuko	3414	2667
7	Rupkalvių pelkė	Šilutės	3412	3014
8	Rėkyvos pelkė	Šiaulių	3373	2432
9	Naujienų pelkė	Trakų	3163	2418
10	Aukštumala	Šilutės	3018	2471

Apie 6% Lietuvos teritorijos užima **pelkiniai** dirvožemiai. Šie dirvožemiai sausinami ir kultūrinami, juose rengiamos produktyvios kultūrinės pievos ir ganyklos. **Aliuviniai** dirvožemiai formuojasi upių salpinių nuosėdų klostymosi vietose. Jie užima apie 1,5% Lietuvos teritorijos. Tai labai našūs dirvožemiai. Ant jų želia derlingiausios natūralios pievos. Didžiausias jų masyvas (apie 300 km^2) yra Nemuno deltoje, nemažų plotų yra ir Minijos, Jūros, Nemuno žemupio, Nevėžio, Merkio, Žeimenos slėniuose.

Augalija. Lietuvos TSR teritorija priklauso mišriųjų miškų zonai, kuriai būdingi eglynai su plačialapių priemaiša. Šioje zonoje skiriama v. provincija (su skroblu) ir r. provincija (be skroblo). Jų riba eina per Lietuvos vidurį.

Iki žemdirbystės laikotarpio mišrūs miškai vyravo vidutinio maistingumo augavietėse. Maistingesnėse augavietėse augo plačialapiai su eglynų priemaiša, o mažo maistingumo ir visai nemaistingose augavietėse — eglingi ir gryni pušynai. Vėliau dideli miškų plotai buvo paversti ž. ū. naudmenomis (arimais, žemuminėmis ir sausminėmis pievomis). Likę miškų masyvai buvo praretinti, iškertant vertingesnių rūšių medžius. Plačialapių medžių (ąžuolų, uosių, liepų) vietą užėmė smulkialapiai (beržai, drebulės). Egles daug kur pakeitė pušys. Apleistų ž. ū. naudmenų vietose atsikūrė antriniai miškai, kuriuose sumažėjo ąžuolų, uosių ir eglių, o padaugėjo beržų, drebulių, pušų, baltalksnių.

Šiuo metu (1966 pr.) **miškai** užima 26,4% Lietuvos teritorijos. Lietuvos miškingumas mažesnis, negu kaimyninių respublikų (Baltarusijoje miškai užima 32,2%, Latvijoje 36,4% teritorijos). Daugiau kaip pusę miškų sudaro jaunuolynai. Pribręstančių ir brandžių medynų yra tik 12%. Lietuvoje yra apie 18 000 miškų. 12 miškų masyvų plotai didesni už 10 000 ha:

Druskininkų-Varėnos miškai	150 000 ha
Rūdninkų giria	60 000 ha
Kazlų Rūdos miškai	57 900 ha
Labanoro miškai	48 000 ha
Smalininkų-Viešvilės miškai	42 200 ha
Pabradės miškai	32 500 ha
Rumšiškių-Gaižiūnų miškai	29 200 ha
Kapčiamiesčio miškai	26 700 ha
Nemenčinės miškai	20 500 ha
Biržų giria	14 700 ha
Taujėnų miškai	14 400 ha
Žalioji giria	12 300 ha

41,1% Lietuvos miškų sudaro pušynai, 19,4% eglynai, 18,5% beržynai, 6,4% baltalksnynai, 6,0% juodalksnynai, 5,8% drebulynai, 1,4% ąžuolynai, 1,1% uosynai. Pušynų tarpe vyrauja brukniniai pušynai (29%), toliau seka mėlyniniai (24%), viržiniai ir kerpiniai (po 16%). Eglynų tarpe daugiausia kiškiakopūstinių-mėlyninių (27%) ir kiškiakopūstinių (24%) eglynų, mažiau yra mėlyninių (18%), kiškiakopūstinių-plačialapinių (15%). Beržynų tarpe vyrauja viksviniai beržynai, juodalksnynų tarpe — papartiniai ir dilgėliniai juodalksnynai.

Miškingiausioji Lietuvos dalis — tai Pietryčių smėlėtoji lyguma. Apie pusę jos ploto užima dideli miškų masyvai: Užvinčių giria, Labanoro miškai, Pabradės miškai, Nemenčinės miškai, Lavoriškių giria, Rūdninkų giria, Druskininkų-Varėnos miškai, Kapčiamiesčio miškai. Pietryčių lygumos miškams labai būdingi kerpšiliai, augantys sausose ir nemaistingose augavietėse. Gausu ir brukninių bei mėlyninių šilų.

Baltijos aukštumose, Švenčionių ir Ašmenos aukštumose miškų labai maža. Jų ten išlikę tik smėlinguose duburiuose (pvz., Gražutės giria), juostuotų molių dengiamuose pašlapusiuose pažemėjimuose (Šešuolių giria) arba labai akmeninguose kalvotuose galinių morenų ruožuose, netinkamuose žemdirbystei (apie Aukštadvarį, Semeliškes). Moreninių aukštumų bendras miškingumas bent trigubai mažesnis už vidutinį Lietuvos miškingumą (vos 6—8%).

Vidurio žemumos miškingumas artimas visos Lietuvos vidurkiui. Joje miškai, dažniausiai pušynai, išlikę senovinių upių deltose (Kazlų Rūdos miškai, Smalininkų-Viešvilės miškai, Rumšiškių-Gaižiūnų miškai, Žalioji giria). Nemaža miškų išliko ir plokščiose moreninėse bei limnoglacialinėse lygumose. Karbonatingesniuose Vidurio žemumos dirvožemiuose auga eglynai su gausia plačialapių priemaiša (Balbieriškio miškuose, miškuose prie Krakių, Pernaravos, Grinkiškio) arba gryni lapuočiai (Buktos miškas), o skurdesnėse augavietėse — eglynai su gausia beržų ir drebulių priemaiša. Vidurio žemumos šiaurinėje dalyje yra nemaža grynų beržynų, drebulynų, baltalksnynų, pietvakarinėje dalyje gausiau, negu kitur Lietuvoje, juodalksnynų, o Nevėžio lygumoje — ąžuolynų.

Žemaičių aukštumos šlaitams, ypač vakariniams, būdingi dideli eglynų masyvai (Tenenių, Šilalės, Kulių, Kartenos apylinkių miškai). Karbonatingesniuose dirvožemiuose auga kiškiakopūstiniai eglynai, o giliau išplautuose ir labiau sujaurėjusiuose priemoliuose vyrauja mėlyniniai eglynai. Vidurio Žemaičių kalvotoje aukštumoje miškų daugiausia smėlinguose duburiuose arba smėlingų moreninių kalvų landšafte (pvz., apie Kurtuvėnus).

Kuršių nerijoje ir Pajūrio žemumoje (ypač tuose plotuose, kuriuos dengia prieledyninių baseinų smėlis) vyrauja pušynai. Apie pusę pajūrio bei Kuršių nerijos pušynų sudaro kalnų pušis.

Maždaug tokią pat Lietuvos teritorijos dalį, kaip ir miškai, užima **pievos**. Skiriamos užliejamosios, žemuminės ir sausminės pievos. Užliejamosios pievos (apie 10% viso pievų ploto) želia upių salpose ir Nemuno deltoje ant aliuvinių dirvožemių. Nemuno deltoje ir kai kuriose salpose vešlias pievas sudaro varputynai, pašiaušėlynai, avižuolynai, eraičinynai ir kt. formacijos. Pakraštiniuose papelkėjusiuose salpų ruožuose aptinkami lieknaviksvynai, kupstaviksvynai ir kt. formacijos, artimos žemuminių pievų formacijoms.

Žemuminės pievos (jos užima apie 50% viso pievų ploto) aptinkamos daubose ir įlomėse, kuriose drėgmės perteklių sąlygoja gruntinis vanduo arba šlaitais atitekantis paviršinis vanduo. Pašlapusiose vietose auga šluotsmilgynai, laikinai šlapiose — kupstaviksvynai, nuolat šlapiose — snapuotaviksvynai. Žemuminių pievų pakraščiuose dažnai auga trainiaviksvynai ir paprastaviksvynai. Sausminės pievos (jų yra apie 40% pievų ploto) užima normalaus drėgnumo anksčiau artus plotus. Jų žolynas labai įvairus (eraičinynai, kiškiaašarynai ir kt.) ir priklauso daugiausia nuo dirvožemio savybių.

Apie 45% Lietuvos teritorijos užima ariami ir priesodybiniai plotai.

Gyvūnija. Lietuvos stuburinių fauną sudaro 415 rūšių: 61 rūšis žinduolių, 292 — paukščių, 7 — roplių, 11 — varliagyvių ir 52 — žuvų. Lietuvos laukiniai **žinduoliai** priklauso šiems būriams: graužikų (19 rūšių — pilkasis ir baltasis kiškiai, voverė, bebras, miegapelės, įv. peliniai), plėšriųjų (14 rūšių — vilkas, lapė, usūrinis šuo, lūšis, įv. kiauniniai, lokys), šikšnosparnių (14 rūšių), porakanopių (6 rūšys — šernas, briedis, stirna, danielius, taurusis ir dėmėtasis elniai), vabzdžiaėdžių (5 rūšys — ežys, kurmis, kirstukai). Be to, Baltijos jūroje ties Lietuvos krantais pasitaiko 2 rūšys ruonių (ilgasnukis ir dėmėtasis) ir 1 rūšis banginių (jūrų kiaulė). Lietuvoje pastebėti 284 rūšių laukiniai **paukščiai**. Iš jų žvirblinių būriui priklauso 103 rūšys, stibynuočių 33 rūšys, plokštėtasnapių 30 rūšių, plėšriųjų 25 rūšys, kirų 19 rūšių, pelėdų 12 rūšių, gandrinių 11 rūšių, genių 9 rūšys, vištinių 7 rūšys, vandens vištų 6 rūšys, kragų 5 rūšys, karvelių ir alkų po 4 rūšis, žalvarninių 3 rūšys, narūnpaukščių, gegučių, kukučių, lėlių, smiltviščių, gervių, flamingų po 1 rūšį. Prie **roplių** priklauso driežai (3 rūšys — vikrusis, gyvavedis ir gluodenas), gyvatės (3 rūšys — geltonskruostis ir lygusis žalčiai, margoji gyvatė) ir balinis vėžlys. Iš **varliagyvių** Lietuvoje yra tritonų (2 rūšys), varlių ir rupūžių (9 rūšys). Lietuvos vandenyse gyvenančios **žuvys** skirstomos į 15 šeimų. Vyrauja karpinių šeima (jai priklauso 24 rūšys) ir lašišinių šeima (9 rūšys).

Lietuvos stuburinių fauna sudaro kelis ekologinius kompleksus. Gausiausias yra vadinamasis miškų kompleksas, kuriam iš žinduolių priklauso visi elniniai, šernas, daugumas plėšriųjų, graužikai — voverė, miegapelės, baltasis kiškis ir kai kurie peliniai, iš paukščių — daugumas vištinių, pelėdų, žvirblinių, kai kurie stibynuočiai (slanka, brastinis tilvikas). Labai gausus vandenų kompleksas, kuriam, be žuvų, priklauso kai kurie žinduoliai (ūdra, audinė, bebras, ondatra, vandeninė žiurkė, vandeninis kirstukas), daug paukščių (antys, gulbės, kragai, narai, vandens vištos, kirai, tulžiai, erelis žuvininkas ir kt.), o iš roplių — balinis vėžlys. Pievų-pelkių kompleksui priklauso kai kurie paukš-

čiai (tilvikiniai, griežlė, gandrai, baubliai, daug žvirblinių, iš plėšriųjų — nendrių lingė) ir įv. varliagyviai. Be to, išskiriamas laukų (atvirojo kraštovaizdžio) kompleksas, kuriam priklauso pilkasis kiškis, paprastasis pelėnas, kurapka, dirvinis vieversys, ir žmogų lydintis kompleksas (rudoji ir juodoji žiurkės, naminė pelė, šelmeninė ir langinė kregždės, naminis žvirblis).

Lietuvos gyvūnija priklauso Vakarų palearktinei zonai. Pasitraukus iš Lietuvos teritorijos ledynams, fauna buvo arktinė. Gyveno lemingai, poliarinė lapė, šiaurės elnias, įv. arktiniai vandens ir pelkių paukščiai, sykinės žuvys. Pradėjus augti miškams, į Lietuvą atsikėlė pirmiausia taigos, o paskui plačialapių miškų žvėrys ir paukščiai. Arktinės gyvūnijos užsiliko aukštapelkėse bei jas supančiuose spygliuočių miškuose (dirvinis sėjikas, baltasis tetervinas, baltasis kiškis) ir kai kur giliuose ežeruose (šaltavandenės vėžiagyvių rūšys, seliava). Išsivysčius žemdirbystei ir atsiradus dideliems laukų ir pievų plotams, Lietuvoje įsikūrė kai kurie stepių faunos atstovai ir su žmonių sodybomis susiję gyvūnai.

Dėl besaikio medžiojimo daugelis vertingų gyvūnų rūšių (stumbras, tauras, rudasis lokys, bebras, ernis, laukinė katė, voverė skraiduolė, gulbė) Lietuvoje išnyko, o kai kurios pasidarė retos. Dėl pelkių sausinimo ir Nemuno deltos užliejamųjų pievų kultūrinimo sparčiai nyksta pelkių paukščiai. Tačiau tuo pačiu metu buvo įveisiami kitų šalių faunos atstovai (pvz., XVII a. buvo aklimatizuotas danielius, nuo XIX a. pab. auginamos iš Š. Amerikos kilusios lašišinės žuvys — vaivorykštinis upėtakis ir upokšnių šalvis). XIX a. pr. iš Juodosios j. į Nemuno baseiną pateko ir vietomis masiškai paplito dvigeldis moliuskas dreisena, buvo įvežtas ir paplito siauražnyplis vėžys. Planinga naujų gyvūnų rūšių aklimatizacija arba išnykusių reaklimatizacija pradėta taryb. santvarkos metais, ypač įsteigus Valstybinį gamtos apsaugos k-tą. Buvo reaklimatizuotas bebras, aklimatizuota ondatra, kanadinė audinė, dėmėtasis elnias. Naujai įveistos vertingos žuvų rūšys — sidabrinis karosas, peledė, kelios vėžiagyvių rūšys. Paplito ir žalingų rūšių; iš jų minėtinas Kolorado vabalas.

Fiziniai-geografiniai rajonai. Pagal gamtines sąlygas Lietuvos TSR teritorija skirstoma į 22 fiz.-geogr. rajonus.

1. B a l t i j o s j ū r o s p a k r a n t ė apima Kuršių neriją ir siaurą sausumos ruožą palei Baltijos jūrą į š. nuo Klaipėdos. Lygumos paviršių jūra ir vėjas suformavo iš smėlio. Pagal reljefo pobūdį rajonas skirstomas į siaurus išilginius ruožus, lygiagrečius su krantu (nerijoje — prieškopė, palvė, didžiųjų kopų kalvagūbris; apie Palangą ir Šventąją — pakrantės kopos, Litorinos jūros terasinė lyguma, Baltijos leduotojo ežero terasinė lyguma).

2. N e m u n o d e l t o s l y g u m a apima Nemuno, Minijos ir Nemunyno žiočių rajoną — buvusią Baltijos j. įlanką, pripildytą prieledyninių ežerų, upių ir pelkių nuosėdų. Rajonas užliejamas, kai patvinsta upės ir Kuršių marios; garsėja lankomis.

Abu šie rajonai priklauso B a l t i j o s j ū r o s d u b u r i o sričiai, kurioje jaučiama didžiausia betarpiška jūros įtaka.

3. V a k a r ų Ž e m a i č i ų l y g u m a apima didžiąją dalį nuolaidžios Pajūrio žemumos, kylančios į r. iki 40—50 m abs. aukščio. Joje dar šiek tiek jaučiama betarpiška Baltijos j. įtaka.

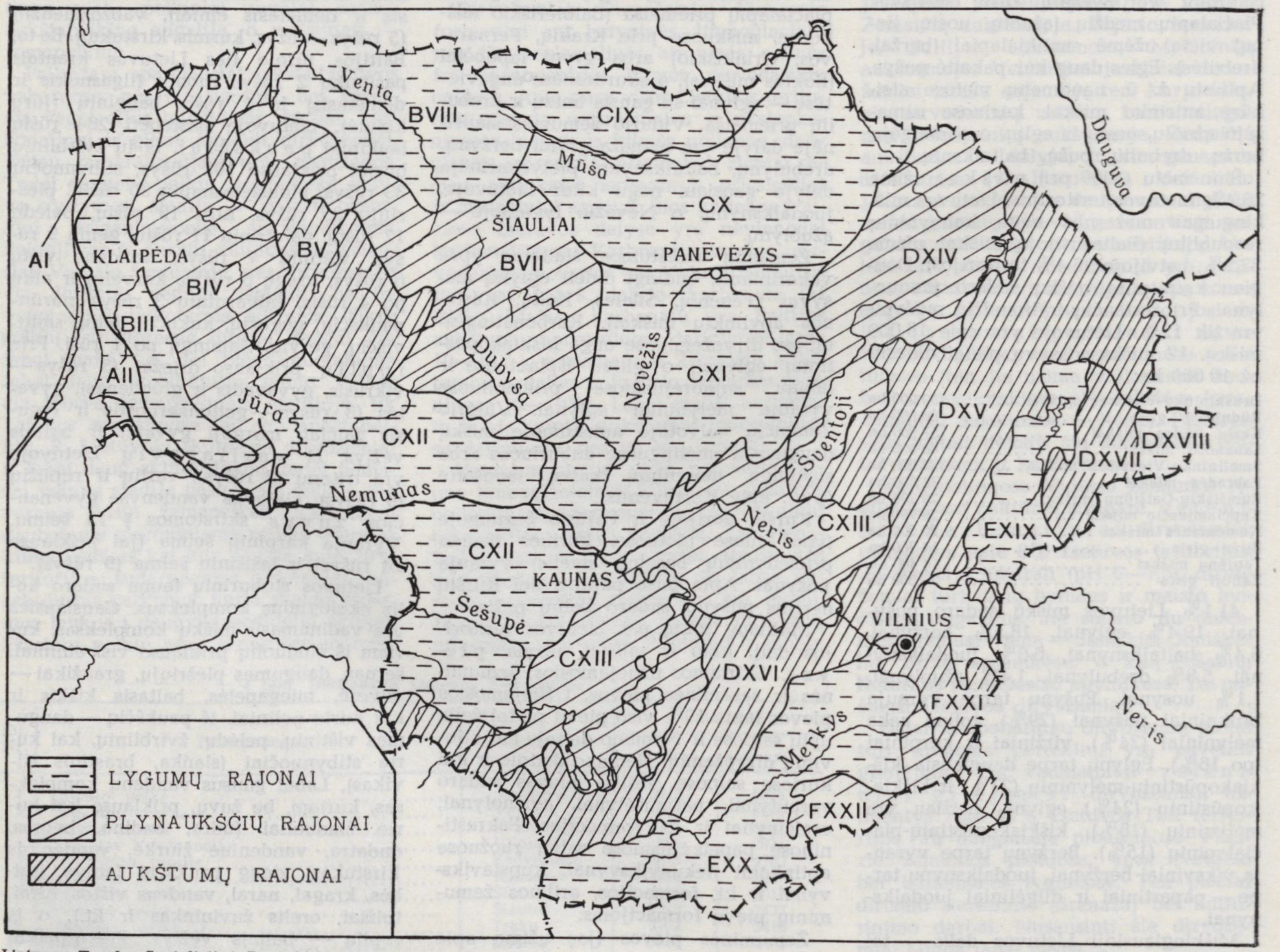

Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika. Fiziniai-geografiniai rajonai

4. Vakarų Žemaičių plynaukštei priklauso Žemaičių aukštumos v. šlaitas, kylantis nuo 40—50 m abs. aukščio vakaruose iki 120—130 m rytuose. Reljefas apylygis. Šis rajonas gauna didžiausią Lietuvoje drėgmės kiekį, turi didžiausią nuotėkį, pasižymi didžiausiais eglynais.

5. Vidurio Žemaičių aukštuma apima pakraštinių morenų ruožus, iš įv. pusių slinkusio ledyno sukrautus ir sustumtus. Tarp jų iškilęs aukščiausias ir seniausias aukštumos branduolys. Nedideli miškų sklypai likę tik smėlio pripildytuose tarpugūbriuose, duburiuose arba ant smėlingų moreninių kalvų. Daug žemapelkių. Šiame rajone susitelkę daugumas Žemaitijos ežerų.

6. Vakarų Kuršo aukštuma — Latvijos TSR fiz.-geogr. rajonas, analogiškas Vidurio Žemaičių aukštumai. Jos p. pakraštys įsiterpia į Lietuvos TSR. Paviršius neaukštas, mažai kalvotas. Šis rajonas pasižymi mažiausiais Lietuvoje šilumos resursais šiltuoju metų laiku.

7. Rytų Žemaičių plynaukštei priskiriami Žemaičių aukštumos r. ir š. šlaitai, besileidžiantys į gretimas žemumas. Vyrauja moreninės ir limnoglacialinės lygumos; dirvodarinės uolienos gerokai karbonatingesnės, negu V. Žemaičių plynaukštėje. Lygumas vietomis pertveria aplyginti moreniniai kalvagūbriai. Pagal klimatą, dirvožemį, augaliją šis rajonas yra artimas Vidurio Lietuvai.

8. Ventos vidurupio lyguma įsispraudusi tarp Žemaičių ir Kuršo aukštumų. Ją labai aplygino kitados čia telkšoję prieledyniniai baseinai.

Šeši pastarieji rajonai priklauso Kuršo-Žemaičių aukštumų sričiai, kuri apima meridianinį aukštumų ruožą, nusitęsiantį Pabaltijo v. pakraščiu.

9. Žemgalės lyguma — Latvijos TSR fiz.-geogr. rajonas, apimantis ir Lietuvos š. dalį, iš p. atitvertą moreninio Linkuvos kalvagūbrio. Jos paviršių dengia labai karbonatinga dugninė morena, gulinti ant negiliai esančių vidurinio devono uolienų. Rajonas pasižymi derlingiausiais Lietuvos velėniniais karbonatiniais dirvožemiais, didžiausiu ariamų plotų procentu.

10. Mūšos-Nemunėlio lyguma apima Vidurio žemumos š. dalį, esančią minėtų upių baseinuose. Per lygumą iš p. į š. tęsiasi lygiagrečios moreninės gūbriškos bangos ir pelkėti tarpgūbriai, kuriais teka upeliai.

11. Nevėžio lygumai priklauso vidurinė Vidurio žemumos dalis, iš p. atitverta Čekiškės-Vilkijos-Jonavos moreninio kalvagūbrio.

12. Nemuno žemupio lyguma apima visą vakarinę Vidurio žemumos pusę, kurią kitados buvo užėmusi didelė ledyno plaštaka. Jai tirpstant, susidarė prieledyninis baseinas, kuris performavo morenines lygumas į limnoglacialines (didžiausias Lietuvoje).

13. Nemuno vidurupio ir Neries žemupio plynaukštė — platus pereinamasis prieledyninių baseinų aplygintas ruožas tarp Dzūkų bei Sūduvos aukštumų ir Vidurio žemumos. Per jį teka Nemunas ir Neris.

Penki pastarieji rajonai įeina į Pabaltijo žemumos sritį, kuri tęsiasi per Pabaltijo vidurį. Jos dirvožemiai jaunesni, karbonatingesni ir derlingesni, negu aplinkinių aukštumų.

14. Vakarų Aukštaičių plynaukštei priskiriamas aukštokai pakilęs ir aplygintas Aukštaičių aukštumos šlaitas, besileidžiantis į Nevėžio ir Mūšos-Nemunėlio lygumas. Plynaukštę įv. kryptimis skrodžia senslėniai.

15. Aukštaičių aukštuma apima Baltijos aukštumų š. r. dalį. Susidariusi iš pakraštinių moreninių ruožų, kuriuos akumuliavo ledyno plaštakos ir liežuviai. Pasižymi kontinentalesniu (palyginti su kitomis Lietuvos dalimis) makroklimatu, sudėtingu mikroklimatu, labai marga dirvožemio danga, didžiausiu Lietuvoje ežeringumu.

16. Pietų Lietuvos (Dzūkų ir Sūduvos) aukštuma, užimanti Baltijos aukštumų lanko p. v. dalį, analogiška Aukštaičių aukštumai. Ji susideda iš aukštų tarpliežuvinių moreninių masyvų, kuriuos skiria ledyno liežuvių išgulėtos dubumos.

17. Švenčionių-Naročiaus aukštumos š. v. dalis yra Lietuvos TSR ribose (kita jos dalis yra Baltarusijoje). Ji ledynų sukrauta ankstesnėje apledėjimo stadijoje, negu jau minėtos aukštumos, todėl labiau aplyginta, ne tiek daubota, labiau išvagota raguvų, mažiau ežeringa.

18. Dysnos lyguma — tai didelės ledyno plaštakos išgulėta dubuma tarp Breslaujos aukštumos šiaurėje ir Švenčionių-Naročiaus aukštumos pietuose. Per tą dubumą, negiliai įsigraužusios į limnoglacialines nuosėdas, teka Dysna ir jos baseino upės. Miškams būdingi šlapi eglynai ir lapuočių medynai. Šiame rajone yra šalčiausios ir ilgiausios Lietuvoje žiemos.

Penki pastarieji rajonai įeina į Paskutiniojo apledėjimo pakraštinių moreninių aukštumų sritį.

19. Žeimenos-Neries vidurupio lyguma užima dviejų ledyno plaštakų išgulėtas dubumas, vėliau pripildžiusias smėlio.

20. Pietryčių (Dainavos) lygumą sudaro dvi ledyno plaštakų išgulėtos dubumos, pripildytos smėlio. Rajonas miškingiausias Lietuvoje; vyrauja žemo boniteto pušynai.

Abu pastarieji rajonai priklauso Paskutiniojo apledėjimo zandrinių lygumų sričiai.

21. Ašmenos aukštuma įsiterpia į Lietuvą š. v. pakraščiu. Ji yra senesnė už anksčiau minėtas aukštumas. Paskutiniojo ledynmečio metu joje vyko periglacialinio performavimo procesai, dėl kurių išnyko ežerai, o paviršius buvo suskaidytas slėnių ir raguvų.

22. Lydos plynaukštės tik nedidelė dalis priklauso Lietuvai — tai pietinis aplygintas Ašmenos moreninės aukštumos šlaitas, kuris leidžiasi į Dainavos (vakaruose) ir Nemuno aukštupio (pietuose) smėlingas lygumas.

Abu paskutinieji rajonai priklauso didelei, per Baltarusijos vidurį nusitęsiančiai Priešpaskutiniojo apledėjimo pakraštinių moreninių aukštumų sričiai.

GYVENTOJAI

Lietuvoje 1959.I.15 buvo 2 711 400 gyv., 1967.I.1 — 3 025 600 (iš jų 1 410 500 vyrų, 1 615 100 moterų). Per 1959—65 laikotarpį gyventojų skaičius kasmet padidėdavo vid. 39 000 žmonių. 1965 gimstamumas (1000 gyv.) buvo 18,1, mirtingumas 7,9, natūralinis prieauglis 10,2. Didžioji dalis gyventojų (1959) — lietuviai (79,3%); be to, gyvena rusų (8,5%), lenkų (8,5%), baltarusių (1,1%), žydų (0,9%), ukrainiečių (0,65%), vokiečių, latvių, totorių, čigonų. Vidutinis gyventojų tankumas 1 km^2 — 41,6 (1959), 46,4 (1967). Tankiausiai gyvenami Kapsuko, Alytaus, Vilkaviškio, Kauno, Vilniaus rajonai, rečiausiai — Varėnos rj. Dauguma gyventojų (1967 — 54,4%) gyvena kaimo vietovėse. Lietuvoje 1967.I.1 buvo 92 miestai ir 22 miesto tipo gyvenvietės. Didž. miestai: Vilnius (1967 — 316 400 gyv.), Kaunas (283 700), Klaipėda (131 400), Šiauliai (81 700), Panevėžys (64 700).

Tarybų Lietuvoje 1966 buvo 988 000 darbininkų ir tarnautojų (žemės ir miškų ūkyje 41,2%, pramonėje 23,8%, statybose 7,7%, transporte ir ryšiuose 6,1%, prekybos ir visuom. maitinimo įmonėse, paruošų ir tiekimo org-jose 5,3%, švietimo, sveikatos apsaugos, mokslo ir meno įstaigose 11,2%, valdymo aparate 1,9%, kitur 2,8%). Gamybinėje sferoje dirbo 83,4% visų darbininkų ir tarnautojų, negamybinėje — 16,6%.

LIAUDIES ŪKIS

Bendroji charakteristika. Lietuva yra industrinė-agrarinė soc. valstybė. 1965 pramonė pagamino 56,9%, žemės ūkis 27,0%, statybos 8,0%, transportas ir kitos mater. gamybos šakos 8,1% visuom. produkto. 1965 pramonė davė 41,9%, žemės ūkis 36,3%, statybos 7,6%, transportas ir kitos mater. gamybos šakos 14,2% nac. pajamų.

Pramonė. Iš visų liaudies ūkio šakų po D. Tėvynės karo sparčiausiai augo pramonė. 1948 jos bendrosios produkcijos gamyba pasiekė prieškarinį (1940) lygį, o iki 1965 padidėjo 17,9 karto; pramonės pagr. gamybiniai fondai 1940—65 padidėjo 9,4 karto. Mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonė 1965 davė 21,2% bendrosios pramonės produkcijos, stat. medžiagų pramonė 5,8%, medžio apdirbimo, celiuliozės ir popieriaus pramonė 6,4%, lengvoji pramonė 25,8%, maisto pramonė apie 32%; likusi dalis

tenka cheminei pramonei, vietinei pramonei, energetikai ir kt. Tarybiniais metais Lietuvoje sukurta naujų pramonės šakų: elektrotechnikos, radiotechnikos, prietaisų gamybos, laivų statybos, tiksliųjų staklių gamybos, chemijos, žuvies pramonė. Sparčiausiai augančios Lietuvos TSR pramonės šakos yra chemijos, mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonė ir energetika. Lietuvos pramonės augimo tempai buvo ir yra spartesni už vidutinius visos TSRS pramonės augimo tempus. Pramonės gamybinį personalą 1965 sudarė 309 100 žmonių (1940 — 57 000), iš jų 29 100 inžinerijos-technikos darbuotojų. Tūkstančiui darbininkų 1965 teko 112 inžinerijos-technikos darbuotojų (1940 — tik 30). Pagal pramonės gamybinio personalo didumą pirmojoje vietoje buvo mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonė (29,6% visų pramonės darbininkų), toliau sekė lengvoji (26,4%) ir maisto pramonė (14%). Mechanizuojant ir automatizuojant gamybą, darbo našumas pramonėje 1940—65 padidėjo daugiau kaip 3 kartus; dėl darbo našumo kilimo vien 1960—65 pramonės bendrosios produkcijos gamyba padidėjo 52,8%. Smarkiai padidėjo elektros energijos sunaudojimas pramonėje; 1965 jos sunaudota 5328 kWh vienam pramonės darbininkui (1939 — apie 900 kWh).

Maisto pramonė ir stat. medžiagų pramonė vartoja daugiausia vietines žaliavas; nemaža dalis žaliavų, kurias suvartoja medžio apdirbimo, celiuliozės ir popieriaus, lengvoji ir vietinė pramonė, irgi paruošiama Lietuvoje. Kitoms pram. šakoms žaliavos daugiausia atgabenamos iš kitų taryb. respublikų arba iš užsienio. Energetinius pramonės poreikius tenkina daugiausia įvežtinis kuras — naftos produktai, akmens anglys ir gamtinės dujos; vietiniai energijos ištekliai — durpės, malkos, hidroenergija — teturi antraeilę reikšmę.

Didžiausi pram. centrai — Vilnius ir Kaunas, kiek mažesni — Klaipėda, Šiauliai ir Panevėžys. Didelių pram. įmonių po D. Tėvynės karo pastatyta Kapsuke, Alytuje, Kėdainiuose, Jonavoje; nauji pram. kompleksai statomi arba projektuojami Utenoje, Plungėje, Jurbarke. Mažesnių pram. įmonių yra beveik visuose miestuose ir daugelyje miestelių (ž. Lietuvos TSR ekonominį žemėlapį).

Kapitalinė statyba. 1946—65 į liaudies ūkį investuota apie 4200 mln. rb (palyginamosiomis kainomis; iš jų 1965 — 574 mln. rb), iš tos sumos valst. bei koop. įmonių ir organizacijų lėšų apie 3500 mln. rb (iš jų 1965 — 488 mln. rb). Apie 60% visų šių lėšų buvo skiriama statybos ir montavimo darbams. Per šį laikotarpį sukurta stambi mechanizuota statybinė industrija; laikotarpio pabaigoje ypač sparčiai didėjo statyba iš stambių surenkamų gelžbetonio bei betono konstrukcijų ir detalių. 1965 statybose dirbo 104 000 žmonių. Rangovinės statybos org-jos bei statybos-remonto org-jos turėjo apie 2000 ekskavatorių, 1500 buldozerių, 800 keliamųjų kranų ir 100 skreperių. 1946—65 pastatyta apie 170 didelių pram. įmonių (iš jų 1965 — 9) ir 60 dide-

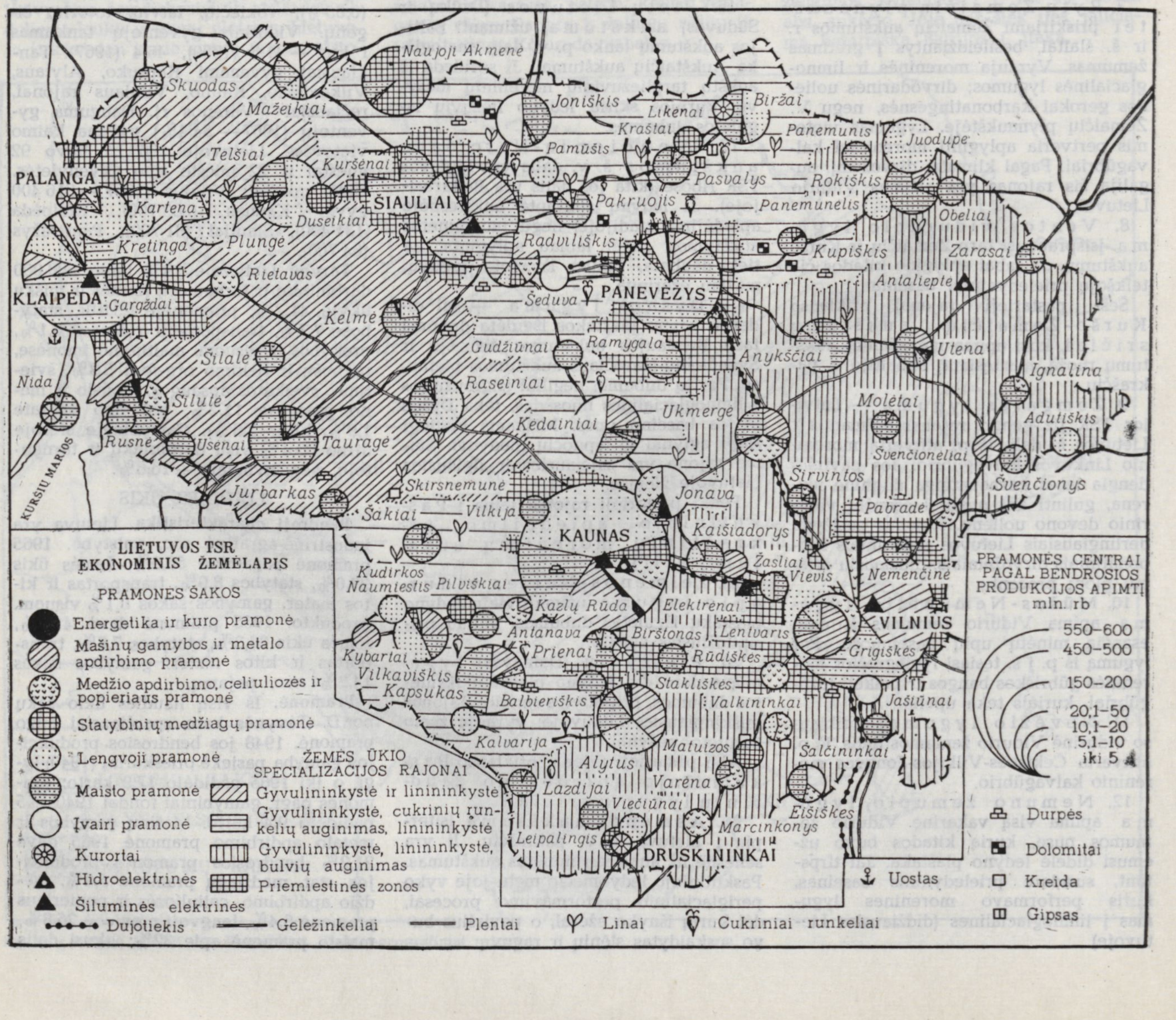

lių cechų jau veikusiose įmonėse (iš jų 1965 — 6), apie 10,7 mln. m^2 gyv. ploto (1965 — apie 1,1 mln. m^2), įskaitant maždaug 2,5 mln. m^2 (1965 — 151 000 m^2), kuriuos pasistatė kolūkiai, kolūkiečiai ir kaimo inteligentai; pastatyta apie 570 bendrojo lavinimo m-lų su 165 000 vietų (1965 — 15 m-lų su 11 200 vietų); ligoninėse (naujai pastatytose ir išplėstose) atiduota naudoti apie 6300 lovų (iš jų 1965 — 990), ikimokyklinio amžiaus vaikų įstaigose — apie 27 000 vietų (iš jų 1965 — 6600); nusausinta apie 1,2 mln. ha žemės; kolūkiuose pastatyta gyvulininkystės pastatų 513 000 raguočių, 980 000 kiaulių, 1 560 000 paukščių. Kapitaliniai įdėjimai į liaudies ūkį, skaičiuojant 1 gyventojui, 1958—65 išaugo nuo 93 rb iki 193 rb per metus. Buvo pastatyta naujų miestų — Naujoji Akmenė, Elektrėnai, Grigiškės ir kt.

Žemės ūkis. Visas Lietuvos TSR žemės plotas 6 520 000 ha. 26,4% to ploto (1 721 000 ha) tenka miškams, 60,5% (3 948 000 ha) — ž. ū. naudmenoms: ariamoji žemė užima 2 756 000 ha, pievos ir ganyklos 1 129 000 ha, sodai 45 000 ha (1965). Kolūkiai, tarybiniai ir kiti valstybiniai ūkiai valdo 89,5% visų ž. ū. naudmenų. Kolūkiečių, darbininkų bei tarnautojų sodybiniams sklypams tenka 6,6%, kitiems naudotojams 3,9% ž. ū. naudmenų. Sausintinų žemių yra 3 053 000 ha. 1946—66 nusausinta 1 327 800 ha, tame tarpe 620 100 ha drenažu (1918—39 atitinkamai 472 500 ha ir 11 800 ha). 1965 Lietuvoje buvo 1530 kolūkių ir 316 taryb. ūkių. Vienam kolūkiui teko vidutiniškai 1579 ha ž. ū. naudmenų, 396 galvijai, 383 kiaulės; vienam taryb. ūkiui — 2870 ha ž. ū. naudmenų, 819 galvijų ir 776 kiaulės. Žemės ūkio specializacijos pagr. kryptis — pieno ir mėsos gamyba; gyvulininkystės vystymas derinamas su prekine linų, cukrinių runkelių, bulvių ir daržovių gamyba. Kolūkiai ir taryb. ūkiai 1965 už gyvulininkystės prekinę produkciją gavo 80,5% visos piniginių įplaukų sumos, o už augalininkystės — 16,4%.

Žemės ūkis po karo aprūpintas naujausia technika. Energetinis žemės ūkio pajėgumas 1940—65 padidėjo 9 kartus. Žemės ūkyje 1965 buvo 28 300 traktorių (skaičiuojant 15-jėgiais), 4000 grūdų kombainų, 15 700 sunkvežimių. Dauguma lauko darbų visiškai mechanizuoti. Plečiamas ir gyvulininkystės darbų mechanizavimas. Visi kolūkiai ir tarybiniai ūkiai elektrifikuoti. Vienam kolūkiui teko vid. 31 elektros variklis, taryb. ūkiui 81. Kiekvienas kolūkis 1965 sunaudojo vid. 90 500 kWh, o taryb. ūkis 212 200 kWh elektros energijos. Vanduo mechanizuotai tiekiamas (1965) 66% galvijų ir 88% kiaulių kolūkiuose, 76% galvijų ir 97% kiaulių tarybiniuose ūkiuose. Materialiai sustiprinus kolūkius, aprūpinus juos technika, žemės ūkio gamyba suintensyvėjo. 1950—65 bendroji ž. ū. produkcija visų kategorijų ūkiuose padidėjo 1,8 karto, tame tarpe kolūkiuose, taryb. ūkiuose ir kituose valst. ūkiuose 4,2 karto.

Augalininkystė duoda 43,3% visos ž. ū. produkcijos (1965). Javai (rugiai, kviečiai, miežiai, avižos, žirniai ir kt.) 1965 užėmė 42,8% viso pasėlių ploto, techn. augalai (linai, cukriniai runkeliai) 3,6%, bulvės ir daržovės 9,4%, pašariniai augalai (pašarinės žolės, kukurūzai, pašariniai šakniavaisiai ir kt.) 44,2%. Dauguma ūkių naudoja vien tik veislines sėklas. Javų veisliniai pasėliai 1965 sudarė 99%, linų 100%, kukurūzų 100%, bulvių 55% viso jų pasėlių ploto. Žemės ūkis 1965 gavo 983 000 t miner. trąšų (skaičiuojant sąlyginiais vienetais), tuo būdu, 1 ha dirbamos žemės jų teko vid. 355 kg (1939 — 50 kg). Kylant žemdirbystės kultūrai ir gerėjant žemės tręšimui, didėjo derlingumas. Javų 1965 gauta vid. 16,2 cnt/ha (1940 — 9,4 cnt/ha). Metinė grūdų gamyba visų kategorijų ūkiuose 1951—65 padidėjo 2,3 karto, cukrinių runkelių (auginamų pramonei) 2,6 karto, pašarinių šakniavaisių (su cukriniais runkeliais pašarui) 2,5 karto, daugiamečių žolių (perskaičiavus į šieną) 2,2 karto, siloso (su kukurūzais silosui ir žaliajam pašarui) 13,5 karto. Apie 40% augalininkystės produkcijos sunaudojama pašarams.

Gyvulininkystė gamina 56,7% visos ž. ū. produkcijos (1965). Svarbiausios gyvulininkystės šakos — pieninė galvijininkystė ir bekoninė kiaulininkystė. Jų produkcija 1965 sudarė 95,7% gyvulininkystės bendrosios produkcijos vertės. 1966 pradžioje visų kategorijų ūkiuose buvo 1 526 000 galvijų (iš jų 828 000 karvių), 1 731 000 kiaulių, 187 000 avių, 170 000 arklių ir 7 302 000 paukščių. 100 ha ž. ū. naudmenų teko 40 galvijų, o 100 ha dirbamos žemės — 64 kiaulės. Kolūkių, taryb. ūkių ir kitų valst. ūkių fermose buvo 61% visų galvijų ir 52% kiaulių. Taryb. ūkiuose ir kolūkiuose apie 80% karvių ir telyčių apvaisinama dirbtinai. Kolūkiuose 1964 pr. 94,7% visų galvijų ir 87,3% visų kiaulių buvo veisliniai. Gerinant gyvulių veisles, gyvulių priežiūrą, šėrimą ir laikymo sąlygas, kilo jų produktyvumas, didėjo pieno ir mėsos gamyba. 1950 iš vienos karvės visų kategorijų ūkiuose buvo primelžta vid. 1680 kg pieno, o 1965 — 2498 kg. Pieno gamyba per tą patį laikotarpį padidėjo nuo 851 000 t iki 2 042 000 t, mėsos gamyba — nuo 69 000 t iki 166 000 t, kiaušinių — nuo 266 mln. iki 541 mln. Visų kategorijų ūkiuose 100 ha ž. ū. naudmenų pagaminta vid. 539 cnt pieno ir 70,6 cnt mėsos (skerdienos). Visų kategorijų ūkiai 1950 pardavė valstybei pieno 165 200 t, o 1965 — 1 184 400 t (t. y. 7,2 karto daugiau); mėsos (skerdienos) atitinkamai 16 400 t ir 221 000 t (13,5 karto daugiau).

Didėjant augalininkystės ir gyvulininkystės produktų gamybai, nuolat stiprėja ūkių ekonomika, didėja jų piniginės įplaukos ir grynosios pajamos. Vien 1960—65 kolūkių metinės piniginės įplaukos 100 ha ž. ū. naudmenų padidėjo nuo 6536 rb iki 14 532 rb (žymia dalimi dėl to, kad 1962 ir 1965 buvo padidintos valstybinės galvijų ir kiaulių supirkimo kainos). Kyla ir darbo našumas. Kolūkiuose 1960 per vieną žmogaus darbo dieną buvo pagaminta produkcijos už 3,81 rb, o 1965 — už 5,54 rb, arba 45,4% daugiau. Kolūkių prekinės produkcijos rentabilumas 1965 pasiekė 38,1%. Kolūkiečių vienos žmogaus darbo dienos apmokėjimas 1965, lyginant su 1960, padidėjo 3 kartus. Nuo 1966 antrosios pusės visuose kolūkiuose įvestas garantuotas mėnesinis darbo apmokėjimas.

Transportas. Didž. dalis krovinių apyvartos (1965 — 84,1%) Lietuvoje tenka geležinkeliams. Bendrojo naudojimo geležinkelių Lietuvoje 1965 buvo 2019 km, t. y. apie 31 km/1000 km^2. Svarbiausios geležinkelių linijos: Maskva—Vilnius—Kaliningradas; Leningradas—Vilnius; Baranovičiai — Vilnius — Šiauliai — Liepoja. Svarbiausieji plentai: Daugpilis—Zarasai — Kaunas — Kapsukas — Kaliningradas; Ryga—Šiauliai—Tauragė—Sovetskas; Vilnius—Kaunas—Klaipėda—Palanga. Bendras automobilių kelių ilgis 33 200 km, iš jų 11 900 km su kieta danga. Tarpmiestinių autobusų maršrutų ilgis 43 700 km. Jūrų transporto centras — Klaipėda su neužšąlančiais prekybos ir žvejybos uostais. Prekybos uosto krovinių apyvarta 1937—65 išaugo daugiau kaip 4 kartus. 1965 daugiau kaip 70% visos uosto krovinių apyvartos teko krovinių išvežimui, beveik 30% — įvežimui. Svarbiausioji upių transporto arterija — Nemunas, sujungtas kanalais su Klaipėda ir Kaliningradu. Pagrindinis upių uostas — Kaunas. Bendras eksploatuojamų vidaus vandens kelių ilgis 652 km (1965). Sparčiai auga oro transporto reikšmė. Svarbiausią Lietuvoje Vilniaus aeroportą oro linijos jungia su 11 Lietuvos miestų ir su 13 kitų didžiųjų TSRS miestų. Krovinių ir keleivių pervežimą bendrojo naudojimo transportu rodo 5 lentelė.

5 lent. **Krovinių ir keleivių pervežimas Lietuvos TSR bendrojo naudojimo transportu** (1965)

Transporto rūšis	Krovinių pervežimas		Keleivių pervežimas	
	mln. t	mln. tkm	mln.	mln. keleivių kilometrų
Geležinkelių transportas	35,0*	10534	11,8	1262
Upių transportas	1,0	64	1,2	11
Automobilių transportas	74,9	1002	389,5	2996
Oro transportas (Lietuvos atskiroji aviagrupė)	0,004	3	0,5	275

* Išsiųsta ir gauta krovinių.

Komunalinis ūkis. 1968 pr. Lietuvos TSR miestų ir miesto tipo gyvenviečių gyv. fondą sudarė 22,7 mln. m^2 naudingo ploto (tame tarpe 10,2 mln. m^2 gyv. ploto). 9,5 mln. m^2 naudingo ploto (5,2 mln. m^2 gyv. ploto) priklausė vietinėms taryboms, 7,3 mln. m^2 naudingo ploto (1,3 mln. m^2 gyv. ploto) — įv. žinyboms, 0,7 mln. m^2 naudingo ploto (0,4 mln. m^2 gyv. ploto) — gyventojų kooperatyvams ir 5,2 mln. m^2 (3,3 mln. m^2 gyv. ploto) — individualiems savininkams. Kanalizacijos tinklai 1967 pr. buvo 41 mieste (1945 — 5 miestuose); kanalizacijos tinklų ilgis buvo apie 600 km (be magistralinių tinklų). Vandentiekio tinklai 1967 pr. buvo 44 miestuose; jų ilgis apie 800 km (be magistralinių). 1968 pradžioje 70 700 butų (Vilniuje, Kaune, Grigiškėse, Elektrėnuose, Panevėžyje, Šiauliuose ir Ukmergėje) naudojo gamtines dujas, gaunamas iš Dašavos (Ukrainos TSR); bendras dujotiekių ilgis (be magistralinių) apie 540 km. Visuose miestuose ir daugelyje kolūkių gyvenviečių naudojamos suskystintos dujos; 1968 pr. jomis buvo aprūpinama 159 000 butų. 44 miestuose (1968 pr.) veikia termofikacinės sistemos; jos apšildo apie 2,5 mln. m^2 gyv. ploto. Visi miestai, miesteliai, kolūkiai ir taryb. ūkiai elektrifikuoti; 1965 vien kolūkiuose ir taryb. ūkiuose buitiniams reikalams sunaudota daugiau kaip 52 mln. kWh (1958 — apie 6,3 mln. kWh) el. energijos. Bendras miestų teritorijos plotas 112 000 ha (1968 pr.), tame tarpe užstatyto ploto 30 000 ha, žaliųjų plotų (įskaitant parkus) 12 000 ha. Bendras gatvių ilgis 3600 km, iš jų 1300 km grįstų, 1000 km su patobulinta danga; apšviestų gatvių ilgis 2600 km. 38 miestuose kursuoja autobusai (1968 pr. jų buvo apie 800); bendras miestų autobusų linijų ilgis apie 1400 km. 46 miestuose kursuoja lengvieji taksi (iš viso apie 1150 mašinų). Vilniuje (nuo 1956) ir Kaune (nuo 1966) kursuoja troleibusai; bendras jų linijų ilgis 100 km. Miestuose veikia (1968 pr.) 37 komunalinės skalbyklos, kurių bendras pajėgumas 21,5 t sausų skalbinių per pamainą, ir 124 pirtys. Iš viso komunaliniame ūkyje dirba apie 35 000 žmonių.

Ryšiai. Lietuvoje 1965 buvo 98 900 km telefono kanalų. Veikė 1150 pašto, telegrafo ir telefono įmonių, iš jų 922 — kaimo vietovėse. Visi rajonų centrai turi tiesioginį telefono ryšį su Vilniumi. Lietuvos ryšių priemonėmis 1965 išsiųsta 2,1 mln. telegramų, įvyko 5,6 mln. tarpmiestinių telefono pasikalbėjimų. Nuo 1964 veikia automatinis tarpmiestinis telefono ryšys; 1966 šis ryšys leido Vilniaus miesto telefono abonentams patiems automatiškai susijungti su Maskvos, Leningrado, Minsko, Rygos, Talino, Kaliningrado, Kauno, Klaipėdos, Palangos, Panevėžio ir Šiaulių telefono abonentais. 1965 pastatytos automatinės tarpmiestinės telefono stotys Kaune, Panevėžyje ir Šiauliuose. Įrengtas Vilniaus—Kauno videotelefonas. 1965 Lietuvoje buvo 81 700 telefono aparatų, iš jų 68 400 automatinių. Fototelegrafinio ryšio punktai veikia Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje, Palangoje ir Druskininkuose. Bendras radijo priimamųjų taškų skaičius 1965 pasiekė 839 000; jų tarpe buvo 484 000 radijo imtuvų, 173 000 radijo transliacijos taškų, 182 000 televizorių. 1957 Vilniuje pastatytas televizijos centras, vėliau — televizijos retransliatoriai Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose. Televizijos laidos gerai matomos 80—90% Lietuvos teritorijos. Radiorelinėmis linijomis perduodamos Maskvos televizijos laidos, keičiamasi televizijos laidomis su užsieniu.

Prekyba ir visuomeninis maitinimas. Beveik visa didmeninė bei mažmeninė prekyba ir visuomeninis maitinimas sukoncentruota valst. ir koop. prekybos sistemose. Per valst. prekybą realizuojama 53%, per kooperatinę — 47% visų planuojamos prekybos prekių. Kolūkinės rinkos vaidmuo prekyboje mažėja (1955 — 18%, 1965 — 4% visos prekių apyvartos). Gausėjant prekėms bei didėjant gyventojų piniginėms pajamoms, auga ir mažmeninė prekių apyvarta. 1965 realizuota prekių (palyginamomis kainomis) 5,5 karto daugiau, negu 1940. Kinta ir vartojimo struktūra. Gyventojai perka vis daugiau kaloringesnių maisto produktų ir brangesnių buitinės bei kultūrinės paskirties prekių. Iš maisto produktų 1958—65 daugiausia išaugo mėsos bei jos produktų ir sviesto realizavimas. Iš ne maisto prekių ypač smarkiai didėjo baldų, siuvinių, trikotažo ir kultūrinių prekių pardavimas. 1965 Lietuvoje buvo 6985 prekybos įmonės. Pradėjus taikyti naujas prekiavimo formas (savitarną, prekių pardavimą pagal pavyzdžius, atvirą prekių išdėstymą parduotuvėse), pagerėjo pirkėjų aptarnavimas. 1965 šios formos buvo įvestos 16% valst. prekybos įmonių. Didėja prekių pardavimas gyventojams kreditan (1965 — už 26,6 mln. rb, arba 4,0 karto daugiau, negu 1960). Naujos prekiavimo formos bei specializacija diegiama ir vartotojų kooperacijos sistemoje.

1965 Lietuvoje buvo 1909 visuomeninio maitinimo įmonės; tuo būdu, kiekvienai įmonei teko 1564 gyventojai, arba 2,5 karto mažiau, negu 1940. Prekybos m-jos ir darbininkų aprūpinimo skyrių prekybos ir visuomeninio maitinimo įmonės 1965 turėjo 63 000 m^2 sandėlių, 1356 šaldymo įrenginius. Ne tik respublikinio pavaldumo miestuose, bet ir daugumoje rajonų centrų pastatyti nauji restoranai-valgyklos. Daug valgyklų įrengta stambiose įmonėse, mokyklose, įstaigose; gausėja jų ir kaime.

Buitinis aptarnavimas. 1967 Lietuvoje buvo apie 3250 buitinio aptarnavimo įmonių (įv. dirbtuvių, ateljė ir kt.), iš jų 2500 — rajonų centruose, kolūkiuose ir taryb. ūkiuose. Iš bendro įmonių skaičiaus buvo: avalynės taisymo dirbtuvių — apie 340 (iš jų kaimo vietovėse 250), siuvyklų — 450 (kaimo vietovėse 380), buitinių prietaisų remonto dirbtuvių — 270 (kaimo vietovėse 210). Visose įmonėse dirbo apie 22 000 žmonių. 1965 kiekvienam Lietuvos TSR gyventojui suteikta buitinių patarnavimų vid. už 11,38 rb. Didžioji dalis tų patarnavimų (pagal darbų vertę apie 75%) yra pramoninio pobūdžio (drabužių ir avalynės siuvimas ir taisymas, baldų gamyba, buitinių mašinų bei prietaisų remontas, trikotažo mezgimas, cheminis drabužių valymas bei dažymas ir kt.). Rajonų buitinio aptarnavimo kombinatai turi kilnojamąsias remonto dirbtuves (automobilius); didesnėse kaimo gyvenvietėse yra stacionariniai užsakymų punktai (1967 jų buvo 780). Miestuose smulkius patarnavimus (butų tvarkymas, bilietų pristatymas į namus, laikina vaikų priežiūra) atlieka gerų paslaugų biurai.

Finansai. Lietuvos TSR finansai, kaip centralizuotai tvarkomos TSRS finansų sistemos sudėtinė dalis, yra valstybės planingai organizuoti piniginiai santykiai, kurie tarpininkauja, sudarant, skirstant ir naudojant piniginius išteklius liaudies ūkio ir visuomenės poreikiams. Jie apima: respublikos valst. biudžetą, valstybinį turto ir asmens draudimą, socialistinio sektoriaus įmonių (valstybinių ir kolūkinių-kooperatinių) ir liaudies ūkio šakų finansus. Piniginių išteklių šaltiniai — soc. sektoriaus įmonių pajamos bei sankaupos, gyventojų asmeninės pajamos bei santaupos. Piniginiai ištekliai pagal akumuliavimo ir panaudojimo pobūdį skirstomi į decentralizuotus ir bendravalstybinius fondus. Decentralizuotus piniginius išteklius sudarė: valst. sektoriaus įmonių pelnas — 407 mln. rb (1965), 508 mln. rb (1966); vartotojų kooperacijos įmonių pelnas — 15 mln. rb (1959), 17 mln. rb (1965) ir 21 mln. rb (1966); kolūkių piniginės pajamos — 172 mln. rb (1959), 342 mln. rb (1965), 416 mln. rb (1966); valst. įmonių apyvartinės lėšos (1965 pr.) — 1111 mln. rb (iš jų savos 476 mln. rb), kooperacijos 202 mln. rb (iš jų savos 40 mln. rb), kolūkių apyvartiniai ir kiti fondai 296 mln. rb. Savieji šaltiniai sudarė (1966) tokią kapitalinių įdėjimų dalį: valst. įmonių 34,3%, kooperacijos 74,4%, kolūkių 73,2%.

Respublikos bendravalstybinius piniginių išteklių fondus sudaro soc. sektoriaus įmokos ir (nežymia dalimi) gyventojų įnašai. Iš soc. sektoriaus į šiuos fondus akumuliuota: apyvartos mokesčio 1958 — 66,3%, 1964 — 56,3%; atskaitymų iš valst. įmonių ir organizacijų pelno atitinkamai 11,8% ir 24,2%, atskaitymų socialiniam draudimui — 4,5% ir 4,6% visų įnašų; kolūkių pajamų mokesčio (12% apmokestinamųjų pajamų) 1958 — 10,3 mln. rb, 1964 — 5,3 mln. rb (sumažėjo dėl lengvatų, kurių 1964 suteikta už 11,5 mln. rb), 1966, išaugus kolūkių pajamoms ir įvedus naują apmokestinimo tvarką (12% grynųjų pajamų), — 11,9 mln. rb; valst. draudimo 3,2 mln. rb (1958), 8,6 mln. rb (1964) ir 6,5 mln. rb (1966); pagrindinių kooperacijos įnašų — pajamų mokesčio (35% pelno) — 7,2 mln. rb (1958), 6,2 mln. rb (1964) ir 7,0 mln. rb (1966).

Svarbiausias valst. piniginių išteklių akumuliavimo, paskirstymo ir panaudojimo įrankis yra Lietuvos TSR valst. biudžetas. Jis apima tą visuom. produkto ir nac. pajamų dalį, kuri reikalinga respublikai pavaldžios pramonės, žemės ūkio, statybų, transporto, prekybos, komunalinio bei buitinio ūkio ir kitų ūkio šakų vystymui, t. p. liaudies ūkio plane ir biudžete užplanuotiems socialiniams ir kultūriniams poreikiams, valdymo aparato išlaikymui. Didelis biudžeto vaidmuo, paskirstant ir perskirstant nac. pajamas, matyti iš šių duomenų: 1959 nac. pajamos sudarė 1692 mln. rb, respublikos biudžeto apimtis 531 mln. rb; 1965 atitinkamai 2874 mln. rb ir 944 mln. rb; 1966 — 3089 mln. rb ir 1010 mln. rb. Respublikos biudžetas apima respublikinį ir vietinius biudžetus. Per Lietuvos TSR biudžetinę sistemą 1965 akumuliuota ir paskirstyta apie $^3/_4$ respublikoje sukurtų bendravalstybinių piniginių išteklių (neskaitant kredito šaltinių). 1966 iš soc. ūkio gauta 93,5% visų biudžeto pajamų, iš gyventojų 6,5%. Iš jų išleista: liaudies ūkiui finansuoti 58,2%, socialiniams ir kultūriniams poreikiams 34,6%.

Ekonominiai-geografiniai rajonai. Lietuvos TSR kompleksinio vystymo požiūriu skirstoma į 4 ekonominius-geografinius rajonus: Rytų (12 adm. rajonų), Vidurio šiaurės (11 rajonų), Vidurio pietų (10 rajonų) ir Vakarų (11 rajonų).

Rytų rajonas
Anykščiai
Eišiškės
Ignalina
Molėtai
Širvintos
Švenčionys
Trakai
Ukmergė
Utena
Varėna
Vilnius
Zarasai

Vidurio šiaurės rajonas
Akmenė
Biržai
Joniškis
Kupiškis
Mažeikiai
Pakruojis
Panevėžys
Pasvalys
Radviliškis
Rokiškis
Šiauliai

Vidurio pietų rajonas
Alytus
Jonava
Kaišiadorys
Kapsukas
Kaunas
Kėdainiai
Lazdijai
Prienai
Šakiai
Vilkaviškis

Vakarų rajonas
Jurbarkas
Kelme
Klaipėda
Kretinga
Plungė
Raseiniai
Skuodas
Šilalė
Šilutė
Tauragė
Telšiai

Rytų rajonas aprėpia labiausiai nuo jūros atitolusią Lietuvos teritorijos dalį. Žemės ūkyje ypač plečiama gyvulininkystė; svarbiausia gyvulininkystės šaka yra kiaulių ūkis. Vilniaus apylinkėse žemės ūkis yra priemiestinio pobūdžio, jo specializacija — daržininkystė, sodininkystė ir pieninė gyvulininkystė. Svarbiausias pramonės centras — Vilnius su apylinkėmis (Grigiškėmis, Lentvariu ir kt.); kiti didesni pramonės centrai — Ukmergė, Utena. Elektrėnuose pastatyta didžiausia Lietuvos elektrinė.

Vidurio šiaurės ir Vidurio pietų rajonų žemės ūkio gamybinis profilis panašus, todėl jie dažnai jungiami į Vidurio Lietuvos zoną, kuri apima beveik pusę respublikos teritorijos ir yra ekonomiškai pati stipriausia Tarybų Lietuvos dalis. Čia vyrauja derlingiausios priemolio ir priesmėlio dirvos, sutelkti beveik visi techniniai cukrinių runkelių pasėliai. Vidurio šiaurės rajone auginama daug linų. Galvijų ir kiaulių auginama daugiau negu kt. rajonuose. Svarbią vietą užima lengvoji (ypač linų apdirbimo) ir maisto pramonė; sparčiai ugdoma ir stat. medžiagų, mašinų, prietaisų gamybos pramonė. Stambiausi pramonės centrai — Šiauliai ir Panevėžys; mažesni — Naujoji Akmenė, Mažeikiai, Biržai. Vidurio pietų rajone yra vienas stambiausių Lietuvos pramonės centrų — Kaunas; didelių įmonių yra ir Kapsuke, Kėdainiuose, Alytuje, Jonavoje. Rajone, be kitų pramonės šakų, sparčiai plečiama chemijos pramonė (veikia Jonavos azotinių trąšų g-la, Kauno dirbtinio pluošto g-la, Kėdainių chemijos kombinatas). Vidurio pietų rajone yra tankiausias kelių tinklas.

Vakarų rajone dėl jūros artumo gausu kritulių, todėl didelius plotus užima pievos ir ganyklos. Nemuno bei Minijos užliejamosios pievos — didžiausios Lietuvoje; jos pasižymi ypač dideliu derlingumu. Linų pasėliai užima beveik 5% visų pasėlių plotų. Rajono š. ir r. dalyje vietomis auginami cukriniai runkeliai. Bulvės ir daržovės auginamos visur, bet daugiausia Klaipėdos priemiestinėje zonoje. Vakarų rajonas duoda daugiau kaip 95% viso Lietuvos žuvies laimikio, visą celiuliozę, visus žvejybos tralerius, daugiau kaip 75% faneros. Pramonės įmonės daugiausia sutelktos Klaipėdoje; čia gaminama daugiau kaip $^3/_4$ visos rajono pramonės produkcijos.

Specialiems tikslams Lietuvos TSR teritorija skirstoma į rajonų grupes, zonas, regionus. Pavyzdžiui, pagal gamtinių (ypač dirvožemio) sąlygų palankumą ž. ū. gamybai Lietuvos adm. rajonai skirstomi į 4 grupes (jose esantys ūkiai gauna iš valstybės diferencijuotą materialinę ir organizacinę paramą), pagal gyvulių supirkimo kainas — į 3 grupes (vid. Lietuvos rajonuose mokamos žemesnės kainos), pagal žemės ūkio tvarkymo sistemas — į 3 zonas (rytų, vidurio ir vakarų), pagal tinkamumą rajonuojamoms ž. ū. augalų veislėms — t. p. į 3 zonas (jos šiek tiek skiriasi nuo zonų, sudarytų pagal žemės ūkio tvarkymo sistemas). Kad būtų lengviau tenkinti gyventojų kultūrinius ir buitinius poreikius, organizuoti gamybą ir planuoti gyvenvietes, Lietuvos TSR teritorija skirstoma į 10 regionų. Vieni regionų centrai jau yra visai susiformavę (Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys), kiti pradėti ugdyti (Kapsukas, Alytus), likusius (Uteną, Plungę, Jurbarką) numatyta išplėsti artimiausiu metu.

SVEIKATOS APSAUGA

Praktinį gydymo darbą Lietuvoje 1966 dirbo 6401 gydytojas (24 specialybių), iš jų 25 med. mokslų daktarai, 226 med. mokslų kandidatai ir 482 pirmosios kategorijos gydytojai. Jiems padėjo 20 328 vidurinio med. personalo darbuotojai (jų tarpe 6708 felčeriai ir akušerės). Vienam gydytojui 1966 teko mažiau negu 500 gyventojų. 1966 buvo 287 ligoninių tipo įstaigos su 27 955 lovomis (1940 — 81 su 5092 lovomis). Vien 1966 metais ligoninės pasipildė 1385 lovomis. Lietuvos stacionaruose 1965 hospitalizuota apie 5 kartus daugiau ligonių, negu 1939. Med. pagalbą savo apylinkės gyventojams 1966 teikė 480 poliklinikų (arba ambulatorijų). Kaimo gyventojus, gyvenančius toliau nuo apylinkių ligoninių, aptarnavo 855 felčerių-akušerių punktai. Įmonėse veikė 68 gydytojų ir 308 felčerių sveikatos punktai. Buvo 37 tuberkuliozės, 4 onkologiniai, 5 odos ir veneros ligų, 1 psichoneurologinis, 1 trachomos ir 5 gydomosios fiz. kultūros dispanseriai. Skubią med. pagalbą teikė 78 greitosios med. pagalbos stotys ir skyriai (1940 tik 2 stotys), 2 san. aviacijos stotys. Lietuvos gydymo ir profilaktikos įstaigose 1965 veikė 574 rentgeno aparatai, 11 radiologinių laboratorijų, 301 klinikinė diagnostinė laboratorija, 165 fizioterapijos, 111 elektrokardiografijos, 4 encefalografijos kabinetai. Dažnai naudojamas kraujo bei jo preparatų perpylimas. Kraują ruošė 2 kraujo perpylimo stotys ir 5 kraujo perpylimo skyriai. 1964 metais 25 251 ligoniui perpilta 8060 l kraujo, jo preparatų bei pakaitalų. Lietuvos kurortuose (Palangoje, Druskininkuose, Birštone ir Likėnuose) ir kurortinėse vietovėse 1966 veikė 29 sanatorijos su 6805 lovomis, jų tarpe 9 vaikų sanatorijos su 1810 lovų (1940 buvo 10 sanatorijų su 961 lova). Darbo žmones aptarnavo 11 poilsio namų (2970 vietų), 7 profilaktoriai (407 vietos). Gyventojus, gydymo ir profilaktikos įstaigas medikamentais, med. aparatūra bei instrumentais 1966 aprūpino 312 vaistinių, 23 I eilės ir 799 II eilės vaistinių punktai, 15 med. prekių parduotuvių, 112 vaistų kioskų; vaistus gamino 2 chemijos-farmacijos f-kai, Galeno laboratorija Šiauliuose ir Švenčionių vaistažolių perdirbimo f-kas. 1966 Lietuvoje dirbo 884 farmacininkai, baigę aukštąjį mokslą, ir 1169 provizorių padėjėjai. Veikė 57 sanitarijos-epidemiologijos stotys ir rajoninių ligoninių sanitarijos-epidemiologijos skyriai, dezinfekcijos stotis Vilniuje ir 51 profilaktinės dezinfekcijos skyrius. Dirbo 3 san. švietimo namai. Vien Respublikiniai san. švietimo namai (Vilniuje) 1966 išleido 264 pavadinimų brošiūras, lapelius ir kt. bendru 1,8 mln. egz. tiražu. Tarybų valdžios metais labai pagerėjo Lietuvos miestų ir kt. gyvenviečių san. būklė. Gerėjant sveikatos apsaugai, Lietuvos gyventojai vis mažiau serga ir ilgiau gyvena. Sumažėjo sergamumas infekcinėmis ligomis. Išnyko bruceliozė, juodligė, pasiutligė, poliomielitas ir kitos seniau dažnos ligos. Metinis mirtingumas tūkstančiui gyventojų 1940—66 sumažėjo nuo 13 iki 8. Gimdymo stacionaruose 1966 buvo 2520 lovų, 1966 juose gimdė 99,5% motinų (1939 stacionaruose gimdė tik 12,1% motinų). 1966 veikė 204 moters konsultacijos ir vaikų poliklinikos (arba ambulatorijos). Ligoninių tipo įstaigose 1966 buvo 4516 stacionarinių lovų vaikams. 1966 veikė 98 vaikų lopšeliai (4786 lovos), 4 kūdikių namai (665 lovos), 71 vaikų pieno

virtuvė. Lietuvoje tais metais dirbo 438 gydytojai akušeriai ginekologai ir pediatrai. Žymiai sumažėjo vaikų sergamumas ir mirtingumas. Kūdikių mirtingumas 1965 buvo 5 kartus, o gimdyvių 18—20 kartų mažesnis, negu 1940. Vaikų sveikatos būklės pagerėjimą vaizdžiai rodo ir vaikų fiz. vystymosi rodikliai: mokyklinio amžiaus vaikų ūgis 1965 buvo vid. 4,6—5,0 cm didesnis, negu to paties amžiaus vaikų ūgis 1940, jų svoris padidėjo vid. 2,5—2,7 kg, krūtinės apimtis vid. 1,9 cm.

KULTŪRA

Švietimas. 1966/67 mokslo metais Tarybų Lietuvoje veikė 4318 bendrojo lavinimo m-lų, iš jų 2613 pradinių, 904 aštuonmetės, 448 vidurinės, 23 pagalbinės, 330 darbininkų jaunimo, kaimo jaunimo ir neakivaizdinių m-lų. Įgyvendintas visuotinis privalomas 8 metų mokymas. 1940/41 bendrojo lavinimo m-lose mokėsi 380 000 moksleivių, o 1966/67 pradinėse, aštuonmetėse ir vidurinėse m-lose — 562 600 (įskaitant pagalbinių, darbininkų, kaimo jaunimo ir neakivaizdinių m-lų moksleivius); taigi, dešimčiai tūkstančių Lietuvos gyventojų teko 1864 bendrojo lavinimo m-lų moksleiviai. 1966/67 bendrojo lavinimo m-lose dirbo 33 000 mokytojų. 55 300 vaikų 1966 buvo auklėjami ikimokyklinėse vaikų įstaigose. Kvalifikuoti darbininkų kadrai rengiami miesto ir kaimo profesinėse technikos m-lose; 1940—66 jose parengta 97 400 darbininkų.

Lietuvoje yra 11 aukštųjų m-lų ir 82 technikumai bei specialiosios vid. m-los. Studentų 1940/41 buvo 6000, o 1966/67 — 50 700; technikumų ir specialiųjų m-lų moksleivių per tą patį laikotarpį padaugėjo nuo 6400 iki 60 900. Tuo būdu, dešimčiai tūkstančių Lietuvos gyventojų teko 168 studentai. Seniausia aukštojo mokslo įstaiga yra Vilniaus un-tas (įst. 1579). Jame veikia chemijos, ekonomikos, fizikos, gamtos, istorijos ir filologijos, matematikos ir mechanikos, medicinos, teisės f-tai; be to, Kaune veikia un-to bendramokslinis f-tas. Daugiausia studentų yra Kauno Politechnikos in-te, kuris rengia įv. specialybių inžinierius. Žemės ūkio ir Veterinarijos akademijose (Kaune) rengiami ž. ū. specialistai, Vilniaus ir Šiaulių ped. in-tuose, Kūno kultūros in-te (Kaune) — mokytojai, Kauno Med. in-te — gydytojai ir farmacininkai, Dailės in-te ir Lietuvos TSR konservatorijoje (Vilniuje) — dailininkai, kompozitoriai, artistai; Vilniaus Aukštoji partinė m-la rengia part. darbuotojus.

Iš viso 1966/67 Tarybų Lietuvoje įv. būdais mokėsi 875 000 žmonių.

Mokslas. 1966 Lietuvoje veikė 82 mokslo įstaigos (1940 jų buvo 21), jų tarpe 29 moksl. tyrimo in-tai ir 9 jų filialai bei skyriai, 11 aukštųjų m-lų. 1966 pab. jose dirbo 6527 mokslo darbuotojai, iš jų 1556 mokslų kandidatai ir 82 mokslų daktarai. Pagrindinė mokslo įstaiga yra Lietuvos TSR Mokslų akademija, susidedanti iš fizikos, technikos ir matematikos mokslų skyriaus, chemijos ir biologijos mokslų skyriaus, visuom. mokslų skyriaus. Mokslų akademijos sistemoje veikia 10 moksl. tyrimo in-tų. Pagrindinės jų moksl. darbo kryptys yra tikimybių teorija ir matematinė statistika, kibernetikos matematinės problemos ir techn. kibernetika, teorinė atomų ir molekulių spektroskopija, puslaidininkių fizika, aukštų temperatūrų šiluminė fizika, metalų elektrolitinio išskyrimo teorija ir iš anksto nustatytų savybių galvaninių dangų gavimas, augalininkystės ir gyvulininkystės produktyvumo kėlimo biol. pagrindai, Lietuvos gamybinės jėgos, liet. tautos istorija, kalba ir literatūra. Tikimybių teorijos, puslaidininkių fizikos, elektrochemijos, šiluminės fizikos srityje susiformavo ir sėkmingai vystosi atskiros originalios moksl. kryptys ir m-los, jungiančios ne tik Mokslų akademijoje, bet ir aukštosiose m-lose dirbančius mokslininkus. Daug padaryta ir humanitarinių mokslų srityje, marksistiškai vertinant liet. tautos istoriją, kultūrinį palikimą. Moksl. tyrimo darbas dirbamas ir Lietuvos aukštosiose m-lose. 1966 prie jų veikė 11 moksl. tyrimo laboratorijų ir Kauno Politechnikos in-to moksl. tyrimo sektorius, turintys ir savarankiškas moksl. tyrimų kryptis. Aukštųjų m-lų darbuotojai pasiekė svarbių rezultatų, pvz., ultragarso ir vibrotechnikos srityse, tirdami tekstilinių, rišamųjų medžiagų eksploatacines ir mechanines savybes, iš anksto įtemptų gelžb. konstrukcijų savybes. Įvairios mokslo šakos vystomos ir moksl. tyrimo įstaigose, veikiančiose prie LKP CK (Partijos istorijos in-tas), m-jų, didelių g-lų. Vien Ž. ū. m-jai 1966 priklausė 5 moksl. tyrimo in-tai, Sveikatos apsaugos m-jai — 4 in-tai.

Kultūros įstaigos. 1966 Lietuvoje veikė 4985 kultūros ir švietimo įstaigos — bibliotekos, klubai, kinai, muziejai ir teatrai.

Masinių bibliotekų nuo 1941 padaugėjo beveik 11 kartų. 1966 pab. veikė 2132 masinės bibliotekos, kuriose buvo 16,6 mln. egz. knygų, žurnalų ir brošiūrų. Be bendrojo profilio bibliotekų, yra ir specializuotų — mokslinės, techninės, medicininės, vaikų lit-ros. Seniausioji Lietuvos biblioteka yra Vilniaus un-to biblioteka, įst. 1570. Lietuvos bibliotekinio darbo centras — Valstybinė respublikinė biblioteka (Vilniuje). Nedaug už ją mažesnės Mokslų akademijos centrinė biblioteka, Kauno Politechnikos in-to biblioteka, Centrinė mokslinė techninė biblioteka (Vilniuje), Kauno viešoji biblioteka.

1940 Lietuvoje buvo 75 klubinės įstaigos, o 1966 pab. veikė 1303 kultūros namai, klubai ir klubai-skaityklos. Daugiausia klubinių įstaigų (1070) dirba kaimo vietovėse. Pirmaisiais Tarybų valdžios metais kaime daugiausia buvo steigiami klubai-skaityklos. Nuo 1957 jie pertvarkomi į stambesnius kultūros židinius — apylinkių kultūros namus. Iš klubinio darbo formų ypač populiari meno saviveikla. 1966 meno saviveikloje dalyvavo apie 300 000 žmonių. Kasmet miestuose ir rajonuose vyksta dainų šventės, jaunimo festivaliai, saviveiklos kolektyvų apžiūros. Kas 5 metai Vilniuje rengiamos jubiliejinės dainų ir šokių šventės. Klubinėse įstaigose veikia įv. kiti būreliai, liaudies kultūros un-tai; jose savo kvalifikaciją kelia liaudies menininkai.

1941 Tarybų Lietuvoje buvo 66 kino teatrai bei kino įrenginiai, o 1966 pab.— 1502 (valstybiniai ir profsąjunginiai), iš jų 1084 stacionariniai. Kino filmus 1966 žiūrėjo 43,7 mln. žiūrovų. Kiekvienas Lietuvos gyventojas tais metais apsilankė kine vid. 15 kartų.

1968 Lietuvoje veikė 57 muziejai (įskaitant filialus). Iš jų didžiausi: Dailės muziejus, Revoliucijos muziejus, Kauno istorijos muziejus, Kauno Čiurlionio dailės muziejus. 1967 muziejus aplankė 2 172 000 žmonių. Muziejų veiklą aktyviai remia ir papildo Paminklų apsaugos ir kraštotyros d-ja, kuri 1966 turėjo 7000 narių.

Vienuolikoje Lietuvos teatrų 1966 apsilankė 1 253 000 žiūrovų. Du teatrai — Lietuvos TSR dramos teatras ir Valstybinis operos ir baleto teatras — turi akademinio teatro vardą.

Spauda. 1940 pab. Tarybų Lietuvoje ėjo 13 laikraščių; 1966 jų buvo 80 (respublikinių, miestų, rajonų ir vad. daugiatiražių, leidžiamų daugiausia mokslo įstaigose). Vienkartinis laikraščių tiražas per tą laikotarpį išaugo nuo 305 000 egz. iki 1 564 000 egz.; žurnalų ir kitų tęstinių leidinių pavadinimų skaičius — nuo 20 iki 92; metinis knygų tiražas — nuo 3,8 mln. egz. iki 15,8 mln. egz. Daugiausia skaitomi laikraščiai: „Tiesa", „Valstiečių laikraštis", „Komjaunimo tiesa", „Literatūra ir menas", „Sportas", „Vakarinės naujienos", „Kauno tiesa", „Sovetskaja Litva" (rusų k.), „Czerwony sztandar" (lenkų k.). Iš žurnalų masiškiausi: „Mokslas ir gyvenimas", „Tarybinė moteris" (jis eina ir lenkų k.), „Švyturys", „Komunistas", „Šluota", „Jaunimo gretos", „Nemunas", „Moksleivis", „Genys", „Pergalė", „Mūsų gamta". Kai kurie žurnalai, pvz., „Mokslas ir technika", „Žemės ūkis", „Tarybinė mokykla", „Sveikatos apsauga", „Mūsų sodai", skiriami atitinkamų profesijų skaitytojams. Knygas Lietuvoje leidžia 3 specializuotos valst. leidyklos: „Mintis", „Vaga" ir „Šviesa", o jas spausdina resp. spaustuvės: „Vaizdas" ir „Pergalė" Vilniuje, K. Požėlos ir V. Mickevičiaus-Kapsuko Kaune. Be to, Vilniuje veikia specializuota laikraščių ir žurnalų spaustuvė, o kt. miestuose — miestų ir rajonų spaustuvės, daugiausia spausdinančios vietinius laikraščius. Knygas platina knygynai ir kioskai. 1966 buvo 233 valstybiniai ir 184 visuomeniniai knygynai bei kioskai. Iš viso Lietuvoje 1966 parduota knygų už 5,8 mln. rb.

Radijas ir televizija. Beveik kiekviena šeima Lietuvoje turi radijo imtuvą. Su-

kurtas ir platus vietinis radijo transliavimo tinklas: kiekviename rajone veikia radijo redakcijos, siunčiančios savo programą laidais į radijo taškus. Vilniaus radijo stoties 3 programos 1965 buvo transliuojamos lietuvių, rusų, lenkų ir anglų kalbomis; bendra visų trijų programų trukmė — 26 val. per parą. Nuo 1957 veikia Vilniaus televizijos studija. Tarybų Lietuva yra Tarptautinės radijo ir televizijos org-jos (OIRT) narys su sprendžiamojo balso teise. Dvidešimtojoje OIRT sesijoje (Varšuva, 1965) Lietuva išrinkta šios org-jos adm. tarybos nariu.

VISUOMENINĖ IR VALSTYBINĖ SANTVARKA

Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika — suvereni unitarinė darbininkų ir valstiečių valstybė, savanoriškumo ir lygiateisiškumo pagrindu su kitomis tarybų socialistinėmis respublikomis sudaranti sąjunginę valstybę — Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungą. Lietuvos TSR visuom. ir valst. santvarką nustato Lietuvos TSR Konstitucija, Liaudies Seimo priimta 1940.VIII.25. Politinį Lietuvos TSR pagrindą sudaro darbo žmonių deputatų tarybos, o ekonominį — socialistinė ūkio sistema ir socialistinė gamybos priemonių nuosavybė. Ūkinis Lietuvos TSR gyvenimas tvarkomas pagal valstybinį liaudies ūkio planą. Aukščiausiasis Lietuvos TSR valdžios organas — Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba ir jos renkamas bei jai atskaitingas Lietuvos TSR AT Prezidiumas. Aukščiausiasis vykdomasis ir tvarkomasis Lietuvos TSR valst. valdžios organas — Lietuvos TSR Ministrų Taryba. Teisingumą Lietuvos TSR teritorijoje vykdo teismo organai, vadovaujami Lietuvos TSR Aukščiausiojo Teismo, kurį renka Lietuvos TSR AT, o įstatymų vykdymą prižiūri TSRS generalinis prokuroras tiek betarpiškai, tiek per Lietuvos TSR prokurorą. Lietuvos TSR turi savo valstybės herbą, vėliavą ir himną. Lietuvos TSR suverenitetas, kompetencija ir valst. santvarka yra glaudžiai susiję su TSRS suverenitetu, kompetencija ir valst. santvarka. Visą valst. valdžią, kiek ji pagal TSRS Konstituciją nepriklauso TSRS kompetencijai, Lietuvos TSR vykdo savarankiškai per savo aukščiausiuosius valst. valdžios organus. Lietuvos TSR suverenitetą garantuoja jos teisė priimti savo Konstituciją, atsižvelgiančią į respublikos ypatybes ir sudarytą sutinkamai su TSRS Konstitucija, teisė laisvai išeiti iš TSRS, užmegzti betarpiškus santykius su užsienio valstybėmis ir kt.; jos teritorija negali būti keičiama be jos pačios sutikimo. Lietuvos TSR susideda iš rajonų ir resp. pavaldumo miestų, turinčių vietos valdžios organus — darbo žmonių deputatų tarybas.

ISTORIJA

Pirmykštės bendruomeninės santvarkos laikotarpis (iki IX a.). Pirmosios žinios apie žmonių buvimą Lietuvos TSR teritorijoje siekia mezolitą ir ankstyvąjį neolitą (IX—IV tūkstantmetis prieš mūsų erą). Iš šios epochos išliko darbo įrankių, pagamintų iš titnago, kaulo ir rago. Pagrindinis seniausių Lietuvos gyventojų užsiėmimas buvo medžioklė ir žvejyba. II t-metyje pr. m. e., vėlyvojo neolito epochoje, pasirodė nauji gyventojai, baltų giminių protėviai. Jiems buvo pažįstama gyvulininkystė ir primityvioji žemdirbystė. Nuo XVI a. pr. m. e. iki V a. pr. m. e. Lietuvoje bronza ir varis buvo vieninteliai metalai, naudojami įrankių, ginklų ir papuošalų gamybai, todėl tas laikotarpis vadinamas žalvario, arba bronzos, amžiumi. Apie I t-mečio pr. m. e. vidurį pradėta vartoti geležis, bet iki mūsų eros pradžios jos dar mažai turėta. Pasirodžius metalams, ėmė plisti lydiminė žemdirbystė. Jau pirmaisiais mūsų eros amžiais pagrindinis Lietuvos gyventojų užsiėmimas buvo žemdirbystė. Lydimui purenti buvo naudojamas medinis arklas ir medinės akėčios. (Žemdirbystė ypač išplito IX—XII a. Tuomet pasirodė žagrė — arklas su dviem geležiniais noragais.) Pagrindinės lauko kultūros buvo rugiai ir avižos, sėta t. p. miežiai ir kviečiai.

Žalvario ir ankstyvojo geležies amžiaus epochos visuomenėje viešpatavo patriarchaliniai santykiai. Gyventojai dalijosi į šeimynines bendruomenes. Mūsų eros pradžioje bendruomeninė santvarka ėmė irti. Nors ūkio vienetas ir tebebuvo šeimyninė bendruomenė, bet ji jau skilo į atskiras dideles šeimas. Iš bendruomeninės žemės nuosavybės Lietuvoje anksti ėmė išsiskirti asmeninė žemės nuosavybė. I t-mečio vid. ėmė formuotis klasinė visuomenė. Iš bendruomenės išsiskyrė diduomenė, kuri turėjo savo kariaunas. Lietuvių gyvenamų žemių feodalizacijai didelę įtaką turėjo labai išsivystę Rusios feod. santykiai.

Lietuva ir lietuviai pirmą kartą minimi 1009 rašytiniame šaltinyje. Iki tol buvo težinomos baltų gentys — prūsai, jotvingiai, kuršiai ir kt. Lietuva ir lietuviai dažnai minimi XII a. metraščiuose.

Feodalinių santykių atsiradimo ir Lietuvos valstybės susidarymo laikotarpis (IX—XV a.). Feodalizmo genezė Lietuvoje truko IX—XII a. Iš rašytinių šaltinių (1249 Christburgo taikos sutarties) ir archeologinės medžiagos matyti, kad jau XIII amžiuje Lietuvoje buvo individuali šeima, paveldėjimo teisė ir turtinė nelygybė. XIII a. prasidėjo feodalinis Lietuvos istorijos (rašytinės) periodas, galutinai susiformavo feodalų ir valstiečių klasės. Feodalo bajoro tėvoniją sudarė patriarchaliniai vergai ir dalis valstiečių bendruomenininkų, patekusių į feod. priklausomybę. Didelė valstiečių dalis iki XV amžiaus buvo laisvi.

Šiame laikotarpyje atsirado ir pirmieji valst. junginiai. XIII a. pr. susiformavo feodalinė Lietuvos valstybė. 1219 lietuvių vyresnieji kun-ščiai sudarė sutartį su Volinės-Galičio kun-ste. Apie 1240 Lietuvos didžiuoju kun-ščiu tapo Mindaugas (1240—63). Po Mindaugo, be kitų, ilgesnį laiką valdė Traidenis (1270—82) ir Vytenis (1293—1316), užbaigęs Lietuvos jungimą į vieną valstybę. Paveldima didžiojo kun-ščio valdžia įsigalėjo nuo Gedimino valdymo (1316—41). Lietuva buvo puolama totorių; 1258, 1275, 1278, 1282, 1289, 1315, 1338, 1340 ji kovojo su Aukso Orda. Algirdas (1345—77), valdęs LDK drauge su Kęstučiu, 1362 ties Mėlynaisiais Vandenimis totorius sumušė. XIV a. vid. į Lietuvos didžiųjų kun-ščių valdžią pateko ir ukrainiečių žemės — R. Volinė, Podolė, Kijevas (1362). Algirdas ir Vytautas (1392—1430) prijungė prie Lietuvos žemes iki Juodosios jūros, rytuose — Smolenską, Viazmą ir Okos aukštupių žemes. Lietuvos įtakos sferoje buvo Pskovas ir Novgorodas. (Ž. žemėlapį prie p. 416.)

XIV a. pabaigoje Lietuvos valstybės valdymą buvo mėginama centralizuoti. 1392 Vytautas bandė panaikinti dalines kun-stes — Polocko, Vitebsko, Smolensko, Kijevo, Volinės. Jis šalino kun-ščius ir skyrė į jų vietą savo vietininkus. Centralizuotą Lietuvos valstybę sudaryti trukdė nevienodas LDK sričių socialinis ir ekonominis išsivystymas, etninis gyventojų įvairumas.

Prisidengę krikščionybės platinimu, XIII a. lietuvių žemes ėmė puldinėti vok. riteriai. 1202 įsikūrė karinis vok. ordinas — kalavijuočiai. Jie įsitvirtino Dauguvos žiotyse. 1229—30 kitas vok. ordinas — kryžiuočiai — įsitvirtino Chelmno (Kulmo) žemėje. XIII a. pirmajame ketvirtyje įvyko pirmieji lietuvių susidūrimai su vok. riteriais. 1236 kalavijuočius lietuviai sutriuškino mūšyje prie Saulės (Šiaulių). Kryžiuočių ordinas užgrobė prūsų žemes (1231—83). Pavergti prūsai du kartus sukilo (1242, 1260—74). Svarbų mūšį prieš kryžiuočių ir kalavijuočių kariuomenę lietuviai laimėjo 1260 prie Durbės ež. (Kurše). 1283 kryžiuočiai pirmą kartą forsavo Nemuną. Nuo to laiko vyko sunkios kovos su kryžiuočiais, ypač Algirdo ir Kęstučio laikais (1345—77). Svarbesnieji mūšiai su kryžiuočiais įvyko 1348 prie Strėvos upės, 1362 prie Kauno pilies ir 1370 prie Rudavos (netoli Karaliaučiaus). Ordinas nuolat puldinėjo Lietuvą. Jam talkininkavo žymios riterių jėgos iš V. Europos valstybių, jį palaikė popiežius ir apskritai katalikų bažnyčia. Tačiau persvaros prieš lietuvius kryžiuočiai šiame kare neįgijo. Lietuviai sėkmingai priešinosi, savo ruožtu darydami karo žygius į Livonijos ordino ir Kryžiuočių ordino valdas. Kare su kryžiuočiais visą laiką dalyvavo ir prijungtų prie LDK rusų žemių jėgos. Sunkiausios lietuvių kovos su kryžiuočiais vyko XIV a. septintajame—aštuntajame dešimtmetyje. Sunkaus lietuvių karo su ordinu metu buvo sudaryta personalinė Lietuvos ir Lenkijos unija (1385 Krėvoje). 1387 Lietuva (be Žemaitijos) oficialiai priėmė krikščionybę (katalikų tikėjimą). 1413 apkrikštyta Žemaitija.

Lenkų feodalai stengėsi įjungti Lietuvą į Lenkijos valstybę. Lietuvos feodalai, Vytauto vadovaujami, stengėsi išsaugoti Lietuvos valstybingumą. 1392 Vytautui pavyko iš Jogailos ir Lenkijos ponų iškovoti nepriklausomos Lietuvos valstybės pripažinimą. Vytautas 1429 bandė vainikuotis Lietuvos karaliumi. Vytautui mirus (1430), Lietuvos nepriklausomumas nuo Lenkijos nebuvo išsaugotas. Nuo 1447 Lietuvos didieji kun-ščiai ir Lenkijos karaliai buvo tie patys asmenys — Jogailos palikuonys. Lietuvos ir Lenkijos unija padėjo sąjungininkams nugalėti Kryžiuočių ordiną. 1410.VII.15 Žalgirio mūšyje jo kariuomenė buvo visiškai sumušta ir tuo būdu užkirstas kelias kryžiuočių agresijai plisti. Lietuva atgavo ordino 1404 užgrobtą Žemaitiją, išskyrus Klaipėdos kr. Maždaug nuo XV a. vidurio išnyko Kryžiuočių ordino pavojus, bet to pat amžiaus pabaigoje susidarė centralizuota Rusų valstybė, su kuria prasidėjo nuolatiniai Lietuvos D. Kun-stės konfliktai ir karai dėl jos valdomų rusų žemių. Slavų sritys linko į naują valst. centrą — centralizuotą Rusų valstybę. XV a. pab. prie Rusų valstybės buvo prijungtos Okos aukštupio žemės, š. Ukraina (Černigovas, Starodubas), dalis Smolensko ir Vitebsko žemių.

Lietuvos Didžiojoje Kun-stėje žymiai išsiplėtė ir sutvirtėjo feodalinė žemės nuosavybė. Didieji kun-ščiai, daliniai kun-ščiai ir bajorai sudarė feodalų klasę. XIV a. pab. lietuvių gyvenamose žemėse atsirado sąlyginė žemvaldystė (beneficijos). Ji greitai plito, nes vis gausėjo didžiojo kun-ščio dovanojimai (užrašymai). Ypač daug žemių ir žmonių (vad. veldamų) didieji kun-ščiai XV a. išdalijo bajorams ir katalikų bažnyčiai. Šios beneficijos virto paveldimomis tėvonijomis. II Lietuvos Statutas (1566) sulygino tėvoninę (paveldimą) ir sąlyginę žemvaldystę. Tuo laiku baigėsi lietuvių žemių feodalizacijos procesas. Bajorai (šlėkta) tapo privilegijuotu luomu su pilnu imunitetu (feod. savininko teisė nekliudomai vykdyti savo žemėje kai kurias valst. administravimo, teismo ir mokesčių rinkimo funkcijas), su savo luominiu teismu, su savo valdymo organu — seimeliu. Šlėktos luomą galutinai įformino 1588 Lietuvos Statutas. Pilną nuosavybės teisę į žemę ir į valstiečius baudžiauninkus Statutas patvirtino tik šlėktos luomui. XVI a. viduryje valst. dvaruose buvo įvykdyta valakų reforma. Valstiečiai neteko žemės nuosavybės teisių. Visų kategorijų valstiečiams galutinai įvesta feodalinė žemės renta.

Visuomeninis darbo pasidalijimas XIV—XVI a. pasiekė aukštą laipsnį. Lietuvos miestuose buvo išplitę amatai, ypač keramika ir stiklo gamyba. Plito t. p. auksakalystė. XIV a., kovodami su kryžiuočiais, lietuviai statėsi dideles mūrines sudėtingos archit-ros pilis. Medininkų, Kauno, Trakų, Vilniaus pilys rodo ir aukštą to meto statybininkų meną. Lietuvos valstiečiai XIV—XVI a. jau statėsi medines pirkias su krosnimis, klėtis, kluonus su jaujomis, tvartus ir pirtis. XIV a. pab. metraštyje „Lietuvių giminės pradžia" buvo stengiamasi pagrįsti Lietuvos valstybingumą, jos jėgų vienybę prieš kryžiuočių puolimus ir prieš lenkų feodalų pretenzijas į Lietuvą.

Baudžiavos įsigalėjimo ir vystymosi laikotarpis (XV a.—XVIII a. pirmoji pusė). XV—XVI a. įsigalėjo baudžiaviniai santykiai. Valst. valstiečių skaičius mažėjo. Laisvieji žmonės virto baudžiauninkais. Šį procesą lydėjo smarki klasių kova, valstiečių sukilimai 1418, 1536—37. Baudžiavinė teisė, pradedant Kazimiero privilegija (1447), buvo išplėsta žymiai valstiečių daliai. Lietuvos valstiečiai buvo galutinai įbaudžiavinti III Lietuvos Statutu (1588).

XVI a. viduryje V. Europoje pradėjo labai plėstis prekinis ūkis, ypač didėjo javų paklausa. Lietuvos, kaip ir kitų R. Europos šalių, feodalai ėmė didinti palivarkinį ūkį ir sunkinti valstiečiams baudžiavos naštą. Valakų reforma XVI a. vid. nustatė nuo valako žemės 2 dienų lažą per savaitę. Tačiau tiek valstybiniuose, tiek privačiuose dvaruose jau XVI a. antrojoje pusėje ir XVII a. pradžioje lažas nuo valako žemės padidėjo iki 6 dienų per savaitę. Šios lažo normos buvo dažnai reikalaujama net nuo $^1/_2$ ar $^1/_4$ valako. Tik Žemaitijoje, kur nebuvo plačiau išsivystęs palivarkinis ūkis ir daugumas valstiečių mokėjo činšą, lažas paprastai neviršydavo 2 dienų per savaitę. Įsigalint palivarkinei ūkio sistemai, žemdirbystė kiek patobulėjo. Išplito žagrė su dviem noragais, įsigalėjo trilaukė ūkio sistema. Tačiau baudžiaviniame ūkyje šalia trilaukio išliko lydiminė ir dirvoninė sistemos.

XVI a. II pusėje LDK įsitraukė į karą su Rusija dėl Livonijos (1558—83). Pralaimėjimai tame kare sutvirtino lenkų feodalų pozicijas Lietuvoje, nes Lietuvos feodalai prašė Lenkijos feodalų pagalbos. 1569 buvo sudaryta Liublino unija, pagal kurią Lietuva ir Lenkija sudarė vieną valstybę — Žečpospolitą. Tačiau LDK ir šios unijos sąlygomis išsaugojo atskirą teritoriją, valstybės iždą, kariuomenę ir kar. vadovybę, administraciją, teisę (Lietuvos Statutą) ir teismus. Bendri visai Žečpospolitai buvo karalius ir įstatymų leidžiamasis organas — seimas. Lietuvos Statuto teisinės normos buvo papildomos seimo priimtais įstatymais, taikomais vien Lietuvoje.

1593 Žečpospolita įsivėlė į karą su Švedija, 1600—29 kariavo su Rusijos valstybe dėl rusų žemių. 1654 Žečpospolita vėl kariavo su Rusijos valstybe dėl ukrainiečių žemių. Tuo pasinaudodama, Švedija mėgino užvaldyti Pabaltijį. 1655 ji puolė Lietuvą. Karas išsėmė Lietuvos jėgas. Kėdainiuose Radvilos pasirašė su švedais sutartį (1655) dėl polit. unijos su Švedija. 1667 Andrusove (netoli Smolensko) buvo pasirašytos paliaubos su Rusija.

Dėl rusų kultūros įtakos XV—XVI a. liet. raštijoje plačiai vartota sen. baltarusių (vad. rusų) k. Nuo XIV a. pab. ja buvo rašomi Lietuvos metraščiai, XVI a. ja parašyti Lietuvos Statutai, ji buvo vartojama didžiojo kun-ščio kanceliarijoje. XVI a. pr. Lietuvoje pradėjo reikštis iš V. Europos plintančios pažangios humanizmo idėjos. Humanizmas paskatino sukurti teoriją apie romėnišką lietuvių kilmę, buvo siūloma lotynų kalbą padaryti oficialia LDK kalba. Didieji Lietuvos kun-ščiai nuo XIII a. lotynų kalba susirašinėjo su V. Europos valstybėmis. XVI—XVII a. lotynų kalba parašyta nemaža grožinių, publicistinių, istorinių veikalų. 1579 Vilniuje įkurta aukštoji m-la — jėzuitų akademija. XVI a. pr. Vilniuje pradėtos steigti spaustuvės, kuriose buvo spausdinamos knygos baltarusių, lenkų, lotynų, latvių kalbomis, o į XVI a. pabaigą ir lietuvių kalba. Knygų liet. kalba pasirodymas susijęs su XVI a. pradėjusia plisti reformacija. 1547 Karaliaučiuje buvo išleista pirmoji liet. knyga — M. Mažvydo parengtas katekizmas. Lietuvoje pirmoji liet. knyga — M. Daukšos katekizmas — išleista 1595 Vilniuje. XVI—XVII a. liet. raštijoje vyravo religinės paskirties verstinės knygos (M. Daukšos, J. Bretkūno, D. Kleino, S. Slavočinskio ir kitų parengti katekizmai, giesmynai, postilės; ypač pažymėtina M. Daukšos 1599 išleista postilė, kurios prakalboje autorius iškėlė gimtosios kalbos reikšmę ir siekė, kad liet. kalba būtų įvesta į viešąjį valst. gyvenimą, taptų raštų kalba). Religinėje raštijoje (ypač giesmynuose) formavosi grož. lit-ros stiliaus pradmenys. Išleistas pirmasis liet. kalbos žodynas (K. Širvydo), pirmoji liet. kalbos gramatika (D. Kleino). XVI amžiuje Lietuvos miestuose paplito gotikinė architektūra. Žymiausias jos kūrinys — Vilniuje pastatyta šv. Onos bažnyčia.

XVII a. vid. prasidėjo ūkinis ir politinis Lietuvos smukimas. Plečiant bajorams palivarkus ir didinant lažą, sustiprėjo administracinė ir juridinė prievarta valstiečių atžvilgiu. Šlėkta reikalavo, kad seimo atstovai išleistų įstatymus, kurie griežtai draustų valstiečiams pabėgti nuo savo pono ir palengvintų bajorams susigrąžinti pabėgusiuosius. Tokie įstatymai buvo priimti 1661, 1667, 1683, 1717. Šlėktos teisės savų valstiečių atžvilgiu buvo neribotos. Valstiečiai badavo, jų tarpe plito ligos, epidemijos. Feodalai gyveno svetimu darbu, vartojo prabangius užsienietiškus daiktus, statydinosi prabangaus baroko stiliaus rūmus ir bažnyčias. (Žymiausias šių pastatų — Vilniaus švento Petro ir Povilo bažnyčia, statyta 1668—83.) Ūkinę suirutę dar labiau padidino karai ir jų sukeltos maro epidemijos. Kaimai ištuštėjo.

XVII a. pab. atkuriamą ūkį dar kartą sugriovė Šiaurės karas. Lietuva šiame kare kovojo su švedais kaip Rusijos sąjungininkė ir buvo Karolio XII kariuomenės okupuota. 1705 Rusijos kariuomenė išstūmė iš Lietuvos švedus. 1706 Lietuvą vėl okupavo Švedijos kariuomenė. Tik rusams sumušus švedus prie Poltavos (1709), ta okupacija baigėsi.

Dėl karo ir maro epidemijos Lietuva neteko apie 1/3 gyventojų. Smunkant ūkiui, blogėjo ir politinis Lietuvos gyvenimas. Luominę Žečpospolitą iš tikrųjų valdė šlėktiškas seimas. Nuo XVII a. vid. nebebuvo šaukiami atskiri seimai Lietuvoje (iki tol karalius ypatingais atvejais šaukdavo atskirus seimus Lietuvoje). Lietuvos šlėktos atstovai bendrame seime nesudarė nė 1/3 pasiuntinių. Žečpospolitą imta dalyti į 3 provincijas — Mažąją Lenkiją, Didžiąją Lenkiją ir Lietuvą. Lietuva tapo viena Lenkijos provincijų, nors ir su ypatingomis autonomijos teisėmis. Lietuvos šlėkta nesirūpino Lietuvos valstybingumo išsaugojimu. Dauguma jos nutauto, priėmė lenkų kalbą, papročius, kultūrą. Kai Ketverių metų seimas (1788—92) ėmėsi reformų, kuriomis buvo siekiama suvienyti Žečpospolitos valdžios organus, atskiras kariuomenes, vadovybę, Lietuvos šlėkta tam nepriештaravo, tikėdamasi, kad sumažės šiems reikalams skirtos išlaidos. 1791.V.3 konstitucija likvidavo Lietuvos valstybingumo liekanas. Joje neminimas net Lietuvos vardas.

Viešpataujanti katalikų bažnyčia Lietuvoje kovojo su kitomis religijomis — pravoslavija ir plintančiu protestantizmu. Šlėktos katalikai rėmė katalikų tikėjimą kaip valst. religiją. Ypač fanatiškai su kt. religijomis kovojo jėzuitai.

XVIII a. Lietuvoje raštija sumenkėjo. Vaisingesnis šis laikotarpis R. Prūsijos lietuvių kultūriniame gyvenime. Čia parašyta reikšmingų kalbinių darbų (Pil. Ruigio, Pov. Ruigio, J. Brodovskio, G. Ostermejerio), išleista pirmoji grož. prozos knyga liet. kalba (J. Šulco išverstos Ezopo pasakėčios), sukurta pasaulietinės poezijos kūrinių (A. Šimelpenigio, K. Milkaus, K. Donelaičio), kurių tarpe išskirtinę vietą užima žymiausias feodalizmo epochos lietuvių lit-ros kūrinys — K. Donelaičio epinė poema „Metai".

Baudžiavinio ūkio irimo ir kapitalistinių santykių atsiradimo laikotarpis (XVIII a. antroji pusė — XIX a. pirmoji pusė). XVIII a. antrojoje pusėje Lietuvos ūkis žymiai pagyvėjo, miesteliuose plito amatai ir prekyba, atsirado vietinių ir užsienio pirklių. Kai kurie dvarininkai stengėsi pertvarkyti palivarkinį ūkį, gerinti žemdirbystę (melioracijos darbai, žemės tręšimas, linų pasėlių, ariamos žemės didinimas), plėsti gyvulininkystę, kurti dvaruose pramonę (vandens malūnų, plytų ir degtinės fabrikų statymas). Dvaruose imta plačiau naudoti samdomąjį darbą. Turtingesnių valstiečių ūkiuose samdomasis darbas XVIII a. paskutiniajame ketvirtyje tapo pagrindine ūkio vedimo forma. Dvarininkai už pinigus ėmė atleidinėti valstiečius nuo baudžiavos ir nuomoti laisviesiems žmonėms žemę. A. Tyzenhauzas, Lietuvos iždininkas, darė reformas karališkuosiuose dvaruose — ekonomijose, kad jos duotų daugiau pajamų. Šiaulių ekonomijoje jis įvedė lažą vietoj iki tol buvusio činšo. Priešindamiesi šiai reformai, Šiaulių ekonomijos valstiečiai 1769 sukilo ir 3 mėn. išlaikė valdžią savo rankose. Tačiau sukilimas buvo žiauriai nuslopintas, ir lažas liko.

1790 gyventojų surašymo duomenimis, daugiau kaip 45% valstiečių Žemaitijoje buvo činšininkai. Piniginė renta leido valstiečiams savarankiškiau tvarkyti ūkį. Valstiečių ūkiai Lietuvoje nebuvo dalijami, todėl gausėjo bežemių. Ypač daug jų atsirado į XVIII a. pabaigą. Kampininkai ir daržininkai sudarė apie 20% visų valstiečių.

Ūkio pagyvėjimas XVIII a. pab. sutapo su feod. savavaliavimu ir priespaudos sustiprėjimu. Lietuvos feodalai vienijosi į partijas, konfederacijas ir vieni su kitais kariavo valstybės viduje. Į tuos karus kišosi užsienio valstybės. Trimis padalijimais (1772, 1793 ir 1795, po nepavykusio T. Kosciuškos vadovaujamo sukilimo) Žečpospolita buvo likviduota (ž. žemėlapį prie p. 432). 1795 Lietuva buvo prijungta prie Rusijos (išskyrus Užnemunę, kuri nuo 1795 iki 1807 priklausė Prūsijai, o 1807—15 buvo Varšuvos hercogystės dalis, paskui prijungta prie Rusijos kaip Lenkijos karalystės dalis). 1796 buvo sudaryta Lietuvos gubernija, kuri 1843 padalyta į Vilniaus ir Kauno gubernijas (ž. žemėlapį prie p. 448).

Lietuvos prijungimas prie Rusijos sustiprino naujus reiškinius ūkyje. Padidėjo prekinė apyvarta, išsiplėtė susisiekimo keliai, Lietuva įsijungė į Rusijos rinką. Maždaug nuo XIX a. ketvirtojo d-mečio baudžiavinis ūkis Lietuvoje, kaip ir visoje Rusijos imperijoje, gyveno krizę. Bet carizmas buvo klasinė atrama Lietuvos dvarininkams. Caras dalijo valstybės žemes savo patikėtiniams. Carizmas dar labiau sustiprino valstiečių baudžiavinę priklausomybę ir padidino valst. mokesčius. Tuo pasinaudoję, dvarininkai ėmė dar labiau varžyti valstiečių teisę pereiti pas kitą poną. Sunkia našta užgulė valstiečius rekrutų prievolė ir rekrutiniai mokesčiai. Smarkiai nukentėjo Lietuva 1812 dėl Napoleono kariuomenės žygio į Rusiją ir atgal. Sutriuškinus dekabristų sukilimą ir ypač nuslopinus 1830—31 sukilimą, sustiprėjo carinė reakcija. Carizmas ėmė dar labiau persekioti bet kokią pažangią mintį ir org-jas. 1832 buvo uždarytas Vilniaus un-tas, 1842 Dvasinė akademija ir Medicinos-chirurgijos akademija.

XIX a. pr. ėmė stiprėti valstiečių antifeod. judėjimas. Daugelyje dvarų būta nemaža valstiečių pasipriešinimo. Lietuvos dvarininkai pirmieji ėmė kalbėti apie valstiečių atleidimą nuo baudžiavos. Jie dar 1817 pasiūlė suteikti valstiečiams asmens laisvę, „išlaisvinti" valstiečius be žemės, „laisvų" susitarimų su valstiečiais pagrindu. 1857.XI.20 caro valdžia paskelbė reskriptą Vilniaus generalgubernatoriui V. Nazimovui ir tuo davė pradžią 1861 reformai Rusijoje. Caro valdžia bijojo bežemių valstiečių padaugėjimo ir norėjo, kad dvarininkai aprūpintų valstiečius sodybomis ir žeme už nustatytas prievoles ir žemės išpirkimo mokesčius.

XVIII a. pab. Lietuvoje įvyko reikšmingų švietimo reformų. 1773 panaikinus jėzuitų ordiną, m-lų reikalus ėmė tvarkyti Edukacinė komisija. Ji perorganizavo Vilniaus un-tą (buvusią akademiją pavadino Lietuvos Vyriausiąja mokykla), pavedė jam visų vid. m-lų priežiūrą, įsteigė prie jo mkt. seminariją mokytojams pasauliečiams rengti. Un-te pradėta dėstyti gamtos mokslai, architektūra, kai kurios meno disciplinos, į jį pakviesta iš užsienio žymių profesorių pasauliečių. XIX a. pirmajame ketvirtyje Vilniaus un-to (nuo 1803 jis ir vadinamas universitetu) veikla dar labiau suintensyvėjo. Jis tapo reikšmingu kultūros, mokslo, pažangios visuomeninės minties židiniu. XVIII a. pab. ir XIX a. pirmajame ketvirtyje jame dirbo nemaža žymių mokslininkų: astronomai M. Počobutas, J. Sniadeckis, gamtininkai Ž. Žiliberas, G. Forsteris, S. Jundzilas, A. Sniadeckis, L. Bojanus, medikai J. Briotė, J. P. Frankas, J. Frankas, A. Bekiu, V. Pelikanas, istorikai bei teisininkai I. Onacevičius, I. Danilavičius, J. Lelevelis, filosofai J. Abichtas, A. Daugirdas, filologas G. E. Grodekas ir kt. Un-te ypač suklestėjus gamtos mokslams, kai kurių profesorių veikloje ėmė reikštis materialistinės pasaulėžiūros pradmenys. Reikšminga un-to architektūros ir dailės katedrų profesorių L. Stuokos-Gucevičiaus, K. Podčašinskio, P. Smuglevičiaus, J. Rustemo, J. Saunderso, K. Jelskio, J. Damelio pedagoginė bei kūrybinė veikla. Daugelio jų kūryboje (ypač architektūroje) ryškūs klasicizmo bruožai. XIX a. pr. Vilniaus un-te veikė pažangios anticarinės studentų filomatų ir filaretų d-jos. Vienas aktyviausių jų veikėjų buvo poetas A. Mickevičius.

Su Vilniaus un-to veikla iš dalies susijęs bendras nacionalinės lietuvių kultūros pakilimas XIX a. pradžioje. Išaugo liet. knygų leidyba, ypač susirūpinta m-lų vadovėliais, praktinio pobūdžio knygelėmis liaudžiai. Buvo tyrinėjama Lietuvos istorija (S. Daukantas parašė pirmuosius ist. veikalus liet. kalba), buvo rengiami liet. kalbos žodynai, renkama ir analizuojama liet. tautosaka. Grož. lit-roje ypač išaugo poezija. Ryškiausi XIX a. pr. liet. lit-ros atstovai — D. Poška, S. Stanevičius, A. Strazdas. XIX a. vid. iškilo žymus liet. poetas A. Baranauskas.

Kapitalizmo kilimo laikotarpis (XIX a. antroji pusė). 1861 valstiečių reforma palietė tik Vilniaus ir Kauno gubernijų priv. dvarų valstiečius, tai yra pusę visų Lietuvos valstiečių. Ji buvo vykdoma pagal „Bendruosius nuostatus" ir „Vietinius nuostatus". Dvarininkas liko visos žemės savininkas, valstiečiai gavo asmens laisvę bei teisę išsipirkti sodybinę žemę, o dvarininkui sutikus, ir likusią skirtinės žemės dalį. Atsakydami į reformą, valstiečiai pradėjo masiškai bruzdėti, reikalaudami tuojau suteikti jiems piliet. teises ir atiduoti visą skirtinę žemę be išpirkimo mokesčių. Valstiečių antifeodalinis judėjimas 1861—62 vyko visoje

Lietuvoje. 1861 pavasarį ir vasarą miestuose vyko gausios polit. manifestacijos, susijusios su lenkų nac. judėjimu. Dėl visų šių aplinkybių 1861.IX.3 Vilniaus mieste bei apskrityje ir Kauno gubernijoje buvo įvesta karo padėtis. Lietuvoje, kaip ir Lenkijoje, 1862 buvo rengiamasi sukilimui prieš caro valdžią, palaikomi aktyvūs ryšiai su rusų revoliuciniais demokratais. 1863.I.22 Lenkijoje, o netrukus ir Lietuvoje prasidėjo sukilimas. Pavasarį jis apėmė visą Lenkijos teritoriją, valdomą Rusijos, visą Lietuvą ir didelę dalį Baltarusijos. Lietuvoje pagrindinis sukilimo tikslas buvo išlaisvinti šalį iš caro patvaldystės, suteikti visiems engiamiesiems luomams piliet. teises ir aprūpinti valstiečius žeme. Svarbiausia varomoji sukilimo jėga Lietuvoje ir Baltarusijoje buvo valstiečiai, bežemiai ir mažažemiai bajorai, amatininkai, dem. inteligentija. Svarbiausi sukilimo vadai Lietuvoje buvo K. Kalinauskas, Z. Sierakauskas, A. Mackevičius. 1863.V.7—9 sukilėliai pralaimėjo svarbias kautynes su caro kariuomene prie Biržų. Sukilimui slopinti caras paskyrė Vilniaus generalgubernatoriumi M. Muravjovą, už žiaurumus pramintą Koriku. Sukilimas 1863 pabaigoje iš esmės buvo nuslopintas, bet mūšiai su atskirais sukilėlių būriais vyko iki 1864 rudens.

Sukilimas privertė caro valdžią padaryti valstiečiams nuolaidų. 1863.III.13 įsaku buvo nutraukti laikinieji prievoliniai santykiai, ir valstiečiai gavo teisę išsipirkti savo skirtinę žemę, kuria jie naudojosi 1861, šiek tiek žemesnėmis negu rinkos kainomis (išpirkimo mokesčiai buvo išdėstyti 49 metams). 1864 valstiečių reforma buvo paskelbta Užnemunės valstiečiams, 1867 — valst. valstiečiams, 1882 — „laisviesiems žmonėms" likusioje Lietuvos dalyje. Buvo padarytos ir kitos burž. reformos: 1874 karinė, įvedusi visuotinę kar. prievolę vietoj rekrutų prievolės; 1876—81 miestų valdymo; 1872—83 teismų. Tos reformos pagreitino kapitalizmo vystymąsi, ypač žemės ūkyje. Daugumas dvarų virto kapit. ūkiais. Sustiprėjo klasinė valstiečių diferenciacija, praturtėjusieji pirko žemę iš nuskurdusių valstiečių ir dvarininkų (iš pastarųjų nuo 1863 iki 1905 jie įsigijo apie 11% visos žemės). Vis dėlto feodalizmo liekanos dar buvo nemažos, Kauno gub. dvarininkams liko 40,6%, Vilniaus — 39,2%, Suvalkų — 22,2% visos žemės ir servitutai. Kapitalizmo vystymąsi stabdė carizmo politika. 1865.XII.22 įsaku vietos gyventojams (katalikams) buvo apribota teisė įsigyti žemės. Kapitalizmui vystantis, žymiai pasikeitė ž. ū. specializacija. XIX a. pab., pasaulinės agrarinės krizės metais, vietoj vyravusio linų ir grūdų ūkio ėmė vystytis gyvulininkystė ir pienininkystė. Tuo metu Lietuvoje buvo apie 200 000 ž. ū. darbininkų (be šeimos narių). Bežemiai ir mažažemiai valstiečiai, negaudami pakankamai darbo savo krašte, ėjo į pramoninius Rygos, Liepojos, Jelgavos, Peterburgo, Odesos, mažiau — į Vilniaus ir Kauno miestus, masiškai emigravo į Angliją ir JAV. Lietuvos žemės ūkiui ir pramonei nemažą reikšmę turėjo XIX a. antrojoje pusėje per Lietuvą nutiesti geležinkeliai. Jie labai paskatino Lietuvos, ypač Vilniaus, prekybos apyvartą. Vis dėlto Lietuvos pramonė vystėsi lėtai. Vyravo maisto, metalo (Kaune), odos, stat. medžiagų pramonė. Daugumas įmonių buvo smulkios, iki pat XIX a. paskutinio d-mečio vyravo manufaktūra, paremta pigia darbo jėga. Pramonė pradėjo sparčiau augti 1895—1900. Lietuvos pramonės įmonėse (be Klaipėdos kr.) 1861 buvo apie 3000, o 1900 — apie 18 000 darbininkų. Be to, Lietuvoje, ypač Vilniuje, buvo išsivysčiusi smulkioji pramonė. Svarbiausias Lietuvos pramonės proletariato formavimosi šaltinis buvo vargingieji miestų ir miestelių gyventojai ir kaimo proletarai bei pusiau proletarai. Lietuvos darbininkai buvo įv. tautybių — lietuviai, lenkai, žydai, baltarusiai, rusai, vokiečiai.

Poreforminiais metais ėmė reikštis darbininkų klasės kova prieš išnaudojimą, kilo pirmieji streikai. Iki 1895 jie buvo dažniausiai gaivališki. 1872—87 Lietuvoje nemažą rev. darbą atliko narodnikai. Aštuntojo d-mečio pirmojoje pusėje Lietuvą pasiekė pirmieji moksl. socializmo veikalai (K. Markso „Kapitalas", „Pilietinis karas Prancūzijoje"). 1883—84 Lietuvoje veikė Lenkijos revoliucinės politinės „Proletariato" partijos, stojusios į marksizmo kelią, rateliai; L. Janavičiaus iniciatyva, bendradarbiaujant J. Šliupui, į liet. kalbą buvo išverstas ir Lietuvoje platinamas „Proletariato" partijos atsišaukimas „Manifestas artojams". 1887 skilus A. Gnatovskio narodovolcų rateliui, Vilniuje susikūrė pirmasis marksistinis ratelis, vadovaujamas V. Selickio ir L. Jogicheso (Tiškos). XIX a. paskutiniojo d-mečio pirmojoje pusėje Vilniuje veikė lietuvių socialdemokratų grupė (susidarė 1893), žydų socialdemokratų grupė, B. Urbonavičiaus ir M. Blažejevskio rateliai. 1894 pab. s-d. krypties ratelis susikūrė Kaune. S-d. org-jai Lietuvoje susidaryti didelę reikšmę turėjo V. Lenino teoriniai darbai ir asmeniniai kontaktai su vietos socialdemokratais, ypač jo apsilankymas Vilniuje 1895. IX.19. 1895 pab. susikūrė lietuvių socialdemokratijos centras, į kurį įėjo A. Domaševičius, S. Trusevičius (K. Zalevskis) ir A. Moravskis. 1896.V.1 suvažiavime buvo įkurta Lietuvos Socialdemokratų partija. Partijoje vyko smarki ideologinė kova tarp nacionalistinės ir internacionalistinės krypties. Vienas žymiausių pastarosios atstovų buvo F. Dzeržinskis, veikęs Vilniuje ir Kaune 1895—98. 1896 dar susidarė S. Trusevičiaus vadovaujama Lietuvos Darbininkų sąjunga, kuri ideologiniu požiūriu orientavosi į Lenkijos Karalystės socialdemokratiją. 1897 susikūrė Visuotinė žydų darbininkų sąjunga Lietuvoje, Lenkijoje ir Rusijoje (Bundas) su centru Vilniuje. 1895—97 socialdemokratai jau vadovavo daugumai Lietuvos darbininkų streikų. 1899 Vilniuje įvyko pirmoji Gegužės Pirmosios demonstracija.

Lygia greta su socialdemokratiniu ir darbininkų judėjimu vyko valstiečių judėjimas dėl servitutinių žemių, prieš sunkią mokesčių sistemą, o „laisvųjų žmonių" — dėl jų dirbamos žemės pavertimo jų nuosavybe. Kartais tas judėjimas virsdavo masine kelių kaimų kova, susidūrimais su policija ir būdavo nuslopinamas kar. egzekucijomis. Be to, Lietuvos kaime devintajame d-metyje ėmė stipriau reikštis kaimo varguomenės kova prieš kapit. išnaudojimą, kilo pirmieji ž. ū. darbininkų streikai.

Nuslopinus 1863 sukilimą, kapitalizmo vystymosi sąlygomis Lietuvoje augo ir nacionalinio išsivadavimo judėjimas, glaudžiai susijęs su liaudies kova prieš feodalizmo liekanas, prieš dvarininkinį ir buožinį išnaudojimą. Caro valdžia vykdė žiaurią lietuvių nac. priespaudos politiką. 1864—1904 buvo draudžiama spausdinti liet. knygas ir kt. leidinius lot. spaudmenimis, liet. kalba pašalinta iš m-lų ir valst. įstaigų. Lietuviai daugeliu atvejų boikotavo ofic. m-lą. Jie, negalėdami mokyti savo vaikų gimtąja kalba valdžios leistose m-lose, kūrė slaptas m-las arba samdėsi daraktorius. Todėl XIX a. pab. didžioji Lietuvos gyventojų dalis (1897 — 54% visų gyventojų, vyresnių kaip 10 metų amžiaus) buvo raštinga. Liet. spaudos leidimas buvo suorganizuotas Vokietijai priklausančiose, bet lietuvių gyvenamose žemėse (Tilžėje, Ragainėje, Bitėnuose), draudžiama liet. spauda buvo masiškai per knygnešius platinama visoje Lietuvoje. Tam tikrą pažangų vaidmenį kovoje prieš nac. priespaudą suvaidino buržuaziniai liberaliniai lietuvių laikraščiai — J. Basanavičiaus bei kitų redaguojama „Aušra", V. Kudirkos redaguojamas „Varpas" ir kiti, t. p. apie tuos laikraščius būręsi nac. išsivadavimo judėjimo veikėjai. Nacionalinio išsivadavimo judėjimo sąlygomis XIX a. pab. žymiai išaugo liet. lit-ra. Socialinės tematikos bei smerkiančių nac. priespaudą prozos kūrinių parašė dem. rašytojai V. Kudirka, Žemaitė, A. Kriščiukaitis-Aišbė, G. Petkevičaitė-Bitė. Poezijoje nac. judėjimo siekimus raiškiausiai išreiškė Maironis. XIX a. antrojoje pusėje Lietuvoje kūrė žymūs dailininkai: V. Smokovskis, A. Slendzinskis, K. Ruseckas, V. Dmochovskis, J. Zenkevičius, V. Slendzinskis ir kt.

Imperializmo ir buržuazinių demokratinių revoliucijų laikotarpis (1900—17). Rusijai įžengus į imperializmo stadiją, Lietuvoje t. p. ėmė rastis naujų ekonomikos bruožų. Monopolistiniai susivienijimai čia pajungė kai kurias pram. įmones, pirmiausia metalo apdirbimo f-kus. Lietuvos ekonomiką stipriai paveikė 1900—03 krizė; pramonė ankstesnį savo lygį pasiekė tik I pasaul. karo išvakarėse. XX a. pr. klasiniai prieštaravimai Lietuvoje paaštrėjo. Per Lietuvą į Rusiją ėjo nemaži leninines „Iskros" transportai. „Iskros" gabenimą per Lietuvą

LIETUVOS DIDŽIOJI KUNIGAIKŠTYSTĖ XIII a.–XV a. vid.

organizavo socialdemokratai, 1901 sudarę RSDDP Vilniaus grupę. RSDDP org-jos Lietuvoje jungė ir rev. darbininkus, ir reformistus, ir idėjiniu požiūriu neapsisprendusius. Stiprėjo idėjinė kova Lietuvos Socialdemokratų partijoje, kurios žymiausiais kair. sparno atstovais 1905—06 tapo V. Mickevičius-Kapsukas, Z. Aleksa-Angarietis, P. Eidukevičius, V. Požela, J. Netupskaitė ir kt. Rev. judėjimo pakilimas Lietuvoje pasireiškė didelėmis Gegužės Pirmosios demonstracijomis Vilniuje (1901, 1902) ir Kaune (1902), visuotiniais odininkų (1901 Vilniuje) ir kt. darbininkų streikais, valstiečių agrariniu judėjimu (susidūrimai su policija Salantų, Žagarės apylinkėse 1902). Rev. pakilimo sąlygomis caro valdžia buvo priversta panaikinti liet. spaudos draudimą (1904.V.7).

1905.I—III Lietuvoje įvyko daug streikų. Pavasarį prasidėjo gausios darbininkų bei valstiečių polit. demonstracijos Kauno ir Suvalkų gubernijų miestuose ir miesteliuose. Šiose gubernijose pavasarį ir vasarą vyko daug ž. ū. darbininkų streikų. Spalio mėnesį Rusijoje vykę visuotiniai polit. streikai apėmė ir beveik visus Lietuvos pramonės darbininkus. Nutraukė darbą geležinkeliai, prekybos įmonės, vid. m-los. 1905.X.29 darbininkų demonstraciją Vilniuje kariuomenė išsklaidė ginklu. Jos aukų laidotuvės virto naujomis masinėmis demonstracijomis. Gruodžio mėnesį kilus Maskvoje ir kitur ginkluotam sukilimui, Lietuvos valstiečiai ir ž. ū. darbininkai ėmė šalinti carinę valsčių administraciją; Kauno gubernijoje 56% ir Suvalkų gubernijos apskrityse 51% visų valsčių panaikino senąsias valsčių valdybas ir sudarė naujas, demokratines. Kartu buvo demokratinamos m-los, jose įvedama liet. kalba. Carizmui nuslopinus Maskvoje ginkluotąjį gruodžio sukilimą, reakcijos puolimas ir Lietuvoje sustiprėjo, ėmė siautėti skrajojantieji baudžiamieji būriai. Tuo metu suaktyvino veiklą ir kontrrevoliucinės burž. org-jos, ypač klerikalinės, leidusios „Šaltinį" ir kt. laikraščius. Apie laikr. „Viltis" 1907 ėmė burtis nacionalistinė buržuazijos grupė su A. Smetona, A. Voldemaru priešakyje.

Sutinkamai su Stolipino agrarine reforma Lietuvos kaimo buržuazijos interesais buvo skatinamas valstiečių kėlimasis į vienkiemius. Iki 1914 į vienkiemius išsiskirstė apie $^1/_5$ visų valstiečių ūkių; daugelis vienkiemių vietoj trilaukės įsivedė daugialaukę sėjomainą.

1910—14 dideliais ekonominiais ir politiniais streikais Lietuvoje reiškėsi rev. pakilimas. 1914 pirmojoje pusėje streikavo apie 6600 darbininkų. Lietuvoje plito laikr. „Pravda" ir kt. bolševikinės spaudos leidiniai. 1913—14 Rygoje ėjo bolševikinės krypties liet. darbininkų laikr. „Vilnis", kuris buvo platinamas Lietuvoje.

Klaipėdos krašte (1861 didžiausias to krašto miestas ir pram. centras Klaipėda turėjo 21 470 gyventojų), kuris buvo Prūsijos (Vokietijos) valdžioje, buvo vykdoma prievartinės germanizacijos politika. 1872 iš m-lų pašalinta liet. kalba. Lietuvių gyventojų % mažėjo (pvz., 1873 Klaipėdos apskrityje, be miesto, lietuvių buvo 74%, 1910 — 62%). Klaipėdos kr. ekonomika buvo glaudžiai susijusi su visos Lietuvos ekonomika; ten augo tos pram. šakos, kurios gaudavo žaliavą iš Rusijos valdomos Lietuvos dalies (medžio apdirbimo ir celiuliozės pramonė). I pasaul. karo išvakarėse Klaipėdos kr. pramonėje dirbo apie 6500 darbininkų.

I pasaul. karo metu Lietuva tapo karo veiksmų arena. 1915.VIII.18 Vokietijos kariuomenė užėmė Kauną, o po mėnesio — Vilnių. Apie 300 000 lietuvių (drauge su mobilizuotaisiais į kariuomenę) pasitraukė į Rusiją. Iš okupuotos Rusijos imperijos dalies buvo sudarytas „Vyriausiojo vado Rytuose kraštas", arba Oberostas, suskirstytas į 6 sritis. Trys iš jų (Vilniaus, Suvalkų ir Lietuvos) apėmė Lietuvą. 1917.III okupantai iš jų sudarė vieną Lietuvos Karinę valdybą su centru Vilniuje. Okup. valdžios tikslas buvo išlaikyti gyventojus klusnius ir išplėšti kuo daugiau materialinių resursų frontui ir Vokietijai. Dar pirmaisiais karo metais iš Lietuvos buvo išvežta į Rusiją daugiau kaip 100 įmonių įrengimai. Atėję vok. okupantai likvidavo daugumą pram. įmonių. Teveikė atskiros lentpiūvės, maisto apdirbimo ir mechaninės bei remonto įmonės, reikalingos okup. kariuomenei. Okupantai kasmet ėmė visą derlių, didžiąją dalį gyvulių rekvizavo. Miestuose įvedė maisto davinį: 250 g duonos ir 40 g bulvių miltų dienai. Nuo 1916 vyrus prievarta ėmė į „civilinius darbo batalionus". Miestų gyventojai badavo, siautė šiltinės, dizenterijos epidemijos. Gyventojai boikotavo okupantų įsakymus. 1916 iš vietos gyventojų ir pabėgusių rusų karo belaisvių miškuose ėmė gaivališkai formuotis ginkluoti būriai, kovoję prieš okupantus.

Lietuvos kultūros vystymąsi XIX a. pab.—XX a. pr. lėmė liaudies kova prieš carinę reakciją. Iki XX a. pr. Lietuvoje (be Klaipėdos kr.) buvo 8 valstybinės g-jos, 2 realinės m-los. Ne mažiau kaip $^2/_3$ jų mokinių buvo kilę iš bajorų. XX a. pr. buvo įkurtos kelios priv. g-jos, prieinamos ne tik bajorų, bet ir kitų turtingesniųjų gyventojų vaikams. 1911 Kauno gub. buvo apie 700 pr. m-lų. Lietuvoje veikė 2 mkt. seminarijos ir 2 mkt. in-tai (vid. m-los), bet lietuviai turėjo teisę mokytis tik vienoje iš tų ped. m-lų — Veiverių mkt. seminarijoje. Taigi, galimybės liaudžiai šviestis buvo menkos. Liet. liaudis, priešindamasi nac. priespaudai, kovojo už liet. kalbos teises m-lose ir valst. įstaigose, už teisę spausdinti knygas lot. spaudmenimis. XX a. pr., caro valdžiai panaikinus spaudos draudimą, susidarė palankesnės sąlygos liet. kultūrai vystytis. Lietuvių period. spauda, iki tol leista daugiausia R. Prūsijoje, pradėta leisti Vilniuje. Čia buvo leidžiami liberaliniai laikr. „Vilniaus žinios" (vėliau „Lietuvos žinios"), „Lietuvos ūkininkas", klerikalų ir tautininkų laikr. „Viltis", pirmasis literatūrinis žrn. „Vaivorykštė" ir kt. period. leidiniai. Įsikūrė įvairių kultūros bei švietimo d-jų, Lietuvių mokslo d-ja (jai vadovavo J. Basanavičius). Ši d-ja kaupė ir tyrinėjo lituanistinę etnografinę, tautosakinę, istorinę, archeologinę, literatūrinę ir kt. medžiagą, leido tęstinį moksl. leidinį „Lietuvių tauta". Lietuvių dailės d-ja rūpinosi profesionaliosios lietuvių dailės ugdymu, surengė 8 dailės parodas. Žymiausi šio laikotarpio dailininkai — M. Čiurlionis, P. Rimša, A. Žmuidzinavičius, P. Kalpokas. Pagyvėjo liet. muzikinis gyvenimas. Kūrėsi pirmieji liet. chorai („Dainos", „Kanklių", „Rūtos" d-jos ir kt. chorai), kompozitoriai M. Čiurlionis, J. Naujalis, M. Petrauskas, Č. Sasnauskas, S. Šimkus, J. Talat-Kelpša harmonizavo liet. liaudies dainų, sukūrė originalių dainų, instrumentinių kamerinių kūrinių, pirmąsias simfonijas, operetes. XX a. pr. lit-roje toliau vystėsi ir stiprėjo realizmas. Vertingais kūriniais lietuvių prozą praturtino demokratiniai rašytojai Žemaitė, Lazdynų Pelėda, J. Biliūnas, A. Vienuolis, V. Krėvė ir kt. Darbininkų rev. judėjimo sąlygomis ėmė formuotis nauja liet. lit-ros kryptis — proletarinė lit-ra. Jos pradininkas — poetas komunistas J. Janonis.

Proletarinė revoliucija ir Tarybų valdžios kūrimas (1917—19). Buržuazinė demokratinė Vasario revoliucija Rusijoje rado gyvą atgarsį ir lietuvių tarpe. Lietuviai, evakavęsi į Rusiją, aktyviai įsijungė į rusų proletariato kovą prieš Laikinąją vyriausybę. Darbo žmonės kartu stojo ir prieš tą dalį Lietuvos buržuazijos, kuri, stengdamasi savo įtakoje išlaikyti liaudį, ėmė dangstytis demokratiniais ir netgi socialistiniais šūkiais. Kad sustiprintų kovą su buržuazija ir sutelktų visus pažangiuosius, revoliucingai nusiteikusius ir patrauktų svyruojančius ar burž. idėjų įtakon patekusius lietuvius, J. Janonis ir kiti revoliucionieriai 1917.IV.12 pradėjo leisti Petrograde lietuvišką bolševikinį laikraštį „Tiesa". Liet. bolševikų veikla Rusijoje ypač sustiprėjo po to, kai iš tremties į Petrogradą grįžo Z. Aleksa-Angarietis, o iš emigracijos — V. Kapsukas-Mickevičius.

Ryšiai su rusų bolševikais revoliucionizavo Rusijoje gyvenusius Lietuvos darbo žmones ir parengė juos aktyviai kovai už Spalio revoliucijos pergalę. Petrograde, Maskvoje, Jekaterinoslave (dab. Dnepropetrovskas), Nižnij Novgorode (dab. Gorkis) ir kt. vietose gyvenę lietuviai aktyviai įsijungė į tų vietų darbo žmonių kovą už Tarybų valdžią. 1917.XII.8 Tautybių reikalų liaudies komisariate buvo sudarytas Lietuvos reikalų komisariatas, kuris ėmė vadovauti RTFSR veikiančioms liet. org-joms, rūpintis lit-ros liet. kalba leidimu ir platinimu.

Lietuvoje vok. okupantai, netekę vilties laimėti karą ir išsigandę Vasario revoliucijos poveikio Lietuvos darbo žmonėms, dar 1917 vasarą pradėjo organizuotai bendradarbiauti su vietine bur-

žuazija, kad ji padėtų jiems išsilaikyti Lietuvoje ir nuslopinti liaudies masių pasipriešinimą. 1917.IX Lietuvos buržuazija, okupantams pritariant, sudarė Lietuvos Tarybą. 1917.XI.11 ši taryba priėmė nutarimą, kuriuo skelbė amžinus ir tvirtus Lietuvos ryšius su Vokietijos imperija. Augant rev. judėjimui, Lietuvos Taryba 1918.II.16 priėmė vadinamąjį Lietuvos nepriklausomybės aktą, bet, kaizerinei vyriausybei pareiškus dėl to nepasitenkinimą, prašė, kad okupantai pripažintų Lietuvą pagal 1917.XI.11 nutarimą. Klasiniais buržuazijos interesais vis labiau stiprindama ryšius su okupantais, Lietuvos Taryba 1918 paskelbė Lietuvą monarchija ir pakvietė karaliumi Viurtembergo princą Vilhelmą Urachą, kuris buvo pavadintas Mindaugu II. Šiuos vok. imperialistų ir liet. buržuazijos sandėrius sugriovė 1918.XI Vokietijoje įvykusi revoliucija.

Dėl Spalio revoliucijos poveikio Lietuvoje labai sustiprėjo rev. judėjimas. Iki tol liaudies masių kova prieš vok. okupantus reiškėsi daugiausia gaivališkai. 1918 pr. rev. socialdemokratai ją ėmė organizuoti. 1918 pavasarį jie pradėjo kurti kom. kuopeles; jiems padėjo iš Tarybų Rusijos sugrįžę komunistai. Vilniuje pirmoji kom. kuopelė buvo įkurta 1918.IV. Tų pat metų pavasarį ir vasarą kom. org-jos buvo sukurtos Panevėžyje, Šiauliuose, Joniškyje, Ukmergėje ir kitur. 1918.IX.15 Užbaliuose (Kapsuko rj.) įvyko pirmoji nelegali Lietuvos kom. org-jų konferencija. 1918. X.1—3 Vilniuje įvyko LKP I suvažiavimas, kuriame buvo sukurta Lietuvos Komunistų partija. Suvažiavime buvo iškeltas pagrindinis partijos uždavinys — organizuoti kovą prieš vok. okupantus, už Tarybų valdžios sukūrimą.

Lapkričio revoliucija Vokietijoje sužlugdė vok. imperialistų planus kolonizuoti Lietuvą. Lapkričio—gruodžio mėnesiais Lietuvos darbo žmonės Komunistų partijos iniciatyva ėmė kurti vietines darbo žmonių atstovų tarybas ir rev. komitetus. 1918.XII.8 Vilniuje sudaryta V. Kapsuko vadovaujama Lietuvos Laikinoji revoliucinė darbininkų ir valstiečių vyriausybė. XII.15 Vilniaus darbininkų taryba iškilmingame posėdyje priėmė nutarimą paimti į savo rankas visą miesto valdžią. XII.16 Laikinoji rev. vyriausybė paskelbė manifestą, deklaravusi, kad vokiečių okup. administracijos ir buržuazinės Lietuvos Tarybos valdžia yra nuversta ir kad valdžia visoje Lietuvoje pereina darbo žmonių atstovų taryboms, kad kuriama Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika. Kartu buvo sudaryta soc. pertvarkymų Lietuvoje programa. Vilniaus darbininkų pavyzdžiu Lietuvos miestų ir kaimų gyventojai ėmė valdžią į savo rankas. Didesnėje Lietuvos dalyje, tame tarpe Žemaitijos š. dalyje ir kai kuriose Užnemunės (Suvalkijos) vietose, įsikūrė Tarybų valdžia (ž. žemėlapį prie p. 464). Vok. okupantų bei buržuazijos kontroliuojamoje Lietuvos dalyje t. p. buvo kuriami Tarybų valdžios organai, organizuojami ginkluoti rev. kar. būriai. 1918.XII.22 RTFSR Liaudies Komisarų Taryba V. Lenino pasirašytu dekretu pripažino Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos nepriklausomybę. Lietuvos TSR įkūrimas buvo didelis rev. posūkis lietuvių tautos istorijoje; tai buvo lietuvių tautos valstybingumo atkūrimas nauja, socialistine forma.

Kurdami naują, socialistinį gyvenimą, Lietuvos darbo žmonės turėjo atkakliai kovoti su kontrrev. jėgomis, kurias Lietuvoje sudarė vokiečių okup. kariuomenė, lenkų legionieriai ir Lietuvos buržuazijos pradėtos organizuoti policinės bei karinės jėgos. 1919.I.1 lenkų legionieriai užpuolė Vilniaus darbininkų tarybą ir užgrobė valdžią mieste. Bet I.5 vakare prie Vilniaus atžygiavo Raudonosios Armijos penktasis (Vilniaus) pulkas, suformuotas Tarybų Rusijoje iš Lietuvos gyventojų, ir kai kurios kitos raudonarmiečių dalys. Jos padėjo Vilniaus darbo žmonėms atkurti savo valdžią. Ginkluoti darbininkų ir darbo valstiečių būriai įv. vietose stojo į Raudonosios Armijos dalinius ir sudarė frontą prieš kontrrevoliuciją.

Aktyviai kovodama prieš kontrrevoliuciją, Tarybų valdžia kartu daug dėmesio skyrė socialistiniams gyvenimo pertvarkymams, įtraukdama į tą darbą liaudį. 1919.I.31 Vilniuje įvyko apskričių rev. k-tų atstovų suvažiavimas, II.15—16 — pirmasis Lietuvos ž. ū. darbininkų suvažiavimas, II.18—20 — Lietuvos Darbininkų, bežemių ir mažažemių valstiečių ir raudonarmiečių atstovų tarybų suvažiavimas. Pirmasis Lietuvos Tarybų suvažiavimas išrinko Lietuvos Tarybų Centro Vykdomąjį Komitetą.

Tarybų valdžia rūpinosi, kad būtų atkurta ir išplėsta pramonė, likviduotas nedarbas, pakeltas žemės ūkis. Ji gerino darbo žmonių gyvenimo ir darbo sąlygas, įvedė privalomą vaikų mokymą, planavo sukurti platų mokyklų tinklą, atskyrė bažnyčią nuo valstybės ir mokyklą nuo bažnyčios, atkūrė Vilniaus un-tą, organizavo teatrus ir kitas meno įstaigas.

Kovai su bendru priešu organizuoti Lietuvos ir Baltarusijos Tarybų suvažiavimai nutarė šias abi respublikas sujungti. 1919.II.27 Vilniuje jungtiniame abiejų respublikų centro vykdomųjų komitetų posėdyje buvo sudaryta Lietuvos ir Baltarusijos Tarybų Socialistinės Respublikos vyriausybė — Liaudies Komisarų Taryba, kurios pirmininku išrinktas V. Kapsukas. Tačiau Tarybų valdžia neišvengė ir kai kurių klaidų agrariniu ir nacionaliniu klausimu; jomis pasinaudojo klasiniai darbo žmonių priešai.

Kovo mėn. kontrrevoliucinės jėgos sustiprino puolimą prieš Lietuvos ir Baltarusijos TSR. 1919.IV.21 lenkų legionieriai po trijų dienų kovos užėmė Vilnių. Žymiai stipresnių kontrrev. jėgų spaudžiami, Tarybų Lietuvos gynėjai buvo priversti trauktis ir iš kitų vietų ir 1919. VIII.25 paliko paskutinį Lietuvos miestą — Zarasus.

Buržuazijos valdymo laikotarpis (1919—1940). Lietuvos buržuazija pradėjo kurti savo valdžios aparatą, okupantų pritariama ir remiama, dar 1917 vasarą. Vokietijai karą pralaimėjus, Lietuvos buržuazija ėmė aktyviai orientuotis į Anglijos ir Amerikos imperialistus. Jų palaikoma ir tarptautinių kontrrevoliucinių jėgų remiama, 1919 rudenį ji įvedė šalyje savo diktatūrą.

Lietuvos ekonomika buržuazijos valdymo metais silpnai ir vienpusiškai tesivystė. Liaudies ūkis buvo karo sugriautas, ir reikėjo jį atstatyti. Pramonės produkcijos gamyba 1939 išaugo, palyginus su 1910, 2,14 karto, tame tarpe gamybos priemonių gamyba — tik 10%. Daugiau augo ž. ū. produktų perdirbimo ir lengvoji pramonė, aptarnaujanti vietos rinką. Kadangi ž. ū. produktų gamyba buvo glaudžiai susijusi su Vokietijos ir Anglijos rinkos poreikiais, daugiausia buvo plečiamas pieno ir bekonų ūkis. Vokietijos, Anglijos, Belgijos, JAV ir Švedijos kapitalas turėjo didelę įtaką Lietuvos pramonei bei finansams ir tuo būdu stiprino jos priklausomybę nuo užsienio imperialistų. Silpna pramonė negalėjo aprūpinti darbu visų Lietuvos gyventojų. 1920—39 iš Lietuvos emigravo daugiau kaip 100 000 žmonių, daugiausia į p. Ameriką. Lietuvos kapitalistai labai išnaudojo pigią darbininkų ir darbo valstiečių darbo jėgą. Plačiai buvo naudojamas moterų ir paauglių darbas. Per visą buržuazijos valdymo dvidešimtmetį darbininkai sunkiai kovojo dėl socialinio draudimo ir darbo apsaugos įstatymų.

Sunkios darbo ir gyvenimo sąlygos, polit. beteisiškumas skatino Lietuvos darbo žmones kovoti prieš buržuazijos diktatūrą. 1919—20 Lietuvoje dar buvo rev. situacija, vyko aktyvi miesto ir kaimo darbo žmonių kova, visuotiniai politiniai streikai, aktyvus profs-gų judėjimas, valstiečių kova dėl žemės. 1920.II.21—23 įvyko Kauno įgulos kareivių sukilimas. Rev. judėjimo spaudžiama, valdžia 1920.IV.15 surengė Steigiamojo seimo rinkimus. Steigiamasis seimas priėmė burž.-dem. konstituciją. 1922 jis priėmė buržuazinį žemės reformos įstatymą, kuriuo dalis dvarininkų žemės, paimta iš jų daugiausia už tam tikrą atlyginimą, buvo atiduodama bežemiams ir mažažemiams valstiečiams. Kaimai buvo toliau skirstomi į vienkiemius. Reforma sustiprino buožių sluoksnį kaime, padidino mažažemių valstiečių skaičių ir žymiai susilpnino išsklaidytus buožių ūkiuose, vienkiemiuose kaimo darbininkus.

Pagrindinės politinės jėgos, kurios buržuazijos valdymo metais kovojo tarp savęs dėl valdžios, buvo klerikalinė kaimo ir miesto buržuazijos partija — krikščionys demokratai (svarb. veikėjai — M. Krupavičius, L. Bistras) su Ūkininkų s-ga ir Lietuvos Darbo federacija; liberaliosios, vidutinės ir smulkiosios buržuazijos partija — liaudininkai (svarb. veikėjai — K. Grinius, M. Sleževičius); smulkiosios buržuazijos partija — socialdemokratai (lyderis — S. Kairys), blokavęsi su liaudininkais; stambiosios mies-

to buržuazijos, dvarininkų ir buožijos viršūnių partija — tautininkai (lyderiai — A. Smetona, A. Voldemaras). Pirmuoju Lietuvos burž. respublikos prezidentu, paskelbtu burž. Lietuvos Tarybos, buvo A. Smetona (1919—22), antruoju (pagal konstituciją) — A. Stulginskis (1922—26), trečiuoju — K. Grinius (1926), perdavęs savo pareigas po faš. valst. perversmo A. Smetonai (1926—40).

LKP, vadovaudama darbo žmonių kovai prieš buržuazijos diktatūrą, vartojo įvairias kovos formas, kurių svarbiausios buvo darbininkų organizavimas į profsąjungas, streikai. Į I seimą buvo išrinkti 5 darbininkų atstovai, vad. kuopininkai, kurie iš seimo tribūnos demaskavo burž. valdžios veiksmus prieš darbo žmones ir gynė darbo žmonių reikalus. Vykstant rinkimų į II seimą kampanijai, dar prieš rinkimus buvo suimti darbininkų kuopų kandidatai. Dalis jų be teismo buvo išlaikyta kalėjime iki 1926. 1926.V įvykusiuose rinkimuose į III seimą daugumą laimėjo liaudininkų ir socialdemokratų partijų atstovai. Atėję į valdžią, jie įgyvendino ne visus rinkiminius pažadus, iš esmės vykdė tą pačią, tik liberalesnę ekonominę ir socialinę politiką, kaip ir jų pirmtakai krikščionys demokratai. Tautininkų partija, kartu su krikščionimis demokratais, norėdama sustiprinti Lietuvoje buržuazijos valdžią, 1926.XII.17 įvykdė faš. valst. perversmą. Po jo valdžią paėmė tautininkai, prezidentu pastatydami A. Smetoną. Jie griebėsi teroro prieš LKP ir rev. judėjimą. 1926.XII.27 karo lauko teismo nuosprendžiu buvo sušaudyti LKP ir LKJS vadovai: K. Požela, J. Greifenbergeris, K. Giedrys ir R. Čarnas. Teroras sukėlė platų protestą ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje. LKP toliau aktyviai kovojo prieš faš. diktatūrą. LKP CK 1927.IV plenumas kvietė visus darbo žmones vieningai kovoti dėl faš. diktatūros nuvertimo. 1927.IX LKP IV konferencija apsvarstė kovos prieš fašizmą taktiką. 1928 Panevėžyje, 1929 Kaune įvyko LKP vadovaujamos antifaš. demonstracijos. Rev. judėjimas ypač sustiprėjo pasaulinės ekonominės krizės metais (1931—34). 1935 kilo didelis valstiečių streikas Užnemunėje, 1936 įvyko masinė demonstracija ir visuotinis politinis darbininkų streikas Kaune. 1939—40 Lietuvoje subrendo rev. situacija.

Lietuvos buržuazijos užsienio politika buvo orientuojama į Antantės ir JAV imperialistus. Pagal Antantės planus Lietuva turėjo likti Rusijos imperijos sudėtyje. Raudonajai Armijai sutriuškinus interventų puolimą, imperialistai siekė paversti Lietuvą placdarmu prieš Tarybų Rusiją. Tačiau tuos Antantės imperialistų planus griovė taikinga RTFSR, TSRS vyriausybės politika. Dar 1919 pab. RTFSR vyriausybė pasiūlė Lietuvos burž. vyriausybei sudaryti taikos sutartį. 1920.III.31 Lietuvos vyriausybė sutiko pradėti taikos derybas. 1920.VII.12 Maskvoje buvo pasirašyta Lietuvos—Tarybų Rusijos taikos sutartis, kuria Vilnius ir Vilniaus kraštas, okupuoti lenkų legionierių, buvo pripažinti Lietuvai. 1920.VII.14 Raudonoji Armija išvadavo Vilnių ir perdavė jį Lietuvai, bet 1920. X.9 pilsudskininkai vėl jį užgrobė. 1923 prie Lietuvos buvo prijungtas Klaipėdos kraštas, kuriame po I pasaul. karo šeimininkavo prancūzų imperialistai ir į kurį reiškė pretenzijas ir Lenkijos, ir Vokietijos valdžia. 1926.IX.28 Lietuva ir TSRS pasirašė nepuolimo sutartį. Ja remdamasi, TSRS ne kartą sutrukdė Lenkijai užpulti Lietuvą. Ši sutartis ypač didelį vaidmenį suvaidino 1938.III, kai Lenkija sukoncentravo savo kariuomenę prie Lietuvos sienos ir ultimatyviai pareikalavo užmegzti su ja diplomatinius santykius.

TSRS visą laiką rūpinosi, kad Lietuva nebūtų įtraukta į antitarybines hitlerinės Vokietijos ar burž. Lenkijos pinkles, pavojingas gyvybiniams liet. tautos interesams. Antrojo pasaul. karo išvakarėse (1939.III) Vokietija, pasinaudodama kitų imp. valstybių nuolaidžiavimu, užgrobė Klaipėdą ir Klaipėdos kraštą. 1939.IX.1 ji užpuolė Lenkiją. Tarybų vyriausybė, rūpindamasi Tarybų Sąjungos saugumu ir saugodama Lenkijos užgrobtą V. Baltarusiją, V. Ukrainą ir Vilniaus kraštą nuo hitlerinio pavergimo, įvedė Raudonąją Armiją į tas sritis. Vilniaus kraštą TSRS vyriausybė perdavė Lietuvai. Kartu buvo sudaryta TSRS ir Lietuvos draugystės ir savitarpio pagalbos sutartis, pagal kurią Naujojoje Vilnioje, Alytuje ir Prienuose buvo dislokuotos Raudonosios Armijos dalys, turėjusios sustiprinti TSRS sienų ir Lietuvos gynybą nuo hitlerinės Vokietijos agresijos. Tačiau Lietuvos valdžia elgėsi dviveidiškai: bijodama darbo žmonių kovos sustiprėjimo, ji slapta nuo savo liaudies stengėsi sužlugdyti draugystės ir savitarpio pagalbos sutartį ir pajungti Lietuvą Vokietijai. Norėdama užkirsti kelią Lietuvos vyriausybės provokaciniams veiksmams, TSRS vyriausybė 1940.VI.14 pareikalavo sudaryti Lietuvoje tokią vyriausybę, kuri būtų pasiryžusi nuoširdžiai vykdyti savitarpio pagalbos sutartį, t. p. pasiūlė leisti įvesti į Lietuvą papildomus Raudonosios Armijos dalinius, galinčius užtikrinti sutarties vykdymą. 1940.VI.15 į Lietuvą atvyko naujos Raudonosios Armijos dalys. Pasinaudodami tuo, kad buržuazija faktiškai tapo izoliuota nuo imperialistų paramos, Lietuvos darbo žmonės, Komunistų partijos vadovaujami, 1940. VI.15—17 nuvertė Lietuvoje buržuazijos valdžią.

Burž. valdžia visą kultūros gyvenimą kreipė savo klasei naudinga linkme, sudarydama protekcines sąlygas burž. ideologijai bei kultūrai ugdyti ir slopindama dem. kultūros pasireiškimus, pažangias tendencijas kultūroje. Daugelis kultūros darbuotojų matė buržuazijos kultūrinės veiklos klasinį ribotumą, jos neigiamą įtaką liet. kultūros vystymuisi, stengėsi dirbti taip, kaip reikalavo liaudies interesai. Todėl 1919—40 vyko griežta dviejų kultūrų kova lietuvių nac. kultūroje. Liaudies remiamas, pažangiųjų jėgų veikimas įvairiose kultūrinio gyvenimo srityse 1919—40 davė nemaža laimėjimų, nors burž. valdžia tą veikimą visaip trukdė.

Pagal oficialios statistikos duomenis 1928 už pradžios m-los sienų liko 60% mokyklinio amžiaus vaikų. Įvedus privalomą pradinį mokymą (pradėtas vykdyti 1928—29), mokinių skaičius pr. m-lose padidėjo. 1939 pagal oficialią statistiką jose mokėsi 292 545 mokiniai, bet baigiančiųjų procentas buvo mažas, net Kauno ir Šiaulių aps. m-las baigdavo apie 10% mokinių. 1938—39 Lietuvoje veikė 62 g-jos, 37 prog-jos. Šiose m-lose mokėsi apie 24 000 mokinių. Veikė 7 aukštosios m-los (Kauno un-tas, įst. 1922, Ž. ū. akademija — 1924, Kauno konservatorija — 1933, Prekybos in-tas (trimetis) — 1934, Aukštieji kūno kultūros kursai (dvimečiai) — 1934, Ped. in-tas (dvimetis) — 1935, Veterinarijos akademija — 1936). 1939 jos turėjo 3990 studentų. Specialių moksl. tyrimo įstaigų nebuvo. Moksl. tyrimus vykdė atskiri aukštųjų m-lų mokslininkai. Gamtos bei tiksliųjų mokslų srityje daugiausia reiškėsi P. Avižonis, V. Čepinskis, T. Ivanauskas, P. Jodelė, S. Kolupaila, V. Kuzma, V. Lašas, K. Vasiliauskas, Z. Žemaitis ir kt. Svarbių darbų iš humanitarinių mokslų srities paskelbė K. Būga, J. Jablonskis, A. Janulaitis, V. Mykolaitis-Putinas, B. Sruoga ir kt. Moksl. darbo procese išaugo jauni mokslo darbuotojai (J. Matulis, K. Baršauskas, A. Jucys, K. Bieliukas, J. Kupčinskas, P. Brazdžiūnas ir kt.). Pažangesniųjų mokslininkų reikalavimo įsteigti Lietuvos mokslų akademiją buržuazinė valdžia nepaisė. Tik 1939 buvo įsteigtas siauro masto Lituanistikos institutas, kurio veikla pasižymėjo nacionalistinėmis tendencijomis. Bibliotekų tinklas buvo mažas — 1939 teveikė apie 100 viešųjų (jose buvo apie 200 000 knygų) ir keli šimtai nedidelių uždaro pobūdžio bibliotekų (m-lų, įv. org-jų ir pan.). Esant menkai poligrafinei bazei, pirmaisiais buržuazijos valdymo metais žymi knygų dalis buvo spausdinama Vokietijoje. Įsisteigus naujoms spaustuvėms Kaune, o t. p. Klaipėdoje, Šiauliuose, Marijampolėje ir kitur, jos imta spausdinti vietoje, veikė įv. leidyklos. Pažangaus turinio knygų leidyba burž. valdžios buvo persekiojama (pvz., 1923 uždaryta „Šviesos" leidykla). Knygų tiražai buvo nedideli (poezijos 500—700 egz., grož. prozos 2000—3000 egz.). Nemaža rašytojų leido knygas savo lėšomis. Nepaisant sunkių leidybos sąlygų, išleidžiamų knygų skaičius vis dėlto nuolat didėjo (1925 išleistos 49 grož. lit-ros knygos, 1938 — jau 347). Grož. lit-ros augimui paskatinti, savo leidiniams reklamuoti stambesnės leidyklos ketvirtajame dešimtmetyje pradėjo skirti lit. premijas. Visuomenei reikalaujant, 1935 įvesta ir valst. lit. premija. Knygų prekyba buvo silpnai išvystyta: knygynai veikė tik didesniuosiuose miestuose. 1919—40 kiek pagausėjo periodikos leidinių: prieš I pasaul. karą buvo lei-

džiama vos keliolika liet. laikraščių ir žurnalų; 1937 liet. kalba jau ėjo daugiau kaip 100 įv. krypties ir įv. pobūdžio bei vertės period. leidinių (daugelis jų ėjo trumpą laiką, turėjo mažus tiražus). Išsivystė ir vad. bulvarinė spauda. Kom. leidiniai buvo spausdinami pogrindyje arba užsienyje. 1926 pradėjo veikti Kauno radijo stotis, o 1936 — Klaipėdos. Radijo abonentų 1940.I buvo apie 77 000. Nors buržuazija radiją naudojo kaip savo ideologinio poveikio priemonę, jis vis dėlto vaidino svarbų vaidmenį ir kultūros, meno bei lit-ros gyvenime.

1919—40 liet. lit-roje išryškėjo skirtingos idėjinės bei estetinės kryptys. Buržuazijos valdymo pradžioje pagrindinį vaidmenį vaidino vyresniosios kartos rašytojai (Maironis, J. Tumas-Vaižgantas, A. Dambrauskas — A. Jakštas, Vydūnas, Lazdynų Pelėda, G. Petkevičaitė-Bitė ir kt.), vaizdavę daugiausia praeitį, reiškę XIX a. pab. — XX a. pr. nac. judėjimo idėjas. Reikšminga buvo vid. kartos rašytojų A. Vienuolio, V. Krėvės, L. Giros, V. Mykolaičio-Putino ir kt. lit. veikla. Pirmojo buržuazijos valdymo dešimtmečio lit. gyvenime iškilo modernistinės srovės. Pirmiausia susiformavo simbolizmas (B. Sruoga, V. Mykolaitis-Putinas, F. Kirša ir kt.). Kaip savotiška priešprieša jam, estetizmui ir ankstesnėms liet. lit-ros tendencijoms iškilo futuristinė keturvėjininkų grupė (K. Binkis, S. Šemerys, J. Tysliava ir kt.). Kai kurių rašytojų kūryboje pasireiškė impresionizmo (K. Puida, I. Šeinius) ir ekspresionizmo (J. Savickis ir kt.) bruožai. XX a. trečiojo dešimtmečio pabaigoje ir ketvirtojo pradžioje pradėjo telktis opozicinės, antifašistinės rašytojų jėgos (K. Boruta, V. Montvila, A. Venclova, P. Cvirka, S. Nėris, K. Korsakas, J. Šimkus, K. Jakubėnas ir kt.). Pažangiųjų rašytojų idėjiniam brendimui turėjo įtakos susipažinimas su marksizmo teorija, tarybine lit-ra, ryšiai su LKP vadovaujama darbininkų rev. kova. 1934—40 į antifašistinę lit-rą įsijungė J. Baltušis, T. Tilvytis, L. Gira, V. Krėvė ir kiti rašytojai. Antifaš. rašytojų veikiama, apie 1935 pažangesne linkme pasuko ir Lietuvių rašytojų d-ja. Ketvirtajame dešimtmetyje naujų modernistinių lit. srovių nesusiformavo. Vyraujantis vaidmuo priklausė realizmui. Gilia socialine bei psichologine analize pasižyminčių kūrinių parašė P. Cvirka, V. Mykolaitis-Putinas, Jon. Marcinkevičius, J. Grušas, A. Venclova ir kt. Dekadentinės pasaulėjautos bruožai pasireiškė burž. ideologijos rašytojų J. Aleksandravičiaus, B. Brazdžionio, A. Vaičiulaičio, N. Mazalaitės ir kt. kūryboje.

Profesionalųjį teatrą („Dramos vaidyklą" ir „Operos vaidyklą") 1920 Kaune įkūrė Lietuvių meno kūrėjų d-ja iš įv. mėgėjų vaidintojų ir iš artistų profesionalų, dirbusių Rusijos teatruose. 1922 dramos ir operos vaidyklos buvo suvalstybintos, o 1925 sujungtos į vieną Valstybės teatrą. Nors burž. valdžia nustatinėjo to teatro kryptį, kontroliavo jo repertuarą, jis iš esmės sugebėjo išlaikyti realistines scenines kūrybos tradicijas, pastatė nemaža klasikos ir originalių liet. kūrinių. Tam daug padėjo tokie įžymūs scenos meistrai, kaip B. Dauguvietis, K. Glinskis, A. Oleka-Žilinskas, K. Petrauskas, A. Sutkus ir kt., rašytojas B. Sruoga, vadovavęs Kauno un-te teatro seminarui. 1931 įsteigtas Valstybės teatro skyrius Šiauliuose (nuo 1934 jis ėmė egzistuoti savarankiškai; 1935 perkeltas į Klaipėdą). 1933 aktorių J. Grybausko, R. Juknevičiaus, K. Kymantaitės ir kt. iniciatyva įkurtas „Jaunųjų teatras" vystė realistines demokratines tradicijas. Šiaulių, Klaipėdos dramos teatre pastatyta nemaža originalių liet. pjesių.

Muzikos ugdymu daugiausia rūpinosi atskiri muzikai bei jų d-jos. Muzikinis gyvenimas iš esmės telkėsi Valstybės teatre ir Kauno konservatorijoje. Nemažą įtaką Lietuvos muzikinei kultūrai turėjo ir Klaipėdoje 1923—39 veikusi muzikos m-la, kurį laiką vadinta konservatorija. Muzikų d-jų pastangomis Kaune 1924, 1928, 1930 buvo suorganizuotos Lietuvos dainų šventės. Nors ir dirbdami nepalankiomis sąlygomis, liet. kompozitoriai sukūrė nemaža reikšmingų muzikos kūrinių (J. Gruodžio baletas „Jūratė ir Kastytis" ir simfonijos, J. Karnavičiaus operos „Gražina" ir „Radvila Perkūnas", V. Bacevičiaus, B. Dvariono, A. Račiūno, S. Šimkaus vokaliniai-instrumentiniai kūriniai).

Lietuvių dailės — tapybos, skulptūros, grafikos — raida 1919—40 buvo labai nelygi, joje visą laiką vyko realistinių ir formalistinių krypčių, reakcinių ir pažangių tendencijų kova. Tradicines formos realistinių kūrinių sukūrė vyresniosios kartos dailininkai (P. Kalpokas, P. Rimša, K. Sklėrius, A. Žmuidzinavičius ir kt.). Reikšmingas indėlis į liet. dailę buvo geresnieji skulptorių V. Grybo, J. Zikaro ir kt. darbai. Naujų išraiškos formų ieškojimas būdingas A. Gudaičio, A. Samuolio, V. Vizgirdos ir kt. dailininkų kūrybai. Dailininkai V. Jurkūnas, M. Katiliūtė, J. Kuzminskis, V. Mackevičius, I. Trečiokaitė-Žebenkienė, S. Žukas ir kt. savo kūriniuose stengėsi kritiškai pavaizduoti tikrovę, reiškė demokratines, antifašistines idėjas. Dailininkai M. Bulaka, J. Kuzminskis, B. Motuza-Matuzevičius, B. Žekonis, S. Žukas ir kt. bendravo su pažangiais rašytojais, iliustravo bei leido pažangios krypties periodiką, rev. plakatus ir kt.

Naujų archit-ros objektų statyba buržuazijos valdomoje Lietuvoje pagyvėjo nuo 1925. Buvo statomos m-los, ligoninės, bankai ir kt. visuom. bei pram. pastatai. Iš pradžių dominavo Peterburgo archit. m-los tradicijos. Nuo 1930 Lietuvos archit-roje saikingai reiškėsi moderniosios archit-ros principai, buvo vengiama atgyvenusių dekoratyvinių formų.

Pradinis socializmo kūrimo laikotarpis (1940—41). Nuvertus faš. diktatūrą, 1940.VI.17 buvo sudaryta J. Paleckio vadovaujama Liaudies vyriausybė. Tai reiškė pirmąjį žingsnį į proletariato diktatūros paskelbimą Lietuvoje. Taikus soc. revoliucijos vystymasis įgalino Liaudies vyriausybę atlikti svarbius rev. pertvarkymus, demokratizuojančius politinį ir visuomeninį Lietuvos gyvenimą. Buvo legalizuota LKP, LKJS, profs-gos, paleisti polit. kaliniai, įvesta valstybinė privatinės stambiosios pramonės ir bankų kontrolė, paleistas faš. seimas, Valstybės taryba, burž. partijos ir kt. org-jos, pertvarkytas valstybės administracijos aparatas, kariuomenė, policija, pašalinant iš jų faš. elementus ir papildant juos darbo žmonėmis atsidavusiais darbuotojais; bažnyčia atskirta nuo valstybės ir mokyklos, nutrauktas konkordatas su Vatikanu, įvykdyta daug kitų politinių bei ekonominių pakeitimų. Pagrindiniams revoliucijos uždaviniams spręsti buvo sušauktas Liaudies Seimas, išrinktas slaptu balsavimu, remiantis visuotine ir lygia rinkimų teise. 1940. VII.14—15 rinkimuose į Liaudies Seimą dalyvavo 95,5% visų rinkėjų. Už Lietuvos Darbo liaudies s-gos, subūrusios komunistus ir nepartinius darbo žmones, kandidatus balsavo 99,2% dalyvavusių rinkimuose rinkėjų. Jie išrinko 79 atstovus į Liaudies Seimą. 1940.VII.21—23 Liaudies Seimas, vykdydamas liaudies valią, priėmė istorinius nutarimus: Deklaraciją apie valstybės santvarką, Lietuvos įstojimo į TSRS sudėtį deklaraciją, Deklaraciją dėl žemės paskelbimo visos liaudies nuosavybe, t. y. valstybės nuosavybe, Bankų ir stambiosios pramonės nacionalizacijos deklaraciją. Liaudies Seimas paskelbė Lietuvą tarybų socialistine respublika, išrinko komisiją konstitucijos projektui parengti ir Įgaliotąją delegaciją, kuri turėjo pateikti TSRS AT Deklaraciją dėl Lietuvos įstojimo į TSRS. Liaudies Seimo nutarimai įtvirtino soc. revoliucijos pergalę ir proletariato diktatūros įvedimą Lietuvoje. 1940.VIII.3 TSRS AT VII sesija vieningai priėmė į TSRS sudėtį Lietuvos TSR kaip lygiateisę sąjunginę respubliką. Tarybų Lietuvai buvo perduotos kai kurios lietuvių gyvenamos teritorijos, tuo metu įėjusios į BTSR, su Švenčionimis, Šalčininkais, Druskininkais. 1940.VIII.24—25 Liaudies Seimo nepaprastoji sesija priėmė Lietuvos TSR konstituciją ir paskelbė Liaudies Seimą Laikinąja Lietuvos TSR Aukščiausiąja Taryba. Šioje sesijoje buvo sudaryta Lietuvos TSR vyriausybė — Liaudies Komisarų Taryba, kurios pirmininku buvo išrinktas M. Gedvilas. Socializmo kūrimo sėkmingumą turėjo užtikrinti naujas valst. valdžios aparatas. Senosios įstaigos, vykdžiusios engimo funkcijas, buvo likviduotos, o visos kitos perorganizuotos į taryb. įstaigas. Proletariato diktatūros interesais buvo sukurta naujų įstaigų. Jau 1940 rugpiūčio pab. veikė visi aukščiausieji valst. valdžios ir valst. valdymo organai. Iki 1940 pab. apskrityse, valsčiuose, miesteliuose ir apylinkėse buvo sudaryti vietiniai Tarybų valdžios organai — vykd. k-tai. Į jų darbą įtrauk-

ta apie 8800 žmonių. Tuo pat metu buvo suorganizuoti liaudies teismai ir apygardų teismai. Naujas tarybinis valstybės aparatas savo polit. veikloje rėmėsi liaudimi.

1940 pradėtas Lietuvos ekonomikos pertvarkymas soc. pagrindais. Sutinkamai su Liaudies Seimo deklaracija 1940. VII.26 išleistas bankų ir stambiosios pramonės nacionalizavimo įstatymas, kuriuo remiantis buvo nacionalizuoti 8 bankai ir daugiau kaip 1000 įmonių, kuriose dirbo 38 600 darbininkų. Stambioms ir ypatingai svarbioms nacionalizuojamoms įmonėms buvo paskirti vyriausybiniai komisarai; nacionalizuojant pramonę, svarbų vaidmenį suvaidino darbininkų k-tai. Kartu buvo įvykdyta daug kitų priemonių: paleistos į darbą anksčiau neveikusios įmonės ir agregatai, pergrupuoti įrengimai, pradėta naujų įmonių statyba, nustatytas tvirtas gamybinis asortimentas, vis labiau buvo įdiegiami planingumo principai. Vystant esamos pramonės šakas ir jas techniškai rekonstruojant, kartu buvo kuriamos naujos pram. šakos, likviduojamas paveldėtas atsilikimas energetikos, stat. medžiagų pramonės ir kt. srityse. 1940—41 buvo nacionalizuotos ir stambiosios prekybos bei kitokio pobūdžio kapit. įmonės. Visos šios priemonės, įtvirtinusios pramonėje ir prekyboje socialistinio gamybos būdo pagrindus, pakirto išnaudotojų ekonominę galią, kartu įgalino įtraukti į gamybą žymiai daugiau darbininkų. Įsigalint socialistiniam gamybos būdui, nyko nedarbas ir kiti kapit. santvarkai būdingi reiškiniai. Vien 1940.VI—1941.V į darbą stojo 55 800 buvusių bedarbių (įskaitant ir ž. ū. darbininkus). Augo darbininkų aktyvumas ir iniciatyva, kilo darbo našumas, plito soc. lenktyniavimas ir novatorių judėjimas.

1940.IX—X, remiantis Liaudies Seimo deklaracija, Lietuvoje buvo įvykdyta tarybinė žemės reforma. Buvo nustatyta, kad valstiečių ūkiai negali turėti daugiau kaip 30 ha žemės. Žemės nacionalizavimą ir reformą vykdė 1940.VII.26 nutarimu sudaryta Valstybinė ž. ū. komisija ir vietiniai jos organai. Į valstybinį žemės fondą buvo paimta 607 600 ha žemės, kurios 92,2% sudarė žemė, atimta iš dvarininkų, buožių, vienuolynų ir bažnyčių. 75 300 kumečių, bežemių ir mažažemių valstiečių buvo aprūpinti žeme. Tarybų valdžia naujakuriams suteikė didelę materialinę pagalbą, kad jie galėtų pasistatyti trobesius, įsigyti gyvulių, inventoriaus, sėklos. Tarybinė žemės reforma pakeitė socialinius santykius Lietuvos kaime: klasiniu požiūriu buvo galutinai likviduota dvarininkija, suduotas stiprus smūgis buožijai. Jau 1940—41 Lietuvos žemės ūkyje susikūrė pirmieji socializmo židiniai — taryb. ūkiai, kurių materialinę bazę sudarė buvę dvarininkų ūkiai. 1941 Lietuvoje buvo 51 taryb. ūkis. 1941 pavasario sėjos metu veikė 42 mašinų-traktorių stotys ir 262 mašinų-arklių nuomojimo punktai, kurie darbo valstiečiams padėjo atlikti pavasario darbus. Vystant Lietuvos žemės ūkį, didelę paramą teikė TSRS vyriausybė ir kitos taryb. respublikos. Vien 1940 Lietuva iš kitų sąjunginių respublikų gavo 400 traktorių, 120 000 t trąšų. 1941 priešakinė Lietuvos darbo valstiečių dalis savo iniciatyva pradėjo organizuoti kolūkius. Pirmąjį Lietuvoje kolūkį suorganizavo Mažeikių apskrities Akmenės valsčiaus Gulbinų kaimo valstiečiai.

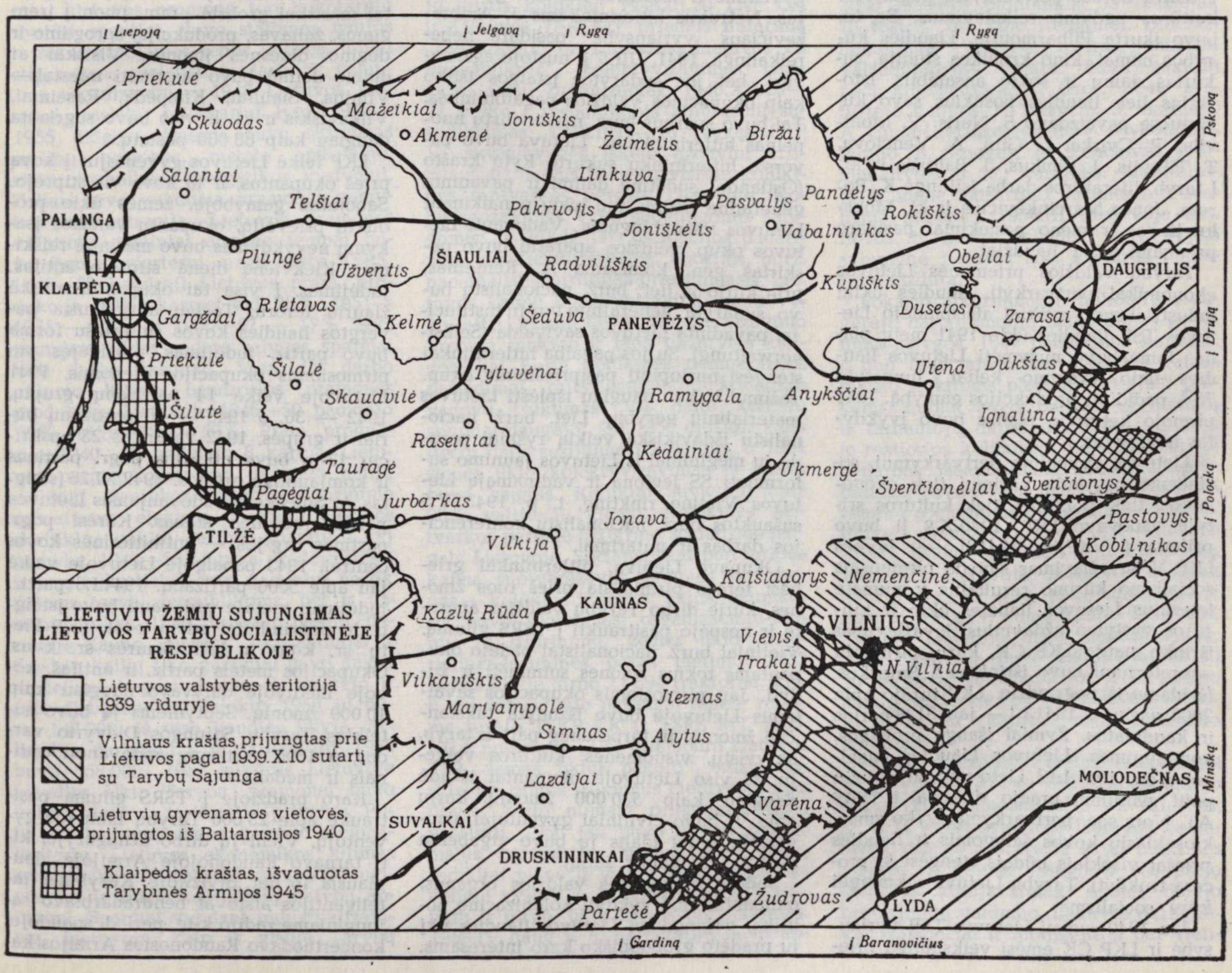

1940—41 pasiekti dideli laimėjimai darbo žmonių gerovės, liaudies švietimo, lit-ros, meno srityse. Buvo padidintas darbininkų ir tarnautojų darbo užmokestis, įvestas socialinis draudimas, nemokama med. pagalba, sumažintos kainos labiausiai vartojamoms prekėms ir kt. Buvo sudarytos sąlygos darbo žmonių teisei į mokslą užtikrinti, neraštingumui bei mažaraštingumui likviduoti. Buvo sistemingai vykdomas visuotinis pr. mokslas, išplėstas pr. ir vid. m-lų tinklas. Suaugusiųjų švietimui didelę reikšmę turėjo suaugusiųjų m-lų steigimas ir jų tinklo plėtimas, darbininkų ir darbo valstiečių parengiamųjų kursų bei liaudies un-tų steigimas. Buvo panaikintas mokestis už mokslą vidurinėse ir aukštosiose mokyklose. 1940.VIII.14—15 įvyko pirmasis Lietuvos mokytojų suvažiavimas, kuriame dalyvavo beveik visi Lietuvos mokytojai ir kiti švietimo darbuotojai. 1941.I.16 įkurta Lietuvos TSR MA, kuri tapo mokslo tiriamojo darbo Lietuvoje centru. Vystant soc. kultūrą, buvo įsteigti 4 nauji teatrai, o kitų 7 teatrų darbas pertvarkytas pagal soc. kultūros ugdymo reikalavimus. Be to, buvo įkurta Filharmonija, Liaudies kūrybos namai, kino kronikos studija, sukurtas dainų ir šokių ansamblis. Istorinius liet. liaudies posūkius savo kūriniuose pavaizdavo S. Nėris, V. Montvila, P. Cvirka, L. Gira, A. Venclova, T. Tilvytis, J. Šimkus, J. Baltušis ir kt. Į taryb. literatūros darbą įsijungė K. Boruta, Jonas Marcinkevičius ir kt. Mokslo, lit-ros ir meno pasiekimai pasidarė prieinami visai liaudžiai.

Tarybų valdžios priemonės Lietuvos ekonomikai pertvarkyti, liaudies ūkiui industrializuoti ryškiai atsispindėjo Lietuvos TSR liaudies ūkio 1941 metų plane. Jame buvo nužymėti Lietuvos liaudies ūkio vystymo keliai, numatyta 75% padidinti produkcijos gamybą. 1941 pirmojo ketvirčio planas buvo įvykdytas ir viršytas.

Lietuvos gyvenimo pertvarkymui, socializmo pagrindų kūrimui tiek ekonomikos, tiek politikos, tiek kultūros srityje vadovavo LKP. 1940.X.8 ji buvo priimta į VKP(b). 1941.II.5—9 įvykęs LKP V suvažiavimas suvedė pirmuosius socializmo kūrimo rezultatus ir numatė tolesnius Lietuvos liaudies ūkio ir kultūros vystymo uždavinius. Suvažiavimas išrinko naują LKP CK, kurio pirmuoju sekretoriumi buvo išrinktas A. Sniečkus. Išeidama iš pogrindžio, LKP turėjo apie 2000 narių, o 1941.I.1 — jau 3138 narius ir kandidatus. Žymiai išaugo profs-gos, komjaunimas, Lietuvos Liaudies pagalbos s-ga. 1941.I.12 Lietuvoje su dideliu polit. pakilimu praėjo rinkimai į TSRS AT. Nors soc. pertvarkymai vyko smarkios klasių kovos sąlygomis ir liaudies priešai visokiais būdais stengėsi šį procesą trukdyti, Tarybų Lietuva sėkmingai kūrė socializmą.

Jau 1940 rudenį Lietuvos TSR vyriausybė ir LKP CK ėmėsi veiksmingų priemonių Tarybų Lietuvos centrinėms įstaigoms perkelti į istorinę Lietuvos sostinę Vilnių. Buvo nedelsiant perkelta kai kurie liaudies komisariatai ir nemaža kitų centrinių respublikos įstaigų.

Didžiojo Tarybų Sąjungos Tėvynės karo laikotarpis (1941—45). Sulaužiusi nepuolimo sutartį, hitlerinė Vokietija 1941.VI.22 klastingai užpuolė Tarybų Sąjungą. Tarybų Lietuva pirmąją karo savaitę buvo okupuota. Tai sustiprino nuverstųjų klasių viltis atgauti prarastąjį viešpatavimą, suaktyvino liet. tautos nac. interesų išdavikų — burž. nacionalistų veiklą: jie, klasinės neapykantos vedami, visą hitlerinės okupacijos laikotarpį ištikimai tarnavo okupantams. Šioje veikloje juos aktyviai rėmė reakciniai katalikų dvasininkai, vadovaujami arkivyskupo J. Skvirecko, vyskupo V. Brizgio. Burž. nacionalistai talkino hitlerininkams įv. formomis. 1941. VI.23 jie su hitlerininkų pritarimu sudarė J. Ambrazevičiaus vadovaujamą „Laikinąją Lietuvos vyriausybę", kuri padėjo sukurti hitlerininkams okupacinės valdžios pagalbines įstaigas, likviduoti Tarybų valdžios laimėjimus politiniame, ekonominiame ir kultūriniame Lietuvos gyvenime ir masiškai naikinti gyventojus. Netrukus hitlerininkams J. Ambrazevičiaus „vyriausybė" pasidarė nebereikalinga. 1941.VIII.5 ji nustojo egzistavusi, bet jos sudarytos įstaigos išliko kaip okupacinės valdžios pagalbininkės. Tai buvo svarbus burž. nacionalistų nuopelnas hitlerininkams. Lietuva buvo paversta hitlerininkų sukurto Rytų krašto (Ostlando) sudėtine dalimi ir pavadinta generaline sritimi, tuo būdu panaikinant Lietuvos valstybingumą. Vadovauti Lietuvos okup. valdžios aparatui buvo paskirtas gen. komisaras A. Rentelnas, prie kurio iš liet. burž. nacionalistų buvo sudaryta generalinių tarėjų institucija, pavadinta Lietuvos savivalda (Selbstverwaltung). Su jos pagalba hitlerininkai stengėsi nuslopinti pasipriešinimą okup. režimui ir kuo daugiau išplėšti Lietuvos materialinių gėrybių. Liet. burž. nacionalistų išdavikišką veiklą ryškiai parodė jų mėginimai iš Lietuvos jaunimo suformuoti SS legioną ir vadinamąją Lietuvos Vietinę rinktinę, t. p. 1943.IV.5 sušauktos burž. nacionalistų konferencijos darbas ir nutarimai.

Okupavę Lietuvą, hitlerininkai griebėsi teroro pirmiausia prieš tuos žmones, kurie dirbo Tarybų valdžios aparate ir nespėjo pasitraukti į TSRS gilumą. Vietiniai burž. nacionalistai padėjo okupantams tokius žmones suiminėti ir žudyti. Jau pirmosiomis okupacijos savaitėmis Lietuvoje buvo išžudyta tūkstančiai žmonių, jų tarpe daug part. ir taryb. aktyvistų, visuomenės, kultūros veikėjų. Iš viso Lietuvoje okupantai išžudė daugiau kaip 500 000 žmonių, kurių apie $^2/_3$ buvo civiliniai gyventojai, daugiausia žydai (dalis jų buvo atgabenta iš kitų okupuotų šalių).

Sudarę okupacinės valdžios organus, okupantai ėmė vykdyti kolonizacinę politiką, pajungdami Lietuvos liaudies ūkį jų pradėto grobuoniško karo interesams. Žemė ir pramonės įmonės buvo paskelbti Reicho karo grobiu, buvo panaikinti Tarybų valdžios įvykdyti pertvarkymai: iš naujakurių atimta žemė, gyvuliai, pasėliai, ž. ū. inventorius; sugriautos socialistinio ž. ū. sektoriaus įmonės. Lietuvoje buvo įkurdinta apie 30 000 kolonistų šeimų, atvykusių iš Vokietijos. Įvairiomis teroro ir smurto priemonėmis, dideliais privalomaisiais ž. ū. produktų pristatymais, rekvizicijomis okupantai išplėšė iš Lietuvos žemės ūkio daugybę įv. gėrybių, nuniokojo žemę, sužlugdė gyvulininkystę. Okupacijos metais pasėlių plotai sumažėjo 420 000 ha, sumažėjo ir ž. ū. kultūrų derlingumas. Iš valstiečių buvo atimta daug gyvulių. Didžiąją pramonės įmonių dalį perėmė vok. b-vės. Įmonės, kurių tiesiogiai ar netiesiogiai negalima buvo panaudoti karo reikmenų gamybai, buvo uždaromos, o jų įrengimai demontuojami ir išvežami į Vokietiją. Veikusių įmonių produkcija beveik išimtinai buvo skiriama frontui, okupantų administracijai ar kolonistams aprūpinti. Okupacijos metais Lietuvos pramonės įmonių sumažėjo daugiau kaip ketvirtadaliu, darbininkų — trečdaliu. Traukdamiesi nuo Raudonosios Armijos smūgių, okupantai masiškai grobstė pram. įmonių įrengimus, žaliavas, produkciją, sprogdino ir degino didesnes įmones. Visiškai ar didele dalimi buvo sugriauti miestai — Vilnius, Šiauliai, Klaipėda, Raseiniai, Vilkaviškis ir kt. Iš viso buvo sugriauta daugiau kaip 88 000 pastatų.

LKP telkė Lietuvos gyventojus į kovą prieš okupantus, ir ta kova vis stiprėjo. Sabotažas gamyboje, žemės ūkio produktų prievolių, okupantų valdžios įsakymų nevykdymas buvo masiniai reiškiniai. Kiekvieną dieną stiprėjo antifaš. judėjimas. Į visa tai okupantai atsakė žiauriu teroru. Tačiau aktyviausia pavergtos liaudies kovos su priešu forma buvo partiz. judėjimas, prasidėjęs jau pirmosiomis okupacijos dienomis. 1941 Lietuvoje veikė 14 partizanų grupių, 1942 — 36, o 1943 — 56 partizanų būriai ir grupės. 1942 vasarą iš 23 apskričių 17-je buvo atkurtos pogr. partinės ir komjaunimo org-jos. 1942.XI.26 įsteigtas A. Sniečkaus vadovaujamas Lietuvos partiz. judėjimo štabas. Kūrėsi pogr. partinės org-jos — antihitlerinės kovos centrai. 1943 pabaigoje Lietuvoje veikė jau apie 5000 partizanų. 1944.I.6 partiz. judėjimui vietoje vadovauti buvo įsteigti du pogrindiniai sričių k-tai: LKP Pietų sr. k-tas ir LKP Šiaurės sr. k-tas. Okupacijos metais partiz. ir antifaš. kovoje Lietuvoje dalyvavo daugiau kaip 10 000 žmonių. Septyniems jų buvo suteiktas Tarybų Sąjungos Didvyrio vardas, o 1800 partizanų apdovanoti ordinais ir medaliais.

Karo pradžioje į TSRS gilumą pasitraukė apie 23 000 Tarybų Lietuvos gyventojų. Vieni jų dirbo užnugaryje, kiti tarnavo Raudonojoje Armijoje, daugiausia 16 liet. divizijoje. Kūrybinės inteligentijos atstovai bendradarbiavo sąjunginiame radijo k-te, period. spaudoje, koncertuodavo Raudonosios Armijos ka-

riams. Evakuacijos sąlygomis liet. lit-ra praturtėjo vertingais S. Nėries, P. Cvirkos, A. Venclovos, K. Korsako ir kt. rašytojų kūriniais.

1944.VII.13 Raudonoji Armija išvadavo Vilnių, VIII.1 Kauną, 1945.I.28 Klaipėdą. Daugiau kaip 100 000 išvaduotos Lietuvos vyrų stojo į Raudonąją Armiją ir dalyvavo kovose įv. frontuose. Tarybų Lietuvos vyriausybė ir LKP CK iš karto įsikūrė išvaduotoje sostinėje Vilniuje.

1944.VIII.30 Lietuvos TSR AT III sesija Vilniuje priėmė įstatymą „Dėl vokiečių okupacijos padarinių žemės ūkyje likvidavimo". Juo remiantis, buvo atkurta tarybinė žemėvalda. Kartu buvo imtasi priemonių okupantų sugriautai pramonei, transportui ir ryšiams atkurti ir vystyti. Dar karo sąlygomis 1944. VII—1945 Lietuvoje buvo atkurta daug pramonės įmonių, tvarkomas transportas ir kt.

Liaudies ūkio atkūrimo ir socializmo sukūrimo laikotarpis (1945—58). 1946. VIII.6 Lietuvos TSR AT VI sesija priėmė 1946—50 penkmečio plano Lietuvos TSR liaudies ūkiui atkurti ir išvystyti įstatymą. Jį įgyvendinant, buvo toliau vykdomi karo nutraukti soc. pertvarkymai. Lietuvos pramonė tuo laikotarpiu vystėsi sparčiai. Buvo statomos naujos ir rekonstruojamos senos įmonės, toliau stiprinamas socialistinis darbo ir gamybos organizavimas. 1948 Lietuvos pramonė pasiekė prieškarinį lygį. 1946—1955 didelis dėmesys buvo skiriamas mašinų gamybos, metalo apdirbimo, elektrotechnikos, energetikos vystymui. Toliau buvo vykdoma pramonės gamybos koncentracija. Lietuvos pramonės vidutiniai metiniai augimo tempai buvo žymiai spartesni, negu visos TSRS. 1946—50 bendroji Lietuvos pram. produkcija didėjo kasmet vid. 36%, 1951—1955 — 21% ir 1956—57 — 17%. Soc. gamybos būdas sudarė sąlygas sparčiai kilti darbo našumui. Vien dėl darbo našumo kilimo bendrosios pramonės produkcija Lietuvoje 1946—50 padidėjo 69%, 1951—55 — 58%. Pram. produkcija 1940—58 padidėjo 8 kartus. Lietuvos pramonė įsisavino daugelio naujų dirbinių (žvejybos tralerių, suvirinimo aparatūros, elektros motorų, elektros skaitiklių, staklių, dažymo aparatų ir kt.) gamybą. 1946—58 Lietuva pradėjo tiekti ir visą laiką tiekia savo gaminius ne tik kitoms taryb. respublikoms, bet ir užsienio šalims. 1958 Briuselio pasaul. parodoje Kauno „Drobės" f-ko audiniai ir Giedrio kailių f-ko gaminiai gavo aukso medalius. Augant pramonei, daugėjo ir joje dirbančių darbininkų: 1958 jų buvo 147 900. Iš viso liaudies ūkyje dirbančių darbininkų ir tarnautojų 1958 buvo 558 000. 1957 sukūrus Lietuvoje Liaudies Ūkio Tarybą, pramonei buvo imta vadovauti teritoriniu principu. Plito soc. lenktyniavimas, gausėjo racionalizatorių. Lietuvos ekonomikos kilimas reiškėsi ne tik sparčiu gamybos augimu, bet ir didele kapitalinių statybų apimtimi. Sparčiai vykdant industrializavimą, Lietuvoje, kaip ir visoje Tarybų Sąjungoje, buvo sukurta materialinė-techninė socializmo bazė.

Esminiai pakitimai vyko Tarybų Lietuvos kaime. Pirmaisiais pokario metais, atkuriant taryb. žemėvaldą, žemės reforma buvo praplėsta. Buvo atimama žemė arba didelė jos dalis iš asmenų, aktyviai rėmusių okupantus. Pokario metais į valstybinį žemės fondą buvo paimta apie 1,5 mln. ha žemės, kurios apie 690 000 ha buvo išdalyta beveik 96 000 valstiečių. Žemės reforma pakeitė klasinių jėgų santykį Lietuvos kaime: išnyko bežemiai valstiečiai, žymiai padaugėjo vidutinių valstiečių, buvo pakirsta buožių ekonominė galia. Pagr. vietą Lietuvos žemės ūkyje užėmė darbo valstietija. Tapusi svarbiausia ž. ū. produkcijos gamintoja, ji suvaidino lemiamą vaidmenį taryb. kaimo polit. ir ek. gyvenime. Kartu su žeme darbo valstiečiams buvo teikiama parama galvijais, sėkla, ž. ū. inventoriumi, stat. medžiagomis, kreditu. Žemę įdirbti valstiečiams padėjo mašinų-traktorių stotys, mašinų-arklių nuomojimo punktai. Daugiau kaip 100 000 valstiečių iki 1948 įstojo į ž. ū. koop. d-jas. Šios ir kitos priemonės parengė Lietuvos kaimą soc. pertvarkymams. 1947 Lietuvoje pradėjo kurtis kolūkiai. 1948.III.20 LKP CK ir Lietuvos TSR MT priėmus nutarimą „Dėl kolūkių organizavimo Lietuvos TS Respublikoje", kolektyvizavimas pasidarė labiau organizuotas. 1948.XII.20—24 įvyko I respublikinis kolūkiečių suvažiavimas. 1949.II.15—18 įvykęs LKP VI suvažiavimas iškėlė uždavinį artimiausiais metais pasiekti visišką kolūkinės santvarkos pergalę Lietuvoje. Kolektyvizavimas vyko sudėtingomis sąlygomis: jį trukdė faš. okupacijos padariniai, vienkiemių sistema, buožijos, burž. nacionalistų įnirtingas priešinimasis. Lietuvos kaime kolektyvizavimo metu vyko aštri klasių kova. Kolektyvizavimo procesą sunkino ir tada padarytos klaidos, kai kurie kolūkinės demokratijos pažeidimai, prityrusių vietinių kolūkinių vadovų trūkumas. Vis dėlto kolūkių sparčiai daugėjo: jau 1950 didžioji valstiečių dalis susijungė į kolūkius, o 1951 žemės ūkio kolektyvizavimas iš esmės buvo baigtas. Kolūkiai suvienijo apie 93% valstiečių kiemų. Kolūkinės santvarkos pergalė užtikrino socializmo pergalę Lietuvoje. Socialistiškai pertvarkius kaimą, suorganizavus stambias soc. įmones — kolūkius ir taryb. ūkius, daugiausia buvo rūpinamasi organizaciniu-ūkiniu jų stiprinimu, žemės ūkio materialinės-techninės bazės plėtimu. 1952 žemės ūkyje dirbo 11 694 traktoriai. Lietuvos žemės ūkio pažangai didelę reikšmę turėjo TSKP CK ir TSRS MT 1955. XII.1 nutarimas „Dėl priemonių Lietuvos TSR žemės ūkiui pakelti", kuris, atskleidęs rimtus trūkumus Lietuvos žemės ūkyje, kartu numatė priemones jiems pašalinti. 1956 jau buvo viršyti maksimalūs buržuazijos viešpatavimo metų rodikliai pieno ir mėsos gamyboje. Sėkmingai vystyti ž. ū. gamybą padėjo kolūkių ir taryb. ūkių soc. lenktyniavimas. 1958.IV daug ž. ū. darbuotojų buvo apdovanota ordinais ir medaliais, 22 gavo Socialistinio Darbo Didvyrio vardą.

Pokario metais, vykdant kultūrinę revoliuciją, susiformavo lietuvių soc. kultūra. Komunistų partijai vadovaujant, buvo sutriuškinta burž. nacionalizmo ideologija, susiformavo visuomeninė socialistinė sąmonė, viešpataujančia ideologija tapo marksizmas-leninizmas, buvo kovojama prieš burž. praeities liekanas žmonių sąmonėje. Atliktas didelis darbas, teisingai įvertinant liet. tautos praeities kultūrą, perauklėjant senuosius ir ugdant naujuosius inteligentijos kadrus. Buvo padidintas m-lų tinklas, plečiamas specialistų rengimas, politinis ir kultūros bei švietimo darbas darbo žmonių tarpe. 1949 įvykęs LKP VI suvažiavimas pripažino svarbiu uždaviniu įvesti privalomą visuotinį 7 metų mokymą. 1958 vid. m-lose mokėsi 424 300 moksleivių, technikumuose ir aukštosiose m-lose — 48 100 studentų. Gausėjo mokslo darbuotojų (1958 jų buvo apie 2500). Metinis laikraščių tiražas 1958 buvo 155 mln. egz. (žurnalų 8,1 mln., knygų 11,7 mln.). Tais pačiais metais Lietuvoje jau buvo 3000 masinių bibliotekų, 35 muziejai, 10 teatrų, 707 kino įrenginiai. Didelius laimėjimus pasiekė teatras, muzika, vaizduojamasis menas. Buvo sukurta nac. kinematografija. Grož. lit-ra praturtėjo naujais T. Tilvyčio, J. Baltušio, A. Gudaičio-Guzevičiaus, V. Mykolaičio-Putino, B. Sruogos, A. Venclovos, I. Simonaitytės ir kt. kūriniais. Literatūroje ir mene įsitvirtino socialistinio realizmo metodas. 1954.III Maskvoje liet. lit-ros ir meno dekados metu įvyko sąjunginė lietuvių soc. kultūros laimėjimų apžiūra.

Pokario atkuriamuoju laikotarpiu pagerėjo darbo žmonių materialinės gyvenimo sąlygos. 1947 panaikinus korteles, o nuo 1949 laipsniškai mažinant kainas maisto ir kitoms plataus vartojimo prekėms, nuolat augo realusis darbininkų ir tarnautojų darbo užmokestis. Didėjo ir realiosios kolūkiečių pajamos. Išnyko nedarbas, išnaudojimas. Socialinis aprūpinimas buvo nuolat plečiamas. Biudžeto išlaidos socialiniam aprūpinimui ir socialiniam draudimui nuo 18,1 mln. rb (1945) išaugo iki 234,5 mln. rb (1958). 1945—58 Lietuvoje pastatyta daugiau kaip 3 mln. m^2 gyv. ploto miestuose ir apie 35 000 gyv. namų kaimo vietovėse. Žymiai pagerėjo med. aptarnavimas. 1958 Lietuvoje buvo 296 ligoninės su 19 700 lovų, 26 sanatorijos ir 10 poilsio namų. Med. pagalbą teikė 4300 gydytojų ir 13 000 vidurinio med. personalo darbuotojų.

Socializmo kūrimo metais kiekybiškai ir kokybiškai išaugo LKP, nuolat didėjo jos poveikis liaudžiai. LKP VI, VII, VIII, IX ir X suvažiavimuose Lietuvos komunistai priėmė konkrečią savo praktinės veiklos programą. Išaugo ir sustiprėjo Lietuvos komjaunimas, nuolat didėjo profsąjungų vaidmuo. Lietuvos darbininkai, valstiečiai ir inteligentija per vieti-

nes tarybas ir Aukščiausiąją Tarybą aktyviai įsitraukė į valstybės valdymą. Soc. industrializacijos laimėjimai, kolūkinės santvarkos pergalė sudarė pagrindą soc. sistemai įsigalėti Lietuvos liaudies ūkyje. Socializmo pergalė buvo galutinai įtvirtinta, 1951.XII.26 Lietuvos TSR AT sesijoje priėmus „Lietuvos TSR Konstitucijos (Pagrindinio įstatymo) teksto pakeitimo bei papildymo įstatymą", kuriame buvo įrašyta, kad ekonominį Lietuvos pagrindą sudaro socialistinė gamybos įrankių ir priemonių nuosavybė.

Pokario laikotarpiu socializmas buvo kuriamas žiaurios klasių kovos sąlygomis. Nacionalistinės gaujos išžudė daug žmonių. Tačiau teroras neįstengė sutrukdyti liet. tautai susitelkti kovai už socializmo įgyvendinimą. Šioje kovoje sustiprėjo moralinė-politinė liaudies vienybė. Kiekybiniai ir kokybiniai pasikeitimai, įvykę socializmo kūrimo metais, darbininkų klasės, valstietijos ir inteligentijos sudėtyje, soc. santykių pergalė mieste ir kaime, kultūrinė revoliucija ir jos laimėjimai reiškė soc. visuomenės sukūrimą, socialistinės liet. nacijos susikūrimą. Socializmo kūrimo darbą sunkino asmenybės kulto sąlygos. Po TSKP XX suvažiavimo imta likviduoti jų padarinius, griežtai kovoti su teisėtumo pažeidimais, sudariusiais didelių sunkumų partijos veiklai.

Pradinis komunizmo kūrimo laikotarpis (nuo 1959). Septynmečio metais (1959—65) buvo vystoma mašinų gamyba, lengvoji, maisto ir žuvies pramonė, kuriama chem. pramonė. Lietuvos žemės ūkis buvo specializuojamas pieninės-veislinės galvijininkystės, mėsinės ir bekoninės kiaulininkystės srityje, derinant tų šakų vystymą su bulvių, daržovių, cukrinių runkelių ir linų gamyba. Kartu buvo nuolat stiprinama Lietuvos žemės ūkio materialinė-techninė bazė. Pakilo ir liaudies materialinė gerovė bei kultūrinis lygis. Per septynmetį į pramonę, žemės ūkį, kultūrinių ir buitinių objektų bei gyv. namų statybą įdėta daugiau kaip 2,5 mlrd. rb, arba 2,3 karto daugiau, negu per visus praėjusius pokario metus. Septynmečio plano uždavinį padidinti iki 1965 Lietuvos pram. gamybos apimtį 1,8 karto (lyginant su 1958) Lietuvos pramonė įvykdė 1964, o per visą septynmetį toji gamybos apimtis faktiškai padidėjo 2,3 karto. Pagr. pramoniniai-gamybiniai fondai per tą laikotarpį padidėjo 2,9 karto. Mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonės gamybos apimtis 1959—65 padidėjo 3,6 karto, stat. medžiagų pramonės — 3,3 karto, elektros energijos — 4,5 karto, chem. pramonės — 9,1 karto. 1965 Lietuvoje pagaminta 3700 mln. kWh elektros energijos, t. y. beveik 50 kartų daugiau, negu 1940. Vidutiniai metiniai produkcijos gamybos didėjimo tempai Lietuvos TSR (12%) buvo didesni, negu vidutiniškai visoje Tarybų Sąjungoje (9%). Darbo našumas pramonėje 1959—1965 padidėjo 56%, statyboje — 67%. Viršum plano pagaminta daug pramoninės produkcijos. Septynmečio metais pradėta gaminti daugiau kaip 200 naujų gaminių. Gaminiai su Lietuvos įmonių ženklu tuo laikotarpiu buvo eksportuojami į 70 užsienio šalių. Per septynmetį paleista veikti daugiau kaip 140 pram. įmonių ir cechų. Mechanizuotų srovinių ir automatinių linijų padaugėjo 4 kartus, kompleksiškai automatizuotų ir mechanizuotų barų ir cechų 3,2 karto. Įgyvendinant XXI suvažiavimo direktyvas, Lietuvoje išvystyta chemijos, tiksliųjų staklių gamybos, elektronikos ir radioelektronikos pramonė. Ypač sparčiai buvo vystoma chem. pramonė. Septynmečio metais ėmė veikti Kėdainių chemijos kombinatas, Jonavos azotinių trąšų, Kauno dirbtinio pluošto ir Vilniaus plastmasinių dirbinių g-los. 1960 pilnu pajėgumu pradėjo dirbti Kauno hidroelektrinė, septynmečio metais pramoninę srovę davė pirmosios 4 turbinos Lietuvos valst. rajoninėje elektrinėje. Žymų indėlį į techn. pažangą Lietuvoje įnešė 30 000 išradėjų ir racionalizatorių, kurių kūryba 1959—65 davė daugiau kaip 100 mln. rb sąlyginės ekonomijos. 1965 pramonėje dirbančių darbininkų, palyginus su 1958, padaugėjo 1,7 karto. Pakilo jų polit. sąmoningumas, kultūrinis ir techninis lygis. Lietuvos darbo žmonių kūrybinio aktyvumo užmojis ryškiai atsispindėjo lenktyniavime už kom. darbą. Tačiau šiame laikotarpyje taryb. liaudies kovai dėl komunizmo ir partijos veiklai didelių sunkumų sudarė subjektyvizmas ir voliuntarizmas. Tobulinant pramonės ir kitų liaudies ūkio šakų valdymo sistemą, 1965 buvo panaikinta Lietuvos Liaudies Ūkio Taryba ir pereita prie pramonės valdymo šakiniu principu.

Teigiamos įtakos Lietuvos žemės ūkio vystymuisi turėjo partijos priemonės subjektyvizmo ir voliuntarizmo padariniams įveikti. Daugiau dėmesio buvo skiriama ž. ū. gamybos intensyvinimui. Žymiai išaugo visuom. ūkio lyg. svoris. Bendroji ž. ū. produkcija visuom. sektoriuje išaugo daugiau kaip 80%, o kolūkių pajamos — 2,3 karto. 1963—65 Lietuvos TSR pirma laiko įvykdė ž. ū. produktų pardavimo valstybei planus. Ištirta 88% dirvų ir sudaryti dirvožemių žemėlapiai, kuriais remiantis, galima racionaliau panaudoti miner. trąšas. Galvijų kolūkiuose ir valst. ūkiuose per septynmetį pagausėjo daugiau kaip 2 kartus, karvių ir kiaulių — 1,7 karto. Žymiai padidėjo gyvulių produktyvumas. Septynmečio metais nemaža padaryta ekonomiškai silpnų kolūkių ir taryb. ūkių atsilikimui įveikti. Lietuvoje nuolat kilo kolūkiečių piniginės pajamos, kurios vien per tris 1965 ketvirčius, palyginus su 1964 tuo pačiu laikotarpiu, padidėjo apie 70 mln. rb. Lietuvos TSR žemės ūkis vien 1964 gavo 345 traktorius, 1140 sunkvežimių, 1074 grūdų kombainus, 59 siloso kombainus ir daug kitokios ž. ū. technikos ir 852 000 t miner. trąšų. Buvo nusausinta 123 600 ha drėgnų žemių. 1964.X Lietuvoje buvo užbaigtas pirmasis ž. ū. elektrifikavimo etapas: elektrifikuoti visi kolūkiai ir taryb. ūkiai.

Per septynmetį žymiai pakilo Lietuvos liaudies gerovė. Vidutinis metinis darbininkų ir tarnautojų skaičius 1965 pasiekė 928 000 (5,2 karto daugiau, negu 1940). Žymiai pagerėjo darbo sąlygos. 1960 buvo baigtas perėjimas į 7 valandų darbo dieną. Skaičiuojant vienam gyventojui, nac. pajamos 1958—65 išaugo 70,4%. Geriau sutvarkius darbininkų ir tarnautojų darbo užmokestį, pakėlus minimalų mėnesinį darbo užmokestį, padidinus pensijas, įvedus garantinį apmokėjimą už darbą kolūkiečiams ir įvykdžius kt. priemones, vidutinės 1 gyventojo piniginės pajamos 1955—65 padidėjo daugiau kaip 2 kartus. Žymiai išaugo visuom. vartojimo fondai. 1965 valst. biudžete socialiniams ir kultūriniams reikalams asignuota 324,6 mln. rb (1950 — 68,7 mln. rb). Gyventojų realiųjų pajamų didėjimui didelę reikšmę turėjo prekių mažmeninių kainų sumažinimas, gyventojų mokamų mokesčių sumažinimas arba panaikinimas. Tik 1950—65 darbininkų ir tarnautojų realusis darbo užmokestis padidėjo 87,4%. Išaugo vartojimas. 1965 parduota mėsos ir jos gaminių 11,2 karto daugiau, žuvies ir silkių 4,1, sviesto 10,2, cukraus 4,3, trikotažo 7,7, avalynės 3,4, baldų 21,6, kultūrinių prekių 5,3 karto daugiau, negu 1950. Tuo pačiu laikotarpiu gyventojų indėliai taupomosiose kasose padidėjo daugiau kaip 17 kartų ir pasiekė 176 mln. rb. 1959—65 miestuose ir kaimo vietovėse (be kolūkių) atiduota naudoti 5 180 000 m^2 gyv. ploto. Per tą patį laikotarpį kolūkiai, kolūkiečiai ir kaimo inteligentija pasistatė 22 000 individualių gyv. namų. Tarybų valdžios metais žymiai išvystytas miestų komunalinis ūkis, pagerėjo gyventojų buitinis aptarnavimas. Per septynmetį pastatytos 172 bendrojo lavinimo m-los su 97 000 vietų, nemaža ikimokyklinių vaikų įstaigų su 22 000 vietų, ligoninių ir poliklinikų su 3800 vietų. 1965 pensijas gavo daugiau kaip 180 000 Lietuvos darbininkų ir tarnautojų ir apie 170 000 kolūkinio kaimo žmonių.

Žymūs Lietuvos darbo žmonių gyvenimo įvykiai buvo Tarybų Lietuvos 20-tųjų ir 25-tųjų metinių minėjimai. 1965.VII.17 įvyko iškilmingoji Lietuvos TSR AT sesija, kurioje dalyvavo visų taryb. respublikų pasiuntiniai ir svečiai iš kai kurių užsienio valstybių. Ryšium su 25-osiomis metinėmis Tarybų Lietuva buvo apdovanota Lenino ordinu. Kartu buvo apdovanota didelė grupė labiausiai pasižymėjusių įvairiose liaudies ūkio ir kultūros srityse Lietuvos gyventojų. Jubiliejaus dienomis Vilniuje įvyko respublikinė dainų šventė, kurioje dalyvavo daugiau kaip 30 000 dainininkų ir šokėjų.

1958—65 dar labiau suklestėjo menas ir mokslas. Geriausi lietuvių taryb. meno kūriniai pasidarė plačiai žinomi visoje Tarybų Sąjungoje ir už jos ribų. Į daugelį kalbų buvo išversta S. Nėries, P. Cvirkos, E. Mieželaičio (jam 1962 už

poezijos kn. „Žmogus" paskirta Lenino premija), A. Venclovos, Just. Marcinkevičiaus, J. Avyžiaus, M. Sluckio, A. Baltakio ir kt. liet. rašytojų geriausieji kūriniai. 1963 skulptoriui G. Jokūboniui už paminklą fašizmo aukoms Pirčiupyje buvo paskirta Lenino premija. Gerai įvertintos J. Mikėno parodos Maskvoje bei Venecijoje, V. Jurkūno, A. Makūnaitės, P. Aleksandravičiaus, B. Pundziaus, J. Kėdainio, J. Kuzminskio, S. Krasausko, A. Steponavičiaus ir kt. dailininkų kūrybiniai laimėjimai. Stiprėjo kūrybiniai ryšiai su kt. tautų lit-romis. 1963.XII didelį pasisekimą turėjo Akademinio operos ir baleto teatro kolektyvo gastrolės Kremliaus suvažiavimų rūmuose. Dviejų tarpt. konkursų laureatas Valst. styginis kvartetas, liaudies šokių ir dainų ansamblis „Lietuva", kamerinis orkestras ir kiti muzikiniai kolektyvai atstovavo užsienyje Tarybų Sąjungos menui. Visuotinio pripažinimo susilaukė V. Klovos opera „Pilėnai", E. Balsio baletas „Eglė žalčių karalienė", t. p. B. Dvariono, S. Vainiūno, J. Juzeliūno, A. Račiūno ir daugelio kt. kompozitorių kūriniai. Apie Lietuvos kinematografijos išaugimą ryškiai liudija platus filmų „Paskutinė atostogų diena", „Niekas nenorėjo mirti" pripažinimas.

Svarbų žingsnį žengė ir mokslas. Lietuvos mokslininkai sėkmingai sprendė svarbias visuomeninių ir fundamentaliųjų mokslų problemas, pasiekė nemažų laimėjimų liet. kalbos ir lit-ros, istorijos, ekonomikos, matematikos, energetikos, fizikos, chemijos ir kt. mokslų srityse. 1966 pabaigoje Lietuvoje buvo 82 mokslo įstaigos (jų tarpe 11 aukštųjų m-lų), kuriose dirbo 6527 mokslo darbuotojai: iš jų 82 mokslų daktarai ir 1556 mokslų kandidatai.

Komunizmo kūrimo laikotarpiu stiprėjo Komunistų partijos autoritetas. Lietuvos Komunistų partijoje 1968.I.1 buvo daugiau kaip 105 000 komunistų, LLKJS turėjo 225 000 komjaunuolių, profs-gos apie 1 078 000 narių. Naują svarbų žingsnį į priekį, sprendžiant materialinės-techninės komunizmo bazės kūrimo uždavinius, numato naujasis Tarybų Lietuvos liaudies ūkio vystymo penkmečio (1966—70) planas.

(Detalesnių žinių apie Lietuvos TSR gamtą, liaudies ūkį, švietimą, mokslą, literatūrą, meną, apie Lietuvos TSR istorijos svarbesniuosius etapus ir reiškinius, apie lietuvių tautos materialinės ir dvasinės kultūros vystymąsi pateikiama straipsniuose specialesnėmis temomis).

CHRONOLOGINĖ LENTELĖ

1009. Pirmosios rašytinės žinios apie Lietuvą ir lietuvius

1219. Lietuvos kun-ščių taikos sutartis su Galičo-Volinės kun-ščiais

1236. Lietuvių pergalė prieš Kryžiuočių ir Kalavijuočių ordinus prie Saulės (Šiaulių)

Apie 1240. Lietuvos feod. valstybės susidarymas, Mindaugui valdant

1242—49. Prūsų sukilimas prieš kryžiuočius

1260. Lietuvių pergalė prieš Kryžiuočių ir Kalavijuočių ordinus ties Durbės ežeru

1260—74. Prūsų ir vakarinių lietuvių sukilimas prieš Kryžiuočių ordiną

1323. Pirmosios rašytinės žinios apie Vilnių, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinę

1362. Algirdo pergalė prieš totorius prie Mėlynųjų Vandenų ir Ukrainos žemių su Kijevu prijungimas prie LDK

1385. Lietuvos ir Lenkijos Krėvos sutartis

1387. Lietuvoje (Aukštaitijoje) įvesta krikščionybė

1392. Vytauto ir Jogailos sutartis dėl Vytauto pripažinimo didžiuoju Lietuvos kun-ščiu

1410.VII.15 Žalgirio mūšyje sutriuškintas Kryžiuočių ordinas

1413. Įvesta krikščionybė Žemaitijoje

1418. Žemaičių valstiečių sukilimas

1435. Žygimanto ir Švitrigailos mūšis prie Pabaisko

1447. Kazimiero privilegija bajorams

1525. Įkurta P. Skorinos spaustuvė Vilniuje

1529, 1566, 1588. Išleisti Lietuvos Statutai

1547. Išleista pirmoji liet. knyga — Mažvydo katekizmas

1557. Valakų reformos įstatymas

1558—83. Livonijos karas

1569. Liublino unija

1579. Įkurta Vilniaus akademija (universitetas)

1654—67. Žečpospolitos karas su Rusija

1655. Švedų intervencijos pradžia Lietuvoje

1702—21. Šiaurės karas

1769. Šiaulių ekonomijos valstiečių sukilimas

1772, 1793, 1795. Žečpospolitos padalijimai ir Lietuvos prijungimas prie Rusijos (1795)

1794. T. Kosciuškos vadovaujamas sukilimas

1812.VI.24. Napoleono kariuomenė įsiveržė į Lietuvą

1830—31. Sukilimas prieš carizmą

1832. Uždarytas Vilniaus un-tas

1840. Panaikintas Lietuvos Statuto veikimas

1861.III.3 (II.19). Įstatymas dėl baudžiavos panaikinimo

1861.III.21 (9). Oficialiai paskelbtas baudžiavos panaikinimas Lietuvoje

1863—64. Sukilimas Lietuvoje

1863.VI.27 (15). Nubaustas mirtimi Z. Sierakauskas

1863.XII.28 (16). Nubaustas mirtimi A. Mackevičius

1864.III.2 (II.19). Užnemunės krašto (Augustavo ir kitų Lenkijos Karalystės gubernijų) valstiečių reformos įstatymas

1864.III.22 (10). Uždrausta spausdinti liet. knygas lietuvišku-lotynišku raidynu

1867.V.28 (16). Įstatymas dėl valstybinių valstiečių žemių išpirkimo Vilniaus, Kauno ir kt. gubernijose

1872.X.15 (3). Prūsijos valdžios įsaku liet. kalba uždrausta visose Klaipėdos krašto m-lose

1872. Įsikūrė pirmasis narodnikų būrelis Vilniuje

1872—83. Teismų reforma Lietuvoje

1876—81. Miestų reforma Lietuvoje

1882.VI.15 (3). Įstatymas dėl „laisvųjų žmonių" žemės išpirkimo

1883—86. Ėjo pirmasis lietuviškas burž. liberalinis laikr. „Aušra"

1887—88. Įsikūrė pirmieji marksistiniai rateliai Vilniuje

1889—1905. Ėjo burž. liberalinis laikr. „Varpas"

1892.V.1 (IV.19). Vilniaus darbininkai pirmą kartą Lietuvoje paminėjo Gegužės Pirmąją

1896.V.1 (IV.19). LSDP I suvažiavimas Vilniuje

1896—99. Ėjo pirmasis Lietuvos Socialdemokratų partijos nelegalus laikr. „Lietuvos darbininkas"

1899.V.1 (IV.19). Gegužės Pirmosios demonstracija Vilniuje

1900.V. Visuotinis Vilniaus batsiuvių streikas

1901. Įsikūrė RSDDP Vilniaus grupė

1902.V.1 (IV.18). Gegužės Pirmosios demonstracija Vilniuje ir Kaune

1904.V.7 (IV.24). Panaikintas liet. spaudos draudimas

1904. Bitėnuose liet. kalba išleistas „Komunistų partijos manifestas"

1905.I. Masinis politinis protesto streikas Vilniuje prieš Peterburgo darbininkų sušaudymą

1905.IV—VII. Polit. demonstracijų banga Lietuvoje

1905.X.26 (13)—XI.3 (X.21). Visuotinis politinis streikas Vilniuje

1905.X.30 (17)—XI.2 (X.20). Visuotinis politinis streikas Kaune

1905.XI.16 (3). Caro manifestas dėl žemės išpirkimo mokesčių panaikinimo valstiečiams nuo 1907

1905.XII.4—5 (XI.21—22). Buržuazijos sušauktas Lietuvių suvažiavimas Vilniuje

1905.XI. Įsikūrė RSDDP Kauno grupė

1905.XII.24 (11)—30 (17). Visuotinis politinis streikas Vilniuje

1905.XII.25 (12)—29 (16). Visuotinis politinis streikas Kaune

1906.V.1 (IV.18). Gegužės Pirmosios streikai Kaune, Panevėžyje, Ukmergėje

1906.V.16 (3)—1907.I.10 (1906.XII.28). Vilniuje ėjo pirmasis legalus liet. socialdemokratų laikr. „Naujoji gadynė"

1907.I.9 (1906.XII.27). Atidaryta pirmoji liet. dailės paroda Vilniuje

1907.IV.20 (7). Įkurta Lietuvių mokslo d-ja Vilniuje

1907.IX.15 (2). Įkurta Lietuvių dailės d-ja Vilniuje

1908.I.4 (1907.XII.22). Vilniaus įmonių darbininkų protesto streikai prieš II Valstybės dūmos s-d. frakcijos narių atidavimą teismui

1908.XII.19 (6)—1909.V. Vilniaus odininkų streikas

1912.V.1 (IV.18). Visuotinis protesto streikas Vilniuje prieš darbininkų sušaudymą prie Lenos

1915.IX.18 (5). Imp. Vokietijos kariuomenė užėmė Vilnių

1917.IV.12. Petrograde išėjo pirmasis lietuvių bolševikų laikr. „Tiesa" numeris

1917.IX.18—22. Vilniuje įvyko okupantų ir liet. burž. nacionalistų sušaukta konferencija, kurioje buvo sudaryta buržuazinė Lietuvos Taryba

1917.X.23 RSDDP(b) CK patvirtino Laikinąjį lietuvių sekcijų Centro Biurą, vadovaujamą V. Kapsuko

1917.XII.8. Įkurtas Lietuvos reikalų komisariatas prie RTFSR Tautybių reikalų liaudies komisariato

1917.XII.11. Buržuazinės Lietuvos Tarybos priimta deklaracija, skelbianti Lietuvos sujungimą su Vokietija „amžinais ir tvirtais ryšiais"

1918.I.5—8. Petrograde įvyko RSDDP(b) lietuvių sekcijų I konferencija, kurioje buvo išrinktas RSDDP(b) lietuvių sekcijų Centro Biuras

1918.II.16. Buržuazinė Lietuvos Taryba paskelbė vad. nepriklausomybės aktą

1918.III.23. Vokietijos kaizeris pasirašė dekretą dėl Lietuvos pripažinimo pagal 1917.XII.11 deklaraciją

1918.IX.15. Lietuvos kom. org-jų I konferencija

1918.X.1—3. LKP I suvažiavimas Vilniuje

1918.XII.8. Sudaryta Lietuvos Laikinoji revoliucinė darbininkų ir valstiečių vyriausybė, vadovaujama V. Kapsuko

1918.XII.15. Vilniaus darbininkų tarybos posėdis, paskelbęs Tarybų valdžią Vilniaus mieste

1918.XII.16. Laikinosios revoliucinės darbininkų ir valstiečių vyriausybės manifestas, kuriuo skelbiama, kad Lietuvoje valdžią ima Tarybos ir kuriama Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika

1918.XII.16—19. Visuotiniai Vilniaus, Kauno, Šiaulių, Panevėžio darbo žmonių streikai ir masinės demonstracijos Tarybų valdžiai paremti

1918.XII.22. V. Lenino pasirašytu Tarybų Rusijos Liaudies Komisarų Tarybos dekretu pripažinta Lietuvos Tarybų Respublika ir jos Laikinoji revoliucinė darbininkų ir valstiečių vyriausybė

1919.I.1—2. Lenkų kontrrevoliucionieriai užpuolė Vilniuje Darbininkų atstovų tarybos patalpas ir paėmė valdžią mieste

1919.I.5. Raudonoji Armija išvadavo Vilnių iš lenkų kontrrevoliucionierių

1919.I.31. Lietuvos apskričių rev. k-tų atstovų suvažiavimas Vilniuje

1919.II.15—16. Lietuvos ž. ū. darbininkų I suvažiavimas

1919.II.18—20. Lietuvos darbininkų, bežemių ir mažažemių valstiečių ir raudonarmiečių atstovų tarybų suvažiavimas Vilniuje

1919.III.4—6. Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partijos II (jungtinis) suvažiavimas Vilniuje

1919.IV.21. Lenkų kontrrevoliucionieriai užgrobė Vilnių

1919.VIII.25. Tarybų Lietuvos karinės pajėgos pasitraukė iš Zarasų

1919.IX. Visuotinis Kauno darbininkų streikas

1920.II.21—23. Kauno įgulos kareivių sukilimas prieš buržuazinę Lietuvos valdžią

1920.V.15. Kaune sušauktas burž. Steigiamasis seimas

1920.VI.20—22. Lietuvos profs-gų I suvažiavimas Kaune
1920.VII.12. Maskvoje pasirašyta Tarybų Rusijos ir Lietuvos taikos sutartis
1920.VII.14. Raudonoji Armija išvadavo Vilnių
1920.X.9. Vilnių užgrobė Pilsudskio legionai
1921.X.24—29. LKP III suvažiavimas Karaliaučiuje
1922.XI.13. Sušauktas I seimas
1923.I.15. Klaipėdos kr. prijungtas prie Lietuvos
1924.VII.17—21. LKP IV suvažiavimas Maskvoje
1926.VI.2. Sušauktas III seimas
1926.VI.15. Sudaryta valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybė
1926.VIII.28. Maskvoje pasirašyta Tarybų Sąjungos ir Lietuvos nepuolimo sutartis
1926.XII.17. Faš. perversmas
1926.XII.27. Kaune sušaudyti keturi žymūs LKP veikėjai — K. Požela, J. Greifenbergeris, K. Giedrys, R. Čarnas
1927.IX.10—X.1. LKP IV konferencija Maskvoje
1935.VIII—IX. Valstiečių streikas Užnemunėje
1936.VI.18—20. Visuotinis politinis darbininkų streikas ir masinė demonstracija Kaune
1938.III.17. Lenkijos vyriausybės ultimatumas Lietuvai
1939.III.22. Vokietija užgrobė Klaipėdos kraštą
1939.IX.17. Raudonoji Armija įžengė į Vilnių
1939.X.10. Maskvoje pasirašyta ,,Vilniaus ir Vilniaus srities perdavimo Lietuvos Respublikai ir Lietuvos—TSRS savitarpio pagalbos sutartis"
1939.X.11—12. Masinės liaudies demonstracijos Kaune
1940.VI.14. TSRS vyriausybės pareiškimas Lietuvos vyriausybei dėl Tarybų Sąjungos ir Lietuvos savitarpio pagalbos sutarties sulaužymo
1940.VI.15—17. Lietuvos darbo žmonės nuvertė faš. diktatūrą ir sudarė Liaudies vyriausybę
1940.VI.25. Legalizuota LKP
1940.VII.14—15. Rinkimai į Liaudies Seimą
1940.VII.21. Liaudies Seimas paskelbė Lietuvą tarybų socialistine respublika, priėmė deklaraciją apie Tarybų Lietuvos įstojimą į TSRS
1940.VII.22. Liaudies Seimas paskelbė žemę visos liaudies, t. y. valstybės, nuosavybe
1940.VII.23. Priimtas nutarimas nacionalizuoti bankus ir stambiąją pramonę
1940.VIII.3. TSRS AT VII sesijos nutarimu Tarybų Lietuva priimta į TSRS
1940.VIII.25. Tarybų Lietuvos Liaudies Seimo Nepaprastoji sesija priėmė Lietuvos TSR konstituciją
1940.X.8. LKP priimta į VKP(b)
1941.II.5—9. LKP V suvažiavimas
1941.VI.22. Vokietija klastingai užpuolė Tarybų Sąjungą; hitlerinė kariuomenė pradėjo veržtis į Lietuvą
1941.XII.18. Valstybės Gynybos Komitetas nutarė sukurti Raudonosios Armijos liet. junginį
1942.XI.26. Sudarytas Lietuvos partiz. judėjimo štabas
1944.VII.13. Raudonoji Armija išvadavo Vilnių
1945.I.28. Visa Lietuva išvaduota iš vok. faš. grobikų
1946.VIII.6. Lietuvos TSR AT priėmė Lietuvos TSR liaudies ūkio atkūrimo ir išvystymo 1946—50 penkmečio planą
1948.III.20. LKP CK ir Lietuvos TSR MT nutarimas dėl kolūkių organizavimo Lietuvos TSR
1949. Įvestas visuotinis privalomas septynerių metų mokymas
1949.II.15—18. LKP VI suvažiavimas
1951.XII.26. Lietuvos TSR AT priėmė ,,Įstatymą apie pakeitimų ir papildymo įnešimą į Lietuvos TSR konstitucijos tekstą" (tas įstatymas įtvirtino socializmo pergalę Tarybų Lietuvoje)
1952.IX.22—25. LKP VII suvažiavimas
1954.II.16—19. LKP VIII suvažiavimas
1956.I.24—27. LKP IX suvažiavimas
1958.II.12—15. LKP X suvažiavimas
1959.I.14—16. LKP XI (neeilinis) suvažiavimas, kuriame buvo apsvarstyta ,,Kontroliniai liaudies ūkio vystymosi TSRS 1959—1965 metais skaičiai"
1959.XI.5. Paleista Kauno hidroelektrinė
1960.III.1—3. LKP XII suvažiavimas
1961.IX.27—29. LKP XIII suvažiavimas, kuris apsvarstė TSKP programos projektą
1962.XII.30. Paleista Lietuvos šiluminė elektrinė
1964.I.9—10. LKP XIV suvažiavimas
1966.III.3—5. LKP XV suvažiavimas

ISTORIOGRAFIJA

Pirmas ist. darbas Lietuvoje pasirodė XV a. trečiajame d-metyje. Tai buvo ,,Lietuvos didžiųjų kunigaikščių metraštis". Jame aprašyta kun-ščių tarpusavio kovos nuo Gedimino mirties iki XIV a. pabaigos. XVI a. viduryje Lietuvos istorijos įvykiai buvo toliau aprašomi ,,Lietuvos ir Žemaičių Didžiosios Kunigaikštystės metraštyje". Jis apima Lietuvos praeitį ir Lietuvos valdovų veiklą iki XVI a. vidurio (1548). Lietuvos metraščiai tapo pagr. šaltiniu M. Strijkovskio kronikai (,,Kronika lenkų, lietuvių, žemaičių ir visos Rusios. . .", 1582). Autorius — matininkas, karys, šlėkta — 1565 atvyko iš Mozūrijos į Lietuvą. Jis parašė pirmąją Lietuvos istoriją, panaudodamas daugybę šaltinių (Dusburgo, Grunau kronikas, J. Dlugošo, M. Kromerio, B. Vapovskio, S. Herberšteino darbus). Bet jo veikale yra daug prasimanymų. Remdamasis Strijkovskio kronika, A. Kojelavičius parašė 2 tomų ,,Lietuvos istoriją iki Liublino unijos" (1650, 1669), kurioje idealizavo Lietuvos ir Lenkijos unijos ir katalikybės reikšmę Lietuvai. Vilnietis M. Dogelis surinko dokumentų iš Lietuvos ir Lenkijos užsienio politikos (,,Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae", t. 1, 1758, t. 4, 1764, t. 5, 1759).

Moksliniai Lietuvos istorijos tyrimai pradėti tik kapitalizmo epochoje. Lietuvos valstybės susidarymą idealistiniu požiūriu aiškino Kijevo istorikai V. Antonovičius (,,Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos apybraiža iki XV amžiaus vidurio", 1878) ir N. Daškevičius (,,Pastabos dėl Lietuvių-rusų valstybės istorijos", 1885). Jų nuomone, žynių valdžią pakeitusi kun-ščio valdžia lietuvius privertė kryžiuočių puolimai. V. Antonovičius tyrinėjo kunigaikščių santykius, nekreipdamas dėmesio į ekonomiką ir socialinius santykius. N. Daškevičius iškėlė tezę apie pirminę bendruomenių organizaciją, kuri buvusi politinė, valstybinė Lietuvos organizacija. Karuose su kaimynais lietuviai išsiugdę karinę bendruomenių organizaciją. Tai ir padėję jau XII a. susidaryti Lietuvos valstybei.

Lietuvos istorijos XII—XVI a. laikotarpį tyrinėjo M. Liubavskis (,,Lietuvos—Rusijos valstybės sritinis administracinis suskirstymas ir vietinis valdymas iki pirmojo Lietuvos Statuto išleidimo", 1892; ,,Lietuvių—rusų seimas", 1900). Jis plačiai panaudojo Lietuvos Metrikos medžiagą, atkreipė dėmesį į ekonomiką ir socialinius santykius, nors ir nesuvokė tiesioginio jų ryšio. M. Liubavskis tyrinėjo Lietuvos polit. geografiją ir viešpataujančios klasės teisių bei privilegijų augimą, aiškino, kad Lietuvos valstybės atsiradimo priežastys yra ekonominės ir socialinės, o ne kryžiuočių agresija. Tuo metu tai buvo didelis istorijos mokslo laimėjimas. Tačiau M. Liubavskis feodalizmą suprato kaip tam tikrus viešpataujančios klasės savitarpio santykius, kuriuose valstiečiai nedalyvauja. Pagrindinis jo darbų trūkumas yra tai, kad bajorų ir šlėktos teisių bei privilegijų augimo jis nesiejo su žemės ūkiu.

Lietuvos valstiečių istoriją nagrinėjo F. Leontovičius (,,Pietvakarių Rusijos valstiečiai pagal Lietuvos XV ir XVI amžių teisę", 1863) ir M. Vladimirskis-Budanovas (,,Valstiečių žemėvalda Vakarų Rusijoje iki XVI a. vidurio", 1892, ir kt.). Būdami istorinės-juridinės mokyklos atstovai, jie daugiausia tyrinėjo teisinę valstiečių padėtį. Lietuvos bajorų istoriją tyrinėjo I. Lapo [,,Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė nuo Liublino unijos ligi Stepono Batoro mirties" (1569—1586), 1901; ,,Lietuvos—Rusijos paritetas ir jo seimelis", 1911]. Lietuvos valstybės ekonomikos klausimais rašė M. Dovnar-Zapolskis (,,Valstybinis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ūkis Jogailaičių laikais", 1901). Lietuvos polit. istoriją (iki XVI a.) nagrinėjo A. Presniakovas; 1939 paskelbtos jo paskaitos, skaitytos 1908—10 Peterburgo un-te. XVI a. vid. agrarinę reformą tyrinėjo V. Pičeta (,,Žygimanto Augusto agrarinė reforma Lietuvos—Rusijos valstybėje", 1917).

XIX a. pr. įvairius Lietuvos istorijos klausimus nagrinėjo istorikai, gyvenę Lietuvoje, bet rašę lenkiškai. Pažymėtina J. Danilavičiaus publikacija iš Lietuvos Metrikos ir pirmoji Lietuvos metraščių publikacija (1823), J. Jaroševičiaus 3 tomų darbas, apimantis Lietuvos istoriją iki XVIII a. (1844—45), T. Narbuto 9 t. ,,Lietuvių tautos istorija", M. Balinskio, I. Kraševskio studijos iš Vilniaus miesto istorijos. Daug darbų iš Lietuvos istorijos paskelbė lenkų burž. istorikai. Iš jų reikšmingiausi — A. Prochaskos (,,Karalius Vladislovas Jogaila", 1908, ,,Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Vytauto veiklos istorija", 1914), H. Paškevičiaus (,,Jogailaičiai ir Maskva", 1933), H. Lovmianskio (,,Lietuvių visuomenės ir valstybės atsiradimo studijos", 1931—32).

XIX a. pasirodė ir liet. istorikų darbų. S. Daukantas parašė liet. kalba dvitomę ,,Istoriją žemaitišką" (1893—97). Jo darbuose parodomas liet. valstiečių patriotizmas ir liet. tautos savitumas.

M. Valančiaus darbe iš Žemaičių vyskupystės istorijos nuo 1413 iki XIX a. vidurio gausu archyvinės medžiagos ir katalikų bažnyčią demaskuojančių faktų. 1912 J. Basanavičius išleido nedidelį darbą, pavadintą ,,Iš krikščionybės santykių su senovės lietuvių tikyba ir kultūra", kuriame atskleidžiamas katalikų bažnyčios priešiškumas liet. tautai, A. Janulaitis tyrinėjo Šiaulių ekonomijos archyvą (,,Šiauliškių valstiečių sukilimas 1769 metais", 1921, lenkų k.) ir valstiečių dalyvavimą 1831 sukilime (,,Valstiečiai lietuviai 1831 metais", 1921, lenkų k.).

Buržuazijos valdymo metais kai kuriuos XIV—XVI amžiaus Lietuvos polit. istorijos klausimus nagrinėjo I. Jonynas (,,Vytauto šeimyna", 1932; ,,Jogaila, didysis Lietuvos kunigaikštis ir Lietuvos karalius", 1934—36), K. Jablonskis — to laikotarpio Lietuvos baudžiavinio kaimo istoriją (,,XVI amžiaus belaisviai kaimynai Lietuvoje", 1930; ,,Apie vergus Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštystėje XVI amžiaus pradžioje", 1930). Jis t. p. publikavo Lietuvos dvarų XVI a. inventorius (1934). K. Avižonis nagrinėjo Lietuvos bajorų istoriją (,,Lietuvių bajorų atsiradimas ir vystymasis iki Lietuvos—Lenkijos unijos 1385", 1932, vokiečių k.; ,,Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais", 1940). Bajorų istoriją gvildeno ir A. Janulaitis [,,Lietuvos bajorai ir jų seimeliai XIX amž. (1795—1863)", 1936]. Z. Ivinskis tyrinėjo Lietuvos valstiečių istoriją (,,Valstiečių luomo istorija Lietuvoje", 1932, vokiečių k.), A. Šapoka — Lietuvos valstybingumą po Liublino unijos (,,Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos", 1938).

Tarybinė Lietuvos istoriografija užsimezgė po Spalio revoliucijos. Vertinti Lietuvos istoriją marksistinės metodologijos pagrindais pirmieji pradėjo V. Kapsukas ir Z. Angarietis. Jie daug dėmesio skyrė kapitalizmo ir imperializmo raidai Lietuvoje, tyrinėjo darbininkų judėjimo pradžią ir pirmąsias jos org-jas, analizavo proletarinės revoliucijos kilimą Lietuvoje 1918—19, jos eigą ir pralaimėjimo priežastis. Tarybinė Lietuvos istoriografija pradėjo sparčiau vystytis, atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią, D. Tėvynės karo metais. To laikotarpio darbuose (P. Pakarklio, J. Žiugždos ir K. Sideravičiaus) buvo demaskuojama vok. faš. grobikų okup. politika, išryškinama jų ideologijos ir politikos analogija su kryžiuočių ir kalavijuočių agresija prieš Lietuvą, nušviečiama istorinė lietuvių ir rusų tautų draugystė. J. Žiugžda ta tematika parašė darbų ir vėliau. Plačiau tyrinėti Lietuvos TSR istoriją pradėta po D. Tėvynės karo, pagrindinėms istorikų jėgoms susibūrus Istorijos in-te ir Lietuvos aukštosiose m-lose. Pirmuosiuose Tarybų Lietuvos istorikų darbuose buvo demaskuojama burž. istoriografija ir aiškinamos burž. istorikų labiausiai klastojamos arba nutylimos problemos. J. Žiugžda, R. Šarmaitis, B. Vaitkevičius pradėjo tyrinėti proletarinės revoliucijos ir Tarybų valdžios Lietuvoje laikotarpį (1918—19). P. Pakarklis toliau tyrinėjo Kryžiuočių ordino valst. santvarką ir liet. tautos kovą su kryžiuočiais, jos priešinimąsi Romos popiežiaus bei katalikų bažnyčios politikai. Šia tematika dar rašė B. Dundulis, M. Jučas, R. Varakauskas. K. Jablonskis toliau tyrinėjo Lietuvos valstiečių padėtį ir jų kovą iki valakų reformos, valakų reformą ir baudžiavinių santykių vystymąsi po valakų reformos. J. Žiugžda tyrinėjo 1863 sukilimą Lietuvoje, valstiečių vaidmenį sukilime ir agrarinio klausimo svarbą, t. p. rusų rev. demokratų ir jų pasekėjų Lietuvoje ideologijos

reikšmę sukilimui. Vėliau jo tyrinėjamų problemų gausėjo; pagr. dėmesys buvo skiriamas visų formacijų socialiniams-ekonominiams klausimams, rev. judėjimo klausimams analizuoti. Feodalizmo atsiradimą tyrinėjo J. Jurginis. Monografijoje „Baudžiavos įsigalėjimas Lietuvoje" (1962) jis nušvietė feod. tėvonijos susidarymą ir feodalinių gamybinių santykių toje tėvonijoje atsiradimą bei jų virtimą baudžiaviniais. S. Lazutka, V. Merkys, L. Gentvila-Bičkauskas, L. Mulevičius nagrinėjo kapitalizmo ir kapit. santykių vystymąsi Lietuvoje. Iš liet. valstiečių istorijos tarybiniai liet. istorikai išleido straipsnių rinkinį „Lietuvos valstiečiai XIX a." (1957); iš kapitalizmo epochos paskelbė ciklą straipsnių apie Lietuvos amatus, pramonę, darbininkų klasę ir jos kovą (V. Merkys, E. Griškūnaitė).

Po TSKP XX suvažiavimo sustiprėjo socializmo kūrimo Lietuvoje istorijos tyrinėjimai. Soc. pramonės, žemės ūkio ir darbo žmonių padėties klausimais rašė K. Surblys, H. Šadžius, A. Jefremenka, P. Žostautaitė, R. Krutulytė, A. Bendžius ir kt. Partizaninio judėjimo, lietuvių dalyvavimo frontuose ir kt. klausimais rašė P. Štaras, V. Karvelis, J. Dobrovolskas, P. Bernatavičius, A. Rakūnas. Lietuvos darbininkų judėjimo kilimo, rev. partijų Lietuvoje atsiradimo bei rev. judėjimo iki Spalio revoliucijos klausimais darbų parašė R. Šarmaitis, V. Merkys, E. Griškūnaitė, J. Andriušaitytė. Buvo nušviestos 1905—07 revoliucijos Lietuvoje priežastys, varomosios jėgos (P. Girdzijauskienė, J. Komodaitė, A. Tyla, E. Griškūnaitė, B. Glikas). Daug dėmesio buvo skiriama darbininkų ir darbo valstiečių padėčiai ir jų kovai buržuazijos valdymo metais (J. Žiugžda, A. Gaigalaitė, S. Noreikienė, E. Dirvelė, S. Atamukas, A. Marcelis, B. Sudavičius ir kt.). Nagrinėta masinės emigracijos iš Lietuvos priežastys ir užsienio lietuvių gyvenimas, visuomeninė veikla (L. Petkevičienė, L. Truska, P. Ulevičius ir kt.). Šaltinių ir istoriografijos tyrinėjimai liečia daugiausia feodalizmo laikotarpį (I. Jonynas, M. Jučas). Parašyta straipsnių, kritikuojančių burž. nacionalistinę istoriografiją (J. Žiugžda, J. Jurginis). Trumpai nušviesta tarybinė Lietuvos istoriografija (A. Gaigalaitė). Tarybų Lietuvos istorikai išleido Lietuvos TSR daugiatomės istorijos 3 tomus, sutrumpintą Lietuvos TSR istorijos kursą. Išleista keletas teminių dokumentų rinkinių apie Lietuvos valstiečių padėtį ir kovą XVI—XIX amžiais, apie 1905—1907 revoliuciją Lietuvoje. Išleisti Lietuvos TSR istorijos šaltinių 4 tomai.

Istorijos in-te po D. Tėvynės karo imta tyrinėti liet. etnografiją.

Etnografinės ekspedicijos, rinkdamos ir apibendrindamos medžiagą, pagr. dėmesį kreipė į Lietuvos valstiečių kultūrą ir buitį. A. Vyšniauskaitė tyrinėjo šeimos buitį ir papročius, K. Čerbulėnas, I. Butkevičius, V. Žilėnas — liaudies archit-rą. Apie žemdirbystę rašė P. Dundulienė, maistą, amatus — V. Milius, liaudies audinius — M. Glemžaitė, G. Niunkienė, drabužius — M. Mastonytė. Darbininkų buitį tyrinėjo A. Daniliauskas, R. Merkienė. Lietuvių taryb. etnografų tyrinėjimai apibendrinti knygoje „Lietuvos etnografijos bruožai" (1964), straipsnių rinkiniuose „Iš lietuvių kultūros istorijos" (4 tomai, 1958—64) ir kt.

Archeologai R. Kulikauskienė, P. Kulikauskas, R. Rimantienė, A. Tautavičius ir kiti tyrinėjo Lietuvos piliakalnius ir sen. gyvenvietes. Jie paskelbė nemaža straipsnių ir apibendrinamojo pobūdžio veikalą „Lietuvos TSR archeologijos bruožai", kur išnagrinėjo Lietuvos TSR teritorijos apgyvendinimo pradžią, gamybinių jėgų ir gamybinių santykių vystymąsi pirmykštėje bendruomenėje, jos irimą, išaiškino tų laikų gyventojų užsiėmimą, jų santykius su kaimynais, tyrinėjo liet. giminių etnogenezę.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

GAMTA. **P. Snarskis,** Vadovas Lietuvos TSR augalams pažinti, V., 1954; **T. Ivanauskas** [ir kt.], Lietuvos gėlųjų vandenų žuvys, V., 1956; **T. Ivanauskas,** Lietuvos paukščiai, 3 t., V., 1957—64; Lietuvos TSR fizinė geografija, t. 1, red. A. Basalykas, V., 1958; **A. Mejeris, B. Baginskas,** Lietuvos TSR dirvožemiai, V., 1958; Lietuvos TSR flora, 3 t., red. M. Natkevičaitė-Ivanauskienė, V., 1959—61; **M. Lasinskas, J. Macevičius, J. Jablonskis,** Lietuvos TSR upių kadastras, d. 1, V., 1959; **M. Lasinskas, J. Burneikis,** Lietuvos TSR upių kadastras, d. 2, V., 1960; Lietuvos TSR miškai, V., 1962; Vadovas Lietuvos žinduoliams pažinti, V., 1964; **A. Basalykas,** Lietuvos TSR fizinė geografija, t. 2, V., 1965; **A. Buzas** [ir kt.], Lietuvos klimatas, V., 1966; Lietuvos TSR durpynų kadastras, V., 1966.

GYVENTOJAI. 1959 metų visasąjunginio gyventojų surašymo duomenys (Lietuvos TSR), V., 1963.

LIAUDIES ŪKIS. Lietuvos TSR ekonominė geografija, V., 1957; 20 metų Tarybų Lietuvos liaudies ūkiui, V., 1960; Tarybų Lietuvos dvidešimtmetis (Statistinių duomenų rinkinys), V., 1960; **K. Meškauskas,** Tarybų Lietuvos industrializavimas, V., 1960; **M. Gregorauskas,** Tarybų Lietuvos žemės ūkis (1940—1960), V., 1960; Tarybų Lietuvai 25 metai (Statistikos duomenų rinkinys), V., 1965; Lietuvos TSR liaudies ūkis 1965 metais (Statistinių duomenų rinkinys), V., 1966; Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra (Statistinių duomenų rinkinys), V., 1967.

ISTORIJA. *Šaltiniai:* Codex Diplomaticus Prussicus, t. 1—3, Königsberg, 1836—48; Полное собрание русских летописей, т. 2, 7, СПб, 1846—1907; Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiej Rusi Macieja Stryjkowskiego, t. 1—2, Warszawa, 1846; Акты, относящиеся к истории Западной России, т. 1, СПб, 1846, т. 2, 1848; Volumina legum, t. 1—9, Petersburg, 1859—1889; Scriptores rerum Prussicarum, Bd. 1—3, Lpz., 1861—1866; Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-западной Руси, т. 1, 3, 7, 8, 14, Вильна, 1867—1904; Акты издаваемые Виленскою археологическою комиссиею, т. 8, 10, 14, 20, 24, 25, 33, 34, 35, Вильна, 1875—1914; Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae 1376—1430, Coll. A. Prochaska, Cracoviae, 1882; Акты Литовской метрики, собр. Ф. Леонтовичем, т. 1, вып. 1, Варшава, 1896; вып. 2, 1897; Акты Литовско-русского государства, изд. М. Довнар-Запольский, вып. 1, М., 1900; Литовская Метрика. — Русская историческая библиотека, т. 20, Петербург, 1903, т. 30, Юрьев, 1914, т. 33, Петербург, 1915, т. 27, СПб, 1910; Архивные материалы Муравьевского музея.—„Виленский временник", кн. 6, ч. 1, Вильна, 1913, ч. 2, Вильна, 1915; Akta unji Polski z Litwą 1385—1791, Kraków, 1932; XVI amžiaus Lietuvos inventoriai.— Istorijos archyvas, t. 1, K., 1934; **J. Lappo,** 1588 metų Lietuvos statutas, t. 2, 1938; Codex Diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon Diocesis Vilnensis (1387—1507), vol. 1, Kraków, 1948; Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 1—4, V., 1955—65; Proletarinė revoliucija Lietuvoje, [1918—1919 metų revoliucinių įvykių Lietuvoje dalyvių atsiminimai], V., 1960; Статут Великого Княжества Литовского 1529 года, Минск, 1960; Торжественная четвертая сессия Верховного Совета Литовской ССР (пятого созыва) 21 июля 1960 года. Стенографический отчет, Вильнюс, 1960; Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais, sudarė K. Jablonskis, d. 1, V., 1959; d. 2, surinko R. Jasas ir J. Orda, V., 1961; Революция 1905—07 в Литве, Вильнюс, 1961; Lietuvos inventoriai (XVII a.), sudarė K. Jablonskis ir M. Jučas, V., 1962; Revoliucinis pakilimas Lietuvoje ir Baltarusijoje 1861—1862 m., Maskva, 1964; Lietuvos Komunistų partijos atsišaukimai, 4 t., V., 1962—64; Sukilimas Lietuvoje ir Baltarusijoje 1863—1864 m., Maskva, 1965; Masinės žudynės Lietuvoje, 1941—1944, [dokumentų rinkinys], V., 1965; Tarybų valdžios atkūrimas Lietuvoje 1940—1941 metais, [dokumentų rinkinys], V., 1965; Gedimino laiškai, V., 1966; Борьба за советскую власть в Литве в 1918—22 гг., [dokumentų rinkinys], Вильнюс, 1967.

Literatūra: Lietuvos TSR istorija, t. 1—3, V., 1957—65; Revoliucinis judėjimas Lietuvoje, [straipsnių rinkinys], V., 1957; **P. Kulikauskas, R. Kulikauskienė, A. Tautavičius,** Lietuvos archeologijos bruožai, V., 1961.

L i e t u v o s i s t o r i j a iki 1861. **J. Voigt,** Geschichte Preussens, Bd. 1—9, Königsberg, 1827—36; **В. Антонович,** Очерки истории Великого княжества Литовского до смерти великого князя Ольгирда, Киев, 1878; **М. Любавский,** Областное деление и местное управление литовско-русского государства ко времени издания первого Литовского Статута, М., 1892; **М. Довнар-Запольский,** Государственное хозяйство Великого княжества Литовского при Ягеллонах, Киев, 1901; **М. Довнар-Запольский,** Очерки по организации западнорусского крестьянства в XVI веке, Киев, 1905; **A. Janulaitis,** Valstiečių sukilimas XVIII amžiuje Lietuvoje, V., 1910; **A. Prochaska,** Dzieje Witolda Wielkiego księcia Litwy, Wilno, 1914; **Z. Angarietis,** Lietuvos revoliucinio judėjimo ir darbininkų kovos istorija, [Smolenskas], 1921; **H. Łowmiański,** Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego, t. 1—2, Wilno, 1931—32; **К. Базилевич,** Внешняя политика Русского централизованного государства (вторая половина XVI века), М., 1952; **Ю. Жюгжда,** Историческое значение присоединения Литвы к России в конце XVIII—начале XIX в. — „Исторические записки", т. 46, М., 1955; **Д. Похилевич,** Крестьяне Литвы и Белоруссии в XVI—XVIII вв., Львов, 1957; **В. Пичета,** Аграрная реформа Сигизмунда Августа в Литовско-русском государстве, ч. 1—2, М., 1917 (изд. 2, М., 1958); **В. Пашуто,** Образование Литовского государства, М., 1959; **С. Лазутка,** Революционная ситуация в Литве 1859—1862 гг., М., 1961; **J. Žiugžda,** Katalikų bažnyčios ekspansija į Pabaltijį ir Rytų Europą, V., 1962; **J. Jurginis,** Baudžiavos įsigalėjimas Lietuvoje, V., 1962; **D. Fajnhauz,** Ruch konspiracyjny na Litwie i Białorusi 1846—1848, Warszawa, 1965; Lietuvos valstiečiai XIX amžiuje, V., 1957.

L i e t u v o s i s t o r i j a 1861—1917. **M. Römer,** Litwa (Studyum o odrodzeniu narodu litewskiego), Lwów, 1908; **A. Rimka,** Lietuvių tautos atgimimo socialiniai pagrindai ir „Aušros"—„Varpo" gadynės (1883—93) socialekonominiai raštai, K., 1932; **C. Fradkina,** Leninine „Iskra" Lietuvoje, V., 1951; **J. Žiugžda,** Antanas Mackevičius — Lietuvos valstiečių vadovas kovoje prieš carizmą ir dvarininkus, V., 1951; **Ю. Жюгжда,** Развитие демократического движения в Литве в 60-х годах XIX в. и влияние на него русского революционно-демократического движения.— „Исторические записки", т. 45, М., 1954; **В. Яцунский,** Значение экономических связей с Россией для хозяйственного развития городов Прибалтики в эпоху капитализма. — „Исторические записки", т. 45, М., 1954; **Ю. Комодайте,** Революционная деятельность Ф. Э. Дзержинского в Литве в 1895—1899.— „Исторические записки", т. 45, М., 1954; **P. Girdzijauskienė,** 1905—1907 metų revoliucija Lietuvoje, V., 1955; **V. Jacunskis,** Pabaltijo miestų ekonominiai ryšiai su Rusija kapitalizmo epochoje, V., 1955; **L. Bičkauskas-Gentvila,** 1863 metų sukilimas Lietuvoje, V., 1958; **J. Jurginis,** 1905 metų revoliucijos įvykiai Vilniuje, V., 1958; **R. Šarmaitis,** Marksizmo-leninizmo idėjų plitimas Lietuvoje iki 1918 metų.— Su marksizmo vėliava, V., 1959; **E. Griškūnaitė,** Darbininkų judėjimas Lietuvoje 1908—1914 metais, V., 1959; **A. Стражас,** Борьба литовского народа против германских колонизаторов и их пособников в 1915—1917.— „Вопросы истории", М., 1959, № 10; **R. Maliukevičius,** Lietuvių darbininkų laikraštis „Vilnis", V., 1959; **V. Merkys,** Lietuvos valstiečių ir žemės ūkio darbininkų judėjimas 1901—04 metais, V., 1959; **Э. Гришкунайте,** Аграрная политика Столыпина в Литве. — „Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы", М., 1961; **R. Šarmaitis,** Kai kurie XIX amžiaus antrosios pusės lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimo istorijos klausimai, V., 1963; **А. Смирнов,** Восстание 1863 в Литве и Белоруссии, М., 1963; **A. Tyla,** Revoliucinės valdžios kūrimasis Lietuvos valsčiuose 1905—1907 m. revoliucijoje.— „LTSR MA darbai", 1963, A 2; **R. Vėbra,** Nacionalinės buržuazijos formavimasis Lietuvoje XIX a. pabaigoje.—„Istorija", t. 6, V., 1964; **V. Kapsukas,** Raštai, t. 1—6, V., 1960—64; **Ю. Жюгжда,** Отражение аграрного вопроса в восстании 1863—1864 гг. в Литве.— „Ежегодник по аграрной истории восточной Европы", Вильнюс, 1964; **В. Дьяков, И. Костюшко, И. Миллер,** Роль крестьянства в восстании 1863—1864 гг.— Ten pat; **А. Мулявичюс,** К вопросу об изменении площади крестьянского землепользования в Литве при проведении реформы 1861 г. — „Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы", Вильнюс, 1965; **Э. Гришкунайте,** „Вильнис" — литовская рабочая газета правдистского направления. — Большевистская печать и рабочий класс в России в годы революционного подъема 1910—1914, М., 1965; **J. Ochmański,** Litewski ruch narodowo kulturalny w XIX wieku (do 1890 r.), Białystok, 1965; **V. Merkys,** Narodnikai ir pirmieji marksistai Lietuvoje, V., 1967; Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža.—„Komunistas", 1967, Nr. 1—9.

L i e t u v o s i s t o r i j a 1917—1940. **Z. Angarietis,** Vilniaus darbininkų taryba,

[Smolenskas], 1920; **Z. Angarietis,** Antrosios Lietuvos Socialdemokratų partijos darbai ir mokslas, [Smolenskas], 1925; **Z. Angarietis,** 1926 metų streikai Lietuvoje, [Smolenskas], 1928; **V. Mickevičius-Kapsukas,** Pirmoji Lietuvos proletarinė revoliucija ir Tarybų valdžia, Ch., 1934 (II leid. V., 1958); **J. Žiugžda,** Lietuvių tautos kova dėl Tarybų valdžios 1918—1919 m., K., 1948; **R. Šarmaitis,** Darbo žmonių kova dėl Tarybų valdžios Lietuvoje 1918—1919 m., V., 1948; **J. Jurginis,** Vilnius — Tarybų valdžios centras Lietuvoje (1918—1919), V., 1949; **J. Žiugžda,** Tarybų Sąjungos pagalba lietuvių tautai apginant savo laisvę ir nepriklausomybę 1939 ir 1940 metais, V., 1949; **J. Žiugžda,** Lietuvos kaimo darbo žmonių kova dėl žemės buržuazijos valdymo metais, V., 1953; **J. Jurginis,** Kauno įgulos kareivių sukilimas 1920 metais, V., 1953; **R. Šarmaitis,** Amerikos—Anglijos imperialistų intervencija Lietuvoje 1918—1920, V., 1955; **P. Štaras,** Visuotinis politinis darbininkų streikas Kaune 1936 metais, V., 1956; **A. Gaigalaitė,** Darbininkų judėjimo pakilimas Lietuvoje 1929—1934 metais, V., 1957; Revoliucinis judėjimas Lietuvoje, V., 1957; 40 metų, V., 1958; **J. Leonavičius, J. Maksimavičius,** Valstiečių streikas Suvalkijoje ir Dzūkijoje 1935 metais, V., 1958; **J. Aničas,** Lietuviai bolševikai Spalio revoliucijoje, V., 1958; 40 лет пролетарской революции в Литве, Вильнюс, 1959; **J. Aničas, S. Noreikienė,** Lietuvos reikalų komisariato veikla 1917—1918 metais, V., 1959; Už socialistinę Lietuvą, V., 1960; **V. Kapsukas,** Buržuazinė Lietuva, V., 1961; **E. Dirvelė,** Klasių kova Lietuvoje 1926 metais, V., 1961; **Z. Angarietis,** LKP įsikūrimas ir proletarinė revoliucija Lietuvoje (1918—1919 m.), V., 1962; **S. Čepulienė,** Profsąjunginis judėjimas Lietuvoje (1919—1926 m.), V., 1964; **P. Freidheimas,** Marksizmo-leninizmo pradininkų veikalai Lietuvoje, V., 1964; **J. Žiugžda,** Lietuvių ir rusų tautų santykiai istorinio vystymosi eigoje, V., 1964; **V. Kapsukas,** Karolis Požela.— Karolis Požela, Raštai, V., 1966; **V. Kapsukas,** Raštai, t. 7—8, V., 1964—66; **K. Navickas,** TSRS vaidmuo, ginant Lietuvą nuo imperialistinės agresijos 1920—1940 metais, V., 1966; Spalio revoliucija ir visuomeniniai mokslai Lietuvoje, V., 1967; Spalio revoliucijos keliu, V., 1967; **B. Vaitkevičius,** Socialistinė revoliucija Lietuvoje 1918—1919 metais, V., 1967; Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža.—,,Komunistas", 1967, Nr. 9—12; 1968, Nr. 1—4.

L i e t u v o s T S R i s t o r i j a 1940—1965. **М. Калинин,** Литовский народ на новом пути, Вильнюс, 1946; Kovoje prieš hitlerinę okupaciją (Lietuvos KP(b) atsišaukimai Didžiojo Tėvynės karo metu), V., 1948; **Dz. Budrys,** Tarybų Lietuvos liaudies ūkio atkūrimas ir išvystymas, V., 1949; **M. Šumauskas,** Tarybų Lietuvos pramonės laimėjimai, V., 1950; **M. Šumauskas,** Pokarinio penkmečio vykdymo laimėjimai Tarybų Lietuvoje, V., 1950; **A. Knyva, J. Žiugžda,** Švietimas Tarybų Lietuvoje, V., 1950; **B. Baranauskas,** Tarybų Lietuvos darbo žmonės laimingo gyvenimo keliu, V., 1950; **K. Meškauskas,** Tarybų Lietuvos ekonomikos kilimas, V., 1955; **M. Požarskas,** Tarybų valdžios atkūrimas Lietuvoje (1940—1941 m.), V., 1955; **P. Štaras,** Lietuvių tautos kova už Tėvynės laisvę Didžiajame Tėvynės kare, V., 1956; **A. Butkutė-Ramelienė,** Lietuvos KP kova už Tarybų valdžios įtvirtinimą respublikoje 1940—1941 metais, V., 1958; **M. Požarskas,** Kultūros augimas Tarybų Lietuvoje šeštajame penkmetyje, V., 1956; **J. Maniušis,** Tarybų Lietuvos pramonės kilimas, V., 1958; **K. Navickas,** Lietuvių tauta broliškoje Tarybų Sąjungos tautų šeimoje, V., 1958; **М. Шумаускас,** Рассказ о будущем Литвы, М., 1959; **K. Meškauskas,** Tarybų Lietuvos industrializavimas, V., 1960; **M. Gregorauskas,** Tarybų Lietuvos žemės ūkis (1940—1960), V., 1960; 20 metų Tarybų Lietuvos liaudies ūkiui, V., 1960; **K. Navickas,** Lenininės nacionalinės politikos istorinė reikšmė lietuvių tautai, V., 1960; **А. Дробнис, К. Мешкаускас,** 20 лет Советской Литвы (1940—1960). М., 1960; Hitlerinė okupacija Lietuvoje, V., 1961; **Г. Зиманас,** Предпосылки и условия формирования Литовской социалистической нации. — Формирование социалистических наций в СССР, М., 1962; **А. Дробнис,** Литовская ССР (Рассказ о семилетке), М., 1962; **А. Бенджюс, М. Аксомитас,** Культура социалистической Литвы. — Развитие социалистической культуры в союзных республиках, М., 1962; Lietuvos komjaunimas, V., 1962; **G. Zimanas,** Lietuvių socialistinės nacijos susiformavimo prielaidos ir sąlygos, V., 1963; **K. Surblys,** Tarybų Lietuvos darbininkų klasė, V., 1965; Ketvirtis amžiaus socializmo keliu, V., 1965; Тезисы докладов научной конференции, Вильнюс, 1965; **Г. Шаджюс,** Промышленность и рабочий класс Прибалтийских республик после восстановления Советской власти (1940—1965 гг.).— ,,История СССР", № 1, М., 1966; **M. Burokevičius,** Lietuvos tarybinės inteligentijos susiformavimo klausimu.— ,,Komunistas", 1966, Nr. 5; **H. Šadžius,** Lietuvos istorijos tarybinio laikotarpio periodizacijos klausimu.—,,Komunistas", Nr. 6, V., 1966; **P. Štaras,** Partizaninis judėjimas Lietuvoje Didžiojo Tėvynės karo metais, V., 1966; Klestėk, Tarybų Lietuva (straipsnių rinkinys), V., 1966; **P. Oleka,** LKP kova už socialistinį žemės ūkio pertvarkymą Tarybų Lietuvoje, V., 1966; **J. Dobrovolskas,** Lietuviai kariai Didžiojo Tėvynės karo frontuose, V., 1967; Spalio revoliucijos keliu, V., 1967; Spalio revoliucija ir visuomeniniai mokslai Lietuvoje, V., 1967; Visuomeninių mokslų ir istorijos katedrų mokslinės metodinės konferencijos, skirtos Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos 50-čiui, medžiaga, V., 1967.

K u l t ū r o s i s t o r i j a. **M. Glemžaitė,** Lietuvių tautiniai drabužiai, V., 1955; **J. Lingys,** Lietuvių liaudies žaidimai, V., 1955; **В. Милюс,** Пища и домашняя утварь литовских крестьян в XIX и в начале XX в. — Балтийский этнографический сборник, М., 1956; **J. Baršauskas,** Lietuviškos kolūkiečio sodybos architektūra, V., 1956; **T. Bielinskis, K. Čerbulėnas, K. Šešelgis,** Lietuvių liaudies menas (Architektūra), V., 1957; **S. Paliulis,** Lietuvių liaudies instrumentinė muzika, V., 1959; **J. Jurginis,** Lietuvių meno istorijos bruožai, V., 1960; Mokslas Tarybų Lietuvoje, V., 1961; **А. Вишняускайте,** Семейный быт литовских колхозников. — Семья и семейный быт колхозников Прибалтики, М., 1962; **J. Balčikonis,** [ir kt.], Lietuvių liaudies menas (Audiniai), 2 kn., V., 1957—62; **P. Galaunė,** Lietuvių liaudies menas, 4 kn., V., 1959—63; Lietuvių tautosakos apybraiža, V., 1963; **P. Dundulienė,** Žemdirbystė Lietuvoje, V., 1963; Литовцы. — Народы Европейской части СССР, т. 2, М., 1964; ,,Iš lietuvių kultūros istorijos", 4 t., 1958—64; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964; **I. Butkjawitschjus, L. Terentjewa, N. Schlygina,** Die Dorfsiedlungen des Baltikums, Moskau, 1964; **А. Вишняускайте,** Развитие литовской крестьянской семьи, М., 1964; **J. Gaudrimas,** Iš lietuvių muzikinės kultūros istorijos, 2 d., V., 1958—64; Lietuvių literatūros istorija, t. 1—3, 1957—65; **K. Šešelgis, J. Baršauskas,** [ir kt.], Lietuvių liaudies architektūra, 2 kn., V., 1965—67; **A. Vyšniauskaitė,** Lietuvių šeimos tradicijos, V., 1968.

BIBLIOGRAFIJA

V. Biržiška, Lietuvių bibliografija, [1547—1910], 4 d., K., 1924—1939; ,,Bibliografijos žinios", [bibliografijos žurnalas], K., 1928—1944; **P. Tarasenka,** Lietuvos archeologijos medžiaga, K., 1928; Lietuvos floros šaltiniai.—,,Matematikos-gamtos fakulteto darbai", K., 1931—1940; ,,Lietuvos TSR knygų metraštis", V., 1947—1956; ,,Žurnalų ir laikraščių straipsnių metraštis", V., 1949—1955; Didžiojo Tėvynės karo laikotarpio Lietuvos TSR spauda (1941—1944), V., 1955; **V. Steponaitis,** Tarybų Lietuva (1940—55), V., 1955; **K. Bieliukas,** Tarybiniais metais Lietuvoje pasirodžiusios originalios geografinės literatūros sąrašas.—,,Geografijos metraštis", t. 2, 1956; ,,Spaudos metraštis (Lietuvos TSR valstybinės bibliografijos organas)", V., 1957—1967; **J. Žebrytė,** Pažinkime gimtąjį kraštą, V., 1958; **V. Šimkūnas, M. Maslauskienė, V. Gutauskas,** Lietuviškoji medicininė bibliografija, 2 kn., 1959—1963; **B. Styra,** Literatūros bibliografija geofizikos klausimais. — ,,Geologijos ir geografijos instituto moksliniai pranešimai", V., 1960; Lietuvos TSR spauda (Valstybinė suvestinė bibliografija; 1940—1955), t. 1, 2 kn., V., 1962—1964; **M. Butkevičius,** Lietuviškoji miškininkystės literatūra (1918—1962), V., 1963; **V. Milius,** Lietuvių tarybinės etnografijos 1945—1961 m. bibliografija.—,,Istorija", t. 4, 1963.

,,LIETUVÕS TARÝBŲ SOCIALÌSTINĖS RESPÙBLIKOS AUKŠČIÁUSIOSIOS TARÝBOS IR̃ VYRIAUSÝBĖS ŽÌNIOS" — tarybinis periodinis leidinys, einąs nuo 1940.XI.26 (šiuo pavadinimu nuo 1958.I.1). Leidžia Lietuvos TSR AT Prezidiumas. 1940—41 ėjo Kaune, nuo 1944 eina Vilniuje. 1941.V.30—1944.X.28 nebuvo leidžiamas. 1940—41, 1944—47 ir 1950—1957 ėjo ,,Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Aukščiausiosios Tarybos žinių", o 1948—49 —,,Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Ministrų Tarybos žinių" pavadinimu. Leidinyje spausdinami vyriausybės priimti įstatymai, nutarimai, įsakai, potvarkiai ir kt. oficiali medžiaga. Lygiagrečiai leidžiamas rusų kalba (,,Vedomosti Verchovnogo Soveta i Pravitelstva Litovskoj Socialističeskoj Respubliki").

,,LIETUVÕS TEÃTRAI"— tarybinis tęstinis leidinys, ėjęs 1958—60 Vilniuje. Leido Lietuvos TSR Teatro d-ja. Išėjo 9 sąs. Skelbė straipsnius apie Lietuvos teatrų, režisierių ir aktorių kūrybą, naujų pastatymų programas, teatrinę kroniką, einamąją teatrinę bibliografiją.

LIETUVÕS TÈCHNIKŲ DRAUGIJÀ ž. *Lietuvos Inžinierių draugija.*

,,LIETUVÕS TSR ARCHITEKTŨROS KLÁUSIMAI" — tarybinis tęstinis mokslo darbų leidinys, einąs nuo 1960 Vilniuje. Leidžia Statybos ir archit-ros in-tas. Iki 1966 išėjo 3 t. Straipsniai spausdinami lietuvių ir rusų kalbomis.

,,LIETUVÕS TSR AUKŠČIÁUSIOJO TEÌSMO BIULETÈNIS" — tarybinis leidinys, einąs nuo 1962 Vilniuje keturis kartus per metus. Leidžia Lietuvos TSR Aukščiausiasis Teismas. Redaguoja M. Čapskis. Skelbia straipsnius apie soc. teisėtumą bei teisėtvarką, aiškina taryb. įstatymus.

,,LIETUVÕS TSR DÁRBO LIÁUDIES KOMISARIÃTO ŽÌNIOS" — tarybinis mėnesinis leidinys, ėjęs 1940.XII.25—1941.V.25 Kaune. Visi tekstai buvo skelbiami lietuvių ir rusų kalbomis.

LIETUVÕS TSR FÌZIKŲ DRAUGIJÀ — draugija, įsteigta 1962 Vilniuje prie Lietuvos TSR Mokslų akademijos fizikos, technikos ir matematikos mokslų skyriaus. Jos tikslas — skatinti fizikos mokslinius tyrimus ir populiarinti fizikos mokslą. D-ja kviečia Lietuvos TSR fizikos mokslo darbuotojų bei fizikos mokytojų pasitarimus, kuriuose svarstoma fizikos moksl. darbas bei fizikos mokymas vid. m-lose, organizuoja fizikos teminius seminarus, paskaitas vid. m-lų mokytojams ir mokiniams rajonuose, padeda rengti respublikos jaunųjų fizikų olimpiadas, rūpinasi fizikos vadovėlių aukštosioms bei vidurinėms m-loms ir fizikos mokslo populiarizacijos leidinių rengimu, ,,Lietuvos fizikos rinkinio" leidimu ir platinimu. D-ja turi apie 200 narių (1966), skyrius Kaune ir Klaipėdoje. Iki 1966 d-jos pirmininkas prof. P. Brazdžiūnas, nuo 1966 — prof. dr. P. Slavėnas.

LIETUVÕS TSR MATEMÃTIKŲ DRAUGIJÀ — draugija, įsteigta 1961 Vilniuje prie Lietuvos TSR Mokslų akademijos fizikos, technikos ir matematikos moks-

lų skyriaus. Jos tikslas — visapusiškai ugdyti matematikos mokslą, populiarinti matematikos pasiekimus, padėti aukštųjų ir vidurinių m-lų matematikos dėstytojams. D-ja kasmet šaukia Lietuvos matematikų suvažiavimus, reguliariai rengia seminarus, kuriuose, be grynai teorinių klausimų, nagrinėjami ir matematikos mokytojams rūpimi klausimai. D-jos pirmininkas prof. dr. J. Kubilius.

„LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJOS BIOLOGIJOS INSTITUTO DARBAI" — tarybinis tęstinis mokslo darbų leidinys, einąs nuo 1951. Leidžia Biologijos in-tas. Iki 1966 išėjo 4 t. (III t.— pavadinimu „Biologijos instituto darbai", IV t.—„Žemės ūkio gyvulių fiziologijos klausimai", rusų kalba). Straipsniai spausdinami lietuvių ir rusų kalbomis.

„LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJOS DARBAI" — tarybinis mokslinis žurnalas, einąs nuo 1956 Vilniuje (1955 ėjo kaip tęstinis leidinys). Leidžia Lietuvos TSR MA Prezidiumas. Žurnalo serijų skaičius, jų profilis, periodiškumas keitėsi. Nuo 1961 žurnalas leidžiamas trimis serijomis: A (visuomeniniai mokslai), B (chemija, technika, geografija), C (biologija). Nuo 1966 serijų A ir C išleidžiama po 3 tomus, serijos B — po 4 tomus per metus. Iki 1967 išleista 100 tomų. Žurnale skelbiami Lietuvos TSR MA moksl. bendradarbių straipsniai ir mokslinės veiklos kronika. Serijose B ir C straipsniai skelbiami rusų kalba su reziumė lietuvių ir anglų kalbomis, serijoje A — lietuvių ir rusų kalbomis su reziumė viena iš šių kalbų ir anglų kalba. Žurnalo redakcinės kolegijos pirmininkas J. Matulis, redakcinės kolegijos pirmininko pavaduotojai: serijos A — J. Žiugžda, serijos B — A. Jucys (1955—66), A. Žukauskas (nuo 1966), serijos C — V. Lašas (1955—66), A. Minkevičius (nuo 1966). Vyriausiasis redaktorius V. Petrauskas (nuo 1967).

Lit.: Ю. Матулис, Академия наук Литовской ССР. XXV, Вильнюс, 1965; Lietuvos TSR Mokslų akademija. XXV, V., 1967.

„LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJOS EKONOMIKOS INSTITUTO DARBAI" — tarybinis tęstinis mokslo darbų leidinys, einąs nuo 1954 Vilniuje. Leidžia Ekonomikos in-tas. Iki 1963 išėjo 15 t. (XI t.— 4 sąs., XIV t.— 2 sąs.). I t. išėjo pavadinimu „Straipsniai politinės ekonomijos klausimais", II—X ir XII t.—„Darbai". Darbai leidžiami atskirais pavadinimais pagal tematiką. Atskirų tomų pavadinimai: II t.—„Žemės ūkio ekonomikos klausimai", III t.— „Kolūkių ekonomikos stiprinimo ir vystymo pagrindiniai klausimai (Dotnuvos MTS zonos kolūkių medžiagos pagrindu)", IV t.—„Pramonės ekonomikos klausimai", V t.—„Lietuvos TSR žemės ūkio mechanizavimo ir elektrifikavimo klausimai", VI t. — „Pramonės įmonių rentabilumo kėlimas", VII t.—„Tarybų Lietuvos žemės ūkio specializavimas ir išdėstymas", VIII t. — „Darbo našumas ir produkcijos savikaina pramonėje", IX t.—„Lietuvos TSR valstybės istorijos klausimai".

„LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJOS ŽINYNAS" — tarybinis tęstinis mokslo darbų leidinys, ėjęs 1947—52 Vilniuje. Skelbė akademijos tikrųjų narių, narių korespondentų ir kitų moksl. darbuotojų straipsnius. Išėjo 9 t.

LIETUVOS—TSRS SAVITARPIO PAGALBOS SUTARTIS — Vilniaus ir Vilniaus srities Lietuvos Respublikai perdavimo ir Lietuvos—Tarybų Sąjungos savitarpio pagalbos sutartis, pasirašyta Maskvoje 1939.X.10. Sutartis sudaryta II pasaul. karo sąlygomis. 1939 hitlerinei Vokietijai užpuolus Lenkiją ir Lenkijos valstybei faktiškai nustojus egzistuoti, TSRS paėmė į savo apsaugą kartu su vakarinėmis Ukrainos bei Baltarusijos žemėmis ir Vilnių bei Vilniaus kraštą. Tarybinė vyriausybė, pripažindama, kad 1920 Lenkija neteisėtai atplėšė Vilnių nuo Lietuvos ir suprasdama liet. tautos nac. siekimus, šia sutartimi perdavė Vilnių ir Vilniaus sritį Lietuvos Respublikai. Atsižvelgdamos į tarpt. padėtį, abi susitariančios šalys pasižadėjo viena kitai teikti visokią, įskaitant ir karinę, pagalbą, vieną kurią jų užpuolus ar kilus tokio užpuolimo grėsmei, nesudarinėti jokių s-gų, nedalyvauti jokiose koalicijose prieš vieną kurią iš susitariančiųjų šalių. Lietuvos Respublika ir Tarybų Sąjunga susitarė drauge ginti Lietuvos sienas. Šiuo tikslu TSRS buvo suteikta teisė laikyti bendru susitarimu nustatytose Lietuvos vietose griežtai apribotas tarybines sausumos ir oro karines pajėgas. Be to, TSRS pasižadėjo tiekti Lietuvai palengvintomis sąlygomis ginklus ir kar. medžiagą.

Lit.: **J. Žiugžda**, Tarybų Sąjungos pagalba lietuvių tautai apginant savo laisvę ir nepriklausomybę 1939 ir 1940 metais, V., 1949; Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 3., V., 1958; Lietuvos TSR istorija, t. 3, V., 1965; **K. Navickas**, TSRS vaidmuo, ginant Lietuvą nuo imperialistinės agresijos 1920—1940 metais, V., 1966.

LIETUVOS—TSRS SUTARTIS — nepuolimo sutartis, pasirašyta Maskvoje 1926. IX.28. Ja abi šalys pasižadėjo gerbti viena kitos suverenitetą, teritorinį integralumą ir neliečiamybę, nevykdyti viena prieš kitą jokių agresijos veiksmų, nedalyvauti jokioje sutartyje ir jokioje koalicijoje prieš vieną kurią iš susitariančių šalių. Sutartis kliudė įtraukti Lietuvą į kar. avantiūras, padėjo jai vystyti ekonominius ryšius su TSRS, stiprinti savo nepriklausomybę ir ūkinį savarankiškumą, patvirtino 1920.VII.12 Lietuvos—Tarybų Rusijos taikos sutartį ir dar kartą pripažino Lietuvos suverenitetą Vilniaus kraštui.

Lit.: Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 3, V., 1958.

„LIETUVOS TSR STOMATOLOGŲ DARBAI" — tarybinis tęstinis mokslo darbų leidinys, einąs nuo 1962 Vilniuje. Leidžia Lietuvos TSR Sveikatos apsaugos m-ja ir Respublikinė mokslinė stomatologų d-ja. Iki 1966 išėjo 3 t. (I t. išėjo pavadinimu „IV Respublikinio stomatologų suvažiavimo medžiaga"). III tome išspausdinta Lietuvos TSR gydytojų stomatologų V suvažiavimo medžiaga. Straipsniai spausdinami lietuvių ir rusų kalbomis.

„LIETUVOS TSR SVEIKATOS APSAUGOS LIAUDIES KOMISARIATO ŽINIOS" — tarybinis leidinys, išėjęs (1 nr.) 1945 Kaune. Redagavo G. Gavronskis. Paskelbė TSRS ir Lietuvos TSR Sveikatos apsaugos liaudies komisariatų įsakymų, instrukcijų, nutarimų bei potvarkių.

„LIETUVOS ŪKININKAS" — liberalinis savaitraštis, ėjęs 1905—15 ir 1918 Vilniuje, 1919—40 Kaune. Vilniuje ėjo kaip Lietuvos Demokratų partijos organas. Leido F. Bortkevičienė. Redagavo P. Višinskis, J. Bagdonas, M. Sleževičius, K. Grinius, A. Rimka ir kt. Leido priedus: „Jaunimą", „Mokyklą" (1908—12), „Sveikatą", „Žemę". Rašė daugiausia žemės ūkio ir mokslo populiarinimo klausimais. Nuo 1919 Kaune leido „Varpo" b-vė kaip Lietuvos Valstiečių liaudininkų s-gos savaitraštį. Redagavo A. Klimas, J. Strimaitis, V. Oškinis. Leido tuos pat priedus (be „Mokyklos"), kurį laiką „Savivaldybę ir kooperaciją", „Jaunimą", «Iliustruotą „Lietuvos ūkininko" apžvalgą».

„LIETUVOS ŪKIS" — buržuazinis mėnesinis ekonominis žurnalas, ėjęs 1921—1928 Kaune. Leido Finansų ir Žemės ūkio m-jos. Rašė Lietuvos finansų, pramonės, prekybos ir žemės ūkio klausimais, skelbė statistikos duomenis.

„LIETUVOS ŪKIS IR RINKA" — buržuazinis žurnalas, ėjęs 1930—32 lietuvių ir vokiečių („Litauens Wirtschaft und Markt") kalbomis. Leido Lietuvos Centralinis statistikos biuras.

„LIETUVOS VAIKO" DRAUGIJA — ikimokyklinio auklėjimo organizacija, veikusi 1924—40. Rūpinosi fiziniu ir moraliniu vaikų auklėjimu. Steigė vaikų darželius, vasaros aikšteles, vaikų kolonijas, skaityklas, klubus, organizavo vaikų šventes, spektaklius, rengė paskaitas, leido knygas. 1938 turėjo 95 vaikų darželius, kuriuos lankė 3786 vaikai. Darželių auklėtiniai, daugiausia varguomenės vaikai, buvo nemokamai auklėjami ir maitinami (1—2 kartus per dieną). Auklėtojams parengti d-ja steigė kursus, organizavo paskaitas, knygynėlius, pasitarimus ir kt. Vaikų darželiams ir kt. įstaigoms išlaikyti apie 60% lėšų d-ja gaudavo iš valstybės bei savivaldybių, kitas surinkdavo pati. Leido pedagoginį žrn. „Motina ir vaikas" ir vaikų žrn. „Vyturys". D-joje daugiausia dirbo M. Nemeikšaitė, J. Vabalas-Gudaitis, S. Žemaitienė. Atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią, ikimokykliniu vaikų auklėjimu ėmė rūpintis valstybė, todėl d-ja nustojo gyvavusi.

LIETUVOS VAKARŲ SĄJUNGA — buržuazinės Lietuvos valdžios remiama kultūrinė-politinė organizacija, veikusi 1936—39. Kultūrinėmis priemonėmis ir renginiais (paskaitomis, parodomis, lei-

diniais ir kt.) stiprino Klaipėdos kr. ryšius su kitomis Lietuvos sritimis, stengėsi atremti vok. fašistų propagandą už Klaipėdos kr. prijungimą prie Vokietijos. Turėjo apie 30 skyrių. Pirmininkas P. Slavėnas. Jos veikloje dalyvavo K. Binkis, P. Pakarklis. Faš. Vokietijai užgrobus Klaipėdos kraštą, L. v. s. nustojo veikusi.

LIETUVŌS VALSTIẼČIŲ LIÃUDININKŲ SĄJUNGA, liaudininkai, — liberaliosios vidutinės ir smulkiosios lietuvių buržuazijos partija. Susikūrė iš Lietuvos Demokratų partijos kairiojo sparno, 1917.XI Voronežo suvažiavime pasivadinusio Lietuvos Socialistų liaudininkų demokratų partija. Galutinai susiformavo 1922, susivienijusi su Lietuvos Valstiečių sąjunga. 1923 priimtoje programoje priv. nuosavybę laikė ek. gyvenimo pagrindu, reikalavo dvarininkams palikti po 50 ha žemės, pramonę, prekybą ir kreditą siūlė tvarkyti kooperacijos pagrindais, pasisakė už buržuazinę demokratinę valstybės santvarką, skelbė sąžinės, žodžio, spaudos, susirinkimų ir organizacijų laisvę. Žymesnieji liaudininkų veikėjai buvo K. Grinius, J. Vileišis, J. Staugaitis, M. Sleževičius, F. Bortkevičienė, J. Kriščiūnas, A. Rimka. Svarb. periodiniai leidiniai — laikr. „Lietuvos ūkininkas" (1919—40), dienraštis „Lietuvos žinios" (1922—40). Liaudininkai, kartu su socialdemokratais kritikuodami krikščionių demokratų politiką, keldami aikštėn juos kompromituojančius faktus, sugebėjo patraukti į savo pusę nemaža darbo žmonių ir Lietuvos seimuose pagal atstovų skaičių užėmė antrą vietą. 1918—24 liaudininkai keletą kartų įėjo į buržuazines Lietuvos vyriausybes, aktyviai prisidėjo prie kontrrev. politikos vykdymo. 1926.V.8—10 rinkimuose į III seimą liaudininkai surinko daugiausia balsų ir su socialdemokratais sudarė koalicinę vyriausybę, kuriai vadovavo liaudininkų lyderiai (prezidentas K. Grinius, ministras pirmininkas M. Sleževičius ir kt.). Ši vyriausybė, nors ir įgyvendinusi kai kurias burž. dem. (susirinkimų, spaudos, žodžio) laisves, daug dėmesio skyrė darbo žmonių judėjimui slopinti ir visai nesirūpino nuolat didėjančios fašizmo grėsmės sutramdymu. Liaudininkų vadovai žinojo apie rengiamą faš. perversmą, tačiau neužkirto jam kelio. Perversmui įvykus, jie padėjo įteisinti tautininkų ir krikščionių demokratų sudarytą faš. vyriausybę. Vėliau liaudininkų vadovai nepalaikė LKP iniciatyvos organizuoti bendrus kovos prieš fašizmą k-tus, o dalis jų su kai kuriais socialdemokratais mėgino nuversti faš. vyriausybę (J. Pajaujo sąmokslas, Tauragės sukilimas). 1934—35 eilinių liaudininkų tarpe ypač sustiprėjo nepasitenkinimas s-gos vadovybės vykdoma taikstymosi su fašistais politika. 1935 valstiečių streiko metu jie suartėjo su komunistais, stojo į antifašistinius liaudies k-tus. 1935.VI Kaune įvykusiuose liaudininkų s-gos ir jos jaunimo org-jos — Lietuvos Jaunimo s-gos — suvažiavimuose buvo reikalaujama dem. santvarkos. 1936 pr. Lietuvos Valstiečių liaudininkų s-ga, kaip ir kitos opozicinės burž. partijos, buvo uždaryta. Pažangesnieji jos nariai po to dar labiau suartėjo su komunistais, stojo į LKP vadovaujamą antifaš. judėjimą, 1940 palankiai sutiko Tarybų valdžios atkūrimą Lietuvoje. Dešinieji liaudininkų s-gos veikėjai visą laiką taikstėsi su tautininkų faš. diktatūra, 1938—1940 atvirai ją palaikė, o hitlerinės okupacijos metais bendradarbiavo su okupantais. Kai kurie jų karo pabaigoje pasitraukė į Vakarus ir dalyvauja burž. nacionalistų antitaryb. veikloje.

„LIETUVŌS VETERINÃRIJOS AKADẼMIJOS DARBAĨ" — tarybinis tęstinis mokslo darbų leidinys, einąs nuo 1952 Kaune. Leidžia Veterinarijos akademija. Iki 1964 išėjo 7 t. Straipsniai spausdinami lietuvių ir rusų kalbomis.

LIETUVŌS VYRIÃUSIOJI MOKYKLÀ — aukštoji mokykla, veikusi 1781—1803 Vilniuje. Panaikinus jėzuitų ordiną, Lietuvos D. Kun-stėje švietimui vadovavo *Edukacinė komisija*, kuri perorganizuotą jėzuitų Vilniaus akademiją 1781 pavadino Lietuvos Vyriausiąja mokykla (lotyniškai Schola Princeps Magni Ducatus Lithuaniae). Lietuvą prijungus prie Rusijos (1795), Lietuvos Vyriausioji mokykla buvo pavadinta Vilniaus Vyriausiąja mokykla, o 1803 perorganizuota į *Vilniaus universitetą*.

„LIETUVŌS ŽEMDIRBÝSTĖS MÓKSLINIO TYRÌMO INSTITÙTO DARBAĨ" — tarybinis tęstinis mokslo darbų leidinys, einąs nuo 1954. Leidžia Lietuvos TSR Žemės ūkio m-ja ir Žemdirbystės in-tas. Iki 1966 išėjo 10 t.: I, II ir IV t. — pavadinimu „Darbai", V t. (1960) — „Sodininkystė ir daržininkystė", VI t. (1961) — „Lengvieji dirvožemiai ir agrotechnika", VIII t. (1964) — „Agronomijos klausimai", IX t. (1965) — „Bitininkystė" ir X t. (1965) — „Augalininkystė". VII t. (1962) skirtas tarprespublikinės konferencijos medžiagai dirvos įdirbimo klausimais (rusų kalba).

LIETUVŌS ŽEMĖLAPIAI. Lietuvos teritorijos kartografinio vaizdo fragmentų randama jau sen. graikų geografijoje. II a. Klaudijaus Ptolemėjaus Vid. Europos žemėlapyje pavaizduotas Baltijos pajūris, Nemunas ir Dauguva, paminėtos baltų gentys — sūduviai ir galindai. Vid. amžių žemėlapiuose kartais minimas Lietuvos vardas. Pvz., XII a. arabų kartografo Al Idrisio pasaulio žemėlapyje Lietuva pavadinta Leslandu, XIV amžiaus Katalonijos žemėlapyje — Litefanie Paganis. XV a. antrojoje pusėje V. Europos mokslininkas Mikalojus Kuzietis sudarė vid. Europos žemėlapį, kuriame pirmą kartą pavaizdavo Lietuvą: nubrėžė Kuršių marias, Ventą, Barvą, Nemuną ir Nerį, pažymėjo Klaipėdą, Varnius, Tytuvėnus, Kauną, Vilnių. Kartografinis vaizdas šiame žemėlapyje netikslus: pvz., atstumas nuo Klaipėdos iki Varnių parodytas didesnis už atstumą nuo Varnių iki Maskvos, upių ir Baltijos kranto formos iškraipytos, klaidingai pažymėtos Nemuno ir Neries ištakos, išgalvotas Rifėjų kalnagūbris ir Hercinijos miškas.

XVI a. pr. Lietuvos D. Kun-stėje padaryta kartografinė nuotrauka, pagal kurią sudarytas naujas Lietuvos žemėlapis. Jo originalas neišlikęs, autoriai nežinomi. Tačiau XVI amžiuje V. Grodeckio sudarytame Lenkijos žemėlapyje, M. Strubičiaus Lietuvos D. Kun-stės, Livonijos ir Moskovijos žemėlapyje randamos nukopijuotos minėto žemėlapio dalys. Be to, juo naudotasi, sudarant Merkatoriaus Lietuvos žemėlapį, Portancijaus Livonijos žemėlapį, Pograbkos ir Sarnickio vid. Europos žemėlapius. Iš šių kopijų ir perdirbinių matyti, kad XVI a. pr. sudarytasis Lietuvos žemėlapis buvo žymiai tikslesnis ir detalesnis: teisinga Baltijos j. geografinė padėtis ir kranto linijos forma, išryškinti pagrindiniai Nemuno vingiai, nubrėžti kai kurie Nemuno ir Neries intakai. Minėtuose žemėlapiuose pažymėta nuo 30 iki 100 gyvenviečių. Jos graduojamos pagal adm. reikšmę. Kai kurių gyvenviečių (Vilniaus, Gardino, Betygalos) geogr. platuma rasta astronomiškai. Vaizduojamojoje teritorijoje išvestos valstybių sienos, adm. ribos, užrašyti teritorinių vienetų pavadinimai.

XVI a. Lietuvos D. Kun-stėje buvo įvykdyta valakų reforma, išsiplėtė prekybiniai ryšiai, išsivystė vandens ir sausumos kelių tinklas. Prireikė sudaryti naują Lietuvos žemėlapį. Lauko kartografavimo darbus organizavo, finansavo ir jiems vadovavo Trakų, vėliau Vilniaus vaivada M. Radvila-Našlaitėlis (1549—1616). Jis buvo ir žemėlapio redaktorius. Žemėlapį nubraižė Lenkijos graveris T. Makovskis, be to, jis sudarė tekstinį priedą, kuriame glaustai aprašė liet. tautos kultūrą, buitį, istoriją, krašto klimatines sąlygas ir susisiekimo priemones. Žemėlapį graviravo ir 1613 išspausdino Olandijos kartografas G. Heselis. Naujasis žemėlapis geom. tikslumu ir turinio platumu yra tobuliausias vėlyvojo renesanso kartografinis darbas, o su T. Makovskio tekstiniu priedu tai yra pirmoji Lietuvos geografija. Žemėlapio mastelis 1 : 1 290 000. Taško padėties nustatymo vidutinė kvadratinė paklaida apie 19′. Žemėlapio pagr. elementai — hidrografija, miškai, pelkės, gyvenvietės, valst. ir adm. sienos. Ištisinio reljefo vaizdo nėra, vaizduojami tik didesni kalnagūbriai, pvz., Karpatų kalnai. Apie paviršiaus nelygumus, jo žemėjimo linkmę galima iš dalies spręsti iš upių tinklo, kuris yra gana tankus. Gyvenviečių gradacija išryškina ne tik visų laipsnių adm. centrus, bet ir jų ekonominę bei strateginę reikšmę. Žemėlapyje neišvengta trūkumų ir klaidų. Centrinė vaizdo dalis, apimanti Vilniaus ir Minsko vaivadijas, yra tiksliausia, o Žemaitijoje tikslumas per pusę mažesnis. Ežerų ir miškų vaizdavimas subjektyvus ir atsitiktinis. 1613 Lietuvos žemėlapis buvo plačiai naudojamas krašto

administravimui ir kelionėms. V. Europos kartografai iš jo sudarinėjo naujus Lietuvos žemėlapius. Jis buvo daug kartų perspausdinamas ir perdirbamas. 1770 išleistas Kanterio vidutinio mastelio Žečpospolitos žemėlapis, o 1772 Rici Zanonio Lenkijos žemėlapis. Juose Lietuvos kartografinis vaizdas papildytas parapijų klebonų pateiktais topografiniais aprašymais.

Pirmoji Lietuvos topografinė nuotrauka, davusi detalų ir tikslų Lietuvos kartografinį vaizdą, buvo padaryta XIX a. pirmojoje pusėje (ž. *Geodezija*). Pagal šios topografinės nuotraukos duomenis 1845 pradėtas leisti 1 : 126 000 mastelio žemėlapis, o nuo 1865 — spalvotas 1 : 420 000 mastelio žemėlapis. Abiejuose juose reljefas atvaizduotas brūkšniavimo metodu. E. Tolis XIX a. pab. sudarė Lietuvos geol. žemėlapį, panaudojęs jau minėtojo 1 : 420 000 mastelio žemėlapio topografinę pagrindą. Gana greitai Lietuvos kartografinis vaizdas, sudarytas XIX a. pirmojoje pusėje, paseno, nes atsirado geležinkelių, plentų, pasikeitė kultūriniai landšaftai. Be to, inžinerinei statybai ir artilerijos šaudymui į nematomus taikinius reikėjo reljefo vaizdo, išreikšto izohipsėmis. Todėl 1888 Rusijos kariuomenės gen. štabas iš naujo darė Lietuvoje topografinę nuotrauką (1 : 21 000 mastelio). Jos duomenimis remiantis, buvo išleisti 1 : 21 000, 1 : 42 000 ir 1 : 84 000 mastelio žemėlapiai. 1 : 84 000 žemėlapis dvispalvis: situacija išspausdinta juoda spalva, o izohipsės — ruda. Be to, 1906 išleistas P. Matulionio 1 : 630 000 mastelio kalnuotumo ir nuotakumo žemėlapis. 1911 išleistas 1 : 1 050 000 mastelio V. Verbickio sudarytas Lietuvos žemėlapis. I pasaulinio karo metais išėjo M. Šalčiaus 1 : 830 000 mastelio Lietuvos žemėlapis (1917) ir R. Friderichseno 1 : 750 000 mastelio žemėlapis liet. ir vok. kalbomis.

Po I pasaul. karo, be originalių rusiškų topografinių žemėlapių, Lietuvoje liko vokiškų 1 : 25 000, 1 : 100 000 ir 1 : 300 000 mastelio žemėlapių-perdirbinių. Lenkijos Karinis geografijos in-tas ir Lietuvos Karo topografijos skyrius, remdamiesi rusų topografiniais žemėlapiais, vokiečių perdirbiniais ir situacijos rekognoskuotinėmis nuotraukomis, leido 1 : 100 000 mastelio Lietuvos žemėlapius. Išleistieji lapai apima didžiąją dalį Lietuvos teritorijos, išskyrus kai kuriuos šiaurinius ir rytinius jos pakraščius. Lenkijos Karinis geografijos in-tas yra išleidęs Vilniaus srities 1 : 25 000 mastelio nespalvotą ir 1 : 300 000 mastelio spalvotą žemėlapį. Lietuvos Karo topografijos skyrius sudarė 1 : 400 000 mastelio Lietuvos žemėlapį. Jame yra detalus hidrografijos tinklas ir izohipsės (kas 20 m). Žemėlapis buvo leidžiamas keliais variantais: 1) be reljefo — kaip administracinis, 2) su reljefu (izohipsėmis) ir miškais — kaip bendrasis geogr. žemėlapis ir 3) su reljefu ir hidrografija (be miškų, kelių ir gyvenviečių). Buvo pradėtas leisti spalvotas 1 : 25 000 mastelio Lietuvos žemėlapis (išspausdinti lapai apima tik kelias vieno laipsnio trapecijas Nemuno vidurupio baseine). Be to, pasirodė keletas atskirų asmenų sudarytų vidutinio mastelio Lietuvos žemėlapių: A. Vireliūno 1 : 300 000 mastelio sieninis žemėlapis, 1 : 1 000 000 mastelio miškų žemėlapis, 1 : 200 000 mastelio Lietuvos dirvožemių žemėlapis, K. Sleževičiaus 1 : 1 000 000 mastelio Lietuvos žemės magnetizmo žemėlapis.

Po II pasaul. karo iš naujo atlikti trianguliacijos ir lauko kartografavimo darbai. Sudaryti stambaus mastelio spalvoti topografiniai Lietuvos žemėlapiai, padaryta aerotopofotonuotrauka, atliktas atskirų aplinkos komponentų vidutinio ir stambaus mastelio kartografavimas (geologinis, geomorfologinis, dirvožemių, geobotaninis ir kt.) ir nubraižyta vidutinio mastelio spec. žemėlapių, kurių dalis išspausdinta moksl. straipsnių rinkiniuose, vadovėliuose ir monografijose. Daug kartų išleistas Lietuvos TSR adm. žemėlapis, t. p. sieniniai žemėlapiai liet. kalba pr. ir vid. m-loms, turistinis žemėlapis, kelių žemėlapis ir kt. Daug kartografinės medžiagos susikaupė Lietuvos TSR MA in-tų, aukštųjų m-lų, moksl. tyrimo įstaigų ir gamybinių org-jų fonduose. Dab. metu Lietuvos TSR pagal teritorijos ištirtumo laipsnį užima pirmąją vietą TSRS sąjunginių respublikų tarpe. Vilniaus un-to gamtos f-to fiz. geografijos ir kartografijos katedroje 1963 pradėjo veikti kartografijos laboratorija. Jos tikslas — sudaryti Lietuvos TSR gamtinių sąlygų ir gamybinių jėgų atlasą. Iki 1968 pr. sudaryti 266 žemėlapių (iš 443, numatytų programoje) autoriniai originalai.

Lietuvos žemėlapiai. 1613 žemėlapio fragmentas

„LIETUVÕS ŽẼMĖS ŨKIO AKADÈMIJOS MÓKSLO DARBAĨ" — tarybinis tęstinis leidinys, einąs nuo 1953 Kaune. Leidžia Ž. ū. akademija. Iki 1966 išėjo 13 t. Nuo VI t. (1959) kasmet išeina po 3—5 sąs. Ėjo pavadinimais: „Mokslo darbai", „Lietuvos žemės ūkio akademijos moksliniai darbai", „Moksliniai darbai". Atskiri tomai ir sąsiuviniai išėjo pavadinimais: III t. (1957) — „Inžinerinių fakultetų mokslo darbai", IV t. (1958—1959) — „Visuomeniniai, agronominiai ir techniniai mokslai", VI t. sąs. 1 (1960) — „A. Stancevičius. Lietuvos TSR pasėlių augalijos geobotaniniai tyrimai", XI t. sąs. 2 (1960) — „Sodininkystė", XI t. sąs. 4 (1964) ir XII t. sąs. 2 (1965) — „Žemės ūkio gamybos mechanizavimas ir automatizavimas", XII t. sąs. 1 (1965) ir XIII t. sąs. 3 (1966) — „Žemės ūkio gamybos intensyvinimas", XII t. sąs. 3 (1965) — „Miškų ūkis ir miško pramonė", XIII t. sąs. 4 (1966) — „Žemės ūkio ekonomika". VII t. (1960) skirtas Tarybų Lietuvos dvidešimtmečiui pažymėti. Straipsniai spausdinami lietuvių ir rusų kalbomis.

„LIETUVÕS ŽẼMĖS ŨKIO AKADÈMIJOS STUDEÑTŲ MÓKSLINĖS DRAUGĨJOS MÓKSLINIAI-TIRIAMÍEJI DARBAĨ" — tarybinis tęstinis leidinys, einąs nuo 1960 Kaune. Iki 1966 išėjo 2 rinkiniai. Straipsniai spausdinami lietuvių ir rusų kalbomis.

„LIETUVÕS ŽĨNIOS" — liberalinis laikraštis, ėjęs 1909—15 Vilniuje ir 1922—1940 Kaune. Iki 1913 ėjo triskart per savaitę, 1914—1915.VIII.15 — dienraštis. Leido pasitikėjimo b-vė „F. Bortkevičienė, dr. K. Grinius ir Ko". Redagavo J. Vileišis, M. Sleževičius, G. Petkevičaitė, J. Šaulys ir kt. Atstovavo Lietuvos Demokratų partijai. Leido priedus: „Aušrinę", „Mokyklą" (nuo 1912), „Farmaceutų reikalus". Nuo 1922.II.16 ėjo Kaune. Atstovavo Lietuvos Valstiečių liaudininkų s-gai. Leido „Varpo" bendrovė. Redagavo A. Sugintas, J. Pronskus, J. Strimaitis, J. Kardelis ir kt. Tuo pat pavadinimu ėjo 1940. VI.17—VIII.1.

„LIETUVŌS ŽURNĀLAS" — liberalinis mėnesinis žurnalas, ėjęs 1911—14 Čikagoje.

LIETUVŌS ŽURNALĪSTŲ SĄJUNGA — buržuazinė spaudos darbuotojų organizacija, veikusi 1930—40 Kaune. Įsikūrė vietoje ligi tol veikusios *Lietuvių rašytojų ir žurnalistų sąjungos*. Rūpinosi žurnalistų prof. reikalais. Išleido 3 metraščius („Pirmasis Lietuvos Žurnalistų sąjungos metraštis", 1934; „Lietuvos Žurnalistų sąjungos metraštis", t. 2, 1937; t. 3, 1940). S-gos pirmininkai: J. Purickis (1930—34), I. Tamošaitis (1934—39), A. Gricius (1939—40).

„LIETUVŌS ŽVEJŶS" — tarybinis laikraštis, einąs Klaipėdoje rusų („Ribak Litvi", nuo 1954.VI.30) ir lietuvių (nuo 1957.I.1) kalbomis.

LIEŽŶS — ežeras Molėtų rj., 1 km į p. v. nuo Aluntos. Plotas 22 ha. Ežeras ištįsęs iš š. r. į p. v.; ilgis 1000 m, didž. plotis 310 m. Krantai žemi, vietomis pelkėti, apaugę medžiais. Išteka upelis į Virintą. Ežeras gerokai užžėlęs. Prie L. įsikūrę Antaliežiai.

LIFŠICÁITĖ Chaja [g. 1923.VII.12 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvė. 1938 įstojo į LKJS, priklausė LKJS Kauno 3 g-jos kuopelei. 1940—41 mokėsi, 1941—43 darbininkė Tiumenėje. 1943—1944 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. Nuo 1944 TSKP narė. 1944 LKP Ukmergės aps. k-to instruktorė. 1945—50 „Tiesos" redakcijos lit. darbuotoja, skyriaus vedėja. 1950 baigusi Vilniaus un-to teisės f-tą, dirbo Teisės in-te, vėliau Istorijos ir teisės in-te. Nuo 1953 „Minties" leidyklos redaktorė.

LĪFŠICAS Aizikas [1904.III.22 Kaune — 1943.II.27 Aleksejevkoje (Oriolo sr.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Siuvėjas. Kilęs iš darbininkų. 1919 pradėjo dalyvauti profsąjunginiame judėjime. 1920 įstojo į LKJS, buvo Kauno rj. k-to narys. 1921 pab. išrinktas LKJS Centro Biuro nariu. 1922 kaip LKJS delegatas dalyvavo Komunistinio Jaunimo Internacionalo III kongrese Maskvoje. 1923 kurį laiką ėjo LKJS Centro Biuro sekretoriaus pareigas. 1923 Kaune įstojo į LKP. 1923—24 LKP ir LKJS Šiaulių rj. k-tų narys. Padėjo organizuoti odininkų ir siuvėjų streikus Šiauliuose, Kaune. 1924 už kalbą Gegužės Pirmosios mitinge Šiauliuose ir Gegužės Pirmosios demonstracijos organizavimą drauge su K. Preikšu, A. Lukaičiu ir kt. suimtas ir 1925 nuteistas 6 metus kalėti; 1926 amnestuotas. 1926 buvo LKJS CK, paskui LKP Šiaulių rj. k-to narys, dirbo profs-gose. Po faš. perversmo išvyko į TSRS, Ezros Frišmano pavarde mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-te Maskvoje. 1927 pavasarį kaip Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos delegatas dalyvavo II Tarptautinėje MOPR'o konferencijoje Maskvoje. 1927 vasarą pasiųstas part. darbui į Lietuvą, dirbo LKP CK Sekretoriate. LKP IV konferencijoje (1927.IX) išrinktas LKP CK nariu. 1927—30 už rev. veiklą buvo kalinamas Šiauliuose, Kaune. Paleistas iš kalėjimo, 1930—32 Romano Fišerio pavarde mokėsi part. m-loje Maskvoje. 1932—35 dirbo LKP CK Sekretoriate (Lietuvoje). Bendradarbiavo (nuo 1921) part. spaudoje („Flamen", „Folksceitung", „Arbeter Lebn"). 1932 Vinco slapyvardžiu Berlyne išleido brošiūrą „Darbininkų draudimas Sovietų Sąjungoje". 1934 apie 6 mėn. Kaune redagavo pogr. „Tiesą". 1937—40 buvo kalinamas Kaune. Iš viso burž. Lietuvos kalėjimuose iškalėjo apie 9 metus. 1940—41 dirbo Kaune. D. Tėvynės karo metais tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. Žuvo fronte.

LIGAJÀ — upė Utenos ir Zarasų rj. Ilgis 32 km, baseino plotas 122 km². Prasideda prie Ruzgiškių, 7 km į š. nuo Tauragnų. Teka į š. r. per Vaikeso, Sylio, Ilgio, Alksno, Ligajų, Ligajykščio ežerus. Įteka į Antalieptės marias 6 km į š. v. nuo Salakɔ. Intakas Grabelė (kair.). Vid. nuolydis 189 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,98 m³/s.

LIGAJAĨ — ežeras Zarasų rj., 6 km į v. nuo Salako. Plotas 177 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. r. į p. v.; ilgis 4775 m, didž. plotis 750 m, kranto linijos ilgis 14,1 km. P. r. kranto linija labai vingiuota. Du pusiasaliai, itin giliai įsiterpę į ežerą, susiaurina jį iki 100—200 m. Yra 3 salos. Krantai aukšti. Per L. teka Ligaja (į Ligajykščio ež.), be to, įteka Avinuosta. Prie L. įsikūrę Trinkuškiai, Avinuosta, Čepeliškės.

LŶGARAISTIS — pelkė Širvintų rj., 11 km į š. v. nuo Musninkų, 4 km į š. nuo Čiobiškio, Mantinionių miške. Plotas 461 ha (pramoninis 289 ha). Kupstuota raistinė aukštapelkė, susidariusi Širvintos ir Musės vandenskyroje. Durpių klodo didž. storis 10 m, vid. 1,9 m. Durpės aukštapelkinės, plynraistinės. Vid. susiskaidymas 24%, vid. peleningumas 2,2%. Ištekliai apie 5,5 mln. m³.

LŶGIABALĖ — pelkė Ignalinos rj., 15 km į r. nuo Dūkšto, 1,5 km į š. r. nuo Apvardų ežero. Plotas 150 ha, didž. gylis 8,6 m. Ežerinės kilmės kupstuota plynraistinė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 7,7 m, vid. 3,22 m. Durpės plyninės bei plynraistinės. Vid. susiskaidymas 29%, vid. peleningumas 14,3%. Po durpėmis slūgso gėlavandenės klintys.

LŶGIALAUKIS — kaimas Vilniaus rj., Paberžės apyl., 2 km į š. nuo Paberžės, abipus Vilniaus—Utenos plento. 104 gyv. (1959). Iš p. r. prieina Musios pelkė. Yra Paberžės remonto-mechaninė g-la; joje remontuojamos ž. ū. mašinos, gaminamos kai kurios jų detalės, veterinarinių kabinetų įrengimai, chirurginiai stalai, gyvulininkystės fermų įrengimai. G-los darbininkams pastatyta daug gyv. namų.

LŶGIOSIOS — pelkė Varėnos rj., 9 km į š. r. nuo Daugų. Plotas 118 ha. Per pelkę teka Žižma (Varėnės intakas). L.— ežerinės kilmės žemapelkė. Didžiąją dalį užima liūninės viksvinės plynės; pakraščiuose yra plynraisčių. Durpių klodo didž. storis 6 m, vid. 2 m. Durpės viksvinės-nendrinės bei medieninės-viksvinės. Vid. susiskaidymas 24%, vid. peleningumas 5,6%.

LIGÓNINĖS. Lietuvoje ligoninių pobūdžio įstaigų būta jau XVI a. pirmojoje pusėje. Jos buvo vadinamos hospitaliais (lot. *hospitium* — prieglauda) arba iš to paties žodžio kilusiu vardu **špitolė**. Špitolėse buvo globojami ir gydomi paliegę, susenę, beturčiai žmonės. Apie 1518 Vilniuje med. daktaras ir kartu kanauninkas Martynas iš Dušnikų (Dušnickis) įsteigė pirmąją Lietuvoje špitolę (vadinamąją Jono, vėliau Marijos Magdalenos). Maždaug apie tą patį laiką 12 lovų špitolė įsteigta Kaune. 1536 Vilniuje įkurta Trejybės špitolė (70 lovų), 1560 — Spaso špitolė. 1635 metais vienuoliai bonifratrai Vilniuje įsteigė pirmąją Lietuvoje špitolę psichiniams ligoniams (iš jos išsivysčiusi ligoninė veikė iki 1915). 1679 Kaune atidaryta špitolė nusigyvenusiems bajorams, 1709 Vilniuje — Roko, 1723 — Jokūbo, 1744 — Gailestingųjų seserų špitolė, vėliau Savičiaus špitolė ir kitos. 1792 Lietuvos D. Kun-stėje užregistruota 194 špitolės (Vilniuje 20), kuriose buvo išlaikomi bei gydomi 2159 paliegėliai ir ligoniai. Špitoles paprastai įsteigdavo koks nors turtingas fundatorius; joms vadovaudavo dvasininkai. Pirmųjų špitolių steigėjai bei vadovai buvo med. daktarai; jose buvo gydomi ligoniai, buvo vaistinės. XVII—XVIII a. špitolių vadovais dažniausiai buvo skiriami dvasininkai, neturį med. išsilavinimo. Dvasininkija nevertino medicinos ir geriausiomis gydymo priemonėmis laikė religines apeigas, kurios dažniausiai tik padėdavo ligoms plisti. XVII—XVIII a. špitolės ne tik nesivystė, bet nusmuko ligi elgetynų lygio. Mokėti už buvimą špitolėse nereikėdavo, išskyrus retus atvejus (kai į psichinių ligonių špitolę patekdavo ligonis iš turtingesniųjų sluoksnių). Didelė dalis lėšų to meto špitolėms išlaikyti buvo gaunama iš nekilnojamosios nuosavybės, surenkama iš gyventojų už naudojimąsi tiltais, keltais, pirtimis ir kt., dalį paaukodavo turtingi fundatoriai. Valstybė į špitolių reikalus nesikišo. Seimų nutarimai dėl špitolių buvo reti, ir tie patys likdavo tik popieriuje. 1707 seimas priėmė nerealų nutarimą, kad kiekviena špitolė turėtų gydytoją, felčerį ir vaistinę. 1775 seimas įsteigė vadinamąją špitolių komisiją, kuriai buvo pavesta špitolių ir jų fondų priežiūra. Nieko naudingo ši komisija nenuveikė. 1791 seimas įkūrė vadinamąją policijos komisiją, kuriai buvo pavesta prižiūrėti visuom. įstaigas, jų tarpe ir špitoles. Policijos komisija 1792 išleido instrukciją įsteigtai tais metais Vilniuje špitolių deputacijai, kuriai buvo pavesta špitolių priežiūra. 1795 reikalų tvarkymą vėl perėmė atgaivinta špitolių (vėliau vadinamoji ligoninių)

LIETUVOS DIDŽIOJI KUNIGAIKŠTYSTĖ XVI–XVIII a.

komisija. 1796—99 įvykdyta Vilniaus špitolių reforma. Senos, nuskurdusios Marijos Magdalenos, Trejybės, Spaso ir kitos špitolės buvo sujungtos į vad. Generalinį hospitalį — pirmąją Lietuvoje civilinę L., iki 1940 vadintą Jokūbo ligonine. XVIII a. pab. ir XIX a. pr. didesnės špitolės virto grynai medicininėmis įstaigomis (ligoninėmis), o smulkios, prie bažnyčių veikusios špitolės rūpinosi tik beturčių ir paliegėlių globa. 1805 Jokūbo ligoninėje jau buvo akušerinis, dermatovenerologinis ir kt. skyriai. Prie ligoninės buvo prieglauda paliegėliams ir beturčiams. XIX a. pr., be Jokūbo ligoninės (86 lovų), Vilniuje buvo dar 4 L.: gailestingųjų seserų (125 lovos), bonifratrų psichiatrinė (15—20 lovų), žydų (230 lovų) ir karinė. Kaune L. komisijai priklausė gailestingųjų seserų ligoninė, vienuolių marijavičių vaikų auklėjimo namai su maža ligonine ir kalėjimo ligoninė. 1808 L. komisija buvo panaikinta. Rusijos valdomoje Lietuvos dalyje buvo sudarytos Viešosios globos vadybos ir joms pavesta tvarkyti ligonines. Klaipėdoje, kuri tuomet priklausė Prūsijai, pirmoji L. įkurta 1809. 1842 Klaipėdoje buvo 3 L.: miesto, apskrities ir Vitės priemiesčio bendruomenės.

Vilniaus un-to med. f-to (1781) ir Vilniaus med. d-jos (1805) įsteigimas padėjo vystytis ir ligoninėms. XIX a. pr. Vilniuje un-to lėšomis įrengtos 3 klinikos: terapijos (1804), chirurgijos (1809) ir akušerijos (1816). (Tuo metu daugumoje Europos aukštųjų m-lų dar nebuvo klinikų.) Vilniaus klinikoms vadovavo atitinkamos specialybės profesoriai, jos buvo aprūpintos med. inventoriumi. 1832—42 terapijos klinikoje gydėsi 2304 ligoniai, chirurgijos klinikoje 1248; akušerijos klinikoje kasmet gimdydavo 40—70 moterų. Uždarius 1842 Medicinos-chirurgijos akademiją, buvo uždarytos ir klinikos, kurias ji buvo perėmusi iš un-to. 1842 Rusijos imperijoje L. buvo perduotos Valstybės turtų m-jai. Visoms L. buvo skiriamos metinės lėšos, iš kurių buvo mokamas atlyginimas med. personalui, perkami vaistai, maistas ligoniams ir kt.

1843, sudarius Kauno gub., jos Viešosios globos vadyba ėmė organizuoti apskrityse stacionarinę med. pagalbą. Netrukus Kaune, Šiauliuose (1843), Telšiuose (1845), Raseiniuose (1845), Ukmergėje (1846), Zarasuose (1847) ir Panevėžyje pradėjo veikti miesto ligoninės. Vilniaus gubernijoje 1845 metais L., be Vilniaus, buvo dar Ašmenoje, Dysnoje, Lydoje, Švenčionyse ir Vileikoje. Gubernijų centruose XIX a. vid. veikė nuolatinės karo L., išlaikomos kar. administracijos. XIX a. stambūs žemvaldžiai savo valdose pradėjo steigti L. valstiečiams baudžiauninkams. 1808 Joniškėlyje tokią L. įsteigė dvarininkas J. Karpis; 1834 Alytuje, 1835 Rietave ir 1857 Plungėje L. įkūrė Oginskiai, apie 1857 Kretingoje — Tiškevičiai. Buivydžių dvare (Vilniaus aps.) buvo ligoninė karališkųjų dvarų valstiečiams, išlaikoma iš dvarų nuomotojų aukų; 1858 joje gydėsi 289 ligoniai.

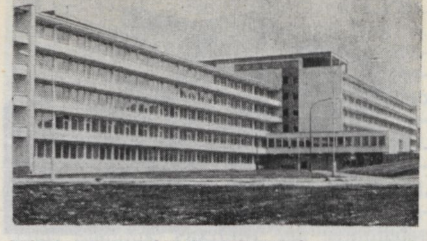

Vilniaus miesto klinikinė **ligoninė**

1851 visos L. suskirstytos į 6 kategorijas. I kategorijai priskirtos L., turinčios daugiau kaip 300 lovų, II — nuo 101 iki 300 lovų, III — nuo 61 iki 100, IV — nuo 11 iki 60 lovų, V (vad. gydyklos) — nuo 6 iki 10 lovų, VI (vadinamieji priėmimo kambariai) — nuo 1 iki 5 lovų. Ligoninėms administruoti buvo sudarytos L. kontoros, o prie didesnių L. — L. tarybos. Gydymasis ligoninėje buvo labai brangus. Baudžiauninkai ir miestiečiai privalėdavo mokėti patys; kariai ir pašto tarnautojai buvo gydomi valstybės lėšomis. Laisvieji valstiečiai mokėjo L. rinkliavas ir buvo gydomi nemokamai. 1860—61 Lietuvoje veikė 19 L. (maždaug 750 lovų) miestiečiams ir bajorams (Vilniuje 7 L. su 365 lovomis, Kaune 2 su 110), 2 L. (30 lovų) valst. dvarų baudžiauninkams, 11 karo L. (800 lovų), 14 kalėjimo L. (360 lovų), 3 L. priv. dvarų baudžiauninkams. 1887 išleistas įstatymas, pagal kurį kai kuriose gubernijose, jų tarpe Vilniaus ir Kauno, buvo išplėsta med. pagalba. Šio įstatymo numatytų priemonių visuma buvo pavadinta kaimo medicina. Iš specialaus L. mokesčio, surenkamo iš valstiečių, apskrityse buvo įrengiama po 2 L., turinčias po 10 lovų. Kiekvienoje L. dirbo nuolatinis gydytojas, felčeris ir akušerė. Iš tų pačių lėšų apskrityse pradėta steigti po 3—4 priėmimo kambarius. Tuo būdu ir gydytojo pagalba, ir ligoninė pasidarė valstiečiams prieinamesnė. Vilniaus ir Kauno gub. kaimo medicinos tinklas buvo sudarytas iš 28 kaimo L., 56 priėmimo kambarių ir 117 felčerių punktų. Suvalkų gubernijoje 1871 buvo 5 miestų L. (165 lovos), kurios priklausė gubernijos Viešosios globos tarybai ir buvo išlaikomos jos lėšomis. Kaimo medicinos įstaigų čia nesuorganizuota.

Kaimo medicinos tinklui trūko med. personalo, ypač gydytojų. XIX a. pab., ypač XX a. pr., pavieniai medikai ir jų grupės ėmė steigti priv. gydyklas — nedidelius poliklinikinio ir stacionarinio tipo med. įstaigų junginius. Ligonių išlaikymas ir gydymas jose kainuodavo labai brangiai, ir naudojosi jomis daugiausia turtingieji. A. Domaševičius ir S. Matulaitis 1910 suorganizavo Vilniuje darbo žmonėms prieinamą priv. ambulatoriją su stacionaru, vadinamąją lietuvių ligoninę.

I pasaul. karo išvakarėse (1913) Vilniuje veikė šios L.: Viešosios globos vadybos išlaikomos — Jokūbo, Savičiaus, žydų ligoninė (iš viso 445 lovos), apygardinė Vilniaus psichiatrinė ligoninė (1000 lovų), imperatorienės Marijos Aleksandrovnos akių ligoninė (30 lovų); miesto savivaldybės išlaikomos — vaikų ligoninė, infekcinių ligų ligoninė (114 lovų), alkoholikams gydyti stacionaras (15 lovų); Raudonojo kryžiaus d-jos išlaikoma vaikų ligoninė; karo ligoninė (650 lovų), geležinkelininkų ligoninė (275 lovos). Gausu buvo privačių L., kuriose iš viso buvo 220 lovų (Dembovskio chirurginė, Vigodskio ir Trigerio akušerijos bei ginekologijos ligoninė ir kt.). Vilniaus gub. buvo 6 miestų L. (Trakuose, Švenčionyse, Ašmenoje, Lydoje, Naujojoje Vilnioje ir Dysnoje), 14 kaimo L., 8 priėmimo kambariai, 6 kalėjimo L. ir 2 karo ligoninės. Kaune veikė: miesto ligoninė (120 lovų), Raudonojo kryžiaus ligoninė (50 lovų), Raudonojo kryžiaus akių ligoninė (7 lovos), žydų ir karo ligoninės. Kauno gub. buvo 74 stacionarinio gydymo įstaigos: 7 miestų L. (Kaune 2, Šiauliuose, Panevėžyje, Telšiuose, Raseiniuose, Ukmergėje), 7 privačios L. (Kaune 3, Šiauliuose, Panevėžyje, Biržuose, Joniškėlyje), 14 kaimo ligoninių, 28 priėmimo kambariai, keturi 2—4 lovų priėmimo kambariai prie f-kų, 4 karo L. ir kt. Suvalkų gub. buvo 6 L.: Suvalkuose 2, Augustave, Kalvarijoje, Marijampolėje ir Seinuose (viso 165 lovos). Viešosios globos vadybos ir kaimo medicinos sistema Lietuvoje veikė iki 1915. Veržiantis į Lietuvą vokiečių kaizerinei kariuomenei, daugelis L. evakavosi į Rusiją. Kaizerinės Vokietijos okupacija suardė L. tinklą Lietuvoje. Jo atkūrimu ir vystymu ėmė rūpintis Tarybų valdžia, susikūrusi 1918. Pradėjo vėl veikti ligo-

Širdies operacija Vilniaus miesto klinikinėje **ligoninėje**

ninės Vilniuje, Trakuose, Švenčionyse, Zarasuose, Utenoje ir kitur, buvo imtasi žygių grąžinti L., karo metu evakuotas į Rusiją.

Burž. Lietuvoje L., kaip ir visą sveikatos apsaugą, tvarkė Vidaus reikalų m-jos Sveikatos departamentas. L. buvo išlaikomos valstybės, savivaldybių ir priv. asmenų, visuomeninių ar labdaros org-jų. 10 000 Lietuvos gyventojų 1923 teko 8,3 lovos, 1927 — 10,8 lovos, 1939 (su Vilniaus kraštu) — 17,4 lovos. Buvo steigiamos daugiausia privačios L. Pvz., Kaune 1939 jų buvo 19 (912 lovų), o valstybinių tik 6 (369 lovos). Ligoninių ir jų lovų skaičius didėjo nežymiai (1 lent.).

1 lent. **Ligoninės Lietuvoje 1930—39** (be Klaipėdos ir Vilniaus krašto)

	1930	1937	1939
Valstybinių L.	7	9	9
lovų jose	1001	1121	1129
Savivaldybinių L. ..	26	23	22
lovų jose	876	948	1154
Privačių L.	22	36	31
lovų jose	660	1408	1308

1937 Klaipėdos kr. veikė 7 L. (675 lovos), 1939 Vilniaus kr.— 19 L. (1501 lova). Dauguma prieš I pasaul. karą veikusių kaimo L. (Kupiškyje, Rietave, Skuode, Švėkšnoje ir kt.) buvo uždaryta. Aukštesnių kvalifikacijų med. darbuotojais ir geresniais įrengimais aprūpintų L., galinčių suteikti specializuotą pagalbą, buvo tik didesniuose miestuose. 1919 įvairiose Vilniaus ligoninėse įkurtos Vilniaus un-to klinikos; 1922 Kauno ligoninėse — Kauno un-to med. f-to klinikos. Naujų L. statyba suintensyvėjo po 1930. Iki 1940 naujos L. buvo pastatytos Alytuje, Klaipėdoje, Marijampolėje, Telšiuose; Kaune pastatytos un-to klinikos (dab. Kauno resp. klinikinė ligoninė). Specializuotų L. Lietuvoje buvo nedaug (tuberkuliozinės ligoninės Jurbarke ir Varėnoje, veneros ligų Alytuje, psichiatrinės ligoninės Kalvarijoje ir Klaipėdoje, kelios privačios akušerinės, chirurginės, terapinės L. ir kt.). Gydymas ligoninėse buvo brangus. Burž. valdžia įpareigojo savivaldybes gydyti beturčius ligoninėse nemokamai, bet dėl lėšų stokos savivaldybės beturčio pažymėjimus išduodavo labai retai. Savivaldybių ligoninėse mokestis už išlaikymą buvo 4—15 lt per parą, už operacijas 60—250 lt. Valstybinėse L. už operacijas nereikėdavo mokėti, o išlaikymas kainavo 2—6 lt per parą. Brangiausias gydymas buvo privačiose L.: išlaikymas kainavo 6—25 lt per parą, operacijos 75—400 lt.

1940, atkūrus Lietuvoje taryb. santvarką, med. pagalbos pobūdis buvo pakeistas iš esmės: įvestas nemokamas gydymas, visos privačios L. suvalstybintos, žymiai išplėstos, pradėtos statyti naujos. Daug med. aparatūros, įrengimų bei medikamentų Lietuvos ligoninėms atsiuntė kt. taryb. respublikos. Vien tik 1940 antrojoje pusėje lovų skaičius Lie-

Kauno respublikinė klinikinė **ligoninė**

tuvos ligoninėse padidėjo 2500. L. perėmė Lietuvos TSR Sveikatos apsaugos liaudies komisariatas. Vok. faš. okupacijos metu buvo sugriauta arba išvesta iš rikiuotės 40% Lietuvos med. stacionarų. Po D. Tėvynės karo L. ne tik atstatytos, bet ir sparčiai plečiamos, statomos naujos. Jau 1945 Lietuvoje veikė 102 L., kuriose buvo 6707 lovos (27 lovos 10 000 gyv.). 1950 L. tipo įstaigų buvo 180 (10 775 lovos, t. y. 42 lovos 10 000 gyv.). 1960 jau buvo 309 L. (21 740 lovų, t. y. 77,5 lovos 10 000 gyv.). 1966 Lietuvoje veikė 287 (visų žinybų) L. tipo įstaigos su 27 960 lovų (92 lovos 10 000 gyv.). Ligoninių tinklo kitimą 1945—65 rodo 2 lentelė. Ligoninėse 1965 hospitalizuota apie 5 kartus daugiau ligonių, negu 1939. L. tinklas ne tik plėtėsi, bet ir tobulėjo: buvo atidaromi nauji specializuoti stacionarai, L. aprūpinamos nauja aparatūra, stambinamos.

2 lent. **Ligoninių tipų dinamika Tarybų Lietuvoje**

Ligoninių tipas	1945	1955	1965
Respublikinės bendro tipo	—	5	6
Miesto	17	14	33
Rajoninės	18	81	74
iš jų centrinės ..	—	—	30
Kaimo apylinkių ..	—	117	84
Psichoneurologinės	2	4	6
Tuberkuliozės	2	3	13
Infekcinės	3	4	5
Vaikų (somatinės)	2	2	2
Dispanseriai su stacionarais	3	28	45

1945 vienoje L. buvo vid. 65 lovos. 1960 — 73, 1965 — jau 92 lovos. Ypač buvo stambinamos kaimo apylinkių L. (1957 turėjo vid. po 15 lovų, 1965 — po 25). Ligoninėse nuolat vyko lovų fondo specializacija, pradėjo veikti urologiniai, traumatologiniai, hematologiniai ir kt. skyriai. 1966.I.1 ligoninėse (Sveikatos apsaugos m-jos) buvo šių profilių lovos: akių ligų (328), akušerinės (2500), ausų, nosies ir gerklės ligų (382), chirurginės (2278), ftiziatrinės (4055), ginekologinės (1107), in-

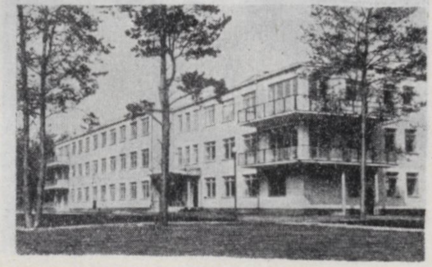

Prienų rajoninė **ligoninė**

fekcinės (1815), nervų ligų (404), neurochirurginės (140), odos ir veneros ligų (400), onkologinės (345), psichoneurologinės (3205), terapinės (3928), traumatologinės (311), urologinės (165), vaikų neinfekcinės (2941) ir bendro profilio (1182). Statoma daug naujų L., rekonstruojamos ir plečiamos senosios. 1945—66 pastatyta Ignalinos, Kėdainių, Kelmės, Kretingos, Pakruojo, Ukmergės rajonų L., Panevėžio, Šiaulių, Telšių gimdymo namai, Kauno resp. klinikinės ligoninės neurochirurginis korpusas, Ariogalos ir Vilniaus tuberkuliozinės L., Vilniaus miesto klinikinė, Vilniaus resp. L. ir kitos.

Lit.: **J. Lelis,** Pirmosios ligoninės ir jų raida feodalinėje Lietuvoje.—„VVU mokslo darbai", t. 17, V., 1958; **S. Biziulevičius, V. Kutorga,** Iš ligoninių raidos Lietuvoje XVIII a. pabaigoje—XX a. pradžioje.—„Iš mokslų istorijos Lietuvoje", t. 1, V., 1960; **V. Kleiza,** Mūsų sveikatos apsauga.—„Sveikatos apsauga", 1965, Nr. 7; **J. Sadauskas,** Sveikatos apsauga buržuazinėje Lietuvoje ir dabar.—„Sveikatos apsauga", 1966, Nr. 8.

LIGÓNIŲ KÃSOS — kapitalistinėse šalyse darbo žmonių išsikovotos viešosios teisės institucijos, teikiančios savo nariams medicinos pagalbą, nedarbingumo pašalpas, kai kur ir senatvės pensijas. L. k. draudimo fondus sudaro privalomi atskaitymai iš draudžiamųjų asmenų — kasos narių — darbo užmokesčio, dalį lėšų prideda samdytojai, kai kur ir valstybė. L. k. reikalus savivaldos teisėmis tvarko draudžiamųjų asmenų ir samdytojų renkamos tarybos bei v-bos, prižiūrimos valdžios organų. L. k. pradėtos steigti Vokietijoje (1884), Austrijoje (1888). Lietuvoje kai kurie Vilniaus, Kauno ir Šiaulių įmonių savininkai privatines L. k. steigė 1896—1900 ir atskaitinėjo L. k. fondui po 1—2% iš draudžiamųjų asmenų darbo užmokesčio. Tos L. k. teikė pirmąją medicinos pagalbą, kai kuriais atvejais nedarbingumo pašalpas. Burž. Lietuvoje L. k. įstatymas paskelbtas 1926, o L. k. pradėtos steigti 1928 pab. Medicinos pagalbą ir pašalpas jos pradėjo teikti nuo 1929. Privaloma tvarka nebuvo draudžiami ž. ū. darbininkai, laikinai (iki 1 mėn.) pasamdyti asmenys, valstybės ir savivaldybių etatiniai darbuotojai. L. k. draudžiamųjų asmenų įnašai (išskaitomi privalomai) sudarė 3% jų darbo užmokesčio, o samdytojų dalis — 2% draudžiamųjų asmenų darbo užmokesčio (nuo 1934 samdytojų dalis padidinta iki 3%). Į L. k. valdomuosius organus pagal įstatymą turėjo būti renkama $^2/_3$ L. k. narių (draudžiamųjų asmenų atstovų) ir $^1/_3$ samdytojų. Jau 1928.X į L. k. tarybas buvo išrinkta nemaža atstovų pagal LKP remiamus darbininkų sąrašus (į Kauno miesto tarybą 6 iš 20, į Panevėžio apygardos 5, Vilkaviškio 4, Šiaulių 3). 1931 išrinktose Kauno miesto ir Panevėžio apygardos L. k. tarybose sudarė daugumą asmenys, išrinkti pagal kairiųjų darbininkų sąrašus. Užtat faš. valdžia tas tarybas paleido. 1933 ji visiškai paleido Kauno miesto ir Vilkaviškio apygardos L. k. tarybas ir v-bas ir paskyrė joms valdytojus. 1934 faš. valdžia išleido naują L. k. įstatymą, ku-

ris draudžiamųjų asmenų teises susiaurino, suvaržė jų atstovų į L. k. tarybas rinkimą, padidino samdytojų atstovų skaičių L. k. tarybose iki 50%. Pagal tą įstatymą į L. k. valdybas buvo skiriamas ir valdžios atstovas. Iš draudžiamųjų asmenų pateikiamų kandidatų sąrašų valdžios organai savo nuožiūra sudarydavo vieną 30 asmenų sąrašą, iš kurio per rinkimus rinkėjai turėjo pasirinkti 10 kandidatų, taigi, klasinės darbininkų organizacijos faktiškai negalėjo iškelti savo kandidatų. Lietuvos L. k. leido žurnalą „Darbo sveikata" (nuo 1934 jis vadinosi „Sveikata ir darbas"), paskelbė „Socialinio draudimo statistikos metraščio" 3 t. (1936, 1938, 1939). 1938 pabaigoje Ligonių kasose apdraustų asmenų Kaune buvo 28 800, apygardose 37 200, įstaigų ir įmonių ligonių kasose 7700; Klaipėdos krašte 34 700, Vilniuje 1937 pabaigoje 28 300. Dar 1925, L. k. įstatymą svarstant seimui, LKP kvietė darbininkus reikalauti, kad draudžiama būtų tik valdžios ir darbdavių lėšomis, kad L. k. tvarkytų patys darbininkai, kad būtų apdraudžiami visi darbininkai ir tarnautojai, ir ne tik ligos, bet t. p. nelaimingų atsitikimų, invalidumo, senatvės, nedarbo atvejais. Už tai LKP kovojo per visą L. k. veiklos laiką.

Klaipėdos krašte nuo 1923 pagal atskirą įstatymą veikė Klaipėdos kr. draudimo įstaiga. Ji draudė visus samdomuosius asmenis (ir ž. ū. darbininkus) ligos, nelaimingų atsitikimų, invalidumo bei senatvės atveju. Į draudimo fondą ligos atveju buvo atskaitoma 5—6%, o visų draudimo rūšių atveju — 10—11% darbo užmokesčio dydžio. Didžioji fondo dalis buvo atskaitoma iš draudžiamųjų asmenų darbo užmokesčio. Vilniuje L. k. veikė nuo 1921 (nuo 1934 vadinosi Socialinio draudimo įstaiga) ir pagal Lenkijos įstatymus draudė ligos, nelaimingų atsitikimų, invalidumo, senatvės ir nedarbo atvejais, t. p. teikė pensijas valst. tarnautojams. Visų draudimo rūšių įnašai sudarė apie 12—13% darbo užmokesčio, beveik pusė jų buvo išskaitoma iš draudžiamųjų asmenų darbo užmokesčio.

1940.XI Tarybų valdžia panaikino L. k. ir įvedė visuotinį nemokamą gydymą bei nemokamą tarybinį socialinį draudimą.

„LIGÓNIŲ KASÕS NARỸS" — pažangus dvisavaitinis laikraštis, ėjęs 1933.III.1—IV.26 Telšiuose. Leidėju pasirašė A. Gedvilas. Rašė socialinio draudimo, darbininkų padėties Lietuvoje, užsienio darbininkų judėjimo klausimais. Išėjo 6 nr.

LÝGŠILIS — kaimas Kelmės rj., Šaukėnų apyl., 5 km į p. v. nuo Šaukėnų; kolūkio centras. 155 gyv. (1959). Kaimo š. pakraščiu teka Gansė (Ventos deš. intakas). Keliai jungia L. su Kelme, Šaukėnais, Vaiguva. Kuriasi nauja kolūkio gyvenvietė. Pastatyta kolūkio garažas, kalvė, pieno priėmimo punktas. Yra Dubėnų felčerių-akušerių punktas (nuo 1962), aštuonmetė m-la (1909—47 pradinė, 1947—62 septynmetė), biblioteka (nuo 1950).

LYGUMAĨ — miestelis Pakruojo rj., 13 km į v. nuo Pakruojo, Kruojos kair. krante; apylinkės ir kolūkio centras. 830 gyv. (1959). Plano struktūra stačiakampė. Pagr. kelių susikirtime keturkampė aikštė. Vilnų verpykla (nuo 1932), ryšių skyrius, girininkija, 25 lovų ligoninė, vaistinė (nuo 1900), vid. m-la (nuo 1905 pradinė; 1949—52 septynmetė), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka. Iš L. eina keliai į Meškuičius, Šiaulius, Pakruojį. Ist. šaltiniuose XV a. pr. minimas L. dvaras. 1426 pastatyta bažnyčia. Greta dvaro XVI a. pab. ar XVII a. pr. įsikūrė miestelis, pažymėtas 1613 Lietuvos D. Kun-stės žemėlapyje. Intensyviau ėmė augti nuo XIX a. pradžios. 1841 miestelyje buvo 331 gyv., 1897 — 801; veikė keliolika parduotuvių, vyko turgūs ir prekymečiai. 1848 beveik visas miestelis sudegė. Buržuazijos valdymo metais L.— valsčiaus centras (1923 — 735 gyv.). 1933 gaisras vėl sunaikino didelę miestelio dalį. 1941 hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai išžudė apie 300 L. gyventojų.

LYGUMŨ MIŠKAĨ — miškų masyvas Pakruojo rj., 7 km į š. v. nuo Pakruojo. Priklauso Pakruojo miškų ūkio Sukmedžio, Lygumų ir Pakruojo girininkijoms. Plotas 5069 ha; medynų 4696 ha. Masyvą sudaro Klusiškių (2034 ha), Juknaičių (1480 ha), Pakruojo Palos (825 ha), Lygumų-Klusiškių (288 ha) ir Telišonių (442 ha) miškai. Masyvas apie 19 km ištįsęs iš v. į r. Jo pakraščiai vingiuoti, miškai išsisklaidę; daug kur įsiterpę kaimų. Š. r. pakraštys siekia Mūšą. Per miškus teka Mūšos intakai Šiladis ir Pala. Reljefas lyguminis. Dirvožemiai daugiausia velėniniai jauriniai, mažai sujaurėję, priemoliniai bei priesmėliniai. 97% medynų savaiminės kilmės. Beržynų yra 49%, drebulynų 23%, eglynų 21%, ąžuolynų ir uosynų po 2%, pušynų, juodalksnynų ir baltalksnynų po 1%. Klusiškių miške 19 ha ir Juknaičių miške 13 ha 1956 užsodinta tuopomis. Jaunuolynai sudaro 29%, pusbrandžiai medynai 45%, pribręstantieji 16%, brandieji 9%, perbrendusieji 1%. Vid. amžius 38 metai, vid. bonitetas I,8, vid. skalsumas 0,76, vid. tūris 132 ktm/ha, vid. prieauga 3,4 ktm/ha. Yra briedžių, elnių, stirnų, šernų, lapių, usūrinių šunų, pilkųjų ir baltųjų kiškių, kiaunių, voverių, jerubių, tetervinų. Masyvas eksploatacinis, tik Telišonių miškas įeina į Pakruojo miesto žaliąją zoną, o Pakruojo Palos miško š. pakraštys (palei Mūšą) yra apsauginis. Per metus iškertama apie 13 000 ktm. Už 1 km į p. v. nuo Lygumų-Klusiškių miško yra Lygumų miestelis.

LIGŨNAI — kaimas Ignalinos rj., Gubavos apyl., 4 km į p. v. nuo Dūkšto, prie Vilniaus—Daugpilio geležinkelio. 145 gyv. (1959). Iš p. r. kaimą siekia Dysnų ež. Pr. m-la, biblioteka.

LÌKAS Albinas [g. 1917.VII.2 Gūruose (Kupiškio rj.)] — teisininkas, Lietuvos TSR nusipelnęs teisininkas (1967). 1936—39 dirbo pas buožes ir Kauno elektrinėje darbininku. 1939 tarnavo Lietuvos kariuomenėje, 1940 Raudonojoje Armijoje. 1941 pr. liaudies teisėjas Užpaliuose (Utenos rj.), vėliau Šiaulių apygardos teismo narys. 1941—44 Raudonosios Armijos latvių junginio, 16 liet. divizijos karys. Nuo 1944 TSKP narys. 1944 mokėsi juridiniuose kursuose Gorkyje, po karo buvo liaudies teisėjas Panevėžyje, dirbo part. darbą Debeikiuose (Anykščių rj.). 1946—48 Lietuvos TSR Aukščiausiojo Teismo pirmininko pavaduotojas, 1948—50 LKP Biržų aps. k-to sekretorius, vėliau LKP CK darbuotojas. 1953 baigė Vilniaus un-to teisės f-tą. 1951—59 Lietuvos TSR teisingumo ministras. 1957—59 Lietuvos TSR teismų santvarkos įstatymų ir kodeksų projektams paruošti komisijos pirmininkas. Nuo 1959 Lietuvos TSR Aukščiausiojo Teismo pirmininkas. 1949—52 LKP Revizijos komisijos narys, 1952—58 pirmininkas. 1958—64 LKP CK narys. Nuo 1955 Lietuvos TSR AT deputatas. Nuo 1965 Mokslinės konsultacinės tarybos prie Lietuvos TSR Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, TSRS Aukščiausiojo Teismo narys. Periodikoje rašo teisės klausimais.

Ršt.: Liaudies tarėjų vaidmuo tarybiniame teisme, V., 1964; Jie gynė Maskvą, V., 1967.

LIKÁUSKAS Albertas [g. 1923.IV.18 Garmuliškiuose (Zarasų rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Nuo 1937 dirbo pas buožes, statybose. Nuo 1940 LKJS narys. D. Tėvynės karo metais tarnavo Raudonojoje Armijoje. Nuo 1943.III partizanavo Panevėžio, Zarasų apskrityse. Nuo 1943 TSKP narys. Antalieptės (Zarasų rj.) valsčiuje sudarė antifaš. grupę ir jai vadovavo. 1944—47 tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1947—1950 dirbo adm. ir part. darbą Utenos rj. 1950—52 mokėsi Vilniaus part. m-loje. Paskui part. darbuotojas Kaišiadoryse, Obeliuose. Nuo 1955 ūkinis darbuotojas Rokiškio rj.

LIKĖNAI — miesto tipo gyvenvietė Biržų rj., 8 km į v. nuo Biržų, 1 km į š. nuo

Likėnai. Sanatorija

Pasvalio—Biržų plento; kurortas. 447 gyv. (1959). Teritorija 100 ha. L. žinomi savo miner. vandeniu (ž. *Mineraliniai vandenys*) ir gydomuoju purvu. Kurorto teritorijoje trykšta 3 šaltiniai. Jų vandenyje ištirpę daug kalcio sulfato ir kitų miner. druskų; jis tinka gydyti įv. susirgimams, ypač širdies ligoms ir reumatui.

Likėnai. Parko kampelis

Didžiausio šaltinio debitas apie 14 l/s, antrojo pagal didumą apie 10 l/s. Jų vanduo suteka į Smardonės upelį. Šaltinių vandens temperatūra visus metus pastovi (7° C). Vonioms ir gydomajam purvui skiesti naudojamas panašios sudėties miner. vanduo iš gręžinio. Gydomasis purvas imamas iš 6 ha durpyno, esančio netoli šaltinių. Purvas irgi turtingas miner. druskų. Chem. sudėtimi ir gydomosiomis savybėmis jis panašus į Kemerų kurorto (Latvijos TSR) gydomąjį purvą. Netoli didesniųjų miner. vandens šaltinių įrengta balneologinė gydykla, kurioje veikia miner. vandens, radono ir kt. vonios, atliekamos povandeninio masažo procedūros. Kurorte yra 200 vietų sanatorija „Taika", veikianti ištisus metus (nuo 1955). 1938 Likėnuose gydėsi 185 ligoniai, 1950 — 690, 1960 — 1500, 1963 — 2800, 1966 — 3450. Prie sanatorijos yra 15 ha parkas. Taryb. metais jis išplėstas, įrengtas tvenkinys. Veikia klubas, biblioteka, aštuonmetė m-la.

L. šaltinių vandens gydomosios savybės buvo žinomos jau XVI a. Iki XX a. pr. vietovė buvo vadinama Smardone. 1890 šaltiniais susidomėjo Biržų gydytojas Chadakauskas, kurio iniciatyva Rygos politechnikumo laboratorijoje ištirta jų vandens chem. sudėtis ir Likėnuose pastatyta gydykla, o t. p. namas ligoniams ir med. personalui. Chadakausko duomenimis, 1890 kurorte gydėsi 168 ligoniai; žymi jų dalis pasveiko, kiti išvyko su pagerėjusia sveikata. Po poros metų gaisras sunaikino kurorto pastatus, ir jie ilgą laiką nebuvo atstatomi. Iš naujo kurortu susirūpinta buržuazijos valdymo metais. Išparceliuoto L. dvaro centras su 36 ha žemės ir miner. šaltiniais med. darbuotojų rūpesčiu buvo perduotas sveikatos departamentui. Grupės gydytojų — Kauno un-to dėstytojų — iniciatyva 1929 buvo sudarytas kurorto planas, bet gydyklos įrengtos tik 1938. Taryb. metais jos rekonstruotos, aprūpintos modernia aparatūra, įkurta sanatorija. 1967 išgręžtas naujas gręžinys, iš kurio gaunamas miner. vanduo, turintis natrio chlorido ir tinkamas virškinimo organų susirgimams gydyti.

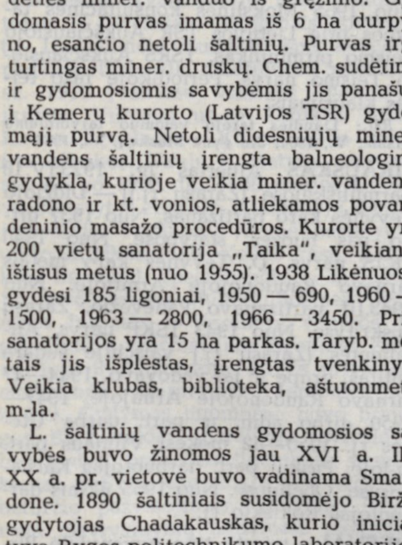

Likėnai. Parduotuvė ir valgykla

LĨKERIS [pranc. *liqueur*, iš lot. *liquor* — skystis] — stiprus saldus alkoholinis gėrimas, gaminamas iš cukraus sirupo, vaisių ir uogų sulčių, žolių ekstraktų, medaus, rektifikuoto spirito ir augalinių dažų. Lietuvoje L. gamina Vilniaus ir Kauno degtinės ir likerių g-los (vid. po 25 000 dkl per metus). Pagal Lietuvos specialistų receptūras gaminamas „Bočių", „Žagarės vyšnių" ir kt. rūšių L. Dalis produkcijos išvežama į kt. taryb. respublikas, eksportuojama į VDR ir Lenkiją.

LIKĒVIČIENĖ Natalija [g. 1910.IV.18 Varšuvoje] — zoologė, biologijos mokslų kandidatė (1960). 1939 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1946 Kauno zoologijos muziejaus moksl. bendradarbė. Nuo 1952 kartu dėsto darvinizmą ir zoologijos disciplinas Kauno aukštosiose m-lose. Paskelbė moksl. straipsnių apie graužikus ir vabzdžiaėdžius.

Ršt.: Peliniai graužikai ir kova su jais, V., 1960; **T. Ivanauskas, N. Likevičienė** [ir kt.], Vadovas Lietuvos žinduoliams pažinti, V., 1964.

LIKIŠKĒLIAI — kaimas Alytaus rj., Luksnėnų apyl., 6 km į v. nuo Alytaus, prie Kapsuko—Alytaus plento ir Kazlų Rūdos—Alytaus geležinkelio. 239 gyv. (1959). Kaimo r. pakraštyje yra Likiškėlių ežeras. Biblioteka. XIX a. antrojoje pusėje kaimo laukuose aptiktas I t-mečio senkapis.

LIKĨŠKIAI — kaimas Alytaus rj., Luksnėnų apyl., 5 km į v. nuo Alytaus, prie Kazlų Rūdos—Alytaus geležinkelio ir Kapsuko—Alytaus plento. 222 gyv. (1959). Pr. m-la (įst. 1924; 1949—62 septynmetė).

LÝKSŪDĖ — kaimas Skuodo rj., Šačių apyl., 11 km į š. r. nuo Mosėdžio, 11 km į š. v. nuo Barstyčių; kolūkio centras. 213 gyv. (1959). Prie kaimo telkšo Lyksūdės ež.; per jį, pro kaimą, teka Šata (Luobos kair. intakas). Prie Šatos yra senas akmeninis vandens malūnas.

LÝKSŪDĖS ĒŽERAS — ežeras Skuodo rj., 2 km į š. v. nuo Šačių. Plotas 22 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. v. į p. r., vingiuotas; ilgis 1240 m, didž. plotis 280 m, kranto linijos ilgis 2750 m. Krantai neaukšti, rytinis — pelkėtas. Per L. teka Šata (Luobos kair. intakas).

LIKŠÀ Petras [g. 1920.VII.29 Liesiškiuose (Rokiškio rj.)] —aktorius, režisierius. 1944 baigė Kauno dramos teatro vaidybos studiją. 1941—52 Kauno dramos teatro aktorius, 1952—59 Kauno jaunojo žiūrovo teatro aktorius ir režisierius. 1948—50 Kauno un-to, 1950—60 Kauno Politechnikos in-to teatrinės studijos vadovas. 1953 baigė aukštuosius režisūros kursus prie Lunačiarskio teatrinio meno in-to (Maskvoje). Nuo 1960 Radijo ir televizijos k-to režisierius. Dalyvauja televizijos laidose „Pas pasakų senelį" (Senelis) ir „Petraičių šeima" (Petraitis).

Vaidmenys: Puronas (J. Baltušio „Gieda gaideliai"), Dorochinas (L. Maliugino „Senieji bičiuliai"), Filibertas (K. Goldonio „Žaismingas nuotykis"), Ralfas (V. Sobko „Už antrojo fronto") ir kt.

Pastatymai: Kauno jaunojo žiūrovo teatre — E. Švarco „Sniego karalienė" (1952), D. Čiurlionytės „Pasakų šalyje" (1957), K. Kubilinsko „Strakaliukas ir Makaliukas" (1958), R. Mikalauskaitės „Duokit jiems sparnus" (pagal M. Sluckio romaną „Geri namai"; 1959); Radijo ir televizijos k-te — Jon. Marcinkevičiaus „Nemunas patvino" (I. Pikturnos inscenizacija, 1963), V. Rimkevičiaus „Kaimo kronikų" inscenizacija (1963), R. Mikalauskaitės „Bebenčiukas" (pagal P. Cvirkos pasaką, 1967), ir kt.

LIKŠÍENĖ Regina [g. 1929.VI.25 Leipalingyje (Lazdijų rj.)] — inžinierė technologė, chemijos mokslų kandidatė (1963). 1952 baigusi Kauno Politechnikos in-tą, dirbo jame ped. darbą, 1959—1962 dėstė Ž. ū. akademijoje. Nuo 1962 Kauno Politechnikos in-to Vilniaus filialo dėstytoja. Paskelbė moksl. straipsnių apie kai kurių seleno junginių įtaką sulfito tirpalų oksidavimui.

„LĨMA" [*Li*etuvos *ma*nufaktūra] — tekstilės f-kas Kaune. 4 kapitalistai 1937 sudarė to paties pavadinimo akc. b-vę, kuri įkūrė f-ką. Tuo metu jame dirbo apie 100 darbininkų, veikė audimo, verpimo ir dažymo skyriai. Iš pradžių f-ke veikė 11, vėliau 16 staklių — vokiškų, belgiškų ir angliškų. F-kas audė kostiumines medžiagas iš šukuotinių verpalų, įvežamų iš Anglijos. Be to, buvo gaminami verpalai pardavimui. 1937.IV ir 1937.IX f-ke įvyko streikai. Rugsėjo streikas truko apie 3 savaites. Fabrikantai buvo priversti padidinti atlyginimą ir priimti į darbą apmokymą baigusius mokinius. Vok. faš. okupantai f-ką sugriovė, daug įrengimų išvežė į Vokietiją. Po D. Tėvynės karo „L." atstatyta ir 1946 pab. vėl pradėjo veikti. Pirmaisiais pokario metais f-kas gamino pusiau šukuotinius audinius „Fresko" ir „Pažanga". 1947 jis pagamino 120 000 m audinių, 1952 — 320 000 m, 1957 — 788 000 m, 1962 — 1 133 000 m. 1966 jame dirbo 728 darbininkai bei tarnautojai; iš viso buvo išausta 1 412 000 m audinių, jų tarpe 217 000 m pusvilnonių kostiuminių, 1 127 000 m suknelinių ir 68 000 m paltinių. „L." produkcija tiekiama Lietuvos TSR ir kt. taryb. respublikų vartotojams. Moteriška paltinė medžiaga 1965 buvo eksportuojama į Čekoslovakiją.

LIMANÓVSKIS Mečislovas [1876 Lvove — 1948.I.25 Toruněje (Lenkija)] —

geologas. Baigė Lvovo Politechnikos in-tą (įstojo 1897). 1908 gavo geol. mokslų daktaro laipsnį. Nuo 1927 dėstė Vilniaus un-te, vadovavo fiz. geografijos katedrai. 1945 išvyko į Lenkiją. Paskelbė moksl. straipsnių apie Lietuvos tektoniką ir kvartero nuogulas.

LÌMANTAS Vladas [g. 1920.III.5 Kaune] — režisierius, dramaturgas. 1952 baigė Lunačiarskio teatrinio meno in-to (Maskvoje) režisūros f-tą. 1952—56 Klaipėdos dramos teatro vyriausiasis režisierius. 1956—57 dirbo režisieriumi Lietuvos Kino studijoje (su kitais režisavo filmą „Kol nevėlu"). 1957—59 Radijo ir televizijos k-to televizijos laidų režisierius, 1960—63 Šiaulių dramos teatro vyriausiasis režisierius. Nuo 1963 Vilniaus un-to estetikos ir meninio lavinimo katedros dėstytojas (1964—66 katedros vedėjas), un-to teatrinės studijos režisierius. Parašė vienaveiksmes pjeses saviveiklos scenai „Mergaitė laukia ryto" ir „Kalnai susitinka" (išsp. „Jaunimo saviveiklos scenoje", kn. 20—21, 1957—1958), dramą „Vestuvių maršas" (past. 1959 Akademiniame dramos teatre) ir komediją „Pavasaris negali tylėti" (past. 1960 Alytaus liaudies teatre). Paskelbė straipsnių teatro klausimais, išvertė dramos veikalų.

Pastatymai: M. Lermontovo „Maskaradas" (1953), K. Sajos „Lažybos" (1954), V. Šekspyro „Romeo ir Džuljeta" (1954), B. Sruogos „Apyaušrio dalia" (1956), A. Parnio „Afroditės sala" (1961), V. Majakovskio „Pirtis" (1963), P. Kohouto „Trečioji sesuo" (1965) ir kt. Televizijos spektakliai: O. Henrio „Paskutinis lapas" (1957), F. Korinčio „Stebuklingoji kėdė" (1966) ir kt.

LÌMBA Pranas [1900.IX.6 Vyžuonose (Utenos rj.) — 1961.X.10 Vilniuje] — administracinis ir partinis darbuotojas. 1918—20 dirbo Petrograde liaudies švietimo sistemoje. Nuo 1919 TSKP narys. 1920—44 komjaunimo, partinis ir švietimo darbuotojas Leningrado sr. miestuose. 1944—59 dirbo part., ped. ir adm. darbą Kaune, Vilniuje.

LÌMINAS — **1.** Ežeras Ignalinos rj., 1 km į p. v. nuo Linkmenų. Plotas 16,5 ha, ilgis 660 m, didž. plotis 360 m, kranto linijos ilgis 1800 m. Krantai vietomis pelkėti, pietvakarinis apaugęs mišku. Išteka upelis į Pakalo ež. Prie ežero įsikūręs Naujasodis.

2. Ežeras Molėtų rj., 4 km į š. v. nuo Molėtų, prie kelio į Aluntą. Plotas 15 ha. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 735 m, didž. plotis 320 m, kranto linijos ilgis 1950 m. Išteka upelis į Dūrių ež. Prie L. įsikūrę Miškiškiai.

3. Ežeras Utenos rj., 4 km į p. r. nuo Kuktiškių, tarp Panevėžio—Švenčionėlių geležinkelio ir Kuktiškių—Linkmenų kelio. Plotas 14 ha. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 610 m, didž. plotis 280 m. Krantai žemi, rytinis pelkėtas. Per L. teka bevardis Vyžintos intakas.

4. Ežeras Kaišiadorių rj., Žaslių miestelio r. pakraštyje. Plotas 13 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. į p.; ilgis 670 m, didž. plotis 260 m, kranto linijos ilgis 1520 m. Per L. iš Žaslių ež. į Statkūniškės ež. teka Laukysta (Neries intakas).

5. Ežeras Utenos rj., 300 m į r. nuo Alaušo ežero. Plotas 10 ha, ilgis 875 m, didž. plotis 200 m. Kranto linija labai vingiuota, krantai lėkšti, vakarinis apaugęs mišku. Per L. teka upelis į Alaušą. Prie L. yra Alaušos kaimas. Ežeras verslovinis.

LIMINĖLIS — ežeras Molėtų rj., 5 km į š. nuo Dubingių. Plotas 19 ha. Ežeras pailgas, išlinkęs į š. Ilgis 1100 m, didž. plotis 250 m. Krantai daugiausia aukšti. Išteka upelis į Ilgio ež. Prie L. įsikūrę Žeimiškiai, Avietynė.

LIMONÃDAS — bealkoholinis gėrimas. Ž. *Vaisvandeniai.*

LIMONÌTAS — rusvoji (balų) *geležies rūda.*

LIMŠIŪS — upė Kaišiadorių rj., Strėvos kair. intakas. Ilgis 15 km, baseino plotas 56 km². Prasideda 4 km į š. r. nuo Kruonio, prie Ginteikiškių. Teka į r.; nuo Palimšių daro lanką ir pasuka į š. v. Įteka į Strėvą 13 km nuo jos žiočių. Vid. nuolydis 297 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,40 m³/s.

LINAÎ. AUGINIMAS. Lietuvoje auginamas **ilgapluoštis L.** *(Linum usitatissimum).* Lietuvos pievose, laukuose ir kitur kaip piktžolė labai dažnas **pievinis L.** *(L. catharticum).* Darželiuose pasitaiko **geltonasis L.** *(L. flavum),* **stambiažiedis L.** *(L. grandiflorum),* **daugiametis L.** *(L. perenne).* Ilgapluoščiai L. pradėti selekcionuoti 1923 Dotnuvos selekcijos stotyje. Nuo 1956 jie selekcionuojami Upytės bandymų stotyje (Panevėžio rj.); ten tiriama ir jų agrotechnika bei technologija. Sukurtos 7 liet. veislės, iš jų vertingiausia Vaižgantas. Rajonuotos Lietuvoje L. veislės (1966): Svetoč (vegetacijos laikotarpis — apie 75 dienas) ir Vaižgantas (apie 85 dienas). Anykščių, Joniškio, Plungės ir Šakių rajonuose veikia valst. tarprajoninės linų sėklininkystės stotys (įst. 1950—56). Svarbiausios L. ligos — grybinės (ypač fuzariozė, antraknozė, stiebalūžė, svylarūdė) ir bakterinės (įv. bakteriozės); kenkėjai — vabalai (spragės), drugių (L. vaisėdžio, gaminio pelėdgalvio) vikšrai, vabzdžių (tripsų ir ilgakojo uodo) lervos, voragyviai (aruodinės erkės). Taryb. laikotarpiu labai daug L. auginimo darbų mechanizuota, pvz., 1966 mašinomis nurauta apie 60% linų. L. 1966 užėmė 42 400 ha, arba 1,8% viso Lietuvos TSR pasėlių ploto, tame tarpe kolūkiuose 36 200 ha; visi L. pasėliai buvo veisliniai. Daugiausia L. auginama Lietuvos š. ir š. v. rajonuose: Biržų, Pasvalio, Joniškio, Akmenės, Mažeikių, Plungės. Įsteigus L. sėklininkystės stotis, jų pradėta daugiau sėti ir kt. rajonuose (Šakių, Eišiškių). Pirmaujančiuose kolūkiuose gaunama vid. po 4—5 cnt pluošto ir 5—6 cnt sėmenų iš 1 ha; Anykščių rj. „Gintaro" kolūkyje iš 80 ha gauta po 6,2 cnt/ha pluošto ir 7,2 cnt/ha sėmenų (1966).

Manoma, kad Lietuvos teritorijoje L. pradėta auginti neolito pab.— žalvario amžiaus pr. (apie 2000 pr. m. e.). Lietuvos senkapiuose (pvz., Kurmaičių, Kretingos rj.; Šernų, Klaipėdos rj.) aptiktos lininių audinių ir virvučių liekanos, t. p. senkapiuose (pvz., Upytės, Panevėžio rj.; Veršvų, Kaune) bei piliakalniuose (pvz., Aukštadvario, Trakų rj.; Naukaimio, Raseinių rj.; Nemenčinės, Vilniaus rj.) rasti įrankiai, susiję su audimu ir verpimu, rodo, kad pirmaisiais mūsų eros amžiais L. buvo jau plačiai paplitę. Feodalizmo laikotarpiu nemaža L. augino valstiečiai, o Aukštaitijoje — ir dvarai. L. pasėlių plotai dar labiau padidėjo XVI—XVIII a., plečiantis L. eksportui. To meto valstiečiai nušukuotais arba suverptais L. ir sėmenimis mokėjo duoklę dvarininkams, didžiajam kun-ščiui. L. verpimas dažnai buvo įrašomas inventoriuose kaip valstiečių kiemų prievolė. XVIII—XIX a. nubrukti L. kartais sudarydavo ir nuotakų kraičio dalį. Iki pat XX a. trečiojo d-mečio samdiniams (bernams) dažnai buvo sėjami atskiri L. ploteliai. XIX a. antrojoje pusėje ypatingai padidėjo L. pasėlių plotai Lietuvos š. dalyje. Lietuvos TSR teritorije 1913 L. pasėliai užėmė 58 000 ha, arba 2,7% viso pasėlių ploto, 1939 — 86 000 ha (3,3%), 1953 — 66 600 ha (3,0%), iš jų kolūkiuose 66 400 ha. Linų pluošto derlingumas dabartinėje Lietuvos TSR teritorijoje 1913 buvo vid. 2,9 cnt/ha, 1934—38 vid. 3,6 cnt/ha.

PIRMINIS APDIRBIMAS. Iki pat XX a. vidurio visą pirminį L. apdirbi-

Linų rovimas ir klojimas

mą — nuo nuėmimo iki pluošto paruošimo — daugiausia atlikdavo namudiniu būdu patys valstiečiai. L. buvo sėjami pavasario sėjos gale — gegužės pab.— birželio pr.; rugpiūčio pr. raunami ir statomi lauke, kad pradžiūtų. L. rovė moterys saujomis. Pluoštas nuo šiaudelių buvo atskiriamas, L. merkiant arba klojant, todėl L. buvo vadinami merktiniais arba klotiniais (skleistiniais, sausakločiais); merktinių L. pluoštas baltesnis, klotinių — tvirtesnis. R. Aukštaitijoje, daugumoje Žemaitijos rajonų ir Klaipėdos krašte L. buvo mirkomi; p. r. Lietuvoje, vidurio Lietuvoje ir Užnemunėje — apdirbami sausi, klojimo būdu. Prieš merkiant, L. galvutės nukaršiamos geležiniu šepečiu (ž. *Karštuvai*); klotinių L. galvutės prieš klojant nukuliamos spragilu, kultuve ar L. bloškimo mašina. Išmirkę L. buvo klojami, kaip ir sausakločiai. Atsiklojėję L. surišami į kūlius ir sukraunami pastogėje. Nuo bulviakasio iki viduržiemio tęsėsi linamynis; nuo jo atlikimo priklausė pluošto kokybė. Aukštaitijoje ir Žemaitijoje L. buvo džiovinami ir minami jaujoje, Dzūkijoje ir Užnemunėje — pirtyje, rečiau lauke ant tam skirtų duobių. Iki XX a. vid. L. buvo minami rankiniais *mintuvais,* didesniuose ūkiuose — arklinėmis *linaminėmis.* Išminti L. buvo brukami (ž. *Bruktuvė*). L. rauti, minti, brukti buvo kviečiamos talkos ar samdomi darbininkai. Nubrukti L. šukuojami: mediniu šepečiu nušukuojamos pakulos, geležiniu — pašukos, šeriniu — pašukėlės. Nušukuotos L. saujos susukamos mažomis grįžtelėmis arba supinamos į kasą. Taip sudėti L. kartais buvo išlaikomi skrynioje po 10—15 metų, kad įgautų blizgesį; tuomet jie buvo verpiami. Švariausi L. buvo verpiami drobėms, ploniems raštuotiems audiniams; pašukos ir pašukėlės — drobėms, paklodėms; geresnės pakulos — maišams, marškoms, gūnioms; prastos pakulos, nuobraukos buvo sunaudojamos virvėms ir pančiams sukti. Sėmenys buvo naudojami aliejui spausti, liaudies medicinoje — nuo ausų, gerklės skaudėjimo.

Linų derliaus nuėmimas kombainu Upytės bandymų stoties eksperimentiniame ūkyje (Panevėžio rj.)

Pirmosios L. pirminio apdirbimo įmonės Lietuvoje pradėjo kurtis tik po I pasaul. karo. 1922 veikė tik 6 tokios dirbtuvės. 1926 jau buvo 18 pirminio apdirbimo įmonių, kuriose dirbo 237 darbininkai. Didžiausia iš jų buvo Šiauliuose — su 84 darbininkais; kitos pirminio L. apdirbimo įmonės buvo mažos (nuo 3 iki 30 darbininkų). Prasidėjus ekonominei krizei, pirminį L. apdirbimą imta koncentruoti stambesnėse įmonėse. 1930 veikė tik 9 pirminio L. apdirbimo įmonės, kuriose dirbo 534 darbininkai; 1939 veikė 10 tokių įmonių su 1012 darbininkų. Didžiausios iš jų buvo Šiauliuose, Panevėžyje, Mažeikiuose, Kudirkos Naumiestyje ir Kartenoje (Kretingos rj.). Jos perdirbdavo ūkinio paruošimo mintus L. ir bruktą spalingą pluoštą į trumpą pluoštą (pakulas). 1939 Lietuvoje paruošta 21 100 t prekinio L. pluošto, iš to kiekio f-kuose — tik 43%, tame tarpe 94% trumpo pluošto. 1939 baigtas statyti Panemunėlio (Rokiškio rj.) L. f-kas su šiaudelių paruošimo cechu. Toks pat f-kas buvo Naujojoje Vilnioje (per D. Tėvynės karą sudegė). Pirmaisiais Tarybų valdžios metais L. f-kai pradėjo veikti visu pajėgumu (14 500 t pluošto per metus). Vok. faš. okupacijos metais 7 L. apdirbimo f-kai buvo sugriauti, o išlikusios Šiaulių, Panemunėlio ir Kapsuko L. apdirbimo įmonės per metus tegalėjo pagaminti 2500 t trumpo ir 150 t ilgo pluošto. Po karo sparčiai buvo atstatomi sugriauti ir statomi nauji f-kai, aprūpinti šiuolaikine L. mynimo ir brukimo technika. 1966 veikė

Linų mynimas ir šukavimas (XX a. pr.)

15 L. f-kų. Keturiuose iš jų — Kartenos, Panemunėlio, Pamūšio (Pakruojo rj.) ir Ukmergės — yra šiaudelių pramoninio paruošimo cechai, kurie gali apdirbti ne tik L. šiaudelius, bet ir stiebelius. L. fabrikai per metus pajėgia perdirbti 68 000 t šiaudelių, t. y. visą L. derlių, jeigu jis būtų pristatytas šiaudeliais, ir 6340 t stiebelių. Per metus pagaminama vid. 12—13 tūkst. t pluošto. Didžiąją jo dalį sunaudoja vietinė L. audimo pramonė, o kas lieka — išvežama į kitas taryb. respublikas, eksportuojama į užsienį.

PREKYBA. L.— svarbus pajamų šaltinis. Jau XV (o gal net ir XIV) amžiuje L. pluoštas ir siūlai buvo išvežami į Prūsiją ir tolimesnius V. Europos kraštus.

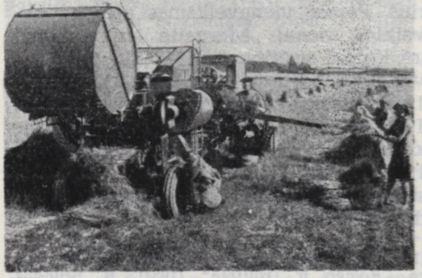

Linų kūlimas Slavikų kolūkyje (Šakių rj.)

Sėmenų ir L. pluošto eksportas ypač padidėjo XVIII a. pab.; jie buvo gabenami į artimiausius uostamiesčius — Karaliaučių, Klaipėdą, Liepoją, Rygą, o per juos — į V. Europą. XIX a. pirmojoje pusėje užsienio rinkose garsėjo Kupiškio, Rokiškio, Ukmergės, Užpalių apylinkių ir Žemaitijos linai. 1925—40 Lietuvoje kasmet buvo parduodama vid. 14 300 t linų pluošto (daugiau kaip 95% — į užsienį). 1923—38 už eksportuotus L. gauta 620 mln. lt, t. y. daugiau kaip už kiaulieną arba už pieno produktus. Burž. vyriausybė L. ūkiu iki 1934 beveik nesirūpino. Vidaus ir užsienio prekybos įstaigose, L. apdirbimo įmonėse viešpatavo privatūs vertelgos, spekuliantai, apgaudinėję smulkius L. augintojus. Mažai rūpintasi L. agrotechnika ir selekcija. Todėl Lietuvos L. markė buvo žema, o L. kainos apie 30% mažesnės, negu Latvijoje. Tik 1934 įvesta valstybinė L. eksporto kontrolė. 1935 L. eksportu pradėjo rūpintis „Lietūkis". 1939 L. apdirbimą ir prekybą savo žinion paėmė kooperatyvų s-ga „*Linas*", kuri vadovavo L. ūkiui iki 1949.

L. LIAUDIES KŪRYBOJE IR PAPROČIUOSE. L. minimi daugelyje dainų ir sutartinių, pradedant pačiomis seniausiomis. Tai daugiausia darbo dainos, susijusios su L. auginimu, rovimu, verpimu, audimu. Daugelyje dainų („Lino kelias"), pasakojimų („Lino kančios") atsispindi ilgas ir sunkus L. apdirbimas. Yra ir magiškų dainų, kuriomis siekiama paskatinti L. augimą. Pasakose minimos laumės, padedančios našlaitei L. verpti. Prietaruose L. minimi kaip priemonė, apsauganti nuo piktų dvasių ir kitų žmogaus priešų; pvz., gyvatė negalinti įkirsti per lininį audeklą, dvesianti linienoje. Per užgavėnes reikią toli važiuoti, šokinėti, čiuožti nuo kalvos, atsisėdus ant

verpstės, kad L. gerai derėtų. Šauniai būdavo švenčiamos L. mynimo pabaigtuvės.

Lit.: **S. Tamulewicz**, Lniarstwo w Litwie, Wilno, 1936; **J. Mickevičius**, Senovės linų ūkis Žemaičių krašte.—„Gimtasai kraštas", 1938, Nr. 1—3; Iš lietuvių kultūros istorijos, t. 1, V., 1958; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964.

LYNAĨ. Lietuvos vandenyse yra dvi lyno *(Tinca tinca)* formos: paprastasis ir auksinis L. **Paprastasis L.** paplitęs sekliuose ir vidutinio gylio ežeruose su vešlia augalija (daugiausia Metelių ir Ignalinos žuvininkystės ūkių ežeruose), Nemuno deltoje (ypač senvagėse ir vadaksniuose), Kuršių marių r. pakraščiuose, ypač Kniaupo įlankoje. Neršia birželio—liepos mėn. **Auksinis L.** aptiktas Stirnių (Molėtų rj.), Dūkšto (Ignalinos rj.) ežeruose, auginamas žuvininkystės ūkių tvenkiniuose. 1966 versloviniu būdu sugauta paprastojo L. 360 cnt (1,4% visų versloviniu būdu vidaus vandenyse sugautų žuvų pagal svorį), iš jų 78,3% ežeruose.

LINĀMINĖS — linų minamosios mašinos. Lietuvoje arklinės L. buvo vartojamos XX a. pirmojoje pusėje, daugiausia Žemaitijoje, Užnemunėje ir š. Lietuvoje. L. buvo sukamos maniežu (vilktu), traukiamu 1 ar 2 arklių. Konstrukcijos atžvilgiu L. skirstomos į komodines (maniežines) ir stalines. Komodinės L. turi 3 krumpliuotus velenus, sudėtus vienas ant kito rėmuose tarp 4 stulpelių. Linų sauja 6—8 kartus buvo leidžiama tarp viršutinių dviejų velenų, kurie versdamiesi išmindavo ją ir grąžindavo pro apatinį tarpą. Stalinė L.— tai apskritas, iki 3 m skersmens, griovеliais išrantytas stalas, ant kurio buvo klojami linai, ir krumpliuoti velenai, ant kurių uždedama dėžė su svoriu. Arkliui traukiant velenus, jų krumpliai, pataikydami į stalo griovelius ir dėžės spaudžiami, trupindavo linų šiaudelius. Velenams apėjus stalu 5—7 kartus, linų saujos būdavo išmintos. Po ž. ū. kolektyvizacijos L. išnyko; kolūkių išauginti linai apdirbami *linų* f-kuose.

Lit.: **M. Glemžaitė**, Linų ir vilnų naminis apdirbimas Lietuvoje XIX a.—XX a. pradžioje.— „Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 2, V., 1959.

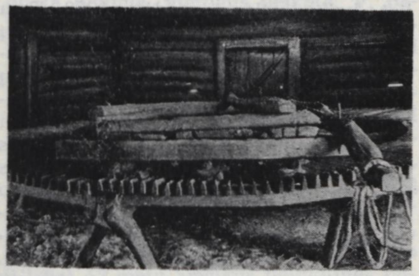

Stalinė **linaminė**

LĨNARTAS Jurgis [1881.I.1 netoli Bagaslaviškio (Širvintų rj.) — 1946.I.5] — kultūros veikėjas, saviveiklos aktorius, režisierius. Baigęs Liepojos g-ją, dirbo Rygos notaro įstaigoje. Su kitais 1904 įsteigė Rygoje „Kanklių" d-ją, režisavo jos spektaklius, reiškėsi kaip aktorius. Dainavo operetėse, vokaliniame sekstete, įrašė pirmąsias liet. plokšteles. Sukūrė operetės „Linksmoji našlelė" libretą (past. 1908), perdirbo keletą pjesių. Dalyvavo klerikalinių org-jų veikloje. Nuo 1909 leido savaitraštį „Rygos garsas". Buržuazijos valdomoje Lietuvoje buvo vyriausiuoju notaru. 1935 suorganizavo b-vę „Mūsų Lietuva", kuri gamino lietuvišką kino kroniką.

„LĨNAS"— kooperatyvų sąjunga, įkurta 1939.XII.16. „L." perėmė iš „Lietūkio" Šiaulių linų apdirbimo f-ką, iš Finansų m-jos išnuomojo Naujosios Vilnios, o iš Ž. ū. rūmų — Panemunėlio (Rokiškio rj.) linų apdirbimo įmones, sukoncentravo savo rankose linų vidaus prekybą ir eksportą. 1940 „Linui" buvo perduotos visos nacionalizuotos linų apdirbimo ir prekybos įmonės, šioje koop. s-goje sukoncentruotas visas linų ir sėmenų paruošų darbas, pirminis linų apdirbimas bei išvežimas. 1941 „L." turėjo 10 linų apdirbimo f-kų. Išvadavus Lietuvą iš vok. faš. okupantų, „L." veikė iki 1949, kol buvo perorganizuotas į Lietuvos Respublikinį linų trestą.

LỸNAS — ežeras Varėnos rj., 16 km į p. nuo Varėnos miesto, 6 km į v. nuo Rudnios. Plotas 19 ha. Ežeras ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 1100 m, didž. plotis 230 m. Kranto linijos ilgis 2550 m. Krantai vietomis apaugę mišku. Išteka Lynupė (Ūlos intakas). Prie L. yra Lynežerio kaimas. Ežeras verslovinis.

LĨNDĖ Julijonas [slap. **Dobilas;** 1872. XI.17 Dovyduose (Pasvalio rj.) — 1934. XII.2 Panevėžyje] — rašytojas. Mokėsi Joniškėlio pr. m-loje, Kuldygos g-joje (Latvijos TSR). 1898 baigęs Kauno kunigų seminariją, kunigavo Raseiniuose, Varniuose ir įvairiose Latvijos vietose (Mintaujoje, Skaistkalnėje, Pilbergėje, Ilūkstėje). I pasaul. karo metais dėstė tikybą Jekaterinoslave (dab. Dnepropetrovskas). Nuo 1922 gyveno Panevėžyje, dirbo g-jos direktoriumi, lit-ros mokytoju. Įsteigė mokinių meno ir lit-ros d-ją — Meno kuopą — ir jai vadovavo.

1912 išspausdino pirmąjį socialinį aktualios tematikos liet. romaną „Blūdas", pasižymintį kai kuriais buitinio psichologinio romano bruožais. Jame pavaizdavo atsilikusį Lietuvos kaimą 1905—07 revoliucijos metu, revoliuciją traktuodamas kaip visuomenės paklydimą ir nelaimę („blūdą"). Reakcinei romano tendencijai prieštarauja paties L. pastangos realistiškai pavaizduoti romano personažus, kaimo buitį, dvasininkijos ir kitų visuomenės sluoksnių gyvenimą. Parašė keletą apsakymų („Kūčios", „Juodnugaris", „Valiutė"). Dramoje „Širdis neišturėjo" (išsp. 1921) pavaizdavo kaimo buitį, šeimos santykius, smerkė valstiečius už vaikų vertimą eiti į kunigus. Nuo 1922 L. rašė daugiausia straipsnius lit-ros ir estetikos klausimais. Dramoje „Kur laimė?" (1930) didaktinėmis priemonėmis propagavo religinę pasaulėžiūrą. Išspausdino straipsnių apie A. Vienažindį, A. Strazdą, V. Kudirką, studiją apie prancūzų meno istoriką I. Teną. Lit-ros mokslo, kritikos bei estetikos darbuose L. rėmėsi idealistinėmis koncepcijomis, meno kūriniuose visų pirma ieškojo „tautos dvasios" apraiškų.

Lit.: **K. Korsakas Radžvilas**, Straipsniai apie literatūrą, K., 1932 [str. „Blūdas nepablūdusioj šaly"]; Lietuvių literatūros istorija, t. 2, V., 1958.

LINDĨNIŠKĖS — kaimas Vilniaus rj., Bukiškių apyl., 11 km į š. nuo Vilniaus, 1,5 km į r. nuo Vilniaus—Ukmergės plento. 204 gyv. (1959). Iš v. prie kaimo prieina Riešės pelkė. Yra Riešės valst. žirgyno skyrius, malūnas, pr. m-la (nuo 1937), biblioteka. Pastatyta naujų žirgyno ūkinių pastatų (arklidė, veršidės, klojimai, trąšų bei grūdų sandėliai).

LINDŨTĖ, Landutė, — liaudies šokis. Muz. metras 3/4, tempas vidutinis. Šokį paminėjo A. Juška „Svotbinėje rėdoje" (1880). L., matyt, buvo panašus į landytinį. Pritaikydamas L. scenai, K. Motuza pavartojo kitą muz. metrą. Dabar šokį atlieka vienos merginos.

Lit.: **A. Juška**, Lietuviškos svotbinės dainos, t. 2, V., 1955 [p. 373]; Suktinis (Liaudies šokiai), V., 1959.

LINẼLIS, Berželis,— ežeras Alytaus rj., 6 km į r. nuo Daugų, prie Vilniaus—Alytaus plento. Plotas 22 ha, didž. gylis 11 m, vid. gylis 5,3 m. Ežeras rininis; jo ilgis 985 m, didž. plotis 335 m, kranto linijos ilgis 2600 m. P. r. dalyje yra sala. Ežeras subrendimo stadijos; nenutekamas. Dugnas dumblingas; įlankose kaupiasi durpės. Š. r. pakrantėje įsikūrę Vėžionys. Ežeras verslovinis.

„LINẼLIS"— liaudies šokis. Muz. metras 2/4, tempas įvairus. Šokis seniau buvo paplitęs Aukštaitijoje. Dainuojama ir šokama buvo įvairiai. Vienur sukdavo ratą, o paskui pindavo žilvitį, kitur po rato sukdavosi už parankių, dar kitur — sukdavo du koncentrinius ratus į priešingas puses, ir poros sukdavosi. Apie Alytų ir Panevėžį šokdavo eilėmis, kai kur vaizduodavo lino dorojimą. Apie Marijampolę šokis buvo žinomas „Linų mūkos" pavadinimu. Šokėjai dainuodami vaizduodavo visą lino „kančią": vienas, stovėdamas rato vidury, rodydavo, kaip liną sėja, rauna, mina ir t. t. Sceninę „L." kompoziciją sukūrė J. Lingys.

Lit.: **J. Lingys**, Lietuvių liaudies šokiai, kn. 2, V., 1952; **Z. Slaviūnas**, Sutartinės, t. 3, V., 1959 [p. 161—167].

LỸNEŽERIO MĨŠKAS — miškas Varėnos rj., 10 km į š. v. nuo Dubičių, 7 km į r. nuo Marcinkonių. Plotas 2239 ha; iš jų 1625 ha priklauso Varėnos miškų ūkio Lynežerio girininkijai, 614 ha — Marcinkonių miškų ūkio Marcinkonių girininkijai. L. m.— *Druskininkų-Varėnos*

miškų masyvo dalis. Miško š. r. dalis įeina į Ūlos landšaftinį draustinį; joje telkšo Lyno ežeras. P. v. dalis susisiekia su Čepkelių raistu.

LINGAILIAĨ — kaimas Šiaulių rj., Pakapės apyl., 12 km į p. nuo Šiaulių, prie kelio į Tytuvėnus. 162 gyv. (1959). Iš r. prieina Didžiojo tyrulio pelkė, iš š. v.— Rėkyvos ež. Yra Tyrulių pr. m-la (nuo 1921), biblioteka (nuo 1955).

LINGĒNAI — kaimas Telšių rj., Janapolės apyl., 8 km į š. r. nuo Varnių; kolūkio centras. 103 gyv. (1959). Už 2 km į p. v. nuo kaimo telkšo Biržulio ež. Per kaimą eina Janapolės—Pavandenės kelias. Parduotuvė.

LINGỸS Juozas [g. 1919.I.1 Gyliškiuose (Šakių rj.)] — choreografas, Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1954), Lietuvos TSR liaudies artistas (1960).

1938—40 studijavo Kauno, 1940—43 Vilniaus un-to humanitarinių mokslų f-te. 1941—43 ir nuo 1945 Lietuvos TSR Dainų ir šokių liaudies ansamblio šokėjas, nuo 1946 ansamblio šokių vadovas. 1950 už koncertinę veiklą suteikta TSRS Valst. premija, 1965 už choreografinę veiklą Resp. premija. 1952—53 Vilniaus dešimtmetės muz. m-los, nuo 1959 Vilniaus kultūros m-los, nuo 1967 Vilniaus Ped. in-to estetikos ir meninio lavinimo katedros dėstytojas. Respublikinių dainų švenčių vyriausiasis šokių vadovas.

Sukūrė daugiau kaip 150 sceninių liet. liaudies šokių kompozicijų: ,,Lenciūgėlį" (1943), ,,Malūnėlį" (1944), ,,Sadutę" (1946), ,,Džigūną" (1947), ,,Gaidį" (1948), ,,Pasiutpolkę" (1953), ,,Pakeltkojį" (1961), ,,Muštinį" (1965), ,,Padūkėlį" (1965), ,,Greitpolkį" (1965); keletą šokių ir žaidimų taryb. tematika: ,,Tarybinio jaunimo šokį" (1948), ,,Kolūkio pirmininką" (1950), ,,Statybininkų šokį" (1951); choreografinę sceną ,,Trys mergelės" (1958) ir kt.

Ršt.: Lietuvių liaudies šokiai, 3 kn., V., 1948—59; Šokiai ir žaidimai, V., 1950; Lietuvių liaudies žaidimai, V., 1955; **Ю. Лингис** [и др.], Литовские народные танцы, Вильнюс, 1953 [II leid. 1955].

LINGỸS Pranas [1881.III.9 Piktžirniuose (Šakių rj.) — 1953.II.2 Gižuose (Vilkaviškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Valstietis. 1899—1904 Marijampolėje priklausė „Sietyno" org-jai, buvo knygnešys, platino rev. lit-rą. 1905 įstojo į LSDP. 1905—07 vadovavo ž. ū. darbininkų streikams Gižų vls. dvaruose. 1905 pab. darbo žmonių išrinktas Gižų vls. viršaičiu vietoj caro valdžios statytinio. 1905—06 kalintas Kalvarijoje, vėliau emigravo į JAV, ten priklausė Amerikos Lietuvių socialistų partijai, 1908 grįžo į Lietuvą, buvo LSDP Suvalkijos rj. k-to narys, padėjo Z. Angariečiui įrengti nelegalią spaustuvę Marijampolėje ir leisti neleg. laikr. „Darbininkų žodis" ir atsišaukimus. Caro žandarams suėmus Z. Angarietį, slėpė spaustuvę. 1909 už rev. veiklą kalintas. Kaizerinės okupacijos metais kovojo su okupantais, padėjo išleisti laikraštėlio „Partizanas" numerį, leisti ir platinti atsišaukimus. Už tai nuteistas sušaudyti; vėliau bausmė pakeista kalėjimu. 1917 išėjo į laisvę. 1918—21 Komunistų partijos narys. 1918 vienas iš pirmųjų LKP org-jų kūrėjų Užnemunėje, 1918—19 LKP Suvalkijos rj. k-to narys. LKP I konferencijos Užbaliuose (Kapsuko rj.) dalyvis, LKP I suvažiavimo delegatas. 1918.XII išrinktas Gižų rev. k-to pirmininku. 1919—20 už rev. veiklą du kartus kalintas. Vėliau rev. judėjime nedalyvavo. Hitlerinės okupacijos metais slapstėsi. 1946—48 dirbo Gižų vls. vykd. k-to žemės ūkio skyriaus vedėju, padėjo organizuoti kolūkius, vėliau kurį laiką buvo kolūkio pirmininku Vilkaviškio rajone.

LĨNGIŠKĖS — kaimas Šilalės rj., Šilalės apyl., 3 km į v. nuo Šilalės. 179 gyv. (1959). Ist. šaltiniuose L. minimos 1558.

LĨNGIŲ ĒŽERAS, Požeris, — ežeras Šilalės rj., 4 km į š. nuo Upynos, 5 km į p. v. nuo Žemaičių plento. Plotas 62,5 ha. Ežeras ištįsęs iš š. į p.; p. dalis žymiai platesnė. Ilgis 1300 m, didž. plotis 860 m, kranto linijos ilgis 3600 m. Krantai, ypač p. ir š. r., aukšti. Įteka bevardis upelis, išteka Ežerupis (Akmenos intakas). Prie ežero įsikūrę kaimai: Paežeris II, Lingių Ferma.

Juozo Lingio scenai pritaikytas lietuvių liaudies šokis ,,Sadutė"

„LINGUA POSNANIENSIS" („Poznanės kalba") — lingvistinis žurnalas, einąs nuo 1949 Poznanėje (Lenkija). Leidžia Poznanės mokslo bičiulių d-jos filologijos ir filosofijos skyriaus filologijos komisija. Iki t. 9 redagavo J. Otrembskis, nuo t. 10 redaguoja L. Zabrockis. Straipsniai skelbiami lenkų, rusų, prancūzų, vokiečių ir anglų kalbomis. Žurnale išspausdinta nemaža lituanistinių straipsnių. Bendradarbiauja liet. kalbininkai J. Balčikonis, V. Mažiulis, Z. Zinkevičius ir kt. Iki 1967 išėjo 11 tomų.

LINGVĨSTINĖ GEOGRÃFIJA — kalbotyros šaka, tyrinėjanti fonetikos, morfologijos, leksikos, sintaksės reiškinių geografinį paplitimą. Ji padeda atskleisti kalbų substrato, bilingvizmo ir kalbų savitarpio santykių klausimus, lyginti giminiškas kalbas ir gretimų kalbų faktus. L. g. pradėjo formuotis XIX a. pab. Iš pradžių ji buvo suprantama kaip dialektologijos mokslo šaka, nagrinėjanti kalbinių atlasų sudarymą. Įsigalėjus specialiems L. g. metodams, ji pasidarė atskira kalbotyros šaka, susijusi su kalbos istorija ir dialektologija. XIX a.— XX a. pr. žymesnieji L. g. tyrinėtojai buvo J. Žiljeronas, E. Edmontas, G. Venkeris, F. Vredė, K. Jabergas, J. Judas, I. Sreznevskis, A. Sobolevskis, A. Šachmatovas. Žymesni tarybiniai L. g. atstovai yra R. Avanesovas, B. Larinas, P. Kuznecovas, V. Orlova, F. Filinas, V. Žirmunskis.

L. g. pradžia Lietuvoje laikytina XIX a. pabaiga, kai F. Kuršaitis išleido liet. kalbos gramatiką („Grammatik der litauischen Sprache", 1876), kur buvo pridėtas liet. kalbos ploto žemėlapis. Šioje srityje nemaža nuveikė A. Baranauskas, K. Jaunius. Vėliau tyrinėti liet. kalbos tarmes ir rengti lingvistinį liet. kalbos atlasą ėmė K. Būga. 1924 „Lietuvos" dienraštyje jis paskelbė 3 tarminės medžiagos rinkimo anketas, kurios buvo išleistos atskirais atspaudais. K. Būgai mirus, L. g. darbas Lietuvoje sulėtėjo. Tepasirodė A. Salio sudarytas „Lietuvių kalbos tarmių žemėlapis" (1933).

Sistemingai rinkti tarminę medžiagą liet. kalbos atlasui pradėta 1950. Tam reikalui parengta ir išleista „Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo programa" (1951, II leid. 1956) ir „Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo instrukcija" (1954, II leid. 1958). Atlasui medžiaga buvo renkama iš Lietuvos TSR 703 gyv. punktų, atitolusių vienas nuo kito per 10—12 km. Prie šio darbo organizavimo daugiausia prisidėjo J. Balčikonis, J. Kruopas, B. Larinas, E. Mikalauskaitė, J. Senkus, K. Ulvydas ir kt. Jam vadovavo Liet. kalbos ir lit-ros in-tas, talkino Vilniaus un-to, Vilniaus Ped. in-to ir Šiaulių Ped. in-to liet. kalbos katedrų dėstytojai bei studentai, daug vid. m-lų mokytojų. 1965 užbaigus tarminės medžiagos rinkimą, pradėtas jos kartografavimas ir „Lietuvių kalbos atlaso" rengimas.

„LĨNIJA"— 1. Pažangių dailininkų ir rašytojų draugija, įkurta 1932 Kaune. Jai

priklausė M. Bulaka, P. Cvirka, J. Paleckis, P. Tarabilda, P. Vaivada, S. Žukas ir kt. dailininkai bei rašytojai, palaikę ryšius su LKP. 1933 d-ja burž. valdžios uždaryta.

2. Estetinės krypties literatūros žurnalas, išleistas 1932 Kaune. Red. S. Anglickis. Išėjo 1 nr. Bendradarbiavo dekadentinių tendencijų rašytojai B. Brazdžionis, V. Katilius, B. Rutkauskas ir kt., mėginę sudaryti atsvarą „Trečiam frontui". Suburti lit. grupę žurnalui nepavyko.

LINIÓVAS Stepas [g. 1907.XII.3 Babtuose (Kauno rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Dailidė. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1933 Komunistų partijos narys. Buvo Žemaičių plento tiesimo darbininkų part. kuopelės sekretorius. Su kitais organizavo darbininkų streikus. 1940. VIII—X Babtų vls. ž. ū. komisijos narys. 1940—41 adm. darbuotojas Kaune. 1942—45 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Vėliau adm. darbuotojas Klaipėdoje, Kaune ir Vilniuje, nuo 1952 darbininkas Klaipėdoje.

LÌNKAIČIAI — **1.** Kaimas Radviliškio rj., Sadūnų apyl., 5 km į p. r. nuo Radviliškio. Pro L. teka Beržė (Šušvės intakas). 289 gyv. (1959). 1 km į r. nuo kaimo yra Linkaičių glžk. st.

2. Kaimas Joniškio rj., Pociūnų apyl., 10 km į p. v. nuo Joniškio, prie kelio į Gruzdžius; kolūkio centras. 128 gyv. (1959). Per kaimą teka Sidabra (Platonio intakas). Ryšių skyrius (nuo 1918), biblioteka (nuo 1950). Sidabros kair. krante yra senkapis, vad. Katmilžiu.

Senkapį 1931 ir 1932 kasinėjo Šiaulių „Aušros" muziejaus darbuotojai ir rado keliolikos žmonių griaučius su III—V a. papuošalais bei įrankiais. Vyro kape rasti geriamojo rago apkaustai su juosta, padaryta iš pailgų žalvarinių plokštelių, papuoštų raudona emale. Radiniai laikomi „Aušros" muziejuje.

LÌNKAIČIŲ MÌŠKAS — miškas Radviliškio rj., 5 km į p. r. nuo Radviliškio, abipus Šiaulių—Jonavos geležinkelio. Priklauso Radviliškio miško pramonės ūkio Radviliškio girininkijai. Plotas 1194 ha; medynų 1098 ha. Š. dalis (apie 460 ha) dar vad. Žinėnų mišku. Paviršius — banguota lyguma, vietomis pelkėta. V. pakraščiu teka Beržė (Šušvės intakas). Dirvožemiai jauriniai, velėniniai jauriniai gliejiški ir velėniniai gliejiški, priesmėliniai, susiformavę ant priemolių, ir priemoliniai. Vyrauja kiškiakopūstiniai bei mėlyniniai eglynai ir pušynai, kiškiakopūstiniai bei garšviniai drebulynai, kiškiakopūstiniai beržynai. 92% medynų savaiminės kilmės. Vid. amžius 50 metų, bonitetas I—III, skalsumas 0,5—0,8, vid. tūris 135 ktm/ha. Yra nedidelių (po 0,2 ha) 55 metų amžiaus veimutinės pušies, pilkosios bei melsvosios Duglaso pocūgės ir sibirinio kėnio medynų, 5 metų amžiaus mišrus sibirinio maumedžio medynas (9 ha). Miške auga 2 seni ąžuolai (vienas 139 cm, kitas 135 cm skersmens) ir pušis (35 m aukščio ir 92 cm skersmens), paskelbti gamtos paminklais. Gausu stirnų, šernų, lapių, kiškių, voverių, kiaunių, yra briedžių. Miškas įeina į Radviliškio miesto žaliąją zoną. Ugdomaisiais, atkuriamaisiais ir sanitariniais kirtimais per metus iškertama apie 2500 ktm.

LINKÁITIS Juozas [1910.IX.23 Kalvarijoje — 1967.X.1 Vilniuje] — inžinierius elektrikas, Lietuvos TSR nusipelnęs inžinierius (1964). 1938—40 Lietuvos Energijos k-to vyr. technikas. 1941 baigė Kauno un-tą. 1944—52 Kauno energijos rajono, 1952—57 Petrašiūnų elektrinės vyriausiasis inžinierius. Daug prisidėjo prie vok. faš. okupantų sugriauto energetikos ūkio atkūrimo ir vystymo. 1944—61 kartu dirbo ped. darbą Kauno un-te, Kauno Politechnikos in-te. 1957—1965 Mokslinio technikos k-to, vėliau Mokslinių darbų koordinavimo k-to energetikos ir kuro skyriaus viršininkas. Nuo 1965 Valstybinės plano komisijos mokslo ir technikos skyriaus viršininko pavaduotojas. Paskelbė moksl. straipsnių apie Lietuvos TSR energetikos vystymą, šiluminės energijos tiekimo centralizaciją bei projektavimą ir kitais energetikos klausimais.

LÌNKAUČIAI — kaimas Kelmės rj., 3 km į š. v. nuo Kražių, prie kelio į Užventį; apylinkės centras. 164 gyv. (1959). Per kaimą teka Kražantė (Dubysos intakas). Iš v. prieina Šventragių miškas. Kultūros namai (nuo 1963), biblioteka (nuo 1949). L. aštuonmetė m-la yra gretimame Petreliškės kaime. XIX a. vid. buvo L. dvaras.

LINKAŪČIAI — **1.** Kaimas Panevėžio rj., Krekenavos apyl., 3 km į p. v. nuo Krekenavos, prie kelio į Kėdainius. 118 gyv. (1959). Pro kaimą teka Lokauša (Nevėžio deš. intakas). Lentpiūvė, kultūros namai (nuo 1959). Ist. šaltiniuose 1585 minimas L. dvaras ir kaimas.

2. Kaimas Panevėžio rj., Petriškių apyl., 11 km į p. v. nuo Ramygalos, prie Krekenavos—Truskavos kelio. 63 gyv. (1959). Per kaimą teka Linkava (Nevėžio intakas). Lentpiūvė, parduotuvė, ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas, biblioteka. Kaimo senkapiuose rasta VIII—X a. papuošalų.

LINKAVÀ — upė Panevėžio ir Kėdainių rj., Nevėžio kair. intakas. Ilgis 35 km, baseino plotas 182 km^2. Prasideda Vaidilų apylinkėse, 5 km į p. nuo Ramygalos. Teka į p. v., įtekėjus Gilupiui — į š. v. Ties Truskava ją kerta Panevėžio—Kėdainių plentas. Įteka į Nevėžį 98 km nuo jo žiočių, ties Krekenava. Intakai: dešinieji — Drūlupis, Josvainis; kairieji — Žižmojus, Gilupis, Kreivė. Vid. nuolydis 84 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,96 m^3/s. Aukštupys ir vidurupis kanalizuoti.

LINKĒVIČIENĖ Laimutė [**Karazijaitė**; g. 1920.IV.1 Vilniuje] — gydytoja akušerė ginekologė, medicinos mokslų kandidatė (1955). Baigusi Kauno un-tą, 1945—49 dirbo ligoninėje Vilniuje, 1949—56 Eksperimentinės medicinos ir onkologijos in-te. Nuo 1956 dirba Kauno Med. in-to akušerijos-ginekologijos katedroje. Nuo 1962 docentė. Paskelbė moksl. straipsnių apie naujagimių asfiksiją.

LINKĒVIČIUS Jonas [g. 1929.II.20 Kaune] — inžinierius. 1952 baigė Kauno Politechnikos in-to mechanikos f-tą. 1951—1953 namų v-bos inžinierius Kaune. 1953—57 Ežerėlio durpių įmonės inžinierius. 1958 baigė Aukštuosius inžinerijos kursus Maskvoje. 1958—60 Pramoninės statybos projektavimo in-to vyr. inžinierius. 1960—63 Naujos technikos biuro prie Durpių pramonės v-bos vyriausiasis inžinierius, nuo 1963 šio biuro viršininkas. Nuo 1962 TSKP narys. Paskelbė straipsnių durpių gamybos klausimais.

Ršt.: **P. Briedis, L. Juška, J. Linkevičius,** Technologiniai ir organizaciniai nurodymai durpių pusbrikečių gamyboje, V., 1965.

LINKĒVIČIUS Juozas [1912 Verbiciškėse (Varėnos rj.) — 1945.VIII.5 ten pat] — Didžiojo Tėvynės karo partizaninio judėjimo dalyvis. Valstietis. 1942—44 „Dainavos partizano" būrio ryšininkas. Jo sodyboje buvo partizanų slėptuvė. Burž. nacionalistų nužudytas kartu su 14 metų sūnumi Juozu.

LINKĒVIČIUS Kazimieras [g. 1929.XII.25 Dvarniškiuose (Molėtų rj.)] — instrumentalistas (obojus), dirigentas, pedagogas. 1952 baigė Lietuvos TSR konservatoriją (obojaus specialybė). Nuo 1952 Kauno muz. teatro chormeisteris. Lygia greta dirba Kauno vid. m-lų mokytoju, vadovauja mėgėjų chorams, orkestrams. Išleido kn. „Muzikinis auklėjimas vaikų darželyje" (1959, II leid. su kitais 1966).

LINKĒVIČIUS Mykolas [1909.IV.28 Plauginiuose (Raseinių rj.) — 1941.I.12 Kaune] — poetas. Mokėsi Raseinių g-joje, Kauno kunigų seminarijoje, studijavo Kauno un-te. Bendradarbiavo klerikalinėje spaudoje. Išleido eil. rinkinius „Žydrynių atspindžiuose" (1929), „Ateina dievas" (1936). L. — neoromantinės krypties poetas. Jo lyrikai būdingi gamtos ir meilės motyvai, religinė pasaulėjauta.

LIÑKMENAS — ežeras Ignalinos rj., 10 km į š. v. nuo Ignalinos, 5 km į š. r. nuo Linkmenų. Plotas 76 ha, didž. gylis 9 m. Ežeras ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 1910 m, didž. plotis 600 m. Kranto linijos ilgis 5780 m; šiaurės rytuose ji labai vingiuota. P. v. krantas aukštas, status, apaugęs mišku; š. r. krantas žemas, vietomis pelkėtas. Per L. teka upelis iš Asėko į Asalnų ež.; pietvakariuose L. siauru ir trumpu sąsiauriu jungiasi su Alksno ež. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 17,7 kg/ha.

LIÑKMENYS — miestelis Ignalinos rj., 12 km į v. nuo Ignalinos; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 345 gyv. (1959). Plano struktūra radialinė, pastatai išsidėstę palei kelius. L. stovi prie Žiezdro ir Ūsių ežerų. Yra ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas, vid. m-la (nuo 1864 pradinė, 1953—57 septynmetė), kultūros namai (nuo 1956), biblioteka (nuo 1950). Iš L. eina keliai į Tauragnus, Uteną, Ignaliną, Švenčionėlius. L.

apylinkės kalvotos, gausu ežerų. Netoli L., 1 km į v. nuo Linkmenų—Tauragnų kelio, yra piliakalnis, vad. Pilale. Jo papėdėje — III—VIII a. gyvenvietės liekanos. L. pilį („castrum Lenghmene") pirmąsyk paminėjo vok. kronikininkas H. Vartbergė, aprašydamas Livonijos ordino kariuomenės 1373.II.14—21 žygį į Tauragnų, L., Dubingių, Giedraičių, Labanoro apylinkes. Manoma, kad L. pilis buvo Ginučių piliakalnyje (7 km į š. nuo L.). Be Vartbergės, niekas daugiau L. pilies neminėjo, nors L. apylinkes Livonijos ordinas dar puolė 1433.I.30—II.9. 1434 pirmąkart minimas L. valsčius, priklausęs Vilniaus tijūnystei. Linkmenyse buvo didžiojo kun-ščio dvaras. Kai kurių

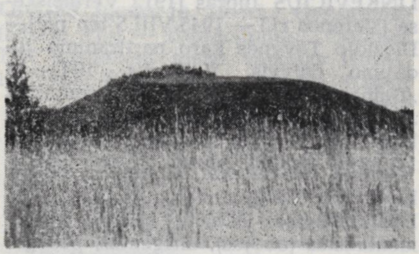

Linkmenų piliakalnis

istorikų nuomone, 1413 pab. jame buvo apsistojęs keliautojas Žiliberas de Lanua, vykdamas iš Daugpilio į Vilnių. 1554 dvarui priklausė 3 vaitystės ir L. miestelis, kuriame buvo rinka ir 3 gatvės. Miestelyje buvo 43 kiemai, bažnyčia (nuo 1517), 2 smuklės, spirito varykla; gyveno keletas amatininkų. 1732 jame buvo 14 kiemų. XVIII a. pab. veikė parapinė m-la; 1781 mokėsi 7 mokiniai, 1805 — 8. Nuo XIX a. pirmosios pusės iki I pasaul. karo L. — valsčiaus centras (XIX a. pab. 290 gyv., 1909 — 379). 1831 ir 1863 L. apylinkėse veikė sukilėliai. XIX a. L. apylinkės garsėjo linų auginimu. 1905 revoliucijos metu L. valsčiaus valstiečiai masiškai boikotavo valst. mokesčius. 1920—39 L. buvo Lenkijos okupuotoje Lietuvos dalyje ir sunyko; miestelio pakraščiu ėjo demarkacinė linija. 1934 dalis Linkmenų gyventojų išsikėlė į vienkiemius.

LINKMENŨ MÌŠKAS — miškas Ignalinos rj., 6 km į š. v. nuo Ignalinos, tarp Dringių, Asalnų, Asėko, Sravinaičio ir Baluošo ežerų. Priklauso Ignalinos miškų ūkio Palūšės ir Vaišniūnų girininkijoms. Plotas 1941 ha; medynų 1755 ha. Š. rytuose miškas siekia Švoginos žemupį ir jungiasi su Užvinčių giria. Reljefas kalvotas daubotas. Š. dalyje telkšo Gruodiškio, Balčio, Laumiakio, Laumiakėlio ežerai. Dirvožemiai jauriniai ir velėniniai jauriniai, mažai sujaurėję, smėliniai. 75% medynų savaiminės kilmės. Vyrauja brukniniai ir mėlyniniai pušynai. Medynai daugiausia jauni ir pusbrandžiai; brandieji ir perbrendusieji tesudaro 5%. Vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 150 ktm/ha. Gausu stirnų, tetervinų, yra briedžių, šernų, kurtinių. Didesnioji miško dalis įeina į Ignalinos landšaftinį draustinį, tik 433 ha š. rytuose tarp Baluošo, Dringių ež. ir Švoginos — į Užvinčių botaninį-zoologinį draustinį. Atkuriamaisiais, ugdomaisiais bei sanitariniais kirtimais per metus iškertama apie 2000 ktm.

LINKSMĀKALNIS — miesto tipo gyvenvietė Kauno rj., 14 km į p. nuo Kauno, 1 km į r. nuo Kauno—Prienų plento, Jiesios ir Šventupės santakoje. 1959 buvo 63 gyv., 1968 pr.— 268.

LINKSMŪČIAI — kaimas Pakruojo rj., Pakruojo apyl., 2 km į v. nuo Pakruojo, abipus Kruojos (Mūšos intako). 117 gyv. (1959). Pro kaimą eina keliai iš Pakruojo į Šiaulius ir į Radviliškį. Kuriasi nauja darbininkų gyvenvietė (pastatyta daug gyv. namų). Prie kaimo kasami dolomitai ir gaminamos kalkės. Yra stat. blokų g-la, lentpiūvė, Pakruojo miškų ūkis, medelynas. Prie kaimo yra VII—XI a. plokštinis griautinis kapinynas.

1948—49 kapinyną tyrinėjo Istorijos in-tas su Vilniaus un-to archeologijos ir etnografijos katedra. Ištirta 81 kapas. Daugumas kapų labai suardyta. Moterų kapuose rasta daug papuošalų — žiedinių smeigtukų, antkaklių tordiruotu lankeliu, pastorintais užkeistais galais, įvijinių apyrankių ir kt.; iš darbo įrankių — geležinių ylų ir peilių lenkta viršūne. Vyrų kapuose rasta žalvarinių pasaginių bei lankinių aguoninių segių, geležinių įtveriamųjų bei įmovinių ietigalių, trumpųjų kalavijų plačia geležte.

Kaimas susikūrė po buržuazinės žemės reformos, išdalijus Kiauliškio dvarą.

LINKSNIĀVIMAS — vardažodžių bei dalyvių ir įvardžių kaitymas linksniais. Linksnių formas paprastai skiria galūnės. Sutampančios formos (su vienodomis galūnėmis, pvz., vns. vard. ir dgs. gal. „vinis") liet. kalboje pasitaiko retai ir išsiskiria kontekste. Liet. kalboje, kaip ir kitose ide. kalbose, yra ir vad. supletyvinis linksniavimo tipas — atskirų linksnių formos sudaromos iš skirtingų šaknų, pvz., įvardžių „àš", „manęs" ir t. t., tarmėse „ãnas", „jõ".

Liet. kalboje tik daiktavardžiai turi išlaikę vardažodžių linksniavimo sistemą. Būdvardžiai yra perėmę gimininių įvardžių linksniavimą. Panašiai kaip būdvardžiai yra linksniuojami dalyviai ir kai kurie skaitvardžiai. Kitų skaitvardžių L. artimesnis daiktavardžių linksniavimui. Įvardinis L. skiriasi nuo vardažodinio L. vyr. g. vienaskaitos naudininko ir vietininko bei daugiskaitos vardininko ir naudininko galūnėmis. Būdvardžių (įvardžių) vyr. g. vienaskaitos naudininkas ir vietininkas turi formantą *m* (plg. „gerá**m**", „gera**m**è" ir „stãlui", „stalè"), daugiskaitos vardininkas — galūnę *-i*, kilusią iš senesnės *-ie* (plg. „gerì" ir „stalaĩ"), kuri savo senuoju pavidalu pasirodo ir daugiskaitos naudininko galūnėje prieš formantą *m* vietoj daiktavardžių kamiengalio (plg. „geríems" ir „staláms", „gėlėms").

LIÑKSNIS — kaitomoji daiktavardžio, būdvardžio, skaitvardžio, įvardžio ir dalyvio forma, rodanti šių kalbos dalių gramatinį ir reikšminį santykį su kitu žodžių junginio ar sakinio žodžiu. L. forma liet. kalboje, kaip ir kitose fleksinėse (pvz., slavų, romanų) kalbose, padaroma, keičiant žodžio galūnę. Dabartinėje literatūrinėje liet. kalboje yra 7 linksniai: vardininkas, kilmininkas, naudininkas, galininkas, įnagininkas, vietininkas ir šauksmininkas. Daiktavardžio linksnių galūnės parodytos lentelėse.

1 lent. **Daiktavardžių vienaskaitos linksnių galūnės**

Linksnis	Vyriškoji giminė	Moteriškoji giminė
Vard.	-(i)as, -is, -ys, -(i)us, -uo	-(i)a, -ė, -i, -is, -uo
Kilm.	-(i)o, -ies, -(i)aus, -(en)s	-(i)os, -ės, -ies, -(er)s
Naud.	-(i)ui	-(i)ai, -ei
Gal.	-(i)ą, -į, -(i)ų	-(i)ą, -ę, -į
Įnag.	-(i)u, -imi, -(i)umi	-(i)a, -e, -imi
Viet.	-e, -yje, -(i)uje	-(i)oje, -ėje, -yje
Šauksm.	-e, -i, -y, -ie, -(i)au	-(i)a, -e, -i, -ie

2 lent. **Daiktavardžių daugiskaitos linksnių galūnės**

Linksnis	Vyriškoji giminė	Moteriškoji giminė
Vard. ir šauksm.	-(i)ai, -ys, -ūs	-(i)os, -ės, -ys
Kilm.	-(i)ų	-(i)ų
Naud.	-(i)ams, -ims, -ums	-(i)oms, -ėms, -ims
Gal.	-(i)us, -is	-(i)as, -es, -is
Įnag.	-(i)ais, -imis, -umis	-(i)omis, -ėmis, -imis
Viet.	-(i)uose, -yse	-(i)ose, -ėse, -yse

Be lentelėse duotų lit. kalbos esamojo vietininko (inesyvo) formų, r. aukštaičių tarmėse vartojamos dar einamojo vietininko (iliatyvo) formos su tokiomis galūnėmis: vns. vyr. g. *-(i)an, -in, -(i)un*; mot. g. *-(i)on, -ėn, -in;* dgs. vyr. g. *-(i)uosna, -ysna* ir mot. g. *-(i)osna, -ėsna, -ysna.*

Atskirą šauksmininko formą teturi daiktavardžių vienaskaita. Daiktavardžių daugiskaitos, o kitų kalbos dalių tiek vienaskaitos, tiek ir daugiskaitos šauksmininkui reikšti vartojama atitinkamo skaičiaus vardininko forma.

Tokias pačias galūnes, kaip daiktavardžiai, turi ir daugelis kitų linksniuojamųjų žodžių. Tik kai kurių *įvardžių* galūnės kiek kitokios, o būdvardžiai, giminėmis kaitomi skaitvardžiai ir dalyviai savitas turi tik keturias vyriškosios giminės galūnes: vns. naud. *-(i)am,* vns. viet. *-(i)ame,* dgs. vard. *-i,* dgs. naud. *-iems.*

Kai kurie liet. kalbos linksniai, turį vienodas galūnes, skiriasi kirčiu bei priegaide, plg.: „sū́nų" (vns. gal.) ir „sūnų̃" (dgs. kilm.), „pelè" (vns. įnag.) ir „pẽle" (vns. šauksm.), „katẽs" (vns. kilm.) ir „kãtės" (dgs. vard.).

Žodžių reikšminiai santykiai, kuriuos sakinyje arba žodžių junginyje parodo daiktavardžio ar jį atstojančios kitos kalbos dalies linksnis, yra labai įvairūs. Būdvardžio ir kitų giminėmis kaitomų kalbos dalių linksnis paprastai priklauso nuo daiktavardžio, su kuriuo jos, kaip tarinio vardinė dalis ar kaip pažyminys, yra derinamos.

VARDININKAS yra pagrindinė linksniuojamojo žodžio forma, kuria tas žodis rašomas žodynuose, sąrašuose, antraštėse.

Sakinyje vardininkas rodo: 1) daiktą ar reiškinį, apie kurį kalbama (pvz., „v y r a i sugrįžo"); 2) kas yra kalbamasis daiktas ar reiškinys (pvz., „knyga — geriausias d r a u g a s"); 3) kalbamojo daikto kiekybę (pvz., „darbo b e g a l ė s, o talkininkų tik d u").

Veiksmažodiniuose junginiuose vardininkas rodo: 1) veiksmo objektą (pvz., „tinginiui nerūpi d a r b a s dirbti"; „senų m i š k a i mylėta"); 2) paprastai kartu su pažyminiu — veiksmo vietą (pvz., „įsikurti p e n k i k i l o m e t r a i nuo Kauno") ar jo trukmę (pvz., „sirgti jau v i s a s m ė n u o"); 3) su įvardžiu „kas" — veiksmo dažnumą (pvz., „lankyti k a s v a k a r a s") ar reiškinio vystymosi spartą (pvz., „k a s ž i n g s n i s labiau pavargti").

Vardininkas, be to, vartojamas nurodyti asmeniui arba daiktui, į kurį kalbant kreipiamasi („J o n a s, ar jau eini?"), arba eina šauksmininku išreikšto kreipinio priedėliu (pvz., „d r a u g a s inžinieriau!").

KILMININKAS sakinyje rodo: 1) veiksmo atlikėją arba ypatybės turėtoją, kai veiksmažodis yra neveikiamosios rūšies (pvz., „čia k i š k i o tupėta"; „m e r g a i t ė s būta drąsios"); 2) veiksmo atlikėjus, kai jų kiekybė neapibrėžta (pvz., „vakarais susirinkdavo ž m o n i ų"); 3) daiktą, apie kurio kiekybę kalbama (pvz., „šiemet m o k i n i ų — trisdešimt"); 4) asmenį ar daiktą, kurio buvimas nuneigiamas (pvz., „s e s e r s nebuvo namie").

Veiksmažodiniuose junginiuose kilmininkas rodo: 1) veiksmo objektą (pvz., „ieškoti k e l i o", „vengti k l a i d ų"); 2) nuneigiamąjį objektą (pvz., „nematyti s a u l ė s", „neskaityti k n y g ų"); 3) stokojamąjį objektą (pvz., „stigti k a n t r y b ė s", „trūkti o r o"); 4) objekto neapibrėžtą kiekį (pvz., „gauti p i n i g ų", „pasišildyti p i e n o"); 5) veiksmo tikslą (pvz., „šauktis d a k t a r o", „eiti š i e n o grėbti"); 6) neveikiamosios rūšies dalyviu išreikšto veiksmo atlikėją (pvz., „l i a u d i e s išrinktas", „v i s ų giriamas").

Daiktavardiniuose junginiuose kilmininkas rodo: 1) daikto požymį (pvz., „s a m a n ų s p a l v o s skrybėlė", „t v i r t o b ū d o vyras"); 2) medžiagą, iš kurios daiktas padarytas (pvz., „a u k s o žiedas", „t y m o balnas"); 3) daikto priklausomybę (pvz., „b r o l i o batai", „v a s a r o s darbai"); 4) kilmę (pvz., „l i e t a u s vanduo", „p e r g a l ė s džiaugsmas"); 5) daikto paskirtį (pvz., „b a t ų tepalas", „p o s ė d ž i ų salė"); 6) daikto tikrinį vardą (pvz., „B a l t i j o s jūra", „B. S r u o g o s gatvė"); 7) daikto veikiamąjį objektą (pvz., „d r o b i ų audėja", „m i š k o sargas"); 8) daiktavardžiu nusakyto veiksmo objektą (pvz., „d i r v o s tręšimas", „e i l ė r a š č i ų rašymas"); 9) daiktavardžiu nusakyto veiksmo atlikėją (pvz., „m e r g a i č i ų dainavimas", „m o t i n o s meilė"); 10) daiktavardžiu išreikštos ypatybės palyginamąjį atžvilgį (pvz., „a t v i r u k o didumo paveikslėlis", „d a n g a u s mėlynumo akys"); 11) pabrėžia tos pačios šaknies daiktavardžio (ar būdvardžio) reikšmę, ją sustiprindamas (pvz., „rymoti per d i e n ų dienas", „ganyti ž a l i ų žaliausioje pievoje").

Po žodžių, žyminčių kiekybę, kilmininkas rodo tos kiekybės turinį (pvz., „kilogramas d r u s k o s", „maišas k r u o p ų", „penkiolika d i e n ų", „kupinas e n e r g i j o s", „turtingas š i e n o", „daug l a i m ė s"). Be to, kilmininku nurodoma tam tikra vienarūšių daiktų grupė, iš kurios kas nors išskiriama (pvz., „ąžuolas — visų m e d ž i ų tvirčiausias", „vieną j ų pažįstu", „atsiųsk v a i k ų kurį").

NAUDININKAS sakinyje rodo asmenį ar daiktą, kuriam kas nors yra ar ko nėra, kuriam kažkas atsitinka (pvz., „j a m linksma", „nėra m a n ramybės", „P e t r u i širdis suvirpėjo").

Veiksmažodiniuose junginiuose naudininkas rodo: 1) objektą, kuriam veiksmas skiriamas (pvz., „keršyti p r i e š u i", „rašyti b r o l i u i"); 2) laiką, kuriam kas daroma (pvz., „atidėti a n t r a d i e n i u i", „parsivežti ž i e m a i"); 3) tikslą (pvz., „taupyti k n y g o m s", „užsidirbti d u o n a i"); 4) pažymį, kuriuo įvertinamas mokėjimas („atsakyti k e t v e r t u i", „parašyti d v i e m"); 5) padalyviu išreikšto veiksmo atlikėją (pvz., „t ė v u i kalbant, vaikai tyli", „išeiti s a u l e i patekėjus").

Daiktavardiniuose junginiuose naudininkas rodo: 1) daiktavardžiu išreikšto veiksmo objektą („atsidėjimas d a r b u i", „pasiryžimas k o v a i"); 2) kartu su veiksmažodžio bendratimi — daikto paskirtį (pvz., „tinklas ž u v i m s g a u d y t i", „lovys m ė s a i s ū d y t i").

Būdvardiniuose junginiuose naudininkas rodo objektą, į kurį nukreiptas būdvardžiu išreikštas požymis ar ypatybė (pvz., „gabus m o k s l u i", „atlaidus v a i k a m s").

GALININKAS veiksmažodiniuose junginiuose rodo: 1) veiksmo objektą (pvz., „dengti s t o g ą", „virti k o š ę"); 2) veiksmo laiką (pvz., „išvažiuoti s e k m a d i e n į", „susitikti k i t ą d i e n ą"); 3) veiksmo, būvio ar ypatybės kiekį (pvz., „nubėgti t r i s k i l o m e t r u s", „sverti k i l o g r a m ą", „kainuoti r u b l į", „pavargti t r u p u t į"); 4) veiksmo ar būvio trukmę (pvz., „mokytis t r e j u s m e t u s", „sirgti v i s ą m ė n e s į").

Žymiai retesnis galininkas daiktavardiniuose junginiuose, kur jis gali nurodyti kai kuriuos aplinkybinius pažyminius (pvz., „jūra ž i e m ą", „budėjimas n a k t į").

ĮNAGININKAS sakinyje rodo: 1) kuo kalbamasis daiktas ar reiškinys yra (buvo, bus) tam tikrą ribotą laiką (pvz., „aš jiems p i r š l i u buvau"); 2) kuo jis tampa, virsta, pasidaro, užauga... (pvz., „pyktis virto j u o k u", „pati e g l e tapo"); 3) kuo jis pats save laiko, kuo dedasi (pvz., „jis dėjosi k a n k i n i u", „rašytojas save laikė d e m o k r a t u"), kuo jis kitą padaro, kuo laiko, kaip vadina (pvz., „visi jį laikė i š m i n č i u m i, vadino t ė v u, išrinko p i r m i n i n k u").

Veiksmažodiniuose junginiuose įnagininkas rodo: 1) veiksmo objektą (pvz., „grožėtis g a m t a", „biaurėtis m e l u"); 2) įrankį ar priemonę, su kuria realizuojamas veiksmas (pvz., „važiuoti d v i r a č i u", „apsipilti r a š a l u"); 3) judėjimo kelią (pvz., „bėgti š a l i g a t v i u", „lydėti p a u p i u"); 4) vietą, kurioje kas yra išsidėstę (pvz., „stovėti p a s i e n i a i s", „čiulbėti p a d u b y s i a i s"); 5) veiksmo laiką (pvz., „keltis a š t u o n i o m i s", „grįžti p a v a k a r e"); 6) veiksmo pasikartojimo laiką (pvz., „mokytis v a k a r a i s", „lankyti s e k m a d i e n i a i s"); 7) priežastį (pvz., „išvažiuoti t a r n y b o s r e i k a l a i s"); 8) veiksmo būdą (pvz., „suktis r a t u", „bėgti š u o l i a i s").

Daiktavardiniuose junginiuose įnagininkas rodo daikto išviršinį požymį (pvz., „kambarys b a l t i n t o m i s s i e n o m i s", „žmonės k e i s t a i s d r a b u ž i a i s"). Jeigu daiktavardis reiškia veiksmą, prie jo esąs įnagininkas gali nurodyti to veiksmo objektą (pvz., „grožėjimasis g a m t a"), priemonę (pvz., „važiavimas d v i r a č i u") arba tas pačias aplinkybes, kurias nurodo, eidamas su veiksmažodžiu (pvz., „bėgimas š a l i g a t v i u", „grįžimas p a v a k a r e", „sukimasis r a t u"...).

Junginyje su veiksmažodinės kilmės būdvardžiu (pvz., „geninas", „nešinas"...) įnagininkas rodo būdvardžiu nusakyto veiksmo objektą, o drauge su būdvardžiu — veiksmo atlikimo būdą (pvz., „eina ž a b u v e l k i n a s", „grįžo k n y g o m i s n e š i n a s").

VIETININKAS. Esamasis vietininkas (inesyvas) veiksmažodiniuose junginiuose rodo: 1) veiksmo vietą (pvz., „atostogauti p a j ū r y j e"); 2) aplinką, kurioje kas vyksta (pvz., „išgirsti ž m o n ė s e", „mokytis draugų b ū r y j e"); 3) veiksmo laiką ar būvį, kurio metu kas vyksta (pvz., „išjoti s a u l ė t e k y j e", „pažinti n e l a i m ė j e", „išgirsti t y l o j e"); 4) veiksmo būdą (pvz., „gyventi s a n t a i k o j e"). Sakinyje esamasis vietininkas kartais nurodo asmens ar daikto požymį, ypatybę ar būseną (pvz., „vyras pačiame s t i p r u m e").

R. aukštaičių tarmėse vartojamas einamasis vietininkas (iliatyvas), pasitaikantis ir grož. lit-ros raštų kalboje, veiksmažodiniuose junginiuose rodo: 1) veiksmo kryptį (pvz., „eiti t r o b o n", „sėsti g a r l a i v i n"); 2) laiką, kuriam artėjant vyksta veiksmas (pvz., „v a k a r a n kurti pirtį"); 3) veiksmo būdą (pvz., „perskirti plaukus s k l a s t y m a n"); 4) veiksmo tikslą (pvz., „kviestis t a l k o n", „ruoštis s v e č i u o s n a").

ŠAUKSMININKAS gramatiškai nuo kt. žodžių nepriklauso ir jokių reikšminių santykių neparodo. Šauksmininkas vartojamas pašaukti asmeniui ar daiktui, į kurį kalbant kreipiamasi (pvz., „K a z i m i e r a i, eikš arčiau", „negesk, ž i b u r ė l i, negesk"). Be to, šauksmininkas gali eiti savarankišku sakiniu, kuris intonacinėmis priemonėmis emocingai išreiškia kalbančiojo mintį, šaukiamojo asmens skatinimą ar draudimą, džiaugsmą ar nusivylimą juo ir kt.

Daugumas liet. kalbos linksnių (kilmininkas, naudininkas, galininkas, įnagininkas) vartojami dar ir su *prielinksniais*, suteikiančiais linksniui naujų reikšmių, suvokiamų ne tiek iš paties linksnio, kiek iš jo prielinksnio (plg.: „laukti d r a u g o"—„laukti iš d r a u g o"; „mesti k e p u r ę"—„mesti į k e p u r ę"; „matyti m i g l ą"—„matyti per m i g l ą"; „bėgti r a t u"—„bėgti su r a t u" ir pan.).

Lit.: J. Jablonskis, Rinktiniai raštai, t. 1, V., 1957; Lietuvių kalbos gramatika, t. 1, V., 1965.

LINKSNIUÕTĖ— tam tikras žodžių linksniavimo tipas. L. susidaro dėl vieno linksnio reiškimo kalboje nevienodomis atskirų žodžių formomis. Pvz., liet. kalboje daiktavardžių vienaskaitos kilmininkas turi galūnes *-(i)o, -(i)os, -ės, -ies, -(i)aus, -ers, -ens* („stal**o**", „peil**io**", „sal**os**", „marč**ios**", „pel**ės**", „vin**ies**", „sūn**aus**", „vais**iaus**", dukt**ers**", „akm**ens**"). Skiriantis tam tikro žodžių tipo vieno linksnio formoms, paprastai skiriasi ir kt. linksnių formos. Dėl to linksniuotės sudaro uždaras žodžių linksniavimo sistemas, kuriose atskiri linksniai turi tam tikras formas.

Liet. kalboje atskiros kalbos dalys linksniuojamos skirtingai (ž. *Linksniavimas*). Literatūrinėje liet. kalboje skiriamos 5 d a i k t a v a r d ž i ų linksniuotės. Pirmosios L. daiktavardžių vienaskaitos vardininkas turi galūnes *-(i)as, -is, -ys,* vienaskaitos kilmininkas — *-(i)o* („stal**as**", „kel**ias**", „peil**is**", „gaid**ys**"), antrosios L. vienaskaitos vardininkas — galūnes *-(i)a, -i, -ė,* vienaskaitos kilmininkas — *-(i)os, -ės* („lent**a**", „vald**žia**", „mart**i**", „pel**ė**"), trečiosios L. vienaskaitos vardininkas — galūnę *-is,* vienaskaitos kilmininkas — *-ies* („vil**nis**"), ketvirtosios L. vienaskaitos vardininkas — galūnę *-(i)us,* vienaskaitos kilmininkas — *-(i)aus* („sūn**us**", „vais**ius**") ir penktosios L. vienaskaitos vardininkas — galūnes *-uo, -ė,* vienaskaitos kilmininkas *-ens, -ers* („akm**uo**", „dukt**ė**"). B ū d v a r d ž i ų skiriamos 3 linksniuotės. Pirmosios L. būdvardžių vyr. g. vienaskaitos vardininkas turi galūnę *-(i)as,* vienaskaitos kilmininkas — *-(i)o* („ger**as**, -**a**", „žal**ias**, -**ia**"), antrosios L. vyr. g. vienaskaitos vardininkas — galūnes *-is, -ys,* vienaskaitos kilmininkas — **-io** („med**inis**, -**ė**", „geres**nis**, -**ė**", „kair**ys**, -**ė**"), trečiosios L. vyr. g. vienaskaitos vardininkas — galūnę *-us,* vienaskaitos kilmininkas — *-aus,* („graž**us**, -**i**"). Į v a r d ž i a i ir s k a i t v a r d ž i a i į linksniuotes neskirstomi. Kai kurie šių kategorijų žodžiai linksniuojami savitai (pvz., įvardžiai „aš", „tu", skaitvardžiai „du", „trys"). Daugumas įvardžių linksniuojami, kaip pirmosios arba antrosios L. būdvardžiai. Vieni skaitvardžiai linksniuojami kaip daiktavardžiai, kiti — kaip būdvardžiai. D a l y v i ų linksniavimo skirtybės priklauso nuo jų laikų formos (plg. „einąs", „einančio" ir t. t.; „ėjęs", „ėjusio" ir t. t.).

Per ilgesnį laiką žodžių linksniavimo sistemos pamažu kinta. Pasikeitimai paprastai vyksta analogijos būdu. Atskirų linksniuočių kai kurios linksnių formos sutampa (plg. vns. gal. „dukterį" ir „vagį", bet vns. kilm. „dukters", „vagies"). Pagal sutampančias vienų linksnių formas vienodinamos ir kt. linksnių formos. Pvz., literatūrinėje liet. kalboje dabar vartojama dgs. vard. „dukterys", „akmenys" (kaip „vagys"), o senosios formos „dùkteres", „ãkmenes" yra tarminės.

LINKUVÀ — **1.** Miestas Pakruojo rj., 15 km į š. r. nuo Pakruojo; apylinkės centras. 2144 gyv. (1959). Įsikūrusi Linkuvos kalvagūbrio vid. dalyje. Teritorija 330 ha. Plano struktūra radialinė, gatvių tinklas netaisyklingas, pritaikytas prie reljefo. Centre netaisyklingos formos aikštė. Malūnas (nuo 1929), stalių dirbtuvė, pieninė (nuo 1926), kepykla (nuo 1954), vilnų verpykla (nuo 1920), buitinio aptarnavimo dirbtuvės. Miesto r. pakraštyje yra nemažas molynas, į v. nuo L.— Dučių durpynas, kuriame kasamos durpės kurui ir kraikui. Keliai jungia L. su Pakruoju, Joniškėliu, Vaškais, Žeimeliu, Pašvitiniu, geležinkelio atšaka — su Petrašiūnais (prie Šiaulių—Biržų glžk.). Veikia 50 lovų ligoninė, vaistinė, Poželos vid. m-la (nuo 1918), kultūros namai, biblioteka, vaikų darželis ir lopšelis. Į š. r. nuo miesto (buvusiame L. dvare) yra L. invalidų namai.

XVI a. pr. ist. šaltiniuose minimas L. dvaras. 1503 pastatyta bažnyčia. Prie dvaro XVI a. antrojoje pusėje jau buvo miestelis. 1639 šalia jo įsikūrė karmelitų vienuolynas (išbuvęs iki 1832), kuriam priklausė daug apylinkės žemių. XIX a. pr. veikė parapinė m-la (1821 joje mokėsi 26 mokiniai); 1865 įsteigta valdinė pr. m-la. L. ėmė augti XIX a. antrojoje pusėje (1884 — 500 gyv., 1897 — 1992). Miestelyje buvo pašto stotis, vyko dideli prekymečiai. 1905—1907 revoliucijos metu Linkuvoje vyko demonstracijos prieš caro valdžią; susirinkę į miestelį valstiečiai nutarė paleisti carinę valsčiaus v-bą, m-loje dėstyti gimtąja kalba. 1918 antrojoje pusėje K. Poželos iniciatyva Linkuvoje įkurta kom. kuopelė; vienas aktyviausių jos narių buvo darbininkas J. Gegeckas (1922 miręs burž. Lietuvos kalėjime). 1918—19 Linkuvoje buvo Tarybų valdžia. Daugelis L. taryb. aktyvistų 1919.III įsijungė į Joniškėlio partizanų būrį, kovojusį su kontrrevoliucija. Buržuazijos valdymo metais L. buvo valsčiaus centras (1923 — 1851 gyv.). 1941 hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai išžudė didelę dalį L. gyventojų, jų tarpe milicininkus V. Misiulį, J. Pakalnį, P. Paškevičių ir keletą kitų taryb. aktyvistų. 1950—59 L. buvo rajono centras; 1950 jai suteiktos miesto teisės. Taryb. metais (iki 1964) mieste pastatyta daugiau kaip 40 gyv. namų, keletas visuom. pastatų. 1951—59 ėjo rajono laikr. „Socialistinis kelias".

2. Kaimas Kauno rj., Užliedžių apyl., Kauno miesto š. v. pakraštyje, prie Žemaičių plento. 300 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la (1925—52 pradinė, iki 1961 septynmetė).

LINKUVÕS KALVÃGŪBRIS — moreninis kalvagūbris Vidurio žemumos šiaurinėje dalyje. Ištįsęs lanku, išgaubtu į p.; ilgis apie 120 km, plotis 1—3 km. Prasideda 5 km į p. r. nuo Vegerių, Latvijoje, ir tęsiasi per Dilbinėlius, Miknaičius, Rūdiškius (Joniškio rj.), Linkuvą (Pakruojo rj.), Tetirvinus (Pasvalio rj.), Padvariečius (Biržų rj.). Prie Apaščios ir Nemunėlio santakos vėl patenka į Latvijos TSR. L. k. skiria Žemgalės ir Mūšos-Nemunėlio žemumas. Kalvagūbrį sudaro 3 atkarpos: š. vakarinė, vidurinė ir š. rytinė. Š. vakarinė atkarpa tik 10—15 m santykinio aukščio; š. rytuose ji palaipsniui nusileidžia į Žemgalės žemumą, todėl kalvagūbris šioje atkarpoje pastebimas tik iš pietvakarių. Apie 7 km į v. nuo Linkuvos prasideda ir tęsiasi į r. per Linkuvą vidurinė kalvagūbrio atkarpa. Virš aplinkinių lygumų ji pakilusi apie 30 m ir vienodai ryški iš š. ir p. Nuo Gružių (Pasvalio rj.) tęsiasi š. rytinė, 6—8 m santykinio aukščio (pati žemiausia), L. k. atkarpa. Prie Raudonpamūšio (Pasvalio rj.) ją kerta Mūšos upė, kurios aukštupys teka kalvagūbrio p. papėde.

L. k. reljefas plokščiai banguotas arba lėkštai kalvotas. Kalvagūbrį sudaro moreninis priemolis su juostuotųjų molių lęšiais. Be to, moliai aptinkami aplygintoje kalvagūbrio keteroje ir šlaituose. Kalvagūbrio dirvožemis našus, velėninis karbonatinis, todėl jame gyventojų tankiau, negu aplinkinėse lygumose. L. k. šiaurinėje papėdėje prasideda daugybė upelių (Lielupės intakų), tekančių į š. per Žemgalės lygumą.

L. k. sustūmė ledyno plaštaka, atšliaužusi nuo Rygos įlankos. Tirpstant ledynui, kalvagūbrio žemesnės vietos buvo apsemtos susitvenkusių tirpsmo vandenų. Jie aplygino kalvagūbrio paviršių, apklodami jį limnoglacialinėmis nuosėdomis. Ilgiausiai išbuvo apsemta š. rytinė atkarpa, todėl ji lygiausia.

„LINŨ AUDINIAĨ"— linų verpimo ir audimo fabrikas Plungėje. Įkurtas 1913 J. Kučinsko. Iki 1928 tai buvo verpykla, kurioje linų pluoštas buvo verpiamas kojiniais rateliais. 1928 sumontuotos kelerios verpimo ir audimo staklės. 1936 veikė 12 verpimo ir 60 audimo staklių (jos buvo pirktos iš Anglijos pramonininkų kaip metalo laužas), dirbo 350—400 darbininkų, išausta apie 300 000 m lininių audinių. 1938—39 f-kas priklausė Kučinsko-Pabedinskų akc. b-vei.

Atkūrus Tarybų valdžią, suvalstybintas, pavadintas „Linų audiniais" ir pradėtas rekonstruoti. 1940 jame dirbo apie 1000 darbininkų. Po D. Tėvynės karo f-kas rekonstruotas, aprūpintas naujomis mašinomis. Iki 1957 buvo audžiami daugiausia techn. audiniai, 1957—61 — įv. drobė, nuo 1961 — ir baltinta drobė. 1951 f-kas išaudė 2,24 mln. m audinių, 1958 — 4,6 mln. m, 1960 — 5,8 mln. m. 1966 f-ke dirbo 1524 darbininkai bei tarnautojai, pagaminta 6,6 mln. m lininių audinių (daugiausia maišinio audinio ir brezento), 813 000 m medvilninių audinių ir 2210 t lininių verpalų.

LIOBŸTĖ Aldona [**Paškevičienė**; g. 1915.II.11 Vilniuje] — rašytoja, aktorė. 1932 baigusi Vilniaus Vytauto Didžiojo g-ją, Vilniaus un-te studijavo lenkų kalbą ir lit-rą. 1935—1939 Kauno un-te studijavo liet. kalbą ir lit-rą. 1939—41 dirbo mokytoja Vilniaus VI g-joje. 1941—45 „Vaidilos" teatro, 1945—49 Lietuvos TSR dramos teatro aktorė. 1949—1961 Grož. lit-ros leidyklos vaikų ir jaunimo lit-ros redakcijos vedėja. Parašė vaikams pjesių liet. liaudies pasakų motyvais: „Kupriukas muzikantas" (past. 1955 Akademiniame dramos teatre), „Meškos trobelė" (išl. 1956, rus. leid. 1959, past. 1956 Klaipėdos dramos teatre, 1957 Kauno jaunojo žiūrovo teatre, 1965 Akademiniame dramos teatre), „Trys pasakos" (išl. 1967). Perkūrė nemaža liet. liaudies pasakų: parengė jų rinkinius „Šimto zuikių piemuo" (1959), „Gulbė karaliaus pati" (1963, rus. leid. 1962, latv. leid. 1966), „Nė velnio nebijau" (1964) ir pasakas „Ramunė" (1959), „Saulės vaduotojas" (1959, rus. leid. 1961), „Ežerinis" (1962). Parašė lit. pasakas vaikams „Mėnuo saulužę vedė" (1963) ir „Pabėgusi dainelė" (1966), knygelę apie kultūrinius augalus „13 žaliųjų draugų" (su R. Jankevičiene, 1962). Su K. Kymantaite inscenizavo P. Cvirkos „Žemę maitintoją" (past. 1950 Akademiniame dramos teatre, išl. 1950), A. Vienuolio „Paskenduolę" (past. 1956 Akademiniame dramos teatre) ir P. Cvirkos „Meisterį ir sūnus" (past. 1965 Akademiniame dramos teatre). Išvertė vaikų ir jaunimo lit-ros kūrinių. Paskelbė straipsnių vaikų lit-ros, teatro ir dailės klausimais.

LIOLIAÏ — **1.** Kaimas Kelmės rj., 9 km į p. nuo Kelmės; apylinkės ir kolūkio centras. 187 gyv. (1959). Pieninė, malūnas, lentpiūvė, ryšių skyrius, buitinio aptarnavimo punktas, ambulatorija (nuo 1948), vaistinė (nuo 1951), aštuonmetė m-la (iki 1949 pradinė, 1949—61 septynmetė), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1946). Per L. eina Raseinių—Kelmės kelias; be to, keliai jungia L. su Kražiais, Tytuvėnais. Liaudies meistrų 1768 pastatyta (1907 rekonstruota) medinė L. bažnyčia, varpinė (past. 1857) ir kapų koplyčia (past. XVIII a.) — resp. reikšmės archit-ros paminklai. Bažnyčioje yra vertingų XVIII a. paveikslų. 1508 Žygimantas Senasis suteikė dvarininkui M. Viekavičiui privilegiją Viduklės valsčiaus L. dvare kurti miestelį, rengti turgus ir laikyti smukles. XVI a. pab. prie dvaro miestelis jau buvo. Jis pažymėtas ir 1613 Lietuvos D. Kun-stės žemėlapyje, tačiau XVIII a.—XIX a. pr. ist. šaltiniuose jau neminimas: Liolius nustelbė gretimos gyvenvietės, ir jie virto kaimu (1841 — 268 gyv., 1897 — 264). XIX a. veikė parapinė m-la, kurioje 1823 mokėsi 4 mokiniai. 1923 kaime buvo 262 gyventojai. 1947—50 L. — valsčiaus centras. Po D. Tėvynės karo burž. nacionalistai nužudė L. valsčiaus komsorgą D. Valasenkovą, Černiachovskio kolūkio pirm. V. Šarkauską, liaudies gynėjus bei naujakurius M. ir Z. Skinderius, J. Daujotą, A. Volbeką.

2. Kaimas Plungės rj., Bubėnų apyl., 6 km į š. v. nuo Rietavo, prie kelio į Kulius; kolūkio centras. 40 gyv. (1959). Pietvakariuose pro kaimą teka Jūra. Felčerių-akušerių punktas (nuo 1961), aštuonmetė m-la (1908—67 pradinė), biblioteka. Burž. nacionalistai 1948 nužudė L. pr. m-los mokytoją S. Ereminą, L. valstietę B. Repšienę ir jos dukterį.

LIOLŸS Jonas [g. 1929.I.15 Kaune] — dailininkas. 1951 baigė Vilniaus Dailės in-to grafikos f-tą. 1953—58 dirbo Istorijos-revoliucijos muziejaus dailininku. 1958—62 žrn. „Tarybinė moteris" meninis redaktorius, nuo 1962 „Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos" vyr. meninis redaktorius. Nuo 1952 dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose. 1965 Vilniuje surengė individualinę grafikos darbų parodą. 1965 dalyvavo liet. dailės parodoje Erfurte (VDR). Sukūrė ofortų, lino raižinių (daugiausia peizažų), ekslibrių, nutapė peizažų ir portretų, apipavidalino knygų. L. kūriniai pasižymi savita juodų ir baltų dėmių kompozicija.

Kūriniai: ofortai — Lietuvos elektrinių ciklas („Kauno HES statyba", „VRE statyba", 1960, ir kt.), darbo pirmūnų portretų ciklas (1962); lino raižiniai — Vilniaus miesto peizažų ciklas (1963—65), „Klaipėdos laivų statykla" (1965), „Vilniaus plastmasių gamykloje" (1966), ir kt.

LIPČÍENĖ Marija [**Marcinkevičiūtė**; g. 1899.XII.9 Kaune] — dainininkė (mecosopranas). Baigė Maskvos g-ją ir Kauno muz. m-lą. 1919 „Pirmosios artistų kuopos" ir Tautos teatro Kaune artistė. 1924—26 mokėsi Paryžiaus muz. m-loje. 1927—40 Valstybės teatro operos solistė, 1941—48 Kauno muz. komedijos teatro artistė.

Vaidmenys: Karmen (Ž. Bizė „Karmen"), Amneris (Dž. Verdžio „Aida"), Grafienė, Olga (P. Čaikovskio „Pikų dama", „Eugenijus Oneginas"), Dalila (K. Sen Sanso „Samsonas ir Dalila"), Azučena (Dž. Verdžio „Trubadūras"), Sofija (B. Aleksandrovo „Vestuvės Malinovkoje") ir kt.

LIPEIKÁITĖ Ona [**Prėskienienė**; g. 1918. IV.11 Mindūnuose (Molėtų rj.)] — dailininkė. 1949 baigė Vilniaus Dailės in-to skulptūros f-tą. Nuo 1950 dalyvauja dailės parodose. Sukūrė kamerinių figūrinių skulptūrų ir skulptūrinių portretų, kuriuose plastiškai perteikiama lyrinė nuotaika.

Kūriniai: skulptūros — „Daržininkė" (1953), „Kumetė" (1957), „Kiaulininkė" (1960), „Staklių montuotojas" (1961), „Kolūkyje" (1965); biustai — „Mergaitės galva" (1962), „Dail. I. Naginskaitė" (1963), „Pasieniečio seržanto V. Kiseliovo portretas", „Genutės P. portretas" (1965), „Darbininkas" (1967), ir kt.

Leid.: Lietuvių tarybinė dailė (Skulptūra), V., 1961.

LÌPKINAS Savelijus [1888 Krupkiuose (Baltarusijos TSR) — 1961.V.5 Maskvoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Nuo 1915 priklausė Bundui, 1918 pab. įstojo į LKP. 1919.I—IV Vilniaus rev. tribunolo tardytojas. Užgrobus Vilnių lenkų kontrrevoliucionieriams, pasitraukė į Ukmergę. 1919—20 LKP Kauno rj. k-to narys, dirbo profs-gose, vienas iš pogr. spaustuvės Kaune organizatorių. 1921 pr. kalintas Kaune; Lietuvai ir Tarybų Rusijai pasikeitus polit. kaliniais, išvyko į Tarybų Rusiją, dirbo staliumi Maskvoje. Nuo 1921 TSKP narys.

LIPLIŪNAI — **1.** Kaimas Kėdainių rj., Kėdainių apyl., 8 km į š. v. nuo Kėdainių, prie kelio į Krakes. 312 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la (1868—1954 pradinė, 1954—62 septynmetė), biblioteka (nuo 1949).

2. Kaimas Lazdijų rj., Panemunės apyl., 6 km į p. v. nuo Druskininkų, Nemuno kair. krante; eksperimentinio vaistažolių ūkio centras. 192 gyv. (1959). Kaimą supa Lipliūnų miškas. Biblioteka. Ist. šaltiniuose L. minimi 1612.

LIPŠŸS — ežeras Anykščių rj., 8 km į p. v. nuo Vyžuonų, 3 km į š. nuo Panevėžio—Švenčionėlių geležinkelio. Plotas 21 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 1260 m, didž. plotis 200 m, kranto linijos ilgis 2700 m. Krantai daugiausia aukšti, statūs. Per ežerą teka Aknysta (Šventosios intakas). Ežeras verslovinis.

LÌPSTAS Pranas [m. 1920] — 1863 sukilimo dalyvis. Kilęs iš Šakynos (Šiaulių rj.). 1861 baigęs Šiaulių g-ją, studijavo Maskvos un-te. Ten buvo lietuvių studentų kuopelės narys. 1863 kovojo A. Bitės sukilėlių būryje. Patekęs į nelaisvę, buvo nuteistas 12 metų katorgos. Atlikęs bausmę, paliktas gyventi Sibire. Po Spalio revoliucijos grįžo į Lietuvą ir čia mirė. Didelis jo straipsnis „Aprašymas žemės ir jos turtų" išspausdintas 1883 laikr. „Aušroje" (Nr. 2, 3, 6—10).

„LYRÀ" — kultūrinė draugija, veikusi 1910—15 Biržuose. D-ja išaugo iš scenos mėgėjų būrelio, nuo 1906 Biržuose rengusio vakarus. Be scenos mėgėjų būrelio, pastačiusio nemaža veikalų, d-ja suorganizavo styginį ir liaudies instrumentų orkestrus bei chorą, kuriam 1910 vadovavo S. Šimkus. „L." veikloje dalyvavo J. Janonis, V. Kuprevičienė, V. Meškauskaitė, V. Paliulytė, M. Sprindis ir kt.

LÝRIKA [gr. *lyrikos* — lyrinis, dainuojamas lyra pritariant] — viena iš trijų pagrindinių (greta *epo* ir *dramos*) grožinės literatūros rūšių, betarpiškiausiai išreiškianti žmogaus jausmus ir mintis. Skirtingai negu epe ir dramoje, kur vaizduojamas autoriaus atžvilgiu išorinis pasaulis, lyrikoje atskleidžiami poeto pergyvenimai, jo dvasinė raida, santykis su objektyvia tikrove. Nuo antikos laikų vystomos įvairios L. formos: *daina, odė, elegija, himnas, epigrama, eilėraštis*. Tačiau nuo XIX a. vid. griežtesnių ribų tarp šių formų nėra.

Liet. L. pradžia sietina su liaudies dainomis, kuriose pirmiausia buvo išreikštas lyrinis tikrovės suvokimas, subtiliai atskleistas gamtos ir žmogaus gyvenimo paralelizmas, sukurta metaforų sistema ir melodinga poet. kalba. Pradedant A. Vienažindžiu, daugeliui liet. poetų liaudies dainos meno buvo vienas pagrindinių poezijos meno šaltinių.

Rašytinėje liet. lit-roje L. užuomazgų galima aptikti jau K. Donelaičio „Metų" (išl. 1818) gamtos aprašymuose ir gyvenimo apmąstymuose, A. Strazdo dainų gamtos ir buities vaizduose, V. Ažukalnio-Zagurskio peizažiniuose ir meilės eilėraščiuose. A. Baranauskas, įveikęs klasicizmui būdingą racionalistiškumą ir aprašinėjimą, įvedė į liet. L. laisvą, natūralią jausmo tėkmę, minčių ir nuotaikų reiškimą gamtos vaizdais, liaudies dainoms artimą melodingumą („Dainu dainelę", „Anykščių šilelis", „Neramumas"). A. Vienažindys dar betarpiškiau ėmė reikšti asmeninius pergyvenimus, plėtodamas meilės temą, dainų struktūrą grįsdamas graudžiomis, ilgesingomis nuotaikomis. Maironis („Pavasario balsai", 1895) liet. lyrikoje galutinai įtvirtino pergyvenimą kaip eilėraščio esmę, suteikdamas jam apibrėžtumo, nuoseklumo, dramatinės įtampos, sukoncentruodamas jame liet. nacionalinio išsivadavimo judėjimo idėjas, daugialypį (herojišką ir dramatišką) žmogaus charakterį. Jis išplėtė lyr. emocijų apimtį, iškėlė kilnų dorovinį idealą, paremtą tėvynės meile ir visuomeniškumu, įtvirtino romantišką Lietuvos praeities ir gamtos grožio traktavimą. Maironis sukūrė silabinės-toninės ritmikos normas, poet. įvaizdžių fondą, aiškų ir paprastą poet. žodyną, įdiegė į liet. L., kuri ligi tol rėmėsi daugiausia tautosakos tradicijomis, rusų ir lenkų klasikinės poezijos meninę kultūrą. V. Kudirkos eilėraščiuose lemiamos reikšmės įgijęs intelektualinis pradas perteikiamas kaip taurus moralinis pergyvenimas, išreikštas pakiliai, publicistinėmis priemonėmis. Realistinei L. davė pradžią socialinę liaudies būtį geriau pažinę ar rev. idėjų paveikti XIX a. pab. poetai — J. Andziulaitis-Kalnėnas, J. Mačys-Kėkštas, P. Vaičaitis, K. Sakalauskas-Vanagėlis. Rusų poeto N. Nekrasovo pavyzdžiu jie kūrė konkrečius liaudies buities ir vargų vaizdus, ryškią socialinę prasmę turinčias situacijas. P. Vaičaičio sukurtą vargdienėlio paveikslą perėmė Jovaras, suteikdamas jam 1905—07 laikotarpio rev. aktyvumo. J. Janonis atnešė į liet. L. stiprų socialinį protestą, rev. aistrą. Įsitikinimų ir jausmų reiškimas gyvenimiškomis situacijomis, socialiniu tipažu Janonio eilėraščiuose įgijo plastinio ryškumo, lakoniškumo ir vidinės įtampos. Marksistinė pasaulėžiūra, vidinis revoliucionieriaus pasaulis su J. Janonio kūryba įėjo į liet. L. kaip viena pagrindinių jos vystymosi tendencijų.

XIX a. pab. ir XX a. pr. lietuvių poetai, be eilėraščio, kultivavo ir įvairias kitas žanrines L. formas — himną, lyr. ir satyr. poemą (Maironis), publicistinę odę (V. Kudirka), elegiją (P. Vaičaitis), rev. dainą (J. Mačys-Kėkštas), epigramą ir parodiją (A. Jakštas). Vartojo gana sudėtingą strofiką (oktavas ir kt.). L. poetika, eufonikos menas, pergyvenimų atskleidimo būdai, grindžiami Maironio sukurtomis normomis, ilgainiui ėmė vienodėti. Atnaujinti liet. L. užsimojo nauja poetų karta, brendusi XIX a. pab.—XX a. pr. Vakarų Europos bei rusų idealistinės filosofijos ir lit. srovių įtakoje. L. Gira, dar tęsdamas romantinę tradiciją, rinkiniuose „Dul-dul dūdelė" (1909), „Žalioji pievelė" (1911) pasuko į gilesnę autoanalizę. Nepastovių psichologinių būsenų kaita, pergyvenimas kaip stichiškas procesas iškilo Z. Gėlės, K. Binkio, K. Jurgelionio, M. Gustaičio, M. Vaitkaus, E. Steponaičio, B. Sruogos, V. Mykolaičio-Putino kūryboje. 1915—22 liet. lyrikoje susiformavo simbolizmas. Simbolistai poet. pergyvenimą skaldė į akimirkas, impresionistiškai reiškė nuotaikų niuansus, emocines asociacijas jungė su muz. pradu, vartojo laisvąsias eiles, gausias aliteracijas, asonansinius rimus (B. Sruogos „Dievų takais", 1923; F. Kiršos „Aidų aidužiai", 1921). Jie sukūrė simbolių sistemą įvairiems žmogaus santykio su objektyviuoju pasauliu aspektams bei jausminiams įspūdžiams perteikti, į lyr. eilėraštį įvedė aštrų vidinį konfliktą (V. Mykolaičio-Putino „Tarp dviejų aušrų", 1927) ir apibendrinančios minties polėkį (J. Baltrušaičio „Ašarų vainikas", 1942). Rusų futurizmo ir vokiečių ekspresionizmo įtakoje susidariusi keturvėjininkų srovė stengėsi lyrikoje įtvirtinti simbolistų ignoruotą konkretumą bei gaivališkumą, pergyvenimą sieti su miesto civilizacija, reikšti jį dinamiškiau, kasdieninės kalbos intonacijomis ir plakatinėmis priemonėmis (K. Binkio „100 pavasarių", 1923). Simbolistų pradėtą kurti autoanalitinę lyriką nauju pagrindu vystė neoromantizmo atstovai (J. Aleksandravičius, B. Brazdžionis, B. Buivydaitė, K. Inčiūra, A. Miškinis, B. Rutkauskas ir kt.). Individualizmo filosofija, pesimistinė pasaulėjauta jų kūryboje jungėsi su maironiško romantizmo motyvais, su keturvėjininkų modernizuota eiledara, folklorinėmis tradicijomis. Realistines liet. L. tendencijas atgaivino ir toliau vystė antifaš. bei rev. poezija, kurios turinį sudarė liaudies socialinės būklės vaizdai, polit. kovos, socializmo idėjos. Poet. pergyvenimas čia vėl aprėpė pasaulį kaip visumą, išreiškė asmenybės dvasinį turtingumą (S. Nėries „Diemedžiu žydėsiu", 1938), įgijo intensyvumo ir veržlumo (K. Borutos „Eilės ir poemos", 1939), atspindėjo tvirtą, monolitišką charakterį (V. Montvilos „Į plačią žemę", 1940).

Taryb. santvarka, naujų socialinių santykių įsitvirtinimas Lietuvoje pakeitė asmenybės santykį su pasauliu, jos sąmonės turinį. Kartu pakito ir L. pobūdis. Joje pradėjo dominuoti socializmo kūrimo apspręstas charakteris, kurio pergyvenimai glaudžiai susiję su visuom. interesais ir idėjomis. Tarybinėje liet. poezijoje vystoma kovinga pilietinė L., persunkta taryb. patriotizmo ir neapykantos klasiniam priešui. Plačiai kultivuojama publicistinio eilėraščio forma, pagrįsta pakiliu, tribūnišku liaudies gyvenimo ir socializmo kūrimo temų traktavimu (V. Montvilos, L. Giros, A. Venclovos, K. Korsako, T. Tilvyčio, V. Valsiūnienės, V. Mozūriūno, V. Reimerio, V. Grybo, A. Jonyno kūriniai). Lyr. eilėraštį sudramatino S. Nėris, pasiekdama didelį pergyvenimo betarpiškumą, emocinį skaidrumą, išraiškos paprastumą ir lakoniškumą. Filos. apmąstymų dramatika liet. lyriką praturtino V. Mykolaitis-Putinas („Būties valanda", 1963). E. Mieželaitis („Žvaigždžių papėdė", 1959; „Žmogus", 1961; „Atogrąžos panorama", 1963) išvystė intelektualinę L., praplėtė liet. lit-ros poet. kultūrą asociatyviniu mąstymu, vaizdo panoramiškumu, improvizacine kompozicija. Šią kryptį su tautosakinėmis liet. lit-ros tradicijomis, vaizdo žemiškumu, reljefišku daiktiškumu jungia Just. Marcinkevičius. Taryb. metais subrendusio žmogaus vidinį turtingumą reiškia A. Baltakio, J. Degutytės, A. Maldonio, V. Šimkaus, J. Vaičiūnaitės kūryba.

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, 3 t., V., 1957—65; **B. Pranskus**, Devynioliktojo amžiaus lietuvių poezija. — Lietuvių poezija. XIX amžius, V., 1955; **V. Zaborskaitė**, Eilėraščio menas, V., 1965; **J. Girdzijauskas**, Lietuvių eilėdara, V., 1966; **A. Venclova**, Mūsų poezijos kelias. — Lietuvių poezija, t. 1, V., 1967.

LÝROVAS Viktoras [g. 1927.VI.22 Maskvoje] — bibliografas, pedagogikos mokslų kandidatas (1964). 1952 baigė Maskvos Bibliotekinį in-tą. Nuo 1954 Vilniaus un-to bibliotekininkystės katedros dėstytojas. Paskelbė moksl. straipsnių bibliografijos klausimais.

LÍSAS Povilas [g. 1897.XI.23 Slavinciškyje (Kupiškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1918—1919 kovojo už Tarybų valdžią Kupiškio vls., su kitais suorganizavo ginkluotą būrį, kuris prisijungė prie Raudonosios Armijos Žemaičių pulko. 1919—22 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Nuo 1923 gyveno Kupiškio vls. (Noriūnuose, Žaideliuose). Po 1926 faš. perversmo spausdino ir platino neleg. kom. lit-rą. Nuo 1933 Komunistų partijos narys. 1931—34 keturis kartus baustas adm. tvarka. 1934 su žmona U. Lisiene nuteistas 8 metus kalėti. 1940—41 dirbo

adm. darbą Biržuose, buvo LKP Biržų aps. k-to biuro narys. D. Tėvynės karo metais mokėsi juridiniuose kursuose Čkalove. Po karo, baigęs Vilniaus juridinę m-lą, iki 1958 liaudies teisėjas Panevėžyje. 1951—52 LKP Panevėžio rj. k-to narys. Pensininkas.

LISÂUSKAS Edvardas [1914.III.4 Limonyse (Ukmergės rj.) — 1963.V.30 Kuršių mariose] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis. 1935 baigė g-ją, vėliau mokėsi Kauno un-to technikos f-te. Nuo 1940 Komunistų partijos narys. 1940 Lietuvos Liaudies kariuomenės, Raudonosios Armijos 29 teritorinio korpuso karininkas. 1941 dirbo Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Taryboje. D. Tėvynės karo metais tarnavo Raudonojoje Armijoje, dalyvavo Maskvos gynime. 1942 16 liet. divizijos bataliono vadas. Nuo 1942.V Lietuvos partiz. judėjimo štabo operatyvinio skyriaus viršininko pavaduotojas. 1944—54 Lietuvos TSR švietimo liaudies komisaro, ministro pavaduotojas. 1954—58 Raseinių rj. vykd. k-to pirmininkas. Nuo 1958 Vyriausiosios tiekimo ir realizavimo v-bos viršininko pavaduotojas.

LISÂUSKAS Isajus [g. 1888.XII.14 Vilkėnuose (Kauno rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1921 vadovavo miško plukdymo darbininkų streikui, buvo suimtas. Nuo 1931 dalyvavo rev. veikloje Babtuose. Nuo 1937 Komunistų partijos narys. Hitlerinės okupacijos metais gyveno Bobruisko rj. (BTSR). Nuo 1942 partizanų ryšininkas, pristatinėjo jiems ginklus, medikamentus, aprangą. Išvadavus Lietuvą, part. ir adm. darbuotojas Babtuose. Nuo 1954 pensininkas.

LISÂUSKAS Jonas [1881.V.15 Parubežinėje (Ignalinos rj.) — 1956.V.14 ten pat] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1899 dirbo Peterburge, Putilovo g-loje, dalyvavo 1905—07 revoliucijoje. Priklausė eserų partijai. Už dalyvavimą revoliucijoje uždraudus gyventi Peterburge, grįžo į Parubežinę. 1914 mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. Fronte buvo sužeistas. 1917.VI priimtas į RSDDP(b), 1918 pab. išrinktas Vidžių (BTSR) vls. rev. k-to pirmininku. 1919.VII pilsudskininkų suimtas, kalintas Krokuvoje, paskui išvežtas į konc. stovyklą. 1920.II Tarybų Rusijai ir Lenkijai pasikeitus polit. kaliniais, išvyko į Tarybų Rusiją. 1920.VIII Lietuvos ir Baltarusijos KP CK atsiųstas dirbti į Vilnių, vėliau perkeltas į Švenčionis. Lenkų kontrrevoliucionieriams užėmus Vilniaus kr., priklausė LKP, o paskui (iki 1938) — Vakarų Baltarusijos Komunistų partijai.

LISÂUSKAS Jonas [1921.IX.26 Būdose II (Jonavos rj.) — 1945.XI Šimkūnuose (Joniškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. 1939 už dalyvavimą demonstracijoje prieš faš. režimą Jonavos apylinkėje metams ištremtas į Dimitravo priverčiamojo darbo stovyklą. 1940—41 dirbo Vidaus reikalų liaudies komisariate. 1941 evakavosi į Riazanės sritį. 1942—45 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. Nuo 1944 TSKP narys. Nuo 1945 LKP Joniškio aps. k-to instruktorius. Burž. nacionalistų nužudytas.

LISÂUSKAS Konradas [1911.III.5 Baravykuose (Ukmergės rj.) — 1956.IX.15 Palangoje] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. 1940—41 Metalistų profs-gos centro v-bos pirmininkas. Nuo 1941.VII Raudonosios Armijos karys. 1942.IV atvyko į Lietuvą, vadovavo partizanų grupei Kauno, Ukmergės aps., vėliau suorganizavo partizanų būrį „Už Tarybų Lietuvą" Nr. 3 ir jam vadovavo. Nuo 1943 TSKP narys. Išvadavus Lietuvą, profs-gų darbuotojas Vilniuje ir Kaune. 1948 baigė Resp. part. m-lą. Vėliau kolūkio pirmininkas Jurbarko rajone.

LISENKÂ (Лысенко) Fiodoras Konstantinovičius [1913 Jurčenkove (Charkovo sr.) — 1945.I prie Klaipėdos] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, papulkininkis, Tarybų Sąjungos Didvyris (1945). Baigė zootechnikumą ir Tambovo kavalerijos m-lą. Nuo pirmųjų D. Tėvynės karo dienų kovojo fronte. Nuo 1943 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos pulko vadas. Už operaciją prie Nemuno (ties Užpelkiais, Šilutės rj.) gavo Tarybų Sąjungos Didvyrio vardą. Žuvo, vaduodamas Klaipėdą.

LISENKÁITĖ Liudvika [g. 1928.VII.10 Naujajame Daugėliškyje (Ignalinos rj.)] — literatūros tyrinėtoja, filologijos mokslų kandidatė (1962). 1951 baigė Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą. Nuo 1951 TSKP narė. Nuo 1955 Vilniaus un-to liet. lit-ros katedros dėstytoja. Paskelbė moksl. straipsnių apie tarybinės liet. prozos raidą pokario metais, A. Gudaičio-Guzevičiaus romanus („Literatūra", t. 1, 2, 6, 1958—63).

LISÎENĖ Uršulė [**Petronytė;** 1900.IX.17 Žaideliuose (Kupiškio rj.) — 1939.IV.10 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Valstietė. Nuo 1919 palaikė ryšius su rev. jaunimu. 1925—34 gyveno Noriūnuose (Kupiškio rj.), 1934 dėl policijos persekiojimų su šeima persikėlė į Žaidelius. Po 1926 faš. perversmo slėpė savo bute komunistus, padėjo vyrui P. Lisui nelegaliai spausdinti ir platinti kom. lit-rą. Nuo 1933 Komunistų partijos narė, veikė jaunimo ir moterų tarpe. 1933 du kartus bausta adm. tvarka. 1934 su vyru nuteista 8 metus kalėti. Kalėjo Panevėžyje, Kaune, Zarasuose. 1939 sunkiai susirgo ir, negavus med. pagalbos, mirė kalėjime. Taryb. period. spaudoje paskelbtas L. priešmirtinis eiliuotas laiškas „Mano vaikams".

LISKÔVAS Aleksas [g. 1913.III.22 Rygoje] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1921 gyveno Turžėnuose (Kauno rj.). Iki 1940 darbininkas Petrašiūnuose (dab. Kauno dalis), Kaune. 1940—41 dirbo Valstybės saugumo liaudies komisariate. 1941.VI evakavosi į Kalininą. 1941.IX su Šupinio grupe atvyko į Lietuvą kovoti su okupantais. Beveik visiems grupės partizanams žuvus, 1943.III įstojo į partizanų būrį „Už Tarybų Lietuvą" Nr. 1. Vėliau šio būrio žvalgybos viršininkas. 1945—1947 Reevakuacijos reikalų skyriaus prie Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos viršininkas. 1947—53 Ministrų Tarybos darbuotojas. Nuo 1950 TSKP narys. 1953—55 mokėsi Resp. part. m-loje. 1955—57 Molėtų rj. vykd. k-to pirmininkas, 1957—65 Vilniaus rj. vykd. k-to pirmininko pavaduotojas. Nuo 1965 Lietuvos Kurčiųjų d-jos centro v-bos prezidiumo pirmininkas.

„LISTOK SEVERO-ZAPADNOGO SOJUZA" („Листок Северо-западного союза"—„Šiaurės vakarų sąjungos lapelis") — bolševikinis nelegalus laikraštis rusų kalba, išėjęs (Nr. 1) 1905.IX kaip RSDDP Šiaurės vakarų sąjungos organas. Perspausdino V. Lenino proklamaciją „Trys konstitucijos arba trys valstybinės santvarkos sistemos" ir RSDDP atsišaukimą „Į valstiečius ir darbininkus" ryšium su 1905.VIII.6 caro manifestu. Paskelbė RSDDP Šiaurės vakarų s-gos įstatus, kurių pagrindu į s-gą įėjo ir Lietuvoje veikusios RSDDP grupės.

„LISTOK VILENSKOJ GRUPPI RSDRP" („Листок Виленской группы РСДРП" —„RSDDP Vilniaus grupės lapelis") — bolševikinės krypties nelegalus hektografuotas leidinys rusų kalba. Išleistas (Nr. 1) 1905.VIII Vilniuje RSDDP Vilniaus grupės.

LIŠČÎNSKIS (Łyszczyński) Kazimieras [1634.III.4 Brest Litovsko (dab. Brestas, BTSR) vaivadijoje — 1689.III.30 Varšuvoje] — ateizmo pradininkas Lietuvoje. Lietuvos D. Kun-stės bajoras. Buvo manoma, kad L. studijavo Vilniuje. Lenkų istoriko A. Novickio duomenimis, L. 1658 įstojęs į jėzuitų ordiną ir pradėjęs mokytis Krokuvoje. 1660—64 L. mokęsis Kališo kolegijoje. 1665 Brest Litovsko kolegijos rektoriaus padėjėjas. 1666 studijavęs teologiją Lvove. Neįsišventinęs kunigu, išstojo iš jėzuitų ordino ir išvyko į tėvo dvarą Brest Litovsko vaivadijoje. Apylinkės bajorų tarpe turėdamas didelį autoritetą, užėmė atsakingas vietas renkamuosiuose vietos valdžios organuose (1682 išrinktas Brest Litovsko žemės teismo pateisėju, vėliau — Lietuvos Vyriausiojo tribunolo nariu ir asesoriniu sekretoriumi). Braclavo stalininkui J. Bžoskai įskundus, 1688 suimtas, raštai ir knygos konfiskuoti. Vilniaus vyskupo K. Bžostovskio iniciatyva sukviestas bažnytinis teismas apkaltino L. ateistiniais raštais įžeidinėjus dievo didybę. 1689 seimo teismas Varšuvoje nuteisė L. už ateizmą mirties bausme — sudeginti gyvą ant laužo. Nuosprendį pasirašydamas, karalius Jonas Sobieskis

bausmę sušvelnino: prieš deginant leido nukirsti galvą. Bausmė įvykdyta Varšuvos turgavietėje.

Filosofinis 265 lapų L. traktatas „Apie dievo nebuvimą" („De non existentia dei", apie 1674) neišliko. Apie jo turinį galima spręsti iš teismo dokumentų (J. Bžoskos skundo, Lietuvos D. Kun-stės instigatoriaus Š. Kurovičiaus kaltinamosios kalbos, gynėjų kalbų ir kt.) ir to laikotarpio raštų. Traktate L. įrodinėjo, kad dievas — ne reali būtis, o chimera, žmonių prasimanymas, nepagrįstas objektyvia tikrove. Taigi, ne dievas esąs pasaulio ir žmogaus kūrėjas, o žmogus dievo kūrėjas. Dvasininkų susistemінti, filos. doktrina paversti religijos teiginiai — grynas melas, apgaulė. Teologai, patys būdami nedievobaimingi, sąmoningai apgaudinėja paprastus žmones, kad galėtų juos engti. Religija temdanti proto šviesą. Liaudies tamsumą, prietaringumą L. laikė jos socialinio pavergimo priežastimi. Spėjama, kad L. pažiūroms formuotis turėjo įtakos XVII a. italų humanisto T. Kampanelos raštai.

Lit.: **J. Jurginis,** Kazimieras Lyščinskis — ateizmo pradininkas Lietuvoje, V., 1957; **Б. Рамм,** Казимир Лыщинский — жертва религиозного изуверства.— „Ежегодник Музея истории религии и атеизма", т. 3, М.-Л., 1959; **E. Meškauskas,** K. Liščinskio pasaulėžiūros klausimu.—„Mokslas ir gyvenimas", 1961, Nr. 4; Из истории философской и общественно-политической мысли Белоруссии, Минск, 1962 [p. 270—304]; **A. Nowicki,** Aparatura pojęciowa rozważań Kazimierza Łyszczyńskiego (1634—1689) o religii i stosunkach między ludźmi.— „Euhemer, Zeszyty Filozoficzne", Nr. 3, Warszawa, 1962; **A. Nowicki,** Studia nad Łyszczyńskim.— Ten pat, Nr. 4, 6, Warszawa, 1963—65; **A. Nowicki,** Wykłady o krytyce religii w Polsce, Warszawa, 1965 [p. 51—68].

LIŠKIAVÀ — kaimas Varėnos rj., Kibyšių apyl., 9 km į š. r. nuo Druskininkų, Nemuno kair. krante. 318 gyv. (1959). Vid. m-la (nuo 1946), biblioteka (nuo 1951), ryšių skyrius. L. bažnyčios ir vienuolyno rūmai (past. 1695) — resp. reikšmės archit-ros paminklas. Prie kaimo yra piliakalnis su nebaigtos statyti pilies griuvėsiais.

1962 L. piliakalnis buvo tyrinėjamas archeologų. Pačiame kalne ir atšlaitėse palei kalną aptiktas apie 1,3 m storio kultūrinis sluoksnis, kuriame rasta daug brūkšniuotosios ir grublėtosios keramikos, kaulinių bei metalinių darbo įrankių, papuošalų. Iš jų matyti, kad L. piliakalnyje I t-metyje buvo didelė gyvenvietė. Priešais L., kitame Nemuno krante, yra likę apie 50 pilkapių. Išnykus gyvenvietei, po kelių šimtmečių kalne vėl bandyta įsitvirtinti. Tai rodo kalno aikštelėje likę akmenys, dviejose vietose bokštų griuvėsiai. Vienas tų bokštų buvęs 8—10 m aukščio (dabar likę 2,5—3 m), 11,5 m skersmens, 3—5 m sienų storio. Statytas ant keturkampių pamatų, įleistų į žemę 4—5 m. Pamatams sustiprinti į mūrą dėta 0,5 m storio ąžuolinių sijų vainikai. Bokšto būta 4—5 aukštų (įėjimas buvo antrame aukšte). Abiejų bokštų išorėje yra išleisti iš mūro akmenys numatytoms kiemo sienoms prijungti. Pastačius visas sienas ir bokštus, L. pilies kiemas būtų buvęs apie 1800—2500 m^2. Archeologų manymu, L. pilis pradėta statyti kovų su kryžiuočiais metu, ne vėliau kaip 1410. Antrojo kultūrinio sluoksnio pėdsakų kalne neaptikta, todėl manoma, kad pilis nebuvo baigta statyti ir kalnas nebuvo antrą sykį apgyventas.

L. kaimas ir dvaras atsirado, greičiausiai, XV a. antrojoje pusėje. L. dvarą Lietuvos didysis kun-štis Aleksandras XV a. pab. padovanojo M. Glinskiui. XVI a. antrojoje pusėje L. dvaras atiteko didžiajam etmonui ir kancleriui M. Radvilai, kuris atidavė kalvinams L. kaime esančią katalikų bažnyčią. Apie 1624 tą bažnyčią vėl atgavo katalikai. 1662 Liškiavoje gyveno 60 vyrų ir 50 moterų. XVII a. pabaigoje L. atiteko Seinų dominikonams. Tapę L. turtų savininkais, dominikonai pastatė aukštame Nemuno krante mūrinę bažnyčią ir vienuolyną, o prie jo įsitaisė spirito varyklą, žuvų tvenkinį, sodą, daržą. XVIII a. viduryje kurį laiką Liškiavoje veikė parapinė mokykla. L. augo labai lėtai. Žlugus Žečpospolitai, L. 1795 užėmė Prūsija. 1797 Prūsijos valdžia iš L. dominikonų atėmė 3 palivarkus, 10 kaimų, apie 15 smuklių, 11 ežerų ir pačioje L. didelį daržą. Dominikonams paliko tik bažnyčią ir vienuolyną su nedideliu daržu. 1807 L. įėjo į Varšuvos kun-stę. 1897 L. turėjo 613 gyventojų; apie pusę jų gyveno iš žemės ūkio, kiti — iš prekybos ir amatų. Napoleono karų metu dominikonai iš L. išsikraustė. Jų vienuolyno rūmai stovėjo apleisti iki I pasaul. karo. I pasaul. karo metais L. nukentėjo nuo gaisro, bet po karo iš dalies atsistatė. Nuo 1918 L. — valsčiaus centras, priklausė Alytaus aps., 1923 turėjo 407 gyventojus. Buv. dominikonų vienuolyne įsikūrė valsčiaus v-ba, vėliau ir m-la. Didžiojo Tėvynės karo metais fašistai išžudė apie 200 L. gyventojų. L. apylinkėse veikė „Dainavos" partizanų būrys, kurio vienas skyrius, J. Petušausko vadovaujamas, likvidavo L. esesininkus ir policiją.

Lit.: **Z. Gloger,** Dolinami rzek, Warszawa, 1903; **A. Janulaitis,** Užnemunė po Prūsais, K., 1928 [p. 370—378]; **J. Totoraitis,** Sūduvos Suvalkijos istorija, K., 1938; Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 1, V., 1955; **K. Mekas,** Liškiavos pilis.—„Mokslas ir gyvenimas", 1963, Nr. 10; **A. Gailiūnas,** Liškiava.—„Mūsų gamta", 1964, Nr. 5.

LIŠKIAVIS — ežeras Lazdijų ir Varėnos rj., 11 km į r. nuo Leipalingio, 2 km nuo Nemuno. Plotas 58 ha. Ežeras rininis, vingiuotas, ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 2500 m, didž. plotis 450 m. Kranto linijos ilgis 5960 m. Krantai statūs. Įteka bevardis upelis, išteka Krūčius (Nemuno intakas). Prie L. įsikūręs Vilkiautinis. Ežeras verslovinis.

LITAS — buržuazinės Lietuvos valstybės piniginis vienetas. *Ž. Pinigai.*

„LITAUEN" („Lietuva") — buržuazinis mėnesinis žurnalas, ėjęs 1916.V—1919. II.5 Berne, vėliau Lozanoje (Šveicarija) vokiečių kalba. Leido Lietuvių informacinis biuras.

„LITAUISCHE RUNDSCHAU" („Lietuvos apžvalga") — buržuazinis politinis laikraštis, ėjęs 1924—29 Kaune vokiečių kalba. Leido Lietuvos Vokiečių partija. Iš pradžių ėjo dukart per savaitę, vėliau dienraštis.

„LITEKSAS" [*Li*etuvos *teks*tilė], **Vilnonių audinių fabrikas „Liteksas",**— tekstilės įmonė Kaune. F-ką akc. b-vės pagrindais įkūrė vok. kapitalistas T. Giškė. „L." pradėjo veikti 1927, brolių Tilmansų metalo g-los sandėliuose pastačius vilnų karšimo aparatą su verptuvais ir kelerias audimo stakles. Iki D. Tėvynės karo gamino gelumbinius ir (iš įvežtinių verpalų) šukuotinius kostiuminius audinius. Buržuazijos valdymo metais „L." pažangieji darbininkai pasižymėjo solidarumu kovoje už geresnes darbo sąlygas. Jie remdavo kt. įmonių darbininkus, dalyvaudavo visuotiniuose Kauno darbininkų streikuose. Po D. Tėvynės karo „L." pagr. pajėgumai, palyginti su prieškariniais, pa-

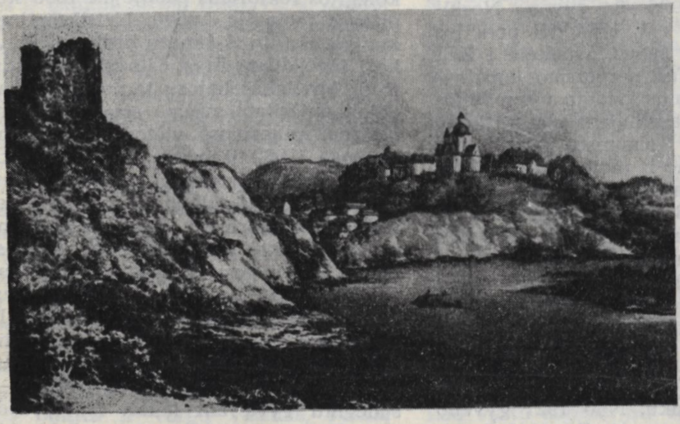

Liškiava (XIX a. graviūra)

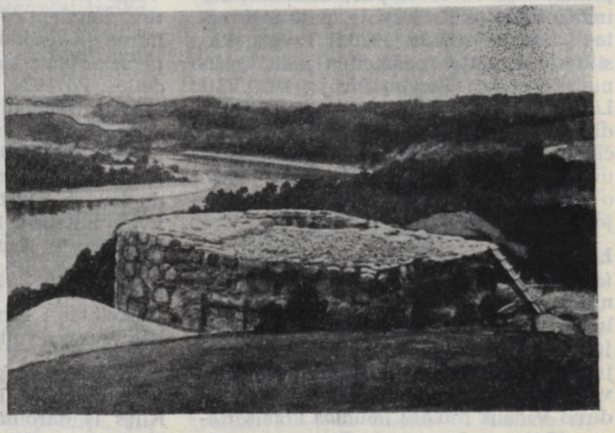

Liškiavos pilies konservuotas pietinis bokštas

LIETUVOS ADMINISTRACINIS SUSKIRSTYMAS 1843–1914 m.

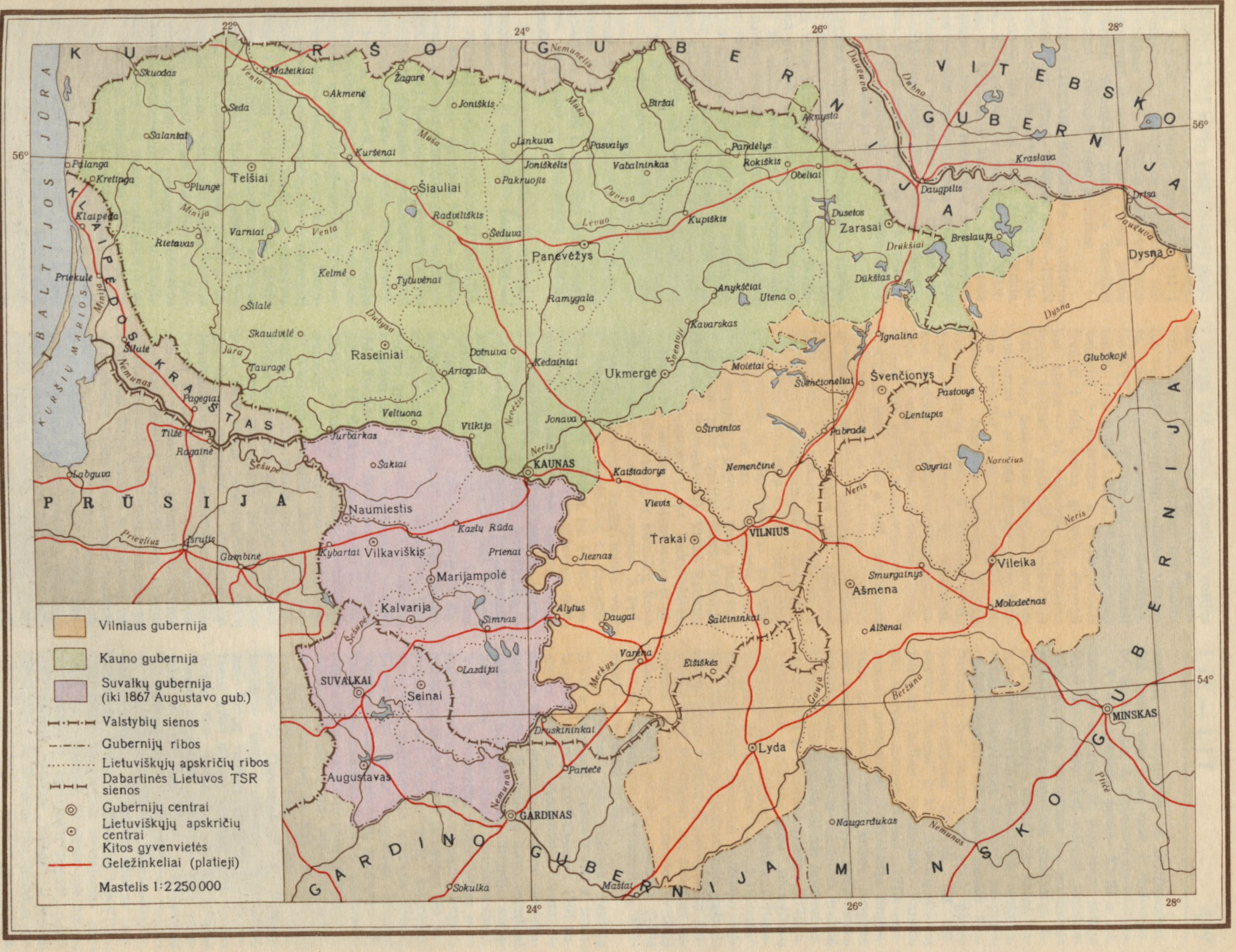

didėjo 2—2,5 karto. 1966 įmonėje dirbo 523 darbininkai ir tarnautojai, pagaminta 505 000 m paltinių audinių ir 541 t verpalų. „L." aprūpintas įrengimais, reikalingais plonos vilnos paltinėms medžiagoms gaminti. Tai pirmoji įmonė Tarybų Sąjungoje, pradėjusi masiškai gaminti „flakonė" tipo audinius.

LITERĀTIŠKOJI KOMÌSIJA — kultūros darbuotojų grupė, veikusi 1890—1895? Mintaujoje. Sudaryta V. Kudirkos iniciatyva. Jos nariai buvo J. Jablonskis, A. Kriščiukaitis, P. Mašiotas, P. Vileišis, A. Sketeris ir kiti. L. k. daugiausia talkino „Varpo" redakcijai, recenzuodama žurnale spausdinamus grož. lit-ros kūrinius ir straipsnius. L. k. skatino liet. inteligentus imtis lit. veiklos, rūpinosi liet. kalbos gryninimu. Su L. k. palaikė ryšius S. Matulaitis, G. Petkevičaitė-Bitė, P. Višinskis ir kt.

LITERATŪRA [lot. *litteratura* — raštija, iš *littera* — raidė] — kurios nors tautos ar visos žmonijos raštų visuma. Skiriama grožinė, mokslinė, politinė, techninė ir kt. sričių literatūra. L. terminu dažniausiai žymima tik grožinė L.— žodinė meno kūryba *(epas, lyrika, drama)*, kurios specifika yra kalbinėmis priemonėmis sukurti meno vaizdai. Savita žodinės kūrybos rūšis yra *tautosaka*, atsiradusi anksčiau už rašytinę L. Kiekvienos šalies grožinės L. raida glaudžiai susijusi su ekonomine, politine tautos istorija, su kitų kultūros sričių raida. Visuomenės ist. vystymasis, klasiniai santykiai veikia L. idėjinį turinį ir menines ypatybes. Todėl L. istorijos periodizacijos pagrindas — visuomenės istorijos periodizacija.

Liet. L. istorijoje skiriamos feodalizmo, kapitalizmo ir socializmo (tarybinės L.) epochos.

FEODALIZMO EPOCHOS LITERATŪRA. Feodalizmo epochos liet. L. apima beveik penkis šimtmečius (XIV a. pab.— XIX a. vid.). Remiantis visuomeninio bei kultūrinio gyvenimo poslinkiais, šioje epochoje skiriami 4 pagr. laikotarpiai.

XIV a. pab.—XVI a. vid. laikotarpiu sustiprėjusi feodalinė Lietuvos valstybė atkakliai kovojo su agresoriais kryžiuočiais, užėmė nemaža rusų žemių. Lietuva priėmė krikščionybę, buvo užmegzti glaudūs ryšiai su Lenkijos valstybe. Prie Lietuvos prijungtų slavų žemių raštijos tradicijų ir humanizmo kultūros įtakoje pirmieji raštai Lietuvoje buvo rašomi sen. baltarusių (vad. rusų) ir lotynų kalbomis. Baltarusių kalba vartota didžiojo kun-ščio kanceliarijoje (ž. *Lietuvos Metrika*), ja parašytas *Lietuvos Statutas, metraščiai*. Nuo XIII a. Lietuvos valdovai lot. kalba susirašinėjo su V. Europos šalimis, nuo XV a. pr. ji buvo vartojama ir kultūriniame krašto gyvenime. XVI a. grožinių bei publicistinių veikalų lot. kalba parašė M. *Husovianas, Mykolas Lietuvis*, A. *Šreteris*, P. *Roizijus*. Raštuose lot. kalba, susijusiuose su *humanizmo* idėjų plitimu Lietuvoje, formavosi pirmieji grožinės lietuvių L. elementai.

Knygų liet. kalba atsiradimas susijęs su reformacijos judėjimu. XVI a. ketvirtajame d-metyje pirmieji liet. kultūros veikėjai reformatai reiškėsi Vilniuje, vėliau — daugiausia Karaliaučiuje. Iki XVI a. vid. žinomi tik rankraštiniai maldų liet. kalba tekstai. Reformacijos veikėjai A. *Kulvietis* ir S. *Rapolionis* išvertė į liet. kalbą giesmių. Pirmoji liet. knyga — M. *Mažvydo* „Katekizmo prasti žodžiai"— pasirodė Karaliaučiuje 1547. Joje paskelbtas pirmasis liet. elementorius ir eiliuota pasaulietinio turinio prakalba — pirmas eilėraštis liet. kalba. M. Mažvydo parengtą pirmąjį liet. giesmyną išleido B. *Vilentas* (2 d., 1566—70). Šie pirmieji liet. leidiniai, kad ir skirti tikybiniams reikalams, turėjo reikšmės liaudies švietimui, literatūrinės liet. kalbos formavimuisi.

XVI a. vid.—XVII a. vid. laikotarpiu visuomeniniame ir politiniame Lietuvos gyvenime galutinai įsigalėjo bajorija (šlėkta). Liublino unijos aktu Lietuvos D. Kun-stė ir Lenkijos karalystė buvo sujungtos į vieną valstybę — Žečpospolitą. Vyko kova tarp toliau plintančios reformacijos ir stiprėjančios katalikų reakcijos. Kovai su reformacija 1569 iš V. Europos į Lietuvą buvo pakviesti jėzuitai. 1579 jėzuitai įkūrė Vilniuje akademiją (universitetą). Veikė Radvilų (Vilniaus akademijos), M. Petkevičiaus, J. Morkūno, bazilionų, Mamoničių ir kt. spaustuvės. Reformatų ir katalikų kova skatino liet. raštijos formavimąsi. R. Prūsijoje M. Mažvydo darbą toliau varė J. *Bretkūnas*, S. *Vaišnoras*, L. *Zengštokas*, J. *Rėza*, D. *Kleinas*, M. *Švoba*. Lietuvos D. Kun-stėje reformacinių (kalvinų) raštų vertėjai bei leidėjai buvo M. *Petkevičius*, J. *Morkūnas*, S. *Jaugelis-Telega*, S. *Chilinskis*, katalikiškų — M. *Daukša* (1595 išleistas jo „Katekizmas" — pirmoji išlikusi liet. knyga, spausdinta Lietuvoje), K. *Širvydas*, S. *Slavočinskis*, J. *Jaknavičius* ir kt. Katalikiškų liet. raštų leidimu itin rūpinosi Žemaičių vysk. M. *Giedraitis*. Liet. raštija gausėjo ir įvairėjo: be katekizmų ir giesmynų, buvo leidžiamos postilės (M. Daukšos, J. Bretkūno), verčiama Biblija (J. Bretkūno rankraštis, S. Chilinskio nebaigtas spausdinti vertimas), pasirodė lit-ros kritikos užuomazgų (S. Vaišnoro prakalba „Žemčiūgoje teologiškoje"). Susirūpinta literatūrinės liet. kalbos norminimu (K. Širvydo žodynas, D. Kleino gramatika). Religinėse giesmėse ėmė rastis pasaulietinių motyvų (M. Švobos giesmės). R. Prūsijoje palaipsniui formavosi silabinė-toninė, Lietuvos D. Kun-stėje — silabinė eilėdara, įvairėjo intonacinė giesmių struktūra. Bendras raštijos pagyvėjimas skatino ir pasaulietinės grož. lit-ros užuomazgų vystymąsi. Buvo rašomi sveikinimai bei panegirikos (1589 sveikinimas Zigmantui Vazai, V. *Daujoto*-Labunauskio, P. *Tarvainio*, J. *Lenmano* ir kitų tekstai), epitafijos (B. *Petravičius*), dedikacijos (S. Jaugelis-Telega). Nuo XVI a. antrosios pusės Lietuvos viešajame gyvenime plačiau pradėta vartoti lenkų kalba. Ja parašyta istorinių, publicistinių veikalų (A. *Rotundas*, M. *Strijkovskis*). Lot. kalba šiuo metu rašė J. *Radvanas*, M. *Sarbievijus*, A. *Kojelavičius-Vijūkas*.

XVII a. antrosios pusės—XVIII a. laikotarpiu Lietuvos D. Kun-stėje raštija labai sumenkėjo. Tai nulėmė nepalankios politinės, socialinės bei kultūrinės aplinkybės: Žečpospolitos smukimas, didėjanti anarchija, nuolatiniai karai, sustiprėjusi katalikų bažnyčios reakcija, švietimo sunykimas. Raštijoje įsivyravo obskurantizmas. Lit. kalba smuko. Barbarizmų bei žargonybių ypač gausu naujai parengtose knygose (M. Olševskio „Broma" ir kt.). Atskirų autorių išleistais kalbos norminimo darbais (K. Širvydo žodyno V leid., 1713; anoniminė gramatika „Universitas linguarum Lituaniae", 1737) knygų rengimo bei redagavimo praktikoje mažai buvo naudojamasi. Raštijos smukimas trukdė ir pasaulietinės grož. lit-ros formavimąsi: iš XVII a. antrosios pusės—XVIII a. laikotarpio teišliko pora panegirikų (vyskupui K. Šembekui, didikams Tiškevičiams) ir proginis eil. „Kalėdaitis" (elementoriuje „Mokslas skaitymo rašto"). Tik XVIII a. paskutiniojo dešimtmečio polit. įvykiai (Žečpospolitos žlugimas, 1794 sukilimas) bei švietimo reformos (Edukacinės komisijos veikla) sukėlė naujų poslinkių raštijoje (1794 sukilimo atsišaukimai, pirmieji A. Klemento eilėraščiai ir kt.).

R. Prūsijos liet. raštijos raidoje XVII a. antrosios pusės—XVIII a. laikotarpis buvo palyginti vaisingas. 1701 susikūrė Prūsijos monarchija. Badui ir marui labai praretinus vietos gyventojus lietuvius, R. Prūsija buvo smarkiai vokiečių kolonizuojama. Stiprėjo socialiniai bei nacionaliniai prieštaravimai. Valstybė ir bažnyčia, stiprindamos savo įtaką masėms, tenkino augančią knygos paklausą, skelbė savo įsakymus bei potvarkius liet. kalba. Plito švietimas, skverbėsi šviečiamojo amžiaus idėjos. Kolektyviai buvo rengiamas Biblijos vertimas, išleista stambių giesmynų. Tikybiniuose raštuose kaupėsi pasaulietinių motyvų, vaizdinio stiliaus elementų. Pasirodė brošiūrų (M. *Merlinas*), žodynų, gramatikų bei kt. kalbinių tyrinėjimų (Pil. *Ruigys*, Pov. *Ruigys*, J. *Brodovskis*, G. *Ostermejeris*, K. *Milkus*), kuriuose buvo raginama literatūrinę liet. kalbą turtinti liaudies kalbos lobiais. 1706 išleista pirmoji grož. lit-ros knyga liet. kalba — J. *Šulco* atliktas Ezopo pasakėčių vertimas. Kilo polemika vertimo bei poetikos klausimais (K. Milkaus su G. Ostermejeriu). Sukurta proginės poezijos (A. *Šimelpenigis*), kuri peraugo į platesnius epinius bandymus (K. Milkaus „Pilkainis"). XVIII a. vid. kūrė žymiausias feodalizmo epochos liet. rašytojas, grožinės liet. lit-ros pradininkas K. *Donelaitis*. Pasaul. reikšmės epinėje poemoje „Metai" jis plačiai pavaizdavo R. Prūsijos liet. liaudies gyvenimą, atskleidė tipiškus socialinius, nacionalinius bei moralinius jos bruo-

žus, pasmerkė feod. išnaudojimą. K. Donelaitis davė pradžią realizmui liet. lit-roje, įdiegė joje socialinę bei etinę problematiką, įtvirtino taurias humanistines tradicijas. K. Donelaičio kūryba, pasižyminti liaudiška kalba ir vaizdingu stiliumi, pradėjo naują etapą literatūrinės liet. kalbos ir poet. stiliaus raidoje.

XIX a. pirmosios pusės laikotarpiu lit-ros procesas Lietuvoje pagyvėjo, o R. Prūsijoje apmirė. Šį laikotarpį galima dalyti į du periodus su skiriamąja 1831 sukilimo data. Pirmąjį periodą visuomeniniu atžvilgiu sąlygojo Lietuvos prijungimas prie Rusijos, feodalizmo irimas ir kapitalizmo formavimasis, švietimo kilimas, nac. klausimo aštrėjimas. Svarbų vaidmenį suvaidino *Vilniaus universitetas*, kuriame mokėsi nemaža liet. kultūros veikėjų. Liet. rašytojams didelį poveikį turėjo su Lietuva glaudžiai susijusi lenkų poeto A. *Mickevičiaus* kūryba. Šviesuomenėje, kilusioje iš nesulenkėjusių Žemaičių bajorų ir valstiečių, brendo tautinis sąmoningumas, dem. nuotaikos. Šiuo periodu kūrė smulkiųjų bajorų ideologijos reiškėjas poetas A. *Klementas*, dem. rašytojai bei kultūros veikėjai D. *Poška*, S. *Stanevičius*, S. *Daukantas*, S. *Valiūnas*. Pažangias to meto idėjas savo kūryboje skelbė su valstiečiais baudžiauninkais sutapęs poetas A. *Strazdas*. Buvo kuriama daugiausia poezija, įvairėjo jos žanrai (pasakėčia, idilė, jumoristinis „niekelis", lit. laiškas, odė). Kai kurie poetai bandė versti antikinės lit-ros kūrinius. Buvo renkamos ir skelbiamos liet. liaudies dainos. Liet. lit-roje ryškėjo *klasicizmo* ir romantizmo elementai. R. Prūsijoje lit. veikla aktyviau reiškėsi tik liet. tautosakos rinkėjas ir tyrinėtojas, K. Donelaičio lit. palikimo leidėjas L. *Réza*.

Periodą tarp 1831 ir 1863 sukilimų sąlygojo carinės reakcijos stiprėjimas ir išsivaduojamojo demokratinio judėjimo brendimas. Caro valdžiai uždarius Vilniaus un-tą (1832), šviesuomenės jėgos pakriko, kultūrinės veiklos sąlygos pasunkėjo. Skatinamosios reikšmės kultūrinei krašto pažangai turėjo M. Valančiaus pradėta blaivybės akcija. Blaivininkystė buvo propaguojama ir 1831—63 pradėjusioje formuotis liet. prozoje, kuri buvo didaktinio pobūdžio. A. *Tatarė*, P. *Gomalevskis*, J. *Dovydaitis*, M. *Akelaitis* sukūrė didaktinių apysakų, apsakymų. Poezijoje reiškėsi Kipr. *Nezabitauskis*-Zabitis, V. *Ažukalnis*, K. *Aleknavičius*, A. *Savickis*, P. *Savickas*, J. *Želvavičius* ir kt. Daugumos jų kūryba nebuvo išspausdinta. Reikšminga šio laikotarpio liet. rašytojų švietėjų bei publicistų S. Daukanto, L. *Jucevičiaus* ir L. *Ivinskio* veikla. Gausėjo vertimų bei sekimų iš lenkų ir rusų lit-rų. Teigiamos reikšmės liet. kultūrai turėjo lenkų istorikų ir rašytojų (T. Narbuto, J. *Kraševskio*, J. Jaroševičiaus), lietuvių ir vokiečių kalbininkų (F. Kuršaičio, G. Neselmano) lituanistiniai darbai. Šio periodo pabaigoje iškilo poetas A. *Baranauskas*, sukūręs lyr. poemą „Anykščių šilelis", kuri greta K. Donelaičio „Metų" įėjo į klasikinį liet. lit-ros fondą. Šiame kūrinyje poetas pavaizdavo gimtąjį kraštą, reiškė meilę jo gamtai ir žmonėms, atskleidė kai kuriuos bręstančio kapitalizmo bruožus. Jis praturtino liet. poeziją naujomis meninės išraiškos priemonėmis, prisidėjo prie literatūrinės liet. kalbos kūrimo.

Feod. epochoje liet. lit-ra iš atskirų elementų bei užuomazgų neliteratūrinės paskirties raštuose susikristalizavo į savarankišką meninės kūrybos sritį. Feod. epochos lit-roje aukštą meninį lygį pasiekė poezija, pradėjo vystytis proza.

KAPITALIZMO EPOCHOS LITERATŪRA. Kapitalizmo epochos liet. lit-ros raidoje, susijusioje su tos epochos politinio, socialinio, kultūrinio gyvenimo ypatybėmis, skiriami 2 laikotarpiai — XIX a. antrosios pusės—XX a. pradžios ir 1917—40.

XIX a. antrosios pusės—XX a. pradžios laikotarpio pirmaisiais dviem dešimtmečiais sąlygos lit-rai vystytis buvo labai nepalankios. Po 1863 sukilimo prasidėjusios caro valdžios represijos palietė ir liet. rašytojus: vieni jų buvo suimti ir ištremti (J. Dovydaitis, E. *Daukša*, K. *Kairys*, A. *Jasevičius*), kiti emigravo iš Lietuvos (M. Akelaitis), dar kiti dėl įv. priežasčių liovėsi rašę (K. Aleknavičius, J. Želvavičius, A. Baranauskas). Didelę žalą lit-ros raidai padarė lietuviškos spaudos lot. rašmenimis draudimas (1864—1904). Liet. knygos ir kt. spaudiniai buvo spausdinami užsienyje (daugiausia R. Prūsijoje), slapta gabenami į Lietuvą ir čia, nepaisant griežtų bausmių, platinami. Iš pradžių taip buvo skleidžiami religiniai, o paskui ir pasaulietiniai raštai. Įsigalėjusi reakcija neleido iškilti naujoms lit. jėgoms, laikinai sutrukdydama XIX a. pirmojoje pusėje paspartėjusį liet. lit-ros augimą. Kiek produktyviau buvo kultivuojama tik didaktinė proza. Prozos kūriniais (apys. „Palangos Juzė" ir kt.) žymiausią vietą užėmė M. *Valančius*. Poezijos srityje pasižymėjo A. *Vienažindys*. Liaudyje paplito emocingos lyrinės jo dainos, reiškiančios daugiausia meilės pergyvenimus. Dauguma XIX a. septintojo bei aštuntojo dešimtmečio rašytojų orientavosi į skaitytoją valstietį. Jie rašė daugiausia didaktinius buitinius apsakymus, eilėraščius-dainas, pasakėčias, vaizdavo valstiečių gyvenimą, vartojo liaudiškas stilistines priemones. Tai nulėmė ir šių rašytojų polinkį į realizmą, nors to meto liet. lit-roje dar buvo gausu šviečiamųjų tendencijų, romantiško Lietuvos praeities, gamtos poetizavimo.

Lietuvoje sparčiai vystantis kapitalizmui, XIX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais susiformavo lietuvių nacija, išaugo liet. inteligentija, sustiprėjo nacionalinis išsivadavimo judėjimas. Visa tai skatino liet. lit-ros raidą. Didelę reikšmę jai turėjo nelegaliai R. Prūsijoje pradėta leisti periodinė liet. spauda (liberalinės demokratinės krypties —„Aušra", „Varpas", „Ūkininkas", klerikalinės — „Šviesa", „Žemaičių ir Lietuvos apžvalga", „Tėvynės sargas"). Įsikūrus Lietuvoje pirmosioms socialistinėms org-joms (1896), pasirodė ir nelegali socialdemokratinė spauda („Lietuvos darbininkas", „Aidas Lietuvos darbininkų gyvenimo", „Darbininkų balsas", „Draugas", atsišaukimai, brošiūros). Toje spaudoje propaguojamos socializmo idėjos darė poveikio demokratiniams liet. rašytojams, kreipė jų kūrybą į socialinę tematiką. Periodinė liet. spauda buvo leidžiama ir JAV („Lietuviškasis balsas", „Vienybė lietuvninkų", „Nauja gadynė").

XIX a. pab. liet. lit-roje išryškėjo dvi srovės — *romantizmas* ir *realizmas*. Romantinės srovės rašytojai daugiausia reiškėsi poezijoje. Pagrindiniai idėjiniai jų kūrybos motyvai — nacionalinio sąmoningumo žadinimas, kovos prieš nac. priespaudą skelbimas, Lietuvos praeities idealizavimas, liet. kalbos aukštinimas. Daugelio šios srovės atstovų (A. *Vištelio*, J. *Miliausko*-Miglovaros, M. *Davainio*-Silvestraičio, J. *Zauerveino*) kūriniai buvo primityvios meninės išraiškos, juose vyravo sentimentalumas, deklaratyvumas. Romantinei poezijai būdingus motyvus didžiai meniška poetine forma išreiškė *Maironis* (eil. rink. „Pavasario balsai"). Nors idėjiniu atžvilgiu Maironio kūryba buvo prieštaringa, geriausieji jo eilėraščiai, reiškiantys demokratines idėjas, pelnytai išpopuliarėjo ir turėjo teigiamą poveikį liet. poezijos raidai. Realistinės srovės rašytojai — V. *Kudirka*, J. *Mačys*-Kėkštas, P. *Vaičaitis*, Žemaitė, V. *Pietaris*, A. *Kriščiukaitis*-Aišbė, G. Petkevičaitė-Bitė,— daugiausia grupavęsi apie liberalinės krypties period. spaudą, sparčiai vadavosi iš ankstesniajai liet. lit-rai būdingų religinių bei didaktinių tendencijų. Jie ėmė kritiškiau vaizduoti tikrovę, kelti svarbius socialinius prieštaravimus. Kai kurie rašytojai realistai (J. Mačys-Kėkštas, J. *Andziulaitis*-Kalnėnas, S. *Matulaitis*), suartėję su XIX a. pab. darbininkų judėjimu, pradėjo propaguoti socializmo idėjas. XIX a. pab. liet. lit-ra pasidarė įvairesnė žanriniu atžvilgiu, turėjo didelį poveikį nacionalinės literatūrinės liet. kalbos formavimuisi.

Literatūriniame Lietuvos gyvenime svarbų vaidmenį suvaidino 1905—07 revoliucija, kurioje dalyvavo daugelis demokratinių rašytojų. 1904 panaikinus spaudos draudimą, pasirodė pirmieji legalūs period. leidiniai: klerikalinės ir tautininkiškos krypties —„Lietuvių laikraštis", „Draugija", „Viltis", „Ateitis", liberalinės krypties — „Vilniaus žinios", „Lietuvos ūkininkas", „Lietuvos žinios", „Aušrinė", socialdemokratinės krypties — „Naujoji gadynė", „Skardas", „Žarija". Užsienyje pradėjo eiti lietuvių darbininkų laikraščiai „Kova" (JAV), „Rankpelnis" (Škotijoje). Pasirodė pirmieji lit. žurnalai („Vaivorykštė"), almanachai („Gabija", „Pirmasai baras"), palengvėjo knygų spausdinimas ir platinimas. Pirmojo pasaul. karo laikotarpiu Lietuvos socialdemokratijoje forma-

vosi bolševikinė kryptis, kurios idėjos pirmiausia buvo reiškiamos „Vilnyje", „Rankpelnyje", „Socialdemokrate", „Kovoje" ir kituose V. Kapsuko 1913—17 redaguotuose leidiniuose.

Demokratinės krypties liet. rašytojų kūryboje XX a. pr. galutinai įsitvirtino kritinis realizmas. Viena žymiausių šios krypties atstovių buvo *Žemaitė*. Ji pirmą kartą liet. lit-roje sukūrė įvairiapusį realistinį personažą, meniniais vaizdais išreiškė esminius socialinius gyvenamojo laikotarpio bruožus. Žemaitės apsakymai pasižymi turtinga ir spalvinga liaudies kalba. Realistinio apsakymo tematiką ir meninę išraišką praturtino J. *Biliūnas*. Jis pirmasis liet. prozoje ėmė vaizduoti proletariato gyvenimą. J. Biliūno kūriniai pasižymi subtiliu pergyvenimų vaizdavimu, lyrizmu, meistriška kompozicija. Reikšmingų laimėjimų kritinio realizmo lit-roje šiuo metu pasiekė A. *Vienuolis*, *Lazdynų Pelėda*, G. *Petkevičaitė*-Bitė, K. *Jasiukaitis* ir kt. rašytojai. Demokratinės lit-ros krypčiai artimi buvo ir po 1905—07 revoliucijos aktyviau pradėję reikštis rašytojai L. Gira ir V. Krėvė, nors atskirais atvejais jie linko į estetizmą bei neoromantizmą. Naujieji poslinkiai darbininkų judėjime paskatino proletarinės liet. lit-ros formavimąsi. Žymiausias prol. lit-ros atstovas buvo rev. poetas, soc. realizmo liet. lit-roje pradininkas J. *Janonis*. Rev. turinio ir didelės meninės vertės J. Janonio lyrika turėjo teigiamos įtakos tolesnei liet. poezijos raidai. Demokratinė ir proletarinė liet. lit-ra brendo, kovodama su klerikaline, reakcine lit-ra (A. *Dambrauskas*-Adomas Jakštas, K. *Pakalniškis*, M. *Šeižys*-Dagilėlis, J. *Šnapštys*-Margalis, M. *Gustaitis*, M. *Vaitkus* ir kt.), su estetizmo bei dekadentizmo tendencijomis, kurios labiausiai buvo būdingos burž. ideologijos rašytojams (S. *Čiurlionienė*, J. *Savickis*, I. *Šeinius*, M. Gustaitis, J. *Herbačiauskas* ir kt.). Reakcijos po 1905—07 revoliucijos sąlygomis kai kurie burž. pasaulėžiūros rašytojai, vengdami visuomeninės problematikos, susižavėję „menas menui" teorija, suko į simbolizmą, impresionizmą. Tačiau modernistinių srovių bruožai XX a. pr. liet. lit-roje tebebuvo susipynę su realizmo bei romantizmo elementais. Modernistinės srovės labiau išryškėjo tik po 1917.

XX a. pr. liet. lit-roje pradėjo vyrauti proza, kurią sėkmingiausiai vystė rašytojai realistai. Ypač ištobulėjo apsakymo žanras (Žemaitė, J. Biliūnas, A. Vienuolis, Lazdynų Pelėda ir kt.), pagausėjo apysakų (J. Tumas-Vaižgantas, A. Vienuolis, Lazdynų Pelėda, K. Puida, I. Šeinius ir kt.), ėmė rodytis pirmieji romanai (V. Pietaris, J. *Lindė*-Dobilas ir kt.). Poezijos srityje labiausiai suklestėjo lyrika, reiškianti asmeninius pergyvenimus bei nuotaikas, apdainuojanti gamtos grožį, neretai liečianti ir visuomeninio gyvenimo klausimus (Maironis, L. *Gira*, K. *Binkis*, V. *Mykolaitis*-Putinas, B. *Sruoga*, Z. *Gaidamavičius*-Gėlė ir kt.). Pagausėjo ir sustiprėjo pilietinė poezija (J. Janonis, J. *Baltrušaitis*-Mėmelė, *Jovaras* ir kt.). Silpniau, negu lyrika, vystėsi siužetinė poema. Augo liet. dramaturgija: sukurta realistinių buitinių dramų, komedijų (A. *Fromas*-Gužutis, Keturakis, Žemaitė, K. Jasiukaitis, B. *Laucevičius*-Vargšas ir kt.), romantinių istorinių dramų, tragedijų, misterijų (V. *Krėvė-Mickevičius*, L. Gira, *Vydūnas*, K. *Puida* ir kt.). Žymiai didesnį vaidmenį lit. gyvenime pradėjo vaidinti lit-ros kritika (J. Biliūnas, P. *Višinskis*, L. Gira-E. Radzikauskas, S. Čiurlionienė, G. Petkevičaitė-Bitė, B. Sruoga ir kt.). Ypač svarbią reikšmę proletarinės ir demokratinės liet. lit-ros vystymuisi turėjo pirmojo marksistinio lietuvių literatūros kritiko ir rašytojo V. Mickevičiaus-*Kapsuko* raštai. Įvairėjant lit-ros žanrams, tobulėjant literatūrinei kalbai, turtėjo ir liet. lit-ros kūrinių stilius. Literatūrinę liet. kalbą ir stilių ypač praturtino Maironio, Žemaitės, J. Biliūno, V. Krėvės, Vaižganto ir A. Vienuolio kūryba. Poezijoje galutinai įsitvirtino silabinė-toninė eilėdara, buvo kultivuojami įvairūs šios eilėdaros metrai, strofinės formos; ištobulėjo eilėraščių melodika, rimavimo technika. Daugeliu svarbių turinio bei formos naujovių XX a. pr. liet. lit-ra buvo labai reikšminga tolesnei lit-ros raidai, ypač antrajam kapitalizmo epochos lietuvių literatūros vystymosi laikotarpiui (1917—40).

1917—40 laikotarpiu sustiprėjo ideologinė rašytojų diferenciacija, liet. literatūroje dar labiau išryškėjo skirtingos idėjinės bei estetinės kryptys.

Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos poveikyje 1918 Lietuvoje buvo įkurta Tarybų valdžia, kuri daug dėmesio skyrė socialistinės liet. kultūros ugdymui. Voroneže ir Vilniuje buvo leidžiamos grož. lit-ros knygelės (J. Janonio, K. Jasiukaičio kūriniai, kolektyvinis rink. „Revoliucijos dainos" ir kt.), buvo rengiamasi leisti lit. žurnalą „Liepsnos". Buvo populiarinama J. Janonio poezija. Tuo metu pasireiškę proletariniai poetai A. *Regratis*, V. *Rekašius*, J. *Vitkauskas*, J. *Šepetys* tęsė J. Janonio tradicijas. Į kultūrinį darbą Tarybų valdžia stengėsi įtraukti ir buržuazinės ideologijos rašytojus (Vaižgantą, K. Binkį, S. Čiurlionienę, B. Sruogą ir kt.). D. Spalio soc. revoliucijos idėjos, kova dėl Tarybų valdžios Lietuvoje 1918—19 padarė didžiulį poveikį ne tik Lietuvos visuomenės gyvenimo, bet ir liet. lit-ros tolesnei raidai.

Buržuazijos valdymo metais svarbus lit-ros vystymosi veiksnys buvo period. spaudos pagausėjimas. Didesnę reikšmę turėjo literatūriniai žurnalai bei laikraščiai: „Skaitymai", „Baras", „Gairės", „Keturi vėjai", „Pradai ir žygiai", „Gaisai", „Trečias frontas", „Literatūros naujienos", „Dienovidis". Lit-ros kūrinius, kritikos straipsnius, recenzijas gausiai spausdino taip pat bendro pobūdžio visuomeniniai literatūriniai žurnalai (klerikalinės bei nacionalistinės krypties — „Židinys", „Vairas", „Naujoji romuva", pažangiosios — „Aušrinė", „Kultūra", „Varpas" ir kt.).

Buržuazijos valdymo pradžioje liet. lit-roje žymų vaidmenį vaidino vyresniosios kartos rašytojai (Maironis, *Vaižgantas*, A. Dambrauskas-A. Jakštas, Vydūnas, Lazdynų Pelėda, G. Petkevičaitė-Bitė, M. *Pečkauskaitė*-Šatrijos Ragana ir kt.), lit. veiklą pradėję dar XIX a. pabaigoje ar pačioje XX a. pradžioje ir pagr. aspiracijomis susiję su nacionaliniu išsivadavimo judėjimu. Iš to laikotarpio jie sėmėsi kūrybai medžiagos, kai kada ir buržuazijos valdomos Lietuvos gyvenimo reiškinius vertindami praeities požiūriu (Vaižganto „Pragiedruliai" ir apysakos, M. Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos apys. „Sename dvare", O. *Pleirytės*-Vaidilutės rom. „Tėviškė", Maironio poema „Mūsų vargai" ir dramos). Kai kuriuose Lazdynų Pelėdos, taip pat vėliau pradėjusių reikštis A. Vienuolio, V. Krėvės kūriniuose kritiškai vaizduojama pirmųjų liet. buržuazijos valdymo metų tikrovė. Tačiau daugelyje burž. ideologijos rašytojų kūrinių iškilo liet. buržuazijos, buržuazinės Lietuvos valstybės aukštinimo tendencijos, feodalinės Lietuvos praeities ir kunigaikščių kultas, „tautos dvasios", „tautos genijaus" ieškojimai, romantinis, idealizuotas gyvenimo traktavimas.

Jau pirmuoju buržuazijos valdymo dešimtmečiu ėmė stipriau reikštis modernistinės srovės, prasidėjo literatūrinių kartų kova. Modernistinių srovių atsiradimą skatino visuomenės gyvenimo sąlygos. Dalis rašytojų, bodėdamiesi verteiviška miesčioniška aplinka, nematydami to meto tikrovėje teigiamų idealų, ėmė krypti į idealistinę filosofiją, individualizmą, „gryną meną", skelbė kovą meno utilitarizmui, visuomeniškumui. Dekadentinėms tendencijoms liet. lit-roje atsirasti turėjo poveikio ir žymiai anksčiau išaugusi modernistinė užsienio lit-ra. Iš modernistinių srovių liet. lit-roje pirmiausia susiformavo *simbolizmas* (B. Sruoga, V. Mykolaitis-Putinas, F. *Kirša* ir kt.). Kaip savotiška priešprieša simbolizmui, estetizmui ir ankstesnės liet. lit-ros tradicijoms iškilo futuristinė (ž. *Futurizmas*) keturvėjininkų grupė (K. Binkis, S. *Šemerys*, P. Tarulis-J. *Petrėnas*, A. Rimydis, J. *Tysliava*, J. *Žlabys*), leidusi žrn. „Keturi vėjai" (1924—28). Atskirų rašytojų kūryboje pasireiškė *impresionizmo* (I. Šeinius, K. Puida) ir *ekspresionizmo* (J. Savickis, P. Tarulis-J. Petrėnas) bruožai. Modernistinėms liet. lit-ros srovėms, be dekadentinių tendencijų, buvo būdingas maištavimas prieš miesčioniškumą, gyvenimo rutiną, abstraktaus nepasitenkinimo kapitalistine tikrove nuotaikos. Kai kurie talentingi rašytojai, laikinai susižavėję modernizmu, ilgainiui pasuko realizmo linkme. Modernistinės srovės kiek suaktyvino lit. gyvenimą, panaujino vaizdavimo priemones, tačiau iš esmės jos vedė į formalizmą. Smulkmeniški kivirčai tarp atskirų lit. grupių trukdė rimtą kūrybinį darbą. Pirmojo buržuazijos valdymo dešimtmečio pa-

baigoje modernistinės srovės pradėjo krikti, bet dekadentinės tendencijos neišnyko — jas toliau vystė dalis jaunesniosios kartos rašytojų.

XX a. ketvirtajame dešimtmetyje dar labiau išryškėjo ideologinė rašytojų diferenciacija. Fašistinis režimas palaikė tuos rašytojus, kurie skleidė „tautinės vienybės" idėjas, puoselėjo feodalinės praeities kultą. Burž. ideologijos atstovų kūryboje sustiprėję dekadentizmo, estetizmo bruožai siejosi su reakcinių filosofinių ir politinių pažiūrų skleidimu. Remdamiesi naujausiomis modernistinėmis V. Europos lit-ros srovėmis, modifikuota simbolistų bei keturvėjininkų poetika, dekadentinių polinkių rašytojai ketvirtajame dešimtmetyje naujų lit. sąjūdžių arba srovių nebesukūrė. Kiek ryškesnis, nors irgi galutinai nesusiformavęs, buvo *neoromantizmas* (J. *Aleksandravičius*, B. *Brazdžionis*, K. *Inčiūra*, H. Radauskas ir kt.). Estetizmas, dekadentizmas labiausiai vyravo poezijoje. Poetų dekadentų kūryboje šalia pesimizmo, individualistinių emocijų iškilo burž. patriotizmo ir religiniai motyvai, idiliški burž. tikrovės vaizdai. Prozoje (A. *Vaičiulaitis*, V. Alantas, V. Romanas, N. Mazalaitė) vyravo siauros psichologinės bei moralinės problemos, buvo kuriamas įmantrus, puošnus stilius. Paskutiniaisiais buržuazijos valdymo metais kai kurių su estetizmu susijusių rašytojų kūryboje ėmė reikštis blaivesnis, kritiškesnis požiūris į burž. tikrovę (A. *Miškinis*, J. *Graičiūnas*, V. *Sirijos Gira*, K. *Jankauskas* ir kt.).

Nors sąlygos pažangiajai lit-rai vystytis buvo labai sunkios, trečiojo dešimtmečio pabaigoje ir ketvirtojo pradžioje pradėjo telktis opozicinės, antifašistinės lit. jėgos. Dar prieš 1926 faš. perversmą *Butkų Juzė*, A. *Lastas*, K. *Kiela*, S. *Kapnys*, A. Jakubėnas, K. *Snarskis* kai kuriuose kūriniuose reiškė kritinį požiūrį į burž. tikrovę, skelbė demokratines pažiūras ir kėlė, kad ir nenuoseklias, revoliucines idėjas. Netrukus į literatūrą atėjo pažangūs jauni rašytojai K. *Boruta*, V. *Montvila*, A. *Venclova*, P. *Cvirka*, K. *Korsakas*, J. *Šimkus*, K. *Jakubėnas*. Kiek vėliau į šią grupę įsijungė S. *Nėris*, kuri atsisakė savo ankstesnių idėjinių pozicijų. Šių rašytojų branduolys iš pradžių būrėsi apie antifašistinį žurnalą „Trečias frontas" (1930—31), kuris evoliucionavo rev. lit-ros linkme. Daugumas jų taip pat aktyviai bendradarbiavo demokratiniame žrn. „Kultūra" (1923—41), kuris teikė jiems nuolatinę tribūną. Pažangiųjų rašytojų idėjiniam brendimui turėjo įtakos susipažinimas su marksizmo teorija, taryb. lit-ra, ryšiai su darbininkų revoliucine kova. Demokratinė antifašistinė lit-ra, kad ir nuolat faš. valdžios persekiojama, išaugo, ypač 1934—40. Pažangieji, antifašistiniai rašytojai dar labiau susitelkė, dalyvaudami liaudies fronto veikloje. Į pažangiosios lit-ros kūrėjų gretas įsijungė T. *Tilvytis*, J. *Baltušis*, J. *Būtėnas*, V. *Žilionis*, L. Gira. Burž. nacionalizmui ir fašizmui priešiški demokratiniai lit-ros bei kultūros veikėjai būrėsi apie žurnalą „Literatūra" (1936), almanachą „Prošvaistė" (1937—40). Šiuose leidiniuose greta P. Cvirkos, J. Šimkaus, K. Korsako, A. Venclovos ir kt. jaunųjų pažangių rašytojų bendradarbiavo taip pat V. Krėvė, B. Sruoga. Antifašistinių rašytojų veikiama, apie 1935 pažangesne linkme pasuko *Lietuvių rašytojų draugija* (įst. 1932). Panašią evoliuciją išėjo ir žrn. „Dienovidis" (1938—40).

Pažangiajai lit-rai, kuri idėjinio kryptingumo bei radikalumo atžvilgiu buvo gana nevienalytė, būdinga burž. santvarkos kritika, neapykanta fašizmui, tikėjimas demokratijos ir humanizmo idealais, meno visuomeninio vaidmens teigimas. Daugelis rašytojų už dalyvavimą antifaš. veikloje buvo persekiojami. P. Cvirkos („Frank Kruk", „Žemė maitintoja", „Meisteris ir sūnūs", „Kasdienės istorijos"), A. Venclovos („Draugystė", „Naktis"), Jon. *Marcinkevičiaus* („Benjaminas Kordušas", „Nemunas patvino"), K. Borutos („Mediniai stebuklai"), V. Žilionio („Būdviečių mokykla"), J. Šimkaus („Kova dėl dievo"), J. Baltušio („Savaitė prasideda gerai") romanuose bei apsakymų rinkiniuose, T. Tilvyčio poemose („Artojėliai", „Dičius") atskleidžiami kapitalistinės santvarkos prieštaravimai, demaskuojamas buržuazijos viršūnių moralinis smukimas, priešiškumas liaudžiai, iškeliamas liaudies žmonių dvasinis grožis ir jų pastangos pasiekti socialinį išsivadavimą. Reikšmingą pažangiosios liet. poezijos raidos pakopą sudarė S. Nėries („Diemedžiu žydėsiu"), K. Borutos („Eilės ir poemos"), K. Jakubėno („Ūžia melsvas šilas"), V. Montvilos, Butkų Juzės lyrikos kūriniai. Didelį vaidmenį pažangiojoje lit-ros kritikoje suvaidino K. Korsako darbai (rink. „Straipsniai apie literatūrą", „Kritika"). Kad ir nebūdami idėjinėmis pozicijomis nuoseklūs, ketvirtojo dešimtmečio pažangieji rašytojai praturtino liet. lit-ros kritinio realizmo tradicijas socializmo idėjomis, revoliucinio burž. visuomenės neigimo motyvais, nauju liaudiškumo ir tautiškumo supratimu, novatoriška forma. Kai kuriuose pažangiųjų rašytojų kūriniuose žymu soc. realizmo užuomazgos (ypač sprendžiant teigiamo idealo problemą). Daugelis antifašistinės demokratinės lit-ros atstovų 1940 sudarė tarybinių liet. rašytojų branduolį.

Ketvirtajame dešimtmetyje, sustiprėjus antifaš. judėjimui, kai kurie burž. ideologijos rašytojai ėmė ieškoti glaudesnių ryšių su pažangiąja visuomene, linkti į realizmą. Kritiniu požiūriu į burž. santvarkos negeroves, plačiais socialiniais apibendrinimais, realistiniais charakteriais pasižymėjo V. Mykolaičio-Putino („Altorių šešėly"), V. Krėvės („Raganius"), J. *Grušo* („Karjeristai"), I. *Simonaitytės* („Aukštujų Šimonių likimas"), J. *Paukštelio* („Kaimynai") romanai ir apysakos, B. Sruogos („Milžino paunksmė"), K. Binkio („Atžalynas"), S. Čiurlionienės, P. *Vaičiūno* dramos. Šių rašytojų pasaulėžiūroje įvykęs poslinkis į demokratiją, humanizmą, kritiška pažiūra į kai kuriuos burž. visuomenės gyvenimo reiškinius, domėjimasis socialiniais klausimais buvo svarbus liet. lit-ros raidos veiksnys.

Svarbus 1917—40 laikotarpio kultūrinio gyvenimo reiškinys buvo revoliucinės proletarinės liet. lit-ros išaugimas. Revoliucinė proletarinė liet. lit-ra buvo susijusi su LKP vadovaujamu Lietuvos darbo žmonių rev. judėjimu, komunistine spauda. Tos lit-ros vystymosi sąlygos buržuazijos valdomoje Lietuvoje buvo labai sunkios. Daugelį proletarinių rašytojų burž. valdžia persekiojo, kalino, jų kūriniai buvo spausdinami pogrindinėje spaudoje arba užsienyje (daugiausia Tarybų Sąjungoje). Kai kurie revoliuciniai proletariniai rašytojai išvyko į Tarybų Sąjungą. Jiems turėjo įtakos tarybinė rusų lit-ra, socializmo kūrimas TSRS, pasaulinis rev. judėjimas. 1921 Maskvoje buvo įsteigta *Lietuvių proletarinių rašytojų ir poetų J. Janonio vardo sąjunga* (Lietpropoet), kuri vėliau prisijungė prie MAPP'o (Moskovskaja associacija proletarskich pisatelej — Maskvos proletarinių rašytojų asociacija). Tarybų Sąjungoje gyvenantys liet. rašytojai būrėsi apie žurnalus „Kibirkštis" (1924—1926) ir „Priekalas" (1931—38). Proletarinės liet. lit-ros raidoje svarbų vaidmenį suvaidino Z. *Angariečio* ir ypač V. Kapsuko literatūrinė ir kritinė veikla. Proletarinių rašytojų A. Regračio, B. *Pranskaus*-Žalionio, E. *Tautkaitės*, F. *Vaišnoro*, P. *Užkalnio*, A. *Merkytės*, A. *Dabulevičiaus*, B. *Pauliukevičiaus*, A. *Gudaičio-Guzevičiaus*, A. *Jasučio*, A. *Maginsko*, A. *Liepsnonio* ir kt. kūrybos svarbiausios temos buvo rev. judėjimas Lietuvoje ir socializmo kūrimas Tarybų Sąjungoje. Proletarinei liet. lit-rai būdingas gyvenimo vaizdavimas revoliucinio vystymosi požiūriu, komunistinis partiškumas, internacionalizmas, liaudiškumas. Geriausiuose proletarinės lit-ros kūriniuose ryškūs soc. realizmo bruožai. Proletarinė lit-ra suvaidino reikšmingą vaidmenį Lietuvos darbo žmonių rev. kovoje, turėjo poveikio pažangiosios liet. lit-ros idėjiniam radikalėjimui.

1917—40 laikotarpiu, be Tarybų Sąjungos, kur spietėsi su rev. judėjimu Lietuvoje susiję rašytojai, liet. lit-ra už Lietuvos valstybės ribų dar vystėsi Lenkijos okupuotame Vilniaus krašte (A. *Žukauskas*, J. *Kėkštas*, O. *Miciūtė*, R. *Mackonis*) ir JAV (pažangieji rašytojai R. *Mizara*, S. *Jasilionis*, V. *Jakštys*, J. *Kaškaitis*, A. *Petrika*, A. *Margeris*, burž. krypties rašytojai K. *Karpius*, K. *Jurgelionis*, *E. Vitaitis*, A. *Tulys*).

1917—40 laikotarpiu labiausiai išaugo grožinė proza. Romanas (socialinis, psichologinis, satyrinis, istorinis) pasidarė vyraujančiu žanru, labai ištobulėjo apsakymas. Poezijoje vyravo lyrika. Buvo kultivuojama įvairių žanrinių formų (lyrinė, satyrinė, jumoristinė) poema. Nemažų laimėjimų pasiekė dramaturgija. Susiformavo vaikų lit-ra. Įtakingą vaid-

menį lit-ros raidoje pradėjo vaidinti profesionali lit-ros kritika bei lit-ros mokslas. Vystantis pagrindiniams lit-ros žanrams, pakilo liet. lit-ros meninis lygis, ištobulėjo literatūrinė liet. kalba ir stilius. Pažangiosios lit-ros iškilimas į pirmaujančią vietą 1917—40 laikotarpio liet. lit-ros procese, proletarinės lit-ros laimėjimai sudarė pagrindą tarybinei liet. lit-rai po 1940 susiformuoti ir vystytis.

SOCIALIZMO EPOCHOS LITERATŪRA. Socializmo epochos liet. lit-ra, paprastai vadinama tarybine liet. lit-ra, pradėjo vystytis 1940. Jos atsiradimą apsprendė Tarybų valdžios Lietuvoje atkūrimas, ekonominės bei kultūrinės socialistinio gyvenimo sąlygos. Tarybinė liet. lit-ra, kurioje vyrauja *socialistinis realizmas,* perėmė ir išvystė pažangiąsias nac. kultūros tradicijas. Skiriami 4 tarybinės lietuvių literatūros raidos laikotarpiai.

1940—41 laikotarpiui būdinga tarybinės lietuvių literatūros formavimasis, idėjinis liet. rašytojų apsisprendimas kurti liaudžiai. Taryb. lit-ros kūrėjų ir organizatorių branduolį sudarė tie rašytojai, kurie jau burž. metais buvo pažangių pažiūrų, dalyvavo antifaš. judėjime (P. Cvirka, S. Nėris, V. Montvila, J. Šimkus, K. Boruta, A. Venclova, K. Korsakas, T. Tilvytis, J. Baltušis, L. Gira). Telkdama rašytojus kūrybiniam darbui, svarbų vaidmenį suvaidino Lietuvos TSR *Rašytojų sąjunga,* pradėjusi veikti 1940.VIII. Sąjungos organizaciniam komitetui vadovavo P. Cvirka. Didelę reikšmę to meto literatūriniam gyvenimui turėjo 1940.XI pradėtas leisti žrn. „Raštai". 1940—41 laikotarpiu vyravo poezija, kuri išreiškė liet. liaudies džiaugsmą, nuvertus faš. režimą ir pradėjus naują gyvenimą. Žymiausi poezijos kūriniai (S. Nėries poemos, V. Montvilos, L. Giros eilėraščiai) pasižymėjo liaudies kovų už laisvę poetizacija, rev. romantika, buržuazinės praeities smerkimu, patetinėmis intonacijomis. P. Cvirkos, Jon. Marcinkevičiaus, J. Šimkaus, J. Baltušio apsakymuose ir apybraižose atskleidžiamos liet. liaudies rev. tradicijos, darbo žmogaus moralinis grožis, politinis ir moralinis išnaudotojų bankrotas. Daugelyje 1940—41 kūrinių atsispindėjo reikšmingi rašytojų idėjinio apsisprendimo momentai, jų pažiūra į liaudies vaidmenį istorijoje, į soc. revoliuciją, taryb. patriotizmas.

D. Tėvynės karo metais (1941—44), Lietuvą okupavus hitlerininkams, tarybinė liet. lit-ra vystėsi evakuacijos sąlygomis. Liet. rašytojai kovojo su priešu Raudonosios Armijos gretose, dirbo fronto laikraščiuose, sąjunginio radijo komitete, gamyklose ir taryb. ūkiuose. Nespėję pasitraukti į Tarybų Sąjungos gilumą antifašistiškai nusistatę rašytojai Lietuvoje buvo persekiojami: V. Montvila sušaudytas, T. Tilvytis, V. Žilionis, I. Simonaitytė kalinami, B. Sruoga išvežtas į Štuthofo koncentracijos stovyklą.

Tarybinių liet. rašytojų veikla karo metais koncentravosi iš pradžių Penzoje, vėliau Maskvoje, Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos formavimosi ir kovų vietose. Jų kūrinius publikavo evakuacijoje atgaivinusi veiklą Lietuvos TSR Valst. leidykla, tarybiniai liet. laikraščiai, JAV lietuvių pažangioji spauda ir leidyklos. To meto sąlygomis ypač reikšmingas buvo literatūrinių leidinių „Literatūra ir menas" ir „Pergalė" įsteigimas. Tarybiniai liet. rašytojai savo kūrybą skaitė radijo laidose, literatūros vakaruose ir 16 liet. divizijos kariams. Nemaža jų kūrinių buvo verčiama į rusų ir kitų taryb. tautų kalbas. Mezgėsi kūrybiniai liet. rašytojų kontaktai su rusų ir kt. tautų rašytojais. D. Tėvynės karo metais buvo sukurta reikšmingų tarybinės liet. lit-ros kūrinių, atspindinčių dramatiškus liet. liaudies pergyvenimus, herojišką jos kovą su fašistais vokiečiais. Nauja jėga suskambėjo S. Nėries poet. balsas. Daugelis jos eilėraščių (rink. „Dainuok, širdie, gyvenimą", „Lakštingala negali nečiulbėti") apie kovą prieš fašizmą, taryb. žmogaus ištvermę, dvasinį grožį, pergalės ryžtą ir meilę tėvynei buvo vertingas įnašas į daugianacionalinę taryb. poeziją. Vok. fašistų piktadarybės okupuotoje Lietuvoje, taryb. karių žygdarbiai atsispindėjo L. Giros poezijoje (rink. „Žalgirio Lietuva", „Smurtas ir ryžtas"). Lyriniu nuoširdumu, kovos heroika, intelektualumu pasižymėjo A. Venclovos (rink. „Tėvynės šauksmas", „Obelis kur augalota"), K. Korsako (rink. „Kovos įstatymas", „Paukščiai grįžta") eilėraščiai. Poezijos srityje sėkmingai reiškėsi jaunesniosios kartos poetai E. *Mieželaitis,* V. *Mozūriūnas,* V. *Reimeris,* S. *Zajančkauskas,* V. *Valaitis* ir kt. Karo meto prozoje ypač reikšmingi P. Cvirkos apsakymai (rink. „Bausmės ranka", „Apysakos apie okupantus", „Sidabrinė kulka"), kuriuose vaizduojama okupantų žiaurumas, liet. liaudies neapykanta vok. grobikams, taryb. žmonių humanizmas. Fronto, užfrontės, taryb. partizanų kovos, tautų draugystės temomis apsakymų ir apybraižų parašė Jon. Marcinkevičius (rink. „Žvaigždė", „Atkeršysiu"), A. Venclova (rink. „Iš karinio bloknoto", „Kelias į Lietuvą"), J. Baltušis (rink. „Baltieji dobiliukai"), J. Šimkus ir kt. Svarbų vaidmenį karo metais suvaidino rašytojų J. Šimkaus, P. Cvirkos, A. Venclovos, J. *Paleckio,* Jono Marcinkevičiaus publicistika. Publicistiniu kovingumu pasižymėjo K. Korsako kritikos straipsniai (rink. „Prieš amžinąjį priešą"). D. Tėvynės karo metais sustiprėjo tarybinės liet. lit-ros ryšys su gyvenimu, idėjiškumas, kovingumas, natūraliu pergyvenimu pagrįstas įtaigumas ir emocionalumas. Žymiausi lit-ros kūriniai pasižymėjo soc. humanizmo, taryb. patriotizmo idėjomis. Karo meto lit-roje buvo plačiai naudojamasi liet. tautosakos ir praeities demokratinės lit-ros tradicijomis. Tai suteikė daugeliui kūrinių savitą nac. išraišką. Kartu sustiprėjo tarybinės liet. lit-ros ryšiai su rusų bei kitų taryb. tautų kultūra, išryškėjo soc. internacionalizmo idėjos.

Kai kurie rašytojai, likę okupuotoje Lietuvoje, parašė kūrinių, kuriuose atsispindi slogi hitlerinės okupacijos atmosfera, poetizuojama liaudies ištvermė (T. Tilvyčio poemos „Artojėliai" III d., V. Mykolaičio-Putino eil. ciklas „Žiema", „Marche macabre"). Karo pabaigoje dalis liet. rašytojų pasitraukė į Vakarus ir paskui apsigyveno JAV, Kanadoje bei kitose kapit. šalyse. Į Tarybų Lietuvą negrįžo ir kai kurie anksčiau į užsienį išvykę rašytojai. Vieni rašytojai emigrantai (J. Aleksandravičius, B. Brazdžionis, L. Dovydėnas ir kt.), įsijungę į antitarybinę veiklą, prarado ryšius su Lietuvoje vykstančiu lit. procesu, kiti ieško kelių suartėti su Tarybų Lietuva ir jos literatūra.

Pokario laikotarpio (1945—56) liet. lit-ra vystėsi liaudies ūkio atkūrimo ir klasių kovos sąlygomis. Tarybų Lietuvos pramonė, žemės ūkis ir kultūrinis gyvenimas buvo pertvarkomi socialistiniais pagrindais. Lit-ra aktyviai dalyvavo kovoje su antitarybine burž. nacionalizmo ideologija. Partijai vadovaujant, literatūroje buvo stiprinami komunistinio partiškumo ir idėjiškumo principai, griežtai smerkiami dekadentizmo reiškiniai, kai kurių rašytojų apolitiškos nuotaikos. Per kelerius pokario metus ideologiškai apsisprendus daugeliui vok. faš. okupacijos laikotarpiu Lietuvoje gyvenusių rašytojų, pagrindinės literatūrinės jėgos buvo suburtos bendram kūrybiniam darbui. Svarbų vaidmenį to meto literatūriniame gyvenime suvaidino Lietuvos TSR Rašytojų sąjunga, kuri rūpinosi politiniu-ideologiniu rašytojų auklėjimu, lit-ros ryšių su gyvenimu stiprinimu, kūrybinio darbo sąlygų gerinimu, literatūrinės spaudos leidimu, literatūros vakarų organizavimu ir kt. Literatūrinį procesą aktyviai veikė period. spauda. Šalia Rašytojų sąjungos organų — savaitraščio „Literatūra ir menas" ir žrn. „Pergalė"— didelį vaidmenį suvaidino dienraščiai „Tiesa", „Tarybų Lietuva", „Komjaunimo tiesa", žurnalai „Jaunimo gretos", „Švyturys", „Šluota" ir kt. Tačiau lit. gyvenime asmenybės kulto sąlygomis buvo ir dogmatizmo, grubios kritikos reiškinių.

Pokario metais sukurta nemaža stambiosios prozos kūrinių. Liet. liaudies rev. judėjimas po Spalio revoliucijos, liet. buržuazijos moralinis bei politinis išsigimimas pavaizduotas A. Gudaičio-Guzevičiaus („Kalvio Ignoto teisybė", „Broliai"), I. Simonaitytės („Pikčiurnienė"), A. Vienuolio („Puodžiūnkiemis"), pramonės atkūrimas ir kaimo kolektyvizacija — J. *Dovydaičio* („Dideli įvykiai Naujamiestyje"), J. *Avyžiaus* („Palikimas") romanuose ir apysakose. Gausiuose apsakymų ir apybraižų rinkiniuose vyravo pokario buities, soc. darbo ir klasių kovos vaizdai. T. Tilvyčio („Usnynė"), E. Mieželaičio („Broliška poema") poemose stengiamasi apibendrinti praeities ir socialistinės dabarties reiškinius. A. Venclovos, T. Tilvyčio,

K. Korsako, V. *Valsiūnienės,* V. Mozūriūno, V. Reimerio, V. *Grybo,* A. *Jonyno* eilėraščiuose vyravo atkuriamojo darbo, taikos, tautų draugystės poetizavimas ir klasinių priešų, praeities liekanų, imperialistinių agresorių smerkimas. Pradėjus veikti respublikos teatrams, pasirodė reikšmingų dramaturgijos veikalų: B. *Dauguviečio* „Nauja vaga" ir „Žaldokynė", J. Baltušio „Gieda gaideliai", A. Griciaus „Išvakarės" ir „Karšta vasara". Kritikoje ir lit-ros moksle buvo kovojama už marksistinę-lenininę metodologiją, imta gvildenti lit-ros partiškumo ir liaudiškumo, ryšio su gyvenimu problemas, vertinti lit. palikimą, tyrinėti lit-rų ryšius (K. Korsakas, J. Šimkus, B. Pranskus, V. Mykolaitis-Putinas, L. *Gineitis,* J. *Lebedys,* V. *Galinis* ir kt.). Visų lit-ros rūšių ir žanrų aktyvus funkcionavimas — vienas būdingiausių lit-ros išaugimo pokario metais rodiklių. Daugelio liet. rašytojų kūriniai buvo išversti į rusų ir kitų taryb. tautų kalbas, aukštai įvertinti sąjunginėje spaudoje. S. Nėriai už poezijos „Rinktinę", A. Gudaičiui-Guzevičiui už rom. „Kalvio Ignoto teisybė", T. Tilvyčiui už poemą „Usnynė" ir A. Venclovai už poezijos „Rinktinę" buvo paskirtos TSRS Valst. premijos. Lietuvių rašytojų kūryba buvo palankiai sutikta ir kritiškai nagrinėjama lietuvių literatūros ir meno dekadose Maskvoje (1948 ir 1954). Pirmaisiais pokario metais liet. lit-roje, ypač vyresniosios kartos rašytojų kūriniuose apie burž. praeitį, stipri buvo kritinio realizmo tradicija, kuri jungėsi su naujais, soc. pasaulėžiūros apspręstais bruožais (gyvenimo rev. raidos suvokimu, ryškia socialine tipizacija, pilietiniu kovingumu). Prozos ir dramaturgijos veikaluose epiškai vaizduodami socialinius procesus, tarybiniai liet. rašytojai pokario metais sukūrė sodrių buities vaizdų ir ryškių charakterių, bet vietomis neišvengė iliustratyvumo ir schematizmo. Poezijoje buvo siekiama kovingumo, pilietinio aktyvumo, publicistinio patoso. Ši tendencija, priartinusi poeziją prie aktualių ideologinės kovos uždavinių, atskirais atvejais siaurino tematinį įvairumą, ugdė deklaratyvų retorinį stilių. Lit-roje, ypač dramaturgijoje, teisingai, giliai vaizduoti soc. tikrovę, atskleisti jos prieštaravimus trukdė pokario metais įsigalėjusi bekonfliktiškumo teorija.

Laikotarpiu po 1956 tarybinė liet. lit-ra vystosi nugalėjusio socializmo ir komunizmo kūrimo sąlygomis. Po TSKP XX suvažiavimo likvidavus asmenybės kulto padarinius, sustiprėjus socialistiniam teisėtumui, lit-roje akivaizdžiau iškilo gyvenimo tiesos principas, išryškėjo socialistinio humanizmo idealai, padidėjo nuoširdumas ir paprastumas. Įvairėja lit-ros tematika, gilėja idėjiniai ir meniniai apibendrinimai, filosofinis tikrovės įprasminimas, labiau išryškėja stilistinė kūrinių įvairovė. Šiuo laikotarpiu iškilo daug naujų rašytojų, kurie formavosi naujomis visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo sąlygomis. Ugdant naujas literatūrines pajėgas, svarbų vaidmenį suvaidino almanachas „Jaunieji" (12 kn; 1948—60) ir pradedančių rašytojų knygų kasetės „Pirmoji knyga" (nuo 1960). Lit. gyvenimą taip pat pagyvino nuo 1965 kasmet leidžiama antologija „Poezijos pavasaris". Reikšmingi poslinkiai įvyko visuose lit-ros žanruose. I. Simonaitytės („Vilius Karalius"), J. Baltušio („Parduotos vasaros"), V. Mykolaičio-Putino („Sukilėliai"), J. Paukštelio („Jaunystė") romanuose vaizduojama lietuvių liaudies dvasinis veidas, buitis, darbas ir praeities kovos dėl laisvės, sukurti psichologiškai gilūs charakteriai. Taryb. tikrovė, soc. visuomenės idėjinis ir moralinis brendimas, šviesūs naujų žmonių paveikslai vaizduojami A. Venclovos („Gimimo diena"), Alf. *Bieliausko* („Rožės žydi raudonai" ir „Kauno romanas"), M. *Sluckio* („Laiptai į dangų" ir „Adomo obuolys"), J. Avyžiaus („Kaimas kryžkelėje") romanuose. Lietuvos darbo žmonių rev. kovą pavaizdavo A. Gudaitis-Guzevičius rom. „Sąmokslas". Romano ir apysakos žanruose taip pat reiškėsi H. *Korsakienė,* V. Sirijos Gira, V. *Petkevičius,* A. *Baltrūnas,* R. *Lankauskas,* I. *Meras,* J. *Mikelinskas* ir kt. Meniniu atžvilgiu romanas ir apysaka pasidarė įvairesni. Sukurta taip pat lyrinio bei psichologinio pobūdžio romanų, pasižyminčių problematiškumu, dramatiškais siužetais, „sąmonės srauto" kompozicija, vidiniais monologais, sąlyginiais įvaizdžiais. Nauji meniniai bruožai būdingi ir apsakymų rinkiniams (M. Sluckio, R. Lankausko, A. *Pociaus,* J. Mikelinsko, A. *Baužos,* V. *Dautarto* ir kt.). Tačiau kai kurie prozos kūriniai buvo pagrįstai kritikuojami dėl idėjinio lėkštumo, paviršutiniško tikrovės vaizdavimo, įmantraus psichologizavimo. Nemaža rašytojų aktyviai reiškėsi apybraižos žanre (J. Avyžius, J. Baltušis, R. *Budrys,* A. *Čekuolis,* A. *Gricius,* R. *Lukinskas,* J. *Požėra* ir kt.). Memuarinių lit. kūrinių parašė E. Tautkaitė („Takais takeliais į didį kelią"), B. Pranskus („Artimieji toliai"), A. Venclova („Pavasario upė", „Jaunystės atradimas") ir kt. Veržlūs šeštojo bei septintojo dešimtmečių taryb. gyvenimo tempai, mokslo bei technikos (ypač kosmonautikos) laimėjimai, susidomėjimas žmogaus dvasinio gyvenimo klausimais sustiprino lyrikoje romantinę tendenciją. Imta gausiau vartoti simbolius, alegorijas, ekspresyvias metaforas, asociatyvinius vaizdus. Šie bruožai ypač būdingi E. Mieželaičio (eil. rinkiniai „Žvaigždžių papėdė", „Žmogus", „Autoportretas. Aviaeskizai"), Just. *Marcinkevičiaus* (poemos „Kraujas ir pelenai", „Siena", eil. rink. „Mediniai tiltai") poezijai. Asmenybės dvasinio gyvenimo atskleidimu, tragiškų būties prieštaravimų apmąstymais pasižymi V. Mykolaičio-Putino poet. kūryba (Raštai, I t., eil. rink. „Būties valanda"). Vertingos poezijos knygų išleido A. *Baltakis,* J. *Degutytė,* S. Geda, A. *Maldonis,* M. *Martinaitis,* E. *Matuzevičius,* V. *Šimkus,* P. *Širvys,* J. *Vaičiūnaitė* ir kt. Tačiau poezijoje buvo ir smulkiatemiškumo, kamerinio subjektyvumo, formos įmantrumo reiškinių. Dramaturgijoje labiausiai paplito buitinės-moralinės dramos ir komedijos. Reikšmingi filosofiniai apibendrinimai, formos sintetiškumas būdingi J. Grušo istorinei tragedijai „Herkus Mantas", kurioje pavaizduota sen. prūsų kova su kryžiuočiais. Dramaturgijos raidai reikšmingos V. *Miliūno* („Vidurdienio debesys"), K. *Sajos* („Nerimas"), V. Rimkevičiaus („Ratas"), A. Griciaus („Sėja ir piūtis") ir kitų dramaturgų pjesės, keliančios kolūkiečių buities, soc. moralės, jaunimo auklėjimo problemas. Intensyviau pradėjo vystytis kino dramaturgija (V. *Žalakevičius,* V. Mozūriūnas, J. Dovydaitis, V. Sirijos Gira, V. Rimkevičius ir kt.). Vaikų literatūroje pasireiškė K. *Kubilinskas,* A. *Matutis,* M. Sluckis, J. Avyžius ir kt. Išaugo literatūros mokslas ir literatūros kritika. Išleisti 3 tomai akademinės „Lietuvių literatūros istorijos" (1957—65), paskelbta reikšmingų monografijų, studijų, straipsnių rinkinių (B. Pranskaus, K. Korsako, A. Venclovos, J. Lebedžio, L. Gineičio, J. *Lankučio,* V. *Zaborskaitės,* V. *Kubiliaus,* V. Galinio, M. *Lukšienės,* I. *Kostkevičiūtės,* R. *Mikšytės,* D. *Saukos,* A. *Sprindžio,* D. *Judelevičiaus,* K. *Ambraso,* K. *Doveikos,* J. *Stonio,* J. *Kaminsko,* A. *Radzevičiaus* ir kt.).

Laikotarpiu po 1956 sėkmingai vystomos nacionalinės lit-ros tradicijos, derinant jas su novatoriškais ieškojimais turinio ir formos srityje. Plečiasi liet. rašytojų ryšiai su kitų taryb. tautų rašytojais, stiprėja socialistinio internacionalizmo dvasia. Išaugo liet. lit-ros sąjunginis vaidmuo, pagausėjo liet. rašytojų kūrinių vertimų į rusų ir kitas taryb. tautų bei užsienio kalbas. E. Mieželaičiui už poezijos kn. „Žmogus" paskirta Lenino premija. Respublikinės premijos už atskirus kūrinius paskirtos J. Avyžiui, A. Baltakiui, J. Baltušiui, Alf. Bieliauskui, J. Grušui, A. Gudaičiui-Guzevičiui, K. Kubilinskui, A. Maldoniui, Just. Marcinkevičiui, E. Mieželaičiui, V. Mykolaičiui-Putinui, J. Ragauskui, I. Simonaitytei, M. Sluckiui, A. Venclovai. Šiuo laikotarpiu iškilo daug naujų rašytojų, kurie žymiai pagyvino lit. procesą.

Lit.: **J. Šliupas,** Lietuviškieji raštai ir raštininkai, Tilžė, 1890; **E. Radzikauskas** [L. Gira], Kritikos raštai, K., 1928; **K. Korsakas Radžvilas,** Straipsniai apie literatūrą, K., 1932; **K. Korsakas Radžvilas,** Kritika, K., 1936; **V. Mykolaitis-Putinas,** Naujoji lietuvių literatūra, t. 1, K., 1936; **V. Mykolaitis-Putinas,** Literatūros etiudai, K., 1937; **K. Korsakas Radžvilas,** Rašytojai ir knygos, K., 1940; Senoji lietuviška knyga, K., 1947; **K. Korsakas,** Lietuviškos knygos 400 metų kelias, K., 1948; **K. Korsakas,** Literatūra ir kritika, V., 1949; **J. Šimkus,** Tarybinė lietuvių literatūra, V., 1951; **J. Biliūnas,** Raštai, t. 1, V., 1954; Lietuvių literatūra, [straipsnių rinkinys], 2 d., K., 1954—56; **V. Mykolaitis-Putinas,** Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra, V., 1955; Tarybinės lietuvių literatūros istorijos apybraiža, V., 1956; **J. Šimkus,** Apie literatūrą, V., 1956; **I. Kostkevičiūtė,** Kritinis realizmas lietuvių prozoje XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje, V., 1956; **K. Umbrasas,** Gorkis ir lietuvių literatūra.—„Literatūra ir kalba", t. 1, V., 1956; Lietuvių literatūros istorija, 3 t., V., 1957—65; **A. Sprindis,** Lietuvių literatūrinė kritika (1861—1905), V., 1957; **V. Zaborskaitė,**

Realizmo klausimai 1905—1917 metų lietuvių literatūros kritikoje, V., 1957; Tarybų Lietuvos rašytojai (Autobiografijos), V., 1957; Tarybinė lietuvių literatūra ir kritika (1945—1955), [bibliografija], V., 1957; 1957 metų lietuvių tarybinė literatūra, [straipsnių rinkinys], V., 1958; **J. Lankutis,** Lietuvių dramaturgija, V., 1958; **A. Venclova,** Laikas ir rašytojai, V., 1958; **V. Kubilius,** Mūsų rašytojai, V., 1958; **B. Pranskus,** Lietuvių literatūros gretose, V., 1959; 1958 metų lietuvių tarybinė literatūra, [straipsnių rinkinys], V., 1959; **J. Lankutis,** Socialistinis realizmas lietuvių literatūroje, V., 1959; Tarybinis lietuvių literatūros mokslas ir kritika apie literatūrinį palikimą, [bibliografija], V., 1959; **K. Ambrasas,** Laiko tiesa, V., 1960; **M. Sluckis,** Sunkiausias menas, V., 1960; **J. Josadė,** Knyga ir tikrovė, V., 1961; **V. Radaitis,** Pagrindinė kryptis, V., 1961; **J. Kirkila,** Amžininkų balsai, V., 1961; Grožinė literatūra (1940—1960), [bibliografija], V., 1961; Tarybinė lietuvių literatūra ir kritika (1956—1960), [bibliografija], V., 1961; **K. Korsakas,** Literatūrų draugystė, t. 1, V., 1962; **A. Venclova,** Epochos vėjas, V., 1962; **V. Mykolaitis-Putinas,** Raštai, t. 8, V., 1962; **L. Gira,** Raštai, t. 4, V., 1962; **V. Kapsukas,** Raštai, t. 5, 6, V., 1962—63; **J. Lankutis,** Literatūra ir humanistiniai idealai, V., 1963; **K. Ambrasas,** Mintys kelyje, V., 1963; **A. Bieliauskas,** Keliai ir paminklai, V., 1963; **V. Kubilius,** Naujų kelių ieškant, V., 1964; **I. Kostkevičiūtė,** Literatūros dienovidžiai, V., 1964; **B. Pranskus,** Proletarinė lietuvių literatūra, V., 1964; **J. Jurginis,** Renesansas ir humanizmas Lietuvoje, V., 1965; **I. Jurevičiūtė,** Vaikų literatūra (1940—1964), [bibliografija], V., 1965; **B. Prėskienis,** Literatūrinė kritika lietuvių komunistinėje spaudoje (1917—1940), V., 1966; **V. Galinis,** Literatūra, dabartis, žmogus, V., 1966; **J. Kaminskas, A. Radzevičius,** Stiliaus ir charakterio problemos lietuvių tarybinėje prozoje, V., 1966; **J. Girdzijauskas,** Lietuvių eilėdara, V., 1966; **K. Ambrasas,** Pažangioji lietuvių kritika, V., 1966; Tarybinė lietuvių literatūra ir kritika 1961—1965, [bibliografija], V., 1967; Didžioji Spalio socialistinė revoliucija ir lietuvių literatūra, V., 1967; **K. Doveika,** Lietuvių rašytojai Didžiajame Tėvynės kare, V., 1967.

„LITERATŪRÀ" — **1.** Antifašistinės krypties literatūros, meno ir kultūros žurnalas, ėjęs 1936 Kaune. Žurnalo leidimą liaudies fronto pagrindais LKP pavedimu organizavo M. Meškauskienė, J. Banaitis ir kt. Leido Kauno un-to Humanitarinių mokslų d-jos lit-ros skyrius („Universitas"). Oficialiu redaktoriumi buvo V. Krėvė-Mickevičius, faktiškai redagavo K. Korsakas (Nr. 1) ir P. Cvirka (Nr. 2). Bendradarbiavo P. Augustaitis, J. Banaitis, J. Būtėnas, V. Dubas, P. Juodelis, S. Nėris, J. Šimkus, T. Tilvytis, A. Venclova ir kt. Išspausdino M. Gorkio, R. Rolano, A. Zegers kūrinių vertimų. Žurnale atsispindėjo kritiškas požiūris į burž. tikrovę ir lit-rą, priešiškumas fašizmui ir nacionalizmui, buvo smerkiamas idėjinis oportunizmas, beprincipiškumas. Žurnalą įnirtingai puolė burž. spauda. Leidžiant Nr. 3, faš. valdžia žurnalą uždarė. Apie „L." teigiamai rašė kom. spauda („Tiesa", „Priekalas").

„Literatūra" 1. Antraštė

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 2, V., 1965; **M. Meškauskienė,** LKP telkė inteligentijos jėgas.—„Komunistas", 1966, Nr. 10.

2. Tarybinis tęstinis Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbų leidinys, einąs nuo 1958 Vilniuje. Leidžia Lietuvos TSR Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo m-ja. Iki 1967 išėjo 10 t. I ir II t. (1958, 1960) išleido Vilniaus un-tas. Straipsniai spausdinami lietuvių ir rusų kalbomis.

„LITERATŪRÀ IR̃ KALBÀ" — tarybinis tęstinis lituanistikos darbų leidinys, einąs nuo 1956 Vilniuje. Leidžia Liet. kalbos ir lit-ros in-tas. Vyriausiasis redaktorius K. Korsakas. Leidinyje spausdinamos disertacijos, monografijos, studijinio pobūdžio straipsniai, skelbiama archyvinė lituanistinė medžiaga, recenzijos, informacinio pobūdžio straipsniai, bibliografijos. Kai kurie tomai skirti atskiriems rašytojams (t. 4 — S. Nėriai, t. 7 — K. Donelaičiui, t. 8 — J. Janoniui). Iki 1966 išėjo 8 t.

„LITERATŪRÀ IR̃ MẼNAS" — tarybinis savaitraštis, einąs nuo 1946.VII.21 Vilniuje. 1942—45 ėjo kaip mėnesinis „Tarybų Lietuvos" priedas Maskvoje ir Kaune. 1942 Nr. 1—2 pavadinti „Menas ir literatūra". 1946—48 redaktorius J. Šimkus, nuo 1949 — V. Reimeris. Informuoja apie Lietuvos ir kt. taryb. respublikų bei užsienio šalių literatūrinį ir kultūrinį gyvenimą, spausdina straipsnius lit-ros, dailės, muzikos, teatro, kino ir archit-ros klausimais, originalius ir verstinius grož. lit-ros kūrinius.

„Literatūros ir meno" antraštė

LITERATŪRINĖ KALBÀ — daugiau ar mažiau apdorota, sunorminta liaudies kalba, vartojama kurios nors tautos bendravimo, kultūros bei civilizacijos reikalams.

Literatūrinės liet. kalbos kūrimosi pradžia susijusi su pirmųjų spausdintų liet. raštų pasirodymu, su pirmaisiais mėginimais vartoti liaudies kalbą rašto reikalams. Pirmieji literatūrinės liet. kalbos kūrėjai bei normintojai R. Prūsijoje buvo M. Mažvydas, B. Vilentas ir J. Bretkūnas, o Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (LDK) — M. Daukša ir K. Širvydas. Vėliau prie šios kalbos kūrimo bei norminimo prisidėjo S. Vaišnoras, J. Rėza, D. Kleinas, S. Slavočinskis, J. Jaknavičius ir kiti XVI—XVII a. liet. raštų autoriai. Ypač didelę reikšmę L. k. norminimui bei stabilizavimui R. Prūsijoje XVII a. antrojoje pusėje — XVIII a. turėjo D. Kleino gramatikos.

Literatūrinės liet. kalbos formavimasis nuo pat pradžios ėjo dviem atšakomis: R. Prūsijos ir LDK. R. Prūsijoje dėl specifinių ist. sąlygų jau apie XVII a. vid. nusistojo vienodesnė sritinė L. k., paremta v. aukštaičių tarme, o LDK teritorijoje vieninga L. k. nebuvo susiformavusi net ligi XIX a. pabaigos. Ligi tol čia vieni autoriai (M. Daukša, M. Petkevičius, S. Chilinskis) rėmėsi vid. aukštaičių, kiti (S. Slavočinskis, S. Daukantas, M. Valančius) — žemaičių, treti (K. Širvydas, J. Jaknavičius, A. Strazdas) — r. aukštaičių šnektomis. Tik XIX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais įv. tarmių atstovai ėmė rašyti vakarų aukštaičių (kapsų bei zanavykų) tarmės pagrindu. Tokiu būdu susikūrė nacionalinė literatūrinė liet. kalba. V. aukštaičių tarmės įsigalėjimą nacionalinės literatūrinės liet. kalbos vartosenoje lėmė keletas aplinkybių: spartesnis kapit. santykių plėtojimasis v. aukštaičių gyv. rajonuose XIX a. antrojoje pusėje ir ryšium su tuo iš ten kilusių inteligentų būrio, išplėtusio savo literatūrinę bei kultūrinę veiklą, pagausėjimas; ankstesnioji aukštaitinė rašto tradicija, ypač A. Šleicherio ir F. Kuršaičio gramatikų įtaka; kitų tautų kalbininkų (F. Fortunatovo, J. Karlovičiaus) tos tarmės pasirinkimas savo lingvistiniams tyrinėjimams; tos tarmės gramatinės sistemos tinkamumas nacionalinės L. k. funkcijai (diferencijuotos fleksijos išlaikymas ir kt.).

Prie nacionalinės literatūrinės liet. kalbos ištobulinimo ir sunorminimo XIX a. pab.—XX a. pirmaisiais dešimtmečiais labai daug prisidėjo J. Jablonskio gramatikos ir jo kalbiniai straipsniai, J. Balčikonio vertimai. Didelę reikšmę šios kalbos formavimuisi turėjo taip pat liet. rašytojų klasikų (K. Donelaičio, A. Baranausko, Žemaitės, J. Biliūno, J. Tumo-Vaižganto, V. Krėvės, A. Vienuolio, P. Cvirkos ir kt.) kūryba.

Nacionalinė literatūrinė liet. kalba dar labiau ištobulėjo ir suklestėjo taryb. metais, praturtėdama daugybe naujų žodžių bei žodžių junginių. Tvirčiau nusistojo jos normos, kodifikuotos J. Žiugždos „Lietuvių kalbos gramatikoje" (2 d., 1945—46; XVIII leid. 1966—67), „Lietuvių kalbos rašybos žodyne" (1948) ir „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne" (1954), akademinėje „Lietuvių kalbos gramatikoje" (t. 1, 1965). Taryb. metais nacionalinė literatūrinė liet. kalba tapo plačiausių liet. liaudies masių bendravimo ir kultūros kėlimo priemone. Prie jos ištobulinimo bei praturtinimo daug prisidėjo taryb. rašytojai.

Lit.: Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija, V., 1957; **A. Lyberis ir K. Ulvydas,** Lietuvių literatūrinės kalbos leksikos praturtėjimas tarybinės santvarkos metais.—„Literatūra ir kalba", t. 3, V., 1958; **J. Palionis,** Apie literatūrinės kalbos norminimo pagrindus bei kriterijus.— Dabartinė lietuvių kalba, V., 1961; **J. Palionis,** Lietuvių literatūrinės kalbos kurso įvadas, V., 1964; **J. Palionis,** Lietuvių literatūrinė kalba XVI—XVII amžiuje, V., 1967.

„LITERATŪROS IR̃ MẼNO MẼTRAŠTIS" — tęstinis leidinys, einąs nuo 1959 Vilniuje. Leidžia „Vagos" leidykla. Metraštyje pateikiamas einamųjų metų jubiliatų kalendorius, trumpos žinios apie praėjusių metų sukaktuvininkus, lit-ros bei kultūros gyvenimo apžvalga, kultūrinė kronika, skelbiami asmenų, gavusių garbės vardus, sąrašai ir kt. Iki 1967 išėjo 9 tomai.

LITERATŪROS ISTÒRIJA — *literatūros mokslo* šaka, tyrinėjanti literatūros raidą.

LITERATŪROS KRÌTIKA — literatūros mokslo dalis, nagrinėjanti gyvenamojo meto rašytojų kūrybą. Lietuvių L. k. istorijos pradžia sietina su pirmųjų liet. knygų leidimu R. Prūsijoje XVI amžiuje. Kritines mintis dėl rengiamų bei išleistų knygų liet. raštijos darbuotojai (S. Rapolionis, M. Mažvydas, D. Kleinas ir kt.) iš pradžių reiškė daugiausia laiškais ir gyvu žodžiu. Kritiką ir kritikus („sūdžias"), jų darbo metodus, uždavinius pirmasis liet. raštijos istorijoje nusakė S. Vaišnoras knygos „Žemčiūga teologiška" (1600) prakalboje. XVIII a. reikšmingų kritinių minčių apie liet. raštiją randama M. Merlino, J. Šulco, F. Hako, J. Kvanto, J. Berento, A. Šimelpenigio jaunesniojo, Pil. Ruigio darbuose. Ryškios L. k. užuomazgos G. Ostermejerio ir K. Milkaus polemikoje (1781—1800). Pirmasis atsiliepimas apie grožinės liet. lit-ros kūrinį — K. Donelaičio „Metus" — pateiktas K. Milkaus poetikoje (1800). XIX a. pirmojoje pusėje lit-ros kritikos randama L. Rėzos, S. Stanevičiaus, S. Daukanto ir ypač L. Jucevičiaus raštuose. L. Rėza aptarė liet. liaudies dainų ypatybes, iškėlė K. Donelaičio „Metus". L. Jucevičius vertino savo meto rašytojų A. Strazdo, S. Valiūno, S. Stanevičiaus ir kt. kūrinius, pabrėždamas demokratines jų tendencijas. Jis laikytinas pirmuoju plačiai pasireiškusiu liet. lit-ros kritiku. Feodalizmo epochos lietuvių L. k. nebuvo atsiskyrusi nuo raštijos istorijos, folkloristikos bei kalbinių tyrinėjimų; jos elementų dažnai randama apžvalginiuose straipsniuose įvairiais kultūros istorijos klausimais, gramatikų ar kt. leidinių įvaduose, prieduose. Nemaža to meto lietuvių L. k. darbų parašyta ne lietuvių kalba.

XIX a. pab. atsiradus periodinei liet. spaudai ir augant lit-rai, L. k. sparčiau pradėjo formuotis į atskirą lit-ros mokslo šaką. Lit-ros kritikoje ėmė ryškėti skirtingos idėjinės kryptys. Demokratinės L. k. atstovai J. Andziulaitis, J. Mačys-Kėkštas, J. Šliupas, V. Kudirka, S. Matulaitis, P. Višinskis ir kt. rėmėsi materialistine estetika, reikalavo, kad lit-ra objektyviai vaizduotų gyvenimą, keltų aikštėn negeroves, padėtų kovoti prieš nacionalinę ir socialinę priespaudą. XIX a. pab. demokratinė L. k., teigiamai vertindama to meto rašytojų realistų kūrinius, kreipė liet. lit-rą realizmo linkme. Buržuazinės liberalinės (J. Mikšas, J. Zauerveinas, J. Vileišis) ir klerikalinės (P. Urbonavičius, K. Pakalniškis, A. Kaupas, A. Dambrauskas-A. Jakštas) krypčių atstovai stengėsi atitraukti lit-rą nuo aktualių socialinių problemų arba pajungti ją siauriems religinės propagandos uždaviniams.

XX a. pr. visuomeniniai politiniai įvykiai (darbo žmonių išsivadavimo judėjimo pakilimas, 1905—07 revoliucija ir po jos prasidėjusi reakcija) nulėmė dar ryškesnę ideologinę L. k. diferenciaciją. XX a. pr. demokratinėje L. k. reikšmingiausią vaidmenį suvaidino J. Biliūnas ir G. Petkevičaitė-Bitė. Vadovaudamiesi realizmo teorija, jie didžiai vertino demokratinės liet. lit-ros laimėjimus, smerkė reakcinius, negyvenimiškus kūrinius, taip pat pirmąsias dekadentizmo apraiškas liet. lit-roje. XX a. pr. pradėjo formuotis marksistinė L. k., kurios pradininkas buvo V. Kapsukas. Marksistinė L. k. daug dėmesio skyrė lit-ros socialiniam turiniui, vertino ją darbininkų klasės interesų požiūriu. Vystėsi taip pat buržuazinė L. k., propagavusi modernizmą, estetizmą, klerikalizmą. Modernistinės krypties kritikai (J. Herbačiauskas, S. Čiurlionienė, K. Puida) neigiamai vertino lietuvių rašytojų realistų kūrybą, orientavo lit-rą į idealistinę filosofiją ir estetiką. Estetizmo krypties kritikai (L. Gira-E. Radzikauskas, B. Sruoga) kėlė lit-rai uždavinį atskleisti „grynąjį grožį", „tautos dvasią", teigė meno apolitiškumą. Ši kritika daug dėmesio skyrė meniškumo, formos klausimams. Klerikalinės kritikos atstovai (A. Dambrauskas-A. Jakštas, P. Gerulis, M. Pečkauskaitė) propagavo idealistinę pasaulėžiūrą, smerkė rev. tendencijas lit-roje ir kartu gynė paviršutiniškai traktuojamus real. vaizdavimo principus, smerkė dekadentizmą.

Buržuazijos valdymo metais L. k. taip pat vystėsi keliomis kryptimis. Idealistinės-klerikalinės kritikos atstovai A. Dambrauskas-Jakštas, J. Tumas-Vaižgantas, J. Lindė (Dobilas), J. Ambrazevičius, J. Grinius, A. Vaičiulaitis (A. Raginis), B. Brazdžionis (J. Brazaitis) pabrėžtinai akcentavo religinius motyvus liet. lit-roje, dažniausiai neigiamai vertino pažangių rašytojų kūrybą. Valdančiųjų buržuazijos sluoksnių pažiūras į lit-rą reiškė V. Alantas, S. Vykintas, A. Merkelis, B. Raila. Iš estetizmo ir neoromantizmo pozicijų rašytojų kūrybą vertino V. Bičiūnas, J. Keliuotis. Kraštutinis subjektyvizmas, pažangiosios lit-ros niekinimas buvo būdingas J. Herbačiauskui. Šie kritikai stengėsi pajungti liet. lit-rą klerikalizmo, burž. nacionalizmo idėjų propagandai, atitraukti ją nuo socialinės problematikos. Lit-ros procesui nemažą įtaką turėjo idealistine filosofija pagrįsta, tačiau su valdančiųjų sluoksnių politika tiesiogiai nesusijusi estetizmo krypties lit-ros kritika, kurios atstovų straipsniai buvo skelbiami daugiausia „Skaitymuose", „Bare", „Židinyje", „Dienovidyje" ir kt. žurnaluose. Šios krypties lit-ros kritikų — L. Giros-E. Radzikausko (straipsnių rink. „Kritikos raštai", 1928), V. Mykolaičio (straipsnių rink. „Literatūros etiudai", 1937), B. Sruogos — darbai pasižymėjo brandesne lit. analize, juose buvo keliami lit-ros meistriškumo klausimai, smerkiami lėkšti, grafomaniški kūriniai.

Liet. lit-ros raidai, lit-ros visuom. vaidmens stiprėjimui didelę reikšmę turėjo pažangioji L. k., labai išaugusi antruoju buržuazijos valdymo dešimtmečiu. K. Korsakas (J. Radžvilas), J. Šimkus (Pr. Daugnora), A. Venclova, J. Būtėnas, V. Žilionis, V. Drazdauskas ir kt. šios krypties atstovai, skelbę straipsnius žurnaluose „Kultūra", „Trečias frontas", „Literatūra", almanache „Prošvaistė", vadovavosi dem. antifaš. ideologija, kėlė lit-ros idėjiškumo, liaudiškumo reikalavimus. Gausūs K. Korsako L. k. darbai, paskelbti periodikoje ir atskirais rinkiniais („Straipsniai apie literatūrą", 1932; „Kritika", 1936; „Rašytojai ir knygos", 1940), pasižymėjo idėjiniu principingumu, įžvalgia ir teoriškai pagrįsta argumentacija, plačiais apibendrinimais, poleminiu patosu, įtaigiu stiliumi. Materialistine estetika pagrįsta dem. kritika svarbiu lit-ros vertinimo kriterijumi laikė teisingą socialinės tikrovės reiškinių vaizdavimą. Ši kritika skatino pažangiosios lit-ros vystymąsi, jos idėjinį augimą, smerkė reakc. tendencijas burž. ideologijos rašytojų kūriniuose, propagavo kritinio realizmo principus. Dem. kritikų, ypač K. Korsako, straipsniuose daugeliu atvejų buvo keliamos ir socializmo idėjos, remiamasi marksistinės estetikos atstovų (G. Plechanovo, A. Lunačiarskio, M. Gorkio) mintimis. Tačiau kai kada demokratinė L. k. per maža dėmesio skirdavo meninei lit-ros kūrinių specifikai.

1917—40 toliau vystėsi marksistinė liet. lit-ros kritika. V. Kapsukas, Z. Angarietis, B. Pranskus, B. Pauliukevičius, P. Užkalnis kritikos straipsnius daugiausia skelbė Tarybų Sąjungoje leidžiamoje komunistinėje lietuvių spaudoje („Kibirkštyje", „Priekale"). Marksistiniai kritikai puoselėjo proletarinę liet. lit-rą, smerkė dekadentizmo reiškinius burž. rašytojų kūryboje, propagavo kritinį ir socialistinį realizmą. Tačiau kritikuodami ideologinius nenuoseklumus pažangiųjų rašytojų kūryboje, ragindami tuos rašytojus įsijungti į rev. judėjimą, jie nepakankamai vertino pažangiosios lit-ros meninius laimėjimus, jos teigiamą vaidmenį kovoje su faš. režimu.

1940 Lietuvoje atkūrus taryb. santvarką, prasidėjo naujo tipo — tarybinės — lietuvių L. k. vystymasis. Taryb. kritika perėmė geriausias marksistinės ir demokratinės lietuvių L. k. tradicijas, ėmė vadovautis marksizmu-leninizmu, lit-ros kūrinius vertinti iš kom. pozicijų. 1940—41 L. k. straipsniuose (A. Liepsnonio, A. Maginsko ir kt.) buvo aptariami pradėjusios formuotis tarybinės liet. lit-ros kūriniai. D. Tėvynės karo metais kritikoje reiškėsi K. Korsakas (rink. „Prieš amžinąjį priešą", 1945), J. Šimkus, V. Drazdauskas ir kt. Jie kėlė praeities lit-ros tradicijas, vertino naujus P. Cvirkos, S. Nėries, Jon. Marcinkevičiaus, E. Mieželaičio kūrinius. Intensyvus L. k. augimas prasidėjo pokario metais. K. Korsakas, A. Venclova, J. Šimkus, J. Baltušis, B. Pranskus, J. Būtėnas ir kt. kritikai recenzijose ir apžvalginiuose straipsniuose („Tiesoje", „Pergalėje", „Literatūroje ir mene") daug dėmesio skyrė lit-ros idėjiškumo, partiškumo, ryšių su taryb. tikrove stiprinimo, tematikos plėtimo klausimams. K. Korsakas išleido straipsnių rink. „Literatūra ir kritika" (1949) ir studiją «A. Vienuolio romanas „Puodžiūnkiemis"» (1953), kuri yra pirmasis stambesnis ta-

rybinės lietuvių L. k. darbas. Pokario metų kritikoje šalia reikšmingų laimėjimų buvo ir kai kurių iliustratyvumo, vulgaraus sociologizavimo reiškinių. Neigiamą poveikį kritikai turėjo bekonfliktiškumo teorija, neteisingas tipiškumo traktavimas, dogmatizmas.

Šeštajame d-metyje liet. lit-ros kritikoje pradėjo reikštis nemaža naujų autorių: J. Lankutis, V. Kubilius, V. Galinis, V. Radaitis, D. Judelevičius, J. Josadė, K. Doveika, I. Kostkevičiūtė, B. Raguotis, T. Rostovaitė, J. Žėkaitė, R. Mikšytė, K. Ambrasas, J. Kaminskas, J. Kirkila ir kt. Jie gvildeno soc. realizmo, lit-ros žanrų, tematikos, charakterių kūrimo problemas, įnešė į L. k. naujų minčių, polemiškumo. Po TSKP XX suvažiavimo (1956), pasmerkusio asmenybės kultą, L. k. ėmė ryžtingiau kovoti su vulgariojo sociologizmo bei dogmatizmo reiškiniais, pakilo jos teorinis lygis. Idėjinio-tematinio turinio analizę kritikai pradėjo labiau sieti su vaizdinės išraiškos analize. Išleista nemaža kritikos straipsnių rinkinių ir knygų, skirtų aktualiems lit. proceso reiškiniams bei problemoms nušviesti. V. Kubiliaus („Mūsų rašytojai", 1958; „Naujų kelių ieškant", 1964), J. Lankučio („Lietuvių dramaturgija", 1958; „Socialistinis realizmas lietuvių literatūroje", 1959; „Literatūra ir humanistiniai idealai", 1963; „E. Mieželaičio poezija", 1965), K. Ambraso („Laiko tiesa", 1960; „Mintys kelyje", 1963), V. Radaičio („Pagrindinė kryptis", 1961), J. Kirkilos („Amžininkų balsai", 1961), I. Kostkevičiūtės („Literatūros dienovidžiai", 1964), V. Galinio („Literatūra, dabartis, žmogus", 1966) knygose nagrinėjami tarybinės liet. lit-ros laimėjimai ir trūkumai, pagrindinės raidos tendencijos, atskirų rašytojų kūrybos būdingieji bruožai. L. k. darbų gausėjimą ir įvairėjimą, jos didesnį aktyvumą paskatino ir visų liet. lit-ros žanrų išaugimas po 1956. L. k. akiračio plėtimui nemaža nusipelnė rašytojai A. Venclova („Laikas ir rašytojai", 1958; „Epochos vėjas", 1962), M. Sluckis („Sunkiausias menas", 1960), A. Bieliauskas („Keliai ir paminklai", 1963) ir kt., išleidę savo kritikos raštų rinkinius. Liet. lit-ros ryšių su kitų taryb. tautų lit-romis problemas nagrinėjo K. Korsakas („Literatūrų draugystė", I t., 1962). Septintajame d-metyje į L. k. įsijungė A. Radzevičius, R. Pakalniškis, A. Sluckaitė, G. Mareckaitė, K. Nastopka, A. Bučys, A. Samulionis, A. Zalatorius, A. Masionis ir kt.

Liet. lit-ros mokslininkai nemaža nuveikė, tyrinėdami lietuvių L. k. istoriją. Praeities L. k. ir jos vaidmenį liet. lit-ros raidoje nagrinėjo A. Sprindis, V. Zaborskaitė, K. Korsakas, B. Prėskienis, V. Kubilius, K. Ambrasas ir kt.

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, 3 t., V., 1957—65; **A. Sprindis,** Lietuvių literatūrinė kritika (1861—1905), V., 1957; **V. Zaborskaitė,** Realizmo klausimai 1905—1917 metų lietuvių literatūros kritikoje, V., 1957; **K. Ambrasas,** Laiko tiesa, V., 1960 [str. „Apie kritiką"]; **K. Korsakas,** Literatūrų draugystė, t. 1, V., 1962 [str. „Daugianacionalinė literatūros kritika"]; **K. Ambrasas,** Mintys kelyje, V., 1963 [str. „Apie kritiką"]; **V. Kubilius,** Naujų kelių ieškant, V., 1964 [str. „Kokia šiandien turi būti kritika?"]; **B. Prėskienis,** Literatūrinė kritika lietuvių komunistinėje spaudoje (1917—1940), V., 1966; **K. Ambrasas,** Lietuvių pažangioji kritika, V., 1966.

LITERATŪROS MÓKSLAS — mokslas, tyrinėjantis grožinę literatūrą, jos atsiradimo ir vystymosi dėsningumus, jos visuomeninį vaidmenį. L. m. sudaro trys šakos: literatūros istorija, tyrinėjanti kurios nors tautos lit-ros, kelių tautų lit-ros arba pasaul. lit-ros vystymąsi; literatūros teorija, nagrinėjanti lit-ros esmės, reikšmės, kūrinio struktūros, meninio metodo, žanrų ir kt. klausimus; *literatūros kritika,* analizuojanti ir vertinanti gyv. meto lit-ros kūrinius. L. m. kaip savarankiška disciplina išsivystė iš bendresnių, filologinių raštijos nagrinėjimų. Su L. m. glaudžiai susijusi *estetika.* Tarybinis L. m. remiasi marksistine metodologija.

Lietuvių L. m. užuomazgas sudaro XVIII a. ir XIX a. pr. išspausdinti bibliografiniai liet. knygų aprašai ir pirmosios poetikos. Jie dažniausiai parašyti ne lietuvių kalba. J. Kvantas giesmyno „Iš naujo perveizdėtos ir pagerintos giesmių knygos" (1732) pratarmėje trumpai apžvelgė liet. giesmynų raidą. Daugiau žinių apie liet. giesmių autorius ir vertėjus pirmasis pateikė G. Ostermejeris knygoje „Pirmoji lietuviškų giesmynų istorija" („Erste litauische Liedergeschichte", 1793). XVIII a. pasirodė pirmosios poetikos: G. Ostermejerio liet. kalbos gramatikos (1791) skyrius „Apie prozodiją" ir K. Milkaus liet. kalbos gramatikos (1800) skyrius „Trumpas lietuvių poezijos vadovas".

XIX a. pr. reikšmingų filol. darbų parašė L. Rėza. Straipsniuose prie savo parengtų leidinių — K. Donelaičio „Metų" (1818) ir tautosakos rinkinio „Dainos" (1825) — L. Rėza įvertino K. Donelaičio kūrybą, apibūdino liet. liaudies dainas. „Lietuviškos Biblijos istorijoje" („Geschichte der litauischen Bibel", 1816) ir „Filologinėse kritinėse pastabose apie lietuvišką Bibliją" („Philologisch-kritische Bemerkungen zur litauischen Bibel", 1816—24) jis aptarė pirmuosius liet. raštijos paminklus bei jų autorius, palietė verstinių liet. raštų kalbos, stiliaus klausimus, kai kurias vertimo teorijos problemas. Bibliografinius liet. knygų ir rankraščių aprašus liet. kalba pirmieji išspausdino Kaj. Nezabitauskis (prie elementoriaus „Naujas mokslas skaitymo", 1824), S. Stanevičius (prie anoniminės gramatikos „Trumpas pamokymas kalbos lietuviškos", 1829). L. Jucevičius lenkų kalba parašė str. „Keli žodžiai apie lietuvių kalbą ir literatūrą" (išsp. lenkų poezijos vertimų rinkinyje „Wyjątki z nowoczesnych poetów polskich", 1837, t. p. etnografiniame veikale „Litwa", 1846) ir apybraižas apie K. Širvydą, S. Valiūną, D. Pošką, A. Strazdą. Jis iš dem. pozicijų vertino liet. rašytojų kūrybą, pateikė svarbių biografinių duomenų.

Lietuvių L. m. kaip savarankiška disciplina ėmė formuotis XIX a. pab.—XX a. pr., pradėjus sparčiau vystytis liet. lit-rai. J. Šliupas parašė pirmąją liet. lit-ros istoriją „Lietuviškieji raštai ir raštininkai" (1890), kur apžvelgta liet. lit-ra nuo 1547 iki 1890. L. m. vystymuisi reikšmingi buvo S. Baltramaičio bibliografiniai darbai. V. Kudirka parašė pirmąją liet. kalba poetiką „Tiesos eilėms rašyti" („Varpas", 1898, Nr. 1—3), kurioje pateikė teorinių ir praktinių žinių apie eilėdarą. Maironis ist. veikalo „Apsakymai apie Lietuvos praeigą" (1891) pabaigoje išspausdino konspektyvią liet. lit-ros istorijos apžvalgą („Lietuvos istorijos" 1906 leidime ji išplėsta ir pavadinta „Trumpa lietuvių rašliavos apžvalga"). Straipsnių iš liet. lit-ros istorijos „Aušroje", „Varpe" bei kituose period. leidiniuose paskelbė J. Šliupas, A. Dambrauskas-A. Jakštas, S. Dagilis, M. Davainis-Silvestraitis, E. Volteris, K. Grinius ir kt. Grož. lit-ros specifikos, visuom. vaidmens, kūrybos metodo, meninės išmonės ir tikrovės santykio bei kitus lit-ros teorijos klausimus savo straipsniuose gvildeno J. Mačys-Kėkštas, S. Dagilis, J. Biliūnas, G. Petkevičaitė-Bitė. Jie propagavo realizmą, pabrėžė grož. lit-ros visuomeninę, ideologinę reikšmę. S. Čiurlionienė-Kymantaitė parašė apybraižų iš liet. lit-ros istorijos („Iš mūsų literatūros", 1913), trumpą „Lietuvių literatūros istorijos konspektą" (1918), liet. lit-ros estetinio vertinimo klausimus lietė knygoje „Lietuvoje" (1910). XX a. pr. reikšmingų biografinio pobūdžio straipsnių apie praeities liet. rašytojus (S. Daukantą, A. Strazdą, A. Klementą, L. Jucevičių ir kt.) buvo paskelbta Lietuvių mokslo d-jos tęstiniame leidinyje „Lietuvių tauta". Daugelis XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios L. m. darbų buvo biografinio pobūdžio, teikė reikšmingos faktinės medžiagos. Tik atskirais atvejais buvo bandoma apibendrinti lit-ros vystymąsi arba nuodugniau nagrinėti atskirų rašytojų kūrybą. Maža dėmesio buvo skiriama meninei kūrybos specifikai.

XX a. pr. pradėjo formuotis marksistinis liet. lit-ros mokslas. V. Kapsukas parašė monografiją apie J. Biliūną („Jono Biliūno biografija", 1917), kurioje atskleidė proletarinę ir revoliucinę jo kūrybos tematiką, realizmą, psichologinį įžvalgumą. Revoliuciniu klasiniu požiūriu pagrįsti ir V. Kapsuko straipsniai apie praeities rašytojus (A. Strazdą, D. Pošką ir kt.), modernizmo reiškinius XX a. pr. liet. lit-roje ir kt. klausimais.

1917—40 laikotarpiu lietuvių L. m. raidoje nemažą vaidmenį suvaidino Kauno un-tas, kurio tęstiniuose leidiniuose („Tauta ir žodis", „Darbai ir dienos") paskelbta straipsnių, studijų iš liet. lit-ros istorijos. Lit-ros mokslininkai daugiausia kaupė liet. lit-ros istorijos faktus, kėlė užmirštus praeities rašytojus. V. Biržiška išleido stambių bibliografinių veikalų („Lietuvių bibliografija", 4 d., 1924—39; „Lietuviškų knygų istorijos bruožai", 1930). Gausia faktine medžiaga apie atskirus rašyto-

jus pasižymėjo J. Tumo-Vaižganto monografiniai darbai (apie A. Baranauską, L. Ivinskį, A. Vienažindį, Maironį ir kt.), A. Bruožio „Mažosios Lietuvos buvusieji rašytojai ir žymesnieji lietuvių kalbos mylėtojai" (1920), J. Petrulio «„Aušros" poezija» (1928), A. Janulaičio „Kiprijonas Juozas Zabitis-Nezabitauskas" (1931), M. Biržiškos „Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos" (2 kn., 1931—38), V. Maknio „Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis" (1936), įv. autorių darbai apie L. Rėzą, S. Daukantą, L. Jucevičių, M. Akelaitį, P. Vaičaitį ir kt. Liet. lit-ros istorijos vadovėlių m-loms parašė V. Zajančkauskas („Lietuvių literatūros vadovėlis", 1924), Z. Kuzmickis („Lietuvių literatūra", 5 d., 1931—1934), M. Miškinis („Lietuvių literatūra", d. 1, 1939). Buvo išleista keletas stambesnių apibendrinamojo pobūdžio lit-ros istorijos veikalų: M. Biržiškos „Mūsų raštų istorija" (1925), V. Mykolaičio „Naujoji lietuvių literatūra" (t. 1, 1936), V. Maciūno „Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje" (1939). Didesnių darbų apie gyv. meto rašytojus pasirodė nedaug (B. Sruogos „Vaičiūno dramaturgija", 1930; V. Mykolaičio „Vydūno dramaturgija", 1935; J. Ambrazevičiaus „Vaižgantas", 1936; įv. autorių darbai apie M. Pečkauskaitės, M. Gustaičio, V. Mykolaičio-Putino kūrybą). Šio periodo L. m. veikaluose vyravo idealistinės estetikos koncepcijos, „vieningosios srovės" teorija, neretai reiškėsi ir atvirai nacionalistinės bei klerikalinės pažiūros, tendencingas pažangių lit-ros reiškinių vertinimas. Dominavo arba kultūrinis-istorinis (M. Biržiška), arba biografinis (J. Tumas-Vaižgantas) lit-ros tyrinėjimo metodai. Naujesnė metodologija, gilesnis požiūris į lit-ros specifiką, lit-ros istorinės raidos sąlygas išryškėjo V. Mykolaičio, V. Maciūno darbuose. Dem. pažiūromis, materialistinės estetikos koncepcijomis pasižymėjo J. Būtėno populiariai parašytos monografijos apie P. Višinskį (1937), V. Kudirką (1937), Žemaitę (1938), J. Žiugždos studija „Žemaitės kūryba" (1935), K. Korsako straipsniai apie Žemaitės, Maironio, J. Biliūno, J. Janonio lit. palikimą. Vertindamas analizuojamų rašytojų kūrybos reikšmę, polemizuodamas su buržuazinio L. m. atstovų pažiūromis, K. Korsakas iš dalies vadovavosi marksistiniais principais. Marksistinį lietuvių L. m. toliau vystė V. Kapsukas (straipsniai apie J. Janonį, XIX a. pab. lit-ros reiškinius), B. Pranskus (straipsniai apie XIX a. pab. ir XX a. pr. liet. rašytojus).

Poetikos, stilistikos, lit-ros teorijos klausimais knygų parašė K. Bizauskas („Literatūros teorija", 1922), M. Gustaitis („Stilistika", 1923), L. Gira („Lietuviškos eilėdaros kūrimosi raida", 1934), A. Vaičiulaitis („Natūralizmas ir lietuvių literatūra", 1936), straipsnių — A. Dambrauskas-A. Jakštas, B. Sruoga, V. Mykolaitis-Putinas ir kt. Šie darbai pagrįsti daugiausia burž. estetikos koncepcijomis. Lit-ros esmės, jos uždavinių klausimais marksistinės ar demokratinės pažiūros reiškiamos V. Kapsuko, B. Pranskaus, K. Korsako, A. Venclovos straipsniuose.

M-lų poreikiams tenkinti išleista keletas stambesnių darbų apie kt. tautų lit-rą: G. Petkevičaitės „Pasaulinės literatūros istorijos vadovėlis" (2 d., 1922—1924), V. Dubo „Įvadas į bendrąją literatūrą" (1923), Maironio „Trumpa visuotinės literatūros istorija" (1926), V. Šilkarskio „Graikų literatūros istorija" (t. 1, 1938) ir kt. Taip pat pasirodė veikalų apie įžymius kitų tautų rašytojus: J. Ereto „Goethe" (1933), M. Banevičiaus „A. Puškino gyvenimas ir poezija" (1934), M. Miškinio „Didžiųjų rašytojų siluetai" (1936), V. Šilkarskio „Homeras ir graikų epinė poezija" (1937) ir kt. Šiems darbams būdingos burž. istoriografijos koncepcijos. Pažangesniais principais pagrįsta V. Dubo „Prancūzų literatūros istorija" (2 t., 1929—30), jo studijos apie F. Šatobrianą, Volterą, A. Fransą, Provanso trubadūrus, B. Sruogos „Rusų literatūros istorija" (2 t., 1931—33). Pradėta kiek plačiau domėtis ir lit. ryšių bei sąveikų klausimais (P. Augustaičio „Lietuvybės elementai lenkų romantizme", 1921). V. Mickevičius-Kapsukas, B. Pranskus nagrinėjo liet. proletarinės lit-ros ryšius su rusų ir kitų taryb. tautų lit-ra. K. Korsakas pažangiosios liet. lit-ros reiškinius siejo su pasaul. lit-ros procesu.

1940 pradėjęs vystytis tarybinis liet. L. m. rėmėsi marksistinio ir pažangaus liet. lit-ros mokslo tradicijomis. Platesnis moksl. tyrimo darbas iš esmės buvo pradėtas pokario metais. L. m. kadrai telkiami Liet. kalbos ir lit-ros in-te, Vilniaus un-to ir Vilniaus Ped. in-to liet. lit-ros katedrose. Svarbiausi lietuvių L. m. uždaviniai pokario metais buvo marksistinis lit. palikimo vertinimas, tarybinės liet. lit-ros tyrinėjimas, soc. realizmo problemų kėlimas. Leidžiant burž. santvarkos metais ignoruotų rašytojų raštus, naujus liet. lit-ros klasikų veikalų leidimus, įvaduose bei komentaruose buvo ryškinamos liet. lit-ros rev. ir dem. tradicijos, peržiūrimos ir kritikuojamos senosios lietuvių L. m. koncepcijos. Lit-ros mokslininkai kovojo su burž. metodologijos, estetizmo koncepcijų liekanomis, „vieningosios srovės" teorija. Ši teorija ypač smarkiai buvo kritikuojama LKP VI suvažiavime (1949). Praeities rašytojų lit. palikimas marksistiškai buvo peržiūrimas J. Būtėno, K. Korsako, V. Mykolaičio-Putino, B. Pranskaus, A. Venclovos pokario metų straipsniuose apie K. Donelaičio, A. Baranausko, Maironio, Žemaitės, Lazdynų Pelėdos, J. Biliūno, K. Binkio, B. Sruogos kūrybą, apie J. Janonio ir kitų revoliucinės bei pažangiosios lit-ros atstovų reikšmę liet. lit-ros raidai. Pirmosios liet. knygos 400 metų jubiliejaus proga išleistas rink. „Senoji lietuviška knyga" (1947), lit-ros palikimo problemas nagrinėjantis „Lietuvių literatūros instituto darbų" I tomas (1947) paskatino tolesnį marksistinį feodalizmo epochos lit-ros tyrinėjimą. Lit-ros palikimo klausimai buvo liečiami K. Korsako knygoje „Literatūra ir kritika" (1949), daugelyje B. Pranskaus įvadinių straipsnių praeities rašytojų kūrybos leidiniams. Tačiau asmenybės kulto sąlygomis sudėtingi lit. palikimo klausimai kartais būdavo sprendžiami suprastintai, pasitaikydavo vulgaraus sociologizavimo, dogmatizmo tendencijų.

Platų užmojį įgijo lit. ryšių tyrinėjimas. K. Korsakas parašė straipsnių apie N. Nekrasovo, A. Bloko, V. Majakovskio kūrybos ryšius su liet. poezija, studiją „Puškino poveikis lietuvių literatūrai" (1949) ir kt. Išleistas kolektyvinis straipsnių rink. „Puškinas ir lietuvių literatūra" (1950). V. Mykolaitis-Putinas parašė studiją „Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra" (1955). K. Umbrasas tyrinėjo M. Gorkio, P. Užkalnis — V. Majakovskio poveikį liet. lit-rai. Nors atskirais atvejais lit. sąveikų bei įtakų klausimai buvo sprendžiami paviršutiniško sugretinimo būdu, lit. ryšių tyrinėjimai praplėtė lietuvių L. m. akiratį, padėjo įveikti nac. uždarumą, stiprino lit-rų ir tautų draugystę.

Išaugus naujiems L. m. darbuotojų kadrams, pagerėjus moksl. darbo sąlygoms, išsiplėtė moksl. tyrinėjimų apimtis, pakilo jų lygis. 1953—57 monografijų bei studijų apie atskirų praeities ir tarybinių rašytojų kūrybą parašė K. Korsakas («A. Vienuolio romanas „Puodžiūnkiemis"», 1953), L. Gineitis («Kristijono Donelaičio „Metai"», 1954), V. Galinis („Petro Cvirkos apsakymai", 1954), J. Lebedys („Simonas Stanevičius", 1955), M. Lukšienė („Jono Biliūno kūryba", 1956), J. Žėkaitė („A. Vienuolio kūryba iki 1917 metų", 1957), D. Sauka („Salomėjos Nėries kūryba 1921—1940", 1957). I. Kostkevičiūtė parašė studiją apie kritinio realizmo srovę („Kritinis realizmas lietuvių prozoje XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje", 1956). Lit-ros kritikos istorija analizuojama A. Sprindžio („Lietuvių literatūrinė kritika 1861—1905", 1957), V. Zaborskaitės („Realizmo klausimai 1905—1917 metų lietuvių literatūros kritikoje", 1957) darbuose. Lietuvių L. m. centru tapo Liet. kalbos ir lit-ros in-tas, sutelkęs ir išugdęs gausų būrį lit-ros mokslininkų. In-tas leidžia tęstinį mokslo darbų leidinį „Literatūra ir kalba" (8 t., 1956—66). Jame paskelbta keletas stambių studijų, nemaža archyvinės medžiagos, atsiminimų apie rašytojus. Atskiri „Literatūros ir kalbos" tomai paskirti S. Nėriai, K. Donelaičiui, J. Janoniui. Suaktyvėjo moksl. tyrimo darbas ir aukštųjų m-lų lit-ros katedrose. Leidžiamas tęstinis aukštųjų m-lų mokslo darbų leidinys „Literatūra" (10 t., 1958—67). Subūrus stambius moksl. kolektyvus, naudojant kolektyvinio darbo formas, bendradarbiaujant su kt. taryb. respublikų lit-ros mokslininkais, imtasi didesnių sintetinio pobūdžio darbų. Liet. kalbos ir lit-ros in-tas išleido „Tarybinės lietuvių literatūros istorijos apybraižą" (1956, su TSRS MA Gorkio pasaul. lit-ros in-tu), „Lietu-

vių literatūros istorijos chrestomatiją" (1957). In-to moksl. bendradarbių kolektyvas, vadovaujamas K. Korsako, parašė pirmąją marksistinę 4 tomų (5 kn.) „Lietuvių literatūros istoriją" (t. 1—3, 1957—1965). Joje išsamiai nušviečiama liet. lit-ros ist. raida nuo liet. raštijos pradžios iki šių dienų, pateikiami žymesniųjų rašytojų lit. portretai, pirmą kartą vertinama daugelis lit-ros proceso reiškinių.

Po 1957 monografijas apie žymius feodalizmo epochos liet. rašytojus išleido J. Lebedys („Mikalojus Daukša", 1963), L. Gineitis („Kristijonas Donelaitis ir jo epocha", 1964), R. Mikšytė („Antano Baranausko kūryba", 1964). Svarbesnieji XIX a. pab.—XX a. pr. lit-ros reiškiniai nagrinėjami B. Pranskaus knygoje „Lietuvių literatūros gretose" (1959). Atskiriems rašytojams skirti P. Česnulevičiūtės („Lazdynų Pelėdos kūryba", išsp. 1962), A. Vaitiekūnienės («Vaižganto apysaka „Dėdės ir dėdienės"», 1964) darbai. Revoliucinės liet. lit-ros raidą plačiai tyrinėjo V. Kubilius („Revoliucinė lietuvių poezija 1890—1907 metais", išsp. 1958; „Julius Janonis", 1962), P. Mikutaitis („Julius Janonis", 1959), J. Bulota („A. Jasutis", 1961), B. Prėskienis („Literatūrinė kritika lietuvių komunistinėje spaudoje 1917—1940", 1966). Nagrinėdamas rev. rašytojų kūrybą, rengdamas spaudai jų raštų rinkinius, daug nuveikė B. Pranskus. Jis parašė apibendrinamo pobūdžio darbą „Proletarinė lietuvių literatūra" (1964).

Lit-ros mokslininkai nemaža dėmesio skiria ir tarybinės liet. lit-ros formavimosi, jos raidos etapų, žymesniųjų atstovų kūrybos nagrinėjimui. Moksl. studijas apie atskirų taryb. rašytojų kūrybą parašė D. Judelevičius („Petras Cvirka satyrikas", 1958), J. Lankutis („V. Mykolaičio-Putino kūryba", 1961), J. Stonys („A. Vienuolio realizmo problemos", 1966), J. Kaminskas („A. Vienuolio tarybinio laikotarpio kūrybos stilius", išsp. jo ir A. Radzevičiaus knygoje „Stiliaus ir charakterio problemos lietuvių tarybinėje prozoje", 1966). Išleista monografinių apybraižų apie taryb. rašytojus: V. Kubiliaus — apie Tilvytį (1956), J. Stonio — apie A. Vienuolį (1957), V. Galinio — apie A. Venclovą (1958), J. Lankučio — apie E. Mieželaitį (1965). Kai kuriuose lit-ros mokslo darbuose, remiantis liet. lit-ros medžiaga, analizuojamos svarbios teorinės problemos (kūrybos metodo, charakterių, kompozicijos, stiliaus, žanrų, eilėdaros). Darbų, vienos problemos aspektu apibendrinančių įv. laikotarpių liet. rašytojų kūrinius, parašė J. Lankutis („Lietuvių dramaturgija", 1958; „Socialistinis realizmas lietuvių literatūroje", 1959), A. Radzevičius („Charakterio problema lietuvių tarybiniame apsakyme", išsp. jo ir J. Kaminsko knygoje „Stiliaus ir charakterio problemos lietuvių tarybinėje prozoje", 1966), J. Tornau („Romano autoriaus rūpesčiai", 1966), J. Girdzijauskas („Lietuvių eilėdara", 1966). Soc. idėjų poveikis liet. lit-ros raidai plačiai nagrinėjamas Liet. kalbos ir lit-ros in-to kolektyviniame veikale „Didžioji Spalio socialistinė revoliucija ir lietuvių literatūra" (1967). Burž. metų liet. lit-ros kritikos istorijos klausimus nagrinėjo K. Ambrasas („Pažangioji lietuvių kritika", 1966). Atskirų laikotarpių taryb. lit-ra analizuojama K. Doveikos studijoje „Lietuvių rašytojai Didžiajame Tėvynės kare" (1967), Lietuvių kalbos ir lit-ros in-to parengtuose straipsnių rinkiniuose „1957 metų lietuvių tarybinė literatūra" (1958) ir „1958 metų lietuvių tarybinė literatūra" (1959). Senosios bei tarybinės lietuvių lit-ros, lit-ros teorijos klausimais darbų paskelbė J. Zinkus, K. Umbrasas, K. Doveika, V. Areška, V. Auryla, V. Laurynaitis, J. Riškus, V. Vanagas ir kt. Išleista po keletą laidų liet. lit-ros istorijos vadovėlių (J. Būtėno, L. Šepkaus, V. Galinio, K. Umbraso ir kt. autorių) vid. m-los VIII—XI klasėms.

Lit. ryšių bei sąveikų tyrimo darbai pastaruoju dešimtmečiu pasižymi geresne metodologija, juose atsisakyta paviršutiniškų gretinimų. K. Korsako veikale „Literatūrų draugystė" (d. 1, 1962) nagrinėjami lietuvių ir rusų lit-rų ryšiai. Liet. lit-ra traktuojama kaip visos taryb. lit-ros sudėtinė dalis, nuolat veikiama bendro taryb. lit-ros proceso ir pati jį veikianti. Liet. lit-ros ryšius su latvių lit-ra tyrinėjo K. Umbrasas, K. Nastopka, su lenkų — K. Doveika, S. Kabelytė, su ukrainiečių — J. Būtėnas, A. Adiklytė. E. Kuosaitė parašė studiją apie užsienio lit-ros vertimus į liet. kalbą, D. Judelevičius — apie liet. teatro ryšius su V. Šekspyro kūryba.

L. m. darbuotojai, vadovaudamiesi marksistine metodologija, išsprendė nemaža sudėtingų problemų, ypač liečiančių praeities liet. lit-ros raidą. Pakilo teorinis L. m. darbų lygis, išsamiose studijose bei monografijose apibendrinami atskiri liet. lit-ros laikotarpiai ir žanrai, giliau nagrinėjamos meninės specifikos problemos. Be sintetinio pobūdžio veikalų, skirtų atskiroms problemoms, rašomos monografinės apybraižos apie atskirus rašytojus. Šiose apybraižose jungiami lit-ros mokslo ir kritikos analizės metodai, siekiama L. m. laimėjimus padaryti prieinamus platiesiems skaitytojų sluoksniams.

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, 3 t., V., 1957—1965; **A. Sprindis,** Lietuvių literatūrinė kritika 1861—1905, V., 1957; **V. Zaborskaitė,** Realizmo klausimai 1905—1917 metų lietuvių literatūros kritikoje, V., 1957; Tarybinė lietuvių literatūra ir kritika (1945—1955), [bibliografija], V., 1957; **K. Korsakas,** Lietuvių literatūros tyrinėjimas tarybiniais metais.—„Literatūra ir kalba", t. 3, V., 1958; Tarybinis lietuvių literatūros mokslas ir kritika apie literatūrinį palikimą, [bibliografija], V., 1959; **J. Lankutis,** Tarybinio literatūros mokslo pasiekimai.— Mokslas Tarybų Lietuvoje, V., 1961; Tarybinė lietuvių literatūra ir kritika 1956—1960, [bibliografija], V., 1961; Tarybinė lietuvių literatūra ir kritika 1961—1965, [bibliografija], V., 1967.

LITERATŪROS MUZIĖJUS, Lietuvos TSR Literatūros muziejus (nuo 1965; 1936—41 — Maironio muziejus, 1941—1955 — Maironio literatūros muziejus, 1955—65 — Kauno literatūrinis muziejus),— kultūrinė įstaiga, veikianti nuo 1936 Kaune. Įsteigta buvusiame Maironio bute (dabar Muziejaus g. 13). Iki 1940 priklausė Švietimo m-jai, 1941 ir 1945—55 — Lietuvos TSR MA, nuo 1955 priklauso Kultūros m-jai.

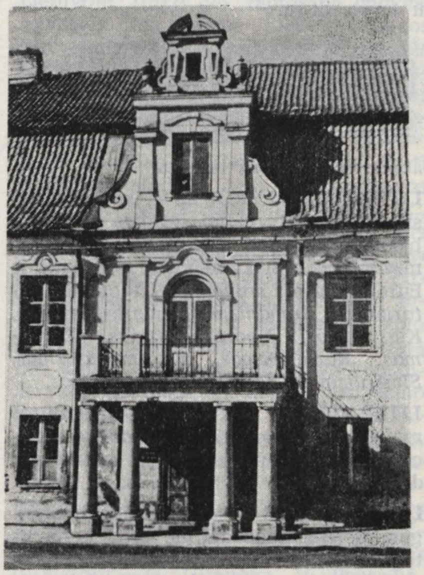

Literatūros muziejus

L. m. renka ir saugo liet. rašytojų palikimą: rankraščius, knygas, memorialinius daiktus. Jo fonduose sukaupta daug Maironio, V. Montvilos, B. Sruogos, J. Jablonskio, A. Lasto, Vaižganto ir kt. liet. raštijos veikėjų rankraščių. Muziejuje yra feodalizmo, kapitalizmo ir socializmo epochos liet. lit-ros skyriai. Feodalizmo lit-ros skyrius supažindina su senosios liet. knygos istorija. K. Donelaičiui, A. Strazdui, S. Daukantui, A. Mickevičiui, A. Baranauskui skirti atskiri stendai. Kapitalizmo epochos salėje daug vietos skirta J. Biliūnui, J. Janoniui, V. Kapsukui, V. Kudirkai, Lazdynų Pelėdai, Maironiui, Žemaitei. Liet. taryb. lit-rai skirta didžioji muziejaus salė. Čia 1940—41 knygos, D. Tėvynės karo metais Maskvoje išleistos knygos, žurnalai, laikraščiai, atsišaukimai, pokario ir vėlesniųjų laikotarpių lit-ra. Atskiruose stenduose — Butkų Juzės, P. Cvirkos, L. Giros, Jon. Marcinkevičiaus, S. Nėries ir kt. rašytojų kūriniai. Muziejuje parodomi tarybinės liet. lit-ros ryšiai su rusų ir kt. tautų literatūromis, taryb. liet. lit-ros mokslo laimėjimai. Atskiri memorialiniai kambariai skirti Maironiui (biblioteka, svečių kambario baldai ir paveikslai), V. Montvilai (rašomasis stalas, biblioteka ir kt.).

Nuo 1965 Literatūros muziejui kaip filialai priklauso *Cvirkos memorialinis muziejus, Nėries memorialinis muziejus* ir Cvirkos memorialinė sodyba (Klangiuose, Jurbarko rj.).

„LITERATŪROS NAUJIENOS" — literatūros ir meno dvisavaitraštis, ėjęs 1934—38 Kaune. Leido Lietuvių rašytojų d-ja. Iki 1936, A. Rimydžio redaguojamas, laikėsi faš. režimui artimų pozi-

cijų, buvo burž. vyriausybės subsidijuojamas. 1937—38, L. Giros redaguojamas, pasuko pažangesne kryptimi, išspausdino medžiagos apie TSRS kultūrą ir taryb. lit-rą.

„Literatūros naujienų" antraštė

LITERATŪROS SRÕVĖS — istoriškai susiformavę kūrybiniai grupės rašytojų bendrumai. Liet. lit-roje daugiau ar mažiau reiškėsi kone visos svarbiausios Europos lit-ros srovės. Ž. *Literatūra; Futurizmas, Humanizmas, Impresionizmas, Klasicizmas, Neoromantizmas, Realizmas, Romantizmas, Sentimentalizmas, Simbolizmas, Socialistinis realizmas.*

LITERATŪROS TEÕRIJA — *literatūros mokslo* šaka, tyrinėjanti literatūros proceso ir literatūros kūrinių struktūros dėsningumus.

LITOGRÃFIJOS — poligrafijos įmonės, gaminančios spausdintinę produkciją litografiniu būdu (naudojant specialų litografinį akmenį, ant kurio nupiešiamas vaizdas). 1821 prie Vilniaus un-to įsteigta pirmoji Lietuvoje litografija. Netrukus privačias L. Vilniuje įsirengė dailininkai M. Pšibilskis ir J. Ozemblovskis (1835), kiek vėliau — A. Kliukovskis. 1863 Kaune pradėjo veikti F. Lipšico (vėliau L. Margolino ir Š. Šerševskio) L. įmonė. Iki I pasaul. karo Kaune veikė 4 L., kurios daugiausia spausdino spalvotas etiketes pramonės gaminiams. Šios įmonės buvo labai menkai mechanizuotos, jose vyravo rankų darbas. Buržuazijos valdymo metais L. įmonės veikė Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose ir Kybartuose; kelios L. buvo ir burž. Lenkijos okupuotame Vilniuje. Didžiausios L. buvo Kaune — speciali L. įmonė „Bekara-Kartonaž", L. cechai prie „Spindulio" (dab. K. Poželos), „Spaudos Fondo" (dab. V. Kapsuko-Mickevičiaus) spaustuvių. Atkūrus Tarybų valdžią Lietuvoje, smulkios L. įmonės buvo sustambintos; Vilniuje rekonstruota ir išplėsta „Plakato" L. (bėgdami vok. faš. okupantai ją sudegino). Po D. Tėvynės karo dar buvo likusios kelios senos L. mašinos. Litografinis spaudos būdas Lietuvos poligrafijos pramonėje nuo 1964 visai nebenaudojamas; jį pakeitė tobulesnė ofsetinė spauda. Šiuo metu L. techniką vartoja tik dailininkai grafikai.

„LITOVA STELO" („Lietuvos žvaigždė") — Lietuvos Esperantininkų s-gos laikraštis, ėjęs 1922—26 ir 1935—40 Kaune esperanto kalba. Rašė apie Lietuvos ekonomiką ir kultūrą, spausdino liet. lit-ros vertimus.

LITUÃNIKA [lot. *lituanica* — visa, kas lietuviška] — bibliografijoje įsigalėjęs terminas, reiškiąs už Lietuvos ribų išleistą, bet tematiniu, kalbiniu, autoriniu ir kitais atžvilgiais su Lietuva ar lietuvių tauta susijusią literatūrą. L. terminas kurį laiką dar buvo vartojamas *lituanistikos* prasme. Dab. prasme L. terminą pirmą kartą pavartojo bibliografas S. Jurjevičius („Apšvieta", 1892, Nr. 6). L. bibliografijos turinys ilgainiui keitėsi: iki 1917 ji apėmė lit-rą apie Lietuvą ir liet. tautą, burž. Lietuvoje — lit-rą apie Lietuvą kt. kalbomis ir liet. autorių kūrinius, išverstus į kt. kalbas ir išspausdintus už Lietuvos ribų. Tarybinės L. bibliografijos objektas yra už Lietuvos ribų išleisti, bet su Lietuva susiję spaudiniai: leidiniai liet. kalba, liet. autorių darbai kt. kalbomis, knygos, straipsniai ir grož. lit-ros kūriniai apie Lietuvą ir liet. tautą. L. leidiniai, daugiausia filologiniai, buvo registruojami visose svarbesnėse liet. spaudos bibliografijose (Kaj. Nezabitauskio, L. Ivinskio, J. Karlovičiaus, V. Biržiškos ir kitų). Gausiausiai lituanikos užregistruota S. Baltramaičio veikale „Bibliografijos medžiagos rinkinys Lietuvos geografijai, etnografijai ir statistikai" (rusų kalba, 1891; II papildytas leid. 1904; be to, rankraštis). Daug lituanikos užregistravo rusų bibliografas V. Mežovas, lenkų bibliografai K. Estreicheris ir P. Gavelekas, žrn. „Mitteilungen der Litauischen Literarischen Gesellschaft" („Lietuvių literatūros draugijos pranešimai", 1880—1912). L. bibliografija buvo registruojama žurnale „Knygos" (1922—1924). Jame buvo du skyriai: „Lituanica svetimomis kalbomis" (apie 580 vienetų), „Lietuvių autoriai svetimomis kalbomis" (apie 200 vienetų). Nuo 1933 L. bibliografija buvo registruojama žurnale „Bibliografijos žinios" (sudarytoja M. Urbšienė).

Dalį taryb. lituanikos suregistravo V. Steponaitis („Tarybinė lithuanica 1945—1946"). Lietuvos TSR Knygų rūmai nuo 1951 spausdina „Tarybinės lituanikos metraštį" (iki 1956 — „Knygų metraštyje"; nuo 1957 — „Spaudos metraštyje").

Lit.: **A. Ulpis,** Lietuvos TSR retrospektyvinės nacionalinės bibliografijos sudarymas.— „Bibliotekininkystė ir bibliografija", t. 1, V., 1961; **В. Лиров,** К вопросу о границах текущей национальной библиографии („Летопись советской литуаники").— „Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai", t. 1, V., 1961; **В. Лиров,** Проблемы объекта библиографии литуаники.— Ten pat, t. 3, V., 1964; **А. Ульпис,** О проекте положения по составлению библиографии „Республика в печати СССР и зарубежных социалистических стран".— „Советская библиография", № 2, 1966.

„LITUÃNIKOS" SKRIDÌMAS — JAV lietuvių lakūnų S. *Dariaus* ir S. *Girėno* 1933.VII.15—17 transatlantinis skridimas iš Niujorko į Kauną. Nusipirkę už savo santaupas keleivinį „Belankos" tipo 6 vietų lėktuvą, lakūnai pavadino jį „Lituanika" („Lithuanica") ir ėmė rengtis kelionei. Pristigę lėšų, kreipėsi į JAV lietuvių visuomenę aukų. Per metus surinko apie 8000 dol., už juos suremontavo lėktuvą, bet neįstengė aprūpinti jo radijo aparatūra ir navigacijos priemonėmis, išskyrus kompasą. Parengtas transatlantiniam skridimui lėktuvas be krūvio svėrė 1209 kg, su krūviu 3668 kg, turėjo 365 AG motorą ir galėjo skristi per valandą arti 200 km. 1933.VII.15 anksti rytą, naudodamiesi palankiomis meteorologinėmis sąlygomis, lakūnai be vyriausybės leidimo leidosi į sumanytąją kelionę. Skrisdami orientavosi tik pagal kompasą ir tiksliai laikėsi kurso. VII.16 vakarą pasiekė Škotijos š. krantus. Naktį iš VII.16 į 17 Soldino (tuomet Vokietija, dab. Mislibožas, Lenkija) miške dėl iki šiol galutinai neišaiškintų priežasčių lakūnai žuvo. Oficialiai buvo pranešta, kad katastrofa įvykusi dėl audros ir motoro sugedimo. Per 35 val. 15 min. lakūnai be nutūpimo nuskrido 6411 km (iki Kauno jiems buvo belikę 650 km). Pagal to laiko skridimo tolį Darius ir Girėnas užėmė antrą vietą pasaulyje. Žuvusiųjų lakūnų kūnai buvo balzamuoti ir su karstais pastatyti mauzoliejuje Kauno kapinėse. 1941 hitlerininkams okupavus Lietuvą ir iškilus grėsmei Dariaus ir Girėno palaikams, jie buvo slapta užmūryti Kauno un-to medicinos f-to rūsio nišoje. 1964 palaikai surasti ir, kadangi jie buvo apgedę, o pakartotinai balzamuoti jų nebebuvo galima, palaidoti Kauno karių kapinėse (Aukštuosiuose Šančiuose). „Lituanikos" likučiai, skridimo reikmenys ir lakūnų asmeniniai daiktai iš katastrofos vietos buvo atgabenti į Kauną ir 1936 išstatyti Karo muziejuje. Dabar visa tai sudaro atskirą Dariaus ir Girėno ekspoziciją, užimančią vieną salę Kauno istorijos muziejuje.

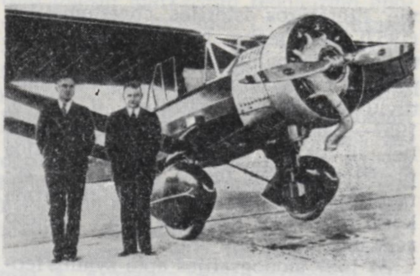

„Lituanikos" skridimas. S. Darius ir S. Girėnas prie savo lėktuvo

„LITUÃNIKOS II" SKRIDÌMAS — JAV lietuvio lakūno F. *Vaitkaus* transatlantinis skridimas iš Niujorko į Kauną. Tragiškai žuvus „Lituanikai" (ž. *„Lituanikos" skridimas*), 1933 Čikagoje susikūrė Amerikos Lietuvių transatlantinio skridimo s-ga, į kurią įėjo įvairių liet. org-jų atstovai. Surinkusi reikalingą pinigų sumą (Lietuvos Aeroklubas t. p. atsiuntė 10 000 litų), ji nupirko modernų „Wega" firmos tolimo skridimo lėktuvą (motoras 530 AG). Tuo lėktuvu Vaitkus išskrido 1935.IX.21 5 val. ryto. Per 22 val. labai nepalankiomis oro sąlygomis perskridęs Atlantą, pristigo degalų ir priverstinai nusileido Airijoje. Nutūpęs duobėtoje pievoje, apgadino „Lituaniką II", kuri vėliau buvo atgabenta į Kauną. Lakūnas iš Karaliaučiaus atskrido į Kauną Lietuvos kariniu lėktuvu ir buvo iškilmingai sutiktas.

LITUANÌSTIKA [lot. *lituanus* — lietuvis, lietuviškas] — plačiąja prasme — mokslinių žinių apie Lietuvą ir lietuvių

tautą visuma, siaurąja prasme — mokslas, tiriantis lietuvių kalbą, literatūrą ir tautosaką. Pastarąja reikšme L. terminas daugiausia ir vartojamas.

L. užuomazgų yra pirmuosiuose liet. raštuose, pasirodžiusiuose R. Prūsijoje. M. Mažvydas pirmojoje liet. knygoje („Katekizmo prasti žodžiai", 1547) pateikė pirmąjį liet. elementorių. J. Bretkūnas atliko svarbų liet. kalbos norminimo darbą, 1579—90 išversdamas į liet. kalbą Bibliją. Plačiau L. pradėjo vystytis XVII a., D. Kleinui išleidus liet. kalbos gramatiką („Grammatica Litvanica", 1653). Reikšmingų pastabų liet. kalbos vartosenos, taisyklingumo klausimais pateikė M. Merlinas 1706 išleistoje knygelėje „Pagrindinis lietuvių kalbos principas" („Principium primarium in lingua Lithvanica"). Jis teigė, kad liet. raštų kalba turinti būti paprasta, liaudiška, taisyklingos liet. kalbos siūlė mokytis iš liaudies kūrybos. Pil. Ruigys darbe „Lietuvių kalbos, jos kilmės, esmės ir savybių tyrinėjimas" („Betrachtung der litauischen Sprache in ihrem Ursprunge, Wesen und Eigenschaften", 1745), kėlė liet. kalbos kilmės, jos giminystės su kt. kalbomis klausimus. Čia paskelbtos ir 3 liet. liaudies dainos, vėliau atkreipusios vok. rašytojų G. Lesingo ir J. Herderio dėmesį. Viena iš Pil. Ruigio paskelbtų liet. dainų savo kūryboje pasinaudojo J. Getė. G. Ostermejerio „Naujojoje lietuvių kalbos gramatikoje" („Neue litauische Grammatik", 1791) buvo nagrinėjami liet. eilėdaros klausimai. Liet. raštijos istorijai reikšminga G. Ostermejerio „Pirmoji lietuviškų giesmynų istorija" („Erste litauische Liedergeschichte", 1793). XIX a. pradžioje L. raidoje svarbų vaidmenį suvaidino L. Rėza: jis pirmasis išleido didelį liet. liaudies dainų rinkinį, paskelbė K. Donelaičio „Metus" ir pasakėčias, parašė „Lietuviškos Biblijos istoriją" („Geschichte der litauischen Bibel", 1816), „Filologines kritines pastabas lietuviškai Biblijai („Philologisch-kritische Bemerkungen zur litauischen Bibel", 1816—24). L. Rėzą su G. Ostermejeriu galima laikyti lietuvių raštijos istorijos pradininkais. R. Prūsijoje netrukus pasirodė ir kapitaliniai F. Kuršaičio L. darbai: „Lietuvių kalbos gramatika" („Grammatik der litauischen Sprache", 1876); „Vokiečių-lietuvių kalbų žodynas" („Deutsch-litauisches Wörterbuch", 1868—74); „Lietuvių-vokiečių kalbų žodynas" („Litauisch-deutsches Wörterbuch", 1883).

Lietuvoje pirmieji liet. spaudiniai pasirodė kiek vėliau, negu R. Prūsijoje. Tačiau jau XV—XVI a. istorikų J. Dlugošo, M. Strijkovskio, A. Gvagninio darbuose, rašytuose ne liet. kalba, randame vieną kitą pastabą apie liet. liaudies kūrybą. 1595 Vilniuje pasirodė M. Daukšos išverstas katekizmas — pirmoji žinoma liet. knyga, išleista Lietuvoje. 1599 išėjo didžiausias liet. raštijos XVI a. paminklas — M. Daukšos išversta „Postilė", kurios lenkiškoje prakalboje vertėjas iškėlė gimtosios kalbos reikšmę, karštai ragindamas lietuvius neišsižadėti savo tautybės, kalbos. „Postilės" tekstas kirčiuotas. K. Širvydas Vilniuje išleido pirmąjį liet. kalbos žodyną („Dictionarium trium linguarum", 1629). Yra žinių, kad K. Širvydas lotyniškai parašęs ir pirmąjį liet. kalbos vadovėlį („Clavis linguae Lituanicae", 1630). 1737 pasirodė reikšminga liet. kalbos gramatika — „Universitas linguarum Litvaniae", kurioje pirmą kartą buvo mėginta žymėti liet. kalbos priegaides. K. Bogušas 1808 išleistoje studijoje „Apie lietuvių tautos ir kalbos kilmę" („O początkach narodu i języka litewskiego") gynė liet. kalbos teises, kėlė šios kalbos grožį, ragino rinkti liet. kalbos žodžius, patarles, padavimus, senovės paminklus (K. Bogušo darbas buvo išverstas į rusų ir prancūzų kalbas).

Lituanistiniais dalykais rūpinosi daugelis XIX a. liet. rašytojų ir kultūros veikėjų. A. Klementas kėlė literatūrinės liet. kalbos reikalą. Liet. kalbos grynumu rūpinosi S. Valiūnas. D. Poška rašė liet. kalbos žodyną, tyrinėjo Lietuvos praeitį, rinko senienas. 1824 Kaj. Nezabitauskis-Zabitis sudarė pirmąją liet. knygų bibliografiją („Surinkimas visokių raštų lietuviškų, žemaitiškų ir prūsiškai lietuviškų"). S. Stanevičius išleido liet. liaudies dainų ir melodijų rinkinius, rūpinosi literatūrinės liet. kalbos ugdymu, parengė naują „Universitas linguarum Litvaniae" leidimą — „Trumpą pamokymą kalbos lietuviškos" (1829), kurio pratarmėje glaustai apžvelgė ir liet. raštijos kelią. S. Daukantas rengė liet. kalbos žodyną, skelbė liet. tautosaką, mėgino nagrinėti literatūros teorijos klausimus. L. Jucevičius rinko medžiagą apie rašytojus, apibūdino jų kūrybą, skelbė liet. tautosaką, etnografijos dalykus. Pažymėtina L. Ivinskio lituanistinė veikla. Jis rinko tautosaką, medžiagą liet. kalbos žodynui, leido pirmuosius liet. kalendorius, kuriuose paskelbė nemažai tautosakos ir grožinės liet. lit-ros kūrinių. XIX a. antrojoje pusėje broliai A. ir J. Juškos paskelbė didžiulius liet. liaudies dainų rinkinius, parengė liet. kalbos žodyną.

XIX a. pradžioje, susikūrus lyginamajai kalbotyrai, daugelis kalbininkų susidomėjo liet. kalba. Jau lyg. kalbotyros pradininkai F. Bopas, R. Raskas, J. Grimas, A. Potas ir kiti savo darbuose operavo liet. kalbos duomenimis, nurodė šių duomenų reikšmę kalbų tyrinėjimui. Pasirodžius A. Šleicherio „Lietuvių kalbos gramatikai" („Litauische Grammatik", 1856), liet. kalba pradėta studijuoti daugelyje pasaulio šalių, susikūrė reikšmingi L. centrai Vokietijoje, Rusijoje. Liet. kalbos problemas nagrinėjo: Vokietijoje — A. Becenbergeris, A. Leskinas, K. Brugmanas, H. Veberis, kiek vėliau E. Hermanas, F. Špechtas, E. Frenkelis, Prancūzijoje — F. de Sosiūras (ir Šveicarijoje), A. Mejė, R. Gotjo, Danijoje — V. Tomsenas, H. Pedersenas, L. Jelmslevas, Švedijoje — T. Torbjornsonas, R. Ekblomas, Suomijoje — J. Mikola, E. Nieminenas, Šveicarijoje — M. Nidermanas, Olandijoje — N. van Veikas, Čekoslovakijoje — J. Zubatas, V. Machekas, Lenkijoje — J. Karlovičius, J. Rozvadovskis, A. Briukneris (ir Vokietijoje) ir kt. Daugelis minėtų mokslininkų lankėsi Lietuvoje, rinko liet. tautosaką, mokėsi gyvosios liet. kalbos. Liet. tautosakos tyrinėjimais ypač pasižymėjo suomis A. Niemis. Palankios sąlygos L. vystytis dažniausiai susidarydavo ten, kur intensyviai būdavo nagrinėjamos slavistikos problemos.

L. pradžia Rusijoje reikia laikyti P. Kepeno studiją „Apie lietuvių tautos kilmę, kalbą ir literatūrą" (rusų k., 1827). Tačiau P. Kepenas L. dalykų pats netyrinėjo, o naudojosi ankstesniais šios srities darbais ir D. Poškos pagalba. Pirmasis rusų mokslininkas, specialiai tyrinėjęs liet. kalbą ir tautosaką, buvo P. Preisas. Peterburgo un-tas P. Preisą liet. kalbos studijų tikslais buvo komandiravęs į Karaliaučių, kur jis susipažino su L. Rėza, F. Kuršaičiu. 1863 A. Hilferdingas kėlė mintį Maskvos, Peterburgo, Kijevo un-tuose steigti liet. kalbos katedras. Apie 1883 Maskvos un-te F. Fortunatovas pradėjo skaityti liet. kalbos kursą. Jis praturtino L. vertingais tyrinėjimais, t. p. išugdė naujų liet. kalbos tyrinėtojų — G. Uljanovą, V. Požezinskį ir kitus. Fortunatovo paskaitų klausė ir J. Jablonskis. F. Fortunatovo tradicijos Maskvos un-te beveik be pertraukos tęsiamos iki mūsų dienų (1965 šiame un-te liet. kalbos kurso klausė apie 20 įvairių filologijos specialybių studentų). Rusijos mokslo įstaigose studijavo ir K. Būga, liet. kalbos tyrinėtojai latviai J. Endzelynas, J. Plakis.

XIX a. antrojoje pusėje pasirodė ir didesnių liet. lit-ros istorijos bei bibliografijos darbų: J. Šliupo „Lietuviškieji raštai ir raštininkai" (1890), S. Baltramaičio lietuvių ir sen. prūsų knygų 1553—1891 bibliografija (rusų k., 1891). Didelį poveikį lit-ros raidai turėjo V. Kudirkos lit-ros kritikos darbai, ypač jo „Tiesos eilėms rašyti" (1898). Šiuo metu kalbinę veiklą pradėjo J. Jablonskis.

L. formavimasis ir raida buvo susiję su įvairių mokslo įstaigų ir draugijų veikla. Nemažą reikšmę lituanistikai turėjo 1579 įkurta Vilniaus akademija, vėliau reorganizuota į universitetą. Nors ši aukštoji m-la iš pradžių buvo katalikų reakcijos ir jėzuitiško kosmopolitizmo židinys, bet ji suvaidino didelį vaidmenį kultūriniame Lietuvos gyvenime ir darė teigiamą įtaką L. raidai. Akademija išleido svarbių liet. raštijos paminklų (M. Daukšos, K. Širvydo raštus ir kt.). Joje veikė ir liet. kalbos būrelis. XIX a. pradžioje Vilniaus un-to profesoriai I. Onacevičius, I. Danilavičius, J. Lelevelis, I. Loboika skatino lietuvius domėtis savo krašto praeitimi, rinkti tautosaką, etnografinę medžiagą. 1804 un-te buvo sudaryta komisija žinioms apie liet. kalbą rinkti. K. Kontrimas 1822 pasiūlė įsteigti liet. kalbos katedrą, nurodydamas ir kandidatą šiai katedrai užimti — Raseinių aps. teismo

raštininką L. Uvainį. Tačiau un-to vadovybė K. Kontrimo pasiūlymui nepritarė. Un-te mokėsi arba šiaip su jo veikla buvo glaudžiai susiję daugelis XIX a. liet. kultūros veikėjų ir rašytojų, labai nusipelniusių lituanistikai (S. Stanevičius, D. Poška, S. Daukantas, M. Valančius, Kaj. Nezabitauskis-Zabitis ir kt.).

R. Prūsijoje domėjimąsi L. kiek skatino 1879 Tilžėje įkurta Lietuvių literatūros draugija (Litauische literarische Gesellschaft). Šios d-jos tikslas buvo gelbėti mokslo reikalams lietuvių tautos „žūstančios" dvasinės ir materialinės kultūros turtus. D-jos veikloje dalyvavo vokiečių ir kt. tautų mokslininkų (A. Becenbergeris, K. Brugmanas, A. Fikas, F. Fortunatovas, J. Mikola, F. de Sosiūras, V. Tomsenas ir kt.). Šios d-jos nariais buvo A. Baranauskas, J. Basanavičius, J. Šliupas ir kiti liet. kultūros veikėjai. D-jos leidinyje „Mitteilungen der litauischen literarischen Gesellschaft" („Lietuvių literatūros draugijos pranešimai") paskelbta nemaža lituanistinės medžiagos.

Rusijoje lituanistinių dalykų tyrinėjimu nemaža rūpinosi Peterburge veikusi Rusijos Geografinė d-ja. Šios d-jos etnografijos skyrius tyrinėjo įvairių Lietuvos vietų etnografiją, tarmes, rinko tautosaką. Su d-jos veikla glaudžiai susiję lituanistiniai E. Volterio tyrinėjimai.

Palankesnes sąlygas lituanistiniams tyrinėjimams Lietuvoje sudarė rev. judėjimo pakilimas ir 1905—07 revoliucija, liet. spaudos draudimo panaikinimas (1904), nac. priespaudos palengvėjimas ir kt. veiksniai. 1907 Vilniuje įsteigta *Lietuvių mokslo draugija* (pirm. J. Basanavičius) stengėsi suvienyti L. klausimais susidomėjusius asmenis, koordinuoti jų darbą. D-jos nariais ar garbės nariais buvo išrinkti kalbininkai: A. Becenbergeris, J. Endzelynas, F. Fortunatovas, K. Jaunius, J. Boduenas de Kurtenė, A. Leskinas, A. Šachmatovas. D-jos darbe aktyviai dalyvavo J. Basanavičius, K. Būga, J. Jablonskis, A. Janulaitis, J. Tumas-Vaižgantas. D-jos tęstiniame leidinyje „Lietuvių tauta" išspausdinta nemaža vertingų lituanistinių straipsnių. Ši d-ja surinko, be kita ko, daug įdomios tautosakinės medžiagos, kurios didelė dalis saugoma Lietuvos TSR MA Liet. kalbos ir lit-ros in-te.

1920 atidarius Aukštuosius kursus, o 1922 įsteigus Kauno un-tą, L. centru virto Kaunas. L. problemų tyrinėjimu rūpinosi atitinkamos un-to katedros, komisijos. Pasirodė vertingų liet. kalbotyros ir lit-ros mokslo veikalų. Un-tas leido tęstinių lituanistinių leidinių („Tauta ir žodis", „Archivum philologicum", „Darbai ir dienos", „Mūsų tautosaka"). Buvo pradėta rengti lituanistai. Be K. Būgos ir J. Jablonskio, buržuazijos valdomoje Lietuvoje liet. kalbą tyrinėjo J. Balčikonis, P. Brenderis, P. Būtėnas, L. Dambrauskas, M. Durys, P. Jonikas, A. Salys, P. Skardžius, J. Talmantas, A. Vireliūnas ir kt. Liet. lit-rą ir tautosaką tyrinėjo J. Tumas-Vaižgantas, M. ir V. Biržiškos, B. Sruoga, V. Mykolaitis-Putinas, J. Baldžius, Z. Slaviūnas, K. Korsakas, A. Venclova, J. Būtėnas, V. Maciūnas, J. Balys ir kt. Tačiau dėl burž. vyriausybės abejingumo kultūros ir švietimo reikalams, lėšų ir kvalifikuotų kadrų trūkumo lituanistiniai tyrinėjimai negalėjo įgauti platesnio užmojo.

L. vystymas žymiai suaktyvėjo, atkūrus Lietuvoje taryb. santvarką. 1941. I.16 įkurta Lietuvos TSR Mokslų akademija, pirmaisiais jos gyvenimo mėnesiais įsteigta lituanistinių in-tų.

Pokario metais L. problemos daugiausia tyrinėjamos *Lietuvių kalbos ir literatūros institute* ir Lietuvos TSR aukštosiose m-lose. Parengta daug naujų lituanistų kadrų. Svarbiausios taryb. lituanistų jėgos sutelktos prie pagrindinių L. darbų: liet. kalbos žodyno, liet. kalbos gramatikos, liet. literatūros istorijos. Plačiai tyrinėjamos liet. kalbos tarmės, renkama, skelbiama ir tyrinėjama tautosaka. Taryb. santvarkos metais didelį L. tyrinėjimo darbą atliko lietuvių literatūros tyrinėtojai K. Korsakas, V. Mykolaitis-Putinas, J. Lebedys, A. Venclova, B. Pranskus, L. Gineitis, J. Lankutis, V. Kubilius, V. Galinis, kalbininkai J. Balčikonis, J. Kruopas, K. Ulvydas, Z. Zinkevičius, J. Kazlauskas, J. Palionis, V. Mažiulis, A. Valeckienė, A. Sabaliauskas, V. Urbutis, A. Laigonaitė, tautosakininkai J. Čiurlionytė, Z. Slaviūnas, A. Jonynas ir kt. Lituanistiniai tyrinėjimai skelbiami tęstiniuose Mokslų akademijos ir aukštųjų mokyklų leidiniuose: „Literatūra ir kalba", „Lietuvių kalbotyros klausimai", „LTSR MA darbai" (serija A), „Iš lietuvių kultūros istorijos", „Kalbotyra", „Literatūra", „Baltistica" ir kt. Lituanistinės problemos tyrinėjamos ir kitų taryb. respublikų mokslo įstaigose. Nagrinėdami įvairias liet. kalbotyros problemas, daug nuveikė Maskvos kalbininkai (V. Toporovas, V. Ivanovas, O. Trubačiovas, V. Dibas, V. Iličius-Svitičius, T. Buligina), leningradietis kalbininkas Lietuvos TSR MA akademikas B. Larinas. Su L. susijusius klausimus sprendžia kai kurie Rygos, Kijevo, Minsko, Tartu, Talino mokslininkai.

Po II pasaul. karo domėjimasis L. problemomis V. Europoje kiek sumažėjo, tačiau labai suintensyvėjo soc. šalyse: Lenkijoje (T. Buchienė, Č. Kudzinovskis, J. Otrembskis, J. Safarevičius), Čekoslovakijoje (A. Erhartas, P. Trostas), VDR (G. Benzė, R. Ekertas, V. Falkenhanas, H. Šalis). Lituanistinių straipsnių pasirodo ir rumunų, bulgarų spaudoje. Norvegijoje dirba liet. kalbos tyrinėtojas Ch. Stangas, Švedijoje — P. Aruma, K. Falkas, Suomijoje — V. Kiparskis, V. Vokietijoje — E. Hofmanas, V. Šmidas, E. Tanglis, Prancūzijoje — R. Šmitleinas, Italijoje — Dž. Devotas, JAV — A. Zenas, E. Hempas, V. Šmalstigas. Liet. kalba dėstoma kai kuriuose Europos ir JAV un-tuose. Su L. problemų tyrinėjimu glaudžiai susijusi ir 1963 V tarptautiniame slavistų suvažiavime (Sofijoje) įkurta Tarptautinė komisija baltų-slavų kalbinių santykių tyrinėjimui koordinuoti. Šios komisijos pirmininku išrinktas akad. K. Korsakas.

Lit.: **J. Endzelīns,** Ievads baltu filoloģijā, Rīgā, 1945; Lietuvių literatūros istorija, t. 1—3, V., 1957—65; **J. Palionis,** Rusų kalbininkų indėlis į lituanistiką, K., 1963; Lietuvių tautosakos apybraiža, V., 1963; **K. Korsakas,** Tarybinės lietuvių filologijos ūgis.—„Tiesa", 1965. IV.25; **Ch. Stang,** Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, Oslo, 1966; Vilniaus universitetas, V., 1967; Lietuvos TSR Mokslų akademija. XXV, V., 1967.

LITUANÌSTIKOS INSTITÙTAS (iki 1940.VI A. Smetonos lituanistikos institutas) — Lietuvos istorijos, lietuvių kalbos ir tautosakos tyrimo įstaiga, įkurta 1939.III Kaune. Įsteigtas „Lietuvių kalbos žodyno" redakcijos, Pavardžių ir vietovardžių komisijos, Kauno un-to fonetikos laboratorijos ir Lietuvių tautosakos archyvo pagrindu. Iki 1940.VI in-to direktoriumi buvo K. Masiliūnas. L. i. išleido tęstinį leidinį „Lietuvos praeitis" (t. 1, sąs. 1, 1940), K. Avižonio studiją „Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais" (1940), „Lietuvių liaudies sakmes" (t. 1, 1940), „Klaipėdiškių lietuvių tautosaką" (1940). In-to leidiniuose Lietuvos istorijos faktai vertinami burž. ideologijos požiūriu. Lietuvos Liaudies vyriausybė 1940.VI pakreipė in-to veiklą pažangia linkme, kartu pašalindama iš jo pavadinimo A. Smetonos vardą. 1940.VI instituto direktoriumi paskirtas M. Biržiška, 1940.XI — V. Krėvė-Mickevičius. 1940.XI Tarybų valdžia in-tą perkėlė į Vilnių. In-tui buvo perduoti Lietuvių mokslo d-jos, Mokslo bičiulių d-jos archyvai, muziejiniai rinkiniai, bibliotekos, Vrublevskių biblioteka. 1941.I įkūrus Lietuvos TSR Mokslų akademiją, L. i. skyriai ir jo žinioje buvusios įstaigos įjungtos į atitinkamų akademijos institutų sudėtį.

LITUANÌZMAI — lietuviškos kilmės žodžiai kitose kalbose. Visų seniausi L. aptinkami finų-ugrų kalbose; jie ten pateko pr. m. e., kai dar nebuvo atskiros liet. kalbos, todėl juos galima būtų vadinti baltizmais. Suomių ir estų kalbose esama apie 1% baltizmų. Nemaža jų ir kitose finų-ugrų (lyvių, vepsų, lapių, karelų, mordvių ir kt.) kalbose. Finaiugrai ypač yra skolinęsi baltiškos kilmės žemdirbystės bei gyvulininkystės terminų, pvz., suom. „vako", est. „vago" iš liet. „vagà"; suom. „herne", est. „hernes" iš liet. „žirnis"; suom. „siemen"— sėkla, est. „seeme" iš liet. „sẽmens"; suom. „heinä", est. „hein" iš liet. „šiẽnas"; suom. „oinas", est. „oinas" iš liet. „ãvinas"; suom. „paimen" iš liet. „piemuõ"; suom. „harja", est. „hari" iš liet. „šerỹs"; suom. „villa", est. „vill" iš liet. „vilna" ir kt. Nemaža lietuviškos (baltiškos) kilmės žodžių aptinkama ir slavų kalbose, daugiausia baltarusių, kiek mažiau rusų, lenkų. Vienas kitas liet. kilmės žodis pasitaiko ir ukrainiečių, čekų, slovakų, serbų-chorvatų, slovėnų kalbose, kur jie dažniausiai nukeliavo per rusus ar lenkus, pvz., rus. „янтарь",

baltr. „янтарь", ukr. „янтарь", ček. „jantar", serb.-chorv. „jäntar", slovėn. „jȃntar" iš liet. „giñtaras"; rus. „дёготь", baltr. „дзёгаць", ukr. „дзоготь", lenk. „dziegieć", sen. ček. „dehet", slovak. „deht" iš liet. „degùtas"; rus. „дырван", baltr. „дзірван, дырван", lenk. „dyrwan" iš liet. „dirvónas"; rus. „шешок", baltr. „шэшка, шашок", lenk. „szeszek" iš liet. „šẽškas" ir kt. Nemaža L. yra prie Lietuvos pasienio esančiose latvių tarmėse. Gana dažnai L. aptinkami iš šių vietų kilusių latv. rašytojų (J. Rainio, J. Jaunsudrabinio, J. Janševskio) raštuose. Kai kurie L. iš tarmių ir per spaudą pateko į literatūrinę latvių kalbą, pvz., latv. „ģimene" iš liet. „giminė"; latv. „ģīmis" iš liet. „gỹmis"; latv. „kareivis" iš liet. „kareĩvis", latv. „ķēve"— kumelė iš liet. „kė̃vė" ir kt. Vienas kitas liet. kilmės žodis randamas ir buv. R. Prūsijos vok. kalbos paminkluose: vok. „Arrōde" iš liet. „aruodas"; vok. „Bradde", „Braddegarn" iš liet. „bradaĩ"— didelis tinklas; vok. „Gantinn" iš liet. „gántinis" — trijų sluoksnių tinklas; vok. „Pelud" iš liet. „pelùdė" ir kt.

„LITWA" („Lietuva") — **1.** Buržuazinis lietuvių žurnalas, ėjęs 1908—14 Vilniuje lenkų kalba. Red. M. Davainis-Silvestraitis. 1908 mėnesinis, nuo 1909 dvisavaitinis.

2. Buržuazinis dienraštis, ėjęs 1920—1923 Kaune lenkų kalba. Leido Lietuvos Rytų komisija, veikusi prie Užsienio reikalų m-jos. Rašė visuom. klausimais, išspausdino V. Krėvės, A. Vienuolio, Žemaitės kūrinių vertimų.

„LITWA I RUŚ" („Lietuva ir Rusia") — buržuazinis mėnesinis žurnalas, ėjęs 1912—13 Vilniuje lenkų kalba. Rašė istorijos, kraštotyros ir etnografijos klausimais.

LITVÁITIS Algimantas [g. 1929.VII.5 Paluknėje (Skuodo rj.)] — žurnalistas. 1948—49 LLKJS Kretingos aps. k-to skyriaus vedėjas. Nuo 1953 TSKP narys. 1954 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1956 „Sporto" redaktorius. Parašė apybraižų.

LÌTVINAS Juozas [g. 1920.I.13 Daugpilyje (Latvijos TSR)] — sporto darbuotojas, Lietuvos TSR nusipelnęs kūno kultūros ir sporto veikėjas (1964). 1941—48 dirbo Lietuvos geležinkelio fin. skyriuose, 1944—48 dar ir „Lokomotyvo" d-jos atsakinguoju sekretoriumi. 1948 Vilniaus miesto sporto k-to inspektorius, pirmininko pavaduotojas, „Žalgirio" d-jos centro tarybos pirmininko pavaduotojas; 1958—62 pirmininkas. Sąjunginės kategorijos futbolo teisėjas. Nuo 1959 TSKP narys. Nuo 1962 Respublikinės turizmo tarybos pirmininkas.

LÌTVINAS Petras [1911 Jokūbaičiuose (Kėdainių rj.) — 1941.VII.23 Babėnuose (dab. Kėdainių dalis)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Valstietis. Nuo 1929 Komunistų partijos narys. 1938—40 LKP Gudžiūnų (Kėdainių rj.) vls. k-to sekretorius. 1940—41 Gudžiūnų vls. vykdomojo k-to pirmininkas. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

LIÙBARTAS [m. apie 1385] — Volinės kunigaikštis, vienas Gedimino sūnų. Vedęs Volinės kun-ščio Andriaus dukterį, gavo valdyti Lucko sritį. Priėmęs pravoslaviją, buvo pakrikštytas Dimitrijum. Andrius pripažino L. teisę paveldėti Volinės kun-stę. Tačiau, žuvus Andriui ir jo broliui Leonui (XIV a. III d-metyje), palikimas atiteko jų sesers ir Mozūrų kun-ščio sūnui Boleslovui. 1340 Boleslovas buvo nunuodytas. L., valdęs tuo laiku r. Volinę su Lucku, nutarė paimti Boleslovo valdas. Bet Lenkijos feodalai su karaliumi Kazimieru stengėsi visas Galičo ir Volinės žemes prijungti prie Lenkijos. Dėl to 1348 tarp Lietuvos ir Lenkijos kilo karas. L. rėmė Algirdas ir Kęstutis. 1356 Lietuvai su Lenkija pasirašius taikos sutartį, Galičo žemė ir Volinės v. dalis atiteko Lenkijai, o L. liko tik Lucko sritis. 1370, mirus Lenkijos karaliui Kazimierui, L., pasinaudojęs Ukrainos valstiečių sukilimu prieš Lenkijos valdžią, su Kęstučio pagalba atkariavo dalį Volinės su Vladimiro miestu. Po Vengrijos ir Lenkijos karaliaus Liudviko, kuris pretendavo į L. valdomas žemes, mirties (1382) L. pavyko prijungti Kremenecą, Peremišlį, Horodlę ir kitas Volinės kun-stės sritis prie Lietuvos D. Kun-stės. Lenkijai liko Galičo žemė. Volinę L. valdė apie 60 metų. Siekimu išlaikyti Volinę Lietuvos D. Kun-stės sudėtyje L. pagarsėjo ir užsienyje. Kęstučio ir Jogailos savitarpio kovų metu L. buvo Kęstučio šalininkas, 1382 jis atvedė savo kariuomenę prie Trakų Kęstučiui padėti. L. turėjo 3 sūnus. Vienas jų, Teodoras, po tėvo mirties perėmė palikimą.

LIUBÁUSKAS Jonas [1905—1942.X.2 netoli Joniškio] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Darbininkas. 1934—40 dirbo prie viešųjų darbų ir statybų Žagarėje, Šiauliuose. Nuo 1940.VIII Komunistų partijos narys. 1940—41 Šiaulių „Lino" f-ko part. org-jos sekretorius. LKP V suvažiavimo (1941) delegatas. 1941 pabaigoje Šiaulių pogr. part. kuopelės sekretorius, su kitais suorganizavo antihitlerinę org-ją „Keturių A štabas" *(Liaudies apsaugos batalionas)*. 1942.V su kitais pasitraukė į mišką (netoli Jurdaičių, Joniškio rj.) ir kovojo su okupantais. Žuvo susirėmime su hitlerininkais.

LIUBĀVAS — miestelis Kapsuko rj., 14 km į p. v. nuo Kalvarijos, 2 km nuo Lenkijos sienos; apylinkės ir kolūkio centras. 323 gyv. (1959). Plano struktūra radialinė. Iš Liubavo eina kelias į Kalvariją. Ambulatorija (nuo 1946), vaistinė (nuo 1946), ryšių skyrius, aštuonmetė mokykla (1950—62 septynmetė), kultūros namai (nuo 1954), biblioteka (nuo 1946). L. kaimas įkurtas XVIII a. pr. Netrukus prie jo ėmė kurtis miestelis, kuriam 1734 Augustas III suteikė Magdeburgo teises, o 1791 Stanislovas Augustas jas patvirtino. XVIII amžiuje L. buvo karaliaus valda. XVIII a. pab. veikė pr. m-la, kurioje 1781 mokėsi 5 miestelėnų, o 1784 — 9 valstiečių vaikai. Nuo XIX a. pr. iki 1950 — valsčiaus centras. 1800 miestelyje buvo 84 namai, 425 gyv., 1897 — 964 gyv. Liet. spaudos draudimo laikotarpiu knygnešys M. Vasiliauskas apie 30 metų slaptai gabeno iš Prūsų į L. apylinkę liet. knygas. 1905—07 revoliucijos metu L. apylinkėje vyko valstiečių judėjimas. 1905.XI.28 buvo užpulta L. valsčiaus v-ba ir sunaikinti valsčiaus dokumentai. I pasaul. karo metu miestelis sudegė. 1923 buvo 593 gyventojai, keliolika parduotuvių, vyko turgūs ir prekymečiai. Dalis L. gyventojų buržuazijos valdymo metais išsikėlė į vienkiemius.

LIUBĀVSKIS (Любавский) Matvejus Kuzmičius [1860—1936] — rusų istorikas. Nuo 1902 Maskvos un-to profesorius, 1911—17 rektorius. Tyrinėjo XII—XVI amžių Lietuvos istoriją, apie tai išleido keletą veikalų, kurių didžiausias ir svarbiausias yra „Lietuvos-Rusijos valstybės sritinis suskirstymas ir vietinis valdymas iki pirmojo Lietuvos Statuto išleidimo" („Oblastnoje delenije i mestnoje upravlenije Litovsko-Russkogo gosudarstva ko vremeni izdanija pervogo Litovskogo statuta", 1892), paremtas Lietuvos Metrikos medžiaga. L. laikėsi nuomonės, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) istorija yra tam tikras Kijevo Rusios istorijos tęsinys, todėl Lietuvos istorijos tyrinėjimas jam buvo viena iš priemonių rusų istorijai giliau suprasti. Jis aiškino, kad LDK formavimasis buvo vidinis ekonominis ir socialinis procesas, nesietinas nei su kryžiuočių agresija, nei su lietuvių užkariavimais. Mindaugas tebuvęs iki tol buvusių smulkių valstybių vienytojas. L. teigė, kad iki XV a. paveldimų dalinių (sritinių) kun-ščių (tėvonijų) Lietuvoje nebuvo. Dėl išorės pavojų ir „savisaugos instinkto", kuriuo vadovavęsi daliniai kun-ščiai, iki to laiko išlikusi gana stipri centro valdžia. Sritiniai kun-ščiai buvę tik valdytojai, neturėję teisės skaldyti savo valdų. Gediminaičių valdžia buvusi daugiau karinė ir politinė, bet ne civilinė. Kun-ščiai buvę karvedžiai ir valdovai, o jų asmeninės ypatybės ir gyventojų pritarimas buvę ryškiausias jų vertės matas. Dalinės kun-stės tapusios tėvonijomis tik XV a. antrojoje pusėje, kai pasibaigęs valstybės vienijimo procesas ir pasirodžiusios pirmosios žemių privilegijos, įtvirtinusios paveldimą žemvaldystę. L. nuomone, LDK suskirstymas į sritis atsiradęs po Gediminaičių dinastijos dalinių kun-ščių išnykimo. Jų pagrindu susidariusios sritys, lenkų pavyzdžiu pavadintos vaivadijomis, bet Volinė ir Žemaitija ir toliau buvo vadinamos seniūnijomis. L. skyrė daug dėmesio LDK didžiojo kun-ščio vietininkų, vietininkų seniūnų, vietininkų laikytojų teisinei administracinei veiklai, plačiai nušvietė tarnybinių bajorų, miestiečių, valstybinių valstiečių padėtį, vaivadų ir seniūnų vyriausybinę veiklą. L. plačiau negu kiti to meto rusų istorikai nagri-

nėjo Lietuvos valstiečių pavertimą baudžiauninkais. Jis pripažino, kad, susidarant Lietuvos valstybei, jau buvo didelių socialinių ir ekonominių skirtumų tarp žemvaldžių ir daugybės nelaisvųjų žmonių. Smulkiai dėstydamas išnaudojamosios liaudies padėtį, L. vis dėlto ieškojo feodalinių santykių tiktai viešpataujančioje klasėje, nes jis, kaip ir kiti burž. istorikai, feodalizmo formavimąsi Lietuvoje suprato idealistiškai: ne kaip visuom. formacijos etapą, o kaip politinio gyvenimo reiškinį, nesusijusį su ekonomine baze ir klasine visuomene. Feodalizmą jis laikė polit. valdžios skaldymusi. Be to, L. apibūdino LDK polit. geografiją ir sudarė LDK sričių žemėlapį, parodantį LDK teritorijos gyventojų tankumą. Iš to žemėlapio matyti, kad etnografinė Lietuva buvo tankiau gyvenama, negu kitos LDK sritys. L. paskelbė, jog Lietuvos Metrikoje yra LDK 1528 metų kariuomenės sąrašai, iš kurių matyti, kad lietuviškas elementas valstybėje turėjo persvarą. Be minėtojo, pažymėtini dar šie L. veikalai: „Apie didžiųjų ir kitų Gedimino giminės kunigaikščių valdų paskirstymą ir tarpusavio santykius XIV—XV a." („O raspredelenii vladenij i ob otnošenijach meždu velikimi i drugimi kniaziami Gediminova roda XIV—XVI v. v.", 1896); „Lietuvių-rusų seimas" („Litovsko-russkij sejm", 1900); „Lietuvos-Rusijos valstybės istorijos bruožai iki Liublino unijos" („Očerk istorii Litovsko-Russkogo gosudarstva do Liublinskoj unii vkliučitelno", 1910). L. kritiškai vertino ist. šaltinius.

Lit.: **В. Пашуто**, Образование литовского государства, М., 1959 [р. 186—190]; **M. Jučas**, Rusų istorikai apie Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę.—„LTSR MA darbai", 1960, A 2.

LIUBĒCKIS Lipė [1907 Paberžėje (Vilniaus rj.) — 1941] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš amatininkų. 1924 Ukmergės g-joje įstojo į LKJS. 1926 profs-gų darbuotojas Ukmergėje. Už rev. veiklą 1927—28 kalintas. Nuo 1928 Komunistų partijos narys. Dirbo part. darbą Klaipėdoje. 1930 suimtas ir nuteistas 10 metų kalėti. 1940—1941 adm. darbuotojas Kaune. Žuvo D. Tėvynės karo pradžioje.

LIUBĒCKIS Mauša [g. 1919.IV.5 Alytuje] — žurnalistas. Kilęs iš darbininkų. 1934 įstojo į LKJS. 1935—37 LKJS Alytaus rj. k-to, 1938—40 LKJS kuopelės Kaune sekretorius. 1940—53 dirbo Kaune, Maskvos ir Vilniaus radijo k-tuose. Nuo 1944 TSKP narys. Nuo 1953 „Czerwony sztandar" („Raudonoji vėliava") redakcijos skyriaus vedėjas. 1954 baigė Vilniaus un-tą. Išleido kelionių įspūdžių rinkinių, sukūrė dokumentinių filmų.

Ršt.: Kalevalos šalyje, V., 1956; Laiškai iš Kalkutos. Laiškai iš Punos.— Mes matėme Indiją, V., 1957; Po Londono dangumi, V., 1958; Anapus Geltonosios jūros, V., 1960; Karšta Afrikos saulė, V., 1963; Nuo Elbruso iki Kaspijos, V., 1964.

LIUBĒCKIS Šmuelis [g. 1912.VIII.15 Alytuje] — inžinierius, Lietuvos TSR nusipelnęs statybininkas (1963). 1936 baigė Kauno un-tą. 1936—40 stat. inžinierius Kaune, Klaipėdoje, Panevėžyje. 1940—1941 Pramonės statybos tresto Kauno statybos kontoros viršininkas. 1942—44 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. Nuo 1945 TSKP narys. 1945—1955 dirbo vadovaujamąjį darbą Kauno ir Vilniaus stat. org-jose. Nuo 1955 Vilniaus gyv. namų statybos kombinato (1955—64 Vilniaus gelžb. konstrukcijų g-la) direktorius. Prisidėjo prie stambiaplokščių namų statybos įdiegimo Vilniuje ir kitose Lietuvos vietose. Už stambiaplokščių gyv. namų projektavimą ir jų gamybos išvystymą 1965 apdovanotas (kartu su kitais) Resp. premija.

LIŪBINAS Justinas [**Liubinaitis**; g. 1902. III.25 Mierčiuose (Vilkaviškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. 1920—29 Komunistų partijos narys. 1920 Vembrių part. kuopelės sekretorius. Platino kom. lit-rą. 1921 su kitais organizavo Vilkaviškyje Gegužės Pirmosios demonstraciją. Už rev. veiklą ne kartą kalintas Vilkaviškyje ir Kaune, 1928—31 — su pertraukomis Varnių konc. stovykloje. 1940—41 aktyviai dalyvavo vietinių Tarybų valdžos organų darbe. Hitlerinės okupacijos metais slapstėsi. 1944.IV—VIII partizanas Gražiškių (Vilkaviškio rj.) valsčiuje. Po karo adm. darbuotojas. 1949—56 kolūkio pirmininkas Vilkaviško rj. Nuo 1955 TSKP narys. Pensininkas.

LIŪBLINO ŪNIJA — sutartis, pagal kurią Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė (LDK) ir Lenkija 1569 susijungė į konfederacinę Lenkijos-Lietuvos valstybę — Žečpospolitą. Lenkijos feodalai, sudarydami uniją, norėjo įjungti į Lenkiją visą LDK su jos rusiškomis bei ukrainietiškomis žemėmis. Lietuvos feodalai linko į uniją dėl sunkumų, kuriuos kėlė karai su Rusija ir totoriais. Lietuvai glaudžiau susijungus su Lenkija, Lietuvos smulkieji ir vidutiniai bajorai tikėjosi gausią Lenkijos šlėktų teises, susilyginsią polit. teisėmis su stambiaisiais feodalais. LDK didikai norėjo išsaugoti LDK polit. nepriklausomybę ir dėl to tam tikrais atžvilgiais unijai priešinosi. LDK kun-štis ir Lenkijos karalius Žygimantas Augustas, paskutinis Gediminaitis, vadovavęs kar. pasirengimams ir karui su Rusija, buvo didelis Lietuvos ir Lenkijos unijos šalininkas. 1569. I.10 unijos klausimu sušauktas bendras Lietuvos ir Lenkijos atstovų seimas, kuriame tarp abiejų šalių feodalų kilo smarkūs ginčai. Lietuvos atstovai iš pradžių vieningai priešinosi unijai, reikalavo, kad būtų sudaryti tik sąjunginiai susitarimai, nenorėjo pradėti jokių derybų, kol karalius nepatvirtins jų naujojo statuto, kuriame buvo daug dalykų, priešingų unijai, reikalavo, kad nebūtų mažinama ar kitaip pažeidžiama LDK kompetencija ir teritorija, kad bendrai rinktas karalius turėtų Lietuvoje valdžią, tik atskiru aktu apskelbtas Vilniuje didžiuoju kun-ščiu, kad seimai rinktųsi pakaitomis Lietuvoje ir Lenkijoje, kad specifinius Lietuvos klausimus spręstų Lietuvos seimas, kad tarnybos Lietuvoje būtų duodamos tik LDK piliečiams ir t. t. Tačiau Lenkijos seimo atstovai ir Žygimantas Augustas griežtai reikalavo sudaryti glaudžią uniją. Negalėdami susitarti su lenkais, Lietuvos atstovai 1569.III.1 išvyko iš Liublino, tikėdamiesi tuo priversią lenkus nusileisti. Tačiau lenkai, naudodamiesi karaliaus palankumu unijai bei jo autoritetu, posėdžiavo toliau ir prieš Lietuvos atstovų valią skirstė LDK žemes. Žygimantas Augustas, vykdydamas Lenkijos ponų valią, prijungė prie Lenkijos LDK priklausiusias Ukrainos žemes. Tų žemių vaivados ir kiti aukštieji pareigūnai, tuojau turėjo prisiekti Lenkijos karaliui. Atsisakiusieji prisiekti buvo šalinami iš tarnybų. Tai palaužė Lietuvos atstovų pasipriešinimą, ir jie grįžo į Liubliną, nusileisdami Lenkijos ponų reikalavimams. Seimas posėdžiavo toliau. Lietuvos atstovai dar mėgino įtikinti karalių ir Lenkijos atstovus, kad šie padarytų nuolaidų LDK valstybingumo atžvilgiu, reikalavo, kad Latgalija nebūtų prijungta prie Lenkijos karalystės, o priklausytų LDK, kad prie naujai išrinkto karaliaus konfirmacijos būtų Lenkijos ir LDK antspaudai ir kt. Tačiau, kaip pareiškė Žemaitijos seniūnas, karaliui įsakius, jie „su dideliu sielvartu ir širdžių skausmu" buvo priversti nusileisti. Seimas priėmė L. u. aktą, pagal kurį 1569.VII.1 seimo atstovai prisiekė karaliui. L. u. aktu nustatyta, kad LDK ir Lenkijos karalystė sudaro bendrą valstybę — Žečpospolitą („Respubliką"), kurios valdovas yra Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kun-štis, renkamas iki gyvos galvos bendro Lietuvos ir Lenkijos šlėktų seimo. L. u. aktas nustatė, kad Lietuva ir Lenkija turi turėti bendrą seimą ir bendrą senatą. Senato nariais tegalėjo būti feod. didikai — vyskupai, vaivados, kaštelionai, kancleriai, maršalkos, etmonai, valstybės iždininkai. Užsienio politika ir pinigai turėjo būti bendri visai Žečpospolitai, t. p. turėjo būti panaikinti Lietuvos įstatymai, draudžiantieji Lenkijos ponams įsigyti Lietuvoje dvarus. Tam tikras valdymo aparatas — kancleris, etmonai, iždininkai ir kai kurie kiti pareigūnai, t. p. kai kurie įstatymai, teismai ir kariuomenė L. u. aktu palikti Lietuvai ir Lenkijai atskiri. Liublino seimas patvirtino feodalų privilegijas, atleido feodalų dvarus nuo bet kokių mokesčių už jų gaminamus ž. ū. produktus. L. u. aktas pakirto Lietuvos valstybingumą, sudarydamas teisines prielaidas jam toliau nykti, sulygino Lietuvos bajorų teises su Lenkijos bajorų teisėmis, įteisino Lietuvoje ir Lenkijoje šlėktų diktatūros pagrindus, baudžiava pagrįstą bajoriškąją „demokratiją".

Lit.: Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 1, V., 1955; Lietuvos TSR istorija, t. 1, V., 1957.

LIUCÈRNA. Lietuvoje daugiausia auginama hibridinė L. *(Medicago media)*. Grynos mėlynžiedės L. *(M. sativa)* arba geltonžiedės L. *(M. falcata)* pasėlių pasitaiko rečiau. Lietuvos valstybinėje selekcijos stotyje sukurta mėlynžiedės

KOVA DĖL TARYBŲ VALDŽIOS LIETUVOJE 1918–1919 m.

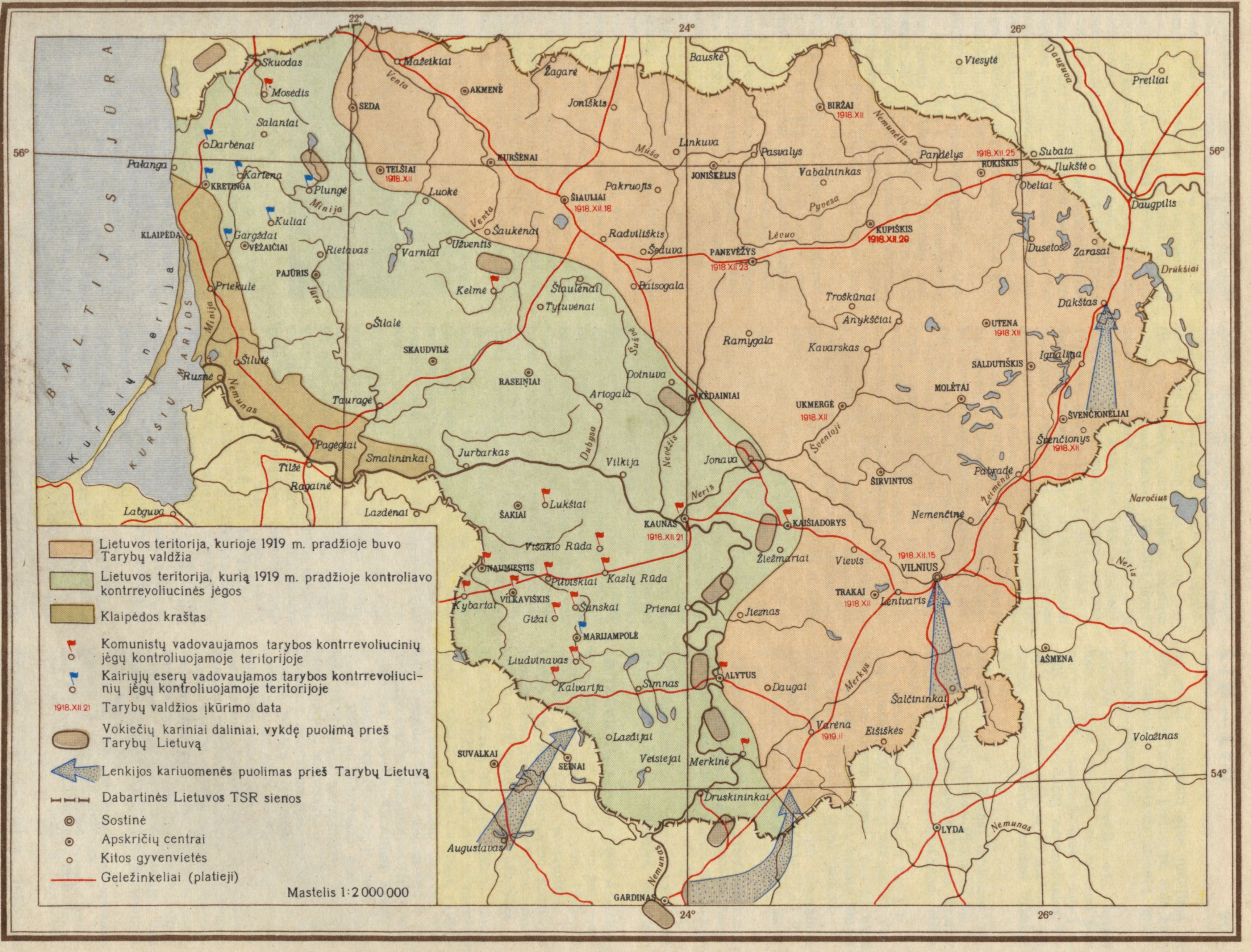

hibridinės L. veislė Augūnė II; nuo 1962 ji rajonuota visoje Lietuvoje. Sėjama, naudojant lauko arba pašarinę sėjomainą, sausesnėse ir kalkingesnėse dirvose; šiuo atveju gali duoti didesnį derlių, negu raudonieji dobilai. 1966 Lietuvoje L. pasėliai užėmė apie 2000 ha. Naudojama šienui, ganymui, žaliajam pašarui, silosui. Per vasarą šienaujama 2—3 kartus. Geromis sąlygomis duoda apie 100 cnt šieno iš 1 ha. Sėklos derlingumas nuo 0,2 iki 4 cnt/ha. Lietuvos pievose, laukuose, pakelėse labai dažna apyninė L. *(M. lupulina)*; sausose pievose, pakelėse, pagrioviuose dažna geltonžiedė L. *(M. falcata)*.

LIŪDŸNĖ — kaimas Panevėžio rj., Velžio apyl., 8 km į p. r. nuo Panevėžio, prie plento į Ukmergę, Nevėžio deš. krante. 207 gyv. (1959). „Lietuvos ž. ū. technikos" Panevėžio rajoninis skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1957), pr. m-la (nuo 1925), biblioteka (nuo 1948).

LIUDVINÃVAS — **1.** Miestelis Kapsuko rj., 9 km į p. nuo Kapsuko, prie plento į Alytų; apylinkės centras. 824 gyv. (1959). Plano struktūra stačiakampė; centre yra stačiakampė gotikinė aikštė. Įsikūręs prie Šešupės ir Sūduonios santakos, į p. r. nuo nedidelių Paežerių ir Liudvinavo ežerų. Medžio apdirbimo cechas, pieninė, vandens malūnas, lentpiūvė, Kapsuko buitinio gyventojų aptarnavimo kombinato dirbtuvės, ryšių skyrius, ambulatorija (nuo 1946), vaistinė (nuo 1949), veterinarijos punktas, vid. m-la (iki 1944 pradinė, 1945—52 septynmetė), kultūros namai (nuo 1955), biblioteka (nuo 1945). 0,5 km į p. v. nuo miestelio, Sūduonios deš. krante, kalvoje tarp pelkių, yra piliakalnis, vietos gyventojų vadinamas Lapiakalniu, naudotas I t-metyje kaip slėptuvė.

Liudvinavas 1. Piliakalnis

L. pradėjo kurtis XVIII a. pr. buvusioje Punios girioje, medžiotojų sustojimo ir nakvynės vietoje, vadintoje Trobomis. 1719 Augustas II leido Lietuvos did. etmonui, Punios seniūnui Liudvikui Pacui statyti ten miestą ir suteikė būsimam miestui Magdeburgo teises. 1757 Augustas III ir 1791 Stanislovas Augustas tas teises patvirtino. Naujoji gyvenvietė pavadinta Liudvinavu. Joje apsigyveno nemažai prekybininkų. Nuo XVIII a. pabaigos veikė pr. m-la, kurioje 1781 mokėsi 19 valstiečių vaikų. Caro valdymo metais — valsčiaus centras (1800 miestelyje buvo 131 namas, 312 gyv., 1884 — 1942 gyv., 1897 — 1098). 1855 L. ekonomijai priklausė daugiau kaip 25 000 margų žemės (apie 12 500 ha). 1905.VI.26 valstiečiai užpuolė L. valsčiaus teismą ir valstybinę degtinės parduotuvę; savavališkai nustatė cukraus ir alaus kainas, 1905.XII išvaikė carinius valsčiaus valdininkus ir į jų vietą išrinko savo atstovus. I pasaul. karo metu didelė miestelio dalis sudegė. 1918 pab. buvo sukurta L. darbininkų ir valstiečių taryba, kurios darbe aktyviai dalyvavo komunistai J. Zonelis (tarybos pirmininkas) ir J. Gabrys. Miestelyje vyko gausūs valstiečių ir ž. ū. darbininkų mitingai. 1918.XII.2 L. valsčiaus taryba atsisakė pripažinti Lietuvos Tarybą. Buvo suorganizuota profs-ga, į kurią įstojo dalis L. dvaro darbininkų.

Buržuazijos valdymo metais L.— valsčiaus centras (1923 — 753 gyv.). 1941 vok. faš. okupantai ir vietiniai burž. nacionalistai sušaudė didelę dalį L. gyventojų, jų tarpe taryb. aktyvistus K. Birštonį ir J. Stralecką. Pokario metais kovoje su vietiniais burž. nacionalistais žuvo 10 L. taryb. aktyvistų ir naujakurių.

2. Kaimas Vilniaus rj., 11 km į p. v. nuo Vilniaus, tarp Vilniaus—Kauno geležinkelio ir Vilniaus—Prienų plento; apylinkės centras. 576 gyv. (1959). Vakaruose pro L. teka Vokė (Neries intakas); rytuose už 1,5 km prasideda Panerių miškas. Yra Žemdirbystės in-to Vokės filialo eksperimentinio ūkio L. skyrius. 1960—65 pastatyta daug naujų gyv. namų. Yra Vokės glžk. st., Vilniaus remonto-mechaninė g-la Nr. 1 (nuo 1962), Vilniaus tiltų statybos v-ba Nr. 2 (nuo 1961) ir jos gelžbetonio cechas, asfalto-bitumo bazė, remonto dirbtuvės, eksperimentinio ūkio gyvulininkystės pastatų (2 karvidės, arklidė, kiaulidė), ryšių skyrius, parduotuvė, felčerių-akušerių punktas (nuo 1951), aštuonmetė m-la (1918—50 pradinė, 1950—61 septynmetė) su vakariniu darbo jaunimo skyriumi, biblioteka (nuo 1950). Vok. faš. okupacijos metais partizanai ties L. nuvertė nuo bėgių vokiečių kar. ešeloną.

LIŪKONIAI — kaimas Širvintų rj., Gelvonų apyl., 19 km į v. nuo Širvintų, abipus Širvintos; kolūkio centras. 98 gyv. (1959). Per kaimą eina Ukmergės—Čiobiškio kelias. Malūnas, lentpiūvė, mechaninės dirbtuvės, aštuonmetė m-la (1924—49 pradinė, 1949—61 septynmetė), kultūros namai (nuo 1960), biblioteka (nuo 1954). Ist. šaltiniuose L. minimi nuo 1534. 1778 Liukoniuose pasistatė rūmus kun-štis S. Kosakovskis. XIX a. pr. šiuose rūmuose J. Kosakovskis buvo įkūręs senienų muziejų. 1859 rūmai sudegė, o išlikę muziejaus eksponatai buvo atiduoti Vilniaus laikinajai archeologijos komisijai.

LIŪLČENKO Galina [g. 1927.VIII.16 Odesoje] — ekonomistė, ekonomikos mokslų kandidatė (1954). 1950 baigė Maskvos un-tą. Nuo 1954 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-te, nuo 1962 polit. ekonomijos katedros vedėja, docentė. Nuo 1956 TSKP narė. Paskelbė moksl. straipsnių apie judėjimą už kom. darbą Tarybų Lietuvoje, apie kadrų tekamumo priežastis metalų apdirbamojoje pramonėje.

LIŪLŸS — upė Panevėžio rj., Šuojos kair. intakas. Ilgis 23 km, baseino plotas 60 km^2. Prasideda apie 3 km į p. nuo Smilgių ir, labai vingiuodamas, teka į š. r. Įteka į Šuoją 23 km nuo jos žiočių, ties Sujetais. Intakas Kiaunė (kair.).

LIŪNĖLIS — **1.** Ežeras Ignalinos rj., 3 km į p. nuo Rimšės. Plotas 27 ha, ilgis 980 m, didž. plotis 750 m, kranto linijos ilgis 3150 m. Krantai žemi. Išteka upelis į Alksno ež.

2. Ežeras Ignalinos rj., 3 km į p. r. nuo Rimšės, 100 m nuo Alksno ež. Plotas 17 ha. Ežeras ištįsęs iš š. į p.; ilgis 880 m, didž. plotis 350 m, kranto linijos ilgis 2250 m. Krantai žemi, pelkėti.

„LIUOSŸBĖ" — buržuazinis liberalinis savaitraštis, ėjęs 1917.IV.30—VI.11 Rygoje. Leido Rygos Lietuvių s-ga. Išėjo 7 nr.

„LIŪRDAS", „Lurdas",— klerikalinis mėnesinis laikraštis, ėjęs 1936—40 Petrašiūnuose (dab. Kauno miesto dalis). Leido vienuolių kapucinų ordinas.

LIUTERONÌZMAS — viena iš protestantizmo šakų. Ž. *Krikščionybė, Reformacija.*

LIUTKĒVIČIUS Adomas [1899 Aikščiuose (Kauno rj.) — 1949.XI ten pat] — tarybinis aktyvistas. Valstietis. 1945—48 Čekiškės apyl. DŽDT sekretorius, Čekiškės vls. žemės skirstymo komisijos pirmininkas. Nuo 1949 kolūkio pirmininkas. Burž. nacionalistų nužudytas.

LIUTKĒVIČIUS Eliziejus [slap. **Liudobronca;** 1825 Lapiškiuose (Panevėžio aps.) — 1863.X.30 prie Darsiškių (Kupiškio rj.)] — 1863 sukilimo dalyvis. Mokėsi Troškūnų bajorų vid. m-loje ir Peterburgo Dailės akademijoje (1845—53). Dekoravo Pasvalio, Klovainių, Rozalimo ir kt. bažnyčias. Panevėžyje buvo fotografu. 1863 su Panevėžio g-jos mokytoju N. Lipskiu suorganizavo sukilėlių būrį, kuriam vadovavo. Z. Sierakausko paskirtas Panevėžio aps. sukilėlių ginkluotųjų pajėgų organizatoriumi. Vėliau veikė drauge su A. Mackevičiaus vadovaujamais sukilėliais, kovėsi su carine kariuomene. Laikėsi revoliucinių-demokratinių pažiūrų, reikalavo valstiečiams žemės. VIII.30 raporte sukilimo vadovybei griežtai pasmerkė bajorijos savanaudiškumą ir jos intrigas prieš sukilimo dalyvius, reikalavo tiek kovoje, tiek kuriant Lietuvos ateitį, remtis liaudimi. Žuvo kautynėse.

Lit.: Ю. Жюгжда, Отражение аграрного вопроса в восстании 1863—1864 гг. в Литве.— Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы, 1963 г., Вильнюс, 1964; Восстание 1863—1864 гг. в Литве и Белоруссии, [dokumentų rinkinys], M., 1965.

LIUTKĒVIČIUS Gabrielius [1880.V.22 Raseinių aps.— 1926.IV.17 Charkove] —

1918—19 proletarinės revoliucijos dalyvis. Advokatas. Kilęs iš valstiečių. 1905—17 priklausė LSDP. 1917.II įstojo į RSDDP(b) Petrogrado Lietuvių rajono org-ją, buvo išrinktas rajono k-to nariu, vėliau miesto bolševikų org-jos liet. sekcijos biuro nariu. Po Spalio revoliucijos adm. darbuotojas Petrograde. 1918.XII Lietuvos Laikinosios revoliucinės darbininkų ir valstiečių vyriausybės reikalų valdytojas, Vilniaus rev. k-to sekretorius, miesto ūkio vedėjas. Nuslopinus Tarybų valdžią Lietuvoje, dirbo Ukrainos TSR Teisingumo, Vidaus reikalų liaudies komisariatuose, buvo Ukrainos TSR Aukščiausiojo Teismo narys.

LIUTKẼVIČIUS Vladas [1913 Bachmute (Ukrainos TSR) — 1941.VI Levaniškėse (Anykščių rj.)] — tarybinis aktyvistas. Buržuazijos valdymo metais platino kom. atsišaukimus Panevėžio aps., rinko aukas polit. kaliniams. 1940 buvo ž. ū. komisijos narys. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

LIŪTKUS Gediminas [g. 1931.VII.8 Pugėnuose (Kėdainių rj.)] — administracinis darbuotojas. 1956 baigė Ž. ū. akademiją. Nuo 1956 TSKP narys. 1956—60 Ariogalos rj. vykd. k-to pirmininko pavaduotojas, 1960—61 pirmininkas. 1961—63 mokėsi Aukštojoje partinėje m-loje prie TSKP CK. 1963—67 Kauno rj. liaudies kontrolės k-to, nuo 1967 Tauragės rj. vykd. k-to pirmininkas.

LIŪTKUS Jonas [1907 Ambručiuose (Jurbarko rj.) — 1948.XII.11 ten pat] — tarybinis aktyvistas. Mažažemis valstietis. Nuo 1947 Stakių apyl. (Jurbarko rj.) DŽDT pirmininkas. Su kt. aktyvistais įkūrė Stakių apylinkėje pirmąjį kolūkį. Burž. nacionalistų nužudytas.

LIŪTKUS Leonas [g. 1924.VIII.24 Šiauliuose] — gydytojas patologas anatomas, Lietuvos TSR nusipelnęs gydytojas (1967). 1949 baigęs Kauno un-tą, dirba jame (nuo 1951 Kauno Med. in-te) ped. darbą. Nuo 1967 docentas. Nuo 1962 dar ir Kauno resp. klinikinės ligoninės skyriaus vedėjas. Paskelbė moksl. straipsnių onkologijos, parazitologijos ir reanimatologijos klausimais.

LIVÒNIJOS KRÒNIKOS — XII—XVI a. lotyniškai ir vokiškai rašyti Livonijos istorijos šaltiniai. L. k. atspindi Livonijos ordino ekspansiją į Pabaltijį, duoda ist. žinių apie Pabaltijo tautas, jų tarpe ir apie lietuvius. Pagr. šaltinis Livonijos ordino užkariavimams ir lietuvių bei rusų kovoms su vok. feodalais tyrinėti yra **„Henriko Livonijos kronika"** („Henrici Chronicon Lyvoniae", 1874), parašyta 1225—26 ir skirta 1184—1226 laikotarpiui. Kronikos turinys ir įvykių dėstymas rodo jos autorių buvus Rygos arkivyskupo Alberto šalininką, idealizavusi vok. feodalų „misionierišką" veiklą ir jų užkariavimus. Kronika pateikia daug faktų, rodančių, kaip didvyriškai kovojo su priešais latviai, estai ir kaip aktyviai dalyvavo tose kovose lietuviai bei rusai. Kronikininkas aprašė 17 lietuvių žygių, nukreiptų daugiausia prieš Livonijos ordiną. Septyniuose jų lietuviams talkininkavo Latvijos ir Estijos gyventojai bei rusai. Kronika pateikia duomenų apie latvių ir estų visuom. santvarką, apie jų santykius su lietuviais bei kaimyninėmis rusų kun-stėmis. Lietuviai kronikoje vaizduojami kaip vieni pavojingiausių ordino priešų. Autorius neslepia piktadarybių, vok. feodalų daromų lyviams, latviams ir estams, tačiau veidmainiškai stengiasi jas pateisinti krikščionybės platinimo tikslais. Kronika parašyta lot. kalba. Perrašinėjant ir verčiant į kt. kalbas, ilgainiui rankraščių atsirado daug (apie 26), ne tik lotynų, bet ir vokiečių bei rusų kalbomis.

Svarbi yra **„Eiliuotoji Livonijos kronika"** („Livländische Reimchronik", 1876), duodanti žinių apie lyvių, latvių ir estų žemių užkariavimą, atkaklų tų tautų priešinimąsi vok. feodalams ir lietuvių kovas su Livonijos ordinu 1143—1290. Maždaug $^1/_4$ kronikos (12 017 eilučių) skirta Livonijos ordino kovoms su lietuviais aprašyti. Kronikoje pasakojama apie lietuvių laimėtas Saulės (1236), Durbės (1260), Skuodo ir kt. kautynes, Klaipėdos įkūrimą (1252), Mindaugo krikštą (1251), lietuvių žygius į Livoniją. Joje randame žinių apie lietuvių valstybę, ginklus, kariavimo būdą, narsumą. Autorius, matyti, pats karys, domisi karo dalykais ir vertina priešo sugebėjimus. Įvykiai iki XIII a. aštuntojo d-mečio išdėstyti šioje kronikoje, remiantis mažai žinomais šaltiniais. Autorius bus panaudojęs „Henriko Livonijos kroniką", ordino archyvo dokumentus, įvykių dalyvių pasakojimus ir kt., o 1280—90 laikotarpį aprašęs, remdamasis savo įspūdžiais arba įvykių dalyvių pasakojimais, nelabai paisydamas chronologijos, mažai teduodamas geografinių žinių (sumini tik 7 vietovių pavadinimus). Dėstomų faktų tikslumas nukentėjo ir dėl eiliavimo. L. Bergmanas, pirmasis (1817) šią kroniką išleidęs, laikė jos autoriumi D i t l e b ą f o n A l n p e k ę, kurio vardas buvo įrašytas į Rygoje rastą kronikos egzempliorių. Tačiau kiti tos kronikos tyrinėtojai Alnpekės jos autoriumi nelaiko (manoma, kad jo vardas įrašytas XVII a. pradžioje).

„Eiliuotąją Livonijos kroniką" XIV a. toliau rašė kitas autorius — Livonijos ordino kapelionas Bartolomėjus Henekė. Jis rašė kita vok. kalbos tarme. Henekės kronikos originalas dingęs, bet vėliau atstatytas, remiantis kt. leidiniais, kuriuose buvo plačiai panaudotas Henekės tekstas. „Eiliuotosios Livonijos kronikos" tęsinys apima 1315—48 laikotarpį. Jame, be kita ko, aprašomi ordino karai su Lietuva.

Iš XIV a. Livonijos kronikų pažymėtina Livonijos ordino magistro kapeliono Hermano Vartbergės **„Livonijos kronika"**, kurioje pabrėžiama ordino, o ne Rygos arkivyskupo, kaip teigiama „Henriko Livonijos kronikoje", teisė į prioritetą Livonijoje. Kronikoje aprašyti įvykiai nuo pirmųjų misionierių veiklos lyvių žemėje iki 1378. Jos autorius naudojosi „Eiliuotąja Livonijos kronika", ordino archyvu ir kt. šaltiniais. Kronikoje daug duomenų apie XIII a. paskutinių d-mečių ir XIV a. pirmosios pusės Lietuvą.

Iš vėlesnio laikotarpio Livonijos kronikų pažymėtinos XVI a. Baltazaro Rusovo „Livonijos provincijos kronika" („Chronika der Provinz Lyfland"), T. Hornerio „Livonijos istorija" („Historia Livoniae"), XVII a. pr. D. Fabricijaus „Trumpa Livonijos istorija" („Livonicae historiae compendiaria series") ir kt.

XVIII a., o ypač XIX a. visi rankraščiai, liečiantys Livonijos ir Kryžiuočių ordinų užkariavimų istoriją, buvo renkami ir, nustačius jų tekstų autentiškumą, skelbiami. Pagr. kronikos, liečiančios Livonijos ordino istoriją, išleistos 2 tomais, 4 knygomis „Livonijos istorikai" („Scriptores rerum Livonicarum", 1848—53). Svarbesnės jų išėjo ir atskirais leidiniais.

LIVÒNIJOS ÒRDINAS, Kalavijuočių ordinas, kalavijuočiai, — teokratinė valstybė, įkurta XIII a. rytų Pabaltijyje karinės vokiečių riterių organizacijos — Kalavijuočių ordino, turėjusio tikslą krikščionybės platinimo priedanga užkariauti r. Pabaltijį. Nuo lyvių žemės gavo Livonijos pavadinimą ir visas kraštas, kurį kalavijuočiai užkariavo. Jau 1157 Dauguvos žiotyse pasirodė iš Gotlando atklydę vok. pirkliai. Paskui juos atsikėlė dvasininkai. Pirmas vok. vienuolis, vėliau vyskupas, 1186 ėmęs krikštyti padauguvio gyventojus, buvo Meinhardas, pastatęs Salaspilyje (Kircholme) pirmąją bažnyčią. 1192 Ikškilėje įkurta pirmoji vyskupystė. Gyventojams nužudžius Meinhardą, vyskupu paskirtas Bremeno vienuolis Albertas, kuris išsirūpino iš popiežiaus Inocento III (1198—1216) kryžiaus karo paskelbimą to krašto pagonims ir pats vadovavo tam karui lyvių žemėje 28 metus. 1201 Albertas perkėlė savo rezidenciją iš Ikškilės į Rygą. Pabaltijui užkariauti 1202 jis, popiežiaus Inocento III padedamas, įkūrė Kalavijuočių ordiną, kuris turėjo būti pavaldus Rygos vyskupui. Ordino nariai, vok. vienuoliai, buvo prisiekę neturėti asmeninio turto, nevesti, klausyti viršininkų ir kovoti su pagonimis. Ordiną globojo ir rėmė popiežius, siekęs pajungti Pabaltijo žemes savo bažnytinei valdžiai. Kalavijuočiai įsitvirtino Dauguvos žemupyje ir padauguviu plėtė agresiją į rytus: 1207 pasiekė Aizkrauklę, Kuoknesę ir net Ersiką, kuri 1230 galutinai buvo prijungta prie vyskupo ir ordino valdų. 1207 užkariautos srytys buvo padalytos: Rygos vyskupas gavo $^2/_3$, ordinas — $^1/_3$. Ryga tapo vokiečių agresijos atrama. Ši agresija plito palei Dauguvą, kuria vyko gyva Polocko ir Smolensko žemių prekyba su V. Europa. Kalavijuočiai netrukus įsitvirtino ir abipus Gaujos, kuri per Esti-

ją jungė Pskovą ir Novgorodą su Baltijos jūra. 1214 kalavijuočiai pradėjo karo žygius prieš estus. 1219 estai, išskyrus Saremos salą, buvo nugalėti ir pakrikštyti. Užkariavę estus, kalavijuočiai metė visas jėgas prieš kuršius ir žiemgalius, į liet. žemių pasienį. 1210, 1212, 1223 pavergtieji lyviai, latgaliai, estai buvo sukilę, bet vieni neįstengė ordino nugalėti. Rimčiausių smūgių kalavijuočiai gavo iš lietuvių ir rusų. 1236 lietuviai sutriuškino kalavijuočius ties Saule (Šiauliai). Dėl to 1237, popiežiui tarpininkaujant ir vadovaujant, Kalavijuočių ordinas susijungė su *Kryžiuočių ordinu*, kurio magistras tapo faktišku Kalavijuočių ordino valdovu. Pats Kalavijuočių ordinas buvo pavadintas Livonijos ordinu. Didelį smūgį ordinui kirto Novgorodo kun-štis Aleksandras Nevskis ant Čiudės ežero 1242. Durbės mūšyje 1260 L. o. sumušė lietuviai, kuriems padėjo kuršiai ir estai, L. o. paimti į kariuomenę ir mūšio metu perėję į lietuvių pusę. Dėl šio L. o. pralaimėjimo sukilo prieš abudu ordinus prūsai, v. lietuviai, kuršiai, žiemgaliai, estai. Didysis prūsų ir v. lietuvių sukilimas truko net 15 metų. Lietuviai prieš L. o. pasiekė dar kelias žymias pergales: 1270 ties Karusa Estijoje, 1279 ties Aizkraukle-Ašrade, prie Dauguvos, ir 1281 ties Jersikos pilimi.

Su Vokietijos ir Čekijos riterių pagalba nuslopinęs pavergtų tautų sukilimus, L. o. ir toliau kariavo su lietuviais beveik visą XIV a. Šiose kovose Lietuva pasinaudodavo L. o. ir Rygos vyskupų bei miestiečių tarpusavio konfliktais ir 1298 sudarė s-gą su Rygos miestu. Tačiau 1330 L. o. privertė Rygos miestą paklusti jam ir atsisakyti s-gos su Lietuva. Ordinas atėmė iš Rygos kapitulos visas pilis. 1323 ir 1338 Vilniuje Gediminas pasirašė su L. o. taikos ir prekybos sutartis. Bet ir po to Lietuvos santykiai su L. o. ėjo aštryn ir XIV a. antrojoje pusėje peraugo į atkaklų karą. Jame L. o. rūpėjo užgrobti Žemaitiją ir sausuma susijungti su Kryžiuočių ordinu. Lietuvių karo su kryžiuočiais laikotarpiu L. o. rėmė kryžiuočius, rengdamas žygius į Lietuvą. 1345—82 jis surengė apie 30 karo žygių, daugiausia į Upytės žemę ir Nevėžio žemumą (1363, 1367, 1370, 1372, 1376, 1378), siaubė Šiaulių žemę (1348, 1358) ir š. r. Lietuvą (Molėtų, Tauragnų, Linkmenų, Giedraičių, Dubingių, Utenos ir Ukmergės apylinkes; 1373, 1375). L. o. taip pat užpuldinėjo ir rusų žemes. Smarkiausios lietuvių kovos su L. o. vyko 1370—1382. Pažymėtini ir lietuvių puolimai prieš L. o. Ypač didelis karo žygis buvo 1345, kada lietuviai pasiekė Tervetę, Duobelę, Rygos ir Cesių apylinkes. XV a. pradžioje L. o. ėmė smukti. Jį draskė vidaus feod. kovos. Livonijos landtage ordinas turėjo $^1/_4$ atstovų, o $^3/_4$ jų siuntė vyskupai, vasalai ir miestai. Tarp tų grupių kildavo ginčų, kuriems išspręsti popiežius ar imperatorius kartais turėjo griebtis interdiktų ir ginklo jėgos. Rygos miestas kovai su ordinu pasitelkdavo švedų kariuomenę. Ypač susilpnėjo ordinas po Žalgirio kautynių (1410), kai neteko Kryžiuočių ordino paramos. XVI a. viduryje Rusų valstybė pareikalavo laisvo tranzito per Livonijos valdas. Livonija atmetė tuos reikalavimus. Dėl to kilo Livonijos ir Rusų valstybės karas (1558—83), kuriame dalyvavo Žečpospolita, nes Livonija, būdama nepajėgi kovoti prieš Rusų valstybę, dar 1557 sudarė kar. sutartį su Lietuvos didžiuoju kun-ščiu ir Lenkijos karaliumi Žygimantu Augustu. Vėliau į tą karą įsikišo ir Švedija. Nusilpnintas reformacijos ir aštrių klasinių bei nacionalinių prieštaravimų tarp vok. feodalų ir latvių bei estų valstiečių, L. o. to karo metu visai suiro ir 1562.III.5 buvo likviduotas. Jo teritorija, esanti į š. nuo Dauguvos, atiteko Žečpospolitos (Uždauguvio hercogystė) ir Švedijos (Estija) valdžiai, o teritorija, esanti į p. nuo Dauguvos, išskyrus buv. Kuršo vyskupystę, virto priklausoma nuo Lenkijos karaliaus Kuršo hercogyste; jos pirmuoju hercogu tapo buvęs L. o. magistras G. Ketleris, priėmęs liuteronizmą.

Lit.: Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch, Bd. 1—12, Reval-Riga-Moskau, 1853—1910; Scriptores rerum Prussicarum, t. 2, Lpz., 1866 [p. 9—116, 429—662], t. 3 [p. 13—338]; **F. Bunge,** Die Stadt Riga im 13. und 14. Jahrhundert, Lpz., 1878; **Генрих Латвийский,** Хроника Ливонии, М.-Л., 1938; История Латвийской ССР, т. 1, Рига, 1952; **К. Базилевич,** Внешняя политика русского централизованного государства, вторая половина XV века, М., 1952; Lietuvos TSR istorija, t. 1, V., 1957; Lietuvių karas su kryžiuočiais, V., 1964.

LÌVONTAS Aleksandras [g. 1920.XI.20 Charkove] — smuikininkas, pedagogas, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1954). 1944 baigė Maskvos Čaikovskio konservatorijos D. Oistracho smuiko klasę.

1945 atvykęs į Kauną, grojo Lietuvos TSR Operos ir baleto teatro orkestre, dėstė Kauno konservatorijoje. Nuo 1948 Vilniaus konservatorijos, nuo 1949 Lietuvos TSR konservatorijos dėstytojas (nuo 1955 docentas). Rengia rečitalius, dalyvauja simf. koncertuose, muz. kūrinių įgrojo į plokšteles. Gastroliavo įvairiose taryb. respublikose ir užsienyje. Daug prisidėjo prie smuiko repertuaro kūrimo ir propagavimo Lietuvoje. Bendradarbiaudami su L., smuiko koncertų, siuitų, sonatų, sonatinų, pjesių sukūrė E. Balsys, B. Dvarionas, J. Karosas, V. Klova, A. Račiūnas, S. Vainiūnas ir kt. kompozitoriai. L. parengė spaudai liet. kompozitorių kūrinių.

LIZAVÈRAS Liudas [g. 1934.VIII.19 Gruzdžiuose (Šiaulių rj.)] — veterinarijos gydytojas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1966). 1958 baigęs Veterinarijos akademiją, dirba Gyvulininkystės in-to (iki 1960 Gyvulininkystės ir veterinarijos in-to) moksl. bendradarbiu. Paskelbė moksl. straipsnių apie paukščių laikymą.

LIZDEIKÀ [XIV a.] — vyriausiasis Lietuvos žynys. Minimas XVI a. Lietuvos metraščiuose. Pasak legendos, L. rastas erelio lizde. Jis išaiškinęs Lietuvos didžiajam kun-ščiui Gediminui sapną apie geležinį vilką, ir to dėka buvęs įkurtas Vilnius. Ist. šaltinių, sfragistikos ir kt. duomenų analizė rodo, kad L.— ist. asmuo, Lietuvos didžiojo kun-ščio Traidenio brolio, Kernavės valdovo Sirpučio palikuonis.

Lit.: Полное собрание русских летописей, т. 17, СПб, 1907 [p. 261, 314, 375, 440, 494]; **W. Semkowicz,** Tradycja o kniaziowskim pochodzeniu Radziwiłłów w świetle krytyki historycznej.—„Kwartalnik historyczny", z. 1/4, Lwów, 1920 [p. 88—108].

LIZDEĨKIAI — kaimas Prienų rj., Skriaudžių apyl., 15 km į r. nuo Kazlų Rūdos, 3 km į p. r. nuo Kauno—Kapsuko plento. 217 gyv. (1959). Pr. m-la (įst. 1935; iki 1958 Mozūriškių pr. m-los komplektas). Burž. nacionalistai 1947 nužudė L. gyventoją O. Ambrasaitę.

LIZDŲ̃ EŽERAS — ežeras Alytaus rj., 13 km į š. v. nuo Merkinės, 1,5 km nuo Nemuno. Plotas 23 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. į p.; ilgis 1100 m, didž. plotis 350 m, kranto linijos ilgis 2820 m. R. ir v. krantai aukšti, statūs, š. ir p.— žemi, pelkėti. Prie ežero yra Lizdų kaimas. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 4,1 kg/ha.

LÌZIJUS (Lysius) Heinrichas [1670.X.24 Flensburge (VFR) — 1731.X.16 Karaliaučiuje] — R. Prūsijos visuomenės veikėjas, pedagogas. Studijavo Jenos, Leipcigo (abu VDR), Karaliaučiaus un-tuose. Nuo 1703 Karaliaučiaus un-to profesorius. 1718 inspektavo m-las ir bažnyčias lietuvių gyvenamose srityse, siūlydamas jaunimą mokyti vokiškai. L. rūpesčiu kolektyviškai parengtą (62 kunigų tikrintą ir taisytą) katekizmo vertimą (1719), nežymiai pakeitęs, 1722 išleido G. Engelis, tačiaū iš tradicijos katekizmas vadinamas L. vardu.

Lit.: **L. Gineitis,** Kristijonas Donelaitis ir jo epocha, V., 1964.

LIŽIAĨ — **1.** Kaimas Klaipėdos rj., Endriejavo apyl., 12 km į v. nuo Rietavo, 2 km į š. nuo Žemaičių plento; kolūkio centras. 144 gyv. (1959). Kaimo p. dalis siekia Kapstato ežerą. Yra Pažvelsio pr. m-los komplektas, biblioteka. Ist. šaltiniuose L. vardas minimas 1565.

2. Kaimas Tauragės rj., Tauragės apyl., 5 km į p. nuo Tauragės, Šešuvies deš. krante, netoli žiočių. 77 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1961). Jūros kair. krante, 500 m į š. nuo Šešuvies žiočių, yra IX—XIII a. senkapis. XIX a. antrojoje pusėje ir XX a. pr., ariant kaimo laukus, būdavo randama žmonių ir arklių kaulų, papuošalų, ginklų, balno kilpų. Toliau nuo santakos, Šešuvies deš. krante, yra maždaug 180 m ilgio puslankio formos pylimas, primenantis XVII a. vid.—XVIII a. pr. sutvirtinimus, kurie buvo daromi karų su švedais laikotarpiu.

„LKP ISTÔRIJOS KLÂUSIMAI"— tarybinis tęstinis Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų ir Partijos istorijos instituto mokslo darbų leidinys, einąs nuo 1959 Vilniuje. Leidžia Partijos istorijos in-tas ir Lietuvos TSR Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo m-ja. Iki 1967 išėjo 6 t. I t. išleido Vilniaus un-tas. Straipsniai spausdinami lietuvių ir rusų kalbomis.

„LKP KAŪNO RAJÔNO KOMITÈTO BIULETÈNIS" — komunistinis pogrindinis hektografuotas leidinys, išėjęs (Nr. 1) 1934.I Kaune. Skirtas organizaciniams Komunistų partijos klausimams.

«L.L.P.S. KAŪNO APSKR. „PLIÊNO" ORGANIZÃCIJOS BIULETÈNIS»— nelegalus komunistinis mėnesinis laikraštis, leistas 1940 pirmojoje pusėje Kaune. Leido Lietuvos Liaudies pagalbos s-gos Kauno aps. „Plieno" org-ja. Išėjo 3 nr.

LOBÃNOVAS Afanasijus [g. 1895.IX.9 Rudiškėse (BTSR, Vitebsko sr.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Nuo 1916 tarnavo Rusijos kariuomenėje, 1918 — Raudonojoje Armijoje, po to dirbo Omsko geležinkelio ruožo seniūnu Tiumenėje. 1921 atvyko į Lietuvą, dirbo samdiniu Kuršėnų, Akmenės valsčiuose, Latvijoje. Nuo 1929 valstietis Klykoliuose (Akmenės rj.). 1936—44 LKP narys, platino kom. lit-rą. 1940—41 Klykolių apyl. pirmininkas, Akmenės vls. partorgas. Hitlerinės okupacijos metais slapstėsi. 1944—51 adm. darbuotojas Klykolių vls. ir Akmenės rj. Nuo 1950 TSKP narys. 1951—60 kolūkio pirmininkas Akmenės rj. Pensininkas.

LOBÃNOVAS Michailas [g. 1898.XI.22 Jonavoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1915 išvyko į Rusiją. 1918 įstojo į Raudonąją Armiją, dalyvavo pilietiniame kare. 1923 grįžo į Jonavą, dirbo baldų dirbtuvėje staliumi, buvo susikūrusios Jonavoje profsąjunginės org-jos pirmininkas. Nuo 1924 Komunistų partijos narys, LKP Jonavos parajonio k-to sekretorius. 1925 išvyko į TSRS ir dirbo įv. ūkinį darbą Maskvoje. 1938 nepagrįstai pašalintas iš partijos. 1941—45 Raudonosios Armijos karys, vėliau adm. darbuotojas Maskvoje. Nuo 1947 stalius Vilniuje. 1957 reabilituotas. Nuo 1958 pensininkas.

LÓBENVEINAS Johanas [1758.II.10 Vienoje — 1820 Vilniuje] — gydytojas anatomas. 1782 baigė Vienos un-tą. 1783—1785 Peterburgo chirurgijos m-los dėstytojas. 1785 apgynė med. mokslų daktaro disertaciją apie krūtinės ląstos paracentezę. 1785—86 gydytojas Latvijoje. Nuo 1787 dėstė anatomiją Vilniaus un-te. Nuo 1789 profesorius. 1803—16 (išskyrus 1812—14, kai gyveno Peterburge) medicinos f-to dekanas, 1816—20 un-to prorektorius. Nuo 1809 skaitė dar ir teismo medicinos kursą. Tyrė vakcinacijos nuo raupų metodus ir daug prisidėjo prie jos įgyvendinimo Lietuvoje. Išugdė nemaža anatomų. Vienas Vilniaus med. d-jos steigėjų (1805) ir ilgametis jos pirmininkas.

LOBÌNIS — ežeras Utenos rj., 5 km į š. v. nuo Daugailių, tarp Alaušo ir Indrajų ežerų. Plotas 21 ha. Ežeras ištįsęs iš š. į p.; ilgis 870 m, didž. plotis 410 m. P. dalis siauresnė už šiaurinę. Krantai nestatūs, apaugę medžiais. Įteka keletas upeliukų, išteka upelis į Alaušo ež. Ežeras gerokai užžėlęs.

LÕBIS. Archeologijoje L. laikoma vertingas daiktas ar grupė tokių daiktų, kadaise užkastų į žemę, paskandintų vandenyje, pelkėje. L. sudaro akmeniniai ir žalvariniai kirvukai, titnaginės strėlės, geležies bei sidabro dirbiniai, monetos ir kt. Dažniausiai šie daiktai randami sudėti į molinius puodus, medines dėžutes, maišelius. Lobiai padeda susekti senovinius prekybos kelius, amatų ir prekybos centrus. Ankstyviausi Lietuvoje rasti L. yra akmens amžiaus (Drutminai, Kašėtos; Varėnos rj.). Žymiai daugiau rasta žalvario amžiaus L., nors ir jie dar negausūs. Vienas ankstyviausių šio laikotarpio L. yra Vaškų (Pasvalio rj.) L.; čia moliniame puode rastas II t-mečio pr. m. e. pabaigos įmovinis kirvukas, žalvarinis pentinis kirvis ir durklas. Žalvario amžiaus pabaigai ir ankstyvojo geležies amžiaus pradžiai priskiriami Baudijų (Prienų rj.) ir Pabalių (Panevėžio rj.) L. Žymiai gausesnius geležies amžiaus L. sudaro dažniausiai sidabriniai papuošalai ar pinigai. Seniausi monetų L. sudaryti iš Romos monetų; tai Dargiškės L. (Telšių rj.) — 2 kg monetų, Saulažolės L. (Klaipėdos rj.) — 60 monetų, Algimantų L. (Raseinių rj.) — 35 monetos. Didžiausias L. su sidabrinėmis IX—X a. arabų monetomis — dirhemais — rastas Kurmaičiuose (Kretingos rj.); didžiausias (50 kg) lietuviškų sidabrinių ilgųjų L.— Vilniaus apylinkėse. Drauge su monetomis lobiuose dažnai randama sidabrinių daiktų. Toks yra XV a. Šančių L., aptiktas Nemuno krante 1933. Jame rasta Kijevo tipo sidabrinė apyrankė, sukta sidabrinė apyrankė, 5 sidabriniai lydiniai, 4 Moldavijos monetos ir 86 Vytauto monetos. Turtingumu išsiskiria 1957 rastas Stakliškių (Prienų rj.) L., kurį sudarė 8 lydiniai, 2 pasaginės sidabrinės segės, 19 apskritinių plokštelinių segių, 3 apyrankės su pintais lankeliais ir kt. sidabriniai dirbiniai. Paminėtinas medalionas, papuoštas ametistu, malachitu, 2 topazais ir krištolu. Turtingi ir Kretingos bei Geliogalių lobiai. XV—XVII a. lobius sudaro daugiausia monetos. Didžiausias XVII a. vid. L. rastas Trakuose; jį sudaro apie 10 000 monetų. Dideli Radviliškio ir Matelių (Molėtų rj.) L. Manoma, kad visi tie L. buvo pakasti saugumo sumetimais. Stambiausias, tikriausiai aukojimo tikslu užkastas lobis, rastas Mikytuose (Plungės rj.); jį sudaro 192 IX—XI a. dirbiniai, iš kurių 156 geležiniai (įmoviniai ir įtveriamieji ietigaliai, pentiniai plačiaašmeniai kirviai, peiliai, žąslų grandys ir kt.) ir 36 žalvariniai (pasaginės segės, pentinas, peilio makščių apkaustai ir kt.).

Lit.: **P. Karazija,** 1930 m. Vilniaus lobis, V., 1930; **R. Volkaitė-Kulikauskienė,** Lietuvos archeologiniai paminklai ir jų tyrinėjimai, V., 1958; **V. Daugudis,** Stakliškių lobis.—„Mokslas ir gyvenimas", Nr. 12, V., 1963; **M. Michelbertas,** Saulažolių km. (Klaipėdos raj.) I—III amžių Romos monetų lobis.—„LTSR MA darbai", 1964, A 1.

LOBÔIKA (Лобойко, Łobojko) Ivanas [1786.VI.21 Ukrainoje — 1861.VI.15 Mintaujoje] — kraštotyrininkas, pedagogas. Baigęs Charkovo un-tą, 1810 paskirtas Novgorodo Seversko g-jos mokytoju, paskui dirbo Varšuvos kun-stėje. Nuo 1816 priklausė Rusų lit-ros mėgėjų d-jai, palaikė ryšius su dekabristais ir žymiais rusų rašytojais bei mokslininkais. 1821—32 Vilniaus un-to rusų lit-ros profesorius, 1833—40 Vilniaus Medicinos-chirurgijos akademijos rusų kalbos profesorius. Un-te dėstė taip pat Rusijos istoriją, paskatino liet. studentus (S. Stanevičių, Kaj. Nezabitauskį ir kt.) tyrinėti gimtojo krašto istoriją, rinkti tautosaką. 1822 jo iniciatyva išsiuntinėta kraštotyrinei medžiagai apie Lietuvą rinkti anketa, į kurią gauti 238 atsakymai. 1823 keliavo po Lietuvą; palaikė ryšius su Kražių g-jos globėju M. Chleviskiu, Kipr. Nezabitauskiu, L. Uvainiu, D. Poška. Teikė informacijų apie Lietuvą rusų kultūros veikėjui N. Rumiancevui, laikraštyje „Dziennik Wileński" („Vilniaus dienraštis") rašė apie Žemaitijos piliakalnius. Paliko rankraščius rusų kalba: „Lietuvos tyrinėjimas", „Lietuvos ir Lenkijos miestų aprašymas". Jo vadovaujami Vilniaus un-to studentai aprašė 80 miestų.

Lit.: **В. Данилов,** Воспоминания И. Н. Лобойко о Рылееве.— Декабристы и их время, М.-Л., 1951; **S. Fiszman,** Wspomnienia Iwana Łobojki o procesie filaretów.—„Kwartalnik instytutu Polsko-Radzieckiego", 1953, Nr. 2—3; **J. Lebedys,** Simonas Stanevičius, V., 1955 [p. 106—109].

LÕČERIS Algirdas [g. 1926.V.2 Biržuose] — akordeonistas. 1944 baigė Biržų g-ją. 1944—53 dirbo akordeonistu akompaniatoriumi Panevėžio dramos teatre ir įvairiose Vilniaus įstaigose. 1953—62 Lietuvos TSR Filharmonijos akordeonistas (solistas). 1962—63 Vilniaus Talat-Kelpšos muz. technikumo dėstytojas. Nuo 1963 profesinių technikos m-lų v-bos kultūros namų akordeonistų ansamblio vadovas, Radijo ir televizijos k-to kaimo kapelos ir estradinio trio akordeonistas. Surengė akordeonu nemaža koncertų. 1957 Visasąjunginio jaunimo ir studentų festivalio (Maskvoje) laureatas (III vieta).

LÕČERIS Laimutis [g. 1929.IV.1 Biržuose] — dailininkas. 1947—52 studijavo Vilniaus ir Lietuvos TSR Dailės in-tuose. 1958 baigė TSRS Dailės akademijos Repino tapybos, skulptūros ir archit-ros in-tą (Leningrade). Nuo 1960 dalyvauja respublikinėse dailės parodose. Kuria monumentaliosios ir dekoratyvinės dailės kūrinius pastatų interjerui. Kūriniai pasižymi originalia kompozicija ir technika.

Kūriniai: Vilniuje — sieninis pano „Dainius" „Neringos" viešbutyje (1960), sgrafitinis pano „Medžioklė" „Tauro" kavinėje (1961), tempera „Kosmosas" planetariume (1962), metalo plokščių frizai „Dainavos" restorane (1963), pano „Nykštuko" kavinėje (su A. Steponavičiu-

mi ir B. Žilyte, 1964); Anykščiuose — sieninė tempera „Anykščių šilelio" motyvais „Puntuko" restorane (1960); Druskininkuose — reljefas „Dainavos šalis" „Dainavos" svetainėje (1964), ir kt.

LÓGIKA [gr.] — mokslas apie taisyklingo mąstymo struktūrą, jo formas ir dėsnius. Logikos objektas ilgainiui kito. Lietuvoje L. imta dėstyti XVI a., iš pradžių Vilniaus jėzuitų kolegijoje (įk. 1570), vėliau Vilniaus un-te (įk. 1579), Vilniaus, Kauno, Kražių, Raseinių, Paparčių, Seinų kolegijose ir vienuolynų m-lose. L. profesoriai buvo jėzuitų ir kt. ordinų vienuoliai. Iki XVIII a. vidurio Lietuvos m-lose vyravo scholastinė logika. Naujųjų laikų L. idėjas dėstyti buvo uždrausta. Logikoje viešpatavo autoritarinis metodas. Svarb. dėmesys buvo skiriamas Aristotelio logikai, interpretuojamai vid. amžių scholastikos autoritetų (Petro Ispano, Alberto Didžiojo, Tomo Akviniečio, Dunso Skoto, V. Okamo ir kt.). Kartu buvo remiamasi XV—XVI a. scholastikos autoritetais (Ariaga, Fonseka, Kajetanu, Suarezu, Soncinu, Toletu ir kt.). Pirmojoje L. kurso dalyje (vad. dialektikoje) buvo nagrinėjamos mąstymo technikos problemos, antrojoje (vad. logikoje) — filosofinės mąstymo veiklos problemos. Nors scholastinė L. turėjo didelių trūkumų, radikalesnieji jos atstovai Lietuvoje išreiškė nemaža idėjų, artimų šiuolaikinei formaliajai logikai. Lietuvos m-lose dėstyto L. kurso terminų teorijoje yra idėjų, artimų loginių aibių teorijai. Mokslas apie supoziciją buvo loginės semantikos užuomazga. Buvo nustatytos pagrindinės teiginių L. jungtys, suformuluota nemaža teiginių L. ir modalinės L. dėsnių, semantinės antinomijos, nurodytos kai kurios priemonės joms išspręsti. L. kurse buvo sprendžiama universalijų problema, kaip pagrindinis filosofijos klausimas. Tomo Akviniečio pažiūrų šalininkai čia laikėsi nuosaikaus realizmo, o jų priešininkai — nuosaikaus nominalizmo pažiūrų, tokiu būdu reikšdami, nors ir ribotai, materialistinę tendenciją. Scholastinės L. atstovai Lietuvoje buvo M. Smigleckis, Z. Kriugeris, K. Vežbickis ir kt. Kai kurios L. idėjos, vėliau išvystytos naujųjų laikų filosofų (pvz., R. Dekarto), buvo reiškiamos Vilniaus reformatų (kalvinų) m-loje jau XVI a. pradžioje.

XVIII a. vid. scholastinė filosofija, o kartu ir L., per daug atitrūkusi nuo gyvenimo, paskendusi nevaisinguose ginčuose ir religiniame fanatizme, jau nebegalėjo patenkinti jai keliamų reikalavimų. Šviečiamojo laikotarpio idėjų veikiami, Žečpospolitos valdantieji sluoksniai švietimą pradėjo laikyti veiksniu, galinčiu sustabdyti ekonominį ir politinį krašto smukimą. Jėzuitų ir kt. vienuolių ordinai buvo priversti reformuoti m-las, leisti dėstyti jose naujųjų laikų filosofiją ir logiką. Scholastinei L. Lietuvoje žlungant, susidarė dvi L. kryptys. Kompromisinė kryptis bandė sutaikyti naujųjų laikų L. su scholastika. Šios krypties atstovai (A. Skorulskis, B. Dobševičius) buvo eklektikai. Kartu su scholastinėmis buvo dėstomos F. Bekono, R. Dekarto, G. Leibnico, Dž. Loko loginės pažiūros. Didelį pasisekimą turėjo Ch. Volfo ir Fortunato Brešiečio veikalai. Antischolastinė kryptis, visiškai atmesdama scholastinę L., kartu siekė naujųjų laikų L. suderinti su teologijos teiginiais. 1769 Vilniuje K. Narbutas lenkų k. išleido pirmąjį L. vadovėlį, skirtą plačiajai visuomenei. Vadovėlyje sekama daugiausia Ch. Volfo ir šviečiamojo laikotarpio L. pažiūromis (kritikuojama scholastika, skelbiama samprotavimų, filosofijos laisvė, akcentuojamas sveiko proto vaidmuo). Kadangi naujųjų laikų filosofai scholastinę L. neigė metafiziškai, pažangios scholastų loginės idėjos buvo vis labiau pamirštamos. Pradėta painioti L., psichologijos ir pažinimo teorijos problemas. Edukacinė komisija, griežtai kritikavusi scholastines disciplinas, pertvarkė L. dėstymą m-lose. 1780, Edukacinės komisijos prašomas, pranc. filosofas E. Kondiljakas parašė L. vadovėlį Žečpospolitos mokykloms. Šiame vadovėlyje ryški materialistinio sensualizmo tendencija, L. problemoms spręsti plačiai taikomas analitinis metodas. Nežiūrint materialistinės tendencijos metafizinio pobūdžio ir polinkio į agnosticizmą, Kondiljako L. vadovėlis atliko svarbų vaidmenį, skleidžiant Lietuvoje šviečiamojo laikotarpio logines idėjas.

Nuo XIX a. pradžios Vilniaus un-te dėstoma L. buvo t. p. sumišusi su pažinimo teorija ir ypač psichologija. Kaip mąstymo technika ji nebuvo vystoma. J. Abichtas, A. Daugirdas, J. Goluchovskis dėstė L. ir rašė L. veikalus, remdamiesi idealistine filosofija (I. Kanto, F. Šelingo ir kt. pažiūromis). A. Daugirdas kartu kritikavo I. Kanto apriorizmą, subjektyvųjį idealizmą, reiškė kai kurias materialistines idėjas. Pažangias L. idėjas skelbė kai kurie gamtos tyrinėtojai (J. Sniadeckis ir kt.). Uždarius Vilniaus un-tą (1832), L. mokslo vystymasis Lietuvoje kurį laiką nutrūko.

Burž. Lietuvoje L. buvo nagrinėjama idealistiškai. Neotomistai (P. Kuraitis, S. Šalkauskis, I. Tamošaitis) laikėsi neoscholastinių pažiūrų, nesugebėjo iškelti gilesnių mąstymo technikos problemų. A. Dambrausko-Jakšto „Logika" (1917, II leid. 1922) buvo mažai reikšminga, joje neatsispindėjo naujausi L. mokslo pasiekimai. V. Sezemanas, parašęs darbą „Loginių paradoksų klausimu" (vok. kalba, išsp. 1935) ir vadovėlį „Logika" (1929), filosofines L. problemas nagrinėjo idealistinės filosofijos (fenomenologijos) dvasia.

Taryb. santvarkos metais L. mokslas plėtojamas, remiantis dialektinio materializmo filosofija. Matematinės L. filos. problemas tyrinėjo V. Sezemanas. Dialektinės L. klausimus nagrinėja K. Rickevičiūtė, L. istoriją Lietuvoje — R. Plečkaitis. Vis daugiau dėmesio skiriama matematinės L. sričiai, susijusiai su skaičiavimo mašinų kūrimu, technikos poreikiais.

Lit.: **R. Plečkaitis**, Scholastinė logika Lietuvoje.—„Filosofija", t. 2, sąs. 2, V., 1962; **R. Plečkaitis**, Scholastinės logikos žlugimas Lietuvoje.—„Filosofija", t. 3, V., 1963.

LÓGMINAS Vytautas [g. 1932.I.28 Poruose (Širvintų rj.)] — ornitologas, biologijos mokslų kandidatas (1962). 1955 baigė Vilniaus un-tą. 1958—59 Biologijos in-to, nuo 1959 Zoologijos ir parazitologijos in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie vištinius paukščius.

„LOGOS" [gr. *logos* — žodis] — klerikalinis filosofijos žurnalas, neperiodiškai ėjęs 1921—38 Kaune. Red. P. Dovydaitis. Kasmet išeidavo po 1—2 nr. (1926 — 3 nr.). Propagavo idealistinę filosofiją. Bendradarbiavo J. Grinius, P. Kuraitis, A. Maceina, M. Reinys, S. Šalkauskis, I. Tamošaitis ir kt.

LOHINÓVIČIUS Jazepas [**Korčikas** Pavelas; 1891.II.14 Zavčicėje (Minsko sr.) — 1940] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. 1921 atvyko į Vilnių, kur priklausė Baltarusių eserų partijai. 1922—24 keleto Vilniuje ėjusių baltarusių laikraščių leidėjas ir redaktorius, už tai ne kartą suimtas. 1922 su kair. eserų vadovais įkūrė Baltarusijos revoliucinę organizaciją, kuri 1923.XII įsiliejo į Vakarų Baltarusijos Komunistų partiją (VBKP). L. buvo išrinktas VBKP CK nariu, nuo 1924 dirbo CK Biuro sekretoriumi. Lenkijos KP III—VI suvažiavimuose L. buvo išrinktas Lenkijos Komunistų partijos CK ir CK Biuro nariu. Dalyvavo Kominterno V ir VI kongresuose. Žuvo, neteisėtai represuotas asmenybės kulto sąlygomis. 1955 reabilituotas.

LOIKÒ Josifas [g. 1919.V.8 Koniuchuose (Baltarusijos TSR)] — istorikas, istorijos mokslų kandidatas (1961). Nuo 1942 TSKP narys. 1944—53 part. darbuotojas Baranovičiuose (BTSR) ir Vilniuje. 1953 baigė Minsko un-tą. 1953—61 Vilniaus mkt. in-to dėstytojas, marksizmo-leninizmo ir istorijos katedros vedėjas. Nuo 1961 Vilniaus un-to dėstytojas, nuo 1967 docentas. Paskelbė straipsnių LKP istorijos klausimais.

LÕJUS — ežeras Trakų rj., 3 km į r. nuo Semeliškių. Plotas 17 ha. Ežeras ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 890 m, didž. plotis 320 m, kranto linijos ilgis 2780 m. Krantai, išskyrus š. v., aukšti, pietvakarinis miškingas. Į š. nuo ežero yra Lojaus kaimas. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 4,5 kg/ha.

LOKĖNAI — kaimas Ukmergės rj., Atkočių apyl., 16 km į v. nuo Ukmergės, prie kelio į Kėdainius; kolūkio centras. 119 gyv. (1959). Į š. nuo L. tęsiasi Viliukų miškas. Pr. m-la (nuo 1922). Kaimas minimas Vartbergės kronikoje (1377 jį apiplėšė kryžiuočiai).

LOKĖNĖLIŲ-MARKŪTIŠKIŲ MIŠKAĨ — miškų masyvas Jonavos rj., 5 km į š. r. nuo Jonavos, tarp Šventosios upės ir Kauno—Zarasų plento. Priklauso Jonavos miškų ūkio Jonavos girininkijai.

Plotas 821 ha; medynų 606 ha. Masyvą sudaro Lokėnėlių (355 ha), Markutiškių (154 ha), Akmeniškių (140 ha), Stoškų (172 ha) miškai. Paviršius daugiausia lyguminis, tik pagal Šventąją erozijos išraižytas. Dirvožemiai jauriniai, vietomis gliejiški, smėliniai. Medynai daugiausia savaiminės kilmės. Pušynų (daugiausia mėlyninių bei brukninių) yra 45%, eglynų (daugiausia mėlyninių) 29,5%, beržynų 17%, juodalksnynų 5%, baltalksnynų 2%, drebulynų 1%, ąžuolynų 0,5%. Jaunuolynai sudaro 41%, pusbrandžiai medynai 50%, pribręstantieji 9%. Medynų vid. amžius 40 metų, vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 144 ktm/ha, vid. prieauga 3,6 ktm/ha. Miškai įeina į Šventosios apsauginę juostą. Yra stirnų, lapių, kiaunių, Šventojoje — bebrų.

LOKIAĨ ž. *Meškos.*

LOKÌNĖ — vienkiemis Ukmergės rj., Siesikų apyl., 17 km į š. v. nuo Ukmergės, 4 km į š. nuo Siesikų. 3 gyv. (1959). Į p. nuo L. tęsiasi Kryto miškas, o jame yra Kryto ež. Ist. šaltiniuose 1585 minimas L. palivarkas.

LOKỸS — upė Jonavos rj., Neries deš. intakas. Ilgis 24 km, baseino plotas 120 km^2. Prasideda Palokės apylinkėse, 18 km į š. r. nuo Jonavos. Teka į p. v. Netoli žiočių ją kerta Kauno—Zarasų plentas. Įteka į Nerį 43 km nuo jos žiočių, ties Gudžioniais, 3 km į š. r. nuo Jonavos. Intakai: dešinieji — Notera, Paberžė, kairysis — Smala. Vid. nuolydis 202 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,64 m^3/s. Markutiškiuose, 11 km nuo žiočių, yra vandens malūnas.

LOKYSTÀ — upė Šilalės rj., Jūros kair. intakas. Ilgis 46 km, baseino plotas 166 km^2. Prasideda Laukuvos apylinkėse. Nuo versmių iki Šilalės teka į p., toliau — į v. Aukštupyje ją kerta Žemaičių plentas. Įteka į Jūrą 112 km nuo jos žiočių, 9 km į v. nuo Šilalės. Intakai: dešinysis — Para, kairieji — Virkulė, Ašutis. Vid. nuolydis 183 cm/km; aukštupyje (10 km atkarpoje) 350 cm/km. Vid. debitas aukščiau Virkulės 0,42 m^3/s, žiotyse 2,12 m^3/s. Nuotėkio modulis 12,8 l/s iš 1 km^2. Aukštupys kanalizuotas.

„LOKOMOTỸVAS" — sąjunginė geležinkelio darbuotojų sporto draugija, įkurta 1936. Lietuvos TSR „L." org-ja įsteigta 1945. Nuo 1963 Lietuvos TSR „L." priklauso Pabaltijo Geležinkelio tarybai, jungiančiai 7 geležinkelio apygardų tarybas. Lietuvos TSR „L." kultivuoja 35 sporto šakas. „L." priklauso apie 8000 Lietuvos sportininkų (jų tarpe 16 TSRS sporto meistrų). D-jos nariai dalyvauja resp. varžybose, sąjunginėse spartakiadose, kuriose geriausių rezultatų pasiekė lengvaatlečiai, irkluotojai, stalo tenisininkai, krepšininkės. Šiaulių „L." sportininkai pirmieji Lietuvoje pradėjo kultivuoti šaudymą iš lanko. „L." turi įv. dydžio sport. įrenginių, iš jų didžiausi — stadionas Vilniuje ir irklavimo bazė Šiauliuose. Visuom. pagrindais veikia „L." vaikų sporto m-la (apie 350 mokinių) su skyriais Vilniuje ir Šiauliuose. D-ja turi sveikatingumo ir turistų stovyklas Trakuose, prie Kauno marių, Palangoje.

LOLÀ Michailas [g. 1896.XI.20 Staro Džerelijevskajoje (Krasnodaro kr.)] — ekonomistas, ekonomikos mokslų daktaras (1964), Lietuvos TSR nusipelnęs mokslo veikėjas (1959). Nuo 1920 TSKP narys. 1920—1923 tarnavo ypatingosios paskirties daliniuose, kovojo su baltagvardiečiais. 1928 baigė Krasnodaro Ped. instituto ekonomikos skyrių. 1928—33 Krasnodaro Ped. in-to polit. ekonomijos katedros dėstytojas. Nuo 1930 docentas. 1933—44 dirbo ūkinį ir partinį darbą Krasnodaro krašte, Permės srityje. 1944—51 Molotovo (dab. Permė) Žemės ūkio in-to direktorius, polit. ekonomijos katedros vedėjas. 1948 gavo ekonomikos mokslų kandidato laipsnį. Nuo 1951 Vilniaus un-to polit. ekonomijos katedros vedėjas. Nuo 1964 profesorius. Paskelbė moksl. straipsnių apie pagrindinį ekonominį socializmo dėsnį, darbo apmokėjimą kolūkiuose ir įvairiais kitais ekonomikos klausimais.

Ršt.: Darbo apmokėjimas kolūkiuose, V., 1954; Socializmo pagrindinis ekonominis dėsnis veikime, V., 1958; Darbo našumo kėlimas žemės ūkyje — kelias į gausumą, V., 1960; K. Markso ir F. Engelso ekonominiai veikalai, V., 1964.

LOMÀNKOS-BILIŪ́NŲ MIŠKAĨ — miškų masyvas Kauno rj., 4 km į š. v. nuo Raudondvario, į š. nuo Kauno—Jurbarko plento. Priklauso Kauno miškų ūkio Kulautuvos ir Padauguvos girininkijoms. Plotas 1976 ha; medynų 1835 ha. P. dalį sudaro Lomankos miškas (1245 ha), š.— Žebiškės (216 ha), Pavejuonio (235 ha) ir Biliūnų (280 ha) miškai. Masyvo pakraščiai labai vingiuoti. Rytuose miškai vietomis siekia Nevėžį. Paviršius — dugninės morenos lyguma. Dirvožemiai velėniniai gliejiški, išplauti bei sujaurėję, priemoliniai. Vyraujančios augavietės — drėgnoka ir drėgna giria. 98% medynų savaiminės kilmės. Beržynų yra 46%, eglynų 28% (Biliūnų miške 44%), uosynų ir juodalksnynų po 6%, ąžuolynų ir baltalksnynų po 5%, drebulynų 4%. Medynų vid. amžius 50 metų, vid. bonitetas I,9, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 142 ktm/ha, vid. prieauga 2,8 ktm/ha. Gausu stirnų, šernų, lapių, kiškių. Miškai įeina į Kauno miesto žaliąją zoną. Į Lomankos miško vidurį įsiterpęs Lomankos kaimas; Pavejuonio miško v. pakraštyje įsikūręs Pavejuonio kaimas, Biliūnų miško r. pakraštyje — Biliūnų kaimas.

LOMBÁRDAS — kredito įstaiga, teikianti trumpalaikes paskolas už užstatytus daiktus. Paskolos gavėjui nesumokėjus nustatytu laiku skolos, L. turi teisę užstatytus daiktus realizuoti. Be minėtų užstatinių operacijų, L. saugoja įvairius daiktus (už nustatytą atlyginimą) ir priima indėlius. Pirmąjį Lietuvoje lombardą 1889 įsteigė Vilniaus miesto v-ba (jis veikė 1890—1920); 1922—29 Vilniuje veikė įv. akc. lombardai, o nuo 1932 — miesto komunalinės taupomosios kasos tvarkomas lombardas. Kauno L. akc. b-vės forma buvo suorganizuotas 1924, o 1925 jį perėmė Kauno miesto v-ba. Kauno L. veikla buvo tvarkoma pagal finansų ministro patvirtintus įstatus (1925.VI.16, 1937.VIII.20). Kauno L. teikė paskolas (iki 3000 lt), saugojo įvairius daiktus, priiminėjo indėlius. Kai TSRS 1939.X Vilnių grąžino Lietuvai, Vilniaus L. buvo perorganizuotas Kauno L. pavyzdžiu. Nuo 1940 pr. jis veikė kaip miesto savivaldybės įstaiga (pagal 1940.I finansų ministro patvirtintus įstatus). Valdžia, norėdama Lietuvos lombardų veiklą suvienodinti, 1940.V.31 išleido „Miesto lombardų įstatymą".

Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Taryba 1941.VI.12 patvirtino tipinius Lietuvos TSR lombardų įstatus, bet juos įgyvendinti sutrukdė karas. 1944 Vilniaus ir Kauno lombardai buvo atkurti kaip miestų darbo žmonių deputatų tarybų vykd. k-tų įstaigos ir veikia pagal atitinkamų miestų vykd. k-tų patvirtintus įstatus. 1964 L. įsteigtas ir Klaipėdoje.

LOMENÀ — upė Kaišiadorių rj., Neries kair. intakas. Ilgis 30 km, baseino plotas 193 km^2. Prasideda netoli Kaišiadorių. Teka į š. pro Kaišiadoris. Upę kerta Vilniaus—Kauno geležinkelis. Įteka į Nerį 57 km nuo jos žiočių, ties Tartoku. Intakai: dešinieji — Žasla, Taurė, Nota; kairieji — Dumsė, Romatas. Vid. nuolydis 211 cm/km. Vid. debitas žiotyse 1,18 m^3/s. Aukštupys kanalizuotas.

LOMENIAĨ — kaimas Kaišiadorių rj., Palomenės apyl., 12 km į š. nuo Kaišiadorių, prie kelio į Jonavą. 260 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Lomena (Neries intakas), iš š. r. prie kaimo prieina Šilosėdų miškas. Pr. m-la (nuo 1921). 1930 buvo susikūrusi LKP pogr. kuopelė (vadovas M. Michailovas). 1941.VII.7 vok. faš. okupantai ir vietiniai burž. nacionalistai sušaudė 8 kaimo gyventojus, buv. pogrindininkus. Jų žuvimo vietoje 1959 pastatytas paminklas.

LOMENÕS PÉLKĖ — pelkė Kaišiadorių rj., į š. nuo Kaišiadorių, Lomenos (Neries intako) deš. krante. Plotas 595 ha (pramoninis 268 ha). Sausuminės kilmės raistinė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 5 m, vid. 2,61 m. Jį sudaro žemapelkinės durpės — raistinės, plynraistinės bei plyninės. Vid. susiskaidymas 46%, vid. peleningumas 36,6%. Ištekliai apie 7 mln. m^3.

LOMIAĨ — kaimas Tauragės rj., 9 km į p. nuo Upynos, 6 km į š. v. nuo Batakių; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 129 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Šunija (Jūros intakas). Kuriasi nauja taryb.

ūkio gyvenvietė. Parduotuvė, aštuonmetė m-la (1936—51 pradinė, 1951—61 septynmetė). L. felčerių-akušerių punktas yra gretimame Kazbarynų kaime. 1766 Lomiuose pastatyta bažnyčia. 1923 L. kaime buvo 52 gyv., o L. dvare — 136. Po D. Tėvynės karo burž. nacionalistai nužudė L. gyventojus Vincą ir Vladą Ivanauskus, T. Maselskį.

LÓMSARGIENĖ Sofija [**Macytė**; g. 1909. II.18 Peterburge] — revoliucinio judėjimo dalyvė. 1928—34 studijavo Kauno un-te, priklausė marksistinei „Auroros" d-jai. Po to dirbo geležinkelių v-boje. 1929—40 Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos narė. 1937—39 prisidėjo prie pogr. „Tiesos" leidimo. 1940—44 LKP CK darbuotoja. Po karo dirba Lietuvos TSR AT Prezidiume. Nuo 1949 TSKP narė.

LÓMSARGIS Tadas [1905.VIII.14 Varniškiuose (Šilutės rj.) — 1942.IX.26 IX forte (prie Kauno)] — dailininkas. Mokėsi Mogiliovo (BTSR), Rietavo m-lose. Baigęs Švėkšnos (Šilutės rj.) progimnaziją, dirbo mokytoju Daukšaičiuose (Klaipėdos rj.), Vilkų Kampe (Šilutės rj.), Švėkšnoje, Tauragėje. Nuo 1927 kurį laiką mokėsi Kauno meno m-loje, dirbo Ž. ū. departamente. Suartėjo su inteligentais antifašistais, dalyvavo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos veikloje. 1938 baigęs Pragos grafikos m-los knygrišybos skyrių, kurį laiką dirbo „Spaudos fondo" dailininku, 1938—41 — Kauno I amatų m-los knygrišystės ir kartonažo skyriaus vedėju. Pragoje ir Kaune palaikė ryšius su Čekoslovakijos komunistais. Meniškai įrišo K. Donelaičio „Metus", I. Simonaitytės „Aukštujų Šimonių likimą", P. Cvirkos „Žemę maitintoją" ir „Frank Kruk", antologiją „Žemaičiai", rinkinius „M. K. Čiurlionis", „Šimtas liaudies baladžių", „XXVII knygos mėgėjų metraštį" (2 kn.), pasaką „Gulbė karaliaus pati" ir kt. knygas. Knygų apdarus derino su turiniu, įrišimui naudojo odą, šiaudelius ir kt. Nuo 1938 dalyvavo dailės parodose. 1939 meniškai įrištas knygas eksponavo pasaul. parodoje Niujorke. 1942 dirbo popieriaus gaminių dirbtuvėje Kaune. Hitlerininkų nužudytas.

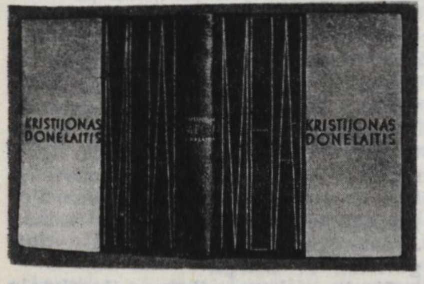

Tado Lomsargio įrišta K. Donelaičio poema „Metai"

Lit.: L. **Gudaitis**, Pėdsakai gyvenime (Dokumentinė apybraiža apie Tadą Lomsargį).—„Kauno tiesa", 1966.III.13; 1966.III.20.

LÓPAIČIAI — kaimas Plungės rj., Tverų apyl., 13 km į v. nuo Varnių, 3 km į š. nuo Tverų. 226 gyv. (1959). Iš r. prieina Lopaičių miškas (jame netoli L. yra Ruškio ež.). Miško pakraštyje, šalia L., yra nedidelio piliakalnio liekanos. Per L. eina kelias iš Tverų į Žarėnus. Ist. šaltiniuose kaimas minimas 1638.

LOPĀJEVAS Sofronijus [g. 1911.III.24 Prienuose (Širvintų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, istorikas, istorijos mokslų kandidatas (1961), Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas (1965). Kilęs iš valstiečių. Mokydamasis Kauno mkt. seminarijoje, 1930 turėjo ryšių su rev. judėjimo dalyviais, platino neleg. lit-rą. 1936—38 dirbo ped. darbą. 1938—1940 studijavo Ž. ū. akademijoje. Nuo 1938 Komunistų partijos narys. Dirbo pogr. darbą akademijos studentų tarpe. Nuo 1940 VI polit. vadovas Lietuvos Liaudies kariuomenėje, vėliau tarnavo Raudonojoje Armijoje. D. Tėvynės karo metais kovėsi fronte. 1945—46 Lietuvos TSR švietimo liaudies komisaro pavaduotojas, 1946—48 LKP Vilniaus miesto k-to sekretorius, 1948—51 Lietuvos TSR švietimo ministro pavaduotojas. 1953 baigęs Aukštąją partinę m-lą prie TSKP CK, dėstė Resp. partinėje m-loje. Nuo 1956 Vilniaus Aukštosios part. m-los TSKP istorijos katedros vedėjas, nuo 1963 docentas. „Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos" istorijos skyriaus redaktorius konsultantas. Paskelbė moksl. straipsnių TSKP ir LKP istorijos klausimais.

Ršt.: Nacionalinių santykių vystymasis TSR Sąjungoje, V., 1962; Lietuvos Komunistų partijos idėjinis ir organizacinis stiprėjimas (1919—1924), V., 1964.

LŌPAS Algimantas [g. 1928.V.12 Joniškyje] — choro dirigentas, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1965). 1954 baigė Lietuvos TSR konservatoriją (choro dirigavimo specialybė). Nuo 1955 Lietuvos TSR konservatorijos choro dirigavimo dėstytojas. Nuo 1960 Vilniaus taryb. part. m-los choro vadovas. Period. spaudoje paskelbė straipsnių apie choro dirigavimo metodiką.

LOPATÀ Bronislovas [g. 1920.IV.29 Panevėžyje] — partinis ir profsąjunginis darbuotojas. 1933—40 laikraščių pardavėjas, geležinkelio statybos darbininkas Panevėžyje. 1940—41 dirbo LLKJS Panevėžio aps. k-te. D. Tėvynės karo metais dirbo Omsko sr. kolūkyje. Nuo 1942 TSKP narys. 1942—44 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys, bataliono komjaunimo org-jos sekretorius. 1944—48 LLKJS CK sekretorius kadrų reikalams. 1948—55 LKP Alytaus ir Daugų rj. k-tų I sekretorius. 1955—61 LKP CK darbuotojas. Nuo 1961 Respublikinės profs-gų tarybos sekretorius, nuo 1963 kartu ir Lietuvos Ž. ū. darbininkų ir tarnautojų profs-gos resp. k-to pirmininkas. 1949—52 LKP Revizijos komisijos narys, 1952—56 LKP CK narys, nuo 1961 kandidatas į LKP CK narius. 1951—59 Lietuvos TSR AT deputatas.

LOPĀTINAS (Лопатин) Antonas Ivanovičius [g. 1897] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, gvardijos generolas leitenantas, Tarybų Sąjungos Didvyris (1945). L. vadovaujamo korpuso kariai išvadavo Kavarską, Taujėnus, Ukmergę, Žemaitkiemį ir kt. vietoves. 1944.X.10 perkirtęs Klaipėdos—Tilžės glžk., korpusas staigiu puolimu užėmė Vainutą ir Katyčius.

LOPETÀ Vladas [1920.IV.20 Vitartuose (Pasvalio rj.) — 1948.II.15 Daniliškėse (Pasvalio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. 1932—40 darbininkas Pasvalyje. 1935 įstojo į LKJS. Platino kom. lit-rą. Nuo 1940.VII Komunistų partijos narys. 1940—41 dirbo Pasvalio vls. komjaunimo k-to, vykd. k-to sekretoriumi. 1941 evakavosi į Gorkio sritį. Nuo 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys, kuopos part. org-jos sekretorius. 1946—48 adm. darbuotojas. Burž. nacionalistų nužudytas.

LOPŠỸS — baldas kūdikiui paguldyti ir supti. Lietuvoje vartoti pakabinamieji ir pastatomieji L. Labiau buvo išplitę pakabinamieji. Jų buvo drobinių, pintinių ir lentinių. Ankstyviausi drobiniai ir pintiniai L. žinomi visoje Lietuvoje. Drobiniai L. padaromi, elipsės formos medinį ar vielinį lankelį aptraukiant storo pakulinio audeklo gabalu. Jie pakabinami ant įbestų į žemę ir suristų viršuje trijų lazdelių. Tokie L. negilūs, lengvi; jie buvo vartojami vasarą, per darbymečius išsinešus kūdikį į laukus. Pintiniai L. buvo daromi iš karklo vytelių, eglės šaknų, lazdyno ar pušies skalelių; jie buvo taisyklingos, viename gale nupiautos elipsės arba ištęsto keturkampio formos, pakabinami pirkioje po sija keturiomis vienodo ilgio virvėmis arba pririšami prie lanksčios, už sijos užkištos kartelės, vadinamos linge, lingote. Lentiniai L.— tai į dugną siaurėjančios dėželės, pakabinamos virvėmis prie lingės; daugiausia vartoti Aukštaitijoje.

Pastatomieji L. buvo lentiniai. Žemaitijoje ir š. Lietuvoje vartoti pastatomieji L. buvo įkabinami geležiniais virbais į medinį rėmą ir linguojami į galus ar šonus. Užnemunėje, Dzūkijoje, v. Žemaitijoje buvo vartojami lopšiai — lovelės ar dėželės su medinėmis lenktomis pavažėlėmis, įtaisytomis dugno galuose, kad būtų galima supti. Kartais lentiniai L. buvo puošiami įv. piaustymais, išorinės jų plokštumos pagražinamos polichromine tapyba. L. ilgiausiai išliko r. ir p. r. Lietuvoje. Pakabinamieji L. išnyko XX a. pirmajame ketvirtyje. Šiuo

metu vaikams guldyti vartojamos vaikiškos lovelės ir fabrikinės gamybos vežimėliai.

Lit.: A. Vyšniauskaitė, Lopšiai ir kitos vaikų auginimo priemonės.— Iš lietuvių kultūros istorijos, t. 2, V., 1959; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964 [p. 451—456].

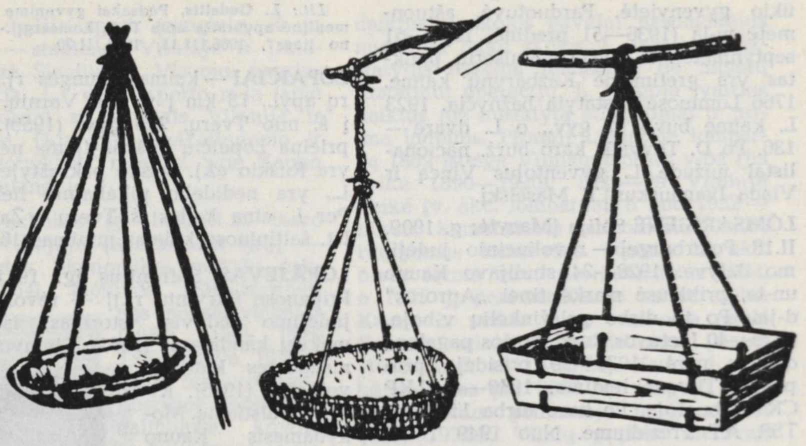

Lopšiai

LOTĖRIJA — daiktų arba piniginių sumų lošimas pagal bilietus. L. atsirado XVII a. pradžioje Olandijoje. Lietuvos D. Kun-stėje ji pirmąsyk surengta 1768. Burž. Lietuvoje L. buvo leidžiamos rengti visuomeninėms org-joms bei įstaigoms ir ypatingais atvejais atskiriems asmenims ribota suma (iki 7500 lt). Apribojimai nelietė Lietuvos Raudonojo kryžiaus L., kurią 1932 pakeitė valstybės L. Ši L. turėjo 17 500 bilietų, buvo skirstoma į 5 klases. $^{1}/_{3}$ gryno L. pelno buvo skiriama Lietuvos Raudonajam kryžiui, $^{2}/_{3}$ — labdarybės ir socialinės globos įstaigoms.

Tarybų Lietuvoje 1940 buvo platinami savanoriškųjų d-jų (Raudonojo kryžiaus ir Raudonojo pusmėnulio ir kt.) organizuojamų loterijų bilietai. 1944—1945 Lietuvos TSR buvo lošiama valstybinė TSRS L., kurios pajamos ėjo šalies gynybai. Nuo 1958 Tarybų Lietuvoje, kaip ir kitose sąjunginėse respublikose, pradėta lošti valst. piniginė-daiktinė L. (1959 — 900 000 rb, 1963 — 2,2 mln. rb), skirstoma į keletą laidų (1958 — dvi, 1959—62 — keturios ir 1963 — aštuonios). Bilieto kaina — 30 kp (1958 — 50 kp). Laimėjimams skiriama apie 50% išleistų bilietų sumos. Visos L. organizavimo bei laimėjimų išmokėjimo išlaidos padengiamos iš respublikinio biudžeto, o už parduotus bilietus gaunamos pajamos įskaitomos į vietinius biudžetus.

LOTŸNŲ AMĖRIKOS LITERATŪRĄ (ryšiai su liet. lit-ra). Lotynų Amerikos tautų lit-ros kūriniai į liet. kalbą pradėta versti taryb. metais. Verčiami daugiausia pažangiųjų rašytojų kūriniai, vaizduojantys darbo žmonių gyvenimą, jų kovą prieš socialinę ir politinę priespaudą. Iš **argentiniečių** lit-ros išversta A. Varelos (g. 1914) rom. „Tamsioji upė" (1955, vertė A. Vaivutskas) ir du A. Junkės (g. 1884) apsakymų rinkiniai vaikams: „Dvylikos metų vyrai" (1960, v. E. Vildžiūnienė) ir „Pietų berniukai" (1961, v. S. Zastarskytė). Iš **brazilų** lit-ros išversti Ž. Amadaus (g. 1912) romanai „Aukso vaisių žemė" (1949, v. N. Zibertaitė), „Raudonieji želmenys" (1953, v. J. Subatavičius), „Gabrielė" (1965, II leid. 1966, v. A. Baliulienė, D. Venclovaitė), „Senieji jūrininkai" (1967, v. V. Miliūnas), A. Šmito (g. 1890) romanai „San Paulo paslaptys" (1963, v. A. Baliulienė), ir „Garvežys" (1966, v. A. Vaivutskas), K. Žezus dienoraštis „Sąšlavynas" (1962, v. L. Valbasys). Iš **čiliečių** lit-ros išversta P. Nerudos (g. 1904) poema „Miškų kirtėjas tepabunda!" (1953, v. E. Matuzevičius). Iš **haitiečių** lit-ros išleista Ž. Rumeno rom. „Rasos šeimininkai" (1959, v. J. Naujokaitis) ir Ž. Aleksio rom. „Mielasis generolas Saulė" (1962, v. P. Čebelienė). Iš **kostarikiečių** lit-ros išverstas K. Faljo rom. „Mamita Junai" (1955, v. J. Kličius) ir apysaka vaikams „Išdykėlis Markas" (1963, v. M. Subatavičienė). Iš **kubiečių** lit-ros išleista A. Ernando Katos (1885—1940) aps. rinkinys „Perlas" (1964, v. L. Kalpokienė), D. Olemos apys. „Jaunystės kalnuose" (1965, v. D. Gargasaitė), D. Alonso rom. „Bejėgė žemė" (1966, v. E. Treinienė). Iš **meksikiečių** lit-ros išversta Ch. Mansisidoro apys. „Jos vardas Katalina" (1966, v. J. Babiliūtė), iš **venesueliečių** lit-ros — K. Galjego (g. 1884) rom. „Donja Barbara" (1961, v. Ch. Spitrys), M. Otero Silvos (g. 1908) „Onorijo mirtis" (1963, v. A. Vaivutskas). Lot. Amerikos tautų rašytojų kūrinių vertimų paskelbta ir period. spaudoje.

LOTŸNŲ KALBĄ — indoeuropiečių kalba, priklausanti italikų kalbų grupei. I t-mětyje pr. m. e. ją vartojo tik lotynų gentis, gyvenusi Lacijuje (aplink Romą). III a. pr. m. e. tapusi Romos valstybės kalba, ji paplito Apeninų p-lyje ir labiausiai suklestėjo I amžiuje pr. m. e.—I mūsų eros amžiuje. Romos imperijai žlugus, iš liaudies šnekamosios (vulgarinės) L. k. susiformavo romanų kalbos, o literatūrinė L. k. viduriniais ir naujaisiais amžiais buvo vartojama V. Europoje kaip diplomatijos, kultūros, mokslo kalba. XX amžiuje L. k., kaip dalykas, dėstoma daugelyje aukštųjų, t. p. ir vidurinių m-lų, ja rašoma mokslo veikalų. Iš L. k. elementų sudaromi tarpt. terminai. Lot. terminologija vartojama medicinos, veterinarijos, biologijos, botanikos moksluose. Katalikų bažnyčia L. k. vartoja kulto reikalams.

Lietuvoje nuo XIII amžiaus L. k. pradėta susirašinėti su V. Europos kraštais. Nuo XIV a. ja buvo rašomi oficialūs dokumentai, ypač susiję su katalikų bažnyčia. XV a. pr. į L. k. išverstas Lietuvos metraštis apie kun-ščių Jogailos ir Vytauto kilmę („Origo regis Jeggelo et Witholdi ducum Lithuaniae"). Nuo XV a. pabaigos L. k. vis dažniau vartota valstybiniams reikalams. Buvo bandymų L. k. padaryti Lietuvos D. Kun-stės ofic. kalba. XV a. pabaigoje ir XVI a. pirmojoje pusėje, kylant Lietuvoje humanistinei kultūrai, L. k. buvo parašyta religinio bei politinio pobūdžio knygų, pvz., Vilniaus kanauninko Martyno apeigų vadovas („Agenda", 1499), J. Sakrano poleminio pobūdžio darbas („Elucidarius", 1500). Tuo metu Jonas iš Vislicos parašė poemą apie prūsų karą („Bellum Prutenum", 1516). Meniškai ir plačiai Lietuvos gamtą, valdovus pavaizdavo M. Husovianas poemoje „Giesmė apie stumbro išvaizdą, žiaurumą ir medžioklę" („Carmen de statura, feritate ac venatione bisontis", 1523). Lietuvos ekonominis gyvenimas atsispindėjo A. Šreterio poemėlėje „Apie Lietuvos upę Nemuną" („De fluvio Memela Lithuaniae", 1553). Mykolas Lietuvis lot. kalba parašė publicistinį veikalą „Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius" („De moribus Tartarorum, Lituanorum et Moschorum", par. 1548—1550, išsp. 1615). Čia pirmąkart (dar prieš lyg. metodo atsiradimą kalbotyroje) teisingai nurodytas 74 lot. žodžių giminiškumas atitinkamiems lietuviškiems. Publicistinius bei istorinius veikalus lotyniškai rašė A. Rotundas. Kai kurie humanistinei lit-rai būdingi bruožai atsispindėjo Lietuvos poeto ir teisininko ispano P. Roizijaus kūryboje (1551—71), V. Agripos „Kalboje" („Oratio", 1553), kurioje, kaip ir Mykolo Lietuvio veikale, pateikta legenda apie lietuvių kilmę iš romėnų. J. Radvanas poemoje „Radviliada" (1588), skirtoje M. Radvilai Rudajam, apdainavo Lietuvos gamtą ir Livonijos karą. Patriotinių eilėraščių paliko ir Tėvynės Mylėtojas („Philopatris ad Senatum populumque Lituanum", 1597). Apie XVI a. vid. atsirado ir lotyniškoji epistolarinė lit-ra. Jos pirmieji atstovai buvo liet. raštijos pradininkai A. Kulvietis, S. Rapolionis, M. Mažvydas ir kt. XVI a. šeštajame d-mětyje pradėta kurti poleminė lit-ra, turėjusi plačių atgarsių ir V. Europos lit-roje. Žymiausieji šios lit-ros atstovai buvo reformacijos propaguotojai A. Volanas, S. Budnas, J. Lasicijus, katalikybės gynėjai A. Jurgevičius, P. Skarga.

Jėzuitų ordinas reikalavo iš rašytojų humanistinės lit-ros formas pritaikyti

katalikiškai propagandai ir kovai su kitatikiais. Dėl to lot. kalba buvo rašoma daug religinės poezijos, t. p. proginės (laidotuvių, vestuvių ir kt.) bei panegirinės lit-ros kūrinių, skirtų daugiausia įtakingiems pasaulietiniams bei bažnytiniams asmenims. Savo talentu ir liet. tematika išsiskyrė M. K. Sarbievijus. Įvairioms religinėms bei politinėms iškilmėms buvo rašomos ir statomos Lietuvoje (Vilniuje, Kražiuose, Kaune) mokyklinės dramos bibline bei istorine (kartais ir Lietuvos istorijos) tematika lotynų, rečiau lenkų kalbomis (lietuviški išliko tik keli prologai ir intermedijos).

Lot. kalbai Lietuvos m-lose buvo skirta daug vietos. Vilniaus un-te L. k. buvo dėstomoji kalba. Un-tas (akademija) studentams išleido K. Širvydo lotynų-lenkų-lietuvių kalbų žodyną (1629, V leid. 1713), un-to prof. A. Kojelavičius-Vijūkas lot. kalba parašė Lietuvos istoriją (2 t., 1650—69), jo brolis Kazimieras — retorikos vadovėlį (1644), Ž. Liauksminas — retorikos („Praxis oratoria", 1648) ir muzikos (1667) vadovėlius. 1653 Karaliaučiuje lot. kalba išleista D. Kleino liet. kalbos gramatika. Iki XIX amžiaus Vilniuje išleista daug romėnų autorių tekstų, lotyniškai rašytų mokslo darbų. XIX a. pradžioje prof. G. Grodeko rūpesčiu lot. ir gr. kalbų tyrinėjimas ir dėstymas Vilniaus un-te buvo žymiausių ano meto V. Europos un-tų lygio (per 25 metus Vilniuje išleista apie 400 leidinių klasikinėmis kalbomis). S. Daukantas liet. kalba parašė pirmąją L. k. gramatiką („Prasma lotynų kalbos", 1837), lot.-liet. kalbų žodynėlį „Žodrodį" (pridėtą prie „Epitome historiae sacrae", 1838), rašė pirmąjį liet.-lot. kalbų žodyną (A—G raidės).

XX a. antrajame d-metyje Lietuvių mokslo d-ja Vilniuje išleido liet. m-loms K. Kepalo parengtą L. k. chrestomatiją (2 d., 1916—18) ir N. Sančurskio sintaksę (1919). Po I pasaul. karo Lietuvoje L. k. buvo dėstoma g-jose ir prog-jose. L. k. tyrinėjimui vadovavo Vilniaus ir Kauno un-tų klasikinės filologijos katedros. Vilniškiai tyrinėjo romėnų lit-rą, Romos topografiją, domėjosi Vilniaus lot. lit-ros ryšiais su Lenkija. J. Otrembskis parengė L. k. ist. gramatiką. Kauno un-to klasikinės filologijos katedros profesorius P. Brenderis domėjosi Lietuvos santykiais su antika. Jis paskelbė straipsnį apie lot. ir liet. kalbų veiksmažodžių grupes (1937), išvertė į lot. kalbą K. Donelaičio pasakėčią „Lapės ir gandro česnis", V. Kudirkos eil. „Tautiška giesmė" ir kt. Buvo išleista M. Durio „Lotynų kalbos gramatika" (2 d., 1922—1929), A. Zeno sudaryta „Anthologia Latina" (1922), K. Kliuksino „Lotynų kalbos chrestomatija" (1932) ir „Lotynų etimologija ir pirmieji sintaksės dalykai" (1932), P. Penkausko „Lotynų kalbos gramatika" (1933) ir „Lotynų kalbos chrestomatija" (1933), V. Kuliešiaus „Praktiškas lotyniškai-lietuviškas žodynas" (1932), didelis K. Jokanto „Lotyniškai lietuviškas žodynas" (1936). M. Račkauskas parengė lotyniškų sentencijų ir posakių rinkinį (1928), parašė darbą apie romėnų gyvenimą „Romėnų senybės" (1929), parengė m-lai Livijaus („Ab urbe condita", kn. 21, 1928), Cezario („Belli Gallici", kn. 3 ir 7, 1927—40), Horacijaus („Parinkti eilėraščiai", 1934) tekstų su įvadais, paaiškinimais ir žodynėliais; su J. Vosylium sudarė „Anthologia Latina" (3 d., 1938—40). M. Durys išleido su paaiškinimais Cicerono 4 kalbas prieš Katiliną (1927). M-lų skaitiniams Cezario „Galų karo užrašus" komentavo S. Šakelė-Puišys, B. Untulis, M. Durys, J. Vosylius ir kt., atskiras Vergilijaus „Eneidos" giesmes — M. Gustaitis, V. Kuliešius, J. Vosylius, Ovidijaus „Metamorfozių" ištraukas — M. Gustaitis ir J. Narjauskas, V. Kuliešius, M. Durys, Horacijaus odes ir epodes — K. Kepalas, T. Šidiškis. G-jose buvo mokomasi iš K. Jokanto „Lotynų kalbos vadovėlio" (2 d., 1920—22, VI leid. 1943). A. Herlitas parašė lot. kalbos dėstymo metodikos studiją „Lotynų kalbos dėstymas" (2 d., 1938).

Tarybų valdžios metais L. k. tyrinėjimui vadovauja Vilniaus un-to klasikinės filologijos katedra. L. k. dėstoma Vilniaus un-to istorijos ir filologijos, teisės, medicinos, gamtos f-tuose, Kauno Medicinos in-te, Vilniaus Ped. in-to užsienio kalbų, liet. kalbos ir lit-ros f-tuose, medicinos m-lose. 1944—49 ji buvo dėstoma g-jų vyr. klasėse, nuo 1967 dėstoma humanitarinio profilio klasėse. M. Račkauskas parengė vid. m-loms „Lotynų kalbos vadovėlį" (2 d., 1947—48). Leidžiami specializuoti L. k. vadovėliai aukšt. m-loms; filologams ir istorikams skirta M. Račkausko ir E. Frolovo „Lotynų kalba" (1952), lituanistams — J. Dumčiaus, K. Kuzavinio ir R. Mirono „Lotynų kalba" (1960), medikams — A. Šuopio ir J. Vosyliaus „Lingua Latina" (1966). Išleistas A. Malinino L. k. žodynas (1955, II pataisytas ir papildytas leid. 1958; vertimo red. K. Kuzavinis), J. Dumčiaus brošiūra „Kaip nagrinėti lotyniškus tekstus" (1961).

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 1, V., 1957; **J. Jurginis**, Renesansas ir humanizmas Lietuvoje, V., 1965.

LÓVA. Lietuvoje L. minima XVI—XVIII a. ist. šaltiniuose. Seniau L. atstojo iš lentų ir karčių sukalti vienaaukščiai narai arba platūs, pasienyje sustatyti suolai. Iš pradžių L. buvo tik medinės, vėliau atsirado ir metalinių. Medinės L. dažniausiai yra rėminės — plokštuminės konstrukcijos. Jos buvo puošiamos reljefiniais, geom. ornamentais, išpiaustomais L. galuose, taip pat kiaurapiūviais riestiniais ornamentais, prikalamais virš L. galų; neretai L. galų plokštumos buvo puošiamos ir augalinių motyvų tapyba. Lietuvos v. dalyje, ypač pajūrio zonoje, viršum L. iki XX a. pr. buvo įrengiami plonos retos lininės medžiagos gaubtai. Modernios L. yra tiesių linijų, be dekoratyvinių motyvų, gana žemos, kartais jungiamos su spintelėmis. Lovas labai dažnai atstoja sofos arba transformuojamos lovos-sofos. Industriniu būdu gaminamos L. yra iš unifikuotų detalių, išardomos.

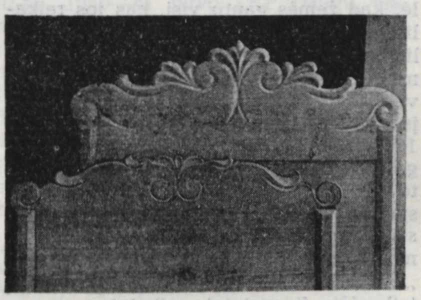

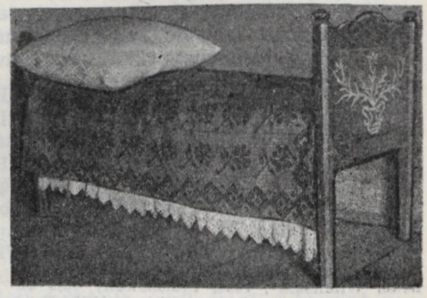

Liaudies meistrų darbo **lovos**

LOVÃTIESĖ — puošnus, spalvotas dekoratyvinis audinys lovai užkloti. Lietuvių liaudies L. buvo audžiamos iš lininių, vilnonių, medvilninių, pakulinių, kanapinių verpalų sumuštine, dimine, rinktine, kaišytine, rečiau servetine technika 1,6×1,8 ar 1,6×1,9 m dydžio. XIX a. pr. ir vid. L. dažniausiai buvo pakulinės ir lininės, austos dvinytai įv. dydžio langeliais ir dryžiais. Skiriamos sumuštinės išilgadryžės (v. Lietuvoje) ir skersadryžės (r. Lietuvoje) L. Spalvos derinta kontrastiškai: raudona ir juoda ar žalia, mėlyna ir geltona. Vėlyvesnės L. daugiausia pusvilnonės — lininiai ar medvilniniai metmenys atausti vilnoniais siūlais. XIX a. pab.—XX a. pr. L. buvo audžiamos keturnyčiais, aštuonianyčiais, daugianyčiais dimais; raštas geometrinis — įv. dydžio langeliai, stulpeliai, susikertantieji apskritimai. Spalvingumu išsiskiria pietryčių Lietuvos diminės L. Rinktinės L. buvo audžiamos visoje Lietuvoje dvinytai; žvaigždučių, snaigių, stilizuotų augmeninių ir gyvūninių motyvų raštas išdėstomas skersadryžiuose rombo pavidalo langeliuose; dažniausiai balta spalva derinama su tamsesne. Kaišytinės L. labiau paplitusios Užnemunėje; tokių L. juodame, pilkšvame ar tamsiai mėlyname fone iškaišomas įv. žvaigždučių, lelijų, langelių raštas. Kartais L. viena vieta buvo išrenkama rinktiniu raštu, o kita — iškaišoma. Raštuotos L. iš lininių, vilnonių, medvilninių, kartais dirbtinio šilko verpalų tebeaudžiamos ir taryb. metais. Jas audžia liaudies audėjos.

Lit.: Lietuvių liaudies menas (Audiniai), t. 1, V., 1957; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964 [p. 318—322].

LOVÝNAS Kristijonas [1721.XII.15 Bartenšteine (R. Prūsija) — 1783.II.3 Joneikiškiuose (R. Prūsija, buvusi Lan-

kos aps.)] — R. Prūsijos lietuvių raštijos darbuotojas. Studijavo Karaliaučiaus un-te (imatrikuliuotas 1737). Vėliau precentorius (mokytojas ir choro vedėjas) Katyčiuose, Plaškiuose, Klaipėdoje, Kretingalėje, Plyviškiuose, Įsrutyje. 1752—1754 Potsdamo (VDR) našlaičių m-los mokytojas. Nuo 1755 pastoriavo Jurbarke (netoli Įsruties), nuo 1771 Joneikiškiuose. Parengė verstinių religinio turinio knygelių, nedidelį liet. giesmyną (apie 1781). Kai kurios L. giesmės išspausdintos G. Ostermejerio ir K. Milkaus giesmynuose.

LOVMIÁNSKIS (Łowmiański) Henrikas [g. 1898.VIII.22 Daugudžiuose (Ukmergės rj.)] — lenkų istorikas. 1916—17 studijavo Kijevo un-to istorijos ir filologijos f-te, 1919—23 Vilniaus un-to istorijos skyriuje. 1924 įgijo ist. mokslų daktaro laipsnį. 1925—26 gilino studijas Paryžiuje. 1929—33 dirbo Vilniaus miesto archyve. Nuo 1933 profesoriaus pavaduotojas Vilniaus un-te, 1934—39 R. Europos istorijos katedros ekstraordinarinis profesorius. Nuo 1938 Lenkijos MA narys. Nuo 1945 Poznanės un-to profesorius.

Žymiausias L. veikalas iš Lietuvos istorijos — „Lietuvių visuomenės ir valstybės atsiradimo studijos" („Studija nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego", 2 t., 1931—32). Jame L. iškėlė Lietuvos valstybės susidarymo problemą ir paskelbė daug ist. duomenų. Aiškindamas ist. faktus, be tiesioginių šaltinių, plačiai naudojosi lyg. metodu. Pateikė kruopščiai apdorotų Lietuvos polit. geografijos duomenų, mėgino apibūdinti Lietuvos teritorinį susiskirstymą į žemes, valsčius, kaimus iki XIII a. vidurio. Apibūdino to meto Lietuvos ginkluotąsias pajėgas, surinko ist. šaltinių žinias apie Lietuvos gyventojų socialinę struktūrą, lygino ją su kaimyninių tautų socialine struktūra. Nustatęs, jog prūsų, estų, latvių ir lietuvių kilmingieji buvo nedideli žemvaldžiai, L. išvedė, kad, formuojantis valstybei, Lietuvoje nebuvo stambių žemvaldžių ir daugybės priklausomų valstiečių. Feodalizmo genezės L. nenagrinėja, o valstybės atsiradimą sutapatina su monarchijos atsiradimu. Apskritai L. studijoje luomų istorija silpnai susieta su valstybės istorija. L. suabejojo dėl lenkų istoriografijoje įsivyravusios nuomonės, jog tik unija padėjusi Lietuvos visuomenei vaidinti aktyvų vaidmenį polit. gyvenime. L. mano, kad pagrindinė unijos priežastis buvo Lietuvos ūkiniai ir socialiniai sunkumai. Veikale „Lietuvos miestų servitutai" («„Wchody" miast litewskich») nagrinėja Lietuvos D. Kun-stės miestų servitutų klausimą. Tyrinėdamas Lietuvos istoriją, kai kur neišvengė tendencingumo, o recenzuodamas Lietuvos istorikų darbus — išdidaus didaktiškumo.

Ršt.: Papiernie Wileńskie XVI w.—„Ateneum Wileńskie", 1924; Sfałszowany opis obwarowania miasta Wilna, Wilno, 1925; Przyczynki do kwestji najstarszych kształtów wsi litewskiej, Wilno, 1930; Uwagi w sprawie podłoża społecznego i gospodarczego unji jagiellońskiej, Wilno, 1934; Prusy pogańskie, Toruń, 1935; Zagadnienie feudalizmu w W. Księstwie Litewskim, Lwów, 1937; Handel Mohylewa w XVI wieku, Kraków, 1938; Akty cechów Wileńskich, Wilno, 1939; Struktura gospodarcza Mohylewa w czasach pomiary włocznej, Lwów, 1939; Stosunki polsko-pruskie za pierwszych Piastów.—„Przegląd historyczny", Warszawa, 1950, 41; Agresja zakonu Krzyżackiego na Litwę w wiekach XIII—XV.—„Przegląd historyczny", Warszawa, 1954.

LOZORÁITIS Julijonas Juozas [g. 1927.II.5 Kaune] — teatrologas. 1953 baigė Lunačiarskio teatrinio meno in-tą (Maskvoje). 1953—58 Lietuvos TSR Kultūros ministerijos meno reikalų v-bos viršininko pavaduotojas ir teatrų skyriaus viršininkas. Nuo 1958 Lietuvos Kino studijos direktorius, nuo 1964 dar ir Lietuvos TSR Valst. kinematografijos k-to vyriausiasis redaktorius. Nuo 1958 TSKP narys. Paskelbė straipsnių dramaturgijos, teatro bei kino klausimais.

LOZORÁITIS Juozas [1871.I.10 Baltrušiuose (Šakių rj.) — 1920.IX.12 Kaune] — literatas. Baigė Marijampolės g-jos 7 klases. Nuo 1897 gyveno Pilviškiuose, platino liet. spaudą. 1900 pasaul. parodos Paryžiuje liet. skyriui surinko apie 200 liaudies meno eksponatų. Dalyvavo 1905—07 revoliucijoje, buvo kalinamas. I pasaul. karo metais dalyvavo liet. pabėgėlių šelpimo veikloje Rusijoje. 1919 susikūrus Tarybų valdžiai, dirbo maisto paruošų įgaliotiniu Utenoje. Nuo 1891 Višakio, Pilvytės, Musės, Parčio, Tilviko ir kt. slapyvardžiais bendradarbiavo „Varpe", „Ūkininke", „Vienybėje lietuvninkų", „Vilniaus žiniose" ir kt. laikraščiuose. Parašė publicistinių straipsnių, eilėraščių, apsakymų. Išleido apsakymus „Idėja ant mėšlyno" (1900) ir „Kėkštų Simas" (1901), satyrą „Šios gadynės litanija" (1905), poemėlę „Našlaitė" (1905). L. kūriniuose pavaizduotas Užnemunės valstiečių gyvenimas, keliami socialinės nelygybės klausimai. Išvertė rusų rev. dainų. Kai kurie originalūs bei verstiniai L. eilėraščiai, smerkiantys carinę priespaudą, virto liaudies dainomis.

LOZORÁITIS Motiejus [1866 Baltrušiuose (Šakių rj.) — 1907.VII.31 Kaune] — teisininkas, publicistas. 1889 baigęs Maskvos un-tą, dirbo advokatu Mintaujoje, Kaune. Bendradarbiavo „Šviesoje", „Varpe" bei „Ūkininke". Rašė daugiausia socialiniais klausimais, rekomenduodamas juos spręsti reformų keliu. Siūlė, kad žemės gautų visi, kas jos reikalingi, kad ji nepriklausytų tik nedaugeliui turtuolių, kad bežemiai ir mažažemiai galėtų įsigyti žemės, ją pirkdami valdžios nustatyta kaina. Ragino leisti įstatymus darbininkų padėčiai pagerinti. 1890—93 „Varpe" rašė polit. apžvalgas, paskelbė straipsnį apie S. Daukanto „Būdą", reikalavo panaikinti liet. spaudos draudimą. Pasirašinėjo daugiausia slapyvardžiu M. Joniškis. Gyvendamas Mintaujoje, priklausė „Varpo" bei „Ūkininko" leidėjų k-tui, rūpinosi tų laikraščių finansiniais reikalais.

LOZORÁITIS Albinas [g. 1934.I.2 Pilyje (Jurbarko rj.)] — filosofas, filosofijos mokslų kandidatas (1963). 1957 baigė Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą. 1957—59 ir nuo 1962 Vilniaus un-to filosofijos katedros dėstytojas. Nuo 1958 TSKP narys. Išleido brošiūrą „Socialistinė ideologija" (1963), paskelbė moksl. straipsnių ist. materializmo metodologijos klausimais („Filosofija", t. 7, 1966).

„LTSR MEDICINÀ" — tarybinis mėnesinis medicinos žurnalas, ėjęs 1940. VIII—1941.III Kaune. Leido Lietuvos TSR Sveikatos apsaugos liaudies komisariatas, Kauno un-to medicinos f-tas ir Medicinos darbuotojų profs-ga. Redagavo J. Staugaitis.

LUBIAĨ — kaimas Kretingos rj., Kartenos apyl., 8 km į p. r. nuo Kartenos. 61 gyv. (1959). Kaimo v. pakraščiu teka Alantas (Minijos intakas). Aštuonmetė m-la, kultūros namai (nuo 1962), biblioteka (nuo 1952). Yra įdomus archit. požiūriu gyv. namas — vietinės reikšmės archit. paminklas.

LUBINAĨ. Lietuvos lengvose dirvose daugiausia auginamas geltonžiedis lubinas (*Lupinus luteus*; apie 10—12 veislių) ir siauralapis, arba mėlynžiedis, L. (*L. angustifolius*; 3—4 veislės), retai baltažiedis L. (*L. albus*). Darželiuose pasitaiko daugiametis L. (*L. perennis*) ir gausialapis (klaidingai vadinamas daugiamečiu) L. (*L. polyphyllus*). Be to, gausialapių L. įveista miškuose, pvz., Ignalinos, Klaipėdos, Nemenčinės, Šalčininkų, Švenčionių, Trakų miškų ūkiuose. L. selekcionuojami Žemdirbystės in-to Vokės filiale. Sukurtos liet. veislės: Pilkiai, Gardeniai, Baltieji, Snaigiai. Visoje Lietuvoje nuo 1962 rajonuota: pašarui — geltonžiedžių L. veislė Baltieji, žaliosioms trąšoms — siauralapių L. veislė Snaigiai. Geriausia L. sėti, kai sprogsta ieva, agrastas, žydi šalpusnis, pelkinė puriena. Svarb. ligos: šaknų ir stiebų (ypač siauralapių L.) — fuzariozė; lapų — miltligė. 1930 L. pasėliai užėmė 6095 ha, 1938 — 16 400 ha, 1953 — 12 600 ha (iš to skaičiaus pašarinių L. 660 ha), 1966 — 47 600 ha (pašarinių 24 400 ha). Buržuazijos valdymo metais Lietuvoje L. auginimą tyrė Alytaus bandymų stotis (nuo 1932), Dotnuvos selekcijos stotis (nuo 1932), Varėnos (nuo 1935) ir Samališkės (Klaipėdos rj., nuo 1938) bandymų stotys. Taryb. laikotarpiu L. tirti Ž. ū. in-te (1951—52), Žemdirbystės ir dirvožemio in-te (1952—56), Žemdirbystės in-te (1956—59), tiriami Elmininkų (Anykščių rj., nuo 1949) ir Perlojos (Varėnos rj., nuo 1959) bandymų stotyse. Tose moksl. įstaigose ištirti L. sėjos laiko, būdų ir tankumo, jarovizacijos klausimai, kai kurie tręšimo klausimai.

LUBỸS Povilas [1897.XI.4 Kalniškiuose (Kretingos rj.) — 1941.VII Kveciuose (Kretingos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1933 Kartenoje (Kretingos rj.) įstojo į Komunistų

partiją, buvo Kalniškių part. kuopelės sekretorius. 1940 Kretingos aps. vykd. komiteto sekretorius, 1941 Kartenos valsčiaus partorgas. Hitlerininkų nužudytas.

LUCEŇKO Valentina [g. 1930.I.1 Bachmačyje (Ukrainos TSR)] — chemikė organikė, chemijos mokslų kandidatė (1960). 1953 baigė Leningrado Technologijos in-tą. 1953—56 Vilniaus un-to laborantė. Nuo 1959 TSKP narė. 1959—1966 Chemijos ir chem. technologijos in-to, nuo 1967 Biochemijos in-to moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių apie cikloheksено junginius.

LUCHTĀNAS Borisas [g. 1910.I.25 Rudnia Počajevskajoje (Rovno sr., Ukrainos TSR)] — gydytojas onkologas, medicinos mokslų kandidatas (1960). 1936 baigęs Vilniaus un-tą, iki 1939 dirbo jo akušerijos-ginekologijos katedros asistentu. 1940—50 Resp. onkologinio dispanserio Vilniuje gydytojas, ginekologinio skyriaus vedėjas, vyriausiojo gydytojo pavaduotojas med. reikalams. 1945—50 dar ir Lietuvos TSR Sveikatos apsaugos liaudies komisariato (nuo 1946 m-jos) inspektorius. 1950—56 Resp. onkologinio dispanserio vyriausiasis gydytojas. Nuo 1957 Onkologijos in-to direktoriaus pavaduotojas. Nuo 1958 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių apie moters lyties organų vėžinius susirgimus.

LÙCKO SUVAŽIĀVIMAS — Lietuvos ir Lenkijos valdovų — Vytauto bei Jogailos — ir Vokietijos imperatoriaus, Vengrijos bei Čekijos karaliaus Zigmanto Liuksemburgiškio susitikimas Vidurio ir Rytų Europos klausimams aptarti, įvykęs 1429.I. Suvažiavimo iniciatorius buvo Zigmantas, pareiškęs norą susitikti ir pasitarti su Vytautu. Vytautui paaiškinus, kad daugelio juos dominančių dalykų jie negalėtų apsvarstyti be Lenkijos karaliaus, buvo sutarta sušaukti 3 valdovų — Zigmanto, Jogailos ir Vytauto — suvažiavimą. Be šių trijų valdovų ir jų delegacijų, į suvažiavimą atvyko popiežiaus legatas, Bizantijos imperatoriaus, Kryžiuočių ordino, Danijos, įvairių Vokietijos kun-ščių pasiuntiniai ir vasaliniai Vytauto kun-ščiai. Svarbiausias tuomet Europos politikoje buvo husitų klausimas. Imperatorius ir popiežius norėjo pasinaudoti Lietuvos ir Lenkijos jėga bei įtaka kovoje su čekais husitais. Svarstytas ir senas vengrų—lenkų ginčas dėl Moldavijos, Zigmanto iškeltas ryšium su turkų veržimusi į Pietryčių Europą. Zigmantas reikalavo, kad Vengrija ir Lenkija pasidalytų Moldaviją, bet Lenkija gynė savo vasalą — Moldavijos valdovą ir nesutiko su tuo pasiūlymu. Trečias buvo Lenkijos ir Kryžiuočių ordino sienų klausimas. L. s. iš esmės neišsprendė nė vieno tų klausimų. Visus juos nustelbė suvažiavimo pabaigoje iškilęs Vytauto vainikavimo Lietuvos karaliumi klausimas. Zigmantas pasiūlė Vytautui karaliaus vainiką. Lenkijos delegacija (Ponų tarybos nariai) griežtai prieštaravo Vytauto vainikavimui ir rytojaus dieną su Jogaila iš Lucko išvažiavo. Netrukus išvyko į Vengriją ir Zigmantas. Lucke iškilęs LDK paskelbimo karalyste klausimas sukėlė daug ginčų su Lenkija 1429—30.

Vainikuoti karaliumi Vytautą ir LDK paskelbti karalyste Lietuvos feod. visuomenė seniai jau siekė. Tai turėjo įteisinti LDK suverenumą ir nepriklausomybę, pakeisti jos nelygiateisius ryšius su Lenkija ar net visiškai juos panaikinti. 1422 (Melno taika) baigus kovą su Kryžiuočių ordinu, susidarė palankios sąlygos likviduoti LDK pavaldumą Lenkijai ir iškovoti visišką lygybę sąjungoje su ja. Siūlydamas vainikuoti Vytautą, Zigmantas siekė sumažinti Lenkijos įtaką R. ir Vid. Europoje. Norėdamas suardyti Lietuvos-Lenkijos uniją, tuos planus rėmė ir Kryžiuočių ordinas, bet nėra duomenų, kad Vytautas ir Lietuvos feodalai būtų visiškai solidarizavęsi su imperatoriumi ir Ordinu. Į LDK paskelbimą karalyste dauguma Lenkijos ponų žiūrėjo kaip į Lenkijos „teisių pažeidimą", Vytauto vainikavimo sumanymą aiškino kaip Zigmanto intrigą, norą sukiršinti Lietuvą su Lenkija ir paties Vytauto tuščios garbės siekimą. Lenkijos ponų poziciją palaikė ir popiežius Martynas V. Jogaila dinastiniais sumetimais (Vytautas neturėjo įpėdinio) buvo palankesnis Vytauto vainikavimuisi. Lietuvos bajorai laikėsi griežtos politikos Lenkijos atžvilgiu, jie ryžtingai palaikė pastangas paskelbti LDK karalyste ir stengėsi paveikti Vytautą, kuris laikėsi nuosaikesnės linijos. LDK valdomų rusų žemių bajorai t. p. rėmė sumanymą paskelbti LDK karalyste, nes LDK unija su Lenkija ir stiprėjanti lenkų feodalų įtaka valstybėje siaurino jų teises. LDK paskelbimo karalyste klausimas buvo aktuali paskutiniųjų Vytauto valdymo metų problema, bet liko neišspręsta.

Lit.: **A. Prochaska,** Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae, Cracoviae, 1882; **А. Барбашев,** Витовт, СПб, 1891; **A. Lewicki,** Powstanie Świdrygiełły, Kraków, 1892; **A. Prochaska,** Dzieje Witolda, Wilno, 1914; **J. Pfitzner,** Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas kaip politikas, K., 1930; Lietuvos TSR istorija, t. 1, V., 1957; Historia Polski, t. 1, cz. 1, Warszawa, 1957.

LUČÌNSKAS Gabrielius [1917.V.31 Čižiūnuose (Alytaus rj.) — 1950.XI.23 Dauguose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Piemenavo, vėliau bernavo pas buožes. Nuo 1939 Komunistų partijos narys, Čižiūnų kuopelės sekretorius. Platino kom. lit-rą. 1940—41 buvo LKP Daugų vls. k-to narys ir valsčiaus komjaunimo sekretorius, tarnavo Kauno geležinkelio milicijoje. 1941 evakavosi į Gorkio sritį. 1942—45 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys, 1946—50 part. ir adm. darbuotojas Alytuje, Miroslave, Alovėje, Dauguose. 1948 baigė Resp. part. mokyklą. Buržuazinių nacionalistų nužudytas.

„LUD" („Liaudis") — buržuazinis dvisavaitinis lietuvių laikraštis, ėjęs 1912—13 Vilniuje lenkų kalba. Red. M. Davainis-Silvestraitis.

LUGĀUSKAS Albinas [g. 1930.XI.17 Maštalieriuose (Alytaus rj.)] — mikrobiologas, biologijos mokslų kandidatas (1962). 1955 baigęs Veterinarijos akademiją, iki 1956 dirbo Gyvulininkystės ir veterinarijos in-te moksl. bendradarbiu. 1956—59 Vilniaus gyvulininkystės technikumo dėstytojas. 1961—65 Lietuvos TSR MT Valst. mokslinio tyrimo darbų koordinavimo k-to vyr. specialistas. Nuo 1965 Botanikos in-to moksl. sekretorius. Paskelbė moksl. straipsnių apie mikroorganizmus (daugiausia apie mikroskopinius grybus).

LUGĀUSKIENĖ Aldona [g. 1931.IX.6 Giedraičiuose (Molėtų rj.)] — mikrobiologė, biologijos mokslų kandidatė (1963). 1955 baigė Vilniaus un-tą. 1955—57 Gyvulininkystės ir veterinarijos in-to, 1960—67 Botanikos in-to, nuo 1967 Biochemijos in-to moksl. bendradarbė. Paskelbė straipsnių apie sviesto mikroflorą ir jo kokybę, pašarinių mielių auginimą.

LŪGEŽERIS — ežeras Trakų rj., 8 km į p. r. nuo Onuškio, 5 km į v. nuo Vilniaus—Gardino geležinkelio. Plotas 15 ha. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 800 m, didž. plotis 315 m. Krantai miškingi, p. ir r. statūs, kiti lėkšti, pelkėti.

LUKĀ, Bernardinų ežeras, — ežeras Trakų rj., Trakų miesto r. pakraštyje. Plotas 92 ha, didž. gylis 20,3 m, vid. gylis 9,8 m. Ežeras ištįsęs iš š. į p., per vidurį kiek išlinkęs; ilgis 2430 m, didž. plotis 440 m. Krantai daugiausia aukšti. Šiaurėje L. jungiasi su Galvės ir Nerespinio ežerais. P. pakrantėje yra laivo, kursuojančio L. ir Galvės ežerais, prieplauka.

LUKĀITIENĖ Marija [g. 1903.VII.21 Kubiliškyje (Radviliškio rj.)] — botanikė dendrologė. 1927—40 dirbo Kauno botanikos sode, suorganizavo dendrologinį skyrių ir jam vadovavo. 1935 baigusi Kauno un-tą, iki 1940 dirbo jame asistente. 1940—41 dėstė Vilniaus un-te. 1941—52 Kauno bot. sodo moksl. bendradarbė (kartu 1949—52 bot. muziejaus vedėja), 1952—62 direktorė. Nuo 1958 dėsto Kauno Politechnikos in-te. Jos vadovavimo metais gerokai išaugo bot. sodo mokslinė bei kultūrinė veikla. Viena „Lietuvos TSR floros" (t. 1, 1959; t. 3, 1961) ir „Dekoratyvinės sodininkystės" (1963) autorių. Paskelbė moksl. straipsnių apie dekoratyvinius medžius ir krūmus, parkus, vynuoges, fenologinius stebėjimus.

LUKĀITIS Alfonsas [**Lukavičius;** g. 1904.III.23 Joniškyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1920—1924 tarnautojas Šiauliuose. Nuo 1922 platino kom. lit-rą, rėmė Lietuvos Raudonosios pagalbos org-ją, dalyvavo profs-gos veikloje. Už 1924 Gegužės Pirmosios mitingo Šiauliuose rengimą ir dalyvavimą jame nuteistas 8 metus kalėti, bet kaip nepilnamečiui bausmė su-

mažinta iki 5 metų. 1926 amnestuotas. Mokėsi Šiaulių suaugusiųjų g-joje, priklausė moksleivių marksistų kuopelei, buvo jos pirmininkas, dirbo profsąjungoje. Po faš. perversmo (1926) kalintas Šiauliuose. Nuo 1928 pr. tarnautojas Kaune, palaikė ryšius su komunistais. 1937 baigė Kauno un-to teisės f-tą. 1940—41 adm. darbuotojas. Nuo 1946 tarnautojas.

LUKAŠĒVIČIUS Vytautas Pranciškus [g. 1932.X.19 Pagiečiuose (Jonavos rj.)] — partinis ir administracinis darbuotojas. 1956 baigė Ž. ū. akademijos miškų ūkio f-tą. 1956—60 Troškūnų rj. vykd. k-to pirmininko pavaduotojas, ž. ū. inspekcijos viršininkas, vykd. k-to pirmininkas. 1960—62 Pasvalio rj. vykd. k-to pirmininkas, 1962—63 Pasvalio gamybinės kolūkių ir taryb. ūkių v-bos viršininkas. Nuo 1963 LKP Rokiškio rj. k-to I sekretorius. 1961—63 LKP Revizijos komisijos narys. Nuo 1964 LKP CK narys. Nuo 1963 Lietuvos TSR AT deputatas.

LUKÁUSKAS Algirdas [g. 1922.II.14 Gargžduose] — žurnalistas. 1944—45 dirbo „Tarybų Lietuvos" redakcijoje. 1945—52 ir nuo 1954 „Tiesos" redakcijos skyriaus vedėjas. Nuo 1948 TSKP narys. 1952—54 „Lietuvos kolūkiečio" redaktorius. Parašė apybraižų: „Traktorininkas A. Banelis" (1950), „Pakilęs galiūnas" (apie Tarybų Kazachiją; su A. Marcinkevičiumi, 1960).

LUKĖNAS Saulius [g. 1920.VI.26 Kaune] — inžinierius mechanikas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1964). Studijavo Kauno un-te. Nuo 1947 dirba ped. darbą Ž. ū. akademijoje; 1953 ją baigė. Vienas „Agronomo žinyno" (1959) ir mokymo priemonės studentams „Žemės ūkio mašinų praktikos darbai" (1966) autorių.

Ršt.: Gyvulininkystės pastatai ir fermų mechanizavimas, V., 1952; Kaip mašinos palengvina žemdirbio darbą, V., 1956 [lenk. leid. 1956]; **S. Lukėnas, R. Petrauskas,** Žemės ūkio mašinos, jų nustatymas ir reguliavimas, V., 1961; Žemės ūkio mašinos, V., 1962 [II leid. 1964].

Leid.: Žemės ūkio mechanizatoriaus žinynas, sudarė S. Lukėnas, K. Kadziauskas, V., 1959.

LUKIĀNAS Antanas [g. 1938.II.3 Pajuodžiukuose (Panevėžio rj.)] — inžinierius hidrotechnikas, technikos mokslų kandidatas (1967). 1960 baigė Ž. ū. akademiją. Nuo 1961 Hidrotechnikos ir melioracijos in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie drenažo hidrologinį veikimą, vandens balanso elementų dinamiką drenuotuose dirvožemiuose.

LŪKINAS Mikalojus [g. 1906.V.12 Panevėžyje] — miškininkas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1956), Lietuvos TSR nusipelnęs miškininkas (1965). 1931 baigė Ž. ū. akademijos miškininkystės skyrių. Iki 1939 dirbo girininku, urėdo pavaduotoju. 1937—41 dėstė Alytaus ir Vilniaus vidurinėse miškų m-lose. 1944—48 Vilniaus miškų technikumo direktorius. 1948—50 tobulinosi Aukštuosiuose miškininkystės kursuose (Maskvos sr.). 1950—57 Miškų ūkio in-to (Kaune) direktoriaus pavaduotojas mokslo reikalams. 1951—1961 Ž. ū. akademijos miškų ūkio ekonomikos ir organizacijos katedros vedėjas. Nuo 1958 docentas. Nuo 1958 TSKP narys. Nuo 1961 Miškų ūkio in-to direktorius. Paskelbė moksl. straipsnių apie Lietuvos ąžuolynus.

Ršt.: **M. Lukinas, B. Labanauskas,** Medelių ir krūmų auginimas kolūkių želdiniams, V., 1952; **M. Lukinas, B. Labanauskas,** Miško veisimas kolūkiuose, V., 1958; **Н. Лукинас,** Дубравы и их восстановление в Литовской ССР, М., 1967.

LUKÌNSKAS Romualdas [1911.VII.3 Akmenėje (Biržų rj.) — 1964.IX.4 Vilniuje] — rašytojas. Nuo 1926 mokėsi Panevėžio mkt. seminarijoje. 1928 iš jos pašalintas už pažangias pažiūras. 1932 baigęs koop. kursus Kaune, dirbo koop. įstaigose (Batakiuose, Pamūšyje, Kruopiuose, Raseiniuose, Kretingoje ir kt.). Nuo 1946 laikr. „Raudonasis švyturys" (Klaipėdoje), „Tarybų Lietuva", „Kauno tiesa", „Tiesa" redakcijų darbuotojas. Nuo 1952 TSKP narys. Pirmuosius kūrinius periodikoje paskelbė 1928. Į literatūrinį ir žurnalistinį darbą aktyviai įsitraukė po D. Tėvynės karo. Apybraižose (rink. „Pirmieji metai", 1956; „Savosios žemės šeimininkė", 1956) ir apysakose bei apsakymuose (rink. „Mano draugai", 1958; „Gamtos klaida", 1964) L. gvildeno klasių kovos, ž. ū. kolektyvizacijos, ateizmo, soc. darbo ir moralės problemas, vaizdavo taryb. santvarkoje susiformavusių žmonių ištikimybę kom. idealams, idėjinį principingumą ir dvasinį grožį. L. kūrinių herojai — daugiausia paprasti darbo žmonės, kurių moralinės vertybės atsiskleidžia kasdieniškoje gamybos ir buities aplinkoje.

„LUKIŠSKI . SCIAG" („Lukiškių vėliava") — komunistinis pogrindinis rankraštinis Vilniaus Lukiškių kalėjimo politinių kalinių laikraštis, ėjęs 1925—28. Straipsniai skelbti baltarusių ir lenkų kalbomis.

LUKNÀ — **1.** Ežeras Trakų rj., 10 km į p. nuo Trakų, 4 km į r. nuo Šklėrių. Plotas 37 ha, didž. gylis 15,8 m, vid. gylis 6,6 m. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 1370 m, didž. plotis 430 m, kranto linijos ilgis 3300 m. P. krantas žemas, pelkėtas, kiti aukštesni, šiaurinis apaugęs spygliuočių mišku. Per ežerą teka Lukna (Merkio intakas).

2. Upė Trakų rj., Merkio deš. intakas. Ilgis 32 km, baseino plotas 150 km^2. Prasideda Strakiškių apylinkėse, 7 km į p. r. nuo Trakų. Teka į v. per Meduvio, Karvio, Luknos ež., paskui pasuka į p. Iki Meduvio ež. vad. **Medrynia.** Kerta Vilniaus—Eišiškių plentą. Įteka į Merkį 118 km nuo jo žiočių, 12 km į š. r. nuo Valkininkų. Intakas Aluona (deš.). Vid. nuolydis 70 cm/km. Vid. debitas aukščiau Aluonos 0,41 m^3/s, žiotyse 1,24 m^3/s.

LÙKNAS — ežeras Utenos rj., 3 km į p. r. nuo Vyžuonų. Plotas 70 ha, ilgis 2750 m, didž. plotis 450 m, kranto linijos ilgis 6700 m. Krantai vietomis pelkėti. Į L. įteka keletas upelių, išteka bevardis Vyžuonos intakas. Prie L. įsikūrę Sprakšiai, Lukniai, Galeliai. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 6,9 kg/ha.

LÙKNĖ — **1.** Upė Raseinių rj., Dubysos kair. intakas. Ilgis 33 km, baseino plotas 132 km^2. Prasideda 7 km į r. nuo Šiluvos, prie Antaniškių. Aukštupys vadinamas **Žobra.** Aukštupyje teka į p. r., vidurupyje į p. v., žemupyje į p. Įteka į Dubysą 54 km nuo jos žiočių, ties Dvarviečiais, 9 km į r. nuo Raseinių. Intakai: bevardis (kair.), Sandrava (deš.). Vid. nuolydis 258 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,82 m^3/s.

2. Kaimas Skuodo rj., Skuodo apyl., 6 km į p. v. nuo Skuodo, abipus plento į Kretingą; kolūkio centras. 261 gyv. (1959). Pro kaimą teka Šventosios intakas Luknė; ja eina Latvijos TSR siena. Yra Paluknės aštuonmetė m-la (iki 1953 pradinė, 1953—61 septynmetė), Paluknės biblioteka. Luknėje būta IX—XIII a. plokštinio kapinyno su griautiniais ir degintiniais kapais. Pavienių radinių (žalvarinių įvijinių žiedų, žalvarinių pasaginių segių ir kt.) yra Kauno ist. muziejuje. 1948 Luknėje Istorijos in-to darbuotojai ištyrė 5 apardytus griautinius XVI—XVII a. kapus. XIX a. pr. Luknėje veikė parapinė m-la (1804 joje mokėsi 20 berniukų, 1811 — 14 berniukų, 10 mergaičių); 1845 įsteigta valdinė pr. m-la.

LUKNĖLĖ — upė Švenčionių rj., Žeimenos deš. intakas. Ilgis 15 km, baseino plotas 47 km^2. Išteka iš Balto ež., 4 km į r. nuo Labanoro. Teka į p. r. per Indrajų, Luknelio ežerus. Įteka į Žeimeną 71 km nuo jos žiočių, ties Luknos kaimu, 6 km į š. v. nuo Švenčionėlių. Intakas Palukna (deš.).

LUKNĖLIS — ežeras Švenčionių rj., 12 km į š. v. nuo Švenčionėlių. Plotas 10 ha, ilgis 550 m, didž. plotis 330 m, kranto linijos ilgis 1450 m. Krantai žemi, daugiausia pelkėti, r., š. ir v.— miškingi. Per L. teka Luknelė (Žeimenos intakas). Prie ežero yra Paluknio kaimas.

LUKNĖNAI — kaimas Plungės rj., Stalgėnų apyl., 9 km į p. nuo Plungės.

315 gyv. (1959). Sodybos plačiai išsisklaidžiusios; šiaurės rytuose siekia Miniją. Per kaimą į Miniją teka Lukna. Repšaičių pr. m-la (įst. 1927). Yra archit. požiūriu įdomi sodyba — vietinės reikšmės archit-ros paminklas.

LUKNIAĨ — kaimas Utenos rj., Vyžuonų apyl., 7 km į š. nuo Utenos. 154 gyv. (1959). Vakaruose kaimas siekia Lukno ež. Pr. m-la (nuo 1948). Miškelyje prie kaimo 1941 vok. faš. okupantai nužudė apie 20 taryb. piliečių.

LUKÓJUS — ežeras Kelmės rj., 8 km į š. nuo Kelmės, 1 km į r. nuo Kelmės—Šaukėnų kelio. Plotas 13 ha. Ežeras ištįsęs iš š. į p.; ilgis 550 m, didž. plotis 320 m, kranto linijos ilgis 1390 m. Krantai žemi, vietomis pelkėti. Nenutekamas. Prie L. įsikūręs Naujasis Kryžbarkas.

LUKÓNYS — kaimas Kupiškio rj., Subačiaus apyl., 3 km į š. nuo Subačiaus geležinkelio stoties; kolūkio centras. 75 gyv. (1959). Pietuose pro kaimą teka Lėvuo. Iš š. prieina miškas. Biblioteka (nuo 1947). 1945—53 veikė pr. m-la.

LUKOŠÁITIS Adolfas [g. 1906.IX.12 Peterburge] — inžinierius architektas, architektūros kandidatas (1958), Lietuvos TSR nusipelnęs statybininkas (1965). 1934 baigęs Kauno un-to technikos f-tą, iki 1937 dirbo Marijampolės apskrities inžinieriumi, vėliau vertėsi priv. praktika, dirbo projektavimo įstaigose. 1944—50 Kauno un-to, nuo 1951 Kauno Politechnikos in-to dėstytojas. Nuo 1948 docentas, archit-ros katedros vedėjas. 1946—54 Architektų s-gos v-bos pirmininkas. Paskelbė straipsnių apie kurortų archit-rą.

Pagal L. projektus pastatyta: Kapsuko rajoninė ligoninė (1939), kurhauzas (dab. kultūros namai) Alytuje (1938), Darbo (dab. Profs-gų) rūmai Kaune (su A. Novickiu; 1939), Raseinių g-ja (1940), Taupomųjų kasų (dab. vykdomojo k-to) rūmai Kaune (su Elsbergu ir Funku; 1940), Lietuvos TSR parodų paviljonas TSRS Liaudies ūkio laimėjimų parodoje Maskvoje (su K. Šešelgiu ir J. Kumpiu; 1953), ir kt.

LUKOŠĒVIČIENĖ Ona [g. 1913.XI.29 Kybartuose] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. Iki 1931 dirbo namų darbininkės ir kitokį darbą. Persikėlusi į Kauną, nuo 1934 įsitraukė į rev. darbą. 1935—40 priklausė LKP. Nuo 1938 dirbo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-joje. 1942—44 Lietuvos TSR Valstybinių meno ansamblių choristė Pereslave Zaleskyje (Jaroslavlio sr.). Nuo 1943 TSKP narė. Po karo namų šeimininkė.

LUKOŠĒVIČIUS Algirdas [g. 1932. VIII.29 Gražiškiuose (Vilkaviškio rj.)] — agronomas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1962). 1957 baigęs Ž. ū. akademiją, iki 1958 dirbo Sedos mašinų-traktorių stoties agronomu. Nuo 1961 Vytėnų bandymų stoties (Kauno rj.) moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie kriaušių veislių biologines ūkines savybes.

LUKOŠĒVIČIUS Jonas [g. 1904.IX.15 Kamšuose (Kapsuko rj.)] — agronomas ekonomistas, ekonomikos mokslų kandidatas (1951). 1924—26 studijavo Kauno un-te, buvo Studentų socialistų d-jos narys. Už aktyvų dalyvavimą tos d-jos surengtame mitinge (1925) kalintas. Po faš. perversmo 1926 emigravo į Vokietiją. 1931 baigė Karaliaučiaus un-tą. 1933 Vokietijoje suimtas, ištremtas į Lietuvą; čia už antifaš. veiklą eserų byloje nuteistas 6 metus kalėti; 1938 iš kalėjimo paleistas. 1944—46 Valstybinės plano komisijos ž. ū. skyriaus viršininkas. 1946—47 Lietuvos TSR MA prezidiumo moksl. sekretorius, 1947—56 Ž. ū. in-to, Gyvulininkystės ir veterinarijos in-to, Žemdirbystės ir dirvožemio in-to moksl. bendradarbis. 1957—65 Žemdirbystės in-to Vokės filialo direktoriaus pavaduotojas mokslo reikalams, nuo 1965 žolės miltų skyriaus vedėjas. Be to, 1945—50 dėstė ž. ū. ekonomiką Vilniaus un-te, o 1957—61 Veterinarijos akademijoje. Nuo 1958 docentas. Išleido brošiūrų apie darbo organizavimą ir atlyginimą, pašarų gamybą kolūkiuose, kukurūzų auginimą, paskelbė moksl. straipsnių apie ganyklinę tvartinę galvijų laikymo sistemą, žolės miltų gamybą.

LUKOŠĒVIČIUS Juozas [1863.XII.13 Bikiškėje (Vilniaus rj.) — 1928.X.19 Vilniuje] — revoliucinių narodnikų veikėjas, geologas. Kilęs iš smulkiųjų dvarininkų. 1875—83 mokėsi Vilniaus g-joje, čia susipažino su rev. lit-ra. 1883—87 studijavo gamtos mokslus Peterburgo un-te, atostogų metu rinko ir tvarkė Vilniaus gub. florą. Un-te suartėjo su rusų rev. narodnikais, priklausė A. Uljanovo (V. Lenino brolio) ir kt. vadovaujamam būreliui, kuris viena iš kovos su carizmu priemonių laikė individualų terorą. L. aktyviai dalyvavo šio būrelio rengiamame pasikėsinime prieš carą Aleksandrą III; rinko lėšas būrelio veiklai, gamino bombas. Per L. su šiuo būreliu palaikė ryšį A. Gnatovskio, I. Dembos vadovaujama Vilniaus narodovolcų grupė, rėmusi lėšomis ir parūpinusi sprogstamųjų medžiagų bomboms gaminti. Numatytą pasikėsinimo dieną (1887.III.1) L., kaip ir daugelis šio pasikėsinimo rengėjų, buvo suimtas. Jį nuteisė mirti, bet mirties bausmė buvo pakeista katorga iki gyvos galvos. 1887—1905 L. kalintas Šliselburgo tvirtovės vienutėje. Kalėjime kiek galėdamas studijavo mineralogiją, chemiją, geologiją, parašė iš šių sričių mokslo darbų. Po 1905 revoliucijos paleistas iš kalėjimo, nuo rev. veiklos nutolo. 1905—06 policijos prižiūrimas, gyveno tėviškėje; 1907 persikėlė į Peterburgą, baigė un-tą. 1909—12 dalyvavo keliose geol. ekspedicijose po Rusiją, Kaukazą, Tatrus, skaitė viešas paskaitas Peterburge, Maskvoje, Minske, Baku ir kitur. 1913—16 dirbo Geologijos k-te Peterburge, nuo 1916 dėstė geomorfologiją Aukštuosiuose geografijos kursuose, kuriuos 1918 Tarybų valdžia perorganizavo į Geografijos in-tą. L. buvo jo profesoriumi ir pirmuoju rektoriumi, redagavo in-to darbus. 1919 L. persikėlė gyventi į Vilnių. Nuo 1920 Vilniaus un-to profesorius, skaitė fiz. geologijos, kristalografijos ir mineralogijos kursą, suorganizavo geofizikos katedrą, kristalografijos ir mineralogijos kabinetus. Sukūrė uolienų zoninio metamorfizmo teoriją ir hipotezę apie apledėjimo ryšį su kalnodaros bei tektonikos procesais.

Ršt.: Неорганическая жизнь земли, ч. 1—3, СПб, 1908—11; 1 марта 1887 года (Воспоминания И. Д. Лукашевича), Петербург, 1920.
Lit.: **В. Фигнер**, Полное собрание сочинений, т. 4, М., 1929; **Ф. Левинсон-Лессинг**, Успехи петрографии в России. Избранные труды, т. 2, М.-Л., 1950; Отзыв о сочинении О. Д. Лукашевича „Неорганическая жизнь земли", [sudare F. Černiševas], СПб, 1916; **V. Merkys**, Lietuvos narodnikai ir pirmieji marksistai, V., 1967.

LUKOŠĒVIČIUS Kęstutis [g. 1927.IX.28 Bliūdžiuose (Raseinių rj.)] — inžinierius mechanikas, technikos mokslų kandidatas (1961). 1949 baigė Kauno un-tą. Nuo 1951 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-te, nuo 1964 automobilių katedros vedėjas. 1962 išleido brošiūrą „Kaip prailginti automobilio ridą iki remonto". Paskelbė moksl. straipsnių apie transportą ir jo ateitį.

LUKOŠĒVIČIUS Pranas [g. 1915.VII.27 Rukloje (Jonavos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Nuo 1930 dalyvavo rev. judėjime. 1932 įstojo į LKJS. Iki 1936 darbininkas Jonavoje. 1936—38 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Nuo 1938 Komunistų partijos narys. 1938—40 darbininkas Kaune. 1940.VI—1942 tarnautojas Kaune, Vilniuje, Gorkyje, vėliau spec. m-loje rengėsi partiz. kovai. 1943—44 partizanas Baltarusijoje ir Lietuvoje. Pokario metais part. ir adm. darbuotojas įvairiose Lietuvos vietose. Nuo 1963 tarnautojas Vilniuje.

LUKOŠĒVIČIUS Viktoras [g. 1907.XI.3 Taškente (Uzbekijos TSR)] — partinis ir administracinis darbuotojas. 1940—41 polit. vadovas Raudonojoje Armijoje, adm. darbuotojas Vilniuje, Gorkyje. 1941—45 dirbo kolūkyje Abchazijos ATSR. 1945—47 Lietuvos TSR MT darbuotojas. Nuo 1947 TSKP narys. 1947—1949 adm. darbuotojas Klaipėdoje. 1951 baigė Resp. part. m-lą, iki 1954 dirbo Lietuvos KP CK aparate. 1954—55 Anykščių rj. vykd. k-to pirmininkas, 1955—62 LKP Anykščių rj. k-to sekretorius, 1962—66.V Anykščių rj. vykd. k-to pirmininkas. Pensininkas. 1958—60 ir 1964—66 kandidatas į LKP CK narius, 1960—64 LKP CK narys. 1959—63 Lietuvos TSR AT deputatas. Nutapė peizažų („Prieš audrą", „Šlovės motyvais", „Kelias į Niūronis", „Biliūno gryčia Niūronyse" ir kt.), dalyvauja liaudies dailės parodose.

LUKOŠĒVIČIUS Vladas [g. 1907.III.15 Kamenskojėje (dab. Dneprodzeržinskas,

Ukrainos TSR)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1920 su tėvais atvyko į Lietuvą, dirbo samdiniu ir geležinkelio darbininku. 1930—40 šoferis Kaune. 1933—40 Šoferių profs-gos v-bos faktiškas pirmininkas, vienas iš šoferių streikų 1934 Kaune organizatorių. Nuo 1934 Komunistų partijos narys. 1934—40 už rev. veiklą kelis kartus kalintas. 1935—40 LKP Kauno rj. k-to instruktorius darbui metalistų tarpe. Prisidėjo prie 1936.VI.18—20 visuotinio streiko Kaune organizavimo, buvo streiko k-to narys. Bendradarbiavo kom. spaudoje. 1940—41 Lietuvos TSR Profesinių s-gų Centro Biuro įgaliotinis Vilniaus sričiai. 1942—44 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos bataliono komisaras, pulko vado pavaduotojas. 1944—46 ir 1949—50 LKP Vilniaus miesto k-to sekretorius. 1946—49 mokėsi Aukštojoje part. mokykloje prie VKP(b) CK. 1950—52 LKP Kauno miesto k-to I sekretorius, 1954—60 Nemenčinės rj. vykd. k-to pirmininkas, po to adm. darbuotojas Vilniuje. 1951—59 Lietuvos TSR AT deputatas.

LUKOŠEVIČIŪTĖ Aldona [g. 1929.IV.22 Kaune] — gydytoja terapeutė, medicinos mokslų kandidatė (1964). 1954 baigusi Kauno Med. in-tą, dirba Kauno resp. klinikinėje ligoninėje. Paskelbė moksl. straipsnių kardiologijos klausimais: apie sepsinio endokardito kliniką ir jo gydymą antibiotikais, apie širdies ligų gydymą elektros impulsais.

LUKOŠIŪNAS Kazimieras — 1863 sukilimo dalyvis. 1863.IV Dusetų apylinkėse suorganizavęs būrį, prisijungė prie A. Mackevičiaus dalinio ir V.9 drauge dalyvavo kautynėse prie Biržų. Kautynes pralaimėjus, su būriu grįžo į Dusetų apylinkes. VII.10 ir 11 kovėsi su carine kariuomene prie Dusetų ir Kamajų (Rokiškio rj.). 1863 pab. pasitraukė į Kuršą, iš ten 1866 į užsienį. Gyveno Paryžiuje, Londone, vyko į Ameriką, bet, laivui užsukus į Rygos uostą, buvo suimtas, atgabentas į Varšuvą ir nuteistas 12 metų katorgos. Iš katorgos negrįžo.

LUKOŠIŪNAS Stasys [g. 1913.XI.15 Bučionyse (Kaišiadorių rj.)] — inžinierius statybininkas, technikos mokslų kandidatas (1954). 1941 baigė Kauno un-tą. 1944—50 Kauno un-to, nuo 1951 Kauno Politechnikos in-to dėstytojas. 1956—62 autokelių katedros vedėjas. Nuo 1958 docentas. Vadovėlio „Kelių tiesimas" (d. 1, 1967) bendraautoris. Paskelbė moksl. straipsnių kelių tiesimo ir projektavimo klausimais.

LUKŌŠIUS Balys [g. 1908.VI.10 Kuršėnuose] — aktorius, režisierius, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1954). 1922—28 mokėsi Šiaulių mkt. seminarijoje. 1933 baigė Valstybės teatro vaidybos m-lą. 1933—34 „Jaunųjų teatro" aktorius. 1934—40 Valstybės teatro aktorius, kartu mokėsi Kauno meno m-loje. 1940—1944 Vilniaus dramos teatro aktorius. 1944—45 „Vaidilos" teatro meno vadovas ir direktorius. 1945—61 Akademinio dramos teatro aktorius, režisierius. 1946 studijavo režisūrą Maskvos Tarybos teatre. 1949 baigė Vilniaus Dailės instituto grafikos f-tą. Nuo 1958 Vilniaus lėlių teatro režisierius ir direktorius. Vilniaus aukštosiose m-lose dėstė fakultatyvinius meno dalykus.

Vaidmenys: Žiogas (K. Binkio „Atžalynas"), Vinteris (G. Hauptmano „Prieš saulėlydį"), Pečenegovas (M. Gorkio „Priešai"), Kanopa (A. Gudaičio-Guzevičiaus „Kalvio Ignoto teisybė"), Dauba (A. Liobytės ir K. Kymantaitės „Žemė maitintoja") ir kt.

Pastatymai: dramos teatruose — V. Smirnovos „Anderseno pasakos" (1939), P. Vaičiūno „Ekscelencijos" (1954), V. Rimkevičiaus „Vandens lelija" (1958); lėlių teatre — B. Lukošiaus „Eglė žalčių karalienė" (pagal S. Nėries poemą; 1958), V. Smirnovos „Auksinis raktelis" (pagal A. Tolstojaus apysaką; 1960), B. Lukošiaus „Lakštingala" (pagal P. Cvirkos apsakymą; 1961), B. Sruogos „Aitvaras teisėjas" (1963), K. Kubilinsko „Molio Motiejukas" (1965), V. Liubimovos „Karalaitė ir nykštukas" (pagal O. Vaildo pasaką; 1966) ir kt.

LUKŌŠIUS Jonas [1899.II.8 Plungėje — 1950.I.9 Telšiuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1919 pradžioje Plungėje įstojo į raudonarmiečių būrį, kovėsi prie Tryškių, Luokės, Vilniaus. Kautynėse prie Dūkšto patekęs pilsudskininkams į nelaisvę, buvo perduotas burž. Lietuvos valdžios organams, kūrį laiką kalintas Aukštosios Fredos konc. stovykloje. Iki 1940 dirbo įv. darbą plytinėse ir lentpiūvėse. Nuo 1940 Komunistų partijos narys. 1940—1941 adm. darbuotojas Plungėje, Telšiuose. D. Tėvynės karo pradžioje dirbo Jaroslavlio ir Kirovo srityse. 1942—44 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1944 mokėsi part. ir taryb. darbuotojų kursuose Šujoje (Ivanovo sr.). 1944—50 adm. ir part. darbuotojas Telšiuose.

LUKŌŠIUS Jonas [1916.VII.6 Čekuose (Akmenės rj.) — 1941.VI Gaižiūnuose (Jonavos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1936 Komunistų partijos narys. Su tėvu Leonu 1937 padėjo Viekšniuose įrengti kom. lit-ros sandėlį. Nuo 1939 tarnavo Lietuvos kariuomenėje, 1940—41 Raudonojoje Armijoje.

LUKŌŠIUS Pranas [g. 1924.VI.2 Pelėdiškiuose (Kėdainių rj.)] — statybininkas, Lietuvos TSR nusipelnęs statybininkas (1961), Socialistinio Darbo Didvyris (1965). 1947—52 Kėdainių rajono Nėries kolūkio brigadininkas, nuo 1952 Klaipėdos statybos tresto mūrininkas, brigadininkas. Nuo 1960 TSKP narys.

LUKŌŠIUS Vaclovas Konstantinas [g. 1926.II.12 Sedoje] — miškų ūkio inžinierius, Lietuvos TSR nusipelnęs miškininkas (1965). 1951 baigė Ž. ū. akademijos miškų ūkio f-tą. 1951—56 Miškų ūkio in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1956 Neringos miškų ūkio direktorius. Vienas Kuršių nerijos smėlynų stiprinimo, želdinimo ir medynų rekonstrukcijos organizatorių. Paskelbė moksl. straipsnių apie Lietuvos pajūrio smėlynų apželdinimą.

LUKSNĖNAI — kaimas Alytaus rj., 8 km į v. nuo Alytaus, abipus Kazlų Rūdos—Alytaus geležinkelio ir Kapsuko—Alytaus plento; apylinkės centras. 343 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs Luksnėnų ežero r. pakrantėje. Valstybinis vaismedžių medelynas, ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1963). 1933 prie kaimo esančioje kalvoje buvo aptikti griautiniai žmonių kapai, apdėti akmenimis. Rasta IV—VI a. papuošalų. Radiniai laikomi Alytaus kraštotyros muziejuje.

LUKSNĖNŲ EŽERAS — ežeras Alytaus rj., 9 km į v. nuo Alytaus. Plotas 61 ha. Ežeras ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 2220 m, didž. plotis 480 m. Kranto linijos ilgis 5220 m; ypač vingiuota š. r. kranto linija. P. v. krantas aukštas. Išteka upelis į Pluvijos ež. Prie L. e. yra Luksnėnų kaimas. Ežeras verslovinis; žuvies (daugiausia lynų, ešerių) 1965 sugauta 8,6 kg/ha.

LŪKSTAS — ežeras Telšių rj., 2 km į p. v. nuo Varnių, prie kelio į Laukuvą. Plotas 1016 ha, didž. gylis 8 m. Ežeras ištįsęs iš š. į p.; ilgis 6150 m, didž. plotis 3490 m, kranto linijos ilgis 19 150 m. Š. galas daug platesnis už pietinį. Š. v. krantas apaugęs mišku, statokas, su plačiu smėlio atabradu. Čia mėgsta poilsiauti Varnių gyventojai; yra tarpkolūkinė pionierių stovykla. Kiti krantai daug kur pelkėti (ypač š. r. ir p.). Per ežerą teka Virvyčia, iki L. vad. Sietuvomis, o nuo L. iki Biržulio ež.— Varnele. Prie L. įsikūrę kaimai: Didysis Palūkstis, Mažasis Palūkstis, Graužai.

Lūkstas

Ežero v. pakrantėje yra kalva, vad. Alkos Kakta. 1925 geologinės ekspedicijos metu prie L. ledynų paliktose sąnašose rasta gintaro. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 6,5 kg/ha (daugiausia karšių, kuojų).

LUKŠĀ Jonas [g. 1895.X.1 Babrovnikuose (BTSR)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1924 įsijungė į rev. judėjimą. 1926 Baranuose

(BTSR) įkūrė kom. kuopelę. Nuo 1927 Vakarų Baltarusijos Komunistų partijos (VBKP) narys. 1927—28 VBKP Pabradės rj. k-to sekretorius. Už rev. veiklą 1928 nuteistas 4 metus kalėti. 1929 dėl įrodymų stokos išteisintas. VBKP CK leidus, 1930 išvyko į Prancūziją. Dirbo anglies kasyklose Rodeze. 1944 hitlerininkams okupavus Rodezą, buvo suimtas ir laikomas mirtininkų kameroje. Kalėjime neteko sveikatos. 1945—47 Prancūzijos Komunistų partijos narys. 1947 grįžo į Lietuvą. Nuo 1960 pensininkas.

LUKŠÀ Kazimieras [g. 1906.III.1 Pavardainėje (Varėnos rj.)] — ekonomistas, Lietuvos TSR nusipelnęs ekonomistas (1966). Mokydamasis Marijampolės realinėje g-joje, nuo 1923 dalyvavo eserų vadovaujamų darbininkų profs-gų, vėliau aušrininkų veikloje. Už tai 1924 kalintas, švietimo ministro įsakymu pašalintas iš g-jos. 1925, baigęs eksternu Marijampolės Rygiškių Jono g-ją, įstojo į Kauno un-tą. Ryšium su kareivio komunisto N. Jubilerio sušaudymu organizavo protestą prieš mirties bausmės taikymą Lietuvoje; už tai 1925 suimtas ir pašalintas iš un-to. 1927 persekiojamas emigravo į Lenkiją, iš ten išvyko į Vokietiją. 1932 baigė Karaliaučiaus un-tą. 1934 hitlerininkų ištremtas į Lenkiją. 1935 Lenkijos žvalgybos perduotas Lietuvos žvalgybai, kalintas. 1936—40 Lietuvos banko darbuotojas Kaune, Vilniuje. Nuo 1940 dėsto Vilniaus un-te. 1944—46 ekonomikos f-to prodekanas, dekanas, prekybos ekonomikos katedros vedėjas. Nuo 1946 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių liaudies ūkio istorijos ir kitais ekonomikos klausimais.

LÙKŠAS Romualdas [g. 1927.IX.21 Kaune] — dailininkas. 1950 baigęs Vilniaus Dailės in-to tapybos f-tą, dalyvauja dailės parodose. 1950—56 Klaipėdos, 1956—62 Kapsuko dramos teatro vyriausiasis dailininkas, nuo 1963 Lietuvos TSR Radijo ir televizijos k-to televizijos studijos dailininkas statytojas. Apipavidalino apie 60 spektaklių.

Apipavidalinti spektakliai: Akademiniame operos ir baleto teatre — B. Smetanos „Parduotoji nuotaka" (1950); Klaipėdos dramos teatre — M. Gorkio „Miesčionys" (1953), „Senis" (1955), K. Sajos „Lažybos" (1954), A. Arbuzovo „Klajonių metai" (1955), F. Šilerio „Don Karlas" (1956), A. Ostrovskio „Bekraitė" (1956), B. Sruogos „Apyaušrio dalia" (1956), Lope de Vegos „Šokių mokytojas" (1959); Kapsuko dramos teatre — K. Binkio „Atžalynas" (1956), A. Vienuolio „Prieblandoje" (1956), Lope de Vegos „Šuo ant šieno" (1958), K. Goldonio „Dviejų ponų tarnas" (1961), N. Hikmeto „Damoklo kardas" (1961), V. Hugo „Marija Tiudor" (1962), ir kt.

LUKŠIAĨ — miestelis Šakių rj., 8 km į r. nuo Šakių; apylinkės centras. 576 gyv. (1959). Per miestelį eina Kauno—Šakių plentas, teka Siesartis ir jos deš. intakas Lenkupys. Plano struktūra radialinė. Pastatai išsidėstę pagal kelius, sueinančius į trikampę aikštę. Sviesto g-la (nuo 1925), malūnas (past. apie 1927), ryšių skyrius, valgykla (nuo 1965), ambulatorija (nuo 1944), vaistinė, biblioteka (nuo 1948), kultūros namai (nuo 1957), Vinco Grybo vid. m-la (nuo XIX a. vidurio pradinė, 1945—47 Šakių g-ja, 1948—51 septynmetė). Ist. šaltiniuose L. minimi nuo 1697. XVIII a. L. priklausė didžiojo kun-ščio dvarui (Veliuonos tenutai). XIX a. pr. atiteko kun-ščiui J. Poniatovskiui. 1827 buvo 250 gyv., 1884 — 269. Rašytojas A. Tatarė, kunigavęs Lukšiuose 1839—55, įsteigė parapinę m-lą, kurioje mokė keliolika mokinių. XIX a. vid. pastatyta mūrinė pr. m-la (1859 joje mokėsi 45 mokiniai). 1864—1866 L. mokykloje mokėsi J. Basanavičius, 1896—97 — skulpt. V. Grybas. 1918 V. Grybas Lukšiuose sukūrė kom. org-ją ir atstovavo jai pirmojoje LKP konferencijoje Užbaliuose (Kapsuko rj.). 1918.XI išrinkta Lukšių vls. darbininkų atstovų taryba. Į ją įėjo A. Bacevičius, V. Grybas, S. Runas. Burž. metais L.— valsčiaus centras. 1923 buvo 412 gyv.

LUKŠIENĖ Meilė [**Matjošaitytė**; g. 1913. VIII.20 Vienoje] — literatūros tyrinėtoja, filologijos mokslų kandidatė (1955). 1931 baigė Vilniaus Vytauto Didžiojo g-ją. Nuo 1938 mokytoja Kaune, Vilniuje. Baigusi Kauno un-to humanitarinių mokslų f-tą, nuo 1944 dirbo Kauno, vėliau Vilniaus un-to liet. lit-ros katedros dėstytoja (1951—53 ir 1954—58 Vilniaus un-to liet. literatūros katedros vedėja). Nuo 1959 Mokyklų moksl. tyrimo in-to moksl. bendradarbė. Parašė monografiją „Jono Biliūno kūryba" (1956), parengė spaudai J. Biliūno „Raštus" (2 t., 1954—55) ir L. Jucevičiaus „Raštus" (1959). Parašė kelis „Lietuvių literatūros istorijos" I tomo (1957) skyrius. Paskelbė straipsnių apie J. Biliūną, S. Daukantą, L. Jucevičių ir kitus liet. rašytojus bei kultūros veikėjus, t. p. darbų XIX a. pr. švietimo Lietuvoje klausimais („Pedagogika ir psichologija", t. 8, 1966; „Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai", t. 5, 1966).

LUKŠỸS Juozas [1922.IV.7 Norvaišuose (Vilkaviškio rj.) — 1945.VII.16 Gelgaudiškyje (Šakių rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. 1940.VII įstojo į LKJS, buvo Paežerių ž. ū. m-los komjaunimo org-jos sekretorius. Hitlerinės okupacijos pradžioje du kartus suimtas, vėliau slapstėsi. 1944 su 8 jo suorganizuotais jaunuoliais įstojo į „Jūros" partizanų būrį. Nuo 1944 pab. dirbo LLKJS Šakių aps. k-to instruktoriumi, buvo priimtas kandidatu į VKP(b). Burž. nacionalistų nužudytas.

LUKŠỸS Linas [g. 1929.V.4 Vilniuje (Kupiškio rj.)] — veterinarijos gydytojas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1963). 1956 baigė Vet. akademiją. 1956—60 Gyvulininkystės ir veterinarijos in-to, 1960—63 Gyvulininkystės in-to, 1963—67 Botanikos in-to, nuo 1967 Biochemijos in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie antibiotikų vartojimą gyvulininkystėje ir galvijų leukozę.

LUKŠỸS Motiejus [g. 1907.II.22 Lankeliškiuose (Vilkaviškio rj.)] — pedagogas, Lietuvos TSR nusipelnęs mokytojas (1957). 1926 baigė 2 metų mkt. kursus Naumiestyje (dab. Kudirkos Naumiestis). 1927—49 mokytojavo pr. m-lose Biržų aps. ir Panevėžyje (1945—49 kartu dirbo Panevėžio mkt. seminarijoje). 1949—52 Panevėžio ped. m-los mokytojas, nuo 1952 Panevėžio II darbininkų jaunimo vid. m-los direktoriaus pavaduotojas. Parašė prozos kūrinėlių mokyklinio amžiaus vaikams („Aukso trupiniai", 1935; „Gailestingoji sesutė", 1937; „Saulėtą dieną", 1938), pjesę „Žalčių karalienė" (1940).

LUKŠỸS Stasys [1882 — 1919.III.27 Tarnagaloje (Panevėžio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Siuvėjas. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. Dalyvavo 1905—07 revoliucijoje, platino s-d. lit-rą. LSDP Naujamiesčio (Panevėžio rj.) kuopos narys. Vienas iš 1906 rev. mitingo Naujamiestyje rengėjų. 1915 persikėlė į Panevėžį, toliau dirbo rev. darbą. 1918.VII įstojo į LKP. Jo namuose buvo slepiama neleg. lit-ra, ginklai, vykdavo komunistų susirinkimai. Susikūrus Tarybų valdžiai, dirbo klubo vedėju, buvo Panevėžio darbininkų atstovų tarybos narys. Kontrrevoliucionierių nužudytas.

LÙKŠTAI — kaimas Rokiškio rj., 11 km į š. r. nuo Rokiškio; apylinkės centras. 97 gyv. (1959). Per L. teka Šaltoja (Vyžuonos intakas). Ryšių skyrius, parduotuvė, aštuonmetė m-la (1927—51 pradinė, iki 1960 septynmetė), kultūros namai (nuo 1956), biblioteka (nuo 1948). 1860 L. palivarkas priklausė Rokiškio dvarui.

LÙKŠTAS — **1.** Ežeras Zarasų rj., 12 km į š. nuo Zarasų, mažiau kaip 1 km nuo Latvijos TSR sienos. Plotas 107,5 ha. Ežeras šakotas; ilgis 1820 m, didž. plotis 1380 m, kranto linijos ilgis 7,5 km. Yra 3 salos. Ežeras pasiekęs senatvės stadiją. Krantai daugiausia žemi, pelkėti. Iš š. dalies išteka Ilukstė (Dauguvos intakas). Į p. nuo ežero yra Stelmužės parkas. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 9,5 kg/ha.

2. Ežeras Molėtų rj., 3,5 km į š. nuo Aluntos. Plotas 28 ha. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 1260 m, didž. plotis 290 m, kranto linijos ilgis 3180 m. Kranto linija labai vingiuota. Ežero viduryje yra sala. Krantai, ypač šiauriniai, aukšti. Per L. teka upelis (į Suojo ež.; Virintos baseinas). Prie ežero įsikūręs Antakščių kaimas.

LUKŠTỸNAS — ežeras Molėtų rj., 10 km į š. r. nuo Molėtų, 4 km į r. nuo Vilniaus—Utenos plento. Plotas 32,5 ha. Ežeras ištįsęs iš š. r. į p. v.; ilgis 1560 m, didž. plotis 280 m, kranto linijos ilgis 4500 m. Krantai neaukšti, vietomis apaugę mišku. Į L. įteka upelis iš Balčio ež., išteka upelis į Paščio ež. Prie ežero įsikūrę Keveliai. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 5 kg/ha.

LÙMBIS [tikr. **Bulis** Jonas; 1883.III.18 Krampiuose (Joniškio rj.) — 1943.XII.30 Ročesteryje (JAV, Niujorko valstija)] — pažangus JAV lietuvių visuomenės vei-

kėjas, dailininkas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Vaikystėje tarnavo piemeniu, mokėsi Joniškio pr. m-loje. Kaune pramokęs siuvėjo amato ir muzikos, vertėsi siuvimu Krampiuose. 1905 įsijungė į rev. judėjimą. Platino proklamacijas, piešė karikatūras. Kaip Joniškio delegatas dalyvaudamas slaptame revoliucionierių susirinkime Šiauliuose, susipažino su V. Kapsuku. Nuo 1906 tarnavo Rusijos kariuomenėje (buvo dalinio orkestro klarnetistas). Apie 1910 grįžęs į gimtinę, vėl vertėsi siuvimu. 1913 emigravo į JAV. Apsigyveno Ročesteryje ir iki 1943 dirbo vyriškų rūbų siuvykloje. Lankė vakarinius piešimo kursus. Įsijungė į JAV siuvėjų profs-gų, pažangių kultūrinių ir visuomeninių liet. org-jų (Amerikos Lietuvių darbininkų lit-ros d-jos, Lietuvių darbininkų susivienijimo, Lietuvių meno s-gos ir kt.) veiklą. Grojo liet. orkestre, režisavo scenos mėgėjų spektaklius, pats rašė pjeses. „Laisvėje", „Liaudies balse", „Vilnyje" Raguočio slapyvardžiu spausdino korespondencijas iš darbininkų gyvenimo ir satyr. eilėraščius. Nupiešė karikatūrų, aliejumi ir pastele nutapė portretų (K. Markso, F. Engelso, V. Lenino, V. Mickevičiaus-Kapsuko, M. Gorkio, J. Janonio ir kt.), peizažų. Nuo 1919 „Laisvėje" Lumbio slapyvardžiu spausdino polit. karikatūras, kuriose išjuokė burž. Lietuvos dvasininkus, dvarininkus, valstybės veikėjus.

Leid.: Lumbio piešinių albumas, Brooklyn, 1923; Lumbis, Karikatūros, V., 1956 [R. Mizaros įvadinis straipsnis].

LUMPĖNAI — kaimas Šilutės rj., 9 km į r. nuo Pagėgių, abipus Klaipėdos—Jurbarko plento; Rambyno apyl. centras. 402 gyv. (1959). Per kaimą teka Lumpė (Piktupės intakas). Felčerių-akušerių punktas (nuo 1959), aštuonmetė m-la, kultūros namai (nuo 1958), biblioteka (nuo 1951). L. vėjo malūnas — vietinės reikšmės archit-ros paminklas. Kaime yra plokštinis griautinis kapinynas, tyrinėtas 1901—02. Ištirti dvidešimt penki II—VI a. kapai. Kapuose rasta geležinių įmovinių kirvių, ietigalių, žalvarinių juostinių bei storagalių apyrankių. Iki II pasaul. karo radiniai laikyti Karaliaučiuje, „Prūsijos" muziejuje; karo metu dingo.

LUMZDĖLIS, vamzdelis, dūdelė, švilpynė,— švilpiamasis liaudies muzikos instrumentas. Gaminamas iš 20—27 cm ilgio ir apie 3 cm storio uosio kamieno. Išilgai išgręžiama arba išdeginama 1,5—2 cm skersmens skylė. Storajame gale padaroma švilpiamoji anga, o šonuose — 6—8 garsų aukščio skylutės, kurios dangstomos pirštų galais. 1950 P. Serva lumzdelį patobulino: pagamino jį iš plastmasės ir išplėtė garsų skalę. L. tembras šviesus, skaidrus. L. galima groti techniškai sunkias natas (panašiai kaip fleita pikolo). Žemieji tonai tylūs, aukštesnieji — stipresni. Į L. panašūs kai kurių kt. tautų muz. instrumentai

Kupiškio apylinkių muzikantai groja **lumzdeliais** (XX a. pr.)

(rusų svirelė, latvių stabulė, baltarusių dudka, vokiečių šnabelfliotė).

LUNECKAITĖ Bronė [g. 1921.I.2 Kalviasalyje (Ignalinos rj.)] — gydytoja infekcionistė, medicinos mokslų kandidatė (1966). 1945 baigė Vilniaus un-to med. f-tą ir nuo 1946 dirba jame ped. darbą. Paskelbė moksl. straipsnių apie salmoneliozių epidemiologiją ir kliniką Lietuvos TSR.

LUNECKAS Algirdas [g. 1928.X.11 Kalviasalyje (Ignalinos rj.)] — chemikas neorganikas, chemijos mokslų kandidatas (1958). 1951 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1952 Chemijos ir chem. technologijos in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių chem. kinetikos ir katalizės klausimais, už keletą darbų gavo išradėjo teises.

LUNGEVIČIUS Petras [g. 1917.VII.13 Kaimynuose (Utenos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1936 Komunistų partijos narys, priklausė Užpalių (Utenos rj.) part. kuopelei. Dalyvavo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos veikloje. 1938—40 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. 1940—41 milicininkas Utenoje. 1942—45 polit. vadovas, kuopos vadas Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. Nuo 1945 adm. darbuotojas Vilniuje.

LUNIA Vladas [g. 1906.VI.22 Šilalėje] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, pulkininkas. 1927—30 studijavo Kauno un-to matematikos-gamtos f-te. 1932 baigė Kauno karo m-lą. 1932—39 pėstininkų pulko būrio vadas, 1940 dirbo Vilniaus komendantūroje. 1940—41 Raudonosios Armijos 29 teritorinio korpuso vado I adjutantas, kartu korpuso štabo skyriaus viršininkas. 1941—42 korpuso operatyvinio skyriaus viršininko padėjėjas. Nuo 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos diviziono vadas, pulko vado pavaduotojas, divizijos štabo operatyvinio skyriaus viršininkas. 1943 mokėsi Frunzės karo akademijoje Maskvoje. 1944 pulko vadas. Dalyvavo kautynėse prie Nevelio, Velikije Lukų, Vitebsko, Polocko, Šiaulių, Klaipėdos, Kuršių nerijoje. Nuo 1944 TSKP narys. Po D. Tėvynės karo Tarybinės Armijos pulko vadas ir divizijos vado pavaduotojas. 1956—62 Vilniaus un-to vyr. dėstytojas. Nuo 1962 Lietuvos TSR MT Reikalų v-bos referentas.

LUOBA — **1.** Upė Skuodo rj., Bartuvos deš. intakas. Ilgis 52 km, baseino plotas 348 km^2. Prasideda Ivoniškės (Mažeikių rj.) apylinkėse, 5 km į š. v. nuo Sedos. Teka į š. v. ir į v. Įteka į Bartuvą 50 km nuo jos žiočių, ties Skuodu. Intakai: dešinieji — Kūlupis, Guntinas; kairieji — Svėrupis, Puokupis, Gaivenis, Ašoklis, Pragulba, Šata. Vid. nuolydis 192 cm/km. Vid. debitas aukščiau Gaivenio 0,6 m^3/s, žemiau Pragulbos 1,6 m^3/s, žemiau Šatos 3,12 m^3/s, žiotyse 3,93 m^3/s. Šarkėje, 12 km nuo žiočių, prie L. yra vandens malūnas.

2. Kaimas Skuodo rj., Ylakių apyl., 10 km į š. v. nuo Sedos, prie kelio į Ylakius. 122 gyv. (1959). Kaimo p. v. pakraščiu teka Luoba (Bartuvos intakas). Felčerių-akušerių punktas (nuo 1960), aštuonmetė m-la (1938—49 pradinė, iki 1962 septynmetė), biblioteka (nuo 1960). Ist. šaltiniuose kaimas minimas 1589 (19 ūkių, 10,5 valako).

LUODYKŠTIS — ežeras Zarasų rj., 10 km į š. v. nuo Dūkšto, 300 m į š. nuo Luodžio ežero. Plotas 42 ha. Ežeras ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 1110 m, didž. plotis 620 m. Kranto linija stambiai vingiuota, jos ilgis 3300 m. Krantai žemi, vietomis pelkėti, apaugę mišku (išskyrus p. r. galą). Per L. teka Šventoji. Prie ežero įsikūrusi Žagarinė. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 42 kg/ha.

LUODIS — ežeras Zarasų rj., 1 km į r. nuo Salako. Plotas 1320 ha, didž. gylis 16,5 m. Pagal dydį šeštas Lietuvos TSR ežeras. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 6690 m, didž. plotis 3870 m. Ežero v. galas siauresnis už rytinį. Kranto linija stambiai vingiuota; jos ilgis 26,5 km. R. gale yra įlanka, besitęsianti į p. apie 3 km. Ežero š. krantas daugiausia žemas, apaugęs mišku, vietomis pelkėtas; v. ir p. v. krantai aukštesni. Yra 3 salos. Ežero dugnas daubotas, dengiamas sapropelio. Didž. gylis yra vid. dalyje. Atabradas apaugęs nendrėmis, meldais, švendrais; pasitaiko vandens lelijų. Vandens augalų ypač gausu įlankoje. Per L. į Luodykščio ež. teka Šventoji. Prie L. įsikūrę Luodžiai, Paluodė, Plavėjai, Žagarinė, Salos. Ežeras sudėtingos kilmės: patvenktinis, ledo luisto išgulėtas ir rininis. Terasos, išlikusios r., š. r. ir v. krantuose, rodo, kad ežero vandens lygis yra buvęs žymiai aukštesnis. Dabar L. pasiekęs subrendimo stadiją. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 8 kg/ha.

Luodis

LŪODŽIAI — kaimas Zarasų rj., Salako apyl., 3 km į r. nuo Salako, pietiniame Luodžio ežero krante; kolūkio centras. 45 gyv. (1959). Pro kaimą eina Salako—Dūkšto kelias. XIX a. buvo dvaras.

LUOKÀ — ežeras Plungės rj., 12 km į š. r. nuo Plungės, 5 km į š. v. nuo Šiaulių—Kretingos geležinkelio. Plotas 30 ha. Ežero ilgis 700 m, didž. plotis 600 m, kranto linijos ilgis 2200 m. P. ir r. krantai lėkšti, pelkėti. Išteka bevardis Uošnos intakas. Prie ežero yra Paluokės ir Šlečkų kaimai.

LUOKAVÕS PẼLKĖ — pelkė Akmenės rj., 3 km į p. r. nuo Vegerių, Latvijos TSR pasienyje. Plotas 318 ha. Kupstuota raistinė aukštapelkė, susidariusi Vadaksties ir Svepanės (Latvijos TSR) vandenskyroje. Durpių klodo didž. storis 2,8 m, vid. 1,3 m. Durpės aukštapelkinės plyninės ir tarpinio tipo plynraistinės. Vid. susiskaidymas 30%, vid. peleningumas 4,2%. Pietvakariuose yra ežerinių nuosėdų. Pelkėje yra 2 kalvos: didesnioji (vadinama Luokavos kalnu) — piliakalnis, mažesnioji — senkapis.

LUÕKĖ — miestelis Telšių rj., 21 km į p. r. nuo Telšių; apylinkės ir kolūkio centras. 700 gyv. (1959). Plano struktūra radialinė; pagr. gatvių susikirtime trikampė aikštė. Pieninė, malūnas, lentpiūvė, ryšių skyrius, buitinio aptarnavimo dirbtuvės, 25 lovų ligoninė, vaistinė (nuo 1945), vid. m-la (nuo 1952), kultūros namai (nuo 1954), biblioteka (nuo 1945). Iš L. eina keliai į Telšius, Varnius, Užventį, Kuršėnus. Pro L. teka Vaidys (Virvyčios deš. intakas). Apylinkės kalvotos (Avino, Burkos, Šatrijos ir kt. kalnai). XIV a. pab.—XV a. ist. šaltiniuose minimas L. pavietas, XVI a.— L. valsčius ir dvaras su miesteliu. 1416 pastatyta bažnyčia. Jau XVI a. miestelyje vyko turgūs, L. turėjo savą turgaus saiką. Nuo XVII a. vidurio L. turgūs ir prekymečiai buvo žinomi visoje Žemaitijoje, nors prekybines privilegijas miestelis gavo tik 1790. Iki XIX a. vidurio L. priklausė žemaičių vyskupams, vėliau kun-ščiams Oginskiams. XIX a. veikė pašto stotis, keliasdešimt parduotuvių ir smuklių, 2 spirito varyklos, 2 vėjo malūnai, 2 pr. m-los. 1841 buvo 539 gyv., 1897 — 1626 gyv. 1887 miestelyje sudegė apie 100 namų. 1863 L. apylinkėse veikė B. Dluskio ir A. Mackevičiaus vadovaujami sukilėliai. 1891 vasarą Luokėje apylinkės valstiečiai, pasipriešinę grūdų išvežimui į užsienį, susirėmė su žandarais. 1919.II.26—27 Luokėje įvyko kautynės tarp Raudonosios Armijos Žemaičių pulko ir vokiečių „Geležinės divizijos" dalinių. Žemaičių pulkas buvo priverstas atsitraukti iš L. Buržuazijos valdymo metais L.— valsčiaus centras (1923 — 1287 gyv.). Veikė LKP kuopelė. 1941 hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai nužudė apie 200 L. gyventojų, jų tarpe grupę taryb. aktyvistų (J. Bagužą, A. Brazdauską, J. Kaubrį, M. Paulauską ir kt.). Paskutiniais okupacijos metais L. apylinkėse veikė Kęstučio partizanų būrys.

LUOKESAĨ — ežeras Molėtų rj., 2 km į p. nuo Molėtų, prie Vilniaus—Utenos plento. Plotas 104 ha, didž. gylis 43,8 m, vid. gylis 14,4 m. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 2410 m, didž. plotis 800 m. Kranto

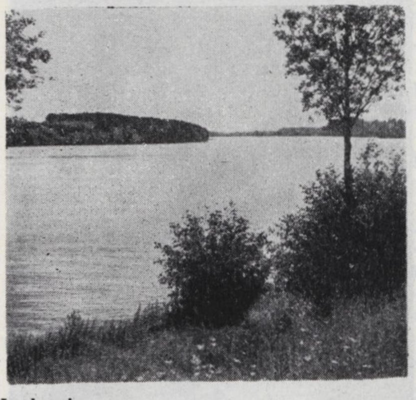

Luokesai

linijos ilgis 7660 m; š. dalyje ji labai vingiuota. Ežero r. gale yra 2 salos (iš viso 2,7 ha). Krantai vietomis apaugę mišku, š. vakaruose ir pietuose aukšti. Dugnas duobėtas. Giliausia vieta yra v. dalyje; r. gale gylis siekia 27 m. Į L. įteka upelis iš Luokesaičio ež., išteka upelis į Kirneilio ež. Ežero š. pakrantė apaugusi nendrynais. Prie L. yra kaimai: Luokesa, Paluokesė, Ažuluokesė. Mėgstamas turistų, poilsiautojų. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 8,3 kg/ha.

LUÕTAS, eldija,— iš vieno medžio išskaptuotas laivelis. L. buvo daromas iš storos pušies, rečiau drebulės kamieno, 2,5—5,5 m ilgio, apie 0,5 m pločio per vidurį. Nemuno vidurupyje vartotų L. galai kiek užlenkti į viršų, priekinis ga-

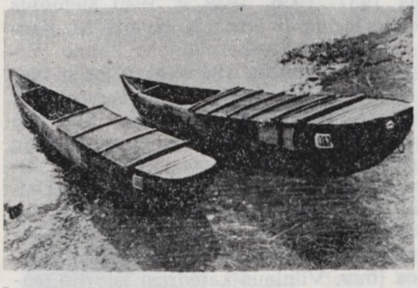

Luotai

las (nosis) smailėja, viduryje paliekamos to paties medžio pertvaros, tarp kurių sudedama sugauta žuvis, platusis galas uždengiamas dangčiu, po kuriuo miegodavo į tolimesnę žūklę išplaukę žvejai. Kad L. geriau laikytų pusiausvyrą, šonuose kartais pritvirtinamos kartelės ar lentos — plautai (sparnai). L. kelia iki 3 žmonių; iriamasi kartimi arba irklu (mente). XX a. pr. L. pakeitė lentinės valtys. Luotų dar pasitaiko r. Lietuvos ežeruose ir Nemuno vidurupyje.

Lit.: Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964 [p. 122—123].

LUPÌKAI — kaimas Kelmės rj., Grimzių apyl., 12 km į š. r. nuo Kelmės, 2 km į r. nuo Šiaulių—Sovetsko plento; apylinkės centras. 50 gyv. (1959). Per kaimą teka Krioklys (Dubysos deš. intakas). Kuriasi nauja kolūkio gyvenvietė. Yra malūnas, kolūkio mechaninės dirbtuvės, Noreišių felčerių-akušerių punktas (nuo 1951), pr. m-la, kultūros namai (nuo 1962).

LUPÓNIAI — kaimas Šiaulių rj., Kužių apyl., 12 km į š. v. nuo Šiaulių, 4 km į š. r. nuo Kužių. 109 gyv. (1959). Kaimą supa Gubernijos ir Luponių miškai. Pr. m-la (nuo 1951). Yra piliakalnis, vad. Perkūnkalniu. XX a. pr. jis buvo ariamas, todėl šlaitai apgriuvę. Šalia piliakalnio rasta X—XI a. papuošalų.

LUPÓNYS — kaimas Zarasų rj., Smalvų apyl., 7 km į p. r. nuo Zarasų, prie kelio į Turmantą. 18 gyv. (1959). Prie kaimo telkšo nedidelis, bet gilus Ramaičiuko ež. Yra aštuonmetė m-la (1929—49 pradinė, 1949—61 septynmetė).

LURJẼ Beilė [g. 1915.XI.16 Palukščiuose (Raseinių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. 1937 įstojo į LKJS. Už rev. veiklą 1938 kalinta. Nuo 1939 LKJS Šiaulių aps. k-to narė. Nuo 1939 Komunistų partijos narė. 1941—45 dirbo TSRS gilumoje, po karo — Šiaulių „Elnio" kombinate. Nuo 1960 pensininkė.

LURJẼ Mejeris [1923—1943.VII Kaune] — Didžiojo Tėvynės karo partizaninio judėjimo dalyvis. Nuo 1940 VLKJS narys. Hitlerininkams okupavus Lietuvą, buvo Kauno geto komjaunimo org-jos narys, vadovavo geto komjaunuolių grupės diversinei veiklai. Ši grupė iš vokiečių ginklų sandėlio Kauno V forte slapta pristatinėjo geto partizanams ginklus, susprogdino ginklų sandėlį. Sprogimo metu L. žuvo.

LŪSIAĨ — ežeras Ignalinos rj., 4 km į v. nuo Ignalinos, prie kelio į Kaltanėnus. Plotas 391 ha, didž. gylis 37 m, vid. gylis 13,9 m. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 6200 m, didž. plotis 1130 m, kranto linijos ilgis 16,4 km. V. ir p. r. krantai aukšti, p. ir š.— žemi, vietomis pelkėti; ežero r. galo krantai apaugę mišku. Į L. įteka daug nedidelių upelių. L. siaurais sąsiauriais jungiasi su Asalnų ir Šakarvų ežerais. Priklauso Žeimenos baseinui. Vasarą ežere susidaro ryškus t-ros šuolio sluoksnis. Prie dugno

Lūšiai

vandens t-ra būna 6—7°. Š. ir p. v. pakrantėse auga nendrynai. Ežeras įeina į Ignalinos landšaftinį draustinį; jis labai mėgstamas turistų, poilsiautojų. Palūšėje, ežero r. pakrantėje, yra Ignalinos turistinė bazė. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 28,5 kg/ha.

LŪŠIS — upė Lietuvos TSR (Mažeikių rj.) ir Latvijos TSR, Ventos kair. intakas. Ilgis 30 km, baseino plotas 125 km². Prasideda Skliausčių apylinkėse, 5 km į š. v. nuo Židikų. Teka š. r. kryptimi: pirmuosius 6 km — per Lietuvos TSR, po to 18 km — respublikos siena, toliau iki žiočių — Latvijos TSR teritorija. Įteka į Ventą 174 km nuo jos žiočių. Didž. intakai: dešinysis — Gudonas, kairysis — Jonupis. Bataičiuose, 13 km nuo žiočių, prie L. pastatyta 65 kW Pikelių hidroelektrinė.

LŪŠYS. Lūšis *(Lynx lynx)* dažniau pasitaiko Lietuvos rytuose. L. gyvena didesnių miškų gūdžiose, nuošaliose vie-

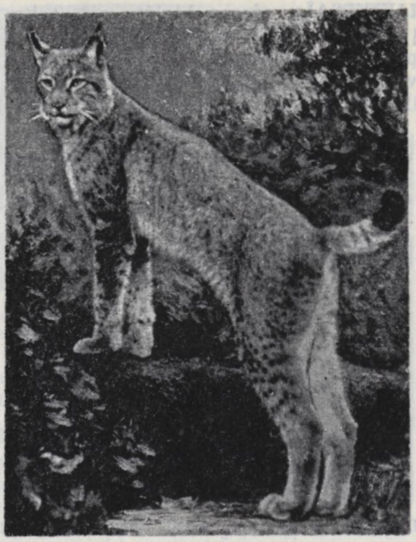
Lūšis

tose, vengia jaunuolynų. Minta pelėmis, kiškiais, lapėmis, stirnomis, paukščiais, kartais puola ir gyvulius. Dar XIX a. viduryje L. buvo neretos; jų labai sumažėjo dėl grobuoniškos miškų eksploatacijos bei medžioklės. L. skaičius respublikoje reguliuojamas: kasmet paliekama ne daugiau kaip 50.

„LUTERŌNS" — dvisavaitinis protestantų laikraštis, ėjęs 1887—88 Tilžėje.

LŪŽIŠKIAI — kaimas Rokiškio rj., Panemunio apyl., 8 km į š. r. nuo Pandėlio, 3 km į r. nuo Panemunio. 21 gyv. (1959). Ist. šaltiniuose L. minimi 1698 (6 šeimos, 2 valakai).

LŪŽOS — vienkiemis Zarasų rj., Antalieptės apyl., 3 km į p. nuo Antalieptės, prie Lūžų miško. 4 gyv. (1959). Prie vienkiemio, miške, yra piliakalnis ir 2 pilkapių grupės.

L. piliakalnis — natūrali, pailga, stačiais šlaitais kalva, iš p. ir p. r. apjuosta Šavašos upelio. Piliakalnio aikštelė 48 m ilgio, 22 m pločio. Joje žymus kultūrinis sluoksnis. Piliakalnio š. r. papėdėje yra 9 m ilgio ir 3 m pločio terasa. Pilkapiai yra už 400 m nuo piliakalnio. Iš pirmosios grupės išlikęs tik vienas 9 m skersmens pilkapis, iš antrosios — 4 pilkapiai. 20 m nuo piliakalnio yra XVI—XVII a. senkapis. Jame rasta žmonių kaulų.

M

M, m — lietuvių kalbos abėcėlės devynioliktoji raidė. Ja žymimos dvi liet. kalbos priebalsinės fonemos: 1) kietoji „m", pvz., „màno", „mókslas", „akmuõ", ir 2) minkštoji „m", po kurios prieš užpakalinės eilės balsius ir dvibalsius „ai", „au", „ui", „uo" rašomas minkštinamasis ženklas *i*, pvz., „semiù", „ėmiaũ". Priebalsis „m" yra uždarumos abilūpinis nosinis sonantas. Jis visada žymimas raide *m* ir niekada neduslėja, pvz., „tem̃pti", „tem̃pdamas".

MACÁITIS Jonas [g. 1907.IX.9 Gujėnuose (Radviliškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1927—44 Komunistų partijos narys. Platino pogr. lit-rą. 1941.VII—1942 kalintas, paskui dirbo savo ūkyje. Nuo 1949 kolūkietis.

MACEIKÀ Juozas [1891.VII.25 Kalvarijoje — 1963.VII.25 ten pat] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1918—21 LKP narys. 1918 pab. išrinktas į Kalvarijos miesto ir dvaro darbininkų tarybą. 1919 pr. jo bute įvyko nelegali LKP Suvalkijos rj. konferencija sukilimo rengimo klausimu. 1919—1926 dalyvavo profsąjunginiame darbininkų judėjime. 1920—45 dirbo statybos darbus. Po D. Tėvynės karo adm. darbuotojas Kalvarijoje.

MACEIKÀ Juozas [g. 1904.XII.16 Lazdūnuose (BTSR, Yvijos rj.)] — muziejininkas, kultūros veikėjas. 1928—39 dalyvavo Lietuvių mokslo d-jos ir kitų Vilniaus lietuvių d-jų veikloje. 1934 baigė Vilniaus un-to teologijos ir filosofijos f-to sociologijos skyrių. Parašė kraštotyros darbų, sudarė ir išleido liet. kalba 1937, 1938, 1939 ir 1940 sieninius kalendorius, iš lenkų k. išvertė M. Kacpžako kn. „Sveikatingumas kaimo pirkioje" (išl. 1938). 1940—41 g-jos mokytojas Vilniuje, nuo 1941 Lietuvos TSR MA bibliotekos bibliografas. Sukaupė rankraštinės medžiagos apie Mokslų akademijos biblioteką, 1919—39 Vilniaus lietuvių spaudinius. 1945—59 Dailės muziejaus skyriaus vedėjas, 1960—1967 vyriausiasis fondų saugotojas. Tiria Dailės muziejaus ir Paveikslų galerijos (buv. Vilniaus katedros) istoriją, sudarė muziejaus 1945—65 įsigytų eksponatų katalogą.

Ršt.: **A. Juškevičius, J. Maceika**, Vilnius ir jo apylinkės, V., 1937 [lenkų burž. valdžios konfiskuota, II leid. 1940]; Trakai, V., 1940; **J. Maceika, P. Gudynas**, Vadovas po Vilnių, V., 1960 [rus. leid. 1962]; Vilniaus paveikslų galerija, V., 1967.

MACEIKIẼNĖ Salomėja [g. 1916.VIII.24 Berčiūnuose (Pasvalio rj.)] — pedagogė, Lietuvos TSR nusipelniusi mokytoja (1960). 1938—42 studijavo Kauno ir Vilniaus un-tuose. Nuo 1940 mokytoja. 1951 baigė Vilniaus Ped. in-tą, mokytojavo vid. m-lose. Nuo 1954 Švietimo m-jos inspektorė. Nuo 1961 TSKP narė. Su T. Dėjumi parašė liet. kalbos gramatiką IV klasei (1952), su kitais sudarė lietuvių literatūros chrestomatiją VIII ir IX klasei (1953), periodinėje spaudoje rašo vaikų komunistinio auklėjimo klausimais.

MACEINÀ Antanas [g. 1908.I.27 Bagrėne (Prienų rj.)] — klerikalinis visuomenės veikėjas, filosofas. 1932 baigęs Kauno un-to teologijos-filosofijos f-tą, studijavo Liuvene, Briuselyje, Fribure, Strasbure. 1934 gavo filosofijos daktaro laipsnį. 1935—40 Kauno un-te dėstė pedagogiką. Aktyviai dalyvavo klerikalų org-jų (ateitininkų, Lietuvos Krikščionių darbininkų s-gos) veikloje. Vienas pagrindinių fašistuojančios „jaunųjų katalikų" (romuviečių) grupės ideologų. 1940 pabėgęs į Vokietiją, prisidėjo prie fašistinės Lietuvių aktyvistų fronto org-jos steigimo. Vok. faš. okupacijos metais bendradarbiavo su hitlerininkais. 1944 emigravęs į V. Vokietiją, dalyvauja Tarybų Lietuvai priešiškoje veikloje. Filos. ir ped. darbuose („Tautinis auklėjimas", 1934; „Kultūros filosofijos įvadas", 1936; „Socialinis teisingumas", 1938; „Pedagogikos istorija", t. 1, 1939; „Buržuazijos žlugimas", 1940, ir kt.) M. išdėstė savo religinį pasaulio supratimą, idealistinę pažiūrą į visuomenę ir žmogų. Prieštaringoje religinėje mistinėje M. pasaulio koncepcijoje ryški Platono, rusų filosofų idealistų V. Solovjovo ir N. Berdiajevo įtaka. Pažinimo problemą M. sprendė subjektyvistiškai, ignoravo mokslą, moksl. metodologiją. Socialinę problemą laikydamas moraline, M. skelbė vadinamąją krikščioniškojo solidarumo (klasių susitaikymo) teoriją.

MACEJĖVSKIS Boleslovas — revoliucinio judėjimo dalyvis. Dirbo siuvėju Vilniuje. XIX a. pab. platino s-d. lit-rą ir atsišaukimus Vilniaus darbininkų tarpe. Už rev. veiklą 1897 kalintas. Išėjęs iš kalėjimo, dirbo toliau rev. darbą. 1899 su kitais LSDP Vilniaus org-jos nariais suimtas. Dalyvavo 1905—07 revoliucijoje. Vienas iš Vilniaus darbininkų visuot. streiko (1905) organizatorių. Po kurio laiko sušaudytas Peterburge.

MACĖLIŲ PĖLKĖ, Šakų I pelkė,— pelkė Varėnos rj., 7 km į š. r. nuo Valkininkų, Merkio kair. krante. Plotas 1038 ha (pramoninis 626 ha). Pelkę maitina gruntiniai vandenys ir per ją tekantys Merkio intakai Didysis ir Mažasis Pirčiupis. M. p. — sausuminės kilmės kupstuota raistinė žemapelkė. Labiausiai paplitę beržynai, tik š. dalyje auga juodalksnynai. Durpių klodo didž. storis 2,9 m, vid. 1,24 m. Durpės žemapelkinės, raistinės. Vid. susiskaidymas 31%, vid. peleningumas 13,6%. Ištekliai apie 7,7 mln. m^3. Po durpėmis slūgso smėlis ir priesmėlis, vietomis yra ežerinių nuosėdų. Per pelkės r. dalį eina Vilniaus—Eišiškių plentas. Prie jo, pelkės pakraštyje, įsikūręs Naujųjų Macelių kaimas.

MACĖVIČIUS Anupras [1911.XI.12 Krakėse (Kėdainių rj.) — 1941.XII Medininkuose (Kėdainių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, žurnalistas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1936 Kaune baigė sodininkystės ir daržininkystės kursus. 1927—31 darbininkas Kėdainių ir Raseinių apskrityse. 1927 Krakėse įstojo į LKJS. Už rev. veiklą 1928 ir 1929 Krakėse, 1936 Kaune buvo suimtas. 1931 netoli Kėdainių sulaikytas su kom. lit-ra, 1932 nuteistas kalėti; iki 1935 kalintas Kaune, Šiauliuose, Kėdainiuose. 1936—1940 sodininkas Kaune. Nuo 1935, part. org-jos pavestas, kaip LKJS atstovas palaikė ryšius su Lietuvos Jaunimo s-gos ir Lietuvos Darbo jaunimo s-gos nariais. Tuo tikslu buvo įstojęs į Laisvamanių etinės kultūros d-ją ir klerikalinę Lietuvos Gimnastikos ir sporto federaciją, dalyvavo Butų nuomininkų d-jos veikloje. Su kitais organizavo bendrus lietuvių ir žydų lit-ros vakarus. Nuo 1939 Komunistų partijos narys. 1935—40 bendradarbiavo pogrindinėje ir legalioje spaudoje („Tiesoje", „Mūsų jaunime", „Laisvojoje mintyje", „Laike", „Laisvėje"). Pasirašinėjo A. Antanaičio, A. A-čio ir kt. slapyvardžiais bei kriptonimais. 1940—41 dirbo adm. darbą. 1941 evakavosi į TSRS gilumą. 1941.IX su K. Macevičiaus grupe atvyko į Lietuvą partiz. kovai. Žuvo kovoje su hitlerininkais.

MACĖVIČIUS Jonas [g. 1922.II.28 Krakėse (Kėdainių rj.)] — filosofas, Lietuvos TSR MA narys korespondentas (1953). 1935 įstojo į LKJS. 1940—41 LLKJS Panevėžio aps. k-to sekretorius. 1942—1943 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos pulko komjaunimo organizatorius. Nuo 1943 TSKP narys. 1943 pasiųstas į Lietuvą organizuoti partiz. judėjimo, vadovavo LLKJS CK operatyvinei grupei, vėliau buvo LLKJS Šiaurės sr. k-to I sekretorius, „Žalgirio" partizanų būrio komisaras. 1944—46 LLKJS CK I sekretorius.

1945—47 Pasaulinės jaunimo federacijos tarybos narys. 1946—50 TSRS AT deputatas. 1949 baigė Aukštąją part. m-lą prie VKP(b) CK. 1952 baigė Visuom. mokslų akademiją prie VKP(b) CK ir apgynė filosofijos mokslų kandidato disertaciją. 1952—57 Resp. part. m-los filos. katedros vedėjas, nuo 1954 docentas. Nuo 1957 liet. taryb. enciklopedijos vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas, nuo 1960 ir Lietuvos TSR MA visuom. mokslų skyriaus biuro akademiko sekretoriaus pavaduotojas. Nuo 1963 MA filos. katedros vedėjas. Paskelbė straipsnių iš Lietuvos filos. ir visuom. minties istorijos ir kt. klausimais.

Ršt.: J. **Žiugžda, J. Macevičius,** Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos pasaulinė-istorinė reikšmė.— 40 metų, V., 1958; Č. Darvino gamtamokslinių pažiūrų filosofinė reikšmė.— Darvinizmas gyvuoja ir vystosi, V., 1960; Iš visuomeninės ir filosofinės minties istorijos Lietuvoje.—„Komunistas", 1961, Nr. 7; Kristijono Donelaičio pasaulėžiūros klausimu.—„Pergalė", 1964, Nr. 1.

MACĖVIČIUS Juozas [g. 1919.XII.1 Odesoje (Ukrainos TSR)] — inžinierius hidrotechnikas, geografijos mokslų kandidatas (1951). Baigęs Kauno un-tą, dirbo jame ped. darbą. Nuo 1951 Kauno Politechnikos in-to dėstytojas (nuo 1952 docentas). Paskelbė moksl. straipsnių Lietuvos upių hidrometrijos, hidrologijos istorijos ir kt. klausimais. Su M. Lasinsku ir J. Jablonskiu sudarė „Lietuvos TSR upių kadastro" (Resp. premija 1965) I dalį (1959).

MACĖVIČIUS Juozas [g. 1928.X.4 Joniškyje] — poetas, Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas (1965). 1946—49 studijavo Vilniaus un-to teisės f-te. 1947—1951 dirbo „Tiesos", „Švyturio" redakcijose. 1951—52 mokėsi Gorkio literatūros in-te Maskvoje. 1953—54 laikr. „Kauno tiesa" redakcijos darbuotojas, Rašytojų s-gos Kauno filialo atsakingasis sekretorius.

1957—59 studijavo Aukštuosiuose lit-ros kursuose prie Gorkio literatūros in-to Maskvoje. 1959—65 dirbo „Pergalės", „Literatūros ir meno" redakcijose (1964—65 „Pergalės" redakcijos atsakingasis sekretorius). Nuo 1961 TSKP narys. Nuo 1965 Rašytojų s-gos valdybos sekretorius.

Eilėraščius period. spaudoje pradėjo skelbti 1946. Pirmajame eil. rinkinyje „Pavasario žingsniai" (1949) pakiliai apdainavo atkuriamąjį pokario darbą, laisvos taryb. žemės grožį, jaunosios kartos gyvenimą ir kovą už taryb. santvarką. Nuo kūrybinio darbo pradžios pasireiškė kaip kovingo, pilietiško jausmo lyrikas. Poemoje „Laiškas vadui" (1950, su A. Jonynu), nors ir turinčioje tuo metu paplitusios panegirikos bruožų, tikroviškai pavaizdavo soc. pertvarkymus Lietuvos kaime, kolūkinės santvarkos laimėjimus. Eil. rinkiniui „Statytojų karta" (1953) ir kt. kūriniams būdingas taryb. gyvenimo kasdienybės poetizavimas, kovos už taiką motyvai. Brandžiausiuose M. lyrikos rinkiniuose „Rudens liepsnos" (1957) ir „Mano pozicija" (1963) išraiškingai perteikiami intymūs pergyvenimai, apmąstomas savo kartos kelias, taryb. liaudies kovų bei kūrybinio darbo istorija. Eilėraščių lyr. herojus — taryb. žmogus komunistas, giliai jaučiantis savo epochos konfliktus, partiškai suvokiantis istorijos raidą. Su A. Jonynu M. parašė kolūkinį kaimą vaizduojančių eiliuotų apybraižų kn. „Pavasarėjančiais arimais" (1957). M. eilėraščių išversta į rusų ir kt. taryb. tautų kalbas. M. poezijai būdinga piliet. patosas, lyr. švelnumas, poet. išraiškos paprastumas. M. išvertė į liet. kalbą J. Kolaso, V. Majakovskio, Š. Petefio, A. Puškino, T. Ševčenkos, M. Tanko ir kt. poetų kūrinių, paskelbė period. spaudoje kritikos straipsnių, recenzijų.

Lit.: **J. Kirkila,** Amžininkų balsai, V., 1961 [str. „Poetas augimo kelyje"]; [Autobiografija].— Tarybų Lietuvos rašytojai, V., 1967.

MACĖVIČIUS Kazys [g. 1907.I.2 Kelborne (Anglija)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Socialistinio Darbo Didvyris (1958), Lietuvos TSR nusipelnęs žemės ūkio darbuotojas (1965). Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1910 M. šeima grįžo į Lietuvą ir apsigyveno Krakėse. 1925 baigęs Kėdainių g-jos 4 klases, M. dirbo padieniu darbininku. 1927—41 Komunistų partijos narys. 1927—30 LKP Kėdainių parajonio komiteto sekretorius, 1928—30 LKP Jonavos parajonio k-to narys. 1933, 1935 už rev. veiklą baustas adm. tvarka. 1931—32 Maskvoje mokėsi part. m-loje. 1933—35 LKP CK instruktorius; lankėsi Šiaulių, Mažeikių, Plungės, Suvalkijos part. org-jose. Bendradarbiavo LKP CK žurnale „Balsas". 1935 nuteistas 8 metus kalėti. Kalintas Šiauliuose, Kaune ir Raseiniuose. Raseinių polit. kalinių rankraštinio žrn. „Jaunųjų kolektyvistų balsas" redaktorius (1936—40). 1940—41 adm. darbuotojas Kaune ir Šiauliuose. LKP V suvažiavimo (1941) delegatas. 1941, evakuodamasis į TSRS gilumą, dalyvavo kautynėse su hitlerininkais ties Obeliais ir Onuškiu. 1941.IX LKP CK siuntimu vykdamas į Lietuvą, pateko į vokiečių nelaisvę ir iki 1945.V buvo vokiečių konc.

stovyklose. 1946—47 dirbo tėvų ūkyje Krakėse. 1947 išrinktas Krakių vls. ž. ū. kooperacijos pirmininku. 1947 suorganizavo K. Poželos kolūkį (Kėdainių rj.) ir dirba jo pirmininku. Nuo 1953 TSKP narys. 1961—64 ir nuo 1966 LKP CK narys. Nuo 1959 Lietuvos TSR AT deputatas. Nuo 1967 Lietuvos TSR AT Prezidiumo narys.

Ršt.: Ilgai brandintas grūdas, V., 1964.

MACEVIČIŪTĖ Ona [1919.X.30 Krakėse (Kėdainių rj.) — 1943.IX.10] — Didžiojo Tėvynės karo partizanė. Kilusi iš valstiečių. 1941 pasitraukė į TSRS gilumą. 1942.IX įstojo į Raudonosios Armijos 16 liet. diviziją, baigė med. seserų kursus ir buvo pasiųsta į Lietuvą partiz. kovai. Nuo 1942 kandidatė į VKP(b) narius. Buvo Gražinos partizanų junginio partizanė. Žuvo kovoje su hitlerininkais.

MĀCHEKAS (Machek) Vaclavas [1894. XI.8 Uhlejove (Čekoslovakija) — 1965. V.26 Brno (Čekoslovakija)] — čekų kalbininkas indoeuropeistas, Čekoslovakijos MA narys (1953). 1914—23 studijavo Pragos, Paryžiaus un-tuose. Nuo 1936 Brno un-to profesorius. Moksl. veiklos pradžioje susidomėjo ir liet. kalba. Liet. kalbos studijų tikslais 1938 lankėsi Lietuvoje (Kaune, Plokščiuose). Liet. kalbos žodžių etimologijos klausimais paskelbė darbų čekų, vokiečių, prancūzų, rusų kalbomis. Nemaža lituanistinės medžiagos yra ir M. čekų ir slovakų leksikos tyrinėjimuose („Etimologinis čekų ir slovakų kalbų žodynas", 1957; „Čekiški ir slovakiški augalų pavadinimai", 1954). Čekų spaudoje recenzavo lituanistinius darbus. Palaikė ryšius su liet. kalbininkais.

Ršt.: Recherches dans le domaine du lexique balto-slave, Brno, 1934; Beiträge zum baltisch-slavischen Wörterbuch. — „Zeitschrift für slavische Philologie", Bd. 18, Lpz., 1942; Česká a slovenská jména rostlin, Praha, 1954; Etymologický slovník jazyka českého a slovenského, Praha, 1957; Славянская клеть и ее название. — „Вопросы языкознания", т. 1, М., 1957; Zum Wortschatz des Litauischen,— „Zeitschrift für slavische Philologie", Bd. 28, 1959; Bd. 30, Lpz., 1961; Пять литовских этимологий. — Вопросы теории и истории языка (Сборник в честь проф. Б. А. Ларина), Л., 1963; Lietuvių *pa-* ir *po*.—„Kalbotyra", t. 14, V., 1966.

MACHERÁITĖ Sara [g. 1905.I.8 Jurbarke] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Siuvėja. 1930—40 dirbo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-joje Kaune ir Raseiniuose. 1932—38 su nedidelėmis pertraukomis buvo nuolatinė ryšininkė tarp Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos vadovybės ir Raseinių kalėjimo polit. kalinių k-to. Raseiniuose laikė konspiracinį butą, kuriame apsistodavo ir susitikdavo pogrindininkai. 1930, 1933, 1935 ir 1936 už rev. veiklą bausta adm. tvarka. 1941 pram. statybos tresto skyriaus viršininkė. D. Tėvynės karo metais darbininkė Saratovo srityje. 1951—63 Vilniaus modelių namų siuvėja. Pensininkė.

MĀCHERIS Josifas [g. 1907.IV.28 Jurbarke] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš darbininkų. 1926—1933 talkino Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jai. Nuo 1933 Komunistų partijos narys, dirbo part. kuopelėje Raseiniuose. 1934 Tauragėje už rev. veiklą nuteistas 8 metus kalėti. Kalintas Tauragėje, Šiauliuose, Kaune, Bajoruose (dab. Kretingos dalis) ir IX forte. 1940—1941 LKP Raseinių aps. k-to instruktorius. 1942—44 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys, 1943 sužeistas. Po D. Tėvynės karo dirbo administracinį ir ūkinį darbą Vilniuje. Nuo 1951 pensininkas.

MACIJÁUSKAS Jonas [g. 1900.VI.13 Obeliuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis, karo veikėjas, generolas majoras (1944), Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas (1965). 1915 išvyko į Rusiją. Nuo 1917.X Komunistų partijos narys. Įstojęs į Raudonąją gvardiją, dalyvavo mūšiuose su vokiečiais dėl Vileikos. Nuo 1918 gyveno Lietuvoje, buvo Antanašės dvaro (Obelių vls.) part. k-to narys, paskui Obelių vls. rev. k-to narys. 1918—19 dalyvavo mūšiuose su pilsudskininkais prie Vilniaus ir Nemenčinės. 1919.VI burž. Lietuvos valdžios nuteistas 10 metų kalėti. 1921 Lietuvai ir Tarybų Rusijai pasikeitus polit. kaliniais, išvyko į Tarybų Rusiją. Pilietinio karo metais dalyvavo kovose su baltagvardiečiais Tambovo gub., Kaukaze; 1924 Gruzijos menševikų sukilimo malšinimo dalyvis. 1926 baigė kavalerijos m-lą ir tarnavo kavalerijos pulke būrio vadu ir kartu eskadrono vadu. 1928 mokėsi kar. polit. kursuose Leningrade. 1929—32 kavalerijos pulko polit. vadovas, pulko komisaras, divizijos part. komisijos atsakingasis sekretorius. 1936 baigė Lenino kar. polit. akademiją. 1939 Baltarusijos TSR OSOAVIACHIM'o komisaras. 1940 Oriolo pėstininkų m-los polit. skyriaus viršininko pavaduotojas. 1940 Lietuvos Liaudies kariuomenės vyriausiasis polit. vadovas, vėliau Raudonosios Armijos 29 teritorinio korpuso polit. skyriaus viršininkas. LKP V suvažiavimo (1941) delegatas. Nuo 1941. VII.17 šaulių divizijos komisaras, nuo 1942 16 liet. divizijos komisaras, vėliau divizijos vado pavaduotojas polit. reikalams. Dalyvavo kautynėse prie Nevelio, Velikije Lukų, Oriolo, Baltarusijoje, Lietuvoje, Latvijoje. Nuo 1946 Lietuvos Resp. karinio komisariato polit. skyriaus viršininkas, 1950—62 Lietuvos TSR kar. komisaras. Nuo 1962 Lietuvos TSR MT patarėjas. Nuo 1966 Respublikinės karo veteranų tarybos pirmininkas. 1949—61 LKP CK narys. 1946—58 TSRS AT, 1959—63 Lietuvos TSR AT deputatas. Išleido atsiminimų knygų.

Ršt.: Tėvynės karo frontuose, V., 1952, II leid. 1953; Už liaudies laimę, V., 1957; Родина зовет, М., 1960; Saulė leidžias, saulė teka, V., 1961.

MACIKAĨ — kaimas Šilutės rj., Jonaičių apyl., 2 km į r. nuo Šilutės, prie kelio į Žemaičių Naumiestį. 448 gyv. (1959). Š. v. pakraščiu teka Šyša. Yra invalidų namai, felčerių-akušerių punktas (nuo 1955). Kaime buvo senkapis, kuriame XIX a. pab. rasta I—IV a. ir XII—XIII a. dirbinių. Macikuose 1857 gimė ir vaikystę praleido vok. rašytojas H. Zudermanas, daug rašęs liet. tematika.

MACIÙIČIAI — kaimas Klaipėdos rj., Vėžaičių apyl., 3 km į p. r. nuo Gargždų, Minijos kair. krante; kolūkio centras. 391 gyv. (1959). Per kaimą į Miniją teka Skinija, eina kelias iš Gargždų į Švėkšną. Malūnas, pr. m-la (nuo 1946), biblioteka.

MACIULĒVIČIUS Daumantas [g. 1928. III.22 Kaune] — inžinierius mechanikas, technikos mokslų kandidatas (1956). 1951 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1956—62 Energetikos ir elektrotechnikos in-to moksl. sekretorius. Nuo 1962 Kauno Politechnikos in-to Vilniaus filialo mašinų teorijos katedros vedėjas. Nuo 1964 docentas. Paskelbė keliolika moksl. straipsnių apie smūgio veikiamų konstrukcijų tyrimus, apie matematinio programavimo metodų taikymą tampriųjų strypinių sistemų optimaliai sintezei.

MACIULĒVIČIUS Jonas [1913.VII Vilkakampėje (Molėtų rj.) — 1946.IX.28 netoli Kunigiškių (Anykščių rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš amatininkų. 1930—40 dirbo statybos darbus Rokiškio apskrityje. 1940—41 naujakurys Debeikių (Anykščių rj.) valsčiuje. 1941—44 dirbo įv. darbus Svėdasų (Anykščių rj.) valsčiuje. Nuo 1943 VKP(b) narys. Palaikė ryšius su Žemaitės partizanų junginiu, vykdė jo užduotis. Nuo 1944.VII adm. darbuotojas Svėdasuose, Rokiškyje. Burž. nacionalistų nužudytas.

MACIŪNAS Juozas [1874.X.29 Vaitkūnuose (Anykščių rj.) — 1946.VIII.22 Linkuvoje] — gydytojas. Baigęs Maskvos un-tą, dirbo Semipalatinsko (Kazachijos TSR) gubernijoje. 1905 persikėlė į Lietuvą ir dirbo įv. vietose valsčiaus gydytoju. I pasaul. karo metais Rusijos kariuomenės pulkininkas. Po karo dirbo gydytoju Linkuvoje. 1930—38 Sveikatos apsaugos departamento direktorius. Nuo 1938 gydytojas Kaune, vėliau Linkuvoje. Spaudos draudimo laikais ir vėliau išleido originalių ir verstinių knygelių, paskelbė straipsnių apie sveikatos apsaugą, kovą su infekcinėmis ligomis. Tyrinėjo med. istoriją. 1929 išleido higienos vadovėlį, 1937 išvertė S. Hameršlago ir kitus akušerijos, o 1938 D. Ostermano ligonių slaugymo vadovėlius.

MACIŪNAS Vincas [g. 1909.VII.18 Papilėje (Akmenės rj.)] — literatūros tyrinėtojas, kultūros istorikas. 1932 baigęs Kauno un-to humanitarinių mokslų f-tą, studijavo Bonos ir Miuncheno un-tuose. Nuo 1935 dirbo Kauno un-te. Nuo 1939 filol. mokslų daktaras. Nuo 1940 Vilniaus un-to humanitarinių mokslų f-to

dėstytojas (nuo 1941 docentas). 1944 pasitraukė į Vakarus. Daugiausia tyrinėjo feodalizmo laikotarpio (ypač XIX a. pirmosios pusės) liet. lit-rą ir kultūrą. Parašė studiją „Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje" (išsp. 1939), straipsnių apie XIX a. didaktinę prozą, M. Valančių, J. Šulcą, K. Bogušą, K. Milkų, S. Stanevičių, A. Strazdą, V. Krėvę-Mickevičių ir kt. rašytojus bei kultūros veikėjus. M. darbai parašyti iš burž. istoriografijos pozicijų.

MACKĒVIČIUS Antanas [1828.VI.14 Morkiuose (Kelmės rj.) — 1863.XII.28 Kaune] — vienas 1863 sukilimo vadų, revoliucinis demokratas. Kilęs iš mažažemių bajorų. Augo su baudžiauninkų vaikais. Vilniuje mokėsi g-joje, pragyvenimui uždirbdamas patarnavimais vienuolyne arba ponų namuose. Studijavo Kijevo un-te. Čia giliau susipažino su rusų ir ukrainiečių prieš-akine visuom. polit. mintimi, su antibaudžiavinio valstiečių judėjimo vystymusi. Tomis sąlygomis jis apsisprendė rūpintis engiamųjų žmonių būvio pagerinimu, rengti ir vesti liaudį į išsivadavimo kovą. Kad suartėtų su liaudimi ir įgytų jos pasitikėjimą, M. nutarė tapti kunigu ir įstojo į Varnių kunigų seminariją. Ją baigęs, dirbo kunigu Krekenavoje, paskui Paberžėje (Panevėžio aps.) kaip filialistas. Per 12 kunigavimo metų rūpinosi valstiečių švietimu, jų visuom. sąmoningumo ugdymu, rodė jiems jų vargo priežastis, teikė vilties, kad ateityje sukilusi liaudis išsilaisvins. M. buvo susipažinęs su rusų rev. demokratų idėjomis, palaikė ryšius su kt. tautų revoliucionieriais. Kada Vilniuje jau veikė sukilimui rengti sudarytas Judėjimo komitetas, 1862.VII lankėsi Vilniuje, o 1862.VIII.11 M. susitiko Kėdainiuose su Z. Sierakauskų ir K. Kalinausku. Tuo metu, kada ne tik visi Lietuvos bajorai dvarininkai, bet ir bajoriškoji inteligentija skelbė reikalavimą sujungti Lietuvą su Lenkija, M. laikė savo uždaviniu pakelti liet. liaudį „iki įsisąmoninimo ir pasisakymo, su Rusija ar su Lenkija ji nori būti susijungusi... O pasisakymas tegalimas tik per išsivadavimą". Toks klausimo kėlimas ir visas M. veikimas to meto sąlygomis reiškė revoliucinį lietuvių tautos apsisprendimo reikalavimą. Carinę baudžiavos panaikinimo reformą M. vertino panašiai kaip rusų rev. demokratai, tvirtindamas, kad reforma valstiečiui „pakeitė tik poną". Kada Rusijoje augo galingas antibaudžiavinis valstiečių judėjimas ir kilo platus lenkų nacionalinis išsivadavimo judėjimas (1859—62), M. ypač sustiprino savo rev. veikimą, kėlė valstiečių pasiryžimą kovoti su caro valdžia ir dvarininkais, ugdė Lietuvoje socialinio ir nacionalinio išsivadavimo judėjimą. Bažnyčioje per pamokslus jis kalbėjo, kad reikia rengtis ginkluotam sukilimui. Kai tik Lietuvoje išplito Lenkijos Centrinio k-to 1863.I.22 sukilimo manifestas ir Lietuvos Provincinio k-to (buv. Judėjimo k-to) vasario pr. paskelbtas tolygus manifestas, M. išvedė apylinkės valstiečių jaunimą į sukilimą, sudarydamas ne mažesnį kaip 300 daugiausia dalgiais ginkluotų žmonių būrį. M., kaip vėliau ir carinis teismas pripažino, „pirmasis iškėlė sukilimo vėliavą Lietuvoje". M. stojo į ryžtingą kovą prieš caro valdžią, prieš dvarininkinį engimą, už žemę valstiečiams, už laisvę, už ateitį, kurią, kaip pats sakėsi, matė revoliucijoje, už iškovojimą liet. liaudžiai žmoniškumo teisių, „kurias sunaikino bajorai". Į sukilimo gretas M. kėlė ir vedė Lietuvos valstiečius, įsitikinęs, jog eina išvien su baltarusių liaudimi, su rusų revoliucionieriais, su sukilusia lenkų tauta. M., kaip sukilėlių būrio vadas, su B. Dluskiu (Jablonovskiu), B. *Koliška* ir kitais vadovavęs jungtinių būrių jėgoms, kaip sukilėlių kolonos vadas Z. Sierakausko jungtinėje sukilėlių armijoje, pagaliau kaip Kauno gub. sukilėlių organizatorius ir vadas, kaudamasis su carine kariuomene, perėjo didesnę dalį Kauno gub.— nuo Krekenavos iki Rokiškio, Biržų, Panevėžio, įvairių Žemaitijos vietų iki Seredžiaus apylinkių. 1863.XII.17 M. paimtas į nelaisvę. Tardomas laikėsi didvyriškai, nieko neišdavė, į provokacinius klausimus atsakinėjo principingai, pabrėždamas liaudies neapykantą caro vyriausybei, palankumą rusų tautai, sąjunginį Lietuvos bendradarbiavimą su Lenkija sukilime prieš carizmą ir meilę savo tautai. M. griežtai pabrėžė tardytojams savo pažiūrų tvirtumą ir įsitikinimą, kad jo siekimai bus ateityje įgyvendinti. Muravjovo-Koriko patvirtintu karo lauko teismo nuosprendžiu M. buvo pakartas. M. veikla sudaro vieną iš garbingųjų liet. tautos tradicijų, glaudžiai susijusių su rusų, lenkų, baltarusių ir ukrainiečių tautų rev. tradicijomis.

Lit.: **А. Стороженко,** Ксендз Мацкевич, предводитель шайки мятежников, Вильна, 1866; **A. Janulaitis,** 1863 metų sukilimo veikėjai.—„Švietimo darbas", K., 1921; **Geysztor,** Pamiętniki, t. 2, Wilno, 1921; **M. Dubiecki,** Echa z powstania styczniowego, Kraków, 1922; **J. Žiugžda,** A. Mackevičius — Lietuvos valstiečių vadovas kovoje prieš carizmą ir dvarininkus, V., 1951; **J. Žiugžda,** Šlovingas revoliucionieriaus kelias. — „Komunistas", 1963, Nr. 12; Lietuvos TSR istorija, t. 2, V., 1963; **А. Ф. Смирнов,** Восстание 1863 года в Литве и Белоруссии, М., 1963; **Ю. Жюгжда,** Антанас Мацкевичюс.— Герои 1863 года, М., 1964; Восстание в Литве и Белоруссии 1863—1864 гг., М., 1965.

MACKĒVIČIUS Antanas [1895 Baltuosiuose Šaltiniuose (Kapsuko rj.) — 1939 Dereliache (Magadano sr.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Iš mažens tarnavo pas buožes. 1916 Maskvoje baigė šoferių kursus. 1916—18 šoferis Vakarų ir Pietvakarių frontuose. 1918 grįžo į Lietuvą. Nuo 1918.XI Komunistų partijos narys. 1920—21 LKP Suvalkijos rj. k-to sekretorius. Nuo 1921 TSRS pasiuntinybių Kaune, Vienoje, Londone, TSRS Užsienio reikalų liaudies komisariato ir kt. įstaigų Maskvoje šoferis. 1938 asmenybės kulto sąlygomis neteisėtai represuotas. 1956 reabilituotas.

MACKĒVIČIUS Antanas [g. 1902.I.23 Šiluvoje (Raseinių rj.)] — aktorius, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1959).

1915 baigė Raseinių aukštesniąją m-lą. 1922—23 mokėsi J. Vaičkaus, 1924—1929 — Valstybės teatro dramos studijose Kaune. Nuo 1929 Valstybės teatro, vėliau Kauno dramos teatro aktorius. Reiškėsi kaip režisierius. Išvertė į liet. kalbą scenos veikalų. Daugiau kaip 25 metus dėstė aktoriaus meistriškumą, sceninę kalbą ir meninį skaitymą Kauno dramos teatro studijoje, Kauno konservatorijoje, Gruodžio muz. m-loje ir Lietuvos TSR konservatorijoje.

Vaidmenys: Mileris (F. Šilerio „Klasta ir meilė"), Lyras, Makdufas (V. Šekspyro „Karalius Lyras", „Makbetas"), Liapkinas-Tiapkinas (N. Gogolio „Revizorius"), Lopachinas (A. Čechovo „Vyšnių sodas"), Besemionovas (M. Gorkio „Miesčionys"), Abraomas Vulfsonas (R. Blaumanio „Siuvėjų dienos Silmačiuose"), Keraitis (K. Binkio „Atžalynas"), Gaška (A. Vienuolio „Dauboje"), Mineikis (A. Griciaus „Karšta vasara"), Saksė (J. Grušo „Herkus Mantas"); kino filmuose — Kolūkietis („Aušra virš Nemuno"), Vanagėlis („Ignotas grįžo namo"), Meškelis („Kai susilieja upės"), ir kt.

Lit.: Antanas Mackevičius, V., 1964.

MACKĒVIČIUS Antanas [g. 1909.V.31 Jurčiūnuose (Lazdijų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1927—35 darbininkas Brazilijoje. 1933—1936 Brazilijos Komunistų partijos narys. Už rev. veiklą 1935—36 kalintas San Paule, ištremtas iš Brazilijos. Nuo 1939, būdamas aviacijos dirbtuvių darbininku Kaune, palaikė ryšius su LKP nariais, platino kom. lit-rą. 1940—41 profsąjunginis ir administracinis darbuotojas Kaune ir Vilniuje. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Nuo 1945 TSKP narys. Pokario metais partinis ir ūkinis darbuotojas. 1949 baigė dvimetę part. m-lą Leningrade. Nuo 1964 pensininkas.

MACKĒVIČIUS Antanas [g. 1927.I.30 Balsiuose (Pasvalio rj.)] — žemės ūkio mechanizatorius, Socialistinio Darbo Didvyris (1958). 1948—57 Pasvalio mašinų-traktorių stoties traktorininkas. Nuo 1958 Pasvalio rj. „Kovo 8-sios" kolūkio traktorininkas kombainininkas. Nuo 1959 TSKP narys. 1958 traktoriumi suarė 2490 ha dirvų, 1964 kombainu nuėmė 268 ha javų. 1959—63 Lietuvos TSR AT deputatas.

MACKĒVIČIUS Bronius [g. 1929.III.20 Paąžuolėje (Varėnos rj.)] — poetas. 1942—49 mokėsi gimnazijoje Vilniuje. 1947—49 dirbo laikr. „Komjaunimo tie-

sa", 1953—56 žrn. „Švyturys", 1961—63 žrn. „Pergalė" redakcijose. 1960 baigė Aukštuosius literatūros kursus prie Gorkio literatūros in-to Maskvoje.

Eilėraščius pradėjo spausdinti 1948. Pirmuosiuose poez. rinkiniuose („Rikiuotėje", 1952; „Petys į petį", 1956) apdainavo daugiausia tarybinių karių kovos žygdarbius ir jų buitį taikos metais. Eil. rinkiniuose „Neramūs paukščiai" (1958), „Žygiais matuojame širdis" (1962) M. toliau vystė taryb. kario temą, pavaizdavo savo kartos brendimą. M. kūrybai būdingas pilietiškumas, kovingos publicistinės intonacijos. Apsakymų vaikams ir jaunimui rinkinyje „Žaliuoja eglutė" (1965) M. pavaizdavo klasių kovą Lietuvoje pokario metais, sukūrė patrauklių liaudies gynėjų paveikslų. Period. spaudoje paskelbė apybraižų kolūkiečių gyvenimo ir kt. temomis.

MACKĒVIČIUS Jonas [1872.VI.18 Raguvoje (Panevėžio rj.) — 1954.VII.25 Roverede (Šveicarija)] — dailininkas. Nuo 1884 gyveno Tverėje (dab. Kalininas), čia baigė g-ją.

1894 baigė dailei skatinti m-lą, 1896 — I. Repino vadovaujamą privačią dailės studiją Peterburge. Nuo 1896 studijavo tapybą Peterburgo Dailės akademijoje (pas V. Makovskį ir P. Kovalevskį). Nutapė real. peizažų, pasižyminčių konstruktyvia kompozicija, skaidriomis spalvomis. 1901 baigęs Dailės akademiją, studijas gilino Vokietijoje, Prancūzijoje, Italijoje, Ispanijoje. Lankėsi Turkijoje, Egipte, Sirijoje, Palestinoje ir kt. Dalyvavo rusų dailės parodose Peterburge, Maskvoje, Kijeve. Liaudiškų temų portretus ir peizažus („Kaimo idilija", „Piemenėlė", „Kaimo mergaitė", „Berniukas", „Sodai žydi" ir kt.) 1907 eksponavo pirmojoje liet. dailės parodoje Vilniuje, įstojo į Lietuvių dailės d-ją. 1909—14 priklausė rusų peizažistų novatorių A. Kuindžio d-jai, dalyvavo d-jos parodose. Kurį laiką gyveno d-jos dvare Krime. Kilus I pasaul. karui, apsigyveno Italijoje, Kaprio saloje, susitikinėjo su ten gyvenusiu M. Gorkiu. Įstojo į internacionalinę dailininkų d-ją, dalyvavo jos parodose Romoje, Neapolyje ir kt. Versdamasis tapymu, 1914—24 sukūrė daug Italijos peizažų, portretų. Meniškiausiems iš jų būdinga apgalvota kompozicija, giedras, šviesus koloritas, kartais — impresionistinis tapymo būdas („Gatvelė", „Čertezos vienuolyno kiemas", „Pergolė" ir kt.). Tačiau nemaža to laikotarpio kūrinių yra schemiški, natūralistiški, kartais perdėtai romantiški. 1924 grįžęs į Lietuvą, M. dirbo Kauno meno m-los mokytoju, buvo vienas Lietuvos Dailininkų d-jos kūrėjų (1932). Dalyvavo dailės parodose, eksponavo daugiausia Italijos ir Lietuvos peizažus. 1924 Kaune surengė individualinę kūrinių parodą. M. nutapė burž. valdininkų bei visuom. veikėjų natūralistinių portretų, sukūrė didelio formato ist. kompozicijų, kuriose propagavo burž. ideologiją. Kiek vertingesni yra po 1924 sukurti Lietuvos peizažai. 1944 pasitraukęs į užsienį, M. gyveno Šveicarijoje.

Lit.: **A. Savickas**, Peizažas lietuvių tapyboje, V., 1965.

MACKĒVIČIUS Jonas [g. 1939.IV.1 Vališkiuose (Molėtų rj.)] — ekonomistas, ekonomikos mokslų kandidatas (1966). 1962 baigęs Vilniaus un-tą, jame dirba ped. darbą. 1963 Lietuvos TSR sport. ėjimo (30 km) čempionas, TSRS sporto meistras (1965). Nuo 1967 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių buhalterinės apskaitos ir ūkinės veiklos analizės klausimais.

MACKĒVIČIUS Juozas [1877.XI.14 Balkūnuose (Vilniaus rj.) — 1919.VII.21 Vilniuje] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1903 įstojo į RSDDP Vilniaus org-ją, nuo 1906 priklausė Lenkijos Socialistų partijai Lietuvoje (PPS na Litwie); šiai tais pačiais metais susijungus su LSDP, priklausė LSDP rev. sparnui. Dalyvavo 1905—07 revoliucijos įvykiuose Vilniuje, už tai kalintas. 1915 mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. 1917 įstojo į RSDDP(b). Dalyvavo Spalio revoliucijoje Rusijoje. 1918 pab. grįžo į Vilnių, dirbo taryb. milicijoje, buvo Vilniaus miesto 5 rajono komisaras. Pilsudskininkams užgrobus Vilnių, suimtas ir nukankintas.

MACKĒVIČIUS Juozas [g. 1907.XI.15 Nečionėliuose (Pasvalio rj.)] — žemės ūkio darbininkas, Socialistinio Darbo Didvyris (1958). Iki 1940 bernavo, vėliau dirbo savo 3 ha ūkyje. 1949—55 ir nuo 1964 Pasvalio rj. „Raudonosios žvaigždės" kolūkio laukininkystės darbininkas, 1955—64 linininkystės grandininkas. 1958—62 TSRS AT deputatas. Nuo 1961 TSKP narys. Užaugino gausius linų pluošto ir sėmenų derlius.

MACKĒVIČIUS Kazimieras [g. 1932.II.14 Kėdainiuose] — partinis darbuotojas.

1950—51 dirbo kultūrinį darbą Kėdainiuose. Nuo 1952 TSKP narys. 1956 baigė Odesos Jūrų laivyno in-tą. 1956—1957 Klaipėdos jūrų žvejybos uosto viršininko pavaduotojas. 1957—59 LKP CK darbuotojas. 1959—1963 LKP Klaipėdos miesto k-to I sekretorius, nuo 1963 LKP Vilniaus miesto k-to I sekretorius. Nuo 1960 LKP CK narys; nuo 1964 kandidatas į LKP CK Prezidiumo, CK Biuro narius. Nuo 1963 Lietuvos TSR AT deputatas.

MACKĒVIČIUS Vytautas [g. 1911.I.14 Šiauliuose] — dailininkas, pedagogas, Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1954), Lietuvos TSR liaudies dailininkas (1963).

1923—28 mokėsi Šiaulių mkt. seminarijoje. Nuo 1928 lankė Kauno meno m-los P. Kalpoko vadovaujamą tapybos ir V. Didžioko vadovaujamą dekoratyvinės tapybos studiją. Dalyvavo Revoliucinių meninininkų kuopelės veikloje. 1932 buvo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos narys, 1933—35 LKP narys. Pažangiųjų mokinių leidinyje „Žingsnis" (1934) ir neleg. satyriniame žurnale „Šluota" spausdino socialinės tematikos piešinius, kompozicijas („Bedarbiai", 1934, ir kt.), polit. karikatūras. 1935 baigęs Kauno meno m-lą, 1935—37 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. 1938—39 mokėsi Č. Gereno tapybos studijoje Paryžiuje. Sukūrė Paryžiaus peizažų, pasižyminčių apibendrintais vaizdais, spalvingumu. 1939 grįžęs į Kauną, įstojo į Lietuvos Dailininkų

Vytautas Mackevičius. „Senasis Vilnius", aliejus, 1940

s-gos realistų sekciją, dalyvavo tos sekcijos 1939 dailės parodoje. 1940—41 Meno reikalų v-bos prie Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos dailės skyriaus inspektorius, bendradarbiavo žurnale „Šluota". Sukūrė polit. karikatūrų, nutapė teminį paveikslą (pano) „Žemės dalijimas". Hitlerinės okupacijos metais gyveno Vilniuje, nutapė Vilniaus peizažų. 1944 dirbo Meno reikalų v-boje. 1945—1951 Vilniaus Dailės in-to, 1951—52 Lietuvos TSR Dailės in-to dėstytojas, katedros vedėjas, direktoriaus pavaduotojas (nuo 1947 docentas). Nuo 1948 TSKP narys. Nuo 1953 Lietuvos TSR Dailės in-to rektorius (nuo 1954 profesorius). 1956—58 Dailininkų s-gos v-bos pirmininkas. Dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose. Nutapė temi-

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 49

nių paveikslų, peizažų, portretų, sukūrė polit. plakatų. M. teminiai paveikslai (daugiausia ist. kompozicijos) pasižymi realistiškumu, optimistine nuotaika. Poetiškus gamtos ir Vilniaus archit-ros vaizdus M. nutapė sodriai, plastiškai, ramiu koloritu įtaigiai perteikė peizažų harmoningumą ir lyriškumą. Paveiksluose statybų temomis ir portretuose M. stengėsi kuo subtiliau parodyti žmonių charakterius.

Kūriniai: peizažai —,,Luvras", ,,Tiltas Paryžiuje", ,,Gatvelė prie Senos" ir ,,Lotynų kvartalas" (1938), ,,Senasis Vilnius" (1940), ,,Didžioji gatvė Vilniuje" (,,Gorkio gatvė Vilniuje", 1942), ,,Vilnelės krantai" (1943), ,,Pirmasis sniegas" (1947), «,,Tiesos" gatvė Vilniuje» ir ,,Gubos" (1948), ,,Vilniaus peizažas" (1957), ,,Žiemos etiudas" (1958); portretai —,,Darbininko portretas" (1950), ,,Kristijonas Donelaitis" (1955), J. Kuzminskio portretas (1955), ,,Autoportretas" (1956, 1966); teminiai paveikslai — ,,Sušaudymas" (1945), ,,Partizanai" (1946), ,,Laukuose" (1947), ,,Pirmieji iš rytų" (1949), ,,Lietuvos delegacija Kremliuje 1940 m." (1950), ,,1919 metai Lietuvoje" (1957), ,,Kauno HES statyboje" (1960), ,,Ant tilto" (1965), ,,Tilto per Nerį statyba" (1965), ir kt.

Lit.: **J. Jurginis,** Lietuvos meno istorijos bruožai, V., 1960; Vytautas Mackevičius, [reprodukcijų aplankas su P. Gudyno įvadiniu straipsniu], V., 1961; **A. Savickas,** Peizažas lietuvių tapyboje, V., 1965.

MACKĒVIČIUS NÒRD Jonas [1888 — 1952.XII.18 Vilniuje] — rašytojas. Rusų imigrantas, po 1918 gyvenęs Kaune. Rusiškai rašė apysakas ir kitokius kūrinėlius vaikams. Jie buvo leidžiami lietuviškai, nenurodžius vertėjo. Bendradarbiavo period. spaudoje. Išleido knygas: „Peliukės Micės laiškai" (2 t., 1934), „Samojedų berniuko nuotykiai" (1935), „Velnio lašeliai" (1935), „Pjesės vaikų teatrui" (1936), „Mažutės pasakos" (1938), „Aukso mieste" (2 d., 1939), „Pabėgėliai iš zoologijos sodo" (2 d., 1939), „Vaikų pasakos" (d. 1, 1940). Kai kurie M. N. kūriniai įdomūs pažintine prasme, tačiau didesnės meninės vertės neturi.

MACKEVIČIŪTĖ Antanina [g. 1926.II.9 Marijonavoje (Panevėžio rj.)] — aktorė. 1952 baigė Lunačiarskio teatrinio meno in-tą (Maskvoje). 1952—59 Kauno muzikinio dramos teatro, nuo 1959 Kauno dramos teatro aktorė. Nuo 1959 TSKP narė.

Vaidmenys: Grafienė (Bomaršė ,,Figaro vedybos"), Lidija (M. Gorkio ,,Barbarai"), Gonerilė (V. Šekspyro ,,Karalius Lyras"), Nichail (N. Hikmeto ,,Keistuolis"), Juzė (K. Inčiūros ,,Žemaitė"), ir kt.

MACKIAĨ — kaimas Prienų rj., 4 km į p. v. nuo Balbieriškio, prie kelio į Krokialaukį; apylinkės ir kolūkio centras. 198 gyv. (1959). P. pakraščiu teka Peršėkė (Nemuno intakas), v.— Kamaria, r.— Vaičiukupis (abu Peršėkės intakai). Iš š. prieina Balbieriškio miškas. Felčerių-akušerių punktas (nuo 1960).

MACKÓNIS Jonas [tikr. **Mackevičius;** g. 1922.XI.9 Paažuolėje (Varėnos rj.)] — dailininkas, literatas, meno mokslų kandidatas (1968). 1948 baigęs Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to dekoratyvinės ir monumentaliosios tapybos fakultetą, dirbo to in-to ir Kauno un-to dėstytoju. Nuo 1950 dalyvauja dailės parodose. Nuo 1951 Lietuvos TSR Dailės in-to dėstytojas. Kuria teminius paveikslus, portretus, pasižyminčius santūria spalvine gama. Paskelbė dailės istorijos ir kritikos straipsnių, rengia radijo ir televizijos laidas. Parengė leidinį apie A. Žmuidzinavičių (1957). Rašo dramos kūrinius, libretus, kino scenarijus.

Kūriniai: portretai — brigadininko Mikalkevičiaus (1950), prancūzų kino aktorės A. Mešard (1957), M. Šikšnio (1962); kompozicijos — ,,Ergo non est deus" (1964), ,,Senovinė daina" (1967); libretai — A. Belazaro operetei ,,Auksinės marios" (su L. Janušyte, 1955), V. Klovos operoms ,,Pilėnai" (1956) ir ,,Du kalavijai (Žalgiris)" (1966), B. Dvariono operai ,,Dalia" (pagal B. Sruogos dramą ,,Apyaušrio dalia", 1959), A. Račiūno operai ,,Saulės miestas" (1965); kino filmo ,,Julius Janonis" scenarijus (1959); pjesės — ,,Grįžimas" (1948), ,,Tiltas" (1948), ,,Piršliai" (1958); drama-daina ,,Ulijona" (1962), ir kt.

MACKÓNIS Kostas [g. 1910.XI.23 Paąžuolėje (Varėnos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Žurnalistas. Kilęs iš valstiečių. Mokydamasis Vilniaus Vytauto Didžiojo g-joje, 1929 įstojo į V. Baltarusijos Komunistinę jaunimo s-gą, dirbo propagandinį ir organizacinį darbą moksleivių tarpe. 1932 kalintas. Pašalintas iš g-jos, dirbo darbininku. 1933—1938 V. Baltarusijos Komunistų partijos narys, vežiojo į kaimus kom. literatūrą, dalyvavo Vilniaus bedarbių demonstracijose. 1940—41 laikr. „Vilniaus balsas" redaktoriaus pavaduotojas. Vok. faš. okupacijos metais ūkinis darbuotojas Vilniuje, dalyvavo Vilniaus antifaš. pogrindyje, A. Mickevičiaus partizanų būrio ryšininkas. 1944—62 spaudos darbuotojas. Pensininkas.

MACKÓNIS Rapolas [iki 1940 **Mackevičius;** g. 1900.XI.16 Paąžuolėje (Varėnos rj.)] — rašytojas, žurnalistas. 1924 baigė Vilniaus Vytauto Didžiojo g-ją. 1926—41 dirbo „Vilniaus aido", „Vilniaus rytojaus", „Aido", „Vilniaus balso" ir kt. laikraščių redakcijose. Dalyvavo Lietuvių mokslo d-jos, Laikinojo Vilniaus lietuvių k-to veikloje. Parašė apysakų („Pilkieji didvyriai", 2 d., 1929—30; „Čia mūsų žemė", 1935; „Kapinės", 1936; „Sunkus kelias", 1937 ir kt.), kuriose burž. ideologijos požiūriu vaizduojamas Lenkijos okupuoto Vilniaus krašto liet. valstiečių ir inteligentų gyvenimas. 1941—43 Vilniuje redagavo burž. nacionalistų dienraštį „Naujoji Lietuva". 1943—45 kalėjo Štuthofo konc. stovykloje, iki 1952 gyveno Lenkijoje. Nuo 1956 gyvena Vilniuje, period. spaudoje rašo kultūros klausimais.

MÃCKUS Algimantas [1932.II.11 Pagėgiuose — 1964.XII.28 Čikagoje] — poetas. Mokėsi g-joje Vilniuje. Nuo 1944 gyveno V. Vokietijoje, vėliau JAV. Studijavo Čikagos un-te. Redagavo žrn. „Margutis". Išleido eil. rinkinius „Elegijos" (1950, A. Pagėgio slapyvardžiu), „Jo yra žemė" (1959), „Neornamentuotos kalbos generacija ir augintiniai" (1962), „Chapel B" (1965). M. poezijai būdingi vienišumo, tėvynės ilgesio, tragiškos nuojautos motyvai.

Ršt.: [Eilėraščiai]. — Poezijos pavasaris, V., 1967.

MACULĒVIČIUS Liudgardas [g. 1917. VII.16 Feodosijoje (Krimo sr.)] — kino režisierius, Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1965). 1943 baigęs Visasąjunginį Kinematografijos in-tą, dirbo „Mosfilme" režisieriaus asistentu. Nuo 1944 Lietuvos Kino studijos režisierius. Surežisavo daugiau kaip 300 kino žurnalų „Tarybų Lietuva" ir 12 dokumentinių trumpametražių filmų. Už pilnametražį dokumentinį filmą „Tarybų Lietuva" 1951 M. suteikta TSRS Valst. premija.

MACUTKĒVIČIUS Balys [1905.XI.10 Barvoniškiuose (BTSR) — 1964.XII.3 Vilniuje] — dailininkas. 1919—30 mokėsi Vilniaus liet. g-joje, lankė čia veikusią V. Kairiūkščio piešimo studiją. 1930—1933 studijavo Vilniaus un-to dailės f-te. Bendradarbiavo period. spaudoje, nupiešė knygoms viršelių. 1931 dalyvavo Vilniaus lietuvių dailininkų parodoje Kaune. 1936—37 studijavo ekonomiką Kauno un-te, dalyvavo dailės parodose. 1940—41 dirbo kultūros paminklų apsaugos įstaigose, 1944—48 Polit. lit-ros leidyklos dailininku. Apipavidalino knygų (Lukrecijaus „Apie daiktų prigimtį", 1965), sukūrė kompozicijų („Fantazija", 1929), portretų („Čiurlionio portretas", 1945), peizažų. M. apipavidalintos knygos pasižymi menišku šrifto panaudojimu.

MAČĒNAS Leonas [g. 1906.IX.20 Mielagėnuose (Ignalinos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1929 dalyvavo rev. judėjime Švenčionių rajone. Už rev. veiklą 1937 suimtas ir 1938 nuteistas 5 metus kalėti. 1939.IX iš Vilniaus Lukiškių kalėjimo išlaisvintas Raudonosios Armijos, mokytojavo. 1941 išrinktas TSRS Aukščiausiosios Tarybos deputatu. 1941.VI evakavosi į TSRS gilumą. Maskvoje baigė Aukštąją kar. m-lą. Pulkininkas. Nuo 1942 TSKP narys. Nuo 1944 administracinis, nuo 1959 ūkinis darbuotojas Vilniuje.

MAČEÑNIS Kazys [1908.V.28 Šarnelėje (Plungės rj.) — 1941.VII.13 Žagarėje] — ekonomistas, pedagogas. 1935 baigė Kauno un-tą (studijavo matematiką ir ekonomiką). Dirbo to un-to teisių f-to priv. ūkio katedros asistentu. Buvo Verslininkų s-gos gen. sekretoriumi. Bendradarbiavo „Versle". 1937 išleido kn. „Kišeninis aritmometras". 1940—41 Žagarės vid. m-los direktorius. Dalyvavo visuom. veikloje: padėjo Žagarės vls. ž. ū. komisijai, skaitė paskaitas, įkūrė ateistinį mokinių būrelį. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

Lit.: **V. Misevičius,** .Mirsiu kaip komunistas.— Kad žemėje žydėtų gėlės, K., 1960.

MAČERNIS Vytautas [1921.VI.5 Šarnelėje (Plungės rj.) — 1944.X.7 Žemaičių Kalvarijoje (dab. Varduva, Plungės rj.)] — poetas. 1939 baigęs Telšių g-ją, Kauno un-te studijavo anglų k. ir lit-rą, 1941—43 Vilniaus un-te — filosofiją. Period. spaudoje eilėraščius spausdino nuo 1937. Sukūrė poezijos ciklus: „Vizijos" (7 kūriniai), „Metai" (apie 80 sonetų), „Songs of Myself" („Dainos apie save"), „Žmogaus apnuoginta širdis". M. kūrybai (išl. JAV, 1961) būdingi nerimo, sielvarto, abejonių būties prasme motyvai, kuriuos nulėmė niūri vok. faš. okupacijos tikrovė ir egzistencialistinės filosofijos poveikis. Ji pasižymi lyr. jausmo santūrumu, lakoniška poet. išraiška. M. išvertė F. Petrarkos, R. Bernso, Š. Bodlero, V. Hugo, A. Bloko, O. Milošo-Milašiaus kūrinių.

Lit.: **V. Kubilius**, Vytauto Mačernio lyrika.— Poezijos pavasaris, V., 1966.

MAČIÁNSKAS Antanas [g. 1933.IX.10 Budraičiuose (Raseinių rj.)] — žurnalistas. 1952 Betygalos mašinų-traktorių stoties laikr. „Komunizmo statytojas" redakcijos sekretorius. 1953 įstojo į Ž. ū. akademiją. Studijuodamas redagavo Ž. ū. akademijos laikr. „Žemės ūkio specialistas". Nuo 1955 TSKP narys. 1957—63 „Komjaunimo tiesos" korespondentas. 1958 baigė Ž. ū. akademiją. Nuo 1963 žrn. „Žemės ūkis" redaktorius. Išleido apybraižų kolūkine tematika („Aušros pasitikti", 1960; „Tavo bendraamžis", 1961). Sudarė apybraižų rinkinį apie kom. darbo spartuolius („Ateities žvalgai", 1961).

MAČIKŪNAS Mykolas [g. 1908.VI.9 Širviuose (Jonavos rj.)] — medžio apdirbimo pramonės darbininkas, Socialistinio Darbo Didvyris (1966). 1923—40 dirbo staliumi priv. įmonėje. Nuo 1940 Jonavos baldų kombinato staklininkas.

MAČIÓNIS Augustinas [g. 1906.VIII.28 Vilniuje] — zoologas ichtiologas. 1930—1934 ir 1937—41 Vilniaus Vytauto Didžiojo g-jos mokytojas. 1935 baigė Vilniaus un-tą. 1936—37 Švenčionių liet. g-jos direktorius. Nuo 1944 dėsto Vilniaus un-te zoogeografiją, lyg. anatomiją, ichtiologiją. „Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos" geografijos skyriaus redaktorius konsultantas. M.— vienas materialistinio požiūrio į gamtą populiarizatorių Lietuvoje. Parašė „Lietuvos TSR fizinės geografijos" I tomo (1958; Resp. premija 1959) skyrių „Lietuvos gyvūnija". Paskelbė moksl. straipsnių apie ungurių amžiaus nustatymą, lytinę sudėtį, augimą, lytinį brendimą bei migraciją.

Ršt.: **T. Ivanauskas, A. Mačionis** [ir kt.], Lietuvos gėlųjų vandenų žuvys, V., 1956; **A. Grigelis, R. Krotas, A. Mačionis** [ir kt.], Žuvininkystė, [vadovėlis ž. ū. technikumams], V., 1967.

MAČIÓNIS Zenonas [g. 1933.VIII.13 Juostininkuose (Anykščių rj.)] — chemikas, chemijos mokslų kandidatas (1964). 1957 baigęs Vilniaus un-tą, iki 1959 dirbo meistru Šiaulių „Elnio" odos ir avalynės kombinate. Nuo 1962 dėsto Vilniaus un-te. Paskelbė moksl. straipsnių apie polimerizacijos procesus, fizineschemines polimerų savybes.

MAČŶS Eduardas [1910.IX.15 Lubnuose (Poltavos sr.) — 1966.IV.12 Kaune] — inžinierius mechanikas, technikos mokslų kandidatas (1955), Lietuvos TSR nusipelnęs inžinierius (1965). 1938 baigė Pragos Aukštąją technikos m-lą. Nuo 1938 inžinierius mechanikas Kauno autoremonto g-loje, kooperatyvų s-goje „Linas". 1946—47 Kauno politechnikumo dėstytojas. 1947—66 dirbo ped. darbą Ž. ū. akademijoje. Nuo 1960 docentas. Nuo 1961 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių ir išleido brošiūrą apie traktorių variklius, važiuokles, eksploatavimą. Patobulino elektropneumatinį indikatorių su elektromagnetine sankaba.

MAČŶS Jonas [slap. **Kėkštas;** 1867 Ingavangyje (Prienų rj.) — 1902.XII.15 Niujorke (JAV)] — poetas, publicistas. 1880—85 mokėsi Marijampolės g-joje.

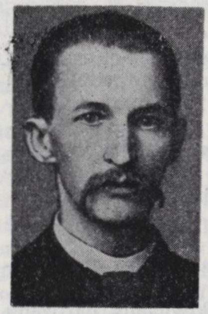

Lankė P. Armino ir P. Kriaučiūno liet. kalbos pamokas. Nuo 1884 platino caro valdžios draudžiamą liet. spaudą. Leido rankraštinius laikr. „Priešaušris" ir „Išsiepdantis". 1885 pradėjo bendradarbiauti „Aušroje". Išstojo iš g-jos, norėdamas gyventi arčiau liaudies ir ją šviesti. Kurį laiką vertėsi priv. pamokomis. Gyveno Garliavoje pas J. Andziulaitį. 1886—92 Panemunės vls. raštininkas, 1893—97 — Virbalio burmistras, 1898—1900 — Vilkaviškio aps. v-bos sekretorius. Jo bute 1896—97 buvo redaguojamas „Varpas" ir „Ūkininkas". Dirbdamas carinėse įstaigose, liet. nac. judėjimo vadovams teikdavo slaptų žinių apie carinės administracijos veiklą. Susektas 1900 išvyko į R. Prūsiją. Padėjo M. Jankui leisti laikr. „Saulėteka". 1900 pab. išvyko į JAV. Ten redagavo „Vienybę lietuvninkų", suteikė jai dem. kryptį. Laikraštyje spausdino P. Vaičaičio, J. Biliūno kūrinius, straipsnius apie rev. judėjimą Rusijoje ir Amerikos darbininkų kovą. M. redaguojama „Vienybė lietuvninkų" palaikė kovojančius

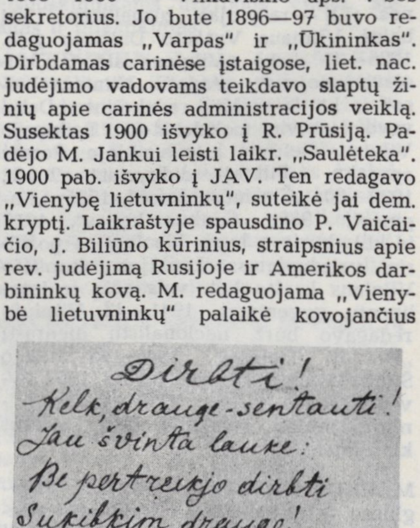

Jono Mačio autografas

Jono Mačio „Eilių" (1910) ir „Raštų" (1961) viršeliai

Pensilvanijos angliakasius, pranašavo galą kapit. santvarkai, propagavo socializmą.

M. pasaulėžiūra formavosi lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimo, rusų rev. demokratizmo ir socializmo idėjų įtakoje. Jau g-joje M. skaitė N. Černiševskio ir N. Dobroliubovo veikalus, vertė uždraustą S. Ivaniukovo knygą „Politinės ekonomijos teorijos svarbiausieji pagrindai", skelbusią kai kuriuos K. Markso teiginius. Straipsniuose „Mūsų vargai" (1885), „Dvasė ir medega" (1886) M. kritikavo politinį ir socialinį „Aušros" konservatyvumą bei romantinę lit-ros kryptį. Liet. nac. išsivadavimo pamatų ieškojo realiame liaudies gyvenime, siejo nac. išsivadavimo uždavinius su socialiniais klausimais. Praktinio, šviečiamojo pobūdžio raštus vertindamas labiau už grož. lit-rą, M. iškėlė pozityvistinius meno kriterijus, kurie vėliau buvo ypač būdingi „Varpui". Straipsniuose „Kritika. Pamokslai apie triūsą arba procę" (1891), „Šešėliai ir spinduliai" (1892) M. vienas pirmųjų liet. publicistikoje rašė apie Lietuvos kaimo klasinę diferenciaciją ir proletarizaciją, kaip kapitalizmo raidos pasekmes, smerkė priv. nuosavybę, reikalavo suvisuomeninti gamybos priemones.

M. yra soc. ir rev. motyvų liet. poezijoje pradininkas. Jo eilėraščiai atspindi lietuvių dem. minties raidą ir dem. inteligentijos dvasinį brendimą nuo užuojautos vargdieniui iki kapit. sistemos smerkimo („Kaip tarpais dedas", 1900), išnaudojamųjų kovos aukštinimo („Darbo žmonių giesmė", 1900) ir raginimo jėga nuversti carinę priespaudą („Bausmas", 1891). Daugelyje eilėraščių, kaip ir laiškuose J. Andziulaičiui, M. reiškė pažangaus žmogaus mintis bei nuotaikas polit. reakcijos sąlygomis. Geriausiems M. kūriniams („Apleistasis", „Vidur okeano", „Sunkioj valandoje") būdingi dramatiški pergyvenimai, sielvartingas ir maištingas tonas. Tačiau M. kūrybai trūko išraiškos laisvumo ir natūralumo, ją varžė kalbos ir ritmikos nesklandumai, dažni žodžių trumpinimai. Paskutiniais kūrybos metais M. stengėsi įvesti į liet. poeziją įvairesnes formas. Rašė sonetus ir epigramas, vartojo oktavines strofas. Revoliucinę liet. poeziją praturtino naujomis sąvokomis ir vaizdiniais („kruvinas vėlukas" ir kt.), retorines išraiškos priemones panaudojo kovos skatinimui, įvedė dainos žanrą.

M. vienas pirmųjų ėmė versti į liet. kalbą F. Freiligrato, M. Hazenkleverio, H. Heinės, G. Hervego, I. Omulevskio, Š Petefio, V. Serioševskio ir kt. rev. poetų kūrinius, stengdamasis pritaikyti juos to meto sąlygoms ir rev. judėjimui. Jis t. p. išvertė keletą A. Asnyko, J. Getės, V. Hugo, G. Lesingo, A. Puškino, J. Vrchlickio eilėraščių. Dalis M. vertimų pagal to meto įprotį visiškai sulietuvinti (F. Freiligrato ir kt. kūriniai). Originalo nuotaiką, vaizdą ir ritmą M. geriau pavyko atkurti tik keliuose M. Konopnickos, V. Serioševskio eilėraščių ir M. Lermontovo „Burės" vertimuose. Originalūs ir verstiniai M. eilėraščiai buvo spausdinami 1902—1908 rev. poezijos rinkiniuose.

Ršt.: Eilės, Pittsburg, 1910 [F. Matulaičio įvadinis straipsnis]; Poezija, K., 1948 [A. Vengrio įvadinis straipsnis]; Raštai, V., 1961 [V. Kubiliaus įvadinis straipsnis].

Lit.: **V. Kapsukas**, Jonas Mačys-Kėkštas. — „Varpas", 1904, Nr. 5; **G. Petkevičaitė**, Jonas Mačys-Kėkštas.—„Lietuvos žinios", 1912, Nr. 130; **A. Petrika**, Mačys-Kėkštas: Gyvenimas ir kūryba.—„Šviesa", 1947, Nr. 8; **B. Pranskus**, Jono Mačio-Kėkšto poezija.—„Pergalė", 1949, Nr. 5; Lietuvių literatūros istorija, t. 2, V., 1958; **A. Sprindis**, Lietuvių literatūros kritika 1861—1905, V., 1957; **E. Kuosaitė**, Užsienio poetų vertimai į lietuvių kalbą (1880—1905 m.).— „VVU mokslo darbai", t. 18, V., 1958.

MAČYS Jurgis [g. 1908.X.21 Lubnuose (Poltavos sr.)] — agronomas selekcininkas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1958). Baigė Ž. ū. akademiją. 1937—39 tobulinosi daržovių selekcijos ir sėklininkystės srityje Prancūzijoje. 1949—1956 Lietuvos Valstybinės selekcijos stoties (Dotnuvoje), 1956—63 Vytėnų bandymų stoties (Kauno rj.) moksl. bendradarbis; nuo 1963 pastarosios stoties daržovių selekcijos ir sėklininkystės skyriaus vedėjas. Sukūrė 10 žiedinių kopūstų, pomidorų, valgomųjų morkų, burokėlių, ridikėlių veislių. Paskelbė moksl. straipsnių apie daržovių naujų veislių kūrimą, sėklininkystę, agrotechniką, heterozę, branduolinį švitinimą ir kitais daržininkystės klausimais.

MAČYS Pranas [g. 1913.X.3 Strielčiškiuose (Vilkaviškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. Į rev. judėjimą įsijungė 1933, platino kom. lit-rą. 1934 įstojo į Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos Strielčiškių ir Oželių kuopelę. 1935—36 dalyvavo Užnemunės valstiečių streike, 1937 Strielčiškiuose įstojo į Komunistų partiją. 1940—41 LKP Vilkaviškio aps. k-to instruktorius. 1942—44 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Baigęs part. ir taryb. darbuotojų kursus Šujoje (Ivanovo sr.), nuo 1944 dirbo part. ir adm. darbą Vilkaviškyje ir Kybartuose. Nuo 1960 dirba Vilkaviškio siuvimo f-ke.

MAČYS Stasys [1915.V Strielčiškiuose (Vilkaviškio rj.) — 1941] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1935 Komunistų partijos narys. Priklausė LKP Strielčiškių kuopelei, 1938—40 šios kuopelės sekretorius. 1940—41 Pilviškių (Vilkaviškio rj.) vls. milicijos įgaliotinis. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

MAČYS Vladas [1867.IX.5 Kazliškiuose (Kapsuko rj.) — 1936.II.12 Kaune] — teisininkas. 1889 baigė Maskvos un-tą. Studijuodamas priklausė liet. studentų d-jai, bendradarbiavo „Šviesoje", „Ūkininke", „Varpe". 1918—22 Kauno apyg. teismo pirmininkas, vėliau seimo rinkimų komisijos narys. 1923—34 Kauno un-to profesorius, skaitė civ. procesą ir civ. teisę. Žurnale „Teisė" paskelbė straipsnių apie ipoteką, globos steigimą. Išleido civ. proceso paskaitas (1924), knygas apie teismo kandidatų ir advokatų parengimą (1932), šeimos santvarką ir moterų teises senovėje (1934) ir kt.

MAČYS Vladas [g. 1912.XI.30 Lubnuose (Poltavos sr.)] — inžinierius architektas. 1937 baigęs Pragos un-tą, dirba ž. ū. statybų projektavimo org-jose (nuo 1960 Ž. ū. statybos projektavimo in-to projektų vyriausiasis architektas). Pagal M. projektus pastatyta: Dotnuvos selekcinės stoties adm. rūmai su bendrabučiu (1940) ir kt. pastatai, Bukiškių (Vilniaus rj.) ž. ū. mechanizacijos technikumas (1951), gyv. namai Vilniuje (1952) ir Kaune (1953), Kapsuko gyvulininkystės technikumas (1953), Hidrotechnikos ir melioracijos in-tas Vilainiuose, netoli Kėdainių (su L. Salialioniu; 1963), rekonstruoti Verkių rūmai (1950); pagal M. gen. planus pastatyta Kauno motorų remonto f-kas (1952), daug mašinų-melioracijos stočių, kolūkių, taryb. ūkių centrų, ž. ū. bandymų stočių (1946—59) ir kt. pastatų. M. paskelbė straipsnių apie kolūkių bei taryb. ūkių planavimą ir statybą. Aliejumi tapo peizažus, dalyvauja respublikinėse dailės parodose.

MAČIŪČIAI — kaimas Eišiškių rj., Dieveniškių apyl., 5 km į p. r. nuo Dieveniškių. 343 gyv. (1959). Pr. m-la. Lenkų okupacijos metais veikė liet. biblioteka ir liet. meno saviveiklos būrelis.

MAČIŪTIS Aleksas [g. 1907.VIII.9 Salantuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš kumečių. 1928—29 tarnaudamas Lietuvos kariuomenėje, palaikė ryšius su komunistais, platino kom. lit-rą kareivių tarpe (Ukmergėje). 1934—36 LKP narys, part. darbą dirbo Salantuose. Už dalyvavimą rev. judėjime 1936—37 kalintas Kaune, Šiauliuose, Bajoruose (dab. Kretingos dalis). 1937—40 ž. ū. darbininkas. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1944 fronte sunkiai sužeistas. Pokario metais kurį laiką dirbo adm. darbą. Nuo 1948 TSKP narys. Nuo 1964 pensininkas.

MAČIUKYNAS Vytautas [g. 1931.II.19 Varnutėje (Jonavos rj.)] — jūrininkas, Socialistinio Darbo Didvyris (1960). 1950 baigė Klaipėdos jūreivystės m-lą ir pradėjo dirbti Baltijos žvejybos laivyne Klaipėdoje. 1950—53 mažojo žvejybos tralerio kapitono padėjėjas, nuo 1953 kapitonas. Nuo 1965 TSKP narys.

MAČIULAITIS Jacintas [1902.IX.11 Šakiuose — 1967.III.17 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo Brazilijoje dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1930 emigravo į Braziliją. San Paule įstojo į lietuvių d-ją „Kultūra", veikė lietuvių meno mėgėjų būrelyje „Rytas", bendradarbiavo pažangiojoje spaudoje. 1934 įstojo į Brazilijos Komunistų partiją. 1958 grįžo į Lietuvą, dirbo Vilniaus elektros skaitiklių f-ke. Nuo 1962 TSKP narys. 1965 pensininkas.

MAČIŪLIS Adomas [g. 1904.IV.26 Gulbinuose (Akmenės rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1936—40 LKP narys, LKP Gulbinų kuopelės sekretorius. Su kitais organizavo Liaudies frontą, buvo Liaudies fronto Akmenės vls. k-to pirmininkas. 1941 su kitais suorganizavo vieną pirmųjų kolūkių Lietuvoje (Akmenės vls.), buvo jo pirmininkas. 1942—44 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1944—57 TSKP narys. 1944—54 part. ir adm. darbuotojas Akmenėje, Mažeikiuose. Nuo 1956 pensininkas.

MAČIŪLIS Adomas [g. 1929.X.20 Žiūronuose (Radviliškio rj.)] — inžinierius technologas, chemijos mokslų kandidatas (1963). 1959 baigė Visasąjunginį Neakivaizdinį politechnikos in-tą (Maskvoje). Nuo 1959 Lietuvos TSR MA Energetikos ir elektrotechnikos in-to (nuo 1967 Fizikinių-techninių energetikos problemų in-tas) moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie β-amino rūgštis, polimerų termostabilizavimą, aukštų temperatūrų mechanochemiją. Sukūrė naujų kaprono bei mišrių poliamidų termostabilizavimo metodų.

MAČIŪLIS Algimantas [g. 1931.V.3 Kaune] — architektas. 1955 baigė Dailės in-to architektūros f-tą. 1956—61 Druskininkų miesto, 1961—65 Vilniaus statybos tresto, nuo 1965 Komunalinio ūkio projektavimo in-to vyriausiasis architektas. Nuo 1959 TSKP narys. Sudarė Druskininkų ir Utenos užstatymo planus (1956—57). Pagal M. projektus pastatyta gyv. namas Druskininkuose (1958), Statybininkų kultūros namai Vilniuje (1963), įrengti keleto pastatų interjerai ir kt.

MAČIŪLIS Jonas — poetas. Ž. *Maironis*.

MAČIŪLIS Jonas [g. 1919.VII.20 Kalviuose (Jurbarko rj.)] — rašytojas. 1951 baigė Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą. 1951—54 Garliavos (Kauno rj.) vid. m-los mokytojas. 1957—65 laikr. „Literatūra ir menas", nuo 1965 biuletenio „Bibliotekų darbas" redakcijos darbuotojas. Išleido vaizdelių apie P. Cvirkos vaikystę knygą „Augo diemedis" (1961), kurioje, remdamasis dokumentine medžiaga, žmonių atsiminimais, pavaizdavo P. Cvirkos gimtąją aplinką, jį supusius žmones, kai kuriuos būsimojo rašytojo charakterio bruožus. Pažintinės bei auklėjamosios vertės turi M. apybraižų rink. „Iš dienų tėkmės" (1963), kurį sudaro pasakojimai apie K. Donelaičio gyventas vietas, I. Simonaitytės vaikystę, P. Cvirkos motiną M. Cvirkienę, tautosakos rinkėją A. Jušką.

MAČIŪLIS Petras [1919.II.20 Titeikiuose (Anykščių rj.) — 1961.II.5 Vilniuje] — ekonomistas, technikos mokslų kandidatas (1957). 1940 baigė Belvederio (Jurbarko rj.) pienininkystės m-lą. Dirbdamas pieno pramonėje, 1949 baigė Vilniaus un-to ekonomikos f-tą ir pradėjo jame dirbti ped. darbą. Nuo 1951 prekių mokslo katedros vedėjas, nuo 1959 docentas. Tyrinėjo maisto prekių kokybės nustatymo metodus, paskelbė tais klausimais moksl. straipsnių.

Ršt.: Maisto produktų kokybės ir sudėties nustatymas, V., 1960.

MAČIŪLSKIENĖ Juzefa [g. 1906.III.26 Švenčionyse] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. 1926—40 dirbo Raudonosios pagalbos org-joje Kaune. Nuo 1940.IX TSKP narė. 1941 evakavosi į RTFSR. 1945—51 part. darbuotoja Kaune. 1951—53 Maisto pramonės darbuotojų profs-gos resp. k-to pirmininkė, 1953—59 Statybos ir statybinių medžiagų pramonės darbuotojų profs-gos resp. k-to pirmininkė. Pensininkė.

MAČIŪNAI — kaimas Prienų rj., Ašmintos apyl., 4 km į š. nuo Prienų, prie plento į Kauną. 239 gyv. (1959). Į p. nuo M. tęsiasi Prienų šilas. Pr. m-la (nuo 1919), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1950). Kaimo p. r. pakraštyje, Nemuno slėnio šlaite, yra pailgas piliakalnis.

Mačiūnų piliakalnis

Piliakalnio p. ir š. gale supilti pylimai. Aikštelė 14 m ilgio ir 7 m pločio. Piliakalnis naudotas kaip slėptuvė apie I t-mečio vidurį. Kaimo laukuose rasta akmeninių kirvukų.

MAČIŪNAS Vilhelmas [1906 Kermošinėje (Kapsuko rj.) — 1943.VI.27] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš valstiečių. Iki 1940 darbininkas Vitebske. Nuo 1932 Komunistų partijos narys. 1940—41 Utenos aps. vykd. k-to pirmininko pavaduotojas, LKP Utenos aps. k-to sekretorius. 1941.VI evakavosi į Saratovo sr. Nuo 1942.VIII Utenos, Ukmergės ir Švenčionių aps. veikusios partizanų grupės „Miškas" vadas. Žuvo, kovodamas su vok. faš. okupantais.

MADEISKERYTĖ Šeina [1914.I.1 Vilniuje — 1944.VII ten pat] — revoliucinio judėjimo dalyvė, Didžiojo Tėvynės karo partizanė. Kilusi iš inteligentų. Mokydamasi Vilniaus gimnazijoje, įstojo į pionierių org-ją, 1929 — į V. Baltarusijos Komunistinę jaunimo s-gą (VBKJS). 1930 Vilniuje už rev. veiklą du kartus kalinta. 1930.XI.5 demonstracijos metu vėl suimta ir nuteista 2 metus kalėti. Kalinta Varšuvoje ir Seradze (netoli Lodzės). Nuo 1933 Komunistų partijos narė. Paleista iš kalėjimo, toliau dirbo rev. darbą, buvo VBKJS Vilniaus apyg. k-to narė, 1934—35 CK instruktorė. 1935 Gardine suimta ir nuteista 6 metus kalėti. Kalinta Vilniuje, Gardine. 1940—41 mokėsi Gardino Ped. in-te. Nuo 1941 Vilniaus geto part. org-jos narė ir LLKJS Vilniaus miesto org-jos sekretorė. Nuo 1942 LKP Vilniaus miesto k-to narė. Gyveno nelegaliai. 1944.IV, vykdydama part. uždavinį, susikovė su ją užklupusiais gestapininkais, buvo sunkiai sužeista, suimta, žiauriai kankinta ir sušaudyta.

MADŽIŪNAI — kaimas Trakų rj., Paluknio apyl., 11 km į p. r. nuo Rūdiškių, prie Vilniaus—Eišiškių plento. 239 gyv. (1959). Kaimas gatvinio tipo. Š. pakraščiu teka Lukna (Merkio intakas). Pr. m-la (nuo 1946), biblioteka (nuo 1950). Ist. šaltiniuose M. minimi 1503. 1866 buvo 107 gyv.

MAGARĀMAS Simonas [g. 1920.II.3 Kaune] — žurnalistas. 1941—43 Raudonosios Armijos karys. 1945—58 „Komjaunimo tiesos" redakcijos skyriaus vedėjas. Nuo 1946 TSKP narys. 1951 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1958 „Vakarinių naujienų" redaktoriaus pavaduotojas. Parašė apybraižų apie „Inkaro" f-ko komjaunimo org-ją („Jaunimo kolektyvo avangarde", 1956), apie kelionę po Bulgariją („Balkanų širdyje", 1957), apie Užkaukazės taryb. respublikas („Širdies daina", 1962). Periodikoje rašo daugiausia moralės ir buities klausimais.

MAGDEBŪRGO TEĪSĖ [lot. *jus municipale magdeburgense* — Magdeburgo municipalinė teisė] — Magdeburgo miesto, svarbaus vokiečių uosto ir prekybos centro prie Elbės upės, feodalinė teisė, palaipsniui susiklosčiusi XII—XIII amžiuje, įtvirtinusi miestiečių savivaldą — teisę turėti savo valdybą (magistratą), prekybos ir amatų reglamentaciją, atskirą teismą, sudaromą iš miestiečių išrinktų tarėjų (vad. suolininkų). M. t. pagrindą sudarė vokiečių paprotinės teisės rinkinys „Saksų veidrodis" (vok. „Sachsenspiegel") ir suolininkų teismų praktika. M. t. (dažnai vadinama vokiečių teise, lot. jus teutonicum) greitai plito Vokietijos, Čekijos, Lenkijos bei kt. kraštų miestų tarpe ir, nebūdama griežtai kodifikuota, gana įvairavo.

Lietuvoje M. t. pirmą kartą buvo suteikta Vilniaus miestiečiams 1387 Jogailos privilegija krikščionybės įvedimo proga (iki tol Vilnius tvarkėsi Rygos miesto teisių pavyzdžiu). Naujosios teisės privilegijoje plačiau nedėstomos, apie jas kalbama kaip apie savaime suprantamą dalyką — tai teisė turėti atskirą, tik nuo didžiojo kun-ščio priklausomą, administraciją (magistratą), teismą ir iždą. Iš privilegijos matyti, kad miestiečiai jau laikomi atskiru privilegijuotu feod. visuomenės luomu (greta bajorų ir dvasininkų). Skelbdamas Vilniaus miestiečiams privilegiją, Jogaila pavyzdžiu pasirinko ne Rygą, o Magdeburgą dėl to, kad Magdeburgo santvarka tuomet buvo pastovesnė bei plačiau paplitusi Lenkijoje. Vilniaus miestiečių teises žymiai išplėtė 1432 Žygimanto privilegija. Vilniaus pavyzdžiu M. t. buvo suteikiama ir kitiems Lietuvos miestams (XV a. pirmojoje pusėje Kaunui, Trakams, XVI a. — Žiežmariams, Veliuonai, Merkinei). Lietuvos miestai labai stengėsi gauti M. t.— ji atpalaiduodavo juos ne tik nuo priklausomybės didikams bei dvasininkams, bet ir nuo įv. mokesčių jiems, belikdavo tik mokestis didžiojo kun-ščio iždui (pvz., 1551 Vilnius jam mokėjo 500 kapų grašių, Kaunas — 100, Merkinė — 20). Didikai savo ruožtu siekė turėti savo miestus arba įsigalėti valstybės miestuose. XVI—XVII a., Lietuvoje įsigalint feod. žemėvaldos imunitetui (neliečiamumui), perkeliant jį į miestus ir sudarant juose *jurisdikas*, M. t. reikšmė ėmė nykti, miestuose vis labiau pradėjo šeimininkauti didikai bei dvasininkai. Nuo patekimo į feod. priklausomybę miestiečius M. t. saugojo tik tuo atveju, kai amatininkai priklausydavo *cechams*, o pirkliai — *gildijoms*. Mažesnių miestų bei gyvenviečių, kurių gyventojai vertėsi žemės ūkiu feodalui žemvaldžiui priklausančioje žemėje, M. t. nuo feod. priklausomybės neapsaugodavo, bet leisdavo jiems turėti turgus ir imti iš prekybininkų rinkliavas. Tokių miestų gyventojų juridinė padėtis buvo panaši į valstiečių činšininkų (ž. *Činšas*), be to, jie turėjo teisę patys rinkti vaitą, kuris buvo mažiau priklausomas nuo dvaro. Dėl to XVIII a. antrojoje pusėje M. t. stengėsi gauti ir daugelis miestelių. 1776 M. t. buvo palikta tik Vilniui, Kaunui, Trakams. Miestų savivaldos reikalus sunormino Ketverių metų seimo (1789—92) 1791 priimtas (M. t. pagrįstas) įstatymas dėl miestų. 1791—92 savivaldos teisės buvo atnaujintos Anykščiams, Biržams, Darsūniškiui, Joniškiui, Kėdainiams, Prienams, Puniai, Raseiniams, Šiauliams, Ukmergei, Vilkaviškiui, Žiežmariams ir kt. miestams bei gyvenvietėms. Naujai savivaldos teises gavo Ariogala, Daugai, Kernavė, Marijampolė, Plungė, Rumšiškės, Stakliškės, Telšiai, Valkininkai, Žasliai ir kt. miestai bei gyvenvietės. Atsidūrus Lietuvai Rusijos imperijoje, M. t. buvo panaikinta.

Lit.: A. **Miškinis,** Privilegijuotosios Lietuvos gyvenvietės ir jų tinklo vystymasis XIII—XVIII a.—„Statyba ir architektūra", t. 3, V., 1963.

MĀGIDAS Jankelis [1910.III.15 Žasliuose (Kaišiadorių rj.) — 1945.II.22 prie Vainiuodės (Latvijos TSR)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Stalius. Kilęs iš darbininkų. 1922—27 mokėsi rabinų seminarijoje, paskui dirbo baldų dirbtuvėje. 1928 Jonavoje įstojo į LKJS, buvo kuopelės sekretorius. Už kom. atsišaukimų platinimą Jonavoje 1929 nuteistas 9 metus kalėti, tačiau bausmė, kaip nepilnamečiui, trečdaliu sumažinta. Kalintas Kaune, Šiauliuose. Buvo Kauno kalėjimo polit. kalinių komjaunimo k-to ir polit. kalinių kolektyvo k-to narys. 1930 Kauno kalėjime priimtas į LKP. 1935 išėjęs iš kalėjimo, toliau dirbo rev. darbą. 1936 kooptuotas į LKP Jonavos rj. k-tą, vadovavo vietinei Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jai. 1936—1938 LKP Jonavos rj., 1938—39 LKP Jonavos vls. k-to sekretorius ir LKP Kauno aps. k-to narys. Už rev. veiklą 1936—1937 tris kartus baustas adm. tvarka. 1939.X—1940.VI gyveno nelegaliai, dirbo LKP Kauno aps. k-to instruktoriumi. 1940.VI—XI LKP Jonavos vls. k-to sekretorius, vėliau LKP Kauno aps. k-to agitacijos ir propagandos skyriaus vedėjas. 1941 pasitraukė į Kirovo sr. Nuo 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos kuopos, vėliau bataliono partorgas, fronte 3 kartus sužeistas. Mirė nuo žaizdų.

MĀGIJA [gr. *mageia* — burtai, kerai] — įvairūs veiksmai, žodžiai, daiktai, kuriais, tikint jų antgamtine galia, stengiamasi norima kryptimi paveikti žmogų supantį realų ar įsivaizduojamą pasaulį. Ž. *Burtai.*

MAGÌNSKAS Aleksas [slap. **J. Karčius;** 1907.XII.16 Kuriškėse (netoli Pabradės) — 1942.I.25 Karagandoje (Kazachijos TSR)] — rašytojas, revoliucinio judėjimo dalyvis. Baigęs du pr. m-los skyrius, tarnavo piemeniu, bernu, dirbo batsiuviu, krovikų, statybos darbininku, buvo bedarbiu. 1926 įstojo į LKJS. Nuo 1929 Komunistų partijos narys. 1929 LKP CK nurodymu apsigyvenęs Jurbarke, slėpė iš Vokietijos atgabenamą kom. lit-rą ir organizavo jos pristatymą į Kauną. Tais pat metais LKP CK perkeltas į Kauną tvarkyti kom. lit-ros transportavimo visoje Lietuvoje. 1931 už rev. veiklą nuteistas 5 metus kalėti. 1936 išėjęs į laisvę, vėl dirbo kom. pogrindyje, buvo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos CK instruktorius. Lit. veiklą pradėjo kalėjime. Kūrinius skelbė polit. kalinių neleg. leidiniuose („Kovotojuje", „Kolektyviste"), „Priekale", Amerikos lietuvių kom. spaudoje („Šviesoje"), t. p. „Kultūroje", „Laisvojoje mintyje", „Mūsų jaunime" ir kt. 1940 pavasarį ištremtas į Pabradės priverčiamojo darbo stovyklą. Nuvertus faš. režimą, dirbo laikr. „Liaudies balsas", „Tiesa" redakcijose, buvo žrn. „Į pagalbą" redaktorius. 1941 pasitraukė į Kazachijos TSR.

M. lit. palikimas negausus, bet įvairus — poezija, proza, lit-ros kritika, publicistika. Daugiausia eilėraščių skirta kalėjimo temai. Lyr. herojus — rev. kovotojas, nepalūžęs nežmoniškomis faš. kalėjimo sąlygomis. M. poezijoje keliamos darbininkų klasės solidarumo, proletarinio internacionalizmo, kovos už laisvę idėjos. Prozos kūriniuose pavaizduotas sunkus darbo žmonių gyvenimas, klasinis darbininkų sąmonėjimas ir Komunistų partijos vadovaujama kova su buržuazija. M. kūrybai darė įtakos J. Janonis, M. Gorkis. Kritikos straipsniuose M. siejo lit. reiškinius su tikrove, stengėsi atskleisti jų klasinį pobūdį. Populiarino taryb. lit-rą, rašė dailės klausimais. Taryb. metais sukūrė meninių apybraižų apie rev. kovą, jos dalyvius komunistus, soc. santvarkos kūrimąsi Lietuvoje. Išvertė į liet. kalbą M. Lermontovo ir taryb. rusų poetų kūrinių.

Ršt.: Rinktinė, V., 1950 [B. Pranskaus įvadinis straipsnis].

Lit.: B. **Pranskus,** Proletarinė lietuvių literatūra, V., 1964; Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 2, V., 1965.

MAGÌNSKIENĖ Cilė [**Grinbergaitė;** g. 1910.VIII.26 Smurgainyse (BTSR)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. 1926 įstojo į LKJS. 1928 baigė Panevėžio g-ją. 1930 Kaune padėjo LKJS CK leisti hektografuotus atsišaukimus. Už rev. veiklą 1931 nuteista 5 metus kalėti. Nuo 1936 toliau dirbo rev. darbą Ukmergėje, Kaune. Nuo 1937 Komunistų partijos narė. Dirbo Lietuvos Raudonosios pagalbos (LRP) org-joje: buvo LRP Kauno rj. k-to narė, paskui LRP CK instruktorė. 1939 pab. išrinkta Lietuvos Liaudies pagalbos (LLP) s-gos Centro V-bos narė. 1940—41 LLP Centro V-bos pirmininkė. D. Tėvynės karo metais MOPR'o Karagandos sr. k-to instruktorė, mėsos kombinato skyriaus viršininkė. Po karo ūkinė darbuotoja Vilniuje. 1947—58 Lietuvos TSR Aukščiausiojo Teismo kanceliarijos viršininkė. Pensininkė.

MAGNETOFÒNAI — elektriniai aparatai magnetiniam garso įrašymui ir atgaminimui. Mėgėjiški magnetofonai Lietuvoje gaminami nuo 1955 Vilniaus elektrotechnikos g-loje „Elfa". Realizuojami Lietuvoje ir kitose taryb. respublikose. Gamybos apimtis ir asortimentas 1955—65 parodyta lentelėje.

Magnetofonų gamyba Lietuvos TSR

Markė	Kada gaminta	Kiek pagaminta
MRG	1955—56	17 900
Elfa-6	1957—58	40 200
Spalis	1958—60	79 700
Gintaras	1960—63	124 000
Aidas-19	nuo 1962	239 500

MAGNETOLÀ — radijo imtuvas su įmontuotu *magnetofonu.* M. gaminamos Kauno radijo g-loje. Ž. *Radijo imtuvai, Radioelektronikos pramonė.*

MAGŪČIAI — kaimas Zarasų rj., 2,5 km į p. r. nuo Zarasų, į š. r. nuo Zarasų—Turmanto kelio; apylinkės ir kolūkio centras. 46 gyv. (1959). Yra 30 ha kolūkio sodas.

MAGŪNAI — kaimas Švenčionių rj., 11 km į p. nuo Pabradės, 4 km į v. nuo Baltarusijos TSR sienos; apylinkės centras. 356 gyv. (1959). Felčerių-akušerių punktas (nuo 1954), aštuonmetė m-la (1910 įkurta pradinė), biblioteka (nuo 1955).

MAIGAĨ — kaimas Mažeikių rj., Mažeikių apyl., 8 km į p. r. nuo Mažeikių. 222 gyv. (1959). Š. pakraščiu eina Šiaulių—Mažeikių glžk. Yra Maigų ež., iš jo išteka Kutupis (Ventos intakas). Iš v. prieina Ubagyno miškas, iš š. ir r.— Maigų miškas. Pr. m-la (nuo 1927).

MAIGỸS, Moigis, Kazimieras [XIX a.] — liet. tautosakos rinkėjas. Zavesiškių dvaro (Ukmergės rj.) savininkas, Aluntos, Savičiūnų, Avižienių dvarų įgaliotinis (plenipotentas). 1845—52 susirašinėjo su S. Daukantu. Rūpinosi valstiečių švietimu, buities sąlygomis, rinko tautosaką. Surinktas dainas siuntinėjo S. Daukantui į Peterburgą, laiškuose aiškino pateikėjus, dainų turinį ir dainavimo būdą. Žymėjo autorinių (A. Strazdo ir kt.) dainų ir eilėraščių autorius. 28 dainos, 4 patarlės, 9 laiškai paskelbta „Medegoje S. Daukanto biografijai" (1898).

MAIGỸS, Moigis, Stanislovas [m. apie 1786 Troškūnuose] — statybininkas. Kilęs iš Ukmergės apylinkių. Prisidėjo prie Troškūnų bažnyčios (past. 1789) ir bernardinų vienuolyno (past. 1794) statybos.

MÁIMINAS Jefremas [g. 1932.VI.18 Kaune] — ekonomistas, ekonomikos mokslų daktaras (1967). 1953 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1953 TSKP narys. 1955—65 dirbo ped. darbą Vilniaus un-te. 1958 gavo ekonomikos mokslų kandidato laipsnį.. Nuo 1961 docentas. Vienas iš ekonominių tyrimų laboratorijos, priklausiusios Vilniaus un-tui ir Lietuvos TSR LŪT, steigimo iniciatorių ir jos moksl. vadovas (1962—63). Nuo 1965 dirba ped. darbą Maskvos un-te. Paskelbė moksl. straipsnių apie ekonominės minties raidą Lietuvoje, ekonominę kibernetiką ir matematinių metodų taikymą ekonomikoje.

Ršt.: Teorijos ir tikrovė, V., 1960; Процессы планирования в экономике (информационный аспект), Вильнюс, 1967.

MÁIMINAS Šmerelis [g. 1898.IV.1 Švenčionėliuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš tarnautojų. Nuo 1920 dirbo Kaune ūkinį darbą priv. įmonėse. 1921 laikė nelegalų LKP butą. Nuo 1922 Komunistų partijos narys. Buvo „Kultur-lygos" centro v-bos narys, dirbo profs-gose. 1927—28 LKP Kauno rj. k-to narys. 1928 nuteistas 4 metus kalėti.

Teisme pasakė faš. santvarką demaskuojančią kalbą. 1931 paleistas. Bendradarbiavo žurnale „Balsas". Buvo LKP Kauno rj. k-to narys ir sekretorius. 1932—35 LKP CK instruktorius Klaipėdoje, Jonavoje, Marijampolėje, Šiauliuose. 1935 Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos CK narys ir Kauno rj. k-to sekretorius. 1937—39 LKP CK komisijos darbui tarp nac. mažumų narys. Už rev. veiklą 1924—39 12 kartų suimtas ir adm. tvarka kalintas. 1939 už dalyvavimą antifaš. demonstracijoje Kaune 1 metams ištremtas į Dimitravo priverčiamojo darbo stovyklą. Nuo 1940.VI laikr. „Truženik" (Kaune) redaktorius, vėliau LKP CK skyriaus vedėjas, jo pavaduotojas. LKP V suvažiavimo (1941) delegatas. 1942—43 bataliono polit. vadovas Raudonojoje Armijoje. Nuo 1944 ūkinis darbuotojas, paskui Lietuvos TSR MT darbuotojas. 1941—49 LKP CK narys. Nuo 1961 pensininkas.

MAINĖLIS Adolfas [g. 1924.XI.8 Dambratiškiuose (Rokiškio rj.)] — partinis ir administracinis darbuotojas. 1941—43 dirbo Čiuvašijos ATSR, tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1943—44 Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos darbuotojas. 1944—55 dirbo part. ir adm. darbą Rokiškio rj. (1954—55 rajono vykd. k-to pirmininkas). Nuo 1947 TSKP narys. 1958 Rygoje baigė Resp. partinę m-lą ir iki 1965 buvo Trakų rj. vykdomojo k-to pirmininkas. Nuo 1965 Širvintų rj. vykdomojo k-to pirmininkas.

MAINĖLIS Antanas [g. 1885.VI.30 Būtėnuose (Kupiškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1913 veterinarijos felčeris Peterburge. I pasaul. karo metais tarnavo Rusijos kariuomenėje, dalyvavo 1917 rev. įvykiuose Petrograde. 1918 Raudonosios Armijos karys. Nuo 1919.XII tarnavo Lietuvos kariuomenėje, platino kom. lit-rą Kaune, Eglaitėje (Zarasų rj.), priklausė LKP kareivių kuopelei. Už kom. veiklą 1920 nuteistas 6 metus kalėti. 1923 amnestuotas, toliau dirbo rev. darbą Rokiškio aps., už tai 1926 suimtas ir 1927 nuteistas kalėti iki gyvos galvos. 1939 amnestuotas. Iš viso kalėjo 15 metų. Hitlerinės okupacijos metais platino kom. lit-rą, gaunamą iš partizanų. Pokario metais kolūkietis, adm. darbuotojas. Nuo 1957 pensininkas.

MÁINIA — ežeras Alytaus rj., 3 km į š. v. nuo Daugų. Plotas 17 ha, didž. gylis 9,4 m. Ežeras per vidurį susmauktas; ilgis 580 m, didž. plotis 480 m. Kranto linija labai vingiuota. Krantai daugiausia aukšti, tik š. ir p. vietomis žemi, pelkėti. Ežeras verslovinis; žuvies 1965 sugauta 12 kg/ha (daugiausia karpių).

MAIRÓNIAI — **1.** Kaimas Kelmės rj., 9 km į r. nuo Kelmės, prie kelio į Tytuvėnus; apylinkės centras. 482 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs Dubysos deš. krante. Per M. į Dubysą teka Saldus ir jo intakas Šepetys. Ryšių skyrius, Saudininkų aštuonmetė m-la (1920—49 pradinė, 1949—62 septynmetė), biblioteka (nuo 1947). Laukuose ties M. iki D. Tėvynės karo buvo II—IV a. pilkapių su akmenų vainikais ir XVI—XVII a. kapinės. Dauguma radinių (papuošalų, įmovinių kirvių) buvo patekę į Kelmės muziejų ir žuvo per karą. Pavieniai radiniai yra Istorijos-etnografijos muziejuje Vilniuje. Kaimas susikūrė, išparceliavus Saudininkų dvarą. Burž. nacionalistai 1949 kaime nužudė apylinkės sekretorę J. Sveikauskaitę.

2. Kaimas Joniškio rj., Gataučių apyl., 8 km į p. v. nuo Joniškio, 2 km į v. nuo Šiaulių—Rygos plento. 206 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Vilkiaušis (Sidabros intakas); tarp jo ir plento yra Vilkiaušio miškas. Aštuonmetė m-la (1928—48 pradinė, 1948—60 septynmetė). Vok. faš. okupacijos metais Vilkiaušio miške buvo masiškai šaudomi taryb. piliečiai.

MAIRÓNIS [tikr. Jonas **Mačiulis**; 1862.XI.2 Pasandravyje (Raseinių rj.) — 1932.VI.28 Kaune] — poetas. Kilęs iš pasiturinčių „karališkųjų" valstiečių. Vaikystę praleido Bernotuose (Raseinių rj.). Mokėsi namie ir Betygalos (Raseinių rj.) pr. m-loje. 1873 įstojo į Kauno g-ją. VI klasėje pradėjo kurti eilėraščius, domėtis humanitariniais mokslais. Susipažino su lenkų ir rusų klasikine poezija. 1883 baigęs g-ją, vienerius metus studijavo lit-rą Kijevo un-te. Susipažino su to un-to istorikų moksl. darbais apie Lietuvos D. Kun-stę, Rusijos spaudoje gynė liet. kalbos teises. 1884 įstojęs į Kauno kunigų seminariją, be spec. disciplinų, studijavo liet. kalbą, lenkų romantinę poeziją. Parašė ist. veikalą „Apsakymai apie Lietuvos praeigą" su trumpa liet. rašytojų apžvalga (1886; išsp. 1891 Stanislovo Zanavyko slapyvardžiu). Šiame veikale rėmėsi daugiausia S. Daukanto „Būdu" ir „Pasakojimais apie veikalus lietuvių ir žemaičių", kurių rankraštis tuo metu buvo seminarijos bibliotekoje, taip pat M. Valančiaus, M. Strijkovskio, T. Narbuto, J. Kraševskio, V. Antonovičiaus ir kt. darbais. Vėliau šį veikalą kelis kartus papildė ir perredagavo (iki 1926 išleido 4 jo leidimus). Spausdino straipsnius „Aušroje" ir „Šviesoje". Parašė A. Baranauskui dedikuotą poemėlę „Lietuva" (neišspausdinta), kurioje yra daugelio M. poezijos motyvų užuomazgų. 1885 „Aušroje" Zvalionio slapyvardžiu išspausdino eil. „Lietuvos vargas", kurį vėliau pavadino „Miškas ir lietuvis", dar vėliau — „Miškas ūžia". 1888 baigęs seminariją, iki 1892 studijavo Peterburgo Dvasinėje akademijoje. Susipažino su vokiečių klasikine poezija, ypač su F. Šilerio kūryba. Tuo metu M. subrendo kaip poetas. Pradėjo kurti poemą „Tarp skausmų į garbę". Nuo 1891 pasirašinėjo Maironio slapyvardžiu. 1892—94 dėstė teologiją Kauno kunigų seminarijoje, 1894—1909 — Peterburgo Dvasinėje akademijoje. Dirbo teologijos bei sociologijos srityse, intensyviai rašė poez. kūrinius. 1895 S. Garnio slapyvardžiu išleido poemą „Tarp skausmų į garbę", pirmąjį eil. rinkinį „Pavasario balsai" ir libretą „Kame išganymas". Dalyvavo kultūriniame liet. gyvenime, bendradarbiavo spaudoje. 1907 su P. Būčiu ir A. Dambrausku parengė Lietuvos Krikščionių demokratų partijos programą, tačiau tos partijos veikloje aktyviau nedalyvavo. Peterburge parašė nemaža eilėraščių, poemas „Z nad Biruty" („Nuo Birutės kalno"; išsp. 1904), „Jaunoji Lietuva" (1907). 1909—32 M. — Kauno kunigų seminarijos rektorius. 1922—23 Kauno un-te dėstė lietuvių lit-rą. Dirbdamas Kaune, penkis kartus išleido naujais eilėraščiais papildytus „Pavasario balsus", poemas „Raseinių Magdė" (1909), „Mūsų vargai" (1920), ist. dramas „Kęstučio mirtis" (1921), „Vytautas pas kryžiuočius" (1925), „Didysis Vytautas — karalius" (1930), libretą „Nelaimingos Dangutės vestuvės" (1930), išspausdino grož. prozos fragmentą „Peiliukas išgelbėjo" (1930). Parašė „Trumpą visuotinės literatūros apžvalgą" (1927). 1926—30 išleido savo raštų 5 tomus, kurie apima tik dalį jo lit. palikimo. Kita dalis neišspausdinta arba paskelbta tik periodikoje.

Svarbiausioji M. kūrybos dalis — lyrikos kn. „Pavasario balsai", kurioje M. poetiškai išreiškė nacionalinio liet. judėjimo ideologiją — idealizavo Lietuvos praeitį bei laisvės karus su kryžiuočiais

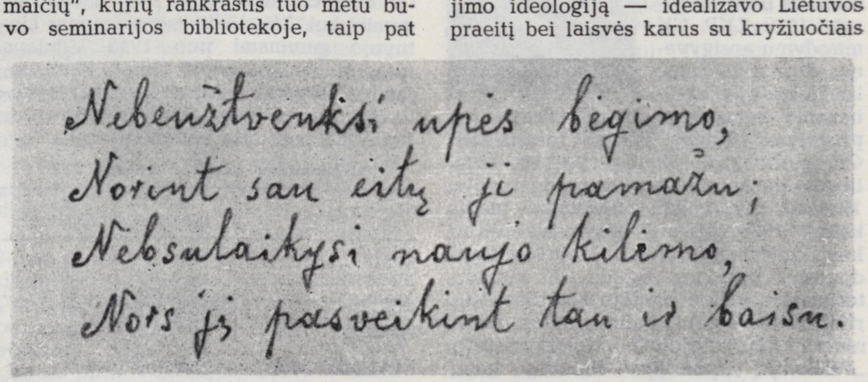

Maironio autografas

Maironio „Pavasario balsų“ pirmojo leidimo (1895) ir „Rinktinių raštų“ (1956) tituliniai puslapiai

(„Oi, neverk, motušėle“, „Trakų pilis“, „Kur lygūs laukai“), tą praeitį priešpastatė sunkiai carinei priespaudai („Mano gimtinė“), teigė, jog tauta, pažinusi savo istoriją, sukaups jėgų kovai už šviesią ir laisvą ateitį („Vilnius“, „Miškas ir lietuvis“). M. išaukštino nac. kultūrą ir jos kūrėją bei puoselėtoją — liaudį, valstietiją („brolius artojus“, liaudies dainų „seseles“), liaudį priešpastatė tautinės kultūros atsisakiusiai, morališkai išsigimusiai ponijai („Tėvynės dainos“). Vienas esminių M. sukurto Lietuvos paveikslo bruožų yra plati gimtosios žemės panorama su upėmis, miškais, sodybomis, milžinkapiais ir pilių griuvėsiais („Kur bėga Šešupė“, „Graži tu, mano brangi tėvyne“ ir kt.). M. poezijos lyr. herojus pasižymi dvasinio gyvenimo turtingumu ir intensyvumu. Svarb. sfera, kurioje atsiskleidžia lyr. herojaus charakteris, yra tėvynės meilė („Jo pirmoji meilė“), pasižyminti aktyviu, veikliu santykiu su to meto tikrove, pasiryžimu dirbti ir aukotis tėvynės labui („Jaunimo daina“). Nors M. propaguoja ribotą veiklą — kultūrinį darbą ir švietimą, tačiau labai pakiliai ir sugestyviai reiškiama nesavanaudiškos, pasiaukojamos visuom. veiklos idėja atspindėjo ir skatino visos liaudies išsivaduojamąjį judėjimą prieš carizmą. M. poezijos lyr. herojaus charakteris išryškėja ne tik visuom. veikloje, bet ir santykyje su gamta („Pavasaris“, „Užmigo žemė“, „Nuo Birutės kalno“), meilės ir mirties pergyvenimuose („Putino daina“, „Išnyksiu kaip dūmas“), savo dvasinio gyvenimo analizėje („Nenoriu sapnų“, „Pasitikėjimas savimi“), filosofiniuose žmogiškos būties apmąstymuose („Uosis ir žmogus“), visur teigiant prasmingo, nesavanaudiško, aktyvaus gyvenimo grožį. Tokiu estetiniu idealu pagrįstos ir M. satyros („Mano moksladraugiams“, „Spiauki, drauguži, į viską“, „Skausmo balsas“), smerkiančios burž. inteligentijos bei dvasininkijos visuom. idealizmo stoką, surambėjimą, bukumą, egoizmą. 1905—07 revoliucijos metu ir vėliau, išryškėjus politiniam bei visuomeniniam proletariato vaidmeniui, kuriam M. buvo priešiškas, M. lyrikoje išnyko visuomeninio aktyvumo poetizacija, pagausėjo eleginiai artėjančios senatvės, nuovargio ir vienišumo motyvai („Rudens dienos“, „Ne vienas metas, ritsčia prabėgęs...“). Tačiau ir po 1905 M. sukūrė giedresnės nuotaikos eilėraščių meilės bei gamtos motyvais („Ant Drūkšės ežero“, „Vasaros naktys“), tautosakos siužetais pagrįstų baladžių („Jūratė ir Kastytis“, „Čičinskas“). Entuziastingai sutikęs buržuazinės Lietuvos valstybės susikūrimą, M. greitai nusivylė jos valdančiaisiais sluoksniais. Buržuazijos valdymo metais parašytose satyrose „Kai kam“, „Lietuva — didvyrių žemė“ poetas smerkė valdančiųjų sluoksnių karjerizmą, spekuliaciją, kyšininkavimą, abejingumą liaudies reikalams. Eilėraščiuose „Taip atsilyginta“, „Skausmo skundas“ M. išreiškė nusivylimą aukštąja bažnyčios hierarchija. Lyrinis poeto talentas neišblėso iki mirties (eil. „Vakaro mintys“). Svarbiausias M. lyrikos bruožas, skiriąs ją nuo dažniausiai aprašomojo pobūdžio ankstyvesnės ir to meto liet. poezijos, yra gyvo psichologinio proceso atkūrimas, vidinė eilėraščio dinamika. M. eilėraščių vaizdus jungia ne tik didelė jausminė įtampa, bet ir tvirta logika. Svarbiausios M. eilėraščių išraiškos priemonės yra ritmas ir intonacija, pirmą kartą liet. poezijoje pasiekę tokio raiškumo ir turtingumo. M. poezijos vaizdų sandarai būdinga tikslumas, apibrėžtumas, plastiškumas ir emocingumas. M. lyrikai turėjo įtakos A. Mickevičiaus, A. Puškino, F. Šilerio kūryba. M. vertė nedaug, tačiau daugumas jo vertimų (A. Mickevičiaus „Vilija“ ir kt.) praturtino liet. poeziją.

Pirmoje spausdintoje M. poemoje — „Tarp skausmų į garbę“ (baigta 1893) pasireiškė burž. liberalinė ir klerikalinė poeto ideologija: neigiamas požiūris į klasių kovą, rev. judėjimą, materialistinę pasaulėžiūrą. Šioje poemoje aukštinamas pasiaukojamas jaunų inteligentų kultūrinis darbas sunkiomis carizmo sąlygomis. Pasinaudodamas kai kuriais „Tarp skausmų į garbę“ motyvais, M. sukūrė poemą „Jaunoji Lietuva“. Joje mažiau propaguojamos klerikalinės idėjos, bet pabrėžiama buržuazinė „tautinės vienybės“ mintis. Vaizduodamas svarbiausių poemos veikėjų — J. Rainio ir J. Goštautaitės — meilės istoriją, M. sprendė daug reikšmingų XIX a. pabaigos Lietuvos gyvenimo klausimų. Vertingiausi poemoje yra lyr. fragmentai, aukštinantys kovą už tėvynės laisvę, Vidurio ir Pietryčių Europos tautų nac. judėjimą, poetizuojantys gimtojo krašto gamtą. Poemoje „Raseinių Magdė“ M. smerkė tuos, kurie atsižada gimtosios kalbos, netenka ryšių su savo krašto liaudimi. Į pastarųjų tarpą įtraukė ir materialistinių bei revoliucinių pažiūrų žmones. Poemoje „Mūsų vargai“ M. išaukštino politinius buržuazijos veikėjus, tačiau kartu sukūrė vertingų karą ir kaizerinę okupaciją smerkiančių vaizdų. M. poemoms daug didesnį poveikį, negu lyrikai, darė burž. ideologija. Vis dėlto jose yra vertingos medžiagos to meto visuom. gyvenimui pažinti. Poemų lyr. epizodai dažnai yra vieni geriausių M. poezijos puslapių. M. davė pradžią lyrinei liet. poemai, kurios tradicijas tęsia ir tarybiniai liet. rašytojai.

Mažiau reikšmingi liet. lit-rai M. draminiai kūriniai. Libretas „Kame išganymas“ (1895), išskyrus keletą lyr. fragmentų, neturi išliekamosios vertės. To meto ideologinėje kovoje šis kūrinys suvaidino reakc. vaidmenį, nes jame M. propagavo klasių santaiką, ribotas socialines reformas, bažnytinės dogmatinės moralės normas. Librete „Nelaimingos Dangutės vestuvės“, parašytame numatomai J. Talat-Kelpšos operai, M. pavaizdavo lietuvių kovas su kryžiuočiais. Ist. trilogijoje — dramose „Kęstučio mirtis“, „Vytautas pas kryžiuočius“, „Didysis Vytautas — karalius“ M. perdėtai aukštino feodalinę Lietuvos praeitį. Ši trilogija, ist. proceso suvokimu ir draminio vaizdavimo principais artima XIX a. pab. ir XX a. pr. lit-rai, savo pasirodymo metu (1921—30) jau buvo anachronizmas ir liet. dramaturgijos raidoje ryškesnių pėdsakų nepaliko.

M. estetinės pažiūros aiškėja iš negausių kritikos straipsnių, paskaitų ir lit-ros istorijos darbų (liet. raštijos apžvalga, „Trumpa visuotinės literatūros apžvalga“). Vertindamas lit-ros faktus, M. rėmėsi klasikinės poezijos kriterijais, kaip meninės formos pavyzdžius nurodydamas J. Getės, A. Mickevičiaus, A. Puškino kūrybą. Jis buvo šalininkas real. prozos, kurioje nesireiškia antiklerikalinės bei ateistinės idėjos ir kuri atvirai nesikerta su bažnytine morale. M. požiūris į modernistines sroves buvo griežtai neigiamas.

M. praplėtė liet. lit-ros lyr. vaizdavimo galimybes, sukūrė reikšmingą, psichologiškai tikrą ir įtikinantį, daugiapusį lyr. herojaus charakterį, savo pergyvenimais susijusį su svarbiausiais visuom. polit. tikrovės ir individualios žmogiškos būties momentais. M. sukurta poet. išraiškos sistema liet. poezijoje yra klasikinė, o jo įtvirtinta silabinė-toninė eilėdara iki šiol tebėra vyraujanti. M. poezija susilaukė didelio populiarumo, daugelis jo eilėraščių virto liaudies dainomis.

XX a. pradžioje M. tapo aštrios lit. kovos objektu. Modernistinės lit. srovės deklaravo savo principus, priešpastatydamos juos M. poet. principams. Buržuazijos valdymo metais M. tapo „mokykliniu poetu“, nebeturinčiu stipresnio ryšio su to meto visuom. gyveni-

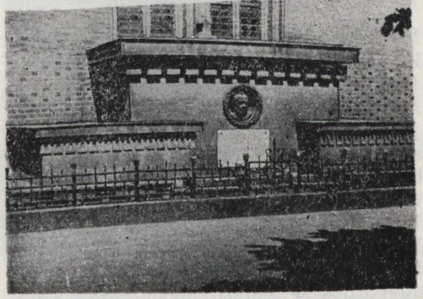

Maironio antkapis Kaune

mu. Po M. mirties M. raštai nebuvo leidžiami. D. Tėvynės karo metais vėl pasidarė aktuali patriotinė M. poezija, ypač eilėraščiai, smerkią vok. militarizmą. Tarybų Lietuvoje M. lyrika, jo poemų ir dramų ištraukos spausdinamos dideliais tiražais. 1962 iškilmingai paminėtos 100-sios poeto gimimo metinės. 1949 ir 1964 išėjo M. poezijos rinktinės rusų kalba. Jo eilėraščių išversta į kitų taryb. tautų, lenkų, vokiečių ir kt. kalbas.

Ršt.: Pavasario balsai, K., 1947 [A. Venclovos įvadinis straipsnis]; Избранное, M., 1949 [V. Mykolaičio-Putino įvadinis straipsnis]; Rinktiniai raštai, 2 t., V., 1956 [L. Gineičio įvadinis straipsnis, t. 1]; Pavasario balsai, V., 1958; Poezija, V., 1962; Избранное, M., 1962.

Lit.: **J. Tumas,** Lietuvių literatūros paskaitos. Jonas Maironis Mačiulis, Kaunas—Marijampolė, 1924; **K. Korsakas,** Prieš amžinąjį priešą, V., 1945 [str. „Maironis"]; Lietuvių literatūros istorija, t. 2, V., 1958; **J. Būtėnas,** Maironis, V., 1958; **V. Mykolaitis-Putinas,** Raštai, t. 8, V., 1962 [str. „Maironio poeto kelias"]; **A. Sprindis,** Dviejų kultūrų susidūrimas Maironio kūryboje.—„Literatūra ir menas", 1962.X.27; **J. Žiugžda,** Poetas ir visuomenė. — „Tiesa", 1962.XI.2; **A. Venclova,** Apie Maironio poezijos tradiciją.—„Literatūra ir menas", 1962.XI.3; **S. Kurliandčikas,** Maironio kūrinių leidimai.—Ten pat; **K. Korsakas,** Poeto likimas.—„Pergalė", 1962, Nr. 12; **V. Zaborskaitė,** Kijevo istorikų poveikis Maironio „Apsakymams apie Lietuvos praeigą".—„LTSR MA darbai", 1963, A 2; **V. Zaborskaitė,** Eilėraščio menas, V., 1965 [p. 29—78]; **J. Girdzijauskas,** Lietuvių eilėdara, V., 1966.

MAISIEJŪNAI — kaimas Kaišiadorių rj., Kruonio apyl., 15 km į p. v. nuo Kaišiadorių, Kauno marių r. krante, prie Strėvos žiočių. 93 gyv. (1959). Kaime yra piliakalnis, įrengtas pailgoje kalvoje.

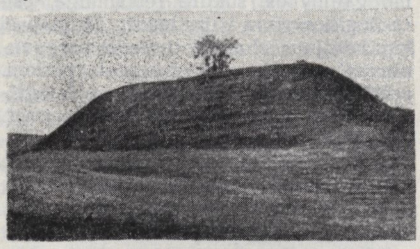

Maisiejūnų piliakalnis

Piliakalnio aikštelė 40 m ilgio ir 20 m pločio. Jo papėdėje pastebėta sen. gyvenvietės liekanų. Rasta lipdytinės brūkšniuotu paviršiumi keramikos, dvejos akmeninės trinamosios girnos. Apie 200 m į r. nuo piliakalnio yra keli apardyti pilkapiai su akmenų vainikais prie pagrindo. Kaimo š. pakraštyje, Strėvos kair. krante (dabar ten Kauno marių įlanka), buvo randama žmonių kaulų ir sen. metalinių dirbinių.

MÁISKIS Michailas [1904.V.25 Bialistoke (Lenkija) — 1938.IX.1] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Priklausė V. Baltarusijos Komunistinei jaunimo s-gai (VBKJS), vėliau V. Baltarusijos Komunistų partijai (VBKP). 1926, baigęs Minske part. m-lą, dirbo Bresto apyg. komjaunimo k-to sekretoriumi, buvo VBKP apygardos k-to narys. Vėliau dirbo Vilniaus apyg. komjaunimo k-to sekretoriumi, buvo išrinktas VBKP apygardos k-to biuro nariu. 1928 dirbo VBKJS CK Sekretoriate. Už rev. veiklą 1928 nuteistas 5 metus kalėti. Kalintas Vilniuje. 1932 paleistas iš kalėjimo pasigydyti, persikėlė į Baltarusijos TSR, dirbo VBKP CK atstovybėje Minske. 1934 vadovavo VBKJS CK Sekretoriatui. 1935 dirbo VBKP CK atstovybėje Minske, dalyvavo VBKP II suvažiavime (1935), Kominterno VII kongrese ir Komunistinio Jaunimo Internacionalo VI kongrese (1935). Nuo 1936 dirbo VBKJS CK Sekretoriate, su kitais organizavo Gegužės Pirmosios demonstracijas Vilniuje, Bialistoke, Breste ir kitur. Nuo 1937 Lenkijos Komunistinės jaunimo s-gos CK atstovas prie Komunistinio Jaunimo Internacionalo Vykd. K-to Maskvoje. 1937 asmenybės kulto sąlygomis neteisėtai represuotas. 1959 reabilituotas.

MAĨSTAS. Pirmieji Lietuvos gyventojai IX—VIII t-metyje pr. m. e. mito daugiausia sumedžiotų žvėrių mėsa. Vėliau pradėta maistui vartoti žuvis. Klimatui labiau atšilus ir augmenijai pagausėjus, Lietuvos gyventojų M. papildė uogos, laukiniai vaisiai, riešutai, grybai, laukinių bičių medus. II t-metyje pr. m. e. pradėta auginti javus (kviečius, miežius) ir galvijus, maistui vartoti pieną ir miltus bei kruopas. Šių produktų pagausėjo nuo mūsų eros pradžios, kai žemdirbystė ir gyvulininkystė tapo Lietuvos gyventojų pagr. verslu; iš piliakalniuose randamų to meto gyvulių kaulų matyti, kad maistui buvo vartojama galvijų, avių bei ožkų ir kiaulių mėsa. Paukštiena ir arkliena retai vartota. Mūsų eros pradžioje pradėta auginti daržoves ir vaisius. IX a. rašytiniai šaltiniai mini baltų (aisčių) gentis gėrus midų, alų, kumelių pieną. Feodalizmo laikotarpiu svarbiausiu M. produktu liko grūdai: rugiai, miežiai ir kviečiai. Avižiniai miltai maistui mažai vartota. R. Lietuvoje vartota dar grikių kruopos ir miltai. Iš mėsos produktų daugiausia vartota kiaulienos (sūdytos ir rūkytos). Aviena dažniau valgyta rudenį, paukštiena — švenčių metu ar susirgus. Feod. laikotarpiu, ypač ankstyvuoju, buvo nemažai suvartojama (ir dvare, ir kaime) žvėrienos (ž. *Medžioklė*). Žuvį kasdien valgė tik pajūrio žvejai, kitur dažniau vartota tik silkės (ypač pasninkų metu). XIX a. labai paplito bulvės. Vartota maistui ir žirniai bei pupos. Pasninkų dienomis buvo vartojamas kanapių ir sėmenų aliejus. Iš daržovių daugiausia vartota kopūstai, burokai, raudonieji burokėliai, agurkai, morkos, pupelės, iki bulvių paplitimo — ropės. Valstiečiai vartojo daug karvės pieno ir jo produktų. Ožkų pieną valgė tik trobelninkų šeimos. Miestiečių M. feodalizmo laikotarpiu maža kuo skyrėsi nuo valstiečių M., nes ir miestiečiai dažniausiai turėjo daržus, o trūkstamus M. produktus pirkosi turguose tiesiai iš valstiečių.

Burž. valdymo metais tiek miestiečių, tiek valstiečių M. produktų racione žymią vietą užėmė įvairūs gaminiai iš miltų, kruopų, bulvių. Lietuvos Centrinio statistikos biuro duomenimis, 1923 minimalų vieno Lietuvos gyventojo M. racioną sudarė 15 M. produktų, kurių tarpe nebuvo žuvies, dešros. Cukraus tebuvo suvartojama vos 9 kg per metus. Gyvulinės kilmės riebalų vartota 2,5 karto mažiau, angliavandenių beveik dvigubai daugiau, negu reikalauja fiziologinės normos. Reikalingas kalorijų kiekis daugiausia buvo gaunamas, vartojant negyvulinės kilmės produktus. 1938—39 Lietuvoje buvo suvartota vidutiniškai vienam gyventojui per metus (kg): duonos ir duonos produktų (perskaičiuota miltais) 194, bulvių 244, daržovių 48, cukraus 11,5, žuvies ir žuvies produktų 2,9, mėsos ir mėsos produktų (perskaičiuota mėsa) 41, pieno ir pieno produktų (perskaičiuota pienu) 240 ir po 50 kiaušinių.

Taryb. laikais visų Lietuvos gyventojų mityba pagerėjo. Iš mėsos produktų, palyginus su burž. laikotarpiu, daugiau suvartojama paukštienos, veršienos ir dešros gaminių ir mažiau kiaulienos, lašinių. Daugiau vartojama augalinio aliejaus, grietinės, sviesto, varškės, žuvies gaminių, cukraus, konditerijos gaminių, daržovių, vaisių, mažiau — bulvių, gaminių iš miltų. 1965 per metus suvartota vidutiniškai vienam Lietuvos TSR gyventojui (kg): duonos ir duonos gaminių (perskaičiuota duona) 126, bulvių 226, daržovių 70, cukraus 32, žuvies ir žuvies produktų 12,5, mėsos ir mėsos produktų (perskaičiuota mėsa) 61, pieno ir pieno produktų (perskaičiuota pienu) 396, augalinio aliejaus 3,6 ir po 169 kiaušinius. Ž. *Valgiai*.

Lit.: **V. Milius,** Lietuvių valstiečių maistas XIX a. antrojoje pusėje—XX a. pradžioje.—„Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 2, V., 1959; J. Stanskio Raseinių apskrities valstiečių maisto aprašas, [parengė V. Milius].— Fiziologijos ir biochemijos klausimai, V., 1962; **J. Dagys,** Dėl buržuazinės statistikos duomenų patikimumo.—„Ekonomika", t. 2, V., 1962; **V. Milius,** Die Erforschung der litauischen Volksnahrung.—„Demos", B., 1964, Nr. 1; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964; **S. Ginaitė, L. Tykockis,** Tarybų Lietuva šiandien, V., 1964; **S. Ginaitė,** Kyla liaudies materialinė gerovė.—„Liaudies ūkis", V., 1964, Nr. 6; **M. Gregorauskas,** Viskas žmogui, žmogaus gerovei.—„Liaudies ūkis", V., 1965, Nr. 7—8; Lietuvos TSR liaudies ūkis 1965 metais (Statistinių duomenų rinkinys), V., 1966; **J. Navickaitė,** Valstiečių darbo diena ir mitybos režimas.—„Kraštotyra", V., 1966.

„MAĨSTAS" — mėsos pramonės ir prekybos akcinė bendrovė, įsteigta 1923 pradžioje Kaune; nuo 1930 monopolija. Akc. kapitalo iš pradžių buvo 500 000 lt (iš jų po 247 000 lt brolių Vailokaičių). Iki 1923 pab. „M." vertėsi pieno produktų ir kiaušinių prekyba, vėliau gyvulių ir paukščių prekyba, mėsos produktų gamyba ir eksportu. B-vė įsigijo prie Kauno 40 ha žemės sklypą ir, anglų firmos „Fleming ir Co" padedama, pasistatydino didelį mėsos gaminių f-ką su skerdyklomis ir šaldytuvais. Tačiau įmonė pasirodė esanti nuostolinga (1924 nuostolis buvo lygus visam akc. kapitalui). Tada Vailokaičiai visas „M." skolas konsolidavo nuo jų priklausomame Ūkio banke ir, naudodamiesi įtaka vyriausybei, pasiekė, kad didžiąją dalį b-vės akcijų priverstinai perimtų kooperatyvai (Lietuvos Ūkininkų sąjunga, Lietuvos Žemės ūkio kooperatyvų sąjunga ir koop. b-vė „Lietuvos eksimpor-

tas", kurioje Vailokaičiai turėjo daugiausia įnašų). Kauno „M." f-kas už 7 mln. lt buvo įkeistas Žemės bankui, o pagal jo garantiją — Lietuvos Bankui. 1925 Ūkio bankas atgavo iš Lietuvos Banko 7 mln. lt. Valdžiai pradėjus globoti „M." (kooperatyvai savo akcijas deponavo Žemės banke), 1925 pab. buvo paskelbtas skerdyklų ir mėsos priežiūros įstatymas, kuriuo remiantis buvo uždaryta Kauno miesto skerdykla, o gyvulių skerdimas miestui perkeltas į „M." f-ką. Tai davė b-vei apie 0,5 mln. lt pastovių metinių pajamų. 1926—30 „M." smarkiai padidino žaliavos supirkimą (kiaulių nuo 10 000 iki 154 000 per metus, galvijų nuo 3500 iki 7500, avių nuo 100 iki 1100, paukščių nuo 18 000 iki 111 000). B-vės apyvarta 1930 pasiekė 38,3 mln. lt, o eksportas 24,8 mln. lt; jis sudarė 23% bendro Lietuvos gyvulių ir mėsos produktų eksporto, arba 7,4% viso Lietuvos eksporto. 1930 prie „M." prijungus Klaipėdoje veikusią akc. b-vę „Lietuvos eksportas", „M." gavo monopolinę teisę gaminti Lietuvoje bekoną ir jį eksportuoti. Po šio sujungimo „M." akc. kapitalas išaugo iki 7 mln. lt. Dėl veiklos nuostolingumo b-vės akcijos paklausos neturėjo (98% akcijų priklausė Finansų m-jai). Prasidėjus krizei ir kritus gyvulių kainoms, valdžia 1930 išleido įstatymą kiaulių kainoms palaikyti, pagal kurį 1931—35 „M." b-vei išmokėjo 40,2 mln. lt; šios sumos didžiausią dalį b-vė išmokėjo buožėms ir dvarininkams. Be to, valstybės iždas „M." teikė dotacijas bekono reeksporto nuostoliams padengti. 1932 „M." gavo teisę priverstinai atskaityti iš pristatytojų po 5 lt už kiekvieną parduotą kiaulę vadinamajam akcijų įsigijimo fondui. 1935 šie atskaitymai, bendrai jų sumai pasiekus 6,6 mln. lt, buvo sumažinti iki 2,5 lt, o visai nutraukti tik 1938, kai „M." akc. kapitalas pasiekė 11 mln. lt. Dauguma mažažemių ir vidutinių valstiečių, neturėdami parduoti tiek kiaulių, kad galėtų įsigyti akcijų, pigiai perleisdavo akcijų kvitus vertelgoms bei buožėms. Dar 1939 buvo nepakeista į akcijas 5,6 mln. lt įnašų. Nuo 1930 „M." plėtė savo įmonių tinklą: 1931 pastatė specialų bekono gamybos cechą Kauno f-ke, 1931—33 — mėsos f-kus Tauragėje, Panevėžyje ir Šiauliuose; 1939 įsigijo odų f-ką Šiauliuose ir mėsos gaminių f-ką Naujojoje Vilnioje. Visų „M." įmonių turto vertė 1939 siekė 35 mln. lt, o akc. kapitalas 11,7 mln. lt. B-vės įmonės per parą pajėgė apdoroti 2600 kiaulių, 200 galvijų, 150 veršių ir avių, 5000 paukščių, o per metus — pagaminti apie 70 000 t mėsos, 5500 t dešrų, 1 mln. dėžučių konservų. 1939 eksporto vertė pasiekė 70 mln. lt (gyvulių už 30 mln. lt, mėsos gaminių už 40 mln. lt), t. y. apie 90% Lietuvos gyvulių bei mėsos gaminių eksporto ir 25% viso tų metų eksporto vertės. Vidaus rinkoje „M." 1939 turėjo 69 firmines mėsos produktų parduotuves ir 5 urmo bazes. 1939 vidaus rinkoje pardavė prekių už 19,8 mln. lt (22% visų Lietuvoje parduotų prekių vertės); tais metais turėjo daugiau kaip 2000 darbininkų ir tarnautojų. 1940.VII „M." įmonės buvo nacionalizuotos ir perduotos Pramonės m-jai (vėliau Maisto liaudies komisariatui). 1940 pab. vietoj „M." buvo įkurtas Valstybinis mėsos pramonės trestas.

MAĨSTO PRÃMONĖ. Lietuvoje pirmosios M. p. įmonės įsikūrė XIX a. pirmojoje pusėje. Apie XIX a. vid. labiau paplito malimo, alaus ir spirito pramonė. I pasaul. karo išvakarėse veikė jau keliasdešimt alaus ir spirito pramonės įmonių. Didesnės iš jų (iki 100 darbininkų) buvo Kaune, Panevėžyje, Vilniuje. Iš viso prieš I pasaul. karą veikė daugiau kaip 170 M. p. įmonių, turinčių bent po 5 darbininkus. Daugiausia tai buvo spirito varyklos, alaus daryklos, malūnai. Kitos M. p. šakos (mėsos, pieno,

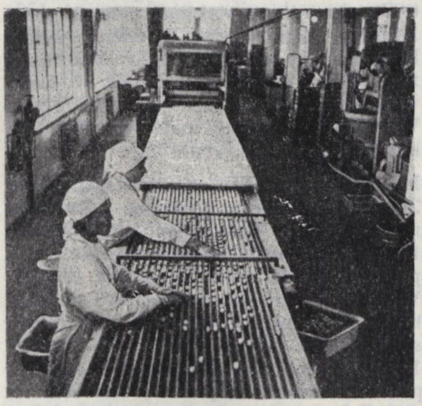

Maisto pramonė. Vilniaus saldainių fabriko „Pergalė" cechas

konservų, saldainių, tabako pramonė) buvo labai menkos. Iš konditerijos pramonės įmonių išsiskyrė tik Vilniaus ir Šiaulių saldainių ir šokolado f-kai, kuriuose dirbo po kelis šimtus darbininkų. M. p. produkcijos vertė sudarė 40% visos pramonės produkcijos vertės; šioje pramonės šakoje dirbo 28% visų pramonės darbininkų.

Burž. Lietuvoje beveik visos M. p. šakos buvo orientuojamos į vidaus rinką, tik mėsos ir pieno pramonės produkcija gaminta daugiausia eksportui. Todėl buvo sukurtas mechanizuotų sviesto gamybos įmonių ir palyginti didelių mėsos (ypač bekono) f-kų tinklas. Mėsos gamybos didž. įmonės priklausė *„Maisto"*, o sviesto — *„Pienocentro"* monopolijoms. Cukraus pramonė pradėta kurti 1931; jos įmonės priklausė monopolijai *„Lietuvos cukrus"*. Iš kitų M. p. šakų kiek svarbesnės buvo konditerijos, duonos kepimo, malimo, spirito, alaus, tabako pramonė. Visiškai silpna buvo žuvies, vaisių ir daržovių, krakmolo ir sirupo, aliejaus pramonė. M. p. produkcijos vertė 1938 sudarė 42,8% visos pramonės produkcijos vertės. Žymiai mažesnį vaidmenį vaidino M. p. darbo jėgos užimtumo atžvilgiu. Nors mėsos ir pieno pramonė gamino 30% visos Lietuvos pramonės produkcijos (pagal vertę), joje dirbo tik 6,3% visų pramonės darbininkų.

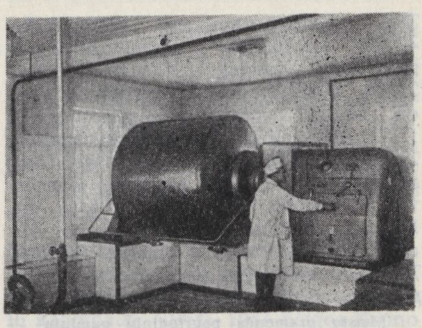

Maisto pramonė. Prienų sviesto gamyklos sviesto muštuvas

Tarybų Lietuvos M. p. branduolį sudaro mėsos, pieno ir žuvies pramonė. Vien tik mėsos ir pieno pramonė duoda 45% visos M. p. produkcijos. Šių dviejų M. p. šakų vystymasis priklauso nuo to, kiek žaliavos joms pateikia Lietuvos žemės ūkis. Žuvies pramonė sukurta po D. Tėvynės karo. Ji perdirba visą žuvį, kurią sugauna Lietuvos aktyviosios žvejybos laivynas. Didėjant laivynui ir įsisavinant vis naujus žūklės rajonus, žuvies pramonė augo daug sparčiau už kitas M. p. šakas. Cukraus, daržovių ir konservų, krakmolo ir sirupo, spirito ir vyno pramonė perdirba ne tik vietines, bet ir atvežtines žaliavas bei pusfabrikačius. Alaus, duonos kepimo, iš dalies aliejaus, konditerijos ir tabako pramonės vystymasis priklauso nuo to, kiek Lietuvai reikia tos pramonės gaminių. Lietuvos

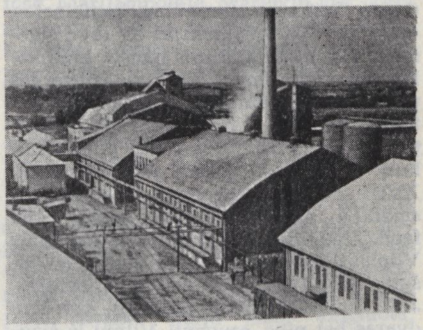

Maisto pramonė. Panevėžio cukraus fabrikas

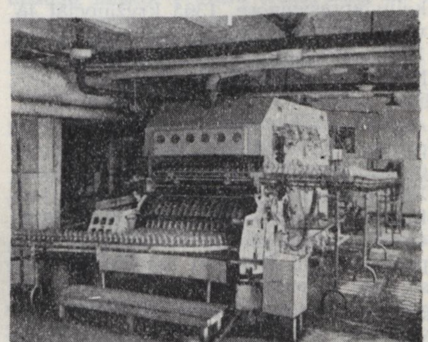

Maisto pramonė. Vilniaus pieno kombinato butelių plovimo automatas

TSR maisto pramonėje 1966 dirbo 48 300 darbininkų ir tarnautojų; jos gamybiniai fondai 1967 pr. sudarė 21,9% visos pramonės gamybinių fondų. M. p. produkcija eksportuojama į 33 šalis. Jos augimą rodo lentelė. Ž. *Aliejus, Alus, Cukrus, Degtinė, Duona, Gira, Konditerijos pramonė, Konservai, Krakmolas, Krupnikas, Likeris, Makaronai, Malūnai, Mėsos pramonė, Midus, Muilas, Pieno pramonė, Spiritas, Tabakas, Vaisvandeniai, Vynas, Žuvies pramonė.*

Maisto pramonės pagrindinių gaminių gamybos augimas 1939—65

	1939	1945	1955	1965
Mėsa (įskaitant I kategorijos subproduktus — tūkst. t)	48	8,5	33,6	149,1
Dešra ir rūkyti gaminiai (tūkst. t)	6	1	8,7	29,6
Sviestas (tūkst. t)	19,9	1,7	10,7	36,2
Nenugriebto pieno produkcija (skaičiuojant pienu — tūkst. t)	7,8	. . .	34,6*	191,6
Žuvies sugavimas (tūkst. t)	2,5	0,4	53,7	240,9
Konservai (mln. sąlyginių indelių)	4,2	0,2	32,6	118,4
Smulkus cukrus (tūkst. t)	24	6	47,6	167,4
Konditerijos gaminiai (tūkst. t)	1,9	1,4	16,7	32,4
Aliejus (tūkst. t)	1,1	0,7	4,4	7,2
Makaronai (tūkst. t)	0,2	0,3	9	11,3
Alus (mln. dkl)	1,8	0,7	4	6,8
Papirosai ir cigaretės (mlrd.)	0,5	0,5	7,6	10,3

* 1956 duomenys.

MÁIŠIAGALA, Maišiogala, — miestelis Vilniaus rj., 25 km į š. v. nuo Vilniaus; apylinkės ir taryb. ūkio centras. 752 gyv. (1959). Buitinio aptarnavimo kombinatas, ryšių skyrius, girininkija, 35 lovų ligoninė, vid. m-la, kultūros namai, biblioteka. Pro M. eina Vilniaus—Ukmergės plentas. Keliai miestelį jungia su Dūkštomis, Paberže. Į p. nuo M. teka Dūkštos upelis. Prie jo yra M. piliakalnis, kurį iš kitų 3 pusių supa griovys. XVIII—XIX a. jis buvo kasinėtas ir smarkiai apnaikintas. M. buvo žymi feod. Lietuvos gyvenvietė prie svarbaus Vilniaus—Ukmergės kelio. Pagal V. Pašutą, jau 1298 M.— valsčiaus centras. Joje buvo Lietuvos didžiojo kun-ščio dvaras bei pilis, sauganti Vilnių iš šiaurės. M. minima XIV a. kryžiuočių karo kelių aprašymuose. 1365 kryžiuočiai ją visai sugriovė. Kitas puolimas buvo 1387. Istorikas J. Dlugošas rašo, kad Maišiagaloje kurį laiką gyveno ir 1377 buvo palaidotas Lietuvos didysis kun-štis Algirdas. 1387 pastatyta bažnyčia, viena pirmųjų Aukštaitijoje. XIV a. pab. Novgorodo metraštyje M. vadinama miestu. XVI a. ji buvo nemaža gyvenvietė; jau 1528 joje vyko turgūs; buvo 35 alaus ir 4 midaus smuklės. Žymima 1529—67 neprivilegijuotų Lietuvos miestų sąrašuose. XVI a. antrojoje pusėje M. pilis ir gyvenvietė sudegė. 1792 Stanislovas Augustas M. suteikė Magdeburgo teises. Po Žečpospolitos žlugimo, panaikinus miestų savivaldą, M. dvarininkas Gauvaltas pasigrobė kai kurias miestelio pievas ir laukus, o miestelėnus ėmė versti savo baudžiauninkais. Šiems atsisakius vykdyti baudžiavines prievoles ir pradėjus rašyti skundus caro vyriausybei, dvarininkas iškvietė kariuomenės būrį. Už pasipriešinimą dvarui kai kurie miestelėnai buvo išplakti rykštėmis, kiti priversti slapstytis miškuose. Sugautuosius varu varė į lažą. 1831.VI Dembinskio vadovaujamas sukilėlių būrys ties M. 5 val. kovėsi su caro kariuomene ir prasiveržė Vilniaus link. XIX a. M.— valsčiaus centras (1861 — 525 gyv., 1897 — 920). Buvo pr. m-la, keliolika parduotuvių ir smuklių, vyko turgūs ir prekymečiai. 1905 miestelyje ir apylinkėse vyko valstiečių mitingai. 1905. XII.14 valstiečiai pašalino carinius valsčiaus valdininkus ir priėmė nutarimą, kuriuo atsisakoma dalyvauti Valstybės dūmos rinkimuose, reikalaujama sušaukti Steigiamąjį susirinkimą, paleisti polit. kalinius, atiduoti žemę liaudžiai, panaikinti luomus, suteikti Lietuvai autonomiją. Lenkų okupacijos metais M. buvo valsčiaus centras (1930 apie 800 gyv.). Vok. faš. okupacijos metu smarkiai nukentėjo. Po karo atstatyta.

MAĨŽIŠKIŲ PÉLKĖ — pelkė Raseinių rj., 23 km į š. r. nuo Raseinių, 1 km į š. nuo Raseinių—Baisogalos kelio. Plotas 112 ha. Ežerinės kilmės žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 5 m, vid. 1,97 m. Vyrauja žemapelkinės plyninės durpės, tik p. v. pakraštyje — raistinės. Vid. susiskaidymas 29%, vid. peleningumas 13,8%. Pelkės paviršius nusausintas ir paverstas kultūrine pieva.

MAĨŽRIMAS Stasys [g. 1906.VII.1 Alytuje] — statybininkas, Socialistinio Darbo Didvyris (1958), Lietuvos TSR nusipelnęs statybininkas (1965). Nuo 1922 dirba mūrininku (Kaune ir kitur). Nuo 1944 statė daugelį f-kų bei g-lų, gyv. namų Kaune. Apmokė daug statybininkų mūrininkų. Dirba Kauno statybos treste mūrininkų brigadininku. 1959—67 Lietuvos TSR AT deputatas. Nuo 1960 TSKP narys.

MAJÁUSKAS Juozas [g. 1928.XII.14 Baisogaloje (Radviliškio rj.)] — inžinierius, technikos mokslų kandidatas (1959). Nuo 1953 TSKP narys. 1954 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1957—61 Energetikos ir elektrotechnikos in-to moksl. bendradarbis, nuo 1961 to paties in-to (nuo 1967 Fizikinių-techninių energetikos problemų in-tas) medžiagų stiprumo laboratorijos vadovas. Paskelbė moksl. straipsnių apie medžiagų abrazyvinį dilimą, plastinių masių vartojimą mašinų gamyboje, medžiagų savybes aukštos t-ros sąlygomis.

MAJÁUSKIENĖ Nijolė [g. 1933.IV.17 Kučiūnuose (Lazdijų rj.)] — inžinierė, technikos mokslų kandidatė (1961). 1954 baigė Kauno Politechnikos in-tą. Nuo 1957 dirba jame ped. darbą; nuo 1962 odos ir tekstilės gaminių katedros vedėja. Nuo 1962 TSKP narė. Paskelbė moksl. straipsnių apie avalynės, odos, dirbtinės odos savybes ir gaminių iš šių medžiagų technologiją.

MAJÕRAS Vytautas [g. 1930.X.23 Vilkų Kampe (Šilutės rj.)] — liaudies skulptorius. 1959 baigė Telšių taikomosios dailės m-los medžio dailiojo apdirbimo skyrių. 1960—63 Klaipėdos „Dailės" kombinato stalius, nuo 1964 — liaudies meistras. Nuo 1963 dalyvauja liaudies meno parodose. 1966 su A. Majoriene surengė savo kūrinių parodas Klaipėdoje ir Vilniuje. Iš medžio išdrožė skulptūrų („Sukilėliai", 1964; „Čiurlionis", „Žemaitė", 1965; „Ateities dainius", su A. Majoriene, 1966), bareljefų („Žemaitijos epopėja", 1965; „Klaipėda", 1966), žvakidžių, skulptūrėlių liet. liaudies mitologijos ir kt. temomis, ištekino servizų. Itin savitų žvakidžių ir skulptūrėlių sukūrė iš natūralios formos medžio (daugiausia šaknų).

MAJORÌENĖ Aldona [g. 1940.VI.25 Telšiuose] — liaudies skulptorė. 1947—56 mokėsi vid. m-loje Telšiuose. Nuo 1963 dirba Klaipėdos „Dailės" kombinate (nuo 1965 liaudies meistrė). Nuo 1965 dalyvauja liaudies meno parodose. 1966 su V. Majoru surengė savo kūrinių parodas Klaipėdoje ir Vilniuje. Iš medžio išdrožė ažūrinius bareljefus „Jūratė ir Kastytis", „Undinė", „Karžygys Herkus Mantas" (1966), skulptūrą „Ateities dainius" (su V. Majoru, 1966), sukūrė kaukių pavidalo medalionų, suvenyrų. Su V. Majoru iš natūralios formos medžio sukūrė žvakidžių, skulptūrėlių lietuvių mitologijos ir kitomis temomis.

MAKAČÌNAS Antanas [1904.XII.14 Bagaslaviškyje (Širvintų rj.) — 1954.I.14 Vilniuje] — choro dirigentas, pedagogas. 1924—30 vargonininkas ir muz. mokytojas Molėtuose ir Giedraičiuose (Molėtų rj.). 1930—1935 dainavo Valstybės teatro operos chore, vadovavo Kauno saviveiklos chorams. Su kt. muzikais 1934 suorganizavo V. Kudirkos simf. orkestrą, buvo jo administratorius, retkarčiais dirigavo. 1935—36 studijavo Vienos Muz. akademijoje. 1936—40 Darbo rūmų choro vadovas, prisidėjo prie Darbo rūmų dramos studijos veiklos. 1937—38 leido žrn. „Mūsų menas". Nuo 1941 buvo Filharmonijos chormeisterio padėjėjas, choro ir orkestro dirigentas. 1946—50 Panevėžio muz. ir vid. m-lų mokytojas, ped. m-los choro vadovas. Nuo 1950 Respublikinių mkt. namų meno vadovas ir choro dirigentas, Vilniaus vid. m-lų mokytojas.

MAKAČÌNAS Teisutis [g. 1938.IX.15 Kaune] — kompozitorius, pedagogas. 1961 baigė Lietuvos TSR konservatorijos kompozicijos klasę. Nuo 1961 Lietuvos TSR konservatorijos ir Vilniaus Talat-Kelpšos muz. m-los teorinių muz. disciplinų dėstytojas. M. muz. mąstymui būdinga kondensuotumas ir logiškumas,

išraiškos priemonių taupumas, polinkis į konstruktyvizmą. Liaudies muzikos elementai M. kūryboje išreiškiami sodria šiuolaikine harmonija. Kūrinių faktūra skaidri, spalvinga.

Kūriniai: kantata chorui ir simf. orkestrui „Pirčiupio pelenai" (1960, A. Jonyno žodžiai), keturi eskizai simf. orkestrui (1958—59); trys šokiai styginiam orkestrui (1960); kamerinės poemos (1961—62); šventinė uvertiūra pučiamųjų orkestrui (1963); styginis kvartetas (1961); sonata vargonams (1964); dvi siuitos fortepijonui (1962, 1967); instrumentinės pjesės; romansų ciklas „Rudens akvarelės" (1962, V. Mykolaičio-Putino žodžiai); dainos; muzika dramos spektakliams (M. Šolochovo „Pakelta velėna", 1963; B. Sruogos „Aitvaras teisėjas", 1963; V. Šekspyro „Antonijus ir Kleopatra", 1966; E. Ignatavičiaus ir S. Motiejūno „Baltaragio malūnas", pagal K. Borutos apysaką, 1966; A. Bieliausko „Kauno romanas", 1967); muzika kino filmui „Mažasis princas" (1967).

Leid.: Trys preliudai (Fortepijonas), V., 1963; Trys šokiai smuikui ir fortepijonui, V., 1964; Три танца (Для струнного оркестра. Партитура), Л., 1964; Две поэмы для камерного оркестра (Партитура), М.-Л., 1967.

MAKARĒVIČIUS Adomas [g. 1905.III.21 Vilkijoje] — pedagogas, Lietuvos TSR nusipelnęs mokytojas (1957). 1925 baigė Vilkijos dvejų metų mkt. kursus. 1926—1941 mokytojavo pr. m-lose. Vok. faš. okupacijos metais persekiotas, slapstėsi. 1944—48 Vilkijos vid. m-los mokytojas, mokymo dalies vedėjas, 1948—50 direktorius. Nuo 1950 TSKP narys. 1950—1953 Kauno sr. liaudies švietimo skyriaus inspektorius. 1953—56 Mokytojų tobulinimosi in-to direktorius. 1956—62 Kelmės vid. m-los direktorius. Pensininkas.

MAKARĒVIČIUS Algirdas [g. 1928.I.23 Kaune] — ekonomistas, ekonomikos mokslų kandidatas (1962). 1955 baigė Vilniaus un-tą. 1958—62 Ž. ū. akademijos, nuo 1962 — Kauno Politechnikos in-to dėstytojas, nuo 1967 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie ekonomines teorijas Vilniaus un-te 1783—1832, apie ž. ū. ekonomikos mokslo formavimąsi Lietuvoje XIX amžiuje.

MAKARĒVIČIUS Jonas [g. 1910 Veisiejuose — 1941.VII.7 Radviliškyje] — tarybinis aktyvistas. Darbininkas. Dirbo Alytuje, Radviliškyje. Nuo 1940.VII Komunistų partijos narys. Buvo Radviliškio vykd. k-to sekretorius, vėliau Radviliškio geležinkelio mazgo partorgas. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

MAKARĒVIČIUS Vytautas Vincentas [g. 1930.III.3 Gyviškiuose (Kapsuko rj.)] — inžinierius energetikas, technikos mokslų kandidatas (1964). 1955 baigė Kauno Politechnikos in-tą ir iki 1957 dirbo jame ped. darbą. 1957—65 Lietuvos Energetikos ir elektrotechnikos in-to laboratorijos vadovas. Nuo 1958 TSKP narys. Nuo 1965 Energetikos ir elektrotechnikos in-to (nuo 1967 Fizikinių-techninių energetikos problemų in-tas) direktoriaus pavaduotojas. Paskelbė moksl. straipsnių teorinės šiluminės technikos klausimais.

MAKARIŪNAS Jaunutis [g. 1934.VIII.4 Vilniuje] — architektas. 1958 baigęs Dailės in-to archit-ros f-tą, dirba Miestų statybos projektavimo in-te. Sudarė Karių kapinių Vilniuje išplėtimo projektą (1959), Komunalinio ūkio projektavimo in-to rūmų projektą (1967). Pagal M. projektus pastatyta: S. Čiurlionienės-Kymantaitės antkapinis paminklas Petrašiūnų kapinėse Kaune (1960), „Mokslo" kooperatyvo gyv. namas Vilniuje, Antakalnyje (1963), įrengti konditerijos parduotuvės ir LKP CK valgyklos interjerai (1964) Vilniuje, apipavidalinta Visasąjunginės liaudies ūkio laimėjimų parodos Maskvoje Lietuvos TSR paviljono interjeras bei ekspozicija (1961, 1962) ir kt.

MAKARIŪNAS Kęstutis [g. 1932.IV.22 Vilniuje] — fizikas, fizikos-matematikos mokslų kandidatas (1960). 1955 baigė Vilniaus un-tą. 1959—61 Fizikos ir matematikos in-to moksl. bendradarbis, nuo 1961 to pat in-to radioaktyvaus spinduliavimo sektoriaus vadovas. Paskelbė moksl. straipsnių apie branduolines reakcijas ir kitais branduolinės fizikos klausimais. Su A. Prapuoleniu išleido brošiūrą „Radioaktyvus spinduliavimas ir jo matavimas" (1961).

MAKARŌNAI [italų *maccheroni*] — vamzdelių, lakštelių ar kitokio pavidalo tešlos gaminys. Lietuvoje pasirodė XVII a., italų dailininkams atvykus dekoruoti Vilniaus bažnyčių. Iki XX a. pradžios M. gamino kepėjų cechai, vėliau duonos kepimo įmonės. Burž. Lietuva daug M. įsiveždavo iš užsienio (1924 importuota 64,5 t makaronų, daugiausia iš Vokietijos, Olandijos, JAV). Taryb. metais Lietuvoje gaminami vamzdeliniai, lakštiniai ir figūriniai M., vermišeliai, kriaukleliai. Vilniaus duonos kepimo įmonių susivienijimas, Šiaulių duonos ir M. kombinatas ir Klaipėdos duonos kombinatas 1966 pagamino 9400 t makaronų.

MAKÁUSKAS Alfonsas [1921.IX.27 Skovagaliuose (Alytaus rj.) — 1949.XI.16 ten pat] — tarybinis aktyvistas. Valstietis. 1944—46 tarnavo Taryb. Armijoje. 1946—49 kolūkietis, nuo 1949 kolūkio pirmininkas. Nuo 1949 kandidatas į VKP(b) narius. Burž. nacionalistų nužudytas.

MAKÁUSKAS Antanas [g. 1910.VI.1 Paprūdžiuose (Kelmės rj.)] — gydytojas mikrobiologas, medicinos mokslų kandidatas (1958). 1939 baigė Kauno un-tą. 1940—46 Veterinarijos akademijos serologijos in-to med. skyriaus vedėjas. 1946—56 Epidemiologijos, mikrobiologijos ir higienos in-to Kaune direktorius; 1956 in-tui persikėlus į Vilnių, 1956—63 direktoriaus pavaduotojas (vadovavo in-to gamybiniam skyriui Kaune). Nuo 1963 Kauno bakteriologinių preparatų įmonės direktorius. Paskelbė moksl. straipsnių apie skiepijimo raupų vakcina klinikinius ir imunologinius duomenis ir kitais bakteriologijos klausimais.

MAKAVECKÁITĖ Viktė [1917.XII.23 Bebrinkoje (Zarasų rj.) — 1947.I.22 Rokiškyje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Siuvėja. Kilusi iš darbininkų. 1938 Rokiškyje įstojo į Komunistų partiją. 1939—40 LKP Rokiškio aps. k-to narė. 1940.V—IX LKP Rokiškio aps. k-to sekretorė. 1940.XII—1941.VI dirbo LKP Zarasų aps. k-te, D. Tėvynės karo metais — Novosibirske, Jaroslavlio ir Maskvos srityse, nuo 1945 — LKP Rokiškio aps. k-te.

MAKAVĒCKAS Romualdas [g. 1933. VI.10 Butrimonyse (Alytaus rj.)] — inžinierius mechanikas, technikos mokslų kandidatas (1964). 1957 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, jame dirba ped. darbą (1959—63 mokėsi aspirantūroje), nuo 1965 chem. pramonės mašinų ir aparatų katedros vedėjas, nuo 1967 docentas. Nuo 1958 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių šiluminės technikos teorinių pagrindų klausimais.

MAKĒLIS Petras [1901.XII.28 Rygoje — 1941 Daugpilyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš tarnautojų. Nuo 1917 dirbo stat. darbus dvaruose. 1923 Ukmergėje pradėjo dirbti profs-gose, buvo renkamas profs-gos v-bos nariu. 1926—37 LKP narys, 1926 LKP Ukmergės parajonio k-to narys. Už rev. veiklą 1927 suimtas ir 2 metus kalintas Ukmergėje, Kaune. Paleistas toliau dirbo rev. darbą, už tai 1930 ištremtas 1 metams į Varnių konc. stovyklą. Nuo 1931 LKP Kauno rj. k-to narys, profs-gų skyriaus vedėjas. 1931—32 mokėsi part. m-loje Maskvoje. Grįžęs dirbo LKP CK organizatoriumi instruktoriumi įv. vietose. Marijampolėje, Mažeikių aps., Kaune buvo 7 kartus suimtas ir adm. tvarka kalintas, tremtas į Ukmergę policijos priežiūron. 1938—41 dirbo stat. darbus Kaune, dalyvavo profsąjungų veikloje. 1941.VI evakavosi į TSRS gilumą, sužeistas pateko į Daugpilio ligoninę, ten hitlerininkų suimtas ir nužudytas.

MAKŸS — ežeras Molėtų rj., 4 km į p. r. nuo Balninkų. Plotas 170 ha, didž. gylis 17,8 m, vid. gylis 8,1 m. Ežeras ištįsęs iš š. r. į p. v.; ilgis 3970 m, didž. plotis 1000 m. P. v. dalis siaura, š. r.— plati. Kranto linija labai vingiuota. Krantai vietomis aukšti, pietvakariuose apaugę mišku. Į ežerą įteka daug nedidelių upelių, išteka bevardis Siesarties intakas. Ežero š. r. dalis užžėlusi. Prie M. įsikūrę Antamakiai, Ščiūrys, Šaltakėlis, Paberžė.

MAKNŸS Vytautas [**Maknickas**; g. 1907. VI.26 Balkūnuose (Alytaus rj.)] — teatro istorikas, pedagogas. 1931 baigė Kauno un-to humanitarinių mokslų f-tą. 1930—40 Raseinių, Alytaus ir Vilniaus g-jų mokytojas. 1940—50 Vilniaus Ped. in-to dėstytojas. 1952—55 Grož. lit-ros leidyklos redaktorius. 1955—58 Kauno Gruodžio muz. technikumo, nuo 1958 Lietuvos TSR konservatorijos dėstytojas. Surinko medžiagos liet. teatro istorijai. Išleido monografiją „Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis" (1936).

MAKNIŪNAI — kaimas Alytaus rj., Raitininkų apyl., 11 km į š. v. nuo Merkinės, 4 km į v. nuo Alytaus—Druskininkų plento; kolūkio ir Raitininkų apylinkės centras. 196 gyv. (1959). Iš p. prie kaimo prieina Makniūnų ež., iš š.— Makniūnų miškas. Lentpiūvė, parduotuvė, Raitininkų aštuonmetė m-la (1928—1953 pradinė, 1953—62 septynmetė), kultūros namai (nuo 1955), biblioteka. Buržuazijos valdymo metais Makniūnuose veikė LKP pogr. kuopelė (jos sekretorius 1935 buvo V. Sakalauskas). D. Tėvynės karo metais M. miške buvo viena pagrindinių „Dainavos partizano" būrio stovyklų. Burž. nacionalistai 1945 Makniūnuose nužudė 5 žmones.

MAKOVĒCKAS Romualdas [g. 1926. VII.12 Kėdainiuose] — agronomas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1952), Lietuvos TSR nusipelnęs zootechnikas (1967). 1948 baigė Ž. ū. akademiją. 1949—52 Ž. ū. in-to, 1952—56 Gyvulininkystės ir veterinarijos in-to moksl. bendradarbis. 1956—60 Gyvulininkystės ir veterinarijos in-to, 1960—65 Gyvulininkystės in-to kiaulininkystės skyriaus vedėjas, nuo 1965 Gyvulininkystės in-to direktoriaus pavaduotojas. Nuo 1963 TSKP narys. Parašė brošiūrų ir paskelbė moksl. straipsnių apie Lietuvos baltąsias kiaules ir kitais kiaulių auginimo klausimais.

MAKÓVSKIS Romanas [1887.II.2 Vilniuje — 1961.X.15 Ašmenoje (BTSR)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš darbininkų. 1904—05 priklausė RSDDP Vilniaus org-jai. Už dalyvavimą Vilniaus odininkų streike 1906 kalintas Vilniuje. Nuo 1918 Komunistų partijos narys. 1919 Vilniaus I kom. būrio kovotojas. 1920—41 dirbo administracinį darbą Minske ir įvairiuose RTFSR miestuose. 1942 partizanas Vitebsko (BTSR) srityje. 1943—46 ūkinis darbuotojas Kazanėje, BTSR, 1946—1951 Vilniuje.

MAKÓVSKIS (Makowski, Makonius) Tomas [1562? — 1630] — dailininkas. Dirbo Radvilų grafiku ir kartografu Nesvyžiuje (BTSR). Vario raižiniais iliustravo keletą 1601—09 išleistų knygų. Radvilų herbo, Vilniaus panoramos ir alegorinių figūrų raižiniais papuošė Nesvyžiaus jėzuitų kolegijos studentų brolių Skorulskių panegiriką M. Radvilai (1604), renesanso stiliaus raižiniais — M. Dorohostaiskio kn. „Hippika" (1620). Išraižė Vilniaus, Kauno, Biržų, Gardino, Nesvyžiaus, Trakų vaizdų, M. Radvilai padėjo parengti Lietuvos žemėlapį (G. Heselio raižinys, išl. 1613 Olandijoje).

Lit.: **J. Jakubowski**, Tomasz Makowski, Warszawa, 1923.

MAKÓVSKIS Viačeslavas [1905 Vilniuje — 1929.II ten pat] — revoliucinio judėjimo dalyvis. 1922 baigęs Vilniuje g-ją, 4 metus studijavo Pragoje mediciną ir teisės mokslus. Nuo 1926 Vilniuje *Hramados* sekretoriato korespondencijų skyriaus vedėjas. 1927 pr., uždarius Hramadą, išvyko į Varšuvą, kur S. Sliesinskio pavarde dirbo rev. darbą. 1928.II suimtas ir atvežtas į Vilniaus Lukiškių kalėjimą, kur turėjo būti sudaryta polit. byla. Susirgęs džiova, savaitė prieš mirtį buvo paleistas. M. laidotuvės virto polit. demonstracija.

MAKSĖLĖ Juozas [1910.X Varėnoje — 1941 Nedingėje (Varėnos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Ž. ū. darbininkas. Nuo 1937 Komunistų partijos narys. Veikė Sapiegiškio (Varėnos rj.) kom. kuopelėje. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

MAKSIMÁITIENĖ Danutė [g. 1929. VII.30 Kazlų Rūdoje] — gydytoja akušerė ginekologė, medicinos mokslų kandidatė (1966). 1953 baigusi Kauno Med. in-tą, iki 1960 dirbo Kauno resp. klinikinėje ligoninėje (1958—60 moters konsultacijos vedėja). Nuo 1960 Kauno Med. in-to akušerijos ginekologijos katedros asistentė. Paskelbė moksl. straipsnių apie radioaktyviojo fosforo panaudojimą gimdos kaklelio vėžio diagnostikai ir kitais radiodiagnostikos klausimais.

MAKSIMÁITIENĖ Ona [g. 1902.I.23 Peterburge] — istorikė, istorijos mokslų kandidatė (1966). 1927 baigė Kauno un-tą. 1923—24 ir 1926—57 mokytoja Kauno, Mažeikių, Kėdainių, Panevėžio vid. m-lose. Nuo 1957 Istorijos in-to moksl. bendradarbė. Sudarė mokyklinių sieninių ir vadovėlinių žemėlapių Lietuvos istorijos temomis. Paskelbė moksl. straipsnių apie 1863 sukilimą, Panevėžį, E. Pliaterytę, Z. Sierakauską, rašė švietimo istorijos, istorijos dėstymo metodikos, istorinės geografijos klausimais. Dalyvavo ist. dokumentų rinkinių „Revoliucinis pakilimas Lietuvoje ir Baltarusijoje 1861—1862 metais" (rusų k., 1964) ir „1863—1864 metų sukilimas Lietuvoje ir Baltarusijoje" (rusų k., 1965) sudaryme.

MAKSIMÁITIS Antanas [**Maksimavičius**; 1900 Akmeniuose (Lazdijų rj.) — 1943. VII.26 prie Oriolo] — literatas, Didžiojo Tėvynės karo dalyvis. Mokėsi Vilniaus mkt. seminarijoje, mokytojavo Akmenių pr. m-loje ir Lazdijų g-joje. 1924 baigęs karo m-lą, tarnavo karininku Lietuvos kariuomenėje. 1933 baigė Aukštuosius karininkų kursus. Nuo 1940 Raudonosios Armijos karininkas, majoras. D. Tėvynės karo metais 16 liet. divizijos pulko artilerijos viršininkas. Žuvo fronte. Nuo 1914 rašė eilėraščius, kuriuos Kudliaus, Šventaragio, Anteferdemax ir kt. slapyvardžiais 1920—23 spausdino „Raseinių Magdėje", „Artojuje", „Dirvoje" (JAV) ir kt. period. leidiniuose. Išvertė A. Puškino, M. Lermontovo, N. Gogolio kūrinių, M. Garson-Dombrovskos kn. „Dailės milžinai" (išl. 1927 JAV), kurios pabaigoje pridėta žymesniųjų liet. dailininkų gyvenimo ir kūrybos apžvalga.

MAKSIMÁITIS Mindaugas [g. 1933.VI.13 Kėdainiuose] — teisininkas, teisės mokslų kandidatas (1963). 1956 baigė Vilniaus un-tą. 1956—60 dirbo prokuratūros organuose Kėdainiuose, Vilniuje. Nuo 1963 dirba ped. darbą Vilniaus un-te. Paskelbė moksl. straipsnių apie karinių ir policinių organų vaidmenį, slopinant Lietuvos darbo žmonių rev. judėjimą 1919—26.

MAKSÌMOVAS Laurynas [g. 1923.VIII.3 Ukmergėje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1937 įstojo į LKJS. Platino neleg. antifaš. lit-rą darbininkų jaunimo tarpe. 1938 išrinktas LKJS Ukmergės kuopelės sekretoriumi. 1939 dalyvavo darbininkų streike Ukmergėje, už tai pašalintas iš darbo. Padėjo leisti pogrindinį laikr. „Liaudies balsas" (1940) ir Ukmergės apskrities Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos biuletenį. 1940—41 LLKJS Ukmergės aps. k-to I sekretorius. D. Tėvynės karo metais tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje, kovėsi prie Nevelio ir Gorodoko, buvo sunkiai sužeistas. Pokario metais adm. darbuotojas.

MAKSÌMOVAS Longinas [g. 1934.I.30 Pepaliuose (Radviliškio rj.)] — partinis darbuotojas. Nuo 1957 TSKP narys. 1958—59 LKP Kauno miesto k-to darbuotojas. 1959 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1959—62 LKP Kauno miesto k-to skyriaus vedėjo pavaduotojas, vedėjas. Nuo 1962 LKP Kauno miesto Lenino rj. k-to I sekretorius. Nuo 1966 kandidatas į LKP CK narius.

MAKSVÝČIAI — kaimas Kupiškio rj., Noriūnų apyl., 6 km į r. nuo Subačiaus, 9 km į š. v. nuo Viešintų. 73 gyv. (1959). Per kaimą teka Suosa (Lėvens intakas). Dalis sodybų stovi kompaktiškai abipus Subačiaus—Kupiškio kelio, kita dalis išsiskirsčiusios vienkiemiais. Felčerių-akušerių punktas, aštuonmetė m-la (1924—1950 pradinė, 1950—62 septynmetė), biblioteka (nuo 1946).

MAKŠARÌNĖ — ežeras Zarasų rj., 5 km į š. r. nuo Smalvų, 2 km į v. nuo Vilniaus—Daugpilio geležinkelio. Plotas 13 ha, ilgis 520 m, didž. plotis 350 m, kranto linijos ilgis 1450 m. V. ir p. krantai aukšti, kiti — žemi, pelkėti.

MAKŠTÝS Edvardas [1891.III.18 Kavarske — 1941.VII.12 Kretingoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. 1910 nuvykęs į Peterburgą, dirbo žrn. „Vestnik znanija" korektoriumi. 1915 baigęs suaugusiųjų g-ją, studijavo matematiką Petrogrado un-te, bet buvo mobilizuotas į kariuomenę. 1917 Petrograde dalyvavo Vasario revoliucijoje. 1918 Maskvoje mokėsi matininkų kursuose. 1919 pr. dirbo Švenčionių rev. k-to kariniame skyriuje, bendradarbiavo žrn. „Komunistas". 1920 Kavarske suorganizavo kom. kuopelę. 1922—23 Anykščių prog-jos mokytojas. 1923 LKP iškeltas kuopininkų kandidatu į II seimą, už tai suimtas. Po faš. perversmo atleistas iš darbo. 1927 už antifaš. veiklą ištremtas į Varnių konc. stovyklą, 1928 amnestuotas. 1929—40 tarnautojas Gargžduose. Nuo 1936 pri-

klausė Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jai. Nuo 1940.VII Komunistų partijos narys. 1940—41 Kretingos aps. viršininkas, apskrities vykd. k-to pirmininkas, planavimo komisijos vedėjas. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

Lit.: **A. Jarusevičius,** Žvaigždės gęsta — rytas aušta.— Kad žemėje žydėtų gėlės, K., 1960.

MAKŠTŪTIS Motiejus [1907.VI.9 Pakašave (Alytaus rj.) — 1941] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Ž. ū. darbininkas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Nuo 1935 Komunistų partijos narys. Tais pačiais metais Kabiniuose (Alytaus rj.) sudarė kom. kuopelę ir buvo jos sekretorius. Platino neleg. lit-rą, rinko aukas polit. kaliniams. 1940—41 LKP Stakliškių (Prienų rj.) vls. part. org-jos sekretorius. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

MAKŪNAITĖ Albina [g. 1926.IV.1 Padainupyje (Kauno rj.)] — dailininkė, Lietuvos TSR nusipelniusi meno veikėja (1965). 1950 baigė Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-tą. Iliustruoja knygas, kuria estampus, daugiausia medžio ir lino raižinius. Nuo 1950 dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose, t. p. taryb. dailės parodose užsienyje (Jugoslavijoje, JAV, Vokietijoje ir kt.). 1964 surengta individualinė M. kūrinių paroda Maskvoje. M. kūriniams būdingas emocionalumas, minties gilumas, fantazijos lakumas ir nac. koloritas. Liet. lit-ros klasikinių kūrinių iliustracijose M. emocingai perteikia svarbiausius aprašomojo laikotarpio bruožus ir kūrinio stilistines ypatybes, akcentuoja pagr. mintį. Vaikų knygų iliustracijose kūrybiškai panaudoja liet. liaudies raižinių meninius principus, ieško savitos, nacionalinės formos, raižinius dažnai paspalvina akvarele. Vaikų knygų iliustracijos pasižymi kompozicijos originalumu, apibendrinta forma, glaudžiu ryšiu su tekstu, dekoratyvumu, liaudišku jumoru, spalvų šviežumu. M. estampams, daugiausia medžio ir lino raižiniams, sukurtiems liet. liaudies gyvenimo, liaudies pasakų ir kt. motyvais, būdinga originali, išradinga kompozicija, laki fantazija, dinamiška, sodri linija, raiškios, liaudiškos spalvos. Lino raižinių ciklo „Rugio daina" (1959—60) estampai, kuriuose vaizduojama liaudies kova už duoną ir poetizuojamas darbo žmonių išsivadavimas, pasižymi monumentalumu. Paspalvintų medžio raižinių cikle „Eglė žalčių karalienė" (1962) filosofiškai apibendrinama gėrio ir blogio, meilės ir neapykantos kova, emocijos perteikiamos išraiškingu koloritu ir dekoratyvia raižysena. Gilia filos. mintimi pasižymi iliustracijos Just. Marcinkevi-

Albina Makūnaitė. A. Liobytės „Ežerinio" iliustracija (1962)

čiaus eilėraščiui „Baladė apie Ievą" (1965). Joms būdinga simboliškumas, monumentalumas, liaudiškumas. Už raižinių ciklus „Eglė žalčių karalienė", „Rugio daina" ir iliustracijas Just. Marcinkevičiaus „Baladei apie Ievą" Makūnaitei 1966 paskirta Resp. premija.

Kūriniai: iliustruotos knygos — P. Cvirkos „Gaidys Giedorius" (1948, 1951) ir „Pasaka apie eželį ir jo jauną pačią" (1959), J. Biliūno „Liūdna pasaka" (1950), Lazdynų Pelėdos „Raštai" (1954), Just. Marcinkevičiaus „Dvidešimtas pavasaris" (1956), S. Nėries „Raštai" (1957), „Širdis mana — audrų daina" (1959) ir „Martynukas" (1964), K. Kubilinsko „Stovi pasakų namelis" (1957), A. Liobytės „Saulės vaduotojas" (1959) ir „Ežerinis" (1962), J. Paleckio „Sveika, Tarybų Lietuva!" (1960), pasakų rink. „Gulbė karaliaus pati" (1963; Visasąjunginės liaudies ūkio laimėjimų parodos aukso medalis, 1965), A. Venclovos „Pavasario upė" (1964, rus. leid. 1967), Just. Marcinkevičiaus „Baladė apie Ievą" (1965), V. Krėvės „Perkūnas, Vaiva ir Straublys" (1966); lino raižiniai — „Čaikovskio namas-muziejus" (1952), „Senutė" (1955), S. Nėries portretas (1957), „Autoportretas" (1958), ciklas „Kaukaze" (1958), ciklas „Rugio daina" (1959—60); medžio raižiniai — ciklas „Lineliai" (1960), „Kolūkiečių portretai" (1962), ciklas „Eglė žalčių karalienė" (1962), ciklas „Vaikai" (1963), ir kt.

Leid.: Albina Makūnaitė, [kūrinių aplankas su R. Krukaitės įvadiniu straipsniu], V., 1964.

Lit.: **В. Улоза,** Детские книги А. Макунайте.— „Искусство книги. 1958—1960", М., 1962; **И. Могилевский,** Альбина Макунайте.— „Творчество", 1964, № 7; **J. Umbrasas,** Iš liaudies meno šaknų.—„Literatūra ir menas", 1966.VII.23.

MALACHÒVSKIS Algirdas Henrikas [g. 1923.XI.22 Vilniuje] — biochemikas, biologijos mokslų kandidatas (1951). Vok. faš. okupacijos metais partizanų ryšininkas, įstojo į komjaunimą. Nuo 1948 TSKP narys. Baigęs 1948 Vilniaus un-to chemijos f-tą, iki 1957 dirbo Eksperimentinės medicinos ir onkologijos in-te moksl. bendradarbiu, sektoriaus vadovu. 1957—62 Onkologijos in-to biochemijos laboratorijos vedėjas. Nuo 1962 Vilniaus un-to biochemijos, biofi-

zikos ir genetikos katedros vedėjas (nuo 1964 docentas). Tiria kofermento difosfotiamino ir alkilinančių antivėžinių preparatų veikimo mechanizmą. Patobulino liekamojo azoto nustatymo metodiką. Paskelbė moksl. darbų biochemijos klausimais.

MALACHÒVSKIS Vladislavas [1837 — apie 1898] — 1863 sukilimo dalyvis. Kilęs iš Gardino gub. Pružanų aps. bajorų. Baigęs Peterburgo Inžinerijos korpuso kelių in-tą, nuo 1860 dirbo inžinieriumi prie Peterburgo—Varšuvos glžk. tiesimo Lietuvoje. Iš pradžių gyveno Zarasų aps., vėliau Vilniuje. Peterburge suartėjo su lenkų nac. išsivadavimo judėjimo dalyviais ir priklausė Peterburgo karininkų rev. org-jai. Gyvendamas Vilniuje, buvo vienas sukilimo org-jos „raudonųjų" krypties kūrėjų ir vadovų. 1863 pr. Vilniaus miesto kar. viršininkas. Kovo mėn. „baltieji" nušalino M. nuo vadovavimo. Birželio mėn. grįžus į sukilimo vadovybę B. Kalinauskui, M. vėl tapo Vilniaus miesto kar. viršininku. Prasidėjus Vilniuje sukilimo veikėjų suėmimams, M. išvyko į Peterburgą, o paskui į užsienį. 1863.VII Paryžiuje pateikė lenkų emigrantų sukilimo k-tui žinių apie sukilimą Lietuvoje. Ilgą laiką gyveno Anglijoje, kur turėjo fotoateljė, vėliau — Prancūzijoje.

„MALADI KAMUNIST" („Малады камуніст"—„Jaunasis komunistas") — komunistinis pogrindinis mėnesinis laikraštis, ėjęs 1925—37 Vilniuje baltarusių, rusų, lenkų ir žydų kalbomis. Leido V. Baltarusijos Komunistinės jaunimo s-gos CK. 1931 laikraščio pavadinimas pakeistas į „Maladi zmagar" („Jaunasis kovotojas"). Spausdintas neleg. spaustuvėje.

MALAIŠKÁITĖ Birutė [g. 1925.III.10 Priepaloje (Utenos rj.)] — agronomė, biologijos mokslų kandidatė (1959). 1947 baigė Ž. ū. akademiją. 1948—50 Vilniaus inkubatorinės paukštininkystės stoties zootechnikė. 1950—52 Ž. ū. in-to, 1953—56 Gyvulininkystės ir veterinarijos in-to, nuo 1960 Gyvulininkystės in-to moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių apie mikroelementų vartojimą gyvulininkystėje.

MALAKÁUSKAS Kazys [1899.XI.14 Liksūdėje (Skuodo rj.) — 1941.VI Latvijoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Valstietis. Nuo 1932 Komunistų partijos narys, priklausė LKP Ylakių vls. kuopelei. 1940 Ylakių vls. vykd. k-to pirmininko pavaduotojas, 1941 Viekšnių vls. vykd. k-to pirmininkas. Žuvo, evakuodamasis į TSRS gilumą.

MALAKÁUSKAS Martynas [g. 1932.I.25 Plungėje] — inžinierius statybininkas, technikos mokslų kandidatas (1964). 1956 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, jame dirba ped. darbą. Nuo 1958 TSKP narys. Nuo 1967 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių betono ir surenkamo gelžbetonio technologijos klausimais.

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 273

MALAKÁUSKAS Stasys [1902.IV.22 Liksūdėje (Skuodo rj.) — 1947.I.31 Trumplaukėje (Skuodo rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Valstietis. Nuo 1934 Komunistų partijos narys, priklausė LKP Ylakių vls. kuopelei. 1941 buvo LKP Mažeikių aps. k-to propagandistu. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Fronte sunkiai sužeistas. Burž. nacionalistų nužudytas.

MALAKNÀ Izidorius [g. 1891.IV.4 Valainiuose (Pakruojo rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1922—24 už rev. veiklą kalintas Šiauliuose. Nuo 1940 Komunistų partijos narys. 1940—41 Radviliškio vls. vykd. k-to pirmininkas. 1942—44 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1944—53 dirbo part. ir adm. darbą Radviliškio, Pakruojo rj. Pensininkas.

MALAŠÌNSKAS Jonas [1899.VI.17 Kavoliuose (Zarasų rj.) — 1966.XI.3 Dusetose (Zarasų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1919—1940 LKP narys. 1920—40 LKP Kavolių kuopelės sekretorius. Už rev. veiklą ne kartą suimtas, 1928 kalintas Panevėžyje. 1930 baustas adm. tvarka. 1940—41 Dusetų vls. vykd. k-to pirmininkas, buvo išrinktas Liaudies Seimo atstovu. 1941 evakavosi į TSRS gilumą, baigė taryb. darbuotojų kursus Norske (Jaroslavlio sr.), dirbo taryb. ūkyje, 1944—46 adm. darbuotojas Zarasų aps. Nuo 1946 dirbo savo ūkyje, nuo 1949 kolūkietis, nuo 1959 pensininkas.

MALAVÕLĖ — kaimas Trakų rj., Balceriškių apyl., 8 km į š. r. nuo Vievio, Neries kair. krante, upės kilpoje. 29 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la (1950—1962 septynmetė).

MALDĖ̃NAI — kaimas Vilkaviškio rj., Alvito apyl., 5 km į v. nuo Vilkaviškio. 265 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Širvinta (Šešupės intakas), iš r. prieina Paežerių ež., p. pakraščiu eina Kapsuko—Kybartų plentas. Kaimas įsikūrė, išparceliavus Alvito dvarą.

MALDĖ̃NIAI — kaimas Joniškio rj., Buivydžių apyl., 9 km į v. nuo Joniškio. 24 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1928), kultūros namai (nuo 1962).

MALDĖ̃NIŲ MÌŠKAS — miškas Joniškio rj., 13 km į p. v. nuo Joniškio. Priklauso Joniškio miškų ūkio Endriškių girininkijai. Plotas 705 ha; medynų 640 ha. Reljefas lyguminis. Dirvožemiai daugiausia velėniniai gliejiški, išplauti bei sujaurėję, priemoliniai. Medynai savaiminės kilmės. Drebulynų yra 33%, beržynų 29%, uosynų 19%, eglynų 11%, baltalksnynų ir kitų 8%. Jaunuolynai sudaro 31%, pusbrandžiai medynai 17%, pribręstantieji 25%, brandieji 27%. Vid. amžius 41 metai, vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 145 ktm/ha, vid. prieauga 3,5 ktm/ha. Nemaža I boniteto medynų, ypač uosynų. Gausus lazdyno, sausmedžio, šermukšnio, juodųjų serbentų, ievos trakas. Yra stirnų, šernų, lapių, barsukų, kiškių, kiaunių, voverių, jerubių, laukinių balandžių, juodųjų gandrų. Miškas eksploatacinis. Per metus iškertama daugiau kaip 1500 ktm.

MALDÓNIS Alfonsas [g. 1929.VIII.22 Naujaplentoje (Alytaus rj.)] — poetas. 1954 baigė Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą. Studijuodamas dirbo laikr. „Lietuvos pionierius" redakcijoje. 1954—59 Grož. lit-ros leidyklos redaktorius. 1959—61 Rašytojų s-gos poezijos konsultantas. Nuo 1961 TSKP narys. Nuo 1962 „Vagos" leidyklos vyriausiasis redaktorius. Eilėraščius pradėjo spausdinti 1956. Išleido eil. rinkinius: „Viduvasaris" (1958), „Veja vėtra debesį" (1960), „Saulėti lietūs" (1962; 1965 Resp. premija), „Auga medžiai" (1965), „Šitie metai" (1966). M. eilėraščiai pasižymi lyr. nuoširdumu, paprastumu, buities piešiniais. Šiuos tradicinius emocingo lyrizmo bruožus M. jungia su šiuolaikinės civilizacijos atributais, miesto gyvenimu, dažnai vartodamas šiurkščią vaizdo faktūrą, prozišką

Alfonso Maldonio eilėraščių rinkinių „Saulėti lietūs" (1962) ir „Auga medžiai" (1965) viršeliai

koloritą, šnekamosios kalbos intonacijas. Amžiaus tiesų M. ieško kasdieniniuose žmogaus rūpesčiuose ir jausmuose, subtiliai susiedamas asmenines ir istorinės būties plotmes. M.— lyr. autoanalizės poetas, atidžiai stebįs save ir per savo pergyvenimų prizmę suvokiąs aplinkinį pasaulį. Jo savistaba rami, lėta, be ryškesnių kontrastų, nudažyta ironija ir skeptiškumu. M. išvertė į liet. kalbą M. Lermontovo, B. Sluckio, M. Svetlovo ir kt. poetų eilėraščių.

Lit.: **E. Mieželaitis,** Pirmoji pažintis.—„Tiesa", 1958.VIII.31; **E. Matuzevičius,** Turiningo ir įdomaus braižo poetas.—„Pergalė", 1959, Nr. 1; **J. Lankutis,** Laikas ir lyrinis herojus.— Literatūra ir humanistiniai idealai, V., 1963; **A. Sluckaitė,** Poezija — aukštasis pilotažas.— „Literatūra ir menas", 1965.VI.19; **A. Masionis,** Auga poezijos medžiai.— Poezijos pavasaris, V., 1966; **V. Kubilius,** Poezijoje gyvena žmogus.—„Pergalė", 1966, Nr. 3; [Autobiografija].— Tarybų Lietuvos rašytojai, V., 1967.

MALDŽIŪ́NAITĖ Stanislava [g. 1927.II.12 Švenčionyse] — zoologė, biologijos mokslų kandidatė (1964). 1950 baigė Vilniaus un-tą. 1950—52 Šilutės vid. m-los mokytoja. 1956—59 Biologijos in-to, nuo 1959 Zoologijos ir parazitologijos in-to moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių, daugiausia kiauninių šeimos žinduolių ekologijos klausimais. Viena „Vadovo Lietuvos žinduoliams pažinti" (1964) autorių.

MÃLECAS Ivanas [g. 1907.I.30 Molničyje (BTSR, Gardino sr.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1925 įstojo į Vakarų Baltarusijos Komunistinę jaunimo s-gą (VBKJS). Nuo 1927 Vakarų Baltarusijos Komunistų partijos (VBKP) narys. Baigęs Naugarduko g-jos 6 klases, 1928—32 mokėsi TSRS ir baigė Vakarų tautinių mažumų kom. un-tą Maskvoje. 1932 išrinktas VBKJS CK nariu, buvo VBKJS CK Sekretoriato nariu, CK sekretoriumi. 1933 VBKP Vilniaus apyg. k-to sekretorius. 1933 nuteistas 3 metus kalėti. Išėjęs iš kalėjimo, toliau dirbo part. darbą. 1938 vėl suimtas, 1939.IX Raudonosios Armijos išvaduotas. Nuo 1944 pedagogas BTSR.

MALĖ̀CKIS Dominykas [slap. **Vilkovičius;** m. 1863.XII.21 Ukmergėje] — 1863 sukilimo dalyvis. Prasidėjus sukilimui Lenkijoje, organizavo sukilėlius Ukmergės aps., siūlė valstiečius aprūpinti žeme be išpirkimo. Įstojo į brolio K. Maleckio organizuojamą sukilėlių būrį, vėliau įsijungusį į Z. Sierakausko rinktinę. Paskirtas bataliono vadu, su Z. Sierakausku dalyvavo 1863.V.7—9 kautynėse prie Biržų. Šį mūšį pralaimėjus, pasitraukė į Žaliąją girią (Panevėžio aps.), iš kur pasiųstas į Ukmergės apskritį. 1863.VI.3 kovėsi prie Siesikų (Ukmergės rj.), IX.22 prie Traupio (Anykščių rj.) ir IX.27 prie Levaniškių (Anykščių rj.). Išduotas XII.2 pateko į nelaisvę ir buvo nužudytas.

MALĖ̀CKIS Kasperas [slap. **Kasperovičius**] — 1863 sukilimo dalyvis. Ukmergės aps. bajoras. Nemokamo žemės atidavimo valstiečiams šalininkas. Sukilimui prasidėjus, buvo paskirtas Ukmergės aps. kar. viršininku. Vastapų miške, prie Aluntos, suorganizavęs sukilėlių būrį, prisijungė prie Z. Sierakausko, kuris M. paskyrė bataliono vadu ir išsiuntė žvalgyti kariuomenės judėjimo ir trukdyti susisiekimo Vilniaus—Daugpilio geležinkelyje. Kovėsi su caro kariuomene netoli Dūkšto. 1863.V.15 prisijungęs prie A. Minskio vadovaujamų sukilėlių, 1863.V.21 M. dalyvavo kautynėse Labanoro girioje, VI.3 Lėno girioje (prie Siesikų, Ukmergės rj.), VI.11 prie Vašuokėnų (Anykščių rj.), VII.27 prie Šaravų (Kėdainių rj.). Sukilimui pralaimėjus, emigravo į Prancūziją. 1895 grįžo į Lietuvą.

MALĖ̀CKIS Romualdas [1877.V.23 Olekminske (Jakutijos ATSR) — 1942.I.20 Maskvoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Gimęs 1863 sukilimo dalyvių, polit. tremtinių šeimoje. 1896 baigė Vilniuje gimnaziją, paskui mokėsi Maskvos ir Peterburgo un-tuose. 1894—95 su F. Dzeržinskiu ir kt. priklausė moksleivių socialdemokratų būreliui, 1895 Vilniuje įstojo į Lietuvos s-d. org-ją. LSDP

I suvažiavimo (1896) dalyvis. 1903 vadovavo LSDP savigynos būriui, buvo suimtas ir 1905 nuteistas 15 metų katorgos. 1905—17, būdamas katorgoje ir tremtyje (Čitos gub.), dirbo švietimo darbą, organizavo m-las, kuriose mokėsi polit. kaliniai ir tremtiniai. Nuo 1917 Komunistų partijos narys. Dalyvavo kovoje už Tarybų valdžią Užbaikalėje. Piliet. karo metais dirbo part., adm. ir ped. darbą Caricino ir Saratovo gubernijose. 1922 Saratovo Kom. un-to organizatorius ir pirmasis rektorius. Nuo 1924 Rytų darbo žmonių kom. un-to (Maskvoje) prorektorius mokymo reikalams, 1925 Kom. akademijos moksl. sekretorius. 1926—35 Vakarų tautinių mažumų kom. un-to prorektorius ir aspirantūros skyriaus vadovas, vėliau partijos istorijos dėstytojas.

MALEIKÓNIAI — kaimas Kėdainių rj., Kunionių apyl., 6 km į p. nuo Josvainių. 196 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Šušvė (Nevėžio intakas), v. pakraščiu eina Kauno—Kėdainių plentas. Pr. m-la (nuo 1933). XX a. pradžioje M. valstiečiai laimėjo bylą su dvaru dėl ganyklų.

MALEĨŠIAI — kaimas Anykščių rj., Kraštų apyl., 7 km į š. r. nuo Svėdasų. 60 gyv. (1959). 1869 Maleišiuose gimė rašytojas J. Tumas-Vaižgantas. 1933 jam kaime pastatytas paminklas.

Maleišiai. Vaižganto paminklas (skulpt. B. Bučas)

MALĖJINÁITĖ Olga [1907.I.22 Kaune — 1939.II.27 ten pat] — baleto artistė. 1918—22 mokėsi Petrogrado choreografinėje m-loje pas M. Romanovą. 1922 lankė O. Dubeneckienės baleto studiją Kaune. Kaip baleto artistė dalyvavo pirmuose Valstybės teatro operų („Fausto", „Eugenijaus Onegino") pastatymuose. Nuo 1925 Valstybės teatro baleto artistė. 1935 gastroliavo Monte Karle ir Londone.

Vaidmenys: Svanilda, Silvija (L. Delibo „Kopelija", „Silvija"), Liza (T. Gertelio „Tuščias atsargumas"), Maša, Odeta, Florina (P. Čaikovskio „Spraktukas", „Gulbių ežeras", „Miegančioji gražuolė"), Silfidė (F. Šopeno ir A. Glazunovo „Silfidos"), Kitri (L. Minkaus „Don Kichotas"), Kolombina (R. Drigo „Arlekinada") ir kt.

MALĖJINAS Viktoras [g. 1879.VIII.9 Tverėje (dab. Kalininas)] — inžinierius mechanikas. 1902 baigė Peterburgo Technologijos in-tą. 1903—48 inžinierius Kaune, Petrograde, vėl Kaune. Nuo 1948 Kauno un-to, nuo 1951 Kauno Politechnikos in-to dėstytojas. Nuo 1960 in-to saugumo ir priešgaisrinės technikos kabineto vedėjas. Sukūrė aparatą garo katilus maitinančiam vandeniui minkštinti bei filtruoti, vadovavo kai kurių pram. įmonių Kaune rekonstrukcijai ir mechanizavimui.

MALEŠÈVSKIS Klemensas [1800 Gardino gub. — 1873 Vilniuje] — gydytojas psichiatras. 1829 baigęs Vilniaus un-to med. f-tą, dirbo karo gydytoju. 1833—1873 Vilniaus psichiatrinės ligoninės gydytojas; kartu vertėsi ir priv. praktika. Nuo 1835 aktyvus Vilniaus med. d-jos narys. 1847 pr. pirmasis Lietuvoje pavartojo eterio narkozę (dantų ekstrakcijai nuskausminti). Jo iniciatyva Vilniaus psichiatrinėje ligoninėje buvo naudojama psichoterapija ir darbo terapija. Moksl. straipsniuose teigė, kad psichinės ligos yra smegenų veiklos sutrikimas, dažnai sukeliantis ir anatominių pakitimų. Reikšminga M. monografija „Praktiniai beprotystės, arba sielos ligų, stebėjimai" (rusų k., 1870).

MALÈVSKIS Pranciškus [1800—1870] — teisininkas, Vilniaus universiteto studentų *filomatų* draugijos veikėjas. Baigęs Vilniaus un-tą, gilinti studijų 1822 išvyko į Berlyną. Caro valdžiai paprašius, Berlyne suimtas ir grąžintas į Vilnių, o 1824 ištremtas į Rusiją. Nuo 1829 Rusijos senate dirbo prie Lietuvos Metrikos, vėliau buvo Rusijos Įstatymų kodifikacijos komisijos narys, su kitais tvarkė Žečpospolitai priklausiusių gubernijų įstatymų rinkinį, su Malinovskiu leido žrn. „Tygodnik Peterburski" („Peterburgo savaitraštis"), kuriame buvo spausdinama nemaža ir lituanistinės medžiagos. Vienas artimiausių poeto A. Mickevičiaus bičiulių.

MALÈVSKIS Simonas [1759—1832] — teisininkas, ekonomistas fiziokratas. 1794—1817 Vilniaus un-te dėstė prigimtinę teisę ir polit. ekonomiją. 1816—1822 Vilniaus un-to rektorius; rūpinosi, kad un-tui priklausančiuose ūkiuose būtų panaikintas lažas.

MALINAUSKÁITĖ Janina [g. 1935.II.25 Kaune] — dailininkė. 1959 baigė Dailės in-to tapybos f-to teatro dekoracijos studiją. Nuo 1959 Kauno dramos teatro dailininkė. Apipavidalino daugiau kaip 20 to teatro pastatymų. Sukūrė dekoracijų taip pat Vilniaus, Klaipėdos teatrams, Kauno muz. teatrui.

Apipavidalinti spektakliai: N. Hikmeto „Keistuolis" (1959), L. Tolstojaus „Gyvasis lavonas" (1960), V. Šekspyro „Karalius Lyras" (1961), J. Olešos „Trys storuliai" (1963), R. Samulevičiaus „Studentiška novelė" (1964), B. Brechto „Opera už tris skatikus" (1964), L. Rachmanovo ir Z. Judkevič „Pažemintieji ir nuskriaustieji" (1965), E. Ignatavičiaus ir S. Motiejūno „Baltaragio malūnas" (1966), D. Urnevičiūtės „Tyluva — 2 km" (1967) ir kt.

MALINAUSKÁITĖ Liudmila [slap. **Eglė**; 1864.II.14 Ručiniuose (Pakruojo rj.) — 1928.IV.7 Kaune] — poetė. Kilusi iš dvarininkų. Vaikystėje netekusi tėvų, augo Mintaujoje. Emigravusi į JAV, ištekėjo už J. Šliupo. Bendradarbiavo burž. liberalinėje spaudoje, dalyvavo JAV lietuvių moterų d-jų veikloje. 1884 su Šliupu parašė elementorių „Abecėla" (išsp. 1885). „Aušroje", „Unijoje", „Lietuviškajame balse", „Vienybėje lietuvninkų" spausdino eilėraščius, korespondencijas ir kt. Ankstyviesiems M. eilėraščiams būdingas romantizmas, Lietuvos praeities idealizavimas („Į Nėmuną", „Lietuvos miškai"). Geresnieji lyriniai jos eilėraščiai, parašyti daugiausia meilės tema, pasižymi liaudiškumu, dainingumu („Liūdnybė", „Gražioji", „Onytė ir Joniukas"). Kai kuriems M. eilėraščiams būdingos demokratinės realistinės tendencijos („Bajoras ir mužikas", „Ant myrio M. J. Andriukaičio" ir kt.).

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 2, V., 1958; Medžiaga L. Malinauskaitės-Eglės ir J. Šliupo biografijoms, parengė K. Vairas-Račkauskas.—„Literatūra ir kalba", t. 5, V., 1961.

MALINÁUSKAS Algirdas [g. 1923.X.20 Plutiškėse (Kapsuko rj.)] — žemės ūkio darbuotojas, Lietuvos TSR nusipelnęs zootechnikas (1960). 1951 baigė Veterinarijos akademiją. 1951—55 Šeduvos valstybinio kiaulių veislyno direktorius. Nuo 1955 Radviliškio rj. „Draugo" kolūkio pirmininkas. Jo vadovaujamas kolūkis pagal javų derlingumo, pieno, mėsos gamybos, piniginių pajamų didėjimą, statybų mastą tapo vienu geriausių Lietuvoje.

MALINÁUSKAS Jonas Romaldas [g. 1935.III.15 Lazdijuose] — inžinierius statybininkas, technikos mokslų kandidatas (1966). 1959 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1959—63 Kauno hidroelektrinės statybos normavimo-tyrinėjimo stoties Nr. 22 vyr. inžinierius. Nuo 1966 Hidrotechnikos ir melioracijos in-to hidrotechn. laboratorijos moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie energijos slopinimą melioracinių slenksčių apatiniame bjefe.

MALINÁUSKAS Kazys [1906.X.3 Kaune — 1942.VIII.8 ten pat] — rašytojas, revoliucinio judėjimo dalyvis. Nuo 1921 dirbdamas spaustuvėje Kaune, dalyvavo streikuose, platino kom. atsišaukimus. 1929 pašauktas į Lietuvos kariuomenę, iš jos pabėgo, protestuodamas prieš faš. režimą. Pasitraukęs į Lenkiją, prisidėjo prie plečkaitininkų. M., slapta grįžtantis į Lietuvą, buvo suimtas. 1929 pab. nuteistas mirti, bet bausmė pakeista kalėjimu iki gyvos galvos, paskui dar sumažinta. 1936 iš kalėjimo paleistas. Nuo 1938 dirbo spaustuvėse Klaipėdoje, vėliau Marijampolėje, dalyvavo Lietuvos Raudonosios pagalbos

org-jos veikloje. 1930—39 bendradarbiavo žurnaluose „Jaunimas", „Mūsų jaunimas" ir kt. Jo eilėraščiuose atsispindi sunki vargingojo valstiečio ir darbininko dalia burž. Lietuvoje, protestuojama prieš socialinę skriaudą. Didžioji kūrybos dalis skirta kalėjimo temai. 1936 M. parengė rink. „Eilėraščiai apie kalėjimą", kurį faš. cenzūra sulaikė. Rinkinys išėjo 1940 pavadinimu „Abipus grotų". Kalinio pergyvenimus vaizduojantys M. eilėraščiai — vieni geriausių ta tema proletarinėje liet. poezijoje. Rev. kovos motyvai M. kūryboje nėra ryškūs, reiškiami daugiausia alegorine forma. Tačiau M. lyrikai būdingas tikėjimas proletariato galia, jo kovos pergale. M. parašė ir keletą apsakymų. Taryb. metais M. dirbo Vyriausiojoje lit-ros ir leidyklų reikalų v-boje. 1942 už ryšius su partizanais hitlerininkų suimtas ir nužudytas.

Lit.: **J. Šiožinys,** Iš atsiminimų apie Kazį Malinauską.—„Literatūros ir meno metraštis", V., 1959; **B. Pranskus,** Proletarinė lietuvių literatūra, V., 1964.

MALINÁUSKAS Povilas [1913.IX.1 Juzovkoje (dab. Doneckas, Ukrainos TSR)—1942.I.27 Kaune] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Spaustuvininkas. Kilęs iš darbininkų. 1918 su tėvais grįžo į Lietuvą. Nuo 1938 dalyvavo rev. judėjime. 1939 už rev. veiklą baustas adm. tvarka, 1940 kalintas Dimitravo priverčiamojo darbo stovykloje. 1940—41 profs-gų darbuotojas Kaune. D. Tėvynės karo pradžioje nelegaliai gyveno Kaune. 1941.VII suorganizavo antifašistinę partizaninę grupę ir jai vadovavo. Žuvo kovoje su hitlerininkais.

MALINÁUSKAS Stanislovas [g. 1916.V.14. Dotnuvoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis, partinis ir administracinis darbuotojas, Lietuvos TSR nusipelnęs žemės ūkio darbuotojas. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1935 Komunistų partijos narys. Dotnuvos vls. platino kom. lit-rą. 1940—41 LKP Kėdainių aps. k-to skyriaus vedėjas. 1941 evakavosi į TSRS gilumą. Dirbo kolūkyje (Kirovo sr.). 1942—44 tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1944—46 Tauragės aps. vykd. k-to pirmininkas, 1946—49 mokėsi Aukštojoje part. m-loje prie VKP(b) CK. 1949—1952 LKP Ukmergės aps., paskui rj. k-to I sekretorius, Klaipėdos sr. vykdomojo k-to pirmininkas. 1952—54 Lietuvos TSR komunalinio ūkio ministro pavaduotojas. 1954—58 LKP Raseinių rj. k-to I sekretorius. 1958—59 LKP CK inspektorius. 1959—63 Statybos kolūkiuose v-bos prie Lietuvos TSR MT viršininkas. Nuo 1963 Lietuvos TSR Žemės ūkio produktų gamybos ir paruošų (nuo 1965 Žemės ūkio) m-jos v-bos viršininkas. 1952—54, 1956—61 LKP CK narys. 1961—64 LKP Revizijos komisijos narys. 1946—50 TSRS AT, 1951—59 Lietuvos TSR AT deputatas. 1965 baigė Ž. ū. akademiją.

MALINÁUSKIENĖ Irina [g. 1927.XI.15 Taškente] — teisininkė, teisės mokslų kandidatė (1960). 1950 baigė Maskvos un-tą. 1950—54 dėstė Lietuvos TSR Viešosios tvarkos apsaugos m-jos m-loje. Nuo 1954 TSKP narė. 1958—64 Ekonomikos in-to moksl. bendradarbė. Nuo 1964 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-to Vilniaus filiale. Paskelbė moksl. straipsnių apie rajonų Tarybų vadovavimą kolūkinei gamybai Tarybų Lietuvoje, tarybinį demokratizmą ir kt.

MALÌNIS — ežeras Varėnos rj., 15 km į p. nuo Varėnos miesto, 3 km į v. nuo Rudnios. Plotas 11 ha, ilgis 600 m, didž. plotis 270 m. Kranto linijos ilgis 1450 m. Š. v. krantas pelkėtas, kiti krantai status, apaugę mišku. Ežeras verslovinis.

MALINÓVSKIS Antanas [1888.I Vilniuje — apie 1942] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1904, dirbdamas mašinų gamybos f-ke, įstojo į RSDDP Vilniaus org-ją. 1905 už rev. veiklą du kartus baustas adm. tvarka, 1906 vėl suimtas, metus kalintas, po to ištremtas 3 metams į Turinską (Sverdlovsko sr.). 1911 grįžo į Vilnių, su kitais atkūrė RSDDP Vilniaus org-ją. 1912 susekus RSDDP Vilniaus pogr. k-tą, išvyko į Rygą, vėliau į Peterburgą, ten buvo suimtas, įtrauktas į RSDDP Vilniaus pogr. k-to bylą, apie metus kalintas Vilniuje. 1913 ištremtas į Narimo kr. (Tomsko gub.). 1916 amnestuotas ir mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. Kar. tarnybą atliko Tomske, dalyvavo neleg. veikloje. 1917—19 part. darbuotojas Tomske, Barnaule. 1920 savanoriu kovėsi su lenkų burž. nacionalistais. Nuo 1921 part. darbuotojas Maskvoje. 1926 baigė marksizmo-leninizmo kursus Kom. akademijoje. Nuo 1926 part. darbuotojas Orenburge, Samaroje (dab. Kuibiševas), Penzoje, Ašchabade. Asmenybės kulto sąlygomis neteisėtai represuotas. 1958 reabilituotas.

MALIŠÁUSKAS Domininkas [1899 Daugailiuose (Utenos rj.) — 1944] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. 1915 išvyko į Jekaterinoslavą (dab. Dnepropetrovskas), ten dirbo f-ke. 1917 įstojo į Raudonąją gvardiją, kovojo su kaledininkais ir krasnovininkais. 1918—1919 penktojo Vilniaus pėstininkų pulko kovotojas. 1919—40 gyveno Daugailiuose, dalyvavo rev. judėjime. 1942—44 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Žuvo fronte.

MALIŠÁUSKAS Vaclovas [g. 1918.I.15 Albinavoje (Trakų rj.)] — ekonomistas, ekonomikos mokslų daktaras (1965), Lietuvos TSR MA narys korespondentas (1968), Lietuvos TSR nusipelnęs ekonomistas (1965). 1944—1946 Ekonominės m-los Vilniuje direktoriaus pavaduotojas. 1947 baigė Vilniaus un-tą. 1950 gavo ekonomikos mokslų kandidato laipsnį. Nuo 1950 dirba Ekonomikos institute: 1950—56 moksl. bendradarbis, nuo 1956 rentabilumo ir ūkiskaitos sektoriaus vadovas. Nuo 1967 profesorius. Daktaro disertacijos tema „Lietuvos TSR žemės fondas, jo ekonominis vertinimas ir naudojimo gerinimas". Paskelbė kelias dešimtis moksl. straipsnių apie Lietuvos TSR ž. ū. naudmenas ir jų gerinimo ekonominį efektyvumą, ž. ū. technikos naudojimo našumą, kolūkių ekonomikos stiprinimą, kolūkių diferencinę rentą ir jos paskirstymą. Už Tarybų Lietuvos ekonomikos tyrimus, paskelbtus monografijoje „Ketvirtis amžiaus socializmo keliu" (1965), gavo 1966 Resp. premiją.

Ršt.: MTS vaidmuo kolūkinėje gamyboje, V., 1950; Žemės ūkio mechanizacijos išvystymas Tarybų Lietuvoje, V., 1956; **V. Mališauskas, J. Vaitiekūnas,** Žemės ekonominis vertinimas ir jo panaudojimas, V., 1963.

MALIŠÁUSKIENĖ Valerija [g. 1921.XII.9 Kaune] — botanikė fiziologė, biologijos mokslų kandidatė (1966). 1950 baigė Vilniaus un-tą. 1958—59 Biologijos in-to, nuo 1959 Botanikos in-to moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių apie herbicido 2,4-D veikimo mechanizmą. Viena „Botanikos terminų žodyno" (1965) redaktorių.

MALIŠÈVSKIS Norbertas [1891.VI.16 Daugailiuose (Utenos rj.) —1963.II.4 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1904 dirbo Peterburgo įmonėse, dalyvavo 1905—07 revoliucijoje. Nuo 1917 Komunistų partijos narys. Kovojo už Tarybų valdžią Jekaterinoslave (dab. Dnepropetrovskas), kariavo su kolčiakininkais. 1919 pradžioje Tauragnų (Utenos rj.) valsčiaus rev. k-to pirmininkas. Nuo 1920 dirbo BTSR Ž. ū. liaudies komisariato įstaigose, buvo taryb. ūkio direktoriumi. 1933—36 kolūkio pirmininkas Mogiliovo srityje, 1940—41 Lietuvos TSR Ž. ū. liaudies komisariato, D. Tėvynės karo metais — Kuibiševo sr. ž. ū. įstaigų darbuotojas. Nuo 1945 adm. darbuotojas Vilniuje.

MALIUKĒVIČIUS Rokas [g. 1930.VIII.16 Latežeryje (Varėnos rj.)] — istorikas, istorijos mokslų kandidatas (1964). 1955 baigė Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą (žurnalistikos specialybę). Nuo 1951 Partijos istorijos in-to moksl. bendradarbis, nuo 1965 direktoriaus pavaduotojas. Nuo 1957 TSKP narys. 1951—59, dirbdamas in-to marksizmo-leninizmo klasikų veikalų vertimų sektoriuje, su kitais išvertė į liet. kalbą ir

parengė spaudai kai kuriuos K. Markso, F. Engelso, V. Lenino veikalus, partinių dokumentų rinkinius ir kt. Nuo 1960 tyrinėja V. Kapsuko lit. palikimą, rengia spaudai jo raštus (1960—66 išėjo 8 jų tomai). Rašo LKP istorijos klausimais.

Ršt.: Lietuvių darbininkų laikraštis „Vilnis", V., 1959.

MALKĖSTÁITIS — ežeras Molėtų rj., 4 km į š. r. nuo Molėtų, prie Vilniaus—Utenos plento. Plotas 20 ha, didž. gylis 57 m, vid. gylis 12,3 m. Ežero ilgis 680 m, didž. plotis 380 m, kranto linijos ilgis 1900 m. Krantai neaukšti, vietomis pelkėti. Per M. teka upelis į Malkėsto ež. Prie ežero įsikūręs Andrioniškio kaimas.

MALKĖSTAS — ežeras Molėtų rj., 5 km į š. r. nuo Molėtų, prie Vilniaus—Utenos plento. Plotas 120 ha, didž. gylis 25 m, vid. gylis 8,4 m. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 2350 m, didž. plotis 720 m, kranto linijos ilgis 6350 m. Yra 0,18 ha sala. Krantai neaukšti, daug kur pelkėti, vietomis apaugę mišku. Dugnas duobėtas. Į M. įteka upelis iš Malkėstaičio ež., išteka upelis į Siesarties ež. Prie M. yra Malkėsto, Pamalkėstės, Gailiūnų kaimai.

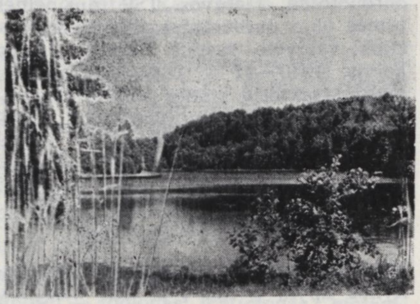

Malkėstas

MALKĖVIČIUS Stasys [g. 1928.III.17 Panemunėlyje (Rokiškio rj.)] — inžinierius elektromechanikas, technikos mokslų kandidatas (1965). 1952 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, dirba Valstybinio žvejybos laivyno projektavimo in-to Klaipėdos skyriuje (iki 1958 inžinierius, sektoriaus viršininkas, skyriaus viršininkas, nuo 1958 elektrožūklės laboratorijos vedėjas). Paskelbė moksl. straipsnių elektrožūklės ir impulsinės technikos klausimais. Elektrožūklės ir energetikos srityje padarė keletą išradimų.

MALMYGÁ Motiejus [1903.IX.12 Domeikuose (BTSR, Gardino sr.) — 1944. III.4 Šiliniuose (Varėnos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš bežemių valstiečių. 1929 įstojo į Vakarų Baltarusijos Kom. jaunimo s-gą. 1932—38 Vakarų Baltarusijos KP narys, priklausė Dubičių (Varėnos rj.) part. kuopelei. 1940 pavasarį išrinktas pirmuoju Dubičių kolūkio pirmininku. Hitlerinės okupacijos metais kalintas Alytuje. 1943 Kotovskio būrio, veikusio Baltarusijoje ir Lietuvoje, partizanas. Lenkų burž. nacionalistų nužudytas.

MALTUSÌZMAS — teorija, skelbianti, jog darbininkų nuskurdimą kapitalizmo sąlygomis apsprendžia ne socialinės ekonominės sąlygos, o gamtos dėsniai, absoliutus gyventojų perteklius. M. teorijai pradžią davė anglų burž. ekonomistas dvasininkas T. Maltus. Jis teigė, kad gyventojų skaičius didėjąs žymiai sparčiau, negu maisto produktų gamyba (pirmasis — geometrine, pastaroji — aritmetine progresija). Maltusistai nurodinėjo ir būdus gyventojų skaičiui apriboti (pvz., mažinti gimimus). Lietuvoje M. buvo skleidžiamas, norint įrodyti, jog dėl skurdo, nedarbo kalta ne santvarka, o patys darbininkai, kurie per greitai dauginąsi. K. Pakštas aiškino, kad „gyventojų prieauglis ir ypač gerbūvio nepasotinamas troškimas daug greičiau auga, negu darbo, uždarbio, pelno ir prasigyvenimo progos", ir dėl to kyląs „kraštą tvirkinantis nepasitenkinimas". Gimimų mažinimą K. Pakštas laikė nepatriotiška priemone tariamojo Lietuvos gyventojų pertekliaus problemai išspręsti. Jis siūlė organizuoti kolonizacinę emigraciją į Afriką, kur lietuviai galėsią prasigyventi, išnaudodami pigią negrų darbo jėgą. T. Daukantas siūlė plačią emigraciją į Braziliją ir kitas Lot. Amerikos šalis. Šiomis teorijomis buvo mėginama pateisinti buržuazijos viešpatavimą Lietuvoje, atitraukti darbininkus nuo klasių kovos.

MALŪNAI. Senovėje grūdai buvo smulkinami medinėse arba akmeninėse grūstuvėse. Lietuvos teritorijoje *girnos* pradėtos naudoti neolito laikotarpiu. Ist. šaltiniuose (kryžiuočių karo kelių į Lietuvą aprašymuose) anksčiausia minimi vandens malūnai. 1387 Jogaila užrašė Vilniaus vyskupui Tauragnų apylinkių žemes su jose esančiais M. ir kt. turtais. 1421 Vytautas dovanojo Žemaičių vyskupui Motiejui žemes su M. ir malimo pelnais Žemaitijoje. M. tuomet priklausė valstybei ir dvarams. Nuo XVI a. vidurio M. minimi dvarų inventoriuose. Tuo metu buvo jau ir vėjo M. Plečiantis verslams, malūnui įsteigti mieste reikėjo didžiojo kun-ščio spec. leidimo (privilegijos), kuris suteikdavo monopolinę grūdų malimo ir miltų prekybos teisę. Valstiečiai grūdus malti galėjo tik savo pono malūne, nors kito pono malūnas būtų ir arčiau. Iš valstiečio, sugauto važiuojant į kito pono malūną, vežamieji grūdai būdavo atimami, o valstietis nubaudžiamas 3 kapų grašių pabauda. XVII a. įvestas M. mokestis, mokamas nuo valakų, nepriklausomai nuo to, ar valstietis naudojosi pono malūnu, ar grūdus malė namie rankinėmis girnomis; už sumalimą buvo imamas atskiras mokestis grūdais. Be miltų duonai, dvarų malūnuose buvo gaminamas salyklas alui daryti ir miltai degtinei varyti. Prie M. būdavo įrengiamos milo, gelumbės vėlyklos, vilnų karštuvai, kai kur ir lentpiūvės. Lietuvos Statutas leido feodalams savo tėvonijose statyti M. užtvankas, nedarant žalos kaimyniniams malūnams. M. administravo dvarininkų skirti malūnininkai. Jie gaudavo valaką arba mažiau žemės ir 1/3 malūno pajamų; už tai turėjo prižiūrėti malūną ir taisyti jį savo lėšomis. M. taisymui (ypač užtvankos stiprinimui) malūnininkai galėjo panaudoti valstiečių darbą gvoltų (skubos darbų) būdu. XVII amžiaus pabaigoje M. būdavo išnuomojami bajorams, miestiečiams. XIX amžiuje Žemaitijoje ir r. Aukštaitijoje vyravo vandens, vid. Lietuvos ir Užnemunės lygumose — vėjo M. Vandens M. būdavo įrengiami kartu su malūnininko gyv. namu, dažniausiai mediniai, rečiau mūriniai; jų ratas buvo sukamas dažniausiai krintančio vandens. Netoli malūno būdavo pastogė atvažiavusių valstiečių arkliams. M. antrajame aukšte būdavo įtaisomos dėžės grūdams supilti. Maišai būdavo užnešami laipteliais arba užtraukiami velenais. Vėjo M. būdavo dažniausiai mediniai, rečiau akmens ar plytų mūro. Labiausiai paplitę buvo vėjo M., kurių viršutinė dalis (kepurė) sukiojama kartu su sparnais. Dar buvo M. su vienu centr. stiebu, laikančiu visą svorį, ir M., turinčių apačioje ratukus, kurie riedėdavo taku, padarytu iš geležies juostų ir medinių trinkų. 1832 Vilniuje buvo 4 dideli M., veikę nuo XVII—XVIII a.: Karališkasis (priklausė dvasinei akademijai, turėjo 5 girnas), buvęs Vilniaus vyskupo malūnas, buvęs Oginskių malūnas (jie turėjo po 6 girnas, priklausė miestui — pirmasis nuo 1797, o antrasis nuo 1798) ir Tiškevičiaus malūnas. Visų jų girnas suko Vilnios vanduo. 1858 Vilniaus gub. buvo 715 M., Kauno — 426 (iš jų 234 vandens, 155 vėjo, 36 sukami arklių ir 1 garo). Nutiesus (1873) per Lietuvą Liepojos—Romnų ir Daugpilio—Radviliškio geležinkelius, Panevėžyje buvo pastatyti 5 M., kurie malė iš Ukrainos atvežamus kviečius; jų sumalti miltai buvo gabenami į Rygą, Peterburgą ir per Liepojos uostą į užsienį. Nuo XX a. pr. buvo pradėta statyti daugiau garo malūnų. Jie dažniau-

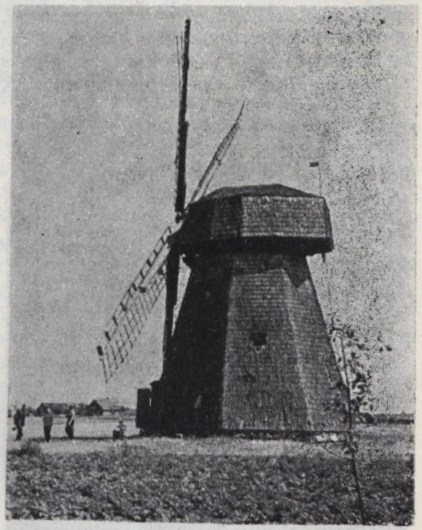

Malūnai. Vėjo malūnas Vaivadiškiuose (Ukmergės rj.)

siai buvo statomi kartu su lentpiūvėmis, kurių atliekomis kūrenta garo katilai. Per I pasaul. karą dalis Lietuvos M. buvo uždaryta. 1926 pab. keturių didžiausių Lietuvoje Panevėžio M. savininkai sudarė kartelį kovai su konkurentais. M. kartelis, norėdamas sumažinti produkcijos kiekį ir pakelti jos kainą, uždarė vieną Panevėžio malūną, o jo savininkui kasmet mokėjo 50 000 litų. 1937 Lietuvoje (be Vilniaus kr.) buvo 2124 M. (889 vėjo, 569 vandens, 330 motorinių, 214 garo, 18 elektrinių ir 94 mišrūs), iš jų Klaipėdos krašte 129.

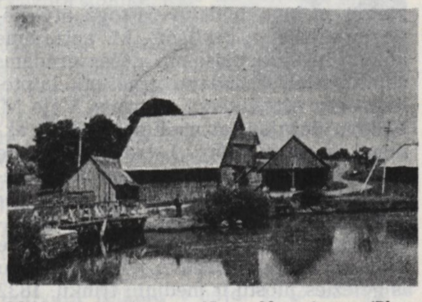

Malūnai. Vandens malūnas Nugariuose (Plungės rj.)

Valcus turėjo 270 M. Dauguma vėjo ir vandens M. buvo maži, dažniausiai vienų girnų; juose buvo malama tik savo ūkiui ir kaimynams. Vilniaus krašte 1934 buvo 161 veikiantis malūnas (102 vandens, 14 vėjo, 17 garo ir 28 motoriniai); 15 iš jų buvo pramoniniai, o 146 ūkiniai. 1938.I.1 (be Vilniaus kr.) buvo 99 pramoniniai M. su 779 darbininkais. Verslo liudijimus (patentus) 1937 turėjo 1402 malūnai. 1940 metais 56 didesni pramoniniai M. buvo nacionalizuoti. 1944 traukdamiesi hitlerininkai sunaikino 28 didesnius M. Po karo M. buvo rekonstruoti, daug smulkiųjų nustojo veikti, o vietoj jų pastatyta didelių malūnų. Didžiuosiuose M. gamyba buvo specializuota: Panevėžio ir Joniškio M. gamino II rūšies kvietinius miltus, Kauno malūnas Nr. 4 — sijotus ir pasijotus ruginius miltus, o Kauno malūnas Nr. 5,

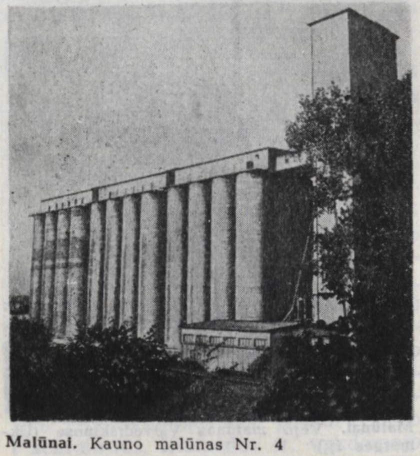

Malūnai. Kauno malūnas Nr. 4

Vilniaus malūnas Nr. 3, Šilutės M.— šveistinius miltus. Nuo 1958 Panevėžio, Joniškio, Kauno, Vilkyčių (Šilutės rj.), Pakruojo ir kai kurie kiti M. gamina 3 rūšių miltus. 1966 Lietuvos TSR veikė 506 malimo įmonės (kai kurios jungia po keletą M.); 311 iš jų buvo kolūkiuose ir taryb. ūkiuose. 1966 visos malimo įmonės pagamino 442 000 t miltų ir 9100 t kruopų; didžiąją tos produkcijos dalį — 113 800 t kvietinių rūšinių miltų, 75 200 t ruginių rūšinių, 70 300 t šveistinio malimo ir 7700 t kruopų — pagamino 14 valstybinių pramoninių M. ir 1 kruopų cechas, priklausantys Lietuvos TSR MT Valstybiniam grūdų produktų ir kombinuotųjų pašarų pramonės k-tui. Grūdų smulkinimo agregatai kolūkiuose ir taryb. ūkiuose susmulkino pašarams apie 260 000 t grūdų.

Lit.: **S. Silwa,** Przemysł młynarski w Polsce, Poznań, 1935; **K. Stapulionis,** Lietuvos malūnų pramonės varomosios jėgos 1937 m.—„Tautos ūkis", 1938, Nr. 46; [A. Vitauskas], Dranginės malūnas.—„Gimtasai kraštas", 1939, Nr. 1; **J. Petrulis,** Vėjiniai malūnai.—„Gimtasai kraštas", 1941, Nr. 1—2; **V. Merkys,** Lietuvos pramonės raidos 1795—1861 metais klausimu.—„LTSR MA darbai", 1960, A 1.

„MALŪNĖLIS" — liaudies šokis. Muz. metras $^2/_4$, tempas greitas. Paplitęs Aukštaitijoje. Daugiausia žinomi 2 teksto variantai: „Šiaudų batai, šakalėlių padai" ir t. t. ir „Malu, malu viena, pasižiūriu — diena" ir t. t. Buvo šokama įvairiai: einama ratu ir sukamasi už parankių; eilėje poros siūbuodavo sukabintas rankas, o paskui šokėjai plodami eidavo dviem ratais priešingomis kryptimis (merginos aplink vyrus); eidavo poromis ratu ir sukdavosi ir pan. Scenai šokį pritaikė M. Baronaitė. Išplėstą sceninę kompoziciją sukūrė J. Lingys.

Lit.: **J. Lingys,** Lietuvių liaudies šokiai, kn. 1, K., 1948.

MAMAVỸS — **1.** Ežeras Trakų rj., 10 km į p. r. nuo Rūdiškių. Plotas 28 ha, didž. gylis 4,9 m. Ežeras rininis, vingiuotas, ištįsęs iš v. į r.; ilgis 1380 m, didž. plotis 290 m. Krantai daugiausia žemi, pelkėti. Išteka bevardis Luknos intakas. Prie M. yra Mamavio kaimas. Ežeras skirtas mėgėjiškai žūklei.

2. Kaimas Trakų rj., Paluknės apyl., 11 km į p. r. nuo Rūdiškių, 2 km į r. nuo Vilniaus—Eišiškių plento. 239 gyv. (1959). Kaimas gatvinis, tik dalis sodybų išsiskirsčiusios vienkiemiais. Iš š. v. prie kaimo prieina Mamavio ež., iš r. ir p.— miškas.

MAMÙTAI — vienos senovės dramblių genties palikuonys, atsiradę Lietuvoje maždaug prieš 150 000 metų, pleistoceno epochos pabaigoje, ir prisitaikę prie atšiauraus klimato. Išmirė apie 8000 metų pr. m. e., pašiltėjus klimatui. M. skeleto liekanų aptinkama paleolito laikotarpio žmonių stovyklose. Vienas įdomiausių radinių Lietuvoje yra mamuto kaulų grupė, aptikta dirbant kanalizacijos darbus 1957 Vilniuje, Antakalnyje, Smėlio gatvėje.

Neries slėnio antrosios viršsalpinės terasos žvyruose, 3,5 m gylyje, buvo aptiktos dvi iltys (dešiniosios ilgis 294 cm, kairiosios 281 cm, didž. skersmuo 17,3 cm), vienas kaklo slankstelis, apatinis žandikaulis, deš. priekinės kojos petikaulis ir dilbis, deš. užpakalinės kojos šlaunikaulis ir blauzdikaulis, keletas pėdos slankstelių ir apie 20 kitų skeleto dalių. Labai susidėvėję apatinio žandikaulio krūminiai dantys, ilčių stambumas bei kai kurių skeleto kaulų suaugimas rodo, kad šis M. buvo labai senas. Iš kaulų dydžio galima spręsti, kad ties sprandu jis buvo 3,2 m aukščio. Griaučiai priklauso drambliui *Mammonteus primigenius*, gyvenusiam pleistoceno pabaigoje.

Vilniaus mamuto skeleto liekanos eksponuojamos Kauno zoologijos muziejuje. Be to, Lietuvoje rasta pavienių mamuto kaulų. 1957 Vilnios senslėnyje (prie Naujosios Vilnios) žvyro karjere 20 m gylyje iškastas krūminis dantis. Ties Pagėgiais 1954 rasta dalis žandikaulio su krūminiu dantimi, o Jiesios žvyruose, prie Kauno,— gerai išlikusi ilga mamuto iltis (durklas). Atskirų mamuto kaulų rasta Neryje ties Kaunu, Šilutės rj. Barzdėnų apylinkėje, Kretingos apylinkėse ir kitur.

MÃNČIAGIRĖS MĨŠKAS — miškas Varėnos rj., 6 km į š. r. nuo Marcinkonių, Ūlos (Merkio intako) kair. krante. Priklauso Marcinkonių miškų ūkio Mančiagirės girininkijai. Plotas 1007 ha. *Druskininkų-Varėnos miškų* masyvo dalis.

MANČIÃUSKAS Jonas [g. 1914.VIII.6 Pašilėje (Pasvalio rj.)] — žemės ūkio darbuotojas, Lietuvos TSR nusipelnęs žemės ūkio darbuotojas (1964). Buržuazijos valdymo metais bernavo, buvo kalvis. 1940—41 ir 1944—53 Pasvalio mašinų-traktorių stoties traktorinės brigados brigadininkas. Nuo 1952 TSKP narys. Nuo 1953 Pasvalio rj. „Kovo 8-sios" kolūkio pirmininkas. Jo vadovaujamas kolūkis pagal javų derlingumą, pieno ir mėsos gamybą, darbadienio vertę tapo vienu pirmųjų rajone.

MANDEĨKIAI — kaimas Šiaulių rj., Šakynos apyl., 3 km į š. nuo Šakynos, 9 km į p. r. nuo Kruopių. 22 gyv. (1959). Teka Žara (Švėtės intakas). Kaime 1894 gimė rev. judėjimo dalyvis K. Didžiulis.

MÃNDELIS Leiba [g. 1903.II.16 Viekšniuose (Akmenės rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Stalius. Dirbdamas Šiauliuose, 1921 pr. įstojo į darbininkų profs-gą. 1921—24 LKJS narys, platino kom. lit-rą, rinko aukas polit. kaliniams. 1924—26, tarnaudamas kariuomenėje Kaune, karių tarpe platino kom. lit-rą. 1927—30 kalintas Varnių konc. stovykloje. Nuo 1930 darbininkas Kaune, dirbo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-joje ir neleg. profs-gose, dalyvavo streikuose, 1938 buvo streiko neleg. k-to narys. 1940.IV suimtas ir kalintas Pabradės konc. stovykloje. 1942—45 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Nuo 1944 TSKP narys. Nuo 1945 dirba Vilniaus baldų įmonėse.

MANDRĨKINAS Ivanas [g. 1918.VIII.5 Sadovojėje (RTFSR, Voronežo sr.)] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš valstiečių. 1937—41 VLKJS Sadovojės rj. k-to skyriaus vedėjas, sekretorius. Nuo 1939 TSKP narys. 1941.VI LLKJS Vilkaviškio aps. k-to sekretoriaus pava-

duotojas. Pirmosiomis D. Tėvynės karo dienomis prie Kauno ir Jonavos kovėsi su vokiečiais. 1941.VIII grįžo į Kauną, su kitais suorganizavo komjaunimo org-ją Kauno apskrityje. 1943 „Dubavos" partizanų būrio (Baltarusijoje), vėliau „Žalgirio" partizanų būrio partizanas, partizanų būrio „Už laisvą Tėvynę" spec. grupės vadas. 1943—44 K. Kalinausko būrio grupės vadas, komisaras, part. org-jos sekretorius. Nuo 1944.VII LLKJS Vilniaus miesto k-to I sekretorius, part. darbuotojas Vilniuje. 1947 išvyko į Voronežo sr.

MANEĨČIAI — kaimas Utenos rj., Sudeikių apyl., 15 km į š. r. nuo Utenos, Alaušo ežero r. pakrantėje. 96 gyv. (1959). Prie ežero yra balno formos piliakalnis.

Piliakalnio aikštelė ovali, 35 m ilgio, 18 m pločio. Jos pakraščiuose pastebimas kultūrinis sluoksnis, kuriame aptinkama I t-mečio lipdytinės keramikos lygiu ir grublėtu paviršiumi.

MANẼLIS Andrius [1899 Strielčiškiuose (Vilkaviškio rj.) — 1921.III.19 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš bežemių valstiečių. 1918 pabaigoje Strielčiškiuose įstojo į LKP, vadovavo jaunimo sekcijai prie part. kuopelės. 1920 pab. suimtas už propagandą ir dalyvavimą ginkluoto sukilimo rengime (1920 vasarą). Karo lauko teismo nuosprendžiu sušaudytas.

MANIKŨNAI — kaimas Pasvalio rj., Tetirvinų apyl., 15 km į š. nuo Pasvalio, 5 km į p. v. nuo Saločių, prie Pasvalio—Bauskės kelio; kolūkio centras. 240 gyv. (1959). Malūnas, felčerių-akušerių punktas (nuo 1961), pr. m-la (1919—52 pradinė, 1952—62 septynmetė, 1962—66 aštuonmetė), biblioteka (nuo 1951).

MANIŨKAS Juozas [g. 1909.X.10 Telšiuose] — zoologas ichtiologas, biologijos mokslų kandidatas (1951). 1936 baigė Kauno un-tą. 1935—39 to un-to lyg. anatomijos katedros laborantas, asistentas. 1941—48 Vilniaus un-to histologijos katedros dėstytojas. 1949—59 Biologijos instituto moksl. bendradarbis, nuo 1959 Zoologijos ir parazitologijos in-to ichtiologijos sektoriaus vadovas, be to, 1959—62 ir nuo 1965 direktoriaus pavaduotojas mokslo reikalams. Nuo 1960 Pabaltijo ichtiologinės komisijos pirmininkas. Nuo 1962 TSKP narys. Monografijos „Kuršių marios" (rusų k., 1959; Resp. premija, 1960) skyriaus apie ichtiofauną autorius. Paskelbė moksl. straipsnių apie Lietuvos ežerų, Kauno ir Kuršių marių bei Nemuno ichtiofauną ir žuvininkystės vystymą. Tais klausimais daug rašo period. spaudoje.

Ršt.: **T. Ivanauskas, A. Mačionis, J. Maniukas** [ir kt.], Lietuvos gėlųjų vandenų žuvys, V., 1956; **A. Grigelis, R. Krotas, A. Mačionis, J. Maniukas** [ir kt.], Žuvininkystė, [vadovėlis ž. ū. technikumams], V., 1967.

MANIULĨŠKIAI — kaimas Zarasų rj., Samanių apyl., 16 km į p. r. nuo Obelių, 16 km į š. r. nuo Dusetų. 122 gyv. (1959). Prie kaimo telkšo ežerai: šiaurėje — Kumpuolis ir Kumpuolaitis, pietuose — Keizaras ir Avinuostas. Ties kaimu yra I t-mečio piliakalnis.

Piliakalnis įrengtas didelėje stačiašlaitėje kalvoje. Piliakalnio aikštelė ovali, 50 m ilgio, 25 m pločio; jos š. pusėje supiltas maždaug 4 m aukščio pylimas. 1933 piliakalnį tyrinėjo archeologas P. Tarasenka. Aptiktas kultūrinis sluoksnis: aikštelės viduryje — labai plonas, pakraščiuose — iki 80 cm storio. Rasta kaulinis adiklis, geležinė yla, trikampio formos pakabutis iš plonos žalvarinės skardos, dvigubo nupiauto kūgio formos molinis verpstukas, molinis apskritas plokščias svarelis su skylute pakraštyje, lipdytinės keramikos (daugiausia brūkšniuotosios ir šiek tiek grublėtosios), gyvulių kaulų, apdegusių molio tinko gabalų. Radiniai laikomi Kauno istorijos muziejuje.

MANIŨŠIS Juozas [g. 1910.XII.12 Malkovkoje (BTSR, Mstislavlio rj.)] — Tarybų valstybės ir Komunistų partijos veikėjas, ekonomikos mokslų kandidatas (1963). Kilęs iš vidutinių valstiečių. 1926 įstojo į VLKJS. 1938 Leningrade baigė Kuibiševo autokelių in-tą ir dirbo Ukrainoje, vėliau Leningrade inžinieriumi. 1941—44 Raudonosios Armijos (nuo 1943 atskiro liet. bataliono) karininkas. 1944—1947 Vilniaus miesto vykd. k-to plano komisijos pirmininkas, vykd. k-to pirmininko pavaduotojas. Nuo 1945 TSKP narys. 1947—50 Kauno miesto vykd. k-to pirmininkas. 1950—55 Lietuvos TSR statybos ministras. 1955—67 LKP CK sekretorius, 1957 ir LKP Kauno miesto k-to I sekretorius. Nuo 1967 Lietuvos TSR Ministrų Tarybos pirmininkas. 1949—52 kandidatas į LKP CK narius, nuo 1952 LKP CK narys. Nuo 1955 LKP CK Biuro (1962—66 Prezidiumo) narys. 1951—63 ir nuo 1967 Lietuvos TSR AT deputatas, nuo 1962 TSRS AT deputatas. Kaip TSKP delegacijos narys 1962 dalyvavo Italijos Komunistų partijos X suvažiavime. Paskelbė moksl. straipsnių pramonės ir statybos klausimais.

Ršt.: Tarybinis Kaunas, K., 1949; Mūsų statyboms — priešakinius darbo metodus, V., 1950; Tarybų Lietuvos statybininkų uždaviniai penktajame penkmetyje, V., 1953; Tarybų Lietuvos statybose, V., 1955; Tarybų Lietuvos pramonės kilimas, V., 1958; Kai kurie projektavimo ir statybos Tarybų Lietuvoje klausimai, V., 1958; Tarybų Lietuvos pramonė techninės pažangos keliu, V., 1960; Развитие строительства и его материально-технической базы в Литовской ССР, Вильнюс, 1963.

MANKELIŨNAS Julius [1906.V.31 Pabeznikiuose (Varėnos rj.) — 1942 netoli Kalvių (Trakų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Nuo 1936 Komunistų partijos narys, priklausė Varėnos part. kuopelei. 1940—41 Alovės (Alytaus rj.) vls. part. org-jos sekretorius. Vok. faš. okupacijos metais partizanas. Žuvo, kovodamas su hitlerininkais.

MAÑKIŠKIAI — kaimas Radviliškio rj., 7 km į š. v. nuo Radviliškio, prie Šiaulių—Jonavos geležinkelio, abipus Šiaulių—Panevėžio plento; apylinkės centras. 191 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1923), biblioteka (nuo 1952).

MANKOVÁITĖ Šeinė [g. 1911.V.20 Kuršėnuose] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Siuvėja. Kilusi iš amatininkų. 1926 Kuršėnuose įstojo į LKJS, dirbo organizacinį ir propagandinį darbą. 1928—30 transportavo kom. lit-rą, parūpindavo Varnių konc. stovyklos ir Šiaulių kalėjimo kaliniams maisto produktų. Nuo 1930 Komunistų partijos narė, dirbo Kuršėnuose. 1936—40 LKP Kuršėnų vls. k-to narė. Už rev. veiklą 1929 kalinta Kaune. 1934 už kom. lit-ros gabenimą Kuršėnuose suimta ir nuteista 1 metus kalėti lygtinai. 1940—41 ūkinė darbuotoja Kuršėnuose, LKP Kuršėnų vls. k-to narė. 1941.VI evakavosi į Kirovo sr., dirbo artelėje siuvėja. Nuo 1945 Vilniuje namų šeimininkė. Pensininkė.

MANKŨNAI — **1.** Kaimas Alytaus rj., Miroslavo apyl., 3 km į p. nuo Miroslavo, prie Alytaus—Lazdijų plento. 273 gyv. (1959).

2. Kaimas Raseinių rj., Didžiulių apyl., 12 km į v. nuo Ariogalos, į p. nuo Žemaičių plento. 213 gyv. (1959). Yra naujų kolūkio ūkinių pastatų, pr. m-la. Ties M., 1 km į p. nuo plento, yra griautinis kapinynas, kuriame rasta V—VI a. žalvarinė storagalė apyrankė.

MANKŨNĖLIAI — kaimas Lazdijų rj., Noragėlių apyl., 6 km į š. r. nuo Seirijų, prie Alytaus—Lazdijų plento. 229 gyv. (1959). Į v. nuo M. yra Maušės pelkė.

MAÑKUS Romualdas [g. 1938.I.8 Rugėnuose (Kėdainių rj.)] — miškų ūkio inžinierius, žemės ūkio mokslų kandidatas (1966). 1959 baigė Ž. ū. akademiją. 1959—62 „Miško projekto" Lietuvos kontoros technikas, inžinierius. Nuo 1966 Ž. ū. akademijos miško ūkio ekonomikos ir miškotvarkos katedros dėstytojas. Paskelbė moksl. straipsnių apie pušies-eglės medynų prieaugą ir jos duomenų taikymą miško ūkyje bei miškotvarkoje.

MANOMÁITIS Voldemaras [g. 1912. IX.30 Šiauliuose] — dailininkas. 1936 keramikos dirbinius eksponavo žemės ūkio ir pramonės parodoje Kaune. 1937 baigė Kauno meno m-los dailiosios keramikos studiją, dalyvavo tarptautinėje meno ir technikos parodoje Paryžiuje (aukso medalis už servizą likeriui, dekoratyvinę skulptūrėlę „Veršiukas" ir vazelę „Šokis", 1937). Nuo 1940 Šeduvos g-jos mokytojas, nuo 1942 Kauno „Dailės" kooperatyvo dailininkas. 1938—44 sukūrė grupinių stilizuotų figūrėlių („Ožkų šeimyna", „Stirnelės žaidžia", „Kumeliukai") ir smulkių kerami-

nių skulptūrėlių animalistinėmis temomis („Balandis“, „Į erdvę“ ir kt.), dekoratyvinių vazų, papuoštų figūrinėmis kompozicijomis („Stirnos“, „Žvejai“), vazelių, nutapė peizažų. 1944—45 tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1946—49 Kauno vidurinės dailės m-los mokytojas ir direktoriaus pavaduotojas. Nuo 1949 dirba Kauno „Dailės“ kombinate (1949—50 kombinato meno vadovas, 1951—60 odos dailiųjų gaminių ateljė meno vadovas, nuo 1960 keramikos cecho dailininkas). Dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose. Kūrinius eksponavo tarpt. parodose (Lenkijoje, Belgijoje, JAV, Graikijoje, Sirijoje, Čekoslovakijoje ir kt.). Už M. suprojektuotus meninius odos dirbinius Kauno „Dailės“ kombinato odos dailiųjų gaminių ateljė 1958 tarpt. parodoje Briuselyje apdovanota aukso medaliu. 1962 ir 1967 Kaune surengė individualines kūrinių parodas. Taryb. metais sukūrė daug keraminių animalistinių skulptūrėlių („Briedžių kova“, 1946; „Kumeliukai žaidžia“, 1950; „Ožkutė“, 1957; „Jauna stirnaitė“, 1962, ir kt.), dekoratyvinių ir buitinių indų (vaza aukštoms gėlėms, 1961; dekoratyvinės vazos ir vazelės, 1964, 1965; kavos servizas, 1963, ir kt.), dailiųjų odos dirbinių (albumų, rankinukų ir kt.), aliejumi ir akvarele nutapė peizažų. Skulptūrėlėse subtiliai perteikė gyvūnų judesius ir siluetus. Joms būdingos lakoniškos, apibendrintos formos, turtingos glazūros. Dekoratyviniai ir buitiniai indai pasižymi savitu liaudies keramikos interpretavimu, dinamiškomis formomis.

Lit.: Dailininko Voldemaro Manomaičio jubiliejinės parodos. . . katalogas, sudarė ir parengė K. Čerbulėnas, K., 1962; Taikomoji-dekoratyvinė dailė, V., 1965 [T. Adomonio, S. Pinkaus įvadinis straipsnis].

MANTVYDAĨ — kaimas Šilutės rj., Saugų apyl., 15 km į š. nuo Šilutės, 1,5 km į š. v. nuo Saugų. 226 gyv. (1959). V. pakraščiu eina Klaipėdos—Pagėgių glžk. ir Klaipėdos—Jurbarko plentas. Pr. m-la (nuo 1892).

MANTVÌLIŠKĖS — kaimas Eišiškių rj., Eišiškių apyl., 4 km į š. v. nuo Eišiškių, prie plento į Alytų. 155 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1945), biblioteka (nuo 1960).

MANTVÌLIŲ MÌŠKAS — miškas Jurbarko rj., 8 km į š. v. nuo Jurbarko, Mituvos deš. krante. Priklauso Jurbarko miško pramonės ūkio Mantvilių girininkijai. Plotas 2849 ha. *Smalininkų-Viešvilės miškų* masyvo dalis. Pietvakariuose yra Drangauskinės pelkė (59 ha). Miško r. pakraštyje, Mituvos krante, įsikūręs Mantvilių kaimas.

MANUFAKTŪRÀ [lot. *manus* — ranka + *facere* — daryti] — kapitalistinės pramonės gamybos forma, paremta rankiniu darbu ir darbo pasidalijimu; pagal tą gamybos formą organizuota įmonė. Pirmosios manufaktūrinio tipo įmonės Lietuvoje sporadiškai atsirado XVI a. miško pramonėje (vančoso, potašo, anglių gamyba) su laisvai samdoma darbo jėga ir ginklų pramonėje su prievartine darbo jėga, laisvai samdant tik kvalifikuotus meistrus. Pastarosios M. priskirtinos prie feod. įmonių, jos iki pat XIX a. vid. buvo vyraujančios ir paprastai priklausė dvarininkams. Kapitalistinės M., paremtos laisvai samdomu darbu, paprastai buvo pirklių nuosavybė; jų XIX a. trečiajame—ketvirtajame d-metyje pagausėjo. Po baudžiavos panaikinimo (1861) kapitalistinėmis M. virto ir visos kitos stambesnės Lietuvos pram. įmonės. Jose darbo mašinoms varyti buvo pritaikyta arklių, vėjo ir ypač vandens jėga. Nuo XIX a. vidurio Vilniuje dar atsirado decentralizuotų M., pajungusių kapitalui dalį drabužių siuvėjų, batsiuvių, kojinių ir pirštinių mezgėjų, stalių. XIX a. penktajame—šeštajame d-metyje greta M. atsirado pirmieji fabrikai, naudojantys garo mašinas. Jie palaipsniui ėmė išstumti manufaktūras (pirmiausia metalo, medžio apdirbimo pramonėje) ir apie 1890 sutelkė daugumą stambesnės pramonės darbininkų. Nemažai manufaktūrų (ypač plytų, papirosų, drabužių ir avalynės gamyboje) išliko iki taryb. industrializacijos.

MARACKŲ̃ MÌŠKAS — miškas Kapsuko rj., 2 km į š. r. nuo Kazlų Rūdos, į š. nuo Jūrės geležinkelio stoties. Priklauso Kazlų Rūdos miško pramonės ūkio Jūrės ir Kazlų Rūdos girininkijoms. Plotas 2644 ha. *Kazlų Rūdos miškų* masyvo dalis. Miško v. pakraštyje įsikūręs Marackų kaimas.

MĀRAS *(pestis)* — ūminis infekcinis susirgimas, pasireiškiantis labai stipria intoksikacija ir būdingais uždegiminiais pakitimais limfiniuose mazguose, plaučiuose ir kt. organuose. Jį sukelia mikrobas *(pasteurella pestis)*, rastas ir aprašytas 1894. M. priskiriamas prie ypatingai pavojingų susirgimų, galinčių plisti net oro keliu. Jis sukelia epidemijas ir pandemijas, kurių metu miršta labai daug žmonių. M. epidemijos žinomos prieš mūsų erą Sirijoje ir Egipte. Europoje M. ypač siautė vid. amžiais, po nederlių ir karų kilus badui. M. pereidavo iš vienų kraštų į kitus. XIII a. M. pasiekė Lietuvą. XIII—XVIII a. Lietuvoje yra buvę kelios dešimtys M. epidemijų (tikslų jų skaičių sunku nustatyti, nes M. būdavo priskiriamos ir kitos užkrečiamos ligos). Didesniosios jų apimdavo visą kraštą ir kai kada su pertraukomis trukdavo po kelerius metus. Didžiausios M. epidemijos buvo 1205—07, apie 1279, 1307—15, 1409—10, 1419—1420, 1424—27, 1440—52, 1465, 1473—1474, 1497—98, 1505—06, 1530, 1550—1551, 1564, 1570—71, 1573, 1580, 1588—1589, 1602—03, 1620, 1624—25, 1629, 1653—54, 1657—58, 1708, 1710—11 (didžiausia), 1717. M. ardė viešąjį gyvenimą ir ūkį. Po epidemijų likdavo daug tuščių sodybų. Pvz., 1647 Skuodo vls. buvo 225 ūkiai, o 1717 teliko 90. To paties valsčiaus Gedrimų kaime 1708 buvo 52 kiemai, o 1717 teliko tik 16. Šiaulių ekonomijoje tada visiškai ištuštėjo 58 kiemai. Taip buvo ir apie Ariogalą, Upytę (Panevėžio rj.) ir kitur. Vietomis po M. epidemijų keitėsi ir gyventojų tautinė sudėtis. Kai 1710—11 R. Prūsijoje dėl M. ištuštėjo daug liet. valstiečių ūkių, į juos atsikėlė vokiečiai iš Zalcburgo, Pfalco, Šveicarijos, Frankonijos, Nasavos. Kadangi Prūsijos valdžia draudė priimti lietuvius į M. ištuštintą kraštą, tai 1736 R. Prūsijoje apie pusė gyventojų jau buvo kolonistai nelietuviai.

Vid. amžių tikybininkai, laikydami M. „dievo rykštė“, baudžiančia už „nuodėmes“, siūlė žmonėms nuo M. gelbėtis maldomis, pasninkais, procesijomis, „šventųjų“ relikvijų garbinimu ir pan. 1683 Vilniaus vyskupystės bažnyčiose buvo įvesta giesmė (suplikacijos), kurioje prašoma saugoti nuo bado, M., ugnies ir karo. Ne kartą M. kaltininkėmis buvo apšaukiamos ir negailestingai sudeginamos „raganos“. Turtingieji M. epidemijų metu bėgdavo nuo M. į miškus, užsidarydavo pilyse. Šviesesni XVIII a. gydytojai suprato, kad M.— infekcinė liga. Todėl jie patarė „valyti“ orą didelių laužų kūrenimu, laikytis švaros, laiku laidoti M. aukas, neįsileisti į miestus ateivių, mirusiųjų nuo M. namus sudeginti, draudė žmonių susirinkimus.

M. liovėsi siautėjęs, kai, pakilus darbo našumui, ėmus auginti bulves, organizuoti grūdų atsargų sudarymą nederliaus atvejui, pradėta sėkmingiau kovoti su badu, kai išsivystė medicinos mokslas.

Lit.: **С. Слонимскис**, Материалы по истории медицины в Литве, Каунас, 1929; **P. Dundulienė**, Badas ir maras Lietuvoje feodalizmo laikais.—„Istorija“, t. 4, V., 1963.

MARĀZAS Stanislovas [g. 1928.I.3 Kybartuose] — inžinierius elektrikas, technikos mokslų kandidatas (1958). 1951 baigė Kauno Politechnikos in-tą ir nuo 1951 dirba jame ped. darbą. Nuo 1960 TSKP narys. Nuo 1960 Kauno Politechnikos in-to Vilniaus filialo prietaisų gamybos f-to dekanas, elektrotechnikos katedros vedėjas. Nuo 1961 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie asinchroninius mikrovariklius su ekranuotais poliais.

MARCĀLIS Mindaugas [g. 1933.I.2 Majoriškėse (Alytaus rj.)] — žurnalistas. Nuo 1948 „Lietuvos pionieriaus“ redakcijos lit. darbuotojas, nuo 1953 — redaktorius. 1955 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1958 TSKP narys. Period. spaudoje rašo pionierių organizacijos klausimais. Išvertė grož. lit-ros kūrinių vaikams.

„MARCĖLĖ“ — liaudies šokis. Muz. metras $^2/_4$, tempas greitokas. Dar dabar žinomas Žemaitijoje. „M.“ paminėjo M. Valančius „Palangos Juzėje“ (1869). Vienur šokamas kaip kadrilis, kitur kaip

jonkelis. Paprastai šoka 4 poros, sustojusios viena prieš kitą.

MARCĒLIS Albertas [g. 1926.I.10 Majoriškėje (Alytaus rj.)] — istorikas, istorijos mokslų kandidatas (1960). 1943 įstojo į VLKJS. 1943—44 buvo „Dainavos partizano" ir Šarūno partizanų būrių ryšininku. Nuo 1948 TSKP narys. 1953 baigė Vilniaus Pedagoginį in-tą. Nuo 1956 Vilniaus un-to dėstytojas. 1957—1959 LKP CK darbuotojas. 1959—60 mokėsi Aukštojoje partinėje mokykloje prie TSKP CK. 1960—61 Vilniaus un-to dėstytojas. 1961—65 Kauno Politechnikos in-to Vilniaus filialo marksizmo-leninizmo katedros, nuo 1965 TSKP istorijos ir filosofijos katedros vedėjas. Nuo 1964 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių LKP istorijos klausimais.

MARCĒLIS Kazys [1921.X.21 Majoriškėje (Alytaus rj.) — 1947.IX.16] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1943.XI „Dainavos partizano" būrio partizanas. 1944.IV paskirtas Šarūno partizanų būrio grupės vadu. Nuo 1944.VI LKP narys. 1944—45 dirbo LKP Alytaus aps. k-te. 1945—46 mokėsi Resp. part. m-loje. Nuo 1946.VIII LKP Varėnos aps. k-to instruktorius, nuo 1947.IV LKP Varėnos vls. k-to sekretorius. Burž. nacionalistų nužudytas.

MARCIĀNAS Stanislovas [XVI a.] — vienas pirmųjų lietuvių raštijos darbuotojų. Spėjama, kad M. — tai vilnietis Stanislovas Musa, gimęs apie 1520 ir nuo 1579 iki mirties (apie 1584) buvęs Lazdynų (R. Prūsija, Pilkalnio aps.) lietuvių evangelikų kunigas. M. Mažvydo giesmyne (d. 2, 1570) išspausdino iš vok. kalbos išverstą giesmę.

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 1, V., 1957.

MARCINAUSKĀITĖ Leonija Vanda [g. 1939.I.10 Beržpelkiuose (Kelmės rj.)] — agronomė, žemės ūkio mokslų kandidatė (1967). 1961 baigusi Ž. ū. akademiją, dirba Žemdirbystės in-to Vokės filialo moksl. bendradarbe (1964—67 aspirantė). Nuo 1964 TSKP narė. Paskelbė moksl. straipsnių apie kukurūzų ir lubinų mišinių auginimą.

MARCINKĒVIČIUS Aleksandras [g. 1895.III.15 Pumpėnuose (Pasvalio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1918—27 LKP narys. 1918 LKP Pumpėnų kuopelės sekretorius, 1919 pradžioje Pumpėnų rev. k-to narys. 1920—23 J. Marcinkaus pavarde gyveno Alizavoje (Kupiškio rj.), dirbo vietos LKP kuopelėje. 1925—26 dalyvavo rev. judėjime Šiauliuose. Po faš. perversmo (1926) gyveno nelegaliai. 1927 be LKP CK leidimo išvyko į TSRS, dėl to nerekomenduotas į VKP(b) narius, bet buvo laikomas polit. emigrantu. 1927—45 ūkinis darbuotojas Voroneže, Nikolajeve, Stalingrade, Armavire, Baku. Nuo 1945 dirbo administracinį ir ūkinį darbą Vilniuje. Nuo 1959 pensininkas.

MARCINKĒVIČIUS Algimantas [g. 1921.IV.15 Kaune] — chirurgas, medicinos mokslų daktaras (1963). Prof. M. Marcinkevičiaus sūnus. 1947 baigęs Vilniaus universitetą, dirba jo bendrosios chirurgijos katedroje (1947—52 laborantas, 1952—56 asistentas, nuo 1956 vedėjas). 1954 apgynė med. mokslų kandidato disertaciją. Nuo 1959 docentas, nuo 1965 profesorius. Tiria širdies ir kraujagyslių ligų diagnostikos ir chirurginio gydymo klausimus. Nuo 1963 vadovauja širdies ir kraujagyslių eksperimentinės chirurgijos laboratorijai. 1956 padarė pirmą Lietuvoje rekonstrukcinę kraujagyslių (arterioveninės aneurizmos) operaciją, 1964 pradėjo naudoti hipotermiją, dirbtinės kraujo apytakos aparatą įgimtų širdies ydų operacijose. 1965 pirmą kartą Lietuvoje kraujotakos atkūrimui panaudojo lavsaninį protezą (pašalinęs aortos aneurizmą). Daktaro disertacijoje apibendrino apatinės tuščiosios venos perrišimo klinikinius ir eksperimentinius tyrimus. Paskelbė moksl. straipsnių širdies ir kraujagyslių chirurgijos klausimais.

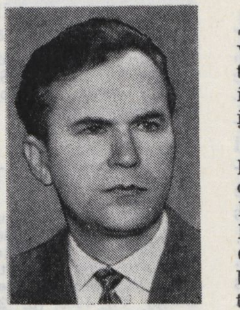

MARCINKĒVIČIUS Jonas [1900.XII.26 Radviliškyje — 1953.VII.31 Vilniuje] — rašytojas. 1914 baigė Radviliškio geležinkelininkų m-los 4 klases. 1914—19 geležinkelio darbininkas Radviliškyje. 1918 dalyvavo Radviliškio darbininkų atstovų tarybos veikloje. 1919 įstojo savanoriu į burž. Lietuvos kariuomenę, bet netrukus iš jos dezertyravo. Vengdamas bausmės, pabėgo į Lenkiją. Grįžęs į Lietuvą, buvo nuteistas kalėti iki gyvos galvos; kaip nepilnamečiui, bausmė sumažinta iki 10 metų. Kalėdamas daug skaitė, apie 1924 pradėjo rašyti. Pirmieji M. apsakymai, eilėraščiai, romanai („Sukaustyti latrai", 2 d., 1931—32; „Ties bedugne", 2 d., 1931, ir kt.) turėjo nemaža bulvarinei lit-rai būdingų bruožų. 1931 išleistas iš kalėjimo, M. vertėsi žurnalistika bei lit. darbu. M. idėjiniam ir literatūriniam brendimui didelę reikšmę turėjo bendravimas su rašytojais antifašistais (P. Cvirka, J. Šimkumi, A. Venclova ir kt.). Nuo 1936 periodikoje išspausdintose apybraižose bei reportažuose (dažniausiai J. Ripkos slapyvardžiu) pradėjo griežčiau kritikuoti burž. gyvenimo negeroves. Reikšmingiausi M. romanai „Benjaminas Kordušas" (1937, IV leid. 1960), „Jis turi mirti" (1937), „Nemunas patvino" (1938, II leid. 1949) ir apsakymų rink. „Sidabriniai varpai" (1938) pagrįsti kritinio realizmo metodu. M. parašė taip pat ist. romanų („Mes ateinam", 1936; „Kražių skerdynės", 1938;

„Baudžiauninkai", 1940), kuriuose pavaizdavo XIX a. ir XX a. pradžios Lietuvos gyvenimą; juose nemaža burž. ideologijos apraiškų, paviršutiniško ist. įvykių aprašinėjimo.

1940—41 M. parašė apybraižų bei reportažų („Kunigaikščių dvaruose", „Sudie, Kordušai"), keletą apsakymų („Bielazaras", „Nuslėptas kapas", „Baronas Ropas"). 1941 pasitraukė į TSRS gilumą. Gyveno Saratove, Maskvoje, Kazanėje, bendradarbiavo sąjunginio radijo komiteto liet. redakcijoje, dalyvavo rašytojų visuomeninėje veikloje. 1942—45 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje (iš pradžių eilinis, vėliau vyr. leitenantas). Daug prisidėjo prie divizijos karių meno saviveiklos organizavimo, jaunųjų rašytojų telkimo, jų lit. auklėjimo. Bendradarbiavo divizijos laikraštyje „Tėvynė šaukia", fronto laikraštyje „Už Tarybų Lietuvą", laikraščiuose „Tarybų Lietuva", „Tiesa", padėjo jauniesiems rašytojams parengti lit. almanachus „Kovos lauke". Parašė apybraižų (rink. „Atkeršysiu", 1942), apsakymų (rink. „Žvaigždė", 1943), apysaką „Klebonas Morkūnas", poemą „Laimėsim" (išl. 1944 pavadinimu „Garbė") ir kt. Karo metais M. kūriniai buvo skaitomi Raudonosios Armijos daliniuose, per radiją, spausdinami pažangiojoje Amerikos liet. spaudoje.

Nuo 1945 M. gyveno Vilniuje, dirbo „Tiesos", „Valstiečių laikraščio", „Literatūros ir meno" redakcijose, rašė apybraižas ir reportažus. Sukūrė apsakymų, apys. „Audronė Normantaitė", pradėjo rašyti rom. „Užpuolimas", vaizduojantį lietuvių taryb. karių kovas D. Tėvynės kare. Parašė pjeses „Kavoliūnai" (past. 1947 Klaipėdos ir Šiaulių dramos teatruose; 1953 perdirbta ir pavadinta „Tėvynė šaukia"), „Sugrįžimas", daugiau kaip 10 nedidelių pjesių meno saviveiklai („Šilgalių šeima", 1948; „Plačiuoju vieškeliu", 1948; „Mūsų deputatas", 1951; „Skaudi pamoka", 1952, ir kt.).

Geriausiuose buržuazijos valdymo laikotarpio romanuose („Jis turi mirti", „Nemunas patvino", ypač „Benjaminas Kordušas") M. kėlė aktualias visuom. problemas, reiškė simpatiją vargingiesiems valstiečiams ir visiems darbo žmo-

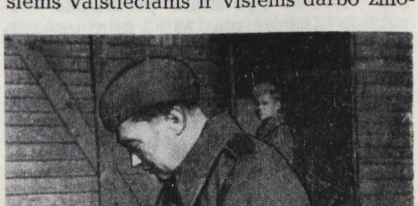

Jonas Marcinkevičius D. Tėvynės karo metais

nėms, smerkė politinę ir socialinę priespaudą, klasinę nelygybę, karjerizmą, miesčioniškumą, įtikinamai atskleidė įvairių socialinių sluoksnių atstovų psichologiją. M. romanams būdinga įdomi intriga, nekasdieniškos situacijos bei veikėjų poelgiai, gyvas dialogas. Romane „Benjaminas Kordušas" M. atskleidė socialinius procesus, vykusius Lietuvos kaime po buržuazinės žemės reformos. Pagr. veikėjo Kordušo paveiksle M. įkūnijo tipiškus senosios dvarininkijos bruožus, jos ekonominį žlugimą, moralinį bei fizinį išsigimimą. Vaizduodamas dvaro santykius su kaimu, M. parodė valstietijos klasinį susiskaldymą, buožijos kilimą. Įv. socialinių sluoksnių atstovų paveikslais M. pasmerkė neigiamus burž. Lietuvos politinio ir ekonominio gyvenimo reiškinius. Apsakymuose valstiečių gyvenimo temomis M. atskleidė Lietuvos kaimo buities primityvumą, moralinio pakrikimo reiškinius. Miesto tematikos apsakymuose pavaizdavo sunkias menininkų gyvenimo sąlygas, išjuokė bulvarinę spaudą, demaskavo demoralizuojančius, žmogaus prigimtį žalojančius kapit. santykius. Daugelyje apsakymų, kaip ir kai kuriuose romanuose, M. kėlė socialinių nusikaltimo šaknų problemą, vaizdavo nusikaltėlių psichologiją.

1940—41 parašytuose apsakymuose bei apybraižose M. parodė rev. perversmą Lietuvoje, iš soc. ideologijos pozicijų pavaizdavo kai kuriuos praeities socialinius reiškinius. D. Tėvynės karo metų apsakymuose plačiai pavaizdavo taryb. karių gyvenimą, jų kovos žygius, fronto buitį. Pokario laikotarpio kūriniuose (apsakymuose, apybraižose, apysakoje „Audronė Normantaitė", pjesėse) šalia kovos su fašistais temos M. lietė tipiškus socialinius bei ideologinius pokario metų konfliktus.

Geriausieji M. romanai ir apsakymai, parašyti burž. laikotarpiu, yra vertingas įnašas į lietuvių kritinio realizmo lit-rą. Vadovaudamasis istorizmo principu, M. atskleidė daugelį tipiškų burž. tikrovės reiškinių, ryškiai pavaizdavo valstiečių, dvarininkų, miesto buržuazijos ir aukštų valdininkų buitį, sprendė aktualias visuom. gyvenimo problemas. Tarybinio laikotarpio M. kūriniuose iškilo naujo tipo teigiamasis herojus — sąmoningas taryb. patriotas, soc. Tėvynės gynėjas. Taryb. metų M. kūryboje dominuoja soc. realizmui būdingas gyvenimo teigimo patosas.

Jono Marcinkevičiaus romano „Benjaminas Kordušas" (1937) ir apsakymų rink. „Baronas Ropas" (1965) viršeliai

Ršt.: Gyvenimas dega, K., 1946; Raštai, t. 1—3, V., 1955 [J. Šimkaus įvadinis straipsnis]; Беньяминас Кордушас, Вильнюс, 1961; Baronas Ropas, V., 1965; Kario pasakojimai, V., 1965.

Lit.: **K. Ambrasas,** J. Marcinkevičiaus literatūrinis palikimas. — „Komunistas", 1956, Nr. 10; **M. Sluckis,** Sunkiausias menas, V., 1960 [str. „Apie Joną Marcinkevičių"]; **T. Tilvytis,** Nepamirštami susitikimai. — „Pergalė", 1960, Nr. 12; **J. Josadė,** Knyga ir tikrovė, V., 1961 [str. „J. Marcinkevičiaus romanų problematika"]; Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 2, V., 1965; **A. Venclova,** Jaunystės atradimas, V., 1966 [p. 256—268].

MARCINKĒVIČIUS Juozas [1896.V.22 Liudvinave (Kapsuko rj.) — 1966.III.15 ten pat] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. Darbininkas statybininkas. 1916—18 tarnavo Rusijos kariuomenėje. 1918—27 LKP narys. 1918 suorganizavo kom. kuopelę Ungurinės dvare (Kapsuko rj.). Padėjo kurti ž. ū. darbininkų profs-gas Marijampolės aps. dvaruose, buvo vienas iš ž. ū. darbininkų suvažiavimo (1919) Marijampolėje iniciatorių, 1919 išrinktas Marijampolės ž. ū. darbininkų profsąjungos v-bos pirmininku. 1920 dalyvavo Lietuvos profs-gų I suvažiavime, buvo išrinktas Lietuvos profsąjungų Centro Biuro nariu. 1921 LKP delegatas Kominterno III kongrese (slap. Vincas Martus) ir Profinterno I kongrese. 1922 baigęs Maskvoje Sverdlovo un-to metinius kursus, dirbo Marijampolės aps. v-bos ir Suvalkijos ž. ū. darbininkų profs-gų Centro Biuro sekretoriumi, buvo LKP Marijampolės rj. k-to narys. 1923 LKP iškeltas kuopininkų kandidatu į II seimą, 1923—25 su kt. kuopininkais kalintas Kaune. 1926 dirbo Marijampolės profs-goje, organizavo darbininkų streikus. 1926 dalyvavo LKP Suvalkijos rj. konferencijoje. Po faš. perversmo, LKP CK leidus, emigravo į Vokietiją, 1928 buvo priimtas į Vokietijos Komunistų partiją. 1929 išvyko į Braziliją, buvo Brazilijos Komunistų partijos narys, priklausė Susivienijimui lietuvių Brazilijoje, buvo tos org-jos laikr. „Garsas" redakcijos narys. 1931 suimtas ir po 5 mėn. kalinimo ištremtas į Lietuvą. 1932—41 Ungurinės dvaro kumetis ir Pavenčių cukraus f-ko statybos darbininkas. Hitlerinės okupacijos metais išvežtas darbams į Vokietiją. 1945—47 Marijampolės aps. ž. ū. komisijos pirmininkas. 1948 Veiverių vls. vykd. k-to pirmininkas. 1949—57 dirbo administracinį ir ūkinį darbą Dūseikiuose (Telšių rj.), Kaune, Daugėliuose (prie Kuršėnų).

MARCINKĒVIČIUS Justinas [g. 1930. III.10 Važatkiemyje (Prienų rj.)] — rašytojas. 1954 baigė Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą. 1953—59 dirbo „Genio" ir „Pergalės" žurnalų redakcijose. Nuo 1957 TSKP narys. 1959—1960 Rašytojų s-gos valdybos sekretorius, 1960—65 pirmininko pavaduotojas.

Eilėraščius pradėjo spausdinti 1953. Pirmajame eil. rinkinyje „Prašau žodžio" 1955) išryškėjo M. poet. individualybei būdingas pilietiškumas, reljefiški, daiktiški vaizdai, lengvas, sklandus eiliavimas.

Rinkinio eilėraščiuose nemaža tautosakinės poetikos elementų. Eil. cikle „Šventoji duona" (išsp. 1957) M. reiškė kolūkiečių mintis, rūpesčius; su piliet. aistra ir kartu lyr. nuoširdumu kėlė socialines buities problemas, aukštino rev. humanizmo idealus. Poema apie studentų gyvenimą „Dvidešimtas pavasaris" (1956; Resp. premija 1957) pasižymi aktualiomis pokario meto visuomeninėmis ideologinėmis problemomis, dramatinėmis charakterių kolizijomis, ryškiu epiniu piešiniu. Poemoje pavaizduotas klystantis, bet atkaklial savo vietos taryb. gyvenime ieškantis jaunuolis. Pagr. herojaus charakteriu poetas parodė, kokia pragaištinga yra „vidurio kelio" pozicija visuom. gyvenime. Poemos „Kraujas ir pelenai" (1960) siužeto pagrindas — vok. fašistų sudeginto dzūkų kaimo tragedija, kuri jungiama su lyriniu liet. liaudies ist. kelio apmąstymu. Poema kupina meilės bei pagarbos liaudžiai, jos kūrybiškumui. Teigdamas rev. humanizmą, M. pasmerkė bažnyčios diegtą liaudžiai pasyvaus kentėjimo pasaulėjautą. Realistiški kaimo kasdienybės vaizdai, socialinės veikėjų ir įvykių charakteristikos poemoje darniai jungiamos su romantinėmis lyrinėmis emocijomis. Vaizduodamas istoriškai konkrečioje Lietuvos kaimo buityje susiformavusius veikėjus, poetas suteikė jiems simbolinę prasmę. „Publicistinėje poemoje" (1961) M. išaukštino žmogų, parodė jo sąmonės brendimą. Tikrovės elementai čia paversti abstrakčių idėjų simboliais, emocinė kūrinio išraiška pasižymi patetiškumu. Poemoje „Donelaitis" (1964) poeto reikšmės monumentalus apibendrinimas, filos. mintis pagrįsti tautos praeities analize. Ist. epochų kaita, jų vidiniai prieštaravimai, asmenybės pergyvenimų dialektika poemoje išreikšta lakoniška, dinamiška forma. Poemoje „Siena" (1965) gyv. epochos politines, socialines ir psichologines problemas M. susiejo su žmonijos daugiaamžės ist. patirties apmąstymais. Filos. pradas ryškus ir pastarųjų metų M. lyrikoje, kurioje atskleidžiamas intensyvus, turtingas žmogaus dvasinis gyvenimas, harmoningos būties siekimas.

M. parašė apys. „Pušis, kuri juokėsi" (1961). Pagr. personažo charakteriu atskleidžiamas jauno inteligento dvasinis brendimas, bandomos psichologiškai spręsti menininko moralės, santykių su aplinka problemos. Apysakoje sėkmingai panaudotas išplėstas vidinis monologas (pagr. veikėjo išpažintis).

M. išvertė į liet. kalbą A. Mickevičiaus „Meilės sonetus", „Vėlines", „Gražiną", estų epą „Kalevo sūnus", S. Je-

senino eil. rinkinius „Baltoji obelų pūga", „Mėlynas gaisras", A. Puškino, M. Lermontovo ir kt. poetų kūrinių. M. poezija versta į rusų, latvių, gruzinų ir kt. kalbas. Apys. „Pušis, kuri juokėsi" išversta į rusų, latvių, estų, ukrainiečių, lenkų, vokiečių, bulgarų, anglų, prancūzų ir kt. kalbas. M. poemų inscenizacijos pastatytos Lietuvos TSR teatruose („Dvidešimtas pavasaris" Kauno muzikiniame dramos teatre 1958; „Kraujas ir pelenai" Akademiniame dramos teatre 1961).

Justino Marcinkevičiaus poemos „Kraujas ir pelenai" (1960) ir apysakos „Pušis, kuri juokėsi" (1961) viršeliai

Ršt.: Prašau žodžio, V., 1955; Dvidešimtas pavasaris, V., 1956 [II leid. 1960]; Grybų karas, V., 1958; Kraujas ir pelenai, V., 1960 [II leid. 1961]; Laukinė kriaušė, V., 1960; Publicistinė poema, V., 1961; Pušis, kuri juokėsi, V., 1961; Duoną raikančios rankos, V., 1963; Публицистическая поэма, M., 1963; Сосна, которая смеялась, M., 1963; Donelaitis, V., 1964; Кровь и пепел, Вильнюс, 1964 [vert. A. Mežirovas; II leid. M., 1965]; Baladė apie Ievą, V., 1965; Siena, V., 1965; Mediniai tiltai, V., 1966.

Lit.: **V. Kubilius,** Naujų kelių ieškant, V., 1964 [str. „Poemos keliai", „Apie intelektualinę poeziją"]; **J. Lankutis,** Literatūra ir humanistiniai idealai, V., 1964 [str. „Ginčas dėl gyvenimo prasmės"]; **В. Дементьев,** Огненный мост (о поэме „Кровь и пепел").—„Октябрь", 1964, № 10; **Л. Новиченко,** Сожженные и все-таки живые.—„Литературная газета", 1964.VII.4; **Р. Пакальнишкис,** Поэзия — личность — время (о поэмах Ю. Марцинкявичюса).— Литература и современность, M., 1964; **В. Чалмаев,** Герои и героическое в советской литературе.—„Коммунист", 1964, № 8; **J. Lankutis,** Žmogus ir dinozauras.—„Pergalė", 1966, Nr. 2; [Autobiografija].— Tarybų Lietuvos rašytojai, V., 1967.

MARCINKĒVIČIUS Klemensas [g. 1922. XII.1 Kaune] — agronomas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1954). 1948 baigė Lietuvos Ž. ū. akademiją. 1948—53 tobulinosi Maskvos K. Timiriazevo ž. ū. akademijos dirvožemio katedroje. Nuo 1954 Lietuvos Ž. ū. akademijos dėstytojas. Paskelbė moksl. straipsnių apie dirvodarą.

MARCINKĒVIČIUS Mykolas [g. 1892. IX.29 Andrioniškyje (Anykščių rj.)] — gydytojas terapeutas, medicinos mokslų daktaras (1959), Lietuvos TSR nusipelnęs gydytojas (1952). 1928 baigęs Kauno un-tą, dirbo asistentu un-to vaikų ligų klinikoje, gydytoju Rokiškyje, Linkuvoje, Pašvitinyje (Pakruojo rj.), Panevėžyje. 1932—33 mokėsi Pragoje ir Vienoje. Nuo 1944 Vilniaus un-to vidaus ligų propedeutikos katedros vedėjas. 1944—47 to un-to med. f-to prodekanas. 1949 apgynė med. mokslų kandidato disertaciją. Med. mokslų daktaro disertacijoje nagrinėjo miego terapijos vaidmenį, kompleksiškai gydant opinę ligą. Nuo 1961 profesorius. Paskelbė moksl. straipsnių apie bronchinės astmos gydymą neobenzinoliu, hipertoninę ligą, pleuros empiemų gydymą ir kitais medicinos klausimais. Daug nuveikė san. švietimo srityje.

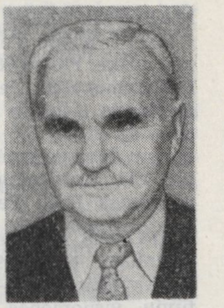

Ršt.: Blužnis kaip kraujo rezervuaras, veikiant įvairioms sąlygoms, K., 1941; **P. Norkūnas, M. Marcinkevičius** [ir kt.], Skrandžio ir dvylikapirštės žarnos opinė liga, V., 1959; **M. Marcinkevičius** [ir kt.], Vidaus ligų propedeutika, [vadovėlis], V., 1963.

MARCINKĒVIČIUS Povilas [1914 Alksniakiemyje (Kapsuko rj.) — 1949.I.26 Šakališkiuose (Kapsuko rj.)] — pedagogas. Baigęs Marijampolės g-ją ir metinius ped. kursus, nuo 1927 mokytojavo pr. m-lose. Burž. nacionalistų nužudytas.

MARCINKĒVIČIUS Vilgelmas [g. 1925. IX.9 Jokūbiškiuose (Biržų rj.)] — partinis ir administracinis darbuotojas. 1939—44 tarnavo pas buožes, mokėsi Joniškėlio ž. ū. m-loje, dirbo žemės ūkyje Biržų apskrityje. 1944—45 Ukmergės aps. vykd. k-to agrotechnikas. 1945—53 juridinių kursų klausytojas Vilniuje, liaudies teisėjas Sedoje, Klaipėdos sr. teismo narys, pirmininkas. Nuo 1948 TSKP narys. 1950 neakivaizdiniu būdu baigė Vilniaus juridinę m-lą. 1953—54 Lietuvos TSR Aukščiausiojo Teismo narys. 1954—55 LKP Mažeikių rj. k-to sekretorius mašinų-traktorių stoties zonai. 1955—57 Mažeikių rj. vykd. k-to pirmininkas. 1957—62 LKP Mažeikių rj. k-to I sekretorius, nuo 1962 LKP Kretingos rj. k-to I sekretorius. 1963 neakivaizdiniu būdu baigė Aukštąją part. m-lą prie TSKP CK. 1958—64 kandidatas į LKP CK narius, nuo 1964 LKP CK narys.

MARCINKÓNYS— miestelis Varėnos rj., 18 km į p. r. nuo Merkinės, 21 km į p. v. nuo Varėnos, prie Vilniaus—Gardino geležinkelio; apylinkės centras. 1223 gyv. (1959). Plano struktūra linijinė. 1 km į š. nuo miestelio, Grūdos deš. krante, yra M. kaimas. Miestelį ir kaimą supa Marcinkonių miškas (Druskininkų-Varėnos miškų masyvo dalis). Į M. sueina keliai iš Rudnios, Perlojos, Musteikos. Yra M. miškų ūkis, lentpiūvė (120 darbininkų), ryšių skyrius, 3 parduotuvės, kepykla, 2 buitinio aptarnavimo dirbtuvės, 10 lovų ligoninė (nuo 1954), vaistinė (nuo 1930), vid. m-la (nuo 1955), kultūros namai (nuo 1947), biblioteka (nuo 1951). 5 km į š. nuo M., prie Versminio upelio, yra akmens amžiaus (mezolito, vėlyvojo neolito) ir žalvario amžiaus stovyklavietė. Rasta daug titnago dirbinių, titnago skaldos, židinių degėsių ir keramikos liekanų. Radiniai yra prof. K. Jablonskio rinkiniuose Vilniuje. Ist. šaltiniuose M. minimi 1637 (8 kiemai, 4 valakai). 1770 pastatyta bažnyčia. XIX a. antrojoje pusėje pro M. nutiesus Peterburgo—Varšuvos glžk., prie stoties ėmė kurtis nauja gyvenvietė. 1861 Marcinkonyse buvo 389 gyv., o 1897 — 988. Lenkų okupacijos metais (1920—39), padidėjus miško kirtimui Gudų girioje, M. miestelis dar daugiau išaugo. D. Tėvynės karo metu M. miške veikė taryb. partizanų būrys, susprogdinęs keletą vokiečių kar. traukinių.

MARCINKONIŲ MĪŠKAS — miškas Varėnos rj., aplink Marcinkonis, abipus Vilniaus—Gardino geležinkelio. Priklauso Marcinkonių miškų ūkiui. Plotas 5939 ha; iš jų 4880 ha Mančiagirės girininkijoje, 852 ha — Marcinkonių, 207 ha — Puvočių. M. m. — *Druskininkų-Varėnos miškų* masyvo dalis.

MARCIÑKUS Soteras [g. 1902.IX.1 Kaune] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, papulkininkis. 1920 Kaune baigęs karo m-lą, tarnavo kavalerijos pulkuose. 1926 ir 1933 mokėsi Aukštuosiuose karininkų pasitobulinimo kursuose. 1940—41 Liaudies kariuomenės, Raudonosios Armijos 29 teritorinio korpuso karininkas. 1941 karininkų kursų klausytojas Solnečnogorske (Maskvos sr.). 1941—42 pėstininkų karo m-los kursantų bataliono vadas Permėje. 1942—43 dirbo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos štabe, buvo bataliono vadas. 1944—46 Resp. karinio komisariato sk. viršininkas Vilniuje. 1946—56 dėstytojas Kauno aukštosiose m-lose. 1960—67 ūkinis ir administracinis darbuotojas Kaune. Pensininkas.

MARCÌNSKAS Motiejus [apie 1790 netoli Lukšių (Šakių rj.) — apie 1860] — mokytojas, gramatikos autorius. Parengė ir išleido Suvalkuose lenkų kalbos gramatiką („Grammatyka polska dla litwinów uczących się języka polskiego", 1833) Užnemunės parapinėms m-loms. Gramatikos liet. pavyzdžiai paremti zanavykų tarme, bet kai kurie turi ir veliuoniškių šnektos bruožų, kurių vengiama II leidime („Grammatyka litewsko-polska. Gramatika arba spasabas iszsimokinimo lenkiszkos kalbos", 1861). Marcinskui priskiriamas ir 1852 J. Didinskio pavarde Vilniuje išleistas elementorius su katekizmu („Mokslas lietuviszko skajtimo ir katechizmas. . ."). Yra žinių, kad M. buvo parengęs dar „Doros mokslą" ir „Aritmetikos pradžią" parapinėms m-loms, bet jų rankraščiai dingo.

MARČĒNAS Vaidotas [g. 1930.XI.1 Marijampolėje] — inžinierius hidrotechnikas, technikos mokslų kandidatas (1958). 1953 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1953—64 Hidrotechnikos ir melioracijos in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1964 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-to Vilniaus filiale. Nuo 1964 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie įprastinio debito skaičiavimo metodiką ir kitais hidrologijos klausimais.

MARČIUKĀITIS Adomas [1879—1921. IV.11 Madervelyje (Škotija)] — pažangus Škotijos lietuvių visuomenės veikėjas. Nuo 1902 gyveno Londone, vėliau Škotijoje, dirbo kepyklose. Platino pažangiąją lit-rą. Apie 1905 Belshile sukūrė LSDP Škotijos org-ją, 1909 pasivadinusią Lietuvių socialistų s-ga (LSS); rėmė joje rev. elementus, kovojo su oportunistais. 1920 LSS suvažiavime su kitais pasiekė, kad LSS būtų pavadinta Lietuvių komunistų s-ga.

MARČIUKĀITIS Gediminas [g. 1932. VIII.29 Kalnynuose (Kapsuko rj.)] — inžinierius statybininkas, technikos mokslų kandidatas (1963). 1957 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, jame dirba ped. darbą. Nuo 1958 TSKP narys. Nuo 1965 statybos f-to prodekanas. Nuo 1966 docentas. 1966 drauge su kitais gavo Resp. premiją už iš anksto įtemptų gelžb. konstrukcijų tyrimus. Tais klausimais paskelbė moksl. straipsnių.

MARČIULIONÝTĖ Angelė [1917 Piliuonoje (Kauno rj.) — 1948.X.1 Ilgakiemyje (Kauno rj.)] — pedagogė. 1940 baigusi Vilniaus suaugusiųjų gimnazijos 6 klases, mokytojavo Pūstelninkų (Jonavos rj.), vėliau Ilgakiemio pr. m-loje. Burž. nacionalistų nužudyta.

Lit.: **A. Žaltauskaitė**, Mokytojos pėdomis.— Kad žemėje žydėtų gėlės, K., 1960.

MARDŌSAS Leonas Laimutis [g. 1929. X.19 Kaune] — architektas. 1958 baigęs Dailės in-to archit-ros f-tą, 1958—63 dirbo Miestų statybos projektavimo in-te. Nuo 1964 Pram. projektavimo in-to Vilniaus filialo vyriausiasis architektas. Pagal 1959—63 M. sukurtus tipinius projektus įvairiose Lietuvos vietose pastatyta pr. bei vid. m-lų (Elektrėnuose, 1963; Kaune, 1964 ir 1965; Klaipėdoje, Druskininkuose, 1966), mokykla-internatas Kaune (1966), vaikų darželių bei lopšelių, mažo talpumo geležinkelio stočių ir kt. statinių.

MARENGÓLCAS Povilas [g. 1927.XII.30 Adakave (Tauragės rj.)] — architektas. 1952 baigęs Dailės in-to archit-ros f-tą, 1952—53 dirbo to in-to dėstytoju. 1953—59 Miestų statybos projektavimo in-to Šiaulių sk. projektuotojas. Nuo 1958 TSKP narys. Nuo 1959 Šiaulių miesto vyriausiasis architektas. Pagal M. projektus pastatyta gyv. namų, administracinių ir kultūrinių pastatų Šiauliuose, Alytuje, Raseiniuose, Tauragėje ir kt.

MARGĀLIS — poeto Juozo *Šnapščio* slapyvardis.

MARGARAVÀ — kaimas Alytaus rj., Dubėnų apyl., 11 km į š. nuo Alytaus, Nemuno kair. krante. 86 gyv. (1959). Nemuno ir Dubenėlės santakoje buvo piliakalnis, vad. Raudonkalniu. Išlikęs tik puslankio formos pylimas; aikštelė nuvirtusi į Dubenėlę. Spėjama, kad piliakalnis naudotas I t-mečio vid. kaip slėptuvė.

MÁRGAS — ploto matas, mažesnis už hektarą. Ž. *Matai*.

MARGĒLIŲ PÉLKĖ — pelkė Varėnos rj., 7 km į š. r. nuo Varėnos miesto, Pabaronės miške. Plotas 285 ha. Kupstuota raistinė žemapelkė. Per pelkės v. dalį teka Duobupis (Merkio intakas). Durpių klodo didž. storis 3,6 m, vid. 1,41 m. 80% durpių žemapelkinės, 20% — tarpinio tipo. Vid. susiskaidymas 32%, vid. peleningumas 16%. Pelkė nusausinta.

MÁRGERIS Algirdas [tikr. Konstantinas **Šeštokas;** g. 1889.II.18 Sarmačinuose (Vilkaviškio rj.)] — pažangus JAV lietuvių visuomenės veikėjas, rašytojas. Dalyvavo 1905—07 revoliucijoje. Vengdamas persekiojimų, 1907 emigravo į JAV. Dirbo anglies kasyklose, fabrikuose ir kartu mokėsi žemės ūkio mokykloje, studijavo literatūrą, filosofiją. 1925 baigęs Čikagos Med. m-lą, dirbo gydytoju. Aktyviai dalyvavo Lietuvių socialistų s-gos veikloje. Pažangiojoje JAV lietuvių spaudoje rašė įvairiais mokslo populiarinimo klausimais, propagavo materialistinę pasaulėžiūrą, kovojo su religiniu obskurantizmu. Išleido knygų, brošiūrų socialiniais ir medicinos klausimais.

Lit. veiklą M. pradėjo apsakymais, kuriuos spausdino Amerikos lietuvių period. spaudoje, „Trečiame fronte", „Kultūroje". Išleido romanus „Šliuptarniai" (1949), „Širdies rūmai" (1951), „Saulės rūstybė" (1955), apsakymų rink. „Čikagos šešėliai" (1952). Daugelio M. prozos knygų antrieji bei tretieji leidimai (dažnai autoriaus pataisyti ar papildyti) išspausdinti Tarybų Lietuvoje. Prozos kūriniuose M. realistiškai pavaizdavo liet. emigrantų gyvenimą Amerikoje, kėlė socialinius klausimus, Amerikos didmiesčių moralės problemas. Jo kūryboje gausu publicistikos, ryškus didaktiškumas. M. parašė kn. „Amerikos lietuviai ir angliškųjų skolinių žodynas" (1956), kurioje pateikė žinių apie JAV lietuvių kultūrinį gyvenimą ir kai kuriuos pažangiuosius veikėjus. Knygose „Lietuva šiandien" (su J. Jokubka, 1960) ir „150 dienų Tarybų Lietuvoje" (1961) nušvietė taryb. santvarkos laimėjimus Lietuvoje. 1967 grįžo į Lietuvą.

Ršt.: Čikagos šešėliai, V., 1958; Už jūrių marių, V., 1959; Širdies rūmai, V., 1961; Mėlynos akys, V., 1961; Mirties kvieslys, V., 1966.

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 2, V., 1965.

MAR̃GIAI — kaimas Varėnos rj., Dubičių apyl., 23 km į p. r. nuo Varėnos miesto, 4 km į š. r. nuo Dubičių. 33 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Kaniavėlė (Ūlos intakas). Kaimą supa Gribašos, Dubičių miškai. Prie kaimo buvo aptikta pilkapių grupė. XX a. pradžioje V. Šukevičius tyrinėjo kelis akmenimis apkrautus pilkapius ir rado X—XII a. degintinių kapų. Į r. nuo kaimo, smėlynuose, yra akmens amžiaus stovyklų liekanų; rastas kaulinis žeberklas.

„MARGINIAĨ" — liaudies meno kooperatinė bendrovė, įsteigta 1930 Kaune. Organizavo liaudiškų audinių, kilimų, juostų, medžio drožinių, gintaro, keramikos, odos ir kt. dirbinių gamybą, tuos dirbinius pardavinėjo Lietuvoje ir užsienyje. Kaune veikė „M." parduotuvė. 1938 „M." skyrius įsteigtas Šiauliuose, 1940 — Vilniuje. 1930—39 b-vei vadovavo K. Bielinis, 1940 — J. Meiliūnas. 1940 „M." pertvarkyti į „Dailės" kooperatyvą, iš kurio išaugo „Dailės" kombinatai (ž. *Dailės fondas*).

MÁRGININKAI — kaimas Kauno rj., Taurakiemio apyl., 16 km į p. r. nuo Kauno; kolūkio centras. 216 gyv. (1959). Į š. r. nuo kaimo tęsiasi Dubravos miškas. Ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (1944—62 ambulatorija), aštuonmetė m-la (1936—49 pradinė, 1949—61 septynmetė), kultūros namai (nuo 1961), biblioteka (nuo 1957).

MÁRGIONYS — kaimas Varėnos rj., Marcinkonių apyl., 10 km į p. v. nuo Marcinkonių, prie Vilniaus—Gardino geležinkelio. 261 gyv. (1959). Kaimas gatvinis. Kaimą supa Margionių, Kapiniškių miškai, teka Skroblus (Merkio intakas). Pr. m-la (nuo 1939). 1637 buvo 11 kiemų, 6 valakai.

MÁRGIONIŲ-GŌLIŲ MÌŠKAS — miškas Varėnos rj., 10 km į p. v. nuo Marcinkonių, į š. v. nuo Vilniaus—Gardino geležinkelio. Priklauso Druskininkų miškų ūkiui. Plotas 1547 ha, iš jų 1419 ha Senovės girininkijoje, 128 ha — Randamonių. M.-G. m.— *Druskininkų-Varėnos miškų* masyvo dalis.

MÁRGIRIO PARTIZĀNŲ BŪRỸS — partizanų būrys, veikęs hitlerinės okupacijos metais Medilo rajone (BTSR), Vilniaus, Eišiškių, Varėnos, Trakų, Alytaus ir kitose apskrityse. Sudarytas 1943.VIII Naročiaus ež. apylinkėse (BTSR) iš LKP narių ir komjaunuolių, kuriuos Lietuvos partiz. judėjimo štabas pasiuntė į priešo užnugarį. Būrio vadas A. Barauskas, komisaras V. Pletkus. Būrys buvo priskirtas LKP CK operatyvinei grupei, vėliau LKP Pietų sr. k-tui. 1943.X būrys persibazavo į Rūdninkų girią. Būryje buvo apie 70 kovotojų. Partizanai nuleido nuo bėgių 4 priešo kar. ešelonus, sunaikino 2 geležinkelio tiltus, geležinkelio stotelę, daug kartų išardė geležinkelio sankasą, susprogdino daug bėgių, keliuose kaimuose nuginklavo vietinių burž. nacionalistų ginkluotus būrius. Drauge su kt. būrių partizanais sudegino priešo kar. ešeloną, 5 maisto produktų sandėlius, sunaikino policijos įgulą, nuginklavo stambią lenkų nacionalistų gaują. Būrys tyrė priešo užnugaryje polit. ir ek. situaciją, žvalgė priešo kar. pajėgų dislokaciją, technikos, gyvosios jėgos judėjimą ir pranešinėjo Lietuvos partiz. judėjimo štabui. M. p. b. turėjo spaustuvėlę, kurioje spausdino Tarybinio informacijos biuro praneši-

mus, atsišaukimus, partijos srities pogr. k-to laikraštį „Kova". 1944.IV būrys nustojo veikęs; nemaža jo kovotojų buvo paskirta į kitus partizanų būrius arba ėmė vadovauti naujai organizuojamiems būriams. Kovose žuvo M. p. b. viršila A. Michalkevičius, komunistai J. Olekas, V. Stankevičius ir kt.

MĀRGIS, Margeris, Margiris, [XIV a.] — Pilėnų kunigaikštis. M. vardas paminėtas Kryžiuočių ordino heroldo Vygando Marburgiečio kronikoje, rašytoje XIV a. pabaigoje. XVI a. Gdansko (Dancigo) kronikininkas K. Šiucas, naudodamasis Marburgiečio kronikos originalu (vėliau dingusiu) aprašė *Pilėnų* gynimą nuo kryžiuočių ir paminėjo M. (Marger). Iš to žinome, kad Pilėnų gynybai M. vadovavo 1336. Priešams pralaužus pilies užtvaras, M. su pilėniečiais nutarė mirti, bet nepasiduoti, ir susidegino lauže.

MĀRGIS — ežeras Trakų rj., 7 km į p. v. nuo Trakų, prie Vilniaus—Prienų plento. Plotas 127 ha, didž. gylis 20,4 m, vid. gylis 8,6 m. Ežeras rininis, ištįsęs iš v. į r.; ilgis 3700 m, didž. plotis 450 m. Kranto linija vietomis labai vingiuota; jos ilgis 11 km. Yra 0,2 ha sala. Krantai daugiausia statūs, tik ežero galuose žemi, pelkėti. Įteka 3 bevardžiai upeliai. Vakaruose M. jungiasi sąsiauriu su Katišiaus ež. Prie ež. yra Margininkų, Markutiškių kaimai.

MĀRGIŠKIAI — kaimas Tauragės rj., Sartininkų apyl., 17 km į v. nuo Tauragės, 4 km į p. nuo Žygaičių; kolūkio centras. 78 gyv. (1959). Pr. m-la, biblioteka.

MARGÝTĖ Marijona [1923.I.9 Panevėžyje — 1941.VI.27 Pumpėnuose (Pasvalio rj.)] — tarybinė aktyvistė. Kilusi iš darbininkų. Mokėsi g-joje Panevėžyje. 1940.X įstojo į VLKJS. Prasidėjus D. Tėvynės karui, priskirta prie 27 divizijos štabo ligoninės. Evakavosi su ginkluotų komjaunuolių grupe, kurią prie Pumpėnų užpuolė vietiniai buržuaziniai nacionalistai. Kautynių metu sužeista ir po kankinimų nužudyta.

MĀRGIŲ-GIRAĪTĖS MIŠKAĪ — miškų masyvas Pakruojo rj., 7 km į š. r. nuo Linkuvos. Priklauso Pakruojo miškų ūkio Linkuvos girininkijai. Plotas 1753 ha; medynų 1516 ha. Masyvą sudaro Margių (649 ha) ir Giraitės (1104 ha) miškai. Reljefas lyguminis. Dirvožemiai velėniniai glėjiški, priemoliniai. Beržynų yra 32%, drebulynų 30%, eglynų 13%, baltalksnynų 12%, uosynų 8%, juodalksnynų 4%, pušynų ir ąžuolynų po 0,5%. Jaunuolynai sudaro 31%, pusbrandžiai medynai 55%, pribręstantieji 8%, brandieji 6%. Vid. amžius 35 metai, vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 109 ktm/ha, vid. prieauga 3,1 ktm/ha. Aptinkama šaltekšnių, meškauogių, pelkinių pataisų. Yra briedžių, šernų, stirnų, lapių, usūrinių šunų, barsukų, kiaunių. Miškas eksploatacinis. Per metus iškertama apie 3800 ktm.

MĀRGIŲ PĒLKĖ — **1.** Pelkė Vilniaus rj., 16 km į r. nuo Naujosios Vilnios (Vilniaus dalis), į š. nuo Kenos geležinkelio stoties, abipus Vilnios (Neries intako). Plotas 966 ha (pramoninis 805 ha). Maitinama gruntinių ir paviršinio nuotėkio vandenų. Pakraščiai labai vingiuoti; daug nesupelkėjusių salų (34 ha). Paviršius lygus. Didesniąją dalį užima frezerinių durpių gamyklos laukai. Durpių klodas žemapelkinis plynraistinis. Prieš pradedant kasti, jo didž. storis buvo 4,7 m, vid. 1,47 m. Vyrauja medieninės-viksvinės durpės. Vid. susiskaidymas 32%, vid. peleningumas 17,4%. Durpes pradėta kasti dar prieš D. Tėvynės karą. Išteklių (prieš pradedant kasti) būta apie 11,8 mln. m^3. Nuo 1961 veikia durpių briketo fabrikas. 1964 jame pagaminta 82 000 t durpių briketo.

2. Pelkė Varėnos rj., 3 km į š. v. nuo Dubičių, abipus Ūlos intako Kaniavėlės. Plotas 138 ha. Ežerinės kilmės plyninė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 2,2 m, vid. 1,37 m. Durpės viksvinės. Vid. susiskaidymas 26%, vid. peleningumas 30%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo storis iki 5 m. Pelkės paviršius klampus. Šienaujama. Vakaruose prie pelkės yra Margių kaimas.

MARGŪČIAI. Kiaušinių dažymo paprotį turėjo sen. egiptiečiai, slavai ir kt. tautos. XI—XIII a. Kijevo amatininkai gamino molinius M.— žaislus, kurių dalis išliko to meto vaikų kapuose. Kiaušinių dažymas, atrodo, buvo siejamas su pavasario švente, nors rytų slavai raudonai dažytą kiaušinį siųsdavo priešui ir kaip taikos ženklą. Apie kiaušinių dažymą Lietuvoje iki krikščionybės įvedimo žinių nėra. Raštuose M. pirmą kartą paminėti 1549 M. Mažvydo katekizme. Lietuvoje iki XX a. pr. kiaušiniai dažniausiai buvo dažomi augaliniais dažais

Margučiai (viršutinėse eilėse marginti vašku, apatinėje — skutinėti)

(svogūnų lukštais, beržų lapais, šieno pakratais, ąžuolo ar juodalksnio žievėmis), vėliau tam imta vartoti cheminius dažus. Marginami kiaušiniai dvejopai: nudažytieji išskutinėjami įv. raštais (gėlių lapeliais, žiedais, šakelėmis), kiti pirma išmarginami vašku (rūtų, žvaigždučių, įv. geom. figūrų raštais), o paskui dažomi; XX a., ypač miestuose, kiaušiniai marginami ir įv. spalvų laku. Raštų įvairumu ir kompoziciniais deriniais M. sudaro savitą liet. liaudies taikomojo meno sritį. Jų ornamentų detalės ir kompoziciniai deriniai pasikartoja skrynių tapyboje, audinių raštuose, medžio raižiniuose. Labiausiai mėgstamos M. spalvos — raudona, žalia, violetinė, ruda, juoda. Margučiais buvo puošiamas velykų švenčių stalas, jie buvo daužomi, ritinėjami. Kupiškėnų velykų stalą puošdavo vad. kiaušinynas — stalo viduryje pastatyta į kryžmę įtaisyta lazdelė su 12 vielinių šakelių, užsibaigiančių žiedais. Į žiedus buvo dedama po margutį. Buvo paplitęs paprotys apdovanoti margučiais svečius ir artimuosius, ypač vaikus. Margučius, tarp kitų dovanų, rinkdavo lalauninkai (ž. *Lalavimas*). M. Valančiaus teigimu, XIX a. pradžioje Žemaitijoje per velykas jaunuomenė eidavo nuo buto prie buto, rinkdama dažytus kiaušinius; kiekvienas stengėsi nuplakti išsprogusia beržo šakele tebemiegančius ir prisirinkti sau už tai margučių. XIX a.—XX a. pr. Lietuvoje buvo labai populiarūs M. daužavimo ir ritinėjimo žaidimai. Margučiams būdavo parenkami stipresni kiaušiniai. Buvo ir suktų būdų M. stiprinti: kiaušiniai būdavo smaigaliu sustatomi į smėlį ar pelenus ant krosnies priekakčio ugnies atokaitoje ir laikomi 2—3 savaites, kol išsenka, paskui nudažomi; į tuščią kiaušinio lukštą pro mažą skylutę prileidžiama ištirpinto vaško, cukraus, karštos dervos ar sakų. M. buvo ritinėjami lygioje pievelėje, pasidėjus medinį lovelį ar medžio žievę, kurių vienas galas būdavo kiek pakeltas, kad M. geriau riedėtų. Žaidėjas, savo paleistu M. užkliudęs kitą M., jį laimėdavo, neužkliudęs — prarasdavo savąjį. Šiais tradiciniais žaidimais buvo paįvairinta pirmoji pavasario šventė Vilniuje (1959).

Lit.: **P. Galaunė,** Lietuvių liaudies menas, 1930 [p. 255—260]; **Vl. Rutkauskas,** Velykų margučiai.—„Gimtasai kraštas", 1936, Nr. 2—4 [p. 513—514]; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964 [p. 545—547]; **A. Stravinskienė,** Pavasario šventės tradicija.—„Kultūros barai", V., 1966, Nr. 3 [p. 19—20, 33].

„MARGŪTIS" — buržuazinis mėnesinis muzikos, folkloro, jumoro žurnalas, ėjęs 1928—65 Čikagoje (JAV).

MARIJĀMPOLĖ, miestas. Ž. *Kapsukas.*

MARIJĀMPOLĖ — miškas Mažeikių rj., 16 km į š. v. nuo Mažeikių, į š. nuo Mažeikių—Liepojos geležinkelio. Priklauso Mažeikių miškų ūkio Lūšės girininkijai. Plotas 505 ha; medynų 461 ha. Reljefas lyguminis. Dirvožemiai jauriniai ir velėniniai jauriniai, vietomis glėjiški, prie-

smėliniai, susiformavę ant karbonatingų, riedulingų priemolių. 89% medynų savaiminės kilmės. Eglynų (daugiausia kiškiakopūstinių) yra 52%, beržynų 20%, pušynų (daugiausia brukninių) 16%, drebulynų 8%, baltalksnynų 4%. Jaunuolynai sudaro 37%, pusbrandžiai medynai 23%, pribręstantieji 33%, brandieji 7%. Vid. amžius 65 metai, vid. bonitetas II,1, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 149 ktm/ha, vid. prieauga 2,3 ktm/ha. Yra stirnų, usūrinių šunų, lapių, kiaunių, voverių, juodųjų gandrų. Didesnioji miško dalis eksploatacinė, tik palei geležinkelį 176 ha — apsauginiai. Per metus iškertama apie 970 ktm. Suvalstybintas po I pasaul. karo.

MARIJÃMPOLIS — kaimas Vilniaus rj., Parudaminio apyl., 19 km į p. nuo Vilniaus, 1 km į v. nuo Vilniaus—Lydos plento. 147 gyv. (1959). Kaimą supa miškas. Yra vid. mokykla-internatas (pr. m-la įst. 1913; nuo 1957 vidurinė).

„MARIJAVÌTAS" — marijavitų sektos laikraštis, neperiodiškai ėjęs 1909—34. Prieš I pasaul. karą spausdintas Lodzėje, vėliau — Kaune.

MARIJÕNAI — vienuolių ordinas, 1673 įsteigtas Lenkijoje kovai su reformacija, propagavęs Marijos kultą. Iš pradžių M. vienuoliais galėjo būti tik kunigai. Jie vilkėjo baltus „nekaltybės" drabužius, todėl dar buvo vadinami baltaisiais tėvais. Lietuvoje M. įsikūrė 1758 Starapolėje, kuri paskui pradėta vadinti Marijampole, 1763 Miroslave (Alytaus rj.), Jonavoje, Igliaukoje (Kapsuko rj.). 1864 caro įsakymu M. vienuolynai uždaryti, išskyrus Marijampolės vienuolyną, paliktą nusenusiems M. Kai 1909 Marijampolės vienuolyne buvo belikęs vienas nukaršęs M. generolas kun. V. Senkus, Vatikanas nutarė atkurti M. ordiną ir parengti jo vienuolius kovai su rev. judėjimu R. Europoje. Į atkuriamą ordiną pirmieji įstojo Peterburgo Dvasinės akademijos profesoriai kun. J. Matulevičius ir kun. P. Būčys. Mirus V. Senkui, M. generolu tapo J. Matulevičius, parašęs disertaciją apie katalikų ir pravoslavų uniją ir įstatus atkuriamam ordinui, pavadintam kongregacija. Pagal naujus įstatus marijonais galėjo tapti ir pasauliečiai. I pasaul. karo išvakarėse slaptas M. naujokynas iš Peterburgo buvo perkeltas į Friburą (Šveicarija), bet organizacinis centras liko Marijampolėje. 1913 J. Matulevičius įkūrė M. vienuolyną Čikagoje. Įvertindamas J. Matulevičiaus veiklą, Vatikanas kaizerinės okupacijos metais paskyrė jį Vilniaus vyskupu. 1919—40 Lietuvos M. rengė misionierius pravoslaviškiems TSRS kraštams atversti į katalikybę. Tuo tikslu jie verbavo rusų, ukrainiečių ir baltarusių kontrrev. emigrantus ir rengėsi siųsti juos į Tarybų Sąjungą. Buržuazijos valdymo metais Lietuvoje M. turėjo vienuolynus Kaune, Krivonyse (Lazdijų rj.), Marijampolėje (centras), Palomenėje (Kaišiadorių rj.), Panevėžyje, Ukmergėje, Varėnoje, Vilniuje, Žemaičių Kalvarijoje (dab. Varduva, Plungės rj.). Į M. įstojo arkivyskupas P. Karevičius, o M. generolas P. Būčys buvo įšventintas Rytų apeigų vyskupu. Lietuvos marijonai šefavo Vatikano įstaigas Tarybų Sąjungos reikalams, vad. Rusikumo filialą Charbine (Kinija), netoli TSRS. M. turėjo Marijampolėje spaustuvę ir leido kasmet įv. religinių knygų. Charbino baltagvardiečiams jie leido laikr. „Katoličeskij vestnik" („Katalikų žinios"). Po karo M. sukoncentravo savo veiklą Italijoje, Anglijoje, Argentinoje, JAV.

Lit.: **J. Sideravičius**, Po nekalto prasidėjimo skraiste (Marijonai), V., 1960; **V. Kapsukas**, Veidmainių darbai, V., 1961; **A. Dagelis**, Dviveidžiai, V., 1962; **J. Žiugžda**, Katalikų bažnyčios ekspansija į Pabaltijį ir Rytų Europą, V., 1963; **V. Misevičius**, Vampyrų maištas, V., 1963; **B. Zvejsalnieks**, Prarasti metai, V., 1964; **J. Jurkūnas**, **D. Levanauskas**, Antinacionalinė lietuviškųjų klerikalų politika, V., 1965.

MARIJÕŠIUS Antanas [1881.X.1 Agelaičiuose (Raseinių rj.) — 1957.XII.31 Vilniuje] — choro dirigentas, pedagogas. Mokėsi J. Naujalio choro vadovų ir vargonininkų kursuose Kaune. 1920—22 vadovavo „Kanklių" d-jos chorui Telšiuose, vėliau muz. mėgėjų chorams Panevėžyje, Radviliškyje, Kaune. Prisidėjo prie pirmosios dainų šventės (1924) ir kitų dainų švenčių Lietuvoje organizavimo. 1946—49 buvo Kauno muz. m-los moksleivių choro vadovas.

MARIJÕŠIUS Romanas [g. 1914.VIII.6 Jekaterinburge (dab. Sverdlovskas)] — dainininkas (baritonas), Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1959), Lietuvos TSR liaudies artistas (1964). Muz. pagrindų išmoko iš tėvo — muz. mokytojo. 1931—33 studijavo Kauno konservatorijos solo dainavimo klasėje (pas O. Marinį). 1934 pradėjo dalyvauti koncertuose, populiarino taryb. kompozitorių dainas. 1935—41 Valstybės teatro operos choro artistas. 1940—41 dalyvavo koncertuose, agit. brigadų išvykose. 1941 Stalingrado (dab. Volgogradas) muz. teatro solistas, 1942—44 Lietuvos TSR Valstybinių meno ansamblių artistas. 1944 Filharmonijos, nuo 1945 Akademinio operos ir baleto teatro solistas. Sukūrė charakterinių, komiškų vaidmenų. Dalyvauja estradiniuose koncertuose.

Romanas Marijošius, atliekantis Skulos (A. Borodino „Kunigaikštis Igoris") vaidmenį ir dainuojantis koncerte

Vaidmenys: Bartolis (Dž. Rosinio „Sevilijos kirpėjas"), Piršlys (A. Dargomižskio „Undinė"), Skula (A. Borodino „Kunigaikštis Igoris"), Zakristijonas, Šonaras ir Benua (Dž. Pučinio „Toska" ir „Bohema"), Kecalis (B. Smetanos „Parduotoji nuotaka"), Farfarelas (S. Prokofjevo „Meilė trims apelsinams"), Gėrikas (B. Dvariono „Dalia"), Tonijas (R. Leonkavalo „Pajacai"), Tardytojas (V. Paltanavičiaus „Kryžkelėje") ir kt.

Lit.: **V. Mažeika**, Romanas Marijošius, V., 1964.

MARIJÕŠIUS Vytautas [g. 1911.VII.10 Panevėžyje] — dirigentas. Muz. pagrindų išmoko iš tėvo — muz. mokytojo. 1928 baigė Klaipėdos muz. m-lą (violončelės ir fortepijono specialybė). 1928—33 Valstybės teatro operos koncertmeisteris, 1933—36 dirigentas, 1938—1944 vyriausiasis dirigentas ir meno vadovas. 1934—35 tobulinosi Berlyne, Prahoje, Vienoje, Romoje. 1938 baigė Prahos konservatoriją (dirigavimo specialybė). 1940—43 Kauno konservatorijos dėstytojas. Valstybės teatre pastatė ir dirigavo nemaža operų, su simf. orkestru gastroliavo Lietuvoje ir Latvijoje. 1944 pasitraukė į Austriją, nuo 1948 gyvena JAV.

MARÌNERIS Hilelis [1919.V.3 Šakiuose — 1944.X.14 prie Pleinės (Šilutės rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš smulkių prekybininkų. 1937 Šakiuose įstojo į Komunistų partiją, nuo 1938 kuopelės sekretorius. 1940—41 LKP Šakių aps. k-to instruktorius. D. Tėvynės karo metu Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos artileristas. Žuvo fronte.

MARKÁITIS Antanas [1909 Arsloje (Skuodo rj.) — 1941.XI Kretingoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1935 Mosėdžio vls. part. org-jos priimtas į Komunistų partiją. Nuo 1941.V, Kaune baigęs propagandistų kursus, dirbo Palangos valsčiuje partorgu. Hitlerininkų nužudytas.

MARKÁUSKAS Albertas [g. 1912.XII.27 Rygoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis, partinis darbuotojas. Kilęs iš darbininkų. 1935—36 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Nuo 1935 Komunistų partijos narys. 1938—39 LKP Juodpėnų (Kupiškio rj.) kuopelės sekretorius ir LKP Panevėžio aps. k-to narys. 1940.IV įkalintas Dimitravo priverčiamojo darbo stovykloje. Nuo 1940.VI dirbo LKP Kauno aps. k-te. D. Tėvynės karo pradžioje darbininkas Gorkyje. 1942—44 tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1944—47 dirbo part. darbą Rokiškio, vėliau Tauragės apskrityse. 1947—49 mokėsi Resp. part. m-loje. 1949—50 LKP Plungės aps. k-to sekretorius, paskui Telšių MTS polit. skyriaus viršininkas. Nuo 1954 LKP CK atsakingasis organizatorius, instruktorius.

MARKÁUSKAS Kazimieras [g. 1919.II.3 Butkūnuose (Ukmergės rj.)] — inžinie-

rius mechanikas, technikos mokslų kandidatas (1964). 1952 baigęs Ž. ū. akademiją, iki 1965 buvo Hidrotechnikos ir melioracijos in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1965 dėsto Kauno Politechnikos in-to Vilniaus filiale. Paskelbė moksl. straipsnių apie nusausintų pelkių įdirbimo technologiją, velėnos piovimą, jo mechanizavimo perspektyvas.

MARKĀUSKAS Pranas [1893.I.10 Žadeikiuose (Mažeikių rj.) — 1942 Balachnoje (Gorkio sr.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1910 išvyko į JAV, buvo darbininkas Brukline ir Bostone. Priklausė Lietuvių socialistų s-gai. 1914 grįžo į Lietuvą, dirbo tėvų ūkyje. 1914 pab. mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. 1915 pateko į vokiečių nelaisvę. 1919 grįžo į Lietuvą, dirbo žemės ūkyje. 1924—26 priklausė Lietuvos Valstiečių liaudininkų s-gai, 1923—28 Šaulių s-gai. Nuo 1934 Komunistų partijos narys, iki 1940 Žadeikių part. kuopelės sekretorius. 1940—41 LKP Mažeikių aps. k-to sekretoriaus padėjėjas. 1941 pasitraukė į TSRS gilumą. Nuo 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys.

MARKĀUSKAS Pranas [1911.X.4 Rygoje — 1941.VI.27] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1923—40 Juodpėnuose (Kupiškio rj.) dirbo prie statybų. Priklausė Lietuvos Jaunimo s-gai. Nuo 1935 Komunistų partijos narys. 1940—41 Viešintų (Anykščių rj.) vls. milicijos darbuotojas. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

MĀRKĖ — Vokietijos piniginis vienetas, ėjęs ir Lietuvoje. Ž. *Pinigai.*

MARKĒVIČIUS Anelius [g. 1923.I.7 Punske (Lenkija)] — rašytojas. 1950 baigė Vilniaus un-to ekonomikos f-tą. 1947—60 dirbo žrn. „Jaunimo gretos", „Pergalė" redakcijose. Nuo 1960 kooperacijos biuletenio „Kooperatininkas" redakcijos atsakingasis sekretorius. Apsakymus pradėjo spausdinti 1947. Pirmąjį rink. „Pamaina" kaimo, pramonės gamybos ir moralės temomis išleido 1952. Aps. rinkinyje „Krizas Saulėtekis" (1957) gvildenamos kolūkių kūrimosi, soc. buities bei moralės problemos. Jaunimui skirtoje apysakoje „Šūvis miške" (1960, rus. leid. 1960) vaizduojami miesto berniuko nuotykiai eigulio sodyboje, puoselėjamos gamtos meilės, nepakantumo melui idėjos, parodoma nuoširdi paauglių draugystė. Nuotykių apysakoje jaunimui „Požemių vaiduokliai" (1962, rus. leid. 1963) keliamos antiklerikalinės idėjos, žadinama fantazija, mokslo žinių troškimas, domėjimasis savo šalies praeitimi. Apysakoje „Vaistininko duktė" (1964) pavaizduota jaunos merginos kova su miesčioniškumu, egoistine morale. Herojės paveikslui būdinga jaunatviška romantika. Aps. rinkinyje „Plakatas restorano lange" (1967) vyrauja etinė problematika, atskleidžiamos paprastų, nesudėtingos psichologijos žmonių moralinės vertybės.

MARKĒVIČIUS Klemas [g. 1916.VI.19 Kalnėnuose (Jonavos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, partinis ir administracinis darbuotojas. Kilęs iš vargingųjų valstiečių. 1932 įstojo į LKJS. Nuo 1934 Komunistų partijos narys. 1933—34 Kalnėnų komjaunimo org-jos sekretorius. 1934.XII suimtas ir 1937.V nuteistas 6 metus kalėti. Kalintas Kaune, Raseiniuose. 1940—41 dirbo adm. darbą. D. Tėvynės karo pradžioje darbininkas Gorkio srityje. 1942—44 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1944—46 LKP CK sektoriaus vedėjas. 1946—48 mokėsi Resp. part. m-loje. 1948—50 LKP Vilkaviškio aps. k-to I sekretorius. 1950—51 LKP CK atsakingasis organizatorius, nuo 1951 skyriaus vedėjo pavaduotojas. 1954—57 mokėsi Aukštojoje part. m-loje prie TSKP CK. 1957—62 LKP CK skyriaus vedėjo pavaduotojas. Nuo 1963 Lietuvos TSR Liaudies kontrolės (iki 1966 LKP CK ir Lietuvos TSR MT Partinės valstybinės kontrolės) k-to skyriaus vedėjo pavaduotojas.

MARKĒVIČIUS Mečislovas [g. 1895. IX.5 Ukmergėje] — Spalio revoliucijos dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1915—17 tarnavo Rusijos kariuomenėje. Vasario revoliucijos dienomis išrinktas pulko k-to nariu. Spalio revoliucijos metu raudongvardietis Rovne ir Brianske. Nuo 1918 Komunistų partijos narys. 1918—21 tarnavo Raudonojoje Armijoje. Buvo RTFSR Kar.-polit. v-bos polit. instruktorius, kontrrev. maištų malšinimo dalyvis, 1919—20 kovojo lenkų fronte, buvo Briansko gub. rev. tribunolo pirmininku. Nuo 1924 dirbo fin. organuose. 1945—59 Lietuvos TSR Finansų m-jos valdybos viršininkas, viršininko pavaduotojas, ministro padėjėjas. Nuo 1959 pensininkas. Paskelbė „Tiesoje" atsiminimus apie 1906.V.1 šventę Ukmergėje.

MARKĒVIČIUS Vladas [g. 1884.II.25 Mesteliškiuose (Rokiškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1905 šaukė slaptus kumečių susirinkimus, organizavo juos kovai su dvarininkais ir caro valdžia. 1918—19 Panemunėlio (Rokiškio rj.) vls. rev. k-to pirmininkas. 1919.VI burž. nacionalistų suimtas, bet iš areštinės pabėgo. Vėliau dirbo žemės ūkyje. D. Tėvynės karo metais teikė pagalbą partizanams. Nuo 1963 pensininkas.

MARKEVIČIŪTĖ Natalija [1926.I.1 Kailiniuose (Lazdijų rj.) — 1947.IX.13 Macevičiuose (Lazdijų rj.)] — tarybinė aktyvistė. Kilusi iš darbininkų. 1944 įstojo į VLKJS. 1944—46 Veisiejų kooperatyvo buhalterė. 1947 Veisiejų vls. komsorgė, Lazdijų aps. komjaunimo k-to įskaitos vedėja. Burž. nacionalistų nužudyta.

MARKŌNIS Stasys [g. 1902 Slabadoje (Ukmergės rj.)] — pedagogas, ateizmo propaguotojas. 1925 baigė Kauno kunigų seminariją, 1929 — Kauno un-to teologijos-filosofijos f-tą ir tapo kunigu. 1937 kunigystę metė. 1937—39 studijavo Kauno un-to teisės f-te. 1944—61 mokytojavo Giedraičiuose (Molėtų rj.), Trakuose, Telšiuose. Nuo 1961 Ateizmo muziejaus direktorius. Ateistinėmis temomis skaito paskaitas, paskelbė straipsnių.

Ršt.: Didžioji iliuzija, V., 1963; Sakramentai, V., 1964.

MĀRKOVAS Fiodoras [1913 Kočianiškiuose (BTSR, Vitebsko sr.) — 1958.I.13 Molodečne (BTSR)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas, Tarybų Sąjungos Didvyris, pulkininkas. Kilęs iš darbininkų. 1932 įstojo į V. Baltarusijos Komunistinę jaunimo s-gą. 1934 baigė Švenčionių mkt. seminariją. Nuo 1934 V. Baltarusijos Komunistų partijos narys. 1936 už rev. veiklą uždarytas į Kartuzų Berezos (Lenkija) konc. stovyklą, vėliau nuteistas 12 metų kalėti. Kalintas Vilniuje. 1939—41 Švenčionių miesto vykd. k-to pirmininkas, Vileikos (BTSR) sr. vykd. k-to pirmininko pavaduotojas. Vok. faš. okupacijos metais Baltarusijoje suorganizavo partizanų būrį, užmezgė ryšius su Lietuvos partizanais, dalyvavo bendrose kovos operacijose. Po karo dirbo Molodečno sr. vykd. komiteto pirmininko pavaduotoju. 1948 baigė Aukštąją partinę mokyklą prie VKP(b) CK.

MĀRKOVAS Vladimiras [g. 1909.I.6 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvis, profsąjungų darbuotojas. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1928 „Raidės" spaustuvės Kaune darbininkas. Priklausė Kauno spaustuvininkų profs-gai. Nuo 1934 Komunistų partijos narys, 1934—38 spaustuvininkų part. kuopelės sekretorius. 1934—38 už darbininkų streikų organizavimą 4 kartus adm. tvarka kalintas Kaune ir IX forte. 1939—40 „Raidės" spaustuvės filialo Vilniuje darbininkas. 1941 „Vaizdo" spaustuvės (Vilniuje) direktorius. 1942—45 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje, dirbo jos laikr. „Tėvynė šaukia" spaustuvėje. 1946—48 spaudos darbuotojas Vilniuje. 1948—50 mokėsi Resp. part. m-loje. 1951—53 Lietuvos TSR Poligrafijos pramonės darbuotojų profs-gos resp. k-to pirmininkas. 1953—54 „Sovetskaja Litva" spaustuvės direktorius. 1954—56 Lietuvos TSR Kultūros darbuotojų profs-gos resp. k-to pirmininkas. 1957—64 spaudos darbuotojas Vilniuje. Pensininkas.

MARKÔVIČIUS Šliomas [g. 1899.III.17 Ariogaloje] — gydytojas terapeutas, medicinos mokslų kandidatas (1955). 1929 baigęs Kauno un-tą, iki 1937 dirbo gydytoju Veiveriuose (Prienų rj.). 1937—1938 tobulinosi Vienos, Milano ir Paryžiaus klinikose. 1939—41 gydytojas Kauno, 1941—44 — Penzos ir Maskvos ligoninėse. 1945—48 Vilniaus resp. ligoninės vyriausiojo gydytojo pavaduotojas. Nuo 1948 Vilniaus un-to hospitalinės terapijos katedros dėstytojas, nuo 1959 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie reumato tarppriepuolinį periodą, simptominę hipertoniją, širdies ydas.

MÀRKSAS (Marx) Karlas [1818.V.5 Trire (VFR) — 1883.III.14 Londone] — mokslinio komunizmo kūrėjas, tarptautinio proletariato judėjimo teoretikas ir vadas. Gimęs advokato šeimoje. Anksti susipažino su švietimo epochos ir prancūzų revoliucijos idėjomis, klasikine literatūra, Sen Simono vaizdiniais. 1835 baigęs Triro g-ją, studijavo Bonos, paskui Berlyno un-tuose teisę, filosofiją, istoriją. M. filos. pažiūros formavosi, veikiamos kair. hegelininkų. Tapęs filos. daktaru (disertacija „Skirtumas tarp Demokrito natūrfilosofijos ir Epikuro natūrfilosofijos", 1841), M. ketino profesoriauti Bonoje, tačiau, įsitikinęs, kad Prūsijos un-tuose nėra vietos progresyviai moksl. minčiai, savo ketinimo atsisakė ir, būdamas rev. demokratas, pradėjo polit. kovą su prūsiškuoju absoliutizmu, ėmėsi visuomeninės kritinės publicistikos. 1842—43 M. iš pradžių bendradarbiavo Kelne opozicinės Pareinio buržuazijos laikraštyje „Rheinische Zeitung" („Reino laikraštis"), o paskui jį redagavo. To meto straipsniuose, kuriuose žymu L. Fojerbacho įtaka, prasidėjo M. pažiūrų evoliucija iš idealizmo į materializmą. Prūsijos vyriausybei laikraštį uždraudus, M. nusprendė leisti rev. žurnalą užsienyje. 1843 atvyko į Paryžių ir užmezgė ryšius su soc. ir dem. judėjimo atstovais. Galutinis Markso perėjimas iš idealizmo į materializmą, iš rev. demokratizmo į komunizmą išryškėjo jo kūrinyje „Dėl Hegelio teisės filosofijos kritikos" (1843) ir straipsniuose, išsp. 1844 žurnale „Deutsch-Französische Jahrbücher" („Vokiečių-prancūzų metraštis"). 1844 rudenį Paryžiuje M. susitiko su F. *Engelsu*, būsimu bendražygiu ir draugu. 1845.I išėjo jų bendras kūrinys „Šventoji šeima, arba Kritinės kritikos kritika", kuriame kritikuojama smulkiaburžuazinė ideologija, nagrinėjama rev. proletariato teorija ir taktika. 1845.II Prūsijos vyriausybės reikalavimu M. ištremtas į Briuselį. Ten greit atvyko ir Engelsas. Veikale „Vokiškoji ideologija" (1846) M. ir Engelsas sukritikavo Hegelio idealizmą ir Fojerbacho materializmo nenuoseklumą ir suformulavo pagrindinius dialektinio ir istorinio materializmo dėsnius. Veikale „Filosofijos

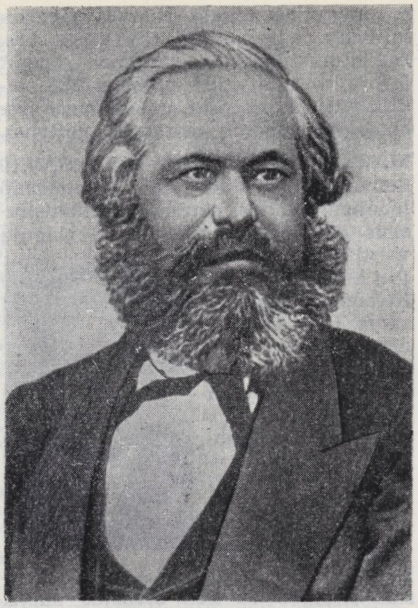

skurdas" (1847), kritikuojančiame smulkiaburžuazinę Prudono filosofiją, M. išdėstė ist. materializmo ir polit. ekonomijos teorijos pagrindus. 1845 M. susirašinėjo su vokiečių dem. ir soc. veikėjais ir su Teisingųjų s-gos, į kurią buvo susibūrusi pažangiausia darbininkų judėjimo atstovų dalis, vadovais Paryžiuje praktiniais darbininkų judėjimo klausimais. Teisingųjų s-gai priėmus M. ir Engelso pažiūras, šie perorganizavo ją į Komunistų s-gą — pirmą revoliucinę darbininkų partiją. 1847.XI—XII Londone Komunistų s-gos II kongrese M. ir Engelsui pavesta parengti s-gos programą. Jų parašytas „Komunistų partijos manifestas" (1848) buvo pirmasis programinis marksizmo ir proletarinės revoliucijos dokumentas. Prancūzijoje prasidėjus 1848 Vasario revoliucijai, Belgijos vyriausybė M. suėmė ir ištrėmė iš Belgijos. Atvykęs į Paryžių, M. suformavo naują Komunistų s-gos CK. 1848.IV M. ir Engelsas atvyko į Kelną, kur 1848.VI.1—1849.V.19 M. redagavo laikr. „Neue Rheinische Zeitung" („Naujasis Reino laikraštis"). 1849.V Prūsijos vyriausybė M. ištrėmė, o laikraštį uždarė. M. išvyko į Paryžių. 1849.VI ištremtas ir iš ten, išvyko į Londoną ir ten gyveno iki mirties. 1848—49 revoliucijos pamokas M. apibendrino 1850 išleistame veikale „Klasių kova Prancūzijoje 1848—1850 m.". 1848—49 revoliucijai pralaimėjus, Europoje prasidėjo reakcijos laikotarpis, Komunistų s-ga nustojo egzistavusi (1852). M. gyvenimo sąlygos emigracijoje buvo labai sunkios. Skurdas buvo toks didelis, kad dėl jo pasekmių numirė 3 (iš 6) M. vaikai. Tik materialinė Engelso parama leido M. toliau dirbti rev. darbą. 1859.VI išėjo M. veikalas „Dėl politinės ekonomijos kritikos", kuriame suformuluoti svarbiausieji teoriniai M. ekonominės doktrinos dėsniai. M. iniciatyva 1864.IX.28 Londone įkurta tarptautinė darbininkų d-ja — *Internacionalas I.* M. stengėsi suvienyti įv. šalių darbininkų judėjimą, ryžtingai kovojo su prudonistų — polit. kovos priešų — ideologija, su lasalininkais, pataikaujančiais Prūsijos reakc. sluoksniams, su anarchistiniu dezorganizaciniu bakunininkų darbu. Tuo pačiu metu M. toliau rašė svarb. veikalą — „Kapitalą", pradėtą prieš 10 metų. „Kapitalo" I tomo pasirodymas (1867) buvo nepaprastai reikšmingas įvykis tarptautinio darbininkų judėjimo istorijoje, mokslo istorijoje. M. ekonominė doktrina buvo revoliucija polit. ekonomijoje. M. nebaigė „Kapitalo" II ir III tomų. Juos po M. mirties parengė spaudai ir išleido F. Engelsas. Teoriškai išanalizavęs Paryžiaus Komunos patyrimą („Pilietinis karas Prancūzijoje", 1871), M. padarė išvadą, kad ne parlamentinė respublika, o politinė Paryžiaus Komunos tipo org-ja yra tikslingiausia proletariato diktatūros forma. Nustojus veikti I Internacionalui, svarb. uždaviniu M. laikė proletariato partijų sukūrimą atskirose šalyse. „Gotos programos kritikoje", kritikuodamas vok. socialdemokratų vadovų oportunistines klaidas, M. nušvietė pereinamojo laikotarpio iš kapitalizmo į komunizmą, to laikotarpio valstybės, dviejų komunizmo fazių klausimus. M. buvo naujos pasaulėžiūros — *dialektinio materializmo* pradininkas. Pritaikęs materialistinę dialektiką žmonijos vystymosi dėsningumų analizei, jis sukūrė *istorinį materializmą*. M. parengė proletariato internacionalinės klasių kovos teoriją ir taktiką, moksliškai įrodė, kad soc. revoliucija ir proletariato diktatūra yra istoriškai neišvengiamos, kad kapitalizmą būtinai pakeis komunizmas, kurio pirmoji pakopa yra socializmas.

M. rašė ir liet. tautos istorijos klausimais (ž. K. Markso užrašus, paskelbtus Maskvoje rusų kalba leidžiamame „Markso ir Engelso archyve", t. 5, 1958). M. iškėlė liet. tautos pergalę Saulės ir Durbės kautynėse, t. p. teigiamai įvertino didįjį prūsų ir v. lietuvių sukilimą prieš Kryžiuočių ordiną. M. ir Engelsas palaikė 1863 sukilimą Lenkijoje ir Lietuvoje. M. ir Engelso veikalai, išleisti vokiečių, rusų ir lenkų kalbomis, Lietuvoje buvo studijuojami nuo XIX a. aštuntojo d-mečio. Pirmasis liet. kalba išleistas M. ir Engelso veikalas buvo „Komunistų partijos manifestas" (1904), išverstas A. Janulaičio iš vokiškojo 1890 leidimo. Laisvai atpasakotas, sudarkytas „Komunistų partijos manifestas" išleistas 1914 „Kovos" spaustuvėje (JAV, Filadelfijoje). Trečiasis šio kūrinio vertimas atliktas ne iš originalo ir išleistas 1918 Voroneže su V. Kapsuko prakalba. 1920 „Manifestą" iš vok. kalbos naujai išvertė ir išleido „Laisvės" (JAV) bendradarbis K. Vidikas (V. Tauras). 1922 Amerikos Lietuvių darbininkų lit-ros d-ja (ALDLD) Brukline išleido viena knyga du M. veikalus: „Luji Bonaparto briumero aštuonioliktoji" ir „Pilietinis karas Prancūzijoje". Tais pačiais metais Kaune „Šviesos" b-vė išleido liet. kalba M. veikalą „Samdomasis darbas ir kapitalas" ir rengė spaudai kt.

veikalus, bet dėl burž. valdžios persekiojimų jie neišėjo. 1923 „Šviesos" b-vė išleido atviruką su M. ir Engelso portretais. 1926 „Vilnies" b-vė Kaune išleido „Komunistų partijos manifestą", bet, įvykus faš. perversmui, tas leidinys policijos buvo sunaikintas. 1930 JAV ALDLD išleido F. Vaišnoro sudarytą ir išverstą rink. „Politinės ekonomijos pamatai", kuriame paskelbtos ištraukos iš M. veikalų „Darbo užmokestis, kaina ir pelnas" ir „Samdomasis darbas ir kapitalas". 1931 „Komuniste" išspausdintos ištraukos iš M. raštų apie K. Kautskį. 1933 Minske išleista liet. kalba knygutė „14 kovo 1883 m.", kurioje išspausdinti F. Engelso laiškai apie M. mirtį, rašyti 1883 kovo 14—15 dienomis V. Libknechtui, E. Bernšteinui, I. Bekeriui ir F. Lesneriui, Engelso kalba prie M. kapo ir str. „Dėl Karlo Markso mirties". 1936 Maskvoje išėjo geriausias lietuviškas ikitaryb. laikotarpio „Komunistų partijos manifesto" leidinys; vertė V. Kapsukas ir B. Pranskus (V. Žalionis).

M. atminimui skirta A. Janulaičio kn. „K. Marks. Jo gyvenimas, raštai ir darbai", išleista serijoje „Spindulys" (Tilžė, 1908) ir jos antrasis pataisytas leidimas, išleistas Lietuvių socialistų s-gos (Filadelfija, 1918). 100 metų M. gimimo sukakčiai Voroneže 1918 išėjo P. Orlovskio (Vorovskio) brošiūra „Karolis Marksas" ir Z. Angariečio veikalas „Filosofiniai istorinių pažiūrų keliai ir K. Marksas". JAV ALDLD ta proga Brukline išleido L. Prūseikos kn. „Karolius Marksas. Jo gyvenimo ir mokslo charakteristika" (1918) ir L. Baudino „Karolio Markso teorijos sistema naujosios kritikos šviesoje" (1921, vertė K. Vidikas-Tauras). „Šviesos" b-vė išleido F. Meringo «K. Markso „Kapitalas"» (Kaunas, 1921). Ryšium su M. mirties 50-mis metinėmis LKP CK išleido V. Lenino veikalą „Apie K. Marksą ir marksizmą" (Kaunas, 1933). Leidinys netrukus cenzūros buvo konfiskuotas.

Taryb. metais Lietuvoje M. ir Engelso veikalai leidžiami masiniais tiražais. 1941 išleistas „Komunistų partijos manifestas" (dar 1947, 1948, 1950, 1951, 1953, 1958, 1961, 1963, 1965) ir M. „Samdomasis darbas ir kapitalas" (dar 1946, 1950 ir 1954). 1947 išėjo „Luji Bonaparto briumero aštuonioliktoji". 1948 išleista keletas M. veikalų: „Gotos programos kritika" (dar 1952 ir 1953), „Klasių kova Prancūzijoje 1848—1850 m." (dar 1954), „Darbo užmokestis, kaina ir pelnas" (dar 1951). Nuo 1949 M., kaip ir kitų marksizmo klasikų, veikalų vertimus į liet. kalbą rengia Partijos istorijos in-tas. 1949 išleista Markso „Pilietinis karas Prancūzijoje", 1949—1950 — M. ir Engelso „Rinktinių raštų" 2 tomai, 1957—59 Markso „Kapitalas" (3 t.). 1958 išėjo leidinys „K. Marksas ir F. Engelsas. Apie religiją", 1961 — „K. Marksas ir F. Engelsas. Apie literatūrą". Atskiru leidiniu 1960 išleista M. ir Engelso „Šventoji šeima, arba Kritinės kritikos kritika". 1947 išleistas V. Lenino veikalas „Marksas. Engelsas. Marksizmas".

MARKSÌZMAS-LENINÌZMAS — mokslas apie bendriausius gamtos ir visuomenės vystymosi dėsnius, apie socialistinę revoliuciją ir proletariato diktatūrą, apie socializmo pergalę, apie komunistinės visuomenės kūrimą. M.-l. moksliškai išreiškia pagrindinius darbininkų klasės ir visų darbo žmonių interesus. Moksl. komunizmo pradininkai K. Marksas ir F. Engelsas, kurdami moksl. komunizmo teoriją, rėmėsi visu tuo, kas buvo geriausia iki tol visuom. minties sukurta: prancūzų materializmu, L. Fojerbacho metafiziniu materializmu, G. Hegelio idealistine dialektika, anglų klasikine polit. ekonomija, utopiniu socializmu, kritiškai juos perdirbdami. Teoriškai apibendrinę visuomenės istoriją ir klasių kovos patyrimą, atskleidę klasinę burž. mokslo prigimtį ir ribotumą, Marksas ir Engelsas sukūrė naują, mokslinę rev. pasaulėžiūrą. Marksistinės pasaulėžiūros atsiradimas reiškė rev. perversmą filosofijoje ir moksl. mintyje. Yra 3 viena su kita susijusios marksizmo dalys: dialektinis ir istorinis materializmas, marksistinė polit. ekonomija, moksl. komunizmas. Marksas ir Engelsas, parengę *dialektinį materializmą*, išplėtė jį visuomenės gyvenimo reiškiniams, sukūrė *istorinį materializmą*. Marksizmas moksliškai įrodė, kad visuomenės gyvenimo materialinės sąlygos nulemia visuom. idėjų ir pažiūrų, politinių ir teisinių įstaigų pobūdį. Materialinių sąlygų kitimas, gamybinių jėgų augimas atveda į visuom. santvarkos pakeitimą. Ist. materializmas moksliškai įrodė, kad visuomenės istorija yra dėsningai besivystantis procesas. Iš visų visuom. santykių Marksas išskyrė ekonominius, gamybinius santykius, kaip pagrindinius, pirminius, sudarančius real. bazę, ant kurios laikosi polit. antstatas ir kurią atitinka tam tikros visuom. sąmonės formos. Ištyręs ir atradęs kapit. gamybos būdo dėsnius, Marksas konstatavo, kad kapitalizmas neišvengiamai žlugs ir įsigalės komunizmas. Išaiškinę, kad klasių kova yra visuomenės, susiskirsčiusios į klases, varomoji jėga, Marksas ir Engelsas nustatė, jog pasauliniame istoriniame tos kovos procese proletariatas vaidina kapitalizmo griovėjo ir kom. visuomenės kūrėjo vaidmenį. Marksas moksliškai nustatė, kad tarp kapit. ir kom. visuomenės yra pereinamasis visuomenės rev. persitvarkymo laikotarpis. Svarbiausia marksizme — mokslas apie proletariato diktatūrą. Marksizmo pradininkai įrodė, kad burž. valstybei sugriauti ir naujai, beklasei visuomenei sukurti proletariatas turi turėti savo partiją. Vystydamasis marksizmas turtėja nauja patirtimi, naujomis žiniomis. Marksizmas nepripažįsta nekintamų išvadų ir formulių, tinkančių visoms epochoms ir laikotarpiams.

Po K. Markso ir F. Engelso mirties jų mokslą kūrybiškai išvystė V. Leninas, praturtinęs marksistinę teoriją naujomis išvadomis ir teiginiais, liečiančiais tiek dialektinį ir istorinį materializmą, tiek ir marksistinę politinę ekonomiją. Išanalizavęs imperializmo, kaip paskutinės kapitalizmo stadijos, ekonomiką, jis suformulavo kapitalizmo netolyginio vystymosi imperializmo laikotarpiu dėsnį, kuriuo remdamasis padarė išvadą, kad naujomis sąlygomis soc. revoliucija gali iš pradžių nugalėti nedaugelyje šalių ar net vienoje šalyje, kad soc. revoliucijos pergalė vienu metu visose šalyse negalima, nes revoliucija jose nevienodai subręsta. Leninas išvystė marksistinę proletariato diktatūros teoriją, išaiškino, jog ta diktatūra yra ypatinga klasinė darbininkų ir valstiečių s-ga, kuriai vadovauja darbininkų klasė; be to, Leninas parengė politinę pirmosios soc. valstybės struktūrą — taryb. santvarką, kaip vieną proletariato diktatūros valst. formų, nustatė, kad galima sukurti socializmą vienoje atskiroje šalyje, apsuptoje kapit. valstybių, numatė socializmo ir komunizmo kūrimo kelius, išaiškino, kad valstiečių klasė yra natūralus proletariato sąjungininkas kovoje dėl valdžios ir dėl kom. visuomenės sukūrimo. Leninas išvystė Markso ir Engelso idėjas nacionaliniu ir kolonijiniu klausimu ir sukūrė darnią sistemą pažiūrų į nacionalines-kolonijines revoliucijas imperializmo laikotarpiu. Leninas sukūrė vientisą mokslą apie naujo tipo partiją, parengė teorinius, organizacinius ir taktinius Komunistų partijos principus. Išvystydamas marksizmą, Leninas apgynė jį nuo II Internacionalo oportunizmo ir revizionizmo, nuo rusų narodnikų, „ekonomistų", menševikų, trockistų, bucharininkų ir kt.

Komunistų partija, vadovaudamasi Markso—Engelso—Lenino mokslu, kūrybiškai jį vystydama, jo pagrindu vykdydama teisingą politiką, atvedė Rusijos imperijos darbininkų klasę ir visus tos imperijos darbo žmones į Spalio revoliucijos pergalę, sukūrė socializmą Tarybų Sąjungoje ir sėkmingai veda taryb. liaudį į komunizmą. M.-l. plačiai paplito po visą pasaulį. M.-l. jėgą rodo liaudies demokratinės santvarkos pergalė kai kuriose Europos, Azijos ir Lotynų Amerikos šalyse, didėjanti pasaulinės soc. sistemos galia, nepaliaujamas pasaulinio kom. judėjimo augimas, nacionalinės išsivaduojamosios kovos kolonijinėse ir priklausomose šalyse stiprėjimas. M.-l. idėjas kūrybiškai vysto TSKP; tai atsispindi jos dokumentuose, ypač TSKP XX, XXI, XXII ir XXIII suvažiavimų nutarimuose. Prie M.-l. kūrybinio vystymo prisideda ir kitų šalių komunistų ir darbininkų partijos. Svarbūs M.-l. dokumentai yra TSKP XXII suvažiavimo priimta TSKP programa, komunistų ir darbininkų partijų atstovų pasitarimų Maskvoje (1957 ir 1960) dokumentai, nuodugniai išanalizavę dab. epochą.

Lietuvoje marksizmas ėmė plisti XIX a. aštuntajame d-metyje. Čia jo idėjos sklido tiek iš Rusijos, su kuria Lietuva nuo Žečpospolitos trečiojo padalijimo (1795) ekonomiškai ir politiškai buvo susijusi ir todėl bet kuris žy-

mesnis rusų visuomenės rev. pasireiškimas nelikdavo be atgarsio Lietuvoje, tiek iš kaimyninės Vokietijos — proletariato mokslinės pasaulėžiūros kūrėjų tėvynės. Pirmieji marksizmo pradininkų veikalai, paplitę Lietuvoje, buvo K. Markso ir F. Engelso „Komunistų partijos manifestas", išleistas rusų kalba Ženevoje (1869), K. Markso „Kapitalas", išleistas rusų kalba Peterburge (1872), ir „Pilietinis karas Prancūzijoje", išleistas rusų kalba Ženevoje (1871). Didelį vaidmenį, skleidžiant marksizmo idėjas Rusijoje, kartu ir Lietuvoje, suvaidino G. Plechanovo 1883 Ženevoje suorganizuota pirmoji rusų marksistų „Darbo išvadavimo" grupė. Vienas pirmųjų miestų, su kuriuo „Darbo išvadavimo" grupė užmezgė glaudžius ryšius, buvo Vilnius. Dalis marksistinės lit-ros, gabenamos iš Vakarų į Rusiją, buvo paliekama Vilniuje ir platinama Lietuvoje. Nors ir nebūdama nuosekli marksistinė partija, marksizmo idėjoms plisti Lietuvoje padėjo 1882 susikūrusi pirmoji politinė lenkų darbininkų org-ja „Proletariatas", kurios org-jų buvo ir Vilniuje. 1883 „Proletariatas" išleido pirmą liet. kalba soc. atsišaukimą „Manifestas artojams", propagavusį marksizmo idėjas. „Proletariato" partijos veikloje dalyvavo kai kurie Lietuvos darbininkai ir inteligentai. Jos idėjas Lietuvoje skleidė šios partijos veikėjai L. Janavičius, G. Oleškevičius ir kt. Markso ir Engelso veikalai į Lietuvą patekdavo iš Vertėjų ir leidėjų d-jos, veikusios Maskvoje 1883—84 metais. XIX a. aštuntajame ir devintajame d-mečiuose marksizmo idėjos prasiskverbdavo ir per kai kurias legalias pažangias knygas ir žurnalus. Markso ir Engelso veikalai iš Vilniaus patekdavo į daugelį Lietuvos vietų. 1885—87 marksistinės lit-ros buvo Šiauliuose, Vilkaviškyje, Jurbarke, Marijampolėje ir kitur. 1886 Vilniuje gimnazistai ir seminaristai sukūrė pirmąjį marksizmo šalininkų būrelį. Šiame ir kt. būreliuose buvo studijuojami žinomiausi marksizmo klasikų veikalai. 1887 atskiri marksistiniai būreliai Vilniuje susijungė į vientisą organizaciją, palaikiusią glaudžius ryšius su Rusijos rev. marksistinėmis grupėmis. XIX a. paskutiniajame d-metyje šiuose būreliuose dirbo A. Domaševičius, F. Dzeržinskis, M. Kozlovskis, S. Trusevičius ir kt.

Vilniaus marksistai užmezgė ryšius su Leninu. 1894 jis įteikė Vilniaus socialdemokratams savo kn. «Kas yra „liaudies draugai" ir kaip jie kariauja prieš socialdemokratus» (tai pirmasis Lenino veikalas, patekęs į Lietuvą). Kurdamas Kovos sąjungą darbininkų klasei išvaduoti ir plėsdamas ryšius su kitų miestų marksistais, Leninas 1895.IX buvo atvykęs į Vilnių. 1895 Vilnių pasiekė ir V. Lenino str. „Ekonominis narodnikystės turinys ir kritika p. Struvės knygoje".

1896 Lietuvoje susikūrė pirmosios darbininkų polit. org-jos — Lietuvos Socialdemokratų partija (LSDP) ir Lietuvos Darbininkų s-ga. Nors nei viena jų nebuvo nuoseklios marksizmo požiūriu (LSDP turėjo dvi tarpusavyje kovojančias kryptis — revoliucinę-marksistinę ir oportunistinę-nacionalistinę), vis dėlto abi, stiprėjant revoliucinei marksistinei krypčiai Lietuvos s-d. judėjime, prisidėjo prie marksistinės ideologijos skleidimo. LSDP išleido pirmuosius s-d. laikraščius liet. kalba „Lietuvos darbininkas" (1896—99) ir „Aidas Lietuvos darbininkų gyvenimo" (1899), t. p. lenkų kalba „Kowieński robotnik" („Kauno darbininkas", 1897), o LDS — „Przegląd robotniczy" („Darbininkų apžvalga"), propagavusius marksistines darbininkų klasinės kovos solidarumo idėjas. LSDP išleido pirmą kartą liet. kalba A. Janulaičio išverstus K. Markso ir F. Engelso „Komunistų partijos manifestą" (1904) ir F. Engelso „Socializmo išsivystymą iš utopijos į mokslą" (1912). Svarbią reikšmę M.-l. idėjoms plisti Lietuvoje turėjo lenininė *„Iskra"* („Kibirkštis"), kurios vienas svarbiausių gabenimo į Rusiją kelių ėjo per Lietuvą. „Iskra" buvo skaitoma daugelyje Lietuvos vietų. Per „Iskrą" Lietuvos skaitytojai susipažino su joje išspausdintais V. Lenino straipsniais: „Nacionalinis klausimas mūsų programoje", „Darbininkų partija ir valstietija", „Nuo ko pradėti?" ir kt. Lietuvos iskrininkai, lietuviai knygnešiai M. Baltūsis, A. Verbyla ir kt. platino V. Lenino veikalus, pasirodžiusius atskirais leidiniais. 1905—07 revoliucijos išvakarėse ir jos metu Lietuvoje jau buvo paplitę V. Lenino veikalai: „Ką daryti?", „Žingsnis pirmyn, du žingsniai atgal", „Dvi socialdemokratijos taktikos demokratinėje revoliucijoje", „Rusijos socialdemokratų uždaviniai", „Į kaimo varguomenę" ir kt. 1905—07 revoliucijos laikotarpiu ir vėliau, plačiau susipažinę su M.-l. klasikų veikalais, priartėjo prie bolševikų ir tapo aktyviais marksizmo idėjų propagandistais Z. Angarietis, P. Eidukevičius, V. Kapsukas. Šiam reikalui V. Kapsukas, pvz., panaudojo savo redaguojamą žrn. „Darbininkas", laikraščius „Naujoji gadynė", „Skardas", „Žarija". Keletą Z. Angariečio brošiūrų („Ateities surėdymas", 1909, „Materialistiškasis istorijos supratimas", 1913, ir kt.) reakcijos metais išleido JAV lietuviai.

M.-l. plisti Lietuvos darbininkų tarpe naujo rev. pakilimo metais padėjo tada Peterburge ėję legalūs bolševikiniai laikraščiai „Zvezda" („Žvaigždė") ir „Pravda". Revoliuciniai s-d., bolševikai energingai platino šiuos leidinius Lietuvoje. Svarbią reikšmę M.-l. propagandai lietuvių tarpe turėjo ir „Pravdos" krypties laikr. „Vilnis", pradėjęs eiti Rygoje 1913 pab.; jo idėjinis vadovas ir aktyviausias bendradarbis buvo V. Kapsukas. I pasaul. karo metais V. Kapsukas Škotijoje redagavo laikraščius „Socialdemokratą" ir „Rankpelnį" (1915—16), JAV — „Kovą" bei „Naująją gadynę" (1916—17), kuriuose populiarino M.-l. idėjas, bolševikų pažiūras imp. karo, revoliucijos ir taikos klausimais.

Po Vasario revoliucijos, 1917.IV.12 Petrograde pradėjo eiti Z. Angariečio (vėliau ir V. Kapsuko) redaguojamas pirmasis liet. bolševikų laikr. „Tiesa". Tiek „Tiesa", tiek RSDDP(b) Lietuvių sekcijų Centro Biuras propagavo M.-l. tarp Lietuvos gyventojų, pirmojo pasaul. karo pradžioje evakuotų į Rusiją, mobilizavo juos į kovą už Spalio revoliucijos pergalę ir jos laimėjimų įtvirtinimą. Dėl Spalio revoliucijos poveikio, t. p. dėl vidinių priežasčių soc. revoliucija brendo ir Lietuvoje. Todėl nuo 1917.XII, kai Petrograde buvo įsteigtas Lietuvos reikalų komisariatas ir jame sudarytas kultūros ir švietimo skyrius, M.-l. veikalus Lietuvos gyventojams imta leisti didesniu mastu. 1918.III tas skyrius (Z. Angariečio vadovaujamas) perkeltas į Voronežą. Jis čia 1918 liet. kalba išleido naują K. Markso ir F. Engelso „Komunistų partijos manifesto" vertimą. 1918.IV.6 Voroneže pradėjo eiti Z. Angariečio redaguojamas RKP(b) Lietuvių sekcijų Centro Biuro organas — savaitraštis „Komunistas", kuriame pirmą kartą liet. kalba išspausdinta V. Lenino „Laiškas Amerikos darbininkams", laiškas Piterio (Peterburgo) darbininkams „Apie badą", str. „Pranašiški žodžiai". Pirmieji du veikalai netrukus buvo išleisti ir atskirais leidiniais. Voroneže išleista ir Z. Angariečio knygutė „Filosofiniai istorinių pažiūrų keliai ir K. Marksas".

1918.X.1—3 Vilniuje įvyko LKP I suvažiavimas, baigęs kurti LKP, kuri tapo pagrindine M.-l. idėjų skleidėja Lietuvos darbo žmonių tarpe.

Vykstant 1918—19 proletarinei revoliucijai Lietuvoje, „Komunistas" ėjo Vilniuje kaip legalus LKP dienraštis. Tada jame buvo išspausdinti liet. kalba nauji V. Lenino straipsniai — „Apie demokratiją ir diktatūrą" bei „Iškovota ir užrašyta". V. Lenino pranešimas VIII RKP(b) suvažiavime apie darbą kaime buvo paskelbtas kitomis kalbomis Vilniuje ėjusioje kom. spaudoje. 1919 buvo platinama Lietuvoje ir JAV 1918 išversta į liet. kalbą V. Lenino knyga „Eiliniai Tarybų valdžios uždaviniai". Po proletarinės revoliucijos nuslopinimo LKP perėjus į pogrindį, marksistinę lit-rą Lietuvos darbo žmonėms leido LKP CK. Ta lit-ra daugiausia buvo spausdinama užsienyje, gabenama į Lietuvą ir čia slaptai platinama. Iš tokių leidinių pažymėtina Smolenske leista serija „Komunisto knygynėlis". Tarp kitų tos serijos knygų buvo išleista V. Lenino kalba „Apie moterų-darbininkių judėjimo uždavinius Tarybų respublikoje", t. p. kalba, pasakyta 1920.III.6 Maskvos Tarybos posėdyje III Internacionalo įsteigimo metinių proga. 1920 „Komuniste" liet. kalba išspausdintas V. Lenino kūrinys „Ekonomika ir politika proletariato diktatūros epochoje". 1921 LKJS CK išleido V. Lenino kalbą „Jaunimo sąjungų uždaviniai", pasakytą 1920.X.2 Rusijos Komunistinės jaunimo s-gos III suvažiavime. JAV buvo išleisti liet. kalba šie M.-l. klasikų veikalai: V. Lenino „Proletarinė revoliucija ir renegatas Kautskis" (1920),

„Valstybė ir revoliucija" (1921), „Laiškas Vokietijos komunistams" (1922, sutrumpintas), K. Markso „Luji Bonaparto briumero aštuonioliktoji" ir „Pilietinis karas Prancūzijoje" (1922). Iš JAV išleistų M.-l. veikalų į Lietuvą buvo atgabenama gana daug. Jau 1923 pabaigoje Lietuvos vidaus reikalų ministras uždraudė platinti Lietuvoje daugelį Amerikoje išleistų marksistinių knygų.

M.-l. idėjų populiarinimui pasitarnavo LKP 1921 Kaune įsteigta knygų leidimo b-vė *„Šviesa"*. Ji išleido K. Markso kūrinį „Samdomasis darbas ir kapitalas" (1922), F. Meringo kn. «Markso „Kapitalas"» ir kitus marksizmą propaguojančius leidinius („Profsąjungos marksininkų pažiūromis", „Bruožai iš politinės ekonomijos"). 1923 „Šviesos" b-vė uždaryta. 1926 rudenį LKP CK Kaune buvo suorganizuota koop. b-vė „Vilnis", ėmusi leisti populiarias knygas ir teorinį marksistinį žurnalą *„Vilnį"*. Trumpu laiku ji išleido K. Markso ir F. Engelso „Komunistų partijos manifestą" (1926), F. Engelso „Komunizmo principus" (1926).

Po faš. perversmo Lietuvoje su Markso ir Engelso veikalų platinimu pradėta ypatingai kovoti ir todėl legalioje spaudoje galėjo pasirodyti tik vienas kitas jų kūrinys. Lenino veikalus legaliai platinti irgi buvo draudžiama. Lenino raštus liet. kalba LKP iš naujo pradėjo leisti 1925 Smolenske. 1925—28 liet. kalba ji išleido 18 teminių rinkinių, kuriuose išspausdinta daugiau kaip 130 atskirų Lenino veikalų, pavienių jų skyrių ir ištraukų. Be to, atskiru leidiniu išleistas V. Lenino veikalas „Apie 1905 metų revoliuciją". Šiuos rinkinius rengė ir redagavo Z. Angarietis. Daugelį V. Lenino veikalų į liet. kalbą išvertė J. Šepetys. Kai kuriuos jų išvertė t. p. Z. Angarietis, beveik kiekvienam rinkiniui jis parašė įžangą.

1930—40 M.-l. klasikų veikalai liet. kalba daugiausia buvo leidžiami Minske (Baltarusijos Valst. leidyklos), Maskvoje (Užsienio darbininkų TSRS leidyklos, vėliau Lit-ros užsienio kalbomis leidyklos). Šie leidiniai buvo platinami ir Lietuvoje. Iš jų paminėtini F. Engelso „Šeimos, privatinės nuosavybės ir valstybės kilmė" ir „14 kovo 1883 m." (1933), V. Lenino „Imperializmas kaip aukščiausioji kapitalizmo stadija" (1934), K. Markso ir F. Engelso „Komunistų partijos manifestas" (1936), V. Lenino „Valstybė ir revoliucija" (1937). Be to, LKP, apeidama faš. cenzūrą, ir šiuo laikotarpiu mėgino leisti M.-l. veikalus ir Lietuvoje. Iš tokių leidinių paminėtini V. Lenino kūriniai „Karlas Marksas" (1933, sutrumpintas, išėjęs Kaune pavadinimu „Apie K. Marksą ir marksizmą"), „Trys marksizmo šaltiniai ir trys jo sudėtinės dalys" (1934, išėjęs Kaune pavadinimu „Trys šaltiniai").

Be liet. kalba išleistų M.-l. klasikų veikalų, buržuazijos valdymo metais Lietuvoje komunistų, rev. darbininkų ir valstiečių bei pažangiųjų inteligentų nelegaliai buvo skaitomi ir nagrinėjami K. Markso „Kapitalas", F. Engelso „Revoliucija ir kontrrevoliucija Vokietijoje", V. Lenino „Marksizmas ir sukilimas", „Rusijos revoliucijos penkeri metai ir pasaulinės revoliucijos perspektyvos" ir kt.

Kad M.-l. idėjos kuo plačiausiai paskleistų Lietuvoje, ypač daug pasidarbavo Z. Angarietis ir V. Kapsukas. Jie ne tik atrinko ir vertė į liet. kalbą Lietuvos sąlygomis aktualiausius M.-l. klasikų veikalus bei jų ištraukas, bet ir patys daug rašė M.-l. klausimais. 1932 žrn. „Komunistas" (1 nr.) Z. Angarietis paskelbė str. „Leninizmas ir mūsų partija". Straipsniu „Marksas ir Engelsas apie Paryžiaus komuną ir proletariato diktatūrą" („Komunistas", 1932, Nr. 2) jis supažindino visuomenę su tais marksizmo pradininkų veikalais, kurie dar nebuvo skelbti liet. kalba. Z. Angarietis ir V. Kapsukas redagavo žurnalus „Kibirkštis", „Balsas", „Partijos darbas", daug rašė Lietuvoje legaliai ir nelegaliai ėjusioje kom. spaudoje. V. Kapsukas buvo žurnalų „Komunaras" ir „Priekalas" redaktorius. Kai RKP(b) VIII suvažiavimo nutarimu imta leisti V. Lenino raštus, V. Kapsukas išspausdino „Komunare" (1923, Nr. 2) straipsnį „Skaitykite drg. Lenino Raštus", skirtą part. darbuotojams Lietuvos pogrindyje. Lietuvos kom. spaudoje V. Kapsukas ir Z. Angarietis paskelbė nemaža darbų, kuriuose aiškino Markso, Engelso ir Lenino idėjas.

Žymų vaidmenį M.-l. propagandoje suvaidino Lietuvoje ir užsienyje ėjusi LKP spauda — žurnalai: *„Komunistas"* (1918—32), *„Balsas"* (1928—33), *„Priekalas"* (1931—38), *„Partijos darbas"* (1931—33; 1936—38), *„Politkalinys"* (1937—38), *„Propagandistas"* (1937—39), *„Kovotojas"* (1931—40), *„Kolektyvistas"* (1931—40); laikraščiai: *„Tiesa"* (1917—1930; 1934—40), *„Kareivių tiesa"* (1920—36), *„Revoliucinis darbininkas"* (1932—37).

Kai, M.-l. idėjų veikiama ir LKP vadovaujama, Lietuvos liaudis 1940 įvykdė soc. revoliuciją, atkūrė Tarybų valdžią, M.-l. tapo prieinamas visiems darbo žmonėms, nes Markso, Engelso ir Lenino veikalai liet. kalba pradėta leisti masiniais tiražais. Pokario metais liet. kalba, be K. Markso ir F. Engelso „Komunistų partijos manifesto" nuolat kartojamų leidimų (1941, 1947, 1948, 1950, 1951, 1953, 1958, 1961, 1963, 1965 ir 1967), buvo išleisti kiti svarbiausi marksizmo pradininkų veikalai: jų straipsnių rink. „Apie religiją" (1961), „Apie literatūrą" (1961), „Šventoji šeima, arba Kritinės kritikos kritika" (1960), K. Markso „Kapitalas" (3 t., 1957—59), F. Engelso „Anti-Diuringas" (1958), „Gamtos dialektika" (1960), „Socializmo išsivystymas iš utopijos į mokslą" (1948, 1952, 1964), „Valstiečių karas Vokietijoje" (1962) ir kt. Pagrindiniai Markso ir Engelso kūriniai išspausdinti jų „Rinktinių raštų" dvitomyje (1949—1950). Didžiuliais tiražais išleidžiami V. Lenino veikalai, tiek pavieniui, tiek teminiais rinkiniais. 1950—66 liet. kalba išleista 40 t. V. Lenino „Raštų". Išleistos trys dalys dokumentų rinkinio „TSKP suvažiavimų, konferencijų ir CK plenumų rezoliucijose ir nutarimuose" ir kt.

M.-l. klasikų leidinius liet. kalba Lietuvoje rengia *Partijos istorijos institutas* prie LKP CK — Marksizmo-leninizmo in-to prie TSKP CK filialas, įsteigtas Vilniuje 1946.V.17 LKP CK nutarimu. M.-l. dėstomas visose Tarybų Lietuvos aukštosiose m-lose. Žinių apie M.-l. veikalus ir jo idėjų sklidimą Lietuvoje pateikta dar ir straipsniuose *Marksas, Engelsas, Leninas, Angarietis, Kapsukas.*

Lit.: Tiesa (1917—1947), V., 1948; Revoliucinis judėjimas Lietuvoje (Straipsnių rinkinys), V., 1957; **R. Šarmaitis,** Marksizmo-leninizmo idėjų plitimas Lietuvoje iki 1918 metų.— Su marksizmo vėliava, V., 1959; **J. Žiugžda,** K. Marksas lietuvių tautos istorijos klausimais, — Ten pat; **R. Maliukevičius,** Lietuvių darbininkų laikraštis „Vilnis", V., 1959; **A. Sniečkus,** Vincas Mickevičius-Kapsukas, V., 1960; **A. Gulbinskienė,** Kovingas partijos žodis. Komunistinės spaudos vaidmuo kovoje prieš fašizmą Lietuvoje (1927—1940), V., 1960; **Р. Шармайтис,** Распространение в Литве произведений В. И. Ленина.— Издание и распространение произведений В. И. Ленина, М., 1960; Вопросы истории Коммунистической партии Литвы. Сборник статей в помощь изучающим историю КПСС, Вильнюс, 1962; „LKP istorijos klausimai", 6 t., V., 1959—1967; **F. Škliarskaitė,** V. Kapsuko kova prieš buržuazinę ideologiją Lietuvoje, V., 1962; **P. Freidheimas,** Marksizmo-leninizmo pradininkų veikalai Lietuvoje, V., 1964.

MARKŪČIAI — Vilniaus miesto dalis Vilnios kair. krante, priešais Belmontą. P. riba eina Vilniaus—Minsko geležinkeliu. Vakarinę M. dalį užima gyv. kvartalai; kalvotoje r. dalyje yra parkas, Literatūrinis A. *Puškino muziejus.* XIV—XVI a. pr. vietovė priklausė Lietuvos didiesiems kun-ščiams, nuo 1506 įv. feodalams (Kiškoms, Chodkevičiams) ir kt. privatiems savininkams. 1863 M. miške slapstėsi sukilėliai, kuriems tuometinis M. savininkas I. Godlevskis teikė med. pagalbą. 1867 M. atiteko caro generolui inž. A. Melnikovui. 1884 jo dukteriai Varvarai ištekėjus už rusų poeto A. Puškino sūnaus Grigorijaus, M. tapo Puškinų nuosavybe. Po vyro mirties V. Puškina didžiąją dalį M. žemės išpardavinėjo sklypais Vilniaus miestui ir atskiriems gyventojams. V. Puškinai mirus (1935), jos sodybą

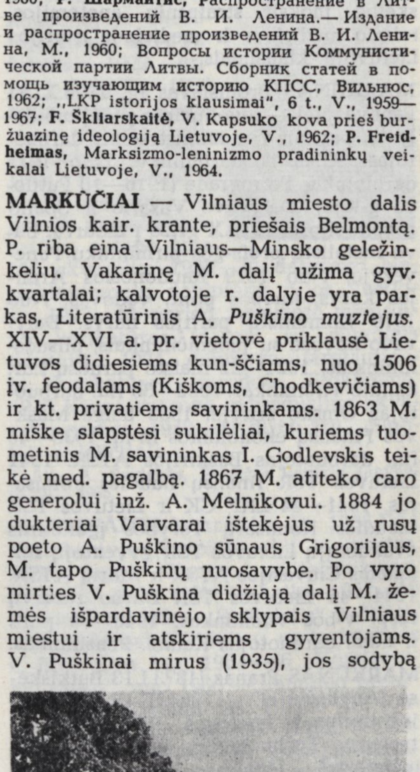

Markučiai

ėmė globoti Vilniaus rusų d-ja. 1948 joje atidarytas lit. muziejus. Lenkų okupacijos metais Markučiuose buvo lietuvių moksleivių bendrabutis.

MARKŪLIS Juozas [g. 1913.III.1 Pitsburge (JAV, Pensilvanijos valstija)] — gydytojas, teismo medicinos specialistas, medicinos mokslų kandidatas (1953). 1930—35 studijavo Kauno un-to teologijos-filosofijos f-te. 1941 baigė Kauno un-to med. f-tą. 1944 Lietuvos TSR Sveikatos apsaugos liaudies komisariato darbuotojas. 1944—48 Vilniaus un-to anatomijos katedros vedėjas, 1944—46 dar ir med. f-to prodekanas. 1948—54 tobulinosi Pavlovo Fiziologijos in-te Leningrade. Nuo 1954 dirba ped. darbą Vilniaus un-to anatomijos, histologijos ir embriologijos katedroje. Nuo 1960 teismo medicinos kurso vedėjas. 1963 tyrinėjo Vilniaus Dominikonų bažnyčios požemiuose mumifikuotus palaikus. Paskelbė moksl. straipsnių anatomijos, teismo medicinos ir medicinos istorijos Lietuvoje klausimais.

MARKŪNAS Bronislavas [g. 1898.XI.11 Panevėžyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis, partinis ir administracinis darbuotojas. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1915 darbininkas Petrograde (1916—18 Putilovo g-loje). Dalyvavo Vasario ir Spalio revoliucijose. 1918.X grįžo į Lietuvą, buvo metalistų profs-gos pirmininku Panevėžyje. Nuo 1919 Raudonosios Armijos karys, kuopos polit. vadovas. Nuo 1919 Komunistų partijos narys. Dalyvavo kovose su judeničininkais, pilsudskininkais. 1921—22 maisto paruošų kar. dalinio viršininkas. 1922—30 fin. darbuotojas Omsko srityje. 1933 baigė Maskvos Finansų ekonomikos in-tą. 1933—40 fin. darbuotojas Baškirijos ATSR. 1941 Lietuvos TSR finansų liaudies komisaras. 1941—44 LKP CK ir Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos įgaliotinis evakuotųjų Lietuvos TSR gyventojų reikalams Čiuvašijos ATSR ir Marių ATSR. 1944—46 Lietuvos TSR Darbo rezervų resp. v-bos viršininkas. 1946—60 part. ir adm. darbuotojas Kaune. Pensininkas.

MARKŪNAS Pranas [1873.I.13 Butkiškėse (Anykščių rj.) — 1964.III.17 Kaune] — inžinierius technologas. 1898 baigė Peterburgo Technologijos in-tą. Nuo 1898 inžinierius Jenakijevo metalurgijos g-loje (Donbase), P. Vileišio dirbtuvėse Vilniuje, Gringofo statybos b-vėje Saratove (čia daugiausia projektavo ir statė gelžbetoninius tiltus). Po I pasaulinio karo buvo vienas pirmųjų gelžbetonio įdiegėjų Lietuvoje. 1923—1941 Kauno un-to privatdocentas, dėstė gelžbetonio ir gelžbetoninių tiltų kursus.

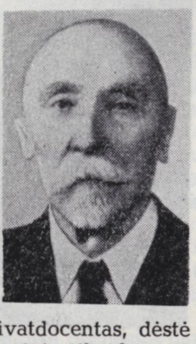

1945—56 Pramonės statybos projektavimo in-to Kaune konstruktorius. Iki 1940 M. suprojektuoti ir pastatyti 4 tiltai per Šventąją (Dusetų, Mickūnų ir kt.), 4 tiltai per Nevėžį (Surviliškio, Velžių, 2 Panevėžyje), 8 tiltai per Šešupę (Kalvarijos, Pilviškių, Liudvinavo ir kt.), tiltas per Miniją prie Gargždų, Prienų tiltas per Nemuną ir kt. Be to, suprojektavo ir pastatė nemaža kt. statinių (šaldytuvus ir skerdyklas Klaipėdoje, Kaune ir Panevėžyje, elevatorius Kaune, Šiauliuose ir Panevėžyje ir kt.). Pirmas Lietuvoje suprojektavo ir Kaune įdiegė statyboje plonasienes kevalines gelžbetonio stogo konstrukcijas.

MARKŪNAS Remigijus [g. 1938.VII.2 Kaune] — literatas, dailininkas. 1956 baigė Vilniaus kultūros-švietimo technikumą. Dirbo operatoriumi Lietuvos Kino studijoje, Vilniaus televizijos studijoje, saviveiklinių dramos būrelių vadovu Kapsuke, Vilkijoje, Vyžuonose (Utenos rj.), Kupiškyje, Salake (Zarasų rj.). Parašė pjeses pasakas „Jungos ir piratai" (past. 1965 Akademiniame dramos teatre), „Išsipildančiųjų linkėjimų gegutė" (past. 1966 Kauno dramos teatre), „Tambo" (past. 1966 Kauno lėlių teatre), „Didysis gintaras" (past. 1967 Klaipėdos dramos teatre), vodevilį „Paryžiau, Paryžiau!" (past. 1966 Klaipėdos dramos teatre), meninės agitbrigados scenarijų „Speckorespondentė ir piratai" (1966 Lietuvos TSR Kultūros m-jos premija). Sukūrė dekoracijas, kostiumus, lėles savo pjesių pastatymams.

MARKŪNIENĖ Aldona [g. 1932.I.11 Kaune] — gydytoja fiziologė, medicinos mokslų kandidatė (1967). 1961 baigusi Kauno Med. in-tą, dirba moksl. bendradarbe jo centrinėje moksl. tyrimo laboratorijoje. Paskelbė moksl. straipsnių apie kraujo krešumo rodiklių kitimą, gydant prieširdžių virpėjimą elektros impulsais.

MARKŪTIŠKIAI — kaimas Jonavos rj., 11 km į š. r. nuo Jonavos, 1 km į š. v. nuo Kauno—Zarasų plento; apylinkės centras. 162 gyv. (1959). Per kaimą teka Lokys (Neries intakas). Yra Jonavos melioracinės statybos v-ba, felčerių-akušerių punktas (nuo 1954), ryšių skyrius, kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1947).

MARKŪZA Petras [1847 Juškakaimyje (Šakių rj.) — 1892 Šakiuose] — filologas, pedagogas. Maskvos un-te studijavo klasikinę filologiją, klausė prof. F. Fortunatovo paskaitų. Apie 1872 baigęs un-tą, dirbo inspektoriumi Tomsko ir Irkutsko g-jose. Pr. Svarūno slapyvardžiu rašė straipsnius į „Varpą" ir „Ūkininką". Straipsnyje „Kokia turi būti mūsų abėcėlė?" („Varpas", 1893, Nr. 12), be kita ko, rekomendavo rašte nevartoti *f, ch, h, ł, sz.* Kitame straipsnyje — „Iš kalbamokslio" („Varpas", 1896, Nr. 2) pateikė nemaža priešdėlinės daiktavardžių darybos pavyzdžių iš Naumiesčio (dab. Kudirkos Naumiestis) apylinkės. Dar mokydamasis g-joje, pradėjo rinkti liet. tautosaką. Didelis pluoštas jo užrašytų dainų, pasakų, padavimų saugoma Liet. kalbos ir lit-ros in-to rankraštyne. Čia yra taip pat M. išverstos A. Šleicherio liet. kalbos gramatikos dalies („Mokslas apie balses") rankraštis.

MĀRMA Alfonsas [1908.XII.25 Jaučakiuose (Kauno rj.) — 1949.IX.25 Tupane (Brazilija, San Paulo valstija)] — pažangus P. Amerikos lietuvių visuomenės veikėjas, publicistas.

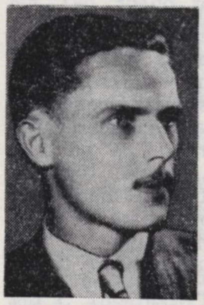

Baigęs Vilkijos progimnaziją, 1927 išvyko į Braziliją. Dirbo kavos plantacijoje, šokolado fabrike, alaus darykloje. 1928 įstojo į Susivienijimą lietuvių Brazilijoje, kurį laiką redagavo pažangų savaitraštį „Garsas". 1930 ištremtas į Urugvajų. 1931 įstojo į Urugvajaus Komunistų partiją, buvo išrinktas liet. komunistų grupės atstovu į Urugvajaus KP Montevidėjaus departamento k-tą. Vienas iš „Svift" skerdyklos darbininkų 1935 streiko organizatorių. Už rev. veiklą Urugvajuje 3 kartus suimtas. 1931 redagavo hektografuotą liet. komunistų laikr. „Proletaras". 1933 suorganizavo spaustuvę ir redagavo laikr. „Raudonoji vėliava", ėjusį apie pusantrų metų. 1935 slaptai grįžo į Braziliją, dirbo pogr. spaustuvėje ir redagavo Brazilijos KP Lietuvių frakcijos laikr. „Mūsų žodis", buvo išrinktas į Brazilijos KP San Paulo valstijos k-to organizacinę komisiją. 1936 padėjo San Paule įkurti pažangų žrn. „Rytas", buvo jo redakcinės komisijos narys. 1942—43 redagavo nelegalų pažangų laikr. „Tiesa". 1943 prie San Paulo Rusų subkomiteto karo aukoms šelpti su kitais suorganizavo liet. departamentą. 1947 kalintas San Paule ir Anšietos saloje. Paleistas aktyviai dalyvavo Brazilijos KP veikloje. Žuvo, vykdydamas part. užduotį. Bendradarbiavo liet. išeivių pažangiojoje spaudoje: „Dabartyje", „Rytojuje" (Argentinoje), „Garse", „Mūsų žodyje" (Brazilijoje), „Proletare", „Raudonojoje vėliavoje" (Urugvajuje), „Laisvėje" (JAV). Parašė 3 veiksmų komediją „Nepasisekė" (vaidinta San Paule 1930). Rašė apsakymus, eilėraščius, publicistinius straipsnius (slap. A. Vikutis, Kalibras, Alpis, Amas, Nemunietis ir kt.).

MĀRMA Benediktas [g. 1931.III.13 Kaune] — veterinarijos gydytojas hematologas, biologijos mokslų kandidatas (1967). 1958—59 Panevėžiuko taryb. ūkio (Kauno rj.), 1959—60 Kauno zool. sodo veterinarijos felčeris. 1960 baigęs Vet. akademiją, dirba zool. sodo direktoriaus pavaduotoju. Paskelbė moksl. straipsnių apie žvėrių domestikavimą, kraują, jų kritimų priežastis, gydymą, fiksaciją operuojant bei narkotizavimą. M. pasiūlytos barbamilo dozės žvėrių narkozei vartojamos Kauno, Kaliningrado, Talino ir kituose zool. so-

duose. Pranešimą „Žvėrių narkozė 10% barbamilo tirpalu" M. skaitė IX tarptautiniame zool. sodų žvėrių ligų simpoziume Pragoje 1967.

MARMARŠTEĪN Fania [g. 1900.I.25 Umanėje (Ukrainos TSR)] — gydytoja okulistė, medicinos mokslų kandidatė (1940). 1925 baigusi Kijevo Med. in-tą, iki 1933 dirbo gydytoja Umanėje. 1933—41 Charkovo Akių ligų in-to asistentė, 1941—57 gydytoja Taryb. Armijoje. Nuo 1957 Vilniaus II ligoninės gydytoja. Paskelbė moksl. straipsnių apie akių sužeidimų chirurginį gydymą.

MARMĪENĖ Marija [**Grigaitytė;** 1920. VI.20 Pirktavietėje (Prienų rj.) — 1961. III.2 San Paule (Brazilija)] — pažangi Brazilijos lietuvių visuomenės veikėja. 1927 emigravo į Braziliją. Dirbo kavos plantacijose, tekstilės f-kuose. Nuo 1937 dalyvavo „Ryto" d-jos meno saviveikloje. 1950 įstojo į Brazilijos Komunistų partiją, veikė profs-gose. Viena iš San Paulo pram. darbininkų 1953 streiko vadovų.

MĀRNAKA — **1.** Ežeras Panevėžio rj., 21 km į š. r. nuo Panevėžio, 6 km į š. v. nuo Subačiaus geležinkelio stoties. Plotas 11 ha, ilgis 560 m, didž. plotis 300 m, kranto linijos ilgis 1300 m. Krantai žemi, š. ir p. pelkėti. Per M. teka bevardis Lėvens intakas. R. pakrantėje įsikūrę Paežeriai.

2. Upė Kupiškio ir Panevėžio rj., Lėvens deš. intakas. Ilgis 22 km, baseino plotas 65 km². Prasideda 7 km į v. nuo Kupiškio, prie Suvainiškio. Teka v. kryptimi, įteka į Lėvenį 81 km nuo jo žiočių, netoli Tiltagalių. Intakas Marnaka (deš.). Vid. nuolydis 118 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,33 m³/s.

„MARSELIĒTĖ" [pranc. *Marseillaise,* iš miesto *Marseille*] — prancūzų revoliucinė daina, virtusi Prancūzijos valstybiniu himnu. „M." žodžius ir melodiją 1792 sukūrė R. de Lilis. Rusų revoliucionierius P. Lavrovas pagal prancūzų „M." melodiją 1875 parašė „Darbininkų marselietę", kurią Vilniaus darbininkai dainavo jau XIX a. pabaigoje. J. Baltrušaitis-Mėmelė 1904 ją išvertė į liet. kalbą, pritaikydamas Lietuvos sąlygoms. 1905 jis išvertė ir prancūzų „M.". „Darbininkų marselietę" išvertė taip pat V. Mickevičius-Kapsukas („Lietuvių marselietė", išsp. 1908), papildydamas ją 3 posmais, reiškiančiais 1905—1907 revoliucijos šūkius. 1907 ir 1908 pasirodė dar du nežinomų autorių atlikti rusų „M." vertimai. Liaudyje paplito ir buvo savaip perdirbinėjami J. Baltrušaičio-Mėmelės ir V. Mickevičiaus-Kapsuko vertimai. M. Petrausko sudarytame rev. dainų rinkinyje „Trimitas" (1910) buvo paskelbta „Darbininkų marselietė" su gaidomis. Rusų „M." Lietuvoje virto populiaria rev. daina „Atsisakom nuo senojo svieto", kuri buvo dainuojama 1905—07 ir 1917—19 laikotarpiais, spausdinama rev. poezijos rinkiniuose.

Lit.: **V. Kubilius,** Revoliucinė lietuvių poezija 1890—1907 metais.—„Literatūra ir kalba", t. 3, V., 1958 [p. 205—211].

MARŠĀLKOS [iš vid. amžių lot. *marescalcus* — arklių prižiūrėtojas] — **1.** Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pareigūnai. M. buvo kelios kategorijos. **Didieji M.,** arba žemės M., buvo didžiojo kun-ščio dvaro vyriausieji arba pirmieji ministrai, vadovavę visos valstybės teismams ir administracijai. Ši pareigybė įvesta didžiojo kun-ščio Vytauto 1411. **Rūmų M.,** didžiojo maršalkos pavaduotojai, įvesti kun-ščio Aleksandro (1492—1506). Žygimanto Senojo (1506—48) ir Žygimanto Augusto (1548—72) valdymo metais jų buvo po keletą ir daugiau. Rūmų M. vadovavo visiems didžiojo kun-ščio rūmų tarnams ir pareigūnams. Jie rūpinosi tvarka kun-ščio rūmuose ir kun-ščio saugumu, pavadavo didįjį M. iškilmėse ir kitur. Rūmų maršalka ilgainiui virto garbės titulu. Iki Liublino unijos (1569) rūmų M. turėjo teisę dalyvauti didžiojo kun-ščio tarybos posėdžiuose. XVI a. rūmų M. pareigybė išnyko. **Volinės M.** — didžiojo kun-ščio vietininkai Volinėje (iki 1566). **Bajorijos teismo M.,** arba tribunolo (įkurto 1581) M., buvo kasmet bajorų renkami iš tribunolo narių. Jie pirmininkavo tribunolui, kai šis svarstė bajorų bylas. **Pavieto M.** pirmininkavo pavieto šlėktos susirinkimams ir buvo teisėjai. Ši pareigybė, įkurta Liublino seimo metu (1569), išliko ir po Žečpospolitos žlugimo, kada apskrityse ir gubernijose šlėktoms atstovavo apskričių ir gubernijų valdžios skiriami M., arba bajorų vadai.

2. Apeigų tvarkdariai vestuvėse ar bažnyčioje. Daugelyje Lietuvos vietų jie tebėra iki šiol.

Lit.: **J. Wolff,** Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego (1386—1795), Kraków, 1885.

MARTĀVIČIENĖ Saloméja [**Domeikaitė;** g. 1920.II.3 Naumiestyje (dab. Kudirkos Naumiestis)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. 1935 įstojo į LKJS, buvo LKJS Kauno miesto Žaliakalnio parajonio k-to narė, kuopelės sekretorė. 1940—46 dirbo adm. darbą Kaune, Saranske. Nuo 1944 TSKP narė. 1956 baigė Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą. 1956—61 Lietuvos TSR Centr. Valst. archyvo skyriaus viršininkė, nuo 1961 Archyvų v-bos prie Lietuvos TSR MT viršininko pavaduotoja.

MARTINĀITIS Albinas [g. 1913.VI.4 Kaune] — ekonomistas, ekonomikos mokslų kandidatas (1962). 1940 baigė Vilniaus un-tą. 1944—57 maisto pramonės darbuotojas Vilniuje. 1957—62 Lietuvos TSR LŪT planavimo ir gamybos skyriaus viršininko pavaduotojas. Nuo 1962 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-to Vilniaus filiale. Nuo 1963 docentas, nuo 1965 gamybos ekonomikos katedros vedėjas. Paskelbė moksl. straipsnių pramonės, statybos, autotransporto savikainos, gamybos specializavimo, organizavimo klausimais.

Ršt.: Pieno pramonės gaminių savikaina ir būdai jai sumažinti, V., 1959.

MARTINĀITIS Antanas [g. 1915.VII.15 Vitebske] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Nuo 1938.VII Komunistų partijos narys. 1938—40 dirbo part. darbą Šilėnuose (Šiaulių rj.). 1940—1941 milicijos darbuotojas Šiauliuose. 1942—45 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Nuo 1946 dirba part. darbą Šiauliuose.

MARTINĀITIS Jonas [1865.IX.2 Juškoniuose (Panevėžio rj.) — 1957.XI.19 Radviliškyje] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. 1890—1931 geležinkelininkas, dirbo įv. vietose. 1918—19 organizavo Radviliškio geležinkelininkų ginkluotą būrį kovai dėl Tarybų valdžios. Nuo 1932 pensininkas.

MARTINĀITIS Jonas [1898.VI.26 Pavartyčiuose (Radviliškio rj.) — 1947.XI.29 Šeduvoje] — dailininkas. Baigė Šiaulių g-jos 4 klases. I pasaul. karo metais mokėsi Petrogrado Dailės akademijoje. 1919—22 tarnavo Raudonojoje Armijoje, fronte buvo sužeistas. 1922 grįžo į Lietuvą. 1926 baigė Kauno meno m-los tapybos studiją (vadovas K. Sklėrius). Buitinėmis ir karių gyvenimo temomis nupiešė karikatūrų, nutapė apie 100 akvarelių. 1930—32 dalyvavo Nepriklausomųjų dailininkų d-jos veikloje. 1927—40 period. spaudoje spausdino karikatūras (dažnai su eiliuotais tekstais). 1931 dalyvavo tarptautinėje karikatūros parodoje Stokholme. 1940 Kaune surengė individualinę akvarelių parodą. 1940—41 dirbo žrn. „Šluota" redakcijoje.

Lit.: **A. Savickas,** Peizažas lietuvių tapyboje, V., 1965.

MARTINĀITIS Marcelijus [g. 1936.IV.1 Paserbentyje (Raseinių rj.)] — poetas. 1956 baigė Kauno politechnikumą. 1956—57 dirbo ryšių techniku, 1957—58 Raseinių rj. laikr. „Stalinietis" redakcijoje. 1964 baigė Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą. 1964—66 „Komjaunimo tiesos", nuo 1966 —„Jaunimo gretų" redakcijos darbuotojas. Išleido eil. rinkinius „Balandžio sniegas" (1962) ir „Debesų lieptais" (1966). M. poezijai būdingos vidinio susikaupimo, susimąstymo nuotaikos, stiprus gamtos pajautimas. Eilėraščiai dažnai improvizacinio pobūdžio; lyr. peizažo elementai, buities detalės jungiamos su asociatyviais vaizdais. M. išvertė į liet. kalbą S. Čikovanio kūrinių rink. „Poezija" (1966).

Lit.: **A. Baltakis,** Antrasis poeto gimimas.— „Pergalė", 1966, Nr. 11.

MARTINĀITIS Vladislavas [g. 1910. IV.17 Rostove prie Dono] — inžinierius kelininkas, Lietuvos TSR nusipelnęs inžinierius (1962). 1938 baigė Charkovo Autokelių in-tą ir iki 1944 dirbo vadovaujamąjį darbą R. Sibiro ir Mongolijos au-

tomobilių kelių tiesimo org-jose. Nuo 1943 TSKP narys. 1944—45 Lietuvos TSR Vidaus reikalų liaudies komisariato, 1946—55 Vidaus reikalų m-jos plentų v-bos viršininkas. Nuo 1955 Lietuvos TSR automobilių transporto ir plentų ministras. 1958—60 LKP revizijos komisijos narys. 1960—61 kandidatas į LKP CK narius, nuo 1961 LKP CK narys. Nuo 1958 Lietuvos TSR AT deputatas.

MARTYNÁITIS Marijonas [g. 1922.IV.3 Kaune] — inžinierius silikatininkas, technikos mokslų kandidatas (1955), Lietuvos TSR nusipelnęs mokslo ir technikos veikėjas (1965). 1939—41 studijavo Kauno un-to technikos f-te. 1940.IX įstojo į komjaunimą. 1941.VI evakavosi į TSRS gilumą. 1942 baigęs Maskvoje spec. m-lą, grįžo į Kauną, buvo LLKJS Kauno miesto ir apskrities pogr. k-to sekretorius. 1944—46 LLKJS CK studentų skyriaus vedėjas, sekretorius m-lų reikalams. Nuo 1949 TSKP narys. 1950 baigė Kauno un-to chem. technologijos f-tą. 1950 pradėjo dirbti ped.

darbą Kauno un-te (nuo 1951 Kauno Politechnikos in-te). Nuo 1958 docentas. 1956—62 silikatų technologijos katedros vedėjas, 1956—64 prorektorius mokymo reikalams. 1959—61 ir žrn. „Mokslas ir technika" vyriausiasis redaktorius. Nuo 1964 Kauno Politechnikos in-to rektorius. 1966 gavo profesoriaus vardą. 1964—66 kandidatas į LKP CK narius, nuo 1966 LKP CK narys. Nuo 1967 Lietuvos TSR AT deputatas. „Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos" vyriausiosios redakcijos narys, istorijos skyriaus redaktorius konsultantas. Paskelbė moksl. straipsnių rišamųjų medžiagų technologijos ir metodinio darbo aukštojoje m-loje klausimais. Vadovėlių „Bendroji silikatų technologija" (1963) ir „Bendrosios silikatų technologijos laboratoriniai darbai" (1967) bendraautoris. Už moksl. darbus apie rišamąsias medžiagas jam su kitais 1960 paskirta Resp. premija.

MARTINÃVIČIENĖ Elena [g. 1928. VIII.20 Kaune] — gydytoja terapeutė, medicinos mokslų kandidatė (1967). 1953 baigusi Kauno Med. in-tą, iki 1954 dirbo Šiaulių resp. ligoninėje. 1954—60 Kauno resp. klinikinės ligoninės, 1960—1963 Šiaulių resp. ligoninės gydytoja. Nuo 1966 Vilniaus resp. klinikinės ligoninės vyriausioji terapeutė. Paskelbė moksl. straipsnių apie ligonių, sergančių hipertonine liga, arterinio kraujospūdžio rodiklius.

MARTINĖNAS Balys Zigmas [g. 1919. VII.13 Liepojoje] — inžinierius mechanikas, technikos mokslų kandidatas (1959). 1946 baigė Kauno un-tą. 1946—51 inžinierius Kauno „Koton" („Cotton"), vėliau „Silvos" f-kuose. Nuo 1951 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-te, nuo 1963 docentas, 1964—68 lengvosios pramonės f-to dekanas. Nuo 1962 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių trikotažo technologijos klausimais.
Ršt.: Trikotažo technologija, d. 1, V., 1962.

MARTĨNIJUS, Martinis, Vilhelmas [apie 1618 Klaipėdoje — 1671 Verdainėje (Šilutės rj.)] — R. Prūsijos lietuvių raštijos darbuotojas. Studijavo Karaliaučiaus un-te (imatrikuliuotas 1636). Nuo 1642 kunigavo Verdainėje. Buvo vienas D. Kleino liet. kalbos gramatikos (1653) redaktorių. D. Kleino giesmyne (1666) išspausdino kelias liet. giesmes, hebraišką ir 2 lotyniškus eilėraščius, kuriuose su meile apibūdino liet. liaudį, pabrėždamas dainos pamėgimą ir pagonybės liekanų gausumą.

MARTỸNIŠKIAI — kaimas Joniškio rj., Žagarės apyl., 10 km į p. v. nuo Žagarės, prie kelio į Kruopius, 2 km nuo Latvijos TSR sienos. 93 gyv. (1959). Per kaimą teka Švėtė (Lielupės intakas). Aštuonmetė m-la (1902—51 pradinė, 1951—61 septynmetė). Kaimo apylinkėse rastas vienašmenis XI—XII a. kalavijas. Jis yra Kauno ist. muziejuje. Kol nebuvo nutiestas Mažeikių—Rygos glžk., pro M. ėjo svarbus prekybinis kelias iš Žemaitijos į Rygą.

MARTINKÁITĖ Marė [**Straševičienė;** g. 1912 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš amatininkų. Nuo 1938 Komunistų partijos narė. Jos bute vyko part. susirinkimai, buvo spausdinami part. atsišaukimai. 1940—41 LKP Kauno miesto k-to instruktorė. 1941—45 tarnavo Raudonojoje Armijoje. Nuo 1946 dirba part. ir adm. darbą Kaune.

MARTINKÁITIS Pranas [1908.III.28 Martišiškėje (Šakių rj.) — 1942.VII.30 Marijampolėje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Priklausė Šaulių sąjungai. 1936 už dalyvavimą valstiečių streike iš jos pašalintas. Nuo 1940.III Komunistų partijos narys. 1940—41 milicininkas Marijampolės apskrityje. Hitlerininkų kalintas ir nužudytas.

MARTINKẼVIČIUS Juozas [g. 1912. XI.15 Šilvėnuose (Šakių rj.)] — 1935 valstiečių streiko dalyvis. Už aktyvią veiklą streiko metu 1936 nuteistas mirties bausme, kuri, padavus malonės prašymą, pakeista kalėjimu iki gyvos galvos. Kalintas Kaune, Raseiniuose. Paleistas 1938. 1940—41 kandidatas į VKP(b) narius. Pokario metais adm. darbuotojas Tytuvėnuose, dabar — Jurbarke.

MARTIÑKUS Bronius [g. 1935.IX.16 Erubiškiuose (Jurbarko rj.)] — miškų ūkio inžinierius, technikos mokslų kandidatas (1966). 1958 baigė Ž. ū. akademiją. 1958—67 dirbo Kauno baldų kombinate (iki 1963 cecho viršininkas, direktoriaus pavaduotojas, nuo 1963 direktorius). Nuo 1962 TSKP narys. Nuo 1967 dėsto Kauno Politechnikos in-te. Paskelbė moksl. straipsnių apie medienos komponentų ryšius, medienos atliekas ir jų panaudojimą gamyboje.

MARTINÓNIS Nikodemas [1887.VI.1 Panemunyje (Rokiškio rj.) — 1957.VII.19 Kaune] — choro dirigentas, pedagogas, kompozitorius. Baigęs Maskvos mkt. in-tą, 1915—25 mokėsi Maskvos konservatorijos vargonų klasėje, dėstė muziką Maskvos vid. m-lose, Vakarų tautinių mažumų kom. un-te, organizavo lietuvių, latvių, lenkų chorus ir jiems vadovavo. 1926—57 dėstė vargonų, choro dirigavimo ir teorines dis-

ciplinas Kauno konservatorijoje (1944—1946 direktoriaus pavaduotojas mokymo reikalams) ir Kauno muz. m-loje (1946—1948 direktorius). Buvo Lietuvos Muzikų d-jos pirmininku, įv. chorų Kaune vadovu, choro vadovų kursų dėstytoju. Dainų švenčių organizatorius ir dirigentas, I respublikinės dainų šventės (1946) vyriausiasis dirigentas. Harmonizavo daugiau kaip 100 liet. liaudies dainų, sukūrė originalių choro ir solo dainų.

MARTĨŠIUS Antanas [g. 1929.I.16 Bajoruose (Kauno rj.)] — kelių inžinierius, technikos mokslų kandidatas (1959). 1953 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, dirba jame ped. darbą. Nuo 1956 TSKP narys. Nuo 1963 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie grunto reaktyvinio slėgimo pasiskirstymą po standžiu kvadratiniu pamatu ir kintamo aukščio vienodo atsparumo sijų tangentinius įtempimus.

MARTĨŠIUS Jonas Algirdas [g. 1927. VII.10 Bajoruose (Kauno rj.)] — fizikas, fizikos-matematikos mokslų kandidatas (1956). 1951 baigęs Vilniaus Ped. in-tą, dirba jame ped. darbą (1952—55 mokėsi aspirantūroje), nuo 1957 teorinės fizikos katedros vedėjas, 1960—61 fizikos-matematikos f-to dekanas. Nuo 1953 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių apie atominių spektrų termų suskilimo teorinį nustatymą ir Foko suderintinio lauko lygčių sprendimą.

MARTĨŠIUS Stanislovas Algimantas [g. 1937.II.4 Rudkiškiuose (Jurbarko rj.)] — ekonomistas, ekonomikos mokslų kandidatas (1966). 1959 baigė Vilniaus un-tą. 1959—61 Vyriausiosios tiekimo ir realizavimo v-bos ekonomistas. Nuo 1964 Ekonomikos in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių įvairiais statistikos klausimais.

MARTNÓNYS — kaimas Ukmergės rj., Žemaitkiemio apyl., 19 km į š. r. nuo Ukmergės, 8 km į š. nuo Želvos, Alaušų ežero p. v. krante. 192 gyv. (1959). Parduotuvė, pr. m-la (nuo 1925), biblioteka (nuo 1960). Ist. šaltiniuose M. minimi 1793.

MARŪKAS K. [tikr. Marijonas **Krasauskas**; g. 1921.V.1 Kaune] — rašytojas. Mokydamasis Kauno III g-joje, 1938 įstojo į LKJS, pradėjo lit. darbą. D. Tėvynės karo metais tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. Almanache „Kovos lauke", fronto laikraščiuose išspausdino apsakymų. 1944—46 dirbo Lietuvos TSR AT Prezidiume, 1946—1952 — žrn. „Jaunimo gretos" redakcijoje. Nuo 1956 žrn. „Genys" redakcijos darbuotojas.

Pirmuosiuose apsakymuose (rink. „Draugystė", 1948) M. lietė darbininkų gyvenimo burž. Lietuvoje ir D. Tėvynės karo temas. Aps. rinkinyje „Naktigonėje" (1953) vyrauja pokario metų gyvenimo vaizdai, sprendžiamos pagyvenusių žmonių sąmonėjimo problemos. Kai kuriuose apsakymuose yra idiliško vaizdavimo tendencijų. Aps. rinkinyje „Paprasta istorija" (1958) daugiausia liečiami taryb. moralės klausimai, kuriuos autorius sprendžia, vaizduodamas buitines situacijas, kasdieniškus eilinių žmonių poelgius. Apysakoje „Žaliakalny šluoja gatves" (1962) M. pavaizdavo Kauno darbininkų buitį burž. santvarkos sąlygomis, jų vaikų veržimąsi į šviesesnę ateitį, klasinės sąmonės brendimą. Romane „Kam patekės saulė" (1966) parodyti lietuvių taryb. karių žygiai D. Tėvynės kare. Romanas pasižymi įtaigiu, lyrišku pasakojimu, spalvingais fronto buities ir mūšių vaizdais. Apsakymuose vaikams M. pavaizdavo proletarų ir revoliucionierių vaikų charakterius ir žygdarbius („Mažasis kareivis", 1956), sukūrė įdomių šių dienų taryb. vaikų paveikslų („Auksarankė", 1961). M. kūryboje vyrauja lyriški buities vaizdai, ramus, analitiškas pasakojimas. Geresnieji M. kūriniai pasižymi nuoširdumu, įtaigiais žmonių paveikslais.

Lit.: **J. Josadė**, Knyga ir tikrovė, V., 1961 [str. „Apie paprastą žmogų"]; [Autobiografija].— Tarybų Lietuvos rašytojai, V., 1967.

MARVELĖ — Kauno miesto dalis, nusitęsusi Nemuno kair. krantu, žemiau Aleksoto. Vakaruose siekia Ž. ū. akademijos bandomąjį ūkį (buvęs Marvos palivarkas), pietuose remiasi į Nemuno slėnio šlaitus. Pagrindinė M. gatvė sudaro Kauno—Šakių plento pradžią. Skersai M. į Nemuną teka Marvelės upelis. Srovės ardomame Nemuno krante yra rasta I t-mečio pirmosios pusės ir vidurio gyvenvietės liekanų: brūkšniuotosios ir grublėtosios keramikos, gargažių, apdegusio molio gabalų. Iki XIX a. vidurio M. buvo nedidelis kaimas; vėliau ėmė sparčiai augti. 1877 joje (drauge su Marvos palivarku) buvo 970 gyventojų. XIX a. pab. įkurtas sielių perrišimo punktas. Nemaža M. gyventojų (1892 — apie 70) vertėsi raiščių sieliams vijimu. 1905 Marvos palivarke įvyko Kauno darbininkų demonstracija. 1906 streikavo palivarko ž. ū. darbininkai, 1934 — viešųjų darbų darbininkai. Iki pastatant Kauno hidroelektrinę, M. ne kartą nukentėjo nuo Nemuno potvynių (ypač smarkiai 1946 pavasarį). 1946 M. prijungta prie Kauno.

MASAITIS Antanas [g. 1900.XII.14 Charkove] — kontrabosistas, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1954). 1926—34 studijavo kontraboso specialybę Kauno konservatorijoje. Nuo 1928 grojo kontrabosu Valstybės teatro operos orkestre. Nuo 1944 Akademinio operos ir baleto teatro kontrabosų grupės koncertmeisteris.

MASALIŠKĖS — kaimas Varėnos rj., Merkinės apyl., 6 km į š. r. nuo Merkinės; kolūkio centras. 173 gyv. (1959). Kaimo r. pakraščiu teka Strauja (Nemuno intakas). Ryšių skyrius, parduotuvė, aštuonmetė m-la (1932 įkurta pradinė, 1956—61 septynmetė), biblioteka (nuo 1951). Prie kaimo, Straujos deš. krante, yra kalva, vad. Šarūno kalnu. 1885 kaime buvo 132 gyv., vandens malūnas. D. Tėvynės karo metu partizanai Šarūno kalne buvo įsirengę žeminę.

MASALSKIS Ignas [1729.VII.22 — 1794. VI.28 Varšuvoje] — Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinis veikėjas. Vilniaus vyskupas (1762—94). Mokėsi Romoje teologijos, filosofijos ir teisės. Pirmasis *Edukacinės komisijos* pirmininkas. Vilniuje įsteigė mkt. seminariją, tačiau buvo kaltinamas didelių sumų iššeikvojimu. Domėjosi mokslu ir menu. Senojoje Vilniaus vyskupų rezidencijoje Verkiuose pastatė naujus rūmus, kur telkė vertingus meno kūrinius. Savo globotiniui L. Stuokai-Gucevičiui pavedė perstatyti Vilniaus katedrą. Turėjo Lietuvoje ir Baltarusijoje daug dvarų su baudžiauninkais, kaupė turtus, bet siūlė panaikinti lažą. Kai kuriuose savo dvaruose valstiečius pervedė į činšą. Stengėsi atpalaiduoti bažnytinę Lietuvos provinciją nuo priklausomybės Gnezno arkivyskupui ir tapti Lietuvos vyskupu primu. Buvo senatorius, Lietuvos D. Kun-stės raštininkas, iki 1778 Nuolatinės tarybos narys. 1778.VII.16 dekretu įsakė, kad iki 4 metų seimo pabaigos visose Vilniaus diecezijos bažnyčiose žmonės lenkiškai giedotų suplikacijas. Prieštaravo 1791.V.3 konstitucijai. Prisidėjo prie Targovicos konfederacijos, antrojo Žečpospolitos padalijimo metu bendradarbiavo su Rusijos ambasadoriumi O. M. Stakelbergu ir aukštaisiais rusų karininkais. Atkakliai kovojo su polit. priešais, trukdžiusiais jo karjerai. T. Kosčiuškos vadovaujamo sukilimo metu (1794) Varšuvoje sukilėlių pakartas. Palaidotas Vilniaus katedroje.

MASALSKIS Martynas [1858.XI.27 Baukiuose (Kėdainių rj.) — 1954.IX.27 Panevėžyje] — vargonų ir fisharmonijų meistras. Savamokslis, prieš I pasaul. karą tobulinosi Leipcige. Pastatė Lietuvoje apie 80 vargonų (Ylakiuose, Jurbarke, Kražiuose, Pumpėnuose, Ramygaloje ir kitur), pagamino apie 550 fisharmonijų m-loms. 1904 Panevėžio ž. ū. parodoje už vargonus apdovanotas sidabro medaliu.

MASĖNIS Kazimieras [1909.IV.15 Sofijske (BTSR, Čausų rj.) — 1941 BTSR] — partinis darbuotojas. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1932 VKP(b) narys. 1934—36 mokėsi Maskvoje Vakarų tautinių mažumų kom. un-te. 1936—40 part. ir adm. darbuotojas Baltarusijoje. 1940 LKP CK part. kabineto vedėjas. 1941 LKP Marijampolės aps. k-to I sekretorius. LKP V suvažiavimo (1941) delegatas. Žuvo, evakuodamasis į TSRS gilumą.

MASĖVIČIUS Juozas [g. 1908.III.15 Derveliuose (Pakruojo rj.)] — gydytojas embriologas, medicinos mokslų kandidatas (1964). Nuo 1931 dirbo laborantu Kauno un-to med. f-te. 1945 baigęs Kauno un-tą, dirba to un-to (nuo 1951 Kauno Med. in-to) histologijos ir embriologijos katedros dėstytoju. Paskelbė moksl. straipsnių embriologijos klausimais.

MASILIŪNAS Antanas [g. 1923.II.23 Pumpliuose (Panevėžio rj.)] — inžinierius automobilininkas, Lietuvos TSR nusipelnęs inžinierius (1962). 1950 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, dirba Kauno autoremonto g-loje; nuo 1952 šios g-los vyriausiasis inžinierius. Be to, nuo 1955 dėsto Kauno Politechnikos in-te. Paskelbė moksl. straipsnių apie elektrinį suvirinimą.

Ršt.: Automobilių remontas, V., 1959.

MASIŌKAS Stanislovas [g. 1933.II.6 Janioniuose (Panevėžio rj.)] — inžinierius elektrikas, technikos mokslų kandidatas (1964). 1957 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1957—59 Miestų ir kaimų statybos projektavimo in-to (Kaune) inžinierius. Nuo 1962 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-te; nuo 1967 bendrosios elektrotechnikos katedros vedėjas, elektrotechnikos f-to dekanas. Nuo 1966 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių apie liuminescencinių lempų darbo amžių, paleidimo ir reguliavimo aparatūros charakteristikų pagerinimą, aukštesnio dažnumo panaudojimą apšvietimui.

MASŸS Antanas [1924.V.20 Žvikeliuose (Lazdijų rj.) — 1948.X.14 Bestraigiškėje (Lazdijų rj.)] — pedagogas. Baigęs Leipalingio g-jos 5 klases, 1944 pr. mokytojavo Balninkų (Alytaus rj.) pr. m-loje. Nuo 1944 rudens Vainiūnų (Lazdijų rj.) pr. m-los mokytojas. Burž. nacionalistų nužudytas.

MASŸS Mikas [g. 1892.V.25 Latavoje (Anykščių rj.)] — pažangus JAV lietuvių visuomenės veikėjas. 1913 emigravo į JAV ir visą laiką dirbo automobilių g-lose. 1914 Detroite (Mičigano valstija) suorganizavo Liet. socialistų s-gos kuopą ir buvo jos pirmininku. Dalyvavo Amerikos Lietuvių darbininkų lit-ros d-jos, Laisvamanių kuopos ir kt. pažangių d-jų veikloje. Įkūrė „Ateities žiedo" d-ją ir kelerius metus jai vadovavo; mokė vaikus liet. kalbos. Nuo 1934 apie dešimt

metų vadovavo Detroito radijo liet. programoms. Dalyvavo meno saviveikloje kaip vaidintojas ir režisierius. Parašė scenos veikalų („Gyvenimo bangos", „Už demokratiją ir nepriklausomybę" ir kt.), kurie buvo vaidinami Detroite ir kt. miestuose. „Vilnies" ir „Laisvės" bendradarbis (slap. M. Detroitietis).

MASÝTĖ Stefanija [g. 1915.VI.8 Detroite (JAV, Mičigano valstija)] — pažangi JAV lietuvių visuomenės veikėja. 1939 baigė Detroito un-to juridinį f-tą. Nuo 1945 dirba Detroito miesto prokuratūroje. Dalyvauja liet. org-jų veikloje (Lietuvių klubo pirmininkė, meno saviveiklos režisierė ir vaidintoja), bendradarbiauja „Vilnyje" ir „Laisvėje". 1965 lankėsi Lietuvoje. Sukūrė pilnametražį spalvotą filmą „Tėvų žemėje", kurį demonstravo JAV lietuvių kolonijose.

MASIULEVIČIŪTĖ Zuzana [g. 1921. XI.14 Kalvarijoje] — dainininkė (mecosopranas). 1949 baigusi Vilniaus konservatoriją, dirba soliste Kauno muz. teatre.

Vaidmenys: Chivria (M. Musorgskio „Soročincų mugė"), Auklė (A. Rubinšteino „Demonas"), Morta (Š. Guno „Faustas"), Magdalina (D. Kabalevskio „Pavasaris dainuoja"), Grafienė (K. Miliokerio „Studentas elgeta"), Leokadija (B. Gorbulskio „Meilė ir skarda") ir kt.

MASIŪLIS Algimantas [g. 1931.VII.10 Surdegyje (Anykščių rj.)] — aktorius. Nuo 1948 Panevėžio dramos teatro aktorius. 1950 baigė Panevėžio II vid. m-lą.

Vaidmenys: Skirsupis (J. Skliutausko „Vaikinas su velnio plauku"), Rakitinas (I. Turgenevo „Mėnuo kaime"), Trepliovas (A. Čechovo „Žuvėdra"), Hepis (A. Milerio „Komivojažerio mirtis"), Makdufas (V. Šekspyro „Makbetas"); kino filmuose — Šatas („Gyvieji didvyriai"), Vacekas („Julius Janonis"), Kuzmickis („Žingsniai naktį"), Venckus („Vienos dienos kronika"), Mykolas („Niekas nenorėjo mirti"), ir kt.

MASIŪLIS Pranas [1898.XII.16 Gailiešionyse (Utenos rj.) — 1923.XII.9 Charkove] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1920 baigė Rokiškio g-jos 4 klases. 1920 įstojo į LKJS. Nuo 1920 Komunistų partijos narys. Vienas LKJS Rokiškio org-jos kūrėjų, Rokiškio parajonio k-to narys. 1923 baigęs J. Grigonio pavarde Vakarų tautinių mažumų kom. un-tą Maskvoje, dirbo Charkove.

MASIŪLIS Vladas [g. 1921.VIII.4 Dudemiškėje (Ignalinos rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, papulkininkis (1953). 1939—40 dirbo Vilniaus geležinkelių depe. 1941 baigė Vilniaus karo m-lą. 1942—45 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos vado adjutantas, kuopos vadas, bataliono vadas. Nuo 1943 TSKP narys. 1947 baigė Pabaltijo kar. apygardos bataliono vadų kursus, 1953 — Leningrado Šarvuočių aukštąją karo m-lą. Nuo 1958 dirba Lietuvos TSR Viešosios tvarkos apsaugos m-joje.

MASKAUKÀ — kaimas Varėnos rj., Jokėnų apyl., 6 km į š. r. nuo Varėnos miestelio, Merkio kair. krante. 90 gyv. (1959). Malūnas ir lentpiūvė (nuo 1936), pr. m-la (nuo 1925). Prie kaimo, smėlynuose, randama titnaginių akmens amžiaus įrankių. Burž. nacionalistai 1945 Maskaukoje nužudė J. Jadzevičių, A. Jakubyną, A. Kairevičių, S. Vetlovą.

MASKOLIŪNAS Povilas [g. 1923.VI.29 Kiemėnuose (Pasvalio rj.] — žemės ūkio darbuotojas, Lietuvos TSR nusipelnęs žemės ūkio darbuotojas (1964), Socialistinio Darbo Didvyris (1965). Baigė Joniškio ž. ū. m-lą. 1947—53 Joniškėlio taryb. ūkio, nuo 1953 Kuršėnų taryb. ūkio direktorius. Nuo 1949 TSKP narys. 1955—59 Lietuvos TSR AT deputatas. 1956—60 kandidatas į LKP CK narius. Nuo 1966 LKP CK narys. Jo vadovaujamas ūkis pagal javų derlių, pieno ir mėsos gamybą, statybų mastą ėmė pirmauti Šiaulių rajone.

MASKVITAĨ — kaimas Raseinių rj., Betygalos apyl., 16 km į r. nuo Raseinių, 2 km į š. nuo Betygalos. 112 gyv. (1959). Per kaimą teka Lelykas (Dubysos intakas), eina Betygalos—Šiluvos kelias. Pr. m-la (nuo 1927), biblioteka. Kaime rasta keletas III—IX a. žalvario bei geležies dirbinių (laikomi Istorijos-etnografijos muziejuje Vilniuje). D. Tėvynės karo metais M. gyventojai aktyviai rėmė partizanus.

MASKVŌS TAIKŌS SUTARTÌS — Lietuvos ir Tarybų Rusijos sutartis, sudaryta 1920.VII.12 Maskvoje. Joje atsispindėjo pagrindiniai Tarybų Rusijos vyriausybės politikos Lietuvos atžvilgiu principai. Sutartis pripažino Lietuvos nepriklausomybę ir suverenitetą; nustatė Lietuvos ir Tarybų Rusijos valst. sieną, kuri paliko Vilnių ir Vilniaus kr. Lietuvai; įpareigojo abi šalis neleisti savo teritorijose organizuotis ginkluotoms grupėms ir priešiškoms organizacijoms, kurios veiktų prieš vieną iš susitariančiųjų šalių; pripažino Lietuvos neutralumą Tarybų Rusijos kare su Lenkija; numatė Tarybų Rusijos ekonominę pagalbą Lietuvai. Suvereniteto pripažinimas sustiprino tarptautinę Lietuvos padėtį ir suteikė Lietuvai juridinį pagrindą ginti savo pozicijas, sprendžiant tarptautinėse institucijose Vilniaus klausimą.

Lit.: **J. Žiugžda**, Lietuvių ir rusų tautų santykiai istorinio vystymosi eigoje, K., 1964; Lietuvos TSR istorija, t. 3, V., 1965.

MASLÁUSKIENĖ Genovaitė [**Nemeikšytė**; g. 1906.I.5 Dišliuose (Radviliškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš mažažemių valstiečių. 1924, mokydamasi Kauno suaugusiųjų g-joje, buvo priimta į LKJS Šančių kuopelę, kuriai priklausė iki 1928. Platino kom. lit-rą. 1925 pradėjo dirbti linų apdirbimo dirbtuvėje „Kabla" (Kaune), suorganizavo darbininkų profs-gą, buvo jos k-to pirmininkė. 1926.VI aktyviai dalyvavo dirbtuvės darbininkų streike. 1924—40 priklausė Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jai. 1940—41 Lietuvos Liaudies pagalbos s-gos CK instruktorė. Hitlerinės okupacijos metais kalinta. Po karo adm. darbuotoja Kaune. Nuo 1948 TSKP narė. Nuo 1960 pensininkė.

MASÕNAI [pranc. *franc-maçon* — laisvas mūrininkas] — XVIII a. pradžioje Anglijoje susikūrusių ir kituose kraštuose paplitusių etinių organizacijų nariai. Lietuvoje pirmoji M. org-ja atsirado Vilniuje 1776 kaip Žečpospolitos Švento Karolio kavalierių org-jos komandorija (padalinys). 1778 iš jos susidarė „Gerojo ganytojo" ložė, 1780 suskilusi į 3 ložes: „Uoliojo lietuvio", prancūziškąją „Gerojo ganytojo" ir vokiškąją „Išminties šventovės". 1781 Lietuvos M. org-joms vadovauti įsisteigė provincijos didžioji ložė — Didžioji Lietuvos sąjunga, susidedanti iš 12 narių. Visos 3 žemutinės ložės turėjo 43 meistrus, 14 pameistrių ir 14 mokinių. 1789 masonai Lietuvoje, kaip ir Lenkijoje, pakriko. Mat, tuomet M. visame pasaulyje pergyveno idėjinę krizę, kilusią daugiausia dėl pranc. revoliucijos poveikio. 1810 Lenkijoje atsikūrė centrinė M. org-ja „Didieji Rytai", kurios iniciatyva 1812 pab. atsigavo Vilniaus „Uolusis lietuvis", iš pradžių turėjęs 24, o 1816 — 114 narių. Be to, 1816 įsikūrė Lietuvos provincijos ložė „Tobuloji vienybė", ėmė veikti kelios žemutinės ložės Vilniuje, jų tarpe „Sokrato mokykla" (1818), rusiškoji „Slavų erelis" (1819), Raseiniuose įsisteigė ložė „Palemonas" (1817) ir Ukmergėje „Dorovės triumfas" (1821).

Lietuvos M., kaip ir kitų XVIII—XIX a. M., pagr. tikslas buvo kelti žmonių dorovę ir vienyti juos broliškos meilės, lygybės, savitarpio pagalbos bei ištikimybės pagrindais. Valdančiajai feod. visuomenės klasei M. programa iš esmės nekenkė, nes kovojo tik su pavienėmis visuomenės blogybėmis; be to, ji teliete beveik vien org-jos narius. XVIII a. pab. masonams priklausė daugiausia aukštesniųjų visuomenės sluoksnių žmonės: dvarininkai, karininkai, inteligentai, jų tarpe Vilniaus un-to profesoriai M. Knakfusas, L. Stuoka-Gucevičius. XIX a. pr. M. sudėtis tapo žymiai demokratiškesnė, padaugėjo profesorių, dailininkų, mokytojų, tarp kurių buvo L. Borovskis, J. Damelis, A. Daugirdas, G. Grodekas, D. Holandas, K. Kontrimas, M. Mianovskis, P. Norvaiša, J. Rustemas, J. Saundersas, S. Žukovskis ir kt. Vilniaus M. tuomet daugiau dėmesio skyrė kultūros klausimams, bandė pasukti švietėjiška kryptimi. „Uolusis lietuvis" turėjo stiprius personalinius ryšius su „Šubravcų" („Nenaudėlių") d-ja.

M. laikė save idealios visuomenės kūrėjais. Savo org-jos prototipu jie pasirinko mūrininkų cechus. Lietuvos M. simbolika buvo skriestuvas, kampainis, mūrininko plaktukas. M., kaip ir amatininkai, skirstėsi į 3 kategorijas: mokinius, pameistrius, meistrus. Stojant į masonus bei pereinant į aukštesniąją kategoriją, per metinius bei ketvirčių susirinkimus reikėjo mokėti rinkliavos mokesčius, kurie ėjo org-jos reikalams. M. vidaus veikla buvo pilna mistikos, simbolikos. Norint atmesti besaikį mistinį apvalkalą, 1818 „Uoliojo lietuvio" ložė buvo imta reformuoti. 1822 M. ložės, kaip valdžios nekontroliuojamos korpo-

racijos, Lietuvoje, kaip ir Rusijoje, buvo uždraustos. XX a. trečiajame—ketvirtajame d-metyje Lietuvoje M. bandė atnaujinti savo veiklą, pasukdami ją jai aiškiai reakc. kryptimi.

Lit.: S. Małachowski-Łempicki, Wolnomularstwo na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1776—1822). Dzieje i materjały, Wilno, 1930.

MASTÁUSKIS Stanislovas [g. 1890.VI.14 Dauburaičiuose (Radviliškio rj.)] — zoologas entomologas ir fitohelmintologas, biologijos mokslų daktaras (1962), Lietuvos TSR nusipelnęs mokslo veikėjas (1962). 1917—20 studijavo Tauridės un-to (Simferopolyje) agronomijos f-te. 1921—24 Dotnuvos ž. ū. technikumo mokytojas. Nuo 1924 dirba ped. darbą Ž. ū. akademijoje. Nuo 1947 docentas. 1947—62 zoologijos-entomologijos katedros vedėjas; kartu 1952—55 miškų ūkio f-to dekanas. 1953 baigė Ž. ū. akademijos agronomijos f-tą. 1955 gavo ž. ū. mokslų kandidato laipsnį. Nuo 1962 profesorius, augalų apsaugos katedros vedėjas. Daktaro disertacija — „Žemės ūkio kultūrų, grūdų atsargų ir grūdų produktų bestuburių kenkėjų fauna Lietuvos TSR". Parašė 8 vadovėlius, 15 brošiūrų, paskelbė daugiau kaip 90 moksl. straipsnių, daugiau kaip 300 populiarių straipsnių zoologijos, entomologijos, augalų apsaugos klausimais.

Ršt.: Augalų kenkėjai ir kova su jais, K., 1925; Taikomosios entomologijos kursas, 4 d., K., 1927—34; Miškų kenkėjai ir kova su jais (Miškų entomologija), K., 1928; Zoologija ūkininkams ir šeimininkėms, K., 1939; Taikomoji zoologija, [K., 1947]; Lauko kultūrų apsauga nuo kenkėjų, V., 1952 [III leid. 1961]; Sintetiniai organiniai chemikalai kovai prieš augalų kenkėjus, V., 1966.

MASTEIKÍENĖ Irena [g. 1930.I.11 Kaune] — inžinierė mechanikė, technikos mokslų kandidatė (1959). 1953 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1957—61 Žemės ūkio mechanizacijos ir elektrifikacijos in-to moksl. bendradarbė. Nuo 1961 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-te. Paskelbė moksl. straipsnių apie linų brukimą mašinomis su trijų ir keturių brauktuvių būgnais, pluošto įtraukimo jėgos matavimą brukimo mašinose.

MĀSTIS — ežeras Telšių rj., Telšių miesto p. pakraštyje. Plotas 276,5 ha, didž. gylis 5,3 m. Ežeras ištįsęs iš š. į p.; ilgis 4250 m, didž. plotis 1080 m, kranto linijos ilgis 9100 m. P. dalyje yra 0,6 ha sala. Krantai žemi, vietomis pelkėti. Dugnas dumblingas ir sapropelingas. Per M. teka Mastupis (Pateklos intakas), įteka Berkina ir 2 bevardžiai upeliai. Padavimas sako, kad ežero vardas susijęs su legendiniu žemaičių didvyriu Džiugu, kuris vienu mostu iškasęs ežerą, o ant supiltų kalvų įkūręs miestą ir jame apsigyvenęs. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 68 kg/ha.

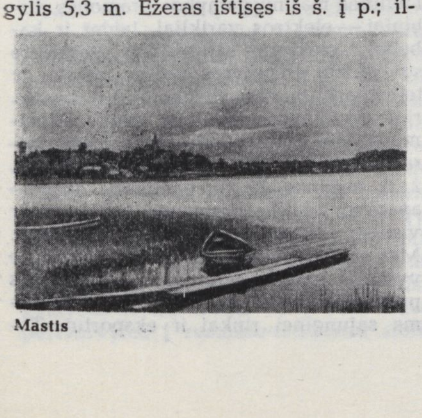

Mastis

„MĀSTIS" — trikotažo fabrikas Telšiuose. Įkurtas 1936. Iš pradžių perdirbinėjo linus, pakulas. Audė maišus, brezentą, rankšluosčius, staltieses ir kitus vietinės paklausos audinius. Vok. faš. okupantai f-ką smarkiai nuniokojo: išvežė stakles, motorus ir kt. įrengimus. Po D. Tėvynės karo f-kas atkurtas ir 1947 pasiekė prieškarinį gamybos lygį; gamybos profilis liko tas pats. 1950 pradėta f-ko rekonstrukcija, ir vietoje tekstilės imta gaminti trikotažą. F-ke įsteigtas siuvimo cechas, išleidžiantis vaikiškus kostiumėlius. „M." gamina (1964) daugiau kaip 60 pavadinimų trikotažo gaminių. Metinė gamybos apimtis 11 mln. rb. Žaliavas įsiveža iš kitų taryb. respublikų; dalį viskozinio ir acetatinio šilko importuoja. „M." kolektyvas 1947—1964 išaugo daugiau kaip 10 kartų (1964 f-ke dirbo 2637 žmonės). F-kas turi 120 žmonių dainų ir šokių ansamblį; apie 1500 darbuotojų priklauso įmonės sporto kolektyvui.

MASTONÝTĖ Marija [g. 1931.XII.8 Miežionėliuose (Švenčionių rj.)] — etnografė, istorijos mokslų kandidatė (1967). 1954 baigė Vilniaus un-tą. 1954—57 vid. m-los mokytoja Švenčionyse, nuo 1957 Istorijos in-to moksl. bendradarbė. Dalyvauja etnografinėse ekspedicijose. Paskelbė moksl. straipsnių apie XIX a.— XX a. pr. lietuvių liaudies moterų drabužius, parašė „Lietuvių etnografijos bruožų" (1964) skyrių.

MĀSTUPIO PĖLKĖ — pelkė Telšių rj., 3 km į p. r. nuo Telšių, pietrytiniame Masčio ežero krante. Plotas 108 ha. Atskiros pelkės dalys dar vadinamos Trakėmis, Dubriškėmis, Sideriais. Per pelkę iš Masčio ež. teka Mastupis. M. p.— ežerinės kilmės plynraistinė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 3,1 m, vid. 1,29 m. Durpės žemapelkinės — raistinės bei plynraistinės. Vid. susiskaidymas 29%, vid. peleningumas 15,6%. 1966 M. p. nusausinta ir sukultūrinta.

MĀSTUPIS — upė Telšių rj., Pateklos deš. intakas. Ilgis 26 km, baseino plotas 63 km^2. Išteka iš Durbino ež., 5 km į v. nuo Telšių. Teka į r. per Masčio ež. Įteka į Pateklą 16 km nuo jos žiočių. Tarp Durbino ir Masčio ežerų vadinamas Durbiniu. Vaga žemiau Masčio kanalizuota. Intakas Kaupis (deš.). Vid. nuolydis 223 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,55 m^3/s.

MĀŠEROVAS (Машеров) Piotras Mironovičius [g. 1918] — Komunistų Partijos ir Tarybų valstybės veikėjas, Tarybų Sąjungos Didvyris (1944). 1939 baigė Vitebsko Ped. in-tą. 1939—41 mokytojas. D. Tėvynės karo metais vadovavo partizanų būriui, buvo partizanų brigados komisaras, Baltarusijos Lenino Komunistinės jaunimo s-gos (BLKJS) srities k-to I sekretorius. Nuo 1943 TSKP narys. 1944—46 Baltarusijos KP Molodečno sr. k-to I sekretorius, 1946—54 BLKJS CK sekretorius, I sekretorius. 1954—55 Baltarusijos KP Minsko miesto k-to II sekretorius, 1955—59 Baltarusijos KP Bresto miesto k-to I sekretorius 1959—62 Baltarusijos KP CK sekretorius, 1962—65 II sekretorius. Nuo 1965 Baltarusijos KP CK I sekretorius. 1961—1964 kandidatas į TSKP CK narius, nuo 1964 TSKP CK narys. Nuo 1966 kandidatas į TSKP CK Polit. biuro narius. Baltarusijos KP CK Biuro narys. 1950—62 ir nuo 1967 TSRS AT deputatas. TSRS AT Prezidiumo narys.

MAŠÍNŲ-ARKLIŲ NÚOMOJIMO PÙNKTAI — valstybinės žemės ūkio įmonės, 1941 pradėtos organizuoti Tarybų Lietuvoje respublikos Liaudies Komisarų Tarybos nutarimu. Prie mašinų-traktorių stočių (MTS) buvo suorganizuota 270 M.-a. n. p. Jiems buvo pavesta už atitinkamą atlyginimą teikti gamybinę pagalbą darbo valstiečiams. M.-a. n. p. pagal sutartis atlikdavo įvairius ž. ū. darbus arba išnuomodavo darbo valstiečiams arklius ir ūkinį inventorių. Vok. faš. okupacijos metais M.-a. n. p. buvo panaikinti, jų inventorius išgrobstytas. Pokario metais jie vėl buvo įsteigti ir veikė iki 1950. M.-a. n. p. likvidavus, jų turtas atiteko MTS arba buvo perduotas kolūkiams.

MAŠÍNŲ BAÑDYMŲ STOTÌS, Lietuvos Valstybinė zoninė mašinų bandymų stotis, — Visasąjunginio susivienijimo „Žemės ūkio technika" mokslinė techninė įstaiga Domeikavoje (Kauno rj.). Įst. 1960. Tai viena iš 30 mašinų bandymų stočių Tarybų Sąjungoje. Turi 8 specializuotas laboratorijas, bandymų ūkį (4300 ha). Stotyje dirba daugiau kaip 40 inžinierių, agronomų, zootechnikų,

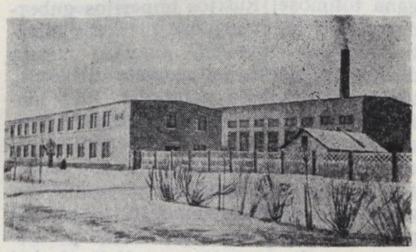

Mašinų bandymų stoties (Domeikavoje) pagr. laboratorinis korpusas

ekonomistų (1966). Bando TSRS ir užsienio ž. ū. mašinas, padargus, mašinų kompleksus, teikia rekomendacijas mašinų gamybai, propaguoja naują ž. ū. techniką, tinkamą stoties zonai, be to, koordinuoja žolės miltų agregatų bandymus kitose TSRS mašinų bandymų stotyse. 1961—66 išbandė 341 mašiną.

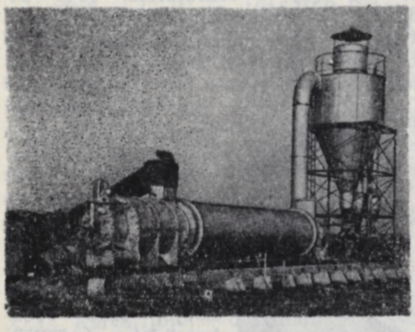

Žolės miltų agregato AVM-1,5 bandymas mašinų bandymų stotyje (Domeikavoje)

MAŠÌNŲ GAMÝBOS IR̃ METÃLO APDIRBÌMO PRÃMONĖ. Nuo pirmykštės bendruomenės laikų iki XIX a. iš vietinių ir įvežtinių žaliavų Lietuvoje buvo liejami bei kalami įvairūs metalo dirbiniai — ginklai, ž. ū. padargai bei kitokie darbo įrankiai, papuošalai, varpai. XIX a. pradėjo kurtis metalo apdirbimo ir mašinų gamybos pramonės įmonės. XIX a. pirmojoje pusėje Klaipėdoje buvo metalo apdirbimo g-la (su 14 darbininkų), turinti garo variklį; XIX a. antrojoje pusėje įsikūrė ir antra g-la. Jos gamino garo mašinas (daugiausia laivams) ir ž. ū. mašinas. Svarbiausias M. g. ir m. a. p. centras Lietuvoje XIX a. pab. ir XX a. pr. buvo Kaunas. Jame veikė kelios stambios įmonės, turinčios po kelis šimtus darbininkų: M. Rekošo ž. ū. mašinų bei ketaus liejinių gamykla „Minerva" (įk. 1862), to paties profilio K. Petrovskio, vėliau M. Šuvalo gamykla „Mars" (įk. 1869), Glazerio, vėliau brolių Tilmansų ir Ko vielos ir vinių gamykla (įkurta 1867), brolių Šmitų spynų ir apkaustų gamykla „Vestfalija" (įk. 1879). Vilniuje buvo Cimermano ketaus liejykla (įk. 1864), Naujojoje Vilnioje — Poselio dalgių g-la (įk. 1880). Šių įmonių technika buvo palyginti nebloga. Jos daugiausia naudojo iš Vokietijos įvežamą žaliavą, o produkciją realizuodavo įvairiose (net gana tolimose) Rusijos imperijos gubernijose. Be to, įvairiuose Lietuvos miestuose buvo apie 100 smulkių metalo dirbinių gamybos bei remonto dirbtuvių, tenkinančių vietos poreikius. 1911 mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonėje Lietuvoje (dab. teritorijoje) dirbo apie 5000 darbininkų. Pagal darbininkų skaičių ir bendrosios produkcijos vertę ši pramonė užėmė trečiąją vietą pramonės šakų tarpe (po maisto pramonės ir medžio apdirbimo, celiuliozės bei popieriaus pramonės).

Dėl I pasaul. karo padarytų nuostolių ir ypač dėl blogesnių produkcijos realizavimo sąlygų (atitrūkus nuo Rusijos rinkos) 1915—40 M. g. ir m. a. p. sumenkėjo. Didžiosiose Kauno metalo dirbinių įmonėse darbininkų sumažėjo 3—4 kartus. Susilpnėjo įmonių specializacija — pradėta mažais kiekiais gaminti įvairiarūšę produkciją. 1928 Lietuvoje (be Vilniaus kr.) veikė 93 cenzinės (su 5 ir daugiau dirbančiųjų) įmonės, kuriose dirbo 1930 darbininkų. Ekonominės krizės metais šios pramonės šakos darbininkų skaičius dar sumažėjo ir tik nuo 1936 pradėjo vėl augti. 1939 dabartinėje Lietuvos TSR teritorijoje veikė 133 cenzinės M. g. ir m. a. p. įmonės, kuriose dirbo 3860 darbininkų ir buvo pagaminta produkcijos už 28,5 mln. lt — mažiau negu 1913 metais. Didesniųjų įmonių (su daugiau kaip 50 darbininkų) 1939 buvo tik 12. Iš jų pažymėtini senieji brolių Šmitų, Tilmansų ir Ko f-kai, „Metalas" (buv. „Vestfalija"), „Neris" (buv. „Mars"), taip pat Kaune naujai įkurta „Liviela". Alytuje veikė „Ūkmašina", Ukmergėje — „Vienybė". Sumažėjo šios pramonės šakos reikšmė, palyginti su kt. šakomis (1939 gamino 4,8% visos pramonės produkcijos). Daugelio įmonių technika buvo pasenusi ir menka. Negalėdamos konkuruoti pasaul. rinkoje su užsienio monopolijomis, jos gamino tik vidaus rinkai. Didžiąją produkcijos dalį sudarė buitinės bei statybinės paskirties metalo dirbiniai (vinys, viela, stat. apkaustai, radiatoriai, centr. šildymo katilai, indai). Be to, buvo gaminama ž. ū. padargai ir nesudėtingos ž. ū. mašinos (plūgai, akėčios, arklinės kuliamosios, kapoklės, vėtyklės), iš importuotų dalių mažais kiekiais sustatinėjami automobiliai. Kai kurios įmonės remontavo laivus, vagonus, automobilius. Sudėtingesnės mašinos ir metalo dirbiniai (staklės, varikliai, elektrotechnikos ir radiotechnikos dirbiniai, automobiliai, ž. ū. mašinos ir kt.) buvo įvežami iš užsienio. 1939 importuotos M. g. ir m. a. p. produkcijos vertė 1,5—2 kartus viršijo Lietuvoje pagamintos šios rūšies produkcijos vertę. Vilniuje senosios metalo apdirbimo įmonės po I pasaul. karo irgi sunyko. 1925 įkurta radiotechnikos įmonė „Elektrit", kuri gamino radijo imtuvus. Prieš pat II pasaul. karą joje dirbo vidutiniškai daugiau kaip 500 darbininkų. Karo metais stambiosios M. g. ir m. a. p. įmonės smarkiai nukentėjo — daugelis pastatų sugriauta, nemaža įrengimų (1127 metalo piovimo staklės, 815 kalvystės-presavimo ir liejyklų įrengimų) išvežta į Vokietiją. Todėl 1945 gamybos apimtis sudarė tik 60% prieškarinės gamybos apimties (ir tai daugiausia remonto darbų sąskaita).

Pokario metais, industrializuojant Tarybų Lietuvos ūkį, reikėjo daug naujos technikos. Be to, buvo svarbu efektyviai panaudoti darbo jėgos išteklius. M. g. ir m. a. p. vystymasis padėjo spręsti abu tuos uždavinius, todėl ši pramonės šaka augo labai sparčiai. Jos bendroji produkcija 1950 buvo 6,5 karto didesnė, negu 1940 (visos pramonės produkcija — 1,9 karto), 1965 — 196,5 karto (visos pramonės — 17,9 karto). 1965 M. g. ir m. a. p. užėmė pramonės šakų tarpe pirmąją vietą pagal dirbančiųjų skaičių ir trečiąją vietą pagal produkcijos vertę. Tuoj po karo šios pramonės šakos struktūroje vyravo remonto darbai (1 lent.). Gausėjant technikai visose liaudies ūkio šakose, remonto darbų apimtis augo ir toliau. Susikūrė tankus traktorių ir kitų ž. ū. mašinų remonto įmonių tinklas, padaugėjo automobilių remonto specializuotų g-lų, išplėstos veikusios ir įkurtos naujos laivų remonto įmonės.

1 lent. **Mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonės struktūros kitimas** (darbininkų skaičiaus %)

	1946	1965
Mašinų gamyba	13,0	68,4
Metalo dirbinių bei metalinių konstrukcijų gamyba	14,7	12,2
Remonto darbai	72,3	19,4

Po D. Tėvynės karo Lietuvoje beveik visai iš naujo sukurta mašinų gamyba. Kadangi ji naudoja iš kt. respublikų įvežtą metalą, tai pagrindinė jos vystymo kryptis — plėtimas tų gamybos šakų, kurioms reikia mažai metalo, bet daug darbo. Tokios yra radioelektronikos, elektrotechnikos pramonė, prietaisų, staklių gamyba. Be to, plečiamos su gamtinėmis geografinėmis Lietuvos sąlygomis susijusios gamybos šakos — laivų statyba, ž. ū. mašinų gamyba (2 lent.).

2 lent. **Mašinų gamybos struktūra 1965**

	Bendroji produkcija (%)	Dirbančiųjų skaičius (%)
Elektrotechnikos pramonė	27,4	21,3
Prietaisų gamyba	12,0	17,3
Staklių ir įrankių gamyba	8,6	12,4
Automobilių pramonė	6,3	4,9
Žemės ūkio mašinų gamyba	6,8	7,7
Kitos šakos (tame tarpe radioelektronikos pramonė ir laivų statyba)	38,9	36,4

Pirmuoju pokario penkmečiu Vilniuje pastatyta staklių g-la „Žalgiris", elektrotechnikos g-la „Elfa", elektros skaitiklių g-la. Vėliau Vilniuje, Kaune, Panevėžyje, Klaipėdoje, Šiauliuose, Alytuje ir kitur įkurta įvairių elektrotechnikos, prietaisų gamybos, laivų statybos, dviračių gamybos įmonių. Svarbiausi Lietuvos mašinų gamybos pramonės dirbiniai — elektros varikliai, laidai ir kabeliai, elektros skaitikliai, elektrinio suvirinimo įrengimai, radijo imtuvų ir televizorių mazgai, magnetolos, televizoriai, skaičiavimo mašinos, metalo piovimo staklės, žvejybos laivai, grąžtai, dviračiai paaugliams, automobilių detalės, ž. ū. mašinos. Be to, gaminami dažymo aparatai, maisto pramonės, prekybos ir visuom. maitinimo įmonių įrengimai. Mašinų gamybos pramonė Lietuvoje vystoma kaip sąjunginės specializacijos pramonės šaka: jos produkcija skiriama sąjunginei rinkai ir eksportui. To-

dėl mašinų gamyba auga sparčiau, negu metalo dirbinių gamyba ir remonto darbai. Daugumą Lietuvoje gaminamų mašinų yra sukonstravę vietos inžinieriai, dirbantys prietaisų projektavimo ir konstravimo biuruose, sąjunginių mokslinio tyrimo institutų (suvirinimo įrengimų, staklių gamybos) filialuose arba specialiuose konstravimo biuruose, kuriuos turi daugelis mašinų gamybos įmonių. Kai kurias jų sukurtas konstrukcijas naudoja ir kitų TSRS ekonominių rajonų įmonės.

Tarybų valdžios metais Lietuvoje daugiau gaminama ir metalo dirbinių, jų tarpe tokių, kurie buvo gaminti dideliais kiekiais jau ir anksčiau (vinys, viela, kirviai, kastuvai, radiatoriai, stat. apkaustai). Be to, pradėta gaminti naujų rūšių dirbinius: cisternas, pieno bidonus, dujų balionus, varžtus, veržles, liejinius mašinų gamybai, vonias ir kt. Metalo dirbinių gamyba tenkina daugiausia pačios Lietuvos poreikius; tik santechninių dirbinių g-los „Kaitra" produkcija realizuojama ir kitose taryb. respublikose.

Ž. *Baltijos laivų statykla, Elektrotechnikos pramonė, Grąžtų gamykla, Metalo piovimo staklės, Prietaisų gamybos pramonė, Radioelektronikos pramonė, Žemės ūkio mašinos ir padargai.*

MAŠÌNŲ-TRĀKTORIŲ STÒTYS, MTS,— valstybinės žemės ūkio įmonės, teikusios valstiečių ūkiams ir kolūkiams techninę ir organizacinę pagalbą. Pirmosios dvi MTS Lietuvoje atsirado 1940.VIII, perėmus dalį BTSR teritorijos. 1941 įsteigta dar 40 MTS. Joms buvo perduota 400 traktorių su visu prikabinamuoju inventoriumi. Fašistinei Vokietijai okupavus Lietuvą, MTS buvo panaikintos, o traktoriai ir visas inventorius išgrobstyti. Pokario metais, ypač pradėjus organizuoti kolūkius, MTS tinklas ir jų traktorių parkas sparčiai didėjo.

Lietuvos TSR MTS tinklas ir traktorių parkas

Metai (XII.31)	1945	1948	1950	1953	1957
MTS skaičius	58	62	113	135	129
Traktorių skaičius	338	499	3251	6475	8518
Traktorių parko galingumas (tūkst. AG)	7,2	10,2	78,4	169,5	239,5

Lauko darbų, kuriuos MTS vykdė kolūkiuose, apimtis 1950—57 padidėjo nuo 815 000 ha iki 5 989 000 ha (pervedus į minkštą arimą), arba 7,3 karto.

MTS ir kolūkių (iki kolektyvizacijos — MTS ir pavienių valstiečių ūkių) gamybiniai santykiai buvo reguliuojami jų tarpusavio sutartimis. MTS ne tik vykdė kolūkiuose visus mechanizuotus ž. ū. darbus, bet ir vadovavo kolūkinei gamybai. MTS ž. ū. specialistai vadovavo jų aptarnaujamų kolūkių specialistų darbui ir buvo atsakingi už kolūkių visuom. gamybą, už derlingumo ir gyvulių produktyvumo didinimą. Kolūkinei gamybai plečiantis ir intensyvėjant, MTS nebepajėgė pilnai aptarnauti visų gamybos sričių. Todėl MTS 1958 buvo pertvarkytos į *remonto-technikos stotis* (RTS), kurioms pavesta aprūpinti kolūkius naujausia technika ir remontuoti kolūkių ž. ū. mašinas bei padargus. Dauguma MTS traktorių ir ž. ū. inventoriaus buvo parduota kolūkiams.

MAŠIÓTAS Pranas [1863.XII.19 Pūstelninkuose (Šakių rj.) — 1940.IX.14 Kaune] — vaikų rašytojas, pedagogas. 1883 baigęs Marijampolės g-ją, studijavo Maskvos un-to matematikos f-te. Dalyvavo liet. studentų ir kt. d-jų veikloje, rašė lit. kūrinius, bendradarbiavo liet. spaudoje. 1887 baigęs un-tą, iki 1891 dirbo Lomžoje (Lenkija), 1891—1915 dėstė Rygos realinėje m-loje. Gyvendamas Rygoje, su kitais suorganizavo

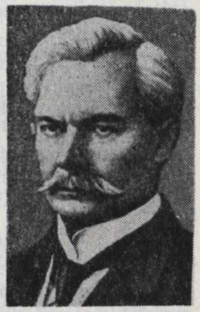

scenos mėgėjų „Kanklių" d-ją (1904), lietuvių švietimo draugiją „Žvaigždė" (1906), steigė Rygoje lietuvių pradines m-las. I pasaul. karo metais dalyvavo Lietuvių d-jos nukentėjusiems dėl karo šelpti veikloje. 1915—18 Voronežo lietuvių g-jos direktorius. Grįžęs į Lietuvą, ėjo įvairias aukštas pareigas Švietimo m-joje, buvo Klaipėdos g-jos direktoriumi. 1929 išėjęs į pensiją, atsidėjo lit. darbui. M. parengė ir išleido apie 150 įv. knygų vaikams, iš jų apie 30 originalių. M. kūriniai pasižymi lengvu, patraukliu, vaikų psichiką atitinkančiu pasakojimu. Beletristiniuose kūriniuose M. vaizdavo daugiausia kaimo vaikus. Geriausiuose tų kūrinių („Mano poilsis", 1922; „Indėnai piliakalnyje", 1933; „Juozukas ir Jockus", 1934; „Nepaprastos atostogos", 1936, ir kt.) didaktinės mintys išreikštos meniniais vaizdais. Ypač ryškūs valstiečių vaikų gyvenimo paveikslai. Laisvoka, fragmentiška grož. kūrinių kompozicija sudarė sąlygas įtraukti į juos kuo daugiau pažintinės medžiagos. Kai kuriuose M. kūriniuose yra schematizmo ir moralizavimo. Mokslo populiarizacijos knygelėse („Pasikalbėjimai apie dangų ir žemę", 1901; „Mokslo pasakos ir pasakojimai", 1916; „Kaip žmogus žemėje įsigalėjo", 1919; „Žiemą ir vasarą", 1920, ir kt.) M. stengėsi supažindinti vaikus su žmonijos istorija, fiz. pasauliu. Jis t. p. parašė atsiminimus iš lietuvių nac. judėjimo laikotarpio („Kai knygas draudė", 1924), išleido keletą pasakų rinkinių, išvertė daug kitų tautų rašytojų (D. Defo, V. Durovo, M. Geislerio, E. Hanseno, Dž. Kervudo, A. Koževnikovo, H. Loftingo, D. Mukerdžio, J. Svensono, Dž. Svifto ir kt.) kūrinių vaikams. Jo vertimai pasižymi gera kalba, lengvu stiliumi. Kai kurie tų vertimų yra sulietuvinti, kartais sutrumpinti.

M. parašė daug matematikos, fizikos ir kt. vadovėlių („Aritmetikos uždavinynas", 1906, XIV leid. 1938; „Raštas. Vadovėlis norintiems išmokt rašyt", 1907; „Žemosios matematikos istorija", 1919; „Ašakaičio abėcėlė", 1921; „Fizikos vadovėlis vidurinei mokyklai", 1922, II leid. 1930; „Plokštuminė trigonometrija ir uždavinynas", 1919, IV leid. 1936, ir kt.).

Ašakos, Ašakaičio Prano, Čiabuvio, Dvylio, Mošaičio, Niekatauškos, Pakeleivingo, Rygiečio ir kitais slapyvardžiais bei kriptonimais M. bendradarbiavo daugiausia buržuazinės liberalinės krypties periodikoje („Aušroje", „Draugijoje", „Gimtojoje kalboje", „Lietuviškajame balse", „Lietuvos mokykloje", „Rygos garse", „Skaitymuose", „Šviesoje", „Ūkininke", „Vaire", „Vilniaus žiniose" ir kt.), rašė pedagogikos, vaikų lit-ros, kalbos ir visuom. gyvenimo klausimais. M., nors ir ribojamas buržuazinės liberalinės pasaulėžiūros, skleidė pažangią ped. mintį, propagavo dem. pedagogų A. Pestalocio, K. Ušinskio idėjas. Taryb. metais naujai išleistos kelios vertingiausios M. knygelės („Mano dovanėlė", 1946; „Senio pasakos", 1946; „Ir aš mažas buvau", 1956; „Žiema ir vasara", 1957; „Julytės kiškelis", 1965).

Lit.: **V. Auryla,** Pranas Mašiotas.— **P. Mašiotas,** Ir aš mažas buvau, V., 1956; Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 1, V., 1961; **G. Raguotienė,** Didelis vaikų draugas.—„Bibliotekų darbas", 1963, Nr. 11; **V. Auryla,** Lietuvių vaikų literatūra, V., 1967.

MAŠNIAKÒVAS Josifas [1913.I.5 Vandžiogaloje (Kauno rj.) — 1941.XII.23 Vigiuose (Kauno rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1934 Komunistų partijos narys. Iki 1940 vertėsi dailidės amatu Vandžiogaloje. 1940—41 partorgas Vandžiogaloje, LKP Kauno aps. k-to instruktorius. 1941 iš vietinių gyventojų ir pabėgusių karo belaisvių suorganizavo partizanų grupę ir jai vadovavo. Žuvo kovoje su hitlerininkais.

MAŠTĀIČIAI — kaimas Šakių rj., Kidulių apyl., 5 km į v. nuo Gelgaudiškio, Nemuno kair. krante. 187 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1922). Kaimo š. r. pakraštyje, Nemuno slėnio šlaite, yra piliakalnis su 2 priešpiliais, atskirti vieni nuo kitų grioviais ir pylimais.

Iš r. ir v. piliakalnį ir papilius saugo du upeliai, o pietuose piliakalnį nuo dirbamų laukų skiria užslinkęs griovys. Šiaurėje nuo Nemuno kranto į piliakalnį buvo iškastas kanalas. Išilgai jo krantų išlikę 3—4 m aukščio pylimai. Kanalo gale yra skersinis pylimas ir griovys, į kurį leidžiasi status ir aukštas (apie 30 m) piliakalnio šlaitas. Piliakalnio viršūnėje yra ovali aikštelė, kurios ilgis apie 50 m, plotis 32—36 m. Į p. v. nuo piliakalnio aikštelės yra trikampė priešpilio aikštelė, kurios ilgis iš v. į r. apie 90 m. Iš p. ji apsaugota 1,5 m aukščio pylimu ir grioviu. Į š. v. nuo pirmosios priešpilio aikštelės yra antroji. Jos forma netaisyklinga; didž. ilgis 60 m. Piliakalnio p. pusėje, už griovio, būta nemažos gyvenvietės. Manoma, kad piliakalnis naudotas karų su kryžiuočiais metu.

MĀŠTARIENĖ Nijolė [**Dariūtė;** g. 1925.V.10 Kaune] — gydytoja terapeutė, medicinos mokslų kandidatė (1963). Lakūno S. Dariaus duktė. 1948 baigusi Kauno un-tą, dirbo jo med. f-to (nuo 1951 Kauno Med. in-to) hospitalinės terapijos, nuo 1963 vidaus ligų propedeutikos katedroje. Nuo 1955 TSKP narė. Pa-

skelbė moksl. straipsnių apie reumato ir endokardito diagnostiką ir kitais medicinos klausimais.

MATAČÍNSKAS Juozas [1910.II.18 Alytuje — 1960.VIII.23 Varėnoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1931 įstojo į LKP. 1934 LKP Alytaus rj. k-to narys. 1935 Užnemunės valstiečių streiko dalyvis. Už rev. veiklą 1932, 1934, 1935 ir 1936 buvo suimtas, kalintas. 1940—41 dirbo LKP Alytaus aps. k-te. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys, kovėsi Oriolo sr. Pokario metais part. ir adm. darbuotojas Alytuje, Varėnoje, Kėdainiuose, Sedoje.

MĀTAI — sutartiniai lyginamieji dydžiai atitinkamos rūšies (dimensijos) fizinio dydžio skaitinei reikšmei nustatyti matavimu. Lietuva nuo seno turėjo savo M. Tai rodo dvarų inventoriai, kuriuose skaičiuojamas turtas. Tačiau tos pačios rūšies M. didumas Lietuvos D. Kun-stėje nebuvo vienodas. Didesnieji miestai turėjo M. priežiūros pareigūnus, kurie tikrindavo į turgų žmonių atsivežtas matavimo priemones, bet įv. miestų M. standartai dažniausiai būdavo nevienodi.

Anksčiausieji ilgio matavimo vienetai buvo žmogaus ūgis arba jo dalis (ligi kelių, ligi juostos, ligi pažastų), žingsnis, pėda, sprindis, plaštaka, pirštas, didžiojo piršto slankstelis. Senieji audeklo M.— rietimas, siena, stuomuo. Tai apytikriai matai. Audėja išaudžia audeklo sieną pagal savo trobos sieną, ant kurios meta siūlus. Rietimas gali būti didesnis ir mažesnis. Stuomuo — gabalas medžiagos suaugusio žmogaus marškiniams. Paminėtina dar biržė — juostos, kurią sėjėjas užsėja vienu mostu, plotis. Universalesnis ilgio M. buvo sieksnis. Jis t. p. apytikris — tai tarpas nuo žemės iki tos vietos, kurią žmogus nepasistiebęs pasiekia iškeltos į viršų rankos pirštų galais, arba tarpas tarp į šalis ištiestų rankų pirštų galų (apie 2 m). Sieksnį sudarė 3 **uolektys** (uolektis lygi 66—71 cm). Kelias feod. Lietuvoje buvo matuojamas **myliomis;** liet. mylios ilgis XVII a.— 28 500 pėdų, 866,4 m. Vėliau Lietuvoje vartota rusiškoji mylia turėjo 7 varstus. Be to, kelias buvo matuojamas ir laiku: iki kurios nors vietos diena, savaitė, mėnuo kelio pėsčiam, važiuotam ar raitam. Nuo XVI a. Lietuvoje įsigalėjo lenkiškas ilgio matas **prentas,** lygus 4,5 m. Nuo XVIII a. pabaigos Lietuvoje ėmė įsigalėti rusiški ilgio M.— **aršinas,** lygus 16 **verškų,** 28 **coliams,** 71,12 cm; **sieksnis,** lygus 3 aršinams, 48 **verškams,** 7 **futams,** arba **pėdoms,** 2,13 m; **varstas,** lygus 500 sieksnių, 1500 aršinų, 1,0668 km; **colis,** lygus 24,4 mm.

Iki valakų reformos (1557) ariamasis žemės plotas Lietuvoje buvo matuojamas **žagre,** t. y. plotu, kurį per dieną artojas aparia, **statine** („bačka"),— plotu, kurį galima apsėti statine grūdų. Tam pačiam reikalui buvo vartojama dar ir **kártis.** Pirmą kartą ardamas, artojas per dieną turėjęs suarti **margą,** turintį 13 karčių. Kartodamas artojas turėjęs suarti per dieną 15 karčių. Nuo valakų reformos dirbamoji žemė matuota **valakais** (1 valakas lygus 30,33 margams, 1 liet. margas,— 0,71 ha, senasis Lenkijos margas — 0,59 ha). Valakas kai kur Lietuvoje dar buvo vadinamas duba, **pusvalakė** — pusdubiu. Valako didumas priklausė nuo žemės gerumo. Blogesnės žemės valakas paprastai būdavo didesnis. $^1/_3$ valako vadinosi **treinas,** $^1/_5$ valako — **penktainis,** $^1/_6$ valako — **šeštainis,** $^1/_8$ valako — **ašmainė** (1633 Upytė, 1659 Alvitas ir kt.). Rusiškas žemės ploto matavimo vienetas, XIX a. ir XX a. pr. vartotas ir Lietuvoje, buvo **dešimtinė,** lygi 1,0925 ha. R. Prūsijoje (pvz., K. Donelaičio gimtinėje Lazdynėliuose) XVIII a. žemė matuota **ūbais,** pagal žemės rūšį, susidėjusiais iš 30—60 margų. Prūsiškasis margas — 0,25 ha.

Iš tūrio M. pažymėtina **ašis** — kubinis sieksnis su viršum. (Pvz., XVII amžiuje Tverų valsčiuje, Jurbarke valstietis nuo valako turėjo nuvežti klebonui malkų ašį — 8 vežimus.) Ašis kitaip dar buvo vadinama **aktainiu** (1670 Karmėlava). Biralams seikėti vartotas **kaftis,** lygus 2 **puskarčiams,** 4 **ketvirčiams,** 32 **gorčiams, 128 „kvortoms",** 120 l. Gorčius minimas XVI amžiuje M. Strijkovskio kronikoje, t. p. senuosiuose inventoriuose. Lietuvos gorčius lygus 2,80 l. Šis matavimo vienetas Lietuvoje išsilaikė iki XX a. pirmųjų d-mečių. Kai kur gorčiais obuoliai pardavinėti ir vėliau. Iki I pasaul. karo gorčiais buvo seikimi javai, parduodama degtinė. 80 gorčių degtinės — **kufa.** Didesnis už gorčių buvo **saikas** (siekas, arba sykelis) — 6 gorčių talpos indas, minimas jau 1611 (Upytės pavietas), 1750 (Dusetos); jis vartotas dar ir XX amžiuje. Didesnis už saiką matas biralams (javams, bulvėms) matuoti buvo **pūras** (XVI—XVIII a.; jis dažnai vartotas ir pirmaisiais XX a. d-mečiais). XVI—XVIII amžiuje Lietuvos raštuose minimas Rygos ir Magdeburgo pūras, abu turėję po 24 gorčius. Liet. pūras didesnis už Rygos pūrą. Buvo vartojamas ir mažasis pūras, turėjęs 18 gorčių. Šalia pūro buvo paplitęs **puspūris.** Biralai bei skysčiai seikėta ir **statine** („bačka"), šaltiniuose minima jau XVI a. pradžioje. XVII—XVIII amžiuje Lietuvos D. Kun-stės raštuose minima **komisijinė statinė,** kuria daugiausia buvo seikimi javai (ypač XVII a.). Ji turėjo 144 gorčius arba 6 Rygos pūrus (po 24 gorčius). Yra žinomos Trakų, Stakliškių, Anykščių ir kt. statinės („bačkos"), kurių dydžiai labai skyrėsi. XVIII a. statinės dalijosi į 4 **ketvirčius,** 8 **ašmainius,** 16 **šešioliktainių.** Javų statinė turėjo 72 liet. gorčius. **Kaušas** — miltų, medaus, alaus seikėjimo matas. Šaltiniuose kalbama apie didįjį maskvišką kaušą miltams (1636, Ukmergės pavietas), apie didįjį medinį kaušą, kuriame tilpo kibiras alaus (1596, Kauno pavietas) ir apie medaus kaušą („dviejų gorčių vienos kvortos ir pusės" didumo). Minimas ir **kaušelis** — „kvortos" talpumo indas (1665, Vilnius). Buvo **verpelė** — indas sviestui mušti, o drauge ir tūrio matas, lygus ketvirtadaliui statinės. Verpelėmis seikėta ne tik sviestas, bet ir medus bei javai. Verpelės būta nevienodo didumo, nes šaltiniuose kalbama apie Viekšnių verpelę (1685), apie „senąsias" verpeles ir apie verpeles, lygias karčiui. Sviestas, taukai buvo pardavinėjami ir **„poskomis"** (10—15 l talpos kubiliukais).

Iš svorio M. XVI a. inventorių aprašuose dažnai minimas **akmuo,** lygus 40 liet. svarų, arba 14,619 kg, vartotas XIII—XVIII amžiuje. Lietuvoje buvo vartojamas lietuviškasis ir rusiškasis **svaras.** Lietuviškasis lygus 365,47 g, rusiškasis — 400 g. Akmenimis, be kita ko, dažnai buvo sveriami vaško skrituliai, gabenami į užsienį. **Vaškas** — t. p. svorio M. (minimas K. Širvydo žodyne). Tai, matyti, nedidelis vienetas, nes 1 vaškas medaus kainavo 1 grašį, o 1 vaškas vaško — 4 grašiai (1686 Upytės pavietas). Valstietės turėjo suverpti po 6 vaškus linų (1660 Ukmergės pavietas). Buvo ir **pundelis,** turėjęs 14 liet. svarų. Didžiausias svorio matas, kaip rodo XIII amžiaus Rygos miesto skolų knyga, perimtas iš Vokietijos, buvo **laštas,** skirtas druskai, pelenams, potašui sverti ir sudaręs 2000 kg. Lietuvoje vartotas rusiškas svorio matas **pūdas,** lygus 40 **svarų,** 16,3805 kg. Senas rusų svorio matas **birkavas,** vartotas ir Lietuvoje ir kildinamas iš Skandinavijos, lygus 10 pūdų, arba 400 rusų svarų, t. y. 163,8 kg. Liet. birkavas buvo lygus 5 akmenims. Iš smulkiųjų svorio M., vartotų Rusijoje ir Lietuvoje, buvo **drachma,** lygi 3,732 g, **zolotnikas,** lygus $^1/_{96}$ svaro, arba 4,266 g, ir **uncija,** lygi 29,860 g.

Lenkijos karaliaus ir LDK didžiojo kun-ščio Jono Kazimiero sekretorius, architektas ir pinigų kalyklos vedėjas T. Boratinis (apie 1615—82) iškėlė mintį įvesti vieningą universalinę M. sistemą ir pasiūlė pagrindiniu tos sistemos vienetu laikyti ilgį švytuoklės, kurios švytavimo periodas lygus 1 sekundei. Savo pasiūlymą jis išdėstė 1675 Vilniuje išleistoje knygoje „Universalinis matas. . ." („Mesura universale. . ."). Joje Boratinis universalinį ilgio matą pavadino metru. Vėliau buvo surasti pastovesni ir patogesni fiziniai metro pagrindai. Metrinė M. sistema kai kuriose Europos šalyse buvo įvesta XIX a. viduryje. Plačiau ji įsigalėjo XIX a. pabaigoje, o Lietuvoje įvesta tik 1920.V.25 paskelbtais Matų, saikų ir svarstyklių įstatais ir praktiškai ne iš karto išstūmė senuosius matus.

Lit.: **Н. Горбачевский,** Археографический календарь на две тысячи лет (325—2324), Вильна, 1869; **K. Jablonskis,** Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje, K., 1941; **K. Siemienowicz,** Wielkiej sztuki artylerii część pierwsza, Warszawa, 1963; **A. Endzinas, J. Rudzianskas,** Ilgio matai.—„Mokslas ir technika", 1967, Nr. 6.

MATÁIČIAI — kaimas Klaipėdos rj., Judrėnų apyl., 7 km į r. nuo Veiviržė-

nų, 12 km į š. r. nuo Švėkšnos. 126 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Šalpė (Veiviržo kair. intakas). Iš š. prieina Liepaičių miškas. Pr. m-la (nuo 1929), kultūros namai (nuo 1958). Kaimas minimas 1695 ist. šaltiniuose.

MATARŲ̃ EŽERAS — ežeras Varėnos rj., 8 km į p. nuo Rudnios, 3 km į p. v. nuo Dubičių. Per ežerą eina BTSR siena. Plotas 125 ha. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 2210 m, didž. plotis 775 m, kranto linijos ilgis 5250 m. Krantai žemi, pelkėti, vietomis apaugę mišku. Įteka Mataryčia ir Zabolotka, išteka Dratiliškė (Katros intakas).

MATEIKÀ Eduardas [g. 1923.VIII.1 Dailydžiuose (Molėtų rj.)] — inžinierius architektas. 1951 baigęs Kauno Politechnikos in-to statybos f-to archit-ros skyrių, dirba Žemės ūkio statybos projektavimo in-to tipinio projektavimo skyriaus projektų vyriausiuoju architektu. Su kitais suprojektavo Gyvulininkystės in-to Baisogaloje (Radviliškio rj.) 220 vietų eksperimentinę karvidę (past. 1957). Sudarė mašinų-traktorių stočių gen. planų (1953—55), ž. ū. pastatų (karvidžių, veršidžių, arklidžių, mechaninių dirbtuvių, garažų, šiltnamių ir kt.) tipinių projektų. Pagal M. projektą „Ekonomiška 80 vietų karvidė" (1958, Lietuvos TSR Statybos m-jos premija) tipinių karvidžių 1959—62 pastatyta daugelyje Lietuvos TSR kolūkių. 1963—64 M. parengė ž. ū. gamybinių sektorių užstatymo schemų.

MATÈKERIS Jonas [XVIII a.] — matematikas, architektas. Kauno jėzuitų m-loje dėstė mechanikos ir matematikos pagrindus. Pats suprojektavęs, 1772—75 perstatė Kauno rotušės bokštą. Vadovavo kitoms jėzuitų statyboms Kaune ir jo apylinkėse.

MATẼLIAI — kaimas Molėtų rj., Inturkės apyl., 9 km į p. r. nuo Molėtų, prie Baltųjų Lakajų ežero v. galo. 22 gyv. (1959). Netoli M., Baltųjų Lakajų pakrantėje, 1954 rastas XVI—XVII a. sidabrinių monetų lobis (apie 3400 monetų). Monetos kaldintos Žygimanto Senojo, Žygimanto Augusto, Zigmanto Vazos, Rusijos, Švedijos valdovų. Saugomos Istorijos-etnografijos muziejuje (Vilniuje).

MATEMÃTIKA [gr. *mathēmatikē*, iš *máthēma* — pažinimas, mokslas] — mokslas apie tikrovės pasaulio kiekybinius bei artimus jiems santykius ir erdvines bei savo struktūra artimas joms formas.

Pirmieji lietuviškieji M. terminai pasitaiko jau XVI a. — M. Mažvydo, M. Daukšos ir kt. raštuose. Tai daugiausia skaičių pavadinimai, vartojami ir šiandien (išskyrus „sekmą", „ašmą"). Vilniaus un-te nuo pat įkūrimo M. disciplinos dėstytos lot. kalba (iki XIX a. pr.). Un-to profesoriai yra parašę (lot. k.) nemaža elementarinės matematikos darbų. Tai A. Milevskio „Matematikos mokslų pradmenys" („Elementale disciplinarum mathematicarum", rankraštis, 1630), O. Krigerio „Matematikos mokslų santrauka" („Compendium mathematicarum disciplinarum", 1632) ir kt., T. Žebrovskio „Aritmetika" ir „Geometrija", M. Počobuto „Aritmetika", J. Nakcionovičiaus „Matematikos paskaitos" („Praelectiones mathematicae", 1759), J. Rosinjolio „Sferinė trigonometrija" (rankraštis, 1763; faktiškai tik plokštumos trigonometrija). Aukštąją matematiką Vilniaus un-te pirmasis ėmė dėstyti 1766 P. Norvaiša. Jis rėmėsi I. Niutonu ir vėlesnių žymiųjų matematikų veikalais, parengė Vilniaus un-tui nemaža M. ir fizikos profesorių (Z. Nemčevskį, A. Virvičių, I. Stubelevičių, J. Tvardovskį, M. Polinskį, F. Dževinskį ir kt.). Kai kurių jų, pasitobulinusių Prancūzijoje, M. paskaitos buvo aukšto lygio. Prof. Z. Revkovskis pirmasis Vilniaus un-te 1830 pradėjo dėstyti tikimybių teoriją. Straipsniuose, paskelbtuose 1866—88, savo mokslą vadindamas „analizine ekonomija", Revkovskis, visur ieškodamas optimalaus varianto statybinėms bei gamybinėms išlaidoms apskaičiuoti, banko operacijoms tirti, bandė taikyti analizinius metodus (iš dalies jis gali būti laikomas šių dienų M. taikymo ekonomikai pradininku). Astr. M. Gusevas Vilniuje 1860—63 leido žurnalą „Vestnik matematičeskich nauk" („Matematikos mokslų žinynas"). XIX a. pab. A. Baranauskas rado kai kurių aritmetinių funkcijų sąryšius ir pastebėjo skaičių, tarpusavyje pirminių su duotoju skaičiumi, dėsnį (apie tai paskelbta 1890 vokiečių ir 1895 lenkų leidiniuose). Vėliau A. Dambrauskas-Jakštas sukūrė naujas trigonometrines sistemas, analogines įprastinei trigonometrijai (apie tai paskelbta 1906 esperanto, 1908 pranc. ir 1922 liet. k.). Pirmieji aritmetikos vadovėliai liet. kalba išleisti XIX a. antrojoje pusėje. Tai Endre Mainionio Lietuvio (S. Gimžausko) „Pradžiamokslis..." (Varšuva, 1862), J. Gailučio (P. Matulionio) „Užduotinas..." (Tilžė, 1885), Petro Nėrio (P. Vileišio) „Keturi svarbiausi veikalai aritmetikos" (Tilžė, 1886), A. Skačkausko „Aritmetika" (Čikaga, 1897). Visi jie buvo gana menkos vertės, parengti nespecialistų. Po 1904 liet. kalba pasirodė ir kvalifikuotesnių M. vadovėlių — P. Mašioto „Aritmetikos uždavinynas" (1906), P. B. (Bendoriaus) ir F. D. (Daugirdo) „Aritmetikos uždavinių ir pavyzdžių rinkinys" (2 d.), J. Damijonaičio „Aritmetikos vadovėlis" (1907) ir kt. 1918—40 išleisti P. Mašioto, J. Damijonaičio, P. Bendoriaus ir F. Daugirdo, A. Busilo, K. Klimavičiaus, K. Kupčiūno aritmetikos vadovėliai, J. Gvildžio, P. Naujokaičio aritmetikos uždavinynai, M. Šikšnio „Aritmetikos ir algebros terminų žodynėlis", Z. Žemaičio „Geometrijos ir trigonometrijos terminų žodynėlis", M. Šikšnio, A. Busilo ir Z. Balučio-Balevičiaus, J. Dailidės algebros vadovėliai, M. Šikšnio, P. Mašioto, K. Klimavičiaus, K. Vaičekausko geometrijos vadovėliai, A. Dambrausko-Jakšto, P. Mašioto, Z. Rupeikos trigonometrijos vadovėliai, A. Railos „Sferinė trigonometrija", J. Stoukaus, A. Juškos, B. Keterausko matematinės analizės pagrindų vadovėliai, A. Busilo, M. Mačernio M. metodikos vadovėliai ir kt. Nuo 1920 Kaune Aukštuosiuose kursuose veikė matematikos-fizikos skyrius. Įkūrus Kaune 1922 un-tą, jo matematikos-gamtos f-te įsteigtos mat. analizės (vedėjas O. Folkas, nuo 1931 — V. Biržiška) ir geometrijos (vedėjas Z. Žemaitis) katedros, gana turtinga M. seminaro biblioteka (1940 jos didžioji dalis perkelta į Vilnių). 1929 išleistas O. Folko vadovėlis „Paprastųjų ir dalinių diferencialinių lygčių teorijos paskaitos", o 1940 P. Katiliaus vadovėlis „Analizinė geometrija". Un-to matematikos-gamtos f-tas leido moksl. žurnalą „Matematikos-gamtos f-to darbai" (iki 1940 išėjo 14 t.). Un-to matematikai nagrinėjo kompleksinio kintamojo funkcijų skleidimą Ermito bei Lagero polinomų eilutėmis, dviejų kintamųjų funkcijų skleidimą Lamė funkcijų eilute, potencialų teorijos kraštinius uždavinius, gavo integralinių lygčių, kurias patenkina Jakobio pavidalo Lamė funkcijos, tyrė rombinius ir trikampius tinklus, sudarytus iš pastovaus geodezinio kreivumo kreivių pastovaus kreivumo paviršiuose, rombinius tinklus sukimosi ir antrosios eilės paviršiuose, sudarinėjo analizines sąlygas, kad 3 kreivių šeimos sudarytų trikampį tinklą ir kad 4 paviršių šeimos dalytų erdvę celėmis, įrodė, kad geodeziniai rombiniai tinklai, kurių diagonalinės kreivės yra kreivumo linijos, galimi tik antrosios eilės paviršiuose ir sukimosi paviršiuose, gavo analizines sąlygas, kad 3 kreivių šeimos sudarytų tinklą ir kad 4 paviršių šeimos dalytų erdvę celėmis, nagrinėjo trigonometrines sistemas, neapibrėžtines kvadratines formas, ieškojo 4 tiesinių formų sandaugos minimumo (O. Folkas, P. Katilius, G. Žilinskas ir kt.), paskelbė monografijų bei straipsnių įvairiais M. istorijos, M. populiarinimo ir atskirų M. šakų spec. klausimais. Iki 1940 Kauno un-tą baigė 64 matematikai. Vilniaus un-te 1920—39 dirbo keli žymūs matematikai (A. Zigmundas, J. Marcinkevičius ir kt.), bet un-tas M. vystymuisi Lietuvoje apčiuopiamos įtakos neturėjo.

1940 atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią, Kauno un-to matematikos-gamtos f-tas buvo perkeltas į Vilniaus un-tą, kuriame iš pradžių suorganizuotos 2 M. katedros: mat. analizės (vedėjas Z. Žemaitis) ir geometrijos (vedėjas P. Katilius). M. specialybių studijuoti 1940 rudenį stojo apie 90 studentų. Išvadavus Tarybų Lietuvą, Vilniaus un-te suorganizuotame fizikos ir matematikos f-te buvo įsteigtos 3 M. katedros: mat. analizės (iki 1964 vedėjas Z. Žemaitis, nuo 1964 — V. Paulauskas), geometrijos (vedėjas P. Katilius), bendrosios M. (vedėjas G. Žilinskas; nuo 1961 ši katedra prijungta prie geometrijos katedros). 1961 įkurta tikimybių ir skaičių teorijos katedra (vedėjas J. Kubilius) ir skaičiavimo matematikos katedra (iki 1967 vedėjas P. Golokvosčius, nuo 1967 R. Už-

davinys). Nuo 1964 un-to M. katedros turi skaičiavimo mašinų skyrių (vedėjas I. Uždavinys). 1965 fizikos ir matematikos f-tas perorganizuotas į fizikos f-tą ir matematikos ir mechanikos f-tą (dekanas A. Raudeliūnas). Vilniaus un-tas iki 1965 parengė 591 kvalifikuotą matematiką. Po 2 M. katedras veikia Vilniaus Ped. in-te (geometrijos katedros vedėjas V. Bliznikas, elementarinės M. katedros vedėjas iki 1964 V. Katilius, nuo 1964 — P. Survila) ir Kauno Politechnikos in-te (bendrosios M. katedros vedėjas J. Matulionis, taikomosios M. katedros vedėjas A. Barauskas). Kauno Politechnikos in-tas turi ir skaičiavimo centrą. Po 1 M. katedrą veikia Kauno Politechnikos in-to Vilniaus filiale (iki 1967 vedėjas R. Uždavinys, nuo 1967 V. Kubilius), Ž. ū. akademijoje (vedėjas I. Saudargas), Šiaulių Ped. in-te (vedėjas B. Balčytis). Vilniaus un-te ir Vilniaus Ped. in-te yra M. neakivaizdiniai skyriai. 1956 Lietuvos TSR MA sistemoje suorganizuotas Fizikos ir matematikos in-tas, aprūpintas skaičiavimo mašinomis BESM-2M ir BESM-4.

Lietuvos TSR susikūrė atskirų M. krypčių mokyklos bei grupės, turinčios savo tematiką. Ypač pajėgi yra tikimybių ir skaičių teorijos mokykla (įkūrėjas J. Kubilius). Vilnius tapo vienu iš pagrindinių šios teorijos centrų visoje TSRS. 1956 Fizikos ir matematikos in-te suorganizuotas M. sektorius (iki 1960 vadovas J. Kubilius, nuo 1960 V. Statulevičius). Šio sektoriaus ir Vilniaus un-to tikimybių ir skaičių teorijos katedros darbo pagr. tematika — tikimybių ir skaičių teorijos klausimai. Fizikos ir matematikos in-te nuo M. sektoriaus 1962 atsiskyrė skaičiavimo M. sektorius (iki 1964 vadovas V. Matulis, nuo 1964 — E. Vilkas), nuo pastarojo 1964 atsiskyrė mat. logikos ir algoritmų teorijos sektorius (vadovas V. Matulis). M. sektorius 1964 pavadintas tikimybių teorijos sektoriumi. Iš tikimybių teorijos daugiausia tiriama nepriklausomų ir silpnai priklausomų atsitiktinių dydžių sumų ir atsitiktinių funkcijų ribinės teoremos. Lietuvos matematikų tikimybininkų darbų problematiką galima suskirstyti į: a) konvergavimo į ribinius dėsnius tyrimą, b) konvergavimo greičio įvertinimus ir šio greičio pagerinimą pataisų sąskaita (vad. asimptotinių išdėstymų gavimą), c) didelių atsilenkimų mažų tikimybių asimptotinę analizę (vad. didelių atsilenkimų teoremas). Bendriausių nepriklausomų atsitiktinių dydžių atveju gauti optimalūs liekamųjų narių įvertinimai, ištirti asimptotiniai išdėstymai, išspręsta eilė didelių atsilenkimų problemų, išnagrinėta daugiamačių pasiskirstymų specifika, įvertinant liekamuosius narius, tiriant didelius atsilenkimus integralinių bei lokalinių ribinių teoremų atveju. Ištirtas stabilių ribinių dėsnių atvejis, nagrinėtos ribinės teoremos Levi metrikoje (A. Bikelis, J. Mačys, A. Mitalauskas, V. Statulevičius, P. Survila, L. Vilkauskas). Bene svarbiausią Lietuvos tikimybininkų darbų tematikos dalį sudaro Markovo grandinių ir silpnai priklausomų atsitiktinių dydžių ribinių teoremų nagrinėjimas. Tiriamos Markovo grandinių ribinės teoremos (A. Aleškevičienė, G. Aleškevičius, A. Raudeliūnas, B. Riauba). Sukurtas naujas metodas, kuris leido ištirti ir bendro tipo nehomogenines Markovo grandines bei labai bendrus silpnai priklausomus atsitiktinius dydžius (V. Statulevičius). Tiriami nepriklausomų atsitiktinių procesų sumavimo teorijos klausimai, atstatymo procesai, sudėtingų sistemų patikimumo ir masinio aptarnavimo teorijų klausimai (A. Aleškevičienė, B. Grigelionis, V. Liutikas, J. Sapogovas). Pastaraisiais metais pagausėjo darbų procesų valdymo srityje (B. Grigelionis) ir matematinės statistikos srityje (V. Statulevičius, A. Tempelmanas, L. Vilkauskas). Reikšmingi geologijai yra darbai iš matematinės paieškų teorijos (E. Gečiauskas). Nemaža darbų skirta matematiniams kibernetikos klausimams. Tiriami Monte Karlo metodai, atsitiktinių procesų optimalaus valdymo klausimai, atsitiktinių procesų statistikos metodai taikomi atpažinimo teorijoje ir optimalioms konstrukcijoms skaičiuoti. Tiriamos liet. kalbos statistinės bei informacinės charakteristikos.

Skaičių teorijos srities darbai yra susiję su analizinės skaičių teorijos klausimais, diofantinių aproksimacijų metrine teorija ir tikimybine skaičių teorija. Nagrinėjant algebrinių skaičių pirminių daugiklių pasiskirstymą, toliau išvystyta Hekės dzeta-funkcijų teorija. Sukurti nauji metodai sumoms su Hekės charakteriais įvertinti, gautos gana tikslios teoremos apie Hekės funkcijų nulinių vietų pasiskirstymą, įvertinti pirminių idealinių skaičių daugiamačių pasiskirstymo dėsnių liekamieji nariai, apibendrinta Gauso skaičiams J. Liniko teorema apie mažiausią pirminį skaičių aritmetinėje progresijoje (A. Bulota, J. Vaitkevičius). Adityvinės skaičių teorijos srityje patikslinta Goldbacho ir Vinogradovo teorema, įrodyta, kad pakankamai didelius nelyginius skaičius galima išreikšti trijų beveik lygių pirminių skaičių suma (V. Statulevičius). Išspręsta susilpninta Landau hipotezė: įrodyta, jog egzistuoja be galo daug pirminių skaičių a^2+b^2 pavidalo, kur b yra nedidelis, palyginus su pirminiu skaičiumi (A. Bulota, J. Kubilius). Nagrinėjant kvadratinių formų teoriją, įvertintas trijų, keturių ir penkių nežinomųjų kvadratinės formos minimumas, tirtos kvadratinės formos, kurių determinantas yra ± 1. J. Kubilius išsprendė dalinį žinomos Malerio hipotezės atvejį apie S-skaičius. Tai vienas svarbiausių pastarojo meto pasiekimų diofantinių aproksimacijų metrinėje teorijoje.

Lietuvos matematikų darbų dėka susiformavo nauja tikimybių teorijos ir skaičių teorijos šaka — tikimybinė skaičių teorija. J. Kubilius išvystė adityvinių aritmetinių funkcijų reikšmių pasiskirstymo teorijos metodus. Įrodytas didžiųjų skaičių toms funkcijoms dėsnis, gana plačiai funkcijų klasei gautos būtinos ir pakankamos sąlygos, kad egzistuotų ribinis pasiskirstymo dėsnis, įvertintas konvergavimo į normalinį dėsnį greitis. Rastas ryšys tarp pirminių skaičių pasiskirstymo dėsnių ir Markovo procesų. Šie J. Kubiliaus gauti rezultatai apibendrinti aritmetinėms adityvinėms funkcijoms, kai argumentas perbėga įvairias aibes, bei pusiaugrupėms (Z. Juškys, R. Uždavinys).

Algebros srityje ištirti racionalinių skaičių kūno 2-praplėtimai. Rasti kai kurių ciklinių grupių bei pp-tipo elementarinės komutatyvinės grupės atvaizdavimai matricomis su sveikais elementais.

Lietuvos geometrai tyrė tiesinių daugdarų geometrijos ir apibendrintų erdvių diferencialinės geometrijos klausimus (V. Bliznikas, K. Grincevičius, ir kt.), afininių ir projektyvinių erdvių tiesių kompleksus. Buvo nagrinėjamos hiperpaviršių ir paviršių kreivių apibendrintose Finslerio erdvėse, tiesinių elementų bitiesinėse metrinėse erdvėse ir apibendrinto euklidinio sąryšio erdvėse teorijos. Pradėta tirti atraminių elementų erdvės, t. y. atskiras atvejis bendros išsluoksniuotos erdvės, kurios sluoksniuose veikia bendros diferencialinės grupės visiškai apibrėžtas pogrupis. Be to, nagrinėjamos specialių homogeninių erdvių geodezinių daugdarų klasės. Algebrinės topologijos srityje nemaža darbų skirta dvigubų išsluoksniavimų kertamiesiems paviršiams ir jų kliūtims (A. Matuzevičius).

Funkcijų teorijos specialistai (V. Kabaila, A. Naftalevičius, V. Paulauskas, Š. Strelicas) nagrinėjo aprėžto bei neaprėžto pavidalo ir H klasės analizinių funkcijų interpoliavimą plokštumoje ir skritulyje, funkcijų ir jų išvestinių kvadratinį aproksimavimą, polinomų bei jų išvestinių ortogonalumą. Buvo tiriami tiesinių skirtuminių ir skirtuminių diferencialinių lygčių bei jų sistemų meromorfiniai sprendiniai ir sprendinių periodų struktūra. Nagrinėti Lamė integralinių lygčių sprendiniai, tirtas Dirichlė eilučių su kompleksiniais rodikliais konvergavimas, rasta kriterijų, kad paprastųjų tiesinių diferencialinių lygčių su periodiniais koeficientais fundamentalinė sprendinių sistema būtų periodiška, t. p. rasta įvairių metodų paprastųjų tiesinių diferencialinių lygčių sistemų sprendinių charakteringiesiems skaičiams apskaičiuoti. Tirta diferencialinių lygčių analiziniai bei meromorfiniai sprendiniai, paprastųjų ir dalinių diferencialinių lygčių sveikųjų sprendinių didėjimas, Fukso tipo dalinių lygčių sprendiniai.

Iš mat. logikos sukonstruoti nauji klasikinio ir konstruktyvinio predikatų skaičiavimo variantai, kurie tiktų teoremų įrodymams automatizuoti (V. Matulis).

Lošimų teorijos srityje (E. Vilkas) sukurta matricinio lošimo reikšmės aksiomatika, ištirtos tokių lošimų parametrinės savybės, glaudžiai susijusios

LIETUVOS TSR
Kaunas. Petrašiūnai

LIETUVOS TSR
Skaičiavimo mašinų gamykloje

1

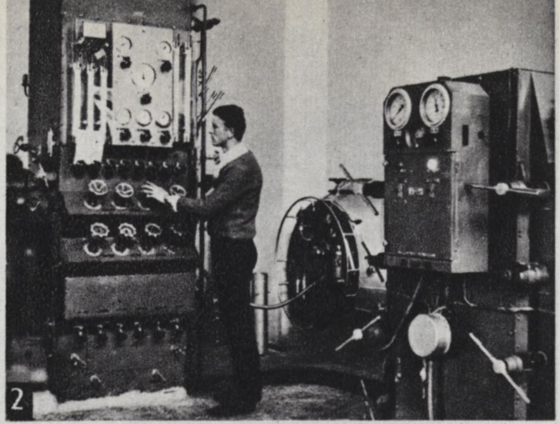

2

3

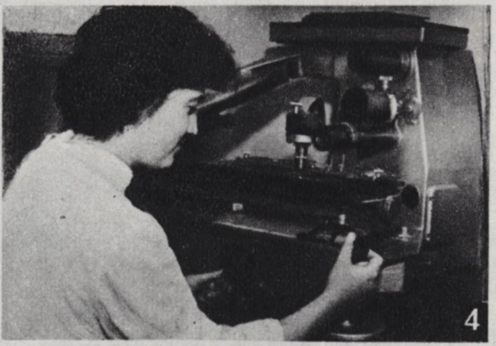

4

5

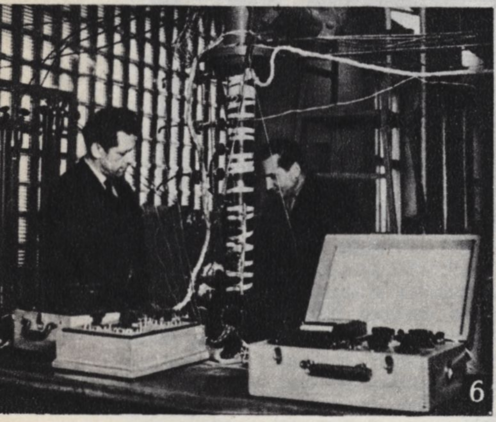

6

7

MOKSLŲ AKADEMIJA

1. Prezidiumo rūmai. **2.** Oro skystinimo aparatūra Puslaidininkių fizikos institute. **3.** Biochemijos instituto citologijos ir citochemijos sektoriaus laboratorija. **4.** Botanikos instituto registruojantis mikrofotometras, kuriuo nustatoma ribonukleininė rūgštis augalų audiniuose. **5.** Zoologijos ir parazitologijos instituto parazitologijos laboratorija. **6.** Fizikinių-techninių energetikos problemų instituto branduolinių įrenginių šilumos mainų laboratorija. **7.** Fizikos ir matematikos instituto skaičiavimo centras. **8.** Chemijos ir cheminės technologijos instituto elektroninis mikroskopas, kuriuo tiriamos galvaninės dangos. **9.** Ekonomikos instituto darbuotojų pasitarimas pramonės vystymo klausimais. **10.** Istorijos instituto archeologų atkasti Vilniaus Žemutinės pilies XIII a. medinių pastatų likučiai. **11.** Lietuvių kalbos ir literatūros institute naujai gautos rankraštinės ir fotodokumentinės medžiagos apžiūra. **12.** Centrinės bibliotekos skaitykla

8

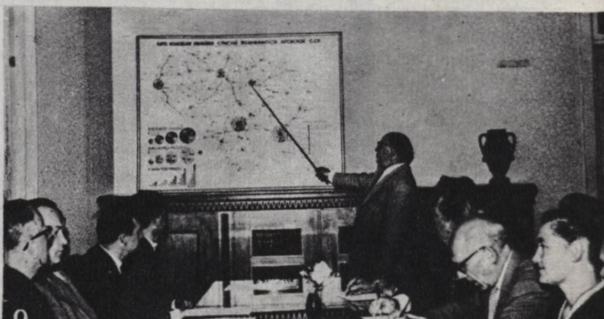

9

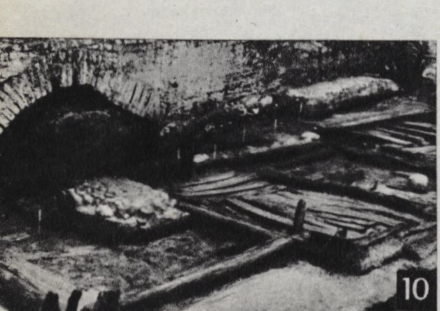

10

11

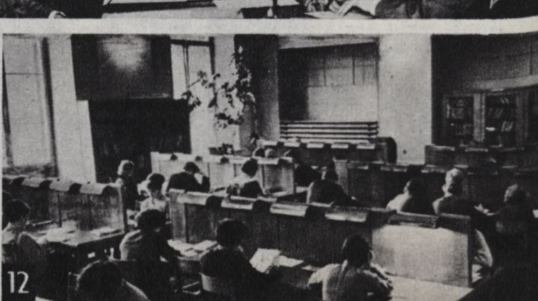

12

su parametriniu tiesiniu programavimu, sprendžiami dinaminio programavimo uždaviniai.

M. istorijos darbuose nagrinėjama M. ir fizikos mokslų raida Vilniaus un-te, Archimedo metodai sferoido tūriui apskaičiuoti, trigonometrinių eilučių istorijos klausimai (B. Chmielevskis, A. Paplauskas, Z. Žemaitis).

Tarybų Lietuvoje, be vadovėlių pr. ir vid. m-loms, išleista nemaža M. vadovėlių liet. kalba aukštosioms m-loms; daugumas jų originalūs: J. Matulionio „Aukštoji matematika", 2 d. (1950, IV leid. 1966), P. Katiliaus „Analizinė geometrija" (1956), G. Žilinsko „Aukštoji algebra" (1960), P. Katiliaus „Diferencialinė geometrija" (1961), V. Paulausko, P. Golokvosčiaus „Diferencialinės lygtys" (1961), P. Rumšo, P. Žemaičio „Trumpas aukštosios matematikos kursas" (1963), P. Katiliaus „Geometrijos pagrindai" (1965), K. Grincevičiaus, P. Vaško „Projektyvinė geometrija" (1966). Matematikai padeda mat. metodus taikyti ekonomikoje, technikoje, biologijoje, medicinoje, lingvistikoje, žemės ūkyje, daug aktualių uždavinių sprendžia Vilniaus un-te, Kauno Politechnikos in-te ir Fizikos ir matematikos in-te veikiantys skaičiavimo centrai ar skaičiavimo mašinų skyriai.

Tarybų Lietuvos matematikai nuo 1961 leidžia M. žurnalą *„Lietuvos matematikos rinkinys"* (iki 1967 pab. išėjo 7 t. po 4 nr. kiekvienas). 1962 įkurta *Lietuvos TSR Matematikų draugija.*

MATERIÃLINIS-TÈCHNINIS APRŪPI-NIMAS — gamybos priemonių (žaliavų, medžiagų, kuro, mašinų ir įrengimų) paskirstymo ir cirkuliacijos organizavimas; viena iš socialistinės prekybos šakų. M.-t. a. organai (dažnai jie vadinami **tiekimo organais**) realizuoja įmonių gamintojų gaminius, o įmones vartotojas aprūpina gamybos priemonėmis (kitų įmonių gaminiais). Per M.-t. a. įstaigas tiekiami ir gamybinės paskirties bei kolektyvinio naudojimo daiktai negamybinėms org-joms.

M.-t. a. sistema Tarybų Lietuvoje pradėta organizuoti 1941. Po D. Tėvynės karo iki 1957 veikė šakinė M.-t. a. sistema. 1957 pr. buvo daugiau kaip 30 M.-t. a. įstaigų, pavaldžių įv. m-joms ir žinyboms; šios M.-t. a. įstaigos turėjo bazes ir sandėlius didžiuosiuose Lietuvos miestuose. 1957 M.-t. a. sistema buvo pertvarkyta teritoriniu principu. Dabar didžiausia M.-t. a. org-ja yra Vyriausioji materialinio-techninio tiekimo v-ba prie Lietuvos TSR MT (pavaldi ir TSRS MT Valstybiniam materialinio-techninio tiekimo k-tui). Ji susideda iš specializuotų v-bų: chemijos produktų, įrengimų, metalų, stat. medžiagų, naftos produktų ir kt. V-ba tiekia Lietuvos liaudies ūkiui reikalingas gamybos priemones ir realizuoja Lietuvos pramonės pagamintas gamybos priemones (per ją tiekiamos ir realizuojamos prekės sudaro 75% bendros Lietuvai tenkančio gamybos priemonių tiekimo ir realizavimo apimties; 50% šių prekių realizuojama per sandėlius). V-bai yra pavaldžios ūkiskaitinės tiekimo org-jos: respublikinės specializuotos bazės Vilniuje, teritorinės universalios bazės Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose bei Panevėžyje ir specializuotos parduotuvės. V-ba turi specializuotą naftos produktų bazių tinklą: 11 naftos produktų paskirstymo bazių, jų filialus rajonuose ir Klaipėdos naftos eksporto bazę.

Be to, yra ir m-joms bei žinyboms pavaldžių M.-t. a. org-jų. Žemės ūkio M.-t. a. vykdo Lietuvos TSR MT resp. susivienijimas „Lietuvos Ž. ū. technika" (įst. 1961). Susivienijimas turi respublikinę specializuotą mašinų ir atsarginių dalių bazę Vilniuje, teritorines tiekimo bazes Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose bei Panevėžyje ir tiekimo-prekybos sandėlius rajonuose. Per susivienijimą tiekiama 15% visų Lietuvos liaudies ūkiui reikalingų gamybos priemonių; 35% jų realizuojama per sandėlius. Susivienijimas kai kuriomis prekėmis (pvz., automobilių ir traktorių atsarginėmis dalimis) aprūpina visus Lietuvos vartotojus. M.-t. a. org-jas t. p. turi Lietuvos TSR Statybos m-ja (trestų gamybinio-technologinio komplektavimo v-bas), Lietuvos TSR Kaimų statybos m-ja (resp. bazę Kaune ir trestų tiekimo kontoras), Lietuvos TSR Sveikatos apsaugos m-ja (bazes Vilniuje ir Kaune), Lietuvos TSR Ž. ū. m-ja (resp. susivienijimą „Zoovettiekimas" su bazėmis Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje), Energetikos statybos trestas (gamybinio-technologinio komplektavimo v-bą), Lietuvos TSR MT Valstybinis spaudos k-tas („Spaudos tiekimą" su baze Vilniuje) ir kt. žinybos. Kiekvienoje pramonės įmonėje ir gamybinėje org-joje yra M.-t. a. skyriai.

MATERIALÌZMAS — filosofijos kryptis. Ž. *Dialektinis materializmas, Istorinis materializmas, Visuomeninė-filosofinė mintis, Vulgarusis materializmas.*

MATIÈŠIONYS — kaimas Prienų rj., Birštono apyl., 8 km į p. v. nuo Birštono; Birštono tarybinio ūkio Puzonių skyriaus centras. 131 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs Nemuno slėnyje (Balbieriškio kilpoje), 1 km į p. nuo upės. Iš š. prieina Matiešionių miškas, iš r. — Siponių miškas. Parduotuvė.

MATIJOŠÁITIS Silvestras [g. 1907. XII.31 Naumiestyje (dab. Kudirkos Naumiestis)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. 1924—40 melioracijos, kelių tiesimo darbininkas. 1927 įstojo į LKJS. 1928 su kitais gabeno kom. lit-rą iš Vokietijos į Lietuvą, už tai kalintas Marijampolėje. Paleistas iš kalėjimo, vėl dalyvavo LKJS ir Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos veikloje. 1933 su kitais suorganizavo Vilkaviškio—Naumiesčio kelio darbininkų streiką dėl darbo sąlygų pagerinimo. 1940—49 darbininkas. 1950—65 adm. darbuotojas. Pensininkas.

MĀTININKAI — žemės matavimo specialistai. Lietuvoje M. žinomi nuo valakų reformos. Jos metu (XVI a. antrojoje pusėje) M. atskyrė valst. žemes nuo privatinių, skirstė kaimų ariamąją žemę į 3 laukus, kuriuose kiekvienai valstiečių šeimai atmatuodavo po valaką (rėžiais). 1918 Lietuvoje buvo tik 15 M., 1937 — 325, iš jų 24 privatūs; dauguma M. buvo Ž. ū. m-jos žemės tvarkymo departamento tarnautojai. 1918—40 M. skirstė kaimus vienšėdžiais, parceliavo dvarus, rengė bendrų ganyklų bei servitutų likvidavimo projektus. Pagrindinis visų tų darbų tikslas buvo atlikti tarpūkinę žemėtvarką: nustatyti ir išmatuoti kaimų, dvarų bei valstiečių ūkių ribas, netvarkant vidinės ūkių teritorijos. 1918 Kaune įkurta buržuazinė Lietuvos M. profesinė s-ga, 1928 perorganizuota į Lietuvos M. ir kultūrtechnikų s-gą (1937 turėjo 356 narius — M. ir kultūrtechnikus; veikė iki 1940). Tos org-jos leido žurnalus: „Matininkas" (1926—28), „Matininkų ir kultūrtechnikų balsas" (1928—29), „Žemėtvarka ir melioracija" (1929—40). Pirmieji M. mokslus daugiausia išeidavo Rusijos spec. m-lose bei kursuose. Nauji M. kadrai buvo rengiami Ž. ū. m-jos kursuose Dotnuvoje ir Kaune, nuo 1933 kultūrtechnikų mokykloje Kėdainiuose. Taryb. metais matininkai vadinami žemėtvarkininkais (jie vykdo ne tik tarpūkinę, bet ir ūkio vidaus žemėtvarką: projektuoja sėjomainas, planuoja sodus, ganyklas, nustato kelių tinklą ir kt.). Žemėtvarkininkus rengia Kauno ž. ū. technikumas (išleidžia žemėtvarkos technikus) ir Ž. ū. akademija (išleidžia žemėtvarkos inžinierius). Ž. *Žemėtvarka.*

„MĀTININKAS" — profesinis matininkų žurnalas, ėjęs 1926—28 Kaune. Leido Lietuvos Matininkų prof. s-ga. Redagavo L. Straukas.

„MĀTININKŲ IR KULTŪRTÈCHNIKŲ BALSAS" — žemėtvarkos, geodezijos ir melioracijos žurnalas, ėjęs 1928—29 Kaune. Leido Lietuvos Matininkų ir kultūrtechnikų s-ga. Redagavo M. Chmieliauskas. Nuo 1929 leistas pavadinimu „Žemėtvarka ir melioracija".

MATIŪKAS Ipolitas [1909.VIII.10 Kavoliuose (Zarasų rj.) — 1943.III.28 Oriolo sr.] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Žvejys. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1927 įsijungė į rev. judėjimą, dirbo LKJS Kavolių kuopelėje. Nuo 1935 Komunistų partijos narys. Už rev. veiklą policijos persekiotas. 1940—41 adm. darbuotojas Dusetose. Nuo 1942 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. Žuvo fronte.

MATIŪKAS Jonas [g. 1916.XI.16 Toleikiuose (Utenos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1924 įsijungė į rev. judėjimą. Nuo 1936 Komunistų partijos narys. 1938—40 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. 1940—1941 adm. darbuotojas Utenoje, Kaune. 1942—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos ryšių būrio vadas, fronte sunkiai sužeistas. 1945—46 karinis darbuo-

tojas Minske, Utenoje. 1948 baigė Resp. part. m-lą. 1948—49 Ryšių darbuotojų profs-gos resp. k-to pirmininkas. Nuo 1949 part. ir adm. darbuotojas Utenoje, Linkuvoje, Šiauliuose, Vilniuje.

MATIŪKAS Jonas [g. 1918.VII.27 Kavoliuose (Zarasų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Jaunystėje tarnavo pas buožes. 1937 Kavoliuose įstojo į LKJS. Nuo 1938 Komunistų partijos narys. Platino kom. lit-rą. 1940—41 LLKJS Zarasų aps. k-to sekretorius. 1942—44 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys, du kartus sužeistas. 1944 baigė part. ir taryb. darbuotojų kursus Šujoje (Ivanovo sr.). 1944.VIII—1947 LKP Zarasų aps. k-to I sekretorius. 1949 baigė Resp. part. m-lą. 1949—63 dirbo partinį ir ūkinį darbą Vilkijoje, Seredžiuje, Jonavoje, Raseiniuose. Nuo 1963 adm. darbuotojas Kelmėje.

MATJOŠAITIS Stasys — pedagogas, vadovėlių autorius. Ž. *Esmaitis.*

MATŪIZA Juozas [1894 Baculioniuose (Varėnos rj.) — 1946.IV.6 Leipalingyje (Lazdijų rj.)] — kovų už Tarybų valdžią Rusijoje ir Lietuvoje dalyvis, tarybinis aktyvistas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Baigęs Varėnos geležinkelininkų m-lą, nuo 1910 Peterburge dirbo geležinkelio dirbtuvėse. 1917—18 Petrograde Raudonosios gvardijos ryšių būrio vadas, paskui 5-jo Vilniaus pulko viršila, 1920 kovėsi su pilsudskininkais. Traukiantis Raudonajai Armijai nuo Varšuvos, internuotas su savo dalimi R. Prūsijoje. 1922 grįžo į Tarybų Rusiją. Po metų demobilizuotas, dirbo ūkinį darbą Tbilisyje. 1918—20 ir nuo 1926 Komunistų partijos narys. Nuo 1945 LKP Lazdijų aps. k-to kadrų skyriaus vedėjo pavaduotojas. 1946 Leipalingio vls. part. org-jos sekretorius. Burž. nacionalistų nužudytas.

MATŪIZOS — kaimas Varėnos rj., 9 km į š. r. nuo Varėnos miestelio, prie Vilniaus—Gardino geležinkelio; apylinkės centras. 210 gyv. (1959). Kaimo pakraščiu teka Duobupis (Merkio intakas). Iš š. r. prieina Kulelių durpynas (eksploatuojamas nuo 1940). Prie M. yra kreidos mergelio telkinys. Glžk. st., stat. medžiagų g-la (gaminamos silikatinės plytos ir pūstas perlitas), ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1956), aštuonmetė m-la (nuo 1917 pradinė, 1949—61 septynmetė), kultūros namai (nuo 1959), biblioteka (nuo 1954). Pastaruoju dešimtmečiu, išplėtus stat. medžiagų g-lą, M. gerokai išaugo (1968 — 516 gyv.).

MATUKŶNAS Antanas [g. 1919.XI.7 Naujojoje Ūtoje (Prienų rj.)] — gydytojas rentgenologas, Lietuvos TSR nusipelnęs gydytojas (1965). 1945 baigęs Kauno un-tą, dirbo Pilviškių (Vilkaviškio rj.) ambulatorijos vedėju. 1947—49 Šilutės aps., 1949—52 Telšių aps. ir rj. sveikatos apsaugos skyriaus vedėjas. Nuo 1952 Klaipėdos resp. ligoninės vyriausiojo gydytojo pavaduotojas.

MATUKŶNIENĖ Elena [g. 1922.III.21 Šiauliuose] — gydytoja pediatrė, medicinos mokslų kandidatė (1963), Lietuvos TSR nusipelniusi gydytoja (1960). 1945 baigusi Kauno un-tą, iki 1950 dirbo jame vaikų ligų katedros asistente. 1950—1952 Telšių rj. pediatrė. Nuo 1952 Klaipėdos resp. ligoninės vyriausioji pediatrė. Paskelbė moksl. straipsnių apie vaikų pneumonijų gydymą.

MATUKÓNIS Algirdas [g. 1920.X.7 Norageliuose (Lazdijų rj.)] — inžinierius technologas, technikos mokslų daktaras (1964), Lietuvos TSR nusipelnęs mokslo ir technikos veikėjas (1965). Baigė Kauno un-tą. 1943—46 inžinierius Kaune. Nuo 1944 Kauno un-to, nuo 1951 Kauno Politechnikos in-to dėstytojas, nuo 1954 docentas, nuo 1962 tekstilės katedros vedėjas. 1950 apgynė technikos mokslų kandidato disertaciją. Daktaro disertacija — „Nehomogeninių dviejų komponentų siūlų iš cheminių pluoštų tempimo charakteristikų tyrimas". Nuo 1966 profesorius. Paskelbė apie 40 moksl. straipsnių apie chem. pluoštų mechaninių savybių tyrimus. Išrado prietaisą siūlų įtempimo relaksacijai tirti. Už tekstilinių medžiagų eksploatacinių ir mechaninių savybių tyrimus su kitais gavo 1966 Resp. premiją.

Ršt.: Naujoji audimo ir apdailos technika, V., 1957; Tekstilės naujovės, V., 1961.

MATULÁITIENĖ Eta [**Videlevskytė;** g. 1918.VIII.8 Vilkijoje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. 1929 Kaune įstojo į pionierių org-ją. Jos namuose buvo spausdinamas laikraštėlis „Pionierius". 1933 įstojo į LKJS, padėjo spausdinti ir platinti kom. lit-rą. Nuo 1935 Komunistų partijos narė. Dirbo centriniame LKP lit-ros sandėlyje (komunisto J. Gvildžio bute). 1935 nuteista 6 metus kalėti. Kalinta IX forte, Marijampolėje, Kaune ir Ukmergėje. 1940—43 dirbo profsąjunginį darbą Kaune, Maskvoje, vėliau siuvėja Paleche (Ivanovo sr.). 1944—46 part. darbuotoja Kaune. Nuo 1946 namų šeimininkė.

MATULÁITIENĖ Vilhelmina [1867.III.25 Vilniuje — 1962.I.30 ten pat] — socialdemokratų veikėja. 1898 su vyru S. Matulaičiu išvyko į Vologdos gub., kur pastarasis buvo ištremtas. Sugrįžę apsigyveno Pilviškiuose. M. dalyvavo s-d. veikloje, saugojo ir gabeno neleg. lit-rą, padėjo pristatyti į Vilnių marksistinį laikr. „Iskrą". Dalyvavo 1905—07 revoliucijoje. I pasaul. karo metais vokiečių okupuotame Vilniuje dalyvavo nelegaliame Raudonojo kryžiaus darbe, materialiai rėmė polit. kalinius. 1920 Vilniuje kalinta. Nuo 1926 gyveno Tarybų Sąjungoje. Po D. Tėvynės karo pensininkė, gyveno Vilniuje.

MATULÁITIS Jonas [g. 1912.IV.29 Marijampolėje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1933 Marijampolėje priimtas į Komunistų partiją ir išrinktas kuopelės sekretoriumi. 1934 už kom. veiklą nuteistas 8 metus kalėti. Kalintas Marijampolėje, Kaune, IX forte ir Pravieniškėse. 1941 evakavosi į TSRS gilumą. Nuo 1944 adm. darbuotojas Vilniuje ir kitur.

MATULÁITIS Kazys [1885 Čižūnuose (Vilkaviškio rj.) — 1932.I.12 Maskvoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Iš mažens tarnavo pas buožes. 1905 išvyko į užsienį, dirbo Rure (Vokietija), vėliau Škotijoje akmens anglių kasyklose, 1906—17 buvo angliakasių profsąjungos narys. 1918 grįžo į Lietuvą. Nuo 1919 vadovavo Vilkaviškio ž. ū. darbininkų profsąjungai, organizavo darbininkų streikus, buvo Suvalkijos ž. ū. darbininkų profs-gos centro v-bos pirmininkas. Nuo 1920 LKP narys. Už rev. veiklą 1919 ir 1920 kalintas. Lietuvos profs-gų I suvažiavimo (1920) delegatas. 1921 vienas iš Gegužės Pirmosios demonstracijos Vilkaviškyje organizatorių. 1922 kaip LKP delegatas su patariamuoju balsu dalyvavo Kominterno IV kongrese. Tais pat metais kaip Lietuvos kairiųjų profs-gų delegatas su sprendžiamuoju balsu dalyvavo Profinterno II kongrese. 1922 išrinktas į I Lietuvos seimą, buvo aktyvus kuopininkų frakcijos narys. Prieš rinkimus į II seimą 1923.IV suimtas ir iki 1926 kalintas Šiauliuose ir Kaune. 1926 kuopininkų teismo metu demaskavo darbininkų išnaudojimą, policijos žiaurumus, gynė komunistus nuo provokacinių kaltinimų. Išteisintas ir paleistas iš kalėjimo, gydėsi Jurbarke. Po faš. perversmo iš ligoninės pabėgo į Vokietiją, kaip polit. emigrantas gyveno Karaliaučiuje. 1929 pr. išvyko į Tarybų Sąjungą. Kurį laiką dirbo lietuvių darbininkų klube Maskvoje, buvo klubo v-bos narys.

MATULÁITIS Stasys [1866.X Stebuliškėse (Kapsuko rj.) — 1956.IV.10 Vilniuje] — pažangus visuomenės veikėjas, publicistas, istorikas. Kilęs iš pasiturinčių valstiečių. 1886 baigė Marijampolės g-ją, 1891 — Maskvos un-to medicinos f-tą. Dalyvavo Lietuvių studentų d-jos veikloje, atstovavo jos kair. sparnui. Vėliau vertėsi gydytojo praktika Lietuvoje. Bendradarbiavo „Varpe", „Ūkininke" ir kt. period. spaudoje. 1893—1935 parašė apie 30 ir išvertė 17 publicistinių ir mokslo populiarinimo brošiūrų, knygų, kurios buvo išspausdintos Tilžėje, Bitėnuose, Vilniuje, Kaune, Minske ir JAV — Plimute, Niujorke, Či-

kagoje. Be to, periodikoje paskelbė eilėraščių, apsakymų ir lit-ros kritikos straipsnių, pasireikšdamas kaip aktyvus kovotojas dėl demokratinės liet. kultūros bei lit-ros ir

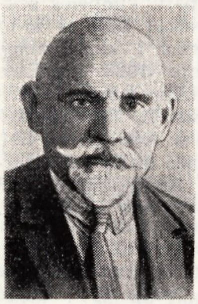

kaip vienas pirmųjų socializmo idėjų populiarintojų Lietuvoje. Nuo 1895 dalyvavo s-d. veikloje. LSDP I suvažiavimo (1896) delegatas. 1898 už dalyvavimą s-d. veikloje ištremtas į Vologdos gub., kur išbuvo iki 1901. Po to gyveno Pilviškiuose (Vilkaviškio rj.). Rusų-japonų karo metu mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, dirbo gydytoju. 1906—07 su V. Kapsuku Vilniuje redagavo s-d. laikraščius „Naujoji gadynė", „Skardas". Reakcijos metais Vilniuje vertėsi gydytojo praktika, buvo persekiojamas. I pasaul. karo metais dirbo Vilniaus, paskui Maskvos karo ligoninėse. 1917—37 Komunistų partijos narys. Po Vasario revoliucijos, būdamas bolševikų partijoje, stengėsi atgaivinti senąją LSDP. 1917—18 Maskvoje redagavo laikr. „Socialdemokratas". Bolševikų partijos liet. sekcijų atstovų konferencijoje Petrograde (1918.I) kritikuotas už oportunistinius svyravimus. Susijungus „Socialdemokratui" ir „Tiesai", įėjo į Maskvoje leidžiamo laikr. „Tiesa" redakciją. 1918.V išrinktas RKP(b) Lietuvių sekcijų Centro Biuro nariu. 1918 rudenį įsijungė į rev. kovą dėl Tarybų valdžios Vilniuje. 1919.III—IV Vilniuje vienas kom. laikr. „Tiesa" redaktorių, organizavo knygų liet. kalba parengimą ir leidybą. Užgrobus Vilnių pilsudskininkams, 5 mėn. kalintas Lukiškių kalėjime. 1919 pab. persikėlė į Vilkaviškį ir dirbo apskrities ligoninėje. Su kitais organizavo darbininkų profs-gas. 1922—25 Marijampolės real. g-jos mokytojas. Buvo LKP įkurtos kooperatinės knygų leidimo d-jos „Šviesa" v-bos pirmininkas. 1925 pr. sudarius provokacinę polit. bylą, kalintas Kaune. Paleistas už užstatą, LKP CK patariamas, emigravo į TSRS. Nuo 1927 dirbo Baltarusijos TSR MA, parašė keletą veikalų iš Lietuvos istorijos („1863 metai Lietuvoje" ir kt.), už kuriuos 1934 gavo istorijos mokslų daktaro laipsnį ir buvo išrinktas Baltarusijos TSR MA tikruoju nariu. 1937 asmenybės kulto sąlygomis neteisėtai ištremtas į Kazachstaną, dirbo gydytoju Pavlodare. Reabilituotas. Nuo 1945 gyveno Vilniuje. Dirbo moksl. darbą Lietuvos TSR MA Istorijos institute, parašė atsiminimus.

M. lit. kūryba, ypač didaktiniai prozos kūriniai, pasižymi aktualia visuom. tematika, soc. bei rev. motyvų užuomazgomis. Literatūriniu ir idėjiniu atžvilgiu vertingesnės yra satyrinės antiklerikalinės M. apysakos „Parmazonas" (1897), „Smertis" (1900), „Pragaro gelmės" (1904), išleistos Šventmikio slapyvardžiu. Straipsniuose apie liet. poeziją, apie Maironio, A. Jakšto kūrybą ir kt. klausimais M. pasireiškė kaip aktyvus dem. krypties lit-ros kritikas. XIX a. pab.—XX a. pr., kovodamas už realizmo įtvirtinimą, smerkdamas reakcinę klerikalinę ideologiją, jis padarė teigiamą poveikį tolesnei liet. lit-ros raidai.

Ršt.: Lietuvių tautos istorija, K.—V., 1923; Religija ir jos socialė reikšmė, t. 1—2, Bruklynas, 1931; 1863 metai Lietuvoje, Minskas, 1933; Atsiminimai ir kiti kūriniai, V., 1957; Parmazonas arba dievo rūstybė, V., 1965.

MATULÁITIS-LABÙKAS Juozas [g. 1894. II.1 Gireikonyse (Alytaus rj.)] — katalikų bažnyčios veikėjas. 1918 baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigavo Žasliuose (Kaišiadorių rj.), Kalesninkuose (Eišiškių rj.), Švenčionyse. 1922—26 studijavo Miunsteryje, Viurcburge (Vokietija), Fribure (Šveicarija). 1926—28 Kaišiadorių vyskupystės kancleris, 1928—1946 generalvikaras. 1928 gavo socialinių-ekonominių mokslų daktaro laipsnį. 1955—57 altarista Raseiniuose. 1957—1965 dėstė Kauno kunigų seminarijoje. Nuo 1965 vyskupas, Kauno arkivyskupystės ir Vilkaviškio vyskupystės valdytojas. Lietuvos katalikų dvasininkijos delegatas II visuotiniame Vatikano susirinkime (1965).

MATULAITÝTĖ Aldona [g. 1901.II.12 Pilviškiuose (Vilkaviškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. S. Matulaičio duktė. 1917 Maskvoje baigė g-ją. Nuo 1918 Komunistų partijos narė. Priklausė komjaunuolių K. Libknechto kar. būriui, kuris 1919 pradžioje Vilniuje ėjo sargybą prie Tarybų Lietuvos vyriausybinių įstaigų. 1919.IV perkelta į R. Liuksemburg kar. būrį Ukmergėje, paskui Utenoje. 1921—22 Kaune dalyvavo LKP veikloje. 1930 Leningrade baigė Komunistinį Krupskajos polit. švietimo in-tą. 1930—1933 Leningrado Profs-gų un-to neakivaizdinio skyriaus vedėja. Bendradarbiavo žurnale „Priekalas", JAV leidžiamame laikr. „Laisvė", rašė apybraižas iš Ukrainos kolūkiečių gyvenimo. Ryšium su vyro suėmimu 1938 įkalinta, bet, nutraukus bylą, paleista. D. Tėvynės karo metais dirbo įmonėje Novosibirsko sr. Nuo 1944 tarnautoja Vilniuje. Paskelbė atsiminimų žurnale „Pergalė" ir kitur. Pensininkė.

MATULAITÝTĖ Katrė [1900.I.18 Pilviškiuose — 1938.IV.12 Minske] — revoliucinio judėjimo dalyvė. S. Matulaičio

duktė. Mokėsi Vilniaus, Kostromos, Maskvos g-jose. Nuo 1917 Komunistų partijos narė. 1918.VII grįžo į vokiečių okupuotą Vilnių, dirbo LKP CK aparate (ir Tarybų valdžiai įsikūrus). Pilsudskininkams okupavus Vilnių, rėmė polit. kalinius, paskui išvyko į Uteną, 1919.VI burž. nacionalistų suimta. Lietuvai ir Tarybų Rusijai pasikeitus įkaitais, 1919.VIII išvyko į Tarybų Rusiją. Baigusi Maskvoje 6 mėn. part. kursus, dirbo Ivanovo gub. part.-taryb. m-los mokymo dalies vedėja. Nuo 1921 dėstė Vakarų tautinių mažumų kom. un-te kultūros, tarptautinio moterų judėjimo istoriją, mokėsi Maskvos un-te. 1924—1926, gyvendama Kaune, dalyvavo LKP veikloje. Nuo 1927 adm. darbuotoja Leningrade. 1932 baigusi Leningrado Finansų ekonomikos in-tą, palikta aspirantūroje. Nuo 1933 Baltarusijos TSR MA Nac. mažumų in-to, nuo 1936 Istorijos in-to moksl. bendradarbė. Parašė keletą moksl. straipsnių apie liet. fašizmą. 1923—24 bendradarbiavo žurnaluose „Komunistas" (slap. S. Banga, Stebulių Stasė), „Priekalas", „Darbininkų balsas" (JAV), „Rabotnica i krestjanka" (Leningradas). Žuvo, neteisėtai represuota asmenybės kulto sąlygomis. 1956 reabilituota.

Ršt.: **K. Matulaitytė-Poželienė, K. Karosienė-Aldeniūtė,** Moters kovotojos dėl komunizmo, Brooklyn, 1932; **Е. Матулайтис,** Литовцы под гнётом фашистской Польши (Политико-экономический очерк), Минск, 1936; **Е. Матулайтис,** Положение литовских трудящихся масс.— «Информационный бюллетень Комиссии по изучению Западной Белоруссии при Академии наук БССР», Минск, 1936, № 6—7.

MATULAITÝTĖ Laima [g. 1907.II.2 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. S. Matulaičio duktė. Polit. raudonojo kryžiaus pavedimu 1919 nešiojo maistą polit. kaliniams lenkų okupuotame Vilniuje. 1920—25 mokėsi Marijampolės real. g-joje, priklausė moksleivių marksistų („visuomenininkų") org-jai, 1924 buvo tos org-jos tarybos narė. Už dalyvavimą 1922.XII.19 mirusio Kauno kalėjime kuopininko J. Janušausko laidotuvių demonstracijoje Marijampolėje buvo policijos sužalota. 1923—25 LKJS narė, vežiojo kom. lit-rą iš Kauno į Marijampolę, už tai policijos persekiota. 1925 LKP CK leidus, su tėvu išvyko į Maskvą, dirbo Kominterno Vykd. K-to leidimų biure. 1930—33 mokėsi technikos-metalurgijos technikume Leningrade, dirbo visuom. darbą lietuvių klube, buvo išrinkta delegate į lietuvių darbo žmonių atstovų suvažiavimą Minske. 1945 grįžusi į Vilnių, dirbo Lietuvos TSR AT Prezidiumo referente, 1951—56 „Lelijos" siuvimo f-ke. Pensininkė.

MATULĒVIČIENĖ Valentina [g. 1929. VIII.29 Černoručėje (BTSR, Vitebsko sr.)] — geofizikė, fizikos-matematikos mokslų kandidatė (1964). 1950 baigė Leningrado un-tą. 1950—53 Vilniaus orų biuro inžinierė sinoptikė. Nuo 1953 dirba ped. darbą Vilniaus un-te. Nuo 1960 TSKP narė. Paskelbė moksl. straipsnių branduolinės meteorologijos, atmosferos fizikos, sinoptinės meteorologijos klausimais.

MATULĒVIČIUS Andrius [1897.X.22 Suvalkuose (Lenkija) — 1959.X.5 Kaune] — gydytojas pediatras, medicinos mokslų kandidatas (1949), Lietuvos TSR nusipelnęs gydytojas (1957). 1915—18 studijavo Maskvos un-to med. f-te. 1922 baigė Kauno un-tą. 1922—25 karo gydyto-

jas. 1925—30 Kauno un-to vaikų ligų katedros asistentas. 1935—40 dirbo Kauno ligoninėse. 1940—41 Kauno I poliklinikos, 1941—48 Kauno vaikų infekcinės ligoninės (suorganizuotos jo pastangomis) vyriausiasis gydytojas. Nuo 1945 dar ir Kauno un-to (nuo 1951 Kauno Med. in-to) vaikų ligų katedros vedėjas, docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie vaikų infekcines ligas, tuberkuliozę.

MATULĖVIČIUS Jonas [1909.III.14 Alytuje — 1941.VII] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1918—1929 dirbo pas buožes. 1930—32 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. 1932—35 darbininkas Alytuje. Nuo 1935 Komunistų partijos narys; buvo part. kuopelės Alytuje sekretorius. 1935—40 kalintas už rev. veiklą. Nuo 1940.VI adm. darbuotojas Kaune, Raseiniuose. 1941.VI pasitraukė į TSRS gilumą. 1941.VII su A. Milvydo vadovaujama grupe atvyko dirbti pogr. part. darbo į Lietuvą ir žuvo kovoje.

MATULĖVIČIUS, Matulaitis, Jurgis [1871.IV.13 Lūginėje (Kapsuko rj.) — 1927.I.27 Kaune] — katalikų bažnyčios veikėjas. Mokėsi Marijampolės g-joje, Kelcų ir Varšuvos kunigų seminarijose. 1899 baigė Peterburgo Dvasinę akademiją. 1902 Friburo un-te (Šveicarija) apgynė sociologine tema daktaro disertaciją. 1906 katalikiško darbininkų laikraščio „Pracownik Polski" („Lenkų darbininkas") redaktorius Varšuvoje. 1907—1909 Peterburgo Dvasinės akademijos sociologijos katedros vedėjas, 1909 tos akademijos inspektorius. Prieš I pasaul. karą atkūrė marijonų vienuoliją ir buvo jos generolu. 1918—25 Vilniaus diecezijos vyskupas. Lenkijos vyriausybei 1925 pasirašius su Vatikanu konkordatą, nenaudingą Vilniaus diecezijos lietuviams ir baltarusiams katalikams, nuo vyskupo pareigų atsisakė. 1925.XII.8 pakeltas arkivyskupu ir paskirtas Lietuvai vizitatoriumi. Yra parašęs knygelių bei straipsnių, kuriuose klerikaliniu požiūriu nagrinėja socialinius nuosavybės teisės ir darbininkų buities gerinimo klausimus.

MATULĖVIČIUS Vytautas [g. 1930.III.14 Žeimiuose (Kapsuko rj.)] — radijo inžinierius, fizikos-matematikos mokslų kandidatas (1965). 1950—58 Tarybinės Armijos karininkas. 1959 baigė Leningrado Politechnikos in-tą. 1960—63 Lietuvos TSR MA Geologijos ir geografijos in-to, 1963—65 Botanikos in-to, nuo 1965 Branduolinės fizikos ir radioaktyvių izotopų taikymo skyriaus, nuo 1967 Fizikos ir matematikos in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1961 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių branduolinės meteorologijos klausimais.

MATULIÓNIS Alfonsas [g. 1916.VI.29 Petrograde] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Mokydamasis Rokiškio g-joje, 1932 įstojo į LKJS. 1934 įstojo į LKP, dirbo organizacinį ir propagandinį darbą Rokiškio aps. Už rev. veiklą 1935 pašalintas iš g-jos. 1936—37 LKP Rokiškio rj. k-to, 1939—1940 LKP Svėdasų vls. k-to sekretorius. 1937 adm. tvarka kalintas. 1940 Lietuvos Liaudies kariuomenės I pėstininkų divizijos polit. vadovas. 1941—45 tarnavo Raudonojoje Armijoje. Nuo 1946 dirbo partinį ir ūkinį darbą Klaipėdoje, Vilniuje, Prienų aps., Panevėžyje. Nuo 1958 pensininkas, gyvena Panevėžyje.

MATULIÓNIS Algirdas [g. 1911.III.15 Židikuose (Mažeikių rj.)] — miškininkas, administracinis darbuotojas, Lietuvos TSR nusipelnęs miškininkas (1967). Kilęs iš tarnautojų. Mokydamasis Rokiškio gimnazijoje (1928), suorganizavo Kunigiškiuose (Anykščių rj.) nelegalų komunistinės literatūros nagrinėjimo būrelį. Rėmė Lietuvos Raudonosios pagalbos org-ją. 1930 baigė Alytaus aukštesniąją miškų mokyklą. 1930—34 miško žvalgas, girininkas be girininkijos. 1934—40 Raguvėlės (Anykščių rj.) girininkas. 1940—41 Miškų departamento jaun. specialistas, Panemunės (Kaune) urėdas, Miškų pramonės liaudies komisariato vyriausiosios miškų ūkio v-bos viršininko pavaduotojas. 1941 pasitraukė į Marių ATSR. 1942—44 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos pulko štabo viršininko pavaduotojas, kuopos vadas. 1944—47 Vyriausiosios miškų ūkio v-bos (Kaune) viršininkas, Kauno miškų tresto valdytojas. 1947—53 miškų ūkio ministras. Nuo 1950 TSKP narys. 1953—57 žemės ūkio ministro pavaduotojas, Vyriausiosios miškų ūkio v-bos prie Lietuvos TSR MT viršininkas. Nuo 1957 miškų ūkio ir miško pramonės ministras. 1958—61 LKP CK narys; 1961—64 ir nuo 1966 kandidatas į LKP CK narius. Nuo 1959 Lietuvos TSR AT deputatas. Pokario metais daug prisidėjo prie miško atkūrimo ir ugdymo darbų organizavimo. M. iniciatyva Tarybų Lietuvoje, pirmojoje iš sąjunginių respublikų, miškų ūkis ir miško pramonė nuo 1957 sujungta į vieną žinybą, miško ūkyje nuo 1962 pradėti tūrio ugdomieji kirtimai. Paskelbė straipsnių miškininkystės bei miško ūkio klausimais. „Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos" geografijos skyriaus redaktorius konsultantas.

MATULIÓNIS Arvydas [g. 1940.IV.1 Dubliškiuose (Kupiškio rj.)] — fizikas, fizikos-matematikos mokslų kandidatas (1967). 1961 baigęs Vilniaus un-tą, dirba jame ped. darbą. Nuo 1962 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių apie išilginio fotolaidumo dėsningumus.

MATULIÓNIS Eduardas [g. 1912.XI.16 Židikuose (Mažeikių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. 1933 baigė Rokiškio g-ją, kur 1929 įstojo į LKJS, priklausė LKJS Kunigiškių (Rokiškio rj.) kuopelei. Studijuodamas Prekybos in-te Klaipėdoje, 1935 įstojo į Komunistų partiją, buvo studentų part. kuopelės sekretorius. Už kom. veiklą 1936 iš in-to pašalintas ir pašauktas į kariuomenę. Už kom. veiklą joje 1936 nuteistas 15 metų kalėti. Kalintas Kaune, Marijampolėje, Raseiniuose. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Po karo dirbo part. darbą. Nuo 1956 adm. darbuotojas. 1957 baigė Lenino karinę-politinę akademiją.

MATULIÓNIS Jonas [g. 1906.II.1 Maskvoje] — matematikas, pedagogikos mokslų kandidatas (1962). 1931 baigė Kauno un-tą. 1933—41 Raseinių g-jos mokytojas. Nuo 1944 dirbo ped. darbą Kauno un-te, nuo 1951 dirba Kauno Politechnikos in-te; nuo 1945 aukštosios matematikos katedros vedėjas, nuo 1948 docentas; 1951—62 elektrotechnikos f-to dekanas, nuo 1964 radioelektronikos f-to prodekanas.

Ršt.: Aukštoji matematika, 2 t., K., 1950 [II leid. 1954; III leid. 1959; t. 1 IV leid. 1966].

MATULIÓNIS Petras [g. 1919.VIII.24 Orenburge (RTFSR)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš tarnautojų. 1920 su tėvais grįžo į Lietuvą. 1934 įsijungė į rev. judėjimą. 1936 Rokiškio g-joje įstojo į LKJS, 1937—39 komjaunimo kuopelės sekretorius. 1939—41 Kauno un-to studentas, dalyvavo legalios marksistinės studentų org-jos „Scientia" veikloje; ją likvidavus, su kitais įsteigė naują marksistinę studentų d-ją „Kultūra". Nuo 1939 Komunistų partijos narys. Nuo 1942 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje, dirbo polit. darbą. 1950 baigė Lenino karinę-politinę akademiją. 1951—56 Pabaltijo kar. apygardos politinės v-bos inspektorius. Nuo 1954 papulkininkis. Nuo 1958 adm. darbuotojas Vilniuje. 1965 baigė Kauno Politechnikos in-to Vilniaus filialą.

MATULIÓNIS Povilas [1860.IX.5 Kupiškyje — 1932.III.15 Aleksandrijoje (prie Šiaulių)] — miškininkas. Kilęs iš valstiečių. 1889 baigė Peterburgo Miškų in-tą. Studijuodamas Peterburge, palaikė ryšius su Daugpilio moksleiviais lietuviais, organizavo slaptus susirinkimus, platino caro valdžios draudžiamą liet. spaudą. 1889—1892 girininko padėjėjas Opočkoje (Pskovo gub.). 1892—1894 Cholmo aps. (Pskovo gub.) miškų taksatorius. 1894 persikėlė į Vilnių. Iki 1898 dirbo Kuršėnų, Rumšiškių, Karmėlavos ir kt. miškų taksatoriumi. Nuo 1898 vyr. taksatorius, Peterburgo Miškų in-to profesoriaus A. Rudzkio asistentas. 1898—1907 Vilniaus ir Kauno gubernijų miškotvarkos revizorius. Dalyvavo 1905—07 revoliucijoje, su kitais

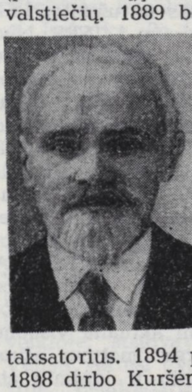

parašė viešą atsišaukimą-protestą prieš žandarų ir kariuomenės baudžiamųjų būrių žiaurumus. 1907—10 dirbo miškotvarkos darbus Suomijoje, 1910—18 tvarkė septynių Rusijos gubernijų miškus, o 1917—18 nacionalizuotus miškus Tarybų Rusijoje. 1918—21 Lietuvos Žemės ūkio ir valstybės turtų m-jos miškų departamento direktorius. Prisidėjo prie Gamtos tyrimo stoties ir Kauno un-to kūrimo. Dėstė miškotvarką Dotnuvos ž. ū. technikume (1921—27) ir Ž. ū. akademijoje (1924—29). Nuo 1923 profesorius. 1923 miškininkystės katedros vedėjas Kauno un-te, 1924—29 Ž. ū. akademijos rektorius.

M. — miško tipologijos mokslo pradininkas Lietuvoje. Sukūrė Lietuvos miškų klasifikacinę lentelę, kurioje suskirstė miškų augavietes į 10 rūšių (tipų), sujungęs juos į 3 didesnes grupes (šilus, girias, duburus). Sudarė pagrindinių Lietuvos miško medžių rūšių tūrių lenteles, medynų augimo eigos ir našumo lenteles, pasiūlė formulę metinei miško kirtimo normai apskaičiuoti. Pažymėtinas M. floristinis veikalas „Žolynas" (išleista tik d. 2, 1906); jame įdėta apie 3000 M. surinktų augalų liet. pavadinimų. Iš to veikalo matyti, kad M. buvo pažangių pažiūrų, Č. Darvino evoliucijos teorijos šalininkas. Sudarė Lietuvos kalnuotumo ir nuotakumo žemėlapį (1906), reljefinį Lietuvos ir Latvijos žemėlapį (1922), apžvalginį Lietuvos žemėlapį (1922).

M. aktyviai bendradarbiavo liet. spaudoje, rašė miškininkystės, botanikos, geografijos, zoologijos, gamtos turtų apsaugos ir naudojimo, taip pat Lietuvos istorijos, etnografijos, ūkinio ir kultūrinio gyvenimo klausimais. „Vienybėje lietuvninkų" paskelbė etnografinę apybraižą „Kupiškis ir kupiškėnai" (1891, Nr. 51—52), išleido keletą brošiūrų, kalendorių. Jaunystėje M. sukūrė eilėraščių, poemą, pjesę. Beveik visi M. eilėraščiai 1888 išspausdinti (V. Bevardžio slapyvardžiu) laikraštyje „Lietuviškasis balsas" (JAV) ir išleisti atskira knygute „Margumynai". Nors juose reiškė „tautinę vienybę", tačiau pabrėžė sunkią darbo valstiečių būklę, smerkė carinę priespaudą. Jų tarpe yra ir antiklerikalinės satyros eilėraščių, kurie buvo vieni pirmųjų liet. poezijoje. Socialinė to meto neteisybė, anticarinės, antiklerikalinės M. nuotaikos ypač atsispindi poemoje „Rudeniop" (1891). Pjesėje „Laimė iš svetur" (1901) pavaizdavo Lietuvos kaimo gyvenimą XIX a. pabaigoje.

Lit.: Įžymus lietuvių miškininkas — prof. Povilas Matulionis, K., 1957 [su bibliografija]; **B. Pranskus**, Lietuvių literatūros gretose, V., 1959 [str. „Povilo Matulionio grožinės kūrybos bandymai"].

MATULIÓNIS Robertas [g. 1910.I.18 Kunigiškiuose (Anykščių rj.)] — melioracijos specialistas. 1931 Kėdainiuose baigė Aukštesniąją kultūrtechnikų m-lą. 1931—40 dirbo kultūrtechniku, be to, 1935—37 studijavo ekonomiką Kauno un-te. 1936—40 dalyvavo pogr. kom. veikloje Kaune ir Svėdasų (Anykščių rj.) valsčiuje. Su kitais įkūrė studentų kom. d-ją „Scientia", platino kom. lit-rą, materialiai rėmė rev. judėjimą. 1940—41 Lietuvos TSR Ž. ū. liaudies komisariato melioracijos v-bos inspektorius, viršininkas. 1942—44 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys (1943 baigė Podolsko karo m-lą). Pokario metais dirbo Lietuvos TSR Ž. ū. m-jos melioracijos ir elektrifikacijos v-bose, kontoroje „Melioracija", Lietuvos TSR MT Vyriausiojoje melioracijos v-boje. Nuo 1951 TSKP narys. 1954—57 Lietuvos TSR statybos ministro pavaduotojas. 1957—65 dirbo Lietuvos TSR MT melioracijos v-boje, Resp. susivienijime „Lietuvos Ž. ū. technika", Valstybiniame melioracijos k-te. Nuo 1965 Melioracijos ir vandens ūkio m-jos melioracijos darbų kokybės kontrolės skyriaus viršininkas. Parašė brošiūrų melioracijos klausimais.

MATULIONÝTĖ Valerija [**Švilpienė**; g. 1931.VIII.19 Laukagalyje (Pasvalio rj.)] — agronomė, žemės ūkio mokslų kandidatė (1966). 1956 baigė Ž. ū. akademiją. 1956—60 Rumokų bandymų stoties (Vilkaviškio rj.) moksl. bendradarbė. 1960—67 Žemdirbystės in-to Joniškėlio filialo, nuo 1967 Joniškėlio bandymų stoties moksl. bendradarbė (1962—65 aspirantė). Paskelbė moksl. straipsnių apie amoniako vandenį ir jo vartojimą.

MATÙLIS Alfonsas [g. 1927.XI.1 Bastūnuose (Ukmergės rj.)] — gydytojas terapeutas, medicinos mokslų kandidatas (1960). 1953 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1954 dirba Eksperimentinės ir klinikinės medicinos in-te; 1957—61 moksl. bendradarbis, nuo 1961 terapijos sektoriaus vadovas. 1960—62 dar ir Sveikatos apsaugos m-jos vyriausiasis terapeutas. Nuo 1959 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių apie reumato diagnostiką ir gydymą. Pritaikė keletą naujų imunologinių reumato diagnostikos metodų bei gydymo būdų.

MATÙLIS Algirdas [g. 1939.I.20 Kaune] — fizikas, fizikos-matematikos mokslų kandidatas (1967). 1962 baigė Maskvos un-tą. 1962—65 Fizikos ir matematikos in-to, nuo 1967 Puslaidininkių fizikos in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie diagraminių perturbacinių metodų taikymą kvantmechaninėje atomo teorijoje.

MATÙLIS Bronius [g. 1928.IV.6 Algirduose (Ukmergės rj.)] — inžinierius technologas, technikos mokslų kandidatas (1962). 1952 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1952—57 dirbo Akmenės cemento f-ke (dispečeriu), „Bituko" silikatinių dirbinių g-loje (cecho viršininku). 1960—63 Statybos ir archit-ros in-to moksl. bendradarbis, nuo 1963 dėsto Kauno Politechnikos in-te, nuo 1965 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie Stoniškių opokos naudojimą stat. medžiagoms gaminti, stambiaplokščių gyv. namų gamybos technologiją, dolomito ir kalkių sąveiką.

MATÙLIS Juozas [g. 1899.III.19 Tatkonyse (Kupiškio rj.)] — fizikochemikas, Lietuvos TSR MA akademikas (1941), TSRS MA narys korespondentas (1946), chemijos mokslų daktaras (1934), Lietuvos TSR nusipelnęs mokslo veikėjas (1945), Socialistinio Darbo Didvyris (1965). 1912 baigęs Juodpėnų pr. m-lą, mokėsi auksakalystės, vėliau dirbo geležinkelio darbininku, Kauno telegrafo ir telefono stotyje. 1924 Kaune baigė Lietuvos Mokytojų profs-gos suaugusiųjų g-ją. 1929 baigė Kauno un-to matematikos-gamtos f-to fizikos-chemijos skyrių. Nuo 1930 Kauno un-to fiz. chemijos ir elektrochemijos katedros asistentas. 1931—33 tobulinosi fotochemijos srityje Leipcigo un-te. Daktaro disertacijos tema — „Fotodichroizmo tyrinėjimai organinių dažų kolodijaus ir želatinos sistemose". 1936 apgynė habilitacijos darbą „Veigerto efektas ir fotocheminiai procesai sidabro halogenidų želatinoje". Nuo 1936 Kauno un-to docentas, fiz. chemijos ir elektrochemijos katedros vedėjas. 1940—41 Vilniaus un-to profesorius, matematikos-gamtos f-to dekanas, fiz. chemijos katedros vedėjas. 1944—45 Vilniaus un-to prorektorius mokymo ir mokslo reikalams, nuo 1945 ir Lietuvos TSR MA Organizacinio k-to pirmininkas. Nuo 1946 Lietuvos TSR MA prezidentas, nuo 1956 kartu ir Chemijos ir chem. technologijos in-to direktorius. Nuo 1950 TSKP narys.

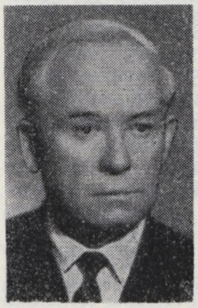

Moksl. darbe nuo 1946 pagr. dėmesį skiria metalinių dangų elektrocheminio išskyrimo procesams. Nagrinėdamas procesus, kurie vyksta, elektrolitiškai išskiriant metalus iš jų druskų vandens tirpalų, su bendradarbiais ištyrė daugelio elektrodinių reakcijų kinetiką ir nustatė naujų dėsningumų. Ištyrė įv. klasių organinių ir kitų priedų įtaką katodiniams procesams ir išnagrinėjo jų poveikį metalinių dangų fizinėms-cheminėms savybėms. Paskelbė naują geležies grupės metalų elektrolitinio išskyrimo mechanizmo aiškinimą, išryškinantį svarbų vandenilio ir koloidinių-cheminių reiškinių vaidmenį katodiniuose procesuose, apibendrino pagr. procesus, susijusius su blizgiųjų dangų susidarymo mechanizmu, išryškino naują chromavimo proceso mechanizmo vaizdą, paaiškinantį reiškinius ir dėsningumus, pastebimus chromo rūgšties elektrolizėje. Fotochemijos, cheminių reakcijų kinetikos, elektrochemijos ir kt. klausimais paskelbė apie 200 moksl. straipsnių, skaitė pranešimus sąjunginėse konferencijose ir tarptautiniuose kongresuose (Romoje 1962, Maskvoje 1963 ir 1966, Sofijoje 1965, Pragoje 1965). Vadovavo naujų blizgiojo alavavimo, nikeliavimo ir sidabravimo elektrolitų bei kai kurių detalių gamybos galvanoplastinio metodo

parengimui. Apie 30 M. vadovaujamų mokslininkų apgynė mokslų kandidatų disertacijas. Nuo 1956 LKP CK narys (1958—60 kandidatas į LKP CK Biuro narius), nuo 1950 TSRS AT deputatas, 1951—63 Lietuvos TSR AT deputatas, 1959—63 Lietuvos TSR AT Prezidiumo pirmininko pavaduotojas. Nuo 1948 Polit. ir moksl. žinių skleidimo d-jos (nuo 1963 „Žinijos" d-ja) v-bos pirmininkas, 1950—1959 Respublikinio taikos gynimo k-to pirmininkas. „LTSR MA darbų" ir „Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos" vyriausiasis redaktorius, Respublikinių mokslo ir technikos premijų k-to prie Lietuvos TSR MT pirmininkas (1965).

Ršt.: **J. Matulis, F. Weigert,** Die kolloidchemischen Grundlagen der Photoanisotropie [Übersicht über das Gesamtproblem].—„Kolloid-Beihefte", 1933, Nr. 38; Koloidų chemija, K., 1947; Fizinės chemijos praktikos darbai, K., 1948; К вопросу теории электролитического хромирования.— Вопросы теории хромирования, Вильнюс, 1959; О механизме электродных процессов, обуславливающих блестящие гальванопокрытия.— „LTSR MA darbai", 1959, B 2; **Ю. Матулис** [и др.], О механизме процессов, происходящих при электровосстановлении хромовой кислоты.— Ten pat, 1961, B 3; **Ю. Матулис, Л. Валентелис,** О механизме катодных процессов, происходящих при электроосаждении никеля.— Ten pat, 1961, B 1; Электроосаждение блестящих защитно-декоративных покрытий — „ЖВХО им. Д. И. Менделеева", 1963, № 8; **Ю. Матулис, Ю. Бубялис,** О катодных процессах, происходящих при электроосаждении металлов группы железа.— „LTSR MA darbai", 1964, B 2; Влияние блескообразователей и других добавок на электроосаждение металлов, София, 1965 [rotaprintas, rusų ir vokiečių k.]; **J. Matulis, R. Šližys,** On some characteristics of cathodic processes in nikel electrodeposition.—„Electrochimica Acta", 1964, Nr. 9; **Ю. Матулис** [и др.], Действие некоторых блескообразователей на катодный потенциал при разряде ионов никеля в нестационарных условиях.— „LTSR MA darbai", 1965, B 3; О перенапряжении для разряда ионов металлов подгруппы железа, Прага, 1965 [rotaprintas].

MATÙLIS Kazimieras [apie 1870 Ramongaliuose (Biržų rj.) — apie 1916 Čitoje (RTFSR)] — 1905—07 revoliucijos dalyvis. Įsigijęs farmaceuto specialybę, dirbo Vabalninke vaistininku. Rūpinosi liaudies švietimu, palaikė ryšius su Lietuvos Demokratų partijos veikėjais. Vienas 1905—07 rev. sąjūdžio Čypėnų (Biržų rj.) valsčiuje vadovų. Malšindami rev. judėjimą, kazokai sunaikino M. vaistinę. M. buvo nuteistas kelerius metus kalėti. Atlikęs bausmę ir negalėdamas Lietuvoje gauti darbo, išvyko į Sibirą, kur t. p. buvo vaistininku. Kai kuriuos M. biografijos faktus panaudojo B. Sruoga, kurdamas Velbiekos personažą dramoje „Baisioji naktis", kurioje vaizduojami 1905—07 revoliucijos įvykiai.

MATÙLIS Vilius [g. 1933.I.1 Mumeliškėse (Zarasų rj.)] — matematikas, fizikos-matematikos mokslų kandidatas (1964). 1956 baigęs Vilniaus un-tą, iki 1958 dėstė Vilniaus statybos technikume. 1961—62 Fizikos ir matematikos in-to moksl. bendradarbis, nuo 1962 in-to skaičiavimo matematikos sektoriaus, nuo 1964 matematinės logikos ir programavimo sektoriaus vadovas. Paskelbė moksl. straipsnių matematinės logikos, matematinių teoremų įrodymo automatizavimo ir kitais matematikos klausimais.

MATULÝTĖ Jadvyga [g. 1911.XI.14 Zdoniškiuose (Molėtų rj.)] — aktorė. 1929 baigė Giedraičių (Molėtų rj.) prog-ją, 1940 — Darbo rūmų teatrinę studiją (Kaune). Nuo 1940 Panevėžio dramos teatro aktorė.

Vaidmenys: Gaškienė (A. Vienuolio „Prieblandoje"), Pliuškienė (K. Binkio „Atžalynas"), Ana Semionovna (I. Turgenevo „Mėnuo kaime"), Fedosija (M. Gorkio „Paskutinieji"), Vizbarienė (S. Kosmausko „Kuo aš kalta?"), Berta (H. Ibseno „Heda Gabler"), Ženijė (G. Priedės „Pirmasis Viki balius") ir kt.

MĀTUSAS Jonas [1899.X.26 Vaiguviškiuose (Šakių rj.) — 1962.VI.29 Niujorke] — klerikalinis istorikas. 1924 baigė Vilkaviškio kunigų seminariją, 1930 Kauno un-to teologijos-filosofijos f-tą. 1936 humanitarinių mokslų f-te apgynė habilitacinį darbą apie Švitrigailą ir iki 1940 dėstė Lietuvos istoriją privatdocento teisėmis. 1940 pakeltas docentu. Rašė straipsnius įvairiomis Lietuvos istorijos temomis žurnaluose „Praeitis", „Atheneum", „Senovė" ir kt. Jo istoriniai darbai parašyti, laikantis idealistinių koncepcijų. 1944 pasitraukė į Vokietiją. Nuo 1948 gyveno JAV.

MATUSEVIČIUS Andriejus [1760 — 1816.IV.6 Vilniuje] — gydytojas akušeris. Kilęs iš karališkųjų valstiečių. 1777—1781 mokėsi Gardino med. m-loje. 1785 baigęs Vilniaus un-tą, tobulinosi jame kaip chirurgas ir akušeris. 1797, gavęs med. daktaro laipsnį, dirbo akušerijos profesoriaus korepetitoriumi (asistentu). 1798—99 tobulinosi Vienoje. Nuo 1800 akušerijos profesorius. 1803 Vilniaus un-te įsteigė akušerijos katedrą, 1815 — akušerijos kliniką (7 lovų). Pagerino akušerijos dėstymo lygį, išvertė Plenko akušerijos vadovą (1806).

MATUSEVIČIUS Baltramiejus [1863 Keturvalakiuose (Vilkaviškio rj.) — 1910 Maskvoje] — buržuazinis visuomenės veikėjas, publicistas, vertėjas. Baigęs Marijampolės g-ją ir Maskvos un-to matematikos f-tą (1892), dirbo banko tarnautoju Maskvoje. Dalyvavo studentų slaptų d-jų veikloje. Bendradarbiavo caro valdžios draudžiamoje liet. spaudoje („Šviesoje", „Varpe", „Ūkininke"). Dalyvavo varpininkų veikloje. Su K. Griniumi parašė ir Tilžėje išleido soc. turinio knygelę „Genių dėdė" (1892, II leid. 1896, III leid. 1900) — lenkų rašytojo S. Dikšteino kn. „Tėvas Šimonas" („Ojciec Szymon") sekimą.

MATUSEVIČIUS Baltrus [nuo 1923 **Volinskis** Vladimiras; 1899.I.2 Rakauskuose (Vilkaviškio rj.) — 1938.II.10 Maskvoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1917 baigė Voronežo lietuvių g-jos 7 klases. Nuo 1915 Komunistų partijos narys. Nuo 1917 pab. raudongvardietis, dalyvavo piliet. kare prie Voronežo. 1918—19 dirbo žrn. „Komunistas" redakcijoje Voroneže, Vilniuje, Daugpilyje, Smolenske. Lietuvos Tarybų I suvažiavimo (1919.II.18—20) delegatas, buvo išrinktas respublikos Centro Vykd. K-to nariu. LKP II suvažiavimo (1919) delegatas. Nuo 1920 pradžios LKP Centro Biuro narys, paskui LKP CK sekretorius, dirbo Kaune (slap. Vladas). LKP III suvažiavimo (1921) Karaliaučiuje delegatas, darė jame Centro K-to ataskaitinį pranešimą. Vok. policijos suimtas, kalintas ir ištremtas į Tarybų Rusiją. 1922 dirbo part. darbą Vilniuje, 1923—27 — Baltarusijos TSR. 1927 VKP(b) Caricino (dab. Volgogradas) sr. k-to skyriaus vedėjas, 1927—30 VKP(b) CK organizacinio skyriaus instruktorius Maskvoje, 1931—37 VKP(b) Maskvos sr. Istros rj. k-to I sekretorius. Žuvo, neteisėtai represuotas asmenybės kulto sąlygomis. 1957 reabilituotas.

MATUŠEVIČIUS Vincentas [g. 1801. IV.5 Ausieniškėse (Trakų rj.)] — 1831 sukilimo dalyvis. Baigė Vilniaus un-tą. Buvo Trakų pilies teismo pirmininku. Prasidėjus sukilimui Lietuvoje, Trakų apskrityje suorganizavo sukilėlių būrį ir tapo jo vadu. 1831.IV.3 puolė Trakus ir nuginklavo caro kariuomenės įgulą. Po to Žasliuose M. būrys susijungė su G. Oginskio sukilėlių būriu. K. Zaluskio vadovaujamas, M. būrys 1831.IV.17—24 dalyvavo Vilniaus puolime ir kovėsi ties Ausieniškėmis, paskui su K. Zaluskio sukilėlių korpusu pasitraukė į Jonavą ir susijungė su Kauno aps. sukilėlių vado M. Prozoro būriu; pasižymėjo 1831.IV.29 kautynėse Kėdainiuose ir 1831.V.5 prie Baisogalos. Apie V.15 M. su savo sukilėlių būriu sugrįžo į Trakų aps., prisijungė prie gen. D. Chlapovskio dalinio ir 1831.VI.19 dalyvavo Panerių kautynėse. Sukilimui nepavykus, emigravo į Prancūziją.

MATUŠEVSKIS Vladislavas [1882.XII.24 Kišiniove — 1942.IV.10 Maskvoje] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. 1903 įstojo į LSDP. 1904 baigęs Gardino g-ją, studijavo mediciną Varšuvos un-te, bet 1905 buvo pašalintas už dalyvavimą streike. 1905 mobilizuotas į kariuomenę, dalyvavo kar. rev. org-jos veikloje, už tai 1906 suimtas, kalintas Vilniuje. 1907—11 studijavo ekonomiką Peterburgo un-te, nuo 1908 su kitais suorganizavo darbininkų kultūros-švietimo d-ją „Luč" („Spindulys"). 1917 Petrograde įstojo į RSDDP(b), buvo išrinktas Petrogrado darbininkų ir kareivių deputatų tarybos nariu. Po Spalio revoliucijos kurį laiką dirbo Lenkijos reikalų komisariato sekretoriumi. 1917. XII—1918.VI dirbo RTFSR Karo reikalų liaudies komisariate, 1918.VIII—1919.III Raudonosios Armijos inspektavimo komisijos pirmininkas. 1919.III paskirtas Lietuvos ir Baltarusijos liaudies komisaro karo reikalams pavaduotoju ir šios respublikos rev.-kar. tarybos nariu. Vėliau dirbo pogr. darbą Lietuvoje. 1919. VIII.15 part. pasitarimo Kaune dalyvis, išrinktas LKP Centro Biuro nariu, redagavo ėjusį lenkų k. profsąjunginį laikraštį „Darbininkų gyvenimas". 1920 Berlyne karo belaisvių biuro narys, vėliau internuotųjų Vokietijoje Raudonosios

Armijos dalinių komisijos vedėjas, 1921 RTFSR konsulo Vokietijoje pavaduotojas, 1922—23 TSRS atstovo Lietuvoje pavaduotojas. Vėliau dirbo ped. darbą Maskvoje, 1933—36 Maskvos un-to leninizmo katedros vedėjas, profesorius. Asmenybės kulto sąlygomis neteisėtai represuotas. 1956 reabilituotas.

MATŪTIS Anzelmas [tikr. **Matulevičius**; g. 1923.I.7 Zomčinėje (Kapsuko rj.)] — poetas. 1942 baigęs Marijampolės mkt. seminariją, mokytojavo Santaikoje, Simne, Seirijuose (Lazdijų rj.). Nuo 1950 mokytojauja Alytaus m-lose. 1938 pradėjo spausdinti eilėraščius vaikams. Pirmuosiuose eil. rinkiniuose („Suskaičiuok", 1947; „Genių kalvė", 1948; „Grok, žiogeli, smuikeliu", 1948) vaizdavo gamtą, kasdieninę vaikų buitį.

Vėliau M. kūryboje įsigalėjo vaiko santykio su taryb. tikrove, suaugusiųjų darbais tema, taryb. patriotizmo, kovos už taiką motyvai (rink. „Vaikai iš kolūkio", 1950; „Mokyklos takeliu", 1952; poemėlė „Negriukas Džonis", 1951). Taryb. vaiko meilė gimtajam kraštui, jo internac. pasaulėjauta, charakterio brendimas ryškiai atsispindi eil. rinkiniuose „Vaivorykštė ežerą semia" (1958), „Miško cirkas" (1958), „Dvejetų karalius" (1961), „Žibutėliai Nemune" (1963), „Arteko trimitai" (1963), „Vyturių vainikas" (1964), „Šilų berniukas" (1967). M. poezijai būdinga lyrizmas, švelnus jumoras, vaizdo konkretumas ir paprastumas. Poemėlė „Negriukas Džonis" išversta į rusų ir lenkų kalbas. M. sukūrė eiliuotą tekstą fotoalbumui „Dainava" (1958), parašė kelionių apybraižas „Su kuprinėm" (1958) ir „Nemuno vingiuose" (1959), eiliuotą pasakojimą apie Kolos pusiasalio samių tautelę „Karžygis Leinė" (1965). Išvertė į liet. kalbą A. Barto, S. Maršako ir kt. rašytojų kūrinių vaikams.

MATUZEVIČIUS Algirdas [g. 1928. XII.27 Klinguose (Kupiškio rj.)] — matematikas, fizikos-matematikos mokslų kandidatas (1957). 1953 baigė Vilniaus un-tą ir nuo 1956 jame dirba ped. darbą. Nuo 1962 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie kertamuosius paviršius išsluoksniuotose erdvėse ir kitais matematikos klausimais.

MATUZEVIČIUS Eugenijus [g. 1917. XII.17 Uriupine (Volgogrado sr.)] — poetas, vertėjas. 1938 baigęs Biržų g-ją, nuo 1939 studijavo liet. lit-rą Kauno ir Vilniaus un-tuose. 1944—46 Joniškio ir Panevėžio g-jų mokytojas. 1948—53 Grož. lit-ros leidyklos redaktorius. 1954—59 Rašytojų sąjungos poezijos konsultantas. Nuo 1961 dirba laikr. „Literatūra ir menas" redakcijoje.

Eilėraščius pradėjo spausdinti 1933. Ankstyvajai kūrybai būdingos romantinės nuotaikos. Atskiruose eilėraščiuose iškilo socialinės skriaudos, artėjančio karo grėsmės motyvai. 1940—41 M. bendradarbiavo taryb. spaudoje, parengė pirmąjį eil. rinkinį „Pavasario taku" (1941). Vok. faš. okupacijos metais parengtame rinkinyje „Audros paukščiai" (1944) atsispindėjo poeto idėjinis blaškymasis, nevilties, liūdesio nuotaikos. Pokario metais M. aktyviai įsijungė į lit. gyvenimą. Eil. rinkinyje „Darbymečio vėliavos" (1950) matyti M. pastangos plėsti kūrybos tematiką; jame atsispindėjo atstatymo darbų Tarybų Lietuvoje romantika. Tautosakos motyvais parašytas eil. „Geltieji lineliai" virto liaudies daina. Reikšmingas M. idėjinio ir meninio brendimo žingsnis — rinkinio „Draugystės daina" (1954) eilėraščiai apie didžiąsias TSRS statybas, apie taikiame kūrybiniame darbe stiprėjančią taryb. tautų draugystę. Jie praturtino liet. poeziją industrinio peizažo piešiniu. M. poet. individualybė labiau išryškėjo rinkiniuose „Negeski, švyturio ugnele!" (1960) ir „Mėnesienos krantas" (1965). Juose vyrauja romantinė gamtos ir gyvenimo poetizacija, keliami etiniai žmogaus likimo, gyvenimo prasmės klausimai. M. laikosi klasikinės poezijos tradicijų, jo poezijai būdingas ryškus ritminis piešinys. Eilėraštis dažnai išauga iš akimirkos įspūdžiu pagrįsto poet. vaizdo, lakios frazės, išreiškiančios stichiškai kilusią emociją. M. lyrikos rinkiniai išleisti rusų, latvių, baltarusių kalbomis.

M. išvertė A. Puškino „Kaukazo belaisvį", „Grafą Nuliną", M. Lermontovo „Bėglį", P. Nerudos poemą „Miškų kirtėjas tepabunda!", N. Hikmeto, A. Mickevičiaus, J. Slovackio, T. Ševčenkos, J. Tuvimo, M. Rilskio, M. Tanko ir kt. poetų eilėraščių. Parašė kūrinių vaikams („Mes gyvenam prie marių", 1953).

Lit.: **В. Кубилюс,** История одного поэта.— „Дружба народов", 1961, № 2; **A. Rabačiauskaitė,** Ramybės krantas. — „Pergalė", 1966, Nr. 1; [Autobiografija]. — Tarybų Lietuvos rašytojai, V., 1967.

MATVĖJEVA Lidija [g. 1901.III.3 Vilniuje] — geografė, Lietuvos TSR nusipelniusi mokytoja (1960). 1932 baigusi Vilniaus un-tą, dirbo jame ped. darbą. 1942—45 Kauno un-to inžinerinės geologijos katedros asistentė, dėstytoja. 1945—62 dėstė Vilniaus Ped. in-te. Nuo 1952 TSKP narė. Nuo 1954 docentė, geografijos katedros vedėja. 1952—55 ir 1959 gamtos-geografijos f-to dekanė. Paskelbė moksl. straipsnių apie kreidos sistemos fauną, apledėjimo fazes Naročiaus ežeryne.

MAŪČIUVIS — upė Lietuvos TSR (Pakruojo ir Pasvalio rj.) ir Latvijos TSR, Yslikio kair. intakas. Ilgis 19 km (Lietuvos TSR 14 km), baseino plotas 78 km^2 (Lietuvos TSR 55 km^2). Prasideda 3 km į š. v. nuo Vaškų, ties Nakvosais. Teka į š., įteka į Yslikį 38 km nuo jo žiočių. Turi 2 bevardžius intakus (abu kair.). Vid. nuolydis Lietuvoje 108 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,33 m^3/s.

MAŪDŽIORAI — kaimas Kelmės rj., Užvenčio apyl., 8 km į š. nuo Užvenčio, 0,5 km į r. nuo Užvenčio—Luokės kelio. 109 gyv. (1959). Iš š. r. prie kaimo prieina Patumšinės miškas. P. v. pakraščiu teka Ušna (Ventos kair. intakas). Netoli M., Ušnos krante, yra III—XII a. kapinynas.

Tiesiant Užvenčio—Luokės kelią, kapinynas labai suardytas. Prieš D. Tėvynės karą daug archeologinių radinių iš ardomų kapų atiteko įv. kolekcionieriams ir žuvo. 1964 ir 1966 Telšių kraštotyros muziejus ištyrė 128 griautinius kapus. Rasta III—VI a. žalvarinių ir sidabrinių papuošalų, geležinių darbo įrankių bei ginklų; viename V—VI a. kape rastos puošnių kamanų liekanos ir geriamųjų ragų apkalai su juostomis iš žalvarinių plokštelių, papuoštų balta, geltona ir žalia emale. Radiniai laikomi Telšių kraštotyros muziejuje.

MAŪMEDIS. Lietuvoje auga 9 introdukuotos M. rūšys. Labiausiai paplitę europinis M. *(Larix decidua)* ir sibirinis M. *(L. sibirica)*, retesni japoniškasis M. *(L. leptolepis)*, Sukačiovo M. *(L. sukaczewii)*, plačiažvynis M. *(L. eurolepis)* ir lenkiškasis M. *(L. polonica)*, labai reti kurilinis M. *(L. kurilensis)*, amerikinis M. *(L. americana)* ir daurinis M. *(L. dahurica)*. **Europinio M.** Lietuvoje rastos 8 formos (7 formos skiriasi kankorėžiais, 1 — šakomis). Augimo tempais šie M. pralenkia visus Lietuvos spygliuočius: jų yra aukštesnių kaip 45 m ir didesnio kaip 77 cm skersmens. Pradeda žydėti vid. V.1—20, kankorėžiai prinoksta spalio mėnesį. Lietuvoje M. pradėtas auginti XIX a. pr. parkuose, sodybose, o XIX a. antrojoje pusėje ir miškuose. Nedidelių (iki kelių hektarų ploto) jo medynų ir medžių grupių yra Vidgirio (netoli Alytaus), Buktos (Kapsuko rj.), Kapčiamiesčio (Lazdijų rj.) miškuose ir daugelyje parkų, pvz., Gelgaudiškio (Šakių rj.), Jurbarko. Našiausias Lietuvos maumedynas yra Degsnės miške (pav. *Degsnės miškas*). **Sibirinio M.** pavienių egzempliorių ir grupių yra daugelyje parkų, gyvenviečių, o kai kur ir miškuose. Taryb. laikotarpiu miškuose imta veisti sibirinio M. daugiau, negu europinio. Pastaruoju metu jo įveisiama po 300—400 ha kasmet. **Lenkiškasis M.** ir **japoniškasis M.** randami kai kuriuose miškuose, parkuose ir sodybose. Kitų rūšių maumedžiai auginami parkuose ir gyvenvietėse.

Lietuvos miškuose yra apie 400 ha M. medynų (1966 pr.), iš jų 26 ha brandžių. 1949—66 miškuose įveista 3500 ha M. želdinių, iš jų 2500 ha sibirinio M. Maumedynų vid. bonitetas I,0, vid. skalsumas 1,00. Miško ūkyje jie dar neeksploatuojami. M. paplitimą ir veisimo Lietuvoje galimumus plačiau tyrinėjo M. Jankauskas.

Lit.: **M. Jankauskas,** Maumedžiai Lietuvos TSR miškuose ir jiems auginti perspektyvos, V., 1954; Lietuvos TSR miškai, V., 1962; Dendrologija, V., 1963.

MAURÙČIAI — kaimas Prienų rj., Veiverių apyl., 8 km į p. v. nuo Garliavos, prie Kauno—Kybartų geležinkelio. 316 gyv. (1959). Per kaimą eina Kauno—Kapsuko plentas. Kuriasi nauja kolūkio gyvenvietė. Glžk. stotis, malūnas. Kaimas sparčiau augo nuo XIX a. vid., nutiesus geležinkelį. 1827 buvo 97 gyv., 1884 — 266. 1935.VIII M. gyventojai aktyviai dalyvavo Užnemunės valstiečių streike.

MAURUŠÁITIS Aleksandras [1912.II.12 Pasūduonėje (Kapsuko rj.) — 1937.X.21 Kaune] — 1935 metų valstiečių streiko dalyvis. Stalius. Kilęs iš valstiečių. Policijos persekiojamas, 1936 kurį laiką gyveno nelegaliai. Streiko metu Liudvinavo (Kapsuko rj.) ir Kalvarijos valsčiuose rotatoriumi spausdino atsišaukimus, smerkiančius A. Smetonos politiką, individualaus teroro metodais, griežtai pasmerktais LKP, baudė seniūnus ir kt., slopinusius valstiečių streiką. 1936. VIII.27 Triobiškiuose (Kapsuko rj.) policijos sužeistas ir suimtas. Kalintas Marijampolėje ir Kaune. Tardomas kaltu neprisipažino ir nieko neišdavė. 1937. VII.20—23 nuteistas mirti. Nunuodytas I forte, dujų kameroje. Priešmirtiniai M. laiškai paskelbti 1937 žurnale „Kovotojas".

MAŪŠĖ — pelkė Lazdijų rj., 4 km į š. nuo Seirijų, Obelijos ežero p. krante. Plotas 225 ha. Ežerinės kilmės plynraistinė žemapelkė. Šiaurės vakaruose telkšo Maušelio ež. Durpių klodo didž. storis 6 m, vid. 2,56 m. Durpės žemapelkinės, plynraistinės. Vid. susiskaidymas 29%, vid. peleningumas 10,6%.

MÁUZA Edmundas [g. 1932.II.12 Rygiškiuose (Šakių rj.)] — fizikas teoretikas, fizikos-matematikos mokslų kandidatas (1964). 1957 baigė Vilniaus un-tą. 1962—1964 Vilniaus un-to dėstytojas. Nuo 1964 Kauno Politechnikos in-to Vilniaus filialo bendrosios fizikos katedros vedėjas. Nuo 1966 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių molekulių ir kompleksinių junginių teorijos klausimais.

MAZALIÁUSKAS Jonas [g. 1915.III.8 Pilvingyje (Varėnos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš valstiečių. 1937—44 Komunistų partijos narys. 1940—41 Nedzingės (Varėnos rj.) vls. vykd. k-to sekretorius. Hitlerinės okupacijos metais slapstėsi, 1943 suimtas, kalintas Alytuje, Marijampolėje, Kaune, Pravieniškių konc. stovykloje, iš kurios pabėgo. 1944—46 tarnavo Raudonojoje Armijoje. Pokario metais adm. darbuotojas Merkinėje, darbininkas Alytuje.

MAZALIÁUSKAS Viktoras [g. 1907.II.25 Pilvingyje (Varėnos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1929 išvyko į Argentiną, 1932 grįžo į Pilvingį ir dirbo savo ūkyje. 1938—44 Komunistų partijos narys. 1940—41 milicininkas Alytuje, Merkinės vls. vykd. k-to pirmininko pavaduotojas. Hitlerinės okupacijos metais dirbo savo ūkyje Pilvingyje. Po karo darbininkas, tarnautojas Alytuje.

MAZELÁITIS Jonas [g. 1907.X.14 Benekainyse (BTSR, Varenavo rj.)] — botanikas mikologas, biologijos mokslų kandidatas (1952). 1940—47 mokytojavo Vilniaus gimnazijose. 1946 baigė Vilniaus un-tą. 1947—51 Biologijos in-to moksl. bendradarbis. 1951—59 Biologijos in-to, 1959—61 Botanikos in-to moksl. sekretorius. Nuo 1961 Botanikos in-to sporinių augalų sektoriaus vadovas. Paskelbė moksl. straipsnių apie Lietuvos TSR aukštesniuosius grybus.

Ršt.: **J. Mazelaitis, A. Minkevičius,** Valgomieji ir nuodingieji grybai, V., 1957; **J. Mazelaitis, A. Gricius,** Grybai, [spalvotas grybų atlasas], V., 1966.

MAZILIÁUSKAS Pranas [1902.VIII.17 Jankūnuose (Kėdainių rj.) — 1941.VII.23 Babėnuose (Kėdainių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Dirbo samdiniu, vėliau savo ūkyje. Į rev. veiklą įsijungė 1934 Krakių valsčiuje. Nuo 1937 Komunistų partijos narys. 1940—41 Krakių vls. vykd. k-to sekretorius. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

MAZÌNTERIS Motelis [1907 Raseiniuose — 1944.XII Seredžiuje (Jurbarko rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Tarnautojas. Nuo 1932 Komunistų partijos narys. Pogr. part. darbą dirbo Seredžiuje. Už rev. veiklą 1940.V ištremtas metams į Biržų apskritį. 1940—41 LKP Seredžiaus vls. k-to sekretorius. 1941—1944 dirbo kolūkyje Gorkio sr. Nuo 1944.XI LKP Seredžiaus vls. k-to sekretorius. Burž. nacionalistų nužudytas.

MĀZURAI, vyras ir žmona; Izraelis [g. 1895.V.26 Kaune], Rachilė [1900. IX.15 Jurbarke — 1959.VII.10 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyviai. Į rev. veiklą įsijungė 1927. 1927—30 abu gabeno LKP CK paštą per Vokietijos sieną. 1927—30 ir 1939—40 LKP nariai. Priklausė Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jai. 1939—40 M. bute (Kaune, Gardino g. Nr. 65) veikė LKP pogr. spaustuvė, dauginusi kom. atsišaukimus. Nuo 1940 R. Mazurienė namų šeimininkė, I. Mazuras darbininkas Kaune, Kazachijos TSR ir Vilniuje.

MAZURKẼVIČIUS Juozas [g. 1923.III.14 Ivoškuose (Kapsuko rj.)] — architektas. 1950 baigė Vilniaus Dailės in-to architektūros f-tą. 1954—64 ir nuo 1966 Miestų statybos projektavimo in-to vyriausias projektų architektas. 1965—66 Vilniaus namų statybos kombinato konstruktorių biuro viršininkas. Pagal M. projektus pastatyta gyv., visuom. ir adm. pastatų Klaipėdoje (kolūkinių kadrų rengimo kombinato rūmai, 1953), Vilniuje (kurčiųjų m-la, 1958; adm. pastatas Dzeržinskio g., 1960), ir kt. miestuose.

MAZURKẼVIČIUS Kazimieras [g. 1894. IV.5 Zaduojoje (Zarasų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Jaunystėje tarnavo pas buožes. 1911 išvyko į Rygą, iki 1915 dirbo batsiuviu. Nuo 1912 Komunistų partijos narys. Platino neleg. lit-rą, dirbo darbininkų d-joje „Giedra", rinko aukas „Vilnies" laikraščiui. I pasaul. karo metais dirbo rev. darbą Rostove prie Dono, dalyvavo Spalio revoliucijoje. 1918 pab. grįžo į Lietuvą. 1919 LKP Rokiškio aps. k-to instruktorius. Nuslopinus Tarybų valdžią, pasitraukė į Daugpilį; įstojo į Raudonąją Armiją, buvo polit. darbuotojas. 1921—41 dirbo administracinį, partinį ir ūkinį darbą Maskvoje ir Kalinino srityje. D. Tėvynės karo metais tarnavo Raudonojoje Armijoje. Pensininkas.

MÃZUROVAS (Мазуров) Kirilas Trofimovičius [g. 1914.IV.7 Rudnia Pribitkovskajoje (BTSR, Gomelio sr.)] — Komunistų partijos ir Tarybų valstybės veikėjas. Kilęs iš valstiečių. Baigęs Gomelio autokelių technikumą, 1933—1936 Baltarusijoje dirbo techniku, rajono kelių skyriaus viršininku. 1936—38 tarnavo Raudonojoje Armijoje. Demobilizuotas dirbo Baltarusijos geležinkelių polit. skyriuje. Nuo 1939 komjaunimo darbuotojas. Nuo 1940 TSKP narys. 1940—41 komjaunimo Gomelio miesto, paskui Bresto sr. k-to sekretorius. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos karys, fronte buvo sužeistas. Nuo 1942 Baltarusijos Lenino Komunistinės jaunimo s-gos (BLKJS) CK sekretorius, pasiųstas į okupuotą Baltarusiją, kur partizanų junginiuose buvo iki 1943 pabaigos. 1943—47 BLKJS CK sekretorius kadrų reikalams, paskui I ir II sekretorius. 1947 neakivaizdiniu būdu baigė Aukštąją part. m-lą prie VKP(b) CK. 1947—48 Baltarusijos KP CK aparato darbuotojas. 1949—50 partijos Minsko miesto k-to sekretorius. 1950—53 partijos Minsko sr. k-to I sekretorius. 1953—1956 Baltarusijos TSR MT Pirmininkas. 1956—65 Baltarusijos KP CK I sekretorius. Nuo 1965 TSRS MT pirmininko pavaduotojas. Nuo 1956 TSKP CK narys. 1957—65 kandidatas į TSKP CK Prezidiumo narius. 1965—66 TSKP CK Prezidiumo narys. Nuo 1966 TSKP CK Polit. biuro narys. Nuo 1950 TSRS AT deputatas.

MAŽALÓTĖ — ežeras Švenčionių rj., 13 km į p. v. nuo Švenčionėlių, 2,5 km į v. nuo Vilniaus—Daugpilio geležinkelio. Plotas 13 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 630 m, didž. plotis 280 m, kranto linijos ilgis 2150 m. Krantai neaukšti, apaugę mišku. Per M. teka bevardis Žeimenos intakas.

MÃŽASAI SIAURỸS — ežeras Molėtų rj., 13 km į r. nuo Inturkės, 10 km į p. nuo Labanoro. Plotas 58 ha. Ežeras ištįsęs iš š. į p., per vidurį susmauktas; ilgis 1700 m, didž. plotis 600 m, kranto linijos ilgis 4950 m. Krantai vietomis aukšti,

Mažasai Siaurys

statūs, rytinis apaugęs mišku. Š. pakrantėje įsikūrusi Pasiaurė.

MAŽÀSIS GULBINAS — ežeras Vilniaus rj., 12 km į š. nuo Vilniaus. Priklauso *Žaliųjų ežerų* grupei. Plotas 10 ha, didž. gylis 13,6 m. Ežeras rininis, ištįsęs iš v. į r.; ilgis 800 m, didž. plotis 185 m. Krantai statūs, apaugę mišku. Išteka upelis į Gulbino ež. Mėgstama vilniečių poilsio vieta.

MAŽEIKÀ Bronislovas [1902 Savičiūnuose (Anykščių rj.) — 1954.VI.22 Vilniuje] — pilietinio karo Rusijoje dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, pulkininkas. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. Nuo 1910 gyveno Sevastopolyje. Nuo 1919 tarnavo Raudonojoje Armijoje, kovėsi Pietų fronte. 1920 baigė artileristų kursus. Po demobilizacijos (1921) darbininkas. Nuo 1924 Komunistų partijos narys. Buvo rajono part. k-to instruktorius, skyriaus vedėjas. 1932 baigė kursus prie Lenino kar. polit. akademijos. 1940 grįžo į Lietuvą, buvo Raudonosios Armijos 29 teritorinio korpuso polit. skyriaus organizacinės-partinės dalies viršininkas. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos pulko vado pavaduotojas polit. reikalams. Nuo 1950 Lietuvos TSR Kar. komisariato politinio skyriaus viršininkas. 1949—52 LKP Centro Komiteto narys.

MAŽEIKÀ Juozas [g. apie 1825] — 1863 sukilimo dalyvis. Valstietis, Panevėžio girininkijos eigulys. 1853—56 dalyvavo Krimo kare. 1863.VI įstojo į E. Liutkevičiaus vadovaujamą sukilėlių būrį. Žuvus Liutkevičiui, sudarė atskirą būrį, kuris laikėsi daugiausia Žaliojoje girioje, ir jam vadovavo iki 1864.VII.8. Dėl teroro prieš jo artimuosius pasidavė caro valdžiai. Nuteistas mirties bausme, kuri buvo pakeista 10 metų katorga Sibire.

MAŽEIKÀ Juozas [g. 1907.XI.18 Pagramantyje (Tauragės rj.)] — dainininkas (baritonas), Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1945). Dainavimo mokėsi Kauno muz. m-loje (pas O. Marinį), vėliau Italijoje. 1927—30 Valstybės teatro operos choro artistas, 1930—44 solistas. 1936—38 gastroliavo Buenos Airese, Montevidėjuje, Pragoje, Pilzene, Rygoje, Taline. 1937 tarptautiniame jaunųjų vokalistų konkurse Vienoje laimėjo sidabro medalį. 1944—58 Akademinio operos ir baleto teatro solistas. Gastroliavo Maskvoje. Kino filme „Julius Janonis" sukūrė Karkliaus vaidmenį.

Vaidmenys: Valentinas (Š. Guno „Faustas"), Eugenijus Oneginas, Jeleckis ir Tomskis (P. Čaikovskio „Eugenijus Oneginas" ir „Pikų dama"), don Žuanas (V. Mocarto „Don Žuanas"), Demonas (A. Rubinšteino „Demonas"), Igoris (A. Borodino „Kunigaikštis Igoris"), Amonasras, Jagas (Dž. Verdžio **„Aida"**, „Otelas"), Eskamiljas (Ž. Bizė „Karmen"), Merkucijus (Š. Guno „Romeo ir Džuljeta"), Volframas (R. Vagnerio „Tanhoizeris"), Frederikas (L. Delibo „Lakmė"), Janušas (S. Moniuškos „Halka"), Jaunasis bajoras (J. Karnavičiaus „Gražina"), Dargailis (S. Šimkaus „Pagirėnai"), Bumelis (A. Račiūno „Marytė") ir kt.

MAŽEIKÀ Kazys [1905 Vilkaviškyje — 1927.X.9 Marijampolėje] — antifašistinio judėjimo dalyvis. Siuvėjas. Kilęs iš valstiečių. LSDP narys. Iki 1926 Vilkaviškio aps. profs-gų biuro sekretorius. Už darbininkų reikalų gynimą 1923 Vilkaviškyje suimtas ir kankintas. Padėjo J. Plečkaičiui organizuoti pučą Alytuje, už tai 1927.IX suimtas ir 1927.X.6 nuteistas sušaudyti. 1927.X.8 priešmirtiniame laiške pasmerkė s-d. vadus ir jų politiką, ragino darbo žmones kovoti už socializmo pergalę.

MAŽEIKÀ Vytautas [g. 1934.XII.24 Kaune] — teatrologas, meno mokslų kandidatas (1968). 1957 baigė Maskvos Lunačiarskio teatrinio meno institutą. 1957—60 Radijo ir televizijos komiteto redaktorius, 1960—64 Teatro d-jos metodinio kabineto vedėjas, nuo 1964 Istorijos in-to menotyros sektoriaus moksl. bendradarbis. Parengė monografines apybraižas „Rimantas Siparis" (1964) ir „Romanas Marijošius" (1964). Knygoje „Opera" (1967) apžvelgė lietuvių tarybinio operos teatro raidą 1940—65. Paskelbė straipsnių muzikos ir operos teatro klausimais, parengė radijo ir televizijos muz. laidų.

MAŽEĨKIAI — **1.** Miestas Lietuvos TSR šiaurėje, 10 km nuo Latvijos TSR sienos, abipus Šiaulių—Liepojos geležinkelio, Ventos deš. krante; rajono centras. 1959 buvo 7957 gyv., 1967.I.1 — 11 300 gyv., kurių 27,6% dirbo pramonėje, 7,2% statyboje, 7,8% prekybos, visuom. maitinimo, paruošų, materialinio-techninio tiekimo įstaigose, 6,0% transporte, 3,3% sveikatos apsaugos įstaigose, 1,9% švietimo ir kultūros įstaigose. Teritorija 1082 ha. Didesnioji miesto dalis (į š. nuo geležinkelio) stovi lygumoje, tik p. pakraštys nusitęsia Ventos terasomis. Iš š. r. prie miesto prieina Mažeikių miškas, iš š.— eksploatuojamas Didžlaukio durpynas. Miesto š. dalyje yra 11 ha kultūros ir poilsio parkas su vasaros teatru, D. Tėvynės kare žuvusių karių kapinės.

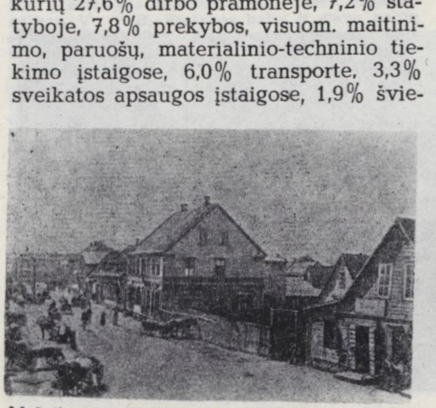

Mažeikiai 1. Stoties gatvė 1913

PRAMONĖ. Mažeikiuose yra elektrotechnikos, maisto, lengvosios pramonės įmonių. Didžiausia jų — Garelio elektrotechnikos g-la (įk. 1959 vietoj ž. ū. mašinų atsarginių dalių įmonės, 4 km į š. r. nuo miesto centro, Reivyčiuose). Gamina elektros variklius skalbimo mašinoms ir tvirtinimo detales. 1966 joje dirbo 1215 darbininkų ir tarnautojų. Taryb. metais rekonstruota ir išplėsta alaus darykla „Kibirkštis" (įk. 1932). Veikia sviesto g-la, pirminio linų apdirbimo f-kas (nuo 1945), avalynės f-kas (nuo 1945), spaustuvė. Linų apdirbimo f-ke iš pradžių buvo gaminamos virvės ir trumpasis pluoštas, o nuo 1951 — ilgasis pluoštas. Avalynės f-kas gamina vyriškus, moteriškus ir vaikiškus sandalus. Viena seniausių M. pramonės įmonių — baldų f-kas (įk. 1926). Be to, yra tarpkolūkinė statybos v-ba, miškų ūkis, buitinio aptarnavimo kombinatas, kuriam priklauso siuvykla, mezgykla, chem. valykla ir kt. dirbtuvės.

KOMUNALINIS ŪKIS. SUSISIEKIMAS. Mieste vyrauja 1—2 aukštų mediniai namai; mūriniai 1962 tesudarė 18,2% visų namų. Nuo 1963 pradėta statyti daugiaaukščius mūrinius namus. Miesto butų fondas 65 600 m² (1966), tame tarpe komunalinio gyv. ploto 26 000 m². Rengiamas vandentiekis ir kanalizacija. Pagr. gatvėmis kursuoja autobusai. Keliai jungia M. su Šiauliais, Tirkšliais, Židikais, Seda, Laižuva, geležinkeliai — su Šiauliais, Liepoja, Ryga. M. automobilių transporto kontora turi apie 350 įv. paskirties automašinų (1965). Nuo 1958 veikia autobusų stotis. Vasarą iš M. skraido keleiviniai lėktuvai į Vilnių, Palangą.

SVEIKATOS APSAUGA. ŠVIETIMAS IR KULTŪRA. Pirmoji ligoninė Mažeikiuose įsteigta 1922. Taryb. metais ji išplėsta į 200 vietų rajoninę ligoninę. Be to, yra 25 lovų tuberkuliozinis dispanseris, sanitarinė epideminė stotis, prie didesnių įmonių — med. punktai. Mažeikiuose veikia vid. m-la (1919—23 prog-ja, 1923—49 g-ja), aštuonmetė m-la (1950—61 septynmetė), darbininkų jaunimo vid. m-la (1945—48 suaugusiųjų prog-ja, 1948—49 suaugusiųjų g-ja) su neakivaizdiniu skyriumi (nuo 1961), Šiaulių politechnikumo filialas (nuo 1962), kuriame rengiami metalo apdirbimo ir elektros mašinų gamybos specialistai, vaikų muz. m-la (nuo 1955), vaikų sporto m-la (nuo 1962), 2 vaikų darželiai, 2 lopšeliai, 1 darželis-lopšelis, kraštotyros muziejus (nuo 1930), kultūros namai (nuo 1945), biblioteka (nuo 1922), vaikų biblioteka (nuo 1961), sta-

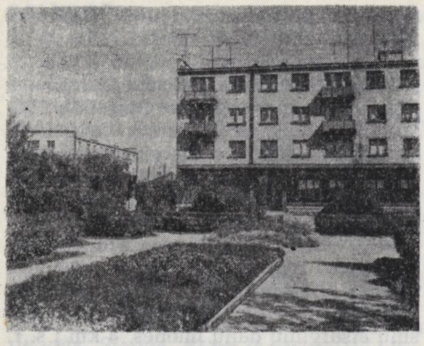

Mažeikiai 1. Nauji gyvenamieji namai

dionas. Leidžiamas rajoninis laikr. „Pergalės vėliava" (1945—50 ėjo „Mažeikių tiesa", 1951—62 „Komunistinis rytojus").

ISTORIJA. Miestas ėmė kurtis 1868, pradėjus tiesti Liepojos—Romnų glžk. Iki tol M. buvo mažas kaimelis, apsuptas pelkių ir miškų; jis minimas XVI a. ist. šaltiniuose. 1874 iš M. nutiestas geležinkelis į Rygą (per Jelgavą). Tapę geležinkelių mazgu, M. ėmė sparčiau augti (1886 buvo 264 gyv., 1897 — 1979). 1887 atidaryta vaistinė. 1894 pastatyta cerkvė, prie kurios 1896 įsteigta 3 skyrių pr. m-la. 1895 pradėta grįsti gatves. Kūrėsi įmonės, dirbtuvės, parduotuvės, vyko dideli turgūs. 1901—18 M. oficialiai buvo vadinami Muravjovu. XX a. pradžioje Mažeikiuose veikė degtukų šiaudelių f-kas (apie 120 darbininkų), koklių f-kas (30 darbininkų). Kūrėsi įv. draugijos, susiorganizavo dramos mėgėjų būrelis. 1905.VI.29 surengtame liet. vakare buvo suvaidinta komedija „Velnias spąstuose" (rež. J. Vaičkus). 1907 „Saulės" d-ja įsteigė pirmąją lietuvišką pr. m-lą. 1909 įsteigta valdinė pr. m-la, 1911 — privati prekybos m-la. I pasaul. karo metu (1915 vasarą) gaisras sunaikino didelę miesto dalį.

1918 vasarą RKP(b) Lietuvių sekcijų Centro Biuro atstovės O. Drabavičiūtės iniciatyva Mažeikiuose įkurta kom. kuopelė. 1918.XII išrinkta darbininkų atstovų taryba. 1919.I pradžioje M. darbininkų ir apylinkių valstiečių būrys M. geležinkelio stotyje užpuolė kar. ešeloną, nuginklavo traukinį lydėjusius vok. kareivius ir sugrąžino miestui okupantų pagrobtą turtą, o I.19 išvaikė vietinį burž. k-tą ir sukūrė rev. k-tą. 1919.I.31 M. darbininkų ir apylinkių valstiečių susirinkime buvo išrinktas M. apskrities kar. rev. k-tas, gyvavęs iki 1919.III.4. Jo nariai: L. Fridrichas, J. Girdenis, M. Juostinis (pirmininkas), J. Kopūstas, J. Krampis, A. Krampis, V. Savickas, A. Stembergis, F. Sudrabas, P. Šeibelis ir A. Taurinskas. M. revoliuciniai darbininkai ir valstiečiai 1918.XII pab. suorganizavo M. raudonarmiečių kuopą (vėliau išaugusią iki 130 žmonių), kuri daugiau kaip 2 mėn. atremdavo nuolatinius vokiečių kontrrevoliucinių dalinių ir lietuvių burž. nacionalistų antpuolius. Užgniaužus Lietuvoje Tarybų valdžią, M. revoliucionieriai veikė pogrindyje. 1928.VIII Mažeikiuose įvyko komunistų suorganizuotas Telšių, Skuodo, Rietavo, Ylakių ir kai kurių kitų valsčių atstovų neleg. pasitarimas, kuriame buvo svarstomi valstiečių ir ž. ū. darbininkų rev. kovos uždaviniai. 1933.IX LKP Mažeikių rj. org-jos atstovai L. Milvydas ir D. Pundzius dalyvavo LKP V konferencijoje Maskvoje.

1919—50 M. buvo apskrities centras. Buržuazijos valdymo metais veikė malūnas, linų apdirbimo f-kas, baldų dirbtuvės, alaus darykla, 4 odų dirbtuvės, saldainių, trikotažo, galanterijos, koklių dirbtuvės, verpykla, skerdykla, 3 lentpiūvės. 1923 buvo 4281 gyv., 1932 — daugiau kaip 6000 gyv. Vokiečių faš. okupacijos metais hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai išžudė apie 4000 M. gyventojų. Traukdamiesi okupantai sudegino beveik visą miesto centrą. Po D. Tėvynės karo miestas ne tik buvo atstatytas, bet ir gerokai išsiplėtė. Sutvarkyta miesto teritorija, iš pagrindų rekonstruota dauguma pram. įmonių, įkurta naujų m-lų (1955 pastatyti nauji vid. m-los rūmai). Nuo 1950 M.— rajono centras.

2. Kaimas Šiaulių rj., Gruzdžių apyl., 9 km į v. nuo Gruzdžių. 92 gyv. (1959). Iš p. v. prieina Gulbinų miškas, iš š. r.— Vaitušiškių miškas. Yra 3 ha žvyrynas. Ist. šaltiniuose kaimas minimas 1569. Kaime buvo XIII—XVI a. senkapis. Dalis šio senkapio griautinių kapų radinių (papuošalų) yra Kauno ist. muziejuje.

Mažeikiai 1. Miesto centras

MAŽEIKÍENĖ Liuda [g. 1926.VIII.21 Vilkaviškyje] — inžinierė architektė. 1951 baigusi Kauno Politechnikos in-to statybos f-to archit-ros skyrių, dirba Miestų statybos projektavimo in-to vyriausiąja projektų architekte. Pagal M. projektus pastatyta Kauno Med. in-to bendrabutis (1956), Kauno „Žalgirio" stadionas (1958) bei vaikų namai (1962), Šiaulių mokykla-internatas (1964), 100 vietų ligoninės Elektrėnuose (1964), Prienuose (1964), Ignalinoje (1965). M. parengė TSRS Dailininkų s-gos sanatorijos Palangoje projektą (1964), du Kauno universalinės parduotuvės projektus (su J. Putna, 1965, resp. konkurso II premija), 250 vietų ligoninės Jonavoje (1966) ir Plungėje (1967) projektus ir kt.

MAŽEIKIŲ MÍŠKAS — miškas Mažeikių miesto r. pakraštyje, abipus geležinkelių į Šiaulius ir į Jelgavą. Priklauso Mažeikių miškų ūkio Mažeikių girininkijai. Plotas 1153 ha; medynų 915 ha. Yra 90 ha eksploatuojamas Didlaukio durpynas. Paviršius lygus, vietomis pelkėtas. Dirvožemiai daugiausia jauriniai, mažai bei vidutiniškai sujaurėję, gliejiški, priesmėliniai, susiformavę ant giliau slūgsančių priemolių; pasitaiko žemutinio tipo pelkinių. Miškas savaiminis. Pušynų yra 73%, eglynų 17%, beržynų 7%, juodalksnynų 2%, baltalksnynų 1%. Jaunuolynai sudaro 63%, pusbrandžiai medynai 35%, pribręstantieji 2%. Vid. amžius 35 metai, vid. bonitetas II,8, vid. skalsumas 0,69, vid. tūris 95 ktm/ha, vid. prieauga 2,7 ktm/ha. Yra stirnų, šernų, lapių, usūrinių šunų, voverių, kiaunių. 735 ha miško įeina į Mažeikių miesto žaliąją zoną, 74 ha palei geležinkelius — apsauginiai, 344 ha — eksploataciniai. Per metus iškertama apie 1200 ktm.

„MAŽEĨKIŲ TIESÀ" — tarybinis Mažeikių rj. laikraštis, ėjęs 1945.IV.10—1950. XI.3 triskart per savaitę.

MAŽĖLIAI — **1.** Kaimas Anykščių rj., Dabužių apyl., 4 km į š. nuo Kavarsko. 224 gyv. (1959).

2. Kaimas Joniškio rj., Damelių apyl., 10 km į p. r. nuo Žagarės. 87 gyv. (1959). Per kaimą teka Vilkija (Švėtės intakas). Pr. m-la (nuo 1938), kultūros namai (nuo 1962). Po D. Tėvynės karo Maželiuose burž. nacionalistai nužudė apylinkės pirmininką A. Kirdeiką su žmona, apylinkės tarybos deputatą K. Buknį, komjaunuolį V. Daugmaudį, liaudies gynėją J. Korkį, komunistą A. Virbalą, išžudė Mykolaičių šeimą (3 žmones).

MAŽĖLIS Petras [1894.IX.24 Mažeikiuose (Rokiškio rj.) — 1966.V.21 Telšiuose] — katalikų bažnyčios veikėjas. 1923 baigė Kauno kunigų seminariją, 1928 Kauno un-to teologijos-filosofijos f-tą. 1928—46 Telšių kunigų seminarijos profesorius, kartu 1928—40 Telšių katedros vikaras, 1931—36 Telšių kalėjimo kapelionas, 1928—31 klerikalinio savaitraščio „Žemaičių prietelis" redaktorius. 1947—1949 Telšių vyskupystės kancleris, nuo 1950 jos valdytojas. Nuo 1955 vyskupas. Dalyvavo taikos šalininkų judėjime, bu-

vo TSRS—Italijos draugystės d-jos viceprezidentas.

MAŽĖNAI — kaimas Ignalinos rj., 10 km į p. r. nuo Dūkšto, 1 km į p. r. nuo Dysnykščio ežero; apylinkės ir kolūkio centras. 126 gyv. (1959). Kaimas gatvinis. Ryšių skyrius (nuo 1948), parduotuvė (nuo 1948), aštuonmetė m-la (nuo 1919 pradinė, 1951—62 septynmetė), biblioteka (nuo 1948), kultūros namai (nuo 1966). Burž. nacionalistai 1949 sunaikino M. biblioteką ir parduotuvę.

MAŽENIAĨ — kaimas Panevėžio rj., Velykių apyl., 16 km į p. r. nuo Panevėžio, 16 km į š. r. nuo Ramygalos; kolūkio centras. 237 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Alanta (Nevėžio intakas). Ryšių skyrius, aštuonmetė m-la (1928—1951 pradinė, 1951—61 septynmetė), biblioteka (nuo 1947).

MAŽÍEJI BŪDEŽERIAI — kaimas Vilkaviškio rj., Šeimenos apyl., 4 km į p. r. nuo Vilkaviškio. 225 gyv. (1959). Per kaimą teka Šeimena (Širvintos intakas); v. pakraščiu eina Vilkaviškio—Kalvarijos kelias. Kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1961).

MAŽÍEJI MOSTÁIČIAI — kaimas Plungės rj., Kulių apyl., 16 km į š. v. nuo Rietavo, 11 km į š. nuo Endriejavo. 182 gyv. (1959). Iš p. prie kaimo prieina Peklinės miškas. Prie M. M. yra pilkapių. Burž. nacionalistai 1950 kaime nužudė kolūkio pirmininką J. Jonauską.

MAŽÍEJI RŪŠUPIAI — kaimas Skuodo rj., Skuodo apyl., 3 km į r. nuo Skuodo. 249 gyv. (1959). Šiaurėje pro M. R. teka Luoba (Bartuvos intakas), eina kelias iš Skuodo į Ylakius.

MAŽỸLIS Antanas [g. 1923.IV.23 Ramoniškyje (Kupiškio rj.)] — veterinarijos gydytojas, biologijos mokslų kandidatas (1965). 1952 baigęs Veterinarijos akademiją, iki 1958 dirbo vet. gydytoju. 1958—59 Gyvulininkystės in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1962 Veterinarijos in-to gyvulių prieauglio ir paukščių ligų skyriaus vedėjas. Paskelbė moksl. straipsnių apie neinfekcinius gyvulių prieauglio susirgimus.

MAŽỸLIS Pranas [1885.I.24 Šilaikiškyje (Kupiškio rj.) — 1966.II.28 Kaune] — gydytojas akušeris ginekologas, Lietuvos TSR MA akademikas (1946), Lietuvos TSR nusipelnęs gydytojas (1945), Lietuvos TSR nusipelnęs mokslo veikėjas (1947). 1904 baigęs Liepojos g-ją, įstojo į Peterburgo un-tą. 1905 mokslą metė ir aktyviai dalyvavo revoliucijoje: platino s-d. lit-rą, rašė atsišaukimus, organizavo ž. ū. darbininkų streikus. Už rev. veiklą kalintas Kaune ir Ukmergėje. Dėl nuolatinio persekiojimo 1908 emigravo. 1914 baigęs Krokuvos un-tą, iki 1918 dirbo Krokuvos ligoninėje. 1914 dalyvavo V. Kapsuko suorganizuotame Krokuvoje gyvenančių liet. socialdemokratų pasitarime su V. Leninu. 1918—19 aktyvus Tarybų valdžios kūrėjas Panevėžyje. 1919—20 Panevėžio, 1920—40 Kauno Raudonojo kryžiaus ligoninės vedėjas. 1922 suorganizavo Kauno un-to akušerijos-ginekologijos katedrą (1922—1941 jos vedėjas) ir akušerių m-lą. Nuo 1930 profesorius. 1941 vok. fašistų iš un-to pašalintas. Nuo 1944 vėl akušerijos-ginekologijos katedros (nuo 1951 Kauno Med. in-te) vedėjas. 1947—63 Lietuvos TSR AT deputatas. M. parengė daug akušerių ginekologų, patobulino gimdymo pagalbą, įvedė naujų operacinių metodų ir patobulino kai kuriuos senuosius. Pirmasis Lietuvos TSR Sveikatos apsaugos m-jos moksl. tarybos pirmininkas (1945—47). Nagrinėjo naujagimių perinatalinio mirštamumo mažinimo, kovos su gimdyvių kraujavimais ir nėštumo toksikozėmis problemas. Paskelbė moksl. darbų patologinės akušerijos ir ginekologijos klausimais, brošiūrų apie vėžio profilaktiką.

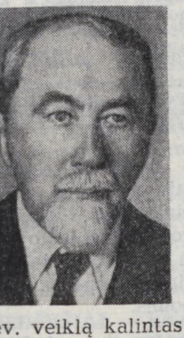

MAŽIŪLIS Vytautas [g. 1926.VIII.20 Rokėnuose (Zarasų rj.)] — kalbininkas, filologijos mokslų kandidatas (1956). 1952 baigė Vilniaus un-tą (klasikinę filologiją). 1952—55 Maskvos un-to bendrosios ir lyginamosios istorinės kalbotyros katedros aspirantas. Nuo 1955 Vilniaus un-to liet. kalbos katedros dėstytojas (nuo 1961 docentas, nuo 1968 katedros vedėjas). 1958—60 dar dirbo Lietuvių kalbos ir literatūros in-te. Daugiausia dirba lyginamosios istorinės lietuvių ir apskritai baltų kalbotyros srityje. Skaitė pranešimų sąjunginėse ir tarptautinėse moksl. konferencijose, paskelbė nemaža straipsnių lietuvių ir kt. baltų (ypač prūsų) morfologijos, fonetikos ir etimologijos, t. p. toponimikos ir etnogenezės klausimais.

Ršt.: Kalbų gimininingumo klausimu.—,,Tarybinė mokykla", 1952, Nr. 11; Apie lietuvių kalbos skaitvardžius.— Kai kurie lietuvių kalbos gramatikos klausimai, V., 1957; Pasaulio kalbos, V., 1958; Pastabos baltų ir slavų kalbų seniausių santykių klausimu.—,,Lietuvių kalbotyros klausimai", t. 2, V., 1959; Dėl Neringos vardo.— Ten pat, t. 3, V., 1960; Dėl žodžių *dvãras, kiẽmas*.—,,Kalbotyra", t. 2, V., 1960; Litauisches etymologisches Wörterbuch von Prof. Dr. Ernst Fraenkel.— Ten pat, t. 3, V., 1961; Заметки по прусскому вокализму.— Вопросы теории и истории языка, Л., 1963; Zum baltisch-slavischen *tū, *tů, ,Du'.—,,Zeitschrift für Slawistik", Bd. 9, 1963; Заметки по прусской этимологии.— Проблемы индоевропейского языкознания, М., 1964; Лингвистические заметки к балтийскому этногенезу, М., 1964.

Leid.: Prūsų kalbos paminklai, V., 1966 [su įvadiniu straipsniu ir paaiškinimais].

MAŽÕNAI — kaimas Tauragės rj., Sungailiškių apyl., 7 km į š. nuo Tauragės, prie plento į Plungę. 240 gyv. (1959). Per kaimą teka Šunija (Jūros kair. intakas). Yra felčerių-akušerių punktas (nuo 1960), aštuonmetė m-la (1948—49 pradinė, 1949—62 septynmetė).

MAŽÕNAS Liudas [1921.I.21 Gedrimuose (Skuodo rj.) — 1941.VII Ylakiuose (Skuodo rj.)] — komjaunimo darbuotojas. Darbininkas. Nuo 1940.VII komjaunuolis. 1941 LLKJS Ylakių vls. k-to sekretorius. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

MÃŽOSIOS SÃLOS — kaimas Eišiškių rj., Daučiūnų apyl., 10 km į š. v. nuo Šalčininkų, 2 km į v. nuo Vilniaus—Lydos geležinkelio. 187 gyv. (1959). Yra Šalčininkų miškų ūkio gontų gamybos cechas, pr. m-la (nuo 1934).

MAŽTURČIŲ LIETÙVIŲ SAVÌTARPINĖS PAGÁLBOS DRAUGIJÀ, „Mažturčiai", — savišalpos ir švietimo organizacija, veikusi 1904—18 Petrograde. Joje telkėsi daugiausia darbininkai ir pažangieji inteligentai. Steigėjai: J. Peraitis, J. Stumbras, K. Šeškevičius. Pirmininkais buvo K. Šeškevičius, J. Juozapaitis, G. Liutkevičius. Ilgametis v-bos narys buvo V. Ruzgas. D-ja rengė vaidinimus, koncertus ir kitokias kultūrines pramogas. Teatrinėje veikloje dalyvavo Z. Arlauskaitė, K. Būga, V. Dulaitis, A. Jasūdis, L. Jonuška, K. Jurgelionis, J. Sondeckis, B. Sruoga, J. Strazdas ir kt. Vaidinimų lygis ypač pakilo, 1912 susiorganizavus scenos mėgėjų būreliui („Artistų kuopai") ir pakvietus režisieriumi K. Glinskį. D-jos chorui vadovavo A. Busilas. Koncertus diriguodavo S. Šimkus ir J. Talat-Kelpša. D-ja rūpinosi narių švietimo ir kultūros reikalais. Suorganizavo liet. vaikams 4 pr. m-las, kuriose mokytojavo pedagogai A. Busilas, J. Geniušas, M. Glemžaitė, Z. Arlauskaitė. Prie m-lų veikė bibliotekos, jose buvo liet. knygų ir laikraščių, veikė suaugusiųjų kursai. Nemaža d-jos narių dalyvavo 1917 Vasario ir Spalio revoliucijose; d-jos pirmininkas G. Liutkevičius buvo išrinktas Petrogrado darbo žmonių deputatų tarybos vykd. k-to sekretoriumi.

MAŽUĨKIAI — kaimas Biržų rj., Papilio apyl., 6 km į p. v. nuo Papilio; kolūkio centras. 22 gyv. (1959). Per kaimą eina Papilio—Kupreliškio kelias. Felčerių-akušerių punktas, kultūros namai (nuo 1959). Ist. šaltiniuose M. minimi 1609 (2 šeimos, 1,5 valako).

MAŽUÕLIŲ MÌŠKAS — miškas Radviliškio rj., 7 km į š. v. nuo Baisogalos. Priklauso Radviliškio miško pramonės ūkio Saktelių ir Legečių girininkijoms. Plotas 1821 ha; medynų 1602 ha. Rytuose M. m. susisiekia su Liaudiškių, vakaruose — su Varnionių mišku. Paviršius lyguminis, rytuose pelkėtas. Miško r. pakraščiu teka Beržė (Šušvės intakas). Dirvožemiai velėniniai glėjiški, išplauti bei sujaurėję, ir velėniniai jauriniai glėjiški, priemoliniai. 94% medynų savaiminės kilmės. Drebulynų yra 35%, beržynų 32%, eglynų 13%, uosynų 10%, juodalksnynų 6%, baltalksnynų 3%, pu-

šynų 1%. Jaunuolynai sudaro 49%, pusbrandžiai medynai 23%, pribręstantieji ir brandieji po 12%, perbrendusieji 4%. Vid. amžius 28 metai, vid. bonitetas I,9, vid. skalsumas 0,77, vid. tūris 106 ktm/ha, vid. prieauga 3,7 ktm/ha. Yra briedžių, stirnų, šernų, lapių, usūrinių šunų, kiaunių, voverių, kurapkų, pamiškėse — jerubių; peri juodieji gandrai. Miškas eksploatacinis. Per metus iškertama apie 3300 ktm. Į p. v. nuo M. m. yra Mažuolių kaimas.

MAŽŪPĖ — upė Pakruojo ir Pasvalio rj., Mūšos deš. intakas. Ilgis 42 km, baseino plotas 165 km². Prasideda Tarvydų apylinkėse, 7 km į p. r. nuo Rozalimo. Teka į š. r. pro Joniškėlį. Įteka į Mūšą 72 km nuo jos santakos su Nemunėliu, 3 km į š. nuo Joniškėlio. Intakai: dešinysis — Meškerdys, kairysis — Šakynė. Vid. nuolydis 84 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,91 m³/s.

MĀŽVYDAS Martynas [m. 1563.V.21 Ragainėje] — pirmosios lietuviškos knygos parengėjas. Kilęs iš Lietuvos, tikriausiai iš Žemaitijos. Kurį laiką bus mokęsis Krokuvoje ar kitur. 1539—42 dėstė A. Kulviečio įsteigtoje Vilniaus evangelikų m-loje. M-lą uždarius, kaip reformacinių pažiūrų skelbėjas, matyt, buvo persekiojamas, kalinamas, nes vėliau save vadino „pirmuoju kankiniu" (protomartyr). Pasitraukęs iš Vilniaus, Žemaičių žemės valdytojų užtariamas, kurį laiką gyveno pas A. Kulviečio motiną (netoli Ariogalos). Kunigaikščio Albrechto kviečiamas, 1546 nuvyko į Karaliaučių, ten tų pat metų rudenį įstojo į un-tą, kurį 1548 pavasarį baigė bakalauro laipsniu. 1549.III.18 paskirtas Ragainės parapijos kunigu, po 5 metų Ragainės aps. archidiakonu (vyskupo

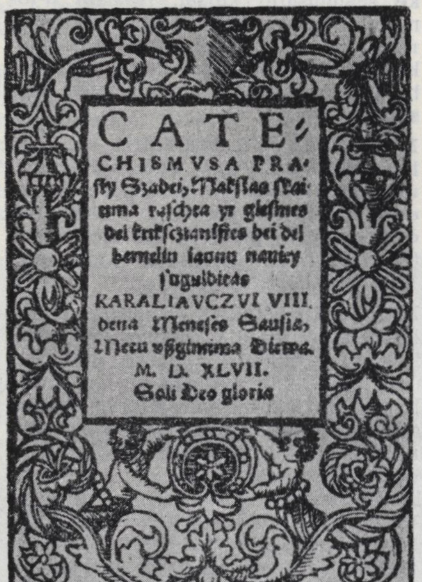
CATE-
CHISMVSA PRA-
sty Szadei, Makslas skai-
tyma raschta yr giesmes
del krikscziauiskes bei del
berneliu iaunu nauiey
sugulditas
KARALIAVCZVI VIII.
dena Meneses Sausia,
Metu vzgimimo Diewa.
M. D. XLVII.
Soli Deo gloria

Martyno Mažvydo „Katekizmo" (1547) titulinis puslapis

KNIGIELES
Paczias byla Letuuinikump ir
Szemaicziump.
Bralei seseris imkiet mani ir skaitikiet,
Ir tatai skaitidami permanikiet.
Maksla schito tewai iusu trakschdawa turreti.
Ale to negaleia ne wena budu gauti.
Regiety to narria sawa akimis,
Taipyr ischgirsti sawa ausimis.

Martyno Mažvydo „Katekizmo" (1547) lietuviškosios prakalbos faksimilė

vietininku). M. buvo išsilavinęs žmogus, be gimtosios liet. kalbos, mokėjo lotynų, lenkų, rusų ir vokiečių kalbas, todėl gaudavo papildomo apmokamo darbo iš Ragainės aps. viršininko. Buvo karštas liuteronų tikėjimo skelbėjas, rūpinosi parapijiečių švietimu, uoliai prižiūrėjo vaikų mokymą Ragainės m-loje.

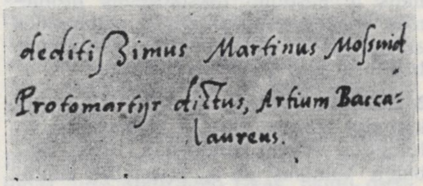
dedicissimus Martinus Mosuid
Protomartyr dictus, Artium Bacca-
laureus.

Martyno Mažvydo autografas

Mokydamasis un-te, M. parengė pirmąją liet. knygą „Katekizmo prasti žodžiai" („Catechismvsa Prasty szadei, Makslas skaitima raschta yr giesmes del krikscziauistes bei del berneliu iaunu nauiey suguldītas..."). Ši 79 puslapių knygelė pasirodė 1547 Karaliaučiuje, išspausdinta gotiškais spaudmenimis J. Veinreicho spaustuvėje (greičiausiai 200—300 egz. tiražu). Jos pradžioje įdėta lot. dedikacija, viena prakalba, lotyniškai parašyta Karaliaučiaus un-to rektoriaus F. Stafilo, ir antra, eiliuota prakalba, lietuviškai parašyta paties M. Toliau pateikiamas elementorius (4 p.), kurį reikia laikyti pirmuoju liet. kalbos skaitymo ir rašymo vadovėliu. Žymią dalį užima 5 dalių katekizmas (23 p.). Jo pabaigoje įdėta trumpa pastaba „Upaminojimas" ir ketureilis posmas „Skaitytojop". Daugiausia vietos (39 p.) knygoje skiriama giesmėms (11 verstinių giesmių su gaidomis). Knygos parengėjas savo vardą ir pavardę lotynizuota forma yra įrašęs akrostiche, kurį sudaro liet. prakalbos 3—17 eilučių pirmosios raidės. Dedikacija „Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei" („Ad Magnum Ducatum Lituaniae") rodo, kad knyga skirta Lietuvos gyventojams. Šį leidinį M. greičiausiai parengė ne pats vienas. Tai rodo kai kurios į knygą įdėtos giesmės bei psalmės, kurias vertė S. Rapolionis, J. Zablockis ir kt. Galimas daiktas, kad M. naudojosi ir jau seniau buvusiais liet. tekstais. M. pasinaudojo ir kt. tautų knygomis, ypač lenkiškuoju J. Sekluciano katekizmu. Didžiausią lit. vertę turi M. eiliuotoji prakalba („Knigieles Paczias byla Letuuinikump jr Szemaicziump"). Tai pirmasis originalus eilėraštis liet. kalba. Jis įdomus ir kaip tuometinės epochos dokumentas, duodąs nemaža vertingos medžiagos liet. liaudies gyvenimui, liet. kalbos raidai pažinti. Pirmojoje liet. knygoje randamos liet. eilėdaros, poetikos, vertimo meno užuomazgos, čia pirmą kartą liet. kalba aptariami kai kurie pedagogikos klausimai, ji labai svarbi liet. kalbos, liet. tautosakos bei liet. tautos istorijos tyrinėjimams.

Baigęs un-tą ir persikėlęs į Ragainę, M. išvertė iš lot. arba vok. kalbų, parengė ir išleido dar šias knygas: „Giesmė S. Ambroziejaus" (1549), „Forma krikštymo" (1559), „Parafrazis..." (tarp 1558 ir 1563), kurios buvo skiriamos R. Prūsijos lietuviams. Šie nedideli leidinėliai svarbūs to meto liet. kalbai bei eilėdarai pažinti, juose randama duomenų ir apie M. asmenį. Didžiausias M. darbas yra jo giesmynas („Gesmes Chriksczonis-kas..."), kurio jis nebesuspėjo išleisti. Giesmyną spaudai parengė ir išleido M. pusbrolis B. Vilentas (d. 1, 1566, d. 2, 1570). Jį sudaro daugiau kaip 130 giesmių bei psalmių. Didžiąją jų dalį į liet. kalbą iš vok. kalbos, o kai kurias iš lenkų ar lotynų kalbos išvertė pats M., kitas — jo amžininkai: M. Blotnas, T. Gedkantas, A. Jomantas, A. Kulvietis, A. Raduinionis, S. Rapolionis, J. Zablockis ir kiti. M. giesmynas ilgą laiką buvo vėlesnių liet. protestantų giesmynų (J. Bretkūno, L. Zengštoko, D. Kleino ir kt.) pagrindas. M. davė pradžią liet. raštijos vystymuisi, padėjo pamatus liet. giesmių poetikai ir eilėdarai, literatūrinei liet. kalbai.

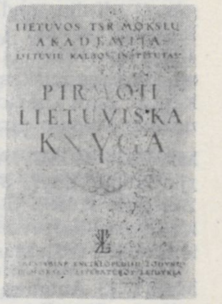

Martynas Mažvydas. „Pirmosios lietuviškos knygos" (1947) titulinis puslapis

Ršt.: **M. Mažvydas,** Seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 m., K., 1922; **M. Mažvydas,** Pirmoji lietuviška knyga, K., 1947; [Raštų ištraukos]. — Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija, V., 1957; Martyno Mažvydo laiškai.—„Literatūra", t. 9, V., 1966.

Lit.: **Ch. Stang,** Die Sprache des litauischen Katechismus von Mažvydas, Oslo, 1929; Senoji lietuviška knyga, K., 1947; **K. Korsakas,** Lietuviškos knygos 400 metų kelias, K., 1948; **V. Mykolaitis,** Pirmoji lietuviška knyga, K., 1948; **J. Kruopas,** M. Mažvydas lietuvių rašomosios kalbos istorijoje.—„LTSR MA žinynas", t. 2, V., 1948; **K. Korsakas,** Literatūra ir kritika, K., 1949 [str. „Pirmoji lietuviška knyga"]; **K. Jablonskis,** Duomenys M. Mažvydo biografijai.—„Literatūra ir kalba", t. 1, V., 1956; Lietuvių literatūros istorija, t. 1, V., 1957; **J. Girdzijauskas,** M. Mažvydas — lietuvių eilėdaros pradininkas. — „Pergalė, 1963, Nr. 5; **V. Jurkštas,** M. Mažvydo knygos likimas.—„Mokslas ir gyvenimas", 1963, Nr. 5.

„MECHĀNIKA" — tarybinis tęstinis Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbų leidinys, einąs nuo 1962 Vilniuje. Leidžia Lietuvos TSR Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo m-ja. Iki 1966 išėjo 3 t. Straipsniai spausdinami lietuvių ir rusų kalbomis.

MĔČIONYS — kaimas Ignalinos rj., Dietkauščiznos apyl., 4 km į š. r. nuo

Mielagėnų, prie Švenčionių—Tverečiaus plento, 1 km į v. nuo Kančioginos upės. 109 gyv. (1959). Kaimas gatvinis. Parduotuvė (nuo 1957), pr. m-la (nuo 1921). Burž. nacionalistai kaime 1947 nužudė komjaunuolį Z. Vitėną.

MĖČIŪNAI — kaimas Lazdijų rj., Kapčiamiesčio apyl., 4 km į p. nuo Veisiejų, prie Ančios ežero. 170 gyv. (1959). Yra 3 ežeriukai: Bedugnis, Samanius ir Šventaduonis; kaimo r. pakraštyje — Gudiškės miškas. 1 km į š. nuo M., Ančios ež. pusiasalyje, yra ankstyvasis neįtvirtintas piliakalnis.

MEDEĨKIAI — kaimas Biržų rj., 10 km į š. r. nuo Biržų, prie Nemunėlio Radviliškio—Parovėjos kelio; apylinkės ir kolūkio centras. 452 gyv. (1959). Pieninė (nuo 1938), ryšių skyrius, ambulatorija, vid. m-la (1906—45 pradinė, 1945—1949 prog-ja, 1949—53 septynmetė), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1948). 1863 sukilėliai prie M. sutriuškino caro kariuomenės dalinį.

MEDEĨŠIAI — kaimas Ignalinos rj., Mažėnų apyl., 8,5 km į p. r. nuo Dūkšto, 1 km į r. nuo Dysnų ežero. 98 gyv. (1959). M. — gatvinis kaimas, išlaikęs daugelį senųjų Lietuvos kaimų archit-rai būdingų bruožų ir dėl to paskelbtas vietinės reikšmės archit-ros paminklu. Yra pr. m-la (nuo 1937).

MEDEKŠÀ Antanas [slap. **Žegota;** g. apie 1840] — 1863 sukilimo dalyvis. Kilęs iš Surmantų (Raseinių rj.). Studijavo Maskvos un-te. Sukilimui prasidėjus, įstojo į Z. Citavičiaus būrį. Jį kautynėse prie Tytuvėnų išblaškius, prisijungė prie T. Kušleikos būrio. Kušleikai būrį padalijus, veikė su savo būriu. 1863 emigravo į užsienį. Lenkiškai parašė monografinio pobūdžio straipsnių apie A. Bitės, Z. Citavičiaus, A. Mackevičiaus, L. Narbuto, Z. Sierakausko, P. Šimkevičiaus būrių žygius. Jie 1864 išspausdinti laikraštyje „Ojczyzna". M. buvo 1870 pradėto leisti Paryžiuje laikraščio „Zmowa — Kuopos susitarimas — Hromadźki zhowor" (pavadinimas trimis kalbomis, visas tekstas lenkų kalba) redaktorius.

MEDEKŠÀ Henrikas [g. 1936.II.15 Medekšiuose (Kėdainių rj.)] — inžinierius mechanikas, technikos mokslų kandidatas (1967). 1960 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, jame dirba ped. darbą. Nuo 1960 TSKP narys. Paskelbė mokslinių straipsnių apie mažaciklį nuovargį, ciklinį tamprų plastinį deformavimą.

MEDEKŠÀ Steponas Pranciškus [m. XVII a. pab.] — Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės diplomatas. Dalyvavo derybose su Rusija, vykstant su ja Žečpospolitos karui dėl Ukrainos ir Baltarusijos (1654—67); paliko tų derybų dienoraščius, turinčius Lietuvos istorijos šaltinio reikšmę („Scriptores rerum polonicarum", t. 3, 1875). Daug kartų rinktas seimo atstovu. Buvo tribunolo nariu, karaliaus Jono Kazimiero sekretoriumi.

MEDĒKŠIAI — kaimas Kėdainių rj., Pelėdnagių apyl., 6 km į p. r. nuo Kėdainių; kolūkio centras. 277 gyv. (1959).

Medekšiai. Nauja kolūkio gyvenvietė

Per kaimą teka Šerkšnys (Nevėžio kair. intakas). Kuriasi nauja kolūkio gyvenvietė. Aštuonmetė m-la (1909—56 pradinė, 1956—62 septynmetė). M. žinomi jau XV a. pradžioje.

MEDELÝNAI. Lietuvos TSR medelynuose auginama daugiausia vaismedžių bei vaiskrūmių arba miško medžių bei krūmų. Be to, kai kurios organizacijos ir įmonės (Vilniaus bei Kauno miestų apželdinimo trestai, Pabaltijo geležinkelio Vilniaus apygarda, didesniųjų miestų vietinio ūkio v-bos, kai kurių rajonų komunalinių įmonių kombinatai) turi M., kuriuose auginama dekoratyvinių bei apsauginių medžių ir krūmų.

VAISMEDŽIŲ M. Valstybiniai vaismedžių M. įkurti 1948—60. Priklauso Ž. ū. m-jos sodininkystės ir bitininkystės trestui. 1966 jų buvo 19: Anykščių, Avižienių (Vilniaus rj.), Danilavos (Vilniaus rj.), Dūkšto (Ignalinos rj.), Gutkaimio (Vilkaviškio rj.), Joniškio, Kaišiadorių, Kapsuko, Kretingos, Luksnėnų (Alytaus rj.), Mičiurino (Jurbarko rj.), Panevėžio, Pasvalio, Skaudvilės (Tauragės rj.), Šiaulių, Švenčionėlių (Švenčionių rj.), Tytuvėnų (Kelmės rj.), Žagarės (Joniškio rj.), Žeimių (Jonavos rj.). Turi iš viso 20 413 ha ariamosios žemės, kurios didž. dalį užima įvairūs ž. ū. augalai. Sodai, uogynai ir medelynai sudaro 3271 ha. Mažiau auginama dekoratyvinių krūmų, medžių, vitamininių augalų, gėlių. Be to, laiko 1512 bičių šeimų, įv. gyvulių. 1948—58 augino tik dvimečius medelius, nuo 1958 ir trimečius. Iki 1966 pardavė kolūkiams, taryb. ūkiams ir gyventojams apie 7 mln. vaismedžių skiepų ir apie 2,2 mln. vaiskrūmių bei raukšlėtojo erškėčio krūmų. Tie M. platina 13 vasarinių obelų veislių, 14 rudeninių, 28 žiemines, 5 vasarines kriaušių veisles, 6 rudenines, 3 žiemines, 9 slyvų, 5 vyšnių veisles.

Lietuvoje vaismedžių M., kuriuos turėjo daugiausia dvarininkai ir stambūs ūkiai, jau buvo XIX a. pab.; prof. P. Šitas nurodo (1928), kad Vilniaus ir Kauno gubernijose 1860 jų būta 19 (iš viso 26 ha). V. Vojeikovo duomenimis (1894), Vilniaus gubernijoje 1893 buvo 24 M., Kauno — 15, Suvalkų — 6. Iki I pasaul. karo Lietuvoje geriausi M. buvo Žagarėje, Vaivadiškiuose (Kėdainių rj.), Savitiškyje (Panevėžio rj.), Blinstrubiškių dvare (Raseinių rj.), Žiežmariuose (Kaišiadorių rj.), Staniškiuose (prie Dūkšto), Ariogaloje (Raseinių rj.). Kiekvienas M. per metus užaugindavo maždaug 1—10 tūkst. vaismedžių skiepų. 1939 Lietuvoje buvo 445 vaismedžių M. (iš viso 450 ha). Juos laikė daugiausia stambūs ūkiai pasipelnymo tikslais. 1939 visi M. užaugino apie 900 000 skiepų. Jie daugiausia platino nepritaikytus Lietuvos klimato sąlygoms V. Europos veislių vaismedžius, dėl to daug jų Lietuvoje šaltesnėmis žiemomis iššaldavo.

Medelynai. Sodinukų kasimas Švenčionėlių vaismedžių medelyne

MIŠKO M., didesnių kaip 5 ha, 1966 buvo 34 (iš viso 803 ha). Priklauso miškų ūkiams bei miško pramonės ūkiams. Tuose M. auginami vietiniai ir introdukuoti *medžiai* ir *krūmai* (pvz., spygliuočiai medžiai: įv. eglės, maumedžiai, pocūgės, pušys, kėniai; lapuočiai medžiai: liepos, ąžuolai, klevai, uosiai, tuopos, šermukšniai; lapuočiai krūmai: lanksvos, pūsleniai, gudobelės, šaltalankiai, ligustrai, kauleniai) miškams želdinti, t. p. *dekoratyviniams ir apsauginiams želdiniams*. Ypač daug auginama liepų (1966 — 8,7 mln. medelių ir daigų).

Medelynai. Liepaitės su sedulomis Dubravos miškų tyrimo stoties medelyne (Kauno rj.)

Geriausias ir turtingiausias asortimento atžvilgiu yra *Dubravos miškų tyrimo stoties* medelynas (Kauno rj.). Visuose didesniuose M. pagr. darbai mechanizuoti. 1966 metais 13 mln. (1956 — 200 000, 1961 — 1 200 000) medelių (iš jų 11,5 mln. eglaičių) ir krūmų, užaugintų miško medelynuose, sunaudota miškui sodinti, miškų ūkių gyvenviečių želdiniams, o 1 440 000 (1956 — 171 000, 1961 — 940 000) parduota įv. org-joms.

Lietuvoje pirmutinis miško M. (2,7 ha) įkurtas 1928 Alytaus mokomojoje miškų urėdijoje. 1940 buvo 28 tokie M. (iš viso 78,7 ha). Pokario laikotarpiu medelynų daugėjo. Nuo 1958 pradėta steigti didesnius medelynus. 1956 visi miško M. užėmė 156 ha, 1960 — 470 ha.

MEDĒLIS Bernardas [g. 1907.IX.15 Plutiškėse (Kapsuko rj.)] — 1935 metų valstiečių streiko dalyvis. Kalvis. Kilęs iš valstiečių. 1928—29 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. 1935—40 priklausė Laisvamanių etinės kultūros d-jai. 1935.VII dalyvavo slaptuose valstiečių susirinkimuose, rengusiuose streiką. Streiko metu platino neleg. atsišaukimus, palaikė ryšius su Šilavoto (Prienų rj.) valstiečių streiko aktyvistais. Už dalyvavimą strei-

ke 1935—36 buvo 4 kartus suimtas. Nuo 1940 Komunistų partijos narys. 1940—1941 Marijampolės aps. milicijos skyriaus viršininkas. 1941 evakavosi į Saratovo sritį. 1943—44 mokėsi part. ir taryb. darbuotojų kursuose Šujoje (Ivanovo sr.). 1944—60 ūkinis, administracinis darbuotojas Kauno, Pagėgių apskrityse, Radviliškio rajone. Pensininkas.

MĒDEMRODĖ — kaimas Akmenės rj., 10 km į š. v. nuo Akmenės, prie kelio į Laižuvą; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 274 gyv. (1959). Felčerių-akušerių punktas (nuo 1958), aštuonmetė m-la (nuo 1961), kultūros namai (nuo 1960), biblioteka (nuo 1955). 1882 buvo 2 palivarkai, spirito varykla, vandens malūnas.

MEDĒNIAI — kaimas Utenos rj., Mockėnų apyl., 5 km į r. nuo Utenos. 63 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1920), kultūros namai (nuo 1962).

MĒDENŲ-MOZÌRLOVIO MIŠKAĨ — miškų masyvas Šiaulių rj., 4 km į š. v. nuo Meškuičių. Didesnioji jo dalis priklauso Šiaulių miškų ūkio Meškuičių bei Strazdų girininkijoms, nedidelis plotas šiaurės rytuose — Joniškio miškų ūkio Beržėnų girininkijai. Plotas 2267 ha; medynų 2014 ha, iš jų 90 ha kultūrinės kilmės. Paviršius — dugninės morenos lyguma. Masyvo š. r. dalį sudaro Mozirlovio miškas (910 ha), p. v. dalį — Medenų miškas (1288 ha) ir Strazdų Lauko miškas (69 ha). Dirvožemiai daugiausia velėniniai jauriniai gliejiški (rečiau velėniniai gliejiški išplauti), priesmėliniai bei priemoliniai, susiformavę ant karbonatingų priemolių. Vyrauja kiškiakopūstiniai ir garšviniai miško tipai. Beržynų yra 35%, eglynų 30%, drebulynų 25%, baltalksnynų 7%, juodalksnynų 2%, uosynų bei pušynų 1%. Vid. amžius 35 metai, vid. bonitetas II, skalsumas 0,6—0,7, vid. tūris 95 ktm/ha, vid. prieauga 2,7 ktm/ha. Gausu stirnų, šernų, kiškių, yra briedžių, elnių. Miškai eksploataciniai, išskyrus 126 ha apsauginių palei kelią, einantį iš Gruzdžių į Šiaulių—Rygos plentą.

MEDICINÀ [lot. *medico* — gydau] — mokslinių žinių apie žmogaus sveikatos saugojimą ir stiprinimą, ligonių gydymą ir ligų išvengimą sistema, taip pat ir praktinė veikla, siekianti tų pačių tikslų.

Lietuviai, kaip ir kt. tautos, ilgus amžius gydėsi *liaudies medicinos* priemonėmis. Gydydavo senesni žmonės, savo patyrimą perduodami iš kartos į kartą, žyniai. Pirmieji tikri gydytojai, turį spec. išsilavinimą, — M. daktarai Lietuvoje atsirado XV a. pradžioje. Tai dažniausiai būdavo svetimšaliai, V. Europos un-tų auklėtiniai. XV amžiuje Lietuvos D. Kun-stėje buvo ir vietinės kilmės gydytojų, baigusių mokslus svetur. Visi jie dirbo karaliaus ir didikų šeimose. Gydytojai į Lietuvą atnešė ir V. Europos M. žinių. XVI a. pasirodė pirmieji M. leidiniai. 1584 I. Karčano spaustuvėje Vilniuje buvo išspausdinta kn. „Maži fizikos ir medicinos komentarai bei kiti raštai" („Commentariola medica et physica ad aliquot scripta"). Be M. daktarų, feod. Lietuvoje M. praktika vertėsi barzdaskučiai-chirurgai. Jie darydavo kai kurias operacijas, gydydavo žaizdas, odos ir kt. ligas. 1509 Vilniaus barzdaskučiai susijungė į *barzdaskučių cechą*, kuris įv. pavadinimais veikė iki 1833. XVI a. įsteigtos pirmosios ligoninių tipo įstaigos, vad. špitolės. Pirmąją špitolę įkūrė apie 1518 Vilniuje M. daktaras Martynas iš Dušnikų. Apie 1792 Lietuvos D. Kun-stėje buvo jau 194 ligoninės-špitolės; jose gydėsi 2159 ligoniai ir paliegėliai. 1506 Vilniuje, didžiojo kun-ščio dvare, įkurta pirmoji vaistinė. Nuo XVI a. pradėta organizuotai kovoti su užkrečiamosiomis ligomis, dažniausiai karantino priemonėmis. M. m-los Lietuvoje pradėjo veikti XVIII a. pabaigoje. Vilniaus un-te 1781 įsteigtas M. skyrius, vėliau reorganizuotas į M. f-tą. Jame įkurtos šios katedros: anatomijos, medicininės materijos, patologijos, klinikos (vidaus ligų), chirurgijos, akušerijos ir veterinarijos. Vėliau mokymo planą papildė dar higienos bei medicininės policijos kursas (1805), teismo M. (1806), spec. terapijos (1806), farmakologijos ir farmacijos (1807), chirurginės klinikos (1808), lyg. anatomijos (1814), akušerinės klinikos (1814) ir M. istorijos (1825) kursai. F-tas turėjo klinikas: terapijos (nuo 1804), chirurgijos (nuo 1808), akušerijos (nuo 1816). 1832 uždarius un-tą, M. f-tas reorganizuotas į *Medicinos-chirurgijos akademiją*, kuri veikė iki 1842. 1781—1842 Vilniaus un-tas ir Medicinos-chirurgijos akademija parengė apie 1500 gydytojų. Buvo išleista daug mokslinių ir populiarių leidinių M. temomis. Moksl. darbuose buvo nagrinėjami anatomijos, akušerijos, chirurgijos, kardiologijos, onkologijos, psichiatrijos, stomatologijos ir kt. klausimai. Vilniaus un-te, vėliau Medicinos-chirurgijos akademijoje dirbo žymūs mokslininkai: moksl. anatomijos bei fiziologijos pradininkas Lietuvoje S. Bizis, pirmasis daręs ir aprašęs lavonų skrodimą; moksl. akušerijos ir chirurgijos pradininkai Lietuvoje J. Briotė ir N. Renjė; terapeutas J. Frankas, statistiškai tyrinėjęs Lietuvos gyventojų sergamumą ir mirtingumą, krašto med. topografiją; lyg. anatomijos mokslo pradininkas Lietuvoje L. Bojanus; F. Rimkevičius, tyręs auskultaciją ir perkusiją, nuo 1823 pats naudojęs auskultaciją ir propagavęs ją moksl. darbuose; V. Pelikanas, pasiūlęs redukuotos kraujo apytakos metodą, pirmasis Vilniuje atlikęs daugelį operacijų (rinoplastiką, šlaunies eksartikuliaciją, bendrosios miego arterijos, klubinės arterijos perrišimą). 1793—1842 Vilniaus un-te ir Medicinos-chirurgijos akademijoje apginta apie 180 M. daktaro disertacijų. M. daktaro laipsnis Vilniuje pirmą kartą pripažintas 1785 buvusios Gardino M. m-los anatomijos dėstytojui K. Virionui. Disertacinių darbų temos tuo metu buvo labai aktualios: A. Savickis (1812), P. Vrublevskis (1815), K. Porcijanka (1818) apgynė disertacijas onkologijos klausimais; I. Očapovskis (1824) — kardiologijos ir t. t. 1803 Vilniuje atlikti pirmieji skiepijimai nuo raupų. 1808 įkurtas *Vakcinacijos institutas*, gaminęs raupų vakciną ir aprūpindavęs ja aplinkines gubernijas. 1809 Vilniuje įkurtas *Motinystės institutas* — labdaringa motinos ir vaiko globos org-ja, teikusi kvalifikuotą akušerinę ir materialinę pagalbą neturtingoms gimdyvėms. Uždarius Medicinos-chirurgijos akademiją (1842), mokslinės M. centru tapo 1805 įsteigtoji *Vilniaus medicinos draugija*. Jau 1847.II, praėjus mažiau kaip metams po eterinės narkozės išradimo, šioje d-joje svarstyti narkotizavimo bandymai (tuo metu Vilniuje gyd. K. Maleševskis panaudojo narkozę danties ekstrakcijai, gyd. L. Liachovičius — chirurginėms operacijoms). 1887 Vilniuje suorganizuota bakteriologijos-chemijos laboratorija, 1897 įkurta Pastero stotis.

Be moksl. leidinių, Lietuvoje buvo leidžiama daug populiarios M. lit-ros, daugiausia lenkų kalba. Populiari M. lit-ra liet. kalba pradėta spausdinti XIX a. pirmojoje pusėje. 1831 R. Prūsijoje gotišku šriftu išspausdintas Prūsijos valdžios įsakymų vertimas „Apsakymas dėl prieš išplitimo kolera liga". 1848 M. Zimelovičiaus spaustuvė Kaune išleido verstą iš rusų k. knygą „Regulos dėl skarbavų žmonių kaip save reik užlaikyti nuo choleros". Daug M. lit-ros išspausdino J. Zavadskio spaustuvė Vilniuje. Spaudos draudimo metais (1864—1904) keliasdešimt knygučių įvairiais higienos klausimais, apie infekcinius susirgimus, pasiutligę buvo išleista R. Prūsijoje ir JAV. Pirmuosius originalius populiarius M. leidinius išleido P. Vileišis Tilžėje: 1886 — „Svarbiausios žmonių ligos", 1893 — „Kaip atsiginti nuo koleros ir kiti naudingi skaitymai". 1898 Tilžėje išėjo J. Tumo-Vaižganto kn. „Gydymas nuo patrakimo ir nuo raupų įčiepijimu". Ypač aktyviai M. žinias apie 1900 populiarino gyd. A. Vileišis, parašęs apie 10 brošiūrų.

Pirmojo pasaul. karo metais gydytojų labai sumažėjo, daug gydymo įstaigų buvo uždaryta. 1920 Lietuvoje (be Vilniaus ir Klaipėdos kr.) buvo 216 gydytojų, 98 dantų gydytojai, 163 felčeriai, 75 akušerės. Dauguma jų vertėsi priv. praktika. 1920 veikė 27 ligoninės, kuriose buvo 1215 lovų. Vilniaus un-to M. f-tas veikė 1920—39. Aukštuosiuose kursuose Kaune 1920—22 buvo M. skyrius su 2 sekcijomis (M. ir farmacijos). 1922 įkurto Kauno un-to M. f-te buvo M., odontologijos, farmacijos ir (iki 1930) veterinarijos skyriai, kuriuose veikė apie 17 katedrų.

Stambiausias M. mokslo centras buvo Kauno un-to M. f-tas. Be to, veikė dar viena M. moksl. tyrimo įstaiga — Higienos in-tas Kaune, turėjęs 14 darbuotojų ir praktinės krypties sanitarinę-bakteriologinę laboratoriją. F-te dirbo apie 20 profesorių bei docentų (P. Avižonis, K. Buinevičius, A. Hagentornas, A. Jurgeliūnas, J. Karuža, V. Kuzma, V. La-

šas, P. Mažylis, P. Raudonikis, E. Vinteleris, J. Žilinskas ir kt.) ir apie 40 žmonių jaun. moksl. personalo. Daugelis jų dirbo reikšmingą moksl. darbą: pvz., P. Avižonis tyrė trachomos epidemiologiją ir gydymą, V. Lašas — Lietuvos gyventojų mitybą, alergijos problemas, V. Kuzma — plastines operacijas bei transplantaciją. Buvo sukurtas lietuvių mokslinės M. terminologijos pagrindas. Įvairiose Kauno ligoninėse veikė un-to klinikos, kuriose buvo įsisavinami nauji gydymo metodai, dirbamas moksl. darbas. Ypač daug pasiekė chirurginė klinika. Joje buvo vystoma abdominalinė chirurgija, ypač skrandžio ir tulžies takų, daug nuveikta urologijos ir traumatologijos srityse. Be moksl. veikalų, buvo išleisti anatomijos, fiziologijos, higienos, vidaus, odos ligų ir kt. vadovėliai. F-te iki 1940 apginta 14 M. mokslų daktaro disertacijų (V. Lašo — apie anafilaksinį šoką, J. Kupčinsko — apie reumato patogenezę, V. Kuzmos — apie inkstų ir šlapimo takų atstatymą, B. Sidaravičiaus — apie odos alergiją ir kt.). 1932 M. f-tui pastatyti nauji rūmai, į kuriuos persikėlė visos teorinės katedros (išskyrus higienos ir bakteriologijos katedrą). 1930 pastatytos akių ligų (50 lovų) ir ausų, nosies ir gerklės ligų (30 lovų) klinikos. Kitos un-to klinikos 1940 perkeltos į naujai pastatytą 1200 lovų ligoninę (dab. Kauno resp. klinikinė ligoninė). Veikė kelios M. d-jos, kurios, be prof. klausimų, svarstydavo ir mokslinius M. klausimus. Narių gausumu ir ypač jų moksl. lygiu (dauguma jų buvo Kauno un-to M. f-to dėstytojai) išsiskyrė Kauno M. d-ja. Ji nuo 1920 (nuo 1922 su M. f-tu) leido žrn. „Medicina". Populiarią M. lit-rą dažniausiai leisdavo labdaringos d-jos arba priv. asmenys. 1928—40 nedideliais (iki 1000 egz.) tiražais išleista 49 brošiūros.

1939 Lietuvoje veikė 81 ligoninė su 5092 lovomis; dirbo 1446 gydytojai, 686 dantų gydytojai, 132 provizoriai, 327 provizorių padėjėjai, 2000 vidurinio M. personalo darbuotojų. 1939 visose Lietuvos ligoninėse gydėsi 92 000 ligonių. M. pagalba buvo brangi, darbo žmonėms sunkiai prieinama. 1940, nacionalizavus visas M. įstaigas, Lietuvoje įvesta nemokama M. pagalba. Vėl pradėjo veikti Vilniaus un-tas su M. f-tu, įsteigta vidurinių M. m-lų. 1941 įsteigti Lietuvos TSR MA Onkologijos ir Smegenų in-tai. Pradėta organizuoti Motinos ir vaiko in-tas, Respublikinė mokslinė M. biblioteka.

Po D. Tėvynės karo skirta daug dėmesio M. kadrų rengimui. 1945—66 Vilniaus un-to M. f-te ir Kauno un-to M. f-te (nuo 1951 perorganizuotame į *Kauno Medicinos institutą*) parengta 7968 gydytojai ir farmacininkai. Per tą patį laikotarpį vidurines M. m-las baigė 13 085 asmenys. Pradėta planingai moksliškai tirti svarbias M. problemas. 1945 įsteigti *Tuberkuliozės institutas, Dermatologijos-venerologijos institutas,* 1946 — *Eksperimentinės medicinos institutas* (nuo 1966 Eksperimentinės ir klinikinės M. in-tas). 1957, uždarius Dermatologijos-venerologijos in-tą, įkurtas *Onkologijos institutas,* išplėstas *Epidemiologijos, mikrobiologijos ir higienos institutas.* Į moksl. darbą įsijungė ir gydytojai praktikai. 1966 moksl. darbą dirbo apie 500 moksl. darbuotojų, iš jų apie 30 M. mokslų daktarų ir 200 kandidatų. M. moksl. darbą koordinuoja 1945 įsteigta Sveikatos apsaugos m-jos moksl. taryba (1945—47 pirm. P. Mažylis, 1947—53 J. Šopauskas, 1953—67 V. Kviklys, nuo 1967 A. Telyčėnas). Tyrinėjamos reumato, kraujo apytakos sistemos patologijos, onkologijos, tuberkuliozės, infekcinių ligų ir kt. problemos. Išplėsti darbai, susiję su naujų efektyvių gydomųjų priemonių ir vaistingųjų medžiagų atradimu, tyrimu ir tobulinimu. J. Kairiūkštis išrado, o jo bendradarbiai ištyrė neobenzinolio preparatą. Plačiai taikomas L. Laucevičiaus pasiūlytas metodas gydyti kai kuriuos raumenų susirgimus chloretilo blokadomis. Svarbūs Z. Januškevičiaus ir jo bendradarbių darbai širdies vainikinių arterijų ir kraujo apytakos reguliavimo sutrikimų bei jų gydymo klausimais. P. Norkūnas pasiūlė ir įgyvendino naują skrandžio ir dvylikapirštės žarnos opaligės chirurginio gydymo metodą. Vystoma širdies ir kraujagyslių chirurgija (J. Brėdikis, A. Marcinkevičius ir kt.). J. Kupčinskas ir jo bendradarbiai tiria reumato diagnostiką ir gydymą. Nuo 1957 į reumato problemos nagrinėjimą įsijungė Eksperimentinės ir klinikinės M. in-tas. Moksl. tyrimo in-tuose, Kauno M. in-te, Vilniaus un-to M. f-te susikūrė reumatologijos, kardiologijos, krūtinės ląstos chirurgijos, gastrologijos m-los, kurių darbai žinomi ir už Lietuvos ribų. Kasmet parengiama apie 400 moksl. darbų M. klausimais. 1945—65 išspausdinta apie 3000 moksl. straipsnių ir darbų (1950—54 metais 450 spaudos lankų, 1960—64 metais 703 spaudos lankai).

Reguliariai rengiamos respublikinės, zoninės, tarprajoninės, miestų ir rajonų gydytojų konferencijos, pasitarimai, seminarai. Daugelį jų organizuoja respublikinės M. moksl. d-jos. Pokario metais apie 2000 gydytojų specializavosi ir tobulinosi centrinėse ir kt. respublikų M. įstaigose. Nuo 1956 leidžiamas specializuotas M. žrn. *„Sveikatos apsauga"*. 1944 atkurta Respublikinė mokslinė M. biblioteka, turinti daugiau kaip 230 000 tomų (iš jų apie 60 000 tomų užsienio leidinių). Sukurta nemaža naujų gydymo ir profilaktikos bei sanitarinių-epidemiologinių įstaigų. 1966 Lietuvoje veikė 287 ligoninės su 27 955 lovomis, 29 sanatorijos su 6805 lovomis ir 11 poilsio namų su 2970 vietų. 1966 Lietuvos ligoninėse gydėsi 478 000 ligonių. Sumažėjo letališkumas gydymo stacionaruose. Iš 100 ligonių, gydytų ligoninėse, 1939 mirdavo 4,5, o 1964 — 1,4. Dar daugiau, palyginti su 1939, sumažėjo letališkumas po chirurginių operacijų ir nuo kai kurių susirgimų: po skrandžio rezekcijos, darytos dėl opaligės,— 4 kartus, nuo krupozinio plaučių uždegimo — 6 kartus, nuo ūminio apendicito — 14 kartų. Stambiausiose Lietuvos ligoninėse veikia specializuoti chirurginiai (neurochirurginiai, plaučių, širdies ir kraujagyslių), terapiniai (kardiologiniai, reumatiniai, hematologiniai, dietologiniai) skyriai. Atliekamos sudėtingos operacijos (smegenų, širdies, plaučių, kraujagyslių), gydymui vartojami hormonai, antibiotikai, radioaktyvūs elementai, kraujas bei jo preparatai ir kt. Žymiai sumažėjo sergamumas ūminėmis infekcinėmis ligomis, tuberkulioze. Likviduota trachoma, bruceliozė, Sibiro opa, pasiutligė.

Tarybų Lietuvos demografiniai rodikliai yra geresni, negu daugelio kapitalistinių Europos valstybių. Per taryb. santvarkos metus mirtingumas sumažėjo beveik 2 kartus (1920—39 sumažėjo tik 30%).

Apie gydymo praktikos, sveikatos apsaugos raidą Lietuvoje ž. dar *Aklieji, Ambulatorijos, Cholera, Dispanseriai, Donorai, Felčerių-akušerių punktai, Greitoji medicinos pagalba, Kurčnebyliai, Kurortai, Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika:* Sveikatos apsauga, *Ligoninės, Odos ir veneros ligos, Poilsio namai, Poliklinikos, Sanatorijos, Sanitarija, Sveikatos apsauga, Tuberkuliozė, Užkrečiamosios ligos, Vaikų lopšeliai, Vaistinės, Vidaus ligos.*

Apie gydytojus ir kitą M. personalą bei jo rengimą ž. dar *Felčeriai, Gydytojai, Kauno universitetas, Medicinos draugijos, Medicinos mokyklos, Vilniaus universitetas.*

Apie M. mokslo vystymąsi Lietuvoje ž. dar *Akušerija, Anatomija, Antropologija, Chirurgija, Farmacija, Fiziologija, Higiena, Kardiologija, Kurortologija, Oftalmologija, Onkologija, Otorinolaringologija, Parazitologija, Pediatrija, Psichiatrija, Rentgenologija, Reumatologija, Stomatologija.*

„MEDICINÀ" — **1.** Mėnesinis medicinos teorijos ir praktikos žurnalas, ėjęs 1920—40 Kaune. Redagavo J. Staugaitis. Leido Kauno medicinos d-ja ir Kauno un-to medicinos f-tas. Bendradarbiavo P. Avižonis, J. Bagdonas, A. Jurgeliūnas, V. Juškys, L. Koganas, J. Kupčinskas, A. Matulevičius, P. Mažylis, L. Skliutauskas, J. Šopauskas ir kt.

2. Tęstinis Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbų leidinys, einąs nuo 1962 Vilniuje. Leidžia Lietuvos TSR Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo m-ja (I—VII t. išleido Lietuvos TSR MT Valstybinis aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo k-tas). Iki 1966 išėjo 8 t.

„MEDICINÀ IR̃ GAMTÀ" — dvimėnesinis medicinos, veterinarijos, farmacijos ir gamtos žurnalas, ėjęs 1913.V—VIII Vilniuje. Leido ir redagavo S. Matulaitis. Bendradarbiavo P. Avižonis, A. Domaševičius ir kt. Išėjo 2 nr.

MEDICÌNOS-CHIRÙRGIJOS AKADÈMIJA, Imperatoriškoji Vilniaus Medicinos-chirurgijos akademija, — aukštojo mokslo įstaiga, rengusi medicinos, veterinarijos ir farmacijos specialistus. Įkurta 1832 vietoj uždaryto *Vilniaus universiteto* med. f-to. Akademijoje galėjo mokytis bajorai, miestiečiai ir laisvieji valstiečiai, baigę vid. mokslą. Mokslas trukdavo: medicinos studentams 5 metus, veterinarijos — 4, farmacijos — 3. Prie M.-ch. a. buvo akušerijos ir veteri-

narijos m-los, į kurias priimdavo mokančius skaityti, rašyti ir skaičiuoti. Akademijos studentai buvo skirstomi į iždinius (išlaikomus valdžios lėšomis), stipendininkus (retkarčiais gaunančius pašalpas) ir laisvuosius (besimokančius savo lėšomis). M.-ch. a. turėjo pagalbinių įstaigų: kabinetų (anatomijos, chemijos, fizikos, mineralogijos, zoologijos ir kt.), stacionarų (akušerijos, chirurgijos ir terapijos klinikas, veterinarijos ligoninę), biblioteką, botanikos sodą ir vaistinę. Katedrose dirbo 15 profesorių ir 10 adjunktų (jų tarpe žymūs gydytojai A. Abichtas, A. Adamovičius, J. Berkmanas, J. Koženevskis, V. Pelikanas, K. Porcijanka, F. Rimkevičius). Intensyvią moksl. veiklą rodo didelis M.-ch. a. profesorių ir auklėtinių moksl. darbų sąrašas. Akademijoje apginta daug disertacijų akušerijos, chirurgijos, onkologijos ir terapijos klausimais; buvo palaikomi moksl. ryšiai su daugeliu Europos med. f-tų ir mokslo įstaigų. Akademiją baigė apie 700 žmonių, kurių daugelis pasižymėjo kaip geri specialistai. Iš jų garsesni: A. Onacevičius, dirbęs Kazanėje, J. Bartusevičius, M. Lovickis — Sibire, V. Lunkevičius — Kaukaze, A. Penkevičius — Minsko gubernijoje. 1838 S. Konarskio rengiamas sąmokslas prieš carizmą susilaukė pritarimo akademijos studentų tarpe. Tardymo metu nustatyta, kad daugelis M.-ch. a. studentų palaikė ryšius su rev. org-ja. Dėl to daug studentų buvo pašalinta, perkelta į kitus Rusijos un-tus, keli ištremti į Sibirą, paimti į kariuomenę. Nors caro valdžia laikė M.-ch. a. geriausia tos rūšies mokslo įstaiga Rusijos imperijoje, bet dėl plitusių joje rev. nuotaikų 1840.IV.29 nusprendė ją uždaryti. Tais pačiais metais buvo uždaryti pirmieji 3 kursai, o 1842. VIII.1 M.-ch. a. galutinai likviduota. Vertingos mokymo priemonės išdalytos įvairioms Rusijos aukštosioms m-loms, daugelis profesorių ir studentų perkelti į naujai atidarytą Kijevo un-to med. f-tą.

Lit.: S. Biziulevičius, Pagrindiniai Vilniaus Medicinos-chirurgijos akademijos (1832—1842) bruožai.—„Iš mokslų istorijos Lietuvoje", t. 1, V., 1960.

MEDICÌNOS DRAUGÌJOS. Lietuvoje M. d. pradėjo kurtis XIX amžiuje. Pirmoji iš jų — *Vilniaus medicinos draugija* (1805—1914, 1920—39) — vystė med. mokslą, populiarino jo žinias, organizavo gydomąją ir profilaktinę med. pagalbą. Jos pavyzdžiu 1841 įsikūrė med. d-ja Druskininkuose; ji rūpinosi tik kurortologijos klausimais. 1885 įkurta Kauno med. d-ja (1886 turėjo 54 narius). D-jos narių susirinkimuose buvo demonstruojami retesni ligoniai, skaitomi pranešimai, buvo svarstoma, kaip pagerinti miesto san. būklę, kaip kovoti su epidemijomis. D-ja vadovavo 1885 Neturtingiesiems globoti d-jos lėšomis įsteigtai ambulatorijai, kurioje nemokamai buvo gydomi beturčiai. Kauno med. d-ja veikė iki 1914. 1918 įkurta Kauno miesto gydytojų s-ga. Ji rūpinosi narių kvalifikacijos kėlimu ir prof. reikalais, kovojo su dėmėtosios šiltinės epidemija ir kt. infekcinėmis ligomis. 1919 vėl įkurta Kauno med. d-ja, kuri veikė iki 1940 ir tuo metu buvo svarbiausia med. d-ja Lietuvoje. 1919 d-ja suorganizavo kursus Rusijos ir kt. šalių un-tuose studijavusiems ir dėl karo nebaigusiems mokslo medikams. 1920 jos iniciatyva pradėtas leisti žrn. „Medicina". D-ja įsteigė Kaune biblioteką gydytojams, sanitarijos ir higienos muziejų, rinko aukas sveikatos apsaugai. D-ja daug prisidėjo prie Aukštųjų kursų (1920), vėliau Kauno un-to med. f-to (1922) įkūrimo. Jos iniciatyva 1921 sušauktas pirmasis Lietuvos gydytojų suvažiavimas. D-jos nariais buvo žymūs Lietuvos gydytojai P. Avižonis, J. Blažys, L. Gutmanas, V. Kuzma, V. Lašas, P. Mažylis, J. Staugaitis. Didesniuose Lietuvos miestuose ėmė steigtis savarankiškos M. d.: Šiaulių med. d-ja (1920), Šiaulių miesto ir apskrities gydytojų s-ga (1920), Panevėžio lietuvių gydytojų d-ja (1921), Panevėžio miesto gydytojų s-ga (1921) ir kt.; apskričių gydytojų d-jos Mažeikiuose, Tauragėje, Telšiuose ir kitur. 1921—40 Lietuvoje veikė žydų sveikatos apsaugos d-ja *OZE*. 1922 Kaune atgaivinta nacionalistinė gydytojų ir studentų medikų korporacija „Fraternitas Lithuanica", kuri buvo įsteigta 1908 Rusijoje. 1924 įkurta Lietuvos Gydytojų s-ga. Ji organizavo kongresus, kuriuose, be prof. klausimų, svarstydavo moksl. medicinos ir krašto sveikatingumo kėlimo klausimus. 1924 buvo įkurtos d-jos kovai su tuberkulioze, su vėžiu, su moterų ligomis. 1926 įsteigta Lietuvos Medicinos felčerių s-ga, kurios tikslas buvo rūpintis felčerių kvalifikacijos kėlimu, jų ekonominiais ir kultūriniais reikalais. 1935 pradėtos steigti specializuotos M. d.: akių gydytojų, chirurgų, dantų gydytojų, dermatologų ir kt. Nors šios d-jos vadinosi mokslinėmis, bet jų susirinkimuose dažniausiai tebuvo svarstomi prof. reikalai ir demonstruojami reti susirgimų atvejai. Burž. Lietuvoje veikė dar visuomeninės med. labdaros d-jos, kurios organizavo ir teikė med. pagalbą labdaros pagrindais. Svarbiausia jų buvo Lietuvos *Raudonojo kryžiaus* draugija (įk. 1919). 1918—39 Vilniuje veikė Lietuvių sanitarinės pagalbos d-ja, įsteigta vietoj Lietuvių d-jos nukentėjusiems dėl karo šelpti. D-ja perėmė ir perkėlė į Vilnių k-to ligoninę, išleido brošiūrų medicinos ir higienos klausimais.

Tarybų Lietuvoje 1948 įkurta Kauno miesto medicinos moksl. d-ja, kurioje susiorganizavo atskirų specialybių sekcijos (1958 buvo 11 sekcijų, turėjusių 332 tikruosius narius ir 32 kandidatus). Šios d-jos pavyzdžiu įsikūrė med. d-jos Vilniuje, Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje. 1952 šios d-jos pradėjo skilti, ėmė kurtis respublikinės specializuotos medicinos moksl. d-jos su savo filialais didesniuosiuose miestuose. 1958—59 susiorganizavus atskirų specialybių resp. d-joms, miestų M. d. buvo panaikintos. 1960 veikė 9 respublikinės medicinos moksl. d-jos, 1966 — 27: akušerių ginekologų (300 narių), anatomų, histologų ir embriologų (50 narių), dermatovenerologų (100 narių), endokrinologų (60 narių), epidemiologų, mikrobiologų ir infekcionistų (200 narių), farmacininkų (600 narių), fizioterapeutų ir kurortologų (60 narių), ftiziatrų (200 narių), gerontologų ir geriatrų (60 narių), higienistų ir sanitarijos gydytojų (200 narių), kardiologų (60 narių), medicinos istorikų (20 narių), neuropatologų ir psichiatrų (160 narių), okulistų (50 narių), onkologų (80 narių), otorinolaringologų (90 narių), patologų anatomų (30 narių), pediatrų (300 narių), rentgenologų ir radiologų (180 narių), sporto ir gydomosios fiz. kultūros medikų (50 narių), stomatologų (830 narių), teismo medikų (140 narių), terapeutų (50 narių), traumatologų ir ortopedų (100 narių), urologų (20 narių). Šios d-jos padeda gydytojams kelti prof. lygį, nagrinėja medicinos moksl. problemas, gydymo ir profilaktikos uždavinius. Jos bendradarbiauja su kt. taryb. respublikų med. d-jomis, dalyvauja sąjunginių med. d-jų veikloje, organizuoja moksl. konferencijas ir suvažiavimus, leidžia juose skaitytus moksl. pranešimus, moksl. straipsnių rinkinius. M. d. veiklą koordinuoja Lietuvos TSR Sveikatos apsaugos m-jos moksl. taryba.

MEDICÌNOS MOKỸKLOS. Med. mokslus Lietuvoje pradėta dėstyti 1781, kai Vilniaus un-te buvo įsteigtas med. f-tas. Jis gavo uždarytosios Gardino karališkosios med. m-los (įk. 1775 ar 1776) inventorių, į jį persikėlė tos m-los dėstytojų ir mokinių. *Vilniaus universitetas* greitai tapo žymiu med. mokslo centru (ž. *Medicina*), ypač po 1803. Jame buvo rengiami medicinos ir veterinarijos gydytojai, farmacininkai. F-tas turėjo klinikas: terapinę (nuo 1805), chirurginę (nuo 1808) ir akušerinę (nuo 1816). 1832 uždarius Vilniaus un-tą, med. f-to vietoje iki 1842 veikė Vilniaus *Medicinos-chirurgijos akademija*, rengusi medicinos ir veterinarijos gydytojus, farmacininkus. Med. f-tas ir akademija 1781—1842 parengė ne mažiau kaip 1500 gydytojų. 1797—1832 Vilniuje prie Roko ligoninės veikė akušerių m-la, kurioje mokydavosi 5—10 mergaičių. Mokslas trukdavo 1—1$^1/_2$ metų. Teorinius dalykus dėstė gydytojas akušeris, praktiką vedė akušerė. Veterinarijos ir akušerijos m-los veikė prie Medicinos-chirurgijos akademijos (1832—42 jas baigė 420 žmonių). 1865 Vilniuje įkurta felčerių m-la, 1880 — akušerių m-la. Į jas buvo priimama kasmet po 15—20 mokinių, mokslas trukdavo 2—3 metus. Gailestingosioms seserims rengti gubernijų gydymo v-bos kartkartėmis organizuodavo kursus. Pirmieji tokie kursai suorganizuoti Vilniuje 1895, Kaune 1897.

1920 Kaune įsteigti *Aukštieji kursai*, turėję med. skyrių. 1922 jie pertvarkyti į universitetą, o jų med. skyrius paverstas med. f-tu, kuriame buvo rengiami

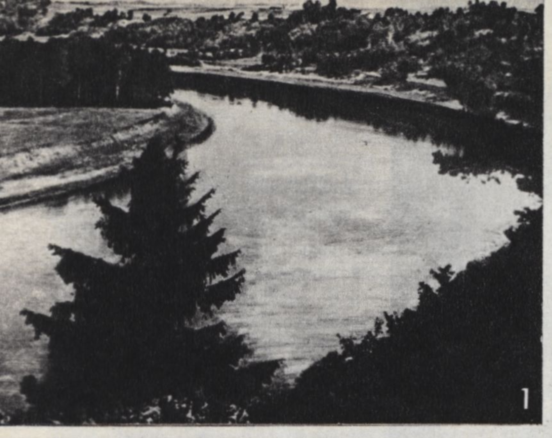

NEMUNAS

1. Ties Kernuvėmis (Prienų rj.). **2.** Vaizdas iš Vilkijos. **3.** Prie Zapyškio. **4.** Vaizdas nuo Liškiavos piliakalnio

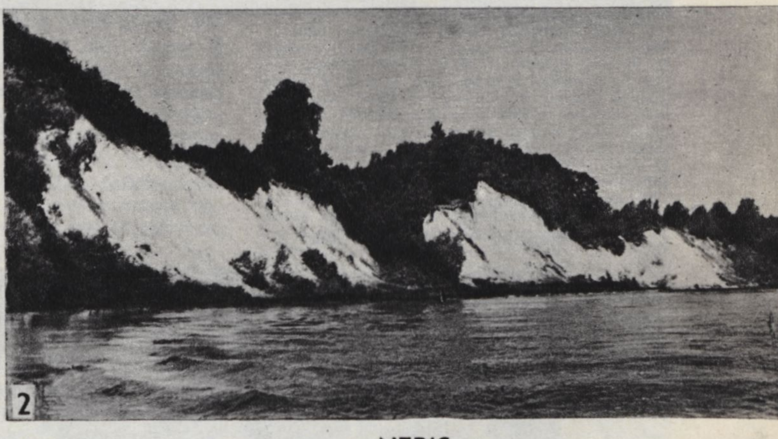

NERIS

1. Prie Turniškių (kiek aukščiau Vilniaus). **2.** Atodangos tarp Nemenčinės ir Vilniaus. **3.** Vilniuje, ties Valakampiais. **4.** Prie Kauno

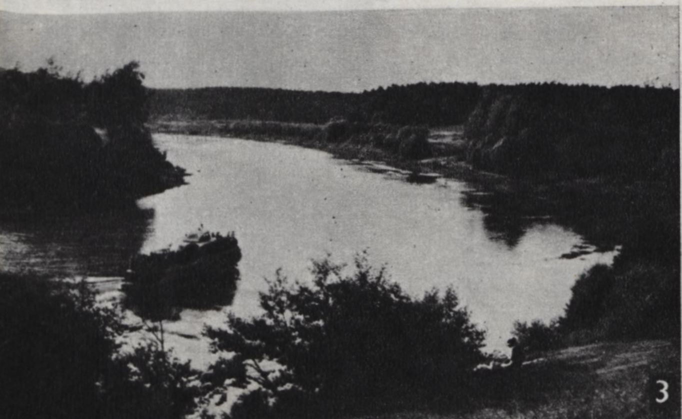

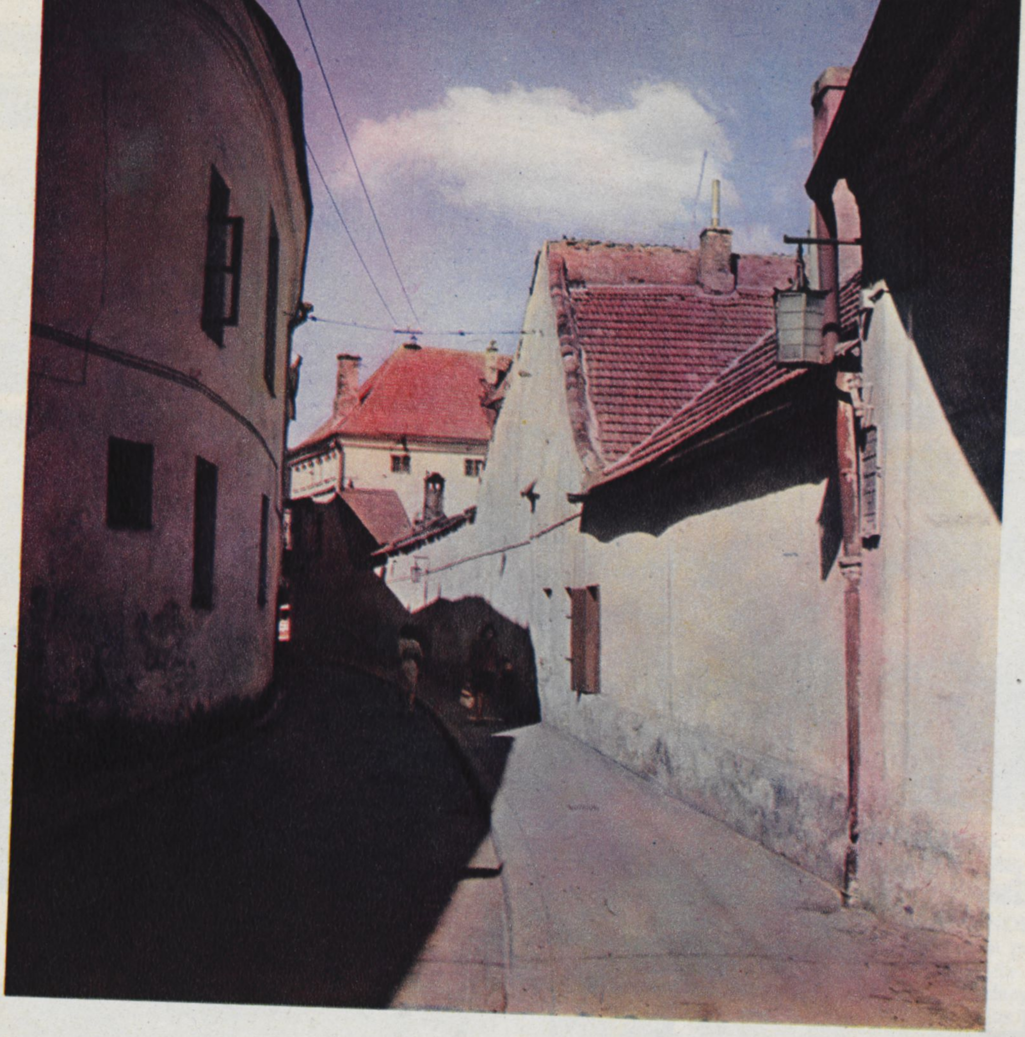

LIETUVOS TSR
Vilniaus senamiestis

LIETUVOS TSR
Naujieji Vilniaus kvartalai

med. gydytojai, veterinarijos gydytojai (iki 1931), stomatologai, farmacininkai. 1924—40 f-tą baigė 1223 žmonės. 1920 prie Kauno miesto ligoninės pradėjo veikti nuolatiniai akušerių kursai; 1933 jų vietoje įsteigta dvimetė akušerių m-la. 1920—40 kursuose ir m-loje parengta 467 akušerės. 1920 Raudonojo kryžiaus d-ja suorganizavo Kaune gailestingųjų seserų kursus, kurių vietoje 1932 įsteigta dvimetė gailestingųjų seserų m-la. 1920—38 kursus ir m-lą baigė 365 med. seserys. Krašto apsaugos m-ja viduriniam med. personalui kariuomenėje rengti turėjo felčerių ir sanitarijos m-las. 1941 Kaune įsteigta akušerių higienisčių m-la. Lenkijos valdomame Vilniuje 1919—39 veikė Vilniaus un-tas, turėjęs med. f-tą, kuriame per tą laiką parengta apie 1000 gydytojų ir farmacininkų. Be to, Vilniuje veikė akušerių ir med. seserų m-los.

Tarybų Lietuvoje medikus su aukštuoju mokslu rengia Vilniaus un-tas ir *Kauno Medicinos institutas* (įst. 1950 vietoj Kauno un-to med. f-to). Vilniaus un-to med. f-te rengiami med. gydytojai, be to, iki 1950 buvo rengiami ir stomatologai, o iki 1951 — provizoriai. Nuo 1959 f-te veikia dieninis ir vakarinis pediatrijos skyriai. 1945—66 šį f-tą baigė 2108 asmenys (1800 gydytojų, 216 stomatologų, 92 farmacininkai). 1944 atkurto Kauno un-to med. f-tą iki 1950 baigė 1203 gydytojai, stomatologai ir farmacininkai. Kauno Med. in-te t. p. rengiami gydytojai, stomatologai ir farmacininkai; 1961 jame įsteigtas med. biofizikos skyrius. 1951—66 in-tą baigė 3554 specialistai (2336 gydytojai, 605 stomatologai, 613 farmacininkų). Vidurinės med. m-los po D. Tėvynės karo įsteigtos Kaune (felčerių, laborantų, farmacininkų, med. seserų), Vilniuje (felčerių, dantų technikų, med. seserų), Druskininkuose, Klaipėdoje, Panevėžyje, Šilutėje, Švenčionyse ir kitur. 1954—58 vidurinės med. m-los buvo sustambintos (Kaune ir Vilniuje jų palikta po vieną), kai kur uždarytos (Druskininkuose, Šilutėje, Švenčionyse), kitur atidarytos naujos (pvz., Utenoje). Šios m-los parengė daug vidurinio med. personalo. Vien Kauno med. m-los 1944—64 parengė 3819 specialistų. 1966 Lietuvoje veikė 5 vidurinės med. m-los. Kauno med. m-loje veikia dieninis, vakarinis ir neakivaizdinis skyrius; rengiama akušerės, felčeriai, felčeriai laborantai, med. seserys, provizorių padėjėjai. 1966 joje mokėsi 1400 moksleivių. Vilniaus med. m-la turi dieninį ir vakarinį skyrių; rengia akušeres, med. seseris vaikų įstaigoms, sanitarijos felčerius. 1966 joje mokėsi 950 moksleivių. Šiaulių med. m-loje rengiamos akušerės, felčeriai, med. seserys vaikų įstaigoms. 1966 joje mokėsi 300 moksleivių. Panevėžio Domaševičiaus med. m-loje 1966 mokėsi 300 būsimųjų akušerių, felčerių, med. seserų. Klaipėdos med. m-los dieniniame ir neakivaizdiniame skyriuje rengiamos akušerės ir med. seserys, jų tarpe — med. seserys vaikų įstaigoms. 1966 joje mokėsi 200 moksleivių. Vidurinėse med. m-lose mokslas trunka $2^1/_2$—3 metus.

Lit.: А. Вилейшис, В. Сюдикас, История среднего медицинского образования в г. Каунас.— Материалы VI конференции по истории науки в Прибалтике, Вильнюс, 1965.

MEDINGĖNAI — kaimas Plungės rj., 13 km į š. r. nuo Rietavo, abipus Minijos; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 264 gyv. (1959). Iš š. prieina Keturakių miškas, iš v. — Medingėnų miškas. Dalis kaimo sodybų išsidėsčiusios kompaktiškai (Minijos kair. krante), kitos išsiskirsčiusios vienkiemiais; iš š. į p. kaimas tęsiasi apie 3 km. Š. dalis (70 gyv.) įeina į Žlibinų apyl. „Liepsnos" kolūkį. Keliai jungia M. su Rietavu, Plunge, Žarėnais, Tverais. Prie kelių sankryžos kuriasi nauja taryb. ūkio gyvenvietė; pastatyta aštuonmetė m-la, daug gyv. namų ir ūkinių pastatų. Yra malūnas, taryb. ūkio stalių dirbtuvės, mašinų remonto dirbtuvės, parduotuvė, valgykla, ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1956), aštuonmetė m-la (1920—48 pradinė, 1948—61 septynmetė), kultūros namai (nuo 1953), biblioteka (nuo 1954). M. minimi 1253 ist. šaltiniuose. XIV—XVI amžiuje M. — nedidelio pavieto centras. 1671 pastatyta bažnyčia. 1846 buvo 20 sodybų, 1861 — 84 gyv. (15 sodybų), 1923 — 236 gyv. 1877 Medingėnuose (Žlibinų apyl.) gimė rašytoja M. Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana.

MEDINGĖNŲ-MILAŠAIČIŲ MIŠKAI — miškų masyvas Plungės rj., 6 km į p. r. nuo Plungės, į r. nuo Plungės—Tauragės plento. Priklauso Plungės miškų ūkio Plungės ir Purvaičių girininkijoms. Plotas 3258 ha; 87% to ploto užima medynai. Masyvas apie 14 km ištįsęs iš š. v. į p. r. Jo š. v. dalį sudaro Lekemės (143 ha) ir Milašaičių (1167 ha) miškai, vid. dalį — Jerubaičių (935 ha) ir Šarkių (179 ha) miškai, p. r. dalį — Medingėnų miškas (834 ha). Jerubaičių miško p. pakraštyje yra Vainaičių aukštapelkė (85 ha). Iš p. v. ir p. masyvą juosia Minija. Į ją per miškus teka Sausdravas su savo intakais Šilupiu ir Kapupiu. Reljefas banguotas. Dirvožemiai š. v. dalyje jauriniai, mažai bei vidutiniškai sujaurėję, smėliniai ir priesmėliniai, p. r. dalyje — jauriniai bei velėniniai jauriniai, gliejiški, priesmėliniai, susiformavę ant riedulingų moreninių priemolių. 96% medynų savaiminės kilmės. Š. v. dalyje vyrauja kiškiakopūstiniai bei mėlyniniai eglynai ir viksviniai juodalksnynai, vid. dalyje — mėlyniniai ir brukniniai pušynai, p. r. dalyje — mėlyniniai ir kiškiakopūstiniai eglynai, kimininiai ir ilgasamaniai pušynai, viksviniai ir mėlyniniai beržynai; miškų pakraščiuose yra šiek tiek dilgėlinių baltalksnynų. Pušynų yra 50%, eglynų 37%, beržynų 9%, baltalksnynų 3%, juodalksnynų 1%. Jaunuolynai sudaro 32%, pusbrandžiai medynai 47%, pribręstantieji 17%, brandieji 4%. Vid. amžius 44 metai, vid. bonitetas I,9, vid. skalsumas 0,6, vid. tūris 132 ktm/ha, vid. prieauga 3 ktm/ha. Gausu stirnų, yra briedžių, šernų. Didesnioji masyvo dalis įeina į Plungės miesto žaliąją zoną; eksploatacinio miško tėra apie 500 ha. Visais kirtimais per metus iškertama apie 4000 ktm. Masyvo pakraščiuose įsikūrę Medingėnų, Purvaičių, Jerubaičių, Šarkių, Milašaičių, Lekemės, Vainaičių kaimai.

MEDINIAI STRĖVININKAI — kaimas Kaišiadorių rj., Žiežmarių apyl., 3 km į p. v. nuo Žiežmarių, Strėvos kair. krante. 392 gyv. (1959). Kaimo p. pakraščiu teka Strėvos intakas Limšius; 1 km į r. nuo kaimo eina Kaišiadorių—Alytaus plentas. Pr. m-la (nuo 1936).

MEDININKAI — **1.** Senovės Lietuvos sritis, įsiterpusi tarp Karšuvos ir Ceklio sričių. Ji ribojasi su Vaiguvos, Žarėnų, Rietavo, Kaltinėnų ir Kražių apylinkėmis. Ist. šaltinių duomenimis, XIII—XIV a. M. srityje buvo šios žymesnės gyvenvietės: Geniotas, Karklėnai, Lakustė, Laukuva, Medvėgalis, Šauduva, Tverai. M. sričiai t. p. priklausė tuo pačiu vardu vadinama gyvenvietė, kurioje XV a. pr. įsikūrė Žemaičių vyskupystės centras. Šiai gyvenvietei nuo XVI a. prigijo *Varnių* vardas.

2. Kaimas Vilniaus rj., 31 km nuo Vilniaus, prie Vilniaus—Minsko plento; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 361 gyv. (1959). Yra aštuonmetė mokykla (nuo 1958), ambulatorija, kultūros namai, biblioteka, XIV a. pr. statybos aptvarinės (gardinės) pilies griuvėsiai — resp. reikšmės archit-ros paminklas.

Pilies gynybinės sienos griuvėsiai supa keturkampį 2 ha plotą, esantį nuožulnioje vietoje, prie pelkės. Pakilesnėje r. pusėje yra 20 m pločio ir 3—8 m gylio griovio liekanos, v. pusėje (prie pelkės) — pylimo su stačiais šlaitais liekanos. Sienos perimetras 568 m, aukštis 14—15 m, storis 1,8—1,9 m. Iš sienos kyšo 3 apgriuvę bokštai. Aukščiausias jų (23 m) stovi sienos š. r. kampe, antrasis (su durų anga iš kiemo I aukšte) — sienos p. dalies viduryje, trečiasis (nedidelės liekanos) — iš vidaus prišlietas prie sienos r. dalies, šalia smailiaarkės vartų angos. Kiautinės konstrukcijos siena ir bokštai sumūryti baltiškuoju būdu iš lauko akmenų ir nevienodo dydžio brauktinių plytų (jos vartotos daugiausia apdailai).

Pilies tipas, aptvarinės sienos savybės ir mūrijimo būdas rodo, jog pilis statyta tuo laiku, kai dar nebuvo šaunamųjų ginklų (M. Strijkovskio teigimu — 1313). Savo struktūra ji buvo artima aptvarinėms Lydos ir Krėvos pilims. Tačiau M. pilis turėjo ketvirtąjį bokštą v. sienos viduryje (aptiktas po griuvėsiais). 5 aukštų (30 m) š. r. bokšte buvo įrengtos kun-ščio gyv. patalpos ir šaulių galerija. Šio bokšto aukštus jungė pilies sienos viduje įrengti laiptai. 4 aukštų p. bokštas gynė pilies vartus ir pakeliamąjį tiltą. Šio bokšto viduje buvo mediniai laiptai. R. bokštas buvo 3 aukštų. Aptvarinės sienos viršuje buvo apie 280 angų, ties kuriomis iš vidaus ėjo šaulių galerija. Pilies kieme stovėjo mediniai pastatai. XVI a. M. pilis nebeteko strateginės reikšmės. 1655 (karo su Rusija metu) ji buvo apgriauta ir daugiau neatstatyta. Į jos kiemą buvo perkelti M. dvaro pastatai, išlikę iki XX a. pr.

Kelias, prie kurio stovi M., jau XIII a. jungė Lietuvą su rusų žemėmis ir buvo svarbus prekybiniu ir strateginiu atžvilgiu. M. su savo pilimi virto t. p. svarbia LDK vietove. Šaltiniuose minima, kad M. ir apylinkės buvo kryžiuočių puolamos 1320, 1385, 1392, 1402. Žygi-

mantas Senasis 1514 raštu įpareigojo savo vietininką Medininkuose vaišinti didįjį kun-štį, kai šis apsistoja pasėdžio M. pilyje. XIV—XVII a. M. buvo miestas, turėjęs keletą gatvių, turgaus aikštę, rotušę. 1551 M. mokėjo 5 kapas grašių sidabrinės mokesčio — tiek pat, kiek Alytus, Maišiagala, Raseiniai. XVIII a. pabaigoje M. sunyko.

Lit.: K. Mekas, Medininkai.—„Mokslas ir gyvenimas", 1964, Nr. 11.

MEDININKŲ AUKŠTUMA — Ašmenos aukštumos šiaurės vakarinė dalis, esanti Lietuvos TSR teritorijoje (Baltarusijos TSR pasienyje). Šiaurėje ir vakaruose ji ribojasi su Pietryčių lygumos dalimis — Žeimenos lyguma, Vilnios lyguma ir Merkio vidurupio-Vokės lyguma. Šiaurinė M. a. šaka, skirianti Žeimenos ir Vilnios lygumas, vadinama **Buivydžių aukštuma.** Pietvakariuose ir pietuose, ties Šalčininkėliais ir Dieveniškėmis, M. a. nusileidžia į Lydos plynaukštę. Aukštumos š. v. pakraštyje ir Neries slėnyje, skiriančiame M. a. nuo Baltijos aukštumų, įsikūręs Vilnius. Aukštumos pakraštį čia skrodžia gilus pralaužtinis Vilnios slėnis. Neries ir Vilnios paslėnius išraižiusi senovinė erozija aukštumos š. vakaruose sudarė vaizdingus erozinius kalvynus (Antakalnio, Sapieginės, Panerių, Rasų ir kt.). M. a. aukščiausia Lietuvoje: ties Arklėnais aukštis 292 m, ties Juozapine 292,5 m. Aukštumą raižo nedideli upeliai, tekantys plačiais, dažnai pelkėtais slėniais (Vilnios, Merkio ir Gaujos aukštupiai, Kuosinė, Kinė, Kinelė, Rudamina, Rukainė, Galinė, Akmenė).

M. a. reljefas senesnis už kitų Lietuvos aukštumų reljefą, todėl labai nuo jo skiriasi. Aukštumos branduolys susidarė priešpaskutinio apledėjimo pabaigoje. Dviejų ledyno plaštakų sąlytyje susiklostė galinių morenų ruožai, besitęsiantys iš š. v. į p. r. Paskutinio apledėjimo metu ledyno plaštakos šiaurėje ir vakaruose sukrovė jaunesnius moreninius ruožus, padidindamos aukštumos plotą. Tarpledynmetyje M. a. reljefą ilgai keitė upių veikla. Paskutinio apledėjimo metu, veikiant šalčio dūlėjimui, solifliukcijai,

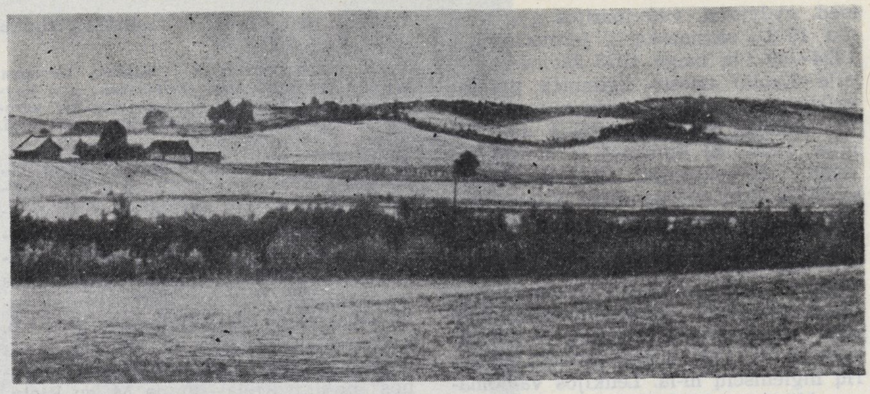

Medininkų aukštuma

periglacialinei erozijai, išnyko ežerai ir daubos, atsirado tankus slėnių ir sausvagių tinklas. M. a. sudaro smėlingi, žvirgždingi arba priesmėlingi dariniai su rieduliais. Aukštumose anksti pradėta žemdirbystė. Anksčiau vyravusių eglingų pušynų miškų augavietės buvo paverstos arimais.

MEDINIŠKIO PELKĖ — pelkė Molėtų rj., 9 km į š. v. nuo Molėtų, 2 km į v. nuo Molėtų—Anykščių kelio. Plotas 122 ha. Per š. v. dalį teka Alantėlė (Virintos intakas). M. p.— ežerinės kilmės plynraistinė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 4,8 m, vid. 2,07 m. Durpės žemapelkinės, raistinės. Vid. susiskaidymas 33%, vid. peleningumas 21,2%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų. Pelkės paviršius nusausintas. Šiaurės vakaruose prie pelkės yra Mediniškio kaimas.

MEDIŠKIAI — kaimas Telšių rj., Viešvėnų apyl., 13 km į p. r. nuo Telšių, 5 km į p. nuo Šiaulių—Kretingos geležinkelio. 188 gyv. (1959). Kaimą supa Smalkos, Stonkalnio ir kt. miškai, teka Tamša (Gervainio deš. intakas). Pr. m-la (nuo 1928). Burž. nacionalistai 1946 Mediškiuose išžudė valstiečio B. Plynio 3 asmenų šeimą, 1949 nužudė paruošų agentą komjaunuolį B. Pelenį.

MEDSĖDŽIAI — **1.** Kaimas Plungės rj., Platelių apyl., 2 km į š. nuo Platelių miestelio, prie kelio į Sedą. 265 gyv. (1959). Į r. nuo M. yra Platelių ežeras.

2. Kaimas Klaipėdos rj., Vėžaičių apyl., 8 km į p. r. nuo Gargždų. 255 gyv. (1959). Iš v. prieina Liekno miškas. Keliai jungia M. su Priekule, Gargždais, Veiviržėnais. Pr. m-la (nuo 1923).

MEDUS. M. nuo seniausių laikų Lietuvoje buvo vartojamas ne vien maistui, bet ir įv. gėrimų, ypač *midaus*, gamybai, t. p. liaudies medicinoje. XIV—XVII a. M. duoklė buvo viena labiausiai paplitusių mokesčių natūra formų. M. buvo ir svarbus eksporto produktas, pvz., 1507 eksportuota 500 statinių M., 1535—1108. Už eksportuojamą M. buvo gaunama reikalingiausių prekių, pvz., druskos, geležies. Pagal kainas, minimas 1588 Lietuvos Statute ir inventoriuose, už 2 medkubilius M. (medkubilis prilygo maždaug 50 kg) buvo galima pirkti 1 arklį, arba 6 statines avižų, arba 10 kirvių, arba 2 nupenėtas kiaules. Prieš D. Tėvynės karą Lietuvoje kasmet būdavo gaunama apie 1000 t prekinio (iškopto) medaus. Iš visuom. sektoriaus bitynų 1967 gauta 226 t prekinio M., iš asmeninių avilių — apie 2400 t. Koop. org-jos 1967 supirko 403 t prekinio M., iš to kiekio sunaudota konditerijos ir kitiems maisto pramonės gaminiams 134 t, vaistų gamybai 10 t, parduota gyventojams 180 t fasuoto ir 30 t nefasuoto M., eksportuota 49 t. *Ž. Bitės.*

MEDUVYS, Tarpupio ežeras, — ežeras Trakų rj., 11 km į p. r. nuo Trakų, 1 km į v. nuo Vilniaus—Eišiškių plento. Plotas 51 ha, didž. gylis 10 m. Ežeras iš-

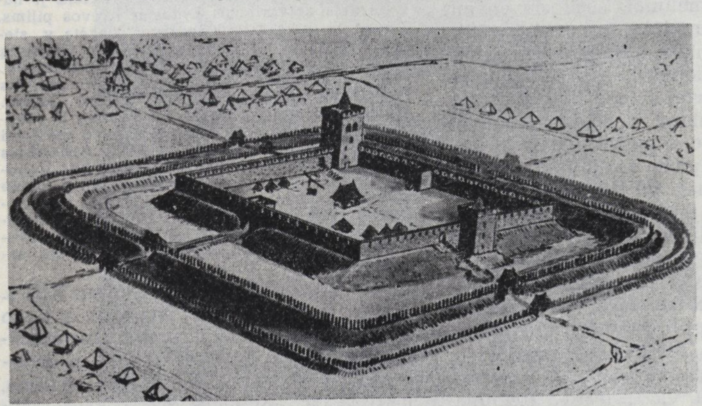

Medininkų pilis (pagal S. Lasavicko rekonstrukciją)

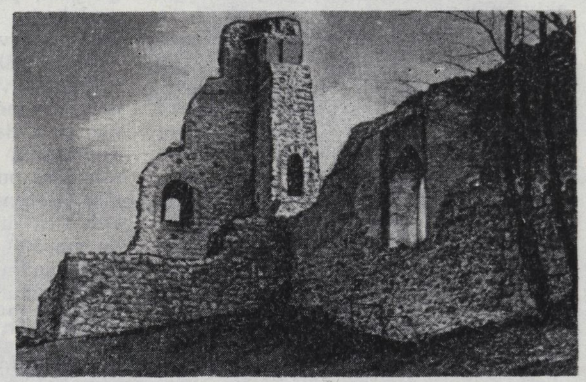

Medininkų pilies griuvėsiai

tįsęs iš š. r. į p. v. Ilgis 1820 m, didž. plotis 370 m, kranto linijos ilgis 4200 m. P. r. krantas aukštas, o ežero galai ir š. v. krantas žemi. Giliausios vietos ežero galuose; ežero viduryje yra 3 salos. Per M. teka Lukna (Merkio intakas), be to, įteka 2 bevardžiai upeliai. Prie M. įsikūrę Plaknos ir Senojo Tarpupio kaimai.

MEDVĒGALIS — ledyninės kilmės kalva Šilalės rj., 12 km į p. nuo Varnių. Turi 2 viršūnes. Aukštesnioji viršūnė, turinti 234 m aukščio, — aukščiausia Žemaičių aukštumoje. Žemesnioji yra į p. r. nuo aukštesniosios ir vadinama Pilies kalnu. Tai vienas didžiausių Žemaitijos piliakalnių. Piliakalnis turi 2 aikšteles nevienodame aukštyje. Aukščiau esanti aikštelė 115—120 m ilgio, 20—25 m pločio; ji buvo sutvirtinta pylimais ir kt. gynybiniais įrengimais. Jos š. v. gale Pilies kalno šlaito viršus stačiai nukastas; 12 m žemiau pirmosios įrengta kita, 60 m ilgio ir 35 m pločio aikštelė. Kalno šlaitas žemiau aikštelės t. p. aukštas ir status. Pilies kalno p. v. pašlaitėje yra didelės gyvenvietės (apie mūsų eros I t-metį) pėdsakų. Ten randama lipdytinės keramikos su grublėtu paviršiumi.

Medvėgalis nuo Kaltinėnų pusės

Medvėgalio žemesnioji viršūnė — piliakalnis

Pilies kalne stovėjusi medinė pilis, XIV a. pr. ist. šaltiniuose vadinama „Medevagen", „Medevag", „Medovagle". 1316 kryžiuočiai, nusiaubę Medininkų (Varnių) sritį, buvo priėję Medvėgalio pilį, bet jos nepaėmė. 1329 žiemą kryžiuočiai, padedami Bohemijos karaliaus Jono kariuomenės ir kt. talkininkų, su 200 riterių ir 18 000 karių puolė M. pilį, kuri po ilgos kovos pasidavė. Vienų metraštininkų duomenimis, 6000, kitų — 3000 pilies gynėjų buvo pakrikštyti. M. piliakalnis su aplinkinėmis kalvomis paskelbtas landšaftiniu-istoriniu draustiniu ir gausiai lankomas turistų.

Lit.: **L. Kšivickis**, Žemaičių senovė, K., 1928; **P. Tarasenka**, Lietuvos piliakalniai, V., 1956.

MEDZĒVIČIUS Albertas [g. 1931.VIII.28 Žiežmariuose] — veterinarijos gydytojas helmintologas, veterinarijos mokslų kandidatas (1965). Nuo 1953 TSKP narys. 1954 baigęs Veterinarijos akademiją, iki 1955 dirbo joje ped. darbą. 1955—58 „Pergalės" kolūkio (tuomet Vilkijos rj.) pirmininkas, 1958—61 LKP Lazdijų rj. k-to sekretorius. 1961—63 Zoologijos ir parazitologijos in-to moksl. bendradarbis, nuo 1964 parazitologijos laboratorijos vadovas. Paskelbė moksl. straipsnių apie imunitetą, kiaulių trichocefaliozės diagnozavimo metodus ir kitais helmintologijos klausimais.

MEDZIUKĒVIČIUS Vladas [1924.I.26 Kumečiuose (Alytaus rj.) — 1966.VI.28 Alytuje] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. 1940 įstojo į LKJS. Nuo 1943 TSKP narys. 1943 priklausė „Dainavos partizano" būriui, buvo LKP Alytaus vls. pogr. k-to sekretorius. 1944—52 LKP Alytaus aps. k-to instruktorius. 1954 baigęs Resp. part. m-lą, buvo Sedos rj. laikraščio redaktorius, 1960—63 Plungės rj. laikraščio redaktoriaus pavaduotojas, skyriaus vedėjas. 1963—66 LKP Alytaus rj. k-to instruktorius.

MĒDŽIAI — sumedėję augalai, dažniausiai vienu liemeniu ir lają sudarančiomis šakomis. Sumedėjusių augalų rūšių skirstymas į M. ir krūmus yra sąlyginis, nes kai kurie augalai, paprastai priskiriami prie krūmų (pvz., paprastasis kadagys, gluosnis virbis, dygioji šunobelė, europinis ožekšnis), Lietuvoje geromis sąlygomis kartais užauga medžiais, o tokie medžiai, kaip baltalksnis, blindė, ieva, šermukšnis, gali išsikeroti ir krūmais.

Lietuvoje auga 22 **savaiminės** M. rūšys (ž. *Ąžuolas, Baltalksnis, Beržas, Drebulė, Eglė, Gluosnis, Guoba, Ieva, Juodalksnis, Klevas, Kriaušė, Liepa, Obelis, Pušis, Skirpstas, Skroblas, Šermukšnis, Uosis, Vinkšna)*. Aukščiausias (45 m) savaiminės kilmės medis Lietuvoje (aptiktas 1965) yra paprastoji eglė Prienų šile (Prienų rj.), storiausias (8,6 m perimetro) — paprastasis ąžuolas Stelmužėje (Zarasų rj.). 1960 paskelbti gamtos paminklais 236 medžiai, jų tarpe 115 ąžuolų, 68 pušys, 20 liepų, 16 tuopų, 5 eglės, 5 guobos, 3 kadagiai, po vieną uosį, obelį, kriaušę ir vinkšną.

Apie 140 rūšių M. yra **introdukuotų**. Kai kurie jų (po kelias rūšis maumedžių, eglių, pušų, sibirinis bei europinis kėniai, Duglaso pocūgė, kanadinė cūga, įv. tuopos, ąžuolai, klevai, uosiai) auga ir miškuose, bet daugumas randama tik dekoratyviniuose želdiniuose. Kai kuriuose Lietuvos miškuose yra europinių maumedžių, aukštesnių kaip 45 m; tai aukščiausi Lietuvos M.

Medis nuo seno plačiai vartojamas kurui, statyboms, baldams, įv. padargams gaminti, o taryb. laikotarpiu smarkiai plečiamas ir cheminis medienos perdirbimas. Beveik iš visų M. rūšių gaminamas spiritas, pašarinės mielės, actas. Eglės ir drebulės mediena, be to, naudojama celiuliozei, popieriui gaminti; beržo, juodalksnio, ąžuolo mediena — fanerai. Įv. rūšių M. medienos pluoštas, šakos bei atliekos presuojamos į medžio drožlių plokštes. Pušų *sakai* naudojami kanifolijos ir terpentino gamybai. Iš eglės ir pušų spyglių gaminami spyglių miltai pašarui. Pavieniai M. ir jų bendrijos (medynai) yra reikšmingi dekoratyviniu, sanitariniu ir higieniniu požiūriu, saugo dirvožemį nuo erozijos (ž. *Dekoratyviniai ir apsauginiai želdiniai*).

Lit.: Lietuvos TSR flora, t. 1—3, V., 1959—1962; **K. Balevičius**, Medžiai — gamtos paminklai ir jų apsauga.—„Mūsų girios", 1961, Nr. 2; Lietuvos TSR miškai, V., 1962; Dendrologija, V., 1963.

MĒDŽIO APDIRBĪMO PRĀMONĖ. Miško medžiagos apdirbimu ir eksportu Lietuvos feodalai pradėjo verstis jau XV a., pagyvėjus Lietuvos ekonominiams santykiams su užsieniu ir padidėjus užsienio rinkoje medienos ir kitų medžio gaminių paklausai. Pradėjus intensyviai kirsti miškus, juose buvo kuriamos primityvios miško verslo įmonės — būdos (ž. *Būda*), kuriose rankiniu būdu ruošta miško medžiaga eksportui. XIX a. gubernijų ataskaitose nurodoma, kad 1841 Vilniaus gub. lietuviškųjų apskričių dvaruose (27 privačiuose ir 1 valstybiniame) veikė 28 lentpiūvės. Jos piovė sienojus ir lentas daugiausia dvarų statyboms. Didesnės M. a. p. įmonės pradėjo kurtis XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje. 1900 liet. gubernijose jų buvo 63; tais metais jose dirbo 1034 darbininkai ir buvo pagaminta produkcijos už 1,2 mln. rublių. M. a. p. įmonės koncentravosi Vilniaus gub., kur buvo daugiau miškų. Šios gubernijos įmonėse 1900 dirbo apie 62% visų M. a. p. darbininkų, ir jie pagamino 80% bendrosios M. a. p. produkcijos. Pagrindinės M. a. p. įmonės buvo lentpiūvės. Be jų, Vilniaus gubernijoje 1900 veikė 3 baldų fabrikėliai, kuriuose dirbo 64 darbininkai, ir keletas kitų įmonių. 1912 dab. Lietuvos TSR teritorijoje (be Klaipėdos kr.) buvo 150 M. a. p. įmonių, davusių metinės produkcijos už 1,9 mln. rb. Jose tais metais dirbo 1836 darbininkai. Klaipėdos krašte prieš I pasaul. karą veikė 32 lentpiūvės ir faneros f-kas. Šio-

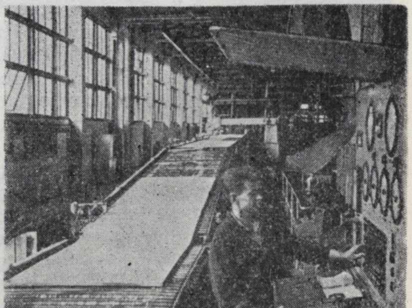

Medžio apdirbimo pramonė. Grigiškių bandomojo popieriaus kombinato medžio plokščių cechas

se įmonėse dirbo apie 2000 darbininkų. Jos apdirbdavo Nemunu atplukdytą medieną, o produkciją daugiausia išveždavo į Vokietiją.

Po I pasaul. karo, Lietuvos M. a. p. netekus pagrindinių žaliavų šaltinių ir užsienio valstybėms padidinus muitus apdirbtai medienai, pajėgesnės medžio apdirbimo įmonės nebuvo pakankamai apkrautos, o krizės metais daugelis jų bankrutavo. Likusios įmonės ėmė jungtis į akc. b-ves („Klaipėdos medžio sindikatas", medžio pramonės akc. b-vė Viešvilėje, lietuvių ir belgų medžio pramonės akc. b-vė „Lietmedis" ir kt.).

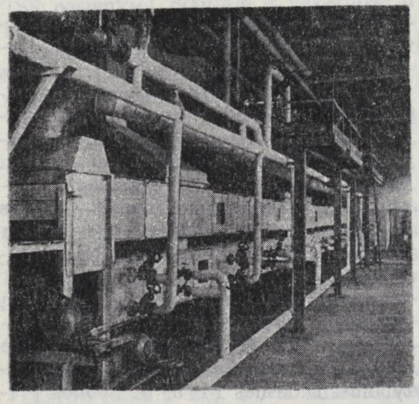

Medžio apdirbimo pramonė. Vilniaus bandomosios medžio pluošto dirbinių g-los apdailos ir popieriaus plastiko cechas

B-vėse dominavo užsienio (belgų, olandų, švedų, vokiečių) kapitalas. 1926 Lietuvoje (be Vilniaus kr.) buvo 754 M. a. p. įmonės, daugiausia nedidelės lentpiūvės ir smulkios baldų dirbtuvės; jose dirbo 5750 darbininkų. Pagal išpirktus patentus 1939 Lietuvoje (be Vilniaus ir Klaipėdos kr.) veikė 1508 M. a. p. įmonės, tame tarpe 567 lentpiūvės. Didesnių (su 5 ir daugiau darbininkų) M. a. p. įmonių buvo apie 240. Vilniuje 1939 buvo 21 M. a. p. įmonė. Burž. Lietuvos M. a. p. žymiai pagyvėjo nuo 1931, pradėjus importuoti medieną iš TSRS. Nuo 1935 M. a. p. įmonių akcijas pradėjo supirkinėti valstybė.

D. Tėvynės karo ir vok. faš. okupacijos metu didesnė dalis M. a. p. įmonių buvo sugriauta, likusiose išgrobstyti ir sunaikinti gamybiniai įrengimai, jėgainės. Po karo Lietuvos TSR ūkiui atstatyti reikėjo daug piautinės miško medžiagos, todėl visų pirma buvo atstatomos ir plečiamos lentpiūvės. Po 1950 susikūrė didelės M. a. p. įmonės, gaminančios *baldus*, medines stat. detales, langus, duris, parketą (Vilniaus centrinis medžio apdirbimo kombinatas, medžio apdirbimo kombinatai Šiauliuose, Kaune, Kazlų Rūdoje ir kt.). Buvo pastatytas naujas taros kombinatas Klaipėdoje, išplėstas taros cechas Šilutės baldų ir medžio apdirbimo kombinate, pradėjo veikti Vilniaus bandomoji medžio pluošto dirbinių g-la ir didelis medžio pluošto plokščių cechas Grigiškėse. Vietoj Klaipėdos faneros g-los sukurtas bandomasis eksperimentinis medienos medžiagų kombinatas. Plečiant esamas M. a. p. įmones ir statant naujas, sparčiai didėjo ir šios pram. šakos produkcija. M. a. p. įmonėse 1966 dirbo 7,3% visų Lietuvos TSR pramonės darbuotojų. Tais metais 6% Lietuvos M. a. p. bendrosios produkcijos (be kolūkių pramonės) davė lentpiūvės, 14% — taros, 24% — stat. detalių ir kitų gamybinės paskirties dirbinių įmonės, 53% — baldų kombinatai ir 3% — degtukų, namų apyvokos ir kitų plataus vartojimo dirbinių f-kai. Nemaža piautinės miško medžiagos ir stat. detalių iki šiol savo reikalams gamina kolūkiai.

Tarybų Lietuvos medžio apdirbimo pramonės produkcijos augimas

Metai	Bendroji produkcija (%)	Piautinė miško medžiaga (tūkst. m³)	Klijuotoji fanera (tūkst. m³)	Medžio drožlių plokštės (tūkst. m²)	Medžio pluošto plokštės (tūkst. m²)	Degtukai (tūkst. sąlyginių dėžių)
1950	100	605	16	—	—	144
1955	156	691	24	—	—	195
1960	266	885	28	12	147	253
1965	445	1044	29,5	28	3731	181
1966	468	991	32	32	6248	183

Pagrindinė M. a. p. produkcijos dalis sunaudojama Lietuvos TSR. Į kitas sąjungines respublikas, be baldų, nedideliais kiekiais išvežama medinis sporto inventorius, degtukai. Medžio drožlių plokštės eksportuojamos į užsienį. Beveik $^{2}/_{3}$ M. a. p. sunaudojamos padarinės medienos įvežama iš Karelijos ATSR ir kitų TSRS rajonų. Siekiant racionaliau naudoti medienos išteklius, respublikoje vystoma medžio pluošto ir medžio drožlių plokščių gamyba iš pirminio medienos apdirbimo atliekų ir žemesnių rūšių medienos.

Lit.: **P. Judickas**, Lietuvos miškų ir medžio pramonės šiuolaikinės problemos, V., 1967.

MEDŽIOKLĖ. Svarbesnieji Lietuvos medžiojamieji žvėrys yra *barsukai, briedžiai, elniai, kiaunės, kiškiai, kurmiai, lapės, lūšys, ondatros, stirnos, šernai, šeškai, ūdros, usūriniai šunys, vilkai.* Iš medžiojamųjų paukščių minėtinos *antys, jerubės, karveliai*, kuolingos, *kurapkos, kurtiniai*, laukiai, *perkūno oželiai, putpelės, slankos, tetervinai, žąsys.* Draudžiama medžioti *audines*, pilkąsias *gerves, gulbes*, baltuosius tetervinus. *Bebrai*, briedžiai, elniai, kiaunės, stirnos, šernai, ūdros, kurtiniai medžiojami pagal licencijas. Lietuvoje, kaip palyginti tankiai apgyventame krašte, medžiojamieji žvėrys ir paukščiai, o tuo pačiu ir M., gali egzistuoti tik M. ūkinių priemonių dėka. Todėl M. ir M. ūkis yra neatskiriami. M. ūkio tikslas — saugoti, didinti ir planingai naudoti medžiojamųjų žvėrių ir paukščių išteklius pagal liaudies ūkio ir gamtos apsaugos reikalavimus. M. ūkį tvarko ir M. taisyklių vykdymą kontroliuoja Gamtos apsaugos k-tas prie Lietuvos TSR MT, jam aktyviai talkininkauja *Medžiotojų ir žvejų draugija.* Pagal d-jos įstatus, žvėris ir paukščius gali medžioti tas, kas vykdo M. taisykles,

Medžioklė. Kiškių gaudymas Virbalio apylinkėse (Vilkaviškio rj.; 1966)

Medžioklė. Medžiotojai Draskų miške (Šiaulių rj.; 1966)

globoja fauną, turi medžiotojų ir žvejų d-jos išduotą medžiotojo bilietą. Medžiojama pagal grafiką nedarbo dienomis. M. plotai Lietuvoje užima apie 5,6 mln. ha. Jie yra Gamtos apsaugos k-to žinioje. K-tas 95% M. plotų dešimčiai metų išnuomoja d-jai. D-ja tuos plotus skirsto medžiotojų būreliams. Likusiąją M. plotų dalį užima *Žuvinto* rezervatas, *draustiniai*, bandomieji M. ūkiai. Visuose M. plotuose kasmet vykdoma medžiojamųjų žvėrių ir paukščių apskaita. Remiantis apskaitos duomenimis, sudaromi medžioklių planai, nustatomas leistinas sumedžioti žvėrių skaičius bei švelniaplaukių kailių paruošų dydis, parūpinama pašarų medžiojamosios faunos papildomam maitinimui žiemą ir kita. Tarybų Lietuvoje daugiausia sumedžiojama kiškių, lapių, stirnų, usūrinių šunų, šernų, mažiau briedžių, kiaunių ir kt. žvėrių.

Sumedžiotų žvėrių skaičius

Sumedžiota	1961 arba 1961/62	1964 arba 1964/65	1966 arba 1966/67
barsukų	160	50	30
briedžių	—	206	450
kiaunių	80	320	170
kiškių (pilkųjų)	55 400	~70 000	53 500
lapių	7 680	4 270	1 800
stirnų	200	2 060	4 090
šernų	900	1 600	1 420
ūdrų	20	60	20
usūrinių šunų	3 880	2 880	2 500
vilkų	125	68	50

Kasmet sumedžiojama ir nemaža laukinių paukščių, pvz., 1966 sumedžiota 21 230 ančių (1965 — 18 830), 2000 kurapkų (1965 — 1450), 400 tetervinų (1965 — 740). Iš M. ūkio kasmet gaunama 400—500 t žvérienos; švelniaplaukių žvėrių kailių paruošiama už 70—90 tūkst. rb. Didžioji M. produkcijos dalis sunaudojama Lietuvoje, nedidelis kiekis (pvz., dalis briedienos, stirnienos ir gyvų žvėrių) eksportuojama į užsienį.

ISTORINIAI DUOMENYS. Seniausios žinios apie Lietuvos teritorijoje gyvenusių žmonių medžiotus žvėris ir medžioklės įrankius siekia akmens amžių. Mezolito (IX—V t-metis pr. m. e.) ir neolito (IV—III t-metis pr. m. e.) stovyklavietėse randama strėlių antgalių, durklų, ietigalių, kirvių, pagamintų iš šiaurės elnio ir kt. žvėrių kaulų ar ragų. Pirmųjų mūsų eros amžių gyvenvietėse ir piliakalniuose, pvz., Nemenčinės, Migonių (Pasvalio rj.), randama barsukų, bebrų, briedžių, elnių, kiaunių, kiškių, lokių, stirnų, stumbrų, šernų, taurų, voverių ir kt. medžiojamų žvėrių kaulų ir jų dirbinių. Iki žemdirbystės ir gyvulininkystės įsigalėjimo (V—VIII a.) medžioklė ir žvejyba buvo svarbiausias pragyvenimo šaltinis. Vėliau ji tapo papildomuoju verslu, tačiau didelės ūkinės reikšmės nenustojo iki XVI a. pab., kai buvo iškirstos didžiosios girios ir labai sumažėjo žvėrių. Iki XVI a. medžioklė buvo svarbiausia miško ūkio šaka. Valstybiniuose miškuose M. ūkį tvarkė didžiojo kun-ščio vietininkai (dvarų valdytojai), kurie tam reikalui turėjo specialius pareigūnus: girininkus, žvėrių sekėjus („osočnikus") ir gaudytojus. Buvo tam tikros valstiečių tarnybos (kiaunininkai, bebrininkai), kurios nėjo lažo, o duoklę didžiajam kun-ščiui mokėjo žvėrių kailiais. Vietininkai nuolat rengdavo dideles medžiokles, į kurias dažnai atvykdavo pats didysis kun-štis ir kiti didikai. Sumedžiotų žvėrių mėsa buvo sūdoma statinėse ir gabenama į didžiojo kun-ščio dvarus; ji buvo tiekiama ir kariuomenei. Laukiniai arkliai buvo gaudomi Lietuvos kavalerijai. Sumedžioti žvėrys davė ne tik mėsos, bet ir kailių, kurie turėjo didelę paklausą V. Europoje ir buvo svarbus valst. iždo pajamų šaltinis; už juos buvo galima įsigyti druskos, geležies, ginklų ir kt. būtiniausių prekių.

Feod. Lietuvoje kiekvienas miško savininkas buvo laikomas visų to miško žvėrių savininku. Jis galėdavo savo M. ūkį tvarkyti taip, kaip nori: žvėris saugoti, veisti arba visai išmedžioti. Įstatymo, reguliuojančio M., iki XVI a. nebuvo. Pirmą kartą M. teisė paliečiama 1557 valakų įstatyme. Pagal tą įstatymą didysis kun-štis savo valstiečiams leido medžioti jų pačių valakuose, bet tik vilkus, lapes, kiškius, voveres ir kt. mažus žvėris. Kas medžiodavo kun-ščio giriose, tam grėsdavo „kaklo" bausmė — pakorimas. 1588 Lietuvos Statute už medžiojimą svetimose giriose nustatyta griežta pabauda ir įpareigojimai mokėti už kiekvieną nukautą žvėrį ar paukštį. 1775 konstitucijoje nuomininkams jau buvo uždrausta medžioti nuo Baltramiejaus (VIII.24) iki III.1, o dvarininkams palikta neribota teisė medžioti. Nuo 1795 iki I pasaul. karo Lietuvoje veikė Rusijos M. įstatymas, tačiau jo vykdymo faktiškai niekas nekontroliavo. 1920 išleistos laikinosios M. taisyklės. Valst. miškus pradėta nuomoti medžioklei: nuo 1921 tik Lietuvos Taisyklingosios medžioklės ir žūklės d-jai, o nuo 1930 ir pavieniams nuomininkams. Priv. miškuose ir laukuose M. teisė palikta jų savininkui. M. tvarkyti įstatymai paskelbti 1924 ir 1935. Visi ikitaryb. laikotarpio įstatymai gynė žemės bei miškų savininkų interesus, o žvėrių apsauga ir globa mažai rūpinosi. Todėl medžiojamoji fauna nyko. Didelę žalą M. ūkiui padarė D. Tėvynės karas ir hitlerinė okupacija. 1946 išleistos pirmosios tarybinės M. taisyklės; jos papildytos ir pataisytos 1947, 1951 ir 1956. 1947 įsteigta Medžioklės ūkio v-ba prie Lietuvos TSR MT, 1957 perorganizuota į Gamtos apsaugos k-tą. M. plotai praturtinti naujomis faunos rūšimis (pvz., dėmėtuoju elniu, ondatra ir kt.). M. sportas tapo prieinamu visiems darbo žmonėms.

Lit.: **O. Hedemann,** Dawne puszcze i wody, Wilno, 1935; Medžioklės taisyklės Lietuvos TSR teritorijoje, V., 1957; **Z. Balevičius,** Senovinė medžioklė.—„Mūsų girios", 1958, Nr. 11—12; **I. Butkevičius,** Medžioklė.— Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964.

MEDŽIOKLĖS MIŠKAS — miškas Vilniaus rj., 30 km į r. nuo Vilniaus, prie Baltarusijos TSR sienos. Priklauso Vilniaus miškų ūkio Kalvelių girininkijai. Plotas 879 ha; medynų 780 ha. Paviršius banguotas, pelkėtas. P. pakraščiu teka Vilnia, o į ją per M. m. — Nemėža. Vakaruose M. m. pereina į Margių pelkę. Dirvožemiai jauriniai, mažai sujaurėję, vietomis gliejiški, ir tarpinio tipo pelkiniai. Vyrauja brukniniai ir mėlyniniai pušynai su beržo, drebulės ir eglės priemaiša, pelkėtose vietose — viksviniai beržynai. Medynų vid. amžius 33 metai, vid. bonitetas II,2 (pelkėse auganči IV), vid. skalsumas 0,76, vid. tūris 130 ktm/ha, vid. prieauga 3,9 ktm/ha. Yra briedžių, stirnų, lapių, usūrinių šunų, šernų, kiaunių, tetervinų, kurtinių, slankų, jerubių. Miškas įeina į Vilniaus miesto žaliąją zoną. Rinktiniais ir ugdomaisiais kirtimais per metus iškertama apie 1500 ktm. 1943.VII miške, prie Nemėžos kaimo, hitlerininkai ir vietiniai buržuaziniai nacionalistai sušaudė 270 tarybinių piliečių; yra jų kapai.

MEDŽIOKLĖS PĖLKĖ — pelkė Šilutės rj., 9 km į p. nuo Šilutės, Rusnės deš. krante. Plotas 1452 ha (pramoninis 1296 ha). M. p.— supelkėjusios Nemuno deltos dalis. Ją maitina krituliai, gruntiniai vandenys ir Nemuno potvyniai. Per pelkę

Medžioklės pelkė

teka Rusnės intakas Leitė. Vid. dalį sudaro išgaubta aukštapelkė. Joje vyrauja rubeliuminės ir mediuminės plynės su duburingaisiais kompleksais. Durpės fuskuminės; jų vid. susiskaidymas 23%, vid. peleningumas 3,5%. Aukštapelkę supa žemapelkė, kurioje vyrauja viksvynai, žaliasamaniai viksvynai ir beržų-juodalksnių raistai. Durpės medieninės-viksvinės; jų vid. susiskaidymas 36%, vid. peleningumas 16%. Durpių klodo didž. storis 4,9 m, vid. 2,14 m. Ištekliai 27,7 mln. m^3. Pelkės paviršius nusausintas; žemapelkėje šienaujama. Yra senų karjerų. Visą durpių klodą nusausinti galima tik siurbliais, nes pelkės dugnas yra žemiau jūros lygio.

MEDŽIÓNYS — kaimas Prienų rj., Stakliškių apyl., 8 km į š. nuo Stakliškių; kolūkio centras. 225 gyv. (1959). Pro kaimą teka Virkius (Alšios deš. intakas). Ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1959), pr. m-la (nuo 1922), biblioteka. Prie M., Virkiaus deš. krante, yra piliakalnis.

Piliakalnį iš š. supa pylimas (jo aukštis siekia 8 m). Piliakalnio aikštelė ovali, maždaug 40 m ilgio ir 20 m pločio. Šlaituose ir papėdėje ryškūs kultūrinio sluoksnio pėdsakai; jame aptinkama molinių verpstukų ir kitokių keramikos dirbinių. 1967 prie kaimo aptikti 2 griautiniai IV—V a. kapai. Juose rasta 2 žalvarinės antkaklės (šaukštinė ir vytinė kilpiniais galais), 2 pasaginės segės, puoštos žalia ir raudona emale, kelios rankogalinės apyrankės. Radiniai yra Kauno ist. muziejuje.

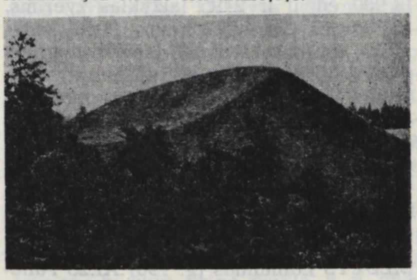

Medžionių piliakalnis

„MEDŽIÓTOJAS" — medžioklės žurnalas, ėjęs 1927—40 Kaune. Iš pradžių neperiodinis, nuo 1940 — mėnesinis. 1927—39 redagavo T. Ivanauskas, nuo 1939 — A. Rukuiža.

MEDŽIÓTOJŲ IR ŽVEJŲ DRAUGIJA, Lietuvos medžiotojų ir žvejų draugija. Įkurta 1947 Vilniuje; 1947—60 vadinosi Lietuvos medžiotojų draugija. Draugijos tikslas — įtraukti darbo žmones į medžioklės ir žūklės sportą, saugoti bei dauginti naudingus laukinius žvėris, paukščius bei žuvis, intensyviai ir planingai tvarkyti medžioklės ir žūklės ūkį, racionaliai naudoti faunos resursus. 1967 pr. d-jai priklausė 15 600 medžiotojų ir 27 300 žvejų mėgėjų. D-jos veiklai vadovauja jos resp. taryba, renkama 4 metams. Yra 42 skyriai — rajoninės medžiotojų ir žvejų d-jos. Skyriams vadovauja v-bos, renkamos 2 metams. Kolūkiuose, taryb. ūkiuose, g-lose, įmonėse veikia medžiotojų ir žvejų būreliai — žemiausia d-jos grandis. Būreliams vadovauja v-bos, renkamos 1 metams. 1967 pr. veikė 727 medžiotojų ir

Medžiotojų ir žvejų draugija. Medžiotojų ir žvejų namai Anykščiuose

775 žvejų būreliai. D-ja Vilniuje turi gamybinį kombinatą, parduotuvę, zoocentrą (jis ruošia eksportui gyvus žvėris bei paukščius ir žvėrieną), rajonuose —

keturias zoofermas (ž. *Žvėrininkystė*), žuvų veislyną (Kaišiadorių rj.), apie 60 ha tvenkinių (juose auginami lydekų, sidabrinių karosų, karpių ir kt. žuvų šiųmetukai, kurie paskui perkeliami į mėgėjiškos žūklės vandenis), 12 medžiotojų ir žvejų namų. Nuomoja apie 5,2 mln. ha valstybinių medžioklės plotų, 348 ežerus (14 500 ha), 85 upes. 1967 pr. medžioklės plotuose turėjo 14 900 ėdžių ir 2495 laižyklas žvėrims, 10 530 lesyklų kurapkoms, 2050 lizdaviečių antims. 1966/67 žiemai žvėrims paruošė 915 t šieno, 938 t šakniavaisių, 87 600 lapuočių šluotelių, kurapkoms — 460 t pabirų. Leidžia propagandinę lit-rą medžioklės ir žūklės klausimais. D-jos pirmininkai: 1947—50 A. Bulota, 1950—1956 T. Mončiunskas, 1956—63 J. Zenkevičius, 1963—67 K. Giniūnas, nuo 1967 A. Jankavičius.

MEDŽŶS Edmundas [g. 1907.XI.23 Panevėžyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis, teisininkas. 1925—28 priklausė LKJS. 1927 baigė Panevėžio g-ją, 1928 Marijampolės metinius ped. kursus, 1934 Kauno un-te teisių f-tą. 1928—31, 1936—40 LKP narys. LKP CK pavestas, 1931 redagavo ir leido marksistinį žrn. „Žaibą". Cenzūrai konfiskavus Nr. 2, 1931 kalintas adm. tvarka. 1930—31 dirbo Kaune įv. advokatų sekretoriumi, 1932—38 buvo bedarbis, dirbo atsitiktinius darbus. 1938—40 „Lietūkio" juridinio skyriaus sekretorius. 1940—41 dėstė Vilniaus un-te, kartu buvo Lietuvos TSR Aukščiausiojo Teismo pirmininko pavaduotojas. 1941—44 advokatas Omske, dėstė liet. juridiniuose kursuose Čkalove ir Gorkyje. 1944 Lietuvos TSR Aukščiausiojo Teismo pirmininko pavaduotojas Vilniuje. Nuo 1944 dirba ped. darbą Vilniaus un-te (nuo 1947 dėsto ir Vilniaus Ped. in-te). Vadovėlio „Tarybinės valstybės ir teisės pagrindai" (1967) bendraautoris. Paskelbė moksl. straipsnių apie adm. teisę.

MĖGUVÀ, Mėgovė, — Žemaitijos pajūrio sritis, minima 1252, 1253 dokumentuose (Megowe). Į M. sritį įėjo Palanga, Kretinga, Šventoji.

Lit.: „Tauta ir žodis", t. 6, K., 1930 [p. 185—187].

MEĨGELIS Abramas Bendetas [1910.V.23 Šiaudiniuose (Šakių rj.) — 1943.II] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš tarnautojų. 1929—32 LKJS narys. 1930 už rev. veiklą suimtas Klaipėdoje ir nuteistas 8 metus kalėti. Kalintas Kretingoje, Šiauliuose ir Kaune. Nuo 1932 Komunistų partijos narys. Nuo 1938.XII toliau dirbo rev. darbą. 1940—41 Kauno miesto vykd. k-to skyriaus vedėjo pavaduotojas. Nuo 1942 Raudonosios Armijos 16 lietuviškojoje divizijoje vyresnysis leitenantas, politinis vadovas. Žuvo fronte.

„MEILĖ IR ŠEIMÝNA" — liberalinis mėnesinis žurnalas, ėjęs 1919—20 Čikagoje. 1920 leistas pavadinimu „Meilė — šeimyna ir sveikatos sargas". Redagavo A. Margeris.

„MEILĖS KELIAĨS" — liberalinis laikraštis, ėjęs 1922.III—VIII Panevėžyje. Redagavo P. Vikonis. Propagavo L. Tolstojaus etines pažiūras. Išėjo 4 nr.

MEĨLIŠKIAI — kaimas Raseinių rj., Vosyliškio apyl., 9 km į p. v. nuo Grinkiškio, prie Raseinių—Baisogalos kelio. 200 gyv. (1959).

MEILIŪNAI — kaimas Vilkaviškio rj., Vištyčio apyl., 5 km į š. nuo Vištyčio, prie kelio į Kybartus; kolūkio centras. 103 gyv. (1959). Yra Liukių pr. m-la (nuo 1923). Kaimas susikūrė, 1923 išdalijus Liukių dvaro žemę. Dvaro rūmuose įsteigta m-la.

MEILŪNAI — **1.** Kaimas Ukmergės rj., Siesikų apyl., 17 km į š. v. nuo Ukmergės. 209 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1946).

2. Kaimas Biržų rj., Vabalninko apyl., 6 km į š. r. nuo Vabalninko. 172 gyv. (1959). Iš p. prie kaimo prieina Salamiesčio miškas. Ryšių skyrius, aštuonmetė m-la (1920—52 pradinė, 1952—62 septynmetė), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1951). D. Tėvynės karo metais M. apylinkėse veikė Kęstučio partizanų būrys.

MEĨLUS Juozas [g. 1916.I.8 Maskvoje] — agronomas, Lietuvos TSR nusipelnęs agronomas (1965). Baigė Ž. ū. akademiją. 1944—53 Ukmergės rj. vykd. k-to ž. ū. skyriaus vyriausiasis agronomas. 1953—1959 kolūkio agronomas Ukmergės rajone. 1959—61 Visasąjunginio Ž. ū. ekonomikos in-to atraminio punkto prie Ukmergės rj. kolūkio „Lenino keliu" moksl. bendradarbis. 1961—62 Leonpolio parodomojo ūkio, nuo 1962 Ukmergės rj. gamybinės ž. ū. v-bos vyriausiasis agronomas. Daug prisidėjo prie javų derliaus didinimo Ukmergės rajone.

MEĨLUS Petras [1888.VI.16 Valtūnuose (Ukmergės rj.) — 1919.VII.5 Kupiškyje] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Siuvėjas. 1918 įstojo į Komunistų partiją. LKP I suvažiavimo (1918) delegatas. Vėliau dirbo LKP CK instruktoriumi. 1918.XII vienas Ukmergės part. org-jos kūrėjų, aps. k-to pirmininkas. 1919 dirbo Ukmergės aps. karo komisariate, buvo apskrities rev. k-to narys. Vėliau LKP apskrities k-to organizatorius (instruktorius). Nuslopinus Tarybų valdžią, 1919 vasarą dirbo pogr. darbą Kupiškio apskrityje. Burž. nacionalistų nužudytas.

MEĨLUS Pranas [1886.IV.2 Čedasuose (Rokiškio rj.) — 1948.VIII.19 Naujasodėje (Rokiškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Valstietis. 1912 išvyko į JAV. Iki 1920 dirbo šaltkalviu Čikagoje. 1914—19 priklausė Lietuvių socialistų s-gai. 1920 grįžęs į Lietuvą (Rokiškio aps.), įsijungė į darbininkų profs-gų veiklą. Už rev. veiklą 1921 baustas adm. tvarka. Kalėjime suartėjo su komunistais. Priklausydamas LKP, iki 1940 dalyvavo jos veikloje, buvo Čedasų part. kuopelės narys, nuo 1927 LKP Rokiškio parajonio k-to narys. 1940—41 kurį laiką Čedasų vls. vykd. k-to pirmininkas. Hitlerinės okupacijos metais keletą kartų kalintas. 1944—45 adm. darbuotojas Panemunyje (Rokiškio rj.). Burž. nacionalistų nužudytas.

MEĨLUS Pranas [g. 1933.IX.3 Piepaliuose (Rokiškio rj.)] — zootechnikas, biologijos mokslų kandidatas (1964). 1958 baigęs Veterinarijos akademiją, iki 1960 dirbo zootechniku. 1963—64 Gyvulininkystės in-to moksl. bendradarbis, nuo 1964 Baisogalos (Radviliškio rj.) eksperimentinio ūkio direktorius. Nuo 1965 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių apie gyvulių šėrimą ir pašarų ruošimą. Pagal M. receptą nuo 1966 pradėta gaminti amidinius cukrinių runkelių griežinius.

MĖIRONYS — kaimas Ignalinos rj., Palūšės apyl., 5 km į v. nuo Ignalinos. 77 gyv. (1959). Išsidėstęs tarp Lūšių, Asalnų ir Dumblio ežerų; į š. nuo M. yra Dringių ež. Iki XVIII a. pab. vadinosi Antadringe (Untadringe). Minimas 1554 Linkmenų dvaro inventoriuje. Kaimui priklausė Mergos Krikšto, Paberžių ir Trakų užusieniai. 1554 ir 1775 jame buvo 9 kiemai. 1909 buvo 21 ūkis, 128 gyventojai. 1920—39 kaimo didžioji dalis buvo burž. Lenkijos okupuotoje teritorijoje.

MEĨŠLAUKIAI — kaimas Šilutės rj., Usėnų apyl., 16 km į p. r. nuo Šilutės, 8 km į p. nuo Žemaičių Naumiesčio. 263 gyv. (1959). Per kaimą teka Šyša (Nemuno intakas).

MEIŠTĨNĖ — miškas Kauno rj., 5 km į p. v. nuo Zapyškio. Priklauso Kauno miškų ūkio Kuro girininkijai. Plotas 1046 ha. *Kazlų Rūdos miškų* masyvo dalis. Meištinės miške prasideda Šešupės intakas Višakis.

MEĨŽIS — ežeras Mažeikių rj , 9 km į p. nuo Laižuvos. Plotas 35 ha. Ežeras ištįsęs iš š. r. į p. v.; ilgis 1100 m, didž. plotis 400 m, kranto linijos ilgis 2700 m. Krantai žemi, vietomis pelkėti. Per M. teka Ašva (Vadaksties intakas). Prie M. yra Meižių kaimas.

MEJĒ (Meillet) Antuanas [1866.XI.11 Mulene (Prancūzija, Aljės departamentas) — 1936.IX.21 Šatomejane (Prancūzija)] — prancūzų kalbininkas indoeuropeistas. Nuo 1906 Paryžiaus aukštosios m-los Kolež de Frans lyg. kalbotyros profesorius, Paryžiaus lingv. d-jos sekretorius ir jos kalbinių darbų žrn. „Bulletin" redaktorius, Paryžiaus MA narys, Peterburgo MA, vėliau TSRS MA, ir kitų užsienio akademijų bei d-jų narys korespondentas. Parašė darbų iš lyginamosios ide. kalbų gramatikos apie graikų, lotynų, persų, armėnų, slavų, germanų ir tocharų kalbas. Būdamas F. de Sosiūro mokinys, gramatikoje daug dėmesio skyrė fonologinei ir gramatinei kalbos sistemai. Neigė galimybę pilnutinai atstatyti prokalbę, laikė realia tik istoriškai paliudytų giminiškų kalbų dės-

ningų atitikimų sistemą. Naudodamasis lingv. geografijos metodais, iškėlė ide. prokalbės dialektų problemą. Nors M. nematė pagrindo pripažinti bendrą baltų ir slavų kalbų prokalbę, vis dėlto kildino baltų ir slavų kalbas iš tos pačios ide. dialektų grupės. Šių kalbų artimumą (ypač leksikoje) jis aiškino ilgaamžiu kultūriniu bendravimu ir sena bendrų naujadarų daryba. M. daug dėmesio skyrė liet. kalbai. Liet. kalbą M. laikė archaiškiausia iš visų egzistuojančių ide. kalbų, nedaug tepakeitusia ide. kalbų sen. charakterį ir aiškino jos archaiškumą tuo, kad liet. protėviai gyvenę labai ilgą laiką beveik toje pačioje vietoje. Jis 3 kartus lankėsi Lietuvoje (1899, 1919, 1924), palaikė ryšius su K. Būga. 1897 paskelbė Paryžiaus lingv. d-jos darbuose straipsnį apie įvardžius „tasai", „tatai", 1899 ten pat — apie prielinksnį „už", 1900 — apie liet. k. būsimąjį laiką. Savo mokinį R. Gotjo paskatino tyrinėti liet. kalbą. 1919 prieš Versalio taikos konferenciją paskelbė pranešimą apie Lietuvą ir liet. kalbos ribas. Recenzavo J. Jablonskio „Lietuvių kalbos gramatiką" (1922), K. Būgos „Kalbą ir senovę" (1922), P. Skardžiaus disertaciją apie senuosius slavų skolinius liet. kalboje (1931).

Ršt.: Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes, Paris, 1903 (VIII leid. 1937); Les dialectes indo-européens, Paris, 1908; Linguistique historique et linguistique générale, 2 t., Paris, 1921—36; Le slave commun, Paris, 1924 (II leid. 1934); Lyginamasis metodas istorinėje kalbotyroje, V., 1956.

Lit.: A. Sabaliauskas, Antuanas Mejė. — „Baltistica", t. 2, sąs. 2, V., 1966.

MĖJERIS Antanas [g. 1908.VI.7 Vainagiuose (Šiaulių rj.)] — agronomas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1964). 1934 baigęs Ž. ū. akademiją, iki 1946 mokytojavo ž. ū. m-lose. 1946—52 Ž. ū. in-to, 1952—56 Žemdirbystės ir dirvožemio in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1956 Žemdirbystės in-to Vokės filialo moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie velėninius jaurinius dirvožemius. Vienas Lietuvos TSR dirvožemių žemėlapio (Resp. premija 1967) sudarytojų.

MEJEROVIČIŪTĖ Estera [g. 1920.IV.6 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš tarnautojų. 1933 Kaune įstojo į pionierių org-ją, 1935 — į LKJS. 1938 Kauno un-te priimta į LKP. 1940—41 adm. darbuotoja. 1942—44 tarnavo Raudonojoje Armijoje. Pokario metais dirbo adm. darbą „Tiesos" leidykloje. Baigusi Vilniaus un-tą (1952), mokytojavo. Nuo 1961 Lietuvos TSR Centr. valst. archyvo moksl. bendradarbė.

MĖKAS Jonas [g. 1922.XII.23 Semeniškiuose (Biržų rj.)] — kinematografininkas, poetas. 1943 baigė Biržų g-ją. 1944 emigravęs į Vokietiją, Mainco un-te studijavo filosofiją ir romanistiką. 1949 apsigyveno JAV. Nuo 1954 Niujorke leidžia ir redaguoja žrn. „Film Culture" („Filmų kultūra"). Su broliu Adolfu sukūrė kino filmus „Medžių ginklai", „Kalėjimas", „Aleliuja, kalnai", „Detektyvinė istorija su dvigubu taikiniu". Priklauso avangardistinei Naujojo amerikiečių kino grupei. M. filmams būdinga bitnikų pasaulėjauta, protestas prieš buržuazines gyvenimo normas, formos eksperimentai. M. išleido lit. pasakų rink. „Knyga apie karalius ir žmones" (su A. Meku, 1947), poez. knygas „Semeniškių idilės" (1948, II leid. 1955), „Gėlių kalbėjimas" (1961), „Pavieniai žodžiai" (1967). M. lyrikoje nemaža realistinių Lietuvos gamtos, valstiečių buities vaizdų.

MĖKLA — upė Kauno ir Kėdainių rj., Barupės kair. intakas. Ilgis 28 km, baseino plotas 86 km². Prasideda netoli Preišiogalos, 13 km į v. nuo Jonavos. Teka į š. v. Įteka į Barupę 9 km nuo jos žiočių, ties Pamėkliais. Intakai: Klampis, Varnalyžis, Vadavė (visi deš.). Vid. nuolydis 136 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,4 m³/s.

MĖKLENBURGAS Abromas [g. 1902. III.18 Marijampolėje] — agrochemikas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1955). 1925 baigė Halės (Vokietija) un-tą. 1926—41 Belvederio (Jurbarko rj.) pienininkystės m-los mokytojas. 1941—45 agronomas ir mokytojas Uzbekijoje. 1946—48 Lietuvos Higienos in-to, 1948—1952 Ž. ū. in-to, 1952—56 Žemdirbystės ir dirvožemio in-to, nuo 1956 Žemdirbystės in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie pašarinių augalų chem. sudėtį, trąšas, pievų gerinimą, chem. analizių metodus.

MEKŠRĪNIS — **1.** Ežeras Molėtų rj., 9 km į š. r. nuo Inturkės, 0,5 km į p. nuo Rašios ežero. Plotas 25,5 ha. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 1050 m, didž. plotis 330 m, kranto linijos ilgis 2500 m. Krantai statūs, šiaurinis apaugęs mišku.

2. Ežeras Molėtų rj., 6 km į v. nuo Saldutiškio. Plotas 24 ha, ilgis 630 m, didž. plotis 460 m. Krantai žemi, pelkėti, apaugę medžiais, krūmais. Prie M. įsikūręs Panatrytis.

3. Ežeras Švenčionių rj., 7 km į r. nuo Labanoro. Plotas 15,5 ha, didž. gylis 6 m, ilgis 630 m, didž. plotis 400 m. Krantai, išskyrus p. r., žemi, apaugę spygliuočių mišku, vietomis pelkėti. Š. r. pakrantėje įsikūrusi Vasiuliškė.

MELAIKĪŠKIŲ PĖLKĖ — pelkė Ignalinos rj., 7 km į p. r. nuo Dūkšto, 2 km į p. nuo Rimšės, Alksno ežero p. krante. Plotas 431 ha. Ežerinės kilmės žemapelkė. Joje telkšo keli maži ežerėliai (Alksnaitis ir kt.); yra 68 ha nesupelkėjusių salų. Pelkę maitina krituliai ir sutekantieji paviršiniai vandenys. Durpių klodas žemapelkinis — daugiasluoksnis bei plyninis; jo didž. storis 5,2 m, vid. 2,81 m. Vid. susiskaidymas 23%, vid. peleningumas 8,9%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo storis iki 3,5 m. Tarp M. p. ir Alksno ež. yra Melaikiškių kaimas.

MELAMEDÁITĖ Mira [g. 1914.XII.25 Saločiuose (Pasvalio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Siuvėja. Kilusi iš darbininkų. 1929 įstojo į LKJS. Nuo 1932 Komunistų partijos narė. Platino kom. lit-rą Biržų ir Pasvalio apylinkėse. 1936 Kaune turėjo slaptavietę kom. lit-rai, slaptai gabeno ją į Klaipėdą, Panevėžį, Biržus ir kitur. 1931, 1932 buvo policijos sulaikyta, bet, nesant įrodymų, paleista. D. Tėvynės karo metais dirbo siuvykloje Kirove. Pokario metais siuvėja Vilniuje. Nuo 1965 pensininkė.

MELAMĖDAS Benjaminas [g. 1914.VII.16 Žuravoje (BTSR, Ašmenos rj.)] — žemės ūkio darbuotojas, Lietuvos TSR nusipelnęs agronomas (1964). 1937 baigęs Vilniaus un-to agronomijos skyrių, dirbo agronomu. Nuo 1945 TSKP narys. 1946—1962 dirbo Techninių kultūrų, Taryb. ūkių, Žemės ūkio m-jose v-bos viršininku, vyriausiuoju agronomu. Nuo 1962 Ž. ū. m-jos planavimo ir ekonomikos (iki 1965 suvestinio planavimo ir medžiaginių fondų) v-bos viršininkas. Nusipelnė, keldamas Lietuvos taryb. ūkių ekonominį lygį. Išleido keletą brošiūrų apie taryb. ūkių ūkinę veiklą, ž. ū. specializavimą. Vienas „Tarybinio ūkio darbuotojo žinyno" (1964) sudarytojų.

MELAMĖDAS Borisas [g. 1896.XI.18 Molėtuose] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Kilęs iš amatininkų. Eksternu baigė g-ją. 1918—1919 Molėtų rev. k-to pirmininkas, paskui tarybos vykd. k-to pirmininko pavaduotojas. Nuslopinus Tarybų valdžią Molėtuose, dalyvavo rev. judėjime Kaune, buvo išrinktas Lietuvos profsąjungų CB pirmininku. 1919 pab. suimtas ir 1920 ištremtas į Vokietiją. Berlyne dirbo tarybinėje polit. atstovybėje, mokėsi Berlyno un-to filos. f-te. Nuo 1920 Komunistų partijos narys. Nuo 1924 gyvena Tarybų Sąjungoje. Baigęs aukštąjį mokslą, buvo Odesos un-te docentas, dėstė filosofiją. Pensininkas.

MELAMĖDAS Chaimas [1902 Molėtuose — 1927.IV.5 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Stalius. Kilęs iš darbininkų. 1921 įstojo į LKJS. Nuo 1922 LKP narys. 1923 išrinktas LKJS Kauno miesto k-to nariu. 1923—26 mokėsi part. m-loje Maskvoje. Po faš. perversmo atvyko į Lietuvą dirbti part. darbo. Buvo LKP Kauno rj. k-to narys. Už rev. veiklą 1927.III suimtas. Karo lauko teismo nuosprendžiu sušaudytas.

MELEKÓNYS — kaimas Vilniaus rj., Pagirių apyl., 14 km į p. nuo Vilniaus, 3 km į v. nuo Vilniaus—Lydos geležinkelio. 218 gyv. (1959). Kaimas gatvinis, įsikūręs Baltosios Vokės pelkės v. pakraštyje. Iš p. v. prieina Melekonių miškas. Pr. m-la (nuo 1920).

MELEKONIŲ MĪŠKAS — miškas Vilniaus rj., 14 km į p. nuo Vilniaus, 1,5 km į v. nuo Vilniaus—Lydos geležinkelio. Priklauso Vilniaus miškų ūkio Paneriu girininkijai. Plotas 1148 ha; medynų 910 ha, iš jų 400 ha kultūrinės kilmės. R. pakraščiu teka Vokė (Neries intakas). Reljefas banguotas. Dirvožemiai jauriniai bei tipiški jauriniai, smėliniai, su

žvyro priemaiša. Vyrauja brukniniai ir kerpiniai pušynai. Jaunuolynai sudaro 80%, pusbrandžiai medynai 20%. Savaiminės kilmės medynų amžius 20—30 metų, vid. bonitetas III, vid. skalsumas 0,6, vid. tūris 64 ktm/ha, vid. prieauga 2,3 ktm/ha. 50 ha užima pušynai, įveisti daugiau kaip prieš 25 metus. 1960 įveista 9 ha pušies, kurios sėklos atsiųstos iš 97 TSRS vietų. Yra lapių, kiškių, tetervinų, o mažame Vokės intake — bebrų. Miškas įeina į Vilniaus miesto žaliąją zoną. Prie M. m. yra Melekonių kaimas. Miške yra žvyro karjeras.

MELETÌNIS, Malatinis, — ežeras Zarasų rj., 5 km į r. nuo Dusetų. Plotas 29 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. r. į p. v.; ilgis 1090 m, didž. plotis 450 m. Kranto linija labai vingiuota, krantai aukšti. Prie M. įsikūrę Salos, Latviškiai. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 6,7 kg/ha.

MĖLȲNĖS — *uoginių augalų* rūšis.

MĖLYNIÙKAS — ežeras Rokiškio rj., 3 km į r. nuo Kriaunų. Plotas 25 ha. Ežeras ištįsęs iš š. r. į p. v.; ilgis 1000 m, didž. plotis 470 m, kranto linijos ilgis 2600 m. Krantai neaukšti, vietomis pelkėti. Išteka bevardis upelis (į Sartų ež.). Prie M. įsikūrę Baršėnai, Mėloniai.

MĖLȲNIS Antanas [g. 1913.IV.1 Jakunčiuose (Zarasų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Valstietis. Nuo 1930 dalyvavo LKJS veikloje, buvo Jakunčių kuopelės sekretorius. Nuo 1933 Komunistų partijos narys. 1934—36 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Dirbo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-joje, 1939 dalyvavo jos suvažiavime Kaune (atstovas nuo Utenos ir Zarasų). 1940 Antalieptės (Zarasų rj.) vls. ž. ū. komisijos pirmininkas, vėliau LKP Zarasų aps. k-to instruktorius. 1942—44 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1944 mokėsi taryb. ir part. darbuotojų kursuose Šujoje (Ivanovo sr.). Grįžęs į Lietuvą, dirbo LKP Zarasų aps. k-to I sekretoriumi. 1946—48 part. darbuotojas Pagėgiuose. 1950 baigė Resp. part. m-lą Vilniuje. 1950—60 LKP Ramygalos rj. k-to I sekretorius. Pensininkas.

MĖLȲNIS Feliksas [1913.XII.10 Jakunčiuose (Zarasų rj.) — 1943.II.24 Aleksejevkoje (Oriolo sr.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Nuo 1933 Komunistų partijos narys. 1936—37 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. 1940—41 milicininkas Dusetose. Nuo 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Žuvo fronte.

MĖLȲNIS Fulgentas [1905.IX.7 Jatkūniškiuose (Zarasų rj.) — 1944.XI Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Baigęs Antalieptės (Zarasų rj.) ž. ū. m-lą, dirbo Antalieptės pieno perdirbimo b-vėje. 1927 Jakunčiuose įstojo į LKJS. Nuo 1933 Komunistų partijos narys. Už rev. veiklą 1933 suimtas ir 1935 nuteistas 8 metus kalėti. Kalintas Kaune, Šiauliuose. Vok. faš. okupacijos metais kalintas ir kankintas.

MĖLȲNIS Leonas [1909 Jakunčiuose (Zarasų rj.) — 1934.IX.19 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Valstietis. 1933 priklausė Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jai, buvo tos org-jos Jakunčių kuopelės pirmininkas. Jo namuose buvo rengiami komunistų organizuojami valstiečių susirinkimai. 1933 suimtas. Mirė kalėjime.

MĖLYNYTĖ Adelė [Pavlovienė; g. 1911. I.16 Jakunčiuose (Zarasų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Ž. ū. darbininkė. Kilusi iš mažažemių valstiečių. 1930 įstojo į LKJS. Nuo 1933 Komunistų partijos narė. 1941 Antalieptės (Zarasų rj.) vaikų namų direktorė. D. Tėvynės karo metais gyveno Mordovijos ATSR, Uzbekijos TSR, dirbo kolūkyje. 1945 ir 1946—1949 vaikų namų direktorė Antalieptėje. 1946 juridinių kursų klausytoja Vilniuje. 1949—59 part. darbuotoja Dusetose. Pensininkė.

MĖLYNŲJŲ VANDENŲ MŪŠIS — lietuvių ir totorių mūšis 1362 prie Pietinio Bugo kairiojo intako — Mėlynųjų Vandenų. Tame mūšyje Algirdo vadovaujama LDK kariuomenė sumušė Podolės totorių, tuo metu, atrodo, atskilusių nuo Aukso Ordos, kariuomenę, vadovaujamą Chačibėjaus, Kutlubugos ir Dmitrijaus. Nugalėti totoriai buvo išvyti iš Podolės ir Baltosios pakrantės, t. y. didelio p. stepių ploto, siekiančio iki Juodosios j. ir Dnepro žiočių; tuo buvo suduotas smūgis totorių feodalų įtakai R. Europoje. Podolę valdyti Algirdas pavedė savo brolio, Naugarduko kun-ščio Karijoto, sūnums, kurie rūpinosi šio krašto gynyba nuo totorių, statė pilis, jų tarpe Smotričių, Bakotą ir Kamenecą (dab. Ukrainos TSR, Chmelnicko sr.).

MELIORÃCIJA [lot. *melioratio* — gerinimas] — gamtinių dirvožemio sąlygų gerinimas, ypač reguliuojant vandens režimą. Skiriama žemės ūkio ir miško M.

Žemės ūkio M. istorija susijusi su žemdirbystės raida. Krūmų kirtimas, kelmų rovimas, akmenų šalinimas, ruošiant dirvas, buvo pirmosios M. priemonės Lietuvoje. Nuo XVI a., ypač nuo valakų reformos (XVI a. vid.), laukus imta sausinti grioviais. Nuo XIX a. vid. pradėta naudoti degto molio vamzdžių drenažą. Nuo XIX a. antrosios pusės dirvų sausinimui pradėjo teikti paramą valstybė. Iki 1906 buvo sausinamos tik valstybinės ir dvarų, vėliau — ir valstiečių žemės. Didesnės apimties M. darbai prasidėjo nuo 1910, kai Kauno, Vilniaus ir Suvalkų gubernijose prie žemės ūkio ir valstybės turtų v-bų buvo įsteigti hidrotechnikos skyriai. 1910—15 dabartinėje Lietuvos TSR teritorijoje (be buvusio Klaipėdos kr.) apie 18 000 ha žemės nusausinta grioviais ir apie 6000 ha nudrenuota. Buvusiame Klaipėdos krašte 1900—17 nusausinta apie 12 000 ha.

Melioracija. Drenažo tranšėjų kasimas daugiakaušiu ekskavatoriumi Kėdainių rj. „Gintaro" kolūkio laukuose

Po I pasaul. karo sausinimo darbai atnaujinti 1920. Iš pradžių dirvos buvo sausinamos tik grioviais. Drenažą imta plačiau naudoti nuo 1925. M. specialistai buvo rengiami Dotnuvos ž. ū. technikume ir Kėdainių kultūrtechnikų m-loje. Melioratorių trūko: 1939 melioravimo darbus dirbo 168 kultūrtechnikai, parengti minėtose m-lose, ir 12 inžinierių, baigusių aukštąsias m-las Čekoslovakijoje, Austrijoje. M. darbai buvo nemechanizuoti. 1 ha drenažo kainavo beveik tiek, kiek ir pati žemė, todėl daugiausia savo žemes drenuodavo pasiturintys valstiečiai arba valdininkai, kurie turėjo ūkius arčiau didesnių miestų. Valdžia mažai M. terėmė. 1920—39 intensyviai (detaliai) nusausinta apie 15 000 ha pievų ir laukų, iš to ploto 11 800 ha drenažu. Daugiausia nusausinta Panevėžio, Šiaulių, Biržų apskrityse.

Vok. faš. okupacijos metais M. sistema didele dalimi sunyko. Po D. Tėvynės karo buvo pradėti M. sistemos atkūrimo ir naujų žemių sausinimo darbai. 1946 nusausinta 2600 ha šlapių ir supelkėjusių žemių. 1949.XII patvirtintas pelkėtų žemių nusausinimo ir įsavinimo planas. Melioravimo darbų apimties augimą taryb. metais rodo 1 lentelė. Intensyviai (detaliai) nusausintų žemių 1966 pab. buvo iš viso 871 000 ha, iš to ploto 618 000 ha drenuotų. Nusausintos žemės sudarė 28,5% viso drėgnų ir supelkėjusių žemių fondo. Kolūkiai turėjo 449 000 ha melioruotų plotų (25,9%

1 lent. **Melioravimo darbų apimtis**

	1953	1958	1966
Nusausinta pernelyg drėgnų ir supelkėjusių žemių (tūkst. ha)	86,0	93,3	127,6
iš jų nudrenuota (tūkst. ha)	3,3	41,3	104,9
Visų atliktų melioravimo darbų vertė (mln. rb)	2,3	24,8	75,4

bendro melioruotino kolūkinių žemių ploto), taryb. ūkiai 174 000 ha (29,0%), miškų ūkiai 137 000 ha (31,9%), kiti valst. ūkiai (eksperimentiniai, mokomieji, žuvininkystės ir kt.) 111 000 ha (37,9%). Nusausintuose miner. dirvožemiuose daugiausia auginami javai, cukriniai runkeliai, bulvės, šakniavaisiai. Nedidelė dalis nusausintų žemių su miner. dirvožemiu ir beveik visi nusausinti durpynai paverčiami kultūrinėmis pievomis ir ganyklomis.

Nemuno žemupio slėnio pievoms nuo pavasario ir vasaros potvynių saugoti įrengiami polderiai ir statomos vandens kėlimo stotys, kurios mechaniškai nuleidžia vandens perteklių į Kuršių marias. 1966 ten veikė 24 polderinės sistemos, apimančios 24 700 ha pievų. Nuo 1960 polderinės sistemos pradėtos rengti Minijos, Tenenio, Nevėžio ir kai kurių kitų upių slėniuose.

1949—63 pelkėtų žemių sausinimo ir kultūrinimo darbus vykdė melioracijos mašinų stotys (MMS). 1951 jų buvo 5, 1955 — 10, 1963 — 41. Nuo 1963 M. darbus vykdo melioracinės statybos valdybos (MSV), kurių 1967 pab. buvo 44. M. darbus planuoja ir kontroliuoja kiekviename adm. rajone esančios (nuo 1963) sausinimo sistemų v-bos. Visa M. technika (2 lent.) gaunama iš kitų taryb. respublikų. M. org-joms 1966 priklausė 44 remonto dirbtuvės, gelžb. dirbinių gamybos aikštelės ir kt. gamybiniai įrenginiai (iš viso 43 mln. rb balansinės vertės), t. p. 55 000 m^2 gyv. ploto. Keraminius *drenažo vamzdžius* gamina (1967) 10 įmonių. 1966 pagaminta 194 mln. keraminių drenažo vamzdžių, iš jų 77 mln. — Tauragės keraminių gaminių įmonėje. Vilniaus plastmasinių dirbinių g-loje 1964 imta gaminti plastmasinius drenažo vamzdžius (1966 pagaminta 113 t). Nuo 1966 (po TSKP gegužės plenumo) visi žemių melioravimo ir įsavinimo darbai vykdomi valst. lėšomis.

2 lent. **Melioracijos org-jų turimų mašinų skaičius**

	1953 pab.	1958 pab.	1966 pab.
Vienkaušiai ekskavatoriai	36	280	720
Daugiakaušiai ekskavatoriai	15	157	813
Buldozeriai	30	353	1092
Skreperiai	4	65	48
Grioviakasės	46	202	209
Greideriai	23	42	122
Traktoriai	143	508	1723
Automašinos	103	426	2007

Melioracija. Sausinimo grioviai Dubravos miškuose (Kauno rj.)

Miško M. apima miškų sausinimą ir vėjo pustomų smėlynų stiprinimą bei apželdinimą mišku.

Nedideliu mastu miškus (pirmiausia privačius) imta sausinti XIX a. pirmojoje pusėje, o platesniu mastu (jau ir valst. miškus) — tik po 1873. Būdavo kasami tik pagr. nuvedamieji grioviai (kanalai). Gen. inž. J. Žilinskio suorganizuota ir vadovaujama ekspedicija 1891—97 Kauno gub. dvarų miškuose iškasė 77 km griovių, o valstybiniuose Skirsnemunės (Jurbarko rj.), Sipelių (Rokiškio rj.) ir Vidžių (BTSR) miškuose — iš viso 75 km. 1908—14 Kauno aps. Karmėlavos ir Rumšiškių miškuose nusausinta 820 ha (iškasus 40 km griovių). Po I pasaul. karo miškus imta sausinti nuo 1924. Kaip ir anksčiau, miškai būdavo sausinami tik grioviais, rankiniu būdu. 1924—40 nusausinta 30 000 ha valst. miškų (vid. po 1766 ha per metus). Po D. Tėvynės karo miškus imta sausinti ne tik grioviais, bet ir drenažu (nuo 1959). 1949—66 intensyviai (detaliai) nusausinta 133 000 ha, arba 35,5% visų sausintinų valst. miškų. Daugiausia per tą laikotarpį nusausinta Panevėžio miško pramonės ūkyje (13 500 ha, iškasus 300 km griovių), Biržų miško pramonės ūkyje (9000 ha, 237 km), Kretingos miško pramonės ūkyje (6200 ha, 140 km), Kuršėnų miško pramonės ūkyje (5500 ha, 134 km), Kauno miškų ūkyje (5100 ha, 130 km).

Miškus sausina MSV (1949—63 sausino MMS). Melioravimo ūkio vidaus įrenginius remontuoja ir prižiūri miškų ūkiai bei miško pramonės ūkiai, o tarpūkinius griovius — sausinimo sistemų v-bos. Sausinimo sistemų remontui ir priežiūrai 1966 išleista 227 000 rb (1948 — 3200 rb, 1955 — 46 200 rb).

Vėjo pustomas smėlio kopas Kuršių nerijoje mišku pradėta želdinti XIX a. antrojoje pusėje. Daugiau smėlynų apželdinta 1932—40 Palangos—Šventosios pajūryje. Nuo 1957 imta platesniu mastu želdinti mišku nederlingus dirvožemius, netinkamus žemės ūkiui, t. p. vandens eroduojamas žemes. 1951—66 Kuršių nerijoje sustiprinta arba apželdinta mišku 1500 ha smėlynų. Po keletą hektarų vėjo pustomų smėlynų sustiprinta ir apželdinta Kretingos, Varėnos, Marcinkonių, Druskininkų ir Švenčionėlių miškų ūkiuose arba miško pramonės ūkiuose.

Melioracijai Lietuvoje vadovauja Melioracijos ir vandens ūkio m-ja (nuo 1965). Jai priklauso Vandens ūkio projektavimo in-tas (ž. *Projektavimo institutai*), sausinimo sistemų v-bos ir MSV.

M. technikai valdyti, jos sistemoms projektuoti ir darbams vykdyti rengiami kvalifikuoti melioratoriai (hidrotechnikai, technikai mechanikai). 1948—53 Kauno ž. ū. technikumas išleido 84 hidrotechnikus, 1953—66 Panevėžio hidromelioracijos technikumas — 1140 hidrotechnikų bei technikų mechanikų. Nuo 1965 hidrotechnikai rengiami ir Bartkuškių ž. ū. technikume (Vilniaus rj.). 1951—66 Ž. ū. akademiją baigė 452 inžinieriai hidrotechnikai. 1966 visose M. org-jose dirbo 2163 M. specialistai.

M. moksl. tyrimo centras Lietuvoje yra *Hidrotechnikos ir melioracijos institutas.*

Apie krūmų naikinimą ž. *Krūmai;* apie dirvų kalkinimą — *Trąšos.*

Lit.: **V. Taujenis,** Penkiolikos (1921—1935) metų sausinimo darbų apžvalga.—„Žemėtvarka ir melioracija", 1936, Nr. 1; **K. Daugėla,** Melioracijos reikalai buvusioje Lenkijos teritorijoje ir atgautame Vilniaus krašte.— Ten pat, 1939, Nr. 6; **J. Čeičys,** 1939 m. melioracijos darbų apžvalga.— Ten pat, 1940, Nr. 1; **M. Gregorauskas,** Tarybų Lietuvos žemės ūkis (1940—1960), V., 1960 [p. 241—255]; **A. Sakalauskas, L. Zelionka,** Lietuvos TSR šlapių žemių kadastras, V., 1965; **L. Zelionka,** Lietuvos TSR melioruotini plotai, V., 1967.

MELIORĀCIJOS MAŠĪNŲ STŌTYS, MMS, — valstybinės žemės sausinimo ir kultūrinimo organizacijos, veikusios Lietuvoje 1949—63. Ž. *Melioracija.*

MELIORĀCINĖS STATȲBOS VALDȲBOS, MSV,— valstybinės žemės sausinimo ir kultūrinimo organizacijos. Lietuvoje įsteigtos 1963 metais melioracijos mašinų stočių pagrindu. Ž. *Melioracija.*

MELNALKSNĀITĖ Nora [g. 1901.V.17 Mazsalacoje (Latvijos TSR, Rūjienos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė, Didžiojo Tėvynės karo partizanė. Kilusi iš darbininkų. 1919 priklausė raudongvardiečių būriui, kovojo už Tarybų valdžią. 1920 Maskvoje baigė ped. kursus. Dirbo Rygoje profsąjunginį darbą, buvo Latvijos Komunistų partijos Rygos centro ryšininkė. Latvijos profs-gų I suvažiavimo (1921) delegatė. 1921 pab., gresiant suėmimui, išvyko dirbti rev. darbo į Lietuvą, dirbo LKP CK pogr. spaustuvėje „Spartakas" (Kaune). 1922 žvalgybai susekus spaustuvę, nuteista kalėti iki gyvos galvos. 1923 Lietuvai ir TSRS pasikeitus polit. kaliniais, išvyko į TSRS. Nuo 1923 Komunistų partijos narė. 1924—38 part. ir adm. darbuotoja RTFSR. 1938 asmenybės kulto sąlygomis neteisėtai represuota. 1940 reabilituota. 1942 savanorė įstojo į Raudonosios Armijos 201 latvių šaulių diviziją, buvo žvalgų kuopos partorgė. 1943 pasiųsta mokytis į partizanų m-lą. Ją baigusi, kovojo Samsono pirmojoje latvių partizanų brigadoje, veikusioje š. Latvijoje, buvo būrio komisarė. Po karo dirbo Valkos aps. (Latvijoje) vykd. k-to pirmininko pavaduotoja, 1945 burž. nacionalistų sunkiai sužeista. 1947—53 part. darbuotoja įvairiose Latvijos TSR vietose. Pensininkė, gyvena Latvijos TSR.

MELNIKĀITĖ Marija [1923.IV.12 Zarasuose — 1943.VII.13 prie Kaniūkų (Ignalinos rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo partizanė, Tarybų Sąjungos Didvyrė (1944). Kilusi iš darbininkų. Nuo vaikystės dirbo pas buožes. 1931—35 mokėsi Zarasų, Rokiškio pr. mokyklose. 1940.VIII įstojo į LKJS. 1940—41 mokėsi vakariniuose kursuose Zarasuose ir dirbo. D. Tėvynės karo pradžioje statybos f-ko „Mechanikas" darbininkė Tiumenėje. Nuo 1942.VI tarnavo Rau-

donosios Armijos 16 liet. divizijoje. Po spec. apmokymo 1943.V.23 su grupe partizanų nuleista Baltarusijoje, iš ten atvyko į Zarasų apskritį. M. buvo LLKJS Zarasų aps. k-to sekretorė, su kitais sukūrė Kęstučio partizanų būrį (Zarasų aps.), nemaža antifašistinių komjaunimo grupių. 1943.VII.8 vykdydama kovos uždavinį, M. vadovaujama 6 partizanų grupė prie Girdžiūnų kaimo (Ignalinos rj.) buvo apsupta hitlerininkų baudžiamojo būrio. Visą dieną partizanai gynėsi, M. nušovė 7 fašistus ir vieną sužeidė. Žuvo ir 3 partizanai. Paskutine granata ji norėjo susisprogdinti, bet granata nesprogo. Paėmę nelaisvėn, gestapininkai M. 5 paras žiauriai kankino, bet, neišgavę iš jos jokių žinių, drauge su F. Sapožnikovu sušaudė.

M. atminimui įamžinti 1954 Zarasų vid. m-lai suteiktas M. vardas, Zarasuose 1955 atidengtas M. paminklas (skulptorius J. Mikėnas). M. vardu Lietuvoje pavadinta daug kolūkių, biskvitų f-kas Vilniuje, gatvės įvairiuose Lietuvos miestuose. Tiumenėje, f-ko „Mechanikas" ceche, kur dirbo M., ir bendrabutyje, kur ji gyveno, 1959 prikaltos memorialinės lentos. Apie M. sukurta nemaža meno kūrinių. „Mosfilmas", bendradarbiaudamas su Lietuvos TSR aktoriais, 1948 sukūrė pirmąjį lietuvių taryb. filmą „Marytė" (scenarijaus autorius F. Knorė, režisierė V. Strojeva). M. temai skirta pirmoji liet. taryb. opera „Marytė" (kompozitorius A. Račiūnas, libreto autoriai — A. Venclova, J. Gustaitis, P. Keidošius), kurią 1953 pastatė Akademinis operos ir baleto teatras. Poemų ir eilėraščių apie M. parašė S. Nėris, V. Mozūriūnas, V. Valsiūnienė, V. Reimeris, A. Jonynas ir kt. Išleisti M. portretai, sukurti dailininkų A. Sapožnikovo (1947), E. Varno (1954).

Lit.: **A. Venclova,** Tarybų Sąjungos Didvyrė Marija Melnikaitė, Maskva, 1944 (ten pat rusų k., 1945; bulgarų k., Sofija, 1949; rumunų k., Bukareštas, 1949; vok. k., ten pat 1950); Kovoje prieš hitlerinę okupaciją.— Lietuvos KP(b) atsišaukimai Didžiojo Tėvynės karo metu, V., 1948; **P. Štaras,** Narsioji partizanė Marytė Melnikaitė.— Revoliucinis judėjimas Lietuvoje, V., 1957; **J. Kundrotas, K. Trečiakauskas,** Marytė Melnikaitė, V., 1966.

MÉLNIKAS Isajus [g. 1907.XII.24 Kaune] — farmacininkas, Lietuvos TSR nusipelnęs medicinos darbuotojas (1965). 1935 baigęs Kauno un-to med. f-tą, 1936—41 dirbo vaistinėje Kaune (nuo 1940 vedėjas). Vok. faš. okupacijos metu kalėjo Kauno gete ir Dachau konc. stovykloje. Nuo 1945 vaistinės Nr. 2 Vilniuje valdytojas. Daug prisidėjo prie vaistininkystės gerinimo Vilniuje, vadovaudamas vienai didžiausių Lietuvos vaistinių, pavyzdingai ją sutvarkydamas

MÉLNO TAIKÀ — Lietuvos, Lenkijos ir Kryžiuočių ordino 1422.IX.27 sutartis, sudaryta Lietuvos ir Lenkijos kariuomenės stovykloje prie Melno ežero (Vislos deš. krante, netoli Osos upės). M. t. buvo Žalgirio pergalės prieš kryžiuočius rezultatas. Ir po Žalgirio mūšio kryžiuočiai neatsisakė pretenzijų į Lietuvos v. žemes ir Lenkijos Pamarį. Dėl šių žemių Lietuvai ir Lenkijai teko toliau kovoti prieš kryžiuočius tiek ginklu (1414, 1422), tiek diplomatinėmis priemonėmis. Pasinaudodamos Čekijoje kilusiu husitų judėjimu, sutrukdžiusiu Vokietijos imperatoriui veiksmingai palaikyti ordiną, Lietuva ir Lenkija privertė jį pasirašyti Melno taikos sutartį ir galutinai atsisakyti Užnemunės, tada vadintos Sūduva, ir Žemaitijos, išskyrus Klaipėdą ir 2—3 mylių (15—25 km) pločio teritorijos ruožą Baltijos pajūryje ir Nemuno deš. krante, nuo Nemirsetos iki Smalininkų. M. t. buvo kompromisinis susitarimas ir nė vienos pusės nepatenkino. Reiškusiam pretenzijas į visą Žemaitiją ir protarpiais kontroliavusiam platoką v. Žemaitijos plotą ordinui liko tik Klaipėda su nedidele teritorija ir visam laikui buvo perkirstas (tarp Palangos ir Šventosios) tiesioginis sausumos kelias pajūriu iš Karaliaučiaus į Rygą. M. t. nustatytos sienos nepatenkino ir lietuvių, nes ja buvo palikta ordinui dalis Žemaitijos ir vakariniai lietuviai bei prūsai. Tačiau, apgynę Žemaitijos branduolį ir Užnemunę ir būdami suinteresuoti geresniais santykiais su Lenkija pertvarkymu bei prijungtomis prie Lietuvos D. Kun-stės rusų, baltarusių ir ukrainiečių žemėmis, feod. Lietuvos valdovai nesistengė pakeisti M. t. nustatytų sienų, o ordinas irgi nedrįso laužyti taikos. M. t. buvo baigti Lietuvos karai su kryžiuočiais; jos nustatyta siena, atskyrusi Lietuvos v. žemes nuo likusios jos teritorijos, išsilaikė iki Versalio taikos 1919.

Lit.: Lietuvos TSR istorija, t. 1, V., 1957; **B. Dundulis,** Lietuvių kova dėl Žemaitijos ir Užnemunės XV a., V., 1960; Lietuvių karas su kryžiuočiais, V., 1964.

MÉLNRAGĖ — Klaipėdos miesto š. dalis Baltijos jūros pakrantėje. Apie 3000 gyv. (1966). Klaipėdiečių mėgstama poilsio vieta. Yra pr. m-la, kultūros namai, biblioteka, paplūdimys su kopomis, pušynas. Anksčiau M. buvo žvejų gyvenvietė. 1946 prijungta prie Klaipėdos.

MELODRAMÀ [gr. *melos* — muzika + *drama* — veiksmas] — **1.** Dramos kūrinys, atliekamas su muzika. G. Landsbergis-Žemkalnis parašė melodramą „Birutė", kuri buvo panaudota pirmosios liet. operos libretu.

2. Draminis kūrinys, pagrįstas graudžiu, jaudinančiu veiksmu, efektingais kontrastais, dažnai nenatūraliomis situacijomis, reiškiančiomis didaktinę tendenciją. M. žanras susiformavo XVIII a. pabaigoje Prancūzijoje. Liet. lit-roje nepasireiškė. Tačiau melodraminių ypatybių gali turėti bet kurios epochos ir bet kurio žanro kūriniai. Pavyzdžiui, melodramiškumu pasižymėjo kai kurie Lazdynų Pelėdos apsakymai, P. Vaičiūno pjesės ir kt.

„MEMELER ALLGEMEINE ZEITUNG" („Klaipėdos visuotinis laikraštis") — buržuazinis dienraštis, ėjęs 1927.IV.20—1933.I.31 Klaipėdoje vokiečių kalba. Leido to paties pavadinimo b-vė. Nuo 1931 leido priedą „Der landwirtschaftliche Ratgeber" („Žemės ūkio patarėjas").

„MEMELER BEOBACHTER" („Klaipėdos apžvalgininkas") — buržuazinis lietuvių dienraštis, ėjęs 1935—39 Klaipėdoje vokiečių kalba. Leido b-vė „Rytas". Redagavo V. Zubovas ir J. Grigolaitis.

„MEMELER DAMPFBOOT" („Klaipėdos garlaivis") — buržuazinis dienraštis, ėjęs 1849—1945 Klaipėdoje vokiečių kalba. Po II pasaul. karo tuo pavadinimu V. Vokietijoje leidžiamas žurnalas, propaguojantis vok. imperialistų revanšistinę politiką.

MEMUÃRAI [pranc. *mémoires*] — literatūros kūriniai, kurių turinį sudaro autoriaus atsiminimai apie savo gyvenimą ir visuomeninius įvykius, susitikimus su savo amžininkais. Ž. *Atsiminimai.*

MẼNAS — visuomeninės sąmonės ir veiklos forma, siejanti vaizdinį tikrovės pažinimą su grožio dėsniais grindžiama kūryba. Pagal meno vaizdų struktūrą, specifines išraiškos priemones skiriamos M. šakos: dailė, literatūra, muzika, architektūra, teatras, choreografija, kinas ir kt. Liet. liaudies ir profesionaliojo M. raida aprašyta straipsniuose: *Architektūra, Baletas, Dailė, Liaudies architektūra, Liaudies dailė, Liaudies muzika, Liaudies šokiai, Literatūra, Muzika, Tautosaka, Teatras* ir kt.

„MẼNAS" — teatro, literatūros, dailės ir muzikos žurnalas, ėjęs 1934—35 Šiauliuose. Redagavo J. Šaltenis. Išėjo 5 nr.

„MẼNAS IR̃ LITERATŪRÀ" — literatūros ir meno almanachas, išėjęs 1934 Vilniuje. Išleido Vilniaus lietuvių meno ir lit-ros d-ja. Almanache paskelbta straipsnių lit-ros, tautosakos, istorijos klausimais, O. Miciūtės, V. Rusokaitės, J. Kanopkos, M. Krinickaitės ir kt. autorių grož. lit-ros kūrinių.

MENČIAĨ — kaimas Akmenės rj., Alkiškių apyl., 6 km į p. nuo Naujosios Akmenės, prie Akmenės—Žagarės kelio. 327 gyv. (1959). P. pakraščiu teka Dabikinė (Ventos intakas). Yra klinčių karjeras (įsikūręs apie 1932), prie kurio veikia Akmenės stat. medžiagų kombinato klinčių rūšiavimo ir trupinimo cechas. Jo darbininkams pastatyta (nuo 1954) keletas gyv. namų. Felčerių-akušerių punktas (nuo 1957), parduotuvė (nuo 1954), pr. m-la (nuo 1904).

MENČÌNSKAS Matas [1896.IX.15 Ostampe (Alytaus rj.) — 1942.III.18 Kaune] — dailininkas. 1913 baigęs Suvalkų prog-ją, mokėsi Varšuvos skulptoriaus Špetkovskio dirbtuvėje, vėliau kūrė bažnytines skulptūras. 1921—24 mokytojas Kaune. 1924—25 mokėsi Ispanijoje, D. Koroselos (Corosella) skulptūros ir piešimo stu-

dijoje, 1926—28 — Madrido dailės m-loje. 1928 apsigyveno Argentinoje. 1930—31 mokėsi Buenos Aireso dekoratyvinės dailės m-loje, 1 metus studijavo Argentinos Aukštosios nac. dailės m-los skulptūros skyriuje. Dalyvavo Argentinos, Ispanijos, Urugvajaus dailės parodose (1929, 1931 Buenos Airese, 1929 Madride, 1930 Montevidėjuje). 1929 dailės parodoje Buenos Airese už skulptūrą „Žvejas" gavo I premiją. Prado galerija Madride 1929 įsigijo jo biustą „Skausmas", Mulero galerija Buenos Airese 1931 — skulptūrą „Jaunas kaukazietis". Šiuo laikotarpiu M. sukurtos monumentaliosios ir dekoratyvinės skulptūros pasižymi ekspresija ir simboliškumu. 1934 grįžęs į Lietuvą, 1935—1940 dirbo Kauno amatų m-los mokytoju, nuo 1940 — Kauno dailės m-los skulptūros studijos instruktoriumi. Dalyvavo liet. dailės parodose. Sukūrė skulptūrinių tipizuotų portretų („Filosofas", „Skausmas", „Negro galva", „Kinė", „Mefistas" ir kt.), kuriuose stengėsi

Matas Menčinskas. „Jūratė", medis

apibendrinti psichologinius pergyvenimus bei emocijas. Vidinę įtampą, kančią ir tragiškumą M. perteikė deformuotomis portreto detalėmis, ekspresyviais judesiais, netikėtais biusto nupiovimais arba skulptūriškai neapdorota medžiaga.

Lit.: B. Krukaitė, Skulptoriaus likimas.— „Kultūros barai", 1968, Nr. 4.

MĒNINĖS AGITBRIGÃDOS, meninės agitacinės brigados, — meno saviveiklos kolektyvai, atliekantys dramines, muzikines ir choreografines miniatiūras. Savo programose vartoja ir vaizduojamojo meno priemones. M. a. tikslas — kovoti su visuom. gyvenimo trūkumais ir parodyti sektinus teigiamus pavyzdžius. Pasirodymų scenarijus ir tekstus kuria daugiausia pačių brigadų dalyviai, naudodamiesi vietos gyvenimo faktais, t. p. lit-ros kūriniais, laikraščių bei žurnalų medžiaga. M. a. programų sintetinis pobūdis teikia dideles galimybes reikštis saviveiklininkų fantazijai, kurti originalius scenos vaizdus.

Lietuvoje M. a. pradėjo plisti po D. Tėvynės karo. 1958 pradėjus rengtis respublikinei M. a. apžiūrai, buvo suformuluoti M. a. veiklos nuostatai. 1958 Šiauliuose įvyko pirmoji respublikinė M. a. apžiūra. 1961 įsteigtas „Tiesos" laikraščio prizas, kasmet skiriamas geriausioms Lietuvos miestų, rajonų, kolūkių M. a. Už programos idėjiškumą ir meniškumą Alytaus kultūros namų meninei agitbrigadai „Sprigtas" ir Vievio kultūros namų meninei agitbrigadai 1963 suteikti pavyzdinių M. a. vardai. Nemažo meniškumo pasiekė taip pat Šakių kultūros namų, Respublikinių mkt. namų M. a. Jos keletą kartų laimėjo „Tiesos" prizus.

MEÑKUPIAI — kaimas Kapsuko rj., Jurgežerių apyl., 6 km į š. v. nuo Kalvarijos. 149 gyv. (1959). Prie kaimo yra piliakalnis.

Piliakalnio r. papėdėje — pelkė, o š. vakaruose nuo dirbamų laukų piliakalnį skiria 3 m aukščio pylimas, grįstas akmenimis. Aikštelė keturkampė, lygi. Piliakalnio v. papėdėje rasta puodų šukių grublėtu paviršiumi. Piliakalnis įrengtas apie I t-mečio vidurį.

„MĒNO DIĒNOS" — dvisavaitinis teatro, muzikos, dailės ir kino laikraštis, ėjęs 1934—36 Kaune. Leido ir redagavo S. Grigaliūnas.

„MĒNO KULTŪRÀ"— savaitinis meno kritikos žurnalas, ėjęs 1928 ir 1930 Kaune. Leido Lietuvių spaudos platinimo d-ja. Redagavo P. Lubickas. Rašė teatro, dailės, lit-ros, muzikos klausimais. Spausdino grož. lit-ros kūrinių, informaciją apie užsienio šalių kultūrinį ir meninį gyvenimą. Bendradarbiavo P. Galaunė, L. Gira (E. Radzikauskas) , I. Šlapelis, V. Žadeika ir kt.

MĒNO SAVĪVEIKLA — teatro, muzikos, choreografijos ir dailės mėgėjų (neprofesionalų) kūrybinė veikla. M. s. užuomazgų Lietuvoje aptinkama jau XV amžiuje. Muzikos mėgėjai dalyvavo prie bažnyčių steigiamuose choruose. XVI a. pab.—XIX a. vid. vaidinimai buvo rengiami Lietuvos m-lose (Vilniaus un-te, Kražių, Kauno kolegijose). Moksleiviai lotynų ir lenkų kalbomis skaitė dialogus, vaidino religines bei istorines dramas. Tarp veiksmų buvo įterpiamos linksmo pobūdžio intermedijos. Dramų prologai, epilogai ir ypač intermedijos buvo atliekami ir liet. kalba.

Vakarai su koncertais, vaidinimais pradėjo plisti XIX a. antrojoje pusėje, intensyvėjant nacionaliniam judėjimui, pagausėjus liet. inteligentijos, spaudos, įsikūrus kultūrinėms d-joms. Iki spaudos draudimo panaikinimo (1904) kultūrinę lietuvių veiklą caro valdžia persekiojo. XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje Vilniuje, priv. butuose, buvo rengiami slapti liet. vakarai su vaidinimais ir koncertais. 1898 Kaune J. Naujalio įkurtas „Dainos" choras surengė koncertų priv. pobūvių, gegužinių priedanga. Viena pirmųjų tokių gegužinių įvyko 1899 Veršvų miške (netoli Kauno). Liet. kultūros veikėjų pastangomis Palangoje 1899 suvaidinta Keturakio komedija „Amerika pirtyje" (Palanga priklausė Kuršo gub., čia liet. spauda nebuvo draudžiama, kultūrinė veikla mažiau varžoma). 1904 panaikinus spaudos draudimą, liet. vakarus, vadinamus klojimų vakarų, klojimų teatro vardu, pradėta rengti visoje Lietuvoje. Klojimų vakarai su koncertais, vaidinimais, šokiais XX a. pr. buvo labai populiarūs. Nemaža lietuvių scenos mėgėjų vakarų XIX a. pab.—XX a. pr. surengta Peterburge, Maskvoje, Rygoje, Taline, Tartu, Varšuvoje, Tbilisyje, Mintaujoje, Odesoje, Lomžoje, JAV miestuose ir kitur. Kultūrinę lietuvių veiklą didesniuose miestuose organizavo savišalpos d-jos, *„Aido", „Dainos", „Gabijos", „Kanklių", „Lyros", „Varpo", „Vilniaus kanklių"* ir kt. d-jos. Iki 1905 surengta 83 liet. vaidinimai (iš jų 34 Lietuvoje), 1905—1910 — 789 vaidinimai (iš jų 677 Lietuvoje). Nuo 1905 scenoje pradėta šokti liet. liaudies šokius. 1906 „Vilniaus kanklių" d-jos pastangomis pastatyta M. Petrausko opera „Birutė". Scenos mėgėjų vakaruose ėmė koncertuoti kanklininkai. 1906 Skriaudžiuose (Prienų rj.) P. Puskunigis įkūrė pirmąjį kanklininkų būrelį. S. Šimkus, J. Neimontas surengė pirmuosius jungtinių chorų koncertus, buvo sumanymų 1906 ir 1914 Lietuvoje organizuoti dainų šventes. XX a. pr. scenos mėgėjai statė A. Fromo-Gužučio, G. Landsbergio-Žemkalnio, Keturakio, Žemaitės, G. Petkevičaitės-Bitės, L. Didžiulienės-Žmonos, B. Laucevičiaus-Vargšo, K. Jasiukaičio, K. Puidos, Vydūno, M. Šikšnio-Šiaulėniškio, Vaižganto pjeses, verstinius scenos veikalėlius. Vaidintojų būrelių organizatoriai ir režisieriai buvo G. Landsbergis-Žemkalnis, L. Vaineikis, K. Glinskis, J. Vaičkus, J. Strazdas, J. Linartas ir kt. Chorams vadovavo J. Naujalis, M. Čiurlionis, M. Petrauskas, J. Talat-Kelpša, S. Šimkus, A. Kačanauskas, Vydūnas, A. Jasenauskas, J. Neimontas ir kt. Šie muzikai, taip pat T. Brazys, V. Kudirka, Č. Sasnauskas harmonizavo liaudies dainų, parašė instrumentinių kūrinių ir dainų chorams. 1905—07 revoliucijos laikotarpiu chorų repertuare buvo nemaža rev. dainų.

R. Prūsijoje lietuvių kultūrinei veiklai XIX a. pab.—XX a. pr. buvo kiek palankesnės sąlygos. 1885—1914 Tilžėje veikė „Birutės" d-ja, 1895—1935 — Vydūno vadovaujama Tilžės lietuvių giedotojų d-ja. 1895 Tilžėje pasirodė nedidelis liet. choras, buvo suvaidinta A. Fromo-Gužučio drama „Kauno pilies išgriovimas". Vėliau Tilžėje, Klaipėdoje, Šilutėje, Rusnėje, Piktupėnuose, Ragainėje, Kaukėnuose, Lauksargiuose, Lazdynuose, Gumbinėje ir kitose lietuvių gyvenamose R. Prūsijos vietose kultūrinės d-jos kasmet surengdavo 2—3 šventes, apie 20 koncertų. 1906 liet. kultūros veikėjų pastangomis Rambyno kalne įrengta estrada. Čia buvo švenčiamos Joninės ir kt. šventės, rengiami koncertai, vaidinimai, vyko kultūrinių d-jų sąskrydžiai. Po I pasaul. karo lietuvių kultūrinė veikla R. Prūsijoje vis labiau buvo varžoma, intensyvėjo ger-

manizacija. Paskutinė Tilžės lietuvių giedotojų d-jos šventė įvyko 1935.

Po I pasaul. karo Lietuvos scenos mėgėjai šliejosi prie įvairių (daugiausia buržuazinių) org-jų. Mėginimai steigti pažangios krypties klubus ir kitas scenos mėgėjų įstaigas buvo persekiojami. 1931 Kaune įsteigtas darbininkų klubas „Viltis" netrukus buvo uždarytas. Kiekvienam scenos mėgėjų vakarui reikėjo gauti policijos leidimą. Jo neprivalėjo tik fašistų valdžiai artimos org-jos. Iš scenos mėgėjų koncertų ir spektaklių pajamų buvo atskaitomas iki 30% mokestis. Valst. org-jos scenos mėgėjų veiklai pastovios paramos neteikė. Kiek daugiau nuveikė *muzikų draugijos*. Jų pastangomis pagerėjo muz. lavinimas m-lose, g-jų ir prog-jų chorų dainavimas. D-jos leido natų rinkinius (daugiausia dainų), periodinius muz. leidinius, rengė choro vadovų kursus, spaudoje ir pasitarimuose svarstė aktualius muz. veiklos klausimus. 1924, 1928 ir 1930 muz. d-jų pastangomis Kaune buvo surengtos Lietuvos dainų šventės, 1937 ir 1938 — dainų šventės Panevėžyje, Marijampolėje, Ukmergėje, 1927, 1933 ir 1938 — Klaipėdoje. Liaudies instrumentų muziką populiarino Lietuvos Kanklininkų d-ja. Jos pastangomis Kaune 1930 įsteigta kanklių muzikos m-la, 1931 pertvarkyta į kanklių ir skudučių muzikos kursus. Susidomėjimas senoviniais liaudies šokiais padidėjo, liet. liaudies šokių rinktinei grupei sėkmingai pasirodžius tarpt. festivaliuose: Londone (1935, 1939), Paryžiuje (1937), Hamburge ir Pragoje (1938). 1935—39 buvo organizuojami liaudies šokių vadovų kursai, padaryti pirmieji bandymai liaudies šokėjų grupes jungti masiniams pasirodymams. Mėgėjų teatro repertuaras buržuazijos valdymo metais, palyginti su XX a. pr. repertuaru, išsiplėtė, tačiau žymią vietą jame užėmė pjesės, propaguojančios šovinistines, religines idėjas. Chorų repertuaras turtėjo iš lėto. Sudėtingesnių, muz. atžvilgiu labiau išplėtotų dainų parašyta tik po 1930. Nepaisant objektyvių sunkumų, scenos mėgėjų daugėjo. 1937—38 Lietuvoje įvyko 4026 scenos mėgėjų vakarai, kuriuose dalyvavo apie 400 000 žiūrovų; vaidintojų kuopelių buvo apie 500, chorų — 415 (apie 60% bažnytiniai), veikė keliolika liaudies šokių, kanklininkų, skudutininkų būrelių, nemaža orkestrų. Kai kurie mėgėjų chorai (Kauno un-to studentų ir kt.) pasiekė didelio meniškumo.

Taryb. metais Lietuvoje M. s. tapo viena svarbiausių darbo žmonių estetinio auklėjimo priemonių. 1940—41 Tarybų valdžios pastangomis pradėta plėsti M. s. materialinė bazė, miestuose ir kaimuose įsteigta nemaža kultūros namų ir klubų, įkurtas respublikinis M. s. metodinio vadovavimo centras — Liaudies kūrybos namai. Buvo rengiamasi I respublikinei meno saviveiklos ratelių olimpiadai, tačiau darbą sutrukdė hitlerinė okupacija. Nuo 1946 Lietuvoje kas 5 metai rengiamos respublikinės dainų šventės (1946, 1950, 1955, 1960, 1965), 1957 surengtas I taryb. jaunimo festivalis, 1963 — vyrų chorų sąskrydis, 1964 — moksleivių dainų šventė, 1966 — berniukų chorų sąskrydis, 1967 — liaudies meno ir sporto šventė. Respublikiniuose M. s. renginiuose dalyvauja dešimtys tūkstančių atlikėjų (1965 respublikinėje dainų šventėje dalyvavo 31 200 saviveiklininkų). Išaugo atlikėjų meistriškumas. Dainų šventės, festivaliai, derliaus, darbo ir kt. šventės kasmet rengiamos daugelyje Lietuvos vietų. Masiniuose renginiuose kasmet dalyvauja apie 1 mln. žiūrovų. Periodiškai rengiami M. s. konkursai ir apžiūros (S. Nėries ir P. Cvirkos skaitovų, meninių agitbrigadų konkursai ir kt.). Lietuvos M. s. kolektyvai, pavieniai atlikėjai ir liaudies dailės meistrai sėkmingai pasirodė sąjunginėse ir užsienio apžiūrose, parodose ir konkursuose, koncertavo kt. taryb. respublikose ir užsienyje (Lenkijoje, Čekoslovakijoje, VDR, Vengrijoje, Bulgarijoje, Jugoslavijoje, Suomijoje, Graikijoje, Turkijoje, Prancūzijoje, Italijoje, Kanadoje). Taryb. metais paplito nauji M. s. kolektyvų tipai — liet. liaudies muz. instrumentų orkestrai, dainų ir šokių liaudies ansambliai, meninės agitbrigados, kaimo kapelos, pramoginių šokių rateliai. 1951 Lietuvoje buvo 8500 M. s. būrelių, 125 000 dalyvių; 1959 — 11 050 būrelių, 222 248 dalyviai; 1963 — 13 450 būrelių, 264 560 dalyvių; 1966 — 14 028 būreliai, 274 342 dalyviai. M. s. spektaklius bei koncertus (be masinių švenčių) kasmet aplanko 2,5—3 mln. žiūrovų. 1966 Lietuvoje buvo 2206 chorai, 21 dainų ir šokių liaudies ansamblis, 2106 įv. tipų ir žanrų orkestrai bei instrumentinės muzikos kolektyvai, 2374 dramos būreliai, 810 meninių agitbrigadų, 3470 choreografinių būrelių. 1965 jubiliejinėje liaudies dailės parodoje 900 meistrų eksponavo 2150 darbų. Iš valstybės biudžetinių asignavimų, kolūkių, profs-gų bei pram. įmonių lėšų įsigyjami muz. instrumentai, sceniniai drabužiai, scenos įrengimai, transporto priemonės. Miestuose įrengtos estrados. 1967 pradžioje Lietuvoje veikė 1287 kultūros namai ir klubai (86 profsąjunginiai, 31 žinybinis ir 1170 kaimo). Nuo 1959 geriausiems M. s. kolektyvams suteikiami liaudies teatrų bei pavyzdinių kolektyvų vardai. M. s. vadovai, dalyviai ir organizatoriai apdovanojami Lietuvos TSR meno saviveiklos žymūno ženkleliu, daug kam jų suteikta Lietuvos TSR nusipelniusio artisto, meno veikėjo, kultūros-švietimo darbuotojo garbės vardai. Už kūrinius meno saviveiklai Kultūros m-ja nuo 1958 kasmet skiria respublikines 3 laipsnių premijas: S. Šimkaus — kompozitoriams ir poetams, B. Dauguviečio — dramaturgams, choreografijos premijas — choreografams. M. s. kolektyvams — konkursų ir apžiūrų nugalėtojams — skiriami prizai: Kompozitorių s-gos prizas — geriausiam vyrų chorui, Socialinio aprūpinimo m-jos — senų žmonių šokių kolektyvui, „Tarybinės moters" redakcijos — moterų chorui, respublikinių dainų švenčių dirigentų — mišriam chorui, „Tiesos" redakcijos — meninei agitbrigadai ir kt. 1967 pradžioje Lietuvoje veikė 13 liaudies dramos teatrų, 1 liaudies operos ir 1 liaudies operetės teatras (ž. *Liaudies teatrai*), 40 pavyzdinių muzikinių ir choreografinių kolektyvų, 11 nusipelniusių kolektyvų. Žymiausieji M. s. kolektyvai: Alytaus (rež. D. Dabriška), Jurbarko (rež. A. Pauliukaitis), Kauno mokytojų namų (rež. A. Gabrėnas), Vilniaus „Aušros" klubo (rež. V. Dolmatovas) liaudies teatrai; Klaipėdos liaudies operos (dirig. K. Kšanas, rež. V. Paukštė) ir Panevėžio liaudies operetės (dirig. M. Karka, rež. V. Jatautis) teatrai; pavyzdiniai ir nusipelnę Vilniaus chorai — vyrų choras „Varpas" (vadovas A. Krogertas), vyrų ir moterų chorai „Aidas" (vadovas J. Vanagas), Vilniaus un-to studentų choras (vadovas P. Sližys), Kauno chorai — „Banga" (vadovas J. Šidlauskas), „Jaunystė" (vadovas R. Varnas), berniukų chorai — Vilniaus „Ąžuoliukas" (vadovas H. Perelšteinas), Kapsuko „Vyturėlis" (vadovas A. Uzėla), Klaipėdos „Gintarėlis" (vadovas R. Zdanavičius); Vilniaus simf. orkestras „Vilnius" (dirig. P. Bekeris), Šiaulių simf. orkestras (dirig. J. Lanauskas), Vilniaus pučiamųjų orkestras „Aušra" (dirig. M. Abugovas), Kauno statybininkų estradinis orkestras „Oktava" (dirig. M. Tamošiūnas); pavyzdiniai liaudies šokių kolektyvai — Kauno „Suktinis" (vadovas A. Jurgelevičius), Šilutės „Rezginėlė" (vadovė R. Kudarytė); Vilniaus med. darbuotojų kaimo kapela „Vilnelė" (vadovas R. Dobrovolskis); Vilniaus geležinkelininkų cirkas „Jaunystė" (vadovas V. Starošas); Vilniaus un-to studentų dainų ir šokių liaudies ansamblis (vadovas A. Balčiūnas), Kauno Politechnikos in-to studentų dainų ir šokių liaudies ansamblis „Nemunas" (vadovas A. Buzys), aukštųjų m-lų teatrinės studijos ir kt.

Liaudies teatrų repertuarą sudaro originalioji dramaturgija, taryb. tautų, užsienio autorių veikalai. Liaudies operos ir operetės teatrai pastatė klasikinių ir liet. kompozitorių operų (Dž. Verdžio „Traviatą", P. Čaikovskio „Eugenijų Oneginą", S. Rachmaninovo „Aleką", A. Klenickio „Prie Nemuno"), operečių (R. Planketo „Kornevilio varpus", K. Milekerio „Gasparonę", B. Gorbulskio „Naujametinį karnavalą" ir kt.). Chorai atlieka lietuvių ir kt. tautų liaudies bei kompozitorių sukurtas dainas. Režisieriai, choro vadovai, liaudies instrumentų ir šokių būrelių vadovai rengiami Lietuvos TSR konservatorijoje, Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių, Panevėžio muz. m-lose, Vilniaus, Kapsuko kultūros m-lose. Jose 1944—65 parengta 1570 specialistų su aukštuoju, 4350 — su viduriniu mokslu. Reguliariai organizuojami kursai įvairių meninių specialybių pradiniam rengimui, M. s. vadovų konferencijos, seminarai, stovyklos, kursai. Liaudies kūrybos namai, 1961 pertvar-

kyti į Liaudies meno rūmus, M. s. kolektyvams teikia metodinę paramą, leidžia įv. žanrų repertuarą, rengia apžiūras, konkursus, šventes, apibendrina ir populiarina pažangų patyrimą, meninio darbo naujoves ir kt. 1956—64 buvo leidžiamas žrn. „Meno saviveikla", skirtas liaudies kūrybos klausimams. Šiais klausimais nemaža rašoma nuo 1965 leidžiamame žrn. „Kultūros barai" ir kt. period. leidiniuose. Nuo 1966 veikia Liaudies meno draugija — liaudies dailininkų kūrybinė organizacija. *Ž. Chorai, Dainų ir šokių liaudies ansambliai, Dainų šventės, Festivaliai, Meninės agitbrigados.*

„MĖNO SAVĪVEIKLA" — tarybinis mėnesinis žurnalas, ėjęs 1956—64 Vilniuje. Leido Respublikiniai Liaudies kūrybos namai (nuo 1962 Liaudies meno rūmai). 1957—58 redagavo V. Jakelaitis, 1958—61 — R. Vadys, nuo 1961 — E. Kulakauskienė. Informavo apie meno saviveiklos kolektyvų veiklą, spausdino patarimus meno saviveiklininkams, pjeses, dainas. 1965 perorganizuotas į „Kultūros barus".

MENÓTYRA — mokslas, tiriantis vaizdinę dailę (tapybą, skulptūrą, grafiką), taikomąją dekoratyvinę dailę (keramiką, tekstilę, baldininkystę, pramonės gaminių modeliavimą, juvelyrinę dailę) ir architektūrą. Atskiros M. šakos yra dailės ir archit-ros teorija, aiškinanti šių meno rūšių ir žanrų dėsnius bei ypatybes, dailės ir archit-ros istorija, nagrinėjanti dailės ir archit-ros ist. raidą, ir dailės kritika, kurios uždavinys yra išryškinti svarbiausius gyv. epochos dailės ir archit-ros bruožus, pasiekimus, visuom. reikšmę ir estetinę vertę. Tarybinė M. yra paremta visuom. mokslams bendru teoriniu ir metodologiniu pagrindu — ist. materializmu.

Menotyra Lietuvoje pradėjo vystytis XVIII a. pab., Vilniaus un-te įsteigus archit-ros (1793), tapybos (1797), skulptūros (1803) ir grafikos (1805) katedras. Šiose katedrose dirbę architektai L. Stuoka-Gucevičius, M. Šulcas, K. Podčašinskis, tapytojas P. Smuglevičius, grafikas J. Saundersas, dėstydami praktinius archit. projektavimo, piešimo, tapybos ir grafikos kursus, paliesdavo kai kuriuos meno teorijos ir istorijos klausimus: aiškino klasicistinės archit-ros principus, trumpai apibūdindavo graikų, romėnų ir renesanso dailę. K. Podčašinskis lenkų k. išleido keletą knygų apie architektūrą. J. Saundersas skaitė visuotinės architektūros ir dailės istorijos kursą.

Visuomenės domėjimasis archit-ros ir dailės istorija ypač padidėjo XIX a. antrajame ketvirtyje, plintant romantizmui bei kylant patriotinėms nuotaikoms. Tuo metu Vilniaus periodikoje buvo spausdinama straipsnių apie archit-rą ir dailę, apie Vilniaus un-to meno katedrų veiklą ir tų katedrų mokinių darbų parodas. Uždarius Vilniaus un-tą (1832), periodikoje buvo spausdinama atsiminimų ir studijų apie buvusius katedrų vadovus, auklėtinius ir jų kūrybą. Lenkų kalba išleista M. Balinskio bei K. Tiškevičiaus ist. veikalų, kuriuose liečiami meno istorijos klausimai, taip pat L. Jucevičiaus, A. Kirkoro, J. Kraševskio, V. Sirokomlės kraštotyros bei etnografijos veikalų, kuriuose aprašomi įvairūs Lietuvos archit-ros bei dailės paminklai, jų istorija ir liaudies meno kūriniai. S. Daukanto veikale „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių" (1845) aprašyta liet. liaudies pastatai ir meninė kūryba. XIX a. vid. ir antrojoje pusėje Lenkijoje išleisti E. Rastaveckio, J. Kolačkovskio, Z. Gliogerio enciklopediniai leidiniai, kuriuose trumpai aprašyti Lietuvos archit-ros ir dailės paminklai, Lietuvoje dirbę architektai, tapytojai, grafikai. Bizantinio stiliaus paminklus Lietuvoje tuo metu tyrė rusų Imperatoriškosios archeologinės komisijos ekspedicija.

XIX a. pab. Krokuvoje prie Lenkijos MA įsteigta Lenkijos Meno istorijos tyrimo komisija, kuri, tyrinėdama architektūros ir dailės paminklus, stengėsi apimti visą buv. Žečpospolitos teritoriją. Tęstiniame leidinyje „Lenkijos Meno istorijos tyrimo komisijos ataskaitos" (10 t., 1879—1914) išspausdinta nemaža studijų, liečiančių Lietuvos archit-rą ir dailę. Krokuvoje 1906 lenkų k. išleista kultūros istoriko M. Brenšteino kn. „Žemaičių kryžiai ir koplytėlės".

Lietuvių M. raida XX a. pr. susijusi su 1907 įkurtų *Lietuvių dailės draugijos* ir *Lietuvių mokslo draugijos* veikla, ypač su Lietuvių dailės d-jos organizuotomis dailės parodomis. Apie d-jų veiklą ir parodas „Vilniaus žiniose", „Lietuvos žiniose", „Viltyje" ir kt. buvo spausdinami straipsniai, recenzijos ir atsiliepimai. Kai kuriuose jų nagrinėti teoriniai dailės raidos klausimai; meno koncepcijos juose buvo įvairios ir daugeliu atvejų prieštaringos. Dem. krypties rašytojai ir dailininkai (K. Jasiukaitis, G. Petkevičaitė-Bitė, A. Varnas) propagavo realistinius meninės kūrybos principus. S. Čiurlionienės, M. Pečkauskaitės, Vydūno rašiniams būdingos idealistinės estetinės pažiūros. Daug dėmesio buvo skiriama liet. liaudies menui. Be straipsnių periodikoje, Lietuvių dailės d-jos pastangomis 1912 buvo išleistas stambus A. Jaroševičiaus piešinių albumas „Lietuvių kryžiai" su J. Basanavičiaus studija. Lenkų archeologai, istorikai ir kultūros veikėjai 1907 Vilniuje įkūrė Mokslo bičiulių draugiją, kuri rinko ir tyrinėjo Lietuvos ir kai kurių iki XVIII a. pabaigos Lietuvos D. Kun-stei priklausiusių Baltarusijos sričių istorijos, kultūros ir meno paminklus. Tai buvo bajoriškų didžialenkiškų tendencijų d-ja, tačiau jos periodikoje 1910—14 išspausdintuose Z. Gliogerio, J. Kšivickio, V. Šukevičiaus, V. Zahorskio darbuose yra vertingos medžiagos apie Lietuvos archeologinius radinius, apie ankstyvojo feodalizmo (XIII—XVI a.) ir XIX a. pirmosios pusės Lietuvos archit-ros ir dailės paminklus. D-jos pastangomis Vilniuje įkurtas Istorijos ir dailės muziejus turėjo nemaža Lietuvos archeologijos, dailės ir etnografijos eksponatų. D-ja Vilniaus krašte veikė ir 1919—39. Lietuvos, ypač Vilniaus kr., archit-rą ir dailę tyrinėjo P. Bohdzevičius, J. Klosas, E. Lopacinskis, S. Lorencas, M. Morelevskis, P. Sledzevskis ir kt.

1919—40 M. srityje įvyko nemažų poslinkių. Meno istorikas P. Galaunė, nuo 1924 vadovaudamas Čiurlionio galerijai Kaune, organizavo sistemingą liaudies meno kūrinių rinkimą ir registravimą. Naudodamasis galerijoje sukaupta medžiaga, jis parašė nemaža įvairioms liaudies meno problemoms skirtų darbų, jų tarpe veikalą „Lietuvių liaudies menas" (1930), kuriame tipologiškai klasifikuotos įvairios liaudies meno šakos, nagrinėjama jo ist. raida ir stilistiniai bruožai. Liet. liaudies tekstilę — audinius, prijuostes, mezginius ir kt.— rinko ir tyrinėjo dail. A. Tamošaitis. Jo rūpesčiu buvo leidžiamas tęstinis leidinys „Sodžiaus menas" (6 t., 1931—39). Senąją Lietuvos dailę ir archit-rą tyrinėjo P. Galaunė, išleidęs studijas apie Vilniaus meno m-lą (1927), tapytoją J. Oleškevičių (1927), Lietuvos litografijos pradžią (1933), H. Kairiūkštytė-Jacinienė, išleidusi studiją apie Pažaislio archit. ansamblį (1930), J. Grinius ir M. Vorobjovas, išleidę knygas apie Vilniaus meno paminklus (1940). Nemažai buvo tyrinėta M. Čiurlionio kūryba. Visuotinės meno istorijos klausimais veikalų parašė J. Baltrušaitis. Aštri idėjinių ir meninių pažiūrų kova vyko dailės kritikoje (P. Aleksandravičius, M. Bulaka, P. Galaunė, I. Šlapelis, I. Trečiokaitė-Žebenkienė, J. Vienožinskis, V. Vizgirda ir kt.). 1919—40 liet. menotyroje vyravo idealistinės estetikos koncepcijos, dažnai buvo reiškiamos prieštaringos meninės pažiūros, tačiau formalizmo smerkimas, realistinių meno principų gynimas geriausiems to laikotarpio M. darbams teikia išliekamosios vertės.

Nuo 1940 prasidėjo naujas lietuvių M. etapas. Tarybiniai archit-ros ir dailės istorikai bei kritikai, remdamiesi marksizmo-leninizmo mokslu apie visuomenės, kultūros ir meno raidos dėsnius, t. p. part. dokumentais apie taryb. meną, moksliškai aiškina Lietuvos meno raidos procesus, ryškina jo pažangiuosius bruožus ir tendencijas. Tarybų Lietuvoje veikia mokslo ir meno įstaigos, plačiai ir visapusiškai tiriančios Lietuvos archit-rą ir dailę: Statybos ir archit-ros in-to archit-ros istorijos sektorius, Istorijos in-to archeologijos, etnografijos ir menotyros sektoriai, Specialioji mokslinė restauracinė gamybinė dirbtuvė, Dailės muziejus ir to muziejaus dailės restauracinės dirbtuvės Vilniuje, Čiurlionio dailės muziejus Kaune, Dailės in-to meno istorijos, archit-ros katedros ir kitos. Lietuvos TSR Kultūros m-jos Specialioji mokslinė restauracinė gamybinė dirbtuvė ištyrė (kartu konservavo ir restauravo) daugelį Lietuvos archit-ros paminklų: Trakų salos ir pusiasalio, Vilniaus, Kauno, Medininkų (Vilniaus rj.), Vytėnų (Jurbarko rj.) ir kt. pilis, gotikinę bažnyčią Zapyškyje (Kau-

no rj.), XVI—XVII a. bažnyčią Šiauliuose, XVI a. gyv. namą Vilniuje (Gorkio g. 12), Perkūno namus Kaune, ir kt. Tyrimo ir rekonstravimo darbuose dalyvavo architektai B. Krūminis, S. Lasavickas, A. Pilypaitis, A. Umbrasas, archeologai ir istorikai J. Jurginis, P. Kulikauskas, K. Mekas, O. Navickaitė, S. Pinkus, V. Tautavičius. Statybos ir archit-ros in-to archit-ros istorijos ir teorijos sektorius ir Kauno Politechnikos in-to katedros tyrė įvairių Lietuvos vietų liaudies archit-rą (J. Baršauskas, F. Bielinskis, K. Čerbulėnas, B. Janavičius, A. Keturka, V. Miliukštis, J. Minkevičius, V. Saunoris, S. Sčesnulevičius, K. Šešelgis, J. Vitkauskas), gotikines pilis ir bažnyčias (S. Abramauskas, A. Grinevičiūtė-Jankevičienė), barokinę archit-rą (K. Čerbulėnas, V. Zubovas). Dailės in-to archit-ros katedra tiria Lietuvos klasicistinę archit-rą (E. Budreika) ir parkus (A. Tauras). Archit-ros paminklų tyrimo ir restauravimo rezultatai skelbiami tęstiniuose leidiniuose („Valstybinės Lietuvos TSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis", 2 t., 1958—60; „Lietuvos TSR architektūros klausimai", 3 t., 1960—64; „Statyba ir architektūra", t. 1, 1962), žurnaluose („Mokslas ir gyvenimas", „Statyba ir architektūra") ir atskirose studijose (J. Baršausko, F. Bielinskio, E. Budreikos, H. Kairiūkštytės-Jacinienės, A. Tauro ir kt. darbai). Istorijos in-to etnografijos sektorius tyrinėja liet. liaudies archit-rą, liaudies audinius, drabužius, įvairius darbo įrankius, kaimo ir miestelių amatininkų gaminius, interjero ir namų apyvokos daiktų menines savybes. Medžiagos šiais klausimais paskelbė etnografai I. Butkevičius, A. Daniliauskas, M. Mastonytė, V. Milius, G. Niunkienė ir kt. („Lietuvių etnografijos bruožai", 1964; „Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 1—4, 1958—64, ir kt.).

Dailės kūrinius kaupia, tiria ir restauruoja Lietuvos muziejai. Jie kasmet organizuoja liaudies meno rinkimo ekspedicijas, rengia pastovias ir jubiliejines žymiųjų Lietuvos dailininkų parodas, leidžia iliustruotus, dažniausiai su plačiais įvadais, parodų katalogus. Nemaža monografijų bei straipsnių apie senąją ir tarybinę liet. dailę bei atskirus dailininkus parašė dailės istorikai: T. Adomonis, S. Budrys, V. Čiurlionytė-Karužienė, V. Drėma, P. Galaunė, P. Gudynas, L. Jasiulis, O. Jaskūnaitė, I. Korsakaitė, A. Mikėnaitė, S. Pinkus, V. Uloza, J. Umbrasas ir kt. Šie darbai išleisti atskiromis knygomis arba paskelbti įvairiuose albumuose, tęstiniuose ir period. leidiniuose. J. Jurginis parašė kn. „Lietuvos meno istorijos bruožai" (1960), apibendrinančią dailės ir archit-ros raidą nuo seniausių laikų iki taryb. metų. A. Savickas monografijoje „Peizažas lietuvių tapyboje" (1965) išnagrinėjo liet. peizažistų kūrybą nuo XIX a. pr. iki 1965. Didelis darbas nuveiktas liaudies meno tyrimo srityje. M. Glemžaitė parengė kn. „Lietuvių tautiniai drabužiai" (1955). Dailės istorikai, muziejininkai ir archeologai nuo 1956 leidžia seriją „Lietuvių liaudies meno" albumų, apimančių liet. liaudies architektūrą, audinius, keramiką, medžio dirbinius, skulptūrą, grafiką, tapybą, papuošalus. K. Šešelgis, J. Baršauskas, K. Čerbulėnas, A. Jankevičienė, M. Kleinas, J. Minkevičius knygoje „Lietuvių liaudies architektūra" (2 kn., 1965—67) pateikė daug medžiagos apie liet. kaimo gyvenvietes ir gyv. namus. Nuo 1960 leidžiamas tapybos, skulptūros, grafikos ir taikomosios dailės metraštis „Dailė", nuo 1967 — tęstinis menotyros leidinys „Menotyra". Dailės kritikos srityje dirba dailės istorikai: T. Adomonis, S. Budrys, V. Drėma, A. Dūda, P. Gudynas, I. Korsakaitė, V. Kulešova-Budrienė, S. Pinkus, P. Svičiulienė, L. Šepetys, V. Uloza, J. Umbrasas, Z. Žemaitytė, dailininkai: A. Gedminas, L. Katinas, R. Krukaitė, J. Kuzminskis, V. Mackevičius, J. Mackonis, A. Savickas ir kt.

MEŇŠTRAKIS — kaimas Kapsuko rj., Igliaukos apyl., 19 km į r. nuo Kapsuko, 2 km į š. nuo Igliaukos. 111 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1956). Burž. nacionalistai 1945 kaime nužudė apylinkės pirmininką Baltrukonį ir 2 liaudies gynėjus, 1946 — apylinkės pirmininką L. Kancierių, M. gyventojus A. Kamičaitį, J. Valentą.

MĖNÙLIS. Rašytiniai ist. šaltiniai ir liaudies tikėjimai rodo senovėje buvus Lietuvoje M. kultą. Dusburgo kronikos autorius, J. Dlugošas, M. Strijkovskis rašo, jog M. sen. lietuvių buvęs garbinamas, vadinamas dievaičiu, dangaus karalaičiu, dangaus karaliaus sūnumi. M. kultas būdingas daugeliui senųjų žemdirbių tautų. Su M. pavidalo keitimusi (M. fazėmis) nuo seno susiję daugelio tautų, jų tarpe ir lietuvių, tikėjimai M. įtaka gamtai ir žmonėms. Gal dėl to M. kulto pėdsakų liet. liaudyje aptikta net XX a. Užrašyta M. skirtų maldelių, kiek paveiktų krikščionybės; kai kur p. Lietuvoje ir lietuvių gyvenamose BTSR vietose M. senesnių žmonių iki šiol vadinamas dievaičiu. Liet. liaudies tikėjimuose M. priskiriama stebuklinga galia, einanti iš jo šviesos (M. šviesos įtaka miegančiam žmogui ir kt.). Dėl to M. užtemimas laikytas blogu ženklu, reiškusiu dideles nelaimes: karą, marą, nederlių ir pan. (ž. *Saulės ir Mėnulio užtemimai*). Tikėjimas M. šviesos galia apsprendė sėjos laiko parinkimą pagal M. fazes. Sėja pilnaties metu laidavusi gausų javų derlių, jaunatis stimuliavusi javų augimą ir t. t. Manyta, kad nuo M. priklauso gėrybių gausumas ir sveikata. Liet. tautosakoje M. suasmeninamas; minimas palyginti retai. Etiologinėse sakmėse jis yra Saulės vyras, Žemės tėvas; užjaučia vargšę našlaitę ir ją pasiima pas save; supyksta ant moters pašaipūnės ir pan. Vestuvinėse dainose jis vadinamas našlaitėlės tėveliu. M. motyvų pasitaiko liaudies archit-roje: langinių papuošimuose, lėkiuose, kryžiuose.

MERÀ — upė Švenčionių rj., Žeimenos kair. intakas. Ilgis 58 km, baseino plotas 206 km^2. Prasideda 2 km į š. r. nuo Švenčionių. Teka p. v. kryptimi pro Švenčionis. Aukštupyje, iki Kūnos ež., vadinama Kūna. Įteka į Žeimeną 29 km nuo jos žiočių, 7 km į š. r. nuo Pabradės. Intakai: dešinysis — Tamica, kairysis — bevardis. Vid. nuolydis 132 cm/km. Vid. debitas žiotyse 1,94 m^3/s. Strūnaityje prie M. yra vandens malūnas.

MÈRAS Icchokas [g. 1934.X.8 Kelmėje] — rašytojas. 1958 baigė Kauno Politechnikos in-to elektrotechnikos f-tą. 1958—64 dirbo inžinieriumi. 1956 pradėjo skelbti period. spaudoje apsakymus, apysakas. Autobiografinėje knygoje „Geltonas lopas" (1960) pavaizdavo žydų berniuko pergyvenimus vokiečių fašistų okupacijos Lietuvoje metais, hitlerininkų piktadarybes, liaudies neapykantą okupantams. Novelių rinkiniui „Žemė visada gyva" (1963) būdinga karo ir okupacijos metų skriaudos tema, moralinė, psichologinė problematika, lyrizmas. Tragiški žydų geto gyvenimo konfliktai parodyti romane „Lygiosios trunka akimirką" (1963). Jame M. pavaizdavo fašizmo žiaurumus, antihumanišką smurto filosofiją, atskleidė pasipriešinimo fašistams jėgą, išaukštino tauriuosius žmogaus prigimties pradus. Kūrinys pasižymi sąlygiškomis situacijomis bei charakteriais, emocionaliu, pakiliu stiliumi. Formos sąlygiškumai, simbolinis apibendrinimų pobūdis ryškūs ir antrajame M. romane —„Ant ko laikosi pasaulis" (1965). Romane pavaizduota paprasta, varginga kaimo moteris, patyrusi daug skriaudų, sunkių išbandymų istorijos kryžkelėse, bet nepalūžusi, nepraradusi savo moralinių vertybių — gailestingumo, širdies gerumo. Vok. fašizmo antihumaniškumas demaskuojamas romane „Mėnulio savaitė" (išsp. „Pergalėje", 1966). Rom. „Lygiosios trunka akimirką" išverstas į rusų, estų, latvių, jidiš, gruzinų, vengrų, vokiečių, ispanų, prancūzų, „Ant ko laikosi pasaulis" — į rusų, latvių, vengrų, vokiečių kalbas.

MERČÁITIS Antanas Juozas [g. 1936. II.5 Giedručiuose (Šakių rj.)] — ekonomistas, ekonomikos mokslų kandidatas (1967). 1959 baigęs Vilniaus un-tą, jame dirba ped. darbą. Nuo 1960 TSKP narys. Nuo 1967 ekonomikos f-to prodekanas. Paskelbė moksl. straipsnių apie Lietuvos gyventojų natūralųjį judėjimą, pasaulio gyventojų skaičiaus kitimą, išleido mokymo priemonių studentams statistikos klausimais.

MEREŠLĖNAI — kaimas Vilniaus rj., Parudaminio apyl., 18 km į p. nuo Vilniaus, 1,5 km į v. nuo Vilniaus—Lydos geležinkelio. 230 gyv. (1959). Kaimas

įsikūręs Baltosios Vokės pelkės vid. dalyje, nesupelkėjusioje saloje. R. pakraščiu teka Rudamina (Vokės intakas) ir Galinė (ties M. įtekanti į Rudaminą). Kaimas gatvinis. Pastatyta taryb. ūkio gyvulininkystės pastatų. Pr. m-la (nuo 1925). Totorių kapinės. XVI a. ist. šaltiniuose minima, kad M. kaime gyventa totorių.

MER̃GALAUKIS — kaimas Alytaus rj., Simno apyl., 3 km į r. nuo Simno, abipus Kapsuko—Alytaus plento ir Kazlų Rūdos—Alytaus geležinkelio; tarybinio ūkio centras. 442 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la (1954—58 pradinė, 1958—61 septynmetė), kultūros namai, biblioteka. Ist. šaltiniuose M. minimas 1559.

MÈRGELIS — nuosėdinė uoliena, susidedanti iš kalcito arba dolomito (vid. 40—60%) ir molingos medžiagos. Randama įvairiose Lietuvos vietose, įvairiausio amžiaus sluoksniuose. Lietuvos šiaurėje yra dolomitinio M. ir jo atmainų; jis slūgso arti žemės paviršiaus, devono sistemos sluoksniuose. Lietuvos vakaruose rasta kreidos sistemos silicifikuoto M. Jis slūgso kartu su opokomis ties Stoniškiais ir Žemaitkiemiu (Šilutės rj.). Šis M. turi daug silicio dioksido ir yra artimas opokoms. Lietuvos pietuose, irgi kreidos sistemos nuogulose, paplitęs kreidos M. (artimas rašomajai kreidai, tik su didele molio priemaiša). Be to, p. Lietuvos kvartero ledyniniuose dariniuose randama kreidos sistemos M. ir kreidos M. luistų, kuriuos ledynai atplėšė ir atnešė iš kreidos sistemos sluoksnių, esančių toliau šiaurėje. M. ir kreidos M. telkinių p. Lietuvoje išžvalgyta apie 20. Didžiausi — Mielupio, Akmens, Matuizų, Papiškių (Varėnos rj.), Kukiškių (Prienų rj.), Skirsnemunės (Jurbarko rj.) telkiniai. Juose M. slūgso 2—3 m gylyje. Paviršiuje jis gelsvai baltas, giliau — pilkšvai žalsvas. Jis vartojamas kalkių f-kuose.

MER̃GĖS PẼLKĖ — pelkė Kelmės rj., 6 km į p. nuo Kražių, 5 km į š. v. nuo Radviliškio—Sovetsko plento. Plotas 180 ha. Ežerinės kilmės plyninė žemapelkė, susidariusi tarp moreninių kalvų. Š. pakraštys siekia Ančios intaką Plūščią. Per pelkę į Plūščią teka bevardis upelis. Durpių klodas žemapelkinis — raistinis bei daugiasluoksnis; jo didž. storis 5,8 m, vid. 1,88 m. Vid. susiskaidymas 32%, vid. peleningumas 13,7%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo didž. storis 2,8 m.

MER̃GEŽERIO MÌŠKAS — miškas Varėnos rj., 3 km į p. v. nuo Varėnos miesto, abipus Vilniaus—Gardino geležinkelio. Priklauso Varėnos miškų ūkiui. Plotas 2346 ha, iš jų 1373 ha Giraitės girininkijoje, 500 ha — Perlojos, 473 ha — Girežerio. M. m. — *Druskininkų-Varėnos miškų* masyvo dalis.

MER̃GEŽERIS — **1.** Ežeras Švenčionių rj., 12 km į š. r. nuo Švenčionių. Plotas 12 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. r. į p. v.; ilgis 700 m, didž. plotis 350 m, kranto linijos ilgis 1850 m. Š. r. galas platus. Krantai aukšti, pietrytinis apaugęs mišku. Išteka upelis į Mažerio ežerą (Žeimenos baseino).

2. Kaimas Varėnos rj., Varėnos apyl., 4 km į p. v. nuo Varėnos miesto. 126 gyv. (1959). Per kaimą teka Derežna (Merkio intakas), p. pakraštyje yra Mergežerio ežeras. Pr. m-la (nuo 1955). Prie M., smiltynuose, aptikta vidurinio ir naujojo akmens amžiaus stovyklų.

Pirmasis žinių apie tas stovyklas suteikė XX a. pr. archeologas V. Šukevičius, vėliau jas tyrinėjo prof. K. Jablonskis. Rasta titnago skaldos, skelčių; iš darbo įrankių — skaldytinių, kirvukų, gremžtukų, gramdukų, peilių; iš medžioklės įrankių ir ginklų — strėlių antgalių, ietigalių. 1965, tyrinėjant stovyklas, rasta akmens amžiaus pabaigos ir vėlesnių titnaginių dirbinių.

MER̃GIŠKĖS — kaimas Trakų rj., Ubiškių apyl., 6 km į š. v. nuo Aukštadvario. 47 gyv. (1959). Yra Mergiškių ežeras. Aštuonmetė m-la (1932 įsteigta pr. m-la; 1949—62 septynmetė).

MERGUVÀ — ežeras Šilutės rj., 6 km į v. nuo Jūros žiočių, Nemuno slėnyje. Plotas 40 ha. Ežeras upinės kilmės, ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 3150 m, didž. plotis 190 m, kranto linijos ilgis 6400 m. V. galu jungiasi su Nemunu. Krantai žemi, šiaurės rytuose apaugę mišku.

MÈRIKĖ (Moericke) Francas [1885.III.29 Apoldoje (Vokietija) — 1956.V.29 ten pat] — revoliucinio judėjimo Vokietijoje dalyvis. Dailidė. Vienas Vokietijos Laisvųjų profs-gų organizatorių. Nuo 1902 Vokietijos S-d. partijos, paskui Komunistų partijos (VKP) narys. 1921 vadovavo dideliam Vid. Vokietijos ž. ū. darbininkų streikui. 1923—24 VKP Rytprūsių apyg. k-to vadovas. 1925—30 Rytprūsių landtago, 1930—32 reichstago atstovas nuo VKP. Padėjo LKP Vokietijoje leisti Lietuvai skirtą spaudą, pasirašinėjo laikr. „Balsas" atsakinguoju redaktoriumi ir leidėju (1928.II—1929.V). Už rev. veiklą 1933 hitlerininkų įkalintas. Nuo 1945 Vokietijos Laisvųjų profsąjungų Brandenburgo žemėje pirmininkas, paskui laikraščio „Land und Forst" („Žemė ir miškas") vyriausiasis redaktorius.

MERKEVIČIŪ̃TĖ Magdalena [g. 1905.III.28 Ašmonuose (Kapsuko rj.)] — agronomė. 1931 baigė Ž. ū. akademijos žemės dirbimo sekciją, 1933 namų ūkio sekciją. Dalyvavo studentų „Kultūros" būrelio veikloje. Nuo 1933 dirbo ped. darbą Ž. ū. akademijoje. 1941.VII iš jos atleista, mokytojavo ž. ū. m-lose. 1944—1965 su pertraukomis vėl dėstė Ž. ū. akademijoje. 1949 baigė Maskvos Timiriazevo ž. ū. akademijos ped. skyrių. Viena „Agronomo žinyno" (1959) autorių.

MERKÍENĖ Irena Regina [g. 1937.II.14 Kaune] — etnografė, istorijos mokslų kandidatė (1966). 1960 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1961 Istorijos in-to moksl. bendradarbė. Paskelbė mokslinių straipsnių apie Grigiškių bandomojo popieriaus kombinato darbininkų buitį bei kultūrą.

MERKÌNĖ — miestelis Varėnos rj., Nemuno deš. krante, 28 km į p. nuo Alytaus; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 949 gyv. (1959). Apylinkės miškingos. Netoli miestelio į Nemuną įteka Merkys, Strauja, Stangė. Miestelio plano struktūra radialinė. Dalis pastatų stovi Nemuno šlaituose. Alytaus—Druskininkų plentas kryžiuojasi su Varėnos—Kapčiamiesčio plentu. Prie M. yra tiltas per Nemuną. Stalių dirbtuvė, malūnas, melioracijos-statybos v-ba, 35 vietų ligoninė (įst. 1949), vid. m-la (nuo 1940), 330 vietų mokykla-internatas (nuo 1960), kultūros namai, biblioteka, vaikų darželis (nuo 1962).

M.— viena seniausių Lietuvos gyv. vietovių. Jos apylinkėse aptikta daug akmens amžiaus stovyklaviečių, pilkapynas (tarp Stangės ir Merkio), rasta atskirų archeologinių to laikotarpio radinių. Miestelio p. v. dalyje, Nemuno, Merkio ir Stangės santakoje, yra M. piliakalnis. Jo š. ir š. r. dalis nuvirtusi į Stangės upelį; išlikusi 5×8 m aikštelė ir p. pylimas. Piliakalnyje buvo viena svarbiausiųjų panemunės pilių, minima XIV a. kryžiuočių kronikose. Pro M. kryžiuočiai žygiuodavo į Vilnių ir Trakus. 1377 jie pirmąkart puolė M. pilį, apiplėšė M. ir jos apylinkes, išsivedė belaisvių. 1393 M. pilį, neįstengdami apginti nuo kryžiuočių, sudegino patys lietuviai. Atstatytą pilį kryžiuočiai vėl paėmė 1403. Įvedus krikščionybę Lietuvo-

Merkinės centras ir vienas stulpų, žymėjusių miesto ribas

je, Jogaila XV a. pr. pastatydino M. medinę bažnyčią. Didysis kun-štis Aleksandras 1493 leido jos klebonui laikyti smuklę. Atsikrausčius (1605) į M. dominikonams, 1615 jiems buvo pastatyta mūrinė bažnyčia.

M. bažnyčia — resp. reikšmės architektūros paminklas. XVII a. antrojoje pusėje ji rekonstruota: priešakiniame fasade pastatytas barokinis frontonas, išlikęs iki šių dienų. 1848—56 bažnyčia vėl atnaujinta, pertvarkyti jos langai. Pagal J. Strebeikos projektą prie priešakinio fasado 1884 pristatytas lauko akmenų priestatas. Bažnyčia trinavė, halinė, su kontraforsais. Kryžminiai stambių nerviūrų skliautai paremti 6 aštuonkampiais pilioriais.

M. minima 1551 Lietuvos miestų ir miestelių sąrašuose. Tais metais mokėjo 20 kapų grašių sidabrinės mokesčio — 2 kartus daugiau už Ukmergę, Uteną ir 4 kartus daugiau už Alytų. 1556 Žygimantas Augustas Merkinei pakartotinai suteikė Magdeburgo teises.

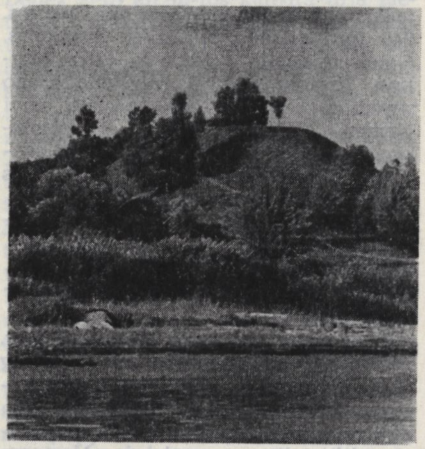

Merkinės piliakalnis

Miesto riboms pažymėti prie didžiųjų vieškelių buvo pastatyti 4 stulpai; 2 jų išlikę iki šiol. Apie tą laiką M. turėjo matų ir saikų tikrinimo įstaigą, imdavusią iš prekybininkų rinkliavą. Merkinėje sustodavo Lietuvos didieji kun-ščiai, vykdami į Lenkiją ar grįždami iš jos. Miesto viduryje buvo keleivių užeigos ir nakvynės namai. M. turėjo ir kariuomenės įgulą. Nuo XVI a. ist. šaltiniuose minimas M. dvaras ir seniūnija, kurios valdytojai buvo J. Zaberezinskis, M. Oginskis, karalienė Bona ir kt. didikai. M. seniūnijai priklausė didelė M. giria, kuri siaura juosta tęsėsi iš r. į v. nuo Katros iki Prūsijos sienos. 1655 kare su Rusija M. buvo sudeginta ir sugriauta. Po karo ji nebeatgavo pirmykštės savo reikšmės, nors 6 metams buvo atleista nuo mokesčių. 1676 Merkinėje įsikūrė jėzuitai, kuriems Vilniaus vaivada ir Lietuvos etmonas M. Pacas pastatė namus. Jėzuitai įsteigė m-lą, kuri, 1773 panaikinus jėzuitų ordiną, buvo perduota dominikonams ir veikė iki 1832 kaip paapygardinė m-la. Apie 1773 dominikonai turėjo Merkinėje ir spaustuvę. 1869 M. turėjo 1494 gyv., 1897 — 2580, 1923 — 2105. XIX a.—XX a. pirmojoje pusėje M. buvo valsčiaus centras. 1921—

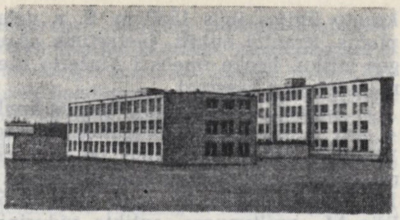

Merkinės mokykla-internatas

1929 Merkinėje veikė prog-ja (vienas jos steigėjų V. Krėvė-Mickevičius). D. Tėvynės karo metais M. labai nukentėjo.

1941 hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai nužudė M. taryb. aktyvistus — vid. m-los direktorių A. Osmolskį, komunistą A. Gembicką, komjaunuolį A. Gembicką, valsčiaus partorgą J. Saulevičių, milicijos viršininką Gapsevičių ir 854 kitus M. gyventojus. 1944. VII.13—15, forsuodami Nemuną ir vaduodami M. iš hitlerinių okupantų, pasižymėjo gvardijos majoras A. Sergejevas ir gvardijos leitenantai N. Redkinas, S. Sairanovas, S. Safjanovas, N. Semionovas; viršila A. Snoplianas; seržantai K. Babachinas, I. Nikolajevas, V. Popovas, V. Sinelnikovas; eiliniai A. Makijenka, A. Mininas, V. Stukalovas, 1945 visi gavę Tarybų Sąjungos Didvyrio vardus. M. ir jos apylinkes išgarsino savo kūryboje rašytojas V. Krėvė, gimęs netoli M., kurį laiką joje mokęsis ir savo raštuose panaudojęs daug su M. susijusios tautosakos.

Lit.: **J. Radziukynas,** Suvalkų rėdybos piliakalniai, Varšava, 1909 [p. 33—34]; **P. Tarasenka,** Lietuvos archeologijos medžiaga, K., 1928 [p. 183].

MERKỸS Alfonsas [g. 1927.II.20 Puože (Kupiškio rj.)] — botanikas fiziologas, biologijos mokslų daktaras (1967). 1947 baigė Vilniaus ž. ū. technikumą. 1947—1948 Lazdijų aps. ž. ū. skyriaus vyriausiasis agronomas, vedėjas. 1953 baigė Vilniaus universitetą. 1953—56 Maskvos universiteto aspirantas. 1957 apgynė biol. mokslų kandidato disertaciją. 1957—59 Biol. in-to, 1959—61 Botanikos in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1961 Botanikos in-to augalų fiziologijos laboratorijos vadovas, o nuo 1962 ir direktoriaus pavaduotojas mokslo reikalams. 1961—64 Vilniaus un-te dėstė biofiziką. Tyrinėja augalų geotropinę reakciją. Toliau išvystė Cholodno-Vento tropizmų teoriją. Išaiškino geotropinės reakcijos reikšmę javų atsparumui prieš išgulimą. Daktaro disertacija — „Augalų geotropizmas ir jo reikšmė ūglių augimo krypčiai". Paskelbė moksl. straipsnių augalų augimo fiziologijos klausimais ir keletą straipsnių apie botanikos ir agronomijos mokslus senajame Vilniaus un-te.

MERKỸS Antanas [1887 — 1955] — buržuazinės Lietuvos valstybės veikėjas, teisininkas. Baigė Kijevo un-tą. I pasaul. karo metais Rusijos kariuomenės, 1919—1922 Lietuvos kariuomenės karininkas. 1919—20 ir 1926—27 krašto apsaugos ministras. 1927—32 Klaipėdos kr. gubernatorius. 1933—39 Kauno miesto burmistras. 1939 vyriausybės įgaliotinis Vilniaus kr., 1939.XI.21—1940.VI.17 ministras pirmininkas. 1940 ištremtas iš Lietuvos.

MERKỸS Vytautas [g. 1929.V.5 Čivuose (Kupiškio rj.)] — istorikas, istorijos mokslų kandidatas (1957). 1951 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1953 dirba Istorijos in-te. M. daugiausia tyrinėja XIX amžiaus Lietuvos amatus, manufaktūrinę bei fabrikinę pramonę, proletariato susidarymą, pažangųjį socialinį judėjimą, Vilniaus istoriją. Paskelbė mokslinių straipsnių apie Vilniaus cechus („LTSR MA darbai", 1961, A 1, 2; 1962, A 1; 1963, A 1). Parašė skyrius apie valstiečių ir darbininkų judėjimą XIX a. pab.—XX a. pr., apie Klaipėdos kraštą „Lietuvos TSR istorijai" (t. 2), yra vienas jos redaktorių, t. p. atsakingasis „Lietuvos TSR istorijos šaltinių" t. 2 redaktorius.

Ršt.: Vilniaus darbininkų revoliucinis judėjimas 1905—1907 m. išvakarėse, V., 1957; Lietuvos miestų gyventojų tautybės XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje klausimu.—„LTSR MA darbai", 1958, A 2; Lietuvos valstiečių ir žemės ūkio darbininkų judėjimas 1901—1904 m., V., 1959; Vilniaus miesto gynybiniai įtvirtinimai 1503—1805 m.—„Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 2, V., 1959; Aleksandras Griškevičius — aviacijos pradininkas Lietuvoje.—Ten pat, t. 3, V., 1961; Liudvikas Janavičius, V., 1964; Экспорт зерна и льна из Литвы в 1795—1861 гг.— „Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы" (1963 г.), Вильнюс, 1965; Вотчинная промышленность Литвы 1795—1861 гг.— Генезис капитализма в промышленности и сельском хозяйстве, М., 1965; Narodnikai ir pirmieji marksistai Lietuvoje, V., 1967; Dalevskių šeima, V., 1967.

MERKỸS — upė Lietuvos TSR (Eišiškių rj. ir Varėnos rj.) ir Baltarusijos TSR, Nemuno deš. intakas. Ilgis 206 km (Lietuvos TSR 190 km), baseino plotas 4438 km² (Lietuvos TSR apie 4300 km²). Prasideda Baltarusijoje, Želvių pelkėse, ties Mikuliškiais, 18 km į p. v. nuo Ašmenos. Aukštupyje teka į š. (12 km — BTSR teritorija, 4 km — siena). Nuo Tabariškių (prie BTSR sienos) vingiuoja į v. per Turgelius, Jašiūnus, Rūdninkus. Nuo Žagarinės (prie Baltosios Vokės) pasuka į p. v. ir teka per Valkininkus, Varėnos miestelį, Perloją (Druskininkų-Varėnos miškų pakraščiu). Žemupyje, įtekėjus Skroblui, pakrypsta į š. v. Įteka į Nemuną 418 km nuo jo žiočių, prie Merkinės. Merkį kerta Vilniaus—Lydos ir Vilniaus—Gardino geležinkeliai. Didž. intakai: dešinieji — Mažoji Kinė, Žvirgždė, Lukna, Cirvija, Graužupis, Gelužа, Spengla, Varėnė, Nedingis; kairieji — Šalčia, Verseka, Duobupis, Derežnyčia, Derežna, Ūla, Grūda, Skroblus.

Vaga daugiausia labai vingiuota, tik 15 km ilgio atkarpa tarp Žagarinės ir Dargužių tiesi, kanalizuota. Iki Šalčios žiočių vagos plotis 12—20 m, gylis rėvose 0,2—0,6 m, kitur 0,5—2 m, staigių posūkių vietose ties įgaubtais krantais iki 2,5 m. Žemiau Šalčios žiočių vagos plotis 25—45 m, vyraujantis gylis 0,8—1,8 m, vietomis 2,5—3,5 m, rėvose 0,5—1 m. Vaga daug kur užželusi, daug akmenuotų rėvų, riedulių. Prie žiočių 3—4 km ilgio upės ruožą patvenkia Nemunas. Aukštupio vid. nuolydis 136 cm/km, vidurupio 27 cm/km, žemupio 100 cm/km, visos upės vid. nuolydis 67 cm/km. Krantai iki Tabariškių 0,2—0,6 m aukščio, toliau aukštesni (1—2 m). Aukštutinėje atkarpoje, iki Jašiūnų, M. teka senoviniu sudurpėjusiu slėniu su nuožulniais, raguvų išraižytais šlaitais. Žemiau slėnis darosi sausesnis, pelkės ir durpynai nyksta; M. vis labiau įsigraužia į senslėnio dugną. Iki Varėnos upė graužiasi į smėlius, o žemiau pasiekia po smėliais gulintį kietą morenos sluoksnį. Dėl to vagoje atsiranda daug akmenų ir rėvų. Vyraujantis slėnio plotis 0,4—0,6 km. Srovės greitis rėvose 0,7—1,8, kitur 0,3—0,5 m/s. Debitas Valkininkuose: maks. 91,0, vid. 5,00, min. vasarą 1,80, min. žiemą 2,55 m^3/s; Varėnoje: maks. 356, vid. 22,5, min. vasarą 8,38, min. žiemą 5,40 m^3/s; Puvočiuose: maks. 498, vid. 35,2, min. vasarą 16,1, min. žiemą 6,67 m^3/s. Per metus M. nuplukdo į Nemuną 1,1 km^3 vandens.

M. baseinas smėlingas, pelkėtas ir miškingas. Upę gausiai maitina šaltiniai. Dėl to vanduo vasarą šaltesnis, o rudenį šiltesnis, vandens lygių svyravimas mažesnis, nuotėkio pasiskirstymas metų būvyje vienodesnis, negu daugumos kitų Lietuvos upių. Ties Puvočiais pavasarį (III—V mėn.) nuteka 35%, vasarą (VI—VIII mėn.) 20%, rudenį (IX—XI mėn.) 22%, žiemą (XII—II mėn.) 23% viso metinio nuotėkio. Vandeningiausią mėnesį Merkiu ties Valkininkais vidutiniškai nuteka tik 8 kartus, ties Varėna 6, ties Puvočiais 7 kartus daugiau vandens, negu mažiausiai vandeningą mėnesį (tuo tarpu, pvz., Nevėžiu 20—25 kartus, Minija apie 40 kartų). Pavasario potvynis Merkyje prasideda kovo viduryje. Aukščiausias potvynio vandens lygis aukštupyje būna 1,5 m, vidurupyje 4 m, žemupyje 5 m aukštesnis už vasaros vandens lygį. Vasaros vandens lygis nusistovi gegužės vidury-

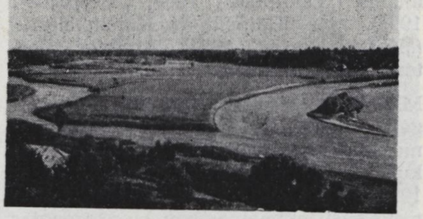

Merkio ir Nemuno santaka

je ir laikosi iki spalio pabaigos. Vasarą upė mažai nusenka. Lietūs vandens lygį pakelia nežymiai: vid. 0,4—0,6 m aukštupyje ir 0,6—0,8 m žemupyje. Didžiausias vasaros potvynio aukštis atitinkamai 1,5 ir 2 m. Ištisiniai rudens lietūs vandens lygį pakelia 0,3—0,6 m. Upė užšąla gruodžio pabaigoje—sausio pradžioje. Vidutiniškai kas antrą—trečią žiemą ledo dangos iš viso nebūna arba ji būna nepastovi. Didesni atlydžiai sukelia 2—3 žiemos potvynius. Jų metu vandens lygis aukštupyje pakyla vid. 0,3—0,5, žemupyje 1,5 m, retais atvejais 0,8—2,5 m. Pavasarį žemupyje upė sulaužo ledus 5—7 dienomis anksčiau, negu vidurupyje. Prie M. pastatytos hidroelektrinės Jašiūnuose ir Sližiūnuose (kiek žemiau Jašiūnų), malūnai Tabariškėse ir Misiučiuose (kiek žemiau Turgelių). Ties Žagarine M. užtvenktas ir sujungtas kanalu su Papio ež., iš kurio išteka Vokė. Kanalu į Vokę nuteka beveik visas M. aukštupio vanduo (apie 90% metinio kiekio). Aukščiau kanalo vid. debitas apie 3,5 m^3/s, žemiau kanalo tik 0,5 m^3/s. Pavasarį kanalas viso M. vandens nepajėgia praleisti, ir dalis jo nuteka Merkiu žemyn. Žemiau užtvankos M. mažas, vingiuotas, labai užžėlęs ir beveik išdžiūvęs upelis. Per pastarąjį šimtmetį M. baseino plotas padidėjo, nes M. kair. intakas Ūla „užgrobė" apie 410 km^2 Katros aukštupio baseino. M.— labai vaizdinga upė, išlaikiusi natūralų grožį. Nuo Tabariškių tinkama vandens turizmui. Merkyje gyvena upėtakiai — viena vertingiausių Lietuvoje žuvų rūšių. Yra bebrų. M. baseinas paskelbtas upėtakių draustiniu. Merkio ir Nemuno santakoje stūkso XIV amžiaus Merkinės piliakalnis. Prie M. ir jo intakų jau mezolite žmonės buvo įsikūrę stovyklas. Puvočiuose, Maksimonyse, Netiesuose, Mardasave, Maskaukoje ir kitose M. pakrančių vietose rasta įvairių to laikotarpio darbo įrankių.

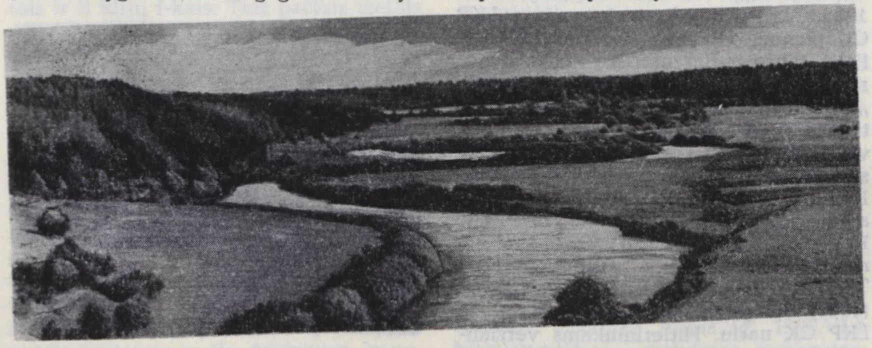

Merkys prie Merkinės

Lit.: **J. Obelienius**, Merkiu, V., 1961; **T. Ivanauskas**, Merkiu ir pamerkiais.—„Mūsų girios", 1961, Nr. 6.

MERKÝTĖ Aleksandra [slap. **Lavėnos Liuda**; 1900.XII.8 Palėvenėlėje (Kupiškio rj.) — 1938.VII Minske] — poetė, revoliucinio judėjimo dalyvė. Nuo 1919 dalyvavo revoliucinėje veikloje, gabeno komunistinę literatūrą. Nuo 1920 Komunistų partijos narė. 1920 LKP CK kurjerė Kaune. 1921—1924 Maskvoje mokėsi lietuvių part. m-loje, Vakarų tautinių mažumų kom. un-te. 1924 grįžusi į Lietuvą, dirbo kom. pogrindyje, buvo LKP CK darbo moterų tarpe skyriaus vedėja. 1925 suimta, bet pabėgo ir išvyko į TSRS. Dirbo bibliotekoje Minske, vėliau Polocko sr. laikraščio redakcijoje. Nuo 1933 BTSR MA aspirantė. Nuo 1921 bendradarbiavo period. spaudoje („Komunare", „Komuniste", „Kibirkštyje", „Raudonajame artojuje", „Priekale" ir kt.), kolektyviniuose proletarinės lit-ros leidiniuose („Švyturyje", 1923; „Kovos keliais", 1929). 1934 priimta į Baltarusijos Taryb. rašytojų s-gą. 1936 Minske išleido poezijos rink. „Žingsniuojančiai jaunatvei". Parašė prozos kūrinėlių, publicistinių straipsnių. Žuvo, neteisėtai represuota asmenybės kulto sąlygomis. 1957 reabilituota.

M. kūrybai būdingi protesto prieš socialinę neteisybę, liaudies rev. sąmonėjimo motyvai. Poezijos lyr. herojus — moteris darbininkė, kovojanti su kapit. priespauda, taryb. moteris, lygiateisė soc. šalies pilietė, naujo gyvenimo kūrėja.

Ršt.: Žingsniuojančiai jaunatvei, V., 1961 [B. Pranskaus įvadinis straipsnis].

Lit.: **B. Pranskus**, Proletarinė lietuvių literatūra, V., 1964; Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 2, V., 1965.

MERKÝTĖ Zosė [nuo 1926 **Romanovskaja** Ana; g. 1903.X.3 Palėvenėlėje (Kupiškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Darbininkė. Kilusi iš valstiečių. Nuo 1920 Komunistų partijos narė, priklausė LKP Kupiškio vls. kuopelei. Už rev. veiklą 1921 nuteista 4,5 metų kalėti; kaip nepilnametei bausmė sumažinta iki 3 metų. 1922 amnestuota. 1925 išvyko į TSRS. 1926—28 Maskvoje mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-te, vėliau dirbo BTSR. Nuo 1958 pensininkė.

MEŘKMENYS — ežeras Švenčionių rj., 13 km į š. r. nuo Švenčionių. Plotas 46 ha, ilgis 1000 m, didž. plotis 540 m. Kranto linija labai vingiuota, jos ilgis 4300 m. P. dalyje yra didelis pusiasalis. Krantai aukšti. Per M. teka Žeimenos baseino upelis. Prie M. yra Merkmenų

kaimas. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 6,3 kg/ha.

MÈRLINAS (Mörlin) Mykolas [1641. XII.19 Oberslebeno apyl. (Vokietija, Tiuringija) — 1708.II.21 Gumbinėje] — R. Prūsijos lietuvių raštijos veikėjas. 1670—71 Įsruties kantorius, nuo 1672 Gumbinės kunigas. 1706 išleido poleminį traktatą „Pagrindinis lietuvių kalbos principas". Traktate teigė, kad liet. raštų kalba yra negryna, atitrūkusi nuo liaudies kalbos, kad liaudžiai reikia rašyti paprastai, suprantamai, jos vartojamais žodžiais. Patarė vengti skolinių ir nesuprantamų naujadarų. Jo manymu, iš gramatikų galima išmokti tik kalbos pradmenų, o tikrosios vartosenos reikią mokytis iš liaudies, pasirenkant gražiausiai kalbančius žmones. Kalbos reikalui M. taip pat skatino rinkti tautosaką, pats sakėsi turįs parengęs priežodžių rinkinį. Jo neigiamas požiūris į barbarizmais užterštų religinių raštų kalbą ir jo pasiūlymas priartinti ją prie liaudies šnekamosios kalbos XVIII a. pr. buvo pažangus, o jo iškeltas rašomosios kalbos kriterijus iš esmės teisingas ir mūsų dienomis. M. mintys susilaukė šalininkų (J. Šulcas, Pil. Ruigys, J. Brodovskis ir kt.), bet daugelis joms nepritarė, ir rel. raštų kalba R. Prūsijoje XVIII a. mažai tepagerėjo.

Ršt.: Principium primarium in Lingva Lithvanica, Königsberg, 1706 [knygutė dabar nesurandama, jos turinys smulkiai atpasakotas „Archivum philologicum", kn. 6, K., 1937].
Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 1, V., 1957; **L. Gineitis**, Kristijonas Donelaitis ir jo epocha, V., 1964.

MERTIKÁITIS Kristijonas Henrikas [apie 1775 Nidoje — po 1856 ten pat] — R. Prūsijos lietuvių raštijos darbuotojas. M. parengtos „Visokios naujos giesmės ir evangeliški psalmai..." (1800), keičiamos ir papildomos, susilaukė apie 30 leidimų. Jam priskiriami Tomo iš Kempės „Apie pasekimą Kristaus" (1830) bei J. Arnto knygų „Apie tikrą krikščionumą" ir „Rojaus darželis" (1807) vertimai. M. knygos, leidžiamos be konsistorijos sutikimo, išeidavo, nepažymėjus jo autorystės.

MESJĖ (Messie) Juda [slap. **J. Mešys**; g. 1916.X.29 Kaune] — žurnalistas.

1937—40 studijavo Kauno un-te. 1940 dirbo „Idiše štime" („Žydų balsas") redakcijoje, 1940—41 „Tiesos" redakcijoje. D. Tėvynės karo metais dirbo Gorkio srities liet. vaikų namuose, banke. 1945—50 dirbo „Tiesos" redakcijoje. Nuo 1948 TSKP narys. 1949 baigė Vilniaus un-tą. 1950—55 „Tarybinės Klaipėdos" redaktoriaus pavaduotojas, nuo 1955 — redaktorius. Parašė apybraižų apie Tarybų Lietuvos pramonę ir jos žymūnus („Pakilimas", 1950; „Verpėjos", 1955), apie Klaipėdą ir Kuršių neriją („Kuršių Nerija", 1954; „Atgimęs miestas", 1955; „Klaipėda", 1963).

MÈSKUPAS Borisas [1897.XII.17 Ukmergėje — 1937.X.19 Brianske] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš amatininkų. Nuo 1919 siuvėjas Vilniuje. Nuo 1925 pr. jo bute vyko nelegalūs komunistų susirinkimai, vėliau buvo įrengtas konspiratyvus Vakarų Baltarusijos Komunistų partijos (VBKP) butas, saugoma kom. lit-ra. 1925 M. už rev. veiklą nuteistas 3 metus kalėti. Apeliaciniam teismui bausmę sumažinus, 1927 paleistas. 1928 VBKP leidimu emigravo į TSRS, dirbo Brianske siuvimo f-ke. Nuo 1932 Komunistų partijos narys. Asmenybės kulto sąlygomis neteisėtai represuotas. 1958 reabilituotas.

MÈSKUPAS Icikas [slap. **Adomas**; 1907 Ukmergėje — 1942.III.13 Smailiuose (Biržų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, partinis darbuotojas. Kilęs iš amatininkų. 1924 įstojo į LKJS. 1926 baigė Ukmergės g-ją, mokėsi Kauno un-te. 1925—26 LKJS Ukmergės parajonio k-to narys, paskui sekretorius. 1927 LKJS Kauno rj. sekretorius. Už rev. veiklą Kaune 1927. XI suimtas ir 1929.II nuteistas 8 metus kalėti. Teisme pasakė faš. santvarką demaskuojančią kalbą. 1929.IV kalėjime priimtas į Komunistų partiją. Pagal amnestiją paleistas anksčiau. Nuo 1931, partijos pasiųstas, Berlyne organizavo LKP lit-ros (laikraščio „Partijos darbas", žurnalų „Balsas", „Komunistas", brošiūrų) leidimą ir gabenimą į Lietuvą. Nuo 1931 LKJS CK narys. 1933.V.18 Berlyne suimtas, ilgai kankintas ir kalintas Tilžėje. 1934.IV.21 policijos grąžintas į Lietuvą. Nuo 1934.VI LKJS CK sekretorius, redagavo laikr. „Darbininkų ir valstiečių jaunimas". Kominterno VII kongrese (1935.VII—VIII) LKP delegatas su patariamuoju balsu (slap. Adomas Levas). MOPR'o Vykdomojo K-to II plenumo dalyvis. Komunistinio Jaunimo Internacionalo VI kongreso (1935.IX—X) LKJS delegatas. Nuo 1935.VIII LKP CK narys. Nuo 1935.X LKP CK Sekretoriato narys. LKP CK plenumo 1938.I.1 išrinktas LKP CK Polit. biuro ir Sekretoriato nariu. Bendradarbiavo „Tiesoje", „Partijos darbe", „Komuniste". Kelis kartus kalintas adm. tvarka. 1938—39 kalėjo Dimitravo priverčiamojo darbo stovykloje. LKP CK siunčiamas, 1939.XII nuvyko į Maskvą, Kominterno Vykd. K-te padarė ataskaitą apie LKP veiklą. 1940—41 LKP CK II sekretorius, CK Biuro narys. 1940 išrinktas Liaudies Seimo atstovu, 1941 — TSRS AT deputatu. LKP V suvažiavimo (1941) delegatas. Suvažiavimo išrinktas LKP CK nariu. Hitlerininkams veržiantis į Lietuvą, pasitraukė į TSRS gilumą.

1942.III.7 kaip LKP CK operatyvinės grupės vadovas atvyko į Lietuvą part. darbui ir partiz. kovai. 1942.III.13 grupė buvo priešo policijos apsupta ir nelygioje kovoje žuvo. 1954 M. palaikai perkelti į Vilniaus Karių kapines. 1960 Ukmergės baldų kombinatui suteiktas M. vardas. Jo vardu pavadintos ir gatvės Kaune, Ukmergėje.

Lit.: **J. Komodaitė**, I. Meskupas-Adomas — aktyvus kovotojas už komunizmą.— Revoliucinis judėjimas Lietuvoje, V., 1957; **P. Štaras**, Pirmieji į užnugarį.— Kareiviai be milinių, V., 1963.

MĖSÕS PRAMONĖ. Lietuvoje M. p. pradėjo kurtis XX a. pradžioje. 1910 Vilniaus gub. buvo 9 primityvios skerdyklos, Kauno — 8, Suvalkų — 10. Jose už mokestį buvo skerdžiami mėsos pirklių pristatyti gyvuliai. Skerdyklose buvo atliekamas pradinis skerdienos apdorojimas, prekiaujama gyvuliais, skerdiena ir jos produktais. Dalis skerdyklų produkcijos buvo toliau apdorojama pirklių bei amatininkų (dešrininkų, žarnininkų, odininkų) dirbtuvėlėse. Valstiečiai sau ir pardavimui gyvulius daugiausia skersdavo patys. Tarybų Lietuvos valdžia 1918—19 ėmėsi priemonių pairusiai tuo metu mėsos produktų gamybai ir prekybai tvarkyti. Buvo atkurtos skerdyklos Vilniuje ir kitose Tarybų valdžios valdomose vietose, uždrausta skersti gyvulius slaptai. Įsigalėjus buržuazijai, Lietuvoje išliko daug pavienių skerdyklų ir dešrų dirbtuvių, kurios tenkino vietos poreikius. Be to, buvo įkurta stambių M. p. įmonių, priklausiusių *„Maisto"* akc. b-vei (didžiausia buvo mėsos f-kas „Maistas" Kaune) ir gaminusių daugiausia bekoną eksportui. 1926 Lietuvoje veikė 35 skerdyklos, 208 dešrų ir 8 žarnų paruošimo dirbtuvės. Jose dirbo 665 darbininkai. Tik dviejose M. p. įmonėse dirbo daugiau kaip po 50 darbininkų. „Maisto" b-vė 1930 prisijungė Klaipėdos bekono f-ką, o vėliau pasistatydino dar 3 bekono f-kus (Šiauliuose, Panevėžyje ir Tauragėje). Vietos rinkai aptarnauti 1939 Lietuvoje veikė 115 skerdyklų ir skerdimo punktų, 126 dešrų ir konservų įmonės, 16 žarnų dirbtuvių. Visose M. p. įmonėse dirbo apie 3300 žmonių. Tik 26 įmonėse dirbo po 5 ir daugiau darbininkų; 5 iš tų įmonių priklausė „Maistui", jose dirbo daugiau kaip 2000 darbininkų ir tarnautojų. 1938 visose skerdyklose paskersta 423 000 kiaulių, 110 000 galvijų, 165 000 veršių,

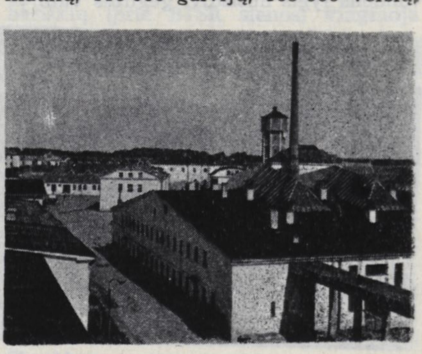

Mėsos pramonė. Kauno mėsos kombinatas

Mėsos pramonė. Vilniaus mėsos kombinatas

85 600 avių ir ožkų (81% kiaulių, 13% galvijų, 5,2% veršių, 13,5% avių ir ožkų paskersta „Maisto" įmonėse). Techninė M. p. bazė buvo silpna. 1938 tik 23 įmonės turėjo mechaninius variklius. Lenkijos okupuotoje Lietuvos dalyje M. p. buvo dar labiau atsilikusi. Vilniuje veikė viena sena primityvi skerdykla bei keletas mažų dešros dirbtuvių. Keletas panašių skerdyklų buvo ir kitose Vilniaus kr. vietose. Tik II pasaul. karo išvakarėse Naujojoje Vilnioje buvo pastatytas nedidelis mėsos gaminių f-kas, kurį 1939 rudenį įsigijo „Maisto" akc. b-vė.

Atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią, M. p. imta koncentruoti didesnėse nacionalizuotose įmonėse. 1940 pab. susikūrė Valstybinis mėsos pramonės trestas, kuriam priklausė 5 teritoriniai mėsos kombinatai. Jiems buvo perduotos 46 skerdyklos, 23 dešrų dirbtuvės, 2 klijų f-kai, 77 gyvulių supirkimo punktai, 6 didmeninės prekybos bazės, 136 mėsos bei jos produktų parduotuvės, 58 žalių odų priėmimo sandėliai. Visų tresto įmonių metinis gamybos pajėgumas siekė apie 100 000 t mėsos (kiaulienos 75%, jautienos ir avienos 22%, paukštienos 3%). Visoje tresto sistemoje dirbo apie 7000 žmonių, iš jų 5000 gamybinio personalo. D. Tėvynės karo metais M. p. įmonės smarkiai nukentėjo. Traukdamiesi vok. faš. okupantai apgriovė Kauno ir Klaipėdos mėsos kombinatus, daug skerdyklų, išgrobstė mašinas, įrengimus. Išvadavus Lietuvą, tos įmonės greit buvo atstatytos. 1945 pradžioje Vyriausiajai M. p. v-bai priklausė 6 teritoriniai mėsos kombinatai su 43 periferinėmis skerdyklomis, 20 dešrų dirbtuvių, 78 gyvulių paruošų punktais ir 2 klijų f-kais. Tais pačiais metais prie kai kurių paruošų punktų pradėta organizuoti bazinius ūkius gyvuliams penėti, o 1946 įsteigtas atskiras Gyvulių paruošų ir atpenėjimo trestas. Vėliau M. p. valdymas buvo daug kartų pertvarkomas. Nuo 1965 mėsos pramonei vadovauja Lietuvos TSR Mėsos ir pieno pramonės m-ja. 1966 Lietuvoje buvo 6 mėsos kombinatai (Kaune, Klaipėdoje, Panevėžyje, Šiauliuose, Tauragėje ir Vilniuje), 16 skerdyklų, 4 dešrų dirbtuvės, 48 gyvulių supirkimo punktai ir 3 gyvulių supirkimo bazės; M. p. įmonės turėjo 10 firminių parduotuvių. Pokario metais pastatyta naujų *šaldytuvų*, kurių bendra talpa 1966 buvo 15 530 t, o šaldymo kamerų pajėgumas — iki 500 t mėsos per parą; prie buvusių bekono f-kų įrengta bei pastatyta galvijų ir paukščių apdorojimo cechų, įrengta vertikalių konvejerizuotų mėsos apdorojimo linijų; išplėsti dešrų, šalutinių mėsos produktų ir pagalbiniai cechai, įrengta naujų kulinarijos cechų. Kauno mėsos kombinate pastatytas naujas bekono cechas. 1959 Vilniuje paleistas pirmasis Lietuvoje kompleksinis mėsos kombinatas, o 1966 toks kombinatas pradėjo veikti Klaipėdoje. Mėsos ir pieno pramonės m-jos įmonės 1966 perdirbo 279 000 t žaliavos (skaičiuojant gyvu svoriu) ir pagamino 166 800 t mėsos, 33 500 t dešrų ir kitokių rūkytų gaminių, 6,7 mln. sąlyginių dėžučių konservų.

MESTŪVAI — prietaisas audeklo metmenims apmesti. Ž. *Audimas.*

MEŠČERIAKÒVAS Vasilijus [g. 1909. II.12 Jekaterinovkoje (Kuibiševo sr.)] — žurnalistas. 1928 baigęs vid. m-lą, iki 1932 dirbo įv. rajonų laikraščiuose. 1932—1936 Kuibiševo apygardos laikraščio „Kolchoznaja gazeta" („Kolūkių laikraštis") redaktoriaus pavaduotojas, žrn. „Udarnik" („Spartuolis") redakcijos sekretorius. 1937 baigė Kuibiševo Ped. in-tą. 1941—48 tarnavo TSRS Kariniame Jūrų Laivyne. Vėliau laikr. „Birobidžanskaja zvezda" („Birobidžano žvaigždė") redaktoriaus pavaduotojas. 1952 baigė laikraštininkų kursus Aukštojoje part. m-loje prie TSKP CK. Nuo 1952 dirba laikr. „Sovetskaja Litva" („Tarybų Lietuva") redakcijoje (nuo 1955 vyriausiasis redaktorius). Nuo 1956 LKP CK narys, nuo 1959 Lietuvos TSR AT deputatas. Su I. Kašnickiu parašė apybraižą „Kovos puslapiai" (išl. 1962 rusų ir lietuvių kalbomis), kurioje pavaizdavo vok. faš. okupacijos metais Jonavoje veikusią patriotinę grupę.

MEŠKÀ Vytautas Jurgis [g. 1930.VI.1 Marijampolėje] — gydytojas terapeutas, medicinos mokslų kandidatas (1963). 1956 baigęs Vilniaus un-tą, 1956—58 dirbo Birštone gydytoju (1957—58 vyriausiuoju II sanatorijos gydytoju). 1961—67 Eksperimentinės ir klinikinės medicinos in-to moksl. bendradarbis ir „Tulpės" sanatorijos Birštone vyriausiojo gydytojo pavaduotojas. Nuo 1966 TSKP narys. Nuo 1967 kurortologijos moksl. tyrimo laboratorijos moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie kurortinio gydymo veikimo mechanizmus ir sąnarių ligų kurortinį gydymą.

MEŠKAITÝTĖ Lidija [g. 1927.XII.30 Antšvenčiuose (Jurbarko rj.)] — liaudies tapytoja. Piešti pradėjo vaikystėje. Vok. faš. okupacijos metais buvo ištremta į Vokietiją. Akvarele kuria gimtojo kaimo vaizdus. Dalyvauja respublikinėse, sąjunginėse liaudies dailės parodose, t. p. liaudies meno parodose užsienyje. 1957 Vilniuje surengė individualinę kūrinių parodą. Išleido kelis atvirukų rinkinius (1959, 1962 ir 1963). Kūriniuose subtiliai perteikia Lietuvos gamtos grožį, savitai atkuria nuotaiką.

MĒŠKALAUKIS — kaimas Pasvalio rj., Joniškėlio apyl., 2 km į r. nuo Joniškėlio. 424 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1919), kultūros namai (nuo 1958), biblioteka (nuo 1959). Burž. nacionalistai 1946 nužudė M. komjaunuolį J. Černiauską.

MEŠKĀPIEVIO MĪŠKAS — miškas Prienų rj., 1,5 km į v. nuo Prienų, į š. v. nuo Prienų—Kapsuko plento. Priklauso Prienų miškų ūkio Prienų ir Meškapievio girininkijoms. Plotas 1062 ha. *Prienų miškų* masyvo dalis.

MEŠKÁUSKAS Česlovas [g. 1932.V.9 Diktariškyje (Radviliškio rj.)] — veterinarijos gydytojas, biologijos mokslų kandidatas (1967). 1961 baigęs Vet. akademiją, dirba Gyvulininkystės in-te moksl. bendradarbiu. Paskelbė moksl. straipsnių apie galvijų kraujo grupes.

MEŠKÁUSKAS Eugenijus [g. 1909.III.1 Išdaguose (Raseinių rj.)] — filosofas, filosofijos mokslų kandidatas (1955), Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas (1965). 1926—30 komjaunuolis. 1927—31 studijuodamas Kauno un-te, buvo vienas marksistinės studentų d-jos „Aurora" organizatorių ir aktyvių veikėjų. 1940 baigė Kauno un-to teisių f-tą. 1940—41 dėstė jame marksizmą-leninizmą. 1941.VI pasitraukė į TSRS gilumą. 1942—44 laikr. „Tarybų Lietuva" redaktoriaus pavaduotojas. 1944—47 Vilniaus un-to marksizmo-leninizmo katedros, nuo 1947 filos. katedros dėstytojas (nuo 1949 docentas). Nuo 1951 TSKP narys. 1948—56 Vilniaus un-to

istorijos ir filologijos f-to dekanas, 1956—59 un-to prorektorius mokymo reikalams. Nuo 1956 filos. katedros vedėjas. Paskelbė moksl. straipsnių kalbos ir mąstymo santykio, sąmonės formavimosi ir vystymosi, filos. istorijos, ateizmo ir kt. klausimais. Redagavo kai kuriuos marksizmo-leninizmo klasikų raštų vertimus į liet. kalbą.

MEŠKÁUSKAS Juozas [g. 1929.III.1 Koliekiuose (Utenos rj.)] — aktorius. Nuo 1947 Akademinio dramos teatro aktorius. 1949 baigė Lietuvos TSR dramos teatro studiją, 1951 — Vilniaus un-to ekonomikos f-tą. 1958—64 vadovavo Vilniaus un-to teatrinei studijai. Nuo 1964 Teatro d-jos pirmininko pavaduotojas. Nuo 1965 Profs-gų kultūros rūmų liaudies teatro režisierius.

Vaidmenys: Damisas (Moljero „Tartiufas"), Kochta ir Šota (M. Baratašvilio „Žiogas"), Andrius (A. Griciaus „Liepto galas"), Vardulis (J. Būténo ir A. Kernagio „Pamilau dangaus žydrumą"), Silva (K. Sajos „Silva studentauja"), Petrusas (P. Kohouto „Šitokia meilė"), Aktorius (M. Gorkio „Dugne") ir kt.

MEŠKÁUSKAS Kazys [g. 1917.X.19 Leliūnuose (Utenos rj.)] — ekonomistas, Lietuvos TSR MA akademikas (1962), ekonomikos mokslų daktaras (1963), Lietuvos TSR nusipelnęs mokslo veikėjas (1965). 1948 baigė Vilniaus un-tą. 1947—52 Ekonomikos in-to mokslinis bendradarbis, 1952—1953 to pat in-to pram. ekonomikos sektoriaus vadovas, 1953—56 direktoriaus pavaduotojas moksl. darbui, nuo 1956 direktorius. 1950 gavo ekonomikos mokslų kandidato laipsnį. Nuo 1953 TSKP narys. Nuo 1962 Lietuvos TSR MA Prezidiumo vyriausiasis moksl. sekretorius. Nuo 1965 profesorius. Nuo 1959 Lietuvos TSR AT deputatas, jos ekonominės komisijos pirmininkas. Nuo 1961 LKP CK narys. Nuo 1961 Valstybinės plano komisijos narys, nuo 1948 „Žinijos" (iki 1964 Polit. ir moksl. žinių skleidimo) d-jos pirmininko pavaduotojas. „Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos" vyriausiosios redakcijos narys, geografijos skyriaus pram. sektoriaus vadovas. 1964 kaip TSRS delegacijos narys dalyvavo Ženevoje SNO konferencijoje prekybos vystymo klausimais. Pagrindinė moksl. darbo sritis — Lietuvos TSR ekonomikos vystymas, industrializavimas. Vadovavo Lietuvos TSR ir Pabaltijo ekonominio rajono perspektyvinio gamybinio jėgų vystymo bei išdėstymo kompleksiniams tyrimams. Daktaro disertacijos tema — „Tarybų Lietuvos industrializacija". Paskelbė moksl. darbų įvairiais Lietuvos TSR ekonomikos klausimais. Už Tarybų Lietuvos ekonomikos vystymo tyrimus, paskelbtus monografijoje „Ketvirtis amžiaus socializmo keliu" (1965), gavo 1966 Resp. premiją.

Ršt.: Statybinė brigada kolūkyje, V., 1953; Tarybų Lietuvos ekonomikos kilimas, V., 1955; Pramonės vaidmuo vystant socialistinį žemės ūkį, V., 1955; Tarybų Lietuvos liaudies ūkis šeštajame penkmetyje, V., 1957; Lietuvos TSR industrializavimas, V., 1960.

MEŠKÁUSKIENĖ Malvina [g. 1933.III.10 Gilvydžiuose (Anykščių rj.)] — ekonomistė, ekonomikos mokslų kandidatė (1964). 1958 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1958 Ekonomikos in-to moksl. bendradarbė. Nuo 1962 TSKP narė.

Ršt.: Ekonominė Lietuvos padėtis pirmojo pasaulinio karo išvakarėse (1900—1913 m.), V., 1963.

MEŠKÁUSKIENĖ Michalina [**Navikaitė**; g. 1907.II.16 Uosinėje (Kapsuko rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė, kultūros ir švietimo darbuotoja, Lietuvos TSR nusipelniusi meno veikėja (1957). Kilusi iš valstiečių. 1924—1925, mokydamasi Marijampolės real. g-joje, priklausė aušrininkų org-jai. 1925 įstojo į Kauno un-to teisių f-tą. 1925—29 priklausė Lietuvos Eserų maksimalistų partijai. 1928 už polit. veiklą nuteista 16 metų kalėti. 1928 amnestija bausmę sumažino iki 8 metų. Kalėjo Zarasuose, Ukmergėje, Šiauliuose, Bajoruose (dab. Kretingos dalis), Kaune. 1930 viešai pareiškė ryšius su eserais nutraukianti. 1935, išėjusi iš kalėjimo, įstojo į Komunistų partiją. Gyveno Kaune, vertėsi pamokomis. LKP CK pavedimu dirbo rev. darbą inteligentijos tarpe, bendradarbiavo neleg. antifaš. spaudoje, organizavo legalaus žrn. „Literatūra" leidimą. 1937—1940 Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos CK narė. LKP CK nurodymu 1939.IX suorganizavo Respublikinį antifašistinio liaudies fronto k-tą, kuriame buvo LKP atstovė, ir redagavo šio k-to 1939—40 leistą neleg. laikraštį „Už liaudies teises" (konspiracijos sumetimais ėjo Liaudies teisių gynimo k-to vardu). 1940 išrinkta Liaudies Seimo atstove. 1940—41 „Valstiečių laikraščio" redaktorė, vėliau Meno reikalų v-bos prie Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos (LKT) viršininkė. 1941.VII—XII Penzos sr. socialinio aprūpinimo skyriaus vedėja. 1941—43 Lietuvos TSR LKT įgaliotinė evakuotųjų Lietuvos gyventojų reikalams Baškirijos ATSR ir Sverdlovsko srityje. 1944—45 Lietuvos TSR švietimo liaudies komisaro pavaduotoja. 1945—46 Vyriausiosios kariškių šeimų valst. aprūpinimo ir buities sutvarkymo v-bos prie Lietuvos TSR LKT viršininko pavaduotoja. 1946—47 Lietuvos TSR MT Reikalų v-bos kultūros ir sveikatos apsaugos skyriaus viršininkė. 1947 kinematografijos ministro pavaduotoja, 1948—53 kinematografijos ministrė. 1953—55 socialinio aprūpinimo ministro pavaduotoja. 1955—61 kultūros ministro pavaduotoja. Pensininkė. 1940—63 Lietuvos TSR AT deputatė. 1949—54 kandidatė į LKP CK narius. Paskelbė atsiminimų apie rev. veiklą.

Ršt.: Tarybų Lietuvos moterys, V., 1947.

MEŠKERDŶS — upė Pasvalio rj., Mažupės deš. intakas. Ilgis 16 km, baseino plotas 60 km^2. Prasideda pelkėtame Aukštakiškio miške, 10 km į p. v. nuo Pušaloto. Teka į š. Įteka į Mažupę 8 km nuo jos žiočių, ties Katkūnais, 3 km į p. nuo Joniškėlio. Intakai: dešinysis — Šakynė, kairysis — Girnupis. Vaga kanalizuota. Vid. nuolydis 69 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,32 m^3/s.

MEŠKERIÓJIMAS — vienas žvejybos būdų. *Ž. Sportinė žūklė, Žvejyba.*

MEŠKINIÑKAI — kaimas Jurbarko rj., Dainių apyl., 7 km į š. v. nuo Jurbarko, Mituvos kair. krante. 91 gyv. (1959). Vakaruose, už Mituvos, tęsiasi Mantvilių miškas. Pr. m-la (nuo 1934). Kaimo š. pakraštyje, Vajotos kair. krante, yra nedidelis krantinio tipo piliakalnis, upės ardomas. Iš š. r. jis apsaugotas perkasu ir 3 m aukščio pylimu. Rasta I t-mečio lipdytinės keramikos grublėtu paviršiumi.

MĖŠKOS, lokiai. Lietuvoje dar XIX a. pirmojoje pusėje rudoji meška, arba rudasis lokys *(Ursus arctos)*, buvo gana dažna; vėliau jų nuolat mažėjo. Daugiausia M. buvo p. Lietuvoje (pvz., Rūdninkų, Gudų giriose). Jų paplitimą Lietuvoje primena ir vietovardžiai, pvz., Meškalaukis, Meškiai, Meškinė, Lokėnai, Lokinė. Apie 1883 Gudų girioje (ties Musteika) nušauta paskutinė Lietuvos M. Mėgdamos medų, M. nemažai žalos pridarydavo drevinėms bitėms. Jas medžiodavo dėl kailio (meškenų), taukų ir mėsos. Sen. Lietuvoje buvo paplitęs paprotys vedžioti dresiruotas M., kurioms „mokyti" buvo įsteigtos „meškų akademijos", pvz., Kaune. M. vedžiodavo meškininkai (lokininkai). Ilgiausiai šis paprotys išsilaikė Žemaitijoje.

MEŠKŪ́ČIAI — **1.** Kaimas Kapsuko rj., 6 km į p. v. nuo Kapsuko, prie Kazlų Rūdos—Alytaus geležinkelio ir Kapsuko—Alytaus plento; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 434 gyv. (1959). Parduotuvė, valgykla, pr. m-la (nuo 1912), biblioteka (nuo 1956).

2. Kaimas Alytaus rj., 11 km į p. v. nuo Daugų, 6 km į r. nuo Alytaus—Druskininkų plento; apylinkės centras. 228 gyv. (1959). Per kaimą teka Vinkšninė (Nedingio intakas), šiaurėje yra Varčios miškas. Ryšių skyrius (nuo 1952), parduotuvė (nuo 1951), felčerių-akušerių punktas (nuo 1957), aštuonmetė m-la (1922—49 pradinė, 1949—61 septynmetė), kultūros namai (nuo 1961), biblioteka (nuo 1951). 1942 kovoje su vok. faš. okupantais Meškučiuose žuvo partizanas T. Tamulevičius, LKP Alytaus aps. k-to sekretorius. Burž. nacionalistai 1946 Meškučiuose išžudė apylinkės pirmininko P. Kašėtos ir kario Bakšio šeimas, 1947 nužudė mkt. A. Nedzinskaitę, 1949 — A. Aleknavičių.

MEŠKUIČIAI — miestelis Šiaulių rj., 18 km į š. r. nuo Šiaulių, tarp Šiaulių—Rygos plento ir geležinkelio; apylinkės ir kolūkio centras. 545 gyv. (1959). Plano struktūra radialinė. Pagrindinių gatvių susikirtime — aikštė. Dauguma pastatų išsidėstę palei kelius. Pieninė, malūnas, geležinkelio stotis, ryšių skyrius, 50 lovų ligoninė (įst. 1962), vaistinė (nuo 1929), vid. m-la (1910—45 pradinė, 1945—55 septynmetė), kultūros namai (nuo 1948), biblioteka (nuo 1949), vaikų darželis (nuo 1965). Iš M. eina keliai į Gruzdžius, Lygumus. Ist. šaltiniuose M. kaimas minimas XVII a. pradžioje. 1677 pastatyta bažnyčia, ėmė augti miestelis. 1707.X.13 apie 1000 valstiečių pasipriešino M. vietininkams, draudusiems miestelyje prekiauti ir atiminėjusiems ž. ū. produktus. Vietininkai buvo nužudyti, jų namai apiplėšti, o turtas sunaikintas miestelio aikštėje. Feod. valdžia valstiečius už tai žiauriai nubaudė. Pagal 1795 inventorių didelė miestelio dalis priklausė Šiaulių klebonijai, kuri čia turėjo smuklę. XIX a. Meškuičiuose buvo pašto stotis prie Rygos—Tilžės prekybos ir pašto kelio. 1867 juose buvo 141 gyv., 1886 — 226; vyko turgūs. 1918 pab. Meškuičiuose įsikūrė pogr. kom. kuopelė, kuriai priklausė A. Baltulis, D. Nemanius, S. Skirbys, A. Šimkus, P. Tamašauskas ir kt. Ji platino atsišaukimus, telkė savanorius, rinko ginklus Šiauliuose 1919 organizuojamam Žemaičių pulkui. 1919—50 M. buvo valsčiaus centras (1923 — 345 gyv.). Vok. faš. okupantai 1944 miestelį beveik visiškai sunaikino. Po karo jis atstatytas.

MĖŠLAVEŽIS. Iki miner. trąšų paplitimo (XIX a. pab.—XX a. pr.) Lietuvoje gyvulių mėšlas buvo pagr. trąša. Baudžiavos laikais valstiečiai su savo įrankiais ir arkliais turėjo išvežti mėšlą ir iš dvaro tvartų. Iš savo tvartų jie stengėsi išvežti visą mėšlą per vieną dieną, todėl į M. talką buvo kviečiama kaimynai ir giminės su savo darbo įrankiais bei arkliais. Mėšlas į laukus paprastai būdavo vežamas tarp pavasario sėjos ir šienapiūtės. Pakilus žemdirbystės kultūrai, dalį mėšlo pradėta vežti rudenį.

Prieš M. pūdymuose buvo iškasami ar atnaujinami grioviai, iškertami krūmai. Ratuose, skirtuose mėšlui vežti, vietoje gardžių buvo įdedamos lentos (dumpeklės). Mėšlą į ratus kraudavo vyrai kopėjai (kabintojai, mėžėjai), valktį į laukus važnyčiodavo paaugliai varinėtojai, iš vežimo į krūveles eilėmis mėšlą išversdavo vyrai vertėjai, o iškratydavo jį moterys ardytojos, kratytojos. Baudžiavos laikais mėšlui kopti naudotos medinės dvinagės šakės su geležiniais noragėliais, nuo XIX a. antrosios pusės mėšlui iš vežimo išversti kaimo kalvių kaltos ar fabrikinės gamybos trinagės bei keturnagės šakės su užlenktais galais, vadinamos kabliu, vertekliu, kanabėku, o iškratyti — nedidelės dvinagės šakės (kapstyklės). Smulkesnis mėšlas iš tvarto buvo valomas mediniais kastuvais, kurių kraštai buvo apkaustyti geležimi. Dirbta nuo saulės užtekėjimo iki laidos, todėl valgyti buvo duodama 5—6 kartus; po pietų padaroma pertrauka pokaičiui. Kopėjai, baigę darbą, kviesdavo šeimininką (Dzūkijoje šeimininkę) į tvartus. Šie turėdavo ateiti su degtine ir sūriu. Nors M. buvo vienas sunkiausių ž. ū. darbų, tačiau, dirbant talkomis ir dalyvaujant jaunimui, praeidavo linksmai. Buvo paprotys per M. vaikinams ir merginoms laistytis vandeniu. M. baigdavosi *pabaigtuvėmis*. Modernėjant ž. ū. gamybai, M. talkos ir su tuo susiję papročiai išnyko. Kolūkiuose ir taryb. ūkiuose mėšlo vežimo darbai mechanizuoti ir atliekami įvairiu, agrotechniškai tinkamu laiku.

Lit.: **F. Tetzner**, Die Slawen in Deutschland, Braunschweig, 1902 [p. 75—76]; **E. Dulaitienė**, Kupiškėnų senovė, V., 1958 [p. 108—109]; **P. Dundulienė**, Žemdirbystė Lietuvoje, V., 1963 [p. 133—137]; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964 [p. 66—67]; **M. Katkus**, Raštai, V., 1965 [p. 24—31]; **J. Savickis**, Iš talkų istorijos Žemaitijoje.—„Kraštotyra", V., 1966.

„METĀLAS" — metalo gamykla Kaune; nuo 1960 — *Greifenbergerio mašinų gamykla.*

„METALÌSTAS" — komunistinis hektografuotas leidinys, išėjęs 1930.III Kaune. Išleido Susipratusių metalistų ratelis. Rašė apie darbininkų kovą su išnaudotojais, faš. režimu, apie TSRS gyvenimą.

METĀLO PIOVÌMO STĀKLĖS. M. p. s. Lietuvoje pradėtos gaminti 1947 Naujosios Vilnios (dab. Vilniaus dalis) „Žalgirio" g-loje. Iš pradžių ta g-la gamino stalines gręžimo stakles, 1949 pradėjo gaminti skersinio drožimo stakles, 1952 — frezavimo stakles. Šiuo metu (1967) „Žalgirio" g-la gamina nedidelių gabaritų tikslias frezavimo stakles. 1958—59 M. p. s. gamybai buvo pritaikyta Vilniaus ž. ū. mašinų g-la „Komunaras" ir Kauno motorų remonto f-kas, vėliau pavadintas Dzeržinskio staklių g-la. „Komunaras" 1959 perėmė iš „Žalgirio" stalinių gręžimo staklių gamybą, 1960 pradėjo gaminti universalines frezavimo stakles. Dzeržinskio staklių g-la iš pradžių gamino vertikalines gręžimo stakles, o šiuo metu gamina koordinatines ištekinimo ir vertikalines ištekinimo stakles. 1958 pastatyta Vilniaus šlifavimo staklių g-la, gaminanti apvalaus šlifavimo ir specialiąsias stakles, 1959 — Spalio keturiasdešimtmečio g-la Vilniuje, gaminanti krumplių frezavimo automatus ir pusautomačius, ir precizinių staklių g-la Šiauliuose, gaminanti precizinius tekinimo automatus ir spec. stakles. 1962 poliravimo-šlifavimo staklių gamybai pritaikyta „Neries" g-la Kaune. 1966 „Neris" gamino spec. stakles centravimo kiaurymėms šlifuoti, rupaus šlifavimo, metalų piaustymo, išbaigimo, mikrošlifų ruošimo ir kt. stakles. Kiek ir kokių M. p. s. pagaminta Lietuvoje 1966, matyti iš lentelės. 18,2% visų tų staklių yra precizinės.

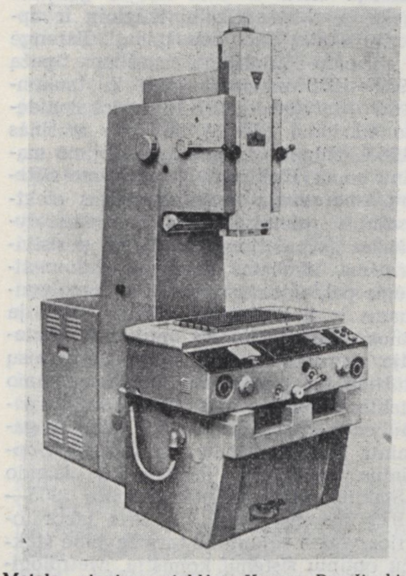

Metalo piovimo staklės. Kauno Dzeržinskio staklių g-los gaminamos koordinatinės ištekinimo staklės

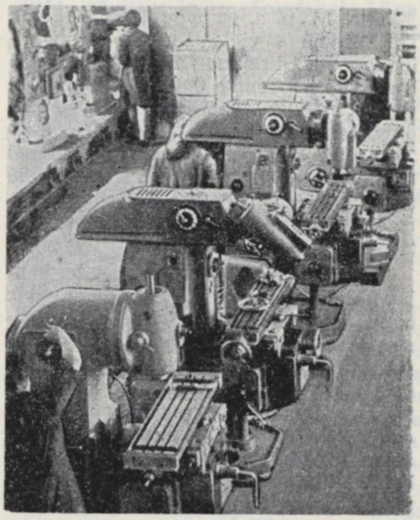

Metalo piovimo staklės. „Žalgirio" staklių g-los staklių dažymo ir pakavimo skyrius

Metalo piovimo staklių gamyba Lietuvoje

Staklių tipas	Pagaminta (vienetais)	
	1958	1966
Specialiosios staklės ..	29	120
Gręžimo staklės	6253	10 476
iš jų:		
stalinės	6152	10 476
vertikalinės	101	—
Frezavimo staklės	1466	2602
iš jų:		
vertikalinės	404	551
horizontalinės	647	617
universalinės	415	1434
Šlifavimo ir poliravimo staklės	7	1847
Koordinatinės ištekinimo staklės	—	180
Vertikalinės ištekinimo staklės	—	381
Krumplių frezavimo automatai ir pusautomačiai	—	225
Tekinimo automatai ..	—	269
Mechaniniai metalo piūklai	—	274
Iš viso	7755	16 374

Pagal M. p. s. gamybą 1966 Lietuvos TSR užėmė 4 vietą Tarybų Sąjungoje (po RTFSR, Ukrainos TSR ir BTSR). 1966 Lietuvoje pagaminta 8,6% TSRS M. p. s. produkcijos. Iki 1966 lietuviškos M. p. s. buvo eksportuojamos į daugiau kaip 50 šalių. Lietuvoje pagamintos labai tikslios krumplių frezavimo staklės 1966 buvo apdovanotos aukso medaliais Leipcigo (VDR) ir Brno (Čekoslovakija) tarpt. mugėse.

Prie „Žalgirio" ir Dzeržinskio staklių g-lų veikia specialūs konstravimo biurai, kitose M. p. s. g-lose yra konstruktorių skyriai. M. p. s. inžinierius rengia Kauno Politechnikos in-to mašinų gamybos f-tas. M. p. s. konstruoja ir tyrinėja *Metalo piovimo staklių mokslinio tyrimo instituto Vilniaus filialas*, įk. 1961. Nuo 1960 Vilniuje veikia Staklių, įrankių, abrazyvų ir štampavimo-presavimo įrengimų g-lų projektavimo in-to filialas.

METĀLO PIOVÌMO STĀKLIŲ MÓKSLINIO TYRÌMO INSTITŪTO VÌLNIAUS FILIĀLAS, TSRS Staklių ir įrankių pramonės ministerijos Eksperimentinio metalo piovimo staklių mokslinio tyrimo instituto Vilniaus filialas, — mokslinio tyrimo ir konstravimo įstaiga Vilniuje. Įkurtas 1961 vietoje Specialaus konstravimo biuro (SKB) prie Vilniaus šlifavimo staklių g-los. Turi 6 skyrius su 12 laboratorijų ir eksperimentinę gamyklą. **Krumpliaračių frezavimo staklių laboratorija** kuria ir tiria naujas krumpliaračių frezavimo stakles. Ji pirmoji Tarybų Sąjungoje sukonstravo labai didelio tikslumo (A klasės) smulkiamodulines krumplių frezavimo stakles 5310 A (1963) ir 5308 A (1964), stakles laikrodžių bei prietaisų pramonei 5300 (1965) ir 5302 (1966). Staklės 5310 A pradėtos gaminti serijiniu būdu 1965 in-to filialo eksperimentinėje g-loje. Jos eksponuotos tarptautinėje Leipcigo (VDR) pavasario mugėje (1966) ir apdovanotos aukso medaliu. Staklės 5308 A ir 5300 pradėtos gaminti serijiniu būdu Spalio 40-mečio staklių g-loje Vilniuje (1966). Staklės 5308 A demonstruotos tarptautinėje Brno (Čekoslovakija) parodoje (1966) ir apdovanotos aukso medaliu. Už staklių 5310 A ir 5308 A sukūrimą ir įdiegimą į gamybą grupei in-to filialo darbuotojų paskirta Resp. premija (1967). Be to, ši laboratorija sukūrė mažų smulkaus modulio krumpliaračių frezavimo staklių gamą, susidedančią iš eilės greitaeigių automatų ir pusautomačių. Ji t. p. tiria krumpliaračių frezavimo staklių vibracijas, statinį ir dinaminį standumą ir kitus tikslumo bei našumo didinimo klausimus. **Apvalaus šlifavimo staklių laboratorija** kuria ir tiria naujas apvalaus šlifavimo stakles. Pirmą kartą Tarybų Sąjungoje sukonstravo labai didelio tikslumo (A klasės) stakles 3E153 (1962) ir 3E12 (1963), kurias serijiniu būdu gamina Vilniaus šlifavimo staklių g-la. Už šių staklių sukūrimą ir įdiegimą į gamybą grupei in-to filialo ir g-los darbuotojų paskirta Resp. premija (1965). Staklės 3E12 demonstruotos IX pasaul. parodoje Monrealyje (Kanada). Be to, ši laboratorija sukūrė mažų ir vidutinių apvalaus šlifavimo staklių gamą, susidedančią iš staklių modifikacijų su skirtingu automatizacijos, universalumo bei tikslumo laipsniu, ir specialių šlifavimo staklių. Ji taip pat tiria šlifavimo staklių automatizavimo, dinamikos, standumo, temperatūros įtakos, pastūmos mechanizmo darbo, kreipiamųjų tepimo ir kitus staklių tikslumo bei našumo didinimo klausimus. Už originalios konstrukcijos labai tikslios mikropastūmos mechanizmo sukūrimą grupei laboratorijos darbuotojų suteiktos išradėjų teisės, o pats mechanizmas užpatentuotas ir kai kuriose užsienio šalyse. **Koordinatinių ištekinimo staklių laboratorija** (Kaune) tiria gaminamų ir naujai kuriamų metalo piovimo staklių atsparumą vibracijai, standumo ir kitus tikslumo padidinimo klausimus. Sukūrė vibracinį stendą staklių korpusinėms detalėms sendinti (1965) ir elektros variklių balansavimo mašinų gamą (1966). Už darbus netiesinių dinaminių sistemų virpesių srityje laboratorijos vadovui prof. dr. K. Ragulskiui paskirta Resp. premija (1967). 1968 ši laboratorija reorganizuota į Kauno Politechnikos instituto Precizinių sistemų dinamikos ir stabilumo probleminę moksl. tyrimo laboratoriją. **Elektros pavarų ir elektros aparatūros laboratorija** kuria staklių elektros pavaras ir elektrines valdymo sistemas. **Staklių ir jų mazgų tyrimo metodų ir priemonių laboratorija** atlieka teorinius ir eksperimentinius darbus staklių tikslumo, standumo ir dinamikos srityje, kuria ir tobulina priemones staklių statinėms ir dinaminėms charakteristikoms matuoti, konstruoja ir tiria staklių mazgų balansavimo įrengimus. **Dalijimo mašinų laboratorija** kuria ir tiria naujas dalijimo mašinas, skirtas tikslių išilginių ir apskritų skalių padaloms įpiauti. Parengė ir išleido „Dalijimo mašinų tipažą 1965—1970 metams" (rusų k.), sukonstravo universalią (BE-13) ir labai didelio tikslumo (BE-11) dalijimo mašinas (1965), išilginio ir apskrito dalijimo mašinų gamą. **Elektroninių matavimo sistemų laboratorija** kuria specialius elektroninius prietaisus neelektriniams dydžiams (vibracijoms, mažiems pasislinkimams, tiksliems kampams, kinematinėms paklaidoms, apsisukimų netolygumams ir kt.) matuoti, tiksliai matuoja šiuos dydžius. **Staklių optikos laboratorija** nagrinėja naują optinių prietaisų kūrimo bei naudojimo metalo piovimo staklėse tikslingumą, rengia techn. pasiūlymus šiems prietaisams kurti ir gaminti, kuria ir bando naujus staklių optinius prietaisus. Parengė ir išleido „Staklių optinių prietaisų tipažą 1965—1970 metams" (rusų k.). Prie laboratorijos veikia sąjunginė tarpžinybinė staklių optinių sistemų komisija. **Metrologijos ir matavimo priemonių laboratorija** kuria labai didelio tikslumo matavimo priemones, skirtas staklių detalių ir mazgų tikslumui nustatyti, tiksliai matuoja gaminamų staklių eksperimentinių pavyzdžių detales ir mazgus. Sukūrė stacionarinį apskritumo matavimo prietaisą BE-20 A, kuris serijiniu būdu 1967 pradėtas gaminti in-to filialo eksperimentinėje g-loje. **Precizinių staklių technologijos laboratorija** tiria precizinių staklių gamybos ypatumus ir rengia precizinių staklių atskirų detalių bei mazgų technologiją. **Matematinio modeliavimo ir skaičiavimo laboratorija** atlieka įvairių tyrimo ir konstravimo uždavinių matematinį modeliavimą savomis analoginėmis skaičiavimo mašinomis, o sudėtingų uždavinių — Lietuvos TSR MA Fizikos ir matematikos in-to ir Vilniaus un-to diskretinėmis elektroninėmis skaičiavimo mašinomis. **Patentinių tyrimų laboratorija** užsienio patentų pagrindu nagrinėja naujas precizinių staklių ir jų mazgų kūrimo tendencijas. **Eksperimentinė gamykla** gamina visų naujai sukurtų staklių bei prietaisų bandomuosius pavyzdžius ir kai kurias stakles bei mašinas serijiniu būdu. In-to filialo direktorius 1961—67 A. Speičys, nuo 1967 A. Gapšys.

METATÈZĖ [gr. *metathesis* — sukeitimas vietomis, perstatymas] — garsų sankaita, fonetinis garsų sukeitimo reiškinys. Pagal susikeičiančių garsų nuotolį skiriama artimoji, arba kontaktinė, M. ir tolimoji, arba distaktinė (distancinė), M. **Tolimosios M.** būna 2 atvejai: 1) vieno garso perkėlimas (pvz., „šatrai" iš „šratai") ir 2) savitarpio perstatymas (pvz., „Raulas" iš „Lauras"). **Artimojoje M.** skiriame: 1) greta esančių dviejų priebalsių sankaitą (pvz., „trokšti" iš „troškti") ir 2) priebalsio sukeitimą su greta einančiu balsiu (pvz., „primgalys" iš „pirmgalys"). Dabartinei liet. kalbai labai būdinga artimoji dviejų priebalsių M., sudaranti griežtą struktūrinį dėsningumą, kai priebalsių grupės „sk", „zg" ir „šk", „žg", atsidūrusios prieš priebalsį, virsta „ks", „gz" ir „kš", „gž": 1) bendratyje ir iš jos padarytose formose, pvz., „tvieksti" iš „tviesk-ti" (plg. „tvieskė"), „megzti" iš „mezgti" (plg. „mezgė"), „reikšti" iš „reišk-ti" (plg. „reiškė"), 2) esamajame laike su formantu „-st-", pvz., „brėkšta" iš „brėšk-sta" (plg. „brėško"), 3) veiksmažodžiuose su priesagomis „-telėti", „-čioti", „-sėti", pvz., „driksteléti" iš *„drisk-telėti", „driksčioti" iš „drisk-čioti" (plg. „drisko"); „barkšėti" iš „baršk-sėti" (plg. „barška"), 4) daiktavardžiuose, pvz., „čirkšlys" greta „čirkšti" (plg. „čirškia"), „brėkšmė" greta „brėkšti" (plg. „brėško"). Liet. kalbos „sk", „zg", ir „šk", „žg" metatezės esmę ir priežastį sudaro šokinėjančios artikuliacijos vengimo tendencija priebalsių junginiuose.

METELIAĨ — kaimas Lazdijų rj., Žagarių apyl., 16 km į š. r. nuo Lazdijų, 11 km į p. r. nuo Simno; valstybinio žuvininkystės ūkio centras. 380 gyv. (1959), daugumas jų žvejai. Kaimas įsikūręs 2 km pločio sąsmaukoje tarp Du-

sios ir Metelio ežerų (Metelio v. krante). Dalis sodybų išsiskirsčiusios vienkiemiais. Per M. eina Simno—Seirijų kelias. Ryšių skyrius, parduotuvė, felčeriųakušerių punktas (nuo 1954), aštuonmetė m-la (nuo XIX a. pab. veikė pradinė, 1952—62 septynmetė), kultūros namai (nuo 1958), biblioteka (nuo 1949). 5 km į š. nuo kaimo buvo M. dvaras, iki 1508 priklausęs didiesiems kun-ščiams, vėliau priv. savininkams (J. Zaberezinskiui, B. Radvilaitei, P. Sapiegai). Nuo XVII a. pradžios ist. šaltiniuose minimas M. bažnytkaimis, nuo XVIII a. antrosios pusės M. seniūnija. XIX amžiuje M. išaugo: 1808 buvo 250 gyv., 1897 — 667. XX a. pirmojoje pusėje M. buvo valsčiaus centras (1923 — 549 gyv.). Veikė LKP kuopelė. 1941 hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai nužudė Metelių mašinų-traktorių stoties direktorių komunistą A. Rutkauską.

METELIÓNIS Antanas [1888.VII.12 Paliūnuose (Lazdijų rj.) — 1962.XII.1 Sent Pitersberge (JAV, Florida)] — pažangus JAV lietuvių visuomenės veikėjas. 1905 emigravo į JAV. Dirbdamas anglies kasyklose, mokėsi vakarinėse m-lose ir neakivaizdiniu būdu. 1910 pradėjo bendradarbiauti „Lietuvoje", vėliau bendradarbiavo „Keleivyje", „Kovoje", „Naujienose", „Laisvėje", „Šviesoje", „Vilnyje". Dalyvavo Susivienijimo lietuvių Amerikoje, Lietuvių socialistų s-gos ir kt. org-jų veikloje. I pasaul. karo dalyvis. Rašė ateistinius straipsnius. Išleido knygas: „Krikščionybė — ką ji davė darbininkams?" (1935) ir „Pekla, kur ji, kam ir dėl ko?" (1941). Jo rinktinių straipsnių knygose („Dievai ir žmonės", 2 t., 1955—59) paskelbta medžiagos apie pažangiųjų JAV lietuvių veiklą. 1959 lankėsi Tarybų Lietuvoje.

METELỸS — ežeras Lazdijų rj., 10 km į p. r. nuo Simno. Plotas 1286 ha, didž. gylis 15 m, vid. gylis 6,8 m. Pagal dydį aštuntas Lietuvos TSR ežeras. Dubuo sudėtingos kilmės: rininis ir ledo luisto išgulėtas. Ežeras ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 6850 m, didž. plotis 2750 m, kranto linijos ilgis 18,8 km. Š. v. ir p. v. kranto linija labai vingiuota. Krantai žemi, vietomis pelkėti, š. r. ir p. v. skardingi, veikiami stiprios abrazijos. Per pastaruosius 15 metų jie vietomis atsitraukė 200 m. Išlikusios 4 ežero terasos. Apatinė terasa pelkėta. Plačiausioje (apie 1,5 km) jos vietoje, kiek į š. nuo Metelių, 0,2—1,8 m gylyje yra gėlavandenių

Metelys

klinčių klodai. Jų ištekliai 700 000 m^3. Dugnas lygus, palaipsniui gilėjantis į ežero vidurį. Centrinėje ežero dalyje dugną dengia žalsvas dumblas, vietomis pereinantis į rusvai pilkšvą neryškiai juostuotą riebų molį. Ežero p. v. dalyje, piečiau Metelių, dažnai aptinkama gėlavandenių klinčių. Per M. teka Metelytė (Peršėkės intakas), be to, įteka 3 maži upeliai. Aplink ežerą susidaręs platus atabradas, š. v. ir p. r. galuose užželiantis vandens augalais (daugiausia nendrėmis). Ežere kartais peri gulbės. Ežero p. r. galą supa Širvinto ir Statiškių miškai. Aplink ežerą įsikūrę kaimai: Meteliai, Buckūnai, Papėčiai, Vaickūniškė. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 9,4 kg/ha. M. įeina į Metelių landšaftinį draustinį. Ežerą įv. požiūriais yra tyrinėję ir aprašę S. Kolupaila (1927, 1929), K. Regelis (1931), Č. Pakuckas (1934, 1938), M. Valius (1949), E. Mardosaitė ir A. Minkevičius (1958), G. Vaškevičienė (1958, 1960), A. Garunkštis ir A. Stanaitis (1959), M. Vasiliauskienė (1959).

METELỸTĖ — upė Lazdijų ir Alytaus rj., Peršėkės kair. intakas. Ilgis 16 km, baseino plotas 56 km^2. Prasideda Statiškės miško pakraštyje, 4 km į š. nuo Seirijų. Teka į š. per Metelių ež. Įteka į Peršėkę 50 km nuo jos žiočių, ties Kumečiais. Vid. nuolydis 238 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,37 m^3/s.

METELỸTĖ, Metelica, — kaimas Alytaus rj., Simno apyl., 6 km į p. nuo Simno, Dusios ežero š. krante. 219 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1927).

METELIŲ̃ DRAUSTÌNIS — landšaftinis draustinis Alytaus ir Lazdijų rj., 16 km į p. v. nuo Alytaus, 11 km į r. nuo Lazdijų. Plotas 6211 ha. Draustinis apima *Dusios, Metelio* ir *Obelijos* ežerus (iš viso 4200 ha) su apylinkėmis. Reljefas Dusios ir Obelijos pakrantėse kalvotas daubotas; tarp ežerų plyti moreninės lygumos. Dirvožemiai velėniniai jauriniai, mažai sujaurėję, susiformavę ant priesmėlių ir smėlių. Ežerų terasas sudaro smėlis, priesmėlis, žvyras. 795 ha draustinio ploto apaugę miškais. Vyrauja pušynai (253,5 ha); beržynai užima 155 ha, juodalksnynai 154 ha. Metelio p. v. pakrantėje, Širvinto miške, yra 127 ha pelkė. Draustinyje yra retų augalų — miškinė lelija *(Lilium martagon)*, didžiažiedė rusmenė *(Digitalis ambigua)*. Metelio ežere aptinkamas Tyzenhauzo maurabragis *(Chara Tyzenhauzi)*. Draustinio miškuose yra stirnų, kiškių, kiaunių, šernų, lapių, usūrinių šunų, voverių. Dusios p. v. pakrantėje stūkso Pralamciškių, Barčių piliakalniai; Metelio š. r. pakrantėje — Papėčių piliakalnis; Obelijos r. pakrantėje — Obelytės IV piliakalnis. Per draustinį eina Simno—Seirijų kelias.

METÈLSKIS (Метельский) Georgijus Vasiljevičius [g. 1911.VI.27 Starodube (Brianско sr.)] — rusų rašytojas, žurnalistas, technikos mokslų kandidatas (1944). 1939 baigė Maskvos Geležinkelių transporto elektromechaninį in-tą. 1944—55 dirbo laikr. „Sovetskaja Litva" („Tarybų Lietuva") redakcijoje. Lit. kūrybą skelbia spaudoje nuo 1938. Su G. Nekrasovu parašė dokumentinį rom. „Laisvės vėliava" apie D. Tėvynės karo pogrindininkus komunistus, vadovavusius antifaš. kovai Vilniuje. Išleido apybraižų, apsakymų bei apysakų rinkinių, beletrizuotų kraštotyrinių knygų apie įvairių TSRS geogr. sričių gamtą, žmones, naujausius ūkinius, kultūrinius laimėjimus ir ist. praeitį. M. kūryboje gausu įspūdžių iš kelionių po Sibirą, Rusijos pietus, gimtąsias Brianско apylinkes, tolimąją šiaurę — užpoliarės Uralą, Jamalo pusiasalį, tundrą. M. knyga „Lietuvos keliais" išversta į lietuvių ir lenkų, „Nemuno šalyje" — į anglų ir prancūzų kalbas.

Ršt.: Didžiosios draugystės šviesa, V., 1954; Lietuvos keliais, V., 1955; В краю Немана, М., 1957; **Г. Метельский, Г. Некрасов,** Флаг свободы, Вильнюс, 1957; Ямал — край земли, М., 1959; Nuo Šiaurės iki Pietų, V., 1960; Лесовичка, Вильнюс, 1960; Судьбы деревни Пирчюпис, М., 1961; Один шаг, Вильнюс, 1964; Лебеди летят на север, М., 1964; Чистые дубравы, М., 1965; В трехстах километрах от жизни, Вильнюс, 1966; Листья дуба, М., 1966.

METEORÌTAI — kieti geležiniai arba akmeniniai kūnai (mineraliniai agregatai), nukritę iš kosminės erdvės į Žemę. Lietuvoje žinomi 4 akmeniniai meteoritai. Pirmasis — Juodžių achondritas — nukrito 1877.VI.17 netoli Juodžių (Panevėžio rj.). Pagrindinė meteorito masė (svoris nežinomas) dingusi. Išliko 4 maži gabaliukai: Britų muziejaus mineralogijos skyriuje (1,5 g), Čikagos gamtos istorijos muziejuje (48 g), Paryžiaus gamtos istorijos muziejuje (1 g) ir Vienos gamtos muziejuje (1 g). Kitas akmeninis meteoritas, chondritas „Naujasis projektas", nukrito 1908.IV.25 Žemaitijoje. Jo svoris 1001 g, saugojimo vieta nežinoma. 1929.II.9 12 val. 45 min. Padvarninkuose (Anykščių rj., netoli Andrioniškio) iškrito Andrioniškio meteoritinis lietus. Buvo rasta daugiau kaip 15 subyrėjusio kosminio kūno gabalų. Per karą keli gabalai dingo, 11 išliko (bendras svoris 3644 g); didžioji jų dalis yra Vilniaus un-te, kiti — priv. rinkiniuose, Kauno Politechnikos in-te, Lietuvos Meteoritų komisijos kolekcijoje, vienas — TSRS Meteoritų k-te Maskvoje. Andrioniškio meteoritas priklauso labai retai pasitaikančiai akmeninių meteoritų klasei — feldšpatinių achondritų-eukritų (šargotitų) klasei. Tai vienintelis šargotitas Tarybų Sąjungoje ir vienas iš nedaugelio pasaulyje. Ketvirtas, didžiausias, Lietuvos akmeninis meteoritas — Žemaitkiemio chondritas — t. p. iškrito meteoritiniu lietumi 1933.II.2 20 val. 33 min. Žemaitkiemio apylinkėse, tarp

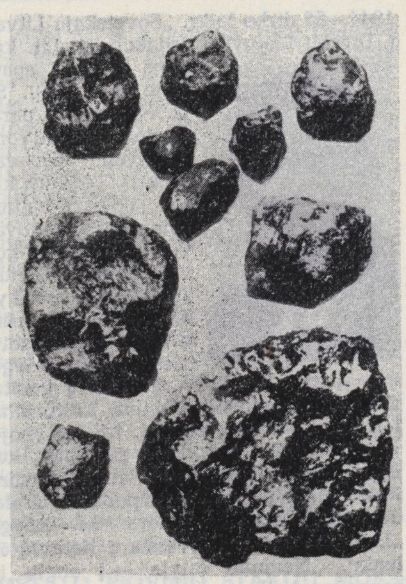

Meteoritai. Andrioniškio meteorito skeveldros

Rundžių ir Klepšių (Ukmergės rj.). Meteorito kritimą lydėjo stiprus garsas ir šviesos reiškiniai, pastebėti beveik visoje Lietuvoje. Meteoritas subyrėjo į daugybę gabalų. Iš jų surinkta 21 įv. dydžio gabalas, sveriantis 44 044 gramų. Lietuvos Meteoritų komisija nustatė, kad 8—10 neužregistruotų Žemaitkiemio meteorito gabalų iki 1941 turėjo vietos gyventojai, bet karo metu tie gabalai dingo. Dabar keli jų yra Vilniaus un-to mineralogijos muziejuje, Kauno Politechnikos in-te ir Lietuvos Meteoritų komisijoje (Vilniaus planetariume). Andrioniškio ir Žemaitkiemio meteoritai buvo surinkti, ištirti ir aprašyti profesorių M. Kaveckio ir K. Sleževičiaus iniciatyva bei pastangomis. Meteoritus, t. p. meteoritines ir kosmines dulkes, nusėdančias ant žemės, Lietuvoje tiria Meteoritų komisija prie Geologijos in-to.

METEOROLÒGIJA — mokslas apie atmosferą; apima meteorologinius stebėjimus ir oro prognozavimą (sinoptinė M.), klimato tyrimus (klimatologija), fizinių atmosferos savybių tyrimus. Pirmieji meteorologiniai stebėjimai pradėti 1770 Vilniaus un-te (prof. M. Počobutas pradėjo reguliariai matuoti oro t-rą). Daugiau kaip po 100 metų meteorologiniai stebėjimai pradėti kitose Lietuvos vietose: Druskininkuose 1875, Klaipėdoje 1881, Panevėžyje 1901. Dar 1892 A. Bujakovskis aprašė Druskininkų klimatą. 1912 E. Remeris pirmasis suskirstė Lietuvos teritoriją į klimatinius rajonus. 1924 Kaune įsteigta centrinė M. stotis, 1925 — centrinis M. biuras (jis leido kasdieninius sinoptinius biuletenius). 1926 Lietuvos klimatą aprašė K. Pakštas, remdamasis atskirų meteorologinių elementų nagrinėjimu. Kauno un-to geofizikos katedroje (jai vadovavo prof. K. Sleževičius) buvo tiriama Saulės radiacija, atmosferos dulkėtumas. 1938 prie Švietimo m-jos buvo įsteigtas Klimatologijos in-tas. Jis vadovavo M. stotims, rinko ir dorojo stebėjimų medžiagą, palaikė ryšius su tarptautinėmis M. org-jomis. Nuo 1941.II.4 M. stočių tinklui vadovauja *hidrometeorologinė tarnyba*.

Po D. Tėvynės karo M. mokslinio tyrimo darbas daugiausia buvo dirbamas Lietuvos TSR Mokslų Akademijoje. 1945—63 jis koncentravosi Geologijos ir geografijos in-te, nuo 1963 — Branduolinės fizikos ir radioaktyvių izotopų taikymo skyriuje ir Geografijos skyriuje. Be to, Vilniaus un-te prof. K. Sleževičiaus iniciatyva įsteigta meteorologijos-klimatologijos katedra. Sudaryti pirmieji tikslūs t-ros ir kitų klimato elementų bei reiškinių pasiskirstymo žemėlapiai (K. Kaušyla), kompleksiškai tirtas orų režimas (A. Griciūtė, V. Ščemeliovas), radiacinis balansas (Č. Garbaliauskas, A. Griciūtė, K. Kaušyla, B. Kavaliauskas, B. Styra), atliktas detalus Lietuvos TSR klimatinis rajonavimas (A. Griciūtė, K. Kaušyla, B. Styra, V. Ščemeliovas), aprašytos Lietuvos kurortų klimato gydomosios savybės (A. Griciūtė), remiantis radiozondavimais, tiriami aukštieji atmosferos sluoksniai (P. Korkutis). Be to, atlikti ir kaimyninių kraštų — Latvijos TSR, RTFSR Kaliningrado sr.— meteorologiniai tyrimai (C. Dorfman, I. Ignatavičienė, K. Kaušyla, B. Kavaliauskas, J. Tomkus). Lietuvos klimato tyrimai apibendrinti monografijoje „Lietuvos klimatas" (1966). Jos autoriai — A. Buzas, C. Dorfman, Č. Garbaliauskas, A. Griciūtė, B. Kavaliauskas, B. Styra, V. Ščemeliovas.

1947 B. Styra pradėjo atmosferos kritulių gamtinio radioaktyvumo tyrimus, kurie iki 1959 išsivystė į atskirą mokslų šaką — branduolinę meteorologiją. 1959 išėjo B. Styros knyga „Branduolinės meteorologijos klausimai" (rusų k.). Šioje srityje, B. Styrai vadovaujant, sukurta lietaus lašelių radioaktyvizacijos teorija, pritaikytas emulsijų metodas atmosferos radioaktyvumui matuoti (Č. Garbaliauskas, V. Matulevičius, V. Pocius, K. Šopauskas), tirtas radioaktyvių medžiagų pasiskirstymas įvairiose oro masėse bei kamuoliniuose debesyse (Č. Garbaliauskas, V. Pocius, K. Šopauskas, E. Vėbra). Tiriant atmosferos užteršimą skilimo produktais, joje atrastos ir ištirtos „karštosios" α-dalelės, tirtas atmosferos apsivalymo nuo radioaktyvių medžiagų procesas (Č. Garbaliauskas, T. Nedveckaitė, V. Matulevičius, K. Šopauskas), sukurta debesies bei lietaus atskirų lašų tyrimo metodika, tirti atskiri kosmogeniniai izotopai (V. Lujanas), atmosferos aerozolių ir jonų radioaktyvumas (V. Matulevičienė).

MĔTRAŠČIAI, analai, kronikos, — siaurąja prasme raštai, kuriuose amžininkų pamečiui trumpai surašyti atskiri istoriniai faktai, plačiąja prasme — raštai, kuriuose chronologiškai rišliai, kartais vaizdingai, išdėstyti istoriniai įvykiai, naudojantis ne vien savo, bet ir kitų užrašytais senesniais stebėjimais. Feod. laikais M. buvo rašomi kun-ščių, didikų arba bažnytinės valdžios atstovų pavedimu viešpataujančiųjų sluoksnių poreikiams. Pirmieji Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) metraščiai yra XIV a. pabaigos. LDK M. nuorašų ir jų fragmentų išliko apie 20. Visi jie išspausdinti „Pilno rusų metraščių rinkinio" („Polnoje sobranije russkich letopisei") 17 tome. Atskiri Lietuvos M. nuorašai vadinami įv. vardais (pagal suradimo vietą, savininko pavardę ir pan.). Seniausias jų yra pasakojimas, vadinamas „Lietuviškos giminės pradžia" („Litovskomu rodu počinok"), arba „Didžiųjų Lietuvos kunigaikščių kilmė" („Rodstvo velikich kniazei litovskich"); jo lot. vertimas vadinamas „Kilmė karaliaus Jogailos ir Vytauto, Lietuvos kunigaikščių" („Origo regis Jagello et Witholdi ducum Lithuaniae"). Spėjama, kad šis M. parašytas kun-ščio Vytauto artimo žmogaus. Vytauto valdymo metais ir po jo mirties parašyta ir daugiau metraštinių pasakojimų. Ilgainiui tokie atskiri pasakojimai buvo sukompiliuoti ir sudaryti M. sąvadai, kurių pirmasis atsirado apie XVI a. vidurį Smolenske. Pirmoji šio sąvado dalis — „Metraščių rinkinys, išdėstytas trumpai" („Izbrannije letopisanija izloženo v krace"), antroji — „Lietuvos didžiųjų kunigaikščių metraštis" („Letopisec velikich kniazei litovskich"). Šis M. sąvadas apėmė 1377—1447 Lietuvos istoriją, jame nebuvo smulkesnių žinių apie valstybės pradžią. Bet Lietuvos feodalai, kovodami su lenkų feodalais dėl LDK savarankiškumo, domėjosi ir senesne Lietuvos praeitimi ir norėjo iškelti garbingą sen. lietuvių kilmę, kun-ščių kilmingumą. Todėl XVI a. pirmojoje pusėje atsirado dar platesnis M. sąvadas, pavadintas „Lietuvos ir Žemaičių Didžiosios Kunigaikštystės metraščiu" („Letopisec Velikogo kniažestva Litovskogo i Žomoitskogo"), į kurį įtraukta legenda apie liet. kilmę iš sen. romėnų. Papasakojęs Lietuvos istoriją iki Vytauto gimimo, M. autorius, matyti, artimas kun-ščių dvarui asmuo, įjungė į šį metraštį ankstesnių M. medžiagą, kuri lietė Lietuvą. „Lietuvos ir Žemaičių Didžiosios Kunigaikštystės metraštis" buvo toliau redaguojamas, papildomas. Vėlesnėse M. redakcijose Palemonas iš I a. nukeltas į V a., kad LDK kun-ščių genealogija būtų įtikinamesnė, ir papildomas nauja medžiaga. Tuo būdu XVI a. antrojoje pusėje sudarytas plačiausias M. sąvadas, kurio pasakojimas baigiasi Žygimanto Senojo mirtimi (1548). Šio M. sąvado plačiausias nuorašas vadinamas *Bichovco kronika;* ją surado ir XIX a. išleido istorikas T. Narbutas. M. gynė LDK kun-ščių interesus, feod. valstybės vienijimo tendencijas, rėmė Lietuvos feodalų pretenzijas į svetimas žemes, kovojo prieš uniją su Lenkija. Lietuvos M. kartu yra ir lit. kūriniai, atspindintys savojo meto visuom. santykius, viešpataujančiųjų klasių pasaulėžiūrą, psichologiją, kultūrinius poreikius, lit. kalbos ir stiliaus vystymąsi.

Mezgimas. XIX a. pab.— XX a. pr. mezginiai

Žinių apie Lietuvą pateikia ir kitų, daugiausia kaimyninių tautų, M. Iš jų paminėtina *Dusburgo kronika* (kryžiuočių), *Livonijos kronikos* (kalavijuočių), *Ipatijaus metraštis* (rusų), *Avraamkos metraštis* (rusų), *Barkulabavos kronika* (baltarusių), *Gustino metraštis* (ukrainiečių), *Grunau* parašyta Prūsų žemės kronika.

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 1, V., 1957; Lietuvos TSR istorija, t. 1, V., 1957; **M. Jučas,** Lietuvos didžiųjų kunigaikščių metraštis.—„LTSR MA darbai", 1957, A 2; Хроника Быховца, М., 1966.

MEZGÌMAS. Megztos pirštinės Lietuvoje minimos XV a. raštuose. Tai ankstyviausia žinia apie M. Pirmesnis yra M. vąšeliu, dar vadinamas **nėrimu.** Vėliau pradėta megzti ir virbalais. XIX a. pab. ir XX a. pr. ir vąšeliu, ir virbalais buvo mezgamos pirštinės, kojinės, šalikai, riešinės, megztiniai. Iki XIX a. pab. mezgimui buvo vartojami natūralios spalvos (balti, juodi, pilki, rudi) arba dažyti augaliniais dažais lengvai sukti siūlai, daugiausia vilnoniai. Iš lininių ir medvilninių siūlų buvo mezgamos vasarinės kojinės ir pirštinės. Mezginiams skirtus siūlus chem. dažais pradėta dažyti XIX a. antrojoje pusėje. XX a. pradžioje Lietuvoje atsirado rankinių M. mašinų. Tada labiau paplito suknelių, sijonų, palaidinių mezgimas. Nuo seno virbalais mezgami dirbiniai marginami vienspalviais, dvispalviais ir daugiaspalviais raštais. XIX a. daugiau buvo paplitęs dvispalvis ir daugiaspalvis raštuotas mezgimas. Spalvotos raštuotos kojinės, pirštinės buvo mezgamos nešioti kasdien arba prie išeiginių drabužių bei dovanoms, ypač vestuvinėms. Aprangos mezginiai buvo marginami geometriniais, rečiau stilizuotais augaliniais ir gyvuliniais ornamentais. Kartais buvo įmezgamos raidės, žodžiai ar datos. Viename raštuotame mezginyje buvo suderinami 2, 3 (kartais ir daugiau) pagrindiniai rašto motyvai. Kumštinių pirštinių raštas dengė visą pirštinės viršų ir delną (pav., *1*), nykštys buvo mezgamas tuo pačiu arba skirtingu smulkiu raštu. Viršutinė pirštuotų pirštinių dalis buvo marginama raštu, įmezgant vieną stambesnį ornamentą, o pirštinių šonai ir delnai pagražinami smulkesniais raštais, kurie kartais buvo išmezgami ir ant pirštų (pav., *2*). Kojinės buvo puošiamos panašių raštų motyvais, tik stambesniais, užpildančiais beveik visą kojinės paviršių (pav., *4, 5*). Raštų įvairumu ir spalvingumu pasižymėjo žemaičių bei klaipėdiečių megztos kojinės ir pirštinės. Virbalais, rečiau vąšeliu, buvo mezgamos ir riešinės, dažniausiai margintos įvairiaspalviais dryželiais. Labai dažnai buvo mezgamos tamsios vienspalvės riešinės, pamargintos įmegztais baltais ar spalvotais mažais karoliukais, iš kurių susidarydavo kryputės, žvaigždutės ir kiti geom. raštai (pav., *6*). Virbalais megzti šalikai dažniau buvo vienspalviai, tik galuose pamarginti kitų spalvų dryželiais. Vienspalviai aprangos daiktai dažniausiai buvo mezgami lygiu ar ažūriniu būdu. Ažūrinis M. kartais buvo derinamas su raštuotu. Ažūru dažniausiai buvo puošiama viršutinė pirštuotų pirštinių dalis ir delnas (pav., *3*). Šitaip visos ištisai buvo mezgamos ir kojinės bei pirštinės (ypač vasarinės — lininės ir medvilninės). XX a. pasirodžius M. lit-rai bei gausiau pradėjus megzti drabužius (megztinius, sukneles, moteriškus kostiumėlius), šalia buvusių M. raštų paplito sudėtingesni vienspalviai M. raštai, gaunami kaitaliojant M. būdą. Dvispalviu ir daugiaspalviu raštu, panaudojant tradicinius M. motyvus, iki šiol mezgamos pirštinės, sportiški megztiniai ir kt. Nėrimas XIX a. buvo mažiau paplitęs. Vą-

Mezgimas. XX a. vid. mezginiai

šeliu buvo neriamos moteriškos kepurėlės (vad. čipkeliai; pav., 7), riešinės, o daugiausia įv. dekoratyviniai mezginiai (staltiesės, lovatiesės, pagalvių, rankšluosčių galai ir kt.). Nėrimas labiau paplito XX a. Neriama iš vienspalvių lininių, medvilninių ir vilnonių siūlų. Raštą sudaro pats nėrimo būdas: įvairiai supintos kilpelės ir stulpeliai, įv. formų tuščiavidurių ir pilnavidurių langelių bei spurgelių kaita ir pan. Neriamos palaidinės, suknelės, kostiumėliai, kepuraitės. Rankų darbo mezginiai buvo ir tebėra vartojami daugiausia savo reikalams; į atskirą amatų šaką M. beveik nebuvo išsivystęs. Nuo XX a. pr. pradėjo plisti pramoniniai mezginiai, kurie ypač įsigalėjo taryb. metais (ž. *Trikotažo pramonė*).

Lit.: **K. Žirgulienė**, Mezgimas, V., 1958; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964.

MĖZLIAVA — **1.** Solidari rinkliava, susijusi su prievolių valstybei vykdymu feodalinėje Lietuvoje. Iki XVI a. valstiečiai turėdavo priimti atvykusį didįjį kun-štį, vaivadą, tijūną arba kitą kurį jų vietininką, duoti jiems nakvynę, vaišinti juos ir aprūpinti jų arklius pašaru. Tai sudarydavo valstiečiams daug rūpesčio. Maisto produktus (kiaušinius, gaidžiukus, duonos kepalus ir kt.) vaišėms valstiečiai atnešdavo kiekvienas pagal išgales. Tačiau *pasėdžio* atvykusiam pareigūnui su daugeliu palydovų to neužtekdavo, reikėdavo duoti nupenėtą meitėlį arba veršį. Šiuos gyvulius duodavo vienas kuris valstietis, o kiti to paties sodžiaus arba valsčiaus bendruomenės nariai rinkliavos keliu atsiteisdavo jam. Ši rinkliava ir buvo vadinama mezliava. Pasėdžio vykstantieji pareigūnai, norėdami daugiau pasipelnyti, vietoj maistui skiriamų gyvulių ėmė reikalauti M. pinigų, kuriuos turėjo proporcingai mokėti visi bendruomenės nariai. Kai didysis kun-štis atiduodavo valstietį bajorui, šiam atitekdavo ir M. skiriami pinigai. M. virto viena iš daugelio feod. prievolių, išlikusių Lietuvoje iki XVIII a. vid., kada M. dėl savo menkumo tarp kitų duoklių ir lažo naštos vis rečiau minima.

2. Pinigų bei vertingesnių daiktų dovanojimas jaunavedžiams per *vestuves.*

MEZOZÕINĖ ERÀ — Žemės geologijos istorijos etapas, buvęs po paleozoinės eros. Prasidėjo prieš 185 mln. metų ir truko apie 115 mln. metų. Po M. e. prasidėjo kainozoinė era. M. e. skirstoma į *triaso, juros* ir *kreidos* periodus. Mezozoinėje eroje atsirado gaubtasėkliai augalai, galvakojai moliuskai — amonitai ir belemnitai, labai išplito ropliai. Lietuvos teritorijoje M. e. pradžioje (triase) buvo sausuma. Klimatas buvo karštas, dykuminis. Juros periodo antrojoje pusėje teritoriją užliejo jūra (klimatas — šiltas, drėgnas). Juros periodo pabaigoje—kreidos periodo pradžioje jūra buvo pasitraukusi, o paskui vėl sugrįžo ir išsilaikė iki M. e. pabaigos. Klimatas buvo karštas, gana sausas. M. e. naudingosios iškasenos Lietuvoje: moliai, kreida, mergeliai, opokos, fosforitai.

MEŽÌNSKIS (Mierzyński) Antonis [1829—1907] — lenkų filologas, senovės lietuvių religijos ir mitologijos tyrinėtojas. Nuo 1863 graikų k. ir lit-ros profesorius Varšuvos Vyriausiojoje m-loje, vėliau, iki 1888, Varšuvos un-te. Parašė daug darbų apie lenkų lit-rą bei kalbą ir liet. mitologiją lenkų, rusų, vokiečių, prancūzų, lotynų ir latvių kalbomis. Svarb. darbai apie senovės liet. religiją ir mitologiją yra „Lietuvių mitologijos šaltiniai" [t. 1 (nuo Tacito iki XIII a. pab.), 1892; t. 2 (XIV ir XV a.), 1896] ir „Ramovė" (1899). M. išrinko ist. šaltinių vietas apie liet. pagoniškąją religiją ir mitologiją ir paskelbė jas savo darbuose. Tais darbais naudojosi bemaž visi, kas rašė apie senovės liet. kultūrą. Daugelį naujų žinių ir faktų M. pateikė tendencingai, į lietuvius žiūrėjo iš aukšto ir padarė daug nepagrįstų išvadų. Už tai jį kritikavo V. Pietaris, J. Tumas-Vaižgantas, A. Dambrauskas-A. Jakštas ir kt.

Lit.: **W. Mannhardt**, Letto-Preussische Götterlehre, Riga, 1936.

MĖŽIÓNYS — kaimas Švenčionių rj., 8 km į p. v. nuo Švenčionių; Modžiūnų apylinkės centras. 222 gyv. (1959). Per kaimą teka Mėžia (į Sudatos ež.). Pr. m-la (nuo 1923), kultūros namai (nuo 1958), biblioteka (nuo 1948). 1 km į p. v. nuo kaimo, kalvotoje, mišku apaugusioje vietoje, buvo keliolikos pilkapių grupė.

Pilkapių sampilai buvo žemo kupolo formos, prie pagrindo apdėti akmenų vainikais. 1894 rusų archeologas F. Pokrovskis ištyrė 7 pilkapius. Varšuvos un-to archeologijos katedros darbuotojai, vadovaujami prof. dr. V. Antonevičiaus, 1934 ištyrė likusius 9 pilkapius. Juose rasti IV—V a. kapai. Mirusieji laidoti nedeginti su įvairiomis ir gausiomis įkapėmis. Rasta viena žalvarinė segė ir keli pakabučiai, papuošti raudona emale, vilnonių audinių liekanos. Kai kurie audiniai papuošti įkabintomis žalvarinėmis skardelėmis, o drabužio kraštai — žalvariniais 3—5 cm ilgio cilindrėliais. M. pilkapynas — vienas turtingiausių IV—V a. pilkapynų Lietuvoje. Jo radiniai laikomi Ermitaže (Leningradas), ist. muziejuje Maskvoje ir Valstybiniame archeologijos muziejuje Varšuvoje.

MIANÓVSKIS Juozas [1804 Umanėje (Ukrainos TSR) — 1879 Italijoje] — gydytojas terapeutas. 1827 baigė Vilniaus un-tą, 1828 apgynė jame disertaciją apie stabligę ir gavo med. daktaro laipsnį. 1827—30 Vilniaus un-to terapinės klinikos asistentas, 1831—34 Vilniaus karo ligoninės gydytojas. 1835—42 Vilniaus Medicinos-chirurgijos akademijos fiziologijos profesorius. 1837—38 tobulinosi užsienyje. Nuo 1842 Peterburgo Medicinos-chirurgijos akademijos fiziologijos profesorius ir kartu gydytojas karo ligoninėje, vėliau caro dvare. 1862—69 Varšuvos Vyriausiosios m-los (jo pastangomis suorganizuotos) rektorius.

MIANÓVSKIS Mikalojus [1783 Lucke (UTSR) — 1843 Šalčininkuose] — gydytojas fiziologas, akušeris. 1805 baigė Vilniaus un-tą. 1807 už disertaciją apie nervinio karščiavimo gydymą gavo med. daktaro laipsnį. 1807—10 didiko Chodkevičiaus dvaro ligoninės gydytojas. 1810 pradėjo skaityti Vilniaus un-te fiziologijos, 1812 — anatomijos kursą. Nuo 1815 fiziologijos profesorius. 1816—1818 tobulinosi užsienyje. Nuo 1817 akušerijos profesorius. 1819—25 dar ir medicinos f-to dekanas, 1831—32 Vilniaus un-to rektorius, 1832—33 ir 1839—1842 Vilniaus Medicinos-chirurgijos akademijos prezidentas. M. pagerino akušerijos dėstymą, išplėtė Vilniaus un-to akušerijos kliniką, parašė akušerijos vadovėlį, moksl. straipsnių.

Ršt.: Nauka sztuki położniczej, Wilno, 1825. *Lit.:* **J. Bieliński**, Uniwersytet Wileński (1579—1831), t. 1—2, Kraków, 1899—1900.

MIASNIKÓVAS, Miasnikianas, Aleksandras [1886.II.9 Nachičevanėje prie Dono — 1925.III.25] — proletarinės revoliucijos Baltarusijoje ir Lietuvoje dalyvis, Komunistų partijos ir Tarybų valstybės veikėjas. Nuo 1906 Komunistų partijos narys. Dirbo pogr. rev. darbą Baku, Maskvoje. I pasaul. karo pradžioje mobilizuotas į kariuomenę, tarnavo Baltarusijoje. RSDDP VI suvažiavimo delegatas. 1917.IX išrinktas RSDDP Šiaurės vakarų sr. k-to, 1917.X Vakarų sr. karinio revoliucinio k-to pirmininku. 1917.XI kareivių ir karininkų deputatų suvažiavime išrinktas Vakarų fronto kariuomenės vyriausiuoju vadu. 1919.I išrinktas Baltarusijos Tarybų Centrinio Vykd. K-to pirmininku. Lietuvos ir Baltarusijos KP II (Jungtinio) suvažiavimo (1919.III) Vilniuje delegatas, skaitė pranešimus karo ir RKP(b) programos projekto klausimais. To suvažiavimo išrinktas CK nariu ir delegatu į RKP(b) VIII suvažiavimą. 1920 vasarą paskirtas Vakarų fronto Polit. v-bos viršininku. 1921 Armėnijos TSR Liaudies Komisarų Tarybos pirmininkas ir karo reikalų komisaras. Sudarius Užkaukazės TFSR (1922), federacijos tarybos pirmininkas, vėliau RKP(b) Užkaukazės krašto k-to I sekretorius. Daug rašė marksistinės-lenininės teorijos ir literatūros mokslo klausimais. Žuvo lėktuvo avarijos metu.

MÌCAS Liudas [g. 1913.VII.7 Vilniuje] — geografas, geografijos mokslų kandidatas (1959). 1944—48 Vilniaus I g-jos mokytojas. 1945—63 Geologijos ir geografijos in-to moksl. bendradarbis. 1952 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1964 Geologijos in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie Lietuvos upių slėnių struktūrą ir kilmę, paskutiniojo apledėjimo reljefą.

MICEIKÀ Marijonas [g. 1911.IX.13 Jurbarke] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš tarnautojų. 1927 baigęs eksternu Šiaulių gimnazijos 4 klases, dirbo staliumi Užventyje, Kaune. Nuo 1932 Komunistų partijos narys, dirbo Kaune. Už raudonosios vėliavos iškėlimą 1932.XI.7 demonstracijos metu suimtas ir 1933 nuteistas 5 metus kalėti. Kalintas Kaune, Šiauliuose, Raseiniuose. Bendradarbiavo polit. kalinių žurnaluose „Kolektyvistas" (Šiauliuose), „Pirmieji žingsniai" (Raseiniuose). Nuo 1938 LKP CK

instruktorius part. org-jai kurti Tauragės aps., 1939—40 LKP Kauno aps. k-to narys, sekretorius, bendradarbiavo apskrities k-to organe „Darbininkų kova". 1940 išrinktas Liaudies Seimo atstovu, organizavo Vilniuje profs-gas, buvo Vilniaus kr. milicijos viršininkas. 1940.X—1941.VI LKP Vilniaus aps. k-to sekretorius. D. Tėvynės karo pradžioje VKP(b) Penzos rj. k-to instruktorius, vėliau LKP CK ir Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos įgaliotinis Sverdlovsko sričiai, LKP CK instruktorius Maskvoje, Lietuvos partiz. judėjimo štabo kadrų skyriaus viršininko pavaduotojas. 1943.VII pasiųstas į Lietuvą, dirbo LKP Pietų sr. k-to antruoju sekretoriumi, LKP Vilniaus miesto ir aps. k-to sekretoriumi, organizavo Vilniaus apskrityje partiz. kovą ir vadovavo jai (slap. Gabrys). M. vadovaujami partizanų būriai 1944.VII dalyvavo Vilniaus vadavimo kovose. 1944—45 LKP Vilniaus miesto, apskrities k-to sekretorius, 1945—48 Part. kolegijos prie LKP CK narys, 1949—53 LKP Pasvalio aps. k-to, paskui Šiaulių sr. k-to sekretorius. 1956 baigė Aukštąją part. m-lą prie TSKP CK ir dirbo Lietuvos TSR popieriaus ir medžio apdirbimo pramonės ministro pavaduotoju. 1957—59 Lietuvos TSR LŪT skyriaus viršininkas, nuo 1959 Lietuvos TSR Aukščiausiojo Teismo narys. 1949—52 LKP CK narys.

MICELMĀCHERIS Viktoras [g. 1904.III.19 Šiauliuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis, gydytojas, sveikatos apsaugos organizatorius, medicinos mokslų daktaras (1965), Lietuvos TSR nusipelnęs gydytojas (1965). Nuo 1927 dalyvavo rev. veikloje Kaune. 1927—29 Lietuvos Raudonosios pagalbos Kauno rj. k-to narys. 1931—1932 studentų kom. org-jos „Aurora" narys. 1931 baigęs Kauno un-tą, dirbo Kauno ligoninėse. 1933 Panevėžio žydų ligoninės ordinatorius, 1934—36 gydytojas Troškūnuose. Nuo 1934 Komunistų partijos narys. Vykdė svarbius LKP CK uždavinius. 1937—39 Ispanijos internac. brigadų karo gydytojas. 1939 kalėjo konc. stovykloje Prancūzijoje. 1939 pab. grįžęs į Lietuvą, dirbo gydytoju Pilviškiuose (Vilkaviškio rj.). 1940 Liaudies vyriausybės Darbo m-jos darbo apsaugos v-bos viršininkas, vėliau Lietuvos TSR darbo liaudies komisaro pavaduotojas. Nuo 1941 sveikatos apsaugos liaudies komisaro pavaduotojas. 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje organizavo medicinos sanitarijos batalioną. 1942—44 Permės Medicinos instituto sveikatos apsaugos katedros asistentas. 1944—52 Lietuvos TSR sveikatos apsaugos liaudies komisaro (ministro) pavaduotojas. 1944—1950 dar ir Vilniaus un-to sveikatos apsaugos org-jos katedros vedėjas, nuo 1950 higienos katedros docentas. Nuo 1967 profesorius. 1949 apgynė med. mokslų kandidato disertaciją. Daktaro disertacijos tema — Lietuvos medicinos istorijos bruožai. „Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos" geogr. skyriaus redaktorius konsultantas. Paskelbė moksl. straipsnių Lietuvos medicinos istorijos klausimais.

Ršt.: Antiliaudinis medicinos pagalbos pobūdis buržuazinėje Lietuvoje, V., 1950; Vilnius — senasis medicinos mokslų židinys, V., 1956; Sveikatos apsauga Lietuvoje 1918—1919 metais, V., 1959; Lietuvos gydytojai ir studentai-medikai revoliucinio judėjimo dalyviai.—„Sveikatos apsauga", 1967, Nr. 2—4; Очерки по истории медицины в Литве, Л., 1967.

MICHĀILOVAS Feoktistas [g. 1897.IX.16 Galiniuose (Rokiškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Į rev. veiklą įsijungė 1925 Ulytėlėje (Zarasų rj.); platino neleg. lit-rą, 1927 pervedinėjo delegatus, vykstančius į LKP IV konferenciją Maskvoje, per Lietuvos—Latvijos sieną. Už rev. veiklą 1928 kalintas Panevėžyje, Varnių konc. stovykloje. Nuo 1938 Komunistų partijos narys. 1940—41 prekybos darbuotojas Obeliuose, Rokiškyje. 1941 pasitraukė į Ivanovo sr., dirbo f-ke. 1942—45 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1945—46 Rokiškio aps. vykd. k-to skyriaus vedėjas. 1946—50 dirbo savo ūkyje Ulytėlėje, 1950—57 kolūkio pirmininkas, kolūkietis Zarasų rajone. Pensininkas.

MICHĀILOVAS Mikas [1904.X Medinuose (Kaišiadorių rj.) — 1941.VII.7 Bagdoniškėse (Kaišiadorių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1933 Komunistų partijos narys. Platino neleg. lit-rą, su kitais suorganizavo Medinuose part. kuopelę. 1940—41 Trakų aps. milicijos polit. vadovas. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

MICHĀILOVIČIUS Michailas [1904.V.27 Trakuose — 1955.VII.19 Saratove] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Nuo 1919 Komunistų partijos narys. 1919—20 Trakų aps. rev. k-to narys, vėliau brigados komisaras Raudonojoje Armijoje. 1921 Leningrado miesto rajono komjaunimo k-to sekretorius, kursantų m-los komisaras. Dalyvavo Kronštato maišto malšinime. Vėliau dirbo spaudos, kultūros, administracinį ir partinį darbą Kerčėje, Slucke, Čitoje, Maskvoje, Simferopolyje, Astrachanėje, Voroneže. 1936 išėjęs į pensiją, dirbo lit. darbą.

MICHALIŠŌKAS Alteris [g. 1907.VIII.16 Vilniuje] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, pulkininkas. 1929 baigė Ukmergės g-ją. 1934 Kaune įsijungė į rev. judėjimą. 1939 baigė Kauno un-to med. f-tą ir dirbo Kretingos aps. ligoninėje. 1940—1941 Kretingos aps. sveikatos skyriaus vedėjas. D. Tėvynės karo pradžioje dirbo ligoninėje Kustanajuje (Kazachijos TSR). 1942—45 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos med. san. kuopos, med. san. bataliono vadas. Nuo 1944 TSKP narys. 1945 dalyvavo kautynėse su japonais. 1946—51 dirbo Kauno un-te, nuo 1951 dirba Kauno Medicinos in-te.

MICHALKĒVIČIUS Antanas [1904.VI.13 Juodžiuose (Vilniaus rj.) — 1943.X.18] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. Iki 1937 samdinys, 1937—40 akmenskaldys Kaune. 1940—41 milicininkas. Nuo 1942 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. 1943 atvyko į Lietuvą partiz. kovai, priklausė Margirio partizanų būriui. Žuvo kovoje su okupantais.

MICHALŌVSKIS Mikolajus [iki 1945 **Gensas** Noachas; g. 1905.I.18 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Šaltkalvis. Kilęs iš darbininkų. 1921—23 Vilniuje komjaunimo kuopelės sekretorius, miesto ir apygardos komjaunimo k-tų narys. Kaip Vilniaus komjaunimo org-jos atstovas 1922.VIII.27 dalyvavo LKJS I konferencijoje Kaune. Nuo 1922 LKP, paskui Vakarų Baltarusijos Komunistų partijos (VBKP) narys, veikė Vilniuje. 1924 Vakarų Baltarusijos Komunistinės jaunimo s-gos CK sekretoriato narys, VBKP Vilniaus miesto ir apygardos k-tų narys. 1924—28 kalintas Vilniuje ir Vronkuose (Lenkija), 1929 — Breste. 1930—32 ir 1934—35 mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-te Maskvoje. 1928—38 VBKP kuopelės sekretorius, paskui Bialistoko, Gardino ir Naugarduko miesto ir apygardos k-tų narys. 1941—43 Raudonosios Armijos karys. Po to darbininkas Novosibirske, Maskvoje. Nuo 1945 part. darbuotojas Lenkijoje. Nuo 1958 pensininkas, gyvena Vroclave. Paskelbė atsiminimų knygoje „Vilniaus pogrindis" (1966).

MICHASKÀ (Михасько) Vasilijus Vasiljevičius [g. 1928.III.7 Prognoje (Ukrainos TSR, Chersono sr.)] — jūrininkas, Socialistinio Darbo Didvyris (1963). 1949 baigė Chersono jūrų žvejybos technikumą ir atvyko dirbti į Klaipėdą. Iki 1951 mažojo, 1951—52 vidutiniojo žvejybos tralerio kapitonas. 1954 baigė tolimojo plaukiojimo šturmanų kursus. 1954—59 vidutiniojo žvejybos tralerio kapitonas. Nuo 1958 TSKP narys. Nuo 1959 didžiojo šaldomojo žvejybos tralerio kapitonas-direktorius. Jo vadovaujamas ekipažas ne kartą žymiai viršijo žuvies sugavimo planus.

MÌCHELBERTAS Mykolas [g. 1939.III.9 Kražiuose (Kelmės rj.)] — archeologas, istorijos mokslų kandidatas (1965). 1960 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1960 Istorijos in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1965 TSKP narys. Tyrinėjo mūsų eros pirmųjų amžių Rūdaičių (Kretingos rj.) ir Seredžiaus (Jurbarko rj.) kapinynus. Paskelbė moksl. straipsnių apie I—IV amžiais Lietuvoje gyvenusių žmonių materialinę kultūrą, gaminius, patekusius I—IV a. į Lietuvą iš Romos imperijos.

MICHNĒVIČIUS Vaclovas [apie 1862—1947.I.14 Strebeikiuose (Jonavos rj.)] — architektas. Prieš I pasaul. karą buvo Vilniaus miesto architektu. Vėliau gyveno Strebeikiuose. Suprojektavo ir pastatė Lietuvoje apie 30 imituoto gotikinio bei barokinio stiliaus bažnyčių (Josvainiuose, 1903; Žeimiuose, 1908; Kaišiadoryse, 1932; Raudondvaryje, 1938) ir kt. pastatų (Kaišiadoryse, Kaune).

MICIŪNAI — kaimas Trakų rj., Bražuolės apyl., 8 km į š. v. nuo Trakų, 1 km į v. nuo Bražuolės (Neries intako); kolūkio centras. 82 gyv. (1959). Kaimas gatvinio tipo. Aštuonmetė m-la (1922 įkurta pr. m-la; 1951—62 veikė septynmetė), biblioteka.

MICIŪTĖ Ona [g. 1909.XII.1 Vilniuje] — poetė. Bendradarbiauti spaudoje pradėjo 1930. Vilniaus pažangaus jaunimo vienkartiniuose leidiniuose („Varsnos", „Varpos", „Vingis" ir kt.) paskelbė eilėraščių, apsakymų, publicistinių straipsnių. 1932—37 Vilniaus un-te studijavo lenkų k. ir lit-rą. Dalyvavo Vilniaus lietuvių meno ir lit-ros d-jos, Vilniaus liet. studentų s-gos dramos sekcijos veikloje. 1938 išleido eilėraščių rink. „Žiburiai pelkėse", kuriame apdainavo sunkų Vilniaus krašto liet. liaudies gyvenimą. 1939—41 dirbo Vilniaus radiofone, 1944—50 Liet. lit-ros in-te. Nuo 1953 dirba bibliotekininke Vilniaus vid. m-lose. Taryb. metais parašė pasaką-pjesę „Laimės dėžutė" (1957) ir eilėraščių vaikams (rink. „Išdaigėlė", 1959), išvertė į liet. kalbą lenkų ir baltarusių rašytojų kūrinių (J. Andžejevskio „Pelenai ir deimantas", M. Dombrovskos „Vestuvės kaime", J. Parandovskio „Petrarka" ir kt.), paskelbė bibliografinį straipsnį apie S. Daukanto rankraštinį palikimą („Lietuvių literatūros instituto darbai", t. 1, 1947).

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 2, V., 1965.

MICKELIŪNAS Petras [1894.X.26 Čekiškiuose (Pasvalio rj.) — 1920.III.12 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Mokėsi Šiaulių g-joje, vėliau dirbo Liepojoje. 1913—18 tarnavo Rusijos kariuomenėje. 1918 sugrįžęs į Lietuvą, dalyvavo kovoje už Tarybų valdžią, buvo išrinktas Daujėnų (Pasvalio rj.) vls. tarybos pirmininku. Nuo 1919 tarnavo Lietuvos kariuomenėje, buvo pirmojo artilerijos pulko vyr. puskarininkis. Nuo 1920 LKP narys. 1920.II.21 pirmininkavo Kauno įgulos kareivių 200 delegatų susirinkimui, su kt. komunistais iškėlė susirinkime rev. reikalavimus. II.22 išrinktas artilerijos pulko vadu ir sukilusių kareivių rev. k-to pirmininku. Tas rev. k-tas vadovavo kareivių sukilimui (1920.II.21—23). Nuslopinus sukilimą, M. su kitais rev. k-to nariais sušaudytas.

MICKĒVIČIAUS PARTIZĀNŲ BŪRỸS, Adomo Mickevičiaus partizanų būrys,— partizanų būrys, veikęs hitlerinės okupacijos metais Vilniaus, Eišiškių, Varėnos, Trakų apskrityse. Būrio užuomazgą sudarė 25 kovotojai, atėję iš Margirio būrio 1943 antrojoje pusėje, ir į priešo užnugarį atsiųsta Stasio grupė. Būrio vadas J. Juozapavičius, komisaras V. Senkevičius. 1944 pr. būrys turėjo 150 kovotojų. Bazavosi Rūdninkų girioje. Būrio part. org-jai priklausė 13 kovotojų, komjaunimo organizacijai — 17. Būrys savo bazėje turėjo spaustuvėlę: joje buvo leidžiamas LKP Vilniaus aps. k-to laikraštis „Za wolność" („Už laisvę") ir atsišaukimai lietuvių, rusų, lenkų ir vokiečių kalbomis. Partizanai susprogdino 8 priešo kar. ešelonus, 4 automašinas, 1 įmonę, 3 tiltus, nuleido nuo bėgių 28 vagonus su kar. daliniais ir 29 vagonus su kar. technika, sunaikino 2 priešo kareivines. Būrys padėjo Raudonajai Armijai vaduoti Vilnių. Kovoje su priešu žuvo 20 partizanų: K. Barkauskas, A. Blizejevas, R. Bogavičius, V. Čepulionis, M. Ivanovas, V. Zapolskis ir kt.

MICKĒVIČIENĖ Felicija [**Dokalskaitė;** 1898.VIII.31 Žvėryse (Kupiškio rj.) — 1955 Kaluše III (Ivano Frankovsko sr.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Siuvėja. Kilusi iš valstiečių. 1919 Kupiškyje dalyvavo kovoje dėl Tarybų valdžios. 1919 vasarą įstojo į LKP, dirbo LKP Panevėžio rj. k-to kurjere, nuo 1920 LKP CK kurjere Kaune. Už rev. veiklą 1921 nuteista 4 metus kalėti. Pasikeitus Tarybų Rusijai ir Lietuvai polit. kaliniais, 1922 atvyko į Tarybų Rusiją, dirbo part. ir adm. darbą. Asmenybės kulto sąlygomis neteisėtai represuota (1938). 1953 reabilituota.

MICKĒVIČIUS (Mickiewicz) Adomas [1798.XII.24 Zaosėje, netoli Naugarduko (BTSR) — 1855.XI.26 Konstantinopolyje (Turkija)] — lenkų rašytojas, nemaža rašęs lietuviška tematika. Kilęs iš lietuviškos Rimvydų-Mickevičių giminės, XVII a. pab. nusikėlusios į Naugarduko apylinkes. M. laikė save lietuviu, tą sąvoką suprasdamas ne etnine, o istorine-regionaline prasme. 1815—1819 studijavo Vilniaus un-te (iš pradžių gamtos ir matematikos, vėliau literatūros ir laisvųjų menų f-te). Priklausė nelegaliai anticarinei filomatų d-jai. Eilėraščius pradėjo skelbti 1818. 1819—23 mokytojavo Kaune. Domėjosi liet. tautosaka, didžiai vertino K. Donelaičio „Metus". Vilniuje išleido pirmąjį kūrybos rink. „Poezija" (2 t., 1822—23), kurio I tomą sudaro ciklas „Baladės ir romansai" ir kt. eilėraščiai, II tomą — dramatizuotos poemos „Vėlinės" II ir IV dalys ir poema „Gražina". Susekus filomatų d-ją, 1823 kalintas Vilniaus bazilionų vienuolyne, 1824 ištremtas iš Lietuvos. 1824—29 gyveno Peterburge, Maskvoje, Odesoje, lankėsi Krime. Bendravo su pažangiais rusų rašytojais ir visuom. veikėjais (A. Puškinu, K. Rilejevu, A. Bestuževu ir kt.). Išleido lyrikos rink. „Sonetai" (1826) ir poemą „Konradas Valenrodas" (1828). 1829 išvyko į užsienį. Gyveno Vokietijoje, Italijoje, nuo 1832 — daugiausia Paryžiuje. Parašė „Vėlinių" III dalį (1832). Dalyvavo emigravusių į Paryžių 1831 sukilimo dalyvių veikloje (vadovavo Lietuvos draugijos lit. skyriui, redagavo laikr. „Pielgrzym Polski"). Parašė epinę poemą „Ponas Tadas" (1834). 1839 dėstė romėnų lit-rą Lozanos un-te (Šveicarijoje), 1840—44 — slavų lit-rą Paryžiaus Kolež de Frans. 1841 suartėjęs su mistiku A. Tovianskiu, ėmė propaguoti jo reakcinę filos. doktriną. 1848 nuvyko į Romą. Kilus Italijoje revoliucijai, suorganizavo lenkų legioną kovai su Austrija. Parengė legiono polit. programą, kurioje ryškios dem. tendencijos. Grįžęs į Paryžių, 1849 redagavo tarptautinį demokratinės krypties laikr. „Tribune de Peuples" („Tautų tribūna"). Kilus Krimo karui, 1855 nuvyko į Konstantinopolį organizuoti lenkų dalinių kovai su carine Rusija.

M. „Poezija" davė pradžią romantizmo srovei lenkų lit-roje. Šio rinkinio pratarmėje M. propagavo naująją srovę; kėlė klasicistų ignoruotą lit-ros nac. savitumo problemą, siūlė vertinti kūrinius ne vien estetiniu, bet ir istoriniu, filosofiniu, moraliniu požiūriais. „Baladėse ir romansuose", „Vėlinių" II ir IV dalyse reiškiami maištingos asmenybės jausmai, protestas prieš socialinę aplinką, daug vietos užima liaudies gyvenimo, papročių motyvai, smerkiamas baudžiavos žiaurumas. Čia nemaža fantastikos, simbolikos. Ist. poemoje „Gražina" vaizduojamos lietuvių kovos su kryžiuočiais, aukštinamas aukojimasis tėvynei. Pažangaus jaunimo tarpe itin populiari buvo į pirmąjį rinkinį nepatekusi „Odė jaunystei" (par. 1820, išsp. 1827), kurioje M. kėlė laisvės, jaunatviško ryžto, pasaulio atnaujinimo idealus. Orientalinės tematikos cikle „Krimo sonetai" klasiškai glausti ir išraiškingi gamtos aprašymai atausti filos. refleksijomis, tėvynės Lietuvos ilgesio ir meilės motyvais. Poemoje „Konradas Valenrodas" vaizduojamos XIV a. lietuvių kovos su kryžiuočiais, parodoma tragiška romantinė asmenybė, dėl piliet. pareigos atsisakanti asmeninės laimės. Poemos herojaus patriotinis patosas, klastos metodai kovoje su priešais asocіavosi su gyvenamojo meto konspiracinių anticarinių org-jų idėjomis. „Konrade Valenrode" M. pabrėžė liaudies poet. kūrybos, tradicijų vaidmenį tautos gyvenime. „Vėlinių" III dalyje, kurios veiksmas vyksta daugiausia Vilniuje, atsispindi poeto pergyvenimai filomatų bylos metu bei kai kurie to laikotarpio

visuomeniniai įvykiai. Joje demaskuojamas despotizmas, carinė tautų engimo politika. Revoliucingai nusiteikusiam jaunimui priešpastatomas aukštųjų sluoksnių oportunizmas, antipatriotiškumas. Kūrinio centre — maištaujančios ir kenčiančios prometėjiškos asmenybės tragizmas. Tikroviški vaizdai kūrinyje kaitaliojasi su fantastiškais. Poemoje „Ponas Tadas" epiškai vaizduojama pasitraukianti nuo istorinės arenos buvusiosios Žečpospolitos bajorija. Daugelyje poemos vietų apdainuojama gimtojo krašto gamta, lyr. digresijose reiškiami Lietuvos meilės motyvai.

M. romantiniai kūriniai, ypač Lietuvos istorijos temomis, turėjo didelę įtaką XIX a. liet. lit-ros raidai. M. kūryba į liet. kalbą pradėta versti dar poetui gyvenant. S. Daukantas ist. veikale „Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių" (par. 1822) atpasakojo M. poemėlės „Živilė" turinį. Pirmasis keleto M. kūrinių („Trys Budriai", „Svitezietė", „Vėlinės" IV d. ištrauka) liet. vertimus 1837 išspausdino L. Jucevičius. V. Ažukalnio-Zagurskio, E. Daukšos vertimai liko nespausdinti. XIX a. pab.—XX a. pr. nemaža M. kūrinių vertimų paskelbta period. spaudoje ir atskirais leidiniais. Svarbiausi to laikotarpio M. vertėjai buvo V. Kudirka, J. Jonila-Žilius, M. Gustaitis, A. Fromas-Gužutis, S. Dagilis, Maironis, P. Arminas, J. Mačys-Kėkštas, M. Davainis-Silvestraitis. M. Biržiška parengė M. kūrybos vertimų rink. „Iš Adomo Mickevičiaus raštų" (1919, II leid. 1927). 1924 pasirodė 2 atskiri „Pono Tado" vertimai — K. Šakenio ir A. Valaičio. M. Gustaitis išleido „Vėlinių" fragmentus, paskelbė period. spaudoje („Draugijoje", „Vaivorykštėje") straipsnių apie M. kūrybą. Taryb. metais M. kūrinių išvertė V. Mykolaitis-Putinas („Konradas Valenrodas", „Gražina", „Krimo sonetai", dalis „Pono Tado"), Just. Marcinkevičius („Gražina", „Vėlinės"), V. Sirijos Gira („Gražina"), E. Mieželaitis, E. Matuzevičius, V. Bložė ir kt. Tarybų Lietuvoje iškilmingai pažymėti M. gimimo 150 metų ir mirties 100 metų jubiliejai. Šiomis progomis period. spaudoje paskelbta nemaža straipsnių apie M. gyvenimą ir kūrybą. Lit-ros mokslininkai V. Mykolaitis-Putinas, I. Cieška, V. Abramavičius, K. Korsakas ir kt. tyrinėjo M. kūrybos ryšių su Lietuva įv. aspektus. Grož. kūrinių M. tema parašė L. Gira (poemėlė „Adomas Mickevičius Pavolgy"), A. Venclova (aps. „Svečias iš Vilniaus"). Į liet. kalbą išversta A. Jastruno beletrizuota studija „Adomas Mickevičius".

Ršt.: Konradas Valenrodas, V., 1948; Krymo sonetai, V., 1948; Gražina, V., 1954; Rinktinė, V., 1955; Vėlinės, V., 1958; Meilės sonetai, V., 1961.

Lit.: **V. Mykolaitis-Putinas,** Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra, V., 1955; **V. Žukas,** Adomas Mickevičius. Rekomenduojamosios literatūros rodyklė, V., 1955; **W. Abramowicz,** Seksterny wykładów Kowieńskich Adama Mickiewicza. 1819—1821, Wilnius, 1956; Lietuvių literatūros istorija, t. 1, V., 1957; **K. Korsakas,** Badania nad puścizną Adama Mickiewicza w Litewskiej Republice Radzieckiej.— Adam Mickiewicz. 1855—1955. Międzynarodowa sesja naukowa Polskiej Akademii nauk 17—20 kwietnia 1956, Wrocław-Warszawa, 1958; I. Cieška, Lietuvių tautosakos elementai Adomo Mickevičiaus kūryboje.—„VVPI mokslo darbai", t. 8, 1959; **K. Korsakas,** Dėl lietuviškosios mickevičianos.—„Pergalė", 1960, Nr. 9.

MICKĒVIČIUS Antanas [g. 1906.IV.5 Kreiveniškiuose (Kupiškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1921 įsijungė į rev. judėjimą, platino kom. lit-rą. 1923—27 mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-te Maskvoje. 1924 įstojo į LKJS. Nuo 1927 Komunistų partijos narys. Baigęs un-tą, kelis mėnesius dirbo LKP atstovybėje prie Kominterno Vykd. K-to. 1927—28 LKJS CK narys ir sekretorius, dirbo Kaune. 1928 už kom. veiklą nuteistas 8 metus kalėti. Kalintas Kaune, buvo polit. kalinių kolektyvo k-to narys, vienas iš polit. kalinių bado streiko (1929) vadovų. Pagal 1928 amnestiją bausmę sumažinus iki 4 metų, 1932 paleistas. Iki 1933 dirbo Maskvoje, LKP atstovybėje prie Kominterno Vykd. K-to. 1933 pr. per Vokietiją grįžo į Lietuvą. 1933—34 LKJS CK sekretorius. 1933 adm. tvarka kalintas, paskui ištremtas į Kupiškį. 1934 už kom. veiklą nuteistas 15 metų kalėti. Kalėjo Kaune, Panevėžyje, Šiauliuose. Bendradarbiavo kom. spaudoje (slap. Edis, Kreiveniškis, Masaitis, Vaikas). 1940—41 Vidaus reikalų liaudies komisariato Vilniaus v-bos viršininkas, vėliau liaudies komisaro pavaduotojas. LKP V suvažiavimo (1941) delegatas. 1941—44 dirbo Vidaus reikalų m-jos sistemoje Armėnijoje, Maskvoje, Jaroslavlio sr., 1944—50 Lietuvos TSR vidaus reikalų ministro pavaduotoju. 1950—52 Šiaulių sr. vykd. k-to pirmininkas, 1952—59 Lietuvos TSR finansų ministro pavaduotojas. Nuo 1959 Finansų m-jos kadrų skyriaus viršininkas. 1949—52 LKP Centrinės revizijos komisijos pirmininkas. 1951—54 Lietuvos TSR AT deputatas.

MICKĒVIČIUS Balys [1898.VIII.26 Pakruopiškiuose (Kapsuko rj.) — 1938. VI.16 Maskvoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš tarnautojų. 1915 evakavosi į Voronežą, dalyvavo moksleivių visuomenininkų (marksizmo šalininkų) būrelio veikloje. 1917.VI įstojo į RSDDP(b). 1918, baigęs g-ją, grįžo į Lietuvą, dirbo part. darbą Kaune. LKP I suvažiavimo (1918) delegatas. 1919 dirbo part. darbą Užnemunėje. 1920 LKP Panevėžio rj. k-to sekretorius. 1920 įkalintas. 1922 Lietuvai ir Tarybų Rusijai pasikeitus polit. kaliniais, išvyko į Tarybų Rusiją. 1922—23 vadovavo Liaudies komisariato tautybių reikalams lietuvių skyriui, vėliau dirbo Orenburge, Ufoje. 1931—34 TSRS atstovybės Varšuvoje, vėliau Susisiekimo liaudies komisariato darbuotojas. Asmenybės kulto sąlygomis neteisėtai represuotas. 1956 reabilituotas.

MICKĒVIČIUS Jonas [1898.VII.19 Tūrupyje (Kapsuko rj.) — 1965.XII.5 Kapsuke] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš valstiečių. 1909—1914 tarnavo pas buožes. 1914—18 gyveno Voroneže. Dalyvavo 1918—19 proletarinėje revoliucijoje Lietuvoje, vienas iš Raudonosios Armijos būrių Marijampolės aps. organizatorių. Nuo 1919, tarnaudamas Lietuvos kariuomenėje, palaikė ryšius su komunistais. Už tai 1921 suimtas, kalintas Kaune, vėliau perkeltas į drausmės batalioną Varniuose. Nuo 1923 vėl tarnavo pas buožes, palaikė ryšius su komunistais. 1927 LKP Marijampolės rj. k-to priimtas į LKP. Už rev. veiklą 1928 nuteistas 15 metų kalėti. Amnestija bausmę sumažino pusiau. 1935.X išėjęs į laisvę, dirbo LKP Marijampolės rj. k-to sekretoriumi. 1937 adm. tvarka nubaustas kalėti. 1938 1 metams įkalintas Dimitravo priverčiamojo darbo stovykloje. 1940.IV vėl uždarytas į priverčiamojo darbo stovyklą. Iš viso kalėjo beveik 10 metų. 1940.VI—VIII LKP Marijampolės aps. k-to sekretorius, vėliau adm. darbuotojas. D. Tėvynės karo pradžioje dirbo Saranske. 1942—45 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos kovotojas, fronte sunkiai sužeistas. Buvo bataliono partorgas. 1946—56 adm. darbuotojas Marijampolėje.

MICKĒVIČIUS Juozas [1743 Gardino aps. — 1817] — fizikas. Poeto Adomo Mickevičiaus dėdė. XVIII a. pab. vadovavo Vilniaus un-to (Vyriausiosios m-los) fizikos katedrai, keliolika metų buvo to un-to fizikos ir matematikos f-to dekanas, 3 metus rektoriaus pavaduotojas. Fizikos paskaitose linko į praktiką, vengė matematikos. Paskelbė darbų apie pusiau elipsinės formos krosnis (1801), straipsnių meteorologijos klausimais (1813).

MICKĒVIČIUS Juozas [g. 1900.VIII.27 Mačiūkiuose (Skuodo rj.)] — kraštotyrininkas, muziejininkas. 1936 baigęs Kauno un-to humanitarinių mokslų f-to istorijos skyrių, iki 1944 dirbo Šilalės ir Laukuvos (Šilalės rj.) g-jų mokytoju. Dalyvavo Šiaulių kraštotyros d-jos veikloje: rinko eksponatus muziejams, tyrinėjo Žemaitijos valstiečių materialinę kultūrą, papročius, Žemaitijos vietovių istoriją. Leidiniuose „Tautosakos darbai", „Mūsų tautosaka", „Gimtasai kraštas" 1933—41 išspausdino medžiagos apie žemaičių krikštynas, vestuves, linų ir pieno ūkį, 1863 sukilimą Žemaitijoje. 1940 išleido kn. „Plateliai". Nuo 1945 Telšių, vėliau Kretingos kraštotyros muziejaus moksl. bendradarbis. Nuo 1960 Kretingos kraštotyros muziejaus direktorius. Dalyvauja Lietuvos TSR Paminklų apsaugos ir kraštotyros d-jos veikloje.

MICKĒVIČIUS Juozas [g. 1907.VI.12 Tūrupėlyje (Kapsuko rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, švietimo, partinis ir administracinis darbuotojas, Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas (1957). Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1918—23 dirbo samdiniu pas buožes. 1926 įstojo į LKJS. 1924—27 spaustuvės darbininkas Marijampolėje. 1928.I kaip polit. emigrantas išvyko į Rytprūsius, gyveno Giršūnuose (dab. Sovetsko rj.), kur prisidėjo prie LKP lit-ros spausdinimo ir

gabenimo į Lietuvą. 1928.X išvyko į Maskvą, iki 1930 mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-te, 1930—31 — Lenino partinėje m-loje, 1931—33 dirbo LKP atstovybėje prie Kominterno

Vykd. K-to. Nuo 1930 Komunistų partijos narys. 1932 pradėjo bendradarbiauti kom. spaudoje („Balsas", „Priekalas" ir kt.). 1933 grįžo į Lietuvą, suorganizavo LKP CK pogr. spaustuvę „Spartakas" Kaune, spausdino „Tiesą", atsišaukimus. Už rev. veiklą 1934 suimtas ir 1935 nuteistas 15 metų kalėti. 1935.VIII Lietuvai ir Tarybų Sąjungai pasikeitus polit. kaliniais, išvyko į Maskvą, dirbo Lenino part. m-loje, vėliau mašinų statybos f-ke. 1940—42 dirbo įv. fabrikuose Ivanovo srityje ir Kazachijos TSR. 1942—43 Lietuvos TSR Valstybinės leidyklos Maskvoje techn. redaktorius, LKP CK instruktorius, 1943 LKP CK part. ir taryb. darbuotojų kursų Šujoje (Ivanovo sr.) direktorius. 1944—45 LKP Kauno miesto k-to skyriaus vedėjas. 1945—49 LKP CK lektorius. 1948 neakivaizdiniu būdu baigė Aukštąją part. m-lą prie VKP(b) CK. 1949—53 Leidyklų ir poligrafijos v-bos prie Lietuvos TSR MT viršininkas. Nuo 1953 Vilniaus Ped. in-to dėstytojas, nuo 1954 šio in-to TSKP istorijos katedros vedėjas (nuo 1958 docentas); 1955—60 buvo in-to direktorius. 1958—60 LKP CK narys.

Ršt.: Buržuaziniai nacionalistai — pikčiausi lietuvių tautos priešai, V., 1948; Bažnyčia ir dvasininkija išnaudotojų tarnyboje, V., 1951 [II leid. 1954, lenkų k.— 1952].

MICKĒVIČIUS Mykolas [1907.V.9 Groznė (Čečėnijos-Ingušijos ATSR) — 1941] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Nuo 1934 Komunistų partijos narys. Rokiškyje platino kom. lit-rą, rinko aukas polit. kaliniams, buvo kom. kuopelės sekretoriumi. 1934 už kom. veiklą suimtas ir 1936 nuteistas 5 metus kalėti. Kalintas Panevėžyje, Kaune. 1940—41 adm. darbuotojas Kaune. 1941.VII iš Gomelio apylinkių su grupe pasiųstas į priešo užnugarį. Žuvo, vykdydamas kovinę užduotį.

MICKĒVIČIUS Petras [1913.VIII Čypiškyje (Biržų rj.) — 1941 Kupiškyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. 1921—37 dirbo samdiniu. Nuo 1934 Komunistų partijos narys. Priklausė LKP Šlekiškių (Biržų rj.) kuopelei. 1940—41 dirbo Vabalninko kooperatyve. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

MICKĒVIČIUS Stasys [1896 Virbalyje (Vilkaviškio rj.) — 1942.XI Leningrade] — revoliucinio judėjimo dalyvis, inžinierius aviatorius. Kilęs iš valstiečių. 1912—14 stalius priv. dirbtuvėse. 1914—1918 lėktuvų surinkėjas Petrogrado ir Taganrogo aviacijos g-lose. Dalyvavo darbininkų judėjime, streikuose. 1917 Vasario revoliucijos metu Taganroge išrinktas į darbininkų deputatų tarybą. 1917.III Petrograde Lietuvių rajono k-to priimtas į RSDDP(b), gamykloje išrinktas kuopelės sekretoriumi ir kandidatu į Lietuvių sekcijos Petrogrado biurą prie RSDDP(b) Petrogrado k-to, kur dirbo iki Spalio revoliucijos. Prisidėjo prie Raudonosios gvardijos organizavimo. 1917.XI—1918.IX Lietuvos Reikalų komisariato įgaliotinis pabėgėlių reikalams Riazanės ir Tambovo gubernijose. 1918 su kitais organizavo 5-jį Vilniaus pulką, kurį laiką buvo jo komisaras. 1919 organizavo Raudonosios Armijos dalinius Panevėžio aps., kovėsi su revoliucijos priešais prie Panevėžio, Nemenčinės, Pabradės, Švenčionių. 1919—20 Maskvos aviacijos m-los kursantas. 1920—21 dalyvavo kovose prieš Vrangelio ir Machno gaujas. 1922—23 adm. darbuotojas Saratove ir Petrograde. 1928 baigęs technologinį in-tą, dirbo moksl. ir adm. darbą aviacijos pramonėje Novgorode, Leningrade. D. Tėvynės karo metais vieno iš įtvirtintų Leningrado rajonų inžinerinių įrengimų viršininkas.

MICKĒVIČIUS Vaclovas [g. 1908.I.10 Panevėžyje] — administracinis darbuotojas, Lietuvos TSR nusipelnęs pramonės darbuotojas (1968). 1935 baigęs Kauno un-tą, vertėsi daugiausia priv. pamokomis. 1940—41 Maisto pramonės liaudies komisariato skyriaus viršininkas. 1941—43 tarnavo Raudonojoje Armijoje (nuo 1942 16 liet. divizijoje). 1943—1945 Lietuvos TSR MT skyriaus viršininkas, 1945—49 MT reikalų valdytojas. Nuo 1944 TSKP narys. 1949 baigė Aukštąją part. m-lą prie TSKP CK. 1949—51 ir 1954—57 Lietuvos TSR žuvies pramonės ministras, 1951—54 ministro pavaduotojas. 1957—59 Lietuvos TSR LŪT žuvies pramonės v-bos viršininkas, nuo 1959 Vyriausiosios materialinio-techninio tiekimo v-bos prie Lietuvos TSR MT viršininkas. 1956—60 ir nuo 1966 kandidatas į LKP CK narius. 1955—59 Lietuvos TSR AT deputatas.

MICKĒVIČIUS Vincas — Lietuvos ir tarptautinio darbininkų revoliucinio judėjimo veikėjas, vienas iš LKP organizatorių ir vadovų. Ž. Vincas *Kapsukas*.

MICKĒVIČIUS Vincas — rašytojas. Ž. Vincas *Krėvė-Mickevičius*.

MICKĒVIČIUS Vincas [g. 1925.IV.18 Maskvoje] — fizikas, fizikos-matematikos mokslų kandidatas (1962). V. Kapsuko-Mickevičiaus sūnus. 1952 baigė Maskvos un-tą. Nuo 1955 dirba ped. darbą Vilniaus un-te. Nuo 1959 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių apie joninių NaCl tipo kristalų dinaminę teoriją, efektyvinį jonų krūvį kubiniuose joniniuose kristaluose, apie elastinių konstantų temperatūrinius koeficientus joniniuose kristaluose ir kitais fizikos klausimais.

MICKĒVIČIUS Vytautas [1899.XII.23 Kalvarijoje (Kapsuko rj.) — 1966.IV.23 Maskvoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš tarnautojų. 1911—18 mokėsi Marijampolės, Voronežo, Gardino g-jose. 1918.V—XI Lietuvos reikalų komisariato atstovo sekretorius Voroneže. Nuo 1918 Komunistų partijos narys. 1918.XII—1919.IV Tarybų Lietuvos vyriausybės rev. k-tų instruktorius organizatorius. 1919.IV—XI Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partijos CK darbuotojas Daugpilyje ir Smolenske. 1919.XII įstojo į Raudonąją Armiją, kovėsi lenkų fronte. Vokietijoje buvo internuotas, bet pabėgo. 1920—22 dirbo LKP Užsienio biure Smolenske, 1923—24 Maskvoje. Nuo 1924 administracinis ir ūkinis darbuotojas Donbase, Maskvoje. 1947—1954 konditerijos f-ko direktorius Vilniuje.

MICKEVIČIŪTĖ Zosė [1908.II.1 Vainiūniškyje (Kupiškio rj.) — 1941 Kupiškyje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš ž. ū. darbininkų. Dirbo samdine. Nuo 1934 Komunistų partijos narė. Priklausė Šlekiškių (Biržų rj.) kuopelei. Platino kom. atsišaukimus. 1940—41 Vabalninko vls. vykd. k-to pirmininko pavaduotoja. LKP V suvažiavimo (1941) delegatė su patariamuoju balsu. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudyta.

MICKIENĖ Antanina [g. 1928.VI.13 Mažeikiuose] — chemikė, chemijos mokslų kandidatė (1959). 1952 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1952 dirba ped. darbą Vilniaus Ped. in-te. Nuo 1961 TSKP narė. Nuo 1962 docentė. Paskelbė moksl. straipsnių chromavimo teorijos ir praktikos klausimais.

MICKIENĖ Vida [g. 1934.VI.1 Kaune] — gydytoja fiziologė, medicinos mokslų kandidatė (1965). 1959 baigusi Kauno Med. in-tą, iki 1960 dirbo Kauno resp. klinikinėje ligoninėje. Nuo 1960 Kauno Med. in-to centrinės moksl. tyrimo laboratorijos moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių elektrofiziologijos klausimais.

MICKIS Algis [g. 1927.V.3 Kaune] — gydytojas farmakologas, medicinos mokslų kandidatas (1953). 1950 baigė Kauno un-tą. Nuo 1953 dirba ped. darbą Kauno Med. in-to farmakologijos katedroje; nuo 1956 katedros vedėjas, nuo 1959 docentas. Nuo 1955 TSKP narys. 1959 Kauno Med. in-te su kitais suorganizavo elektroencefalografijos laboratoriją. Paskelbė moksl. straipsnių centrinės nervų sistemos elektrofiziologijos klausimais.

MICKIS Matas [1896.IX.15 Kuosiuose (Rokiškio rj.) — 1960.XII.12 Kaune] — agronomas ekonomistas, ekonomikos mokslų kandidatas (1954). 1911—15 gyvendamas Peterburge, dalyvavo profsąjunginiame darbininkų judėjime. 1915—17 tarnavo Rusijos kariuomenėje. Dalyvavo 1917 rev. įvykiuose fron-

te. 1918 grįžo į Lietuvą. 1919 įstojo į LKJS. Mokydamasis Rokiškio gimnazijoje (1919) ir Dotnuvos ž. ū. technikume (1920), įkūrė ten LKJS kuopeles.

1920 dalyvavo LKJS Centro Biuro I plenume, atstovaudamas Rokiškio ir Dotnuvos komjaunuoliams. 1923 už kom. veiklą kalintas Panevėžyje ir pašalintas iš ž. ū. technikumo. Vėliau nuolat palaikė ryšius su LKP CK nariais, dažnai atlikdavo jų pavedimus; rėmė Lietuvos Raudonosios pagalbos org-ją. 1924 eksternu baigė Dotnuvos ž. ū. technikumą. 1925—40 Kauno apyg. agronomas. 1929 baigė Kauno un-to ekonomikos skyrių. 1940.VI—VIII ž. ū. ministras, po to ž. ū. liaudies komisaras. 1942—44 Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos įgaliotinis evakuotųjų Lietuvos TSR piliečių reikalams Saratovo, Tambovo ir Stalingrado srityse. 1944 studijavo Timiriazevo ž. ū. akademijoje Maskvoje. 1945—53 Lietuvos Ž. ū. akademijos rektorius. Nuo 1945 docentas. Nuo 1949 TSKP narys. 1953—1960 Ž. ū. akademijos socialistinių ž. ū. įmonių organizacijos katedros vedėjas. Nuo 1959 profesorius. Vienas knygų „Kolūkinės statybos klausimai" (1949), „Priemonės žemės ūkio gamybai vystyti" („Lietuvos vidurio zona", 1958; „Vakarų Lietuvos zona", 1958) autorių. Paskelbė straipsnių ž. ū. gamybos, žemės reformos, tarybinių ž. ū. kadrų rengimo, komjaunimo veiklos klausimais.

MÌCKIS Rimvydas [g. 1931.IV.16 Kaune] — inžinierius hidrotechnikas, žemės ūkio mokslų daktaras (1966).

1954 baigė Ž. ū. akademiją. 1957—59 Hidrotechnikos ir melioracijos in-to, 1960—1962 Ž. ū. ekonomikos in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1961 TSKP narys. Nuo 1962 Ž. ū. ekonomikos in-to direktoriaus pavaduotojas. 1957 apgynė ž. ū. mokslų kandidato disertaciją. Daktaro disertacijos tema — „Melioravimo darbų efektyvumas, racionaliai statant ir eksploatuojant sausinimo kanalus". Paskelbė moksl. straipsnių apie drenažo efektyvumą ir kitais melioracijos ekonomikos klausimais.

MÌCKIŠKIAI — kaimas Telšių rj., Tryškių apyl., 7 km į š. r. nuo Tryškių. 233 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs prie Mickiškių miško. Yra Pavasario girininkija, pr. m-la (nuo 1924).

MÌCKIŠKIŲ MÌŠKAS — miškas Telšių rj., 5 km į š. r. nuo Tryškių. Priklauso Kuršėnų miško pramonės ūkio Pavasario girininkijai. Plotas 1289 ha. *Tryškių miškų* masyvo dalis.

MICKŪNAI — **1.** Miestelis Vilniaus rj., 15 km į r. nuo Vilniaus centro, Vilnios (Neries intako) kair. krante; apylinkės ir kolūkio centras. 559 gyv. (1959). Per M. eina Vilniaus—Svyrių plentas. Iš p. prieina Mickūnų miškas. Lentpiūvė, paštas, ambulatorija (nuo 1948), felčerių-akušerių punktas, vaistinė (nuo 1949), vid. m-la (iki 1953 pradinė), kultūros namai (nuo 1959), biblioteka (nuo 1948). 1744 pastatyta bažnyčia. 1886 buvo 153 gyventojai. XIX ir XX a. (iki 1950) M.— valsčiaus centras; veikė malūnas, pr. m-la (įst. 1867), spirito varykla. XIX a. pradžioje Mickūnuose kurį laiką gyveno gydytojas ir filosofas A. Bekiu; jį lankydavo jo posūnis — lenkų poetas J. Slovackis.

2. Kaimas Anykščių rj., Debeikių apyl., 16 km į š. r. nuo Anykščių, abipus Anykščių—Rokiškio plento. 64 gyv. (1959). Š. pakraščiu teka Šventoji, iš p. v. prieina Mickūnų miškas. Girininkija (nuo 1966), ryšių skyrius (nuo 1955), felčerių-akušerių punktas (nuo 1961), aštuonmetė m-la (iki 1952 pradinė, iki 1961 septynmetė). D. Tėvynės karo metais M. apylinkėse veikė partizanų būrys.

MICKŪNÁITIS Valentinas [g. 1937.III.10 Klimiškiuose (Anykščių rj.)] — inžinierius mechanikas, technikos mokslų kandidatas (1967). 1960 baigė Ž. ū. akademiją. 1960—62 dirbo ped. darbą Troškūnuose. Nuo 1965 Ž. ū. mechanizacijos ir elektrifikacijos in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie ankštinių kultūrų sėklų džiovinimo procesą bei technologiją.

MICKŪNŲ MÌŠKAS — miškas Vilniaus rj., 2 km į p. r. nuo Mickūnų, į p. nuo Vilniaus—Svyrių plento. Priklauso Vilniaus miškų ūkio Mickūnų girininkijai. Plotas 2215 ha; medynų 2067 ha. Reljefas banguotas. R. pakraščiu teka Vilnia. Dirvožemiai jauriniai, mažai sujaurėję, priesmėliniai. Vyrauja kiškiakopūstiniai ir mėlyniniai eglynai su drebulių ir beržų priemaiša. Jaunuolynai sudaro daugiau kaip 40%; brandžių medynų nėra. Vid. amžius 40 metų, vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 132 ktm/ha, vid. prieauga 3,3 ktm. Yra briedžių, stirnų, barsukų, usūrinių šunų, lapių, kiaunių, voverių, genių, slankų, tetervinų, laukinių ančių, laukinių balandžių. Miškas įeina į Vilniaus miesto žaliąją zoną. Rinktiniais ir ugdomaisiais kirtimais kasmet iškertama apie 3500—4000 ktm.

MÌCKUS Juozas [g. 1929.V.18 Kaune] — administracinis darbuotojas. 1951—54 adm. darbuotojas Troškūnuose. Nuo 1952 TSKP narys. 1954—57 LLKJS Troškūnų rj. k-to I sekretorius. 1955 eksternu baigė vid. m-lą. 1957—61 mokėsi Vilniaus Aukštojoje part. m-loje. 1961—1967 part. darbuotojas Vilniuje. Nuo 1967 Vilniaus miesto Tarybų rj. vykd. k-to pirmininkas.

MÌCKUS Mindaugas [g. 1929.I.1 Liudvinave (Kapsuko rj.)] — fizikochemikas, chemijos mokslų kandidatas (1956). 1952 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1955 Chemijos ir chem. technologijos in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1958 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių elektrolizinio chromavimo teorijos ir praktikos klausimais.

MIČELÝTĖ Stasė [g. 1925.XII.17 Sudeikiuose (Utenos rj.)] — chirurgė urologė. 1948 baigusi Vilniaus un-tą, iki 1959 dirbo Vilniaus resp. klinikinėje ligoninėje. Nuo 1959 Vilniaus I taryb. klinikinės ligoninės urologinio skyriaus vedėja. Su kitais 1963 suorganizavo dirbtinio inksto laboratoriją. Tiria inkstų funkcijos nepakankamumą, pielonefritų diagnostiką ir gydymą, plastinės urologijos taikymo metodus.

MIČIŪDÀ Anatolijus [g. 1905.XII.26 Traškūnuose (Smolensko sr., Rudnios rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, pulkininkas. 1927—56 tarnavo Taryb. Armijoje. Nuo 1930 TSKP narys. 1931 Sevastopolyje baigė lakūnų karo m-lą. 1940—41 Vilniaus pėstininkų m-los bataliono karinis komisaras. 1942—45 ir 1950—52 Tarybinės Armijos divizijos pulko vado pavaduotojas politiniams reikalams. 1949 Jaroslavlyje baigė Aukštuosius polit. kursus prie polit. vadovų m-los. 1952—53 Kauno sr. karinio komisariato polit. skyriaus viršininkas. 1953—56 Vilniaus miesto Stalino rj. karinis komisaras. 1957—61 part. darbuotojas Vilniuje. Pensininkas.

MIČIŪLIS Pijus [1882.IX.16 Ožkabaliuose (Vilkaviškio rj.) — 1923.IX.2 Kaune] — rašytojas. Baigęs Marijampolės g-ją, studijavo Maskvos un-te. Prieš I pasaul. karą gyveno Vilniuje, vertėsi lit. darbu. 1914—18 dirbo Lietuvių d-joje nukentėjusiems dėl karo šelpti (Maskvoje, Minske ir kt.). Vėliau Vilniaus lietuvių san. pagalbos d-jos v-bos narys ir poliklinikos vedėjas. Bendradarbiavo spaudoje. 1922 Lenkijos okup. valdžios ištremtas į Lietuvą. Parašė dramas „Sugriuvęs gyvenimas" (1913) ir „Erškėčių taku" (1913). M. dramos, ypač „Sugriuvęs gyvenimas", buvo plačiai vaidinamos teatro mėgėjų scenoje.

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 2, V., 1958.

MIČIŪNAS Petras [g. 1908.VII.11 Liepojoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1924—34 darbininkas Telšių, Kretingos aps., Klaipėdoje. 1932 įsijungė į rev. judėjimą. 1933 Klaipėdoje įstojo į LKP ir buvo kooptuotas į LKP Klaipėdos miesto k-tą. 1934 už rev. veiklą nuteistas 6 metus kalėti. Kalintas Bajoruose (dab. Kretingos dalyvis), Kaune, Šiauliuose, Raseiniuose. 1940—1941 adm. darbuotojas Šiauliuose, vėliau Vilniuje. 1941 evakavosi į Gorkio sritį. 1942—44 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje jaun. leitenantas. 1944—46 Kretingos aps. kar. komisaras.

Nuo 1946 adm. darbuotojas Klaipėdoje, Kretingos rj., Palangoje.

MIDŨS — iš medaus gaminamas alkoholinis gėrimas. Lietuvoje M. gaminamas nuo seno; jis laikomas lietuvių ir sen. prūsų tautiniu gėrimu. Senosiose liet. liaudies dainose jis minimas greta alaus. IX a. keliautojas Vulfstanas, aprašinėdamas savo keliones į aisčių žemes, mini tų žemių gyventojus gėrus midų. XIV a. pr. midus minimas Dusburgo „Prūsijos žemės kronikoje". 1432. IX.25 privilegijoje Lietuvos didysis kun-štis Žygimantas Kęstutaitis leido Vilniaus miestui pardavinėti M., alų ir kitus svaiginamuosius gėrimus. 1544 Krokuvos kanauninkas S. Gorskis laiške iš Lietuvos rašo, kad Žygimanto Augusto dvare Vilniuje kas savaitę išgeriama 30 statinių alaus ir 30 statinių midaus. T. Makovskis 1613 Lietuvos žemėlapio paaiškinimuose rašo apie M.: „Gėrimas iš medaus ir vandens, sumaišytas su vyšnių sultimis ir įvairiais kvapsniais, iki 100 ir daugiau metų išlaikytas namuose, savo skoniu ir aromatu geresnis už žinomą malvazijos vyną". M. dažniausiai buvo gaminamas dvaruose ir vienuolynuose, pardavinėjamas miestų ir miestelių smuklėse. XVIII a. ypač garsėjo Kauno M., gamintas iš liepų medaus. Vėliau, plečiantis grūdų gamybai, midų išstūmė pigesni gėrimai — alus ir degtinė. Prieš II pasaul. karą M. buvo gaminamas Prienų alaus darykloje (apie 2000 l per metus). Nuo 1960 M. pradėta gaminti Stakliškių alaus darykloje (Prienų rj.). 1964 ji nustojo gaminti alų ir buvo pavadinta Stakliškių lietuviško midaus g-la. 1966 šioje g-loje pagaminta 100 000 l midaus. 1967 g-la pradėta rekonstruoti ir plėsti. Stakliškių g-loje pagal A. Sinkevičiaus sukurtą technologiją gaminamas 3 rūšių natūralus fermentuotas lietuviškas M. („Dainava", „Bočių" ir „Trakai"), turįs 10—16% alkoholio ir 16—24% cukraus. Nuo 1960 spirituotas M. („Anykščių šilelis" ir „Midus 16") gaminamas Anykščių vyno g-loje; 1965 joje pagaminta 28 000 l midaus, 1966 — 5000 l.

MIEGĒNAI — kaimas Kėdainių rj., Surviliškio apyl., 9 km į š. v. nuo Surviliškio; kolūkio centras. 198 gyv. (1959). Per kaimą teka Nykis (Liaudės deš. intakas). Parduotuvė, felčerių-akušerių punktas, aštuonmetė m-la (1942—57 pradinė, 1957—62 septynmetė), kultūros namai (nuo 1965), biblioteka (nuo 1950).

MIELAGĖNAI — miestelis Ignalinos rj., 20 km į p. r. nuo Ignalinos; apylinkės ir kolūkio centras. 421 gyv. (1959). Iš M. eina keliai į Adutiškį, Švenčionis, Ceikinius, Tverečių. Plano struktūra radialinė. Pagr. gatvių susikirtime — keturkampė aikštė. Yra Ignalinos sviesto g-los cechas, 10 lovų ligoninė (nuo 1955), vaistinė (nuo 1945), vid. m-la (1895 įsteigta pradinė, 1944—48 veikė prog-ja), kultūros namai (nuo 1950), biblioteka (nuo 1945). Bažnyčia (past. 1779) su varpine ir šventoriaus vartais, t. p. valstiečio sodybos pastatų kompleksas — vietinės reikšmės archit-ros paminklai. Ist. šaltiniuose M. minimi nuo XVIII a. pradžios. 1768 Stanislovas Augustas suteikė privilegiją rengti 3 metinius prekymečius. Nuo XIX a. — valsčiaus centras. 1861 miestelyje buvo 180 gyv., 1885 — 389, 1897 — 517; vyko turgūs. 1918 pab. buvo susikūręs rev. k-tas, 1939 — pogr. kom. kuopelė. D. Tėvynės karo metais M. apylinkėse veikė Tarybų Sąjungos Didvyrio B. Urbonavičiaus vadovaujamas partizanų būrys. Kovoje su hitlerininkais prie M. žuvo partizanai A. Valenis, V. Bagdonas, L. Gvozdova. Pokario metais, kovodami su burž. nacionalistais, žuvo 23 M. apylinkės liaudies gynėjai ir taryb. aktyvistai.

MIĖLĖNAI, Mielonai, — kaimas Rokiškio rj., Kriaunų apyl., 10 km į p. r. nuo Obelių, prie Sartų ežero š. galo. 83 gyv. (1959). Iš v. prie kaimo prieina Mėlynio ežeras. 1 km į š. nuo kaimo yra piliakalnis.

Beveik iš visų pusių piliakalnį supa pelkėta dauba, o iš š. — 6 m pločio, iki 1,8 m gylio griovys. Piliakalnį 1933 tyrinėjo P. Tarasenka. Piliakalnio aikštelė 30 m ilgio, 25 m pločio. Kultūrinis sluoksnis jos centre labai plonas, pakraščiuose 0,6—1,8 m storio. Jame rasta akmeninių kirvelių dalių, keramikos dirbinių (daugiausia šukės brūkšniuotu paviršiumi, mažiau — grublėtu bei lygiu paviršiumi), geležies gargažių, apdegusių molio tinko gabalų, gyvulių kaulų. Piliakalnio r. papėdėje rasta trinamųjų girnų pusė. Radiniai laikomi Kauno ist. muziejuje. Iš surinktos medžiagos sprendžiama, kad ant piliakalnio žmonės apsigyveno V—I a. pr. m. e. ir gyveno iki V a.

Lit.: **P. Tarasenka,** Mielanų piliakalnis.— „Gimtasai kraštas", 1934, Nr. 2.

MIĖLĖS. Lietuvoje M. gaminamos nuo 1873 metų. 1912 buvo 8 M. gamybos įmonės, kurios gamino apie 3100 t skystų M. per metus. Prieš II pasaul. karą M. f-kai veikė Kaune, Antanavoje (Kapsuko rj.), Panevėžyje ir Klaipėdoje. 1937 Lietuvoje pagaminta 346 t presuotų M.; be to, M. buvo importuojamos iš Vokietijos ir Danijos. Taryb. metais M. gaminamos Kauno mielių f-ke ir Panevėžio bandomajame spirito kombinate (nuo 1952 jame veikia M. gamybos cechas). 1966 Lietuvoje pagaminta 3935 t mielių (iš jų apie 80 t sausų). Dalis produkcijos siunčiama į Latviją, Baltarusiją ir kitas TSRS respublikas.

MIĖSMEDŽIO-VÓVERKIO MIŠKAĨ — miškų masyvas Joniškio rj., 15 km į p. v. nuo Joniškio, Mūšos deš. krante. Priklauso Joniškio miškų ūkio Beržėnų girininkijai. Plotas 830 ha. Š. v. dalį sudaro Voverkio miškas (270 ha), p. r. — Miesmedžio miškas (560 ha). Tarp jų teka Voverkis (Mūšos intakas). Pietvakariuose M.-V. m. susisiekia su Mozirlovio mišku. Reljefas lyguminis, su nedidelėmis pavienėmis kalvomis. Dirvožemiai velėniniai, gliejiški ir puveniniai gliejiniai, priemoliniai; pasitaiko ir žemutinio tipo pelkinių. Medynai daugiausia savaiminės kilmės. Vyrauja minkštieji lapuočiai su eglės priemaiša. Beržynų yra 38%, eglynų 29%, baltalksnynų ir juodalksnynų 19%, drebulynų 14%. Jaunuolynai sudaro 16%, pusbrandžiai medynai 39%, pribręstantieji 34%, brandieji 11%. Vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 140 ktm/ha, vid. prieauga 2,6 ktm/ha. Gausu stirnų ir kiškių, yra lapių, šernų, kiaunių, voverių, jerubių, slankų, laukinių balandžių. Miško dalis palei Mūšą apsauginė, likusi — eksploatacinė.

MIĖSTAI — gyvenvietės, kurių gyventojų dauguma dirba pramonės, prekybos, administracijos, buitinio ir kultūrinio aptarnavimo įmonėse ir įstaigose. Lietuvoje M. kurtis sąlygos susidarė IX—XI a., kai, vystantis gamybiniams santykiams, atsirado darbo pasidalijimas — amatai atsiskyrė nuo žemės ūkio ir prasidėjo reguliarūs prekių mainai. Pirmąsias rašytines žinias apie Lietuvos gyvenvietes randame IX a. Bremeno arkivyskupo Rimberto pranešime apie švedų kovas prieš kuršius, kur minima turtinga Apuolės pilis. XII a. arabų geografas Al Idrisis mini, tyrinėtojų nuomone, Lietuvos miestus Kāniyū (Kaunas?) ir Nimiya. Daugiau duomenų apie juos yra XIII—XIV a. kryžiuočių metraščiuose. Vystantis feod. santykiams, miestų vis daugėjo. XV a. pr. jau buvo dabartinio M. tinklo užuomazga; to meto šaltiniai mini 157 M. ir gyvenvietes, vėliau tapusias miestais.

M. kūrėsi patogiose prekybai vietose, dažniausiai prie kryžkelių ir prie vandens. Daug M. išsivystė iš pilių-tvirtovių su priešpiliais, kuriuose gyveno amatininkai ir pirkliai (Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Ukmergė ir kt.). Iš pradžių M. statėsi savaime, plėsdamiesi pagal kelius, vedančius į gretimas gyvenvietes. Tarp pagrindinių gatvių-kelių formavosi netaisyklingi kvartalai. Tokiu būdu susiklostė radialinis planas, būdingas daugumui M., savaime išsivysčiusių iš mažų gyvenviečių.

Nuo XIII a. miestams pradėta teikti savivaldos teises, leidžiančias rengti turgus, prekymečius, laikyti sandėlius, smukles, amatininkų cechus; jos atleido miestiečius nuo prievolių didžiajam kun-ščiui ir feodalams. M. ūkį ir miestiečių tarpusavio santykius tvarkė vaitas ir rinkti savivaldybės nariai. Klaipėda buvo pirmasis miestas, gavęs Dortmundo (1254), o po kelerių metų (1257) — Liubeko savivaldos teises. Vilnius gavo miesto (Magdeburgo) teises 1387, Kaunas 1408, Ukmergė apie 1435, Trakai 1444.

Nuo XV a. pab. miestams buvo teikiamos prekybinės privilegijos, bet jos jau neatleisdavo M. gyventojų nuo prievolių didžiajam kun-ščiui ir feodalams. XVI a. viduryje dab. Lietuvos TSR teritorijoje 13 M. turėjo miesto teises, be to, 7 M. — prekybines privilegijas. Nuo XIII iki XVIII a. miesto teises visą laiką arba tam tikrą laikotarpį turėjo 83 M. ir miesteliai, o prekybines privilegijas — 87. Skirtumas tarp miesto ir *miestelio* feod. laikotarpiu buvo nežymus. Tos pačios gyvenvietės (Merkinė, Perloja, Anykščiai, Punia, Veliuo-

na ir kt.) ist. dokumentuose dažnai vadinamos čia miestais, čia miesteliais. Daugelis miestelių vykdė tokias pat ūkines funkcijas, kaip ir M. Feodalai ir dvasininkai miestuose turėjo jurisdikas (ž. *Jurisdika*), kuriose tvarkėsi savo nuožiūra. Jurisdikos trukdė M. savarankiškai tvarkytis ir stabdė jų augimą. Nuo XV a. vid. iki XVII a. vid. buvo palankios ekonominės-politinės sąlygos amatams ir prekybai vystytis, taigi, ir M. augti; juose stiprėjo amatininkų cechai, o Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje steigėsi naujos faktorijos ir Hanzos pirklių kontoros. XV a. pab. ir XVI a. įsikūrė daug naujų M. ir miestelių mažai apgyventoje Užnemunėje (Virbalis, Lazdijai, Prienai, Seirijai, Šakiai, Veisiejai, Vilkaviškis). Šiuo laikotarpiu išsiskyrė administraciniai — vaivadijų (Vilnius ir Trakai), pavietų (Kaunas, Ukmergė) ir valsčių (Josvainiai, Kernavė, Giedraičiai, Punia, Aukštadvaris, Darsūniškis, Veliuona ir kt.) — centrai. Tai skatino šių M. ir miestelių augimą. Nuo XVI a. pirmosios pusės pradėta reguliuoti M. statybą. 1536 Žygimantas Senasis patvirtino pirmuosius Vilniaus miesto statybų reguliavimo nuostatus.

XVII a. vid. prasidėjęs Lietuvos ūkinis ir politinis smukimas sutrukdė tolesnį M. vystymąsi. Miestuose savavaliavo feodalai. Užsakymų stoka, mokesčiai, kontribucijos ir kariuomenės plėšikavimai žlugdė amatus, dėl didelių muitų sunyko prekyba. Sumažėjo M. gyventojų. XVIII a. pab. pradėjo irti cechinė amatų sistema ir ėmė kurtis pirmosios smulkios pram. įmonės, paremtos samdomuoju darbu. M. ūkis vėl pagyvėjo. 1791 Ketverių metų seimas priėmė įstatymą, išplėtusį miestiečių teises; daugeliui gyvenviečių buvo iš naujo suteiktos miesto teisės.

Prijungus Lietuvą prie Rusijos (1795), M. pradėjo tvarkytis pagal Rusijos imperijos įstatymus. Vystantis kapit. gamybiniams santykiams, miestuose imta statyti daugiau pram. įmonių, sustiprėjo buržuazijos ir proletariato formavimosi procesas. Naujas adm. suskirstymas skatino gubernijų (Vilniaus, Kauno) ir apskričių (Šiaulių, Panevėžio, Raseinių, Telšių, Zarasų, Ukmergės) centrų augimą ir tvarkymą. Buvo statomi administraciniai, transporto ir kiti visuom. pastatai. Klaipėdoje (1907) įrengtas ir Vilniuje (1915) rekonstruotas vandentiekis.

XIX a. antrojoje pusėje nutiesus per Lietuvą pirmuosius geležinkelius, prie jų pradėjo augti nauji miestai: Naujoji Vilnia, Pabradė, Švenčionėliai, Dūkštas, Subačius II, Lentvaris, Varėna II, Kaišiadorys. Nepatogiose transporto atžvilgiu vietose esantys M. sunyko (Varniai, Merkinė, Punia, Žiežmariai ir kt.), užtat smarkiai išaugo M., turintys palankias sąlygas pramonei vystytis. XIX a. viduryje dab. Lietuvos TSR teritorijoje buvo 290 M. ir miestelių.

Vystantis fabrikinei pramonei, nuo XIX a. pab. miestuose sparčiai telkėsi proletariatas. XIX a. pabaigoje Vilniaus, Kauno, Šiaulių, Panevėžio ir artimiausių jų apylinkių įmonėse dirbo daugiau kaip pusė visų Lietuvos (be Klaipėdos kr.) f-kų darbininkų. Nuo XIX a. pabaigos M. tapo klasių kovos centrais. Juose vyko ekonominiai ir politiniai streikai, kūrėsi darbininkų org-jos. Miestuose koncentravosi rev. judėjimas ir buržuazijos valdymo laikotarpiu.

1919—40 didž. reikšmę Lietuvos M. augimui turėjo pramonė, prekyba, ad-

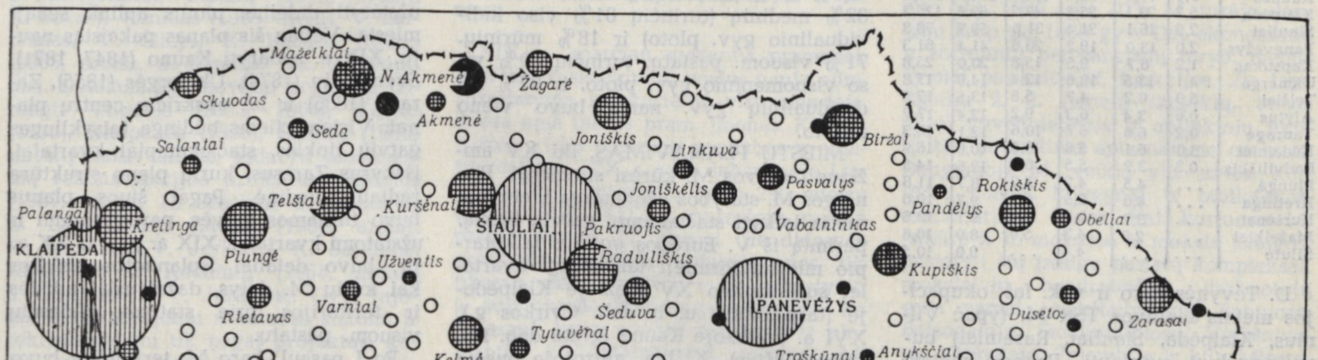

Miestai. Lietuvos TSR miestų, miesto tipo gyvenviečių ir miestelių išsidėstymas

ministracija ir aptarnavimas. Smarkiai išaugo Kaunas, buvusi laikinoji sostinė. Jame koncentravosi kultūrinė veikla: buvo Valstybės teatras (nuo 1920), un-tas (nuo 1922), veikė keletas spec. vidurinių m-lų, muziejų, buvo sutelktas leidybinis darbas. Iš apskričių centrų sparčiau augo Šiauliai ir Panevėžys. Žemaitijos kultūriniam gyvenimui turėjo įtakos Telšiai, Užnemunės — Marijampolė. Miestuose buvo statomi daugiausia 1—2 aukštų gyv. namai su dideliais sodybiniais sklypais. Šitoks neekonomiškas M. teritorijos naudojimas sunkino vandentiekio, kanalizacijos ir kitų inžinerinių įrengimų statybą ir brangino M. tvarkymą. Tik didesnių M. centruose buvo įrengtas vandentiekis (Kaune 1929, Šiauliuose 1937) ir kanalizacija (Kaune 1929, Šiauliuose 1935, Panevėžyje 1938).

Gyventojų daugėjimas didžiausiuose Lietuvos miestuose (tūkst.)

	1823	1897	1923	1939	1959	1966
Vilnius	46,7	154,5	167,4	209,4	236,1	304,7
Kaunas	5,1	70,9	92,4	154,1	214,3	275,5
Klaipėda	5,3	20,1	35,9	47,2	89,9	125,3
Šiauliai	2,2	16,1	21,4	31,6	59,7	78,3
Panevėžys	2,0	13,0	19,2	26,6	41,4	61,3
Kapsukas	1,2	6,7	9,5	15,8	20,0	25,8
Ukmergė	4,1	13,5	10,6	12,4	14,9	17,8
Telšiai	5,0	6,2	4,7	5,8	13,5	17,8
Alytus	0,6	3,4	6,3	9,2	12,4	17,7
Tauragė	0,2	6,6	5,5	10,6	12,1	16,3
Kėdainiai	3,0	6,1	5,8	8,6	10,6	15,9
Radviliškis	0,3	3,9	5,5	6,8	12,6	14,5
Plungė	...	4,5	4,2	5,2	8,7	11,8
Kretinga	...	4,0	2,5	5,3	9,7	10,6
Kuršėnai	...	3,2	3,0	3,8	9,1	10,6
Mažeikiai	...	2,0	4,3	5,6	8,0	10,6
Šilutė	...	...	4,4	...	9,0	10,5

D. Tėvynės karo ir vok. faš. okupacijos metais Lietuvos TSR M. (ypač Vilnius, Klaipėda, Šiauliai, Raseiniai) buvo smarkiai sugriauti. Pokario metais jie atstatyti; juose padaugėjo gyventojų, pastatyta daug fabrikų ir gamyklų, visuom. pastatų ir gyv. namų. Miestuose įvyko svarbių socialinių, ekonominių ir architektūrinių pakitimų. Iš gyv. kvartalų į M. pakraščius iškeliamos žalingos sveikatai pram. įmonės, plečiami poilsiui skirti žalieji plotai. Gyv. namai statomi stambiais mikrorajonais, kuriuose kartu statomi vaikų darželiai-lopšeliai, m-los, parduotuvės, valgyklos, buitinės ir komunalinės įstaigos. Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje piečiamas kanalizacijos ir vandentiekio tinklas, o daugiau kaip pusėje visų rajonų centrų pradėta rengti kanalizaciją ir vandentiekį. Įvestos gamtinės dujos Vilniuje (1961), Kaune (1962), Panevėžyje (1963), Šiauliuose (1964). Vilniuje (1956) ir Kaune (1966) pradėjo kursuoti troleibusai. Visuose M. su daugiau kaip 5000 gyv. kursuoja autobusai. Prie didesnių pram. įmonių susikūrė naujos miesto tipo gyvenvietės: Naujoji Akmenė, Elektrėnai, Grigiškės, Baltoji Vokė, Ežerėlis. M. vystomi planingai: didelių M. (Vilniaus, Kauno) tolesnis augimas stabdomas, o mažų M. — skatinamas. Be Klaipėdos, Šiaulių, Panevėžio, visų pirma ugdomi kaip regionų centrai Alytus, Utena, Jurbarkas, Kapsukas, Plungė. 1966.I.1 Tarybų Lietuvoje buvo 91 M. ir 23 miesto tipo gyvenvietės; juose gyveno 1 334 000 žmonių, arba 44,7% visų Lietuvos TSR gyventojų. Iš 91 miesto 8 (Druskininkai, Kaunas, Klaipėda, Neringa, Palanga, Panevėžys, Šiauliai ir Vilnius) buvo resp. pavaldumo M., tai yra nepriklausė nė vienam adm. rajonui; kiti 83 buvo rajoninio pavaldumo M. Rajonų centrais buvo 44 miestai. Be to, 2 didžiausieji M. — Vilnius ir Kaunas — patys dar suskirstyti į rajonus. Kiekviename mieste yra išrinktos darbo žmonių deputatų tarybos (DŽDT), o Vilniuje ir Kaune — dar ir miesto rajonų DŽDT. Miesto teises gyvenvietėms teikia Lietuvos TSR AT Prezidiumas. 1966 resp. pavaldumo miestu tapo Birštonas, iki tol buvęs miesto tipo gyvenviete.

1965.I.1 Lietuvos TSR miestuose ir miesto tipo gyvenvietėse buvo 8 503 000 m^2 gyv. ploto (tame tarpe 3 021 000 m^2 individualinio). Pagal sienų medžiagas pastatai buvo susiskirstę taip: visuomeniniai — 51% mūrinių (turinčių 75% viso visuomeninio gyv. ploto) ir 49% medinių; individualiniai — 82% medinių (turinčių 81% viso individualinio gyv. ploto) ir 18% mūrinių. 71% visuom. pastatų, turinčių 30% viso visuomeninio gyv. ploto, ir 97% individualinių gyv. namų buvo vieno aukšto.

MIESTŲ PLANAVIMAS. Iki XV amžiaus Lietuvos M. kūrėsi stichiškai. Planingos M. statybos užuomazga Lietuvoje reikia laikyti stačiakampį gatvių tinklą, perimtą iš V. Europos *gotikos* laikotarpio miestų. Pirmieji taisyklingi kvartalai susiformavo XV amžiuje Klaipėdoje (tarp Danės u. ir dab. Cvirkos g.), XVI a. pradžioje Kaune (greta dab. Rotušės aikštės). XVI a. antrojoje pusėje M. buvo statomi tik stačiakampio plano. Miesto centre, vieno stačiakampio kvartalo vietoje, būdavo įrengiama gotikinio tipo aikštė (Virbalis, Kudirkos Naumiestis; ž. *Aikštės*). Aikštės viduryje dažnai būdavo statoma rotušė arba patalpos prekybai. Pagal tokį planą valakų reformos metu XVI a. vid. buvo pertvarkomi miesteliai, vėliau pagal jį buvo plečiami ir rekonstruojami M. (1572 Skuodas, 1607 Kretinga; be to, Anykščiai, Biržai, Kėdainiai ir kt.). Taikant užstatymą prie gamtinių sąlygų, prie esamų kelių, atsirado įvairių stačiakampio plano variantų.

Stačiakampis planas vyravo iki XVIII a. antrosios pusės, kol statyboje įsigalėjo *klasicizmas*. Klasicizmo laikotarpiu M. ir miestelių planuose buvo pabrėžiama pagr. kompozicinė ašis, jungianti dominuojančius pastatus ar jų ansamblius, dažniausiai dvaro rūmus ir bažnyčią (Rokiškis, Rietavas), kertanti turgaus aikštę (Kamajai), einanti į pastatų grupę (Vilniaus miesto v. dalies planas, sudarytas archit. L. Stuokos-Gucevičiaus 1790).

Nuo XIX a. pradžios Lietuvos M. buvo planuojami Rusijos M. pavyzdžiu.

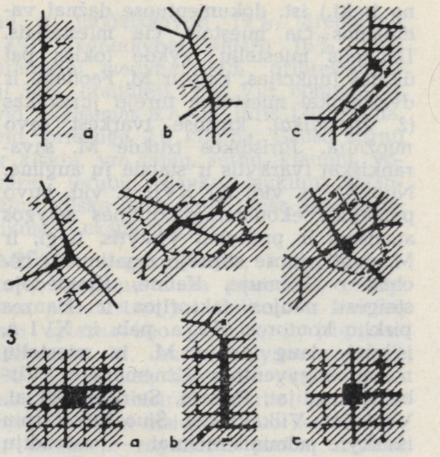

Miestai. Miestų ir miestelių plano struktūra: *1* — linijinė (*a*, *b* — iš gatvinių kaimų išsivysčiusių, *c* — savaimingai susiformavusių miestų ir miestelių), *2* — radialinė, *3* — stačiakampė (*a* — paplitusi XVI—XVIII a., *b* — paplitusi XVIII a. antrojoje pusėje ir XIX a. pr., *c* — paplitusi nuo XIX a. vid.). Linijos reiškia pagr. gatves, punktyrai — šalutines gatves, juodi plotai — aikštės

1817 Peterburge sudarytas Vilniaus planas (archit. B. Gestis), kuriame numatyta užstatyti didelius plotus aplink senąjį miestą. Vėliau šis planas pakeistas nauju. XIX a. sudaryti Kauno (1847, 1871), Švenčionių (1874), Ukmergės (1855), Zarasų (1836) ir kt. apskričių centrų planai. Visiems jiems būdinga taisyklingas gatvių tinklas, stačiakampiai kvartalai, išskyrus Zarasus, kurių plano struktūra radialinė-žiedinė. Pagal šiuos planus buvo tiesiamos gatvės, parceliuojami ir užstatomi kvartalai. XIX a. pab. ir XX a. pr. buvo detaliai išplanuotos atskiros kai kurių M. dalys, dažniausiai aikštės ir teritorijos prie statomų didesnių visuom. pastatų.

Po I pasaul. karo M. teritorijos buvo plečiamos, išparceliuojant atskiras valdas. Bendri M. gen. planai nebuvo sudaromi, išskyrus Kauną, kurio išplanavimo projektas sudarytas 1923 (danų archit. M. Frandsenas), tačiau dėl privačios žemės nuosavybės, nesant M. tvarkymo įstatymo, nebuvo pilnai įgyvendintas. 1939—44 buvo paruoštas Vilniaus gen. planas (vadovas archit. V. Landsbergis), kuris nebuvo realizuojamas. Apskričių miestuose, t. p. miesteliuose gatvės ir aikštės buvo šiek tiek pertvarkytos pagal apskričių inžinierių arba matininkų brėžinius.

Tarybų Lietuvoje M. planuojami keliais etapais: pirmiausia sudaromas gen. planas, paskui detalaus išplanavimo projektas (projektinė užduotis) ir užstatymo projektas. Gen. planas sudaromas 20—25 metams. Jame pagal perspektyvinius liaudies ūkio vystymo planus numatoma gyventojų skaičius, naujų statybų teritorijos, gatvių tinklo, poilsio vietų, inžinerinių įrenginių statybų vietos ir apimtis, miesto transporto išvystymas. Miesto teritorija skirstoma į **funkcines zonas:** gyvenamąją, pramonės ir sandėlių, transporto, žaliųjų plotų. Gyv. teritorija skirstoma į gyv. rajonus, o šie

į mikrorajonus; numatomos vietos naujiems viso miesto ir gyv. rajonų centrams statyti. Miestų gen. planus pradėjo rengti tuoj po D. Tėvynės karo Lietuvos TSR MT Statybos ir architektūros reikalų v-bos (dab. Lietuvos TSR MT Valstybinis statybos reikalų k-tas) projektavimo org-jos: Respublikinis projektavimo trestas, 1949 reorganizuotas į Resp. archit. dirbtuves, 1953 į Valstybinį projektavimo in-tą, 1960 į Valstybinį miestų statybos projektavimo in-tą, tarprajoniniai jo skyriai ir kt. Iki 1960 projektavimo org-jos parengė 96 M. ir miesto tipo gyvenviečių planus ir išplanavimo schemas, jų tarpe Šiaulių (1951, archit. M. Šarapova), Panevėžio (1951, archit. K. Šešelgis), Klaipėdos (1952, archit. A. Cibas, A. Afončenka), Vilniaus (1953, archit. V. Mikučianis ir kt.), Kauno (1953, archit. K. Bučas, A. Slavinskas). Dėl spartaus M. augimo ir statybų industrializavimo nuo 1961 šiuos planus pradėta koreguoti; kartu buvo rengiami gen. planai likusiems mažiems M. ir miesto tipo gyvenvietėms. Iki 1965 iškoreguoti 46 M. gen. planai, jų tarpe Klaipėdos (1962, archit. P. Janulis, B. Revzinas), Panevėžio (1962, archit. J. Daujotaitė), Šiaulių (1963, archit. K. Bučas), Vilniaus (1965, archit. V. Balčiūnas, V. Šližys, K. Bučas), Kauno (1965, archit. J. Janulis, inž. A. Tupinis). Detalaus išplanavimo projektai parengti Vilniaus (1953, 1964), Kauno (1955), Klaipėdos (1955), Šiaulių (1955) miestų centr. dalims; sudaryti senamiesčių rekonstrukcijos projektai: Vilniaus (1957, archit. K. Šešelgis, J. Šaibokas, S. Lasavickas), Kauno (1961, archit. S. Čerškutė, V. Jurkštas, K. Šešelgis), Klaipėdos ir Kėdainių (1964, archit. S. Čerškutė ir V. Jurkštas). Gyv. rajonai ir mikrorajonai miestuose statomi ir rekonstruojami tik pagal projektus, kurie rengiami artimiausių metų statyboms.

Lit.: **М. Любавский,** Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого Литовского Статута, М., 1892; **R. Rewieńska,** Miasta i miasteczka w Północnowschodniej Polsce, Wilno, 1938; Lietuvos miestai, Šiauliai, 1938; **J. Kumpis,** Socialistinė miestų statyba ir architektūra Tarybų Lietuvoje, V., 1950; **R. Jaloveckas,** Lietuvos miestų kūrimosi veiksniai.— „Lietuvos TSR architektūros klausimai", t. 1, K., 1960; **A. Miškinis,** Privilegijuotos miestų gyvenvietės ir jų tinklo vystymasis XIII—XVIII a. — „Statyba ir architektūra", t. 3, V., 1963; **A. Miškinis,** Lietuvos miesto gyvenvietės ir jų funkcijos XIX a. pabaigoje—XX a. pirmojoje pusėje. — Ten pat, t. 4, V., 1964; **A. Miškinis, K. Šešelgis,** Miesto gyvenviečių tinklo vystymasis Lietuvoje iki XX a. vidurio. — Ten pat, t. 4, sąs. 2, V., 1965.

MIESTĖLIAI — žemės ūkio gyvenvietės, kurių gyventojų žymi dalis dirba prekybos, buitinio ir kultūrinio aptarnavimo įmonėse bei įstaigose. M. yra tarpinės (pagal didumą) gyvenvietės tarp *miestų* ir *kaimų*. Lietuvoje M., kaip ir miestai, pradėjo kurtis II t-mečio pradžioje. Turimais duomenimis, feod. Lietuvos valst. dokumentuose „miestelio" („gorodok") terminas pirmąkart pavartotas 1387; tais metais Jogailos išduotame Skirgailai dovanojimo rašte paminėti Alytaus, Birštono, Nemunaičio ir Punios M. Iš pradžių M. kūrėsi daugiausia prie valdovo ir feodalų pilių; vėliau jie ėmė kurtis prie dvarų, svarbesnių prekybinių kelių sankryžose. Kai kurie M. išaugo iš gatvinių kaimų. Feod. laikotarpiu M., kaip ir miestai, buvo amatų ir prekybos centrai. Adm. atžvilgiu daugumas M. buvo valsčių centrai. Prekybiniu požiūriu jų įtakos sfera t. p. dažniausiai tesiekdavo valsčiaus ribas. M. buvo ir artimųjų apylinkių religiniai centrai. Daugelyje M. veikė pradinės m-los, kai kuriuose ir vidurinės (kolegijos, apskrities m-los ir kt.).

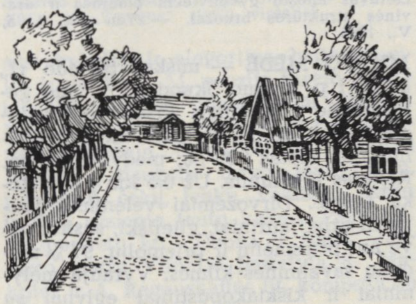

Miesteliai. Uždara gatvės perspektyva (Pumpėnai)

XIX a., sparčiau vystantis pramonei, gerėjant susisiekimui, įvedus naują adm. suskirstymą, kai kurie M. virto miestais. Juose ėmė telktis pram. įmonės. Kiti M. ir toliau liko vietiniais prekybos ir amatų centrais. XIX a. vid. dabartinėje Lietuvos TSR teritorijoje buvo 290 miestų ir miestelių. XIX a. antrojoje pusėje pradėta rengti M. planus. Jie didesnės praktinės reikšmės neturėjo, nes tik fiksavo esamą padėtį, o M. užstatymo ir sutvarkymo klausimų nesprendė. Po I pasaul. karo, augant miestams ir plečiantis jų aptarnavimo zonoms, M. funkcijos siaurėjo. 1940 dabartinėje Lietuvos TSR teritorijoje buvo 253 M.; nemaža jų tolydžio nyko. M. gyventojų skaičius nuo 1897 iki 1940 sumažėjo 20%. 1923 daugiau kaip 80% M. turėjo bent po 500 gyv., apie 5% — mažiau kaip po 200. Žymi dalis M. gyventojų buvo žydai, vertęsi prekyba, amatais, padieniais verslais. Dėl blogų sanitarinių sąlygų miesteliuose labiau, negu kaimuose ar miestuose, siautė ligos, buvo ypatingai didelis mirtingumas. XIX a. pabaigoje ir XX a. pirmojoje pusėje miesteliuose plėtėsi rev. judėjimas. Buržuazijos valdymo metais daugelyje M. veikė LKP, LKJS, Lietuvos Raudonosios pagalbos pogr. org-jos.

Miesteliai. Alsėdžių aikštė

D. Tėvynės karo ir vok. faš. okupacijos metais M. smarkiai nukentėjo, nemaža jų buvo visai sugriauta. Vok. fašistai ir vietiniai burž. nacionalistai išžudė didelę dalį M. gyventojų (daugiausia žydų). Po D. Tėvynės karo prasidėjo M. atstatymo darbai. Pradėta rengti M. detalaus išplanavimo ir užstatymo projektus. Juose daug dėmesio skiriama M. teritorijos funkciniam zonavimui (išskiriama gyv. zona, gamybinė zona, buitinis-kultūrinis centras, žalieji plotai), susisiekimo pagerinimui, esamos planinės struktūros ir gatvių tinklo racionaliam pertvarkymui, užstatymo tankumo sureguliavimui, inžinerinių įrengimų plėtimui. 1950 pakeitus adm. sistemą, nemaža M. tapo naujai įkurtų rajonų centrais ir gavo rajoninio pavaldumo miesto teises. Jie augo ir vystėsi. Kai kurie maži M., sugriauti D. Tėvynės karo metais, o 1950 netekę valsčiaus centro teisių, sunyko. 1965 buvo 175 miesteliai (įskaitant ir kai kuriuos miestus bei miesto tipo gyvenvietes, kurie pagal gyventojų užsiėmimą nesiskiria nuo M.). 1965 apie 40% M. turėjo daugiau kaip po 1000 gyv. Dėl ekonominių ir socialinių pertvarkymų taryb. metais žymiai pasikeitė M. funkcijos. Jie tapo didelių ž. ū. įmonių (kolūkių, taryb. ūkių) gyvenvietėmis ir aplinkinių ūkių kultūrinio-buitinio aptarnavimo centrais. Daugumoje M. veikia vid. m-los, kultūros namai, knygynai ir bibliotekos, stacionariniai kinai. Kai kuriuose M. įsikūrė ž. ū. mokymo ir mokslo įstaigos, pastatyti šių įstaigų pastatų kompleksai, moksleivių bendrabučiai, darbuotojų gyv. namai (Aukštadvaryje, Babtuose, Baisogaloje, Smalininkuose, Viekšniuose, Viešvilėje, Žeimelyje ir kt.). Miesteliuose įsteigtos apylinkių ligoninės, ambulatorijos, vaistinės ir kitos sveikatos apsaugos įstaigos. Vietoj buvusių smulkių prekybos įstaigų veikia vartotojų kooperatyvai, specializuotos parduotuvės, valgyklos. Steigiamos buitinio gyventojų aptarnavimo rajoninių kombinatų dirbtuvės (siuvyklos, batų dirbtuvės, kirpyklos ir pan.). Taryb. metais M. elektrifikuoti, tvarkomos jų gatvės, įrengiamas vandentiekis ir kanalizacija; pastatyta daug individualinių ir daugiaaukščių komunalinių gyv. namų, visuom. pastatų, žymiai pakeitusių kai kurių M. archit. vaizdą. Dauguma M. vykdo tarpūkinių gyvenviečių funkcijas.

IŠPLANAVIMAS IR UŽSTATYMAS. M. kūrėsi ir vystėsi, liet. liaudies architektūros tradicijų veikiami. Skiriami 3 pagrindiniai M. (kaip ir miestų) plano struktūros tipai: linijinis, radialinis ir stačiakampis. Linijinė ir radialinė plano struktūra susiformavo savaimingai, stačiakampė — užstatant gyvenvietes pagal planus. Apie 28% visų M. turi linijinę plano struktūrą. Nemaža jų išsivystę iš gatvinių kaimų (Bagaslaviškis, Bazilionai, Veiveriai). Šios plano struktūros yra ir paupiuose, paežerėse arba tarp pelkių įsikūrę M. (Bal-

ninkai, Darsūniškis, Veisiejai, Veliuona, Viduklė). Tokių M. centras neryškus, daugumoje jų nėra aikščių. Radialinę plano struktūrą (56% visų M.) suformavo keliai, vedę į pilį, turgų, bažnyčią. Šios plano struktūros miesteliuose pagr. gatvės-keliai (nuo 3 iki 8) sueina į centrą, kuriame susidaro trikampė (Butrimonys, Valkininkai, Viešintos), keturkampė (Dieveniškės, Kruonis, Salantai), netaisyklingos formos (Merkinė, Simnas, Švėkšna) aikštė arba aikščių kompleksas (Adutiškis). Stačiakampė plano struktūra (apie 16% visų M.) susiklostė, užstatant M. (vėliau kai kurie jų išaugo į miestus) pagal gotikinį planą (nuo XVI a. antrosios pusės iki XVIII a. pabaigos — Seda, Vaškai), klasicizmo laikotarpiui būdingą planą (nuo XVIII a.— Kamajai), XIX a. Rusijos miestams būdingą planą (Druskininkai, Ignalina). Šią plano struktūrą formuojantys keliai (nuo 3 iki 5) stačiu kampu susikerta miestelio aikštėje, aplink kurią yra keli kvartalai arba visa kvartalų grupė. M. centrai užstatyti kompaktiškai, nes aplink turgaus aikštės telkėsi parduotuvės ir amatininkų dirbtuvės. Pakraščiai, kur gyveno daugiausia valstiečiai, užstatyti laisvai, sodybomis. Apie 60% visų M. įsikūrę prie upių ar ežerų. Jie užstatyti įvairiau ir įdomiau, pasižymi turtingesnėmis panoramomis, negu M., esantys atokiau nuo vandens. Įdomiausios panoramos yra tokių M., kurie įsikūrę abiejose upės terasose bei nuolaidžiuose krantuose (Krekenava, Papilė, Veliuona, Vilkija). M. vidaus erdvės archit. kompozicijai būdinga uždaros gatvių bei jų atkarpų perspektyvos, laisvas pastatų ir želdinių išdėstymas, kontrastingi žemų gyv. namų ir didelių visuom. pastatų, bažnyčių deriniai.

Lit.: **A. Miškinis,** Lietuvos miesto gyvenvietės ir jų funkcijos XIX a. pabaigoje—XX a. pirmojoje pusėje.—„Statyba ir architektūra", t. 4, V., 1964; **A. Miškinis, K. Šešelgis,** Miesto gyvenviečių tinklo vystymasis Lietuvoje iki XX a. vidurio. — Ten pat, t. 4, sąs. 2, V., 1965; **K. Šešelgis, A. Miškinis,** Pagrindiniai Lietuvos miesto gyvenviečių planinės ir erdvinės struktūros bruožai. — Ten pat, t. 5, V., 1966.

1
2
3
4
5

Miestelių panoramos: *1* — apatinėje upės terasoje (Gelgaudiškis), *2* — abiejose upės terasose (Veliuona), *3* — viršutinėje upės terasoje (Merkinė), *4* ir *5* — atokiau nuo upių esančių miestelių panoramos (Ylakiai ir Seda)

MIĖSTO MĖDĖ — miškas Skuodo rj., 8 km į p. v. nuo Skuodo, į v. nuo geležinkelio į Kretingą. Priklauso Kretingos miško pramonės ūkio Skuodo girininkijai. Plotas 639 ha; medynų 590 ha. Reljefas lyguminis. Už 0,5 km į š. v. teka Luknė. Dirvožemiai velėniniai jauriniai arba jauriniai, gliejiški, susiformavę ant priesmėlių ir priemolių. 97% medynų savaiminės kilmės. Vyrauja mėlyniniai ir kiškiakopūstiniai eglynai su pušies priemaiša. Eglynų yra 69%, pušynų 24%, beržynų ir juodalksnynų po 3%. Jaunuolynai sudaro 65%, pusbrandžiai medynai 25%, pribręstantieji 9%, brandieji 1%. Medynų vid. amžius 45 metai. Vyraujantis bonitetas II—III, skalsumas 0,6—0,7, vid. tūris 115 ktm/ha, vid. prieauga 2,5 ktm/ha. Per metus iškertama vid. 1,3 ktm/ha. Yra stirnų, šernų, lapių, usūrinių šunų, voverių, pasitaiko briedžių. Miškas įeina į Skuodo miesto žaliąją zoną. Miško š. v. pakraščiu eina kelias iš Skuodo į Darbėnus.

MIEŽÁIČIAI — **1.** Kaimas Radviliškio rj., Sadūnų apyl., 11 km į v. nuo Šeduvos, 10 km į p. nuo Radviliškio. 118 gyv. (1959). Per kaimą teka Beržė (Šušvės intakas). Ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas, pr. m-la.

2. Kaimas Kelmės rj., Šaltinių apyl., 9 km į š. nuo Kelmės, 9 km į r. nuo Vaiguvos. 79 gyv. (1959). Ties kaimu 1931 rastas žalvario amžiaus (1600—500 pr. m. e.) žaliavos lobis — 8 žalvarinės lazdelės (vienos 37 cm, kitos 47 cm ilgio). Dalis lobio laikoma Kauno ist. muziejuje, kt. dalis — „Aušros" muziejuje Šiauliuose.

MIEŽELÁITIS Eduardas [g. 1919.X.5 Kareiviškiuose (Pakruojo rj.)] — poetas. 1923 su tėvais persikėlė į Kauną. Mokydamasis Kauno III g-joje, 1937 įstojo į LKJS, platino kom

atsišaukimus ir spaudą, klausėsi slaptų marksizmo-leninizmo paskaitų. Pirmieji M. eilėraščiai paskelbti nelegaliame komjaunimo almanache 1935. Nuo 1936 M. bendradarbiavo pažangiuose žurnaluose „Moksleivių varpai", „Mūsų jaunimas", „Varpas". Literatūriniam M. brendimui turėjo įtakos S. Nėris, K. Binkis. 1939 baigęs g-ją, M. studijavo teisę Kauno, vėliau Vilniaus un-te. Vilniuje rašė ir spausdino hektografu antifaš. atsišaukimus. 1940 išrinktas LLKJS CK nariu. 1940—41 redagavo laikr. „Komjaunimo tiesa", vadovavo Rašytojų s-gos jaunųjų rašytojų sekcijai. Paskelbė eilėraščių, reportažų, straipsnių. 1941 pasitraukė į TSRS gilumą, dirbo Nikolsko stiklo f-ke (Penzos sr.), nuo 1942 LLKJS Centro K-te. Nuo 1943 TSKP narys. Kaip korespondentas dalyvavo Kursko—Oriolo mūšyje, kurį aprašė apybraižoje „Laiškai iš kovos lauko". Karo tematikos poezija sudarė pirmojo rinkinio — „Lyrikos" — pagrindą. 1944—46 LLKJS CK sekretorius. 1946 žurnalo „Jaunimo gretos" redaktorius. 1946—50 M. išvertė į liet. kalbą A. Puškino, M. Lermontovo, T. Ševčenkos, M. Isakovskio, A. Surkovo, S. Maršako, S. Michalkovo kūrinių, išleido eil. knygų vaikams. 1946—1956 išleido poez. rinkinius „Tėviškės vėjas", „Pakilusi žemė", „Dainų išausiu margą raštą", „Mano lakštingala". 1954 išleista „Broliška poema" (1957 Resp. premija) turėjo nemažą įtaką liet. poemos raidai. 1954—59 M. Lietuvos TSR Rašytojų s-gos v-bos atsak. sekretorius, nuo 1959 pirmininkas ir TSRS Rašytojų s-gos v-bos narys bei sekretorius. 1955—63 Lietuvos TSR AT, nuo 1962 TSRS AT deputatas. Nuo 1960 LKP CK narys. Lankėsi Indijoje, Lenkijoje, VDR, JAV, Prancūzijoje, Italijoje, Brazilijoje, Jugoslavijoje ir kt. šalyse.

Kelionių įspūdžiai ir apmąstymai atsispindi 1957—63 eil. rinkiniuose „Svetimi akmenys", „Žvaigždžių papėdė", „Saulė gintare", „Autoportretas. Aviaeskizai", „Atogrąžos panorama". Didelio populiarumo susilaukė eil. rinkinys „Žmogus" (1962 Lenino premija). M išleido autobiografines lit. apmąstymų knygas eilėmis ir proza „Lyriniai etiudai", „Naktiniai drugiai", lit. portretų knygą „Duona ir žodis".

Pirmieji M. kūriniai — jausmingi romantinės nuotaikos eilėraščiai. Kaip savitas poetas M. susiformavo D. Tėvynės karo metais. Karo meto liet. poezijai būdingi motyvai — tėvynės ilgesys, neapykanta priešui, tikėjimas pergale — M. eilėraščiuose reiškiami per švelnaus ir jautraus lyr. herojaus pasaulėjautos prizmę. Gyvybės ir mirties, gyvenimo grožio ir žmoniškumo išniekinimo antitezės M. poezijoje dažnai įkūnijamos lyr. peizaže. Lyr. nuotaika perteikiama tapybiniu vaizdu, melodinga ir liaudiškai paprasta poet. fraze. Pokario laikotarpiu daugelį konkrečių taryb. gyvenimo faktų M. pavaizdavo epinėmis ar jumoristinėmis intonacijomis, sukūrė folkloriškai stilizuotų buities scenų. Kai kuriuose to periodo M. eilėraščiuose gausu paviršutiniškos romantizacijos bei retorikos. „Broliškoje poemoje" atskleidžiama taryb. tautų draugystė. Poemos siužetas pagrįstas realiu faktu — hidroelektrinės statyba ant Drūkšių ež., kur sueina trijų respublikų (Lietuvos, Latvijos, Baltarusijos) sienos. Poema pasižymi improvizacine kompozicija, ritminių intonacijų įvairumu. Šalia epiško įvykių pasakojimo, buitinių scenų, žaismingų dialogų poemoje yra nemaža subjektyvių autoriaus apmąstymų bei nuotaikų. Lyriniai bei publicistiniai intarpai teikia poemai romantinio pakilumo. Šis kūrinys paskatino liet. poemos posūkį į dabarties tematiką. Žanriniu atžvilgiu „Broliška poema" plėtojo lyrinės epinės poemos tradiciją.

Nuo 1957 (rink. „Svetimi akmenys" ir kt.) M. poezijoje atsispindi po TSKP XX suvažiavimo įvykę taryb. žmogaus mąstysenos ir jausenos pakitimai, naujos poet. išraiškos ieškojimai. Naujosios M. lyrikos centre — viską aprėpianti žmogaus koncepcija, grindžiama kom. idealais. M. parodė žmogų kaip aktyvią istorijos jėgą, pažangos kūrėją. Žmogaus didybės ir grožio filosofiją M. lyrikoje stipriausiai išreiškia dramatiškas konfliktas tarp žmogaus ir atgyvenusios socialinės sistemos. Viena svarbiausių M. lyrikos temų — žmogaus išniekinimas, asmenybės tragedija kapit. pasaulyje. Rinkiniuose „Žmogus", „Autoportretas. Aviaeskizai", „Atogrąžos panorama" poetas stengiasi aprėpti pasaulio visumą, suvokti socialinę ir filosofinę savo amžiaus esmę. M. išplėtė taryb. liet. poezijos akiratį, įvesdamas tolimų šalių ir jų miestų vaizdus, reikšdamas už visos planetos likimą atsakingo žmogaus mintis ir jausmus, sustiprino filos. minties polėkį, asociatyvinį mąstymą. M. eilėraščiams būdinga improvizacinė kompozicija, panoramiški vaizdai, gausūs simboliai ir alegorijos, baltosios eilės ir verlibrai. M. poezija turėjo poveikio jaunajai liet. poetų kartai. Naujoji M. lyrika plačiai nagrinėjama sąjunginėje spaudoje. Geresnieji M. kūriniai išversti į daugelio taryb. tautų, t. p. į bulgarų, čekų, lenkų, vokiečių, serbų ir kitų užsienio tautų kalbas. Pagal M. lit. portretų kn. „Duona ir žodis" Jaunimo teatre Vilniuje pastatyta R. Jankutės ir A. Ragauskaitės lit. kompozicija „Gintaro paukštė" (1966).

Eduardo Mieželaičio knygų „Broliška poema" (1954) ir „Žmogus" (1962) viršeliai

Ršt.: Lyrika, M., 1943; Tėviškės vėjas, K., 1946; Kastantas muzikantas, K., 1948; Zuikis Puikis, K., 1949 [III leid. 1966]; Pakilusi žemė, V., 1951; Dainų išausiu margą raštą, V., 1952; Мой соловей, Вильнюс, 1952 [vert. A. Klionovas]; Broliška poema, V., 1954 [II leid. 1960]; Братская поэма, Вильнюс, 1955 [vert. A. Klionovas; II leid. M., 1956]; Mano lakštingala, V., 1956; Svetimi akmenys, V., 1957; Žvaigždžių papėdė, V., 1959; Весенние гости, M., 1959; Lineliai, V., 1960; Saulė gintare, V., 1961; Человек, Вильнюс, 1961 [III leid. M., 1963]; Žmogus, V., 1962 [II leid. 1965]; Autoportretas. Aviaeskizai, V., 1962; Atogrąžos panorama, V., 1963; Кардиограмма, M., 1963; Lyriniai etiudai, V., 1964; Duona ir žodis, V., 1965; Naktiniai drugiai, V., 1966; Era, V., 1967.

Lit.: **A. Baltakis,** Poetas ir jo veidas.—„Pergalė", 1957, Nr. 1; **V. Ognevas,** Kelionė į Nikolską. — „Literatūra ir menas", 1960.XII.3; **V. Radaitis,** Pagrindinė kryptis, V., 1961 [str. „Tai naujas sėkmingas žingsnis"]; **N. Hikmetas,** Žmogaus širdies daina. — „Tiesa", 1962.IV.28; **A. Venclova,** Epochos vėjas, V., 1962 [str. „Poetinė mintis apie mūsų laiką"]; **Е. Винокуров,** Человек и его путь.— „Знамя", 1962, № 2; **А. Макаров,** Человеку о человеке.—„Литература и современность", M., 1962; **Г. Леонидзе,** Певец нового человека.— „Правда", 1962.I.26; **А. Сурков,** Гимн человеку.—„Новый мир", 1962, № 4; **V. Kubilius,** Poeto kelias — ieškojimų kelias.—„Pergalė", 1963, Nr. 5; **I. Kostkevičiūtė,** Literatūros dienovidžiai, V., 1964 [str. „Naujieji Eduardo Mieželaičio lyrikos posūkiai"]; **J. Lankutis,** E. Mieželaičio poezija, V., 1965; **Й. Ланкутис,** „Человек" Межелайтиса, M., 1965; **А. Макаров,** Эдуардас Межелайтис, M., 1966; **Л. Пономаренко,** Эдуардас Межелайтiс, Київ, 1966; [Autobiografija]. — Tarybų Lietuvos rašytojai, V., 1967.

MIĖŽIAI. Lietuvos TSR auginami paprastojo M. *(Hordeum vulgare)* du porūšiai — ketureilis M. (*H.* subsp. *vulgare*) bei šešiaeilis M. (*H.* subsp. *hexastichon*) — ir dvieilis M. *(H. distichon).* Dykvietėse, pakelėse auga pelinis M. *(H. murinum),* labai retas adventyvinis augalas, piktžolė. Lietuvoje 1966 rajonuotos 2 lietuviškos **dvieilių M.** veislės: Auksiniai II (mažesnio rūgštumo dirvoms) ir Džiugiai (didesnio rūgštumo dirvoms). M. geriausiai auga nerūgščiose sukultūrintose priemolio dirvose, apvalytose nuo piktžolių. Sėjami kuo anksčiau pavasarį. Svarb. grybinės ligos: lapų ir stiebų — juodosios javų rūdys, javų miltligė; varpų — kietosios ir dulkančiosios M. kūlės. Stiebams ir varpoms kenkia javų muselių lervos, lapams — vabzdžių tripsų lervos, o varpoms — ir suaugę tripsai, šaknims — vabalų sprakšių lervos, be to, lapams, žiedams — ir suaugę sprakšiai, grūdams — drugio grūdinio pelėdgalvio vikšrai. 1966 M. užėmė 322 500 ha, arba 13,8% bendro Lietuvos TSR pasėlių ploto (36,0% bendro javų ploto), tame tarpe kolūkiuose 178 000 ha, taryb. ir kituose valst. ūkiuose 78 500 ha. Kolūkiuose 99,6% visų M. pasėlių buvo veisliniai, taryb. ir kituose valst. ūkiuose 99,7%. Vid. derlingumas 20,7 cnt/ha (1966). Radviliškio rj. „Draugo" kolūkio 409 ha plote gauta 26 cnt/ha; Vilkaviškio rj. Keturvalakių kolūkio 50 ha plote (panaudojus amoniako vandenį) — 28 cnt/ha; Žemdirbystės in-to Vokės filialo eksperimentinio ūkio 27 ha plote (priesmėliniame dirvožemyje po kaupiamųjų, patręštų mėšlu) — 29 cnt/ha (1963). M. grūdai Lietuvoje daugiausia vartojami maistui (gaminama kruopos, kavos surogatas, kartais miltai), alaus gamybai ir pašarui (ypač kiaulėms); šiaudai ir pelai — pašarui. M. pradėti selekcionuoti 1924 Dotnuvos selekcijos stotyje; dabar selekcionuojami Žemdirbystės in-te. Iš viso sukurtos 6 liet. veislės. M. auginimas tiriamas Žemdirbystės in-te, Ž. ū. akademijoje.

ISTORINIAI DUOMENYS. Archeologinių tyrinėjimų duomenimis, Lietuvoje M. auginti jau neolite. Nemažai M. grūdų, išlikusių nuo I—IV a., aptikta, kasinėjant piliakalnius. 1905 Kauno gubernijoje M. užėmė: dvarų žemėje 6,5%, valstiečių žemėje 9,5% viso pasėlių ploto (1912 — 7,5% ir 9,4%); Vilniaus gub. — atitinkamai 4,4% ir 3,3% (1912 — 4,0% ir 5,6%). Dabartinėje Lietuvos TSR teritorijoje M. pasėliai 1913 užėmė 230 000 ha, arba 10,7% viso pasėlių ploto, 1939 — 233 000 ha (9,0%), 1953 — 282 200 ha (12,9%).

MIEŽÌNIS Leonardas [g. 1893.XI.1 Bagotiškiuose (Prienų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš tarnautojų. 1914—17 tarnavo Rusijos kariuomenėje. 1917 įstojo į Raudonąją gvardiją, iki 1926 tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1920—32 Komunistų partijos narys. 1926—30 mokėsi Maskvoje Vakarų tautinių mažumų kom. un-te. 1930—32 dirbo LKP CK instruktoriumi Kaune (slap. Leonas). 1932 mėgino grįžti į TSRS, bet, pereinant Lietuvos—Latvijos sieną, Latvijos policijos buvo suimtas ir perduotas į Lietuvą. Po trumpo kalinimo ištremtas į Grinkiškį (Radviliškio rj.), ten legalizavosi ir partijos darbe nebedalyvavo. 1940—41 Alsėdžių vls. vykd. k-to sekretorius, vėliau Kauno aps. vykd. k-to finansų skyriaus vedėjas. 1941—44 dirbo Grinkiškyje. 1944—60 adm. darbuotojas Kėdainiuose. Nuo 1948 TSKP narys. Pensininkas.

MIEŽÌNIS Mykolas [1826 Vaitiekūnuose (Radviliškio rj.) — 1888.XI.12 Švėkšnoje (Šilutės rj.)] — kalbininkas. Mokėsi Grin-

kiškyje (Radviliškio rj.), Dotnuvoje, Kėdainiuose, Varnių kunigų seminarijoje. Kunigavo Latvijoje (1854—66) ir Lietuvoje (1870—88). Dėl liberalių pažiūrų buvo kilnojamas iš vienos parapijos į kitą. Caro administracijos reikalavimu bažnytinės vyresnybės iškeldintas iš Šėtos (Kėdainių rj.) ir įkalintas Raseinių vienuolyne. Kalėdamas parengė „Lietuvišką gramatiką" (1886) ir „Lietuviškai-latviškai-lenkiškai-rusišką žodyną", bendradarbiavo „Aušroje". Caro cenzūrai pareikalavus žodyno lietuvišką ir latvišką tekstą spausdinti rusų spaudmenimis ir išmesti lenkų kalbos tekstą, M. atsiėmė rankraštį. Žodynas, autoriui mirus, sūnėno Mato Miežinio ir Peterburge gyvenančių lietuviškų ir latviškų raštų tyrinėtojų (E. Volterio, P. Šmito) pastangomis 1894 buvo išspausdintas Tilžėje. Rankraštį yra žiūrėjęs A. Baranauskas. Leksikografiškai žodynas apdorotas silpnai, mažos apimties (15 000 žodžių), nekirčiuotas. Tačiau jame yra nemaža šnekamosios kalbos žodžių, gausu mįslių, patarlių, priežodžių. Gramatiką ir žodyną recenzavo J. Jablonskis „Varpe" (1890, Nr. 6; 1894, Nr. 7).

MIEŽỸS Alfonsas [1917 Lygumuose (Pakruojo rj.) — 1941.VIII.2 Juknaičiuose (Pakruojo rj.)] — komjaunimo darbuotojas. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1940.VIII LKJS narys. 1940—41 Lygumų, Meškuičių vls. komsorgas. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

MÍEŽIŠKIAI — kaimas Panevėžio rj., 13 km į p. r. nuo Panevėžio, abipus Nevėžio, prie Ukmergės—Panevėžio plento; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 496 gyv. (1959). Malūnas, lentpiūvė, parduotuvė, ambulatorija (nuo 1950), vaistinė, vid. m-la (1885—1944 pradinė, 1944—54 septynmetė), vaikų darželis (nuo 1962), kultūros namai (nuo 1950), biblioteka (nuo 1946). Ist. šaltiniuose M. minimi 1634. 1886 buvo 360 gyv. Buržuazijos valdymo metais M. buvo valsčiaus centras.

MIẼŽLAIŠKIS Juozas [g. 1912.XI.8 Netičkampyje (Kapsuko rj.)] — žemės ūkio darbuotojas, Socialistinio Darbo Didvyris (1958), Lietuvos TSR nusipelnęs žemės ūkio darbuotojas (1962). „Šešupės" kolūkio (Kapsuko rj.) organizatorius, nuo 1949 to kolūkio (1951 sustambinto) pirmininkas. Buvo burž. nacionalistų persekiojamas, kankinamas. M. iniciatyva, padedant Kauno Politechnikos in-to dėstytojams, studentams ir tarnautojams, 1951 „Šešupės" kolūkyje pastatyta hidroelektrinė — pirmoji stambesnė kolūkinė hidroelektrinė Lietuvoje. 1958—1962 TSRS AT deputatas. M. vadovaujamas kolūkis išvystė visas ž. ū. šakas ir tapo vienu iš ekonomiškai stipriausių Lietuvoje.

MIEŽÓNYS — kaimas Kaišiadorių rj., Palomenės apyl., 3 km į š. v. nuo Kaišiadorių, tarp Vilniaus—Kauno ir Kaišiadorių—Jonavos geležinkelių. 312 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la (1916—57 pradinė, 1957—62 septynmetė).

MIGLÓVARA — poeto Juozo *Miliausko* slapyvardis.

MIGÓNIAI — kaimas Pasvalio rj., Pasvalio apyl., 8 km į v. nuo Pasvalio, prie Šiaulių—Biržų geležinkelio. 197 gyv. (1959). Š. pakraščiu teka Mūša, eina Pasvalio—Joniškėlio kelias.

Kaimo apylinkėse 1931 rasti du VI—VIII a. lobiai. Vieną jų sudaro žalvario žaliava (pusantros lazdelės) ir nebaigti dirbti žalvariniai papuošalai; antrąjį — trys sidabrinės antkaklės (2 balnelinės ir 1 pergniaužtais galais). Radiniai laikomi Biržų kraštotyros muziejuje.

MIGÓNYS — **1.** Kaimas Kaišiadorių rj., Vilūnų apyl., 14 km į š. nuo Jiezno, į v. nuo Kaišiadorių—Alytaus plento. 236 gyv. (1959). Kaimo p. ir v. pakraščiu teka Lapainia (Nemuno intakas), š. pakraščiu — Kruonė (Lapainios deš. intakas). Migonyse yra IV—V a. archeologinių paminklų: aukštame kairiajame Kruonės krante — piliakalnis, o dešiniajame (į š. r. nuo piliakalnio) — pilkapynas. 1954, 1955 ir 1957 juos tyrinėjo Vilniaus un-to archeologai.

Piliakalnis slėptuvinio tipo. Šlaitai statūs. Aikštelė apie 100 m² ploto; jos p. dalyje supiltas 4 m aukščio pylimas, visais pakraščiais būta medinės užtvaros. Piliakalnio r., p. ir v. papėdėje buvo gyvenvietė. Žmonių gyventa mediniuose būstuose su atvirais židiniais; būstų sienos buvo drėbtos moliu. Kultūriniame sluoksnyje rasta akmeninių židinių, daug grublėtosios ir brūkšniuotosios keramikos, molinių verpstelių, geležinių ylų, lazdelinių smeigtukų, kaulinės šukos ir kt. Netoli piliakalnio rasta senovės Romos monetų. Pilkapyną sudaro 36 pilkapiai; ištirta 9. Mirusieji laidoti nedeginti, duobėse po sampilais. Aptinkami 2 akmenų vainikai: išorinis, ėjęs aplink sampilą, ir vidinis, sampilo viduje.

Lit.: **R. Volkaitė-Kulikauskienė**, Migonių (Jiezno raj.) archeologiniai paminklai. — „Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 1, V., 1958.

2. Kaimas Kupiškio rj., Šimonių apyl., 11 km į p. r. nuo Kupiškio, 7 km į v. nuo Šimonių; kolūkio centras. 169 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1922), biblioteka (nuo 1953). 1926 kaimas išsiskirstė į vienkiemius. 1753 Migonyse gimė architektas L. Stuoka-Gucevičius.

MIGÙIČIONYS — kaimas Varėnos rj., Pavarėnio apyl., 16 km į š. nuo Varėnos miestelio, 6 km į p. r. nuo Dusmenų. 126 gyv. (1959). Iš š. ir r. prie kaimo prieina Burbonių miškas. D. Tėvynės karo metais Miguičionyse, J. Balkaus sodyboje, buvo partizanų slėptuvė.

MIJÃUGONIŲ PẼLKĖ — pelkė Kaišiadorių rj., 9 km į r. nuo Žiežmarių, abipus Vilniaus—Kauno plento. Plotas 109 ha. Žemapelkė. Pietuose siekia Ilgio ež. Per pelkę į ežerą teka bevardis upelis. Organogeninio klodo didž. storis 10,2 m, vid. 1,9 m. Jį sudaro žemapelkinės plynraistinės bei raistinės durpės ir ežerinės nuosėdos. Durpių klodo didž. storis 5,4 m; vid. susiskaidymas 29%, vid. peleningumas 16,2%. Ežerinių nuosėdų sluoksnio storis iki 9 m. Į š. nuo M. p. įsikūrę Kalniniai Mijaugonys, į p. r.— Kloniniai Mijaugonys.

MIKÀ Adomas [1888.I.1 Gečaičiuose (Plungės rj.) — 1931.IV.23 ten pat] — pedagogas, revoliucinio judėjimo dalyvis, publicistas. Mokydamasis Sedos dviklasėje m-loje, įsitraukė į kovą prieš carizmą. Dalyvavo 1905—07 revoliucijoje, buvo kalinamas Sedoje ir Telšiuose. „Darbininkų balse", „Naujojoje gadynėje", „Žarijoje", „Skarde", „Lietuvos ūkininke", „Lietuvos žiniose", „Rygos naujienose" skelbė straipsnius, korespondencijas, feljetonus (slap. Jonis, Kunkulis, Sebastijonas, Žemaitukas, nuo 1909 — Adomas iš Rojaus). 1912 Žemaičių Kalvarijoje (dab. Varduva, Plungės rj.) įkūrė kultūros klubą „Artojas". Vietos klebonui įskundus, klubas buvo uždarytas. 1915 organizavo socialistines jaunimo kuopeles. Kaizerinių okupantų persekiojamas, 1917 slapstėsi. 1918 Jono Karkliaus pavarde gyveno Vilniuje, dirbo LSDP laikr. „Darbo balsas" redakcijoje. 1918.VIII.14 dalyvavo rev. socialdemokratų pasitarime, nutarusiame besikuriančią Lietuvoje darbininkų partiją pavadinti komunistų partija. LKP I suvažiavimo (1918) delegatas. Prisidėjo prie Tarybų valdžios kūrimo Žemaitijoje. Daugumas jo suorganizuotų jaunimo kuopelių virto komunistinėmis. 1920—25 mokytojavo Šarnelės (Plungės rj.) pr. m-loje. Nutraukęs ryšius su LKP, dalyvavo Lietuvos Valstiečių liaudininkų s-gos veikloje, organizavo jaunimiečių skyrius, „Kultūros" būrelius. Buvo išrinktas į Steigiamąjį seimą, bet atsisakė mandato, perleisdamas jį kitam. Bendradarbiavo „Klaipėdos žiniose", „Žemaityje", „Jaunime" ir kt. leidiniuose. 1927 kalintas Sedoje.

MIKÁILA Vincas [g. 1923.VII.14 Pikelionyse (Prienų rj.)] — geologas, geologijos-mineralogijos mokslų kandidatas (1961). 1951 baigė Vilniaus un-tą. 1951—1961 Geologijos ir geografijos in-to moksl. bendradarbis, 1962—64 Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo k-to inspektorius, nuo 1964 Geologijos in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1961 TSKP narys. Tyrinėja Lietuvos molių litologiją. Paskelbė moksl. straipsnių naudingųjų iškasenų telkinių geologijos ir litologijos, prieledyninių ežerų juostuotųjų molių formavimosi klausimais.

MIKÁILIENĖ Eugenija [g. 1925.XII.18 Kaune] — inžinierė technologė, technikos mokslų kandidatė (1962). 1950 baigė Kauno un-tą. Nuo 1951 Chemijos ir chem. technologijos in-to moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių apie Lietuvos TSR molių smulkiųjų frakcijų fizines ir chemines savybes.

MIKAILIÓNIS Alfonsas [g. 1914.II.2 Viecūnuose (Alytaus rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1935—37 tarnavo kariuomenėje Alytuje, platino atsišaukimus ir kom. lit-rą kareivių tarpe. 1936—41 Komunistų par-

tijos narys. 1939—41 dalyvavo LKP Viečiūnų kuopelės veikloje. 1941 LKP Daugų vls. k-to narys. Po karo kolūkietis (Alytaus rj.).

MIKALAIKĖVIČIUS Vytautas [1929. VI.25 Alytuje — 1960.VI.5 Kaune] — miškų ūkio inžinierius, biologijos mokslų kandidatas (1959). 1953 baigė Ž. ū. akademiją. Nuo 1957 Miškų ūkio in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie drebulynų puvinių sukėlėjus ir kovą su jais.

MIKALAJŪNAS Jonas [g. 1922.VII.20 Meldučiuose (Anykščių rj.)] — agronomas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1963). 1950 baigęs Ž. ū. akademiją, iki 1951 dirbo Anykščių mašinų-traktorių stoties agronomu. 1951—53 Panevėžio cukraus f-ko agroinstruktorius. Nuo 1954 Elmininkų (Anykščių rj.) bandymų stoties moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių silosinių augalų, ypač kukurūzų, ir bulvių agrotechnikos klausimais.

MIKALAUSKÁITĖ Aldona [g. 1932.V.23 Kaune] — inžinierė technologė, chemijos mokslų kandidatė (1967). 1956 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1956—61 P. Eidukevičiaus odos ir avalynės kombinato (Vilniuje) meistrė. Nuo 1964 Chemijos ir chem. technologijos in-to moksl. bendradarbė. Išradimo, kaip paruošti nitroceliuliozės lako emulsiją, bendraautorė. Paskelbė moksl. straipsnių apie nitrolako emulsijų paruošimą ir vartojimą odų pramonėje.

MIKALAUSKÁITĖ Domicėlė [g. 1923. XI.25 Sobuvoje (Prienų rj.)] — fiziologė biochemikė, biologijos mokslų daktarė (1966). 1947 baigusi Vilniaus un-to med. fakultetą, dirba jo fiziologijos ir biochemijos katedroje. 1954 apgynė biologijos mokslų kandidatės disertaciją. 1954—61 dar ir Epidemiologijos ir higienos in-to (1954—1956 Kauno filialo) skyriaus vedėja, moksl. bendradarbė. Nuo 1963 docentė. Daktarės laipsnis suteiktas už disertaciją „Askorbininės rūgšties įtaka kraujo baltymų apykaitai". Paskelbė moksl. straipsnių apie mitybą, vitaminų įtaką organizmui ir med. mokslo populiarinimo straipsnių.

MIKALAUSKÁITĖ Elvyra [**Dobrovolskienė**; g. 1932.IV.9 Kilovoje (Kauno rj.)] — žemės ūkio darbininkė, Socialistinio Darbo Didvyrė (1958). 1951—64 dirbo Černiachovskio kolūkyje (Kauno rj.), iš pradžių lauko darbininke, paukščių fermos darbininke, o nuo 1953 melžėja. Primelždavo daug pieno iš priskirtų jai karvių. Nuo 1964 Kauno radijo g-los darbininkė.

MIKALAUSKÁITĖ Elzbieta [g. 1899. VII.13 Kelmaičiuose (Lazdijų rj.)] — kalbininkė, Lietuvos TSR nusipelniusi mokytoja (1961). 1931—33 dirbo „Lietuvių kalbos žodyno" redakcijoje. 1933 baigusi Kauno un-tą, mokytojavo Biržų, Alytaus gimnazijose. 1937—39 tobulinosi Berlyno, Leipcigo ir Hamburgo un-tuose. 1944—1947 Lietuvių kalbos in-to moksl. bendradarbė. Nuo 1944 Vilniaus Ped. in-te dėsto liet. kalbos fonetiką ir ist. gramatiką. Nuo 1960 docentė. Paskelbė moksl. straipsnių apie lietuvių ir prūsų sen. raštus („Archivum philologicum", t. 7, 1938; t. 8, 1939; Izglītības ministrijas mēnešraksts", 1938, Nr. 5—6), darbą „Kirčio ir priegaidės kaita, arba metonimija, pietvakarių dzūkų tarmėje" („Lietuvių kalbotyros klausimai", t. 1, 1957).

MIKALAUSKÁITĖ Regina [**Valevičienė**; g. 1931.IV.27 Kaune] — literatė. Baigusi Kaune vid. m-lą, 1950—55 dirbo „Tarybų Lietuvos", „Kauno tiesos", „Tiesos" redakcijose. 1957 Maskvoje baigė Gorkio lit-ros in-tą. 1962—63 Kultūros m-jos meno reikalų v-bos redaktorė. Nuo 1964 Radijo ir televizijos k-to redaktorė. Išleido apybraižų rinkinius apie jaunus Lietuvos g-lų darbininkus „Kelio pradžia" (1955) ir „Jaunoji pamaina" (1962). Pjesėse „Žmonės ir šešėliai" (past. 1960 Kapsuko dramos teatre) ir „Sužadėtinė" (past. 1963 Šiaulių dramos teatre ir Rakverės dramos teatre Estijoje) pavaizdavo šių dienų taryb. jaunimo gyvenimą. M. inscenizavo A. Vienuolio „Puodžiūnkiemį" (past. 1958 Šiaulių dramos teatre), pagal M. Sluckio romaną „Geri namai" parašė pjesę „Duokit jiems sparnus" (past. 1959 Kauno jaunojo žiūrovo teatre), pagal A. Bieliausko „Rožės žydi raudonai"—„Rožės ir laimė" (past. 1961 Klaipėdos dramos teatre). Išvertė į liet. kalbą rusų, ispanų, vokiečių, jugoslavų rašytojų (V. Ardamatskio, E. Bornhiojės, J. Čelgreno, D. Dobričianino, A. Kasonos, V. Katajevo, E. Remarko, I. Štoko ir kt.) pjesių ir prozos kūrinių.

MIKALAUSKÁITĖ Stefanija Romualda [g. 1926.XII.26 Panevėžyje] — aktorė. 1945 baigė Panevėžio muz. m-lą, 1946—Panevėžio mkt. seminariją. Nuo 1945 Panevėžio dramos teatro aktorė. Nuo 1958 TSKP narė.

Vaidmenys: Bartkienė (J. Paukštelio „Audra ateina"), Liucė (J. Grušo „Dūmai"), Vilma (P. Karvašo „Siaubo naktis"), Kleja (H. Fiheiredo „Lapė ir vynuogės"), Flam (G. Hauptmano „Roza Bernd"), Andželika (Moljero „Tariamasis ligonis"), Lena (J. Germano „Daktaras Kaliužnas"), Madam Kramer (V. Borcherto „Lauke už durų") ir kt.

MIKALÁUSKAS Antanas [g. 1935.I.2 Gelvonuose (Širvintų rj.)] — geografas, geografijos mokslų kandidatas (1966). 1959 baigė Vilniaus un-tą. Iki 1964 Geologijos ir geografijos in-to, vėliau Lietuvos TSR MA Geografijos skyriaus moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių geomorfologijos klausimais.

MIKALÁUSKAS Jonas [g. 1890.XI.24 Didžiuosiuose Šelviuose (Vilkaviškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. 1916 įsijungė į rev. judėjimą, po Spalio revoliucijos įstojo į RSDDP(b). 1918.X grįžo į Lietuvą. 1918—22 LKP narys. 1918—19 dalyvavo kovoje už Tarybų valdžią Vilkaviškio ir Alytaus aps., su kitais organizavo LKP kuopeles ir ž. ū. darbininkų profs-gas, buvo išrinktas Vilkaviškio aps. rev. k-to pirmininku, LKP Vilkaviškio parajonio k-to nariu ir sekretoriumi. 1920 už rev. veiklą adm. tvarka kalintas konc. stovykloje Kaune. Paleistas iki 1922 dirbo rev. darbą. 1922 Marijampolės apyg. teismo perduotas 3 metams policijos priežiūrai. Nuo 1923 šaltkalvis, elektrikas Vilkaviškyje. Pensininkas.

MIKALÁUSKAS Julijonas [g. 1922.III.15 Daužnagiuose (Radviliškio rj.)] — partinis ir administracinis darbuotojas. Kilęs iš darbininkų. 1937—40 darbininkas Klaipėdoje, Kaune. Nuo 1939 dalyvavo Raudonosios pagalbos org-joje, platino kom. lit-rą Kaune. Už streiko organizavimą ir dalyvavimą jame 1940 atleistas iš darbo. 1940—41 adm. darbuotojas Kaune. D. Tėvynės karo pradžioje dirbo administracinį ir ūkinį darbą Totorijos ATSR ir Tadžikijos TSR. 1942—44 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. Nuo 1944 TSKP narys. 1944—48 dirbo adm. darbą, mokėsi Resp. part. m-loje. 1948—53 Lietuvos TSR kinematografijos ministro pavaduotojas. 1954—1955 Panevėžio rj. vykdomojo k-to pirmininkas, 1955—57 LKP Panevėžio miesto k-to I sekretorius, LKP Kauno miesto k-to II, nuo 1958—63 — I sekretorius. 1959 baigė Neakivaizdinę aukštąją part. m-lą prie TSKP CK. Nuo 1963 Lietuvos TSR viešosios tvarkos apsaugos ministro pavaduotojas. 1956—64 LKP CK narys. Nuo 1959 Lietuvos TSR AT deputatas. 1959—63 Lietuvos TSR AT Prezidiumo narys.

MIKALÁUSKAS Kazys [g. 1908.II.24 Nikolajeve (Ukrainos TSR)] — dainininkas (tenoras), Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1960). Iki 1923 mokėsi Nikolajevo vid. m-loje. 1924 grįžęs į Lietuvą, dirbo Panevėžio „Maisto" f-ke ir kt. Dalyvavo M. Karkos vadovaujamų Panevėžio meno saviveiklos kolektyvų veikloje. Nuo 1941 Kauno muz. teatro solistas. 1943 baigė Kauno dramos teatro studiją. Operetėse atlieka daugiausia komiškus vaidmenis.

Vaidmenys: Bonis (I. Kalmano „Silva"), Jaška (B. Aleksandrovo „Vestuvės Malinovkoje"), Ptičkinas (D. Kabalevskio „Pavasaris dainuoja"), Falkas (J. Štrauso „Sikšnosparnis"), Pavelas (K. Listovo „Svajotojai"), Telesforas Putrius (B. Gorbulskio „Meilė ir skarda"), Al-

gis Pauliukas (A. Belazaro „Auksinės marios"), Oskaras (Ž. Ofenbacho „Mėlynbarzdis"), Bazinelis (F. Leharo „Grafas Liuksemburgas") ir kt.

MIKALÁUSKAS Leonas [1870.IV.12 Užpaliuose (Utenos rj.) — 1899.X.22] — socialdemokratinio judėjimo dalyvis. 1891 baigęs Vilniaus real. g-ją, vertėsi pamokomis. Su studentu B. Urbonavičiumi 1892—93 vadovavo nelegaliam darbininkų būreliui, už tai policijos persekiotas. 1893 būrelis likviduotas. 1894 M. baustas adm. tvarka, po to priverstas išvykti iš Vilniaus, gyveno policijos priežiūroje. Priklausė Lenkijos Socialistų partijai. 1895 Vilniuje suimtas, vėliau ištremtas į Rusijos šiaurę. 1899 pab., sunkiai sirgdamas, grįžo į Vilnių.

Lit.: J. Biliūnas, Raštai, t. 2, V., 1955, [p. 255—270].

MIKALÁUSKAS Mečislovas [g. 1915. III.15 Roduose I (Panevėžio rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš kumečių. 1930—40 statybų darbininkas Panevėžio aps. Nuo 1940.VII Komunistų partijos narys. 1940—41 adm. darbuotojas Krekenavoje (Panevėžio rj.). Kilus D. Tėvynės karui, suorganizavo partizanų grupę. 1943 ji įsijungė į Gražinos partizanų junginį. M. buvo jame partizanų būrio komisaru. Sukūrė 5 part. org-jas. 1944—59 part. darbuotojas Panevėžyje, Kupiškyje, Pasvalyje, Šiauliuose, Panemunės rj., Dotnuvoje. 1948—1950 mokėsi Resp. part. m-loje. Nuo 1959 adm. darbuotojas Kauno rj.

MIKALÁUSKAS Povilas [1871 Kupiškyje — 1919.VI.2 Drulėnuose (Kupiškio rj.)] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Siuvėjas. 1918 pab. su kitais Kupiškyje kūrė Tarybų valdžią. Buvo išrinktas Kupiškio rev. k-to pirmininku, organizavo savanorius į Raudonąją Armiją. Burž. nacionalistų nužudytas.

MIKALÁUSKAS Vaclovas [g. 1904. XII.20 Dubaklonyje (Varėnos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Siuvėjas. Kilęs iš darbininkų. 1934—45 Komunistų partijos narys. Priklausė Varėnos kom. kuopelei. Už rev. veiklą persekiotas. 1941 Simno vls. partorgas. Vok. faš. okupacijos pradžioje suimtas ir nuteistas kalėti iki karo pabaigos. Kalintas Pravieniškėse, IX forte ir Kaune. 1944. VII iš kalėjimo pabėgo. 1944—49 dirbo Druskininkuose, Varėnoje. Nuo 1949 dirba Vilniuje.

MIKALÁUSKAS Vytautas [g. 1921.III.3 Jaseniaukoje (Lazdijų rj.)] — kino režisierius, kinotyrininkas. 1942 baigęs Marijampolės mkt. seminariją, iki 1945 mokytojavo. 1948 baigė Kauno dramos teatro studiją, 1956 — Visasąjunginio Kinematografijos in-to režisūros f-tą (Maskvoje). Maskvos mokslo populiarinimo filmų kino studijoje pastatė trumpametražių kino apybraižų. Nuo 1957 Lietuvos Kino studijos režisierius. Pastatė filmus „Žydrasis horizontas" (1957), „Kalakutai" (1958). Nuo 1959 dubliažo režisierius. Įgarsino apie 70 meninių filmų. Rašo kino populiarinimo klausimais. Paskelbė apybraižas „Kinas šiandien ir rytoj" (1963), „Anapus ekrano" (1967) ir kelionių įspūdžius „Senų legendų šalyje" (apie plėšiniuose dirbančius lietuvius, 1963), „Plėšinių žemėje" (1966), „Moldavijoje" (1966).

MIKALÁUSKAS Vladas [g. 1928.VI.6 Šiauliuose] — geologas, administracinis darbuotojas. 1953 baigęs Vilniaus un-tą, iki 1958 dirbo jame ped. darbą. Nuo 1958 TSKP narys. Nuo 1958 Geologijos v-bos prie Lietuvos TSR MT viršininkas.

MIKALÁUSKAS Zenonas [1917.IV.17 Roduose (Panevėžio rj.) — 1955.IV.14 Gėluvoje (Raseinių rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš kumečių. 1940—41 Krekenavoje milicijos įgaliotinis. 1941.VI evakavosi į Gorkį, dirbo f-ke „Dvigatel revoliuciji". 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1942—43 partizanas Baltarusijos TSR ir Krekenavos (Panevėžio rj.) apylinkėse, vėliau Gražinos partizanų junginio 2 būrio vadas. Nuo 1943 Komunistų partijos narys. 1944.VII—1945 Krekenavos vls. partorgas, 1945—46 LKP Klaipėdos aps. k-to instruktorius. 1946—1948 mokėsi Resp. part. m-loje. Nuo 1948 partinis, administracinis ir ūkinis darbuotojas Vilkaviškyje, Prienuose, Jiezne, Ariogaloje. Burž. nacionalistų nužudytas.

MIKALÁUSKIENĖ Stasė [g. 1928.IX.26 Pabalvėje (Šiaulių rj.)] — ekonomistė, ekonomikos mokslų kandidatė (1959). 1954 baigė Ž. ū. akademiją. Nuo 1957 Ekonomikos in-to moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių apie org. trąšų kaupimą ir vartojimą kolūkiuose, kolūkių gamybos rentabilumą bei jo didinimą.

MIKALÃVAS — kaimas Alytaus rj., Pivašiūnų apyl., 8 km į š. nuo Daugų, prie kelio į Butrimonis; kolūkio centras. 225 gyv. (1959). Š. pakraščiu teka Varėnė (Merkio intakas). Pr. m-la (nuo 1961), kultūros namai (nuo 1958), biblioteka (nuo 1955).

MIKALÃVIČIUS Juozas [1910.VII.31 Pavengliškyje (Kapsuko rj.) — 1957.I.22 netoli Kapsuko] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. Dirbo samdiniu. 1940—41 Sasnavos vls. vykdomojo k-to ž. ū. skyriaus vedėjas, vėliau sekretorius. Lietuvos Liaudies pagalbos s-gos Sasnavos org-jos sekretorius. D. Tėvynės karo metais priklausė K. Stankevičiaus vadovaujamai antihitlerinei org-jai, veikusiai Marijampolėje. Platino antihitlerinius atsišaukimus, rinko ir perdavinėjo antihitlerinei org-jai ginklus, jo namuose spausdintas antifaš. grupės laikr. „Į kovą". 1944 gestapo suimtas ir kankintas. Po D. Tėvynės karo Smilgių (Kapsuko rj.) apyl. pirmininkas, paskui Sasnavos, Krosnos valsčių vykd. k-tų pirmininkas. Mokėsi Vilniuje taryb. darbuotojų kursuose. 1949—53 liaudies gynėjas, kovose su burž. nacionalistais 2 kartus sužeistas. Nuo 1953 Kapsuko rj. milicininkas.

MIKALÃVO PÉLKĖ — pelkė Alytaus rj., 6 km į š. nuo Daugų. Plotas 131 ha. Per pelkę teka Varėnė (Merkio intakas). M. p. — sausumines kilmės plynraistinė ir plyninė tarpinio tipo pelkė. Durpių klodo didž. storis 3,8 m, vid. 1,5 m. Durpės žemapelkinės, plynraistinės. Susiskaidymas 30—50%, vid. peleningumas 10,4%. Pelkė apsausinta, vietomis šienaujama.

MIKALAVÕS MÌŠKAS — miškas Kapsuko rj., 6 km į p. nuo Kazlų Rūdos, abipus Kauno—Kapsuko plento. Priklauso Kazlų Rūdos miško pramonės ūkio Ąžuolų Būdos girininkijai. Plotas 791 ha; medynų 712 ha. Miškas apie 6 km ištįsęs iš r. į v. Reljefas lyguminis, su mažais įdubimais. Dirvožemiai velėniniai jauriniai, vidutiniškai sujaurėję, priesmėliniai, įdubimuose durpiniai. 92% medynų savaiminės kilmės. Eglynų yra 42%, juodalksnynų 32%, beržynų 24%, pušynų 2%; pasitaiko drebulynų bei ąžuolynų. Jaunuolynai sudaro 35%, pusbrandžiai medynai 36%, pribręstantieji 15%, brandieji 14%. Medynų vid. amžius 44 metai, vid. bonitetas III, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 123 ktm/ha, vid. prieauga 2,8 ktm/ha. Miško v. dalyje, prie plento, yra 100—120 metų amžiaus maumedynas (1 ha); medžių vid. aukštis 34 m, vid. skersmuo 42 cm. Yra stirnų, lapių, usūrinių šunų, kiaunių, voverių. Miškas eksploatacinis, išskyrus 71 ha apsauginę juostą palei plentą. Per metus iškertama apie 2400 ktm

MIKALÌNĖS MÌŠKAS — miškas Prienų rj., 2 km į v. nuo Šilavoto, Jiesios kair. krante. Priklauso Prienų miškų ūkio Šilavoto girininkijai. Plotas 1147 ha; medynų 1037 ha. Reljefas mažai banguotas, su pelkėtais įdubimais. Dirvožemiai velėniniai jauriniai gliejiški ir jauriniai gliejiški, priesmėliniai, susiformavę ant priemolių. Miškas savaiminis. Vyraujantis augavietės tipas — drėgnas šilagiris. Eglynų yra 77%, juodalksnynų 12%, beržynų 10%, drebulynų 1%. Jaunuolynai sudaro 57%, pusbrandžiai medynai 15%, pribręstantieji 17%, brandieji 11%. Vid. amžius 38 metai, vid. bonitetas I,7, vid. skalsumas 0,71, vid. tūris 129 ktm/ha, vid. prieauga 3,3 ktm/ha. Yra stirnų, šernų, lapių, kiaunių, voverių, pamiškėse — kurapkų. Miškas eksploatacinis. Per metus iškertama apie 2000 ktm.

MIKALÌŠKIS — kaimas Pasvalio rj., Pušaloto apyl., 4 km į p. nuo Pušaloto, prie Panevėžio—Joniškėlio geležinkelio; tarybinio ūkio centras. 155 gyv. (1959). Per kaimą eina Panevėžio—Pušaloto kelias. Kuriasi nauja taryb. ūkio gyvenvietė. Mechaninės dirbtuvės, pr. m-la (nuo 1958), kultūros namai (nuo 1960).

MIKALKÉVIČIUS Mečislovas [g. 1926. I.2 Joniuose (Ukmergės rj.)] — fizikas, fizikos-matematikos mokslų kandidatas (1956). 1950 baigė Vilniaus un-tą, nuo 1953 dirba jame ped. darbą. Nuo 1963

docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie stibio sulfido ir stibio selenido plonų sluoksnių ir monokristalų fotoelektrines bei optines savybes.

MIKALÕČAS Vladas [1922.IV.13 Mikuliuose (Zarasų rj.) — 1943.IX.4] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Darbininkas. 1940—41 milicininkas, LLKJS Tauragės aps. k-to instruktorius. 1942 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje, paskui atvyko partiz. kovai į Lietuvą. Žuvo kovoje su hitlerininkais.

MIKALÕJAUS BAŽNÝČIA — gotikinės architektūros kūrinys, sąjunginės reikšmės architektūros paminklas Vilniuje (senamiestyje). Pastatyta XIV—XV amžiuje. M. b.— nedidelis 3 navų halinio tipo pastatas. Jos išorėje žymūs ankstyvosios gotikos bruožai. Bažnyčios priešakinio fasado frontonas dekoruotas smailiaarkėmis nišomis. Sugrupuotos po 3, jos pabrėžia vertikaliąsias frontono linijas. Fasado kampuose pastatyti masyvūs kontraforsai. Svarbiausias įėjimas papuoštas primityviu plytų ornamentu. Tas pats ornamentas yra apsidos išorėje. Fasaduose kai kur pastebimas juodų (apdegintų) plytų ornamentas. Viduje 4 aštuoniakampiai pilioriai dalija erdvę į 3 vienodo aukštumo navas. Žemas mūrinis tinklinis skliautas papuoštas nerviūromis. Joms būdingi žvaigždžių ir kitokie geom. motyvai.

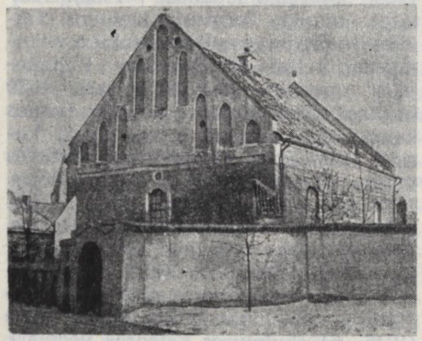

Mikalojaus bažnyčia

Spėjama, kad XIV amžiuje M. b. buvo nedidelis medinis kapų koplyčios tipo pastatas. XV a. baigta statyti mūrinė bažnyčia. XVI a. jos medinis perdenginys pakeistas mūriniu skliautu, pastatyti pilioriai. Po 1749 gaisro įrengti nauji vargonai, siauri smailiaarkiai langai perdirbti į platesnius barokinio stiliaus langus. XVIII a. pab. nutinkuotas priešakinio fasado frontonas, XIX a. pristatytas keturkampis bokštas. Nuo XX a. pradžios prie M. b. buvo Vilniaus lietuvių parapija. 1930 bažnyčioje pastatytas Lietuvos didžiojo kun-ščio Vytauto paminklinis biustas (skulpt. R. Jachimavičius).

Lit.: **J. Jurginis,** Lietuvos meno istorijos bruožai, V., 1960.

MIKAŠIŨNAI — kaimas Eišiškių rj., Rūdninkų apyl., 5 km į š. nuo Rūdninkų, prie kelio į Vilnių. 98 gyv. (1959). Kaimas gatvinis, įsikūręs Baltosios Vokės pelkės žvyringoje saloje. Š. pakraščiu teka Akla (į Papiškių ež., esantį už 0,5 km į v. nuo M.). Yra Papiškių pr. m-la. Ist. šaltiniuose M. minimi 1641.

MIKELẼVIČIUS Juozas [1911 Varnupiuose (Kapsuko rj.) — 1941.VI] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Aktyvus Užnemunės valstiečių streiko dalyvis, už tai burž. žvalgybos kankintas, adm. tvarka kalintas. 1936 įstojo į LKP. M. iniciatyva jo tėviškėje 1936 sukurta LKP kuopelė. 1940 aktyviai dalyvavo Liaudies seimo rinkimų kampanijoje, buvo ž. ū. komisijos narys. 1941 Kazlų Rūdos vls. vykd. k-to pirmininkas. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

MIKELĨNSKAS Jonas [g. 1922.V.6 Žadeikėliuose (Pasvalio rj.)] — rašytojas, Lietuvos TSR nusipelnęs mokytojas (1965). Baigęs Pasvalio g-ją, 1944—47 mokytojavo Saločių prog-joje. 1952 baigė Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą. 1952—54 dirbo Onuškio (Trakų rj.) vid. m-loje, Daugų rj. liaudies švietimo skyriuje. 1954—62 Švietimo m-jos inspektorius. Nuo 1963 Rašytojų s-gos prozos konsultantas.

Apsakymus periodinėje spaudoje pradėjo skelbti 1957. Išleido aps. rinkinius „Senis po laikrodžiu" (1960), „Šiltos rankos" (1962), „Pažinai tu jį?" (1963), „Žiupsnis smėlio" (1965). M. apsakymai daugiausia psichologiniai. Jie įnešė nemaža naujo į šio žanro raidą liet. lit-roje. M. būdingas skverbimasis į žmogaus vidaus pasaulį, pastangos atskleisti personažų dvasinę būseną. Rašytoją domina komplikuoti, prieštaringi žmogaus pergyvenimai. Daugelio apsakymų centre — vidinis veikėjo konfliktas, dvasinė krizė. Psichologinėmis kolizijomis pagrįstas ir kūrinių dramatizmas. Teminiu atžvilgiu ypatingai daug vietos M. kūryboje užima m-los gyvenimas. Daugelyje apsakymų sukurti mokytojų, mokinių paveikslai, pavaizduoti jų tarpusavio santykiai. Šia tema parašyti ir M. romanai. Romane „Vandens nešėja" (1964, rus. leid. 1966) vaizduojama jauna mokytoja, parodoma, koks sunkus, reikalaująs širdies bei talento, yra pedagogo darbas, keliamos kovos su inertiškumu, formalizmu idėjos. Psichologiniame romane „O laikrodis eina" (1966) vaizduojama moksleivių draugystė, moralinis brendimas, sunkūs išbandymai, pradėjus savarankišką gyvenimą. Parašė aps. rinkinį vaikams „Ir vėl mažasis" (1962).

MIKẼNAI — kaimas Utenos rj., Užpalių apyl., 6 km į š. v. nuo Užpalių. 154 gyv. (1959). Per kaimą teka Nasvė (Šventosios intakas), iš p. prieina Kušlių miškas. Felčerių-akušerių punktas (nuo 1962), pr. m-la (nuo 1932).

MIKẼNAITĖ Akvilė [g. 1912.IV.10 Skardupyje (Latvijos TSR, netoli Aknystės)] — meno istorikė, Lietuvos TSR nusipelniusi kultūros veikėja (1965). 1932—1939 studijavo Kauno un-to humanitarinių mokslų f-te. 1940 baigusi Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-to istorijos skyrių, iki 1961 dirbo Vilniaus un-to dėstytoja. Nuo 1944 dirba Dailės muziejuje (1944—1965 mokslinė bendradarbė, nuo 1965 liaudies meno skyriaus vedėja). Nuo 1949 vadovauja Dailės muziejaus (1949—61 ir Vilniaus un-to) rengiamoms liaudies dailės ekspedicijoms. Tiria liet. liaudies audinius, baldus ir kt. Parengė liaudies dailės parodų ir liaudies dailės moksl. katalogų, parašė straipsnių, su kitais parengė liet. liaudies audinių albumo I (1957) ir II (1962) knygas.

Ršt.: Wystawka litewskiej sztuki ludowej, Warszawa, 1957 [katalogas su įvadiniu straipsniu]; Marcė Katiliūtė, [monografija su iliustracijomis], V., 1963; Juostos (Katalogas), V., 1967.

MIKẼNAITĖ Saulutė [g. 1933.VIII.23 Mikėniškyje (Utenos rj.)] — zootechnikė, žemės ūkio mokslų kandidatė (1965). 1957 baigė Veterinarijos akademiją. 1957—60 dirbo zootechnike, iš pradžių Telšių, Pasvalio avių veislynuose, paskui Pasvalio veislininkystės stotyje. 1960—66 Gyvulininkystės in-to, nuo 1966 Ž. ū. mechanizacijos ir elektrifikacijos in-to moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių apie avių kryžminimą.

MIKẼNAS Algimantas [g. 1929.IV.29 Kaune] — inžinierius architektas. 1952 baigęs Kauno Politechnikos in-to statybos f-to archit-ros skyrių, dirbo Miestų statybos projektavimo in-to vyr. architektu, vėliau grupės vadovu. Nuo 1964 Kauno „Dailės" kombinato architektas. Nutapė akvarelių, dalyvauja respublikinėse dailės parodose.

Pagal M. projektus pastatyta 5 aukštų gyv. namas Kaune (1955), žinybinis vasarnamis pamaskvėje (1960), Klaipėdos kultūros rūmai (1963), 44 butų gyv. namas Nidoje (1964), Panevėžio dramos teatro rūmai (1967) ir kt. Pagal M. ir V. Dičiaus projektus rekonstruoti Kauno kavinių „Tulpė" (1960), „Kauno svetainė" (1964) ir „Orbita" (1966) interjerai. M. suprojektavo baldus viešbučiui prie Sevano ež. (Armėnijos TSR, 1962). Parengė kostiumų ir dekoracijų eskizus V. Šekspyro „Makbeto" (1961), A. Venclovos „Gimimo dienos" (1965), V. Borcherto „Lauke už durų" (1966) pastatymams Panevėžio dramos teatre. Sudarė Tekstilės in-to rūmų Kaune projektą (1967).

MIKẼNAS Antanas [g. 1924.II.24 Butkiškiuose (Panevėžio rj.)] — lengvaatletis, TSRS sporto meistras (1953), TSRS nusipelnęs sporto meistras (1956). 1945 baigęs Panevėžio mkt. seminariją, mokytojavo Ramygaloje, Kėdainiuose. 1952 baigęs Kūno kultūros in-tą, dirbo treneriu. 10, 15, 20, 30 ir 50 km ėjimo daugkartinis Lietuvos TSR čempionas ir re-

kordininkas, 1955—60 TSRS lengvaatlečių rinktinių narys. 1956 10 ir 15 km ėjimo TSRS rekordininkas. XVI olimpiadoje (1956, Melburne) iškovojo 20 km ėjimo sidabro medalį, tarptautinėse jaunimo žaidynėse (1957) — aukso medalį. Nuo 1959 Vilniaus un-to fiz. lavinimo ir sporto katedros dėstytojas.

MIKĖNAS Jonas [1888.III.19 Aknystose (Anykščių rj.) — 1964.XI.21 Maskvoje] — administracinis darbuotojas. Nuo 1904 darbininkas Rygoje. I pasaul. karo metu tarnavo Rusijos kariuomenėje, 1918—35 Raudonojoje Armijoje (apskrities, gubernijos karo komisaras ir kt.). 1918 įstojo į Komunistų partiją. 1935—1941 dirbo Taryb. kontrolės komisijoje prie TSRS Liaudies Komisarų Tarybos (LKT), paskui TSRS Miškų ūkio liaudies komisariate. 1941.IV paskirtas Lietuvos TSR LKT pirmininko pavaduotoju, dirbo Kaune. 1941 evakavosi į TSRS gilumą, 1941—43 dirbo Lietuvos TSR LKT ir LKP CK įgaliotiniu evakuotųjų Lietuvos gyventojų reikalams. 1943—45 Lietuvos TSR LKT nuolatinis atstovas prie TSRS LKT, 1945—53 — jo pavaduotojas. Nuo 1953 pensininkas.

MIKĖNAS Jonas [g. 1899.IX.17 Skardupyje (Latvijos TSR)] — dailininkas, Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1959). 1916—18 mokėsi Kolcovo realinėje m-loje Petrograde. 1918—40 tarnavo Lietuvos kariuomenėje (pradžioje buvo lėktuvų mechanikas ir lakūnas, vėliau eskadrilės vadas, majoras). Parengė vadovėlį „Aviacijos varikliai“ (1934). Tarnaudamas kariuomenėje, 1924—29 mokėsi Kauno meno m-loje (baigė bendrąjį skyrių, kurį laiką pas K. Sklėrių studijavo skulptūrą). Nuo 1940 dalyvauja dailės parodose. 1940—1951 Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to dėstytojas. 1944 eksternu baigė Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to keramikos fakultetą. Nuo 1947 docentas. Nuo 1951 Lietuvos TSR Dailės in-to dėstytojas. Išleido kn. „Liudvikas Strolis“ (rusų k., 1960), vadovėlį „Dailiosios keramikos technologija“ (1967). Sukūrė dekoratyvinės ir buitinės keramikos dirbinių, dekoratyvinių skulptūrų. Jau pirmieji M. keramikos dirbiniai — vazelės, taurės — pasižymėjo originalia forma, spalvingumu (vazelė su driežiukais, 1944). Didelio meniškumo M. pasiekė, kurdamas dekoratyvines vazas. Jos yra daugiausia pailgintų, lieknų formų, statomos ant pjedestalo. Vazose darniai jungiama forma, spalva ir dekoratyviniai motyvai (vaza „Vija“, 1956; gelsva vaza su dangteliu, 1950; vaza „Ugnelės“, 1957, ir kt.). M. dekoratyvinėms lėkštėms būdinga neryškus, apibendrintas piešinys, spalvingos glazūros (lėkštės „Mūsų pergalės grandys“, 1944; „Pavasaris“, 1945; „Saulutė“, 1957, ir kt.). M. buitinės keramikos dirbiniai — servizai, atskiri indai, peleninės, įv. paskirties lempos, žvakidės ir kt. — pasižymi funkcionalumu, grakščiomis formomis (servizas kavai, 1941; žuvies pavidalo peleninė, 1950, ir kt.). Didelės indų plokštumos kartais puošiamos augmeniniais ir kt. ornamentais. M. keramikos dirbiniams turėjo įtakos klasikinė ir lietuvių liaudies keramika. Jie yra nesudėtingų formų, išraiškingų siluetų, pasižymi intensyviomis, įvairiomis ir savitomis spalvomis.

Jonas Mikėnas. Vaza su dangteliu (1949) ir vaza (1957)

Lit.: Taikomoji-dekoratyvinė dailė, V., 1965 [T. Adomonio, S. Pinkaus įvadinis straipsnis].

MIKĖNAS Juozas [g. 1901.II.12 Skardupyje (Latvijos TSR) — 1964.X.24 Vilniuje] — dailininkas, TSRS Dailės akademijos narys korespondentas (1955), Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1945), Lietuvos TSR liaudies dailininkas (1960), TSRS liaudies dailininkas (1961). 1922—26 mokėsi Kauno meno m-los tapybos studijoje (pas J. Vienožinskį), 1927—31 studijavo monumentaliąją tapybą (freską ir mozaiką) Paryžiaus Aukštojoje taikomosios dailės m-loje, lankė privačias Paryžiaus dailės akademijas, skulptorių Š. Despjo ir M. Žimono studijas. 1928—30 monumentaliosios tapybos kūrinius eksponavo tarpt. parodose Barselonoje ir Lježe (Belgija), skulptūros kūrinius — Paryžiaus „Rudens salono“ parodose. 1931—40 dėstė freską, mozaiką, dekoratyvinę skulptūrą Kauno meno m-loje. 1932 ir 1934 dalyvavo „Ars“ grupės Kaune rengiamose parodose. Eksponavo kūrinius, kuriems įtakos turėjo kubizmas bei archaizmas. Sukūrė skulptūrų, pasižyminčių plastinio vaizdo savitumu, realistiškumu, kompozicijos paprastumu. Kūrybiškai interpretuodamas liet. liaudies skulptūros tradicijas, siekė monumentalumo, ieškojo sintetinių plastinių formų (skulptūros „Vaikas su balandžiu“, „Į laukus“, 1935; „Žmonos portretas“, 1936; „Vincukas“, „Medžio drožėjas“, 1938; „Moters portretas“, 1938; „Mergina laukuose“, 1939). 1937 tarpt. parodos Paryžiuje Lietuvos, Latvijos ir Estijos paviljonui sukūrė dekoratyvinį reljefą ir skulptūrą „Rūpintojėlis“ (parodos Didysis prizas). 1939 tarpt. parodai Niujorke nulipdė darnios kompozicijos skulptūrą „Lietuva“, kurioje plastišku, apibendrintu lietuvės vaizdu išreiškė darbo ir taikos idėjas. 1940—41 Vilniaus dailės m-los, 1941 Vilniaus Dailės akademijos direktorius, 1941—46 dėstytojas (nuo 1946 profesorius). Nuo 1946 dėstė Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-te, nuo 1951 — Lietuvos TSR Dailės in-te (1946—61 skulptūros katedros vedėjas). 1962 surengė individualines kūrinių parodas Vilniuje ir Maskvoje. Taryb. metais M. kūryboje atsirado naujų bruožų — vaizdų ekspresijos, patoso. Skulptūroje „Moteris su vaisiais“ (1940—41) M. pavaizdavo optimistišką, energingą darbo žmogų. Skulptūrinėje grupėje „Pergalė“ (Pergalės monumentas Kaliningrade, 1946; TSRS Valst. premija 1947) monumentaliomis taryb. karių figūromis, ekspresyviu judesiu perteikė pergalės džiaugsmą ir didybę. Paminklo M. Melnikaitei (1947; past. 1955 Zarasuose, archit. G. Valiuškis) skulptūroje dinamiška kompozicija pabrėžė partizanės didvyriškumą. M. sukūrė monumentalią dekoratyvinę skulptūrinę grupę „Besimokantis jaunimas“ (1952, su J. Kėdainiu) I. Černiachovskio tiltui ir paminklą P. Cvirkai (1959, archit. V. Mikučianis) Vilniuje, J. Janonio paminklo Biržuose modelį (1960). Skulptūriniuose portretuose „Dailininkės portretas“ (1949), „Rima“ (1955), „Jaunosios pianistės portretas“ (1958) M. atsklei-

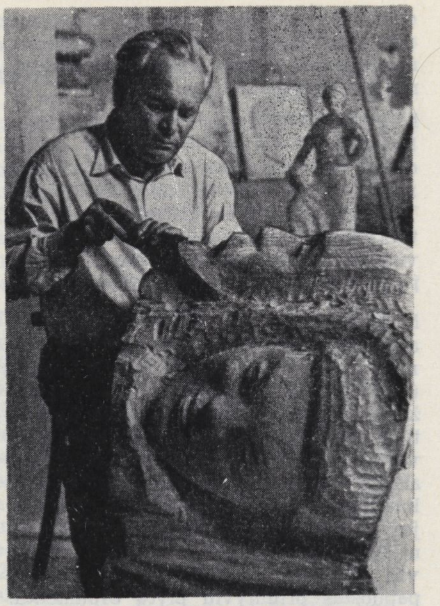

Juozas Mikėnas darbo metu

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 353

dė turtingą vidaus pasaulį, charakterio poetiškumą. Portrete „Valstietė" (1957) išryškino tipiškus liaudies moters bruožus. A. Venclovos (1954), V. Jurkūno (1955), A. Račiūno (1957; TSRS Dailės akademijos sidabro medalis 1958) ir kt. portretuose perteikė svarbiausias asmenų — taryb. inteligentų — charakterio savybes. Portretiniai M. kūriniai — grupinės skulptūros „Žvejas, žvejo duktė ir aš" (1961), „Dzūkas ir anūkas" (1964) pasižymi originalia kompozicija. M. sukūrė nemaža reljefų („Poilsis", 1943; „Šokis", 1946; „Motinystė", 1946), mažosios plastikos darbų, akvarelių, piešinių. Paskutiniuose kūriniuose — skulptūrose „Taika" (1960) ir „Pirmosios kregždės" (1964) — išryškėjo būdingiausi M. kūrybos bruožai: monumentalumas, romantinis pakilumas, humaniškumas, raiškus plastiškumas. Už skulptūras „Pirmosios kregždės", „Taika" ir „Jaunosios pianistės portretas" 1966 Mikėnui paskirta Resp. premija.

Leid.: Lietuvių tarybinė dailė (Skulptūra), V., 1961.

Lit.: **P. Svičiulienė,** Juozas Mikėnas, V., 1956; **S. Budrys,** Juozas Mikėnas, V., 1961; **К. Богданас,** Юозас Микенас, М., 1961; **С. Червонная,** Юозас Микенас, Л.-М., 1963; **A. Venclova,** Gražus žmogus. — „Tiesa", 1964. XI.1; **S. Budrys,** Pergalės monumentas Kaliningrade, V., 1965; **S. Budrys,** Didelio talento menininkas. — „Pergalė", 1966, Nr. 2.

MIKĖNAS Viktoras [g. 1926.V.19 Butkiškiuose (Panevėžio rj.)] — pedagogas, pedagogikos mokslų kandidatas (1966). 1945 baigęs Panevėžio mkt. seminariją, mokytojavo Panevėžio ekonominėje m-loje. Nuo 1948 Vilniaus Ped. in-to laborantas. 1951 baigęs šį in-tą, jame dirbo dėstytoju, pedagogikos katedros vedėju, pedagogikos f-to dekanu. 1953—1957 Švietimo m-jos ped. mokymo įstaigų skyriaus viršininkas. Nuo 1954 TSKP narys. 1958—59 Mokyklų moksl. tyrimo in-to direktoriaus pavaduotojas. 1959—60 Vilnaus Ped. in-to direktoriaus pavaduotojas mokslo reikalams, 1961—63 prorektorius mokymo reikalams, nuo 1965 pedagogikos katedros vedėjas, nuo 1967 docentas. Sudarė dokumentų rink. „Liaudies švietimas ir komunistinis auklėjimas" (1960), paskelbė straipsnių darbo m-los klausimais.

MIKĖNAS Vladas [g. 1910.IV.17 Taline] — šachmatininkas, TSRS sporto meistras (1942), TSRS nusipelnęs sporto meistras (1950), tarptautinis šachmatų meistras (1960), Lietuvos TSR nusipelnęs kūno kultūros ir sporto veikėjas (1966). 1929 baigė g-ją Taline. 1931—1940 Lietuvos Susisiekimo m-jos darbuotojas. Kaip Lietuvos šachmatų rinktinės narys 1931, 1933, 1936, 1937 ir 1939 dalyvavo pasaulinėse olimpiadose. Nuo 1940 dirba sport. org-jose. D. Tėvynės karo metais gyveno Kazanėje ir Maskvoje. Nuo 1952 TSKP narys. Daugkartinis Lietuvos čempionas (1933—34, 1937—38, 1945, 1947—48, 1965). 1945 ir 1965 laimėjo I vietą Pabaltijo šachmatų pirmenybėse. 8 kartus žaidė TSRS šachmatų pirmenybių finale. 1955 ir 1963 kaip TSRS šachmatų rinktinių narys dalyvavo tarpt. varžybose su Vengrijos ir Jugoslavijos šachmatininkais. Nuo 1964 sąjunginės kategorijos šachmatų teisėjas. M. — kombinacinio stiliaus žaidėjas. Yra nugalėjęs A. Aliochiną, M. Botviniką, T. Petrosianą, V. Smislovą, M. Talį.

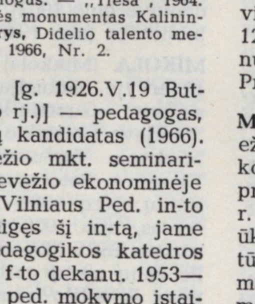

Ršt.: Šachmatų vadovėlis, K., 1933; Šachmatų žaidimo pagrindai, V., 1952; 35 metai prie šachmatų lentos, V., 1961; Šachmatų teorija ir praktika, V., 1968.

MIKĖNŲ PĖLKĖ — pelkė Ukmergės rj., 11 km į š. v. nuo Ukmergės. Plotas 890 ha (pramoninis 679 ha). Pelkė susidariusi moreninėje lygumoje; ją maitina krituliai ir paviršiniai vandenys. Per M. p. teka Strausgilė (Armonos intakas). Pelkę sudaro 2 masyvai: pietinis apie 6 km ištįsęs iš š. į p., šiaurinis — apie 6,5 km iš v. į r. Didesniąją dalį užima žemapelkė, mažesniąją — aukštapelkė. Durpių klodo didž. storis 6,1 m, vid. 1,85 m; vid. susiskaidymas 29%, vid. peleningumas 10,8%. Ištekliai 12,6 mln. m^3. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo storis iki 2,5 m. Prie pelkės yra Mikėnų kaimas.

MIKỸČIAI — kaimas Lazdijų rj., Šventežerio apyl., 10 km į p. r. nuo Lazdijų; kolūkio centras. 561 gyv. (1959). Iš v. prie kaimo prieina Trako miškelis, iš r. — Prapunto ež. Yra naujų kolūkio ūkinių pastatų, pr. m-la (nuo 1928), kultūros namai. Prie Trako miškelio yra masyvi kalva — piliakalnis, priskiriamas prie ankstyvųjų neįtvirtintų piliakalnių. Jo šlaitai nuolaidūs, viršūnė apvali. Kaimo laukuose rasta akmeninių kirvukų. 1650 M. turėjo 52 valakus žemės. Po karo burž. nacionalistai nužudė 26 kaimo gyventojus.

MIKILKĖVIČIUS Juozas [1900.VI.20 Meištuose (Šakių rj.) — 1941.VI.28 Juodupėnuose (Vilkaviškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1919—40 viešųjų darbų darbininkas. 1920 įstojo į LKJS kuopelę Naumiestyje (dab. Kudirkos Naumiestis). Nuo 1926 Komunistų partijos narys. Iki faš. perversmo dirbo profs-gose ir „Spindulio" d-joje. 1927 už rev. veiklą ištremtas į Kėdainių apskritį. 1928 grįžęs į Naumiestį, vėl ėmėsi rev. darbo, 1930—33 padėjo iš Vokietijos gabenti kom. lit-rą. 1936 dalyvavo Užnemunės valstiečių streike. 1936 vienas iš Šakių ir Raseinių aps. plento darbininkų streikų organizatorių. 1936—40 organizavo Lietuvos Liaudies pagalbos s-gos kuopeles Kudirkos Naumiestyje ir kitur. Už rev. veiklą 7 kartus baustas adm. tvarka, 9 mėn. kalintas. 1940. VII—1941 dirbo LKP Kudirkos Naumiesčio k-te. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

„MIKITÀ", „Mikitienė", — liaudies šokis. XIX a. vid. šokį paminėjo A. Kašarauskas. Buvo šokamas Aukštaitijoje. Muz. metras $^2/_4$, tempas greitas. Beveik visur dainuojamas vienodas tekstas („Mikita rugius sėjo. . ."). Seniau šokdavo dažniausiai vyrai su balanomis arba lazdomis. Moterys šokdavo paprastai be balanų. Šokis pritaikytas scenai.

Lit.: **J. Lingys,** Lietuvių liaudies šokiai, kn. 1, K., 1948; „Jaunimo saviveiklos scena", kn. 3, 1952.

MIKỸTAI — kaimas Šakių rj., Lekėčių apyl., 1 km į p. nuo Vilkijos, Nemuno kair. krante; kolūkio centras. 278 gyv. (1959). Malūnas, lentpiūvė, Pavilkijo aštuonmetė m-la (1922—55 pradinė, 1955—60 septynmetė). Yra nedidelis piliakalnis (spėjama, kad naudotas kaip slėptuvė I t-mečio pab.—II t-mečio pr.), o prieš jį, buvusioje Nemuno saloje, tarp senvagių yra senkapis.

Mikytų piliakalnis

Piliakalnio aikštelė 20 m ilgio ir 12 m pločio. Jos r. gale supiltas maždaug 1 m aukščio pylimėlis. Piliakalnio v. papėdėje aptikta sodybvietė. Rasta lipdytinės grublėtu paviršiumi ir ankstyvos žiestosios keramikos. Mikytų senkapyje prieš I pasaul. karą, 1,20 m gilumoje, rasta daug žirgų kaulų, geležinių ir žalvarinių dirbinių. Salos r. pakraštyje pasitaikydavo ir žmonių griaučių, prie kurių būdavo įv. sen. dirbinių. Dalis radinių, rodančių, kad žmonės ir žirgai M. senkapyje buvo laidojami X—XII a., laikoma Kauno ist. muziejuje.

MIKYTAĨ — kaimas Skuodo rj., Notėnų apyl., 10 km į š. nuo Platelių, abipus Salantų—Sedos kelio. 105 gyv. (1959). Pro kaimą teka Šata (Luobos kair. intakas). Iš r. prieina Mikytų miškas. Felčerių-akušerių punktas (nuo 1962). 1938 kaimo laukuose rastas IX—XI a. geležies ir žalvario dirbinių lobis.

Iš 156 geležies dirbinių — 113 ietigalių, 4 pentiniai plačiaašmeniai kirviai, keliolika peilių ir jų dalių, žąslų grandys ir kt. Iš 36 žalvarinių dirbinių — 4 pasaginės segės cilindriniais galais, pentinas, rombinio skersinio piūvio apyrankė plonėjančiais galais, antkaklės tordiruotu lankeliu gabalas, labai turtingai ornamentuotų smogiamųjų peilių makščių apkaustų dalys ir kt. Lobis laikomas Kauno ist. muziejuje.

MIKYTŲ-MONTVIDÌNĖS MIŠKAĨ — miškų masyvas Plungės rj., 9 km į v. nuo Varduvos miestelio, į š. nuo Platelių ežero. Priklauso Plungės miškų ūkio Platelių girininkijai. Plotas 1364 ha; medynų 1024 ha. Masyvas apie 7 km ištįsęs iš š. į p. Šiaurinę dalį sudaro Mikytų miškas (530 ha), p.— Montvidinės miškas (834 ha). Reljefas kalvotas daubotas. Daubos pelkėtos. Dirvožemiai jauriniai, susiformavę ant įvairiagrūdžių riedulingų smėlių, vietomis riedulingų moreninių priemolių. Vyrauja kultūri-

nės kilmės jauni viržiniai bei brukniniai pušynai (40%) ir savaiminiai brandūs mėlyniniai eglynai (30%) su pušų, beržų, o kai kur ir ąžuolų priemaiša. Medynų bonitetas II—III, skalsumas 0,7—0,8. Yra stirnų, usūrinių šunų, lapių, kiaunių, pilkųjų ir baltųjų kiškių. Masyvo š. dalis (946 ha) eksploatacinė, p. dalis (418 ha) įeina į Platelių ež. apsauginę juostą. Per metus iškertama apie 300 ktm. Mikytų miškas ir Montvidinės miško š. dalis apželdinti 1957—64. Į masyvą įsiterpę Mikytų, Mačiukių, Visvainių ir Paežerės kaimai. Mikytų miške yra piliakalnis.

MIKLŪSIS Antanas [g. 1924.V.11 Krosenkos dvare (Kapsuko rj.)] — žemės ūkio darbuotojas, Socialistinio Darbo Didvyris (1949). Kilęs iš kumečių. 1939 baigė Aštriosios Kirsnos (Lazdijų rj.) ž. ū. m-lą. 1944—52 Aštriosios Kirsnos taryb. ūkio skyriaus vedėjas; su kitais užaugino didelius rugių derlius. 1955 baigė Šilutės vidurinę ž. ū. m-lą. Nuo 1955 TSKP narys. 1955—59 Kaišiadorių taryb. ūkio skyriaus vedėjas, 1959—63 Kalvių (Kaišiadorių rj.) taryb. ūkio direktorius. Nuo 1963 Šakių taryb. ūkio skyriaus valdytojas.

MIKNĖVIČIENĖ Teodora [g. 1909.VII.1 Panevėžyje] — dailininkė. 1943 baigusi Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to dailiosios keramikos studiją, dirbo Ramygalos g-jos mokytoja Nuo 1946 dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose, t. p. taryb. dailės parodose užsienyje (Anglijoje, Kinijoje ir kt.). 1945—51 Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to dėstytoja, 1951—62 Lietuvos TSR Dailės in-to keramikos katedros vedėja (nuo 1957 docentė). Nuo 1952 TSKP narė. Sukūrė keraminių pano, portretų, kaukių, biustinių figūrų, žiestinių statulėlių, dekoratyvinių indų. Geriausieji M. dirbiniai pasižymi formos ir dekoro vieningumu (dekoratyvinė vaza, 1963, ir kt.).

Lit.: Taikomoji-dekoratyvinė dailė, V., 1965 [T. Adomonio, S. Pinkaus įvadinis straipsnis].

MIKNĖVIČIUS Jonas [1908.III.11 Vaiduloniuose (Kaišiadorių rj.) — 1947.II.7] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1924 mūrininkas Šeduvos ir Baisogalos valsčiuose. 1941 Šeduvos vartotojų kooperatyvo pirmininkas. Hitlerininkams okupavus Lietuvą, slapstėsi. 1943 įstojo į Gražinos partizanų junginį, vėliau buvo šio junginio komisaras. Nuo 1943 VKP(b) narys. Nuo 1944.VII LKP Šeduvos vls. partorgas, vėliau LKP Šilutės aps. k-to instruktorius. Burž. nacionalistų nužudytas.

MIKNĖVIČIUS Vaclovas [g. 1910.VII.26 Zanėnuose (Molėtų rj.)] — dailininkas. 1928 baigęs Giedraičių (Molėtų rj.) prog-ją, 1929 mokėsi Kauno komercinėje g-joje, nuo 1930 Kauno meno m-loje. 1933 surengė individualinę kūrinių parodą Palangoje, 1934 Širvintose, 1935 ir 1936 su V. Manomaičiu Kaune. 1936 baigęs Kauno meno m-los dailiosios keramikos studiją, dirbo Kauno I amatų m-los mokytoju. Sukūrė vazų, vazelių,

ąsočių, peleninių, rašalinių, švilpukų, servizų, dekoratyvinių skulptūrėlių ir kt. Dalyvavo tarptautinėse meno ir technikos parodose Paryžiuje (1937, aukso medalis už servizą vynui) ir Niujorke (1939), amatų parodoje Berlyne (1938). 1940 suorganizavo Kauno „Dailės" kooperatyvo dailiosios keramikos dirbtuvę ir joje dirbo. Su kitais dailininkais suorganizavo Kauno „Keramikos" kooperatyvo dirbtuves (dab. Kauno „Dailės" kombinato keramikos ateljė). 1945—46 Kauno „Dailės" kombinato keramikos dirbtuvių technikos ir meno vadovas, 1947—59 — keramikos ateljė vyriausiasis meistras. Būdamas grupės vadovu, su kitais dailininkais archit. keramikos dirbiniais apipavidalino Visasąjunginės ž. ū. parodos Maskvoje Lietuvos TSR paviljoną (1954), centrinio knygyno Kaune, Laisvės al., interjerą ir eksterjerą (1955), „Tulpės" kavinės Kaune interjerą (1956), išdegė keraminį šios kavinės fontaną. Sukūrė sudėtingos formos indų, daugiausia servizų (96 dalių „Kolūkinis servizas", skirtas 12 asmenų, 1953, ir kt.). Su Kauno „Dailės" kombinato keramikos ateljė dailininkais pagamino unikalių kūrinių kolekciją ir atrinko serijinę produkciją 1958 tarptautinei parodai Briuselyje (aukso medalis už ateljė dirbinius). Nuo 1959 Kauno „Dailės" kombinato keramikos ateljė dailininkas. 1959 suprojektavo Tbilisio koklių ir plytelių f-ko, 1964 — Alma Atos keramikos dirbtuvių majolikos cechus. 1961—64 vadovavo Dailininkų s-gos Kauno sk. taikomosios ir dekoratyvinės dailės sekcijai. Dalyvauja respublikinėse, sąjunginėse ir tarptautinėse dailės parodose. Kuria unikalius ir serijinei gamybai skirtus buitinės ir dekoratyvinės keramikos dirbinius (servizus, dekoratyvines vazas, skulptūrėles, plokštes, lėkštes ir kt.). Kretingos kino teatrui „Žilvinas" 1965 sukūrė dekoratyvinių skulptūrų grupę „Eglė žalčių karalienė su keturiais vaikais", Kauno miesto parkui 1967 — skulpt. grupę „Grybų šeima". Pastaraisiais metais ieško paprastesnių, labiau apibendrintų formų, vartoja sudėtingesnes glazūras (servizas vynui, 1962, ir kt.).

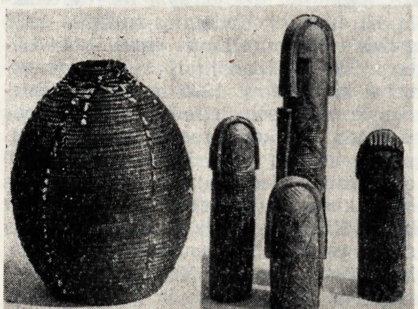

Vaclovas Miknevičius. Dekoratyvinė vaza ir skulptūrėlės „Eglės vaikai" (1967)

Lit.: Taikomoji-dekoratyvinė dailė, V., 1965 [T. Adomonio, S. Pinkaus įvadinis straipsnis].

MIKNŸS, Miknius, Antanas [1888.IV.1 Geidžiuose (Mažeikių rj.) — 1919.I.5 Židikuose] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Medicinos felčeris. 1918 įstojo į LKP. 1918.XII išrinktas Židikų vls. revoliucinio k-to pirmininku. Burž. nacionalistų nužudytas.

MIKNŸS Jonas [g. 1887.VI.10 Mažaičiuose (Mažeikių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Valstietis. 1905 platino rev. atsišaukimus Židikų, Renavos (abu Mažeikių rj.) apylinkėse. 1918 pab. su kitais Renavoje suorganizavo demonstraciją, mitingą prieš burž. valdžią. Vėliau platino kom. lit-rą. 1936 jo namuose vyko apylinkės komunistų susirinkimai. Po karo iki 1963 kolūkietis. Pensininkas.

MIKNĪŠKIAI — kaimas Lazdijų rj., Rudaminos apyl., 4 km į p. nuo Šeštokų; kolūkio centras. 142 gyv. (1959). Parduotuvė (nuo 1962), pr. m-la (nuo 1940), biblioteka (nuo 1948).

MĪKOLA (Mikkola) Josepis [1866.VII.6 Ilejervyje (Suomija) — 1946.IX.28 Helsinkyje] — suomių kalbininkas, slavistas. Studijavo Helsinkio, Upsalos, Charkovo, Maskvos, Varšuvos, Vienos un-tuose. Klausė A. Potebnios, F. Fortunatovo paskaitų. Nuo 1895 Helsinkio un-to docentas, nuo 1900 profesorius. 1925 išrinktas TSRS MA užsienio nariu. Daugelio šalių un-tų garbės daktaras. Nagrinėjo Pabaltijo suomių ir slavų kalbų santykius. Slavistikai reikšminga jo „Praslavų gramatika" (3 t., 1913—50). Paskelbė straipsnį apie baltų ir suomių kalbų santykius, rašė liet. kalbos žodžių etimologijos, baltiškų skolinių slavų kalbose klausimais. Liet. kalbos studijų tikslais 1894 ir 1895 su suomių rašytoja M. Talvio lankėsi Lietuvoje, bendravo su P. Kriaučiūnu, V. Kudirka. Jų padedamas, rinko liet. liaudies dainas, kurias po M. mirties paskelbė jo mokinys E. Nieminenas. Susirašinėjo su kalbininku K. Būga.

Ršt.: Litauische Lehnwörter im Slavischen.— „Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen", Bd. 21, Göttingen, 1895; Baltische Etymologien.— Ten pat, Bd. 22, Göttingen, 1897; Baltisches und Slavisches, Helsingfors, 1903; Urslavische Grammatik, 3 Bde., Heidelberg, 1913—50; Vecākie sakari somu un baltu valodu starpā.—„Izglītības ministrijas mēnešraksts", Rīgā, 1930, Nr. 2; Litauische Volkslieder aus dem handschriftlichen Nachlass prof. J. J. Mikkolas, übersetzt und herausgegeben von Eino Nieminen, Helsinki, 1949.

MIKOLAĨNIS Petras [1868.V.26 Čižiškėse (Vilkaviškio rj.) — 1934.I.7 Niujorke] — knygnešys, knygų leidėjas. 1886 pradėjo gabenti iš užsienio į Lietuvą caro valdžios draudžiamą liet. spaudą. 1890 M. Noveskio pavarde įsikūręs R. Prūsijoje, suorganizavo intensyvią liet. knygų kontrabandą. Gyvendamas Tilžėje, išleido M. Miežinio „Lietuviškai-latviškai-lenkiškai-rusišką žodyną" (1894),

V. Kudirkos „Kankles" (2 sąs. 1895—1899), A. Kriščiukaičio-Aišbės „Naują elementorių" (1895). 1896 ištremtas iš R. Prūsijos, emigravo į JAV. 1897—1900 ir 1902—03 redagavo „Vienybę lietuvninkų". 1903—13 imigracijos inspektorius ir vertėjas. Palaikė ryšius su Tilžės spaustuvėmis, išleido knygų: L. Eremino „Dainas" (1902), savo anglų kalbos gramatiką (1904), elementorių „Vaikų draugas" (1907), vadovėlį „Laipsniškas išsimokinimas aritmetikos" (1908), įv. metų kalendorių ir kt. Dalyvavo Susivienijimo lietuvių Amerikoje ir Tėvynės mylėtojų d-jos veikloje. Vienas iš V. Kudirkos raštų leidėjų (1909). Bendradarbiavo Tilžės „Naujienose", „Keleivyje", vėliau „Lietuvos žiniose", „Lietuvos ūkininke" ir kt.

MIKOLÁITIS Stepas [g. 1921.II.19 Čikagoje] — miškų ūkio inžinierius, Lietuvos TSR nusipelnęs miškininkas (1965). 1948 baigęs Vilniaus un-tą, dirbo Tauragės, vėliau Radviliškio miškų ūkio vyriausiuoju miškininku; nuo 1956 pastarojo ūkio direktorius. Jo vadovaujamame miškų ūkyje neplynieji kirtimai kompleksiškai mechanizuoti ir vykdomi pagal racionalią technologiją, naudojant ratinius traktorius; ūkis tapo vienu pirmaujančių Lietuvoje.

MYKOLÁITIS Vincas [slap. **Putinas;** 1893.I.6 Pilotiškėse (Prienų rj.) — 1967.VI.7 Kačerginėje (Kauno rj.)] — rašytojas, literatūros tyrinėtojas, Lietuvos TSR MA akademikas (1941), Lietuvos TSR liaudies rašytojas (1963).

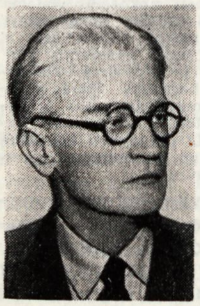

1909 baigęs Marijampolės g-jos 4 klases, įstojo į Seinų kunigų seminariją. 1911 periodikoje pradėjo spausdinti eilėraščius Putino slapyvardžiu. 1915 baigęs seminariją, iki 1917 studijavo Petrogrado Dvasinėje akademijoje. 1917 Petrograde išleido pirmąjį eil. rinkinį „Raudoni žiedai" kartu su poema „Kunigaikštis Žvainys". 1918—22 Friburo (Šveicarija) un-te studijavo filosofiją, meno istoriją ir lit-rą. 1922 gavo filos. daktaro laipsnį. 1922—23 studijavo lit-rą Miuncheno (Vokietija) un-te. 1921 Kaune išleistas M. kūrybos rink. „Putino raštai" (2 t.). Grįžęs į Lietuvą, dėstė liet. lit-ros istoriją Kauno un-to teologijos-filosofijos (1923—29) ir humanitarinių mokslų (1929—39) f-tuose. Nuo 1928 profesorius. Dalyvavo klerikalinių jaunimo org-jų veikloje. 1924—32 redagavo žrn. „Židinys". Išleido eil. rinkinį „Tarp dviejų aušrų" (1927) ir dramos kūrinius „Žiedas ir moteris" (1926), „Nuvainikuota vaidilutė" (1927), „Valdovas" (1929) Nutolęs nuo klerikalinės visuomenės, parašė rom. „Altorių šešėly" (3 t., 1933, V leid. 1967). 1935 oficialiai pasitraukė iš kunigų luomo. 1933—37 Lietuvių rašytojų d-jos pirmininkas. 1938 redagavo žrn. „Dienovidis". Ideologinių bei estetinių pažiūrų prieštaringumas pasireiškė eil. rinkinyje „Keliai ir kryžkeliai" (1936), romane „Krizė" (1937). M. nemaža nuveikė, tyrinėdamas XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios liet. lit-rą. Lit-ros mokslo ir kritikos darbuose („Naujoji lietuvių literatūra", t. 1, 1936; „Literatūros etiudai", 1937) M. plačiai nušvietė atskirų liet. rašytojų gyvenimą bei kūrybą. 1940 atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią, M. profesoriavo Vilniaus un-te, bendradarbiavo žurnale „Raštai". Vok. faš. okupacijos metais paskelbtuose M. eilėraščiuose atsispindėjo jo ideologiniai, politiniai svyravimai, sunkūs karo meto pergyvenimai bei nuotaikos. 1943, okupantams uždarius Vilniaus un-tą, M. apsigyveno Gaižiūnuose (netoli Vabalninko). Išvadavus Tarybų Lietuvą, vėl dirbo Vilniaus un-to liet. lit-ros katedroje, ėjo Liet. lit-ros in-to direktoriaus pareigas (iki 1946). 1948 dalyvavo liet. lit-ros dekadoje Maskvoje. 1954 pasitraukė iš pareigų un-te ir atsidėjo kūrybiniam darbui. Išleido eil. rinkinius „Sveikinu žemę" (1950), „Poezija" (1956), „Būties valanda" (1963), „Langas" (1966), ist. romaną „Sukilėliai" (t. 1, 1957, Resp. premija 1958; t. 2, 1967), lit-ros mokslo darbus „Pirmoji lietuviška knyga" (1948), „Tarybinė literatūra ir tautų draugystė" (1950), „Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra" (1955), periodikoje paskelbė straipsnių. Išvertė į liet. kalbą A. Mickevičiaus („Konradas Valenrodas", „Krimo sonetai", dalis „Pono Tado"), A. Puškino, M. Lermontovo, N. Krilovo ir kt. poetų kūrinių.

M. kūrybinė veikla sudėtinga ir prieštaringa, susijusi su esminiais XX a. lietuvių visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo dėsningumais bei pakitimais. M. — pomaironinės kartos poetas, paveldėjęs klasikines liet. poezijos tradicijas; kartu jis buvo veikiamas simbolizmo tendencijų (J. Baltrušaičio poezijos, V. Solovjovo estetikos). Ankstyvojoje M. lyrikoje vyravo gamtos, tėvynės meilės, t. p. dramatiškų asmenybės pergyvenimų motyvai, romantinės nuotaikos. Romantinė pasaulėjauta ypač ryški poemoje „Kunigaikštis Žvainys", kurioje vaizduojamas sen. lietuvių gyvenimas ir kovos su priešais. Poemos centre — pagr. herojaus Žvainio vidinė kolizija tarp pareigos tėvynei ir aistros mylimai merginai. Dramatinės kolizijos būdingos ir daugeliui eilėraščių, kuriuose atsispindi paties poeto ir jo kartos inteligentų dvasiniai prieštaravimai (eil. ciklas „Disonansai" ir kt.). I pasaul. karo metų M. eilėraščiuose liečiami ir socialiniai epochos konfliktai, žmonijos kančios, liaudies neapykanta tironams (eil. „Karo genijui", „Rex" ir kt.). Vėlesnėje lyrikoje įsivyravo simbolistiniai ir alegoriniai eilėraščiai (rink. „Tarp dviejų aušrų"). Juose atsispindėjo individualistinės nuotaikos, idealistinės pasaulėjautos sąlygojama asmenybės vienišumo tragedija, žmogaus prigimties prieštaringumo suvokimas. Reikšdamas turtingą jausmų pasaulį, aukštindamas tauriuosius žmogaus prigimties pradus, jo veržimąsi į laimę, džiaugsmą ir laisvę, grožio ir meilės siekimą, neapykantą smurtui, dvasinei menkystei, vergiškumui, M. iškilo burž. laikotarpio liet. lit-roje kaip didelės dvasinės kultūros poetas. Kartu jis atvėrė naujas liet. poezijos vystymosi galimybes, susiedamas subjektyvių pergyvenimų vaizdavimą su filosofiniais žmogaus būties apmąstymais, praturtindamas emocijas intelektualiniu turiniu, suartindamas lyrizmą su dramatizmu, ištobulindamas eilėraščio formą ir poet. kalbą. Vis labiau traukdamasis nuo simbolistinio subjektyvizmo, apie 1930 pradėjo ieškoti glaudesnių kūrybos ryšių su tikrove. Jis perkūrė anksčiau parašytą romantinio siužeto dramą „Valdovo sūnus" (naujoji redakcija pavadinta „Valdovu"), realistiškiau traktuodamas jos charakterius. M. poezijoje (rink. „Keliai ir kryžkeliai") t. p. išryškėjo vadavimasis iš individualistinės pasaulėjautos bei simbolizmo estetikos. Didesnis vaizdo konkretumas, jausmo nuoširdumas, natūralumas, paprastesnės poet. išraiškos priemonės atsispindėjo daugiausia gamtinės, iš dalies ir filos. tematikos eilėraščiuose. Be to, iškilo naujos temos — burž. socialinės tikrovės prieštaravimai („Kasdieninė duona", „Elgeta", „Pro varganą lūšnelę"), nerimas dėl II pasaul. karo grėsmės.

Svarbią vietą M. kūryboje užima rom. „Altorių šešėly", kuriame realistiškai pavaizduotas Lietuvos klerikalinių sluoksnių gyvenimas XX a. pirmaisiais d-mečiais. Kūrinio centre — kunigo ir poeto likimas, vidiniai prieštaravimai, pastangos išsivaduoti iš luomo varžtų. Romane parodytas katalikų bažnyčios veiklos reakcingumas, dvasininkų moralinis dvilypumas, atskleisti religinių dogmų ir natūralių, žmogiškų asmenybės

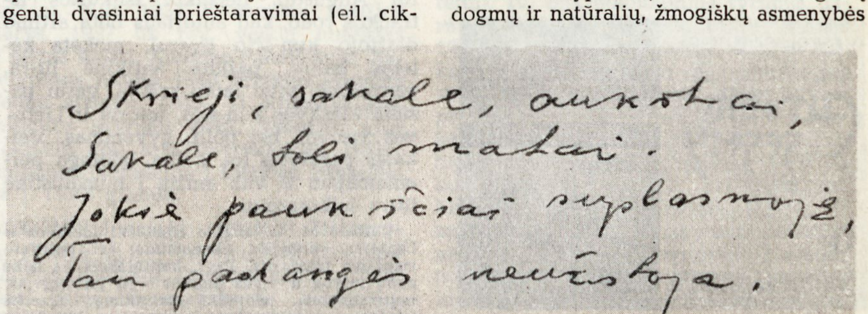

Vinco Mykolaičio-Putino eilėraščio „Skriski, sakale" autografas

siekimų prieštaravimai. Nors autoriaus požiūris į keliamas problemas ir ribotas, idealistinis, rom. „Altorių šešėly" objektyviai turėjo didelę antiklerikalinę reikšmę. Romane t. p. atsispindėjo bendro burž. ideologijos ir kultūros dekadanso sukelta dvasinė inteligentijos krizė. „Altorių šešėly" — vienas reikšmingiausių liet. romanų, pasižymintis giliu psichologizmu, emocionalia intelektualinių pergyvenimų bei problemų analize. Jis išverstas į rusų, latvių, estų, lenkų, čekų ir kt. kalbas. Romane „Krizė" M. palietė nemaža svarbių lietuvių buržuazinės visuomenės vystymosi, jos diferenciacijos reiškinių. Dėl burž. idėjų bei meninių trūkumų šis kūrinys pažangiojoje to meto spaudoje buvo kritikuotas. Burž. laikotarpio M. lit-ros mokslo ir kritikos darbai pagrįsti idealistinės estetikos koncepcijomis, tačiau jie pasižymi vertinga menine kūrinių analize, turtinga faktine medžiaga.

Į tarybinę liet. lit-rą M. įsijungė palaipsniui, po idėjinių svyravimų, kurie daugiausia pasireiškė 1941—44 lyrikoje. Po karo M. parašė eilėraščių apie naujo etapo liet. liaudies gyvenime pradžią („Mano kelias", „Vilnius"), apie Spalio revoliucijos ist. reikšmę („Didžiojo Spalio garbei"), taryb. tautų draugystę („Uzbekistanas") ir kt. Šiems eilėraščiams būdingi nauji stiliaus bruožai, susiję su soc. gyvenimu ir bendra lietuvių taryb. poezijos raida. Antra vertus, M. ir toliau reiškėsi kaip lyrikas, linkstąs į filosofinį žmogaus būties apmąstymą. Eil. cikluose „Parafrazės", „Sonetai", „Krintanti žvaigždė", „Mano mėnesiai" iškyla šviesus humanistinis žmogaus idealas, plėtojami asmenybės santykių su visuomene, gyvenimo džiaugsmo ir sielvarto, kūrybos ir mirties, meilės ir gamtos grožio motyvai. Lyr. poemose („Prometėjas", „Eglė ir Žilvinas") M., naudodamasis antikiniais ir tautosakiniais siužetais, poetizuoja žmogaus priešinimąsi likimo valiai, maištavimą prieš dievus, laisvės siekimą, meilę ir heroizmą. Daugelyje poezijos kūrinių vyrauja romantinė pasaulėjauta, gausu alegorinių ir simbolinių įvaizdžių, artimų ikitarybinei M. lyrikai, tačiau praturtintų nauja gyvenimo patirtimi. Ist. romane „Sukilėliai", vaizduojančiame 1863 sukilimą Lietuvoje, rašytojas išryškino liet. liaudies dvasinius bruožus, jos siekimą nusikratyti ponų ir caro priespauda, paimti krašto likimą į savo rankas. Liaudis romane vaizduojama kaip svarbi ist. jėga, visuomenės raidos lėmėja. M. romane plačiai parodė baudžiauninkų darbą, buitį, santykius su dvaru, jų žmogišką orumą, heroizmą, socialinio teisingumo ir šviesaus gyvenimo siekimą. Įtaigiai sukurtas sukilėlių vado A. Mackevičiaus paveikslas. „Sukilėliai" — vienas geriausių ist. romanų tarybinėje liet. prozoje. Jis išverstas į rusų ir lenkų kalbas. Taryb. laikotarpio M. studijos bei straipsniai apie M. Mažvydą, K. Donelaitį, Maironį, A. Baranauską, liet. literatūros ryšius su lenkų ir rusų literatūromis — svarbus įnašas į marksistinį liet. lit-ros palikimo vertinimą.

Geriausieji M. kūriniai įgijo klasikinę reikšmę liet. lit-roje ir turėjo žymios įtakos daugeliui XX a. liet. rašytojų.

Ršt.: Putino raštai, 2 t., K., 1921; W cieniu ołtarzy, Warszawa, 1938 [II leid. 1959]; В тени алтарей, Вильнюс, 1958 [II leid. 1960; III leid. M., 1964]; Raštai, 8 t., V., 1959—68; Būties valanda, V., 1963 [II leid. 1965]; Langas, V., 1966; Дар бытия, Вильнюс, 1966; Sukilėliai, V., 1967.

Lit.: **K. Korsakas,** Literatūra ir kritika, V., 1949 [str. „Liudas Vasaris literatūroje ir visuomenėje"]; **K. Korsakas,** V. Mykolaitis-Putinas.—„Pergalė", 1953, Nr. 1; [Autobiografija].— Tarybų Lietuvos rašytojai, V., 1957; **A. Venclova,** Laikas ir rašytojai, V., 1958 [str. „Pastabos apie V. Mykolaičio-Putino poeziją"]; Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 1, V., 1961; **J. Lankutis,** V. Mykolaičio-Putino kūryba, V., 1961; **A. Venclova,** Įžymusis mūsų rašytojas.— „Pergalė", 1963, Nr. 1; **Й. Ланкутис,** Роман В. Миколайтиса-Путинаса „В тени алтарей".— **В. Миколайтис-Путинас,** В тени алтарей, М., 1964; **V. Kubilius,** Naujų kelių ieškant, V., 1964 [str. „Dramatizmas V. Mykolaičio-Putino poezijoje"]; **I. Kostkevičiūtė,** Literatūros dienovidžiai, V., 1964 [str. „Vincas Mykolaitis-Putinas"; «V. Mykolaičio-Putino „Sukilėlių" stiliaus bruožai»]; [Автобиография].— Советские писатели, т. 3, М., 1966; **Й. Ланкутис,** В. Миколайтис-Путинас, М., 1967; **A. Venclova,** Ties aukšta viršūne. — „Literatūra ir menas", 1967.VI.10.

Vinco Mykolaičio-Putino rom. „Altorių šešėly" I tomo (1933) ir „Raštų" (1959) viršeliai

MÝKOLAS LIETÙVIS, lot. **Michalo Lituanus,** [XVI a. vid.] — humanistinės krypties publicistas. Spėjama, kad M. L. — Lietuvos D. Kun-stės bajoro Mykolo Tiškevičiaus (1537—39 Lietuvos pasiuntinio totorių valdomame Krime) slapyvardis. 1615 Bazelyje (Šveicarija) išspausdintos M. L. veikalo „Apie totorių, lietuvių ir maskviečių papročius" („De moribus tartarorum, lituanorum et moschorum") ištraukos. Visas veikalas, rašytas 1548—50 ir skirtas Lietuvos didžiajam kun-ščiui Žygimantui Augustui, neišliko. Išlikusios ištraukos rodo, kad autoriaus būta artimo didžiojo kun-ščio dvarui, mokėta keletas kalbų, pažinta antikinė lit-ra, metraščiai, savo laiko raštija, gerai pažinta Maskvos kun-stės, totorių ir Lietuvos visuom. bei polit. gyvenimas. Veikalas parašytas lot. kalba, būdinga pereinamajam iš vid. amžių į humanistinę lit-rą laikotarpiui.

Veikale M. L. mėgino atskleisti Lietuvos ir Lenkijos valstybės ekonominio bei politinio smukimo priežastis. Pagr. kaltininkais jis laikė ponų tarybą ir visus didikus — jų privilegijas, savavaliavimą, moralinį pakrikimą. Smerkė teisėtumo pažeidinėjimus, teismuose įsigalėjusį kyšininkavimą ir smurtą neturtingųjų visuomenės sluoksnių atžvilgiu. Aiškino, jog Lietuvos Statutas (1529) ginąs tik didikų reikalus bei teises. Su širdgėla rašė apie liaudies skurdą ir engimą. M. L. priklausė tiems negausiems humanistams, kurie atkreipė dėmesį į liaudies gyvenimą. Jis kritikavo katalikų dvasininkus, kurie dykinėją, puotaują ir kaip tranai naudojąsi liaudies triūso vaisiais. Demaskuodamas feodalus ir dvasininkus, M. L. kartais rėmėsi biblija, siekdamas pabrėžti kontrastą tarp religijos dogmų ir jas propaguojančių žmonių praktinės veiklos. Gyv. meto visuom. santykių kritika M. L. veikale buvo susijusi su praeities idealizavimu. Teigiamu pavyzdžiu laikydamas Maskvos ir totorių valst. susitvarkymą, M. L. siūlė atgaivinti Vytauto laikų papročius, suteikti neribotą valdžią didžiajam kun-ščiui, kuris remtųsi tarnybiniais žmonėmis, turėtų nuolatinę, iš savųjų surinktą, kariuomenę. Autorius reikalavo sulyginti visus valdinius, panaikinti feodalų teisę savavališkai bausti mirties bausme ar išsipirkti už menką atlyginimą nužudžius, įvesti mokesčius visiems gyventojams ir imti nuo turimos žemės ploto, nesuverčiant mokesčių naštos valstiečiams ir neturtingiesiems miestiečiams, panaikinti vergiją, uždrausti smukles ir girtavimą. Jis rekomendavo reformuoti bažnyčią. Siūlė palaikyti ir plėsti Vytauto metu užmegztus prekybinius santykius su Rytais. Laikydamasis humanistinių pažiūrų, M. L. propagavo klasikinę antikinę kultūrą, aukštino patriotizmą, pareigingumą, narsumą, santūrumą.

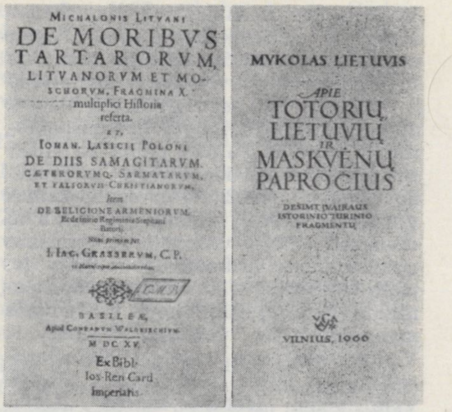

Mykolo Lietuvio knygos „De moribus Tartarorum, Lituanorum et Moschorum" originalo (1615) ir vertimo (1966) tituliniai puslapiai

M. L. pateikė savitą lietuvių romėniškos kilmės teoriją. Pasak jo, Cezario laivynas, plaukdamas į Britaniją, buvęs išblaškytas, ir dalis kareivių per jūrą patekusi į Žemaičius. Iš jų ir kilusi liet. tauta. Tokiu liet. kilmės aiškinimu M. L. parėmė cezarizmą, t. y. polit. doktriną, palaikančią valdovo asmenybę ir centralizuotą valdžią. Šią liet. tautos kilmės teoriją jis dar grindė lietuvių bei romėnų mitologijos ir ypač liet. bei lot. kalbų panašumu, pateikdamas 74 lot. žodžius, artimus liet. kalbos žodžiams. Remdamasis lietuvių romėniška kilme, M. L. siūlė Lietuvos D. Kun-stėje vietoje vartotos kanceliarinės baltarusių kalbos įvesti lot. kalbą. Apgailestavo, kad Lietuvoje nėra g-jų, kur būtų mokoma lot. kalbos.

M. L. veikalą išpopuliarino olandų Elzevirų leidiniai („Respublica sive status Regni Poloniae, Lithuaniae. . .", 1626, 1627, 1642; „Russia seu Moscovia", 1630), kuriuose buvo išspausdinta M. L. veikalo ištraukų. Rus. vertimas (S. Šostakovo) išspausdintas leidinyje „Istorinių-juridinių žinių archyvas" (t. 2, d. 2, 1854). Antras vertimas į rusų kalbą išspausdintas rinkinyje „Memuarai apie

pietų Rusios istoriją" (1890). P. Matulionis (Bevardžio slapyvardžiu) veikalo turinį apibūdino „Lietuviškajame balse" (1888, Nr. 27—30). M. L. veikalą tyrinėjo istorikai M. Liubavskis ir I. Jonynas. Jų tyrinėjimai su I. Jonyno atliktu veikalo vertimu išleisti 1966.

Ršt.: [Ištraukos].— Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija, V., 1955; Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius, V., 1966.

Lit.: **М. А. Любавский,** Кто был Михало Литвин.—„Учёные записки института истории", т. 4, М., 1929; **J. Lappo,** Lietuvos Statutas, t. 1, d. 2, K., 1936; Lietuvių literatūros istorija, t. 1, V., 1957; **И. Голенищев-Кутузов,** Гуманизм у восточных славян, М., 1963; **J. Jurginis,** Renesansas ir humanizmas Lietuvoje, V., 1965.

MYKŌLIŠKIAI — **1.** Kaimas Vilniaus rj., Rūkainių apyl., 16 km į p. r. nuo Vilniaus, 0,5 km į p. nuo Vilniaus—Minsko plento. 175 gyv. (1959). Kaimas gatvinis. Pastatyta daug naujų gyv. namų (Rūkainių taryb. ūkio naujosios gyvenvietės dalis). Biblioteka. 1861.III.15 M. dvaro valstiečiai pasipriešino valdžiai, nesutikdami su baudžiavos panaikinimo sąlygomis, atsisakydami eiti lažą.

2. Kaimas Kretingos rj., Žalgirio apyl., 11 km į š. r. nuo Gargždų, 3 km į r. nuo Minijos. 96 gyv. (1959). Per kaimą teka Juodupis (Trumpės intakas). Iš v. prieina Mykoliškių-Ūtrių miškas. M.— Kretingos miško pramonės ūkio pagalbinio ūkio centras. Yra girininkija, felčerių-akušerių punktas (nuo 1961), pr. m-la (nuo 1928). Iki 1940 M. buvo dvaras; prie jo veikė plytinė, malūnas.

MYKŌLIŠKIŲ-ŪTRIŲ MIŠKAS — miškas Kretingos rj., 10 km į š. r. nuo Gargždų, Minijos kair. krante. Priklauso Kretingos miško pramonės ūkio Mykoliškių girininkijai. Plotas 1320 ha; medynų 1020 ha. Dirvožemiai jauriniai ir velėniniai jauriniai, gliejiški, priesmėliniai, ant moreninių priemolių. 96% medynų savaiminės kilmės. Eglynų (daugiausia mėlyninių ir kiškiakopūstinių) yra 60%, beržynų 24%, pušynų 6%, juodalksnynų ir drebulynų po 5%. Jaunuolynai sudaro 31%, pusbrandžiai medynai 38%, pribręstantieji 22%, brandieji 9%. Medynų vid. amžius 55 metai, vid. bonitetas I,5, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 187 ktm/ha. Yra stirnų, šernų, pasitaiko briedžių, lapių, usūrinių šunų, kiaunių. Miškas eksploatacinis. Per metus iškertama daugiau kaip 4000 ktm. Miško viduryje yra Mykoliškių kaimas, pietuose — Ūtrių kaimas.

MÝKOLO BAŽNÝČIA — renesanso architektūros kūrinys, sąjunginės reikšmės architektūros paminklas Vilniuje (senamiestyje). Sapiegų iniciatyva (kaip šeimos mauzoliejus) su vienuolyno rūmais pastatyta 1594—1625 netoli Onos ir Bernardinų bažnyčių ansamblio. Pastatai aptverti aukšta mūro tvora. Mažame kiemelyje pastatytos 8 neaiškios paskirties kolonos. Vienanavė halinio tipo M. b. pasižymi saikingomis ir darniomis proporcijomis. Jos išorei turėjo įtakos gotikos stilius (kontraforsai šoniniuose fasaduose, aukštas status stogas ir kt.). Priešakinis fasadas papuoštas originaliu liaudiškos lipdybos frizu. Bažnyčios vidus paprastas ir originalus. Plačią (13 m) navą dengia cilindrinis skliautas. Masyvūs keturkampiai pilonai, priglausti prie išorinių sienų, sudaro skliauto konstrukcijos pagrindą. Skliautas papuoštas geometriniais ir augmeniniais liaudiškos lipdybos ornamentais, pilonų kapiteliai — rūtų šakelių motyvu. Bažnyčioje yra meniškų renesansinių bei barokinių antkapių (L. Sapiegos ir kt.), iškaltų iš įv. spalvų marmuro.

Dviaukščiai buv. vienuolyno rūmai, sudarantys uždarą vidaus kiemą, priglausti prie pietinio M. b. fasado. Vertingiausia jų dalis yra salė, turinti menišką renesansinį skliautą, papuoštą liaudiškos lipdybos ornamentais.

Mykolo bažnyčia

Po XVII a. pab. ir XVIII a. vid. gaisrų ir apgriovimų M. b. keletą kartų perstatyta ir rekonstruota. Pažeidžiant bažnyčios plano ir interjero sprendimo visumą, 1662 pristatyta vargonų patalpa, pastatyti 6 mažieji altoriai. XVII a. antrojoje pusėje pastatyta barokinė varpinė su vartais apačioje. 1874 tiesiant dabartinę Tiesos g ir prieš Onos bažnyčią sudarant trikampę aikštelę, buvo nugriauta senoji ir pastatyta baroko bruožų turinti dab. tvora.

Lit.: **J. Jurginis,** Lietuvos meno istorijos bruožai, V., 1960.

MIKÓNIS Antanas [1916.II.2 Biržuose — 1943 Stalinabade (dab. Dušanbė)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš valstiečių. 1933 įstojo į LKJS, priklausė LKJS Biržų org-jai. Nuo 1937 Komunistų partijos narys. 1937 už rev. veiklą nuteistas 3 metus kalėti. Kalintas Panevėžyje, Raseiniuose, Kaune. 1940 išrinktas Liaudies Seimo atstovu. 1940—41 Rokiškio aps. milicijos skyriaus polit. vadovas, LKP Rokiškio aps. k-to instruktorius. Hitlerininkams veržiantis į Lietuvą, pasitraukė į TSRS gilumą.

MIKÓNIS Jonas [g. 1909.XI.3 Čižiūnuose (Trakų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1931—40 melioracijos darbininkas Marijampolės apskrityje. 1933 įsijungė į rev. judėjimą, dirbo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-joje, platino atsišaukimus, rinko aukas polit. kaliniams. Nuo 1937 (su pertrauka 1941—43) Komunistų partijos narys. 1940—41 darbininkas Marijampolės cukraus f-ke, milicininkas. Hitlerinės okupacijos metais gyveno tėviškėje. 1942—44 Trakų partizanų brigados ryšininkas. Platino taryb. lit-rą ir partizanų laikr. „Trakiečių šūkis", padėjo partizanams. Po karo Aukštadvario (Trakų rj.) apylinkės pirmininkas, vėliau ten pat liaudies gynėjas. Nuo 1947 geležinkelio darbininkas.

MIKROBIOLÒGIJA [gr. *mikros* — mažas + *bios* — gyvybė + *logos* — mokslas] — mokslas, tiriantis mikrobus, jų santykius su kitais organizmais ir reikšmę organinių medžiagų apykaitai. Lietuvoje labiau išvystyta medicininė, veterinarinė, žemės ūkio, maisto produktų M., mažiau — vandens telkinių, techninė (pramoninė), bendroji M.

MEDICININEI M. pradžią Lietuvoje davė XVIII a. antrosios pusės Vilniaus karo ligoninės laboratorija, kurioje buvo vartojamas ir mikroskopas. Geresnės sąlygos jos raidai susidarė nuo 1781, kai Vilniaus un-te imta dėstyti mediciną (pažymėtini prof. A. Bekiu darbai). Jos vystymąsi skatino 1808—32 Vilniuje veikęs Vakcinacijos in-tas, ir Vilniaus medicinos d-ja (1805—1914; 1920—39). Tos d-jos iniciatyva 1887 Vilniuje įsteigta cheminė-bakteriologinė laboratorija, kurioje už tam tikrą atlyginimą būdavo atliekamos bakteriologinės analizės, be to, buvo daromi moksl. tyrimai. 1897—1915 Vilniuje veikė gyd. V. Orlovskio įsteigta Pastero stotis. 1905—10 Vilniuje prie infekcinių ligų barako veikė gyd. G. Štolcmano suorganizuota bakteriologinės diagnostikos laboratorija, kuri darė ir geriamojo vandens bakteriologinius bei oro sanitarinius tyrimus; ji 1910 įjungta į infekcinės ligoninės sudėtį. M. intensyviau ėmė vystytis, įsteigus Kauno un-tą ir atkūrus lenkų okupuoto Vilniaus un-tą (pažymėtini Kauno un-to profesoriaus A. Jurgeliūno darbai mikrobiologinės serologinės diagnostikos klausimais ir tuometinio asistento V. Girdzijausko darbai apie agliutininų pasigaminimą audinių kultūroje, apie vidaus sekrecijos liaukų įtaką žmogaus imunitetui). Įv. mikrobiologinius tyrimus darė Valstybinis higienos in-tas, veikęs 1918—45 Kaune. 1945—57 Kaune veikęs Epidemiologijos ir mikrobiologijos in-tas gamino vakcinas, diagnostinius preparatus, dirbo ir moksl. tyrimo darbą. 1934—40 Vilniuje veikė Sanitarijos-higienos in-tas su M. skyriumi; 1944 jis buvo atkurtas, o 1957, prijungus kai kuriuos kauniškio Epidemiologijos ir mikrobiologijos in-to skyrius, perorganizuotas į Epidemiologijos ir higienos in-tą. 1963 Epidemiologijos ir higienos in-tas pertvarkytas į Epidemiologijos, mikrobiologijos ir higienos institutą (jo gamybinis filialas Kaune — į bakterio-

loginių preparatų įmonę). Tas in-tas ėmė metodiškai vadovauti miestų sanitarijos-epidemiologijos stotims ir rajonų ligoninių mikrobiologinėms laboratorijoms (1967 pr. jų buvo 73), dirbančioms infekcinių ir virusinių ligų diagnostikos ir profilaktikos darbą. Daug M. mokslinių tyrimų atliko Eksperimentinės medicinos institutas (nuo 1967 Eksperimentinės ir klinikinės medicinos in-tas). Tame in-te, Vilniaus un-te ir Kauno Medicinos in-te iki 1967 pr. mikrobiologijos (bakteriologijos, imunologijos, virusologijos) klausimais apgynė mokslų kandidato disertacijas daugiau kaip 100 gydytojų. Taryb. metais daugiausia buvo nagrinėjamos infekcinės alergijos, anafilaksijos, organizmo reaktyvumo, imuniteto ir kovos su infekcinėmis ligomis problemos. Išaiškinta kai kurių endokrininių liaukų hormonų balanso įtaka imunologiniam organizmo reaktyvumui, reumatinio proceso eigai, alerginių reiškinių susidarymui; pasiūlyta streptokokinis alerginis reumato tyrimo modelis ir serologinių diagnostinių reakcijų; išaiškintos streptokokų filtruojamosios formos reumatikų kraujyje ir jų kintamumas; pasiūlytas pagreitintas raupų vakcinos gamybos būdas; išaiškinta nauja pelveoperitonitų etiologija, patobulintas jų gydymas. Pagerinti arba įdiegti į praktiką įv. infekcinių ligų diagnostikos ir profilaktikos mikrobiologiniai metodai, kurių dėka daugelio infekcinių ligų paplitimas labai sumažėjo, o kai kurios (pvz., bruceliozė, dėmėtoji ir grįžtamoji šiltinė, difterija, maliarija, poliomielitas, raupai) Lietuvoje likviduotos. Išleistas V. Girdzijausko, D. Vikonytės-Vasiljevienės, H. Borisevičienės, V. Kantausko „Medicininės mikrobiologijos praktinis vadovas" (1961), V. Girdzijausko, D. Vikonytės-Vasiljevienės „Dizenterija ir kova su ja Lietuvos TSR" (1964), ir kt. veikalų.

VETERINARINĖS M. pradžia Lietuvoje laikomi 1920 metai, kai Marvoje (prie Kauno) įsikūrė priešmarinė stotis; ji darė histologinius, bakteriologinius tyrimus, gamino kai kuriuos imuninius serumus. Karo veterinarinės bakteriologijos kabinetas, veikęs Kaune 1922—24, organizavo kovą su arklių įnosėmis. 1924 šias dvi įstaigas sujungus, Kaune įkurta Valstybinė vet. bakteriologijos laboratorija; 1933 ji perorganizuota į Valstybinį vet. bakteriologijos in-tą, kuris 1938 įjungtas į Veterinarijos akademiją. Akademijos M. katedroje, be ped. darbo, buvo daromi gyvulių infekcinių susirgimų mikrobiologiniai ir serologiniai diagnostiniai tyrimai. Taryb. laikotarpiu vet. mikrobiologijos ir imunologijos moksl. darbas dirbamas Vet. akademijos epizootologijos ir M. katedroje (iki 1948 M. katedra). Gyvulių infekcines ligas diagnozuoja ir kovą su jomis organizuoja 44 vet. bakteriologinės laboratorijos, veikiančios visuose adm. rajonuose. Centrinė metodinė tų laboratorijų įstaiga yra Resp. veterinarinė-bakteriologinė laboratorija Vilniuje. Veterinarinės M. mokslinio tyrimo darbas dirbamas daugiausia Veterinarijos institute, ypač jo imunologiniame, infekcinių ligų ir virusologiniame skyriuose. Iki 1967 pr. mikrobiologijos (įskaitant imunologiją ir virusologiją) klausimais apgynė mokslų kandidato disertacijas 18 vet. gydytojų. Taryb. laikotarpiu parengtas ir praktikoje pritaikytas originalus citocheminis imunologinis metodas padėjo likviduoti galvijų bruceliozę Lietuvoje; baigiama likviduoti galvijų tuberkuliozė; parengtas kompleksinis serologinis metodas paukščių tuberkuliozei bei puliorozei diagnozuoti, t. p. mikrobiologiniai metodai praturtinti pašarams baltymais, vitaminais; kuriamos paratifinės aerozolinės vakcinos iš vietinių bakterijų. Išleistas A. Petrausko vadovėlis „Mikrobiologija" (1960), V. Štuikio, J. Brazaičio, L. Grubliausko, J. Narbuto vadovėlis „Epizootologija su mikrobiologijos pagrindais" (1966), J. Bartninko vadovas „Veterinarijos laboratorijos diagnostiniai tyrimai" (1966).

ŽEMĖS ŪKIO M. iki D. Tėvynės karo buvo vystoma Žemės ūkio akademijoje. 1924 joje pradėtas dėstyti bendrosios M. kursas, 1939 įsteigta M. laboratorija. 1940 akademijoje pradėta dėstyti žemės ūkio M., tirti dirvožemio, mėšlo, siloсuojamo pašaro mikroorganizmus. Nuo 1947 Ž. ū. in-te imta tirti įv. mikroorganizmų paplitimą ir jų sezoninę dinamiką Lietuvos pagr. tipų dirvožemiuose. 1951 jame pradėti azotą jungiančių bakterinių preparatų ir bakterinių trąšų bandymai. Dirvožemio M. tyrimai ėmė nuosekliai plėtotis 1952—56 Žemdirbystės ir dirvožemio in-to, nuo 1956 — Žemdirbystės instituto M. laboratorijoje. Joje, tiriant dirvožemio mikroorganizmų paplitimą bei jų veiklą, aiškinamas tręšimo, dirvos dirbimo, pesticidų vartojimo ir kt. agronominių priemonių efektyvumas, t. p. tiriamas bakterinių trąšų vartojimas ir kt. Be to, ž. ū. mikrobiologijos tiriamasis darbas dirbamas Ž. ū. akademijoje (azotobakterino, žirnių gumbelinių bakterijų biotipų tyrimai), Gyvulininkystės in-te (pašarų baltymingumo ir kt. savybių gerinimas, naudojant azotobakterį), Vilniaus un-te (lubinų gumbelinių bakterijų biotipų tyrimai) ir kai kuriose kitose mokslinėse, ūkinėse įstaigose, įmonėse. Išleistas K. Brundzos vadovėlis „Mikrobiologija" (1948), jo brošiūra „Dirvožemio mikrobiologijos mokslo laimėjimai Lietuvos TSR" (1964).

MAISTO PRODUKTAI mikrobiologiškai buvo tiriami bakteriologinės diagnostikos laboratorijoje Vilniuje (įst. 1905) ir Vilniaus miesto analizės stotyje (ją 1908 įkūrė med. mokslų daktaras A. Voiničius). Analizės stotis turėjo bakteriologijos ir chemijos skyrius. 1940 ji buvo pertvarkyta į Vilniaus miesto sanitarijos-epidemiologijos stoties bakteriologijos ir maisto pramonės produktų laboratorijas. 1928—31 Dotnuvoje (Ž. ū. akademijoje), o 1931—41 Kaune veikė pieno raugo gaminimo laboratorija. Sanitarinę pieno ir jo produktų kontrolę vykdė Valstybinis vet. bakteriologijos in-tas (įst. 1930 Kaune; 1938 įjungtas į Vet. akademiją). 1958 Kaune įsteigta Visasąjunginio sviesto ir sūrių pramonės in-to Lietuvos filialo M. laboratorija. Ji mikrobiologiškai tiria pieno produktus, ruošia raugų kultūras jų gamybai, metodiškai vadovauja pieno, mėsos kombinatų, konservų f-kų M. laboratorijoms.

KITOS M. ŠAKOS. **Vandens telkinių** mikrobiologiniai tyrimai pradėti 1955 Biologijos in-te, o nuo 1959 toliau dirbami Botanikos in-te bei Zoologijos ir parazitologijos in-te. Nagrinėjami vandenų biol. produktyvumo klausimai. **Techninės M.** tyrimai daugiausia daromi Botanikos ir Biochemijos in-tuose. Iš **bendrosios M.** darbų minėtini mikroorganizmų genetikos tyrinėjimai, daromi nuo 1963 Botanikos in-te.

DRAUGIJOS. 1955 Vilniuje įsteigta Lietuvos Respublikinė Mečnikovo mokslinė epidemiologų mikrobiologų ir infekcionistų d-ja (d-jos pirmininkas V. Girdzijauskas), turinti skyrius Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje (1967 pr. d-ja su skyriais turėjo daugiau kaip 200 narių). Ji veikia prie Sveikatos apsaugos m-jos; kelia gydytojų kvalifikaciją, vadovauja jų moksl. tyrimo darbams, padeda kovoti su infekcinėmis ligomis. Nuo 1959 Vilniuje veikia ir Lietuvos Mikrobiologų d-ja (pirmininkas K. Brundza). 1967 pr. d-ja turėjo apie 100 narių, susiskirsčiusių į veterinarinės M. ir techninės bei žemės ūkio M. sekcijas.

MIKŠAS Jurgis [1862.III.18 Virkytuose (Šilutės rj.) — 1903.V.1 Labguvoje (R. Prūsija)] — visuomenės veikėjas. Mokėsi Tilžės g-joje. Nuo 1883 atsakingasis, vėliau faktiškasis „Aušros" redaktorius ir leidėjas. Įsigijęs Ragainėje spaustuvę, 1885—86 leido laikr. „Nemuno sargas". Buvo „Birutės" d-jos pirmininkas (1885), kovojo prieš lietuvių germanizaciją. Bankrutavus spaustuvei, 1886 persikėlė į Labguvą, tarnavo adm. įstaigose.

MIKŠYS Jurgis [g. 1935.II.5 Rokiškyje] — chemikas, chemijos mokslų kandidatas (1965). 1959 baigęs Vilniaus un-tą, dirba moksl. bendradarbiu Chemijos ir chem. technologijos in-te. Paskelbė moksl. straipsnių apie galimybę chem. būdu pagerinti celiuliozinių pluoštinių medžiagų mechanines savybes.

MIKŠYTĖ Irena [g. 1927.XI.21 Kaune] — žurnalistė. 1953 baigė Lietuvos TSR konservatoriją (fortepijono specialybę). 1953—67 Radijo ir televizijos k-to muz. laidų redaktorė. Nuo 1967 „Kultūros barų" žurnalo muzikos ir teatro skyriaus vedėja. Nuo 1953 bendradarbiauja period. spaudoje. Paskelbė straipsnių muz. klausimais, parengė daug radijo ir televizijos muz. laidų. Parašė V. Baumilo operos „Paskenduolė" libretą (su P. Keidošiumi, past. 1957), dokumentinio filmo „Dainos jaunystė" scenarijų (1960), tekstų kompozitorių E. Balsio, V. Baumilo, B. Gorbulskio, V. Telksnio dainoms.

MIKŠYTĖ Regina [g. 1923.VIII.23 Rokiškyje] — literatūros tyrinėtoja, filologijos mokslų kandidatė (1960). 1949 baigusi Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą, dirba Liet. kalbos ir lit-ros in-te. Prisidėjo prie „Tarybinės lietuvių literatūros istorijos apybraižos" (1956) ir „Lietuvių literatūros istorijos chrestomatijos" (1957) parengimo spaudai. Paskelbė straipsnių liet. lit-ros istorijos ir tarybinės liet. lit-ros klausimais. Parašė monografiją „Antano Baranausko kūryba" (1964).

MIKŠTA Jeronimas [g. 1932.IX.16 Mitėniškiuose (Kėdainių rj.)] — inžinierius elektromechanikas, technikos mokslų kandidatas (1964). 1956 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, dirba jame ped. darbą. Paskelbė moksl. straipsnių apie grandinių su netiesiniais feromagnetiniais elementais skaičiavimą, vienfazės įtampos į trifazę keitiklių konstravimą bei tyrimą.

MIKŠTAITĖ Vlada [g. 1924.II.17 Dūkšte] — dainininkė (mecosopranas), režisierė, Lietuvos TSR nusipelniusi meno veikėja (1964). 1950 baigusi Lietuvos TSR konservatorijos solo dainavimo klasę, dirba Akademiniame operos ir baleto teatre (1950—60 solistė, nuo 1966 režisierė). 1951—56 studijas gilino Maskvos Čaikovskio konservatorijos aspirantūroje, 1961—66 — Leningrado Rimskio-Korsakovo konservatorijos operinės režisūros katedroje. Dalyvauja koncertuose (ypač per radiją), period. spaudoje paskelbė straipsnių apie muz. teatrą.

Scena iš **Vlados Mikštaitės** režisuotos K. Orfo „Gudruolės" (1966)

Vaidmenys: Olga, Polina (P. Čaikovskio „Eugenijus Oneginas", „Pikų dama"), Grafienė (Dž. Verdžio „Rigoletas"), Kunigaikštienė (A. Dargomižskio „Undinė"), Karmen (Ž. Bizė „Karmen") ir kt.

Pastatymai: J. Karnavičiaus „Gražina" (Respublikiniai mokytojų namai, 1961), S. Prokofjevo „Meilė trims apelsinams" (1963), Ž. Masnė „Manon" (1964), R. Petso „Gudrusis Antsas" (1964), K. Orfo „Gudruolė" (1966) ir kt.

MIKŠTIENĖ Valerija [g. 1923.II.8 Bareišiuose (Ukmergės rj.)] — žemės ūkio darbininkė, Socialistinio Darbo Didvyrė (1966). Kilusi iš darbininkų. Iki 1940 dvaro darbininkė. 1940—41 ir nuo 1945 Leonpolio taryb. ūkio (Ukmergės rj.) melžėja. Nuo 1955 TSKP narė. 1961—65 primelžė iš karvės vid. po 3441 kg.

MIKUCKAITĖ Ona [g. 1885.IV.6 Raseiniuose] — gydytoja stomatologė. Baigusi g-ją, mokytojavo Kybartuose. Savo svainio P. Višinskio paraginta, prisidėjo prie nelegalaus liet. knygų gabenimo iš R. Prūsijos ir jų platinimo. 1906—10 studijavo Peterburgo Moterų med. in-te. Baigusi jį, iki 1922 dirbo dantų gydytoja Raseiniuose, Kaune. 1922—51 Kauno un-to med. f-to, 1951—52 Kauno Med. in-to ortopedinės stomatologijos katedros dėstytoja, vedėja. Be to, 1944—1952 ir odontologinės klinikos vedėja.

MIKUCKAS Justinas [g. 1912.I.30 Lekėčiuose (Šakių rj.)] — inžinierius statybininkas, technikos mokslų kandidatas (1948). Baigęs Kauno un-tą, iki 1951 dirbo jame ped. darbą, nuo 1950 docentas, nuo 1951 dėsto Kauno Politechnikos in-te. 1945—51 buvo Kauno un-to, 1951—65 Kauno Politechnikos in-to pastatų konstrukcijų katedros vedėjas. Vadovėlio „Pastatų konstrukcijos" (d. 1, 1962) bendraautoris.

Ršt.: Statybos pagrindai, V., 1957.

MIKUCKIS Juozas [g. 1891.IX.20 Zauniškiuose (Kauno rj.)] — poetas. 1910 Peterburge baigė g-ją, vėliau karo m-lą. 1918—20 Kauno karo komendantas, 1920—22 — divizijos štabo viršininkas. Ilgą laiką buvo Kauno aps. policijos vadas. 1932 pasitraukęs iš tarnybos, gyveno daugiausia savo ūkyje Zauniškiuose. Eilėraščius pradėjo spausdinti 1907. Bendradarbiavo „Viltyje", „Vaivorykštėje", „Šaltinyje", „Lietuvos ūkininke", „Lietuvos žiniose" ir kitur. Išleido poezijos rinkinius „Auštant" (1912), „Aušros rasos" (1920), „Vakaro kaukės" (1924), „Dienų grandys" (1932) ir kt. M. poezijai būdingas estetizmas, egocentrinė tematika. 1944 emigravęs, gyveno V. Vokietijoje, 1949 persikėlė į JAV. Išleido eil. rinkinius „Lyrikos kraitis" (1954), „Derliaus vainikas" (1964). 1968 grįžo į Lietuvą.

MIKUCKIS (Микуцкий) Stanislavas Pavlovičius [1814.X.26 Didžiuosiuose Lepkuose (Lenkija, Bialistoko vaivadija) — 1890.VIII.25 Varšuvoje] — filologas. 1851 baigė Maskvos universitetą. 1853—1856 keliavo po Lietuvą, Baltarusiją, rinkdamas kalbos duomenis. Jais remdamasis, rašė liet. kalbos klausimais Rusijos MA darbuose. Už šiuos tyrinėjimus Maskvos un-tas 1878 jam suteikė lyg. kalbotyros daktaro laipsnį. Nuo 1863 M. dirbo Varšuvos bibliotekoje. Talkininkaudamas caro valdžiai, kuri mėgino liet. raštijai primesti rusišką raidyną, M. parengė ir rusiškais rašmenimis išspausdino „Lietuvišką chrestomatiją" (1876). 1873—88 Varšuvos un-te dėstė slavų kalbotyrą. Paliko lietuvių-rusų kalbų žodyno pradžią (A raidė), išspausdintą leidinyje „Izvestija vtorogo otd. Akademiji nauk" („Mokslų akademijos antrojo sk. darbai", t. 3, 1854). Tame pačiame žurnale (1855, t. 4, VI apyskaita) pateikė vieną pirmųjų liet. kalbos tarmių sistemą, pagrįstą neesminiu fonetiniu kriterijumi (mišriųjų dvibalsių **am, an** likimas). Laikraštyje „Vilenskij vestnik" („Vilniaus žinios", 1860) paskelbė straipsnį apie liet. vardus ir pavadinimus. Tęstiniame leidinyje „Zapiski geografičeskogo obščestva po otd. etnografii" („Rusijos Geografijos draugijos etnografijos sk. raštai", t. 1, 1867) išspausdino straipsnį „Lietuvių-slavų kalba ir jos lyginimas su kitomis arijų kalbomis". Nebūdamas gerai lingvistiškai pasirengęs, kalbos faktus dažnai traktavo nemoksliškai. Jo tyrinėjimus kritikavo A. Šleicheris, J. Boduenas de Kurtenė.

Lit.: **J. Palionis,** Rusų kalbininkų indėlis į lituanistiką, K., 1963.

MIKUČIANIS Vladislovas [g. 1913.VII.9 Peterburge] — architektas, Lietuvos TSR nusipelnęs statybininkas (1963). 1937 baigė Leningrado Komunalinės statybos inžinierių in-to archit-ros f-tą. Dirbdamas architektu Leningrado miestų statybos projektavimo in-te, parengė miestų (Čeliabinsko, Vologdos, Zelenodolsko, Severodvinsko, Permės, Krasnokamsko) išplanavimo ir užstatymo projektų. 1945—62 Vilniaus miesto vyriausiasis architektas. Nuo 1948 TSKP narys. 1949—51 Vilniaus Dailės in-to, nuo 1951 Lietuvos TSR Dailės in-to dėstytojas (nuo 1962 docentas, archit-ros katedros vedėjas, nuo 1967 profesorius). 1963—66 Architektų s-gos v-bos pirmininko pavaduotojas. Period. spaudoje paskelbė straipsnių miestų statybos klausimais.

Sudarė Vilniaus miesto gen. planą (1950; naujas variantas, su kitais architektais, 1965); pagal M. projektus pertvarkytos Lenino (1950), Černiachovskio (1946) aikštės, įrengtas Cvirkos skveras (1959) Vilniuje, rekonstruotas Rusų dramos teatro (Vilniuje) fasadas (1949), sukurtos archit. dalys V. Lenino (skulpt. N. Tomskis; 1950), P. Cvirkos (skulpt. J. Mikėnas; 1959) paminklams Vilniuje, ir kt.

Ršt.: **J. Jurginis, V. Mikučianis,** Vilnius (Tarybų Lietuvos sostinė), V., 1956.

MIKUČIAUSKAS Vladislovas [g. 1934.I.3 Kuršėnuose] — partinis darbuotojas. 1958 baigė Kauno Politechnikos in-to statybos f-tą, 1958—59 šio in-to asistentas. Nuo 1959 TSKP narys. 1959—62 LKP Kauno miesto k-to darbuotojas. Nuo 1962 LKP Kauno miesto Poželos rj. k-to I sekretorius.

MIKULĖNAS Bronius [1906.IX.18 Radeikiuose (Utenos rj.) — 1941.VIII.9 Aukštakalnyje (Zarasų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Nuo 1926 Komunistų partijos narys. Už kom. veiklą 1929 suimtas, 1930 nuteistas 12 metų kalėti. Kalintas Kaune ir Šiauliuose. 1940—41 dirbo Vidaus reikalų liaudies komisariate. 1941.VI evakavosi į TSRS gilumą. At-

vykęs su V. Šiupinio vadovaujama partizanų grupe į Lietuvą, žuvo kovoje su burž. nacionalistais.

MIKULĒVIČIENĖ Birutė [**Jociūtė**; g. 1926.VI.15 Bartkiškėje (Raseinių rj.)] — dailininkė. 1950 baigė Kauno dramos teatro vaidybos studiją, 1954 — Dailės in-to skulptūros f-tą. Nuo 1956 dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose, t. p. taryb. dailės parodose užsienyje. 1957—64 dirbo Klaipėdos „Dailės" kombinato gintaro ceche. Sukūrė unikalių gintaro ir metalo plastikos dirbinių (skulptūrėlės „Demonas", 1957, „Prometėjas", 1959; mozaikos „Šokėjai", 1962, „Gintaro pasaka", 1964; kompozicijos „Kosmonautas", „Kęstutis ir Birutė", „Apuokas", su E. Mikulevičiumi, 1963; dekoratyvinės lėkštės „Nauji keliai", „Jūratė", 1964; triptikas „LTSR — 25 metai", 1965, ir kt.), suvenyrų (III sąjunginė premija, 1959), etalonų gintaro dirbinių serijinei gamybai. Už gintaro dirbinius 1960 apdovanota TSRS Liaudies ūkio laimėjimų parodos mažuoju sidabro medaliu.

MIKULĒVIČIUS Antanas [1917.VII.17 Alytuje — 1942.IV.3 prie Alytaus] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš darbininkų. 1934 įstojo į LKJS. Nuo 1937 Komunistų partijos narys. 1937, veždamas kom. lit-rą, suimtas ir 1938 nuteistas 6 metus kalėti. Kaip nepilnamečiui bausmė sumažinta iki 4 metų. Kalintas Alytuje, Kaune, Šiauliuose, Raseiniuose. 1940—41 LLKJS CK instruktorius Alytaus, Marijampolės ir Vilkaviškio aps., LLKJS Seinų (Lazdijų) aps. k-to sekretorius. Hitlerininkams okupavus Lietuvą, kalintas Alytuje, vėliau nužudytas.

MIKULĒVIČIUS Eugenijus Kazimieras [g. 1928.XII.30 Alytuje] — dailininkas. 1956 baigęs Dailės in-to skulptūros f-tą, iki 1961 dirbo Klaipėdos „Dailės" kombinato gintaro cecho meno vadovu, 1961—64 — vyriausiuoju dailininku. Nuo 1957 dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose, t. p. taryb. dailės parodose užsienyje. Kauno dailiosios keramikos g-loje „Jiesia" 1964 su kitais suorganizavo gintaro cechą ir dirba to cecho dailininku. Sukūrė dailiųjų gintaro dirbinių (skulptūrėlės „Tarybinis karys", 1956, „Lietuvaitė", 1958, „Jūratė ir Kastytis", 1960; trys bareljefai „Komjaunimas kovoja, dirba ir kuria", 1958; mozaika „Žvejai", 1962; kompozicijos „Kosmonautas", „Kęstutis ir Birutė", „Apuokas", su B. Mikulevičiene, 1963, ir kt.), etalonų gintaro, metalo ir medžio dirbinių serijinei gamybai. Už gintaro dirbinius 1960 apdovanotas TSRS Liaudies ūkio laimėjimų parodos mažuoju sidabro medaliu.

MIKULĒVIČIUS Jonas [1909.XII.26 Ąžuoluose (Kapsuko rj.) — 1946.IX.23 Klaipėdoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Ž. ū. darbininkas. Kilęs iš kumečių. 1931—33 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Nuo 1939 Komunistų partijos narys. 1940—41 profsąjunginis ir partinis darbuotojas Alytuje. 1941.VI evakavosi į Penzą. 1942—44 partizanas. Su kitais suorganizavo Šarūno ir „Dainavos partizano" partizanų būrius, sukūrė part. org-ją Alytaus aps., buvo LKP Alytaus aps. pogr. k-to instruktoriumi. Nuo 1944.VIII LKP CK instruktorius. Nuo 1945 LKP Klaipėdos miesto k-to instruktorius.

MIKUTÀ Algimantas [g. 1943.V.13 Mažeikiuose] — poetas. 1960—64 studijavo Kauno Politechnikos in-to mechanikos f-te. 1964—65 dirbo Kazachijoje. Išleido eil. rinkinius „Gėlės braižykloje" (1962), „Spektras" (1965), „Paukščių žemė" (1968). M. poezijai būdingos taryb. jaunimo, studentų ir darbininkų gyvenimo temos, jaunuoliškas įspūdžių gaivumas ir margumas, stiliaus dinamizmas.

MIKUTÃITIS Petras [1906.IX.30 Skirsnemuniškiuose (Jurbarko rj.) — 1963. VI.21 Vilniuje] — pedagogas, literatūros tyrinėtojas, revoliucinio judėjimo dalyvis.

1928 baigęs Jurbarko g-ją, Kauno universitete studijavo liet. literatūrą, pradėjo bendradarbiauti spaudoje. 1932 įstojo į Lietuvos Raudonosios pagalbos org-ją. 1933 įstojo į LKP. Partijos pavestas, vertė iš rusų k. teorinius marksizmo-leninizmo veikalus (vertimai 1934 buvo leidžiami pogr. spaustuvėje Kaune), su kitais redagavo leidinius „Kova" (1936), „Antifašistas" (1937), bendradarbiavo pogr. leidiniuose „Aurora", „Šluota". LKP CK nurodymu 1936 tarėsi su liaudininkų partijos vadovybe dėl antifašistinio Liaudies fronto Lietuvoje sudarymo. Baigęs un-tą, 1937—40 mokytojavo Linkuvos g-joje; ryšiai su LKP nutrūko. 1940—41 Švietimo liaudies komisariato vid. m-lų v-bos viršininkas. Vok. faš. okupacijos metais Šiaulių ir Jurbarko g-jų mokytojas. 1945—52 Vilniaus Ped. in-to dėstytojas (nuo 1949 docentas), katedros vedėjas, liet. kalbos ir lit-ros f-to dekanas. Nuo 1948 TSKP narys. Redagavo žrn. „Tarybinė mokykla". Kurį laiką dėstė liet. lit-ros istoriją Resp. part. m-loje. 1952 asmenybės kulto sąlygomis neteisėtai represuotas, 1956 reabilituotas. Dirbo Mokytojų tobulinimosi in-to ped. kabineto vedėju, liet. taryb. enciklopedijos istorijos skyriaus vyr. redaktoriumi, kartu dėstė Vilniaus un-te. Nuo 1963 Vilniaus un-to liet. lit-ros katedros docentas. Paskelbė studijų apie J. Janonio gyvenimą ir kūrybą, straipsnių apie A. Strazdą, Žemaitę, S. Nėrį. Redagavo J. Janonio (1941), K. Jasiukaičio (1948) raštus, parašė lit-ros teorijos skyrelius VII klasės „Skaitiniams" (1950—1960), išvertė K. Ušinskio rinktinių raštų II tomą (1959).

Ršt.: Julius Janonis.—„Prošvaistė", kn. 4, K., 1940; Juliaus Janonio gyvenimas ir kūryba, K., 1940; Nepaskelbtieji J. Janonio eilėraščiai. J. Janonio motinos atsiminimai.—„Lietuvių literatūros instituto darbai", t. 1, V., 1947; Julius Janonis (Gyvenimas ir kūryba), K., 1959.

MIKÙTIS Anatolijus [g. 1913.VIII.20 Piatigorske (Stavropolio kr.)] — administracinis darbuotojas. 1930 baigė inžinierių ir technikų kursus Stavropolyje.

1930—35 dirbo techniku, instruktoriumi kontrolieriumi statybos ir projektavimo kontoroje Rostove. 1937—1938 mokėsi fin. inspektorių kursuose Stavropolyje. 1938—1941 dirbo finansų įstaigose Stavropolyje ir neakivaizdiniu būdu studijavo Maskvos Finansų-ekonomikos in-to Rostovo filiale. 1935—1937 ir 1941—46 tarnavo Raudonojoje Armijoje. Nuo 1943 TSKP narys. 1946—1948 LKP CK kadrų skyriaus instruktorius, skyriaus vedėjas. 1948—50 Lietuvos TSR finansų ministro pavaduotojas. Nuo 1950 Lietuvos TSR prekybos ministras. 1952—58 kandidatas į LKP CK narius. 1958—60 LKP Centrinės revizijos komisijos narys. Nuo 1960 LKP CK narys. Nuo 1963 Lietuvos TSR AT deputatas.

MIKÙTIŠKIAI — kaimas Alytaus rj., Dubėnų apyl., 9 km į š. nuo Alytaus, Nemuno kair. krante. 135 gyv. (1959). Rumbonių pr. m-la (nuo 1957), kultūros namai ir biblioteka (nuo 1956).

MÌKUŽIAI — kaimas Klaipėdos rj., Veiviržėnų apyl., 7 km į š. v. nuo Švėkšnos, 6 km į p. v. nuo Veiviržėnų. 96 gyv. (1959). Kaimo v. pakraščiu teka Veiviržas (Minijos intakas), p. pakraščiu eina kelias iš Gargždų į Švėkšną. Yra Skomantų aštuonmetė m-la (1951—52 pradinė, 1952—62 septynmetė). Ist. šaltiniuose kaimas minimas 1695.

MILAGÁINIAI — kaimas Jonavos rj., Markutiškių apyl., 15 km į š. r. nuo Jonavos, 6 km į š. v. nuo Kauno—Zarasų plento; kolūkio centras. 98 gyv. (1959). Pr. m-la, biblioteka. M. dvaro administracija 1861.V karine jėga privertė valstiečius vykdyti inventorines prievoles.

MILANČIŪTĖ Petronėlė [1911.V.23 Kareivonyse (Trakų rj.) — 1944 IX forte (prie Kauno)] — antifašistinio judėjimo dalyvė. Baigusi Vievyje g-jos 6 klases, dirbo tėvo vaistinėje mokine, 1935—41 vaistinėje Kaune. Dalyvavo antifaš. veikloje. 1940 išrinkta Liaudies Seimo atstove. 1942—43 dirbo Žaslių (Kaišiadorių rj.) ir Vievio vaistinėse. 1943 hitlerininkų įkalinta Kaune, vėliau nužudyta.

MÌLAS — vilnonių *audinių* rūšis.

MILAŠÁIČIAI — **1.** Kaimas Plungės rj., Stalgėnų apyl., 5 km į p. nuo Plungės, abipus Plungės—Tauragės plento; tarybinio ūkio centras. 461 gyv. (1959). Per

M. teka Minijos intakas Didžioji Sruoja. Rytuose — Šakalės pelkė. Iš p. r. prieina Milašaičių miškas. Dalis sodybų išsiskirsčiusios vienkiemiais. Kuriasi nauja taryb. ūkio gyvenvietė; taryb. metais pastatyta nemažai gyv. namų, aštuonmetė m-la (1927—64 veikė pradinė). Yra felčerių-akušerių punktas (nuo 1956), biblioteka (nuo 1958). Ties M. rastas naujojo žalvario amžiaus (1200—500 pr. m. e.) ietigalis.

2. Kaimas Raseinių rj., Girkalnio apyl., 14 km į p. r. nuo Raseinių, Dubysos deš. krante; kolūkio centras. 229 gyv. (1959). Ryšių skyrius, parduotuvė, felčerių-akušerių punktas (nuo 1960), aštuonmetė m-la (1919—50 pradinė, 1950—61 septynmetė), biblioteka (nuo 1949). 1786 pastatyta bažnyčia. Burž. nacionalistai 1948 Milašaičiuose išžudė B. Domažecko, M. Dubinsko ir S. Račo šeimas, o 1949 nužudė Milašaičių apyl. pirmininką K. Morkų.

MILAŠÁITIS — ežeras Ignalinos rj., 2 km į p. r. nuo Mielagėnų. Plotas 28 ha. Ežeras ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 1270 m, didž. plotis 400 m, kranto linijos ilgis 2820 m. Krantai žemi, p. ir p. v. — apaugę mišku. Išteka upelis į Kančioginos upę. Prie M. yra Milašaičių kaimas. Ežeras verslovinis; žuvies 1965 sugauta 5,4 kg/ha.

MÌLAŠAS Antanas [g. 1897.XI.12 Bazvyčiuose (Kelmės rj.)] — pedagogas. Savarankiškai prasilavinęs, 1918—21 mokytojavo pr. m-lose. 1921—25 Raseinių g-jos mokytojas. Globojo pažangiuosius moksleivius. Iš mokytojo pareigų atleistas, įstojo į Kauno un-tą. 1929—35 Lietuvių studentų susišelpimo d-jos reikalų vedėjas. Su šios d-jos v-ba suorganizavo studentų polit. kalinių maitinimą bei šelpimą. 1935—40 dirbdamas Valst. banke, suorganizavo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos būrelį, rinko aukas kovotojams už Ispanijos Respubliką. Bendradarbiavo „Lietuvos žiniose", „Žiburėlyje" ir kt. leidiniuose. 1940—41 Vilniaus Ped. in-to dėstytojas. Vok. faš. okupacijos metais dirbo antikvariate, 1942 baigė Vilniaus un-tą. 1944—48 Kauno mkt. seminarijos mokytojas bei Kauno un-to dėstytojas. Nuo 1948 pensininkas.

MILAŠĒVIČIUS Povilas [g. 1930.IV.20 Brastelkoje (Zarasų rj.)] — žemės ūkio darbuotojas, Lietuvos TSR nusipelnęs žemės ūkio darbuotojas (1965), Socialistinio Darbo Didvyris (1966). Kilęs iš valstiečių. 1953 baigė Vilniaus ž. ū. technikumą. Nuo 1954 Rokiškio rj. „Gegužės Pirmosios" kolūkio pirmininkas. Nuo 1957 TSKP narys. 1963—67 Lietuvos TSR AT deputatas. Jo vadovaujamame kolūkyje ypač padidėjo javų, bulvių derlingumas, pieno, mėsos gamyba, darbadienio vertė.

MILÃŠIŲ PẼLKĖ — pelkė Ignalinos rj., 9 km į š. v. nuo Adutiškio, prie Milašiaus ežero. Plotas 296 ha. Pelkė ežerinės kilmės. Š. v. dalį užima raistinė aukštapelkė, p. r. dalį — žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 5,2 m, vid. 1,96 m, vid. susiskaidymas 28%, vid. peleningumas 7%. Apie 20 ha užima mažai susiskaidžiusių durpių klodas; jo vid. storis 1 m, vid. susiskaidymas 16%, vid. peleningumas 5,2%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis (jo storis siekia 4 m). Pietuose prie pelkės įsikūręs Milašių kaimas.

MILÃŠIUS Vytautas [g. 1934.VI.20 Kaune] — inžinierius mechanikas, technikos mokslų kandidatas (1963). 1957 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1957—59 Kauno Ziberto pliušo-šilko kombinato pamainos meistras, desinatorius. Nuo 1963 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-to tekstilės technologijos katedroje. Nuo 1966 docentas. Išrado prietaisą kailių, audinių ir kilimų pūkinės dangos pūko aukščiui ir tirštumui matuoti. Paskelbė moksl. straipsnių apie dirbtinių kailių pūkuotumo matavimą. Už tekstilinių medžiagų eksploatacinių ir mechaninių savybių tyrimus su kitais gavo 1966 Resp. premiją.

MILÃŠIUS — ežeras Ignalinos rj., 5 km į p. r. nuo Mielagėnų. Plotas 47 ha. Ežeras ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 1350 m, didž. plotis 500 m, kranto linijos ilgis 3820 m. Krantai žemi, v. ir r. — miškingi. Išteka bevardis Dysnos baseino upelis. Prie M. yra Milašių kaimas.

MÌLDA — tariamoji senovės lietuvių meilės deivė. Minima XIX a. istoriko T. Narbuto ir kitų romantinės krypties istorikų raštuose (ist. šaltiniuose M. vardas neaptiktas). XIX a. pabaigoje— XX a. pradžioje M. vardą buvo išpopuliarinę rašytojai romantikai. Tuo vardu buvo vadinamos kultūrinės org-jos, d-jos, leidiniai ir kt.

MÌLDAŽIENĖ Venera [g. 1927.VI.10 Kononovskojėje (Archangelsko sr.)] — statybininkė, Socialistinio Darbo Didvyrė (1965). 1943—53 dirbo statybose Archangelsko sr. Nuo 1953 Kauno mechanizacijos v-bos Nr. 4 kranininkė. Nuo 1957 TSKP narė.

MILEIKÀ Aloizas [g. 1901.VIII.14 Veliuonoje (Jurbarko rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš smulkių prekybininkų. Nuo 1927 Komunistų partijos narys, buvo LKP Vilkijos parajonio k-to nariu. Už rev. veiklą 1928 nuteistas kalėti iki gyvos galvos. Kalintas Kaune ir Šiauliuose. Nuo 1940.VI LKP Vilniaus miesto k-to instruktorius profs-goms organizuoti, 1941 Lietuvos TSR Prokuratūros skyriaus vedėjas. D. Tėvynės karo pradžioje dirbo Penzos sr. ir Turkmėnijos TSR prokuratūros organuose. 1942—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos vyr. leitenantas, dalyvavo kautynėse prie Oriolo. 1943 dirbo Gorkio sr. prokuratūros organuose, nuo 1944 — Lietuvos TSR Prokuratūros skyriaus vedėju. 1945—46 Lietuvos TSR teisingumo ministro pavaduotojas, 1946—50 Lietuvos TSR Aukščiausiojo Teismo narys, 1950—54 Kurčiųjų d-jos centro v-bos pirmininkas. 1953 baigė Vilniaus juridinę m-lą. Nuo 1954 pensininkas.

MILEŃSKIS Nikalojus [g. 1907.IX.24 Marijampolėje] — inžinierius mechanikas, Lietuvos TSR nusipelnęs inžinierius (1965). 1927—31 Kauno un-te studijavo matematiką, vėliau mokytojavo Marijampolės g-joje. Įgijęs Kauno un-te inžinieriaus mechaniko specialybę, nuo 1944 dėstė jame, nuo 1948 docentas, 1947—48 ir technologijos f-to prodekanas, 1948—50 mechanikos f-to dekanas. Nuo 1948 TSKP narys. 1951—66 Kauno Politechnikos in-to mechanikos f-to dekanas, 1951—62 šiluminių variklių, nuo 1962 šiluminės energetikos katedros vedėjas. Paskelbė moksl. straipsnių apie metodus ir prietaisus stat. medžiagų šilumos ir t-ros laidumo koeficientams nustatyti, registruojančių prietaisų greičių dėžių konstravimo klausimais.

MÌLERIS Jonas [tikr. **Milius**; g. 1892. VIII.5 Atesnykėliuose (Alytaus rj.)] — pažangus JAV lietuvių visuomenės veikėjas. 1913 emigravo į JAV. Dirbo anglies kasyklose, vėliau automobilių pramonėje. Mokėsi vakarinėse m-lose. Priklausė Tėvynės mylėtojų d-jai, Lietuvių socialistų s-gai. 1921—35 JAV Komunistų partijos narys. 1931—35 laikr. „Vilnis" administratorius. 1933 lankėsi Tarybų Sąjungoje ir Lietuvoje. Parašė brošiūrą „Kaip atrodo Lietuva dabar" (1933). Darbininkų spaudoje bendradarbiauja nuo 1916, pasirašinėdamas Simno dzūko, Dainavos sūnaus, Dzūkelio slapyvardžiais. 1965 lankėsi Tarybų Lietuvoje.

MÌLERIS (Миллер) Vsevolodas Fiodorovičius [1848.IV.7 Maskvoje — 1913. XI.6 Peterburge] — rusų tautosakininkas, kalbininkas, Rusijos MA akademikas (1911). Už „Arijų mitologijos apybraižas" (1876) gavo magistro, už „Osetiniškus etiudus" (3 d., 1881—87) — filologijos mokslų daktaro laipsnį. Parengė „Osetinų-rusų-vokiečių kalbų žodyną" (3 t., išsp. 1927—34). Veikale „Rusų tautosakos apybraižos" (2 d., 1897—1910; d. 3 išsp. 1924) paskelbė bilinų istorijos tyrinėjimus. M. kėlė reakcinę tautosakos aristokratinės kilmės teoriją, padėjo pagrindus vad. „istorinės mokyklos" metodologijai folkloristikoje. Dar studijuodamas mokėsi liet. kalbos ir, A. Botyriaus padedamas, vertė į liet. kalbą A. Afanasjevo pasakas. 1871 vasarą su kalbininku F. Fortunatovu tyrė Liudvinavo apylinkės (Kapsuko rj.) šnektą ir rinko liet. liaudies dainas. Dalį surinktos medžiagos (100 dainų) su F. Fortunatovu paskelbė Maskvos un-to mokslo darbuose (1872, Nr. 1—4). Šį rinkinį sudaro pratarmė, dainų tekstai („graždankos" šriftu) su vertimais į rusų k. ir Liudvinavo šnektos aprašas. Dainų užrašymo tikslumą tikrino A. Botyrius. M. paskelbė straipsnių: „Apie latvių ir slavų bendratį" („Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung", Bd. 8, 1875), „Vieno lietuvių padavimo klausimu" („Drevnosti", t. 8, 1880) ir kt.

Lit.: М. Сперанский, Всеволод Федорович Миллер.— Отчет Московского университета за 1913 г., М., 1914; Lietuvių tautosakos apybraiža, V., 1963.

MILĒVIČIUS Feliksas [1883.V.23 Telšiuose — 1965.III.3 ten pat] — mėgėjų teatro artistas, režisierius. Platino caro valdžios draudžiamą liet. spaudą. Nuo 1907 dalyvavo scenos mėgėjų rengiamuose vakaruose. Su kitais 1910 įkūrė Telšiuose scenos mėgėjų d-ją „Kanklės", daugiau kaip 20 metų jai vadovavo. Režisavo nemaža veikalų, buvo aktorius, dainininkas, muzikantas. 1944—46 Žemaičių teatro Telšiuose aktorius. Sukūrė psichologijos mokytojo (K. Binkio „Atžalynas"), Verechčino (A. Jakobsono „Gyvenimas citadelėje") ir kt. vaidmenis.

MILĒVSKIS Andrius [XVII a.] — matematikas. Dėstė filosofiją ir retoriką Polocko, Kražių ir kt. kolegijose, nuo 1633 Vilniaus un-to matematikos profesorius. Vilniaus un-to rankraštyne laikomas jo parašytas vadovėlis un-to studentams „Matematikos mokslų pradmenys" („Elementale disciplinarum mathematicarum", 1630), kuriame pateikta žinių ir apie geometrijos taikymą žemės sklypams bei laukams matuoti (tuo metu Lietuvoje ir kaimyniniuose kraštuose šis dalykas buvo naujovė). Ten pat dėstoma ir astronomija pagal geocentrinę pasaulėžiūrą, bet paaiškinama ir Koperniko sistema.

MILIAĨ — kaimas Mažeikių rj., Mažeikių apyl., 5 km į š. v. nuo Viekšnių, Ventos deš. krante. 228 gyv. (1959). Per kaimą eina Šiaulių—Mažeikių plentas.

MILIÁUSKAS, Milevskis, Juozas [slap. **Miglovara;** 1845.III.24 Galnėje (Šilutės rj.) — 1937.I.20 Šiauliuose] — poetas. Mokydamasis Šiaulių g-jos 4 klasėje, dalyvavo 1863 sukilime. Vėliau mokėsi savarankiškai, privačiai mokė dvarininkų vaikus. 1872—85 tarnavo Rygos policijoje. 1881 įsteigė liet. dainininkų d-ją „Aušra". Apie 1882 pradėjo rašyti eilėraščius. Platino laikr. „Aušra", spausdino jame savo kūrybą. 1884 išleido eilėraščių rink. „Įvairios eilės". Nuo 1885 dirbo Šiaulių notaro įstaigoje. Išleido eilėraščių rink. „Giedmenys" (1914), brošiūrą „Viduklės kraštas" (1928), kurioje išdėstė savo samprotavimus apie žemaičių ir aukštaičių kilmę. M. poezijoje aukštinama gimtoji kalba, keliamas nac. sąmoningumas (eil. „Lietuva", „Prabrėški, aušrele", pasakėčia „Gulbė, vėžys, lydeka" ir kt.); patriotiniai motyvai joje dažnai susiję su religinėmis pažiūromis (eil. „Liga motušės" ir kt.). Kiek meniškesni M. eilėraščiai apie gamtą („Pavasario daina", „Vasaros daina", „Rudens daina" ir kt.). Jie parašyti dainų forma, turi real. bruožų.

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 2, V., 1958.

MILIÁUSKAS Juozas [1892.II.5 Balbieriškyje (Prienų rj.) — 1966.IX.13 Makiz Rokse (JAV, Pensilvanijos valstija)] — pažangus JAV lietuvių visuomenės veikėjas. 1910 emigravo į JAV. Keliolika metų dirbo angliakasiu. Dalyvavo Lietuvių socialistų s-gos, Amerikos Lietuvių darbininkų lit-ros d-jos, Lietuvių darbininkų susivienijimo, Lietuvių meno s-gos veikloje, bendradarbiavo „Laisvėje", „Vilnyje", „Liaudies balse".

Lit.: **P. Buknys,** Juozas Miliauskas.—„Tiesa", 1963.VII.9.

MILIÁUSKAS Liucijus [g. 1919.VI.4 Palsyje (Raseinių rj.)] — veterinarijos gydytojas, veterinarijos mokslų kandidatas (1953). 1949 baigė Lietuvos Veterinarijos akademiją. 1950—53 Leningrado Vet. in-to aspirantas. Nuo 1953 dirba Lietuvos Vet. akademijoje. Nuo 1956 docentas. Nuo 1960 akušerijos ir parazitologijos katedros vedėjas. Paskelbė moksl. straipsnių naminių gyvulių akušerijos klausimais.

MILIÁUSKAS Vincas [g. 1920.VII.19 Lioliuose (Kėdainių rj.)] — agronomas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1958). 1946 baigė Ž. ū. akademiją. 1946—52 Žemės ūkio in-to, 1952—56 Žemdirbystės ir dirvožemio in-to moksl. bendradarbis; kartu 1952—57 Vilniaus un-to dėstytojas. Nuo 1956 Žemdirbystės in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių dirvožemio tyrimo klausimais. Prisidėjo prie Lietuvos dirvožemių žemėlapio sudarymo. Vienas monografijos „Lietuvos TSR dirvožemiai" (1965) autorių.

MILÌCIJA [lot. *militia* — karinė tarnyba, kariuomenė] — valstybinis viešosios tvarkos apsaugos ir visuomenės saugumo organas. Tarybų Sąjungoje M. uždavinys — saugoti viešąją tvarką, socialistinę nuosavybę, piliečius bei jų teises nuo nusikalstamų kėsinimųsi, laiku užkirsti kelią baudžiamiesiems nusikaltimams, juos nutraukti ir išaiškinti. M. palaiko nuolatinius ryšius su darbo žmonėmis ir visuom. org-jomis, remiasi jų pagalba ir parama, glaudžiai bendradarbiauja su savanoriškomis liaudies draugovėmis viešajai tvarkai palaikyti. M. žiūri, kad būtų vykdomi įstatymai, įsakai, vyriausybės nutarimai, vietinės valdžios organų sprendimai, reguliuojantys viešąją tvarką, tiria nusikaltimus, sulaiko nusikaltėlius, kovoja su viešosios tvarkos pažeidimais, paauglių nepriežiūra, nustatytais atvejais skiria adm. baudas; turi teisę sulaikyti pažeidusius viešąją tvarką ir neblaivius asmenis, įstatymo nustatytais atvejais įeiti į gyvenamąsias, įstaigų, įmonių bei org-jų patalpas, tikrinti pasus; ypatingais, įstatymo numatytais, atvejais turi teisę panaudoti ginklą. M. išduoda pasus, įregistruoja pagal gyv. vietą, registruoja užsieniečius, išduoda vizas, veda automobilių, motociklų įskaitą, išduoda ir atima autotransporto vairuotojų pažymėjimus, organizuoja transporto ir pėsčiųjų eismą, kovoja su autoavarijomis bei eismo taisyklių pažeidimais.

Taryb. milicija Lietuvoje buvo įkurta 1919.I.10 vidaus reikalų liaudies komisaro Z. Aleksos-Angariečio dekretu, kuriame visiems kariniams-revoliuciniams k-tams ir darbininkų, bežemių ir mažažemių valstiečių atstovų taryboms buvo rekomenduojama „sudaryti tarybų miliciją iš vien tik darbininkų ir vargingesniųjų valstiečių, nenusidėjusių politikos ir doros atžvilgiu". 1919.I.10 buvo paskelbti dar du dekretai: vienas jų reikalavo tikrinti M. darbuotojus, nes į M. stengėsi patekti burž. milicininkai, antras siūlė visiems M. darbuotojams gerai žinoti kar. bei rev. k-tų ir Lietuvos taryb. vyriausybės nutarimus, sekti, kaip vykdomi Tarybų valdžios įstatymai bei nurodymai. Į M. stojo atsidavę Komunistų partijai žmonės. Pavyzdžiui, Gruzdžių ir Šakynos valsčių M. organizatoriumi ir vadovu buvo K. Didžiulis, Panevėžio M.— T. Žėkas, Rokiškio M.— E. Tičkus. M. kartu su Raudonąja gvardija ir darbininkų bei valstiečių ginkluotais būriais kovojo su nuverstųjų klasių pasipriešinimu, palaikė rev. tvarką, saugojo liaudies turtą nuo grobstymo, kovojo su vagimis, chuliganais, banditais, spekuliantais. Buvo sudaromi skrajojantys M. būriai apylinkėms ir priemiesčiams saugoti, sulaikyti ginkluotiems legionininkams, plėšikaujantiems buvusios kaizerinės kariuomenės kareiviams. Po Tarybų valdžios Lietuvoje nuslopinimo ir burž. valdžia iki 1924.I.1 savo policiją vadino milicija.

Nuvertus faš. režimą, Liaudies vyriausybė 1940.VI.26 paskelbė policijos įstatymo pakeitimą, kuriuo buvo nustatoma, kad Vidaus reikalų m-ja turi teisę prie policijos nuovadų steigti M., kuri turėjo padėti policijai palaikyti viešąją tvarką, rimtį ir valst. saugumą. 1940.VII policija buvo panaikinta, liko tik milicija. D. Tėvynės karo metais daug Lietuvos TSR M. darbuotojų tapo Raudonosios Armijos kariais ar partizanais, o darbuotojai, nespėję pasitraukti į TSRS gilumą ar pasislėpti, hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų buvo žudomi. Pokario metais M. su valst. saugumo organų darbuotojais ir liaudies gynėjais kovojo prieš burž. nacionalistų pogrindį. Nuo 1940.VI.26 M. priklausė Vidaus reikalų m-jai, nuo 1940.VIII — Vidaus reikalų liaudies komisariatui, nuo 1946.III — Vidaus reikalų m-jai. Nuo 1962.IX.6 Lietuvos TSR M. centrinis organas yra Viešosios tvarkos apsaugos m-jos milicijos v-ba, kurią sudaro kriminalinės paieškos, kovos su soc. nuosavybės grobstymu, pasų, viešosios tarnybos, vizų ir registracijos, mokslinis techninis, valstybinės automobilių inspekcijos ir kt. skyriai bei poskyriai. Vietiniai M. organai — Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos miestų M. v-bos, Druskininkų, Palangos, Panevėžio ir Šiaulių miestų ir visų rajonų M. skyriai, Birštono ir Neringos miestų M. poskyriai, Vilniaus, Kauno, Klaipėdos ir Šiaulių geležinkelio stočių linijiniai M. skyriai. Vietinė M. pavaldi darbo žmonių deputatų taryboms ir jų vykd. k-tams, t. p. aukštesniems viešosios tvarkos apsaugos organams. M. darbuotojai komplektuojami savanoriškais pagrin-

dais. Stojantis į M. prisiekia būti sąžiningas, drausmingas, pasiaukojamai eiti tarnybos pareigas, prireikus negailėti ir savo gyvybės. M. darbuotojai dėvi uniformą, jiems pagal tarnybą suteikiami specialūs laipsniai. M. darbuotojo gyvybę, sveikatą ir orumą gina įstatymas.

„MILICIJOS DARBUOTOJAS" — tarybinis laikraštis, ėjęs 1946.I.24—1964. XII.31 triskart per mėnesį Vilniuje lietuvių ir rusų („Milicejskij rabotnik") kalbomis. Leido Lietuvos TSR Milicijos v-bos polit. skyrius. Nuo 1965.II.13 eina pavadinimu „Liaudies sargyboje" (rusų kalba „Na straže naroda").

MILIŠKIAI — kaimas Šakių rj., Lukšių apyl., 7 km į r. nuo Šakių. 91 gyv. (1959). P. pakraščiu teka Siesartis (Šešupės intakas) ir eina Kauno—Šakių plentas. Pastatyta naujų kolūkio ūkinių pastatų. Yra valstybinė veislininkystės stotis (nuo 1958).

MILIŪKŠTIS Vaclovas [g. 1922.IX.14 Kaune] — inžinierius architektas. 1951 baigęs Kauno Politechnikos in-to statybos f-to archit-ros skyrių, dirba to in-to dėstytoju. Nuo 1962 Kauno vyriausiasis architektas. Nuo 1965 TSKP narys. Parengė apie 100 individualinių gyv. namų projektų (1954—60), dviejų Kauno individualios statybos rajonų planus (1955—60), Liaudies ūkio parodos Kaune planą (1960), Kėdainių gen. planą (su K. Šešelgiu, 1962). Suprojektavo mažosios archit-ros statinių Kaune ir Šiauliuose. Paskelbė straipsnių apie Kauno ir kt. miestų planavimą ir statybą.

MILIŪNAI — **1.** Kaimas Kupiškio rj., Subačiaus apyl., 11 km į v. nuo Kupiškio; kolūkio centras. 150 gyv. (1959). Pro kaimą teka Marnaka (Lėvens deš. intakas). Kuriasi nauja kolūkio gyvenvietė. Yra parduotuvė.

2. Kaimas Rokiškio rj., Rokiškio apyl., 7 km į š. nuo Rokiškio. 139 gyv. (1959). Iš v. prie kaimo prieina Apūniškio miškas, iš r.— Vyžuonos miškas. Yra parduotuvė, kultūros namai, biblioteka, muziejus (nuo 1967), supažindinantis su M. istorija. Ist. šaltiniuose kaimas minimas XVII a. viduryje. 1941.VII.3 Vyžuonos miško pakraštyje, prie Rokiškio—Juodupės kelio, vok. fašistai ir vietiniai burž. nacionalistai nužudė apie 70 taryb. žmonių, jų tarpe 11 Miliūnų kaimo komjaunuolių ir jaunuolių. Už ryšius su partizanais (Apūniškio miške veikė Žemaitės partizanų būrys) 1943. X.13 vok. fašistai išvežė M. gyventojus į Vokietiją, o jų sodybas apiplėšė ir sudegino. Ties M. esančioje Apūniškio miško dalyje, vad. Miliūnų miške, išliko partizanų stovyklavimo žymių; vienas to miško kvartalas (38 ha) 1960 paskelbtas landšaftiniu-istoriniu draustiniu.

MILIŪNAS Viktoras [g. 1916.II.16 Blantire (Anglija)] — dramaturgas. 1935 baigęs Vilkaviškio g-ją, studijavo pranc. kalbą Kauno ir Vilniaus un-tuose. Kaune lankė B. Sruogos dramos seminarą. 1940 mokėsi dramos studijoje prie Vilniaus un-to humanitarinių mokslų f-to. 1940—44 Vilniaus „Vaidilos" teatro aktorius. 1945—48 dirbo Vilniaus dramos teatre, laikr. „Literatūra ir menas" redakcijoje. 1954—59 Rašytojų s-gos dramaturgų sekcijos pirmininkas, dramaturgijos konsultantas.

Rašyti pjeses (V. Šešupės slapyvardžiu) pradėjo, mokydamasis g-joje.

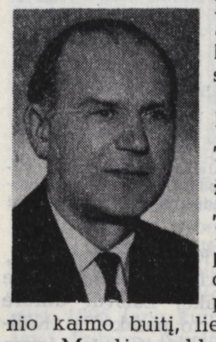

Dramaturgo darbui atsidėjo nuo 1950. Dramos kūriniuose saviveiklos scenai („Tvirti kaip geležis", par. 1952; „Sienlaikraštis", išl. 1953; „Neramūs žmonės", išl. 1953; „Savininkėliai", par. 1953; „Į pakalnę", par. 1954; „Keturi draugai", par. 1955) pavaizdavo kolūkinio kaimo buitį, lietė moralės problemas. Moralės problemos gvildenamos ir pirmojoje daugiaveiksmėje M. komedijoje „Še tau, kad nori!" (past. 1955 Akademiniame dramos teatre, išl. 1956). Dramoje „Vidurdienio debesys" (past. 1957 Šiaulių dramos teatre, išl. 1959) parodyta, kaip kolūkinio gyvenimo dėsningumai griauna konservatyvaus valstiečio namų tvarką, naujais keliais išveda atskirus šeimos narius. Įtikinamai atskleista savininkiškos moralės ir psichologijos krizė soc. aplinkoje. Žvejų ir kolūkiečių buities bei moralės temoms skirtos pjesės „Žuvėdros palydi" (past. 1960 Klaipėdos dramos teatre, 1962 Valmieros teatre Latvijoje, 1964 Rusų dramos teatre Vilniuje) ir „Odisėjas vis negrįžta" (past. 1962 Klaipėdos dramos teatre). Moralinės jaunimo auklėjimo problemos sprendžiamos komedijoje „Pasivaikščiojimas mėnesienoje" (past. 1964 Šiaulių dramos teatre). Kai kurios M. pjesės saviveiklai premijuotos B. Dauguviečio premijomis (1958 — „Ne tas kelias", arba „Kaip liepia širdis", 1959 — „Kad ją kur tą meilę", 1966 — „Narvas"). Pjesėje vaikams „Mūsų nuotykiai Mėnulyje" (past. 1960 Kauno lėlių teatre, 1961 Rygos lėlių teatre) didaktinės idėjos atskleidžiamos fantastiniu siužetu, šalia liet. vaikų veikia populiarūs kt. tautų autorių knygų herojai. M. inscenizavo Žemaitės „Marčią" (1945) ir „Klampynę" (1956), P. Cvirkos „Žemę maitintoją" (1954). Dauguma M. pjesių yra sceniškos, jose nemaža spalvingų real. detalių, komizmo ir melodramizmo elementų. Dialogas nuotaikingas, pagrįstas šnekamosios kalbos frazeologija ir intonacijomis. Personažų charakteriai nesudėtingi, išryškėja dažniausiai išoriniuose konfliktuose, buitinėse situacijose. Kai kurios jo pjesės išverstos į rusų, latvių, estų ir kt. taryb. tautų kalbas. M. išleido apsakymų rink. „Pirmoji meilė, arba nusikaltimas" (1968) ir knygą vaikams „Tvirti kaip geležis" (1953). Išvertė į liet. kalbą taryb. tautų rašytojų pjesių. Period. spaudoje paskelbė straipsnių teatro ir dramaturgijos klausimais.

Ršt.: Neramūs žmonės, V., 1953; Sienlaikraštis, V., 1953; Į pakalnę, V., 1954; Še tau, kad nori!, V., 1956; Vidurdienio debesys, V., 1959; Полуденные тучи, М., 1958; Žuvėdros palydi, V., 1960; Чайки провожают, М., 1963; Atsiminimų vakaras, V., 1964; Charakteristika, V., 1964; Pasivaikščiojimas mėnesienoje, V., 1967.

Lit.: [Autobiografija]. — Tarybų Lietuvos rašytojai, V., 1967.

MILIŪNIENĖ Ona [g. 1928.VI.30 Klaipėdoje] — geografė, geografijos mokslų kandidatė (1965). 1952 baigė Vilniaus Ped. in-tą. 1952—53 mokytojavo Raguvoje (Panevėžio rj.). Nuo 1957 Ekonomikos in-to moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių Lietuvos pajūrio ekonominės geografijos klausimais.

MILIUS Vacius [g. 1926.XII.8 Šaukliuose (Skuodo rj.)] — etnografas, istorijos mokslų kandidatas (1955). 1947—51 dirbo įv. pareigose Istorijos-etnografijos muziejuje (Vilniuje). 1951 baigė Vilniaus un-to istorijos-filologijos f-tą. Nuo 1954 Istorijos in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1948 dalyvauja etnografinėse ekspedicijose. Tyrinėja liet. valstiečių materialinę kultūrą, etnografijos istoriją ir bibliografiją; tomis temomis paskelbė moksl. straipsnių. Vienas iš „Lietuvių etnografijos bruožų" (1964) autorių. Etnografijos klausimais rašo period. spaudoje. Aktyviai dalyvauja Paminklų apsaugos ir kraštotyros d-jos veikloje. „Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos" istorijos skyriaus redaktorius konsultantas.

MILIŪŠGIRIO-TAURŠILIO MIŠKAI — miškų masyvas Jurbarko rj., 14 km į š. nuo Jurbarko, į r. nuo Jurbarko — Skaudvilės kelio. Priklauso Jurbarko miško pramonės ūkio Balandinės girininkijai. Plotas 904 ha; medynų 689 ha. Masyvas nekompaktiškas, apie 5 km ištįsęs iš š. v. į p. r. Į miškus giliai įsiterpę kolūkių laukai. Didesniąją dalį sudaro Miliušgiris (677 ha), mažesniąją — Tauršilis (227 ha). Reljefas lyguminis. Masyvo p. r. pakraščiu teka Skardupis, š.— Vidauja (abu Mituvos intakai), o Miliušgirį nuo Tauršilio skiria Trumpė (Vidaujos kair. intakas). Dirvožemiai velėniniai jauriniai bei jauriniai, priesmėliniai, vietomis gliejiški, susiformavę ant beriedulinių priemolių. 92% medynų savaiminės kilmės. Beržynų yra 32%, pušynų 25%, eglynų 24%, drebulynų 14%, juodalksnynų 5%. Jaunuolynai sudaro 24%, pusbrandžiai medynai 41%, pribręstantieji 26%, brandieji 7%, perbrendusieji 2%. Medynų vid. amžius 43 metai, vid. bonitetas I,5, vid. skalsumas 0,71, vid. tūris 142 ktm/ha, vid. prieauga 3,3 ktm/ha. 1957 įveista 0,8 ha topolio. Tauršilio miške auga 200 metų amžiaus pušis keturiomis viršūnėmis; ji paskelbta gamtos paminklu. Daug stirnų, lapių, kiškių, yra briedžių, šernų. Miškas eksploatacinis. Visais kirtimais per metus iškertama apie 1100 ktm.

MILIŪŠIS Jonas [g. 1914.IX.4 Čikagoje] — žurnalistas. 1931—39 „Lietuvos ži-

nių" korespondentas reporteris. 1939—1940 studijavo ekonomiką Kauno ir Vilniaus un-tuose. Priklausė Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jai, platino kom. lit-rą. 1940—41 Lietuvos Radijo k-to pranešėjas. 1942—44 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje, dalyvavo mūšiuose prie Oriolo, Kursko ir Baltarusijoje. Demobilizavęsis dirbo Sąjunginio radijo komiteto pranešėju. 1944—49 ir 1952—59 Lietuvos Radijo k-to pranešėjas ir redaktorius. 1949—52 Lietuvos Kino studijos redaktorius. Parašė scenarijus kino apybraižoms «Kolūkis „Aušra"», „Daina lydi darbą" ir kt. Nuo 1959 dirba savaitraščio „Kalba Vilnius" redakcijoje (1959—66 redaktorius). Išvertė B. Lavreniovo, N. Virtos, S. Antonovo ir kt. rašytojų apsakymų. Period. spaudoje rašo radijo, kino meno ir lit-ros klausimais.

MIĨKINTAS Antanas [g. 1929.X.16 Brazdinėje (Šiaulių rj.)] — dailininkas. 1954 baigęs Dailės in-to skulptūros f-tą, iki 1961 dirbo Mokslinės restauracinės gamybinės dirbtuvės skulptoriumi. Nuo 1954 dalyvauja dailės parodose. Sukūrė mažosios plastikos dirbinių, skulptūrinių portretų.

Kūriniai: „Kepurinė" (1957), „Piemenukas", „Studentės portretas", „Stalius Rimas" (1958), prof. D. Rudzinsko paminklinis biustas Dotnuvoje (su V. Šeriu, 1959), „LTSR nusipelnęs styginis kvartetas" (1960), „Agronomė Skabinskaitė" (1960), „V. I. Leninas" (1964), „Onos portretas", „Mokytojos Mensonienės portretas" (1965) ir kt.

MIĨKUS (Mielcke) Danielius Fridrichas [1739.I.11 Mielkiemyje (Stalupėnų aps.) — 1818.III.21 Ragainėje] — R. Prūsijos lietuvių raštijos darbuotojas. Buvo precentorius (mokytojas ir choro vedėjas) Želvuose, evangelikų kunigas Žydkiemyje (nuo 1769) bei Mielkiemyje (nuo 1776) ir archipresbiteris Ragainėje (nuo 1788). Išvertė dalį pamokslų brolio K. Milkaus rengiamam rink. „Mišknygos" (1800).

MIĨKUS (Mielcke) Kristijonas Gotlibas [apie 1736 Mielkiemyje (Stalupėnų aps.)— po 1805 Pilkalnyje] — R. Prūsijos lietuvių raštijos darbuotojas, poetas. Nuo 1751 studijavo Karaliaučiaus un-te. Vėliau iki mirties buvo Pilkalnio pradžios m-los mokytojas ir choro vedėjas (kantorius). Pasinaudodamas Pil. Ruigio lietuvių-vokiečių ir vokiečių-lietuvių kalbų žodynu (1747) ir Pov. Ruigio liet. kalbos gramatika (1747), apie 1797 parengė „Lietuvių-vokiečių ir vokiečių-lietuvių kalbų žodyną" (1800), kurio pabaigoje įdėti ir liet. kalbos mokslo pradmenys (gramatika). Žodynan įdėjo apie 300 patarlių ir priežodžių, paimtų daugiausia iš rankraštinio J. Brodovskio žodyno, pasakymų iš K. Donelaičio „Metų". Gramatikos priede („Trumpas lietuvių poezijos vadovas") pacitavo, kaip tauriausios išraiškos pavyzdį, „Metų" 18 eilučių su vertimu į vok. kalbą. Be savo pratarmės, žodyną aprūpino dar žymių to meto asmenų (D. Jenišo,

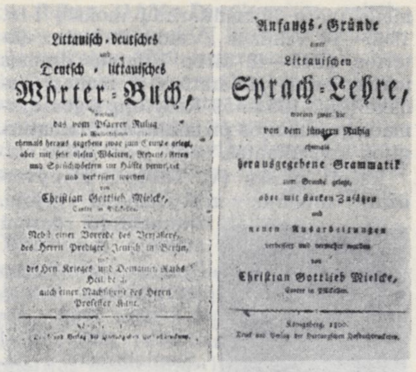
Littauisch-deutsches und Deutsch-littauisches Wörter-Buch,

Christian Gottlieb Mielcke,

Anfangs-Gründe einer Littauischen Sprach-Lehre,

herausgegebene Grammatik

Christian Gottlieb Mielcke,

Kristijono Milkaus „Lietuvių-vokiečių ir vokiečių-lietuvių kalbų žodyno" (1800) ir „Lietuvių kalbos mokslo pradmenų" (1800) tituliniai puslapiai

C. Heilsbergo ir I. Kanto) prakalbomis, kuriose labai palankiai atsiliepiama apie liet. kalbą, tautosaką. Laisvai atkūrė liet. kalba Ch. Gelerto pasakėčią „Kūlikas". Išvertė į liet. kalbą J. Haimo pamokslų rink. „Mišknygos" (1800). Išleido giesmyną „Senos ir naujos krikščioniškos giesmės" (1806), kurį rengdamas ilgus metus polemizavo su G. Ostermejeriu. Parašė ist. kronikinę poemėlę „Pilkainis" (išsp. 1931), kurioje pavaizdavo ne tik Pilkalnio miestelio, bet ir visos Prūsijos praeitį, smerkė kryžiuočių agresiją, aukštino liaudį. Meniniu atžvilgiu labiausiai vykę poemėlėje išplėstiniai palyginimai.

Ršt.: [Iš M. raštų].— Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija, V., 1957.

Lit.: Smulkioji lietuvių tautosaka XVII—XVIII a., parengė J. Lebedys, V., 1956; Lietuvių literatūros istorija, t. 1, V., 1957; **L. Gineitis**, K. Donelaitis ir jo epocha, V., 1964.

MIĨKUS (Mielcke) Petras Gotlibas [g. Tilžėje — m. 1753.VI.9 Mielkiemyje (Stalupėnų aps.)] — R. Prūsijos lietuvių raštijos darbuotojas. Karaliaučiaus un-te studijavo teisę, paskui teologiją. Nuo 1726 evangelikų kunigas Jurbarke (netoli Įsruties) ir nuo 1736 Mielkiemyje. Kaip vertėjas, organizatorius ir korektorius prisidėjo prie pirmojo biblijos leidimo (1735) ir 1732 giesmyno rengimo. Išvertė į liet. kalbą valdžios įsakų. Manoma, kad M. buvo K. Milkaus tėvas.

Lit.: **Prabočių Anūkas** [A. Bruožis], Mažosios Lietuvos buvusiejie rašytojai ir žymesniejie lietuvių kalbos mylėtojai, Tilžė, 1920; **L. Gineitis**, Kristijonas Donelaitis ir jo epocha, V., 1964.

MIĨKUŠKĖ — kaimas Švenčionių rj., Švenčionių apyl., 7 km į š. r. nuo Švenčionių, prie kelio į Adutiškį; kolūkio centras. 17 gyv. (1959). Felčerių-akušerių punktas, pr. m-la, kultūros namai, biblioteka.

MIĨNERIENĖ Eta [**Kanaitė**; g. 1920.XI.1 Mosėdyje (Skuodo rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš smulkių prekybininkų. Nuo 1935 dirbo pardavėja Mosėdyje. Tais pačiais metais įstojo į LKJS. 1937—39 dirbo papirosų f-ke Klaipėdoje, platino kom. lit-rą. Nuo 1938 LKJS Klaipėdos kr. k-to narė. 1939 Kaune įstojo į Komunistų partiją. 1940—1941 dirbo prekybos org-jose. 1941—43 gyveno Čeliabinsko, Čkalovo (dab. Orenburgo) srityse. Nuo 1944 teisminės statistikos konsultantė Vilniuje. 1951 baigusi juridinę m-lą, nuo 1952 dirba Vilniaus miesto juridinėje konsultacijoje.

MIĨNERIS Moisiejus [g. 1907.IV.29 Varniuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Siuvėjas. Kilęs iš darbininkų. 1925 Klaipėdoje įstojo į LKJS. 1927—32 Komunistų partijos narys. Su kitais atkūrė nukentėjusias po faš. perversmo Šiaulių miesto LKP ir LKJS org-jas, organizavo neleg. profs-gas. 1927—28 LKP Šiaulių rj. k-to sekretorius. 1928 už kom. veiklą Mažeikiuose kalintas adm. tvarka. Išėjęs iš kalėjimo, dirbo pogr. darbą Ukmergėje, Panevėžyje. 1928 LKJS III konferencijos (Maskvoje) delegatas. 1929 LKP Žaliakalnio parajonio k-to narys. 1929 už dalyvavimą VIII.1 antimilitaristinėje demonstracijoje Kaune nuteistas 4 metus kalėti, bet Vyriausiojo tribunolo išteisintas. 1930 išėjęs iš kalėjimo, įsijungė į pogr. darbą, bet netrukus 1 metams įkalintas Varnių konc. stovykloje. Atlikęs bausmę, dirbo Kaune. 1932 LKP kuopelės Klaipėdoje sekretorius, dalyvavo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos veikloje. 1933—41 dirbo Kaune, Klaipėdoje. 1941—44 buvo laikomas Kauno gete, Štuthofo ir Dachau konc. stovyklose. Kauno gete priklausė antifaš. org-jai. Nuo 1946 siuvėjas Vilniuje.

MIĨŠTEINAS Izraelis [1921.I.7 Kaune — 1943.VIII] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Darbininkas. 1940 įstojo į LKJS. 1941—43 Kauno geto komjaunimo org-jos narys. Gete buvo įrengęs slaptą šaltų ginklų dirbtuvę, instruktavo pogr. grupes kariniais klausimais. Vadovavo komjaunuolių grupei, 1943 pasiųstai užmegzti ryšių su partizanais. Žuvo kovoje su hitlerininkais.

MIĨTAI. Grūdai Lietuvos TSR teritorijoje buvo malami jau neolite (ž. *Girnos*). M. naudoti įv. *valgiams* gaminti; iš jų nuo mūsų eros pradžios buvo kepama *duona*. Daugiau M. pradėta gaminti nuo IX—X a., išplitus rankinėms sukamosioms girnoms ir padidėjus grūdinių kultūrų plotams. XVI—XIX a. daug M. buvo sunaudojama degtinės gamybai. Maistui daugiausia naudoti ruginiai M., kiek mažiau — miežiniai, dar mažiau avižiniai ir kvietiniai (iki XX a. pr. kviečiai buvo auginami daugiausia dvaruose). R. ir p. r. Lietuvoje, be šių M., dar vartoti ir grikiniai. Įv. rūšių M. buvo gaminami tomis pačiomis girnomis, daugiau arba mažiau pakėlus viršutinę girnapusę. Patys smulkieji M. buvo vadinami pagirniais. Girnomis malti M. būdavo nusijojami sietais: stambiai sumalti — retesniu sietu (vad. rėčiu), o smulkiai sumalti — tankesniu (vad. tankiniu). M. daugiausia buvo laikomi šiaudinėse pintinėse, kurios Dzūkijoje vadinamos karbijomis, r. Aukštaitijoje — dundulėmis, underėmis, bumblėmis, vid. Lietuvoje — vokais. Išaugus grūdų gamybai, nutiesus geležinkelius ir pasta-

čius stambių malūnų, nuo XIX a. vid. iki I pasaul. karo M. buvo ir eksportuojami (per Rygos, Peterburgo ir Liepojos uostus). 1938 pram. malūnuose pagaminta 29 900 t kvietinių M. ir 13 400 t ruginių paprasto malimo. 1939 eksportuota 851 t kvietinių M. Tarybiniais metais įv. rūšių M. gaminami valstybiniuose pram. malūnuose (ž. *Malūnai*).

MILTÌNIS Juozas [g. 1907.IX.3 Akmenėje] — režisierius, aktorius, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1948), Lietuvos TSR liaudies artistas (1965). 1926 baigęs Viekšnių prog-ją, mokėsi Kauno jėzuitų g-joje, 1931 baigė Valstybės teatro dramos studiją. 1931—32 Šiaulių dramos teatro aktorius. 1932—39 mokėsi Paryžiaus ir Londono teatrų studijose, vaidino keliuose prancūzų kino filmuose (M. Alegro „Po blyškiu vakarų dangumi" ir kt.). 1939—40 vadovavo Darbo rūmų teatrinei studijai (Kaune). Nuo 1940 Panevėžio dramos teatro meno vadovas, režisierius, aktorius, pedagogas. Už V. Šekspyro „Makbeto" (1961) ir P. Diomino „Pakeltos velėnos" (pagal M. Šolochovo romaną; 1964) pastatymus M. paskirta Resp. premija (1965). M. pastatymams būdinga originalus pjesės traktavimas, sąlygiškumas, psichologiniai ir socialiniai apibendrinimai, ansambliškumas, vaidybos paprastumas ir natūralumas. Juose darniai naudojami šviesos efektai, muzika, raiškios ir lakoniškos dekoracijos.

Pastatymai: B. Džonsono „Sukčiaus testamentas" (1941), L. Pirandelo „Henrikas IV" (1944), N. Gogolio „Revizorius" (1946), K. Simonovo „Rusų klausimas" (1947), A. Jakobsono „Gyvenimas citadelėje" (1947), Moljero „Žoržas Dandenas" (1947), J. Paukštelio „Audra ateina" (1949), I. Franko „Pavogtoji laimė" (1949), Moljero „Tariamasis ligonis" (1950), A. Jakobsono „Sakalai" (1953), A. Čechovo „Žuvėdra" (1954), A. Milerio „Komivojažerio mirtis" (1958), E. Labišo „Šiaudinė skrybėlaitė" (1959), A. Čechovo „Ivanovas" (1960), V. Šekspyro „Makbetas" (1961), P. Diomino „Pakelta velėna" (pagal M. Šolochovo romaną; 1964), Moljero „Žoržas Dandenas" (1965), V. Borcherto „Lauke už durų" (1966), F. Diurenmato „Fizikai" (1967) ir kt.

Vaidmenys: Čerkasovas (N. Pogodino „Sidabrinis slėnis"), Volponė (B. Džonsono „Sukčiaus testamentas"), Raburdenas (E. Zola „Raburdeno paveldėtojai"); kino filmuose — Prankus („Aušra virš Nemuno"), Kapitonas („Adomas nori būti žmogumi"), Virkutis („Žingsniai naktį") ir kt.

Lit.: **V. Zabarauskas**, Režisierius J. Miltinis. — „Muzika ir teatras", V., 1963; **V. Miliūnas**, Savito, įdomaus meno kūrėjas. — „Pergalė", 1965, Nr. 8; **Н. Крымова**, Секреты Паневежиса. — „Театр", 1965, Nr. 11; **V. Zabarauskas**, Panevėžio dramos teatras, V., 1966; Teatras — tai gyvenimo būdas (LTSR liaudies artistui Juozui Miltiniui — 60 metų). — „Kultūros barai", 1967, Nr. 8; **M. Petuchauskas**, Keletas legendų apie Miltinį. — „Pergalė", 1967, Nr. 9.

MILÙKAS Antanas [1871.VI.13 Šeštokuose (Lazdijų rj.) — 1943.III.19 Niujorke] — klerikalinis JAV lietuvių visuomenės veikėjas. 1888 baigęs Marijampolės g-jos 7 klases, mokėsi Seinų kunigų seminarijoje. Leido rankraštinį laikraštėlį „Knapt", bendradarbiavo „Varpe", „Ūkininke". Už tai pašalintas iš seminarijos, 1892 emigravo į JAV. 1892—1893 „Vienybės lietuvninkų" redaktorius. 1896 tapo kunigu. 1901—02 studijavo Friburo (Šveicarija) un-te. Grįžęs į JAV, dalyvavo Susivienijimo lietuvių Amerikoje, Susivienijimo lietuvių Rymo katalikų Amerikoje, „Motinėlės" d-jos ir kt. klerikalinių org-jų veikloje. Leido ir redagavo „Garsą Amerikos lietuvių" (1896—98), „Dirvą" (1898—1903), „Žvaigždę" (1903—42). Tyrinėjo lietuvių nac. judėjimo istoriją, leido knygas. Savo darbuose stengėsi iškelti klerikalų vaidmenį spaudos draudimo laikotarpiu („Lietuviškas albumas", 3 t., 1898—1900; „Pirmieji Amerikos lietuvių profesionalai ir kronika", 3 t., 1931, ir kt.). Daugumas jo darbų kompiliacinio pobūdžio. M. išleido K. Donelaičio raštus (1897), J. Basanavičiaus pasakų rinkinį (1899), Šimtakojo (J. Čapliko) „Trakiečių dzūkų dainas" (1899), J. Pabrėžos „Botaniką" (1900), V. Pietario „Algimantą" (1904—06), P. Vaičaičio eil. rinkinį (1912) ir kt.

MILÙKAS Antanas [g. 1921.III.4 Šeštokuose (Lazdijų rj.)] — inžinierius mechanikas, technikos mokslų kandidatas (1966). 1954 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1955—62 Mėsos ir pieno pramonės v-bos vyriausiasis mechanikas. Nuo 1963 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-te. Sukūrė naują durpių plokščių gamybos būdą ir durpių briketavimo būdą. Paskelbė moksl. straipsnių apie durpių pramonės technologiją, mėsos ir pieno pramonės mechanizavimą bei automatizavimą.

Scenos iš **Juozo Miltinio** pastatymų: N. Gogolio „Revizoriaus" (1946) ir V. Šekspyro „Makbeto" (1961)

MILÙKAS Benediktas [g. 1931.X.28 Kaune] — inžinierius technologas, chemijos mokslų kandidatas (1966). 1958 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, iki 1960 dirbo inžinieriumi Grigiškių popieriaus f-ke, 1960—61 dėstė Ž. ū. akademijoje. Nuo 1961 TSKP narys. Nuo 1961 dėsto Kauno Politechnikos in-te. Paskelbė moksl. straipsnių apie įvairias chem. reakcijas.

MÌLUPĖ — upė Šakių rj., Šešupės deš. intakas. Ilgis 19 km, baseino plotas 49 km^2. Prasideda netoli Sabionių, 9 km į š. nuo Pilviškių. Teka į p. v. Įteka į Šešupę 135 km nuo jos žiočių, ties Tumpais, 11 km į r. nuo Kudirkos Naumiesčio. Vaga kanalizuota, 1,8—1,9 m gylio. Slėnis 50—200 m pločio. Vid. debitas ties Stoškais (4 km nuo žiočių) 0,26 m^3/s. Sausais metais upė išdžiūsta, o šaltomis žiemomis užšąla iki dugno.

MÌLVYDAS Antanas [XVIII a.] — kompozitorius, vargonininkas. XVIII a. vid. vargoninkavo ir vadovavo bažnytinei kapelai Červinske (Volinė). XVIII a. antrojoje pusėje vienas pirmųjų Žečpospolitoje sukūrė simfonijas h-moll („Rusų vargas") ir C-dur. Parašė mišių, kantatų ir kitų vokalinės muzikos kūrinių.

MÌLVYDAS Antanas [1911.XI.20 Vyžančiuose (Skuodo rj.) — 1941] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1927 baigė Ylakių prog-ją. 1928—36 buhalteris Ylakiuose. Nuo 1931 Komunistų partijos narys. Už kom. veiklą 5 kartus kalintas (Mažeikiuose ir Marijampolėje). 1933 metams ištremtas į Kazlų Rūdą, iki 1936 gyveno policijos prižiūrimas. 1934—1938 LKP Mažeikių aps. k-to laikraščio „Žemaitijos tiesa" pirmasis redaktorius ir leidėjas, rašė straipsnius, korespondencijas. Su kitais leido biuletenį „Mūsų pagalba". 1936—1938 LKP Ylakių vls. k-to sekretorius, LKP Mažeikių aps. k-to narys. 1938 Kaune dirbo LKP CK ryšininku tarp pogr. laikr. „Tiesa" redakcijos, spaustuvės ir ekspedicijos. Nuo 1938 rudens pogrindinės „Spartako" spaustuvės raidžių rinkėjas ir ekspeditorius. 1939.XII suimtas ir 1940 nuteistas 6 metus kalėti. 1940—41 adm. darbuotojas Kaune. LKP V suvažiavimo (1941) delegatas. 1941 evakavosi į TSRS gilumą. Ties Velikije Lukais kaip žvalgų-partizanų grupės vadas pasiųstas per frontą į priešo užnugarį. Žuvo, vykdydamas kovos užduotį.

MÌLVYDAS Juozas [1887.I.29 Vyžančiuose (Skuodo rj.) — 1944 Štuthofe

(Lenkija)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. 1904—06 LSDP narys. 1918 priklausė Lietuvos Rev. socialistų liaudininkų partijai. 1919—27 Komunistų partijos narys. 1919 pradžioje Ylakių darbininkų atstovų tarybos narys. 1919.IX suimtas ir kalintas Sedoje. 1923 pagal Darbininkų kuopų sąrašus LKP iškeltas kandidatu į II seimą. Su kitais kuopininkais buvo teisiamas, 1926 išteisintas. Po faš. perversmo palaikė ryšius su komunistais, priklausė Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jai. Burž. valdžios 26 kartus suimtas, apie 3 metus kalintas. Nuo 1940 kandidatas į LKP narius. 1941.VI traukėsi į TSRS gilumą, bet Latvijoje hitlerininkų buvo suimtas. Kalintas Jelgavoje, Salaspilio konc. stovykloje. 1944 išvežtas į Štuthofo konc. stovyklą.

MÌLVYDAS Leonas [1908.XII.12 Vyžančiuose (Skuodo rj.) — 1941] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš valstiečių. 1932 įstojo į Komunistų partiją. Platino Ylakių (Skuodo rj.) valsčiuje kom. lit-rą, su kitais leido atsišaukimus. Buvo LKP Vyžančių kuopelės sekretoriumi. 1933 dalyvavo LKP Mažeikių rj. konferencijoje ir LKP V konferencijoje Maskvoje. Grįždamas iš Maskvos į Lietuvą, prie TSRS—Latvijos sienos suimtas ir įkalintas Rygoje. Vėliau perduotas Lietuvos policijai ir adm. tvarka kalintas Šiauliuose. 1931—41 darbininkas. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

MÌLVYDIENĖ Genovaitė [g. 1934.XII.13 Zarasuose] — chemikė, chemijos mokslų kandidatė (1966). Baigusi 1958 Vilniaus un-tą, dirba jame ped. darbą. Paskelbė moksl. straipsnių apie įvairių benzodioksano darinių sintezę.

MILŽAVÀ, Milžuva, — sritis Žemaitijoje, ist. šaltiniuose minima 1385 (Milsowe). M. įtvirtintas centras buvo M. piliakalnyje, minimame 1386. Spėjama, kad tai Pabalčių piliakalnis, esantis Balčios kair. krante (Raseinių rj.). Netoli piliakalnio yra Milžavėnų (Milžuvėnų) kaimas, kurio vardas kildinamas iš žodžio Milžava.

MIĨŽEMIŲ PÉLKĖ — pelkė Kėdainių rj., 7 km į š. v. nuo Šėtos, 3 km į r. nuo Kėdainių—Panevėžio plento, Lančiūnavos miške. Plotas 204 ha. Sausuminės kilmės raistinė bei plynraistinė žemapelkė, ištįsusi apie 3 km iš š. į p. Šiaurėje susisiekia su Pavermenio pelke. Išilgai M. p. teka Suleva (Obelies deš. intakas). Durpių klodo vidž. storis 1,2 m, vid. 0,76 m. Durpės alksninės ir medieninės-nendrinės. Vid. susiskaidymas 45%, vid. peleningumas 9,5%. Pelkė nusausinta. Pietuose prie M. p. yra Milžemių kaimas.

MINÃJEVAS (Минаев) Nikolajus Gavrilovičius [1915 — 1944.VIII.20 Viekšniuose (Akmenės rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, majoras, Tarybų Sąjungos Didvyris (1945). 1944.VIII.20 prie Viekšnių, didelėms vokiečių jėgoms iš užnugario apėjus Raudonosios Armijos dalis ir jas puolant, M. vadovaujamas prieštankinių pabūklų divizionas, dengdamas pulko pasitraukimą, sunaikino 3 priešo tankus, 1 šarvuotį ir apie 170 karių. Šiose kautynėse M. žuvo. Palaidotas Akmenėje.

MÌNCAS Berelis [1898.I.2 Vilniuje — 1943.II.23 prie Aleksejevkos (Oriolo sr.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš smulkių prekybininkų. 1923 Ukmergėje įstojo į LKJS. Už rev. veiklą persekiotas, 1924 persikėlė į Kauną. 1924—38 LKP narys, 1928—29 LKP Kauno miesto k-to narys, maistininkų profs-gos Kauno miesto v-bos narys. 1929 už dalyvavimą Gegužės Pirmosios demonstracijoje kalintas. 1929.XI vėl suimtas ir 1930 už kom. veiklą nuteistas 8 metus kalėti. 1939 už streiko organizavimą ištremtas iš Kauno į Šakių apskritį. 1940.V įkalintas Dimitravo priverčiamojo darbo stovykloje. 1940—41 dirbo Vidaus reikalų liaudies komisariate. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Žuvo fronte.

MÌNČIA — **1.** Upė Utenos ir Ignalinos rj. Priklauso Žeimenos baseinui. Ilgis 35 km, baseino plotas 307 km^2. Prasideda pelkėtame miške prie Baltabiržės, 10 km į p. v. nuo Salako. Teka į p. ir p. v. per Minčios, Uteno, Utenykščio, Baluošo, Baluošykščio, Sravinaičio, Asėko, Linkmeno, Asalnų ežerus. Įteka į Lūšių ež. ties Meironimis, 6 km į v. nuo Ignalinos. Tarp Utenykščio ir Baluošo vadinama Būka, iki Asėko — Srove, tarp Asėko ir Linkmeno — Aseka. Vid. nuolydis 90 cm/km. Vid. debitas žemiau Utenykščio 0,93, aukščiau Asalnų 2,32 m^3/s.

2. Kaimas Utenos rj., Šeimaties apyl., 11 km į š. r. nuo Tauragnų. 39 gyv. (1959). Pro kaimą teka Minčia (į Uteno ež.), kaimą supa Minčios giria. Joje yra IX—XII a. pilkapių grupė. Kaime yra vandens malūnas (statytas XIX a.; vietinės reikšmės archit-ros paminklas), girininkija, lentpiūvė, parduotuvė (nuo 1953), pr. m-la (nuo 1961).

MÌNČIOS MIŠKAĨ — miškų masyvas Utenos ir Ignalinos rj., 8 km į š. r. nuo Tauragnų. Priklauso Utenos miškų ūkio Balčių, Minčios ir Daunorių girininkijoms. Plotas 8966 ha, iš jų 81% užima medynai, 10% — ž. ū. naudmenos, 6% — pelkės ir ežerai. Masyvo didesniąją dalį sudaro Minčios giria (5409 ha) ir į p. nuo jos esantis Daunorių miškas (1170 ha); šiuos miškus skiria Uteno ežeras. Mažesniąją dalį sudaro prie jų prisišlieję 6 nedideli miškai: vakaruose — Lukošiūnų (500 ha) ir Balčių (659 ha), pietuose — Vyžių (316 ha), Varniškių (392 ha), Šeimaties (298 ha) ir Sėlos (222 ha). M. g. šiaurėje susisiekia su Salako giria, pietų rytuose — su Užvinčių giria, pietuose — su Linkmenų mišku. Masyvas supa šiuos ežerus: Uteną, Utenykštį, Baltį, Žiežulinį, Dyglelį, Pliaušį, pietvakariuose siekia Tauragnų ež., šiaurės vakaruose — Ilgio ež., šiaurėje — Ešerinį, rytuose — Ažvintaitį, pietryčiuose — Baluošo ež. Per Minčios girią į Uteno ež. teka Minčia ir Žiežulna, per Daunorių mišką į Utenykščio ež. teka Knytelė, per Varniškių mišką iš Pliaušio ež. į Almajo ež. teka Pliaušė. Masyvo didesniosios dalies reljefas banguotas, upelių slėniai pelkėti, tik vakaruose ir pietvakariuose (Lukošiūnų, Balčių, Šeimaties ir Sėlos miškuose) reljefas kalvotas daubotas. Yra nemažų pelkių: Pliaušės (270 ha), Minčios (239 ha), Nečėnų (100 ha), Varpiškių (86 ha), Antabaltės (58 ha). Dirvožemiai aukštesnėse vietose sausi, jauriniai šilainiai, smėliniai, žemesnėse — durpiniai. Medynai daugiausia savaiminės kilmės; kultūrinių įveista apie 1800 ha. Vyrauja drėgni bei drėgnoki žaliašiliai ir drėgnoki šilai. Pušynų yra 82% (daugiausia brukninių ir mėlyninių, mažiau viržinių), beržynų 8%, eglynų 7%, baltalksnynų 2%, juodalksnynų 1%. Jaunuolynai sudaro 49%, pusbrandžiai medynai 28%, pribręstantieji 16%, brandieji 7%. Medynų vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 118 ktm/ha, einamoji prieauga (1964) 4,5 ktm/ha. Yra briedžių, stirnų, šernų, usūrinių šunų, kiaunių, voverių, baltųjų ir pilkųjų kiškių, pasitaiko lūšių ir vilkų; iš paukščių yra kurtinių, tetervinų, jerubių, laukinių balandžių, slankų. Miškai eksploataciniai. Visais kirtimais per metus iškertama apie 10 300 ktm ir beveik viskas perdirbama Utenos lentpiūvėse, o po to paskirstoma miesto bei rajono vartotojams. Minčios girioje įsikūrusiame Minčios kaime veikia lentpiūvė, kurioje gaminami gontai.

MÌNČIOS PÉLKĖ — pelkė Utenos rj., 11 km į š. r. nuo Tauragnų, Minčios girioje. Plotas 239 ha. Per pelkę teka Minčia (į Uteno ež.). M. p. — ežerinės kilmės žemapelkė, apaugusi mišriu mišku. Durpių klodo didž. storis 4,4 m, vid. 1,45 m. Jį sudaro visų potipių žemapelkinės durpės. Vid. susiskaidymas 31%, vid. peleningumas 8,77%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų.

MÌNDAUGAS [m. 1263] — Lietuvos didysis kunigaikštis, valdęs 1236(?) — 1263. Pirmą kartą M. vardas minimas Ipatijaus metraštyje, kur aprašoma Lietuvos kun-ščių 1219 sutartis su Voline ir išvardijami 22 Lietuvos kunigaikščiai, sutarties sudarymo dalyviai. 5 iš jų — Živinbudas, Daujota, Dausprungas, jo brolis Mindaugas ir Vilikaila — vadinami „vyriausiaisiais". Kaip M. iškilo jų tarpe ir tapo didžiuoju kun-ščiu, žinių maža. M. tėvas yra turėjęs nemažą įtaką kitiems kun-ščiams ir, reikia manyti, sūnus gavo iš jo gerą palikimą. Siekdamas valdžios, M. veikė jėga prieš neklusnius feod. kun-ščius. Sritiniai kun-ščiai buvo priversti pripažinti M. valdžią ir liko savo valdose jo vasalais. Ne visai aišku, iš kurio centro M. stengėsi suvienyti kraštą. Vieni istorikai, sekdami M. Strijkovskiu ir V. Kojelavičiumi, teigia, kad M. sostinė buvusi Naugardukas, Liškiava arba Varnionys, kiti ieško jos Žemaitijoje (prie

Uturių arba prie Varnių), treti Kernavėje arba Vilniuje; dar kiti mano, kad XIII amžiuje Lietuvos did. kun-štis neturėjo pastovios rezidencijos. Sunku tiksliai nustatyti, kada M. tapo Lietuvos didžiuoju kun-ščiu. Formuojantis Lietuvos valstybei, XIII a. pr. susidarė kun-ščių s-gos, „vyriausiųjų" kun-ščių vadovaujamos. Tai patvirtina aukščiau minėtoji Lietuvos kun-ščių sutartis su Voline. Kaip visos Lietuvos reprezentantas M. pirmą kartą minimas 1236; „Eiliuotoji Livonijos kronika", aprašydama M. kovas su vokiečiais Kurše po Saulės kautynių, vadina jį galingu karaliumi, kuris su 30 000 karių puola Ambotės pilį. Liet. žemių suvienijimas nepanaikino feodalų diduomenės savitarpio prieštaravimų; atskirų žemių kun-ščiai ir toliau tebekovojo su M. dėl valdžios, naudodami savo tikslams svetimas jėgas, jų tarpe ir Livonijos ordiną. Pastarasis naudojosi Lietuvos feodalų tarpusavio kovomis, stengdamasis pavergti Lietuvą. „Eiliuotoji Livonijos kronika" smulkiai aprašo trijų liet. kun-ščių kovas su M. šalininku Lengveniu. Ypač didelį pavojų M. valdžiai ir Lietuvos vienybei sukėlė M. brolėnų Tautvilo ir Erdvilo bei jų dėdės Vykinto pasipriešinimas Mindaugui. Ipatijaus metraštis rašo, kad 1247 M. išsiuntęs šiuos kunigaikščius užkariauti Smolensko. Tačiau jie, įsitvirtinę Smolenske, pakėlę maištą prieš M. ir kreipęsi paramos į Volinės kun-ščius ir Livonijos ordiną. Ordinas maištininkus parėmęs. Sunkią Lietuvos padėtį blogino dar ta aplinkybė, kad M., naudodamasis rusų žemių feod. susiskaldymu ir jų susilpnėjimu dėl mongolų-totorių antplūdžio, prijungė prie Lietuvos D. Kun-stės Volinei priklausiusias rusiškas žemes su Slonimo, Volkovisko ir Naugarduko miestais. Dėl to žlugo 1219 sudaryta su Voline sutartis. Sukilusieji kun-ščiai sudarė sąjungą su Voline, patraukė į savo pusę jotvingius ir kreipėsi paramos į Livonijos ordiną. Livonijos ordinas su sukilusiais Lietuvos feodalais 1250 žygiavo į Lietuvą M. pašalinti. „Eiliuotoji Livonijos kronika" rašo, kad ordino riteriai, įsiveržę į kraštą, žudė žmones, nesigailėdami nei moterų, nei vaikų. Bet apsiautę M. pilį, nepajėgė jos paimti ir, nusiaubę kraštą, grįžo atgal. Livonijos ordino ir sukilusių kun-ščių s-ga suvienytai Lietuvos valstybei kėlė didelį pavojų. M. ryžosi suskaldyti priešų jėgas. Kadangi ordinas puolė Lietuvą krikščionybės platinimo pretekstu, tai M. paskelbė, kad nori priimti krikščionybę, ir nusiuntė pasiuntinius pas Livonijos ordino magistrą Andrejų fon Štirlandą su gausiomis dovanomis. Ordino magistras, lydimas riterių, atvyko į Lietuvą. Po derybų 1251 M. su žmona, sūnumis Rukliu ir Rupeikiu bei dvariškiais apsikrikštijo. Norėdama dar labiau palenkti M. į savo pusę, popiežiaus kurija paskelbė jį Lietuvos karaliumi, kuriuo jis buvo vainikuotas 1253. Taikstydamasis su ordinu, M. buvo priverstas 1253 ir 1257 padovanoti jam kai kurias Lietuvos žemes.

Mindaugas (iš A. Gvagninio kronikos, 1581)

Susitaikęs su Livonijos ordinu, M. ėmė kovoti su kt. priešais. Ties Tverais jis sumušė Vykinto kariuomenę. Vykintas žuvo, o Tautvilas ir Erdvilas buvo priversti bėgti į Voliną. Konfliktas su Voline buvo baigtas taika su kun-ščiu Danilu 1255. Danilo sūnus Romanas gavo valdyti Naugarduką kaip M. vasalas, M. sūnui Vaišvilkui liko Slonimas, Volkoviskas ir kt. vad. Juodosios Rusios miestai. Be to, M. susitarė su Danilu bendrai kovoti prieš totorius. Kad sutartis būtų tvirtesnė, M. išleido savo dukterį už Danilo sūnaus. Tuo pačiu metu M. susitaikė su Tautvilu ir Erdvilu. Į katalikybės priėmimą M. žiūrėjo kaip į priemonę savo valdžiai išlaikyti ir Lietuvos valstybei apsaugoti. Ipatijaus metraštis rašo, kad M. krikštas buvęs apgaulingas. Kryžiuočių agresija prieš Lietuvą ir Lietuvos liaudies didvyriškas priešinimasis agresoriams darė veiksmingą įtaką tolesnei M. politikai, ir jis atsisakė krikščionybės ir nutraukė santykius su Livonijos ordinu. M. įsakė visiems riteriams ir dvasininkams išsikraustyti iš Lietuvos, o kai kuriuos liepė nužudyti. Kaip rašo „Eiliuotoji Livonijos kronika", apie tai sužinoję rusai per savo pasiuntinius siūlę M. didelę pagalbą. 1262 M. sudarė sąjungą su Vladimiro-Suzdalės didžiuoju kun-ščiu Aleksandru Nevskiu; tais pat metais Lietuvos kariuomenė, vadovaujama M. ir Treniotos, surengė žygį prieš Livonijos ordiną ir įsiveržė iki Cesių (Latvija), o rusų kariuomenė puolė iš šiaurės. M. susitarimai su Danilu ir Aleksandru Nevskiu labai padėjo sutramdyti kalavijuočius.

M. drauge su jo sūnumis nužudė Žemaičių kun-štis Treniota ir Nalšios kun-štis Daumantas. Iš ist. šaltinių matyti, kad M. nužudymo pagr. tikslas — valdžios užgrobimas, nors Ipatijaus metraštis nužudymo priežastimi laiko M. šeimyninį konfliktą su Daumantu. Po M. mirties Lietuvos feodalų kovos dėl valdžios dar labiau sustiprėjo, apsunkindamos pasipriešinimą kryžiuočiams ir kalavijuočiams.

Lit.: **F. Latkowski,** Mendog król Litewski, Kraków, 1892; **W. Kętrzyński,** O dokumentach Mendoga króla litewskiego, Kraków, 1907; **H. Łowmiański,** Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego, t. 2, Wilno, 1932 [p. 232—370]; **J. Totoraitis,** Mindaugas Lietuvos karalius, Marijampolė, 1932; **J. Stakauskas,** Lietuva ir Vakarų Europa XIII-me amžiuje, K., 1934; Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 1, V., 1955; Lietuvos TSR istorija, t. 1, V., 1957; **В. Пашуто,** Образование литовского государства, M., 1959; **R. Batūra,** XIII a. Lietuvos sostinės klausimu. — „LTSR MA darbai", A 1 (20), 1966.

MINDAUGIAĨ, Pavirčiuvė II,— kaimas Joniškio rj., Saugėlaukio apyl., 9 km į š. r. nuo Joniškio, prie kelio į Kriukus. 90 gyv. (1959). Per kaimą teka Virčiuvis (Lielupės intakas). Taryb. ūkio mechaninės dirbtuvės, aštuonmetė m-la (1939—49 pradinė, 1949—61 septynmetė). Iki buržuazinės žemės reformos kaimas buvo vadinamas Satkauskais.

MÌNDERIS Raimondas [g. 1941.II.20 Čiobiškyje (Širvintų rj.)] — baleto artistas. 1953—55 mokėsi Vilniaus dešimtmetės muz. m-los choreografiniame skyriuje (pedagogas B. Kelbauskas). 1959 baigęs Leningrado Vaganovos choreografinę m-lą, dirba Lietuvos TSR Akademiniame operos ir baleto teatre.

Vaidmenys: Ispanas (M. Ravelio „Bolero"), Negras (N. Rimskio-Korsakovo „Šecherazada"), Šuralė (F. Jarulino „Šuralė"), Dievas (L. Delibo „Silvija"), Febas (Č. Punjo „Paryžiaus katedra"), Spartakas (A. Chačaturiano „Spartakas"), Rotbartas (P. Čaikovskio „Gulbių ežeras"), Žilvinas (E. Balsio balete „Eglė žalčių karalienė" ir to paties pavadinimo filme) ir kt.

MINEIKÍENĖ Stasė [g. 1916.III.2 Daukantuose (Telšių rj.)] — žemės ūkio darbininkė, Socialistinio Darbo Didvyrė (1966). Burž. santvarkos metais tarnavo pas buožes. 1951—53 Šilutės rj. „Pergalės" kolūkio kiaulių fermos vedėja. Nuo 1953 Juknaičių taryb. ūkio (Šilutės rj.) veršelių augintoja. 1953—65 užaugino apie 810 veršelių, kurie per parą priaugdavo 600—820 g.

MINEĨŠKIEMIS — kaimas Utenos rj., Saldutiškio apyl., 14 km į v. nuo Ignalinos, 4 km į š. nuo Linkmenų. 213 gyv. (1959). Š. pakraščiu teka Gėlainė (į Ūkojo ež.). Pr. m-la.

MINELGAĨ — kaimas Jurbarko rj., Veliuonos apyl., 11 km į š. v. nuo Veliuonos, Mituvos kair. krante. 65 gyv. (1959). Causantiškių aštuonmetė m-la (1920—49 pradinė, 1949—61 septynmetė).

MINERÃLINĖS TRĄŠOS. Lietuvoje M. t. vartojamos nuo XIX a. antrosios pusės. XIX a. paskutiniame ketvirtyje jau buvo gana plačiai paplitęs superfosfatas, tomamilčiai, o XX a. pradžioje pradėta vartoti ir azotines bei kalines trąšas. M. t. daugiausia buvo vartojamos dvaruose ir buožių ūkiuose; vidutinieji, tuo labiau mažažemiai valstiečiai neįstengė jų nusipirkti. 1868 Kaune (Aleksote) pastatyta superfosfato g-la, veikusi iki I pasaul. karo. 1875 tokia g-la ėmė veikti Klaipėdoje. Buržuazijos valdymo metais M. t. imta plačiau vartoti ir mažiau turtingų valstiečių ūkiuose, be to, išsiplėtė M. t. asortimentas. Klaipėdos superfosfato g-la 1928—38 per metus pa-

gamindavo vid. po 40 000 t superfosfato. Didžiausioji M. t. dalis būdavo importuojama: azotinės ir kalinės trąšos — daugiausia iš Vokietijos, fosforinės — iš Anglijos, Olandijos. Apie 90% bendro importuojamų M. t. kiekio sudarydavo fosforinės trąšos (1 lent.). 1939 vienam hektarui ariamosios žemės teko vos 5 kg azotinių trąšų, 37 kg fosforinių, 6 kg kalinių. M. t. buvo brangios; pvz., 1 cnt kalio druskos 1939 kainavo vid. 18 lt, superfosfato 10 lt, Čilės salietros 23 lt (tuo tarpu 1 cnt rugių — apie 16 lt).

1 lent. **Miner. trąšų importas 1929 ir 1939** (tūkst. t)

Trąšos	1929	1939
Azotinės	1	14
Fosforinės	93	108
Kalinės	7	16

1940, atkūrus Tarybų valdžią, M. t. buvo gaunama iš kitų taryb. respublikų. Jų kainos, palyginti su 1939, buvo 30—40% sumažintos. Vok. faš. okupacijos metais M. t. nebuvo vartojamos. Taryb. metais labai pasikeitė M. t. vartojimo santykis (imta daugiau vartoti azotinių trąšų) ir gerokai padidėjo bendras jų kiekis (2 lent.). Vienam hektarui visuomeninės ariamosios žemės 1966 teko vid. 440 kg miner. trąšų. Po D. Tėvynės karo kurį laiką veikė atstatyta Klaipėdos superfosfato g-la; 1956 dėl menko pajėgumo ji likviduota. 1963 superfosfatą imta gaminti Kėdainių chem. kombinate; 1966 pagaminta 363 000 t (iš jų 169 000 t granuliuoto superfosfato). Jonavos azotinių trąšų g-loje 1966 pagaminta 336 000 t amoniakinio vandens ir 2000 t skystųjų kompleksinių trąšų. Visuose rajoniniuose „Lietuvos Žemės ūkio technikos" skyriuose įrengtos amoniakinio vandens saugyklos (1968 pr. bendra jų talpa buvo 60 000 m^3). Saugyklas turi ir atskiri ūkiai. Amoniakiniam vandeniui įterpti į žemę naudojamos spec. mašinos.

2 lent. **Miner. trąšų tiekimas žemės ūkiui 1953—66** (tūkst. t, skaičiuojant sąlyginiais vienetais)

	1953	1958	1966
Gauta M. t. iš viso	205	559	1010
iš jų:			
azotinių	28	99	373
fosforinių	106	310	378
kalinių	71	150	252
boro	—	—	7

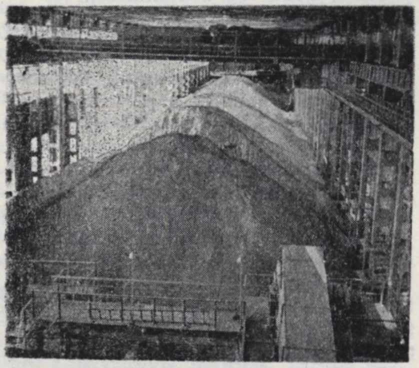

Mineralinės trąšos. Kėdainių chem. kombinato superfosfato cechas

MINERĀLINĖ VATĀ — šilumą ir iš dalies garsą izoliuojanti medžiaga, gaunama iš uolienų ir šlakų. Lietuvoje pradėta gaminti taryb. metais. 1958 pabaigoje Vilniaus silikatinių gaminių kombinate paleista pirmoji technologinė linija, gaminusi M. v. iš molio plytų laužo (60—70%) ir Petrašiūnų (Pakruojo rj.) dolomitų (30—40%). 1959 paleista antroji technologinė linija; 1960 pab. pradėta gaminti kietas M. v. plokštes, surišant miner. plaušus bitumu, o nuo 1962 pr. fenolio-formaldehido derva. Nuo 1962 pradžios M. v. gaminama iš Jačionių karjero (prie Vilniaus) skaldos (80—90%) ir Petrašiūnų dolomitų (20—10%). 1966 Vilniaus silikatinių gaminių kombinatas pagamino 86 000 m^3 M. v. ir 18 650 m^3 M. v. plokščių.

MINERĀLINIAI VANDENYS — požeminiai vandenys, kuriuose yra daugiau kaip 1 g/l ištirpusių druskų. Paplitę visoje Lietuvoje, išskyrus Eišiškių rj. pietrytinę dalį. Lietuvoje randami 7 tipų miner. vandenys. 1) Sulfatiniai M. v., kuriuose ištirpusių druskų koncentracija neviršija 4 g/l, genetiškai susiję su gipsingais devono ir viršutinio permo dariniais. Randami Lietuvos šiaurėje (20—30 m gylyje) ir vakaruose (200—300 m gylyje). Vietomis šie vandenys turi truputį (iki 2 mg/l) sieros vandenilio dujų. Šio tipo M. v. vartojami Likėnų kurorte. 2) Sulfatiniai-chloridiniai M. v., kuriuose ištirpusių druskų koncentracija 2,5—15 g/l, taip pat paplitę gipsinguose devono ir permo sistemų sluoksniuose, be to, aptinkami silūro ir ordoviko sluoksniuose. Vertikaliame Žemės plutos piūvyje jie įsiterpę tarp sulfatinių ir chloridinių M. v., o kai kur tarp hidrokarbonatinių ir chloridinių vandenų. Šio tipo M. v. yra visoje Lietuvoje, išskyrus pačią pietinę jos dalį (Varėnos, Lazdijų, Kapsuko rj.). 3) Chloridiniai M. v., kuriuose ištirpusių druskų koncentracija neviršija 15 g/l, randami beveik visoje Lietuvoje įv. gylyje, nuo kelių metrų iki 300 m. Pagrindiniai jų horizontai yra kreidos, juros ir kvartero dariniuose. Natūralių versmių yra Nemuno, Merkio, Verknės ir Šventosios slėniuose. Natūralių versmių ir artezinių šulinių našumas iki 5 l/s. Gydymui šio tipo vandenys vartojami Druskininkų ir Birštono kurortuose. 4) Chloridiniai vandenys, kuriuose druskų koncentracija 15—35 g/l, aptinkami Lietuvos rytuose ir pietuose — Baltarusijos-Mozūrijos kristalinio masyvo š. šlaite, 259—502 m gylyje, dažniausiai kambro ir ordoviko sistemų dariniuose. Lietuvos vakaruose šio tipo M. v. randami apatinio bei vidurinio devono ir viršutinio permo dariniuose. Gaunami tik iš artezinių gręžinių. Gydymui vartojami Druskininkuose (miner. vonioms). 5) Chloridinių M. v., kuriuose druskų daugiau kaip 35 g/l, yra visoje Lietuvoje, išskyrus jos pietryčius, dažniausiai paleozojaus nuogulose. Mezozojaus dariniuose šio tipo vandenų rasta tik Druskininkuose. Druskų juose būna iki 150 g/l, be to, gana daug bromo (10—190 mg/l). Pasiekiami tik giliais arteziniais gręžiniais. Gydymui vartojami Druskininkuose. 6) Bromo tipo M. v. chemine sudėtimi panašūs į labai mineralizuotus chloridinius M. v., tik ištirpusių druskų juose daugiau kaip 150 g/l, be to, turi daug bromo (246—780 mg/l). Šio tipo M. v. paplitę Lietuvos v. dalyje, apatinio paleozojaus dariniuose, 1500—1600 m gylyje. 7) Jodo tipo M. v. rasta Lietuvos vakaruose, juros sistemos dariniuose, 175—350 m gylyje; tai chloridiniai vandenys, kurių bendra mineralizacija 3—25 g/l, o jodo koncentracija 5—10 mg/l.

M. v. versmės (natūralios ir dirbtinės — gręžiniai) eksploatuojamos Lietuvos TSR *kurortuose* — *Birštone, Druskininkuose, Likėnuose* ir *Palangoje*. Ten M. v. vartojami gydymui (gėrimui, vonioms), be to, gazuojami ir pilstomi į butelius.

MINGĖLAITĖ Bronė [**Ugintienė;** g. 1919.IV.10 Petrograde] — dailininkė. 1940 baigė Kauno meno m-lą, 1943 — Vilniaus Dailės akademiją. Nuo 1944 dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose. 1945—46 Vilniaus lėlių teatro dailininkė. Nuo 1947 Vilniaus Dailės in-to, nuo 1951 Lietuvos TSR Dailės in-to dėstytoja. Sukūrė teatro dekoracijų, kompozicijų, portretų, natiurmortų, iliustravo knygų. M. kūriniai pasižymi džiugaus gyvenimo teigimu, sodriu koloritu, temperamentingu potėpiu, judria ritmika.

Kūriniai: dekoracijos — B. Sruogos „Aitvarui teisėjui" (1945), inscenizuotai liaudies pasakai „Sigutė" (1946); portretai — „Slidininkės portretas" (1959), „Moksleivės portretas" (1959), K. Borutos portretas (1962); kompozicijos — „Žvejai" (1950), „Vaikai" (1959), „Vilniaus apylinkės" (1960), „Skulptorė prie darbo" (1962); natiurmortai — „Gėlės" (1961), „Tulpės" (1963); iliustruotos knygos — L. Janušytės „Žalioji šeima" (1950), H. Korsakienės „Klasės garbė" (1952), P. Cvirkos „Kupriukas muzikantas" (1953), K. Kubilinsko „Mano spalvos" (1956), ir kt.

MINIATIŪRĀ [lot. *miniatus* — raudonai dažytas] — **1.** Mažas kruopštaus darbo paveikslėlis. Viduramžiais miniatiūromis buvo vadinami rankraščiuose raudonais dažais išrašyti inicialai ir antraštės. Lietuvoje portretai miniatiūros ir miniatiūrinė rankraštinių knygų tapyba plito nuo XVI a. (Goštautų, Žygimanto Senojo maldaknygių, giesmynų tapyba). Portretai miniatiūros ypač madingi buvo XIX a. Jų sukūrė K. Ruseckas, V. Vankavičius ir kiti XIX a. dailininkai.

2. Nedidelės apimties kurio nors žanro literatūros kūrinys (eilėraštis, apsakymas, pjesė ir kt.). Liet. lit-roje M. išpopuliarėjo XX a. pr. (S. Čiurlionienė, K. Puida, K. Binkis). Klasikinių lyrinių M. sukūrė S. Nėris („Alyvos", „Rudenio arimuos" ir kt.). P. Naraškevičius išleido neeiliuotų M. knygas „Į saulę" (1959) ir „Beržų žydėjimas" (1964).

MĪNIJA — upė, Nemuno deš. intakas. Ilgis 213 km, baseino plotas 2978 km^2.

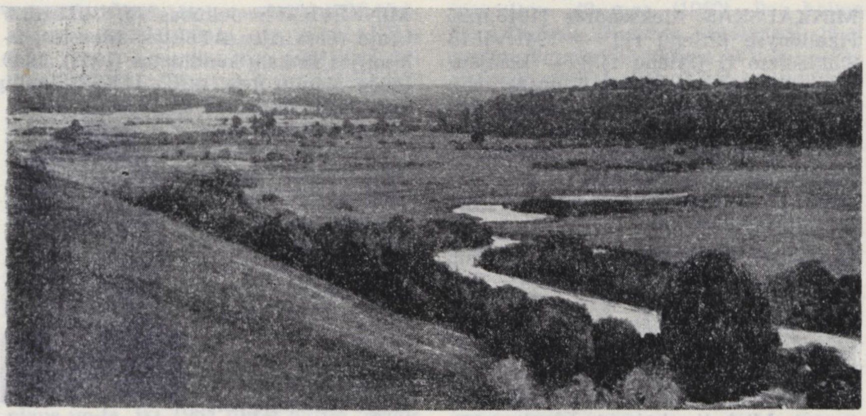

Minijos slėnis aukščiau Gargždų

Išteka iš Sydeklio ež. (Telšių rj.), 14 km į p. r. nuo Telšių. Teka per Ilgio, Pluotinalio, Didovo ežerus į v., žemiau Alkupio žiočių (Plungės rj.) — į š. v. Įtekėjus Salantui (Kretingos rj.), pasuka į p., vingiuoja pro Gargždus, ties Priekule kerta Klaipėdos—Pagėgių glžk. Įteka į Atmatą (Nemuno deltos atšaka) 3 km nuo jos žiočių, ties Uostadvariu (Šilutės rj.). Didž. intakai: dešinieji — Vilka, Sausdravas, Babrungas, Mišupė, Salantas; kairieji — Pala, Lukna, Vieštovė, Alantas, Kartenalė, Žvelsa, Skinija, Agluona, Veiviržas, Tenenys. Intakai žemiau Salanto daugiausia kairieji, todėl ir baseinas nesimetriškas. Aukštupyje ir vidurupyje vaga labai vingiuota, daug senvagių. Vyraujantis vagos plotis aukštupyje (iki santakos su Salantu) 20—25 m, vidurupyje 30—35 m, o žemiau Lankupių (Šilutės rj.) iki 50 m. Žemupyje vaga vietomis ištiesinta. Upėje daug rėvų ir didelių riedulių, sudarančių akmenuotus slenksčius. Ypač gausu riedulių Stalgėnų—Naujasodžio ir Diburių—Puidogalio ruožuose. Pastarasis yra vingiuočiausias ir srauniausias M. ruožas; čia yra ir didžiausi akmenuoti slenksčiai. Vyraujantis gylis rėvose 0,3—1 m, kitur 1,5—3 m; žemiau Lankupių 6—7 m. Upės nuolydis vid. 84 cm/km, žemupyje vos 3—5 cm/km. Krantai aukštupyje ir vidurupyje 1—3,5 m, atodangose 10—15 m aukščio. Žemupyje (nuo Lankupių iki žiočių) krantai tik 0,5 m aukščio, todėl čia gyvenvietes ir laukus nuo užtvindymo saugo pylimai. Slėnio plotis vidurupyje 0,6—1 km. Žemiau Priekulės slėnis pasidaro labai negilus ir pagaliau visai išnyksta. Vyraujantis srovės greitis rėvose 0,4—0,8, kitur 0,1—0,2 m/s. Žemiau Gargždų M. tėkmė labai lėta. M. baseine iškrinta daugiau kritulių, negu kitų Lietuvos upių baseinuose. M. ir jos intakai, turėdami nemažus nuolydžius ir mažai vandeniui laidžius gruntus, nuplukdo apie 50% baseine iškritusių kritulių. Debitas Vainaičiuose (Plungės rj., 155 km nuo žiočių): maks. 83,4, vid. 5,12, min. vasarą 0,066, min. žiemą 0,08 m^3/s. Debitas Kartenoje (93 km nuo žiočių): maks. 265, vid. 15,4, min. vasarą 0,46, min. žiemą 0,22 m^3/s. Vid. debitas žiotyse 38,7 m^3/s. Atskirų metų nuotėkis labai nevienodas. Pvz., 1926 vid. debitas prie Kartenos buvo 26,4 m^3/s, 1947 — 9,45 m^3/s. Dar didesnis trumpalaikis nuotėkio svyravimas metų būvyje. Sausu laikotarpiu upė labai nusenka, o po lietaus jos debitai gali trumpam laikui padidėti net 40 kartų. Vandens lygio svyravimų amplitudė aukštupyje apie 4 m, o žemupyje 1,5 m. Būdingi intensyvūs lietaus potvyniai, ypač rudenį (IX—XI mėn.). Vasaros potvyniai retesni ir mažesni. Dažnai upė patvinsta ir žiemą, po didesnių atlydžių. Pavasario potvyniai ne visada būna didžiausi, nes sniego danga ištirpsta atlydžių metu. Sezoninis nuotėkio pasiskirstymas gana vienodas. Pavasarį (III—V mėn.) upė nuplukdo 32%, vasarą (VI—VIII mėn.) 10%, rudenį (IX—XI mėn.) 29%, žiemą (XII—II mėn.) 29% viso metinio nuotėkio. Prie M. pastatyta viena hidroelektrinė (Stonaičiuose, Plungės rj.) ir 10 vandens malūnų. 18 km ilgio atkarpoje nuo žiočių iki Lankupių (kur prasideda *Klaipėdos kanalas*) upe plaukioja laivai.

MINIKÃVIČIUS Juozas [1894.II.2 Žardeliuose (Panevėžio rj.) — 1919.III.19 Šeduvoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1910 išvyko į Peterburgą, ten dirbo ir baigė g-ją. 1914 mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, dalyvavo mūšiuose, pateko į austrų nelaisvę. 1918 pab. grįžęs į Šeduvą, įsijungė į rev. veiklą. Įsikūrus Tarybų valdžiai, išrinktas Šeduvos darbininkų atstovų tarybos sekretoriumi. Vokiečiams užėmus Šeduvą, su tarybos pirmininku J. Prasevičiumi burž. nacionalistų nužudytas.

MÌNIOTAS Vytautas [g. 1928.II.22 Viekšniuose (Akmenės rj.)] — žurnalistas, Lietuvos TSR nusipelnęs žurnalistas (1967). 1946—50 Raseinių ir Biržų aps. laikraščių redaktorius. Nuo 1948 TSKP narys. Nuo 1950 „Tiesos" redakcijos skyriaus vedėjas, korespondentas. 1963 baigė Vilniaus un-tą. Parašė apybraižų apie žvejus

(rinkiniai „Šiaurės Atlante", 1958; „Pamario žmonės", 1959; „Mūsų dienų žmonės", 1961; „Audrų keliais", 1963; „Žvejai išplaukia į jūrą", 1966), apie taryb. teismo ir milicijos veiklą (rink. „Teismas eina", 1960). Su S. Bistricku aprašė kelionę po TSRS („40 000 kilometrų", 1962).

MINÌSTRŲ KABINÈTAS — kai kurių šalių aukščiausias vykdomosios valdžios organas — vyriausybė — arba jo dalis (kai vyriausybė susideda iš M. k. ir respublikos prezidento ar valstybės galvos). Pagal 1918.XI.2 laikinąją Lietuvos konstituciją M. k. su valst. tarybos prezidiumu sudarė aukščiausius valst. organus, su valst. taryba turėjo įstatymų iniciatyvos teisę, vykdė valst. tarybos prezidiumui priklausančią vykd. valdžią ir buvo atsakingas valst. tarybai. M. k. sudarymo ir paleidimo teisė priklausė valst. tarybos kompetencijai. 1922.VIII.1 konstitucija skelbė, jog M. k., su respublikos prezidentu sudarydamas vyriausybę, kartu su seimu ir teismu vykdo valst. valdžią, valst. konstituciją ir įstatymus, valst. vidaus ir užsienio politiką, saugo valst. teritoriją ir vidaus tvarką; M. k. sudarymas ir atsistatydinimo priėmimas (seimui pareiškus nepasitikėjimą) priklauso prezidento kompetencijai. M. k. funkcijos, kompetencija, sudarymo bei paleidimo procedūra beveik analogiškai nusakyta ir 1928.V.25 faš. konstitucijoje. (Pagal 1938.II.11 konstituciją, vyriausybė vadinama ministrų taryba; prezidentas į vyriausybės sudėtį nebeįeina. Ministro pirmininko ir jo pristatymu kitų ministrų skyrimą bei atleidimą ši konstitucija paveda prezidento kompetencijai.) Buržuazijos valdomoje Lietuvoje M. k. buvo svarbiausias išnaudotojiškų klasių diktatūros įrankis, per kurį jos vadovavo valst. aparatui.

MINÌSTRŲ TARÝBA, MT, — aukščiausias vykdomasis ir tvarkomasis Tarybų Sąjungos, jos sąjunginių ir autonominių respublikų, o taip pat daugelio užsienio šalių valstybinės valdžios organas.

TSRS MT vadovauja visai šalies valst. valdymo organų sistemai. TSRS MT sudaro abeji TSRS AT rūmai paprastai bendrame eilinio šaukimo pirmosios sesijos posėdyje. TSRS MT atsakinga ir atskaitinga TSRS Aukščiausiajai Tarybai, o tarp jos sesijų — TSRS AT Prezidiumui. TSRS MT vienija bendrasąjunginių ir sąjunginių-respublikinių ministerijų bei kitų jai pavaldžių įstaigų (k-tų, vyriausiųjų v-bų ir kt.) darbą ir nustato jo linkmę, imasi priemonių liaudies ūkio planui, valst. biudžetui įvykdyti, kredito ir pinigų sistemai stiprinti, viešajai tvarkai užtikrinti, valstybės interesams ginti ir TSRS piliečių teisėms apsaugoti. TSRS MT tvarko santykius su užsienio valstybėmis, vadovauja bendrųjų šalies ginkluotųjų pajėgų organizavimui; remdamasi galiojančiais įstatymais, leidžia nutarimus ir potvarkius, privalomus visoje TSRS teritorijoje, ren-

gia atitinkamų valdymo sričių įstatymų projektus ir pateikia juos svarstyti TSRS AT. TSRS MT turi teisę sąjunginės kompetencijos valdymo ir ūkio šakose sustabdyti sąjunginių respublikų MT nutarimus bei potvarkius ir panaikinti TSRS ministrų įsakymus bei instrukcijas. TSRS MT sudėtis: MT pirmininkas, jo pirmieji pavaduotojai, pavaduotojai, ministrai, valst. k-tų ir žinybų, lygių m-joms, vadovai, sąjunginių respublikų MT pirmininkai. MT sudėtį nustato TSRS Konstitucija.

Lietuvos TSR MT sudaro Lietuvos TSR AT. Lietuvos TSR MT atsakinga ir atskaitinga Lietuvos TSR Aukščiausiajai Tarybai, o tarp jos sesijų — Lietuvos TSR AT Prezidiumui. Lietuvos TSR MT vienija respublikinių ir sąjunginių-respublikinių m-jų bei kitų jai pavaldžių įstaigų darbą ir nustato jo linkmę, sudaro respublikos liaudies ūkio planą, pateikia jį tvirtinti Lietuvos TSR AT ir imasi priemonių jam įvykdyti, sudaro respublikos valst. biudžetą ir vietinių biudžetų santrauką, valst. biudžetą pateikia tvirtinti Lietuvos TSR AT ir imasi priemonių respublikiniam bei vietiniams biudžetams įvykdyti, viešajai tvarkai respublikoje užtikrinti, valstybės interesams ginti, piliečių teisėms apsaugoti ir kt. Lietuvos TSR MT, remdamasi TSRS ir Lietuvos TSR įstatymais, TSRS MT nutarimais bei potvarkiais, leidžia nutarimus ir potvarkius, galiojančius respublikos teritorijoje, žiūri, kad jie būtų vykdomi. Lietuvos TSR MT turi teisę sustabdyti miestų bei rajonų darbo žmonių deputatų tarybų sprendimus bei potvarkius ir panaikinti jų vykd. k-tų sprendimus bei potvarkius. Lietuvos TSR MT sudėtis: MT pirmininkas, jo pirmieji pavaduotojai, pavaduotojai, ministrai, valst. k-tų ir kt. įstaigų, lygių m-joms, vadovai. Lietuvos TSR MT sudėtį nustato Lietuvos TSR Konstitucija. Pirmoji Lietuvos TSR MT buvo sudaryta 1946, vykdant TSRS AT 1946.III.15 priimtą įstatymą dėl TSRS ir sąjunginių bei autonominių respublikų liaudies komisarų tarybų pertvarkymo į ministrų tarybas.

MÌNIUS Vladas [g. 1924.VII.3 Tauragėje] — gydytojas ftiziatras, medicinos mokslų kandidatas (1954). 1950 baigęs Vilniaus un-tą, iki 1962 buvo Tuberkuliozės in-to moksl. bendradarbis. 1962—1966 Vilniaus tuberkuliozinės ligoninės vyriausiasis gydytojas, nuo 1966 Tuberkuliozės in-to epidemiologijos ir kovos su tuberkulioze organizavimo skyriaus vedėjas. Paskelbė moksl. straipsnių apie chirurginį plaučių tuberkuliozės gydymą, tuberkuliozinių empiemų diagnostiką, torakoplastiką. Parašė moksl. fantastinių apsakymų (kn. „Į žvaigždes pasirengę", 1964), medicinos mokslo populiarinimo ir san. švietimo brošiūrų.

Ršt.: Kas žinotina apie kaulų-sąnarių tuberkuliozę, V., 1954; Chirurginis plaučių tuberkuliozės gydymas, V., 1958; Operacinėje dar šviesu, V., 1961.

MINKÁUSKAS Aleksandras [1913.II.25 Pikelionyse (Prienų rj.) — 1941.VII.18 Stakliškėse II (Prienų rj.)] — komjaunimo darbuotojas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Išmokęs siuvėjo amato, dirbo pas priv. siuvėją Jiezne. 1938—1939 priklausė Jiezno laisvamanių org-jai. 1940—41 Stakliškių vls. komsorgas. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

MINKĖLIŲ ĖŽERAS — ežeras Vilniaus rj., 10 km į š. nuo Nemenčinės. Plotas 34 ha. Ežeras ištisęs iš š. r. į p. v.; ilgis 930 m, didž. plotis 480 m, kranto linijos ilgis 2350 m. Krantai neaukšti, pietinis pelkėtas. Per M. teka Jusinė (Žeimenos intakas). Šiaurinėje pakrantėje yra Minkelių kaimas. Ežeras verslovinis.

MINKĒVIČIUS Antanas [g. 1900.V.30 Girstaitiškyje (Molėtų rj.)] — botanikas, Lietuvos TSR MA narys korespondentas (1956), Lietuvos TSR nusipelnęs mokslo veikėjas (1960).

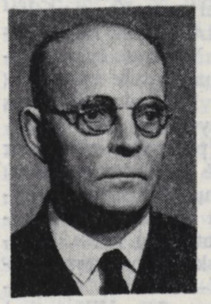

1925—38 Kauno un-to laborantas, asistentas; be to, 1925—40 Kauno botanikos sodo fitopatologas. 1928 baigė Kauno un-tą. 1930—32 specializavosi fitopatologijos srityje Ciuriche. Nuo 1938 privatdocentas. 1940—44 ir nuo 1952 Vilniaus un-to botanikos katedros vedėjas, 1944—52 žemesniųjų augalų sistematikos katedros vedėjas; nuo 1940 docentas, nuo 1944 profesorius. Be to, 1945—50 Biologijos in-to botanikos poskyrio vedėjas, 1950—59 moksl. bendradarbis, 1959—61 Botanikos in-to fitopatologijos sektoriaus vedėjas, 1961—63 MA gamtos mokslų skyriaus akademikas sekretorius. Pagrindiniai M. moksl. tyrimo objektai: samanų, kerpių, grybų ir dumblių flora, parazitinių grybų biologija. Taryb. metais su Vilniaus un-to studentais bei MA bendradarbiais tyrė Kuršių marių ir kai kurių ežerų fitoplanktoną, vandens augaliją. M.—„Vadovo Lietuvos augalams pažinti" (1934) bendraautoris. Parengė sporinių augalų vardus „Lietuviškam botanikos žodynui" (1938), buvo vienas „Lietuvos TSR floros" leidimo (nuo 1959) organizatorių ir t. 1 autorių. Samanų tyrimo rezultatus apibendrino „Vadove Lietuvos TSR miškų, pievų ir pelkių samanoms pažinti" (1955; Resp. premija 1959). M.— aktyvus gamtos apsaugos idėjų propaguotojas. Parašė keletą mokymo priemonių aukštosioms m-loms, paskelbė moksl. straipsnių, daugiausia apie rūdinius, kūlinius ir peronosporinius grybus, išspausdino kelias brošiūras apie augalų ligas ir kovos su jomis būdus.

Ršt.: Fitopatologijos pagrindai, [K.], 1948; Grybinės medžių ir krūmų ligos, [V.], 1950; Savaime augantieji, auginami bei augintini Tarybų Lietuvoje spygliuočiai medžiai ir krūmai, V., 1954; **J. Mazelaitis, A. Minkevičius**, Valgomieji ir nuodingieji grybai, V., 1957.

MINKĒVIČIUS Jokūbas [g. 1921.III.27 Ufoje (Baškirijos ATSR)] — filosofas, filosofijos mokslų kandidatas (1959). 1940 baigė Šiaulių g-ją, dirbo LLKJS Šiaulių aps. k-te.

1940—45 tarnavo Raudonojoje Armijoje. Nuo 1946 TSKP narys. 1946—54 Kaune dirbo part. darbą, dėstė marksizmo-leninizmo pagrindus Veterinarijos akademijoje, Ž. ū. akademijoje, Vakariniame marksizmo-leninizmo un-te. 1953 baigė Aukštąją part. m-lą prie TSKP CK, 1959 — Visuom. mokslų akademiją prie TSKP CK. 1959—63 Kauno Med. in-to marksizmo-leninizmo katedros vedėjas (nuo 1962 docentas). Nuo 1963 Vilniaus Aukštosios part. m-los filos. katedros vedėjas. Vienas iš leidinio „Marksizmo filosofijos pagrindai" (rusų kalba, 1962) autorių. Kolektyviniuose leidiniuose („Apie gamtą, žmogų ir dvasią", 1963; „Religijos ir ateizmo klausimai", 1963) ir period. spaudoje paskelbė straipsnių antiklerikalinėmis temomis.

Ršt.: Современный католицизм и его философия. — „Filosofija", t. 5, V., 1965.

MINKĒVIČIUS Jonas [g. 1929.VI.24 Ožkiniuose (Kupiškio rj.)] — inžinierius architektas, architektūros kandidatas (1967). 1954 baigęs Kauno Politechnikos in-to statybos f-to archit-ros skyrių, iki 1957 dirbo Kauno vyriausiojo architekto v-bos projektavimo grupėje. Nuo 1960 Statybos ir archit-ros in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1967 Lietuvos TSR Dailės in-to Kauno vakarinio sk. dėstytojas. Paskelbė moksl. straipsnių apie archit-ros ir dailės sintezę, šiuolaikinės archit-ros ryšius su liaudies archit-ra ir kt. Pagal M. projektus pastatyta paminklas taryb. partizanams (Šančių karių kapinės, 1957), Biliūno alėjos gyv. namai (1957) ir keletas individualių gyv. namų Kaune. Su kitais parengė knygą „Lietuvių liaudies architektūra" (d. 2, 1967). Sukūrė akvarelių, nuo 1962 dalyvauja dailės parodose.

Ršt.: Architektūra ir jos tolesnio vystymosi perspektyvos, V., 1962; Lietuvos TSR interjerai, V., 1963; Miestai vakar, šiandien ir rytoj, V., 1964; Naujoji Lietuvos TSR architektūra, V., 1964.

MINKĒVIČIUS Sergiejus [g. 1903.X.14 Raguvoje (Panevėžio rj.)] — agronomas, pedagogas. Baigė Ž. ū. akademiją. Nuo 1934 dirbo agronomu ir mokytojavo žiemos ž. ū. m-lose. Vok. faš. okupacijos metais, dirbdamas Pavenčių cukraus f-ke, rėmė Šiaulių aps. partizanus, teikė jiems informaciją. Pokario metais M. — Pavenčių cukraus f-ko direktorius, vėliau skyriaus viršininkas. 1948—50 Kauno sodininkystės-daržininkystės technikumo, 1950—56 Vilniaus ž. ū. technikumo direktorius. Nuo 1955 TSKP narys. 1956—59 Vilniaus taryb.-part. m-los direktorius. 1959—60 Vilniaus Aukštosios part. m-los, nuo 1960 Vilniaus taryb.-part. m-los dėstytojas.

MINKĒVIČIUS Vaclovas [1912.II.27 Vainatiškiuose (Kėdainių rj.) — 1944.XII.4 Dotnuvoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Darbininkas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Nuo 1935 Komunistų partijos narys. 1940—41 Dotnuvos vls. part. org-jos sekretorius. 1941 evakavosi į Novosibirsko sritį. Nuo 1942.XI Švenčionių aps. veikusių „Vilniaus" ir „Žalgirio" partizanų būrių partizanas (1943 „Vilniaus" būrio komisaras, 1944 „Žalgirio" būrio partizanų grupės vadas). 1944 part. darbuotojas Dotnuvoje.

MINKĒVIČIUS Vytautas [g. 1935.IV.5 Kaune] — geografas, geografijos mokslų kandidatas (1966). 1959 baigęs Vilniaus un-tą, iki 1964 dirbo moksl. bendradarbiu Geologijos ir geografijos in-te, nuo 1964 — Lietuvos TSR MA Geografijos skyriuje. Paskelbė moksl. straipsnių apie Kuršių nerijos pustomo smėlio formas ir judėjimą.

MIÑKLĖ — mįslė, išreikšta klausimo forma. Sąmojingas klausimas, dažnai klaidinąs klausiamąjį, verčia galvoti apie sudėtingesnius dalykus, o iš tikrųjų minklėse kalbama apie tai, kas savaime suprantama (pvz., „Kokių akmenų daugiausia upėje?"—„Šlapių"). M. nėra tokios poetiškos ir vaizdingos, kaip įprastinės klasiškosios mįslės. Ž. *Mįslė*.

Lit.: Lietuvių tautosakos apybraiža, V., 1963.

MINKÓVAS Zelmanas [g. 1898.VI.6 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Siuvėjas. Kilęs iš darbininkų. 1914 įstojo į nelegalią siuvėjų profs-gą Vilniuje. 1918 pab. išrinktas į Skudutiškio (Molėtų rj.) vls. varguomenės k-tą. Nuo 1920 dirbo Kaune, buvo „Adatos" profs-gos v-bos pirmininku, su kitais organizavo siuvėjų streikus. 1921—30 LKP narys. 1922 LKP Mažeikių parajonio k-to narys. 1923—24 Lietuvos profs-gų Centro Biuro narys. Už dalyvavimą 1924.V.1 demonstracijoje Kaune kalintas, po to ištremtas į Sudargus (Šakių rj.). 1926 darbininkų ir vargingųjų valstiečių sąrašo kandidatas nuo Panevėžio apyg. į III seimą, bet neišrinktas. 1927—30 kalintas Varnių konc. stovykloje. Už dalyvavimą ligonių kasų rinkiminėje kampanijoje 1931 kalintas IX forte. 1932 siuvėjų profs-gos v-bos narys. 1935—40 Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos narys. 1940—65 siuvėjas Kaune, Karagandoje, Vilniuje. Pensininkas.

MIÑKUS Valentinas [g. 1928.XII.26 Klaipėdoje] — inžinierius elektromechanikas. 1952 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, iki 1957 dirbo Latvijos TSR Maltos rj. pramonės kombinato inžinieriumi, vyriausiuoju inžinieriumi, direktoriumi. Nuo 1956 TSKP narys. 1957 kurį laiką dirbo Lietuvos TSR MA Energetikos in-to moksl. bendradarbiu. Nuo 1957 Kauno radijo g-los direktorius. 1960—61 kandidatas į LKP CK narius, nuo 1966 LKP CK narys.

MINTAŪČIAI, Mintaučkiai, — kaimas Molėtų rj., Vorėnų apyl., 3 km į p. nuo Kuktiškių. 40 gyv. (1959). Per kaimą teka Dumblė (Kiaunos aukštupys); iš r. prieina Pavyžinčio miškas, iš p. r. — Panatryčio miškas. Apie 1 km į r. nuo kaimo, miške, yra keliolika pilkapių, kurių skersmuo 5—8 m, aukštis 0,7—1,5 m. Aplink kai kuriuos pilkapius būta iškastų griovių.

MINTAŪČIŲ PĒLKĖ — pelkė Molėtų rj., 15 km į p. nuo Utenos, 3 km į p. v. nuo Kuktiškių. Plotas 181 ha. Ežerinės kilmės plynraistinė aukštapelkė. Durpių klodo didž. storis 6 m, vid. 2,03 m. Vyrauja aukštapelkinės durpės. Vid. susiskaidymas 26%, vid. peleningumas 5,9%. Šiaurės rytuose prie pelkės yra Mintaučių kaimas.

„MINTÌS" — **1.** Politinių ir mokslinių knygų leidykla Vilniuje. Įsteigta 1949, prie *Politinės literatūros leidyklos* (veikusios 1945—49 Vilniuje) prijungus *Enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidyklą*. Iki 1964 vadinosi Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla. 1967 leidykloje buvo 13 specializuotų redakcijų. „M." leidžia marksizmo-leninizmo klasikų veikalus, polit. masinę lit-rą, lit-rą TSKP ir LKP, TSRS ir Lietuvos TSR istorijos, filosofijos klausimais, lit-rą ekonomikos, technikos, medicinos, žemės ūkio, botanikos, zoologijos, fizikos, matematikos, technikos mokslų, lingvistikos temomis, žodynus, vadovėlius aukštosioms m-loms ir technikumams, mokslo populiarinimo lit-rą (tame tarpe serijas: „Mokslo naujienos visiems", „Technikos naujovės", „Mažoji ateizmo serija" ir kt.), žinynus ir kt. lit-rą liaudies ūkio darbuotojams, lit-rą turistams, albumus, atvirukus, plakatus. Speciali leidyklos redakcija „Gintaras" (nuo 1965 pab.) leidžia lit-rą apie Lietuvą užsieniui. Be knygų liet. kalba, leidykla išleidžia nemažai leidinių rusų, lenkų, vokiečių, anglų kalbomis; tie leidiniai supažindina kitų taryb. respublikų gyventojus ir užsienį su Lietuva ir liet. kultūra. Iš viso „M." per metus išleidžia apie 500 pavadinimų leidinių.

„Minties" leidiniai

	1951	1956	1961	1966
Leidinių skaičius	696	480	515	546
Leidyb. lankų skaičius	3813	3731	4371	4636
Tiražas (tūkst. egz.) ..	4918	2760	4248	9136

Prie leidyklos veikia redakcinė taryba, kuri konsultuoja leidyklą tematikos klausimais, svarsto jos planus; meninė taryba, kuri aprobuoja leidinių meninį apipavidalinimą, plakatus, atvirukus. 1949—1958 leidyklos direktorius buvo J. Pajaujis, nuo 1958 T. Butkus; vyriausiasis redaktorius iki 1954 B. Fogelevičius, 1954—56 M. Požarskas, 1956—58 T. Butkus, 1959—68 A. Jablonskis, nuo 1968 J. Vaitkus.

2. Socialdemokratinis mėnesinis žurnalas, ėjęs 1939—40 Kaune. Redagavo O. Leonaitė-Kairienė.

MINTUVAĨ — įrankis linams minti (pluoštui nuo šiaudelių atskirti), vartotas Lietuvoje iki XX a. pradžios. Aukštaičių M. — tai 1,2—1,8 m ilgio rąstelis su kojomis galuose ir išpiova per vidurį; į ją įleidžiamas medinis peilis su rankena. Didesni M., su dviem lygiagretėmis išpiovomis rąstelyje ir dvigubu peiliu, buvo vadinami laužtuvais. Žemaičių M. skiriami į šoblinius ir kroklinius

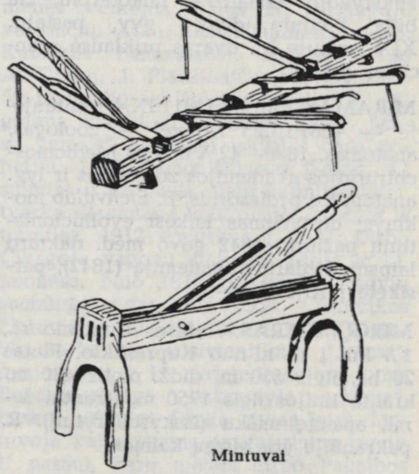

Mintuvai

(pastarieji panašūs į aukštaičių laužtuvus). Šobliniai M. buvo be kojų, vienas jų galas buvo įstatomas į binkį — 6—8 m ilgio rąstą su kojomis, kitas paremiamas lazda, vad. pastapu. Minant linus, ant M. vidurio padėta linų sauja keliolika kartų buvo laužoma peiliu, kol spaliai sulūždavo ir išbirdavo. Paprastai vyrai linus išlauždavo laužtuvais, po to moterys juos išbraukdavo mintuvais. XX a. pr. vietoj M. pradėtos vartoti linaminės mašinos. Ž. *Linaminės*.

Lit.: „Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 2, V., 1959 [p. 276]; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964 [p. 293].

MĨNUPIAI — kaimas Kelmės rj., Užvenčio apyl., 6 km į š. nuo Užvenčio, prie kelio į Luokę; kolūkio centras. 184 gyv. (1959). Kaimo š. pakraščiu teka Ušna, p. pakraščiu — Žeberė (Ventos intakai). Iš r. prieina Užvenčio miškas ir Plikšilis. Parduotuvė, aštuonmetė m-la (1922—50 pradinė, 1950—61 septynmetė), kultūros namai, biblioteka (nuo 1961). Burž. nacionalistai 1948 nužudė M. apyl. pirmininką A. Klimašauską.

MĨNVYDAS Samuelis [1602—1660] — lietuvių raštijos darbuotojas. Mokėsi Lietuvos evangelikų reformatų m-lose ir užsienio un-tuose, buvo dvasininkas keliose Lietuvos vietose. 1635 evangelikų reformatų sinodo raštininkas. 1638 Užnerio aps. senjoras (superintendentas), paskui dar Žemaičių administratorius. Parengė su J. Božimovskiu atskiras „Knygos nobažnystės" (1653) dalis: „Sumą" ir „Maldas krikščioniškas" bei katekizmą. 1641 lenkų kalba išleido pamokslą Kristupo Radvilos laidotuvėms.

MIRĀBELIS — kaimas Kupiškio rj., Aukštupėnų apyl., 5 km į r. nuo Kupiš-

kio, 0,5 km į š. nuo Šiaulių—Daugpilio geležinkelio. 17 gyv. (1959). Pietuose pro kaimą teka Kupa (Lėvens intakas), eina kelias iš Kupiškio į Skapiškį. Prie kaimo yra piliakalnis. Jo šlaitai statūs, aikštelė beveik 1 ha ploto, su nedideliu pylimu š. v. pakraštyje. Aptinkama plytų. Manoma, jog piliakalnis įrengtas ankstyvojo feodalizmo laikotarpiu; čia būta vietinio didiko gyv. pastatų. XIX amžiuje M. dvaras priklausė prancūzui grafui.

MÌRAMAS Karolis [1811.IX.4 Mintaujoje — 1887.III.23 Kijeve] — zoologas, anatomas. 1838—42 Vilniaus Medicinos-chirurgijos akademijos zoologijos ir lyg. anatomijos profesorius, E. *Eichvaldo* mokinys; dėstydamas laikėsi evoliucionistinių pažiūrų. 1842 gavo med. daktaro laipsnį. Uždarius akademiją (1842), persikėlė į Kijevo un-tą.

MIRGŲ̃ EŽERAS — ežeras Kupiškio rj., 1,5 km į p. r. nuo Kupreliškio. Plotas 20 ha, ilgis 550 m, didž. plotis 480 m, kranto linijos ilgis 1750 m. Krantai žemi, apaugę mišku (išskyrus rytinį). R. pakrantėje yra Mirgų kaimas.

MÌRKINAS Lipmanas [g. 1911.V.13 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1929 įstojo į Vakarų Baltarusijos Komunistinę jaunimo s-gą (VBKJS). Už rev. veiklą 1930 nuteistas 3,5 metų kalėti. Kalintas Vilniuje ir Koronove (Lenkija). Nuo 1933 Vakarų Baltarusijos Komunistų partijos narys. Buvo VBKJS Vilniaus rj., vėliau Vilniaus apyg. k-to narys. 1936 vėl suimtas ir 1 metus kalintas. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Nuo 1947 dirba Lietuvos TSR energetikos sistemoje. 1952 baigė Neakivaizdinį politechnikos in-tą.

MIRONÁITĖ Anelė [g. 1911.IV.30 Urliuose (Rokiškio rj.)] — dailininkė. Nuo 1948 dalyvauja dailės parodose. 1949 baigusi Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to tekstilės fakultetą, dirba Kauno „Dailės" kombinato tekstilės ateljė dailininke. Sukūrė unikalių siužetinių bei ornamentinių kilimų (ištiniai kilimai „Ir sulaukėm martelės", 1948, „Rugiapiūtės pabaigtuvės", 1958, „Tekėjo saulutė pro debesėlį", 1959; grindų kilimas, 1949) ir daug projektų serijinei staltiesių, lovatiesių, užuolaidų, baldų apmušalų gamybai. M. kūriniams būdingi liet. liaudies audinių bruožai.

MIRONÁITĖ Monika [g. 1913.IV.25 Rokiškyje] — aktorė, Lietuvos TSR nusipelniusi artistė (1954), Lietuvos TSR liaudies artistė (1959). 1931 baigusi Kauno „Aušros" mergaičių g-ją, iki 1934 studijavo Kauno un-to humanitarinių mokslų f-te. 1933—36 tarnavo Ž. ū. m-joje. 1934 baigusi eksperimentinę vaidybos studiją, vaidino dail. S. Ušinsko suorganizuotame marionečių (lėlių) teatre. 1936 redagavo vaikų žrn. „Vyturys", rašė eilėraščius. 1936—40 Valstybės teatro, 1940—54 Lietuvos TSR Dramos teatro aktorė. 1954—55 tobulinosi Leningrado teatruose, kaip skaitovė dalyvavo Maskvos gastrolių biuro rengiamuose koncertuose plėšinių žemėse. Nuo 1955 Lietuvos TSR Rusų dramos teatro aktorė. 1952 M. paskirta TSRS Valst. premija už madam Butkevič vaidmenį V. Višnevskio pjesėje „Neužmirštamieji 1919-ji", 1965 — Resp. premija už koncertinę veiklą ir Gitel (V. Gibsono „Dviese sūpuoklėse"), Kempbel (D. Kilti „Mielasis apgavikas") bei Nastasijos Filipovnos (F. Dostojevskio „Idiotas") vaidmenis. Pastatė pjesių vaikams teatre ir radijuje. Dalyvauja meninio skaitymo vakaruose (lietuvių ir rusų kalbomis skaito A. Baranausko, K. Donelaičio, Maironio, E. Mieželaičio, V. Mykolaičio-Putino, S. Nėries, M. Cvetajevos, S. Jesenino, J. Baltušio, Vaižganto, A. Vienuolio ir kt. rašytojų kūrinius). Nuo 1965 vadovauja Teatro d-jos meninio žodžio sekcijai. M. — didelės sceninės kultūros, plataus diapazono aktorė, pasižyminti emocionalumu, muzikalumu, gilia mąstysena.

Monika Mironaitė, atliekanti Noros (H. Ibseno „Lėlių namai") ir Nastasijos Filipovnos (F. Dostojevskio „Idiotas") vaidmenis

Vaidmenys: princesė Kukečin (O'Nilo „Marko milijonai"), Otilija ir Inken (G. Hauptmano „Prieš saulėlydį"), Tania (A. Arbuzovo „Tania"), Dorina (Moljero „Tartiufas"), Nadia (M. Gorkio „Priešai"), Maša (N. Pogodino „Kremliaus kurantai"), Marytė (J. Baltušio „Gieda gaideliai"), Luiza (F. Šilerio „Klasta ir meilė"), Larisa, Aksinija, Varvara (A. Ostrovskio „Bekraitė", „Miškas", „Audra"), Liza (N. Turgenevo „Bajorų gūžta"), Nora (H. Ibseno „Lėlių namai"), Anisija (L. Tolstojaus „Tamsos galybė"), Eliza Dulitl (B. Šo „Pigmalionas"), Kniper-Čechova (L. Maliugino „Pašaipioji mano laimė") ir kt.

Lit.: **A. Ruzgaitė**, Monikos Mironaitės vaidmenys.—„Meno saviveikla", 1959, Nr. 1; **D. Rutkutė**, Monika Mironaitė.—„Muzika ir teatras", 1962 [p. 72—83]; **S. Nosevičiūtė**, Nuostabi poetinio žodžio šventė.—„Pergalė", 1965, Nr. 4; **A. Ragauskaitė**, Skaidraus talento meninikė.—„Pergalė", 1965, Nr. 8.

MIRŌNAS Ričardas [g. 1908.IV.5 Zaisane (Kazachijos TSR)] — kalbininkas, filologijos mokslų kandidatas (1948). 1930—31 Lietuvos vid. svorio bokso čempionas. 1933 baigė Kauno un-tą (klasikinę filologiją). 1935 Paryžiaus un-te įgijęs sanskritologo specialybę, mokytojavo Kauno, Vilkaviškio g-jose. 1944—49 Kauno un-to dėstytojas (nuo 1946 docentas, ist. ir filol. f-to dekanas). Nuo 1948 TSKP narys. 1949—1950 Klaipėdos mkt. instituto direktorius. 1950—54 ir nuo 1956 Vilniaus un-to dėstytojas (1956—1958 klasikinės filologijos katedros docentas, 1958—62 užsienio kalbų, nuo 1962 pranc. kalbos katedros vedėjas). 1954—55 Černovicų (Ukrainos TSR) un-to lot. kalbos katedros vedėjas. Paskelbė straipsnių lyg. kalbotyros klausimais. Su J. Dumčiumi ir K. Kuzaviniu parengė lot. kalbos vadovėlį aukštosioms m-loms (1960). Išvertė Gi de Mopasano „Pjerą ir Žaną" (1937), Ž. Ruso „Juliją, arba Naująją Eloizą" (t. 1—3, 1938—39), A. Puškino „Kapitono dukterį" (1937), Eschilo „Prikaltąjį Prometėją" (1947), „Septynetą prieš Tebus" (1953).

MIRŌNAS Vladas [1880.VI.22 Kuodiškiuose (Rokiškio rj.) — 1954 Vladimire] — tautininkų veikėjas. 1901 baigė Vilniaus kunigų seminariją, 1904 Peterburgo dvasinę akademiją. Nuo 1904 Vilniaus priv. m-lų kapelionas. Valkininkų, Merkinės, Daugų klebonas. 1917—18 burž. Lietuvos Tarybos vicepirmininkas. Tautos pažangos, vėliau tautininkų partijos narys, vienas Tautininkų s-gos fondo ir akc. b-vės „Pažanga" steigėjų, ilgametis „Pažangos" pirmininkas, vyriausiasis Lietuvos kariuomenės kapelionas. 1938—39 ministras pirmininkas. Nuo 1939 pr. Tautininkų s-gos pirmininkas. 1945—47 klebonas Vilniuje. Vėliau ištremtas iš Lietuvos TSR.

MIROSLÁVAS — miestelis Alytaus rj., 12 km į p. v. nuo Alytaus; apylinkės ir kolūkio centras. 401 gyv. (1959). Plano struktūra radialinė. Pagrindinių gatvių susikirtime trikampė aikštė. Dauguma pastatų išsidėstę palei kelius. Gyventojų buitinio aptarnavimo dirbtuvės, parduotuvė, ambulatorija, vaistinė, vid. m-la (1781—1944 pradinė, 1944—51 prog-ja), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1948). Ist. šaltiniuose M. minimas XVII a. pabaigoje. 1744 pastatyta bažnyčia. 1781 įsteigtas marijonų vienuolynas (veikęs iki 1864) ir m-la. 1782 m-loje mokėsi 5 šlėktų, 6 miestelėnų ir 8 valstiečių vaikai; 1826 buvo 30 mokinių. XIX a. miestelis išaugo (1800 turėjo 220 gyv., 1897 — 485), jame vyko turgūs ir prekymečiai. 1919 miestelyje įvyko kumečių ir mažažemių valstiečių demonstracija; sudaryta M. valsčiaus darbininkų ir vargingųjų valstiečių atstovų taryba, kuriai vadovavo V. Karosa. Buržuazijos valdymo metais M. buvo valsčiaus centras (1923 — 393 gyv.).

MIRSKIS Josifas [g. 1906.VI.15 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš tarnautojų. 1930—32 mokėsi Brno (Čekoslovakija) un-te. Nuo 1932 gyveno Kaune, dirbo sąskaitininku. 1933—40 Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos narys, LKP CK pavedamas, parūpindavo nelegaliai gyvenantiems LKP darbuotojams butus, padėjo spausdinti kom. lit-rą. 1940—44 adm. darbuotojas Kaune, Maskvoje, Ivanove, Omske. Nuo 1942 Komunistų partijos narys. 1944 Lietuvos partiz. judėjimo štabo poskyrio vedėjas. 1945—52 „TSRS Aukščiausiosios Tarybos žinių" liet. leidinio redaktorius. 1952—55 Ped. lit-ros leidyklos vyr. redaktorius, 1955—57 Profleidyklos vedėjas, 1957—65 Lietuvos TSR LŪT vyr. ekonomistas ir reikalų valdytojo pavaduotojas. 1966—67 Mėsos ir pieno pramonės m-jos kolegijos sekretorius. Nuo 1967 Vilniaus namų statybos kombinato vyr. inžinierius referentas.

„MIRTIS FAŠIZMUI" — partizanų būrys, veikęs hitlerinės okupacijos metais Vilniaus, Eišiškių apskrityse. Pradėtas organizuoti 1943 antrojoje pusėje. Jo branduolį sudarė Vilniaus geto antifaš. org-jos nariai ir pabėgę iš nelaisvės Raudonosios Armijos kariai. Būryje buvo 73 kovotojai, veikė LKP ir LLKJS org-jos. Partizanai nuleido nuo bėgių 11 priešo kar. ešelonų Vilniaus—Gardino ir Vilniaus—Kauno ruožuose, 226 kartus susprogdino geležinkelio bėgius, sunaikino 2 tiltus, padėjo Raudonajai Armijai vaduoti Vilnių. Kovose su priešu žuvo 7 kovotojai: V. Dabinovičius, M. Gotšteinas, J. Švarcas ir kt.

„MIRTIS OKUPANTAMS" — partizanų būrys, veikęs hitlerinės okupacijos metais Kauno, Vilniaus, Eišiškių, Kaišiadorių apskrityse. Sudarytas 1943 antrojoje pusėje. Pradžią būriui davė Smirnovo grupė ir 13 kovotojų, atsiųstų iš Margirio būrio. Būrio vadas K. Radionovas, komisaras D. Parfionovas. Bazavosi Rūdninkų girioje. 1944 pr. būryje buvo apie 300 kovotojų, daugiausia Kauno komjaunuolių ir pabėgusių iš Vilijampolės geto antifaš. org-jos narių. Būrio part. org-jai priklausė 31 narys, komjaunimo — 79. Būrio komunistai leido kovinius lapelius. Partizanai nuleido nuo bėgių 16 priešo kar. ešelonų, sunaikino 4 priešo įgulas, didelį kar. sandėlį, 315 kartų susprogdino geležinkelio bėgius, išgelbėjo kelis šimtus taryb. žmonių nuo sunaikinimo ir išvežimo į faš. vergovę, padėjo Raudonajai Armijai vaduoti Vilnių. Būrys davė pradžią Vlado Barono ir „Pirmyn" partizanų būriams. Kovose su priešu žuvo 46 „M. o." partizanai: V. Cibizovas, D. Goldinas, B. Lopenskis, O. Mazelytė, E. Radionova ir kt.

Partizanų būrio „Mirtis okupantams" kovotojai

MIRUOLIS — ežeras Molėtų rj., 7 km į p. r. nuo Suginčių, 6 km į r. nuo Vilniaus—Utenos plento. Plotas 10 ha, ilgis 470 m, didž. plotis 290 m. Krantai žemi, apaugę mišku, vietomis pelkėti. Per M. teka bevardis Žeimenos baseino upelis. Į p. v. nuo ežero įsikūrusios Poviliškės.

MISELIŪNAS Povilas [1907.III.15 Sapiegiškyje (Varėnos rj.) — 1941 Nedingėje (Varėnos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Valstietis. 1927—28 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Nuo 1937 Komunistų partijos narys. 1938 ir 1940 už rev. veiklą baustas adm. tvarka. 1940—41 Sapiegiškio part. org-jos sekretorius. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

MISEVIČIUS Albertas Vytautas [g. 1924. II.12 Joniškėlyje] — žurnalistas, rašytojas. 1944 baigė g-ją Šiauliuose. 1944—1953 dirbo laikr. „Biržiečių tarybinis žodis", „Žemaičių tiesa" (Kretingoje), „Tarybų Lietuva", „Kauno tiesa" redakcijose. Nuo 1953 žrn. „Švyturys" redakcijos darbuotojas. 1955 išleido apybraižų kolūkine tematika rink. „Ryškios pėdos". Parašė dokumentinių apysakų, publicistinių knygelių, kuriose vaizduojamas liet. dvasininkijos gyvenimas įv. ist. laikotarpiais, atskleidžiama antitarybinė kunigų veikla, demaskuojami religiniai prietarai, klerikalinis auklėjimas buržuazijos valdomoje Lietuvoje („Vienuolyno požemio vaiduokliai", 1959, II leid. 1961; „Nuodėmingi angelai", 1962; „Vampyrų maištas", 1963; „Žmonės praranda rojų", 1964). Sukūrė scenarijų dokumentiniam kino filmui „Kryžiaus šešėlyje" (1962). Parašė apsakymų jaun. mokyklinio amžiaus vaikams (rink. „Margirio pasakos", 1962). Apybraižų rinkiniuose „Vėjas nuo marių" (1963), „Gyvosios legendos" (1965, V. Mickevičiaus-Kapsuko premija 1966) kėlė soc. darbo ir moralės problemas, pavaizdavo kovotojus už Tarybų valdžią Lietuvoje, taryb. santvarkos metais subrendusius žmones, jų pasiekimus. Išleido apsakymų apie liaudies gynėjus rink. „Granatos sprogsta vidurnaktį" (1964). Apysakoje jaunimui „Kryžiuočio kapas" (1966) pavaizdavo atsitikimus, įvykusius kaizerinės ir hitlerinės okupacijų metais.

MISEVIČIUS Imantas [g. 1933.XII.6 Rozentaliuose (Joniškio rj.)] — gydytojas terapeutas, medicinos mokslų kandidatas (1964). 1958 baigęs Vilniaus un-tą, iki 1960 dirbo Skuodo rj. ligoninėje. Nuo 1963 Vilniaus un-to hospitalinės terapijos katedros asistentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie krūtinės anginą.

MISEVIČIUS Justas [1892.XII.22 Pranskabūdyje (Šakių rj.) — 1967.X.3 Čikagoje] — pažangus JAV lietuvių visuomenės veikėjas. Kilęs iš vargingųjų valstiečių. Apie 1909 Naumiesčio (dab. Kudirkos Naumiestis) apylinkėje su A. Grybu, J. Plaušinaičiu suorganizavo 50 jaunuolių savišvietos būrelį. Už mėginimą suvaidinti Žemaitės pjesę „Mūsų gerasis" klerikalų įskųstas caro policijai, 1910 Ašmoniškiuose (Šakių rj.) suimtas ir po pusės metų kalinimo adm. tvarka ištremtas į Baltarusiją. Pabėgęs iš tremties, 1912 emigravo į JAV. Dirbo Čikagoje vagonų statybos g-loje ir kt. įmonėse. Nuo 1912 priklausė Lietuvių socialistų s-gai, nuo 1930 — Amerikos Lietuvių darbininkų lit-ros d-jai, Lietuvių darbininkų susivienijimui, Lietuvių meno s-gai ir kt. pažangioms org-joms. Bendradarbiavo laikraštyje „Kova", paskui „Vilnis". Rinko aukas burž. Lietuvoje kalinamiems antifašistams remti. II pasaul. karo metais dirbo Pagalbos tiekimo Lietuvai k-te, materialiai rėmė k-to suorganizuotą dovanų siuntimą nukentėjusiems nuo karo Lietuvos gyventojams. M. kūrė dainas, rašė pjeses, kurias vaidino pažangiųjų lietuvių saviveiklininkai. Čikagos pažangiųjų lietuvių dailės ir dramos klubo „Milda" valdybos pirmininkas. 1964 apsilankęs Lietuvoje, pagamino dokumentinį filmą apie Tarybų Lietuvą ir demonstravo jį JAV lietuviams.

MISEVIČIUS Stanislovas [1908.X.14 Digraičiuose (Kėdainių rj.) — 1943.II.25] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1933—36 Šaulių s-gos, 1934 Lietuvos Jaunimo s-gos narys. Nuo 1937 Komunistų partijos narys. 1939 LKP nurodymu vėl įstojo į Šaulių s-gą. 1940 adm. darbuotojas Kėdainiuose. 1941 pasitraukė į TSRS gilumą. Nuo 1942 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. Žuvo fronte.

MISEVIČIŪTĖ Aldona Ona [g. 1926. VIII.3 Tauragėje] — agronomė, žemės ūkio mokslų kandidatė (1952). 1947 baigė Ž. ū. akademiją. 1952—57 Žemdirbystės ir dirvožemio in-to moksl. bendradarbė. 1957—60 Vytėnų bandymų stoties (Kauno rj.) direktoriaus pavaduotoja, nuo 1960 moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių apie uoginių augalų, daržovių, cukrinių runkelių tręšimą ir apie uoginių augalų veisles.

Ršt.: A. Kviklys, A. Misevičiūtė, S. Švirinas, Vaismedžių ir uogakrūmių dauginimas, V., 1967.

MISIENĖ Antanina [g. 1900.V.10 Kniečiuose (Raseinių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė, Didžiojo Tėvynės karo partizanė. Kilusi iš valstiečių. 1935 Kniečiuose palaikė ryšius su Šimkaičių (Jurbarko rj.) vls. part. kuopele. Su vy-

ru Leonu Misiumi platino kom. lit-rą. 1942—44 „Keršytojo" būrio partizanų ryšininkė, rinko žvalgybines žinias, jos bute buvo užrašinėjami ir dauginami Maskvos radijo pranešimai. 1945—46 Šimkaičių vls. moterų organizatorė. Nuo 1946 TSKP narė. 1946—50 TSRS AT deputatė. 1948—59 bibliotekos vedėja Raseiniuose. Pensininkė.

„MÌSIJOS"— klerikalinis žurnalas, ėjęs 1930—40 Marijampolėje ir Kaune. Leido jėzuitai.

MISIÙLIS Izidorius [g. 1901.V.4 Joniškyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. 1921—23 tarnavo Lietuvos kariuomenėje, mokėsi karo ligoninės m-loje Kaune felčeriu, palaikė ryšius su komunistais. 1923 grįžęs į Joniškį, dirbo staliumi. Nuo 1925 rėmė Lietuvos Raudonosios pagalbos org-ją. 1929 suimtas Jurdaičių dvare, pabėgo į Latviją, ten sulaikytas ir perduotas Lietuvos policijai. 1930 už dalyvavimą plečkaitininkų veikloje nuteistas kalėti iki gyvos galvos. Kalintas Šiauliuose, Kaune, Marijampolėje (iš viso apie 11 metų). Priklausė komunistų polit. kalinių kolektyvui. 1940 adm. darbuotojas. 1941—45 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje polit. vadovas, dalyvavo mūšiuose prie Oriolo. Nuo 1943 TSKP narys. 1943—44 mokėsi part. ir taryb. darbuotojų kursuose Šujoje (Ivanovo sr.). 1944—52 dirbo administracinį ir ūkinį darbą Vilniuje. Pensininkas.

MISIŪNAS Alfonsas [g. 1900.I.6 Bajoruose (Kupiškio rj.)] — fizikas, fizikosmatematikos mokslų kandidatas (1948). 1929 baigė Kauno un-tą. 1929—40 Rokiškio g-jos mokytojas, 1940—41 Kelmės g-jos direktorius. 1941—44 Vilniaus Ped. in-to dėstytojas. Nuo 1944 dirba ped. darbą Vilniaus un-te. Nuo 1952 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie vario-aliuminio kieto tirpalo elektrinę varžą, temperatūros įtaką spektrinės linijos slėgiminiam išplitimui.

MISIŪNAS Bernardas [g. 1908.III.21 Slabadoje (Kaišiadorių rj.)] — miškininkas, Lietuvos TSR nusipelnęs miškininkas (1965). 1932 baigė Alytaus aukštesniąją miškų m-lą. 1944—49 dirbo Alytuje ir Raudondvaryje (Kauno rj.) urėdo pavaduotoju, miškų pramonės ūkio direktoriumi, girininku. Nuo 1949 Kauno miškų ūkio vyriausiasis miškininkas. Propagavo ir organizavo miškų atkūrimą, ugdomuosius miško kirtimus, medynų rekonstrukciją.

MISIŪNAS Eugenijus [g. 1933.III.21 Užupiuose (Kapsuko rj.)] — zootechnikas, Lietuvos TSR nusipelnęs zootechnikas (1965). 1956 baigė Veterinarijos akademiją. 1956—57 Kapsuko rj. Atžalyno taryb. ūkio zootechnikas selekcininkas. 1957—65 Černiachovskio kolūkio (Kapsuko rj.) zootechnikas. Nuo 1960 TSKP narys. Nuo 1965 Kapsuko rj. gamybinės ž. ū. v-bos viršininkas. Dirbdamas Černiachovskio kolūkyje, paskatino taikyti gyvulininkystėje įvairius mokslo pasiekimus; dėl to ten smarkiai padidėjo pieno ir mėsos gamyba.

MISIŪNAS Jonas [1925.III.22 Obeliuose — 1943.V prie Drūkšių (BTSR)] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš kumečių. 1940—41 LLKJS Obelių vls., vėliau Panemunio (Rokiškio rj.) vls. sekretorius. 1941.VI evakavosi į Čiuvašijos ATSR. 1942.VIII atvyko partiz. kovai į Lietuvą. 1942 mūšyje su hitlerininkais Kazėnuose (BTSR) sužeistas. 1943.V, susikovęs su policininkais, vėl buvo sužeistas ir, nenorėdamas pasiduoti, nusižudė.

MISIŪNAS Kazimieras [g. 1899.XI.10 Vasiuliuose (Ignalinos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1915—26 darbininkas Tomske, Švenčionėliuose, Vilniuje. 1926 dirbo statybininkų profs-goje, buvo renkamas v-bos nariu. 1928 priimtas į V. Baltarusijos Komunistų partiją, dirbo profsąjungose Vilniuje, vienas iš darbininkų streikų, bedarbių demonstracijų organizatorių. 1934 pagal komunistų sąrašą „Jedność robotnicza" („Darbininkų vienybė") iškeltas kandidatu į Vilniaus miesto tarybos deputatus, bet, valdžiai likvidavus sąrašą, nebuvo išrinktas. Už rev. veiklą 4 kartus kalintas. Hitlerinės okupacijos metais darbininkas Vilniuje, priklausė geležinkelininkų pogr. part. kuopelei. Po karo darbininkas Vilniuje. Nuo 1960 pensininkas.

MISIŪNAS Leonas [g. 1909.VI.28 Rygoje] — bokso treneris, TSRS nusipelnęs treneris (1958). 1926—29 Latvijos, 1934—35 Lietuvos bokso rinktinės narys. Nuo 1932 dirbo treneriu Kaune. 1944—50 Kauno jaunimo ir vaikų sporto m-lų, „Darbo rezervų", „Spartako" d-jų treneris. Vienas pirmųjų A. Šociko trenerių. Nuo 1950 „Inkaro" kombinato darbininkas. Iki 1957 kartu dirbo treneriu Kauno jaunimo sporto m-loje.

MISIŪNIENĖ Nijolė [g. 1933.I.28 Telšiuose] — gydytoja terapeutė, medicinos mokslų kandidatė (1966). 1956 baigusi Kauno Med. in-tą, iki 1962 dirbo Kauno resp. klinikinės ligoninės kardiologiniame skyriuje. Nuo 1962 Kauno Med. in-to hospitalinės terapijos katedros asistentė. Paskelbė moksl. straipsnių kardiologijos klausimais, jų tarpe — apie miokardo infarkto vėlyvąją prognozę, jo gydymą antikoaguliantais.

MISIŪRA Jonas [1917.XII.13 Dainavoje (BTSR, Varenavo rj.) — 1966.X.23 Vilniuje] — gydytojas terapeutas, medicinos mokslų daktaras (1966). Baigęs Kauno un-tą, dirbo ped. darbą Vilniaus un-to mikrobiologijos katedroje, nuo 1945 fakultetinės terapijos katedroje. 1952 apgynė med. mokslų kandidato disertaciją. Nuo 1954 docentas, nuo 1957 fakultetinės terapijos katedros vedėjas. Nuo 1960 TSKP narys. Nuo 1965 gydytojų tobulinimosi f-to dekanas. Daktaro disertacijos tema —„Lėtinių nespecifinių plaučių susirgimų kompleksinio gydymo (antibiotikais, prednizolonu ir neobenzinoliu) klinikiniai ir eksperimentiniai duomenys". Paskelbė moksl. straipsnių apie reumatą, plaučių susirgimų etiologiją, klasifikaciją ir gydymą.

MISIŪRA Kazimieras [g. 1883.II.10 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Batsiuvys. Kilęs iš darbininkų. 1919 įstojo į LKP. 1920.VII Vilniaus aps. karinio rev. k-to narys, vėliau profs-gų veikėjas. 1923 įstojo į Vakarų Baltarusijos Komunistų partiją. 1924 Gegužės Pirmosios demonstracijos Vilniuje organizatorius, už tai 1926 „54 byloje" nuteistas kalėti. 1926 rudenį vienas Lenkijos Socialistų partijos-kairiosios organizatorių. 1928 kalintas Vilniuje. Paleistas iš kalėjimo, išvyko į TSRS ir apsigyveno Minske.

MISIŪRA Kazimieras [1914.VIII.23 Daugpilyje — 1944.VIII.4 Kašučiuose (Kretingos rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Tarnautojas. Gimęs geležinkelininko šeimoje. 1943 pabaigoje Vilniuje užmezgė ryšius su pogr. grupe. 1944.VI Kašučiuose suorganizavo partizanų grupę „Pirmyn" ir jai vadovavo. Žuvo per susirėmimą su burž. nacionalistais.

MISIŪRAITĖ Janina [g. 1922.III.4 Radviliškyje] — dainininkė (mecosopranas). 1952 baigusi Lietuvos TSR konservatorijos K. Petrausko vadovaujamą dainavimo klasę, dirba Akademinio operos ir baleto teatro soliste. Su teatro kolektyvu gastroliavo Maskvoje, Leningrade. Dalyvauja koncertuose.

Vaidmenys: Danutė (A. Račiūno „Marytė"), Zibelis (Š. Guno „Faustas"), Mersedes (Ž. Bizė „Karmen"), Emilija, Flora (Dž. Verdžio „Otelas", „Traviata"), Larina, Polina (P. Čaikovskio „Eugenijus Oneginas", „Pikų dama") ir kt.

MÌSIUS Jonas [1882 Radviliškyje — 1914 Lipniškėse (Švenčionių rj.)] — mėgėjų teatro artistas, režisierius. Mokėsi Šiauliuose, Peterburge, dirbo telegrafistu. Įsijungęs į rusų artistų trupę Jekaterinoslave (dab. Dnepropetrovskas, Ukrainos TSR), dainavo muz. spektakliuose. Trupei iširus, 1905 grįžo į Šiaulius. Dirbo jo paties 1905 ir 1907 suorganizuotuose scenos mėgėjų būreliuose. 1909 Šiaulių liet. artistų trupės ir darbininkų d-jos, 1910—12 Kriukų (Joniškio rj.) vaidintojų būrelio aktorius ir režisierius. Pirmųjų Lietuvoje keliaujančių aktorių trupių organizatorius. Parašė keletą pjesių.

MĮSLĖ — smulkiosios tautosakos žanras; netiesioginis, dažniausiai vaizdingas daikto ar reiškinio apibūdinimas, kurio prasmę reikia atspėti. M. vaizdai daugiausia metaforiški — sukurti, gretinant du objektus, iš kurių vienas nutylimas, pvz., „Sidabrinis balandis po žeme sklando" (plūgas). Nemaža mįslių yra

LIETUVOS TSR
Zarasų apylinkės

LIETUVOS TSR
Kolūkio gyvulininkystės ferma Dzūkijoje

1

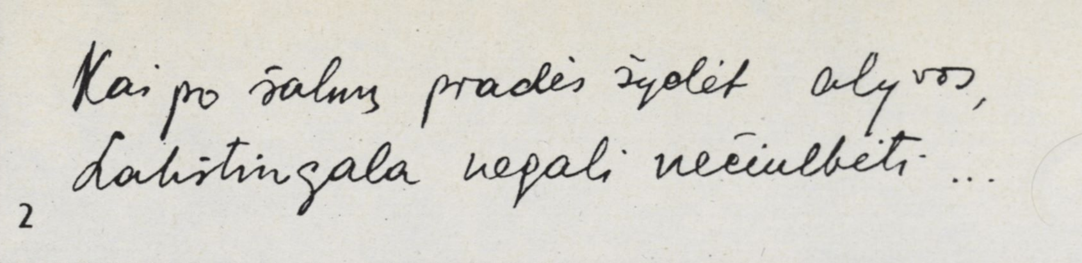

2

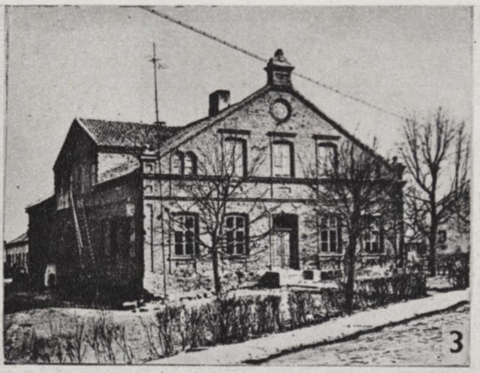

3

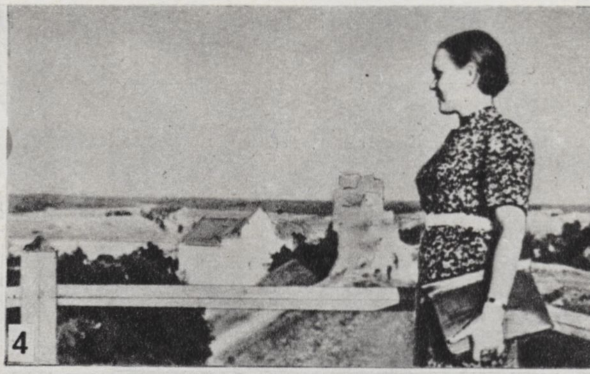

4

5

6

7

8

9

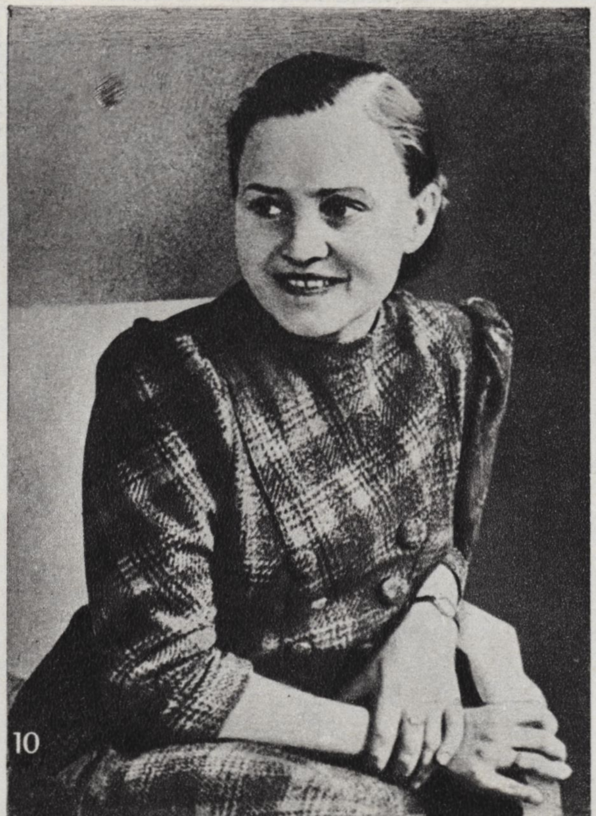

10

11

SALOMĖJA NĖRIS

1. 1924 metais. **2.** Autografas. **3.** Vilkaviškio gimnazija, kurioje S. Nėris mokėsi. **4.** Naugarduke. **5.** 1928 metais. **6.** Su grupe liet. rašytojų Jasnaja Polianoje (1942). **7.** Apie 1931 metus. **8.** Skulptūrinis portretas (skulpt. V. Vildžiūnas). **9.** S. Nėries memorialinis muziejus Palemone. **10.** D. Tėvynės karo metais. **11.** Antkapinis paminklas (skulpt. B. Bučas)

ritmingų ir rimuotų. M. kompozicija paprasta — pasakomas daikto ar reiškinio žymių kompleksas, kuris padeda atpažinti menamąjį objektą. Kai kurios M. egzistuoja ne savarankiškai, o sudaro pasakų ar dainų organinę dalį. M. kilmė siejama su tabu (pirmykščių žmonių papročiu lemtingais atvejais daiktų nevadinti tikraisiais vardais) ir su magiškomis kai kurių apeigų ceremonijomis. Sen. hebrajų, graikų, romėnų lit-ros ir mitologijos paminkluose randama žinių apie mįslių minimą, kaip rungtyniavimo formą. Šio papročio atgarsių išliko pasakose. Ilgainiui mįslės prarado bet kokią maginę ir apeiginę prasmę, virto žaidimu, mokymo ir auklėjimo priemone. Daug mįslių yra labai senų ir paplitusių tarpt. mastu: populiari M. apie žmogų („Rytą vaikšto keturiomis, dieną — dviem, vakare — trijomis") randama graikų mitologiniuose pasakojimuose apie Edipą; visoje Europoje žinoma M. apie dangų, mėnulį ir žvaigždes minima sen. indų vedose. Europoje ir kt. kontinentuose tais pačiais vaizdais menamos M. apie dūmus („Tėvas negimęs, sūnus dangų parėmė"), apie raštą („Balta dirva, juoda sėkla"), apie sniegą bei saulę ir kt.

Ankstyviausi liet. mįslių užrašymai randami XVII—XVIII a. etnografiniuose ir kalbiniuose veikaluose (T. Lepnerio, P. Ruigio, J. Brodovskio ir kt.). Pirmąją liet. mįslių knygą išleido K. Jurgelionis (1914). Daugiausia mįslių (apie 100 000) sukaupta Liet. kalbos ir lit-ros in-to tautosakos rankraštyne. Liet. mįslių tematika perdėm valstietiška. Jose poetiškai vaizduojama žemdirbį supanti aplinka, ūkio darbai, įrankiai, buities reikmenys ir kt. Mįslės teikia vertingos medžiagos liaudies materialinės kultūros istorijai.

Lit.: **K. Jurgelionis**, Mįslių knyga, Ch., 1914; **S. Tijūnaitis**, Mįslės, V., 1958; Lietuvių tautosakos apybraiža, V., 1963.

MISTÈRIJA [gr. *mystērion* — paslaptis] — drama bibline tema viduriniųamžių V. Europos literatūroje. XX a. pr. lietuvių lit-roje misterijomis buvo vadinamos simbolinio-alegorinio pobūdžio dramos, filos. plotmėje sprendžiančios istorinio tautos likimo problemas. M. parašė Vydūnas, L. Gira, V. Mykolaitis-Putinas, V. Krėvė. Vydūno misterijos („Mūsų laimėjimas", „Prabočių šešėliai", „Jūrų varpai") pasižymi daugiaprasmiais, ne visada aiškiais simboliais bei alegorijomis, susijusiomis su idealistinėmis filosofinėmis autoriaus pažiūromis. L. Giros („Paparčio žiedas"), V. Mykolaičio-Putino („Nuvainikuota vaidilutė") misterijose vaizduojami Lietuvos istorijos (daugiausia feodalizmo epochos) įvykiai; jų poetika turi romantizmo bei simbolizmo bruožų. V. Krėvės misterijoje „Likimo keliais" šalia romantinio feod. praeities idealizavimo iškilo kritinis požiūris į gyv. meto burž. visuomenę, burž. politinius veikėjus.

MISŪNA Ana [1869 Vitebsko gub. — 1922.V.2 Maskvoje] — geologė. 1893—1896 studijavo geologiją priv. kursuose Maskvoje. Nuo 1907 Maskvos Aukštųjų moterų kursų geol. katedros asistentė, o nuo 1919 — Maskvos un-to docentė. Buvo Maskvos gamtos tyrinėtojų d-jos ir Gamtotyros, antropologijos ir etnografijos mėgėjų d-jos narė. Pirmoji detaliai ištyrė Vilniaus, Gardino ir Minsko gubernijų galines morenas, naudodama galinių morenų morfologijos ir struktūros tyrimų metodiką, išaiškino ledyninių nuosėdų stratigrafiją ir, remdamasi tiksliu piūvių tyrimu, padarė išvadą, kad kvartero periode Europoje buvo keli apledėjimai.

Ršt.: Материалы к изучению конечных морен Литовского края.—„Материалы к познанию геологического строения Российской империи", вып. 1, М., 1899; Материалы к изучению ледниковых отложений Белоруссии и Литовского края.— Ten pat, вып. 2, М., 1903.

Lit.: **М. Мирчинк**, Анна Болеславовна Миссуна (1869—1922), М., 1940 [su A. Misunos darbų sąrašu].

MÌSVIEČIAI — kaimas Vilkaviškio rj., Alvito apyl., 8 km į p. v. nuo Vilkaviškio. 198 gyv. (1959). Per kaimą teka Brideikis (Širvintos kair. intakas). Jo kair. krante yra piliakalnis, vad. Kapkiemiu.

Piliakalnio aikštelė trikampė, 30 m ilgio, 25 m pločio. Iš r. ir p. r. piliakalnį juosia 2 m aukščio ir 40 m ilgio pylimas. Piliakalnis naudotas I t-mečio viduryje.

MIŠÃTKINAS (Мишаткин) Pavelas Filatovičius [g. 1924.II.15 Bolšoj Otroge (Saratovo sr.)] — darbininkas, Socialistinio Darbo Didvyris (1965). 1942—47 tarnavo Raudonojoje Armijoje. Nuo 1945 TSKP narys. 1948—52 Murmansko laivų statyklos darbininkas, nuo 1952 Klaipėdos „Baltijos" laivų statyklos surinkėjas, vėliau cecho meistras.

MÌŠĖ — ežeras Plungės rj., 8 km į š. v. nuo Plungės, 1 km į v. nuo Plungės—Šateikių kelio. Plotas 27 ha. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 900 m, didž. plotis 400 m, kranto linijos ilgis 2320 m. Krantai neaukšti, v. ir r. pelkėti. Įteka 2 upeliai, išteka Mišupė (Minijos intakas). Prie M. įsikūręs Vydeikių kaimas.

MIŠEIKÀ Vincas [1870.VII.20 Puodžiūnuose (Pakruojo rj.) — 1938.VIII.19 Čikagoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis, vienas pirmųjų Amerikos lietuvių socialistų veikėjų. Baigė Panevėžio realinę g-ją. 1895, mokydamasis Rygos Politechnikos in-te, įsijungė į rev. judėjimą. Kartu su darbininku J. Jančevskiu Rygoje propagavo s-d. idėjas liet. darbininkų ir moksleivių tarpe, organizavo kovos kasas, platino atsišaukimus ir s-d. lit-rą. Už rev. veiklą 2 kartus kalintas Rygoje. 1898 iš Rygos ištremtas, 2 metus buvo policijos prižiūrimas, paskui gyveno Liepojoje, kur už rev. veiklą vėl įkalintas. 1899 emigravo į JAV. Nuo 1900 gyveno Čikagoje, 1905 įkūrė Lietuvių socialistų IV kuopą. 1909—22 „Aušros" d-jos įsteigtos m-los mokytojas ir vedėjas, bendradarbiavo pažangiojoje užsienio lietuvių spaudoje.

MIŠẼNAI — kaimas Plungės rj., Šateikių apyl., 11 km į š. v. nuo Plungės, 2 km į š. nuo Šiaulių—Kretingos geležinkelio. 193 gyv. (1959). P. pakraščiu teka Mišupė (Minijos deš. intakas). Pr. m-la (nuo 1932), biblioteka (nuo 1957). Po D. Tėvynės karo burž. nacionalistai kaime nužudė apylinkės pirmininkus A. Gricių ir I. Vaškienę (1949), taryb. aktyvistus J. Valužį ir L. Kuziną (1948).

MIŠẼNIS Kazys [1912.X.22 Smilgiuose (Šiaulių rj.) — 1941 Kupiškyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Šimonyse (Kupiškio rj.) įsijungė į rev. judėjimą, priklausė Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jai. Nuo 1937 Komunistų partijos narys. Iki 1939 LKP Viešintų (Anykščių rj.) kuopelės sekretorius. Nuo 1940.VII LKP Viešintų vls. org-jos sekretorius. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

MIŠẼNOVAS Afanasijus [1910.IV.20 Rokiškio aps.— 1948.IV.5] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1936 Rokiškyje įstojo į LKP. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos karys. 1943 sunkiai sužeistas. Burž. nacionalistų nužudytas.

MIŠIŪNAI — kaimas Jurbarko rj., Juodaičių apyl., 12 km į p. v. nuo Ariogalos, abipus Mituvos. 229 gyv. (1959).

MIŠKELẼVIČIUS Algirdas [g. 1936.IV.23 Verebiejuose (Alytaus rj.)] — matematikas, fizikos-matematikos mokslų kandidatas (1966). 1959 baigęs Vilniaus un-tą, dirba jame ped. darbą. Paskelbė moksl. straipsnių apie Dirichlė eilučių konvergavimą.

MIŠKÌNIAI — kaimas Lazdijų rj., 9 km į p. nuo Lazdijų, Galsto ežero v. pakrantėje; apylinkės ir kolūkio centras. 294 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1919), biblioteka (nuo 1950).

MIŠKINÍENĖ Gražina [g. 1927.X.24 Klaipėdoje] — inžinierė architektė. 1953 baigusi Kauno Politechnikos in-to statybos f-to archit-ros skyrių, dirbo Miestų statybos projektavimo in-to (Kaune) inžiniere, vyr. architekte. Nuo 1965 to in-to projektuotojų grupės vadovė. 1959 su P. Januliu ir M. Senkumi sudarė Kėdainių superfosfato f-ko gyv. rajono projektą, 1960—65 — keleto Kauno gyv. rajonų projektus: Ramybės g. rajono (užstatytas 1966), Dainavos g. trečio ir penkto mikrorajonų (užstatomi) ir kt.

MIŠKININKÝSTĖ — mokslas apie mišką ir jo ūkį. Pirmieji Lietuvos miškų aprašymai (G. Valavičiaus 1559) ir miškų tvarkymo nuostatai (sudaryti 1636—1641 K. Belozaro, P. Isaikovskio ir J. Paco) lietė daugiausia miškų ribų nustatymą ir miškų adm. tvarkymą, medžioklės bei bitininkystės valdų skirstymą. Didesnę reikšmę Lietuvos miškų rūšinės sudėties pažinimui turėjo Ž. Žilibero, S. ir J. Jundzilų, A. Pabrėžos botaniniai tyrimai, daryti XVIII a. antrojoje pusėje ir XIX a. pirmojoje pusėje. Svarbų vaidmenį, tobulinant ūkininkavimo miške

sistemą, suvaidino L. Platerio-Broelio veikalas apie miško ūkį (lenkų k.), išleistas 1807. M. žinias vienas pirmųjų Lietuvoje XIX a. vid. pradėjo populiarinti S. Daukantas. XIX a. pab. jau ir moksliniai M. tyrimai įgavo didesnį užmojį. N. Selianinas analizavo miško veisimo būdus ir miškų atžėlimą Švenčionių ir Panevėžio girininkijose. D. Priležajevas pradėjo pirmuosius ugdomųjų kirtimų bandymus Kauno gub. miškuose. V. Politajevas Varėnos miškuose veisė geltonuosius lubinus ir nustatė teigiamą jų įtaką pušynams. Pradėti platesni entomologiniai miškų tyrimai; juos paskatino 1856—61 paplitęs drugys verpikas vienuolis, padaręs daug žalos eglynams. Didž. reikšmę M. mokslui Lietuvoje XIX a. pabaigoje—XX a. trečiajame d-metyje turėjo prof. P. Matulionio veikla. Jis paskelbė moksl. darbų apie samanų dangą pušynuose, sortimentacijos principus biržių taksacijoje, išleido veikalus „Žolynas", „Miško auklėjimas", „Kiek girioje medžio kirstina", „Miško atvejinė arba sėklinė medžiapiūtė". Šiuo laikotarpiu sukurti Lietuvos miškų tipologinio, taksacinio, dendrologinio tyrimo pagrindai, pradėjo formuotis saviti Lietuvos miško ugdymo principai. Miškų taksacijoje įsigaliojo eglės, pušies, ąžuolo ir juodalksnio vietinės tūrio lentelės, pradėtos naudoti vietinės augimo ir našumo eigos lentelės.

1924 įsteigta Dotnuvos mokomoji miškų urėdija ir Ž. ū. akademijos M. skyrius, kur pradėti eksperimentiniai M. tyrimai. 1928 urėdija ir skyrius buvo likviduoti, ir neliko centro, skatinusio miškų tyrimus. 1936 prie Miškų departamento tarybos sudaryta M. mokslo komisija, bet dėl lėšų stokos jos veikla buvo palyginti menka. Daugiausia tuo metu M. srityje nuveikė paskiri miškininkai, kurie, taksuodami Lietuvos miškus, surinko nemažai duomenų apie medynų augimą, papildė M. lit-rą tipologiniais miškų aprašymais. Botanikai aprašė Vyžuonos mišką, Dusios, Metelių, Obelijos apylinkių augalų bendrijas ir kt. Didelę reikšmę miško floros pažinimui turėjo 1934 išėjęs J. Dagio, J. Kuprevičiaus ir A. Minkevičiaus „Vadovas Lietuvos augalams pažinti". Žurnale „Mūsų girios" buvo spausdinama straipsnių medelynų veisimo, miško želdinimo, medynų ugdymo klausimais; jie daugiausia buvo aprašomojo pobūdžio. Pavieniai specialistai atliko eksperimentinius miško retinimų ir atrankinių kirtimų bandymus. J. Raukčio knygoje „Dendrologija" (1938) aprašyta rūšinė Lietuvos dendrofloros sudėtis.

1944 Vilniaus un-te įsteigtas miškų ūkio f-tas (1949 perkeltas į Ž. ū. akademiją). Jame pradėta tirti maumedžius, rinkti duomenis apie pušynų derėjimą. 1949—50 Miškų ūkio m-jos ir Ž. ū. akademijos miškų ūkio f-to suorganizuota kompleksinė ekspedicija ištyrė Kuršių nerijos dirvožemius ir medynus. 1950 įkurtas Miškų ūkio in-tas. Nuo atskirų M. klausimų nagrinėjimo pereita prie planingo M. problemų sprendimo. Pradėti platūs M. moksl. tyrimai įvairiuose Lietuvos ir Kaliningrado sr. miškuose. Daugiausia jų sukoncentruota Biržų, Kėdainių, Raseinių, Rietavo, Šilutės, Švenčionėlių, Varėnos miškų ūkių ir Dubravos miškų tyrimo stoties miškuose. Vyrauja kompleksiniai biogeocenologiniai tyrimai, pagrįsti visų miško komponentų tarpusavio sąveikos pažinimu ir analize (ž. *Miškų ūkio institutas*). Ž. ū. akademijos miškų ūkio f-tas ištyrė miško vabalų rūšinę sudėtį (S. Pileckis), kai kuriuos miško ornitofaunos (A. Navasaitis), ligų (L. Žuklys) klausimus, tiria tuopas ir veimutinę pušį, rengia priemones auginti joms miškuose (V. Daraškevičius, J. Repšys), ieško būdų medynų prieaugos dėsniams nustatyti ir miško taksacijai patikslinti (V. Antanaitis, R. Mankus). Vilniaus un-to gamtos f-tas ir Botanikos in-tas apibendrino duomenis apie Lietuvos samanas ir spygliuočius, grybines medžių ir krūmų ligas (A. Minkevičius), išleido „Vadovą Lietuvos augalams pažinti" (P. Snarskis), paskelbė floristinių duomenų apie kai kuriuos miško tipus. Nemaža reikšmės miškininkystei, ypač masinių bandymų organizavimui ir tyrimų taikymui praktikoje, turi Miško pramonės ir miškų mokslinė-techninė d-ja (įst. 1959 Kaune), taip pat miškų ūkiai. Tos įstaigos leidžia nemažai informacinės ir mokslinės literatūros, organizuoja M. klausimais moksl. techn. konferencijas, aptarimus, disputus.

Svarbiausia Lietuvos M. kryptis — medynų struktūros formavimo tyrimai. Išaiškinti mišrių medynų augimo dėsniai, atskleistos priežastys, lemiančios vidurūšinių ir tarprūšinių santykių pobūdį (L. Kairiūkštis, P. Žlioba), nustatyti faktoriai, lemiantys atskirų medžių prieaugos produkavimo dėsnius (T. Bitvinskas, J. Butėnas). Kompleksiškai tiriama, kaip maksimaliai panaudoti saulės energiją (A. Juodvalkis, L. Kairiūkštis, S. Karazija) ir dirvožemio produktyviąją galią (M. Vaičys) medynams formuoti. Tie tyrimai sudaro miško ugdymo bei neplynų kirtimų sistemos moksl. pagrindą ir intensyvaus miško ūkio sąlygomis atveria naujas galimybes medynams produktyvinti. Sprendžiami miško melioracijos klausimai, siekiama moksliškai pagrįsti biologinio ir mechaninio smėlynų sutvirtinimo priemonių kompleksą ir sukurti produktyvius medynus nederlinguose smėlio dirvožemiuose (M. Daujotas, A. Kirklys, V. Lukošius) ir nusausintose pelkėse (T. Kapustinskaitė, L. Šernas). Tiriama medžių rūšių selekcija, atvejinis želdinimas, miško apsauga ir sklypinė miškotvarka (J. Kenstavičius, M. Lukinas, V. Ramanauskas, V. Valenta).

Taryb. laikotarpiu labai pagausėjo lietuviškoji M. lit-ra. Iki 1966 išleista 7 monografijos (3 — M. Jankausko, po 1 — M. Daujoto, L. Kairiūkščio, 2 — autorių kolektyvo), daugiau kaip 70 knygų bei brošiūrų, 11 mokslo darbų tomų. Be to, nemažai straipsnių M. klausimais paskelbta žurnale „Mūsų girios" (nuo 1965 — žrn. „Mūsų gamta" priede „Girios") ir kt. leidiniuose.

Lit.: L. Kairiūkštis, Miškininkystės mokslo vystymasis Tarybų Lietuvoje. — „Mūsų girios", 1960, Nr. 7; Lietuvos TSR miškai, V., 1962 [p. 5—13].

MIŠKININKŲ MOKYKLOS. Aukštojo miškininkystės mokslo specialistai Lietuvoje 1922—24 buvo rengiami Kauno universitete (jo matematikos-gamtos f-te veikė agronomijos-miškininkystės skyrius), 1924—28 ir 1938—41 *Žemės ūkio akademijoje*, 1941—49 Vilniaus universitete, nuo 1949 vėl Ž. ū. akademijoje. 1945—66 aukštosios m-los iš viso išleido 679 miškininkystės specialistus (miško ūkio inžinierius).

Vidurinio miškininkystės mokslo specialistai 1919—22 buvo rengiami Dotnuvos vidurinėje žemės ir miškų ūkio m-loje, 1922—27 Dotnuvos ž. ū. technikume, 1921—24 Panevėžio miškininkų kursuose, 1924—26 Panevėžio miškų technikų m-loje, 1927—39 Alytaus aukštesniojoje miškų m-loje, 1939—45 Vilniaus vidurinėje miškų m-loje, 1945—63 Vilniaus miškų technikume, o nuo 1963 rengiami Kauno miškų technikume.

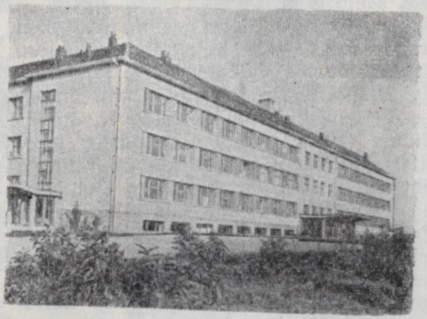

Miškininkų mokyklos. Kauno miškų technikumas

1945—66 miškų technikumai išleido 859 miškininkystės specialistus (miško technikus).

Kauno miškų technikumas turi 16 mokomųjų kabinetų bei laboratorijų; nuo 1959 veikia neakivaizdinis skyrius. Į technikumą priimami asmenys, baigę aštuonmetes m-las. Mokslas trunka $3^1/_2$ metų. Išleidžiami miško technikai; jie skiriami dirbti girininkų padėjėjais, girininkais, miško technikais, miško ruošos meistrais, miškotvarkos matininkais, taksatoriais. Prie technikumo veikia eigulių m-la (1 metų kursas), benzopiūklininkų, traktorininkų, kranuotojų ir kt. kursai (1—4 mėnesių).

Ž. *Miško ūkis:* Miško ūkio specialistai.

MIŠKINIS Algimantas [g. 1929.VI.25 Kaune] — inžinierius architektas. 1954 baigė Kauno Politechnikos in-to statybos f-to archit-ros skyrių. 1950—66 dirbo Ž. ū. statybos projektavimo in-te (1959—1964 skyriaus vyriausiuoju architektu, 1964—66 in-to vyriausiuoju architektu). Nuo 1960 Kauno Politechnikos in-to dėstytojas. Nuo 1966 Statybos ir architektūros in-to ž. ū. sektoriaus vyriausiasis inžinierius. Sudarė ž. ū. gyvenviečių išplanavimo projektų, kultūros namų, gyv. namų ir kt. pastatų tipinių projektų. Tyrinėja Lietuvos miestų ir miestelių raidą, paskelbė moksl. straipsnių apie Lietuvos miestų istoriją, plana-

vimą ir statybą. „Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos" geografijos skyriaus redaktorius konsultantas.

MIŠKÌNIS Antanas [g. 1905.I.29 Juknėnuose (Utenos rj.)] — poetas, vertėjas. 1935 baigė Kauno un-to humanitarinių mokslų f-tą. 1932—48 mokytojavo Kauno gimnazijose.

Be to, dirbo radiofone, Kauno dramos teatre ir kitur. Eilėraščius pradėjo spausdinti 1925. Aktyviai dalyvavo literatūrinėje „Piūvio" (1929—31) grupėje, vėliau įsijungė į Lietuvių rašytojų d-jos veiklą, buvo vienas iš laikr. „Literatūros naujienos" steigėjų. Period. spaudoje paskelbė straipsnių lit. gyvenimo ir kultūrinio palikimo klausimais. Lit-ros reiškinius vertino iš estetizmo pozicijų, praeities lit-roje ieškojo „tautinės dvasios" pradų.

Ankstyvajai M. kūrybai turėjo įtakos modernizmas. Pirmajame M. eilėraščių rinkinyje („Balta paukštė", 1928) vyrauja abstraktaus jaunatviško nepasitenkinimo, ilgesio, nerimo nuotaikos. Iš deklaratyvaus optimizmo autorius dažnai pereina į kitą kraštutinumą — nusivylimą, melancholiją, ironišką požiūrį į gyvenimą. Eilėraščiuose gausu buitinių, prozinių detalių, įmantrių metaforų. Rinkiniu „Varnos prie plento" (1935) M. pasirodė kaip subrendęs lyrinės prigimties poetas. Pagrindinis knygos motyvas — kaimo ir miesto kontrastai. Poetui Lietuvos kaimas — svarbiausias grožio šaltinis, etinis idealas. M. kritiškai žiūrėjo į kai kuriuos burž. santvarkos reiškinius, pabrėžė miesto ponijos amoralumą, dvasinį skurdą, aukštino kaimo žmogaus moralinį tyrumą. Rinkinyje žymią vietą užima ir egocentriniai motyvai. Rinkinio eilėraščiuose atsispindi liaudies dainų poveikis M. poetikai. Poemų rinkinyje „Keturi miestai" (1938) M. dar griežčiau pabrėžė prarają tarp kaimo žmonių ir miesto ponijos (poemos „Ant Ligajo ežero krašto", „O kaime žaliasai", „Dirbtinės gėlės"). Antra vertus, šioje knygoje (ypač poemose „Lietuva", „Keturi miestai") ryškūs buržuazinio, „valdiškojo" patriotizmo motyvai, tikėjimas, kad burž. santvarkos sąlygomis galima išspręsti visus socialinius prieštaravimus. Poemose gausu liaudiškų gamtos įvaizdžių, liaudies dainų intonacijų.

Ryšys su tautosaka padėjo taryb. metais įsitvirtinti M. poezijoje liaudiškumui. Rinktinėje „Eilėraščiai" (1960) M. apdainuoja gimtosios žemės grožį, socializmo statybų užmojį. Eil. rinkinys „Arti prie žemės" (1965) pasižymi optimistiniu taryb. tikrovės traktavimu. Rinkiniui būdingi kasdieninės darbo žmogaus veiklos, jo svajonių, polėkių motyvai. Daugelis eilėraščių yra poetinis autoriaus dienoraštis apie stebėtus žmones, įvykius. M. parašė lyrinę poemą apie J. Janonį „Svajonė ir maištas" (1967).

M. išvertė V. Vitmeno „Žolės lapus", V. Šekspyro „Dvyliktąją naktį", „Audrą", „Vasarvidžio nakties sapną", V. Bronevskio, M. Lermontovo, A. Prokofjevo, A. Puškino, J. Slovackio, J. Tuvimo ir kt. poetų eilėraščių.

Lit.: **A. Venclova,** Epochos vėjas, V., 1962 [str. „Kelios mintys apie A. Miškinio poeziją"]; Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 2, V., 1965; [Autobiografija]. — Tarybų Lietuvos rašytojai, V., 1967.

MIŠKÌNIS Jonas [g. 1930.XI.12 Dubininkuose (Varėnos rj.)] — ekonomistas, ekonomikos mokslų kandidatas (1966). 1955 baigęs Vilniaus un-tą, dėsto jame polit. ekonomiją. Nuo 1957 TSKP narys. Nuo 1967 ekonomikos vakarinio f-to dekanas. Paskelbė moksl. straipsnių apie visuomeninių vartojimo fondų ekonominę prigimtį, jų pasiskirstymą, struktūrą ir vystymą.

MIŠKÌNIS Motiejus [g. 1897.XII.27 Juknėnuose (Utenos rj.)] — literatas, vertėjas. 1927 baigė Kauno un-to humanitarinių mokslų f-tą. 1924—31 mokytojavo Kauno aukštesniojoje komercijos m-loje, Marijampolės, Raseinių g-jose. 1931—36 M. redagavo tautininkiškos krypties moksleivių žrn. „Šviesos keliai". 1931—1937 Švietimo m-jos Pradžios mokslo departamento direktorius, 1937—40 Švietimo m-jos vyr. inspektorius. 1941—1943 dėstė rusų lit-rą Vilniaus un-te. „Šviesos keliuose", „Literatūros naujienose" ir kitur paskelbė straipsnių lit-ros teorijos, lietuvių ir kt. tautų lit-ros istorijos klausimais. 1936 išleido idealistine estetika pagrįstą straipsnių rink. „Didžiųjų rašytojų siluetai" (apie Dž. Baironą, F. Dostojevskį, N. Gogolį, F. Šatobrianą, L. Tolstojų). Vadovėlyje „Lietuvių literatūra" (d. 1, 1939) iš burž. istoriografijos pozicijų nagrinėjo liet. tautosaką ir lit-ros istoriją (iki 1900). Išvertė į liet. kalbą beveik visus N. Gogolio kūrinius, F. Dostojevskio, L. Tolstojaus, M. Gorkio ir kt. rusų rašytojų veikalų.

Vert.: **L. Tolstojus,** Vaikystė. — Paauglio metai. — Jaunystė, V., 1960; **N. Gogolis,** Raštai, 5 t., V., 1953—54 [t. 4 — su A. Griciumi]; **L. Leonovas,** Rusų miškas, V., 1956; **F. Dostojevskis,** Broliai Karamazovai, 2 t., V., 1960; **I. Buninas,** Tamsios alėjos, V., 1963.

MIŠKÌNIS — 1. Ežeras Švenčionių rj., 11 km į š. nuo Švenčionių, 15 km į š. r. nuo Švenčionėlių. Plotas 51 ha. Ežeras ištįsęs iš š. į p.; ilgis 1830 m, didž. plotis 510 m, kranto linijos ilgis 4450 m. R. krantas aukštas, status, p. žemas, pelkėtas. Išteka upelis į Kretuonos u. (Žeimenos baseino). Ežero v. pakrantėje įsikūręs Didžiasalis. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 8 kg/ha.

2. Ežeras Rokiškio rj., 7 km į p. r. nuo Obelių. Plotas 16 ha. Ežeras ištįsęs iš š. į p.; ilgis 780 m, didž. plotis 260 m, kranto linijos ilgis 1850 m. Krantai aukšti, statūs. Išteka bevardis Kriaunos baseino upelis. Prie M. įsikūręs Kumpoliškio kaimas. 1965 žuvies (daugiausia kuojų) sugauta 7,1 kg/ha.

MIŠKINÝTĖ Genovaitė [g. 1923.II.24 Kaniūkuose (Utenos rj.)] — biochemikė, biologijos mokslų kandidatė (1956). 1947 baigė Vilniaus un-to medicinos f-to farmacijos specialybę ir nuo to laiko dirba Eksperimentinės ir klinikinės medicinos in-to moksl. bendradarbe. Paskelbė moksl. straipsnių reumatologijos klausimais.

„MÌŠKO BRÓLIAI" — ginkluoti kovotojų būriai, gaivališkai susikūrę ir veikę Lietuvoje kaizerinės Vokietijos okupacijos metais (1915—18). Į „M. b." telkėsi pabėgę rusų karo belaisviai, neturtingi vietos gyventojai, vok. kariuomenės dezertyrai. „M. b." judėjimas turėjo revoliucinės, klasinės kovos bruožų: jie kovojo su kaizeriniais okupantais (žudė žandarus, kar. administracijos pareigūnus, seniūnus), su buožėmis (padeginėjo jų pastatus). Darbo žmonės „M. b." rėmė (slėpė nuo žandarų, maitino, rengė). Prieš „M. b." okupantai 1916 Raseinių apskrityje surengė baudžiamąją ekspediciją, kurioje dalyvavo daugiau kaip 1000 kareivių. 1918 pab. su „M. b." užmezgė ryšius kom. org-jos. Daugelis „M. b." kovotojų įsijungė į rev. judėjimą Lietuvoje.

MIŠKÓGALIŲ PÉLKĖ — pelkė Šilutės rj., 12 km į š. v. nuo Šilutės, 2 km į v. nuo Klaipėdos—Pagėgių geležinkelio, Minijos slėnyje. Plotas 937 ha (pramoninis 778 ha). Sausuminės kilmės plynraistinė bei raistinė žemapelkė. Tai supelkėjusios Nemuno deltos dalis, kiekvieną pavasarį apsemiama Minijos potvynių. Pelkės dugnas yra žemiau jūros lygio. Paviršius lygus, apaugęs viksvynais, vietomis žaliasamanynais su retais berželiais, karklais. Yra mišrių juodalksnio, beržo ir eglės raistų. Durpių klodo didž. storis 3,9 m, vid. 1,76 m. Paviršiuje slūgso žemapelkinės plyninės durpės, giliau — raistinės. Vid. susiskaidymas 43%, vid. peleningumas 25,7%. Ištekliai 13,7 mln. m^3. Pelkės paviršius nusausintas, šienaujamas. Pietuose M. p. jungiasi su Bundulinės pelke. Rytuose prie pelkės yra Miškogalių kaimas.

MÌŠKO ŪKIS — liaudies ūkio šaka, apimanti miškų saugojimą, naudojimą, atkūrimą bei jo našumo kėlimą. Lietuvos TSR miškai užima 1 723 600 ha; medynų yra 1 608 500 ha, arba 24,6% Lietuvos teritorijos (1966 pr.). Kaimyninės respublikos miškingesnės: Baltarusijos TSR miškai užima 32,2% visos teritorijos, Latvijos TSR — 36,4%, Estijos TSR — 30,7%. Kaliningrado sritis mažiau miškinga (16,7%). Lietuvos rajonų miškingumas įvairuoja nuo 6,1% (Vilkaviškio) iki 58,0% (Varėnos). Miškingi yra Švenčionių, Eišiškių, Tauragės, Jonavos, Trakų, Vilniaus, Jurbarko rajonai. Mažai miško tėra Skuodo, Pasvalio, Pakruojo, Raseinių, Šilutės rajonuose. Miškų fondą sudaro daugiau kaip 18 000 miškų ir miškelių. Didžiąja miškų dalį sudaro valst. miškai (1 lent.).

1 lent. **Miškų plotai pagal valdytojus** (1966 pr.)

Valdytojai	Miškų plotas (tūkst. ha)	Medynų plotas: tūkst. ha	Medynų plotas: viso medynų ploto %
Valstybė	1262,5	1188,7	73,9
Kolūkiai	302,5	276,9	17,2
Taryb. ūkiai	92,4	84,9	5,3
Dubravos miškų tyrimo stotis	6,6	6,0	0,4
Kitos žinybos	59,6	52,0	3,2
Iš viso	1723,6	1608,5	100,0

Kolūkių ir kt. žinybų miškai palaipsniui perduodami į valstybinį miškų fondą.

Miškai suskirstyti į dvi grupes. Miškai, esantys ne toliau kaip 30 km nuo Vilniaus bei Kauno ir 10 km nuo rajonų centrų (žaliosios zonos miškai), 4 km pločio miškų juostos abipus Nemuno ir Neries, 1 km pločio juostos palei daugelį kitų didesnių upių (vandenų apsauginiai miškai), 500 m pločio juostos palei geležinkelius ir 250 m palei plentus (draudžiamosios juostos), be to, miškai, turintys kurortinę reikšmę, priskirti prie pirmosios miškų grupės. Juose leidžiami tik ugdomieji, sanitariniai bei atkuriamieji kirtimai. Tokie miškai sudaro apie 37% bendro Lietuvos miškų fondo. Visi kiti miškai priskirti prie antrosios (eksploatacinių miškų) grupės.

Miškuose vyrauja pušynai, eglynai, beržynai (2 lent.).

Savaiminės kilmės miškų yra 87,4%, želdintų 12,6%. Jaunuolynai sudaro 48,9% viso medynų ploto, pusbrandžiai medynai 34,9%, pribręstantieji 10,7%, brandieji ir perbrendusieji 5,5%. Miškuose įveista daugiau kaip 20 introdukuotų spygliuočių rūšių ir apie 10 lapuočių rūšių. Iš spygliuočių didesnę reikšmę turi europinis ir sibirinis maumedžiai, kalninė, veimutinė, Bankso ir Murėjaus pušys, sibirinis kėnis, melsvoji ir žalioji pocūgės; iš lapuočių — raudonasis ąžuolas, paprastasis bukas.

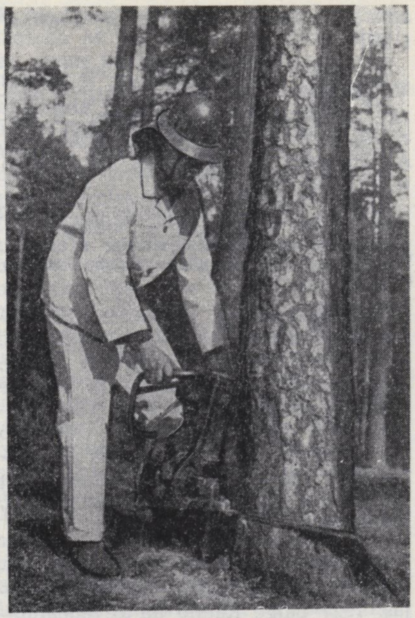

Miško ūkis. Mechanizuotas miško kirtimas Višakio Rūdos girininkijoje

Miško ūkiui (miško apsaugai, naudojimui, atkūrimui) vadovauja Miškų ūkio ir miško pramonės m-ja. Ji valdo visus valst. miškus per jai priklausančius *miškų ūkius* (ar miško pramonės ūkius) bei *girininkijas*. Kolūkiai, taryb. ūkiai ir kt. org-jos savo miškus valdo patys. Jų veiklą M. ū. srityje kontroliuoja miškų ūkiai ir girininkijos.

MIŠKO NAUDOJIMAS. Lietuvos TSR valst. miškuose per metus priauga vid. 3,1 mln. ktm medienos. 1945—66 visų rūšių kirtimais iškirsta 51,1 mln. ktm, arba kasmet vid. po 2,3 mln. ktm (1921—39 iškirsta 50,9 mln. ktm, vid. po 2,6). Plynaisiais kirtimais 1960—66 iškirsta 21% viso pagamintos medienos tūrio (kasmet vid. po 2770 ha), o visa kita dalis — ugdomaisiais, atvejiniais, rinktiniais kirtimais (1933—37 plynaisiais kirtimais iškirsta 73% viso pagamintos medienos tūrio). Vis plačiau praktikuojami ugdomieji kirtimai ir kirtimai pagal progresyvų tūrio puoselėjimo principą. Dėl to gaunama palyginti nemaža produkcija; pvz., 1966 — 2 740 000 ktm, t. y. 2,3 ktm iš 1 ha medynų. Ypač gerinama medynų būklė ir jų brandumo grupių santykis, kuris Lietuvos TSR miškuose labai nenormalus (valst. miškuose brandžiųjų medynų yra tik 6,5%, pribręstančiųjų — 11,3%). Du miškų chemijos ūkiai (Vilniaus ir Kauno) nusakina pušis, perdirba sakingus kelmus. Nusakinant pušis, gaunami *sakai* (1966 — 1704 t), o perdirbant sakingus kelmus — terpentinas, medžio anglys, derva, kalcio acetato milteliai. Burž. santvarkos metais visi miško darbai buvo dirbami rankiniu būdu, o transportas buvo tik arklinis. Taryb. metais ypač rūpinamasi miško darbų mechanizavimu. Jau 1945 mechanizuotai išvežta 7500 ktm. Netrukus pradėtas ir mechanizuotas miško kirtimas (1948 — 4000 ktm) bei mechanizuotas ištraukimas (1950 — 23 100 ktm). 1966 mechanizuotai iškirsta 2 336 000 ktm (91,5% viso tūrio), ištraukta 659 800 ktm (29,4%), išvežta 2 113 300 ktm (90,6%). Miško kirtimui naudojami motoriniai piūklai „Družba", medienos ištraukimui — traktoriai TDT-40, mažagabaričiai traktoriai TD-20 ir kt., pakrovimui — autokranai, išvežimui — automašinos, jų tarpe savikrovės. Beveik visa mediena miškų ūkių transportu suvežama į perdirbimo įmones ar tiesiog į vartotojų kiemus. „Miško technikos" (Vilniuje) eksperimentinis cechas konstruoja miško ruošai naudojamus spec. įrengimus, padeda įgyvendinti Lietuvos racionalizatorių pasiūlymus, daro miško medienos sandėlių, miško kelių projektus.

2 lent. **Lietuvos TSR miškų rūšinė sudėtis, tūris** (1966 pr.) **ir vidutiniai taksaciniai rodikliai** (1961 pr.)

Medžių rūšys	Medynų plotas: tūkst. ha	Medynų plotas: %	Tūris (tūkst. ktm)	Vid. amžius (metais)	Vid. bonitetas	Vid. skalsumas
Paprastoji pušis	670,1	41,7	62 306	32	II,8	0,62
Kalninė pušis	2,2	0,1	27	44	Va	1,00
Eglė	316,3	19,7	42 983	46	I,9	0,63
Maumedis	0,4	0,0	9	5	I,0	1,00
Ąžuolas	20,9	1,3	2100	49	II,3	0,51
Uosis	14,8	0,9	1332	31	II,0	0,65
Kiti kietųjų rūšių medžiai (skroblas, klevas, vinkšna, skirpstas, guoba)	2,0	0,1	87	26	II,0	0,66
Beržas	281,9	17,5	23 960	26	I,9	0,73
Drebulė	120,2	7,5	14 183	30	I,6	0,71
Juodalksnis	89,8	5,6	8441	27	II,4	0,62
Baltalksnis	88,9	5,5	4314	12	I,8	0,73
Liepa	0,5	} 0,1	55	33	I,7	0,67
Tuopa	0,3		2	—	II,0	0,60
Gluosnis	0,2		3	—	III,0	0,60
Iš viso	1608,5	100,0	159 802	32	II,28	0,65

Miško ūkis. Medienos pakrovimas į savikrovę automašiną Tauragės girininkijoje

Iš kitų miško teikiamų gėrybių, be medienos, minėtini medžiojamieji žvėrys ir paukščiai (ž. *Medžioklė*), *grybai*, uogos (ž. *Uoginiai augalai*).

MIŠKO ATKŪRIMAS. Lietuvos TSR miškuose kasmet pasodinama apie 70—80 mln. medžių daigų, užaugintų daigynuose bei *medelynuose*. 1945—66 apželdinta 321 700 ha, arba vid. po 14 620 ha per metus, o plynai iškertama vid. po 2500 ha (1920—39 apželdinta 55 900 ha, t. y. kasmet vid. po 2800 ha, o iškirsta plynai kasmet maždaug po 7000 ha). Miškų ūkių jėgomis ir lėšomis 1957—66 apželdinta 26 100 ha kolūkių miškų; miško želdiniais sutvirtinta 1257 ha pustomų pajūrio smėlynų. Kiekvienais metais pasodinama vis daugiau

vertingų medžių. 1945—66 įveista, be kita ko, 3625 ha maumedynų, 18 737 ha ąžuolynų, 2641 ha uosynų. Neapželdintų miško plotų 1948 buvo 157 000 ha, o 1966 jų liko tik apie 30 000 ha. Tai daugiausia perimti į miškų fondą plotai, netinkami žemės ūkiui. Savaime atžėlę menkaverčių medžių rūšių jaunuolynai rekonstruojami; išretėję, neperspektyvūs pušynai iškertami ir atsodinami. Pušies jaunuolynų, augančių derlingesnėse dirvose, antrajam aukštui sudaryti įveisiama eglė. 1967.X.17—18 v. Lietuvos miškai nukentėjo nuo vėtros. Vien valst. miškuose išversta ir išlaužyta daugiau kaip 3 mln. ktm.

1966 mechanizuotu būdu įdirbta 4499 ha dirvos miško želdinimui. Tam naudojami spec. traktoriniai plūgai, diskinės akėčios, racionalizatorių pasiūlyti spec. įrengimai, kurie kabinami prie traktorių, naudojamų medienai ištraukti. Miško medelynuose, ypač jų priežiūros darbams, naudojami mažieji ratiniai traktoriai su spec. pakabinamais įrankiais. Miškų ūkiuose paruoštų medžių bei krūmų sėklų kokybę tiria sąjunginio pavaldumo įstaiga — Vilniaus zoninė miško sėklų tyrimo stotis (1953—66 Kauno tarpsritinė miško sėklų tyrimo stotis). 1966 miškų tvarkymui išleista 28,3 mln. rb.

M. Ū. SPECIALISTAI. M. ū. specialistus rengia Ž. ū. akademija ir Kauno (iki 1963 Vilniaus) miškų technikumas (ž. *Miškininkų mokyklos*). Po D. Tėvynės karo miško ūkyje dirbo 9 miškininkai su aukštuoju ir 105 su spec. viduriniu išsilavinimu. 1945—66 Lietuvos aukštųjų m-lų ir miškų technikumo stacionariniuose ir neakivaizdiniuose skyriuose miško ūkio inžinieriaus kvalifikaciją įsigijo 679 specialistai, miško techniko — 859 (1923—40 aukštąją m-lą baigė 72 miškininkai, vidurinę — 420). Miškų ūkio ir miško pramonės m-jos sistemoje 1967 pr. dirbo 349 miškininkai su aukštuoju ir 654 su spec. viduriniu išsilavinimu. Tuo būdu, 1 specialistui teko 1258 ha miško. Be to, Miškų ūkio in-te su Dubravos miškų tyrimo stotimi dirbo 69 specialistai, miškininkų kadrų rengimo įstaigose 19, miškotvarkos kontoroje 50. 33 miškininkai turėjo mokslų kandidato laipsnį, 21 — Lietuvos TSR nusipelniusio miškininko garbės vardą (1967). Gamyboje dirbantieji M. ū. specialistai kvalifikaciją kelia kursuose, organizuojamuose prie Miškų ūkio in-to ar Ž. ū. akademijos miškų ūkio f-to.

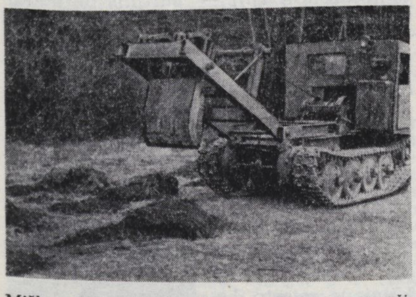

Miško ūkis. Mechanizuotas dirvos paruošimas medeliams auginti Tauragės girininkijoje

Miško ūkis. Pušies su maumedžiu sodiniai Punios miške (Alytaus rj.)

Kvalifikacijos kėlimu bei moksl. tyrimo darbu rūpinasi ir Lietuvos Miško pramonės ir miškų ūkio mokslinė-techninė d-ja (įk. 1959 Kaune), 1967 pr. turėjusi 1673 narius. (1929—40 Lietuvos miškininkai turėjo profesinio-kultūrinio pobūdžio org-ją — Lietuvos Miškininkų s-gą.)

M. Ū. PRAEITYJE. Pirmiesiems gyventojams atsikėlus į Lietuvos teritoriją, beveik visa ji buvo apaugusi miškais. Juose buvo gausu žvėrių, paukščių, bičių. Feodalizmo laikotarpiu valst. miškams ir jų turtams saugoti, prižiūrėti ir eksploatuoti didžiojo kun-ščio dvarų vietininkai turėdavo padėjėjus girininkus, kurie tvarkė daugiausia medžioklės reikalus, prižiūrėjo bartininkų (bitininkų), degutininkų darbą. Gyventojams gausėjant, vis didesni miškų plotai buvo paverčiami dirbamomis žemėmis. Miškų buvo iškertama vis daugiau; mediena tapo pagrindiniu miško produktu, išsivystė įvairių miško medžiagų prekyba. Feodalams buvo pelningiau mišką iškirsti, medžius parduoti, o iš žmonių, apgyvendintų kirtavietėse, imti mokesčius. Iki XVI amžiaus V. Europos valstybės jau daug savo miškų buvo iškirtusios, o Lietuva dar XVI a. garsėjo kaip labai miškingas kraštas. Į ją ėmė plūsti užsienio pirkliai, pradėjo kurtis primityvios miško verslo įmonės — *būdos*. XVII—XVIII a. įsigalėjęs bajorų luomas savo išteigingam gyvenimui didelę dalį pajamų imdavo iš miško. Todėl XVIII a. pab. daugelis Lietuvos girių buvo jau sudarkytos, iškirsta daug vertingų medynų. Daugelį miškų dvarininkai tebevaldė ir po baudžiavos panaikinimo. Prie medynų plotų sumažėjimo nemaža prisidėjo ir caro valdžia, kuri už įv. pasižymėjimus bei patarnavimus apdovanodavo aukštus valdininkus, ypač kariškius, ne tik žemėmis, bet ir miškais, tuo būdu sudarydama geriausias sąlygas be saiko miškus eksploatuoti. 1741—1914 miško plotai Vilniaus gub. sumažėjo daugiau kaip 50%, Kauno gub. 35%, Gardino ir Suvalkų gubernijose 80%. Ypač plėšikiškai miškai buvo kertami kaizerinės okupacijos metais: 1915—18 plynaisiais ir pasirinktiniais kirtimais iškirsta ir išvežta apie 12 mln. ktm. Dauguma plyno kirtimo biržių liko neatželdinta. 1919—39 iškirsta apie 52 mln. ktm. Per tą laiką iškirsta 260 000 ha brandžių ir vertingų medynų, o atželdinta tik 55 900 ha, t. y. tik 21,5% to, kas buvo plynai iškirsta. Burž. valdžiai labiausiai rūpėjo gauti iš miško kuo daugiau pajamų, o jo atkūrimu ji mažai tesirūpino. Pvz., 1928 iš miškų buvo gauta 33,9 mln. lt pajamų, o išleista M. ū. reikalams tik 9,8 mln. lt. Lietuva tapo mažai miškingu kraštu. 1940 jos miškingumas buvo tik 16,7%. Apie 50 000 ha (daugiau kaip 10 mln. ktm) iškirsta vok. faš. okupacijos metais (1941—44).

Kartu su miškų eksploatavimo plėtimu iškildavo ir miško apsaugos gerinimo, M. ū. organizavimo klausimai. Žygimantui Augustui pavedus, G. Valavičius XVI a. pirmą kartą aprašė Lietuvos girias. Valakų įstatyme (1557) ir Žygimanto Augusto paskelbtoje „Instrukcijoje karališkiesiems girininkams" (1567) buvo apribotas medžių bei jų produktų naudojimas, uždrausta lydiminė žemdirbystė. Trečiajame Lietuvos Statute (1588) nurodomos miškų valdytojų teisės ir pareigos. „Karališkųjų girių ordinacijoje" (1641) į pirmą vietą jau iškeltas miško naudojimo ir jo ribų klausimas. 1888 buvo paskelbtas miškų apsaugos įstatymas. Nuo 1930 jau pradėta riboti gyvulių *ganymą* valst. miškuose. Ikitaryb. laikotarpio miško saugojimo nuostatai buvo formalūs, praktikoje mažai reikšmingi, nes beveik niekas jų vykdymo nekontroliavo.

Pirmieji miškotvarkos darbai Lietuvos miškuose (Eigulių, Penionių, Rumšiškių) pradėti 1847. 1894—1907 prie miškotvarkos nemaža prisidėjo prof. P. Matulionis. Iki 1914 pirmą kartą sutvarkyti visi valst. miškai. Pakartotiniai miškotvarkos darbai valst. miškuose atlikti 1922—38, po to 1946—49, 1950—52 (tik kameraliniu būdu), 1955—57 (tik kolūkių ir tarybinių ūkių miškuose), 1958—1963. Miškotvarkos darbai pagreitėjo, 1947 Kaune įsteigus Lietuvos miškotvarkos kontorą „Miško projektas". Nuo 1966, tvarkant miškus, kartu tiriami ir kartografuojami jų dirvožemiai.

Ž. *Gamtos apsauga, Melioracija:* Miško melioracija.

Lit.: Lietuvos TSR miškai, V., 1962; Lietuvos TSR miškų ūkis, V., 1968.

MIŠKŲ ŪKIAI — gamybiniai administraciniai miško ūkio vienetai. Visi Lietuvos TSR valst. miškai (1 262 500 ha) yra paskirstyti 32 miškų ūkiams ir 16 miško pramonės ūkių (1967); ir vieni, ir kiti priklauso Miškų ūkio ir miško pramonės m-jai. Ūkiai per pavaldžius jiems gamybinius vienetus (*girininkijas*, miško ruošos punktus, meistrijas) vykdo savo teritorijoje visus miško apsaugos, jo priežiūros, atkūrimo ir eksploatavimo darbus.

1919 valst. miškams tvarkyti buvo įsteigta 16 **miškų urėdijų**, kurios savo funkcijomis maždaug atitiko dabartinius M. ū. Nacionalizuojant priv. miškus, urėdijų daugėjo. 1940 pab. jų

buvo 45. Tarybų Lietuvoje pirmieji 23 M. ū. suorganizuoti 1947.

MIŠKŲ ŪKIO INSTITŪTAS, Lietuvos Miškų ūkio mokslinio tyrimo institutas, — mokslinė įstaiga Girionyse (prie Kauno). Priklauso TSRS MT Valstybiniam miškų ūkio k-tui. Įkurtas 1950 Kaune; 1964 perkeltas į Dubravą (dab. Girionys). Iki 1956 buvo vadinamas Miškų ūkio in-tu ir priklausė Lietuvos TSR MA; 1956—63 — Miškų ūkio moksl. tyrimo in-tu, priklausė Miškų ūkio ir miško pramonės m-jai. Turi 6 skyrius (miško biologijos ir miškininkystės, miško želdinimo, miško ūkio ekonomikos ir organizacijos, miško naudojimo, miško dirvožemių ir tipologijos, miško apsaugos), Dubravos miškų tyrimo stotį su 7417 ha eksperimentiniu miškų ūkiu ir 76 ha medelynu, Biržų miško hidrologijos ir Vilniaus miško ekonomikos tyrimo punktus (1966 pab.). In-tas yra svarbiausias miškininkystės moksl. darbo centras Lietuvoje. Jis tiria Lietuvos TSR ir Kaliningrado sr. miškus, metodiškai vadovauja miško sėklininkystės vystymui, t. p. „Miško projekto" Lietuvos kontoros padalinių vykdomiems Lietuvos miškų tvarkymo darbams ir dirvožeminei nuotraukai.

In-tas ištyrė p. r. ir v. Lietuvos smėlynus, parengė priemones jiems sutvirtinti ir apželdinti, išvystė savitus agronominės miško melioracijos principus, pagal kuriuos organizuojamas racionalus miško ūkis Kuršių nerijos ir Varėnos rj. pustomuose smiltynuose. Išaiškinta apsauginių želdinių hidrologinė ir klimatinė reikšmė kalvotuose laukuose, parengtos priemonės dirvų erozijai mažinti, apželdinant denuduotas kalvas ir netinkamus žemės ūkiui plotus. Ištirti drėgmės, maisto medžiagų ir mikroklimato pakitimai nusausintose miško pelkėse ir nustatyti jų pavertimo mišku būdai, parengtos priemonės menkaverčiams ir išretėjusiems medynams rekonstruoti. Ištirti galimumai praturtinti medynus, įveisiant naujas medžių rūšis: maumedį, riešutmedį, pocūgę. Apibendrinta introdukuotų spygliuočių medžių veisimo patirtis. Išaiškinta sausinimo įtaka juodalksnynams, ištirti plačialapiai miškai, nustatytas ūkinių priemonių ąžuolynams atkurti kompleksas, be to, išaiškinti galimumai auginti ąžuoliukus rekonstruotuose jaunuolynuose, nustatyti mišrių eglės jaunuolynų formavimosi dėsniai. Pateikta nauja medžių klasifikacija ir originalūs mišrių medynų valymų ir retinimų būdai. Ištirtas pagrindinių rūšių medžių augimo ritmas ir jo priklausomumas nuo aplinkos sąlygų.

Ištirta pagr. rūšių medžių augimas, stiebų formavimosi dėsniai, tinkamiausias kirtimo amžius, nauji matuojamojo ir perskaičiuojamojo medynų taksavimo ir inventorizavimo būdai sklypiniam miškų tvarkymui, pagrįstam miško dirvožemių tipologija. Ištirtos juodalksnio, eglės, pušies medienos techn. savybės, pušynų ir eglynų sakinimo efektyvumas. Atlikti svarbūs miško gamybos procesų technologiniai ir ekonominiai tyrimai, sudarytos mechanizuotų miško darbų technologinės schemos.

Reikšmingų rezultatų gauta, nagrinėjant miško apsaugos nuo ligų ir kenkėjų problemą, gerinant medynų san. būklę. Ištirta drebulės puvinio, guobų maro sukėlėjų biologija, eglės, pušies liemenų kenkėjų bioekologija, pušies jaunuolynų ligos ir kenkėjai. Nustatyti efektyvūs chem. kovos su medžių ligomis ir kenkėjais būdai. Atskleisti miško ir medžiojamosios faunos tarpusavio ryšiai, stambesnių žvėrių įtaka miškui. In-tas su kt. žinybomis nagrinėjo Lietuvos TSR gamybinių jėgų vystymo ir išdėstymo problemas, parengė Kauno marių krantų apželdinimo projektą. Su „Miško projekto" kontora ištirta ir sukartografuota daugiau kaip 100 000 ha miškų dirvožemių, patikslinta jų klasifikacija, nustatyti miško dirvožemių bonitavimo ir kartografavimo moksl. pagrindai. Aprašyti ąžuolynų, juodalksnynų, eglynų, uosynų, beržynų miškų tipai ir augavietės, nustatyti miškų tipologinio klasifikavimo moksl. pagrindai ir ūkio vedimo kryptys skirtingų tipų medynuose.

In-te dirba 37 moksl. bendradarbiai (1966), jame iki 1966 pr. parengti 26 mokslų kandidatai. In-tas leidžia savo darbus (1956—66 išleista 10 t.), informacinius biuletenius (nuo 1959), straipsnių rinkinius. Išleido veikalus „Lietuvos pajūrio smėlynų apželdinimas" (1958), „Mišrių eglės-lapuočių jaunuolynų formavimasis" (1959), „Lietuvos TSR miškai" (1962), „Dendrologija" (1963), „Lietuviškoji miškininkystės literatūra 1918—1962" (1963). In-to moksl. darbuotojai išleido apie 30 mokslo populiarinimo knygų, suorganizavo daugiau kaip 10 regioninių ir respublikinių moksl. konferencijų. Iki 1961 in-to direktorius buvo A. Kvedaras, nuo 1961 yra žemės ūkio mokslų kandidatas docentas M. Lukinas.

Miškų ūkio institutas

MIŠNIŪNAI — kaimas Ukmergės rj., Šešuolių apyl., 17 km į p. r. nuo Ukmergės, 10 km į p. v. nuo Želvos. 346 gyv. (1959). Pr. m-la.

MIŠTŪNAI — kaimas Eišiškių rj., Dainavos apyl., 9 km į p. r. nuo Valkininkų, 2 km į r. nuo Valkininkų—Eišiškių kelio. 286 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1920). 1886 kaime buvo 202 gyv. Burž. nacionalistai 1944—45 kaime išžudė 3 šeimas — iš viso 12 žmonių; jų tarpe buvo pirmoji apylinkės pirmininkė A. Galinienė.

MIŠŪČIAI — **1.** Kaimas Šilalės rj., Jucaičių apyl., 6 km į p. r. nuo Šilalės, prie kelio į Tauragę. 143 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Akmena (Jūros intakas), iš p. prieina Mišučių miškas. Lentpiūvė, aštuonmetė m-la (1918—51 pradinė, 1951—62 septynmetė). 1862—63 M. dvaro valstiečiai, vadovaujami P. Beniušio, vieningai priešinosi dvarininkui Parčevskiui, savavališkai padidinusiam pagalvės mokesčius.

2. Kaimas Kretingos rj., Žalgirio apyl., 9 km į r. nuo Kretingos, Minijos deš. krante. 128 gyv. (1959). Iš v. prieina Žalgirio miškas. Pr. m-la (nuo 1927). Minijos krante ties M. yra nedidelis piliakalnis. Buržuaziniai nacionalistai 1946 kaime nužudė apylinkės pirmininką J. Navicką, 1947 — naujakurį K. Ramoną, 1949 — apylinkės pirmininką Abrutį.

MIŠUPĖ — upė Plungės ir Kretingos rj., Minijos deš. intakas. Ilgis 27 km, baseino plotas 56 m^2. Prasideda Siurblių kaimo apylinkėse, 7 km į š. v. nuo Plungės. Teka per Remčio, Mišės ežerus į v. Kerta Šiaulių—Kretingos glžk. Įteka į Miniją 103 km nuo jos žiočių, ties Pristovais. M. leidžiasi nuo vakarinio Žemaičių aukštumų šlaito, todėl jos nuolydis labai didelis: vid. 355 cm/km, o 2 km nuo žiočių ruože net 900 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,71 m^3/s. Burbaičiuose, 15 km nuo žiočių, yra vandens malūnas.

MIŠŪTIS Pranas [g. 1930.XI.26 Laižuvoje (Mažeikių rj.)] — partinis darbuotojas. 1948—51 komjaunimo darbuotojas Vilniuje (LLKJS CK komsorgas, LLKJS rajono, miesto komitetų pirmasis sekretorius). Nuo 1950 TSKP narys. 1953 baigė Vilniaus un-to teisės f-tą. 1953—55 LKP Vilniaus miesto k-to skyriaus vedėjas, 1955—58 LKP Vilniaus miesto Lenino rj. k-to I sek-

retorius, 1958—61 LKP Kauno miesto k-to II sekretorius. Nuo 1961 LKP CK skyriaus vedėjas. Nuo 1960 LKP CK narys. Nuo 1963 Lietuvos TSR AT deputatas. Period. spaudoje ir rinkiniuose („Masių organizavimas ir auklėjimas", 1961; „Ideologinis darbas kaime", 1966; „Voprosi naučnogo ateizma", 1966, d. 1) paskelbė straipsnių ideologinio darbo klausimais.

MÌTALAS Jonas [g. 1920.II.29 Juškėnuose (Utenos rj.)] — žurnalistas, radijo ir televizijos darbuotojas. 1940—41 Palangos vid. m-los komsorgas. 1942—1944 „Audros" partizanų būrio ryšininkas. 1944—45 Utenos miesto vykd. k-to pirmininkas, LLKJS CK instruktorius. 1945—47 „Valstiečių laikraščio" redakcijos skyriaus vedėjas. Nuo 1947 TSKP narys. 1949 baigė Resp. part. m-lą. 1949—58 „Valstiečių laikraščio" redaktoriaus pavaduotojas. Nuo 1958 Radijo ir televizijos k-to pirmininko pavaduotojas. Nuo 1959 Žurnalistų s-gos v-bos pirmininko pavaduotojas. Išleido apybraižų kolūkine tematika (su I. Pikturna, „Suartosios ežios", 1948; su A. Jonušu, „Ekonomikos kilimo keliu", 1958).

MITALÁUSKAS Algirdas [g. 1933.XII.18 Mitlanuose (Rokiškio rj.)] — matematikas, fizikos-matematikos mokslų kandidatas (1964). 1957 baigęs Vilniaus un-tą, dirba Fizikos ir matematikos in-to moksl. bendradarbiu. Paskelbė moksl. straipsnių tikimybių teorijos ribinių teoremų klausimais.

MITKÁIČIAI — kaimas Telšių rj., Nevarėnų apyl., 18 km į š. nuo Telšių, 18 km į r. nuo Sedos; kolūkio centras. 362 gyv. (1959). Didesnioji sodybų dalis plačiai išsisklaidžiusio vienkiemiais, likusios stovi kompaktiškai. Šiaurės vakaruose M. siekia Balėnų mišką. Per kaimą eina Nevarėnų—Viekšnių ir Eigirdžių—Pievėnų keliai. Ryšių skyrius, pieninė, med. punktas (nuo 1961), aštuonmetė m-la (1919—49 pradinė, iki 1924 veikusi Juozapave; 1949—60 septynmetė), biblioteka (nuo 1952). Mitkaičiuose būta seno kapinyno. 1957, kasant duobę, aptikta žmonių kaulų ir V—VI a. būdingas geležinis įmovinis kirvis; jis laikomas Telšių kraštotyros muziejuje. Ist. šaltiniuose kaimas minimas 1619. 1829 pastatyta bažnyčia. 1923 buvo 370 gyv.

MÌTKIŠKĖS — kaimas Trakų rj., Kazokiškių apyl., 12 km į š. nuo Vievio, Neries kairiajame krante. 162 gyv. (1959). Per kaimą teka Sukra (Neries intakas). Yra Aleksandriškių aštuonmetė mokykla (1922—50 pradinė, 1950—62 septynmetė).

Kaimo š. r. pakraštyje, pustomuose smėlynuose, rasta neolito stovyklų liekanų, titnaginių dirbinių. Sukros kair. krante yra XIV—XVI a. senkapis. Jame rasta griautinių ir degintinių kapų. 1911 rusų archeologas E. Romanovas ištyrė 2 griautinius kapus, viename jų rado XVI a. vid. monetų. 1933 vasarą prie senkapio, smėlio kauburėlyje, rastas XIV a. pab.—XV a. pr. lobis: moliniame puodelyje 3 sidabriniai tribriauniai lydiniai ir 5 tokių lydinių gabalai, 25 mažos sidabrinės monetėlės ir sidabrinė pasaginė segė.

MITKÓVSKIENĖ Marija [g. 1904.VII.30 Kybartuose] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš tarnautojų. Mokėsi Ženevos (1923—25) ir Berlyno (1929—30) un-tuose, 1952 eksternu baigė Vilniaus Ped. in-tą. Nuo 1932 tarnautoja Kaune, dalyvavo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos (LRP) veikloje, spausdino LRP lit-rą pogr. spaustuvėje. 1939—40 Lietuvos Liaudies pagalbos s-gos Centro v-bos narė. Nuo 1940 TSKP narė. 1940—41 mokytoja Kaune. D. Tėvynės karo metais dėstytoja ir katedros vedėja Penzos Industriniame in-te. Po karo Lietuvos TSR MT skyriaus viršininkė, nuo 1947 — Vilniaus Ped. in-to vok. kalbos dėstytoja. Nuo 1960 pensininkė.

MITKŪNAI — kaimas Kauno rj., Noreikiškių apyl., 11 km į v. nuo Kauno, 7 km į p. r. nuo Zapyškio. 315 gyv. (1959). Per kaimą teka Kačupys (Dievogalos aukštupys). Ist. šaltiniuose M. minimi 1598.

MITOLÒGIJA [gr. *mythos* — padavimas, pasakojimas + *logos* — žodis, mokslas] — liaudies žodinės kūrybos rūšis, kurią sudaro mitai — vaizdingi pasakojimai apie pasaulio, jo reiškinių, žmonių, dievų kilmę bei likimą, didvyrių žygius ir kita; mokslas apie mitus. Mitų atsiranda ankstyvose tautų vystymosi stadijose. Jie rodo primityvias pažiūras į aplinkinį pasaulį, fantastiškai jį aiškina. Pavyzdžiui, dangaus kūnų sužmoginimas tautosakoje atsirado pirmykštės bendruomeninės santvarkos laikais kilusių tikėjimų pagrindu. M. yra kiekvienos religijos elementas; ji susipina su religija, prijungta prie jos maginių apeigų.

Nuoseklios mitų sistemos kokia nors viena tema lietuviai nėra sukūrę. Mitologinio pobūdžio liaudies poet. kūryba, atspindinti pirmykštes lietuvių pažiūras į aplinkos pasaulį, yra išblaškyta daugelyje šaltinių. Lietuvių M. ir jos šaltiniai nedaug tyrinėta, nors atskirų žinių apie ją yra nemažai. Seniausieji ist. šaltiniai, kuriuose randama žinių apie mitologinius liet. vaizdinius, yra J. Malalos kronika (1261), „Eiliuotoji Livonijos kronika" (XIII a. pab.). XV—XVII a. autoriai — Jeronimas Pragiškis, L. Davidas, S. Grunau, J. Lasickis, K. Hartknochas ir kt. — pateikė žinių apie daugelį liet. dievų, dvasių, tikėjimų ir kt., tačiau jų žinios ne visos patikimos. Daug painiavos į lietuvių M., ypač liečiančią dievus, įnešė lenkų ir lietuvių romantikai T. Narbutas, S. Daukantas, J. I. Kraševskis ir kt. Vertingų duomenų sen. tikėjimams, prietarams, burtams, vaizdiniams pažinti duoda M. Mažvydas, M. Strijkovskis, M. Daukša, M. Pretorijus, J. Brodovskis ir kt. Pagrindiniai lietuvių M. šaltiniai su komentarais paskelbti A. Mežinskio veikale „Lietuvių mitologijos šaltiniai" („Źródła do mytologii litewskiej", 2 t., 1892—96) ir V. Manharto sudarytame šaltinių rinkinyje „Latvių-prūsų mitologija" („Letto-Preussische Götterlehre", 1936). Vienas pagrindinių M. šaltinių yra kalba, tautosaka ir etnografija. Ypač vertingų duomenų duoda tautosaka: dainos, raudos, stebuklinės pasakos, mitologinės sakmės, padavimai ir kiti jos žanrai, bet šie duomenys ligi šiol nėra sistemingai surinkti bei suklasifikuoti.

Senovinės lietuvių pažiūros į dangaus kūnus atsispindi mitologinėse dainose. Jose saulė, mėnulis, žvaigždės, perkūnas vaizduojami suasmeninti. Jie jaučia ir galvoja, mylisi, vienas kitam padeda arba keršija, žmogus į juos kreipiasi kaip į būtybes, panašias į save. Mitologinių vaizdinių yra ir kitų žanrų liaudies dainose. Turtingas mitologinis pasaulis sukurtas stebuklinėse pasakose. Jose veikia suasmeninti dangaus kūnai — saulė, mėnulis, taip pat visokie slibinai, *raganos*, nepaprastų sugebėjimų žmonės, velniai. Tikėjimus, atsiradusius dėl įvairių gamtos ir visuomenės reiškinių esmės nesupratimo, atspindi gausios mitologinės sakmės. Jose veikia bemaž visos svarbiausios lietuvių mitologinės būtybės. Blogos, žmogui kenkiančios būtybės — tai raganos ir raganiai. Suasmenintos ligų ir mirties priežastys — tai maro deivė, *giltinė*, visokie vaiduokliai (gyviesiems pasirodantys numirėliai), slogučiai. Kartais išdaigininku bei pokštininku, kartais blogio įkūnijimu vaizduojamas *velnias*. Turtus nešanti, tačiau demoniška būtybė yra *aitvaras*. Piktų, blogų ir gerų, teisingumą įgyvendinančių būtybių bruožai sumišę *laumės* vaizdinyje. Žmogaus likimą lemianti būtybė yra laimė. Mitologiniais tikėjimais pagrįstos ir sakmės apie vėją, *saulę*, šaltį, *ugnį*, padavimai ir pasakos apie milžinus, apie žemėje prasmegusias pilis, miestus, dvarus, nuskendusius lobius, piliakalniuose užkeiktą ar užburtą kariuomenę. Pasakose, sakmėse, raudose sukurtas labai ryškus vėlių pasaulis ir savitas pomirtinio gyvenimo, „amžinos tėviškėlės" vaizdinys, kurį simbolizuoja „vėlių suolelis", „vėlių varteliai", „vėlių durelės". Remdamasis šia medžiaga, J. Basanavičius bandė duoti išsamų lietuvių įsivaizduojamo pomirtinio gyvenimo paveikslą.

Lit.: **J. Basanavičius,** Iš gyvenimo vėlių bei velnių, Ch., 1903; **K. Būga,** Rinktiniai raštai, 2 t., V., 1958—59; Lietuvių tautosakos apybraiža, V., 1963; Lietuvių tautosaka, t. 1—4, 1962—67.

MÌTRIKAS Alfonsas Algimantas [g. 1932.VIII.1 Lankaičiuose (Joniškio rj.)] — ekonomistas, ekonomikos mokslų kandidatas (1966). 1956 baigęs Vilniaus un-tą, jame dirba ped. darbą. Nuo 1957 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių apie laiko ekonomiją, darbo našumą, prekinius-piniginius santykius soc. visuomenėje ir kitais ekonomikos klausimais.

MITROPÒLSKAJA Nina Konstantinovna [g. 1921.VI.23 Medvedeve (Novgorodo sr.)] — literatūros tyrinėtoja, filologijos mokslų kandidatė (1951). 1944 baigė Petrozavodsko un-to istorijos ir filologi-

jos f-tą. Nuo 1945 TSKP narė. Nuo 1951 Vilniaus un-to rusų literatūros katedros dėstytoja (nuo 1954 docentė), nuo 1960 tos katedros vedėja. Paskelbė moksl. straipsnių ir išleido brošiūrų rusų tautosakos ir lit-ros klausimais.

„MITTEILUNGEN DER LITAUISCHEN LITERARISCHEN GESELLSCHAFT" („Lietuvių literatūros draugijos pranešimai") — tęstinis kraštotyros leidinys, ėjęs 1880—1912 Tilžėje. Leido Lietuvių lit-ros d-ja (kasmet 1 sąs.). Išėjo 31 sąs. (5 t. ir 1 sąs.). Paskelbė straipsnių Lietuvos istorijos, archeologijos, etnografijos, liet. tautosakos, kalbotyros, raštijos bibliografijos ir kt. klausimais. Bendradarbiavo J. Andziulaitis-Kalnėnas, J. Basanavičius, A. Becenbergeris, J. Boduenas de Kurtenė, A. Doričius, M. Felkelis, V. Gaigalaitis, R. Jakobis, A. Janulaitis, K. Jurkšaitis, V. Kalvaitis, J. Koncevičius, A. Kuršaitis, J. Šliupas, E. Volteris, J. Zembrickis ir kt. Leidinyje buvo paskelbta feod. Lietuvos istorijos dokumentų, statistinių (daugiausia XIX—XX a. pr. demografinių) duomenų, straipsnių apie liet. rašytojus ir kultūros veikėjus: M. Mažvydą, J. Bretkūną, M. Daukšą, K. Širvydą, S. Chilinskį, K. Donelaitį, K. Milkų, G. Ostermejerį, D. Pošką, S. Daukantą, S. Stanevičių, K. Nezabitauskį, M. Valančių, L. Jucevičių, J. Želvavičių, K. Ugianskį, A. Jušką ir kt. Spausdino t. p. tautosakos tekstus (liet. ir vok. kalbomis), lietuviškų ir lituanistinių knygų recenzijas.

MÌTUVA — upė Raseinių ir Jurbarko rj., Nemuno deš. intakas. Ilgis 102 km, baseino plotas 776 km^2. Prasideda prie Verėduvaitės, 8 km į š. v. nuo Ariogalos, 1 km nuo Dubysos. Pradžioje teka į p., prieš Gausantės žiotis pasuka į v., o nuo Vidaujos žiočių — į p. r. Įteka į Nemuną 124 km nuo jo žiočių, ties Jurbarku. Intakai: kairieji — Gausantė, Snietala, Antvardė, Imsrė; dešinieji — Akmena, Alsa, Vidauja. Vaga aukštupyje kanalizuota, 1,5—2 m pločio, vidurupyje 5—9 m, žemupyje 12—15 m pločio. Gylis aukštupyje ir vidurupyje 0,2—0,8 m, žemupyje 0,7—1,5 m. Žemupyje, žemiau Antvardės žiočių, ties Antkalniais, vagoje yra didžiulis akmuo Skilandis. Vid. nuolydis 100 cm/km. Krantai 1—2 m aukščio, apaugę krūmais. Slėnis 300—500 m pločio, jo šlaitai 10—20 m aukščio. Pavasario ir rudens potvyniai staigūs ir trumpi. Vanduo pakyla vidurupyje 1,5—3 m, žemupyje iki 4 m. Pavasario mėnesiais nuteka beveik pusė viso metinio vandens kiekio, rudenį — apie 30%. Vasarą daugelyje vietų upė neturi pastovios tėkmės, vanduo laikosi atskirose sietuvose. Vid. debitas žiotyse 5,4 m^3/s. Srovės greitis 0,2—0,4 m/s. Netoli žiočių, žemiau Smukučių, yra vandens malūnas. Aukščiau Antvardės žiočių, ties Vertimais, veikia vandens matavimo postas.

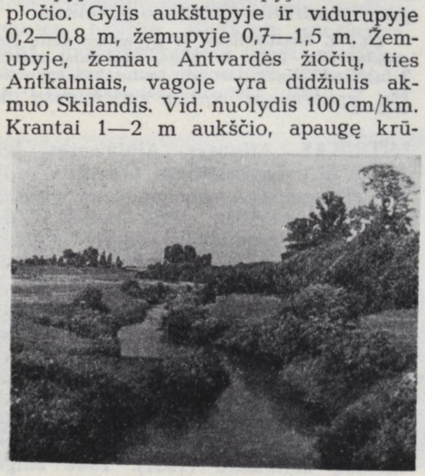

Mituva (žemupyje, ties Rukšniais)

MITUVÀ — **1.** Ežeras Kupiškio rj., prie Skapiškio. Plotas 47,5 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 1950 m, didž. plotis 400 m, kranto linijos ilgis 4500 m. Yra sala. Krantai žemi. Per ežerą teka Mituva (Lėvens intakas). Ežeras verslovinis.

2. Upė Kupiškio rj., Lėvens kair. intakas. Ilgis 21 km, baseino plotas 114 km^2. Prasideda ties Skapiškiu. Teka per Mituvos ež. į š. v. Įteka į Lėvenį 121 km nuo jo žiočių, ties Bagdoniais. Vid. nuolydis 107 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,59 m^3/s.

MÌTUZAS Henrikas [g. 1924.VII.16 Žagarėje] — gydytojas farmakologas, medicinos mokslų kandidatas (1956). 1950 baigęs Kauno un-tą, iki 1954 buvo Kauno san. švietimo namų higienos muziejaus vedėjas. 1954—56 dirbo Kauno Med. in-to fiziologijos, nuo 1956 farmakologijos katedroje. Paskelbė moksl. straipsnių apie alergiją ir kitais medicinos klausimais.

MÌTUZAS Julius [g. 1911.IV.27 Žagarėje] — inžinierius technologas, chemijos mokslų kandidatas (1948). 1944 baigė Kauno un-tą. 1944—50 Kauno un-to, 1951—63 Kauno Politechnikos in-to dėstytojas. Nuo 1950 docentas. Nuo 1963 Statybos ir archit-ros in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių įvairiais silikatų chemijos ir technologijos klausimais. Už darbus, atliktus 1945—60 statybinių rišamųjų medžiagų srityje, 1960 gavo Resp. premiją.

MIŪLENBACHAS (Mīlenbachs, Mülenbach) Karlis [1853.I.18 Kandavoje (Latvijos TSR) — 1916.III.27 Verje (Estijos TSR)] — latvių kalbininkas. 1875 baigęs Mintaujos g-ją, 1876—80 Tartu un-te studijavo filosofiją ir klasikinę filologiją. Mokytojavo Talsuose, Mintaujoje, Rygoje. Darbus latvių kalbos klausimais skelbė latvių, rusų, vokiečių žurnaluose. Bendravo su J. Zubatu, J. Mikola, A. Šachmatovu, J. Jablonskiu, ypač su J. Endzelynu. Su J. Endzelynu arba vienas apkeliavo beveik visą Latviją, tirdamas tarmes. Keliolikos leidimų susilaukė M. su J. Endzelynu parengta ir 1907 išleista „Latvių kalbos gramatika" (M. parašė sintaksės skyrių). Didžiausias nuopelnas latvistikai ir apskritai baltistikai yra jo „Latvių kalbos žodynas" („Latviešu valodas vārdnīca", 4 t., 1923—32). Pats M. spėjo suredaguoti iki žodžio „patumšs". Tolesnį darbą atliko J. Endzelynas. Šis žodynas reikšmingas ir liet. kalbos leksikai studijuoti. M. žodyne prie latvių kalbos žodžių pateikė ir lietuviškų tos pačios šaknies žodžių atitikmenų. J. Endzelynas žodyne aiškino latvių kalbos žodžių kilmę. Šiuose aiškinimuose yra nemaža medžiagos etimologiniam liet. kalbos žodynui.

MÌZARA Rojus [1895.V.15 Savilionyse (Alytaus rj.) — 1967.IX.23 Niujorke] — pažangus JAV lietuvių visuomenės veikėjas, rašytojas. 1913 emigravo į JAV. Dirbo laikr. „Keleivis", „Kova" spaustuvėse, lankė M. Petrausko muz. studiją, vaidino scenos mėgėjų būreliuose, įsijungė į pažangią JAV lietuvių veiklą. Nuo 1919 dirbo laikr. „Laisvė", 1922—1925 laikr. „Vilnis" redakcijose. 1927—28 redagavo Argentinos lietuvių laikr. „Rytojus". 1933—67 „Laisvės" redaktorius. Dalyvavo Lietuvių darbininkų susivienijimo, Amerikos Lietuvių darbininkų literatūros d-jos ir kitų pažangių org-jų veikloje. M. palaikė ryšius su proletariniais liet. rašytojais. 1931 lankėsi TSRS. 1959 ir 1965 viešėjo Tarybų Lietuvoje. Už pažangią veiklą JAV reakc. sluoksnių persekiotas. 1965 Mizarai Lietuvoje suteiktas Liaudies rašytojo garbės vardas. M. palaikai 1968 palaidoti Savilionyse.

Lit. veiklą, V. Kapsuko paskatintas, pradėjo 1916. Pirmuosiuose apsakymuose, ist. dramoje „Spartakas" kėlė pažangias idėjas, vaizdavo kovą dėl darbo žmogaus teisių. Ilgainiui M. kūryboje pagr. vietą užėmė Amerikos lietuvių gyvenimas, liet. išeivijos klasinio sąmonėjimo, kovos su išnaudotojais problemos; vis labiau ėmė ryškėti soc. ideologija. Romanas „Sliakeris" (1930), kurio veiksmas vyksta I pasaul. karo metais, pasižymi antikarinėmis tendencijomis. Romane „Povilas Jurka" (1935) atsispindi JAV darbininkų klasinės kovos stiprėjimas pasaulinės ekonominės krizės laikotarpiu, pavaizduotas išeivio iš Lietuvos ideologinis brendimas. Romane „Mortos Vilkienės divorsas" (1936) M. parodė moters darbininkės klasinį

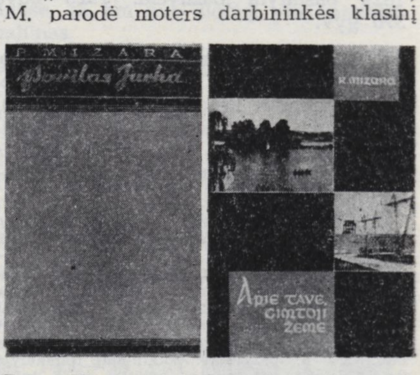

Rojaus Mizaros romano „Povilas Jurka" (1955) ir apybraižų knygos „Apie tave, gimtoji žeme" (1962) viršeliai

sąmonėjimą, savarankiškumo šeimoje siekimą, pateikė nemaža faktų iš Amerikos lietuvių darbininkų judėjimo istorijos. Romane „Ūkanos" (1938) vaizduojamas liet. išeivių inteligentijos likimas. Čia sukurtas įdomus iš darbininkų į mokslą prasimušusio gydytojo paveikslas. Romane „Bernardo Gavelio klaida" (1945) pavaizduota JAV visuomenė II pasaul. karo laikotarpiu, parodytas jos požiūris į kovą su fašizmu, nauju aspektu keliama darbininkų polit. sąmonėjimo problema. Romanuose „Kelias į laisvę" (1950), „Algio Lumbio nuotykiai" (1958) parodyta sunki emigrantų dalia JAV.

Romanuose M. daugiausia vietos skiria darbininkų gyvenimui ir kovai, propaguoja soc. idėjas, parodo darbo žmonių išnaudojimą, amerikinės demokratijos apgaulingumą, demoralizuojantį dolerio vaidmenį. Pagrindiniai romanų veikėjai — iešką gyvenimo tikslo ir prasmės darbo žmonės. Buržuazijos atstovai dažnai vaizduojami satyriškai. Romanuose gausu publicistinių intarpų darbininkų judėjimo klausimais. Daugelio romanų veiksmas pradedamas Lietuvoje, o paskui perkeliamas į Ameriką.

Rojus Mizara Lietuvoje (1959)

M. parašė keletą pjesių iš JAV lietuvių gyvenimo („Mūsų gyvenimo žaizdos", „Ponas amerikonas", „Prašvilpta laimė" ir kt.), atsiminimų kn. „Žvilgsnis į praeitį" (1960), keletą publicistinių darbų („Argentina ir ten gyvenantieji lietuviai", 1928; „Sovietų Sąjunga penkioliktaisiais metais. 1917—1932", 1932; „Lietuvos laisvės draugai ir priešai", 1938, ir kt.).

Ršt.: Povilas Jurka, V., 1955; Mortos Vilkienės divorsas, V., 1955; Kelias į laimę, V., 1955; Bernardo Gavelio klaida, V., 1956; Sliakeris, V., 1956; Развод Морты Вилкене, Вильнюс, 1956; Ūkanos, V., 1956; Algio Lumbio nuotykiai, V., 1958; Приключения Альгиса Лумбиса, Вильнюс, 1959; Ponas amerikonas, V., 1960; Apie tave, gimtoji žeme, V., 1962.

Lit.: **J. Būtėnas,** Apie Amerikos lietuvių rašytoją. — „Prošvaistė", kn. 4, 1940; **B. Raguotis,** Skaitant R. Mizaros romanus.—„Literatūra ir menas", 1957.II.16; **J. Šimkus,** Patriotinis romanas. — „Pergalė", 1959, Nr. 7; **Д. Нагаев,** Его родина. — „Дружба народов", 1960, № 8; **A. Venclova,** Epochos vėjas, V., 1962 [str. „Rojaus Mizaros atsiminimai"]; Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 2, V., 1965; **A. Venclova,** Tarybų Lietuvos draugas.—„Tiesa", 1965.V.15; **J. Baltušis,** Šviesų ir brangų žmogų palydint. — „Literatūra ir menas", 1967.IX.30.

MIZARAĨ — kaimas Lazdijų rj., Panemunės apyl., 9 km į p. r. nuo Leipalingio, Nemuno kair. krante. 53 gyv. (1959). Kaimą supa Mizarų miškas, p. pakraščiu teka Bilsa. Yra plytinė (nuo 1952), prie Bilsos — vandens malūnas (nuo 1924). Kitame Nemuno krante, priešais M., aptikta mezolito stovyklavietė. Mizaruose 1886 gimė botanikas prof. L. Vailionis.

MĨZARIENĖ Ieva [**Tamulynaitė;** g. 1906. VIII.27 Mespete (JAV, Niujorko valstija)] — pažangi JAV lietuvių visuomenės veikėja. Baigusi prekybos kolegiją, dirbo prekybos srityje. Nuo jaunystės dalyvauja pažangių liet. org-jų (Lietuvių moterų progresyvio susivienijimo, Amerikos Lietuvių darbininkų lit-ros d-jos, „Aido" choro ir kt.) veikloje. 1929 lankėsi Tarybų Sąjungoje ir Lietuvoje. II pasaul. karo metu liet. kolonijose sakė prakalbas prieš fašizmą. Niujorko liet. moterų klubo, Lietuvių meno s-gos centro v-bos pirmininkė. Kelerius metus dirbo „Darbininkių balso" redakcinėje komisijoje, „Laisvės" administracijoje. Nuo 1964 Amerikos Lietuvių darbininkų lit-ros d-jos Centro k-to sekretorė. 1960, 1963, 1965, 1968 lankėsi Lietuvoje. 1963 dalyvavo Pasauliniame moterų taikos kongrese Maskvoje kaip JAV moterų delegatė. Kelionės po Lietuvą įspūdžius aprašė knygoje „Jaudinantys susitikimai" (1965). Bendradarbiauja „Laisvėje", „Vilnyje", „Šviesoje".

MIŽUĨKAI — kaimas Plungės rj., Kulių apyl., 13 km į š. v. nuo Rietavo, prie kelio į Kulius. 400 gyv. (1959). Iš p. v. prieina Žaliosios miškas. Kaimo apylinkėse prasideda Minijos intakai Alantas ir Lukna. Pr. m-la (nuo 1917).

„MŁODZIEŻ LITWY" („Lietuvos jaunimas") — tarybinis komjaunimo laikraštis, ėjęs 1952.IV.16—1955.IV.10 Vilniuje lenkų kalba. Tapatus leidinys rusų kalba — *„Molodiož Litvi"*.

„MŁOT" („Kūjis") — komunistinis laikraštis, ėjęs 1918.XII—1926 Minske, Vilniuje, Smolenske lenkų kalba. Leido Lenkijos Karalystės ir Lietuvos socialdemokratijos grupių Rusijoje Centro Vykd. K-tas, nuo 1919.II — Lietuvos ir Baltarusijos KP CK ir Lenkijos Komunistų darbininkų partijos Rusijoje Vykd. K-tas, vėliau jos Vykd. Biuras. Redagavo J. Leščinskis ir K. Cichovskis. Bendradarbiavo V. Kapsukas ir kt. Paskelbė Lietuvos Laikinosios revoliucinės darbininkų ir valstiečių vyriausybės 1918. XII.16 manifestą, Lietuvos ir Baltarusijos KP CK nutarimų, informavo apie tarpt. padėtį. Išleista daugiau kaip 1000 nr.

MÕCIŠKIŲ MĨŠKAS — miškas Šilutės rj., 9 km į v. nuo Viešvilės, abipus Klaipėdos—Jurbarko plento. Priklauso Jurbarko miško pramonės ūkio Mociškių girininkijai. Plotas 1297 ha. *Smalininkų-Viešvilės miškų* masyvo dalis. V. pakraščiu teka Nemuno intakas Jūra. Jos krante prie M. m. įsikūręs Mociškių kaimas.

MÕCIUS Adolfas [1902.VIII.27 Mintaujoje (Latvijos TSR) — 1938.II.16] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. 1914 Petrograde mokėsi g-joje. 1918 grįžęs į Lietuvą, dirbo f-ke Šiauliuose, buvo Šiaulių miesto darbininkų profsąjungos v-bos sekretoriumi. Nuo 1919 Komunistų partijos narys. Už rev. veiklą 1920 suimtas, 1921 nuteistas mirti; kaip nepilnamečiui mirties bausmė pakeista kalėjimu iki gyvos galvos. Kalintas Šiauliuose, Kaune. 1922, Lietuvai pasikeitus su Tarybų Rusija polit. kaliniais, išvyko į Maskvą. Ten mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-te, paskui Sverdlovo kom. un-te. Nuo 1923 tarnavo iš pradžių Raudonojoje Armijoje, vėliau pasienio kariuomenėje polit. darbuotoju, baigė aviacijos m-lą. 1932 Maskvoje mokėsi kursuose prie Aukštosios pasieniečių m-los; juos baigęs, dirbo Ukrainoje pasienio kariuomenės aviacijos daliniuose polit. darbuotoju, paskui lakūnu instruktoriumi. Žuvo, neteisėtai represuotas asmenybės kulto sąlygomis. 1957 reabilituotas.

MOCKÀ Mečislovas [g. 1923.VIII.3 Gaigaliuose (BTSR, Astravo rj.)] — miškų ūkio inžinierius, Lietuvos TSR nusipelnęs miškininkas (1965). 1950 baigė Ž. ū. akademijos miškų ūkio f-tą. 1950—57 Rokiškio miškų ūkio vyriausiasis miškininkas, nuo 1957 to ūkio direktorius. Nuo 1961 TSKP narys. Jo vadovaujamame ūkyje pereita prie rinktinių atvejinių kirtimų (mažinant plynus kirtimus), dideli plotai apželdinti, miško medžiagos pakrovimas mechanizuotas.

MOCKAĨ — kaimas Kapsuko rj., Sangrūdos apyl., 13 km į p. r. nuo Kalvarijos, 10 km į p. v. nuo Šeštokų; kolūkio centras. 311 gyv. (1959). Per kaimą eina kelias iš Kalvarijos į Lazdijus. Prie jo kuriasi nauja kolūkio gyvenvietė. Malūnas, lentpiūvė, mechaninės dirbtuvės, kultūros namai (nuo 1954), biblioteka (nuo 1954). Kaimas susikūrė 1925, išparceliavus Mockavos dvarą. 1945—50 burž. nacionalistai kaime išžudė apylinkės pirmininko pavaduotojo P. Lukoševičiaus šeimą, nužudė kolūkiečius A. Gurecką, A. Kalinauskienę, I. Lukšaitienę, O. Rimavičienę.

MOCKÁIČIAI — kaimas Klaipėdos rj., Veiviržėnų apyl., 6 km į p. v. nuo Veiviržėnų. 60 gyv. (1959). Kaimo pakraščiu teka Veiviržas. Jo kair. krante yra piliakalnis.

Piliakalnio aikštelė ovali, apie 65 m ilgio ir iki 40 m pločio; iš š. r. ir p. r. ją supa 1,5 m aukščio pylimas, už kurio būta griovio. Apie 300 m į š. r. nuo piliakalnio, lauke, vadinamame Gintariniu Kalnu, yra senkapis. Jį ariant, būdavo randama žmonių ir žirgų kaulų, gintaro ir stiklo karolių, žalvarinių papuošalų, geležinių kirvių, Romos imperatoriaus Antonino Pijaus valdymo metu kaldintų varinių monetų ir kt. Iš radinių sprendžiama, kad čia buvo laidojama nuo mūsų eros pradžios iki XI—XII a.

MÕCKAPETRIS Pranas [g. 1893.II.13 Prienlaukyje (Prienų rj.)] — pažangus JAV lietuvių visuomenės veikėjas. Caro valdžios persekiojamas, 1912 emigravo į JAV. Įsitraukė į pažangiųjų lietuvių org-jų veiklą. Dalyvavo meno saviveikloje. Piešė spektakliams dekoracijas, knygų viršelius, pažangiųjų veikėjų (F. Abeko, L. Prūseikos, B. Vargšo ir kt.) portretus. Bendradarbiavo „Laisvėje", „Vilnyje".

MOCKAVÀ — kaimas Kapsuko rj., Sangrūdos apyl., 11 km į p. r. nuo Kalvarijos, 10 km į p. v. nuo Šeštokų. 219 gyv. (1959). Per kaimą eina kelias iš Kalvarijos į Lazdijus. Prie jo kuriasi nauja kolūkio gyvenvietė. Yra aštuonmetė m-la (iki 1954 pradinė, 1954—61 septynmetė). XIX a. antrojoje pusėje M. buvo valsčiaus centras, veikė pr. m-la, plytinė. Šalia kaimo buvo M. dvaras. 1827 kaime ir dvare buvo 320 gyv., 1883 — 638. 1925 dvaras išparceliuotas, ir į p. nuo M. susikūrė Mockų kaimas. 1951 burž. nacionalistai Mockavoje nužudė Būdviečio septynmetės m-los direktorių V. Baliūną.

MOCKAVÕS PELKĖ — pelkė Kapsuko rj., 9 km į p. r. nuo Kalvarijos. Plotas 129 ha (pramoninis 93 ha). Plynraistinė žemapelkė, ištįsusi iš š. į p. lėkštoje pailgoje dauboje. Į š. nuo pelkės plyti limnoglacialinė lyguma, į p. prasideda kalvotas daubotas moreninis ir keiminis reljefas. Š. v. ir š. r. pakraščiu teka kanalizuoti upeliai. Pelkėje daug šaltinių, iš jų 4 didesni, sudarę savotiškus išnašų kūgius — kelių metrų aukščio ir keliolikos metrų skersmens kalveles. Durpių klodo didž. storis 6,5 m, vid. 2,3 m. Durpės žemapelkinės, plynraistinės. Vid. susiskaidymas 33%, vid. peleningumas 24,1%. Klode gausu gėlavandenių klinčių. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų. Durpės kasamos. Pietuose prie pelkės yra Mockavos kaimas.

MOCKẼVIČIENĖ Taubė [**Solominaitė**; g. 1911.II.21 Jonavoje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. 1927 įstojo į LKJS, priklausė Jonavos org-jai. 1929—30 trikotažo f-ko darbininkė Klaipėdoje. 1930—33 už rev. veiklą kalinta Šiauliuose, Ukmergėje, Kaune. 1933—40 siuvyklos darbininkė Kaune. Nuo 1934 Komunistų partijos narė. Už prisidėjimą prie visuot. streiko Kaune rengimo 1936 kalinta adm. tvarka. 1942—44 tarnautoja Karagandoje (Kazachijos TSR). 1944—48 part. darbuotoja Kaune. 1948—52 Maisto pramonės darbuotojų profsąjungos resp. k-to pirmininkė. 1952—62 part. ir adm. darbuotoja Kaune. Pensininkė.

MOCKẼVIČIUS Petras [1897(9?) Kreiveniškiuose (Kupiškio rj.) — 1919.VI.2 Drulėnuose (Kupiškio rj.)] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1918—19 išrinktas keturių kaimų seniūnu. Buvo Komunistų partijos narys. Nuslopinus Tarybų valdžią Kupiškyje, burž. nacionalistų suimtas, kankintas ir nužudytas.

MOCKẼVIČIUS Petras [1899.VI.29 Pralamčiškiuose (Lazdijų rj.) — 1941.VI Simne (Alytaus rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Dirbo dvaruose ir pas buožes. Nuo 1932 dalyvavo rev. judėjime. Rinko aukas LKP, polit. kaliniams, platino kom. lit-rą. Nuo 1940.VII kandidatas į Komunistų partijos narius. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

MOCKẼVIČIUS Povilas [1908.V.8 Kreiveniškiuose (Kupiškio rj.) — 1943.IV.20 Tuloje (RTFSR)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1923 įstojo į LKJS. Nuo 1926 Komunistų partijos narys, buvo Kreiveniškių part. kuopelės sekretoriumi. 1929 už rev. veiklą suimtas, metus kalintas Panevėžyje, 1930 nuteistas 2 metus kalėti lygtinai. 1930—31 tarnavo Lietuvos kariuomenėje, po to už kom. veiklą adm. tvarka kalintas Panevėžyje. 1932—1933 mokėsi part. m-loje Maskvoje. Grįžęs į Lietuvą, dirbo LKP CK instruktoriumi Panevėžio rajonui. 1933 ir 1934 kalintas Panevėžyje, Utenoje, 1933 ištremtas į Jankų (Šakių rj.) valsčių. 1934 dirbo part. darbą Kaune prie LKP CK. 1935 LKP CK instruktorius Jonavos rajonui. 1935 suimtas, 1936 nuteistas 2 metus kalėti. 1937 dirbo Kauno autobusų garažo statyboje. 1938—39 Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos CK instruktorius Klaipėdos krašte, Žemaitijoje, Užnemunėje. 1939—40 kalintas Dimitravo priverčiamojo darbo stovykloje. 1940—41 adm. ir part. darbuotojas Kaune, Lazdijuose. 1941 evakavosi į TSRS gilumą. Nuo 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Fronte sunkiai sužeistas, mirė nuo žaizdų.

MOCKẼVIČIUS Sergiejus [g. 1938.VII.22 Kaune] — inžinierius radiotechnikas, fizikos-matematikos mokslų kandidatas (1967). Nuo 1960 TSKP narys. 1961 baigė Kauno Politechnikos in-tą. Nuo 1964 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-to Šiaulių vakariniame f-te, nuo 1967 to f-to radiotechnikos ir elektrotechnikos katedros vedėjas. Paskelbė moksl. straipsnių apie relaksacinius generatorius, surištas relaksacines sistemas.

MOCKIAĨ — kaimas Šilutės rj., Kintų apyl., 11 km į p. nuo Priekulės, 6 km nuo Kuršių marių, Minijos deš. krante. 217 gyv. (1959). Per kaimą eina Priekulės—Kintų kelias. Yra Sakučių aštuonmetė m-la.

MÕCKUS Albertas [g. 1922.IX.17 Žiūronuose (Radviliškio rj.)] — agronomas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1961). 1947 baigė Ž. ū. akademiją. 1948—51 Biologijos in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1952 dirba ped. darbą Veterinarijos akademijoje; nuo 1954 augalininkystės ir socialistinių ž. ū. įmonių organizavimo katedros vedėjas, nuo 1961 zootechnikos f-to dekanas. Nuo 1961 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių apie karvių šėrimą ir laikymą.

MÕCKUS Aleksas [g. 1888 Kivyliuose (Šilutės rj.)] — liaudies skulptorius. Iš mažens drožinėjo žaislus, namų apyvokos reikmenis. Nuo 1921 kuria medžio skulptūrėles. Išdrožė rašytojų Vaižganto, A. Baranausko, M. Lastauskienės skulptūrinius portretus, kompozicijas „Balanos gadynė", „Raketa į Mėnulį" ir kt. Nuo 1957 dalyvauja respublikinėse, sąjunginėse ir užsieninėse liet. liaudies dailės parodose.

MÕCKUS Antanas [g. 1918.IX.7 Kriokliuose (Akmenės rj.)] — tautosakininkas, filologijos mokslų kandidatas (1956), Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas (1965). 1942 baigė Šiaulių g-ją. 1943—45 Papilės (Akmenės rj.) prog-jos mokytojas. 1949 baigė Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą. Nuo 1952 Liet. kalbos ir lit-ros in-to moksl. bendradarbis (1953—58 tautosakos sektoriaus vadovas). Nuo 1959 Mokyklų moksl. tyrimo in-to meninio auklėjimo sektoriaus vadovas, nuo 1960 — in-to direktoriaus pavaduotojas moksl. darbui. Prisidėjo prie „Lietuvių tautosakos rinktinės" (1954) ir liet. liaudies dainų katalogo sistemos parengimo, parašė „Lietuvių tautosakos apybraižos" (1963) skyrių „Lietuvių folkloristikos istorinė apžvalga". Parengė spaudai A. Juškos „Lietuviškas dainas" (3 t., 1954). Period. spaudoje paskelbė straipsnių tautosakos ir pedagogikos klausimais.

MÕCKUS Jonas [g. 1931.VI.18 Norkūnuose (Rokiškio rj.)] — inžinierius, technikos mokslų daktaras (1966). 1952 baigė Kauno Politechnikos in-tą.

1952—53 Lietuvos TSR MA Fizikos-technikos in-to, 1954—1958 TSRS MA Energetikos in-to, nuo 1958 Lietuvos TSR MA Fizikinių-techninių energetikos problemų in-to (iki 1967 Energetikos ir elektrotechnikos in-tas) moksl. bendradarbis, nuo 1960 to in-to ekstremalinių uždavinių laboratorijos (iki 1967 elektroninių mašinų valdymo laboratorija) vadovas. 1957 gavo technikos mokslų kandidato laipsnį. Mokslų daktaro disertacija — „Kai kurie daugiaekstremaliniai uždaviniai projektavime". Paskelbė moksl. straipsnių apie sudėtingų sistemų optimalaus projektavimo, taikant elektronines mašinas, metodus. Už monografiją „Daugiaekstremaliniai uždaviniai projektavime" gavo Resp. premiją (1967).

Ršt.: Многоэкстремальные задачи в проектировании, М., 1967.

MÕCKUS Kazimieras [1883 Kinčiuliuose (Telšių rj.) — 1953 ten pat] — liaudies skulptorius. Mažažemis valstietis. Mokėsi pr. m-loje. Nuo 1890 platino drau-

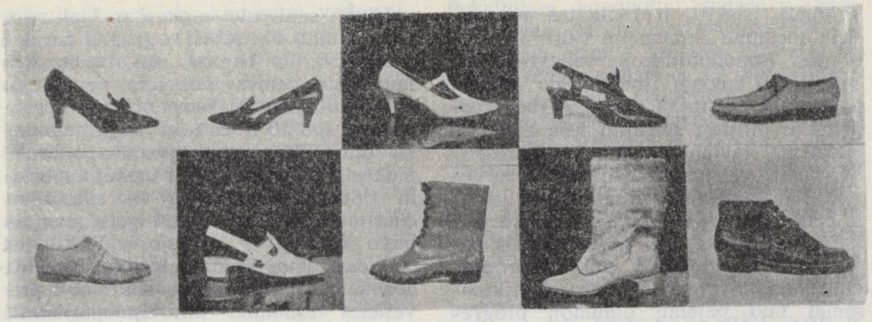

Modelių namuose parengtų avalynės modelių pavyzdžiai

džiamą liet. spaudą. Apie 1902 pradėjo drožinėti. Išdrožė meniškų Jurgio, Roko ir kt. šventųjų, t. p. pasaulietinio turinio skulptūrėlių. Ryškia tipizacija pasižymi „svieto lygintojo" T. Blindos skulptūrėlė.

MÕCKUS Mykolas Ksaveras [tikr. **Mockevičius;** 1864.X.26 Ramanave (Kapsuko rj.) — 1939.X.23 Čikagoje] — pažangus JAV lietuvių visuomenės veikėjas. 1886 emigravo į JAV. Kurį laiką dirbo fiz. darbą. Įsigijęs nedidelę spaustuvę, spausdino smulkius spaudinius, brošiūras lietuvių ir lenkų kalbomis. Dalyvavo Susivienijimo lietuvių Amerikoje, Tėvynės mylėtojų d-jos, Lietuvių socialistų s-gos ir meno saviveiklos org-jų veikloje. Mokydamasis protestantų kunigų seminarijoje, tapo ateistu, laisvamanybės propaguotoju. 1919 už Kristaus „įžeidimą" nuteistas 2 metus kalėti. Vengdamas bausmės, išvyko į Meksiką. Po 4 metų grįžęs, toliau skelbė laisvamanybę.

MÕCKUS Valerijonas [1912.IV.28 Mediškiuose (Telšių rj.) — 1942.III.13 netoli Smailių (Biržų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. Nuo 1928 priklausė Lietuvos Jaunimo s-gai, vėliau Lietuvos Valstiečių liaudininkų s-gai. 1931—33 dirbo laikr. „Žemaitis" redakcijoje Telšiuose. 1933—35 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Nuo 1935 Komunistų partijos narys. 1936 dalyvavo LKP Telšių rj. konferencijoje Nevarėnuose, buvo išrinktas į rajono k-tą, kurį laiką ėjo rajono k-to sekretoriaus pareigas. Už kom. veiklą 1933 ir 1936 kalintas. 1938—40 Telšių ligonių kasos įgaliotinis Viekšniuose, Skuode, Mažeikiuose. 1940—41 LKP Telšių aps., Zarasų aps. k-tų sekretorius. D. Tėvynės karo pradžioje dirbo Penzoje. 1942.III su LKP CK operatyvine grupe atvyko į Lietuvą. Žuvo kovoje su hitlerininkais.

MÕCKUS-MOCKĒVIČIUS Domas [1908 Vozbučiuose (Šiaulių rj.) — 1943.II Pokrovskojės rj. (Oriolo sr.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1938 Komunistų partijos narys. 1940.IV—VI už rev. veiklą kalintas. 1940—41 adm. ir part. darbuotojas Kaune. Nuo 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Žuvo fronte.

MOCKÙTĖ Danutė [g. 1934.VI.2 Rygoje] — chemikė, chemijos mokslų kandidatė (1963). 1957 baigė Leningrado un-tą. Nuo 1961 Chemijos ir chem. technologijos in-to moksl. bendradarbė. Sukūrė blizgančio nikeliavimo elektrolitą. Paskelbė moksl. straipsnių apie eterinius aliejus ir jų komponentus, org. priedų, naudojamų galvaninėse voniose, tyrimus.

MODÃLINIAI ŽÕDŽIAI [lot. *modus* — nuosaka] — žodžiai, reiškią kalbančiojo požiūrį į pasakytos minties realumą. Modaliniais žodžiais gali eiti sustabarėję pakitusios reikšmės daiktavardžių linksniai („tiesa", „teisybė", „žinia"), būdvardžiai („aišku", „keista"), veiksmažodžių formos („rodos", „matyt", „sakytum", „tur būt", „žinoma"), prieveiksmiai („tikrai", „veikiausiai", „vargiai"), prielinksninės konstrukcijos („iš tikrųjų", „iš tiesų", „be abejo"). Nuo modalinių dalelyčių (ž. *Dalelytės*) M. ž. „gal būt", „tikrai", „nelyginant" ir kt. skiriasi tik didesniu savarankiškumu. M. ž. vartojami tvirtinimui, būtinumui, abejojimui, netikrumui, spėliojimui, galimumui reikšti. Jie dažnai sakinyje atlieka įterptinių žodžių funkciją. M. ž. „tikrai", „žinoma", „be abejo" ir kt. gali eiti žodžiais-sakiniais.

MÕDELIŲ NAMAĨ, Vilniaus modelių namai,— įstaiga, rengianti drabužių ir avalynės modelių etalonus pramonei. Įkurti 1954. Turi siuvimo, avalynės (nuo 1960) ir trikotažo (nuo 1960) skyrius, kuriuose dirba 35 dailininkai. Per metus parengia apie 3000 modelių. Dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse parodose, aptarimuose, konkursuose, tarptautinėse mugėse, tarptautinėse modelių ekspozicijose (demonstravo savo modelius Bulgarijoje, Italijoje, Japonijoje, JAV, Jugoslavijoje, Kinijoje, Lenkijoje, VDR, Vengrijoje). 1954 sąjunginiame vaikiškų drabužių konkurse Maskvoje laimėjo I premiją. 1958 Leipcigo mugėje už vyriškų drabužių modelius gavo sidabro medalį. M. n. sukurtas lietuviško nac. kostiumo modelis gerai įvertintas pasaulinėje etnografinėje parodoje Niujorke (1959, 1960). 1964 atstovavo TSRS tarpt. mugėje Plovdive (Bulgarija), 1966 — Leipcige. 1966 sąjunginiame darbo drabužių modelių konkurse laimėjo II ir III vietą. Tais pat metais sukūrė pionierių ir IV—VII klasės moksleivių uniformos modelius, patvirtintus visai Tarybų Sąjungai. 1967 dalyvavo Tarptautiniame madų festivalyje Maskvoje. Nuo 1962 leidžia madų žurnalą „Banga".

MODERNĪZMAS [pranc. *moderne* — šiuolaikinis] — XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje susiformavusių buržuazinio meno srovių visuma. M. būdingi estetiniai principai ir meninės išraiškos

Modelių namuose parengtų drabužių modelių pavyzdžiai

formos daugeliu atvejų susiję su buržuazijos dekadanso reiškiniais, ypač su asmenybės ir visuomenės prieštaravimais. Modernizmu dar vadinami apskritai naujų meninių formų bei estetinių koncepcijų ieškojimai, pasireiškią ir pažangių menininkų kūryboje. Liet. lit-roje daugiau ar mažiau išryškėjo šios modernistinės srovės: *ekspresionizmas, futurizmas, impresionizmas, neoromantizmas, simbolizmas.*

MODZELIÁUSKAS Raimundas [g. 1926. VII.7 Kaune] — inžinierius architektas. 1953 baigęs Kauno Politechnikos in-to statybos f-to archit-ros skyrių, dirba Miestų statybos projektavimo in-te. Pagal jo 1958—61 sudarytus projektus pastatyta Kauno hidroelektrinės (1959) ir Klaipėdos silikatinių gaminių kombinato (netoli Gargždų; 1961) gyvenvietės, Tauragės čerpių ir drenažo g-los gyvenvietė (1963); pagal M. su kitais sudarytus projektus pastatyta 150 vietų buitinio aptarnavimo kombinatas ir gyv. kvartalas Nr. 1 Kėdainiuose (1965), 200 vietų buitinio aptarnavimo kombinatas Šiauliuose (1966), ir kt.

MOGILÈVCEVAS Grigorijus Zacharovičius [g. 1916.XI.7 Michailovkoje (Altajaus kr.)] — partinis darbuotojas, Lietuvos TSR nusipelnęs žemės ūkio darbuotojas (1966). 1937—45 tarnavo Raudonojoje Armijoje. Nuo 1944 TSKP narys. 1946—49 Šilalės mašinų-traktorių stoties direktoriaus pavaduotojas polit. reikalams. 1949—54 LKP Tauragės aps. k-to skyriaus vedėjas, LKP Skaudvilės rj. k-to II sekretorius. 1957 baigė Resp. part. m-lą. 1957—61 LKP CK darbuotojas. 1960 neakivaizdiniu būdu baigė Aukštąją part. m-lą prie TSKP CK. 1961—62 ir nuo 1965 LKP Trakų rj. k-to I sekretorius (1962—65 sekretorius). Nuo 1964 kandidatas į LKP CK narius, nuo 1966 LKP CK narys, nuo 1967 Lietuvos TSR AT deputatas.

MÒIGIS Kazimieras — XIX a. liet. tautosakos rinkėjas. Ž. Kazimieras *Maigys.*

MOISIẼJEVIENĖ Zofija [**Užumeckaitė**; 1862.V.9 Lioliuose (Kelmės rj.) — 1962. IV.10 Mūro Strėvininkuose (Kaišiadorių rj.)] — mėgėjų teatro artistė. Nuo 1894 gyveno Vilniuje, vaidino liet. vakaruose. Dalyvavo Vilniaus liet. artistų susivienijimo ir Vilniaus liet. artistų b-vės veikloje. Prisidėjo prie M. Petrausko operos „Birutė" (1909) baletinės dalies pastatymo, pati dalyvavo kaip šokėja. I pasaul. karo metais dalyvavo Maskvos lietuvių vakaruose, vėliau, gyvendama Kaune, dirbo etnografijos srityje. M. padarytos lėlės su nacionaliniais liet. drabužiais buvo eksponuojamos Niujorko, Paryžiaus ir kitose liaudies meno parodose.

MÓKESČIAI — privalomi fizinių ir juridinių asmenų (įmonių ir įstaigų) mokėjimai valstybiniam arba vietiniam biudžetui. M. atsirado, susikūrus valstybei. Jų prigimtį, paskirtį ir funkcijas apsprendžia socialinė ekonominė valstybės santvarka. Išnaudotojiškoje valstybėje M. yra darbo žmonių išnaudojimo įrankis: pagrindinė jų našta tenka darbo žmonėms, o didžioji surinktų lėšų dalis išleidžiama valdančiųjų klasių interesais. M. kapit. valstybėse skirstomi į tiesioginius (uždedamus pajamoms bei turtui) ir netiesioginius (sumokamus aukštesnės kainos už prekes bei patarnavimus pavidalu). Tiesioginiai M. gali būti proporcingi (imami vienodu tarifu nepriklausomai nuo pajamų didumo), progresyviniai (didėjant pajamoms, didėja apmokestinimo tarifai) ir regresyviniai (didėjant pajamoms, apmokestinimo tarifai mažėja). Netiesioginiai M. (akcizai, fiskaliniai monopoliai, muitai) faktiškai yra regresyvinio pobūdžio.

Soc. valstybėje M. tampa socializmo ir komunizmo statybos įrankiu, jie — viena iš priemonių pritraukti į biudžetą daliai kooperatinių įmonių ir gyventojų piniginių išteklių, siekiant juos kuo efektyviausiai panaudoti soc. visuomenės interesams. Didėjant soc. ūkio grynosioms pajamoms, gyventojų M. mažinami: pvz., jų lyginamasis svoris TSRS valst. biudžeto pajamose 1952—64 sumažėjo nuo 9,5% iki 7,8%. Be to, išmokėjimai iš biudžeto bei valstybės teikiamos lengvatos gyventojams Tarybų Sąjungoje sudaro žymiai didesnę sumą, negu įplaukos iš gyventojų M.

Lietuvoje feodalizmo laikotarpiu vientisos M. sistemos nebuvo, nebuvo ir visuotinės M. mokėjimo prievolės. Daugeliu atvejų M. nebuvo skiriami nuo duoklių. Įsigalint feod. imunitetui, M. nuo duoklių atsiskyrė. M. pajamos ėjo į didžiojo kun-ščio (valstybės) iždą, o duokles davė valdiniai savo ponams (žemvaldžiams). Iš savo domeno žemių didysis kun-štis gaudavo mokesčius ir duokles (*dėklą, mezliavą,* staciją). Seniausias mokestis, imamas karo reikalams iš valstiečių nuo žagrės, buvo *sidabrinė.* Nuo XV a. vid. didysis kun-štis iš bajorams priklausančių valstiečių sidabrinės nebegalėjo imti be seimo nutarimo. Tokį nutarimą bajorai vadino apsidėjimu mokesčiais. Į valstybės iždą nuolatinius M. mokėjo magdeburginiai miestai. Be to, atskirai buvo mokamas smuklių laikymo (kapos) ir svaigiųjų gėralų pardavinėjimo (kaiščio) mokestis. Duoklės dažnai būdavo pakeičiamos piniginiu mokesčiu. Iki XVI a. vidurio jos valstiečiams paprastai būdavo nustatomos pagal dūmą, t. y. faktiškai kiemui ar šeimai nepriklausomai nuo žemės ploto. Po valakų reformos M., kaip ir kitos valakinių valstiečių prievolės (činšas, lažpinigiai), pradėta nustatinėti pagal valdomos žemės plotą bei kokybę. Valakų reforma, įvedusi proporcingo apmokestinimo principą, mokestinių prievolių paskirstymo požiūriu ano meto sąlygomis buvo pažangi. Mažesnių miestelių gyventojams M. ir duoklės buvo nustatomi taip, kaip ir valstiečiams. Bažnytinės žemės valdytojai mokėjo valstybės iždui hibernos mokestį samdytai kariuomenei išlaikyti.

Vieni seniausių mokesčių Lietuvoje buvo *muitai.* Iki XVIII a. paskutinio dešimtmečio nei bajorai, nei dvasininkai nuolatinio žemės mokesčio nemokėjo. Jiems priklausanti žemė pradėta apmokestinti (po 10 ir 20% grynųjų pajamų) tik nuo 1789, seimui įvedus „ofiaros" mokestį. Dvasininkai dar mokėjo specialų išdėstomąjį mokestį — subsidium charitativum, kuris ypatingais atvejais buvo imamas ir iš bajorų. Skirtingai nuo daugumos feod. valstybių, kur M. dažniausiai buvo perduodami rinkti privatiems asmenims (M. išnuomojimas), Lietuvoje juos dažniausiai rinko valstybės administracijos atstovai: vietininkai (tijūnai), pristavai, pilių ir valst. dvarų valdytojai, tiltininkai, muitininkai ir kt. Gausūs M., dažnai susiję su administracijos bei privačių rinkėjų savavaliavimu, feod. Lietuvoje buvo svarbus darbo žmonių išnaudojimo įrankis.

XIX a. pr. Lietuvoje buvo įvesta Rusijos M. sistema. Pagr. tiesioginis mokestis pasidarė dar Petro I laikais įvesta pagalvė, imama iš neprivilegijuotų luomų nuo revizinio (į revizinį sąrašą įtraukto) vyriškos lyties žmogaus. Baudžiavos panaikinimo laikotarpiu valstiečiai Lietuvoje mokėjo pagalvės maždaug po vieną rublį, o laisvieji žmonės — maždaug po 2 rb per metus. Nuo 1872, pradėjus imti valst. „zemstvinę" rinkliavą (ją 1875 pakeitė valstybinis žemės mokestis), valstiečiai 14 metų turėjo mokėti ir žemės mokestį, ir pagalvę (ji panaikinta 1886). Nors žemės mokesčiu buvo apdedami ir dvarininkai, tačiau jie ir toliau liko privilegijuoti. Pvz., 1903—06 Kauno gub. valstiečių skirtinės žemės dešimtinei M. (neskaitant išperkamųjų) teko 3 kartus daugiau, negu dvarininkų žemės dešimtinei. Faktiškai privilegijuota buvo ir buržuazija: visuminis pajamų mokestis nebuvo imamas, o kiti tiesioginiai M. (nekilnojamojo turto, verslo, piniginio kapitalo pajamų) tesudarė 5—7,4% apmokestinamųjų pajamų. Visi M., išskyrus verslo M. toms įmonėms, kurių pelnas buvo didesnis kaip 3% pagr. kapitalo, buvo proporcingi. Carizmo M. sistema rėmėsi netiesioginiais M., kurių įplaukos 1911 buvo 7 kartus didesnės už visas tiesioginių M. įplaukas. Vadinasi, pagrindinė M. našta teko darbo žmonėms, pirmiausia darbininkams ir darbo valstiečiams (be to, jiems buvo dar perkraunama dalis kapitalistams uždėtų tiesioginių M.). Lietuvos rev. socialdemokratai kovojo dėl M. darbo žmonėms sumažinimo.

Kaizerinės okupacijos metais Lietuvoje, šalia caro Rusijos M., buvo atgaivinti seniai nebeimami M. (pagalvė), įvesti nauji (fiskaliniai monopoliai, šunų mokestis ir kt.). Be to, okupantai Lietuvos darbo žmones dar plėšė įvairiomis kontribucijomis bei rekvizicijomis.

Tarybų valdžia Lietuvoje 1918—19 RTFSR pavyzdžiu nustatė M. politiką, atitinkančią darbo žmonių interesus. M. buvo dedami turtingiesiems gyventojų sluoksniams, o darbininkai ir mažažemiai valstiečiai nuo jų atleidžiami. Vie-

tinės tarybos ir rev. komitetai, vadovaudamiesi Lietuvos Laikinosios rev. vyriausybės nurodymu dėl turtingųjų gyventojų sluoksnių apmokestinimo progresyviniais M., ėmė M. iš dvarininkų ir kaimo kapit. elementų vietos poreikiams, visų pirma žemės mokestį. Rev. komitetams ir vietinėms taryboms buvo leidžiama imti ir natūrinius M. Kai kur darbo žmonės reikalavo įvesti dvarininkams tikslinį mokestį bedarbių ir karo invalidų naudai. Tarybų valdžia Lietuvoje, siekdama sustiprinti valstybės finansus, palaužti dvarininkų ir kapit. elementų ekonominę galią, ėmė ir ypatingus M. bei kontribucijas. Kontribucijos buvo griežtai reglamentuojamos, ir valsčių rev. komitetai be apskrities rev. komiteto žinios neturėjo teisės jų uždėti, išskyrus spekuliacijos ir alkoholinių gėrimų pardavinėjimo atvejus. Vargingiesiems valstiečiams rekvizicijos buvo visiškai netaikomos.

1919—40 Lietuvoje buržuazinės ir smulkiaburžuazinės partijos socialinės demagogijos tikslais palaikė progresyvinius M., siūlė sumažinti netiesioginius M. ar net panaikinti juos būtino vartojimo prekėms, o toms partijoms atstovaujančios vyriausybės vykdė įprastinę buržuazijos M. politiką. 1919 įvesta M. sistema kopijavo caro Rusijos įstatymus. Dauguma tiesioginių M. buvo proporcingi, o kai kurių M. (pvz., palikimo) progresyviniai tarifai buvo formalaus pobūdžio. Žemės mokestis, panaikinus luominio pobūdžio liekanas, iš išdėstomojo buvo padarytas skiriamuoju. M. sistemos pagrindą infliacijos metais sudarė netiesioginiai M., davę 1920—1922.X.1 apie 3/4 bendrosios M. įplaukų sumos. Įvedus lito valiutą (1922), antruoju M. sistemos raidos laikotarpiu (1923—40) M. įplaukos (po 110—210 mln. lt per metus) sudarė nuo 53 iki 66% bendrosios biudžeto pajamų sumos. Faktiškai M. įplaukų lyginamasis svoris buvo didesnis, nes į biudžeto pajamas būdavo įtraukiamos valst. įmonių bei turtų bendrosios įplaukos, neatskaitant jų eksploatavimo išlaidų. Pagr. realiniai M. buvo žemės mokestis (1924—1939 davęs 16—20 mln. lt įplaukų kasmet), verslo M. (apie 9 — 18 mln. lt), nekilnojamojo turto mokestis (apie 3—9 mln. lt). Pagr. asmeniniai M. buvo palikimo mokestis (1936—39 apie 620—700 tūkst. lt metinių įplaukų) ir nuo 1932 darbo pajamų mokestis (1936—39 apie 5—9 mln. lt metinių įplaukų). 1932 įvesti biudžetui subalansuoti privalomi atskaitymai iš valstybės bei savivaldybių įstaigų tarnautojų algų faktiškai irgi buvo mokestis. Proporcingi M. tarifai, nedidelė progresyvinių tarifų diferenciacija teikė pirmenybę didesnėms pajamoms. 1939 įvesti nepaprastieji proporcingi papildomi M., kurie dar labiau prislėgė darbo žmones. Svarbiausios M. įplaukos (apie 2/3 bendrosios M. sumos) 1923—40 buvo gaunamos iš netiesioginių mokesčių. Muitai duodavo 26—44%, fiskaliniai monopoliai — 17—25% bendrosios M. įplaukų sumos. Akcizų įplaukos, esant spirito ir degtinės fiskaliniam *monopoliui*, sudarė 9—18% bendrosios M. įplaukų sumos. Akcizų tarifai nuolat buvo keliami. 1922—39 tabako akcizas padidėjo 5,2 karto, miltų — 6,2, arbatos ir degtukų — 8,7 karto (daugiau pakeliant žemesnei prekių rūšiai). Buvo didinami ir įvežamų į Lietuvą plataus vartojimo prekių muitai. Be valst. M., buvo imami ir savivaldybiniai M. bei rinkliavos, kurių įplaukos 1938 sudarė apie 27 mln. lt, arba 51% bendrosios visų tiesioginių valstybinių M. įplaukų sumos. M. burž. Lietuvoje paėmė maždaug tokią pat nacionalinių pajamų dalį (1937 apie 18%), kaip ir daugelyje kitų kapit. šalių, nors nacionalinių pajamų lygis, imant vidutiniškai vienam gyventojui, čia buvo žemiausias Europoje. Dideli M. realiai mažino darbo užmokestį, sunkiai spaudė smulkiuosius gamintojus, pirmiausia darbo valstiečius.

LKP, kovodama su buržuazine M. politika, reikalavo: 1) M. sistemos pagrindu paimti pajamų-turto mokestį, nustatyti pakankamą neapmokestinamąjį minimumą ir drauge sumažinti ar panaikinti netiesioginius M., kuriais apdedamos būtino vartojimo prekės, 2) įvesti nemokamą gydymą, nemokamą mokymą visose m-lose, išplėsti socialinį draudimą, teikti fin. paramą varguomenei, tuo pat metu sumažinant negamybinio, antiliaudinio pobūdžio išlaidas biudžete.

Tarybų Lietuvos valdžia 1940 atpalaidavo darbo žmones nuo buržuazijos užkrautų M. naštos. Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos 1940.XI.23 nutarimu buvo likviduoti darbo žmones apsunkinantieji M. (darbo pajamų mokestis, butų mokestis, išskaitymai į pensijų fondą, išskaitymai valstybės biudžetui subalansuoti) ir įvesti žymiai sumažinti tarybiniai M. (pajamų mokestis ir rinkliava butų statybos bei kultūros reikalams). Kartu buvo sustiprintas kapit. elementų apmokestinimas, padidinant verslo pelno mokesčio tarifą ir rinkliavą butų statybos bei kultūros reikalams. Buožėms žemės mokestis 1940 buvo padidintas 100—200%, o 1941.V jis paverstas progresyviniu ž. ū. mokesčiu. Nuo 1940.XI.25 soc. ūkio sektoriaus apmokestinimas buvo atskirtas nuo priv. sektoriaus, įvedant su tarybine M. sistema suderintus M.: apyvartos mokestį, atskaitymus iš pelno ir kooperatinių įmonių pajamų mokestį. Tarybų Lietuvos 1941 valst. biudžete apie 70% pajamų buvo numatyta gauti iš soc. ūkio sektoriaus. Gyventojų M., įskaitant verslo mokestį bei vietinius M. ir rinkliavas, sudarė tik 19%.

Vok. faš. okupantai panaikino Lietuvoje tarybinius M. ir Tarybų valdžios suteiktas lengvatas darbo žmonėms, įvedė naujų M. (pagalvę, universalų akcizą, apyvartos išlyginamąjį mokestį, druskos monopolį ir kt.). Dauguma valstiečių, be M., buvo plėšiami didelėmis ž. ū. produktų bei gyvulių rekvizicijomis.

Išvadavus Tarybų Lietuvą, buvo atkurta tarybinė M. sistema, papildyta D. Tėvynės karo metais įvestais karo ir viengungių, vienišų bei mažašeimių TSRS piliečių mokesčiais. Klasinė M. politika Lietuvos kaime pasireiškė sustiprintu buožijos apmokestinimu ir didelėmis lengvatomis darbo valstietijai (pvz., 1945 nuo ž. ū. mokesčio atleista 31,7% bendro ūkių skaičiaus). Ž. ū. kolektyvizacijos metais M. suvaidino svarbų vaidmenį, likviduojant buožiją, kaip klasę. Nuo 1947 buožių ūkiams buvo įvesti apmokestinamųjų pajamų priedai ir padidinti ž. ū. mokesčio tarifai.

Sukūrus Tarybų Lietuvoje socializmą, klasinė M. paskirtis neteko savo reikšmės. Komunizmo išplėstinio kūrimo laikotarpiu Tarybų Lietuvoje, kaip ir visoje Tarybų Sąjungoje, M., be fiskalinių sumetimų, naudojami atskirų socialinių grupių pajamoms reguliuoti bei darbo drausmei kelti, soc. ūkiui stiprinti. Pagrindinė Lietuvos TSR valst. biudžeto pajamų dalis (1964 — 93,6%) gaunama iš soc. ūkio, visų pirma iš valst. įmonių ir ūkinių org-jų apyvartos mokesčio ir atskaitymų iš pelno. Valst. įmonių mokėjimai į biudžetą iš esmės nėra M., nes šiuo atveju nepasikeičia pajamų nuosavybės forma. Valstybiniai M. susideda iš kolūkių pajamų mokesčio, kooperacijos pajamų M. ir gyventojų M. Nuo 1966 kolūkių pajamų mokesčio imama 12% nuo kolūkio grynųjų pajamų, atskaičius jų dalį, atitinkančią 15% rentabilumo, ir 8% nuo kolūkiečių darbo apmokėjimo fondo apmokestinamosios dalies. Kooperacijos pajamų mokesčio imama 35% balansinio pelno. Miestų gyventojų pagr. mokestis — pajamų mokestis, kuris imamas iš darbininkų ir tarnautojų darbo užmokesčio bei jam prilygintų pajamų, iš privačios praktikos pajamų, iš nekooperatinių amatininkų ir kitų ne iš samdos gautų pajamų. Pajamų mokestį papildo viengungių, vienišų ir mažašeimių TSRS piliečių mokestis. Nuo 1957 pajamų, viengungių, vienišų ir mažašeimių TSRS piliečių M. nebeimami iš darbininkų ir tarnautojų, gaunančių darbo užmokesčio iki 37 rb per mėnesį (pastarieji M., be to, sumažinti darbo užmokesčiui iki 45 rb per mėnesį). Nuo 1958 nebeimamas viengungių, vienišų ir mažašeimių TSRS piliečių mokestis iš asmenų, turinčių vaikų, ir vienišų moterų. 1960 pradėti laipsniškai naikinti M. darbininkų ir tarnautojų darbo užmokesčiui. Nuo 1961.X neimami pajamų, viengungių, vienišų ir mažašeimių TSRS piliečių M. iš darbininkų ir tarnautojų, kurių darbo užmokestis ne didesnis kaip 60 rb per mėnesį, 40% sumažinti M. darbo užmokesčiui nuo 60 iki 70 rb. Be to, nuo 1968.I.1 sumažinti M. (vidutiniškai 25%) darbininkams ir tarnautojams, kurių darbo užmokestis pagr. darbovietėje yra nuo 61 rb iki 80 rb per mėnesį. Pagrindinis kaimo gyventojų mokestis — ž. ū. mokestis nuo 1953 sumažėjo maždaug perpus, o įskaitant ž. ū. produktų privalomųjų pristatymų panaikinimą — dar daugiau. Gyventojų

M. įplaukos 1965 sudarė tik apie 6% Lietuvos TSR valst. biudžeto pajamų. Vietiniai M. (pastatų mokestis, žemės renta, rinkliava iš transporto priemonių ir gyvulių savininkų, vienkartinė turgaus rinkliava) eina į vietinius biudžetus. Teismo įstaigos, notarinės kontoros, civilinės metrikacijos įstaigos už teikiamus juridiniams ir fiziniams asmenims patarnavimus ima valst. rinkliavą.

Lit.: Lietuvos TSR istorija, t. 2, V., 1963; **A. Žilėnas**, Buržuazinės mokesčių politikos klasinė esmė ir mokesčių raidos Lietuvoje (1919—1939 m.) bruožai, V., 1963.

„MOKYKLÀ IR̃ GYVẼNIMAS" — pažangus pedagoginis mėnesinis žurnalas, ėjęs 1920 Šiauliuose ir 1921—41 Kaune. Leido Lietuvos Mokytojų prof. s-ga (1940—41 — Švietimo ir meno darbuotojų profs-ga). Redagavo S. Brašiškis, A. Busilas, V. Kvieska, J. Geniušas, J. Žiugžda, J. Laužikas, J. Ambraška. Kovojo su klerikalizmu ir fašizmu, propagavo pažangius mokymo bei auklėjimo metodus, recenzavo ped. lit-rą, vadovėlius, programas ir kt. Bendradarbiavo A. Gučas, A. Jakučionis, J. Lazauskas, V. Petronis, A. Purėnas, P. Šinkūnas, V. Ruzgas, J. Vabalas-Gudaitis ir kt. 1933—36, Lietuvos Mokytojų prof. s-gos suskilimo laikotarpiu, žurnalo kovingumas buvo susilpnėjęs.

„MOKYKLÀ IR̃ VISÚOMENĖ" — pažangus pedagoginis mėnesinis žurnalas, ėjęs 1933—36 Kaune. Leido ped. d-ja „Naujoji mokykla". Redagavo K. Klimavičius, J. Geniušas ir kt. Nagrinėjo mokymo bei auklėjimo klausimus, propagavo pažangius metodus, kritikavo tautininkų ir klerikalų švietimo politiką. Bendradarbiavo J. Ambraška, A. Gučas, A. Jakučionis, J. Laužikas, V. Lazersonas, A. Purėnas, V. Ruzgas, P. Šinkūnas, J. Vabalas-Gudaitis, G. Zimanas, J. Žiugžda. Tautininkų valdžios uždarytas.

MOKỸKLOS — mokymo bei auklėjimo įstaigos. Lietuvoje veikia pradinio bendrojo lavinimo (ž. *Pradinės mokyklos*) ir vidurinio bendrojo lavinimo m-los (ž. *Aštuonmetė mokykla, Mokyklos-internatai, Vakarinės pamaininės mokyklos, Vidurinės mokyklos*). Be to, yra specialiųjų bendrojo lavinimo m-lų (ž. *Aklieji, Kurčnebyliai, Pagalbinės mokyklos*) ir profesinių m-lų (ž. *Dailės mokyklos, Medicinos mokyklos, Miškininkų mokyklos, Muzikos mokyklos, Partinės mokyklos, Pedagoginės mokyklos, Pienininkystės mokyklos, Prekybos mokyklos, Profesinės technikos mokyklos, Technikumai, Žemės ūkio mokyklos*). Aukštųjų m-lų kategoriją sudaro un-tai, akademijos, in-tai ir konservatorijos (ž. *Dailės institutas, Kauno Medicinos institutas, Kauno Politechnikos institutas, Konservatorijos, Kūno kultūros institutas, Šiaulių Pedagoginis institutas, Veterinarijos akademija, Vilniaus Aukštoji partinė mokykla, Vilniaus Pedagoginis institutas, Vilniaus universitetas, Žemės ūkio akademija*). Lietuvoje yra veikusios įvairios kitos pradinės, nepilnos vidurinės ir vidurinės m-los (ž. *Apygardinės mokyklos, Apskrities mokyklos, Dviklasė mokykla, Gimnazijos, Kolegijos, Mokytojų seminarijos, Progimnazijos, Septynmetės mokyklos*), t. p. aukštosios bei nepilnos aukštosios m-los (*Kauno universitetas, Klaipėdos mokytojų institutas, Klaipėdos pedagoginis institutas, Prekybos institutas, Vilniaus mokytojų institutas* ir kt.). *Ž. Švietimas.*

MOKỸKLOS-INTERNÃTAI — mokyklos, kuriose moksleiviai mokosi ir gyvena visiškai arba iš dalies valstybės išlaikomi. Pirmosios trys M.-i. Lietuvoje įsteigtos 1956 (Kapsuke, Kaune, Klaipėdoje). Iš pradžių jose gyveno ir mokėsi 745 auklėtiniai. 1966/67 mokslo metų pradžioje Lietuvos TSR buvo 43 M.-i. su 14 280 auklėtinių. Be mokomojo

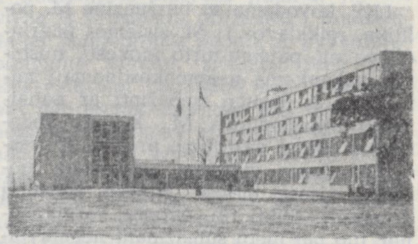

Vilniaus IV **mokykla-internatas**

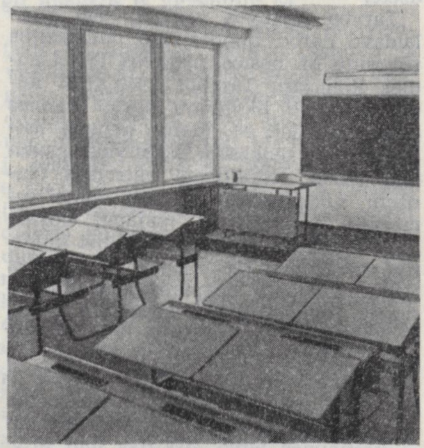

Vilniaus IV **mokyklos-internato** klasė

korpuso, M.-i. paprastai turi gyv. korpusą, maitinimo bloką, sporto aikštyną, mokomąsias dirbtuves, muz. kambarį, biblioteką su skaitykla, mokomuosius kabinetus, žaidimų ir kt. patalpas. Moksleiviai mokyklose-internatuose gyvena pedagogų prižiūrimi. Be bendrojo lavinimo M.-i., veikia Vilniaus meno mokykla-internatas, kur ugdomi menui gabūs vaikai. Be to, Lietuvoje yra specialiųjų M.-i., skirtų defektingiems arba dėl ligos nusilpusiems vaikams: akliesiems, neprigirdintiesiems ir kurtiesiems, protiškai atsilikusiems (pagalbinės M.-i.), fiziškai nusilpusiems (sanatorinės M.-i.). Jose auklėtiniai išeina tam tikrą bendrojo lavinimo kursą ir parengiami praktinei gyvenimo veiklai.

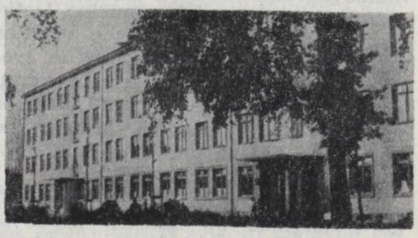

Šilutės **mokykla-internatas**

Lit.: Apie auklėjimą mokyklose-internatuose ir vaikų namuose, K., 1960; Kapsuko mokykla-internatas, sudarė L. Jovaiša, K., 1962.

MOKỸKLŲ MÓKSLINIO TYRÌMO INSTITÙTAS, MMTI, — pedagogikos mokslų įstaiga, veikianti nuo 1958 Vilniuje. Turi 9 sektorius: pedagogikos-psichologijos, lietuvių kalbos ir lit-ros, rusų ir užsienio kalbų, istorijos mokymo, gamtos-matematikos, pr. mokymo, darbinio mokymo, estetinio auklėjimo, ikimokyklinio auklėjimo. Pagrindinės tiriamojo darbo kryptys: gimtosios kalbos rašybos ir rašymo įgūdžių formavimas; rusų ir užsienio kalbų ugdymo sistema ir metodika; Lietuvos TSR istorijos dėstymo sistema ir metodika; teigiamo požiūrio į mokymąsi formavimas; kom. pasaulėžiūros ir moralės, valios ir charakterio ugdymo problemos; mokinių prof. orientavimas; estetinis auklėjimas. Prie MMTI veikia respublikinė pedagogikos mokslo darbų koordinavimo taryba ir Respublikinė mokinių prof. orientavimo taryba. In-tas išleido apie 80 moksl. darbų, surengė daugiau kaip 20 mokslinių-metodinių konferencijų, parengė bendrojo lavinimo m-los mokymo programas. Leidžia tęstinį leidinį „Pedagogikos darbai" (2 t., 1964—65). Kasmet spausdina savo darbo planus (nuo 1962) ir ataskaitas (nuo 1963). In-to direktoriai: 1958—60 — A. Gučas, 1960—1963 — A. Darginavičienė-Zaksaitė, nuo 1963 — V. Rajeckas.

MÓKYTOJAI. Žodis „mokytojas" minimas jau pirmuosiuose liet. raštuose (M. Mažvydo, M. Daukšos ir kt.). XVI—XVIII a. Lietuvoje mokytojai buvo daugiausia dvasininkai. Buvo du M. tipai: bažnytinių m-lų M., mokę vaikus daugiausia tikybos dalykų, ir namų M., rengę feodalų vaikus aukštesniosioms m-loms. XVI—XVII a. daugelį liet. studentų Krokuvos, Leipcigo, Karaliaučiaus ir kt. un-tams parengė namų mokytojai. Bažnyčia, siekdama įdiegti liaudyje krikščionybę, steigė parapines m-las, kuriose dvasininkai ir mistrai, arba M., vaikus mokė religinių dalykų ir šiek tiek rašto. Pirmosios vid. m-los, įsteigtos Vilniuje 1539, mokytojai (A. Kulvietis, S. Rapolionis, J. Zablockis) turėjo mokslo laipsnius, tuo tarpu daugumas parapinių m-lų M. buvo mažai išsilavinę.

Nuo XVIII a. antrosios pusės pradėjo aiškiau formuotis M. profesija (jų pareigos ir teisės). Edukacinės komisijos 1775 įkurta Vilniaus M. seminarija rengė parapinių m-lų M. ir vargonininkus. M. rengė ir prie Vilniaus un-to 1780 įsteigta vid. m-la. Tačiau dar XIX a. pr. kone

pusę parapinių m-lų M. sudarė vargoninkai arba šiaip žmonės, pramokę skaityti. 1819 Vilniaus un-to įkurta M. seminarija rengė M. ir vargonininkus. XIX a., ypač antrojoje pusėje, kai buvo uždrausta liet. spauda ir liet. m-los, Lietuvoje, be valdinių rusiškų m-lų bei g-jų, veikė slaptos liet. m-los. Valdinių m-lų M. turėjo būti išėję tam tikrą mokslą: pr. m-lų M. — baigę M. seminariją arba tam tikrus kursus, g-jų M.— baigę un-tą arba kt. aukštąją m-lą. Slaptųjų m-lų M., vad. daraktoriai, būdavo įv. pasirengimo, dažniausiai baigę pr. m-lą arba kelias g-jos klases.

XIX a. antrojoje pusėje Lietuvoje įsteigtos Veiverių (1866) ir Panevėžio (1872) M. seminarijos, rengusios pr. m-lų mokytojus. 1905—07 revoliucijos laikotarpiu lietuviai M. pradėjo organizuotis. 1905 įkurta slapta Lietuvių mokytojų s-ga, kuri rūpinosi mokymo bei auklėjimo reikalais. Ped. klausimams buvo skirtas 1909—13 ėjęs „Lietuvos ūkininko" ir 1914 — „Lietuvos žinių" priedas „Mokykla", 1914 ėjęs klerikalinio žrn. „Draugija" priedas „Mokytojas". M. kovojo už liet. pr. m-las (pr. m-lose ir g-jose tebuvo leidžiamos liet. kalbos pamokos). Buvo pradėta leisti įv. vadovėlius liet. kalba, kuriuos parengė mokytojai P. Bendorius, J. Damijonaitis, P. Daugirdas ir kt. Mokytojams rengti klerikalinė „Saulės" d-ja 1907 Kaune suorganizavo M. kursus. Kilus I pasaul. karui, „Saulės" M. kursai persikėlė į Vilnių, o 1915 į Voronežą. Kaizerinės okupacijos metu buvo privačiai organizuojamos liet. pr. m-los, o jų mokytojams rengti — įv. kursai, veikę Vilniuje, Kaune ir kituose Lietuvos miestuose. Lietuviškos pr. m-los pabėgėlių vaikams veikė ir kai kuriuose Rusijos miestuose. Evakuacijoje atsidūrę liet. M. po 1917 Vasario revoliucijos Maskvoje ir Voroneže buvo sušaukę suvažiavimus, kuriuose kėlė laisvosios (dvasininkų nekontroliuojamos) m-los reikalavimus. Nemaža liet. M. (S. Brašiškis, D. Budinas, I. Gaška, S. Grybas, A. Jakševičius, E. Tičkus, J. Zonelis ir kt.) 1918—19 dalyvavo kovoje dėl Tarybų valdžios Lietuvoje. Susikūrus Tarybų valdžiai, pažangūs M. (A. Didžiulytė, A. Jakučionis, S. Matjošaitis-Esmaitis, M. Vasiliauskas, J. Žiugžda ir kt.) įsitraukė į taryb. m-los organizavimą, nagrinėjo taryb. pedagogikos klausimus Švietimo liaudies komisariato leistame žrn. „Švietimo reikalai".

Pirmaisiais buržuazijos valdymo metais Lietuvoje buvo dviejų kategorijų pr. m-lų M.: mokytojai, baigusieji mkt. seminarijas, 4 g-jos klases arba išėję tolygų mokslą, ir mokytojai padėjėjai, turintys ne mažesnį kaip pr. m-los išsilavinimą. M. rengti buvo steigiami kursai ir mkt. seminarijos. G-jų M. rengė Kauno un-tas. M., dirbę g-jose be atitinkamos kvalifikacijos, galėjo įsigyti cenzą prie Švietimo m-jos veikusioje valstybinėje egzaminų komisijoje. 1935 Klaipėdoje įsteigtas ped. in-tas pr. m-lų M. rengti. Pažangesnieji M. dalyvavo jaunimiečių org-jos, „Kultūros" būrelių veikloje, organizavo prie pr. m-lų vakarinius suaugusiųjų kursus. Kai kurie M. dalyvavo pogr. kom. veikloje. Pažangieji M. buvo valdžios persekiojami, kilnojami iš vietos į vietą, skiriami į menkesnes m-las. Po faš. perversmo (1926. XII.17) nemaža M. buvo suimta, kalinama Varnių konc. stovykloje. Pažangieji M. savo reikalams ginti ir naujiems mokymo bei auklėjimo metodams tyrinėti buvo susibūrę į Lietuvos Mokytojų prof. s-gą (1918—40), leidusią žrn. „Mokykla ir gyvenimas". Klerikalinių pažiūrų M. turėjo Lietuvių katalikų mokytojų s-gą (1919—40), leidusią žrn. „Lietuvos mokykla". Po faš. perversmo buvo įkurta nacionalistinė Lietuvių mokytojų s-ga (1927—40), leidusi žrn. „Tautos mokykla". Ši org-ja buvo plečiama prievartos priemonėmis. 1933 susikūrė pažangiųjų mokytojų ped. d-ja „Naujoji mokykla", kuri tęsė pažangias M. veiklos tradicijas, leido žrn. „Mokykla ir visuomenė".

Ypač sunkiomis sąlygomis liet. M. dirbo Lenkijos okupuotame Vilniaus krašte. Čia, vykdant šovinistinę polonizavimo politiką, buvo varžomos ir uždarinėjamos liet. m-los. Iki 1939 beliko viena liet. pr. m-la ir viena liet. g-ja Vilniuje. Liet. M. organizuodavo slaptas m-las, kurias susekusi, okup. administracija bausdavo M. ir vaikų tėvus. Pažangesniuosius M. persekiojo ne tik okup. valdžia, bet ir klerikalai bei liet. nacionalistai, kurių rankose buvo švietimo („Ryto" d-ja) ir šelpimo org-jos (Laikinasis Vilniaus lietuvių k-tas). Vilniaus krašto M. buvo įkūrę Lietuvių mokytojų s-gą (1925—37). Kai kurie Vilniaus krašto M. dalyvavo pogr. kom. veikloje, „Kultūros" d-jos darbe. Mokytojams rengti buvo organizuojami kursai, be to, 1918—1927 Vilniuje veikė M. seminarija, kurią okup. valdžia uždarė.

Nuvertus Lietuvoje buržž. diktatūrą, daug M. įsijungė į visuom. veiklą: dalyvavo rinkimų į Liaudies Seimą kampanijoje, prisidėjo prie ekonominio ir kultūrinio gyvenimo pertvarkymo socialistiniais pagrindais. Vok. faš. okupacijos metais pažangesnieji M. buvo persekiojami. Hitlerininkai ir vietiniai buržž. nacionalistai nužudė mokytojus: S. Dievulį, J. Kiekšę, K. Mačernį, E. Makštį, A. Osmolskį, J. Vilimą ir kt. Okupacijos metais kai kurie M. palaikė ryšius su partizanais. Po D. Tėvynės karo M. prisidėjo prie kolūkių organizavimo, dirbo kaip agitatoriai. Klasių kovos laikotarpiu buržž. nacionalistai nužudė mokytojus: J. Ambrašką, B. Bukonį, J. Jankauską, P. Jankutę, A. Keršienę, I. Laukaitytę, M. Pirštelį, P. Račiauską, V. Raklinavičių, B. Stasiulionį, O. Sukackienę, A. Ūselytę, A. Valukonį, K. Variakojį, V. Žvirblį ir kt. Taryb. santvarkos sąlygomis M. labai pagausėjo: 1940—41 mokslo metais Lietuvos TSR m-lose jų dirbo 9000, o 1966—67 — 31 000. Pr. klasių M. rengiami ped. m-lose ir Vilniaus bei Šiaulių ped. in-tuose, aukštesniųjų — Vilniaus bei Šiaulių ped. in-tuose ir Vilniaus un-te. M. tobulinti organizuojami įv. kursai, tuo rūpinasi Mokytojų tobulinimosi in-tas, rajonų liaudies švietimo skyrių metodiniai kabinetai, mokyklose — metodiniai būreliai. Didesniuose miestuose įsteigti M. namai (Vilniuje, Kaune, Šiauliuose) bei M. klubai (Kėdainiuose, Klaipėdoje, Tauragėje, Ukmergėje), prie kurių organizuojami M. meno saviveiklos būreliai, chorai ir kt.

1941.IV.26 Lietuvos TSR AT Prezidiumas įsteigė nusipelniusio mokytojo garbės vardą, kuris iki 1965 suteiktas apie 500 mokytojų. 1957 įsteigtas Lietuvos TSR liaudies švietimo pirmūnų ženklelis, kuriuo iki 1965 pab. apdovanoti 2076 M. Nemaža M. apdovanota taryb. ordinais ir medaliais. M. darbui pagerbti rugsėjo pirmasis sekmadienis paskelbtas Mokytojo diena. M. darbo klausimus nagrinėja ped. spauda: žrn. „Tarybinė mokykla" (nuo 1945) ir laikr. „Tarybinis mokytojas" (nuo 1953).

MÓKYTOJŲ INSTITÙTAI — nepilno aukštojo mokslo įstaigos, rengiančios mokytojus. XIX a. pab.—XX a. pr. Vilniuje veikė 2 M. i. 1917 Voroneže atidarytas liet. mkt. in-tas, veikęs apie 2 metus. Į jį buvo priimami pr. m-lų mokytojai. Mokslas truko 2—3 metus. Tarybų Lietuvoje pirmasis mkt. in-tas atidarytas 1944 prie Vilniaus Ped. in-to; 1946 jis iškeltas į Klaipėdą. 1948 mkt. in-tas atidarytas Šiauliuose. Abu M. i. rengė mokytojus septynmetėms m-loms. Veikė skyriai: fizikos-matematikos, gamtos-geografijos, liet. kalbos, istorijos ir rusų kalbos. Be to, 1954—60 veikė Naujosios Vilnios mkt. in-tas, rengęs mokytojus septynmetėms m-loms su dėstomąja lenkų kalba. Į M. i. buvo priimami jaunuoliai ir merginos, baigę vid. m-lą. Mokslas truko 2 metus. Baigusieji gaudavo septynmetės m-los mokytojo teises ir teisę stoti į ped. in-to 3 kursą. 1954 Šiaulių mkt. in-tas perorganizuotas į ped. in-tą, o Klaipėdos mkt. in-tas 1956 uždarytas.

MÓKYTOJŲ KNYGÝNAS — pažangi knygų leidykla ir parduotuvė, veikusi 1933—40 Kaune. Įsteigta ped. d-jos „Naujoji mokykla" v-bos (pirm. V. Ruzgas) iniciatyva. Prekiavo knygomis bei rašomosiomis priemonėmis, leido pažangaus turinio lit-rą. Be ped. leidinių, išleido V. Žilionio rom. „Būdviečių mokykla", S. Lastauskaitės rom. „Prie nykstančių gairių", verstinių romanų (T. Dreizerio, R. Rolano ir kt.). Knygyno patalpose buvo ped. d-jos „Naujoji mokykla" būstinė ir žrn. „Mokykla ir visuomenė" redakcija (nuo 1938 — Lietuvos Mokytojų prof. s-gos būstinė ir „Mokyklos ir gyvenimo" redakcija). Knygyne dirbo komunistai V. Prėskienis, P. Rotomskis. M. k. patalpose vykdavo komunistų ir antifašistų pasitarimai, buvo slepiama nelegali lit-ra.

Lit.: **J. Būtėnas,** Kaip buvo telkiamos jėgos. — „Tiesa", 1965.VI.30.

MÓKYTOJŲ SEMINĀRIJOS — vidurinio mokslo įstaigos, rengiančios pradinių mokyklų mokytojus. Lietuvoje pirmąją

mkt. seminariją, veikusią 1775—81 Vilniuje, įkūrė Edukacinė komisija. Joje buvo rengiami parapinių m-lų mokytojai ir vargonininkai. Buvo priimama kasmet po 20—30 jaunuolių. Mokslas truko 2 metus. Prie Lietuvos Vyriausiosios m-los Vilniuje 1783—97 veikė mkt. seminarija, rengusi mokytojus vid. m-loms. 1819—32 Vilniuje prie kunigų seminarijos veikė mokytojams ir vargonininkams rengti seminarija. Į ją buvo priimami jaunuoliai, baigę parapines m-las. Mokslas truko 4 metus. 1866 Veiveriuose (Kauno rj.) atidaryti mkt. kursai, 1870 perorganizuoti į mkt. seminariją. 1872 tokia M. s. atidaryta Panevėžyje. Į šias M. s. buvo priimami asmenys, baigę dviklasę m-lą arba išlaikę egzaminus. Mokslas jose truko 3 metus. Veiverių ir Panevėžio M. s. veikė iki 1914. Veiverių mkt. seminarijoje mokėsi daugiausia liet. valstiečių vaikai. Į Panevėžio mkt. seminariją iki 1905—07 revoliucijos buvo priimami tik pravoslavai.

1918 Vilniuje atidaryta lietuviška mkt. seminarija, veikusi iki 1927. „Saulės" d-ja 1918 įsteigė mkt. seminariją Kaune. Švietimo m-ja 1919 atidarė mkt. seminarijas Panevėžyje ir Marijampolėje, 1920 — Šiauliuose, 1922 — Telšiuose, 1923 — Tauragėje, 1936 — Ukmergėje. Lietuvos Mokytojų prof. s-ga 1923 įsteigė mkt. seminariją Kėdainiuose. 1924/25 mokslo metais veikė 5 valdinės ir 5 privatinės M. s. Burž. valdžiai neplečiant pr. m-lų tinklo, nemaža M. s. absolventų negaudavo ped. darbo. Todėl kai kurios M. s. buvo uždarytos (1937 veikė tik Marijampolės, Šiaulių ir Ukmergės M. s.). Į M. s. buvo priimami asmenys, baigę prog-ją arba g-jos 4 klases. Mokslas truko 4 metus. Buvo mokomasi bendrųjų g-jos kurso dalykų, pedagogikos ir pr. m-loje einamųjų dalykų dėstymo metodikos, atliekama mokyklinė praktika. Be to, dar buvo einama rankų darbai, daržininkystė, sodininkystė ir bitininkystė. Baigusieji M. s. gaudavo pr. m-los mokytojo teises ir galėdavo stoti į aukštąsias m-las.

Pokario metais, intensyviai vystant liaudies švietimą, M. s. tinklas buvo plečiamas. Iki 1949 M. s. veikė Alytuje, Kaune, Marijampolėje, Panevėžyje, Šiauliuose Švenčionėliuose, Telšiuose, Trakuose, Ukmergėje. 1949 M. s. pavadintos *pedagoginėmis mokyklomis*.

MÓKYTOJŲ TÓBULINIMOSI INSTITŪTAS, Respublikinis mokytojų tobulinimosi institutas, — mokomoji metodinė įstaiga, veikianti nuo 1950 Vilniuje. In-tas vadovauja liaudies švietimo skyrių metodiniams kabinetams ir metodiniam darbui, rengia kvalifikacijos tobulinimo kursus, seminarus, praktikumus m-lų vadovams, mokytojams, liaudies švietimo skyrių, užmokyklinių, ikimokyklinių auklėjimo įstaigų ir kitiems liaudies švietimo darbuotojams. Vadovauja mokykliniams ped. skaitymams, rengia metodines-praktines konferencijas, vadovauja liaudies švietimo darbuotojų savišvietai. Leidžia straipsnių rinkinius iš švietimo darbuotojų patirties, metodinius nurodymus ir kt. metodinę medžiagą. Organizuoja parodas, atspindinčias m-lų ir kitų liaudies švietimo įstaigų patirtį. In-te yra 11 kabinetų: I—IV klasių, pedagogikos, filologijos, istorijos ir geografijos, fizikos ir matematikos, biologijos ir chemijos, užsienio kalbų, užklasinio-užmokyklinio darbo, ikimokyklinių įstaigų, garsinio vaizdingumo, gamybinio mokymo. In-tas turi biblioteką ir respublikinę m-lų filmoteką. Jo darbui vadovauja Švietimo m-ja. In-to direktoriai: 1950—53 — O. Klimkienė, 1953—56 — A. Makarevičius, 1956—60 — E. Bulko, nuo 1960 — P. Ragalevičienė.

MOKOLAĨ — kaimas Kapsuko rj., Šunskų apyl., 2 km į š. nuo Kapsuko, Šešupės kair. krante; kolūkio centras. 508 gyv. (1959). Atskiros kaimo dalys vietos gyventojų dar vadinamos Mokolų Senkaimiu, Mokolų Naujiena, Devynkaimiu, arba Dzūkakaimiu. Per kaimą eina kelias iš Kapsuko į Šunskus. Prie jo kuriasi nauja kolūkio gyvenvietė. Malūnas, lentpiūvė, mechaninės ir medžio apdirbimo dirbtuvės, felčerių-akušerių punktas (nuo 1950), aštuonmetė m-la (1907—1953 pradinė, 1953—61 septynmetė), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1949). Ties M. rastas mezolito laikų raginis kirvis.

MÓKSLAS — sistema žinių apie gamtą, visuomenę ir mąstymą, apie jų vystymosi dėsnius.

Ž. Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika: Mokslas. Atskirų mokslo šakų raida Lietuvoje nušviečiama straipsniuose *Agronomija, Archeologija, Astronomija, Biochemija, Biofizika, Biologija, Bionika, Botanika, Chemija, Dialektinis materializmas, Dirvotyra, Elektrotechnika, Etnografija, Fizika, Fizinė chemija, Geodezija, Geografija, Geologija, Hidrologija, Istorija, Istorinis materializmas, Kalbotyra, Kibernetika, Literatūros mokslas, Lituanistika, Logika, Marksizmas-leninizmas, Matematika, Medicina, Menotyra, Meteorologija, Mikrobiologija, Miškininkystė, Muzikologija, Pedagogika, Politinė ekonomija, Psichologija, Selekcija, Teisė, Veterinarija, Zoologija, Zootechnika, Žemdirbystė* ir kt.

Moksl. tyrimo įstaigos aprašomos straipsniuose apie mokslų akademiją, moksl. tyrimo in-tus, aukštąsias m-las.

„MÓKSLAS IR̃ GYVẼNIMAS" — tarybinis mėnesinis mokslo populiarinimo žurnalas, einąs nuo 1957.X Vilniuje. Leidžia Lietuvos TSR „Žinijos" draugija. Iki 1961.XI vyriausiasis red. — K. Jankevičius, nuo 1961.XII — J. Karosas. Rašo visuomeninių, gamtos, technikos mokslų, medicinos ir kt. klausimais. 1967 ėjo 180 000 egz. tiražu.

„Mokslo ir gyvenimo" 1966 Nr. 8 viršelis

„MÓKSLAS IR̃ TÈCHNIKA" — tarybinis mėnesinis žurnalas, skirtas mokslo pasiekimų diegimui į gamybą. 1959—61 ėjo Kaune, nuo 1962 eina Vilniuje. 1959—61 redaktorius M. Martynaitis, nuo 1961 — A. Indriūnas.

„MOKSLEĨVIS" — **1.** Klerikalinis mėnesinis JAV lietuvių moksleivių žurnalas, ėjęs 1912—20 Bostone ir Čikagoje.

2. Komunistinis hektografuotas laikraštis. Leido LKJS Kauno rj. k-to moksleivių komisija. Nr. 3 išėjo 1934.III. Tiražas 300 egz. Ragino kovoti prieš m-lų fašistinimą, spausdino korespondencijas iš Aukštosios technikos mokyklos ir kitų mokymo įstaigų moksleivių gyvenimo.

3. Liberalinis mėnesinis moksleivių žurnalas, ėjęs 1935—36 Kaune. Išėjo 21 nr. Iki Nr. 9 leido ir redagavo V. Kuraitis, nuo Nr. 10 leido Studentų varpininkų s-ga, faktiškai redagavo B. Dundulis. Žurnale buvo spausdinami straipsniai materialistinės pasaulėžiūros klausimais, grož. lit-ros kūriniai. Bendradarbiavo J. Būtėnas, K. Jakubėnas, P. Jonuška, V. Knyva, K. Korsakas, E. Mieželaitis, G. Neverauskaitė, S. Skeivys, J. Subatavičius, J. Vaišnoras, T. Zaleskis ir kt. Už antifaš. kryptį tautininkų valdžia žurnalą uždarė.

4. Tarybinis mėnesinis moksleivių žurnalas, einąs nuo 1958 Vilniuje. Leidžia LLKJS CK ir Švietimo m-ja. Skirtas vid. m-lų vyr. klasių ir spec. mokyklų moksleiviams. Spausdina grož. literatūros kūrinius, rašo apie muziką, dailę, teatrą, kiną ir mokslo laimėjimus. Spausdina moksleivių rašinius, reportažus. Redaktoriai: 1958—62 — A. Jonynas, L. Mykolaitis, A. Bernotas, 1965 — A. Drilinga, nuo 1966 — V. Bubnys (1963—64 žurnalas nėjo).

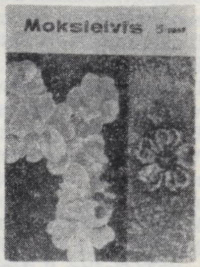

Moksleivis 4. Viršelis

„MOKSLEĨVIŲ KELIAĨ" — liberalinis mėnesinis moksleivių žurnalas, ėjęs 1917 Čikagoje. Leido ir redagavo A. Montvydas.

„MOKSLEĨVIŲ TIESÀ" — nelegalus komunistinis hektografuotas moksleivių laikraštėlis. Leido LKJS Kauno aps. k-to moksleivių org-jų biuras. Išėjo 1 nr. (1940.V). Redagavo V. Mozūriūnas. Bendradarbiavo komjaunuoliai H. Borisa, M. Krasauskas-K. Marukas ir kt.

„MOKSLEĨVIŲ VARPAĨ" — **1.** Liberalinis moksleivių žurnalas, ėjęs 1925—29 Kaune. Leido Lietuvių moksleivių s-ga „Varpas". Atsakingoji redaktorė A. Strimaitytė. Išėjo 10 nr. Bendradarbiavo H. Baltrušaitis, A. Čiplys, P. Dailidė, J. Gocentas, A. Janulaitis, J. Jasinevi-

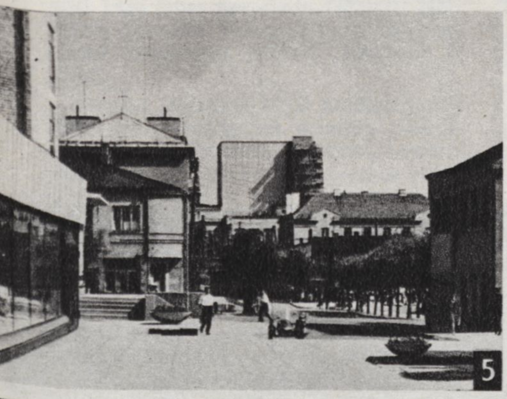

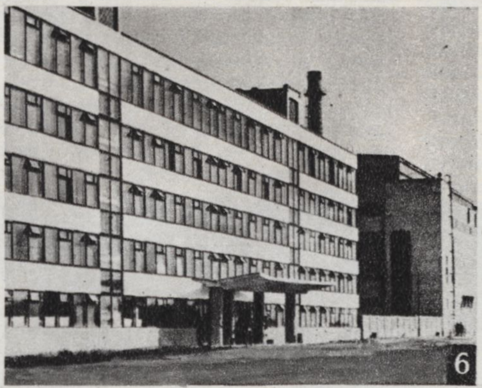

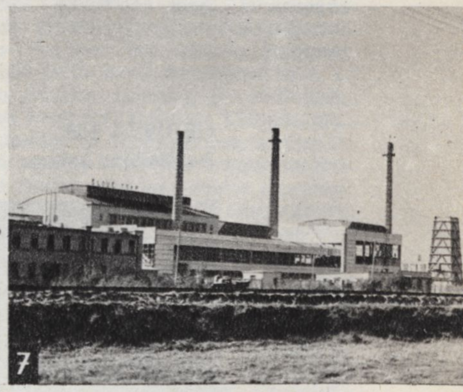

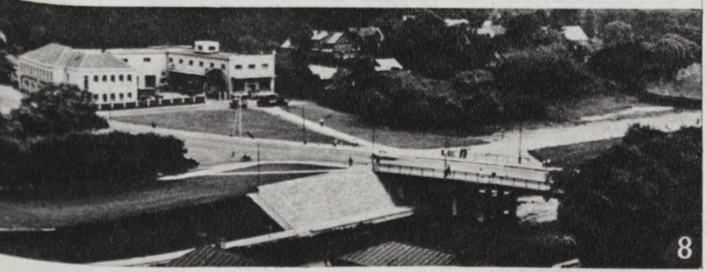

PANEVĖŽYS

1. Kryžkelė prie autobusų stoties. **2.** Nevėžis prie Panevėžio. **3.** Miesto centras. **4.** Naujas gyvenamasis kvartalas. **5.** Vinco Kudirkos gatvė. **6.** „Ekrano" gamykla. **7.** Stiklo fabrikas. **8.** Senamiesčio tiltas. **9.** Lenino aikštė. **10.** Sporto rūmai. **11.** Kino teatras „Raketa"

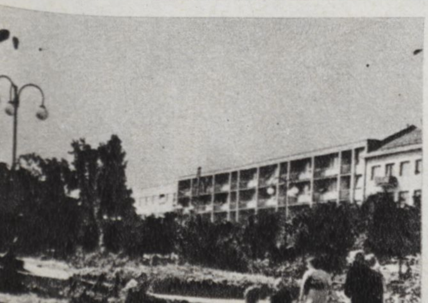

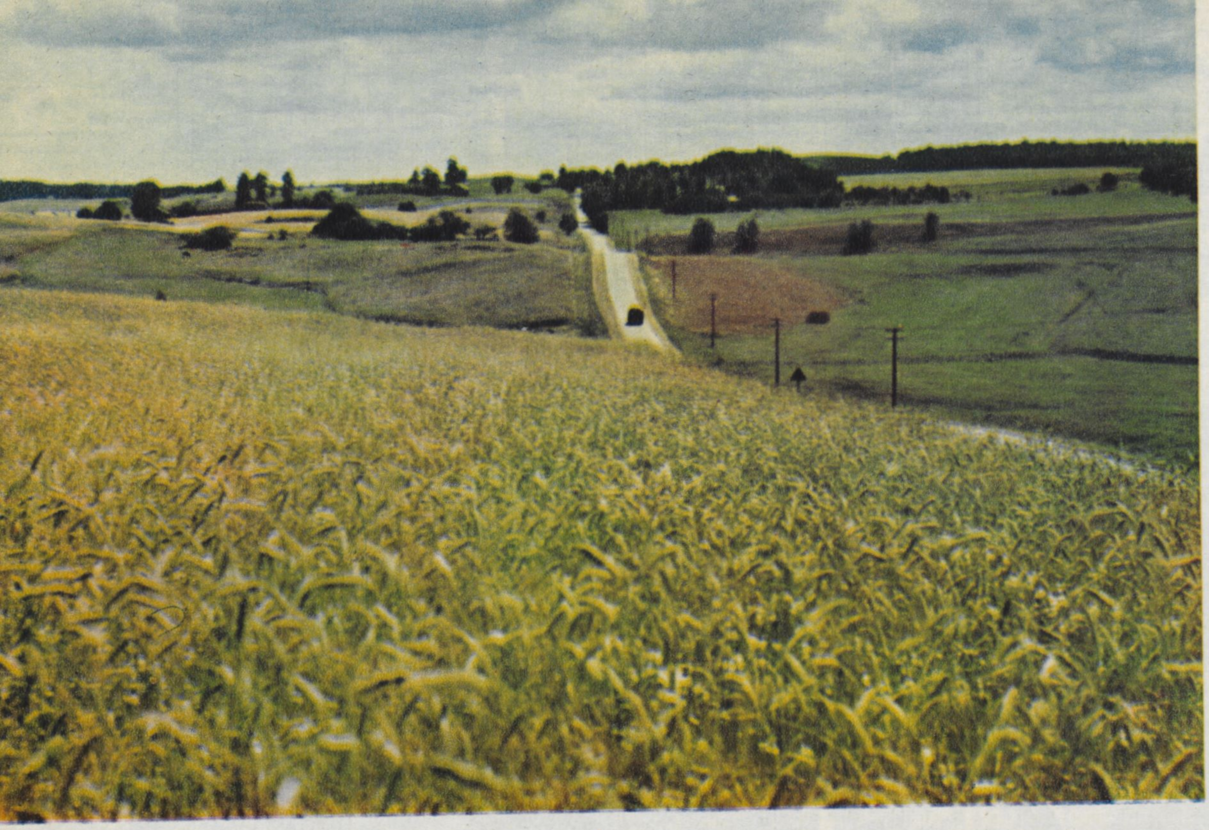

LIETUVOS TSR
Vištyčio apylinkės

LIETUVOS TSR
Aukštaitijos kalvos

čius, J. Kauneckis, V. Mačys, A. Rimka, L. Skabeika, J. Šimkus, J. Šukys, A. Venclova ir kt.

2. Liberalinis mėnesinis moksleivių ir jaunimo žurnalas, ėjęs 1933.IV—VI Kaune. Išėjo 3 numeriai. Nr. 1 leidėjas J. Paknys, atsakingasis redaktorius T. Briškaitis. Nr. 2 ir 3 leidėjas ir redaktorius J. Būtėnas. Bendradarbiavo N. Indrašius, M. Mackevičius, E. Matuzevičius, P. Zablackas ir kt.

3. Liberalinis moksleivių žurnalas, ėjęs 1939—40 Kaune. Leido studentų „Varpo" d-ja. Išėjo 11 nr. Faktiškai redagavo B. Dundulis ir A. Rūkas. Bendradarbiavo K. Bartkus, J. Būtėnas, T. Černiauskas, P. Jonuška, A. Knyva, K. Marukas, E. Mieželaitis, V. Miliūnas, V. Mozūriūnas (Mazurkevičius), L. Vainikonis, J. Vaišnoras, T. Zaleskis ir kt.

MÓKSLINĖS-TÈCHNINĖS DRAUGÌJOS, MTD,— visuomeninės organizacijos, jungiančios inžinierius, technikus, mokslo darbuotojus, žemės ūkio specialistus, darbininkus — gamybos novatorius. Jų veiklai taryb. metais vadovauja profsąjunginės org-jos. MTD pagr. uždavinys — skatinti kūrybinę mokslininkų, inžinierių, technikų, darbininkų iniciatyvą, kad spartėtų techn. pažanga.

Lietuvoje pirmoji moksl.-techn. d-ja įkurta 1918 Vilniuje (1919 persikėlė į Kauną). Iš pradžių ji vadinosi Lietuvos Technikų d-ja, 1925 persitvarkė į Lietuvos Inžinierių ir architektų sąjungą, kuri 1936 buvo pavadinta *Lietuvos Inžinierių draugija*. Draugija leido informacinius biuletenius, žurnalą „*Technika ir ūkis*".

Tarybų Lietuvoje MTD pradėjo kurtis 1954. Savo veiklą jos grindžia mokslininkų ir gamybininkų kūrybiniu bendradarbiavimu ir yra organizuojamos pagal gamybinį principą. 1967 Lietuvoje veikė 15 šakinių MTD: Popovo radiotechnikos ir elektros ryšių, Mendelejevo visasąjunginė chemikų, Energetikos pramonės, Lengvosios pramonės, Maisto pramonės, Mašinų gamybos, Miesto ūkio ir automobilių transporto, Miltų, kruopų pramonės ir elevatorių ūkio, Miškų ūkio ir miško pramonės, Poligrafijos ir leidyklų, Popieriaus ir medžio apdirbimo pramonės, Prietaisų gamintojų, Statybinės pramonės, Vandens transporto, Žemės ūkio. 1967 visos MTD turėjo 764 pirmines org-jas, 38 000 narių. MTD organizuoja moksl.-techn. konferencijas, pasitarimus, visuom. apžiūras, konkursus, kursus, seminarus, pažangaus patyrimo m-las (jas per metus vidutiniškai baigia apie 30 000 žmonių), pranešimus, paskaitas, teikia rekomendacijas bei pasiūlymus (per metus vidutiniškai apie 5000), padeda sudaryti moksl. tyrimo darbų ir organizacinių-techninių priemonių planus, kontroliuoja tų planų vykdymą, propaguoja mokslo ir technikos pasiekimus, leidžia atitinkamas brošiūras. Kiekvienai MTD vadovauja atitinkama resp. v-ba, o visoms — Resp. taryba. Lietuvos MTD Resp. taryba Vilniuje turi Technikos namus.

MÓKSLINĖS-TÈCHNINĖS INFORMÃCIJOS IR PROPAGÁNDOS INSTITÙTAS, Lietuvos TSR MT Valstybinės plano komisijos Respublikinis mokslinės-techninės informacijos ir propagandos institutas, — informatikos tyrimo ir mokslinės-techninės informacijos įstaiga Vilniuje. Įkurtas 1959 vietoje Lietuvos TSR Liaudies Ūkio Tarybos Centrinio techninės informacijos ir propagandos biuro. 1959—1961 priklausė Lietuvos TSR MT Valstybiniam moksliniam technikos k-tui, 1961—65 — Lietuvos TSR MT Valstybiniam mokslinio tyrimo darbų koordinavimo k-tui. Turi 11 skyrių. Informatikos skyrius tiria moksl.-techn. informacijos teorijos klausimus. 5 šakiniai skyriai (gamybos ekonomikos ir organizavimo; energetikos ir transporto; mašinų gamybos; lengvosios pramonės ir vietinio ūkio; chemijos, maisto, popieriaus ir medžio apdirbimo pramonės) teikia įmonėms ir org-joms informaciją apie naujausius tarybinius ir užsienio mokslo ir technikos laimėjimus bei pažangiausią gamybos patyrimą. Moksl.-techn. propagandos skyrius organizuoja respublikines moksl.-techn. konferencijas, pasitarimus, seminarus. Informacijos fondų skyrius komplektuoja respublikinį informacijos fondą ir organizuoja jo panaudojimą. Informacijos darbo metodikos skyrius metodiškai vadovauja žemutinėms moksl.-techn. informacijos grandims (biurams, skyriams) Lietuvos TSR įmonėse ir org-jose, organizuoja Respublikinio visuomeninio techn. kūrybos un-to darbą, turi poskyrius Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje. Patentų skyrius organizuoja išradimų ir patentų darbą ir jam metodiškai vadovauja. Gamybos skyrius su in-to informacijos dauginimo baze daugina moksl.-techn. informacijos šaltinius. In-tas leidžia du tęstinius metodinius leidinius: „Mokslinė-techninė informacija" (nuo 1964) ir „Išradimai ir patentai" (nuo 1965), 13 serijų moksl.-techn. informacijos lapelių, tęstinį informacinį leidinį „Informacinių kortelių rinkinys" ir analitines bei lyginamąsias apžvalgas atskirais mokslo ir technikos klausimais, moksl.-techn. konferencijų ir pasitarimų medžiagą. In-tui nuo 1965 priklauso **Centrinė mokslinė-techninė biblioteka,** įkurta 1957. Be centro Vilniuje, ši biblioteka turi filialus Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje ir Kapsuke. Bendras bibliotekos fondas — daugiau kaip 2,5 mln. bibliotekinių vienetų, ji aptarnauja daugiau kaip 14 000 skaitytojų. Respublikiniame patentų fonde sukomplektuota daugiau kaip 1,5 mln. taryb. išradimų ir užsienio patentų aprašymų, standartų, normalių ir kt. Biblioteka (kartu su Resp. biblioteka) leidžia informacinį biuletenį „Naujoji techninė literatūra". Svarbiausi išleisti bibliografiniai darbai: „Plastmasių panaudojimas mašinų gamyboje" (1962), „Radioaktyviųjų izotopų panaudojimas pramonėje" (1963), „Staklių konstravimas ir gamyba" (1964), „Šiluminių procesų automatizavimas šiluminėse elektrinėse ir pramoninėse katilinėse" (1966). In-to direktorius 1959—60 A. Dambrauskas, nuo 1960 J. Zujus, bibliotekos direktorius — S. Brazaitis.

MÓKSLINĖ-TÈCHNINĖ INFORMÃCIJA — spausdintų ir nespausdintų dokumentų (mokslinės-techninės informacijos šaltinių) apie mokslinio tyrimo rezultatus ir apie techninius sprendinius kaupimas, paieškos, analizė ir apibendrinimas. M.-t. i. yra glaudžiai susijusi su jos klausimus tiriančiu mokslu — informatika. Organizuota M.-t. i. veikla Lietuvoje prasidėjo 1957, kai buvo įsteigtas Centrinis techn. informacijos ir propagandos biuras, kuris M.-t. i. teikė Lietuvos TSR pramonės įmonėms. 1959 šis biuras perorganizuotas į Respublikinį *Mokslinės-techninės informacijos ir propagandos institutą,* kuriam pavesta M.-t. i. teikti Lietuvos TSR pramonės, energetikos, ryšių, transporto ir prekybos įmonėms bei org-joms, ir įkurtas Lietuvos TSR MT Valstybinio statybos k-to Centrinis techn. informacijos biuras, teikiantis M.-t. i. Lietuvos TSR statybos ir stat. medžiagų įmonėms bei org-joms. Ž. ū. informacijos darbui organizuoti yra sukurti moksl. techn. informacijos ir propagandos skyriai Gyvulininkystės, Hidrotechnikos ir melioracijos, Veterinarijos, Žemdirbystės, Ž. ū. ekonomikos, Ž. ū. mechanizavimo ir elektrifikavimo in-tuose. Med. informacijos darbui įsteigtas moksl. informacijos skyrius prie Centrinės mokslinės med. bibliotekos Vilniuje. Įmonėse, projektavimo ir konstravimo org-jose bei mokslo įstaigose nuo 1959 imta kurti žemutines M.-t. i. grandis (biurus, skyrius). Iki 1967 pab. daugiau kaip 300 Lietuvos TSR įmonių, projektavimo ir konstravimo org-jų ir mokslo įstaigų buvo įkurti informacijos skyriai, biurai arba (nedidelėse įmonėse) paskirti techn. informacijos darbuotojai. Metodiškai šioms M.-t. i. grandims vadovauja Moksl.-techn. informacijos ir propagandos in-to informacijos darbo metodikos skyrius. Žemutinės M.-t. i. grandys M.-t. i. šaltinius gauna pagal savo įmonės (org-jos) darbo tematiką iš sąjunginių, centrinių šakinių bei respublikinių informacijos organų, komplektuoja informacijos fondą, iš kurio moksl.-techn. informacija aprūpina įmonės (org-jos) darbuotojus, t. p. nustatytos formos informacinėmis kortelėmis teikia informaciją savo šakos centriniam šakiniam ir respublikiniam informacijos organui apie baigtus moksl. tyrimo darbus, naujus gaminius, technologinius procesus bei medžiagas. Didžiausi M.-t. i. skyriai yra moksl. tyrimo įstaigose bei projektavimo ir konstravimo org-jose (Metalo piovimo staklių moksl. tyrimo in-to Vilniaus filialo M.-t. i. skyriuje dirba 20 darbuotojų, Specialaus konstravimo biure prie Vilniaus skaičiavimo mašinų g-los — 18 darbuotojų). Moksl. tyrimo darbas M.-t. i. srityje Lietuvoje pradėtas 1964, įsteigus Moksl.-techn. informacijos ir propagandos in-te informatikos skyrių, kuris tiria pagrindinius teorinius informacijos proceso princi-

pus, kuria optimalias M.-t. i. sistemas, daro informacijos darbo mechanizavimo bandymus, nagrinėja elektroninių skaičiavimo mašinų naudojimo informacijos darbui galimybes. 1964 skyrius suorganizavo I, o 1967 II informacijos ir bibliotekinio darbo mechanizavimo konferenciją. Iki 1961 mokslinei-techninei informacijai Lietuvos TSR vadovavo Lietuvos TSR MT Valstybinio mokslinio-technikos k-to moksl.-techn. informacijos ir propagandos skyrius, 1961—65 Lietuvos TSR MT Valstybinio mokslinio tyrimo darbų koordinavimo k-to moksl.-techn. informacijos ir propagandos skyrius. Nuo 1965 mokslinei-techninei informacijai vadovauja Lietuvos TSR MT Valstybinės plano komisijos mokslo ir technikos skyrius.

MÓKSLINIAI LÁIPSNIAI. Senajame Vilniaus un-te (iki 1832) ir Medicinos-chirurgijos akademijoje (iki 1842) buvo teikiami bakalauro, magistro ir daktaro M. l.; Vilniaus un-te 1919—39 — magistro ir daktaro. Buržuazinės santvarkos metais Lietuvos aukštosiose m-lose buvo teikiamas tik daktaro mokslinis laipsnis, apgynus reikiamą disertaciją. Lietuvos TSR aukštosiose m-lose ir moksl. tyrimo įstaigose ginamos mokslų kandidato ir mokslų daktaro laipsnio disertacijos (Vilniaus un-te, Kauno Politechnikos in-te, Kauno Med. in-te, Ž. ū. akademijoje ir Eksperimentinės medicinos in-te — mokslų kandidato ir mokslų daktaro; Istorijos in-te — mokslų kandidato). Asmenims, apgynusiems disertaciją, duodami mokslų kandidato arba mokslų daktaro diplomai. Prieš ginant mokslų kandidato disertaciją, reikia išlaikyti kandidatinio minimumo egzaminus, paskelbti spaudoje moksl. darbų. Daktaro disertacija ginama be egzaminų, tačiau atsižvelgiama į disertanto moksl. darbų visumą. Dauguma mokslų kandidatų parengiama *aspirantūroje*. Lietuvoje 1967 pr. buvo 1565 mokslų kandidatai (technikos mokslų 279, medicinos — 226, žemės ūkio — 177, biologijos — 161, filologijos — 128, fizikos-matematikos — 121, chemijos — 113, ekonomikos — 86, istorijos — 78, pedagogikos — 41, veterinarijos — 33, filosofijos — 31, geologijos-mineralogijos — 27, geografijos — 24, teisės — 16, architektūros ir meno — po 10, farmacijos — 6) ir 82 mokslų daktarai (medicinos mokslų — 25, biologijos — 15, fizikos-matematikos — 10, chemijos ir ekonomikos — po 7, technikos — 6, filologijos — 3, geologijos-mineralogijos ir istorijos — po 2, architektūros, filosofijos, geografijos, veterinarijos ir žemės ūkio — po 1).

„MÓKSLINIAI METÒDINIAI DARBAĨ" — tarybinis tęstinis fizinės kultūros mokslo darbų leidinys, ėjęs 1956—66 Kaune. Leido Kūno kultūros in-tas. Išėjo 4 t. (IV t. išėjo teminiu rinkiniu „Apie fizinį žmogaus tobulinimą"). Straipsniai spausdinti lietuvių ir rusų kalbomis.

„MÓKSLINIAI PRANEŠĨMAI" — tarybinis tęstinis geologijos ir geografijos mokslo darbų leidinys, ėjęs 1955—63 Vilniuje. Leido Lietuvos TSR MA Geografijos skyrius (I—XIV t. išleido Geologijos ir geografijos in-tas). Išėjo 15 t. (X ir XIV tomų išėjo po du sąs.). I, VI—IX t., X t. sąs. 2, XVI t. sąs. 1 išėjo pavadinimu „Geologija. Geografija", II t.— „Geofizika", III t. — „Geofizika. Hidrologija" (Konferencijų darbai), IV t. — „Regioninio pasitarimo Pabaltijo ir Baltarusijos kvarterinių darinių tyrimo klausimais darbai", V t., X t. sąs. 1 — „Geofizika. Klimatologija" (IV konferencijos darbai), XI t. — „Geofizika", XII t. — „Pietinio Pabaltijo ir Baltarusijos mezozojaus ir kainozojaus klausimai. Pietinio Pabaltijo paleozojaus naftingumo perspektyvos", XIII t. sąs. 1 — „Aktinometrijos, atmosferos optikos ir branduolinės meteorologijos klausimams skirtos konferencijos darbai", XIV t. sąs. 2 — „Ežerotyra", XV t. — „Ežerotyra ir pelkėtyra". Straipsniai spausdinti lietuvių ir rusų kalbomis, III—V t. — tik rusų kalba.

MÓKSLINIAI VARDAĨ. Senojo Vilniaus un-to (iki 1832) ir Medicinos-chirurgijos akademijos (iki 1842) vyr. moksl. personalą sudarė adjunktai ir profesoriai. 1922—40 Lietuvos aukštosiose m-lose tą personalą sudarė privatdocentai, docentai, ekstraordinariniai profesoriai ir ordinariniai profesoriai. Tie vardai tereiškė įv. kategorijų pedagogines etatines pareigas aukštosiose m-lose. Toms pareigoms užimti reikėjo turėti tam tikrą moksl. kvalifikaciją, mokslinį laipsnį (ž. *Moksliniai laipsniai*). 1939 rudenį Lietuvos (be Vilniaus kr.) aukštosiose m-lose (daugiausia Kauno un-te) iš viso buvo 184 įv. kategorijų docentai ir profesoriai. Lietuvos TSR aukštųjų m-lų darbuotojams teikiami docento ir profesoriaus M. v., o moksl. tyrimo įstaigų darbuotojams — vyr. moksl. bendradarbio ir profesoriaus. Paprastai tie M. v. teikiami asmenims, kurie yra per konkursą išrinkti eiti šį vardą atitinkančias pareigas ir sėkmingai ėję jas ne mažiau kaip metus, turi mokslų kandidato arba (profesoriaus vardui gauti) mokslų daktaro laipsnį ir yra paskelbę moksl. darbų arba padarę išradimų po disertacijos apgynimo. Asmeniui, kuriam suteiktas docento, profesoriaus arba vyr. moksl. bendradarbio M. v., duodamas tą vardą patvirtinantis atestatas, kuris nenustoja galios ir tuo atveju, jei tas asmuo nebedirba aukštojoje m-loje arba moksl. tyrimo įstaigoje. Be to, Lietuvos TSR Mokslų akademijoje renkami Lietuvos TSR MA nariai korespondentai ir Lietuvos TSR MA tikrieji nariai (Lietuvos TSR MA akademikai). Tarybų Lietuvoje 1968.I docento moksl. vardą turėjo 638 asmenys, profesoriaus 72, vyr. moksl. bendradarbio 264; Lietuvos TSR MA nario korespondento (1968.II) 19 ir Lietuvos TSR MA akademiko 20.

MÓKSLINIO TYRÌMO INSTITÙTAI. Lietuvoje veikia (1966) 28 moksl. tyrimo in-tai. Iš jų 10 yra Lietuvos TSR MA in-tai: Biochemijos institutas, *Botanikos institutas, Chemijos ir cheminės technologijos institutas, Ekonomikos institutas, Energetikos ir elektrotechnikos institutas, Fizikos ir matematikos institutas, Istorijos institutas, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, Puslaidininkių fizikos institutas, Zoologijos ir parazitologijos institutas*. Ž. ū. m-jos sistemoje veikia 5 M. t. i.: *Gyvulininkystės institutas, Veterinarijos institutas, Žemdirbystės institutas, Žemės ūkio ekonomikos institutas, Žemės ūkio mechanizacijos ir elektrifikacijos institutas*. Sveikatos apsaugos m-jos sistemoje — 4 M. t. i.: Eksperimentinės ir klinikinės medicinos institutas (iki 1965 *Eksperimentinės medicinos in-tas*), *Epidemiologijos, mikrobiologijos ir higienos institutas, Onkologijos institutas, Tuberkuliozės institutas*. Be to, įv. respublikinėms ir sąjunginėms žinyboms priklauso: *Geologijos institutas, Hidrotechnikos ir melioracijos institutas, Miškų ūkio institutas, Mokyklų mokslinio tyrimo institutas, Partijos istorijos institutas, Statybos ir architektūros institutas, Teismo ekspertizės institutas, Tekstilės pramonės institutas, Visasąjunginis Termoizoliacinių ir akustinių statybinių medžiagų ir dirbinių institutas*. Be M. t. i., Lietuvoje yra penki sąjunginių M. t. i. filialai: *Metalo piovimo staklių mokslinio tyrimo instituto Vilniaus filialas, Visasąjunginio Elektros suvirinimo įrengimų mokslinio tyrimo instituto Vilniaus filialas, Visasąjunginio Gyventojų paklausos liaudies vartojimo prekėms ir prekybos konjunktūros mokslinio tyrimo instituto Lietuvos filialas, Visasąjunginio Sviesto-sūrių pramonės mokslinio tyrimo instituto Lietuvos filialas, Visasąjunginio Techninės estetikos mokslinio tyrimo instituto Vilniaus filialas*.

„MÓKSLO DARBAĨ" — **1.** Tarybinis tęstinis mokslo darbų leidinys, ėjęs 1955—1960 Vilniuje. Leido Vilniaus Pedagoginis in-tas. Išėjo 12 t. (I t.— pavadinimu „Pedagogika ir metodika", II t.—„Istorija ir filologija", IV ir XII t.—„Visuomeniniai mokslai", V t.—„Pedagogika ir psichologija", VI t.—„Rusų kalba ir literatūra", VII t.—„Gamtos mokslai", VIII ir XI t.—„Lietuvių kalba ir literatūra", IX t.—„Užsienio kalbos", X t.— „Matematika ir fizika"). Straipsniai spausdinti lietuvių ir rusų kalbomis.

2. Tarybinis mokslo darbų leidinys, išėjęs 1960 Šiauliuose (t. 1, „Humanitariniai mokslai"). Išleido Šiaulių Pedagoginis in-tas.

3. Tarybinis tęstinis teismo medicinos mokslo darbų leidinys, einąs nuo 1964 Vilniuje. Leidžia Lietuvos TSR Teismo medikų moksl. d-ja. Iki 1966 išėjo 2 t. Straipsniai spausdinami lietuvių ir rusų kalbomis.

„MÓKSLO DARBŲ̃ RINKINŶS" — tarybinis tęstinis medicinos mokslo darbų leidinys, einąs nuo 1953 Vilniuje. Leidžia Tuberkuliozės in-tas. Iki 1966 išėjo 3 t. Straipsniai spausdinami lietuvių ir rusų kalbomis.

„MÓKSLO DIÊNOS" — buržuazinis mėnesinis moksleivių žurnalas, ėjęs 1937—1940 Kaune. Leido Lietuvių mokytojų s-ga. Redagavo L. Kuodys.

MÓKSLŲ AKADÊMIJA, Lietuvos TSR Mokslų akademija, MA, — aukščiausioji Lietuvos TSR mokslinio tyrimo įstaiga. Įkurta 1941.I.16. Turėdama kiek stipresnę humanitarinių mokslų bazę, MA iš pradžių daugiausia dėmesio skyrė visuom. mokslams: jau pirmaisiais 1941 mėnesiais pradėjo veikti institutai, skirti liet. kalbai ir lit-rai, Lietuvos istorijai ir ekonomikai tirti. Tuo pat metu buvo organizuojami ir Chemijos, Geologijos ir geografijos, Biologijos, Eksperimentinės medicinos in-tai. Vok. faš. okupacijos metais MA veikla buvo sustabdyta, okupantai MA padarė didžiulių materialinių ir kultūrinių nuostolių. Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos 1945.II.13 nutarimu sudarytas Organizacinis komitetas MA įstaigoms atkurti, moksl. darbo sąlygoms jose sudaryti. Atkūrimo darbas prilygo naujam MA organizavimui, nes trūko moksl. jėgų ir moksl. darbo priemonių. Per trumpą laiką surinkta nemaža išblaškytos moksl. medžiagos, kultūrinių vertybių, suorganizuota keletas institutų (Istorijos, Lietuvių kalbos, Lietuvių literatūros, Geologijos ir geografijos, Eksperimentinės medicinos, Chemijos ir cheminės technologijos, Biologijos), kurie, nors siauru mastu ir menkomis jėgomis, jau 1945 pradėjo darbą. 1946. II.20—23 įvyko pirmoji MA visuot. susirinkimo sesija, patvirtinusi 9 moksl. tyrimo institutus, centr. biblioteką ir kt. pagalbines įstaigas, apsvarsčiusi pagrindines MA darbo gaires, priėmusi pirmąjį moksl. tyrimo darbo penkmečio planą ir planą 1946 metams. Toje sesijoje buvo išrinkti nauji MA tikrieji nariai ir nariai korespondentai, MA prezidiumas ir kiti MA bei jos įstaigų valdymo organai.

Kadangi kitos respublikos žinybos bei ministerijos moksl. tyrimo įstaigų iki 1956 beveik neturėjo, pirmajame pokario dešimtmetyje MA daugiausia rūpinosi taikomaisiais mokslais. Todėl jau 1946 vid. buvo įsteigtas *Žemės ūkio institutas,* 1952 perorganizuotas į *Žemdirbystės ir dirvožemio institutą* ir *Gyvulininkystės ir veterinarijos institutą.* 1948 suorganizuotas *Technikos mokslų institutas* (1952—56 jo pavadinimas — *Fizikos-technikos institutas*), kurio pagrindu 1956 įsteigti *Fizikos ir matematikos institutas, Energetikos ir elektrotechnikos institutas, Statybos ir architektūros institutas.* 1949 pab. ir 1950 įsteigti *Miškų ūkio institutas* ir Melioracijos in-tas (ž. *Hidrotechnikos ir melioracijos institutas*). *Biologijos institutas* perorganizuotas į *Botanikos institutą* ir *Zoologijos ir parazitologijos institutą.* Iš viso pokario laikotarpiu MA suorganizavo apie 20 institutų, keletą kitų moksl. įstaigų bei eksperimentinių bazių. Kai kurie institutai buvo sustambinti, o 8 jų iki 1956 perduoti kt. žinyboms ir gamybinėms org-joms. Perduotieji institutai buvo sukomplektuoti iš kvalifikuotų kadrų ir sudaro pajėgius, kūrybingus moksl. kolektyvus. Perdavus žemės ūkio ir kitų taikomųjų mokslų in-tus gamybinėms org-joms, MA sistemoje 1963—66 buvo 8 institutai ir 2 savarankiški moksl. darbo vienetai, sugrupuoti į 3 skyrius: 1) Fizikos, technikos ir matematikos (Fizikos ir matematikos in-tas, Energetikos ir elektrotechnikos in-tas, *Branduolinės fizikos ir radioaktyvių izotopų taikymo skyrius, Geografijos skyrius*), 2) Chemijos ir biologijos (*Chemijos ir cheminės technologijos institutas,* Botanikos in-tas, Zoologijos ir parazitologijos in-tas) ir 3) Visuomeninių mokslų (*Ekonomikos institutas, Istorijos institutas, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas*). 1967 įkurti *Puslaidininkių fizikos institutas* (priklauso Fizikos, technikos ir matematikos skyriui) ir Biochemijos in-tas (priklauso Chemijos ir biologijos skyriui); Energetikos ir elektrotechnikos in-tas pavadintas Fizikinių-techninių energetikos problemų in-tu; Branduolinės fizikos ir radioaktyvių izotopų skyrius įjungtas į Fizikos ir matematikos in-tą, Geografijos skyrius — į Zoologijos ir parazitologijos in-tą. In-to teisėmis veikia MA centr. biblioteka. Prie MA prezidiumo t. p. veikia keletas moksl. tarybų, redakcijų, komisijų ir moksl. d-jų (redakcinė-leidybinė taryba, gamtos ir humanitarinių mokslų koordinavimo taryba, „Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos" redakcija, mokslo ir technikos istorijos komisija ir kt.).

MA, t. p. in-tų, perduotų kt. žinyboms, moksl. kolektyvai pasiekė žymių laimėjimų matematikos, puslaidininkių fizikos, chemijos bei elektrochemijos, geografijos, energetikos, kibernetikos, botanikos, zoologijos, parazitologijos, mikrobiologijos, biochemijos, citologijos, ekonomikos, istorijos, archeologijos, etnografijos, liet. kalbos, liet. lit-ros ir kt. srityse. MA in-tuose susiformavo savarankiškos moksl. darbo mokyklos tokiose srityse, kaip tikimybių teorija ir matematinė statistika, teorinė atomų ir molekulių spektroskopija, puslaidininkių fizika, aukštų temperatūrų šiluminė fizika, metalų elektrochemija vandens tirpaluose ir kt. Šių mokyklų darbai sudaro dalį pagrindinių MA moksl. darbo krypčių. Iki 1966 MA darbuotojų išspausdinti straipsniai, monografijos, kt. veikalai sudaro apie 11 000 lankų.

1947 MA sistemoje buvo tik 1 mokslų kandidatas ir 7 mokslų daktarai, o 1965, nors MA daugiau kaip 40% kvalifikuotų kadrų perdavė kartu su in-tais kt. žinyboms, joje su mokslo laipsniais dirbo apie 250 darbuotojų, kurių tarpe 16 mokslo daktarų. Iki 1968 akademijoje parengta daugiau kaip 20 mokslų daktaro ir apie 500 mokslų kandidato disertacijų. MA turi 20 akademikų ir 19 narių korespondentų (1968), aukščiausias jos organas — visuot. narių susirinkimas, kuris renka MA akademikus, narius korespondentus, prezidiumą ir kitus valdymo organus. MA prezidiumą sudaro 7 asmenys. MA prezidentas akad. prof. dr. J. Matulis (nuo 1946); viceprezidentas iki 1966 buvo akad. prof. dr. J. Žiugžda, nuo 1966 yra akad. dr. A. Žukauskas.

Lit.: И. Матулис, Академия наук Литовской ССР XXV, Вильнюс, 1965; Lietuvos TSR Mokslų akademija XXV, V., 1967 [straipsnių rinkinys].

MOKSLŲ AKADEMIJOS CENTRINĖ BIBLIOTEKA. Įkurta 1941.I.16 kartu su Lietuvos TSR MA. Ji įsikūrė buvusios Vrublevskių bibliotekos rūmuose ir perėmė tos bibliotekos fondus, be to, jai buvo perduota Evangelikų reformatų sinodo biblioteka (įk. 1557), Mokslo bičiulių d-jos ir keleto mažesnių bibliotekų fondai. Biblioteka turėjo 380 000 tomų knygų bei period. leidinių ir apie 15 000 rankraštinių vienetų. Vok. faš. okupantai išgrobstė ir apnaikino daug bibliotekos vertybių, jų tarpe ir knygų. Po D. Tėvynės karo pradėta komplektuoti nauja taryb. lit-ra, fondai papildyti moksl. leidiniais, gautais iš kitų taryb. respublikų. Biblioteka gauna sąjunginį apmokamą rusiškų leidinių privalomąjį egzempliorių. Be to, biblioteka keičiasi Lietuvos TSR MA leidiniais su 133 TSRS moksl. bibliotekomis. Keičiamasi knygomis su 42 šalių 500 bibliotekų bei mokslo įstaigų. 1967 bibliotekos fonduose buvo 1,7 mln. bibliotekinių vienetų. Bibliotekoje kaupiama įv. kalbomis lit-ra, išleista nuo XV a. iki šių dienų. Fondai kasmet papildomi maždaug 50—60 tūkst. naujausios tarybinės ir užsienio lit-ros bibliotekinių vienetų.

Bibliotekoje sudarytas senų ir retų leidinių fondas (daugiau kaip 100 000 tomų). Čia yra retų raštijos paminklų nuo pat spaudos išradimo. Seniausių leidinių rinkiniuose yra apie 100 inkunabulų (XV a. išleistų knygų). Ypač vertingas lituanikos rinkinys. Be to, saugomi seni (nuo XV a.) leidiniai rusų kalba. Svarbią vietą užima pirmieji K. Markso, F. Engelso, V. Lenino leidiniai, Lietuvos rev. veikėjų ir rašytojų knygos, liet. komunistinės spaudos leidiniai. Bibliotekoje yra apie 12 000 žemėlapių, atlasų ir albumų (nuo XVIII a. pr.). Yra nemaža tarybinių ir senųjų Lietuvos, Rusijos ir kitų Europos kraštų dailininkų tapybos, grafikos ir taikomosios dailės reprodukcijų. Be to, sudaryta apie 20 000 istorinio ir kraštotyrinio pobūdžio atvirukų bei fotografijų kolekcija.

Bibliotekos rankraštyne 1967 buvo 266 fondai, kuriuos sudarė daugiau kaip 200 000 inventorinių vienetų (apie 2,2 mln. lapų) — XI—XX a. rankraščių lietuvių, latvių, rusų, čekų, vokiečių, kinų, arabų, hebrajų, lotynų, anglų, prancūzų, ispanų, italų, švedų ir kt. kalbomis. Nemaža dokumentinių šaltinių vaizduoja klasių kovos reiškinius, Lietuvos darbo žmonių kovą už Tarybų valdžią 1918—19. Rankraščių tarpe yra archeografiniu atžvilgiu vertingų raštijos pa-

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 529

minklų (XI a. sen. slavų k. rašytas Turovo evangelijos originalas, vid. amžių rankraštinių knygų, Lietuvos D. Kunigaikštystės XV—XVI a. metraščių ir kt.). Seniausi rankraštyno dokumentai — pergamentų kolekcijos (apie 1500 pergamentų). Be MA darbuotojų, bibliotekos fondais naudojasi ir kt. skaitytojai. Bibliotekoje yra 7 skaityklos. Bibliotekos skaitytojų skaičiaus augimą rodo lentelė.

MA bibliotekos skaitytojų skaičiaus augimas 1945—66

Metai	Skaitytojai	Apsilankymai	Išduota lit-ros bibliotekinių vienetų
1945	70	500	700
1950	700	18 000	24 000
1955	2000	40 000	80 000
1960	2300	50 000	150 000
1965	3400	96 000	327 000
1966	3500	115 000	378 000

Bibliotekoje dirbamas mokslinis-bibliografinis darbas, rengiamos bibliografijos ir leidiniai bibliotekininkystės bei knygotyros klausimais. Be to, ji metodiškai vadovauja MA in-tų bibliotekoms. Biblioteka leidžia mėnesinius užsienio literatūros biuletenius, informuojančius apie užsienio lit-rą, gautą respublikos bibliotekose. 1965 biblioteka prie Chemijos ir chem. technologijos bei Fizikos ir matematikos in-tų įsteigė filialus, kuriuose sukoncentruota šių in-tų profilio lit-ra. Biblioteka kasmet leidžia Lietuvos TSR MA ir jos darbuotojų knygų ir straipsnių bibliografijas.

Svarbesnieji bibliotekos leidiniai: V. Abramavičiaus „Seksterny wykładów kowieńskich Adama Mickiewicza (1819—1829)" (1956); N. Leškovič „Revoliucinis judėjimas Lietuvoje ir Baltarusijoje 1905—1907 m." (1958); A. Bielinio „Medicinos daktarų disertacijos, apgintos arba pripažintos Vilniaus universitete 1793—1842 m." (1958); V. Abramavičiaus ir K. Čepienės „Lietuvos TSR MA rankraštinių darbų ir disertacijų bibliografija (1946—1956)" (1958); V. Abramavičiaus „Valerijonas Vrublevskis" (1958); straipsnių rinkiniai „Bibliotekininkystė ir bibliografija" (3 t., 1961—63); V. Abramavičiaus „Feodalinių žemės valdų Lietuvoje inventorių aprašymas" (1963); A. Bielinio ir E. Stanevičienės „Lietuvių kalbotyra (1944—60)" (1963); V. Abramavičiaus „Rankraščių rinkiniai (Lietuvos TSR Mokslų akademijos Centrinės bibliotekos XI—XX amžių rankraščių fondų trumpa apžvalga)" (1963); A. Bielinio ir E. Stanevičienės „Lietuvių kalbotyra (1961—1964)" (1965); V. Mažiulio „Prūsų kalbos paminklai" (1966); E. Laucevičiaus „Popierius Lietuvoje XV—XVIII a." (2 t., 1967).

Lit.: **O. Вокенайте,** Из истории Центральной библиотеки АН Литовской ССР.—„Библиотечно-библиографическая информация Академии Наук СССР и Академий Наук союзных республик", М., 1958, № 18; **A. Ivaškevičius,** LTSR MA Centrinė biblioteka, V., 1959; **O. Česnulevičiūtė,** Lietuvos TSR MA Centrinei bibliotekai dvidešimt metų. — „Bibliotekininkystė ir bibliografija", t. 1, V., 1961.

MÓLAINA — upė Panevėžio rj., Nevėžio kair. intakas. Ilgis 24 km, baseino plotas 75 km^2. Prasideda Barklainių apylinkėse, 7 km į š. r. nuo Ramygalos. Teka į š. Įteka į Nevėžį 130 km nuo jo žiočių, ties Nausode, 7 km į v. nuo Panevėžio. Intakai: dešinysis — Šakinė, kairysis — Vešeta. Vaga kanalizuota. Vid. nuolydis 103 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,40 m^3/s.

MÓLAINIAI — kaimas Panevėžio rj., Upytės ir Berčiūnų apylinkėse, 4 km į p. v. nuo Panevėžio, abipus kelio į Krekenavą. 286 gyv. (1959). Per kaimą teka Molaina ir Šermutas (Nevėžio intakai). Kuriasi nauja kolūkio gyvenvietė. Yra pr. m-la (nuo XIX a. pab.). Ist. šaltiniuose M. minimi nuo XIV a. (1368—78 kryžiuočiai 5 kartus buvo įsiveržę į M. ir juos apiplėšę). I pasaul. karo metu dalis kaimo buvo sudeginta.

MOLDĀVŲ LITERATŪRÀ (ryšiai su liet. lit-ra). Liet. ir mold. lit-rų ryšiai užsimezgė po D. Tėvynės karo. Į liet. kalbą išversta mold. rašytojų kūrinių: A. Lupan (g. 1924) apys. „Prieš vėją" (1961, vertė A. Mickienė), S. Šliachaus apys. „Kareivis eina paskui plūgą" (1962, v. D. Lenkauskienė, I. Sukackienė), I. Čiobanaus rom. „Trys saujos žemės" (1963, v. V. Miliūnas), I. Drucės (g. 1928) rom. „Stepių baladės" (1964, v. F. Jukna). Lietuvos TSR Liaudies meno rūmai išleido mold. autorių kūrybos rinkinį meno saviveiklai „Draugystė" (1963), kurį sudaro eilėraščiai (P. Kručeniuko, A. Lupano, V. Roškos ir kt.), apsakymai (I. Čiobanaus, V. Galico, G. Vieru), pjesės (M. Melniko „Mažasis frontas"), šokiai ir dainos (komp. A. Abazos „Partijos mums šviečia programa", P. Šerbano „Derlius", mold. liaudies daina „Siuntė mane motinėlė" ir kt.). Išversta mold. lit-ros kūrinių vaikams: I. Drucės apys. „Georgė, našlės sūnus" (1961, v. P. Giniūnas), J. Kriangės (1837—89) pasaka „Kapšiukas su dviem skatikais" (1962, v. I. Olšauskaitė), B. Vestaraus apys. „Skrendu" (1964, v. K. Naudžius) ir mold. liaudies pasakų rink. „Žvaigždės daina" (1963, v. D. Krištopaitė).

Mold. kalba išleista liet. rašytojų kūrinių: P. Cvirkos rom. „Žemė maitintoja" (1957), aps. „Lakštingala" (1957), „Cukriniai avinėliai" (1958), „Lietuvių liaudies pasakos" (1957), K. Korsakienės apys. „Klasės garbė" (1957), S. Nėries „Poezijos rinktinė" (1961), prozos rink. „Lietuvių tarybinė novelė" (1961), į kurį įeina 19 liet. rašytojų apsakymai, tarybinės liet. poezijos rink. „Dainos gimtinėje" (1961), kuriame pateikta 40 liet. poetų kūrybos vertimų, A. Baltrūno aps. rink. „Linas ir Valentinas" (1963).

MOLĖTAI — miestas Lietuvos TSR rytuose, 63 km į š. nuo Vilniaus, prie Vilniaus—Utenos plento; rajono centras. 1912 gyv. (1959). Teritorija 248 ha (1965). Miesto p. pakraščiu per 3 siaurus ežerėlius teka Siesartis. M. plano struktūra stačiakampė, gatvių tinklas netaisyklingas. Centre keturkampė aikštė. Yra sviesto g-la (nuo 1950), buitinio aptarnavimo kombinatas su mechaninėmis ir stalių dirbtuvėmis (nuo 1962), malūnu, lentpiūve, siuvykla; melioracinės statybos v-ba (nuo 1963), tarpkolūkinė statybos v-ba (nuo 1958), kaimo mechanizuota kolona (nuo 1966), autotransporto kolona (nuo 1966). Be plento, iš M. eina keliai į Ukmergę, Pabradę, Labanorą, Anykščius. Veikia 100 lovų ligoninė, vaistinė, vid. m-la (iki 1923 pradinė, 1923—44 prog-ja), mokykla-internatas (nuo 1960), darbo jaunimo vid. m-la (nuo 1950), vaikų muzikos m-la (nuo 1966), kultūros namai, kino teatras, 2 bibliotekos, vaikų darželis ir lopšelis. Leidžiamas laikr. „Pirmyn" (1951—62 ėjo „Tarybiniu keliu"). M. apylinkės kalvotos, ežeringos (į š. nuo miesto yra Dūrių ež., į r. — Stirnių, į p. — Luokesų, į p. r. — Siesarties ežerai; kiek toliau Bebrusų, Baltųjų ir Juodųjų Lakajų, Kertuojų, Gėluoto ir kt. ežerai); gausu riedulynų, žvyrynų. Vasarą į ežerų pakrantes suvažiuoja daug poilsiautojų.

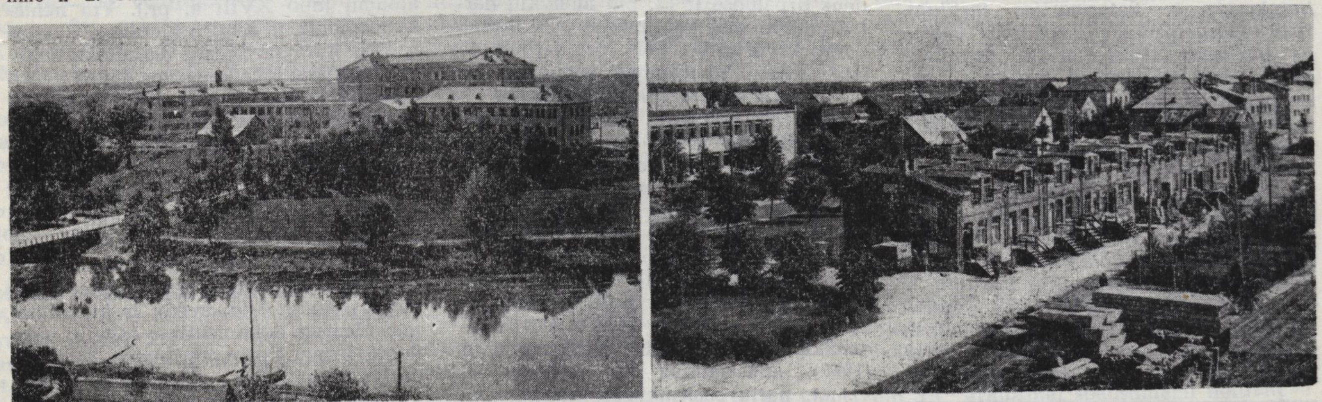

Molėtai. Vaizdas nuo Siesarties u. ir miesto centras

Ist. šaltiniuose M. pirmąkart minimi 1387, kai Jogaila juos padovanojo Vilniaus vyskupui. Vyskupams M. priklausė iki XVIII a. pabaigos. M. dvaro valstiečiai, nepakeldami priespaudos, 1568 išbėgiojo į valst. dvarus, bet karaliaus Žygimanto Augusto įsakymu vėl buvo grąžinti vyskupui. Pagal 1736 inventorių M. dvarui ir vyskupo valdai priklausė 27 ežerai, 13 kaimų, 14 vienkiemių, 4 palivarkai (iš viso 192 valakai žemės), 100 gyv. namų su 223 gyventojais, malūnas prie Siesarties. Dvare nuo seno veikė spirito varykla ir alaus darykla. 1781 M. parapinėje m-loje mokėsi 8 miestelėnų ir 2 valstiečių vaikai. Po Žečpospolitos III padalijimo (1795) M. dvaras buvo sekvestruotas ir atiteko priv. savininkams (Pamarnackiams, XIX a. pab. — Čapskiams-Hutenams). M. ėmė augti nuo XIX a. antrosios pusės. Miestelis tapo valsčiaus centru (juo buvo iki 1950). 1866 jame tebuvo viena 1,5 km ilgio gatvė ir 1197 gyv.; 1897 jau 2397 gyv. Pagausėjo prekybininkų, vyko turgūs ir prekymečiai. Vietoj parapinės m-los 1867 įsteigta valdinė. 1918.XII Molėtuose susikūrė rev. k-tas (jo atstovas 1919.I.31 dalyvavo rev. k-tų suvažiavime Vilniuje). 1919.II išrinkta darbininkų ir vargingųjų valstiečių atstovų taryba. Buržuazijos valdymo metais Molėtuose buvo pieninė, malūnas, nedidelė elektrinė, kooperatyvas, keliolika parduotuvių, prog-ja, biblioteka. Vyko nemaži turgūs. Jų metu ypač buvo prekiaujama žuvimi, sugaunama M. apylinkių ežeruose. Šviežia žuvis iš M. buvo gabenama į Uteną, Kauną. 1923 Molėtuose buvo 1772 gyventojai. Veikė LKP ir LKJS kuopelės, Lietuvos Raudonosios pagalbos org-ja. 1941.VIII.29 hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai netoli M. sušaudė apie 700 M. gyventojų žydų. Vok. faš. okupantai išbėgdami sudegino miestelio centrą (taryb. metais jis atstatytas). 1950 M. tapo rajono centru, 1956 gavo miesto teises.

MOLIĖJUS Jonas [1903.I.7 Dusmenyse (Trakų rj.) — 1945.III.7 Ginakiemyje (Varėnos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Ž. ū. darbininkas. Kilęs iš valstiečių. 1925—26 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Nuo 1937 Komunistų partijos narys, Dusmenų part. kuopelės sekretorius. 1940—41 LKP Trakų aps. k-to instruktorius, Žaslių (Kaišiadorių rj.) vls. partorgas. 1941.VIII—1942.I kalintas Vilniuje, vėliau slapstėsi. 1943—44 būrio „Už Tėvynę" partizanas. Vėliau LKP Trakų aps. k-to skyriaus vedėjas. Burž. nacionalistų nužudytas.

MÓLINIAI — kaimas Vilkaviškio rj., Molinių apyl., 6 km į p. nuo Kybartų, prie kelio į Vištytį. 16 gyv. (1959). Parduotuvė, kultūros namai (nuo 1960).

MÓLIS Stasys [g. 1923.IV.8 Strižiūnuose (Varėnos rj.)] — biologas, biologijos mokslų kandidatas (1964). 1951 baigė Vilniaus Ped. in-tą. 1951—54 Šiaulių mokytojų in-to dėstytojas. 1954—65 Kapsuko II vid. m-los mokytojas. Nuo 1965 Mokyklų moksl. tyrimo in-to moksl. bendradarbis; kartu mokytojas Kapsuke. Paskelbė moksl. straipsnių apie skydablakes Lietuvoje, apie biologijos dėstymo vid. m-lose metodiką.

Ršt.: Vabzdžių klasės nagrinėjimas vidurinėje mokykloje (Metodiniai nurodymai), V., 1964; Zoologijos sąsiuvinis VI—VII klasei, V., 1966.

MÓLIS — nuosėdinė uoliena, kurioje dalelių, mažesnių už 0,005 mm, yra daugiau kaip trečdalis. Lietuvoje paplitęs nuosėdinis hidrožėrutinio tipo molis yra rudos, raudonos, geltonos, melsvos, pilkos, žalios, juodos spalvos bei įv. plastiškumo. Jo yra visose geol. sistemose. Labiausiai ištirtas ir didžiausią praktinę reikšmę turi žemės paviršiuje slūgsantis kvartero sistemos molis. Detaliai išžvalgytų kvarterinių molynų Lietuvos TSR yra daugiau kaip 140, o balansinių M. išteklių kiekis juose 108,4 mln. m^3 (1967.I.1).

Didžiausi Lietuvos paviršiniai molynai susidarę ten, kur yra buvę limnoglacialiniai baseinai. Beveik ištisai moliu užpildyti Jūros—Šešupės, Simno—Balbieriškio, Kauno—Kaišiadorių, Vievio—Širvintų, Linkuvos—Pasvalio limnoglacialiniai baseinai. Didžiausias yra Jūros—Šešupės baseinas. Jo molis užima didelį plotą Tauragės, Jurbarko, Šakių, Raseinių, Vilkaviškio, Kapsuko rajonuose. Mažiausia molynų yra Vidurio žemumoje ir Baltijos pajūrio zonoje. Kvartero molis naudojamas plytoms, čerpėms, drenažo vamzdžiams, kokliams gaminti, puodams ir kitiems keraminiams indams žiesti. Akmenės rj. išžvalgyti po plona nuosėdų danga esantys du triaso sistemos molio telkiniai (Alkiškių ir Šaltiškių). Šis M. kasamas ir naudojamas cemento pramonėje; jo ištekliai 34 mln. t. Ukmergės apylinkėse detaliai ištirtas devono sistemos molio telkinys. Šio telkinio molis tinka plytų, čerpių, koklių ir drenažo vamzdžių gamybai; jo ištekliai apie 1,5 mln. m^3. Kitų sistemų molis Lietuvoje aptinkamas tik gręžiniuose ir praktinės reikšmės neturi. Lietuvos molių chem. sudėtis: silicio dioksido 33,27—66,94%, geležies oksido 2,41—8,35%, aliuminio oksido 9,24—21,43%, titano oksido 0,19—1,94%, kalcio oksido 1,94—13,55%, magnio oksido 1,47—10,88%, natrio ir kalio oksido iki 3,95%, sieros oksido SO_3 iki 1,48%.

Lit.: **J. Dalinkevičius**, Lietuvos mineralinės žaliavos. — „Technika ir ūkis", 1939, Nr. 1; **Č. Pakuckas**, Pietų Lietuvos molynai. — „Energijos komiteto darbai", t. 4, 1940; Lietuvos TSR mineralinių žaliavų apžvalga, t. 1, V., 1959; t. 3, V., 1964.

MOLIŪNAI — kaimas Pasvalio rj., Kriklinių apyl., 16 km į p. nuo Pasvalio, 8 km į r. nuo Pumpėnų, abipus Pyvesos. 200 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1927).

MOLIŪNŲ-ŽADEIKIŲ MIŠKAI — miškų masyvas Pasvalio rj., 6 km į p. r. nuo Pasvalio. Priklauso Pasvalio miškų ūkio Daujėnų ir Pasvalio girininkijoms. Plotas 3010 ha; medynų 2770 ha. Masyvas apie 16 km ištįsęs iš š. į p. Šiaurinę dalį sudaro Žadeikių miškas (670 ha), p.— Moliūnų miškas (2340 ha). Pietryčiuose susisiekia su Vabalninko mišku, pietuose ir vakaruose vietomis siekia Pyvesą (Mūšos intaką). Per Žadeikių mišką į Pyvesą teka Orija. Reljefas lyguminis. Pasitaiko karstinių įgriovų. Žadeikių miške plyti durpynas. Dirvožemiai daugiausia velėniniai jauriniai glėjiški, priesmėliniai, ir velėniniai glėjiniai, priemoliniai; pasitaiko pelkinių. Medynai daugiausia savaiminės kilmės. Beržynų yra 34%, pušynų 32%, eglynų 14%, drebulynų 10%, alksnynų 9%, uosynų 1%. Jaunuolynai sudaro 38%, pusbrandžiai medynai 42%, pribręstantieji ir brandieji po 10%. Vid. amžius 42 metai, vid. bonitetas I,8, vid. skalsumas 0,69, vid. tūris 105 ktm/ha, vid. prieauga 2,5 ktm/ha. Moliūnų miške, netoli Druciškių, auga 1,8 m skersmens ąžuolas. Yra briedžių, stirnų, šernų, barsukų, lapių, usūrinių šunų, slankų, mažiau — kiaunių, voverių, tetervinų; peri juodieji gandrai. Moliūnų miškas eksploatacinis; Žadeikių miškas įeina į Pasvalio miesto žaliąją zoną. 1941.VIII.26 Žadeikių miške hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai sušaudė 1350 Pasvalio ir aplinkinių miestelių gyventojų. Yra dvejos kapinės ir paminklas žuvusiems.

MOLIÙSKAI. Lietuvoje iš fosilinių M. geriausiai žinomi belemnitai (kaukaspeniai). Jie paprastai randami žvyrduobėse, paupiuose. Dabar Lietuvoje gyvenančių M. iki 1964 surinkta ir apibūdinta 167 rūšys, daug porūšių ir variacijų. Dauguma Lietuvos M. rūšių yra europinės ir holarktinės, kelios rūšys karpatinės, kitos pontobaltinės. M. gausiai gyvena senuose miškuose, pievose, vandens telkiniuose, ypač tuose, kur daugiau vandens augalų. Dauguma Lietuvos M. palyginti maži, žmogaus mažai pastebimi. Iš didesniųjų M. sausumoje (parkuose, miškuose) dažniausi yra vynuoginės sraigės ir šliužai; gėluose vandenyse — kai kurios tvenkinių sraigės ir dvikiaučiai moliuskai. Jais minta daug paukščių, žvėrių, žuvų. Vynuoginės *sraigės* iš Lietuvos TSR eksportuojamos maistui. Kai kurių rūšių M., misdami grybais, daržovėmis, jaunais javų želmenimis, daro žalą miškuose, daržuose ir laukuose. Be to, moliuskuose vystosi žuvų, paukščių, žvėrių bei žmogaus kai kurių parazitų (ypač trematodų, cestodų) lervos. Vienas pirmųjų Lietuvos M. tyrė ir 1898 paskelbė moksl. duomenų O. Melendorfas (Vokietija). 1928 juos pradėjo rinkti ir tirti prof. P. Šivickis ir M. Valius; prie to darbo prisidėjo dr. H. Šlešas (Danija) ir kiti. M. fauna, biocenozė, ekologija, parazitologija tiriama Zoologijos ir parazitologijos in-te.

Lit.: **P. Šivickis**, Lietuvos moliuskai ir jų apibūdinimas, V., 1960.

„MOLODIOŽ LITVI" („Молодежь Литвы" — „Lietuvos jaunimas") — tarybinis jaunimo laikraštis, ėjęs penkiskart per savaitę Vilniuje 1949.X.15—1955.IV.10 rusų ir 1952.IV.16—1955.IV.10 lenkų („Młodzież Litwy") kalbomis. Leido LLKJS CK. Redagavo A. Kozunovas.

MOLOTÒKAS Levas [g. 1931.V.8 Miškiniuose (Kelmės rj.)] — partinis darbuotojas. 1948—54 komjaunimo, partinis darbuotojas Jurbarke. Nuo 1950 TSKP narys. 1954—57 mokėsi Resp. part. mokykloje. 1957—62 LKP Jurbarko rj. k-to sekretorius mašinų-traktorių stoties zonai, II, I sekretorius. 1961 neakivaizdiniu būdu baigė Aukštąją part. m-lą prie TSKP CK. Nuo 1962 LKP Raseinių rj. k-to sekretorius, I sekretorius. 1967 neakivaizdiniu būdu baigė Vilniaus un-to ekonomikos f-tą. Nuo 1961 LKP CK narys, nuo 1967 Lietuvos TSR AT deputatas.

MÓLUPIAI — kaimas Raseinių rj., Ariogalos apyl., 8 km į p. r. nuo Ariogalos, prie kelio į Vilkiją. 138 gyv. (1959). Pr. m-la (1963—67 aštuonmetė).

„MOMEÑTAS" — **1.** Liberalinis informacinis savaitraštis, ėjęs 1928—30 Šiauliuose. Redagavo B. Buišas. 1930—40 ėjo pavadinimais „Mūsų momentas" ir „Įdomus mūsų momentas".

2. Pažangus Argentinos lietuvių savaitraštis, ėjęs 1936—43 Buenos Airese. Leido b-vė „Talka". Iš pradžių redagavo red. komisija, vėliau J. Baltušnikas, D. Jakubonis, J. Januška, B. Klimavičius. Argentinos valdžios uždarytas.

MOMINỸS — ežeras Utenos rj., 4 km į v. nuo Užpalių. Plotas 37 ha. Ežeras ištįsęs iš š. r. į p. v.; ilgis 1020 m, didž. plotis 500 m. Krantai žemi, vakarinis apaugęs mišku, šiaurinis pelkėtas. Per M. teka upelis į Nasvę (Šventosios intaką). Ežeras užžėlęs. Prie M. įsikūręs Juškonys. Ežeras verslovinis; žuvies (daugiausia lydekų) 1965 sugauta 4 kg/ha.

MONÃITIS — ežeras Trakų rj., 8 km į v. nuo Trakų. Plotas 50 ha. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 1550 m, didž. plotis 520 m. Krantai statūs, p. miškingas. Vakaruose M. siauru sąsiauriu jungiasi su Monio ežeru. Š. pakrantėje įsikūręs Pamonaičių kaimas. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 5,8 kg/ha.

MONCẼVIČIUS Pranas [g. 1905.I.27 Šūkainiuose (Telšių rj.)] — darbininkų judėjimo Urugvajuje ir Brazilijoje dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1927 išvykęs į Urugvajų, dirbo Montevidėjaus mieste įv. įmonėse, dalyvavo darbininkų streikuose. 1929 už tai suimtas. Dalyvavo pažangiosiose liet. darbininkų org-jose, polit. kalinių šelpimo d-joje. 1934 išvažiavo į Braziliją, įstojo į pogrindyje veikusią Brazilijos Komunistų partiją, bendradarbiavo liet. darbininkų kultūrinėje savišalpos d-joje „Šviesa". 1936—38 San Paule dirbo pažangioje liet. kultūros d-joje „Rytas", bendradarbiavo liet. komunistų neleg. laikraštyje „Mūsų žodis" (slap. J. Bajoras). 1939 grįžęs į Urugvajų, dirbo pažangiosiose Montevidėjaus lietuvių org-jose (Urugvajaus Lietuvių centre ir kt.), platino laikr. „Darbas". Nuo 1956 darbininkas Vilniuje, nuo 1960 pensininkas.

MONČIÙNSKAS Teofilis [g. 1903.XI.3 Mončiūnuose (Kaišiadorių rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Darbininkas. Kilęs iš mažažemių valstiečių.

1940—41 Trakų aps. vartotojų kooperatyvų s-gos pirmininkas. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Nuo 1942 TSKP narys. 1942.VII atsiųstas į Trakų aps. organizuoti partiz. kovos. Vadovavo partizanų grupei, paskui būriui „Už Tėvynę". Nuo 1944 Vytauto Trakų I partizanų brigados vadas (slap. Žvirblis). Laikraščių „Partizanų šūkis" ir „Trakiečių šūkis" redaktorius. Jo vadovaujami partizanų būriai 1944.VII.9—12 dalyvavo kautynėse dėl Vilniaus. Po karo Trakų aps. vykd. k-to pirmininkas, 1945—1948 LKP Raseinių aps. k-to I sekretorius. 1949—50 Lietuvos TSR ž. ū. ministro pavaduotojas; 1950—54 Ž. ū. m-jos polit. sektoriaus viršininkas. 1954—56 Lietuvos TSR tarybinių ūkių ministro pavaduotojas. 1956—58 Vilniaus miesto Stalino rj. vykd. k-to pirmininkas. 1947—1955 Lietuvos TSR AT deputatas, 1947—1951 Lietuvos TSR AT Prezidiumo pirmininko pavaduotojas. 1949—52 LKP CK narys. Pensininkas.

Ršt.: Rūdninkų girios partizanai, V., 1960.

MOÑGIRDAS Vladas [1877.V.6 Mišučiuose (Kretingos rj.) — 1960.I.23 Kėdainiuose] — literatas. Dalyvavo pirmajame liet. spektaklyje Palangoje („Amerika pirtyje", 1899), priklausė A. Janulaičio vadovaujamai keliaujančių artistų trupei. Už tai ištremtas 2 metams į Kaukazą. Apuoko slapyvardžiu bendradarbiavo „Darbininkų balse" ir „Varpe". Parašė vaizdelių ir eilėraščių, smerkiančių politinę ir socialinę priespaudą, dramą „Kovoje už laisvę" (1904). Su J. Biliūnu ir A. Janulaičiu parengė straipsnių rink. „Kaimiečių kovos su ponais" (1905). Baigęs med. mokslus (1906), pasitraukė iš lit. veiklos, vertėsi gydytojo praktika. Tapęs dvarininku, burž. santvarkos metais buvo susijęs su valdančiaisiais sluoksniais.

MÓNIS, **Daugirdiškių ežeras**, — ežeras Trakų rj., 5 km į r. nuo Semeliškių. Plotas 115 ha. Ežeras sudėtingos kilmės: rininis ir ledo luisto išgulėtas. Ištįsęs iš š. r. į p. v. Ilgis 1900 m, didž. plotis 975 m. Yra 2 salos (iš viso 12 ha). Krantai daugiausia aukšti. Išteka bevardis Strėvos intakas. Ežero p. v. krante ir saloje įsikūręs Daugirdiškiai. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 19,7 kg/ha.

MONKẼVIČIUS Juozas [**Monkus;** 1909.XII.14 Baisogaloje (Radviliškio rj.) — 1943.IX.25 Kaune] — aktorius, režisierius. 1929—33 studijavo Kauno un-te, 1930—34 — Valstybės teatro (Kaune) vaidybos studijoje. 1934—40 Valstybės teatro, 1940—41 Vilniaus valstybinio teatro aktorius. 1935—37 vadovavo eksperimentiniam teatrui, scenos mėgėjų būreliams. 1941—43 Valstybės teatro vyriausiasis režisierius. Suvaidino keliasdešimt charakterinių vaidmenų. Parašė pjesių. Vilniaus valst. teatre režisavo A. Arbuzovo „Tanią", Valstybės teatre — H. Ibseno „Laukinę antį", G. Hauptmano „Rozą Bernd" ir kt. Režisuodamas spektaklius, rėmėsi realistiniais K. Stanislavskio sistemos principais.

MONKẼVIČIUS Kazys [g. 1900.XII.15 Aukštadvaryje (Trakų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1939 Komunistų partijos narys. Iki 1940 siuvėjas, dalyvavo rev. veikloje. 1940—41 Aukštadvario vls. vykd. k-to pirmininkas. 1942—44 tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1944—58 dirbo part. ir adm. darbą Trakų aps., Dotnuvoje, Ukmergės rj. Nuo 1958 pensininkas.

MONKẼVIČIUS Romanas [1904.XII.6 Raseiniuose — 1967.IV.18 Buenos Airese] — pažangus Argentinos lietuvių visuomenės veikėjas. Už antifaš. veiklą 1928 uždarytas į Varnių konc. stovyklą. 1929 emigravo į Argentiną. Dalyvavo pažangiosios liet. spaudos leidimo b-vių („Rytojaus", „Talkos") veikloje. II pasaul. karo metais rinko aukas Tarybų Lietuvos liaudžiai. 1944 su kitais įkūrė pažangią org-ją „Laisvoji Lietuva", o ją uždarius, — klubą „Kultūra". Kaip Buenos Aireso pažangiųjų lietuvių delegatas dalyvavo P. Amerikos lietuvių I kongrese (1946 Montevidėjuje). Banginio slapyvardžiu bendradarbiavo „Momente", „Tėvynėje", „Vienybėje", „Vagoje".

MONKŪ́NAS Karolis [1880.II.22 Steigviliuose (Pakruojo rj.) — 1964.XI.30 ten pat] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. XIX a. pab.—XX a. pr. dalyvavo nacionaliniame išsivadavimo judėjime, 1905—07 — s-d. judėjime. Palaikė ryšius su V. Kapsuku ir kt. socialdemokratais, padėjo jam organizuoti streikus Žeimelio (Pakruojo rj.) apylinkėse, slėpė jį nuo žandarų, platino s-d. lit-rą. Už dalyvavimą 1905—07 revoliucijoje persekiotas ir turėjo išvykti į JAV. Ten 1907—12 dirbo Lietuvių socialistų s-goje. Grįžęs į Lietuvą prieš I pasaul. karą, 1918—19 dalyvavo kovoje dėl Tarybų valdžios Žeimelio valsčiuje. Vėliau iš rev. judėjimo pasitraukė. Taryb. metais kolūkietis.

MONOFTÒNGAI ž. *Vienbalsiai.*

MONOLÒGAS [gr. *monos* — vienintelis + *logos* — žodis] — **1.** Dramos veikėjo kalba, tiesiogiai nepriklausoma nuo kitų veikėjų replikų. Liet. dramaturgijoje M. vartojo B. Sruoga (ist. dramos „Milžino paunksmė", „Kazimieras Sapiega", „Apyaušrio dalia" ir kt.), V. Mykolaitis-Putinas („Valdovas") ir kt.

2. Trumpas draminis kūrinys, kurį sudaro vieno veikėjo kalba, skiriama žiūrovams arba nebyliam veikėjui scenoje, arba veikėjui, esančiam už scenos. Liet. lit-roje M. buvo populiarus nac. teatro kūrimosi laikotarpiu (XX a. pr.). Monologų parašė Žemaitė („Monologas caro

tarno", „Klebono gaspadinė"), Vaižgantas („Negryna sąžinė", „Paskutinį kartą", „Rašėjas"), L. Gira („Dekoracijos ir teatras", „Ir mazgelis nepadėjo"), B. Laucevičius-Vargšas („Pražuvusi viltis", „Prabudimas", „Atsiminimai", „Praeitis", „Padangėse", „Kareiviai"), S. Kymantaitė-Čiurlionienė („Žemaitiški pasipasakojimai") ir kt. rašytojai.

MONOPÒLIJOS — kapitalistų susivienijimai, atsirandantys aukšto gamybos bei kapitalo koncentracijos lygio pagrindu, turintys tikslą pašalinti laisvąją konkurenciją. Sutelkdamos savo rankose atitinkamos šakos produkcijos gamybą bei realizavimą, M. nustato aukštas monopolines kainas, kad gautų didžiausią pelną. Pagrindinės monopolijų formos yra kartelis, koncernas, sindikatas ir trestas.

Lietuvoje M. pradėjo kurtis XX a. trečiajame dešimtmetyje ir galutinai įsigalėjo 1929—33, Lietuvos ūkį apėmus ekonominei krizei. Susidarė jos šiais būdais: koncesijų keliu (pvz., Kauno miesto savivaldybės koncesija Elektros šviesos gaminimo Kauno miestui apšviesti akc. b-vei), valstybei remiant kai kurias koop. org-jas ar b-ves (ypač superkančias ar perdirbančias ž. ū. gaminius), atskirų šakų įmonėms jungiantis į sindikatus. Didžiausią įtaką Lietuvos ekonomikoje turėjo valstybės biudžeto pašalpomis remiamos koop. s-gos *„Pienocentras"* ir *„Lietūkis"* bei akc. b-vė *„Maistas"*. 1930—39 valstybės iždas šioms M. išmokėjo daugiau kaip 170 mln. lt grūdų, pieno ir mėsos produktų vidaus ir užsienio rinkų kainų skirtumui padengti. Tai padėjo joms išstumti konkurentus iš vidaus rinkos ir užsitikrinti vietą užsienio rinkose. Šios valst. iždo subsidijuojamos M. buvo kitų akc. b-vių (pvz., „Lietuvos muilo", „Sodybos" ir kt.) steigėjos ir dalyvės. Be šių M., Lietuvoje veikė sindikatai — degtukų (iki monopolio įvedimo 1930), vinių ir vielos, sėmenų aliejaus ir pokosto, tabako dirbinių, mielių, alaus, spirito, odos, plytų ir kt. Sindikatai kai kurias įmones (pvz., alaus, degtukų, tabako dirbinių) uždarydavo, o jų savininkams mokėdavo kompensaciją iš sindikato pelno. Įmonių jungimasis į kartelius ar sindikatus Lietuvoje įstatymų nebuvo sutvarkytas, todėl M. steigimo sutartyse sindikato terminas nevartotas (vietoje jo vartota sąjunga, susivienijimas, bendro pardavimo b-vė, pardavimo kontora, paskirstymo kontora, savitarpio atsiskaitymo biuras ir kt.). Sindikatų steigėjai dažnai savo įstatus registruodavo Klaipėdos krašte, kuriame kartelių ir sindikatų steigimas buvo sutvarkytas įstatymų. Klaipėdos celiuliozės gamybos akc. b-vė buvo ir tarptautinio celiuliozės kartelio dalyvis. Tarpt. kartelis Klaipėdos celiuliozės f-kui nustatinėjo eksporto kvotas, skyrė realizavimo rinkas (dažnai tokias, su kuriomis Lietuva neturėjo prekybos sutarčių, todėl patirdavo nuostolių).

MONOPÒLIS [g. *monos* — vienas + *pōleō* — parduodu] — išimtinė gamybos, prekybos, verslo ir kita teisė, priklausanti asmeniui, asmenų grupei arba valstybei. Kapit. šalyse paplitę vad. fiskaliniai M., kuriais valstybė, suėmusi į savo rankas kokio nors gaminio gamybą ir jo realizavimą pakeltomis kainomis, siekia padidinti savo biudžeto pajamas. Fiskaliniai M. faktiškai nesiskiria nuo netiesioginių mokesčių.

1922 Lietuvoje įvestas degtinės ir spirito M., teikęs valstybei išimtinę teisę supirkti žalią spiritą, gaminti iš jo geriamąjį spiritą, degtinę ir denatūruotą spiritą ir įsivežti spiritą bei degtinę iš užsienio. Šio M. grynosios pajamos sudarė po 20—35 mln. lt per metus, o 1937—39 — apie $^3/_4$ visų valstybės surenkamų tiesioginių mokesčių. 1930 įvestas degtukų M., kurį valdžia už 45 mln. lt paskolą ir tam tikrą akcizą Lietuvos valstybės iždui perleido 35 metams švedų koncernui „Svenska Tändsticks Aktiebolaget". Buvo nustatyta didelė degtukų kaina (10 ct už dėžutę) ir įvestas specialus mokestis už žiebtuvėlį (8 lt) bei akmenukus žiebtuvėliams (300 lt už kg). Be šių M., 1921 įvestas lošiamųjų ir pasianso kortų M. (dėl nedidelių pajamų 1936 jis perleistas Lietuvos Raudonojo kryžiaus d-jai).

Tarybų Lietuvoje, kaip ir visoje Tarybų Sąjungoje, galioja užsienio prekybos M. ir su juo neatskiriamai susijęs valiutos M., kurių tikslas — sutelkti soc. valstybės rankose visą užsienio prekybą ir operacijas užsienio valiuta bei kitomis valiutinėmis vertybėmis.

MONSTAVIČIŪTĖ Nijolė Valentina [**Chlomauskienė;** g. 1933.V.30 Zarasuose] — inžinierė architektė. 1957 baigusi Kauno Politechnikos in-to statybos f-to archit-ros skyrių, dirba Miestų statybos projektavimo in-te (nuo 1967 to in-to Vilniaus skyriaus vyriausioji projektų architektė). Pagal M. projektus Vilniuje pastatytas 81 buto gyv. namas su parduotuvėmis ir vaistine Raudonosios Armijos prospekte (1961), užstatyta Partizanų—Daugpilio g. gyv. namų kvartalas Nr. 16 (1960—62), Verkių g. mikrorajonas (1962—64; II sąjunginė premija 1965), Žirmūnų g. mikrorajonas Nr. D-10 (pradėtas 1964) ir kt.

MONSTVILÁITĖ Jadvyga [g. 1919. IX.22 Plungėje] — biologė, biologijos mokslų daktarė (1968). 1947 baigė Vilniaus Ped. in-tą. 1953 apgynė biologijos mokslų kandidato disertaciją. 1953—56 Žemdirbystės ir dirvožemio in-to, 1956—1958 Žemdirbystės in-to direktoriaus pavaduotoja mokslo reikalams. Nuo 1959 Žemdirbystės in-to Vokės filialo herbicidų laboratorijos vedėja. Nuo 1960 TSKP narė. Daktaro disertacija — „Lietuvos TSR laukų piktžolės ir jų naikinimo cheminėmis priemonėmis mokslinis pagrindimas". Parašė brošiūrų bei knygų ir paskelbė moksl. straipsnių apie piktžoles ir cheminės kovos su jomis priemones.

Ršt.: Cheminės kovos priemonės su piktžolėmis, V., 1954; Piktžolės ir kovos priemonės su jomis, V., 1959; Herbicidai kovoje už derlių, V., 1962 [II leid. 1964]; Piktžolės (Biologija ir naikinimo būdai), V., 1967.

MOÑTVYDAS Antanas [1886.VII.21 Papilės (Akmenės rj.) valsčiuje — 1966. IX.28 Čikagoje] — JAV lietuvių literatas. Mokėsi Liepojos, Peterburgo g-jose. Bendradarbiavo „Vilniaus žiniose", „Lietuvių laikraštyje", „Žarijoje". 1907 išvyko į JAV; iki 1914 dalyvavo socialistų veikloje: 1911 dirbo „Keleivio" redakcijoje, 1912 redagavo „Laisvę", „Pirmyn". 1917 baigė Čikagos Lojolos un-to med. f-tą. Dirbo Čikagos „Naujienų" redakcijoje. Dalyvavo Susivienijimo lietuvių Amerikoje veikloje. Apsakymuose (skelbtuose „Keleivyje" 1907) pavaizdavo darbininkų rev. kovą Rusijoje, 1905 rev. įvykius. Išleido komediją „Bomba" (1908), apsakymų, jumoristinių vaizdelių („Beždžionių prezidentas", 1909; „Paparčio žiedas", 1909; „Per skylę. Panelė švenčiausia Sasnavoje", 1912) bei publicistikos knygelių. Pasirašinėjo slapyvardžiais Antonov, A. Baisius, A. Paukštis, kriptonimu A. M. Vėlesnėje kūryboje nuo pažangių idėjų nutolo.

MOÑTVYDAS Juozas [1908.VII.10 Dokučaikoje (Trakų rj.) — 1953.VIII.22 Kybartuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Batsiuvys. 1919—23 tarnavo pas buožes, 1929—32 Lietuvos kariuomenėje. 1933 Virbalyje įstojo į Lietuvos Raudonosios pagalbos org-ją. 1934—37 LKP narys. 1940—41 Kybartų vykd. k-to pirmininkas. 1941 evakavosi į TSRS gilumą, buvo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Nuo 1944 TSKP narys. Po demobilizacijos mokėsi taryb. ir part. darbuotojų kursuose Šujoje (Ivanovo sr.). 1945—51 adm. darbuotojas Vilkaviškyje, Vištyčio ir Pajevonio (abu Vilkaviškio rj.) valsčiuose, Kybartuose. 1951—53 kolūkio pirmininkas Vilkaviškio rajone.

MOÑTVILA Jonas [1873 Ringovėlėje (Kapsuko rj.) — 1910.XI.19 Čikagoje] — buržuazinis JAV lietuvių visuomenės veikėjas, vertėjas. Mokėsi Marijampolės g-joje. 1894 emigravo į JAV. Redagavo „Garsą Amerikos lietuvių" (1897), „Viltį" (1899—1900). Išvertė M. Rodzevičiuvnos apys. „Anima Vilis" (1898), L. Tolstojaus apys. „Mikalojus Palkinas", M. Bernatovičiaus apys. „Pajauta" (1911), L. Voleso rom. „Ben Huras" (1912).

MOÑTVILA Juozas [g. 1923.IV.4 Opšrūtuose (Vilkaviškio rj.)] — pedagogas, literatas. 1942 baigė Marijampolės g-ją ir mkt. kursus. 1944—49 mokytojavo Vilkaviškio, Kybartų, Plungės vid. m-lose. 1951—53 dirbo Plungės rj. laikr. „Socialistinis kelias" redakcijoje, 1954—1960 Plungės vid. m-loje. Nuo 1960 mo-

kytojauja Vilniuje. Dramoje „Mirusieji prabyla" (past. 1960 Šiaulių dramos teatre) pavaizdavo vok. faš. okupaciją, darbo žmonių kovą su klasiniu priešu, pjesėje „Kryžkelėse" (past. 1960 Telšių liaudies teatre) — pokario metų Lietuvos kaimą.

MONTVILA Vincentas [1846—1903] — sodininkas, pomologas. Baigė Vilniaus g-ją ir Peterburgo Technologijos in-tą. 1876 savo ūkyje Vaivadiškiuose (Kėdainių rj.) įveisė didelį, pavyzdingai tvarkomą vaismedžių medelyną, kuriame augino vietos sąlygoms tinkamų veislių vaismedžius. M. ragino ir aplinkinius valstiečius veisti sodus; neturtingiesiems sodinukų duodavo nemokamai. Dažnai būdavo sodininkystės parodų ekspertu (Vilniuje, Minske ir kt.). 1880 Blinstrubiškių dvare (Raseinių aps.) surado naują, vertingą obelų veislę; veislės pavadinimas — Montvilinis. Jo pastangomis 1898 įsteigtas Rusijos Imperatoriškosios sodininkystės d-jos Vilniaus skyrius; M. iki mirties buvo to skyriaus v-bos ir pomologinės komisijos pirmininkas. M. — vienas prof. A. Hrebnickio redaguoto veikalo „Vaisių atlasas" parengėjų.

MONTVILA Vytautas [1902.II.4 Čikagoje — 1941.VII.19 Kaune] — poetas. Gimė emigranto darbininko šeimoje. 1906 M. motina su vaikais grįžo į Lietuvą, apsigyveno Marijampolėje. 1921 M. pradėjo mokytis Marijampolės mkt. seminarijoje. Įsijungė į aušrininkų organizacijos veiklą. 1924 už dalyvavimą antikarinėje jaunimo demonstracijoje kalintas, po to pašalintas iš seminarijos. Bendradarbiavo Marijampolės laikraštyje „Šešupės bangos". 1925—26 mokydamasis Kėdainių mkt. seminarijoje, užmezgė ryšius su LKJS. Kėdainiuose buvo parengęs eil. rinkinį, kurį policija konfiskavo (nebaigtą spausdinti). Kom. krypties leidinyje „Mūsų skardas" 1926 išspausdino poemą „Viduramžių orkestrai". Bendradarbiavo pažangiame laikr. „Kėdainių garsas". 1926—28 vėl

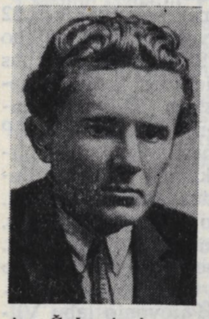

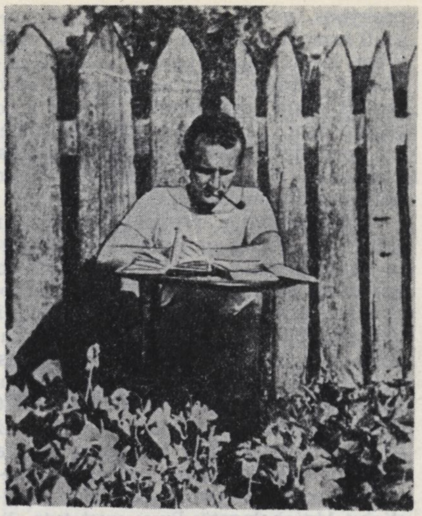

Vytautas Montvila Marijampolėje 1935

mokėsi Marijampolės mkt. seminarijoje, kurią baigęs, 1928 įstojo į Kauno un-tą. Studijuodamas išleido pirmą knygelę — poemėlę „Gimnazistė ir poetas" (1928). 1929 sudarė ir išleido pažangių rašytojų kūrinių almanachą „Raketa". Už antifašistinę veiklą 1929—31 kalintas. Kalėjime suartėjo su komunistais. Išėjęs iš kalėjimo, kurį laiką buvo bedarbis, vėliau dirbo Kretingos spaustuvėje, Kauno šoferių profs-goje. 1933 išleido eil. rinkinį „Naktys be nakvynės". Bendradarbiavo žurnaluose „Kultūra", „Aušrinė", almanachuose „Darbas", „Prošvaistė". 1935 ištremtas į Marijampolę, pavestas policijos priežiūrai. Nuo 1937 vėl dirbo Kauno šoferių profs-goje, pažangiame „Atžalos" knygyne. Išvertė M. Gorkio „Motiną" (1937), „Buvusiuosius žmones" (1937), E. Zola „Sąmyšį" (1936). Dėl faš. cenzūros nemaža kovingų M. eilėraščių burž. metais nebuvo išspausdinta. Žlugus faš. diktatūrai, M. atsidėjo lit. darbui. Išleido savo poezijos rinktinę „Į plačią žemę" (1940). Gausiai spausdino eilėraščius period. spaudoje („Tiesoje", „Tarybų Lietuvoje", „Komjaunimo tiesoje" ir kt.). Aktyviai dalyvavo Rašytojų s-gos veikloje. Vok. fašistams okupavus Lietuvą, nužudytas Kauno VII forte.

Kūrybinę veiklą pradėjo 1923. Jau pirmuosiuose eilėraščiuose reiškė nepasitenkinimą burž. tikrovės blogybėmis, svajojo apie teisingesnį, gražesnį gyvenimą. Daugelis ankstyvųjų M. eilėraščių parašyti simbolistine maniera, jiems būdingi romantinio maištingumo motyvai. Poetas ragino kovoti, „žemę ir dangų skeveldrom paversti" ir „naują pasaulį sutverti" („Išsiveržimas"), aukštino individualų žygdarbį. Geriausiuose 1925—26 eilėraščiuose („Nemuno potvynis", „Šešupės bangos" ir kt.) griežtai pasmerkė liet. buržuazijos terorą, nukreiptą prieš liaudį. Satyr. poemoje „Viduramžių orkestrai" aštraus sarkazmo, ironijos priemonėmis demaskavo klerikalų viešpatavimą Lietuvoje, katalikų bažnyčios laiminamą reakciją. 1930—40 M. — subrendęs rev. poetas. Jo poezijos vaizdai pasižymi socialiniu prasmingumu, rev. romantika. Lyr. herojus — klasiniu atžvilgiu sąmoningas darbininkas, pasiryžęs kovoti už socialistinę Lietuvos ateitį („Darbininko priesaika"). Nedidelėse poemose „Ties darbo birža", „Poema apie gatvių grindiką", „Mirtis ant kryžiaus" M. pavaizdavo dramatiškas socialinių konfliktų situacijas, atskleidė darbo žmogaus kančias, tragišką likimą kapit. visuomenėje. Daugelyje poemų ryškios antiklerikalinės bei ateistinės idėjos; kunigai ir religija smerkiami dažniausiai socialiniu požiūriu. Paskutiniaisiais burž. viešpatavimo metais sukurtuose eilėraščiuose ragindamas kilti „į laisvės talką", „vergijos griauti stabus" („Į laisvės talką"), M. poetizavo darbo žmogų — tikrąjį savo šalies patriotą ir visų gėrybių kūrėją, reiškė solidarumo su kt. tautų proletariatu idėjas.

Vytauto Montvilos eilėraščių rinkinio „Į plačią žemę" (1940) ir „Raštų" I tomo (1956) viršeliai

Griežtai kritikuodamas kapit. tikrovę, atskleisdamas socialinius prieštaravimus, M. poetizavo socialistinės ateities perspektyvas. Antifašistine, revoliucine poezija M. tęsė pilietines J. Janonio kūrybos tradicijas, įnešė į pažangiąją liet. lit-rą naujų motyvų, vaizdų, pasižyminčių kovinga, herojine intonacija, ekspresija, dažnai satyr. aštrumu bei stilistiniu šiurkštumu. Burž. santvarkos metais M. parašė ir prozos kūrinių (apsakymų, apysakų). Prozoje, kaip ir lyrikoje, daugiausia vaizduojamas darbo žmogaus išnaudojimas, klasinis sąmonėjimas, keliamos kovos su fašizmu problemos. Tačiau menine verte M. prozos kūriniai neprilygsta jo poezijai.

M. talentas ryškiausiai atsiskleidė 1940—41. M. taryb. poezijos pagr. temos — 1940 Lietuvoje nugalėjusi revoliucija, socialiniai ir kultūriniai šalies pertvarkymai, laisvo darbo žmogaus pa-

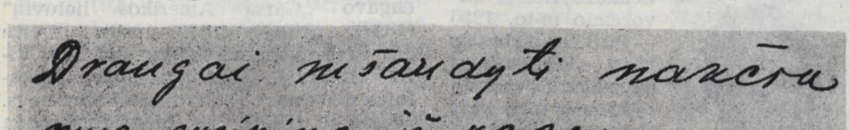
Draugai nušaudyti nakčia
mus sveikina iš kapo:
kas vakar niekas buvo čia,
viskuo tas šiandie tapo.

Vytauto Montvilos eilėraščio autografas

saulėjauta. M. vienas pirmųjų aistringu poet. žodžiu sveikino istorinę liet. liaudies pergalę („Laisva daina"), iš kalėjimų paleistus revoliucionierius („Žiburiai"), sukūrė eilėraščių apie Komunistų partiją ir V. Leniną („LKP(b)", „Leninui"), virtusių klasikiniais tarybinėje liet. poezijoje. M. lyrikoje atsispindėjo konkretūs pirmųjų taryb. metų įvykiai — g-lų nacionalizavimas, rinkimai į TSRS AT ir kt. Poeto lyr. herojus — laisvas darbininkas, tapęs pilnateisiu šalies šeimininku, jaučiąs atsakomybę už iškovotą laisvę, tvirtai tikįs komunistine žmonijos ateitimi, neapkenčiąs burž. pasaulio, pasižymįs internac. pasaulėjauta. Lietuvos buržuazijos žlugimą M. taikliai demaskavo satyr. eilėraštyje „Eilėraščio šūvis", nebaigtoje poemoje „Klebonas atskiriamas nuo dievo".

M. poezija pasižymi aštria polit. mintimi, kovingu temperamentu, visuomeninių ir individualinių temų suliejimu, aforistiniu frazės taiklumu bei aštrumu. Lietuvių taryb. poezijoje M. įtvirtino gyvą, tribūnišką intonaciją, ekspresyvią, lakonišką publicistinę išraišką. M. mokėsi poetikos iš V. Majakovskio, kuris padėjo jam iš karto prabilti soc. gyvenimą atitinkančiu balsu. M. išvertė į liet. kalbą V. Majakovskio eilėraščių („Spalio maršas", „Leninas su mumis" ir kt.).

Kovingos pilietinės M. poezijos tradicijas pokario metų liet. lyrikoje tęsė V. Grybas, A. Jonynas ir kiti. M. poezija išversta į rusų kalbą. T. Tilvyčio poemoje „Daina gyvybės kaina" (1962) sukurtas meninis Montvilos, poeto ir kovotojo, paveikslas.

Ršt.: Poezija, K., 1945; Vainikas Tarybų Lietuvai, K., 1946; Rinktinė, V., 1950; Избранное, Вильнюс, 1952; Избранное, М., 1956; Raštai, 2 t., V., 1956; Свет ваш не погас, М., 1959; Eilėraščio šūvis, V., 1961; Стихи, М., 1962; Į saulės taką, V., 1963; Laisva daina, V., 1964.

Lit.: **P. Cvirka,** Raštai, t. 10, V., 1952 [str. „Vytautas Montvila"]; **T. Tilvytis,** Darbo ir kovos dainius. — „Pergalė", 1952, Nr. 3; Tarybinės lietuvių literatūros istorijos apybraiža, V., 1956; **P. Ivanovas,** V. Montvilos kūrybos kelias. — Lietuvių literatūra, d. 2, K., 1956; **L. Ozerovas,** Vytautas Montvila. — „Pergalė", 1956, Nr. 7; **A. Venclova,** Laikas ir rašytojai, V., 1958 [str. „Vytautas Montvila"]; **J. Baltušis,** Raštai, t. 3, 1959 [str. „Žmogus ir poetas"]; Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 2, V., 1965; Atsiminimai apie V. Montvilą, V., 1966.

MOÑTVILA Vytautas [g. 1935.VI.1 Kaune] — kompozitorius. Baigė Lietuvos TSR konservatoriją (1959 įgijo fagoto specialybę, 1964 — kompozicijos specialybę). Nuo 1959 dirba Radijo ir televizijos k-to garso režisieriumi. Sukūrė daugiausia kamerinės muzikos kūrinių. Naujausiems M. kūriniams būdingas serijinis bei aleatorinis muz. mąstymas.

Kūriniai: sonata smuikui ir fortepijonui (1962), koncertas fagotui ir styginiam orkestrui (1963), „Dramatinė poema" simf. orkestrui (1964), pjesių ciklas fortepijonui „Gamtos lyrika" (1965), poema balsui ir fortepijonui „Bičiulystė" (1966), baladė fortepijonui „Kosmosas" (1966), styginis kvartetas (1967), „Skambesiai" fortepijonui (1967), harmonizuotos liet. liaudies dainos — „Dainavos triptikas" (1967), „Rugiapiūtės dainos" (1967), ir kt.

MONTVÌLIŠKIS — kaimas Kėdainių rj., 9 km į š. v. nuo Dotnuvos, prie Kėdainių—Šiaulių plento ir Šiaulių—Jonavos geležinkelio; apylinkės ir kolūkio centras. 290 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Dotnuvėlė (Nevėžio intakas). Parduotuvė, felčerių-akušerių punktas (nuo 1950), aštuonmetė m-la (1903—57 pradinė, 1957—62 septynmetė), kultūros namai (nuo 1955), biblioteka (nuo 1949). M. žinomas jau 1592. XIX a. kaime buvo pašto stotis.

MORĀVSKIS Alfonsas [1868.IV.7 Pažviriniuose (Panevėžio rj.) — 1941.III.15 Kaune] — ekonomistas, visuomenės veikėjas. Kilęs iš smulkių bajorų. Mokydamasis Šiaulių g-jos 7—8 klasėje, susipažino su soc. lit-ra. 1888—90 studijuodamas Charkovo, Kazanės ir Kijevo un-tuose, įsijungė į rev. judėjimą. 1890 ir 1892 už dalyvavimą studentų judėjime kalintas Peterburge ir Panevėžyje. 1892 pab. apsigyveno Vilniuje, vadovavo socialdemokratų darbininkų ir moksleivių būreliams. Su A. Domaševičiumi 1893 pab. suorganizavo liet. socialdemokratų grupę Vilniuje, 1895 buvo vienas iš LSDP programos autorių, 1896 — vienas iš LSDP I suvažiavimo organizatorių. 1895—96 atstovavo oportunistiniam LSDP sparnui. 1897, vengdamas arešto, išvyko į užsienį, gyveno Briuselyje, Ciuriche. 1897—98 palaikė ryšius su rusų marksistais užsienyje, jų rinkinyje „Rabotnik" (1899, Nr. 5—6) paskelbė straipsnį „Lietuvių darbininkų judėjimas" (slap. Kočan). 1898 Šveicarijoje suorganizavo užsienio lietuvių socialdemokratų s-gą, buvo vienas iš Lietuvos sk. pasaulinėje Paryžiaus parodoje (1900) organizavimo iniciatorių. 1902 iš LSDP pasitraukė, perėjo į burž. stovyklą. 1902 baigė Leipcigo Aukštąją prekybos m-lą. Apie 1906 iš Vokietijos persikėlė į Peterburgą, dirbo kadetų laikraščio „Reč" redakcijoje. Vėliau gyveno Lietuvoje. 1922—33 Kauno un-to docentas, dėstė socialinę politiką, finansus ir kt. Propagavo Lietuvos ūkio „savitumą", lietuvių „tautinę psichologiją". Jo ekonominėms pažiūroms būdinga vad. jaunosios istorinės m-los įtaka. Daugelio LSDP ir liberalinių burž. leidinių bendradarbis. Paskelbė straipsnių, brošiūrų ir knygų Lietuvos darbininkų istorijos, Lietuvos ūkio, finansų ir kt. klausimais.

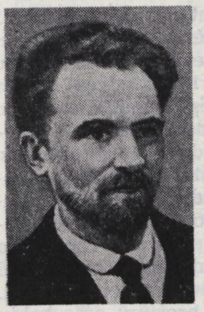

MORĀVSKIS (Morawski) Stanislavas [1802.VII.22 Mickūnuose (Vilniaus rj.) — 1853.X.6 Paverkniuose (Prienų rj.)] — lenkų rašytojas memuaristas. 1823 baigęs Vilniaus un-tą, gavo med. daktaro laipsnį. 1827—37 dirbo Peterburge. Vėliau iki mirties gyveno savame Paverknių dvare, rašė atsiminimus, satyr. kūrinėlius, Lietuvos šlėktų gyvenimo ir papročių vaizdelius. Kaip rašytojas memuaristas pagarsėjo XX a., išleidus jo svarb. kūrinius lenkų kalba: „Keletas mano jaunystės metų Vilniuje 1818—1825" (1924, II leid. 1959), „1827—38 Peterburge" (1928), „Broleliai šlėktos (1802—1850)" (1930). Aprašė valstiečių apeigas bei dainas („Panemunės valstiečių, gyvenančių tarp Merkinės ir Kauno, vestuvės ir dainos", nepaskelbta). Ist.-geogr. pobūdžio aprašas „Nuo Merkinės iki Kauno" paskelbtas tęstiniame leidinyje „Teka Wileńska" (1858, Nr. 4—6). Rankraščiai 1944 sudegė Varšuvos sukilimo metu.

MOREĪNAS Josifas [g. 1906.IV.20 Daugpilyje] — teisininkas, teisės mokslų kandidatas (1951). 1934 baigė Rygos un-tą. 1940—50 dirbo Sverdlovske, Kurgane, Rygoje. Nuo 1951 dirba ped. darbą Vilniaus un-te, nuo 1961 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie tarybinę darbo teisę, civ. procesą.

Ršt.: Darbo ginčų nagrinėjimas, V., 1961; Перевод на другую работу, М., 1965; **J. Žeruolis, J. Moreinas,** Ypatingoji teisena tarybiniame civiliniame procese, V., 1966.

MORFEMÀ [gr. *morphē* — forma, pavidalas] — mažiausia reikšminė žodžio dalis. Pagrindinė žodžio morfema, susijusi su leksine reikšme, vadinama *šaknimi*, o visos kitos morfemos, atliekančios kaitybos ar darybos funkciją, — afiksais. Prieš šaknį einančios morfemos vadinamos prefiksais, arba *priešdėliais*, po šaknies — postfiksais, įsiterpusios į šaknį — infiksais, arba *intarpais*; postfiksai toliau skirstomi į sufiksus, arba *priesagas*, ir fleksijas, arba *galūnes*. Be to, dar skiriamos jungiamosios morfemos, kurių pavyzdžiu gali eiti liet. kalbos sudurtinių žodžių jungiamieji balsiai. Paprastas (sinchroniškas) morfologinis žodžio skaidymas nepainiotinas su istoriniu (etimologiniu) žodžio struktūros analizavimu, leidžiančiu išskirti anksčiau žodyje egzistavusias, bet dabar atskirai nebesuvokiamas morfemas, pvz., žodis „karklas" dabar turi dvi morfemas — šaknį **karkl-** ir galūnę **-as**, tačiau seniau jis galėjo būti sudarytas iš 3 morfemų — šaknies **karg-** (plg. „**karg**-yti", „**kerg**-ti"), priesagos **-kl-** (iš ***-tl-**) ir galūnės **-as** (kadaise susidariusios iš kamiengalio balsio — savotiškos balsinės priesagos **-a-** iš **-o-** ir pirmykštės galūnės **-s**).

MORFOLÒGIJA [gr. *morphē* — forma ir *logos* — mokslas] — gramatikos skyrius, kuriame nagrinėjamos žodžių formos ir tų formų gramatinės reikšmės; kalbos žodžių formų ir tų formų gramatinių reikšmių sistema. M. terminas dažniausiai vartojamas čia nurodyta pirmąja reikšme, tačiau ir šia reikšme jis nėra vienodai suprantamas. Kai kurie kalbininkai M. laiko gramatikos skyriumi, kuriame nagrinėjamos tik kaitomosios kalbos dalys. Atskirų kalbos dalių ir jų formų (pvz., daiktavardžio linksnių, veiksmažodžio veikslų, nuosakų, laikų ir rūšių) reikšmes ir vartojimą vieni kalbininkai nagrinėja morfologijoje, kiti — sintaksėje. Liet. kalbotyrai, ypač pastaraisiais dešimtmečiais, būdingas platesnis M. supratimas. Morfologijai keliamas uždavinys ne tik aprašyti žodžių formas bei jų reikšmes, bet ir ištirti

visą su žodžiais susijusių gramatinių problemų kompleksą. Todėl M. kartais vadinama gramatiniu žodžio mokslu. Joje nagrinėjama gramatinė žodžių sandara, apžvelgiamos visos žodžių gramatinių formų darybos priemonės, sprendžiami formų darybos ir žodžių darybos sąveikos klausimai, nušviečiamos stambiausios žodžių grupės — bendriausios leksinės-gramatinės kategorijos, kurios vadinamos kalbos dalimis. Atskleisdama kalbos dalių struktūrą, aiškindama jų reikšmes, nušviesdama su jomis susijusias kategorijas, M. abstrahuojasi nuo kalbos dalis sudarančių žodžių individualių reikšmių. Visos žodžių kaitybinės formos morfologijoje paprastai išdėstomos tam tikromis sistemomis — paradigmomis. M. tiriamų problemų ratas dar labiau išplečiamas, kai prie jos priskiriama žodžių daryba, kurią dalis kalbininkų linkę laikyti leksikologijos skyriumi.

Dabartinės literatūrinės liet. kalbos morfologinės sandaros normalizacijai didžiausią reikšmę yra turėję J. Jablonskio morfologijos vadovėliai („Lietuviškos kalbos gramatika", 1901; „Lietuvių kalbos gramatika", 1922; „Lietuvių kalbos vadovėlis", 1925). Literatūrinės liet. kalbos morfologinė sandara ypač plačiu mastu pradėta tirti taryb. metais, rengiant tritomę akademinę liet. kalbos gramatiką. Iš M. iki šiol parašyta per 20 stambių monografijų; kai kurios jų paskelbtos atskirais leidiniais, kitų — stambios dalys išspausdintos įvairiuose lingvistikos bei filologijos leidiniuose. Tarybiniai liet. kalbininkai yra plačiai nušvietę dabartinės literatūrinės liet. kalbos morfologines problemas: daiktavardį (A. Laigonaitė, V. Urbutis ir kt.), būdvardį (A. Valeckienė), skaitvardį (V. Mažiulis), įvardį (K. Kuzavinis, A. Valeckienė), veiksmažodį (P. Bernadišienė, Z. Dumašiūtė, P. Gailiūnas, A. Kučinskaitė, J. Paulauskas, N. Sližienė ir kt.), prieveiksmį (K. Ulvydas), prielinksnį (E. Valiulytė), jungtuką (J. Pikčilingis, J. Žukauskaitė), ištiktuką (I. Jašinskaitė). Plačiai tyrinėtos ir istorinės M. problemos: daiktavardis (J. Kazlauskas), įvardžiuotiniai būdvardžiai (Z. Zinkevičius), skaitvardis (V. Mažiulis) ir kt. Reikšmingas indėlis į literatūrinės liet. kalbos M. mokslą yra akademinė „Lietuvių kalbos gramatika" (t. 1, 1965).

Lit.: Lietuvių kalbos gramatika, t. 1, V., 1965.

MORGENŠTÈRNAS Jakovas [g. 1927. IX.6 Ukmergėje] — fizikochemikas, chemijos mokslų kandidatas (1967). 1956 baigęs Vilniaus un-tą, iki 1961 dirbo inžinieriumi Vilniaus elektrinio suvirinimo įrengimų g-loje. Nuo 1961 moksl. tyrimo in-to Vilniuje vyr. inžinierius. Paskelbė moksl. straipsnių metalų elektrolizinio nusodinimo klausimais.

MORKAĨ — kaimas Šakių rj., Kriūkų apyl., 6 km į p. nuo Nemuno, prie Kriūkų—Lukšių kelio. 92 gyv. (1959). Per kaimą teka Nyka (Nemuno intakas). Yra Sutkų pr. m-la (nuo 1919).

MÕRKAVAS — ežeras Lazdijų rj., 7 km į š. nuo Veisiejų. Plotas 31 ha. Ežeras ištįsęs iš š. į p.; ilgis 1370 m, didž. plotis 530 m, kranto linijos ilgis 3450 m. Krantai žemi, daug kur pelkėti. Įteka 3 bevardžiai upeliai, išteka Morkavo upelis (į Vernijo ež.). Ežeras verslovinis.

MORKĒVIČIUS Antanas [g. 1928.II.23 Spirakiuose (Panevėžio rj.)] — inžinierius mechanikas, ekonomikos mokslų kandidatas (1967). 1949 baigęs Kauno popieriaus-celiuliozės technikumą, dirbo inžinieriumi Klaipėdos įmonėse. 1956—1957 Klaipėdos baldų f-ko direktorius. 1956 baigė Neakivaizdinį miškų technikos in-tą (Leningrade). 1957—64 Lietuvos TSR LŪT darbuotojas. 1964—67 Taros eksperimentinio konstravimo biuro vyriausiasis konstruktorius. Nuo 1965 dėsto Vilniaus un-te. Paskelbė moksl. straipsnių ir išleido brošiūrų apie baldų gamybą ir medžio apdirbimo techniką, technologiją, ekonomiką.

Ršt.: **A. Morkevičius, B. Papreckis**, Baldų gamyba, V., 1964; Baldų gamybos medžiagos, V., 1967.

MÕRKIŠKIŲ ẼŽERAS — ežeras Telšių rj., 12 km į š. nuo Telšių, 2 km į p. v. nuo Nevarėnų. Plotas 14 ha. Ežeras ovalus; ilgis 580 m, didž. plotis 300 m, kranto linijos ilgis 1430 m. Krantai daugiausia žemi, pelkėti. Per ežerą teka Markija (Domijos intakas). Prie M. e. yra Morkiškių kaimas.

MORKÝTĖ Janina [g. 1925.IX.17 Šiauliuose] — pedagogė, pedagogikos mokslų kandidatė (1959). 1949 baigė Vilniaus Ped. in-tą, 1952 — Dailės in-to grafikos f-tą. Iki 1960 Vilniaus Ped. in-to pedagogikos katedros dėstytoja. Nuo 1960 Dailės in-to dailės pedagogikos katedros vedėja. Paskelbė moksl. straipsnių pedagogikos ir piešimo metodikos klausimais.

MÕRKOS. Lietuvoje auginama įvairių valgomosios M. (*Daucus sativus*) veislių. Laukuose ir kitur kaip piktžolė nereta paprastoji M. (*D. carota*). Lietuvos TSR rajonuotos (1966) šios **valgomosios M.** veislės: Nanto 04 — valgomoji, Valerija 5 — pašarinė, Šantanė 2461 — valgomoji ir pašarinė. M. geriausiai auga humingose priesmėlio dirvose. Maistui vasaros ir rudens metu sėjamos vėlai rudenį ir anksti pavasarį — šalpusniui sužydus; maistui žiemos metu ir pasodams (sėklų auginimui) — nuo rugių plaukėjimo iki rugių ar darželinio jazmino sužydėjimo. Svarb. grybinės ligos: M. lapų ir gumbų — juodasis puvinys, gumbų — baltasis ir šlapiasis puvinys. Lapams kenkia M. blakutė, šaknims — M. musės lervos, sėklojų pumpurams, žiedams, sėkloms — M. kandies vikšrai. M. visuom. pasėliai Lietuvoje 1967 užėmė 502 ha, arba 11,1% visuom. sektoriaus daržovių pasėlių ploto, tame tarpe kolūkiuose 167 ha. Daugiausia auginamos arčiau didesniųjų miestų. Gerai auginant, gaunama 300—400 cnt/ha. Derlius naudojamas daugiausia maistui, mažiau pašarui. M. pradėtos selekcionuoti 1949 Dotnuvoje, Lietuvos Valstybinėje selekcijos stotyje; nuo 1958 selekcionuojamos Vytėnų bandymų stotyje (Kauno rj.). Iš viso sukurtos 3 lietuviškos valgomųjų M. veislės. M. auginimas tiriamas Vytėnų bandymų stotyje, Ž. ū. akademijoje.

M. minimos XVI amžiaus Lietuvos dvarų inventoriuose. 1938 Lietuvoje M. užėmė apie 10% viso daržovių pasėlių ploto.

MORKŪNAITĖ Elena [**Čižinauskienė**; g. 1911.VI.6 Rygoje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. Į rev. veiklą įsijungė Kaune. 1929 bausta adm. tvarka. 1930—33 LKP narė. 1933 už dalyvavimą protesto demonstracijoje prieš mirties bausmę Komunistų partijos nariams nuteista 3 metus kalėti. Kalėjo Kaune, Ukmergėje, Zarasuose. 1935—41 Raudondvario (Kauno rj.) vaikų namų mezgėja, vėliau auklėtoja. 1941—42 kalinta Vilniuje, Kaune. 1942—44 ir 1946—1948 dirbo savo ūkyje Raudondvaryje, 1944—46 Kauno kojinių f-ko direktorė. Nuo 1948 kolūkietė Kauno rajone. Nuo 1956 TSKP narė.

MORKŪNAS Algimantas [g. 1927.III.1 Želvoje (Ukmergės rj.)] — botanikas, biologijos mokslų kandidatas (1956). 1949 baigė Vilniaus un-tą. 1952—61 Kauno botanikos sodo moksl. bendradarbis, nuo 1961 direktorius. Nuo 1956 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių apie aliejinius ir vaistinius augalus, vynuoges.

Ršt.: **A. Morkūnas, P. Mikšionis**, Naujieji aliejiniai augalai, V., 1957.

MORKŪNAS Antanas [g. 1902.XI.6 Kantariškiuose (Pasvalio rj.)] — inžinierius, technikos mokslų kandidatas (1962). 1941 baigė Kauno un-tą. 1944—46 Lietuvos TSR Švietimo liaudies komisariato kapitalinės statybos skyriaus viršininkas, Vilniaus politechnikumo dėstytojas. Nuo 1945 dirba ped. darbą Vilniaus dailės in-te. 1945—48 in-to architektūros f-to dekanas, 1958—60 statybos ir inžinerinės matematikos katedros vedėjas. Nuo 1966 docentas, inžinerinių disciplinų katedros vedėjas. Paskelbė moksl. straipsnių santechnikos klausimais.

MORKŪNAS Jokūbas [XVI a. antrojoje pusėje — XVII a. pr.] — Vilniaus spaustuvininkas ir knygrišys. Pirma žinoma jo knyga išspausdinta 1592, paskutinė — 1607. 1600 išleido S. Vnučkienės lėšomis „Postilę lietuvišką", populiarios M. Rejaus lenkiškos postilės [iš M. leidimo 1594 Vilniuje] vertimą. Vertėjas neišaiškintas. Postilėje, be evangelijų su pamokslais, yra eilių, prakalba, katekizmas. Jos formatas ir viršelio rėmai tokie pat, kaip M. Daukšos postilės. Postilė versta skubotai, pažodžiui, tik praleisti drastiškesni palyginimai. Neperduotos originalo lit. vertybės. Vertimo kalba labai atsilieka nuo M. Daukšos kalbos.

MORKŪNAS Kazimieras [g. 1924.III.4 Žiežmariuose] — dailininkas. 1946—51 studijavo Kauno Taikomosios ir deko-

ratyvinės dailės in-to dekoratyvinės ir monumentaliosios tapybos katedroje. 1952 baigęs Lietuvos TSR Dailės instituto S. Ušinsko vadovaujamą vitražo studiją, dirba to instituto dėstytoju (nuo 1965 docentas). Nuo 1953 dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose. Vitražus eksponavo taryb. dailės parodose užsienyje (Paryžiuje, Monrealyje ir kitur). Tradicine technika sukūrė vitražus „Statybininkai" (1953), „Rytas kolūkyje" (1955), „Taikos žemėje" (1956), „Jūratė ir Kastytis" (1957), „Mūza" (1959), 3 siužetinius ir 3 ornamentinius vitražus biuvetei Druskininkuose (1958—60), „Menas ir taika" (1960), „Subatvakaris" (1961). Spalvoto veidrodžio technika Maskvos centrinei vaistinei sukūrė vitražą „Rytas" (1960). Nuo 1960 kuria vitražus iš storo luitinio stiklo, sujungto plastcementu ir metalu („Mergaitė", 1960; „Pirčiupis", 1961, II variantas 1965; vitražo Tarybų rūmams Maskvoje projektas ir fragmentas, 1963; „Pavasaris", 1965; dekoratyvinis vitražas „Tapyba, skulptūra, grafika, keramika" TSRS Dailės fondo centr. salonui Maskvoje, su S. Kazimieraičiu, 1967; „Himnas darbui", 1967, ir kt.). M. vitražams būdinga apibendrintas konstruktyvus piešinys, ryškios, lakoniškos spalvos, monumentalumas. Kai kurie vitražai yra erdviniai daugiaplaniai.

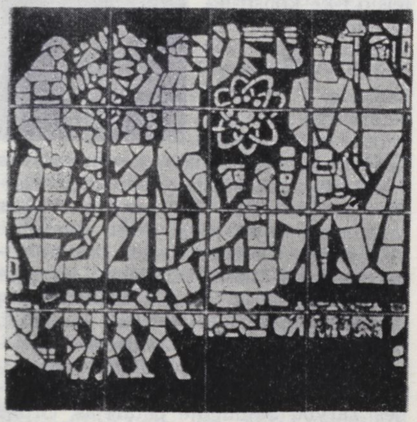

Kazys Morkūnas. Vitražo Tarybų rūmams Maskvoje fragmentas (projektas 1963)

MORKŪNAS Kazys [g. 1929.III.4 Kulniškiuose (Ukmergės rj.)] — kalbininkas, filologijos mokslų kandidatas (1962). 1954 baigęs Vilniaus un-tą, dirbo Liet. kalbos ir lit-ros in-to moksl. bendradarbiu. Nuo 1966 liet. kalbos ir dialektologijos sektoriaus vadovas. Paskelbė moksl. straipsnių apie r. aukštaičių pietinę tarmę („LTSR MA darbai", 1959, A 2; „Lietuvių kalbotyros klausimai", t. 3, 1960).

MORKŪNAS Marijonas [g. 1934.VII.1 Valuose (Ukmergės rj.)] — zootechnikas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1966). 1959 baigęs Veterinarijos akademiją, iki 1962 dirbo Gyvulininkystės in-to eksperimentinio ūkio zootechniku. 1964—66 to in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1966 Radviliškio rj. Černiachovskio kolūkio pirmininkas. Paskelbė moksl. straipsnių apie pieno bei jo produktų kokybės gerinimą.

MORKŪNAS Pranas [1900.IX.26 Rygoje — 1941.XII.28 prie Maskvos] — literatas, vertėjas. 1917 baigė Voronežo real. m-lą. Nuo 1924 studijavo Kauno un-to humanitarinių mokslų f-te, vėliau teisių f-te. Bendradarbiavo „Kultūroje", „Trečiame fronte", dalyvavo darbininkų sporto klubo „Viltis" veikloje. „Viltį" uždarius, kalintas. M. parašė eilėraščių, apsakymų. Daugiausia reiškėsi kaip vertėjas. Išvertė A. Diuma „Grafą Montekristą", Dž. Bokačo „Dekameroną", Dž. Londono „Jūros vilką" ir kt. 1941 periodikoje pradėtas spausdinti jo išverstas N. Ostrovskio rom. „Kaip grūdinosi plienas". D. Tėvynės karo pradžioje pasitraukęs iš Lietuvos, tarnavo Raudonosios Armijos latvių junginyje. Kurį laiką buvo divizijos štabo vertėjas. Žuvo fronte.

Lit.: **A. Venclova,** Jaunystės atradimas, V., 1966 [p. 154—157].

MORKŪNAS Vaclovas [g. 1933.VI.2 Skėmiuose (Radviliškio rj.)] — komjaunimo darbuotojas. 1949 įstojo į VLKJS. Nuo 1952 TSKP narys. 1956—58 Ž. ū. akademijos komjaunimo k-to sekretorius ir LLKJS Kauno miesto k-to neetatinis sekretorius. 1958 baigęs Ž. ū. akademiją, dirbo LKP CK organizatoriumi Kauno zonai. 1959—66 LLKJS CK sekretorius, nuo 1966 LLKJS CK I sekretorius ir VLKJS CK narys. Nuo 1964 kandidatas į LKP CK narius, nuo 1967 LKP CK narys ir kandidatas į LKP CK Biuro narius, Lietuvos TSR AT deputatas. Vadovavo tarybinio jaunimo delegacijoms Suomijoje (1961), Kipre (1965), Olandijoje (1966), Rumunijoje (1967). Rašo spaudoje jaunimo kom. auklėjimo klausimais.

MORKŪNAS Viktoras [1922.IV.17 Panevėžyje — 1942.VI.5 prie Panevėžio] — antifašistinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1941 rudenį įstojo į pogr. antifašistinę Poželos org-ją. Provokatoriui išdavus org-ją, 1942.V hitlerininkų suimtas ir sušaudytas.

MORKŪNIENĖ Elena [g. 1929.I.16 Kaune] — choreografė, Lietuvos TSR nusipelniusi artistė (1962). 1952 baigė Kūno kultūros in-tą. 1952—57 mokytojavo Kaune. Nuo 1957 Vilniaus un-to studentų dainų ir šokių liaudies ansamblio šokių grupės vadovė, nuo 1961 — estetikos ir meninio lavinimo katedros dėstytoja. 1966—67 Lietuvos TSR Liaudies meno d-jos Respublikinės liaudies šokių komisijos ir Vilniaus miesto choreografijos sekcijos pirmininkė. Sukūrė scenines liet. liaudies šokių kompozicijas: „Uodą" (1958), „Pliauškutį" (1959), „Landytinį" (1960), „Kalatinį" (1961), „Dar ne tavo valia" (1961); kompoziciją respublikinei dainų šventei „Draugystės valsas" (1965); choreografinį vaizdelį „Naktigonė" (1957), ir kt. M. šokiai aprašyti knygose: „Rezginėlė" (1958), „Suktinis" (1959), „Kas rūtelę skynė" (1961), „Jaunieji darbininkai" (1961) ir kt.

MÕRKUS Albinas [1921.III.27 Punske (Lenkija) — 1967.VIII.27 Vilniuje] — rašytojas, vertėjas. 1941 baigęs gimnaziją Vilniuje, kurį laiką mokytojavo, Vilniaus un-te studijavo liet. kalbą ir lit-rą, mediciną. 1945 išvyko į Lenkiją. Vėliau gyveno Vokietijoje, Prancūzijoje, JAV, dirbo įv. darbą. Paryžiaus ir Čikagos un-tuose studijavo kalbas, lit-rą ir filosofiją. 1963 grįžo į Tarybų Lietuvą. Gyvendamas JAV, bendradarbiavo Amerikos lietuvių period. spaudoje, parašė apsakymų. 1962 Vilniuje išleistas M. apsakymų ir apysakų rink. „Baltasis miestelis", kuriame vaizduojama vok. faš. okupacija Lietuvoje, kraupūs žmonių pergyvenimai karo metais ir liet. išeivijos Amerikoje gyvenimas. Ryškiausioje rinkinio apysakoje „Pabėgėlė" satyriškai parodyti į užsienį pabėgę liet. buržu. nacionalistai. JAV lietuvių gyvenimas, buržu. nacionalistų vadovų veikla vaizduojama ir apsakymų rinkinyje „Susitikimas" (1965). M. parašė publicistinį kūrinį apie reakcinius liet. emigrantus «„Vaduotojai" iš arti» (1968). M. išvertė iš anglų kalbos Dž. Keru rom. „Mido prisilietimas", E. Koldvelo apys. „Dženė". Narimanto Norago slapyvardžiu bendradarbiavo pažangiojoje JAV spaudoje.

Lit.: [Autobiografija]. — Tarybų Lietuvos rašytojai, V., 1967.

MORÒZOVAS (Морозов) Dmitrijus Kuzmičius [g. 1912] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, pulkininkas, Tarybų Sąjungos Didvyris (1945). M. vadovaujamas šaulių pulkas pasižymėjo, 1944 forsuojant Nerį, Nemuną, vaduojant Vilnių, Kauną. 1944.VIII.18—21 prie Kudirkos Naumiesčio M. vadovaujamas pulkas atmušė kelias priešo kontratakas, sunaikino 6 tankus, apie 200 hitlerininkų ir perėjo TSRS valst. sieną.

MORÒZOVAS Levas [1897.II.19 Novgorod Severske (Ukrainos TSR) — 1963. IX.17 Maskvoje] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1908—17 darbininkas Rusijoje ir Ukrainoje. Kartu 1915—17 Kijevo dailės m-los laisvasis klausyto-

jas. Nuo 1917 TSKP narys. 1918.I Kijevo arsenalo sukilimo dalyvis, rev. k-to narys, sukilimo metu sužeistas. 1918—19 Vakarų fronto ypatingasis komisaras, Lietuvių (buv. Pskovo) divizijos komisaras. 1919 Vilniaus kar. rev. k-to pirmininko pavaduotojas, skyriaus vedėjas, Tarybų Lietuvos kar. rev. tarybos narys, Vilniaus darbininkų atstovų tarybos narys, kiek vėliau — respublikos kar. rev. tribunolo pirmininkas. Pilsudskininkams 1919.IV.19 užpuolus Vilnių, vadovavo miesto gynybai. Po piliet. karo dirbo „Pravdos" redakcijoje, Glavlite, Karo istorijos archyve. 1937—39 L. Tolstojaus muziejaus Jasnaja Polianoje (Tulos sr.), N. Černiševskio muziejaus Saratove direktorius, 1941—46 Centrinių muziejų ir bibliotekų vertybių valst. saugyklos viršininkas.

MÓSĖDIS — miestelis Skuodo rj., 12 km į š. nuo Salantų, prie kelio į Skuodą; apylinkės ir kolūkio centras. 655 gyv. (1959). Per M. teka Bartuva (miestelyje užtvenkta). Didesnioji miestelio dalis įsikūrusi Bartuvos deš. krante. Miestelyje nuo Skuodo—Salantų kelio atsišakoja kelias į Šates. Kelių susikirtime yra netaisyklingos formos aikštė; pastatai išsidėstę pagal kelius. Yra kolūkio malūnas, vilnų karšykla, pieninė, 3 parduotuvės, valgykla, buitinio aptarnavimo dirbtuvės (2 siuvyklos, batų dirbtuvė, kirpykla), ryšių skyrius, 25 lovų ligoninė (1945—57 ambulatorija), vaistinė (nuo 1915), vid. m-la (iki 1947 pradinė, 1947—49 prog-ja, 1949—54 septynmetė), 45 vietų vaikų darželis-lopšelis (įst. 1952), kultūros namai (nuo 1953), biblioteka (nuo 1954). Buv. pogrindininkų komunistų Jurgaičių namelyje veikia (nuo 1965) visuom. muziejus. M. bažnyčia (past. 1785) ir šventoriaus vartai — vietinės reikšmės archit-ros paminklas.

Ist. šaltiniuose M. minimas 1253. Nuo XV a. M.— Žemaičių vyskupo valda. XVI a. minimas M. dvaras ir valsčius. 1551 pastatyta bažnyčia. XVI a. pab.— XVII a. pr. prie dvaro susikūrė miestelis. 1702 Žemaičių vyskupo prašymu Augustas II suteikė miesteliui privilegiją rengti metinį prekymetį, o 1769 Stanislovas Augustas — savaitinį turgų ir 3 metinius prekymečius. XVIII a. pab.— XIX a. pr. veikė Žemaičių vyskupo spirito varykla ir smuklės, parapinė m-la (1804 joje mokėsi 30 berniukų, 1809—54, 1815 — 20 berniukų ir 8 mergaitės). 1831 M. gyventojai priešinosi rekrutų ėmimui, pakorė vaitą. 1867 įsteigta valdinė pr. m-la. XIX a. ir XX a. pirmoje pusėje M. — valsčiaus centras. 1841 buvo 709 gyventojai, 1897 — 904; veikė keliolika parduotuvių, 6 smuklės, 2 kepyklos, vyko turgūs ir prekymečiai. 1905.XI.29 likviduota carinė M. valsčiaus v-ba. 1913 M. scenos mėgėjai surengė liet. vakarą (suvaidino Keturakio pjesę „Amerika pirtyje"). 1918.XII.14—1919.I.19 Mosėdyje veikė rev. k-tas (jo nariai: A. Baublys, K. Dobrovolskis, L. Donėla, V. Jurgaitienė ir kt.). 1919 pavasarį susikūrė pogr. kom. kuopelė. Nuo 1927 M. komunistai veikė ir per savanorių ugniagesių d-ją. D-ja turėjo apie 70 narių, pastatė pažangių scenos veikalų. 1939 M. valsčiuje veikė 5 kom. kuopelės (aktyviausi pogrindininkai: Vil. ir Vl. Baltinai, J. Donėla, J. ir V. Jurgaičiai, jų 3 sūnūs, K. ir O. Kazragiai, K. Paulauskas), LKJS ir Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos. Vok. faš. okupacijos metais hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai sušaudė apie 140 miestelio gyventojų, jų tarpe 9 taryb. aktyvistus (valsčiaus vykd. k-to pirmininką J. Jonušą, A. Pajauską, K. Paulauską, P. Žalgirį ir kt.). 1962.VI.16 miestelio centras sudegė. 1962—65 pastatyta naujų mūrinių pastatų: ryšių skyrius, vaistinė, universalinė parduotuvė su valgykla, kolūkio valdyba, vid. m-la su bendrabučiu, keliasdešimt gyv. namų, iš jų keli daugiabučiai.

MOSKÓVIČIUS Grigorijus [1899.IX.15 Vilkijoje — 1967.I.13 Maskvoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Jaunystėje dirbo sielininku. 1915—18 gyveno Rusijoje. 1918 Kaune įsijungė į rev. veiklą. 1919 įstojo į Komunistų partiją. 1920—21 Tarybų Rusijos pasiuntinybės Lietuvoje tarnautojas. 1921 už rev. veiklą kalintas adm. tvarka Kaune. Tarybų Rusijai ir Lietuvai pasikeitus polit. kaliniais, 1922 išvyko į Maskvą. 1922—24 tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1924—58 adm. darbuotojas Kazachstane, Maskvoje ir kitur.

MOSKVÌNAS Mironas [iki 1933 **Feigelsonas**; g. 1903.XII.28 Peterburge] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas (1963).

Kilęs iš tarnautojų. Nuo 1919 Zarasuose dirbo įvairius darbus. 1922 priklausė „Kultur-lygai", už tai kalintas. 1928 įstojo į Komunistų partiją, išrinktas Kauno ligonių kasos tarybos nariu pagal LKP remiamą kair. darbininkų sąrašą, vadovavo kair. darbininkų frakcijai. 1926—29 kaip laisvas klausytojas mokėsi Kauno un-te. Buvo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos Kauno rj. k-to sekretorius. LKP nurodymu kalbėjo nelegaliuose darbininkų mitinguose, už tai 1930 nuteistas 8 metus kalėti. Kalintas Kaune, Šiauliuose. TSRS ir Lietuvai pasikeitus polit. kaliniais, 1933 atvyko į Maskvą, 1933—36 mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-te, jį baigęs mokytojavo Baltarusijos lietuvių m-lose. Bendradarbiavo kom. spaudoje („Priekale" ir kt.). 1941 Lietuvos TSR Valst. leidyklos redaktorius Kaune. D. Tėvynės karo metais dirbo Visasąjunginiame radijo k-te Maskvoje. 1943—53 LKP CK darbuotojas, nuo 1953 — žrn. „Komunistas" redakcijos skyriaus vedėjas, atsakomojo sekretoriaus pavaduotojas. 1954 neakivaizdiniu būdu baigė Aukštąją part. m-lą prie TSKP CK. Parašė apysakų (jos paskelbtos rinkinyje „Po raudonąja vėliava", 1956).

MOSKVÌNOVAS Anatolijus [1902.VII.2 Babike (RTFSR, Vologdos sr.) — 1956. I.17 Sočyje (Krasnodaro sr.)] — partinis darbuotojas. 1916—30 ūkinis ir administracinis darbuotojas Vologdos sr., Rostovo sr., Krime. 1927 įstojo į Komunistų partiją. Nuo 1930 part. darbuotojas Krime. 1946—50 LKP CK skyriaus vedėjo pavaduotojas, vedėjas. 1949 neakivaizdiniu būdu baigė Aukštąją part. m-lą prie VKP(b) CK. 1950—52 LKP CK sekretorius, 1952—53 LKP Vilniaus sr. k-to II sekretorius. Nuo 1953 TSKP Sočio miesto k-to I sekretorius. 1949—54 LKP CK narys, 1951—54 Lietuvos TSR AT deputatas.

MOŠIÀ — ežeras Trakų rj., 3 km į š. r. nuo Aukštadvario. Plotas 24 ha, ilgis 680 m, didž. plotis 480 m, kranto linijos ilgis 2200 m. Krantai žemi, pelkėti. Per M. teka upelis iš Antakmenių ež. į Negasčiaus ež. (Verknės baseino). Prie M. įsikūręs Čičiūnų kaimas. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 17,8 kg/ha.

MOŠÌNSKIS Vytautas [1876.V.11 Naciūnuose (Kėdainių rj.) — 1955.IV.26 Kaune] — inžinierius metalistas. 1896 baigė Šiaulių g-ją, 1897 įstojo į Peterburgo un-to gamtos ir matematikos f-tą, 1898 perėjo į Technologijos in-tą. 1907 gavo inžinieriaus diplomą. 1905—07 dirbo Vilniuje P. Vileišio f-ke konstruktoriumi ir gamybos vedėju, nuo 1907 įvairiose Peterburgo įmonėse, 1913—14 Peterburgo kanalizacijos ir vandentiekio komisijoje, kurios buvo komandiruotas į Vokietijos, Austrijos, Švedijos ir Anglijos įmones. 1914—21 kaip mechanikas metalistas, inžinierius dirbo įvairiose Petrogrado, Charkovo g-lose, konsultantu cukraus f-kuose. Dirbdamas įmonėse Peterburge, dėstė techn. disciplinas g-lų technikų m-loje, politechn. kursuose, politechnikume. 1918—23 dėstė Charkovo Technologijos in-te ir Charkovo Liaudies ūkio in-te. 1924 Lietuvos atstovybės Tarybų Sąjungoje patarėjas. Grįžęs į Lietuvą, 1924—30 vadovavo akc. b-vės „Amlit" remonto dirbtuvėms, durpių gamybai ir elektrinėms. Nuo 1924 dirbo ped. darbą Kauno un-te. Nuo 1930 profesorius; vadovavo mechaninės technologijos katedrai, 9 metus buvo technikos f-to sekretoriumi. Jo pastangomis Aleksote buvo sukurtos metalų technologijos dirbtuvės. Redagavo technikos f-to period. leidinį „Technika". Nuo 1932 dirbo ir Kauno aukštesniojoje technikos m-loje, dėstė Švietimo m-jos organizuotuose meistrų tobulinimosi kursuose. Aktyviai kėlė technikos f-to reformos klausimą. Vok. faš. okupacijos metais iš

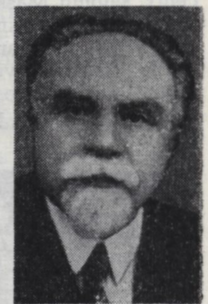

un-to pašalintas, dėstė tik Kauno aukštesniojoje technikos m-loje. Nuo 1944 Kauno un-to profesorius, metalų technologijos katedros vedėjas. 1944—45 Kauno un-to prorektorius ūkio reikalams.

Ršt.: Metalų technologija (Techniniai metalai, jų gamyba ir savybės), K., 1930; Kaip mašinos veikia ir kaip jos tvarkomos, K., 1934 (II leid. 1954); Metalų technologija (Liejininkystė), K., 1936; Masinės gamybos pagrindai ir jų pritaikymas metalinių dirbinių pramonėje, K., 1938; Metalų tekinimas, K., 1938 (II leid. 1950); Liejininkystės pagrindai, V., 1956.

MOŠKĖNAI — kaimas Rokiškio rj., Kazliškio apyl., 8 km į v. nuo Rokiškio. 171 gyv. (1959). Kaimo š. pakraščiu teka Laukupė (Nemunėlio intakas), o jos deš. krantu eina Rokiškio—Pandėlio kelias. Ryšių skyrius (nuo 1960), biblioteka (nuo 1953). 1 km į v. nuo M., Laukupės krante, yra piliakalnis.

Piliakalnio aikštelė ovali, 30 m pločio, 50 m ilgio. Aikštelę supa 2 pylimai (1—2 m aukščio) ir 3 grioviai. Piliakalnį 1909 ir 1911 tyrinėjo L. Kšivickis. Aikštelės centr. dalyje rastas 30 cm storio kultūrinis sluoksnis, o pakraščiuose kultūrinis sluoksnis buvo užpildęs 6 m pločio ir 1 m gylio įdubimą. Jame aptikta daug įv. dirbinių: 75 akmeniniai, 411 kaulinių bei raginių, 49 metaliniai, keletas molinių, nemažai lipdytinės keramikos brūkšniuotu ir lygiu paviršiumi, gyvulių kaulų. **Akmeninių** dirbinių tarpe yra 13 kirvelių išgrąžų, 6 kirvelių fragmentai, 6 titnago skeltės, skiltuvas, keletas galąstuvėlių ir šlifuotų akmenų. Iš **kaulinių** dirbinių rasta 15 įmovinių ietigalių, 14 kaltų, 47 smeigtukai bei jų dalys, raginis verpstukas, nemažai ylų, adiklių, durklų. Iš **metalinių** dirbinių rasta keliolika geležinių peilių, 8 piautuvo formos peiliukai, profiliuotas įmovinis ietigalis, kelios ylos, geležinė adata, įrankis geležiai kirsti, kaltas, 3 meškerės kabliukai, žalvarinė pergniaužtinė segė, žalvarinių smeigtukų. Visi radiniai (išskyrus keraminius) laikomi Kauno ist. muziejuje. Iš surinktos medžiagos sprendžiama, kad žmonės piliakalnyje apsigyveno I t-metyje pr. m. e. ir gyveno iki VII—VIII a.

Lit.: **L. Krzywicki,** Grodziska górno-litewskie (Grodzisko na górze Ościkowej pod Rakiszkami). — ,,Pamiętnik fizjograficzny", t. 24, Warszawa, 1917.

MOŠKÓVIČIENĖ Chana [Štarkaitė; g. 1917.X.25 Panevėžyje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. 1933—34 LKJS narė. Dalyvavo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos veikloje Panevėžyje. Nuo 1938 darbininkė Kaune. Nuo 1939 Komunistų partijos narė. 1939—40 už dalyvavimą antifašistinėje darbininkų demonstracijoje adm. tvarka kalinta Dimitravo priverčiamojo darbo stovykloje. 1940—41 darbininkė Kaune. 1942—44 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos san. kuopoje. Nuo 1945 prekybos darbuotoja Vilniuje.

,,MÓTERIS"— klerikalinis žurnalas, ėjęs 1921—40 Kaune. Iki 1937 mėnesinis, vėliau — dvisavaitinis.

,,MÓTERIS IR̃ PASÁULIS" — buržuazinis mėnesinis žurnalas, ėjęs 1937—40 Kaune.

,,MÓTERŲ BALSAS" — **1.** Pažangus mėnesinis JAV lietuvių darbininkių žurnalas, ėjęs 1916—22 Brukline (Niujorkas). Leido Lietuvių moterų progresyvinis susivienijimas. Redagavo K. Petrikienė, J. Šukienė ir kt. 1920 dvisavaitinis. Rašė darbininkų judėjimo, socializmo teorijos klausimais, spausdino grož. lit-ros kūrinius. Bendradarbiavo V. Kapsukas, Z. Angarietis, V. Paukštys, A. Petrika,

,,Moterų balsas" 1. 1917 m. Nr. 7 antraštė

A. Margeris, J. Kaškaitis, P. Krakaitis, Žemaitė, J. Aceris, V. Jakštys (Senas Vincas) ir kt. Vietoj ,,M. b." 1923—32 buvo leidžiamas *,,Darbininkių balsas"*.

2. Socialistinis laikraštis, išėjęs (1 nr.) 1916.III.8 Belshile (Škotija). Išleido D. Britanijos Lietuvių moterų darbininkių d-ja Tarptautinės moters dienos proga. Padėjo suredaguoti V. Kapsukas.

3. Klerikalinis mėnesinis žurnalas, ėjęs 1918 Kaune.

,,MÓTERŲ DIRVÀ"— klerikalinis mėnesinis JAV lietuvių žurnalas, ėjęs 1916—1940 Čikagoje.

MOTIEJŪKAI, varpiniai žoliniai augalai. Lietuvoje auga 2 laukinės M. rūšys: dažnas pašarinis M. *(Phleum pratense)*, rečiau aptinkamas stepinis M. *(Ph. phleoides)*. Auginamas kultūrinis pašarinis M. Tai pagrindinė varpinė pašarinė žolė. Visoje Lietuvos TSR 1966 rajonuota liet. veislė Gintaras II. M. mišiniai su raudonaisiais ir rausvaisiais dobilais plačiai sėjami laukuose, kur naudojama sėjomaina, o M. mišiniai su kitomis pašarinėmis žolėmis — pievose ir ganyklose. Gerai auga žemutinio tipo durpynuose, drėgnose žemuminėse ir užliejamose pievose, t. p. priemolio bei priesmėlio vid. drėgnumo dirvose. Gerose ir pakankamai įtręštose dirvose išsilaiko 8—10 metų ir ilgiau. Lietuvoje M. pradėti kultivuoti XIX a. pradžioje.

MOTIEJŪNAI — **1.** Kaimas Širvintų rj., Kielių apyl., 5 km į r. nuo Širvintų, prie kelio į Giedraičius; kolūkio centras. 226 gyv. (1959). Biblioteka (nuo 1961).

2. Kaimas Ignalinos rj., Linkmenų apyl., 9 km į p. v. nuo Ignalinos, abipus Ignalinos—Kaltanėnų kelio. 31 gyv. (1959). 1 km į v. nuo M. yra Šakarvos ež. Kaimas gatvinis. Yra kultūros namai, biblioteka.

MOTIEJŪNAS Alfonsas [g. 1912.IV.12 Ruponiuose (Pakruojo rj.)] — dailininkas. Mokėsi Kauno meno m-loje. 1941 baigęs Vilniaus Dailės akademiją, iki 1945 dirbo Linkuvos g-jos mokytoju, vėliau kurį laiką buvo Akademinio dramos teatro dailininkas, Dailės in-to dėstytojas. Sukūrė peizažų, portretų, natiurmortų, taikomosios grafikos kūrinių.

Dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose. 1963 Vilniuje surengė individualinę kūrinių parodą. Geriausi M. peizažai pasižymi ekspresyvumu, temperamentingumu, optimistiškumu, kartais lyriškumu.

Kūriniai: peizažai — ,,Peizažas" (1959), ,,Sodyba" (1961), ,,Prie Verkių" (1961), ,,Atodrėkis" (1961), ,,Žiema" (1961), ,,Pilka žiemos diena" (1961), ,,Vėjuota pavasario diena" (1962), ,,Gubos" (1962), ,,Vilnius žiemą" (1963), ,,Senasis Vilnius" (1966), ,,Dabartinės Lietuvos peizažas" (1967); portretai — revoliucionieriaus V. Brigmano (1964), dail. J. Vilučio (1965), dail. L. Tamulio (1965), ir kt.

Lit.: **A. Savickas,** Peizažas lietuvių tapyboje, V., 1965.

MOTIEJŪNAS Antanas [1888.VII.6 Daugaloniuose (Pakruojo rj.) — 1960.III.1 ten pat] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Panevėžio ir Šiaulių aps. bernavo pas buožes. 1905—07 revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Platino rev. atsišaukimus, s-d. lit-rą. 1918 pab. išrinktas Pašvitinio (Pakruojo rj.) vls. darbininkų ir vargingųjų valstiečių atstovų tarybos nariu. 1940—41 Daugalonių apylinkės pirmininkas. Hitlerinės okupacijos metais dirbo žemės ūkyje. Nuo 1948 kolūkietis.

MOTIEJŪNAS Leontijus [g. 1925.XI.4 Kaune] — gydytojas epidemiologas, medicinos mokslų kandidatas (1955). 1949 baigęs Maskvos Med. in-tą, iki 1950 dirbo Surviliškyje (Kėdainių rj.) gydytoju. 1954—56 Epidemiologijos, mikrobiologijos ir higienos in-to skyriaus vedėjas. 1956—60 Vilniaus un-to infekcinių ligų ir epidemiologijos katedros docentas; kartu 1956—63 Sveikatos apsaugos m-jos vyriausiasis epidemiologas. Nuo 1963 Epidemiologijos, mikrobiologijos ir higienos in-to direktoriaus pavaduotojas mokslo reikalams. Paskelbė moksl. straipsnių apie dizenteriją, epideminį hepatitą ir kitais epidemiologijos klausimais. Mokomojo kino filmo (gydytojams ir viduriniam med. personalui) priešbakteriologinės gynybos klausimu autorius.

MOTIEJŪNAS Stanislovas [g. 1927.V.8 Kazlų Rūdoje] — režisierius, aktorius. 1952 baigęs Maskvos Lunačiarskio teatrinio meno in-tą, dirbo aktoriumi Kauno muzikiniame dramos teatre. 1962 baigė aukštuosius režisierių kursus Maskvoje. Nuo 1962 Kauno dramos teatro režisierius.

Pastatymai: S. Uspenskio ,,Strazdanota mergaitė" (1961), A. Diuma ,,Dama su kamelijomis" (1962), J. Olešos ,,Trys dručkiai" (1963), R. Samulevičiaus ,,Studentiška novelė" (1964), D. Urnevičiūtės ,,Vadink mane motina" (1965), F. Dostojevskio ,,Pažemintieji ir nuskriaustieji" (1965), E. Ignatavičiaus ir S. Motiejūno ,,Baltaragio malūnas" (pagal K. Borutos apysaką; 1966) ir kt.

Vaidmenys: Skėrys (A. Griciaus ,,Išvakarės"), Štubė (B. Lavreniovo ,,Lūžis"), Karolis (kino filme ,,Ignotas grįžo namo") ir kt.

MOTIEJŪNIENĖ Zuzana [g. 1923.I.3 Avižonyse (Širvintų rj.)] — žemės ūkio darbininkė, Socialistinio Darbo Didvyrė (1960). 1951—64 Alionių (Širvintų rj.) kolūkio kukurūzų auginimo grandininkė; jos vadovaujama grandis užaugino dide-

lį kukurūzų derlių. Nuo 1964 Viciūnų (Širvintų rj.) taryb. ūkio darbininkė.

MOTIEKĀ Vladas [g. 1903.IX.1 Pakodžiupiuose (Panevėžio rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, pulkininkas. 1922 baigęs Lietuvos karo m-lą, iki 1927 tarnavo karininku. 1927 baigė Aukštuosius karo technikos kursus Kaune ir iki 1931 dirbo karo m-loje. 1935 baigė Aukštųjų karininkų kursų gen. štabo skyrių Kaune. 1935—40 dirbo Lietuvos kariuomenės štabe, 1940—41 Raudonosios Armijos 29 teritorinio korpuso štabe. 1941—1942 karininkų kursų klausytojas Solnečnogorske (Maskvos sr.), dėstytojas Omsko karo m-loje. 1942—44 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos štabo viršininkas, pulko vadas, divizijos vado pavaduotojas. Nuo 1943 TSKP narys. 1948 baigė divizijos vadų kursus prie Frunzės karo akademijos Maskvoje. 1945—47 ir 1948—50 dirbo vadovaujamąjį darbą Tarybinėje Armijoje. 1950—64 dirbo ped. darbą aukštosiose m-lose Vilniuje ir Kaune. Nuo 1964 dirba Lietuvos TSR Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo m-joje. 1946—50 TSRS AT deputatas.

MOTIEKĀITIS Jonas [g. 1903.V.31 Panevėžyje] — choro dirigentas, pedagogas. 1923 baigęs Panevėžio mkt. seminariją, 1928 Klaipėdos muz. m-los choro dirigavimo, 1930 — smuiko klases, iki 1945 dirbo ped. darbą bei vadovavo chorams Rietave, Raseiniuose, Ukmergėje. 1938—41 studijavo kompoziciją Kauno konservatorijoje (pas J. Gruodį). 1945—47 Lietuvos TSR Meno reikalų v-bos m-lų skyriaus viršininkas. 1945—1963 Vilniaus Talat-Kelpšos muzikos m-los dėstytojas. 1945—48 vadovavo Vilniaus un-to, 1948—49 Filharmonijos chorams. Nuo 1946 Lietuvos TSR konservatorijos dėstytojas. Aktyvus meno saviveiklos organizatorius, vadovas ir konsultantas, daugelio rajoninių (Vilniaus miesto) bei respublikinių dainų švenčių vyriausiais dirigentas. Paskelbė straipsnių muz. klausimais, užrašė ir harmonizavo liet. liaudies dainų.

MOTIEKĀITIS Petras [g. 1920.I.29 Manaituose (Radviliškio rj.)] — inžinierius, aviamodelistas, Lietuvos TSR nusipelnęs išradėjas (1965). Vienas pirmųjų Lietuvoje pradėjo gaminti aviamodelius. 1933 Manaituose suorganizavo pirmąjį Lietuvoje aviamodelistų būrelį, 1935 — pirmąsias aviamodelistų varžybas. 1937 baigė aviamodelistų kursus Lietuvos Aeroklube, 1941 — Kauno aukštesniąją technikos m-lą. Nuo 1939 Lietuvos aviamodelistų rinktinių narys. 1947—49 vadovavo Vilniaus ir Kauno aviamodelistams. 1948 TSRS čempionas sklandytuvų modelių klasėje. Nuo 1949 dirba „Elnio" odos ir avalynės kombinate Šiauliuose (1949—50 mechaninio skyriaus viršininkas, nuo 1950 vyr. konstruktorius). Pasiekė 11 TSRS (1948—49, 1963, 1966—1967) ir 7 pasaulio (1963 ir 1967) aviamodelizmo rekordus. Padarė keletą išradimų spalvotosios nuotraukos ir odų gamybos srityje.

Ršt.: „Альбатрос-13" (Рекордные летающие модели), М., 1950; **P. Motiekaitis, A. Pranskėtis**, Jaunasis aviamodelistas, V., 1957.

MOTIEKĀITIS Vladas [1873 Praščiūnuose (Panevėžio rj.) — 1950.XII Panevėžyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. 1903—10 Panevėžyje dirbo Montvilo f-ke. 1905 drauge su kitais suorganizavo Gegužės Pirmosios demonstraciją. Buvo darbininkų savišalpos d-jos „Globa" pirmininkas. 1910, d-jos suorganizuotam vakarui virtus anticariniu mitingu ir dėl to uždarius d-ją, M. emigravo į JAV, 1910—14 dirbo Pitsburgo geležies g-loje, priklausė socialistų partijai. 1914—18, dirbdamas Panevėžio geležinkelio stotyje, organizavo pasipriešinimą kaizeriniams okupantams. 1918—19 priklausė pirmajai LKP org-jai Panevėžyje. 1918. XII.19 su kitais organizavo mitingą ir demonstraciją Panevėžyje Tarybų valdžiai Lietuvoje paremti, buvo išrinktas deputatu į Panevėžio darbininkų atstovų tarybą, dirbo liaudies ūkio komisaru. Nuslopinus Tarybų valdžią, persekiotas, kalintas Šiauliuose, Kaune, Panevėžyje. Paleistas su kitais organizavo darbininkų profs-gas. Teistas kupininkų byloje (1926), bet išteisintas. 1926—41 darbininkas Panevėžyje.

MOTIEKĀITIS Vladas [g. 1896.V.30 Kaune] — smuikininkas. 1912 Kaune baigė Ipo muz. m-lą, 1921 Odesos muz. m-lą, 1924 Leipcigo konservatorijos smuiko klasę. 1925—33 Kauno muz. m-los, 1933—44 Kauno konservatorijos dėstytojas (vadovavo smuiko klasei). Nuo 1928 Kauno radiofono orkestro dirigentas. Dalyvavo koncertuose, vadovavo styginiam kvartetui Kaune. 1944 emigravo į Austriją, vėliau persikėlė į V. Vokietiją. Nuo 1949 gyvena JAV.

MOTILĖVSKAJA Veronika [1899.XII Švenčionėliuose — 1964.I.13 Maskvoje] — teatro darbuotoja, Lietuvos TSR nusipelniusi meno veikėja (1954). 1939 baigusi Maskvos Lit. in-tą, iki 1946 dirbo leidyklos „Iskusstvo" redaktore, vėliau Maskvos Lunačiarskio teatrinio meno in-to direktoriaus pavaduotoja. Nuo 1943 TSKP narė. Su Lunačiarskio teatrinio meno in-to liet. studijos absolventų grupe atvykusi į Lietuvą, 1952—59 dirbo Kauno muzikinio dramos teatro, 1959—62 Kauno dramos teatro direktore. Ugdė jaunųjų aktorių meistriškumą, sceninę etiką.

„MÓTINA IR̃ VAĨKAS" — buržuazinis mėnesinis žurnalas, ėjęs 1929—40 Kaune. Leido „Lietuvos vaiko" d-ja. Redagavo M. Nemeikšaitė.

„MOTINĖLĖ" — **1.** Klerikalinė moksleivių šelpimo draugija, veikusi 1900—14 ir 1924—45 JAV. Įkurta A. Kaupo, A. Miluko, J. Žiliaus-Žilinsko ir kt. iniciatyva. Šelpė daugiausia aukštąjį mokslą einantį JAV lietuvių ir Lietuvos jaunimą.

2. Klerikalinė moksleivių šelpimo draugija, veikusi 1907—20 Kaune. Įkurta A. Dambrausko-Jakšto ir kt. iniciatyva. Šelpė aukštąjį mokslą einantį jaunimą (kalbininką K. Būgą ir kt.).

MOTINỸSTĖS INSTITŪTAS — labdaros organizacija, teikusi Vilniaus varguomenės sluoksnių gimdyvėms ir naujagimiams medicinos bei materialinę pagalbą. M. i. įsteigtas prof. Joz. Franko iniciatyva 1809. Tai vienas pirmųjų Europoje bandymų organizuoti motinos ir vaiko konsultacijų tipo įstaigas. M. i. pagalba galėjo naudotis bažnyčioje sutuoktos moterys, pristačiusios dvasininko išduotus neturto ir gero elgesio pažymėjimus. M. i. globojama moteris gimdymo metu ir po gimdymo buvo aprūpinama akušerės (ypatingais atvejais — gydytojo) nemokama pagalba, maistu ir kuru. Naujagimiui buvo duodamas kraitelis, prireikus samdoma žindyvė. Mirus motinai, M. i. globodavo našlaitį. M. i. lėšas sudarė tik turtingųjų aukos, todėl globojamų skurstančių motinų buvo nedaug: 1810 metais — 64, 1811 — 73. M. i. veikė iki 1812.

„MÓTINOS IR̃ VAĨKO APSAUGÀ" — tarybinis mėnesinis žurnalas, leistas 1941 Vilniuje. Išėjo Nr. 1—2.

MÓTIŠKIAI — kaimas Jurbarko rj., Seredžiaus apyl., 1,5 km į š. nuo Seredžiaus. 201 gyv. (1959). 1887 Motiškiuose gimė komp. S. Šimkus.

MOTOCIKLĨZMAS. Lietuvoje M. pradėtas kultivuoti po I pasaul. karo. Pirmosios motociklų lenktynės surengtos 1927 (nugalėjo P. Kazėnas, B. Malkevičius, A. Rinčanauskas). 1928 įsteigtas Lietuvos Motociklistų klubas. Prie jo įsteigimo daug prisidėjo įvairių motociklų firmų atstovai, ir dėl to daugelis varžybų buvo reklaminio pobūdžio. 1931 pradėtos rengti daugiadienės lenktynės „Aplink Lietuvą". Tų lenktynių nugalėtojais buvo P. Janušauskas (1931), J. Vilpišauskas (1932), J. Apšega (1937), A. Ilgauskas (1938). 1939 įvyko linijinės plento lenktynės Kaunas—Marijampolė (nugalėjo P. Mulevičius).

M. sparčiai pradėjo vystytis taryb. metais. Jau 1940 netoli Kauno įvyko pirmosios Lietuvos TSR motociklų greičio pirmenybės (dalyvavo 35 motociklininkai). 1944 įsteigtas Lietuvos TSR Automotoklubas. 1946 Kauno motociklininkų komanda TSRS 5 miestų motociklų lenktynėse Talino hipodrome užėmė I vietą, o J. Merkelis ir V. Severinas — I vietas atskirose motociklų klasėse. Pabaltijo žiedinių lenktynių čempionu bu-

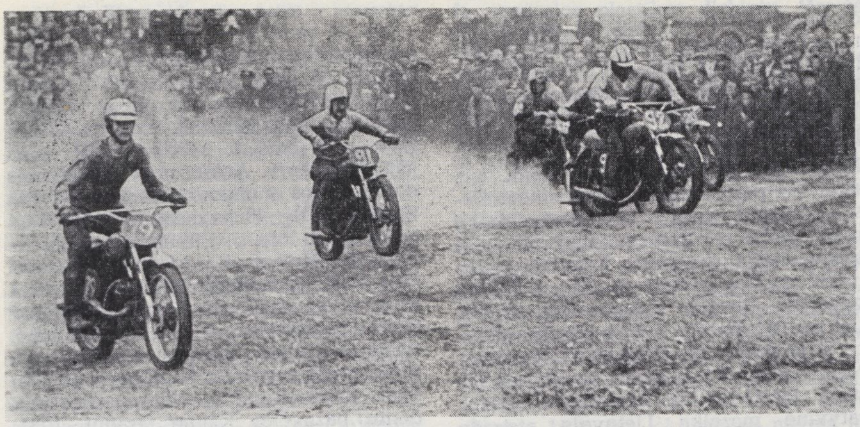

Motociklizmas. Pabaltijo motokroso pirmenybės Vilniuje (1966)

vo V. Severinas (1947—48), Pabaltijo motociklų lenktynių hipodrome čempionais — V. Severinas (1947—48), V. Aksionaitis (1954). 1949 TSRS žiedinėse lenktynėse Taline K. Aksionaitis su priekabininku V. Peleckiu laimėjo III vietą. Nuo 1949 motociklų varžybas pradėjo rengti ir atskiri sporto kolektyvai („Inkaras" ir kt.). Nuo 1950 kasmet rengiamos Lietuvos TSR motociklų kroso varžybos. Daugiausia kartų jų nugalėtoju buvo R. Pimpė (1957—64). 1950 įvyko daugiadienės lenktynės „Aplink Tarybų Lietuvą" (atskirose motociklų klasėse nugalėjo J. Drungas ir V. Severinas). 1951 Lietuvos TSR rinktinės narė M. Izotova pasiekė TSRS rekordą 125 cm^3 motociklų klasėje. 1956 Laisvanoriškos draugijos armijai, aviacijai ir laivynui remti (LDAALR) sąjunginėse žiedinėse lenktynėse V. Aksionaitis laimėjo I vietą 750 cm^3 motociklų klasėje. 1957 TSRS motociklų kroso pirmenybėse Lietuvos TSR komanda užėmė I vietą, o V. Aksionaitis tapo čempionu 500 cm^3 motociklų klasėje. 1960 prie LDAALR resp. komiteto buvo įkurta Respublikinė automotosporto federacija. Nuo 1964 Kačerginės „Nemuno žiede" vyksta TSRS žiedinių lenktynių turai. 1965 šiose sąjunginėse lenktynėse (vykusiose turais Kaune, Rygoje ir Taline) pirmą kartą dalyvavusi Lietuvos TSR komanda užėmė III vietą. 1965 TSRS daugiadienėse motociklų lenktynėse Lietuvos LDAALR automotoklubo komanda laimėjo I vietą, o A. Raškauskaitė tapo TSRS čempione. 1966 šiose lenktynėse Lietuvos TSR komanda užėmė III vietą, o „Nemuno" motociklininkai — I vietą (sporto d-jų tarpe). Motociklizmas Lietuvoje vis populiarėja. Rengiamos daugiadienės, kroso, motobolo ir kitokios motociklininkų varžybos.

MOTÒRLAIVIŲ SPÒRTAS. Lietuvoje M. s. pradėtas kultivuoti 1922, kai prie Lietuvos (vėliau Kauno) jachtklubo buvo įsteigta motorlaivių sekcija. 1924 Kaune įvyko pirmoji vandens sporto šventė, kurioje dalyvavo ir motorlaiviai. Iki taryb. metų Lietuvoje M. s. kultivavo apie 20 motorlaivių sekcijos narių.

Taryb. metais pirmosios M. s. varžybos Lietuvoje įvyko 1953. Pirmosios pirmenybės buvo surengtos 1955 (čempionais tapo J. Jakas ir A. Šlapikas). Tais pačiais metais Kauno sportininkai iškovojo II vietą sąjunginėse neakivaizdinėse pirmenybėse. 1956 TSRS pirmenybėse Rygoje S. Kuprevičius K-01 klasės laivu 1 km distanciją baigė rekordiniu laiku (39,277 km/h) ir tapo TSRS rekordininku ir sporto meistru. 1958 įsteigta M. s. sekcija Kauno jūrų klube. 1961 Pabaltijo respublikų M. s. pirmenybėse (Tartu) Lietuvos rinktinė užėmė I vietą. 1961 tarptautinėse motorlaivių varžybose Lenkijoje skuterių S-500 klasėje A. Šlapikas laimėjo „Didžiąją krištolo taurę", o 1963 TSRS pirmenybėse SI-175 klasės laivu jis tapo TSRS čempionu. 1963 sąjunginėse Laisvanoriškos d-jos armijai, aviacijai, laivynui remti pirmenybėse Lietuvos komanda laimėjo I vietą, o A. Petrašauskas ir A. Lygeika — čempionų vardus. Lietuvos sportininkai 16 kartų gerino TSRS rekordus (S. Kuprevičius 1956, 1959, 1960; J. Kuprevičiūtė 1959, 1960, 1961, 1963; K. Kišonas 1963; A. Šlapikas 1960—63). Pabaltijo čempionais buvo S. Kuprevičius (5 kartus), V. Jančaitis (3 kartus), J. Kuprevičiūtė, V. Čiutelė, K. Kišonas ir S. Kvederavičius (po 1 kartą). 1966.I.1 M. s. kultivavo apie 500 sportininkų (jų tarpe 13 sporto meistrų).

Motorlaivių sportas. TSRS rekordininkė J. Kuprevičiūtė varžybose

MŌTUZA Kazys [g. 1928.XII.28 Kaune] — choreografas, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1955). 1949—52 mokėsi Kūno kultūros in-te. Nuo 1950 Kauno meno saviveiklos kolektyvų liaudies šokių vadovas. Buvo Kauno dainų švenčių liaudies šokių ir respublikinių dainų švenčių vaikų šokių vyriausiasis vadovas. Sukūrė choreografinius vaizdelius „Pionierių stovykla", „Žvejelis", šokius „Siaustinis", „Juostelė", „Landutė", „Ratelinė polka", žaidimą „Jaunieji gamybininkai" ir kt.

MŌTUZA-MATUZẼVIČIUS Boleslovas Adomas [g. 1910.XII.24 Rygoje] — dailininkas, revoliucinio judėjimo dalyvis, Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1965). Nuo 1928 mokėsi Kauno meno m-loje (pas M. Dobužinskį, A. Galdiką, P. Kalpoką, J. Mikėną). Nuo 1930 dalyvavo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos veikloje. Nuo 1932 Komunistų partijos narys. Su kitais 1932 įkūrė Revoliucinių menininkų kuopelę, buvo jos sekretoriumi. 1933 įsteigė nelegalią „Raudonojo titnago" spaustuvę, kurioje iki 1936 buvo spausdinama LKP CK vaizdinė lit-ra (plakatai, piešiniai, fotomontažai ir kt.), leidžiamas pogrindinis rev. satyros žrn. „Šluota". M. buvo vienas „Šluotos" kūrėjų, organizatorių, Nr. 1—6 redaktorius. Nuo 1933 pab. „Trijų tulpių" savišalpos d-jos sekretorius. Su kitais d-jos nariais 1934 parengė pažangiųjų dailininkų leidinį „Žingsnis". „Šluotoje" ir „Žingsnyje" išspausdino raižinių, piešinių, freskų nuotraukų, publicistinių straipsnių (slap. R. Liepsna, B. Skiedra, Vargdienis, Žoržas ir kt.). 1935 baigė Kauno meno m-los mozaikos ir freskos studiją. LKP CK pasiųstas, 1935 išvyko mokytis į TSRS. Asmenybės kulto sąlygomis 1935 neteisėtai represuotas (1958 reabilituotas). 1935—45 dirbo Uchtos dramos teatro (Komi ATSR) dailininku, sukūrė mozaikas Uchtos kultūros namams, 1941—1945 nupiešė polit. plakatų. 1946 Valmieros (Latvijos TSR) teatro dailininkas, 1946—51 Vilniaus Dailės in-to, 1951—52 Lietuvos TSR Dailės in-to dėstytojas, 1953—63 Vilniaus „Dailės" kombinato dailininkas, 1963—66 Ateizmo muziejaus dailininkas restauratorius. 1963—64 Lietuvos TSR Kraštotyros d-jos Vilniaus miesto skyriaus pirmininkas. Nuo 1946 dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose. Sukūrė molbertinės, monumentaliosios tapybos (freskos, mozaikos), grafikos kūrinių, apipavidalino A. Korneičiuko „Platono Krečeto" pastatymą (Akademiniame dramos teatre, 1946), Visasąjunginės liaudies ūkio laimėjimų parodos (Maskvoje) Lietuvos TSR paviljoną (su kitais, 1953), restauravo Vilniaus un-to salių, Verkių rūmų interjero ir Mykolo bažnyčios fasado sieninės tapybos kūrinius (1956—1958), ir kt. Paskelbė straipsnių apie dailę, atsiminimų apie rev. dailininkų

Boleslovas Motuza-Matuzevičius. „M. K. Čiurlionis", mozaika, 1958

(B. Žekonio ir kt.) veiklą, parengė kn. „Vytautas Putna" (1962).

Kūriniai: raižiniai — „Sėjėjas", „Grybautoja" (1934); freskos — „Skalbėja", „Grioviakasys" (1934); peizažai — „Mėnesiena prie Uchtos upės" ir „Pavasaris šiaurėje" (1937), ciklai „Vilnius" ir „Druskininkai" (1946—66), „Senoji Kretinga" (1963), „Palanga" (1964); kompozicija „Bulviakasis" (1949); portretai — J. Stimburio (1962), A. Jakševičiaus (1963), A. Buzo (1964), V. Banaičio (1965); mozaikos — K. Markso, F. Engelso, V. Majakovskio, M. Gorkio, N. Dobroliubovo (1937), V. Lenino (1937 ir 1957), M. Čiurlionio (1958 ir 1962), J. Mikėno (1957), J. Gruodžio (1964), V. Kapsuko (1965) portretai, Druskininkų kurorto biuvetės grindys (1959—62), kompozicija „Motina" (1963), ir kt.

Lit.: **A. Savickas,** Peizažas lietuvių tapyboje, V., 1965.

MŌTUZAS Antanas [g. 1894.VI.2 Skėmuose (Rokiškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. 1918—19 priklausė LKP Pažusėlių (Rokiškio rj.) kuopelei. 1918 pab. vokiečių žandarų persekiojamas, slapstėsi. Nuslopinus Rokiškio apskrityje Tarybų valdžią, žemdirbys Skėmuose. 1919—23 priklausė LKP Kirkūnų (Rokiškio rj.) kuopelei. Vėliau t. p. palaikė ryšius su LKP nariais, rėmė Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos veiklą. Nuo 1940.VIII TSKP narys. 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Po demobilizacijos šaltkalvis miško kombinate Gorkio srityje. 1945—56 adm. darbuotojas Obeliuose. Nuo 1956 pensininkas, nuo 1964 gyvena Daugpilyje.

MOVŠÔVIČIUS Jokūbas [g. 1901.XII.5 Vilniuje] — botanikas floristas. 1931 baigęs Vilniaus un-tą, iki 1939 buvo jo neetatinis asistentas, po to adjunktas, o nuo 1944 docentas (vok. faš. okupacijos metais buvo laikomas Vilniaus gete). 1938 gavo biol. mokslų daktaro laipsnį. 1945 išvyko į Lenkiją; dirba Lodzės un-to profesoriumi, augalų sistematikos ir geografijos katedros vedėju. Išleido keletą veikalų (lenkų k.) ir paskelbė keliasdešimt moksl. straipsnių (lenkų k., o keletą straipsnių — ir lietuvių k.) apie Vilniaus ir Trakų apylinkių florą bei augaliją ir kitais botanikos klausimais. Pažymėtinas su prof. K. Grybausku sudarytas „Lietuvos vaistinių augalų sąrašas" (išl. Kaune 1941) ir ypač veikalas „Conspectus florae Vilnensis" (lenkų k., 3 d., 1957—59), kuriame pateiktas Vilniaus kr. augalų sąrašas, nurodant jų augavietes.

MOZÁIKA [it. *mosaico,* iš arab. *musauik* — papuošalas] — monumentaliosios, dekoratyvinės ir taikomosios dailės rūšis; dailės kūrinys, sukomponuotas iš stiklo masės (smaltos), keramikos, akmens, medžio, metalo ar kitų medžiagų gabalėlių. Smaltos ir keramikos gabalėliai padengiami įv. spalvų emaliu, glazūra arba aukso bei sidabro plokštelėmis. M. kūriniais dekoruojami daugiausia pastatų interjerai ir eksterjerai. Dekoratyvinė mozaika Lietuvoje atsirado XV a. viduryje. Mūrinių kulto ir gyv. pastatų sienas imta puošti kontrastingomis, iki juodumo išdegintomis plytomis, kurios sudarė rombus, iksus ir kt. geom. ornamentus, primenančius liaudies audinių raštus (Mikalojaus, Pranciškonų bažnyčios Vilniuje, bazilika Kaune ir kt.). XVI—XVII a. buvo kuriami spalvoti mozaikiniai didikų herbai, M. inkrustuojami židiniai. Vilniaus Žemutinės pilies, Kauno bazilikos ir kt. pastatų raudonų čerpių stogai XVI—XVII a. buvo papuošti žalios ir kt. spalvų čerpių mozaika. Lietuvoje M. gausiau vartota XVIII—XIX amžiuje. Ypač plito kelių spalvų medžio M., intarsija, inkrustacija. Miestuose ir dvaruose M. buvo puošiamos didikų rūmų grindys, inkrustuojami baldai. Kai kur vestibiulio grindyse ir laiptų aikštelėse buvo įkomponuojamos spalvotų keraminių plytelių arba spalvoto marmuro mozaikos (rūmai Vilniuje, Basanavičiaus g., P. Cvirkos g., ir kt.). Auksakaliai M. puošė tabokines, kūrė mozaikines žiedų akutes. XVIII—XIX a. liaudies meistrai sukūrė M. akmens mūro pastatams. Buvusio Noriūnų dvaro (Kupiškio rj.) kumetyno sienų stulpuose išdėstyti tamsūs akmenukai sudaro gyvūninius ir augmeninius motyvus. Buv. Dūkšto dvaro (Ignalinos rj.) tvarto siena papuošta iš smulkių akmenukų sudarytomis augalų šakutėmis, žiedais, segmentinėmis žvaigždėmis ir kt. ornamentais. Strumaičių malūno (Švenčionių rj.) akmens mūro sienoje segmentinių žvaigždžių motyvas sudarytas iš kontrastingų raudonų plytų. XIX a. pabaigoje statyto gyvenamojo namo Butenių kaime (Anykščių rj.) akmens mūro pamatai papuošti žalia glazūra padengtų indų šukių mozaika.

XX a. pradžioje Lietuvoje M. nebuvo populiari. Aptinkama keraminės figūrinės M. (keraminės raguočių figūros Kaune, Puškino g., XX a. pr. statyto sandėlio vidaus sienoje). Propaguoti Lietuvoje M. ėmė J. Mikėnas, 1931 baigęs Paryžiaus Aukštosios taikomosios dailės m-los monumentaliosios tapybos studiją. 1931—40 jis dėstė mozaiką Kauno meno m-loje. J. Mikėnas ir jo mokiniai Z. Kolba, B. Motuza-Matuzevičius, I. Trečiokaitė-Žebenkienė, tęsdami liaudies M. tradicijas, savo kūriniuose siekė paprastumo ir monumentalumo, naudojo vietinių akmenų skaldą, ypač įvairiaspalvio granito gabaliukus (J. Mikėno Kristaus galvos M. buvusios studentų bažnyčios Kaune fasadui, 1931; Z. Kolbos kar. ir ist. tematikos mozaikos kareivinėms Kaune, Žaliakalnyje, 1937—38, ir kt.).

Taryb. metais kuriamos M., kurioms būdinga lakoniška kontūrine linija apvestas piešinys, originalus akmens skaldos dėmių ir grublėtų cemento siūlių santykis, santūrios spalvos. Vieną pirmųjų monumentalių M. „Lietuvaitė" (1947) sukūrė I. Trečiokaitė-Žebenkienė. Daugelis 1944—57 M. buvo sukurtos molbertinės tapybos principais, neturėjo ryšio su archit-ra. Buvo tenkinamasi daugiausia parodoms skirtais mozaikiniais portretais (J. Banaičio „V. Mickevičius-Kapsukas", 1952, ir kt.). Nuo 1957 M. būdinga plokštuminis sprendimas, dekoratyvi kompozicija, medžiagų natūralių savybių išryškinimas. Sukurta monumentalių teminių kompozicijų (M. Juškevičiūtės-Mačiulienės „Motina taika", 1962; „Taikos kariai", 1965). M. taikoma archit-rai (B. Klovos mozaika Druskininkų purvo gydyklai, 1960, Telšių Žemaitės vid. m-lai, 1961, Kauno „Neringos" kino teatrui, su A. Pivoriūnu, 1962; M. Juškevičiūtės-Mačiulienės — Druskininkų gydomosios fiz. kultūros parko vartams, 1962, Elektrėnų vid. m-lai, 1963, Maskvos profsąjungų viešbučiui „Sputnik", 1967; V. Povilaičio — „Kauno svetainei", 1964, ir kt.). Portretinė M. imama taikyti antkapiams. Kuriamos didelės dekoratyvinės M. (B. Motuzos-Matuzevičiaus mozaika Druskininkų kurorto biuvetės grindims, 1959—62). M. specialistus 1941—51 rengė Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to monumentaliosios tapybos ir mozaikos katedra, nuo 1951 rengia Lietuvos TSR Dailės in-to tapybos katedra.

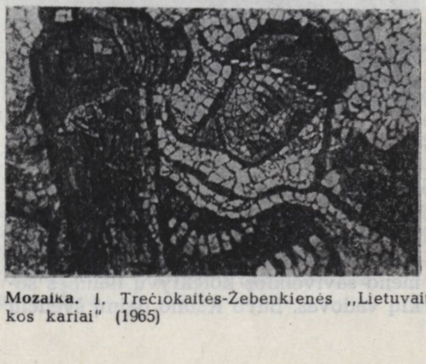

Mozaika. I. Trečiokaitės-Žebenkienės „Lietuvaitė" (1947) ir M. Juškevičiūtės-Mačiulienės „Taikos kariai" (1965)

Lit.: B. Klova, Mozaikos keliai ir perspektyvos.—„Dailė", V., 1963.

MOZĖLIS Juozas [1904.III.19 Liepojoje — 1943.VIII Vilniuje] — antifašistinio judėjimo dalyvis. Nuo 1920 Kaune lankė Aukštesniąją technikos m-lą. 1927, tarnaudamas kariuomenėje, suorganizavo kareivių antifaš. būrelį. Už tai kalintas Alytuje ir Kaune. Vėliau dirbo Kauno savivaldybėje techniku. Su kitais kūrė „Vilties" sporto d-ją, iki 1931 buvo jos v-bos pirmininku. 1932 už antifaš. veiklą nuteistas 4 metus kalėti, bet vėliau išteisintas. 1934 įkūrė statybos ir remonto darbų kooperatyvą „Talka", į kurį subūrė veiklesnius antifašistus. 1940 Komunalinio ūkio statybos tresto valdytojas. Vok. faš. okupacijos pradžioje kalintas Pravieniškių konc. stovykloje. 1942 Kaune su kitais leido antifaš. atsišaukimus. 1942 pab., dirbdamas Vilniuje, suorganizavo antifaš. org-ją, kuri teikė pagalbą tarybiniams karo belaisviams, platino atsišaukimus, leido pogrindinį hektografuotą laikr. „Antifašistinis frontas". Hitlerininkų nužudytas.

MOZÓLIS Vaclovas [g. 1928.XII.1 Benekainyse (BTSR, Varenavo rj.)] — chemikas, chemijos mokslų kandidatas (1960). 1950 baigė Vilniaus un-tą. 1954—62 Chemijos ir chem. technologijos in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1961 TSKP narys. 1962—63 Vilniaus un-to dėstytojas. Nuo 1963 Chemijos ir chem. technologijos in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie ciklohekseninės eilės ketonų ir acetileninių alkoholių sintezę bei savybes.

MOZŪRA Jokūbas [1881 Dreiviškiuose (Biržų rj.) — 1941.IX.3 prie Astravo (Biržų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Valstietis. Kilęs iš darbininkų. 1904—05 priklausė LSDP. Dirbo savo ūkyje Užušiliuose (Biržų rj.). 1932 įstojo į Komunistų partiją. 1940—41 Užušilių apyl. pirmininkas, liaudies teismo teisėjas. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

MOZŪRAI — kaimas, buvęs Kauno rj., Samylų apyl., 14 km į r. nuo Kauno, Kauno marių p. krante. 75 gyv. (1959). Kaimo š. dalis, buvusi Nemuno slėnyje, 1959 apsemta Kauno marių, likusioji 1961 priskirta prie Šlienavos kaimo. Apsemtojoje dalyje buvo XVI—XVIII a. plokštinis griautinis kapinynas.

Vilniaus un-to archeologai 1956 ištyrė 13 M. kapinyno kapų. Mirusieji laidoti karstuose, daugiausia be įkapių. Rasta žalvarinių auskarėlių, žalvarinis juostinis žiedas, geležinių diržų sagčių, geležinis peiliukas.

MOZŪRAITĖ Jadvyga [**Klemkienė;** g. 1923.VII.14 Kaune] — dailininkė, Lietuvos TSR nusipelniusi mokytoja (1960). 1950 baigusi Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to skulptūros studiją, iki 1961 dirbo Kauno Žuko taikomosios dailės technikumo dėstytoja. Nuo 1950 dalyvauja dailės parodose. Nuo 1961 Lietuvos TSR Dailės in-to Kauno vakarinio skyriaus taikomosios dailės katedros dėstytoja. Sukūrė figūrinių skulptūrų, skulptūrinių portretų, reljefų, mažosios plastikos dirbinių, išraižė lino ir metalo graviūrų.

Kūriniai: figūrinės kompozicijos —„Salomėja Nėris" (1950), „Kukurūzų augintoja" (1957), „Jaunoji gamybininkė" (1961), „Taika" (1964), „Dvi kartos" (1965), „Jaunystė" (1967); portretai — „Mergaitė", „Dail. J. Prapuolenis", „Kolūkietė", „Prof. Vl. Lašas", „Rašytoja M. Lastauskienė-Lazdynų Pelėda" (1957), „Pogrindininkė Kaminskienė", „Donatas" (1962), „Mergaitės galva" (1963), „Liuda" (1965), ir kt.

MOZŪRIŠKIAI — kaimas Vilniaus rj., Sudervės apyl., 14 km į š. v. nuo Vilniaus, 1,5 km į š. r. nuo Neries. 56 gyv. (1959). Vakaruose pro kaimą teka Saidė (Neries deš. intakas). Ryšių skyrius, parduotuvė, aštuonmetė m-la (1922—49 pradinė, 1949—62 septynmetė). XIX a. ir XX a. pr. buvo dvaras, veikė vandens malūnas, spirito varykla. 1884 buvo 45 gyv. Vok. faš. okupacijos metais už tarybinių karo belaisvių slėpimą hitlerininkai sudegino M. gyventojo S. Strusevičiaus šeimą ir namus.

MOZŪRIŠKIŲ-FRĖDOS MIŠKAI — miškų masyvas Prienų rj., 4 km į p. r. nuo Veiverių, 7 km į v. nuo Išlaužo. Priklauso Prienų miškų ūkio Jiesios girininkijai. Plotas 982 ha; medynų 926 ha. R. dalį sudaro Fredos miškas (317 ha), v.— Mozūriškių miškas (665 ha). Šiaurėje susisiekia su Aleksoto mišku. Paviršius — banguota lyguma. Pietryčiuose už 0,5 km teka Jiesia. Per mišką į Jiesią teka Rudė. Dirvožemiai velėniniai jauriniai glėjiški ir velėniniai glėjiški, išplauti bei sujaurėję, priemoliniai, vietomis puveniniai gliejiniai. Vyrauja eglynai su beržo, drebulės, juodalksnio, vietomis uosio priemaiša. Eglynų yra 51%, beržynų 23%, juodalksnynų 21%, uosynų 3%, drebulynų 2%. Medynai savaiminės kilmės, daugiausia pusbrandžiai ir pribręstantieji. Vid. amžius 44 metai, vid. bonitetas II, skalsumas 0,6—0,7, vid. tūris 124 ktm/ha, vid. prieauga 2,8 ktm/ha. Yra stirnų, lapių, kiaunių, voverių. Miškai eksploataciniai. Per metus iškertama apie 2200 ktm.

MOZŪRIŪNAS Vladas [1922.II.1 Kaune — 1964.VI.9 Vilniuje] — poetas. 1938, mokydamasis Kauno III g-joje, įstojo į LKJS, buvo LKJS Kauno aps. k-to narys. 1940—1941 redagavo žurnalą „Pionierius", buvo „Komjaunimo tiesos" reporteris. 1941.VI pasitraukė į TSRS gilumą, dirbo Nikolsko stiklo fabrike (Penzos sr.). 1942—44 fronto laikraščio „Už Tarybų Lietuvą" lit. darbuotojas. 1945—1948 laikr. „Komjaunimo tiesa", 1948—54 žrn. „Švyturys" redaktorius. Nuo 1947 TSKP narys. 1956 baigė Aukštąją part. m-lą prie TSKP CK ir Aukštuosius lit-ros kursus prie Gorkio lit-ros in-to Maskvoje. 1958—64 žrn. „Pergalė" redaktorius.

Eilėraščius pradėjo spausdinti 1938. M. poet. talentas subrendo D. Tėvynės karo metais. Pirmąjį eil. rinkinį „Žemės sauja" (1947) sudarė rūstaus heroizmo kupini karo vaizdai. Taryb. karių didvyriškumas, patriotinė pareiga ginti tėvynę, neapykanta fašizmui čia susipynę su gimtojo krašto, šeimos, artimųjų praradimo skausmu. Daugelyje eilėraščių M. išreiškė savo kartos jaunuolių pasaulėjautą, brendusią fronto sąlygomis. M. pavaizdavo karo metų tikrovės sudėtingumą, tačiau ir dramatiškiausiuose jo eilėraščiuose slypėjo optimistinės intonacijos. Kupinas epochos tragizmo eil. „Draugams", kuriame iškelta gausių karo aukų prasmė, virto liaudies daina.

Vlado Mozūriūno poezijos rinkinių „Žemės sauja" (1947) ir „Jūros posmai" (1965) viršeliai

Eil. rinkinyje „Saulėtekis" (1950) atsispindi įnirtingos klasių kovos atmosfera, dramatiškomis intonacijomis perteikiama dėl socializmo kovojančio žmogaus psichologija. Eilėraštyje „Partorgas" įspūdingai išreikšta pirmųjų kolektyvizacijos metų įtampa, sukurtas tauraus ir valingo partijos darbuotojo paveikslas. Naują M. kūrybinį pakilimą atspindėjo dvi „Vilniaus etiudų" (1958—63) knygos, kuriose šių dienų žmogaus — komunisto požiūriu įvertinti ir poetiškai apibendrinti reikšmingi Vilniaus istorijos momentai. „Vilniaus etiuduose" perteikiama senamiesčio gatvelių romantika, rev. kovų heroika, taryb. gyvenimo kasdienybės grožis. Paskutiniajame, jau po poeto mirties išspausdintame eil. rinkinyje „Jūros posmai" (1965) iškyla M. mėgstamas jūros stichijos motyvas ir intymūs, tragiškos nuojautos lydimi, vienatvės motyvai.

M. poet. braižui būdinga dramatinės intonacijos, kontrastai, staigūs nuotaikos posūkiai, kasdieninės buities realijos, šiurkštoka šnekamosios kalbos frazė. Intensyvios emocijos glūdi M. peizažuose, kuriems būdingi daiktiški įvaizdžiai, vaizdo perteikimas stambiais brūkšniais. M. kūryboje matyti polinkis į poet. aforizmo, peizažinės miniatiūros, siužetinio eilėraščio žanrus.

M. parašė scenarijų meniniam kino filmui apie komjaunuolių pogrindininkų kovą su vok. faš. okupantais „Žingsniai naktį" (1962), scenarijus dokumentinėms kino apybraižoms „Neringa" (2 d., 1957), „Nemuno žiotyse" (1958). Išleido apsakymų vaikams rink. „Laužai prie upės" (1951), eiliuotą pasakojimą „Vietnamo karys" (lietuvių ir rusų kalba, 1952). M. poezijos išversta į rusų ir kt. taryb. tautų kalbas.

Ršt.: Žemės sauja, K., 1947; Ровесники, M., 1948; Saulėtekis, V., 1950; Sąžinė negali tylėti, V., 1952; Совесть не может молчать, Вильнюс, 1953; Varpos iš laukų, V., 1955; Šaltinis prie kelio, V., 1957; Стихотворения, M., 1957; Vilniaus etiudai, V., 1958; kn. 2, V., 1963; Jūros posmai, V., 1965; Lyrika, V., 1967.

Lit.: **P. Cvirka,** Raštai, t. 10, V., 1952 [str. „Poetas, gimęs karo ugnyje"]; **A. Baltakis,** Vlado Mozūriūno poezijos škicai. — „Pergalė", 1964, Nr. 7; **A. Venclova,** Su Vladu Mozūriūnu atsisveikinant. — Ten pat; [Autobiografija]. — Tarybų Lietuvos rašytojai, V., 1967.

MUCHNÌCKAS Jonas [g. 1886.II.10 Vaickūniškėse (Trakų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Tarnaudamas Rusijos kariuomenėje, 1917 dalyvavo Spalio revoliucijoje. 1918.XII—1919.IV Onuškyje (Trakų rj.) milicininkas, vėliau Onuškio valsčiaus rev. k-to maitinimo būrio viršininko pavaduotojas. Po 1919 valstietis, taryb. metais kolūkietis. Pensininkas.

MUÌLAS — stambiamolekulinių riebiųjų nafteninių ir dervinių rūgščių druskos. Vandenyje tirpstantį M., gautą iš riebalų ir pelenų, pirmą kartą mini romėnų gydytojas K. Galenas (II a.). Europoje M. paplito viduramžiais, bet buvo laikomas prabangos dalyku. Masiškai pradėtas gaminti XIX a., parengus pramoninį sodos gavimo būdą. Prieš I pasaul. karą Vilniaus ir Kauno gubernijose buvo 8 M. fabrikėliai su 29 darbininkais. 1937 pabaigoje Lietuvoje (be Vilniaus kr.) buvo 12 M. gamybos įmonių, turėjusių 237 darbininkus ir tarnautojus. Didžiausios įmonės veikė Panevėžyje („Lietuvos muilas"), Klaipėdoje, Kaune, Šiauliuose. Klaipėdos ir Panevėžio M. f-kuose dirbo daugiau kaip po 50 darbininkų. 1937 pagaminta M.: skalbiamojo 2240 t, tualetinio 230 t, žaliojo 320 t, skystojo 2 t, M. miltelių 560 t.

Muilo gamyba Lietuvos TSR
(tonomis)

Produkcijos pavadinimas	„Lietuvos muilas"		Kauno M. f-kas	
	1958	1966	1958	1966
60% ūkiškas M. ..	2150	—	5810	—
70% ūkiškas M. ..	—	—	—	10 490
72% ūkiškas M. ..	400	500	—	—
75% tualetinis M.	310	1800	—	—
10% skalbimo milteliai	—	—	1400	—
Pagaminta iš viso, perskaičiavus į 40% riebiąsias rūgštis	4530	4150	9060	18 350

Lietuvos TSR M. gamyba sukoncentruota 2 įmonėse: Panevėžio M. kombinate „Lietuvos muilas" (1966 — 118 darbininkų ir tarnautojų) ir Kauno M. f-ke (1966 — 100 darbininkų ir tarnautojų). „Lietuvos muilas" gamina drožlintąjį M.— tualetinį ir 72% ūkišką. Tualetinis M. išleidžiamas visų grupių: I (63% gyvulinių riebalų) — „Kosmetinis", „Aksominis"; II (35—40% gyvulinių riebalų) — „Spygliuočių", „Žuvelė", „Beržų", „Rūta", „Karmen" ir kt.; III (iki 20% gyvulinių riebalų) — „Pirties", „Kiaušininis", „Šeimyninis", „Aromatinis" ir kt. Kauno M. f-kas gamino branduolinį 60% ūkišką M., o nuo 1966 70% ūkišką M. Be to, Vilniaus chemijos g-la „Švyturys" gamina muilą „Monopolis". Šis M. vartojamas odų ir tekstilės pramonėje.

Šiuo metu skalbimui muilas vartojamas mažiau. Vietoj jo vis plačiau vartojamos efektyvesnės priemonės (su M. ir visai be jo): skalbimo milteliai, sintetinės šarminės medžiagos, baltintojai. Ž. *Skalbimas.*

MÙIŠELIS Karolis Justinas [1799.II.22 Rygoje — 1843.II.7] — veterinarijos gydytojas. 1823 baigęs Tartu un-tą, iki 1829 dėstė jame anatomiją, farmaciją ir chirurgiją. Už disertaciją apie arklinių giminės miologinę sinonimiją 1829 gavo med. daktaro laipsnį. 1832—35 Vilniaus Medicinos-chirurgijos akademijos naminių gyvulių anatomijos dėstytojas ir gyvulių chirurginės klinikos vedėjas, nuo 1836 profesorius. Parašė moksl. darbų veterinarijos klausimais.

MUÌTAI — netiesioginiai *mokesčiai*, dedami prekėms bei daiktams, gabenamiems per valstybės sieną. Pagal apmokestinimo objektą M. skirstomi į įvežamuosius, išvežamuosius ir tranzitinius, o pagal apskaičiavimo metodą — į advaliorinius, arba vertybinius, imamus tam tikru procentiniu santykiu nuo prekės kainos, ir specifinius, imamus tvirtu tarifu nuo prekių matavimo vieneto. Pagal tarifų struktūrą M. gali būti autonominiai ir konvenciniai, maksimaliniai ir minimaliniai bei preferenciniai. M., imami biudžeto pajamoms didinti, vadinami fiskaliniais, o imami savo šalies pramonės bei žemės ūkio produkcijai saugojimo nuo užsienio konkurencijos sumetimais — protekciniais. Imperializmo ir bendrosios kapitalizmo krizės laikotarpiui būdingi protekciniai M. yra neatskiriamai susiję su kainų kėlimu šalies viduje ir monopolijų pelnais bei kova dėl užsienio rinkų. Kartu protekciniai M. būna susipynę su fiskaliniais.

Lietuvoje M. — vieni seniausių žinomų mokesčių. XV—XVII a. galiojo senieji M. (imami nuo didžiojo kun-ščio Vytauto laikų) ir naujieji (įvesti 1523 didžiojo kun-ščio Žygimanto Senojo). Lietuvos Didžiojoje Kun-stėje buvo praktikuojami ir vertybiniai bei specifiniai M. Pavyzdžiui, 1561 už rugių statinę M. buvo imama po 2 grašius, o už kviečių — po 3. Daugumai prekių M. buvo nustatyti maždaug 10% jų kainos. Kai kuriuos pirklius Lietuvos didysis kun-štis nuo M. atleisdavo, kartais M. privilegijas gaudavo gamtos nelaimių, epidemijų, bado ištikti ar karo nusiaubti miestai bei provincijos. M. rinko Lietuvos didžiojo kun-ščio valdininkai — muitininkai, o dar dažniau — privatūs asmenys. Svarbiausia muitinė buvo Kaune, žemesnio tipo — Jurbarke ir Tauragėje. Lietuvos feodalų imti vad. privatiniai M. už kelius, tiltus, brastas ekonomine prasme buvo ne M., o tam tikros rinkliavos. Nuo XIX a. pradžios galiojo Rusijos M., kurie imperializmo laikotarpiu buvo daugiausia protekcinio pobūdžio.

Pirmieji burž. Lietuvos valdžios 1919.V įvesti vertybiniai M. (daugumai įvežamų prekių po 10%) buvo daugiau fiskalinio pobūdžio. Nuo 1924—25 ir Lietuvoje vis labiau ryškėjo imperializmo laikotarpiui būdingas protekcionizmas. 1923—40 įvežamieji M. cukrui ir druskai padidėjo 7,5—8 kartus, silkėms, vinims ir pasagvinėms — 2 kartus, geležies ir plieno dirbiniams — 5—7,5, avalynei — 5—10, medvilnės verpalams — 1,7—6, o medvilniniams ir vilnoniams audiniams — net 13—20 kartų. Nors 1929—33 pasaul. ekonominės krizės laikotarpiu sumažėjo darbo žmonių perkamasis pajėgumas, M. daugeliui būtino vartojimo prekių (druskai, žibalui, cukrui ir kt.) buvo keleriopai padidinti, o prabangos prekėms nepadidėjo. 1930—1936 įvežamųjų M. įplaukų lyg. svoris sudarė 31% importo vertės. Buvo įvesti ir agrariniai protekciniai M. Pirmaisiais buržuazijos valdymo metais įvesti išvežamieji M. ž. ū. produkcijai nuo 1924 buvo laipsniškai naikinami; pagaliau jie pradėti imti tik už kai kurias prekes (sviestą, kiaušinius, obuolius ir kt.) vien eksporto kontrolės sumetimais. 1929—1939 metinės M. įplaukos sudarė 35—75 mln. lt (26—44% bendrosios mokesčių sumos) ir buvo vieni sunkiausių mokesčių Lietuvos darbo žmonėms.

Tarybų Lietuvoje, kaip ir visoje Tarybų Sąjungoje, M. politika susijusi su valstybiniu užsienio prekybos monopoliu, ir muitinių pagr. uždavinys — kontroliuoti šį monopolį.

Lit.: **A. Veryha-Darevskis,** Lietuvos mokesčiai XV—XVI amž., K., 1929; **A. Žilėnas,** Buržuazinės mokesčių politikos klasinė esmė ir mokesčių sistemos raidos Lietuvoje (1919—1939 m.) bruožai, V., 1963; Lietuvos TSR istorija, t. 1, V., 1957.

MŪKĖ — upė Raseinių rj., Dubysos kair. intakas. Ilgis 16 km, baseino plotas 46 km^2. Prasideda 6 km į š. r. nuo Betygalos, Meškapiaunio apylinkėse. Labai vingiuodama, teka p. v. kryptimi. Įteka į Dubysą 49 km nuo jos žiočių, 3 km į v. nuo Betygalos. Intakas Vanagė (deš.).

MUKLĒVIČIUS Romualdas [1890.XII.7 Supraslyje (Lenkija) — 1938.II.8 Maskvoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis, karinis veikėjas. Kilęs iš darbininkų. 1906 įstojo į LSDP, 1907—09 buvo LSDP Bialistoko k-to sekretorius. 1911 išrinktas Lenkijos Socialistų partijos-kairiosios Lodzės apyg. k-to sekretoriumi. Vėliau jūreivis Juodosios ir Baltijos jūros laivynuose. 1917 Petrograde dalyvavo Vasario ir Spalio revoliucijose. 1917.V—1918.III Petrogrado darbininkų ir kareivių deputatų tarybos narys, 1918 pr. kovėsi su vok. interventais prie Narvos ir Talino. 1919.II—IV Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partijos Vilniaus k-to sekretorius, gubernijos kar. komisaro padėjėjas, 16 armijos štabo komisaras, Lietuvos ir Baltarusijos TSR Centro Vykd. K-to narys. 1920.VII—VIII Vilniaus kar. rev. k-to pirmininkas, Vakarų fronto štabo komisaras. 1921 pr. kan-

didatas į LKP CK narius, LKP Užsienio Biuro narys, LKP delegatas Kominterno III kongrese. 1923—24 Raudonosios Armijos Gen. štabo akademijos komisaras, viršininko pavaduotojas. 1925—26 TSRS Karinių Oro Pajėgų viršininko pavaduotojas. 1926—36 TSRS Rev. kar. tarybos narys ir Karinių Jūrų Pajėgų viršininkas, Jūrų laivų statybos vyriausiosios v-bos viršininkas. 1936 TSRS gynybos pramonės liaudies komisaro pavaduotojas. Asmenybės kulto sąlygomis neteisėtai represuotas. 1956 reabilituotas.

MUKULIAĨ — kaimas Zarasų rj., 9 km į v. nuo Zarasų, Avilių ežero p. r. krante; Ežerėnų apylinkės centras. 83 gyv. (1959). Felčerių-akušerių punktas (nuo 1959), pr. m-la (nuo 1921).

MUKULỸS Rimantas Jonas [g. 1938. IX.2 Radžiūnuose (Kupiškio rj.)] — inžinierius elektromechanikas, technikos mokslų kandidatas (1967). 1960 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1960—63 Spec. konstravimo biuro prie „Elfos" g-los inžinierius, konstruktorius, Kauno Politechnikos in-to moksl. tyrimo sektoriaus inžinierius. Nuo 1966 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-te. Paskelbė moksl. straipsnių apie asinchroninius mikrovariklius, netiesines grandines.

MULERÍENĖ Bunė [**Dorfaitė**; g. 1906. IX.20 Balninkuose (Molėtų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. 1923—29 priklausė LKJS Ukmergės org-jai. 1930—40 dirbo Lietuvos Raudonosios pagalbos (LRP) organizacijoje Kaune. Jos bute vyko LKP ir LRP narių susirinkimai, buvo slepiama kom. lit-ra. Už rev. veiklą 1927 Ukmergėje suimta. Nuo 1928 dirbo nelegalioje siuvėjų profs-goje. Už dalyvavimą 1939.X.11 antifaš. demonstracijoje Kaune įkalinta Dimitravo priverčiamojo darbo stovykloje. 1940—41 siuvėja Kaune. 1941.VI evakavosi į Turkmėnijos TSR. Nuo 1945 siuvėja Vilniuje. Pensininkė.

MULĒVIČIUS Leonas [g. 1927.VIII.26 Kiduliuose (Šakių rj.)] — istorikas, istorijos mokslų kandidatas (1964). 1954 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1958 Istorijos in-to moksl. bendradarbis. Tyrinėja daugiausia baudžiavos panaikinimą ir kapit. agrarinių santykių raidą XIX a. antrojoje pusėje. Parašė skyrių apie valstiečių reformos vykdymą „Lietuvos TSR istorijai" (t. 2), parengė „Lietuvos TSR istorijos šaltinių" (t. 2) skyrius apie Lietuvą 1861—1900, paskelbė straipsnių apie „laisvuosius žmones" („LTSR MA darbai", 1962, A 2, 1963, A 1), valstiečių turimos žemės ploto keitimąsi, vykdant 1861 reformą [„Ježegodnik po agrarnoj istorii Vostočnoj Jevropi (1963)", 1965] ir kt.

MŪNAS — ežeras Ignalinos rj., 11 km į p. nuo Rimšės. Plotas 47 ha. Ežeras ištįsęs iš š. r. į p. v.; ilgis 1560 m, didž. plotis 570 m. P. v. galas dvišakas. Kranto linija labai vingiuota, jos ilgis 5220 m. Krantai vietomis pelkėti ir apaugę mišku. Per M. teka Mūnelis (Dysnos intakas). Prie M. yra Pamūnių kaimas. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 10,4 kg/ha.

MUNĨŠKIAI — kaimas Kauno rj., Babtų apyl., 16 km į š. v. nuo Kauno, Nevėžio kair. krante, tarp Žemaičių plento ir Raudondvario—Babtų kelio. 291 gyv. (1959). Vaisinių-uoginių kultūrų veislių tyrimo punktas.

MŪRAS [lot. *murus*] — statybinė atitveriamoji konstrukcija iš natūralių arba dirbtinių akmenų (plytų, blokų), sujungtų rišamuoju skiediniu.

Lietuvoje iki XII—XIII a. sienos būdavo kraunamos tik iš nesurištų lauko akmenų — riedulių. Tokia konstrukcija kartais vadinama **krūsniniu (krautiniu) M.** Ji aptinkama, pvz., kai kurių X—XIII a. pilių gynybiniuose įrenginiuose (Apuolėje, Nemenčinėje, Kaune, Vilniuje). Ir vėliau, net iki XX a., iš nesurištų akmenų dažnai būdavo kraunamos kapinių, šventorių, kiemų tvoros; kartais — įv. pastatų pamatai, pirčių krosnys, rūsių sienos.

Nuo XIII a. paplito kalkių skiediniu surištas **akmens M.** (pav. 1). Iš pradžių akmenys išorės paviršiaus plokštumose būdavo kraunami iš eilės, nepaisant jų didumo. Vėliau (XIII—XIV a.) jie būdavo parenkami maždaug vienodi ir dedami paviršiniuose sluoksniuose eilėmis, tarpueilius išlyginant smulkiais akmenimis ir jų skalda. Didieji akmenys iki XIII a. pab. paprastai nebūdavo skaldomi, o tik pritaikomi lygesniais šonais į išorę. Iš tokio M., jam tobulėjant, išsivystė **kiautinė sienos konstrukcija:** abu išoriniai paviršiai mūrijami iš apylygių akmenų eilių, o jų tarpas netvarkingai užpildomas skalda, smulkiais akmenimis ir kalkių skiediniu. Taip buvo sumūryta, pvz., Kauno pirmąją pilį (XIII a.) juosusi priešpilio siena. XIII a. Lietuvoje atsirado jau ir *plytos* — iš pradžių bizantinės, vad. plonosios (plintos), o kiek vėliau — ir storos bruselinės, atėjusios iš Vidurio Europos. Plytos tuomet buvo naudojamos daugiausia pilių statybai. Pradžioje iš plytų buvo mūrijami tik angų kraštai bei sąramos (pav. 2), sienų kampai ir skliautai, vėliau — ir sienų kiauto viršutinė dalis, ypač išorėje, stengiantis gynybos sumetimais kuo labiau išlyginti sienos paviršių. Nuo XIV a. antrosios pusės Lietuvoje ir kaimyniniuose kraštuose paplito vad. **lietuviškasis M.**, kurį sudarė horizontalios lauko akmenų eilės pakaitomis su plytų eilėmis. Paprastai šitaip būdavo mūrijama išorinio pilies sienų kiauto apatinė dalis (pvz., Vilniaus Aukštojoje pilyje, Trakų pusiasalio ir salos pilyse, antrojoje Kauno pilyje). Apie tą patį laiką, ištobulėjus griaunamosioms karo mašinoms, atsirado M. sienų su medine armatūra, kurią sudarė tašyti rąstai, įleisti į sienos paviršių; vieni jų būdavo dedami išilgai sienos, kiti — skersai (pvz., Kauno, Trakų, Vilniaus Aukštojoje, Liškiavos pilyje). XV a. pab. ėmė plisti kitoks M. su medine armatūra — **sandalinis,** arba **fachverkinis, M.,** dar vad. prūsiškuoju; jo konstrukciniai griaučiai buvo daromi iš rąstų, o tarpai užmūrijami plytomis.

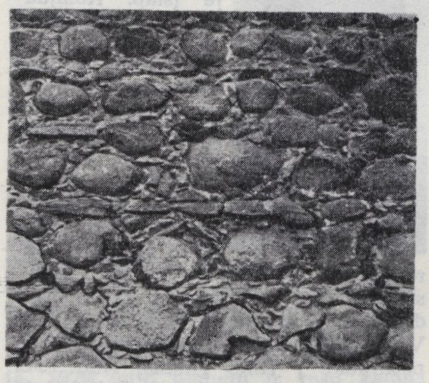

Mūras: 1. Akmens mūras su skiediniu Medininkų pilyje

Mūras: 2. Apmūryta anga Medininkų pilyje

Pradžioje trobesiai iš sandalinio M. (gyv. namai, sandėliai ir kt.) būdavo statomi daugiausia miestuose, vėliau — ir dvaruose (ūkiniai pastatai). Sandalinis M. labiau paplito š. ir v. Lietuvoje; Klaipėdos kr. jis buvo naudojamas dar ir XX a. pradžioje. XIX a. kai kur imta naudoti **poligonalinį M.** — iš skaldytų lauko akmenų, surištų skiediniu. Šiuo būdu būdavo mūrijami kaimo gyv. namų pamatai, rūsiai, dvarų ūkinių pastatų, malūnų, bažnyčių sienos.

Nuo XIV a. Lietuvos mūrinėje statyboje, ypač miestuose, įsivyravo ištisinis **plytų M.** Vien iš plytų būvo mūrijama dauguma bažnyčių, visuom. pastatų, gyv. namų. Plytų M., kaip ir akmens M., sienos iki XVI a. būdavo tinkuojamos tik iš vidaus. Išorinio sienų paviršiaus tinkavimas įsigalėjo tik su renesanso archit-ra. Nuo XIX a. pab. imta naudoti plytų rišamąjį skiedinį su

cementu (vietoj kalkių arba kartu su jomis), o t. p. betonines ir gelžbetonines konstrukcijų detales — sąramas, sijas, pamatus, kolonas. XX a. vietoj molio plytų dažnai naudojamos silikatinės. Mūsų dienomis plytų M. vis dažniau pakeičiamas gelžbetonio konstrukcijomis, industriniu būdu pagamintais stambiais blokais ir paneliais.

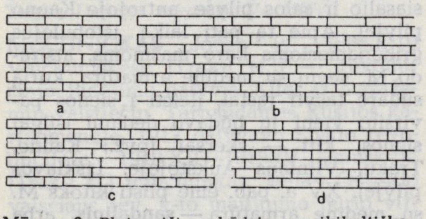

Mūras: 3. Plytų rišimo būdai: *a* — ikibaltiškasis; *b* — baltiškasis; *c* — gotikinis; *d* — renesansinis

Seniausias Lietuvoje aptiktas plytų rišimo būdas — **ikibaltiškasis** (romaniškasis, bizantinis): išorinių eilių plytos suguldytos išilgai sienos (pav. 3, *a*). Ikibaltiškojo M. rasta tik likučių (po Gedimino aikštės bokštu-varpine Vilniuje). XIII a. pab.—XIV a. (pvz., Medininkų pilyje) naudotas **baltiškasis** (vendinis, markiškasis) plytų rišimas: eilėje dvi plytos sudėtos šonu į išorę, viena — galu (t. y. du ilginiai, vienas trumpinis), o eilės viena kitos atžvilgiu perstumtos per pusę trumpinio arba ilginio (pav. 3, *b*). XIV—XVII a. vyravo **gotikinis** plytų rišimas: eilėje pakaitomis yra po 1 ilginį ir 1 trumpinį, o eilės viena kitos atžvilgiu perstumtos per pusę arba pusantro trumpinio (pav. 3, *c*). Iš pradžių gotikinis rišimas buvo naudojamas kartu su baltiškuoju (kartais net viename pastate). Šiuo būdu surištas M. tvirtesnis už baltiškąjį; be to, fasado plokštumoje galima iš plytų sudaryti įv. ornamentus, būdingus gotikos architektūrai. Gotikinis plytų rišimo būdas buvo atgaivintas XIX a. vad. pseudogotikoje (daugelyje to laikotarpio bažnyčių, Klaipėdos kr. gyvenamųjų ir visuomeninių pastatų). XVI a. antrojoje pusėje gotikinį rišimą ėmė palaipsniui išstumti **renesansinis** plytų rišimas: sienos išorėje pakaitomis eina vien ilginių ir vien trumpinių eilės, perstumtos viena kitos atžvilgiu per ketvirtį ilginio (pav. 3, *d*). Renesansinis rišimas vyravo XVII—XVIII a., o kartais naudojamas ir dabar. XIX a. mūrinėje statyboje paplito daugelis plytų rišimo būdų, naudotų kt. šalyse, — **kryžminis, olandiškasis, angliškasis, tvirtovinis.** Ypatingai plačiai buvo ir tebėra naudojamas kryžminis rišimas. Iš tvirtovinio rišimo pavyzdžių minėtini Kauno fortai, buv. Kopgalio tvirtovė (prie Klaipėdos). Ž. *Architektūra.*

Lit.: **A. Bötticher,** Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreussen [. . .], H. 5 (Litauen), Königsberg, 1895; **J. Šimoliūnas,** Statyba, t. 3, K., 1940; **J. Minkevičius,** Kai kurie akmens mūro architektūros ypatumai XVIII—XIX a. Lietuvos ūkiniuose pastatuose. — Lietuvos TSR architektūros klausimai, t. 1, K., 1960; **С. Абрамаускас,** О некоторых вопросах развития каменных конструкций в Литве в XV—XVI веках. — „Statyba ir architektūra", t. 1, V., 1962; **С. Абрамаускас,** К вопросу генеза крепостных сооружений типа кастель в Литве (на примере замка Медининкай).— „Statyba ir architektūra", t. 3, V., 1963.

MURAŠKÀ Leonidas [g. 1924.VIII.28 Siniavkoje (BTSR, netoli Baranovičių)] — dainininkas (bosas). 1944—46 dainavo Baltarusijos TSR Dainų ir šokių liaudies ansamblyje. Nuo 1946 Lietuvos TSR Filharmonijos solistas. 1950—63 Akademinio operos ir baleto teatro solistas. 1950 baigė Lietuvos TSR konservatorijos K. Petrausko vadovaujamą solo dainavimo klasę. 1956 sąjunginio vokalistų konkurso laureatas.

Vaidmenys: Greminas, Kočiubėjus (P. Čaikovskio „Eugenijus Oneginas", „Mazepa"), Pimenas (M. Musorgskio „Borisas Godunovas"), Končiakas (A. Borodino „Kunigaikštis Igoris"), Bartolas (Dž. Rosinio „Sevilijos kirpėjas"), Inkvizitorius (Dž. Verdžio „Don Karlas"), Potikas (V. Klovos „Pilėnai"), Tyzenhauzas (B. Dvariono „Dalia") ir kt.

MURAŠKÀ Vaclovas [g. 1914.III.10 Varėnoje] — aktorius. 1932—34 mokėsi Kauno meno m-loje ir J. Vaičkaus dramos studijoje, 1937—40 — Darbo rūmų dramos studijoje. 1940—46 ir 1956—60 Kauno dramos teatro, 1960—66 Akademinio dramos teatro, nuo 1966 Radijo ir televizijos k-to aktorius.

Vaidmenys: Pali Esperat (Š. Gergelio ir S. Litovskio „Motina"), Tautvilas (A. Vienuolio „Tvirtovė"), Arbeninas (M. Lermontovo „Maskaradas"), Špigelskis (I. Turgenevo „Mėnuo kaime"), Serdiukas (A. Arbuzovo „Tai buvo Irkutske"), Satinas (M. Gorkio „Dugne"), Vingis (V. Miliūno „Marti"; pagal Žemaitės apsakymus) ir kt.

MURAUSKÁITĖ Aldona [1921.XII.2 Žaideliuose (Kupiškio rj.) — 1941.VII Galiče (RTFSR, Kostromos sr.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. 1936 Kupiškyje įstojo į LKJS, buvo kuopelės sekretorė. Dirbo LKP CK spaustuvėje Kaune. 1938 LKJS Panevėžio aps. k-to narė. 1939 įstojo į Komunistų partiją, buvo LKJS Kupiškio vls. k-to sekretorė. 1940—41 LLKJS Panevėžio aps. k-to sekretorė. 1941.VI evakavosi į TSRS gilumą.

MURÁUSKAS Petras [g. 1913.I.18 Peterburge] — revoliucinio judėjimo dalyvis, partinis ir ūkinis darbuotojas. Kilęs iš darbininkų. 1928 Kupiškio vls. įstojo į LKJS. Bendradarbiavo pogr. spaudoje (slap. Komjaunuolis, Zimagoras). 1933 nuteistas 5 metus kalėti. Kalėjo Utenoje, Raseiniuose, Panevėžyje ir Šiauliuose. Nuo 1932 Komunistų partijos narys, LKP Panevėžio aps. k-to narys. Nuo 1939 LKP Panevėžio aps. k-to sekretorius. Kurį laiką buvo LKP CK instruktorius š. r. Lietuvai. 1940—41 adm. darbuotojas Rokiškyje, Panevėžyje. LKP V suvažiavimo (1941) delegatas. 1941.VI pasitraukė į TSRS gilumą. Nuo 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje kuopos polit. vadovas, kuopos vadas.

Fronte sužeistas. 1943 mokėsi part. ir taryb. darbuotojų kursuose Šujoje (Ivanovo sr.), dirbo VKP(b) Ivanovo sr. k-to instruktoriumi. 1944—47 LKP Tauragės aps. k-to I sekretorius. 1947 Lietuvos Ž. ū. kooperacijos s-gos v-bos pirmininko pavaduotojas, 1948—50 pirmininkas. 1950—51 Šiaulių sr. vykd. k-to pirmininko pavaduotojas. 1951—53 Lietuvos TSR mėsos ir pieno pramonės ministro pavaduotojas. 1953—62 Lietuvos TSR Vartotojų kooperatyvų s-gos v-bos pirmininkas. 1957 neakivaizdiniu būdu baigė Aukštąją part. m-lą prie TSKP CK. 1962—65 Lietuvos TSR LŪT įvairių pramonės šakų v-bos viršininko pavaduotojas. Nuo 1965 mėsos ir pieno pramonės ministro pavaduotojas. 1955—63 Lietuvos TSR AT deputatas. 1956—58 ir 1960—61 kandidatas į LKP CK narius. 1958—60 LKP CK narys.

MURÁUSKAS Stasys [1890.VII.16 Carskoje Selo (dab. Puškinas, prie Leningrado) — 1941.VIII.10 Kupiškyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Prasidėjus I pasaul. karui, mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, 1917 Petrograde įstojo į raudongvardiečių būrį, dalyvavo Žiemos rūmų puolime, ėjo sargybą Smolnyje. 1919 apsigyveno Žaideliuose (Kupiškio rj.), dirbo statybininku, mūrininku. 1923 ir 1926 dalyvavo II ir III seimo rinkimų kampanijoje, agituodamas balsuoti už LKP remiamus darbininkų ir kaimo varguomenės sąrašus. Po 1926 faš. perversmo Žaideliuose, Drulėnuose (Kupiškio rj.) ir kitur platino kom. atsišaukimus, dalyvavo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos veikloje. Jo namuose buvo organizuojami kom. susirinkimai, apsistodavo atvykę LKP CK nariai bei kiti part. darbuotojai. 1940 išrinktas Liaudies Seimo atstovu, kaip Liaudies Seimo įgaliotosios komisijos narys dalyvavo TSRS AT sesijoje, priėmusioje Tarybų Lietuvą į TSRS. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

MURÁUSKAS Vytautas [1930.III.18 Kaune — 1964.V.27 ten pat] — filosofas, filosofijos mokslų kandidatas (1958). 1954 baigė Vilniaus un-to teisės f-tą. Nuo 1958 TSKP narys. 1957—59 Kauno Medicinos in-to marksizmo-leninizmo katedros, nuo 1959 Kauno Politechnikos in-to filosofijos katedros dėstytojas (nuo 1961 docentas). Paskelbė moksl. straipsnių teisės, etikos, ateizmo klausimais.

Ršt.: Moralė ir teisė tarybinėje visuomenėje, V., 1958; Moralė ir religija, V., 1959; Komunistinė moralė, V., 1960.

MURAVÀ — gyvenamoji vietovė Kauno miesto š. r. pakraštyje, 5 km į š. r. nuo miesto centro, prie Kauno—Zarasų plento. P. dalis priklauso Kauno miestui, š. (Muravos kaimas) — Kauno rj. Karmėlavos apylinkei. 1959 kaime buvo 957 gyv., 1966 — 1040 gyv. Kaimo dalis, esanti prie pat plento, vadinama Murava I, o kita dalis, esanti 0,5 km į š. v. nuo plento,— Murava II. Miestui priklausančioje Muravos dalyje pastatyta daugiaaukščių gyv. ir visuom. pastatų; veikia buitinės chemijos g-la, san-

technikos detalių g-la, remonto-mechaninė g-la, tekstilės ir galanterijos f-ko „Baltija" cechas, krovinių autostotis, vid. m-la (nuo 1961), pr. m-la (nuo 1930), vaikų darželis (nuo 1963), biblioteka. Iki 1946 visa M. buvo už miesto ribų. M. gyventojai aktyviai dalyvavo 1831 sukilime; už tai, sukilimą numalšinus, beveik visi buvo ištremti, o į jų vietą atkelti kiti. 1902 buvo 278 gyv., 1923 — 336 gyv. Vok. faš. okupacijos metais Muravoje veikė Kauno komjaunuolių org-ja, turėjusi konspiratyvių butų ir ginklų sandėlį.

MURAVJÒVAS (Муравьев) Michailas Nikolajevičius [1796—1866] — Vilniaus generalgubernatorius, 1863 sukilimo Lietuvoje ir Baltarusijoje slopintojas, už žiaurumus pramintas **Koriku.** Dalyvavo 1812 kare su Napoleonu, vėliau turėjo ryšių su dekabristais, tačiau nuo kaltinimų sugebėjo išsisukti ir paskui visą laiką ištikimai tarnavo carui. 1830—31 slopino sukilimą Lietuvoje ir Baltarusijoje. 1857—61, būdamas valstybės turtų ministru, padidino valst. valstiečiams činšą, priešinosi baudžiavos panaikinimui. 1863.V.13 paskirtas Vilniaus generalgubernatoriumi su plačiais įgaliojimais; tik atvykęs į Vilnių, ėmėsi vykdyti mirties nuosprendžius sukilimo dalyviams. Apskričių centruose įvedė karo lauko teismus, paskyrė vietose tardytojus, karo viršininkus ir pavedė jiems savarankiškai bausti kaltinamuosius. Šaudymai, korimai, kalinimai, trėmimai, ištisų kaimų deginimai, turto konfiskavimai buvo masinio pobūdžio baudimo priemonės, M. ir jo statytinių taikytos ne tik sukilėliams, bet ir visiems, kas tik galėjo būti įtartas padėjęs sukilėliams ar bent pritaręs sukilimui. M. patvirtintais nuosprendžiais, be daugelio kitų, buvo nužudyti sukilimo Lietuvoje ir Baltarusijoje vadai Z. Sierakauskas, A. Mackevičius, K. Kalinauskas, B. Kolìška ir kt. Nuslopinęs sukilimą, M. sustiprino nac. engimo politiką Lietuvoje ir Baltarusijoje. Be kitų tos politikos priemonių, 1864 uždraudė spausdinti liet. leidinius lot. spaudmenimis, drauge su cariniais švietimo vadovais uždraudė Lietuvos m-lose lietuviškai dėstyti ir pačią liet. kalbą. 1865.IV.29 M. buvo iš Lietuvos atšauktas ir apdovanotas grafo titulu.

Lit.: **Н. Цылов,** Сборник распоряжений гр. М. Н. Муравьева, Вильна, 1866; Lietuvos TSR istorija, t. 2, V., 1963 [p. 26—66]; Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 2, V., 1965; Восстание в Литве и Белоруссии (Материалы и документы), М., 1965.

MÙRINAS Sergiejus [1910.V.15 Pakruojyje — 1965.IX.27 Kaliningrade] — revoliucinio judėjimo dalyvis. 1926 įsijungė į Panevėžio LKJS org-jos veiklą. 1928 vienas iš Panevėžio darbininkų Gegužės Pirmosios demonstracijos organizatorių, už tai 1929 nuteistas 3 metus kalėti. Kalintas Panevėžyje ir Kaune. 1931 iš kalėjimo paleistas, ištremtas į Lenkiją, ten vėl suimtas, kalintas Vilniuje ir ištremtas atgal į Lietuvą. 1933 darbininkas Panevėžyje ir Klaipėdoje, tais pačiais metais emigravo į Latviją. 1934 išvyko į Prancūziją. 1936 grįžo į Lietuvą, iš Kauno buvo ištremtas į Biržų apskritį. 1940.III slaptai emigravo į TSRS. Už nelegalų sienos perėjimą 1940—43 kalintas. Nuo 1943 ūkinis ir administracinis darbuotojas Uzbekijoje, Kirgizijoje, Kazachijoje ir Lietuvoje.

MŪRINĖ — kaimas Vilniaus rj., Žemaitėlių apyl., 21 km į p. r. nuo Vilniaus, 0,5 km į v. nuo Vilniaus—Minsko plento. 75 gyv. (1959). R. pakraščiu teka nedidelis Kinės intakas, kurio kair. krante yra piliakalnis.

Piliakalnio aukštis 8—9 m, šlaitai statūs, aikštelės ilgis apie 75 m, plotis 35 m. Šalia piliakalnio, miške, ir į r. nuo piliakalnio, upelio deš. krante, yra VIII—XII a. pilkapių su degintiniais kapais.

MŪRIS, mūralis, kaminukas, — įtaisas valgiui gaminti ir patalpai apšviesti, vartotas XVII—XIX amžiuje. Buvo statomas žemaičių trobos užkrosnyje, kamine, retkarčiais priemenėje. Mūrių būta dvejopų. Seniausieji buvo kubo formos, maždaug 1 m aukščio moliniai statiniai, įrengti šalia molinės kamino arba priemenės sienos; viršuje nedidelis įdubimas ugniai kūrenti. Katilas viršum ugnies buvo kabinamas ant kablio arba statomas ant trikojo. Viršuje M. turėjo angą katilui įleisti, kartais šis būdavo įmūrytas. Pakura iš šono. Kartais mūriai būdavo apskriti. Abiejų tipų mūriams būdingas dūmams išeiti garvilkis (garinė), įtaisytas kiek aukščiau ar pačioje palubėje iš plonų lentelių, kartais apkrėstas moliu. XIX a. antrojoje pusėje pakeitus M. į viryklas, dūmai išeidavo per spec. latakus, įrengtus šildomojoje sienelėje, o garvilkis liko tik garams surinkti.

Lit.: **J. Petrulis,** Senoviška žemaičio troba. — „Gimtasai kraštas", 1940, Nr. 1 [p. 47]; **K. Čerbulėnas,** Namas („numas") — pirminis lietuvių gyvenamojo pastato tipas. — „Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 1, V., 1958 [p. 124].

MÙRKA Jonas [1889.X.21 Juodžiūnuose (Kupiškio rj.) — 1945.XI.13 Šiauliuose] — pedagogas, vadovėlių autorius. 1909 baigęs Panevėžio mkt. seminariją, iki 1915 mokytojavo Auksučiuose (Šiaulių rj.). Jo rūpesčiu čia pastatytas naujas mokyklos namas. 1916 Petrograde A. Purėno suorganizuotuose kursuose, 1917 Voronežo liet. g-joje dėstė liet. kalbą. Lankė Voronežo mkt. in-tą. 1918 grįžo į Lietuvą. Šiauliuose susikūrus Tarybų valdžiai, aktyviai įsijungė į švietimo reikalų tvarkymą. Su S. Brašiškiu, O. Bugailiškiene ir kitais suorganizavo pedagogų ir specialistų būrelį, kuris įsteigė ryšininkų, kooperatininkų ir kt. kursus. 1920 M. iniciatyva Šiauliuose atidaryti parengiamieji kursai, vėliau tapę suaugusiųjų g-ja. Ilgą laiką dirbo mokytoju Šiaulių mkt. seminarijoje. 1929 įgijo lietuvių ir rusų kalbų mokytojo teises. 1932 Švietimo m-ja pripažino M. baigusio aukštąjį mokslą teises. M. parengė nemaža mokyklinių vadovėlių, kurie susilaukė daug leidimų. Populiariausias jų — skaitiniai pr. m-los I—IV skyriams „Vaikų darbymečiui", kurie buvo leidžiami 1916—1932.

MÙRNIKOVAS Andriejus [g. 1923.V.6 Vaidašėliuose (Jonavos rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas, partinis ir administracinis darbuotojas. Kilęs iš valstiečių. D. Tėvynės karo metais tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. 1943—44 Lietuvos partiz. judėjimo štabo radistas, partizanas radistas Lietuvoje ir Baltarusijoje. Nuo 1944 TSKP narys. 1944—45 dirbo LKP CK. 1945—48 mokėsi Aukštojoje part. m-loje prie VKP(b) CK, iki 1949 vėl dirbo LKP CK. 1949—1951 kolūkių pirmininkų m-los Verkiuose direktoriaus pavaduotojas polit. reikalams. 1951—53 kolūkių pirmininkų m-los Dotnuvoje direktorius. 1953—57 dirbo part. darbą Naujojoje Akmenėje ir Jiezne. 1961 baigė Vilniaus Aukštąją part. m-lą ir dirbo part. darbą Kelmėje. 1962—66 Kelmės rj. vykd. k-to pirmininkas. Nuo 1966 Religijų reikalų tarybos prie TSRS MT įgaliotinio Lietuvos Respublikai pavaduotojas.

MÙRNIKOVAS Jonas [1909.IX Krasnasiolkoje (Kaišiadorių rj.) — 1942 Balachnoje (Gorkio sr.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Mažažemis valstietis. Nuo 1938 Komunistų partijos narys. 1940—41 dirbo milicijos organuose. 1941 evakavosi į TSRS gilumą. Nuo 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys.

MÙRNIKOVAS Markas [g. 1893.XI.28 Krasnasiolkoje (Kaišiadorių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1915—20 dirbo miškų ūkyje Rusijoje. Grįžęs į Lietuvą, dirbo žemės ūkyje. Nuo 1934 Komunistų partijos narys. 1934—36 LKP Paparčių (Kaišiadorių rj.) kuopelės sekretorius. 1940—41 adm. darbuotojas Paparčiuose. 1941—43 dirbo artelėje Kurgano srityje. 1943—44 mokėsi taryb. ir part. darbuotojų kursuose Šujoje (Ivanovo sr.), vėliau VKP(b) Lebiažės rj. (Kurgano sr.) k-to instruktorius. Po karo Trakų vls. partorgas. 1947—55 adm. darbuotojas Trakuose. Pensininkas.

MŪRO STRĖVINIÑKAI — kaimas Kaišiadorių rj., Žiežmarių apyl., 5 km į p. r. nuo Žiežmarių; kolūkio centras. 687 gyv. (1959). 1,5 km į š. nuo M. S. teka Strėva. Parduotuvė, ryšių skyrius, invalidų namai, aštuonmetė m-la (1862—1950 pradinė, 1950—62 septynmetė), biblioteka (nuo 1951). M. S. — buv. dvaras. 1828 mūriniuose dvaro pastatuose (dab. invalidų namai) G. Oginskis buvo įrengęs lininių audinių manufaktūrą. 1830 manufaktūroje dirbo 173 darbininkai. Po 1831 sukilimo konfiskavus dvarą, uždaryta ir manufaktūra. 1886 kaime buvo 200 gyv.

MÙRZA Vytautas [g. 1928.IX.2 Šiauliuose] — gydytojas endokrinologas, me-

dicinos mokslų kandidatas (1962). 1946—1952 studijavo Kauno un-to med. f-te ir Kauno Med. in-te. 1952 baigęs Charkovo un-tą, iki 1958 dirbo Taryb. Armijos pulko vyr. gydytoju. Nuo 1961 Eksperimentinės ir klinikinės medicinos in-to moksl. bendradarbis, nuo 1964 direktoriaus pavaduotojas. Nuo 1961 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių apie skydinės liaukos bei antinksčių žievės funkciją, sergant reumatu.

MURZÃITĖ Agnė [g. 1898.I.22 Zapalskiuose (Šiaulių rj.)] — pedagogė, Lietuvos TSR nusipelniusi mokytoja (1958). 1918 baigė Jekaterinoslavo (dab. Dnepropetrovskas) mergaičių g-ją. 1919—21 studijavo Aukštuosiuose kursuose (Kaune), vėliau Kauno un-to humanitarinių mokslų f-te (baigė 1930). Studijuodama mokytojavo priv. m-lose, dalyvavo aušrininkų organizacijos veikloje. 1929 už antifaš. veiklą nuteista 15 metų kalėti. Pažangiajai visuomenei reikalaujant, bylą peržiūrėjus, 1931 pab. iš kalėjimo paleista. Dirbo Gelgaudiškio (Šakių rj.) vaikų prieglaudoje, „Lietuvos vaiko" d-jos vaikų darželiuose Radviliškyje, Šiauliuose, Kaune. 1940—41 Švietimo liaudies komisariato ikimokyklinių įstaigų inspektorė. Vok. faš. okup. metais pašalinta iš darbo. Nuo 1945 dirbo Kauno vaikų namų direktoriaus pavaduotoja mokymo ir auklėjimo reikalams. Nuo 1959 pensininkė.

MŪSĖ — upė Trakų ir Varėnos rj., Varėnės kair. intakas. Ilgis 20 km, baseino plotas 71 km². Išteka iš Dumblio ež., 2 km į p. nuo Onuškio. Teka per Šermio ež. į p. v. Įteka į Varėnę 19 km nuo jos žiočių, ties Pamusiais. Vid. nuolydis 125 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,56 m³/s. Pamusiuose prie M. yra vandens malūnas.

MUSĖ — upė Vilniaus ir Širvintų rj., Neries deš. intakas. Ilgis 72 km, baseino plotas 340 km². Prasideda 4 km į š. r. nuo Paberžės. Teka per Musios ež. į v., kerta Vilniaus—Utenos ir Vilniaus—Ukmergės plentus. Įteka į Nerį 75 km

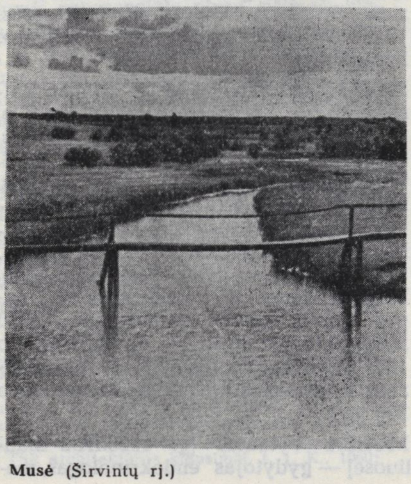
Musė (Širvintų rj.)

nuo jos žiočių, ties Čiobiškiu. Didž. intakai: dešinysis — Kaimena, kairieji — Tola, Spėra. Vid. nuolydis 166 cm/km. Vid. debitas žiotyse 2,82 m³/s. Bajoriškiuose, Musninkuose ir Čiobiškyje prie M. yra vandens malūnai.

MUSIÀ, Skliausčių ežeras, — ežeras Vilniaus rj., 3 km į š. v. nuo Paberžės. Plotas 41 ha, didž. gylis 2,8 m. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 1300 m, didž. plotis 520 m, kranto linijos ilgis 4050 m. Krantai žemi, pelkėti, vietomis apaugę mišku. Per M. teka Musė (Neries intakas), be to, įteka keli upeliai. Prie M. įsikūrę Gaspariškiai, Skliausčiai. Ežeras verslovinis; žuvies (daugiausia lydekų, lynų, kuojų) 1966 sugauta 46,8 kg/ha.

MUSLÃNOVAS (Мусланов) Grigorijus Fedorovičius [g. 1914] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, papulkininkis, Tarybų Sąjungos Didvyris (1945). 1944.VII.8—13 su savo vadovaujamu šaulių pulku pasižymėjo mūšiuose, vaduojant Vilniaus š. dalį. 1944.VII.31 vienas pirmųjų įsiveržė į Kauną ir įsitvirtino jo prieigose. (Už Kauno vadavimą M. vadovaujamam pulkui buvo suteiktas to miesto vardas.) 1944.X su savo pulku pirmas forsavo Šešupę ir perėjo TSRS valst. sieną.

MUSNECKÍENĖ Aldona [g. 1929.I.25 Kumpiuose (Kauno rj.)] — gydytoja stomatologė, medicinos mokslų kandidatė (1962). 1952 baigė Kauno Med. in-tą. 1952—54 to in-to chirurginės stomatologijos katedros laborantė, nuo 1954 asistentė. Paskelbė moksl. straipsnių veido ir žandikaulių plastinės chirurgijos klausimais.

MŪSNINKAI — miestelis Širvintų rj., 12 km į p. v. nuo Širvintų; apylinkės ir kolūkio centras. 451 gyv. (1959). P. pakraščiu teka Musė (Neries intakas). Plano struktūra radialinė; dauguma pastatų išsidėstę pagal kelius, likusieji — centre. Yra pieninė (nuo 1932), ambulatorija (nuo 1935), vid. m-la (1870—1948 pradinė), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1946). Kai kurie istorikai spėja, kad XIV a., kovų su kryžiuočiais metu, M. tiekė maistą Kernavės piliai. XVI a. pr. ist. šaltiniuose minimi M. dvaras ir miestelis. 1614 Musninkuose pastatyta bažnyčia. 1812 prancūzų kariuomenė dalį miestelio sudegino. 1886 Musninkuose buvo 149 gyv., o 1923 — 556. XIX a.—XX a. pirmojoje pusėje M. buvo valsčiaus centras. 1905 Musninkuose išrinkta revoliucinė valsčiaus v-ba. 1919 pr. susikūrė rev. k-tas. Prie pat M. yra vietinės reikšmės architektūros paminklai: XVI a. mūrinė koplyčia, pastatyta Barboros Radvilaitės garbei, ir XVIII a. koplytstulpis su varpine.

MUSTEIKÀ — kaimas Varėnos rj., Marcinkonių apyl., 12 km į p. nuo Marcinkonių. 241 gyv. (1959). Kaimą supa Musteikos miškas, per kaimą teka Musteika (Grūdos intakas). Kaimas gatvinis. Yra pr. m-la. 1918 kaime gyveno gamtininkas T. Ivanauskas. Čia jis su žmona įkūrė pradžios mokyklą ir joje mokytojavo.

MUSTEĨKIS Kazimieras [g. 1928.I.6 Lančiūniškėse (Zarasų rj.)] — kalbininkas rusistas, filologijos mokslų kandidatas (1956). 1952 baigė Vilniaus Ped. in-tą. Nuo 1953 to paties in-to rusų kalbos katedros dėstytojas (nuo 1958 docentas ir katedros vedėjas, nuo 1966 rusų kalbos ir lit-ros f-to dekanas). Nuo 1962 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių apie rusų ir lietuvių kalbų prielinksnines konstrukcijas ir kitais šių kalbų gretinamosios gramatikos klausimais („VVPI mokslo darbai", t. 6, 1959; „Kalbotyra", t. 7, 1963).

MUSTEĨKIS Mykolas [1901.VII.17 Paberžėje (Utenos rj.) — 1944.VII.19 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvis, partizaninio judėjimo Didžiojo Tėvynės karo metais dalyvis. Mokytojas. Kilęs iš valstiečių. 1935 pab.—1936 pr. priklausė inteligentų kom. kuopelei Kaune. 1935 ir 1939—40 už rev. veiklą kalintas adm. tvarka. 1940—41 suaugusiųjų g-jos mokytojas, Kauno miesto švietimo skyriaus inspektorius. Hitlerinės okupacijos pradžioje suimtas. Išėjęs iš kalėjimo, su kitais organizavo pogr. veiklą. M. iniciatyva Kauno geležinkelio depo dirbtuvėse suorganizuota antifaš. org-ja. M. užmezgė ryšius su Kauno geto antifaš. org-ja, partizanų būriais, jo bute gyveno LKP Pietų sr. k-to atstovė G. Glezerytė. Buvo Komunistų partijos narys, priklausė LKP Kauno miesto pogr. k-tui, veikė Lietuvos antifašistų s-goje. 1942 ir 1943—44 kalintas Kaune ir Pravieniškėse. Išėjęs į laisvę, vėl dalyvavo antifaš. veikloje, už tai suimtas ir nužudytas.

MUSTEĨKOS MÌŠKAS — miškas Varėnos rj., 8 km į p. nuo Marcinkonių, 5 km į r. nuo Kabelių. Priklauso Marcinkonių miškų ūkio Katros ir Kabelių girininkijoms. Plotas 1128 ha. *Druskininkų-Varėnos miškų* masyvo dalis.

MUSTÈNIAI — kaimas Trakų rj., Rusakalnio apyl., 6 km į š. r. nuo Semeliškių, prie Elektrėnų marių p. galo. 354 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1920), biblioteka (nuo 1957). Kaimo laukuose yra buvę keletas pilkapių.

„MŪSŲ ATSTÕVAS" — komunistinis vienkartinis leidinys, išėjęs 1922.IX Kaune. Išleido Kauno miesto tarybos darbininkų frakcija ryšium su rinkimais į I seimą. Ofic. redaktoriumi pasirašė S. Malinauskaitė-Sasnauskienė, faktiškai redagavo K. Požela. Išleista 10 000 egz.

„MŪSŲ BALSAS" — **1.** Klerikalinis savaitraštis, ėjęs 1919—21 Kaune.

2. Komunistinis vienkartinis leidinys, išspausdintas 1925.III Klaipėdoje. Išleido LKP Kauno miesto tarybos darbininkų frakcijos vardu. Ofic. redaktorius S. Šleivys, faktinis — K. Požela. Rašė apie kair. darbininkų atstovų persekiojimą Kauno miesto taryboje, apie Tarptautinę moters dieną, paskelbė korespondencijų apie darbininkų padėtį Lietuvoje.

3. Komunistinis savaitinis žemės ūkio darbininkų ir darbo valstiečių laikraštis, ėjęs 1926.I.8—1926.VI.12 Klaipėdo-

je. Išėjo 10 nr. Leido LKP. 1927.VI.15—1928.I.6 Karaliaučiuje tokiu pat pavadinimu LKP leido dvisavaitinį laikraštį darbininkams ir kaimo varguomenei. Išėjo 7 nr. Redagavo Z. Angarietis. Karaliaučiuje medžiagą tvarkė J. Lenkaitis, P. Vilūnas.

4. Buržuazinis savaitraštis, ėjęs 1932—1933 Telšiuose. Leistas vietoj „Baltijos aido" ir „Žemaičių balso". Buvo skiriamas Žemaitijai ir Klaipėdos kraštui.

„MŪSŲ DARBAS" — **1.** Rankraštinis pažangaus jaunimo žurnalas, leistas 1915—17 Ylakių (Skuodo rj.) valsčiuje. Nr. 1 (1915) redagavo J. Milvydas, Nr. 2 (1917.IV—V) — S. Petrauskas. Žurnale buvo smerkiama vok. okupantų savivalė ir vietos klerikalų veikla. Iš žurnalo leidėjų, skaitytojų ir platintojų 1918 pab. susikūrė pirmosios Mažeikių apskrityje LKP kuopelės.

2. Komunistinis šapirografuotas nelegalus laikraštėlis, išėjęs (1 nr.) 1929.II Šiauliuose. Išleido LKP Šiaulių rj. k-tas. Redagavo J. Kasperaitis. Rašė part. darbo klausimais.

3. Komunistinis nelegalus šapirografuotas laikraštis, išėjęs (1 nr.) 1930.III Kaune. Išleido LKP Kauno rj. k-tas. Redagavo J. Kasperaitis. Rašė part. darbo klausimais, paskelbė rj. k-to nutarimus. Suėmus redaktorių, laikraštis nustojo ėjęs.

„MŪSŲ DIENOS" — **1.** Liberalinis dvisavaitinis žurnalas, ėjęs 1927—28 Kaune. Redagavo K. Binkis. Buvo spausdinamas Rygoje su daugiaspalvėmis iliustracijomis. Spausdino grož. lit-ros kūrinius, liet. dailininkų kūrinių reprodukcijas.

2. Buržuazinis mėnesinis Argentinos lietuvių žurnalas, ėjęs 1932 Buenos Airese.

„MŪSŲ DRAUGIJA" — buržuazinis mėnesinis žurnalas, ėjęs 1915—16 Čikagoje (JAV).

„MŪSŲ FRONTAS" — **1.** Socialdemokratinis moksleivių žurnalas, ėjęs 1925 Kaune. Išėjo 2 nr. Redagavo P. Janeliūnas. 1926 1 nr. išleistas „Naujo fronto" pavadinimu. Redagavo A. Jakubėnas.

2. Nacionalistinis mėnesinis laikraštis, ėjęs 1933—34 Kaune. Vietoj jo 1934 buvo leidžiamas „Lietuvių frontas".

„MŪSŲ GAMTA" — tarybinis mėnesinis gamtos apsaugos, medžioklės ūkio, žūklės, miškininkystės, turizmo žurnalas, einąs nuo 1964.VI Vilniuje. Redaguoja R. Budrys. Leidžiamas vietoj „Mūsų girių". Nuo 1965 leidžia miškininkystės priedą „Girios".

„MŪSŲ GARSAS" — buržuazinis dvisavaitinis žydų laikraštis lietuvių kalba, ėjęs 1924 Kaune.

„MŪSŲ GIRIOS" — mėnesinis miškininkystės žurnalas, ėjęs 1929—40 Kaune ir 1957—64 Vilniuje. Be miškininkystės, rašė gamtos apsaugos bei turizmo klausimais. Iki 1940 redagavo J. Kuprionis, vėliau — A. Matulionis, A. Gudelevičius, R. Budrys. Plečiantis tematikai, 1964 žurnalas pavadintas „Mūsų gamta".

„MŪSŲ JAUNIMAS" — antifašistinis dvisavaitinis literatūros ir mokslo populiarinimo žurnalas, ėjęs 1936.XI—1940.II Kaune. Redagavo P. Kežinaitis. Bendradarbiavo žurnalistai ir rašytojai K. Boruta, J. Būtėnas, P. Cvirka, K. Jakubėnas, A. Jasutis, V. Knyva, K. Malinauskas, V. Montvila, S. Nėris, J. Paleckis, J. Šimkus, J. Vaišnoras, A. Venclova, V. Žilionis ir kt., komunistai A. Čiplys, M. Gedvilas, A. Gudaitis-Guzevičius, J. Jurginis, A. Maginskas, M. Meškauskienė, V. Niunka. Faš. valdžia „M. j." uždarė.

Lit.: M. Meškauskienė, Prieš trisdešimt metų. — „Tiesa", 1967.I.11.

„MŪSŲ JĖGOS" — komunistinis rankraštinis politinių kalinių žurnalas, išleistas (1 nr.) 1938.XII Kauno sunkiųjų darbų kalėjime. Redagavo A. Gailevičius. Rašė apie polit. kalinių gyvenimą, paskelbė A. Gailevičiaus ir P. Kičo grož. lit-ros kūrinių, A. Liepsnonio rašytą A. Venclovos rom. „Draugystė" recenziją. Leidinyje įdėti grož. lit-ros kūrinių tęsiniai iš žrn. „Kovotojas".

„MŪSŲ JŪRA" — buržuazinis mėnesinis laivininkystės, žvejybos, buriavimo ir jūrinės literatūros žurnalas, ėjęs 1939—1940 Kaune. Leistas vietoj „Jūros".

„MŪSŲ KELIAS" — **1.** Komunistinis savaitraštis, išėjęs (1 nr.) 1922.IX.17 Kaune. Oficialusis redaktorius J. Sasnauskas. Faktiškai redagavo K. Požela. Rašė apie rinkimus į burž. seimą, ragino balsuoti už „Darbininkų kuopos" kandidatus. Cenzūros uždarytas.

2. Socialdemokratinis laikraštis, ėjęs 1933—34 Kaune. Redagavo A. Gučas. Karo komendanto uždarytas.

„MŪSŲ KOVA" — pažangus Argentinos lietuvių laikraštis, išėjęs (1 nr.) 1944.X.10 Buenos Airese. Išleido Argentinos lietuvių priešfašistinė grupė. Spausdintas rotatoriumi. Suėmus redaktorių T. Adamonį, laikraštis nebebuvo leidžiamas.

„MŪSŲ KRAŠTAS" — **1.** Klerikalinis savaitraštis, ėjęs 1924 Šiauliuose. Išėjo 9 nr.

2. Nacionalistinis savaitraštis, ėjęs 1930—33 Panevėžyje. Leido Lietuvių tautininkų s-ga.

3. Nacionalistinis savaitraštis, ėjęs 1934—35 Šiauliuose, 1935—38 Kaune. Iki 1935 leido P. Razma, vėliau — Lietuvių tautininkų s-ga.

„MŪSŲ LAIKRAŠTIS" — **1.** Komunistinis vienkartinis leidinys, išėjęs 1924. III.20 Šiauliuose. Išleido Šiaulių miesto odos ir adatos darbininkų profs-ga. Ofic. redaktorius M. Adomaitis. Ragino darbininkus organizuotis, rašė apie darbininkų odininkų padėtį Šiaulių ir Kauno įmonėse. Spaustuvėje policijos sulaikytas. Draudimas platinti atšauktas 1924.X.

2. Klerikalinis valstiečių savaitraštis, ėjęs 1928—40 Kaune. Leido Katalikų veikimo centras.

„MŪSŲ MEISTERIS" — statybos technikos mėnesinis žurnalas, ėjęs 1932.I—V Šiauliuose. Leido Statybos meisterių klubas. Redagavo B. Karpavičius. Išėjo 5 nr.

„MŪSŲ MENAS" — muzikos, teatro, dailės ir kino dvisavaitinis laikraštis, ėjęs 1937—38 Kaune. Red. A. Makačinas.

„MŪSŲ MINTIS" — buržuazinis savaitraštis, ėjęs 1924 Kaune.

„MŪSŲ MOMENTAS" — liberalinis informacinis savaitraštis, ėjęs 1930—40 Šiauliuose. Redagavo B. Buišas. 1928—29 ėjo pavadinimu „Momentas" ir 1939 — „Įdomus mūsų momentas".

„MŪSŲ NAUJIENOS" — liberalinis savaitraštis, ėjęs 1930—31 Kybartuose. Redagavo P. Kežinaitis.

„MŪSŲ PAGALBA" — komunistinis laikraštis, ėjęs 1938—39 Mažeikiuose. Spausdintas rotatoriumi. Leido Žemaitijos Raudonosios pagalbos k-tas. Ragino remti polit. kalinius ir jų šeimas. Išliko 4 nr.

„MŪSŲ PAJŪRIS" — buržuazinis žurnalas, ėjęs 1935.VI—XI Klaipėdoje. Leido ir redagavo A. Žiliūnas ir V. Juodis.

„MŪSŲ RYTOJUS" — buržuazinis laikraštis, ėjęs 1927—36 Kaune. Iki 1932 savaitinis, vėliau dvisavaitinis. Skirtas valstiečiams. Laikraštį rėmė tautininkų valdžia. Iki 1932 leido ir iki 1934 redagavo A. Bružas. 1933—34 leido „Pažangos" b-vė. Nuo 1935 leido „Rytojaus" b-vė, redagavo K. Urbanavičius.

„MŪSŲ SENOVĖ" — tęstinis leidinys, skelbęs Lietuvos istorijos medžiagą, ėjęs 1921—22 ir 1937—40 Kaune. Išėjo 2 t. (t. 1 — 5 nr., t. 2 — 4 nr.) ir trečio tomo Nr. 1. Pirmą tomą išleido Švietimo m-ja, redagavo J. Tumas, antrą — Kauno un-to biblioteka, redagavo V. Biržiška. Spausdino atsiminimus, biografijas, korespondencijas, dokumentus ir straipsnius ist. klausimais. Daugiausia dėmesio skirta spaudos draudimo laikotarpiui (1864—1904).

„MŪSŲ SKARDAS" — komunistinis vienkartinis literatūrinio pobūdžio leidinys, išėjęs 1926.V Kaune. Oficialusis leidėjas ir redaktorius — A. Kilikevičius, faktiškai redagavo B. Pauliukevičius ir J. Šlekys. Išspausdino J. Janonio, V. Montvilos, B. Pranskaus grož. lit-ros kūrinių, Z. Angariečio ir V. Kapsuko straipsnių. „M. s." ragino darbo žmones balsuoti už LKP suorganizuotų kairiųjų darbininkų ir valstiečių kandidatų į III seimą sąrašus.

„MŪSŲ SODAI" — tarybinis mėnesinis pagalbinių žemės ūkio šakų žurnalas, einąs nuo 1959 Vilniuje. Iki 1967 redagavo J. Kriaučiūnas, nuo 1967.IX — P. Keibas.

„MŪSŲ TAUTOSAKA" — tęstinis leidinys, ėjęs 1930—35 Kaune. Leido Kauno

un-to humanitarinių mokslų f-to tautosakos komisija. Redagavo V. Krėvė-Mickevičius. Nagrinėjo tautosakos bei etnografijos klausimus. Be kt. darbų, paskelbė M. Katkaus „Balanos gadynę" (1931, t. 4), verstinį A. Niemio darbą „Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai" (1932, t. 6), P. Višinskio darbą rusų kalba „Žemaičių antropologinė charakteristika" (1935, t. 10). Išėjo 10 t.

„MŪSŲ TAUTOS KELIAS" — fašistinis dvisavaitinis laikraštis, ėjęs 1929—30 Kaune.

„MŪSŲ TEATRAS" — dramos teatras, veikęs 1926—28 Kaune. Trupę sudarė iš Valstybės teatro pasitraukę aktoriai (Z. Arlauskaitė, A. Bindokaitė, A. Kupstas, J. Laumakys, J. Laucius, E. Lauciškaitė, S. Pelaitis, P. Pinkauskaitė, J. Sliesoraitis, I. Tvirbutas ir kt.), vadovaujami O. Rymaitės. Svarbesnieji „M. t." pastatymai: P. Hovo „Išdykusi mergiotė" („Mažoji šokoladininkė"), P. Vaičiūno „Tuščios pastangos", K. Goldonio „Mirandolina", T. Ščepkinos-Kupernik „Flavija Tesini", K. Puidos „Mirga", F. Šilerio „Klasta ir meilė" ir kt. „M. t." gastroliavo daugiau kaip 40 vietų, suvaidino apie 100 spektaklių. Kai kuriems trupės dalyviams grįžus į Valstybės teatrą, „M. t." nustojo veikęs.

„MŪSŲ TIESA" — socialistinis dvisavaitinis laikraštis, ėjęs 1919.II.14—XII.24 Filadelfijoje ir Niujorke (JAV). Bendradarbiavo J. Baltrušaitis, A. Bimba, L. Prūseika, K. Vidikas.

„MŪSŲ VĖLIAVA" — **1.** Legalus komunistinis vienkartinis darbininkų jaunimo leidinys, išėjęs 1922.IX.3 Šiauliuose. Išleido LKJS Centro Biuras Šiaulių miesto Darbininkų profesinės s-gos jaunimo sekcijos vardu. Išėjo tarptautinės jaunimo dienos proga. Bendradarbiavo J. Greifenbergeris, E. Tautkaitė ir kiti. Šiaulių aps. viršininko įsakymu konfiskuotas.

2. Legalus komunistinis vienkartinis darbininkų jaunimo leidinys, išėjęs 1926. IX.5 Kaune. Išleido LKJS CK tarptautinės jaunimo dienos proga. Tiražas 3000 egz. Bendradarbiavo P. Glovackas, K. Preikšas, M. Šumauskas, J. Žagas.

3. Nelegalus komunistinis laikraštis, ėjęs 1927.VIII—1930.VI Kaune. Leido LKJS CK. Išėjo 15 nr. Tiražas 1500—3000 egz. Rašė apie LKJS org-jų veiklą, darbininkų ir valstiečių jaunimo padėtį, TSRS gyvenimą. Bendradarbiavo E. Cvikas, J. Jurginis, J. Rugienis, S. Salpeteris, R. Šarmaitis, V. Šimensas, K. Šimkus, V. Šumauskaitė, M. Šumauskas, J. Žagas ir kt.

„MŪSŲ VILNIAUS ŽINIOS" — liberalinis dienraštis, ėjęs 1928.IV—V Kaune vietoj karo komendanto sustabdytų „Lietuvos žinių".

„MŪSŲ VILNIUS" — buržuazinis dvisavaitinis žurnalas, ėjęs 1928—38 Kaune. Leido Vilniui vaduoti s-ga.

„MŪSŲ ŽEMĖ" — buržuazinis laikraštis, ėjęs 1920—21 Kaune lietuvių, lenkų („Nasza ziemia") ir baltarusių („Naša zemlia") kalbomis. Leido Žemės ūkio m-jos ž. ū. departamentas. 1920 dvisavaitinis. Liet. kalba išėjo 4 nr., lenkų ir baltarusių — po 3 nr. 1921 mėnesinis, tik liet. kalba; išėjo 12 nr. Platintas nemokamai.

„MŪSŲ ŽINYNAS" — buržuazinis karybos ir istorijos žurnalas, ėjęs 1921—1940 Kaune. Iš pradžių buvo leidžiamas kas 3 mėnesiai, nuo 1929 — kas mėnesį. Žurnale buvo paskelbta Lietuvos istorijos medžiagos, rašoma karybos klausimais, informuojama apie kt. šalių kariuomenes, karo techniką ir kt.

„MŪSŲ ŽINIOS" — bulvarinis dienraštis, ėjęs 1934 Kaune.

„MŪSŲ ŽODIS" — **1.** Komunistinis savaitraštis, ėjęs 1920.X—XI Kaune. Leido LKP Centro Biuras. Oficialusis redaktorius P. Šaparas, faktinis — K. Požela. Išėjo 3 nr. Paskelbė Lietuvos profs-gų I suvažiavimo, Šiaulių sr. profs-gų 1920.VII.25 suvažiavimo rezoliucijas, korespondencijų iš įvairių Lietuvos vietų. Bendradarbiavo V. Kapsukas, J. Greifenbergeris ir kt. Išspausdino J. Janonio eilėraštį „Bedarbis". Kauno miesto ir apskrities viršininko nutarimu sustabdytas.

2. Evangelikų reformatų laikraštis, ėjęs 1922—37 Biržuose. Išeidavo keturiskart per metus.

3. Komunistinis pogrindinis Brazilijos lietuvių laikraštis, ėjęs 1933—38 San Paule. Leido Brazilijos Komunistų partijos liet. frakcija. Redagavo A. Kynas, A. Marma. Red. komisijoje dirbo A. Kučinskas, B. Šabrinskas, A. Vaivutskas, A. Zokas ir kt.

4. Tarybinis mėnesinis aklųjų žurnalas, einąs nuo 1959. Iki 1963.VIII leistas Kaune, vėliau — Vilniuje. 1959—60 redaktorius A. Baltramiejūnas, 1960—1963 — L. Ragėnas, nuo 1963 — A. Venckevičius. Eina tapatus leidinys aklųjų rašmenimis.

5. Tarybinis buvusio Kazlų Rūdos rj. laikraštis, ėjęs 1961.XI.22—1962.III.31 dukart per savaitę.

6. Tarybinis Skuodo rj. laikraštis, einąs nuo 1962.V.1 triskart per savaitę.

MŪŠA — upė Lietuvos TSR ir Latvijos TSR. Ilgis 164 km (Lietuvos TSR 146 km), baseino plotas 5318 km² (Lietuvos TSR 5093 km²). Prasideda Mūšos tyrelyje, ties Romutaičiais, 16 km į p. nuo Žagarės (Joniškio rj.). Teka į p. r., kerta Šiaulių—Rygos plentą ir geležinkelį. Nuo Daugyvenės žiočių (Pakruojo rj.) pakrypsta į r., teka netoli Joniškėlio ir Pasvalio. Įtekėjus Lėveniui, pasuka į š.; 6 km teka Latvijos TSR siena, 18 km — per Latvijos TSR. Latvijoje, ties Bauske, M. susilieja su Nemunėliu į Lielupę. Intakai: Vilkvedis, Voverkis, Kulpė, Šiladys, Kruoja, Daugyvenė, Mažupė, Lėvuo, Pyvesa, Tatula, Šeriaukštė (visi deš.). Vagos plotis aukštupyje 6—14 m, vidurupyje 30—40 m, žemupyje 60—80 m. Gylis atitinkamai 0,5—1,1 m, 0,8—1,0 m ir 2—4 m. Vid. nuolydis 48 cm/km. Atskiruose ruožuose nuolydis svyruoja nuo 12 iki 82 cm/km.

Skalių kalnas **Mūšos** krante

Aukštupyje slėnis neryškus. Vyraujantis slėnio plotis vidurupyje 300—350 m, žemupyje 400—450 m; didž. plotis 500 m. Teka lėtai. Srovės greitis 0,01—0,30 m/s; potvynių metu padidėja iki 1,3 m/s aukštupyje, iki 3 m/s žemupyje. Sausais metais upė labai nusenka, aukštupys išdžiūsta. Žiemą vietomis M. užšąla iki dugno. Vasarą vaga labai užžėlusi. Pavasario potvynių metu vandens lygis pakyla 3,0—3,7 m. Vasarą esti 1—3 lietaus potvyniai. Lietaus ar žiemos atlydžių sukelti potvyniai kartais būna aukštesni už pavasario potvynius. Debitas ties Miciūnais (Pakruojo rj., 118 km nuo žiočių): maks. 147, vid. 3,62 m³/s; ties Bauske (1,4 km nuo žiočių): maks. 884, vid. 27, min. vasarą 1,00, žiemą 0,27 m³/s. Pavasarį (III—V mėn.) M. nuplukdo 50%, vasarą (VI—VIII mėn.) 10%, rudenį (IX—XI mėn.) 19%, žiemą (XII—II mėn.) 21% viso metinio nuotėkio. Pamūšyje (Pakruojo rj.) pastatytas vandens malūnas. M. baseinas asimetriškas — upė beveik visiškai neturi kairiųjų intakų, nes teka Linkuvos kalvagūbrio p. papėde. M. deš. krante, Stipinuose (Pasvalio rj.), yra 5 m aukščio, 30 m pločio viršutinio devono atodanga, vadinama Skalių kalnu.

MŪŠĖJUS — ežeras Anykščių rj., į p. nuo Rubikių ežero, 2,5 km į š. nuo Kauno—Zarasų plento. Plotas 91 ha, didž. gylis 12,9 m. Ežeras ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 2030 m, didž. plotis 1190 m. Kranto linija labai vingiuota, jos ilgis 9100 m. Krantai aukšti, tik š. r. krantas vietomis pelkėtas. Per M. teka Anykšta (Šventosios intakas).

MŪŠIA — upė Ukmergės rj., Šventosios deš. intakas. Ilgis 31 km, baseino plotas

216 km². Prasideda netoli Balelių, 11 km į p. r. nuo Raguvos. Teka į p. r. palei Ukmergės—Panevėžio plentą, pro Taujėnus. Įteka į Šventąją 50 km nuo jos žiočių, ties Kadrėnais, 7 km į š. r. nuo Ukmergės. Intakai: dešinieji — Gailiavalkis, Giedrė, Mūšelė; kairieji — Borušė, Gardugilis, Armukšna. Vaga kanalizuota. Vid. nuolydis 98 cm/km. Debitas žiotyse: maks. 5,70, vid. 1,69 m^3/s. Sausais metais upė vasarą vietomis išdžiūsta, o žiemą užšąla iki dugno. Prie žiočių, Mūšios kaime, yra vandens malūnas.

„MŪSŲ DOBILAS" — literatūros ir meno almanachas, išėjęs 1936 Panevėžyje. Išleido Panevėžio g-jų „Meno kuopa". Leidinys skirtas „Meno kuopos" steigėjo J. Lindės-Dobilo atminimui.

MŪŠOS TYRELIS — pelkė Joniškio rj., 15 km į p. nuo Žagarės. Plotas 2430 ha (pramoninis 2084 ha). Pelkės pietuose prasideda Mūša, šiaurėje — Švėtės intakas Juodupis; viduryje telkšo Miknaičių ež. (6 ha). V. pakraštys vietomis siekia Švėtę. Vid. dalį sudaro vidutiniškai išgaubta aukštapelkė; joje paplitę duburingieji kompleksai. Aukštapelkę supa raistinė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 9,9 m, vid. 3,5 m. Vyrauja mažai susiskaidžiusios aukštapelkinės fuskuminės bei mediuminės durpės; trečdalį sudaro mišrusis klodas, o likusią dalį — žemapelkinis ir tarpinio tipo klodas.

Mūšos tyrelis

Vid. susiskaidymas 23%, vid. peleningumas 5%. Ištekliai apie 74 mln. m³. Po durpėmis slūgso smėlis, molis, vietomis ežerinės nuosėdos. Pelkė susidarė, supelkėjus sekliems vandens baseinams. Apsausinta. Kasamos durpės. 1965 pagaminta 800 t trupininių durpių kraikui.

„MŪZA" — scenos mėgėjų d-ja, 1918—1940 veikusi Biržuose. Įsteigta vietoj anksčiau veikusios „Lyros" d-jos. „M." veikloje dalyvavo J. Dilys, K. Kregždė, J. Kutra, J. Mulokas, A. ir V. Puodžiūnai, O. Slavinskaitė, J. Šarkūnas, J. Šidlauskas, P. Variakojis, F. Vasiliūnaitė, 1921—23 — B. Dauguvietis. Buv. dvaro rūmuose Astrave (dab. Biržų dalis) d-ja įrengė klubą, biblioteką su skaitykla ir kt. „M." teatrinę m-lą lankė 34 klausytojai. D-ja suorganizavo styginį orkestrą, suvaidino F. Šilerio tragediją „Plėšikai", K. Jasiukaičio dramą „Alkani žmonės", B. Laucevičiaus-Vargšo dramą „Žmonės", J. Žulavskio dramą „Mirtų vainikas" ir kt.

MUZIĖJAI [gr. *mouseion* — mūzų vieta, mūzų šventovė] — įstaigos, renkančios, saugančios, tiriančios ir eksponuojančios kultūros, meno, mokslo, technikos ir kitus paminklus bei vertybes. Pagal kolekcijų pobūdį ir darbo kryptį M. būna specializuoti (dailės, etnografijos, gamtos, istorijos, lit-ros, muzikos, pramonės, technikos, žemės ūkio ir kt.), kompleksiniai (kraštotyros) ir memorialiniai.

Kraštotyros tipo muziejai Lietuvoje pradėta steigti XIX amžiuje. Pirmąjį muziejų Lietuvoje 1812 įsteigė D. Poška (ž. *Baublys*). Nemažus muziejinius rinkinius turėjo T. Narbutas, P. Vilčinskis ir kt. E. Tiškevičiaus ir kitų iniciatyva Vilniuje 1855 įsteigtas Senienų muziejus, su pertraukomis veikęs iki I pasaul. karo. Jis darė archeologinius kasinėjimus, leido katalogus. Kauno miesto muziejus pradėtas kurti 1897. Eksponatai jam buvo renkami iš priv. asmenų. T. Daugirdas šį M. 1908 pertvarkė į kraštotyros muziejų su archeologijos, etnografijos, numizmatikos ir kt. skyriais. Kauno miesto muziejus veikė iki 1936.

Po 1905—07 revoliucijos kultūros ir meno paminklus kaupė ir M. steigimu rūpinosi Lietuvių mokslo d-ja ir Lietuvių dailės d-ja, veikė lenkų Mokslo bičiulių d-jos muziejus. 1919 Tarybų Lietuvos vyriausybė nutarė įsteigti Vilniuje dailės, taikomosios dailės, istorijos ir etnografijos M. Jiems buvo paskirtos patalpos, imta rinkti eksponatai. Planuota rajoniniu M. steigti Biržuose, Rokiškyje, Šiauliuose. Lietuvos burž. vyriausybė 1921 Kaune įsteigė Karo muziejų ir pirmąjį Lietuvoje dailės muziejų — Čiurlionio galeriją. Galerijoje, be M. Čiurlionio paveikslų, buvo ekspo-

Lietuvos TSR valstybiniai muziejai (1968)

Vieta	Muziejaus pavadinimas, filialai	Įsteigimo data
Alytus	Alytaus kraštotyros muziejus	1935
Anykščiai	A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus	1945, 1958
	Filialas: J. Biliūno memorialinis namas Niūronyse (Anykščių rj.)	1960
Biržai	Biržų kraštotyros muziejus	1928
Kapsukas	Kapsuko kraštotyros muziejus	1932
Kaunas	Kauno istorijos muziejus	1921
	Filialai: 1. Kauno pilies muziejus	1964
	2. Birštono muziejus	1967
	Kauno IX forto muziejus	1958
	Kauno Valstybinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus	1921
	Filialai: 1. M. K. Čiurlionio memorialinis muziejus Druskininkuose	1963
	2. Vitražo ir monumentaliosios skulptūros muziejus Kaune	1965
	3. V. Grybo memorialinis muziejus Jurbarke	1945
	4. A. Žmuidzinavičiaus kūrinių ir rinkinių muziejus Kaune	1965
	5. Pažaislio architektūrinis ansamblis Kaune	1966
	Lietuvos TSR Literatūros muziejus	1936
	Filialai: 1. P. Cvirkos memorialinis muziejus Kaune	1948
	2. P. Cvirkos memorialinė sodyba Klangiuose (Jurbarko rj.)	1953
	3. S. Nėries memorialinis muziejus Palemone (Kauno dalis)	1961
	Respublikinis pedagoginis muziejus	1922
	Zoologijos muziejus	1919
Kėdainiai	Kėdainių kraštotyros muziejus	1921
Klaipėda	Klaipėdos kraštotyros muziejus	1924
	Filialai: 1. Šilutės kraštotyros muziejus	1948
	2. Neringos istorijos muziejus Nidoje	1965
Kretinga	Kretingos kraštotyros muziejus	1935
	Filialas: Dimitravo konc. stovykla Tarvyduose (Kretingos rj.)	1964
Panevėžys	Panevėžio kraštotyros muziejus	1925
Rojus (Ignalinos rj.)	A. Hrebnickio memorialinis muziejus	1959
Rokiškis	Rokiškio kraštotyros muziejus	1933
	Filialai: 1. M. Melnikaitės memorialinis muziejus Zarasuose	1963
	2. Liaudies skulptūros muziejus Stelmužėje (Zarasų rj.)	1963
Rumšiškės (Kaišiadorių rj.)	Lietuvos TSR Liaudies buities muziejus	1966
Šiauliai	Šiaulių „Aušros" istorijos ir etnografijos muziejus	1923
	Filialai: 1. Kupiškio kraštotyros muziejus	1943
	2. D. Poškos memorialinis muziejus Bijotuose (Šilalės rj.)	1812
	3. P. Višinskio memorialinis muziejus Ušnėnuose (Kelmės rj.)	1960
Švenčionys	Švenčionių kraštotyros muziejus	1945
Telšiai	Telšių kraštotyros muziejus	1931
	Filialas: Mažeikių kraštotyros muziejus	1928
Trakai	Trakų istorijos muziejus	1948
	Filialas: Kernavės istorijos muziejus (Širvintų rj.)	1929
Ukmergė	Ukmergės kraštotyros muziejus	1933
Utena	Utenos kraštotyros muziejus	1934
Vilnius	Lietuvos TSR Ateizmo muziejus	1961
	Lietuvos TSR Dailės muziejus	1941
	Filialai: 1. Gintaro muziejus Palangoje	1963
	2. Paveikslų galerija Vilniuje	1957
	3. Teatro ir muzikos muziejus Vilniuje	1965
	Lietuvos TSR Istorijos-etnografijos muziejus	1855
	Filialas: Vilniaus pilies muziejus	1960
	Lietuvos TSR Revoliucijos muziejus	1948
	Filialai: 1. F. Dzeržinskio namas-muziejus Vilniuje	1959
	2. Lietuvos KP I suvažiavimo namas-muziejus Vilniuje	1965
	3. Panerių muziejus Vilniuje	1960
	4. Pirčiupio muziejus (Varėnos rj.)	1960
	Literatūrinis A. Puškino muziejus	1940

nuojama praeities ir to meto liet. dailininkų kūriniai, liaudies menas. Kaune 1936 įsteigtas Vytauto Didžiojo kultūros muziejus. Čia buvo perkelti Čiurlionio galerijos eksponatai ir Kauno miesto muziejaus archeologijos, etnografijos ir numizmatikos rinkiniai bei priklausę Lietuvių dailės d-jai liaudies meno rinkiniai. Buržuazijos valdymo metais Kaune veikė t. p. bažnytinio meno, pedagoginis, zoologijos M., Maironio ir Vaižganto memorialiniai M. Apskričių centruose ir kt. miestuose M. steigė ir išlaikė nuo 1923 pradėjusios kurtis kraštotyros d-jos. Šių d-jų iniciatyva buvo suorganizuoti Panevėžio miesto, Šiaulių „Aušros", Telšių „Alkos" ir kiti M., sukaupę nemaža archeologijos, etnografijos ir liaudies meno eksponatų. Kai kuriuose miestuose M. steigti padėjo savivaldybės. 1935—40 Žagarėje veikė privatus J. Kirlio spaudos muziejus. 1928 ir 1935 Kaune, 1933 Šiauliuose įvyko Lietuvos muziejininkų suvažiavimai.

1919—39 Vilniuje muziejus ir muziejinius rinkinius laikė Lietuvių mokslo d-ja, lenkų Mokslo bičiulių d-ja ir įvairios kitos org-jos (baltarusių, karaimų, totorių ir žydų). Šiuose muziejuose ir rinkiniuose buvo archeologijos, etnografijos, meno ir kt. skyriai. Kultūros paminklus kaupė Vilniaus un-to Archeologijos ir etnografijos muziejus (1933 sudarytas iš Senienų muziejaus likučių). Ypač stambų archeologijos, etnografijos ir liaudies meno muziejinį rinkinį sukaupė Lietuvių mokslo d-ja. (Šios d-jos ir kitų Vilniaus M. rinkiniai dabar saugomi Istorijos-etnografijos ir kt. muziejuose.)

1940 atkūrus Tarybų valdžią, M. buvo paversti valst. įstaigomis. 1941 įvyko pirmasis Lietuvos M. darbuotojų pasitarimas. 1941 įsteigtas Vilniaus dailės muziejus (dab. Lietuvos TSR Dailės muziejus), Istorijos-etnografijos muziejus. Vok. faš. okupacijos sutrikdytas M. darbas 1945 vėl atgijo. 1968 Lietuvoje veikė 28 įv. profilio valstybiniai M. (ž. lentelę). Be jų, yra muziejų, priklausančių Lietuvos TSR Paminklų apsaugos ir kraštotyros d-jai, m-loms ir kt. įstaigoms ir org-joms.

Be nuolatinių ekspozicijų, M. rengia temines ir jubiliejines parodas, dailės M. — individualines, respublikines, kitų taryb. respublikų, užsienio dailės ir kt. parodas. Rengiama daug kilnojamų (ypač dailės) parodų Lietuvos TSR rajonų centruose, miesteliuose, m-lose, kolūkiuose. 1960 M. aplankė 863,5 tūkst. žmonių, 1967 — 2172 tūkst. žmonių. Be kultūros ir kt. vertybių propagavimo, muziejuose dirbamas nemažas tiriamasis moksl. darbas. Daugumas M. leidžia parodų ir nuolatinių ekspozicijų katalogus. Lietuvos TSR Dailės muziejus su Kultūros m-jos muziejų ir kultūros paminklų apsaugos v-ba nuo 1966 leidžia neperiod. leidinį „Muziejai ir paminklai". M. kaskart papildomi naujais eksponatais. Nemaža eksponatų (ypač liaudies meno, etnografijos, istorijos skyriams) surenkama ekspedicijų metu.

Lit.: Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus metraštis, d. 1, K., 1941; **P. Gudynas,** Vilniaus Valstybinis dailės muziejus, V., 1957; Kauno Valstybinis M. K. Čiurlionio vardo dailės muziejus, V., 1959; Petro Cvirkos memorialinis muziejus, V., 1960; **Z. Kondratas,** IX-asis fortas, V., 1961; Respublikinis pedagoginis muziejus, K., 1964; F. Dzeržinskio namas-muziejus, V., 1965; Panerių muziejus, V., 1966; **I. Misiūnienė,** Trakų istorijos muziejus, V., 1967; **P. Galaunė,** Muziejininko novelės, V., 1967.

„MUZIEJAI IR PAMINKLAI"— neperiodinis leidinys, einąs nuo 1966 Vilniuje. Skirtas muziejininkystės, kultūros paminklų apsaugos ir restauravimo klausimams. Leidžia Lietuvos TSR Dailės muziejus ir Kultūros m-jos muziejų ir kultūros paminklų apsaugos v-ba.

MŪZIKA [gr. *mousikē*— mūzų menas]— meno šaka, kurios meniniai vaizdai kuriami garsais. Skiriama *liaudies muzika* ir profesionalioji muzika.

Profesionalioji M. Lietuvoje atsirado apie XIV a. Įvedus Lietuvoje krikščionybę (1387), pradėjo plisti V. Europos (italų, vokiečių) profesionalioji M., ypač bažnytinė — grigališkasis choralas. Jau XIV—XV a. prie bažnyčių buvo steigiami chorai. XV a. kai kuriose Lietuvos bažnyčiose įrengti vargonai. XVI a. pradžioje Vilniuje pradėtos steigti *muzikos mokyklos*. Jose buvo rengiami muzikai kulto reikalams, daugiausia choristai. 1547 išleistoje pirmojoje liet. knygoje — M. Mažvydo „Katekizmo prasti žodžiai..." — išspausdintos pirmosios giesmių natos su liet. žodžiais. Muzikuojama buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir didikų dvaruose bei pilyse. Čia buvo laikomi orkestrai, kapelos arba atskiri muzikai (vokalistai ir instrumentalistai). XVI a. viduryje Žygimanto Senojo vokalinėje kapeloje dalyvavo dainininkas Steponas Vilnietis (Stephanus de Vylna). 1601 Gardine Zigmanto Vazos „Lietuviškoje kapeloje" grojo Motiejus Kaunietis (Matyas de Kovna) ir P. Laurentas. XVI—XVIII a. Vilniuje savo kapelas turėjo K. ir M. Radvilos, J. Tiškevičius ir kiti didikai. XVII a. instrumentalistų kapelas savo dvaruose laikė B. Radvila (Biržuose) ir J. Radvila (Kėdainiuose). XVI—XVIII amžiuje Lietuvoje vis labiau plito pasaulietinė muzika. Didžiojo kun-ščio dvare Vilniuje XVI—XVII a. buvo operos bei baleto trupės ir orkestras, apmokami iš valstybės iždo. 1636 italų kalba čia pastatyta italų kompozitoriaus M. Skakio (Schacchi) opera „Elenos pagrobimas", 1637— „Andromeda" (V. Pučitelio libretai). Baletai ir operos buvo statomi A. Tyzenhauzo (Gardine), M. Oginskio (Slonime), Radvilų (Nesvyžiuje) ir kt. dvaruose. Nemažos reikšmės Lietuvos muz. kultūrai turėjo Vilniaus un-tas (įst. 1579). Un-to profesorius Ž. Liauksminas 1667 išleido pirmąjį liet. muzikologijos veikalą — vadovėlį „Muzikos menas ir praktika" („Ars et praxis musicae"). XVII a. antrojoje pusėje Vilniaus un-te dirbo kompozitorius ir M. teoretikas M. Dileckis, reformavęs rusų cerkvinę muziką. V. Tilkovskis veikale „Įdomioji fizika" („Physica curiosa", 1691) lietė muz. akustikos, muz. fiziologijos ir muz. psichologijos klausimus. XVII—XVIII a. Lietuvoje sukurti pirmieji žinomi profesionaliosios M. kūriniai. Kūrinių liutnei („Lenkų balius", „Šokis", „Kazokėlis", 1620—21) parašė liutnininkas K. Rudamina Dusetiškis. Polifoninių kanonų sukūrė Adomas Gobiata (išsp. Venecijoje 1643 išleistame M. Skakio kanonų rinkinyje „Apolono dovanos"— „Xenia Appolinea"). XVII amžiuje M. kūrinius komponavo Kauno pranciškonų vienuolyno vargonininkas S. Raukas. Instrumentinės muzikos kūrinių parašė Gedučių dvare (dab. Pakruojo rj.) gyvenęs komp. E. Grotus. XVIII a. antrojoje pusėje komp. A. Milvydas sukūrė simf. kūrinių, kantatų, mišių; Lietuvos didysis etmonas M. Oginskis parašė polonezų ir kitų instrumentinės M. kūrinių. Yra žinių, kad M. Oginskis pagal savo libretus kūrė operas, kurios buvo statomos jo teatre Slonime („Pasikeitęs filosofas", 1771; „Telemachas", 1780; „Eliziejaus laukai", 1781). XIX a. pirmojoje pusėje Lietuvos muz. gyvenimas didele dalimi telkėsi Vilniaus un-te. Čia veikė muzikų J. Holando, J. Renerio vadovaujama muzikologijos katedra, koncertavo studentų chorai, orkestrai. 1805 un-to profesoriaus J. Franko iniciatyva Vilniuje buvo atlikta J. Haidno oratorija „Pasaulio sukūrimas". Po 1831 sukilimo Vilniaus muz. gyvenimas sutriko. Jį kiek pagyvino Vilniuje gyvenęs komp. S. Moniuška ir gastroliuojantys muzikai. XIX a. viduryje Vilnius tapo muz. instrumentų gamybos centru. 1850 čia veikė septynios fortepijonų ir kt. instrumentų dirbtuvės. Kelios Vilniaus vargonų dirbtuvės gamino vargonus ir kitiems Lietuvos miestams. Pasaulietinė, daugiausia kamerinė, muzika XIX a. pirmojoje pusėje buvo atliekama didikų dvaruose. Muzikai instrumentalistai Lietuvos didikų kapeloms ir orkestrams buvo rengiami Salų (Rokiškio rj., vadovas Jurgelionis), Pastovių (BTSR, vadovas P. Ščiuka), Aknystės (Latvijos TSR, vadovas Glemitas) dvarų orkestro m-lose. 1873—1915 (su pertrauka) Lietuvoje veikė Rusų muzikos d-jos Vilniaus skyrius, organizavęs nemaža rusų ir užsienio muzikos atlikėjų bei vietos muz. kolektyvų koncertų. D-ja Vilniuje laikė muz. m-lą, kurioje mokėsi J. Čiurlionytė, J. Talat-Kelpša ir kt. liet. muzikai.

Profesionaliosios lietuvių muzikos formavimasis XIX a. antrojoje pusėje— XX a. pradžioje glaudžiai susijęs su nacionaliniu išsivadavimo judėjimu, pagyvėjusia lietuvių kultūrine veikla. XIX a. pabaigoje Lietuvos kaimuose ir miesteliuose pradėta rengti klojimų vakarus, kurie ypač padažnėjo po 1904, panaikinus spaudos draudimą. Klojimų vakaruose pasirodė vietiniai chorai, orkestrai, instrumentalistai ir kiti M. mėgėjai. Rengdami klojimų vakarus, daug nuveikė komp. S. *Šimkus,* muzikai A. *Jasenauskas,* J. *Neimontas* ir kt. Vakarų muzikinį repertuarą sudarė daugiausia liaudies dainos („Ant kalno karklai", „Šėriau žirgelį", „Ant tėvelio dvaro",

„Šią naktelę", „Oi motule ma" ir kt.), instrumentinės pjesės. Nors programa buvo atliekama mėgėjiškai, klojimų vakarai skatino kurti nacionalinį M. repertuarą, ugdė chorų, orkestrų vadovus, atlikėjus, į muz. interpretacinę veiklą įtraukė nemaža M. mėgėjų inteligentų, darbininkų, valstiečių.

Vilniuje, Kaune, Šiauliuose, Panevėžyje, Biržuose, taip pat Peterburge, Rygoje ir kitur XIX a. pab.—XX a. pr. įsikūrė įvairių kultūrinių d-jų. Jos tapo svarbiausiomis lietuvių muz. gyvenimo iniciatorėmis. D-jos organizavo chorus, orkestrus, muz. kursus, rengė viešus vokalinės bei instrumentinės M. koncertus, skelbė muz. konkursus. Į muz. veiklą jos įtraukė palyginti nemaža didesniuose miestuose gyvenančių lietuvių inteligentų, moksleivių, darbininkų. 1904 įsikūrusi Vilniaus lietuvių savišalpos d-ja suorganizavo chorą (vadovai M. Petrauskas, J. Talat-Kelpša), orkestrą, pastatė keletą operečių. 1905 įsikūrusi muz. d-ja *„Vilniaus kanklės"* (choro vadovai L. Vainikonis, S. Šimkus, A. Kačenas) 1906 Vilniuje pastatė pirmąją operą — M. Petrausko „Birutę" (G. Landsbergio-Žemkalnio libretas). 1906 pabaigoje Vilniaus lietuvių savišalpos d-ja ir „Vilniaus kanklės" susijungė į „Kanklių" d-ją. 1907—08 ypač sustiprėjo M. Čiurlionio vadovaujamas d-jos choras. 1909—14 Vilniuje veikusios *„Rūtos"* d-jos muz. kolektyvų koncertuose buvo atliekama liet. dainos, šokiai, instrumentiniai (ypač M. Čiurlionio) kūriniai. Vilniaus d-jų koncertuose dalyvavo S. Audėjus, M. Čiurlionis, M. Piaseckaitė-Šlapelienė, K. Petrauskas, V. Polovinskaitė-Grigaitienė, L. Skalskytė-Šukevičienė, S. Šimkus ir kt. solistai bei muzikai. 1899—1904 Kaune veikė J. Naujalio vadovaujamas „Dainos" choras, nuo 1905— *„Dainos"* d-ja. D-jos rengiamuose koncertuose pasirodė choras (vadovai J. Naujalis, V. Nacevičius, S. Šimkus), smuikininko M. Leškevičiaus vadovaujamas orkestras ir styginis kvartetas, dalyvavo solistai J. Babravičius, A. Galaunienė-Nezabitauskaitė, K. Petrauskas ir kt. 1908 Kaune įkurta Vargonininkų d-ja. Jos vardu J. Naujalis 1909—1910 leido pirmąjį M. laikraštį „Vargonininkas". Prie lietuvių muz. kultūros ugdymo prisidėjo Biržuose veikusios *„Lyros"*, Marijampolėje — *„Gabijos"*, Panevėžyje — Panevėžio labdarių, *„Aido"*, Šiauliuose —*„Varpo"*, Šiaulių apylinkėse — *„Atgajos"* ir kt. d-jos.

Muzikos srityje nemaža nuveikė Rusijos ir kt. šalių miestų lietuvių kultūrinės d-jos. 1892 Peterburge įsikūrusi *Labdaringoji Peterburgo lietuvių bei žemaičių draugija* 1894 suorganizavo mišrų chorą, 1895 — vyrų chorą, kurių programoje buvo nemaža liet. liaudies dainų. Prie lietuvių muz. veiklos Peterburge nemaža prisidėjo *Peterburgo lietuvių savitarpinės pagalbos draugija* (įst. 1899) ir *Mažturčių lietuvių savitarpinės pagalbos draugija* (įst. Peterburge 1903). 1899 Peterburge koncertavo Č. Sasnausko, 1900 — P. Pranaičio, 1901 — J. Zaukos vadovaujami liet. chorai. 1901—05 liet. chorams čia vadovavo M. Petrauskas. 1903 Peterburge pastatytos pirmosios liet. operetės — M. Petrausko „Kaminkrėtys ir malūnininkas" (pagal lenkų kompozitoriaus F. Zarembos operetę) ir „Adomas ir Ieva" (pagal nežinomo pranc. kompozitoriaus operetę). 1907 Peterburgo lietuvių chorui vadovavo K. Petrauskas, 1908 — S. Šimkus. Liet. operečių 1908 Peterburge pastatė J. Talat-Kelpša. 1909 autorinį fortepijoninių kūrinių koncertą čia surengė M. Čiurlionis. 1912 surengtas M. Čiurlionio kūrinių koncertas, kurio metu atlikta M. Čiurlionio harmonizuotų dainų, fortepijoninių kūrinių, kantata „De profundis" ir simf. poema „Miške". Lietuvių muz. veikla Petrograde ypač suintensyvėjo I pasaul. karo metais, kai iš Lietuvos atvyko nemaža karo pabėgėlių. 1915 įsteigtas Petrogrado lietuvių M. ir dramos ratelis. Koncertai buvo rengiami daugiausia nukentėjusių nuo karo šelpimo tikslu. Liet. chorui Petrograde karo metu vadovavo P. Adomavičius, koncertuose dalyvavo solistai K. Petrauskas, M. Vaičkuvienė ir kt. 1916 pab. Petrograde įsteigta Č. Sasnausko d-ja 1917 surengė 2 Č. Sasnausko kūrinių koncertus.

Maskvoje 1883 liet. liaudies dainos buvo atliktos vakare, surengtame Maskvos un-to etnografinės d-jos iniciatyva. Nuo 1907 čia veikė L. Sipavičiūtės-Fedotovos vadovaujamas liet. choras. 1908 pradėjo veiklą Maskvos lietuvių savišalpos d-ja. Ji suorganizavo mišrų ir vyrų chorus, kurių repertuare buvo nemaža J. Naujalio, Č. Sasnausko, T. Brazio, S. Šimkaus dainų. Šiems chorams nuo 1912 vadovavo J. Bieliūnas, koncertuose dalyvavo solistai S. Audėjus, L. Skalskytė-Šukevičienė, P. Valavičiūtė, t. p. muzikai instrumentalistai. Nuo 1913 muz. vakarus Maskvoje rengė Maskvos lietuvių studentų d-ja. Jos veikloje dalyvavo J. Gruodis. 1914 Maskvoje koncertavo S. Šimkaus, 1916 — N. Martinonio vadovaujamas liet. choras.

Rygoje lietuvių vokalinės ir instrumentinės M. vakarus rengė 1881 įsikūrusi muz. d-ja „Aušra", 1894 įsikūrusi Lietuvių šelpimo d-ja ir 1904 įsikūrusi muz. d-ja *„Kanklės"*. D-jų chorams vadovavo J. Dryja-Visockis, A. Kačanauskas ir kt. „Kanklių" vakarų programą sudarė liet. kompozitorių ir liaudies dainos bei instrumentiniai kūrinėliai, grojami kanklėmis ir skudučiais. 1905 „Kanklių" ir Lietuvių šelpimo d-jos iniciatyva Rygoje pastatyta M. Petrausko operetė „Pabaigtuvės". 1906 „Kanklės" pastatė M. Petrausko operetę „Kaminkrėtys ir malūnininkas", 1908 — A. Kačanausko operetę „Jaunoji našlelė". „Kanklių" d-jos nariai Rygoje išleido patefono plokštelių su liet. vokalinės muzikos įrašais. Liet. chorą ir orkestrą suorganizavo 1906 Rygoje įsikūrusi „Žvaigždės" d-ja, koncertų surengė 1911 įsikūrusi liet. studentų d-ja „Viltis" ir socialdemokratinė liet. darbininkų d-ja *„Giedra"*. „Vilties" koncertuose dalyvavo S. Šimkus. Rygoje keletą kartų koncertavo jungtiniai liet. d-jų chorai. XX a. pr. lietuvių muzikos mėgėjų chorai įv. d-jų ir atskirų muzikų iniciatyva buvo suorganizuoti Liepojoje, Mintaujoje, Gryvoje, Suvalkuose, Varšuvoje, Odesoje, Tbilisyje, Voroneže, Tilžėje, kai kuriuose JAV miestuose. Suvalkuose lietuvių muz. gyvenimui vadovavo 1907 įsteigta „Vienybės" d-ja. Ji suorganizavo chorą, kuriam 1909—12 vadovavo A. Jasenauskas, 1913—14 — J. Neimontas. Dirbti chorui nemaža padėjo Varšuvos Muz. in-te studijavęs S. Šimkus. „Vienybės" koncertuose dalyvavo t. p. instrumentalistai. Varšuvoje 1905—14 koncertavo lietuvių Savitarpio pašalpos d-jos choras. Jam vadovavo M. Čiurlionis, S. Šimkus ir kt. Choras į patefono plokšteles įdainavo liet. dainų. 1908—14 kartu su choru koncertavo pianistas I. Prielgauskas ir kt. instrumentalistai, J. Bendoriaus aranžuotus liet. šokius grojo orkestras, dainavo vyrų kvartetas.

R. Prūsijoje lietuvių muz. gyvenimui XIX a. pab.—XX a. pr. vadovavo Tilžėje veikusios *„Birutės"*, *„Rūtos"* ir *Tilžės lietuvių giedotojų draugija* bei įv. d-jos, veikusios aplinkiniuose miesteliuose („Vainiko" — Katyčiuose, „Ąžuolo" — Rūkuose, „Tilto" — Rusnėje, „Beržo" — Plikiuose, „Rūtos"— Pagėgiuose, ir kt.). Tilžės lietuvių giedotojų d-jos organizatorius ir choro vadovas buvo *Vydūnas* (V. Storasta). R. Prūsijos lietuvių muz. veiklos sąlygos buvo kiek palankesnės, negu Rusijos imperijoje. Čia nebuvo draudžiama liet. spauda, liet. vakarai ir meno šventės. Tilžėje buvo išleista nemaža gaidų rinkinių su liet. tekstais. Originalių ir harmonizuotų dainų rinkinius čia išleido L. Ereminas („Dainos", 1902), Vydūnas („Lietuvos aidos", 1904; „Lietuvos varpeliai", 1909), M. Petrauskas („Trimitas", 1910) ir kt. R. Prūsijos lietuvių muz. kūrybai (A. Storastos ir kt. harmonizuotoms dainoms) didelės įtakos turėjo protestantų choralas.

JAV lietuvių muz. veiklai XIX a. pab.—XX a. pr. vadovavo L. *Ereminas.* 1894 Niujorke jis suorganizavo vyrų chorą — „Lietuvių Mildos giedorių draugystę", vadovavo „Dr. V. Kudirkos giedorių draugystės", „Simano Daukanto teatrališkos draugystės", „Aido" ir kt. chorams, harmonizavo liet. liaudies dainas. XX a. pradžioje JAV lietuvių kultūriniam gyvenimui vadovavo t. p. didesniuose miestuose įsikūrusios liet. socialistų kuopos. Jų rengiamuose vakaruose dalyvavo chorai, solistai vokalistai ir instrumentalistai, chorų programas sudarė liet. liaudies ir liet. kompozitorių dainos, buvo dainuojamos rev. dainos. Chorams vadovavo P. Bukšnaitis, J. Neimontas, M. Petrauskas, A. Pocius, A. Sodeika, S. Šimkus ir kt.

XIX a. pab.—XX a. pr. lietuvių M. mėgėjų kolektyvai atlikdavo ir propaguodavo daugiausia vokalinę M. (choro, solo dainas ir kt.). Instrumentinė M. buvo atliekama daug rečiau. Trūko lietu-

viškų instrumentinių kūrinių ir instrumentalistų atlikėjų. D-jų suburti M. mėgėjų orkestrai grojo daugiausia šokius ir nedideles muz. pjeses. Pajėgesni orkestrai XIX a. pab.—XX a. pr. veikė Plungės, Rietavo, Rokiškio M. m-lose. Vilniuje nuo 1912 koncertavo simf. orkestras. 1919 Vilniuje Lietuvos tarybinė vyriausybė įsteigė simf. orkestrą, kuris spėjo surengti tik vieną koncertą. Kaune, Rygoje XX a. pr. retkarčiais koncertavo liaudies instrumentų ansambliai.

XIX a. antrojoje pusėje muzikos buvo mokomasi daugiausia pas vietos vargonininkus. Ilgainiui (ypač XX a. pr.) nemaža lietuvių muz. išsilavinimą įgijo Leipcigo, Maskvos, Peterburgo, Varšuvos konservatorijose. XIX a. pab.—XX a. pr. muzikai profesionalai buvo rengiami taip pat Rietavo, Plungės, Rokiškio muz. m-lose ir 1892—1920 Kaune veikusiuose J. Naujalio choro vadovų ir vargonininkų kursuose.

XIX a. antrojoje pusėje originalių pasaulietinės ir bažnytinės M. kūrinių parašė J. *Kalvaitis*, M. *Racevičius-Račas* ir J. *Dryja-Visockis*. J. Dryja-Visockis vienas pirmųjų sukūrė dainų Maironio, A. Vienažindžio ir kt. poetų žodžiais, harmonizavo liet. liaudies dainų. Instrumentinės M. kūrinių (keletą pjesių smuikui ir fortepijonui) XIX a. pab. sukūrė V. Kudirka. XIX a. pab.—XX a. pr. kūrė liet. kompozitoriai M. *Čiurlionis*, J. *Naujalis*, M. *Petrauskas*, Č. *Sasnauskas*, S. *Šimkus*, J. *Talat-Kelpša*. Savo kūryboje laikydamiesi liet. liaudies M. tradicijų, šie kompozitoriai padėjo lietuvių nacionalinės profesionaliosios M. pamatus. M. Čiurlionis sukūrė simf. poemas „Miške" (1901) ir „Jūra" (1907), styginį kvartetą (1902), fortepijoninių kūrinių. M. Petrauskas sukūrė pirmąsias lietuvių rev. dainas, pirmąsias liet. operetes, operas „Birutė" (1906) ir „Eglė žalčių karalienė" (1918). Kantatų parašė M. Čiurlionis („De profundis", 1899), Č. Sasnauskas („Broliai", 1909). J. Naujalis, Č. Sasnauskas, S. Šimkus, J. Talat-Kelpša sukūrė instrumentinių kūrinių, dainų liet. poetų žodžiais, harmonizavo liaudies dainų. XX a. pr. buvo padaryti pirmieji bandymai suburti liet. kompozitorius. Prie Lietuvių dailės d-jos Vilniuje M. Čiurlionio iniciatyva 1908 įsteigtas Muzikinis fondas, kurio paskirtis — skatinti ir remti kompozitorių kūrybinę veiklą. 1908 fondas paskelbė dainų, instrumentinių trio, kvartetų, kamerinių pjesių konkursą. 1910 Peterburge suvedus konkurso rezultatus, pirmoji premija buvo paskirta A. Kačanauskui už dainą „Kur bėga Šešupė" (Maironio žodžiai). 1911, M. Čiurlioniui mirus, Muzikinis fondas nustojo veikęs.

1919—40 lietuvių muz. gyvenimo centru tapo Kaunas. Čia susibūrė prieš I pasaul. karą įv. vietose dirbę liet. kompozitoriai bei atlikėjai. 1920 surengtas pirmasis didelis simfoninės M. koncertas. Šiame koncerte grojęs orkestras sudarė Valstybės teatro orkestro branduolį. Valstybės teatro orkestras surengė ir simf. koncertų. 1928—34 simf. koncertus organizavo Lietuvos Filharmonijos d-ja. Koncertus dirigavo M. Bukša, J. Talat-Kelpša ir gastroliuojantys dirigentai užsieniečiai. 1926—40 per radiją instrumentinę M. grojo Kauno radiofono orkestras. Nuo 1935 jam vadovavo B. Dvarionas. Išplėtus orkestro sudėtį, padidėjus atlikimo meniškumui, radijo orkestras nemažai gastroliavo po Lietuvą. A. Makačino ir kitų iniciatyva 1934 Kaune įsteigtas V. Kudirkos simf. orkestras. Jam dirigavo L. Hofmekleris, K. Kaveckas, J. Karosas ir kt. Orkestras užsibrėžė populiarinti simfoninę M., rengė koncertus darbininkams, tačiau dėl fin. sunkumų 1935 pr. nustojo veikęs. Simf. koncertų surengė Kauno muz. m-los (nuo 1933 konservatorija) ir Klaipėdos muz. m-los simf. orkestrai. 1919—40 dalyvavo simfoninės M. koncertuose ir rengė rečitalius instrumentalistai V. Bacevičius, J. *Karnavičius*, L. *Kežėlytė*, V. *Motiekaitis*, I. *Prielgauskas*, A. Smilgaitė-Dvarionienė, B. Dvarionas, S. Vainiūnas, Ch. Potašinskas, P. Berkavičius, J. Naujalis, J. Žilevičius, E. *Laumenskienė*-Staneikaitė ir kt. Koncertų programą sudarė užsienio klasikų ir liet. kompozitorių (daugiausia M. Čiurlionio, J. Gruodžio) kūriniai. Ilgainiui išaugo liet. instrumentalistų meistriškumas, atlikėjai instrumentalistai išėjo į pasaul. sceną. Nuo 1928 užsienyje gastroliavo B. Dvarionas. 1933 tarptautiniame pianistų konkurse Vienoje S. Vainiūnas iškovojo laureato vardą. Kaune kurį laiką toliau veikė prieš I pasaul. karą suorganizuotas mėgėjiškas M. Leškevičiaus styginis kvartetas, 1920—28 koncertavo I. Vildmano-Zaidmano suorganizuotas styginis kvartetas, 1939 — styginis kvartetas, kuriame dalyvavo I. Vasyliūnas, V. Mažalskis, E. Satkevičius, M. Saulevičius. Kamerinės M. koncertus rengė Kauno radiofono ir muz. m-lų instrumentalistai. Nuo 1924 koncertavo pučiamųjų instrumentų ansambliai. Juos sudarė simf. orkestrų muzikantai ir muzikai pedagogai. Žymesnieji ansambliai buvo Valstybės teatro orkestro artistų kvintetas ir Klaipėdos muz. m-los pedagogų (čekų) nonetas. Prie įv. org-jų veikė nemaža pučiamųjų orkestrų. Liaudies instrumentų M. buvo populiarinama palyginti menkai. Kanklių M. koncertus nuo 1923 rengė P. Puskunigio Kaune įsteigta Karo invalidų kanklininkų m-la. Nuo 1925 kanklių M. propagavo *Lietuvos Kanklininkų draugija*. D-jos iniciatyva kanklių M. koncertai buvo rengiami Kaune ir kituose Lietuvos miestuose, m-lose, per radiją. Keletas koncertų surengta užsienyje. 1919—40 Lietuvoje savarankiško profesionalaus choro nebuvo (veikė tik Valstybės teatro operos choras). Mėgėjų chorai buvo organizuojami prie įv. org-jų, kultūrinių d-jų. Didesnio meniškumo pasiekė Kauno un-to studentų, muz. m-lų, kai kurių g-jų, bažnyčių chorai. Chorų muz. kultūrą ypač pakėlė dirigentai A. *Kačanauskas*, N. *Martinonis*, A. *Makačinas*, M. *Karka*, J. Karosas, K. *Kaveckas*, K. *Griauzdė* ir kt. Jų vadovaujami mėgėjų chorai parengė muz. atžvilgiu sudėtingą repertuarą ir gastroliavo Paryžiuje, Pragoje, Stokholme ir kitur. 1924 pradėtos rengti visos Lietuvos *dainų šventės*. 1924—30 dainų šventes organizavo muz. d-ja „Lietuvos Muzikos ir dainos centras", nuo 1932 — Lietuvos Muzikų ir chorvedžių d-ja, kuriai vadovavo S. Šimkus. Dainų šventės buvo rengiamos taip pat didesniuose miestuose. Ypač dideles dainų šventes Klaipėdoje 1927, 1933 ir 1938 surengė Giedotojų s-ga (įst. 1923 A. Vaičiūno iniciatyva). 1920 Lietuvoje įkurtas profesionalus operos teatras. 1920—40 jame pastatytos 58 operos. Dalis jų buvo lietuviškos (M. Petrausko „Birutė", J. Karnavičiaus „Gražina" ir „Radvila Perkūnas", A. Račiūno „Trys talismanai", M. Petrausko ir J. Dambrausko „Eglė"). 1925—40 Valstybės teatre pastatyta nemaža baletų. 1928 pagal J. Karnavičiaus „Lietuviškąją rapsodiją" pastatytas pirmasis liet. baletas, 1933 — trys vienaveiksmiai liet. baletai: V. Bacevičiaus „Šokių sūkury", B. Dvariono „Piršlybos" (sukurtas 1931) ir J. Gruodžio „Jūratė ir Kastytis". Operas ir baletus dirigavo M. *Bukša*, J. Gruodis, L. *Hofmekleris*, V. *Marijošius*, J. Pakalnis, J. Talat-Kelpša ir kt. dirigentai. Svarbiausias operų partijas atliko K. *Petrauskas*, A. *Galaunienė*-Nezabitauskaitė, A. *Sodeika*, J. *Mažeika*, A. *Staškevičiūtė*, P. *Oleka*, J. *Bieliūnas* ir kt. solistai. Populiariausias solistas buvo K. Petrauskas, nemažai gastroliavęs ir užsienyje. Užsienyje gastroliavo taip pat J. Mažeika, P. Oleka, A. Staškevičiūtė ir kt. solistai. Vietos muzikų (J. Kačinsko ir kt.) iniciatyva Klaipėdoje įkurtas operos kolektyvas 1934—35 pastatė Dž. Verdžio „Traviatą" ir Š. Guno „Faustą".

Muzikai profesionalai buvo rengiami Kauno (1920—33), Klaipėdos (1923—39) ir Šiaulių (1939—40) muz. m-lose, Kauno konservatorijoje (1933—40), privačiose muz. m-lose bei E. Laumenskienės Liaudies konservatorijoje (1930—40) (ž. *Konservatorijos*). Simfoninės M. kūrinių sukūrė V. *Bacevičius*, J. Gaidelis, J. *Gruodis*, V. Jakubėnas, J. *Karnavičius*, A. *Račiūnas*, J. *Žilevičius* ir kt. kompozitoriai. J. Gruodis savo simf. kūriniais („Rudenėlis", 1921; „Simfoninis prologas", 1923; „Gyvenimo šokis", 1928; „Iš Lietuvos praeities", 1939, ir kt.) suformavo liet. simfonizmo principus. J. Žilevičius 1922 sukūrė pirmąją liet. simfoniją. Simf. poemų parašė A. *Budriūnas*, J. *Pakalnis*, S. Šimkus, kamerinės instrumentinės muz. kūrinių — A. Budriūnas, J. Gruodis, J. Karnavičius, A. Račiūnas, S. Šimkus ir kt. Kūrinių, pasižyminčių nauja muz. forma, parašė V. Bacevičius (baletas „Šokių sūkury", 1933; „Elektrinė poema", 1932), J. Gaidelis (simf. poema „Šatrijos raganų karnavalas", 1937), J. Kačinskas, J. *Nabažas* (simf. poema „Daina apie liūdesį ir džiaugsmą", 1933) ir kt. Dainų sukūrė ir liaudies dainų harmonizavo T. *Brazys*, J. Gruodis, V. Jakubėnas, A. Kačanaus-

kas, J. Kačinskas, J. Karosas, J. Naujalis, A. Račiūnas, S. Šimkus, J. Talat-Kelpša, J. Žilevičius ir kt. Muzikos klausimais buvo rašoma laikraščiuose ir žurnaluose „Muzikos menas", „Muzika", „Muzikos barai", „Muzikos aidai", „Muzika ir teatras" ir kt. Juos leido įvairios *muzikų draugijos* arba atskiri muzikai.

Lenkijos okupuotame Vilniuje lietuvių muz. veiklos centras 1919—39 buvo Vilniaus Vytauto Didžiojo g-ja ir prie jos veikianti mkt. seminarija (uždaryta 1927). 1919 suorganizuotas šios g-jos mokinių choras ir orkestras. G-joje veikė mokinių meno mėgėjų kuopelė „Milda", kurioje buvo ir muz. skyrius. 1929 suorganizuotas Vilniaus un-to lietuvių studentų choras, 1937 — „Varpo" choras. 1920—39 Vilniaus lietuvių muz. veiklai vadovavo A. *Krutulys, J. Sinius,* muz. gyvenime dalyvavo K. *Galkauskas.* Tarybų Sąjungai grąžinus Vilnių Lietuvai, 1939 buvo įsteigtas Vilniaus simfoninis orkestras (dirigentas B. Dvarionas). 1940 į Vilnių persikėlė radijo orkestras (dirigentas J. Kačinskas).

1940—41 Lietuvoje veikė senosios muz. įstaigos ir muz. kolektyvai bei 1940 naujai įkurtos įstaigos — Lietuvos TSR Filharmonija ir Kauno muz. komedijos teatras. Valstybės teatre pastatyta I. Dzeržinskio opera „Tykusis Donas" ir R. Gliero baletas „Raudonoji aguona". 1941 Maskvoje numatytai liet. meno dekadai teatras rengė S. Šimkaus operą „Kaimas prie dvaro" („Pagirėnai"), buvo rengiamasi statyti J. Pakalnio baletą „Sužadėtinė". 1940—41 Filharmonijos kolektyvą sudarė B. Dvariono diriguojamas simf. orkestras, J. Švedo vadovaujamas dainų ir šokių liaudies ansamblis ir B. Budriūno vadovaujamas mišrus choras. Kauno muz. komedijos teatras 1941 pastatė B. Aleksandrovo operetę „Vestuvės Malinovkoje". Rengiantis dekadai Maskvoje, buvo paskelbtas lietuvių taryb. dainos konkursas, 1941 Vilniuje, Kaune, Marijampolėje (dab. Kapsukas) ir kt. miestuose įvyko m-lų meno saviveiklos ratelių apygardinės olimpiados.

Hitlerininkams okupavus Lietuvą, muz. įstaigų veikla sutriko. Nemaža pažangių muzikų pasitraukė iš muz. kolektyvų, slapstėsi, kai kuriuos jų hitlerininkai nužudė. Pirmaisiais okupacijos metais Kaune veikė Valstybės teatro operos trupė, operetės teatras, Vilniuje — Filharmonija, dainų ir šokių liaudies ansamblis ir kiti muz. kolektyvai. 1943 pradžioje kone visas Lietuvos muz. įstaigas okupantų valdžia uždarė. Iš persikėlusių į TSRS gilumą Lietuvos meno darbuotojų 1942 Pereslavlyje Zaleskyje (Jaroslavlio sr.) buvo suorganizuoti Lietuvos TSR Valstybiniai meno ansambliai (ž. *Dainų ir šokių liaudies ansambliai*), kurie koncertavo Maskvoje ir kituose TSRS miestuose, Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje, per radiją. Ansamblių repertuarą sudarė liet. kompozitorių ir liaudies dainos, liet. liaudies instrumentinė muzika. 1943 ansambliai pastatė muz. montažą „Iš rytų šalelės saulelė tekėjo".

Išvadavus Tarybų Lietuvą, 1944 Vilniuje pradėjo darbą Filharmonijos simf. orkestras (1945—58 jis priklausė Radijo k-tui, nuo 1959 — vėl Filharmonijai). Orkestras surengė nemaža klasikinės M., rusų ir kitų taryb. tautų bei liet. kompozitorių kūrinių koncertų, jų tarpe M. Čiurlionio, J. Gruodžio, E. Balsio, B. Dvariono, J. Juzeliūno, A. Klenickio, A. Račiūno, S. Vainiūno kūrinių koncertus. Simf. orkestras gastroliuoja įvairiose Lietuvos vietose, nuo 1954 rengia vasaros sezono simf. koncertus Palangoje. 1945—62 prie Filharmonijos veikė Lietuvos TSR Nusipelnęs akademinis choras, kurio repertuare buvo nemaža klasikinės M. (V. Mocarto „Rekviem", L. Bethoveno IX simfonija, J. Haidno oratorija „Metų laikai" ir kt.), taryb. tautų ir liet. kompozitorių kūrinių. 1946 įsteigtas Filharmonijos styginis kvartetas (nuo 1962 jį sudaro E. *Paulauskas,* K. *Kalinauskaitė,* J. *Fledžinskas,* R. *Kulikauskas*), ilgainiui pasiekęs didelio interpretacinio meistriškumo ir iškovojęs laureato vardą tarpt. konkursuose Budapešte (1959) ir Lježe (Belgija, 1964). 1958 Filharmonijoje įsteigtas estradinis orkestras (vadovas J. Tiškus), 1960 — kamerinis orkestras (vadovas S. Sondeckis), 1963 — estradinis ansamblis „Nemuno žiburiai" (vadovas T. Saldauskas). 1944 Kaune atnaujino darbą Lietuvos TSR Operos ir baleto teatras, 1948 perkeltas į Vilnių. Teatras pastatė nemaža klasikinių ir tarybinių operų ir baletų, 1953 jame buvo pastatyta pirmoji tarybinė liet. opera — A. Račiūno „Marytė" — ir pirmasis tarybinis liet. baletas — J. Juzeliūno „Ant marių kranto". Ilgainiui teatre pastatyta liet. operos: V. Klovos „Pilėnai" (1956), „Vaiva" (1958), „Duktė" (1960) ir „Du kalavijai (Žalgiris)" (1966), B. Dvariono „Dalia" (1959), A. Račiūno „Saulės miestas" (1965), V. Paltanavičiaus „Kryžkelėje" (1967), V. Laurušo „Paklydę paukščiai" (1967); liet. baletai: J. Indros „Audronė" (1956), E. Balsio „Eglė žalčių karalienė" (1960), A. Rekašiaus „Gęstantis kryžius" (1966). Kauno muz. teatre pastatytos liet. operos: V. *Baumilo* „Paskenduolė" (1958) ir „Rožės žydi raudonai" (1967), B. Gorbulskio „Frank Kruk" (1959); operetės: A. *Belazaro* „Auksinės marios" (1955), B. Gorbulskio „Meilė ir skarda" (1960), „Laikas pamilti" (1965) ir „Trys vakarai" (1967). Nuo 1946 kaip savarankiškas kolektyvas dirba dainų ir šokių liaudies ansamblis *„Lietuva"*, nemaža prisidėjęs prie liet. liaudies dainų, šokių ir liaudies instrumentinės M. propagavimo Tarybų Sąjungoje ir užsienyje. Taryb. metais Lietuvoje susikūrė gausūs *meno saviveiklos* kolektyvai. Didelės reikšmės M. propagavimui turi dainų šventės, liet. kultūros ir meno dekados, savaitės bei dienos Maskvoje ir sąjunginėse taryb. respublikose. Taryb. metais pagyvėjo koncertinė Lietuvos muzikų veikla. Nemaža koncertavo vyr. kartos atlikėjai pianistai B. Dvarionas, J. Ginzburgas, S. Vainiūnas, violončelistas L. *Seidelis* ir kt. Koncertuoja smuikininkai A. *Livontas,* E. Paulauskas, K. Kalinauskaitė, altistas J. Fledžinskas, vargonininkai L. *Digrys,* G. Lukšaitė, B. Vasiliauskas, pianistai M. Azizbekova, S. Bielionytė, A. Končius, A. Maceina, A. ir H. Radvilaitės, D. *Trinkūnas,* G. *Trinkūnas,* fleitistas A. Armonas, birbynininkai P. Budrius, P. Tamošaitis, kanklininkės Z. Stepulienė, R. Tamošaitienė ir kt. Vokalinius kūrinius koncertuose ir per radiją atlieka V. *Adamkevičius,* M. *Aleškevičiūtė,* V. *Česas,* E. *Čiudakova,* V. *Daunoras,* B. *Grincevičiūtė,* I. *Ylienė,* I. *Jasiūnaitė,* A. *Lietuvninkas,* E. *Kaniava,* A. *Kučingis,* R. *Marijošius,* V. *Noreika,* E. *Saulevičiūtė,* R. *Siparis,* J. *Stasiūnas,* K. *Šilgalis,* I. *Žukaitė* ir kt. solistai. Koncertus ir spektaklius diriguoja J. Aleksa, P. Bekeris, J. Domarkas, S. Domarkas, M. *Dvarionaitė,* B. Dvarionas, R. *Geniušas,* A. *Klenickis,* Ch. *Potašinskas,* S. *Sondeckis,* V. *Viržonis,* A. *Žiūraitis* ir kt. Prie Lietuvos chorų muz. kultūros ugdymo nemaža prisidėjo L. Abarius, A. Budriūnas, K. Kaveckas, A. *Krogertas,* B. Mačikėnas, P. *Sližys,* J. *Šidlauskas,* J. *Vanagas* ir kiti chorų vadovai, prie vokalinės ir instrumentinės liaudies M. populiarinimo — J. *Švedas,* V. *Bartusevičius,* A. Buzys ir kiti dainų ir šokių liaudies ansamblių vadovai. Nemaža atlikėjų (vokalistų ir instrumentalistų) ir dirigentų sėkmingai pasirodė sąjunginiuose ir tarptautiniuose konkursuose. 1965 Vilniuje surengtas pirmasis M. Čiurlionio pianistų konkursas (I vietą laimėjo A. Maceina). Lietuvoje gastroliuoja nemaža kt. taryb. respublikų ir užsienio atlikėjų (pianistų, smuikininkų, vargonininkų, dainininkų ir kt.) bei muz. kolektyvų. 1967 Vilniuje įvyko I sąjunginis kamerinės muzikos festivalis. Taryb. metais padaugėjo liet. kompozitorių ir muzikologų. Sukurta reikšmingų muz. kūrinių, parašyta muzikologijos darbų. Simf. kūrinių sukūrė E. *Balsys* (2 koncertai smuikui su simf. orkestru, 1954, 1958; „Dramatinės freskos", 1965), B. *Dvarionas* (simfonija e-moll, 1947; koncertas smuikui su orkestru h-moll, 1948, TSRS Valst. premija 1949; 2 koncertai fortepijonui su orkestru, 1960, 1962), J. *Juzeliūnas* (II simfonija h-moll, 1951; „Afrikietiški eskizai", 1961; „Žmogaus lyra", 1964), J. *Karosas* (koncertas violončelei su orkestru, 1949), A. *Klenickis* (koncertas-poema violončelei su orkestru, 1963), V. *Klova* (koncertas violončelei su orkestru, 1965), V. *Paltanavičius* (simfoninė poema „Palangos Juzė", 1960; simfoninė siuita „Vilniaus akvarelės", 1962), A. *Račiūnas* (VI simfonija, 1966), S. *Vainiūnas* (trys koncertai fortepijonui su orkestru, 1946, 1952, 1965; rapsodija smuikui su orkestru, 1950, TSRS Valst. premija 1951; I simfonija cis-moll, 1957), V. *Bagdonas,* V. *Barkauskas,* J. *Bašinskas,* L. *Povilaitis,* A. *Rekašius* ir kt. Sukurta nemaža simf. poemų, oratorijų, kantatų, kamerinės M. kūrinių. Styginių kvartetų parašė E. Balsys (1950), J. Ju-

zeliūnas (1963, 1966), V. Klova, J. Karosas, J. Nabažas. S. Vainiūnas sukūrė fortepijoninį trio (1946), du fortepijoninius kvintetus (1955, 1966). Kūrinių vargonams parašė S. Vainiūnas (koncertas vargonams su orkestru, 1949), J. Juzeliūnas, J. Karosas, T. Makačinas, A. Račiūnas. Choro ir solo dainų sukūrė F. Bajoras, V. Bagdonas, V. Barkauskas, A. *Bražinskas*, A. *Budriūnas*, J. *Gaižauskas*, V. *Jurgutis*, V. *Kairiūkštis*, K. *Kaveckas*, V. Klova, V. *Kuprevičius*, V. *Laurušas*, T. Makačinas, V. Paketūras, V. Paltanavičius, L. Povilaitis, A. Račiūnas, V. Rekašius, J. Švedas, R. *Žigaitis* ir kt. kompozitoriai, estradinės M.— F. Bajoras, E. Balsys, V. Baumilas, J. Gaižauskas, B. Gorbulskis, T. Makačinas, J. *Novakauskas*, A. Raudonikis, A. Rekašius, V. Telksnys ir kt. Muzikos istorijos, teorijos ir kritikos darbų parašė A. *Ambrazas*, J. *Čiurlionytė*, J. *Gaudrimas*, S. *Yla*, K. *Jasinskas*, V. *Karpavičius*, V. *Landsbergis*, A. *Venckus*, V. *Venckus*, J. *Špigelglazas*, A. *Tauragis* ir kt. muzikologai. Jų darbuose keliami M. nacionalinio savitumo, partiškumo, tikroviškumo, tradicijų ir novatoriškumo ir kt. klausimai. Straipsniai apie M. spausdinami laikraštyje „Literatūra ir menas", žurnale „Kultūros barai", almanache „Muzika ir teatras" (4 kn., 1962—67), tęstiniame leid. „Menotyra" (nuo 1967). Nuo 1948 Lietuvos kompozitoriai ir muzikologai susibūrė į Lietuvos TSR *Kompozitorių sąjungą*.

Muzikai taryb. metais rengiami Lietuvos TSR konservatorijoje, Kauno, Klaipėdos, Panevėžio, Šiaulių, Vilniaus muz. m-lose, Vilniaus ir Kauno vidurinėse meno m-lose ir daugelio miestų bei rajonų centrų muz. m-lose. Nemaža Lietuvos muzikų baigė Maskvos, Leningrado konservatorijas ir jų aspirantūras. Kai kurie Lietuvos vokalistai studijas gilino arba stažavo užsienyje (Italijoje, Bulgarijoje). M. mokytojus rengia Vilniaus Ped. in-to muz. katedros ir Šiaulių Ped. in-to muz. skyrius.

Ž. *Akademinis operos ir baleto teatras, Baletas, Chorai, Estrada, Filharmonija, Kantata, Muzikologija, Opera, Operetė, Oratorija, Orkestrai, Poema, Simfonija, Sonata.*

Lit.: **J. Banaitis,** Tarybinė lietuvių muzika 1940—1950. V., 1950; **J. Gaudrimas,** Iš lietuvių muzikinės kultūros istorijos, 2 d., V., 1958—64; **J. Gaudrimas,** Lietuvių tarybinė muzika, V., 1960; Lietuvių nacionalinė opera, sudarė S. Yla, V., 1960; **V. Jurkštas,** Senieji lietuvių muzikai. — „Kultūros barai", 1966, Nr. 6; **V. Mažeika,** Opera (Lietuvių tarybinio operos teatro raida), V., 1967; Iš lietuvių muzikinės kultūros istorijos, d. 3, V., 1967.

„MÙZIKA" — mėnesinis muzikos žurnalas, ėjęs 1925 Klaipėdoje. Redagavo J. Žilevičius.

„MÙZIKA IR̃ TEÃTRAS" — **1.** Mėnesinis meno žurnalas, ėjęs 1933 Kaune. Redagavo V. Bacevičius.

2. Tarybinis muzikos ir teatro almanachas, leidžiamas nuo 1962 Vilniuje. Iki 1967 išėjo 4 nr. 1962—63 leido Grožinės lit-ros leidykla, nuo 1966 — Kompozitorių s-ga ir Teatro d-ja.

MUZIKOLÒGIJA [muzika+gr. *logos* — mokslas] — mokslas apie muziką. M. atskiros šakos yra muz. teorija, muz. istorija, muz. folkloristika, muz. kritika, muz. psichologija, akustika, natografija ir kt.

Lietuvoje M. pradėjo vystytis XVII a. Vilniaus un-to profesorius Ž. Liauksminas 1667 išleido muz. teorijos vadovėlį „Muzikos menas ir praktika" („Ars et praxis musicae", II leid. 1693), kuriame išdėstė elementarius muz. dalykus ir davė praktiškų patarimų giedotojams. XVII a. antrojoje pusėje Vilniaus un-te dirbo muzikos teoretikas M. Dileckis, kurio darbai „Muzikinio dainavimo elementorius-gramatika" (rusų k., 1670), „Muzikinės gramatikos idėja" (rusų k., 1679) ir kt. turėjo įtakos rusų cerkvinės polifoninės muzikos formavimuisi. V. Tilkovskis savo veikale „Įdomioji fizika" („Physica curiosa", 1691) lietė muz. akustikos, muz. fiziologijos ir muz. psichologijos klausimus. M. darbų XIX a. parašė Vilniaus un-to dėstytojai J. Holandas, V. Kažinskis, A. Voronecas. Muz. folkloristikos pradmenų yra L. Rėzos straipsnyje „Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimas" (išsp. 1825). Jame šiek tiek aptartos liet. liaudies melodijų savybės. Muz. kritikos užuomazgų randama XIX a. pab.—XX a. pr. periodinėje spaudoje („Aušroje", „Varpe", „Kovoje", „Viltyje" ir kt.). Reikšmingesnių straipsnių apie muziką XX a. pr. paskelbė M. Čiurlionis, M. Petrauskas, P. Puskunigis, Č. Sasnauskas, S. Šimkus ir kt. Jie rašė apie lietuvių muz. veiklą, naujus kompozitorių kūrinius, lietė muzikos nac. savitumo klausimus, pabrėžė liaudies meno svarbą originaliajai kūrybai. Ypač vertingas šiuo atžvilgiu M. Čiurlionio str. „Apie muziką" (išsp. 1910). Prie lietuvių M. raidos prisidėjo M. Petrausko Čikagoje 1909 išleista brošiūra „Iš muzikos srities" ir Bostone 1916 išleistas „Mažas muzikos žodynėlis", t. p. pirmieji periodiniai lietuvių muz. leidiniai — J. Naujalio Kaune 1909—10 leistas laikr. „Vargonininkas" ir S. Šimkaus JAV 1916 leistas žrn. „Muzika". Periodiniuose muz. leidiniuose buvo spausdinamos naujų muz. kūrinių recenzijos, aptariami kai kurie muz. teorijos, terminologijos bei profesionaliosios ir liaudies muzikos santykių klausimai, liečiama liet. muzikos istorija. Muz. folkloristikos klausimais XIX a. pab.—XX a. pr. rašė Ch. Barčas, L. Nastas, A. Sabaliauskas.

Buržuazijos valdymo metais period. spaudoje buvo skelbiama nemaža muz. recenzijų ir straipsnių. Reikšmingesnės medžiagos išspausdinta muz. laikraščiuose ir žurnaluose („Muzikos menas", „Muzika", „Muzikos barai", „Muzikos aidai", „Muzika ir teatras") ir kai kuriuose tęstiniuose lit. leidiniuose („Tautosakos darbai" ir kt.). Aktualias muz. veiklos problemas nagrinėjo V. Bacevičius, J. Bendorius, A. Budriūnas, J. Gruodis, V. Jakubėnas, J. Žilevičius ir kt. muzikai. Buvo pradėta vertinti lietuvių muz. palikimą, kelti muz. auklėjimo klausimus. Muz. folklorą tyrinėjo T. Brazys, J. Čiurlionytė, Z. Slaviūnas, muz. teoriją ir istoriją — T. Brazys, J. Strolia ir kt.

Taryb. metais M. klausimai nagrinėjami Lietuvos TSR konservatorijoje, Kompozitorių s-gos M. sekcijoje, Liet. kalbos ir lit-ros in-to tautosakos sektoriuje. J. Čiurlionytė rusų k. išleido muz. folkloristikos veikalą „Lietuvių liaudies dainų kūryba". Muz. folkloristikos darbų parašė G. Četkauskaitė, S. Paliulis, Z. Slaviūnas ir kt. J. Gaudrimas išleido veikalą „Iš lietuvių muzikinės kultūros istorijos" (2 d., 1958—64), kuriame išnagrinėjo profesionaliosios liet. muzikos raidą XV a.—XX a. vid. (iki 1940). Autorių kolektyvas parengė to veikalo III dalį (1967), kurioje išnagrinėjo lietuvių tarybinės muzikos raidą iki 1965. Darbų lietuvių muzikos istorijos klausimais parašė taip pat A. Ambrazas, K. Jasinskas, V. Landsbergis, O. Narbutienė, muz. teorijos klausimais — A. Daunoras, R. Kašponis, V. Klova, E. Navickaitė, P. Tamuliūnas, A. Venckus, V. Venckus, apie kt. tautų muziką — K. Jasinskas, A. Tauragis, apie šiuolaikinę liet. muziką — A. Ambrazas, J. Gaudrimas, S. Yla, K. Jasinskas, V. Karpavičius, J. Špigelglazas ir kt. Muz. kritikos, muz. istorijos ir kt. straipsniai spausdinami almanache „Muzika ir teatras", tęstiniame leid. „Menotyra", savaitraštyje „Literatūra ir menas", žurnaluose „Kultūros barai", „Pergalė" ir kt. leidiniuose. Muzikologai nuo 1949 rengiami Lietuvos TSR konservatorijos teorijos ir kompozicijos f-te.

„MÙZIKOS AIDAĨ" — muzikos žurnalas, ėjęs 1926 Kaune. Leido Cecilijos d-ja. Redagavo T. Brazys.

„MÙZIKOS BARAĨ" — mėnesinis muzikos žurnalas, ėjęs 1931—33, 1938—39 Kaune ir 1940 Vilniuje. Leido Lietuvių muzikų d-ja. Redagavo M. Budriūnas.

„MÙZIKOS MẼNAS" — mėnesinis muzikos žurnalas, ėjęs 1924—25 Kaune. Redagavo J. Žilevičius.

MÙZIKOS MOKỸKLOS. Muz. dalykus Lietuvoje imta dėstyti XIV—XV a. Pirmosios M. m. buvo steigiamos prie didesnių bažnyčių. 1513 tokia muz. m-la veikė Vilniuje prie Jono bažnyčios, 1522 — prie katedros. Muzikos buvo mokoma ir Vilniaus un-te (įst. 1579). Čia švenčių dienomis koncertuodavo studentų chorai ir instrumentinės kapelos. Apie XVII a. vidurį Ž. Liauksminas suorganizavo un-te choralinio giedojimo kursus. 1679 Vilniaus un-te muz. dalykus dėstė M. Dileckis. XIX a. pr. jame įsteigta muz. katedra — viena pirmųjų muz. katedrų Europoje. Čia buvo mokoma groti įvairiais muz. instrumentais, dėstoma muz. teorija ir kompozicija. Muz. katedrai vadovavo J. Holandas (pirmosios lenkų kalba sukurtos komiškos operos „Agatka" autorius), išleidęs muz. teorijos, harmonijos ir polifonijos vadovėlį „Akademinis traktatas apie

tikrąjį muzikos meną" („Traktat akademicki o prawdziwej sztuce muzyki", 1806). Holando vadovaujamas un-to studentų choras ir orkestras atlikdavo sudėtingus muz. kūrinius (J. Haidno mišias ir kt.).

XIX amžiuje M. m. buvo steigiamos didesniuose Lietuvos feodalų dvaruose. Jose buvo rengiami muzikai, daugiausia dvarų orkestrams. Šiose m-lose dirbo dažniausiai tik vienas muz. mokytojas. Jis buvo m-los ir orkestro vadovas. Mokinių tarpe buvo ir vietos valstiečių vaikų, ypač Rokiškio muz. m-loje.

XIX a. pirmojoje pusėje Salų dvare (Rokiškio rj.) veikė muz. m-la, kuriai vadovavo Jurgelionis. Apie 1874 Rietave muz. m-lą įsteigė B. Oginskis. 1874—1880 jai vadovavo J. Kalvaitis, 1891 — J. Naujalis. M-loje buvo mokoma groti fortepijonu, vargonais, smuiku ir pučiamaisiais instrumentais, supažindinama su muz. teorijos pagrindais. 1883 čia suorganizuotas 60 asmenų simf. orkestras. Jam vadovavo čekas J. Mašekas. Muz. m-la Rietave veikė iki 1903. Panaši muzikos m-la 1873—1902 veikė M. Oginskio dvare Plungėje. Joje 1889—1892 mokėsi M. Čiurlionis. M-lai ir orkestrui kurį laiką vadovavo Varšuvos Muz. in-to auklėtinis valtornininkas P. Dovydavičius. 1878—1904 muz. m-la veikė Rokiškyje (grafų Tyzenhauzų dvare). Joje buvo rengiami vargonininkai, tačiau buvo mokoma groti ne tik vargonais ir fortepijonu, bet ir kuriuo nors vienu orkestro instrumentu. M-lai 1884—1904 vadovavo R. Limanas. Rokiškio muz. m-loje mokėsi J. Gruodis, M. Petrauskas, J. Talat-Kelpša.

XIX a. antrojoje pusėje M. m. steigimą paskatino muz. gyvenimo pagyvėjimas Lietuvos miestuose. 1867 atidaryta privati nemokama muz. m-la Vilniuje. 1873—1915 Vilniuje su pertraukomis veikė Rusų muz. d-jos Vilniaus skyriaus muz. m-la. Joje dėstė K. Galkauskas, E. Laumenskienė, mokėsi J. Čiurlionytė, J. Talat-Kelpša. XIX a. pab.—XX a. pr. Vilniuje veikė taip pat keletas privačių M. m-lų. J. Montvila 1900 čia įsteigė piešimo ir muzikos m-lą, privačias M. m. laikė E. Laumenskienė ir kt. 1921 Vilniuje įkurta lenkų muz. m-la, 1923 pertvarkyta į lenkų konservatoriją. Vilniuje 1924—39 veikė Žydų muz. in-tas ir kurį laiką — trimetė J. Montvilos vargonininkų m-la.

Kaune 1884 įsteigta privati B. Robmano muz. m-la, vėliau privačios Valavičiaus ir Ipo muz. m-los. J. Naujalis Kaune 1892 suorganizavo vargonininkų ir choro dirigentų kursus, o 1919 įsteigė privačią muz. m-lą. 1920 ši m-la suvalstybinta. 1920—21 joje buvo fortepijono, smuiko ir dainavimo specialybės, dirbo 8 mokytojai, mokėsi 36 mokiniai. Vėliau m-la išplėsta. Nuo 1927, J. Gruodžio vadovaujama, ji tapo svarbiausiu muz. kultūros centru Lietuvoje. 1930 m-loje buvo 14 specialybės klasių, 15 bendrųjų muz. dalykų klasių, dirbo 32 dėstytojai, mokėsi apie 300 mokinių. M-loje dėstė J. Bendorius, P. Berkavičius, L. Dauguvietytė, B. Dvarionas, E. Gailevičius, J. Gruodis, A. Kačanauskas, A. Kohelikas, E. Laumenskienė, N. Martinonis, P. Oleka, J. Pakalnis, K. Paulauskas, J. Talat-Kelpša ir kt. Joje mokėsi A. Budriūnas, K. Gutauskas, J. Karnavičius, K. Kaveckas, A. Račiūnas, V. Žilius ir kt. 1933 m-la pertvarkyta į Kauno konservatoriją. Kaune 1930—1940 t. p. veikė E. Laumenskienės Liaudies konservatorija ir privačios Ipo ir Gechtmano bei E. Herbek-Hanzen muz. m-los.

Klaipėdoje privačią muz. m-lą 1923 įsteigė S. Šimkus. 1924 ji suvalstybinta. 1930 kaip valstybinė įstaiga buvo uždaryta, bet veikė toliau, finansuojama Klaipėdos krašto direktorijos ir „Aukuro" d-jos. 1937 vėl suvalstybinta. 1939, Vokietijai užgrobus Klaipėdą, perkelta į Šiaulius. M-la turėjo internatą ir mokėjo stipendijas. M-lai vadovavo: 1923—1927 ir 1928—30 S. Šimkus, 1927—28 J. Žilevičius, 1930—37 I. Prielgauskas, 1937—39 J. Karosas. M-loje buvo orkestro, fortepijono, vargonų, dainavimo ir teorijos bei kompozicijos skyriai. Didžiausias dėmesys joje buvo skiriamas instrumentalistų rengimui. Bendrieji muz. dalykai buvo einami sutrumpintai, daugiau laiko, negu kitose Lietuvos muz. m-lose, buvo skiriama specialybės studijoms. Kurį laiką m-la buvo vadinama konservatorija, kai kurių specialybių programos prilygo konservatorijų programoms. S. Šimkaus pastangomis m-loje buvo sutelkti kvalifikuoti dėstytojai, įsteigtas mokinių internatas. Fortepijono specialybę dėstė I. Prielgauskas, J. Čiurlionytė, E. Herbek-Hanzen, E. Juodvalkienė, E. Poliarova, vargonų specialybę — S. Šimkus, A. Johovas, dainavimą — M. Čerkaskaja, Volkovas, teorinius dalykus — A. Johovas, S. Šimkus, J. Žilevičius. Kai kuriuos dalykus dėstė užsieniečiai: pučiamųjų instrumentų specialybes — čekai (vad. čekų nonetas), styginių instrumentų specialybes — vengrai. Buvo suorganizuotas m-los simf. orkestras (iki 1930 jo vadovas S. Šimkus, 1931—38 — J. Kačinskas), kuris 1925—38 surengė nemaža viešų koncertų. Klaipėdos muz. m-loje mokėsi daug žymių liet. muzikų: J. Pakalnis, D. Andrulis, V. Arnastauskas, A. Baužinskas, A. Ilčiukas, J. Motiekaitis, K. Paulauskas, J. Švedas ir kt.

Šiauliuose 1929—33 veikė privati muz. m-la, nuo 1939 — iš Klaipėdos perkelta muz. m-la.

Taryb. metais M. m. Lietuvoje žymiai padaugėjo. 1940 įsteigta Vilniaus muz. m-la (dab. Vilniaus J. Talat-Kelpšos muz. m-la), kurios programos netrukus prilygo konservatorijų programoms. Tais pat metais M. Karkos iniciatyva Panevėžyje suorganizuoti muz. kursai, 1944 pertvarkyti į keturmetę muz. m-lą. M. m. 1945 įsteigtos Kaune (dab. J. Gruodžio muz. m-la) ir Klaipėdoje (dab. Klaipėdos S. Šimkaus muz. m-la). Suaktyvėjo Šiaulių ir Panevėžio muz. m-lų veikla (1959—67 Kauno, Klaipėdos, Panevėžio, Šiaulių ir Vilniaus muz. m-los buvo vadinamos muz. technikumais). Muz. m-lose rengiami instrumentalistai, vokalistai, choro dirigentai, muz. teoretikai. Visos muz. m-los turi vakarinius skyrius, Kauno, Klaipėdos ir Vilniaus muz. m-los — neakivaizdinius skyrius. Visuose Lietuvos muz. m-lų skyriuose 1965 mokėsi apie 1500 moksleivių. Prie visų muz. m-lų 1948 įsteigtos septynmetės vaikų muz. m-los. Vėliau jos pradėtos steigti ir rajonų centruose bei kt. miestuose. 1965 Lietuvoje buvo 34 septynmetės vaikų muz. m-los, jose mokėsi daugiau kaip 5000 mokinių. 1945 Kaune, 1948 Vilniuje įsteigtos vad. dešimtmetės muz. m-los. Jose rengiami daugiausia būsimieji konservatorijos studentai. Lygia greta su muz. dalykais šiose m-lose išeinama visa bendrojo lavinimo vid. m-los programa. Kauno dešimtmetė muz. m-la 1956 pertvarkyta į Kauno vidurinę specialiąją muz. m-lą, 1967 — į Kauno vidurinę meno m-lą. Iki 1965 ją baigė daugiau kaip 100 muzikų. 1965 joje buvo apie 300 mokinių. Prie Vilniaus dešimtmetės muz. m-los 1952 įsteigtas choreografijos skyrius. Šios m-los pagrindu 1960 įsteigta pirmoji Tarybų Sąjungoje meno mokykla-internatas (nuo 1965 Vilniaus Čiurlionio meno mokykla-internatas) su muzikos, dailės ir choreografijos skyriais. 1965 joje mokėsi apie 600 mokinių. Šios m-los meno kolektyvai pasiekė didelio meistriškumo. Mokinių styginis orkestras (vadovas S. Sondeckis) koncertavo Rygoje, Taline, Tartu, Jelgavoje, Maskvoje. 1964 orkestras koncertavo Budapešte tarpt. konferencijos muz. auklėjimo klausimais dalyviams. Mokinių choras (vadovas A. Jozėnas) 1965 koncertavo Leningrade, 1966 — VDR. 1966 mokinių styginis orkestras (vadovas T. Šernas) gastroliavo VDR ir Tarybų Sąjungos miestuose.

Muz. mokytojus bendrojo lavinimo vid. m-loms rengia Vilniaus Ped. in-to muz. teorijos, choro dirigavimo ir instrumentinės muzikos katedros. Muz. skyrius veikia ir Šiaulių Ped. in-te. Vilniaus un-te nuo 1961 veikia estetikos ir meninio lavinimo katedra su muzikos, teatro ir choreografijos skyriais. Šioje katedroje studentai gali fakultatyviai įsigyti kurios nors meno srities specialybę. Panaši estetikos katedra yra ir Vilniaus Ped. in-te. Rajonų meno saviveiklos muz. kolektyvų vadovus rengia Vilniaus kultūros m-los choro dirigavimo skyrius. Prie kai kurių rajonų vykd. k-tų kultūros skyrių veikia vienerių metų choro vadovų kursai. Muzikus su aukštuoju mokslu rengia Lietuvos TSR konservatorija (ž. *Konservatorijos*).

Lit.: J. Gaudrimas, Iš lietuvių muzikinės kultūros istorijos. 2 d., V., 1958—64; Iš lietuvių muzikinės kultūros istorijos, d. 3, V., 1967.

„MŪZIKOS ŽÌNIOS" — muzikos teorijos ir istorijos laikraštis, nuo 1934 ėjęs Čikagoje ir nuo 1967 einąs Elizabete (Niudžersio valstija). Nuo 1953 redaguoja J. Kreivėnas.

MŪZIKŲ DRAUGÌJOS. Telktis į d-jas liet. kompozitoriai pradėjo XX a. pra-

džioje. M. Čiurlionio iniciatyva prie Lietuvių dailės d-jos 1908 Vilniuje įsteigtas Muzikinis fondas, kurio tikslas buvo skatinti ir remti liet. kompozitorių kūrybą. Fondo pastangomis 1910 įvyko pirmasis dainų ir kitų muz. kūrinių konkursas. 1911, M. Čiurlioniui mirus, Muzikinis fondas nustojo veikęs. 1908 Kaune buvo įsteigta Vargonininkų d-ja. Jos vardu J. Naujalis 1909—10 leido pirmąjį lietuvių muz. laikraštį „Vargonininkas". 1916—17 Petrograde veikė Č. Sasnausko d-ja, surengusi du Č. Sasnausko kūrinių koncertus. 1920 Kaune įsikūrusioje Lietuvių meno kūrėjų d-joje 1920—22 veikė muz. sekcija. 1920 jai vadovavo J. Talat-Kelpša, 1920—22 — S. Šimkus. Sekcija organizavo koncertus, skatino ir rėmė kompozitorių veiklą. 1920 muz. sekcijos pastangomis privati J. Naujalio choro vadovų ir vargonininkų m-la pertvarkyta į Kauno muz. m-lą, įsteigtas profesionalus lietuvių operos teatras (ž. *Akademinis operos ir baleto teatras*). Muz. sekcija rūpinosi chorų organizavimu, rengė instrumentinės ir vokalinės muzikos koncertus, šelpė užsienyje studijuojančius muzikus (J. Bendorių, J. Gruodį ir kt.). Suvalstybinus Kauno muz. m-lą ir operos teatrą, muz. sekcijos veikla pašlijo. 1924—40 veikusi klerikalinė Cecilijos d-ja propagavo bažnytinę muziką. 1924—26 Kaune veikė Lietuvių menininkų muzikų d-ja, 1925—40 — Lietuvos Kanklininkų d-ja. 1928 įsikūrė Lietuvos Filharmonijos d-ja. 1928—31 veikė „Lietuvos Muzikos ir dainos centras", 1932—1935 — Lietuvos Muzikų ir chorvedžių d-ja, 1936—40 — Lietuvos Muzikų d-ja. Šios d-jos nemaža prisidėjo prie lietuvių nac. muzikos ugdymo ir propagavimo. D-joms vadovavo ir jų veikloje dalyvavo J. Bendorius, J. Gruodis, A. Kačanauskas, M. Karka, S. Šimkus, J. Žilevičius ir kt. muzikai. M. d. iniciatyva buvo surengtos Lietuvos dainų šventės (1924, 1928, 1930), leidžiami natų (daugiausia dainų) rinkiniai ir period. leidiniai („Muzika", „Muzikos aidai", „Muzikos barai", „Muzikos menas", „Muzika ir teatras" ir kt.), rengiami choro vadovų kursai, koncertai. Nemaža dėmesio d-jos skyrė muz. švietimui. Lietuvos Kanklininkų d-ja 1930 Kaune įsteigė kanklių muzikos m-lą, kuri 1931 buvo pertvarkyta į kanklių ir skudučių muzikos kursus. M. d. pastangomis pagerėjo muzikos dėstymas g-jose. Ypač aktyviai veikė N. Martinonio vadovaujama Lietuvos Muzikų d-ja. Joje buvo vargonininkų (vadovas K. Kaveckas), chorų (vadovas K. Griauzdė) ir mokytojų (vadovas J. Motiekaitis) sekcijos. Šios d-jos pastangomis 1938 buvo parengta lietuviška muz. terminologija, surengtas dainos konkursas, 1937 ir 1938 suorganizuotos sritinės dainų šventės Panevėžyje, Marijampolėje, Ukmergėje. Klaipėdoje 1923, 1933 ir 1938 dainų šventes surengė ten nuo 1923 veikusi Giedotojų s-ga. 1940 vietoj iki tol veikusių muzikų draugijų pradėta organizuoti Lietuvos TSR *Kompozitorių sąjunga*.

MŽAVANĀDZĖ Vasilijus [g. 1902.XII.15 Kutaisyje (Gruzijos TSR)] — Komunistų partijos ir Tarybų valstybės veikėjas, Socialistinio Darbo Didvyris (1962). Kilęs iš darbininkų. 1915—21 darbininkas Culukidzėje (buv. Chonis). 1927 baigęs karo m-lą, tarnavo Raudonojoje Armijoje. Nuo 1927 TSKP narys. 1929 baigė kar. polit. kursus Tbilisyje. Iki 1933 polit. darbuotojas Raudonojoje Armijoje. 1937 baigęs Lenino Kar. polit. akademiją Leningrade, buvo pulko komisaras. 1939 armijos štabo komisaras, paskui Pabaltijo Ypatingosios kar. apygardos v-bos komisaras. Dalyvavo 1939—40 kare su Suomija. D. Tėvynės karo metais divizijos, korpuso, Pamario operatyvinės kariuomenės grupės komisaras, 42-sios, 2-sios smogiamosios ir 21-sios armijos karo tarybų narys. Nuo 1942 generolas majoras, nuo 1944 generolas leitenantas. 1945—46 Charkovo kar. apygardos karo tarybos narys, 1946—47 Kijevo kar. apygardos karo tarybos narys, 1950—53 Pakarpatės kar. apygardos karo tarybos narys. Nuo 1953 Gruzijos KP CK I sekretorius. Nuo 1956 TSKP CK narys. 1957—66 kandidatas į TSKP CK Prezidiumo narius. Nuo 1966 kandidatas į TSKP CK Polit. biuro narius. Nuo 1954 TSRS AT deputatas.

N

N, n — lietuvių kalbos abėcėlės dvidešimtoji raidė. Ja žymimos dvi liet. kalbos priebalsinės fonemos: 1) kietoji „n", pvz., „nóras", „nãmas", ir 2) minkštoji „n", po kurios prieš užpakalinės eilės balsius ir dvibalsius „ai", „au", „ui", „uo" rašomas minkštinamasis ženklas *i*, pvz., „niūrùs", „niáukiasi". „N" yra uždarumos liežuvio priešakinis nosinis sonantas. Prieš liežuvio užpakalinius priebalsius „k" ir „g" priebalsis „n" virsta liežuvio užpakaliniu, pvz., „rankà", „angà". Priebalsis „n" visada žymimas raide *n* ir niekada nedusléja, pvz., „rentinỹs", „péntis".

NABARAUČIZNĀ, Nuobariškės, — kaimas Trakų rj., Rusakalnio apyl., 7 km į p. nuo Vievio. 50 gyv. (1959). Kaimas neišsiskirstęs vienkiemiais. Iš v. prieina Nabaraučiznos ež. Yra Rusakalnio aštuonmetė m-la (nuo 1962).

NABARAUČÌZNOS KÁLNAS — moreninės kilmės kalva Dzūkų aukštumoje, Daugirdiškių ežeruotame moreniniame masyve, 7,5 km į p. nuo Vievio. Aukštis 229 m. Susidarė paskutinio apledėjimo metu iš riedulingo priesmėlio. N. k. papėdėje yra Nabaraučiznos, Lunkiškių kaimai.

NĀBAŽAS Jonas [g. 1907.XI.6 Jonavoje] — kompozitorius, pedagogas. 1933 baigė Kauno konservatorijos kompozicijos klasę, 1936 — Kauno universiteto humanitarinių mokslų fakultetą. 1936—1937 E. Laumenskienės Liaudies konservatorijos (Kaune) dėstytojas. 1937—1939 studijavo Paryžiaus muz. mokykloje. 1940—49 Kauno konservatorijos, nuo 1950 Lietuvos TSR konservatorijos dėstytojas.

Kūriniai: simf. poema „Daina apie liūdesį ir džiaugsmą" (1933), čakona simf. orkestrui liaudies dainos „Oi bernuži, bernuži" tema (1939—41), simf. siuita „Darbo dainos" (1967), styginis kvartetas (1957), kapričio smuikui ir fortepijonui (1940), sonata fortepijonui (1931), fortepijoninės pjesės, choro ir solo dainos.

Lit.: **J. Gaudrimas,** Lietuvių tarybinė muzika, V., 1960; Iš lietuvių muzikinės kultūros istorijos, d. 3, V., 1967.

NACĒVIČIUS Stasys [1881.XII.14 Riazanėje — 1947.VI.6 Akademijoje (Kėdainių rj.)] — agronomas, daržininkystės ir sodininkystės specialistas, fenologas. 1906 baigė Maskvos universitetą. 1922 dirbo Dotnuvos selekcijos stotyje, tyrė iš Rostovo atsivežtas bulvių, pomidorų veisles, be to, darė fenologinius stebėjimus. 1923—1927 dėstė Dotnuvos žemės ūkio technikume; įsteigė mokomąjį daržą, suorganizavo moksleivių fenologų būrelį (fenologijos biurą). Nuo 1925 dėstė daržininkystę ir sodininkystę Ž. ū. akademijoje, vadovavo jos moko-

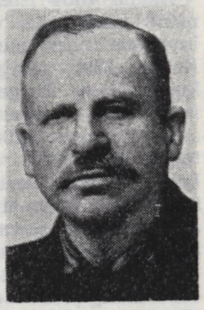

majam daržui, organizavo daržininkystės-sodininkystės kursus, kuriuos pats finansavo ir vedė. Vok. faš. okupacijos laikotarpiu iš akademijos pašalintas už visuom. veiklą taryb. metais. Nuo 1944 Ž. ū. akademijos profesorius; dėstė agrometeorologiją ir daržininkystę, suorganizavo studentų fenologijos būrelį. N. — pirmasis daržovių selekcininkas Lietuvoje; pagerino pomidorų, kopūstų, burokėlių, ridikėlių, agurkų, pupelių ir kai kurių kitų daržovių veisles. Ž. ū. akademijos mokomasis daržas tapo visos Lietuvos daržovių sėklininkystės centru. Be to, N. nustatė svarb. daržovių sėjos ir sodinimo laiką pagal vietos fenologinius reiškinius. N. buvo žymiausias Lietuvos fenologas. Jo svarbiausias veikalas —„Taikomoji fenologija" (1946; II leid. 1958). Parašė keletą brošiūrų ir paskelbė apie 20 moksl. straipsnių, daugiausia fenologijos ir daržininkystės klausimais.

Lit.: P. Svetika, Prof. Stasys Nacevičius.— „Lietuvos Žemdirbystės mokslinio tyrimo instituto darbai", t. 5, V., 1960.

NACĖVIČIUS Vincas [1875.V.6 Jurbarke — 1943.I.25 Kaune] — choro dirigentas. Apie 1892 Jurbarke suorganizavo chorą, kuris 1893 dalyvavo „Birutės" d-jos surengtoje dainų šventėje Tilžėje. 1900 baigęs J. Naujalio vargonininkų ir choro dirigentų kursus, vargoninkavo Kaune. Su kitais organizavo slaptus liet. chorus, rengė gegužines, talkininkavo knygnešiams. Buvo „Dainos" d-jos chorų dirigentas, vaidino d-jos rengiamuose spektakliuose, akompanavo solistams. 1916—18 Voronežo lietuvių karo pabėgėlių g-jos ir mkt. kursų muz. mokytojas, liet. choro vadovas. 1918—19 dėstė muziką Kauno mkt. seminarijoje. 1919—23 Kauno miesto ir apskrities socialinės apsaugos inspektorius. Vėliau vargonininkas ir chorų vadovas Kaune. Apie 1932 apakęs, muz. gyvenime nebedalyvavo.

NACHIMSÓNAS Semionas [1885 Liepojoje — 1918.VII.6 Jaroslavlyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Būdamas moksleiviu, įsijungė į s-d. judėjimą. 1905 dalyvavo jūreivių sukilimo parengime Liepojoje. Caro valdžios persekiojamas, slapstėsi, buvo už akių nuteistas mirti. 1906—07 vienas RSDDP ir Bundo Kauno kar. rev. org-jos vadovų. Vietinių bolševikų remiamas, RSDDP ir Bundo Kauno kar. rev. org-jos buvo deleguotas į RSDDP V (Londono) suvažiavimą (slap. Salinas). Vėliau mokėsi Berne, gavo filosofijos ir ekonomikos mokslų daktaro laipsnį. Stolipino reakcijos metais tapo bolševiku. Grįžęs į Rusiją, bendradarbiavo bolševikų laikraščiuose „Zvezda" ir „Pravda" (slap. Michalčikas, Pavelas Salinas). Buvo suimtas ir ištremtas į Liepoją, kur gyveno policijos prižiūrimas. I pasaul. karo metais tarnavo Rusijos kariuomenėje ir dirbo joje part. darbą. Po Vasario revoliucijos RSDDP(b) Petrogrado miesto I rj. k-to ir Petrogrado tarybos kar. sekcijos pirmininkas. Po 1917 liepos įvykių partijos pavedimu dirbo XII armijoje, buvo bolševikų laikr. „Okopnij nabat", ėjusio Cesyse, redaktoriumi. Dalyvavo RSDDP(b) VI suvažiavime. Po Spalio revoliucijos XII armijos kar. komisaras. 1918 paskirtas Jaroslavlio kar. apygardos komisaru. Baltagvardiečių maišto metu nužudytas.

NACIONALIZĀCIJA — privatinių gamybos priemonių (žemės, pramonės įmonių, bankų, transporto, ryšių ir kt.) suvalstybinimas (pavertimas valstybės nuosavybe). Kapit. valstybėse N.— burž. reforma, pagal kurią prievarta suvalstybinamos kai kurios gamybos priemonės (ir suvalstybintos jos lieka kapitalistinės), atlyginant už jas. Socialistinė N.— revoliucinis prievartinis gamybos priemonių suvalstybinimas, atlyginant už jas arba be atlyginimo. Šalyse, išsivadavusiose iš kolonijinės priespaudos, N., ypač užsienio kapitalui priklausančių gamybos priemonių N., padeda sukurti nac. pramonės pagrindus, pasiekti ekonominę nepriklausomybę.

Lietuvoje socialistinė pagrindinių gamybos priemonių N. pirmą kartą buvo vykdoma 1918—19, vadovaujantis Lietuvos Laikinosios revoliucinės darbininkų ir valstiečių vyriausybės 1918.XII.16 manifestu, paskelbusiu, kad nacionalizuojama visa dvarininkų, stambiųjų ūkininkų, bažnyčių, vienuolynų ir kunigų žemė (su kilnojamuoju ir nekilnojamuoju inventoriumi), visi miškai, vandenys, geležinkeliai, fabrikai, telegrafo ir telefono tinklai, bankai, urmo sandėliai. 1919.I.14 Lietuvos darbininkų ir valstiečių valdžia išleido žemės dekretą, kuriame buvo išdėstyti tarybinės žemės reformos pagrindai. Tarybų valdžią Lietuvoje nuslopinus, šios soc. N. priemonės liko neįgyvendintos. Kad sustiprintų savo ekonomines bei politines pozicijas ir susilpnintų dvarininkų nelietuvių įtaką, burž. valdžia 1919 ėmėsi kapitalistinės N. Už tam tikrą atlyginimą buvo nacionalizuota (nusavinta) dalis dvarininkų miškų, durpynų, vandenų ir dirbamosios žemės (apie 1 mln. ha). Apie 450 000 ha buvo išdalyta (ž. *Žemės reforma*), o visa kita liko valst. nuosavybe.

1940.VII.22 Liaudies Seimas priėmė deklaraciją dėl žemės su jos gelmėmis, miškų ir vandenų paskelbimo visos liaudies, t. y. valstybės nuosavybe, o 1940. VII.23 — dėl stambiosios pramonės ir bankų nacionalizacijos. Buvo nacionalizuojamos visos įmonės, kuriose dirbo daugiau kaip 20 darbininkų (t. p. įmonės, kuriose dirbo ne mažiau kaip 10 darbininkų, bet kuriose buvo variklių, ypač svarbių atitinkamai tos pramonės šakai), visi bankai su jų skyriais, draudimo įstaigos, lombardai ir kt. 1940. IX.27 Lietuvos TSR AT Prezidiumo įsakais nacionalizuotos knygų leidyklos ir didieji knygynai, prekybos įmonės su metine 150 000 lt ir didesne apyvarta. 1940.X.8 nacionalizuota laivininkystės įmonės, jūros ir upių laivynas. 1940. X.28 buvo paskelbtas Lietuvos TSR AT Prezidiumo įsakas dėl kino teatrų, stambių viešbučių, ligoninių, poliklinikų, vaistinių, vaistų sandėlių, chemijos ir farmacijos pramonės įmonių nacionalizavimo. 1940.X.31 nacionalizuoti stambieji namai miestuose ir pram. vietovėse (Vilniuje, Kaune, Panevėžyje ir Šiauliuose namai, kurių naudingas plotas su esamais prie jų trobesiais didesnis kaip 220 m^2, o kt. miestuose ir pram. vietovėse 170 m^2). Ligi 1941.II Tarybų Lietuvoje buvo nacionalizuota 902 pram. įmonės (jose dirbo apie 39 000 darbininkų) ir 1597 stambios prekybos įmonės su 500 mln. lt apyvarta ir 211 mln. lt aktyvu. Stambiojo kapitalo ekspropriacija ir vadovavimo pagrindinėms liaudies ūkio šakoms sukoncentravimas Tarybų valdžios rankose sudarė pagrindą socializmui sukurti Lietuvoje. 1947, uždraudus priv. prekybą ir samdomosios darbo jėgos naudojimą amatininkų dirbtuvėse, priv. kapitalas iš pramonės ir prekybos buvo išstumtas visiškai.

NACIONALÌZMAS — ideologija ir politika, laikanti naciją aukščiausia, istoriškai nekintama žmonių bendruomenės forma ir teigianti, kad visus socialinius tos bendruomenės sluoksnius jungia bendri, harmoningi interesai. N. paprastai pasireiškia išnaudotojų klasinių interesų sutapatinimu su visos nacijos interesais ir savosios nacijos iškėlimu kitų nacijų tarpe. Todėl *buržuazinis nacionalizmas* yra priešingas *proletariniam internacionalizmui* — darbo žmonių ideologijai nac. klausimu. Kraštutinis N. pasireiškimas yra *šovinizmas*.

NADŪNAI — kaimas Zarasų rj., Ežerėnų apyl., 9 km į v. nuo Zarasų, 3 km į š. v. nuo Kauno—Zarasų plento. 137 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs Auslo ežero p. r. krante. Pastatyta taryb. ūkio gyvulininkystės pastatų. Yra pr. m-la (nuo 1926).

NAFTĀ. Tirštos (oksiduotos) N. pėdsakų Lietuvoje pirmą kartą aptikta 1949 Vilniaus gręžinyje, 226—230 m gylyje, silūro ir ordoviko sluoksnių sandūroje. Kiek vėliau panašūs N. pėdsakai tuose pačiuose sluoksniuose buvo rasti Grigiškių gręžinyje. 1955 Stoniškių gręžinyje (netoli Pagėgių) iš vidurinio kambro smiltainių, esančių apie 2 km gylyje, išsiveržė degios dujos. Nuo 1958 pradėta ieškoti N. specialiais gręžiniais. 1960 Virbalio gręžinyje 1150 m gylyje pragręžta keletas skysta N. persunktų ordoviko sistemos klinčių horizontų, kurių bendras storis apie 8 m. Virbalio gręžinyje N. pėdsakų pastebėta dar ir 821—824 m gylyje, viršutinio silūro klintyse. Tuomet N. imta ieškoti gretimoje teritorijoje — išgręžti gręžiniai Kybartuose, Pajevonyje, Vištytyje. Visuose gręžiniuose ordoviko klintyse rasta N. Geriausiai ištirta Kybartų gręžinio ordoviko sistemos N., kuri yra lengva, metaninė, dervinga, turi mažai sieros ir daug parafinų. Gana ryškūs N. pėdsakai aptikti viršutinio silūro klintyse netoli Raseinių ir Tauragės. 1964 rasta

lengva nafta persunktų apatinio devono smiltainių Gargždų gręžinyje (netoli Klaipėdos), maždaug 1260 m gylyje. 1968 kitame gręžinyje prie Gargždų rasta N. kambro smiltainiuose, maždaug 2000 m gylyje.

Remiantis geologų atliktais tyrimais, manoma, kad naftingų horizontų gali būti viduriniame ir viršutiniame kambre, apatiniame, viduriniame ir viršutiniame ordovike, apatiniame ir viršutiniame silūre, apatiniame devone.

Lietuvos gelmėse esanti N. dar neeksploatuojama. N. produktai — mazutas, benzinas, dizelinis kuras, žibalas, tepalai, bitumai — įvežami į Lietuvą iš kitų taryb. respublikų. Iš visų N. produktų daugiausia įvežama mazuto — 45%; dizelinis kuras sudaro 27%. Didžioji N. produktų dalis sunaudojama *kurui.* 1965 Lietuvos TSR sunaudota (skaičiuojant sąlyginiu kuru) 1 266 000 t mazuto, 750 000 t dizelinio kuro, 708 000 t benzino, 81 000 t žibalo.

Iki 1940 N. atveždavo JAV ir Anglijos firmos. Žibalo būdavo įvežama 33%, mazuto ir dizelinio kuro (kartu) 52%, benzino 13% viso N. produktų kiekio.

NAFTALĒVIČIUS Aronas [g. 1921.III.24 Šiauliuose] — matematikas, fizikos-matematikos mokslų daktaras (1966). 1942—1945 tarnavo Raudonosios Armijos 16 lietuviškojoje divizijoje. 1946 baigęs Vilniaus un-tą, jame dirba pedagoginį darbą. 1952 gavo fizikos-matematikos mokslų kandidato laipsnį. Nuo 1957 docentas. 1965 apgynė daktaro disertaciją „Skirtuminių lygčių dvilypės sistemos". Paskelbė mokslinių straipsnių apie meromorfinių funkcijų interpoliavimą, skirtuminių lygčių, jų sistemų ir dvilypių sistemų sveikus bei meromorfinius sprendinius, analizinių funkcijų apibendrintų periodų struktūrą, padarė pranešimą tarptautiniame matematikų kongrese Maskvoje (1966).

NAGĒVIČIUS Vladas [**Nagius;** 1881. VI.17 Kretingoje — 1954.IX.15 Klivlende (JAV)] — gydytojas, archeologas, buržuazinis visuomenės veikėjas. 1904 Peterburge baigė Archeologijos in-tą, 1910 — Karo medicinos akademiją. 1910—17 tarnavo gydytoju Rusijos Baltijos ir Juodosios jūros laivynuose. 1918 grįžo į Lietuvą. 1919—40 vadovavo Lietuvos kariuomenės sveikatos tarnybai, nuo 1920 generolas. 1921 Kaune suorganizavo Karo muziejų ir iki 1940, taip pat 1941—44 jam vadovavo. 1920 suorganizavo Lietuvai pagražinti d-ją, kuri turėjo rūpintis ir Lietuvos piliakalnių saugojimu bei puošimu. (N. ir kitų iniciatyva atsirado žalingas paprotys apsodinti piliakalnius medeliais, įrengti ant jų aukurus.) 1924—40 Karo invalidams šelpti k-to pirmininkas. Nuo 1905 bendradarbiavo burž. spaudoje („Vilniaus žiniose", „Lietuvos žiniose", „Viltyje", „Mūsų žinyne" ir kt.). Hitlerinės okupacijos metais talkino okupantams. Šiems 1943. III.17 uždarius Lietuvos aukštąsias m-las ir mokslo įstaigas ir terorizuojant mokslo darbuotojus bei kt. inteligentus, N. su kitais pasirašė atsišaukimą, kviečiantį Lietuvos gyventojus remti hitlerinės Vokietijos karo pastangas. Dalyvavo 1943.IV okupantų sušauktoje konferencijoje, turėjusioje mobilizuoti Lietuvos gyventojus hitlerininkams padėti, joje išrinktas okup. valdžios pirmojo gen. tarėjo patariamosios tarybos nariu. Savo dvare tarėsi su okup. valdžios vadovaujančiais pareigūnais, kaip įsteigti policinius batalionus, kurie turėjo slopinti pasipriešinimo okupantams judėjimą (tiems batalionams paskui vadovavo P. Plechavičius). 1944 pasitraukė į Vakarus, nuo 1949 gyveno JAV.

N. nemažai reiškėsi kaip archeologas. 1904—12 kasinėjo Lietuvos v. dalies kapinynus: Kiauleikių, Senkų, Kartenos, Pryšmančių (Kretingos rj.); Gargždų, Norgėlų (Klaipėdos rj.); Mockaičių, Pocių (Šilutės rj.); Šateikių (Plungės rj.) ir Kretingos. Dalis kasinėjimų duomenų buvo paskelbta, surinkta medžiaga saugoma Ermitaže (Leningrade) ir Istorijos-etnografijos muziejuje (Vilniuje). Vėliau ištyrė Pryšmančiuose 89 griautinius ir degintinius IX—XII a. kapus (1921); Apuolės piliakalnio (Skuodo rj.) įtvirtinimus (1931—32) ir Impilties piliakalnio (Kretingos rj.) pylimą (1933—1934). Dalis kasinėjimų medžiagos yra Kaune, Istorijos muziejuje. Pryšmančių kasinėjimų duomenys paskelbti „Senovėje" (t. 1, 1935). Apie kasinėjimų rezultatus darė pranešimus Rygoje antrajame Pabaltijo archeologų kongrese (1930) ir Londone (1932) bei Osle (1936) įvykusiuose tarptautiniuose archeologų suvažiavimuose.

NAGINĖS — viena *apavo* rūšių.

NAGINSKAITĖ Ieva [g. 1921.V.26 Vilniuje] — dailininkė. 1949 baigusi Vilniaus Dailės in-to tapybos f-tą, nuo 1950 dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose. Tapo daugiausia kolūkinės tematikos paveikslus, peizažus, iliustruoja vaikų knygas. Geriausiems peizažams būdinga apibendrintas vaizdas, darni kompozicija, šviesus, spalvingas koloritas.

Kūriniai: „Kolūkio bitynas" (1957), „Žemaitija" (1959), „Moksleiviai kolūkyje", „Miestas auga" (1960), „Vakaras" (1965) ir kt.

NĀGLIO DRAUSTĪNIS — botaninis draustinis pajūryje, prie Palangos. Plotas 39 ha. Apima pajūrio kopų ruožą. Didž. kopa (apie 15 m aukščio) vad. Naglio kalnu. Apie ją yra sukurta pasakų ir padavimų. Draustinyje saugomos pajūrio kopoms būdingos augalų bendrijos ir reti pajūrio augalai: muilinė guboja, pajūrinis pelėžirnis, pajūrinė stoklė, pajūrinė pienažolė, paprastoji šertvė, paupinis jonpapartis, daugiametis patvenis ir kt. Pustomos pajūrio smėlio kopos pradėtos želdinti 1922. Pirmiausia jos sutvirtintos kadagiais ir viržiais, vėliau smailialapiais karklais, paprastosiomis ir kalninėmis pušimis. 1937 pušimis apželdintas 50 ha smėlyno plotas aplink Naglio kalną. N. d.— poilsiautojų mėgstama vieta.

NAGLŸS Petras [g. 1920.VI.7 Patumšiuose (Telšių rj.)] — partinis darbuotojas. 1935—40 lentpiūvės darbininkas, siuvėjas Luokės valsčiuje. 1940.VII įstojo į LKJS. 1940—41 LLKJS Varnių vls. k-to sekretorius. Hitlerinės okupacijos metais kalintas. Pabėgęs iš kalėjimo, slapstėsi. 1944—47 LLKJS Telšių aps. k-to instruktorius, I sekretorius. Nuo 1947 TSKP narys. 1947—49 mokėsi Resp. part. m-loje. 1949—55 part. darbuotojas Plungėje, Salantuose, Klaipėdoje. 1953—56 mokėsi neakivaizdiniu būdu Aukštojoje part. m-loje prie TSKP CK. 1955—59 LKP CK atsakingasis organizatorius. Nuo 1959 LKP Telšių rj. k-to I sekretorius. 1960—61 kandidatas į LKP CK narius, nuo 1961 LKP CK narys. Nuo 1963 Lietuvos TSR AT deputatas.

NAGORNÒSKIS Vincas [1869.IV.23 Vištytyje (Vilkaviškio rj.) — 1939.V.25 Baltimorėje (JAV)] — JAV lietuvių rašytojas. 1882 išvykęs į JAV, dirbo siuvyklose, mokėsi priv. kursuose. Suorganizavęs scenos mėgėjų būrelį, režisavo kt. autorių ir savo paties veikalus. Parašė ist. tragedijas „Živilė" (1905), „Pilėniečiai" (1908), „Rutvilė, Žemaitijos mergelė" (1911), dramą „Revoliucijos viltis" (par. 1907), vaizdelį iš baudžiavos laikų „Doros sargas" (1921), komediją „Bijūnėlis" (1925), t. p. kūrinių anglų kalba. Dramos veikalams siužetus ėmė daugiausia iš lenkų rašytojo J. Kraševskio romantinių raštų. Juose idealizavo Lietuvos feod. senovę. XX a. pradžioje N. dramas vaidino ne tik JAV, bet ir Vilniaus, Kauno, Peterburgo ir Rygos lietuvių scenos mėgėjai.

NAIDIÒNOVAS Arkadijus [g. 1921.X.15 Janušpolyje (Ukrainos TSR, Žitomiro sr.)] — inžinierius, technikos mokslų kandidatas (1962). 1947 baigė Kijevo Politechnikos in-tą. 1947—62 dirbo laboratorijos vedėju Vilniaus g-lose. Nuo 1962 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-to Vilniaus filiale, nuo 1965 docentas. 7 išradimų autorius. Paskelbė moksl. straipsnių radioelektronikos klausimais.

NAIDUŠKĒVIČIUS Romualdas Vytautas [g. 1931.I.8 Ukmergėje] — ekonomistas, ekonomikos mokslų kandidatas (1964). 1956 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1956 Ekonomikos in-to moksl. bendradarbis, nuo 1967 moksl. sekretorius. Paskelbė moksl. straipsnių apie Lietuvos TSR mašinų gamybos pramonę, darbo našumo kėlimą joje ir kitais ekonomikos klausimais.

NAIDŽIŨ EŽERAS — ežeras Širvintų rj., 11 km į š. r. nuo Širvintų, 4 km į š. nuo Giedraičių—Širvintų kelio. Plotas 28 ha.

Ežeras rininis, ištįsęs iš š. į p.; ilgis 1675 m, didž. plotis 700 m, kranto linijos ilgis 4900 m. R. krantas apaugęs mišku. Išteka Žąsė (Vilkesos intakas). Prie ežero yra Naidžių kaimas.

NAIDŽIŲ PĖLKĖ — pelkė Širvintų rj., 9 km į š. r. nuo Širvintų, Šešuolėlių miške. Plotas 219 ha. Raistinė aukštapelkė. Yra nesupelkėjusių salų. Durpių klodo didž. storis 8 m, vid. 3,4 m, susiskaidymas 20—30%, vid. peleningumas 2,2%. Už 1 km į r. nuo pelkės telkšo Naidžių ež., o tarp jo ir pelkės įsikūręs Naidžių kaimas.

NAIKIAĨ — kaimas Mažeikių rj., Mažeikių apyl., 4 km į p. r. nuo Mažeikių. 310 gyv. (1959). Kaimo š. pakraščiu eina Šiaulių—Mažeikių glžk., per kaimą eina Šiaulių—Mažeikių plentas, p. pakraščiu teka Venta; kaime į ją įteka Vaidminas. Pr. m-la (nuo 1918). Kaime buvo 7 akmenimis apdėti pilkapiai, žmonių vadinami milžinkapiais. Juose rasti sen. geležiniai dirbiniai laikomi Kauno ist. muziejuje. Prie Ventos ir Vaidmino santakos yra apardytas piliakalnis.

NAIMĀVIČIENĖ Juzefa [**Jakimavičiūtė**; 1888 Dembūvkoje (Ukmergės rj.) — 1962.VIII.6 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. 1932 įsijungė į rev. veiklą. Nuo 1934 Komunistų partijos narė. Už rev. veiklą kalinta Kaune ir Ukmergėje. 1940—41 Kaune dalyvavo namų šeimininkių polit. auklėjimo darbe. 1941.VI pasitraukė į TSRS gilumą. Po karo gyveno Vilniuje.

NAIMĀVIČIUS Stasys [g. 1914.III.11 Gelvonuose (Širvintų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1927—37 darbininkas Jonavoje. 1929 įstojo į LKJS. 1930—31 LKJS Jonavos rj. k-to narys, 1931—32 sekretorius. Nuo 1932 Komunistų partijos narys. Už rev. veiklą 1932 suimtas ir 1933 nuteistas 2 metus kalėti. Kalėjo Kaune, Raseiniuose. 1934 paleistas. 1934—35 LKP Jonavos rj. k-to sekretorius. 1935—37 LKJS CK narys. 1937—1939 tarnavo Lietuvos kariuomenėje, buvo 5 pėstininkų pulko part. kuopelės sekretorius. Bendradarbiavo „Darbininkų ir valstiečių jaunime", „Kareivių tiesoje" (slap. Aleksa, Vincas). Už rev. darbą 1935—37 penkis kartus baustas adm. tvarka. 1939 dirbo Kaune Sragavičiaus baldų f-ke, suorganizavo darbininkų streiką. 1939 vasarą buvo Kauno statybos darbininkų visuot. streiko k-to narys. Už tai metams įkalintas Dimitravo priverčiamojo darbo stovykloje. 1940—1941 adm. darbuotojas Kaune. 1942—1946 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos kuopos polit. vadovas, batalionо partorgas, pulko propagandistas. 1943 sužeistas. 1946—48 LKP Prienų aps. k-to I sekretorius, 1948—49 Lietuvos TSR Radijo k-to atsakingasis redaktorius. 1950—52 Kultūros švietimo įstaigų k-to prie Lietuvos MT pirmininko pavaduotojas, 1952—59 Vilniaus alaus daryklos „Tauras" direktorius, nuo 1959 Lietkoopsąjungos užsienio prekybos kontoros valdytojas. 1947—51 Lietuvos TSR AT deputatas.

NAINĪENĖ Aleksandra [g. 1925.VI.25 Padotnuvyje (Kėdainių rj.)] — agronomė, žemės ūkio mokslų kandidatė (1963). 1948 baigusi Ž. ū. akademiją, iki 1950 dirbo laborante Ž. ū. in-to gyvulininkystės bandymų stotyje Baisogaloje (Radviliškio rj.). 1950—52 Ž. ū. in-to, 1952—1960 Gyvulininkystės ir veterinarijos in-to, nuo 1960 Gyvulininkystės in-to moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių apie kultūrinių ganyklų priežiūrą ir eksploatavimą, karvių šėrimą ganykliniu laikotarpiu.

NAINĪENĖ Juzefa [g. 1925.X.31 Šiauliuose] — gydytoja stomatologė, medicinos mokslų kandidatė (1964). 1949 baigusi Kauno un-to med. f-tą, dirba to f-to (nuo 1951 Kauno med. in-to) chirurginės stomatologijos katedroje (1951—53 laborantė, nuo 1953 asistentė). Nuo 1964 TSKP narė. Paskelbė moksl. straipsnių veido ir žandikaulių traumatologijos klausimais.

NAINŸS Jonas [g. 1900.VII.4 Burniškiuose (Pakruojo rj.)] — veterinarijos gydytojas, veterinarijos mokslų kandidatas (1945), Lietuvos TSR nusipelnęs mokslo veikėjas (1965). 1934 baigęs Vienos Aukštąją veterinarijos m-lą, dirbo asistentu Valst. vet. bakteriologijos in-te. 1935—36 Ž. ū. akademijoje studijavo chem. analizę. Nuo 1936 Valstybinio vet. bakteriologijos in-to chemijos ir pieno kontrolės skyriaus vedėjas. Tyrė gyvulinės kilmės maisto produktų ir pašarų toksines savybes. Nuo 1938 Vet. akademijos maisto ir pašarų tyrimo laboratorijos vedėjas, 1940—41 akademijos rektorius. 1941 evakavosi į Saratovo sritį. 1942—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos pulko vyriausiasis vet. gydytojas. 1943—44 dirbo Sąjunginiame eksperimentinės veterinarijos in-te Maskvoje epizootologu. 1944—45 Lietuvos TSR Žemės ūkio m-jos vet. v-bos viršininkas. Nuo 1945 Vet. akademijos maisto ir higienos katedros vedėjas, docentas; nuo 1950 dar ir Žemės ūkio in-to vet. skyriaus vedėjas. Nuo 1951 TSKP narys. 1953—58 Vet. akademijos prorektorius. Nuo 1958 profesorius. Paskelbė moksl. straipsnių apie ž. ū. gyvulių higieną, pienininkystę, maisto produktų ekspertizę ir kitais veterinarijos klausimais.

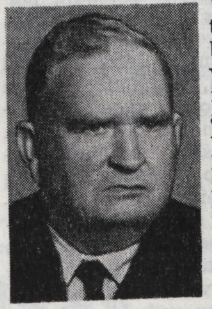

Ršt.: Pienininkystė ir pieno higiena, V., 1950 [II leid. 1959]; Gyvulių susirgimai dėl netaisyklingo šėrimo ir blogų pašarų, V., 1950; Zoohigiena su veterinarijos pagrindais, V., 1952; Kiaušiniai, jų laikymas ir ekspertizė, V., 1956; Kaip gauti ir išlaikyti gerą pieną bei jo produktus, V., 1962.

NAINŸS Jonas Vytautas [g. 1923.V.26 Kretingoje] — gydytojas, teismo medicinos specialistas, medicinos mokslų daktaras (1966). 1945 baigęs Kauno un-tą, iki 1951 dirbo jo anatomijos katedroje. 1950 apgynė medicinos mokslų kandidato disertaciją. 1951—56 Kauno Med. in-to patologinės anatomijos ir teismo medicinos katedros dėstytojas, nuo 1956 teismo medicinos katedros vedėjas. Nuo 1954 docentas. Nuo 1961 TSKP narys. Nuo 1968 profesorius. Daktaro disertacijoje pagrindė asmens tapatybės atpažinimą pagal galūnių kaulus ir apibendrino fašizmo aukų kapų tyrimo rezultatus. Skaitė pranešimą apie galūnių ilgio nustatymą iš kaulo VDR teismo medikų kongrese (1967 Halėje). Paskelbė moksl. straipsnių teismo medicinos ir antropologijos klausimais, patobulino aparatą plonoms kaulų plokštelėms gauti.

NAINŸS Vytautas [g. 1932.VII.28 Voroniuose (Joniškio rj.)] — inžinierius mechanikas, technikos mokslų kandidatas (1965). 1956 baigė Ž. ū. akademiją. 1956—57 Lietuvos taryb. ūkių m-jos projektavimo-tyrinėjimo kontoros inžinierius. 1957—63 Kauno radijo g-los inžinierius konstruktorius, Miškų ūkio in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1964 Kauno Politechnikos in-to vibrotechnikos laboratorijos moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie virpesių ir triukšmo sumažinimą pramonėje.

NAISIAĨ — kaimas Šiaulių rj., Meškuičių apyl., 16 km į š. r. nuo Šiaulių, 6 km į p. r. nuo Meškuičių. 121 gyv. (1959). Naisiuose šakojasi kelias iš Šiaulių į Pakruojį ir į Pašvitinį. Kuriasi nauja kolūkio gyvenvietė. Yra lentpiūvė, kolūkio gamybinių pastatų (fermos, mechaninė dirbtuvė, sandėliai), ryšių skyrius, parduotuvė, aštuonmetė m-la (1906—50 pradinė, iki 1962 septynmetė), kultūros namai ir biblioteka (nuo 1957). Buv. dvaras, iki XVIII a. pab. priklausęs valstybės iždui. Naisiuose 1894 gimė poetas Z. Gaidamavičius-Gėlė.

NAIVIAĨ — kaimas Kupiškio rj., Puožo apyl., 10 km į r. nuo Kupiškio, į p. nuo Šiaulių—Daugpilio geležinkelio. 193 gyv. (1959). Kaimo p. pakraščiu teka Kupa (Lėvens intakas). Per kaimą eina kelias iš Kupiškio į Skapiškį. Netoli kaimo, į š. nuo geležinkelio, yra nusausinta Naivių pelkė, kurioje kasamos durpės. Yra Resp. susivienijimo „Lietuvos ž. ū. technika" Kupiškio sk. mechaninės remonto dirbtuvės, felčerių-akušerių punktas (nuo 1954), Čivonių aštuonmetė m-la (1965 atkelta iš Čivonių į naują 2 aukštų pastatą), Pakupio kultūros namai (nuo 1959), biblioteka (nuo 1947).

NAIVIŲ̃ PÉLKĖ — pelkė Kupiškio rj., 9 km į r. nuo Kupiškio, 0,5 km į š. nuo Šiaulių—Daugpilio geležinkelio. Plotas 119 ha (pramoninis 61 ha). Sausuminės kilmės kupstuota žemapelkė, šiaurėje plynraistinė, pietuose plyninė. Durpių klodas mišraus tipo. Jo didž. storis 1,4 m, vid. 0,82 m, vid. susiskaidymas 40%, vid. peleningumas 9%. Pelkė nusausinta. Durpės kasamos kurui. Iki 1966 iškasta 37%. 1965 pagaminta 4900 t gabalinių durpių.

„NAJE KLANGEN" („Naujieji garsai") — komunistinis vienkartinis leidinys, išleistas 1926.VI.7 Kaune žydų kalba. Oficialusis redaktorius B. Galperinas, faktinis — F. Abramavičius. Rašė apie kuopininkų bylą, informavo apie Lietuvos ir tarptautinį darbininkų judėjimą.

„NAJE VEGN" („Naujieji keliai") — komunistinis vienkartinis leidinys, išleistas 1922.X.6 Kaune žydų kalba. Oficialusis redaktorius Z. Minkovas. Faktiškai redagavo F. Abramavičius. Rašė apie rinkimus į burž. seimą.

NAKAČIÀ — upė Šilalės ir Telšių rj. Ilgis 17,5 km, baseino plotas 69 km². Prasideda 10 km į p. nuo Varnių. Teka į š. Įteka į Biržulio ež. Intakai — Nevarda ir Trumpė (abu deš.). Vid. nuolydis 103 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,71 m³/s.

NAKÁITĖ Laimutė [g. 1934.IX.13 Rokiškyje] — archeologė, istorijos mokslų kandidatė (1967). 1956 baigusi Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą, dirbo „Aušros" muziejaus (Šiauliuose) moksl. bendradarbe. Nuo 1957 Istorijos in-to moksl. bendradarbė. Dalyvauja archeologinėse ekspedicijose. 1958—59 tyrinėjo sen. gyvenvietę prie Juodonių piliakalnio (Rokiškio rj.), 1967 Jurgaičių (Šilutės rj.) senkapį. Paskelbė moksl. straipsnių apie sidabrą Lietuvoje I—XII amžiuje.

NAKÁITĖ Sofija [g. 1906.X.19 Kandrėnuose (Rokiškio rj.)] — partinė darbuotoja. Kilusi iš darbininkų. 1921—40 darbininkė. 1935—40 Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos, Lietuvos Liaudies pagalbos s-gos narė. Nuo 1940.VIII Komunistų partijos narė. 1940—41 Skapiškio (Kupiškio rj.) vls. partorgė. LKP V suvažiavimo (1941) delegatė. 1941 pasitraukė į TSRS gilumą, dirbo pramonėje, mokėsi part. darbuotojų kursuose. 1942—45 part. darbuotoja Sudislavlyje (Jaroslavlio sr.), Rokiškyje. 1945—46 mokėsi Resp. part. m-loje. 1946—57 dirbo partinį, administracinį ir profsąjunginį darbą Kaune. 1941—46 TSRS AT deputatė. Pensininkė.

NÃKAS Napoleonas [g. 1907.IX.25 Peterburge] — aktorius, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1954). Mokėsi Rokiškio ir Kauno g-jose. 1933 baigė Valstybės teatro vaidybos studiją. 1933—34 vaidino „Jaunųjų teatre", 1934—36 dail. S. Ušinsko suorganizuotame marionečių (lėlių) teatre, 1936—40 Valstybės teatre. Nuo 1940 Akademinio dramos teatro aktorius. Nuo 1950 TSKP narys.

Vaidmenys: Žaldokas (B. Dauguviečio „Žaldokynė"), Mataušas (V. Miliūno „Marti"; pagal Žemaitės apsakymus), Hauptmanas (B. Dauguviečio „Uždavinys"), Kvačas (M. Gorkio „Priešai"), Kazanokas (N. Pogodino „Kremliaus kurantai"), Kibilda (A. Griciaus „Liepto galas"), Palionis (A. Gudaičio-Guzevičiaus „Kalvio Ignoto teisybė"), Valaitis (V. Miliūno „Še tau, kad nori!"); kino filmuose — Pusdešris („Kalakutai"), Žvirblis („Julius Janonis"), Kazimieras („Svetimi"), ir kt.

NAKCIANÒVIČIUS Jokūbas [1725.V.1—1790] — matematikas. Mokėsi ir paskui dėstė Vilniaus un-te. 1758—64 Vilniaus astronomijos observatorijos vedėjas; be to, dirbo metrologijos (matų derinimo) srityje. 1759 išleido Vilniuje elementarinės matematikos veikalą „Matematikos paskaitos" („Praelectiones mathematicae"). 1764 persikėlė į Gardiną dėstyti A. Tyzenhauzo įsteigtose m-lose. Gamtos mokslų srityje, atsisakęs tradicinio bažnytinio aristotelizmo, sekė Ch. Volfu.

NAKTÌGONĖ — arklių ir ariamųjų jaučių ganymas vasaros ir rudens naktimis. Lietuvoje atsirado feod. laikais. Naktigonės jodavo jaunesnieji šeimos nariai (paprastai vaikinai), samdiniai, rečiau šeimininkas. Naktigoniai ganė pasikeisdami — vieniems budint, kiti miegojo. Kai kur (pvz., Kupiškio apylinkėse) ganyklose jiems buvo statomos iš rąstų daržinėlės. Naktigoniai susikurdavo laužą, kepdavo bulves, dainuodavo N. dainas, sekdavo pasakas, krėsdavo pokštus vieni kitiems ir kaimo gyventojams. Atsinešę ragus, pūsdavo juos prie laužo, o rytą, grįždami namo, prikeldavo kaimą iš miego. Dieną dirbdavo kitus darbus. Jei kaimo pievos būdavo toli, rudenį, nuėmus derlių, naktigoniai arklius išjodavo ganyti ištisoms savaitėms. N. beveik visur išnyko, valstiečiams išsiskirsčius į vienkiemius.

Lit.: **P. Bugailiškis,** Galvijų ganymas ir piemenų būklė. — „Gimtasai kraštas", 1935, Nr. 2; **K. Sčesnulevičius,** Kaimo piemenys ir ganymas Valkininkų apylinkėje. — „Gimtasai kraštas", 1938, Nr. 3—4; **E. Dulaitienė,** Kupiškėnų senovė, V., 1958 [p. 203—208]; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964 [p. 101—102]; **M. Katkus,** Balanos gadynė. — Raštai, V., 1965 [p. 54—58].

NAKUTÝTĖ Katrė [1889.XI.5 Baisogaloje (Radviliškio rj.) — 1937.III.27 Maskvoje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš mažažemių valstiečių. Nuo 1906 Rygoje dirbo f-ke. 1913 įstojo į Latvijos krašto socialdemokratiją, dirbo lietuvių blaivybės d-joje „Giedra", buvusioje bolševikų įtakoje, rėmė liet. darbininkų laikr. „Vilnis". 1914 pasirašinėjo „Vilnies" oficialiąja redaktore, buvo kalinama. 1915—18 dirbo Petrograde, buvo RSDDP Petrogrado org-jos Lietuvių rajono k-to narė, vėliau dirbo Rostove prie Dono, Lipecke. 1918 pab. mobilizuota į Raudonąją Armiją, kovėsi su krasnovininkais, atliko daug žvalgybinių uždavinių priešo užnugaryje. 1919 demobilizuota, dirbo part. darbą Čeliabinske. 1920 LKP CK pasiųsta dirbti pogr. part. darbo į Vilnių, buvo V. Kapsuko, tuo metu LKP Vilniaus apyg. k-to sekretoriaus, pagalbininkė. 1922 grįžo į Tarybų Rusiją, mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-to liet. sektoriuje. Vėliau dirbo ūkinį darbą Maskvoje, dalyvavo lietuvių kultūrinėje veikloje.

NALIVÁIKIENĖ Jadvyga [g. 1897.VI.25 Poškonyse (Švenčionių rj.)] — liaudies tapytoja. Savamokslė. Nuo 1961 dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse liaudies dailės parodose. Nutapė peizažų, kompozicijų („Prie šulinio", „Avinukai", „Ožkos", „Gedimino sapnas" ir kt.). N. kūriniams būdingas primityvus piešinys, originali kompozicija, sodrus koloritas.

Lit.: **A. Sluckaitė,** Atvira širdimi. — „Kultūros barai", 1966, Nr. 3.

NALŠIÀ, Nalšėnai, — senovės Lietuvos sritis, buvusi Šventosios aukštupio baseino kair. pusėje. Minima XIII a. ist. šaltiniuose. Istoriko H. Lovmianskio nuomone, Aukštaitija skirstėsi į 4 žemes: N., Deltuvą, Lietuvą ir Upytę. XIII a. antrojoje pusėje N. kun-štis buvo Mindaugo žudikas Daumantas. Pagal Strijkovskį, jis gavęs iš savo tėvo Utenos sr.; iš to sprendžiama, kad N. buvo apie Uteną. Tikslios N. ribos nežinomos.

NAMEJŪNAS Jonas [1914.IV.21 Užubaliuose (Kupiškio rj.) — 1941.VII Kupiškyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš neturtingų valstiečių. 1935 Juodpėnuose (Kupiškio rj.) įstojo į LKJS. 1936 kratos metu policijai radus jo pasigamintą hektografą ir išspausdintus antifaš. atsišaukimus, nuteistas 4 metus kalėti. Kalintas Raseiniuose, 1936 kalėjime priimtas į LKP. Nuo 1940 dirbo adm. ir part. darbą Panevėžio apskrityje. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

NAMEJŪNAS Jurgis [1916.XII.30 Užubaliuose (Kupiškio rj.) — 1943.VII.28 Kurske] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1935—1938 LKJS narys, veikė Juodpėnuose (Kupiškio rj.). Su broliu Jonu ir kitais spausdino bei platino kom. atsišaukimus. 1938 LKP Panevėžio rj. k-to priimtas į LKP. 1938—40 tarnavo kariuomenėje Ukmergėje ir Vilniuje, priklausė kareivių komunistų kuopelei. 1940—41 dirbo part. darbą Kupiškyje, vėliau Šimonyse. 1941 Noriūnų mašinų-traktorių stoties (Kupiškio rj.) direktorius. 1941 pasitraukė į Baškirijos ATSR. Nuo 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Kautynėse ties Nikolskaja (Kursko sr.) sunkiai sužeistas, mirė nuo žaizdų.

NAMŲ̃ APÝVOKOS DAIKTAĨ — priemonės maisto produktams perdirbti, jiems laikyti, valgiui gaminti bei kitiems ruošos darbams atlikti, valgyti. Lietuvos valstiečiai iki XX a. pr. vartojo daugiausia jų pačių ar kaimo amatininkų darbo N. a. d. Baudžiauninkų, kaimo ir miesto amatininkų dirbti N. a. d. feod.

Namų apyvokos daiktai (XX a. pr.). **1—2.** Piestos. **3.** Duonkubilis. **4.** Kryžiokas. **5.** Gelda. **6.** Pėdė. **7.** Ližė. **8.** Lovys. **9.** Kubilas. **10.** Kubiliukas. **11.** Melžtuvė. **12—15.** Sūrspaudžiai. **16—17.** Muštuviai. **18—19.** Sviesto formelės. **20—21.** Kibirai. **22.** Puodšakė. **23.** Žarsteklis. **24—25.** Trikojai. **26—27.** Druskinės. **28.** Piestelė. **29—30.** Laukneščiai. **31—32.** Samčiai

laikotarpiu buvo vartojami ir dvaruose. Dvarininkų šeimų nariai vartojo vietinių ir kt. kraštų manufaktūrų pagamintus valgymo įrankius, porceliano, fajanso, stiklo indus. Miestiečių buityje feod. laikotarpiu buvo paplitę amatininkų cechų darbo N. a. d. Pirmąsias žinias apie Lietuvos gyventojų vartotus N. a. d. pateikia archeologija. Senosiose gyvenvietėse ir piliakalniuose randama tik molinių puodų šukių (ž. *Keramika*). Pirmaisiais mūsų eros amžiais Lietuvos teritorijoje gyvenusios baltų gentys susipažino su bronziniais ąsočiais, patekusiais iš Romos imperijos provincijų. Tuo metu gėrimui jos pradėjo vartoti žalvario ar sidabro plokštele apkaustytus žvėrių ragus, kurie kartais turi dar spalvota emale papuoštas juostas iš žalvarinių plokštelių. Ragai gėrimui buvo vartojami iki XIV—XV a. ne tik didikų, bet ir eilinių gyventojų. Pasak M. Strijkovskio, iš didžiojo kunigaikščio Gedimino nukauto tauro ragų, apkaustytų brangiaisiais metalais, buvę geriama iškilmių metu. Nuo XIII—XIV a. didikai vartojo varines lėkštes ir dubenis, katilus, o nuo XIV a. vidurio — ir stiklines taures. XIII—XIV a. miestų gyventojai vartojo medines tekintas lėkštes, skaptuotus šaukštus, samčius, geldas, kaušus. To laikotarpio kultūriniuose sluoksniuose randama daug medinių dugnų ir įv. aukščio rėčkų, statinaičių bei kt. indų šulų. Kai kuriems produktams laikyti buvo vartojamos įv. dydžio cilindro formos tošinės dėžutės, taip pat pintinės. Rečiau pasitaiko rasti ližių, grūstuvų ir kitų namų apyvokos daiktų.

Nemaža žinių apie baudžiauninkų ir dvaro darbininkų vartotus N. a. d. randame XVI—XVII a. dvarų inventoriuose ir kt. dokumentuose. Juose minima piestos, trikojai, statinės, loviai, geldos, kubilai, kibirai, muštuviai, melžtuvės, katilai, puodai, keptuvės, dubenys, samčiai, šaukštai, druskinės ir kt.

Grūdai prieš malant, taip pat kruopos, kanapių sėmenys buvo grūdami medinėje piestoje (grūstuvėje). Piestos buvo 70—90 cm aukščio, jų skersmuo Žemaitijoje 30—35 cm, Aukštaitijoje — iki 60 cm; grūdimui vartotas į abu galus smailėjantis medinis grūstuvas (piestas, grūdeklis). XX a. pr. piestos nustotos naudoti. Iki XIX a. pab. (Lietuvos r. dalyje iki XX a. vid.) grūdai buvo malami rankinėmis *girnomis*. Miltams sijoti buvo vartojami iš liepos karnų išpinti sietai: rupiai sumalti miltai buvo nusijojami retesniu sietu (rėčiu), smulkiai sumalti — tankesniu (tankiniu). Kruopos buvo niekojamos maža geldele (niekotėle). Miltai, dažnai ir grūdai, buvo laikomi bumblėse, kubiluose. Pastarieji buvo daromi iš storo medžio kamieno arba iš šulų, aptraukiami keliais mediniais ar geležiniais lankais. Tokių kubilų skersmuo 50—70 cm, aukštis 70—150 cm. Kartais jie turėdavo dangtį, sukaltą iš lentų ar pintą iš šiaudų grįžčių ir lazdyno plėšų. Duona buvo įmaišoma duonkubiliuose, padarytuose iš šulelių, siaurėjančiuose į dugną, su dviem rankenomis ir lentiniu ar šiaudiniu dangčiu. Duonkubiliai buvo statomi ant kryžiokų — sukryžiuotų lentelių ar kartelių su keliomis kojomis. Žemaitijoje duonai įmaišyti buvo vartojami skobtiniai ar keturkampiai lentiniai minkytuviai — indai, pastatomi ant pėdžių — pailgų rėmų su keturiomis kojomis. Tešla buvo maišoma medine, į apačią praplatinta mente, minkoma rankomis, o duonos kepalai suformuojami ir šaunami po krosnimi ant ližės. Mėsa buvo ir dabar kaime tebesūdoma loviuose, išskaptuotuose iš liepos, pušies ar drebulės medžio su atsikišusiomis briaunomis arba rankenomis galuose; lovių ilgis 190—225 cm, plotis 40—55 cm, aukštis 25—45 cm. Mėsai sūdyti buvo vartojami ir kubilai. Kopūstai, agurkai, burokai iki šiol rauginami, grybai sūdomi, medus laikomas įv. dydžio skobtiniuose kubiliukuose. Pienas buvo melžiamas į melžtuves (laidytuves), padarytas iš šulelių ir suveržtas dviem mediniais, vėliau geležiniais lankais; jos buvo su rankena, dviem ąsomis ir snapeliu; nuo XX a. pr. jas išstūmė kibirai. Grietinei iš pieno išskirti valstiečiai nuo XX a. pr. ėmė vartoti skardinius bidonėlius su stikliniu langeliu ir vamzdeliu apatinėje dalyje. XX a. dvaruose ir stambesniuose ūkiuose pradėta vartoti separatorius. Varškė sūriams buvo pilama į sūrmaišį — pailgą trikampį drobinį maišelį — ir slegiama iš lentelių padarytuose įvairių formų sūrspaudžiuose; sūriai buvo džiovinami pintiniuose, vieliniuose ar lentiniuose narveliuose, maišeliuose ar ant lentynėlių; taip jie tebeslegiami bei tebedžiovinami ir dabar. Sviestui mušti buvo vartojami cilindriniai, skryneliniai ir nupiauto kūgio formos muštuviai (muštokės); labiausiai buvo paplitę cilindriniai, į viršų siaurėjantys, rečiau platėjantys muštuviai, padaryti iš šulelių, suveržti keliais mediniais ar geležiniais lankeliais, uždengiami dangteliu, pro kurį prakištas kotelis su kryžiokėliu apatiniame gale; pasitaikydavo cilindrinių muštuvių, išskaptuotų iš vieno medžio gabalo. Nuo XX a. pr. į turgų parduoti vežamas sviestas buvo formuojamas specialiose stačiakampėse dėžutėse. Klaipėdos krašte sviestas buvo formuojamas apvaliuose ar pailguose mediniuose indeliuose su banguotai išskaptuotomis vidinėmis sienelėmis ir augaliniais ar gyvuliniais raštais išraižytu dugnu. Druska buvo laikoma druskinėse, pastatomose ar pakabinamose prie krosnies. Pakabinamosios druskinės buvo sukaltos iš lentelių, kartais išpiaustytos ar išdažytos geom. raštais; pastatomosios — apvalios, skaptuotos, padarytos iš beržo tošies ar molinės glazūruotos. Stambiai druskai ir kitiems prieskoniams grūsti buvo vartojamos keliolikos centimetrų aukščio piestelės. Košė buvo plakama iš eglaitės viršūnės padarytu menturiu. Vanduo buvo semiamas ir laikomas kibiruose, kurie stovėdavo virtuvėje ant suolelio ar trinkos. Lietuvos r. dalyje kartais kabodavo ant geležinio vąšo, pritaisyto prie lubų ties krosnimi. Senieji kibirai buvo daromi iš šulelių, šiek tiek siauresni ties dugnu, suveržti dviem mediniais, vėliau geležiniais lankais, turėjo dvi ąsas ir virvės pasaitą ar geležinį lankelį. XX a. pr. medinius kibirus pakeitė skardiniai cinkuoti ir emaliuoti kibirai. R. Lietuvos kaimuose vandeniui iš šulinio semti ir dabar vartojami pastoviai prie šulinio pritaisyti patvarūs mediniai kibirai.

Valgis buvo gaminamas įvairiuose puoduose ir keptuvėse. Aukštaitijoje, verdant valgius duonkepėje krosnyje, buvo vartojami į apačią siaurėjantys moliniai ar metaliniai puodai ir dviąsiai ketiniai puodai, vadinami „čigūnais", o Žemaitijoje — įv. dydžio ketiniai katilai, kabinami ant vąšo; jie išliko ir pradėjus statyti viryklas. XIX a. ir XX a. pradžioje dar buvo ir molinių puodų bei keptuvių. Nuo XX a. pr. plačiai imta vartoti metalinius, vėliau ir aliumininius puodus, pritaikytus viryklai (plytai). Nuo senų laikų buvo paplitęs geležinis trikojis, pastatomas ant prieždos; ant jo buvo verdama vakarienė, šildomas valgis. Puodai į krosnį buvo kišami ir traukiami iš jos šakėmis (puodšakėmis), kurios kartais turėjo du ratukus, kad lengviau būtų traukti puodus ir mažiau dėvėtųsi jų dugnas. Kūrenama krosnis buvo maišoma žarstekliu su geležine galva ir mediniu kotu, krosnies padas išvalomas lapuočių arba pušies šakelių šluotele (vad. pušine).

Iki XX a. valgymui buvo vartojami moliniai ir mediniai dubenys, dubenėliai, puodukai, mediniai samčiai, šaukštai, metaliniai kalvių nukalti peiliai. Jie būdavo su raginėmis, medinėmis ar kaulinėmis kriaunomis. Šakučių ir stalo peilių XIX a. buvo tik pasiturinčių valstiečių namuose, ir duodami jie būdavo tik svečiui. Iki XIX a. pab. Lietuvoje buvo vartojami mediniai ar moliniai lauknešėliai (lauknešos, raugtinės), kuriuose buvo nešamas valgis dirbantiesiems laukuose. Mediniai lauknešėliai skaptuoti iš rąsto ar padaryti iš šulelių, platėjančiu dugnu, apačioje ir viršuje aptraukti mediniais, vėliau geležiniais lankeliais, sandariai uždaromi dangteliu. Medinių lauknešėlių išorinė pusė kartais buvo nudažoma. Moliniai lauknešėliai buvo daromi su išpūstais šonais, dangteliu ar lankeliu, kartais du lauknešėliai sujungiami šonais.

Nuo XX a. pr. liet. valstiečiai ir ypač miestiečiai vis plačiau pradėjo vartoti fabrikinės gamybos namų apyvokos daiktus: metalinius kibirus, skardinius, emaliuotus, aliumininius, porcelianinius indus, separatorius, metalinius šaukštus, šakutes, trintuves ir kt. Tarybų valdžios metais kolūkiečių buityje vis gausiau įsigali modernūs namų apyvokos daiktai. Kaimo žmonės, kaip ir miestiečiai, naudojasi daugiausia fabrikuose gamintais N. a. d. Daugelis lietuvių N. a. d. pasižymi meniškomis formomis, jų paviršius puošiamas kontūrinio raižymo, reljefine ir kt. technika atliktais raštais (ž. *Liaudies dailė*).

Lit.: Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964 [p. 404—415].

„NAMŲ SAVININKAS" — buržuazinis savaitraštis, ėjęs 1937—40 Kaune. Leido Lietuvos Namų savininkų draugijų sąjunga.

NANARTÓNIS Jonas [g. 1911.XI.19 Žasliuose (Kaišiadorių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Nuo 1933 Komunistų partijos narys. 1933—1934 tarnaudamas kariuomenėje, buvo part. kuopelės sekretorius. 1935, Užnemunės valstiečių streiko metu, LKP pasiųstas, organizavo Prienų apylinkėse valstiečius. 1936—37 LKP Kauno rj. k-to narys. 1937 su kitais organizavo Kauno un-to klinikų statybos 400 darbininkų streiką, už tai atleistas iš darbo. 1933—1939 už rev. veiklą 7 kartus adm. tvarka kalintas IX forte, Dimitravo priverčiamojo darbo stovykloje (iš viso apie 2 metus). 1940—41 adm. darbuotojas. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Kautynėse prie Oriolo sužeistas. 1944—48 dirbo part. ir adm. darbą Kauno apskrityje ir Kaune. 1950 baigė Resp. part. m-lą. 1957—63 „Žinijos" d-jos Kauno lektoriumo vedėjas. Nuo 1964 ūkinis darbuotojas.

NÃNIŠKIAI — kaimas Varėnos rj., Čebatorių apyl., 7 km į p. r. nuo Valkininkų, prie kelio į Eišiškes. 83 gyv. (1959). Vid. m-la (nuo 1922 pradinė, 1950—58 septynmetė). 1641 kaime buvo 4 kiemai, 2 valakai.

NAPOLEÕNO KÓDEKSAS — civilinis kodeksas, 1808—1940 galiojęs Užnemunėje. Ž. *Civilinė teisė.*

NÃRAS Kazys [1902.XII.5 Šilinėje (Utenos rj.) — 1961.XI.23 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš kumečių. Nuo 1926 palaikė ryšius su LKP nariais. Už kom. lit-ros platinimą nuteistas 10 metų kalėti. Kalėjime susirgo džiova. 1940—41 „Valgio" tresto kadrų skyriaus viršininkas. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Nuo 1943 TSKP narys. Po karo Vilniuje komunalinio ūkio sistemos darbuotojas.

NARAŠKẼVIČIUS Petras [g. 1940.II.24 Trakuose (Sirvintų rj.)] — rašytojas. 1953—55 mokėsi Panevėžio hidromelioracijos technikume. 1956—57 dirbo Anykščių rj. laikr. „Kolektyvinis darbas", 1957—65 — laikr. „Panevėžio tiesa" redakcijoje. Nuo 1965 „Tiesos" redakcijos darbuotojas. 1955 pradėjo bendradarbiauti spaudoje. Miniatiūrų rinkiniuose „Į saulę" (1959), „Beržų žydėjimas" (1964) lyr. emocijos reiškiamos gamtos ir žmogaus gyvenimo paralelėmis. N. miniatiūros pasižymi spalvingomis peizažo detalėmis, subtiliu nuotaikos niuansų perteikimu. Gamtos motyvų gausu ir N. knygutėse vaikams („Lapai šneka", 1960; „Žvaigždės skamba", 1963).

NARÃVŲ MIŠKAS — miškas Prienų rj., į p. nuo Prienų, Nemuno kair. krante. Priklauso Prienų miškų ūkio Prienų girininkijai. Plotas 1376 ha. *Prienų miškų* masyvo dalis.

NARBUTAITỸTĖ Florentina [g. 1925.V.9 Didžiuosiuose Šelviuose (Vilkaviškio rj.)] — žemės ūkio darbuotoja, Lietuvos TSR nusipelniusi agronomė (1960). 1950 baigusi Ž. ū. akademiją, dirbo Kretingos rajono ž. ū. įmonėse bei įstaigose. Daug prisidėjo prie augalininkystės vystymo Kretingos rajone. Nuo 1958 TSKP narė. Nuo 1963 Kretingos rj. gamybinės ž. ū. v-bos viršininko pavaduotoja.

NÁRBUTAS Boleslovas [1846—1889] — 1863 sukilimo dalyvis. Istoriko T. Narbuto sūnus. Į sukilimą išėjo, būdamas Vilniaus g-jos mokiniu. Kovojo brolio L. Narbuto vadovaujamame būryje. Broliui žuvus, vadovavo būriui, kol atvyko naujas jo vadas A. Poradovskis. Dėl silpnos sveikatos iš būrio pasitraukė ir mėgino pereiti Lenkijos Karalystės sieną, bet buvo suimtas ir ištremtas į Krasnojarską. Po kelerių metų amnestuotas, apsigyveno tėvo dvarelyje (Lydos aps.).

NÁRBUTAS Kazimieras [1738.I.3 netoli Lydos (Dokudave arba Krupoje) — 1807.III.17] — filosofas, visuomenės veikėjas. Baigęs Ščučino pijorų m-lą, įstojo į pijorų ordiną. Vilniaus pijorų kolegijoje studijavo filosofiją ir matematiką. Vėliau studijas gilino Romoje. Dėstė Vilniaus pijorų kolegijoje (Collegium Nobilium) ir kitose pijorų m-lose. Ilgą laiką gyveno Varšuvoje. Lankėsi Paryžiuje, bendravo su pranc. švietėjais. Būdamas Edukacinės komisijos vadovėlių rengimo d-jos narys, propagavo mokymą gimtąja (ne lotynų) kalba. Lietuviškuosius ilgio ir svorio matus lygino su lenkiškaisiais ir užsieniniais. Vilniuje lenkų kalba išleido logikos vadovėlį „Logika, arba samprotavimo ir sprendimo mokslas" (1769; IV leid. 1791), kurį Edukacinė komisija rekomendavo Lietuvos m-loms. Vadovėlis pagrįstas vok. filosofo racionalisto Ch. Volfo ir švietimo epochos idėjomis. N. — pirmasis Lietuvoje logikas racionalistas.

Lit.: **O. Narbutt**, O pierwszym polskim podręczniku logiki, Łódź, 1958; **R. Plečkaitis**, Scholastinės logikos žlugimas Lietuvoje.—„Filosofija", t. 3, V., 1963.

NÁRBUTAS Liudvikas [1831—1863.V.4 prie Dubičių (Varėnos rj.)] — 1863 sukilimo dalyvis. Istoriko T. Narbuto sūnus. Lankė Vilniaus g-ją. Už priklausymą slaptam jaunimo būreliui paimtas eiliniu į kariuomenę. Tarnavo Maskvoje ir Kaukaze. Išsitarnavęs karininko laipsnį, buvo amnestuotas. 1857 išėjo į atsargą ir grįžo į Lietuvą. Prasidėjus 1863 sukilimui, suorganizavo vieną pirmųjų sukilėlių būrių Lietuvoje, veikusių Lydos ir Vilniaus apskrityse, buvo Lydos aps. sukilėlių valdžios paskirtas kariniu tos apskrities viršininku. 3 mėn. sumaniai vadovavo partiz. kovoms, už tai gavo pulkininko laipsnį. Žuvo kautynėse.

NÁRBUTAS Petras [g. 1927.I.30 Vadaktuose (Radviliškio rj.)] — chirurgas. 1950 baigęs Vilniaus un-tą, dirba Vilniaus I taryb. klinikinėje ligoninėje; nuo 1953 krūtinės ląstos ir pilvo chirurgijos skyriaus vedėjas. Paskelbė moksl. straipsnių apie tulžies pūslės ir takų akmenligės, širdies sužeidimų chirurginį gydymą, biomicino vartojimą chirurginėje klinikoje ir kitais chirurgijos klausimais.

NÁRBUTAS Teodoras [1784.XI.8 Šiauriuose (BTSR, Rodūnės rj.) — 1864.XI.15 Vilniuje] — istorikas, publicistas. 1799—1803 studijavo inžineriją Vilniaus un-te.

1803 ėmė domėtis statybos darbų metu Vilniuje atkastomis ist. senienomis. 1803—12 tarnavo Rusijos kariuomenėje inžinieriumi. 1804 dirbo Nemuno reguliavimo tyrimo komisijoje ir susipažino su panemunių sen. paminklais. Platesnių archeologinių tyrinėjimų ėmėsi 1810; kasinėjo pilkapius ties Rogačiovu prie Dnepro ir kasinėjimų duomenis skelbė Vilniaus spaudoje. 1812 išėjęs į atsargą, apsigyveno savo dvarelyje Šiauriuose ir ėmėsi Lietuvos istorijos studijų. Nuo 1812 kasinėjo gimtinės apylinkių archeologinius paminklus. Kasinėjimų medžiagą vėliau plačiai panaudojo savo veikaluose, kur išaiškino kai kuriuos laidojimo papročius, aprašė kapų įrengimą. N. darbai prisidėjo prie Lietuvos archeologijos ir numizmatikos vystymo bei populiarinimo. Nuo 1817 N. skelbė Vilniaus period. spaudoje straipsnius, pavadintus bendra antrašte — „Lietuvių senovės tyrinėjimai". Tyrė Lietuvos kultūrinį gyvenimą, palaikė artimus ryšius su S. Stanevičiumi, S. Daukantu. N. lenkų k. parašė 9 tomų „Lietuvių tautos istoriją" (išl. Vilniuje 1835—41). Tai pirmoji atskira nuo Lenkijos romantizmo epochos dvasia parašyta Lietuvos istorija, apėmusi laikotarpį iki 1572. Joje N. plačiai dėsto liet. mitologijos, lietuvių kilmės ir kt. klausimus, panaudodamas beveik visus iki to laiko spausdintus rašytinius šaltinius. Rėmėsi Lietuvos metraščiais, Lietuvos Metrika, naudojosi Karaliaučiaus slaptuoju archyvu, atrado naujų ist. šaltinių. Be to, N. išleido „Trumpą lietuvių tautos istoriją" (1847), apybraižų knygą įvairiais Lietuvos istorijos klausimais (1856), skelbė straipsnių period. spaudoje, ypač žurnale „Ondyna druskienickich źródeł" („Druskininkų šaltinių undinė", 1844—46). N. yra vienas pirmųjų Lietuvos istorijos šaltinių skelbėjų, leidusių Lietuvos istorijos leidinių savo lėšomis (čia jam talkino S. Daukantas). N. paskelbė Lietuvos metraštį, vad. *Bichovco kroniką* (1846), vienintelio šiandien žinomo plačiojo Lietuvos metraščių sąvado, apimančio įvykius nuo legendinių laikų iki XVI a. pr., nuorašą. N. kaupė Lietuvos istorijos rašytinius šaltinius, rinko liet. tautosaką, vertė į rusų kalbą savo paties parašytus dalykus apie liet. mitologiją ir ketino juos išleisti. Period. spaudoje spausdino ju-

moristinius eilėraščius, ist. apysakas, susijusias su Vilnium ir kitomis Lietuvos vietomis; kritikavo dvasininkiją už jos fizinį susidorojimą su ateistais (K. Liščinskiu). Palaidotas Nočioje (BTSR).

N. buvo istorikas mėgėjas. Tačiau XIX a. pab. ir XX a. istorikų kritika jo atžvilgiu per daug menkino N. indėlį į mokslą ir kultūrą.

Leid.: Pomniki do dziejów Litewskich, Wilno, 1846; Хроника Быховца, М., 1966.

Ršt.: Dzieje narodu litewskiego, t. 1—9, Wilno, 1835—41; Dzieje narodu litewskiego w krótkości zebrane, Wilno, 1847; Pomniejsze pisma historyczne, Wilno, 1856.

Lit.: **И. Ионинас**, Историография Литвы.— Очерки истории исторической науки в СССР, т. 1, М., 1955; **R. Batūra**, Teodoras Narbutas. — „Mokslas ir gyvenimas", 1964, Nr. 9.

NÁRBUTAS Vytautas [1889.X.10 Vadaktuose (Radviliškio rj.) — 1967.I.7 Vilniuje] — bitininkystės specialistas, Lietuvos TSR nusipelnęs žemės ūkio darbuotojas (1964). 1914 baigė Varšuvos bitininkystės ir sodininkystės m-lą. 1918—27 dirbo bitininku ir sodininku Panevėžio apskrityje. 1927—40 Kėdainių, Ukmergės, Vilniaus apskričių bitininkystės instruktorius. 1944—51 dirbo Ž. ū. m-joje. 1951—1962 Respublikinės bitininkystės kontoros vyriausiasis agronomas, valdytojas (1957—59). 1962—65 Respublikinio sodininkystės ir bitininkystės tresto vyriausiasis zootechnikas bitininkas. Prisidėjo prie bitininkystės vystymo Lietuvoje, jos atkūrimo pokario metais. Išleido brošiūrų bitininkystės klausimais.

NÁRBUTAS Vytautas [g. 1930.XII.12 Ukmergėje] — geologas, geologijos-mineralogijos mokslų kandidatas (1959). 1953 baigė Vilniaus un-tą. 1956—63 Geologijos ir geografijos in-to, nuo 1963 Geologijos in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių devono litologijos, stratigrafijos ir paleogeografijos klausimais.

Lit.: Karstiniai reiškiniai Lietuvoje, V., 1958.

NAREČIÓNIS Romualdas [g. 1930.VIII.15 Panevėžyje] — rašytojas. 1942—46 mokėsi Tauragės g-joje. 1946—59 dirbo laikr. „Tarybinis žodis" (Tauragėje), „Žvaigždė" (Pakruojyje), „Panevėžio tiesa" redakcijose. 1959—61 studijavo Aukštuosiuose lit-ros kursuose prie Gorkio lit-ros in-to Maskvoje. Nuo 1962 „Panevėžio tiesos" redakcijos darbuotojas. Nuo 1946 bendradarbiauja period. spaudoje. Parašė feljetonų, apsakymų, pjesių. Feljetonų rinkinyje „Taikli akis" (1955) išjuokiamas sukčiavimas, savanaudiškumas, dvasinis lėkštumas. Apsakymų vaikams rinkinyje „Sužeistas be šūvio" (1962) vaizduojamas vaikų gyvenimas vok. faš. okupacijos metais. Apsakymų ir jumoreskų rinkiniuose „Įkurtuvės" (1964), „Vėžys" (1965) smerkiamos moralinės, buitinės ydos ir blogybės, ryškėjančios kasdieniškose, nesudėtingose situacijose. N. dramos kūriniuose „Nuostabus bičiulis" (1958, past. Kauno muzikiniame dramos teatre 1957), „Kaktusas" (past. Maskvos sr. Noginsko dramos teatre 1961, Limbažių teatre Latvijoje 1965; išsp. 1961), „Prieš nuosprendį" (1966; past. Panevėžio dramos teatre 1965, Latvijos TSR Akademiniame dramos teatre 1966), „Sentimentali istorija" (past. Šiaulių dramos teatre 1967 pavadinimu „Savo meilės kaina") demaskuojama veidmainystė, biurokratizmas, sprendžiamos taryb. jaunimo ideologinės ir moralinės problemos. Pokario metų jaunimo klystkeliai vaizduojami apysakoje „Pasmerkimas" (1967). Dramos „Kaktusas", „Sentimentali istorija" išleistos rusų kalba.

Lit.: [Autobiografija]. — Tarybų Lietuvos rašytojai, V., 1967.

NÁRGĖLAS Albertas [g. 1935.III.14 Leliūnuose (Utenos rj.)] — inžinierius elektrikas, technikos mokslų kandidatas (1966). 1958 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1958—60 Petrašiūnų elektrinės inžinierius. 1963—65 Kauno Politechnikos in-to moksl. tyrimo sektoriaus vyr. inžinierius, nuo 1965 to pat in-to dėstytojas. Paskelbė moksl. straipsnių apie skaitmeninių prietaisų teoriją, elektrinių sistemų modeliavimą. Už universalių statinių modelių sukūrimą su kitais gavo Resp. premiją (1967).

NARJÁUSKAS Jurgis [1876.IV.21 Parausiuose (Vilkaviškio rj.) — 1943.I.27 Telšiuose] — literatas, vertėjas. 1893 baigė Marijampolės g-ją, 1899 — Seinų kunigų seminariją. 1899—1903 studijavo Romos ir Friburo un-tuose, įgijo teisės daktaro laipsnį. Seinų kunigų seminarijoje dėstė liet. kalbą. 1914—19 gyveno Petrograde, Krime, Seinuose, Vatikane. Grįžęs į Lietuvą, dirbo Kauno kunigų seminarijos ir un-to lotynų ir italų kalbų profesoriumi, vėliau Telšių vyskupystės administracijoje ir kt. Bendradarbiavo klerikalinėje spaudoje. Pasirašinėjo Balsio, Liubaviečio, Lietuvio slapyvardžiais, J. N., K. N. ir kt. kriptonimais. Parengė Ovidijaus lot. tekstų rink. „Parinktos vietos" (1926), knygą apie Ovidijų su tekstų liet. vertimais „Biografija. Autobiografija. Parinktos vietos" (su M. Gustaičiu, 1928), išvertė Dantės „Dieviškąją komediją" (1938). Vertimų meninė vertė nedidelė.

NARKĒVIČIUS Jonas [g. 1916.V.14 Jaroslavlyje (RTFSR)] — agronomas agrochemikas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1963). 1948 baigęs Ž. ū. akademiją, dirba joje ped. darbą. Nuo 1965 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie durpių įtaką agrocheminėms dirvožemio savybėms, mikroorganizmų ir sliekų paplitimui dirvožemyje.

NARKĒVIČIUS Jonas [g. 1924.VI.24 Kaune] — zootechnikas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1961). Nuo 1950 TSKP narys. 1952 baigęs Veterinarijos akademiją, dirba joje ped. darbą. Paskelbė moksl. straipsnių apie mikroelementų naudojimą gyvulininkystėje, be to, tvenkinių žuvininkystės ir gyvulių genetikos klausimais.

NARKĒVIČIUS Kazys [1887 Kriaunose (Rokiškio rj.) — 1919 Rageliuose (Rokiškio rj.)] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Nuo 1918 Komunistų partijos narys. 1919 išrinktas į varguomenės k-tą Rokiškyje. Burž. nacionalistų nužudytas.

NARKĒVIČIUS Kostas [g. 1914.II.17 Grinkiškyje (Radviliškio rj.)] — dailininkas. Nuo 1932 dalyvavo rev. veikloje, platino neleg. lit-rą. 1940—41 Grinkiškio vls. vykd. k-to pirmininkas, milicijos įgaliotinis. Vok. faš. okupacijos metais du kartus kalintas, nuo 1942 gyveno nelegaliai. 1944—45 studijavo Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-te. 1950 baigęs Vilniaus Dailės in-to skulptūros f-tą, iki 1960 dirbo Vilniaus Dailės muziejuje. Sukūrė skulptūrinių portretų.

Kūriniai: V. Montvilos paminklas Kaune (1960); J. Vienožinskio (1959), J. Janonio (1962), J. Kupčinsko, J. Narkevičiūtės (1964), K. Poželos, J. Čygo (1965), V. Lenino (1967) skulptūriniai portretai ir kt.

NARKĒVIČIUS Leonas [g. 1901.XII.9 Kaune] — pilietinio karo Rusijoje dalyvis. Darbininkas. 1915 su tėvais evakavosi į Maskvą, dirbo evakuotoje iš Kauno Tilmanso g-loje. 1917 įstojo į raudongvardiečių būrį, Spalio revoliucijos dienomis kovėsi Maskvoje, vėliau kovojo už Tarybų valdžią Ukrainoje J. Kybarto vadovaujamame tilmansiečių būryje. Grįžęs 1918 į Lietuvą, 1919 pr. su kitais organizavo savanorius į Raudonąją Armiją ir siuntė juos į Vilnių Tarybų Lietuvos vyriausybės žinion. 1919—41 darbininkas Kaune. Vok. faš. okupacijos metais kalintas konc. stovykloje. Vežamas darbams į Vokietiją, pabėgo, grįžo į Lietuvą. Po karo darbininkas Kaune.

NARKEVIČIŪTĖ Janina [g. 1916.XII.21 Geručiuose (Radviliškio rj.)] — partinė ir tarybinė darbuotoja, Lietuvos TSR nusipelniusi kultūros veikėja (1965). Nuo 1933 dalyvavo pažangiojo jaunimo judėjime. 1940.VI—X LKJS Grinkiškio (Kėdainių rj.) vls. komiteto sekretorė, žemės reformos komisijos sekretorė. 1940—41 LLKJS Trakų aps. k-to I sekretorė. 1941.VI evakavosi į TSRS gilumą, Maskvoje dirbo LLKJS CK m-lų ir pionierių skyriaus instruktore. Vizituodavo iš Lietuvos evakuotų vaikų namus. Buvo antifaš. taryb. jaunimo k-to narė. Nuo 1942 TSKP narė. 1943 pasiųsta į Lietuvą partiz. kovai, bet dėl susižeidimo buvo grąžinta į užnugarį. 1943 LKP CK operatyvinės grupės narė. Po karo LLKJS Trakų aps., vėliau Vilniaus miesto k-to I sekretorė. Dalyvavo Pasaulinės demokratinės jaunimo federacijos steigiamajame kongrese Londone (1945). 1946—48 mokėsi Resp. part.

m-loje, 1948—50 LKP Vilniaus miesto k-to, 1950—53 LKP Kauno miesto k-to sekretorė. Nuo 1953 Kauno sr., vėliau miesto vykd. k-to pirmininko pavaduotoja. 1941—46 TSRS AT deputatė. 1951—62 LTSR AT deputatė.

NARKYČIAI, Kriuovai, — kaimas Zarasų rj., Žukliškių apyl., 9 km į p. r. nuo Dusetų, Vencavų ežero š. krante. 89 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1923). Šiaurėje, netoli kaimo, yra Balčio ir Glušoko ežerai. 1919 ties dab. N. įvyko raudonarmiečių susirėmimas su Lietuvos burž. kariuomene. Kaimas susikūrė buržuazinės žemės reformos metu, išparceliavus Kriuovų dvarą.

NARKŪNAI — kaimas Utenos rj., Mockėnų apyl., 5 km į p. v. nuo Utenos, prie Vilniaus—Utenos plento; kolūkio centras. 203 gyv. (1959). Per kaimą teka Utenaitė (Vyžuonos intakas). Utenos laboratorinių elektros krosnių gamyklos cechas (nuo 1960), pr. m-la (nuo 1926). Prie kaimo, Utenaitės kair. krante, yra 2 piliakalniai, įkurti ant 2 stačiašlaičių kalvų, atskirtų daubos. Pasakojama, kad čia buvusi kun-ščio Utenio pilis ir esąs jo kapas.

Žemesniojo piliakalnio aikštelė beveik apvali, 30 m skersmens, ties viduriu kiek iškilusi. Joje rasta molinių įtvirtinimų liekanų. Aukštesniojo piliakalnio aikštelė didesnė, keturkampė, nuolaidi. Kasinėjant joje aptiktas geležinis ietigalis, ragas su šlifavimo žymėmis. Iš š. ir š. r. aikštelę juosia pylimas. Jame rasta susilydžiusio žalvario gabalėlių. Piliakalnius 1835 kasinėjo vietinis dvarininkas P. Vilčinskis.

NARŌDNIKAI — visuomeninio-politinio judėjimo, vykusio Rusijoje buržuaziniu-demokratiniu išsivaduojamosios kovos laikotarpiu (1861—95), dalyviai. Lietuvoje narodnikų veikla nebuvo plati. 1872—75 Vilniuje veikė 3 didesni N. būreliai, kuriems priklausė Vilniaus g-jų, real. m-los ir Žydų mokytojų in-to moksleiviai ir studentai; jie skaitė rev. lit-rą, turėjo slaptas bibliotekėles, kuriose buvo ir marksistinių raštų. Būreliams vadovavo priv. mokytojais dirbę A. Zundelevičius ir L. Davidovičius, studentai J. Vnorovskis ir J. Vitartas, matininkas N. Sokolovas. Būreliai palaikė glaudžius ryšius su Maskvos ir Peterburgo studentais narodnikais. Lietuvos N. užmezgė ryšius ir su užsieniu, ėmė iš ten gabenti rev. lit-rą sau ir Rusijos narodnikams. Per Vilniaus N. susižinodavo su užsienyje buvusiais rusų ir kt. revoliucionieriais Peterburgo ir Maskvos narodnikai. 1879 suskilus N. org-jai „Zemlia i volia" („Žemė ir laisvė"), susikūrė org-ja „Narodnaja volia" („Liaudies laisvė"), laikiusi individualų terorą viena iš polit. kovos priemonių ir klaidingai tikėjusi, kad caro nužudymas paskatins liaudį sukilti. Lietuvos N. palaikė ryšius su Rusijos narodovolcų grupėmis. 1881—82 atvykę į Vilnių N. veikėjai I. Lampė ir R. Apelbergas padėjo kurti Vilniaus centrinę N. grupę, kuri turėjo vadovauti Vilniaus, Kauno, Minsko, Mogiliovo, Vitebsko ir Gardino gubernijų N. būreliams. 1882.I Vilniuje įvyko minėtų gubernijų (jose N. veiklai vadovavo Vilniaus centrinė N. grupė) N. suvažiavimas. Grupė ėmė organizuoti neleg. spaustuvę, kurioje turėjo būti spausdinamas policijos Peterburge sužlugdytas nelegalus laikr. „Rabočaja gazeta". Bet grupę ir spaustuvę sužlugdė suėmimai. 1883 Vilniuje veikė M. Jančevskio vadovaujama N. grupė, pradėjo kurtis A. Gnatovskio būrelis, kuris 1886—87 padėjo A. Uljanovo grupei Peterburge rengti atentatą prieš carą Aleksandrą III. Atentatui neįvykus ir suėmus daugumą A. Uljanovo grupės narių, Vilniaus policija išardė ir A. Gnatovskio būrelį, paskutinę šiek tiek stambesnę N. grupę Lietuvoje. Aktyvūs N. org-jų nariai buvo iš Lietuvos kilę J. *Bielskis*, L. *Janavičius*, J. *Lukoševičius*.

Lit.: V. Merkys, Narodnikai ir pirmieji marksistai Lietuvoje, V., 1967.

NÁRTAS — kaimas Kapsuko rj., Liudvinavo apyl., 4 km į p. r. nuo Kapsuko, abipus kelio į Padovinį. 109 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1951), biblioteka (nuo 1956). Burž. nacionalistai 1946 nužudė kaimo gyventojus J. Ivanauską, J. Melniką, išžudė naujakurio P. Lekecko 3 asmenų šeimą.

NARTEĨKIAI — kaimas Pasvalio rj., Joniškėlio apyl., 3 km į š. nuo Joniškėlio, Mūšos deš. krante. 232 gyv. (1959). Ist. šaltiniuose N. minimi 1585.

NARŪNÁVIČIUS Juozas [m. 1678 Prūsijoje] — kartografas, karo inžinierius. Mokėsi Kėdainių protestantų licėjuje. 1640—60 topografavo Radvilų žemes Biržų, Vilniaus ir Tauragės apylinkėse. Po sudarytais žemėlapiais pasirašydavo „eques lituanus" (lietuvių bajoras). Tuo pat laikotarpiu N. parašė 3 tomų „Matematinius mokslus" (lenkų k.). Išliko t. 2 — „Geometrija" ir t. 3 — „Perspektyvos pagrindai ir fortifikacija" (t. 1 — „Aritmetika" — dingęs). „Geometrijoje" N. nagrinėja topografavimo metodus, matavimo instrumentus ir žemėlapių sudarymo klausimus. Katalikų persekiojamas, nerasdamas reikiamos dirvos kartografinei veiklai, 1660 persikėlė į Prūsiją.

NARUŠĒVIČIUS Antanas [1894 Šilbaliuose (Vilkaviškio rj.) — 1919.VI.20 prie Daugailių (Utenos rj.)] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1917 Rygoje baigė g-ją. Vokiečių kariuomenei paėmus Rygą (1917), išvežtas priverčiamiesiems darbams į Vokietiją. Po Lapkričio revoliucijos Vokietijoje (1918) grįžo į Kauną. 1918 įstojo į LKP, buvo išrinktas Kauno darbininkų atstovų tarybos nariu. 1919 pr. dirbo Tarybų valdžios organuose Vilniuje. 1919 vasarą iš Daugpilio partijos pasiųstas dirbti pogr. darbo į Lietuvą. Einantį per frontą liet. burž. nacionalistai suėmė ir sušaudė.

NARUŠĒVIČIUS Eimutis [g. 1930.XI.19 Bliuvuose (Šakių rj.)] — biofizikas, biologijos mokslų kandidatas (1967). 1956 baigęs Vilniaus un-to fizikos ir matematikos f-tą, iki 1962 dirbo Kauno Med. in-to dėstytoju. Nuo 1962 Vilniaus un-to biochemijos, biofizikos ir genetikos katedros dėstytojas. Paskelbė moksl. straipsnių nervų sistemos elektrinio aktyvumo klausimais.

NARUŠĒVIČIUS Juozas [1890.IX.22 Baranave (Lenkija, netoli Suvalkų) — 1940.XI.17 Tautkaičiuose (Kapsuko rj.)] — poetas. Baigęs Liubavo pradinę m-lą, 1904—07 privačiai mokėsi Marijampolėje, vėliau daraktoriavo Užnemunės kaimuose, dalyvavo blaivybės d-jos veikloje. I pasaul. karo metu dirbo Lietuvių d-joje nukentėjusiems dėl karo šelpti (Rostove prie Dono). 1920—27 Šunskų (Kapsuko rj.) vls. v-bos sekretorius, vėliau dirbo savo ūkyje. Nuo 1911 rašė eilėraščius, trumpas komedijėles. Kūrinius spausdino daugiausia JAV lietuvių laikraščiuose. JAV išleido rink. „Naruševičiaus eilės" (2 d., 1925—26). N. kūriniai pasižymi visuomeniškumu, optimistiškumu, bet sueiliuoti primityviai.

NARUŠĒVIČIUS Petras [1891.V Šilbaliuose (Vilkaviškio rj.) — 1943.XI.17] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1918.IX įstojo į LKP, buvo vienas Kauno part. org-jos kūrėjų. LKP Kauno rj. konferencijos (1918.XI.1) delegatas, išrinktas rajono k-to nariu. Kauno darbininkų atstovų tarybos narys. Nuo 1919.III dirbo Vilniuje Tarybų valdžios adm. įstaigose. 1919.IV.19—21 ginant Vilnių nuo lenkų kontrrev. kariuomenės puolimo, pateko į nelaisvę. Pabėgęs apsigyveno Bartininkuose (Vilkaviškio aps.). 1919.VIII suimtas ir kalintas Kaune. 1920, Lietuvai ir Tarybų Rusijai pasikeitus polit. kaliniais, išvyko į Tarybų Rusiją. 1920—21 tarnavo Raudonojoje Armijoje polit. vadovu. 1921—24 Maskvoje Sverdlovo kom. un-te studijavo polit. ekonomiją ir dėstė Vakarų tautinių mažumų kom. un-to lietuvių sektoriuje (1922—24). Baigęs un-tą, dirbo part. ir ped. darbą įvairiose RTFSR vietose. 1937 asmenybės kulto sąlygomis neteisėtai represuotas. 1957 reabilituotas.

NARUŠEVIČIŪTĖ Magdalena [1902.II.14 Kaune — 1920.II.24 ten pat] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš amatininkų. Dirbo Kauno muziejuje. 1919 pab. įstojo į LKJS Kauno org-ją, platino kom. lit-rą, dalyvavo profs-gų klubo saviveikloje. 1920 su kitais profs-gų darbuotojais suimta. Sargybinio nušauta už žiūrėjimą pro kameros langą. Protestuodami prieš tai, polit. kaliniai paskelbė vienos dienos bado streiką.

NARUŠKĒVIČIUS Leonas [g. 1920.I.21 Obelių kaime (Rokiškio rj.)] — chemikas analitikas, chemijos mokslų kandidatas (1956). 1949 baigęs Vilniaus un-tą, dirba jame ped. darbą. Nuo 1960 docentas. Nuo 1962 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių apie voliumetrinį-potenciometrinį bei fotokolorimetrinį stibio nustatymą, kompleksonometrinį alavo nustatymą sunkiųjų metalų lydiniuose ir kt. klausimais.

NARVAIŠIAI — kaimas Plungės rj., Alksnėnų apyl., 10 km į v. nuo Plungės, Minijos deš. krante; kolūkio centras. 327 gyv. (1959.) Pro kaimą eina Šiaulių—Kretingos plentas. Sodybos plačiai išsisklaidžiusios; iš š. v. į p. r. kaimas tęsiasi apie 5 km. Taryb. metais pastatyta kolūkio ūkinių pastatų (fermos, malūnas, lentpiūvė). Yra pr. m-la (nuo 1919).

NARVYDÁITĖ Stasė [g. 1907.IX.2 Meliūnuose (Biržų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš valstiečių. Nuo 1936 Komunistų partijos narė. Rev. darbą dirbo Biržuose, Kaune. Už tai 1937—1938 ir 1940 tris kartus adm. tvarka kalinta Biržuose, Šiauliuose, Kaune. 1937.XII—1938.II LKP Biržų rj. k-to sekretorė. 1940—41 Kauno miesto vykd. k-to instruktorė, elevatoriaus darbininkė. 1941.VI pasitraukė į TSRS gilumą. 1942—43 mokėsi part. ir taryb. darbuotojų kursuose Jaroslavlyje. 1944 grįžusi į Lietuvą, dirbo profsąjunginį, partinį ir administracinį darbą Vilniuje, Pabaiske, Kuršėnuose. 1946—48 mokėsi Resp. part. m-loje. Nuo 1959 pensininkė.

NARVYDÁITĖ Valerija [g. 1896.XI.5 Meliūnuose (Biržų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė, administracinė darbuotoja. Kilusi iš valstiečių. Nuo 1921 Komunistų partijos narė. LKP Pasvalio parajonio k-to, Panevėžio rj. k-to ir LKP CK ryšininkė. Už rev. veiklą 1922—29 keletą kartų teista, tremta, kalinta. 1929 nuteista 8 metus kalėti. Kalinta Kaune, Šiauliuose, Ukmergėje, Bajoruose (dab. Kretingos dalis), Varniuose, Kauno IX forte, Marijampolėje ir Zarasuose. Iš viso kalėjo per 14 metų. 1938 paleista, toliau dirbo rev. darbą. 1940—41 Lietuvos TSR socialinio aprūpinimo liaudies komisaro pavaduotoja. LKP V suvažiavimo (1941) delegatė. 1942—44 Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos ir LKP CK įgaliotinė evakuotųjų Lietuvos gyventojų reikalams Ufoje (Baškirija). 1944—46 Lietuvos TSR socialinio aprūpinimo ministro pavaduotoja. 1946—53 dirbo Vilniaus miesto vykd. k-te, Leidyklų ir poligrafijos pramonės v-boje, Lietuvos TSR Mokslų akademijoje. Pensininkė.

NÁRVYDAS Povilas [g. 1903.IV.16 Meliūnuose (Biržų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1927 Komunistų partijos narys. 1928—1929 LKP Biržų parajonio k-to narys. Už rev. veiklą kelis kartus suimtas, o 1931 nuteistas 1 metus kalėti. Kalintas Biržuose, Šiauliuose. 1940—41 LKP Biržų aps. k-to ž. ū. skyriaus vedėjas, paskui liaudies teisėjas. D. Tėvynės karo metais tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. Demobilizuotas dirbo ūkinį darbą Omsko sr., 1943 Čkalove (dab. Orenburgas) baigė juridinius kursus. Po karo Tauragės aps. prokuroras, Šilutės aps. prokuroro pavaduotojas, ūkinis darbuotojas Šilutės ir Molėtų rajonuose. Nuo 1960 pensininkas.

NARVÝDŽIAI — kaimas Skuodo rj., Skuodo apyl., 3 km į š. r. nuo Skuodo, Latvijos TSR pasienyje; kolūkio centras. 563 gyv. (1959). Pro N. teka Apšė (Bartuvos intakas), eina kelias iš Skuodo į Priekulę (Latvijos TSR). Pr. m-la (nuo 1928), biblioteka (nuo 1956). 1948 burž. nacionalistai kaime nužudė apylinkės pirmininką K. Danėlą, jo dukterį — klubo-skaityklos vedėją, kaimo aktyvistą P. Karaziną su sūnum Alfonsu.

NASRĖNAI — kaimas Kretingos rj., Kūlupėnų apyl., 8 km į š. nuo Kartenos, prie Kretingos—Salantų kelio. 154 gyv. (1959). Kaimo rytiniu pakraščiu teka Salantas (Minijos intakas), vakariniu — Kūlupis (Salanto intakas). Pr. m-la (nuo 1940). Ist. šaltiniuose kaimas minimas 1595. Nasrėnuose 1801 gimė rašytojas M. Valančius.

NASTOPKÀ Kęstutis [g. 1940.III.18 Kaune] — literatūros tyrinėtojas, filologijos mokslų kandidatas (1966). 1962 baigė Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą. Nuo 1966 Liet. kalbos ir lit-ros in-to mokslinis bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie lietuvių ir latvių lit-rų ryšius („Literatūra ir kalba", t. 7—8, 1965—66), tarybinės liet. lit-ros klausimais.

NASTOPKÀ Petras [1871.VI.10 Rinkuškiuose (Biržų rj.) — 1949.III.14 Biržuose] — veterinarijos gydytojas. 1896 baigęs Tartu Veterinarijos in-tą, dirbo įvairiose Rusijos vietose. 1920—25 ir nuo 1929 Biržų aps. vet. gydytojas. 1926—1929 dirbo Kauno un-to zootechnijos, zoohigienos ir eksterjero katedroje. Paskelbė moksl. straipsnių apie galvijų marą.

NASVĖ — upė Utenos ir Anykščių rj., Šventosios deš. intakas. Ilgis 27 km, baseino plotas 70 km^2. Prasideda 9 km į š. nuo Užpalių, prie Tatuoliškių. Teka į p. v. Įteka į Šventąją 138 km nuo jos žiočių, 5 km į š. v. nuo Vyžuonų. Turi bevardį kairįjį intaką. Vid. nuolydis 197 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,64 m^3/s.

NASVÝTIS Algimantas [g. 1928.IV.8 Kaune] — architektas, Lietuvos TSR nusipelnęs statybininkas (1965). 1952 baigė Dailės in-to architektūros fakultetą. 1952—54 Respublikinės archit. dirbtuvės prie Lietuvos TSR MT architektas. 1954—56 Visasąjunginės ž. ū. parodos (Maskvoje) Lietuvos TSR paviljono vyriausiasis dailininkas. 1956—60 Mokslinės restauracinės gamybinės dirbtuvės architektas. Nuo 1960 Miestų statybos projektavimo in-to vyriausiasis projektų architektas. Už stambiaplokščių gyv. namų projektavimą ir gamybos išplėtimą 1960—64 N. paskirta Resp. premija (1965). Projektuoja su broliu V. *Nasvyčiu.*

NASVÝTIS Vytautas [g. 1928.IV.8 Kaune] — architektas, Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1965). 1952 baigė Dailės instituto architektūros fakultetą. 1952—53 Respublikinės archit. dirbtuvės prie Lietuvos TSR MT architektas. Nuo 1953 Dailės instituto dėstytojas (nuo 1964 docentas). Nuo 1960 dirba dar ir Miestų statybos projektavimo in-to projektų vyriausiuoju architektu. Projektuoja su broliu A. Nasvyčiu. A. ir V. Nasvyčių kūriniai pasižymi funkciniu tikslingumu, meniškumu, juose kūrybiškai interpretuojami liet. liaudies archit-ros ir dailės bruožai.

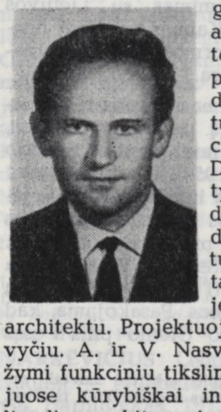

A. ir V. NASVYČIŲ KŪRINIAI: įrengti interjerai — Visasąjunginės ž. ū. parodos Lietuvos TSR paviljono (ir ekspozicijos, 1954), Lietuvos TSR MT pirmininko priimamojo (su baldais, 1955), dailininkų kūrybos namų Palangoje (su baldais, 1956), Vilniaus „Neringos" viešbučio ir kavinės (su baldais, 1960); apipavidalintos ekspozicijos — liet. liaudies meno parodos Varšuvoje (1957), sąjunginės dailės parodos (Maskvoje) Lietuvos TSR skyriaus (1961), Liaudies ūkio laimėjimų parodos (Maskvoje) Lietuvos TSR paviljono (1962), lietuvių taikomosios dailės parodų Vilniuje ir Maskvoje (1964), respublikinės jubiliejinės dailės parodos Vilniuje (1965) ir jubiliejinės Pabaltijo respublikų dailės parodos (Maskvoje) Lietuvos TSR skyriaus (1966); pastatytas stambiaplokštis eksperimentinis gyv. namas Vilniuje, Poželos g. (su E. Tamoševičiumi, 1964); pagaminta baldų komplektų butams (1961, 1962); apipavidalinta respublikiniai chorų sąskrydžiai bei dainų šventės (1963, 1964, 1965) ir kt., pastatyti antkapiniai paminklai — prof. D. Rudzinskui Dotnuvoje (1957), V. Mickevičiui-Kapsukui, P. Eidukevičiui ir F. Baltušiui-Žemaičiui Maskvoje, Novodevičės kapinėse (1960), rašytojui L. Prūseikai Čikagoje (JAV, 1962). A. ir V. Nasvyčiai sukūrė Vilniaus centr. pašto rekonstravimo (1963), „Inturisto" viešbučio (1967) bei visuomeninio prekybinio centro dešiniajame Neries krante (1967) projektus ir antkapinio S. Dariaus ir S. Girėno paminklo (Kaune) projektą (1966).

„NASZA PRAWDA" („Mūsų tiesa") — komunistinis laikraštis, ėjęs 1923—24 lenkų kalba. Leido LKP CK. Nr. 1 išėjo 1923.IV Smolenske, Nr. 2 — 1924.IV Maskvoje. Tiražas 600 egz.

„NASZA ZIEMIA" („Mūsų žemė") — lietuvių leistas buržuazinis savaitraštis, ėjęs su pertraukomis 1919—21 Vilniuje lenkų kalba.

„NAŠA ERA" („Наша эра" — „Mūsų era") — socialdemokratinis menševikų internacionalistų grupės dienraštis, ėjęs 1919 Vilniuje rusų kalba. Redagavo M. Nochimsonas. Laikė save „Novaja era" („Naujoji era"), kurios išėjo 35 nr., tęsiniu. Nr. 36 (faktiškai Nr. 1) išėjo 1919.I.21. Ėjo iki 1919.III. Rašė apie to

meto Lietuvos ekonominę padėtį, pramonės būklę.

„NAŠA ŽIZN" („Наша жизнь"—„Mūsų gyvenimas") — dienraštis, ėjęs 1940. VI.16—1940.VII.5 Vilniuje rusų kalba.

NAŠỸS — ežeras Rokiškio rj., 1 km į p. nuo Obelių. Plotas 88 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 2970 m, didž. plotis 435 m, kranto linijos ilgis 6600 m. Per N. teka bevardis Kriaunos intakas. Š. r. pakrantėje įsikūrusi Antanašė. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 13 kg/ha.

„NAŠLẼLIS", „Našlelė", — liaudies šokis. Muz. metras $^2/_4$, tempas greitokas. Buvo šokamas Aukštaitijoje ir Žemaitijoje. Vienur vyrai ir merginos šokdavo atskirai, po to sukdavosi už parankių, kitur vyrai vaikščiodavo, po to išsirinkdavo merginą ir su ja šokdavo. Apie Mažeikius „N." buvo šokamas panašiai kaip kadrilis ir turėjo našlinio jonkelio elementų. „N." pagrindu Z. Parulis sukomponavo šokį „Našlė", kurį naujai perkūrė J. Lingys.

Lit.: J. Lingys, Lietuvių liaudies šokiai, V., 1959.

NATKEVIČÁITĖ-IVANÁUSKIENĖ Marija [g. 1905.VII.14 Veiveriuose (Prienų rj.)] — botanikė, biologijos mokslų daktarė (1967). 1922—30 (su pertraukomis) mokytojavo pr. m-lose. 1928 baigė Kauno un-tą. 1930—1940 dirbo ped. darbą Kauno un-te. Nuo 1940 dėsto Vilniaus un-te (1949—1952 aukštesniųjų augalų sistematikos katedros vedėja, nuo 1953 docentė). Kartu 1945—46 ėjo docentės pareigas Vilniaus Ped. in-te; 1945—50 Biologijos in-to moksl. bendradarbė. 1948 apgynė biol. m. kand. disertaciją. Mokslų daktarės laipsnį gavo už tūbės ir celzijos genčių genetinius sistematinius tyrinėjimus, Lietuvos varpinių floristinius sistematinius tyrinėjimus ir geobotaninius tyrinėjimus. Parašė knygų „Nemuno žemupio užliejamosios pievos" (1955), „Lietuvos TSR fizinė geografija", t. 1 (1958; Resp. premija 1959), „Lietuvos TSR flora", t. 2 (1963), kai kuriuos skyrius; redagavo veikalą „Lietuvos TSR flora", t. 1—3 (1959—1963). Paskelbė moksl. straipsnių apie Lietuvos TSR adventyvinę florą, Nevėžio žemupio lankų augaliją, fitogeografinius Lietuvos lankų savitumus, Merkio salpos lankas, Lietuvos TSR floros varpinių analizę ir kt. klausimais. N.-I. — darvinizmo propagandininkė, botanikos mokslo populiarizatorė.

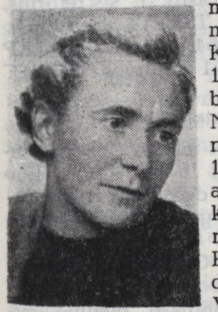

NÃTKIŠKIAI — kaimas Šilutės rj., 11 km į š. nuo Pagėgių, prie kelio į Sartininkus; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 305 gyv. (1959). Yra 170 ha eksploatuojamas durpynas, lentpiūvė, ambulatorija (nuo 1956), aštuonmetė m-la (1945—52 pradinė, 1952—61 septynmetė), kultūros namai (nuo 1947), biblioteka (nuo 1952).

NATŪRALÌZMAS [lot. *natura* — gamta] — XIX amžiaus antrojoje pusėje Prancūzijoje susiformavusi meno srovė. N. būdingas siekimas tiksliai, detaliai atkurti tikrovę. N. srovės teoretikas rašytojas E. Zola reikalavo meniniam vaizdavimui taikyti gamtos mokslų vartojamus eksperimentinės analizės metodus. Natūralistai daug dėmesio skyrė fiziologiniam žmogaus vaizdavimo aspektui, ir dėl to jų kūryboje susiaurėjo socialinė problematika, buvusi XIX a. realistų dėmesio centre. Reiškinių vidinių ryšių ignoravimas, dažnai iškeliant ir suabsoliutinant atskirus, neesminius faktus, buvo susijęs su pozityvizmo filosofijos principais. N. plačiąja prasme — paviršutiniškas, be gilesnio idėjinio kryptingumo gyvenimo (daugiausia neigiamų buities reiškinių) vaizdavimas mene, fotografiškai kopijuojant išorines tikrovės apraiškas.

Liet. lit-roje N. srovė nesusidarė. Natūralistinio vaizdavimo elementų kai kurių liet. rašytojų kūriniuose atsirasdavo daugiausia dėl nesugebėjimo giliau suvokti tikrovę, prasmingiau apibendrinti visuom. gyvenimo neigiamybes. Su sentimentalizmu ir didaktika sumišusio N. buvo XIX a. pab.—XX a. pr. klerikalinėje prozoje (K. Pakalniškis — Dėdė Atanazas). N. griežtai smerkė J. Biliūnas (str. „Mūsų gyvenimo dilgėlės ir usnys"). Jis aiškino, jog N., neturėdamas estetinio idealo, neįstengia kovoti su socialiniu blogiu; kurdami iškreiptą ir atstumiantį tikrovės paveikslą, natūralistai neskatina socialinės pažangos, visuom. aktyvumo. N. apraiškų pasitaikė ir kai kuriuose XIX a. pab.—XX a. pr. kritinio realizmo atstovų (Lazdynų Pelėdos, G. Petkevičaitės, A. Vienuolio) kūriniuose. Burž. santvarkos metais N. buvo vienas ryškiausių bulvarinės lit-ros požymių. Šios lit-ros poveikį šiek tiek patyrė ir kai kurie to meto realistai (Jon. Marcinkevičius, T. Tilvytis).

Buržuazijos valdymo metais kai kurie N. bruožai pasireiškė ir Lietuvos dailininkų kūryboje. Į N. linkę dailininkai paviršutiniškai kopijavo tikrovę, jų kūriniai stokojo meninio apibendrinimo ir raiškumo, pasižymėjo miesčioniškumu ir iliustratyvumu. Dailės parodose buvo eksponuojama portretų, peizažų ir natiurmortų, kuriuose vyravo natūralistinės detalės, amatininkiškai kartojama kompozicija, fotografiškumas (J. Mackevičiaus peizažai, E. Kulviečio natiurmortai). Pokario metais pasireiškusi dogmatinė estetika prisidėjo prie N. principų mene plitimo. Ji turėjo neigiamo poveikio ir kai kurių tarybinių liet. dailininkų kūrybai.

Lit.: I. Kostkevičiūtė, Kritinis realizmas lietuvių prozoje XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje, V., 1956; V. Zaborskaitė, Realizmo klausimai 1905—1917 metų lietuvių literatūros kritikoje, V., 1957; P. Česnulevičiūtė, Lazdynų Pelėdos kūryba (Iki pirmojo pasaulinio karo).— „Literatūra ir kalba", t. 6, V., 1962.

NAUDINIÑKAS ž. *Linksnis.*

NAUDÕRIS — ežeras Lazdijų rj., 6 km į p. v. nuo Veisiejų, 0,5 km į v. nuo Veisiejo ežero v. galo. Plotas 19 ha. Ežeras ovalus; ilgis 610 m, didž. plotis 495 m, kranto linijos ilgis 1670 m. Krantai neaukšti, vietomis pelkėti. Įteka bevardis upelis. Ežeras verslovinis; žuvies 1965 sugauta 6,1 kg/ha.

NAŨDVARIS — kaimas Kelmės rj., Kelmės apyl., 1 km į p. v. nuo Kelmės, prie Šiaulių—Sovetsko plento; apylinkės centras. 273 gyv. (1959).

NAUJĀDARAI, neologizmai, — naujai atsiradę kalboje žodžiai arba žodžių junginiai. N. atsiranda dėl kultūros ir mokslo kilimo bei visuom. santykių kitimo. Liet. kalboje daug N. atsirado taryb. metais („darbadienis", „kolūkis", „komjaunimas", „paraiška", „pirmūnas", „puslaidininkis" ir kt.). Kiekvienas žodis, pasirodęs kalboje, iš pradžių būna N., bet ilgainiui jis gali tvirtai įeiti į jos žodyną. Šiandien N. nebelaikomi kalbininkų bei rašytojų sudaryti žodžiai: „mokytojas", „taisyklė" (K. Širvydas); „auka", „aukuras" (S. Daukantas); „rašyba", „tarmė" (A. Baranauskas); „priegaidė", „priesaga" (K. Jaunius); „bendradarbis", „degtukas", „deguonis", „mokykla", „pažanga", „savarankiškas", „sostinė", „vadovėlis" (J. Jablonskis) ir kt. N. prigijimą bei įsitvirtinimą kalboje daugiausia lemia jų reikalingumas ir darybos taisyklingumas.

Pagal darybą N. gali būti priesagų, priešdėlių ir galūnių vediniai (pvz., „grandininkas", „atspaudas", „dažnis"), sudurtiniai žodžiai (pvz., „kelialapis"), kitų kalbų pavyzdžiu sudaryti žodžiai („elektrovežis" pagal rus. „электровоз", „saviveikla" pagal rus. „самодеятельность", „įspūdis" pagal vok. „Eindruck"). N. gali eiti ir žodžių junginiai (pvz., „grūdų paruošos"). Naujadarais laikomi t. p. žodžiai, įgiję naują reikšmę, pvz., „taryba"— valst. valdžios organas, „grandis"— mažiausias darbininkų organizacinis vienetas gamyboje.

„NAUJÀ DRAUGIJÀ" — anarchistinės laisvamaniškos krypties laikraštis, ėjęs 1898—99 Baltimorėje (JAV). Leido V. Karalius, redagavo A. Lalis.

NAUJĀDVARIS — kaimas Eišiškių rj., Eišiškių apyl., 7 km į š. v. nuo Eišiškių, 1 km į š. nuo Alytaus—Eišiškių plento. 114 gyv. (1959). Per kaimą teka Nezdelė (Versekos intakas). Pr. m-la (nuo 1906). Pastatyta daug naujų ūkinių pastatų. 1886 N. palivarke buvo 32 gyv.

„NAUJÀ GADỸNĖ" — **1.** Laisvamaniškas savaitraštis, ėjęs 1894—96 JAV. 1894—95 ėjo Šenandore, 1895.III perkeltas į Skrantoną (Pensilvanijos valstija). Įkūrė J. Šliupas. Leido Lietuvių mokslo draugystė. Vadinosi „lietuviško darbininkiško laikraščiu", spausdino laisvamaniško ir socialistinio turinio straipsnius. 1895 virto anarchistiniu laikraš-

2. Liberalinis dienraštis, ėjęs 1918 Kaune. Leido vokiečių kareivių taryba vietoj lig tol ėjusios „Dabarties". Nr. 1 išėjo 1918.XI.13.

3. Nacionalistinis laikraštis, ėjęs 1941. VI.29—1941.XII Marijampolėje. Leistas dukart per savaitę. Propagavo faš. ideologiją, skleidė neapykantą TSRS tautoms, ragino bendradarbiauti su hitleriniais okupantais.

„NAUJÀ LIETÙVIŠKA CÉITUNGA" — buržuazinis laikraštis, ėjęs 1890—1923 Tilžėje. Leido O. Mauderodė, redagavo M. Kiošis. Leistas kas savaitę ir triskart per savaitę. Leido priedus „Kaimynas" (nuo 1896) ir „Laukininkas" (nuo 1910). Spausdintas gotiškais spaudmenimis.

NAUJĀLIS Juozas [1869.IV.9 Raudondvaryje (Kauno rj.) — 1934.IX.9 Kaune] — kompozitorius, vargonininkas, choro dirigentas, pedagogas. Muzikos mokėsi pas vargonininką K. Stankevičių Raudondvaryje. 1884—89 mokėsi Varšuvos Muz. in-to vargonų klasėje. In-tą baigęs, vienerius metus studijavo kompoziciją Varšuvoje pas Z. Noskovskį. 1890—92 Vabalninko, Rietavo, 1892—1934 Kauno katedros vargonininkas. 1891 S. Moniuškos konkurse (Varšuvoje) už kūrinį „Missa pro defunctis" laimėjo I premiją. 1892 Kaune įsteigė privačius vargonininkų ir choro dirigentų kursus. 1894 studijas gilino Regensburgo bažnytinės muzikos m-loje (Vokietija). Kaune 1898 suorganizavo slaptą „Dainos" chorą, kuris išsiplėtė į „Dainos" d-ją (1904), 1905 įsteigė liet. knygyną, veikusį iki 1912. 1909—10 leido pirmą lietuvišką muz. laikraštį „Vargonininkas". 1919 įsteigė privačią muz. m-lą, kuri 1920 suvalstybinta. 1920—1928 Kauno muz. m-los direktorius. Nuo 1920 tos m-los, nuo 1933 — Kauno konservatorijos dėstytojas (nuo 1933 profesorius). Vienas pirmosios dainų šventės Lietuvoje (1924) rengėjų, jos vyriausiasis dirigentas. Koncertavo Kaune ir kituose Lietuvos miestuose, 1922 — JAV.

Sukūrė choro ir solo dainų, instrumentinių pjesių, preliudų, simf. kūrinių, harmonizavo liaudies dainų, parašė bažnytinės muzikos kūrinių. N. dainos, sukurtos daugiausia Maironio žodžiais, pasižymi muz. išraiškos paprastumu, lyriškumu ir romantiškumu („Jaunimo giesmė", apie 1903; „Kur bėga Šešupė", „Kur banguoja Nemunėlis", 1905, ir kt.). Jų melodija raiški, natūrali, lengvai įsimenama, harmonija ir ritmas nesudėtingi. N. dainoms būdinga posminė arba 3 dalių forma. Kai kurios jų artimos liet. liaudies dainoms („Kaipgi gražus gražus rūtelių darželis", A. Vienažindžio žodžiai, ir kt.), tačiau kai kurių N. dainų melodikai ir harmonijai turėjo įtakos lenkiški romansai ir choralas („Raseiniečių daina", apie 1907, ir kt.). Kameriniai instrumentiniai ir simfoniniai N. kūriniai pasižymi dainingа, emocionalia ir veržlia melodija, klasikine harmonija. Juose N. panaudojo liet. liaudies dainų temas ir intonacijas. Kai kuriems jų būdinga polifonija.

Kūriniai: choro dainos — „Burtai" (1912), „Pavasaris" (1915), „Vasaros naktys" (1922), „Putino daina", „Dainų dainelės" (Maironio žodžiai) ir kt.; harmonizuotos liet. liaudies dainos — „Ant kalno karklai siūbavo", „Močiute mano" (1905), „Ko liūdi, putinėli" (1908), „Oi, žiba žiburėlis" (1917), ir kt.; romansai, pjesė styginiam kvartetui „Svajonė", pjesės fortepijonui (Noktiurnas A-dur, 1914), simf. poema „Ruduo" (apie 1930); preliudai fortepijonui, vargonams; bažnytinės muz. kūriniai ir kt.

Leid.: **J. Naujalis**, 8 lietuviškos tautiškos dainos, K., 1905; **J. Naujalis**, 15 tautiškų dainų, K., 1908; **J. Naujalis**, Mūsų muzika, K., 1917; Lietuvių chorinės literatūros chrestomatija, 2 d., V., 1963—64; „Svajonė", V., 1967.

Lit.: **K. Kaveckas**, J. Naujalio gyvenimas ir kūryba, K., 1939 [su N. kūrinių bibliografija]; **J. Gaudrimas**, Iš lietuvių muzikinės kultūros istorijos, d. 1, V., 1958; **S. Naujalytė-Didenkienė, O. Narbutienė**, Pirmieji lietuvių profesionalinės muzikos žingsniai. — „Muzika ir teatras", V., 1966.

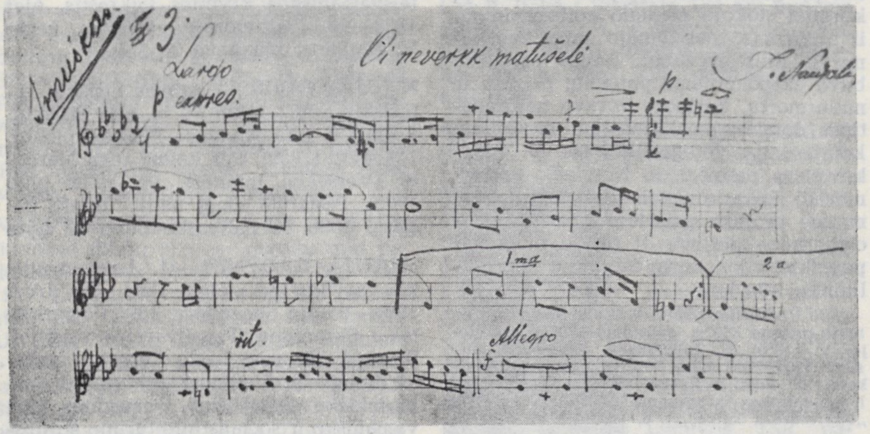

Juozo Naujalio gaidų autografas

NAUJĀLIS Petras [1912.IV.29 Balbieriškyje (Prienų rj.) — 1941.VII.27 Kapsuke] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1931 įsijungė į rev. judėjimą. 1935 įstojo į LKP. 1935—36 dalyvavo valstiečių streike, 2 kartus buvo adm. tvarka kalinamas Alytuje ir Marijampolėje. 1940.VII—41 buvo Balbieriškio vls. viršaičiu, partorgu. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

NAUJĀLIS Stasys [g. 1914.II.8 Balbieriškyje (Prienų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas, Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas (1964). Kilęs iš valstiečių. 1931 Balbieriškyje įsijungė į rev. judėjimą. Nuo 1934 Komunistų partijos narys. 1934 nuteistas 4 metus kalėti. Kalintas Marijampolėje, Kaune, Raseiniuose, Šiauliuose. 1940—41 adm. darbuotojas Lazdijuose. D. Tėvynės karo metais kūrė neleg. part. org-jas, nuo 1943 LKP Marijampolės aps. k-to sekretorius ir Petriko partizanų būrio vadas. Po karo LKP Marijampolės aps. k-to I sekretorius, vėliau Švenčionių aps. k-to II sekretorius. 1948 baigė Resp. part. m-lą. 1948—51 LKP Rokiškio aps., Panevėžio miesto k-tų I sekretorius. Nuo 1951 Lietuvos TSR AT Prezidiumo sekretorius. 1949—64 ir nuo 1966 LKP CK narys, nuo 1951 Lietuvos TSR AT deputatas.

Ršt.: Pėdsakai dingsta miške, V., 1963.

NAUJĀMIESTIS — miesto tipo gyvenvietė Panevėžio rj., 16 km į p. v. nuo Panevėžio, Nevėžio deš. krante; apylinkės centras. 754 gyv. (1959). Plano struktūra radialinė. Gatvės susiformavusios palei kelius. Centre stačiakampė aikštė. Remonto-mechaninė g-la (1967 joje dirbo 80 darbininkų), pieninė, ryšių skyrius, buitinio aptarnavimo dirbtuvės, vartotojų kooperatyvas, 50 lovų ligoninė (įst. 1950), vaistinė, vid. m-la (iki 1944 pradinė, 1944—48 prog-ja), kultūros namai (nuo 1946), biblioteka (nuo 1946), vaikų darželis ir lopšelis. Keliai jungia N. su Panevėžiu, Šeduva, Krekenava, Ramygala.

N. įsikūrė XVI a. pabaigoje. To meto ist. šaltiniuose minimas didelis N. (Novomesto) dvaras, priklausęs didikams Valavičiams. XVI a. antrojoje pusėje Lietuvos D. Kun-stės kancleris E. Valavičius netoli dvaro pastatydino kalvinų bažnyčią, prie kurios buvo įsteigta parapinė m-la (1584 E. Valavičiaus potvarkis įpareigojo dvaro ir apylinkės gyventojus lankyti N. kalvinų bažnyčią ir leisti vaikus į m-lą; už bažnyčios nelankymą gyventojai turėjo būti baudžiami pinigine bauda ir įkaustymu į kenges). N. m-la veikė ir vėlesniais laikais: 1781 joje mokėsi 16 vaikų (2 šlėktos, 4 miestelėnų, 10 valstiečių), 1804 — 30, 1853 — 60. Vėliau N. priklausė Radviloms, nuo XIX a. vid.— Karpiams. XIX a. antrojoje pusėje N. išaugo; 1897 miestelyje buvo 985 gyv.,

iš jų keletas šeimų karaimų. (Šiek tiek karaimų Naujamiestyje gyvena ir dabar: 1959 jų buvo 10.) 1856 dvaro inventoriuje aprašomas N. miestelis, kuriame buvo turgaus aikštė, 16 prekybininkų ir amatininkų šeimų. Tuo metu Naujamiestyje vykdavo didelės mugės. XIX a. pab., augant Panevėžiui, miestelis menkai tesivystė. N. gyventojai aktyviai dalyvavo 1905—07 rev. judėjime, 1918—19 kovose už Tarybų valdžią. 1906.VII.30 miestelyje įvyko didelė apylinkės dvarų kumečių ir valstiečių demonstracija; valstiečiai išvaikė carinius valsčiaus valdininkus bei mokytojus, perėmė valsčiaus kasą, paskyrė į valsčiaus v-bą savo įgaliotinius. Caro valdžia žiauriai susidorojo su demonstrantais: K. Petrušonis, J. Kukulis, D. Džiugas ir A. Žilys buvo sušaudyti, keletas žmonių nuteista katorgos darbams. 1918.VII Naujamiestyje įsikūrė kom. kuopelė, kuriai priklausė R. Augustinavičius, P. Milinis, S. Padkamaris, P. Zulomskis, A. Niedvaras (slap. Bučiukas). Komunistai suorganizavo K. Karecko vadovaujamą partizanų būrį, kuris trukdė kaizeriniams okupantams plėšti apylinkių gyventojus, išvežti iš Lietuvos prisigrobtą turtą. 1918.XII.19 N. komunistai suorganizavo apie 700 kumečių ir valstiečių, kurie su raudonomis vėliavomis nužygiavo į Panevėžį ir dalyvavo darbo žmonių mitinge. XII.18 valdžią N. valsčiuje paėmė rev. k-tas (pirm. A. Niedvaras). Tarybų valdžia Naujamiestyje išsilaikė iki 1919 pavasario. Buržuazijos valdymo metais Naujamiestyje buvo keletas amatininkų dirbtuvių, pieninė, ryšių agentūra, pr. m-la; 1923 buvo 739 gyventojai. Miestelyje ir valsčiuje veikė keletas kom. kuopelių, kurias apėmė LKP Panevėžio rj. N. parajonė. Taryb. metais Naujamiestyje pastatyta vid. m-la, vaikų darželis, komunalinių ir individualinių gyv. namų. 1959 jam suteiktos miesto tipo gyvenvietės teisės.

NAUJĀNERIAI, Vilijanavas, — kaimas Vilniaus rj., Riešės apyl., 9 km į p. v. nuo Nemenčinės, Neries deš. krante; Gulbinų tarybinio ūkio N. skyriaus centras. 44 gyv. (1959). Iš š. prie N. prieina Raudondvario miškas. Per kaimą eina kelias iš Naujųjų Verkių į Nemenčinę. Pastatyta taryb. ūkio ūkinių pastatų, gyv. namų; yra taryb. ūkio sodas (12 ha), parduotuvė, pr. m-la (nuo 1928).

NAUJĀPIEVIŲ PĖLKĖ — pelkė Šilutės rj., 16 km į š. v. nuo Pagėgių, 3 km į p. v. nuo Usėnų geležinkelio stoties, 2,5 km nuo Nemuno. Plotas 153 ha. Ežerinės kilmės kupstuota raistinė aukštapelkė. Durpių klodo didž. storis 4,8 m, vid. 3,3 m. Vyrauja aukštapelkinės plynraistinės durpės, o vid. dalyje — fuskuminės; v. pakraštyje durpių klodas mišraus tipo, plyninis, š. r.— tarpinio tipo, plynraistinis. Vid. susiskaidymas 24%, vid. peleningumas 3,5%. Rytuose prie pelkės yra Naujapievių kaimas.

„NAŪJAS DARBININKŲ GYVĒNIMAS" — profsąjunginis leidinys, išėjęs 1920.VI.12 Kaune. Išleido Kauno profsąjungų Centro biuras. Redagavo J. Volkauskas.

„NAŪJAS FRÒNTAS" — socialdemokratinis moksleivių žurnalas, išleistas 1926 Kaune. Redagavo A. Jakubėnas. Išėjo 1 nr.

„NAŪJAS GYVĒNIMAS" — **1.** Tarybinis Prienų rj. laikraštis, einąs nuo 1946. XII.7 triskart per savaitę.

2. Tarybinis buvusio Švenčionėlių rj. laikraštis, ėjęs 1951.IV.30—1959.XII.11 dukart per savaitę.

NAUJÀSIS DAUGĖLÌŠKIS — miestelis Ignalinos rj., 9 km į š. r. nuo Ignalinos, prie kelio į Vidžius; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 243 gyv. (1959). Iš N. D. eina kelias į Švenčionis. Plano struktūra radialinė; pastatai išsidėstę palei kelius. Buitinio aptarnavimo dirbtuvės, Ignalinos veislininkystės stotis, ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas, vaistinė. Vid. m-la (pr. m-la veikė jau 1892; 1949—54 septynmetė), kultūros namai (nuo 1958), biblioteka.

N. D. XVI a. priklausė didikams Goštautams; 1526 jie čia pastatydino bažnyčią. 1905.XII.15 miestelyje įvyko N. D. apylinkės valstiečių mitingas prieš caro valdžią; jo dalyviai atsisakė vykdyti valdžios nustatytas prievoles (pastočių ir kt.), reikalavo m-lose dėstyti gimtąja kalba. Lenkijos okupacijos metais veikė pieno perdirbimo b-vė „Gerovė", įkurta 1935 mkt. J. Micevičiaus, agr. M. Čibiro, M. Kraužlio iniciatyva. Miestelyje b-vė turėjo didelę pieninę, aplinkiniuose kaimuose — pieno nugriebimo punktus; per ją N. D. apylinkių valstiečiai lietuviai gynė nuo valdžios savo ekonominius interesus.

„NAUJÀSIS KELEĪVIS" — buržuazinis savaitraštis, ėjęs 1880—83 Tilžėje. Redagavo A. Einaris. Nuo 1884 ėjo pavadinimu „Tilžės keleivis". Spausdintas gotiškais spaudmenimis.

„NAUJÀSIS KĒLIAS" — tarybinis Kapsuko rj. (1941—50 Marijampolės aps.) laikraštis, einąs nuo 1941.IV.19 triskart per savaitę. 1941.VI.15—1945.I.27 nebuvo leidžiamas. 1945.IV.13—26 leido priedą „Tarybinio informacijų biuro operatyvinis pranešimas".

„NAUJÀSIS TILŽĖS KELEĪVIS" — liberalinis R. Prūsijos lietuvių laikraštis, ėjęs 1924—40 Tilžėje vietoj „Tilžės keleivio". Leido spaustuvė „Lituania". Redagavo O. Jagomastaitė. Įsigalėjus hitlerininkams, laikraštis buvo nuolat persekiojamas.

„NAŪJAS LAĪKAS" — buržuazinis mėnesinis Škotijos lietuvių žurnalas, ėjęs 1930 Belshile lietuvių ir anglų kalbomis.

NAUJĀSODĖ — kaimas Varėnos rj., Ratnyčios apyl., 6 km į p. r. nuo Druskininkų. 46 gyv. (1959). Per kaimą teka Ratnyčia (Nemuno intakas). Iš r. ir p. r. prieina Naujasodės miškas. Vandens malūnas, pr. m-la.

NAUJĀSODĖS MĪŠKAS — miškas Varėnos rj., 5 km į p. r. nuo Druskininkų. Priklauso Druskininkų miškų ūkio Latežerio girininkijai. Plotas 1042 ha. *Druskininkų-Varėnos miškų* masyvo dalis. Rytuose miškas siekia Latežerio ež.

NAUJĀSODIS — **1.** Kaimas Jonavos rj., Kulvos apyl., 13 km į š. v. nuo Jonavos, 5 km į p. v. nuo Šiaulių—Jonavos geležinkelio; kolūkio centras. 145 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Savyda (Barupės kair. intakas). Felčerių-akušerių punktas (nuo 1961), aštuonmetė m-la (1919—49 pradinė, 1949—62 septynmetė), biblioteka (nuo 1959).

2. Kaimas Prienų rj., Šilavoto apyl., 14 km į v. nuo Prienų, Jiesios deš. krante. 46 gyv. (1959). Per kaimą į Jiesią teka Lašaša. Jos deš. krante, prie kelio iš Naujasodžio į Šilavotą, yra piliakalnis, naudotas kaip slėptuvė apie I t-mečio vidurį. Burž. nacionalistai 1946—47 nužudė 5 kaimo gyventojus.

3. Kaimas Trakų rj., Aukštadvario apyl., 3 km į š. r. nuo Aukštadvario. 8 gyv. (1959). Iš v. prie kaimo prieina Skrebio miškas. Jame yra piliakalnis, vadinamas Kazokų kalnu.

Piliakalnis įrengtas nupiautinio kūgio formos kalvoje. Aikštelė ovali, apjuosta 1,5—2 m aukščio pylimu. Piliakalnio p. papėdėje, ariamoje dirvoje, yra sen. gyvenvietės žymių. Aptinkama lipdytinės keramikos grublėtu ir lygiu paviršiumi. Apie 150—200 m į p. nuo piliakalnio išlikę 6 pilkapiai, apie 500 m į š. nuo piliakalnio — dar dvi pilkapių grupės, nutolusios viena nuo kitos per 100—150 m. Vienoje jų yra 12, o kitoje 16 pilkapių. Pilkapių aukštis 0,5—2 m, skersmuo 4—12 m. Daugumas jų prie pagrindo turi akmenų vainikus bei sampilus iš akmenų ir žemių. Ištyrus vieną pilkapį, aptiktos 2 degintinių VII—VIII a. kapų liekanos be įkapių.

NAUJĀSODŽIŲ PĖLKĖ — pelkė Vilniaus rj., 7 km į š. r. nuo Naujosios Vilnios, į r. nuo Vilniaus—Daugpilio geležinkelio. Plotas 106 ha. Sausumінės kilmės raistinė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 2,1 m, vid. 1 m; vid. susiskaidymas 35%, peleningumas 15%.

„NAŪJAS PASÁULIS" — liberalinis savaitraštis, ėjęs 1938 Kaune. Redagavo K. Vairas-Račkauskas. Leistas vietoj „Iliustruoto pasaulio".

„NAŪJAS RỸTAS" — tarybinis Raseinių rj. laikraštis, einąs nuo 1962.IV.26 triskart per savaitę.

NAŪJAS STRŪNÁITIS — kaimas Švenčionių rj., Strūnaičio apyl., 7 km į p. nuo Švenčionių; apylinkės ir taryb. ūkio centras. 147 gyv. (1959). Kaimas gatvinis. Per kaimą teka Mera (Žeimenos intakas), dalijanti kaimą į dvi dalis. Malūnas, parduotuvė, felčerių-akušerių punktas, kultūros namai (nuo 1959), biblioteka. 1781 pastatyta bažnyčia. XIX a. pabaigoje 3 kartus per metus vykdavo prekymečiai. 1873 buvo 74 gyv.

„NAŪJAS ŽŌDIS" — **1.** Knygų ir laikraščių leidykla, veikusi 1927—34 Kaune. Leidyklos savininkai — C. Galvydis ir A. Sruoga. Turėjo spaustuvę „Menas" ir cinkografiją „Žiedas". Leido dienraštį „Dienos naujienos", savaitraštį „Diena", žurnalus „Naujas žo-

dis", „Vapsva" ir verstines knygas, daugiausia bulvarinius romanus. Išleido ir keletą vertingesnių kūrinių (V. Blasko Ibanjeso, M. Unamuno, S. Žeromskio ir kt.). Žymi dalis leidinių buvo spausdinami kaip žrn. „Naujas žodis" priedai. 1933 leidykla pasivadino „Žodžio" b-ve, 1934 bankrutavo.

2. Liberalinis žurnalas, ėjęs 1925—26 Rygoje ir 1926—33 Kaune. Iki 1929 redagavo J. Paleckis, vėliau J. Šimukėnas, J. Petrėnas. Iki 1929 mėnesinis, vėliau dvisavaitinis. 1933 „Dienos" priedas.

NAUJÃŪLYČIS — kaimas Varėnos rj., Varėnos apyl., prie Varėnos miestelio. 213 gyv. (1959). Kaimas gatvinis. Per kaimą teka Varėnė (Merkio intakas), eina Alytaus—Eišiškių plentas. Malūnas, lentpiūvė ir stalių dirbtuvė, ambulatorija. Buržuazijos valdymo metais kaime veikė kom. kuopelė. Jai priklausė P. Keršys, V. Savčenka, T. Tamulevičius, M. Zakševskis.

„NAUJÀ VAGÀ" — tarybinis Ignalinos rj. laikraštis, einąs nuo 1963.II.1 triskart per savaitę.

NAUJÍEJI NÃNIŠKIAI — kaimas Varėnos rj., Čebatorių apyl., 5 km į p. r. nuo Valkininkų. 292 gyv. (1959). Kaimas gatvinio tipo. Yra Daržininkų kultūros namai (nuo 1961).

NAUJÍEJI ŠÃUKĖNAI — kaimas Kelmės rj., Šaukėnų apyl., 2 km į p. nuo Šaukėnų. 185 gyv. (1959). Per kaimą teka Šona (Ventos deš. intakas), prieina Judlės, Raudupės, Šaltupių miškai. Lentpiūvė, Šaukėnų girininkija.

NAUJÍEJI VÉRKIAI — darbininkų gyvenvietė Vilniaus rj., Riešės apyl., 9 km į š. nuo Vilniaus miesto centro, 1,5 km į š. v. nuo Neries. 1959 buvo 438 gyv., 1965 — 1148 gyv. Ties N. V. dešinysis Neries intakas Riešė šakojasi. V. atšaka teka per gyvenvietę; ji patvenkta. Iš v. prieina Verkių miškas. Pro N. V. eina kelias iš Vilniaus į Žaliuosius ežerus. Naujuosiuose Verkiuose veikia popieriaus f-kas, kuriame 1965 dirbo 464 darbininkai. Yra darbininkų bendrabutis, pastatyta dviaukščių mūrinių gyv. namų. Parduotuvė, ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1956), aštuonmetė m-la (lenkų okupacijos metais ir iki 1948 veikė pr. m-la, 1948—49 progimnazija, 1949—62 septynmetė), vakarinė vid. m-la (nuo 1955), vaikų darželis-lopšelis (nuo 1951).

Naujieji Verkiai

XVII a. pabaigoje Naujuosiuose Verkiuose veikė popieriaus dirbtuvė (įk. K. Bžostovskio). Pirmieji popieriaus f-ko pastatai buvo mediniai. Daugumas jų buvo baigta statyti 1834. F-kas pradėjo veikti 1836 metais. 1847 f-ke dirbo 43 darbininkai; pagaminta 25 500 rb vertės produkcijos. 1850 f-kas sudegė.

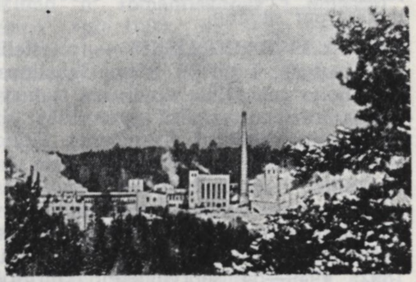

Naujųjų Verkių popieriaus f-kas

Iki 1852 atstatytas. 1858 išleido 320 000 rb vertės produkcijos. 1905 N. V. popieriaus f-ko darbininkai su aplinkinių kaimų gyventojais rengdavo demonstracijas: su plakatais ir transparantais, priešiškais caro valdžiai, žygiuodavo į Vilnių. 1912 f-kas sudegė, bet buvo atstatytas ir jau 1914 gamino po 350 t popieriaus per mėnesį. 1914 streikavo 220 f-ko darbininkų. Lenkų okupacijos metais f-kas veikė su pertraukomis. Hitlerininkai dalį jo mašinų išvežė į Vokietiją. 1946 f-kas vėl pradėjo dirbti. 1953 rekonstruotas. 1966 pagamino 10 653 t popieriaus (vyniojimui ir cigarečių filtrams).

NAUJIENÀ — kaimas Kapsuko rj., 12 km į r. nuo Kalvarijos, Žaltyčio ežero v. krante; apylinkės ir kolūkio centras. 276 gyv. (1959). Kaimo p. pakraščiu eina Kazlų Rūdos—Alytaus glžk. ir Kalvarijos—Alytaus plentas. Kuriasi nauja kolūkio gyvenvietė. Užveistas kolūkinis sodas. Parduotuvė, pr. m-la (nuo 1922), biblioteka (nuo 1952).

„NAUJÍENOS" — **1.** Liberalinis mėnesinis laikraštis, ėjęs 1901—03 Tilžėje. Leido „Varpo" ir „Ūkininko" redakcija. Redagavo J. Bagdonas. Spausdino mokslo populiarinimo straipsnius, korespondencijas, grož. lit-ros kūrinius. Bendradarbiavo P. Avižonis, J. Biliūnas, K. Jasiukaitis, V. Kapsukas, J. Krikščiūnas-Jovaras, A. Rucevičius, P. Višinskis, Žemaitė ir kt.

2. Dešiniųjų socialistų dienraštis, einąs nuo 1914 Čikagoje. Redaguoja P. Grigaitis. Propaguoja burž. nacionalizmą, šmeižia Tarybų Lietuvą.

3. Liberalinis savaitraštis, ėjęs 1931—1932 Šiauliuose. Redagavo P. Kežinaitis.

NAUJÍENŲ PÉLKĖ — pelkė Trakų ir Varėnos rj., 10 km į p. r. nuo Rūdiškių, Rūdninkų girioje. Plotas 3163 ha (pramoninis 2418 ha). Žemapelkė, apie 13 km ištįsusi iš rytų į vakarus Merkio deš. kranto žemutinėje terasoje, tarp jo intakų Gelužos ir Žvirgždės. Maitinama kritulių ir paviršinių bei gruntinių vandenų. Nesupelkėjusių salų yra apie 250 ha. Per pelkę į Merkį teka Lukna, Cirvija, Onupis, Graužupis. Didesnėje pelkės dalyje — miškas, tik pakraščiuose — viksvinės pievos. Durpių klodo didž. storis 6,5 m, vid. storis 1,55 m. Durpės raistinės, medieninės-viksvinės ir viksvinės. Vid. susiskaidymas 35%, vid. peleningumas 18,4%. Ištekliai 37,4 mln. m^3. Po durpėmis slūgso smėlis, vietomis yra ežerinių nuosėdų (jų sluoksnio storis iki 2,8 m). Paviršius iš dalies nusausintas. Per pelkės r. dalį eina Vilniaus—Eišiškių plentas.

NAUJINIÑKŲ MIŠKAĨ — miškų masyvas Šilutės, Šilalės ir Klaipėdos rj., 7 km į r. nuo Švėkšnos, į š. nuo Švėkšnos—Kvėdarnos kelio. Plotas 3912 ha (medynų 3499 ha); iš jų 2793 ha priklauso Šilutės miško pramonės ūkio Žąsyčių girininkijai, 1119 ha — Rietavo miško pramonės ūkio Judrėnų girininkijai. Masyvą sudaro Naujininkų giria (2258 ha), Traksėdžių (62 ha), Uždvario (44 ha), Sauslaukio (179 ha), Pajudrio (194 ha), Medžioklės (895 ha) ir Leitų (280 ha) miškai. P. dalyje tarp miškų įsiterpę Švėkšnos taryb. ūkio laukai. Reljefas lyguminis, vietomis banguotas. Per masyvą teka Graumena (Šalpės kair. intakas). Dirvožemiai velėniniai jauriniai, mažai sujaurėję, priesmėliniai, susiformavę ant priemolių. Eglynų (daugiausia kiškiakopūstinių ir mėlyninių) yra 44%, beržynų 41%, juodalksnynų 9%, baltalksnynų 3%, pušynų 2%, drebulynų 1%. Leitų miške 1956 įveista 2,1 ha maumedžio. Jaunuolynai sudaro 29%, pusbrandžiai medynai 39%, pribręstantieji 15%, brandieji 16%, perbrendusieji 1%. Medynų vid. amžius 43 metai, vid. bonitetas I,9, vid. skalsumas 0,79, vid. tūris 186 ktm/ha, vid. prieauga 4,3 ktm/ha. Yra briedžių, stirnų, šernų, usūrinių šunų, lapių, kiaunių, voverių, baltųjų ir pilkųjų kiškių, tetervinų. Miškai eksploataciniai. Visais kirtimais per metus iškertama apie 13 000 ktm.

„NAUJÌ ŽỸGIAI" — klerikalinis laikraštis, ėjęs 1930 Kaune kas du mėnesiai. Leido vienuolių jėzuitų ordinas.

NAUJÓJI AKMENÉ — miestas Lietuvos TSR šiaurėje, 33 km į r. nuo Mažeikių, 7 km nuo Latvijos TSR sienos; Akmenės rajono centras. 1959 buvo 5410 gyv., 1967 — 7149 gyv.; iš jų 52,8% dirba pramonėje, 8,6% statyboje, 4,4% transporte, 1,5% prekyboje, 1,8% kultūros ir švietimo įstaigose, 1,4% sveikatos apsaugos įstaigose. N. A.— vienas didžiausių Lietuvos stat. medžiagų pramonės centrų, įsikūręs prie N. A. cemento g-los (ž. *Cementas*). Apylinkės lyguminės, pelkėtos, turtingos klinčių, molio ir durpių. Iš š., r. ir p. prieina Karpėnų miškas, netoliese yra Karpėnų ir Eibūčių pelkės. Per miestą eina kanalas, jungiantis Agluoną (Vadaksties intaką) ir Dabikinę (Ventos intaką); prie jo įreng-

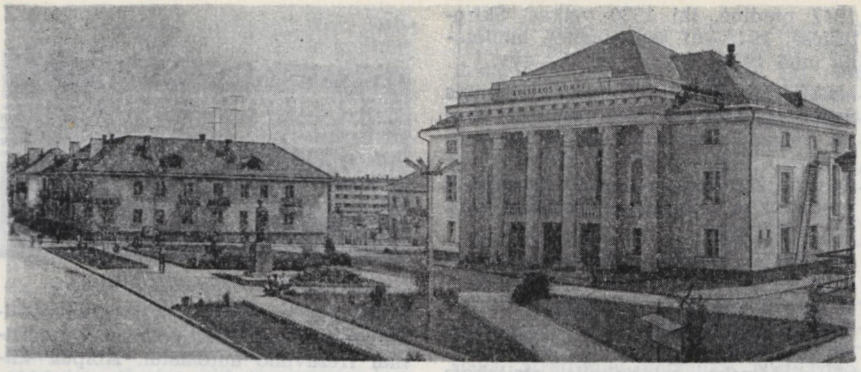

Naujoji Akmenė. Kultūros rūmai

tas tvenkinys. Miesto teritorija 885 ha (1966). Plano struktūra stačiakampė. Centre yra aikštė, apie kurią išdėstytos administracinės, kultūrinės, buitinio aptarnavimo įstaigos. Centr. dalies gyv. namai 2 aukštų, tipiniai. P. v. dalyje gyv. kvartalai užstatomi tipiniais stambiaplokščiais 4 aukštų namais. Š. ir v. dalyje tęsiasi individualinių statybų kvartalai. P. pakraštyje įrengtas parkas. Miestą nuo cemento g-los skiria 60 ha kolektyvinis sodas. Mieste 27 gatvės (1966). Butų fondas 1967 sudarė 55 900 m^2 (jų tarpe 46 500 m^2 komunalinio gyv. ploto). Vandentiekiu ir kanalizacija naudojasi apie 50% gyventojų. Pagr. gatvėmis kursuoja autobusai. Į N. A. iš Akmenės nutiestas plentas, o iš Akmenės geležinkelio stoties — geležinkelis. Vasarą iš N. A. skraido keleiviniai lėktuvai į Vilnių, Kauną, Palangą, Mažeikius, Šiaulius.

Yra gelžbetonio konstrukcijų g-la (nuo 1960), Akmenės statybos v-ba (nuo 1947), buitinio aptarnavimo kombinatas (nuo 1960), 50 vietų ligoninė (įst. 1959), 2 vid. m-los: viena 580 vietų, past. 1959 (iki 1949 pr. m-la, 1949—57 septynmetė), kita 964 vietų, past. 1967; vakarinė vid. m-la (nuo 1952), Vilniaus technologinio technikumo filialas (nuo 1958), vaikų darželis (nuo 1961), lopšelis (nuo 1954), kultūros rūmai su biblioteka (nuo 1957), 430 vietų plačiaekranis kino teatras (nuo 1964), plaukimo baseinas, stadionas.

N. A. susikūrė taryb. metais. 1948 Karpėnų kaime pradėta statyti cemento g-la ir darbininkų gyvenvietė (gyvenvietės projekto autorius K. Šešelgis). 1950 buvo 600 gyventojų. 1952 Karpėnai pavadinti N. A. ir jai suteiktos miesto tipo gyvenvietės teisės. 1965 N. A. tapo Akmenės rj. centru ir gavo miesto teises.

„NAUJÓJI BANGÀ" — **1.** Socialdemokratinis moksleivių žurnalas, leistas 1923 Kaune. Išėjo 1 nr. Redagavo P. Janeliūnas.

2. Pažangus Urugvajaus lietuvių laikraštis, ėjęs 1931—40 Montevidėjuje. Redagavo P. Vikonis.

„NAUJÓJI GADỸNĖ" — **1.** Miesto ir kaimo darbininkų laikraštis, ėjęs 1906. V.18—1907.I.10 Vilniuje. Pirmas legalus s-d. periodinis leidinys. Leido LSDP. Išėjo 32 nr. Redagavo S. Matulaitis ir V. Kapsukas. Rašė apie Lietuvos darbininkų padėtį, jų kovą, streikus, demaskavo caro valdžios reakc. politiką, informavo apie kitų šalių darbininkų judėjimą, kovojo su klerikalizmu. 11 numerių buvo konfiskuota, oficialieji redaktoriai E. Brazaitytė ir J. Jaks-Tyras kalinti (pastarasis ištremtas iš Lietuvos). Bendradarbiavo P. Avižonis, K. Jasiukaitis, Jovaras, K. Jurgelionis, A. Purėnas ir kt. Tiražas apie 4000 egz.

2. Mėnesinis socializmo teorijos, mokslo ir literatūros žurnalas, ėjęs 1916.VI—1917.X Filadelfijoje (JAV, Pensilvanijos valstija). Leido Lietuvių socialistų s-ga. Išėjo 17 nr. Iš pradžių redagavo P. Grigaitis, nuo Nr. 4 ligi 1917 Nr. 5 — V. Kapsukas, paskui — K. Vidikas. Spausdino socializmo teorijos straipsnius, demaskavo imp. karą ir liet. buržuazijos siekimus. Spausdino grož. lit-ros kūrinius ir lit. kritikos straipsnius (daugiausia V. Kapsuko). Bendradarbiavo Z. Angarietis, J. Baltrušaitis, J. Janonis, K. Jurgelionis, P. Kurkulis, R. Mizara, V. Paukštys, L. Prūseika, J. Vireliūnas, Žemaitė, R. Židžiūnas ir kt. Po Spalio revoliucijos JAV sustiprėjus reakcijai, paštas atsisakė siuntinėti žurnalą. Redakcija buvo priversta nutraukti jo leidimą.

NAUJOJI GADYNĖ
(THE NEW ERA)
Socializmo Teorijos, Mokslo ir Literatūros Iliustruotas Mėnesinis Žurnalas.
Leidžia Lietuvių Socialistų Sąjunga Amerikoje.
Metai I. 1916 m. Rugsėjis (August) mėn. No 4

„Naujoji gadynė" 2. 1916 Nr. 4 antraštė

3. Komunistinis vienkartinis leidinys, išėjęs 1922 Kaune. Redagavo L. Adomauskas. Leidinyje paminėta J. Janonio mirties 5 metų sukaktis; paskelbti 2 straipsniai apie jo gyvenimą ir kūrybą, A. Regračio, V. Žalionio (B. Pranskaus) ir J. Janonio sesers Marijos eilėraščiai. Buvo rašoma Lietuvos darbininkų judėjimo istorijos, marksizmo ir religijos, kooperacijos, ž. ū. proletariato padėties ir kt. klausimais. Kritikos ir bibliografijos skyriuje įdėtas P. Vilūno str. „Vydūno kūryba", kritikuojantis misticizmą. Pateikti rinkimų į I seimą duomenys.

4. Komunistinis mėnesinis visuomenės, mokslo ir literatūros žurnalas, pradėtas leisti 1923 Kaune. Redagavo P. Vilūnas. Išėjo Nr. 1—2. Žurnale išspausdintas V. Kapsuko str. „Lietuvos moters darbininkės ir poniulės", str. „Marksizmas ir religija" (tęsinys iš vienkartinio „N. g." leidinio). Paskelbta V. Kopkos, L. Žaldario, V. Žalionio (B. Pranskaus) eilėraščių, A. Didžiulytės-Kazanavičienės aps. „Piemenė", P. Vilūno str. „Vydūno kūryba" tęsinys. Kauno miesto ir apskrities viršininko uždarytas.

5. Socialdemokratinis žurnalas, ėjęs 1926—27 Kaune. Leido LSDP. Redagavo J. Januškis.

6. Atskilusiųjų nuo JAV pažangiųjų lietuvių judėjimo, vad. sklokininkų, savaitraštis, ėjęs 1931—43 Niujorke. Leido Lietuvių darbininkų d-ja. Iki 1936 redagavo L. Prūseika, vėliau J. Stilsonas, J. Januškis, S. Strazdas.

NAUJÓJI IMPILTÌS — kaimas Kretingos rj., Laukžemės apyl., 10 km į š. nuo Darbėnų, 2 km į v. nuo Kretingos—Skuodo geležinkelio. 104 gyv. (1959). Iš r. prieina Žalimo miškelis. Už 2 km į š. v. nuo N. I. yra Senoji Impiltis, o tarp šių 2 kaimų — *Impilties piliakalnis.* Ties N. I. yra Alkos kalnas. 1932—

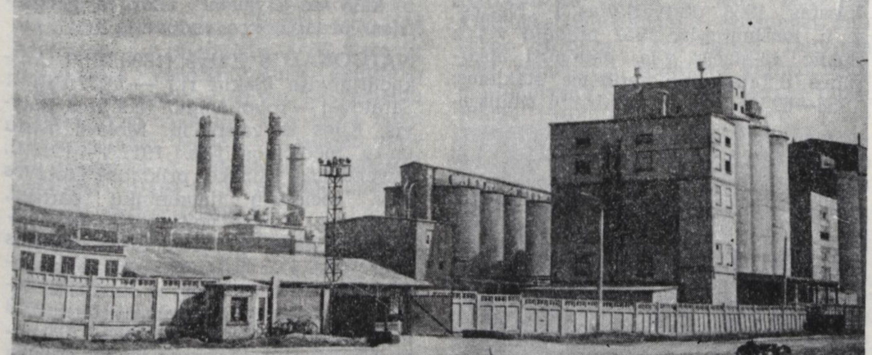

Naujoji Akmenė. Cemento gamykla

1950 veikė pr. m-la, 1950—62 septynmetė. Burž. nacionalistai 1946 kaime nužudė apylinkės pirmininką V. Zonį.

NAUJÓJI KIRSNÀ — kaimas Lazdijų rj., Šeštokų apyl., 4 km į p. r. nuo Šeštokų; parodomojo ūkio centras. 183 gyv. (1959). Per kaimą teka Kirsna (Šešupės intakas). Pr. m-la (nuo 1934), biblioteka (nuo 1959), felčerių-akušerių punktas (nuo 1961). N. K. įsikūrė burž. žemės reformos metu, išdalijus Didžiosios Kirsnos dvaro žemę. Burž. nacionalistai 1947 kaime nužudė apylinkės pirmininką S. Matusevičių, paruošų agentą P. Rusecką, valstiečius V. Svetlauską, A. Ališauskienę, V. Zailską, 1948 — valstiečius J. Kliučinską ir V. Kliučinskienę.

„NAUJÓJI LIETUVÀ" — 1. Liaudininkiškos krypties savaitraštis, ėjęs 1915. XII.22—1918.XI.15 Petrograde. Redagavo P. Balys, A. Sugintas, A. Iešmanta. 2. Nacionalistinis dienraštis, ėjęs 1941.VI.29—1944.VII Vilniuje. Propagavo faš. ideologiją, skleidė neapykantą TSRS tautoms, ragino bendradarbiauti su hitleriniais okupantais.

„NAUJÓJI MOKYKLÀ"— pažangi pedagoginė draugija, veikusi 1933—37. D-ją įkūrė Lietuvos Mokytojų prof. s-gos narių grupė, nesutikusi su jos v-bos pataikavimu tautininkams. D-ja toliau laikėsi pažangiųjų profs-gos tradicijų, kovojo su fašizmu ir klerikalizmu. D-jos steigėjai: P. Augustaitis, J. Geniušas, A. Jakučionis, A. Purėnas, V. Ruzgas, P. Šinkūnas, J. Žiugžda. Leido žrn. „Mokykla ir visuomenė", įsteigė Kaune Mokytojų knygyną, kuris leido ir platino pažangią lit-rą ir vadovėlius. Faš. valdžios uždaryta.

„NAUJÓJI ROMUVÀ" — buržuazinis savaitinis žurnalas, ėjęs 1931—40 Kaune. Redagavo J. Keliuotis. Žurnalas rašė daugiausia kultūros klausimais, stengėsi sutelkti įv. burž. krypčių inteligentiją. 1932 įkurta žurnalui remti org-ja —„Naujosios romuvos" bičiulių s-ga. Žurnalui ir šiai org-jai vadovavo daugiausia buvę ateitininkai, siekę konsoliduoti klerikalus ir tautininkus bendrai kovai su augančiu darbo žmonių rev. judėjimu.

„NAUJÓJI SODÝBA" — dvisavaitinis smulkiųjų ūkio šakų žurnalas, ėjęs 1938.I—1941.III ir 1941.VII—1944.VI Kaune. Iki 1940.VI leido Ž. ū. rūmai, 1940.VII—1941.III Lietuvos TSR Ž. ū. liaudies komisariatas; 1941.III sujungtas su „Žemės ūkiu"; 1941.VII—XII leido Ž. ū. rūmai, nuo 1942 — Ž. ū. vadyba. Redagavo P. Rimkus.

NAUJÓJI ŪTÀ — kaimas Prienų rj., 14 km į p. v. nuo Prienų, abipus plento į Kapsuką; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 286 gyv. (1959). Iš p. prie kaimo prieina Ivoniškio miškas, iš š. v. ir š. r.— Palių miškas. Kuriasi nauja taryb. ūkio gyvenvietė. Felčerių-akušerių punktas (nuo 1957), aštuonmetė m-la (1915—1947 pradinė, iki 1920 veikusi Skirptiškėse; 1947—61 septynmetė), biblioteka (nuo 1951). 1827 buvo 162 gyv.

„NAUJÓJI VAIDILŪTĖ" — klerikalinis mėnesinis žurnalas, ėjęs 1921—40 Kaune. Iš pradžių buvo moksleivių ateitininkių, nuo 1931 — katalikių moterų inteligenčių žurnalas. Propagavo katalikišką pasaulėžiūrą, auklėjimą, spausdino grož. lit-ros kūrinius.

NAUJÓJI VILNIÀ — Vilniaus miesto dalis 8 km į r. nuo miesto centro. Tęsiasi apie 4 km iš v. į r. abipus Vilnios (Neries kair. intako) ir Vilniaus—Svyrių plento. Naujojoje Vilnioje nuo Vilniaus—Minsko geležinkelio atsišakoja Vilniaus—Daugpilio geležinkelis. Didelis pramoninis miesto rajonas. Yra staklių g-la „Žalgiris", ž. ū. mašinų g-la „Neris", Spalio 40-mečio precizinių frezavimo automatų g-la, dažymo aparatų g-la, metalo liejinių, vyno g-los, Respublikinė psichoneurologinė ligoninė, Vilniaus rajoninė ligoninė, N. V. rajono poliklinika. Nemažai mokymo įstaigų: ped. m-la (nuo 1957; 1951—57 veikė Mokytojų in-tas), staklių gamybos technikumas, 5 vid. m-los, mokykla-internatas, 2 pr. m-los, 9 vaikų darželiai-lopšeliai, profesinė technikos m-la. Veikia kultūros namai, geležinkelininkų klubas, biblioteka, kino teatras.

N. V. miestelis įsikūrė XIX a. antrojoje pusėje, nutiesus (1860) Peterburgo—Varšuvos glžk. ir įsteigus stotį. Miestelyje apsigyveno daugiausia geležinkelininkai. XIX a. pab. ėmė augti pramonė. Buvo įkurti medžio apdirbimo, odų, mielių, dalgių, peilių ir pasagvinių f-kai. XX a. pr. juose dirbo apie 500 žmonių. Darbininkų tarpe pradėjo plisti marksistinė spauda. 1902 įvyko Gegužės Pirmosios demonstracija. 1905—1907 miestelyje veikė RSDDP skyrius. 1918 sudaryta darbininkų atstovų taryba, kurios vykd. k-to pirmininku buvo A. Domaševičius. 1920, Lenkijai okupavus Vilniaus kraštą, N. V. pramonė smuko — daugumas fabrikų buvo uždaryta. Hitlerininkai 1944 traukdamiesi N. V. sudegino. Po karo N. V. atstatyta. 1948 pirmąją produkciją davė nauja „Žalgirio" g-la. Tais pačiais metais pastatyta dažymo aparatų g-la. Netoli jos po karo išaugo medžio apdirbimo kombinatas, 1958 pertvarkytas į „Neries" ž. ū. mašinų g-lą. 1957 pradėjo veikti Spalio 40-mečio g-la, gaminusi atsargines detales revolverinėms staklėms; 1958—62 joje buvo gaminami smulkiamodulinių krumpliaračių frezavimo automatai, o nuo 1962 gaminami preciziniai frezavimo automatai. Abipus Vilnios upės pastatyti keli daugiaaukščių gyv. namų kvartalai. 1950 buvo sudarytas Naujosios Vilnios rj. (centras — Vilnius), o N. V. gavo miesto teises. 1957 N. V. įjungta į Vilniaus miestą, o N. V. rajonas 1958 — į Vilniaus rajoną.

Naujoji Vilnia. Pergalės gatvė

Naujoji Vilnia. Naujas gyv. kvartalas

NAUJŌKAI — kaimas Anykščių rj., Dabužių apyl., 7 km į š. nuo Kavarsko. 98 gyv. (1959). Į v. nuo N. tęsiasi Janušavos miškas. Buržuazijos valdymo metais kaime veikė LKP kuopelė (sekr. K. Šleikus, nariai D. ir J. Maskoliūnai; visi D. Tėvynės karo metais hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudyti).

NAUJOKAĨ — kaimas Jurbarko rj., Veliuonos apyl., 3 km į v. nuo Veliuonos, Nemuno deš. krante, prie Kauno—Jurbarko plento. 52 gyv. (1959). Kultūros namai (nuo 1959). Prie kaimo, Gystaus (Nemuno intako) deš. krante, yra piliakalnis, vad. Milžino kapu. Jis turi 50 m ilgio netaisyklingos formos aikštelę, kurios pakraštyje yra maždaug 30 m ilgio ir 1 m aukščio pylimas, o išorinėje pylimo pusėje — 1,5 m gylio griovys. Vok. faš. okupantai Naujokuose 1943 nužudė komjaunuolius M. Danaitytę ir P. Čiulkinį.

NAUJOKÁITIS Juozas [g. 1923.I.1 Juškakaimiuose (Šakių rj.)] — vertėjas. 1954 baigė Vilniaus Ped. in-to liet. kalbos ir lit-ros f-tą. 1948—60 dirbo Ped. lit-ros leidykloje, 1960—61 — Liet. taryb. enciklopedijos redakcijoje. Nuo 1961 „Vagos" leidyklos redaktorius. Išvertė Ž. Rumeno rom. „Rasos šeimininkai", Ž. Bedjė „Romaną apie Tristaną ir Izoldą", N. Kazandzakio rom. „Vėl Kristų kala ant kryžiaus", istorijos, geografijos, pedagogikos vadovėlių.

NAUJOKÁITIS Kazys [1896.III.11 Auškadariniuose (Šakių rj.) — 1937.VIII.21 Saratove] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Mokėsi Tartu un-to medicinos f-te. 1917.V—1918.II, gyvendamas Minske, priklausė Lietuvos Rev. socialistų liaudininkų partijai. Okupavus Minską vokiečiams, 1918 užmezgė ryšius su Komunistų partijos pogr. org-ja ir jos nurodymu aprūpindavo grįžtančius iš Tarybų Rusijos lietuvius komunistus dokumentais. Nuo 1918 Komunistų partijos narys, dirbo Vilniuje, liet. ligoninėje. 1919.I su N. pagalba šioje ligoninėje išgydytas sunkiai sužeistas LKP CK sekretorius R. Pileris. Pilsudskininkams 1919.IV okupavus Vil-

nių, N. dirbo vadovaujamąjį part. darbą pogrindyje, 1919.XI suimtas ir kalintas. 1920.VII Raudonosios Armijos išlaisvintas. 1920—21 dirbo Kaune, dalyvavo LKP veikloje, kalintas. 1921—34 adm. darbuotojas Maskvoje, 1935—37 — Saratovo sr. milicijos v-bos viršininkas. Žuvo, neteisėtai represuotas asmenybės kulto sąlygomis. 1956 reabilituotas.

NAUJOKÁITIS Pranas [g. 1905.I.25 Klepuose (Šakių rj.)] — pedagogas, vadovėlių autorius, Lietuvos TSR nusipelnęs mokytojas (1960). Baigęs Marijampolės mkt. seminarijos 2 kursus, iki 1933 mokytojavo pr. m-lose. Eksternu išlaikė egzaminus iš viso mkt. seminarijos kurso. 1933—35 Marijampolės mkt. seminarijos, 1935—39 Klaipėdos Ped. in-to pavyzdinių pr. m-lų mokytojas. 1939 baigęs Klaipėdos Ped. in-tą, dėstė Vilniaus Ped. in-te. 1945—49 Marijampolės mkt. seminarijos direktorius. 1952 baigė Vilniaus Ped. in-tą. 1949—57 Kauno ped. mokyklos mokytojas. 1957—63 Kauno IV vid. m-los direktorius, vėliau Vilniaus un-to bendramokslinio f-to Kaune dėstytojas. Ped. klausimais rašė spaudoje. Parengė 6 dalių „Aritmetikos uždavinyną" pr. m-lai (1936—40). Parašė darbų liet. kalbos dėstymo metodikos klausimais. Vienas kn. „Lietuvių kalbos dėstymas pradinėse klasėse" (2 d., 1960—1963) autorių.

NAUJOKÁITIS Stepas [g. 1921.XI.22 Juškakaimiuose (Šakių rj.)] — inžinierius mechanikas, technikos mokslų kandidatas (1962). 1947 baigęs Kauno un-tą, iki 1950 jame dirbo ped. darbą. Nuo 1951 dėsto Kauno Politechnikos in-te. Nuo 1966 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie taškinį suvirinimą, paviršiaus kokybę.

Ršt.: Mašinų detalių paviršiaus švarumas, V., 1955; Mechanizmų ir mašinų teorija, V., 1966.

NAUJOKÁITIS Vytas [g. 1931.XII.4 Kybartuose] — darbininkas, Socialistinio Darbo Didvyris (1960). Vienas pirmųjų Tarybų Lietuvoje kom. darbo brigadų brigadininkų. 1960 sąjunginio kom. darbo spartuolių suvažiavimo dalyvis. Nuo 1962 TSKP narys. 1966 baigė Kauno politechnikumą ir įsigijo radiotechniko specialybę. Dirba meistru Kauno g-loje „Apvija".

NAUJŌKAS Jonas [1871—1930.IV.6 Niujorke] — liberalinis JAV lietuvių visuomenės veikėjas. 1894 emigravo į JAV. Dalyvavo Lietuvių laisvamanių susivienijimo veikloje, kurį laiką buvo jo pirmininkas. Išleido V. Daukšio verstus romanus: A. Sinklerio „Džiunglės" („Raistas", 1908) ir P. Merimė „Baltramiejaus naktis" (1909).

„NAUJŌKAS" — komunistinis pogrindinis laikraštis, ėjęs 1926—29 Kaune. Leido LKJS CK. Spausdintas LKP CK „Spartako", „Kovos" spaustuvėse. Išėjo 5 nr. Tiražas 2000 egz. Buvo skirtas jauniems kareiviams, žadino jų klasinę sąmonę, demaskavo faš. režimą.

„NAŪJOS KNỸGOS" — Lietuvos TSR leidyklų ir vyriausiosios knygų prekybos v-bos informacinis biuletenis, einąs nuo 1959 Vilniuje. Leidžia „Vagos" leidykla. Redaguoja redakcinė kolegija. Iki 1966 ėjo kas 2 mėnesiai, nuo 1967 — mėnesinis. Leidinyje anotuojami knygų leidyklų („Minties", „Šviesos", „Vagos") leidiniai, spausdinami rašytojų, vertėjų, dailininkų, kultūros veikėjų bei skaitytojų pasisakymai.

„NAŪJOS ŽĨNIOS" — bulvarinis dienraštis, ėjęs 1933 Kaune.

„NAUJÓVĖ" — buržuazinis žurnalas, išėjęs 1915 Tilžėje. Redagavo Vydūnas. Išleistas 1 nr., prirašytas paties redaktoriaus. Straipsniai persunkti misticizmo.

„NAUJŪ TAKŪ" — pažangus vienkartinis literatūros leidinys, išleistas 1914 Vilniuje. Paskelbė J. Janonio (Vaidilos Ainio, Kukučio), A. Lasto (A. Juodojo), B. Sruogos (B. Kaunio) grož. lit-ros kūrinių, V. Kapsuko str. „Iš Jono Biliūno biografijos" ir kt.

NAŪKAIMIS — kaimas Jurbarko rj., Šilinės apyl., 6 km į š. r. nuo Skirsnemunės, abipus Jurbarko—Raseinių kelio. 315 gyv. (1959). Š. pakraščiu teka Antvardė ir jos kair. intakas Antvardaitė, iš r. prieina Eleonoravos miškas. Kaimas apie 6 km ištįsęs iš š. r. į p. v. Yra pr. m-la. Ist. šaltiniuose N. minimas 1664.

NAŪRAGIS Ipolitas [**Nagrodskis**; g. 1900.XII.2 Krakėse (Kėdainių rj.)] — dainininkas (bosas). Vaikystėje muzikos mokėsi pas vietos vargonininką ir savo tėvą. I pasaul. karo metais Charkove lankė g-ją ir muz. m-lą. 1918 grįžęs į Lietuvą, tarnavo karininku Lietuvos kariuomenėje. 1924—44 Valstybės teatro solistas. 1929 baigė Kauno muz. m-lą. 1930—32 studijas gilino Prancūzijoje, Italijoje, dainavo Milano operos teatruose. Valstybės teatre sukūrė apie 70 vaidmenų. 1944 emigravo į Vokietiją. Vėliau koncertavo Anglijoje. Nuo 1949 gyvena JAV.

NAUSĖDAI — kaimas Kretingos rj., Darbėnų apyl., 7 km į š. r. nuo Darbėnų, prie Kretingos—Skuodo geležinkelio ir plento. 221 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Darba (Šventosios intakas). Parduotuvė, pr. m-la.

NAUSĖDAS Vladas [g. 1911.VII.25 Žakainiuose (Šilutės rj.)] — pedagogas, kultūros istorikas. 1931 baigęs Tauragės mkt. seminariją, studijavo germanistiką ir lituanistiką Kauno ir Vilniaus un-tuose (baigė 1940). 1934—41 tarnavo Švietimo m-joje, radiofone, mokytojavo Kaune. 1947—50 dirbo Šilutės aps. liaudies švietimo skyriuje, 1950—62 Klaipėdos srities bei miesto liaudies švietimo skyrių ped. kabinetų vedėjas, mokytojas. Nuo 1962 Klaipėdos X vid. m-los direktoriaus pavaduotojas. Išvertė J. Getės, H. Heinės, F. Šilerio ir kt. poetų kūrybos. Tyrinėja R. Prūsijos ir Klaipėdos kr. švietimo istoriją (Lietuviškos mokyklos Prūsijoje XVI—XVIII a. — „Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 2, V., 1959). Periodikoje paskelbė eilėraščių, straipsnių auklėjimo, lit-ros ir meno klausimais. Išleido brošiūrą „Mokinių raštingumo kėlimo būdai" (1959).

NAUSĖDŽIŲ PÉLKĖ — pelkė Biržų rj., 12 km į p. nuo Biržų. Plotas 143 ha. Sausuminės kilmės žemapelkė, apie 5 km ištįsusi 0,5 km pločio juosta iš š. į p. Durpių klodo didž. storis 2,3 m, vid. 0,96 m. Vyrauja raistinės durpės. Vid. susiskaidymas 47%, vid. peleningumas 8,9%. Pelkė nusausinta ir paversta kultūrine pieva.

NAŪSODIS — kaimas Plungės rj., Nausodžio apyl., 5 km į p. v. nuo Plungės, prie kelio į Kulius, Minijos deš. krante. 102 gyv. (1959). Yra kolūkio mechaninės dirbtuvės. Iki 1964 veikė aštuonmetė m-la (1947—55 pradinė, 1955—62 septynmetė) ir biblioteka (nuo 1958). Ties N., prie Plungės—Kulių kelio, yra apardytas griautinis ir degintinis kapinynas, vietos gyventojų vadinamas Kapkalniu.

1949 kapinyną tyrinėjo Istorijos in-tas. Atkasti 3 suardyti X—XI a. degintiniai kapai. Tačiau iš vietos gyventojų radinių ir kitų duomenų sprendžiama, jog čia laidota nuo VI a. iki XIII a. Radiniai laikomi Istorijos-etnografijos muziejuje (Vilniuje), Telšių kraštotyros muziejuje, Kauno ist. muziejuje.

Burž. nacionalistai 1947 nužudė neturtingus N. valstiečius J. Žutautą ir S. Meškauską, 1948 — malūno vedėją S. Jakubauską.

NAVÀ — ežeras Trakų rj., prie Aukštadvario. Iki 1959 jo plotas buvo 62 ha. 1959 ant Verknės, tekančios per N., buvo pastatyta hidroelektrinė. Ežero vandens lygis kiek pakilo, ir jis šiaurės rytuose susijungė su Negasčiaus ež.

NAVĀKAS Jonas [g. 1922.IV.23 Girsūduose (Pasvalio rj.)] — inžinierius architektas. 1951 baigęs Kauno Politechnikos in-to statybos f-to archit-ros skyrių, dirba Miestų statybos projektavimo in-te. Sudarė Trakų gen. planą (1954), IX forto memorialinio muziejaus teritorijos, Baršausko bei Demokratų gatvių ir kitų Kauno gyv. mikrorajonų planus (1959—1962). Pagal N. projektus Kaune pastatyta 5 aukštų gyv. namas (Lenino prospekte, 1959), Ž. ū. akademijos miestelis (Noreikiškėse, Kauno rj., 1964), „Planetos" kino teatras, 12 aukštų gyv. namai (Vilijampolėje, 1966), 330 vietų viešbutis (Lenino pr., 1967) ir kt. pastatai.

NAVASÁITIENĖ Antanina [g. 1936.IV.22 Kaune] — inžinierė, technikos mokslų kandidatė (1965). 1959 baigusi Kauno Politechnikos in-tą, dirbo vyr. meistre „Spalio" f-ke Kaune. Nuo 1963 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-te. Paskelbė moksl. straipsnių apie kai kurių chem. pluoštų nuovargio nuo lankstymo charakteristikas.

NAVASÁITIENĖ Vitalija [g. 1934.IV.28 Aukštakalniuose (Rokiškio rj.)] — agronomė, žemės ūkio mokslų kandidatė (1967). 1958 baigusi Ž. ū. akademiją, dirba joje ped. darbą. Paskelbė moksl. straipsnių apie cukrinių runkelių tręšimą.

NAVASÁITIS Algirdas [g. 1932.IV.27 Kaune] — miškininkas, biologijos mokslų kandidatas (1963). 1955 baigęs Ž. ū. akademiją, dirba ped. darbą jos miškininkystės katedroje; nuo 1965 docentas. Nuo 1959 TSKP narys. Vienas knygų „Lietuvos TSR flora" (t. 3, 1961), „Dendrologija" (1963) ir „Miškininkystė" (1967) autorių. Paskelbė moksl. straipsnių ornitologijos ir dendrologijos klausimais.

NAVASÁITIS Mindaugas [g. 1936.II.14 Lazdijuose] — dendrologas, biologijos mokslų kandidatas (1965). 1958 baigė Ž. ū. akademiją. Nuo 1958 Kauno botanikos sodo mokslinis bendradarbis. Nuo 1964 TSKP narys. Vienas knygų „Dendrologija" (1963), „Dekoratyvinė sodininkystė" (1963) autorių. Paskelbė moksl. straipsnių apie introdukuotus spygliuočius medžius.

NAVASŌDAI — kaimas Kapsuko rj., Sasnavos ir Igliaukos apyl., 12 km į š. r. nuo Kapsuko, 7 km į r. nuo Kazlų Rūdos—Alytaus geležinkelio. 99 gyv. (1959). Iš r. prie kaimo prieina Varnabūdės miškas. Pr. m-la (įst. 1909; 1918—1922 veikė Raišupyje). 1827 buvo 55 gyv. Burž. nacionalistai 1945 nužudė N. gyventojus M. Matulevičienę, J. Paplauską, 1947 — M. Paplauskaitę ir išžudė 3 asmenų Meškelevičių šeimą.

NAVAŠĪNSKAS Juozas [1904.XII.19 Eičiūnuose (Alytaus rj.) — 1966.III.16 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1929 emigravo į Braziliją, San Paule dirbo statybose. 1932—62 Brazilijos Komunistų partijos narys. Už rev. veiklą 1939 kalintas, paskui ištremtas. 1962 grįžo į Lietuvą, dirbo Kaune, „Raudonojo Spalio" fabrike. Nuo 1964 pensininkas.

NAVICKÁITĖ Anelė [g. 1920.XI.29 Gudeliuose (Vilkaviškio rj.)] — dailininkė. 1950 baigė Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to skulptūros studiją. Nuo 1951 dalyvauja dailės parodose. Sukūrė frizinės kompozicijos reljefus „Obuolių skynimas" (1957), „Agurkų sodinimas" (1960), monumentinį revoliucionieriaus K. Baltaragio biustą (1960), reljefą „Veršininkė Z. Medelytė" (1962), simbolinį reljefą „Taika tėviškėje" (1965), reljefus „Miško auklės" („Miškininkystė", 1967), „Futbolininkas" (1967) ir kt. Reljefuose meniškai panaudojo dekoratyvines medžio savybes.

NAVICKÁITĖ Konstancija [**Stoškienė;** g. 1923.III.19 Gudeliuose (Vilkaviškio rj.)] — dailininkė. 1949 baigusi Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to skulptūros studiją, iki 1951 dirbo šio in-to dėstytoja. Nuo 1950 dalyvauja dailės parodose. Sukūrė kamerinių figūrinių skulptūrų („Besimaudanti moteris su vaiku", 1949; „Pirmasis penketukas", 1957; „Debesys praėjo", 1960; „Besimaudanti moteris", „Paukštininkė", 1961; „Motina", 1965; „Būsiu sportininku", 1967), keraminį reljefą „Melžėja" (su L. Stroliu, 1954), terakotinį reljefą „Tėvynė" (1967), ir kt. N. kūriniai pasižymi saikingu plastiniu apibendrinimu, lyriškumu.

NAVÌCKAS Feliksas [g. 1922.XI.5 Lobiuose (Ukmergės rj.)] — dailininkas, Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1965). 1953 baigęs Dailės in-to teatro dekoracijos studiją, iki 1957 dirbo Akademinio operos ir baleto teatro dekoracijų dirbtuvių vedėju, 1958—59 — Kauno muzikinio dramos teatro dailininku. Nuo 1959 Kauno dramos teatro vyriausiasis dailininkas. Sukūrė muzikiniams ir dramos spektakliams dekoracijų, pasižyminčių vaizdo išraiškingumu, minties lakoniškumu.

Apipavidalinti spektakliai: R. Leonkavalio „Pajacai" (1954), V. Višnevskio „Raitelių pirmoji" (1957), V. Baumilo „Paskenduolė" (1958), V. Šekspyro „Vindzoro kūmutės" (1958), Just. Marcinkevičiaus „Dvidešimtas pavasaris" (1958), K. Binkio „Generalinė repeticija" (1959), A. Čechovo „Trys seserys" (1960), N. Arbuzovo „Tai buvo Irkutske" (1960), J. Grušo „Profesorius Markas Vidinas" (1962), K. Inčiūros „Žemaitė" (1964), F. Garsijos Lorkos „Bernardos Albos namai" (1964), D. Urnevičiūtės „Vadink mane motina" (1965), Dž. Steinbeko „Pelės ir žmonės" (1966), V. Paltanavičiaus „Kryžkelėje" (1967) ir kt.

NAVÌCKAS Kostas [g. 1917.X.18 Maskvoje] — istorikas, istorijos mokslų daktaras (1966), Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas (1965). 1932—38 darbininkas Kaune. 1940 baigęs Ukmergės mkt. seminariją, dirbo part. ir adm. įstaigose Kaune. 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1942—1944 Lietuvos TSR Valstybinių meno ansamblių choristas. Nuo 1944 TSKP narys. 1946 Maskvoje baigė Aukštąją diplomatinę m-lą. 1946—50 Lietuvos TSR užsienio reikalų ministro padėjėjas, m-jos skyriaus vedėjas. Kartu 1947—50 marksizmo-leninizmo dėstytojas Vilniaus un-te. 1953 Maskvoje baigė Visuom. mokslų akademiją prie TSKP CK, apgynė ist. mokslų kandidato disertaciją. Nuo 1953 Vilniaus un-to TSKP istorijos katedros vedėjas. Nuo 1955 docentas. Daktaro disertacijos tema —„Tarybų Sąjungos vaidmuo, ginant lietuvių tautos gyvybinius nacionalinius interesus 1917—1940 metais".

Ršt.: Lietuvių tauta broliškoje Tarybų Sąjungos tautų šeimoje, V., 1958; Tarybų Lietuvos vyriausybės užsienio politika lietuvių tautos nacionalinių interesų sargyboje 1918—1919 m.—„LKP istorijos klausimai", t. 1, V., 1959; Lenininės nacionalinės politikos istorinė reikšmė lietuvių tautai, V., 1960; Литва в период гражданской войны и иностранной военной интервенции [1918—1920 гг.].— Вопросы истории Коммунистической партии Литвы, Вильнюс, 1961; Naujas nacionalinių santykių vystymosi etapas. — Didingoji komunizmo statybos programa, K., 1962; TSRS vaidmuo, ginant Lietuvą nuo imperialistinės agresijos 1920—1940 metais, V., 1966.

NAVINIÑKŲ ĒŽERAS — ežeras Vilkaviškio rj., 14 km į p. v. nuo Kapsuko, 5 km į p. nuo Keturvalakių. Plotas 12 ha. Ežeras ištįsęs iš š. į p.; ilgis 600 m, didž. plotis 255 m, kranto linijos ilgis 1590 m. Krantai žemi, pelkėti. P. v. pakrantėje yra Navininkų kaimas.

NAVOKÓNYS — kaimas Eišiškių rj., Pabarės apyl., 14 km į š. r. nuo Eišiškių, 4 km į r. nuo Vilniaus—Eišiškių plento; tarybinio ūkio centras. 224 gyv. (1959). Kaimo centras neišsiskirstęs vienkiemiais. Yra malūnas, 5 ha sodas, med. punktas, pr. m-la (nuo 1963), biblioteka (nuo 1957). XIX a. pab. buvo N. kaimas, bajorkaimis („akalyčia") ir palivarkas (1886 iš viso 77 gyv.).

NAZALIZĀCIJA [lot. *nasalis* — nosinis] — nosinio tembro suteikimas kalbos garsui. Nosinį tembrą gali įgyti kalbos garsai, einantys prieš nosinius ar po nosinių priebalsių. Tai atsitinka dėl to, kad minkštasis gomurys palieka atvirą kelią į nosies vidų, tariant ne tik nosinius priebalsius „m", „n", bet ir po jų ar prieš juos stovinčius garsus ar tų garsų dalį. Pvz., literatūrinėje liet. kalboje šiek tiek nazalizuotas balsis „a" žodžiuose „**mama**" ar „**lanko**", nes minkštasis gomurys, tariant šio balsio pabaigą ar pradžią, užima tokią padėtį, kokioje jis yra, tariant „m" ir „n".

NAZĀROVAS Ivanas [g. 1896.XII.6 Stapšėnuose (Utenos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1915—17 tarnavo Rusijos kariuomenėje, 1918 Raudonojoje Armijoje Voroneže, Caricine, dirbo Voronežo gub. kariniame komisariate, 1919 Panevėžio komendantūroje. Nuslopinus Tarybų valdžią Panevėžyje, dalyvavo Raudonosios Armijos kovose su lenkų interventais. 1920—22 dirbo Panevėžio miško medžiagos f-ke, padėjo organizuoti streiką, profsąjungines org-jas, platino kom. atsišaukimus. Už tai ištremtas į Viekšnius. Vėliau (iki 1940.VII) darbininkas Labanore, Panevėžyje. 1940—41 dirbo adm. darbą Panevėžio aps., 1941—43 stalius Saratovo srityje. 1943—44 mokėsi part. ir taryb. darbuotojų kursuose Šujoje (Ivanovo sr.). Nuo 1945 TSKP narys, part. ir adm. darbuotojas Panevėžyje. Pensininkas.

NEAKIVAIZDĪNIS MÓKYMAS — suaugusiųjų mokymas, neatitraukiant jų nuo darbo. N. m. įstaigų tinklas susideda iš aukštųjų bei vidurinių specialiųjų m-lų neakivaizdinių skyrių, jų filialų ir konsultacinių punktų, neakivaizdinių bendrojo lavinimo m-lų, neakivaizdinių skyrių prie dieninių bei vakarinių bendrojo lavinimo m-lų.

N. m. Lietuvoje įvestas po D. Tėvynės karo. 1945—46 Lietuvos TSR aukštosiose bei vidurinėse specialiosiose m-lose neakivaizdiniu būdu mokėsi apie 150 studentų ir moksleivių. 1958—59 veikė 2 neakivaizdinės vidurinės bendrojo lavinimo m-los su 1564 mokiniais, 30 specialiųjų vid. m-lų neakivaizdinių skyrių su 5996 moksleiviais ir 7 aukštųjų m-lų neakivaizdiniai skyriai su 7871 studentu. 1965—66 veikė 16 neakivaizdinių vidurinių bendrojo lavinimo m-lų ir 34 jų skyriai su 19 986 mokiniais, 48 specialiųjų vid. m-lų neakivaizdiniai skyriai su 17 112 moksleivių (pramonės

ir statybos specialybių — 4969 moksleiviai, transporto — 1482, žemės ūkio — 5880, ekonomikos — 3252, sveikatos apsaugos — 468, liaudies švietimo — 662, meno — 399) ir 12 aukštųjų m-lų neakivaizdinių skyrių bei jų filialų su 15 624 studentais (pramonės ir statybos specialybių — 1719 studentų, žemės ūkio — 2994, ekonomikos ir teisės — 214, sveikatos apsaugos — 218, fiz. lavinimo ir sporto — 259, liaudies švietimo — 9922, meno — 305). 1955 septynmetes bendrojo lavinimo m-las neakivaizdiniu būdu baigė 274 mokiniai, vid. m-las — 318 mokinių, specialiąsias vid. m-las — 417 moksleivių ir aukštąsias m-las — 642 studentai. 1966 aštuonmetes m-las neakivaizdiniu būdu baigė 3159 moksleiviai, vid. m-las — 1038, specialiąsias vid. m-las — 2485, aukštąsias — 1104 studentai.

NEBYLIAĨ ž. *Kurčnebyliai.*

NEČĖNŲ PĖLKĖ — pelkė Utenos rj., 11 km į š. r nuo Tauragnų. Plotas 100 ha. Ežerinės kilmės kupstuota raistinė žemapelkė, ištįsusi iš š. į p. apie 2,5 km. P. pakraščiu teka Minčia (į Uteno ež.). Durpių klodo didž. storis 3,5 m, vid. 1,69 m. Durpės žemapelkinės, plynraistinės. Vid. susiskaidymas 34%, vid. peleningumas 11,2%. Rytuose prie pelkės yra Nečėnų kaimas.

NEČISČIÓNIS Antanas [g. 1907.VI.13 Smiltynėje (Pasvalio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1927—33 LKP narys, part. darbą dirbo Biržuose. 1928—29 tarnaudamas Lietuvos kariuomenėje, platino kom. atsišaukimus. 1930—32 LKP Biržų parajonio k-to sekretorius. 1931 išrinktas į Panevėžio apyg. ligonių kasos tarybą. Už rev. veiklą kelis kartus baustas adm. tvarka. Už kratos metu rastą kom. lit-rą 1931 nuteistas 4 metus kalėti lygtinai. 1933 dalyvavo rev. judėjime Šiauliuose, buvo LKP Šiaulių rj. k-to nariu. 1933—1935 dirbo Kaune, kur priklausė LKP kuopelei Šančiuose. 1935—39 akmenskaldis ir melioracijos darbininkas. 1940 Darbo rūmų ekonominės komisijos pirmininkas, vėliau dirbo „Vairo" f-ke. Baigęs juridinius kursus, Šilalėje dirbo notaru. Hitlerinės okupacijos metais gyveno Kaune. Nuo 1942 partizanų grupės „Stas" ryšininkas. 1943 už sabotažą kalintas Kaune. Paleistas iš kalėjimo iki teismo už laidą, slapstėsi. 1944—1960 adm. darbuotojas Kaune, Telšių rj. Pensininkas.

NEČIŪNŲ ĘŽERAS — ežeras Trakų rj., 9 km į p. nuo Semeliškių. Plotas 57,5 ha. Ežeras rininis, siauras, vingiuotas, ištįsęs iš v. į r.; ilgis 2550 m, didž. plotis 375 m, kranto linijos ilgis 6600 m. Krantai aukšti, statūs, p. r. krantas apaugęs mišku. Iš v. įteka 2 bevardžiai upeliai. Prie ežero yra Nečiūnų kaimas. Ežeras verslovinis; žuvies 1965 sugauta 6 kg/ha.

„NEDĖLDIENIO SKAĨTYMAS" — klerikalinis savaitraštis, ėjęs 1905—07 Kaune. Redagavo A. Dambrauskas-A. Jakštas.

NÈDERMAJERIS (Neddermeyer) Robertas [g. 1887.IV.3 Altonoje (VFR)] — revoliucinio judėjimo Vokietijoje dalyvis. 1904—08 Vokietijos S-d. partijos narys. Nuo 1920 Vokietijos Komunistų partijos (VKP) narys. Nuo 1921 dirbo part. darbą. 1924—28 reichstago atstovas, 1928—33 R. Prūsijos landtago atstovas nuo VKP. 1929—32 R. Prūsijoje redagavo ž. ū. darbininkams skirtą laikr. „Dorfzeitung". Padėjo Vokietijoje leisti Lietuvai skirtą LKP spaudą, pasirašinėjo laikr. „Balsas" atsakinguoju redaktoriumi ir leidėju (1929—33). Už rev. veiklą 1933 kalintas Zigburge, Estervege, Zachsenhauzene. Paleistas dirbo part. pogr. darbą Berlyne, už tai 1944 kalintas Brandenburge. Nuo 1945 Potsdamo (VDR) apyg. valstiečių kooperatyvo pirmininkas. Pensininkas.

NEDĪNGĖ, Nedzingė, — kaimas Varėnos rj., 13 km į š. r. nuo Merkinės, 13 km į p. nuo Daugų; apylinkės ir kolūkio centras. 285 gyv. (1959). N. įsikūrusi kryžkelėje. Senoji N. dalis — gatvinis kaimas, aplink kurį išsidėstę vienkiemiai. Šalia jo kuriasi nauja kolūkio gyvenvietė. Pro N. teka Nedingis (Merkio intakas). Iš p. prieina Nedingės miškas. Felčerių-akušerių punktas, vid. m-la (1865 įkurta pradinė) su internatu, kultūros namai ir biblioteka (nuo 1954). N. minima 1670. XIX a. ir XX a. pirmojoje pusėje — valsčiaus centras. 1886 buvo 72 gyv., 1923 — 111. D. Tėvynės karo metais pas kaimo gyventojus apsistodavo „Dainavos partizano" būrio partizanai.

NEDĪNGIS — **1.** Ežeras Varėnos rj., 8 km į p. nuo Daugų. Plotas 320 ha, didž. gylis 6,9 m, vid. gylis 3,4 m. Ežeras ovalus; ilgis 2220 m, didž. plotis 2080 m, kranto linijos ilgis 6720 m. Krantai apaugę mišku, daug kur pelkėti. Dugno centr. dalį dengia sapropeliai, pakrantėse vyrauja smulkiagrūdžiai smėliai ir žvyrai. Visame dugne yra augalų liekanų. Per N. teka Nedingis (Merkio intakas), be to, įteka Miesčionka. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 13,7 kg/ha.

2. Upė Alytaus ir Varėnos rj., Merkio deš. intakas. Ilgis 22 km, baseino plotas 153 km^2. Prasideda Rakatanskų apylinkėse, 6 km į p. v. nuo Daugų. Teka į p. per Rakatanskų, Nedingio ež. Įteka į Merkį 30 km nuo jo žiočių, 2 km į p. v. nuo Perlojos. Intakas Vinkšninė (deš.). Vid. nuolydis 202 cm/km. Vid. debitas žemiau Nedingio ež. 0,50 m^3/s, žiotyse 1,06 m^3/s.

NEGĀSČIUS, Nigestis, — ežeras Trakų rj., 2 km į r. nuo Aukštadvario. Plotas 31 ha. Ežeras ištįsęs iš v. į r. Ilgis 925 m, didž. plotis 600 m. Per N. iš Sienio ež. į Navos ež. teka Verknė. Be to, šiaurėje iš Mošios ež. į N. įteka Mošia. 1959, pakėlus Navos ež. (į p. v. nuo N.) lygį, N. su juo susijungė. Ežero š. pakrantėje įsikūręs Vilūnų kaimas.

NEIGINỸS — žodis ar afiksas, rodąs daikto ar reiškinio nebuvimą, priešybę, atmetimą. Svarbiausias liet. kalbos N. yra dalelytė „ne" ir iš jos kilęs afiksas „ne-". Kiti neiginiai yra dalelytės „nebe", „nė", „nei", priešdėliai „nebe-", „nie-". „Ne" gali eiti atskiru žodžiu, paneigiančiu kito žodžio reikšmę (pvz., „Ne vaiko tai darbas") ar rodančiu prieštaravimą, atmetimą (pvz., „Ne. Mes jo nematėme"); jis t. p. gali eiti afiksu „ne-", pakeičiančiu žodžio reikšmę priešinga (pvz., „nemažas", „netoli"), rodančiu daikto ar reiškinio nebuvimą (pvz., „nelyja", „nedirba") ar sudarančiu visai naują žodį (pvz., „nelaimė", „nesąmonė"). Dalelytė „nebe" ir afiksas „nebe-" reiškia ne tik neigimą, bet ir veiksmo ar būsenos trukimą iki neigimo momento (pvz., „nebemiega", „nebe gyvas"). Dalelytės „nė", „nei" dažniausiai vartojamos sakiniuose, turinčiuose neigiamą tarinį; ką nors neigdamos, jos neigiamąjį objektą pabrėžia ir išskiria (pvz., „Toliau nė žingsnio"; „Nei tu, nei aš taip nepadarytume"). Priešdėlis „nie-" sudaro naujos reikšmės neigiamuosius žodžius — įvardžius ar prieveiksmius „niekas", „niekieno", „niekur", „niekada" ir pan. Liet. kalboje neiginių skaičius sakinyje neribotas: atskirai gali būti neigiamas veiksnys, tarinys, papildinys, aplinkybės (pvz., „Nė jis niekada man nepasakojo").

Lit.: **J. Jablonskis,** *Rinktiniai raštai,* t. 1, V., 1959.

NEĨMONTAS Juozas [1875.VII.20 Plutiškėse (Kapsuko rj.) — 1963.VIII.5 Luokėje (Telšių rj.)] — choro vadovas, vargonininkas, kompozitorius. Pasimokęs pas Plutiškių vargonininką, 1896—99 vargoninkavo Ūdrijoje (Alytaus rj.). Platino liet. spaudą, rinko liaudies dainas. 1899 liet. periodikoje paskelbė liaudies dainų su gaidomis. 1903 baigė Varšuvos konservatorijos vargonų klasę. 1903—07 vargoninkavo Niujorke (JAV), vadovavo „Birutės" d-jos chorui, bendradarbiavo su M. Petrausku. Nuo 1907 vėl gyveno Ūdrijoje. Organizavo chorus, rengė vaidinimus, 1913—14 vadovavo Suvalkų „Vienybės" d-jos chorui. 1914 Oriole suorganizavo lietuvių karo pabėgėlių chorą. Grįžęs į Lietuvą, dirbo vargonininku ir mokytoju (1918—1922 Alytuje, 1922—57 Veisiejuose). Vadovavo chorams, su jais dalyvavo dainų šventėse. 1958—61 gyveno Palemone (dab. Kauno dalis), 1961—63 — Luokėje. Sukūrė dainų, harmonizavo liet. liaudies dainų (populiariausia jų „Pasisėjau žalią rūtą", 1909). Išleido dainų rinkinius: „Auksinės varpos" (1909), „Pirmutinė kregždutė" (1910), „Kanklės" (1913), „Perlų vainikas", „Neverk, mergele", „Siuntė močiutė", „Svetimoj šaly" (visi 1926).

Lit.: A. Arminas, Žalioji rūtelė žaliuoja.— „Meno saviveikla", 1963, Nr. 9.

NĚKRAŠAS Edmundas [g. 1927.VI.20 Ukmergėje] — gydytojas terapeutas, medicinos mokslų kandidatas (1960). 1953 baigė Vilniaus un-tą.

Nuo 1953 TSKP narys. 1953—58 Vilniaus un-to patologinės fiziologijos katedros, 1958—63 fakultetinės terapijos katedros asistentas, nuo 1964 docentas, nuo 1966 vedėjas. 1962—65 gydytojų tobulinimosi f-to, nuo 1965 med. f-to dekanas. Paskelbė moksl. straipsnių apie kraujagyslių pralaidumą, plaučių funkciją, lėtinį bronchų ir plaučių uždegimą ir kitais terapijos klausimais.

NĚKRAŠAS Justinas [g. 1927.X.2 Kaune] — administracinis darbuotojas, Lietuvos TSR nusipelnęs inžinierius (1964). 1947—55 Petrašiūnų elektrinės (Kaune) inžinierius, cecho viršininko pavaduotojas. Nuo 1948 TSKP narys. 1955 baigė Kauno Politechnikos instituto elektrotechnikos f-tą. 1955—1957.II Rėkyvos valstybinės rajoninės elektrinės direktorius. 1957.II—VII Šiaulių miesto vykdomojo k-to pirmininkas. Nuo 1957.VII Lietuvos TSR Vyriausiosios energetikos v-bos prie Lietuvos TSR MT viršininkas. 1960—61 kandidatas į LKP CK narius, nuo 1961 LKP CK narys. Nuo 1963 Lietuvos TSR AT deputatas.

NĚKRAŠAS Kazys [g. 1919.I.26 Petrograde] — gydytojas terapeutas, Lietuvos TSR nusipelnęs gydytojas (1966). 1945 baigė Vilniaus un-tą. 1946—48 Simno ambulatorijos gydytojas, 1949 Butrimonių apyl. ligoninės (Alytaus rj.) vedėjas. Nuo 1950 Alytaus rj. ligoninės vidaus ligų skyriaus vedėjas.

NĚKRAŠAS Vytautas [g. 1932.IX.19 Kaune] — teisininkas, teisės mokslų kandidatas (1967). 1957 baigė Vilniaus un-tą. 1957—59 Teisingumo m-jos teismų darbo revizorius. 1959—60 Aukščiausiojo Teismo teismų ir notariato v-bos viršininkas. Nuo 1960 dirba ped. darbą Vilniaus un-te. Nuo 1960 TSKP narys. Vadovėlio „Tarybinės valstybės ir teisės pagrindai" (1967) bendraautoris. Paskelbė moksl. straipsnių tarybinės darbo teisės klausimais.

NEKROLÒGAS [gr. *nekros* — miręs + *logos* — žodis] — pranešimas spaudoje apie asmens mirtį, duodąs žinių apie velionies gyvenimą ir veiklą. Lietuvoje N. atsirado XVI amžiuje. Iki period. spaudos tai buvo daugiausia per laidotuves sakyti ir vėliau išspausdinti pamokslai; neretai N. atstodavo pagal užsakymą parašytas panegiriškas eilėraštis. Tokios formos nekrologų buvo dar ir XIX amžiuje. Pirmuosius N. liet. kalba spausdino „Nusidavimai apie evangelijos prasiplatinimą", „Keleivis..." ir kt. laikraščiai. Šiandieninės formos N. nusistojo XIX a. pabaigoje. Tarybų Lietuvoje nekrologai, pasirašyti velionies draugų, org-jų ar įstaigų, kuriose jis dirbo, skelbiami respublikinėje ir rajoninėje spaudoje (dažnai su nuotraukomis).

NEKRÕŠIUS Ipolitas [g. 1936.V.7 Paliepiuose (Raseinių rj.)] — teisininkas, teisės mokslų kandidatas (1967). 1959 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1959 TSKP narys. 1959—62 ir nuo 1967 Vilniaus un-to dėstytojas. 1962—65 LKP CK instruktorius. Paskelbė moksl. straipsnių apie darbo teisę.

NEKRŪNAI — kaimas Lazdijų rj., Lazdijų apyl., 2 km į p. r. nuo Lazdijų. 4 gyv. (1959). Vok. faš. okupantai 1942 išžudė N. gyventojų Muravjovų šeimą (4 asmenis) už pabėgusių iš nelaisvės taryb. karių slėpimą ir nužudė komunistą K. Nikiforovą. Burž. nacionalistai 1945.XI.20 sušaudė 15 šio kaimo gyventojų, 5 sužeidė; kai kuriuos trobesius apiplėšę sudegino.

NEMAJŪNAI — kaimas Lazdijų rj., Šventežerio apyl., 5 km į r. nuo Lazdijų, prie plento į Alytų. 370 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1922), biblioteka (nuo 1957). 1650 Nemajūnuose buvo 28 valakai, 67 ūkiai. Burž. nacionalistai po D. Tėvynės karo nužudė 16 kaimo gyventojų.

NEMÃKŠČIAI — miestelis Raseinių rj., 22 km į v. nuo Raseinių, prie Žemaičių plento; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 492 gyv. (1959). Miestelis išsidėstęs palei plentą. Ryšių skyrius, buitinio aptarnavimo dirbtuvės, ambulatorija (nuo 1945), vaistinė (nuo 1957), vid. m-la (nuo 1899 pradinė, 1946—52 septynmetė), biblioteka (nuo 1945). N. minimi XIV a. kryžiuočių karo kelių į Lietuvą aprašymuose (1386 ir kt.). XVI a. dokumentuose minimas N. valsčius, dvaras ir miestelis, kuriame 1590 jau vyko turgūs. Augustas II 1724 suteikė privilegiją rengti savaitinį turgų, Stanislovas Augustas 1768 — savaitinį turgų bei metinį prekymetį, o 1785 — savaitinį turgų ir 5 metinius prekymečius. 1841 miestelyje buvo 175 gyv., 1867 — 520, 1897 — 1180; veikė spirito varykla, pašto stotis prie Kauno—Mažeikių pašto trakto; vyko dideli turgūs ir prekymečiai. XX a. pirmojoje pusėje N. — valsčiaus centras (1923 — 1018 gyv.). Po faš. perversmo (1926.XII) Nemakščiuose susikūrė ir veikė LKP kuopelė. D. Tėvynės karo metais miestelis sudegė. Hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai nužudė 543 N. gyventojus. Taryb. metais N. atstatyti; taryb. ūkio gyvenvietėje įsikūrė nemažai aplinkinių valstiečių šeimų.

NEMÃNIS Juozas [1914.III.27 Pabiržėje (Biržų rj.) — 1941.VIII Biržuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš bežemių valstiečių. 1932—35 LKJS narys. Nuo 1938 Komunistų partijos narys. Priklausė Biržų aps. Užušilių kaimo kom. kuopelei. 1940—41 Krinčino vls. partorgas. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

NEMANIŪNAI — kaimas Prienų rj., Birštono apyl., 6 km į p. r. nuo Birštono, 8 km į p. v. nuo Jiezno, Nemuno deš. krante; kolūkio centras. 146 gyv. (1959). Keliai jungia N. su Birštonu, Jieznu, Punia. Daugumas sodybų išsidėsčiusios kompaktiškai pagal kelius, likusios išsiskirsčiusios vienkiemiais. Malūnas, lentpiūvė, parduotuvė, ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1951), aštuonmetė m-la (iki 1950 pradinė, 1950—61 septynmetė), kultūros namai, biblioteka (nuo 1951). Ties N. rasta mezolito stovyklos liekanų ir Romos imperatoriaus Antonino Pijaus (I—II a.) moneta. N. minimi XIV a. kryžiuočių karo kelių aprašymuose. 1766 pastatyta bažnyčia. XIX a. vyko prekymečiai, veikė pr. m-la (1808 joje mokėsi 8 berniukai, 1811 — 14 berniukų ir 1 mergaitė), malūnas. 1885 buvo 392 gyv. Buržuazijos valdymo metais N.— valsčiaus centras. Burž. nacionalistai 1947 išžudė N. gyventojų Stankevičių, Zubavičių šeimas, nužudė J. Vilkauską, Jakonį, M. Marčiukaitienę.

NEMATÒDAI — apvaliųjų *kirmėlių* klasė.

NEMČĚVSKIS Zakarijas [1766 Vainute (Raseinių rj.) — 1820.XII.10 Vilniuje] — matematikas. 1788 baigęs Kražių m-lą, studijavo Vilniaus un-te, kurį 1794 baigė filos. daktaro laipsniu. 1794—97 mokytojavo Gardino m-lose. 1797—1802 taikomosios aukštosios matematikos viceprofesorius Vilniaus un-te. 1802—08 tobulinosi Paryžiuje. Nuo 1808 Vilniaus un-to profesorius, nuo 1817 fizikos ir matematikos f-to dekanas. Daugelio užsienio ir vietos mokslinių bei labdaros d-jų narys. Išvertė keletą matematikos veikalų, parašė kelionių memuarus.

NEMEIKŠA Juozas [1888.XII.16 Šiauliuose — 1958.XII.12 Kaune] — gydytojas oftalmologas. 1918 baigė Maskvos un-tą. Studijuodamas bendradarbiavo „Aušrinėje", rašė prozos vaizdelius J. Žainio slapyvardžiu (1911 išleido jų rinkinėlį „Vakaro pasaka"). Piliet. karo metais Raudonosios Armijos gydytojas. 1920 grįžo į Lietuvą, dirbo gydytoju kariuomenėje. Nuo 1927 Kauno un-to akių ligų katedros asistentas. Nuo 1941 vadovavo trachomos dispanseriui Vilniuje, vėliau Kaune. Nuo 1944 Kauno un-to med. f-to, nuo 1951 Kauno Med. in-to akių ligų katedros vedėjas. Pasižymėjo, gydydamas sergančius trachoma, rūpindamasis aklųjų buitiniais ir kultūriniais reikalais. Paskelbė moksl. straipsnių apie trachomą, miežį ir kitas akių ligas.

NEMEIKŠČIAI — kaimas Utenos rj., Mockėnų apyl., 3 km į p. nuo Utenos, prie kelio į Švenčionėlius; kolūkio centras. 143 gyv. (1959). Kaimo p. pakraščiu teka Krašuona (Vyžuonos intakas).

NEMEIKŠIS Martynas [g. 1896.XI.11 Dišliuose (Radviliškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. Iki 1912 dirbo pas buožes, iki 1918 darbininkas Ukrainoje. 1917 įstojo į Raudonąją gvardiją, dalyvavo piliet. kare. 1919 grįžo į Lietuvą, 1920—22 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. 1922—28 Kauno siaurųjų geležinkelių dirbtuvių liejikas. 1923—26 LKP narys, LKP Šančių parajonio k-to sekretorius. Po 1926 faš. perversmo suimtas. Nuo 1928 gyveno Panevėžio aps., ryšius su LKP nutraukė. 1940 Smilgių (Panevėžio rj.) vls. ž. ū. komisijos narys. 1943—44 Gražinos partizanų junginio ryšininkas. 1944 kalintas Panevėžyje, Raudonosios Armijos išlaisvintas. 1949—59 administracinis ir ūkinis darbuotojas Panevėžio rajone. Nuo 1958 TSKP narys. Pensininkas.

NEMENČIA — upė Vilniaus rj., Neries deš. intakas. Ilgis 28 km, baseino plotas 68 km^2. Prasideda Akmenėlės apylinkėse, 14 km į š. v. nuo Nemenčinės. Teka į p. r. Įteka į Nerį 197 km nuo jos žiočių, ties Nemenčine. Intakas Vėgėlinė (kair.). Vid. nuolydis 327 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,62 m^3/s. 2 km nuo žiočių, Piliakalnyje, prie N. yra vandens malūnas. Prie Nemenčinės, N. deš. krante, stūkso Nemenčinės piliakalnis.

NEMENČINĖ — miestas Vilniaus rj., 21 km į š. r. nuo Vilniaus, abiejuose Neries krantuose; apylinkės centras. 2081 gyv. (1959). N. stovi upės slėnio terasose, į r. nuo Nemenčios žiočių. Didesnioji miesto dalis ir centras yra Neries deš. krante. Plano struktūra radialinė. Pagr. keliai sueina į sudėtingos formos aikštę. Daugumas pastatų išsidėstę kompaktiškai. Medžio apdirbimo įmonė, buitinės chemijos įmonė, pieninė, buitinio aptarnavimo kombinatas, drenažo vamzdžių g-la (nuo 1961). Per N. eina senas Vilniaus—Švenčionių plentas; jo atšaka jungia N. su Bezdonių geležinkelio stotimi, esančia už 7 km. Keliai jungia N. su Paberže, Buivydžiais, Dubingiais, Sužionimis. 100 lovų ligoninė (įst. 1946), vid. m-la, kultūros namai, biblioteka, vaikų darželis ir lopšelis. Vasarą veikia pionierių stovykla (nuo 1960). Pagal Vilniaus miesto gen. planą N. su jos gražiomis, miškingomis apylinkėmis priskirta Vilniaus miesto poilsio zonai.

N.— viena seniausių lietuvių gyvenviečių. Apie 2 km į š. nuo N., Nemenčios deš. krante, yra didelis piliakalnis (ž. *Piliakalnis 1*). Prie piliakalnio jau I—IV a. būta gyvenvietės. Vėliau piliąkalnis apleistas; apie X a. jame vėl įsikūrė gyventojai. Įtvirtinimų liekanos rodo, kad N. pilis buvo viena stipriausių r. Lietuvoje. Aplink pilį buvo gyvenvietė. Apie XIV a. piliakalnis vėl apleistas; miestelis ėmė kurtis Nemenčios kair. krante. Jau 1387 pastatyta bažnyčia — viena pirmųjų Lietuvoje. Sunykus piliai, N. reikšmė sumenkėjo, bet, kaip ir anksčiau, N. su apylinkėmis liko didžiojo kun-ščio valdžioje. Iš 1554 inventoriaus žinoma, kad N. centre buvo rinka, apie kurią stovėjo 15 namų. Nuo rinkos į upės pusę ėjo Polocko g. su 15 namų, į bažnyčios pusę — Vilniaus g. su 5 namais. Palei upę tęsėsi Dvaro g. su 4 namais. Miestelyje gyveno amatininkai ir smulkūs pirkliai, veikė degtinės parduotuvė ir 4 smuklės. Vėliau N. su seniūnija priklausė privatiems savininkams (Tiškevičiams, Vilniaus vyskupui I. Masalskiui), o nuo 1803 Vilniaus un-tui. 1794.IV.26 ties N. sukilėliai pralaimėjo dideles kautynes su caro kariuomene. XIX a. pirmojoje pusėje N. buvo nedidelis miestelis su keliasdešimt medinių namų ir 2 mūriniais. Veikė pašto stotis (prie Vilniaus—Švenčionių pašto kelio), parapinė m-la (1811 joje mokėsi 10 mokinių). 1842 N. sudegė, bet greit atsistatė ir ėmė augti (1886 — 46 namai ir 471 gyv., 1897 — 220 namų ir 886 gyv.). 1865 įsteigta valdinė pr. m-la, 1895 vaistinė. 1919 pradžioje Nemenčinėje susikūrė miestelio ir valsčiaus rev. k-tai. 1919.I.31 Vilniuje įvykusiame apskričių rev. k-tų suvažiavime dalyvavo ir N. atstovai. Ties N. 1919.IV.22—27 Raudonosios Armijos daliniai kovėsi su lenkų legionieriais. Lenkijos okupacijos metais N. — valsčiaus centras (1931 — 1482 gyv.). Veikė kelios dirbtuvės, pr. m-la. Vok. faš. okupantai ir vietiniai burž. nacionalistai 1941.IX.20 prie N. sušaudė 403 žmones. 1942—43 Nemenčinėje veikė antifaš. grupė, pavaldi J. Vito vadovaujamos Lietuvos išlaisvinimo sąjungos Vilniaus k-tui. Taryb. metais miesto centre pastatyta naujų gyv. namų, rekonstruotos svarb. gatvės, įrengta kanalizacija (1960). 1950—62 N. buvo rajono centras. 1950—61 ėjo rajoninis laikr. rusų k. „Zaveti Lenina" („Lenino priesakai").

Nemenčinė. Vidurinė mokykla

Nemenčinė

NEMENČINĖS MIŠKAI — miškų masyvas Vilniaus rj., supantis Nemenčinę. Vienas didžiausių Lietuvos miškų masyvų. Plotas 20 770 ha; iš jų apie 17 970 ha priklauso Nemenčinės miškų ūkio Antavilių, Arvydų, Bezdonių, Nemenčinės ir Santakos girininkijoms, apie 2800 ha — Vilniaus miškų ūkio Naujosios Vilnios girininkijai. Masyvas apie 27 km tęsiasi iš š. r. į p. v. Beveik visas jis yra Neries kairiajame krante, tik nedidelė Nemenčinės miško dalis (apie 1500 ha) — dešiniajame. Pietvakariuose N. m. prieina prie Vilniaus miesto ribos ir jungiasi su Valakampių mišku, šiaurryčiuose siekia Neries ir Žeimenos santaką, pietryčiuose palei Vilnios intaką Tauriją susisiekia su Lavoriškių miškų masyvo Taurų mišku. Masyvo p. r. dalis (Rokantiškių miškas) ir š. v. dalis (Nemenčinės miškas) yra kompaktiškiausios. Vid. dalyje įsikūrę daug kaimų (Antaviliai, Arvydai, Bliūdikalnis, Buzaraistis, Karačiūnai, Suktiškės ir kt.), Bezdonių miestelis ir geležinkelio stotis; didelius plotus užima Arvydų žuvininkystės ūkio tvenkiniai ir laukai, eksploatuojami durpynai. Nemenčinės miškus kerta Vilniaus—Daugpilio glžk. ir Vilniaus—Švenčionių plentas. Masyvą sudaro 25 miškai; iš jų 11 didesni kaip 500 ha:

Miškas	Miškų ūkis	Girininkija	Plotas (ha)
Antavilių	Nemenčinės	Antavilių	1037
Avietynės	Nemenčinės	Arvydų	629
Bezdonių	Nemenčinės	Arvydų	354
		Bezdonių	365
Bliūdikalnio	Nemenčinės	Arvydų	763
Dolnios	Nemenčinės	Santakos	532
Gailiūnų	Vilniaus	Naujosios Vilnios	996
Kairėnų	Nemenčinės	Bezdonių	774
	Vilniaus	Naujosios Vilnios	499

Miškas	Miškų ūkis	Girininkija	Plotas (ha)
Nemenčinės	Nemenčinės	Antavilių	3083
		Bezdonių	1572
		Nemenčinės	2245
Rokantiškių	Nemenčinės	Arvydų	2603
		Bezdonių	306
	Vilniaus	Naujosios Vilnios	946
Santakos	Nemenčinės	Santakos	1134
Skersabalių	Nemenčinės	Santakos	636

N. m. driekiasi Šiaurryčių zandrinės (smėlingosios) lygumos p. v. dalimi (Neries vidurupio lyguma). Išilgai masyvo tęsiasi 3 skirtingo paviršiaus ruožai: žemesnioji smėlingoji lyguma, žemyninių kopų ruožas ir aukštesnioji smėlingoji lyguma. Didž. plotą užima **žemesnioji smėlingoji lyguma.** Ji tęsiasi masyvo š., š. v. ir v. dalimi, nuo Neries ir Žeimenos santakos iki Veršupio (Neries kair. intako) žiočių. Paviršius smulkiai banguotas, pietvakariuose perkirstas Antavilių rinos, kurioje telkšo Antavilio, Balčio, Juodžio ir Tapelių ežerai, šiaurėje ir šiaurės rytuose — Bezdonės ir Papunės (Neries kair. intakų) slėnių. Išilgai Nemenčinės miško, esančio Neries deš. krante, tęsiasi nedidelė rina su Gėlos ir Gėlaičio ežerais. Neries kair. krante susidariusios 5 terasos. Dirvožemiai daugiausia jauriniai šilainiai, vietomis velėniniai jauriniai, vidutiniškai sujaurėję. Vyrauja brukniniai bei viržiniai pušynai. Rytuose žemesnioji lyguma pereina į **žemyninių kopų virtinę** (Rokantiškių miške), kuri apie 10 km tęsiasi iš p. v. į š. r., iki Buivydžių aukštumos. Šiam ruožui būdingas gūbriškos smėlingosios lygumos landšaftas, ypač — taisyklingos stačių šlaitų kopos. Čia paplitę sausi kerpiniai pušynai; išdegusiuose plotuose želdinami nauji šilai. Į r. ir p. r. nuo kopų ruožo tęsiasi plokščia **aukštesnioji smėlingoji lyguma.** Joje dėl blogo nuotakumo paviršius pašlapęs, susidarę nemaža pelkių (Akies, Arvydų, Bebrų, Buzaraisčio, Kirtimų, Naujasodžių, Rokantiškių, Sankelių, Viteniškės). Daug drėgmės į šią lygumą patenka nuo gretimos Buivydžių aukštumos. Vandens perteklių iš dalies nuplukdo Vilnios intakas Taurija. Dirvožemiai jauriniai pelkiniai ir pelkiniai. Miškai drėgni.

Nemenčinės miškuose medynų yra apie 16 150 ha, iš jų 15% kultūrinės kilmės. Pušynų (daugiausia brukninių ir viržinių) yra 89%, eglynų ir beržynų po 4%, juodalksnynų 2%, baltalksnynų 1%. Medynų vid. amžius 37 metai, vid. bonitetas II,4, vid. skalsumas 0,72, vid. tūris 115 ktm/ha, vid. prieauga 3,1 ktm/ha. Yra briedžių, stirnų, šernų, baltųjų ir pilkųjų kiškių, usūrinių šunų, barsukų, lapių, kiaunių, voverių, prie vandenų — ūdrų; pasitaiko lūšių. N. m. įeina į Vilniaus ir Nemenčinės miestų žaliąsias zonas. Visais kirtimais per metus iškertama apie 15 000 ktm. Mediena suvartojama Vilniaus rajone. N. m.— Vilniaus gyventojų labai mėgstama poilsio vieta. Gražiausiose miško vietose vasarą veikia pionierių stovyklos.

NEMENČIÓS PÉLKĖ — pelkė Vilniaus rj., 6 km į š. nuo Nemenčinės, Nemenčios (Neries intako) deš. krante. Plotas 108 ha. Ežerinės kilmės plynraistinė bei plyninė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 4,2 m, vid. 1,52 m. Durpės žemapelkinės, raistinės. Vid. susiskaidymas 33%, vid. peleningumas 29,8%.

NEMĖ̃ŽIS — kaimas Vilniaus rj., 8 km į p. r. nuo Vilniaus, abipus plento į Minską; apylinkės ir kolūkio centras.

Nemėžio aštuonmetės m-los (buv. dvaro) rūmai

939 gyv. (1965); iš jų apie 200 gyvena vienkiemiuose, kiti — grupinėje gyvenvietėje. Taryb. metais pastatyta daug gyv. namų. Pro N. teka Nemėža (Rudaminos deš. intakas). N. ir jo apylinkėse nuo seno vystoma daržininkystė; 1956 kolūkio daržininkystės pasiekimai buvo demonstruoti Visasąjunginėje ž. ū. laimėjimų parodoje. Yra ryšių skyrius, pieninė, med. punktas, aštuonmetė m-la (1946—48 pradinė, 1948—50 prog-ja, 1950—62 septynmetė), kultūros namai (past. 1966), biblioteka (nuo 1952). Buv. dvaro klasikinio stiliaus rūmai (past. 1850) ir medinė totorių mečetė — vietinės reikšmės archit-ros paminklai. 1397 Nemėžyje apgyvendinti karo belaisviai totoriai, kurių palikuonys tebegyvena ir dabar (2 km į rytus nuo N. yra vienkiemis, vadinamas Totorių N.). XIV—XV amžiuje Nemėžyje buvo pilis. Vėliau įkurtas dvaras, priklausęs didiesiems kun-ščiams, dar vėliau — didikams Sapiegoms bei grafams Tiškevičiams. 1503 ist. šaltiniuose minimas N. valsčius. 1656 Nemėžyje pasirašyta Lenkijos ir Rusijos sutartis prieš švedus. 1826—32 čia gyveno ir dirbo Vilniaus astronomijos observatorijos direktorius P. Slavinskis. Jį lankydavo Vilniaus un-to profesoriai — matematikas J. Sniadeckis, architektas K. Podčašinskis, botanikas S. Jundzilas. XIX a. pirmojoje pusėje Nemėžyje (užeigos namuose) vykdavo slapti filaretų d-jos susirinkimai, kuriuose dalyvaudavo A. Mickevičius, T. Zanas. N. totoriai, vadovaujami S. Ulano, aktyviai dalyvavo 1863 sukilime. N. aprašė poetas V. Sirokomlė „Kelionėse po Lietuvą".

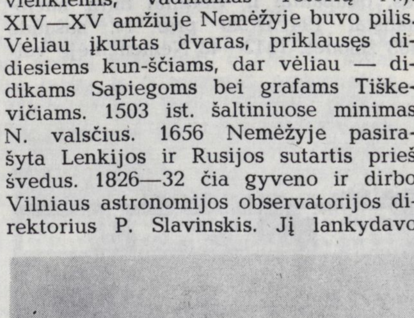

Nemėžis. Buv dvaro arklidės

NEMUNÁIČIAI — kaimas Kapsuko rj., Naujienos apyl., 6 km į p. r. nuo Kalvarijos, prie plento į Alytų. 13 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Kirsna (Šešupės intakas). Aštuonmetė m-la (1922—1949 pradinė, 1949—60 septynmetė). XIX a. pradžioje N. buvo Raudenio vls. centras.

NEMUNÁIČIO MİŠKAS — miškas Alytaus rj., 8 km į p. nuo Alytaus, Nemuno deš. krante, abipus Nemunaičio. Priklauso Alytaus miškų ūkio Sudvajų girininkijai. Plotas 524 ha; medynų 477 ha. Miestelis skiria mišką į 2 masyvus. Pietuose N. m. susisiekia su Noškūnų mišku. Paviršius išraižytas šaltiniuotų griovų, rytuose vietomis pelkėtas. Per mišką teka nedideli Nemuno intakai: Šeškupis, Liūnas, Melnyčia. Dirvožemiai jauriniai, mažai sujaurėję, smėliniai, vietomis priesmėliniai. Miškas savaiminis. Pušynai sudaro 98%, juodalksnynai 2%. Jaunuolynų yra

Nemunaičio miškas

33%, pusbrandžių medynų 63%, pribręstančiųjų 4%. Vid. amžius 57 metai, vid. bonitetas III, vid. skalsumas 0,6, vid. tūris 165 ktm/ha, vid. prieauga 2,9 ktm/ha. Yra stirnų, kiškių. Miškas įeina į Nemuno apsauginę juostą. Atkuriamaisiais, ugdomaisiais ir sanitariniais kirtimais per metus iškertama apie 570 ktm.

NEMUNÁITIS — miestelis Alytaus rj., 11 km į p. nuo Alytaus; apylinkės ir

kolūkio centras. 177 gyv. (1959). Įsikūręs Nemuno deš. krante. Yra felčerių-akušerių punktas (nuo 1953), aštuonmetė m-la (nuo XIX a. pab. iki 1949 pradinė), kultūros namai (nuo 1956), biblioteka (nuo 1951). Greta 2 Nemunaičio kaimai: vienas į r. nuo N., kitas Nemuno kair. krante. Iš N. eina keliai į Alytų, Alovę, Merkinę. Iš p. ir v. miestelį supa Nemunaičio miškas — buvusios didelės Nemunaičio girios liekana.

Nemuno deš. krante buvusi N. pilis minima 1384 kryžiuočių karo kelių į Lietuvą aprašyme. 1387 Jogailos dovanojimo rašte paminėtas N. valsčius, miestelis ir didžiajam kun-ščiui priklausęs dvaras. 1506 N. dvaras perėjo į privačias rankas. N. yra 1529—67 neprivilegijuotų Lietuvos miestų sąrašuose. 1567 jis mokėjo 10 kapų sidabrinės mokesčio. 1749 Augustas III suteikė Nemunaičiui privilegiją rengti 2 metinius prekymečius. 1792 suteiktos Magdeburgo teisės. XIX a. ir XX a. pr. (iki 1931) N.— valsčiaus centras. 1861 — 414 gyv., 1897 — 742. Nuo 1850 N. su aplinkiniais kaimais Nemuno deš. pusėje priklausė Rusijos iždui. 1923 miestelyje buvo apie 80 namų, 727 gyv., apie 20 smulkių parduotuvių; vyko prekymečiai. 1941 vok. faš. okupantai ir vietiniai burž. nacionalistai dalį N. gyventojų išvarė į Alytų ir ten sušaudė. 1944 pr. partizanų „Dainavos partizano" būrys Nemunaityje nuginklavo policininką ir likvidavo 2 savisaugininkus.

NEMUNAS (baltr. *Нёман*, rus. *Неман*, lenk. *Niemen*, vok. *Memel*) — didžiausia Lietuvos TSR upė. Ilgis 937 km (359 km teka per Lietuvos TSR, 462 km — per BTSR, 116 km — Lietuvos TSR siena su BTSR ir RTFSR), baseino plotas 98 200 km^2 (iš jų 46 600 km^2 Lietuvoje). Prasideda Baltarusijoje, 45 km į p. nuo Minsko; įteka į Kuršių marias. Turi apie 180 intakų; didžiausi surašyti 1 lentelėje.

N. AUKŠTUPYS — nuo versmių iki Katros žiočių — visas yra Baltarusijoje; jo ilgis 402 km. N. versmės yra pelkėtame Baltarusijos aukštumų pažemėjime, 179 m virš jūros lygio. Iš pradžių N. teka į p., bet netrukus, susiliejęs su daug didesniu už save intaku Usa, pasuka į v. per Nemuno aukštupio lygumą ir teka plačiu slėniu, susidariusiu paskutiniame tarpledynmetyje. Vagos plotis žemiau Ščaros žiočių 150—280 m, gylis iki 4 m; salpa 2—4 km pločio (užima beveik visą slėnį). Daug meandrų, senvagių, protakų, užtakių, susidariusių vingiuojant upei po plačią salpą. Nuolydis iki Usos žiočių 88 cm/km, o viso aukštupio tik 20 cm/km. Aukštupyje N. kerta 3 tiltai — ties Stolbcais, Belica ir Mastais.

N. VIDURUPIS tęsiasi iš p. į š. nuo Katros žiočių (kiek aukščiau Gardino) iki Neries žiočių (Kaune). Jo ilgis 326 km. Vidurupio pradžia (60 km, iki Juodosios Ančios žiočių) yra dar Baltarusijoje, toliau 17 km ruožu eina Lietuvos—Baltarusijos siena, o žemiau abu krantai jau priklauso Lietuvai. Žymesnės pakrančių vietovės: Gardinas, Druskininkai, Liškiava, Merkinė, Alytus, Balbieriškis, Prienai, Birštonas, Kaunas. Ties Gardinu, Merkine, Alytumi, Prienais ir Kaunu upę kerta tiltai. Kiek aukščiau Kauno 1959 pastatyta hidroelektrinė; prie jos N. buvo užtvenktas ir apsėmė pakrantes, sudarydamas *Kauno marias*, kurios pietuose pasiekė Prienus. Vidurupyje N. graužiasi pro morenines aukštumas, todėl jo slėnis daugiausia gilus ir siauras, be salpos, suspaustas tarp aukštų terasų; krantai statūs, daug kur upės ardomi; vaga labai vingiuota. Ypač dideli ir staigūs N. vingiai tarp Punios ir Birštono; jie sudaro vad. *Birštono kilpą*. Upei graužiantis gilyn, dugne liko daug akmenų. Jų santalkos vagoje sudaro rėvas. Pirmoji rėvų grupė yra kiek aukščiau Gardino. Žemiau didelės rėvų grupės pertveria N. prie Merkinės (Bajorė, Meška, Sakalai, Merkinės rėva, Žirklės, Siuvėjas), prie Alytaus (Kiaulė, Paršiukas, Kuilys, Avinas, Kriaušė), prie Balbieriškio (Barbiera, Buršalas). Kauno marių dugne liko pavojingiausios N. rėvos — Guoga, Velnio tiltas, Velnio pirtis, Kamandulė.

N. vidurupio gylis 1—3,5 m. Vagos plotis — nuo 80 m giliose vietose iki 200—300 m rėvose. Vid. nuolydis 23 cm/km; didžiausias — 14 km ruože žemiau Merkio žiočių (43 cm/km) ir 13 km ruože aukščiau Peršėkės žiočių (38 cm/km). Srovės greitis rėvose net vasarą vietomis viršija 2 m/s.

N. ŽEMUPYS (208 km) yra Lietuvoje, tik nuo Smalininkų iki Rusnės kair. krantas priklauso RTFSR Kaliningrado sričiai. Žemupyje N. teka daugiausia į v., vietomis į š. v. Jo krantuose įsikūrę keletas miestų (Vilkija, Jurbarkas, Smalininkai, Nemanas, Sovetskas, Rusnė) ir daug miestelių, jų tarpe Lampėdžių, Kačerginės, Kulautuvos vasarvietės (visos netoli Kauno). Ties Sovetsku N. kerta 2 tiltai. 48 km nuo žiočių, kiek žemiau Sovetsko, prasideda N. delta. Čia upė šakojasi į Rusnę (dešinėje) ir Giliją, arba Matrosovką (kairėje). Rusnė vandeningesnė; tai pagr. šaka. 13 km nuo žiočių, prie Rusnės miesto, ji vėl šakojasi: į Skirvytę (Severnają) — kairėje ir Atmatą — dešinėje. Pagr. šaka laikoma Atmata, nors Skirvytė vandeningesnė. Atmatos žiotys yra 40 km į p. nuo Klaipėdos.

Žemupyje N. vaga daug platesnė (iki 500 m) ir tiesesnė, negu vidurupyje. Mažesnis ir nuolydis: vidutinis 10,5 cm/km, o 32 km ruože nuo žiočių vos 3 cm/km. Vaga nepastovi, dugnas smėlėtas. Daug seklumų ir salų; po eilinio potvynio kai kurios jų išnyksta, o atsiranda naujų. Upės gylis 1,5—5 m. Slėnis nuo Kauno iki Jurbarko ryškus, 1,5—2 km pločio, stačiais ir gana aukštais (30—35 m) šlaitais; salpos plotis iki 0,5 km. Žemiau Jurbarko slėnis nebe toks ryškus. Tarp Jūros žiočių ir Sovetsko N. prasigraužia pro Vilkyškių kalvagūbrį ir išeina į Nemuno deltos žemumą, kurioje plyti plačios pievos, užliejamos kiekvieną pavasarį.

HIDROLOGINIS REŽIMAS. Pagal hidrologinį režimą N. priklauso tai grupei upių, kuriose būna didelis pavasario potvynis, mažas nuotėkis vasarą ir žiemą, kiek didesnis rudenį. Vidutiniškai per metus N. nuplukdo į Kuršių marias 21 km^3 vandens. Pavasarį (III—V mėn.) nuteka 41—46%, vasarą (VI—VIII mėn.) 15—18%, rudenį (IX—XI mėn.) 19—22%, žiemą 17—21% viso metinio vandens kiekio. Pastebimi nuotėkio svyravimo 50—60 metų ir 10—15 metų ciklai. Srovės greitis navigacijos metu farvateryje iki 1 m/s, potvynių metu 1,5—1,8 m/s. Vidutinis nuotėkio modulis nuo versmių iki Kauno 6 l/s·km^2; įtekėjus Neriai, padidėja iki 6,6 l/s·km^2, žio-

1 lent. **Didesnieji Nemuno intakai**

Atstumas nuo žiočių (km)	Intako pavadinimas	Altitudė	Įtekėjimo krantas	Intako ilgis (km)	Baseino plotas (km^2)		
					iki intako	intako	su intaku
912	Usa	157,0	deš.	104	120	1 320	1 440
910	Loša		kair.	49	1 440	880	2 320
806	Uša		kair.	90	4 030	1 210	5 240
790	Servečė		kair.	64	5 420	746	6 166
749	Berezina (Beržūna)		deš.	190	7 480	3 990	11 470
712	Gauja		deš.	94	12 040	1 670	13 710
690	Ditva	120,1	deš.	87	14 060	1 180	15 240
670	Molčadė	117,1	kair.	65	15 620	1 160	16 780
642	Lebeda	114,2	deš.	60	17 140	810	17 950
609	Ščara	108,0	kair.	324	18 410	6 990	25 400
589	Želvianka	106,0	kair.	147	25 700	1 940	27 640
577	Rosė	104,4	kair.	80	27 700	1 190	28 890
541	Svisločė	97,5	kair.	115	29 200	1 750	30 950
535	Katra	95,8	deš.	109	31 000	2 010	33 010
476	Juodoji Ančia	83,2	kair.	141	34 200	1 900	36 100
466	Baltoji Ančia	81,6	kair.	60	36 200	790	36 990
418	Merkys	71,6	deš.	206	37 600	4 440	42 040
318	Peršėkė	45,7	kair.	66	43 000	540	43 540
285	Verknė	40,6	deš.	77	43 600	700	44 300
248	Strėva	31,4	deš.	80	44 700	750	45 450
214	Jiesia	22,4	kair.	69	45 800	500	46 300
208	Neris	21,1	deš.	510	46 300	24 900	71 200
199	Nevėžis	19,8	deš.	210	71 300	6 140	77 440
168	Dubysa	15,5	deš.	146	77 800	2 070	79 870
124	Mituva	10,4	deš.	102	80 300	770	81 070
85	Šešupė	6,3	kair.	299	81 470	6 120	87 590
81	Jūra	6,0	deš.	177	87 600	3 990	91 590
3	Minija	0,03	deš.	213		2 980	

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 544

tyse nuotėkio modulis 6,9 $l/s \cdot km^2$. Absoliutaus stebėto (1829) maksimumo nuotėkio modulis ties Smalininkais 84 $l/s \cdot km^2$, o absoliutaus stebėto (1953.XII) minimalaus nuotėkio modulis tik 0,8 $l/s \cdot km^2$.

Vid. metinis debitas (m^3/s):

Stolbcuose 18,6	Lampėdžiuose 467
Gardine 200	Smalininkuose 547
Birštone 274	N. žiotyse 666

Vid. metinis maks. debitas (m^3/s):

Gardine 957	Lampėdžiuose 2320
Birštone 1170	Smalininkuose 2655

Vid. metinis min. debitas (m^3/s):

Gardine 76	Smalininkuose 262
Birštone 108	

Absoliutus stebėtas maks. debitas (m^3/s):

Gardine	3410	(1958.IV.23)
Birštone	3460	(1958.IV.25)
Lampėdžiuose	5250	(1958.IV.23)
Smalininkuose	6820	(1829)

Maksimalūs N. debitai dažniausi pavasarį, bet būna ir vasarą arba rudenį. Min. debitai būna dažniau žiemą (gruodžio—vasario mėn.), rečiau vasarą (liepos—rugsėjo mėn.). Absoliutus stebėtas min. debitas ties Birštonu 36 m^3/s (1958.XII), ties Smalininkais 107 m^3/s (1921.XII).

N. užšąla gruodžio—sausio mėn. Ledo danga išsilaiko vid. 90 dienų (1824, 1925 N. buvo užšalęs tik 10 dienų, o 1830 — net 133 dienas). Dažni atlydžiai neleidžia susidaryti storai ledo dangai. Kai kada upė ledus laužia kelis kartus per žiemą. Ledo storis žiemos pabaigoje būna 0,5—0,6 m, Kauno mariose iki 0,8 m. Pavasarį N. laužia ledus dažniausiai kovo mėn., rečiau vasario ar balandžio mėn. Vidutiniškai iš N. ledai išeina: ties Birštonu III.16, ties Kaunu III.19, ties Smalininkais III.22. Dėl salų, staigių upės vingių, staigiai besikeičiančio upės nuolydžio susidaro ledų sangrūdos, kurios, patvenkdamos N., sukelia didelius potvynius. Žemiau Kauno ledų sangrūdas padidina Neris, žemupyje turinti didesnį nuolydį ir laužianti ledus vid. 2—3 dienomis anksčiau negu N.

Nuo potvynių, kuriuos sukėlė ledų sangrūdos, ne kartą nukentėjo Birštonas, Kaunas, Zapyškis, Vilkija, Seredžius, Jurbarkas, Rusnė. Dideli potvyniai buvo 1715, 1811, 1829, 1855, 1906, 1926, 1931, 1936, 1940, 1946, 1951, 1958. Iš lit-ros žinoma, kad Kaune, Rotušės aikštėje, valtys plaukiojo 1715, 1811, 1829, 1855, 1906. 1934 pavasarį ties Zapyškiu N. vagą užkimšo ledai, todėl upė tekėjo per miestelį. Kaunas daugiausia nukentėjo 1946 potvynio metu; N. vandens lygis buvo pakilęs 2,6 m virš krantų ir 8,57 m virš posto nulio. 1958 didžiausias ledų kamštis (nuo 1877) buvo ties Birštonu. Tais metais stebėtas ir pats didžiausias N. potvynis. Jo metu vandens lygis Druskininkuose pakilo 11 m, Birštone 8,6 m, Smalininkuose 8,8 m virš vandens matavimo posto nulio.

Potvyniai Nemune ties Smalininkais trunka vid. 63 dienas. Jie prasideda vid. III.13, maksimumą pasiekia vid. III.18. Pastačius Kauno hidroelektrinę, N. vidurupyje ir žemiau Kauno (iki Vilkijos) ledų režimas pasikeitė: ledai kaupiasi Kauno mariose ir čia ištirpsta, o hidroelektrinės apatiniame bjefe susidaro neužšąlančios properšos. Kauno hidroelektrinės dėka visiškai nebebūna ledo sangrūdų tarp Kauno ir Vilkijos. Tačiau sangrūdų padaugėjo ir jų būna dažniau tarp Birštono ir Darsūniškio. Jau pastačius Kauno hidroelektrinę, dideli ledo kamščiai šiame ruože buvo susidarę 1960, 1964, 1966. Žemiau Vilkijos ledo režimas iš esmės nepasikeitė.

ŽVEJYBA. N. — žuvingiausia Lietuvos upė. Joje sugaunama iki 99% visos Lietuvos upėse sugaunamos žuvies, daugiausia — stintų, vėgėlių, aukšlių, žiobrių, kuojų. Lietuvai priklausančioje N. dalyje 1966 (įskaitant Kauno marias) sugauta 5270 cnt žuvies. Verslovinė žvejyba Nemune priklauso Kauno ir Rusnės žuvininkystės ūkiams. Kauno žvejai gaudo žuvį nuo Prienų iki N. deltos (sugauna daugiausia kuojų, karšių, žiobrių). N. deltoje žvejoja Rusnės žvejai. Per N. neršti iš jūros migruoja žiobriai ir lašišos. Anksčiau šios žuvys neršdavo N. aukštupyje. Pastačius Kauno hidroelektrinę, žuvys neršti plaukia į Nerį ir jos intakus. Žvejybos vidaus vandenyse taisyklės draudžia bet kokią žvejybą Nemune vietinių ir migruojančių žuvų neršto metu.

LAIVYBA, ENERGETIKA. N. laivuojamas nuo žiočių iki Kupisko (BTSR, Naugarduko rj.) — iš viso 790 km. Laivyba intensyviausia N. žemupyje. 1966 Lietuvoje Nemunu plaukiojo 19 keleivinių laivų, 15 savaeigių krovininių laivų (po 300 t talpos), 39 baržos. Be keleivių, Nemunu pervežamos stat. medžiagos, anglys, miško medžiaga, trąšos.

2 lent. **Keleivių ir krovinių pervežimas Nemunu**

Metai	Pervežta keleivių (tūkst.)	Pervežta krovinių (tūkst. t)
1870	...	70
1890	...	107
1900	...	157
1913	...	1 000
1936	306	...
1948	235	236
1955	565	356
1965	1 229	1 056

Garantuojamas gylis aukščiau Kauno hidroelektrinės (iki Prienų) 1,2 m, žemiau (iki Jurbarko) 1,15 m, nuo Jurbarko iki žiočių 1,5 m. Kauno mariose šis gylis išlaikomas, reguliuojant patvanką; kitur Nemune — reguliuojant debitą arba gilinant dugną. Svarb. uostai — Kaunas, Jurbarkas, Sovetskas.

Energetikai N. panaudojamas kol kas nedaug: 1959 pastatyta Kauno hidroelektrinė, pilnu galingumu (90 000 kW) pradėjusi veikti 1960. Nemuno kompleksinio panaudojimo schemoje, sudarytoje 1948—51, buvo numatyta prie N. pastatyti 5 hidroelektrines (ž. *Energetika*, pav. 1), kurios duotų (su Kauno hidroelektrine) apie 1,9 mlrd. kWh.

BASEINAS. Lietuvoje yra mažiau kaip pusė (47,5%) N. baseino; toji jo dalis užima 72% Lietuvos TSR teritorijos. Šiaurėje N. baseinas ribojasi su Danės, Bartuvos, Ventos, Lielupės ir Dauguvos baseinais. Ties Rokiškiu N. vandenskyra kerta Latvijos TSR sieną ir, padariusi nedidelį lanką, vėl grįžta į Lietuvą. Už Švenčionių Nemuno ir Dauguvos vandenskyra pasuka į p. r. ir prieina BTSR sieną. Toliau N. vandenskyra eina Baltarusijos, Lenkijos ir RTFSR Kaliningrado sr. teritorijomis (tik prie Vištyčio trumpam grįžta į Lietuvą); ten N. baseinas ribojasi su Dnepro, Vislos ir Priegliaus baseinais. N. baseinui priklauso ir Kuršių marios. N. baseinas nesimetriškas: dešiniojoje N. pusėje yra 67% baseino ploto, kairiojoje 33%. Aukštupyje ir vidurupyje iš kairės ir iš dešinės pusės įteka maždaug vienodo dydžio intakai, o žemupyje visi didesnieji intakai (išskyrus Šešupę) yra dešinieji.

GEOLOGINĖ ISTORIJA. N. slėnį sudaro 7 skirtingo amžiaus atkarpos: 1) aukštupys, 2) pralaužtinis slėnis Gardino aukštumoje, 3) senslėnis tarp Baltosios Ančios ir Merkio žiočių, 4) pralaužtinis slėnis Nemunaičio—Alytaus ruože, 5) vingiuotasis Balbieriškio—Birštono—Rumšiškių ruožas, 6) tiesus ir siauras žemupio slėnis tarp Neries žiočių ir Sovetsko, 7) N. delta.

Seniausiai išsivystė N. aukštupio slėnis, kuriuo tekėjo vandenys, atplūdę Berezinos, Žižmos, Gaujos ir kt. sensIėniais nuo ledyno pakraščio (paskutinio apledėjimo metu, esant didžiausiam ledynų išplitimui). Vėlesnėje apledėjimo stadijoje susidarė trečioji N. atkarpa. Tuo metu palei ledyno pakraštį Merkio ir Bebžos—Narevo sensIėniais į p. v. tekėjo didelė ledyninių vandenų upė. Dabar N. teka šio senslėnio dalimi, tik priešinga kryptimi. Ledynui pasitraukus toliau į š., ties jo p. pakraščiu ėmė tvenktis tirpsmo vandenys. Prasiveržę pro moreninės aukštumas (tarp Nemunaičio ir Alytaus), jie išplovė tiesų pralaužtinį slėnį, kuriuo tekėjo vandenys pietų kryptimi. Prieledyniniam baseinui slūgstant, jo krantas atsitraukė iki Kauno. Į šį baseiną (jau iš p. į š.) tekėjo upė, prasidėjusi prie Gardino aukštumos. Tekėdama per lygumas, ji labai vingiavo ir išplovė gana platų N. vidurupio š. dalies slėnį. Toliau formavosi N. slėnis tarp Neries žiočių ir N. deltos. Juo tekėjo (į Įsručio—Priegliaus senslėnius) Neries ir Šventosios senslėniais atplūdę ledyniniai vandenys, išgraužę gilų, tiesų ir siaurą N. slėnį. Poledynmečio pradžioje vandenys pragraužė tarpeklio pavidalo slėnį Gardino aukštumoje. Jis sujungė N. aukštupį su vidurupiu. Vidurupyje padaugėjo vandens, upė ėmė grauztis gilyn ir atkirto daugelį ankstesnių vingių. Pačiame N. žemupyje tuo laiku susiformavo delta. Vėliau, iš dalies dėl žmonių veiklos, daugelis deltos atšakų atitrūko nuo N. ir virto savarankiškais upeliais (pvz., Linkūnė, Šalteikė, Varžė, Nemunynas).

ISTORIJA IR TYRINĖJIMAI. Senovėje N. turėjo didelę gynybinę reikšmę. Išilgai jo pakrantės stovėjo daug pilių. Ist. šaltiniuose minimos šios pilys, buvusios prie N.: Belica, Dubnas, Gardinas, Perlamas, Pervalkas, Merkinė, Nemunaitis, Alytus, Punia, Birštonas, Darsūniškis, Kaunas, Paštuva, Pieštvė, Veliuona, Kolainiai, Bisenė, Jurbarkas, Šareika, Ragainė. Jos statytos daugiausia XIII—XIV a., lietuvių kovų su kry-

žiuočiais metu. XVI—XVII a. buvo pastatytos Raudonės, Panemunės rezidencinės pilys, Raudondvario dvaro rūmų pilis; jos tik iš dalies buvo pritaikytos gynybai (ž. *Pilys*).

Pirmosios rašytinės žinios apie laivybą Nemunu randamos XIII a. dokumentuose (popiežiaus Inocento IV bulė 1253). Upe buvo plukdomi sieliai, vytinėmis (ž. *Laivai*) gabenami grūdai ir kiti ž. ū. produktai. 1350, 1553 N. vaga valyta nuo akmenų. 1775, vadovaujant Vilniaus un-to profesoriui P. Norvaišai, buvo valomos nuo akmenų N. rėvos žemiau Rumšiškių. 1803—07 Prūsijos ir Rusijos komisija atliko išilginę N. niveliaciją, įtaisė 13 vandens matuoklių, padarė vagos nuotrauką ir parengė jos reguliavimo projektą. 1840—1891 sureguliuota N. vaga nuo Smalininkų iki žiočių. 1893—97 N. aukštupio ir vidurupio topografinius tyrimus atliko inž. V. Cholševnikovas. Prof. J. Merčingas 1909 pasiūlė projektą išnaudoti N. energiją *Birštono kilpoje*.

1765—68, iškasus Oginskio kanalą (nuo Pripetės intako Jaseldos iki N. intako Ščaros), buvo sujungti N. ir Dnepro baseinai. 1839 baigtas kasti Augustavo kanalas, jungiantis N. su Visla per Juodąją Ančią ir Bebžą. 1863—73 iškastas Karaliaus Vilhelmo (dab. Klaipėdos) kanalas, jungiantis Kuršių marias ties Klaipėdos uostu su N. intaku Minija. Kanalais buvo gabenamos prekės, plukdomi sieliai; Klaipėdos kanalas veikia ir dabar.

Reguliarūs hidrometriniai N. tyrinėjimai pradėti 1811, įsteigus Smalininkuose, Tilžėje ir Rusnėje matavimo stotis vandens horizontams stebėti. 1877 prie N. buvo jau 16 tokių stočių. XIX a. vid. pirmą kartą išmatuotas N. debitas ties Šancine (45 km nuo žiočių). Nuo 1896 debitas matuojamas kas metai. Buržuazijos valdymo metais Nemuną įvairiapusiškai tyrė ir tyrimų duomenis spaudoje skelbė S. Kolupaila. Reguliarus nešmenų matavimas, vandens chem. sudėties bei t-ros stebėjimas pradėtas po D. Tėvynės karo. 1967 veikė 20 vandens matavimo stočių.

Lit.: **S. Kolupaila,** Lietuvos hidrografija.— „Technika", 1924, Nr. 1; **S. Kolupaila,** Mūsų vandens keliai, K., 1938; **S. Kolupaila,** Nemunas, K., 1940; **A. Matutis,** Nemuno vingiuose, V., 1959; **M. Lasinskas** [ir kt.], Lietuvos TSR upių kadastras, 3 d., V., 1959—1962; **М. Ласинскас, И. Бурнейкис,** Сток реки Нямунас (Неман), Каунас, 1961.

„NĖMUNAS" — 1. Kolūkiečių, tarybinių ūkių darbuotojų ir kaimo inteligentijos sporto draugija, įkurta 1956 vietoj sporto d-jos „Kolūkietis". D-ja jungia 2123 Lietuvos fiz. kultūros kolektyvus, kuriuose yra apie 166 000 sportininkų (jų tarpe 35 TSRS sporto meistrai ir 800 kandidatų į TSRS sporto meistrus bei pirmaatskyrininkų). D-joje dirba 14 000 instruktorių visuomenininkų ir 13 000 sporto teisėjų. Gausios sporto sekcijos yra Vilkaviškio rj. „Pirmyn", Radviliškio rj. „Darbo didvyrio", Raseinių rj. Kalinino, Šakių rj. Lenino kolūkiuose, Priekulės taryb. ūkyje ir kt. D-ja turi sport. bazes Ignalinoje, Kapsuke, Kėdainiuose, Kretingoje, Šilutėje, Telšiuose; rajonų centruose yra stadionai ar aikštynai, fiz. kultūros kolektyvai turi žaidimų aikšteles, lengvosios atletikos sektorius. „N." rengia kaimo sportininkų vasaros ir žiemos sporto varžybas. Lietuvos kaimo sportininkų vasaros I žaidynės vyko 1960 Vilniuje (rungtyniavo 300 sportininkų 4 sporto šakose), II — 1963 Kėdainiuose, III — 1964 Telšiuose, IV — 1965 Kapsuke, V — 1966 Šilutėje (rungtyniavo apie 1000 sportininkų 14 sporto šakų). Pirmoji kaimo sportininkų žiemos sporto šventė įvyko 1964 Ignalinoje (nuo to laiko ji ten rengiama kasmet). 1965 d-ja pirmoji Tarybų Sąjungoje surengė respublikines kaimo mechanizatorių profesines sporto varžybas (Jurbarko rj. „Tėvynės" kolūkyje).

„Nemunas" 1. Draugijos emblema

Sport. veiklą d-jos fiz. kultūros kolektyvuose pradėjo A. Aleksiejūnas, V. Jaras, B. Kalėdienė, J. Mozūra, A. Varanauskas, A. Vaupšas ir kt. žinomi sportininkai. D-jos atstovai dalyvauja sąjunginėse kaimo jaunimo spartakiadose, Pabaltijo ir Baltarusijos TSR kaimo sportininkų varžybose, TSRS pirmenybėse. TSRS kaimo jaunimo čempionais yra buvę lengvaatlečiai J. Kirvelaitytė (1951), E. Stačiokas (1966), sunkumų kilnotojai J. Funtovas, B. Stašaitis, A. Račkauskas (1966), raitelis P. Prasauskas (1963). 1955—63 TSRS dviračių sporto (100 km komandinėse lenktynėse plentu) čempionė buvo „N." komanda, 1964 ir 1966 TSRS žirginio sporto komandinėse pirmenybėse nugalėjo „N." raiteliai; 1965 ir 1966 Pabaltijo ir Baltarusijos TSR kaimo sportininkų varžybose čempionais tapo „N." futbolininkai, rankininkai ir stalo tenisininkai (1966 dar ir sunkumų kilnotojai). Nuo 1966 „N." atstovai rungtyniauja su Lenkijos kaimo sportininkais.

2. Metalo dirbinių gamykla Kaune (Petrašiūnuose). Įkurta 1950. Gamina vinis, vielą, metalinius tinklus ir kitus metalo dirbinius. 1966 joje dirbo 570 darbininkų ir tarnautojų; pagamino produkcijos už 3 660 000 rb (12 000 t vinių, 5600 t vielos, 1,6 mln. m^2 metalinių tinklų ir kt.).

3. Vilnonių audinių fabrikas Juodupėje (Rokiškio rj.). Ž. *Juodupė, Tekstilės pramonė.*

4. Tarybinis literatūrinis mėnesinis jaunimo žurnalas, einąs nuo 1967 Kaune. Leidžia LLKJS Centro Komitetas ir Rašytojų sąjunga. Redaktorius A. Drilinga.

NEMUNĖLIO-APAŠČIOS DRAUSTINIS — geologinis draustinis Biržų rj. šiaurėje, prie Nemunėlio Radviliškio. Prasideda prie Apaščios ir Gervelės upių santakos, ties Bliūdžiais, ir tęsiasi abipus Apaščios 50 m pločio juostomis į š. iki Nemunėlio upės, o nuo Apaščios žiočių — Nemunėlio kair. krantu į r. iki Tabokinės kaimo. Draustinio ilgis upių vingiais 12 600 m, tiesia kryptimi nuo Apaščios žiočių į p.— 3150 m, o į r.— 4350 m. Apaščios ir Nemunėlio krantuose yra viršutinio devono uolienų atodangų. Didž. atodangos (iki 10 m aukščio ir iki 100 m ilgio) yra ties Nemunėlio Radviliškiu, Muoriškiais ir Tabokine. Atodangų apatinėse dalyse matomi melsvai pilko molio, mergelio, šviesiai pilko dolomito, gelsvų dolomitmilčių, klinties (dedolomito), konglomerato ir brekčijos sluoksniai (Muoriškių atodangoje jų bendras storis 5,5 m). Atodangų viršuje — kietas dolomitas, susiskaidęs plokštėmis, kurių storis iki 60 cm, ir daug kur išsikišęs iš kranto, vietomis daugiau kaip 4 m. Be to, Įstro svitos sluoksniuose, kurie išeina į paviršių šiame draustinyje, randama 4—30 cm dydžio silicitų (titnagų) konkrecijų, iki 8 cm dydžio limonito lizdų ir pirito drūzų, iki 2 cm dydžio kalcito kristalų ir jų drūzų dolomito plyšiuose, gyvūnų kiautelių atspaudų. Atodango-

„Nemunas" 1. Žiemos sporto šventė Ignalinoje (1964)

se ryškiai matomos sluoksnių raukšlės ir persistūmimai, smulkios tarpsluoksnių raukšlelės, labai retai pasitaikantis įžambus dedolomito sluoksniuotumas, paleokarstinės įgriuvos, užpildytos dolomitu, plyšiai dolomite ir klintyje, kuriais kitados tekėjo vanduo. Geol. požiūriu N.-A. d. yra įdomiausias gamtos paminklas Lietuvoje.

Nemunėlio-Apaščios draustinis. Dolomito atodanga Nemunėlio krante tarp Muoriškių ir Tabokinės

NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS — miestelis Biržų rj., 22 km į š. nuo Biržų; apylinkės ir kolūkio centras. 384 gyv. (1959). Plano struktūra linijinė. Centre keturkampė aikštė. Pastatai išsidėstę palei kelius. Ryšių skyrius, girininkija, ambulatorija (nuo 1946), vid. m-la (nuo XIX a. pab. pradinė, 1920—30 ir 1945—49 prog-ja, 1949—51 septynmetė), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1945). Iš N. R. eina 2 keliai į Biržus (per Parovėją ir Suostus). Pro miestelį, Nemunėlio upe, eina Latvijos TSR siena; miestelio v. pakraščiu į Nemunėlį teka Apaščia. Nemunėlio slėnio atkarpa nuo Apaščios slėnio iki Tabokinės kaimo — geologinis draustinis. Jame saugomos Nemunėlio ir Apaščios krantuose esančios devono atodangos. Iš p. r. prieina Biržų giria. Netoli N. R. yra II—III a. pilkapių. Prie N. R. rastos 2 emale papuoštos segės, patekusios iš Romos provincijų. N. R. įkurtas Radvilų XVI a. antrojoje pusėje. Karų su Švedija metu (XVIII a. pr.) visai sunaikintas; netoli N. R. iš tų laikų išlikusios sutvirtinimų liekanos — žemės pylimai. 1794 N. R. miškuose slapstėsi T. Kosciuškos sukilimo dalyviai; apylinkės gyventojai buvo prievarta imami į sukilėlių kariuomenę. Norėdama išvaikyti sukilėlius, caro kariuomenė padeginėjo miškus. 1859 miestelyje buvo 193 gyv., 1897 — 637. XX a. pirmojoje pusėje N. R. — valsčiaus centras (1923 — 723 gyv.).

NEMUNĖLIS — upė Lietuvos TSR (Rokiškio ir Biržų rj.) ir Latvijos TSR. Ilgis 191 km (Lietuvos TSR 151 km), baseino plotas 4048 km^2 (Lietuvos TSR 3770 km^2). Išteka iš Lūšnos ež., 6 km į p. nuo Rokiškio. Teka į š. v., kerta Šiaulių—Daugpilio geležinkelį ir Rokiškio—Biržų kelią. Nuo versmių 75 km teka per Lietuvos TSR, nuo Neretos žiočių 76 km — Latvijos TSR siena (iki Tabokinės — į š. v., paskui — į p. v.), toliau — per Latvijos TSR. Ties Bauske susilieja su Mūša į Lielupę. Didž. intakai: dešinieji — Laukupė, Vengerinė, Vyžuona, Nadžiupis, Nereta, Susėja, Viesytė (2 pastarieji — Latvijoje); kairieji — Beržuona, Apaščia. Vaga aukštupyje 2—3 m pločio, vidurupyje praplatėja iki 30—40 m, žemupyje iki 40—60 m. Vagos pakraščiai užželia. Upės gylis aukštupyje 0,3—0,7 m, žemupyje 1,5—3,5 m. Vid. nuolydis Lietuvoje 70 cm/km (svyruoja nuo 22 iki 328 cm/km). Pavasario potvynių metu žemupyje vanduo pakyla daugiau kaip 4 m, o aukštupyje, ties Panemuniu, apsemia krantus. Debitas ties Panemuniu (143 km nuo žiočių): maks. 69,9, vid. 2,60, min. vasarą 0,20, min. žiemą 0,15 m^3/s; ties Tabokine (69 km nuo žiočių): maks. 636, vid. 23,1, min. vasarą 0,69, min. žiemą 0,23 m^3/s; 40 km nuo žiočių vid. debitas 24,5 m^3/s. Pavasarį (III—V mėn.) N. ties Tabokine nuplukdo 49%, vasarą (VI—VIII mėn.) 11%, rudenį (IX—XI mėn.) 20%, žiemą (XII—II mėn.) 20% viso metinio nuotėkio. Šiltomis žiemomis ledo danga dažnai suyra. Dažnas reiškinys — ledų sangrūdos.

Alsetoje (Rokiškio rj.), Kvetkuose ir Pūteliuose (Biržų rj.) prie N. pastatyti vandens malūnai. N. slėnio ruožas nuo Tabokinės iki Apaščios žiočių (Biržų rj.) įeina į Nemunėlio-Apaščios geologinį draustinį (ten saugomos vertingos mokslui viršutinio devono sluoksnių atodangos).

NEMUNYTĖ Danutė [1933.III.30 Rukuižiuose (Joniškio rj.) — 1948.VII.29 Petraičiuose (Joniškio rj.)] — tarybinė aktyvistė. Kilusi iš mažažemių valstiečių. 1947 N. su motina E. Nemuniene įstojo į Petraičiuose susikūrusį kolūkį. 1948 N. įstojo į VLKJS. 1948 Petraičių kluboskaityklos vedėja. Drauge su motina nužudyta burž. nacionalistų.

NEMUNO DELTOS ŽEMUMA — plokščia samplovinė lyguma, apimanti Nemuno, Minijos ir Nemunyno žiotis. Plotas apie 1500 km^2; paviršius vos kelis metrus pakilęs virš jūros lygio. Žemuma trikampio formos, tarp Klaipėdos šiaurėje, Polesko pietuose ir Pagėgių rytuose. Didesnioji žemumos dalis yra RTFSR Kaliningrado sr. Iš v. ją skalauja Kuršių marios, iš š. r. prieina Pajūrio žemuma, iš p. r. — Sambijos ir Nadruvos moreninis ruožas, rytuose žemuma remiasi į Vilkyškių-Ragainės moreninį kalvagūbrį.

Deltoje labai daug atitrūkusių upių atšakų, virtusių savarankiškais deltiniais upeliais arba ežerais — žiogiais. Didžiausias N. d. ž. ežeras — *Krokų Lanka* (vienintelis Lietuvoje limaninės kilmės ežeras). 25% deltos teritorijos užima pelkės; didžiausios: Šventelės, Aukštumalės, Rupkalvių, Medžioklės, Beržtų. Deltos dalis į kairę nuo Rusnės (Kaliningrado srityje) atitverta pylimu ir naudojama žemdirbystei. Lietuvos ribose deltą daugiausia užima užliejamos lankos, kurių plotas daugiau kaip 30 000 ha; didžiausios: Dumblių, Smalkų, Plaškių-Panemunės pievos. Kuršių marių pakrantės ir deltos salelės apaugusios vandens augalais; čia peri daugybė vandens paukščių.

Ledynmečio pabaigoje dabartinės žemumos vietoje buvo pažemėjimas, kuriame gulėjo iš v. išsikišusi ledyno plaštaka. Ledynui tirpstant, pažemėjime tvenkėsi tirpsmo vanduo. Susidariusiame baseine ant dugninės morenos klostėsi smulkūs vadinamieji šilų smėliai. Baseino krantui traukiantis į v., į jį atkėlė savo žiotis giliai įsigraužęs senovinis Nemunas. Baltijos j. lygiui kylant (Ancylaus ež. laikotarpiu), gilus Nemuno slėnis buvo užpiltas sąnašų, o šilų smėlių lyguma labai supelkėjo. Ilgainiui

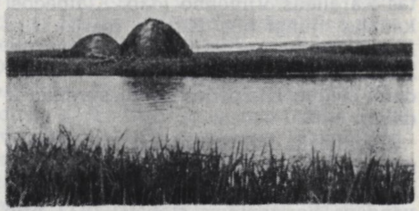

Nemuno deltos žemuma

(Litorinos stadijos metu) jūros vandenys apsėmė lygumos v. dalį, o Nemunas ėmė skaidytis į deltines atšakas, kurių svarbiausia ėjo deltos viduriu, maždaug dab. Gilijos vietoje. Prieš pat mūsų eros pradžią Nemunas pradėjo nešti daugiau sąnašų, dėl to dalis atšakų atitrūko, Gilija ėmė mažėti, o Rusnė — didėti. Delta plėtėsi vakarų link. Rusnės atšaka susiskaidė į Atmatą, Pakalnę, Skirvytę. Žemumos viduryje durpių sluoksnį užklojo upių sąnašos; pelkės išliko pakraščiuose.

Lit.: **M. Grigat**, Die Memelniederung, Königsberg, 1931; **A. Basalykas**, Nemuno deltos žemuma.—„Geografinis metraštis", t. 4, V., 1961.

„NEMUNO SARGAS" („Niamuno sargas") — liberalinis savaitraštis, ėjęs 1884—87 R. Prūsijoje. 1884 spausdintas Ragainėje, 1885 — Tilžėje. Redagavo J. Mikšas. Straipsniai daugiausia perspausdinti iš „Aušros", „Unijos", „Lietuviškojo balso". 1887 spaustuvininko E. Vejerio atnaujintas, ėjo dar pusę metų (26 nr.). Laikraštis rėmė Vokiečių liberalų partiją. Spausdintas gotiškais spaudmenimis.

NEMUNO SENVAGĖ — ežeras Šilutės rj., Nemuno slėnyje, 3 km į r. nuo Jūros upės. Plotas 19 ha. Ežeras upinės kilmės, ištįsęs iš v. į r.; ilgis 1020 m, didž. plotis 130 m, kranto linijos ilgis 2200 m.

Krantai žemi. Išteka bevardis Nemuno intakas.

„NĖMUNO UPEĨVIS" — tarybinis laikraštis, ėjęs 1950.II.1—1956.XII.25 triskart per savaitę Kaune lietuvių ir 1949. II.10—1956.XII.25 rusų („Nemanskij vodnik") kalbomis.

NĖMURA Antanas [g. 1927.VIII.6 Skaisčiūnuose (Kapsuko rj.)] — inžinierius elektrikas, technikos mokslų kandidatas (1957), Lietuvos TSR MA narys korespondentas (1962).

1951 baigė Kauno Politechnikos in-tą, 1952—56 ten pat dirbo ped. darbą. 1956—61 Energetikos ir elektrotechnikos in-to automatikos ir telemechanikos laboratorijos vadovas (1957—59 ir Valstybinio mokslinio technikos k-to pirmininko pavaduotojas), nuo 1961 in-to (nuo 1967 Fizikinių-techninių energetikos problemų in-tas) direktoriaus pavaduotojas moksl. darbui. Nuo 1963 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių valdymo ir reguliavimo sistemų teorijos klausimais, apie fotoelektroninius, elektroninius įrenginius tekstilės pramonėje. Vienas iš naujo sluoksnos storio automatinio reguliatoriaus išradėjų.

NĖNDRĖS. Lietuvoje auga 1 savaiminė N. rūšis — paprastoji N. *(Phragmites communis)*. Užauga 1—4 m aukščio. Žydi VII—IX mėn. Auga sekliuose vandenyse, pelkėse, grioviuose, rečiau smėlynuose, kur negiliai gruntinis vanduo. Gausiausia Kuršių marių plovose, Nemuno deltoje ir š. r. Lietuvos ežeruose; vietomis sudaro ištisus sąžalynus. N. naudojamos silosui bei šieno miltams gaminti, stogams dengti, pynimo darbams, periodiškai užliejamose vietose smėliui tvirtinti; iš N. bandoma gaminti stat. plokštes — kamišitą.

NĖNDRĖS PELKĖ — pelkė Panevėžio rj., 4 km į p. nuo Panevėžio, 1 km į v. nuo Kėdainių—Panevėžio plento. Plotas 244 ha (pramoninis 156 ha). Sausuminės kilmės plynraistinė žemapelkė, 0,5—1 km pločio juosta apie 5 km ištįsusi iš š. į p. Išilgai pelkės teka Nevėžio intakas Šermutas. Durpių klodo didž. storis 4,3 m, vid. 1,23 m. Jį sudaro žemapelkinės medieninės-nendrinės, alksninės ir nendrinės durpės. Vid. susiskaidymas 40%, vid. peleningumas 12,8%. Pelkė nusausinta. Kasamos trupininės durpės kurui ir trąšoms. Prieš pradedant kasti, išteklių buvo apie 1,9 mln. m^3. Iki 1965 iškasta 77%. 1965 pagaminta 7000 t kurui, 7800 t trąšoms.

NENDRĨNIAI — kaimas Kapsuko rj., Gavaltuvos apyl., 14 km į š. nuo Kapsuko, Šešupės deš. krante. 161 gyv. (1959). Per kaimą eina kelias iš Pilviškių į Kauno—Kapsuko plentą. 1827 kaime buvo 183 gyv., 1884 — 393. Antrojoje XIX a. pusėje veikė pr. m-la.

N. valstiečiai, ardami laukus, Šešupės krante rasdavę sudegusių žmonių kaulų, arklių griaučių, žalvarinių bei geležinių dirbinių. 1966—67 šią vietovę tyrinėjo Istorijos in-to archeologai. Nustatyta, kad toje vietoje buvusi akmens amžiaus stovykla, I t-metyje — gyvenvietė, II t-metyje — kapinynas. Ištirti 4 degintiniai X—XIII a. žmonių kapai ir 65 žirgų kapai (juose rasta 105 žirgų skeletai). Žmonių kapuose rasta įkapių: pasaginė segė daugiakampėmis galvutėmis, apyrankė gyvuliniais galais, apskrita segė, svarstyklių lėkštelė; žirgų kapuose — geležinių žąslų, sagčių, diržų apkalų. Be to, šiame kapinyne aptikti trys XVII a. kapai, o karstuose rasta Prūsijos ir Rygos monetų.

NENDRÝNRAISTIS — pelkė Varėnos rj., 9 km į r. nuo Daugų, tarp Varėnės intakų Dusmenos ir Musės. Plotas 115 ha. Ežerinės kilmės raistinė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 3 m, vid. 1,5 m. Durpės alksninės, beržinės ir nendrinės. Vid. susiskaidymas 36%, vid. peleningumas 9,6%.

NENIŠKĨENĖ Genovaitė [g. 1925.VIII.8 Vytėnuose (Rokiškio rj.)] — agronomė, žemės ūkio mokslų kandidatė (1952). 1948 baigė Ž. ū. akademiją. Nuo 1952 dirba ped. darbą Veterinarijos akademijoje. Nuo 1959 docentė. Nuo 1961 TSKP narė. Paskelbė moksl. straipsnių apie Kaukazo bites, kukurūzų veisles ir jų auginimą, pievų tręšimą.

NENĨŠKIS Jonas [g. 1911.IV.30 Aknystoje (Latvijos TSR)] — gydytojas akušeris ginekologas, medicinos mokslų kandidatas (1947), Lietuvos TSR nusipelnęs gydytojas (1965). 1936 baigęs Kauno un-tą, 1937—39 dirbo Rokiškio aps., nuo 1939 Kaune. Nuo 1940 Kauno un-to akušerijos-ginekologijos katedros asistentas. Buvo Kauno akušerių m-los direktorius, dėstė Kauno med. seserų m-loje. Nuo 1948 gydytojas Vilniuje. Nuo 1949 dirba vyriausiuoju akušeriu ginekologu Lietuvos TSR Sveikatos apsaugos m-joje ir Vilniaus resp. klinikinėje ligoninėje. Paskelbė moksl. straipsnių apie moters lyties organų susirgimus, jų gydymą ir profilaktiką, abortus ir kitais ginekologijos klausimais; daug jo straipsnių skirta med. mokslo populiarinimui ir san. švietimui.

Ršt.: Akušerės darbas, V., 1954 [II leid. 1967]; Moters lyties organų trichomonozės gydymas ir profilaktika, V., 1958; **P. Baublys, J. Neniškis,** Motina ir vaikas, V., 1958; Šeimos nevaisingumo etiologija ir gydymas, V., 1960.

NĖNORTA Algimantas [g. 1927.V.11 Noreikuose (Šakių rj.)] — inžinierius statybininkas, technikos mokslų kandidatas (1961). 1951 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1951—57 projektavimo in-to „Lietprojektas" inžinierius, vyriausiasis konstruktorius, skyriaus viršininkas. 1961—63 Statybos ir architektūros in-to moksl. sekretorius, nuo 1963 in-to direktoriaus pavaduotojas mokslo reikalams. Apie 30 stambesnių projektų (Medžio apdirbimo kombinatas Ukmergėje, Panevėžio baldų f-kas ir kt.) autorius arba bendraautoris. Paskelbė moksl. straipsnių armosilikatinių elementų skaičiavimo ir naudojimo, armosilikatinių elementų įlinkių nustatymo, stambiaplokščių konstrukcijų naudojimo ir kitais statybos klausimais.

NĖNUPĖ — upė Šakių ir Vilkaviškio rj., Šešupės deš. intakas. Ilgis 22 km, baseino plotas 37 km^2. Prasideda 4 km į š. nuo Barzdų, prie Sparvinių. Teka į v. ir p. v. Įteka į Šešupę 127 km nuo jos žiočių, prie Norvaišių, 7 km į r. nuo Kudirkos Naumiesčio.

NEOGÈNAS — kainozoinės eros antrasis periodas, buvęs po paleogeno; geologinė sistema, kurios sluoksniai susiklostė per tą periodą. Prasidėjo prieš 25 mln. metų ir truko 24 mln. metų. N. dariniai į žemės paviršių išeina prie Anykščių ir Kavarsko. Gręžiniais jie pasiekti prie Vilniaus, Druskininkų, Veisiejų. N. darinių didž. storis 30 m (Turgelių gręžinyje). Nuogulos — kvarciniai smėliai, aleuritai ir moliai — kontinentinės kilmės. Eksploatuojami N. kvarciniai smėliai prie Anykščių.

„NEO-LITHUANIA", Lietuvių studentų tautininkų korporacija „Neo-Lithuania" („Naujoji Lietuva"), — nacionalistinė studentų organizacija, veikusi 1922—1940 Kauno universitete. Tvarkydamasi Vokietijos studentų burž. korporacijų pavyzdžiu, „N.-L." skiepijo savo nariams (vad. neolituanams) nacionalistinę ideologiją, šovinizmą ir fašizmą. 1926 įsikūrė „N.-L." filisterių s-ga, kurią sudarė baigusieji aukštąjį mokslą korporantai. 1928 nuo „N.-L." atsiskyrė studentės, įkūrusios tos pačios krypties korporaciją „Filiae Lithuaniae" („Lietuvos dukterys"). „N.-L." dalyvavo 1926. XII.17 faš. perversme ir buvo tautininkų partijos rezervas. Korporacijos garbės nariais ir mecenatais buvo vyresniosios kartos nacionalistiniai veikėjai ir kapitalistai. 1928 „N.-L." pasistatė Kaune namus, kuriuose buvo korporacijos centras ir narių bendrabutis. 1923—27 korporacija leido neperiodinį žrn. „Jaunoji Lietuva", vėliau — laikr. „Studentų balsas" ir žrn. „Akademikas", kuriuose propagavo burž. nacionalizmą, fašizmą.

NEOREALĨZMAS [gr. *neos* — naujas + lot. *realis* — daiktiškas] — XX a. ketvirtojo dešimtmečio pradžioje lietuvių literatūroje propaguota stilistinė kryptis. Ją skelbė žrn. „Trečias frontas", siekdamas idėjinį pažangumą derinti su modernistinėmis lit-ros srovėmis. N. estetiniams principams susidaryti turėjo įtakos naujo metodo ieškojimai taryb. lit-roje, taip pat Vokietijoje besiformuojanti literatūrinė „naujojo daiktiškumo" (Die neue Sachlichkeit) srovė. N. buvo aiškinamas kaip realizmo ir ekspresionizmo sintezė. N. pavyzdžiais laikyta kai kurie 1929—30 P. Cvirkos, K. Borutos, J. Šimkaus apsakymai. Kūrybinėje praktikoje N. principai vedė į formalizmą, ir netrukus trečiafrontininkai jų atsisakė.

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 2, V., 1965 [p. 191—207].

NEOROMANTĨZMAS [gr. *neos* — naujas + pranc. *romantisme*] — XX a. pradžioje iškilusi *romantizmo* atmaina.

Liet. lit-roje N. pasireiškė pastangomis atskleisti „tautos dvasią", vaizduoti stiprias asmenybes, ist. senovės fone kelti etines bei filosofines problemas (ypač dvasinio žmogaus tobulėjimo problemą). N., susijęs su kai kuriomis modernizmo tendencijomis, dar buvo vadinamas idealistiniu romantizmu, skiriant jį nuo tautiškojo romantizmo, kurio atstovai epigoniškai tęsė XIX a. romantizmo tradicijas. N. bruožai išryškėjo kai kuriose V. Krėvės („Dainavos šalies senų žmonių padavimai", „Šarūnas"), L. Giros („Beauštanti aušrelė", „Kerštas"), V. Mykolaičio-Putino („Kunigaikštis Žvainys", „Valdovas"), K. Puidos („Rūtų vainikas") kūriniuose; jį propagavo Vaižgantas.

Kiek kitokio pobūdžio N. propagavo trečiojo d-mečio pabaigoje ir ketvirtojo pradžioje apie žurnalus „Piūvis", „Gaisai", „Naujoji romuva" ir almanachą „Granitas" susitelkę jauni rašytojai. Jų skelbtam N. būdinga individualizmas, misticizmas, pagražintas tikrovės vaizdavimas, neokatolicizmo, burž. patriotizmo idėjos. Neoromantikų poezija neretai buvo grindžiama simbolizmo poetika (simbolistai irgi kartais save vadino neoromantikais). Neoromantikai nesuformavo ryškesnės lit. srovės. Atskirais N. bruožais pasižymėjo J. Aleksandravičiaus, B. Brazdžionio, B. Buivydaitės, K. Inčiūros, B. Rutkausko, A. Vaičiulaičio ir kt. rašytojų kūryba.

Muzikoje N. (vėlyvasis romantizmas) susiformavo XIX a. antrojoje pusėje Vokietijoje ir Prancūzijoje (H. Berliozo, F. Listo, R. Vagnerio kūriniai) ir iki XX a. pr. paplito kitose Europos šalyse (G. Malerio, R. Štrauso, A. Skriabino kūriniai). Lietuvoje N. atstovas buvo M. Čiurlionis, parašęs simfonines poemas „Miške" (1901) ir „Jūra" (1907). M. Čiurlionio poemoms būdingi neoromantinės muzikos bruožai — simfoninis programiškumas, polinkis į filosofinį tikrovės traktavimą, pakilų minčių plėtojimą.

NEOTEKTÓNIKA — geologijos mokslų šaka, nagrinėjanti Žemės plutos tektoninį judėjimą ir jo sukurtas tektonines struktūras nuo neogeno periodo.

Lietuvoje N. klausimais susidomėta apie 1950. 1955 paskelbtas pirmasis (V. Gudelio) šios srities darbas, kuriame nagrinėjamas Lietuvos pajūrio neotektoninis aktyvumas. Nustatyta, kad Palangos—Šventosios ruože vertikalių Žemės plutos judesių sumarinė amplitudė per pastarųjų maždaug 12 000 metų laikotarpį siekia 12—15 m, o dabartinis Žemės plutos judesių metinis diapazonas — nuo —1 mm Kuršių marių rajone iki +2 mm ties Klaipėda. 1956 paskelbtas V. Gudelio pasiūlytas naujas metodas (klinometrinė analizė) Žemės plutos judesiams atkurti, remiantis jūros senųjų krantų linijų diagramomis. Buvo tiriama apledėjimo ir nuledėjimo procesų įtaka Žemės plutos judesiams, nagrinėjamas Pabaltijo teritorijos neotektoninis aktyvumas vėlyvojo ledynmečio ir poledynmečio laikotarpiais, tobulinama neotektoninių judesių tyrimo metodika, tiriama neotektoninių judesių įtaka upių slėnių formavimuisi. 1959 sudarytas pirmasis Pabaltijo neotektoninis žemėlapis, o 1965 — Lietuvos TSR neotektoninis žemėlapis (V. Gudelio). Pastaraisiais metais nemaža nuveikta, tiriant dabartinius Žemės plutos judesius geodeziniais ir geofiziniais metodais (A. Barbuška, I. Liesis, A. Ražinskas). 1962 I. Liesis sudarė pirmąjį Lietuvos TSR dabartinių Žemės plutos judesių žemėlapį ir parašė apie juos moksl. straipsnį. N. tyrimais nustatyta, kad vertikaliųjų Žemės plutos judesių amplitudė Lietuvoje per kvartero periodą siekia apie 350—400 metrų. Dabartinių Žemės plutos judesių greitis maždaug nuo —1 mm iki +3 mm per metus. 1960 įsteigta Pabaltijo Neotektoninė komisija. Jos iniciatyva organizuojami Pabaltijo N. tyrinėtojų pasitarimai ir simpoziumai. Vienas tokių simpoziumų 1962 įvyko Vilniuje.

NĖPAS Jonas [1928.XI.27 Bakainiuose (Kėdainių rj.) — 1948.XII.12 Beržėleje (Kėdainių rj.)] — komjaunimo darbuotojas. Kilęs iš valstiečių. Vok. faš. okupacijos metais platino antifaš. atsišaukimus. Nuo 1942 mokėsi Kėdainių g-joje. 1945 įstojo į VLKJS. 1947 LLKJS Kėdainių aps. k-to propagandos ir agitacijos skyriaus vedėjas. Burž. nacionalistų žiauriai kankintas ir nužudytas.

NĖPĖRAS — ežeras Trakų rj., 8 km į p. nuo Semeliškių, 0,5 km į š. nuo Vilniaus—Prienų plento. Plotas 17,5 ha, ilgis 610 m, didž. plotis 465 m. V. krantas aukštas, kiti daugiausia žemi, pelkėti. Per N. teka upelis į Strėvio ež. Prie N. įsikūrę Aukštakalniai. Ežeras verslovinis; žuvies 1965 sugauta 35,3 kg/ha.

NEPRĖKŠTĀ — **1.** Ežeras Kaišiadorių rj., 12 km į š. nuo Kaišiadorių. Plotas 24 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš v. į r.; ilgis 1110 m, didž. plotis 360 m, kranto linijos ilgis 3050 m. Š. ir r. krantai žemi, vietomis pelkėti ir apaugę mišku, kiti — aukštesni. Į N. įteka bevardis upelis, išteka Neprėkšta (Lomenos intakas). Prie N. yra Neprėkštos kaimas.

2. Kaimas Kaišiadorių rj., Zubiškių apyl., 12 km į š. nuo Kaišiadorių, prie Neprėkštos ežero; kolūkio centras. 77 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1918), kultūros namai, biblioteka (nuo 1948).

„NEPRIKLAŪSOMOJI LIETUVĀ" — buržuazinis dienraštis, ėjęs 1919 Vilniuje. Lenkijos okupacinės valdžios buvo dažnai konfiskuojamas ir galiausia uždarytas. Redagavo S. Matjošaitis ir J. Tumas-Vaižgantas.

NEPRIKLAŪSOMŲJŲ DAĪLININKŲ DRAUGIJĀ — dailininkų modernistų d-ja, veikusi 1930—33 Kaune. Ją sudarė A. Samuolis, A. Valeška, V. Vizgirda ir kiti įv. meninių krypčių jauni dailininkai, daugiausia tapytojai. Jos iniciatorius ir pirmininkas — A. Valeška. Svarbiausias d-jos tikslas — atsiskirti nuo vyresniosios kartos dailininkų org-jų, kovoti prieš akademizmą ir remti meninius jaunųjų dailininkų ieškojimus. D-ją rėmė žymūs klerikalų veikėjai ir klerikalinė spauda. 1932 pab. d-ja įsteigė klubą, 1930, 1932 ir 1933 surengė dailės parodas. Nesukūrusi nei vientisesnės meninės, nei idėjinės krypties, nesusilaukusi platesnio visuomenės pritarimo, 1933 pab. d-ja suiro.

Lit.: **J. Jurginis**, Lietuvos meno istorijos bruožai, V., 1960; **A. Savickas**, Peizažas lietuvių tapyboje, V., 1965.

„NEPTŪNAS" — pažangi Argentinos lietuvių savišalpos draugija, įkurta 1929 Kordoboje. Įsteigė klubą, meno saviveiklos būrelį, biblioteką, rėmė pažangią liet. spaudą. 1938 suorganizavo moterų skyrius. D. Tėvynės karo metais rėmė Lietuvos liaudies kovą su hitlerininkais.

NERĀVAI — **1.** Kaimas Varėnos rj., Ratnyčios apyl., 3 km į š. r. nuo Druskininkų, 1 km nuo Nemuno, jo deš. krante. 600 gyv. (1959). P. pakraščiu eina Melnyčėlė (Nemuno intakas) ir eina asfaltuotas kelias nuo kelto per Nemuną iki Druskininkų—Pariečės kelio. Lentpiūvė (nuo 1957), pr. m-la, biblioteka. Kaimo p. gale yra Druskininkų taryb. ūkio centr. gyvenvietė. Prie N. rasta mezolito stovykla. 1925—35 veikė „Ryto" d-jos pr. m-la.

2. Kaimas Lazdijų rj., Miškinių apyl., 7 km į p. r. nuo Lazdijų, prie Galsto ežero š. galo. 218 gyv. (1959). Ryšių skyrius (nuo 1957), felčerių-akušerių punktas (nuo 1959), aštuonmetė m-la (1922—1947 pradinė, iki 1960 septynmetė), biblioteka (nuo 1950). Burž. nacionalistai 1946—48 nužudė 9 N. gyventojus.

NERETĀ — upė Lietuvos TSR ir Latvijos TSR, Nemunėlio deš. intakas. Ilgis 25 km, baseino plotas 108 km^2. Prasideda Eikiniškio apylinkėse (Rokiškio rj.), 12 km į š. r. nuo Panemunio. Teka į v.; paskutinius 17 km iki žiočių — Latvijos TSR siena. Įteka į Nemunėlį 116 km nuo jo žiočių, ties Rimšiais (Biržų rj.), 9 km į š. r. nuo Papilio. Vaga kanalizuota. Vid. nuolydis 104 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,65 m^3/s.

NĖRIĒS MEMORIĀLINIS MUZIĒJUS — literatūrinis-memorialinis muziejus Kaune, Palemone. Įsteigtas 1961, atidarytas 1962. Nuo 1965 *Literatūros muziejaus* filialas. Muziejus yra name, kuriame 1937—41 gyveno S. Nėris. Muziejaus ekspozicija apima 4 kambarius. Atkurti buvę poetės svečių kambarys su biblioteka ir darbo kabinetas. Muziejuje eksponuojamos nuotraukos, atspindinčios S. Nėries gyvenimo Palemone laikotarpį, kai kurie poetės rankraščiai, knygos su autografais, asmens dokumentai, raštų leidimai lietuvių ir įvairiomis kitomis kalbomis. Yra dailės kūrinių S. Nėries tema (R. Antinio, B. Bučo, L. Mačiulio, A. Mironaitės, V. Vildžiūno). Muziejaus fonduose saugomi S. Nėries balso įrašas, keliolikos dainų S. Nėries tekstais, teatralizuotų poemų „Našlaitė" ir „Eglė žalčių karalienė" magnetofoniniai įrašai, dokumentinė kino

juosta su kadrais iš poetės gyvenimo Palemone, nemaža rankraščių, laiškų, nuotraukų.

NERÌNDAIČIAI — kaimas Telšių rj., Nevarėnų apyl., 15 km į š. r. nuo Telšių; kolūkio centras. 368 gyv. (1959). Per kaimą teka Trimėsėdis (Virvyčios intakas). Keliai jungia N. su Mitkaičiais, Eigirdžiais. Kaimo senoji dalis — vienpusis gatvinis kaimas, likusios sodybos išsiskirsčiusios vienkiemiais. Felčeriųakušerių punktas (nuo 1958), aštuonmetė m-la (1917—47 pradinė, 1947—49 prog-ja, 1949—61 septynmetė), kultūros namai (nuo 1952), biblioteka (nuo 1949). Iki XX a. pr. šalia N. bažnytkaimio buvo N. dvaras. 1923 buvo 435 gyv.

NERÌNDAIČIŲ-PÃVIRVYČIO MIŠKAĨ — miškų masyvas Telšių rj., 6 km į p. v. nuo Tryškių. Priklauso Telšių miškų ūkio Eigirdžių girininkijai. Plotas 1279 ha; medynų 1106 ha. Masyvo š. v. dalį sudaro Nerindaičių (985 ha) miškas (vietos gyventojų dar vadinamas Gurskine), p. r. dalį — Pavirvyčio miškas (294 ha). Į masyvo vidurį įsiterpę Nerindaičių kolūkio laukai. Reljefas banguotas. Dirvožemiai velėniniai jauriniai, mažai sujaurėję, priesmėliniai, susiformavę ant riedulingų priemolių. Miškas savaiminis. Beržynų yra 37%, eglynų 32%, drebulynų 20%, baltalksnynų 7%, pušynų 3%, juodalksnynų 1%. Jaunuolynai sudaro 31%, pusbrandžiai medynai 42%, pribręstantieji 6%, brandieji 21%. Vid. amžius 36 metai, vid. bonitetas I,6, vid. skalsumas 0,75, vid. tūris 126 ktm/ha, vid. prieauga 3,5 ktm/ha. Yra briedžių, stirnų, šernų, lapių, usūrinių šunų, pilkųjų ir baltųjų kiškių, kiaunių, voverių, jerubių. Miškai eksploataciniai. Per metus iškertama apie 3000 ktm.

NERINGÀ — respublikinio pavaldumo miestas *Kuršių nerijoje*, administraciniu atžvilgiu jungiąs *Juodkrantės, Nidos, Pervalkos, Preilos* ir *Smiltynės* gyvenvietes. 1959 jose buvo 1993 gyventojai. Teritorija 8940 ha. Miesto adm. centras Nidoje. Miestas įkurtas Lietuvos TSR AT Prezidiumo 1961.XI.20 įsaku. Miestų statybos ir projektavimo in-to Kauno filiale 1963 parengtas perspektyvinis N. išplanavimo ir statybos projektas. Numatyta miestą tvarkyti ir plėsti kaip masinio turizmo ir poilsio vietą. Kad nenukentėtų Kuršių nerijos gamta, projekte numatyta poilsio ir turizmo įstaigose (įskaitant ir esamas) vietų skaičių apriboti iki 5700, turistų bei ekskursantų skaičių mieste — iki 5000 žmonių vienu metu.

NERÌS, Vilija (baltr. Вілія), — upė Lietuvos TSR ir Baltarusijos TSR, Nemuno deš. intakas. Ilgis 510 km (Lietuvoje 235 km), baseino plotas 24 933 km^2 (Lietuvoje 13 972 km^2). Didžiausias Nemuno intakas ir antroji pagal didumą Lietuvos TSR upė. Prasideda Minsko aukštumos š. dalyje, prie Šilancų, 15 km į p. v. nuo Begomlio. Teka bendra v. kryptimi. Ties Buivydžiais kerta Lietuvos TSR sieną; toliau teka Švenčionių ir Vilniaus rj. riba, per Vilniaus rj., Vilniaus miestą, Vilniaus rj. riba, Širvintų ir Kaišiadorių rj. riba, per Jonavos rj. ir Kauno rj. Įteka į Nemuną 208 km nuo jo žiočių, Kaune. Prie N. įsikūrę Vileika (BTSR), Nemenčinė, Vilnius, Grigiškės, Kernavė, Čiobiškis, Jonava, Kaunas. Didž. intakai: dešinieji — Servečius, Naročius, Strača, Soročanka (visi BTSR), Žeimena, Nemenčia, Riešė, Dūkšta, Musė, Šventoji; kairieji — Lonva, Dvinosa, Kraiščanka, Ilija, Uša, Ašmena (visi BTSR), Vilnia, Vokė, Laukysta, Lomena, Šešuva. Didž. intakas — Šventoji (249 km). Pačiame aukštupyje N. tik poros metrų pločio, ties Vileika jau daugiau kaip 30 m, ties Ušos žiotimis 60—80 m, ties Žeimenos žiotimis 75 m, ties Vilniumi 90 m, ties Jonava 100 m, netoli žiočių (Kaune) kai kur net 240 m pločio. Vietomis upė prasiplėtusi iki 300—350 m (Vilniuje ties Paneriais). Vaga labai akmenuota. Nuo Žodiškių (BTSR) iki žiočių yra apie 100 rėvų. Daugiausia rėvų Karveliškių—Verkių, Vokės—Dūkštos žiočių (Vilniaus rj.), Kaspariškių (Kaišiadorių rj.)—Padaigų (Jonavos rj.) ir Turžėnų (Jonavos rj.)—Karmėlavos (Kauno rj.) ruožuose. Daugelis rėvų turi vardus. Didžiausios Avino, Saidžių ir Druskinės (Salinės) rėvos; jų ilgis 350—800 m, gylis 0,8—1,3 m, o srovės greitis jose 1,5—1,9 m/s. Visos N. vid. nuolydis 32 cm/km, atskirų atkarpų — nuo 20 iki 76 cm/km.

Aukštupyje, Baltarusijoje, upė lėtai vingiuoja per pelkėtas užliejamas pievas Naročiaus—Neries žemumoje; slėnis 0,3—3 km pločio, nuolydis 21—25 cm/km. Lietuvos TSR, ties Buivydžiais, N. daro didelę kilpą ir ima veržtis per Ašmenos aukštumos š. iškyšulį. Šioje vietoje nuolydis ir tėkmės greitis padidėja; slėnis gilus, siauras, jo šlaitai 35—50 m aukščio, statūs. Žemiau Žeimenos žiočių upė teka Pietryčių lyguma 1,5—2 km pločio slėniu. Nuo Vokės žiočių N. graužiasi per Baltijos aukštumas ir vėl įsispraudžia į siaurą (0,5—1 km pločio), gilų (60—70 m), stačiais šlaitais slėnį. Nuolydis padidėja iki 40—76 cm/km. Žemiau Bražuolės žiočių N. patenka į limnoglacialinę lygumą ir daro 2 dideles Elniakampio (Velniakampio)-Grabijolų kilpas. Ties Kernave N. graužiasi per moreninį kalvagūbrį. Įtekėjus Žiežmarei, N. patenka į antrą limnoglacialinę lygumą, kuri tęsiasi iki Šventosios žiočių ir palaipsniui pereina į Vidurio žemumą. Slėnis čia vėl praplatėja iki 2—3 km. Nuo Šventosios žiočių N. pasuka į p. v. ir teka išilgai galinių morenų kalvų virtinės, nusidriekusios deš. krantu. Šioje atkarpoje slėnis 1—1,5 km pločio, šlaitai 30—50 m aukščio, nuolydis svyruoja nuo 50 iki 27 cm/km. Keli kilometrai nuo N. žiočių nuolydis sumažėja iki 20 cm/km, tėkmė sulėtėja, atsiranda smėlio seklumų.

N. srovės greitis svyruoja nuo 0,6 iki 1,9 m/s. Debitas ties Vileika: maks. 826, vid. 29,9, min. vasarą 8,00, min. žiemą 7,34 m^3/s; ties Vilniumi: maks. 1680, vid. 116, min. vasarą 28,0, min. žiemą 20,0 m^3/s; ties Jonava: maks. 2090, vid. 187, min. vasarą 47,0, min. žiemą 34,0 m^3/s; vid. debitas žiotyse 189 m^3/s. Iš viso upė per metus nuplukdo į Nemuną apie 6 km^3 vandens. Pavasarį (III—V mėn.) nuteka 42%, vasarą (VI—VIII mėn.) 18%, rudenį (IX—XI mėn.) 21%, žiemą (XII—II mėn.) 19% viso metinio vandens kiekio.

Pavasario potvynis prasideda kovo viduryje ir trunka iki gegužės vidurio. Per potvynį vandens lygis Santakoje (ties Žeimenos žiotimis) pakyla vid. 4 m, Vilniuje 3 m, Jonavoje 3,5 m, Kaune 4 m, o aukštų potvynių metu — Santakoje 8 m, Vilniuje 6 m, Jonavoje 7,5 m, Kaune 8 m. Vilniuje dideli potvyniai buvo, pvz., 1931, 1941, 1951, 1958. Ypač didelis potvynis buvo 1931.IV. Jo metu vanduo užliejo net Gedimino aikštę ir gretimas gatves. Potvynio pradžioje vanduo kyla paprastai 10—12 dienų, po 20—30 cm per parą. Ledai per potvynį susigrūda siauriausiose vagos vietose, kilpose, prie salų, didesnių rėvų (Avino, Druskinės rėvose, ties Jonava, Turžėnais, Kleboniškiu, Eiguliais). N. sraunesnė už Nemuną, todėl pavasarį dažnai ima laužti ir nešti ledus, kai Nemunas dar užšalęs. Užkimšusi Nemuno vagą, N. ne kartą žymiai pakeldavo ne tik savo, bet ir Nemuno vandens lygį, pridarydama žalos Kaunui (pvz., 1906, 1926, 1946). Pastačius Kauno hidroelektrinę, miestui potvynio pavojus nebegresia, nes vandens lygis reguliuojamas. Vasaros vandens lygis Neryje nusistovi gegužės viduryje. Mažiausiai vandens N. nuplukdo liepos—rugpiūčio mėn. Vasarą dažnai būna lietaus potvynių, kurių metu vandens lygis pakyla vid. 1,2 m, o kai kada net iki 3,5 m. Didžiausias išmatuotas vasaros potvynio debitas Vilniuje 570, Jonavoje 954 m^3/s. Vasaros-rudens potvyniai dažniausiai trunka 10—30 dienų. Žiemą upės vandens lygis t. p. nepastovus dėl atlydžių, kurie sukelia vid. 1—3 žiemos potvynius, trunkančius po 15—25 dienas. Per žiemos potvynius vanduo pakyla 2—2,5 m, o maksimalūs debitai siekia Vilniuje 319, Jonavoje 1060 m^3/s. Kai kuriais metais (pvz., 1923, 1925, 1926, 1948) žiemos potvyniai būna aukštesni, negu pavasario. Rudenį anksčiausia užšąla N. aukštupys. Ledo danga išbūna vid. 70—80 dienų. Dėl didelių nuolydžių, srovės greičio ir rėvų gausumo daugelyje vietų upė neužšąla net gana šaltomis žiemomis.

Nerimi laivai plaukioja tarp Vilniaus ir Verkių ir nuo Kauno iki Jonavos (pervežamos stat. medžiagos ir kt. kroviniai, esant pakankamai aukštam vandens lygiui). Sieliai plukdomi nuo Dvinasos žiočių. Lietuvoje tiltai per N. yra ties Santaka, Nemenčinėje, Vilniuje, Jonavoje ir Kaune.

Neriai tenka apie $^1/_4$ Lietuvos TSR hidroenergijos išteklių. Preliminariniai tyrimai parodė, kad prie N. galima pastatyti keletą hidroelektrinių (3 Baltarusijoje ir 5 — Santakos, Turniškių, Žiežmaros, Jonavos, Kleboniškio — Lietuvoje). Visos jos galėtų pagaminti 716—751 mln. kWh elektros energijos per metus. Pastačius Kauno hidroelektrinės užtvanką, N. pasidarė svarbi ir žuvininkystei: ja iš jūros plaukia neršti lašišos ir žiobriai.

N. baseinas apima Nemuno baseino š. r. dalį ir užima apie 25% Nemuno baseino ploto. Jį sudaro 4 orografiniai vienetai: siaura Vidurio žemumos juosta, Baltijos kalvyno š. r. dalis, Pietryčių lyguma, pereinanti Baltarusijoje į Naročiaus—Neries lygumą, ir Lietuvos—Baltarusijos aukštuma. Baseinas ištįsęs iš š. v. į p. r. Dešiniojoje N. pusėje yra 66% N. baseino ploto, kairiojoje 34% (visi didieji N. intakai — dešinieji). Labai skirtingas abiejų baseino pusių ežeringumas (dešiniosios 3%, kairiosios 0,1%). Baseino dalyje, priklausančioje Lietuvai, pelkės užima apie 10%, miškai 26%, ežerai 2%.

N. nuo senų laikų buvo naudojama laivybai. Jos vaga ne kartą valyta nuo akmenų (1380, 1444 ir kt.). Daugelyje vietų prie N. buvo muitinės. Iš Vilniaus Nerimi žemyn ėjo svarbus prekybos kelias į Kauną, aukštyn — į Pskovą, Novgorodą, Tverę. Laivybos upe reikšmė su-

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 544

mažėjo, pradėjus (XIX a. vid.) tiesti geležinkelius.

Prie N. jau prieš daugelį šimtmečių pastatytos *Vilniaus* ir *Kauno* pilys; prie jų ilgainiui išaugo abu didžiausieji Lietuvos miestai. Kiek aukščiau Vilniaus, netoli N. kranto, išlikęs Nemenčinės piliakalnis (ž. *Piliakalnis 1*). *Kernavėje*, dešiniajame N. krante, yra piliakalnių (VIII—XV a.) kompleksas. 3 km aukščiau Čiobiškio, ties *Budeliais*, kair. krante, yra Skarbo piliakalnis.

Vienas pirmųjų N. tyrinėtojų buvo K. Tiškevičius, 1857 atlikęs kelionę šia upe nuo aukštupio iki Kauno ir tame ruože suskaičiavęs 39 rėvas (iš jų 12 didelių); vėliau jis tą kelionę aprašė savo knygoje. 1877 prie N. pradėjo veikti pirmieji vandens matavimo postai (Vilniuje ir Jonavoje). 1914 prie N. buvo 3, 1939 — 14, 1967 — 5 vandens matavimo stotys (iš jų 2 Lietuvoje — Vilniuje ir Jonavoje).

Lit.: **K. Tyszkiewicz**, Wilia i jej brzegi, Drezno, 1871; **S. Kolupaila**, Narutis ir Neris.— „Kosmos", 1940, Nr. 1—3; **J. Stabinis**, **A. Ramanauskas**, Nerimi, V., 1961.

„NERIS" — **1.** Šlifavimo staklių gamykla Kaune. G-lą 1869 įsteigė I. Abramovičius, kuris 1875 perleido ją K. Petrovskiui, o šis 1896 — M. Šuvalui. G-la vadinosi „Mars"; gamino ž. ū. ir kt. mašinų bei f-kų įrengimų dalis. Ją sudarė liejykla ir mechaninis skyrius su 7 metalo apdirbimo staklėmis ir 1 garo mašina. G-los pajėgumas 1,66 t liejinių per parą. 1869 g-loje dirbo 150 darbininkų, 1913 — 202. XIX a. pab. įsteigta techninė projektavimo kontora. 1920 dėl ekonominių sunkumų g-los savininkai broliai Šuvalai pardavė ją akc. b-vei „Nemunas". G-la buvo pavadinta „Nerimi" ir gamino ž. ū. mašinas (maniežus, arklines kuliamąsias, vėtykles, spyruoklines akėčias), o nuo 1933 — centr. šildymo katilus (4 tipų, iki 52 m^2 šildomojo paviršiaus) ir radiatorius (500 ir 1000 mm). Dirbo 120—220 darbininkų, 1 inžinierius ir 2 meistrai. Nuo 1933 g-la turėjo skyrių Petrašiūnuose (dab. Kauno dalis). Medžiagas, įrengimus, variklius „N." įsiveždavo iš užsienio. Vok. faš. okupacijos metais darbininkų sumažėjo iki 88. Po karo „N." gamino tik centr. šildymo katilus ir radiatorius. 1963 pagaminta 10 000 t liejinių, 83 000 m^2 šildomojo paviršiaus radiatorių ir 56 300 m^2 centr. šildymo katilų. 1961 „N." pradėta specializuoti staklių gamybai. 1963 liejykla uždaryta. Šiuo metu gamina spec. stakles centravimo kiaurymėms šlifuoti, be to, rupaus šlifavimo, metalų piaustymo, išbaigimo, mikrošlifų ruošimo ir kt. stakles. „N." produkcija tiekiama visoms TSRS respublikoms ir eksportuojama. 1966 „N." pagamino 1200 staklių. G-loje dirba 300 darbininkų ir 110 inžinierių bei technikų (1967).

2. Žemės ūkio mašinų gamykla Vilniuje. Įsteigta 1958 vietoj mechaninės g-los. Gamino kuliamąsias mašinas „Neris" (1300—1400 per metus), šieno vartytuvus, runkelių tarpueilių retintuvus, runkelių rautuvus ir kita. Nuo 1961 gamina 2 t galingumo prikabinamus universalius trąšų kratytuvus RTU-2 (1966 pagaminta 7000), o nuo 1963 — dar ir vitaminizuotų šieno miltų gamybos agregatus AVM-0,4 (1966 pagaminta 700). 1966 g-la tapo bazine įmone to paties pavadinimo ž. ū. mašinų g-lų susivienijimo (firmos), kuriam, be šios g-los, priklauso Rokiškio ir Radviliškio ž. ū. mašinų g-los. G-los produkcija realizuojama Lietuvoje, siunčiama į visas kitas TSRS respublikas, eksportuojama į VDR ir į Mongoliją.

NĖRIS Salomėja [tikr. **Bačinskaitė-Bučienė**; 1904.XI.17 Kiršuose (Vilkaviškio rj.) — 1945.VII.7 Maskvoje] — poetė, Lietuvos TSR liaudies poetė (1954). 1924 baigusi Vilkaviškio „Žiburio" g-ją, studijavo Kauno un-to teologijos-filosofijos f-te liet. lit-rą, vok. kalbą ir lit-rą, pedagogiką. Eilėraščius spausdinti pradėjo 1923. Iš pradžių buvo stipriai veikiama religinės pasaulėžiūros, bendradarbiavo klerikalinėje spaudoje.

1927 išleido pirmąjį eil. rinkinį „Anksti rytą". 1928 baigė un-tą. 1928—31 mokytojavo Lazdijų g-joje. Atostogų metu lankėsi Austrijoje, Vokietijoje, Šveicarijoje, Italijoje. 1931 išleido lyrikos rink. „Pėdos smėly". 1930—32 įvyko N. idėjinis lūžis, kuriam turėjo įtakos liet. liaudies rev. kovos sustiprėjimas. N. suartėjo su pažangiais inteligentais antifašistais, t. p. su Komunistų partijos veikėjais ir nutraukė ryšius su buržuazija. 1931 žurnale „Trečias frontas" (Nr. 5) viešai deklaravo pažangias visuomenines bei estetines pažiūras, pareiškė nuo šiol savo kūrybą sąmoningai tarnausianti darbo žmonėms. Antifaš. ir kom. spaudoje (žrn. „Trečias frontas", „Priekalas", „Aurora") paskelbė rev. tematikos eilėraščių. 1931—34 gyveno Kaune. Išvertė į liet. kalbą A. Kuprino, V. Korolenkos, S. Maršako kūrinių, parengė liet. liaudies pasakų rink. „Mūsų pasakos" (1934). 1934—36 Panevėžio g-jos mokytoja. 1935 išleido lyrikos rink. „Per lūžtantį ledą". Ištekėjusi už skulpt. B. Bučo, 1936—37 gyveno Paryžiuje. 1937 su šeima įsikūrė Palemone (dab. Kauno dalis), dirbo Kauno III g-jos mokytoja. Už 1938 išleistą poezijos rink. „Diemedžiu žydėsiu" poetei 1939 suteikta valst. premija. 1939—40 N. sukūrė lyr. eilėraščių ciklą „Laukinės obelys", tautosakines poemas „Eglė žalčių karalienė", „Našlaitė", „Laumės dovanos".

1940 N. išrinkta Liaudies Seimo deputate. Kaip Liaudies Seimo Įgaliotosios komisijos narė dalyvavo TSRS AT VII Nepaprastojoje sesijoje. Nuo 1941 TSRS AT deputatė. 1940 sukūrė poemas „Bolševiko kelias", „Keturi", „Poema apie Staliną". 1941 evakavosi į TSRS gilumą. Gyveno Maskvoje, vėliau Penzoje, Ufoje, nuo 1942.VI vėl Maskvoje. Skaitė savo kūrybą lit-ros vakaruose, 16 liet. divizijos kariams, dalyvavo rašytojų visuom. veikloje. 1943 Maskvoje išleido eil. rinkinius „Dainuok, širdie, gyvenimą" ir „Pro kulkų švilpesį" (rusų kalba). 1944.IX grįžo į Kauną. Išvertė „Tarybų Sąjungos tautų pasakas" (1945). Išleido eil. rinkinį „Lakštingala negali nečiulbėti" (1945). Palaidota Kaune, Istorijos muziejaus sodelyje. Už eil. rinkinį „Mano kraštas" (rusų kalba) Nėriai 1947 paskirta TSRS Valst. premija.

Jau pirmojoje poez. knygoje „Anksti rytą" matyti ryškus lyrinis N. talentas. Grakščiais, plastiškais vaizdais, skambia, daininga forma poetė reiškė nerūpestingą jaunystės džiaugsmą, romantiškas svajones ir polėkius, meilės ir gamtos pergyvenimus. Į džiugias intonacijas tik retkarčiais įsipina abejonė, liūdesys. Rinkinyje „Anksti rytą" yra simbolistinės poezijos poveikio žymių. Rinkiniui „Pėdos smėly" būdingas atidesnis žvilgsnis į socialinius tikrovės reiškinius, jame atsispindi nusivylimas burž. morale, jautrus reagavimas į klasių nelygybę, vyrauja dramatinės, maištingos emocijos ir apmąstymai, protestas prieš tvankią miesčionišką aplinką, asmenybės suvaržymą. Palaipsniui susikristalizavo savitas, emocingas, romantiniu tikrovės suvokimu pagrįstas N. lyrikos stilius. Perėjusi į antifaš. rašytojų stovyklą, 1931—1934 periodikoje skelbtuose eilėraščiuose N. pakiliai apdainavo liaudies rev. kovos užmojį ir jėgą, su aistringa neapykanta smerkė buržuaziją ir fašizmą. Rinkinyje „Per lūžtantį ledą" poetė aukštino herojinį žygį liaudies labui, ilgėjosi soc. rytojaus, apmąstė liaudies ir asmenybės dalią burž. tikrovėje. Rinkiniui būdingas giliais pergyvenimais pagrįstas lyr. vaizdas — čia intymus ir subtilus, čia kupinas romantinio patoso, audringų emocijų, dramatizmo. Glaudžią visuom. turinio ir savito, intymiu jausmo betarpiškumu pagrįsto stiliaus vienovę N. pasiekė rink. „Diemedžiu žydėsiu" ir ciklo „Laukinės obelys" eilėraščiuose. Subtiliais lyr. vaizdais čia atskleistas taurios asmenybės dvasinis pasaulis: užuojauta kenčiantiems socialinę skriaudą, neapykanta buržuazijai ir imp. karui, meilė gimtajam kraštui, jo žmonėms ir gamtai, žmogaus likimo, gyvenimo prasmės apmąstymai. N. lyr. herojus siekia filos. žvilgsniu materialistiškai suvokti aplinkos reiškinius, ieško grožio, prasmingumo liaudies buityje, mąstysenoje. Jis myli žmones ir gyvenimą, tiki šviesia žmonijos ateitimi, bet dažnai jaučiasi svetimas ir vienišas burž. aplinkoje. Moralinis tyrumas, jautrumas, paprastumas daro jį artimą liaudies žmogui. Optimistinės, valingos eilėraščių intonacijos susipynusios su graudžiomis, minorinėmis, dažnai reiškiamomis folkloriniais įvaizdžiais. Subrendusios poetės lyr. emocija labiau sukaupta, santūri, romantiniai tonai ramesni. Stiliuje labiau išryškėja nac. koloritas, įsigali konkretus, daiktiškas, aiškių kontūrų piešinys, lakoniškos poet. išraiškos priemonės. Giliu humanistiniu turiniu, meistriška forma pasižymi liet. liaudies pasakų motyvais sukurtos poemos „Eglė žalčių karalienė" (1940) ir „Našlaitė" (1940). Idėjiniu reikšmingumu, liaudiš-

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 609

kumu, brandžia menine išraiška 1935—1940 N. kūryba — žymiausias demokratinės, antifašistinės liet. poezijos laimėjimas.

1940—41 N. kūryboje iškilo platūs apibendrinimai: liaudis ir revoliucija, poetas ir revoliucija, marksizmo-leninizmo idėjos ir pasaulio tautų likimas. Poemose „Bolševiko kelias", „Keturi", „Poema apie Staliną" su romantine patetika vaizduojama revoliucija, aukštinamos marksizmo idėjos, pabrėžiamas jų prasmingumas, reikšmė visai žmonijai ir poetės gimtajam kraštui. Tų idėjų triumfas — ist. būtinybė, nešanti tautoms laisvę ir klestėjimą. Šiuo aspektu vertinamas liet. tautos kelias iš amžių priespaudos į revoliuciją ir socializmą, revoliucijos išvaduoto meno kovinė paskirtis, jo liaudiškumas ir partiškumas. Poemų vaizdai prisodrinti stiprių lyr. emocijų, teikiančių jiems gyvybės ir dinamikos. Plati tų emocijų apimtis — nuo švelnaus lyrizmo iki romantinio patoso, nuo graudumo iki sielvarto, rūstumo. Poemoje „Bolševiko kelias" herojiški, didingi Lenino paveikslo bruožai susipynę su intymiais lyriškais. Nebaigtoje poemoje „Keturi", vaizduojančioje keturių LKP veikėjų sušaudymą po 1926 faš. perversmo, tvirtą, monumentalų revoliucionieriaus komunisto charakterį gyvina žmogiški, asmeniniai pergyvenimai. „Poema apie Staliną" (1940) turi tuo metu paplitusios panegirikos bruožų. Tačiau pagr. vietą šiame kūrinyje užima romantiškai pakilus liet. liaudies paveikslas, gaivališkos liaudies jėgos, gyvybingumo, rev. siekių poetizavimas. Idėjiniu patosu, aktualumu, vaizdų raiškumu N. poemos ir geresnieji šio meto eilėraščiai buvo reikšmingas indėlis į besikuriančią tarybinę liet. lit-rą.

D. Tėvynės karo metų N. lyrika — ypatingai vertinga jos kūrybos dalis. Rūsčios karo tikrovės, taryb. žmogaus žygių ir pergyvenimų vaizduose N. įkūnijo soc. humanizmo idealus. Peizažas, negausios išorinės karo meto detalės meistriškai panaudotos tauriam, herojiškam taryb. žmogaus charakteriui atskleisti. N. lyr. herojus — dramatiškų pergyvenimų žmogus, romantiškai pakeltas viršum tikrovės. Jis žavi giliu pareigos supratimu, pasiryžimu pasiaukoti didžiam pergalės tikslui. Kartu tai eilinis, intymiu švelnumu ir šiluma apgaubtas liaudies žmogus. Jo paveikslas dažnai siejamas su tradiciniais tautosakiniais įvaizdžiais, Lietuvos peizažo detalėmis. N. vaizduoja heroizmą be patoso, kaip natūralią kasdieninę pareigą. Tyro ir tauraus herojaus paprastumas bei tikroviškumas giliausiai atskleidė karo metui būdingą visuot. didvyriškumo pobūdį ir buvo svarbiausia N. lyrikos populiarumo priežastis. Tėvynės meilė — pagrindinis N. lyr. herojaus pasaulėjautos bruožas, jo žygdarbių motyvas. Patriotinis jausmas, teikiąs ryžto kovoti ir nugalėti, traktuojamas kaip gilus asmeninis pergyvenimas, susijęs su artimųjų, tėviškės, namų ilgesiu. Visuomeniniai ir asmeniniai šio jausmo aspektai dažniausiai susilieję ir reiškiami fašistų engiamo gimtojo krašto — Lietuvos — paveikslu. Tas paveikslas giliai emocingas ir dramatiškas. Ilgesio, sielvarto, užuojautos jausmai dažnai sutelkti lyriniame Lietuvos peizaže, kuris lakoniškumu, apibendrinta išraiška, subtilumu, savitu tautosakinių įvaizdžių panaudojimu ryškiai išsiskiria peizažinėje liet. lyrikoje. Patriotinis jausmas reiškiamas ir ist. tematika — liet. liaudies kovose su kryžiuočiais poetė ieško romantinės heroikos ir analogijų su savo meto tikrove. Šviesi namų, gimtinės vizija Nėriai dažnai yra visos taryb. tėvynės, soc. santvarkos, aukščiausių soc. idealų simbolis.

D. Tėvynės karo meto N. lyrikoje susipynę tragiški ir optimistiniai motyvai, atspindintys laikotarpio sudėtingumą ir dramatizmą. Tragiškus karo epochos konfliktus N. dažnai sprendžia šviesiame, lyriniame gamtos fone, pabrėžtinai ramiu tonu atskleisdama herojaus kovotojo žmogišką tyrumą, švelnumą. Savitu vidiniu dramatizmu pasižyminčiam herojui būdinga optimistinė pasaulėjauta. Jos pagrindą sudaro tikėjimas, jog nenugalimas tas, kas kovoja dėl tėvynės, negailėdamas net savo gyvybės. Antra vertus, optimistinė pasaulėjauta susijusi su gyvybės ir mirties dialektinės kaitos gamtoje filos. suvokimu. Nuo pat pirmųjų karo meto eilėraščių N. pranašauja TSRS pergalę prieš fašizmą, žada pavergtai Lietuvai greitą išvadavimą, svajoja apie šviesią visos žmonijos ateitį. Veržlūs, dinamiški vaizdai vyrauja karo pabaigos eilėraščiuose, sveikinančiuose išlaisvintą Tarybų Lietuvą, šlovinančiuose Raudonosios Armijos pergales, skelbiančiuose karo sugriauto krašto atstatymą. D. Tėvynės karo metais soc. realizmo pagrindu išsiplėtė ir pagilėjo N. poezijos turinys, subrendo, sudėtingais jausmų deriniais praturtėjo lyrizmas, naujų bruožų įgijo tautosakos panaudojimas.

N. praturtino lyr. kryptį visuomeninėje liet. poezijoje. Ji sukūrė įspūdingą lyrinį taryb. žmogaus vidinio pasaulio paveikslą. Padėjusi pagrindus lietuvių taryb. lyrikai, įtvirtinusi joje soc. realizmą, N. turėjo didelę įtaką tolesnei liet. poezijos raidai. N. kūryba skatino giliau skverbtis į tikrovę, žmogaus vidinį pasaulį, savo estetiniais principais buvo priešinga paviršutiniškam deklaratyvumui, gyvenimo lakavimui. Idėjiškumas ir liaudiškumas, sutapęs su gyvenimo tiesa, jausmo jėga ir betarpiškumu, poet. kultūra (vaizdo raiškumas ir dinamika, kompozicijos darnumas, išraiškos santūrumas, kalbos lankstumas ir melodingumas) — visa tai užtikrino Nėriai reikšmingą vietą liet. lit-roje. N. įtvirtino liet. poezijoje lyr. poemos, lyr. miniatiūros žanrus, ištobulino silabinę-toninę eilėdarą, originaliai ir kūrybiškai panaudojo tautosakos motyvus. Ryški poetinė N. individualybė praturtino liet. lit-ros soc. realizmą savitu stiliumi, organiškai jungiančiu romantinius ir realistinius, intymius ir herojinius, lyrinius ir dramatinius elementus.

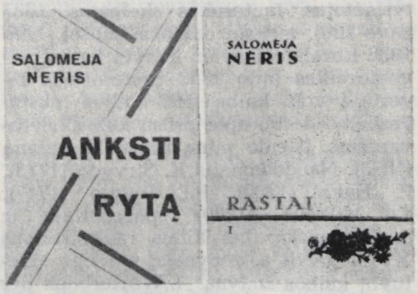

Salomėjos Nėries poezijos rinkinio „Anksti rytą" (1927) ir „Raštų" I tomo (1957) viršeliai

N. kūryba išversta į rusų, baltarusių, ukrainiečių, latvių, estų, azerbaidžanų, kirgizų, totorių ir kitas TSRS tautų kalbas. Jos kūrinių paskelbta lenkų, čekų, vengrų, rumunų, vokiečių, ispanų, anglų, kinų period. spaudoje bei antologijose. Skulptūrinėmis, tapybinėmis ir grafikos priemonėmis N. atvaizdą sukūrė ir jos poeziją iliustravo B. Bučas, B. Jacevičiūtė, A. Kučas, J. Kuzminskis, T. Kulakauskas, A. Makūnaitė, E. Radauskaitė ir kt. dailininkai. N. eilėraščių tekstams melodijų parašė B. Dvarionas, J. Gruodis, J. Švedas, J. Talat-Kelpša ir kiti liet. kompozitoriai. Palemone 1961 įkurtas *Nėries memorialinis muziejus.*

Ršt.: Poezija, 2 t., K., 1946—1947 [A. Venclovos redakcija, įvadas ir paaiškinimai]; Мой край, Каунас, 1947; Избранное, М., 1948; Raštai, 3 t., V., 1957; Стихи, М., 1961; Poezija, 2 t., V., 1966.

Lit.: Salomėja Nėris (Poetės atminimui), parengė A. Venclova, K., 1946; **K. Korsakas,** Literatūra ir kritika, V., 1949 [straipsniai „Pasukimas kairėn", „Kelias į priekį", „Kovos ir pergalės poetė", „Salomėja Nėris — tarybinė poetė"]; **T. Rostovaitė,** Salomėja Nėris, V., 1955; Salomėja Nėris (Albumas), V., 1955 [A. Venclovos įvadinis straipsnis]; **R. Šarmaitis,** Poetė visuomenininkė ir kovotoja.— Lietu-

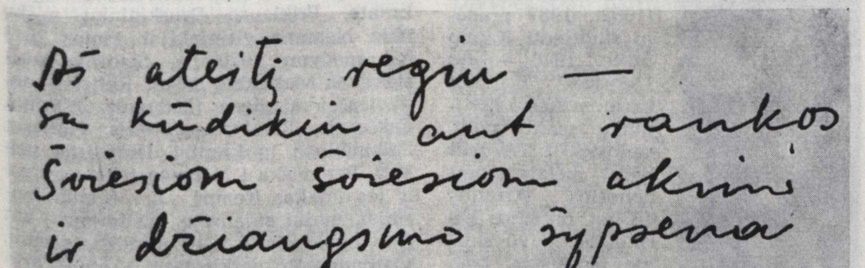

Salomėjos Nėries eilėraščio „Visur aš ją matau" autografas

vių literatūra (Straipsnių rinkinys), d. 2, K., 1956; **D. Sauka,** Salomėjos Nėries kūryba 1921—1940, V., 1957; **К. Зелинский,** Литература народов СССР, М., 1957 [str. «Саломея Нерис и литовская литература»]; **A. Venclova,** Laikas ir rašytojai, V., 1958 [biografinė apybraiža „Salomėja Nėris"]; **K. Doveika,** Rimti trūkumai knygoje apie S. Nėries kūrybą. — „Tiesa", 1959.III.22; [Atsiminimai. Laiškai. Bibliografija. Straipsniai]. — „Literatūra ir kalba", t. 4, V., 1959; **A. Venclova,** Epochos vėjas, V., 1962 [str. „Salomėja Nėris mūsų gyvenime"]; **D. Sauka,** Subtili lyrika ir liaudies daina.—„Pergalė", 1964, Nr. 11; **A. Venclova,** Socializmo šalies poetė. — „Tiesa", 1964.X.18; **T. Rostovaitė,** Neišsenkančia tradicijos vaga. — „Literatūra ir menas", 1964. XI.6; **K. Korsakas,** Žodis apie Salomėją Nėrį. — „Literatūra ir menas", 1964.XI.28; **A. Baltakis,** Lyrinio apibendrinimo jėga. — „Komunistas", 1964, Nr. 11; **Э. Межялайтис,** Сердце матери.—«Известия», 1964.XI.17; Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 2, V., 1965.

„NĖRVŲ IR̃ PSÌCHINĖS LÌGOS"— tarybinis tęstinis neuropatologijos ir psichiatrijos mokslo darbų leidinys, einąs nuo 1964 Vilniuje. Leidžia Lietuvos TSR Neuropatologų ir psichiatrų moksl. d-ja. Iki 1966 išėjo 2 t.

NÈSELMANAS (Nesselmann) Georgas Heinrichas Ferdinandas [1811.II.14 netoli Elbingo (dab. Lenkija, Gdansko vaivadija) — 1881.I.7 Karaliaučiuje] — vokiečių filologas, lietuvių kalbos ir raštijos tyrinėtojas, tautosakos skelbėjas. 1837 gavo filol. mokslų daktaro laipsnį. Nuo 1838 Karaliaučiaus un-to rytų kalbų privatdocentas (nuo 1843 profesorius). Išvertė į vok. kalbą liet. kalbos tekstų. Paskelbė darbų apie prūsų kalbą, vietovardžius. Išleido pilną prūsų k. žodyną (1873). Naudodamasis K. Širvydo (1713), F. Hako (1730), Pil. Ruigio (1747), K. Milkaus (1800) spausdintais ir J. Brodovskio bei kitais rankraštiniais XVII—XVIII a. žodynais, parengė „Lietuvių kalbos žodyną" („Wörterbuch der Litauischen Sprache", 1851). Įdėjo žodžių iš liet. liaudies dainų ir kt. rinkėjų užrašytų iš gyvosios kalbos. Iki F. Kuršaičio žodyno pasirodymo (1870—1883) tai buvo didžiausias liet. kalbos žodynas. Išleidęs žodyną, autorius dar apie 30 metų rinko žodžius papildymui, taisė jo tekstą ir rengė naują leidimą (apie 28 000 žodyninių straipsnių), likusį rankraščiu, iš kurio ištraukų paskelbė M. Felkelis tęstiniame leidinyje „Mitteilungen der Litauischen literarischen Gesellschaft" (t. 1, 1883). Papildymų N. žodynui pateikė A. Becenbergeris, L. Geitleris ir kt. N. parengė su vertimu į vok. kalbą pilną K. Donelaičio raštų (Christian Donalitius „Litauische Dichtungen", 1869) leidimą, kuriame pateikė K. Donelaičio kūrybą pagal Karaliaučiaus archyvo rankraščius ir J. Holfeldo nuorašus. „Metus" pradėjo „Rudens gėrybėmis". Įžangoje ir gausiose pastabose daug vietos skyrė kalbai. Leidinio pabaigoje pateikė Donelaičio raštų žodyną su vok. atitikmenimis ir žodžių rodyklėmis. K. Donelaičio raštai parengti labai kruopščiai.

N. išleido didelį liet. liaudies dainų rinkinį („Litauische Volkslieder", 1853), kuriame pateikė iš įvairių R. Prūsijos ir Lietuvos spausdintų ir rankraštinių šaltinių 410 dainų ir 55 melodijas. Nors N. dainų redagavimo metodas (bandymas atstatyti tariamai senąjį tekstą) ydingas, tačiau rinkinys daug prisidėjo prie liet. dainų populiarinimo.

Ršt.: Die Sprache der alten Preussen an ihren Überresten, B., 1845; Wörterbuch der Litauischen Sprache, Königsberg, 1851; Ein deutsch-preussisches Vocabularium aus dem Anfange des fünfzehnten Jahrhunderts, Königsberg, 1868; Thesaurus linguae prussicae, B., 1873.

Leid.: Litauische Volkslieder, gesammelt, kritisch bearbeitet und metrisch übersetzt, B., 1853; **Christian Donalitius,** Litauische Dichtungen nach den Königsberger Handschriften mit metrischen Übersetzung, kritischen Anmerkungen und genauem Glossar, Königsberg, 1869.

Lit.: Ferdinand Nesselmann, [nekrologas].— „Altpreussische Monatsschrift", Bd. 17, Königsberg, 1888.

NESTRĖVANTỸS, Nestrėvis, — ežeras Trakų rj., Semeliškių miestelio p. pakraštyje. Plotas 52 ha. Ežeras ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 1575 m, didž. plotis 465 m. Krantai vietomis pelkėti. Per N. teka Strėva (Nemuno intakas). Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 21,4 kg/ha.

NEŠČIÓKAS Juozas [g. 1885.XII.12 Šikšniuose (Vilkaviškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. 1905.X dalyvavo polit. streike Virbalio geležinkelio stotyje, platino rev. lit-rą, palaikė ryšius su P. Eidukevičiumi, vykdė jo pavedimus. 1918.XII išrinktas Kybartų vls. rev. k-to sekretoriumi, organizavo savanorius į Raudonąją Armiją. Buržuazijos valdymo metais, dirbdamas Virbalio geležinkelio stoties depe, slėpė ir platino kom. lit-rą. Nuo 1957 pensininkas.

NEŠOKÓTIS Telesforas [slap. **Budrys** Antanas; m. 1863.III.15 Daugpilyje] — 1863 sukilimo dalyvis. Raseinių aps. bajoras. Studijavo Peterburgo un-te. Kaune ir kitur 1861 platino draudžiamas giesmes liet. kalba. Italijoje lankė lenkų karo m-lą. 1863 įstojo į M. Lengevičiaus sukilėlių būrį. Atvykęs į Augustavo gub., įstojo į P. Suzino būrį, vėliau pats vadovavo sukilėlių būriui Marijampolės ir Seinų apskrityse. Patekęs į nelaisvę, nuslėpė savo tikrąją pavardę, bet vis tiek buvo sušaudytas.

NEŠUKÁITIS Vytautas [g. 1915.X.27 Pasūduonėje (Kapsuko rj.)] — inžinierius elektromechanikas, technikos mokslų kandidatas (1955), Lietuvos TSR MA narys korespondentas (1962). 1937 pradėjo studijuoti Kauno un-te. 1940 vasarą Lietuvos Liaudies kariuomenės 5 pėstininkų pulko polit. vadovas. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karininkas, buvo sunkiai sužeistas. Nuo 1944 TSKP narys. Nuo 1944 dirbo part. ir adm. darbą Vilniuje, Marijampolės aps., Kaune. 1950 baigęs Kauno un-tą, liko jame dėstyti. Nuo 1951 dėsto Kauno Politechnikos in-te. 1955—56 automatizacijos katedros vedėjas, nuo 1956 docentas. 1956—1959 elektrotechnikos f-to prodekanas, drauge Energetikos ir elektrotechnikos in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1959 Energetikos ir elektrotechnikos in-to pramonės elektrotechnikos laboratorijos, nuo 1967 Fizikinių-techninių energetikos problemų in-to valdymo-skaičiavimo įtaisų laboratorijos vadovas, drauge Kauno Politechnikos in-to skaičiavimo įtaisų ir automatikos, nuo 1966 automatikos ir telemechanikos katedros docentas. Vadovėlio „Pramoninė elektronika", d. 1 (1962), bendraautoris. Paskelbė moksl. straipsnių apie fotoelektroninį stiprintuvą, elektroninį fotometrą, žemų dažnumų vibrometrą, fotoelementus, technines kibernetikos įtaisus.

NETĖČIUS, Puodžių ežeras,— ežeras Varėnos rj., 13 km į š. r. nuo Varėnos miestelio, 5 km į v. nuo Vilniaus—Gardino geležinkelio. Plotas 92 ha, ilgis 1335 m, didž. plotis 1000 m, kranto linijos ilgis 5300 m. P. ir p. r. krantai statūs, kiti lėkšti, pelkėti, apaugę mišku. Prie N. įsikūrę Puodžiai, Narvydiškės. Ežeras verslovinis.

NETÌČKAMPIS — kaimas Kapsuko rj., Liudvinavo apyl., 5 km į p. nuo Kapsuko, Šešupės deš. krante; kolūkio centras. 453 gyv. (1959). P. pakraščiu į Šešupę teka Dovinė. Per kaimą eina Kapsuko—Liudvinavo kelias. Abipus jo kuriasi nauja kolūkio gyvenvietė. Ambulatorija (nuo 1963), aštuonmetė m-la (1912—1962 pradinė), kultūros namai (nuo 1956), biblioteka (nuo 1949).

NETIESAĨ — kaimas Varėnos rj., Merkinės apyl., 7 km į š. v. nuo Merkinės, Nemuno deš. krante. 67 gyv. (1959). Per kaimą teka Netiesa (Nemuno intakas), iš r. prieina Netiesėlio, Giluišio ežerai. Yra pr. m-la (nuo 1950). Prie Netiesos žiočių, ant aukšto Nemuno kranto, aptikta akmens amžiaus stovyklavietė (tyrinėta 1963—64).

Stovyklavietėje, smėlyje, po kultūriniu sluoksniu rasta vėlyvojo paleolito svidrinės kultūros dirbinių, kultūriniame sluoksnyje — vėlyvojo mezolito mikrolitinės ir makrolitinės kultūros titnago dirbinių, duobių ir židinių. Kultūrinio sluoksnio viršuje buvo ankstyvojo žalvario amžiaus keramikos ir titnago dirbinių. Radiniai laikomi Istorijos-etnografijos muziejuje (Vilniuje).

NETIESŲ̃ MÌŠKAS — miškas Varėnos rj., 2 km į v. nuo Merkinės, Nemuno deš. krante. Priklauso Druskininkų miškų ūkio Nemuno girininkijai. Plotas 2043 ha; medynų 1920 ha. Šiaurėje susisiekia su Makniūnų mišku. Reljefas banguotas. Yra ežerų (Bedugnis, Ešerinis, Pakampis, Baležeris, Giluišis, Netiesis, Padumblys); jų krantai daugiausia pelkėti. Per mišką į Nemuną teka Apsingė ir jos intakas Kempė. Dirvožemiai jauriniai, mažai sujaurėję, susiformavę ant fliuvioglacialinių įvairiagrūdžių smėlių, vietomis vėjo perklostytų. Vyrauja gryni pušynai, daugiausia savaiminės kilmės. Jaunuolynų yra 26%, pusbrandžių ir pribręstančių medynų 53%, brandžių-

jų 21%. Vid. amžius 45 metai, vid. bonitetas III,9, vid. skalsumas 0,73. Gausu šernų, stirnų, usūrinių šunų, lapių, bebrų, yra briedžių, barsukų, kiaunių, voverių. Ežeruose veisiasi ondatros, ūdros, yra vėžių. Daug vandens paukščių: ančių, laukių, narų, tilvikų. Gausu slankų, yra tetervinų. Miškas įeina į Nemuno apsauginę juostą. Daromi sanitariniai kirtimai ir rekonstruojami menkaverčiai pušynai. Per metus iškertama 1300—1500 ktm. D. Tėvynės karo metais miške veikė Šarūno partizanų būrys. Miško v. pakraštyje, Nemuno krante, įsikūręs Netiesų kaimas.

NĖTIKIŠKIAI — kaimas Anykščių rj., Kraštų apyl., 8 km į š. r. nuo Svėdasų. 45 gyv. (1959). Iš r. prieina Šeduikių ež. Parduotuvė (nuo 1962), pr. m-la (nuo 1918), kultūros namai (nuo 1962).

NETÓNIAI — kaimas Kauno rj., Raudondvario apyl., 13 km į š. v. nuo Kauno, Nemuno deš. krante. 332 gyv. (1959). Į v. nuo N. tęsiasi Kulautuvos miškas. Pr. m-la (nuo 1920), biblioteka (nuo 1953). Raudondvario inventoriuje N. minimi 1652 (17 ūkių, 19 valakų). Burž. nacionalistai 1945 Netoniuose nužudė apylinkės pirmininką J. Jušką ir 4 liaudies gynėjus.

NETUPSKÁITĖ Jadvyga [1887.X.30 Vilniuje — 1942.II.14 Marijinske (RTFSR, Kemerovo sr.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. Baigė Vilniaus mergaičių g-ją. 1906 Vilniuje įstojo į LSDP, buvo viena iš Vilniaus opozicijos oportunistiniams partijos vadovams iniciatorių, su kt. autonomistais kovojo prieš separatizmą, už LSDP susivienijimą su RSDDP. 1907—09 pr. m-los mokytoja Gubernijos dvare (ties Šiauliais), įėjo į LSDP Šiaulių rj. k-tą. Už rev. veiklą 2 kartus kalinta. Sugrįžusi į Vilnių, adm. tvarka 2 metus laikyta policijos priežiūroje. 1916 Petrograde įstojo į RSDDP(b). Komunistės stažas jai pripažintas nuo 1906. Po Spalio revoliucijos dirbo part. darbą Petrograde. 1925 pab.—1926 pr. buvo prisidėjusi prie vad. „naujosios opozicijos“, bet netrukus polit. klaidą ištaisė. 1926—35 Leningrado Krupskajos komunistinio polit. švietimo in-to direktorė. 1933—35 VKP(b) Leningrado sr. k-to narė, kandidatė į VKP(b) Leningrado miesto k-to narius ir Leningrado miesto tarybos deputatė. Partijos XVI suvažiavimo (1930) delegatė su patariamojo balso teise ir XVII suvažiavimo (1934) delegatė su sprendžiamojo balso teise. 1935—36 Permės švietimo skyriaus vedėja. 1937 L. Tolstojaus muziejaus Jasnaja Polianoje moksl. bendradarbė. Asmenybės kulto sąlygomis be pagrindo apkaltinta trockizmu, pašalinta iš partijos, o paskui neteisėtai represuota. 1956 reabilituota.

NEVAIŠIŲ KÁLNAS — kalva 9 km į p. r. nuo Ignalinos; aukščiausia Švenčionių aukštumoje. Aukštis 289 m. Susideda iš moreninio priemolio su riedulių ir gargždo priemaiša. P. r. papėdėje įsikūręs Nevaišių kaimas.

NEVARDĖNAI — kaimas Telšių rj., Varnių apyl., 6 km į p. r. nuo Varnių. 214 gyv. (1959). Per kaimą teka Nevarda (Nakočios deš. intakas). Kultūros namai (nuo 1952). N. aštuonmetė m-la yra gretimame Pagirgždūčio kaime.

NEVARĖNAI — miestelis Telšių rj., 14 km į š. nuo Telšių; apylinkės ir kolūkio centras. 422 gyv. (1959). Per miestelį teka Burbesis (į Morkiškių ež.). Keliai jungia N. su Telšiais, Seda, Tirkšliais, Viekšniais. Plano struktūra radialinė; pagr. kelių susikirtime — keturkampė grįsta aikštė. Malūnas, lentpiūvė, ryšių skyrius, ambulatorija (įst. 1952; iki 1960 veikė 10 lovų ligoninė), vaistinė, vid. m-la (iki 1946 pradinė, 1946—49 prog-ja, 1949—56 septynmetė) su internatu, kultūros namai (nuo 1949), biblioteka (nuo 1941). N. bažnyčia ir varpinė (past. XIX a.) — vietinės reikšmės archit-ros paminklas. XIII a. ist. šaltiniuose minimas N. kaimas. Miestelis ėmė kurtis XVI a. pab.—XVII a. pr. (1602 pastatyta bažnyčia, XIX a. perstatyta). XIX a. pr. veikė parapinė m-la (1815 joje mokėsi 45 berniukai, 4 mergaitės). N. išaugo XIX a. antrojoje pusėje. 1859 buvo 169 gyv., 1897 — 513. Buvo keliolika parduotuvių, 2 odų dirbtuvės, vyko prekymečiai. 1865 įsteigta valdinė pr. m-la. XIX a. ir XX a. pirmojoje pusėje N. buvo valsčiaus centras (1923 — 456 gyv.). 1918 pab.—1919 pr. veikė rev. k-tas. Burž. metais veikė kom. kuopelė. Hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai nužudė apie 150 miestelio gyventojų. D. Tėvynės karo metais dalis miestelio buvo sugriauta. Po karo (iki 1968) pastatyta 13 gyv. namų, vid. m-los priestatas ir kt.

NEVEDÓMSKIS Pranas [1887 — 1922.XII.30 Maskvoje] — Spalio revoliucijos dalyvis. Prieš I pasaul. karą emigravo į Angliją, Škotijoje (pavarde Navis) dirbo angliakasiu. 1912 D. Britanijos Liet. socialistų s-gos narys. Po Vasario revoliucijos atvyko į Rusiją. 1917.V Petrograde įstojo į RSDDP(b). Po Spalio revoliucijos Lietuvos reikalų komisariato darbuotojas. 1918—19 dirbo Lietuvos Laikinosios revoliucinės darbininkų ir valstiečių vyriausybės aparate Daugpilyje ir Vilniuje. 1920 Raudonosios Armijos Vakarų fronto karinės revoliucinės tarybos agitpunktų skyriaus darbuotojas.

NEVEDÓMSKIS Sergiejus [g. 1909.IX.24 Maitigališkiuose (Vievio rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš valstiečių. 1930—40 ž. ū. darbininkas. 1940—41 milicininkas Trakų apskrityje. 1941—42 darbininkas Gorkyje. 1942—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Nuo 1943 TSKP narys. 1943.IV atvyko į Lietuvą, buvo partizanų būrio „Už Tėvynę“ ypatingojo skyriaus viršininkas, vėliau komisaras, Trakų partizanų brigados part. org-jos sekretorius. 1944.VII—1946 LKP Trakų aps. k-to instruktorius. 1946—47 mokėsi Vilniaus part. m-loje. 1948—52 part. darbuotojas Trakuose, Vievyje. 1952—55 mokėsi Resp. part. m-loje, 1955—58 Kaišiadorių rj. vykd. k-to pirmininko pavaduotojas, nuo 1959 ūkinis darbuotojas Kaišiadoryse.

NEVEÍGLAS — ežeras Alytaus rj., 2 km į š. v. nuo Daugų. Plotas 52 ha, didž. gylis 11,5 m. Ežeras ištįsęs iš š. į p.; ilgis 2920 m, didž. plotis 500 m, kranto linijos ilgis 6500 m. Krantai aukšti. Per N. iš Noso ež. į Gilūšio ež. teka Abista (Varėnės intakas). Prie N. yra Paneveiglės kaimas. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 6,5 kg/ha.

NEVEIKIAMÓJI RŪŠIS — veiksmažodžių formos, reiškiančios pasyvų santykį tarp nusakomojo veiksmo ir loginio veiksmo objekto, kuris sakinyje paprastai eina veiksniu arba dalyvio pažymimuoju žodžiu. N. r. formos rodo, kad veiksnio ar dalyvio pažymimojo žodžio žymimas daiktas ar asmuo ne pats veikia, o yra veikiamas kito veikėjo, kuris sakinyje reiškiamas papildinio kilmininku (pvz., „Jis buvo v i s ų gerbiamas“, „Prisiminiau t ė v o pasakytus žodžius“). Tačiau dažniausiai N. r. formos vartojamos tais atvejais, kai veikėjas iš viso nepasakytas. Liet. kalboje N. r. formas turi tranzityviniai ir kai kurie intranzityviniai veiksmažodžiai (pvz., „laukiamas“, „gyvenamas“). Išskyrus neveikiamuosius dalyvius, visos kitos N. r. formos yra tik sudurtinės (pvz., „yra giriamas“, „buvo pagirtas“, „būtų pagirtas“, „būk giriamas“, „tebūnie giriamas“).

NEVĖŽA — 1. Ežeras Anykščių rj., 8 km į p. r. nuo Anykščių. Plotas 175 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš v. į r.; ilgis 3950 m, didž. plotis 1500 m. Kranto linija, ypač r. gale, labai vingiuota, jos ilgis 9300 m. Krantai daugiausia aukšti. Per ežerą teka Nevėža (Virintos intakas). Prie N. įsikūrę Nagurkiškiai, Gabrieliškiai, Paežeriai. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 4,6 kg/ha.

2. Upė Anykščių rj., Virintos deš. intakas. Ilgis 29 km, baseino plotas 116 km². Prasideda Remeikių apylinkėse, 18 km į p. r. nuo Anykščių. Nuo versmių iki Nevėžos ež. teka į v. ir š. v., toliau iki žiočių — į p. v. Įteka į Virintą 10 km nuo jos žiočių, ties Kurkliais. Vid. nuolydis 257 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,92 m³/s. Užunevėžiuose, 11 km nuo žiočių, prie N. yra hidroelektrinė ir malūnas.

NEVĖŽIS — upė, Nemuno deš. intakas. Ilgis 210 km, baseino plotas 6141 km². Trečias pagal dydį (po Neries ir Šešupės) Nemuno intakas. Prasideda netoli Gribulių (Anykščių rj.), 6 km į p. r. nuo Troškūnų. Teka į š. v. pro Raguvą, per Panevėžį, žemiau Berčiūnų pasuka į p. ir vingiuoja pro Naujamiestį, Krekenavą (Panevėžio rj.), per Kėdainius, pro Babtus (Kauno rj.). Ties Kėdainiais kerta Šiaulių—Jonavos glžk. Įteka į Nemuną 199 km nuo jo žiočių, ties Raudondvariu (Kauno rj.). N. turi apie 70 intakų. Didžiausi: dešinieji — Juosta, Kiršinas,

Liaudė, Dotnuvėlė, Šušvė, Aluona; kairieji — Alanta, Juoda, Upytė, Linkava, Smilga, Obelis, Barupė, Gynia. Vaga nuo versmių iki Miežiškių (aukščiau Panevėžio) kanalizuota ir ištiesinta. Kanalizuotos vagos vyraujantis plotis 8 m; tarp Miežiškių ir Naujamiesčio vaga 12—20 m, likusiame ruože 30—50 m pločio. N. žemupys primena vingiuotą uždumblėjusį kanalą. Upės gylis iki Kiršino žiočių (netoli Naujamiesčio) 0,3—2 m, likusiame ruože 0,5—3 m. Ties Nausode (Panevėžio rj.), Krekenava dugnas nusėtas stambiais rieduliais. Prie Panevėžio ir žemiau Kiršino žiočių yra salų. Nuolydis aukštupyje 92—56 cm/km, žemupyje sumažėja net iki 5 cm/km; vid. nuolydis 35 cm/km. Krantų aukštis 1—4 m. Pagal nuolydį ir tėkmės kryptį aiškiai išsiskiria dvi atkarpos: trumpesnioji aukštutinė (iki Sanžilės žiočių, ties Berčiūnais) ir ilgesnioji žemutinė. Aukštutinėje dalyje slėnis 200—300 m pločio ir 5—10 m gylio. Žemutinėje atkarpoje upė teka plačiu (apie 1 km pločio) ir giliu (15—20 m) slėniu, kurį išplovė tirpstančio ledyno vandenys, ir daro daugybę kilpų. Potvynių metu čia upė plačiai išsilieja ir užliejamose pievose palieka daug dumblo. N. potvynių aukštį ir trukmę padidina patvanka iš Nemuno.

N.— nevandeninga upė. Debitas aukštupyje, ties Kerblonimis: maks. 26,9, vid. 1,15 m^3/s; Panevėžyje: maks. 181, vid. 6,35, min. vasarą 0,063, min. žiemą 0,008 m^3/s; Kėdainiuose: maks. 747, vid. 18,4, min. vasarą 0,20, min. žiemą 0,18 m^3/s. Vid. debitas žiotyse 33,2 m^3/s. Per metus N. nuplukdo į Nemuną apie 1,05 km^3 vandens. Didžiausias srovės greitis, išmatuotas 1958.IV.18 (ties Kėdainiais), 2,12 m/s; mažiausias 0,06 m/s. Nuotėkio modulis žiotyse 5,4 $l/s{\cdot}km^2$, ties Kėdainiais 5,6—5,7 $l/s{\cdot}km^2$. Nuotėkis atskirais metų laikais labai nevienodas. Pavasarį (III—V mėn.) nuteka 51%, vasarą (VI—VIII mėn.) 8%, rudenį (IX—XI mėn.) 8%, žiemą (XII—II mėn.) 20% viso metinio nuotėkio. Vandeningiausią mėnesį Kerblonyse nuteka vid. 28 kartus, Panevėžyje 80, Kėdainiuose 100 kartų daugiau vandens, negu mažiausiai vandeningą mėnesį.

Nevėžis ties Krekenava

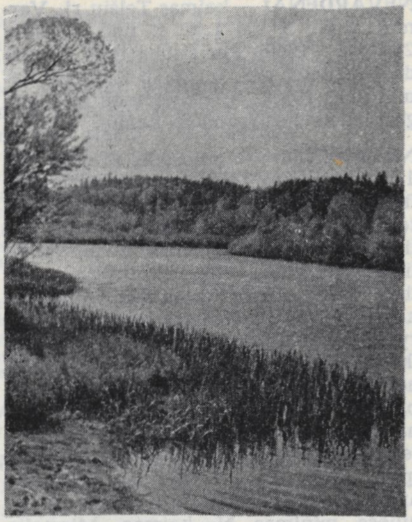

Nevėžis aukščiau Raudondvario

Pavasario potvynis prasideda kovo antrojoje pusėje ir trunka apie 50 dienų. Vandens lygis kyla 3—7 dienas. Aukščiausias potvynio vandens lygis aukštupyje būna 1,5 m, vidurupyje 2,5 m, žemupyje 5 m, o žiotyse (dėl Nemuno patvankos) 5,5 m aukštesnis už vasaros vandens lygį. Nemuno patvanka pasiekia Babtus. Vandens slūgimas trunka 43—47 dienas. Vasaros vandens lygis nusistovi apie gegužės vidurį ir trunka iki spalio pradžios. Vasarą N. labai nusenka. Liūtys sukelia staigius vandens lygio pakilimus: aukštupyje vid. 0,5—1,5 m, vidurupyje 1,5—2,5 m, žemupyje 3 m. Vasaros potvyniai trunka 5—10 dienų. Ištisiniai rudens lietūs pakelia vandens lygį 0,5—1,5 m. Dėl labai mažo nuolydžio N. užšąla tuoj po pirmųjų šalčių, dažnai net nepasirodžius ižui. Didesni atlydžiai sukelia žiemos potvynius, kurių per metus būna vid. 2—3. Jie trunka po 10—20 dienų. Žiemos potvynių metu vandens lygis aukštupyje pakyla 1,5 m, vidurupyje 2—3 m, žemupyje 3 m. Kartais žiemos potvyniai būna didesni už pavasario potvynius.

N. baseinas vakaruose ribojasi su Dubysos, šiaurėje su Mūšos, rytuose su Šventosios ir Neries baseinais. Baseinas gana simetriškas (43% baseino ploto dešinėje pusėje, 57% — kairėje). Jis apima Vidurio žemumos dalį, kurioje daug pelkių, drėgnų dirvožemių. Dėl to N. baseine iškasta daug sausinimo kanalų. Melioracija palengvino paviršinį nutekėjimą ir šiek tiek padidino maks. debitus. Prie N. yra 270 kW Kruostos hidroelektrinė Repengiuose (Kėdainių rj.), malūnai Nausodėje, Skaistakalnyje (Panevėžio rj.), Slabadėlėje, Bajėnuose (Kėdainių rj.). 30 km ilgio N. ruožas nuo žiočių iki Babtų tinka laivybai. 1931 ties Berčiūnais iškastas 8 km ilgio Sanžilės kanalas, sujungęs N. su Lėveniu. Kai Lėvens vandens lygis aukštas, vanduo iš Lėvens kanalu teka į N. Išaugus pramonei Panevėžyje ir Kėdainiuose, sausuoju metų laikotarpiu N. vandens nebeužtekdavo šių miestų pramonei ir buities reikalams. Dėl to 1963 N. buvo sujungtas 12 km ilgio kanalu (nuo Kavarsko iki Traupio) su vandeninga Šventąja. Šiuo kanalu į N. teka iki 4,5 m^3/s vandens. Nevėžyje leidžiama tik mėgėjiška žūklė. 1965 sugauta 497 kg lydekų ir karšių.

Senovėje N. buvo laikomas Aukštaičių ir Žemaičių siena. Iš ist. šaltinių žinoma, kad Nevėžiu žemiau Kėdainių buvo plukdomi sieliai ir plaukiojo laivai, todėl dar XVI a. įstatymai draudė tvenkti jį vandens malūnų užtvankomis. Vėliau prie N. atsirado daug malūnų, ir upė neteko ankstesnės transportinės reikšmės. Išretėjus N. baseine miškams, nutrūko ir sielių plukdymas. XVIII a. buvo pasiūlyti keli projektai Nevėžiui sujungti su Lėveniu ir sudaryti tokiu būdu Nemuno—Lielupės vandens kelią. Vėliau įrodyta, kad dėl vandens stokos šie projektai neįvykdomi.

NEVĖŽNIŃKAI — kaimas Panevėžio rj., Berčiūnų apyl., 10 km į v. nuo Panevėžio, Nevėžio deš. krante. 88 gyv. (1959). Buv. N. dvaro laukuose buvo grupė pilkapių.

Dalį pilkapių XIX a. pab. kasinėjo vietos dvarininkė M. Butrimuvna. Rasta griautinių žmonių kapų, kuriuose buvo geležinių pentinių siauraašmenių kirvių, žalvarinių žieduotų segių, juostinių apyrankių ir kitų III—V a. dirbinių. Daugumas radinių pateko į lenkų archeologo E. Majevskio rinkinius Varšuvoje.

Ist. šaltiniuose N. minimi 1368.

NEVIDÒMSKIS Bronius [1924 Kaune — 1945.VIII.2 netoli Jakėnų (Ignalinos rj.)] — tarybinis aktyvistas. 1941—44 N. dirbo tėvų ūkyje; nuo 1945 liaudies gynėjas. 1945 įstojo į VLKJS. Žuvo kovoje su burž. nacionalistais.

NEVÍEDIS — ežeras Lazdijų rj., 4 km į p. r. nuo Kapčiamiesčio. Plotas 23 ha. Ežeras ištįsęs iš š. į p.; ilgis 1060 m, didž. plotis 350 m. Krantai, išskyrus rytinį, apaugę mišku. Per N. į Baltąją Ančią teka Neviedė. Prie ežero įsikūręs Vainiūnų kaimas.

NEVÍEDŽIO MIŠKAS — miškas Lazdijų rj., 1 km į p. r. nuo Kapčiamiesčio, Baltosios Ančios kair. krante. Priklauso Veisiejų miškų ūkio Kapčiamiesčio girininkijai. Plotas 1277 ha. *Kapčiamiesčio miškų* masyvo dalis. Miškas supa Neviedžio ež.

NEVIẼRIAI — kaimas Rokiškio rj., Salų apyl., 6 km į p. nuo Panemunėlio, prie kelio į Kamajus. 223 gyv. (1959). Yra Žvigių pr. m-la (nuo 1920).

NEVIẼRIŠKĖS — kaimas Vilniaus rj., Lavoriškių apyl., 23 km į r. nuo Vilniaus, 1,5 km į p. nuo Vilniaus—Svyrių plento. 140 gyv. (1959). Per kaimą teka Vilnia (Neries intakas), eina Lavoriškių—Kinės kelias. Ties N. prie Vilnios veikia 170 kW galingumo N. hidroelektrinė.

NEVÌNSKAS Aleksandras [g. 1919.IV.1 Omske (RTFSR)] — ekonomistas, ekonomikos mokslų kandidatas (1964). 1948—1958 kolūkių buhalteriams rengti kursuose ir mokyklose dėstė buhalterinę apskaitą. 1955 baigė Visasąjunginį Neakivaizdinį finansų in-tą (Maskvoje). Nuo 1957 Vilniaus un-to dėstytojas. Nuo 1960 TSKP narys. Nuo 1965 buhalterinės apskaitos katedros vedėjas. Nuo 1966 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių buhalterinės apskaitos klausimais.

NEVÕČIAI — **1.** Kaimas Skuodo rj., Mosėdžio apyl., 2 km į š. nuo Mosėdžio, prie Skuodo—Salantų kelio. 200 gyv. (1959). Pro N. teka Bartuva.

2. Kaimas Šilalės rj., Šilalės apyl., 5 km į š. nuo Šilalės. 69 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Lokysta (Jūros inta-

kas). Vandens malūnas, parduotuvė, aštuonmetė m-la (1922—49 pradinė, 1949—1961 septynmetė), biblioteka.

NEZABITÁUSKIS-ZABÌTIS Kajetonas Rokas [1800.VIII.17 Baidotuose (Skuodo rj.) — 1876.IV.11 Varšuvoje] — lietuvių bibliografas, literatūros ir kultūros darbuotojas. Mokėsi Žemaičių Kalvarijoje (dab. Varduva, Plungės rj.) ir Kauno g-joje. 1821—24 studijavo Vilniaus un-te. Palaikė santykius su žemaičių kultūrinio sąjūdžio dalyviais, rinko filol. bei ist. medžiagą. Elementoriuje „Naujas mokslas skaitymo dėl mažų vaikų. . ." (1824) išspausdino pirmąją liet. knygų bibliografiją „Surinkimas visokių raštų lietuviškų. . .", kurioje suregistravo 73 liet. knygas ir rankraščius (1547—1824). Šią bibliografiją papildęs išvertė į lenkų k. ir paskelbė žurnale „Dziennik Wileński" („Vilniaus dienraštis", t. 1, 2, 1824). Be to, elementoriuje įdėdamas 53 liet. patarles bei priežodžius, pradėjo smulkiosios tautosakos skelbimą Lietuvoje. Baigęs un-tą, apsigyveno Varšuvoje ir ligi emeritūros (1847) dirbo Švietimo m-joje, cenzūros k-te. Išspausdino, pridėdamas pastabų, D. Poškos ist. darbą „Kaimiečio artojo mąstymai apie lietuvių ir žemaičių tautą ir kalbą" (1829). 1835—46 leido kalendorių („Kalendarz powszechny"). Laikraštyje „Gazeta Warszawska" („Varšuvos laikraštis", 1856—1860) paskelbė straipsnių apie liet. lit-rą. Paliko nebaigto „Žodinyko lietuviškai žemaitiško ir lenkiškai išrožyto", „Lietuviškai lenkiškos gramatikos", „Lietuvos ir Žemaitijos istorijos" ir kt. darbų rankraščius, kurių daugumas žuvo Lenkijoje II pasaul. karo metu.

Lit.: **J. Koncewicz, Kajetan Niezabitowski.**— „Mitteilungen der litauischen litterarischen Gesellschaft", Bd. 4, 1897; Kaj. Nezabitauskio-Zabičio laiškai.—„Mūsų senovė", t. 3, Nr. 1, K., 1940; Lietuvių literatūros istorija, t. 1, V., 1957; **V. Žukas**, K. Nezabitauskis — lietuvių bibliografijos pradininkas.—„VVU mokslo darbai", t. 18, V., 1958; **V. Auryla, V. Žukas,** Iš lietuvių pedagogikos istorijos (K. Nezabitauskio elementorius „Naujas mokslas skaitymo").—„Pedagogika ir psichologija", t. 2, V., 1962.

NEZABITÁUSKIS-ZABÌTIS Kiprijonas Juozapas [1779.IX.13 Baidotuose (Skuodo rj.) — 1837.VII.10 Nansyje (Prancūzija)] — poetas, visuomenės veikėjas. Mokėsi Kražių g-joje (1786—92), Vilniaus un-te (1792—96), Vilniaus ir Varnių kunigų seminarijoje (1796—1803). 1803—32 kunigavo Varniuose, Jurbarke, Veliuonoje (Jurbarko rj.). Jo vardu 1823 pasirodė versta iš lenkų kalbos K. Kluko knygutė apie bites („Surinkimas dasekimų per mokintus žmones, senovės amžiuose tikrai darytų apie bites"). Tačiau šios knygutės vertėju viename laiške sakosi esąs Kiprijono brolis Kajetonas. Rengiamai A. Butkevičiaus gramatikai („Lietuviškai žemaitiška kalbrėda. . .", par. 1811—23) buvo parengęs 3 lankus priedų. Palaikė santykius su Vilniaus un-to profesoriumi J. Loboika ir kt. Rašė liet. kalbos žodyną. 1830—31 skelbė bažnyčioje sukilėlių atsišaukimus, potvarkius, kurių daugelį pats išvertė į liet. kalbą. Sukilimui pralaimėjus, 1832 emigravo į Prūsiją, iš ten į Argentiną. 1835 persikėlė į Prancūziją, dirbo emigrantų vaikų m-loje. Į liet. kalbą išvertė F. Lamenė kn. „Tikinčiojo žodžiai", kurios apie 1835 išspausdino 3 fragmentus. Jam priskiriami ir pirmieji spausdintieji A. Mickevičiaus kūrinių vertimai (du „Lenkų tautos ir lenkų piligrimystės knygų" pabaigos fragmentai, apie 1836). Po mirties liko A. Mickevičiui dedikuotas N.-Z. eilėraščių rankraštinis rink. „Eiliavimas liežuvyje lietuviškai žemaitiškame" (par. 1835, išsp. 1930), kuriame atsispindi 1831 sukilimo nuotaikos bei demokratiniai, antibaudžiaviniai liet. inteligentijos įsitikinimai. N.-Z. vienas pirmųjų liet. lit-roje ėmė kurti visuom. filos. turinio eilėraščius. Nors jo eilėraščiai dažniausiai abstraktūs, neskландūs, vis dėlto tai buvo svarbus žingsnis liet. poezijoje tiek žanro, tiek idėjinio-teminio turinio atžvilgiu.

Lit.: **A. Janulaitis**, Kiprijonas Juozas Zabitis (Nezabitauskas), jo gyvenimas ir raštai.—„Tauta ir žodis", kn. 5—6, K., 1928—30; Lietuvių literatūros istorija, t. 1, V., 1957; Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija, V., 1957; **B. Pranskus**, Lietuvių literatūros gretose, V., 1959; **A. Каупуж**, Некоторые дополнительные сведения о литовских деятелях культуры начала XIX века.—„Literatūra", t. 6, V., 1963.

NEŽNÒVAS Genadijus [g. 1916.II.21 Trubčevske (Briansko sr.)] — aktorius, filosofijos mokslų kandidatas (1964). 1941 baigęs Visasąjunginį Kinematografijos in-tą Maskvoje, dirbo kino studijoje „Sojuzdetfilm". 1943—46 ir 1949—1956 Omsko dramos teatro aktorius, režisierius, 1946—49 Tbilisio Gribojedovo rusų dramos teatro aktorius. Nuo 1950 TSKP narys. 1956—58 Omsko Fizinės kultūros in-to marksizmo-leninizmo katedros dėstytojas. 1958 Vilniaus rusų dramos teatro aktorius. Nuo 1959 Lietuvos TSR konservatorijos marksizmo-leninizmo katedros dėstytojas (nuo 1967 docentas). Parašė vadovėlį aukštosioms m-loms „Estetika" (su I. Statkevičiūte, 1963), brošiūrą „Partiškumas mene" (1964), periodinėje spaudoje paskelbė straipsnių estetikos klausimais.

NIAURÀ Alfonsas [g. 1913.VI.12 Rygoje] — veterinarijos gydytojas, veterinarijos mokslų kandidatas (1958). 1944 baigęs Veterinarijos akademiją, dirba joje ped. darbą. Nuo 1961 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie karvių mastitą ir kitais zoohigienos klausimais.

NIAURÀ Julijonas [1917.XI.20 Juodoniuose (Rokiškio rj.) — 1960.VI.26] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1933—40 šaltkalvis Rokiškyje, Kaune. Nuo 1939 Komunistų partijos narys. Buvo part. kuopelės sekretorius Rokiškyje. 1940—41 mokėsi Maskvoje. D. Tėvynės karo pradžioje dirbo Čiuvašijos ATSR, Gorkyje, vėliau Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1944—1946 adm. darbuotojas Vilniuje. 1946—1947 Lietuvos TSR Profs-gų Centro Tarybos sektoriaus vedėjas. 1949 baigė Resp. part. m-lą. 1949—51 LKP Biržų aps., Vabalninko rj. k-to sekretorius, vėliau part. darbuotojas Šiauliuose, Šilutėje. 1959 baigęs Šilutės vidurinę ž. ū. m-lą, buvo Panevėžio teritorinės taryb. ūkių v-bos viršininku.

NIBRIAĨ — kaimas Prienų rj., Jiezno apyl., 7 km į š. v. nuo Jiezno, Nemuno deš. krante. 242 gyv. (1959). Pr. m-la. N. gyventojai 1935 dalyvavo Užnemunės valstiečių streike. Buržuazijos valdymo metais kaimo gyventojų grupė (A. Galinskas, A. ir P. Tamošiūnai) slaptai spausdino atsišaukimus, kuriuose demaskuodavo smetoninį režimą.

NÌCKUS Ipolitas [g. 1927.I.1 Kaune] — inžinierius technologas, technikos mokslų kandidatas (1955). 1952 baigė Kauno Politechnikos in-tą. Nuo 1952 TSKP narys. 1956—61 dėstė Vilniaus Resp. part. m-loje. Nuo 1959 docentas. Nuo 1961 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-to Vilniaus filiale (nuo 1963 bendrosios chemijos katedros vedėjas). Paskelbė moksl. straipsnių ir išleido brošiūrų apie miner. vatą ir jos dirbinius, efektyvias stat. medžiagas ir kt.

NÌČIUS Algirdas [g. 1929.VI.12 Panevėžyje] — dailininkas. 1954 baigė Dailės in-to archit-ros f-tą. Nuo 1956 Lietuvos Kino studijos dailininkas. Apipavidalino kino filmus: „Adomas nori būti žmogumi" (1959), „Svetimi" (1962), „Vienos dienos kronika" (1963), „Paskutinė atostogų diena" (1964), „Niekas nenorėjo mirti" (su V. Kalinausku, 1965), „Laiptai į dangų" (su J. Čiupliu, 1966), „Suaugusių žmonių žaidimai" (su J. Čiupliu, 1967).

NIDÀ — kurortinė gyvenvietė Kuršių nerijoje, 45 km į p. nuo Klaipėdos, 4 km nuo Kaliningrado srities sienos; priklauso Neringos miestui, yra jo adm. centras. 659 gyv. (1959). Didesnioji jų dalis verčiasi žvejyba. N. — didžiausia nerijos gyvenvietė. Įsikūrusi Kuršių marių krantė. Nuo Baltijos j. ją skiria aukštų kopų virtinė. Ties N. kopos apaugusios mišku, apželdintos kalnų pušaitėmis; į p. nuo gyvenvietės tęsiasi plikos Parnidžio kopos, stačiu šlaitu besileidžiančios į marias. Dėl grožio ir gelsvo švaraus smėlio šios kopos pramintos „auksinėmis". Nerijos plotis ties Nida 2 km. Pajūriu ir pamariu tęsiasi paplūdimiai. Vasarą Nidoje veikia jaunimo poilsio stovykla „Auksinės kopos" (nuo 1964), poilsio namai „Jūratė" (nuo 1956), 300 vietų restoranas su valgykla, kempingas, daugelio žinybų pionierių ir suaugusiųjų poilsio stovyklos. Kas vasarą čia ilsisi apie 10 000 žmonių iš Lietuvos ir kt. taryb. respublikų. Pro N. eina Klaipėdos—Kaliningrado plentas. Tarp N. ir Klaipėdos yra reguliarus susisiekimas autobusais; be to, vasarą tarp N. ir Klaipėdos, tarp N. ir Kauno kursuoja greitieji laivai „Raketa". Gyvenvietėje yra Neringos žuvininkystės ūkio žuvies perdirbimo įmonė su rūkymo ir sūdymo cechais, šaldytuvu. Be kitų žuvų, įmonė kasmet patiekia vartotojams apie 40 t rūkytų ungurių. Be to, Nidoje veikia 10 lovų ligoninė, vaistinė, meteorologi-

jos stotis, girininkija, ryšių skyrius, kultūros namai (nuo 1958), aštuonmetė m-la (iki 1956 pradinė), biblioteka (nuo 1953), vaikų darželis ir lopšelis (nuo 1962), Neringos istorijos muziejus (nuo 1965). Į v. nuo gyvenvietės, ant Urbo kalno, įrengtas švyturys (1874). Daugumas iki D. Tėvynės karo statytų medinių gyv. namų turi Kuršių nerijos žvejų sodyboms būdingų dekoratyvinių elementų: jų stogai papuošti drožtais žirgeliais, skliautai, palangės, langų karnizai — raižytais ornamentais; durys ir langinės ryškiai dažytos.

Apylinkių smėlynuose, ypač į p. nuo N., XIX a. pab. buvo aptikta daug akmens amžiaus gyvenviečių liekanų. Rasta molinių puodų šukių (dalis jų su virveliniu ornamentu), akmeninių kirvių, titnaginių strėlių antgalių ir peilių, paskirų gintarinių papuošalų, raginis kaplys. Iš vėlyvesnių radinių paminėtinas žalvarinis įmovinis kirvelis (I t-metis pr. m. e.). Iš radinių sprendžiama, kad N. apylinkės III—I t-metyje pr. m. e. buvo gausiai gyvenamos.

Rašytiniuose ist. šaltiniuose (kryžiuočių karo kelių aprašymuose) N. minima nuo 1385 (Noyken, Noyden). Senoji N. buvusi apie 2 km į p. nuo dabartinės. 1599 joje gyveno 36 šeimos, kurių dauguma vertėsi žvejyba. 1610 N. ir apylinkės žvejams suteikta teisė laisvai žvejoti jūroje ir mariose. XVIII a. pr. kaimą užpustė smėlis. Jo gyventojai persikėlė prie Kuršių marių ir dab. N. vietoje įkūrė greta vienas kito 2 kaimus: N. ir Skruzdynės. Šalia jų 1830 išeiviai iš Naujųjų Naglių įkūrė Purvynės kaimą. Ilgainiui visi kaimai susiliejo į vieną N. gyvenvietę, kurioje 1878 buvo 655 gyv., veikė pašto ir telegrafo stotis (prie Klaipėdos—Kranto pašto kelio), pr. m-la. Nuo XIX a. antrosios pusės N. žinoma ir kaip vasarvietė. Buržuazijos valdymo metais N. išaugo (1938 apie 1000 gyv.); buvo pastatyti pirmieji vasarnamiai, įsteigtas kopų muziejus. 1932 Lietuvos Aeroklubas Nidoje įkūrė sklandymo m-lą. Taryb. metais gyvenvietėje pastatyti modernūs poilsio namai, restoranas, keletas gyv. namų. Iki 1961 pab. N. turėjo miesto tipo gyvenvietės teises ir adm. atžvilgiu priklausė Klaipėdai.

Nidoje 1930—32 vasarojo ir kūrė vok. rašytojas T. Manas; namas, kuriame jis gyveno, saugomas kaip kultūros paminklas. N. kapinaitėse palaidotas nerijos kopų apželdinimo iniciatorius J. Kuvertas Mėšlaviškis (m. 1856).

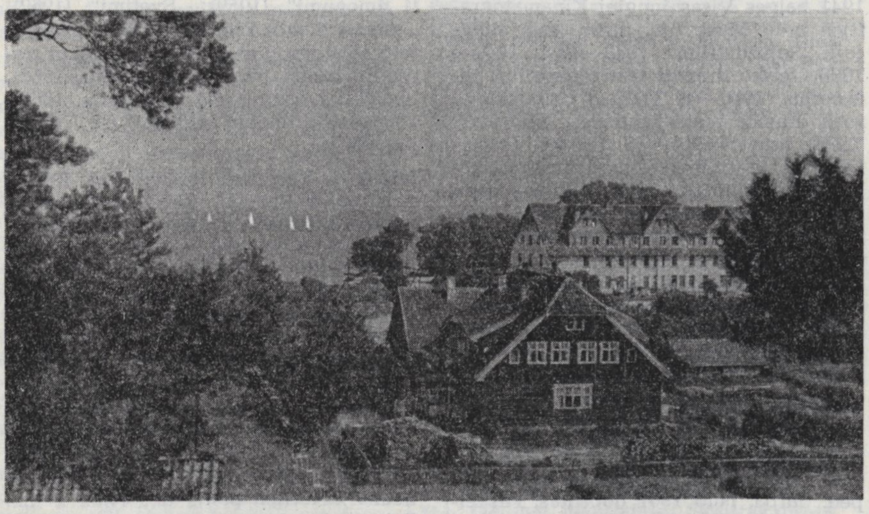

Nida

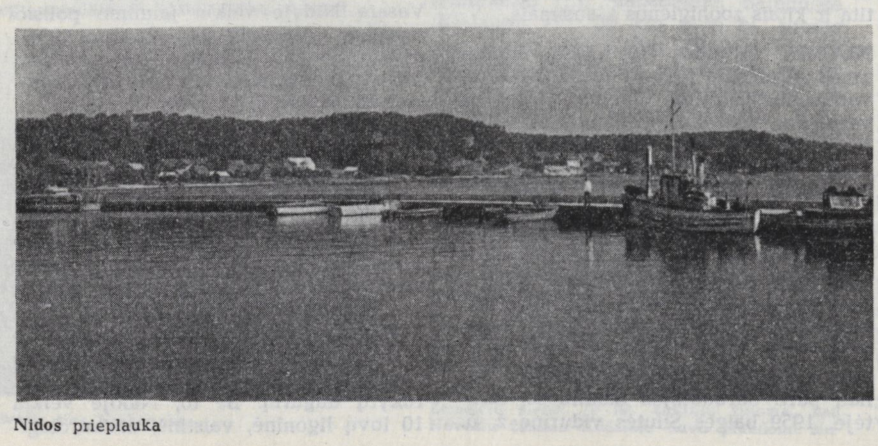

Nidos prieplauka

Nida. Tomo Mano namas

NÌDERMANAS (Niedermann) Maksas [1874.V.19 — 1954.I.12 Nešatelyje (Šveicarija)] — šveicarų kalbininkas indoeuropeistas. 1897 Bazelio (Šveicarija) un-te įsigijęs filol. mokslų daktaro laipsnį, lyg. kalbotyros studijas gilino Paryžiaus ir Freiburgo (VFR) un-tuose. Nuo 1899 Bazelio un-to privatdocentas (nuo 1911 profesorius). 1925—44 Nešatelio un-to profesorius (1933—35 rektorius). Už nuopelnus lingvistikai Rygos (1929), Ženevos (1944) ir Bezansono (Prancūzija, 1947) un-tai jam suteikė garbės daktaro laipsnį. N. pirmasis Šveicarijoje įvedė liet. kalbos kursą Bazelio, vėliau Nešatelio un-tuose. Tyrinėjo liet. kalbos žodžių geografiją. Nuo 1926 su P. Brenderiu ir A. Zenu leido liet. rašomosios kalbos žodyną. Iki 23 sąs. (1954) buvo vyriausiasis žodyno redaktorius. „M. Nidermano straipsnių rinkinyje" (1954) paskelbta jo raštų bibliografija. Svarbiausios N. lituanistinės studijos išleistos po jo mirties rinkinyje „Baltoslavica" (išsp. 1956).

Lit.: Studi baltici, vol. 4, Roma, 1934; Mélanges offerts à M. Niedermann, Neuchâtel, 1944.

NIEDÀ — upė Lazdijų rj., Baltosios Ančios deš. intakas. Ilgis 26 km, baseino plotas 297 km^2. Išteka iš Zapsio ež., 8 km į š. v. nuo Veisiejų. Teka per Veisiejo ež. (iki jo vadinama **Zapse**), Niedaus ež. Įteka į Baltąją Ančią 26 km nuo jos žiočių, ties Kapčiamiesčiu. Vid. nuolydis 53 cm/km. Vid. debitas žiotyse 1,84 m^3/s. Kapčiamiestyje prie N. pastatyta hidroelektrinė.

NIĖDULIS — ežeras Alytaus rj., 4 km į š. r. nuo Daugų. Plotas 50 ha, didž. gylis 7 m, ilgis 950 m, didž. plotis 860 m. Kranto linija labai vingiuota; jos ilgis 2800 m. Per N. teka Niedulė (Varėnės intakas). Krantai daugiausia žemi, apaugę krūmais. Prie N. įsikūręs Kančėnų kaimas. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 49,3 kg/ha.

NIEDŪS, Niedis, — ežeras Lazdijų rj., 2 km į š. v. nuo Kapčiamiesčio, prie plento į Suvalkus. Plotas 85 ha. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 3370 m, didž. plotis 540 m. Kranto linija labai vingiuota. Yra didelė sala, kurią nuo ež. kranto skiria siauras vandens ruožas. Per N. teka Nieda (Baltosios Ančios intakas), į N. įteka bevardis upelis iš Dumblio ež.

Prie ežero įsikūrę Nasūtų, Kareivonių kaimai. Ežeras verslovinis.

NIĖDVARAS Antanas [nuo 1919 pab. **Bučiukas** Jonas; 1893.VI.30 Gustoniuose (Panevėžio rj.) — 1937.XII.9 Gomelyje (BTSR)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1918 vienas iš kom. org-jos Naujamiestyje (Panevėžio rj.) kūrėjų, Naujamiesčio darbininkų ir valstiečių atstovų tarybos, 1919 Panevėžio aps. darbininkų atstovų tarybos narys, vykd. k-to pirmininkas. 1919—20 LKP Šiaulių rj. k-to sekretorius. LKP konferencijos Kaune (1920. IV.4) delegatas, jos išrinkto Centro Biuro narys. 1921 LKP CK narys. 1920.V—1921.V dirbo vadovaujamąjį part. darbą Kaune, vėliau buvo LKP Vilniaus apyg. k-to sekretoriaus V. Kapsuko žinioje, pastarajam išvykus — Vilniaus apygardos k-to sekretoriumi. 1921 Vilniuje suimtas. 1923 Lenkijai ir TSRS pasikeitus polit. kaliniais, išvyko į TSRS, mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-to liet. sektoriuje, vėliau dirbo part. darbą BTSR. 1926—30 Baltarusijos Komunistų partijos CK Liet. biuro sekretorius ir laikr. „Raudonasis artojas" redaktorius. Vėliau dirbo leidybinį ir ūkinį darbą Minske, Gomelyje. Asmenybės kulto sąlygomis neteisėtai represuotas. 1957 reabilituotas.

NĪEMINENAS (Nieminen) Einas Vilhas Kalervas [1891.V.23 — 1962.V.24 Helsinkyje] — suomių kalbininkas slavistas, baltistas. Studijuodamas Helsinkio, Peterburgo, Leipcigo un-tuose, klausė J. Mikolos, A. Šachmatovo, A. Leskino, K. Brugmano paskaitų. Iš studijų laikų palaikė artimus santykius su K. Būga. 1923 Helsinkio un-te už darbą „Senosios indoeuropiečių niekatrosios giminės daugiskaitos vardininko-galininko linksnių galūnė -*ā̌i* baltų kalbose" gavo filol. daktaro laipsnį. Liet. kalba susidomėjo dar studijuodamas un-tuose. Vėliau (1924) buvo atvykęs į Lietuvą pasimokyti liet. kalbos. Nuo 1928 Helsinkio un-to slavų filologijos docentas (nuo 1939 lenkų ir baltų filologijos profesorius). Nuo 1934 Suomijos MA narys. Daugiausia tyrinėjo baltų skolinius suomių ir kitose Pabaltijo finų kalbose. Pokario metais bendradarbiavo su tarybiniais liet. kalbininkais, išleido J. Mikolos užrašytas liet. liaudies dainas (1949).

Ršt.: Der urindogermanische Ausgang -*ā̌i* des Nominativ-Akkusativ Pluralis des Neutrums im Baltischen, Helsinki, 1922; Der Stammauslaut der ins Urfinnische entlehnten baltischen *ā* — Feminina und die Herkunftsfrage. — „Finnisch-ugrische Forschungen", Bd. 22, Helsinki, 1934; Die baltischen und ostseefinnischen Ausdrücke für Segel. — „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung", Bd. 72, Göttingen, 1955; Die Benennungen der Hirse in den baltischen Sprachen.— Ten pat, Bd. 74, 1956; Über einige Eigenschaften der baltischen Sprachen, die sich in den ältesten baltischen Lehnwörtern der ostseefinnischen Sprachen abgespiegelt. — Sitzungsberichte der Finnische Akademie der Wissenschaften, Helsinki, 1957.

Leid.: Litauische Volkslieder aus dem handschriftlichen Nachlass Prof. J. J. Mikkolas, Helsinki, 1949.

Lit.: **J. Palionis,** Lietuvių kalbos dalykai naujesniuosiuose E. Niemineno lingvistiniuose darbuose. — „Kalbotyra", t. 3, V., 1961.

NĪEMIS (Niemi) Augustas Robertas [1869.VII.25 Lemu (netoli Turku, Suomija) — 1931.X.28 Helsinkyje] — suomių tautosakininkas, lietuvių tautosakos rinkėjas ir tyrinėtojas. Baigęs Helsinkio un-tą, 1891 gavo filosofijos kandidato, 1894 — magistro, 1899 — licenciato laipsnius. Nuo 1899 pradėjo dėstyti liaudies poeziją Helsinkio un-te (nuo 1918 profesorius). 1900—1909 Suomių lit-ros d-jos sekretorius. Dar jaunystėje susidomėjo suomių liaudies poezija, ypač „Kalevalos" epu. Rinkdamas tautosaką, daug keliavo po Suomiją, Kareliją, Estiją, Latviją, Lietuvą. Noras išaiškinti suomių dainų santykius su kaimyninių tautų dainomis paskatino jį atkreipti dėmesį ir į liet. dainas, kurias tyrinėti pradėjo 1899. Liet. dainas rinkdamas ir tyrinėdamas, bendradarbiavo su liet. tautosakininkais (A. Sabaliausku, J. Basanavičiumi ir kt.). 1902, 1910 lankėsi Kaune, Vilniuje, Rygoje, Tilžėje (1909 pas A. Kuršaitį mokėsi liet. kalbos), Karaliaučiuje, padarė pranešimą Liet. mokslo d-jos susirinkime, rinko dainas Biržų, Vabalninko, Nemunėlio Radviliškio, Šimonių, Svėdasų, Kupiškio ir kt. apylinkėse. 1911 rinko dainas Dzūkijoje (apie Valkininkus, Merkinę, Daugus). 1910—1912 Lietuvoje surinko per 3500 dainų, kurių dalį (1459 dainas ir 26 jų melodijas) kartu su A. Sabaliausku paskelbė Suomijos MA išleistame rinkinyje „Lietuvių dainos ir giesmės šiaurrytinėje Lietuvoje" (1911). Rinkinyje paskelbta vertingų senų įv. žanrų (darbo, vestuvinių, karinių, meilės) dainų, jų tarpe daug sutartinių. Suomių ir vokiečių kalbomis paskelbė darbų apie liet. tautosaką (lietuvių ir suomių tautosakos santykius, liet. vestuvines apeigas, burtus ir kt.). „Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimuose" (1913; liet. vert. 1932) N. apžvelgė liet. liaudies dainų raidą, formą, klasifikaciją, ryšius su latvių ir suomių dainomis, dainų rinkimo istoriją. Nors N. istoriją traktavo idealistiškai, tačiau pateikė vertingų žinių apie liet. dainas, davė pirmą išsamesnę dainų rinkimo istoriją, parengė ir išleido liet. lit-ros istoriją (suomių k., 1925). N. domėjosi visuomeniniu bei politiniu Lietuvos gyvenimu, švietimu, buvo parengęs Lietuvos m-lų reformos projektą.

Ršt.: Liettualainen kirjallisuus, Helsingissä, 1925; Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai.— „Mūsų tautosaka", t. 6, K., 1932.

Leid.: **A. R. Niemi, A. Sabaliauskas,** Lietuvių dainos ir giesmės šiaurrytinėje Lietuvoje, Ryga, 1911.

Lit.: **A. Sabaliauskas,** A. A. prof. A. R. Niemi. — „Mūsų tautosaka", t. 4, K., 1931; Lietuvių tautosakos apybraiža, V., 1963.

NIKĀJIS — ežeras Švenčionių ir Molėtų rj. riboje, 3 km į p. v. nuo Joniškio. Plotas 93 ha, ilgis 2170 m, didž. plotis 770 m. Kranto linija labai vingiuota, jos ilgis 6250 m. Krantai vietomis pelkėti, pietinis miškingas. Per N. teka Nikaja (į Arino ež.). Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 5,4 kg/ha.

NÌKĖLAI — kaimas Šilutės rj., Inkaklių apyl., 3 km į p. nuo Švėkšnos. 51 gyv (1959). Kaimo p. pakraščiu teka Ašva (Veiviržo intakas). Ties N. yra IX—XII a. plokštinis kapinynas.

1936 ištirta 3 žmonių kapai ir 1 žirgo kapas (žirgas palaidotas drauge su žmogumi). Mirusieji laidoti giliose duobėse. Duobių sampile daug degėsių. Prie griaučių rasta įv. įkapių: vytinių antkaklių kilpiniais galais, įvijų, lankinių segių gyvuline kojele, laiptelinių segių, įvijinių žiedų, žalvariu apkaustytų odinių diržų, ietigalių, iečių kotų liekanų, geležinis kalavijas ir kt. Žirgo kape rasta žalvarinė vytinė antkaklė kilpiniais galais, geležiniai žąslai, žalvarinių skardelių, diržo apkalų. Radiniai laikomi Kauno ist. muziejuje.

Lit.: „Senovė", t. 4, K., 1938 [p. 284—287].

NIKÌTINAS Josifas [g. 1910.XII.25 Krasnasiolkoje (Kaišiadorių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Iki 1931 dirbo ž. ū. darbus, nuo 1936 mūrininkas. Nuo 1934 Komunistų partijos narys, 1936—40 Paparčių (Kaišiadorių rj.) part. kuopelės sekretorius. 1940—41 Žaslių vls. ž. ū. komisijos pirmininkas, milicijos viršininkas. 1942—43 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. 1943 atvyko į Lietuvą, buvo LKP Trakų aps. k-to narys. 1944.V—VII Trakų partizanų I brigados komisaras, Pokario metais part. ir adm. darbuotojas. Pensininkas.

NIKÌTINAS Petras [1913.XI.25 Dauguose — 1943.IV.22 Baltarusijoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš valstiečių. 1933—35 tarnavo Lietuvos kariuomenėje, paskui dirbo kalviu. 1938 Paparčiuose (Kaišiadorių rj.) įstojo į LKP. 1940—41 milicijos darbuotojas. Nuo 1941 tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1943, vykdamas partiz. kovai į Lietuvą, žuvo.

NIKOLĀJEVA Nina [g. 1922.I.29 Griaziuose (RTFSR, Lipecko sr.)] — istorikė, istorijos mokslų kandidatė (1953). Nuo 1945 dirba ped. darbą Kauno un-te, Ž. ū. akademijoje, Kauno Politechnikos in-to Vilniaus filiale. Nuo 1948 TSKP narė. Nuo 1964 docentė. Paskelbė moksl. straipsnių TSKP istorijos klausimais.

NIKŠĪNIS — ežeras Varėnos rj., 12 km į p. v. nuo Varėnos miesto. Plotas 14 ha, ilgis 730 m, didž. plotis 310 m. Krantai statūs. Išteka bevardis upelis į Ūlą.

NISTELĪENĖ Apolonija [**Gugaitė;** g. 1925.VIII.6 Kaune] — inžinierė architektė. 1950 baigusi Kauno un-to statybos f-to archit-ros skyrių, dirba Komunalinio ūkio projektavimo in-to Šiaulių skyriuje. Sukūrė tipinius vid. m-los (1952),

vaikų darželio (1953) projektus, suprojektavo 26 butų gyv. namą su parduotuve (past. 1953) ir daug mažųjų archit-ros formų pastatų (kioskų, vartų, dekoratyvinių tvorų ir kt.), įrengė parduotuvės „Vaikų pasaulis" (1956), keleto vaistinių, m-lų, parduotuvių Šiauliuose interjerus (1960—64) ir kt.

NIŠKÒVSKIS Jonas Fridrichas [1774. III.18 Vilniuje — 1816.IX.3 ten pat] — chirurgas. 1793 baigė Vilniaus un-tą filos. daktaro laipsniu. Vėliau ten pat studijavo mediciną. Baigęs 1797—1802 dirbo chirurgijos profesoriaus padėjėju. 1799 gavo med. daktaro laipsnį. 1802—1806 mokėsi pas žymiausius chirurgijos profesorius Berlyne, Paryžiuje ir Romoje. Nuo 1806 Vilniaus un-to chirurgijos profesorius. Sukūrė savą chirurgų mokyklą, daug prisidėjo prie med. mokslo lygio Vilniaus un-te kėlimo. Parašė chirurgijos vadovėlį (neišspausdintas).

„NIUJÔRKO GAZIETÀ LIETÙVIŠKA" („New Yorko gazieta lietuwiszka") — buržuazinis savaitraštis, ėjęs 1891—92 Niujorke (JAV). Redagavo M. Tvarauskas.

NIÙNKA Vladas [g. 1907.VIII.17 Baisogaloje (Radviliškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, partinis ir administracinis darbuotojas, ekonomistas, Lietuvos TSR MA narys korespondentas (1962), Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas (1967). Kilęs iš tarnautojų. 1925 baigęs Šiaulių g-ją, ten pat mokytojavo ir mokėsi Kauno un-te, kurį baigė 1936. Nuo 1928 Komunistų partijos narys. Už kom. veiklą 1928—31 kalintas Varnių konc. stovykloje. 1931—32 LKP Šiaulių rj. k-to, 1932—36 LKP Kauno rj. k-to narys. 1932 pagal LKP remiamą neturtingųjų studentų sąrašą išrinktas Kauno un-to studentų atstovybės atstovu. Redagavo LKP Kauno rj. k-to laikraštį „Revoliucinis darbininkas" (1933—35). LKP CK pavestas, organizavo liaudies frontą (rengė pasitarimus su opoziciniais elementais, su kitais leido laikr. „Liaudies frontas" ir kt.). Ne kartą kalintas adm. tvarka. 1936—37 dirbo LKP CK instruktoriumi Žemaitijoje, buvo „Tiesos" laikraščio redakcinės kolegijos narys (1936—37). 1937 kooptuotas į LKP CK narius. 1938.V—1939.II, 1939.VII—1940.VI kalintas Dimitravo priverčiamojo darbo stovykloje. 1940.VI—VII laikr. „Tiesa" atsakingasis redaktorius, Vyriausiosios rinkimų komisijos rinkimams į Liaudies Seimą pirmininkas. 1940.VIII—1942 Lietuvos TSR prokuroras, 1943—44 LKP CK skyriaus vedėjo pavaduotojas, laikr. „Tiesa" redaktorius. 1944.V—XII LKP CK II sekretorius. 1945—48 Lietuvos TSR MT pirmininko pavaduotojas, 1948 Lietuvos TSR švietimo ministras. 1949—61 LKP CK sekretorius. Nuo 1961 žrn. „Komunistas" atsakingasis redaktorius. LKP CK komisijos marksizmo-leninizmo klasikų raštų vertimams į liet. kalbą redaguoti pirmininkas. 1945—50 ir nuo 1961 dar ir Vilniaus un-to polit. ekonomijos dėstytojas (nuo 1947 docentas). Nuo 1968 Lietuvos TSR MA visuom. mokslų skyriaus akademikas sekretorius. Nuo 1937 LKP CK narys. 1944—61 LKP CK Biuro narys. 1946—62 TSRS AT deputatas, nuo 1947 Lietuvos TSR AT deputatas, 1955—63 Lietuvos TSR AT pirmininkas.

Nuo 1928 bendradarbiavo laikraščiuose „Balsas", „Tiesa", „Propagandistas" (slap. Pranaitis, Pranas, Pr., Lapas, L-as, L., Studentas, St.) ir užsienio lietuvių pažangiojoje spaudoje. Taryb. spaudoje rašo marksizmo-leninizmo teorijos, Lietuvos ekonomikos, agrariniais, ateizmo ir kt. klausimais. Bendradarbiauja lenkų, pažangiojoje italų spaudoje.

Ršt.: Tarybų Lietuvos metai, Maskva, 1943; Daugiatautė tarybinė valstybė — tautų laisvės ir nepriklausomybės laidas, V., 1947; Vietinės darbo žmonių deputatų tarybos — liaudies valdžios organai, V., 1947; Tarybų valdžios įsikūrimo Lietuvoje trisdešimtosios metinės, V., 1949; Aukštoji mokykla turi tapti tikra tarybinės inteligentijos kadrų kalve.— Vykdykime LKP(b) CK XV plenumo nutarimus, V., 1948; Lietuvos Komunistų partijos kova už darbininkų ir valstiečių sąjungos stiprinimą buržuazijos diktatūros laikotarpiu.— Revoliucinis judėjimas Lietuvoje, V., 1957; Julius Janonis. — **J. Janonis**, Raštai, t. 1, V., 1957; Nuo Vatikano Pirmojo iki Vatikano Antrojo, V., 1963; Katalikybės socialiniai mitai, V., 1965.

NIUNKÍENĖ Chana [**Gadinaitė;** g. 1907. II.26 Telšiuose] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. Dirbdama Klaipėdoje, nuo 1929 teikė paramą revoliucionieriams. 1929—31 kalinta Varnių konc. stovykloje. 1932—33 dalyvavo LKP veikloje Klaipėdoje, Šiauliuose, Kaune, nuo 1933 — Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos (LRP) veikloje Kaune, buvo LRP kuopelės sekretorė, LKP CK kurjerė. Suimta už dalyvavimą 1932.XI.7 demonstracijoje Kaune. 1933 ištremta 3 mėn. į Batakius (Tauragės rj.). 1940—41 adm. darbuotoja Kaune. D. Tėvynės karo metais dirbo Čkalove (dab. Orenburgas). Po karo vaikų namų našlaičių globos tarybos Vilniuje pirmininkė. Nuo 1957 pensininkė.

Niūronys. J. Biliūno gimtoji sodyba

NIŪRÓNYS — kaimas Anykščių rj., Stakių apyl., 5 km į š. nuo Anykščių. 131 gyv. (1959). Iš š. prie kaimo prieina Niūronių miškas. Kuriasi nauja kolūkinė gyvenvietė. Parduotuvė (nuo 1950), pr. m-la (nuo 1912), kultūros namai (nuo 1964). J. Biliūno memorialinis namas (jame 1879 gimė ir augo rašytojas J. Biliūnas) — *Baranausko ir Vienuolio-Žukausko memorialinio muziejaus* filialas. N. minimi XVII a. ist. šaltiniuose.

NIVÌNSKAS Gendrikas [g. 1915.XII.27 Nekrašiškiuose (Panevėžio rj.)] — žemės ūkio darbuotojas, Lietuvos TSR nusipelnęs agronomas (1965). 1944—56 Joniškio mašinų-traktorių stoties agronomas, direktorius. 1956 baigė Ž. ū. akademiją. Nuo 1956 TSKP narys. 1956—61 ž. ū. ministro pavaduotojas, Ž. ū. m-jos v-bos viršininkas. 1961—62 Joniškio rj. vykd. k-to pirmininkas, 1962—66 Joniškio gamybinės ž. ū. v-bos viršininkas. Nuo 1966 Lietuvos TSR MT Valstybinio grūdų produktų ir kombinuotų pašarų pramonės k-to pirmininko pavaduotojas. 1963—67 Lietuvos TSR AT deputatas. 1964—66 LKP CK narys.

NOCIŪNAI — **1.** Kaimas Pakruojo rj., Lauksodžio apyl., 17 km į š. nuo Linkuvos, 1 km į š. r. nuo Lauksodžio. 272 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Beržtalis, eina Linkuvos—Žeimelio kelias.

2. Kaimas Kėdainių rj., 9 km į p. r. nuo Kėdainių, prie kelio į Jonavą; apylinkės ir kolūkio centras. 207 gyv. (1959). Kultūros namai (nuo 1962), biblioteka (nuo 1953). Ist. šaltiniuose N. minimi 1568.

3. Kaimas Kupiškio rj., Šimonių apyl., 9 km į š. r. nuo Viešintų, prie Kupiškio—Svėdasų kelio. 137 gyv. (1959). Iš š. v. prieina Šepetos pelkė. Yra Vedrupio felčerių-akušerių punktas (nuo 1960). XIX amžiuje N. buvo valsčiaus centras. Burž. nacionalistai 1949 nužudė N. apylinkės sekretorių J. Motiejūną ir jo žmoną.

NOCKŪNAS Jonas [1900 Esene (Vokietija) — 1922.XI.30 Maskvoje] — pilietinio karo Rusijoje dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1902 tėvams persikėlus į Škotiją, ten baigė m-lą ir dirbo angliakasiu. Nuo 1916 Škotijos angliakasių s-gos narys. 1917 atvyko į Omską. 1918 raudonasis partizanas, Užbaikalėje kovojo su kontrrevoliucionieriais. Blagoveščenske pateko į nelaisvę. Metus kalintas, vėliau ištremtas į konc. stovyklą Korėjoje. Nuo 1920 Raudonosios Armijos karys. 1922 demobilizuotas, mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-te Maskvoje.

NOČIÀ — upė Lietuvos TSR ir Baltarusijos TSR, Ūlos deš. intakas. Ilgis 25 km, baseino plotas 128 km^2. Prasideda Senonių apylinkėse, 14 km į p. r. nuo Varėnos miesto. Teka į p.: 6 km per Lietuvos TSR, toliau — BTSR siena, o paskutinius 3 km iki žiočių — per BTSR. Įteka į Ūlą 66 km nuo jos žiočių, 13 km į p. v. nuo Rodūnios. Intakas Raudonė (kair.). Vid. nuolydis 121 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,84 m^3/s.

NÓMGAUDIS Kazys [g. 1892.III.15 Rokiškėje (Skuodo rj.)] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1913—17 tarnavo Rusijos kariuomenėje. 1917 Tverėje (dab. Kalininas) įstojo į Raudonąją gvardiją. 1918 Ylakių (Skuodo rj.) rev. komiteto narys, milicininkas. Vėliau valstietis. Nuo 1952 TSKP narys. Nuo 1959 pensininkas.

NOMINALÌZMAS [lot. *nomen* — vardas, pavadinimas] — vidurinių amžių scholastinės filosofijos kryptis. Ž. *Scholastika.*

NONĒVIČIUS Elijošius [1863.VII.18 Žagariuose (Alytaus rj.) — 1931.VI.5 Nemaniūnuose (Prienų rj.)] — veterinarijos gydytojas anatomas. 1888 baigė Tartu Veterinarijos in-tą. 1889 įgijo veterinarijos magistro laipsnį. Buvo numatytas siųsti į užsienį rengtis profesūrai, tačiau už rev. veiklą suimtas. Kalėjo Peterburge ir Vilniuje. Dirbo vet. gydytoju Vilniuje, nuo 1904 Odesoje, Maskvoje. 1914 mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. 1918 grįžo į Vilnių, vėliau į Kauną. Suorganizavo Vet. departamentą, karo vet. bakteriologijos kabinetą. 1923—29 Kauno un-to veterinarinės patologinės anatomijos katedros vedėjas. Paskelbė moksl. straipsnių apie įnoses, jų gydymą serumais.

NÓNHARTAS (Nonhaart, Nonhardteken) Petras [m. 1633] — olandų kilmės statybininkas. XVII a. pr. statė pilį Pilies kaime (Jurbarko rj.), vadintą Gelgaudų, Vytėnų, Panemunės pilimi. Nuo 1611 Vilniaus horodničius ir karaliaus statybininkas. Po 1610 gaisro Vilniuje pastatė keletą rūmų. Įsteigė Vilniaus mūrininkų ir stalių cechą. 1611—12 Goiceniškėse (BTSR, netoli Šalčininkų) pastatė gynybinę su apvaliais bokštais pilaitę ir evangelikų koplyčią, kurioje įrengė savo šeimos ir kitų evangelikų kapus.

NOPAITỸS — upė Šakių rj., Novos kair. intakas. Ilgis 21 km, baseino plotas 53 km². Prasideda 11 km į š. r. nuo Kudirkos Naumiesčio, prie Romaniškių. Teka į v., nuo Babtelių pasuka į š. Įteka į Novą 9 km nuo jos žiočių, prie Bukšnės. Intakai: Skardupis ir Mockupis (abu deš.). Vid. nuolydis 0,74 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,31 m³/s.

NORAGĖLIAI — kaimas Lazdijų rj., 6 km į š. r. nuo Seirijų; apylinkės ir kolūkio centras. 148 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1925), biblioteka (nuo 1958).

NOREIKÀ Izidorius [m. 1863.VIII.14 Telšiuose] — 1863 sukilimo dalyvis. Gargždų vikaras. 1863 ragino žmones sukilti, skaitė sukilėlių manifestą, suorganizavo būrį ir jam vadovavo. Dalyvavo kovose, pateko į nelaisvę ir buvo sušaudytas.

NOREIKÀ Juozas [1922.I.9 Greikonyse (Alytaus rj.) — 1943.XI.26 Užupyje (Švenčionių rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1940 įstojo į LKJS. Hitlerininkams veržiantis į Lietuvą, Mažeikiuose su kitais organizavo ginkluotą komjaunuolių grupę kovai su diversantais. Paskui dirbo Sverdlovsko (RTFSR) ir Ferganos (Uzbekijos TSR) srityse. Nuo 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Baigęs partizanų m-lą, atvyko į Lietuvą, priklausė „Vilniaus" partizanų būriui Švenčionių aps., buvo diversinės grupės vado pavaduotoju, vadu. Žuvo kovoje su hitlerininkais.

NOREIKÀ Laimonas [g. 1926.XI.27 Joniškyje] — aktorius. 1944—48 dirbo Vilniaus dramos teatre. 1948 baigė šio teatro dramos studiją, 1952 Maskvoje — Lunačiarskio teatrinio meno in-tą. 1952—59 Kauno muzikinio dramos teatro, 1959—63 Kauno dramos teatro, nuo 1963 Akademinio dramos teatro aktorius. Nuo 1955 TSKP narys. Surengė individualinių meninio skaitymo vakarų (atlieka Maironio, Just. Marcinkevičiaus, A. Mickevičiaus, V. Mykolaičio-Putino, B. Sruogos ir kt. rašytojų kūrinius).

Vaidmenys: Algis Virpša (A. Griciaus „Karšta vasara"), Ragūnas (J. Grušo „Herkus Mantas"), Hubertas Borisa (V. Bubnio „Žvaigždės negęsta"), Neznamovas (A. Ostrovskio „Be kaltės kaltieji"), Prozorovas (A. Čechovo „Trys seserys"), Godūnas (B. Lavreniovo „Lūžis"), Platonovas (A. Šteino „Okeanas"), Bubnelis (A. Bieliausko „Kauno romanas"); Aitvaras (kino filme „Niekas nenorėjo mirti"), ir kt.

NOREIKÀ Leonas [g. 1894.XII.21 Medginuose (Joniškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Į rev. veiklą įsijungė 1912 Rygoje, buvo Latvijos Socialdemokratijos narys. I pasaul. karo metu dalyvavo lietuvių visuom. veikloje Petrograde. 1917 Tomske įstojo į RSDDP(b). 1918 suorganizavo liet. karių būrį, malšino baltagvardiečių sukilimą, dalyvavo kovoje su kolčiakininkais Barnaule, Tomske, Krasnojarske. 1920 divizijos polit. skyriaus viršininkas. 1921 ž. ū. darbininkų profs-gos veikėjas Joniškyje ir Šiauliuose. 1922—24 LKP narys. 1923 kaip kuopininkų kandidatas dalyvavo II seimo rinkimų kampanijoje. Už rev. veiklą 1923—25 kalintas Šiauliuose. Kuopininkų byloje išteisintas. 1926—29 dirbo „Kultūros" būrelyje, Lietuvos Raudonosios pagalbos (LRP) org-joje Joniškyje. 1929—30 kalintas Varnių konc. stovykloje. Paleistas policijos priežiūron, dirbo siuvėju Šiauliuose. 1931—1940 LRP rėmėjas. 1933 baustas adm. tvarka. Iš viso burž. Lietuvos kalėjimuose kalintas apie 5 metus. Nuo 1940 amatų m-los mokytojas Šiauliuose, 1945—60 dirbo pedagoginį, administracinį ir ūkinį darbą Vilniuje. Pensininkas.

NOREIKÀ Virgilijus [g. 1935.IX.22 Šiauliuose] — dainininkas (tenoras), Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1963), Lietuvos TSR liaudies artistas (1967). 1957 baigęs Lietuvos TSR konservatorijos K. Petrausko vadovaujamą solo dainavimo klasę, dirba Akademinio operos ir baleto teatro solistu. VI Pasauliniame jaunimo ir studentų festivalyje Maskvoje (1957) už liet. liaudies dainų atlikimą laimėjo aukso medalį. 1960 N. paskirta Resp premija už Andriaus vaidmenį V. Klovos operoje „Duktė".

Gastroliavo Maskvoje, Leningrade, Rygoje, Suomijoje, Danijoje, Austrijoje, Bulgarijoje, VDR, Lenkijoje, Kanadoje. Maskvos Didžiajame teatre dainavo Lenskio (P. Čaikovskio „Eugenijus Oneginas"), Alfredo (Dž. Verdžio „Traviata") ir kt. partijas. 1965—66 gilino studijas Milano (Italija) „La Skalos" teatre (1966 šiame teatre dainavo Pinkertono partiją Dž. Pučinio operoje „Madam Baterflai"). Dalyvauja koncertuose.

Virgilijus Noreika, atliekantis Pinkertono (Dž. Pučinio „Madam Baterflai", Milano „La Skalos" teatre) ir Hercogo (Dž. Verdžio „Rigoletas") vaidmenis

Vaidmenys: Lenskis (P. Čaikovskio „Eugenijus Oneginas"), Almaviva (Dž. Rosinio „Sevilijos kirpėjas"), Alfredas, Hercogas (Dž. Verdžio „Traviata", „Rigoletas"), Romeo (Š. Guno „Romeo ir Džuljeta"), Hofmanas (Ž. Ofenbacho „Hofmano pasakos"), Rudolfas (Dž. Pučinio „Bohema"), Princas (S. Prokofjevo „Meilė trims apelsinams"), Skudutis (B. Dvariono „Dalia"), Naglis (V. Klovos „Vaiva"), Kavaradosis (Dž. Pučinio „Toska") ir kt.

NOREIKÍENĖ Sigita [g. 1928.IV.20 Rygoje] — istorikė, istorijos mokslų kandidatė (1959). Nuo 1951 TSKP narė. 1952 baigė Maskvos un-to istorijos f-tą. 1956—63 Kauno Politechnikos in-to TSKP istorijos katedros, nuo 1963 to paties in-to Vilniaus filialo TSKP istorijos ir marksistinės filosofijos katedros dėstytoja, nuo 1962 docentė. Paskelbė moksl. straipsnių rev. judėjimo Lietuvoje 1919—26 klausimais.

Ršt.: **J. Aničas, S. Noreikienė,** Lietuvos reikalų komisariato veikla 1917—1918 m., V., 1959.

NOREĨKIŠKĖS — *Žemės ūkio akademijos* gyvenvietė Kauno rj., 5 km į v. nuo Kauno miesto centro, 1,5 km į p. nuo Nemuno; apylinkės ir akademijos mokomojo ūkio centras. 1987 gyv. (1966).

Pastatyta Ž. ū. akademijos mokomųjų korpusų, 4 aukštų gyv. namų (jų tarpe 5 bendrabučiai). Yra mokomojo ūkio ūkinių pastatų, pr. m-la (nuo 1953). Už 2 km į r. nuo naujosios gyvenvietės — vienkiemiais išsisklaidžiusios senųjų N. sodybos (1966 — 367 gyv.). XIX a. čia buvo du palivarkai (viename buvo 83 gyv., kitame 63), XX a. pr.— dvaras.

Noreikiškės. Ž. ū. akademijos studentų bendrabučiai

Dvaro darbininkai 1905 streikavo, kol jiems buvo padidintas atlyginimas. 1923 N. dvare buvo 102 gyv., N. kaime — 35. N. išaugo, įkūrus jose Ž. ū. akademijos mokomojo ūkio centrą (1946) ir perkėlus iš Kauno Ž. ū. akademiją (1964).

NOREĨŠIAI — kaimas Kelmės rj., Grimzių apyl., 11 km į š. r. nuo Kelmės, abipus Šiaulių—Sovetsko plento. 112 gyv. (1959). Buv. dvaras (iki 1940). Ties N. 1943 rastas Romos monetų lobis (apie 150 varinių monetų).

5 šio lobio monetos laikomos ,,Aušros" muziejuje Šiauliuose. Tai varinės sestercijos: po vieną imperatorių Adriano ir Antonino Pijaus, viena Faustinos I (visos II a.) ir 2 nudilusios.

Lit.: **A. Nezabitauskas,** Romos monetų lobiai. — ,,Mokslas ir gyvenimas", 1964, Nr. 5.

NORGĖLAĨ — kaimas Klaipėdos rj., Judrėnų apyl., 10 km į š. r. nuo Veiviržėnų. 115 gyv. (1959). P. v. pakraščiu teka Šalpė, o p. r.— jos intakas Šalpalė. Pr. m-la (nuo 1959). Netoli Šalpės ir Šalpalės santakos yra piliakalnis, vad. Vytauto kalnu.

Piliakalnis įrengtas aukštumos kyšulio smaigalyje, turinčiame stačius 15 m aukščio šlaitus. Aikštelė maždaug 35 m ilgio ir 25 m pločio. Jos š. gale yra 2 pylimai (vidinis maždaug 4 m aukščio, išorinis 1—2 m aukščio), kuriuos skiria 2 m pločio griovys. Didįjį pylimą 1909 kasinėjo archeologas V. Nagevičius. Kasinėjo jis ir kaime esantį senkapį, kuriame ištyrė 7 degintinius VII—XI a. žmonių kapus.

NORÌMANTAS [m. 1348] — Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) sritinis kunigaikštis. Gedimino sūnus. D. Novgorodo pasiuntinių pakviestas ir tėvo pasiųstas, 1333—36 valdė D. Novgorodui priklausančias sritis — Orešką, Ladogą, Korelos sritį ir dalį Koporės srities. Prieš atvykdamas, priėmė pravoslaviją (krikšto vardas Glebas). D. Novgorodo žemes puolant švedams ir Maskvos kun-stei, o viduje kovojant partijoms, N. nesugebėjo išsilaikyti ir grįžo į LDK. Čia gavo valdyti iš pradžių Pinską ir Turovą, vėliau Polocką. Kęstučiui ir Algirdui nuvertus LDK didįjį kun-štį Jaunutį, rėmė jį, bet vėliau susitaikė su Algirdu bei Kęstučiu ir pripažino jų valdžią. Žuvo Strėvos mūšyje.

NÕRIŠKIAI — kaimas Plungės rj., Nausodžio apyl., 4 km į v. nuo Plungės. 130 gyv. (1959). Iš v. ir š. kaimą juosia Babrungas. Prie kaimo yra Noriškių miškas. Ties N. ant Babrungo veikia (nuo 1961) Gandingos hidroelektrinė (800 kW). Yra 13 ha Plungės miškų ūkio medelynas.

NORIŪNAI — kaimas Kupiškio rj., 7 km į p. v. nuo Kupiškio, abipus Panevėžio—Rokiškio plento; apylinkės centras. 301 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs Lėvens kair. krante. Yra Kupiškio rj. melioracinės statybos v-ba, felčerių-akušerių punktas (nuo 1950), aštuonmetė m-la (1919—36 pradinė, 1936—50 prog-ja, 1950—61 septynmetė), kultūros namai (nuo 1959), biblioteka. N.— buv. dvaras, ist. šaltiniuose minimas nuo 1665. Dvaro rūmuose įsikūrusi m-la. Išlikę keletas ūkinių dvaro pastatų iš dolomito, kurie drauge su rūmais ir parku paskelbti resp. reikšmės archit-ros paminklu. Buržuazijos valdymo metais Noriūnuose veikė kom. kuopelė, kuriai priklausė P. Andriuškevičius, A. Kicorius, P. Masilionis ir kiti. 1923 dvare buvo 160, N. viensėdyje — 6 gyventojai.

N. dvaro rūmai pastatyti vietinių meistrų XIX amžiuje. Pagr. fasadas su portiku; fasado atikas ir frizas papuošti gipsatūromis, kuriose vaizduojami žemdirbystės įrankiai ir girliandos. Š. fasadas su uždaru prieangiu, turi 4 piliastrus, sudėtingo profilio karnizą ir bareljefus.

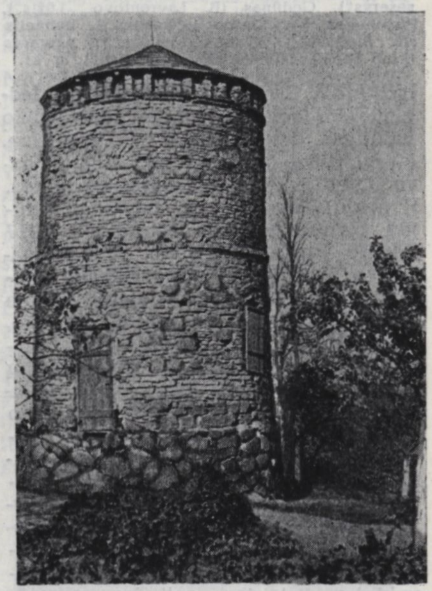

Noriūnai. Dolomitinis bokštas

Prie rūmų pastatytas fligelis. I aukšte yra vestibiulis, salė, papuošta 2 plafonais ir sudėtingo profilio karnizais, keletas kambarių; II aukšte ir fligelyje — koridorine sistema išdėstyti kambariai. Kiti dvaro pastatai: tvartas su kumetynu netinkuotomis dolomito sienomis, akmens mūro stulpais, puoštais unikaliais mozaikiniais piešiniais; dviaukštis kryžmiško plano svirnas akmens mūro ir nedegtų molio plytų sienomis ir 2 apvalūs dolomitiniai bokštai, kurių viename buvo rūkykla, kitame — ledainė. Rūmus supa 10 ha ploto parkas, įrengtas XIX amžiuje. Jame auga retų introdukuotų medžių: daugiau kaip 20 europinių maumedžių,

Noriūnų aštuonmetės mokyklos (buv. dvaro) rūmai

2 sibiriniai maumedžiai, 3 balzaminiai kėniai, dvikamienis sibirinis kėnis, dvikamienis pilkasis riešutmedis, pilkoji ir tauralapė tuopos, vakarinių tujų ir kt.

NORKÁIČIAI — kaimas Tauragės rj., Sungailiškių apyl., 4 km į š. nuo Tauragės, Jūros kair. krante; kolūkio centras. 121 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1945), biblioteka (nuo 1962). Ist. šaltiniuose N. minimi 1571 (6 kiemai, 5,5 valako).

NÕRKAIČIŲ MIŠKAS — miškas Šilutės rj., 10 km į š. nuo Šilutės. Priklauso Šilutės miško pramonės ūkio Saugų girininkijai. Plotas 999 ha; medynų 881 ha. Rytuose susisiekia su Paičių, pietuose — su Barvų, š. vakaruose — su Joniškės miškais. P. pakraščiu teka Tenenys (Minijos intakas). Paviršius banguotas. Dirvožemiai jauriniai, smėliniai ir priesmėliniai. 55% medynų savaiminės kilmės. Pušynų yra 84% (daugiausia mėlyninių ir brukninių), eglynų 8%, ąžuolynų 4%, beržynų 3%, juodalksnynų 1%. Jaunuolynai sudaro 37%, pusbrandžiai medynai 60%, pribręstantieji 3%. Medynų vid. amžius 60 metų, vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 150 ktm/ha, vid. prieauga 2,5 ktm/ha. Miškas paskelbtas botaniniu draustiniu. Jame saugomi introdukuoti medžiai: kėnis, pocūgė, veimutinė pušis, šiaurinis ąžuolas, bukas. Gausu stirnų, šernų, lapių, barsukų, yra briedžių.

NORKĒVIČIUS Vladas [g. 1904.I.3 Akmenėje] — dailininkas. 1926—28 studijavo Kauno meno m-los skulptūros studijoje, 1932 baigė J. Vienožinskio vadovaujamą tapybos studiją. 1934 su Č. Percikovičiūte surengė individualinę darbų parodą Kaune. Nuo 1935 dalyvauja dailės parodose. 1944—45 Akmenės g-jos mokytojas. 1946 Čiurlionio dailės muziejaus moksl. bendradarbis. 1953—1959 skulptūriniais ornamentais apipavidalino apie 30 statinių Kaune.

Kūriniai: P. Galaunės, J. Karoso (1934), J. Zubkaus (1935), M. Gorkio (1937), sesers Marcelinos (1938), kolūkiečio (1948), tekintojo S. Tarnausko (1949), V. Mickevičiaus-Kapsuko, P. Cvirkos (1950), J. Vienožinskio (1953), kolūkietės (1959), B. Sruogos (1965) ir kt. biustai; ,,Autoportretas" (1939), ,,Sūnaus galva" (1949); skulptūrinės kompozicijos ,,Svajonė" (1936), ,,Už taiką" (1951), ,,Skaito" (1958), ir kt.

NÕRKIŠKĖ — kaimas Tauragės rj., Batakių apyl., 4 km į p. nuo Skaudvilės; tarybinio ūkio centras. 146 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Ančia (Šešuvies intakas), iš r. prieina Norkiškės miškas. Biblioteka (nuo 1956).

NORKŪNAI — kaimas Prienų rj., Balbieriškio apyl., 5 km į p. r. nuo Balbieriškio, Nemuno kair. krante. 99 gyv. (1959). Per kaimą į Nemuną teka Skardupis, o v. pakraščiu — Mikasa. Pr. m-la (nuo 1935). Ties N. yra 2 piliakalniai: vienas ties Skardupio žiotimis, kitas už 1 km į v. nuo jo, Mikasos deš. krante.

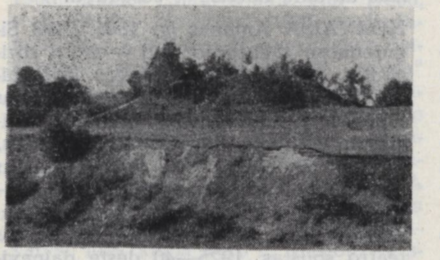

Norkūnų piliakalnis (I)

1964 ir 1965 Istorijos in-to archeologai ištyrė abu piliakalnius ir dalį sen. gyvenvietės prie Skardupio žiočių.

Pirmojo piliakalnio (prie Skardupio) išlikęs tik pylimas, supiltas š. v. pusėje. Pylimo aukštis 5 m, ilgis 45,5 m. Jo viršuje buvusi medinė užtvara, o išorinėje pusėje 4—5 m pločio griovys. Piliakalnio v. papėdėje (apie 1,5 ha sklype) yra sen. gyvenvietės pėdsakų. Ji buvo įrengta akmens amžiaus (V—IV t-mečiai pr. m. e.) stovyklos vietoje. Kultūrinis sluoksnis labai apardytas; jo storis 20—50 cm. Čia rasta daug sen. dirbinių (geležinis kaltelio formos dirbinys, geležinės ylos ir peilio dalys, 4 sveiki moliniai verpstukai ir trijų verpstukų pusės, sudaužytos akmeninės trinamosios girnos, geležies gargažių, įv. gyvulių kaulų, lipdytinės keramikos grublėtu ir brūkšniuotu paviršiumi).

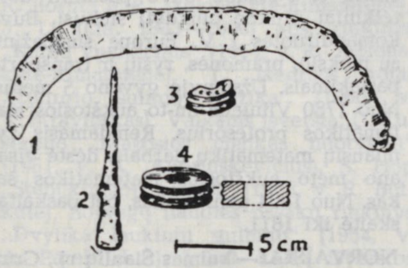

Norkūnų piliakalnio (I) kai kurie radiniai: *1* — geležinis dalgis; *2* — geležinio kaltelio formos dirbinys; *3*, *4* — moliniai verpstukai

Gyvenvietės centr. dalyje buvo aikštė, o arčiau piliakalnio — ūkinė dalis. Piliakalnis ir gyvenvietė naudoti tarp III ir VIII a. Radiniai (ypač keramikos) turi jotvingių kultūrai būdingų bruožų. Antrasis piliakalnis iš 3 pusių apjuostas Mikasos upelio, o iš r. — 15 m pločio griovio. Piliakalnis labai apardytas. Išlikę paskutiniųjų amžių prieš mūsų erą ir mūsų eros pirmųjų amžių kultūrinio sluoksnio likučiai. Piliakalnio aikštelėje XVI a. buvo kaimo kapinės. Ištirtoje dalyje rasti 34 kapai; į juos įdėta peilių, galąstuvų, XVI a. monetėlių.

NORKŪNAS Petras [g. 1912.X.19 Marijampolyje (Vilniaus rj.)] — chirurgas onkologas, medicinos mokslų kandidatas (1957), Lietuvos TSR nusipelnęs gydytojas (1966). Baigęs Kauno un-tą, dirbo Vilniaus I taryb. ligoninėje. Nuo 1947 Vilniaus un-to bendrosios bei hospitalinės chirurgijos katedrų asistentas. Nuo 1957 Onkologijos in-to chirurginio skyriaus vedėjas, kartu dirba ped. darbą Vilniaus un-te. Daro sudėtingas operacijas. Paskelbė moksl. straipsnių apie tiesiosios žarnos vėžį ir kitais onkologijos klausimais.

NORKŪNAS Povilas [1894 Slėpsniuose (Joniškio rj.) — 1941 Kužiuose (Šiaulių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Ž. ū. darbininkas. 1918—23 Komunistų partijos narys. 1919 pradžioje Joniškio rev. k-to žemės ūkio ir miškų komisaras. 1920 ir 1921 už rev. veiklą kalintas. Lietuvos profs-gų I suvažiavimo (1920) delegatas; suvažiavimo išrinktas Centro Biuro nariu, kurį laiką buvo jo pirmininkas. Kaip Lietuvos Ž. ū. darbininkų profs-gų delegatas dalyvavo Raudonųjų profs-gų internacionalo I kongrese Maskvoje (1921). 1922—23 Šiaulių srities ž. ū. darbininkų profs-gos centro v-bos pirmininkas. I seimo kuopininkų frakcijos atstovas, su kitais kuopininkais apie 2 metus kalintas. Nuo 1923 rev. judėjime nedalyvavo. 1940 Gruzdžių (Šiaulių rj.) vls. ž. ū. komisijos pirmininkas. Buržm. nacionalistų nužudytas.

NORKŪNAS Pranas [g. 1908.II.1 Marijampolyje (Vilniaus rj.)] — chirurgas, medicinos mokslų daktaras (1958), Lietuvos TSR nusipelnęs gydytojas (1950), Lietuvos TSR nusipelnęs mokslo veikėjas (1961). 1934 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1940 Vilniaus I ligoninės chirurgas. Nuo 1944 Vilniaus un-to bendrosios chirurgijos, o nuo 1956 hospitalinės chirurgijos katedros vedėjas. 1948 apgynė med. mokslų kandidato disertaciją. Nuo 1960 profesorius, tiria skrandžio opaligę, jos chirurginį gydymą (Resp. premija 1965). Sukūrė originalią opaligės veninės stazės teoriją, patobulino skrandžio operacijų techniką, padarydamas tas operacijas nepavojingas ligonio gyvybei. Vienas pirmųjų Tarybų Sąjungoje transpleuriniu būdu pašalino stemplės vėžį, pirmasis Lietuvoje padarė radikalias krūtinės ląstos operacijas. Med. mokslų daktaro disertacija „Skrandžio ir dvylikapirštės žarnos opinės ligos patogenezės ir gydymo duomenys". Paskelbė moksl. straipsnių apie skrandžio rezekciją, stemplės vėžio transpleurines operacijas ir kitais chirurgijos klausimais.

Ršt.: P. Norkūnas [ir kt.], Skrandžio ir dvylikapirštės žarnos opinė liga, V., 1959.

NORKŪNIENĖ Emilija [**Norkutė; Šabanienė** iki 1925; g. 1888.X.10 Slėpsniuose (Joniškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Iš mažens dirbo dvaruose. 1905 dalyvavo V. Kapsuko vadovaujamuose ž. ū. darbininkų streikuose. 1918—1923 Komunistų partijos narė. 1919 Joniškio rev. k-to socialinio aprūpinimo skyriaus vedėja. 1919—23 LKP parajonio k-to narė, LKP techn. aparato darbuotoja. I seimo kuopininkų frakcijos atstovė, su kitais kuopininkais kalinta. Hitlerinės okupacijos metais kalinta. Pensininkė.

NORKUS Edvardas [g. 1932.VII.29 Akmenėliuose (Kretingos rj.)] — chirurgas, medicinos mokslų kandidatas (1964). 1958 baigęs Kauno Med. in-tą, dirba Šilutės rj. ligoninės chirurgu. Tyrinėjo skrandžio rezekcijų (su vagotomijomis ir be jų) rezultatus, paskelbė moksl. straipsnių skrandžio chirurgijos klausimais.

NORKUS Jonas [1893.II Jurkšuose (Vilkaviškio rj.) — 1960.XII.8 Kaune] — pedagogas, vadovėlių autorius. Mokėsi Vilkaviškio g-joje. 1917 baigė Voronežo liet. g-ją, kurioje mokydamasis dalyvavo J. Janonio vadovaujamoje visuomenininkų org-joje, rusų marksistų būrelyje. Dalyvavo rev. kovoje už Tarybų valdžią, dirbo Lietuvos reikalų komisariate, vertėju „Komunisto" redakcijoje Voroneže. 1918. XII evakavo iš Voronežo komisariato turtą. 1919 dirbo Tarybų Lietuvos Vidaus reikalų liaudies komisariate. Vilnių užgrobus pilsudskininkams, pasitraukė į Biržus, ten kurį laiką dirbo rev. darbą. Vėliau nuo rev. judėjimo nutolo. 1922—40 Lietuvos Mokytojų prof. s-gos g-jos Kaune mokytojas, direktorius. Dalyvavo Lietuvos Jaunimo s-gos, „Kultūros" būrelių veikloje. Bendradarbiavo „Mokykloje ir gyvenime", „Jaunime", „Lietuvos žiniose". Parašė ir išvertė mokyklinių vadovėlių. Išvertė nemaža grož. lit-ros kūrinių vaikams. 1940—41 Kauno IX vid. m-los mokytojas. Vok. faš. okupacijos metais Pilviškių (Vilkaviškio rj.) prog-jos mokytojas. 1944—45 Vilkaviškio aps. liaudies švietimo skyriaus vedėjas, Kybartų g-jos direktorius. 1946—50 Grož. lit-ros, Ped. lit-ros leidyklų redaktorius, vertėjas. 1950—52 Polit. ir moksl. žinių skleidimo d-jos Kauno sk. referentas. 1952—1960 Kauno Nėries vidurinės mokyklos mokytojas. Parašė atsiminimus apie J. Janonį.

Ršt.: Literatūros teorija, K., 1923; Svetimųjų ir nesuprantamų žodžių žodynėlis, K., 1924; Lietuvių kalbos rašyba, K., 1926; Didžiojo karo lietuvių dainos, K., 1927; Lietuvių literatūros nagrinėjimai, [straipsnių rinkinys], K., 1928; Visuotinės istorijos vadovėlis vidurinei mokyklai, K., 1928; Mūsų mokykla, [skaitymai vid. m-lai], K., 1930; Vytautas Didysis Lietuvos kunigaikštis, K., 1930; Visuotinės literatūros istorijos bruožai, K., 1931; Kalbos dalykai, K., 1932; Trumpa naujųjų amžių istorija, K., 1932; Istorijos vadovėlis, [pr. m-los V ir VI skyriui], K., 1936; Senovės istorija, [reformuotos prog-jos ir g-jos I klasei], K., 1936.

NORKUS Kęstutis [g. 1932.IX.6 Kaune] — istorikas, istorijos mokslų kandidatas (1965). 1955 baigė Vilniaus Pedagoginį in-tą. 1955—58 šio in-to asistentas. Nuo 1958 TSKP narys. 1958—61 Leningrado un-to aspirantas. Nuo 1962 Kauno Politechnikos in-to TSKP istorijos ir moksl. komunizmo katedros dėstytojas. Paskelbė moksl. straipsnių LKP vadovavimo soc. lenktyniavimui Lietuvos pramonėje klausimais.

NÕRKUS Liudas [g. 1927.VI.1 Žagarėje] — komjaunimo, partinis darbuotojas. 1947—50 mokytojas, LLKJS CK komsorgas Žagarės vid. m-loje. 1950—52 LLKJS Šiaulių sr. k-to darbuotojas, Šiaulių miesto k-to I sekretorius. Nuo 1952 TSKP narys. 1952—54 mokėsi Centrinėje komjaunimo m-loje Maskvoje. 1954—55 LLKJS CK skyriaus vedėjo pavaduotojas. 1955—58 vadovaujantis žemės ūkio darbuotojas Biržų rj. 1958—62 LKP Biržų rj. k-to II sekretorius, Radviliškio rj. k-to I sekretorius. Nuo 1962 LKP Kelmės rj. k-to I sekretorius.

NÕRKUS Povilas [g. 1928.IV.10 Klaipėdoje] — chemikas neorganikas, chemijos mokslų kandidatas (1958). 1951 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1951 Chemijos ir chem. technologijos in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių chem. kinetikos ir katalizės klausimais, sukūrė naujų analizinių metodų.

NÕRKUS, Narkevičius, Simonas [1841.III.15 Santakoje (Kapsuko rj.) — 1913.I.1 Punske (Lenkija)] — literatas. 1868 baigęs Seinų kunigų seminariją, kunigavo Prienuose, Gelgaudiškyje, Lukšiuose, Bartininkuose, Punske. Eilėraščius („Nemunas", „Girtuoklio dyvai", „Į vyturėlį", „Amatininkų daina"), apsakymus („Stebuklingoji lazdelė"), didaktinius aforizmus spausdino „Lietuviškoje ceitungoje", „Aušroje", „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje", „Šaltinyje" ir kt. Išvertė L. Kondratovičiaus ist. poemą „Margiris" (1883), baladę „Kranklys" („Už giružės teka upė, už jos kaimas puikus", 1884) ir kt.

NÕRKUS Vincas [g. 1927.I.2 Gustaičiuose (Kapsuko rj.)] — dailininkas. 1952 baigęs Dailės in-to tapybos f-tą, dirba Vilniaus Nėries vid. m-los mokytoju. Nuo 1953 dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose. 1961—66 Dailės instituto dėstytojas, nuo 1967 Respublikinio mokytojų tobulinimosi in-to piešimo kabineto vedėjas. Sukūrė peizažų, teminių paveikslų, pasižyminčių plačiu potėpiu, ramiu, kiek prislopintu koloritu. Parengė vaikų piešinių albumą (1957).

Kūriniai: „Dzūkijos peizažas" (1959), „Ruduo" (1959), „Pajūrio kopa" (1960), „Pirmasis sniegas" (1960), Vilniaus peizažų ciklas (1961), „Laisvalaikiu" (1961), „Pavasaris" (1961), „Vasara" (1961), „Kernavės apylinkės" (1962), „Klaipėdos uostas" (1963), „Klaipėdos stotis" (1963), „Anykščių apylinkės" (1963), „Paežerėje" (1964), „Vasara" (1965), „Laivai" (1966) ir kt.

NÓRMANTAS Vincentas Jonas [g. 1934.VIII.5 Dirksteliuose (dab. Telšių miesto dalis)] — partinis darbuotojas. Iki 1950 mokėsi Priekulės vid. m-loje. 1950—51 Priekulės rj. laikr. „Lenino keliu" redakcijos darbuotojas. 1952—53 LLKJS Salantų rj. k-to skyriaus vedėjas. 1953—56 tarnavo Tarybinėje Armijoje. Nuo 1954 TSKP narys. 1956—59 LLKJS Lazdijų rj. k-to I sekretorius. 1959—62 mokėsi Aukštojoje part. m-loje. 1962 Lazdijų rj. vykd. k-to pirmininko, 1962—64 LKP Lazdijų rj. k-to sekretoriaus pavaduotojas. 1964—66 LKP Lazdijų rj. k-to sekretorius, nuo 1966 — I sekretorius.

NORUĨŠIAI — kaimas Kelmės rj., Kelmės apyl., 4 km į v. nuo Kelmės, prie kelio į Kražius. 51 gyv. (1959). Š. pakraščiu teka Vilbėnas (Kražantės intakas). Į p. nuo kaimo yra Sustojaus (Noruišių) ežeras. 1927 ties N. aptikti du III—IV a. pilkapiai su griautiniais kapais.

Pilkapiuose rasta antkaklių kūginiais ir dirželiniais galais, laiptelinių ir žieduotųjų segių, žiedinių ir lazdelinių smeigtukų, juostinių apyrankių, geležinių ietigalių, įmovinių kirvių, peilių. Radinių tarpe yra importuotų dirbinių — sidabrinė segė, puošta aukso plokštele, patekusi iš germanų genčių teritorijos, 8 Romos monetos (1 Marko Aurelijaus, 1 Faustinos II, 2 Komodo, 1 Karakalos, kalta Tomuose, prie Juodosios j., 2 Aleksandro Severo, kurių viena kalta Nikėjoje, Mažojoje Azijoje, 1 Gordiano III, kalta Tomuose). Radiniai laikomi Kauno ist. muziejuje.

Ist. šaltiniuose N. minimi XVII a. viduryje.

NORŨLIŲ MIŠKAS — miškas Varėnos rj., 6 km į p. nuo Merkinės, į r. nuo Alytaus—Druskininkų plento. Priklauso Druskininkų miškų ūkio Norulių girininkijai. Plotas 1171 ha. *Druskininkų-Varėnos miškų* masyvo dalis. Miške 1863 buvo sukilėlių stovykla.

NORŨNŲ EŽERĖLIS — ežeras Alytaus rj., 8 km į p. v. nuo Alytaus, 1 km į v. nuo Nemuno. Plotas 11 ha. Ežeras ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 525 m, didž. plotis 270 m, kranto linijos ilgis 1350 m. Krantai neaukšti, vietomis prie jų prieina miškai.

NORUŠÁIČIAI — kaimas Šiaulių rj., Kairių apyl., 13 km į r. nuo Šiaulių, prie Šiaulių—Biržų geležinkelio. 176 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Kruoja (Mūšos intakas), iš š. v. prieina Ilgosios Lovos miškas. Malūnas, parduotuvė. Yra VII—XIV a. senkapis. Ariant lauką, rastas trumpas platus kalavijas, kryžinis smeigtukas ir smeigtukas trikampe galvute, apskrita plokštinė segė ir kt. Radiniai laikomi „Aušros" muziejuje Šiauliuose.

NÓRVAIŠA Antanas [apie 1813 — 1895 Gavėniškiuose (Radviliškio rj.)] — liaudies skulptorius. Buvo benamis, keliolika metų gyveno Gavėniškiuose, apleistoje dūminėje pirkioje. Išdrožė medžio skulptūrėlių, kuriose atkūrė tipiškus liaudies žmonių bruožus.

Lit.: **J. Petrulis**, Senieji liaudies menininkai. — „Mokslas ir gyvenimas", 1965, Nr. 11.

NÓRVAIŠA Antanas [slap. **Skrickis**; g. apie 1827] — 1863 sukilimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Mokėsi Panevėžio aps. m-loje ir Varnių kunigų seminarijoje. Kunigavo Panevėžiuke (Kauno rj.). Kauno aps. suorganizavo sukilėlių būrį ir 1863.III prisijungė prie B. Koliškos būrio. 1863.V.7—9 dalyvavo kautynėse prie Biržų. B. Koliškai patekus į nelaisvę, prisijungė prie I. Leskauskio dalinio, vėliau veikė su būriu atskirai. 1863—64 žiemą laikėsi Kauno aps. miškuose. 1864 vasarą pasidavė valdžios organams ir buvo uždarytas Kauno kalėjime, bet iš jo pabėgo į užsienį. Karo lauko teismas už akių nuteisė jį sušaudyti.

NÓRVAIŠA Antanas [g. 1885.VIII.8 Sigutėnuose (Pakruojo rj.)] — choro dirigentas, dainininkas, pedagogas. Kurį laiką vargonininkavo bei vadovavo chorams įvairiose Lietuvos vietose (nuo 1910 Vilniuje). Dirigavo Blaivininkų draugijos, „Rūtos" chorams. 1913 lankė Vilniaus muz. m-los solo dainavimo klasę. 1918—1923 studijavo dainavimą Maskvos konservatorijoje. 1924—25 Kauno operos teatro solistas. 1925—40 dėstė dainavimą Kauno vid. m-lose, vadovavo m-lų chorams. 1941—44 solo dainavimo dėstytojas Vilniaus muz. m-loje, 1945—51 Vilniaus konservatorijoje (nuo 1946 docentas), 1952—56 Rygos konservatorijoje.

NÓRVAIŠA Pranciškus [1742.I.15 Adutiškio (Švenčionių rj.) vls. — 1819.VI.24 Vilniuje] — matematikas. Baigęs jėzuitų kolegiją, Vilniaus un-te studijavo teologiją ir lot. kalbą, o savarankiškai — Niutono veikalus. Nuo 1766 Vilniaus un-te dėstė aukštąją matematiką. 1772—1774 vadovavo Nemuno vagos reguliavimo darbams (prie Druskininkų ir Rumšiškių iš Nemuno buvo pašalinti uolų telkiniai, trukdę plukdyti sielius). Buvo komandiruotas į V. Europą susipažinti su mokslo, pramonės, ryšių ir transporto pasiekimais. Užsienyje gyveno 5 metus. Nuo 1780 Vilniaus un-to aukštosios matematikos profesorius. Remdamasis žymiausių matematikų darbais, dėstė visas ano meto aukštosios matematikos šakas. Nuo 1804 pensininkas, bet paskaitas skaitė iki 1811.

NORVAĨŠIAI — kaimas Šiaulių rj., Gruzdžių apyl., 22 km į š. v. nuo Šiaulių, 6 km į v. nuo Gruzdžių. 84 gyv. (1959). Per kaimą teka Einautas (Mūšos intakas), iš v. prieina miškas. Yra IX—XII a. kapinynas. Jame rasta kryžinių smeigtukų, kryžinė segė, žvangučiai, žiedas paplatinta priekine dalimi ir kt. Radiniai laikomi Šiaulių „Aušros" muziejuje.

NORVĒGŲ LITERATŪRA (ryšiai su liet. lit-ra). Norvegų rašytojų kūrybos vertimai liet. spaudoje ėmė rodytis XIX a. pabaigoje. To meto liet. spaudoje populiariausias norvegų rašytojas buvo B. Bjernsonas (Björnson, 1832—1910). Jo apsakymų vertimus spausdino „Varpas" (1893), „Vienybė lietuvninkų" (1899), „Darbininkų viltis" (1905—06) ir kt. periodiniai leidiniai. „Laisvoji mintis" (1910, Nr. 4 ir 5) išspausdino B. Bjernsono nekrologą ir J. Ilgaudo straipsnį apie jo kūrybą. 1907—40 atskiromis knygomis išleisti norvegų rašytojų kūriniai: K. Hamsuno (1859—1952) romanai „Badas" (1918, vertė V. Paukštys-Švenčioniškis; II leid. 1936, v. P. Margaitis), „Viktorija" (1922, v. A. Valaitis),

„Panas" (1928, v. E. Viskanta), „Klajūnai" (2 d., 1930, v. J. Kazėnas), „Po rudens dangumi" (1936, v. M. Daujotas), aps. rinkinys „Meilės vergai" (1928, v. K. Gelvainis-Korsakas), P. Vaičiūno verstos dramos „Gyvenimo žaislas" (1922), „Ties karalijos anga" (1922), „Vakarų aušra" (1922), H. Ibseno (1828—1906) dramos „Šiaurės karžygiai" (1908, v. K. Puida), „Šmėklos" (1921, v. A. Janulaitis), „Kada mes iš numirusių prisikelsime" (1922, v. A. Tulys), „Nora" (1923, v. A. Janulaitis), „Visuomenės šulai" (1923, v. A. Janulaitis), „Helgolando kovotojai" (1928, v. P. Vaičiūnas), „Brandas" (1937, v. K. Boruta), „Cezaris ir Galilėjietis" (2 d., 1938, v. K. Boruta), S. Unset (Undset, 1882—1949) romanas „Kristina" (9 d., 1934—35, v. J. Žagrakalys). Liet. kalba išėjo P. Mašioto verstos norvegų rašytojų knygos vaikams: L. Bernto „Jaunosios dienos" (1926), A. Gjems-Selmerio „Gydytojo šeima Norvegijos žiemiuose" (1928), H. Anrudo „Vaikai" (1930), E. Hanseno „Vilties klonyje Grenlandijoje" (1933). K. Boruta prieš II pasaul. karą yra keliavęs po Norvegiją, studijavęs norvegų k. ir lit-rą, parašė eilėraščių apie Norvegiją (ciklas „Sudužusių laivų skeveldros").

Taryb. metais liet. kalba išleista: S. Unset rom. „Kristina, Lauranso duktė" (3 t., 1960, v. R. Jablonskytė-Rimantienė), B. Bjernsono aps. rinkinys „Siuntinė iš Saulės slėnio" (1961, v. E. Urbutienė), H. Ibseno „Dramos" (1963, v. K. Boruta ir R. Jablonskytė-Rimantienė), J. Li (Lie, 1833—1908) aps. rinkinys „Kalnų vienkiemis" (1964, v. R. Jablonskytė-Rimantienė), T. Nedreos rom. „Žydrojo šulinio muzika" (1966, v. V. Stravinskas). Vaikams išversta: U. Kušerono „Mažosios menkės nuotykiai" (1961, v. A. Andriuškevičius), S. Hop „Stebuklingoji kreida" (1963, v. R. Butkutė), norvegų liaudies pasakų rinkinys „Dvylika laukinių gulbinų" (1964, v. A. Paraščiakas). Į liet. kalbą išverstos norvegų keliautojo T. Hejerdalo (Heyerdahl, g. 1914) knygos: „Kon-Tikiu per vandenyną" (1956, v. S. Sabonis) ir „Aku-Aku" (1963, v. V. Zaborskaitė). Lietuvos teatrai yra pastatę K. Hamsuno ir H. Ibseno veikalų. Apie liet. lit-rą buvo rašyta kai kuriuose norvegų k. leidžiamuose laikraščiuose. Išspausdinta J. Būtėno str. „Minint Vinco Kudirkos šimtąsias gimimo metines" („Sovjet nytt", 1959.II.25), A. Venclovos str. „Lietuvių tautos kultūra šiandien" (ten pat, 1961.IV.22).

NORVYDÁITĖ Vaclava Mirga [**Rudzinskienė**; g. 1923.VIII.26 Telšiuose] — dailininkė. 1950 baigė Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to dailiosios keramikos skyrių. 1950—1963 Telšių taikomosios dailės technikumo, nuo 1963 Kauno Žuko taikomosios dailės technikumo dėstytoja. Nuo 1950 dalyvauja dailės parodose. Sukūrė dekoratyvinių vazų tautosakos ir kt. motyvais („Buvo gera gaspadinė", 1956; „Žemaičių karnavalas", 1960; vazos, 1965; figūrinės vazos „Bangpūtys", „Aitvaras", „Piesta", „Kaukas", 1966—67), dekoratyvinių skulptūrėlių („Po darbo valandų", 1962), dekoratyvinių kaukių (serija „Žemaičių folkloro personažai", 1964), buitinių servizų.

NÓRVYDAS Feliksas [1893.V.28 Trumpaičiuose (Joniškio rj.) — 1938.VI.3 Maskvoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1913—15 jūreivis, uosto darbininkas Rygoje, mokėsi tolimojo plaukiojimo jūreivystės m-loje. 1915.VIII, suorganizavęs Londono uoste stovėjusio laivo „Irina" įgulos streiką, buvo priverstas pasilikti D. Britanijoje. Įstojęs į Lietuvių socialistų s-gą, V. Kapsuko buvo pasiųstas į Škotiją, Glazgo miestą, organizuoti lietuvių angliakasių. 1916 vasarą LSDP Užsienio biuro sekretorius, laikraščio „Rankpelnis" redkolegijos narys, dirbo emigrantų org-jose. 1917 atvykęs į Rusiją, įstojo į RSDDP, Petrograde dalyvavo Spalio revoliucijoje, tarnavo milicijoje. 1918 pab. atvyko į Lietuvą; paskirtas Raudonosios Armijos dalinių, veikusių Švenčionių aps., polit. komisaru, 1919.I.5 dalyvavo Vilniaus išvadavime. 1919 Lietuvos ir Baltarusijos TSR ir Vakarų armijos kar. rev. tarybos narys, LKP CK pasiųstas dirbti pogr. part. darbo į buržuazijos kontroliuojamus Lietuvos rajonus. 1919.VII suimtas ir kalintas Kaune. 1920, Lietuvai ir Tarybų Rusijai pasikeitus polit. kaliniais, išvyko į Tarybų Rusiją. 1921 RKP(b) Petrogrado org-jos lietuvių sekcijos sekretorius. 1924—31 dirbo akc: b-vėje „Transport" Leningrade, Kerčėje, Simferopolyje. 1934 baigęs Karo transporto akademiją, dirbo ūkinį darbą Maskvoje. Asmenybės kulto sąlygomis neteisėtai represuotas. 1956 reabilituotas.

NÓRVYDIENĖ-PELĖDŽIŪTĖ Marija [g. 1897.VII.16 Lygumuose (Pakruojo rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Siuvėja. Kilusi iš ž. ū. darbininkų. Dirbdama Šiauliuose, dalyvavo „Varpo" d-jos rengiamuose spektakliuose, bendravo su V. Rekašium, J. Janoniu, platino jų spausdinamus s-d. atsišaukimus. 1915 evakavosi į Petrogradą, ten 1915.IX priimta į RSDDP(b). Su K. Rimša, J. Opanskiu, P. Dubindriu ir kt. dirbo part. darbą lietuvių karo pabėgėlių tarpe. 1916 RSDDP(b) partijos Tartu k-to narė. Už rev. veiklą buvo suimta. Po Vasario revoliucijos Tartu darbininkų deputatų tarybos prezidiumo narė. Nuo 1917.V dirbo Rygoje bolševikų laikr. „Okopnaja pravda" redakcijoje. Užėmus vokiečiams Rygą, pasitraukė į Jekaterinodarą (Kubanė), buvo Jekaterinodaro vykd. k-to teatrinės sekcijos vedėja. 1918 pab. dirbo LKP Vilniaus miesto k-te, 1919 pr. Tarybų Lietuvos Darbo liaudies komisariate. Vilnių užėmus pilsudskininkams, evakavosi į Smolenską, 1919.VI atvyko į Lietuvą dirbti pogr. part. darbo. Buvo LKP Joniškio parajonio k-to narė, už rev. veiklą kalinta Joniškyje. LKP CK leidus, 1920 išvyko į Tarybų Rusiją. 1921—25 Petrograde liet. vaikų namų vedėja, 1925—34 dirbo Kerčės, Simferopolio, Leningrado invalidų artelėse, nuo 1935 Suchumyje (Abchazijos ATSR) partijos srities k-to aparate, 1936—46 Maskvos automobilių g-loje. Nuo 1946 gyvena Vilniuje. Pensininkė.

NÓRVILIŠKĖS — kaimas Eišiškių rj., Jurgelionių apyl., 10 km į š. r. nuo Dieveniškių, prie Baltarusijos TSR sienos. 157 gyv. (1959). Buvęs N. vienuolynas ir mūrinė varpinė — vietinės reikšmės archit-ros paminklas.

1617 Norviliškėse pastatyta medinė bažnyčia. 1745 įsteigtas pranciškonų vienuolynas, pastatyti jo trobesiai, turintys baroko stiliaus bruožų. Vėliau buvo statoma mūrinė bažnyčia, bet po 1831 sukilimo nugriauta. Jos medžiaga panaudota Alšėnų (BTSR) cerkvės ir N. kareivinių statybai. Kareivinėse ilgą laiką stovėjo Rusijos kariuomenės įgula, padėjusi slopinti 1863 sukilimą. 1900—15 vienuolyno pastate veikė mergaičių pensionas.

NÓSAS — ežeras Alytaus rj., 4 km į š. v. nuo Daugų. Plotas 22 ha, didž. gylis 3,5 m, vid. gylis 2 m. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. į p.; ilgis 1180 m, didž. plotis 270 m, kranto linijos ilgis 2800 m. Krantai, ypač š. r., aukšti, statūs. Per N. teka Abista (Varėnės intakas). Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 36,7 kg/ha.

NOSEVIČIŪTĖ Stefanija [g. 1926.II.2 Šiauliuose] — aktorė. 1945 baigė Šiaulių mergaičių g-ją. Nuo 1945 Akademinio dramos teatro aktorė. 1948 baigė šio teatro dramos studiją, 1950 — Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą, 1952 — režisūros kursus Leningrade. Nuo 1954 dėsto sceninę kalbą Lietuvos TSR konservatorijoje, nuo 1960 — Vilniaus un-te. Režisavo dramos teatro spektaklių ir radijo vaidinimų, dalyvauja meninio skaitymo vakaruose. Period. spaudoje paskelbė straipsnių teatro klausimais. Išleido knygą apie sceninę kalbą „Raiškusis žodis" (1965).

Režisuoti spektakliai: A. Borozinos ir A. Davidsono „Trečio kurso studentas" (1952), A. Liobytės „Kupriukas muzikantas" (1955) ir „Meškos trobelė" (1965), V. Korostiliovo ir M. Lvovskio „Dimkos nuotykiai" (1956), A. Brigaderės „Nykštukas" (1958), K. Goldonio „Padūkėlė" (1959), R. Skučaitės „Vienas sviedinukas man" (1966) ir „. . .Ir teisė mylėti" (1967).

Vaidmenys: Keperšienė (J. Baltušio „Anksti rytelį"), Varvara (A. Ostrovskio „Audra"), Klava (N. Pogodino „Trečioji patetinė"), Ernestina Miuš (M. Panjolio „Topazas"), Liza (N. Pogodino „Kremliaus kurantai"); Mikienė (kino filme „Kol nevėlu"), ir kt.

NOSKÓVAS Nikalojus [g. 1900.IV.28 Vilniuje] — inžinierius mechanikas, technikos mokslų kandidatas (1955). 1949 baigė Kauno un-tą. 1950—62 dirbo ped. darbą Ž. ū. akademijoje. Nuo 1960 docentas. Nuo 1962 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-te. Paskelbė moksl. straipsnių apie traktorinių variklių darbinio mišinio pašildymą.

NÓSTIS Jonas [1903 Laižuvoje (Mažeikių rj.) — 1941.VIII.25 Birzulyje (Latvijos TSR, Duobelės rj.)] — tarybinis aktyvistas. Kilęs iš kumečių. 1940—41 Aukštujų (Akmenės rj.) apyl. pirmininkas. 1941.VI pasitraukė į Latviją, dirbo Naglio pavarde buožės ūkyje Vytinėje (Duobelės rj.). Liet. burž. nacionalistų pažin-

tas, atvarytas į Vegerius (Akmenės rj.) ir po kankinimų nužudytas.

NOŠKŪNŲ-MAKNIŪNŲ MIŠKAĨ — miškų masyvas Alytaus rj., 15 km į p. nuo Alytaus, Nemuno deš. krante. Priklauso Alytaus miškų ūkio Dainavos girininkijai. Plotas 2739 ha; medynų 1693 ha. Masyvą sudaro Noškūnų (1212 ha), Vertelkų (226 ha), Klepočių (242 ha), Živultiškių (104 ha) ir Makniūnų (955 ha) miškai. Masyvas ištįsęs pagal Nemuną apie 10 km. Plačiausioje vietoje (ties Savilionimis) siekia 5 km. Šiaurėje susisiekia su Nemunaičio mišku. Reljefas šiaurėje kalvotas, pietuose lyguminis. Dirvožemiai jauriniai, mažai sujaurėję, smėliniai. Vyraujantis augavietės tipas — drėgnokas žaliašilis. 85% medynų savaiminės kilmės. Pušynų yra 93%, eglynų, drebulynų ir juodalksnynų po 2%, beržynų 1%. Jaunuolynai sudaro 47%, pusbrandžiai medynai 45%, pribręstantieji 8%. Vid. amžius 41 metai, vid. bonitetas II,5, vid. skalsumas 0,66, vid. tūris 128 ktm/ha, vid. prieauga 3,1 ktm/ha. Yra stirnų, šernų, lapių, usūrinių šunų, kiaunių, jerubių, laukinių balandžių, Nemune — ūdrų. Miškai įeina į Nemuno apsauginę juostą. Atkuriamaisiais, ugdomaisiais ir sanitariniais kirtimais per metus iškertama apie 3200 ktm. Vok. faš. okupacijos metais Noškūnų miške partizanai buvo įsirengę slėptuves. Klepočių miške taryb. kariai, 1944 forsuodami Nemuną, sumušė vokiečių dalinį.

NOTÁNGAI, natangai, — *prūsų* gentis.

NOTĀRAI [lot. *notarius* — raštininkas, sekretorius] — pareigūnai, tvirtinantys sandorius (sutartis, įgaliojimus, testamentus), dokumentų, jų nuorašų ir vertimų tikrumą, parašų tikrumą, darantys vykdomuosius įrašus dokumentuose ir atliekantys kitus notarinius veiksmus. Kapit. valstybėse N. paprastai aptarnauja buržuaziją, saugo privatinę nuosavybę.

Carizmo laikais N. veikla Lietuvoje buvo tvarkoma pagal Rusijos notariato nuostatus. Tie nuostatai, iš dalies pakeisti 1919.I.16 ir 1932.XII.1, galiojo Lietuvoje ir buržuazijos valdymo metais. Atkūrus Tarybų valdžią, notariatas buvo pertvarkytas. Lietuvos TSR N. uždavinys — stiprinti soc. teisėtumą, soc. nuosavybės apsaugą, saugoti valst. įstaigų, įmonių, visuom. organizacijų ir piliečių interesus. N. veiklą reguliuoja Lietuvos TSR MT 1965.VI.21 patvirtinti „Lietuvos TSR valstybinio notariato nuostatai". N. skiria, perkelia ir atleidžia Lietuvos TSR Aukščiausiojo Teismo pirmininkas; jais gali būti asmenys, baigę aukštąjį teisės mokslą. N. vadovauja miestuose notarinėms kontoroms, kurių tinklą t. p. nustato Lietuvos TSR Aukščiausiojo Teismo pirmininkas. Kai kuriuos notarinius veiksmus atlieka ir apylinkių, gyvenviečių bei miestų darbo žmonių deputatų tarybų vykd. k-tai (jei jų teritorijoje nėra notarinių kontorų). Jų notarinių veiksmų apimtį ir tvarką nustato Lietuvos TSR MT 1965.VI.21 patvirtinta „Notarinių veiksmų atlikimo Lietuvos TSR apylinkių, gyvenviečių ir miestų DŽDT vykdomuosiuose komitetuose instrukcija".

NÕTĖ — upė Plungės ir Skuodo rj., Salanto deš. intakas. Ilgis 22 km, baseino plotas 46 km^2. Prasideda Užpelkių apylinkėse, 3 km į š. nuo Platelių. Teka į v. Įteka į Salantą 24 km nuo jo žiočių, ties Dvarčininkais, 4 km į š. r. nuo Salantų. Vid. nuolydis 473 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,55 m^3/s. Notėnuose prie N. yra vandens malūnas.

NOTĖNAI — kaimas Skuodo rj., 9 km į š. r. nuo Salantų, 9 km į š. v. nuo Platelių; apylinkės centras. 703 gyv. (1959). Kaimas gatvinio tipo, ištįsęs apie 3 km išilgai Salantų—Sedos kelio. Per kaimą teka Notė; prie jos veikia vandens malūnas. Felčerių-akušerių punktas (nuo 1955), aštuonmetė m-la (1918—50 pradinė, 1950—61 septynmetė), kultūros namai (nuo 1958), biblioteka (nuo 1953). Kaimo apylinkėse rastas baltams būdingas XIV—XII a. prieš mūsų erą Nortikių tipo žalvarinis kovos kirvis ir vėlesnio laikotarpio žalvarinis įmovinis ietigalis. Ist. šaltiniuose kaimas minimas 1511 metais. 1789 pastatyta bažnyčia. Po D. Tėvynės karo burž. nacionalistai nužudė 18 kaimo gyventojų, jų tarpe Notėnų apyl. pirmininką A. Gricių ir Prialgavos apyl. pirmininką B. Žvinklį. 1880 Notėnuose gimė rev. judėjimo dalyvis, Liaudies Seimo pirmininkas L. Adomauskas.

NÓTIGALĖ — ežeras Kupiškio rj., 10 km į p. r. nuo Pandėlio. Plotas 93 ha. Ežeras ovalus; ilgis 1280 m, didž. plotis 920 m, kranto linijos ilgis 3700 m. Iš visų pusių ežerą supa pelkės. Ežeras verslovinis.

NÓTIGALĖS PẼLKĖ — pelkė Kupiškio ir Rokiškio rj., 7 km į š. r. nuo Skapiškio, 5 km į š. v. nuo Panemunėlio. Plotas 795 ha (pramoninis 572 ha). Ežerinės kilmės plynraistinė aukštapelkė, apie 4 km ištįsusi iš š. į p. Pelkėje telkšo 7 ežerai (didžiausi: Notigalė, Ešerinis); jie užima 131 ha. Durpių klodo didž. storis 6 m, vid. 3,1 m. Vyrauja aukštapelkinės kiminines durpės. Vid. susiskaidymas 20%, vid. peleningumas 3,2%. Ištekliai 17,7 mln. m^3, iš jų 11,8 mln. m^3 mažai susiskaidžiusių durpių.

NÓTIGALĖS-SKĀPAGIRIO MIŠKAĨ — miškų masyvas Kupiškio ir Rokiškio rj., 1,5 km į r. nuo Skapiškio, į š. nuo Šiaulių—Daugpilio geležinkelio. Priklauso Kupiškio miškų ūkio Skapagirio ir Laukelių girininkijoms. Plotas 3859 ha; medynų 2391 ha, pelkių apie 800 ha. Masyvo (ypač jo š. dalies) pakraščiai labai vingiuoti. Miškai apie 13 km tęsiasi iš š. į p. Atskiras masyvo dalis vietos gyventojai vadina Bajorgirio, Degintinio, Galagalio, Geniškių, Notigalės, Plevenos, Skapagirio, Užubalių, Vargučių, Žardeliškių, Žydmiškio miškais. Masyvo š. r. dalį sudaro pušaitėmis apaugusi Notigalės pelkės dalis. Daug ežerų (didesnieji: Notigalė, Ešerinis, Ašakinis, Bedugnis, Lėvenaitis). Vidurinėje dalyje reljefas lyguminis, pietuose — vietomis banguotas. Dirvožemiai velėniniai jauriniai bei jauriniai, gliejiški, priesmėliniai, susiformavę ant riedulingų priemolių, vietomis pelkiniai. 87% medynų savaiminės kilmės. Beržynų yra 39%, eglynų 28%, pušynų 16%, drebulynų 10%, juodalksnynų 4%, baltalksnynų 3%. Jaunuolynai sudaro 36%, pusbrandžiai medynai 33%, pribręstantieji 20%, brandieji 9%, perbrendusieji 2%. Vid. amžius 39 metai, vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 127 ktm/ha, vid. prieauga 3,3 ktm/ha. Gausu briedžių, stirnų, šernų, yra lapių, usūrinių šunų, baltųjų ir pilkųjų kiškių, kiaunių, voverių. 3040 ha užima eksploataciniai miškai, 819 ha palei geležinkelį ir kelius iš Skapiškio į Pandėlį bei Panemunėlį — apsauginiai. Per metus iškertama apie 5700 ktm.

NÓVA — upė Šakių rj., Šešupės deš. intakas. Ilgis 69 km, baseino plotas 404 km^2. Prasideda Ožnugarių miške, Jančių apylinkėse, 8 km į p. v. nuo Lekėčių. Teka plokščia limnoglacialinės kilmės lyguma, aukštupyje į p. v., vidurupyje į v., žemupyje į š. v. Netoli žiočių kerta Šakių—Kudirkos Naumiesčio kelią. Įteka į Šešupę 94 km nuo jos žiočių, ties Panoviais. Intakai: dešinieji — Karčiupis, Burliokupis, Beržupis, Šedvyga, Alksnupis, Rogupis, Mockupis, Penta; kairieji — Poškupis, Vinkšnupys, Ežerėlis, Tamošupis, Sparvinupis, Nopaitys. Aukštupio vaga kanalizuota. Vid. nuolydis 61 cm/km. Aukštų potvynių metu upė žemupyje (ties Bliūkiškiais, 14 km nuo žiočių) užlieja slėnį. Debitas ties Bliūkiškiais: maks. 25, vid. 1,24 m^3/s. Vid. debitas žiotyse 2,38 m^3/s. Sausais metais upė vasarą vietomis išdžiūsta, o žiemą užšąla iki dugno.

„NOVAJA ERA" („Новая эра"—„Naujoji era") — socialdemokratinis dienraštis, ėjęs 1918—19 Vilniuje rusų kalba. Leido kairiųjų menševikų grupė, pasivadinusi Lietuvos ir Baltarusijos socialdemokratų darbininkų partija (internacionalistais). Ši partija palaikė Tarybų valdžią, tačiau svyravo tarp komunistų ir oportunistų, reikalavo visų soc. srovių bei grupių vienybės. Redagavo M. Nochimsonas ir E. Sokolovskis. Išėjo 35 nr. (Nr. 1 — 1918.XII.5). 1918.XII.17 išėjo „Ekstra laida", skirta Vilniaus Darbininkų atstovų tarybos atidarymo bei I posėdžio aprašymui. Nuo 1919.I.26 vietoj „N. e." pradėtas leisti laikr. „Proletarskij internacional" („Proletarinis internacionalas").

„NOVAJA ŽIZN" („Новая жизнь"— „Naujas gyvenimas") — **1.** Tarybinis dienraštis, ėjęs 1940.VI.16—VII.5 Vilniuje rusų kalba. Nuo 1940.VII.7 vietoj jo pradėta leisti „Krasnoje znamia".

2. Tarybinis Švenčionių apskrities laikraštis, ėjęs 1940.XII.25—1941.VI.18 dukart per savaitę rusų kalba.

NOVAKÂUSKAS Jonas [g. 1908.VI.23 Varlaukyje (Jurbarko rj.)] — kompozitorius. 1930 baigė Klaipėdos muz. m-los fleitos klasę. Kompozicijos mokėsi pas S. Šimkų, J. Karnavičių ir kt. 1931—39 grojo fleita Valstybės teatro operos orkestre. 1940—41 Lietuvos Kino studijos muz. redaktorius. 1944—53 Lietuvos TSR dramos teatro muz. dalies vedėjas. Nuo 1960 Vilniaus miesto klinikinės ligoninės saviveiklos meno vadovas.

Kūriniai: choro ir solo dainos (dainos „Ant jūros kranto" ir „Pavasaris" premijuotos radijo konkursuose); kūriniai pučiamųjų ir estradiniams orkestrams, kaimo kapelai, liaudies ansambliui; muzika dramos spektakliams (S. Čiurlionienės-Kymantaitės „12 brolių, juodvarniais laksčiusių", 1944; S. Maršako „Katės namai", 1947; K. Goldonio „Dviejų ponų tarnas", 1948, ir kt.), radijo pastatymams, cirko spektakliams, kino filmui „Skenduolis" (1956), kino apybraižoms ir kt.

Lit.: **J. Gaudrimas,** Lietuvių tarybinė muzika, V., 1960.

NÓVARAISTIS — 1. Pelkė Kauno ir Šakių rj., 5 km į p. v. nuo Lekėčių, 2 km į p. nuo Kauno—Šakių plento. Plotas 529 ha (pramoninis 498 ha). Raistinė žemapelkė, susidariusi limnoglacialinėje lygumoje. Per pelkę teka Nova (Šešupės intakas). Durpių klodo didž. storis 4,2 m, vid. 2,24 m. 69% sudaro žemapelkinis klodas, likusią dalį — mišrus. Vid. susiskaidymas 31%, vid. peleningumas 6,9%. Pelkė nusausinta. Kasamos gabalinės ir trupininės durpės kurui. Iki 1968 iškasta 314 000 t. 1967 pagaminta 64 000 t trupininių ir 11 000 t gabalinių durpių.

2. Durpyno darbininkų gyvenvietė Šakių rj., Lekėčių apyl., 13 km į š. nuo Višakio Rūdos, prie Novaraisčio pelkės. 122 gyv. (1959). Gyvenvietė įkurta 1956 Kazlų Rūdos miškuose, prie Novos (Šešupės intako). Pr. m-la (nuo 1959), felčerių-akušerių punktas (nuo 1957).

NOVÊLĖ [it. *novella*] — smulkiosios prozos žanras, klasikinė apsakymo rūšis, susiformavusi renesanso epochoje Italijoje iš žodinių anekdotinio pobūdžio pasakojimų (jos raidos pradžia paprastai siejama su Dž. Bokačo rink. „Dekameronas", par. 1350—53). Tarybiniame lit-ros moksle šio žanro kūriniai dažniausiai vadinami apsakymais (ž. *Apsakymas*). Kartais N. terminas taikomas nedideliems apsakymams, pasižymintiems glaustumu, griežta kompozicine organizacija, pagrįsta staigiu, nelauktu veiksmo posūkiu. Liet. lit-roje ryškių N. pavyzdžių yra sukūrę P. Cvirka, J. Baltušis, M. Sluckis, R. Lankauskas, A. Pocius ir kt.

„NOWE SŁOWO" („Naujas žodis") — lietuvių leistas buržuazinis dienraštis, ėjęs 1940.I.14—VI.21 Vilniuje lenkų kalba. Leido J. Kapočius, redagavo K. Umbražiūnas, vėliau V. Sakas-Sakavičius. Išėjo 132 nr.

NOVÌCKAS Jonas [g. 1920.VIII.22 Piliakalnyje (Utenos rj.)] — partinis ir administracinis darbuotojas. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. 1941—43 tarnavo Raudonojoje Armijoje, vėliau mokėsi partizanų m-loje. Nuo 1944.V Kęstučio partizanų būrio (Biržų aps.) kovotojas. 1944—46 LLKJS Utenos aps. k-to sekretorius, LLKJS CK propagandos skyriaus vedėjo pavaduotojas. 1946—48 mokėsi Resp. part. m-loje, 1948—54 dirbo LKP CK agitacijos ir propagandos skyriuje. 1954—59 LKP Pasvalio rj. k-to I sekretorius. 1959—60 TSKP CK part. organų skyriaus instruktorius, 1960—64 LKP CK part. organų skyriaus vedėjas. Nuo 1964 Lietuvos TSR MT Valstybinio kinematografijos k-to pirmininko pavaduotojas. 1956—66 LKP CK narys. 1960—64 LKP CK Biuro narys. Nuo 1963 Lietuvos TSR AT deputatas.

NOVICKÍENĖ Leonida [g. 1930.VII.17 Nerindaičiuose (Telšių rj.)] — botanikė fiziologė, biologijos mokslų kandidatė (1966). 1957 baigusi Vilniaus un-tą, dirbo laborante Biologijos in-te. Nuo 1959 Botanikos in-to moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių apie javų išgulimą ir auksinų apykaitą.

NÓVIK Frida [**Gindina;** g. 1906.VII.15 Glubokojėje (BTSR, Minsko sr.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. 1928—38 Vakarų Baltarusijos Komunistų partijos (VBKP) narė. Į rev. veiklą įsijungė Glubokojėje. 1928 atvykusi į Vilnių, dirbo siuvykloje, buvo VBKP Vilniaus apyg. k-to darbuotoja. 1930 pervesta į Centrinę techniką (CT) prie VBKP CK, gyveno nelegaliai, organizavo part. darbuotojų persiuntimą į TSRS, rūpinosi konspiratyviais butais, jos žinioje buvo neleg. lit-ros sandėlis. 1932 pasiųsta organizuoti CT darbą Breste. Baigus CT darbuotojų kursus Minske, grįžo į Vilnių. Nuo 1933 vadovavo CT darbui Bialistoke, čia 1934 nuteista 4 metus, o 1936 už priešinimąsi kalėjimo administracijai dar 6 mėn. kalėti. Kalinta Bialistoke. 1939—41 darbininkė Bialistoke. 1941—46 gyveno Novosibirske, 1952—57 Vilniuje, nuo 1957 gyvena Varšuvoje.

NÓVIKOVAS Afanasijus [g. 1918.I.31 Krivošejeve (Oriolo sr.)] — partinis darbuotojas. 1933—40 kolūkietis Šablikino rj. (Oriolo sr.). 1940—44 tarnavo Raudonojoje Armijoje. Nuo 1942 TSKP narys. 1944—45 mokėsi part. darbuotojų kursuose Oriole, Maskvoje. 1945—48 Užvenčio taryb. ūkio direktoriaus pavaduotojas, part. darbuotojas Kelmės aps. 1949—51 mokėsi Resp. part. m-loje. 1951—55 LKP Užvenčio rj., Šeduvos rj. k-tų sekretorius. 1955—58 mokėsi Aukštojoje part. m-loje prie TSKP CK. 1958—61 LKP CK atsakingasis organizatorius. Nuo 1961 LKP Eišiškių rj. k-to I sekretorius. Nuo 1961 LKP CK narys. Nuo 1963 Lietuvos TSR AT deputatas.

NOVODVÓRSKIS Andrius [g. 1909.X.4 Maskvoje] — inžinierius technologas, technikos mokslų kandidatas (1948), Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas (1964). 1938 baigė Kauno un-tą. 1938—1940 dirbo „Pienocentre", Kauno miesto savivaldybėje. 1940 dėstė Kauno aukštesniojoje technikos m-loje. Nuo 1941 Kauno un-to asistentas. Vok. faš. okupacijos metais iš un-to pašalintas, dirbo Kauno elektrinėje. 1944—50 dirbo ped. darbą Kauno un-te, nuo 1951 dirba Kauno Politechnikos in-te. Nuo 1948 docentas. 1949—51 chem. technologijos f-to dekanas, nuo 1956 prodekanas. Nuo 1950 TSKP narys. 1951—56 chem. pramonės procesų ir aparatų katedros, nuo 1962 pedagogikos ir estetinio lavinimo katedros vedėjas. Nuo 1965 profesorius. 1962 išrinktas Lietuvos TSR Aukščiausiojo Teismo tarėju. Paskelbė moksl. straipsnių metalotyros, metalų technologijos klausimais. Išleido brošiūrų ir išspausdino straipsnių pedagogikos ir metodikos klausimais. Parašė vadovėlių aukštųjų m-lų studentams. Vienas iš „Rusų-lietuvių kalbų politechninio žodyno" (1959), „Metalotyros" (1961) ir „Cheminės technologijos procesų ir aparatų" (1966) autorių. Referatiniuose žurnaluose „Metalurgija" ir „Mašinostroenije" („Mašinų gamyba") paskelbė apie 2000 referatų. Daug prisidėjo prie lietuvių techninės terminijos kūrimo.

Ršt.: Rusų-lietuvių kalbų techninis žodynas, K., 1949; Metalų mokslas, K., 1950; Metalų technologija, K., 1954; Anglų-lietuvių kalbų politechninis žodynas, V., 1958.

NUGARIAĨ — kaimas Plungės rj., Paukštakių apyl., 5 km į š. r. nuo Plungės, prie Šiaulių—Kretingos plento. 86 gyv. (1959). Per kaimą teka Babrungas, prie kurio veikia 2 vandens malūnai. Ties N. į Babrungą įteka Dirnupis (iš dešinės) ir Pietvė (iš kairės). Dirnupio deš. krante būta piliakalnio. Jį suardė upelis; išliko tik 4 m aukščio pylimo dalis. Po D. Tėvynės karo burž. nacionalistai kaime nužudė apylinkės pirmininką J. Venclauską su žmona, taryb. aktyvistus K. Riauką ir L. Žutautą, milicijos darbuotoją P. Brizgį.

NUMIZMÃTIKA [gr. *nomisma* — moneta] — pagalbinė istorijos mokslo šaka, tirianti monetas kaip istorijos pažinimo šaltinį. N. apima ir monetų kolekcionavimą. Nagrinėja tiek prekinio piniginio ūkio bei piniginių sistemų raidą, tiek pačių monetų kalimo techniką. Monetų išvaizda, emblemos, herbai, užrašai, svoris, praba ir kt. faktoriai leidžia atsekti piniginių sistemų susidarymą, jų kitimą, santykį su kitomis piniginėmis sistemomis, paplitimą. Lobių topografavimas padeda nustatyti buvusius ekonominius ryšius bei prekybinius kelius tarp įv. kraštų, t. p. susidaryti visapusišką piniginės apyvartos vaizdą, tiksliai datuoti menkiausius piniginės apyvartos periodus.

XVI amžiuje Vilniaus pinigų kalykla kaupė ne tik savo išleidžiamus nominalus, bet turėjo ir seniau kaltų monetų kolekciją. Uždarius kalyklą, polit. neramumų metu ši kolekcija buvo išblaškyta

po privačius įv. didikų rinkinius. Numizmatika Lietuvoje pradėta domėtis XVIII a. pabaigoje. Žymiausias to meto monetų kolekcionierius buvo T. Čackis. XIX a. pr. numizmatika domėjosi Vilniaus un-to profesoriai J. Lelevelis, G. Grodekas, I. Danilavičius ir kt.; jų dėka un-to miunckabinetas praturtėjo nemaža vertingų monetų kolekcija. Po 1831 sukilimo didžioji šios kolekcijos dalis atsidūrė Kijeve, o kt. dalis Charkove, kur po 1812 buvo didelė Radvilų kolekcija, 1925 perduota Lenkijai. Matyt, ten pat atsidūrė ir nemažas kelmiečių Gruževskių rinkinys. XIX a. viduryje N. specialistas E. Tiškevičius paskelbė apie iki tol plačiau nežinomų liet. monetų lobį. Jis suorganizavo Vilniaus archeologinę komisiją, kurios muziejui padovanojo savo monetų kolekciją. Ją papildė ukmergiečio J. Kosakovskio rinkinys. Archeologinę komisiją uždarius, 1864 jos numizmatiniai fondai buvo išsklaidyti (iš 8110 vienetų 5995 pateko į Maskvą ir vėliau tapo grafų Rumiancevų muziejaus kolekcijos pagrindu). Vėliau liet. N. tyrinėjo K. Strončinskis, A. Kirkoras ir ypač J. Tiškevičius, parašęs pirmą mokslinę N. studiją (1875). Nors 1864 pirmoji monetų kolekcija Lietuvoje labai nukentėjo, XIX a. viduryje ir antrojoje pusėje vėl buvo sudaryti M. Tiškevičiaus ir A. Pliaterio rinkiniai. (M. Tiškevičiaus kolekciją 1854 nupirko E. Hutenas-Čapskis, sumokėdamas už kiekvieną sidabro ir aukso monetą dvigubo svorio auksu — rusų imperialais ir rubliais.) XIX—XX a. liet. N. srityje daugiausia dirbo lenkų ir rusų mokslininkai V. Bartinovskis, V. Ulianickis, V. Vitigas, A. Teichmanas, F. Pekosinskis, S. Timeneckis, ypač M. Dovnar-Zapolskis, M. Gražinskis ir M. Gumovskis. Pastarajam priklauso keletas darbų, kurie dar ir dabar yra vieni svarbiausių liet. N. tyrinėjimų. Iš tarybinių N. specialistų, nagrinėjusių liet. N. klausimus, minėtini A. Iljinas, A. Siversas, S. Čižovas, N. Baueris, V. Nekliudovas, M. Sotnikova, G. Korzuchina, V. Riabcevičius, N. Soboleva ir G. Fedorovas. Lietuvoje N. klausimus tyrinėjo P. Karazija, A. Račkus, K. Karys-Kareckas, V. Jurgutis, A. Moravskis, M. Michelbertas, A. Tautavičius, E. Laucevičius. Dabar geriausias liet. pinigų kolekcijas turi Vienos, Krokuvos, Varšuvos, Leningrado (Ermitažas), Maskvos, Kauno, Vilniaus ir Šiaulių muziejai.

Lit.: **W. Korotyński,** Tyszkiewicz Eustachy.— „Tygodnik Illustrowany", Warszawa, 1873, Nr. 299; **J. Tyszkiewicz,** Skorowidz monet litewskich, Warszawa, 1875; **Ф. Покровский,** Виленский музей древностей, Вильна, 1892; **M. Gumowski,** Podręcznik numizmatyki polskiej, Kraków, 1914; **M. Gumowski,** Numizmatyka litewska vieków średnich, Kraków, 1920; **M. Gumowski,** Mennica Wileńska w XVII wieku, Warszawa, 1921; **P. Karazija,** 1930 m. Vilniaus lobis, V., 1932; **P. Karazija,** Aluonos, Šklėrių ir Krūminių monetų lobiai. — „Vytauto Didžiojo Kultūros Muziejaus metraštis", t. 1, K., 1941; **G. Fedorovas,** Lobių su Lietuvos lydiniais ir monetomis topografija. — „Lietuvos Istorijos instituto darbai", t. 1, V., 1951; **E. Laucevičius,** Kauno pinigų kalykla. — „Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 3, V., 1961; **A. Tautavičius,** Papildomi duomenys apie naujus lydinių ir XIV a. II pusės—XV a. pradžios Lietuvos monetų radinius Lietuvos TSR teritorijoje. — „LTSR MA darbai", 1965, A 1.

NUOBÓČIŲ PÉLKĖ — pelkė Kapsuko rj., 8 km į š. v. nuo Kalvarijos, 5 km į v. nuo Kapsuko—Kalvarijos plento. Plotas 369 ha (pramoninis 290 ha). Ežerinės kilmės kupstuota plynraistinė bei plyninė žemapelkė, ištįsusi iš v. į r. Durpių klodo didž. storis 3,7 m, vid. 1,45 m. Durpės žemapelkinės, v. dalyje plyninės bei raistinės, vid. ir p. r.— žolinės, š. r.— plynraistinės. Vid. susiskaidymas 33%, vid. peleningumas 16,4%. Ištekliai apie 4,2 mln. m^3. Durpės kasamos kurui.

NUODĖGULIAI — kaimas Utenos rj., Sudeikių apyl., 11 km į š. r. nuo Utenos, 2 km į š. nuo Kauno—Zarasų plento; kolūkio centras. 99 gyv. (1959). Burž. nacionalistai 1948 nužudė N. gyventojus — valstietį J. Mackų, apylinkės pirmininką A. Remeiką ir jo žmoną.

NUODÌNGIEJI AUGALAÎ. Lietuvoje priskaičiuojama daugiau kaip 150 rūšių N. a. Gausesnieji Lietuvos N. a.: **turintieji alkaloidų** — balinis asiūklis, drignė, durnaropė, karklavijas, juodoji kiauliauogė, mėlynoji kurpelė (labai nuodinga), dėmėtoji mauda (labai nuodinga), dirvinis pentinius, paprastasis rūtenis, nelaboji svidrė, nuodingoji šunpetrė, paprastasis tabakas (labai nuodingas); **turintieji glikozidų** — nariuotasis ir sparnuotasis bervidžiai, karpotasis ožekšnis, paprastoji pakalnutė, raugė, didžiažiedė rusmenė, paprastasis sausmedis, smalkinis tvertikas, vilkauogė; **turintieji nuodingų eterinių aliejų** — paprastoji bitkrėslė, pelkinis gailis, vandeninė išnė, paprastasis kadagys, nuodingoji nuokana (labai nuodinga), europinė pipirlapė, vakarinė tuja; **turintieji nuodingų rūgščių** — kelminis papartis, miškinė sorokė; **turintieji toksalbuminų** — baltažiedis vikmedis. Beveik visi Lietuvos N. a.— žoliniai, tik keletas — krūmai. Yra Lietuvoje ir keletas rūšių nuodingų *grybų*. Kai kurie N. a. (arba iš jų gaunamos veikliosios medžiagos) vartojami vaistams gaminti; jie yra kartu ir *vaistiniai augalai.*

Lit.: **S. Gudanavičius, E. Penkauskienė,** Nuodingieji augalai, V., 1967.

NÚOMETAS — viena lietuvių moterų *galvos dangų.*

NÚOMININKAI — kaimas Šilalės rj., Poškos apyl., 6 km į p. r. nuo Kaltinėnų, 2 km į š. r. nuo Žemaičių plento. 215 gyventojų (1959). Kaimo rytiniu pakraščiu teka Ančia (Šešuvies intakas). Yra kultūros namai, biblioteka. Buržuaziniai nacionalistai 1949 nužudė Nuomininkų apylinkės sekretorių J. Kasmauską.

„NÚOMININKAS" — Kauno miesto ir priemiesčių butų ir patalpų samdytojų draugijos mėnesinis laikraštis, ėjęs 1939—40 Kaune. Redagavo M. Gutauskas.

NÚOSAKA — veiksmažodžio kategorija, reiškianti sakinio modalumą, tai yra kalbančiojo požiūrį į pasakytos minties realumą. Vieni veiksmai laikomi realiais — esamais (pvz., „rašau"), buvusiais (pvz., „rašiau"), būsimais (pvz., „rašysiu"), kiti — nerealiais, bet vykdytinais (pvz., „rašyk"), dar kiti — galimais (pvz., „rašyčiau"). Visos asmenuojamosios veiksmažodžio formos yra nuosakų formos. Liet. kalboje skiriamos 5 nuosakos: tiesioginė, netiesioginė, liepiamoji, geidžiamoji ir tariamoji. **Tiesioginė N.** reiškia veiksmą, kaip tikrovės faktą, ir turi laikų formas (pvz., „rašau", „rašiau", „rašydavau", „rašysiu", „esu rašęs"). Šios N. esamojo ir būsimojo laikų formomis t. p. gali būti reiškiami įvairūs nerealaus veiksmo atspalviai, pvz., „Važiuojam", „Eisi ar ne?!" **Netiesioginė N.** reiškia veiksmą, kaip abejojamą, tiesiogiai nepatirtą tikrovės faktą, turi laikų formas (pvz., „jis rašąs", „ji rašanti", „jis rašęs, rašydavęs, rašysiąs, buvęs berašąs"). Netiesioginės N. formos iš dalies sutampa su dalyvio formomis, bet nuo pastarųjų skiriasi reikšmėmis ir gramatiniais požymiais: jos asmenuojamos (pvz., „aš rašąs", „tu rašąs", „jis rašąs"), bet nelinksniuojamos, negali turėti įvardžiuotinių formų, sakinyje eina tiktai tariniu (dalyviai gali eiti ir pažyminiu). **Liepiamoji N.** reiškia tokį veiksmą, kurio kalbamuoju momentu nėra (nerealus veiksmas), bet jį turi atlikti asmuo, į kurį kreipiamasi; laiko reiškimo rodiklių liepiamoji N. neturi (pvz., „rašyk", „rašykite", „būk parašęs"). Liepiamoji N. turi tik antrojo (vienaskaitos ir daugiskaitos) ir daugiskaitos pirmojo asmenų formas. Liepiamoji N. nevartojama šalutiniuose sakiniuose. Liepiamosios N. formomis gali būti reiškiamas ir sąlyginis ar nepageidaujamas veiksmas (pvz., „Mirk — būsi apgailėtas", „Keliauk dabar tu, žmogus, tokį kelią"), ir nusistebėjimas: „Ir išlūžk tu man tokiam sveikam dančiui!" **Geidžiamosios N.** reiškiamas veiksmas panašus į liepiamosios N. reiškiamą veiksmą. Geidžiamoji N. turi tiktai trečiojo asmens formą, kurios daryba skiriasi nuo liepiamosios N. formų ir parodo nerealų veiksmą, kurį, mums leidžiant arba pageidaujant, turi ar gali vykdyti trečiasis asmuo. Geidžiamoji N. specialių laiko reiškimo rodiklių neturi, bet jos formomis galima skirtingai pažymėti esamojo ir būsimojo laikų linkmes, pvz., „terašai", „terašo", „tegu rašo" (dabar); „Tegu kiekvienas sakinys gins taikią mūsų darbo dieną!" (ateityje). **Tariamoji N.** reiškia tariamą (nerealų), potencialinį (galimą) arba optatyvinį (pageidaujamą) veiksmą. Laiko reiškimo rodiklių tariamoji N. neturi, bet jos vientisinės formos reiškia tokį tariamą veiksmą, kuris galėtų ar turėtų įvykti dabar arba ateityje, o sudurtinės formos gali reikšti tariamą veiksmą, galėjusį vykti, bet neįvykusį praeityje (pvz., „O kad būčiau parėjęs anksčiau!"). Ypatingos trižodinės tariamosios N. formos reiškia tariamą praeities veiksmą, pvz., „Jis girdėjo tuos žodžius,

lyg jie čia pat būtų buvę tariami jam į pačią ausį". Tariamosios N. formos gali turėti įvairių potencialinės ir optatyvinės reikšmės atspalvių: dažnai reiškia galimą sąlyginį veiksmą (pvz., „Jei tas ašaras surinktum, pasidarytų srauni upė"), galimą nesąlyginį veiksmą (pvz., „Tas negimė, kas mane supančiotų"), palyginamąjį veiksmą (pvz., „Gulėdamas jaučiau, lyg kas didžiausiais sviediniais mane daužytų"), norą (pvz., „Kad bent valandėlę gaučiau užmigti!"), švelnų prašymą (pvz., „Jurgel, tu midų pilstyti padėtum"), blogo linkėjimą (pvz., „Kad tu kiaurai žemę nugarmėtum!") ir kt.

NÚOTEKAI — kaimas Ukmergės rj., Lyduokių apyl., 8 km į š. r. nuo Ukmergės, 1 km į r. nuo Šventosios. 199 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1920), biblioteka (nuo 1957).

„NUSIDAVÌMAI APIẼ EVANGẼLIJOS PRASIPLÃTINIMĄ TAR̃P ŽYDŲ IR̃ PAGÓNŲ" — protestantų laikraštis, ėjęs 1832—1915 Karaliaučiuje. Vienas pirmųjų period. leidinių liet. kalba. Iki 1875 redagavo F. Kelkis, vėliau F. Kuršaitis ir kt. Informavo apie krikščionių misijas Afrikoje, Azijoje ir kt. kraštuose. Spausdintas gotiškais spaudmenimis.

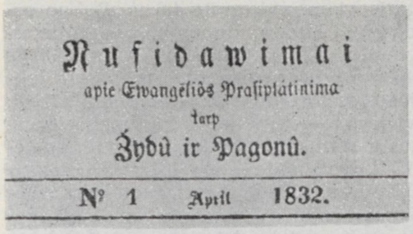
Nusidawimai
apie Ewangēliós Prasiplatinima
tarp
Żydû ir Pagonû.
№ 1 April 1832.

„Nusidavimų apie evangelijos prasiplatinimą tarp žydų ir pagonų" antraštė

„NUSIDAVÌMAI DIẼVO KARALỸSTĖJE" — protestantų periodinis leidinys (neišlikęs), leistas 1823—24 Karaliaučiuje. Išėjo 2 knygelės. Leido N. Ostermejeris (1784—1846), liet. raštijos darbuotojo G. Ostermejerio anūkas. 1832 pradėtų leisti „Nusidavimų apie evangelijos prasiplatinimą tarp žydų ir pagonų" Nr. 1 rašoma, kad «jau ir lietuvininkams dvejos knygelės tų „Nusidavimų Dievo Karalystėje" išdrukavotos».

NÙTRIJOS, balų bebrai, brangiakailiai graužikai. Nutrijai *(Myocastor coypus)* laisvėje gyventi Lietuvos klimato sąlygos yra nepalankios. Nelaisvėje jas augina keli šimtai pavienių mėgėjų. Auginamos narvuose (uždarose patalpose) arba aptvaruose prie ežerų, upių. Maitinamos įv. augalais (pvz., vandens augalais, žole, jaunomis krūmų šakelėmis, bulvėmis, šakniavaisiais). 1940 pr. Lietuvoje 20 augintojų turėjo 300 veislinių N.; 1939 užmušta kailiams 200 N. Lietuvos paruošų org-joms 1954—67 pristatyta daugiau kaip 9000 N. kailiukų.

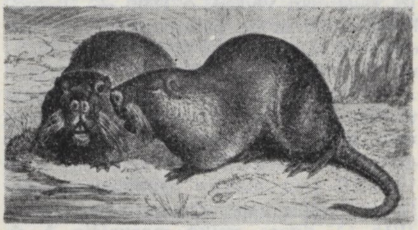

Nutrijos

O

O, o — lietuvių kalbos abėcėlės dvidešimt pirmoji raidė. Ja žymimos dvi liet. kalbos fonemos: liet. kalbos žodžių ilgoji „o", pvz., „**jõs**", „**óras**", „**jójo**", ir tarptautinių žodžių trumpoji „o", pvz., „**kòsmosas**", „**kometà**", „**ortoèpija**". Ilgoji fonema „o" yra lūpinis uždaras vidutinio pakilimo balsis. Jis gali būti tvirtapradis, pvz., „**šókti**", „**jóms**", tvirtagalis, pvz., „**šõkis**", „**šiõ**", ir nekirčiuotas, pvz., „**vėjo**", „**nãmo**". Trumpoji fonema „o" yra lūpinis vidutinio pakilimo balsis, daug atviresnis už „o". Jis esti kirčiuotas, pvz., „**tòstas**", „**òmas**", „**istòrija**" ir nekirčiuotas, pvz., „**lòtosas**", „**kolònija**", „**molèkulė**".

OBELẼ — upė Radviliškio ir Pakruojo rj., Kruojos deš. intakas. Ilgis 39 km, baseino plotas 181 km². Prasideda 8 km į š. nuo Radviliškio, netoli Vantainių. Labai vingiuodama teka į š. r. Įteka į Kruoją 18 km nuo jos žiočių, 6 km į v. nuo Pakruojo. Intakai: dešinieji — Raganė, Kapupė; kairysis — Vėzgė. Vid. nuolydis 144 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,89 m³/s.

OBELẼNIAI [vyras, žmona ir dukterys; Juozas, g. 1894; Michalina, g. 1904; Vanda, g. 1922; Stasė, g. 1926; visi m. 1944 Kaune] — antifašistinio judėjimo Didžiojo Tėvynės karo metu dalyviai. Vyras ir žmona nuo 1943 priklausė Kauno pogr. antifaš. org-jai. Platino atsišaukimus, padėjo nelegaliai Kaune gyvenusiems komunistams ir komjaunuoliams. Dukterys 1942 įstojo į VLKJS. Buvo Kauno pogrindininkų ir partizanų būrio „Už Tarybų Lietuvą" ryšininkės, platino pogr. lit-rą. 1944 O. namuose veikė pogrindinė LKP ir LLKJS Kauno miesto ir apskrities k-tų radijo stotis. Tuo metu pas O. gyveno LLKJS Kauno miesto k-to narys radistas J. Aleksonis. 1944.III.27 hitlerininkai apsupo O. namą. Aleksoniui žuvus, O. buvo suimti ir po kankinimų nužudyti.

OBẼLIAI — **1.** Miestas Rokiškio rj., 14 km į r. nuo Rokiškio; apylinkės centras. 1907 gyv. (1959). Stovi Obelių ežero š. r. krante. Miesto didžioji dalis ir centras yra kalvoje, o p. dalis — jos šlaite. Teritorija 351 ha (1967). Plano struktūra radialinė. Pagr. gatvių susikirtime trikampė aikštė. Dauguma pastatų išsidėstę palei kelius. Miesto p. r. pakraščiu teka Kriauna. Yra pieninė, spirito g-la su krakmolo ir vyno medžiagų cechais (1967 joje dirbo 97 darbininkai ir tarnautojai), kepykla, buitinio aptarnavimo dirbtuvės, mechaninės dirbtuvės. Pro O. eina Šiaulių—Daugpilio glžk.; keliai jungia O. su Rokiškiu, Dusetomis, Zarasais, Subata (Latvijos TSR). Veikia 50 lovų ligoninė (įst. 1940; 1941—48 neveikė), vid. m-la (iki 1945 pradinė, 1945—48 prog-ja), mokykla-internatas (nuo 1959), kultūros namai,

Obeliai

biblioteka (nuo 1933), vaikų darželis, stadionas.

XVI a. pr. istoriniuose šaltiniuose (Lietuvos D. Kun-stės teismo knygose, 1529 Lietuvos—Livonijos sutartyje) minimas O. valsčius (prie Obelių ež.) ir miestelis, priklausę didžiajam kun-ščiui. Nuo 1557 minimas ir O. dvaras. 1551 O. miestelėnai mokėjo 5 kapas grašių sidabrinės mokesčio. Pagal 1567 inventorių Obeliuose gyveno 33 miestelėnų šeimos. 1629 pastatyta bažnyčia. XVIII a. veikė parapinė m-la, kurioje 1781 mokėsi 22 mokiniai (4 bajorų vaikai ir 18 valstiečių vaikų), o 1806 — 10 mokinių. 1828 m-los patalpose įsikūrė audimo f-kas. Nutiesus geležinkelį (1873), miestelis pradėjo augti (1879 — 975 gyv.). Jame vyko turgūs. 1907 pastatyta spirito varykla. 1905.XI Obelių apylinkių valstiečiai išvijo carinius valsčiaus valdininkus ir išrinko savo valsčiaus k-tą. 1905.XII į O. atvyko baudžiamasis dalinys; keletas valstiečių nuteista. 1911—1915 O. dvare veikė mergaičių ž. ū. m-la. Ji turėjo 2 aukštų mūrines patalpas, 6 ha žemės, 8 ha parką, pieninę, sūrinę. Mokslas truko 3 metus. Mokoma buvo daugiausia ž. ū. praktikos dalykų. 1914 m-lą lankė apie 100 mergaičių. 1918 vasarą ir rudenį O. valsčiuje kūrėsi kom. kuopelės. Aktyviausi jų organizatoriai buvo J. Macijauskas ir E. Tičkus. O. dvare 1918 pab. veikė samdinių k-tas, vadovaujamas komunisto K. Misiūno. 1918.XII.19 Obeliuose įvyko Rokiškio aps. part. konferencija, nutarusi įkurti Rokiškio aps. ir Obelių vls. rev. k-tus; į O. rev. k-tą išrinkti J. Pagirys, J. Macijauskas, B. Žemaitis, K. Smolinskas ir kt. Tą pačią dieną įvykusiame darbo žmonių mitinge buvo paskelbta, kad valsčiuje įkurta Tarybų valdžia (ji išsilaikė iki 1919.VI). Buržuazijos valdymo metais ir vėliau (iki 1950) O. — valsčiaus centras (1923 — 1328 gyv.). Buvo pieninė, elektrinė, 2 malūnai, lentpiūvė, muitinės agentūra, geležinkelių remonto dirbtuvės, geležinkelininkų namai. Miestelyje ir valsčiuje veikė LKP kuopelės. Hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai 1941 išžudė didelę dalį O. gyventojų. 1950—59 O. buvo rajono centras; 1957 jiems suteiktos miesto teisės. 1951—59 ėjo rajono laikraštis „Stalinietis". Taryb. metais Obeliuose pastatyta nemažai gyv. namų, įrengtas miesto sodas.

Obeliuose palaidotas (1919.I.2) aktyvus kovotojas dėl Tarybų valdžios J. Pagirys. Čia gimė (1898) operos režisierius A. Zauka, vargoninkavo M. Petrauskas; iš O. apylinkių kilęs dail. J. Vienožinskis, prof. M. Remeris.

2. Kaimas Rokiškio rj., Pandėlio apyl., 7 km į p. v. nuo Pandėlio. 113 gyv. (1959). Felčerių-akušerių punktas (nuo 1958), pr. m-la (1909—17 ir nuo 1923), kultūros namai (nuo 1960).

OBELIJÀ — **1.** Ežeras Alytaus rj., 14 km į p. r. nuo Simno. Plotas 584 ha, didž. gylis 11 m, vid. gylis 4,6 m. Dubuo sudėtingos kilmės: rininis ir ledo luisto išgulėtas. Ežeras ištįsęs iš š. į p.; ilgis 4630 m, didž. plotis 1950 m, kranto linijos ilgis 10,9 km. R. kranto linija lygi, v. kranto — vingiuota. R. krantas aukštas ir status; š. ir p. krantai žemi, pelkėti. P. v. krante gana aiškiai matomos 3 terasos. Dugnas lygus, palaipsniui gilėjantis ežero vidurio link. Smėlingas bei žvyringas atabradas juosia visą ežerą; šiaurėje, pietuose ir kai kur vakaruose priaugęs vandens augalų. Per O. teka Obelytė (Peršėkės aukštupys), be to, įteka keletas bevardžių upelių. Aplink ežerą įsikūrę kaimai: Mockonys, Obelninkai, Obelninkėliai, Seimeniškiai, Obelija, Obelytė IV. Ežeras verslovinis; žuvies (daugiausia kuojų, karšių) 1966 sugauta 7,9 kg/ha. O. įeina į Metelių landšaftinį draustinį. Ežerą įv. požiūriais yra tyrinėję ir aprašę S. Kolupaila (1927, 1929), K. Regelis (1931), Č. Pakuckas (1934, 1938), M. Valius (1951), K. Bieliukas (1956), E. Mardosaitė ir A. Minkevičius (1958), A. Garunkštis ir A. Stanaitis (1959), G. Vaškevičienė (1960), B. Bagdžius ir J. Maniukas (1960).

2. Kaimas Alytaus rj., Miroslavo apyl., 5 km į p. v. nuo Miroslavo, Obelijos ežero r. krante; kolūkio centras. 149 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1921), kultūros namai (nuo 1962). Ežero krante, netoli kaimo, yra piliakalnis, vietos gyventojų vadinamas Strupakalniu, Zaramkalniu. Jo aikštelė 40 m ilgio ir 20 m pločio. Piliakalnis įrengtas I t-mečio viduryje, bet naudotas ir vėliau. Kaimo laukuose rasta akmeninių kirvukų. Kaimas įsikūrė buržuazinės žemės reformos metu, buvusio Obelijos dvaro žemėje. 1946 burž. nacionalistai nužudė šešis O. gyventojus: E. Klimavičienę, P. Klimavičių, A. Matulevičienę, V. ir J. Šaliūnus, A. Šaliūnienę.

OBELÝNAS — kaimas Šilalės rj., 8 km į r. nuo Šilalės; apylinkės centras. 246 gyv. (1959). Kaimo š. dalis vad. Senuoju O., p.— Naujuoju O. Vakariniu pakraščiu teka Akmena (Jūros intakas), iš p. prieina Vaitimėnų miškas. Lentpiūvė, pr. m-la (nuo 1958), biblioteka (nuo 1957).

OBELÝNO-RIÑGIŲ MIŠKAÎ — miškų masyvas Tauragės rj., 11 km į š. nuo Tauragės. Priklauso Tauragės miško pramonės ūkio Obelyno ir Ringių girininkijoms. Plotas 6099 ha; medynų apie 5900 ha. Masyvą sudaro Obelyno (2858 ha), Ringių (2767 ha), Birštvos (187 ha) ir Sutkų (287 ha) miškai. Reljefas banguotas. Per Obelyno mišką teka Šunija (Jūros intakas), Žalpė, Irtuona (abu Šunijos intakai), Bremena (Akmenos intakas). Vakaruose Ringių miškas siekia Akmeną (Jūros intaką). Dirvožemiai velėniniai jauriniai, vietomis gliejiški, priemoliniai. Eglynų (daugiausia mėlyninių ir kiškiakopūstinių) yra 42%, beržynų 41%, drebulynų 7%, juodalksnynų 4%, baltalksnynų 3%, pušynų 2%. Jaunuolynai sudaro 33%, pusbrandžiai medynai 35%, pribręstantieji 8%, brandieji ir perbrendusieji 24%. Vyrauja 40—50 metų amžiaus, II—III boniteto medynai; vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 110 ktm/ha. Ringių miško v. pakraštyje, ties Pagramančiu, auga viena didžiausių Lietuvos eglių; jos aukštis 40 m, skersmuo apie 100 cm. Gausu šernų, lapių, stirnų, pilkųjų ir baltųjų kiškių; yra briedžių, barsukų, usūrinių šunų. Miškai eksploataciniai, išskyrus vandens apsauginę juostą palei Akmenos upę. Ringių miške yra senas ąžuolas, prie kurio 1863 rinkdavosi sukilėliai. Vok. faš. okupacijos metais Ringių miške buvo partizanų būstinė. Į š. nuo O.-R. m. yra Naujojo Obelyno ir Senojo Obelyno kaimai. Masyvo p. pakraštyje įsikūręs Ringių kaimas, šiaurėje į Obelyno miško vidurį įsiterpęs Vaitimėnų kaimas.

OBELÌS — upė Ukmergės ir Kėdainių rj., Nevėžio kair. intakas. Ilgis 54 km, baseino plotas 674 km^2. Prasideda netoli Siesikų. Teka į p. v. ir v. pro Šėtą. Netoli žiočių kerta Radviliškio—Jonavos glžk. Įteka į Nevėžį 56 km nuo jo žiočių, 2 km į p. v. nuo Kėdainių. Intakai: dešinieji — Rudekšna, Kreimė, Indija, Šumera, Suleva, Mažasis Malčius; kairieji — Nekula, Arvystas, Vanga, Lankesa, Peltyna. Vyraujantis vagos plotis 5—12 m; gylis 0,2—0,6 m, žiotyse 2,5 m. Prie žiočių Obelį patvenkia Nevėžis. Vid. nuolydis 111 cm/km. Krantai 0,2—1,6 m aukščio, atodangose 6—14 m. Slėnis daugiausia atviras, 200—220 m pločio; šlaitai 8—14 m aukščio. Srovės greitis 0,2—0,3 m/s. Debitas ties Taučiūnais (9 km nuo žiočių): maks. 227, vid. 3,53, min. vasarą 0,020, min. žiemą 0,001 m^3/s. Pavasario potvynių metu vanduo pakyla iki 2 m aukštupyje, iki 3 m žemupyje. Kartais lietaus potvyniai vasarą viršija pavasario potvynį. Aukštupyje, seklumose šaltomis žiemomis upė užšąla iki dugno. Aukštupio vaga užželianti. Pakščiuose prie O. pastatytas vandens malūnas.

OBELÌS. Lietuvoje žinoma 1 savaiminė O. rūšis — miškinė O. *(Malus silvestris)* ir 6 introdukuotos — žemoji O. *(M. pumila)*, Nedzveckio O. *(M. niedzwetzkyana)*, slyvalapė O. *(M. prunifolia)*, uoginė O. *(M. baccata)*, gausiažiedė O. *(M. floribunda)* ir Ziboldo O. *(M. sieboldii)*. **Miškinė O.** auga lapuočių, rečiau mišriuose miškuose; derančių medžių 1964 priskaičiuota daugiau kaip 10 000. Daugiausia jų yra Kapsuko, Panevėžio, Ukmergės, Plungės, Kauno, Pakruojo, Trakų ir Vilniaus rajonuose. Šios O. sėjinukai vartojami poskiepiams. **Žemoji O.** auginama soduose, sodybose, kartais ir dekoratyviniuose želdiniuose. Naudojama vegetatyviniu būdu dauginamiems žemaūgiams poskiepiams. **Nedzveckio O.** pasitaiko parkuose, sodybose. Naudojama selekcijoje kurti veislėms, vedančioms raudonus vaisius. **Slyvalapė O.** auginama soduose, sodybose, parkuose. Kai kurių formų sėjinukai naudojami poskiepiams. **Uoginė O.** auginama parkuose, soduose. Sėjinukai kartais naudojami poskiepiams. **Gausiažiedė O.** reta, auginama

parkuose. **Ziboldo O.** auginama dekoratyviniuose želdiniuose.

Lietuvos soduose priskaitoma apie 1000 O. veislių. Plačiausiai auginamų O. veislių pirmtakai buvo miškinė O. ir žemoji O. Daugumos veislių genetinė kilmė nėra žinoma. Didesnė jų dalis yra per ilgą laiką sukurta liaudies selekcijos būdu. Dauguma veislių yra kultūrinių O. sėjinukai, kai kurios veislės buvo sukurtos kloninės selekcijos būdu. Selekcijoje daugiausia naudojamas tarpveislinis, o kartais tarprūšinis kryžminimas, kryptingas auklėjimas ir atranka. Be to, sėjinukai auginami ir iš sėklų, paimtų iš labai vertingų veislių vaisių, užsimezgusių laisvo apsidulkinimo būdu. Vytėnų bandymų stotyje (Kauno rj.) I. Štaras 1940—63 sukūrė 5 obelų veisles: Vytėnų vasarinį, Birutės pepiną, Ridą, Keistutį, Norį. Iš visų obelų veislių rajonuotos (1966): **vasarinės** — Lietuvos cukrinis rožinis, Melba, Persikinis, Popierinis; **rudeninės** — Beržininkų ananasas, Keistutis, Miltonas, Paprastasis antaninis, Rudeninis dryžuotasis; **žieminės** — Baltarusijos sinapas, Černenkos pepinas, Kortlandas, Lietuvos pepinas, Noris, Šafraninis pepinas, Velsis. Mėgėjų soduose, be rajonuotų veislių, daugiausia auginamos: **vasarinės** — Baltasis alyvinis, Borovinka, Revelio kriaušinis, Pilkasis alyvinis, Suislepinis; **rudeninės** — Akmeninis antaninis, Belflero kinietė, Ničnerio žemuoginis, Pilkasis molinis (Serinka), Šešiašimtagramis antaninis; **žieminės** — Baikenas, Kronselinis, Landsbergo renetas, Londono pepinas, Pupinis, Vilhelminis. Obelų poskiepiams nuo 1966 rekomenduojamas Anyžinis dryžuotasis (60% visų poskiepių), miškinė O. (30%) ir slyvalapė O. (10%). Obelys selekcionuojamos, jų veislės tiriamos ir obelų agrotechnikos bandymai daromi Vytėnų bandymų stotyje.

Obelys gerai auga lengvuose priemolio dirvožemiuose, kur gruntinis vanduo yra ne aukščiau kaip 1,5—2 m. O., įskiepytos į stipriai augančius poskiepius, užauga iki 6—10 m aukščio; pra-

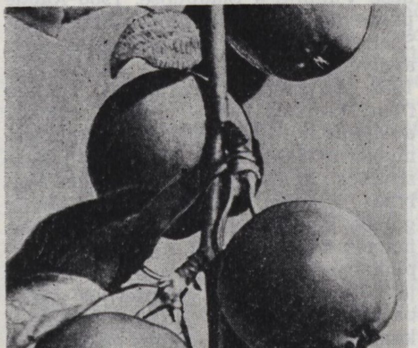

Obelis. Lietuvos pepinas

Kazliškių **obelis** (Kauno rj.) — gamtos paminklas

deda derėti ketvirtais—dvyliktais amžiaus metais, našus jų laikotarpis būna 40—50 ir daugiau metų; įskiepytos į silpnai ir vidutiniškai augančius poskiepius, užauga iki 1,5—5 m, pradeda derėti 3—4 metais, našus laikotarpis 10—15 ir daugiau metų. Svarbiausios grybinės obelų ligos: lapų bei vaisių — obelų rauplės, vaisių — rudasis vaisių puvinys, liemens bei šakų — paprastasis vaismedžių vėžys, liemens bei šakų žievės — vaismedžių juodasis vėžys, citosporiozė, fuzariozė. Obelų paprastiesiems pumpurams, žiedpumpuriams, žiedams labiausiai kenkia vabalas obelų žiedgraužis, lapams — drugių obelų kandies, žieduotojo bei nedvejinio verpiko, gudobelių baltuko, sprindžių bei lapsukių vikšrai, vaisiams — drugių obuolių vaisėdžio bei šermukšnių kandies vikšrai, vabzdžio obuolių piūklelio lervos, jauniems ūgliams ir lapams — amarai, šakutėms ir liemeniui — skydamariai. Sėklavaisių tarpe obelys pagal plotą vyrauja Lietuvos visų kategorijų ūkiuose. 1952 augo 3 mln. obelų (apie 14 400 ha), 1960 — apie 5 mln. (apie 24 000 ha), 1965 — apie 7 mln. (apie 33 600 ha, arba apie 85% bendro sodų ploto).

Soduose auginamų O. vaisiai dažniausiai sveria 75—150 g. Suaugusi stambi O. kasmet duoda 100—300 kg ir daugiau vaisių. Gerai tvarkomuose soduose obuolių gaunama 5—20 t/ha. Lietuvoje obuoliai daugiausia valgomi švieži; mažesnė dalis perdirbama į kompotus, marmeladą, sultis, vyną, džemą, tyres, kisielių, pektiną, marinuojama, džiovinama. Obuolių perdirbama daugiau, negu bet kurių kitų vaisių. 1964 Lietuvos prekybinės org-jos iš viso supirko 35 800 t obuolių, iš kurių apie 19 000 t perdirbta konservų ir vaisvynių f-kuose, 5320 t išvežta į kitas taryb. respublikas, likusieji obuoliai parduoti Lietuvoje. Šviežių obuolių ir jų konservų įvežama ir iš kitų taryb. respublikų (daugiausia iš Moldavijos ir Ukrainos), t. p. importuojama (daugiausia iš Bulgarijos).

Lit.: **V. Venskutonis, I. Štaras,** Sodininkystė, V., 1959; Sodininko žinynas, V., 1962; Lietuvos pomologija, V., 1962; Vytėnų I. Mičiurino v. sodininkystės-daržininkystės bandymų stotis, V., 1964; **J. Kriaučiūnas,** Tarybų Lietuvos sodai, V., 1964.

OBĖLIŲ EŽERAS — **1.** Ežeras Rokiškio rj., Obelių miesto p. v. pakraštyje. Plotas 51 ha. Ežeras ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 1550 m, didž. plotis 480 m, kranto linijos ilgis 3450 m. Ežero galuose krantai žemi, pelkėti. Įteka Akmenė, išteka bevardis Kriaunos intakas.

2. Ežeras Ukmergės rj., 7 km į š. nuo Ukmergės, 4 km į v. nuo Ukmergės—Panevėžio plento. Plotas 14 ha. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 810 m, didž. plotis 250 m, kranto linijos ilgis 2120 m. Krantai žemi, rytinis pelkėtas. Išteka Obelteka (Ūsioginės intakas). Š. pakrantėje yra Obelių kaimas. Ežeras verslovinis. Apie 1830 ežerą kiek nuleidus, pakrantėje aptikta anglių, sudegintų žmonių ir arklių kaulų, įv. ginklų, pentinų, kirvių, raktų, žirgo aprangos dirbinių, papuošalų.

OBELNINKĖLIAI — kaimas Alytaus rj., Parėčėnų apyl., 14 km į p. r. nuo Simno, Obelijos ežero v. krante. 154 gyv. (1959). Obelninkų aštuonmetė mokykla (1927—51 pradinė, 1951—62 septynmetė).

OBELTĪS — upė Alytaus ir Prienų rj., Verknės kair. intakas. Ilgis 17 km, baseino plotas 102 km². Prasideda 3 km į p. nuo Butrimonių. Teka į š. Įteka į Verknę 27 km nuo jos žiočių, 3 km į p. v. nuo Stakliškių. Intakai: dešinieji — Plasaupė, Pilaitis, Baldija; kairysis — Rudija. Vid. debitas žiotyse 0,83 m³/s.

OBELŪPIAI — kaimas Vilkaviškio rj., Alvito apyl., 7 km į p. v. nuo Vilkaviškio. 31 gyv. (1959). Obelupiuose 1882 gimė Z. Aleksa-Angarietis.

OBÓNIŲ-TAUTKÓNIŲ PÉLKĖ — pelkė Kupiškio rj., 3 km į p. nuo Skapiškio geležinkelio stoties. Plotas 500 ha (pramoninis 410 ha). Pelkė 0,5—1 km pločio juosta tęsiasi iš š. v. į p. r. apie 10 km. Šiaurės vakaruose prasideda Kupa (Lėvens intakas), pietryčiuose — Aluotis (Šetekšnos intakas). O.-T. p.— sausumінės kilmės žemapelkė; viduryje — raistinė, pakraščiuose — plyninė. Durpių klodo didž. storis 6,5 m, vid. 2,96 m. Durpės žemapelkinės — plynraistinės bei plyninės. Vid. susiskaidymas 34%, vid. peleningumas 7%. Ištekliai 12,1 mln. m³. Š. v. pakraštyje yra Tautkonių kaimas, p. v. — Obonių kaimas.

OBSERVATÓRIJOS ž. *Kauno astronomijos observatorija, Vilniaus astronomijos observatorija.*

OČAPÓVSKIS Mykolas [1788 Poteikiuose (BTSR, netoli Slucko) — 1854 Varšuvoje] — žemės ūkio specialistas, ekonomistas. Studijavo Vilniaus un-to fizikos ir matematikos f-te. 1812 tame un-te gavo filos. daktaro laipsnį. Dirbo dvarų valdytoju Žemaitijoje. 1819—22 studi-

javo ž. ū. mokslus ir ūkininkavimą Vokietijoje, Olandijoje ir Anglijoje. 1822—1832 Vilniaus un-to ž. ū. katedros profesorius, vedėjas. O. iniciatyva 1828 Pilaitėje (netoli Vilniaus) įsteigtas Ž. ū. in-tas, veikęs iki 1832. Uždarius Vilniaus un-tą, O. 1834 išvyko į Varšuvą. Nuo 1835 Žemės ūkio ir miškininkystės in-to direktorius Marimonte (netoli Varšuvos). Įvairiais ž. ū. klausimais lenkų k. parašė 13 knygų, vadovėlių, paskelbė straipsnių period. spaudoje. Reikšmingiausias veikalas — „Žemės ūkis" (10 t., 1835—46; II leid. 12 t., 1848). O. veikaluose daug vietos skiriama žemės įdirbimui Lietuvoje, ž. ū. augalų (ypač techn. augalų, pašarinių žolių) agrotechnikai, daugialaukėms sėjomainoms, gyvulininkystei, ž. ū. ekonomikai Lietuvos klimatinėmis bei ekonominėmis sąlygomis. O. — vienas žymiausių to meto dvarininkinio liberalizmo ideologų Lietuvoje. Savo raštuose atskleidė ekonominius baudžiavinės sistemos prieštaravimus, įrodinėjo laisvai samdomo darbo pranašumus, tačiau siūlė baudžiauninkus išlaisvinti be žemės.

Lit.: Iš mokslų istorijos Lietuvoje, t. 1, V., 1960 [p. 55—60; su bibliografija].

ÓDĖ [gr. *ōdē* — daina] — iškilmingas eilėraštis, skirtas kurio nors asmens ar svarbaus įvykio garbei. Kartais O. laikomas apskritai iškilmingo pobūdžio eilėraštis. Senovės Graikijoje O. buvo vadinamas bet koks lyr. eilėraštis, pritaikytas dainuoti chorui. O. ypač paplito klasicizmo laikais. Liet. lit-roje žinoma S. Stanevičiaus O. „Šlovė Žemaičių" (1823), kurioje aukštinami žemaičių studentai, jų pasiryžimas dirbti tėvynės labui, rūpintis liet. kultūros vystymu. Vėliau odžių tipo eilėraščių sukūrė Maironis, L. Gira, A. Venclova, E. Mieželaitis ir kt.

ÓDINAS Boleslovas [1894.VIII.26 Stripinuose (Skuodo rj.) — 1941.VII.12 Kretingoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Tarnautojas. Kilęs iš valstiečių. Prieš I pasaul. karą dalyvavo slaptame jaunimo lavinimosi būrelyje. 1918—19 Ylakių vls. rev. k-to švietimo komisijos narys. 1918—21 palaikė ryšius su LKP Ylakių vls. kuopele, padėjo organizuoti darbininkų profs-gą. Nuo 1922 dirbo Telšiuose, Skuode, Ylakiuose, Gruzdžiuose (Ylakiuose platino kom. lit-rą, Gruzdžiuose buvo sudaręs Raudonosios pagalbos kuopelę). Nuo 1934 Komunistų partijos narys. Už rev. veiklą policijos persekiotas, du kartus suimtas. 1940. VII—X Skuodo vls. viršaitis, vėliau LKP Kretingos aps. k-to darbuotojas. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

ÓDININKAI, odminiai, — odos apdirbimo amatininkai. Jų amatas — vienas seniausių pasaulyje. Archeologiniai radiniai rodo, kad dar prieš XII amžių Lietuvos gyventojai vartojo dirbtą odą. Kai kuriuos dirbtos odos gaminius (pvz., raitelių balnus) mini XII—XIII a. rašytiniai šaltiniai. XV a. dokumentuose minimi ir O. („garbari", „siromiatniki" — odminiai; „safjaniki" — tymo gamintojai). Odų dirbimu Lietuvoje daug kur vertėsi totoriai, atgabenti į Lietuvą Vytauto laikais. Daug O. buvo Vilniuje. Nuo XV a. jie čia turėjo savo org-ją (ž. *Cechai*). Su odų dirbimu susijusiais vardais Vilniuje pavadinta keletas gatvių (Tymo, Raugyklos, Odminių). Įsigalint stambesniajai pramonei ir stiprėjant kitų kraštų atitinkamos produkcijos konkurencijai, O. cechai likvidavosi: XIX a. pr. Vilniuje nustojo veikęs baltos odos meistrų cechas, 1813 — vokiečių O. cechas (prisijungė prie vietinių O. cecho), po 50 metų — ir vietinių O. cechas. Tymo meistrų — balnadirbių cechas panaikintas 1893. Bet ir po to O., kaip individualių, neorganizuotų amatininkų, išliko iki XX a. vidurio.

ÓDOS IR ĀVALYNĖS PRĀMONĖ. Lietuvos amatininkai jau nuo XIII a. dirbo odą ir siuvo odinę avalynę. Odinių dirbinių gamyba iki XIX a. pab. buvo smulki, dirbtuvėje dažniausiai dirbdavo savininkas ir 2—3 darbininkai. 1857 Kauno gubernijoje buvo 87 odos dirbtuvės su 206 darbininkais. XIX a. viduryje Žemaitijoje (ypač Plungėje ir jos apylinkėse) buvo labai išvystyta medinių klumpių gamyba. Per metus būdavo pagaminama apie 750 000 porų klumpių. XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje Lietuvos O. ir a. p. ėmė sparčiai augti. Stambiausi jos centrai tuo metu buvo Vilnius ir Šiauliai. Vilniuje buvo P. Golšteino, J. Menkės, S. Paplavskio, M. Rivkino, I. Suravičiaus odos f-kai. 1903 kiekviename jų dirbo apie 100 darbininkų. Vilniaus odos f-kai gamino padinę odą, juchtą; ypač garsėjo odinėmis pirštinėmis, kurios buvo eksportuojamos į daugelį Europos šalių. Šiauliuose ukmergiškis amatininkas Ch. Frenkelis 1879 įsteigė odos dirbtuvę, kuri greitai išaugo į didelį f-ką; jame buvo gaminama ne tik kieta, bet ir minkšta augalinio rauginimo oda, kuriai žaliavą Rusija įsiveždavo iš užsienio. Be to, jis įsteigė raugų f-ką, kuris naudojo vietinę žaliavą ir iš P. Amerikos atvežtus kvebracho rąstus. Vėliau Šiauliuose odos f-kus įsteigė Rogalinai, broliai Nurokai, Choronžickis, Gordonas. XX a. pradžioje Ch. Frenkelio f-ko gaminiai buvo realizuojami visoje Rusijos imperijoje. 1910—11 O. ir a. p. įmonės (su kailių pramonės įmonėmis) sudarė 7% visų Lietuvos pram. įmonių; jose dirbo 20% visų pram. darbininkų ir buvo pagaminama 26% visos pram. produkcijos.

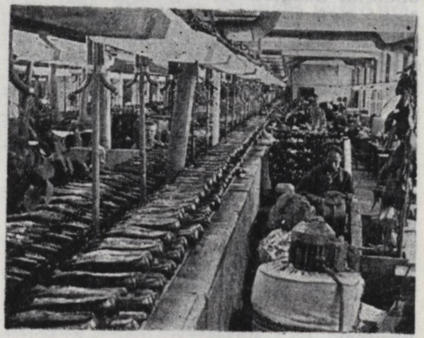

Odos ir avalynės pramonė. Kauno avalynės f-ko „Raudonasis Spalis" vyriškos modelinės avalynės cechas

Po I pasaul. karo odos pramonė, netekusi plačių Rusijos realizavimo rinkų, sunyko; užtat ėmė augti avalynės pramonė, gaminusi vietos rinkai. 1937 Lietuvoje buvo 21 odos pramonės įmonė (834 darbininkai), 48 avalynės gamybos įmonės (895 darbininkai), 17 odinės galanterijos pramonės įmonių (92 darbininkai). Didesnės O. ir a. p. įmonės buvo Šiauliuose, Ukmergėje, Marijampolėje, Kėdainiuose, Kaune, Kretingoje, Utenoje, Klaipėdoje, Panevėžyje. Didžiausia avalynės įmonė Lietuvoje (ir visame Pabaltijyje) buvo „Bato" f-kas Šiauliuose. 1939 jame dirbo daugiau kaip 450 darbininkų. Avalynės gamyba Lietuvoje buvo mažesnė už pareikalavimą, dėl to avalynė buvo ir importuojama. 1937 Lietuvoje pagaminta 1560 t kietos odos (7,3 mln. lt vertės), 339 t juchto ir blanko odos (2,2 mln. lt vertės), 40,5 mln. dm^2 chromo odos (5,5 mln. lt vertės), 473 000 porų avalynės (6,3 mln. lt vertės), 420 000 lt vertės odos galanterijos gaminių. 1937 odos žaliavos perdirbta už 9,5 mln. lt; didžioji dalis jos (odos žaliava padams) buvo importuojama. Eksportuojama buvo tik kieta oda (nedideliais kiekiais).

Vok. faš. okupacijos metais buvo visai sunaikintas „Bato" f-kas, smarkiai nukentėjo ir kiti odos f-kai Šiauliuose, kai kurie Vilniaus f-kai.

Po D. Tėvynės karo O. ir a. p. buvo koncentruojama stambesnėse įmonėse. Šiauliuose odos f-kas buvo reorganizuotas į odos ir avalynės kombinatą *„Elnias"*, įkurta Šiaulių odos g-la juchtui ir chrominei odai iš kiaulių odos žaliavos gaminti. Vilniuje smulkios odos dirbtuvėlės buvo sujungtos į *Eidukevičiaus odos ir avalynės įmonių susivienijimą*. Pirminis žaliavos perdirbimas buvo sukoncentruotas odos perdirbimo įmonėse Vilniuje ir Šiauliuose. 1960 Kaune pastatytas avalynės f-kas „Raudonasis Spalis", prie kurio 1963 prijungtas sport. avalynės f-kas „Keturi komunarai". 1962 Anykščiuose pastatytas veltinių f-kas, kuriame sukoncentruota veltinės avalynės ir techn. bei stat. veltinio gamyba. 1965 Mažeikių linų f-kas rekonstruotas į avalynės įmonę. Guminės avalynės gamyba sukoncentruota Kauno gumos kombinate *„Inkaras"*. Avalynės įmones kurpaliais bei pakulniais aprūpina bandomoji mechaninė g-la „Apvija" (Kaune). Odinės galanterijos gamyba sutelkta Vilniaus odinės galanterijos kombinate ir Šiaulių odinės galanterijos f-ke. 1967 buvo 9 O. ir a. p. įmonės (be „Inkaro"), kuriose dirbo 9320 darbininkų ir tarnautojų. Jų bendroji produkcija (be guminės avalynės) sudarė 11% visos lengvosios pramonės produkcijos. Apie 80% žaliavos odos ir avalynės pramonei paruošiama Lietuvoje, likusi dalis importuojama: kieta oda padams — iš Š. ir P. Amerikos, chromo

oda — iš Indijos, arabų šalių ir kt. Apie 30% avalynės, pagamintos Lietuvoje, išvežama į kitas taryb. respublikas, kita dalis realizuojama vietoje.

Odos ir avalynės pramonės augimas 1945—65

Produkcija	1945	1950	1955	1960	1965
Odinė avalynė (mln. porų)	0,2	1,8	3,4	6,2	8,4
Kieta oda (tūkst. t)	0,3	1,3	1,8	3,0	3,1
Chromo oda (mln. dm^2)	7	53	75	162	175
Juchtas (mln. dm^2)	5	14	28	32	36
Žaliaminė oda (t)	—	23	91	100	163
Veltiniai (tūkst. porų)	—	75	250	575	482
Guminė avalynė (mln. porų)	0,03	1,3	2,6	3,1	4,8

ÓDOS IR̃ VENÈROS LȊGOS. Apie O. ir v. l. Lietuvoje iki XIX a. yra tik atskirų žinių. 1591 J. Bretkūnas „Postilėje" mini R. Prūsijoje pasitaikančius **raupsus.** 1821 J. Frankas rašė Lietuvoje matęs daug sergančių raupsais. Pirmas tiksliai diagnozuotas raupsų atvejis buvo užregistruotas 1870 Klaipėdos krašte. 1899—1944 prie pat Klaipėdos veikė 25 lovų leprozorijus (ligoninė sergantiems raupsais). 1924 jame buvo 20 ligonių (daugiausia iš Klaipėdos kr.). Karo metais leprozorijus sugriautas. Šiuo metu pavieniai raupsuotieji hospitalizuojami Talsų (Latvijos TSR) leprozorijuje. XVI—XIX a. Lietuvoje buvo paplitęs **kaltūnas.** Jis buvo laikomas savarankiška liga, nors kai kurie gydytojai (K. Šulcas, S. Bizis) teisingai aiškino, kad jis yra tik nešvaros pasekmė. Vilniaus med. d-ja 1855 ir 1873 skelbė konkursus kaltūno etiologijai bei simptomatologijai išaiškinti. A. Adamovičius konkursiniame darbe pateikė duomenų ir apie kaltūno paplitimą, ypač baudžiauninkų tarpe (Rokiškio dvare 1856 buvo 127 kaltūnuoti baudžiauninkai). Kylant kultūrai ir stiprėjant higienos įpročiams, kaltūnas pats ėmė nykti. XIX a. vid. keletas Vilniaus gydytojų (Z. Civinskis ir kt.) pradėjo kovoti su kaltūnu. Atskirų kaltūno atvejų pasitaikydavo ir XX a. (ypač Vilniaus krašte). Labai paplitę buvo **grybeliniai susirgimai,** į kuriuos ilgą laiką nebuvo kreipiamas dėmesys. Šiuos susirgimus pradėta gydyti tik XIX amžiuje. 1864 Vilniaus med. d-ja įsteigė k-tą, kuriam pavedė ištirti grybelinių susirgimų paplitimą, užsikrėtimo priežastis ir gydymo būdus. Ataskaitoje k-tas gana tiksliai aprašė piktšašių *(favus)* klinikinį vaizdą, to meto gydytojų vartojamus gydymo būdus. Tuo metu rimtesnė kova su grybeliniais susirgimais buvo neįmanoma dėl skurdo ir antisanitarinių liaudies gyvenimo sąlygų.

Pirmosios žinios apie **venerines ligas** Lietuvoje siekia 1493 (M. Strijkovskis). 1498—99 minima sifilio epidemija Vilniaus aristokratijos tarpe. 1581 karaliaus dvaro gydytojas V. Očko išleido traktatą „Sifilis, arba dvarų liga", kuriame aprašė ligos prigimtį ir eigą. Apie didelį venerinių ligų išplitimą rašė J. Frankas (1808). Venerinių ligų statistika buvo vedama nuo XIX a. vid. (iš pradžių netiksli, nes sifilis buvo painiojamas su gonorėja). 1853 vien Kauno gub. užregistruota 930 susirgimų sifiliu, 1859 — 477 sifiliu ir 13 gonorėja. 1922—40 kas metai buvo užregistruojama 1500—2000 sifilio atvejų; faktiškai susirgimų būdavo žymiai daugiau. Vok. faš. okupacijos ir pokario metais padėtis dar pablogėjo. Ypač daug žmonių sirgo niežais (1945 — 42 600), trichomikozėmis (1945 — 612). Planinga kova su O. ir v. l. pradėta taryb. metais, įvedus tikslią sergančių tomis ligomis registraciją, nemokamą ir privalomą (sergant venerinėmis ligomis) gydymą. Įsteigti 5 dermatovenerologiniai dispanseriai (Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje) su stacionarais ir O. ir v. l. kabinetai rajonų poliklinikose. 1945—57 veikė *Dermatologijos-venerologijos institutas.* Taryb. metais Lietuvoje beveik likviduotas sergamumas kai kuriomis venerinėmis ligomis, tuberkuliozine vilklige, piktšašiais, žymiai sumažėjo grybelinių susirgimų.

XIX a. Vilniaus un-to med. f-te O. ir v. l. kursas buvo dėstomas terapijos ir chirurgijos katedrose. Apgintos med. daktaro disertacijos apie sifilį (E. Verderamas 1811, T. Grečina 1815), kaltūną (K. Kačkovskis 1821, L. Knotė 1830), pūlingus odos susirgimus (Z. Dzevonskis 1830), skrofuliozę (A. Onacevičius 1837). O. ir v. l. katedra Vilniaus un-te įkurta 1923; jos vedėjai buvo A. Sovinskis (1923—28), F. Malinovskis (1928—35) ir T. Pavlijas (1935—39). Kauno un-te odos-veneros ligų katedra (dabar ji priklauso Kauno Med. in-tui) įkurta 1922 (1922—36 vedėjas J. Karuža, nuo 1936 B. Sidaravičius). 1944—51 Vilniaus un-te O. ir v. l. kursą dėstė A. Gulbinas, nuo 1952 J. Lelis. 1953 įsteigta Lietuvos Dermatovenerologų moksl. d-ja (1967 buvo 125 nariai) su 5 skyriais didesniuosiuose miestuose. Paskelbta apie 250 moksl. darbų mikologijos, zoofilinės trichofitijos, odos tuberkuliozės, piodermijų, raudonosios vilkligės klausimais. Lietuvos dermatovenerologai nagrinėja centrinės nervų sistemos įtaką odos fiziologijai ir patologijai, kurortinį dermatozių gydymą, radioaktyvių izotopų taikymą dermatovenerologijoje, profesines dermatozes. 1966 Lietuvoje dirbo 130 O. ir v. l. specialistų.

Lit.: **J. Lelis,** Odos-veneros ligos ir mokslo apie jas vystymasis Lietuvoje 16—19 amž.— „VVU mokslo darbai", t. 21, V., 1958; **J. Lelis,** Respublikos dermato-venerologų atsiekimai ir uždaviniai. — „Sveikatos apsauga", 1965, Nr. 7.

OFČÌNSKAS Izaokas [g. 1914.I.15 Veisiejuose (Lazdijų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1932 baigė Lazdijų g-ją. 1932—38 darbininkas Veisiejuose. 1929 įstojo į Lietuvos Raudonosios pagalbos (LRP) org-ją, nuo 1934 LRP Veisiejų parajonio k-to narys. 1938 Kaune dirbo braižytoju ir studijavo un-te. 1939 už rev. veiklą adm. tvarka kalintas Dimitravo priverčiamojo darbo stovykloje. 1940—41 dirbo „Liaudies balso", vėliau „Tiesos" redakcijose, paskui adm. darbuotojas Vilniuje ir Kaune. 1941 pasitraukė į TSRS gilumą, dirbo kolūkyje Čeliabinsko, vėliau Alma Atos srityje. 1942 tarnavo 16 liet. divizijoje, dirbo Namangane (Uzbekijos TSR). Nuo 1944 poligrafijos pramonės darbuotojas Vilniuje. Nuo 1945 TSKP narys. 1958 neakivaizdiniu būdu baigė Maskvos Poligrafijos in-tą.

OFSÈTINĖ SPAUDÀ, ofsetas [angl. *offset*], — spausdinimo būdas, kai dažai nuo spausdinamosios formos (pagamintos iš cinko, aliuminio ar kt. medžiagos) perkeliami ant guma padengto tarpinio paviršiaus, o nuo jo ant popieriaus. Pirmoji ofsetinė mašina Lietuvoje pradėjo veikti 1928 „Spindulio" (dab. Požėlos) spaustuvėje Kaune. 1937 ten pat buvo sumontuota antroji tokia mašina. Spausdinamosios formos buvo gaminamos litografiniu būdu cinko plokštės paviršiuje. 1953 Požėlos spaustuvėje Kaune spausdinamąsias formas ofsetinei spaudai pradėta gaminti fotomechaniniu būdu. Vėliau ofsetinį spausdinimo būdą įsisavino ir kt. spaustuvės: 1958 — „Vaizdas" Vilniuje, 1959 — „Rytas" Klaipėdoje ir „Giedra" Kaune, 1960 — „Titnagas" Šiauliuose, 1964 — Laikraščių ir žurnalų leidyklos spaustuvė, 1966 — Taros ir įpakavimo konstravimo biuro spaustuvė Vilniuje. Daugumas O. s. mašinų ir įrengimų gauta iš VDR. Ofsetu spausdinamos spalvotos knygutės ikimokyklinio ir mokyklinio amžiaus vaikams, atvirutės, prospektai, dailės kūrinių reprodukcijos, kai kurie žurnalai, įv. etiketės ir kita. Lietuvos spaustuvėse ofsetiniu būdu spausdinami ir kitų taryb. respublikų leidiniai. 1966 O. s. būdu pagaminta (perskaičiavus į 60×92 cm formatą) apie 290 mln. spalvos atspaudų („Vaizdo" spaustuvėje 45,5 mln., Požėlos — 80 mln., „Giedros" — 26 mln., „Ryto" — 14 mln., „Titnago" — 7 mln., Laikraščių ir žurnalų leidyklos — 100 mln., Taros ir įpakavimo konstravimo biuro — 17 mln.).

OFTALMOLÒGIJA [gr. *ophthalmos* — akis + *logos* — mokslas] — medicinos šaka, tirianti akių ligas ir jų gydymą. O. klausimais domėjosi Vilniaus un-to med. profesoriai jau XVIII a. pabaigoje. J. Briotė, skaitydamas chirurgijos kursą, nagrinėjo akių pažaidas, kataraktas, oftalmijas, vokų ligas. Apie akių ligas rašė J. Frankas. Jo pastangomis terapijos katedros adjunktas V. Herberskis 1817 buvo išsiųstas studijuoti O. į Vieną. Daug dėmesio O. klausimams skyrė J. Niškovskis, K. Porcijanka, V. Pelikanas (moksl. darbo apie ašarų maišelio akmenis autorius). Vilniaus un-te ir Medicinos-chirurgijos akademijoje 1793—1842 apgintos 7 med. daktaro disertacijos O. tematika (H. Lango apie naujagimių akies vokų uždegimą 1812, J. Tomaševskio apie kataraktą 1813 ir kt.). Akių ligų profilaktikos, diagnostikos ir gydymo klausimus nagrinėjo Vilniaus med. d-jos nariai. Savo moksl. darbus O. klausimais jie spausdino Vilniaus, Krokuvos, Varšuvos med. leidiniuose. Akių ligoniai buvo hospitali-

zuojami chirurginėje, rečiau terapinėje un-to klinikoje. Pirmoji specializuota akių ligų ligoninė Vilniuje įsteigta 1859. 1884 pastatyta nauja akių ligų ligoninė. XIX a. pab. suaktyvėjo kova prieš infekcinę akių ligą — *trachomą*, kuri nuo seno buvo paplitusi Lietuvoje, ypač kaimuose. Beveik pusė visų aklųjų, pagal to meto statistiką, buvo apakę nuo trachomos. Rusijos imperijoje nuo 1893 veikė vad. skrajojantieji būriai (gydytojų ir med. seserų brigados), kurie gydė sergančius trachoma. Tokia brigada 1903 dirbo Zarasuose, 1913 — Trakuose. Su trachoma sėkmingai kovojo daugelis to meto gydytojų (V. Alseikienė, P. Avižonis, E. Kutorgienė, J. Marcinkus, J. Nemeikša). Teorinės ir praktinės O. srityje ypač daug nuveikė P. Avižonis. 1903 jis Žagarės ligoninėje įsteigė okulistinį punktą su stacionarinėmis lovomis, 1922 Raudonojo kryžiaus ligoninėje Kaune suorganizavo akių ligų kliniką, daug prisidėjo prie jos rūmų statybos. Svarbiausias O. moksl. darbas, paskelbtas buržuazijos valdymo metais, buvo P. Avižonio „Akių ligų vadovas" (1940). Nuo 1920 O. buvo dėstoma Aukštuosiuose kursuose. 1922 įkurta akių ligų katedra Kauno un-te (1922—39 vedėjas P. Avižonis) ir Vilniaus un-te (1922—36 vedėjas J. Šimanskis, 1936—39 I. Abramovičius).

Po D. Tėvynės karo sėkmingai buvo kovojama su infekcinėmis akių ligomis, ypač su trachoma. 1956 pradėtas masinis profilaktinis gyventojų tikrinimas, intensyvus sergančiųjų trachoma gydymas. 1962 trachoma Lietuvoje galutinai likviduota. Daug dėmesio skiriama vaikų akių apsaugai; miestų poliklinikose yra žvairų vaikų gydymo kabinetai. Kulautuvos tuberkuliozinėje sanatorijoje veikia akių tuberkuliozės skyrius. Dispanserizuojami visi sergantieji glaukoma. Daromos kataraktos šalinimo, tinklainės atšokimo, antiglaukominės ir plastinės akių operacijos. Sukurta ašarų takų ir vokų plastinių operacijų modifikacija. O. Jaudegytė pasiūlė originalų akių nudegimų gydymo būdą. Studijuojami ir taikomi nauji akių ligų tyrimo metodai: gonioskopija (A. Valentinienė), spalvinė akies dugno fotografija (S. Čibirienė). Tyrinėjama glaukoma, jos ankstyvoji diagnostika ir gydymas (M. Tornau, J. Saliklytė), akių traumatizmo, jo profilaktikos klausimai (M. Horodničienė, F. Kantoravičius), akių tuberkuliozė (O. Šakenienė), junginės kraujagyslių pakitimai dėl širdies ir kraujagyslių ligų (E. Daktaravičienė) ir kt. Yra dvi O. klinikos: Vilniaus un-te (nuo 1944 vedėja M. Horodničienė) ir Kauno Med. in-te (1944—58 vedėjas J. Nemeikša, nuo 1958 E. Daktaravičienė). 1963 įkurta Lietuvos TSR Oftalmologų moksl. d-ja (1967 — 108 nariai) su filialais 5 miestuose. Įvyko 3 resp. konferencijos O. klausimais. 1967 Lietuvoje dirbo apie 150 gydytojų oftalmologų, ligoninėse buvo 343 lovos akių ligoniams, 7 specializuoti akių ligų skyriai, veikė 73 akių ligų kabinetai poliklinikose, akių tuberkuliozės kabinetas Vilniaus tuberkulioziniame dispanseryje.

OGINSKÁITĖ Kotryna [g. 1902.V.11 Šiauliuose] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Darbininkė. Kilusi iš darbininkų. 1919—29 LKP narė, part. darbą dirbo Joniškyje. 1923 už kom. lit-ros platinimą suimta ir su 13 mėn. amžiaus sūnumi kalinta Šiauliuose. Vėliau gyveno policijos priežiūroje. 1931—34, dirbdama Šiauliuose, vėliau Kaune, palaikė ryšius su komunistais. Hitlerininkams okupavus Lietuvą, Kaune palaikė ryšius su H. Borisos vadovaujama partizanų grupe. Nuo 1958 pensininkė.

OGÌNSKIS Gabrielius [1784—1842.XII.15 Vilniuje] — 1831 sukilimo dalyvis. Buvo Napoleono armijos pulkininku. Prasidėjus 1831 sukilimui, vadovavo Trakų aps. sukilėliams. Nuo 1831.IV.24 žygiavo su K. Zaluskio sukilėlių korpusu į Jonavą, paskui apsistojo Raseinių apskrityje. Korpusui išsiskirsčius, su sukilėlių būriu gegužės pab. sugrįžo į Trakų apskritį. O. vadovaujamas Trakų aps. sukilėlių ir Vilniaus un-to studentų būrys 1831.VI.6 susijungė su D. Chlapovskio daliniais prie Gabriliavos (Kaišiadorių rj.). Gen. A. Gelgaudui suorganizavus Lietuvos laikinąją sukilėlių vyriausybę, O. nuo 1831.VI.12 iki sukilimo pabaigos buvo šios vyriausybės vicepirmininkas ir kar. skyriaus patarėjas. Sukilimą nuslopinus, pasitraukė į Prūsiją, iš ten į Paryžių. Gavęs leidimą, 1840 grįžo į Lietuvą, bet buvo suimtas ir 11 mėn. kalintas Vilniuje.

OGÌNSKIS Mykolas Kleofas [1765.IX.7 Guzove (netoli Varšuvos) — 1833.X.18 Florencijoje (Italija)] — politinis veikėjas, kompozitorius. Veiklus Ketverių metų (1788—92) seimo dalyvis ir polit. reformų šalininkas. 1790 su diplomatine misija lankėsi Olandijoje ir Anglijoje. 1792 susidarius Targovicos konfederacijai, iš pradžių kovojo prieš jos šalininkus Lietuvoje, netrukus perėjo į konfederatų pusę. 1793—94 Lietuvos iždo valdytojas. Kilus T. Kosciuškos vadovaujamam sukilimui (1794), prisijungė prie sukilėlių ir buvo paskirtas Lietuvos Vyriausiosios tautinės tarybos nariu. Buvo paskirtas Ukmergės, Švenčionių ir Breslaujos apskričių sukilėlių viršininku. Jam buvo pavesta su šių apskričių 1000 raitininkų ir 1500 pėstininkų daliniu pulti Daugpilio tvirtovę. Puolimui nepavykus, atitraukė savo dalinius į Dusetas. Sukilimui pralaimėjus, emigravo į Italiją. Aktyviai dalyvavo emigrantų veikloje: 1796 emigrantų atstovas Konstantinopolyje, mėgino užmegzti ryšius su Napoleonu I. 1802 sugrįžo iš emigracijos, tapo caro Aleksandro I šalininku, buvo paskirtas slaptuoju patarėju ir senatoriumi. Parengė ir 1811 įteikė Aleksandrui I Lietuvos D. Kun-stės atkūrimo projektą. Nusivylęs Aleksandro I politika, 1815 išvyko į Florenciją, kur gyveno iki mirties. O. sukūrė daug dainų, romansų, mazurkų, valsų ir maršų. Pagal savo paties libretą 1799 sukūrė vieno veiksmo operą „Zelis ir Valkuras, arba Bonapartas Kaire". Kaip kompozitorius išgarsėjo polonezais, iš kurių ypač populiarus „Atsisveikinimas su tėvyne". O. parašė ir išleido pranc. kalba „Memuarus apie Lenkiją ir lenkus nuo 1788 iki 1815 metų", „Laiškus apie muziką" ir kt.

ÕGUZAS Juozas [g. 1921.XI.1 Lodzėje (Lenkija)] — žurnalistas, Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas (1965). 1940 baigė Kauno III g-ją. 1940—41 „Komjaunimo tiesos" lit. darbuotojas. 1941—45 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. 1945—46 „Komjaunimo tiesos" redaktoriaus pavaduotojas. Nuo 1946 TSKP narys. Nuo 1946 „Valstiečių laikraščio" redakcijos skyriaus vedėjas, ats. sekretorius, nuo 1959 — redaktoriaus pavaduotojas. 1952 baigė Visasąjunginio Neakivaizdinio juridinio in-to Vilniaus filialą, 1961 — Lietuvos Ž. ū. akademiją. Nuo 1953 dar ir Vilniaus un-to žurnalistikos katedros dėstytojas. Parašė apybraižų kolūkine tematika („Pagrindinis gyvenimo įstatymas", 1952; „Svečiuose pas Baltarusijos žemės ūkio pirmūnus", 1956). Period. spaudoje rašo ž. ū. ekonomikos klausimais.

„OIFGANG" („Aušra") — komunistinis vienkartinis leidinys, išleistas 1933.I Kaune žydų kalba. Redagavo Ch. Levinas, A. Plakchinas ir kt. Išspausdino straipsnį apie M. Gorkį, grož. lit-ros kūrinių, Amsterdamo antimilitaristinio kongreso manifestą.

„OJCZYZNA RADZIECKA" („Tarybinė tėvynė") — tarybinis Šalčininkų rj. laikraštis, ėjęs 1951.II.18—1962.IV.27 dukart per savaitę lenkų kalba. Nuo 1954 ėjo tapatus leidinys rusų kalba („Sovetskaja rodina"), nuo 1958 ir liet. kalba.

ÓKAINIAI — kaimas Kėdainių rj., Truskavos apyl., 14 km į p. nuo Ramygalos, prie kelio į Šėtą. 283 gyv. (1959). Ryšių skyrius, pr. m-la (nuo 1923), kultūros namai (nuo 1959). Ist. šaltiniuose O. minimi 1585.

OKEANOLÒGIJA. Lietuvoje O. tyrinėjimai vykdomi Kuršių marių ir Baltijos j. pakrantėje. Jie pradėti XIX a. pr., kai Klaipėda tapo svarbiu uostu. Laivų apsaugai 1824 pradėti vandens lygio ir ledų stebėjimai Kuršių mariose. Reguliarius oro t-ros, vėjo, kritulių, vandens lygio ir ledo stebėjimus Kuršių mariose 1880 pradėjo Klaipėdos uosto darbų v-ba Klaipėdoje (didžiajame valdiškame uoste ir Locų prieplaukoje) bei Ventėje. Vėliau buvo įsteigti dar 5 okeanologiniai marių stebėjimo postai: Juodkrantėje (1881), Stariškėje (1895), Smeltėje (1895), Lūžijoje (1897) ir Alksnyne (1897). Stebima buvo nestandartiniais prietaisais, nereguliariai ir nevienodais metodais. Spausdinti šių postų duomenys išliko tik hidrometriniame metraštyje, kuris ėjo 1904—38 Berlyne. 1922—25 Kauno geofizikos observatorija, Lietuvos Hid-

rometrinis sausumos ir vandens kelių v-bos biuras įsteigė okeanologinius marių stebėjimo postus Nidoje ir Kopgalyje, o Baltijos j. stebėjimui — Palangoje ir Šventosios uoste. Stebėjimų duomenys paskelbti „Hidrometriniame metraštyje" (1929, 1933) ir „Klimatiniame žinyne" (1953—55). Po II pasaul. karo O. postų tinklo atkūrimas ir tolesni stebėjimai buvo pavesti Hidrometeorologinei tarnybai. Nuo 1954 pradėti ekspediciniai darbai mariose ir jūroje. Be standartinių jūrinių hidrometeorologinių stebėjimų, pradėta matuoti srovių kryptį, vandens druskingumą, t-rą, rūgštingumą, deguonies, nitritų, fosfatų kiekį. Nuo 1958 okeanologinius stebėjimus Baltijos jūroje vykdo ekspedicinis laivas „Jūratė". 1961 įsteigta Klaipėdos hidrometeorologinė observatorija, kurios pagr. uždavinys — vadovauti okeanologiniams darbams Lietuvoje. Nuo 1966 reguliariai daromos Baltijos j. vandens užteršimo nuotraukos. Baltijos j. pakraščio okeanologinius tyrimus vykdo ir Lietuvos TSR MA Geografijos skyrius.

OKLĀVĖ — pelkė Varėnos rj., 3 km į r. nuo Dubičių, 1,5 km nuo Baltarusijos TSR sienos, Padubičių miške. Plotas 116 ha. Ežerinės kilmės kupstuota raistinė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 5 m, vid. 2,38 m. Durpės žemapelkinės, daugiausia viksvinės, tik pietvakariuose raistinės. Vid. susiskaidymas 30%, vid. peleningumas 11,8%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo storis vietomis siekia 5,4 m.

ŌKŠILIO PĖLKĖ — pelkė Kupiškio rj., 8 km į r. nuo Viešintų, Šimonių girioje. Plotas 434 ha. Per v. dalį teka Pelyša (Šventosios intakas). Pietryčiuose yra Uzino ež. (2 ha). O. p. — ežerinės kilmės raistinė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 4,5 m, vid. 1,57 m. Durpės žemapelkinės, daugiausia raistinės, tik vid. dalyje (daugiasluoksniame klode) plyninės, o pietryčiuose — viksvinės bei medieninės-viksvinės. Vid. susiskaidymas 32%, vid. peleningumas 10,9%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo storis iki 3,8 m.

OKTAVĀ [lot. *octava* — aštunta] — poezijos kūrinio 8 eilučių posmas, kurio pirmosios 6 eilutės rimuojamos kryžminiu rimu, o 2 paskutinės — gretutiniu (abababcc). O. vartojo italų rašytojas T. Tasas, XIV—XV a. anglų bei prancūzų baladžių kūrėjai, J. Getė, Dž. Baironas, A. Puškinas. Liet. poezijoje O. nėra plačiai kultivuota. Oktavomis yra rašęs J. Mačys-Kėkštas („Viomingo klonyj", dalis eil. „Išsiliuosavęs"), T. Tilvytis („Skiedros"), A. Venclova („Komo ežeras"). Daugiausia O. pasitaiko vertimuose, pvz., A. Puškino „Ruduo" (vert. A. Venclova), dalis J. Getės „Fausto" prologo (vert. A. Churginas).

OLECHNŌVIČIUS Aleksandras [g. 1904. VIII.3 Aščhabade (Turkmėnijos TSR)] — agronomas, Lietuvos TSR nusipelnęs agronomas (1964). 1923—47 (su pertrauka) dirbo agronomu Turkmėnijoje ir Uzbekijoje. 1931 baigė Vid. Azijos Medvilnininkystės in-tą (Taškente). 1947—53 Lietuvos TSR Ž. ū. m-jos grūdinių ir aliejinių kultūrų v-bos viršininkas, 1953—55 ž. ū. ministro padėjėjas. Nuo 1950 TSKP narys. 1955—66 Respublikinės sėklų kontrolės ir agrochemijos laboratorijos, nuo 1966 Respublikinės valstybinės sėklos inspekcijos direktorius. Daug prisidėjo prie sėklų kontrolės, o t. p. rūgščių dirvožemių tyrimo bei apskaitos organizavimo Tarybų Lietuvoje.

OLECHNŌVIČIUS, Aleknavičius, Juozas [apie 1862 Vilniuje — apie 1905 R. Sibire] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Batsiuvys. 1893 Vilniuje įsijungė į socialdemokratų grupės veiklą, buvo agitatoriumi darbininkų tarpe. 1896 dalyvavo LSDP I suvažiavime, priklausė Vilniaus org-jai. Persekiojamas išvyko į Kauną. Ten, dirbdamas Podbereskio batų dirbtuvėje, suorganizavo tos dirbtuvės darbininkų streiką. Padėjo F. Dzeržinskiui dirbti rev. darbą, įkurti LSDP Kauno org-ją. 1897 suimtas Liepojoje, kalintas Vilniuje, o 1899 ištremtas į Irkutsko guberniją.

OLECHNŌVIČIUS Stanislovas [g. 1936. IV.24 Aščhabade] — dailininkas. 1961 baigė Lietuvos TSR Dailės in-to monumentaliosios tapybos studiją. 1961—65 Šiaulių miesto vyriausiasis dailininkas. Nuo 1962 TSKP narys. Nuo 1962 dalyvauja dailės parodose. Sukūrė monumentaliosios ir dekoratyvinės dailės kūrinių, apipavidalino Šiauliuose pastatų interjerų ir eksterjerų. Nutapė teminių paveikslų, pasižyminčių apibendrintu, lakonišku piešiniu, ryškia linija.

Kūriniai: teminės kompozicijos — „Pavasaris" (1961), „Statybininkas J. Kvietkus" (1962), „Slidininkai", „Jaunosios balerinos" (1963), „Baltijos laivų statykloje", „Laivų remonto gamyklos reide", „Tulpės" (1964), „Geležinkelininkai" (1965); portretai — „Mergina" (1962), „Aukselė" (1963); peizažas „Senieji Šiauliai" (1963); juostinio plieno pano „Vaisingumas" Šiaulių universalinės parduotuvės fasadui (1963); medžio ir metalo kompozicija „Jaunystė" (1963), ir kt.

OLEINIČEŇKA Vladimiras [g. 1924.X.1 Tichoreckajoje (Krasnodaro kr.)] — architektas. 1954 baigęs Lietuvos TSR Dailės in-to architektūros f-tą, dirba Komunalinio ūkio projektavimo in-to vyriausiuoju projektų architektu. Pagal O. su kitais sudarytus projektus įrengtas Resp. bibliotekos interjeras (1961), pastatyta „Vingio" kino teatras (1963), Lietuvos TSR Aukščiausiojo Teismo rūmai (1965) Vilniuje ir kt.

ŌLEKA Andrius [**Žilinskas;** 1892 Maskvoje — 1948.II.3 Niujorke] — režisierius, teatro pedagogas. 1907 vaidino piemenuką Keturakio komedijoje „Amerika pirtyje". Baigęs Maskvoje g-ją, kurį laiką studijavo Maskvos un-to medicinos, teisės fakultetuose, 1912 įstojo į Maskvos dailės teatro I studiją ir iki 1920 buvo Maskvos dailės teatro aktorius. 1920 grįžo į Lietuvą. Netrukus išvyko į užsienį. Dirbo dramos ir kino aktoriumi Paryžiuje. Nuo 1921 vaidino rusų emigrantų Maskvos dailės teatro Pragos trupėje. Gastroliavo Berlyne, Vienoje, Stokholme, Kopenhagoje. 1922 atvykęs į Maskvą, dirbo Maskvos dailės akademinio teatro I studijoje. 1924—29 Maskvos II dailės akademinio teatro aktorius ir režisierius, Maskvos konservatorijos ir Didžiojo teatro operos studijos bei „profesorių grupės" dėstytojas. Maskvos teatruose sukūrė Oresto (Eschilo „Orestėja"), Hamleto (V. Šekspyro „Hamletas") ir kitus vaidmenis, filmavosi. 1929—35 Valstybės teatro (Kaune) režisierius, aktorius, vaidybos studijos dėstytojas, 1930—33 direktorius. 1931 įkūrė Valstybės teatro Šiaulių skyrių. Valstybės teatre suorganizavo konsultacinę ir teatro repertuaro komisijas, stengėsi parengti naujų režisierių, kvietėsi į teatrą liet. dailininkus, kompozitorius, užsienio režisierius ir atlikėjus (M. Čechovą, V. Nemčinovą, A. Obuchovą, N. Zverevą ir kt.). Suorganizavo baleto trupės gastroles Monte Karle ir Londone, dramos ir operos trupių gastroles Lietuvoje ir Latvijoje, stengėsi pasikeisti gastrolėmis su TSRS teatrais, užmezgė ryšius su Pabaltijo ir Skandinavijos valstybių teatrais bei koncertinėmis org-jomis, prisidėjo prie Pabaltijo Teatrinės santarvės sudarymo. Valstybės teatre įtvirtino K. Stanislavskio sistemą. Artimai bendradarbiavo su spektaklio dailininku, baletmeisteriu, kompozitoriumi, dramų pastatymams plačiai taikė muziką. Skatino aktorių kūrybinį savarankiškumą. O. pastatymams būdinga nuosekli režisūrinė koncepcija, monumentalumas, išraiškingos masinės scenos, spektaklio komponentų darnumas. Ypač reikšmingas liet. teatro meninei raidai buvo V. Krėvės „Šarūno" pastatymas (1929). Originaliai ir kūrybiškai komponuodamas skaitytinės dramos vaizdus, O. atskleidė scenoje Šarūno charakterio tragiškumą. Pastatymas pasižymėjo vaidybos ansambliškumu, scenine tiesa, lakoniškumu ir ritmingumu. Originalumu pasižymėjo O. režisuoti koncertiniai Dž. Baireno „Manfredo" (1932) ir J. Getės „Egmonto" (apie 1933) pastatymai. Dėstydamas Valstybės teatro vaidybos stu-

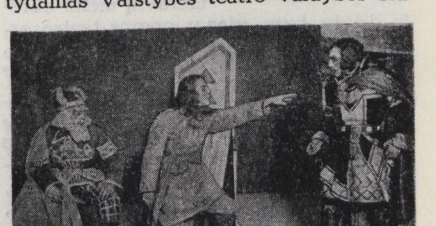

Scena iš **Andriaus Olekos** režisuoto V. Krėvės „Šarūno"

dijoje, O. parengė dvi aktorių laidas (1932 ir 1933). Jo mokiniai buvo J. Grybauskas, J. Gustaitis, R. Juknevičius, K. Kymantaitė ir kt. 1933—34 buvo „*Jaunųjų teatro*" režisierius. 1935 išvyko į JAV. Vaidino Niujorko „Majestic" teatre, gastroliavo Bostone, Filadelfijoje, sukūrė Satino (M. Gorkio „Dugne") ir kt. vaidmenis. Vadovavo Niujorko trupės studijai, su ja 1938 pastatė A. Strindbergo „Nuotakos vainiką". Vėliau su žmona V. Solovjova dirbo ped. darbą įvairiose Niujorko teatrinėse studijose, propagavo teatrinius K. Stanislavskio principus. Vienas pirmųjų JAV pradėjo mokyti vaidybos būsimus operos solistus.

Pastatymai: Valstybės teatre — V. Krėvės „Šarūnas" (1929), Č. Dikenso „Varpai" (1930) ir „Oliveris Tvistas" (1934), J. Žulavskio „Sabatai Cevi" (1931), J. Bergerio „Tvanas" (1931), Ž. Ofenbacho „Perikola" (1931), R. Planketo „Kornevilio varpai" (1932), A. Miusė „Meilė nežaidžiama" (1933), S. Čiurlionienės-Kymantaitės „Riteris budėtojas" (1934); „Jaunųjų teatre" — H. Bičer-Stou „Dėdės Tomo lūšnelė" (1933), B. Sruogos „Milžino paunksmė" (1934).

Vaidmenys: Valstybės teatre — Hamletas, Tobis (V. Šekspyro „Hamletas", „Dvyliktoji naktis"); koncertiniuose pastatymuose — Manfredas (Dž. Baironо „Manfredas"), Egmontas (J. Getės „Egmontas"), ir kt.

ÒLEKA Juozas [g. 1918.VII.16 Balčiūnuose (Vilkaviškio rj.)] — chirurgas, Lietuvos TSR nusipelnęs gydytojas (1965). 1945 baigęs Kauno un-tą, iki 1948 dirbo jame ped. darbą. 1946—48 dar ir Kauno med. seserų m-los direktorius. 1948—50 Kauno I taryb. ligoninės, nuo 1950 Kapsuko rj. ligoninės chirurginio skyriaus vedėjas, nuo 1951 dar ir vyriausiojo gydytojo pavaduotojas.

ÒLEKA Petras [g. 1895.XI.9 Maskvoje]— dainininkas (bosas), režisierius, pedagogas, Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1955). 1915 baigęs Maskvos g-ją, iki 1918 studijavo mediciną Maskvos un-te ir privačiai mokėsi muzikos pas M. Odegovą ir S. Nagibiną, dainavimo — pas M. Milerį. Parvykęs į Lietuvą, 1918—19 dėstė J. Naujalio muz. m-loje Kaune, dalyvavo koncertuose. 1919—20 dirbo Lietuvių meno kūrėjų d-joje, buvo vienas operos teatro organizatorių. Pirmajame operos teatro spektaklyje — Dž. Verdžio „Traviatoje" (1920) atliko daktaro ir markizo partijas. 1920—45 operos teatro solistas ir režisierius. Dainavimo mokėsi 1925 Romoje pas Dž. Kašmaną ir A. Bustinį, 1926 — Paryžiuje pas L. Abramovą ir A. Saniną, 1930—33 — Kaune pas T. Pavlovskį. 1930—33 iš A. Olekos-Žilinsko gavo K. Stanislavskio sistemos pagrindus. Koncertavo Š. Amerikoje (1922—23), Italijoje (1925), Ispanijoje ir Prancūzijoje (1926), Berlyne, Rygoje ir kitur. 1936 su operos trupe gastroliavo Argentinoje. Buenos Aireso teatre „Kolon" pastatė N. Rimskio-Korsakovo „Carą Saltaną", „Kitežą" ir M. Musorgskio „Borisą Godunovą". 1929—33 Kauno muz. m-los, 1933—49 Kauno konservatorijos, nuo 1949 Lietuvos TSR konservatorijos dėstytojas. 1949—55 Lietuvos TSR konservatorijoje vadovavo operos studijai. Išugdė nemaža operos dainininkų. Sukaupė metodinės medžiagos dainavimo dėstymo klausimais. Parašė originalių ir harmonizavo liaudies dainų.

Vaidmenys: Mefistofelis (Š. Guno „Faustas"), Don Bazilijas (Dž. Rosinio „Sevilijos kirpėjas"), Kardinolas (F. Halevi „Žydė"), Marselis (Dž. Mejerberio „Hugenotai"), Saltanas (N. Rimskio-Korsakovo „Caras Saltanas"), Borisas Godunovas (M. Musorgskio „Borisas Godunovas"), Galickis (A. Borodino „Kunigaikštis Igoris"), Leporelis (V. Mocarto „Don Žuanas") ir kt.

Pastatymai: F. Halevi „Žydė" (1927), D. Obero „Fra Djavolas" (1931), Dž. Pučinio „Skraistė", „Džanis Skikis", „Andželika" (1933), J. Karnavičiaus „Gražina" (1933) ir „Radvila Perkūnas" (1937), L. Delibo „Lakmė" (1934), F. Flotovo „Marta" (1935), N. Rimskio-Korsakovo „Kitežas" (1936), A. Dvoržako „Undinė" (1937), Dž. Verdžio „Otelas" (1938), Ž. Masnė „Manon" (1939), S. Šimkaus „Pagirėnai" (1942), N. Rimskio-Korsakovo „Caro sužadėtinė" (1952) ir kt.

ÒLEKAS Jonas [g. 1907.VIII.31 Meištuose (Vilkaviškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1928 įstojo į LKJS Naumiesčio (dab. Kudirkos Naumiestis) org-ją, 1930—35 LKP narys. 1931 part. kuopelės sekretorius ir LKP Naumiesčio parajonio k-to narys. Bendradarbiavo „Balse" (slap. Jonas). 1931—32 gabeno iš Vokietijos į Lietuvą LKP spaudą. 1933—34 mokėsi part. m-loje Maskvoje. 1934—35 LKP CK instruktorius Raseinių, Alytaus aps. Už rev. veiklą 1935 kalintas adm. tvarka. 1940—41 profsąjunginis ir administracinis darbuotojas Kudirkos Naumiestyje. D. Tėvynės karo pradžioje statybininkas Mordovijos ATSR, 1942 pr. mobilizuotas į Raudonąją Armiją, nuo 1943 partizanas Lietuvoje. Nuo 1943 TSKP narys. Buvo „Dainavos partizano" būrio komisaras. 1944—61 dirbo administracinį ir ūkinį darbą Šakiuose, Kėdainiuose, Valkininkuose (Varėnos rj.) ir kitur. Nuo 1961 pensininkas.

ÒLEKAS Juozas [g. 1912.IX.20 Naumiestyje (dab. Kudirkos Naumiestis)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas, ekonomikos mokslų kandidatas (1954). Kilęs iš darbininkų. Dirbo pas buožes, paskui statybininku. 1930 įstojo į LKJS, buvo LKJS Vilkaviškio rj. k-to narys. Už rev veiklą 1932 nuteistas 5 metus kalėti. Kalintas Marijampolėje, Raseiniuose. 1940—41 LLKJS Kudirkos Naumiesčio miesto, paskui Rokiškio aps. k-to sekretorius, laikr. „Komjaunimo tiesa" skyriaus vedėjas. D. Tėvynės karo pradžioje dirbo kolūkyje Voronežo ir Penzos srityse. 1942 tarnavo Raudonojoje Armijoje, mokėsi partiz. judėjimo m-loje Maskvoje. Nuo 1943 TSKP narys. Nuo 1943.V partizanas Baltarusijoje, paskui Lietuvoje, buvo Margirio partizanų būrio štabo viršininkas, Pietų sr. k-to sekretorius, organizavo partiz. judėjimą Lazdijų apskrityje. 1944—46 mokėsi Aukštojoje part. m-loje prie VKP(b) CK. 1947 LKP CK agitacijos ir propagandos skyriaus sektoriaus vedėjas. 1947—51 LKP Marijampolės aps. k-to I sekretorius, LKP Kauno sr. k-to sekretorius. 1951—54 mokėsi Visuom. mokslų akademijoje Maskvoje. 1954—1959 LKP CK lektorių grupės, agitacijos ir propagandos skyriaus vedėjas. 1959—1965 Ž. ū. akademijos prorektorius mokymo reikalams. Nuo 1965 ž. ū. ekonomikos ir buhalterinės apskaitos katedros vedėjas. 1949—52, 1956—59 LKP CK narys. 1959—63 Lietuvos TSR AT deputatas.

ÒLEKAS Justinas [1909.VI.5 Tarpučiuose (Šakių rj.) — 1943.VI prie Šarkavščinos (BTSR)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Siuvėjas. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. Nuo 1927 dirbo rev. darbą Naumiestyje (dab. Kudirkos Naumiestis), Marijampolėje. Jo namuose buvo įrengta kom. lit-ros slėptuvė. 1933 suimtas ir 1934 nuteistas 8 metus kalėti. 1936 pagal malonės prašymą paleistas. 1936—41 siuvėjas įv. vietose. Buvo Lietuvos Liaudies pagalbos s-gos narys. 1940—41 ūkinis darbuotojas Šakiuose. 1941 pasitraukė į Mordovijos ATSR. 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1943 pasiųstas į Lietuvą partiz. kovai. Žuvo, vykdydamas kovos užduotį.

ÒLEKAS Pranas [1914.IX.6 Naumiestyje (dab. Kudirkos Naumiestis) — 1965.II.2 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis, partinis ir administracinis darbuotojas. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1922 dirbo pas buožes, paskui pas statybų rangovus mūrininku. 1930 įstojo į LKJS. Rev. darbą dirbo Naumiestyje, Marijampolėje ir kitur. 1932.I.19 su kitais suorganizavo Naumiesčio 200 bedarbių demonstraciją, už tai 1932 adm. tvarka kalintas Vilkaviškyje. Nuo 1933 Komunistų partijos narys. 1933—34 LKP Marijampolės rj. k-to narys, LKP Vilkaviškio rj. k-to sekretorius. Tuo pat metu LKP CK instruktorius Marijampolės, Vilkaviškio ir Šakių apskritims. 1934.IV suimtas ir nuteistas 8 metus kalėti (kaip nepilnamečiui bausmė sumažinta trečdaliu). Kalintas Marijampolėje, Kaune, Raseiniuose, Šiauliuose. 1940.III paleistas, toliau dirbo rev. darbą. 1940.IV ištremtas į Bublelių (Šakių rj.) valsčių. 1940.VII—X Šakių aps. viršininkas, paskui LKP Šakių aps. k-to

I sekretorius. D. Tėvynės karo pradžioje dirbo ūkinį darbą Jaranske (Kirovo sr.). 1942—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos pulko partorgas, dalyvavo mūšiuose prie Oriolo ir Kursko, fronte sunkiai sužeistas. 1944—47 LKP CK skyriaus vedėjo pavaduotojas, 1947—50 Lietuvos TSR MT pirmininko pavaduotojas. 1949 baigė Aukštosios part. m-los prie VKP(b) CK neakivaizdinį skyrių. 1950—52 Vilniaus sr. k-to II sekretorius. 1952—53 TSKP CK inspektorius Maskvoje. 1953—57 mokėsi Visuom. mokslų akademijoje Maskvoje. Nuo 1958 Lietuvos TSR MT Taryb. kontrolės komisijos, paskui Valst. kontrolės komisijos pirmininkas, nuo 1963 — LKP CK ir Lietuvos TSR MT Part.-valst. kontrolės k-to pirmininko pavaduotojas. 1941—54 ir 1956—63 LKP CK narys. 1951—54 ir 1959—65 Lietuvos TSR AT deputatas.

Ršt.: **LKP kova už socialistinį žemės ūkio** pertvarkymą Tarybų Lietuvoje, V., 1966.

OLEKIENĖ Jadvyga — baleto artistė. Ž. Jadvyga *Jovaišaitė*.

OLEŠKEVIČIUS Juozas [1777 Šiluvoje (Raseinių rj.) — 1830.X.5 Peterburge] — dailininkas. Mokėsi Vilniaus meno m-loje (pas P. Smuglevičių), vėliau Drezdene ir Paryžiuje. Grįžęs į Lietuvą, tapė feodalų ir jų šeimų portretus. Nuo 1810 gyveno Peterburge. Sukūrė daug portretų (A. Mickevičiaus, S. Moravskio ir kt.), istorinės ir religinės tematikos kūrinių. Už alegorinį paveikslą „Našlaičių globa" Peterburgo Meno akademija 1812 suteikė O. akademiko vardą. O. portretai klasikinio ir romantinio stiliaus, kai kurie sentimentalūs. Kūriniuose istorinėmis ir religinėmis temomis O. netiesiogiai sekė italų dailininko Rafaelio kūryba. O. kūriniai saugomi Tarybų Sąjungos ir Lenkijos muziejuose.

Lit.: **P. Galaunė**, Tapytojas Juozas Oleškevičius, K., 1927; **A. Ryszkiewicz**, Polski portret zbiorowy, Warszawa—Wrocław, 1961.

OLIMPINĖS ŽAIDYNĖS — tarptautinės kompleksinės sporto varžybos. Rengiamos sen. Graikijos olimpiadų, vykusių nuo 776 prieš mūsų erą Olimpijos mieste Dzeuso garbei, pavyzdžiu. Šiuolaikinės O. ž., kurios vyksta kas ketvirti metai (keliamaisiais metais), pradėtos prancūzo P. de Kuberteno iniciatyva. Pirmosios O. ž. įvyko 1896 Atėnuose. Nuo 1924 vyksta t. p. žiemos O. ž.

Lietuvos sportininkai pirmą kartą dalyvavo VIII olimpinėse žaidynėse (1924, Paryžiuje). Vyriausybei nepaskyrus tam tikslui lėšų, už surinktas aukas į šias žaidynes buvo pasiųsta tik futbolo komanda ir 2 dviratininkai (futbolininkai pirmose rungtynėse 0 : 9 pralaimėjo Šveicarijos komandai, dviratininkai varžybų nebaigė). IX olimpinėse žaidynėse

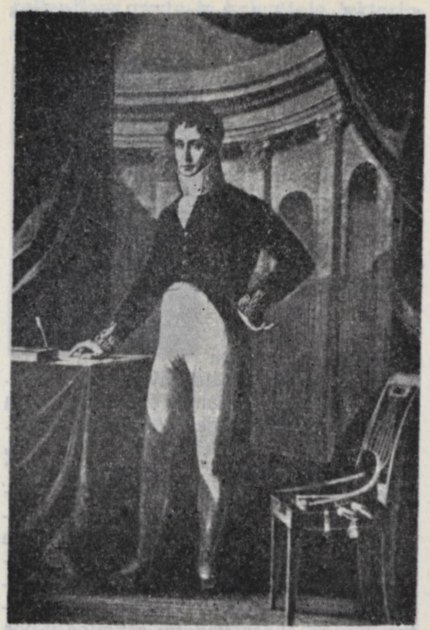

Juozas Oleškevičius. A. Čartoriskio portretas, aliejus, XIX a. pr.

(1928, Amsterdame) dalyvavo 12 Lietuvos sportininkų (5 lengvaatlečiai, 1 sunkumų kilnotojas, 2 boksininkai ir 4 dviratininkai). Visi jie pasirodė silpnai. II žiemos olimpinėse žaidynėse (1928, San Morice, Šveicarijoje) vienintelis Lietuvai atstovavęs sportininkas K. Bulota greitojo čiuožimo varžybose 500 m distancijoje užėmė XXIX, 1500 m ir 5000 m — XXV vietas. X (1932, Los Andželе) ir XI (1936, Berlyne) olimpinėse žaidynėse Lietuvos sportininkai nedalyvavo.

XV olimpinėse žaidynėse (1952, Helsinkyje) pirmą kartą dalyvavo TSRS olimpinė rinktinė, kurioje buvo 6 Tarybų Lietuvos sportininkai. TSRS krepšinio komanda iškovojo sidabro medalius (jais apdovanoti Tarybų Lietuvos krepšininkai S. Butautas, J. Lagunavičius ir K. Petkevičius). XVI olimpinėse žaidynėse (1956, Melburne) TSRS olimpinėje rinktinėje buvo 7 Tarybų Lietuvos sportininkai. Krepšininkai A. Lauritėnas, K. Petkevičius, S. Stonkus apdovanoti sidabro medaliais. A. Mikėnas laimėjo 20 km ėjimo sidabro medalį. Boksininkas R. Murauskas iškovojo bronzos medalį. XVII olimpinėse žaidynėse (1960, Romoje) dalyvavo 4 Lietuvos sportininkai. Irkluotojai A. Bagdonavičius ir Z. Jukna dviviete valtimi su vairininku laimėjo sidabro medalius; M. Rudzinskas (su I. Golovočiovu) dviviete baidare užėmė IV vietą. Lengvaatletė B. Kalėdienė ieties mėtymo varžybose laimėjo bronzos medalį. XVIII olimpinėse žaidynėse (1964, Tokijyje) dalyvavo 17 Lietuvos sportininkų. Boksininkas R. Tamulis iškovojo sidabro medalį. Lengvaatlečiai B. Kalėdienė (ieties metimas) užėmė IV, A. Aleksiejūnas (3000 m bėgimas su kliūtimis) VII, A. Varanauskas (rutulio stūmimas) VIII, A. Vaupšas (šuolis į tolį) XIII vietą. A. Aleksiejūnas kvalifikaciniame bėgime pasiekė olimpinį rekordą. Vilniaus „Žalgirio" keturvietės irkluotojai (C. Jucys, E. Levickas, P. Liutkaitis, J. Motiejūnas) užėmė VII vietą; aštuonvietės įgula (A. Bagdonavičius, V. Briedis, J. Jagelavičius, Z. Jukna, P. Karla, V. Sterlikas, R. Vaitkevičius ir leningradietis J. Suslinas) užėmė V vietą.

Lit.: Olimpinė ugnis negęsta, sudarė P. Rimša, V., 1961; Olimpiada iš arti, sudarė P. Rimša, V., 1965.

OLYTIENĖ Veronika [**Rėzaitė;** g. 1895 VIII.15 Bikūnuose (Zarasų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Ž. ū. darbininkė. Kilusi iš darbininkų. 1918—19 Bikuškio dvaro (Utenos rj.) darbininkų k-to narė. 1919—28 LKP narė, priklausė Bikuškio dvaro kuopelei. 1921 part. kurjerė Panevėžyje. 1926—27 už rev. veiklą kalinta Utenoje ir Panevėžyje, 1927—1929 Varnių konc. stovykloje. 1929—1933 dirbo tėvų ūkyje Kirkliuose (Utenos vls.). 1933 už rev. veiklą bausta adm. tvarka. 1933—40 darbininkė Utenoje, 1935—37 priklausė LKP kuopelei. 1936 teista Utenos komunistų byloje, bet išteisinta. 1937—40 teikė part. org-jai Utenoje pagalbą, dirbo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-joje. D. Tėvynės karo metais gyveno Mordovijos ATSR. Pensininkė.

OLIVOS TAIKA — taika, sudaryta Švedijos su Žečpospolita, Austrija ir Brandenburgu 1680 Olivos (dab. Gdansko priemiestis, Lenkija) vienuolyne. Pagal O. t. Žečpospolitos karalius Jonas Kazimieras savo ir savo įpėdinių vardu atsisakė nuo dinastinių pretenzijų į Švedijos sostą, o Švedija sutiko perduoti Žečpospolitai Latgalą — Livonijos dalį iki Aiviekstės upės.

OLIZAROVSKIS Aronas Aleksandras [**Olizarovijus;** 1618 Lenkijoje — 1659 Karaliaučiuje] — teisininkas, medikas. Mokėsi Poznanės jėzuitų kolegijoje, Graco (Austrija) akademijoje studijavo teologiją ir teisę, Ingolštato (Vokietija) un-te — mediciną ir teisę. 1644 gavo teisės daktaro laipsnį. 1645—55 Vilniaus un-to profesorius, dėstė kanonų ir civilinę teisę. 1658 gavo med. daktaro laipsnį. Paskelbė veikalų teisės mokslų klausimais. Pagarsėjo veikalu „Apie politinę žmonių sąjungą" („De politica hominum societate", 1651). Veikaluose užtarė baudžiauninkus.

OLKINA Matlia [g. 1909.XII.25 Varšuvoje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. Nuo 1926 siuvyklos darbininkė. Nuo 1929 su kitais vežiojo neleg. kom. lit-rą iš Varšuvos į Vilnių, Bialistoką, Brestą, Pinską ir kt. miestus. 1932—38 V. Baltarusijos Komunistų partijos (VBKP) narė. 1932—36 VBKP CK ryšininkė. 1936 Vilniuje suimta ir 1937 už kom. veiklą nuteista 5 metus kalėti. Kalinta Vilniuje ir Fordone (Lenkija). 1939.IX su kt. polit. kaliniais iš kalėjimo pabėgo ir atvyko į Vilnių. Pensininkė.

ÒLKINAS Arkadijus [g. 1909.IV.7 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš tarnautojų. Mokėsi Vilniaus un-to teisių f-te. Nuo 1929 Komunistų partijos narys. 1930—31 Vakarų Baltarusijos Komunistų partijos (VBKP) Vilniaus miesto rajono k-to, miesto k-to ir apygardos k-to narys. Dirbo Centrinėje redakcijoje ir Centrinėje technikoje prie VBKP CK. 1934 VBKP CK instruktorius. Už rev. veiklą kelis kartus kalintas. 1934 nuteistas 3 metus kalėti. 1936 amnestuotas. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos karys. Po karo adm. darbuotojas Vilniuje. Nuo 1952 dirba „Žinijos" d-joje (Vilniuje).

ÒLSKIS Jonas [**Kulikovskis;** 1898 Butrimovičiuose (Vilniaus rj.) — 1937.XI.27 Maskvoje)] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Kilęs iš dvarininkų. 1911—17 mokėsi g-joje Vilniuje, Petrograde. 1917 Petrograde įstojo į RSDDP(b), buvo RSDDP(b) Petrogrado org-jos lenkų sekcijos sekretorius. 1918.XII atvyko į Vilnių, buvo Komunistų partijos Vilniaus k-to sekretorius. 1919 Vilniaus darbininkų atstovų tarybos vykd. k-to sekretorius, Lietuvos Tarybų I suvažiavimo (1919) delegatas, suvažiavime išrinkto Centro Vykd. K-to narys. 1919.VI Tarybų Lietuvos ir Baltarusijos Gynybos tarybos įgaliotinis Zarasų rajonui. Nuo 1919.VIII Vakarų fronto 16 armijos ypatingojo skyriaus viršininkas. 1920 vasarą Vilniaus ypatingojo skyriaus viršininko pavaduotojas. 1921—31 dirbo vadovaujamąjį darbą valst. saugumo organuose Baltarusijos TSR, Maskvoje. 1931—37 visuom. maitinimo įstaigų darbuotojas Maskvoje. Žuvo, neteisėtai represuotas asmenybės kulto sąlygomis. Reabilituotas.

OLŠÀUSKAS, Olševskis, Antanas [1863.VI.13 Aštruliuose (Kapsuko rj.) — 1942.V.10 Čikagoje] — JAV lietuvių kultūros veikėjas, knygų leidėjas. 1889 emigravo į JAV. Dirbo Čikagos spaustuvėse ir kitur. Bendradarbiavo su J. Adomaičiu-Šernu. 1893 su kitais nupirkęs savaitraštį „Lietuva", leido jį iki 1917 ir kurį laiką redagavo. Čikagoje 1893 įsteigė knygyną, 1896 — Olševskio banką. 1894—1917 išleido apie 130 įv. pobūdžio leidinių, jų tarpe 15 J. Adomaičio-Šerno mokslo populiarinimo raštų ir vertimų, A. Lalio anglų-lietuvių kalbų žodyną (1902), J. Basanavičiaus pasakų rink. „Lietuviškos pasakos įvairios" (4 t., 1903—05), vadovėlių Lietuvos m-loms ir kt. Pats rašė populiarius veikalėlius („Rankvedis gromatų rašymui", 1896; „Čikagos lietuvių istorija", 1901, ir kt.), išvertė sutrumpintą D. Defo „Robinzoną Kruzą" (1894) ir kt. 1909—10 mėgino organizuoti liet. enciklopedijos leidimą, tačiau, stokodamas kvalifikuotų bendradarbių, nuo sumanymo atsisakė. Nuo 1917 kultūriniame darbe nebedalyvavo.

OLŠÀUSKAS Antanas [g. 1900.III.11 Šmuruose (Prienų rj.)] — choro dirigentas, pedagogas, Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1955). 1916—25 muzikos mokėsi pas J. Naujalį. Nuo 1915 vargonininkas bei chorų vadovas Skriaudžiuose (Prienų rj.), Šunskuose (Kapsuko rj.), Dauguose, nuo 1930 — Kaune. 1928 baigė Klaipėdos muz. m-los choro dirigavimo klasę. Rengė klojimų vakarus, vaidino, organizavo chorus, su kuriais dalyvavo dainų šventėse. Taryb. metais vadovavo Kauno chorams, dainų ir šokių ansambliams (mkt. namų, med. darbuotojų, resp. klinikinės ligoninės, dailės m-lų, „Inkaro", „Koton", „Kovos" f-kų ir kt.), su kuriais koncertavo įvairiose Lietuvos vietose, Maskvoje, Leningrade, Kijeve, Taline, Tartu, Rygoje ir kt. 1949—51 Kauno dailės m-los mokytojas. Buvo Kauno miesto dainų švenčių organizatorius, vyriausiasis dirigentas, Kauno choro vadovų sekcijos v-bos pirmininkas (1958—64). 1960 resp. dainų šventės vyriausiasis dirigentas. Sukūrė choro ir solo dainų.

OLŠÀUSKAS Antanas [g. 1900.V.13 Mankūnuose (Alytaus rj.)] — miškininkas, Lietuvos TSR nusipelnęs miškininkas (1965). 1933 baigė Alytaus aukštesniąją miškų m-lą. Dirbdamas Ančios girininkijoje (Lazdijų rj.) girininku, 1943—1944 palaikė ryšius su „Dainavos partizano" partizanų būriu. 1944—59 dirbo Veisiejuose, Alytuje, Druskininkuose, Kapčiamiestyje miškų pramonės ūkio direktoriaus pavaduotoju, direktoriumi, miško gamybos punkto viršininku, girininku. Nuo 1959 Veisiejų miškų ūkio Pertako girininkijos girininkas. Praturtino girininkijos miškus įv. sudėties miško kultūromis, išplėtė medelių ir krūmų auginimą bei realizavimą.

OLŠÀUSKAS, Olšauskis, Konstantinas [1867 Burbaičiuose (Plungės rj.) — 1933.VI.18 prie Laukžemės (Kretingos rj.)] — klerikalinis visuomenės veikėjas. 1892 baigęs Peterburgo Dvasinę akademiją, kunigavo Liepojoje, Debeikiuose (Anykščių rj.), 1904—14 Kaune. Kovodamas prieš 1905—07 revoliuciją, 1906 Kaune įkūrė klerikalinę darbininkų Šv. Juozapo d-ją — *juozapiečius;* artimai bendradarbiavo su Kauno gubernatoriumi P. Veriovkinu, policija, fabrikantais M. Šuvalu, Tilmansais ir kt. Vienas iš klerikalinės knygų leidimo org-jos — Šv. *Kazimiero draugija* (1905) ir klerikalinės švietimo d-jos *„Saulė"* (1906) kūrėjų. 1914—15 Vilniuje Lietuvių d-jos nukentėjusiems dėl karo šelpti CK narys, 1915—17 to CK įgaliotinis Voroneže; pabėgėlių ir moksleivių tarpe skiepijo klerikalizmą, pasisavino nemaža lėšų. 1917—18 Italijoje, Šveicarijoje, Švedijoje aktyviai veikė įvairiuose burž. k-tuose bei tarybose, rūpinosi, kad Viurtembergo kun-štis Urachas taptų Lietuvos karaliumi. 1918—28 Kaune, būdamas katalikų bažnyčios prelatu, vadovavo „Saulės" d-jai. 1929 už meilužės nužudymą Birštone (1928) nuteistas $5^{1}/_{2}$ metų (1930 — 6 metus) kalėti. 1931 amnestuotas, gyveno savo dvare Laukžemėje. Nežinomo asmens nužudytas.

Lit.: **V. Severinas,** [V. Biržiška], Kunigas Konstantinas Alšauskis (Iš Kauno gubernijos archyvų), Voronežas, 1918; **J. Kauneckis,** Prelatas Olšauskis, V., 1961.

OLŠÀUSKAS Steponas [1892.VIII.31 Prienuose — 1959.II.25 Kaune] — meteorologas. 1917 baigęs Maskvos un-to matematikos skyrių, dirbo Maskvoje, Petrograde. 1923—26 Kauno centrinės meteorologijos stoties vedėjas. 1926—1938 Lietuvos Meteorologijos biuro, 1938—40 Klimatologijos in-to direktorius. Organizavo meteorologijos stočių tinklą Lietuvoje. Vok. faš. okupacijos metais slėpė ir saugojo Lietuvos hidrometeorologinių stočių stebėjimo duomenų archyvą. 1944—56 dirbo Kauno geofizikos observatorijoje (1948—50 buvo jos direktorius). Paskelbė moksl. straipsnių meteorologijos klausimais.

OLŠÀUSKIS Benediktas [g. 1842 Pabaiske (Ukmergės rj.)] — 1863 sukilimo dalyvis. Bajoras. Sukilimui prasidėjus, suorganizavo Pajuostės dvaro apylinkėse (buv. Ukmergės aps.) sukilėlių būrį, su kuriuo Raguvos (Panevėžio rj.) miške prisijungė prie Z. Sierakausko rinktinės. Reorganizavus sukilėlių ginkluotąsias pajėgas, O. paskirtas A. Mackevičiaus kolonos kavalerijos vadu. Po 1863.V.9 kautynių prie Biržų veikė Ukmergės aps., susijungė su D. Maleckio ir kt. būriais. 1864.X emigravo į Prancūziją. Dalyvavo 1870—71 Prancūzijos—Prūsijos kare, išėjo į atsargą majoro laipsniu. Apsigyvenęs Galicijoje, dirbo miškininku.

OLŠÈVSKIS Ignas [g. 1887.X.14 Tytuvėnuose] — 1905—07 revoliucijos, 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Darbininkas metalistas. Kilęs iš kumečių. Liepojoje išmoko šaltkalvio amato. 1903 dirbo Tilmanso f-ke ir dalyvavo darbininkų streike Kaune, po to vėl išvyko į Liepoją. 1903—17 priklausė Socialistų revoliucionierių maksimalistų s-gai. Platino atsišaukimus, vežiojo juos į Mažeikius, Šiaulius. 1905.I dalyvavo visuotiniame Liepojos darbininkų streike. Prasidėjus represijoms prieš streikininkus, išėjo pas latvių rev. partizanus — „miško brolius". 1905 dalyvavo rev. įvykiuose Raseiniuose, Šiluvoje, Tytuvėnuose, Tauragės apylinkėse, š. Lietuvoje. 1906 dirbo laivų statykloje Nikolajeve (Ukrainos TSR). 1907 emigravo į Vokietiją, paskui į Belgiją. 1911—13 dirbo Šiauliuose, Saratove. 1913 nuteistas 5 metus katorgos už proklamacijų vežimą. Kalintas Daugpilyje, Pskove, Ribinske ir Jaroslavlyje. Po Vasario revoliucijos paskirtas Berdiansko (Ukrainos TSR, Zaporožės sr.) Raudonosios gvardijos štabo viršininku, išrinktas į rev. k-tą, darbininkų ir kareivių deputatų tarybą. 1918—22 ir nuo 1924 Komunistų partijos narys. Sužeistas kovose su baltagvardie-

čiais, buvo evakuotas į Saratovą ir čia išrinktas į darbininkų ir kareivių deputatų tarybą. 1918.VI baltagvardiečių maišto Saratove malšinimo dalyvis. 1918 rudenį su kitais organizavo part. kuopeles Panevėžio apskrityje. Vienas iš polit. streiko bei darbininkų ir valstiečių demonstracijos Panevėžyje 1918. XII.19 organizatorių. XII.23 išrinktas Panevėžio darbininkų atstovų tarybos pirmininku. Lietuvos Tarybų I suvažiavimo (1919) delegatas. Nuslopinus Tarybų valdžią Lietuvoje, polit. vadovas Raudonojoje Armijoje, dalyvavo piliet. kare. Nuo 1922 įvairiose TSRS vietose dirbo vadovaujamąjį ūkinį darbą. 1930—35 mokėsi Maskvos Finansų ekonomikos in-te. 1944—45 Lietuvos TSR maisto pramonės ministro pavaduotojas, 1947—52 lengvosios pramonės, odos, avalynės ir kailių apdirbimo darbininkų profs-gos resp. k-to pirmininkas. Pensininkas.

OLŠÈVSKIS Mykolas [g. apie 1712 Žemaitijoje — m. apie 1779] — XVIII a. lietuvių raštijos darbuotojas. Atgailos reguliariųjų kanauninkų ordino vienuolis, gen. vizitatorius. Kunigavo Varnėnuose, Šešuoliuose, Videniškyje. Rašė lietuvių ir lenkų kalbomis. Išleido kn. „Broma atverta ing viečnastį per atminimą paskutinių daiktų" (1753, XIX leid. 1851), kurioje pateikė religinių „tiesų" aiškinimų bei pamokymų, pailiustruotų fantastiniais pasakojimais, rel. pobūdžio anekdotais, paimtais iš vid. amžių italų ir ispanų vienuolių raštų. Vaizdiniais elementais tenkindama literatūrinius liaudies poreikius, ši knyga ilgą laiką skleidė religinį tamsybiškumą, skiepijo asketizmą, vergiškumą. Jos žargoninė kalba padarė nemažą žalą literatūrinės liet. kalbos raidai.

Lit.: **Lietuvių literatūros istorija, t. 1, V., 1957.**

ONÀ [m. 1418.VIII.31 Trakuose] — Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto pirmoji žmona. Kilusi iš Vėžiškių (spėjama Alytaus rj.), didiko Sudimanto duktė, veikli moteris, turėjusi nemaža įtakos Vytautui, padėjusi jam ypač sunkiais atvejais (pvz., 1382 išvadavo jį iš Krėvos pilies, kur jam grėsė jo tėvo Kęstučio likimas). Du kartu drauge su vyru gyveno pas kryžiuočius. Vytautui pabėgus iš kryžiuočių ir 1392 Astravos dvare (netoli Lydos) sudarius sutartį su Jogaila ir jo žmona Jadvyga, O., lenkams reikalaujant, 2 atskirais dokumentais laidavo Jogailai ir Jadvygai, kad jos vyras ištesės sutartyje duotus pažadus. Kryžiuočių ordinas, turėjęs tikslių informacijų apie Lietuvos visuom. ir polit. santykius, vertino O. polit. vaidmenį Lietuvoje ir dovanomis stengėsi laimėti jos palankumą (be kitų dovanų, ji buvo gavusi iš kryžiuočių 2 muzikos instrumentus ir 2 knygas, kurias labai brangino). O. palankumo siekė ir Jogaila.

Lit.: **I. Jonynas, Vytauto šeimyna, K., 1932.**

ONACĒVIČIUS Ignas [1780 Berestovicoje (BTSR, netoli Gardino) — 1845.II.18 Peterburge] — istorikas. 1805 baigęs Karaliaučiaus un-tą, kurį laiką dirbo Karaliaučiaus un-te ir kolegijoje lektoriumi, rinko archyvinę Lietuvos istorijos medžiagą. Nuo 1819 Vilniaus un-to profesorius, dėstė visuotinę istoriją vietoj atleistojo J. Lelevelio. Čia O. pirmasis iš visuotinės istorijos kurso išskyrė Lietuvos ir Lenkijos istoriją ir dėstė ją be atlyginimo. 1822 laimėjus J. Leleveliui konkursą į visuotinės istorijos katedrą, O. vadovavo statistikos ir diplomatijos katedrai, nenutraukdamas Lietuvos istorijos studijų. Rašė įvairiomis Lietuvos istorijos temomis ir talkino kitiems Lietuvos istorikams (M. Balinskiui, T. Narbutui). O. studentai buvo poetas A. Mickevičius, istorikas S. Daukantas, kurių patriotinei kūrybai O. bus turėjęs įtakos. Didžiausias O. darbas — kelių tomų Lietuvos istorijos rankraštis — yra dingęs. Išlikę tik lenkiškuose period. leidiniuose išspausdinti straipsniai Lietuvos istorijos temomis ir kai kurie Lietuvos istorijos dokumentai. Un-to rektoriaus V. Pelikano, bendradarbiavusio su slaptosios policijos šefu M. Novosilcevu, apkaltintas politine neištikimybe, atleistas iš un-to, suimtas, išvežtas į Gardiną, bet teismo išteisintas ir perduotas policijos priežiūrai. 1835—45 Peterburge dirbo Rumiancevo muziejaus bibliotekininko padėjėju, buvo archeografinės komisijos leidinių bendradarbis.

ONÁITIS Anicetas [g. 1932.II.2 Mažaičiuose (Radviliškio rj.)] — ūkinis, administracinis darbuotojas, Lietuvos TSR nusipelnęs žemės ūkio darbuotojas (1965). 1954—58 LLKJS Radviliškio rj. k-to sekretorius. Nuo 1956 TSKP narys. 1958—1966 Radviliškio rj. Černiachovskio kolūkio pirmininkas. 1963 baigė Ž. ū. akademiją. Nuo 1966 Radviliškio rj. gamybinės ž. ū. v-bos viršininko pavaduotojas. Jo vadovaujamame kolūkyje ypač padidėjo mėsos, pieno gamyba, javų derlius, pastatyta daug gamybinių pastatų ir gyv. namų.

ONDĀTROS, muskusinės žiurkės, brangiakailiai graužikai. Ondatra *(Ondatra zibethica zibethica)* Lietuvoje pirmą kartą aklimatizuota 1954: iš Archangelsko sr. atvežtos 82 O. ir paleistos Anykščių bei Trakų rajonuose. 1956 dar 169 O., gautos iš Kazachijos TSR, apgyvendintos Lazdijų ir Zarasų rajonuose. Paplito pietų, pietryčių ir šiaurės rytų Lietuvos vandenyse. Dažnesnės Kaišiadorių, Lazdijų, Trakų ir Zarasų rajonuose. 1967 rudenį jų Lietuvoje buvo apie 3300. Gyvena ežerų, upių pakrantėse. Pagr. maistas — vandens augalai; rudenį bei žiemą minta ir moliuskais, varlėmis, net vėžiais. O. medžioklė apribota. Gaudomos rudenį ir žiemą, dažniausiai spąstais. Lietuvoje pradėtos gaudyti 1962. Iki 1967 paruošų org-joms pristatyta 1236 O kailiukai.

Ondatra

Ondatros gūžta Plomėnų ežere (Trakų rj.)

„ONDYNA DRUSKIENICKICH ŹRÓDEŁ" („Druskininkų versmių undinė") — metraštis, ėjęs 1844—46 Druskininkuose lenkų kalba.

„ONGEŠTELTER", „Der ongeštelter" („Tarnautojas"), — komunistinis mėnesinis laikraštis, leistas 1924 Kaune žydų kalba. Oficialusis redaktorius T. Volpertas. Iš tikrųjų redagavo J. Šochotas. Redakcinėje komisijoje dar dirbo A. Plakchinas, A. Toperis. Nr. 1 išėjo 1924.III. Skirtas prekybos ir biurų tarnautojų profs-gos nariams. Rašė apie ekonominę tarnautojų padėtį, ligonių kasas, bedarbius.

ONKOLÕGIJA [gr. *onkos* — navikas + *logos* — mokslas] — medicinos šaka, tyrinėjanti navikus (auglius), jų diagnostiką, gydymą, profilaktiką, onkologinės pagalbos organizavimą. Jau XIX a. pradžioje Vilniaus un-to med. f-to studentai būdavo supažindinami su piktybinių ir nepiktybinių navikų patologija, klinika ir gydymu. F-to anatomijos muziejuje buvo sukaupta apie 140 onkologinių preparatų, gautų operuojant ir skrodžiant. 1811—27 Vilniaus un-te parengta 12 med. daktaro disertacijų navikinės patologijos klausimais. Pirmasis Lietuvoje veikalas, ištisai skirtas onkologiniam susirgimui aprašyti, yra 1811 išspausdinta O. Nechvedovičiaus disertacija „Rečiau pasitaikančios liežuvio organinės ydos medicininis stebėjimas" (lotynų k.). K. Porcijanka (disertacijos apie lūpų vėžį autorius) jau XIX a. pr. operavo onkologinius ligonius. 1921 Kauno miesto ligoninėje įrengtas pirmasis Lietuvoje giliosios rentgenoterapijos aparatas. 1924 P. Mažylio iniciatyva Kaune įsteigtoje Raudonojo kryžiaus ligoninėje buvo gydomi ir onkologiniai ligoniai. 1928 ligoninė įsigijo 50 mg radžio. Tačiau gydymas juo buvo labai brangus ir todėl taikytas tik nedaugeliui ligonių (1922 — 5%, 1933 — 23%). 1933 įkurta D-ja kovai su vėžio liga nuveikė daug mažiau, negu buvo užsibrėžusi. Pažangūs gydytojai (A. Domaševičius, V. Girdzijauskas, V. Kuzma, P. Mažylis ir kt.) reikalavo onkologinius ligonius

gydyti nemokamai, įkurti O. in-tą, bet vyriausybė tų reikalavimų nepaisė. Vilniuje kovos su vėžiu organizatorius buvo Vilniaus un-to bendrosios ir eksperimentinės patologijos katedros vedėjas K. Pelčaras. Jis vadovavo ir 1934 įsteigtam O. in-tui. 1937 šis in-tas įsigijo pirmuosius 33 mg radžio, ir jame buvo pradėta taikyti spindulinė terapija. 1939 in-to ambulatorijoje buvo tirti 683 ligoniai, o stacionare gulėjo tik 342, nes jame gydytis labai brangiai kainavo. Buržuazijos valdymo metais Lietuvoje paskelbta apie 200 moksl. darbų įvairiais O. klausimais. Vok. faš. okupacijos metu onkologinės įstaigos buvo sugriautos, prof. K. Pelčaras 1943 sušaudytas.

Tarybų Lietuvoje nemokamas gydymas įgalino kiekvieną onkologinį ligonį naudotis specializuota pagalba. 1945 Vilniuje suorganizuotas Resp. onkologinis dispanseris su 40 lovų stacionaru, O. sektorius Eksperimentinės medicinos in-te. 1946 įkurtas Kauno onkologinis dispanseris su 40 lovų stacionaru, vėliau dispanseriai Klaipėdoje ir Šiauliuose. Prie rajoninių ligoninių įsteigti onkologiniai kabinetai. 1957 Vilniuje vėl pradėjo veikti *Onkologijos institutas*. Resp. onkologiniame dispanseryje atidarytas piktybinių navikų chemioterapijos skyrius. 1966 Lietuvoje veikė 4 onkologiniai dispanseriai su 425 lovomis ir 37 onkologiniai kabinetai prie rajoninių ligoninių; dirbo daugiau negu 100 gydytojų onkologų (iš jų 37 rajoninėse ligoninėse). Onkologiniai dispanseriai aprūpinti šiuolaikinėmis vėžio diagnostikos ir gydymo priemonėmis: rentgenodiagnostikos aparatais, giliosios ir trumpažidininės rentgenoterapijos aparatais, radioaktyviųjų medžiagų aplikatoriais ir adatomis. Resp. onkologiniame dispanseryje įrengtas telegamaterapijos aparatas „Luč-1" su kobalto šaltiniu, ekvivalentišku 4580 g radžio, ir rotacinis ROKUS aparatas; radiologijos skyriuje paruoštos sąlygos panaudoti atvirus izotopus vėžio diagnozei ir gydymui. Ligoniai gydomi chirurginiu, spinduliniu, chemioterapiniu ir kt. metodais. Nuo 1965 Resp. onkologiniame dispanseryje piktybinių navikų gydymui naudojama sritinė perfuzija. Plečiamas priešvėžinis profilaktinis darbas. Kasmet profilaktiškai patikrinama vis daugiau gyventojų (1953 patikrinta 115 000 žmonių, 1963 — 469 000, 1965 — 666 000). Nuo 1959 onkologai su akušeriais ginekologais pradėjo profilaktiškai tikrinti visas Lietuvos moteris, vyresnes negu 26 metų. Nuo 1959 kasmet organizuojami kovos su vėžiu mėnesiai ir savaitės. Pradėti aktyviau gydyti ikinavikiniai susirgimai; vis daugiau jų laiku išaiškinama. Pagerėjo onkologinių ligonių apskaita. Dispanserizuojamų ligonių 1956—66 padaugėjo apie 3 kartus (apie 70% jų yra praktiškai sveiki). Dėl to pagerėjo ir onkologinių ligonių gydymo rezultatai: 1957 iš visų Lietuvoje gyvenančių žmonių, radikaliai gydytų nuo piktybinių navikų, buvo išgyvenę po gydymo 3 metus arba daugiau 35,9%, 1963 — 56,6%, 1965 — 67%.

Lietuvos onkologai (K. Ambrozaitis, P. Breivis, L. Griciūtė, S. Keblas, B. Luchtanas, P. Makariūnas, Petras Norkūnas, M. Stukonis, M. Šneideris, A. Telyčėnas, Č. Vikšraitis ir kt.) nagrinėja vėžio epidemiologijos bei profilaktikos, kancerogenezės, organizmo reaktyvumo bei imuniteto vėžiui klausimus. Kuriami ir diegiami nauji piktybinių navikų diagnostikos metodai (elektrorentgenografija, radiokardiopulmografija, liuminescencinė citologija ir kt.). Ypač daug dėmesio skiriama kompleksiniam bei kombinuotam piktybinių navikų gydymui. Sintetinami ir bandomi nauji priešvėžiniai preparatai. 1946—66 paskelbta apie 1300 moksl. darbų O. klausimais (penktoji jų dalis skirta eksperimentinei O.) ir apie 250 populiarių darbų onkologinio švietimo klausimais. O. moksl. problemos nagrinėjamos O. in-te, Kauno Med. in-te, Vilniaus un-te. 1957 įkurta Lietuvos Respublikinė onkologų moksl. d-ja (1966 — 83 nariai). 1946—66 Lietuvoje vyko 6 respublikinės ir tarprespublikinės onkologų konferencijos; jų medžiaga išleista atskirais leidiniais.

Lit.: **M. Kučarovas,** Kova su piktybiniais navikais Lietuvoje. — „Eksperimentinės medicinos ir onkologijos instituto darbai", V., t. 1, 1948; **V. Kutorga,** Pirmieji darbai vėžio ligos srityje, atlikti Vilniaus universitete XIX amžiaus pradžioje. — „Eksperimentinės medicinos instituto darbai", t. 3, V., 1955; **V. Kutorga, M. Stukonis,** Vilniaus universiteto medicinos fakulteto 18—19 amžių Anatomijos muziejaus onkologinė kolekcija. — „Onkologijos instituto darbai", t. 1, V., 1958; **V. Kutorga,** Vilniaus universiteto medicinos fakulteto XIX-jo amžiaus pirmosios pusės onkologiniai darbai. — „VVU mokslo darbai", t. 17, V., 1958; **P. Makariūnas,** Onkologinės pagalbos organizacijos ir onkologinių įstaigų tinklo vystymas Tarybų Lietuvoje. — [Onkologijos in-to] VIII mokslinės sesijos medžiaga, V., 1965; **M. Stukonis,** Lietuvos TSR Onkologijos mokslinio tyrimo institutas ir onkologinės pagalbos organizacija respublikoje. — Ten pat; **V. Kriaučiūnienė,** Lietuviškoji onkologinė literatūra (1812—1965), V., 1966.

ONKOLÒGIJOS INSTITÙTAS, Onkologijos mokslinio tyrimo institutas, — Lietuvos TSR Sveikatos apsaugos ministerijos mokslinė įstaiga Vilniuje. Įkurtas 1957. Veikia eksperimentiniai skyriai (eksperimentinės terapijos, patologinės fiziologijos, patologinės morfologijos, priešvėžinių preparatų sintezės), klinikiniai skyriai (chemioterapinis, chirurginis, ginekologinis), vėžio epidemiologijos ir organizacinis-metodinis skyrius. Klinikiniai in-to skyriai yra resp. onkologiniame dispanseryje (200 lovų). In-te dirba apie 40 moksl. darbuotojų (gydytojų, biologų, chemikų, farmakologų), iš jų 3 med. mokslų daktarai ir 18 mokslų kandidatų. 1957—67 in-te parengtos 5 med. mokslų daktaro disertacijos (A. Telyčėno, K. Ambrozaičio, Č. Vikšraičio, L. Griciūtės, M. Šneiderio) ir 21 med. mokslų kandidato disertacija. In-te tiriama piktybinių navikų diagnostika, kompleksinis gydymas (ypač chemioterapija) ir profilaktika; nagrinėjami kancerogenezės bei piktybinių navikų epidemiologijos klausimai, tobulinami eksperimentiniai bei klinikiniai vėžio diagnostikos ir gydymo metodai. Susintetinta daugiau kaip 150 originalių priešvėžinių preparatų. Jų aktyvumas tiriamas in-to eksperimentiniuose skyriuose. Perspektyviausi preparatai (lofenalis, loglucidas, lobutinas, lofemetas) bandomi įvairiose Lietuvos ir kt. taryb. respublikų klinikose. In-to darbuotojai sukonstravo prietaisų onkologiniams susirgimams diagnozuoti ir gydyti (skysčio su radioaktyviais izotopais išvirkštimo į organizmą prietaisas, pulmopneumografas ir kt.), patobulino kai kurių lokalizacijų vėžio operavimo būdus. Moksl. tyrimo duomenys in-te apdorojami, panaudojant elektroninę skaičiavimo techniką. 1957—1966 įvyko 10 in-to moksl. sesijų, išleista jų pranešimų medžiaga. Išleisti 3 tomai in-to moksl. darbų. In-to darbuotojai dalyvavo septintajame tarptautiniame kovos su vėžiu kongrese (1957 Londone), skaitė pranešimus aštuntajame (1962 Maskvoje) ir devintajame (1966 Tokijyje), be to, onkologų simpoziume Varšuvoje, antrojoje ir trečiojoje sąjunginėje onkologų konferencijoje ir kt. Nuo 1957 in-to direktorius med. m. dr. A. Telyčėnas.

Lit.: [Onkologijos in-to] VIII mokslinės sesijos medžiaga, V., 1965.

„ONKOLÒGIJOS INSTITÙTO DARBAĨ" — tarybinis tęstinis onkologijos mokslo darbų leidinys, einąs nuo 1958 Vilniuje. Leidžia Onkologijos in-tas. Iki 1962 išėjo 3 t. (II t. — pavadinimu „Eksperimentinė navikų terapija", III t. — „Navikų diagnostika ir kompleksinė terapija").

ONOMÃSTIKA [gr. *onomastikos* — vardinis], **onomatologija,** — kalbotyros šaka, tyrinėjanti tikrinius vardus. O. skirstoma į šakas: toponimiką, tyrinėjančią vietovardžius (toponimus), hidronimiką — vandenvardžius (hidronimus), antroponimiką (antroponomastiką) — asmenvardžius (antroponimus), etnonimiką — tautovardžius ir gentivardžius (etnonimus).

Baltų O. susiformavo XX a. pradžioje (K. Būgos, J. Endzelyno, R. Trautmano, J. Gerulio, E. Blesės darbai). Pirmasis žinomas Lietuvos vietovardžių rinkinys parengtas XVIII a. (perrašytas 1784). Jį sudaro 12 rankraštinių tomų, kuriuose surašyti 12 Vilniaus vyskupystės dekanatų vietovardžiai. Šis rinkinys saugomas Lietuvos TSR Centriniame valstybiniame istoriniame archyve. 1888 Vilniuje išleistas J. Spruogio vietovardžių rink. „Senosios Žemaičių žemės XVI amžiaus geografinis žodynas" („Geografičeskij slovar drevnej žomojtskoj zemli XVI stoletija"), apimąs apie 10 000 vietovardžių (iš 48 valsčių), o 1901 Peterburge išspausdintas E. Volterio vietovardžių rink. „Suvalkų gubernijos gyvenamųjų vietų sąrašai" („Spiski naselionnich mest Suvalkskoj gubernii"). 1904 tęstiniame leidinyje „Dirva — žinynas" J. Tumas-Vaižgantas paskelbė „Sanrašą geografiškųjų Lietuvos vardų". 1910 Tilžėje V. Kalvaitis išleido „Lietuviškų vardų klėtelę", kur surinkta iš R. Prūsijos ir Klaipėdos kr. apie 2000 liet. tikrinių vardų. 1930—41 Lietuvoje siste-

mingai buvo renkami asmenvardžiai ir vietovardžiai. 1936 Valstybės archeologijos komisija ir Lituanistikos in-tas išleido „Instrukciją Lietuvos žemės vardynui surašyti". Tuo laikotarpiu surinkta apypilnė medžiaga iš visos Lietuvos, išskyrus Klaipėdos ir Vilniaus sritis, kur rinkta mažiau. 1948 išleistame „Lietuvių kalbos rašybos žodyne" (Vardyno skyriuje) trumpai apžvelgta asmenvardžių bei vietovardžių daryba ir pridėtas tikrinių vardų žodynėlis. Lietuvių O. klausimais sistemingai dirbama Liet. kalbos ir lit-ros in-te (1958 įsteigta toponimikos grupė). 1963 in-tas išleido „Lietuvos TSR upių ir ežerų vardyną", kuriame pateikta apie 8100 upėvardžių ir apie 3000 ežerų vardų. Šiuo metu in-to vardyno fonde yra apie 750 000 tikrinių vardų užrašymų. Apie vietovardžių etimologiją ir darybą paskelbta straipsnių tęstiniuose leidiniuose „Lietuvių kalbotyros klausimai" ir „Baltistica".

Baltų O. dalykai tyrinėjami ir kt. taryb. respublikose. 1962 Maskvoje išleista rusų kalbininkų N. Toporovo ir O. Trubačiovo studija „Lingvistinė Aukštutinės Padneprės hidronimų analizė", kurioje įrodoma Aukštutinio Dnepro baseine esant apie 800 baltiškų vandenvardžių. VDR kalbininkas H. Šalis surado baltiškų vietovardžių tarp Vislos ir Elbės. Baltų tikrinius vardus tyrinėja K. Falkas (Švedija), H. Krahė (VFR), J. Otrembskis (Lenkija), R. Šmitleinas (Prancūzija) ir kt.

Lit.: **G. Gerullis,** Die altpreussischen Ortsnamen, B.—Lpz., 1922; **R. Trautmann,** Die altpreussischen Personennamen, Göttingen, 1925; **E. Blese,** Latviešu personu vārdu un uzvārdu studijas, Rīgā, 1929; **R. Schmittlein,** Études sur la nationalité des Aestii (Toponymie lituanienne), vol. 1, Bade, 1948; **J. Endzelīns,** Latvijas PSR vietvārdi, d. 1, sējums 1, 2 [A—O], Rīgā, 1956—61; **S. Tarvydas,** Lietuvos vietovardžiai, V., 1958; **K. Būga,** Apie lietuvių asmens vardus. — Rinktiniai raštai, t. 1, V., 1958; Upių vardų studijos ir aisčių bei slavėnų senovė.— Ten pat, t. 3, V., 1961; Lietuvių kalbos žodynas (Įvadas). — **Ten pat;** Aisčių praeitis vietų vardų šviesoje. — **Ten pat; E. Grinaveckienė, J. Senkus,** Toponiminės medžiagos rinkimas ir tyrinėjimas Tarybų Lietuvoje. — „Literatūra ir kalba", t. 6, V., 1962.

ONÕS IR̃ BERNARDÌNŲ BAŽNÝČIŲ ANSÁMBLIS — gotikinės architektūros kūrinys, sąjunginės reikšmės architektūros paminklas Vilniuje. Pastatytas XV—XVI a. ant Vilnios kranto. Ansamblį sudaro Bernardinų bažnyčia ir gynybinis bokštas, vienuolyno korpusai (dab. Dailės in-tas), Onos bažnyčia, XIX a. pastatyta pseudogotikinė varpinė.

Onos bažnyčios išorė, ypač v. fasadas, pasižymi vėlyvosios gotikos formų brandumu ir turtingumu. Ramių plokštumų v. fasade beveik nėra. Jame vyrauja vertikalios linijos; horizontalios bei lankinės linijos tik paryškina savitą pusiausvyros, stabilumo įspūdį. Viršuje fasadas baigiasi 3 pagr. bokštais, kurie atskirti pinakliais. Vid. bokštas su pinakliais atremtas į 3 įėjimo angas, virš kurių yra didelis lankas. Bokštai papuošti į viršų kylančiais fialais su spurgomis ir kryžiažiedžiais. Iš virvinio motyvo supintas fasado nac. ornamentas. Šoniniuose fasaduose yra smailių sąramų langai ir kontraforsai. Puošnus yra buvęs ir bažnyčios r. galas — apsida, kuri perstatinėjimų metu suprastinta. Onos bažnyčia Europos gotikinės architektūros paminklų tarpe pasižymi kaip originalus kūrinys. Jos formų kilmė siejama su Niderlandų ir š. Vokietijos stilistinėmis m-lomis. Bažnyčios savitumą paryškina stat. medžiaga — raudonos plytos, nebūdingos V. Europos gotikinei archit-rai.

Masyvi Bernardinų bažnyčia su gausiais priestatais ansamblyje užima vyraujančią padėtį, įsijungdama į turtingą dinaminio silueto foną. Jos išorę pagyvina laiptuoti kontraforsai. Viduje liekni aštuoniakampiai pilioriai dviem eilėmis dalija erdvę į 3 vienodo aukščio navas. Viršum šoninių navų, prieangio ir zakristijos išliko turtingi XVI a. krištoliniai skliautai. Jiems būdingas daugiakampių žvaigždžių motyvas. XVIII a. vėlyvojo baroko altoriai pasižymi meniškais medžio drožiniais. Kair. navoje yra vėlyvojo renesanso stiliaus S. Radvilos antkapis (skulpt. J. Valonas), dešiniojoje — manieringas P. Veselovskio antkapis.

Ansamblį pagyvina grakštus XVI a. bokštas su gausiomis gotikinėmis detalėmis bei profiliais. Jo kompozicija siejama su Bolonijos (Italija) san Frančesko bažnyčios didesniosios varpinės kompozicija.

Bernardinų vienuoliams netoli pilies malūno 1469 buvo pastatyta medinė bažnyčia ir vienuolynas. Tiems pastatams 1475 sudegus, jų vietoje pradėta statyti mūrinė bažnyčia. Dar nebaigus statybos, dėl Vilnios potvynių ir grunto slinkimo 1500 įgriuvo dalis skliautų ir sienų. Statyba baigta tik 1525. Tuometinė Bernardinų bažnyčia buvo maža — dab. presbiterijos dydžio. Atskirai nuo jos p. r. pusėje tuo laiku pastatytas aštuoniakampis bokštas. Iki 1549 bažnyčios v. gale buvo pristatytas pagrindinis trinavis halinio tipo korpusas. Į jo deš. navą įterptas p. r. pusėje stovėjęs bokštas. XV a. pab.—XVI a. bažnyčios korpuso š. pusėje pastatyti mūriniai vienuolyno rūmai, kurie su bažnyčia sudarė uždarą stačiakampį kiemą. Archit. kompleksas buvo įjungtas į Vilniaus gynybos sistemą, nes prie bažnyčios priėjo miesto siena. Pastatų pastogėse įrengtos šaudymo angos. Vienuolynas ir bažnyčia 1655 karo metu sudegė. 1677 jie atstatyti, tačiau nebuvo atkurta daugelio gotikinių elementų: smailių angų sąramų, dalies krištolinių skliautų ir kt. 1794 sukilimo metu bažnyčios vidus ir išorė vėl nukentėjo. Bažnyčią atstatant, pakeistas jos v. frontonas — šonuose pastatyti du bokšteliai, užmūryta dauguma šaudymo angų.

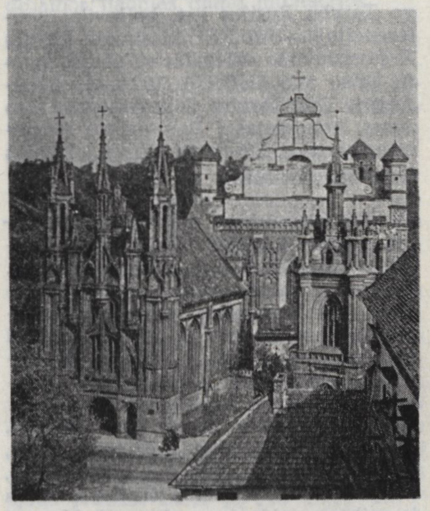

Onos ir Bernardinų bažnyčių ansamblis

Kada pastatyta Onos bažnyčia, galu atsirėmusi į Bernardinų bažnyčios š. v. kampą, neišaiškinta. Pirmoji tokio pavadinimo Vilniaus bažnyčia buvo pastatyta prieš 1390 Žemutinės pilies teritorijoje. Spėjama, kad ją pastatę Radikas ir Purbachas iš Marienburgo.

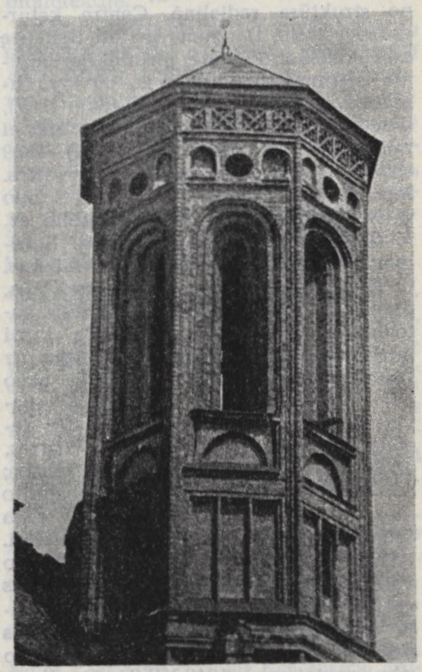

Onos ir Bernardinų bažnyčių ansamblis. Gotikinio bokšto fragmentas

Dabartinė Onos bažnyčia pirmą kartą minima 1501. Manoma, kad ji kolektyvinis Vilniaus mūrininkų cecho kūrinys. 1563 įgriuvo jos skliautas. Atstatymo metu (iki 1581) buvo sukurta jos dab. archit. išvaizda. 1900—04 Onos bažnyčia restauruota. Pagal J. Dzekonskio projektą atnaujintas portalas, sutvirtinti pamatai ir iš palengvintų plytų naujai suskliaustas skliautas. Iki 1867 bažnyčių ansamblis jungėsi į vieną kompleksą su *Mykolo bažnyčios* pastatais. Nutiesus dabartinę Tiesos gatvę, atsivėrė į ansamblį platus vaizdas iš v. pusės. 1874 pagal A. Čiagino projektą Onos bažnyčios p. pusėje pastatyta pseudogotikinė varpinė.

Lit.: **W. Zahorski,** Kościoł św. Anny w Wilnie, Wilno, 1905; **W. Jaeger,** Die St. Annenkirche u. die Klosterkirche von St. Bernhardin und St. Michael in Wilna, [V.], 1918; **S. Abramauskas,** Onos ir Bernardinų bažnyčių ansamblis Vilniuje. — „Tiesa", 1957.III.14; **S. Pinkus,** Vilniaus gotika. — „Mokslas ir gyvenimas", 1959, Nr. 3.

ONUSÁITIS Jurijus [g. 1921] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, gvardijos kapitonas, Tarybų Sąjungos Didvyris (1945). 1944.VII.13 O. vadovaujamas šaulių batalionas į p. nuo Alytaus pirmas forsavo Nemuną, užėmė ir išplėtė placdarmą kair. upės krante, sudaręs sąlygas persikelti kitiems Raudonosios Armijos daliniams, pasižymėjo kovose dėl Alytaus. Šiose kautynėse O. buvo sunkiai sužeistas.

ÕNUŠKIO MIŠKAS — miškas Trakų rj., į v. ir p. v. nuo Onuškio. Priklauso Trakų miško pramonės ūkio Onuškio gi-

rininkijai. Plotas 1298 ha. *Dusmenų-Onuškio miškų* masyvo dalis. Miško r. pakraštys siekia Samio ir Dumblio ežerus.

ONUŠKIS — **1.** Miestelis Trakų rj., 21 km į š. r. nuo Daugų; apylinkės ir kolūkio centras. 656 gyv. (1959). Plano struktūra radialinė. Centre keturkampė aikštė. Dauguma pastatų išsidėstę kompaktiškai. Pieninė, girininkija, buitinio aptarnavimo dirbtuvės, 60 lovų ligoninė (įst. 1946), vaistinė (nuo 1917), vid. m-la (nuo 1947), kultūros namai (nuo 1956), biblioteka (nuo 1944). 1829 statyta O. bažnyčia turi archit. vertės. Miestelį siekia Onuškio miškas. Į š. nuo O. yra Samio ež., į p. — Dumblio ež. Iš O. eina keliai į Aukštadvarį, Butrimonis, Daugus, Rūdiškes, Valkininkus. O. dvaras ist. šaltiniuose minimas XVI a. pradžioje. 1524 Žygimantas Senasis suteikė jo savininkui privilegiją kurti miestelį, rengti savaitinius turgus ir laikyti smukles (1534 miestelyje buvo 12 alaus ir 1 midaus smuklė). O. pažymėtas 1613 Lietuvos D. Kun-stės žemėlapyje. XIX a. — valsčiaus centras. 1839 miestelyje gyveno 135 šeimos; 1897 buvo 577 gyv., veikė didelė spirito varykla, lentpiūvė (nuo 1825), pr. m-la (nuo 1864), vyko turgūs ir prekymečiai. Po 1863 sukilimo O. dvaras buvo caro valdžios konfiskuotas ir padovanotas grafui Olsufjevui. 1911.VII dvare policija susirėmė su valstiečiais, sukilusiais prieš Stolipino reformos vykdymą, dvaro ribų nustatymą. 1918.XII.24 Onuškyje įsikūrė darbininkų, bežemių ir mažažemių valstiečių atstovų taryba (pirm. A. Lebednykas), veikusi iki 1919.IV.12. Buržuazijos valdymo metais ir vėliau (iki 1950) O. buvo valsčiaus centras (1923 — 609 gyv.).

2. Miestelis Rokiškio rj., Juodupės apyl., 24 km į š. nuo Rokiškio, 3 km nuo Latvijos TSR sienos; tarybinio ūkio centras. 194 gyv. (1959). Plano struktūra linijinė. Prie pagr. gatvės yra keturkampė aikštė. Pastatai išsidėstę kompaktiškai. Pieninė, gyventojų buitinio aptarnavimo dirbtuvės, ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1958), vaistinė, aštuonmetė m-la (nuo 1869 pradinė, 1949—62 septynmetė), kultūros namai (nuo 1958), biblioteka (nuo 1945). Iš O. eina keliai į Čedasus, Juodupę, Viesytę (Latvijos TSR). O. bažnyčia (past. XIX a. pr.) — vietinės reikšmės archit-ros paminklas. Ist. šaltiniuose O. minimas nuo 1522. XVIII—XIX a. priklausė dvarininkams Komarams. 1897 buvo 617 gyventojų. 1905 vyko valstiečių ir ž. ū. darbininkų bruzdėjimai prieš caro valdžią. 1923 buvo 541 gyv. Buržuazijos valdymo metais veikė keliolika smulkių parduotuvių, vyko turgūs. 1941 vok. faš. okupantai ir vietiniai burž. nacionalistai išžudė didelę dalį O. gyventojų. D. Tėvynės karo metu O. apylinkėse (Užubalių miške ir kt.) veikė Žemaitės partizanų junginys.

OPÁNSKIS Juozas [1896.VII.6 Staleriškiuose (Anykščių rj.) — 1927.VI.7 Baltarusijoje] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Kilęs iš valstiečių.

Mokydamasis Petrogrado realinėje m-loje, dalyvavo liet. jaunimo soc. būrelio veikloje. 1916 įstojo į RSDDP(b). 1917.III—X dirbo RSDDP(b) CK spaustuvėje Petrograde, buvo išrinktas kandidatu į RSDDP(b) Petrogrado org-jos Lietuvių rajono k-tą. RSDDP(b) VI suvažiavimo (1917) delegatas su patariamuoju balsu. 1918.I dalyvavo liet. bolševikų sekcijų konferencijoje Petrograde, 1918.X — okupuotų kraštų kom. org-jų konferencijoje Maskvoje. 1918 dirbo Lietuvos reikalų komisariate, buvo komisariato atstovas Sebeže (Pskovo sr.), bendradarbiavo „Tiesoje", „Lietuvos reikalų komisariato žiniose". 1918 pab. pasiųstas pogr. darbui į Lietuvą, čia vok. okupantų suimtas ir kalintas Vilniuje. 1919 dirbo Vilniaus Teismo tardymo komisijoje, Vidaus reikalų liaudies komisariate skyriaus vedėju. Buvo išrinktas Lietuvos Komunistų partijos Vilniaus k-to nariu, Vilniaus darbininkų ir raudonarmiečių atstovų tarybos (II šaukimo) nariu. LKP II konferencijos delegatas nuo Vilniaus part. org-jos. Lietuvos Tarybų I suvažiavimo išrinktas respublikos Tarybų Centro Vykd. K-to nariu. Pilsudskininkams užgrobus Vilnių, pasitraukė į Zarasus, kurį laiką buvo partijos Zarasų aps. k-to pirmininkas. Kaip Tarybų Lietuvos ir Baltarusijos vyriausybės įgaliotinio Daugpilyje Z. Angariečio atstovas, važinėjo po pafrontės apskritis, telkė darbo žmones kovai su kontrrevoliucija. 1919 Moziriaus (BTSR) rev. k-to pirmininkas. Nuo 1920 dirbo Raudonojoje Armijoje, valstybės saugumo organuose Petrograde, Kuibiševe, Baltarusijoje. 1920 pab. išrinktas LKP Užsienio biuro (UB) nariu, dalyvavo Tarybų Rusijos liet. bolševikų konferencijoje (1920.XII) Maskvoje. RKP(b) X suvažiavimo delegatas su patariamuoju balsu nuo LKP UB. 1924—27 Baltarusijos TSR Tarybų Centro Vykd. K-to narys, kandidatas į Baltarusijos Komunistų partijos CK narius. Žuvo, eidamas tarnybos pareigas.

ÓPERA [it. kūrinys, veikalas] — muzikinis scenos veikalas. O. veiksmas susijęs su vokaline ir instrumentine muzika. Operoje jungiama drama, muzika, vaidyba, vaizduojamasis menas (dekoracijos, kostiumai), šviesos efektai, dažnai ir šokis. Pagal teksto (libreto) ir muzikos pobūdį operos būna epinės, lyrinės, herojinės, komiškos ir kt. Pagal struktūrą skiriami du O. tipai: operos, sudarytos iš atskirų muz. numerių (arijų, ansamblių, chorų, baleto muzikos ir kt.), ir operos, pasižyminčios ištisine muzikos ir veiksmo raida (muz. dramos). Neretai operoms (ypač naujosioms) būdingi abiejų tipų bruožai. O. atsirado XVI a. pabaigoje Italijoje ir nuo XVII a. paplito daugelyje Europos šalių.

Pirmoji liet. O. — M. Petrausko „Birutė" (G. Landsbergio-Žemkalnio libretas) — sukurta 1906. Ją sudaro uvertiūra ir 12 muz. numerių, kuriuos jungia kalbamas tekstas. „Birutė" artima melodramai. Jos muz. numeriai paprasti, solistų partijos daugiausia kupletinės struktūros, homofoninis akompanimentas neišplėtotas. 1906.XI.6 „Birutę" pastatė scenos mėgėjai Vilniuje. 1908 sukurta ir Peterburgo konservatorijos studentų pastatyta K. Galkausko O. „Čigonai" (pagal A. Puškino poemą) buvo studijinio pobūdžio kūrinys ir lietuvių O. raidai neturėjo įtakos. Nors ir stokojanti profesionalumo, bet muz. atžvilgiu labiau išplėtota, negu „Birutė", yra antroji M. Petrausko O. — „Eglė žalčių karalienė" (par. 1918 pagal A. Fromo-Gužučio dramą). Joje yra meniškų arijų, ansamblių, chorų, jos visas tekstas dainuojamas, orkestrui pritariant, muzika paremta liaudies dainų intonacijomis. J. Dambrausko suredaguota „Eglė žalčių karalienė" („Eglės" pavadinimu) 1939 pastatyta Valstybės teatre. 1933 sukurta ir pastatyta pirmoji profesionali liet. O. — J. Karnavičiaus „Gražina" (K. Inčiūros libretas, pagal A. Mickevičiaus poemą). Operoje nemaža melodingų arijų, ansamblių, chorų. Gausiai naudojamos liet. liaudies melodijos, tačiau jos neišplėtotos ir į operos muziką organiškai neįjungtos. 1935 A. Račiūnas sukūrė alegorinio (pasakos) pobūdžio O. „Trys talismanai" (K. Inčiūros libretas, past. 1936). Šios O. muzika liaudiška, chorai nuotaikingi, tačiau libretas pernelyg sudėtingas ir komplikuotas. 1937 J. Karnavičius sukūrė operą „Radvila Perkūnas" (B. Sruogos libretas), kuri pasižymi harmoniniu bei faktūriniu išradingumu, raiškiais žanriniais epizodais, bet stokoja nuoseklios muz. dramaturgijos ir ryškių muz. charakteristikų. V. Bacevičiaus O. „Vaidilutė" (par. 1931) ir A. Račiūno O. „Gintaro krantas" (A. Jasiūno libretas, par. 1940) nebuvo pastatytos dėl muzikos ir libreto trūkumų.

Taryb. laikotarpiu plėtėsi O. tematika, tobulėjo muz. dramaturgija, turtėjo išraiškos priemonės. 1941 S. Šimkus sukūrė pirmą liet. O. socialine tematika „Kaimas prie dvaro" („Pagirėnai"; B. Sruogos ir S. Santvaro libretas, past. 1942), kuri buvo rengiama liet. kultūros ir meno dekadai Maskvoje. Operoje gausu išraiškingų masinių scenų ir vokalinių partijų, liaudiškų chorų, sukurti ryškūs svarb. veikėjų paveikslai. Po D. Tėvynės karo liet. kompozitoriai sukūrė operų kovos su fašizmu temomis. Apie Tarybų Sąjungos Didvyrę M. Melnikaitę A. Račiūnas parašė operą „Marytė" (A. Venclovos, P. Keidošiaus ir J. Gustaičio libretas, past. 1953), kuri pasižymi meniškomis masinėmis scenomis, vykusia lyrinių ir draminių epizodų kaita, nuotaikingais chorais, bet stokoja raiškesnių veikėjų paveikslų. Kovos su fašizmu tema parašyta taip pat V. Klo-

vos O. „Duktė" (J. Gustaičio libretas, past. 1959) ir A. Klenickio O. „Prie Nemuno" (V. Mozūriūno, S. Ylos ir J. Mackonio libretas, past. 1960 Klaipėdoje). Lietuvos senovės temomis 1956 V. Klova sukūrė O. „Pilėnai" (J. Mackonio libretas). Jai būdinga nuosekli muz. dramaturgija, epiškumas. Operoje gausu meniškų masinių scenų, sukurtos ryškios svarb. veikėjų muz. charakteristikos, muz. priemonėmis pabrėžiamas personažų vidinis konfliktas. O. muzika melodinga, paremta liet. liaudies dainų intonacijomis Lietuvių kovos su kryžiuočiais vaizduojamos V. Klovos operoje „Du kalavijai (Žalgiris)" (J. Mackonio libretas, past. 1966). Palyginti su „Pilėnais", „Dviejų kalavijų" muzikinės priemonės įvairesnės, tačiau dramaturgija labiau statiška. Epiškumu, raiškiomis masinėmis scenomis pasižymi B. Dvariono O. „Dalia" (J. Mackonio libretas, pagal B. Sruogos dramą „Apyaušrio dalia", past. 1959), kurioje vaizduojamas 1769 Žemaitijos valstiečių sukilimas, ir A. Račiūno O. apie ateistą K. Liščinskį „Saulės miestas" (J. Mackonio libretas, past. 1965). Pasakų temomis V. Klova 1958 sukūrė O. „Vaiva" (J. Gustaičio libretas, pagal V. Krėvės-Mickevičiaus aps. „Perkūnas, Vaiva ir Straublys"). O. pasižymi melodinga, liaudiška muzika, tačiau stokoja draminio konflikto. V. Baumilo psichologinio pobūdžio operoje „Paskenduolė" (I. Mikšytės ir P. Keidošiaus libretas, pagal A. Vienuolio-Žukausko apsakymą, past. 1958) ryškiais žanriniais epizodais parodyta samdinės drama. Operoje gausu išplėtotų scenų, monologų. 1959 sukurta pirmoji satyrinė liet. O. — B. Gorbulskio „Frank Kruk" (P. Raščiaus ir V. Grivicko libretas, pagal P. Cvirkos romaną). Jai būdinga estradinio pobūdžio muzika, dinamiškas veiksmas, groteskiniai vaizdai. Svarbiausieji operos veikėjai charakterizuojami trumpais muz. leitmotyvais ir rečitatyvais. 1967 V. Baumilas sukūrė operą „Rožės žydi raudonai" (J. Lapašinsko libretas, pagal A. Bieliausko romaną), V. Laurušas — operą „Paklydę paukščiai" (A. Kalinausko ir E. Matuzevičiaus libretas) ir V. Paltanavičius — operą „Kryžkelėje" (G. Astrausko ir K. Šilgalio libretas). V. Baumilo operos „Rožės žydi raudonai" struktūra pagrįsta atskirais uždarais epizodais, muzika nesudėtinga, stokojanti simf. apibendrinimų. Operoje „Kryžkelėje", remiantis kai kuriais B. Sruogos memuarų „Dievų miškas" motyvais, parodoma liberalinės liet. inteligentijos drama vok. faš. okupacijos metais. Veikėjų psichologijai atskleisti operos muzikoje daugiausia naudojamasi simfonizmo metodu. Ypač ryškus svarbiausiojo operos personažo prof. Vidūno muz. paveikslas. V. Laurušo opera „Paklydę paukščiai", skirta lietuvių emigrantų temai, pasižymi veiksmo dinamiškumu, originaliu dramaturginiu sprendimu. Veikėjams ir situacijoms charakterizuoti gausiai naudojami leitmotyvai. Vokaliniuose epizoduose vyrauja kupletinė struktūra. Operos orkestruotė spalvinga.

Lit.: Lietuvių nacionalinė opera, sudarė S. Yla, V., 1960; **J. Gaudrimas**, Lietuvių tarybinė muzika, V., 1960; **J. Gaudrimas**, Iš lietuvių muzikinės kultūros istorijos, 2 d., V., 1958—64; **V. Mažeika**, Opera (Lietuvių tarybinio operos teatro raida), V., 1967; Iš lietuvių muzikinės kultūros istorijos, d. 3, V., 1967.

OPERĖTĖ [it. *operetta* — mažoji opera] — komiškas muzikinis scenos veikalas, muzikinė komedija. Jos dramaturgijai būdinga vokalinės ir instrumentinės muzikos, šokio bei dialogo sintezė. O. susiformavo iš komiškos operos XIX a. vid. Prancūzijoje. Nuo komiškos operos O. skiriasi mažiau išplėtota muz. dramaturgija. O. muz. epizodai paprastesni, jungiami gausiais šnekamaisiais dialogais. Žymiausi O. kūrėjai — F. Ervė, Ž. Ofenbachas, R. Planketas, F. Zupė, F. Leharas, I. Kalmanas ir kt.

Pirmąsias lietuviškas O. „Kaminkrėtys ir malūnininkas", „Adomas ir Ieva" pagal lenkų komp. F. Zarembos ir nežinomo prancūzų kompozitoriaus operetes XX a. pr. parašė M. Petrauskas. Jas 1903 pastatė lietuviai scenos mėgėjai Peterburge. Šios ir vėliau sukurtos Petrausko O. („Šienapiūtė", „Consilium facultatis", „Apvesdinkite ir mane", „Tarnaitė pamokė" ir kt.) pasižymi demokratiškumu, kritišku požiūriu į neigiamus gyvenimo reiškinius. Kai kur jose parodomi socialinės kovos elementai („Gegužės Pirmoji", 1920). Muz. atžvilgiu Petrausko O. paprastos, kartais primityvios. Kai kurios jų yra lenkų arba prancūzų O. perdirbiniai bei sekimai. O. sukūrė kai kurie JAV lietuvių kompozitoriai. Taryb. metais operečių sukūrė A. Belazaras („Auksinės marios", 1955, L. Janušytės ir J. Mackonio libretas), B. Gorbulskis („Meilė ir skarda", 1959, V. Bložės libretas; „Laikas pamilti", 1965, V. Bložės libretas, pagal V. Katajevo komediją; „Naujametinis karnavalas", 1965, J. Mackonio libretas; „Trys vakarai", 1967, E. Astramsko, V. Misevičiaus ir R. Skučaitės libretas), J. Gaižauskas („Ramunė", 1962, V. Bložės libretas). Taryb. metų O. būdinga aktuali tematika, aštri socialinė satyra. Jų muzika daugiausia estradinė, kai kur naudojamos liaudies dainų intonacijos.

Lit.: **J. Gaudrimas**, Iš lietuvių muzikinės kultūros istorijos, 2 d., V., 1958—64; Iš lietuvių muzikinės kultūros istorijos, d. 3, V., 1967.

„OPISANIJE RUKOPISNOGO OTDELENIJA VILENSKOJ PUBLIČNOJ BIBLIOTEKI" („Описание рукописного отделения Виленской публичной библиотеки" — „Vilniaus viešosios bibliotekos rankraščių skyriaus aprašymas") — tęstinis leidinys, ėjęs 1895—1906 Vilniuje rusų kalba. Leido Vilniaus viešoji biblioteka. Išėjo 5 knygos. Leidinyje pateikti trumpi bibliotekos fondo rankraščių aprašai, atstoję spausdintą rankraščių skyriaus katalogą. Prieduose, sudariusiose antrą šio leidinio dalį, buvo skelbiami svarbesniųjų dokumentų tekstai. I (1895) ir II (1897) knygose aprašytas Vilniaus kapitulos archyvas, patekęs į biblioteką 1892. III knyga (1898) apima XII—XIX a. pergamentus, kurių turinys gana įvairus. Dalis jų yra valst. dokumentai, kiti liečia visuomeninį Lietuvos ir Lenkijos miestų gyvenimą, dvasininkijos reikalus ir kt. IV (1905) ir V (1906) knygose aprašyti pergamentai ir rankraštinės knygos bei rinkiniai. Didelė dalis leidiniuose aprašytų rankraštinių fondų saugoma Vilniaus un-to moksl. bibliotekoje ir Lietuvos TSR MA Centr. bibliotekoje.

„OPIS DOKUMENTOV VILENSKOGO CENTRALNOGO ARCHIVA DREVNICH AKTOVICH KNIG" („Опись документов Виленского Центрального архива древних актовых книг" — „Vilniaus Centrinio archyvo senų aktų knygų dokumentų aprašymas") — tęstinis leidinys, ėjęs 1901—13 Vilniuje. Išėjo 10 kn. Jose glaustai aprašyti XVI—XVIII amžiaus Raseinių, Ukmergės, Upytės ir kitų teismų juridiniai dokumentai.

ÓPLANKIO EŽERAS, Malūnežeris, — ežeras Šilutės ir Tauragės rj. riboje, 5 km į š. nuo Vilkyškių, 13 km į p. v. nuo Tauragės. Plotas 17 ha, ilgis 700 m, didž. plotis 420 m. Kranto linijos ilgis 1700 m. Per O. e. teka Barzupė (Jūros deš. intakas), be to, įteka bevardis upelis. Iš p. v. prie ežero prieina Barzūnų kaimas, iš š. — Gilandžiai ir Oplankys.

OPLANKỸS — kaimas Tauragės rj., Lauksargių apyl., 12 km į p. v. nuo Tauragės, Jūros deš. krante. 116 gyv. (1959). Pro O. eina Lauksargių—Vilkyškių kelias. Pr. m-la (nuo 1961). Prie O., apie 300 m nuo Jūros, yra piliakalnis.

Piliakalnis turi pailgą 30 m ilgio aikštelę, kurios š. gale yra maždaug 6 m aukščio pylimas, o už jo maždaug 20 m pločio ir 2 m gylio griovys. Piliakalnio paviršių dengia juodos žemės kultūrinis sluoksnis. Į v. nuo O., už gilios daubos, dirbamoje žemėje aptikta I t-mečiui būdingos grublėtosios keramikos. Iš radinių sprendžiama, kad čia buvo didelė gyvenvietė. Už jos, gretimo Griežėnų kaimo laukuose, yra senkapis. R. Prūsijos kultūros darbuotojas E. Gizevijus apie O. piliakalnį yra užrašęs daug padavimų.

OPÓKOS — akyta, lengva, nuosėdinės kilmės uoliena. O. turi daug silicio dioksido (60—90%). Naudojamos kaip žaliava cementui, adsorbentinėms ir abrazyvinėms medžiagoms gaminti. Lietuvoje rastos Šilutės rj. viršutinės kreidos dariniuose, 9—14 m gylyje. O. sluoksnio storis vietomis siekia 39 m. Geologiškai ištirtas tik Stoniškių telkinys (36,6 ha), kurio ištekliai 34 mln. t. Jis tinkamas pramoninei O. eksploatacijai.

ÓPSTAINIAI — kaimas Šilutės rj., Vilkyškių apyl., 15 km į p. r. nuo Pagėgių, 4 km į p. nuo Vilkyškių. 125 gyv. (1959). O. įsikūrę aukštame dešiniajame Jūros krante. Kaimo p. pakraštyje yra nedidelis piliakalnis, seniau vadintas Opste. Tai kokių 4 m aukščio, stačiais šlaitais kalva, kurios viršuje yra maždaug 20 m ilgio ir pločio aikštelė. Apylinkėje pasakojama daug padavimų apie piliakalnio požemius.

OPŠRŪTAI — kaimas Vilkaviškio rj., Alksnėnų apyl., 8 km į š. r. nuo Vilkaviškio; kolūkio centras. 359 gyv. (1959). Per kaimą eina Vilkaviškio—Pilviškių

kelias, teka Alksnė (Šešupės kair. intakas). Pr m-la (nuo 1910), kultūros namai (nuo 1958). Kaime rastas mezolitinis (VII—V t-mečio pr. m. e.) kaulinis žeberklas su įstatytais ašmenimis iš titnago skelčių. Burž. nacionalistai 1947.XI.16—17 naktį Opšrūtuose išžudė naujakurius (kai kurie jų buvo liaudies gynėjai) su šeimomis (31 žmogų, jų tarpe 14 vaikų ir 9 moteris); sudegino 3 namus.

ORĀCIJA [lot. *oratio* — prakalba] — jumoristinė prakalba, kurią kvieslys, piršlys, vyriausiasis pabrolys sakydavo per vestuvių apeigas, rugių vainiko nešėjas per rugiapiūtės pabaigtuves, lalauninkai per Velykas. O. sudaro atskirą liet. tautosakos žanrą. Ji buvo sakoma, kviečiant į vestuves, išperkant užstotus vartus, trobos duris, užsėstą stalą, įteikiant jaunikio atvežtą rūtų vainiką jaunajai, parneštą rugių varpų vainiką ir iš varpų nupintą lazdą bei juostą šeimininkams. Lalauninkai sakydavo O., sveikindami Velykų antrąją dieną šeimininkus ir prašydami dovanų, ypač kiaušinių. XIX a. vestuvių oracijose, siekiant didesnio jumoristinio efekto, buvo tyčia įmaišoma iškraipytų lot. žodžių.

O. turi nusistovėjusį siužetą. Pirmą kartą su jaunikiu atvažiavęs į jaunosios namus, piršlys oracijoje pasakodavo apie tariamus nuotykius, patirtus ilgos ir vargingos kelionės pas ją metu, apibūdindavo jaunikio išvaizdą, būdą, jo turtus ir prašydavo leisti dukrelę pasodinti prie žaliojo diemedžio — jaunikio. Kvieslys oracijoje iškilmingai pasisveikindavo, pasisakydavo, kas esąs, kieno siųstas atvykęs, ir prašydavo nustatytą dieną visus atvykti į vestuves. Daugiausia vietos buvo skiriama vestuvių vaišėms pavaizduoti: „Po balkiu bus jautis pakabintas, peilis į kumpį įsmeigtas: kas norės, atsipiaus, kas nenorės, — atsitrauks... Stiklinės rindos bus avižų pripiltos: arkliai ės neės, kad tik po snukiu turės..." Vyriausiasis pabrolys, įteikdamas vainiką, iškilmingai, palenkdamas galvą, pasisveikindavo su už stalo sėdinčiais svečiais ir, sakydamas O., kreipdavosi į vyriausiąją pamergę, papasakodavo tariamus jaunojo ir jo palydovų — pabrolių nuotykius, patirtus bejojant į jaunosios „margą dvarą". Po to įteikdavo jaunikio atvežtą rūtų vainiką, sakydamas, kad „šis vainikėlis pirštais nenurodytas, vėjo nesupūstas, piktais žodeliais neapkalbėtas: aukso puodelyje laikytas, vyno putose mirkytas, gražiai išnešiotas ir mūsų jaunam bitinėliui padovanotas". Rugiapiūtės pabaigtuvių oracijoje buvo metaforiškai išskaičiuojami „didžiojo kankinio rugio" vargai, iškentėti nuo sėjos iki piūties.

Lit.: Lietuvių tautosakos apybraiža, V., 1963 [p. 169—170]; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964 [p. 78, 476—487, 491, 516].

ORĀNAI — kaimas Vilkaviškio rj., Gižų apyl., 9 km į š. v. nuo Kapsuko, 1 km į p. nuo Kapsuko—Kybartų plento. 74 gyv. (1959). 15 lovų Gižų apyl. ligoninė (nuo 1947).

ÓRANSAS Antanas [g. 1908.II.17 Kengiuose (Raseinių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, ekonomistas, ekonomikos mokslų kandidatas (1956), Lietuvos TSR nusipelnęs ekonomistas (1968). Kilęs iš valstiečių. Mokydamasis Raseinių g-joje, 1926—27 priklausė marksistinei moksleivių org-jai „Atžala". Nuo 1931 Kauno un-te studijavo istoriją, įstojo į studentų marksistų „Auroros" org-ją, buvo išrinktas jos pirmininku. 1931—1937 LKJS narys. Uždraudus „Auroros" veiklą, iš un-to pašalintas. 1932 įstojęs į Ž. ū. akademiją, įsijungė į pažangiųjų studentų org-ją — „Kultūros" būrelį. 1933 beveik visą šio būrelio v-bą suėmus, Kėdainių karo komendanto nubaustas kalėti, po to 2 metams ištremtas į Raseinių aps. Iš akademijos pašalintas. 1934 nelegaliai išvyko iš Raseinių aps., už tai Kėdainių karo komendanto vėl nubaustas. 1937 Klaipėdoje baigė Prekybos in-tą. Studijuodamas Prekybos in-te, dalyvavo studentų komunistų sukurtame būrelyje polit. ekonomijai studijuoti, su kitais leido neleg. atsišaukimus. 1937—1939 buhalteris Klaipėdoje, Kaune. 1940—41 buvo Kauno pramonės statybos tresto skyriaus viršininku, dirbo ped. darbą Prekybos in-te Šiauliuose. Hitlerinės okupacijos pradžioje iš in-to atleistas, dirbo ūkinį darbą Vilniuje. Įsijungė į kovą su faš. okupantais. 1943 kalintas Vilniuje, vėliau perkeltas į Kybartų konc. stovyklą, iš kurios 1944 pabėgo. 1944—45 Vilniaus un-to, nuo 1945 Ž. ū. akademijos dėstytojas. Nuo 1948 docentas. Nuo 1949 TSKP narys. Nuo 1958 polit. ekonomijos katedros vedėjas. Paskelbė moksl. straipsnių apie Lietuvos cukraus pramonę ir jos žaliavos bazę, ž. ū. intensyvinimą.

ÓRANTAS Juozas [1910.XII.24 Virbalyje — 1941.VI ten pat] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1926—30 dirbo pas buožes Vokietijoje, beveik metus priklausė Raudonosios pagalbos org-jai. 1930 grįžo į Lietuvą. Nuo 1932 Komunistų partijos narys. 1934—35 kom. kuopelės Virbalyje sekretorius, vadovavo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos veiklai Virbalyje, gabeno iš Kauno pogr. lit-rą Vilkaviškio rajonui. 1935—36 Maskvoje mokėsi part. m-loje. Grįžęs į Lietuvą, iki 1938 dirbo LKP Vilkaviškio rj. k-to sekretoriumi, vėliau sekretoriaus pavaduotoju. 1940—41 Virbalio milicijos viršininkas. LKP V suvažiavimo (1941) delegatas. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

ORATÓRIJA [it. *oratoria*, iš lot. *orare* — kalbėti, melsti] — vokalinės ir instrumentinės muzikos žanras; stambus ciklinis muzikos kūrinys chorui, solistams ir orkestrui. Daugiausia turi ryškų dramatinį siužetą. Atsirado XVI a. pabaigoje Romoje iš dramatizuotų religinių giesmių — laudų. Klasikinių O. sukūrė G. Hendelis ir J. Haidnas. Pirmoji liet. O. yra A. Račiūno „Tarybų Lietuva" (1948, V. Reimerio žodžiai). Oratorijų sukūrė J. Bašinskas („Ąžuolas", 1957, P. Gaulės ž.), A. Klenickis („Į laimę", 1957, J. Janonio ž.), V. Kairiūkštis („Vakaro misterija", 1960, E. Mieželaičio ž.) ir kt.

ÒRDA Napoleonas [1807.II.11 Vorocevičiuose (BTSR, netoli Bresto) — 1883.IV.26 Varšuvoje] — dailininkas, kompozitorius. Baigė Svisločės (BTSR) g-ją. Nuo 1823 studijavo Vilniaus un-to matematikos f-te. Dalyvavo 1831 sukilime. Nuo 1833 gyveno daugiausia Paryžiuje, nuo 1856—Varšuvoje ir Pinske. Keliavo po Lietuvą, Baltarusiją, Ukrainą, nupiešė ist. vietų (Kauno, Vilniaus, Veliuonos, Kėdainių, Trakų, Palangos, Naugarduko, Liškiavos, Lydos, Krėvos ir kt.) peizažų, pasižyminčių romantiškumu. Parašė kūrinių fortepijonui, išleido teorinį darbą „Muzikos gramatika" („Gramatika muzyki", 1873). Varšuvoje (M. Fajanso litografijoje) išleido „Peizažų albumą" („Album widoków", 1873—83), kuriame išspausdinta ist. vertę turinčių Lietuvos vaizdų.

Lit.: H. Paulauskas, [Napoleonas Orda]. — „Kultūros barai", 1967, Nr. 6.

ORDOVĪKAS — antrasis paleozoinės eros periodas, sekantis po kambro ir ankstesnis už silūrą; geologinė sistema, kurios sluoksniai susiklostė per tą periodą. O. prasidėjo maždaug prieš 500 mln. metų ir truko 60 mln. metų. O. sistemos dariniai paplitę visoje Lietuvoje: rytuose (Vilniuje) 230 m gylyje, vakaruose (Stoniškiuose) 1930 m gylyje. Sluoksnio storis rytuose (Vilniuje) 63,6 m, vakaruose (Stoniškiuose) 50,8 m, pietuose (Kalvarijoje) 115 m, vidurio Lietuvoje (Krekenavoje) 130 m, šiaurėje (Parovėjoje) 147 m. O. periode visą Lietuvos TSR teritoriją buvo apsėmusi negili jūra. Klimatas buvo šiltas, drėgnas. Lietuvoje esama visų trijų O. skyrių: apatinio, vidurinio ir viršutinio. Apatinį O. sudaro kvarciniai ir glaukonitiniai smėliai bei smiltainiai, rausvi ir pilki dolomitai bei klintys su geležingais oolitais, mergeliai; vidurinį — šviesiai pilkos ir rusvos klintys su geležingais oolitais, melsvai pilki mergeliai ir karbonatingi moliai; viršutinį — šviesiai pilkos (piritizuotos) organogeninės ir gniutulinės klintys, mergeliai ir karbonatingi moliai. Vietomis viršutinio O. klintys yra bitumingos ir naftingos. V. Lietuvoje iš jų gauta skystos naftos. O. sluoksniuose gausu fosilijų: trilobitų, pečiakojų (spyninių, su karbonatiniu skeletu; jie dažnai sudaro organogeninių klinčių sluoksnius), samangyvių, galvakojų *Nautiloidea*, pilvakojų, dvigeldžių moliuskų. Jūrų pūslės ir jūrų lelijos kartais sudaro organogeninių klinčių tarpsluoksnius. Gausu mikroskopinių gyvūnų — ostrakodų — fosilijų. Retai aptinkama pusiau

chordinių graptolitų fosilijų, iš stuburinių randama primityvių bežandžių fosilijų; O. periodo antrosios pusės dariniuose atsiranda įv. koralų. Augalija buvo primityvi (randama psilofitinių augalų antžeminių dalių liekanų).

ORECHVÀ Nikolajus [g. 1902.XI.24 Bariūnuose (BTSR, Ašmenos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1920 Komunistų partijos narys. 1919—20 tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1924 Baltarusijos Komunistinės jaunimo s-gos CK sekretorius, dirbo Minske. Nuo 1925 Vakarų Baltarusijos Komunistų partijos (VBKP) Vilniaus apyg. k-to sekretorius. 1926 išrinktas VBKP CK nariu, vėliau VBKP CK Sekretoriato nariu (dirbo Vilniuje Malinovskio pavarde). 1926 nuteistas 8 metus kalėti. 1930 amnestuotas. Dirbo VBKP CK centr. redakcijoje. 1932—34 mokėsi Maskvoje Tarptautinės Lenino m-los aspirantūroje. Vėliau dirbo vadovaujamąjį darbą Minske, Maskvoje, Varšuvoje, Pragoje. 1939.XII grįžo į TSRS ir dirbo ūkinį darbą. 1944—55 tarnavo Lenkijos kariuomenėje. Nuo 1956 Partijos istorijos in-to prie Baltarusijos Komunistų partijos CK moksl. bendradarbis.

ÓRENTAS, Orensas, Stasys [1909.V.8 Kengiuose (Raseinių rj.) — 1941.VI Raseiniuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Valstietis. Nuo 1936 dalyvavo rev. judėjime, platino kom. lit-rą. 1936 adm. tvarka kalintas Raseiniuose. 1940 išrinktas Liaudies Seimo atstovu. 1940—41 Raseinių vls. vykd. k-to pirmininkas. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

„ORGANIZÃTORIUS" — komunistinis hektografuotas leidinys, leistas 1929 Anykščiuose. Leido darbininkų profs-ga. Išėjo 2 nr. (Nr. 1 — 1929.II.20). Redagavo A. Bermanas, L. ir Ch. Ševachaitės.

ORIJÀ — 1. Ežeras Kapsuko rj., 3 km į p. nuo Kalvarijos. Plotas 85 ha, didž. gylis 7,7 m, vid. gylis 4,2 m. Ežeras ištįsęs iš š. r. į p. v.; ilgis 2180 m, didž. plotis 540 m, kranto linijos ilgis 4980 m. P. r. ir p. krantai statūs, aukšti. Išteka Orijos upelis (Gasdos intakas). Prie ežero yra Orijos, Naujienėlės kaimai.

2. Upė Šakių rj., Jotijos kair. intakas. Ilgis 37 km, baseino plotas 107 km². Prasideda 10 km į š. r. nuo Šakių. Teka į v. Įteka į Jotiją 21 km nuo jos žiočių, ties Degėsiais. Didž. intakai: Jotupis ir Kumpupaitis (abu kair.). Vid. nuolydis 82 cm/km. Vid. metinis debitas aukščiau Jotupio žiočių 0,26 m^3/s, žiotyse 0,64 m^3/s.

3. Upė Pasvalio rj., Pyvesos deš. intakas. Ilgis 23 km, baseino plotas 68 km². Prasideda Paorijų apylinkėse, 9 km į p. v. nuo Vabalninko. Teka į š. v. Įteka į Pyvesą 16 km nuo jos žiočių, ties Žadeikėliais, 5 km į p. r. nuo Pasvalio. Iš kairės ir dešinės įteka po bevardį intaką. Vid. nuolydis 93 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,35 m^3/s.

ÓRINTAS Vincas [1911.VII.23 Valiuliuose (Šakių rj.) — 1942 Kazanėje (Totorijos ATSR)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1937 Komunistų partijos narys. 1938 išrinktas vienos Šakių miesto kom. kuopelės sekretoriumi. 1940—41 dirbo LKP Šakių aps. k-te. 1941 evakavosi į Kazanę.

ORKÈSTRAI [gr. *orchēstra* — choro vieta greta scenos] — instrumentalistų ansambliai, atliekantys jų instrumentų sudėčiai sukurtus muz. kūrinius. Pagal vartojamų muz. instrumentų sudėtį O. būna simfoniniai, styginiai, pučiamųjų instrumentų (dūdų), liaudies instrumentų, kameriniai, estradiniai ir kt. Savita O. rūšis Lietuvoje yra kaimo kapelos. Sudėtingiausi O. yra simfoniniai. Jie atsirado XVIII a. antrojoje pusėje Austrijoje. Juose vartojami styginiai smičiniai, mediniai ir variniai pučiamieji bei mušamieji ir kiti muz. instrumentai. Kai kurie simfoninių O. muzikantai (smuikininkai, violončelistai ir kt.) sudaro grupes ir grupėse groja daugiausia unisonu.

Lietuvoje XV—XVI amžiuje O. buvo steigiami prie pilių. Kun-štis Kazimieras Jogailaitis XV amžiuje Trakų pilyje turėjęs 80 muzikantų orkestrą. Vilniaus vaivada M. Radvila 1515 atvykęs į valstybių atstovų suvažiavimą Vilniuje su 100 muzikantų orkestru. Rusijos caras Ivanas Rūstusis 1562 Vilniuje buvęs sutiktas su dideliu orkestru. XVII a. karališkasis O. grojęs Vilniuje iškilmių metu, vienuolių bazilionų m-lų orkestras grojęs šventadieniais Vilniaus rotušės bokšte. XVIII—XIX a. nedideli O. („kapelijos") buvo prie kai kurių Lietuvos bažnyčių, didikų dvaruose. XIX a. pr. Vilniuje J. Haidno oratorijos „Pasaulio sukūrimas" pastatyme dalyvavo 100 muzikantų orkestras. 60 asmenų orkestras buvo suorganizuotas Vilniaus un-te. XIX a. pr. Vilniaus muz. gyvenime dalyvavo t. p. nepilnos sudėties simf. orkestras. XIX a. antrojoje pusėje Vilniuje simfoninius O. įsteigė Rusų muzikų d-jos Vilniaus sk., Vilniaus amatų m-la. Simf. orkestras veikė prie M. Oginskio muz. m-los Plungėje (1873—1902), B. Oginskio muz. m-los Rietave (1874—1903), M. Tyzenhauzaitės-Pšezdzeckienės vargonininkų m-los Rokiškyje (1883—1904). Vilniuje 1909 simf. orkestrą suorganizavo K. Galkauskas. Įkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią, 1919 buvo įsteigtas pirmasis valstybinis simf. orkestras. 1920—40 Kaune simf. koncertus rengė Valstybės teatro orkestras. 1934—1935 Kaune veikė muzikų iniciatyva suorganizuotas V. Kudirkos simf. orkestras. Apie 1935 susiformavo Kauno radiofono orkestras. 1939 pab. įsteigtas Vilniaus miesto simf. O. Koncertus protarpiais rengė Klaipėdos muz. m-los, Kauno konservatorijos simfoniniai O. Buvo įsteigta nemaža kariuomenės, policijos, paštininkų, gaisrininkų ir kt. kolektyvų pučiamųjų instrumentų O., mėginama suburti kanklininkų, skudutininkų orkestrus.

Tarybų Lietuvoje veikia Akademinio operos ir baleto teatro, Kauno muz. teatro orkestrai, Filharmonijos simfoninis, kamerinis ir du estradiniai orkestrai, „Lietuvos" ansamblio liaudies instrumentų orkestras, Radijo ir televizijos k-to koncertinis orkestras, Vilniaus koncertinis pučiamųjų instrumentų orkestras. Nemaža koncertų rengia Lietuvos TSR konservatorijos studentų ir kai kurių muzikos mokyklų mokinių orkestrai. Saviveikliniai simfoniniai O. veikia Vilniuje, Šiauliuose. Pajėgūs yra Vilniaus un-to, Kauno Politechnikos in-to ir kiti dainų ir šokių liaudies ansamblių liaudies instrumentų O. Prie kultūros namų, g-lose, kolūkiuose veikia pučiamųjų instrumentų ir estradiniai saviveikliniai O., kaimo kapelos.

Lit.: **J. Gaudrimas,** Iš lietuvių muzikinės kultūros istorijos, 2 d., V., 1958—64; Iš lietuvių muzikinės kultūros istorijos, d. 3, V., 1967; **K. Jasinskas,** Simfoninės muzikos propaganda buržuazijos valdomoje Lietuvoje. — „Muzika ir teatras", V., 1967.

ORLÒVAS Vasilijus [1898.I.1 Milašiūnuose (Ukmergės rj.) — 1943] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1918—19 tarnavo Raudonojoje Armijoje, dalyvavo piliet. kare Rusijoje. 1920 grįžęs į Lietuvą, dirbo miško kirtėju, žemės ūkyje. Nuo 1934 Komunistų partijos narys. Priklausė Strėvininkų (Kaišiadorių rj.) part. org-jai. 1940—41 Žiežmarių vls. vykd. k-to pirmininkas. 1941 kolūkio pirmininkas Čkalovo srityje. Nuo 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Žuvo fronte.

ORLÒVSKIS Vaclovas [1868.II.3 — 1949. X.16 Olštine (Lenkija)] — gydytojas radiologas. Nuo 1892 dirbo bakteriologijos laboratorijoje Varšuvoje. 1894 baigė Varšuvos un-tą. 1897 įsteigė Vilniuje privačią Pastero stotį, kuriai vadovavo iki 1945; joje paskiepijo nuo pasiutimo daugiau kaip 15 000 žmonių. 1946 išvyko į Lenkiją. Paskelbė moksl. straipsnių apie nervinių ląstelių pakitimus pasiutligės metu.

Lit.: **S. Flis,** Śp. dr Wacław Orłowski (Wspomnienia pośmiertne). — „Polski tygodnik lekarski", 1950, Nr. 4.

ÓRMANAS Michelis [g. 1903.XII.1 Molėtuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. 1923—24 LKJS narys, veikė Molėtuose. 1924—39 Komunistų partijos narys. 1925—29 dirbo Kaune pogrindinėje LKP CK „Spartako" spaustuvėje. Už rev. veiklą 1929 suimtas ir 1930 nuteistas 7 metus kalėti. Kalintas Kaune ir Šiauliuose. 1937 vėl dirbo LKP CK pogr. spaustuvėje. 1937 suimtas Kaune ir 1938 nuteistas 1 metus kalėti. Kalėjo Kaune ir IX forte. 1939 emigravo.

ÓRO TRANSPÒRTAS *ž. Aviacija.*

ORŠÁNSKIS Borisas [1884.VII Gorodoke (BTSR, Vitebsko sr.) — 1945.XII.15 Maskvoje] — rašytojas, revoliucinio judėjimo dalyvis. Jaunystėje parduotuvės darbininkas, knygrišys, privatus vaikų mokytojas. 1903—18 Bundo narys. Dalyvavo 1905—07 revoliucijos įvykiuose Gorodoke. Dirbdamas Vilniuje žrn. „Lebn un visenšaft" („Gyvenimas ir mokslas"), laikr. „Der tog" („Diena")

redakcijose, spausdino juose straipsnius iš teatro gyvenimo, paskelbė pjesę „Ana" (1913). Nuo 1918 Komunistų partijos narys, Žydų sekcijų Centro biuro prie RKP(b) CK narys. 1919 Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partijos CK organo „Der komunist" („Komunistas") ir jį pakeitusio „Der štern" („Žvaigždė") redakcinės kolegijos narys (slap. Ar-ski, F. Ber, B. Elenzon). 1919 nelegaliai dirbo part. darbą Lenkijoje. 1920 Vitebsko laikr. „Der rojter štern" („Raudonoji žvaigždė") redaktorius, Žydų sekcijų Centro biuro prie RKP(b) CK leidyklos Maskvoje vedėjas. 1921 Kaune žydų darbo žmonių org-jos Kultur-lyga sekretorius, vadovavo dramos būreliui, skaitė paskaitas, redagavo vienkartinius legalius žydų kom. laikraščius „Di naje jugnt" („Naujasis jaunimas"), „Di cait" („Laikas"), „Der funk" („Kibirkštis") ir kt. 1922 dirbo laikr. „Der emes" („Tiesa") redakcijoje Maskvoje, 1923—27 part. darbą Baltarusijoje. 1932—34 laikr. „Kolimskaja pravda" redaktorius. Žydų kalba parašė pjeses: „Prašvitus pirmiesiems saulės spinduliams" (1911), „Kraujas" (1928), knygas: „Žydų proletarinė literatūra Baltarusijoje" (1931), „Teatriniai mūšiai" (1931), apsakymų vaikams rink. „Pogrindyje" (1931). Nuo 1934 gyvendamas Maskvoje, parašė apybraižų ir apsakymų knygą apie Kolimą, apybraižą apie revoliucionierių S. Ter-Petrosianą (slap. Kamo; 1882—1922), apsakymų knygą vaikams, keletą pjesių. D. Tėvynės karo metais sukūrė apsakymų ir apybraižų apie vokiečių fašistų žvėriškumus.

ÓRVYDAS Jonas [1875—1932 Kražiuose (Kelmės rj.)] — liaudies skulptorius. Kražių grytelninkas. Apie 1900—14 gyveno JAV. Drožinėti pradėjo jaunystėje. Medžio skulptūrėles, žaislus, smulkius įrankius pardavinėjo įv. miesteliuose. O. skulptūrėlėse atkurti tipiški kaimo žmonių bruožai.

ÓRVYDAS Kazimieras [prieš 1864 — apie 1922 Kražiuose (Kelmės rj.)] — liaudies skulptorius. Dirbo Kražių, Kaltinėnų, Nemakščių, Stulgių, Užvenčio, Varnių apylinkėse. Iš medžio išdrožė rūpintojėlių, įv. šventųjų (Antano, Roko, Jurgio, Barboros, Florijono, Jono Nepomuko ir kt.) statulėlių. Iš molio dirbo meniškus ąsočius. Medžio drožybos išmokė sūnų J. Orvydą.

ÓRVYDAS Lionginas [1930.V.13 Karveliuose (Šiaulių rj.) — 1967.V.11 Kaišiadoryse] — veterinarijos gydytojas, veterinarijos mokslų kandidatas (1962). 1956 baigęs Veterinarijos akademiją, iki 1958 dirbo Gyvulininkystės ir veterinarijos in-to eksperimentiniame ūkyje. 1961—67 dirbo Vet. in-te (1961—62 skyriaus vedėjas, 1962—64 moksl. sekretorius, 1964—67 direktoriaus pavaduotojas mokslo reikalams). Nuo 1962 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių apie kiaulių vakcinaciją nuo raudonligės ir kitais veterinarijos klausimais.

ÓRVIDIENĖ Emilija [1908.VIII.15 Klišiuose (Mažeikių rj.) — 1963.VIII.22 Vilniuje] — pedagogė. Baigusi Šiaulių mkt. seminariją, nuo 1930 mokytojavo pr. m-lose. D. Tėvynės karo pradžioje dirbo Fiodorovkos (Kazachijos TSR) taryb. ūkio vaikų darželio vedėja. 1942—44 Debiosų (Udmurtijos ATSR) lietuvių vid. m-los mokytoja ir vaikų namų auklėtoja. 1949 baigusi Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą, dėstė Vilniaus un-te ir Resp. part. m-loje. Viena vadovėlio „Gimtasis žodis" (II, III ir IV klasei) autorių. Parašė „Lietuvių kalbos vadovėlį nelietuviams" (1964).

OSMÓLSKIS Aleksandras [1893.V.22 Kaune — 1941.VI Merkinėje (Varėnos rj.)] — pedagogas. 1912 baigė Veiverių mkt. seminariją. Mokytojavo pr. ir vid. m-lose, įv. kursuose (Poltavoje, Kaišiadoryse, Raguvoje, Kaune). 1940—41 Merkinės vid. m-los direktorius. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

OSTAŠĖVIČIUS Kazimieras [g. 1921.IV.27 Odesoje] — inžinierius elektrikas, technikos mokslų kandidatas (1956). 1948 baigė Kauno un-tą. 1948—50 dirbo ped. darbą Kauno un-te, nuo 1951 dėsto Kauno Politechnikos in-te. Nuo 1962 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie telemechanines sistemas.

ÓSTERMEJERIS (Ostermeyer) Gotfridas [1716.IV.20 Marienburge (dab. Malborkas, Lenkija) — 1800.III.13 Trempuose (R. Prūsija, Darkiemio aps.)] — R. Prūsijos lietuvių raštijos veikėjas. 1737—40 studijuodamas Karaliaučiaus un-te, mokėsi ir liet. kalbos seminare. Seminare įgytas žinias pagilino, dirbdamas liet. aplinkoje namų mokytoju. Nuo 1744 Trempų parapinės m-los mokytojas, nuo 1752 iki mirties tos pat parapijos kunigas. Priklausė Karaliaučiaus vok. moksl. d-jai, bendradarbiavo jos leidinyje „Preussisches Archiv" („Prūsų archyvas") ir kt. žurnaluose. Paskelbė nemaža darbų liet. kultūros bei raštijos klausimais. Darbe „Kritiška senprūsių religijos istorija" (1775) aiškino liet. pagoniškojo tikėjimo dievavardžius. Poleminiame rašte „Mintys apie senuosius Prūsų žemės gyventojus" (1780) davė atkirtį kai kuriems XVIII a. mokslininkams, neigusiems liet. tautybės ir kalbos savitumą. Lietuvius jis laikė autochtonais, seniausiais tenykščiais gyventojais, gynė liet. teisę į švietimą, smerkė Prūsijos valdžios germanizacinę politiką, baudžiavą. Jo istoriniai bei mitologiniai tyrinėjimai populiarino liet. tautos vardą to meto šviesuomenėje. Išleido naujai parengtą giesmyną („Giesmės šventos, bažnyčioje ir namie giedamos", 1781), atskirų giesmių rinkinėlį (1791) bei porą kitų religinių darbų. Dėl giesmių eilėdaros ir kalbos taisymo giesmynas sukėlė daugelio kunigų nepasitenkinimą. Bažnytinė vyriausybė uždraudė jį platinti. Gindamas giesmyną, O. įsitraukė į keliolika metų trukusį ginčą su K. Milkumi, parašė ir išleido 4 poleminio pobūdžio brošiūras. Jose, ypač keturių dalių „Naujojo lietuviško giesmyno apologijoje prieš Milkaus kaltinimus" (1789—91), palietė daug liet. raštijos praktikai aktualių kalbos, poetikos, stiliaus, vertimo meno klausimų. Rūpindamasis literatūrine liet. kalba, parengė „Naują lietuvių kalbos gramatiką" (1791), kurioje kalbos taisykles dažnai iliustravo liet. kalbos priežodžiais, patarlėmis, posakiais. Gramatikos skyriuje „Apie prozodiją" pirmasis suformulavo poetikos taisykles liet. eiliuotojams. Apibendrindamas polemiką su K. Milkumi, parengė pirmąją liet. giesmynų istoriją (1793), kurioje apžvelgė XVI—XVIII a. protestantų giesmynus — M. Mažvydo (katekizmo giesmes), J. Bretkūno, L. Zengštoko, D. Kleino, J. Rikovijaus, P. Šusterio, J. Berento, F. Glazerio, savo paties ir Kėdainiuose išėjusią „Knygą nobažnystės" (1653), nušvietė tų giesmynų parengimo aplinkybes, aptarė jų pobūdį, struktūrą, kalbinę, literatūrinę bei poligrafinę vertę, pateikė liet. giesmių kūrėjų ir vertėjų bibliografinius duomenis.

Gotfrido Ostermejerio „Naujosios lietuvių kalbos gramatikos" (1791) ir „Pirmosios lietuviškų giesmynų istorijos" (1793) tituliniai puslapiai

Ršt.: Neue Litauische Grammatik, Königsberg, 1791; Erste Litauische Liedergeschichte, Königsberg, 1793; [Iš O. raštų]. — Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija, V., 1957.
Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 1, V., 1957; V. **Vanagas**, Gotfridas Ostermejeris — pirmasis lietuvių literatūros istorikas. — „Literatūra ir kalba", t. 5, V., 1961; **L. Gineitis**, Pirmoji polemika lietuvių raštijos klausimais.— „Literatūra ir kalba", t. 6, V., 1962.

ÓSTERMEJERIS (Ostermeyer) Zigfridas [1759.X.23 Trempuose (R. Prūsija, Darkiemio aps.) — 1821.IX.19 Plyviškiuose (Vėluvos aps.)] — R. Prūsijos lietuvių kultūros veikėjas, tautosakos rinkėjas. Gotfrido Ostermejerio sūnus. Nuo 1776 studijavo Karaliaučiaus un-te, ėjo tuo pat metu mokytojo (docento) pareigas ten veikusiame liet. kalbos seminare. Baigęs un-tą, nuo 1871 dirbo precentoriumi (mokytoju ir choro vedėju) Viliūnuose (Pilkalnio aps.). Nuo 1796 Šilėnų (Pilkalnio aps.) ir nuo 1805 Plyviškių evangelikų kunigas. Padėjo L. Rėzai rinkti liet. liaudies dainas bei smulkiąją tautosaką, teikė jam knygų bei rankraščių iš savo tėvo palikimo. Karštai pasipriešino Gumbinės germanizatoriams, 1814 sumaniusiems iš m-lų pašalinti liet. kalbą, išleido vok. kalba knygutę „Ar patartina išstumti lietuvių kalbą ir lietuvius sulieti su vokiečiais" (1817), kurioje griežtai smerkė vok. ger-

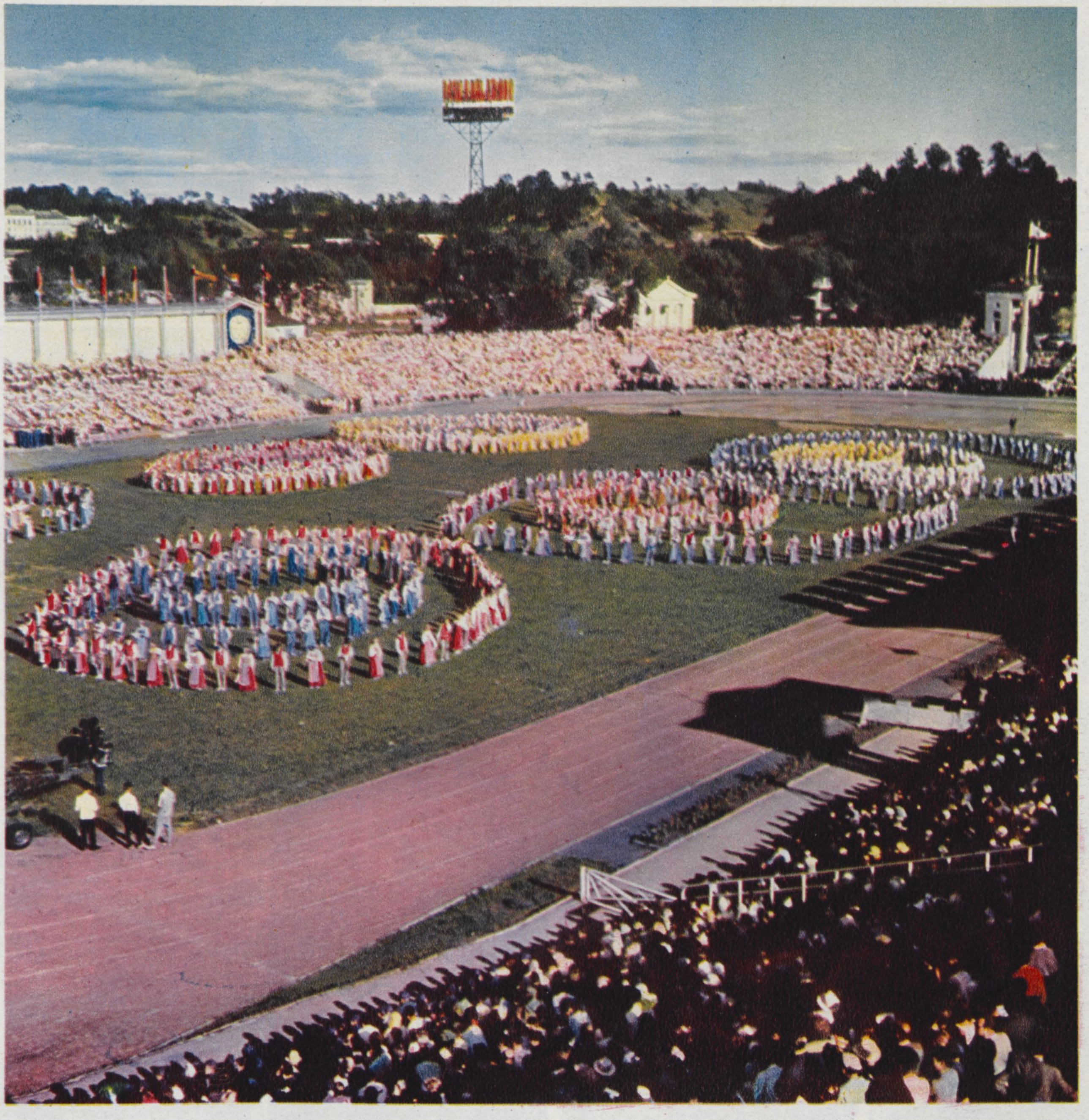

LIETUVOS TSR
Jubiliejinė dainų šventė (1965)

1

2

3

4

5

6

7

KIPRAS PETRAUSKAS

1. K. Petrauskas, atliekantis Alfredo vaidmenį Dž. Verdžio „Traviatoje" — pirmajame profesionaliosios lietuvių operos spektaklyje. 2. Su F. Šaliapinu. 3. Namie. 4—11. K. Petrauskas, atliekantis vaidmenis: 4. Romeo (Š. Guno „Romeo ir Džuljeta"); 5. Radameso (Dž. Verdžio „Aida"); 6. Orfėjaus (K. Gliuko „Orfėjus ir Euridikė"); 7. Otelo (Dž. Verdžio „Otelas"); 8. Don Chozė (Ž. Bizė „Karmen"); 9. Kavaradosio (Dž. Pučinio „Toska"); 10. Griškos Kutermos (N. Rimskio-Korsakovo „Kitežas"); 11. Eleazaro (F. Halevi „Žydė". 12. K. Petrauskas su bendradarbiais. 13. Respublikinėje dainų šventėje (1965)

8

9

10

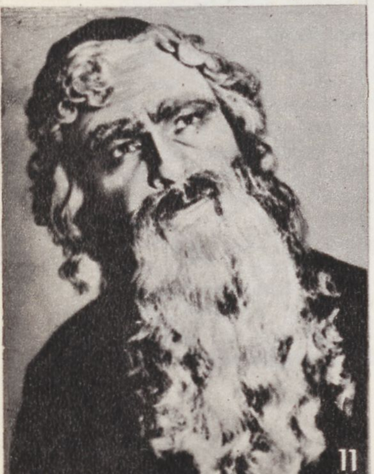

11

12

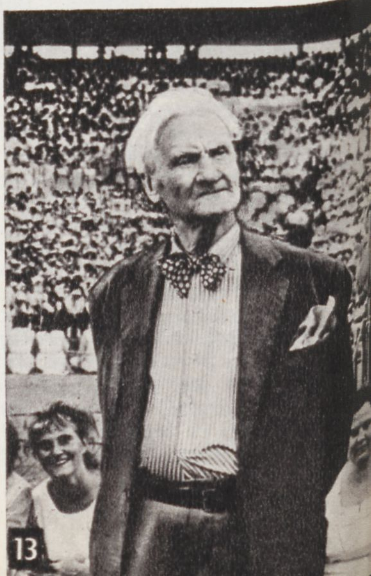

13

manizacinę politiką, gimtąją kalbą prilygino tautos gyvybei. Polemizavo su germanizatoriais ir laikraščiuose.

Ršt.: Ist es anzuraten, die litauische Sprache zu verdrängen und die Litauer mit den Deutschen zu verschmelzen, Gumbinnen, 1817. *Lit.*: Prabočių Anūkas [A. Bruožis], Mažosios Lietuvos buvusiejie rašytojai ir žymesniejie lietuvių kalbos mylėtojai, Tilžė, 1920; Lietuvių literatūros istorija, t. 1, V., 1957.

OSTMARKĖ — kaizerinės Vokietijos piniginis vienetas okupuotai teritorijai Rytuose I pasaulinio karo metais. Ž. *Pinigai*.

OSTRÁUSKAS Vytautas [g. 1924.II.3 Kaune] — sporto darbuotojas, Lietuvos TSR nusipelnęs kūno kultūros ir sporto veikėjas (1965). 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1943—1956 Taryb. Armijos karininkas. 1945 baigė Centrinį kūno kultūros in-tą Maskvoje. 1945—50 Vilniaus un-to dėstytojas. 1948 eksternu baigė Lietuvos Kūno kultūros in-tą. Nuo 1952 TSKP narys. 1956 baigė Maskvos Karinį užsienio kalbų in-tą. 1956—61 Vilniaus un-to fiz. lavinimo ir sporto katedros vedėjas. Nuo 1961 Lietuvos TSR Sporto d-jų ir org-jų s-gos resp. tarybos pirmininkas. Nuo 1964 dar ir TSRS Sporto d-jų ir org-jų s-gos centro tarybos, taryb. olimpinio k-to narys.

OSTRÁUSKAS Vytautas [g. 1926.III.2 Bubiuose (Šiaulių rj.)] — gydytojas neuropatologas, medicinos mokslų kandidatas (1958). 1952 baigęs Kauno Med. in-tą, dirba ped. darbą to in-to nervų ir psichikos ligų katedroje. Nuo 1952 TSKP narys. Nuo 1961 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie besąlyginius refleksus, sutrikus galvos smegenų kraujo apytakai, ir kt.

OSTRÁUSKIENĖ Valerija [**Vanagaitė**; g. 1927.X.29 Traupyje (Anykščių rj.)] — dailininkė. 1951 baigusi Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to tapybos f-to vitražo skyrių, 1951—62 dirbo Kauno „Dailės" kombinato, 1963—1967 „Jiesios" keramikos g-los gintaro cecho dailininke. 1952—55 dirbo dar ir Kauno taikomosios dailės mokyklos dėstytoja. Nuo 1956 dalyvauja dailės parodose. Nutapė kompozicijų, portretų, pasižyminčių raiškiu piešiniu, santūriu koloritu.

Kūriniai: portretai — „Mažoji kauniete" (1961), „L. Bulavaitės portretas" (1963); kompozicijos — „Nerimas", „Merkinės prisiminimai" (1966), „Pavasaris prie Petrašiūnų", „Šventinė demonstracija", „Osvencimas" (1967), ir kt.

OSTROGÌSKIS Konstantinas [1463 — apie 1530] — Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) etmonas. Vienas galingiausių LDK magnatų, pravoslavų cerkvės globėjas. Pirmą kartą dokumentuose paminėtas etmono titulu 1497. LDK kare su Maskva O. vadovaujama kariuomenė 1500.VII.15 buvo sumušta prie Vedrošos upės, o pats O. su kitais žymiais Lietuvos ponais pateko į nelaisvę, iš kurios 1507 pabėgo. 1508 O. vadovaujama LDK kariuomenė atstūmė nuo Oršos (į p. nuo Vitebsko) Maskvos kariuomenę. Tada buvo sudaryta „amžinoji taika" su Maskva (1509). 1514.IX.8 O. vėl laimėjo didelį mūšį ties Orša. Sėkmingai vadovavo ir kovoms su totoriais ties Ostrogu (Ukrainos TSR, Rovno sr.), Višniovcu (Ukrainos TSR, Ternopolio sr.) ir kitur. Nuo 1522 Trakų vaivada.

OŠERÓVIČIUS Giršas [g. 1908.VI.18 Panevėžyje] — žydų poetas. 1939 baigė Kauno un-to teisių f-tą. Eilėraščius pradėjo spausdinti 1934. 1940—41 laikr. „Der emes" („Tiesa") atsakingasis sekretorius ir Vilniaus Žydų moksl. in-to (IVO) prie Lietuvos TSR MA atsakingasis sekretorius. 1941 išleido lyrikos rink. „Auštant". D. Tėvynės karo metais gyveno Alma Atoje. 1947 išėjo O. poemų ir baladžių rink. „Iš varžtų išsiveržus", 1962 — poezijos vertimų į rusų k. rink. „Mano gerasis klevas". 1964 išleistas O. eilėraščių ir poemų vertimų į liet. kalbą rink. „Pažinimo medus". O. parašė pjesę „Žmonės ir antžmogiai" (past. 1967 Panevėžio dramos teatre). O. kūryboje gvildenamos žmogaus kovos už laisvę, pažangos ir reakcijos, kuriamųjų ir griaunamųjų pasaulio jėgų susidūrimo problemos. Jo poezijai būdinga filosofinis tikrovės reiškinių apibendrinimas, emocinės išraiškos santūrumas, griežta kompozicija. O. kūriniai skelbiami ir pažangiojoje užsienio žydų spaudoje.

OŠERÓVIČIUS Ilja [1879 Panevėžyje — 1938.IX Minske] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Mokėsi žydų dvasinėje m-loje, dirbo kontoros tarnautoju. 1903 Vilniuje dalyvavo anticariniame susirinkime, už tai kalintas. 1904—19 Bundo narys. 1908 vėl suimtas. 1914 pasitraukė į Voronežą. Nuo 1919 Komunistų partijos narys. 1918—19 Voroneže Žydų reikalų komisariato bendradarbis. 1919—20 dirbo pogrindyje Gardine, Vilniuje, Bialistoke. 1920 Bialistoko rev. k-to pirmininkas. 1921—30 Minske laikr. „Der veker" („Žadintuvas") redaktorius, kontrolės komisijos prie Baltarusijos Komunistų partijos CK narys. 1930—33 su pertraukomis dirbo pogr. darbą Lietuvoje, 1930—31 ir 1933 LKP CK sekretoriato narys. 1934—37 Minske laikr. „Oktober" („Spalis") redaktorius, BTSR MA bendradarbis. Žuvo, neteisėtai represuotas asmenybės kulto sąlygomis. 1957 reabilituotas.

OŠKINÁITĖ Jadvyga [**Sutkuvienė**; 1895.VIII.10 Naumiestyje (dab. Kudirkos Naumiestis) — 1964.II.8 Kaune] — aktorė.

Prieš I pasaul. karą mokėsi „Saulės" mkt. kursuose Kaune. I pasaul. karo metu evakavosi į Voronežą, kur dalyvavo lietuvių rengiamuose spektakliuose. 1919 grįžusi į Lietuvą, vaidino Tautos teatre, 1920—25 „Vilkolakyje", lankė A. Sutkaus vaidybos studiją. 1926—52 Kauno dramos teatro aktorė.

Vaidmenys: Motina (F. Šilerio „Vilius Telis"), Adelma (K. Gocio „Princesė Turandot"), Marija Antonovna (N. Gogolio „Revizorius"), Kukuškina (A. Ostrovskio „Pelninga vieta"), Berdi Chabart (L. Helman „Laputės"), Tatjana, Liza (M. Gorkio „Miesčionys", „Saulės vaikai"), Jelizaveta Ivanovna (L. Maliugino „Seni bičiuliai") ir kt.

OŠKÌNIS Bronius [g. 1913.IV.15 Barzduose (Šakių rj.)] — sklandytuvų konstruktorius. 1933 baigė Kauno aukštesniąją technikos m-lą.

1934—38 tarnavo Lietuvos kariuomenėje, 1938 baigė Lietuvos karo lakūnų m-lą. 1938—40 studijavo Berlyno Aukštojoje technikos m-loje, vėliau tarnavo Lietuvos Liaudies kariuomenėje, studijavo Kauno un-te, tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1945—1956 dirbo ūkinį ir administracinį darbą Vilniuje, Kaune. Nuo 1953 TSKP narys. 1956—62 sklandymo m-los Kaune viršininkas. Nuo 1962 dirba ūkinį darbą Palangoje. Sukonstravo 12 sport. sklandytuvų tipų. Iš jų BrO-9, BrO-11 ir BrO-12 gaminami serijiniu būdu. Paskelbė straipsnių aviacijos technikos klausimais.

OŠKÌNIS Vincas [g. 1892.V.1 Kure (Kauno rj.)] — pedagogas, žurnalistas, vertėjas. 1912 baigęs Veiverių mkt. seminariją, iki 1915 mokytojavo Kaupiškių (Vilkaviškio rj.) ir Ožkasvilių (Kapsuko rj.) pr. m-lose. 1915—18 Rostovo prie Dono ir Talino liet. pabėgėlių pr. m-lų mokytojas. 1918—22 Opšrūtų (Vilkaviškio rj.) pr. m-los mokytojas. Priklausė Lietuvos Mokytojų prof. s-gai, jaunimo „Spindulio" org-jai, Lietuvos Valstiečių liaudininkų s-gai. 1922—40 buvo savaitraščio „Lietuvos ūkininkas" redaktorius. 1929 baigė Kauno universiteto teisių fakultetą. 1940—41 dirbo „Valstiečių laikraščio" redakcijoje. 1944—48 gyveno V. Vokietijoje. Grįžęs į Tarybų Lietuvą, dirbo „Valstiečių laikraščio" ir „Literatūros ir meno" redakcijose. Išvertė grož. literatūros kūrinių (G. Markovo „Strogovus", S. Sergejevo-Censkio „Sevastopolio grumtynės", M. Anderseno-Neksės „Pelią užkariautoją" ir kt.). Nuo 1961 pensininkas.

ÓŠMINAS Isakas [g. 1913.V.14 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Baigęs Kaune g-jos 4 klases, nuo 1927 dirbo raidžių rinkėju. 1933—36 dirbo legalioje brolių Gurvičių, 1933—34 dar ir nelegalioje „Kibirkšties" spaustuvėje, kur padėjo LKP CK leisti neleg. kom. lit-rą. 1938—40 dirbdamas linotipininku, padėjo leisti kom. lit-rą Kaune legalioje spaustuvėje „Progresas". 1940—41 tos spaustuvės direktorius. 1942—45 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos laikr. „Tėvynė šaukia" spaustuvės raidžių rinkėjas. Nuo

1944 TSKP narys. 1945—55 Polit. ir moksl. lit-ros leidyklos tarnautojas, nuo 1955 raidžių rinkėjas Vilniaus spaustuvėse.

OTORINOLARINGOLÕGIJA [gr. *ōtos* — ausis + *rhinos* — nosis + *larynx* — gerklė + *logos* — mokslas] — mokslas apie ausų, nosies ir gerklės ligas. Iki XIX a. vidurio Lietuvoje nosies ir gerklės susirgimus gydė terapeutai, ausų — chirurgai. Vilniaus un-to med. f-to dėstytojai O. pradėjo domėtis XIX a. pirmojoje pusėje: J. Frankas rašė apie ausų pūliavimus, H. Arcimovičius apie nosies kraujavimą, K. Porcijanka apie ausies būgnelio perforaciją. Pirmieji O. specialistai Vilniuje buvo P. Zajančkovskis (1886), A. Koganas (1895). 1915 Vilniuje buvo 10 otorinolaringologų. 1915 Kauno Raudonojo kryžiaus ligoninėje atidarytas O. skyrius (vedėjas J. Alekna). Nuo 1921 O. pradėta dėstyti Aukštuosiuose kursuose. 1924 įkurta O. katedra Kauno un-te. Pirmasis jos vedėjas prof. P. Radzvickas daug prisidėjo prie O. klinikos (Kauno karo ligoninėje) statybos. 1931—1941 O. katedrai Kauno un-te vadovavo J. Zubkus. Vilniaus un-te O. katedra ir klinika (40 lovų) įkurta 1923. Pirmasis tos katedros profesorius — J. Šmurla. 1940 Lietuvoje dirbo 23 O. specialistai, ligoninėse otorinolaringologiniams ligoniams buvo 230 lovų.

Taryb. metais atidaryti O. skyriai periferijos ligoninėse, padaugėjo gydytojų. Pradėti naudoti tobulesni O. instrumentai; audiometrus, bronchoskopus, chirurginius mikroskopus turi visi O. skyriai. 1961 B. Gapanavičius pirmasis Lietuvoje pradėjo daryti operacijas, kuriomis grąžinama klausa sergantiems otoskleroze. T. Daugirdas 1961 išrado paracentezės instrumentą. Sergančiųjų lėtiniu otitu klausos pagerinimo operacijas išpopuliarino J. Abramavičius, O. Černiauskienė, J. Statkevičius. Tarybų Lietuvoje vystomos šios O. šakos: otorinolaringologinė anesteziologija (G. Ramūnienė), audiologija (P. Berūkštis), foniatrija (A. Sodeika), onkologinė O. (L. Misevičius, H. Šimkus), otoneurologija (M. Vindašiūtė, S. Žilinskas), vaikų O. (A. Bernadišienė, T. Daugirdas). 1957 įkurta Lietuvos Otorinolaringologų moksl. d-ja. Įvyko 4 respublikinės mokslinės otorinolaringologų konferencijos, paskelbta apie 150 moksl. straipsnių O. klausimais. Išleistas pirmasis lietuviškas O. vadovėlis — S. Žilinsko „Ausų, nosies ir gerklės ligos" (1964), T. Daugirdo monografija „Vaikų ausų uždegimai" (1968). O. klinikos veikia Kauno Med. in-te (vadovauja B. Gapanavičius) ir Vilniaus un-to med. f-te (vadovauja P. Pakonaitis). 1966 Lietuvoje dirbo apie 150 otorinolaringologų, buvo 12 O. skyrių ligoninėse (443 lovos).

OTREM̃BSKIS (Otrębski) Janas [g. 1889. XII.8 Pilicoje (Lenkija, Kelcų vaivadija)] — lenkų kalbininkas lituanistas. 1913 baigęs Varšuvos un-tą, studijas gilino Leipcige (klausė K. Brugmano, A. Leskino, E. Vindišo paskaitų). Kilus I pasauliniam karui, kaip svetimšalis buvo internuotas. 1916 grįžęs į Lenkiją, mokytojavo Kališe. 1920 Krokuvos un-tas už darbą „Įnašas į indoeuropiečių lyginamąją gramatiką" suteikė jam filos. daktaro laipsnį. Nuo 1921 Vilniaus un-te O. dėstė indoeuropeistiką, liet. kalbos ist. gramatiką, tyrinėjo Vilniaus kr. lietuvių tarmes. Lenkų kalba parašė monografiją „Rytų lietuvių Tverečiaus tarmė" (1932—34). Tyrinėjo lenkų kalbos lituanizmus. 1945 persikėlęs į Poznanės un-tą, buvo slavų filologijos katedros vedėju, nuo 1947 vadovavo naujai įsteigtai baltų filologijos katedrai. Redagavo tęstinį kalbotyros leidinį „Lingua Posnaniensis" („Poznanės kalba"), kuriame paskelbta daug lituanistinių tyrinėjimų. Lenkų kalba parašė „Lietuvių kalbos gramatiką", kurios III tome (1956) aprašė liet. kalbos morfologiją, I tome (1958) — fonetiką, II tome (1965) — žodžių darybą. Su Č. Kudzinovskiu parengė spaudai S. Chilinskio lietuvišką biblijos vertimą (1958). Lenkų studentams išleido liet. kalbos tekstų („Teksty litewskie", d. 1., 1957; su H. Otrembska, d. 2, 1959). Rašo liet. toponimikos klausimais. Paskelbė studiją apie „Lietuvos" vardo kilmę. Tyrinėja baltų ir slavų kalbų ryšius. Daug dėmesio skiria jotvingių problemai. TSRS, Lenkijos ir kt. šalių žurnaluose paskelbė straipsnių įvairiais liet. kalbotyros klausimais.

Ršt.: Wschodniolitewskie narzecze twereckie, cz. 3, 1, Kraków, 1932—1934; Studja indoeuropeistyczne, Wilno, 1939; Słowianie, Poznań, 1947; Życie wyrazów w języku polskim, Poznań, 1948; La formation des noms physiographiques en lithuanien. — „Lingua Posnaniensis", t. 1, Poznań, 1949; La formation des noms de lieux en lithuanien. — Ten pat, t. 2, Poznań, 1950; Славяно-балтийское языковое единство.— «Вопросы языкознания», 1954, № 5; Gramatyka języka litewskiego, t. 1—3, Warszawa, 1956—65; Язык ятвягов.— «Вопросы славянского языкознания», вып. 5, М., 1961; Die baltische Philologie und ihre Bedeutung für die indogermanische Sprachwissenschaft. — „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen", Bd. 79, Göttingen, 1964.

„OVNT-BLAT" („Vakarinis laikraštis") — pažangus dienraštis žydų kalba, ėjęs 1938.IX—1940.III Kaune kaip popietinė dienraščio „Folksblat" laida. Redagavo L. Šausas. Bendradarbiavo A. Garonas, E. Vaserdamas, E. Zeifas, L. Zelanskis, G. Zimanas ir kt. Redakcijos darbui vadovavo Komisija darbui tarp nacionalinių mažumų prie LKP CK. Laikraštis cenzūros uždarytas.

OZARSKÁITĖ Kazimiera [g. 1905.IV.2 Rygoje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. Rev. veiklą pradėjo 1919; buvo Zarasų aps. rev. k-to registratorė, Tarybų Lietuvos ir Baltarusijos Kar. komisariato darbuotoja. 1923—36 Vakarų tautinių mažumų kom. un-to Maskvoje darbuotoja. 1937—38 dirbo Kominterno Vykd. K-to aparate. Nuo 1939 Komunistų partijos narė. 1940—1961 LKP CK sektoriaus vedėja. Pensininkė.

OZÁRSKIS Eduardas [g. 1908.I.1 Rygoje] — partinis ir administracinis darbuotojas, Lietuvos TSR nusipelnęs inžinierius (1965). Kilęs iš darbininkų. Nuo 1920 dirbo pas buožes Pandėlio valsčiuje. 1922—23 knygyno darbininkas Panevėžyje. 1923 išvyko į Maskvą. 1924 įstojo į VLKJS. 1924—1927 dirbo f-ke ir 1924—29 mokėsi Timiriazevo vakariniame techniniame darbininkų f-te. 1927—1929 Komunistų Internacionalo Vykdomojo K-to lietuvių sekcijos techn. sekretorius. 1929—34 mokėsi Maskvos Aviacijos in-te. Nuo 1931 TSKP narys. 1934—38 tarnavo Raudonojoje Armijoje kar. inžinieriumi. 1938—41 pramonės darbuotojas Maskvoje (g-los vyriausiasis mechanikas, cecho viršininkas). 1941—44 tos g-los direktorius. 1944—46 LKP CK sekretoriaus pram. reikalams pavaduotojas. 1946—50 LKP CK sekretorius. 1950—1953 LKP Kauno sr. k-to I sekretorius. 1953—54 LKP CK pramonės ir transporto skyriaus vedėjas. 1954—61 Lietuvos TSR MT pirmininko pavaduotojas (1957—58 kartu ir Lietuvos TSR LŪT pirmininkas). 1961—65 Lietuvos TSR MT patarėjas. Nuo 1965 vietinės pramonės ministras. 1946—52, 1954—60 ir nuo 1966 LKP CK narys, 1946—49 ir 1954—60 LKP CK Biuro narys. 1947—1955 ir nuo 1967 Lietuvos TSR AT deputatas. 1950—54 ir 1958—62 TSRS AT deputatas.

OZÁRSKIS Juozas [1874.X.24 Šakaliuose (Rokiškio rj.) — 1943.VI.23 Maskvoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Nuo 8 metų dirbo pas buožes. 1897 išvyko į Rygą, dirbo įv. įmonėse. Nuo 1905 Komunistų partijos narys. Dalyvavo darbininkų streikuose. 1905—07 jo bute vyko nelegalūs s-d. susirinkimai, buvo slepiama rev. lit-ra. Nuslopinus revoliuciją, O. dirbo profs-gose, Rygos lietuvių darbininkų „Giedros" d-joje, buvo aktyvus pravdistinio laikr. „Vilnis" rėmėjas ir platintojas. 1915 evakavosi į Nižnij Novgorodą (dab. Gorkis), ten (Sormove) dirbo Kanavino rj. bolševikų org-joje. Vasario revoliucijos metu su kt. darbininkais padėjo nuginkluoti Nižnij Novgorodo policiją, suimti gubernatorių, išvaduoti polit. kalinius. Susikūrus 1917 RSDDP(b) Sormovo lietuvių sekcijai, iš-

rinktas jos sekretoriumi ir pagal bolševikų sąrašą Nižnij Novgorodo miesto rajono dūmos atstovu. Kaip Nižnij Novgorodo lietuvių bolševikų sekcijos atstovas, 1918.I dalyvavo Rusijos lietuvių bolševikų sekcijų konferencijoje Petrograde. 1918 pab. prasidėjus Lietuvoje kovai dėl Tarybų valdžios, grįžo į Lietuvą, dirbo Dūkšto vls. rev. k-to pirmininku, padėjo gretimų valsčių darbo žmonėms kurti Tarybų valdžios organus. 1919 Zarasų aps. milicijos viršininkas, Zarasų aps. vykd. k-to pirmininkas. 1919.VIII.25 kartu su kar. daliniais pasitraukė iš Lietuvos. Apsigyvenęs Maskvoje, dirbo staliumi įv. įmonėse, palaikė ryšius su LKP. 1929—37 nuolatinis Maskvos lietuvių darbininkų klubo v-bos narys.

Lit.: **R. Šarmaitis**, Juozas Ozarskis. — Revoliucinis judėjimas Lietuvoje, V., 1957.

OZE (Общество здравоохранения евреев — Žydų sveikatos apsaugos draugija) — visuomeninė organizacija, veikusi 1921—40. Įkurta gydytojų ir mokytojų grupės (B. Bliudzo, E. Chackelsytės, L. Finkelšteino, V. Lazersono ir kt.). D-jos centro v-ba buvo Kaune; kitose Lietuvos vietose veikė 15 jos skyrių. D-ja turėjo 8 ambulatorijas, kuriose nemokamai buvo gydomi bedarbiai ir pr. m-lų moksleiviai; kt. ligoniai mokėdavo nedidelį mokestį. D-jos nariai skaitydavo paskaitas higienos klausimais, platino med. brošiūras. OZE išlaikė metinius slaugytojų kursus, nuo 1933 — med. seserų kursus (parengė apie 180 med. seserų). 1928 d-jos įsteigtuose Sveikatos namuose Kaune buvo higienos muziejus, vaikų konsultacija, mokyklinės medicinos punktas, sporto salė. D-ja steigė vaikų vasaros stovyklas Lampėdžiuose, Kulautuvoje ir kitur; 1922 Palangoje įkūrė sanatoriją vaikams, sergantiems kaulų tuberkulioze. Ypač sėkmingai d-ja kovojo su grybeliniais galvos odos susirgimais.

OZEMBLÒVSKIS (Oziębłowski) Juzefas [apie 1804 Minske — 1878.VIII.27 Vilniuje] — dailininkas. Vilniaus un-te studijavo matematiką, lankė J. Rustemo piešimo pamokas. 1835 Vilniuje įsteigė priv. litografiją. Joje išspausdino apie 600 įv. siužetų kūrinių: Vilniaus vaizdų („Vilniaus žemutinė pilis", „Mikalojaus bažnyčia", „Petro ir Povilo bažnyčios vidus", „Gedimino ir Plikasis kalnas"), ist. asmenų (kun-ščių Vytauto, Jogailos, Žygimanto Augusto, Stepono Batoro) ir liaudies tipų portretų, paveikslų („Aušros vartų madona", 1840), 1562 Vilniaus miesto planą ir kt. Kai kurie O. darbai reprodukuoti J. Kraševskio, M. Strijkovskio ir kt. leidiniuose.

Lit.: **P. Galaunė**, Lietuvos grafika XVI—XIX a. — „Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 3, V., 1961; **T. Adomonis**, Lietuvos pažangioji dailė 1832—1863 metais. — „Istorija", t. 4, V., 1963.

ÒZURAS Faivušas [1913 Utenoje — 1941.XII.14 Pamaskvėje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Mūrininkas. Kilęs iš amatininkų. Nuo 1929 dirbo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-joje Utenoje. Nuo 1936 Komunistų partijos narys. Buvo LKP Utenos aps. k-to narys ir sekretorius. 1940—41 LKP Utenos aps. k-to skyriaus vedėjas. D. Tėvynės karo pradžioje savanoriu įstojo į Raudonąją Armiją. Kaip partizanas dalyvavo mūšiuose dėl Maskvos. Žuvo, vykdydamas kovos užduotį.

OŽÃIČIAI, Ožkyčiai, — kaimas Radviliškio rj., Sidabravos apyl., 12 km į r. nuo Baisogalos, 16 km į š. v. nuo Krekenavos; kolūkio centras. 119 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1939).

OŽẼKŠNIS. Lietuvoje auga 2 savaiminės O. rūšys: karpotasis O. *(Evonymus verrucosus)* ir europinis O. *(E. europaeus)*. **Karpotasis O.** užauga iki 1,5—2 m aukščio. Jis — vienas fenologinio stebėjimo Lietuvoje objektų; pradeda žydėti vid. V.5—25. Paplitęs visoje Lietuvoje. Dažnesnis mišrių medynų trake, lengvesniuose priesmėlio ir priemolio dirvožemiuose. Kartais auginamas gyvenvietėse kaip dekoratyvinis augalas. **Europinis O.** užauga iki 3—7 m. Labiau paplitęs Žemaitijoje. Dažnesnis eglynų ir mišrių medynų trake, pamiškėse, palaukėse, derlingesniuose dirvožemiuose. Pasitaiko kaip dekoratyvinis augalas sodybose, parkuose. Vazonuose neretai auginamas **japoniškasis O.** *(E. japonica)*.

OŽẼLIS Kazys [1886.VI.23 Vilkų kampe (Šilutės rj.) — 1960.III.3 Čikagoje] — gydytojas, teismo medicinos specialistas. 1913 baigęs Peterburgo Karo medicinos akademiją, dirbo karo gydytoju. 1920—1939 Kauno karo ligoninės viršininkas. 1922—24 Kauno un-to bendrosios patologijos ir patologinės anatomijos katedros prozektorius. Tobulinosi Pragoje ir Paryžiuje. 1929 apgynė med. mokslų daktaro disertaciją „Vyrų uretros ir sėklos tekamųjų latakų susiaurėjimai". Nuo 1929 docentas. 1929—44 Kauno un-to teismo ir socialinės medicinos katedros vedėjas. Nuo 1937 profesorius. 1939—44 dar ir Kauno un-to klinikų direktorius. Paskelbė moksl. darbų teismo medicinos klausimais. 1944 pasitraukė į Vakarus.

„OŽẼLIS" — liaudies šokis. Muz. metras $^{2}/_{4}$, tempas vidutinis arba greitas. XIX a. antrojoje pusėje buvo šokamas visoje Lietuvoje. Apie Telšius šokdavo poromis vyrai ir merginos, apie Marijampolę — vaikai. Apie Ukmergę šokdavo vienos moterys. Kai kur šokėjai pamėgdžiodavo, kaip šoka mergaitės, ponaičiai, bajorai ir t. t. Dabar šokamo „O." pagrindu paimtas Telšių variantas. Scenai (vyrams) šokį pritaikė M. Baronaitė, vėliau išplėtė J. Gudavičius.

Lit.: **J. Lingys**, Lietuvių liaudies šokiai, kn. 1, K., 1948; **Z. Slaviūnas**, Sutartinės, t. 3, V., 1959 [p. 244—262].

OŽIÓNYS — kaimas Ignalinos rj., Naujojo Daugėliškio apyl., 4 km į š. nuo Ignalinos—Vidžių kelio, 1 km į v. nuo Dysnos upės. 243 gyv. (1959). Kaimo pietryčiuose yra Audenio ež., pietvakaruose — Samanio ež. Parduotuvė (nuo 1956), felčerių-akušerių punktas (nuo 1962), aštuonmetė m-la (1920—52 pradinė, iki 1962 septynmetė), kultūros namai (nuo 1960), biblioteka (nuo 1960). 1886 buvo 265 gyv. 1923—38 kaime veikė V. Baltarusijos KP pogr. kuopelė (sekr. M. Bubulis).

OŽĪŠKIS, Kamšų ežeras, — ežeras Rokiškio rj., 7 km į p. nuo Obelių. Plotas 12 ha. Ežeras beveik apvalus; ilgis 400 m, didž. plotis 340 m, kranto linijos ilgis 1250 m. Krantai žemi, pelkėti. Išteka Ožiškis (į Pokenės ež.).

OŽIŪ̃NAS Vytautas [g. 1932.II.7 Jačionyse (Ukmergės rj.)] — zootechnikas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1967), Lietuvos TSR nusipelnęs zootechnikas (1967). 1954—55 Leonpolio taryb. ūkio (Ukmergės rj.) gyvulininkystės brigadininkas. 1956 baigė Vet. akademiją. Nuo 1956 TSKP narys. 1956—61 Sintautų kolūkio (Šakių rj.) pirmininkas. 1961—1962 LKP Šakių rj. k-to sekretorius. 1962—64 Šakių gamybinės ž. ū. v-bos viršininkas. Nuo 1964 Ž. ū. m-jos gyvulininkystės v-bos viršininkas. 1964—1966 LKP CK revizijos komisijos narys. Paskelbė moksl. straipsnių apie Lietuvos juodmargių veislės karvių mišrinimą su šorthornų reproduktoriais.

OŽKABALIÃI — kaimas Vilkaviškio rj., Bartininkų apyl., 8 km į p. nuo Vilkaviškio. 198 gyv. (1959). Per kaimą eina Vilkaviškio—Kalvarijos kelias. Prie O., kalvoje, vad. Geležinkalniu, buvo vėlyvojo geležies amžiaus kapinynas su degintiniais kapais, apkrautais akmenimis. Kaimo laukuose rasta akmeninių kirvukų. Ožkabaliuose 1851 gimė J. Basanavičius. Jis O. apylinkėse rinko tautosaką, 1884 išleido jos rinkinį „Ožkabalių dainos".

ÓŽKABALIS — pelkė Utenos rj., 5 km į š. nuo Utenos, 2 km į š. r. nuo Vyžuonos (Šventosios intako). Plotas 130 ha. Ežerinės kilmės kupstuota plynraistinė žemapelkė. Šiaurės rytuose telkšo 1 ha ežerėlis. Durpių klodo didž. storis 5,7 m, vid. 2,5 m. Durpės žemapelkinės, plynraistinės. Vid. susiskaidymas 34%, vid. peleningumas 15,2%. Po durpėmis yra

Kerdžius groja **ožragiu** (XX a. pr.)

ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo storis iki 4,8 m.

OŽKASVILIAĨ — kaimas Kapsuko rj., Meškučių apyl., 6 km į v. nuo Kapsuko, 1 km į p. nuo Kapsuko—Kybartų plento. 121 gyv. (1959). Per kaimą teka Paikis (Rausvės deš. intakas). Felčerių-akušerių punktas (nuo 1959). 1827 kaime buvo 202 gyv., 1885 — 248.

OŽKÌNIAI — kaimas Vilniaus rj., Riešės apyl., 11 km į š. r. nuo Vilniaus, Neries deš. krante. 226 gyv. (1959). Kaimas gatvinio tipo. Ist. šaltiniuose 1649 minimos O. pievos.

ÓŽKOS. Lietuvoje daugiausia veisiamos baltos, juodos, juodai margos vietinės šiurkščiavilnės O. Jos per metus duoda 500—600 kg pieno. Lietuvos TSR gyventojai 1968 pr. laikė 9300 ožkų (1941 pr. — 16 300, 1956 pr. — 46 300). Ist. šaltiniuose minima, kad Lietuvoje jau XI a. buvo laikomos O.

ÓŽNUGARIS — kaimas Tauragės rj., Batakių apyl., 9 km į p. nuo Skaudvilės, 10 km į š. v. nuo Eržvilko. 188 gyv. (1959). Per kaimą teka Šešuvis ir jos dešinysis intakas Upyna, eina Batakių—Varlaukio kelias. Ožnugaryje 1876 gimė pedagogas profesorius J. Vabalas-Gudaitis.

ÓŽRAGIS — pučiamasis ambušiūrinis liaudies muzikos instrumentas. Daromas iš ožio rago. Išvalius 30—40 cm ilgio ragą, jo laibgalis truputį nupiaunamas ir pragręžiamas iki kiaurymės. Šone išdeginamos 3—4 skylutės garsams keisti. O.— piemenų instrumentas. Juo grojami 4—5 diatoniniai pirmos oktavos šaižiai skambantys tonai. (Pav. 723 puslapyje.)

P

P, p — lietuvių kalbos abėcėlės dvidešimt antroji raidė. Ja žymimos dvi liet. kalbos priebalsinės fonemos: 1) kietoji „p", pvz., „pũtė", „plaũkė", ir 2) minkštoji „p", po kurios prieš užpakalinės eilės balsius ir dvibalsius „ai", „au", „ui", „uo" rašomas minkštinamasis ženklas *i*, pvz., „verpiù", „verpiaũ". „P" yra uždarumos sprogstamasis abilūpinis duslusis priebalsis. Priebalsį „p" reikia skirti nuo raidės *p*. Raidė *p* ne visada žymi priebalsį „p", pvz., rašome „al̃pdamas", „ver̃pdamas", o tariame „al̃bdamas", „ver̃bdamas", ir, atvirkščiai, priebalsis „p" ne visada žymimas raide *p*, pvz., rašome „dirbti", „ger̃bti", o tariame „dirpti", „ger̃pti".

PÁAKMENIS — kaimas Šilalės rj., Obelyno apyl., 7 km į r. nuo Šilalės, prie Akmenos ir Jėrubyno santakos. 87 gyv. (1959). Pro kaimą eina Šilalės—Skaudvilės kelias. Vandens malūnas, lentpiūvė, vilnų karšykla.

PÁALKSNIAI — kaimas Kelmės rj., Karklėnų apyl., 8 km į š. v. nuo Kražių. 80 gyv. (1959). Pro P. eina kelias iš Karklėnų į Pašilę. Į r. nuo kelio, ties P., yra pilkapių grupė, vietos gyventojų vadinama milžinkapiais.

Pilkapių skersmuo 5—7 m, aukštis 0,5—1,5 m. Prieš I pasaul. karą, ariant pilkapyną, rasta II—IV a. žalvarinė laiptelinė segė. Laukuose prie pilkapyno rasta sen. dirbinių (žalvarinių pasaginių segių praplatintais galais, geležinių peilių, skiltuvų, plačiaašmenių kirvių, molinių puodų šukių ir kitų apdegusių dirbinių fragmentų), rodančių, kad šalia pilkapyno Paalksniuose buvo vėlyvojo geležies amžiaus degintinis kapinynas. Kai kurie radiniai laikomi „Aušros" muziejuje Šiauliuose ir Kauno ist. muziejuje.

PÁAUDRIO PÉLKĖ — pelkė Rokiškio rj., 7 km į š. v. nuo Dusetų, tarp Rašų ežero ir Sartų ežero š. v. atšakos. Plotas 1287 ha (pramoninis 930 ha). Kupstuota raistinė ir plynraistinė žemapelkė. Š. dalis ežerinės kilmės, p.— sausuminės. Pakraščiai labai vingiuoti. Šiaurėje per pelkę į Sartų ež. teka Audra. Palei upę pelkės paviršius užliejamas pavasario ir rudens potvynių. Durpių klodo didž. storis 7,2 m, vid. 1,9 m. Durpės viksvinės, medieninės-viksvinės ir medieninės-nendrinės. Vid. susiskaidymas 34%, vid. peleningumas 15,9%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo storis iki 9 m. Dugne smėlis, vietomis priemolis, molis. Ištekliai apie 17,6 mln. m^3 Durpės kasamos kurui.

Paaudrio pelkė. Durpių džiovinimo laukas

PAĄŽUÕLIAI, Paužuoliai,— kaimas Molėtų rj., 7 km į v. nuo Aluntos; apylinkės centras. 48 gyv. (1959). Kaimo pietiniu pakraščiu teka Virinta (Šventosios intakas). Yra pradinė mokykla (nuo 1948).

PAĄŽUÕLIŲ RAĨSTAS — pelkė Ukmergės rj., 3 km į p. nuo Taujėnų, 1 km į v. nuo Ukmergės—Panevėžio plento. Plotas 128 ha. Pelkė ežerinės kilmės, visų 3 tipų: vakaruose — plynraistinė tarpinio tipo pelkė, pietvakariuose — raistinė aukštapelkė, likusi dalis — plynraistinė žemapelkė. Organogeninio klodo didž. storis 9 m; durpių klodo didž. storis 3,8 m, vid. 1,5 m. Tarpinio tipo klodą sudaro plynraistinės durpės, aukštapelkinį — mediuminės ir pušinės-švylinės, žemapelkinį — viksvinės ir medieninės-viksvinės durpės. Vid. susiskaidymas 29%, vid. peleningumas 8,6%. Pelkė apsausinta. Š. rytuose prie pelkės yra Paąžuolių kaimas.

PABAIGTÙVĖS, baigtuvės, nuobaigos, patalkys, — paprotys rengti tam tikras apeigas ir vaišes, baigus kokį svarbesnį, ilgesnį darbą. Dažniausiai buvo keliamos, baigus talkomis atliktą darbą: rugiapiūtę, javų kūlimą, linamynį, mėšlavežį ir kt. Kiekvienu atveju jos turėjo atitinkamo darbo P. vardą. Populiariausios buvo **rugiapiūtės P.**, kurias sudarė paskutinio pėdo piovimas, vainiko pynimas bei įteikimas šeimininkams ir vaišės. Paskutinis pėdas senovėje simbolizavo visą tų metų derlių, buvo laikomas augimo dvasios įsikūnijimu ir, surištas taip, kad būtų panašus į moters figūrą, buvo iškilmingai nešamas namo. 1249 Christburgo sutartyje, sudarytoje prūsų su kryžiuočiais, minimas „stabas", kurį prūsai kasmet, nuvalę derlių, pasidarydavę. Jie tą „stabą" laikę dievu Kurche ir garbinę. Greičiausiai tai bus buvęs paskutinis pėdas, kurį vėlesniais laikais pakeitė rugiapiūtės P. vainikas, jau XVII a. pab. minimas M. Pretorijaus, XVIII a. K. Donelaičio ir daugelio vėlesnių autorių. M. Pretorijaus liudijimu, XVII a. Rytų Prūsijos lietuvių tarpe, o XX a. pr. kai kuriose p. r. Lietuvos vietose, palei Baltarusiją, dar praktikuota viena archaiškiausių rugiapiūtės P. apeigų — ievaro pynimas, išlaikęs pirmykščių aukojimų žemės dvasiai pobūdį. Baigdamos piautuvais piauti užsiimtą paskutinį rugių barą, piovėjos susėsdavo ratu aplink paskutinę nenupiautą rugių saują ir juos per prijuostę (ne plika ranka) išravėdavo. Tarp likusių neišrautų rugių padėdavo duonos kampelį ir truputį druskos; dainuodamos tam tikras P. dainas, nenupiautus rugius supindavo į kasą, vadinamą ievaru, duoną ir druską užkasdavo į žemę, nuskindavo nuo ievaro varpas ir įpindavo jas į P. vainiką, kurį paskui nešdavo namo. XIX a. Žemaitijoje kirtėjai, nukirtę paskutinį rugių pradalgį, žvangino dalgiais, skelbdami P. pradžią, o visi kiti talkininkai, šaukdami „valio", vartėsi kūliu, džiūgavo. Paskutinio pradalgio kirtėjas ir rišėja buvo apdovanojami sūriu ir degtinės buteliu (kartais šias dovanas šeimininkė paslėpdavo paskutinio pradalgio rugiuose). Š. ir vid. Lietuvoje paskutinis pėdas buvo mėtomas į viršų, linkint, kad kitais

metais rugiai užaugtų dar aukštesni. Daugelyje Lietuvos vietų, ypač Užnemunėje ir Dzūkijoje, paskutinio pėdo kirtėjai buvo pajuokiami, pravardžiuojami bobomis, o Marijampolės apylinkėse surišami šiaudų grįžte į paskutinį rugių pėdą. Tačiau visur tik jie gaudavo teisę nešti P. vainiką ir būdavo labiausiai vaišinami. P. vainikas buvo pinamas iš paskutinio pėdo ir šiaip parinktų gražiausių varpų. Užnemunėje, be vainiko, dar būdavo pinama juosta, o Lietuvos r. dalyje — lazda. Vainiką nešdavo paskutinio pėdo rišėja ant galvos ar lėkštėje, kitiems talkininkams dainuojant dainą apie rugelį žiemkentėlį. Vainikas su oracija būdavo įteikiamas šeimininkei, lazda ir juosta — šeimininkui. Šeimininkai vainiko nešėjus apdovanodavo ir pavaišindavo skilandžiu, sviestu, kumpiu, sūriu, alumi. Vaišindamiesi žmonės dainuodavo, šokdavo, žaisdavo, laistydavosi vandeniu. Laistymosi paprotys susijęs su senoviniu liet. tikėjimu, jog tai lemia gerą ateinančių metų derlių. P. vainikas būdavo pakabinamas troboje ar klėtyje ant sienos ir laikomas iki ateinančios sėjos, o jame išlikę grūdai įmaišomi į rugių sėklą.

Baigus javų kūlimo talką, buvo rengiamos **kūlimo P.** Kai kuriose Lietuvos vietose, baigiant kulti, šeimininkė, paruošusi vaišes, stengdavosi nepastebėta įmesti į šalinę ar ant grendymo samtį. Pavykus ji galėjo talkininkų nebevaišinti, nepavykus būdavo talkininkų surišama į šiaudų kūlį ir išsipirkti tegalėjo, pažadėjusi prie P. vaišių dar alaus bačką. **Mėšlavežio P.** metu buvo gausiai laistomasi vandeniu, „kad dirvos neišdžiūtų ir rugiai geriau derėtų". Paskutinis vežimas būdavo apkaišomas šakomis, kartais ant jo pasodinama šiaudinė iškamša. Rokiškio apylinkėse į paskutinį mėšlo vežimą buvo įkišama beržinė šluota. Visoje Lietuvoje žinomos **statybos P.** Iškėlę naujo namo gegnes, meistrai prie galinės gegnės prikaldavo medžio šakelių ar gėlių vainiką, o Žemaitijoje, be to, dar iš lentos išpiautą sūrį ir butelį. Už tai šeimininkai turėjo juos pavaišinti — iškelti P. Nedidelėmis P. vaišėmis būdavo baigiama ir daugelis kitų darbų.

XV—XVIII a., J. Dlugošo, M. Strijkovskio, J. Lasickio, M. Pretorijaus ir kt. autorių teigimu, vėlyvą rudenį, nuvalius nuo laukų visą derlių, būdavo daromos bendros pabaigtuvės. Pretorijus rašo, kad šios P. vadinta *samBarių* šventė (Fest Samborios). Dlugošas, aprašydamas rudens P., sako, jog jų švęsti į mišką susirinkdavę visi apylinkės gyventojai su šeimomis, aukodavę dievams jaučius ir avinus, 3 dienas linksmindavęsi, puotaudavę. Ilgainiui rudens P. šventės dėl priešiško katalikų bažnyčios nusistatymo išnyko. Rudens P. imta švęsti šeimose.

P. tradicija išliko iki mūsų laikų. Kolūkiuose, baigus rugiapiūtę, daug kur pinamas rugių vainikas, kuris su atitinkama oracija iškilmingai įteikiamas brigadininkui ar kolūkio pirmininkui. Pastačius kolūkinėje gyvenvietėje naują gyv. namą, kaip ir anksčiau, ant stogo iškeliamas P. vainikas, nupintas iš ąžuolo lapų.

Lit.: **J. Petrulis,** Rugiapiūtės papročiai. — „Mūsų tautosaka", t. 8, K., 1934 [p. 87—135]; **V. Trinka,** Baigtuvių papročiai. — „Gimtasai kraštas", 1935, Nr. 5 [p. 243—245]; **W. Mannhardt,** Letto-Preussische Götterlehre, Riga, 1936 [p. 133, 347, 568]; **P. Dundulienė,** Rugiapiūtės pabaigtuvės Lietuvoje (XIX a.—XX a. pradžia). — „VVU mokslo darbai", t. 20, V., 1958 [p. 103—126]; **P. Dundulienė,** Žemdirbystė Lietuvoje, V., 1963 [p. 182—196]; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964 [p. 77—79].

PABÁISKAS — kaimas Ukmergės rj., 9 km į p. nuo Ukmergės, prie kelio į Čiobiškį; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 189 gyv. (1959). Ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas, vid. m-la (nuo XX a. pr. iki 1949 pradinė, 1949—58 septynmetė), biblioteka. Ist. šaltiniuose P. minimas nuo XV amžiaus. 1435 ties P. įvyko mūšis, kuriame Žygimanto Kęstutaičio kariuomenė visiškai sumušė Švitrigailos ir jo sąjungininko Livonijos ordino kariuomenę (ž. *Pabaisko mūšis*). 1436 Pabaiske pastatyta bažnyčia. 1585 ist. šaltiniuose minimas P. dvaras ir miestelis. 1918—19 Pabaiske buvo susikūręs rev. k-tas. Buržuazijos valdymo metais ir vėliau, iki 1950, buvo P. valsčius. Nuo 1926 P. valsčiuje veikė komjaunimo kuopelė, nuo 1927 LKP kuopelė, nuo 1928 LKP Pabaisko vls. k-tas (sekr. J. Šarmaitis). 1927—29 daug P. komjaunuolių buvo suimta. P. valsčiuje veikė Lietuvos Raudonosios pagalbos org-ja.

PABÁISKO MŪŠIS — mūšis, įvykęs 1435. IX.1 netoli Šventosios upės, ties Pabaisku (Ukmergės rj.) tarp pretendentų į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) sostą — Žygimanto Kęstutaičio ir Švitrigailos kariuomenių. Kai 1432 sąmokslininkai nuvertė nuo LDK sosto Švitrigailą ir įsiviešpatavo Žygimantas, netrukus tarp jų prasidėjo vidaus karas. Švitrigaila, įsitvirtinęs Polocke, išlaikė savo valdžioje LDK r. sritis, o Žygimanto valdžią pripažino Lietuva ir vakarinės baltarusių žemės. Abu kun-ščiai turėjo šalininkų LDK ir užsienyje. Žygimantą rėmė Lenkija, kurios ponai buvo priešingi LDK nepriklausomybės gynėjo Švitrigailos politikai. Svarbiausias Švitrigailos sąjungininkas buvo Livonijos ordinas. Apie 3 metus trukęs vidaus karas nedavė pergalės nė vienai pusei. 1435 priešai sutelkė maždaug po 30 000 karių lemiamoms kautynėms. Švitrigailos kariuomenėje buvo lietuvių, rusų, totorių. Jam padėti atėjo Livonijos ordino daliniai. Žygimanto kariuomenėje buvo daugiausia lietuvių, be to, pagalbinių lenkų dalinių. 1435.VIII.30 kariuomenės priėjo prie Žirnajų ež. ir Žirnajos upelio, 12 km į p. nuo Ukmergės. Švitrigailos kariuomenė žygiavo ežero v. krantu į Gelvonų pusę, ir jos dalis jau buvo perėjusi Žirnajos upelį. Žygimanto kariuomenė traukė to paties ežero r. krantu į Ukmergės pusę. Ilgas ežeras ir pelkėti Žirnajos krantai kliudė kariuomenėms suartėti. Sustoję ežero krantuose, priešai čia išstovėjo dvi dienas, pasikeisdami šūviais iš tolo. Kai trečios dienos ankstų rytą Švitrigaila ir Livonijos ordino magistras Frankė Kerskorfas, sumanę pakeisti pozicijas, patraukė prie Ukmergės, Žygimanto kariuomenė, pastebėjusi šį manevrą, įsiveržė į Švitrigailos kariuomenės vidurį ir suskaldė ją į dvi dalis. Prasidėjo mūšis, kurį Švitrigaila ir ordinas pralaimėjo. Švitrigaila, praradęs kariuomenę, su mažu būriu pabėgo į Polocką, o Kerskorfas žuvo. Daugybė Švitrigailos karių krito arba buvo paimta į nelaisvę. Pabaisko mūšiu buvo baigtas vidaus karas, išvengta LDK suskilimo, suduotas labai smarkus smūgis Livonijos ordinui, sudarytos sąlygos toliau stiprinti LDK unijai su Lenkija.

Lit.: **A. Lewicki,** Powstanie Świdrygiełły, Kraków, 1892; **Б. Барвиньский,** Жигимонт Кейстутович, великий князь литовский (1432—1440), Жовква, 1905; **J. Matusas,** Švitrigaila, K., 1938; Lietuvos TSR istorija, t. 1, V., 1957; Lietuvių karas su kryžiuočiais, V., 1964.

PABALIAĨ — kaimas Panevėžio rj., Velykių apyl., 16 km į p. nuo Panevėžio, 12 km į š. r. nuo Ramygalos. 66 gyv. (1959). Už 1 km į v. nuo kaimo teka Juoda (Nevėžio intakas), eina Velžio—Pagirių kelias. Kaimo apylinkėse rasta I t-mečio pr. m. e. vidurio žalvarinių dirbinių: 4 apskritos smailėjančiais galais antkaklės ir 2 apskritos vielos įvijiniai smeigtukai. Radiniai laikomi Kauno ist. muziejuje. Kaimo kapinėse yra įdomių senų kryžių, kuriuos padirbo liaudies meistrai.

PABALĨŠKIAI — kaimas Prienų rj., Ašmintos apyl., 5 km į š. nuo Prienų, prie Kauno—Prienų plento. 49 gyv. (1959). 1944.VII.29 Taryb. Armijos tankų būrys, vadovaujamas gvardijos leitenanto I. Matvejenkos, prie P. pralaužė hitlerininkų gynybą, sunaikino nemaža karinės technikos ir gyvosios jėgos. Už tą žygdarbį I. Matvejenkai suteiktas Tarybų Sąjungos Didvyrio vardas.

PABALIŲ PÉLKĖ — pelkė Šiaulių miesto p. r. pakraštyje, abipus geležinkelio į Radviliškį. Plotas 208 ha (pramoninis 153 ha). Ežerinės kilmės plyninė žemapelkė, apie 3,5 km ištįsusi iš š. į p. Pietuose susisiekia su Rėkyvos pelke. Durpių klodo didž. storis 4,8 m, vid. 2,11 m. Durpės daugiausia žemapelkinės, plyninės, yra šiek tiek ir aukštapelkinių (mediuminių). Vid. susiskaidymas 33%, vid. peleningumas 9,3%. Ištekliai apie 3 mln. m^3; iki 1965 iškasta apie 15%.

PABALIŲ-RUKUIŽIŲ PÉLKĖ — pelkė Joniškio rj., 4 km į š. r. nuo Žagarės, Latvijos TSR pasienyje. Plotas 419 ha (pramoninis 242 ha). Sausuminės kilmės plynraistinė žemapelkė, apie 6 km ištįsusi iš v. į r. Daug nesupelkėjusių salų (apie 80 ha). Durpių klodo didž. storis 5 m, vid. 1,6 m. Vyrauja viksvinės durpės. Vid. susiskaidymas 28%, vid. peleningumas 13,1%. Ištekliai apie 3,9 mln. m^3. Pelkė apsausinta. Durpės kasamos kurui ir kompostams. Prie pelkės yra Pabalių ir Rukuižių kaimai.

PABALVĖ — kaimas Telšių rj., Tryškių apyl., 6 km į p. nuo Tryškių miestelio, 1 km į š. r. nuo Tryškių geležin-

kelio stoties; kolūkio centras. 315 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs Balvio ež. krantuose. Iš ežero į Ventą per P. teka Žyžma. Per P. eina Tryškių—Užvenčio kelias. Prie kaimo yra Pabalvės miškas ir Pabalvės durpynas (ž. *Pabalvės pelkė*). Durpių briketų fabrikas, kolūkio lentpiūvė, med. punktas (nuo 1960), pr. m-la (nuo 1944), biblioteka (nuo 1956). Ist. šaltiniuose kaimas minimas 1563 (5 valakai ir 8 margai žemės).

PABALVĖS PELKĖ — pelkė Telšių ir Šiaulių rj., 4 km į p. r. nuo Tryškių, į š. r. nuo Balvio ež. Plotas 278 ha (pramoninis 246 ha). Plynraistinė žemapelkė, apie 3 km ištįsusi iš š. į p. Durpių klodo didž. storis 7,5 m, vid. 3,25 m. Durpės žemapelkinės viksvinės ir tarpinio tipo medieninės. Vid. susiskaidymas 37%, vid. peleningumas 6,6%. Prieš pradedant kasti, durpių ištekliai siekė 8 mln. m^3. Iki 1968 iškasta 22%. 1967 pagaminta 15 700 t pusbrikečių, 6300 t trupininių durpių trąšoms. Vakaruose prie pelkės yra Pabalvės kaimas.

PABARĖ — kaimas Eišiškių rj., 12 km į š. nuo Eišiškių, prie kelio į Rūdninkus; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 160 gyv. (1959). Pro kaimą teka Maltupis (Šalčios intakas). Mechaninės dirbtuvės, vid. m-la, biblioteka (nuo 1957). 2 km į r. nuo kaimo yra apie 50 įv. dydžio pilkapių.

Kai kuriuos pilkapius kasinėjo smalsuoliai — lobių ieškotojai. Lenkų archeologas V. Šukevičius 1893 ištyrė 4 pilkapius ir rado degintinius kapus su VI—VII a. dirbiniais. Viename pilkapyje rastos dvi geležinės balno kilpos — seniausios Lietuvoje. Istorijos in-to darbuotojai 1966 ištyrė 15 pilkapių, kurių viename rasti 3 degintiniai kapai, o 6 pilkapiuose — apdegę X—XII a. žirgo aprangos daiktai. Radiniai laikomi Istorijos-etnografijos muziejuje Vilniuje.

PABARIŪKAI — kaimas Kelmės rj., Tytuvėnų apyl., 9 km į r. nuo Kelmės, Dubysos kair. krante. 80 gyv. (1959). Pro P. į Dubysą teka Lokysta. Dubysos krante ties P. būta II—IV a. pilkapių su akmenų vainikais. Pilkapiai suardyti. Juose rasta žmonių griaučių, žalvarinių apyrankių, įvijinių žiedų, gintaro karolių, geležinių ietigalių ir kirvių. Radiniai yra Tytuvėnų vid. m-loje.

PABARONĖS MIŠKAS — miškas Varėnos rj., 7 km į š. r. nuo Varėnos miesto, į r. nuo Vilniaus—Gardino geležinkelio. Priklauso Varėnos miškų ūkio Matuizų girininkijai. Plotas 1022 ha. *Druskininkų-Varėnos miškų* masyvo dalis.

PABARŪPĖS PARTIZANŲ BŪRYS — partizanų būrys, veikęs hitlerinės okupacijos metais Kauno ir Kėdainių apskrityse. Būrys pradėtas organizuoti 1943 pr.; jo branduolį sudarė P. Vasilenka (vadas), S. Rabota (komisaras), P. Čebatoriūnas, K. Gustas, V. Račius, J. Tiškevičius, V. Tiškevičius, P. Vainauskas. Bazavosi Pabarupės kaimo (Kėdainių rj.) apylinkėse. 1944 pr. būryje buvo 22 kovotojai, be to, apie 50 ryšininkų. Būrys savo spaustuvėje išspausdino 31 atsišaukimą (apie 30 000 egz.) ir išplatino juos Kėdainių aps. Būrio partizanai užpuldinėjo hitlerininkų traukinius ir automašinas, naikino okupantų ryšių priemones, sprogdino tiltus, nukovė keliasdešimt hitlerininkų ir jų talkininkų. Būrys veikė iki 1944.VIII; jo dalis įsijungė į Raudonąją Armiją.

PABERŽĖ — miestelis Vilniaus rj., 28 km į š. nuo Vilniaus, abipus plento į Uteną; apylinkės ir kolūkio centras. 452 gyv. (1959). Iš š. r. prieina Musios pelkė. Ties P. nuo Vilniaus—Utenos plento atsišakoja keliai į Maišiagalą, Dubingius, Nemenčinę. Miestelio centre — išplėstos gatvės formos aikštė. Pastatai išsidėstę abipus kelių. Girininkija, parduotuvė, ryšių skyrius, 35 lovų ligoninė (įk. 1949), ambulatorija, vid. m-la (1907—22 pradinė, 1922—50 progimnazija), kultūros namai (nuo 1958), biblioteka (nuo 1957). P. remonto-mechaninė gamykla yra Lygialaukyje, P. respublikinė kaulų tuberkuliozės sanatorija — Vyžulėnuose. Ist. šaltiniuose P. minima nuo XV a. pab. (1484 pastatyta bažnyčia). XVI a. minimas P. dvaras ir mažas miestelis. XVIII a. vid. P. miestelyje buvo 24 sodybos. XIX a. miestelis tapo valsčiaus centru. Jame vyko turgūs, veikė pr. m-la. Daugumas gyventojų vertėsi prekyba ir amatais. 1897 Paberžėje buvo 688 gyv. Hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai 1941 išžudė apie 40 P. gyventojų. Per D. Tėvynės karą miestelis buvo labai sunaikintas. 1944 ties P. žuvusieji taryb. kariai palaidoti P. karių kapinėse.

PABIJĀNSKAS Antanas [g. 1906.V.11 Degučiuose (Pakruojo rj.)] — veterinarijos gydytojas, veterinarijos mokslų kandidatas (1952). 1933 baigė Vienos Aukštąją veterinarijos m-lą. Dirbo Valstybinio veterinarinės bakteriologijos in-to tuberkuliozės skyriaus asistentu, vėliau skyriaus vedėju. Nuo 1941 Vet. akademijos anatomijos-histologijos katedros vedėjas. 1947—53 vet. f-to, 1955—61 zootechnikos f-to dekanas. Nuo 1954 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie gyvulių tuberkuliozę, išleido gyvulių anatomijos vadovėlį (1959, II leid. 1967).

PABIJŪNAS Algimantas [g. 1936.VII.8 Kaune] — poetas, žurnalistas. 1954—57 dirbo „Komjaunimo tiesos", „Šluotos" redakcijose. 1959 baigęs vid. m-lą, studijavo Vilniaus un-te žurnalistiką. 1961—62 „Sovetskaja Litva" („Tarybų Lietuva"), 1963—66 „Agitatoriaus" redakcijų darbuotojas. Nuo 1967 dirba „Kultūros barų" redakcijoje. Nuo 1954 bendradarbiauja period. spaudoje. Satyrinių bei jumoristinių eilėraščių rinkiniuose „Skersvėjai" (1956), „Kepurė dega" (1961), „Šimtas perkūnsargių" (1967) išjuokė biurokratizmą, dykaduoniavimą, veidmainiškumą, pataikūniškumą ir kt. negeroves. Rinkiniuose yra taip pat lit. epigramų, eilėraščių, kuriuose pašiepiamos meno kūrėjų ydos bei silpnybės. P. satyr. poezija pasižymi aštriu sąmoju, groteskiniais vaizdais.

PĀBIRŽĖ — miestelis Biržų rj., 8 km į p. v. nuo Biržų; apylinkės centras. 101 gyv. (1959). Įsikūrusi prie Pasvalio—Biržų plento, Tatulos slėnio r. šlaite. Miestelio r. pakraštyje, prie kelio į Biržus, kuriasi (nuo 1956) nauja kolūkio gyvenvietė; iki 1967 į ją persikėlė apie 30 kolūkiečių šeimų. 1,5 km į š. v. nuo P. yra Likėnų kurortas; Pabiržėje gyvena daugelis jo darbuotojų. Prie P., Likėnų link, statoma kurorto darbininkų ir tarnautojų gyvenvietė. Veikia ryšių skyrius, vid. m-la (iki 1946 pradinė, iki 1949 prog-ja), kultūros namai (nuo 1948), biblioteka (nuo 1946), ambulatorija (nuo 1946). P. bažnyčios varpinė ir keletas kitų XVIII a. pastatų yra vietinės reikšmės archit-ros paminklai. Ist. šaltiniuose P. minima nuo XVI a. pr. (apie 1515 M. Radvila pastatydino medinę bažnyčią). Į p. r. nuo miestelio buvo P. dvaras (1946—58 ten veikė P. mašinų-traktorių stotis, 1958—1961 — Biržų remonto-technikos stoties skyrius). 1871 miestelyje įsteigta pr. m-la (1872 joje mokėsi 14 bajorų ir 16 valstiečių vaikų). 1895 jame buvo 10 kiemų, 74 gyventojai. XIX a. pab.—XX a. pirmojoje pusėje P. buvo valsčiaus centras. 1900 suorganizuotas vartotojų kooperatyvas, 1907 įsikūrė klerikalinės švietimo d-jos „Saulė" skyrius.

Pabiržė. Kolūkio gyvenvietė

1905—07 revoliucijos metu P. apylinkių valstiečiai išvaikė carinę valsčiaus v-bą ir paskyrė savo įgaliotinius. 1919.I P. valsčiuje valdžią paėmė darbininkų atstovų taryba, kurią sudarė 14 žmonių (iš jų 7 komunistai; pirm. K. Kazakevičius). Tarybų valdžia P. valsčiuje išsilaikė iki 1919 pavasario. 1923 miestelyje buvo 97 gyv., dvare 126.

PABIRŽYTĖ Eleonora [g. 1905.II.24 Rumšiškėse (Kaišiadorių rj.)] — rašytoja. Savamokslė. Dirbo siuvėja. Pirmasis apsakymas („Pabaigtuvės") išspausdintas 1949. Išleido apsakymų rink. „Sidabrinės šalnos" (1956), kuriame pavaizdavo daugiausia darbo žmonių gyvenimą burž. Lietuvoje, socialinę nelygybę, kai kurias burž. moralės liekanas taryb. tikrovėje.

Lit.: **A. Bieliauskas**, Keliai ir paminklai, V., 1963 [str. „Gera pradžia"].

PĀBIRŽULIO PELKĖ — pelkė Telšių rj., 7 km į š. r. nuo Varnių, Biržulio ežero š. pakrantėje. Plotas 250 ha. Ežerinės kilmės plyninė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 2,9 m, vid. 1,4 m. Vyrauja viksvinės-žaliasamaninės durpės. Vid. susiskaidymas 28%. Pelkės paviršius nusausintas.

PABRADĖ — miestas Švenčionių rj., 30 km į p. v. nuo Švenčionių; apylinkės centras. 1959 buvo 4489 gyv., 1967 — 5200. Stovi Žeimenos ir Dubingos santakoje. Teritorija nutįsusi iš š. r. į p. v. abipus Žeimenos, per kurią nutiesti 2 tiltai. Plano struktūra radialinė. Centre trikampė aikštė. Yra kartono f-kas, gaminantis knygų įrišamąjį, vandens nepraleidžiantį ir lagamininį kartoną (1965 — 2470 t); skaičiavimo mašinų mazgų g-la „Modulis" (įkurta 1964, reorganizavus kabelio g-lą), gaminanti mazgus ir detales elektroninėms skaičiavimo mašinoms ir kitiems automatizavimo prietaisams, Švenčionių siuvimo f-ko cechas, gyventojų buitinio aptarnavimo kombinatas, pieninė, lentpiūvė. Mieste yra 39 gatvės (1967). Butų fondas 37 800 m^2 gyv. ploto (1966), iš jo 14 800 m^2 komunalinio. Per P. eina Vilniaus—Daugpilio glžk. su atšaka į Pastovius (BTSR), Vilniaus—Švenčionių plentas. Iš P. eina kelias į Molėtus. Į P. suvažiuoja nemažai vasarotojų iš Leningrado ir kt. vietų. Miestą supančiuose pušynuose yra keletas vasarnamių. Veikia 75 lovų ligoninė, 35 lovų tuberkuliozinis dispanseris, 2 vid. m-los, mokykla-internatas, pagalbinė mokykla-internatas, kultūros namai, biblioteka, stadionas.

P. žinoma nuo XV a. antrosios pusės. Tuo metu P. dvarelis su apylinkėmis priklausė Nosilovskiams, nuo 1528 Radviloms, vėliau Tyzenhauzui, Masalskiui ir kt. priv. savininkams. Iki XIX a. antrosios pusės P. buvo nežymi gyvenvietė prie Vilniaus—Daugpilio pašto kelio. Nutiesus Peterburgo—Varšuvos glžk. ir įkūrus P. stotį, už 1 km nuo jos ėmė sparčiai augti miestelis. XIX a. pab. Žeimenos deš. krante esanti jo dalis priklausė Vilniaus aps. (1887 apie 30 kiemų), kair. krante — Švenčionių aps. (1886 — 12 kiemų, 151 gyv.). Miestelyje veikė taikos teismas, pašto stotis, spirito varykla, keletas parduotuvių, užeigos namai. Dauguma gyventojų vertėsi miško ruošos ir plukdymo darbais. Lenkų okupacijos metais ir vėliau (iki 1950) P.— valsčiaus centras (1939 — 2869 gyv.). Veikė keletas nedidelių pramonės įmonių, elektrinė, lenkiška pr. m-la. 1940.I Pabradėje įsteigta priverčiamojo darbo stovykla (oficialiai vadinta priverčiamojo darbo įstaiga). Jos įsteigimas susijęs su rev. judėjimo kilimu Lietuvoje, kai faš. valdžia jau nepajėgė suimtųjų rev. judėjimo dalyvių sutalpinti Dimitravo priverčiamojo darbo stovykloje. Pabradės stovykloje kalėjo apie 120 rev. judėjimo dalyvių (S. Atamukas, K. Didžiulis, A. Kleineris, A. Maginskas, M. Musteikis, D. Pundzius, P. Trofimovas, J. Vicas ir kt.), joje buvo įvestas žiaurus režimas. 1940 stovyklą likvidavo Lietuvos Liaudies vyriausybė. Vok. faš. okupacijos metais hitlerininkai ir liet. burž. nacionalistai stovyklą vėl atkūrė. Joje buvo kalinami pasipriešinimo okupacijai dalyviai, vykdomos masinės žmonių žudynės.

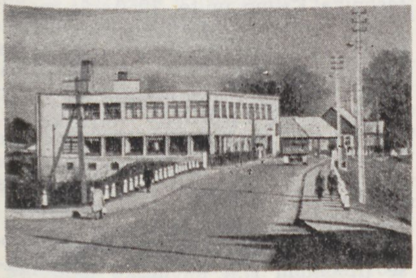

Pabradė

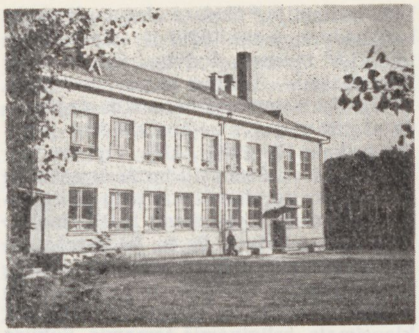

Pabradė. Kultūros namai

Taryb. metais P. smarkiai išaugo. 1950—59 buvo rajono centras, ėjo rajono laikraštis lenkų k. „Człowiek pracy" („Darbo žmogus").

PABRADĖS MIŠKAI — miškų masyvas Švenčionių ir Vilniaus rj., supantis Pabradę; vienas didžiausių Lietuvos miškų masyvų. Plotas 32 516 ha, iš jų 18 320 ha priklauso Nemenčinės miškų ūkio Purviniškių, Padubingių, Pabradės, Pažeimenės ir Magūnų girininkijoms, likusioji dalis — kitoms žinyboms. Šiaurėje P. m. jungiasi su Baranavos mišku (Labanoro miškų masyvo dalimi), pietryčiuose prieina beveik iki BTSR sienos, pietuose siekia Žeimenos ir Neries santaką, o vakaruose apie 14 km tęsiasi Dubingių ežero š. r. krantu. Masyvo pakraščiai labai vingiuoti. Kompaktiškiausi yra didieji masyvo miškai (Dubingių, Arnionių, Kregžlės, Gulbinų; ž. lentelę), o tarp mažesniųjų įsikūrę kaimai (Purviniškiai, Padubingiai, Blužnėnai, Šakyna, Spengla, Kurniškiai, Arnionys, Kregžlė, Palaumenė, Bekepuriai, Martišiūnai, Katelninkai, Žvirgždžiūnai, Burbliškiai, Naujadvariai, Bečiai), kurių vardais daugiausia miškai ir vadinami. Išilgai rytinės masyvo dalies eina Vilniaus—Daugpilio glžk. ir Vilniaus—Švenčionių plentas. Miškų ūkiui priklausančią masyvo dalį sudaro 24 miškai; iš jų 10 didesni kaip 500 ha:

Miškas	Girininkija	Plotas (ha)
Arnionių	Padubingių	3654
	Pabradės	1366
	Purviniškių	201
Baluošų	Magūnų	583
Blužnėnų	Padubingių	509
Dubingių	Purviniškių	3109
	Padubingių	247
Gulbinų	Magūnų	2508
Katelninkų	Pažeimenės	528
Kregžlės	Pabradės	1708
Martišiūnų	Pabradės	870
Pabradės	Pažeimenės	625
Žaliašilio	Pažeimenės	621

P. m. driekiasi Šiaurryčių smėlingosios lygumos vid. dalimi (Žeimenos lyguma). Masyvo š. dalyje plyti Lakajos zandrinė (aleuritinių smėlių) lyguma, paįvairinta rinų, senslėnių fragmentų, virtinėmis išsidėsčiusių daubų. Šioje lygumoje į š. nuo Pažeimenės vyrauja banguotosios daubotosios smėlingosios lygumos vietovaizdis, o v. pakraštyje — pelkingosios smėlingosios lygumos vietovaizdis (čia yra didelių raistų: Ašarinio, Juodežerio, Vynaduonės, Vidugirių); iš r. ją juosia Žeimenos slėnis. Pietvakariuose Lakajos lyguma pereina į Dubingos lygumą (Arnionių, Blužnėnų miškai, Dubingių miško r. dalis), dengiamą žvirgždingų smėlių ir išraižytą rinų bei senslėnių. Masyvo š. v. dalis (Dubingių miško v. dalis) tęsiasi smėlingu rytiniu Aukštaičių aukštumos pakraščiu, labai performuotu termokarstinių įdaubų. Tarp Baluošų ir Dubingių ežerų vyrauja smulkiai banguotosios smėlingosios lygumos vietovaizdis, į p. nuo Arino ež. ir į r. nuo Baluošų ež.— banguotosios daubotosios ežeringosios smėlingosios lygumos vietovaizdis; čia telkšo Jagomantas, Nikajos ež., Galonas. Masyvo p. v. dalis (Kregžlės, Martišiūnų miškas) yra Žeimenos slėnyje. Dirvožemiai daugiausia šilainiai jauriniai, smėliniai, su šilų augavietėmis, tik masyvo šiaurės vakaruose, į š. r. nuo Dubingių ež. vid. dalies, vyrauja velėniniai jauriniai dirvožemiai su žaliašilių augavietėmis. Medynai užima 23 405 ha, iš jų 90% savaiminės kilmės. Pušynų (daugiausia viržinių ir brukninių) yra 85%, beržynų 7%, eglynų 4%, juodalksnynų 3%, baltalksnynų 1%. Medynų vid. amžius 39 metai, vid. bonitetas II,4, vid. skalsumas 0,69, vid. tūris 120 ktm/ha, vid. prieauga 3,1 ktm/ha. Kregžlės miške pasitaiko kedrinės pušies, Magūnų ir Pabradės girininkijų miškuose įveista maumedžio. Šakynos miške prie Dubingių ež. auga 1,2 m skersmens pušis — gamtos paminklas; jai apie 500 metų. Yra briedžių, stirnų, vilkų, šernų, lapių, usūrinių šunų, pilkųjų ir baltųjų kiškių, kiaunių, voverių; prie vandenų pasitaiko ūdrų, o Baluošų miško pelkėse yra baltųjų tetervinų. 53% masyvo ploto sudaro eksploataciniai miškai, 27% — vandenų apsauginiai miškai, 4% — kelių apsauginės juostos, 10% įeina į Dubingių landšaftinį draustinį, 6% — į Pabradės miesto ža-

Pabradės miškai

liąją zoną. Visų rūšių kirtimais per metus iškertama vid. 32 000 ktm. Mediena suvartojama rajone.

1941 miške ties Pabrade Baltarusijos partizanai nuvertė nuo bėgių hitlerininkų kar. traukinį. 1943—44 Pabradės miškuose veikė Kosto Kalinausko partizanų būrys, vadovaujamas E. Baleišio (Taujėno); partizanus rėmė miškuose įsikūrusių kaimų (Meironių, Vilkamušių, Purviniškių, Šarkiškių, Arnionių, Padubingių, Laumikonių) gyventojai. 1943.IX už partizanų rėmimą hitlerininkai sudegino Družilių kaimą (prie Gulbinų miško), o jo gyventojus išvežė į konc. stovyklas. 1944.III ties Meironių kaimu partizanai susikovė su lenkų burž. nacionalistais.

PĀBRĖŽA Jurgis [1771.I.15 Večiuose (Skuodo rj.) — 1849.X.30 Kretingoje] — botanikas floristas. 1791—94 Vilniaus un-te studijavo mediciną, biologiją, fiziką, chemiją ir kt. mokslus. 1796 baigęs Varnių kunigų seminariją, kunigavo įvairiose Žemaitijos vietose — Šiluvoje, Raudėnuose, Tveruose, Plungėje, Kartenoje. 1816 įstojo į bernardinų vienuolyną Kretingoje (jame gavo tėvo Ambroziejaus vardą). 1817—21 dėstė bernardinų m-loje lot. kalbą ir gamtos mokslą. 1821—26 Kretingos vienuolyno pamokslininkas. Visose savo gyventose vietose rinko augalus. Ypač domėjosi vaistiniais augalais ir jų naudojimu žmonėms gydyti. Kretingos vienuolyno sode augino vaistinius, dekoratyvinius ir kt. augalus; sėklų gaudavo iš Vilniaus botanikos sodo. Gydė ligonius. Palaikė ryšius su Vilniaus un-to botanikais profesoriais J. Jundzilu ir J. Volfgangu. Jo surinktas herbaras (apie 800 augalų rūšių) buvo laikomas Kretingos vienuolyne. Lenkijos botanikas B. Hrineveckis 1913—14 studijavo tą herbarą ir jo duomenis panaudojo savo veikalui „Lietuvos floros apybraiža" (lenkų k., 1933). Didelę dalį herbaro jis išvežė į Odesą. Likusius 238 lapus perėmė Kauno un-to bot. katedra; juose buvusių augalų sąrašas paskelbtas un-to matematikos-gamtos f-to darbų VII tome (1932). P. surinktas samanų ir kerpių herbaras yra Vilniaus un-to bot. katedroje. P. aprašė keletą naujų augalų rūšių ir daug naujų formų. Jis rinko iš liaudies augalų vardus ir kūrė lietuvišką bot. terminiją. Sudarė lotynų-lietuvių bot. žodyną (apie 1829) ir augalų morfologijos terminų žodyną. Svarbiausias P. veikalas — „Taislius auguminis" (par. 1843). Tai sisteminės botanikos vadovas, parašytas pagal Linėjaus sistemą (dalis šio veikalo išl. 1900 JAV). Visi tie veikalai parašyti žemaičių tarme ir savotiška rašyba; jie įdomūs kalbiniu požiūriu. P. — pirmasis botanikas, rašęs moksl. veikalus lietuvių k. Be to, jis parašė nemaža kompiliacinio pobūdžio veikalų (kai kuriuos — lenkų k.) medicinos, farmakognozijos, taikomosios botanikos klausimais, religinėmis temomis. Sukūrė eilėraščių (lenkų ir lietuvių kalbomis). P. rankraščiai saugomi Resp. bibliotekoje, Lietuvos TSR MA Centr. bibliotekoje, Vilniaus un-to ir Lietuvos Botanikų d-jos bibliotekose.

Lit.: Iš mokslų istorijos Lietuvoje, t. 1, V., 1960 [p. 34—40]; **E. Kanopka**, J. Pabrėža — liaudies gydytojas.—„Mokslas ir gyvenimas", 1960, Nr. 1; **A. Kviklytė, D. Kalantaitė**, J. Pabrėžos kerpių ir samanų rinkinys. — „Biologija", t. 2, V., 1962; **И. Дагис**, Юргис Пабрежа — пионер литовской ботаники.— «Ботанический журнал», т. 49, вып. 2, М.-Л., 1964.

PĀBŪDVIEČIAI — kaimas Tauragės rj., Girininkų apyl., 10 km į v. nuo Tauragės. 181 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs tarp Ežeruonos u. ir Tyrelio miško. Yra Būdviečių aštuonmetė m-la (1937—51 pradinė, 1951—61 septynmetė).

PĀBUTKALNIS — kaimas Kelmės rj., Vaiguvos apyl., 11 km į š. nuo Kražių. 68 gyv. (1959). Ties P. susikerta Kražių—Užvenčio ir Karklėnų—Vaiguvos keliai. Kuriasi nauja kolūkio gyvenvietė. Felčerių-akušerių punktas (nuo 1959), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1958).

PACAUSKAĨ — kaimas Kupiškio rj., Skapiškio apyl., 7 km į p. r. nuo Skapiškio, prie kelio į Salas; kolūkio centras. 28 gyv. (1959). Vakaruose pro kaimą teka Vaduva (Šetekšnos deš. intakas). Burž. nacionalistai 1949 nužudė P. gyventoją naujakurį J. Spaičį ir jo žmoną.

PACÁUSKAS Evaldas [g. 1916.VIII.16 Jefremove (Tulos sr.)] — inžinierius chemikas, chemijos mokslų kandidatas (1952). 1947 baigęs Kauno un-tą, dirbo jame ped. darbą. Nuo 1951 Kauno Politechnikos in-to dėstytojas, nuo 1957 docentas. Nuo 1963 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių apie sieros dichlorido hidrolizę, poliarografinį seleno nustatymą koncentruotos sieros rūgšties tirpale, seleno ir jo junginių elektrochemijos klausimais.

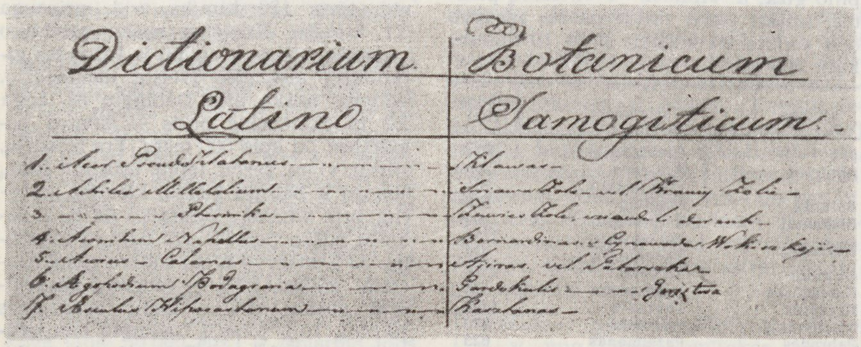

Jurgio Pabrėžos rankraščio „Dictionarium botanicum latino-samogiticum" faksimilė

PACÉIKINĖS ĔŽERAS — ežeras Ignalinos rj., 12 km į p. r. nuo Ignalinos, 1 km į r. nuo Ceikinių. Plotas 10 ha. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 540 m, kranto linijos ilgis 1500 m. Krantai daugiausia aukšti, statūs. Išteka upelis į Kančioginą (Dysnos baseino).

PACĔVIČIENĖ Janina [g. 1928.I.4 Malūnėliuose I (Trakų rj.)] — partinė ir administracinė darbuotoja. 1945—49 dirbo adm. ir part. darbą Vievyje. Nuo 1949 TSKP narė. 1951 baigusi Resp. part. m-lą, dirbo part. darbą Dauguose. 1954—1960 Daugų rj. vykd. k-to pirmininkė. 1960—61 LKP Vilniaus miesto Naujosios Vilnios rj. k-to II sekretorė, nuo 1961 Vilniaus miesto Naujosios Vilnios rj. vykd. k-to pirmininkė. 1962 baigė Aukštąją part. m-lą prie TSKP CK. Nuo 1967 Lietuvos TSR AT deputatė.

PACĔVIČIUS Feliksas [g. 1921.III.20 Šlekečiuose (Kauno rj.)] — žemės ūkio darbuotojas, Socialistinio Darbo Didvyris (1958). 1949—50 Černiachovskio kolūkio (Kauno rj.) sąskaitininkas, 1950—1965 pirmininkas. Nuo 1963 TSKP narys. Nuo 1966 „Aušros" kolūkio (Kėdainių rj.) pirmininkas. Jo vadovaujamame Černiachovskio kolūkyje labai padidėjo pieno, mėsos gamyba, ž. ū. augalų derlingumas ir darbadienio vertė.

PACĔVIČIUS Petras [g. 1897.VII.29 Liudvinave (Kapsuko rj.)] — pilietinio ir Didžiojo Tėvynės karo dalyvis. Kilęs iš amatininkų. I pasaul. karo metu dirbo vinių f-ke Petrograde. 1916 mobilizuotas į kariuomenę. 1917.XI savanoriu stojo į Raudonosios gvardijos pulką, saugojusį Petrogradą. 1918—21 tarnavo Raudonojoje Armijoje, kovojo prieš denikininkus, petliūrininkus ir pilsudskininkus. Nuo 1919 Komunistų partijos narys. Nuo 1921 dirbo adm. darbą Ukrainos TSR, dalyvavo kovoje su banditizmu. 1930 baigęs Umanės (Čerkasų sr.) Ž. ū. in-tą, dirbo ped. ir adm. darbą Ukrainos TSR ir Stalingrado srityje. 1942—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje kuopos polit. vadovas. 1944—45 dirbo LKP CK aparate, 1946—54 — adm. ir part. darbą Vilniuje, Biržuose. Nuo 1955 pensininkas.

PAČĔSA Albinas Romualdas [g. 1930. V.17 Marijampolėje] — administracinis darbuotojas. 1949—50 studijavo elektrotechniką Kauno un-te. 1950—54 mokytojas Liudvinave, Marijampolėje, Igliaukoje (1953—54 Igliaukos vid. m-los direktorius). Nuo 1954 TSKP narys. 1954—59 LLKJS Kapsuko rj. k-to I sekretorius. 1959—65 Kapsuko rj. vykd. k-to pirmininko pavaduotojas, nuo 1965 pirmininkas. 1965 neakivaizdiniu būdu baigė Aukštąją part. m-lą prie TSKP CK.

PADÁIGA Vytautas [g. 1935.I.6 Pagiriuose (Kėdainių rj.)] — miškų ūkio inžinierius, biologijos mokslų kandidatas

(1965). 1958 baigęs Ž. ū. akademiją, dirbo Daujėnų girininkijos (Pasvalio rj.) girininko padėjėju, girininku. 1959—60 žrn. „Mūsų girios" lit. bendradarbis. Nuo 1960 Miškų ūkio in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių kanopinių žvėrių ekologijos klausimais.

PADAINUPỸS — kaimas Kauno rj., Alšėnų apyl., 7 km į v. nuo Garliavos; kolūkio centras. 178 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1945), kultūros namai (nuo 1960). Po D. Tėvynės karo burž. nacionalistai kaime nužudė P. apylinkės pirmininko pavaduotoją Stanulį.

PĀDALYVIS — iš veiksmažodžio kamieno daroma nelinksniuojama forma, turinti ir veiksmažodžio, ir prieveiksmio ypatybių. Kaip ir veiksmažodis, P. turi esamąjį (pvz., „ei̇̃nant"), būtąjį kartinį (pvz., „ė̃jus"), būtąjį dažninį (pvz., „ei̇̃davus") ir būsimąjį laiką (pvz., „ei̇̃siant"); jis turi ir sangrąžines formas (pvz., „praũsiantis", „praũsusis"), veiksmažodinį linksnių valdymą ir veikiamosios rūšies reikšmę. P. žymi pašalinio veikėjo atliekamą arba savaime vykstantį antraeilį veiksmą. To antraeilio veiksmo atlikėjas dažnai reiškiamas vardažodžių ar įvardžių naudininku ir su P. sudaro vad. savaiminio, arba absoliutinio, naudininko konstrukciją (pvz., „Man bevažiuojant, pradėjo snigti"), bet jis gali būti ir visai neišreikštas (pvz., „Avį kerpant, ožka dreba"; „Sutemus grįžome namo"). Sakinyje P., kaip ir prieveiksmis, dažniausiai eina aplinkybėmis. Padalyvių junginiai su galininku, kilmininku (kartais ir pavieniai padalyviai) turi aiškinamiesiems šalutiniams sakiniams artimą reikšmę (pvz., „Pamačiau jį ateinant"). Junginiuose su kai kuriais bevardės giminės būdvardžiais, prieveiksmiais bei dalelytėmis būtojo kartinio laiko padalyviai savo vartosena priartėja prie bendraties (pvz., „Gal geriau būtų namo grįžus").

PADAUGUVÀ — kaimas Kauno rj., Vilkijos apyl., 5 km į r. nuo Vilkijos. 266 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1919), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1953). Ist. šaltiniuose 1559 minimas karališkasis P. kaimas.

PADAUGUVÕS-KARÁLGIRIO MIŠKAĨ — miškų masyvas Kauno rj., tarp Vilkijos ir Babtų. Priklauso Kauno miškų ūkio Padauguvos, Karalgirio ir Vilkijos girininkijoms. Plotas 5608 ha; medynų 4918 ha. Masyvą sudaro Karalgirio (1018 ha), Babtyno (1432 ha), Padauguvos (2921 ha) ir Naujatrobių (237 ha) miškai. Paviršius — nežymiai banguota dugninės morenos lyguma. Per P.-K. m. teka Nevėžio intakas Striūna ir sureguliuoti jos intakai: Algupys, Žvirblys, Šakė, Strebukas. Š. v. pakraštys siekia Aluonos intaką Žąsiną. Miškai sausinami atvirais grioviais. Dirvožemiai velėniniai gliejiški bei išplauti velėniniai karbonatiniai, priemoliniai. Vyrauja įvairiažoliniai uosyniniai miško tipai. Medynai daugiausia savaiminės kilmės. Drebulynų yra 47%, eglynų 20%, beržynų 16%, baltalksnynų 15%, juodalksnynų 1%, ąžuolynų bei uosynų 1%. Jaunuolynai sudaro 14%, pusbrandžiai medynai 42%, pribręstantieji 37%, brandieji 7%. Vid. amžius 47 metai, vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 121 ktm/ha, vid. prieauga 2,6 ktm/ha. Yra briedžių, stirnų, šernų, lapių, usūrinių šunų. 1956 į Padauguvos mišką paleista 12 tauriųjų elnių, atvežtų iš Voronežo valst. rezervato. 1968 jų buvo jau apie 60. Didesnioji masyvo dalis eksploatacinė, tik pietuose apie 1400 ha įeina į Kauno miesto žaliąją zoną. Š. r. pakraščiu eina Žemaičių plentas.

PADAVĨMAS — pasakojamosios tautosakos kūrinys, kuriame kalbama apie nepaprastus atsitikimus, dažniausiai susijusius su kuria nors vieta, istoriniu įvykiu bei asmeniu ar šiaip žmonių dėmesį patraukusiu nekasdienišku reiškiniu. Padavimuose dažnai pasakojama apie tam tikrų vietų arba jų vardų atsiradimą, aiškinami vieni ar kiti ist. įvykiai. Todėl padavimai ryškiai atspindi liaudies pažiūras į savo krašto gamtą, geografiją, istoriją. Padavimuose vaizduojami seni laikai, apie kuriuos ist. žinių yra nedaug arba visai nėra. Apie seniausius laikus liet. padavimai yra išlikę ne sakytinės tradicijos keliu, o iš rašytinių šaltinių. Iš „Lietuvos ir Žemaičių Didžiosios Kunigaikštystės metraščio", sudaryto XVI a. pirmojoje pusėje, paplito padavimai apie tariamą lietuvių kilmę iš romėnų, Vilniaus įkūrimą ir kun-ščio Kęstučio vedybas su Birute. Šie P., tokie, kokius juos dabar žinome, nėra liaudies kūriniai (pvz., P. apie lietuvių kilmę iš romėnų atspindi feodalų ideologiją ir interesus), nors jų stiliuje jaučiama liet. liaudies poet. kūrybos įtaka (yra liaudies pasakoms būdingų posakių, tautosakinių epitetų). Minėti P. įėjo į liet. lit-rą, buvo susieti su Nemuno, Dubysos upėmis, Gedimino kalnu Vilniuje, Birutės kalnu Palangoje ir išpopuliarėjo visoje Lietuvoje. Abejotina, ar liaudies kūriniai yra ir padavimai apie Dainavos šalies valdovą Šarūną, kurio paveikslas žinomas iš V. Krėvės-Mickevičiaus kūrybos. Tik iš lit. šaltinių (L. Jucevičius) žinomas ir P. apie Jūratę ir Kastytį. Šiuo P. savo kūryboje yra pasinaudojęs P. Zatorskis (rašęs lenkiškai), Maironis ir kt. rašytojai.

Liet. liaudies padavimai teminiu atžvilgiu gana įvairūs. Padavimai apie milžinus (milžinai svaido vienas kitam kirvį per didelį nuotolį, neša smėlį ežerui užpilti, verkia mirusios motinos bei brolio ir kt.) aiškina kai kurių piliakalnių, ežerų, upių atsiradimą, nors kartais pasakoja tik apie senovėje gyvenusių nepaprastų milžinų dydį bei jėgą. Pavyzdžiui, Jurbarkas kūręsis prie milžinkapio, kur palaidoti milžinai Jurgis ir Barkus, Telšius įkūręs milžinas Džiugas, Kupiškio piliakalnis susidaręs iš milžinų pypkių pelenų ir t. t. Populiarūs Lietuvoje padavimai apie nepaprastus akmenis. Jų siužetą dažniausiai sudaro pasakojimas, kaip velnias nešąs akmenį upei užtvenkti, tiltui per ežerą nutiesti ar bažnyčiai sudaužyti ir, gaidžiui pragydus, turėjęs jį numesti. Šitaip aiškinamas rėvos atsiradimas Nemune ties Rumšiškėmis, Puntuko ir kt. didelių akmenų atsiradimas įvairiose Lietuvos vietose. Panašiai aiškinami keisti ženklai (pėdos, grandinės žymės) akmenyse. Šie P. buvo sukurti tikriausiai prieš krikščionybės įsigalėjimą Lietuvoje. Tačiau istorinį jų pagrindą išaiškinti trukdo istorinių bei etnografinių žinių trūkumas. Ryškią grupę sudaro padavimai apie keliaujančius, oru skrendančius ežerus, kurie nusileidžia į dabartinę jų vietą tada, kai atspėjamas jų vardas. Šie P. paprastai susiję su liaudies noru surasti vardo kilmę: Dusios ež. vardas kilęs tuo būdu, kad žmogus, bebėgdamas nuo debesies pavidalu atslenkančio ežero, sušukęs: „Jau uždusau"; Platelių ež. atsiradęs iš debesies, į kurį kažkas pažiūrėjęs ir sušukęs: „Plačiai lyja!" (žemaičių tarme —„plate lej"). Su liaudies etimologija susiję ir padavimai apie atskirų vietovių atsiradimą. Pavyzdžiui, Ariogala stovinti ten, kur, matuojant Dubysą, buvę paklausta: „Ar jau galas?", Papilė,— kur ištvinusi Venta šieną „papildavusi", Šeduva,— kur mergaitė padavusi elgetai du grybus, sakydama: „Še du va", ir t. t. Yra padavimų apie žmonių aukojimus Vilniaus, Biržų ir kt. pilių statybose. Romantinio pobūdžio, paslaptinga senove dvelkią P. yra apie užburtas ir prasmegusias pilis, miestus, dvarus, rūmus, varpus. Jie dažnai turi ist. pagrindą, siejami su kovomis prieš svetimšalius grobikus. Tokie yra P. apie Liškiavos, Merkinės ir kt. pilis, požemius po Leipalingiu, Raigardo miestą ir kt. Padavimai apie nugrimzdusius rūmus ir dvarus turi stiprių antibaudžiavinių motyvų (P. apie žiaurų Upytės poną Čičinską ir kt.). Herojinio pobūdžio, istoriškai pagrįsti yra P. apie karus su totoriais, kryžiuočiais, švedais, prancūzais. Pagrindinė šių P. tema — žiaurūs įsibrovėliai ir kova su jais. Su šiais P. glaudžiai susiję populiarūs herojiniai P. apie kalne miegančią užburtą kariuomenę ir jos vadą, kurie iškilsią į paviršių kraštui lemtingą valandą. Yra dar padavimų apie badmečius, marus, sunkius laikus ir kt.

Liet. liaudies padavimų yra labai daug. Jų turi dažnas Lietuvos miestas bei gyvenvietė, pilis, piliakalnis, kalnas, ežeras, pelkė, akmuo. Padavimų nuo XIX a., kada jie pradėta plačiau rinkti, užrašyta tik dalis, dar mažiau jų paskelbta. Užrašyti P. saugomi Liet. kalbos ir lit-ros in-to tautosakos rankraštyne. Padavimais gausiai naudotasi XVI—XVII a. istoriografijoje. XIX a. liet. liaudies padavimais savo kūryboje naudojosi lietuvių ir lenkų rašytojai (L. Jucevičius, A. Mickevičius, P. Zatorskis ir kt.). P. apie velnią, nešusį akmenį bažnyčiai sudaužyti ir išmetusį, gaidžiui pragydus, perkūrė A. Baranauskas „Anykščių šilelyje". Ežere nuskendusio varpo motyvu (nuskendęs Alaušo varpas) pasinaudojo „Pragiedruliuose" Vaižgantas. Pa-

gal populiarius liaudies padavimų siužetus balades rašė Maironis („Šatrijos kalnas", „Medvėgalio kalnas", „Čičinskas", „Ant Punios kalno ties Nemunu", „Dyvitis"). Padavimo žanrą liet. lit-roje labai išvystė V. Krėvė („Dainavos šalies senų žmonių padavimai", iš dalies „Dzūkų poringės"). Iš dzūkų pasakojimų apie p. Lietuvos vietoves (Merkinę, Liškiavą, Punią ir kt.) jis sukūrė padavimų, aukštinančių sen. lietuvių kovas dėl laisvės. Literatūriniai P., ypač V. Krėvės, išplito visoje Lietuvoje. Tiek tautosakiniuose, tiek literatūriniuose P. atsispindi liaudies siekimas pažinti krašto praeitį, rūpinimasis tėvynės likimu, patriotinės tendencijos, antifeod. nuotaikos.

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 1—3, V., 1957—1961; Lietuvių tautosakos apybraiža, V., 1963; Lietuvių tautosaka, t. 4, V., 1967.

PADEGÌMAS Bernardas [g. 1928.VI.27 Dubravuose (Lazdijų rj.)] — gydytojas fiziologas, medicinos mokslų kandidatas (1957). 1953 baigęs Kauno Med. in-tą, dirba jo normalinės fiziologijos katedroje. 1958—64 gydomojo f-to prodekanas. Nuo 1959 TSKP narys. Nuo 1961 docentas. Nuo 1966 normalinės fiziologijos katedros vedėjas. Paskelbė moksl. straipsnių alergijos, anafilaksijos ir kitais medicinos klausimais.

PADEGIMÍENĖ Ona [g. 1929.I.1 Alytuje] — gydytoja stomatologė, medicinos mokslų kandidatė (1966). 1951 baigusi Kauno Med. in-tą, iki 1953 dirbo Merkinės (Varėnos rj.) apyl. ligoninėje, 1953—1956 Kauno Med. in-to chirurginės stomatologijos katedroje. 1956—60 ligoninės stomatologinio skyriaus vedėja Kaune. Nuo 1960 Kauno Med. in-to chirurginės stomatologijos katedros asistentė. Nuo 1962 TSKP narė. Paskelbė moksl. straipsnių apie dantų periapikalinių židinių įtaką reumatiniam procesui, jų chirurginį gydymą.

PÃDIEVAITIS — kaimas Šilalės rj., Kvėdarnos apyl., 3 km į p. nuo Kvėdarnos, Jūros deš. krante. 121 gyv. (1959). Jūros kair. krante, priešais P., yra didelio piliakalnio, vadinamo Pavėžiu, liekanos.

Piliakalnis buvo įrengtas buvusiame aukštumos kyšulyje, kurio galas atkirstas plačiu grioviu ir už jo supiltu maždaug 7 m aukščio pylimu. Išlikusi tik dalis pylimo ir aikštelės r. kraštas. Visą vakarinę piliakalnio dalį nuplovė Jūra. Šalia piliakalnio iš š. pusės yra beveik 1 ha priešpilio aikštė, apsupta grioviu. Aplink piliakalnį ir priešpilį, dideliame buv. gyvenvietės plote, randama apdegusių akmenų, molio gabalų, I t-mečiui būdingos lipdytinės grublėtosios keramikos ir XI—XIII a. žiestosios keramikos.

PÃDIEVYČIO DRAUSTÌNIS — landšaftinis draustinis Šilalės rj., 11 km į š. nuo Šilalės, 4 km į p. nuo Laukuvos. Plotas 125 ha. Į draustinį įeina apie 20 m aukščio Dievyčio piliakalnis, apaugęs eglynu, ir 33 ha Dievyčio ežeras. Piliakalnio r. papėde teka Yžnė (Akmenos intakas) ir prieina Ežervyčio pelkė, per kurią į Dievyčio kalną ėjusi kūlgrinda. Dievyčio piliakalnis — senovės lietuvių kulto vieta. Iki XIX a. vid. piliakalnio papėdėje stovėjęs stabakulis — apeiginis akmuo. Dabar ant kalno yra estrada, rengiamos rajono dainų šventės, jaunimo festivaliai.

PADÝSNIS — **1.** Kaimas Ignalinos rj., Mažėnų apyl., 15 km į š. r. nuo Ignalinos, 3 km į p. nuo Dysnykščio ežero, prie Dysnos upės. 38 gyv. (1959). Yra Padysnio hidroelektrinė (150 kW, past. 1959). Ist. šaltiniuose P. minimas 1621.

2. Kaimas Ignalinos rj., Kačergiškės apyl., 11 km į š. nuo Mielagėnų, prie Dysnos upės, 1 km nuo Baltarusijos TSR sienos. 14 gyv. (1959). Per P. eina Ignalinos—Vidžių kelias. Kaime yra buv. dvaro parkas (apie 2 ha). Jame auga retai pasitaikantys Lietuvoje medžiai — pilkasis riešutmedis, veimutinė pušis, sidabrinė liepa ir kt.

PADOVINÝS — kaimas Kapsuko rj., 9 km į p. r. nuo Kapsuko, abipus Dovinės (Šešupės intako); apylinkės ir kolūkio centras. 384 gyv. (1959). Kuriasi nauja kolūkio gyvenvietė. Parduotuvė (nuo 1954), ryšių skyrius (nuo 1960), felčerių-akušerių punktas (nuo 1960), aštuonmetė m-la (pradinė įst. 1910), kultūros namai (nuo 1958), biblioteka (nuo 1947). Kaimo š. v. pakraštyje, pailgoje kalvoje, yra piliakalnis.

Padovinio piliakalnis

Piliakalnio šlaitai statūs, aukšti; aikštelė pailga, žemėjanti ir siaurėjanti į š. r. Aikštelės p. ir r. pakraščiuose supilti 0,5 m aukščio pylimai. Piliakalnio p. pusėje yra 30 m ilgio ir 25 m pločio pakopa, primenanti priešpilį. V. ir š. papėdėje yra sen. sodybvietės pėdsakų. Rasta lipdytinės keramikos (lygiu, grublėtu ir brūkšniuotu paviršiumi) ir žalvarinė Romos imperijos moneta. Piliakalnis įrengtas pirmaisiais mūsų eros amžiais ir naudotas visą I t-metį.

Caro ir buržuazijos valdymo metais P. buvo valsčiaus centras. D. Tėvynės karo pradžioje hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai nužudė P. naujakurius brolius Joną, Juozą ir Vytą Urbonavičius, V. Lietuvininką, J. Burokevičių, pieninės vedėją P. Katilių; 1947 metais burž. nacionalistai nužudė apylinkės sekretorių J. Dapkūną.

Lit.: **A. Kamiński**, Materiały do bibliografii archeologicznej Jaćwieży od I do XIII w.— „Materiały starożytne", t. 1, Warszawa, 1956 [p. 237—238].

PADRÍEŽIŠKĖS — kaimas Prienų rj., Jiezno apyl., 5 km į p. r. nuo Jiezno, Verknės kair. krante. 245 gyv. (1959). Iš p. prieina Gojaus miškas. Pr. m-la (nuo 1934).

PÃDUBINGĖ — kaimas Švenčionių rj., Pabradės apyl., 9 km į š. v. nuo Pabradės, 2 km į š. r. nuo Dubingių ežero. 162 gyv. (1959). Kaimą supa Arnionių, Dubingių miškai; per kaimą teka Dubinga (Žeimenos intakas). Yra pr. m-la, biblioteka.

PÃDUBINGĖS PÉLKĖ, Purvyno pelkė, — pelkė Švenčionių rj., 10 km į š. v. nuo Pabradės. Plotas 295 ha. Viduryje telkšo Purvyno ež. Per ežerą ir pelkę teka bevardis Dubingos intakas. Pelkės didesniąją dalį užima ežerinės kilmės raistinė žemapelkė, mažesniąją — tarpinio tipo pelkė. Durpių klodo didž. storis 4,6 m, vid. 1,87 m. Žemapelkės klode vyrauja viksvinės, viksvinės-žaliasamaninės ir raistinės durpės, tarpinio tipo klode — plyninės. Vid. susiskaidymas 26%, vid. peleningumas 7,5%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo storis iki 6 m. Už 1 km į p. r. nuo pelkės yra Padubingės kaimas.

PADUBYSÝS — kaimas abipus Dubysos, 5 km į š. r. nuo Seredžiaus. 159 gyv. (1959). Kaimo v. dalis priklauso Jurbarko rj., Seredžiaus apyl., r. dalis — Kauno rj., Daugeliškių apyl. Vandens malūnas (nuo 1920), pr. m-la (nuo 1928). Buv. P. dvaro rūmuose (kaimo v. dalyje) 1960 įsikūrė kultūros namai. Burž. nacionalistai 1945 Padubysyje nužudė apylinkės pirmininką A. Urbonavičių, 1956 — kolūkio pirmininko pavaduotoją J. Stašinską.

PÃDUMBLĖS-BUDRIŨ PÉLKĖ — pelkė Švenčionių rj., 2,5 km į p. nuo Labanoro, 0,5 km į p. r. nuo Labanoro—Joniškio kelio. Plotas 212 ha. Sausuminės kilmės raistinė žemapelkė, apie 2,5 km ištįsusi iš š. į p. Pietuose siekia Peršokšnų ež. Išilgai pelkės į Peršokšnų ež. teka Dumblė. Durpių klodo didž. storis 9 m, vid. 2,55 m. Vyrauja žemapelkinės plynraistinės durpės; yra ir aukštapelkinių kimininių. Vid. susiskaidymas 32%, vid. peleningumas 9,2%. Pelkės š. pakrantėje yra Padumblės kaimas, p.— Budrių kaimas.

PADŪ́MĖS MÓKESTIS — Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII a. imtas mokestis nuo valstiečio kiemo. *Ž. Dūmas.*

PADŪMÝS — kaimas Kaišiadorių rj., Kalvių apyl., 5,5 km į p. v. nuo Žiežmarių. 8 gyv. (1959). Per kaimą teka Dūmė (Limšiaus intakas). Kairiškių aštuonmetė m-la (1925—49 pradinė, 1949—61 septynmetė).

PÃDUOBIO MÍŠKAS — miškas Rokiškio rj., 2 km į r. nuo Juodupės, arti Latvijos TSR sienos. Priklauso Rokiškio miško pramonės ūkio Juodupės girininkijai. Plotas 1466 ha; iš jų 1078 ha užima medynai, 187 ha — eksploatuojamas Paduobio durpynas. Reljefas banguotas. Š. v. pakraščiu teka Juodupė (Vyžuonos intakas). Dirvožemiai jauriniai bei velėniniai jauriniai, priesmėliniai, ant riedulingų priemolių, vietomis smėliniai. 94% medynų savaiminės kilmės. Pušynų yra 40%, beržynų 25%, eglynų 18%, juodalksnynų 13%, baltalksnynų ir drebulynų po 2%. Jaunuolynai sudaro 41%, pusbrandžiai medynai 26%, pribręstantieji 17%, brandieji 16%. Vid. amžius 39 metai, vid. bonitetas II,5, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 122 ktm/ha, vid. prieauga 3,1 ktm/ha. Gausu stirnų, šer-

nų, kiškių, yra briedžių, lapių. Miškas eksploatacinis. Per metus iškertama apie 2900 ktm.

PĀDUOBIO PÉLKĖ — pelkė Rokiškio rj., 1 km į š. r. nuo Juodupės. Plotas 394 ha (pramoninis 313 ha). Kupstuota plynraistinė žemapelkė, apie 5 km ištįsusi Juodupės (Vyžuonos intako) slėnyje iš š. r. į p. v. Durpių klodas žemapelkinis — daugiasluoksnis ir plynraistinis;

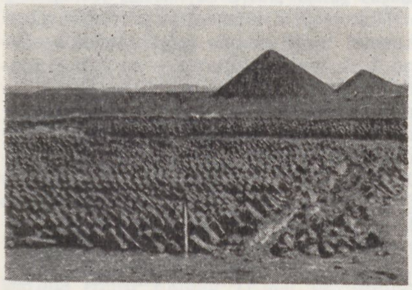

Paduobio pelkė. Gabalinių ir trupininių durpių laukas

jo didž. storis 5,7 m, vid. storis 2,4 m. Vid. susiskaidymas 34%, vid. peleningumas 14,7%. Pelkės p. dalis nusausinta; durpės kasamos. 1965 pagaminta 4500 t gabalinių durpių, 21 600 t trupininių durpių kurui, 19 700 t trupininių durpių trąšoms. P. ir š. r. pakraštyje, po durpėmis, yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo didž. storis 4,6 m.

PADUSTĒLIS — kaimas Zarasų rj., Žukliškių apyl., 1,5 km į p. nuo Dusetų, abipus kelio į Antalieptę; kolūkio centras. 218 gyv. (1959). Vakaruose pro kaimą teka Šventoji.

PĀDUSTIS — kaimas Zarasų rj., Antalieptės apyl., 1,5 km į v. nuo Antalieptės, Šventosios kair. krante; kolūkio centras. 311 gyv. (1959). Iki XX a. pradžios P. buvo dvaras.

PADVARIAĨ — kaimas Kretingos rj., Kurmaičių apyl., prie Kretingos miesto š. ribos. 438 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Akmena. Ties kaimu į ją įteka Burkštinas. Pro P. eina Šiaulių—Kretingos glžk. Yra invalidų namai (nuo 1946). Akmenos deš. krante ties P. buvo I t-mečio pr. m. e. 8 pilkapiai. Iš jų 2 išlikę (vienas 1,5 m aukščio, 13 m ilgio, 11,5 m pločio; kitas 2 m aukščio, 19 m skersmens), kiti suardyti. Pilkapiai netyrinėti.

PADVARĨŠKIAI — kaimas Alytaus rj., Punios apyl., 7 km į š. r. nuo Alytaus, prie Kaišiadorių—Alytaus plento. 223 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Punelė (Nemuno deš. intakas). Pr. m-la (nuo 1921). Ist. šaltiniuose P. minimi 1747.

PĀEGLESIAI — kaimas Akmenės rj., Ventos apyl., 6 km į p. v. nuo Akmenės, prie Šiaulių—Mažeikių geležinkelio. 1959 buvo 153 gyv., 1968 — 302. P. pakraščiu teka Eglesys (Ventos intakas). Buv. dvaro rūmuose įsikūrę invalidų namai.

PĀEŽERĖ — kaimas Plungės rj., Paukštakių apyl., 15 km į š. r. nuo Plungės, į š. nuo Šiaulių—Kretingos geležinkelio. 200 gyv. (1959). Į š. r. nuo kaimo yra Alsėdžių ež. Per kaimą eina Šiaulių—Kretingos plentas. Burž. nacionalistai 1945 nužudė P. gyventoją P. Lakštutį, dalyvavusį žemės dalijimo komisijoje, 1948 — apylinkės pirmininką P. Joniką, 1950 — kolūkio pirmininką J. Stongvilą.

PAEŽERIAĨ — **1.** Kaimas Vilkaviškio rj., Alvito apyl., 3 km į p. v. nuo Vilkaviškio. 167 gyv. (1959). Iš š. prie kaimo prieina Paežerių ež., p. pakraščiu eina Kapsuko—Kybartų plentas. Melioracinės statybos valdyba, mechaninės dirbtuvės. Pr. m-la (nuo 1922). Ežero pakrantėje yra buv. P. dvaro rūmai — resp. reikšmės archit-ros paminklas. Juose įsikūrusi melioracinės statybos v-ba.

Rūmai neoklasicistinio stiliaus, statyti XVIII—XIX a. Jų priešakinis fasadas su frontonu ir keturių joninėnių kolonų portiku papuoštas dantytu karnizu ir frizu, dekoruotu triglifais bei metopomis. Šio fasado langai yra su sandrikais. Virš pirmojo aukšto langų yra gipsatūriniai bareljefai. Užpakalinis rūmų fasadas su pusapvaliu balkonu atkreiptas į ežerą.

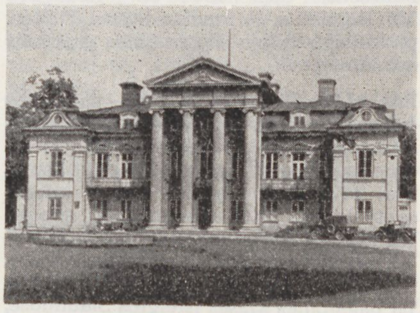

Paežeriai 1. Vilkaviškio melioracinės statybos valdybos (buv. Paežerių dvaro) rūmai

Rūmų išplanavimas anfiladinis. Puošnų pirmojo aukšto interjerą sudaro vestibiulis, rotondinė salė (buv. bilijardinė) ir kt. kambariai. Didelę antrojo ir trečiojo aukšto dalį užima apvali (buv. šokių) salė. Ji papuošta 6 piliastrais ir keturkampiu su aštuoniakampėmis rozetėmis plafonu. Viršum salės durų ir tarplangiuose yra augalinių motyvų ornamentai, gipsatūriniai šokėjų siluetai. Greta salės esantys kambariai papuošti kolonomis, puskolonėmis, gipsatūromis. Iš v. ir š. rūmus supa 16 ha parkas (su vaisių sodu), kurio alėjos sudaro netaisyklingą trikampį. Parke yra dekoratyvinių (introdukuotų ir vietinių) medžių. Jame iškasti tvenkiniai ir jungiamieji grioviai, per kuriuos padaryti tilteliai. Nuo rūmų į Kapsuko—Vilkaviškio plentą veda kaštonų alėja.

Po 1794 sukilimo į P. buvo ištremtas architektas M. Knakfusas. Manoma, kad, kurį laiką čia gyvendamas, jis suprojektavo P. dvaro rūmus.

2. Kaimas Vilkaviškio rj., Paežerių apyl., 9 km į r. nuo Vilkaviškio; kolūkio centras. 155 gyv. (1959). Kaime yra Paežerių ež. Iš p. v. prieina Paežerių miškas. Mechaninės dirbtuvės (nuo 1960), parduotuvė, aštuonmetė m-la (nuo 1868 pradinė, 1950—61 septynmetė), biblioteka (nuo 1954). XIX a. pab.—XX a. pr. Paežeriai buvo valsčiaus centras. 1905 Paežeriuose vyko demonstracijos prieš caro valdžią; valstiečiai atsisakė mokėti mokesčius, išdaužė valsčiaus v-bą. Paežeriuose gimė rašytojai V. Kudirka (1858) ir A. Kriščiukaitis-Aišbė (1864). 1965 pastatytas V. Kudirkos paminklas

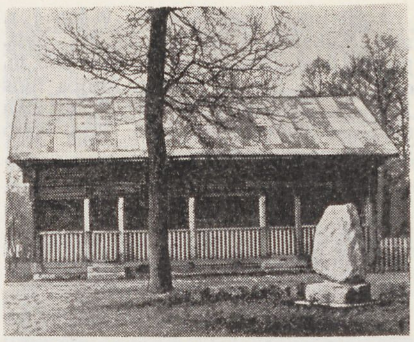

Paežeriai 2. Vinco Kudirkos klėtelė-muziejus

(skulpt. V. Pleškūnas) ir atidaryta memorialinė klėtelė-muziejus.

3. Kaimas Šiaulių rj., Raudėnų apyl., 10 km į p. v. nuo Kuršėnų. 76 gyv. (1959). Kaimo v. pakraštyje yra Paežerių ež., iš r. prieina Paežerių miškas. Felčerių-akušerių punktas (nuo 1957), kultūros namai ir biblioteka (nuo 1960).

PĀEŽERIO MĨŠKAS — miškas Panevėžio rj., 6 km į r. nuo Panevėžio, į š. nuo Šiaulių—Daugpilio geležinkelio. Priklauso Panevėžio miško pramonės ūkio Paežerio girininkijai. Plotas 1329 ha. *Pajuosčio-Gitėnų miškų* masyvo dalis. Šiaurėje P. m. siekia Lėvens upę. P. v. pakraštyje įsikūręs Paežerio kaimas.

PĀEŽERIS — kaimas Šilalės rj., Upynos apyl., 12 km į š. v. nuo Skaudvilės, 4 km į š. nuo Upynos; kolūkio centras. 244 gyv. (1959). Į r. nuo P. yra Lingių ež. Kaimo sodybos plačiai išsisklaidžiusios vienkiemiais. Upynos—Kaltinėnų kelias dalija kaimą į 2 dalis; v. dalis (129 gyv.) dar vadinama Paežeriu I, r. (115 gyv.) — Paežeriu II. Yra pr. m-la (nuo 1923).

Ties P., apie 300 m į v. nuo kelio, yra kalva, vietos gyventojų vadinama **Karnaga.** Tai apardytas senkapis su degintiniais ir griautiniais kapais. 1966 Istorijos in-tas ištyrė 133 VII—VIII a. kapus ir 14 XV—XVI a. kapų. Rasta žalvarinių papuošalų: nuokamienių bei kryžinių smeigtų, lankinių aguoninių ir kt. segių, rankogalinių ir įvijinių apyrankių, be to, gintaro karolių, geležinių darbo įrankių, ginklų ir žirgų aprangos daiktų. Visi radiniai yra Istorijos-etnografijos muziejuje Vilniuje. Kai kurie radiniai iš to senkapio dar prieš D. Tėvynės karą pateko į Kauno, Vilniaus bei Telšių muziejus, kiti yra Kraštotyros d-jos Šilalės sk. rinkiniuose.

PAEŽERIŲ̃ ẼŽERAS — **1.** Ežeras Vilkaviškio rj., 3 km į v. nuo Vilkaviškio. Plotas 258 ha, didž. gylis 12,7 m, vid. gylis 4,6 m. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 3200 m, didž. plotis 1330 m. Kranto linija stambiai vingiuota; jos ilgis 12,2 km. Krantai vietomis pelkėti. Įteka Kastinė, išteka bevardis Šeimenos intakas. P. pakrantėje yra Paežerių kaimas.

2. Ežeras Šiaulių rj., 10 km į p. v. nuo Kuršėnų. Plotas 71 ha. Ežeras ištįsęs iš š. į p.; ilgis 2670 m, didž. plotis 550 m. V. ir r. krantai statūs, š. ir p. žemi, pelkėti. Iš š. dalies išteka Akmena (Ventos intakas). Š. pakrantėje įsikūręs Dirvonėnai, rytinėje — Paežeriai.

3. Ežeras Vilkaviškio rj., 9 km į r. nuo Vilkaviškio. Plotas 30 ha, didž. gylis 3,6 m. Ežeras ovalus; ilgis 680 m, didž. plotis 520 m, kranto linijos ilgis 1930 m. Krantai žemi. Per P. e. teka Gulbinas (Šešupės intakas). Prie ežero yra Paežerių kaimas.

Paežerių ežeras 3.

PAEŽERIŨ PÉLKĖ — pelkė Klaipėdos rj., 12 km į v. nuo Rietavo, prie Žemaičių plento, ties Endriejavu. Plotas 141 ha. Plynraistinė žemapelkė. Viduryje telkšo Kapstato ež. Per pelkę į jį teka Dievupis, išteka Veiviržas. Durpių klodo didž. storis 3,9 m, vid. 2,06 m; vid. susiskaidymas 26%, vid. peleningumas 10,8%. Ištekliai apie 1,6 mln. m^3. Po durpėmis slūgso ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo didž. storis 7 m.

PAEŽERIŨ-ROZALĪMO MIŠKAĨ — miškų masyvas Pakruojo rj., tarp Pakruojo ir Rozalimo. Priklauso Pakruojo miškų ūkio Pakruojo, Klovainių ir Rozalimo girininkijoms. Plotas 1903 ha. Š. ir š. v. dalį sudaro Paežerių miškas (1467 ha), p. dalį — Rozalimo miškas (436 ha). Šiaurės rytuose masyvas susisiekia su Legminės mišku. Per Paežerių mišką teka Ežerėlė (Daugyvenės intakas); jos krantuose įsikūrę kaimai (Bešoniai, Šinkaučiškis, Vengriškis) dalija Paežerių mišką į 2 dalis. Paviršius — banguota dugninės morenos lyguma. Dirvožemiai velėniniai glėjiški, velėniniai karbonatiniai (sujaurėję) ir velėniniai jauriniai (Rozalimo miške), priesmėliniai ir priemoliniai. Paežerių miške vyrauja garšviniai minkštųjų lapuočių medynai su žymia uosio ir vietomis eglės priemaiša, Rozalimo miške — kiškiakopūstiniai pušynai ir eglynai. 95% medynų savaiminės kilmės. Bonitetas I—II, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 130 ktm/ha. Yra briedžių, šernų, stirnų, lapių, kiaunių, usūrinių šunų, voverių. Paežerių miško š. v. dalis, esanti Ežerėlės kair. krante, įeina į Pakruojo miesto žaliąją zoną; kita masyvo dalis eksploatacinė, išskyrus apsauginę juostą palei Pakruojo—Rozalimo kelią.

PAEŽERIŨ-ŽAIGĖNŲ MIŠKAĨ — miškų masyvas Šiaulių rj., 8 km į p. v. nuo Kuršėnų, į p. nuo Šiaulių—Kretingos plento. Priklauso Kuršėnų miško pramonės ūkio Paežerių girininkijai. Plotas 2076 ha; medynų 1871 ha. Masyvas ištįsęs iš š. į p. Jį sudaro Steponiškio (84 ha), Lapkasių (40 ha), Paežerių (1712 ha), Antaniškių (25 ha), Ramono (124 ha) ir Žaigėnų-Pusgudžių (91 ha) miškai. Reljefas banguotas. Dirvožemiai jauriniai ir velėniniai jauriniai, įvairiai sujaurėję, glėjiški, priesmėliniai, susiformavę ant riedulingų karbonatingų priemolių. 95% miškų savaiminės kilmės. Beržynų yra 57%, eglynų 31%, baltalksnynų 6%, pušynų 4%, drebulynų ir juodalksnynų po 1%. Jaunuolynai sudaro 27%, pusbrandžiai medynai 43%, pribręstantieji 22%, brandieji 8%. Medynų vid. amžius 40 metų, vid. bonitetas II,1, vid. skalsumas 0,73, vid. tūris 131 ktm/ha, vid. prieauga 3,3 ktm/ha. Yra briedžių, elnių, danielių, stirnų, šernų, pilkųjų ir baltųjų kiškių, lapių, usūrinių šunų, kiaunių, voverių, jerubių, pamiškėse — kurapkų. Miškai eksploataciniai, išskyrus 123 ha apsauginę juostą palei Šiaulių—Kretingos geležinkelį ir plentą. Per metus iškertama apie 4200 ktm.

„PAGÁLBA" — mėnesinis protestantų laikraštis, ėjęs 1904—38. Redagavo V. Gaigalaitis. Iš pradžių leistas Tilžėje, paskui Priekulėje. Spausdintas gotiškais spaudmenimis.

PAGALBĪNĖS MOKỸKLOS — specialios bendro lavinimo mokyklos protiškai atsilikusiems vaikams (debilams). Lietuvoje pirmąją P. m. (vedėjas J. Laužikas) 1931 Kaune įsteigė Kauno miesto savivaldybė. 1938 suorganizuoti specialūs mkt. kursai, kuriuose buvo teikiama pagrindinių spec. pedagogikos žinių. Tais metais pr. m-lų pagrindu P. m. arba pagalbinės klasės įsteigtos Šiauliuose, Panevėžyje ir Rokiškyje, bet jos neturėjo nei spec. programų, nei vadovėlių, nei materialinės bazės.

Tarybų Lietuvoje P. m. steigiamos miestuose ir rajonų centruose, kad visi protiškai atsilikę vaikai būtų mokomi ir auklėjami. Visos P. m. turi internatus. Vaikai mokomi ir išlaikomi valstybės lėšomis. P. m. yra 8 klasių. Jos veikia pagal specialias mokymo ir auklėjimo programas. Be bendrųjų dalykų, jose nemaža vietos skiriama korekciniam auklėjimui (ritmikai, logopedijai, gydomajai mankštai) ir prof. mokymui (šaltkalvystei, stalių amatui, siuvimui, batsiuvystei, statybai, žemdirbystei ir kt.). Į P. m. vaikai priimami pedagoginių-medicininių komisijų nutarimu. Mokiniai, baigdami P. m., įgyja specialybę ir gali įsidarbinti atitinkamoje darbo srityje. P. m. mokytojai ir auklėtojai rengiami spec. kursuose. 1958 įsteigta defektologų specialybė Vilniaus Ped. in-te, nuo 1960 — Šiaulių Ped. in-te. P. m. mokytojai ir auklėtojai gauna 25% padidintą atlyginimą. 1967 Tarybų Lietuvoje veikė 18 P. m., kuriose mokėsi apie 2850 vaikų ir dirbo 450 mokytojų bei auklėtojų. P. m. priklauso Švietimo m-jai.

PAGÁLVĖ — valstybinis mokestis, imtas Lietuvoje 1795—1887 nuo „revizinės sielos", t. y. nuo vyriškos lyties žmogaus, nepriklausančio kuriam nors privilegijuotam luomui.

Įvedant tokius mokesčius Lietuvoje, reikėjo sužinoti, kiek yra vyrų, kur jie gyvena ir kam priklauso. Tuo tikslu buvo daromi surašymai, vad. revizijos. Pirmoji revizija padaryta 1795—1796 ir turėjo būti kartojama kas 15 metų. Surašomi buvo visi žmonės, nuo jauniausio iki seniausio. Nustatytas sąrašuose vyriškos lyties žmonių skaičius, neatsižvelgiant į būsimus mirimus ir gimimus, turėjo galioti iki kt. revizijos, t. y. 15 metų. Revizija nustatydavo dvarui bendrą mokesčių sumą, kurią pats dvarininkas padalydavo tarp savo valstiečių. Jeigu kurioje nors dvaro valdoje dėl epidemijų ar bado staiga pasikeisdavo valstiečių skaičius, dvarininkas galėjo prašyti papildomos revizijos.

Nuo revizinio žmogaus priv. dvaruose kasmet buvo imama pagalvės mokesčio po 1 rb, valstybiniuose — po 2 rb. P. mokestis buvo papildomai 12% padidinamas paštui išlaikyti, 2% — administracijai ir kt. reikalams. Nuo 1886.I.1 P. panaikinta dvarininkų valstiečiams, o nuo 1887.I.1 ir kt. valstiečiams. Ji pakeista žemės mokesčiu, nustatomu pagal dirvos kokybę ir ūkinį geografinį sodybos patogumą.

PĀGARDĖ — kaimas Mažeikių rj., Sedos apyl., 3 km į p. v. nuo Sedos. 329 gyv. (1959). Per kaimą teka Varduva (Ventos intakas). Pr. m-la (nuo 1950).

PAGARĒCKIS Jurgis [1899.IV.19 Šeškuose (Panevėžio rj.) — 1960.III.5 Panevėžyje] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Prasidėjus I pasaul. karui, su šeima pasitraukė į Rusiją, dirbo angliakasiu Donbase, dalyvavo 1917 streikuose, bendradarbiavo su komunistais. 1918 grįžęs į Panevėžį, su kitais kūrė Tarybų valdžios organus, dirbo milicijoje. Tarybų valdžią nuslopinus, suimtas. Išėjęs iš kalėjimo, platino kom. lit-rą kareivių tarpe. 1919—38 Komunistų partijos narys. Dirbo part. organizatoriumi. 1920 už rev. veiklą nuteistas mirti, bet nuosprendis buvo pakeistas. 1921 Lietuvai ir Tarybų Rusijai pasikeitus polit. kaliniais, išvyko į Maskvą, iki 1928 mokėsi Valstybiniame kino in-te. 1928—1941 kino operatorius Maskvoje. 1941—1942 tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1942—47 kino operatorius Alma Atoje, Maskvoje, Kaune. Nuo 1948 pensininkas.

PAGARŠVỸS — kaimas Prienų rj., Ašmintos apyl., 7 km į š. r. nuo Prienų. 102 gyv. (1959). Per kaimą teka Garšvė (Ošvenčios intakas). Ties P., stačiašlaitėje kalvoje, yra piliakalnis.

Piliakalnio aikštelė 25 m ilgio, 18 m pločio, iš visų pusių apjuosta pylimu, žemėjančiu rytų link. Aikštelėje ir p. r. šlaite žymus kultūrinis sluoksnis. P. r. ir r. papėdėje būta sen. sodybos; čia rasta lipdytinės (grublėtu, lygiu ir brūkšniuotu paviršiumi) ir žiestosios keramikos. Piliakalnis įrengtas pirmaisiais mūsų eros amžiais, bet buvo naudojamas ir vėliau. Kaimo apylinkėse rastas laivinis kovos kirvis.

Pagaršvio piliakalnis

PAGAUJĒNAI — kaimas Eišiškių rj., 6 km į p. r. nuo Dieveniškių, prie Baltarusijos TSR sienos; apylinkės centras. 107 gyv. (1959). Kaimas gatvinis. Jo p. pakraščiu teka Gauja (Nemuno intakas). Pr. m-la (nuo 1946), biblioteka (nuo 1958).

PAGAUSANTỸS — kaimas Jurbarko rj., Juodaičių apyl., 10 km į p. v. nuo Ariogalos. 376 gyv. (1959). Kaimas ištįsęs apie 5 km iš š. į p. palei Gausantę (Mituvos kair. intaką). Pr. m-la.

PAGĒGIAI — miestas Šilutės rj., 27 km į p. v. nuo Tauragės, 5 km į š. nuo Nemuno. 3436 gyv. (1959). Teritorija 414 ha (užstatytas plotas 170 ha). Miesto p. v. pakraščiu teka Gėgė; į p. nuo P. yra Velnežeris (Pagėgių ež.). Iš š., š. v. ir p. miestą supa miškai. Plano struktūra radialinė. Mieste 17 gatvių (1967), kurių bendras ilgis 11 km; yra parkas. Butų fondas 17 900 m^2 komunalinio ir apie 3200 m^2 individualinio gyv. ploto. Per P. eina Radviliškio—Sovetsko ir Klaipėdos—Sovetsko glžk.; plentai jungia P. su Klaipėda, Jurbarku, Taurage, Sovetsku. Veikia gyventojų buitinio aptarnavimo dirbtuvės, malūnas, kepykla. Yra 135 lovų ligoninė (įst. apie 1948), vid. m-la (nuo 1925 prog-ja, apie 1929 įsteigta g-ja), mokykla-internatas (1957—58 vaikų namai), vaikų darželis ir lopšelis, kultūros namai, biblioteka, kino teatras, stadionas. Už miesto, Nemuno slėnio šlaite, yra apardyto piliakalnio liekanos (anksčiau jis kartais buvo vadinamas Būbliškių, Birštoniškių piliakalniu). Miesto teritorijoje XX a. pr. aptiktas IX—XII a. senkapis. Iki XIX a. P. vietoje buvo nedidelis kaimas, minimas jau 1281—82 ist. šaltiniuose. Miestas pradėjo kurtis, nutiesus Klaipėdos—Tilžės geležinkelį (1875) bei plentą ir pastačius P. geležinkelio bei pašto stotis. 1887 Pagėgiuose buvo 662 gyventojai. XX a. pr. per P. buvo gabenami rev. leidiniai, jų tarpe leninine „Iskra". Po Versalio taikos sutarties, atskyrus Klaipėdos kr. nuo Vokietijos, P. tapo apskrities centru (1920). 1923 prijungus Klaipėdos kr. prie Lietuvos, P. ėmė sparčiai augti (1925 — 1404 gyv., 1932 — apie 4000). Buvo nutiestos pagr. gatvės, apstatytos daugiausia mūriniais namais. Mieste vyko dideli arklių turgūs, veikė 1 lietuvių ir 2 vokiečių bankai, muitinė su sandėliais, liet. g-ja ir vok. realinė m-la, buvo 2 gydytojai, 2 vaistinės, biblioteka. 1931

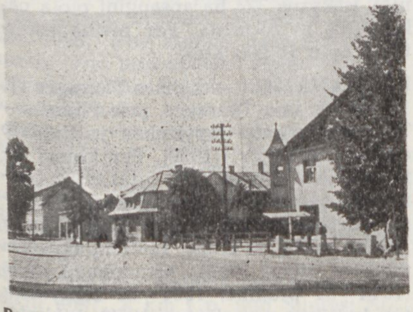

Pagėgiai. Vilniaus gatvė

Pagėgiai. Vidurinė mokykla

Pagėgiuose veikė siunčiamos į Vokietiją ir gabenamos iš ten slaptos LKP korespondencijos perdavimo punktas. 1938 Pagėgiuose daugiau kaip 2 savaites streikavo statybos darbininkai, reikalaudami pakelti darbo užmokestį. Vok. faš. okupacijos metais visos lietuvių kultūrinės įstaigos buvo uždarytos, g-ja paversta kareivinėmis. D. Tėvynės karo metu hitlerininkai netoli P. įsteigė tarybinių karo belaisvių stovyklą, kurioje buvo nužudyta apie 30 000 žmonių. 1950—62 P. buvo rajono centras. 1947—50 ėjo laikr. „Pagėgių balsas", 1950—59 „Raudonasis artojas", 1959—62 „Už komunistinį darbą".

„PAGĒGIŲ BAĨSAS" — tarybinis buvusio Pagėgių rajono laikraštis, ėjęs 1947. III.5—1950.XI.15 du kartus per savaitę.

PAGĒGIŲ MIŠKAĨ — miškų masyvas Šilutės rj., 2 km į š. v. nuo Pagėgių, abipus geležinkelio ir plento į Klaipėdą. Priklauso Šilutės miško pramonės ūkio Pagėgių girininkijai. Plotas 2254 ha; medynų 1942 ha. Masyvą sudaro Pagėgių (268 ha), Anužių (73 ha), Pavilkių (501 ha), Kadagynės (648 ha) ir Stumbragirių-Šilagalių (764 ha) miškai. Masyvas driekiasi Nemuno deltos žemumos pakraščiu. Reljefas banguotas. Per masyvo vidurį teka Vilka (Gėgės intakas); šiaurėje prasideda Kamonos intakas Eisra. Dirvožemiai daugiausia aliuviniai jauriniai, velėniniai jauriniai bei velėniniai jauriniai gliejiški, priesmėliniai, priemoliniai, pietuose — smėliniai. Vyrauja brukniniai, kiškiakopūstiniai bei mėlyniniai miško tipai. Apie 70% medynų kultūrinės kilmės. Pušynų yra 65%, eglynų 16%, beržynų 9%, ąžuolynų ir juodalksnynų po 3%, uosynų 2%, drebulynų 1%. Aptinkama maumedžių, pocūgių, kedrinių pušų. Jaunuolynai sudaro 43%, pusbrandžiai medynai 46%, pribręstantieji 8%, brandieji 3%. Vid. amžius 45 metai, vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 129 ktm/ha, vid. prieauga 2,9 ktm/ha. Yra stirnų, šernų, lapių, kiaunių. Miškai įeina į Pagėgių miesto žaliąją zoną.

„PAGÉLBOS ŽÕDIS" — provokacinis žvalgybos laikraštis, išleistas 1926.III.3 Šiauliuose. Redagavo A. Špengleris. Buvo įrašyta, kad laikraštį leidžia Šiaulių miesto ir apylinkės darbininkai. Kom. spauda („Tiesa", 1926, Nr. 46 ir 49; „Skardas", 1926, Nr. 3) leidinį demaskavo.

PAGELEŽIAĨ — kaimas Ukmergės rj., Atkočių apyl., 19 km į p. v. nuo Ukmergės, prie Kauno—Zarasų plento. 209 gyv. (1959). Į p. nuo kaimo yra Pageležių miškas, o į p. r.— eksploatuojamas Pageležių durpynas. Girininkija, parduotuvė, ryšių skyrius, aštuonmetė m-la (1923—53 pradinė, 1953—62 septynmetė).

PAGELEŽIŲ-KAUŠÁNKOS MIŠKAĨ — miškų masyvas Jonavos rj., 9 km į š. r. nuo Jonavos, prie Kauno—Zarasų plento. Priklauso Jonavos miškų ūkio Pageležių ir Jonavos girininkijoms. Plotas 3234 ha; iš jų 1955 ha medynų, 575 ha pelkių (218 ha užima *Tabalų pelkės* dalis), 113 ha pievų, 104 ha ganyklų. Masyvo rytuose yra Pageležių (724 ha) ir Tabalų (109 ha) miškai, viduryje — Kaušankos (1307 ha), vakaruose — Bareišių (155 ha), Pupkulių (265 ha), Patarkų (240 ha) ir Markutiškių (434 ha) miškai. Reljefas lyguminis, pelkėtas. Pageležių miške prasideda Geležė (Šventosios intakas). Per Bareišių ir Pupkulių miškus teka Lokys (Neries intakas). Dirvožemiai jauriniai gliejiški, velėniniai jauriniai gliejiški, smėliniai ir priesmėliniai. Pušynų yra 51% (daugiausia brukninių), beržynų 21%, eglynų 17%, juodalksnynų 9%, drebulynų ir baltalksnynų po 1%. Pageležių miške įveista maumedžio. Vyrauja jaunuolynai (ypač Kaušankos miške); brandieji medynai teužima 2,6%. Vid. amžius 35 metai, vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,72, vid. tūris 137 ktm/ha, vid. prieauga 3,9 ktm/ha. Retesnieji augalai: kilnioji glindė, vienažiedė kriaušlapė, vienlapis gedutis, vėjalandė šilagėlė, pilkalapė sidabriukė, šiaurinė linėja, pelkinis pataisas. Yra briedžių, stirnų, šernų, lapių, usūrinių šunų, pilkųjų ir baltųjų kiškių, kiaunių, ūdrų, tetervinų, slankų, senuose durpynų karjeruose peri antys. Pelkėse yra gluodenų, gyvačių. Miškai eksploataciniai, išskyrus paplentės apsauginę juostą. Per metus iškertama apie 2500 ktm. Tarp Pageležių ir Kaušankos miškų įsikūrę Paliesės, Klimiškių, Palokės, Jeruzolimo, Egipto, Kaušankos, Malinavos, Marijampolės, Juozapavos vienkiemiai, o masyvo pakraščiuose — Pageležių, Panoterių, Bareišių, Pupkulių, Markutiškių, Ilgabradų kaimai.

PAGELEŽIŲ̃ RAĨSTAS — pelkė Jonavos rj., 2,5 km į v. nuo Veprių, 1 km į p. r. nuo Kauno—Zarasų plento, Bečių miško r. pakraštyje. Plotas 175 ha (pramoninis 160 ha). Per pelkę teka Geležė (Šventosios intakas). Didesniąją dalį užima raistinė žemapelkė, mažesniąją — tarpinio tipo pelkė. Durpių klodo didž. storis 4,4 m, vid. 3,1 m; vid. susiskaidymas 35%, vid. peleningumas 14,1%. Pelkė apsausinta. Kasamos durpės.

PĀGELUVIS — kaimas Šiaulių rj., Bazilionų apyl., 5 km į p. nuo Kurtuvėnų, 1 km į v. nuo Šiaulių—Sovetsko plen-

to. 65 gyv. (1959). V. pakraštyje yra Geluvos ež. Kaimą supa Paraudžių, Zuikiškės, Padubysio miškai. P.— šiauliečių mėgstama poilsio vieta. Vasarą veikia pionierių stovykla.

PĀGERVINĖS-BAGDŌNIŠKĖS MIŠKAĨ — miškų masyvas Šiaulių rj., 15 km į p. nuo Šiaulių, 2 km į v. nuo Pakapės. Priklauso Šiaulių miškų ūkio Pakapės girininkijai. Plotas 531 ha; medynų 490 ha. Masyvas ištįsęs iš š. r. į p. v. Jo š. r. dalį sudaro Pagervinės (316 ha), vid. — Kašarų (27 ha), Minaičių (56 ha) ir Montvydavos (32 ha), p. v.— Bagdoniškės (100 ha) miškai. Reljefas lyguminis. Dirvožemiai velėniniai jauriniai, priesmėliniai (vietomis sugliejėję), susiformavę ant riedulingų priemolių. Vyrauja 40—50 metų amžiaus, II—III boniteto savaiminės kilmės mišrūs beržo ir drebulės medynai su eglės priemaiša. Vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 121 ktm/ha. Gausu stirnų, šernų, kiškių, yra briedžių. Miškai eksploataciniai. Per metus iškertama apie 1500 ktm.

PAGIAĨ — kaimas Kelmės rj., Linkaučių apyl., 9 km į š. nuo Kražių, prie kelio į Užventį; kolūkio centras. 85 gyv. (1959). Albinavos aštuonmetė mokykla (1939—49 pradinė, 1949—62 septynmetė).

PAGỸNĖ — kaimas Kauno rj., Babtų apyl., 4 km į š. nuo Babtų, prie kelio į Kėdainius; tarybinio ūkio centras. 247 gyv. (1959). Per kaimą teka Gynia (Nevėžio intakas). Kultūros namai (nuo 1960), biblioteka.

PĀGIRGŽDŪTIS — kaimas Telšių rj., Varnių apyl., 8 km į p. r. nuo Varnių. 195 gyv. (1959). Prie kaimo stūkso viena aukščiausių Žemaitijos kalvų — Girgždūtė (228 m nuo jūros lygio). Iš r. prieina Pagirgždūčio miškas. Yra Nevardėnų aštuonmetė m-la. Ties P. yra krantinio tipo piliakalnis. Aikštelės ilgis 25 m, plotis 20 m; v. gale 3 m aukščio pylimas. Piliakalnio v. papėdėje yra sen. gyvenvietės žymių. Aptikta I t-mečio lipdytinės keramikos grublėtu paviršiumi.

PAGIRIAĨ — **1.** Miestelis Kėdainių rj., 18 km į p. r. nuo Ramygalos; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 317 gyv. (1959). Miestelio v. pakraščiu teka Rudekšna (Obelies deš. intakas). Iš P. eina keliai į Ramygalą, Šėtą, Ukmergę. Plano struktūra radialinė. Pastatai išsidėstę palei kelius. Pieninė, malūnas, lentpiūvė, mechaninės dirbtuvės, buitinio aptarnavimo dirbtuvės, ambulatorija (nuo 1948), vaistinė (nuo 1948), vid. m-la (iki 1944 pr. m-la, 1944—49 progimnazija, 1949—59 septynmetė m-la), kultūros namai (nuo 1956), biblioteka (nuo 1950). Prie buvusio Aneliavos dvaro (2 km į p. r. nuo P., dab. Aneliškis) 1908 rastas 14 sidabrinių „ilgųjų" lobis (vad. Aneliavos lobis); jis atiteko vilniečiui kolekcionieriui Kazarinovui. Ist. šaltiniuose P. kaimas minimas XVII a. pradžioje. 1629 pastatyta bažnyčia. Miestelis įsikūrė XVII a. pab. ar XVIII a. pradžioje. XIX a. ir XX a. pirmojoje pusėje P.— valsčiaus centras; veikė pr. m-la (1805 joje mokėsi 14 mokinių, 1811 — jau 27), vyko turgūs. 1859 miestelyje buvo 174 gyv., 1897 — 522, 1923 — 424. 1909 Pagiriuose įsteigta pirmoji Lietuvoje valstiečių koop. pieninė. Buržuazijos valdymo metais miestelyje veikė LKP·kuopelė, vadovaujama A. Dambrausko. Hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai 1941 išžudė didelę dalį P. gyventojų. D. Tėvynės karo metais miestelis smarkiai nukentėjo. Pokario metais kovoje su burž. nacionalistais žuvo 16 P. liaudies gynėjų, valsčiaus vykd. k-to pirmininkas A. Bičkovas, partorgas A. Dambrauskas, milicijos darbuotojas S. Vasiliauskas.

2. Kaimas Kauno rj., Garliavos apyl., 3 km į p. v. nuo Garliavos, prie Kauno—Kapsuko plento. 220 gyv. (1959).

3. Kaimas Biržų rj., Pabiržės apyl., 9 km į p. v. nuo Biržų, abipus Šiaulių—Biržų geležinkelio. 212 gyv. (1959). Iš p. prieina Daudžgirių miškas.

4. Kaimas Vilniaus rj., 12 km į p. v. nuo Vilniaus, 4 km į v. nuo Vilniaus—Lydos geležinkelio; apylinkės centras. 139 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs Baltosios Vokės pelkės v. pakraštyje. Per P. teka Vokė (Neries intakas), eina Vilniaus—Rūdninkų kelias. Parduotuvė.

PAGIRỸS Julius [g. 1929.VII.28 Ažubaliuose (Rokiškio rj.)] — veterinarijos gydytojas, veterinarijos mokslų daktaras (1967). 1951 baigė Veterinarijos akademiją. 1954—59 Gyvulininkystės ir veterinarijos, Biologijos, Zoologijos ir parazitologijos in-tų moksl. bendradarbis. 1954 apgynė veterinarijos mokslų kandidato disertaciją. 1960—67 Resp. veterinarinės laboratorijos, nuo 1967 Veterinarijos in-to direktorius. Veterinarijos mokslų daktaro disertacijoje apibendrino galvijų diktiokauliozės tyrimo duomenis, pasiūlė šios helmintozės ankstyvosios diagnostikos, remiantis alerginėmis reakcijomis, metodą, naujas kovos su ja priemones. Paskelbė moksl. straipsnių helmintologijos klausimais.

Lit.: Gyvulių ir paukščių kvėpavimo organų helmintozės, V., 1957; **J. Kazlauskas, J. Pagirys** [ir kt.], Gyvulių ir paukščių helmintozės, V., 1961.

PAGIRỸS Juozas [1895.IX.21 Kreščionyse (Rokiškio rj.) — 1918.XII.31 Rokiškyje] — 1918—19 proletarinės revoliucijos dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Tarnavo pas buožes, vėliau darbininkas Rygoje. 1915 mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. 1918 grįžo į Lietuvą, įstojo į LKP, su kitais sukūrė kom. kuopelę Obeliuose. 1918.XII išrinktas Obelių vls. rev. k-to nariu, vadovavo milicijai. Su kitais Rokiškio revoliucionieriais mėgino nuginkluoti karinį vokiečių traukinį; operacijai nepavykus, vok. žandarų nužudytas.

„PAGÓNŲ PĀSLAS" — protestantų laikraštis, ėjęs 1927—32 Berlyne. Leido misionierių Berlyno pasiuntinystės draugystė. Spausdintas Tilžėje.

PĀGRAIŽIO MĨŠKAS — miškas Prienų rj., 5 km į p. nuo Veiverių, Jiesios kair. krante. Priklauso Prienų miškų ūkio Šilavoto girininkijai. Plotas 636 ha; medynų 547 ha. Paviršius — banguota lyguma. P. pakraščiu į Jiesią teka Graižė. Dirvožemiai velėniniai jauriniai, vietomis gliejiški, priemoliniai, įdubimuose — puveniniai gliejiniai. 95% medynų savaiminės kilmės. Eglynų (su beržų, juodalksnių, skroblų ir drebulių priemaiša) yra 87%, juodalksnynų 12%, beržynų 1%. Jaunuolynai sudaro 62%, pusbrandžiai medynai 13%, pribręstantieji 10%, brandieji 15%. Bonitetas I—II, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 145 ktm/ha. Yra stirnų, šernų, lapių, kiaunių. Miškas eksploatacinis. P. pakraštyje įsikūręs Pagraižio kaimas.

PĀGRAMANČIO-DĨDKIEMIO MIŠKAĨ — miškų masyvas Šilalės rj., 9 km į p. nuo Šilalės, tarp Jūros ir jos intako Akmenos. Priklauso Tauragės miško pramonės ūkio Pagramančio ir Pajūrio girininkijoms. Plotas 3743 ha; medynų 3428 ha. Miškai apie 10 km tęsiasi iš v. į r. Šilalės—Didkiemio kelias dalija masyvą į 2 dalis: v. dalį sudaro Didkiemio miškas (1777 ha), r. — Pagramančio miškas (1971 ha). Didkiemio miškas labai vingiuotais pakraščiais; daug kur į jį įsiterpę kaimai (Didkiemis, Kulmiškė, Pažiuržmotis, Derviniškė, Laumėnai, Graužės, Rauškas, Gedėliškė, Būbiškė). Pagramančio miškas kompaktiškas. Reljefas banguotas, palaipsniui žemėjantis pietų link. Dirvožemiai daugiausia velėniniai jauriniai, įvairiai sujaurėję, gliejiški, priesmėliniai, vietomis priemoliniai. 98% medynų savaiminės kilmės. Eglynų yra 42%, beržynų 41%, drebulynų 8%, juodalksnynų 6%, pušynų 3%. Jaunuolynai sudaro 35%, pusbrandžiai medynai 29%, pribręstantieji 12%, brandieji 22%, perbrendusieji 2%. Vid. amžius 44 metai, vid. bonitetas II,2, vid. skalsumas 0,69, vid. tūris 132 ktm/ha, vid. prieauga 3 ktm/ha. Yra stirnų, šernų, pilkųjų ir baltųjų kiškių, kiaunių, lapių, usūrinių šunų, barsukų, voverių, jerubių, tetervinų. Miškai eksploataciniai, išskyrus 324 ha apsauginį plotą palei Jūrą ir Akmeną. Per metus iškertama apie 16 500 ktm.

PĀGRAMANTIS — kaimas Tauragės rj., 13 km į š. nuo Tauragės, prie Plungės—Tauragės plento; apylinkės ir kolūkio centras. 105 gyv. (1959). Per kaimą teka Akmena (Jūros kair. intakas) ir Gramančia (Akmenos kair. intakas). Dauguma pastatų išsidėstę pagal plentą. Lentpiūvė, ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1960), aštuonmetė m-la (1914—51 pradinė, 1951—61 septynmetė), kultūros namai (nuo 1958), bibliote-

Pagramančio piliakalnis

ka (nuo 1946). Kaimo š. pakraštyje yra piliakalnis. Jo aikštelė 75 m ilgio ir 40 m pločio. Piliakalnio š. dalį juosia 3—5 m aukščio pylimas. Už pylimo, lauke, aptikta I t-mečio sodybų. Čia randama lipdytų puodų šukių grublėtu paviršiumi. P. minimas XVI a. ist. šaltiniuose. 1774 pastatyta bažnyčia. 1841—1897 veikė pr. m-la. 1923 buvo 213 gyv. Po D. Tėvynės karo burž. nacionalistai nužudė 10 P. apylinkės tarybos darbuotojų.

PAGRÁUŽIAI — kaimas Kapsuko rj., Liubavo apyl., 12 km į p. v. nuo Kalvarijos, 2 km į š. nuo Liubavo; kolūkio centras. 111 gyv. (1959). Kaimo p. pakraščiu teka Graužė (Šešupės intakas). Liubavo aštuonmetės m-los komplektas, biblioteka (nuo 1950).

PAGRENDÕS MÌŠKAS — miškas Trakų rj., 4 km į p. nuo Elektrėnų. Priklauso Trakų miško pramonės ūkio Jagelonių girininkijai. Plotas 513 ha; medynų 474 ha. Miškas ištįsęs iš š. į p. apie 5 km. Reljefas banguotas. Š. dalis pelkėta. Dirvožemiai jauriniai, mažai sujaurėję, priesmėliniai, rečiau — smėliniai. Eglynų yra 61%, pušynų 28%, ąžuolynų 9%, drebulynų 2%. Jaunuolynai sudaro 51%, pusbrandžiai medynai 25%, pribręstantieji 11%, brandieji 13%. Medynų vid. amžius 40 metų, vid. bonitetas I,4, vid. skalsumas 0,68, vid. tūris 154 ktm/ha, vid. prieauga 3,8 ktm/ha. Tankus lazdynų bei šermukšnių trakas. Auga pavienių 100—120 metų amžiaus ąžuolų. 1955—59 metais pasodinta 11 ha ąžuolo, 1960—62 metais — 9 ha maumedžio su pušies bei eglės priemaiša. Yra stirnų, lapių, kiaunių, usūrinių šunų, voverių. Miškas eksploatacinis. Per metus iškertama apie 600 ktm. Š. r. pakraštyje įsikūręs Pagrendos kaimas.

PÃGRYBIS — kaimas Šilalės rj., Kaltinėnų apyl., 4 km į p. nuo Kaltinėnų. 179 gyv. (1959). Š. pakraščiu teka Akmena (Jūros intakas). Kultūros namai (nuo 1959). Prie kaimo, Akmenos kair. krante, yra nupiautinio kūgio formos, stačiais aukštais šlaitais piliakalnis, vad. Skuburlės kalnu.

Piliakalnio viršuje yra 20—23 m skersmens aikštelė. XX a. pr. lenkų archeologas L. Kšivickis užrašė daug padavimų apie šį piliakalnį, jo požemius ir juose slypinčius turtus. 1936—39, kasant žvyrą, netoli piliakalnio sunaikinti griautiniai ir degintiniai V—XII a. kapai. Kai kurie radiniai iš suardytų kapų laikomi Kauno ist. muziejuje.

PAGRỸNIAI — kaimas Šilutės rj., Jonaičių apyl., 4 km į p. nuo Šilutės; Šilutės ž. ū. technikumo mokomojo ūkio centras. 229 gyv. (1959). Pr. m-la.

PÃGRYŽUVIS — kaimas Kelmės rj., Tytuvėnų apyl., 4 km į v. nuo Tytuvėnų, prie kelio į Kelmę. 101 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs Gryžuvos krantuose. Kair. krante yra piliakalnis. Deš. krante stovi buv. dvaro rūmai (past. 1859 pagal F. Rimgailos projektą), kuriuose veikia 100 lovų respublikinė plaučių tuberkuliozės sanatorija (nuo 1951). Rūmus supa senas 7 ha parkas, pietuose pereinantis į natūralų mišką.

Parkas landšaftinio plano; yra 2 kalneliai (apsodinti vakarine tuja), 75 m ilgio pylimas. Per parką vingiuoja Gryžuvos intakas Bliukė; prie jos įrengti 2 tvenkiniai. Parke auga introdukuotų medžių: vakarinių tujų, veimutinių pušų, sidabrinių kėnių, europinių maumedžių, sidabrinių žilakrūmių, lanksvų, ligustrų ir kt.

P. dvarą ist. šaltiniai mini nuo XVI amžiaus. Buržuazijos valdymo metais jame veikė jėzuitų vienuolynas.

PAGUDĖ̃NAI, pogezanai,— *prūsų* gentis.

PÃGUDONĖ — kaimas Telšių rj., Gadunavo apyl., 12 km į š. v. nuo Telšių, 10 km į š. r. nuo Alsėdžių. 32 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs pietrytiniame Gudono ež. krante. Iš r. prieina Pamarkijos miškas. Yra Gadunavo aštuonmetės m-los komplektas. 1960 kaime aptikta VIII—IX a. griautinių kapų. Radiniai laikomi Telšių kraštotyros muziejuje.

PAGUL̃BIS — ežeras Molėtų rj., 6 km į š. v. nuo Aluntos, 1,5 km į v. nuo Anykščių—Aluntos kelio. Plotas 10 ha. Ežeras ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 540 m, didž. plotis 250 m. Krantai žemi, pelkėti. Išteka upelis į Virintą. Prie ežero yra Pagulbės kaimas.

PÁIČIŲ MÌŠKAS — miškas Šilutės rj., 7 km į p. nuo Švėkšnos. Priklauso Šilutės miško pramonės ūkio Saugų girininkijai. Plotas 922 ha; medynų 731 ha. Vakaruose susisiekia su Norkaičių mišku. Reljefas lyguminis. Dirvožemiai jauriniai bei velėniniai jauriniai glejiški, susiformavę ant fliuvioglacialinės deltos priesmėlių, vietomis smėlių. 95% medynų savaiminės kilmės. Pušynų (daugiausia kiškiakopūstinių) yra 43%, beržynų (daugiausia viksvinių) 30%, eglynų ir ąžuolynų po 12%, drebulynų 2%, juodalksnynų 1%. Jaunuolynai sudaro 64%, pusbrandžiai medynai 26%, pribręstantieji 7%, brandieji 3%. Medynų vid. amžius 35 metai, vyraujantis bonitetas II—III, vid. skalsumas 0,5, vid. tūris 65 ktm/ha, vid. prieauga 1,8 ktm/ha. Gausu stirnų, šernų, lapių, barsukų; yra briedžių. Miškas eksploatacinis, išskyrus 153 ha apsauginę juostą rytuose, palei Švėkšnos—Žemaičių Naumiesčio kelią.

PAILIAĨ — kaimas Šiaulių rj., Ginkūnų apyl., 8 km į p. v. nuo Šiaulių. 113 gyv. (1959). Pro P. teka Šventupis (Dubysos aukštupys). 0,5 km į r. nuo P., kalvelėje, yra plokštinių griautinių kapų.

Prieš D. Tėvynės karą kalvelė buvo ardoma, kasamas žvyras. Rasta žmonių kaulų ir IX—XII a. dirbinių (kryžinių sidabru dengtų smeigtukų, antkaklė ramentiniais galais, įvijinė apyrankė, pasaginių segių kampuotais ir pastorintais galais). Radiniai laikomi Šiaulių „Aušros" muziejuje.

PÃĮSTRIO MÌŠKAS — miškas Panevėžio rj., 11 km į š. nuo Panevėžio, 1,5 km į v. nuo Panevėžio—Pasvalio plento. Priklauso Pasvalio miškų ūkio Gegužinės girininkijai. Plotas 664 ha; medynų 598 ha. P. dalis, per kurią teka Pišia (Lėvens deš. intakas), dar vadinama Pišios mišku. Rytuose miškas siekia Įstrą (Lėvens intaką). Reljefas banguotas. Dirvožemiai jauriniai bei velėniniai jauriniai, smėliniai ir priesmėliniai, susiformavę ant gliejiškų priemolių. Vyrauja mėlyniniai miško tipai. Eglynų yra 40%, beržynų 34%, pušynų 23%, drebulynų ir juodalksnynų 3%. Jaunuolynai sudaro 46%, pusbrandžiai medynai 26%, pribręstantieji 28%. Vid. amžius 37 metai, vid. bonitetas II,6, vid. skalsumas 0,64, vid. tūris 79 ktm/ha, vid. prieauga 2,1 ktm/ha. Gausu stirnų, šernų, lapių, kiškių; yra briedžių, usūrinių šunų, kiaunių, voverių, slankų. Miškas eksploatacinis. Per metus iškertama apie 1900 ktm. Į r. nuo P. m. yra Paįstrio kaimas.

PAĮSTRỸS — kaimas Panevėžio rj., Piniavos apyl., 12 km į š. nuo Panevėžio. 199 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Įstras (Lėvens intakas). Parduotuvė, ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1955), aštuonmetė m-la (1903—49 pradinė, 1949—61 septynmetė), kultūros namai (nuo 1960), biblioteka (nuo 1946). P. dvaras ist. šaltiniuose minimas 1585.

PÃJAMANTIS — kaimas Plungės rj., Labardžių apyl., 12 km į p. r. nuo Rietavo, 1,5 km į š. r. nuo Žemaičių plento. 42 gyv. (1959). Per P. eina kelias iš Tverų į Žemaičių plentą. Felčerių-akušerių punktas (nuo 1962), aštuonmetė m-la (1936—51 pradinė, 1951—61 septynmetė). Aptiktas V—VIII a. senkapis; kai kurie radiniai iš jo laikomi Telšių kraštotyros muziejuje.

PAJÁRSKIS Petras [1895.II.23 Kupiškyje — 1942.III.13 Smailiuose (Biržų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1913—15 dirbo Rygoje, priklausė legalioms darbininkų organizacijoms. Nuo 1915 tarnavo Rusijos kariuomenėje. 1917 fronte įstojo į RSDDP(b), buvo pulko part. kuopelės pirmininkas, pulko k-to ir divizijos tarybos narys. 1918.VII grįžęs į Kupiškį, padėjo kurti pirmąsias apylinkėje LKP kuopeles. Vadovaujami P. ir kt. komunistų, kupiškėnai darbininkai ir valstiečiai 1918.XII.29 nuvertė burž. k-tą ir sukūrė Tarybų

valdžios organus. 1919 P. — Kupiškio aps. karo komisaras, paskui apskrities vykd. k-to valdymo skyriaus vedėjas. 1919.V vadovavo kupiškėnų kar. daliniui kautynėse su burž. kariuomene prie Panevėžio. 1919—21 dirbo pogr. darbą Rokiškio, Obelių, Marijampolės apylinkėse kaip LKP parajonio, paskui rajono k-to organizatorius. 1921 suimtas, 1922 amnestuotas, toliau dirbo part. darbą, už tai 1923—26 kalintas Panevėžyje. Paleistas dirbo LKP Kupiškio parajonio k-to sekretoriumi, Kupiškio ž. ū. darbininkų profs-goje, darbininkų klube. 1927, partijai leidus, išvyko į TSRS. Lietuvos polit. emigrantų suvažiavimo Berlyne (1928) dalyvis. Mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-te Maskvoje, po to Tarptautinėje Lenino m-loje prie Kominterno Vykd. k-to. 1931 ją baigęs, atvyko į Lietuvą dirbti part. darbo. 1932 pr. kooptuotas į LKP CK Sekretoriatą, dirbo Šiaulių aps., Kaune. 1932 pab. dalyvavo LKP CK plenume Maskvoje. Kaune 1933.IV suimtas ir 1934 nuteistas 8 metus kalėti. TSRS ir Lietuvai pasikeitus polit. kaliniais, 1935.VIII atvyko į Maskvą ir dirbo ūkinėse org-jose. 1942.III.7 su LKP CK sekretoriaus I. Meskupo vadovaujama part. darbuotojų grupe atvyko į Lietuvą partiz. kovai. Žuvo kautynėse su hitlerininkais. Palaidotas Vilniaus Karių kapinėse. P. vardu pavadinta viena Kupiškio gatvių. Nuo 1919 bendradarbiavo LKP spaudoje („Darbininkų gyvenime", „Darbininkų atstove", „Priekale", „Kibirkštyje", „Balse", „Partijos darbe"), rašė korespondencijas, eilėraščius, apsakymus. 1924 Panevėžio kalėjime parašė 4 veiksmų dramą „Kapitalo aukos". Ji ir kiti P. kūriniai išspausdinti rinkinyje „Po raudonąja vėliava" (1956).

PAJÁUJIS Juozas [g. 1908.XII.30 Padovinyje (Kapsuko rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, spaudos darbuotojas. Kilęs iš valstiečių. 1928 baigė Marijampolės mkt. seminariją.

Studijuodamas Ž. ū. akademijoje (1932—1933), Prekybos in-te (1934—35) ir Kauno un-te (1935—40), aktyviai dalyvavo rev. veikloje. Už tai 1933 pašalintas iš Ž. ū. akademijos, o 1935 ištremtas iš Klaipėdos. Nuo 1935 Komunistų partijos narys. Dalyvavo Kauno un-to studentų komunistų veikloje, rašė, su kitais spausdino ir platino kom. atsišaukimus. 1936—37 su kitais organizavo Kauno un-to studentų d-jas „Scientia" ir „Kultūra", kurios veikė LKP įtakoje. Redagavo rev. inteligentijos hektografuotą žrn. „Kova", su kitais organizavo un-to studentų antifašistų veiklą liaudies fronto pagrindais, bendradarbiavo pogr. spaudoje. 1933—40 už rev. veiklą 7 kartus kalintas. 1940 Lietuvos Liaudies kariuomenės laikr. „Karių tiesa", vėliau 29 teritorinio šaulių korpuso laikr. „Raudonarmietis" redaktorius. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos laikr. „Tėvynė šaukia" redaktorius. 1944—45 „Valstiečių laikraščio" redaktorius. 1945—1949 Polit. lit-ros leidyklos vyriausiasis redaktorius, 1949—57 Polit. ir moksl. lit-ros leidyklos direktorius. Pensininkas. Yra išvertęs į liet. kalbą polit. ir grož. lit-ros kūrinių.

PAJÁUTIŠKĖS — kaimas Kaišiadorių rj., Žaslių apyl., 6 km į p. v. nuo Žaslių, 1 km į p. v. nuo Vilniaus—Kauno geležinkelio. 234 gyv. (1959). Iš p. v. prie kaimo prieina Strošiūnų miškas. Pr. m-la (nuo 1922).

PAJEDÀ Rimgaudas Eduardas [g. 1929. XI.1 Panevėžyje] — chemikas, chemijos mokslų kandidatas (1958). 1953 baigė Vilniaus un-tą, nuo 1956 dirba jame ped. darbą. Nuo 1957 TSKP narys. Nuo 1960 bendrosios chemijos katedros vedėjas, nuo 1963 docentas. Vadovėlių „Bendrosios chemijos laboratoriniai darbai" (1960) ir „Bendroji chemija" (1967) bendraautoris. Paskelbė moksl. straipsnių kobalto analizės, radiochemijos ir radiacinės chemijos klausimais.

Ršt.: Chemija — žemės ūkiui, V., 1964.

PAJEVONỸS — kaimas Vilkaviškio rj., 11 km į p. nuo Virbalio, prie kelio į Vištytį; apylinkės centras. 263 gyv. (1959). Plano struktūra radialinė; pastatai išsidėstę palei kelius, dalis sodybų išsiskirsčiusios vienkiemiais. Pagr. kelių susikirtime yra trikampė aikštė. Yra parduotuvė, felčerių-akušerių punktas, vid. m-la (iki 1950 pradinė, 1950—61 septynmetė, iki 1967 aštuonmetė), kultūros namai (nuo 1956). XVI a. ist. šaltiniuose minimas P. kaimas (1586 jame pastatyta bažnyčia). 1781 P. m-loje mokėsi 2 šlėktų vaikai, 1 miestietis ir 10 valstiečių. 1827 P. kaime ir dvare buvo 435 gyv., 1897 — 494, 1923 — 640. XIX a. ir XX a. pirmojoje pusėje P.— valsčiaus centras. Buvo kelios parduotuvės ir smuklės; nuo 1912 vyko prekymečiai. I pasaul. ir D. Tėvynės karo metu P. smarkiai nukentėjo. Buržuazijos valdymo metais veikė LKP kuopelė.

PAJIESỸS — **1.** Kaimas Kauno rj., Garliavos apyl., 15 km į p. nuo Kauno, Jiesios kair. krante, prie Kauno—Prienų plento. 246 gyv. (1959). Iš v. prieina Pajiesio miškas. Biblioteka (nuo 1953).

2. Kaimas Prienų rj., Šilavoto apyl., 13 km į š. v. nuo Prienų, abipus Jiesios; kolūkio centras. 30 gyv. (1959). Iš š. r. prieina Klebiškio miškas. Pro kaimą eina Prienų—Veiverių kelias. 1961 ir 1963 ties P., Jiesios krantuose, aptikta akmens amžiaus stovyklos liekanų: juosvos žemės su anglių priemaiša, nuodėgulių, titnaginių skelčių, gyvatgalvis kaplys.

PAJIESLỸS — kaimas Kėdainių rj., 14 km į v. nuo Dotnuvos, 8 km į p. v. nuo Krakių; apylinkės centras. 64 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs abipus Jieslos (Šušvės kair. intako), netoli jos žiočių. Ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1950), aštuonmetė m-la (1923—47 pradinė, 1947—61 septynmetė), biblioteka (nuo 1951).

PAJIEŠMĖNĖ — kaimas Pasvalio rj., Raubonių apyl., 8 km į š. r. nuo Pasvalio, prie Šiaulių—Biržų geležinkelio. 241 gyv. (1959). Kuriasi nauja taryb. ūkio gyvenvietė. Pro kaimą teka Jiešmuo (Mūšos intakas). Kultūros namai (nuo 1966).

PAJOTIJỸS, Pajotijai, — kaimas Šakių rj., Gelgaudiškio apyl., 8 km į š. v. nuo Šakių, prie kelio į Gelgaudiškį. 261 gyv. (1959). Š. pakraščiu teka Jotija (Šešupės intakas), iš p. prieina Šilo ir Draustinio miškai, iš r. — Pankliškės miškas. Kaimas susikūrė, 1919—21 išdalijus dvaro žemę.

PAJŪODIS Arvydas [g. 1932.VII.13 Surdegyje (Anykščių rj.)] — ekonomistas, ekonomikos mokslų kandidatas (1963). 1955 baigė Vilniaus un-tą. 1955—56 dirbo Vilniaus prekybos org-jose, 1956—59 Vilniaus prekybos m-los direktoriaus pavaduotojas, direktorius. Nuo 1962 dirba ped. darbą Vilniaus un-te, 1963—66 ekonomikos f-to prodekanas. Paskelbė moksl. straipsnių apie Lietuvos TSR mažmeninės prekybos tinklo vystymąsi, prekybos įmonių tinklo planavimą.

PÃJUODUPIS — kaimas Eišiškių rj., Dainavos apyl., 12 km į š. v. nuo Eišiškių, prie kelio į Valkininkus. 78 gyv. (1959). Kaimas gatvinis. Jo r. pakraščiu teka Juodupis (Versekos intakas). Yra parduotuvė.

PAJŪOSČIO-GITĖNŲ MIŠKAĨ — miškų masyvas Panevėžio rj., 6 km į r. nuo Panevėžio, abipus Šiaulių—Daugpilio geležinkelio. Priklauso Panevėžio miško pramonės ūkio Bygailių, Paežerio, Taruškų ir Raguvėlės girininkijoms. Plotas 7879 ha; iš jų apie 6500 ha medynų, 140 ha pelkių, 200 ha pievų, 360 ha užima sodybos, keliai, proskiebai. Masyvas ištįsęs iš v. į r. apie 16 km. Vakarinę dalį sudaro Pajuosčio (2041 ha) ir Paežerio (1329 ha) miškai, rytinę — Gitėnų (4284 ha) ir Teresdvario (225 ha) miškai. Šiaurėje miškai siekia Lėvenį (Mūšos intaką), pietuose — Juostą (Nevėžio intaką). Iš š. į Gitėnų mišką įsiterpia Gailių pelkė. Reljefas lygus, pelkėtas. Dirvožemiai velėniniai jauriniai glėjiški, priesmėliniai, susiformavę ant priemolių bei molių. Vyrauja mėlyniniai bei kiškiakopūstiniai miško tipai. 91% medynų savaiminės kilmės. Pušynų yra 35%, beržynų 33%, eglynų 15%, juodalksnynų 10%, drebulynų 6%, ąžuolynų, uosynų ir baltalksnynų 1%. Medynų vid. amžius 40 metų, vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 120 ktm/ha, vid. prieauga 3 ktm/ha. Yra briedžių, stirnų, šernų, barsukų, lapių, usūrinių šunų. Paežerio ir Pajuosčio miškai įeina į Panevėžio miesto žaliąją zoną, Gitėnų miško š. pakraštys — į Lėvens apsauginių miškų juostą; likusiąją dalį sudaro eksploataciniai miškai. Visais kirtimais per me-

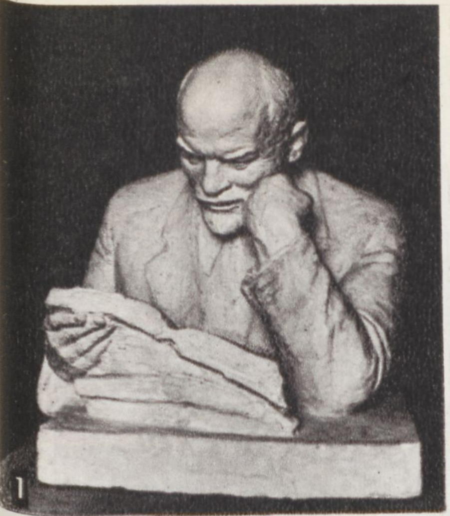

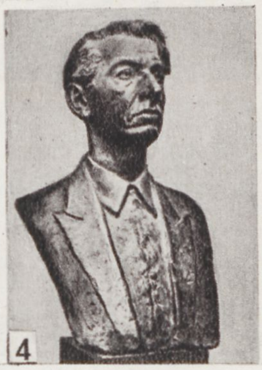

8

NAPOLEONAS PETRULIS

Kūriniai: 1. „V. I. Leninas skaito"; 2. „Trys lietuvaitės"; 3. A. Venclovos portretas; 4. J. Grybausko portretas; 5. „P. Cvirka"; 6. A. Godliausko portretas; 7. E. Tičkaus portretas (fragmentas); 8. A. Savicko ir K. Bogdano šaržai

BRONIUS PUNDZIUS

Kūriniai:

1. „Taikos sargyboje"
2. „V. Mickevičius-Kapsukas"
3. „Vandens nešėja"
4. „Pramonė"
5. A. Staškevičiūtės portretas
6. S. Matulaičio portretas
7. „Motinystė"

PALANGA

1. Kopos; tolumoje — jūros tiltas. **2.** Paplūdimys. **3.** Nauji gyvenamieji namai. **4.** Restoranas „Vasara". **5.** Kino teatras „Jaunystė". **6.** Kempingas. **7.** „Apžvalgos ratas". **8.** Gintaro muziejus (buv. Tiškevičiaus rūmai). **9.** Dekoratyvinis baseinas su skulptūrine grupe „Jūratė ir Kastytis" (skulpt. N. Gaigalaitė; 1959)

tus iškertama 1,8—2,0 ktm/ha. Per masyvo p. pakraštį (Pajuosčio, Gitėnų miškus) eina Panevėžio—Švenčionėlių glžk.

PAJÚOSTIS — kaimas Panevėžio rj., Velžio apyl., 5 km į r. nuo Panevėžio, abipus Nevėžio, prie Juostos žiočių. 146 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1918). Netoli kaimo kapinių buvo pilkapiai (1925—30 sunaikinti) su akmenų vainikais ir griautiniais II—IV a. kapais. Dalis radinių laikoma Kauno ist. muziejuje.

PAJŪRÃLIS — kaimas Šilalės rj., Kvėdarnos apyl., 3 km į p. v. nuo Kvėdarnos, Jūros deš. krante; tarybinio ūkio centras. 198 gyv. (1959). Per P. eina Kvėdarnos—Švėkšnos kelias. Lentpiūvė, felčerių-akušerių punktas, pr. m-la (nuo 1919), biblioteka (nuo 1954). Prie kaimo buvo pilkapiai (sunaikinti XX a. pr.) su griautiniais II—IV a. kapais. Rasta varinė Romos moneta, bronzinių antkaklių su kūginiais, trimitiniais ir viela apvyniotais galais, juostinių apyrankių, geležinių įmovinių kirvių ir ietigalių. P. minimas kryžiuočių karo kelių į Lietuvą aprašymuose (XIV a.).

PAJŪRIO MĨŠKAS — miškas Kapsuko rj., 10 km į š. r. nuo Kazlų Rūdos. Priklauso Kazlų Rūdos miško pramonės ūkio Agurkiškės ir Šališkių girininkijoms. Plotas 1172 ha. *Kazlų Rūdos miškų* masyvo dalis. Per mišką teka Jūrė (Višakio intakas).

PAJŪRIO PẼLKĖ — pelkė Kretingos rj., Baltijos jūros pakrantėje, 3 km į š. nuo Palangos. Plotas 530 ha (pramoninis 496 ha). Pelkė ištįsusi iš p. į š. apie 9 km (nuo Vanagupės kaimo iki Šventosios miestelio) Baltijos j. litorininės terasos įlomėje. Ją maitina gruntiniai, kritulių ir paviršinio nuotėkio vandenys. P. p. — sausuminės kilmės žemapelkė: šiaurėje — plyninė, viduryje — raistinė, pietuose — sukultūrinta. Durpių klodo didž. storis 4,5 m, vid. 2,03 m. Vyrauja medieninės-nendrinės ir nendrinės durpės. Vid. susiskaidymas 35%, peleningumas 7,9—22,8%. Ištekliai apie 10,1 mln. m^3. Pelkės paviršius nusausintas.

„PAJŪRIO SÁRGAS" — buržuazinis savaitraštis, ėjęs 1924—25 Klaipėdoje.

PAJŪRIO ŽEMUMÀ — 20—40 km pločio žemės paviršiaus ruožas, besitęsiąs iš š. į p. nuo Latvijos TSR sienos iki Pagėgių. Rytuose ribojasi su Žemaičių aukštuma. Žemumos š. dalis prieina prie Baltijos j., pietinė siaurėjančiu į p. ruožu įsiterpia tarp Nemuno deltos žemumos ir Žemaičių aukštumos. P. ž. sudaro 3 išilginiai paviršiaus ruožai: vakaruose — Baltijos j. pakrantės ruožas, apimantis smėlingas jūrines terasas (Šventosios uostas, Palanga), viduryje — iki 30 m aukščio moreninis kalvagūbris (Lenkimai, Lazdininkai, Virkštininkai, Priekulė) ir rytuose — plati lyguma, užimanti didžiausią P. ž. dalį ir atsiremianti į Žemaičių aukštumą palei Mosėdį, Karteną, Veiviržėnus, Švėkšną. Į š. nuo Gargždų ši lyguma dengiama moreninio priemolio. Ją vagoja senslėniai, išplauti tirpsmo vandenų, tekėjusių palei ledyno pakraštį. Šiais senslėniais dabar teka Erla, Salantas, Minija žemiau Salanto žiočių, Akmena, Tenžė. Tik apie Darbėnus ir Latvijos TSR pasienyje lygumą dengia smėliai — prieledyninio baseino nuosėdos. Į p. r. nuo Gargždų visą lygumą dengia smulkūs vad. šilų smėliai, susiklostę prieledyniniame baseine. Šioje lygumos dalyje ties Pagėgiais, Juknaičiais ir kitur yra pavienių moreninių kalvų. Slūgstant prieledyniniam baseinui, jos kaip salos niro iš vandens, todėl turi abrazinių terasų. Lygumos š. dalyje vyrauja sunkesni dirvožemiai, kai kur apaugę eglynais. P. r. dalyje — lengvesni priesmėlingi gerai melioruoti dirvožemiai. Iš čia buvusių eglingų pušynų likę tik nedideli fragmentai. Pakrantės ruožas apaugęs pajūrio pušynais ir pajūrio smėlių augalija, prisitaikiusia prie stiprių vėjų, smėlio pustymo.

PAJŪRIS — 1. Miestelis Šilalės rj., 12 km į p. v. nuo Šilalės; apylinkės ir kolūkio centras. 457 gyv. (1959). Miestelis stovi Jūros kair. krante. Plano struktūra radialinė; sodybos išsidėsčiusios palei kelius į Šilalę, Šilutę, Didkiemį. Buitinio aptarnavimo dirbtuvės, ryšių skyrius, girininkija, 10 lovų ligoninė (nuo 1955), vaistinė (nuo 1960), vid. m-la (iki 1949 pradinė, 1949—62 septynmetė, 1962—66 aštuonmetė), kultūros namai (nuo 1967), biblioteka (nuo 1952). Į š. r. nuo miestelio, buvusio P. dvaro (1935—40 pranciškonų vienuolyno) pastatuose, įsikūręs ž. ū. technikumas (1940—55 ž. ū. m-la), turintis savo mokomąjį ūkį, vaismedžių medelyną. Ant Jūros yra vandens malūnas, prie jo lentpiūvė. Prie ž. ū. technikumo rastas II a. Romos monetų lobis ir žalvario amžiaus papuošalų. XIV—XV a. ist. šaltiniuose minima P. žemė, priklausiusi didžiajam kun-ščiui; 1527 — karališkasis valsčius. XVI a. minimas ir P. dvaras su miesteliu. 1569 pastatyta bažnyčia. Nuo XVIII amžiaus P. dvaras ir miestelis priklausė privatiems savininkams (Volovičiams, Pliateriams ir kt.). 1859 miestelyje buvo 106 gyv., 1897 — 503. Veikė parapinė m-la (1826 joje mokėsi 22 mokiniai). 1881—82 P. dvaro valstiečiai pasipriešino kaimų ir dvaro žemių ribų išvedimui. Valstiečiams numalšinti ir dvaro riboms išvesti į P. buvo atsiųstos 2 šimtinės kazokų. Buržuazijos valdymo metais P. kurį laiką priklausė Šilalės valsčiui, vėliau buvo atkurtas P. valsčius. 1923 Pajūryje buvo 499 gyv., jų tarpe nemažai prekybininkų. Vyko prekymečiai; dvare veikė vilnų karšykla ir verpykla (įkurtos buržuazijos valdymo metais vietoj buvusios spirito varyklos), malūnas, lentpiūvė. 1944 didelę miestelio dalį sudegino traukdamasi vok. faš. kariuomenė. 1950 burž. nacionalistai nužudė P. apylinkės pirmininkę O. Petrauskienę, sekretorių J. Vaičiulį ir jo žmoną, moksleivį komjaunuolį A. Raudonių ir kt.

2. Kaimas Plungės rj., Pelaičių apyl., 6 km į p. nuo Rietavo, Jūros kair. krante. 203 gyv. (1959). Kaimą supa Žadvainių miškai. R. pakraščiu teka Nevelis (Rindės deš. intakas).

„PAJŪRIS" — buržuazinis mėnesinis žurnalas, ėjęs 1936—37 Klaipėdoje.

PĀKAČINĖS — kaimas Zarasų rj., Antazavės apyl., 3 km į v. nuo Antazavės. 48 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs Zalvės ež. p. krante. Iš p. ir r. kaimą supa Antazavės šilas. Ties P., šile, yra piliakalnis.

Piliakalnį supa pelkėtos daubos. Š. šlaito papėdėje yra nedidelio pylimo ir griovio liekanos. Aikštelė apvali (35 m skersmens), beveik lygi, žemėjanti į p. Piliakalnyje gyventa nuo I t-mečio pr. m. e. antrosios pusės iki mūsų eros I t-mečio vidurio. 1933 piliakalnį tyrinėjo archeologas P. Tarasenka. Aikštelės v. pakraštyje aptiktas 1,5 m storio kultūrinis sluoksnis. Jame rasta: 2 akmeniniai kirviai (vienas įtveriamasis, kitas su skyle kotui), akmeninio kirvio dalis, kaulinis adiklis, kaulinė yla ir kelios tokių ylų dalys, akmeninis galąstuvas, lipdytinės keramikos (brūkšniuotu, lygiu bei grublėtu paviršiumi), geležies gargažių, gyvulių kaulų. Radiniai ir tyrinėjimų ataskaitos yra Kauno ist. muziejuje.

Lit.: **П. Тарасенко, Городища Литвы.** — „Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института истории материальной культуры", вып. 42, М., 1952 [стр. 89—90].

„PAKĀJAUS PĀSLAS" — protestantų savaitraštis, ėjęs 1881—1939 Klaipėdoje. Buvo leidžiamas liet. ir vok. kalba („Friedens Bote").

PĀKALAS — ežeras Ignalinos rj., 2 km į v. nuo Linkmenų. Plotas 70 ha, didž. gylis 20,5 m, vid. gylis 6,2 m. Ežeras ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 2670 m, didž. plotis 450 m, kranto linijos ilgis 6750 m. Ežero p. r. gale yra sala. Krantai daugiausia aukšti. Išteka bevardis upelis (Žeimenos baseino). Rytuose siaura sąsmauka skiria P. nuo Žiezdro ež. Prie ežero įsikūrusios Varniškės. Ežeras verslovinis.

PAKÃLKA Jurgis [1901 Virbalyje — 1941 Kybartuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. 1932 Virbalyje įstojo į Komunistų partiją. 1934 ir 1936 už rev. veiklą kalintas. 1940—41 dirbo adm. darbą Kybartuose. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

PAKÃLKA Kazys [g. 1930.I.1 Juodalaukyje (Ignalinos rj.)] — kalbininkas, filologijos mokslų kandidatas (1965). 1953 baigė Vilniaus un-tą. 1953—57 Vilniaus Ped. in-to dėstytojas. Nuo 1960 Liet. kalbos ir lit-ros in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie K. Širvydo žodyną („LTSR MA darbai", 1960, A 1; „Lietuvių kalbotyros klausimai", t. 3, 4, 5, 1960—62).

PAKALNĖ — Skirvytės atšaka Nemuno deltoje, Šilutės rj. Ilgis 8 km. Atsišakoja ties Rusne, teka į š. v., įteka į Kuršių marias. Nuo P. į kairę atsišakoja Vorusnė, į dešinę — Rusnaitė. Vaga 20 m pločio, 3—4 m gylio. Krantai 1,5 m aukščio. Krantus nuo pavasario potvynių saugo 1,5 m aukščio pylimai. Nuolydis labai mažas: 2,3 cm/km. Tinka laivybai. (Pav. 738 puslapyje.)

PAKALNIAĨ — kaimas Utenos rj., 11 km į p. v. nuo Utenos, prie kelio į Aluntą; apylinkės ir kolūkio centras. 228 gyv. (1959). Ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1958), aštuonmetė m-la (nuo 1911 pradinė, 1951—62 septynmetė), kultūros namai (nuo 1960), biblioteka (nuo 1945). Į š. nuo kaimo — Vidinksto ež. Į š. v. nuo P., aukštoje kalvoje, yra piliakalnis. 1836 jį kasinėjo P. Vilčinskis. Rasta Romos monetų. Kai kurie tyrinėtojai nurodo, kad XII a. Pakalniuose buvusi pilis. Ist. šaltiniuose P. minimi nuo XVII amžiaus. 1762 pastatyta bažnyčia. 1774 Stanislovas Augustas Smolensko žemės teisėjui Kuliešai suteikė privilegiją P. dvare rengti 4 metinius prekymečius. 1794 kaime telkėsi sukilėliai. 1859 jame buvo 122 gyv., 1886 — 140, 1923 — 292. 1918 pab. Pakalniuose susikūrė rev. k-tas, suorganizavęs vietinę miliciją. Ji neleido kaizeriniams okupantams apiplėšti kaimo, kovojo su spekuliacija, dalijo neturtingiesiems valstiečiams grūdus. 1919.V Raudonoji Armija prie Rubikių ež., Leliūnų ir Pakalnių sustabdė kontrrev. jėgų puolimą ir savo pozicijas išlaikė iki 1919.VI.2.

PAKALNÌNIS — ežeras Zarasų rj., 5 km į r. nuo Dusetų. Plotas 14 ha, ilgis 700 m, didž. plotis 350 m, kranto linijos ilgis 1650 m. Krantai daugiausia aukšti, statūs. R. pakrantėje įsikūręs Jodaugių kaimas

PAKAĨNIS Antanas [g. 1923.X.27 Bajoriškėse (Utenos rj.)] — rašytojas. 1945—49 studijavo teisę Vilniaus un-te. 1948—56 dirbo „Tiesos", „Švyturio", „Literatūros ir meno" redakcijose. Prozos kūrinius periodinėje spaudoje pradėjo skelbti 1946. Aps. rinkinyje „Pavasaris" (1950) pavaizdavo klasių kovą kaime, atskleidė valstiečių polit. brendimą kolūkių kūrimo metu, vadavimąsi iš religinių prietarų ir savininkiškų įpročių. Feljetonų rinkiniuose „Pirtis" (1954) ir „Medinė boba" (1965) grotesko ir ironijos priemonėmis demaskavo kunigų veiklą, išjuokė veltėdžius karjeristus, apsimetėlius, burž. nacionalistų politinį avantiūrizmą, kartu parodydamas, kaip taryb. metais pasikeitė valstiečio būdas ir pasaulėžiūra. Rink. „Seni pažįstami" (1959), kurį daugiausia sudaro satyriniai ir jumoristiniai kūriniai, pasižymi gilesniais charakteriais. Be satyr. kūrinių, čia yra dramatiškomis situacijomis pagrįstų apsakymų, atskleidžiančių kaimo žmogaus sąmonės poslinkius, įvykusius soc. santvarkos sąlygomis. Geriausieji P. apsakymai bei feljetonai pasižymi sodria kalba, spalvingomis buities detalėmis, satyr. aštrumu bei komizmu. P. išvertė į liet. kalbą satyrinių ir jumoristinių kūrinių (A. Čechovo, J. Hašeko, A. Vasiljevo, M. Zoščenkos).

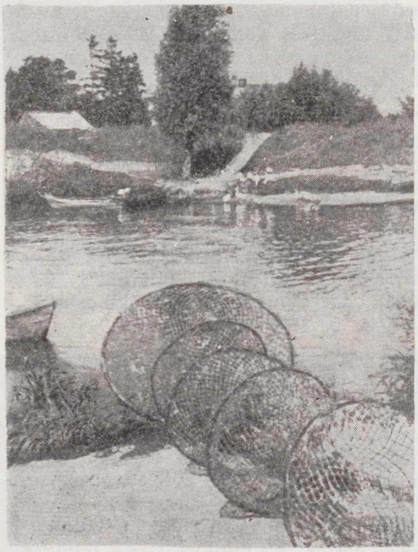

Pakalnė ties Rusne

PAKAĨNIS Juozas [1912.VIII.4 Veselkiškiuose (Pakruojo rj.) — 1948.I.28 Vilniuje] — kompozitorius, dirigentas, fleitistas. Nuo mažens grojo keliais muz. instrumentais, dalyvavo kaimo kapeloje. 1930 baigė Klaipėdos muz. m-los fleitos klasę. 1930—1938 Valstybės teatro operos orkestro fleitistas, koncertmeisteris. 1931—33 dėstė fleitos specialybę Kauno muz. m-loje, nuo 1933 Kauno konservatorijoje. Privačiai studijavo kompozicijos teoriją pas J. Gruodį. 1936 debiutavo kaip simf. orkestro dirigentas. 1938—39 Leipcigo konservatorijoje studijavo dirigavimą ir kompoziciją. 1940 Valstybės teatro, nuo 1941 ir Kauno muz. komedijos teatro dirigentas. P. kūryba artima V. Europos vėlyvojo romantizmo atstovų kūrybai. Ji pasižymi lyriškumu, turtinga melodika, sodria, neperkrauta harmonija, spalvinga orkestruote, liet. liaudies melodijų panaudojimu.

Kūriniai: baletas „Sužadėtinė" (1943, S. Santvaro libretas); „Legenda" simf. orkestrui (1933), simf. poema „Lituanika" (1935), „Romantiškoji uvertiūra" (1936), simf. paveikslas (1939), „Herojiškoji uvertiūra" (1947), „Pastoralinė simfonija" (1947—48, nebaigta); trio smuikui, violončelei ir fortepijonui (1945), muzika sportininkų paradui Maskvoje pučiamųjų instrumentų orkestrui (1946); kapričio Nr. 1 fleitai ir fortepijonui (1931), kapričio Nr. 2 violončelei ir fortepijonui (1932); instrumentinės pjesės, romansai, choro dainos.

Lit.: **J. Gaudrimas,** Lietuvių tarybinė muzika, V., 1960; Iš lietuvių muzikinės kultūros istorijos, d. 3, V., 1967.

PAKALNÌŠKĖS — kaimas Trakų rj., Ausieniškių apyl., 5 km į p. v. nuo Vievio, prie kelio į Semeliškes. 249 gyv. (1959). Pr. m-la.

PAKÁLNIŠKIAI — kaimas Klaipėdos rj., Judrėnų apyl., 5 km į r. nuo Švėkšnos; kolūkio centras. 68 gyv. (1959). Pro P. teka Graumena (Šalpės intakas). Iš r. prieina Medžioklės miškas. Yra Gedminaičių pr. m-la, biblioteka (nuo 1960).

PAKALNÌŠKIAI — **1.** Kaimas Šakių rj., Gelgaudiškio apyl., 3 km į š. r. nuo Gelgaudiškio, prie kelio į Plokščius, Nemuno kair. krante. 260 gyv. (1959). Pr. m-la (iki 1963 Branduoliškių pr. m-los komplektas). Imant smėlį iš kaime esančios kalvos, aptiktas senkapis.

Išlikusią senkapio dalį 1963—66 tyrinėjo Kauno ist. muziejaus darbuotojai. Ištirta 146 kapai (23 degintiniai žmonių ir 123 griautiniai žirgų). 7 kapuose rasti sudegintų žmonių palaikai, palaidoti vienoje duobėje virš nesudeginto žirgo. Visi kiti žirgai palaidoti atskirai, pailgose duobėse, dažniausiai galvomis į p. v. Vyrauja pavieniai žirgų kapai. Viename jų rasti žirgo griaučiai su įsmeigtu į sprandą ietigaliu. Iš to sprendžiama, kad kai kurie žirgai laidojant buvo nužudyti. Beveik visi žirgai palaidoti ne tik su kamanomis ir balnais, bet ir su papuošalais. Vertingiausias P. senkapio radinys yra metalinis kūgio formos kario šalmas su antsprandžiu. Kito šalmo viršūnės dalis rasta žirgo kape. Tai seniausi šalmai, rasti Lietuvos TSR teritorijoje. Radiniai rodo, kad P. senkapyje žmonės buvo laidojami V—XIII a., o žirgai IX—XIII a. Senkapio tyrinėjimų dienoraščiai ir radiniai laikomi Kauno ist. muziejuje.

2. Kaimas Jurbarko rj., Veliuonos apyl., 2 km į r. nuo Veliuonos, Nemuno deš. krante, prie Kauno—Jurbarko plento. 227 gyv. (1959). Netoli kaimo yra senkapis, kuriame rasta sen. žalvarinių papuošalų.

3. Kaimas Radviliškio rj., 5 km į r. nuo Šeduvos, prie Šiaulių—Panevėžio plento; apylinkės centras. 190 gyv. (1959). Per kaimą teka Daugyvenė (Mūšos intakas). Kaimą supa Kurklių, Kleboniškių ir Baukų miškai. Felčerių-akušerių punktas, pr. m-la (nuo 1921), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1950). Yra vėjo malūnas — vietinės reikšmės archit-ros paminklas. Hitlerininkai 1941 kaime nužudė komunistą A. Lukoševičių.

4. Kaimas Kaišiadorių rj., Paparčių apyl., 11 km į š. r. nuo Žaslių, Neries kair. krante. 97 gyv. (1959). Kaimo apylinkėse buvo pilkapių su V—VI a. degintiniais kapais. Rastas geležinis skydo umbas ir siauraašmenis pentinis kirvis. Radiniai laikomi Trakų ist. muziejuje.

5. Kaimas Panevėžio rj., Naujamiesčio apyl., 3 km į v. nuo Naujamiesčio, prie Šuojos ir Kiršino santakos. 96 gyv. (1959). Kaimo p. pakraštyje, prie Kiršino, buvo pilkapių grupė.

XIX a. pab. apie 20 pilkapių kasinėjo dailininkas R. Švoinickis, o 17 pilkapių perkasė vietos dvarininkė M. Butrimuvna. Aptikti II—IV a. griautiniai kapai. Kapų skaičius pilkapiuose nevienodas — nuo 1 iki 7. Rasta 2 žalvariniai plokšteliniai antsmilkiniai, žalvariniai cilindrėliai ir kabučiai, stiklo ir molio karolių apvara, 2 žalvarinės segės (viena romėniška, emaliuota) ir kt. Vieno pilkapio sampile rastas vėlyvas kapas su XVI a. monetomis. Radiniai yra Archeologijos muziejuje Varšuvoje ir Istorijos-etnografijos muziejuje Vilniuje.

6. Kaimas Kauno rj., Rokų apyl., 7 km į p. r. nuo Kauno, Kauno marių

p. krante. 47 gyv. (1959). Kaimo p. pakraštyje yra piliakalnis.

Nuo dirbamų laukų piliakalnis atskirtas dideliu grioviu. Aikštelė maždaug 600 m^2 ploto, turi nestorą kultūrinį sluoksnį. Jos p. galas baigiasi nuolaidžiu 30 m ilgio ir 5 m aukščio pylimu. Piliakalnio v. šone yra 2 m pločio įvažiavimas į aikštelę. Š. papėdėje aptikta sen. sodybvietės žymių. Manoma, kad piliakalnis įrengtas apie I t-mečio vidurį, bet buvo naudojamas ir vėliau. Į p. nuo piliakalnio, už griovio, yra žiedinis pylimas, tarsi buv. bokšto pamato liekanos. Pylimas kartais minimas kaip atskiras piliakalnis. Netoli kaimo buvo senkapis, kurį 1913 kasinėjo archeologijos mėgėjai. Jie perkasė 27 XVI—XVII a. kapus ir rado metalinių papuošalų, monetų, molinių puodų, peilių, skiltuvų. Radiniai yra Kauno ist. muziejuje. Kaimo apylinkėse rasta akmeninių kirvukų.

PAKALNÌŠKIS Kazimieras [slap. **Dėdė Atanazas;** 1866.II.11 Gedgaudžiuose (Kretingos rj.) — 1933.VII.1 Raudėnuose (Šiaulių rj.)] — rašytojas, publicistas. Mokėsi Mosėdyje (Skuodo rj.), Liepojoje, Peterburge. 1889 baigęs Kauno kunigų seminariją, kunigavo Mosėdyje, Akmenėje, Žvingiuose (Šilalės rj.), Raudėnuose. Publicistinius straipsnius ir beletristinius kūrinius spausdino savo paties įsteigtame ir redaguotame laikraštyje „Žemaičių ir Lietuvos apžvalga" ir kitur. Atskirais leidiniais išspausdino apysakas ir apsakymus „Obrusiteliai" (1898), „Kandidatas į kunigus" (1900), „Paveikslėliai iš sodos" (1903), „Mokytoja" (1904), „Mirtis" (1905), „Kaip pasiklosi, taip išsimiegosi" (1908), „Samdininkai" (1908), „Paskutinis butelis" (1910), „Sugriauta šeimyna" (1912). P. kūriniams būdinga didaktika, klerikalinės ir nacionalistinės idėjos, konservatyvumas.

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 2, V., 1958.

PAKALNÌŠKIS Pranas [1908.V.12 Niujorke (JAV) — 1965.VI.13 Floridoje (JAV)] — pažangus JAV lietuvių literatas, kultūros veikėjas. 1913 su tėvais grįžęs į Lietuvą, gyveno Pavytinėje (Ukmergės rj.). Mokėsi Gelvonų (Širvintų rj.) prog-joje. 1926 išvykęs į JAV, išmoko raidžių rinkėjo amato ir dirbo „Laisvės" spaustuvėje. Nuo 1946 raidžių rinkėjas Floridoje. Iš J. Žilevičiaus pramokęs muzikos, vadovavo „Pirmyn" chorui, dalyvavo „Aido" choro, Lietuvių meno s-gos, Amerikos Lietuvių darbininkų lit-ros d-jos veikloje. „Laisvėje", „Vilnyje", „Šviesoje" paskelbė apsakymų, eilėraščių, lit-ros kritikos bei publicistikos straipsnių. Išleisti P. poezijos rinkiniai „Dingus rožytė" (1939) ir „Grožio svajonės" (1968). Pasirašinėjo Prano, Pranulio, Piautuvo, Audrūno ir kt. slapyvardžiais.

Lit.: **B. Pranskus,** Proletarinė lietuvių literatūra, V., 1964.

PAKALNÌŠKIS Ričardas [g. 1935.IX.3 Rukuose (Skuodo rj.)] — literatūros tyrinėtojas, filologijos mokslų kandidatas (1965). 1959 baigė Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą. 1959—61 mokytojavo, dirbo Trakų rj. liaudies švietimo skyriuje. 1964 baigė aspirantūrą Gorkio pasaul. lit-ros in-te (Maskvoje). Nuo 1964 Liet. kalbos ir lit-ros in-to moksl. bendradarbis. Kolektyviniame straipsnių rinkinyje rusų kalba „Literatūra ir dabartis" (1964), sąjunginėje bei respublikinėje period. spaudoje paskelbė straipsnių tarybinės liet. poezijos, lit-ros kritikos ir kt. klausimais.

PAKAĨNIŲ MÌŠKAS — miškas Panevėžio rj., 9 km į r. nuo Panevėžio, į š. r. nuo Ukmergės—Panevėžio plento. Priklauso Panevėžio miško pramonės ūkio Panevėžio girininkijai. Plotas 771 ha; medynų 646 ha. P. dalis dar vadinama Liudynės mišku. Reljefas lyguminis. Š. pakraščiu teka Juosta (Nevėžio intakas). Dirvožemiai velėniniai jauriniai gliejiški, priesmėliniai bei priemoliniai, vietomis pelkiniai. 91% medynų savaiminės kilmės. Vyrauja kiškiakopūstiniai arba mėlyniniai eglynai su karklo bei lazdyno traku ir beržynai bei drebulynai su kitų minkštųjų lapuočių bei spygliuočių priemaiša. Jaunuolynai sudaro 37%, pusbrandžiai medynai 57%, pribręstantieji 5%, brandieji 1%. Vid. amžius 37 metai, vid. bonitetas I,8, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 110 ktm/ha, vid. prieauga 3,0 ktm/ha. Miško v. dalyje įveista 0,1 ha veimutinės pušies. Yra stirnų, lapių, usūrinių šunų, kiaunių, pamiškėse — kurapkų. Miškas įeina į Panevėžio miesto žaliąją zoną. Atkuriamaisiais, ugdomaisiais ir sanitariniais kirtimais per metus iškertama apie 750 ktm.

PĀKALUPIS — kaimas Akmenės rj., Viekšnių apyl., 2 km į š. nuo Viekšnių. 356 gyv. (1959). Š. pakraščiu eina Šiaulių—Mažeikių glžk.; prie jo ties P. yra Viekšnių glžk. st. Iš r. ir p. kaimą juosia Kalupis (Ventos intakas). Yra eksploatuojamas 15 ha durpynas. Kultūros namai (nuo 1963).

PĀKAMARIS, pakamorė [lenk. *podkomorzy,* lot. *succamerarius*], — XVI—XVIII amžiuje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavieto pareigūnas, sprendęs bylas dėl žemės. P. pareigybė atėjo į Lietuvą iš Lenkijos, kur P. pirmųjų Piastų (Lenkijos valdovų dinastija) laikais buvo vaivados pavaduotojas ir kun-ščio turtų prižiūrėtojas, o vėliau tapo teisėju bylose dėl žemės ežių. Lietuvoje iš pradžių didžiojo P. funkcijos buvo kun-ščio rūmų bei kambarių priežiūra. Paskui kiekviename paviete atsirado pavieto P., nagrinėjęs bylas dėl žemės ežių. P. rinko bajorai pavieto seimelyje, paprastai iš raštingų, įtakingų bajorų.

PAKANĀVIČIUS Kazys [1916.III.4 Bugeniuose (Ukmergės rj.) — 1943.II.28] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš kumečių. 1930 Ukmergėje įsijungė į rev. veiklą. 1936 Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos Ukmergės parajonio k-to iždininkas. 1938 už rev. veiklą nuteistas 2 metus kalėti. Išėjęs iš kalėjimo, dirbo Ukmergės profsąjunginėje org-joje. 1940—41 milicininkas Ukmergėje. 1941 evakavosi į Gorkio sritį. 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys, tais pat metais pasiųstas į Lietuvą partiz. kovai. 1942.XII Siesikuose (Ukmergės rj.) hitlerininkų suimtas. Po kankinimų nužudytas.

PAKAPĒ — kaimas Šiaulių rj., 18 km į p. nuo Šiaulių, prie kelio į Tytuvėnus; apylinkės ir kolūkio centras. 281 gyv. (1959). Iš r. prieina Didžiojo tyrulio pelkė, iš v.— Pagervinių miškas. Ryšių skyrius (nuo 1929), girininkija (nuo 1962), felčerių-akušerių punktas (nuo 1949), aštuonmetė m-la (1921—49 pradinė, iki 1962 septynmetė), biblioteka (nuo 1950). Kaime buvęs senkapis. Rasti keli pentiniai plačiaašmeniai X—XII a. kirviai (laikomi „Aušros" muziejuje Šiauliuose). Istoriniuose šaltiniuose kaimas minimas 1594.

PAKAPIAĨ — kaimas Kauno rj., Babtų apyl., 9 km į š. v. nuo Vandžiogalos, abipus Babtų—Labūnavos kelio. 124 gyv. (1959). Už 1 km į v. nuo P. teka Nevėžis. Ties P. yra kapinynas su XI—XIII a. degintiniais žmonių bei griautiniais žirgų kapais ir XIV—XVI a. griautiniais žmonių kapais.

Degintiniai žmonių kapai beveik visai suardyti. Kauno kultūros muziejaus archeologai 1939 ištyrė 30 žirgų kapų ir 25 griautinius žmonių kapus. Žirgų kapuose rasta kamanų liekanų, puoštų švininiais pasidabruotais arba žalvariniais kryžiniais apkalais, žalvarinių žvangučių, žąslų su žalvariniais ir kauliniais laužtukais, balno kilpų, inkrustuotų sidabru, žalvarinių įvijinių skardelių, gintaro karolių (puošusių žirgo karčius) ir kt. Griautiniuose žmonių kapuose rasta monetų ir geležinių peilių.

PAKARKLĒS MÌŠKAS — miškas Kauno rj., 2 km į p. nuo Vilkijos, Nemuno deš. krante. Priklauso Kauno miškų ūkio Kulautuvos girininkijai. Plotas 718 ha; medynų 670 ha. Paviršius rytuose — banguota lyguma, vakaruose — Nemuno slėnio šlaitas, suskaidytas erozinių griovų ir trumpų upelių slėnių. Per P. m. į Nemuną teka Upys su savo intaku Palaidžiupiu, Karklė, Upesnis, Tebeškupis, Medinka. Dirvožemiai daugiausia jauriniai, rečiau velėniniai jauriniai, mažai sujaurėję, smėliniai arba priesmėliniai, vietomis su priemolio podirviu. 81% medynų savaiminės kilmės, kiti įveisti po D. Tėvynės karo. Pušynų yra 78%, eglynų 16%, ąžuolynų 2%, minkštųjų lapuočių 4%. Vid. amžius 42 metai, vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 104 ktm/ha, vid. prieauga 2,4 ktm/ha. Yra stirnų, lapių, kiaunių, voverių. Miškas apsauginis; įeina į Kauno miesto žaliąją zoną. Kertami tik sausmedžiai, ugdomi jaunuolynai. Miško r. dalį kerta Kauno—Jurbarko plentas. Miške, prie Nemuno, kasmet rengiami jaunimo festivaliai. Šiauréje, ties Jaučakiais, 1941.VIII.28 hitlerininkai ir burž. nacionalistai nužudė 402 vyrus, moteris ir vaikus; toje vietoje stovi paminklas vok. faš. teroro aukoms.

PAKAR̃KLIS Povilas [1902.XI.23 Smilgiuose (Kupiškio rj.) — 1955.VII.28 Vilniuje] — istorikas, teisininkas, Lietuvos TSR MA narys korespondentas (1946), teisės mokslų daktaras (1951). 1923—27 studijavo istoriją, 1928—34 teisę Kauno un-te, įgydamas atitinkamas specialybes, vėliau klausė paskaitų Karaliaučiaus ir Miuncheno (VFR) un-tuose. 1927—30 Tauragės ir Panevėžio mkt. seminarijų mokytojas, 1934—35 Ape-

liacinių rūmų sekretorius, 1935—40 Kauno apyg. teismo prokuroro padėjėjas. 1940 Liaudies vyriausybės teisingumo ministras, vėliau teisingumo liaudies komisaras, išrinktas Liaudies Seimo atstovu. 1940—41 Vilniaus un-te dėstė baudžiamąją teisę ir baudžiamąjį procesą (nuo 1940 docentas). 1941—43 dirbo Alma Atos Juridiniame in-te, 1943—44 Maskvos Juridiniame in-te. Nuo 1943 profesorius. Nuo 1944 Vilniaus un-to baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso katedros vedėjas. 1946—48 Istorijos in-to direktorius. Nuo 1931 P. savo darbuose kritikavo pseudomoksl. teorijas, reikalingas germanizatoriams ir skelbusias, kad lietuviai R. Prūsijoje ir Užnemunėje ne senieji gyventojai, o atvykę iš Žemaitijos ir Aukštaitijos XV—XVIII amžiuje. Pirmaisiais pokario metais P. suorganizavo svarbias archeografines paieškas, surado K. Donelaičio rankraščius ir kt. Svarbiausia P. moksl. darbų problematika — lietuvių kova su kryžiuočiais. P. iškėlė liet. tautos, kitų Lietuvos D. Kun-stės tautų ir pskoviečių bei novgorodiečių ist. vaidmenį, sulaikant vokiečių ekspansiją į Rytus, išryškino svarbų Romos kurijos vaidmenį, organizuojant kryžiaus žygius į Lietuvą, atskleidė popiežių politiką, rėmusią Kryžiuočių ordino agresiją prūsų, vakarinių ir kitų lietuvių žemėse. Daktaro disertacijos tema — lietuvių tautos kova su popiežiais ir Kryžiuočių ordinu už savo valstybingumą.

Ršt.: Klaipėdos srities gyventojų tautybė, K., 1933; Vokiečiai apie Mažąją Lietuvą, K., 1935; Mažoji Lietuva vokiečių mokslo šviesoje, K., 1935; Lietuvių vokietinimas Mažojoje Lietuvoje, Maskva, 1942; Kryžiuočių valstybinė santvarka pagrobtose iš lietuvių srityse, Maskva, 1944; Lietuvių kova prieš kalavijuočius, Panevėžys, 1945; Kryžiuočių valstybės santvarkos bruožai, K., 1948; Popiežiai — lietuvių tautos priešai, V., 1948; Ekonominė ir teisinė katalikų bažnyčios padėtis Lietuvoje (XV—XIX a.), V., 1956.

Leid.: Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 1, V., 1955 (I—IV skyrių sudarytojas).

PAKARKLỸS — kaimas Jurbarko rj., Juodaičių apyl., 8 km į p. v. nuo Ariogalos. 226 gyv. (1959). Per kaimą teka Karklė (Gausantės kair. intakas). Pr. m-la (nuo 1926).

PAKARSKÝTĖ Kristina [g. 1926.III.13 Radviliškyje] — biochemikė, biologijos mokslų kandidatė (1959) 1950 baigė Vilniaus un-tą. 1950—59 Biologijos in-to, 1959—66 Botanikos in-to, nuo 1967 Biochemijos in-to moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių apie galvijų kraujo chem. sudėtį, B grupės vitaminų funkciją, biosintezę.

PĀKASAS — ežeras Ignalinos rj., 9 km į p. r. nuo Tauragnų. Plotas 155 ha, didž.

Pakasas

gylis 17 m, vid. gylis 7,3 m. Ežeras ištįsęs iš š. į p.; ilgis 3280 m, didž. plotis 1060 m, kranto linijos ilgis 9400 m. Yra 0,1 ha sala. Krantai vietomis apaugę mišku, rytinis — aukštas, status, vakarinis — žemesnis. Į P. įteka Tauragna (iš Tauragno ež.) ir dar keletas upelių, išteka upelis į Ūkojo ež. P. įeina į Ignalinos landšaftinį draustinį. Labai mėgstamas turistų ir poilsiautojų. P. v. pakrantėje įsikūrę Kirdeikiai. Ežeras verslovinis; žuvies 1965 sugauta 15 kg/ha.

PAKAŪTAI — kaimas Raseinių rj., Raseinių apyl., 5 km į š. r. nuo Raseinių, prie kelio į Baisogalą. 37 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la (nuo 1934 pradinė).

PAKÉMPINIAI — kaimas Akmenės rj., Klykolių apyl., 9 km į p. v. nuo Naujosios Akmenės. 96 gyv. (1959). Per kaimą eina Akmenės—Klykolių kelias. Parduotuvė (nuo 1952), felčerių-akušerių punktas (nuo 1961), pr. m-la (nuo 1946).

PAKĒNAS Pranas [g. 1925.I.10 Kūjėnuose (Kėdainių rj.)] — gyvulininkystės specialistas, biologijos mokslų kandidatas (1954). 1948 baigė Ž. ū. akademiją. 1953—56 Gyvulininkystės ir veterinarijos in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1956 Gyvulininkystės in-to gyvulių veisimosi biologijos laboratorijos vedėjas. Paskelbė moksl. straipsnių gyvulių veisimosi biologijos ir apsėklinimo klausimais.

Ršt.: Naminių gyvulių apsėklinimas, V., 1960; Naminių gyvulių veisimosi biologija ir apsėklinimas, V., 1962.

PĀKERAI — kaimas Plungės rj., Nausodžio apyl., 2 km į p. r. nuo Plungės, abipus plento į Tauragę; kolūkio centras. 214 gyv. (1959). Ties P. nuo plento atsišakoja kelias į Medingėnus. Prie jo kuriasi nauja kolūkio gyvenvietė. Yra Užlieknio biblioteka (nuo 1953). Ist. šaltiniuose kaimas minimas 1637. Burž. nacionalistai 1949 kaime nužudė kolūkio pirmininko pavaduotoją J. Vaitkų.

PAKERIAĨ — kaimas Zarasų rj., Antazavės apyl., 7 km į š. r. nuo Dusetų, 2 km į r. nuo Dusetų—Antazavės kelio. 87 gyv. (1959). Pietuose kaimas siekia Vyko ež. Prie kaimo yra Pakerių šilelis. Felčerių-akušerių punktas, pr. m-la (nuo 1922).

PAKERTAĨ — kaimas Kaišiadorių rj., Žiežmarių apyl., 5 km į p. nuo Žiežmarių, prie kelio į Stakliškes. 100 gyv. (1959). Per kaimą teka Kertus (Strėvos intakas). Felčerių-akušerių punktas (nuo 1963), pr. m-la (nuo 1935), kultūros namai (nuo 1960), biblioteka (nuo 1954).

PAKETŪRAS Vaclovas [g. 1928.I.27 Gruodiškiuose (Molėtų rj.)] — kompozitorius, pedagogas. 1958 baigęs Lietuvos TSR konservatoriją (kompozicijos specialybė), dirba joje muz. teorijos katedros dėstytoju. Nuo 1966 Kompozitorių s-gos v-bos atsakomasis sekretorius.

Kūriniai: simf. poema „Sigutė" (1957), baladė „Ieva" sopranui, vyrų chorui ir simf. orkestrui (Just. Marcinkevičiaus žodžiai, 1958), kapričio (1959), simf. poema „Legenda apie karį" (1962), koncertas kanklėms ir liaudies muzikos instrumentų orkestrui (1964), koncertas violončelei ir simf. orkestrui (1966), pjesės fortepijonui, liaudies muzikos instrumentams, dainos, romansai, harmonizuotos liet. liaudies dainos ir kt.

Lit.: J. Gaudrimas, Lietuvių tarybinė muzika, V., 1960; Iš lietuvių muzikinės kultūros istorijos, d. 3, V., 1967.

PAKĒVĖ, Pakėvis, — kaimas Kelmės rj., Vaiguvos apyl., 9 km į š. v. nuo Kelmės, prie kelio į Užventį. 181 gyv. (1959). Iš š. prieina pelkėtas Pakėvės miškas; jame yra 2 Kėvės ežeriukai. Felčerių-akušerių punktas (nuo 1957), pr. m-la (nuo 1921), biblioteka (nuo 1957). Įdomi archit. požiūriu bažnyčia, past. 1830. Pakėvės dvare 1813 gimė tautosakininkas L. Jucevičius. 1859 buvo 55 gyv.; veikė vandens malūnas.

PAKIAŪLIŠKIS — kaimas Prienų rj., Šilavoto apyl., 9 km į š. v. nuo Prienų. 127 gyv. (1959). Pro kaimą teka Jiesios deš. intakas Kiauliškė, eina kelias iš Prienų į Kauno—Kapsuko plentą. Iš v. prieina Švenčiaviškio miškas. Pr. m-la (įst. 1933; iki 1935 — Degimų pr. m-los komplektas). 1827 kaime buvo 144 gyv., 1886 — 276. Burž. nacionalistai 1945 kaime nužudė apylinkės pirmininką K. Barauską, 1948 nušovė P. gyventoją Aleksandravičių, o jo žmoną ir 2 dukteris gyvas sudegino namuose.

PAKINĒ — kaimas Vilniaus rj., Kalvelių apyl., 21 km į r. nuo Vilniaus. 328 gyv. (1959). Pro P. eina Vilniaus—Minsko glžk. ir Vilniaus—Šumsko kelias. Kaimas gatvinis. Yra Kinės aštuonmetė m-la (1937—56 pradinė, 1956—62 septynmetė).

PAKIŇKTAI. Įvairiose Lietuvos dalyse valstiečiai vartoja nevienodus P. Aukštaitijoje darbinius P. sudaro pavalkai, lankas, balnelis, apynasris, vadžios. Lankas lygus, nedažytas arba dažytas viena spalva. Žemaitijoje ir vidurio Lietuvoje anksčiau buvo kinkoma pavalkais be lanko, dabar plėškėmis. Pavalkuose yra viržiai, užneriami ant brankto. Ienos, šitaip kinkant, esti trumpesnės, naudojamos stabdymui ir krypčiai suteikti. Užnemunėje darbiniai arkliai kinkomi kanapinėmis ar odinėmis plėškėmis. Jas sudaro du diržai: vienas eina arkliui per krūtinę, kitas — skersai sprandą. Darbiniai apynasriai, viržiai ir vadžios visoje Lietuvoje vienodi, vyti iš linų ar kanapių. Be darbinių P., turtingesnieji valstiečiai turėjo išeiginius P. Jie buvo puošnesni, turėjo daugiau diržų bei sagčių. Vadžios buvo audžiamos staklelėmis iš spalvotų vilnonių ir kanapinių siūlų. Užnemunėje dažniau vartotos odinės vadžios. Prie išeiginių P. dažnai buvo skam-

Pakinktai. 1—3. Darbiniai P. 4. Šventiniai P.

balėliai, segami prie lanko ar plėškės. Dažniausiai su skambalėliais važiuodavo vestuvininkai, kūmai.

Darbinius pakinktus Lietuvos valstiečiai nuo seno gamindavosi namie. Laisvalaikiu, ypač žiemos vakarais, jie vydavo kanapines, vėliau linines virves vadžioms, viržiams, apynasriams, ausdavo kanapines ar linines juostas plėškėms arba siūdavo P. iš namie išdirbtos odos. Išeiginius P. paprastai gamindavo amatininkai („rimoriai") savo dirbtuvėse arba užsakovo namuose. Tam tikslui buvo naudojama juchtinė, žaliaminė, spec. pakinktinė puskietė („blankų") oda ir įv. metalinė furnitūra bei papuošalai. Burž. Lietuvoje darbinius P. valstiečiai irgi daugiausia gamindavosi namie, tik išeiginius pirkdavosi parduotuvėse. Žaliaminę odą pakinktams gamino odos f-kai (1937 jos pagaminta apie 6 t). Nuo 1945 P. pradėta gaminti pram. būdu Vilniaus pakinktų ir odinės galanterijos kombinate „Raudonoji žvaigždė". 1959 jame P. dirbo 60 darbininkų; per metus pagaminta 350 000 rb vertės produkcijos. Be to, P. gamino Vilniuje, Kaune ir Kėdainiuose vietinės pramonės ir verslinės kooperacijos įmonės. Nuo 1960 visa gamyba sutelkta Panerių P. įmonėje (Vilniuje) ir Kėdainių medžio apdirbimo įmonėje. 1964 Panerių įmonės P. ceche dirbo 60 darbininkų, pagaminta 545 000 rb vertės produkcijos; Kėdainių įmonės P. ceche dirbo 29 darbininkai, metinė produkcija 265 000 rb vertės. Tais metais P. gamybai sunaudota daugiau kaip 900 000 dm² juchto odos.

PAKIRŠINỸS — kaimas Radviliškio rj., Baisogalos apyl., 3 km į š. r. nuo Baisogalos, prie Šiaulių—Jonavos geležinkelio. 155 gyv. (1959). Pro kaimą teka Kiršinas (Nevėžio intakas). Melioracijos statybos v-ba, mechaninės dirbtuvės, lentpiūvė, parduotuvė, felčerių-akušerių punktas (nuo 1955), pr. m-la, kultūros namai (nuo 1962). Yra IX—XII a. senkapis. P. žemė ist. šaltiniuose minima 1498. P. dvaro darbininkai 1905 ir 1918—19 dalyvavo rev. judėjime.

PAKISỸS — kaimas Šilalės rj., Piliakalnio apyl., 12 km į p. v. nuo Šilalės, Jūros deš. krante, prie Kisės žiočių. 48 gyv. (1959). Prie pat santakos yra piliakalnis. Jį iš p. r. saugo Jūra, iš r. ir š.— Kisė, iš p. v.— griovys ir maždaug 5 m aukščio pylimas. 200 m į š. nuo piliakalnio Kunigiškių link guli didelis aukuro akmuo.

PĀKIŠKIAI — kaimas Širvintų rj., Kielių apyl., 10 km į p. r. nuo Širvintų. 25 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la.

PAKNỸS Algimantas Antanas [g. 1934. I.18 Kriaunose (Rokiškio rj.)] — inžinierius, technikos mokslų kandidatas (1963). 1957 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, dirba jame ped. darbą. Nuo 1958 TSKP narys. Nuo 1963 mašinų gamybos f-to prodekanas. Nuo 1964 mašinų mokslo katedros vedėjas. Paskelbė moksl. straipsnių surinkimo technologijos procesų automatizavimo klausimais.

PAKRÁUGLĖ — kaimas Vilniaus rj., Nemenčinės apyl., 4 km į š. r. nuo Nemenčinės, prie plento į Švenčionis. 31 gyv. (1959). Kaimo v. pakraščiu teka Nemenčia (Neries intakas). Pakrauglėje rasta archeologinių radinių.

1938, ariant lauką, aptiktas IV a. moters griautinis kapas. Jis ištirtas 1939. Rasta puošnios žalvarinės rankogalinės apyrankės, šaukštinė antkaklė, iš rombinės vielos padaryti antsmilkinių žiedai ir kt. Greta buvo pilkapis su akmenų vainiku. Pilkapyje rastas degintinis V a. vyro kapas. Šalia sudegusių kaulų krūvelės rastas apdegęs geležinis pentinis siauraašmenis kirvis, peilis, įmovinis ietigalis, geležinis kūgio formos antskydis. Radiniai laikomi Istorijos-etnografijos muziejuje (Vilniuje).

PĀKRAŽANTIS — kaimas Kelmės rj., 11 km į p. v. nuo Kelmės, prie Šiaulių—Sovetsko plento; apylinkės centras. 82 gyv. (1959). Per kaimą teka Kražantė (Dubysos intakas). Vid. m-la (1920—48 pradinė, 1948—53 septynmetė). P. biblioteka (įst. 1949) yra gretimame Grinių kaime. P. minimas 1574 ist. šaltiniuose (12 šeimų, 12 valakų). 1764 pastatyta bažnyčia. 1859 buvo 50 gyv.

PAKREMPĒ — kaimas Trakų rj., Paluknio apyl., 7 km į š. v. nuo Rūdninkų. 215 gyv. (1959). Kaimas gatvinis. Iš r. prieina Baltosios Vokės pelkė, iš kitų pusių P. supa miškai. Yra pr. m-la.

PAKRIKŠTĒ — pelkė Alytaus ir Varėnos rj., dar vadinama Balomis (ž. *Balos* 2).

PAKRÚOJIS — miestas Lietuvos TSR šiaurėje, 34 km į r. nuo Šiaulių; rajono centras. 2427 gyv. (1959). Įsikūręs lygioje vietoje, abipus Kruojos (Mūšos intako). Teritorija 243 ha. Plano struktūra stačiakampė. Miesto centre 2 aikštės: viena — išplėstos gatvės formos, kita — kvadratinė gotikinė, įrengta XVII a. Mieste 33 gatvės, kurių bendras ilgis apie 15 km (1967). Butų fondas 21 200 m² (12 700 m² individualinio ir 8500 m² komunalinio gyv. ploto). Nuo 1967 mieste kursuoja autobusai. Geležinkelis jungia P. su Šiauliais, Biržais ir Linkuva. Į Pakruojį sueina keliai iš Rozalimo, Linkuvos, Lygumų, Stačiūnų. Mieste veikia malūnas (nuo 1930), sviesto ir sūrių g-la (nuo 1936), kepykla, buitinio aptarnavi-

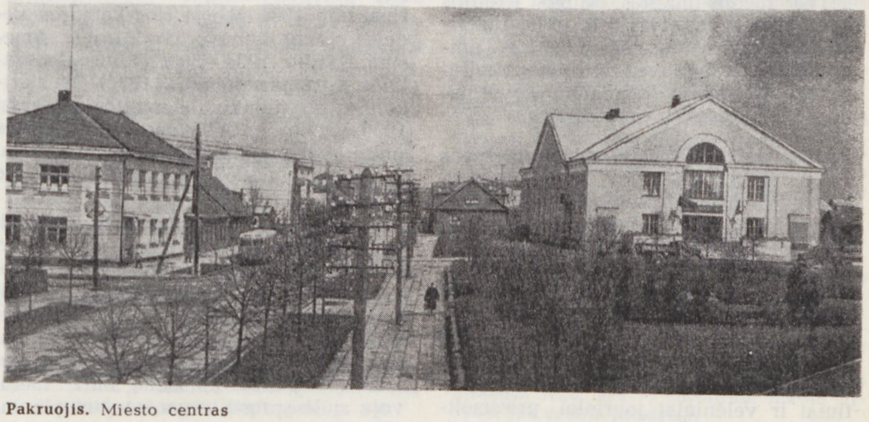

Pakruojis. Miesto centras

mo kombinatas (nuo 1961). Yra „Lietuvos ž. ū. technikos" rajoninis skyrius, ž. ū. kultūrų veislių tyrimo punktas, 100 lovų ligoninė (įst. 1940) su poliklinika, vaistinė, vid. m-la (įk. XIX a. vid.; iki 1944 pradinė, 1944—49 progimnazija), darbininkų jaunimo vid. m-la (1945—50 suaugusiųjų progimnazija), ž. ū. technikumas (nuo 1959), vaikų muzikos m-la (nuo 1965), kultūros namai (nuo 1946), biblioteka (nuo 1944). Prie miesto yra parkas ir buv. Ropų dvaro rūmai, kuriuose įsikūręs ž. ū. technikumas.

Pakruojo ž. ū. technikumo klasicistinių pastatų kompleksas (XVIII a. pab.—XIX a.) — resp. reikšmės archit. paminklas. Rūmai 2 aukštų, su portiku. Jų išorė dekoruota didelėmis lygiomis dorėnų kolonomis ir triglifų frizu. Rūmų vidaus planas anfiladinis. Jų centre yra ovalinė salė su jonėnų kolonada. Centrinė pastatų komplekso dalis sukomponuota simetriškai. Prieš rūmus yra ovalinė veja, už jos kvadratinė aikštė. Aikštės šonai apstatyti dekoratyvinėmis arkadomis, kurios supa ūkinių pastatų vidaus kiemus. Jos gale yra 2 svirnai su portikais. Centrinių ūkinių pastatų sienos sumūrytos iš lauko akmenų su skalda, dekoruotos baltais piliastrais, karnizais bei arkomis. 1850—60 prie dvaro užveistas 6 ha landšaftinio stiliaus parkas. Į š. r. nuo rūmų yra tankiais medžių masyvais apjuosta pieva su kompaktiškomis retesnių rūšių medžių grupėmis (balzaminiais kėniais, Švedlerio formos paprastaisiais klevais). Medžių masyvuose vyrauja daugialiemenės liepos. Parko š. v. pakraščiu teka Kruoja. Prie jos užtvankos buvo vandens malūnas (jo pastatas rekonstruotas ir pertvarkytas į technikumo bendrabutį).

1585 ist. šaltiniuose minimas P. dvaras ir miestelis. 1613 Zigmantas Vaza leido Pakruojyje rengti 2 metines muges. 1630 miestelyje pastatyta medinė bažnyčia. 1859 buvo 642 gyv., vyko turgūs ir prekymečiai; veikė 2 malūnai (vandens ir vėjo), 2 odų dirbtuvės, lentpiūvė, alaus ir vyno daryklos, pr. m-la, paštas, prieglauda. 1897 P. turėjo 1545 gyventojus. XIX a. pabaigoje—XX a. pirmojoje pusėje P. buvo valsčiaus centras. 1919 P. dvaro centre buvo įsikūrusi Joniškėlio aps. burž. komendantūra ir karo lauko teismas. Čia buvo nuteisti mirti kai kurie 1918—19 rev. judėjimo dalyviai iš aplinkinių valsčių. Buržuazijos valdymo metais Pakruojyje veikė LKP pogr. org-ja. 1920—22 pro P. nutiestas Šiaulių—Biržų glžk. 1923 miestelyje buvo 1184 gyv. Nuo 1950 P. — rajono centras. Taryb. metais miestas išaugo. Kruojos kair. krante pastatyta vid. m-la, individualinių gyv. namų; miesto centre — universalinė parduotuvė, restoranas, kultūros namai, apie 20 komunalinių gyv. namų. 1967 įrengtas vandentiekis.

PAKRŪOJO MIŠKAĨ — miškų masyvas Pakruojo rj., 2 km į v. nuo Pakruojo. Priklauso Pakruojo miškų ūkio Pakruojo girininkijai. Plotas 1014 ha; medynų 877 ha. Masyvą sudaro Pakruojo Palų (809 ha), Pakruojo Medinų (156 ha), Pakruojo Linksmučių (30 ha) ir Pakruojo Trakelių (19 ha) miškai. Paviršius — dugninės morenos lyguma. Per p. dalį teka Mūšos intakas Kruoja. Dirvožemiai velėniniai gliejiški, velėniniai karbonatiniai ir velėniniai jauriniai, priesmėliniai, susiformavę ant priemolių. Vyrauja įvairiažoliniai, garšviniai ir kiškiakopūstiniai drebulynai, beržynai ir eglynai su ąžuolų ir uosių priemaiša. 94% medynų savaiminės kilmės. Jaunuolynai sudaro 34%, pusbrandžiai medynai 29%, pribręstantieji 26%, brandieji ir perbrendusieji 11%. Medynų vid. amžius 33 metai, vyraujantis bonitetas I—II, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 128 ktm/ha, vid. prieauga 3,9 ktm/ha. Yra briedžių, stirnų, šernų, lapių. Miškai įeina į Pakruojo miesto žaliąją zoną.

PAKRUÕPIS Vincas [1909 Padovinyje (Kapsuko rj.) — 1945.X Marijampolėje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1930—31 dirbo Marijampolės cukraus f-ke. Už streiko organizavimą iš f-ko atleistas, tarnavo pas buožes Padovinyje. 1935 įstojo į Lietuvos Raudonosios pagalbos org-ją. Nuo 1936 Komunistų partijos narys. Priklausė Varnupių (Kapsuko rj.) part. kuopelei. 1941 Liudvinavo (Kapsuko rj.) vls. partinis organizatorius. Hitlerininkams okupavus Lietuvą, suimtas. Kalėjo Marijampolėje, Pravieniškių konc. stovykloje ir konc. stovyklose Vokietijoje.

PAKŠČIŨ PÉLKĖ — pelkė Panevėžio rj., 12 km į p. r. nuo Ramygalos. Plotas 138 ha. Ežerinės kilmės plynraistinė žemapelkė. Š. rytuose telkšo Pilvino ež. (9 ha). Per ežerą ir pelkę į Juodžio ež. teka upelis. Durpių klodo didž. storis 2,6 m, vid. 0,83 m; vid. susiskaidymas 24%, vid. peleningumas 7,6%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo storis iki 4 m.

PÃKŠTAS Kazys [1893.VI.29 Alinaukoje (Utenos rj.) — 1960.IX.11 Čikagoje] — geografas, klerikalinis visuomenės veikėjas. 1912—13 mokėsi Kauno kunigų seminarijoje. 1914 išvyko į JAV. 1918 baigė Fordhamo un-to (Niujorke) sociologijos f-tą. 1919—23 Friburo un-te (Šveicarijoje) studijavo gamtos mokslus; apgynė daktaro disertaciją „Lietuvos klimatas". 1923, vėl grįžęs į JAV, buvo „Darbininko" (Bostone) redaktorius, o 1924—25 „Draugo" (Čikagoje) vyr. redaktorius. 1925—39 dėstė įvairias geogr. mokslų disciplinas Kauno un-te; nuo 1925 docentas, nuo 1929 profesorius, nuo 1931 geografijos katedros vedėjas. Daug keliavo po Europą, Ameriką, Afriką. 1934—39 Lietuvos Geografinės d-jos pirmininkas. 1930—39 klerikalinės ateitininkų federacijos vadovas. 1939 išvyko į JAV, dėstė Kalifornijos un-te, vėliau Čikagoje, Pitsburge, Vašingtone, nuo 1957 Stjubenvilyje (Ohajo valstija).

P. filosofinės pažiūros buvo idealistinės. Raštuose ir paskaitose jis pervertino geogr. aplinkos reikšmę visuomenės vystymuisi. Teigdamas, kad nuo klimato priklausąs krašto civilizacijos lygis, P. atstovavo vulgariajam geogr. materializmui. Propagavo geopolitines pažiūras. Nedarbo klausimą burž. Lietuvoje siūlė spręsti, organizuojant planingą ir koncentruotą emigraciją, ypač į Angolą.

PAKŪCKAS Česlovas [1898.XII.20 Tauragiškiuose (apie Suvalkus) — 1965.IV.8 Liubline (Lenkija)] — geologas. 1927 baigė Vienos un-tą ir gavo mokslų daktaro laipsnį. 1927—30 mokytojavo Klaipėdoje. Nuo 1930 dėstė Kauno un-te. Nuo 1934 docentas. 1940 suorganizavo Lietuvos valstybinę geol. tarnybą ir iki 1944 buvo jos direktoriumi. 1946 išvažiavo į Lenkiją, ten dirbo Vroclavo ir Liublino un-tuose. Nuo 1960 profesorius.

P. parašė apie 30 mokslinių ir 40 populiarių mokslinių straipsnių stratigrafijos, paleontologijos, kvartero geologijos ir geomorfologijos klausimais. Ypač svarbūs P. darbai pietų Lietuvos kvartero geologijos ir geomorfologijos klausimais. Be to, parašė geologijos ir fiz. geografijos vadovėlį vid. m-loms (1938). P. detaliai ištyrė ir aprašė Papilės kelovėjo ir oksfordžio nuosėdų amonitų fosilijas. Pirmasis Lietuvoje išskyrė paskutiniojo apledėjimo 3 ledyno srautus.

Ršt.: Papilės oksfordo ir kelovėjo amonitų fauna.—„Vytauto Didžiojo universiteto matematikos-gamtos fakulteto darbai", t. 6, sąs. 2, K., 1932; Papilės juros stratigrafinė apžvalga remiantis amonitų fauna. — Ten pat, t. 7, sąs. 4, K., 1933; Galinių morenų kryptis Rytų Lietuvos aukštumose ir tų aukštumų kilmė.—„Kosmos", t. 17, K., 1936; Pietinės Lietuvos glacialmorfologiniai bruožai.—„Kosmos", t. 19, K., 1938; Vilniaus krašto pleistoceno klausimai.—„Kosmos", t. 21, K., 1940.

PÃKUMULŠIAI — kaimas Šiaulių rj., Kuršėnų apyl., 4 km į v. nuo Kuršėnų; kolūkio centras. 103 gyv. (1959). Per kaimą teka Kumulša (Ventos kair. intakas). Biblioteka (nuo 1949).

PAKŪONIS — kaimas Prienų rj., 12 km į š. r. nuo Prienų, 2,5 km į v. nuo Kauno marių; apylinkės ir kolūkio centras. 315 gyv. (1959). Per kaimą teka Kuonė (į Kauno marias). Kaimas gatvinio tipo. Kuriasi nauja kolūkio gyvenvietė. Yra felčerių-akušerių punktas (nuo 1945), vid. m-la (1918—44 pradinė, 1944—49 prog-ja, 1949—57 septynmetė), kultūros namai, biblioteka. 1794 pastatyta bažnyčia. 1919—50 P. buvo valsčiaus centras (1923 — 409 gyv.). Burž. nacionalistai 1948 kaime nužudė Pakuonio vls. vykd. k-to pirmininką Plešanovą, paruošų agentą Krasnovą, apskrities finansų skyriaus darbuotoją Markauską.

„PAKŪRŠĖS ÃIDAS" — buržuazinis savaitraštis, ėjęs 1931 Žagarėje.

PÃKUTUVĖNAI — kaimas Plungės rj., Alksnėnų apyl., 11 km į v. nuo Plungės, Minijos kair. krante. 287 gyv. (1959). Sodybos plačiai išsisklaidžiusios vienkiemiais; iš š. v. į p. r. kaimas tęsiasi apie 4 km. Iš v. ir p. v. prieina Pakutuvėnų miškas. Pastatyta kolūkio gyvulininkystės pastatų. Iki D. Tėvynės karo veikė vandens malūnas ir lentpiūvė. Piliakalnį, buvusį Minijos krante ties P., nuardė upė; liko tik pylimas.

PALÀ — upė Plungės rj., Minijos kair. intakas. Ilgis 20 km, baseino plotas 94 km². Prasideda prie Užpelių, 4 km į v. nuo Tverų. Teka į š. Įteka į Miniją

172 km nuo jos žiočių, ties Sendvariais, 14 km į p. r. nuo Plungės. Intakai: Tidis ir Duobulis (abu deš.). Vid. nuolydis 162 cm/km. Vid. debitas žiotyse 1,18 m^3/s.

PALÁIMA Jurgis [g. 1914.X.18 Aukštakaimyje (Ukmergės rj.)] — sporto darbuotojas, pedagogikos mokslų kandidatas (1962). Už antifaš. laikraščio „Raudoni vėjai" Ukmergės g-joje išleidimą 1932 nuteistas 1 metus kalėti. 1933—1941 tarnautojas Kaune. 1941 Miškų pramonės komisariato kadrų skyriaus viršininkas. 1942—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1943—45 mokėsi Centriniame fiz. kultūros in-te Maskvoje. 1945—54 dirbo Lietuvos TSR Švietimo m-joje inspektoriumi, vėliau dėstytoju Kauno aukštosiose m-lose. Nuo 1951 TSKP narys. 1954—61 Kūno kultūros in-to direktorius, nuo 1961 pedagogikos-psichologijos katedros vedėjas, nuo 1964 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie sportininkų psichinių savybių ugdymą.

PALÁIMA Justinas Algimantas [g. 1934. III.4 Užupiuose (Jonavos rj.)] — inžinierius technologas, technikos mokslų kandidatas (1967). 1959 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, jame dirba ped. darbą, nuo 1966 lengvosios pramonės f-to prodekanas. Nuo 1961 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių apie daug kartų tempiamų nehomogeninių kompleksinių siūlų elgsenos tyrimą.

PALÁIMA Vytautas [g. 1911.VIII.21 Peterburge] — dailininkas, Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1947), Lietuvos TSR liaudies dailininkas (1954). 1931 baigęs Kauno meno m-los tapybos studiją (vadovai P. Kalpokas ir M. Dobužinskis), dirbo Valstybės teatro dailininku. 1932—35 dirbdamas Šiaulių dramos teatro dailininku, apipavidalino spektaklius: F. Šilerio „Mariją Stiuart", P. Vaičiūno „Naujuosius žmones" ir „Tikruoju keliu", S. Čiurlionienės-Kymantaitės „Dvylika brolių, juodvarniais laksčiusių" ir kt. 1935—39 Klaipėdos dramos teatro dailininkas. Apipavidalino daugiau kaip 20 pastatymų. Šio laikotarpio P. dekoracijoms būdinga meninio vaizdo konkretumas, realistiškumas (H. Hejermanso „Viltis", 1936, ir kt.). 1940—41 Vilniaus valst. teatre apipavidalino spektaklius: V. Ivanovo „Šarvuotį 14—69", H. Hejermanso „Viltį", A. Arbuzovo „Tanią". 1944—51 Vilniaus Dailės in-to, nuo 1951 Lietuvos TSR Dailės in-to dėstytojas (nuo 1947 docentas). 1944—48 t. p. Vilniaus dramos teatro vyriausiasis dailininkas. Nuo 1945 dalyvauja dailės parodose. Apipavidalino daug reikšmingų dramos ir muzikinių pastatymų (K. Simonovo „Rusų žmonės", 1945, ir „Po Pragos kaštonais",

Vytautas Palaima. B. Dvariono operos „Dalia" dekoracijų eskizas (1959)

1947; M. Gorkio „Priešai", 1946; N. Pogodino „Kremliaus kurantai", 1947; B. Dauguviečio „Žaldokynė", 1948; N. Ostrovskio „Miškas", 1948; P. Čaikovskio „Gulbių ežeras", 1948, atnaujintas 1966; B. Dvariono „Dalia", 1959; J. Štrauso „Čigonų baronas", 1962, ir kt.), sukūrė nac. kostiumų projektų (1950, 1955, 1960 ir 1965 respublikinėms dainų šventėms, Lietuvos TSR Valstybiniam dainų ir šokių liaudies ansambliui, 1946, 1950, 1955 ir 1959), apie 30 polit. plakatų, portretų, peizažų. Apipavidalino ir iliustravo knygų.

PALANGÀ — respublikinio pavaldumo miestas Lietuvos TSR vakaruose, prie Baltijos jūros, 25 km į š. nuo Klaipėdos; sąjunginės reikšmės kurortas. 5685 gyv. (1959). P. įsikūrusi prie plataus smėlėto Baltijos j. paplūdimio, kurį nuo miesto skiria kopų juosta. Per P. tekantis Rąžės upelis dalija miestą į 2 dalis: šiaurinę ir pietinę. Š. dalyje yra daugumas miesto įstaigų ir įmonių. Pietinėje dalyje susitelkę sanatorijos, poilsio namai, beveik visos žinybinės vilos, kempingas, turistinė bazė, kino teatrai, 70 ha botanikos parkas. Jūra, ozono ir jodo turtingas pajūrio oras, graži gamta — pagrindinės P. kurorto gydomosios savybės. P. yra Baltijos pajūrio klimatiniame rajone. Vid. metinė t-ra Palangoje 6,5°, t. y. 0,5—1° aukštesnė, negu kitur Lietuvoje. Pavasarį ir vasarą vid. t-ra maždaug 1° žemesnė, o rudenį ir žiemą — aukštesnė, negu kituose Lietuvos klimatiniuose rajonuose. Dėl Baltijos j. tiesioginio poveikio Palangoje mažesnis debesuotumas, todėl didesnė sumarinė saulės radiacija — per metus 87,5 kkal/cm^2 (kitur Lietuvoje 82—85 kkal/cm^2). Pavasarį ir vasarą Palangoje daugiau negu kituose Lietuvos kurortuose saulėtų dienų, mažesni paros oro t-ros svyravimai. 1959 išgręžus Palangoje 569 m gylio gręžinį, gautas natrio chlorido miner. vanduo. Jis naudojamas vonioms, vidiniams plovimams, gėrimui ir gydomojo purvo paruošimui, be to, pilstomas į butelius. P. kurorte kasmet ilsisi apie 100 000 žmonių. 15 000 žmonių kasmet gydosi P. sanatorijose; jų yra 3 — „Jūratė" (225 vietos), „Banga" (425 vietos), „Žuvėdra" (250 vietų). Prie „Bangos" ir „Žuvėdros" sanatorijų veikia gydyklos su įv. voniomis (šilto jūros vandens, pušų ekstrakto, sieros vandenilio, angliarūgštės, radioaktyvaus purvo), be to, atliekamos gydomųjų dušų, inhaliacijos ir kt. procedūros. Sanatorijos veikia ištisus metus. Palangoje yra 3 poilsio namai — „Neringa" (730 vietų), „Žuvėdra" (250 vietų), „Gintaras" (510 vietų). „Gintaro" poilsio namai skirti motinoms su vaikais. Poilsio namuose ilsisi 22 400 žmonių per metus. Vasarą kurorte veikia apie 30 įv. įmonių, įstaigų bei org-jų žinybinių vilų, kempingas (248 vietos), dailininkų kūrybos namai. Didelė dalis poilsiautojų apsistoja privačiuose butuose.

P. teritorija 2971 ha. Plano struktūra stačiakampė. Mieste yra 49 gatvės, kurių bendras ilgis 31 km. Pagr. gatvėse įrengtas vandentiekis, kanalizacija. Mieste kursuoja autobusai. Plentai jungia P. su Klaipėda, Kretinga, Liepoja. Iš P. į Vilnių, Kauną, Klaipėdą kursuoja lėktuvai. Miesto butų fondas 93 700 m^2 gyv. ploto, iš jų 36 900 m^2 komunalinio (1966).

Palangoje veikia gintaro apdirbimo įmonė (joje dirba 90 darbininkų; apdirbama apie 8 t gintaro per metus), stalių dirbtuvės ir lentpiūvė, duonos kombinatas, buitinio aptarnavimo kombinatas, pirtis-skalbykla, viešbutis (100 vietų), turistinė bazė, 2 restoranai, 6 valgyklos, 4 kavinės, ligoninė (100 lovų). Poilsiautojus ir P. gyventojus aptarnauja 52 gydytojai (6 jų dirba tik vasaros sezono metu). Yra vid. m-la, 2 aštuonmetės m-los, septynmetė muzikos m-la, 3 vaikų darželiai-lopšeliai, gintaro muziejus (nuo 1963), kultūros namai, 2 bibliotekos (vaikų ir suaugusiųjų), skaitykla. P. parkas ir jame esantys rūmai — resp. reikšmės archit-ros paminklas.

Parkas rytuose prieina prie Klaipėdos plento, vakaruose nusitęsia iki pajūrio kopų, o pietuose susilieja su Nemirsetos mišku. Parko v. pakraštyje yra 21 m aukščio liekaninė kopa — Birutės kalnas. P. parkas buvo kuriamas nuo 1848 iki 1899. Jo planą sudarė pranc. architektas peizažistas E. André. Dendrologinį projektą sudarė ir medžių bei krūmų sodinimo darbams vadovavo belgas sodininkas Beisensas de Kolonas. Parko centr. dalyje išvesti tiesūs takai, užželdinti geometrinio plano žolynai. Likusiai parko daliai būdingas landšaftinis planavimas. Be plačiausiai paplitusios paprastosios pušies, parke auga daugiau kaip 150 rūšių medžių ir krūmų. Iš jų pažymėtini popieržievis beržas, geltonžiedis kaštanas, sidabrinis klevas, vijoklinis smaugikas. 1967.X audros metu parkas labai nukentėjo. Parko centre, prie pagr. alėjos, vedančios į rūmus, 1960 pastatyta R. Antinio skulptūra „Eglė žalčių karalienė" (pav. *Antinis*).

1897 parke pastatyti pseudorenesansinio stiliaus rūmai. Juos suprojektavo vok. architektas F. Švechtenas. Jie yra 2 aukštų su priestatu (koplyčia), pastatyti ant aukštos piltinės terasos. Rūmus juosia baliustrada. Rūmų priešakyje nuo terasos leidžiasi dveji laiptai. Jų papėdėje yra elipsės formos aikštė su fontanu centre. Užpakalinis fasadas turi balkoną, paremtą kolonomis, o nuo terasos leidžiasi laiptai į pusapvalį rožyną.

Iš rūmų pirmojo aukšto vestibiulio puošnūs laiptai veda į antrojo aukšto vestibiulį, iš kurio yra įėjimas į salonus, gyv. kambarius. Jų tarpe buvę moterų kambariai patys puošniausi — su gipsatūromis sienose, augaliniais bei portretiniais medžio raižiniais duryse. 1957 rūmai restauruoti, juose įkurti dailininkų kūrybos namai ir gintaro muziejus.

Archeologiniai radiniai (daugiausia gintaro dirbiniai) rodo, kad P. apylinkėse žmonių gyventa jau neolito pabaigoje.

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 737

XIX a. pab.—XX a. pr. Palangoje rasta apie 170 senų gintaro dirbinių (cilindrinių karolių, sagos formos karolių, įv. pakabučių). Netoli jūros, Rąžės kairiajame krante, III ir II t-metyje pr. m. e. buvusi gyvenvietė. 1958 toje vietoje rastas akmenų grindinys, kurį dengia 20—30 cm durpių sluoksnis. Durpėse aptikta elnio, briedžio ir kt. gyvulių kaulų, neapdirbto gintaro gabaliukų, akmeninis įtveriamasis kirvelis, daug kaulinių dirbinių (raginių kirvių, durklas, strėlių antgalių, įv. įrankių). Miesto r. pakraštyje, taip pat Rąžės kair. krante, yra II—IV a. kapinyno liekanų. 1962 ištirta 20 kapų. Jie buvo su akmenų vainikais; mirusieji palaidoti nedeginti. Į kapus įdėta geležinių ginklų ir įrankių (iečių, peilių, įmovinių kirvių, dalgių), žalvarinių papuošalų, molinių puodelių, akmeninių galąstuvų. Vienuolikoje kapų surasta po vieną ar kelias II—III a. Romos monetas.

Miesto p. dalyje aptiktas VIII—XIII a. kapinynas (dalis jo tyrinėta 1961—62). Rasta apie 370 griautinių ir degintinių kapų, surinkta apie 4000 sen. dirbinių (geležinių, žalvarinių, sidabrinių, gintarinių). Vyrų kapuose rasta 30 kalavijų, be to, svarstyklių ir svorelių sidabrui sverti liekanų. Viename moters kape rastos dvi varinės IX a. arabų monetos, vyro kape — X a. pab. ar XI a. pr. V. Europos moneta.

Iš archeologinių radinių galima spręsti, kad VIII—XIII a. dab. Palangos p. dalyje buvo didelė gyvenvietė, į kurią užsukdavo pirkliai. Tuo pat metu buvo gyvenvietė ir miesto š. dalyje, netoli Naglio kalno.

Ist. šaltiniuose P. minima XII a. (1161 čia buvo išlipęs Danijos karalius Valdemaras I su savo kariuomene). Vokiečių kronikose P. paminėta 1253 (Livonijos ordino ir Kuršo vyskupo sutartyje). 1425 Livonijos magistro laiške rašoma apie P. piliakalnį, tinkamą pilies statybai. Spėjama, kad pilis stovėjusi ant Naglio kalno. Pagal padavimus, XIV a. pirmojoje pusėje ties Birutės kalnu buvusi sen. lietuvių kulto vieta. Viena šventosios ugnies prižiūrėtojų — Birutė — XIV a. vid. tapusi kun-ščio Kęstučio žmona.

XVI a. Birutės kalnas pradėtas laikyti Birutės kapu. Katalikų kunigai, stengdamiesi pagonės Birutės garbinimui suteikti krikščionišką pobūdį, pašventino kalną ir ant jo pastatydino kryžių, vėliau — koplytėlę (dabar stovinti koplyčia statyta XIX a. antrojoje pusėje).

XIII ir XIV a. Palangą kelis kartus buvo užgrobę Livonijos ir Kryžiuočių ordinai. Tuomet P. buvo žvejų gyvenvietė su nedideliu žvejų uostu. 1409 sukilę žemaičiai sumušė kryžiuočių kariuomenę ir atgavo P. Vokiečiams užgrobus Klaipėdą, P. iki XVIII a. pr. buvo svarbiausias Lietuvos uostas. 1511 Žygimantas Senasis Žemaitijos pajūrį kartu su P. padovanojo Žemaičių seniūnui Stanislovui Kęsgailai. Nuo 1527 P. vėl priklausė valstybei. 1529 sudaryta P. seniūnija. P. buvo atleista nuo kai kurių rinkliavų bei mokesčių, buvo skatinama prekyba. Į P. atplaukdavo olandų, anglų, švedų laivų, kurie atveždavo manufaktūros dirbinių, geležies, druskos, ginklų, o išveždavo javus, medų, kailius, linus. Zigmantas Vaza 1589 anglų prekybos kompanijai suteikė teisę plėsti P. uostą. Buvo pastatytas molas, iškastas farvateris. XVI a. pab. pastatyta pirmoji bažnyčia. 1600 Zigmantas III leido P. turėti 1 savaitinį turgų ir 2 metinius prekymečius. 1639 Vladislovas IV patvirtino anksčiau duotas teises, be to, leido prekiauti su Karaliaučiumi, Gdansku, Ryga ir kitais Baltijos j. uostais. 1662 Vladislovas IV suteikė žydams prekybinę privilegiją, kurią 1679 ir 1687 pakartotinai patvirtino Jonas Sobieskis ir 1742 Augustas III. Karalius Jonas Sobieskis 1685 leido anglų prekybos atstovybei įsikurti Palangoje su sąlyga, kad anglai įrengtų uostą prie Šventosios žiočių. Besiplečianti P. uosto prekybinė veikla ir Šventosios uosto statyba darė didelę konkurenciją Rygos ir Liepojos uostams, juo labiau, kad kai kurias prekes P. eksportuodavo žemesnėmis kainomis, negu Ryga ir Liepoja. Todėl, prasidėjus Lietuvos ir Švedijos karui, Rygos ir Liepojos uostų šeimininkai papirko Švedijos kariuomenės vadovybę, prašydami sunaikinti P. ir Šventosios uostus. 1701 švedų kariuomenė, įsiveržusi į Lietuvą, išgriovė P. uosto įrengimus ir molą, o prieplauką užvertė akmenimis.

Palangos paplūdimys XX a. pr.

Palanga. Kretingos (dab. Jasinskio) gatvė apie 1920

1752—69 P. seniūnijos valdytoju buvo E. Mirbachas, 1770—82 — jo giminaitis K. Mirbachas. Per visą Mirbachų valdymo laikotarpį prieš juos kovojo P. seniūnijos valstiečiai ir miestelėnai. Tai palengvino vyskupui I. Masalskiui įsigyti P. mainais už kai kurias jo valdas Naugarduko vaivadijoje. 1791 ar 1792 Ketverių metų seimas suteikė miestui savivaldos teises, bet I. Masalskis nenorėjo jų paisyti. Prieš naująjį valdytoją vėl kilo valstiečių ir miestelėnų bruzdėjimas, kurio malšinti buvo atsiųsti Rusijos kariuomenės daliniai. Po I. Masalskio mirties P. priklausė grafui V. Potockiui, grafams Zubovams, generolui K. Nesiolovskiui. 1824 P. nupirko grafas M. Tiškevičius. 1795 po Žečpospolitos padalijimo P. liko pasienio miesteliu prie seno prek. kelio iš Karaliaučiaus į Rygą. Iš pradžių prekių apyvarta per P. muitinę buvo maža. Apie 1831 jau buvo per metus įvežama 3—5 mln. rb vertes prekių, išvežama dar daugiau. Prekyba ypač pagyvėdavo žiemą, kai Baltijos j. uostai užšaldavo. Atidarius kelią per Tauragę (1838), sumažėjo prekių įvežimas per P. muitinę, o Kauno—Virbalio glžk. nutiesimas (1862) visai sužlugdė senojo kelio per P. prekybinę reikšmę. Grafai Tiškevičiai bandė atgaivinti P. uostą. Į jūrą buvo nutiestas ąžuolinis tiltas, prie kurio galėtų priplaukti laivai. Tilto pradžioje stovėjo prekių sandėlis. Grafas Tiškevičius apie 1889 įsigijo nedidelį prekinį garlaivį, kuris plaukiojo į Liepoją. Uostą užnešus smėliu, nuo 1892 tiltas liko vasarotojams pasivaikščioti.

XIX a. pr. P. pradėjo garsėti kaip vasarvietė. 1831 gaisro metu daug namų Palangoje sudegė. Po gaisro miestelis atsistatė ir žymiai išaugo. 1867 buvo 1414 gyv. ir 164 gyv. namai (5 mūriniai), 1897 — 2419 gyv. (tada P. jau buvo valsčiaus centras). Veikė kurhauzas, progimnazija (1804 įsteigta pr. m-la), pašto ir telegrafo biuras, muitinė, vaistinė (įst. 1827), gintaro apdirbimo įmonė (pastatyta apie 1880; joje dirbo apie 80 žmonių), plytinė. Spaudos draudimo metais per P. buvo gabenama liet. spauda. 1899 Palangoje pastatytas pirmasis lietuviškas spektaklis — A. Keturakio vodevilis „Amerika pirtyje". 1901—02 per P. iš Klaipėdos buvo gabenama lenininė „Iskra" ir kt. rev. lit-ra. 1904 Palangoje jau buvo 3000 gyv. Išaugus gintaro paklausai, gintaro apdirbimo įmonėje dirbo 300—500 darbininkų; kasmet buvo apdirbama apie 20 t gintaro. Plečiantis vasarnamių ir vilų statyboms, P. žymiai išaugo. 1908 Palangoje ilsėjosi apie 4000 vasarotojų. I pasaul. karo metais miestas buvo apgriautas, sunaikinta gintaro įmonė. Po karo iki 1921 P. priklausė Latvijai. Grąžinus P. Lietuvai, joje vėl pradėjo šeimininkauti grafas F. Tiškevičius. 1930 jam priklausė daugiau kaip pusė visų P. vasarnamių bei gyv. namų, 2 restoranai, kurhauzas, šiltosios jūros vonios, plytinė, apylinkių dvarai. Veikė 3 gintaro apdirbimo įmonės, baldų dirbtuvė, plytinė, lentpiūvė. Gyventojų skaičius vėl išaugo iki 3000 (1923 buvo tik 2039 gyv.). Poilsiauti į P. 1931 atvyko 4000 žmonių, 1939 — 5600. 1932 P. gavo II eilės miesto teises.

II pasaul. karo metais buvo sunaikinta beveik pusė miesto. Vok. fašistai ir liet. burž. nacionalistai nužudė daugiau kaip 700 P. gyventojų. 1944.X.9 P. buvo išvaduota. 1945 kurorte jau ilsėjosi 8000 žmonių, veikė sanatorijos „Jūratė" ir „Banga". 1952 P. suteiktos resp. pavaldumo miesto teisės. Į P. teritoriją įjungti Užkanavės, Vanagupės, Kunigiškių, Virbališkių kaimai. 1945—65 Palangoje pastatyti 34 komunaliniai ir 829 individualiniai gyv. namai. 1945—67 pastatyta sanatorija „Žuvėdra", turistinė bazė, daug žinybinių poilsio namų, viešbutis, aeroportas, 2 kino teatrai, 600 vietų valgykla-restoranas „Vasara", 400 vietų valgykla „Birutė", 7 parduotuvės (jų tarpe universalinė), duonos kombinatas, pirtis-skalbykla, buitinio aptarna-

vimo kombinatas. Ėmė veikti nauja 980 vietų vid. m-la, vaikų darželis-lopšelis. Transporto eismas kurorto gatvėse apribotas. Į miesto pakraštį iškelta Klaipėdos—Liepojos automagistralė. Daugumas gatvių paplatintos, apželdintos, sutvarkytas apšvietimas. Įrengti 8 skverai, restauruotas parkas (1961 pavadintas botaniniu). Per miestą tekančios Rąžės vaga pagilinta, ištiesinta ir išvalyta, jos krantai sutvirtinti betono plokštėmis.

Lit.: **J. Basanavičius**, Iš Palangos istorijos, V., 1922; **L. Kiauleikis**, Palanga, V., 1961.

PALANGŌS JÙZĖ — M. Valančiaus to paties pavadinimo kūrinio (1869) pagrindinis veikėjas; apsukrus, išradingas, komiško charakterio keliaujantis kaimo siuvėjas. Jis vaizduojamas liaudies skulptūrose, komiškuose liaudies vaidinimuose, meninių agit. brigadų programose, minimas jumoristiniuose lit. kūriniuose ir kitur. Rašytojas A. Baltrūnas, 1963 važinėjęs M. Valančiaus P. J. keliais, period. spaudoje rašė, kas pasikeitę P. J. lankytose vietose.

Petro Kalendos medžio skulptūrėlė **„Palangos Juzė"**

„PALANGŌS PAJŪRIS" — kurortinis žurnalas, ėjęs 1931 Palangoje.

PALANGŌS-ŠVENTŌSIOS MIŠKAĨ — miškų masyvas Kretingos rj., į š. nuo Palangos, abipus plento į Liepoją. Priklauso Kretingos miško pramonės ūkio Palangos, Šventosios ir Darbėnų girininkijoms. Plotas 4977 ha; medynų 4238 ha. Masyvas apie 16 km tęsiasi iš p. į š. Pietinė dalis, tarp Palangos ir Šventosios, siekia pajūrio kopas; š. tęsiasi abipus Šventosios upės iki Latvijos TSR sienos, kur susisiekia su Rucavos miškais. Masyvą sudaro: Pajūrio kopų miškas (238 ha), Palangos (1605 ha), Paliepgirių (108 ha), Padarbio (647 ha), Kalgraužių (468 ha), Mažučių (670 ha), Laukžemio (744 ha) ir Būtingės-Rucavos (497 ha) miškai. 88% medynų savaiminės kilmės. Reljefas banguotas. Per miškus teka Darba (į Šventąją) ir jos intakas Žiba. Dirvožemiai jauriniai, įvairiai sujaurėję, glliejiški, smėliniai. Pajūryje vyrauja sauso šilo augavietės, toliau nuo jūros — drėgnokas ir drėgnas žaliašilis. Pušynų yra 83%, eglynų 9%, beržynų 5%, juodalksnynų 2%, baltalksnynų 1%. Jaunuolynai sudaro 46%, pusbrandžiai medynai 45%, pribręstantieji 8%, brandieji 1%. Vid. amžius 44 metai, vid. bonitetas III,1, vid. skalsumas 0,6, vid. tūris 107 ktm/ha, vid. prieauga 2,4 ktm/ha. Pajūrio kopų miške, prie pat jūros, įveista kalninė pušis. Be to, šiame miške gausiai auga pajūrinės smiltlendrės ir smiltyninės rugiaveidės, rečiau — pajūrinės našlaitės, apie Naglio kalną — muilinės gubojos, paprastosios šertvės, paupiniai jonpaparčiai, pajūriniai pelėžirniai. Naglio kalnas su pajūrio kopoms būdingomis augalų bendrijomis bei retais augalais yra paskelbtas botaniniu draustiniu. Masyve aptinkama pavienių veimutinių bei šiurkščiažievių pušų, pilkųjų kėnių. Kalgraužių miške, ant Šventosios kranto, auga 21,5 m aukščio, 1,35 m skersmens ąžuolas, paskelbtas gamtos paminklu. Yra briedžių, stirnų, šernų, lapių, usūrinių šunų, kiaunių, voverių. Beveik visi miškai įeina į Baltijos pajūrio apsauginę juostą, tik Mažučių miškas eksploatacinis. Visais kirtimais per metus masyve iškertama apie 4000 ktm. 1967. X.17—18 vėtra išvertė ir sulaužė apie 65 000 ktm miško; labiausiai nukentėjo pribręstantieji ir brandieji medynai. Miškai suvalstybinti 1918—20. Per P.-Š. m. eina keliai iš Darbėnų į Šventąją ir į Palangą. Palangos miške, ties Kunigiškiais, yra kapai, kur palaidota apie 150 vok. faš. teroro aukų.

PALANKÝNOS, gimtuvės, apgėlai, patekylai, rodynės, — gimdyvės ir kūdikio lankymo, parodymo svetimiesiems papročiai. T. Lepnerio, XVII a. aprašiusio R. Prūsijos lietuvių papročius, žiniomis, gimus kūdikiui, tėvas apie tai pranešdavo namiškiams, kaimynams ir, susikvietęs juos, vaišindavo. Gimdyvei, vad. šešauninkei, kaimynės atnešdavusios kiaušinienės. XVII a. istorikas M. Pretorijus „Prūsijos įdomybėse" nurodo, kad pribuvėja, parodžiusi naujagimį tėvui, gaudavusi iš jo degtinės kaušelį; jį paėmusi į rankas, melsdavosi už motiną ir kūdikį, kreipdamasi ne tik į Mariją, bet ir į sen. lietuvių deivę Laimą, truputį gėrimo nuliedavusi deivės *Žemynėlės* garbei, sakydama: „Žydėk mūsų rugiais, kviečiais. Būk malonninga kūdikiui". Šiek tiek nugėrusi, paduodavo kaušelį gimdyvei, o toji nugėrusi — vyrui; tai buvo kartojama 3 kartus. Kitos moterys (vyrai palankynose nedalyvaudavo) būdavo vaišinamos prie atskiro stalo ir iš kitų indų. XIX amžiuje P. buvo žinomos Lietuvos v. dalyje. Dar XX a. pradžioje Lietuvos pietryčiuose, gimus kūdikiui, tėvas su degtine, duona ir druska eidavo pas kaimynus pranešti apie tai, drauge kviesdamas moteris ateiti pasižiūrėti „lėlės". Pakviestosios paprastai ateidavo sekmadienio rytą, atsinešdamos po dubenį kiaušinienės, sūrio, duonos, blynų; Lietuvos v. dalyje, be maisto produktų, kūdikiui buvo nešama dovanėlių — plonos drobės vystyklams, kepurėlė ir kt. Ypač tai buvo priimta nešti, lankant jaunamartę. Tikėta, kad, tuščiomis atėjus, galima pakenkti vaiko laimei. R. ir p. r. Lietuvoje P. paprotys išliko iki pastarųjų laikų.

Lit.: **T. Lepner**, Der Preusche Litauer, Danzig, 1744 [p. 23]; **M. Prätorius**, Deliciae prussicae, B., 1871 [p. 94—96]; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964 [p. 465—475].

PALATALIZĀCIJA [vėlyv. lot. *palatalisatio*, iš lot. *palatum* — gomurys] — priebalsių minkštinimas, arba jų ištarimas su papildomąja artikuliacija, pakeliant vidurinę liežuvio dalį prie kietojo gomurio. Tokiu būdu sumažėja rezonatoriaus apimtis, ir priebalsio tonas paaukštėja. Kuo aukščiau pakelta vidurinė liežuvio dalis, tuo minkštesnis yra priebalsis, todėl priebalsių minkštumo laipsnis gali būti įvairus. Palatalizuoti galima visus priebalsius, išskyrus „j", kuris iš prigimties yra minkštas, t. y. artikuliuojamas vidurine liežuvio dalimi prie kietojo gomurio. Skiriame palatalinius (minkštuosius) ir palatalizuotus (suminkštintus) priebalsius. Literatūrinėje liet. kalboje tėra vienas palatalinis priebalsis „**j**". Be to, palataliniams labai artimi yra minkštieji „k", „g" ir „ch", pvz., „**k**iautas", „bai**g**iu", „**ch**irurgas". Jie t. p. artikuliuojami vidurine liežuvio dalimi. Kiti, vad. minkštieji, priebalsiai tėra palatalizuoti. Dabartinėje liet. kalboje P. prieš užpakalinės eilės balsius yra savarankiška: šioje pozicijoje palatalizuoti priebalsiai skiria žodžių arba jų formų reikšmes, pvz., „saũso" — „sa**ũsio**", „gilùs" — „gi**liùs**", „rašaũ" — „ra**šiaũ**" ir kt. Prieš priešakinės eilės balsius P. yra asimiliacinio pobūdžio, todėl šioje pozicijoje priebalsių minkštumo laipsnis yra nevienodas. Prieš „y" („į"), „ie" ir „ė" priebalsiai yra minkštesni, negu prieš atviruosius balsius „i", „e", „ẽ" („ę").

PALAUKÌNIS — ežeras Ignalinos miesto š. pakraštyje. Plotas 14 ha. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 690 m, didž. plotis 310 m, kranto linijos ilgis 1680 m. Krantai aukšti, šiaurinis apaugęs mišku. Per P. teka Plaukinys (į Dringio ež.). Ežeras verslovinis.

PĀLAZDIJAI — kaimas Lazdijų rj., Lazdijų apyl., 4 km į p. nuo Lazdijų. 268 gyv. (1959). Vakaruose prie kaimo yra 2 ežerai: Palazdijis ir Baltajis. Respublikinio susivienijimo „Lietuvos ž. ū. technika" Lazdijų rj. skyrius, pr. m-la (nuo 1927). Buržuaziniai nacionalistai kaime 1945.V.8 nužudė apskrities ž. ū. skyriaus pirmininką A. Pilkionį, 1948.XI.5 išžudė

Palazdijų piliakalnis

Jaruševičių šeimą (3 asmenis), 1949. VI.16 nužudė liaudies gynėją A. Urbonavičių, 1950 — Palazdijų apyl. pirm. M. Veselgą. Prie kaimo, Baltajo ežero p. v. krante, yra piliakalnis.

Jo aikštelė ovali, 20 m ilgio, 15 m pločio; joje aptiktas 15—20 cm kultūrinis sluoksnis. Aikštelę juosia pylimas; šiaurėje ir pietuose jis 3 m aukščio, kitur žemesnis. Piliakalnio r. ir p. papėdėje yra griovys ir nedidelis raistas. Už jo, senoje sodybvietėje, rasta grublėtosios keramikos. Piliakalnis slėptuvinio tipo, naudotas I t-mečio viduryje.

PĀLČIKAS Akimas [1876.VIII.9 Vilniuje — 1957.XII.29 Maskvoje] — 1905—1907 revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Baigęs g-ją Vilniuje, 1895 įstojo į Kazanės un-to med. f-tą. 1900 su kt. studentais įkūrė s-d. grupę. Nuo 1900 Komunistų partijos narys. 1901 Kazanėje suimtas ir 3 metams ištremtas į R. Sibirą. 1905 vasarą grįžo į Vilnių, buvo vienas s-d. org-jų Jungtinio k-to visuotiniam spalio streikui vadovauti organizatorių ir jo narys. 1906 RSDDP Vilniaus k-to narys. 1906 kalintas ir ištremtas į užsienį. 1907—14 gyveno Miunchene. 1914—15 studijavo Odesos un-to med. f-te. 1915—17 gydytojas Rusijos kariuomenėje, 1918—21 Raudonojoje Armijoje; dalyvavo piliet. kare. 1921—25 TSRS atstovybės Berlyne darbuotojas, 1925—39 ūkinis ir administracinis darbuotojas Maskvoje, vėliau pensininkas.

PALČINSKAITĖ Violeta [g. 1943.XI.20 Kaune] — poetė. 1960—64 studijavo Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-te. Eilėraščius pradėjo spausdinti 1957. Išleido eil. rinkinius „Žemė kėlė žolę" (1961), „Akmenys žydi" (1963), „Aikštės" (1965), poezijos vaikams knygeles „Žirnių namelis" (1965) ir „Einu per miestą" (1966), parašė pjesę pasaką „Riku, ta-ku" (1966; past. Jaunimo teatre Vilniuje 1966). P. lyrikoje vyrauja gamtos ir meilės motyvai, jaunatviškos emocijos, giedra nuotaika, šviesios spalvos. Eilėraščiams būdingas lyr. skaidrumas. Poet. frazė paprasta, glausta.

PALECKIENĖ Genovaitė [**Jurgaitytė**; g. 1902.I.27 Rygoje] — visuomenės veikėja. Baigusi g-ją Petrograde ir mkt. kursus Rygoje, 1922—29 buvo liet. m-los Rygoje mokytoja. 1930—32 „Naujo žodžio" leidyklos Kaune tarnautoja. 1930—1940 dalyvavo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos (nuo 1940 Lietuvos Liaudies pagalbos s-gos) veikloje. Dalyvavo Lietuvos—TSRS d-jos veikloje, su kitais organizavo taryb. knygos, fotografijos ir kt. parodas. 1940 išrinkta Liaudies Seimo atstove, 1940—47 Lietuvos TSR AT deputatė.

PALECKIS Justas [g. 1899.I.22 Telšiuose] — visuomenės ir valstybės veikėjas, rašytojas, žurnalistas. Kilęs iš amatininkų. Vaikystę ir jaunystę praleido Rygoje, į kurią persikėlė tėvai netrukus po jo gimimo. 1910 baigęs pr. mokyklos 3 skyrius, toliau mokėsi savarankiškai. Nuo 16 metų amžiaus dirbo spaustuvėje darbininku, buvo raštininku, sandėlininku. Lit. darbą pradėjo 1919 Rygoje kom. laikraštyje „Darbininkų kova", kuriame spausdino eilėraščius, vaizdelius, publicistinius straipsnius.

1924 baigė suaugusiųjų gimnaziją. Vėliau mokytojavo, vertėsi žurnalistika. 1925 pradėjo leisti iliustruotą žurnalą „Naujas žodis". 1926 persikėlė į Kauną, studijavo Kauno universitete, toliau leido perkeltą į Kauną „Naują žodį". Liaudininkams ir socialdemokratams laimėjus seimo rinkimus, paskirtas Eltos direktoriumi. Po 1926.XII.17 faš. perversmo pradėjo antifaš. veiklą, prisidėjo prie antifaš. atsišaukimų redagavimo, leidimo ir platinimo. 1927 išrinktas liaudininkų Jaunimo sąjungos centro v-bos pirmininku. Atleistas iš Eltos direktoriaus pareigų, dirbo latvių laikraščio „Jaunākās ziņas" („Paskutinės žinios") korespondentu Kaune (iki 1939). Bendradarbiavo įvairiuose Lietuvos laikraščiuose. „Naujo žodžio" redakcijoje įsigalėjus tautininkų krypties darbuotojams, iš darbo pasitraukė. Nuo 1929 Lietuvos Žurnalistų s-gos valdybos narys, aktyviai dalyvavo kultūros kongresuose, dirbo Laisvamanių etinės kultūros d-jos centro v-boje ir kitur. Nuo 1931 pradėjo vis labiau bendrauti su komunistais, rėmė Lietuvos Raudonosios pagalbos organizaciją, padėjo steigti pažangią „Mūsų scenos" d-ją, kurią faš. valdžia uždarė. 1931 išleido pirmąjį eilėraščių rinkinį — „Dienų nelaisvėj". Išvertė latvių rašytojų (R. Blaumanio, J. Rainio, E. Veidenbaumo ir kt.) kūrinių. 1933 lankėsi Tarybų Sąjungoje, grįžęs savo įspūdžius paskelbė atskira knyga. 1934 leido ir redagavo liberalinį dvisavaitinį laikr. „Laiko žodis". 1936, bendradarbiaudamas su kai kuriais LKJS nariais, padėjo redaguoti pažangios krypties legalų žrn. „Mūsų jaunimas". Buvo Lietuvių draugijos TSRS tautų kultūrai pažinti valdybos nariu, vėliau jos vicepirmininku. 1937 antifašistinio Liaudies fronto k-to narys. Bendradarbiavo nelegaliuose antifašistinės krypties laikraščiuose „Antifašistas", „Liaudies frontas", „Už liaudies teises". 1938.III.19 ryšium su Lenkijos ultimatumu pasakė kalbą Valstybės teatre, pareikalavo pašalinti Smetonos faš. režimą. Prasidėjus II pasaul. karui, veikdamas išvien su komunistais, liaudies fronto idėjų dvasia 1939.X parašė Lietuvos liaudies demokratinės respublikos („Lietuvos laisvos darbo respublikos") sukūrimo programą. Tarybų Sąjungai perdavus Vilnių Lietuvai, 1939. X.11 Kaune dalyvavo demonstracijose prieš faš. režimą. Už tai įkalintas Dimitravo priverčiamojo darbo stovykloje. 1939.XII ištremtas į Latviją, po mėnesio Latvijos policijos grąžintas į Lietuvą. Policijos prižiūrimas, gyveno Joniškio, Kėdainių rajonuose. LKP CK rekomendavus, 1940.VI.17 sudarė Lietuvos Liaudies vyriausybę. Būdamas tos vyriausybės ministru pirmininku, kartu ėjo respublikos prezidento pareigas. Nuo 1940.VIII Komunistų partijos narys. 1940.VIII vadovavo Liaudies Seimo delegacijai, įteikusiai TSRS Aukščiausiajai Tarybai Liaudies Seimo rezoliuciją, kuria prašoma priimti Lietuvos TSR į Tarybų Sąjungą. 1940—67 Lietuvos TSR AT deputatas. 1940.VIII.25—1967.IV Lietuvos TSR AT Prezidiumo pirmininkas. Nuo 1940.IX LKP CK Biuro, paskui Prezidiumo narys. Nuo 1941 TSRS AT deputatas, 1941—66 TSRS AT Prezidiumo pirmininko pavaduotojas. Nuo 1966 TSRS AT Tautybių Tarybos pirmininkas. Nuo 1952 kandidatas į TSKP CK narius. Kaip TSRS parlamentinių delegacijų vadovas arba jų narys, lankėsi Suomijoje, Jugoslavijoje, Indijoje, Prancūzijoje, Anglijoje, Graikijoje, Japonijoje, Brazilijoje, Lenkijoje, Belgijoje, Šveicarijoje, Ganoje, Meksikoje, Australijoje ir kt. šalyse, dalyvavo Tarpparlamentinės s-gos sesijose. Pokario metais P. reiškėsi ir poezijoje, išleido 3 eil. rinkinius. Pagrindiniai P. poezijos motyvai — praeities rev. kova, socializmo statyba, taryb. tautų draugystė, pažangiųjų ir reakcinių jėgų kova visame pasaulyje. P. poezijai būdingas polit. aktualumas ir kovingumas, publicistinė frazė, patetinė intonacija. Išaugusi iš ideologinių socializmo statybos poreikių, jo poezija toliau tęsia lietuvių rev. poezijos tradicijas. P. poezijos knygos išverstos į rusų k. Aktyvus respublikinės ir sąjunginės spaudos bendradarbis.

Ršt.: Dienų nelaisvėj, K., 1931; SSSR — mūsų akimis, K., 1933; Paskutinis caras, 3 t., K., 1937—1938; Latvija, K., 1938; Didysis 1914—1918 m. karas, K., 1939; Борьба народов Прибалтики против немецких захватчиков, M., 1944; TSRS tautų draugystė Tėvynės kare, M., 1944; Lietuvos žemių išvadavimas ir tolimesnieji Lietuvos liaudies uždaviniai kovoje su vokiškaisiais grobikais, K., 1945; Likviduoti vokiečių okupacijos padarinius žmonių sąmonėje, K., 1945; Ką davė tarybų valdžia Lietuvos darbo žmonėms, V., 1947; Tarybų Lietuvos kelias, V., 1947; Das Sowjetische Litauen, B., 1948; Советская Литва, M., 1949; Atgimimas, [eil. rink.], V., 1958; Возрождение, [eil. rink], M., 1958; Думы о старшем брате, M., 1959; Sveika, Tarybų Lietuva! [eil. rink.], V., 1960; Здравствуй, Советская Литва! [eil. rink.], V., 1960; Gyvenimo vardu, [eil. rink.], V., 1961; На жизненном пути, [eil. rink.], V., 1964; Meksikoje, [įspūdžiai iš kelionės po Meksiką], V., 1964; Миллионы сердец, [eil. rink.], M., 1965; Gyvenimas prasideda, V., 1967; Великий Октябрь и торжество социалистических наций, M., 1967.

PALEMŌNAS — tariamasis Lietuvos kunigaikščių pirmtakas, kildintas iš senovės Romos imperijos didikų. Lietuvos kun-ščių genealogija su P. pirmąkart susieta Lietuvos metraščių sąvade, kurio nuorašai vadinami „Lietuvos ir Žemaičių Didžiosios kunigaikštystės metraščiu" (XVI a. pirmoji pusė). Pagal šį metraštį P. buvęs Romos kun-štis, imperatoriaus Nerono giminaitis. Gelbėdamasis nuo Nerono persekiojimų, jis su šeima ir 500 valdinių atsidūręs Baltijos j. pakrantėje (Livonijoje), iš kur nuplaukęs Nemunu aukštyn; pakeliui įkūręs Kauną ir daugelį kitų Lietuvos miestų. P. sūnūs ir vėlesni palikuonys paplitę po visą Lietuvą ir davę pradžią Goštautų,

Giedraičių, Radvilų ir kitų Lietuvos didikų giminėms.

P. vardo atsiradimas Lietuvos metraščiuose susijęs su XV a. prasidėjusia lietuvių feodalų kova prieš lenkų feodalus dėl Lietuvos valst. savarankiškumo išlaikymo. Ta kova ypač sustiprėjo, Kazimierui Jogailaičiui tapus (1447) bendru Lietuvos ir Lenkijos valdovu. Lenkų feodalai stengėsi įsitvirtinti Lietuvos valst. gyvenime, dažnai pažeisdami vietinių feodalų interesus. Lenkų feodalai savo siekimus, be kita ko, grindė savo sena kilme, turimais herbais bei privilegijomis, žemindami Lietuvos feodalus, laikydami juos kilusiais iš paprastų, nekilmingų giminių. Lietuvos feodalams, gynusiems savo interesus, prireikė iškelti Lietuvos kun-ščių genealogijos senumą ir kilmingumą. Tuo tikslu ir buvo sugalvotas mitas apie lietuvių kilmę iš sen. romėnų. Jam susidaryti pagrindo davė kai kurie žodyniniai lietuvių ir lotynų kalbų panašumai, t. p. kai kurie šių tautų sen. religijos bendrumai, apie kuriuos tuo metu jau žinojo Lietuvos bajorų diduomenė, Lenkijos ir V. Europos universitetuose spėjusi susipažinti su sen. romėnų istorija ir kultūra. Manoma, kad P. vardas paimtas iš romėnų istoriko Lucijaus Floro raštų, kur minimas panašiu vardu Pompėjaus laivyno viršininkas Publijus Libonas. P. mitas greitai paplito ir buvo laikomas tikru dalyku. Juo remiantis, buvo sudaryta Lietuvos kun-ščių genealogija iki Gedimino. Vėliau, pastebėjus, kad ilgam laikotarpiui per maža kun-ščių, metraščio pradžia buvo perdirbta, P. nukeltas į Atilos valdymo laikotarpį (V a.). P. tikrumu Lietuvos istorikų neabejota 300 metų. Dar XIX amžiuje T. Narbutas laikė jį buvus Lietuvos kunigaikščių pirmtaką.

Lit.: **J. Jakubovskis**, Tautybių santykiai Lietuvoje prieš Liublino uniją, V., 1921; **T. Сушицкий**, Західньо-рускі літописи, Київ, 1930; Lietuvių literatūros istorija, t. 1, V., 1957.

PALEMÕNAS — Kauno miesto dalis 10 km į r. nuo miesto centro, abipus Vilniaus—Kauno geležinkelio. Pietryčiuose siekia Kauno marias, šiaurėje — Vilniaus—Kauno plentą. Ties P. nuo Vilniaus—Kauno glžk. atsišakoja Kauno—Jonavos glžk.; yra P. glžk. stotis. Veikia keramikos gaminių įmonė, viena didžiausių Lietuvoje (1923—65 plytinė). 1966 joje dirbo 607 darbininkai bei tarnautojai; pagaminta 19,4 mln. plytų, 22,5 mln. drenažo vamzdžių, 92,3 mln. m^3 keramzito. Yra Vyriausiosios tiekimo ir realizavimo v-bos tiekimo bazė, resp. susivienijimo „Lietuvos ž. ū. technika" Kauno tarprajoninė bazė, 5 parduotuvės, valgykla, paštas, ambulatorija, aštuonmetė m-la (iki 1949 pradinė, 1949—62 septynmetė), vaikų darželis, lopšelis, *Neries memorialinis muziejus* (namas, kuriame ji gyveno 1937—41).

P. kaimas pradėjo kurtis XIX a. antrojoje pusėje, nutiesus (1862) Vilniaus—Kauno glžk. ir pastačius P. stotelę. I pasaul. karo metais nutiesus Palemono—Gaižiūnų glžk. atkarpą (iki Liepojos—Romnų glžk.), P. tapo mazgine stotimi. 1923 buvo 30 gyv. Gyvenvietė ėmė augti sparčiau, įsikūrus plytinei. Taryb. metais, plytinei plečiantis, darbininkams imta statyti 2—3 aukštų gyv. namus. Statant Kauno hidroelektrinę, į P. persikėlė daug Nemuno slėnio gyventojų. 1959 buvo 5003 gyventojai. 1961 P. prijungtas prie Kauno. Nuo 1965 pradėta statyti 5 aukštų tipinius gyv. namus.

PALENČIZNÀ, Kęsteniai, — kaimas Kapsuko rj., Naujienos apyl., 8 km į r. nuo Kalvarijos, prie Kazlų Rūdos—Alytaus geležinkelio. 54 gyv. (1959). Yra Milių glžk. st., Zapalimų pr. m-la (nuo 1922).

PALÉNDRIAI — kaimas Šilutės rj., Žemaičių Naumiesčio apyl., 3 km į p. nuo Žemaičių Naumiesčio. 213 gyv. (1959). Pr. m-la, biblioteka (nuo 1961).

PÃLENTINIS — kaimas Šilalės rj., Kaltinėnų apyl., 12 km į p. r. nuo Varnių, prie kelio į Kaltinėnus. 69 gyv. (1959). Pro kaimą teka Raudys (Ašvijos kair. intakas). Aštuonmetė m-la (1922—64 pradinė). Burž. nacionalistai 1951 kaime nužudė kolūkio pirmininką Z. Keturauską.

PALEOGÈNAS — pirmas kainozoinės eros periodas, buvęs prieš neogeną; geologinė sistema, kurios sluoksniai susiklostė per tą periodą. P. prasidėjo prieš 70 mln. metų ir truko 40 mln. metų. P. metu Lietuvos pietuose buvo sekli jūra, šiaurėje — sausuma. Klimatas buvo šiltas ir drėgnas. P. pabaigoje jūra iš Lietuvos pasitraukė. P. sistemos darinių rasta Lietuvos pietuose ir pietvakariuose, 90—170 m gylyje, po kvartero nuogulomis. Tų darinių didž. storis 56 m (Kalvarijos gręžinyje). Lietuvoje randama apatinio ir viduriniо P. jūrinių nuogulų. Jas sudaro žali glaukonitiniai smėliai ir smiltainiai, mergeliai, moliai. P. darinių didelė dalis nuardyta.

PALEOZÒINĖ ERÀ — Žemės geologinės istorijos laikotarpis, buvęs po proterozoinės eros; ankstesnis už mezozoinę erą. P. e. prasidėjo maždaug prieš 570 mln. metų ir truko apie 330 mln. metų. Skirstoma į *kambro, ordoviko, silūro, devono, karbono* ir *permo* periodus. Lietuvoje yra visų šešių P. e. sistemų darinių. Jų didž. storis apie 2000 m.

PALĖVENĖ — kaimas Kupiškio rj., Noriūnų apyl., 7 km į p. v. nuo Kupiškio, Lėvens deš. krante; kolūkio centras. 104 gyv. (1959). Kaimas gatvinio tipo. Per jį eina kelias iš Kupiškio į Subačių. Abipus kelio kuriasi nauja kolūkio gyvenvietė. Pr. m-la (nuo 1946), biblioteka (nuo 1947). Bažnyčia ir buv. dominikonų vienuolyno rūmai (XVII—XVIII a.) — vietinės reikšmės archit-ros paminklas. P. bažnyčios 8 altorių ansamblis turi vėlyvojo baroko bruožų; altoriai papuošti rokokiniais ornamentais ir judrių pozų spalvingomis skulptūromis. Ist. šaltiniuose 1586 minimas P. dvaras. 1676—1865 veikė vienuolynas. 1923 P. kaime buvo 116 gyv., P. dvare 130 gyv., P. vienkiemyje 37 gyv. Buržuazijos valdymo metais Palėvenėje veikė pašto agentūra, pieninė, vyko prekymečiai. Hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai okupacijos metais sušaudė 6 kaimo gyventojus.

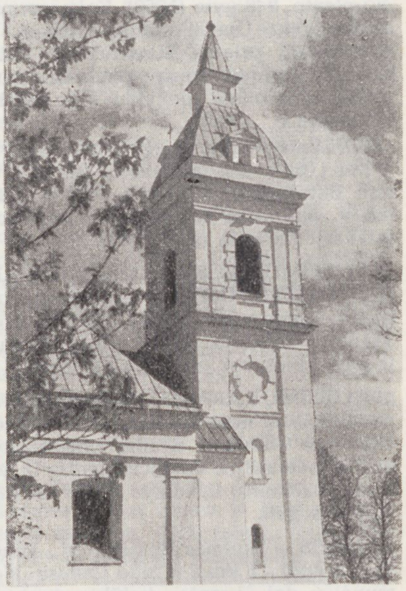

Palėvenės bažnyčios fragmentas

PALĖVENĖLĖ — kaimas Kupiškio rj., 7 km į š. nuo Kupiškio, abipus kelio į Alizavą; apylinkės ir kolūkio centras. 124 gyv. (1959). Kaimas gatvinio tipo. Jo r. pakraščiu teka Lėvuo. Sviesto gamybos cechas, felčerių-akušerių punktas (nuo 1947), vaistinė (nuo 1959), Miliūnų pr. m-la (nuo 1938), kultūros namai (nuo 1960), biblioteka (nuo 1946). Bažnyčia ir šventoriaus vartai su varpine — vietinės reikšmės archit-ros paminklas. Šio ansamblio archit-ra turi klasicistinių bruožų. Bažnyčia akmeninė, vienanavė, stačiakampė, pastatyta 1803 (iki 1801 buvo koplyčia), 1911—14 rekonstruota (rekonstravo meistrai iš Kupiškio, Panevėžio, Vilniaus). XIX a. ir XX a. pr. buvo dvaras. 1873 P. labai nukentėjo nuo gaisro. 1923 buvo 65 gyventojai. Buržuazijos valdymo metais veikė LKP ir LKJS pogr. kuopelės.

PALĖVIČIUS Motiejus [1887.VII.17 Varėnoje — 1954.X Detroite (JAV, Mičigano valstija)] — pažangus JAV lietuvių visuomenės veikėjas, gydytojas. 1906 emigravo į JAV. 1908 įstojo į Lietuvių socialistų s-gą. 1926 baigė Halifakso un-to (Kanada) medicinos f-tą. Dalyvavo pažangiųjų liet. darbininkų org-jų veikloje, bendradarbiavo „Vilnyje", „Laisvėje", „Šviesoje".

PALÍEPIAI — **1.** Kaimas Raseinių rj., Ilgižių apyl., 11 km į š. r. nuo Ariogalos, 11 km į r. nuo Betygalos; kolūkio centras. 313 gyv. (1959). Felčerių-akušerių punktas (nuo 1960), aštuonmetė m-la (1918 įsteigta pr. m-la), kultūros namai (nuo 1949), biblioteka (nuo 1948). P. mi-

nimi 1592 (26 šeimos, 57 valakai). 1754 pastatyta bažnyčia. 1923 buvo 553 gyv.

2. Kaimas Raseinių rj., Paliepių apyl., 10 km į v. nuo Raseinių, abipus Žemaičių plento. 248 gyv. (1959). Kaimo v. pakraščiu teka Upė (Šešuvies intakas), iš pietvakarių prieina Blinstrubiškių miškas. Felčerių-akušerių punktas (nuo 1960), aštuonmetė mokykla (nuo 1961), biblioteka.

3. Kaimas Alytaus rj., Punios apyl., 4 km į p. r. nuo Punios, 6 km į p. v. nuo Butrimonių. 211 gyv. (1959). Kaimo v. pakraščiu teka Punelė (Nemuno intakas). Pr. m-la (nuo 1946).

„PALIEPÌMŲ LÁIŠKAS VÓKIEČIŲ VALDŽIÔS LIETUVOJÈ" — kaizerinių okupantų leistas neperiodinis leidinys, ėjęs 1915—16 Vilniuje. Skelbė ofic. įsakymus ir potvarkius vok. ir liet. kalbomis.

„PALIEPÌMŲ LÃPAS" — kaizerinių okupantų leistas neperiodinis leidinys, ėjęs 1915—16 Vilniuje. Skelbė ofic. įsakymus ir potvarkius vokiečių, lenkų ir lietuvių kalbomis. Leidinys buvo skirtas Vilniaus gub.

PALÍEPIS — kaimas Rokiškio rj., Panemunio apyl., 7 km į p. nuo Čedasų, Nemunėlio deš. krante; kolūkio centras. 87 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1927).

PALÍEPIŲ MÌŠKAS — miškas Raseinių rj., 10 km į š. r. nuo Ariogalos, Gynėvės (Dubysos intako) deš. krante. Priklauso Raseinių miško pramonės ūkio Paliepių girininkijai. Plotas 872 ha; medynų 840 ha. Pietryčiuose, ties Lapkalniu, P. m. susisiekia su Lapkalnio mišku. Reljefas lyguminis, su nuolydžiu Gynėvės link. Per mišką teka keli nedideli Gynėvės intakai. Dirvožemiai velėniniai gliejiški, išplauti bei sujaurėję, priemoliniai. 95% medynų savaiminės kilmės. Drebulynų yra 43%, beržynų 38%, eglynų 13%, baltalksnynų 4%, uosynų ir juodalksnynų po 1%. Jaunuolynai sudaro 53%, pusbrandžiai medynai 30%, pribręstantieji 5%, brandieji 12%. Medynų vid. amžius 26 metai, bonitetas I—II, vid. skalsumas 0,8, vid. tūris 126 ktm/ha, vid. prieauga 4,8 ktm/ha. Gausu šernų, lapių, stirnų, usūrinių šunų, kiškių; yra briedžių. Miškas eksploatacinis. Per mišką eina Ariogalos—Krakių kelias. 1,5 km į v. nuo P. m. yra Paliepių kaimas.

PALILEIKÍENĖ Adelė [**Arūnaitė**; g. 1898.I.22 Račiupėnuose (Kupiškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. Nuo 1917 siuvėja. 1918 pab. kovojo už Tarybų valdžią Kupiškyje. 1919—28 LKP narė. 1920 LKP CK kurjerė Kaune, laikė konspiracinį partijos butą, vežiojo kom. lit-rą ir paštą part. org-joms į Šiaulius, Marijampolę, Vilkaviškį, Panevėžį, Rokiškį. 1921 nuteista 3 metus kalėti. 1922 amnestuota, dirbo rev. darbą Kupiškyje, buvo LKP Kupiškio parajonio k-to narė. 1928—30 ž. ū. darbininkė Latvijoje, paskui siuvėja Kupiškyje, 1944—47 moterų organizatorė Kupiškio vls., nuo 1948 namų šeimininkė Klaipėdoje. Pensininkė.

PALINOLÒGIJA — paleobotanikos šaka, tirianti mikroskopines augalų liekanas — žiedadulkes ir sporas, randamas įvairaus amžiaus ir kilmės žemės sluoksniuose. P. padeda išaiškinti klimato, augalijos keitimąsi, žemės sluoksnių amžių. Lietuvoje P. tyrimus pirmą kartą atliko Austrijos geologas H. Gamsas 1929. Jis ištyrė susiskaidžiusių durpių sluoksnį, įsiterpusį tarp sluoksniuotų smėlių, Šlavės slėnyje, netoli Anykščių. 1934 Lenkijos mokslininkai A. Vodzička ir A. Dibovska paskelbė Švenčionių apskr. Pustelnios pelkės žiedadulkių analizę. Lietuvos Ž. ū. akademijos kolektyvas (ypač K. Brundza) atliko palinologinius Kamanų (1936) ir Šepetos (1940) pelkių tyrimus. Tarpledynmečio darinius Lietuvoje 1947—50 palinologiškai tyrė O. Kaikarytė, Lenkijos mokslininkai M. Bremuvna, M. Sobolevska, B. Halickis.

Palinologiniai tyrimai Lietuvoje ypatingai išsiplėtė nuo 1955. A. Vienožinskienė išskyrė ir aprašė juros, apatinės kreidos ir paleogeno nuogulų sporų ir žiedadulkių stratigrafinius kompleksus. G. Vaitiekūnienė tyrė apatinio devono sporas. O. Kondratienė palinologiniu metodu ištyrė tarpledynmečių ir paskutinio apledėjimo tarpstadialų augalijos raidą. Be to, kai kuriems pleistoceno stratigrafijos klausimams išaiškinti P. tyrimus atliko V. Čepulytė. Dauguma Lietuvos palinologų domisi holocenu. A. Seibutis nustatė holoceno pradžios fiz. geogr. sąlygas, aprašė holoceno augalijos raidą. R. Kunskas, F. Sudnikavičienė išnagrinėjo kelių pelkių raidą pagal jų sluoksnių žiedadulkes. M. Kabailienė tyrė ežerų, pelkių bei Baltijos j. darinių sporas ir žiedadulkes; remdamasi tais tyrimais, suskirstė holoceną į zonas pagal augalijos raidą ir nustatė Baltijos j. bei ežerų lygio svyravimų datas. Be to, ji išnagrinėjo įv. augalų žiedadulkių pasiskirstymo dab. ežeruose dėsningumus. V. Dvareckas, atlikęs palinologinius upių senvagių tyrimus, nustatė jų amžių ir aprašė jų raidą.

PALIONÍENĖ Anelė [g. 1924.VI.1 Mažiūnuose (Alytaus rj.)] — zoologė, biologijos mokslų kandidatė (1964). 1950 baigusi Vilniaus un-tą, dirbo jame ped. darbą. Nuo 1964 Lietuvos TSR MA Chemijos ir biologijos mokslų skyriaus moksl. sekretorė. Paskelbė moksl. straipsnių apie bebrų reaklimatizavimą, ekologiją, paplitimą ir gyvenimo sąlygų Lietuvoje gerinimą.

PALIONÌS Jonas [g. 1924.VI.20 Mišiškėse (Alytaus rj.)] — kalbininkas, filologijos mokslų daktaras (1968). 1948 baigė Vilniaus universitetą. Nuo 1951 jame dėsto literatūrinės liet. kalbos istoriją. 1953 apgynė filologijos mokslų kandidato disertaciją. 1953—59 lietuvių kalbos katedros vedėjas. 1957—61 istorijos ir filologijos f-to dekanas, nuo 1956 docentas. Nuo 1956 TSKP narys.

Parengė J. Jablonskio „Rinktinius raštus" (2 t., 1957—59), parašė jiems įvadą. Daktaro disertacija — „Lietuvių literatūrinė kalba XVI—XVII a." Paskelbė straipsnių ir išleido brošiūrų bei knygų liet. kalbos istorijos ir dabartinės liet. kalbos klausimais. „Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos" literatūros ir kultūros skyriaus redaktorius konsultantas.

Ršt.: Įžymus lietuvių kalbininkas Jonas Jablonskis, V., 1955; Об изданиях Литовского катехизиса 1547 г.— „Annali dell' Istituto universitario orientale" (Sezione Slava), Napoli, 1961; Rusų kalbininkų indėlis į lituanistiką, K., 1963; Lietuvių literatūrinės kalbos istorijos įvadas, V., 1964; Lietuvių literatūrinė kalba XVI—XVII a., V., 1967.

PĀLIOS — pelkė Prienų rj., 14 km į v. nuo Prienų, į š. nuo Prienų—Kapsuko plento. Plotas 1573 ha (pramoninis 1324 ha). Pelkė ežerinės kilmės, apie 7,5 km ištįsusi Jiesios ir Šlavantos vandenskyroje iš š. r. į p. v. Maitinama kritulių. Augalija viduryje aukštapelkinė, plynraistinė, pakraščiuose žemapelkinė, raistinė. Kupstuotumas 70%. Paviršius viduryje iškilęs apie 5 m aukščiau pakraščių. Durpių klodas vid. dalyje fuskuminis, pakraščiuose žemapelkinis — plyninis, plynraistinis ir raistinis. Jo didž. storis 8,9 m, vid. 4,53 m; vid. susiskaidymas 23%, vid. peleningumas 4,7%. Durpių ištekliai apie 60 mln. m^3, iš jų 24,3 mln. m^3 mažai susiskaidžiusių. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo storis iki 3,4 m. Pelkė apsausinta. Durpės kasamos kraikui (nuo 1958). 1967 pagaminta 62 700 t trupinių durpių.

PALŸS Viktoras [g. 1907.IX.25 Alytuje] — dailininkas, Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1967). 1936 baigė Kauno meno m-los skulptūros studiją, 1938 — Tartu Aukštosios dailės m-los „Palas" A. Starkofo vadovaujamą skulptūros studiją. 1938—40 Kauno amatų m-los mokytojas, 1940—41 direktorius. Nuo 1939 dalyvauja dailės parodose. 1940 baigė Kauno un-to teisių f-tą. 1944—51 Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to dėstytojas (nuo 1947 docentas), 1946—48 direktoriaus pavaduotojas mokslo reikalams. 1951—52 Kauno taikomosios dailės technikumo direktoriaus pavaduotojas mokymo reikalams. 1952—54 Kauno „Dailės" kombinato dailininkas, 1955—60 direktorius. Nuo 1960 Lietuvos TSR Dailės in-to Kauno vakarinės taikomo-

sios dailės katedros dėstytojas. Sukūrė dekoratyvinių skulptūrų ir reljefų, skulptūrinių portretų, apipavidalino ir iliustravo knygų. P. skulptūroms būdingas simboliškumas.

Kūriniai: skulptūros — „Bedarbis" (1936), „Prie tvenkinio" (1937), „Sėdinti mergaitė" (1938), „Auka" (1939, Valstybinių taupomųjų kasų premija 1939); portretai — J. Mikėno (1948), L. Giros (1950), „Rūtelė" (1952), P. Cvirkos paminklinis biustas (1958), „Abiturientė" (1959), „Chirurgas A. Stropus" (1964); reljefai —„Suktinis" (1957), „Pavasario daina" (1965), „Selekcininkas I. Štaras" (1967) ir kt

Viktoras Palys. „Rūtelė", gipsas, 1952

PALIŠAUSKAS Stasys [1906.IX Dusmenyse (Trakų rj.) — 1944.I.29 Kaišiadorių aps.] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš valstiečių. 1924—26 Lietuvos Valstiečių liaudininkų s-gos narys, 1929—30 Šaulių s-gos narys. Nuo 1937 Komunistų partijos narys. Iki 1940 valstietis. 1940—41 Onuškio (Trakų rj.) vls. vykd. k-to pirmininkas. 1942—44 Trakų aps. partizanų būrio „Už Tėvynę" partizanas. Žuvo kovoje su vok. faš. okupantais.

PALIUKAITÝTĖ Regina [**Guobienė;** g. 1940.I.6 Kaune] — aktorė. 1961 baigė Lietuvos TSR konservatorijos teatrinį f-tą. 1961—64 Šiaulių dramos teatro, nuo 1964 Akademinio dramos teatro aktorė.

Vaidmenys: Larisa (A. Ostrovskio „Bekraitė"), Nina (V. Panovos „Baltąsias naktis palydint"), Nesi (I. Romanovičiaus „Kepurininko pilis"; pagal A. Kronino romaną), Nataša (E. Radzinskio „104 puslapiai apie meilę"), Margarita (J. Getės „Faustas"), Ona Duonutė (V. Krėvės „Skirgaila"), Alia (S. Mrožeko „Tango") ir kt.

PALIŪLIS Stasys [g. 1902.V.7 Savučiuose (Biržų rj.)] — tautosakininkas, pedagogas, istorijos mokslų kandidatas (1964). 1923—24 mokėsi Kauno muz. m-loje. 1933 baigė Kauno un-to humanitarinių mokslų fakultetą. Mokytojavo Biržų, Raseinių, Kauno ir kt. g-jose. Nuo 1945 Vilniaus Ped. instituto rusų lit-ros katedros dėstytojas, nuo 1946 docentas. Surinko nemaža sutartinių ir instrumentinių melodijų, tyrinėja liaudies muzikos instrumentus. Panevėžio g-joje (1921—23) ir Kauno universitete buvo suorganizavęs skudučių ir ragų ansamblius. Period. spaudoje paskelbė straipsnių apie skudučių muziką, liaudies dainas, sutartines, etnografijos, pedagogikos ir rusų lit-ros klausimais. Išleido monografiją (su melodijomis) „Lietuvių liaudies instrumentinė muzika" (1959).

PĀLIŲ MÌŠKAS — miškas Prienų rj., 15 km į v. nuo Prienų, į š. nuo plento į Kapsuką. Priklauso Prienų miškų ūkio Naujosios Ūtos girininkijai. Plotas 2207 ha. Didesniąją dalį sudaro skurdžiomis pušaitėmis apaugusi aukštapelkė (ž. *Palios*); ją supančių medynų yra 1064 ha. Paviršius lygus. Miško dirvožemiai daugiausia jauriniai gliejiški, priesmėliniai, susiformavę ant priemolių, ir pelkiniai. Medynai savaiminės kilmės. Aplink pelkę auga menki juodalksnynai ir pušynai, atokiau — našesni juodalksnynai ir eglynai. Juodalksnynų (daugiausia viksvinių) yra 49%, eglynų (daugiausia mėlyninių, kiškiakopūstinių ir garšvinių) 33%, beržynų 10%, pušynų 6%, maumedynų 2%. Vyrauja II—III boniteto medynai. Vid. amžius 39 metai, skalsumas 0,6—0,7, vid. tūris 102 ktm/ha, vid. prieauga 2,6 ktm/ha. Yra stirnų, šernų, lapių, tetervinų, pelkėje pasitaiko vilkų, peri vandens paukščiai. P. r. pakraštyje įsikūrusi Naujoji Ūta, p. v. pakraštyje — Igliauka.

PALIŪNAS Vytautas [g. 1930.VIII.13 Kėdainiuose] — inžinierius hidrotechnikas, technikos mokslų kandidatas (1963). 1954 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, dirba jame ped. darbą, nuo 1966 teorinės mechanikos katedros vedėjas. Nuo 1967 docentas. Vadovėlio „Hidraulika" (1966) bendraautoris. Paskelbė moksl. straipsnių apie hidrotechn. įtvarus ir strypinių konstrukcijų virpesius skystyje.

PALIŪNIŠKIS — kaimas Panevėžio rj., Piniavos apyl., 9 km į š. r. nuo Panevėžio, abipus Lėvens upės. 49 gyv. (1959). Į š. r. nuo P. yra Žalioji giria. Pro kaimą eina Panevėžio—Rokiškio plentas ir Panevėžio—Vabalninko kelias. Mechaninės dirbtuvės, aštuonmete m-la (1916—1951 pradinė, 1951—61 septynmetė), kultūros namai (nuo 1957). Kaime yra XVI—XVII a. senkapis, vad. Lapkalniu.

PALIŪNŲ EŽERAS — ežeras Lazdijų rj., 6 km į p. v. nuo Seirijų. Plotas 28 ha, didž. gylis 13 m. Ežeras ovalus; ilgis 750 m, didž. plotis 575 m, kranto linijos ilgis 2420 m. Krantai vietomis pelkėti. Į P. e. įteka 3 bevardžiai upeliai, išteka vienas (į Senkučio ež.). R. pakrantėje yra Paliūnų kaimas. Yra vėžių.

PALIVÀRKAI [iš vok. *Vorwerk,* lenk. *folwark*] — feodalizmo epochoje dvarai, turintys savo arimus; kapitalizmo epochoje — nedideli dvarai, dvareliai. V. Europoje dvarų arimai, įdirbami baudžiauninkų, XIV—XV a. buvo likviduojami, palivarkinė žemė atiduodama valstiečiams už piniginę rentą (činšą), dvaras tuo būdu virsdavo senjorija. Valstietis ūkininkaudavo savarankiškai ir už žemės naudojimą su dvaru atsiskaitydavo pinigais arba produktais. Lietuvoje XV—XVI a. vyko atvirkštinis procesas. Bajorai, gavę iš didžiojo kun-ščio valstiečių, nesitenkino jų duoklėmis, stengėsi sukeldinti juos arčiau savo sodybų, plėsti ariamos žemės plotą ir kurti P., paremtus lažu. R. Europoje P. plėtimas ypač pagyvėjo XVI a. antrojoje pusėje, V. Europos valstybių rinkoje žymiai padidėjus ž. ū. produktų paklausai ir kainoms. Į r. nuo Elbės tuomet prasidėjo epocha, kurią F. Engelsas pavadino antrąja baudžiavos laida. XVIII a. pab. Pavlovo (Merkinės) dvare ir kai kuriuose P. Bžostovskio dvaruose P. buvo likviduoti ir palivarkinė žemė atiduota valstiečiams už činšą. Po 50 metų P. vėl buvo atkurti. Todėl ketinimas keisti P. į senjorijas jokios didesnės įtakos dvaro ir kaimo santykiams neturėjo. P. su lažiniu darbu Lietuvoje išsilaikė iki baudžiavos panaikinimo; po to lažas buvo pakeistas samdomuoju darbu. P. galutinai likvidavo buržuazinė žemės reforma.

PALIVÀRKAS — kaimas Zarasų rj., Salako apyl., 7 km į š. v. nuo Salako, prie Antalieptės marių. 1959 buvo 123 gyv., 1966 — 90 gyv. Kaimas buvo įsikūręs tarp Diegio, Armelio, Salako ir Skrindelio ežerų. 1959 pastačius Antalieptės hidroelektrinės užtvanką, ežerų lygis pakilo 5—5,4 m, ir didžioji dalis P. teritorijos buvo užlieta. Dalis gyventojų išsikėlė į kitus kaimus arba perkėlė sodybas į aukštesnę vietą. Buržuazijos valdymo metais kaime veikė LKP ir LKJS kuopelės; daugelį jų narių 1941 burž. nacionalistai išžudė.

PĀLKABALIO MÌŠKAS — miškas Varėnos rj., 5 km į p. nuo Varėnos miesto, 4 km į r. nuo Vilniaus—Gardino geležinkelio. Priklauso Varėnos miškų ūkio Palkabalio girininkijai. Plotas 2120 ha. *Druskininkų-Varėnos miškų* masyvo dalis. Per P. m. teka Ūlos intakas Uosupis. Didesnioji miško dalis įeina į Ūlos landšaftinį draustinį.

PĀLOKYSTIS — kaimas Šilalės rj., Stungaičių apyl., 6,5 km į p. v. nuo Laukuvos. 250 gyv. (1959). Per kaimą teka Lokysta (Jūros intakas). Felčerių-akušerių punktas (nuo 1961), ryšių skyrius, aštuonmetė m-la (1920—49 pradinė, 1949—62 septynmetė).

PALÓMENĖ — kaimas Kaišiadorių rj., 8 km į š. nuo Kaišiadorių, prie kelio į Jonavą; apylinkės ir kolūkio centras. 196 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Lomena (Neries intakas). Ambulatorija (nuo 1956), vaistinė, aštuonmetė m-la

(1928—51 pradinė, 1951—61 septynmetė), kultūros namai, biblioteka. P. minima XVIII a. ist. šaltiniuose.

PALŌNAI — kaimas Radviliško rj., Baisogalos apyl., 7 km į r. nuo Baisogalos, prie kelio į Sidabravą. 261 gyv. (1959). Per kaimą teka Palonas (Kiršino deš. intakas). Malūnas, lentpiūvė, felčerių-akušerių punktas, aštuonmetė m-la (1911 įsteigta pradinė), kultūros namai ir biblioteka (nuo 1957). Ist. šaltiniuose P. minimi 1786. 1918 pabaigoje L. Adomauskas, būdamas P. kunigu, suorganizavo Palonuose ir Baisogaloje darbininkų atstovų tarybas.

PALŌNAS — upė Radviliškio rj., Kiršino deš. intakas. Ilgis 19 km, baseino plotas 44 km^2. Prasideda 5 km į p. r. nuo Baisogalos, Baisogalos miške, prie Šiaulių—Jonavos glžk. Teka į š. r. Įteka į Kiršiną 17,5 km nuo jo žiočių, ties Vainiūnais. Intakas Vabalė (kair.).

PALÒNIS (Palloni) Mikaelis Archangelas [1637 Kampyje (netoli Florencijos, Italija) — apie 1712 Lenkijoje] — italų dailininkas. Mokėsi Florencijoje pas B. Frančeskinį (Volteraną), apie 1669—1674 Romoje pas Č. Ferį. K. ir M. Pacų pakviestas, 1674 atvyko į Lietuvą. 1675—1684 religinio turinio freskomis dekoravo Pažaislio archit. ansamblį, 1677—84—Vilniaus Petro ir Povilo bažnyčią. 1684 išvykęs į Lenkiją, freskomis išpuošė Krasinskių rūmus Varšuvoje, rūmus Vilianove (netoli Varšuvos), bažnyčią Belianuose. 1692 sukūrė freskas Vilniaus katedros Kazimiero koplyčiai, 1695 — Lovičo, 1706—08 — Vengruvo bažnyčioms Lenkijoje, ir kt. Lietuvoje yra išlikę P. tapytų paveikslų. P. kūriniams būdingi subrendusio baroko bruožai, tačiau jiems įtakos turėjo t. p. vėlyvasis renesansas ir XVII a. antrosios pusės italų dailininkų manieristinė kūryba.

Lit.: **H. Kairiūkštytė-Jacinienė,** Pažaislis, ein Barockkloster in Litauen. — „Tauta ir žodis", t. 6, K., 1930; **H. Kairiūkštytė-Jacinienė,** Pažaislio vienuolynas ir jo meninės vertybės, K., 1930; **H. Kairiūkštytė-Jacinienė, J. Baršauskas,** Pažaislis, V., 1960; **M. Karpowicz,** Działalność artystyczna Michelangela Palloniego w Polsce, Warszawa, 1967.

PĀLRAISTIS — pelkė Kaišiadorių rj., 12 km į š. v. nuo Kaišiadorių, 1,5 km į r. nuo Kaišiadorių—Jonavos geležinkelio. Plotas 154 ha. Sausuminės kilmės kupstuota raistinė aukštapelkė, ištįsusi iš š. r. į p. v. Durpių klodo didž. storis 2,5 m, vid. 1,09 m. Jį sudaro mediumines, švylinės-kimininės ir pušinės-kimininės durpės. Vid. susiskaidymas 27%, vid. peleningumas 4,6%.

PĀLSUODĖS PÉLKĖ, Paalsuodės pelkė, — pelkė Utenos rj., 4 km į p. nuo Saldutiškio, 4 km į š. r. nuo Labanoro. Plotas 401 ha (pramoninis 303 ha). Didesniąją dalį užima ežerinės kilmės plynraistinė žemapelkė, mažesniąją (pietuose) — aukštapelkė ir tarpinio tipo pelkė. Pelkę sudaro 4 masyvai, perskirti nesupelkėjusių tarpų. Pakraščiai labai vingiuoti. Daug nesupelkėjusių salų (iš viso 13 ha); didžiausios — Svirnasalė ir Pilkoji sala. Yra 2 ežerėliai (iš viso 3 ha). P. pakraštyje siekia Balčio ež. Per š. dalį teka Aiseta (taip vadinama Kiauna tarp Aiseto ir Kiauno ežerų). Iš Balčio ež. į Aisetos upę per pelkę teka upelis. Durpių klodo didž. storis 6 m, vid. 1,78 m. Žemapelkėje vyrauja viksvinės durpės, aukštapelkėje — fuskuminės. Vid. susiskaidymas 31%, vid. peleningumas 11,1%. Aukštapelkėje 33 ha užima mažai susiskaidžiusių durpių klodas, kurio vid. storis 0,66 m. Ši pelkės dalis nusausinta; durpės kasamos kraikui. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo storis siekia 4 m. Vakaruose prie pelkės yra Paalsuodės kaimas. Š. rytuose P. p. siekia Panevėžio—Švenčionėlių geležinkelį.

PALŠÁITIS Evaldas [g. 1923.II.18 Panevėžyje] — kelių inžinierius, technikos mokslų kandidatas (1961). 1950 baigė Kauno un-tą. Nuo 1951 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-to kelių katedroje. Nuo 1964 docentas. Knygų „Žemės darbai statyboje" (1961) ir „Kelių tiesimas" (1967) bendraautoris. Paskelbė moksl. straipsnių apie automobilio judėjimo diferencialinių lygčių sprendimą ir analizę, automobilio kuro sąnaudas važiuojant, dolomitų panaudojimą autokelių dangoms.

PALŠÌNIO-RAUDÌNIO PÉLKĖ — pelkė Zarasų rj., 5,5 km į r. nuo Degučių, 1,5 km į p. r. nuo Kauno—Zarasų plento, Gražutės miške. Plotas 100 ha. Ežerinės kilmės raistinė aukštapelkė. Yra 4 ežerėliai (Raudinis, Pievinis, Skaistinis, Palšinis). Durpių klodo didž. storis 8 m, vid. 2,5 m; vid. susiskaidymas 28%, vid. peleningumas 7,4%. Paviršius nusausintas. Pelkė įeina į Gražutės landšaftinį draustinį.

PALŠÌNIS — **1.** Ežeras Zarasų rj., 5 km į r. nuo Degučių, 1,5 km į p. r. nuo Kauno—Zarasų plento. Plotas 19 ha. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 685 m, didž. plotis 350 m, kranto linijos ilgis 1900 m. Krantai žemi, miškingi, pietinis pelkėtas. Išteka upelis į Babrinėlio ež. Ežeras verslovinis.

2. Ežeras Lazdijų rj., 4 km į š. v. nuo Veisiejų. Plotas 13 ha. Ežeras ištįsęs iš š. r. į p. v.; ilgis 660 m, didž. plotis 350 m. Š. r. galas platus, p. v.— siauras, apaugęs mišku. Kranto linijos ilgis 1650 m. Nenutekamas. Į r. nuo ežero įsikūręs Kalvelių kaimas. Ežeras skirtas mėgėjiškai žūklei. Yra vėžių.

PALŠŸS Jonas [g. 1907.VIII.28 Migdoliškiuose (Biržų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1939 Komunistų partijos narys. Iki 1940 valstietis. 1940—41 LKP Biržų aps. k-to instruktorius. 1941—42 darbininkas Kirovo srityje. 1942—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1943—44 mokėsi part. ir taryb. darbuotojų kursuose Šujoje (Ivanovo sr.). 1944—56 dirbo part. ir adm. darbą įvairiose Lietuvos vietose. 1956 išvyko į Ivanovo sr.

PALTANĀVIČIUS Mikas [1875 Mozūriškėse (Prienų rj.) — 1936.V.4 Bostone (JAV)] — liberalinis JAV lietuvių visuomenės veikėjas. 1892 emigravo į JAV. Dalyvavo Tėvynės mylėtojų d-jos veikloje (1898—1907 pirmininkas). 1906—07 „Keleivio" redaktorius, įvedė jame jumoristinį skyrių „Pasikalbėjimas Maikio su tėvu". 1914—28 leido „Amerikos lietuvį". 1908—28 išleido apie 60 knygų.

PALTANĀVIČIUS Vytautas [g. 1924.VIII.16 Kruonyje (Kaišiadorių rj.)] — kompozitorius. 1954 baigė Lietuvos TSR konservatorijos kompozicijos klasę. 1954—1968 „Vagos" leidyklos muz. redakcijos vedėjas.

Kūriniai: opera „Kryžkelėje" (1967, G. Astrausko ir K. Šilgalio libretas), kantata „Mes už draugystę" (1954, E. Mieželaičio ir K. Kubilinsko žodžiai); simfonija (1957), simfoninės poemos „Iškovotoji duona" (1954) ir „Palangos Juzė" (1960), simf. siuita „Vilniaus akvarelės" (1962); 4 liet. šokiai smuikui su fortepijonu; vokalinis ciklas „Šiaurės jūra" (1964, H. Heinės žodžiai); instrumentinės pjesės; choro („Ateinam, ateinam", „Dėl ko?" „Granito paminklas" ir kt.) ir solo („Žadėjau juoktis", „Aš išbėgsiu" ir kt.) dainos; muzika dramos spektakliams (J. Būtėno ir A. Kernagio „Pamilau dangaus žydrumą", 1957; K. Kubilinsko „Molio Motiejukas", 1960; B. Sruogos „Pavasario giesmė", 1965; A. Venclovos „Gimimo diena", 1965) ir radijo pastatymams (K. Donelaičio „Metai", 1956, ir kt.).

Lit.: **J. Gaudrimas,** Lietuvių tarybinė muzika, V., 1960; Iš lietuvių muzikinės kultūros istorijos, d. 3, V., 1967.

PALTARĀCKAS Mečislovas [1918.III.24 Eigelonyse (Alytaus rj.) — 1954.V.12 Raitininkuose (Alytaus rj.)] — partinis ir administracinis darbuotojas. 1930—41 tarnavo pas buožes, dirbo tėvo ūkyje. 1940 įstojo į VLKJS. 1940—41 LLKJS Eigelonių org-jos sekretorius. Hitlerinės okupacijos metais slapstėsi, palaikė ryšius su partizanais. 1944—45 Daugų vls. komsorgas, 1946 adm. darbuotojas Dauguose, Varėnoje. 1946—47 mokėsi taryb. darbuotojų kursuose Vilniuje. Nuo 1947 TSKP narys. 1947—54 part. darbuotojas Raitininkuose, Merkinėje, Druskininkuose. Burž. nacionalistų nužudytas.

PALTARŌKAS Kazimieras [1875.X.22 Gailioniuose (Pakruojo rj.) — 1958.I.3 Vilniuje] — katalikų bažnyčios veikėjas. 1902 baigė Peterburgo Dvasinę akademiją. 1911—26 dėstė Kauno kunigų seminarijoje. 1920—23 Lietuvos Krikščionių demokratų partijos CK narys. 1922—26 Kauno un-to teologijos-filosofijos f-to profesorius. Dalyvavo klerikalinių d-jų („Saulės", „Motinėlės", švento Kazimiero) veikloje. Nuo 1926 Panevėžio vyskupas. Nuo 1949 valdė Panevėžio ir Vilniaus vyskupystes. Nuo 1907 bendradarbiavo klerikalinėje spaudoje. Išleido keletą pamokslų knygų, tikybos vadovėlių m-loms, katekizmų, darbų religinio auklėjimo metodikos ir kt. klausimais. Knygoje „Socialis klausimas" (1914, II leid. 1921), remdamasis popiežiaus Leono XIII enciklika „Rerum no-

varum", P. išdėstė idealistines sociologines pažiūras; priv. nuosavybę laikė prigimtine teise, neigė klasių kovą, smerkė streikus, revoliucijas. Šios pažiūros padarė nemažą įtaką Lietuvos Krikščionių demokratų partijos socialinei programai. Taryb. metais dalyvavo taikos šalininkų judėjime.

PALUBẼCKIS Juozas [g. 1914.VIII.16 Škeršpyliuose (Raseinių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1922—27 tarnavo pas buožes Girkalnio (Raseinių rj.) vls., nuo 1927 dirbo tėvų ūkyje. 1932 įstojo į LKJS. Nuo 1936 Komunistų partijos narys. Už rev. veiklą kalintas Raseiniuose. 1940—41 milicininkas Raseiniuose, Kaune. 1942—1944 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje, prie Oriolo sužeistas. 1944 mokėsi part. ir taryb. darbuotojų kursuose Šujoje (Ivanovo sr.). 1944—46 part. darbuotojas Raseiniuose. 1946—48 mokėsi Respublikinėje partinėje m-loje. 1948—61 dirbo part. darbą Švenčionyse, Užventyje, Dotnuvoje, Raseiniuose, Viduklėje (Raseinių rj.). Nuo 1961 adm. darbuotojas Raseiniuose.

PALUBẼCKIS Pranas [1912 Škeršpyliuose (Raseinių rj.) — 1937 Madride] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Stalius. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1931 Komunistų partijos narys. Nuo 1931 Vaičiuškų (Jurbarko rj.) part. org-jos sekretorius, nuo 1935 LKP Seredžiaus (Jurbarko rj.) parajonio k-to sekretoriaus pavaduotojas, Seredžiaus Liaudies fronto k-to vadovas. 1934 už rev. veiklą kalintas. 1936 faš. valdžia mėgino sudaryti jam bylą; P. kurį laiką slapstėsi, paskui išvyko į Ispaniją, kur įstojo į internac. brigadą. Fronte buvo sužeistas. Mirė nuo žaizdų.

PALUBẼLIAI — kaimas Vilniaus rj., Kalvelių apyl., 26 km į r. nuo Vilniaus, 5 km į v. nuo Baltarusijos TSR sienos. 238 gyv. (1959). Per kaimą eina Vilniaus—Minsko glžk. ir Vilniaus—Šumsko kelias.

PALUBÌNSKAS Antanas [g. 1893.VI.10 Anykščiuose] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Vaikystėje tarnavo pas buožes, nuo 1905 angliakasys Donbase. 1914—17 tarnavo Rusijos kariuomenėje. 1918 grįžo į Lietuvą. Nuo 1919 Komunistų partijos narys. 1919 pradžioje Anykščių rev. k-to pirmininkas, part. org-jos sekretorius, vėliau Smalvų (Zarasų rj.) vls. rev. k-to sekretorius. 1919 rudenį su Raudonąja Armija pasitraukė į Daugpilį. 1920 kovojo Vakarų fronte, vėliau Pietų fronte su vrangelininkais, sunkiai sužeistas Perekopo puolimo metu. 1921—41 part. ir adm. darbuotojas Donbase. 1941 evakavosi į Kirgizijos TSR, ten dirbo kolūkio pirmininku. 1942 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. 1944—55 partinis ir administracinis darbuotojas Karagandoje, Donbase, Vilniuje, Klaipėdoje. Pensininkas.

PALUKÁITIS Jonas Drąsutis [g. 1924.I.14 Alytuje] — inžinierius hidrotechnikas, technikos mokslų kandidatas (1964). 1948 baigęs Kauno un-tą, iki 1950 jame dirbo ped. darbą. Nuo 1951 dėsto Kauno Politechnikos in-te, nuo 1966 docentas. Vadovėlio „Hidraulika" (1966) bendraautoris. Paskelbė moksl. straipsnių apie hidrotechn. įtvarus ir inžinerinę hidrauliką.

PALUKÁITIS Jonas Juozas [1883 Skindeliškėje (Kapsuko rj.) — 1918.IV.12 Naujamiestyje (Panevėžio rj.)] — pedagogas. 1904 baigė Veiverių mkt. seminariją. Dalyvavo 1905—07 revoliucijoje. 1906—11 Kretingos ir Luokės (Telšių rj.), 1911—1918 Naujamiesčio pr. mokyklų mokytojas. Padėjo jaunimui rengti vaidinimus, platino pažangiąją spaudą. I pasaulinio karo metu platino soc. atsišaukimus, dalyvavo konspiracinėje veikloje prieš kaizerinius okupantus. Auklėjimo ir blaivybės klausimais rašė „Lietuvos žiniose", „Mokykloje", „Aušrinėje", „Darbo balse". Rašė t. p. eilėraščius. Pasirašinėjo J. Višakio, Višakėlio ir kt. slapyvardžiais. Sudarė pr. m-lai skaitinių knygą „Žibuṙėlis" (1918, III leidimas 1921).

PALUKÁITIS Vincas [1855.XII.14 Skindeliškėje (Kapsuko rj.) — 1932.IX.19 Kaune] — pedagogas. 1877 baigęs Veiverių mkt. seminariją, mokytojavo Kapčiamiesčio (Lazdijų rj.) ir Vilkaviškio pr. m-lose. Platino caro valdžios draudžiamą liet. spaudą. Bendradarbiavo „Aušroje", „Varpe", „Ūkininke". Parašė (V. Spraulio slap.) eilėraščius „Darbininkų daina", „Šaukimas", „Gegutė", „Daina 1905 metų"; pastarasis plito rankraščiu ir buvo dainuojamas. Dalyvavo 1905—07 revoliucijoje, už tai kalintas Marijampolėje, atleistas iš mokytojo pareigų. Negaudamas darbo Suvalkijoje, kurį laiką dirbo Kėdainiuose, iš čia ištremtas į Lenkiją. Iš pradžių dirbo buhalteriu Varšuvoje, vėliau — miesto m-lų atsarginiu mokytoju. Vienas Varšuvos lietuvių savišalpos d-jos organizatorių. Organizavo kursus beraščiams, su M. Čiurlioniu suorganizavo liet. chorą, išleido pr. m-loms dainų rink. „Vieversėlis" (1909). 1920 grįžęs į Lietuvą, porą metų mokytojavo Vaišvydavos pr. m-loje prie Kauno. Vėliau Kauno miesto ir apskrities pr. m-lų inspektorius.

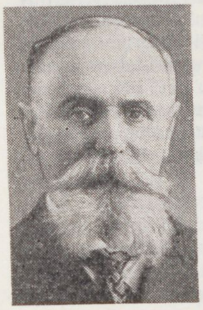

PÃLUKNĖ — kaimas Skuodo rj., Lenkimų apyl., 8 km į p. v. nuo Skuodo, tarp Kretingos—Skuodo geležinkelio ir plento. 313 gyv. (1959). Sodybos plačiai išsisklaidžiusios vienkiemiais; vakaruose siekia Latvijos TSR sieną, kuria teka Luknė (Šventosios intakas). Iš p. prieina Miesto Medžių miškas. Kaimo v. dalis (167 gyv.) vad. Didžiąja Palukne, r. (146 gyv.) — Mažąja. Paluknės aštuonmetė m-la ir biblioteka yra gretimame Luknės kaime.

PALUKNỸS — kaimas Trakų rj., 10 km į r. nuo Rūdiškių; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 320 gyv. (1959). Per kaimą eina Vilniaus—Eišiškių plentas, teka Lukna (Merkio intakas). Kaimas gatvinis. Ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1952), aštuonmetė m-la (1926 įsteigta pr. m-la), biblioteka. Paluknyje 1833—59 gyveno farmacininkas ir botanikas, Vilniaus un-to profesorius J. Volfgangas.

PALŪ̃KSTIS — kaimas Telšių rj., Varnių apyl., Lūksto ežero r. krante; kolūkio centras. 287 gyv. (1959). Kaimas tęsiasi palei ežerą 5 km. Išilgai jo eina kelias iš Varnių į Laukuvą. Pastatyta kolūkio gyvulininkystės pastatų, yra pr. m-la, biblioteka. Priešais P., Lūksto v. krante, įsikūręs Mažasis Palūkstis. 1932—40 Palūkstyje veikė pažangi jaunimo org-ja. Org-jos vadovas T. Volkas palaikė ryšius su komunistais M. Gedvilu ir A. Drobniu.

PALÙNSKIS Chonė [g. 1919.VIII.10 Veliuonoje (Jurbarko rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1935 įstojo į LKJS, buvo LKJS org-jos Veliuonoje sekretoriumi. 1936 išrinktas LKJS Veliuonos parajonio k-to sekretoriumi. Nuo 1936 Komunistų partijos narys. Nuo 1938 revoliucinį darbą dirbo Kaune. 1939.X už streiko organizavimą administracine tvarka įkalintas. 1940—41 „Vilijos" f-ko Kaune direktorius, Medžio apdirbimo darbuotojų profs-gos respublikinio k-to pirmininkas. 1941—47 tarnavo Taryb. Armijoje. 1947—62 ūkinis darbuotojas. Pensininkas.

PALUOBIAĨ — kaimas Šakių rj., Griškabūdžio apyl., 7 km į š. r. nuo Griškabūdžio; kolūkio centras. 251 gyv. (1959). Felčerių-akušerių punktas (nuo 1958), aštuonmetė m-la (nuo 1919 pradinė, 1951—62 septynmetė), biblioteka (nuo 1952), kultūros namai (nuo 1963).

PÃLUOKĖ — kaimas Plungės rj., Paukštakių apyl., 12 km į š. r. nuo Plungės, 10 km į š. v. nuo Lieplaukės; kolūkio centras. 31 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs šiauriniame Luokos ež. krante. Per P. į ežerą teka Šaltupis. Į š. v. nuo kaimo yra nedidelė Agaro pelkė. Burž. nacionalistai 1948 nužudė P. gyventoją A. Milių.

PALŪ̃ŠĖ — kaimas Ignalinos rj., 4 km į v. nuo Ignalinos, Lūšių ež. r. krante; apylinkės centras. 73 gyv. (1959). Iš 3 pusių kaimą supa gražūs pušynai. Per P. eina Švenčionėlių—Ignalinos kelias. Terpentino g-la (nuo 1958), ryšių skyrius, girininkija, pr. m-la (nuo 1908; 1914—22 neveikė), Ignalinos turistinė bazė (nuo

1959). 1750 liaudies meistrų statyta medinė P. bažnyčia — resp. reikšmės archit-ros paminklas. Gavio ež. krante, 300 m į r. nuo Švenčionėlių—Ignalinos kelio, ir miške, į š. nuo Palūšės—Antagavės kelio, yra VI—XII a. pilkapių. XVII—XVIII a. Palūšė buvo judrus prekybinis miestelis. Per jį ėjo svarbus Vilniaus—Daugpilio kelias, gyveno nemaža prekybininkų. Nutiesus Peterburgo—Varšuvos glžk., pradėjo augti Ignalina, o P. sunyko. 1887 joje buvo 57 gyv.

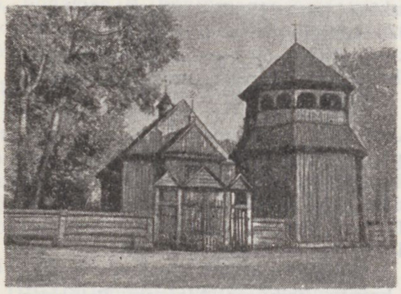

Palūšė. Bažnyčia ir varpinė

Lenkų okupacijos metais miestelyje veikė pogr. kom. kuopelė. Jos nariai J. Dieninis, K. Bilaišis ir kt. platino iš Švenčionių gaunamą kom. lit-rą. Taryb. metais P. išgarsėjo kaip vasarvietė. Kas vasarą čia suvažiuoja po kelis tūkstančius poilsiautojų, daugiausia iš kitų taryb. respublikų. Palūšėje 1873 gimė komp. M. Petrauskas.

PALUŠEVIČIUS Juozas [1901.I.4 Kvederiškėje (Švenčionių rj.) — 1941.VII.18 prie Kuksų (Ignalinos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, mokytojas. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1925 mokytojavo Švenčionių aps. m-lose. Nuo 1936 Vakarų Baltarusijos KP narys. 1938 nuteistas 4 metus kalėti. Kalėjo Švenčionyse ir Vilniuje. 1939 Raudonosios Armijos išvaduotas iš kalėjimo, mokytojavo Buckūnų, vėliau Pivorų pr. m-lose (Ignalinos rj.). Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

PĀMALEIŠIO PĒLKĖ — pelkė Anykščių ir Rokiškio rj., 8 km į š. nuo Svėdasų, abipus Maleišos (Ilgosios intako). Plotas 132 ha. Plynraistinė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 4,6 m, vid. 1,9 m. Vyrauja žemapelkinės plynraistinės durpės. Vid. susiskaidymas 33%, vid. peleningumas 17,7%. Pelkės vid. ir š. v. dalyje po durpėmis yra ežerinių nuosėdų; jų sluoksnio didž. storis 5,2 m.

PAMAR̃GIAI — kaimas Kapsuko rj., Igliaukos apyl., 15 km į r. nuo Kapsuko, prie plento į Prienus; kolūkio centras. 55 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1921).

PAMARNAKIAĨ — kaimas Kupiškio rj., Noriūnų ir Subačiaus apyl., 9 km į p. v. nuo Kupiškio. 93 gyv. (1959). Per kaimą teka Marnaka (Lėvens deš. intakas). Jos deš. krante yra buvę 7 pilkapiai. Ist. šaltiniuose P. minimi 1586.

5 pilkapius 1909 ištyrė rusų archeologas I. Abramovas (kiti 2 buvo jau sunaikinti). Pilkapiai buvo 10—14 m skersmens ir turėjo iki 1,1 m aukščio sampilus su akmenų vainiku prie pagrindo. Pilkapiuose aptikti griautiniai kapai. Viename iš jų prie dvejų griaučių rasta po vieną žalvarinę lankinę V a. segę trikampe kojele. Radiniai laikomi Ermitaže (Leningrade).

PAMAŽŪPIAI — kaimas Pasvalio rj., Joniškėlio apyl., 3 km į p. nuo Joniškėlio, prie Mažupės (Mūšos intako). 205 gyv. (1959).

PAMEDĒNAI, pomezanai,— *prūsų* gentis.

PĀMERKĖS — kaimas Varėnos rj., Jokėnų apyl., 12 km į š. r. nuo Varėnos miestelio, prie Vilniaus—Gardino geležinkelio, Merkio deš. krante. 263 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la (1950—62 septynmetė).

PAMERKỸS — kaimas Eišiškių rj., Turgelių apyl., 4 km į p. r. nuo Turgelių, prie Merkio upės. 85 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la. 1886 buvo 223 gyv.

PAMFLÈTAS [angl. *pamphlet*, iš lot. tikrinio vardo] — grožinis-publicistinis satyrinio pobūdžio kūrinys, smerkiantis, išjuokiantis konkretų asmenį, visuomeninio ar politinio gyvenimo reiškinį. P. būdingas kandumas, poleminis kovingumas, lakoniška išraiška. Liet. lit-roje P. pradininkas buvo V. Kudirka. P. pobūdžio kūrinių parašė dem. rašytojai Žemaitė, K. Jasiukaitis, S. Matulaitis, proletariniai rašytojai bei publicistai J. Janonis, Z. Angarietis, J. Šepetys, K. Giedrys, A. Jasutis. Ypač plačiai P. forma naudojosi V. Kapsukas („Ponas viršininkas", „Šalto vandens", „Nebuvėlė LSDP konferencija", „Juodoji Lietuvos valdžia ir darbininkai", ciklas „Iš Lietuvos didvyrių galerijos" ir kt.). D. Tėvynės karo metais kovingų P., smerkiančių hitlerininkus ir liet. burž. nacionalistus, parašė P. Cvirka („Retas paukštis Lietuvos padangėj", „Dar vienas iš jų", „Politinis lavonas, arba Antanas Smetona", „Smetonos kiemo gaidys, arba Pakštas Kazys" ir kt.). Dab. metu pamfletus daugiausia rašo žurnalistai Juoz. Bulota, S. Laurinaitis, D. Roda, A. Rudzinskas ir kt.

„PAMIATNAJA KNIŽKA KOVENSKOJ GUBERNII" („Памятная книжка Ковенской губернии"—„Informacinė Kauno gubernijos knyga") — informacinis metraštis-kalendorius, leistas 1845—1915 rusų kalba 1845—61 leido gubernijos v-ba, nuo 1861 — gubernijos statistikos k-tas. Be kalendorinių duomenų, caro giminės ir įvairių gubernijos įstaigų bei žymesnių valdininkų sąrašų, skelbė statistinius duomenis ir straipsnius Lietuvos istorijos, etnografijos, archeologijos, kalbotyros (K. Jauniaus liet. tarmių aprašai ir kt.), švietimo, geografijos, floros, faunos, geologijos, ekonomikos ir kt. klausimais, liečiančiais Kauno guberniją. Pateikė Kauno gub. miestų ir miestelių ist. aprašymų.

„PAMIATNAJA KNIŽKA VILENSKOGO UČEBNOGO OKRUGA" („Памятная книжка Виленского учебного округа"—„Vilniaus švietimo apygardos informacinė knyga") — metraštis, ėjęs 1874—1915 rusų kalba. Leido Vilniaus švietimo apygardos v-ba. Kai kuriais metais ėjo kaip mėnesinio leidinio „Cirkuliar po Vilenskomu učebnomu okrugu na... god" priedas. Leidinyje yra duomenų Vilniaus krašto švietimo istorijai.

„PAMIATNAJA KNIŽKA VILENSKOJ GUBERNII" („Памятная книжка Виленской губернии"—„Informacinė Vilniaus gubernijos knyga") — informacinis metraštis-kalendorius, leistas 1845—1915 rusų kalba. Leido Vilniaus gub. statistikos k-tas. Be kalendorių ir įvairių gubernijos įstaigų bei žymesnių valdininkų sąrašų, skelbė statistinius duomenis ir straipsnius Lietuvos istorijos, demografijos, etnografijos, archeologijos, kalbotyros, tautosakos, švietimo, geografijos, floros, faunos, geologijos, ekonomikos, liaudies medicinos ir kitais klausimais, liečiančiais Vilniaus guberniją. Išspausdino Vilniaus miesto ir gubernijos miestelių (1852, 1853), Nemenčinės (1909) ist. aprašymus, paskelbė duomenų apie Stakliškių (1853) ir Birštono (1890) miner. vandenis, straipsnius apie Krėvos (1861) ir Trakų (1883) pilių griuvėsius, E. Volterio darbus apie liet. kalbą ir kultūrą (1886, 1887), medžiagą apie Vilniaus astronomijos observatoriją (1853), Vilniaus gub. karaimus (1861), knygų spausdinimo istoriją Vilniuje (1901) ir kt. Kai kuriais metais būdavo leidžiami priedai, ištisai skirti Vilniaus gub. geografijos, geologijos bei istorijos klausimams.

„PAMIĘTNIK FARMACEUTYCZNY WILEŃSKI" („Vilniaus farmacijos užrašai") — tęstinis leidinys, ėjęs 1820 ir 1822 Vilniuje lenkų kalba. Leido Vilniaus medicinos draugijos farmacijos skyrius. Išėjo 8 nr. Skelbė duomenis apie naujus gydymo preparatus, Lietuvos augalų vaistingąsias savybes, patarimus apie vaistų gamybą ir vartojimą.

„PAMIĘTNIK NAUKOWO-LITERACKI" („Moksliniai-literatūriniai užrašai") — tęstinis leidinys, ėjęs 1849—50 Vilniuje lenkų kalba. Išėjo 2 t. (6 sąs.). Rašė Lietuvos istorijos ir kraštotyros klausimais (apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriją, Vilniaus un-tą, medžioklę Lietuvoje, lietuves moteris ir kt.).

„PAMIĘTNIK TOWARZYSTWA LEKARSKIEGO WILEŃSKIEGO" („Vilniaus medicinos draugijos užrašai") — tęstinis leidinys, ėjęs Vilniuje 1818 ir 1821 lenkų kalba. Išėjo 2 t. Skelbė duomenis apie d-jos veiklą, 1807—20 sveikatingumo būklę Lietuvoje.

PĀMUSIAI, Pamusys, — kaimas Varėnos rj., Pavarėnio apyl., 13 km į š. nuo Varėnos miestelio, 10 km į r. nuo Daugų. 151 gyv. (1959). Per kaimą teka Musė (Varėnės intakas). Miške, esančiame į p. v. nuo kaimo, Musės deš. krante, buvo apie 100 pilkapių.

22 pilkapius 1889 kasinėjo E. Volteris, 12 pilkapių 1889—93 tyrė V. Šukevičius. Kai kurie pilkapiai buvo be kapų, kituose rasti VI—X a.

degintiniai kapai. Kapuose rasta apdegusių ir sulaužytų papuošalų, geležinių įmovinių ietigalių, siauraašmenių kirvių. Radiniai laikomi Istorijos-etnografijos muziejuje (Vilniuje).

PAMŪŠIS — **1.** Darbininkų gyvenvietė Pakruojo rj., Linkuvos apyl., Mūšos kair. krante, 11 km į š. r. nuo Pakruojo. 116 gyv. (1959). Linų f-kas, pradėtas statyti 1940 (kooperatyvų s-gos „Linas"), paleistas 1947. Jame 1967 dirbo 122 darbininkai ir tarnautojai; tais metais pagaminta 1198 t linų pluošto (tame tarpe 440 t ilgo) ir 42 t stat. pakulų. Prie f-ko pastatyta linų šiaudelių džiovykla. Pro P. eina Šiaulių—Biržų glžk. Veikia felčerių-akušerių punktas (nuo 1954), biblioteka (nuo 1949). Gyvenvietė pradėjo kurtis 1953.

2. Kaimas Pakruojo rj., Lygumų apyl., 9 km į š. nuo Lygumų, Mūšos deš. krante; kolūkio centras. 93 gyv. (1959). Pro kaimą eina Šiaulių—Pašvitinio kelias. Felčerių-akušerių punktas (nuo 1954), aštuonmetė m-la (1918—51 pradinė, 1951—62 septynmetė), kultūros namai (nuo 1961), biblioteka (nuo 1952).

PANARÀ — kaimas Varėnos rj., Kibyšių apyl., 7 km į v. nuo Merkinės, 2 km į p. v. nuo Nemuno; kolūkio centras. 394 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1928), biblioteka (nuo 1963).

PÃNDĖLIO MIŠKAS — miškas Rokiškio rj., 6 km į v. nuo Pandėlio, tarp Raikėnų, Valiukiškių, Vozgučių ir Eidžionių kaimų. Priklauso Rokiškio miškų ūkio Pandėlio girininkijai. Plotas 604 ha; medynų 569 ha. Paviršius — mažai banguota lyguma. Dirvožemiai velėniniai jauriniai, velėniniai gliejiški, priesmėliniai, susiformavę ant riedulingų karbonatingų priemolių. Vyrauja mišrūs drebulės ir beržo medynai su eglės, baltalksnio, uosio ir ąžuolo priemaiša. 94% medynų savaiminės kilmės. Beržynų yra 40%, drebulynų 29%, juodalksnynų 12%, baltalksnynų 11%, eglynų 4%, uosynų 3%, pušynų 1%. Jaunuolynai sudaro 31%, pusbrandžiai medynai 26%, pribręstantieji 20%, brandieji 23%. Vid. amžius 45 metai, vid. bonitetas I,4, vid. skalsumas 0,82, vid. tūris 150 ktm/ha, vid. prieauga 3,3 ktm/ha. Gausu stirnų, briedžių, usūrinių šunų; yra šernų, lapių, barsukų, kiaunių, voverių. Miškas eksploatacinis. Per metus iškertama apie 1500 ktm.

PANDĖLỸS — miestas Rokiškio rj., 24 km į š. v. nuo Rokiškio; apylinkės centras. 1277 gyv. (1959). Teritorija 342 ha. Plano struktūra radialinė, centre yra keturkampė aikštė; pastatai išsidėstę palei pagr. gatves. Per P. teka Apaščia. Miesto didžioji dalis ir centras yra jos deš. krante. Abi miesto dalis jungia tiltas. Mieste 16 gatvių, 4320 m² komunalinio ir 5480 m² individualinio gyv. ploto (1964). Iš P. eina keliai į Biržus, Rokiškį, Vabalninką, Skapiškį. Veikia sviesto g-la, gyventojų buitinio aptarnavimo kombinatas, kepykla. Yra autobusų stotis, 70 lovų ligoninė, vid. m-la (nuo 1800 pradinė, 1940—44 prog-ja), mokykla-internatas, vaikų darželis, kul-

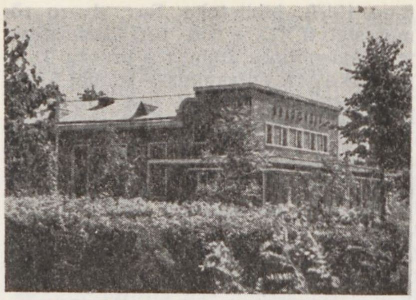

Pandėlys. „Draugystės" kino teatras

tūros namai, biblioteka (nuo 1937), stadionas.

P. miestelis išaugo prie dvaro, kuris iki 1767 priklausė Chreptavičiams, vėliau atiteko Kosciolkovskiams. 1665 miestelyje pastatyta bažnyčia. 1831 sukilėliai prie P. netikėtai užpuolė ir sumušė carinės kariuomenės dalinį, atvykusį iš Kupiškio jų malšinti. 1859 miestelyje buvo 43 namai, 430 gyv.; 1897 — 1190 gyventojų. P. dvare XIX a. antrojoje pusėje veikė viena didžiausių Lietuvoje spirito varyklų. P. gyventojai ir apylinkių valstiečiai aktyviai prisidėjo prie 1863 sukilimo. Į Z. Sierakausko būrį miestelyje įstojo apie 100 žmonių. Nuo XIX a. pab. Pandėlyje vyko turgūs ir prekymečiai. 1905 revoliucijos metu miestelyje ir valsčiuje vyko mitingai prieš caro valdžią. 1909 įsikūrė vartotojų b-vė, veikusi iki 1914. I pasaul. karo metu kaizeriniai okupantai miško medžiagai bei ž. ū. produktams išvežti ir frontui aprūpinti pro P. nutiesė siaurąjį Skapiškio—Suvainiškio glžk., veikusį iki 1960. 1919—50 P.— valsčiaus centras (1923 miestelyje buvo 847 gyv., dvare 142). Veikė didelė pieninė (įkurta 1926; 1937 ji perdirbo 897 000 t pieno, pagamino 396 t sviesto), 2 malūnai, lentpiūvė, plytinė (nuo 1936), vilnų verpykla, milo vėlykla, ž. ū. kooperatyvas „Dirva", smulkaus kredito d-ja. P. durpių įmonėje, eksploatavusioje aplinkinius durpynus, sezono metu dirbdavo iki 100 darbininkų.

Vok. faš. okupantai traukdamiesi išgriovė P. centrą, sunaikino apie 60% gyv. ploto. Po D. Tėvynės karo P. atstatytas ir gerokai išaugo, ypač 1950—1962, kai P. buvo rajono centras. 1950—1962 buvo leidžiamas laikraštis „Spalio pergalė". Sutvarkytas miesto centras ir parkas, pastatyta apie 70 komunalinių gyv. namų, 800 vietų mokykla-internatas, plačiaekranis kino teatras (1960), universalinė parduotuvė, kepykla. 1957 Pandėliui suteiktos miesto teisės.

PANEGÌRIKA [gr. *panēgyrikos (logos)* — iškilminga kalba] — iškilmingas giriamasis kūrinys, šlovinantis kurį nors asmenį arba įvykį. Senovės Graikijoje ir Romoje panegirikomis buvo vadinamos iškilmingos laidotuvių kalbos, aukštinančios mirusio visuom. veikėjo nuopelnus, vėliau — bet kokia proga sakomos giriamosios oratoriaus kalbos. P. buvo paplitusi vid. amžių poezijoje. Lietuvoje feodalizmo epochoje nemaža panegirikų kun-ščių, didikų, vyskupų garbei sukurta lotynų, lenkų, rusų kalbomis. Pirmąja P. laikytinas metraštis rusų kalba „Vytauto pagyrimas" (XV a. pr.). Reikšminga P. lot. kalba — J. Radvano „Radviliada" (1588), skirta M. Radvilos Rudojo atminimui. Panegirikos liet. kalba dažnai buvo spausdinamos panegirikų įv. kalbomis rinkiniuose. Seniausia išlikusi P. liet. kalba — nežinomo autoriaus hegzametru sueiliuotas Žygimanto III pasveikinimas (1589). Vyskupui M. Giedraičiui skirtos ir viename M. Daukšos „Postilės" (1599) egzemplioriuje įrašytos P. autoriumi laikomas V. Daujotas. P. Tarvainis parašė P. vyskupui G. Tiškevičiui (1634). Iš XVIII a. išliko hegzametru sueiliuota P. vyskupui K. Šembekui (1729) ir P. didikams Tiškevičiams (1750). Jų autoriai nežinomi. XVI—XVIII a. panegirikos, kaip ir epitafijos, dedikacijos bei kiti proginės paskirties kūriniai, sudarė pasaulietinės grožinės liet. lit-ros užuomazgas.

PANEĨKIŠKIS — ežeras Zarasų rj., 9 km į p. r. nuo Antalieptės. Plotas 40 ha. Ežeras ovalus; ilgis 900 m, didž. plotis 640 m. Krantai žemi, vietomis pelkėti ir apaugę mišku. Iš P. į Šavašo ež. teka Šavaša.

PANEMÙNĖ — **1.** Kauno miesto dalis Nemuno kair. krante, aukščiau Jiesios žiočių. Ž. *Aukštoji Panemunė.*

2. Miesto tipo gyvenvietė Šilutės rj., 5 km į p. nuo Pagėgių. 539 gyv. (1959). Įsikūrusi Nemuno deš. krante, priešais Sovetską, tarp Radviliškio—Sovetsko glžk. ir Šiaulių—Sovetsko plento. Gyventojų buitinio aptarnavimo dirbtuvės, ryšių skyrius, aštuonmetė m-la, biblioteka (nuo 1951).

3. Kaimas Šakių rj. Ž. *Žemoji Panemunė.*

Pandėlys

PANEMUNĖLIS — **1.** Miestelis Rokiškio rj., Panemunėlio apyl., 14 km į p. v. nuo Rokiškio, prie Šiaulių—Daugpilio geležinkelio, Šetekšnos deš. krante. 447 gyv. (1959). Plano struktūra stačiakampė, pastatai išsidėstę palei kelius. Geležinkelio stotis, linų f-kas (įk. 1938; 1967 jame dirbo 170 darbininkų), malūnas, lentpiūvė, ryšių skyrius, ambulatorija (nuo 1944), vaistinė, vid. m-la (nuo 1919 pradinė, 1944—49 prog-ja, 1949—1954 septynmetė), vaikų darželis, biblioteka. Iš P. eina keliai į Kupiškį, Rokiškį, Salas. Miestelis pradėjo kurtis XIX a. pab., nutiesus geležinkelį. Jame apsigyveno prekybininkų. XX a. pr. vyko turgūs. 1918 pab. susikūrė P. valsčiaus rev. k-tas, kuriam vadovavo A. Zgrunda. Nuo 1930 Panemunėlyje veikė LKP kuopelė. 1923 buvo 383 gyv. Taryb. metais prie linų f-ko išaugo darbininkų gyvenvietė. 1963 miestelyje pastatyta 520 vietų vid. m-la.

2. Kaimas Rokiškio rj., 10 km į p. v. nuo Rokiškio, prie Šiaulių—Daugpilio geležinkelio; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 256 gyv. (1959). Per P. teka Nemunėlis. Iš P. eina keliai į Rokiškį, P. miestelį. Plano struktūra linijinė. Daugumas pastatų išsidėstę palei kelius. Aštuonmetė m-la (nuo 1865 pradinė, 1955—62 septynmetė), biblioteka, felčerių-akušerių punktas. Ist. šaltiniuose apie P. yra žinių nuo XVIII a. pabaigos.

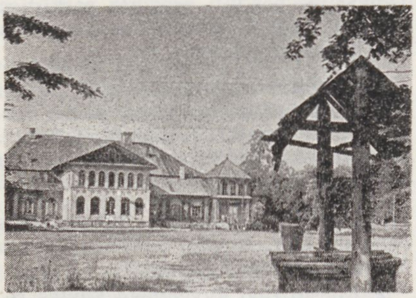

Panemunėlis 2

1792 prie dvaro pastatyta bažnyčia. 1919—50 P. buvo valsčiaus centras (1923 — 145 gyv.).

PANEMUNIŇKAI — kaimas Alytaus rj., Dubėnų apyl., 10 km į š. nuo Alytaus, Nemuno kair. krante. 297 gyv. (1959). Kolūkio mechaninės dirbtuvės, felčerių-akušerių punktas, pradinė m-la (nuo 1919). Burž. nacionalistai Panemuninkuose 1945—46 nužudė 10 žmonių.

PANEMŪNIS — miestelis Rokiškio rj., 6 km į š. r. nuo Pandėlio; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 537 gyv. (1959). Per P. teka Nemunėlis. Plano struktūra radialinė. Pastatai išsidėstę pagal kelius. Spirito g-la, malūnas, vilnų karšykla, ryšių skyrius, parduotuvė, felčerių-akušerių punktas, aštuonmetė m-la, įsikūrusi buv. dvaro rūmuose (nuo 1944 prog-ja, 1950—60 septynmetė), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka. Buv. dvaro rūmai, statyti XIX a. vid., turi klasicistinės ir pseudogotinės archit-ros bruožų. Dvaro parke yra piliakalnis — stambi kalva Nemunėlio deš. krante, vad. Pilies kalnu. Jos viršūnė apsupta pylimu, būdingu XVI—XVII a. piliakalniams. 1598 P. inventoriuje minimas P. miestelis su 69 miestelėnais ir P. valsčius. 1682 pastatyta pirmoji bažnyčia. 1773 P. priklausė M. Morikoniui, vėliau Komarams ir kitiems priv. asmenims. 1853 veikė pr. m-la, kurioje mokėsi 7 vaikai. XIX a. pab. ir XX a. pirmojoje pusėje P. buvo valsčiaus centras (1859 P. turėjo 18 kiemų, 221 gyv.; 1923 — 628 gyv.). Buržuazinės žemės reformos metu P. dvaras išparceliuotas. Buržuazijos valdymo metais veikė pr. m-la, kooperatyvas, paštas, malūnas, spirito varykla.

PANERIAĨ — **1.** Vilniaus miesto p. v. dalis Neries kair. krante, jos slėnio terasose. Apatinėje terasoje, į p. v. nuo Vilkpėdės, iš r., p. ir p. v. apjuosti *Panerių kalvyno,* o iš v. ir š. v.— Neries upės, yra **Žemieji P.** Per juos eina viena pagrindinių Vilniaus magistralių — Raudonosios Armijos prospektas. Jo gale, ties Panerių kalvomis, prasideda plentas, kuris, užkopęs į viršutinę Neries terasą, šakojasi: į š. v. eina Vilniaus—Kauno plentas, į v.— Vilniaus—Prienų plentas ir į p. v.— Vilniaus—Eišiškių plentas. Į p. r. nuo Žemųjų P., Neries viršutinės terasos lygumoje, yra **Aukštieji P.**

Rytinė Aukštųjų P. dalis, esanti abipus Vilniaus—Kauno glžk., apsupta *Panerių mišku,* kartais vadinama tiesiog **Paneriais.** Tai gyv. rajonas, vilniečių mėgstama poilsio vieta. Jame yra pakinktų įmonė (nuo 1962), Prekybos m-jos respublikinė taros ir stat. medžiagų bazė (nuo 1956), Vyriausiosios tiekimo ir realizavimo v-bos respublikinė metalo bazė (nuo 1952), glžk. st., med. punktas, aštuonmetė m-la (1947—61 septynmetė), vaikų darželis (nuo 1957), biblioteka (nuo 1959), P. muziejus (Revoliucijos muziejaus filialas). Vakarinė Aukštųjų P. dalis, siekianti vakaruose Liudvinavo kaimą, yra pram. rajonas, išaugęs po 1958. Jame yra metalo konstrukcijų g-la (įk. 1962), tiltų statybos v-bos Nr. 2 asfalto-betono g-la (nuo 1961), eksperimentinė polimerinių dirbinių g-la (1960—1966 Vilniaus chemijos g-la), naftos žvalgybos ekspedicijos gamybinė bazė (nuo 1959), Vilniaus karjero Jočionių cechas (nuo 1960), Prekybos m-jos respublikinis paskirstomasis šaldytuvas (nuo 1959); bazės: maisto produktų (nuo 1962), pram. prekių (nuo 1964) ir vaisių-daržovių bazė su agurkų rauginimo cechu (nuo 1965). Statoma (1967): buitinės chemijos gaminių g-la „Spindulys", centrinis respublikinis vaistų sandėlis, gelžb. konstrukcijų g-la, plečiamos vaisių bei daržovių ir pram. prekių bazės.

Žemuosiuose Paneriuose dar po II pasaulinio karo buvo pažliugusios pievos ir tyrlaukiai, tik nuo 1950 juose pradėjo kurtis pram. įmonės. Per keliolika metų Žemieji P. tapo pagrindiniu Vilniaus pramonės rajonu. Jame yra 12 didelių pram. įmonių: silikatinių dirbinių g-la (1954—59 silikatinių plytų g-la), gelžb. konstrukcijų g-la Nr. 3 (1955—63 centrinis betono f-kas), gyv. namų statybos kombinatas (1955—62 gelžb. gaminių g-la, 1962—64 gelžb. konstrukcijų g-la), bandomoji medienos pluošto dirbinių g-la (nuo 1959), santechnikos detalių g-la (nuo 1957), centrinis medžio apdirbimo kombinatas (nuo 1957), radijo komponentų g-la (1959—65 televizijos mazgų g-la), mėsos kombinatas (nuo 1959), chemijos g-la „Švyturys" (nuo 1960), plastmasinių dirbinių g-la (nuo 1961), baldų įmonių susivienijimas „Vilnius" (1962—64 medžio apdirbimo kombinatas), įvairiašakis stat. medžiagų kombinatas (nuo 1963). Be to, yra Statybos organizavimo techninio tobulinimo trestas (nuo 1963), Skaičiavimo ir org. technikos įmonių susivienijimo „Sigma" (1961—65 Lietuvos TSR LŪT prietaisų gamybos v-bos) projektavimo-konstravimo biuras, Prekybos m-jos tekstilės, avalynės, gatavų rūbų, ūkinių prekių, kultūrinių prekių, galanterijos ir sporto prekių urmo bazės, med. punktas, vaikų darželis (nuo 1960).

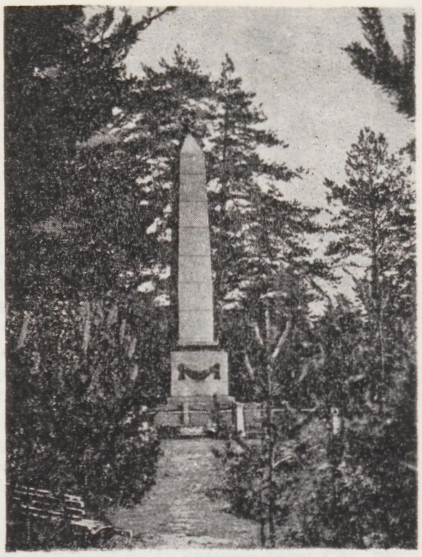

Paneriai 1. Paminklas fašizmo aukoms masinių žudynių vietoje

ISTORIJA. 1390 Jogaila padovanojo P. ir jų apylinkes Vilniaus kapitulai. Dab. Žemuosiuose P., prie Neries, buvo vyskupų dvaras; 1529 prie jo buvo įsteigta plytinė, kurioje pagamintos plytos buvo naudojamos Vilniaus katedros, kitų Vilniaus bažnyčių ir kapitulos rūmų statybai. XVII—XVIII a. tas dvaras priklausė jėzuitams. Miškais apaugusiose P. kalvose ir apylinkėse XVIII a. pab.—XIX a. pr. siautė plėšikai, užpuldinėję Vilniaus—Kauno traktu važiuojančius pirklius. 1831.VI.19 P. apylinkėse įvyko kautynės tarp A. Gelgaudo vadovaujamų 12 000 sukilėlių ir caro kariuomenės; žuvo apie 600 sukilėlių ir daug jų malšintojų. Žuvusieji palaidoti kalvose, netoli Vilniaus—Kauno plento, šalia koplytėlės, kurią XVII a. pastatė jėzuitai (XIX a. ji buvo restauruota). 1859—60

per kalvas buvo iškastas maždaug 430 m ilgio tunelis tiesiamam Peterburgo—Varšuvos geležinkeliui (po II pasaul. karo geležinkelio trasa toje vietoje buvo nukelta truputį toliau į š., ir tunelis liko nebenaudojamas). P. gyv. rajonas pradėjo augti po I pasaul. karo kaip vasarvietė. 1939 jam buvo suteiktos kurorto teisės. 1941.VII—1944.VII Aukštuosiuose P., maždaug 1 km į p. v. nuo glžk. st., miške, hitlerininkai nužudė daugiau kaip 100 000 žmonių — vilniečių, taryb. karo belaisvių, iš kitur atvežtų civ. gyventojų. Iki 1943 rudens nužudytųjų lavonai buvo krūvomis užkasami didžiulėse duobėse. Vėliau jie buvo atkasinėjami ir kartu su naujai sušaudytųjų lavonais deginami didžiuliuose laužuose. 1948 žudynių vietoje pastatytas obeliskas, o 1960 netoli jos įsteigtas muziejus. Muziejaus ekspozicija rodo vok. faš. okupantų nusikaltimus Vilniuje, Paneriuose ir kitose Vilniaus apylinkėse, antifaš. org-jų Vilniuje ir Vilniaus gete veiklą.

2. Kaimas Trakų rj., Balceriškių apyl., 6 km į š. r. nuo Vievio, Neries kair. krante. 175 gyv. (1959). Kaimas gatvinis. Buvusiuose P. dvaro rūmuose įsikūrę Vievio vaikų namai (nuo 1957). XVIII a. Panerių dvarą pirko karaliaus Stanislavo Augusto sekretorius S. Puzina.

PANERIŨ-DIDŽIULÌŠKIŲ MIŠKAĨ — miškų masyvas Trakų rj., į š. v. ir v. nuo Grigiškių, abipus Vilniaus—Kauno plento ir Grigiškių—Lentvario kelio. Priklauso Trakų miško pramonės ūkio Rykantų ir Lentvario girininkijoms. Plotas 1050 ha; medynų 886 ha. Masyvo š. dalį sudaro Panerių miškas (754 ha), p. dalį — Didžiuliškių miškas (296 ha). Panerių miškas vietomis siekia Nerį, Didžiuliškių miškas — Didžiulio ežerą. Per Panerių mišką į Nerį teka Saidė; yra 4 nedideli ežerėliai. Reljefas kalvotas; prie Neries statūs ir aukšti skardžiai. Dirvožemiai jauriniai, mažai sujaurėję, smėliniai bei priesmėliniai. 96% medynų savaiminės kilmės. Panerių miške vyrauja pušynai, Didžiuliškių miške — ąžuolynai. Visame masyve pušynų yra 67%, ąžuolynų 13%, drebulynų 7%, baltalksnynų 5%, eglynų 4%, beržynų 3%, juodalksnynų 1%. Jaunuolynai sudaro 34%, pusbrandžiai medynai 56%, pribręstantieji 2%, brandieji 8%. Medynų vid. amžius 51 metai, vid. bonitetas I,8, vid. skalsumas 0,76, vid. tūris 158 ktm/ha, vid. prieauga 3,1 ktm/ha. 1958 įveista 3,3 ha tuopos, 1955—57 — 3,7 ha ąžuolo su liepa. Yra stirnų, lapių, voverių. Miškai įeina į Vilniaus miesto žaliąją zoną. Atkuriamaisiais, ugdomaisiais ir sanitariniais kirtimais per metus iškertama apie 1100 ktm.

PANERIŨ KALVÝNAS — erozinės kilmės kalvynas, esąs Neries kair. krante ties Panerių vingiu, Vilniaus miesto p. v. pakraštyje. Ilgis apie 5 km, plotis apie 2 km. Susidarė vėlyvojo ledynmečio pabaigoje, griovinei erozijai suraižius ir Neries šoninei erozijai apardžius Ašmenos aukštumos pakraštį ties Neries slėniu. Nykstant pastoviam pašalui ir atsivėrus gausiems šaltiniams, permirkęs smėlingas gruntas lengvai bliaukė Neries link. Susidarė tankus išsišakojusių slėniukų ir senovinių griovų maždaug 75 km ilgio tinklas, sueinąs į 6 didesnius slėniukus. Slėniukuose dabar išvestos gatvės ir keliai, kai kur plyti pievos ir laukai. Kalvos ir atragiai, skiriantys slėniukus, apaugę miško (pušų ir lapuočių) jaunuolynu. Aukštesnėse vietose, kur erozija dar nepašalino moreninio priemolio sluoksnio, yra likę senų ąžuolų. Po morena slūgso storas sluoksnis smėlio, kurį kaip žaliavą vartoja Vilniaus silikatinių gaminių kombinatas.

PANERIŨ-LAZDĖ́NŲ MIŠKAĨ — miškų masyvas Trakų rj., 6 km į r. nuo Vievio, Neries kair. krante. Priklauso Kaišiadorių miškų ūkio Vievio girininkijai ir Trakų miško pramonės ūkio Rykantų girininkijai. Plotas 2220 ha; medynų 1950 ha. Masyvą sudaro Lazdėnų (611 ha), Panerių (1149 ha) ir Paaliosės (460 ha) miškai. Vakaruose susisiekia su Kazokiškių-Sukros miškų masyvo Aliosninkų mišku. Reljefas banguotas. P. pakraščiu (per Lazdėnų mišką) teka Bražuolė (Neries intakas). Paaliosės miške yra 2 ežerėliai, vardu Vepriškai. Dirvožemiai jauriniai, mažai sujaurėję, susiformavę ant įvairiagrūdžių skeletingų smėlių. Vyrauja šilai. 93% medynų savaiminės kilmės. Pušynų yra 94% (daugiausia brukninių ir mėlyninių), eglynų 3%, beržynų 2%, baltalksnynų 1%. Jaunuolynai sudaro 54%, pusbrandžiai medynai 42%, pribręstantieji 3,8%, brandieji 0,2%. Medynų vid. amžius 43 metai, vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,75, vid. tūris 171 ktm/ha. Yra stirnų, kiaunių, lapių, usūrinių šunų, voverių. Miškai įeina į Vilniaus ir Vievio miestų žaliąją zoną. Ugdomaisiais, sanitariniais ir atkuriamaisiais kirtimais per metus iškertama apie 2400 ktm. Miškai vadinami greta esančių kaimų vardais. D. Tėvynės karo metais, vykdydami kovines užduotis, čia apsistodavo partizanai.

PANERIŨ MÌŠKAS — miškas pietvakariniame Vilniaus miesto pakraštyje, abipus geležinkelio į Kauną. Plotas 1100 ha; medynų 1022 ha. R. dalis (392 ha) priklauso Vilniaus miesto apželdinimo trestui, v. (708 ha) — Vilniaus miškų ūkio Panerių girininkijai. Miškas išsidriekęs Neries slėnio kair. šlaite. Paviršius rytuose kalvotas daubotas, labai išraižytas griovų; vakaruose — banguota fliuvioglacialinė terasinė lyguma. Dirvožemiai daugiausia jauriniai, mažai sujaurėję, smėliniai ir priesmėliniai; juose paplitę brukniniai pušynai su beržo ir drebulės priemaiša. Apie 250 ha užima velėniniai jauriniai priemoliniai dirvožemiai, kuriuose auga ąžuolynai. Jaunuolynai sudaro 74%, pusbrandžiai medynai 25%, brandieji 0,5%. Pušynų vid. amžius 30 metų, vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,8, vid. tūris 105 ktm/ha, vid. prieauga 3,5 ktm/ha. Gausu voverių, yra stirnų, barsukų, lapių, slankų, tetervinų. P. m. įeina į Vilniaus miesto žaliąją zoną. Mišką lanko daug turistų ir poilsiautojų. 1941—44 miške ties Paneriais hitlerininkai masiškai žudė žmones. Žuvusiems atminti žudynių vietoje pastatytas obeliskas ir įrengtas muziejus (ž. *Paneriai*).

„PANEVĖ̃ŽIO BALSAS" — klerikalinis savaitraštis, ėjęs 1924—35 Panevėžyje.

PANEVĖ̃ŽIO DRÁMOS TEÁTRAS — dramos teatras, veikiąs nuo 1940 Panevėžyje. Teatro kolektyvo branduolį sudarė J. Miltinio vadovaujamos Darbo rūmų dramos studijos auklėtiniai bei keletas prie jų prisijungusių aktorių: J. Alekna, B. Babkauskas, D. Banionis, V. Blėdis, J. Dulskytė, V. Fakėjevaitė, G. Karka, M. Keturakytė, L. Končiūtė, S. Kosmauskas, K. Kučinskaitė, Z. Lapinskas, J. Matulytė, S. Paska, G. Pauliukaitis, V. Ruminavičiūtė, V. Tautkevičius, K. Vitkus, E. Žilėnaitė. Teatro direktorius buvo J. Sakas, meno vadovas — J. Miltinis. Kolektyvas, 1940 atvykęs iš Kauno į Panevėžį, dirbo teatrinės studijos pagrindais. 1941.III pastatė N. Pogodino pjesę „Sidabrinis slėnis", 1941.IV — B. Džonsono komediją „Sukčiaus testamentas" („Volponė"). Kūrybinį kolektyvo darbą sutrikdė vok. faš. okupacija. Jos metais pastatyta tik keletas vertingesnių pjesių (K. Binkio „Atžalynas", P. Vaičiūno „Nuodėmingas angelas", „Prisikėlimas", S. Čiurlionienės-Kymantaitės „Pinigėliai"). Nuo 1945 teatro veikla atgijo.

Teatro kolektyvas pastatė daug lietuvių rašytojų (K. Binkio, B. Dauguviečio, J Grušo, A. Gudaičio-Guzevičiaus, J. Paukštelio, A. Venclovos, A. Vienuolio ir kt.), kitų TSRS tautų rašytojų (A. Arbuzovo, A. Čechovo, I. Franko, N. Gogolio, M. Gorkio, A. Jakobsono, B. Lavreniovo, L. Maliugino, A. Ostrovskio, J. Rainio, V. Rozovo, K. Simonovo, M. Šolochovo, I. Turgenevo ir kt.) bei užsienio šalių rašytojų (K. Goldonio, G. Hauptmano, H. Ibseno, A. Milerio, Moljero, B. Nušičiaus, V. Šekspyro, E. Zola ir kt.) dramos kūrinių ir inscenizacijų. Teatro vyriausieji režisieriai: iki 1954 J. Miltinis, 1954—56 J. Alekna, 1956—59 V. Blėdis, nuo 1959 J. Miltinis. Keletą veikalų režisavo D. Banionis, G. Karka. Teatro dailininkas iki 1950 buvo J. Surkevičius, 1950—51 S. Česlevičius, nuo 1952 — A. Stepanka ir kt.

Panevėžio dramos teatras

Keletui pastatymų muziką sukūrė E. Balsys, A. Belazaras, T. Makačinas ir kt. 1945—64 į teatrą įsijungė aktoriai (daugiausia P. d. t. dramos studijos auklėtiniai) L. Adomavičiūtė, A. Babkauskas, J. Blėdytė, A. Dukšta, H. Hokušaitė, R. Klasčius, L. Liesytė, A. Masiulis, D. Melėnaitė, R. Mikalauskaitė, S. Petronaitis, Č. Pažemeckas, P. Steponavičius, E. Šulgaitė, R. Urvinis, D. Vidugirytė, R. Zdanavičiūtė. Teatro kolektyvas siekia gilaus veikėjų psichologijos atskleidimo, išraiškos lakoniškumo, veiksmo dinamiškumo. Svarbūs laimėjimai tuo atžvilgiu yra J. Miltinio pastatyti veikalai: A. Milerio „Komivojažerio mirtis", A. Čechovo „Ivanovas", V. Šekspyro „Makbetas", P. Diomino „Pakelta velėna" (pagal M. Šolochovo romaną). Teatras daug gastroliuoja Lietuvos miestuose, miesteliuose ir kolūkiuose. 1968 teatras persikėlė į naujus rūmus (archit. A. Mikėnas).

SVARBESNIOSIOS PREMJEROS (skliaustuose nurodomi: statytojas bei režisierius; dailininkas):

1945. A. Vienuolio ,,Prieblandoje" (J. Miltinis; J. Surkevičius), B. Dauguviečio ,,Nauja vaga" (J. Miltinis; J. Surkevičius), A. Čechovo ,,Meška", ,,Piršlybos" (J. Miltinis; J. Surkevičius).

1946. N. Gogolio ,,Revizorius" (J. Miltinis; J. Surkevičius), L. Maliugino ,,Seni draugai" (J. Miltinis; J. Surkevičius).

1947. K. Simonovo ,,Rusų klausimas" (J. Miltinis; J. Surkevičius), A. Jakobsono ,,Gyvenimas citadelėje" (J. Miltinis; J. Surkevičius), Moljero ,,Žoržas Dandenas" (J. Miltinis; J. Surkevičius).

1948. N. Nekrasovo ,,Rudens nuobodulys" (J. Miltinis; J. Surkevičius), I. Krilovo ,,Pamoka dukterims" (J. Miltinis; J. Surkevičius), E. Petrovo ,,Taikos sala" (J. Miltinis; J. Surkevičius), A. Klionovo ,,Mokinė" (V. Blėdis; J. Surkevičius).

1949. A. Ostrovskio ir V. Solovjovo ,,Belugino vedybos" (J. Miltinis; J. Surkevičius), J. Paukštelio ,,Audra ateina" (J. Miltinis; J. Surkevičius), V. Žemaitytės ,,Laimės šalis" (V. Blėdis; J. Surkevičius), K. Simonovo ,,Svetimas šešėlis" (J. Miltinis; J. Surkevičius), I. Franko ,,Pavogtoji laimė" (J. Miltinis; J. Surkevičius).

1950. Moljero ,,Tariamasis ligonis" (J. Miltinis; S. Česlevičius), B. Lavreniovo ,,Amerikos balsas" (J. Miltinis; S. Česlevičius), E. Švarco ,,Raudonkepuraitė" (V. Blėdis; S. Česlevičius), T. Gražulio ,,Dešimt metų" (J. Miltinis; S. Česlevičius).

1951. V. Goldfeldo ,,Užburtas veidrodis" (V. Blėdis; S. Česlevičius), A. Gribojedovo ,,Studentas" (J. Miltinis; S. Česlevičius), A. Korneičiuko ,,Ukrainos stepėse" (V. Blėdis; S. Česlevičius), D. Umanskio ,,Paryžius, Stalingrado gatvė" (J. Miltinis; A. Stepanka).

1952. K. Djakonovo ,,Vedybos su kraičiu" (V. Blėdis; A. Stepanka), K. Goldonio ,,Melagis" (J. Miltinis; A. Stepanka), N. Ostrovskio ,,Kaip grūdinosi plienas" (J. Miltinis, V. Blėdis; A. Stepanka), E. Borisovos ,,Juodojo ežero paslaptis" (J. Alekna; A. Stepanka).

1953. E. Zola ,,Raburdeno paveldėtojai" (J. Miltinis; A. Stepanka), A. Jakobsono ,,Šakalai" (J. Miltinis; A. Stepanka), A. Arbuzovo ,,Europos kronika" (J. Miltinis; A. Stepanka).

1954. A. Čechovo ,,Žuvėdra" (J. Miltinis; A. Stepanka), J. Tilo ,,Laumės sūnus" (V. Blėdis; A. Stepanka), A. Salinskio ,,Pavojingas bendrakeleivis" (G. Karka; A. Stepanka), K. Krapivos ,,Kas juokiasi paskutinis" (J. Alekna; A. Stepanka).

1955. J. Grušo ,,Dūmai" (V. Blėdis, G. Karka; A. Stepanka), A. Antokolskio ,,Apie tuos, kurie myli" (J. Alekna; A. Stepanka), E. Jurandoto ,,Tokie laikai" (V. Blėdis; A. Stepanka), M. Gorkio ,,Paskutinieji" (J. Alekna; A. Stepanka).

1956. J. Germano ,,Daktaras Kaliužnas" (V. Blėdis, G. Karka; A. Stepanka), A. Globos ,,Palieta taurė" (V. Blėdis; J. Surkevičius), A. Safronovo ,,Širdis neatleidžia" (J. Alekna;

1

2

3

4

5

Scenos iš **Panevėžio dramos teatro** spektaklių: **1.** J. Grušo ,,Dūmai"; **2.** M. Šolochovo ,,Pakelta velėna"; **3.** A. Vienuolio ,,Prieblandoje"; **4.** V. Borcherto ,,Lauke už durų"; **5.** J. Grušo ,,Adomo Brunzos paslaptis"

A. Stepanka), B. Nušičiaus „Dr. (Filosofijos daktaras)" (J. Alekna, D. Banionis; A. Stepanka), K. Binkio „Atžalynas" (G. Karka; A. Stepanka).

1957. S. Kosmausko „Kuo aš kalta?" (J. Alekna; A. Stepanka), I. Turgenevo „Mėnuo kaime" (J. Alekna, G. Karka; A. Stepanka), H. Ibseno „Heda Gabler" (J. Miltinis; A. Stepanka), L. Rachmanovo „Nerami senatvė" (V. Blėdis, J. Alekna; A. Stepanka), Bomaršė „Sevilijos kirpėjas" (V. Blėdis; A. Stepanka).

1958. E. Švarco „Paprastas stebuklas" (D. Banionis; A. Stepanka), V. Liubimovos „Jausmų ugdymas" (J. Alekna; A. Stepanka), A. Milerio „Komivojažerio mirtis" (J. Miltinis; M. Bulaka).

1959. S. Maršako „Katės namai" (G. Karka; A. Stepanka), Eduardo de Filipo „Mano šeima" (J. Alekna; A. Stepanka), G. Skulskio „Tikroji moteris" (V. Blėdis; A. Stepanka), H. Fiheiredo „Lapė ir vynuogės" (J. Miltinis; A. Stepanka), O. Stukalovo „Kortų namelis" (V. Blėdis; A. Stepanka), E. Labišo „Šiaudinė skrybėlaitė" (J. Miltinis; A. Stepanka).

1960. V. Blažeko „Slaptasis noras" (V. Blėdis; V. Vingėlis), A. Čechovo „Ivanovas" (J. Miltinis; A. Stepanka), J. Skliutausko „Vaikinas su velnio plauku" (J. Miltinis; A. Stepanka), V. Liubimovos „Akmeninė širdis" (V. Blėdis; A. Stepanka), G. Hauptmano „Roza Bernd" (J. Miltinis; A. Stepanka).

1961. V. Šekspyro „Makbetas" (J. Miltinis; A. Mikėnas), G. Priedės „Pirmasis Viki balius" (G. Karka; A. Stepanka), Brolių Turų „Šiaurės Madona" (J. Alekna; A. Stepanka).

1962. A. Gudaičio-Guzevičiaus „Dvikova" (J. Miltinis; A. Stepanka), J. Drucės „Kasa mare" (V. Blėdis; A. Stepanka), L. Kručkovskio „Pirmoji laisvės diena" (J. Miltinis; A. Stepanka), P. Karvašo „Siaubo naktis" (V. Blėdis; V. Vingėlis).

1963. J. Rainio „Aukso žirgas" (J. Miltinis, V. Blėdis; D. Rožlapa), J. Josadės „Nepalik manęs, Liuda" (V. Blėdis; A. Stepanka), M. Mašadu „Svogūnėlių pagrobimas" (V. Blėdis; T. Kulakauskas), G. Hauptmano „Vieniši žmonės" (J. Miltinis; A. Stepanka), A. Arbuzovo „Tania" (V. Blėdis; V. Vingėlis).

1964. P. Diomino „Pakelta velėna" (pagal M. Šolochovo romaną) (J. Miltinis; J. Surkevičius), V. Rozovo „Vestuvės" (J. Miltinis; J. Čiuplys), L. Obuchovos „Širdies šiluma" (V. Blėdis; A. Stepanka).

1965. B. Sruogos „Pavasario giesmė" (J. Miltinis; V. Palaima), A. Venclovos „Gimimo diena" (J. Miltinis, V. Blėdis; A. Mikėnas), R. Narečionio „Prieš nuosprendį" (V. Blėdis; S. Kanaverskytė), S. Michalkovo „Zuikis Puikis" (V. Blėdis; S. Kanaverskytė), Moljero „Žoržas Dandenas" (J. Miltinis; V. Vingėlis).

1966. J. Grušo „Adomo Brunzos paslaptis" (V. Blėdis; B. Vyšniauskas), V. Borcherto „Lauke už durų" (J. Miltinis; A. Mikėnas), K. Simonovo „Vienos meilės istorija" (V. Blėdis; A. Stepanka), O. Vaildo „Žvaigždės vaikas" (V. Blėdis; T. Kulakauskas).

1967. F. Diurenmato „Fizikai" (J. Miltinis; M. Bulaka), J. Grušo „Pražūtingas apsvaigimas" (V. Blėdis; A. Mikėnas), G. Ošerovičiaus „Žmonės ir antžmogiai" (J. Miltinis, V. Blėdis; E. Guzas), R. Lankausko „Viskas baigsis šiandien" (J. Miltinis; A. Patalauskas).

Lit.: Panevėžio dramos teatras (1940—1955), V., 1955; **A. Zabarauskas,** Panevėžio dramos teatras, V., 1966.

„PANEVĖŽIO GARSAS" — klerikalinis savaitraštis, ėjęs 1935—40 Panevėžyje.

„PANEVĖŽIO TIESA" — tarybinis Panevėžio rj. laikraštis, einąs nuo 1941.IV.12 triskart per savaitę. 1941.VI.22—1944.X.4 nebuvo leidžiamas. Nuo 1953 redaktorius A. Dagelis.

PANEVĖŽYS — respublikinio pavaldumo miestas vidurio Lietuvoje, prie Nevėžio aukštupio; rajono centras. Pagal didumą penktas Lietuvos TSR miestas. 1959 jame buvo 41 100 gyv., 1967 — 64 700; iš jų 18 552 dirbo pramonėje, 4535 statyboje, 2915 transporte,

Panevėžys. Buvę Upytės pavieto teismo rūmai (past. 1614)

2792 prekybos ir visuom. maitinimo įmonėse, 3192 švietimo, mokslo ir sveikatos apsaugos įstaigose. Miestas įsikūręs pelkėtoje lygumoje abipus Nevėžio. Teritorija 2325 ha (1966), iš kurių 2222 ha užstatyti; 66 ha užima miesto želdiniai. Plano struktūra radialinė. Pagr. gatvės sueina į trikampę aikštę miesto centre. Seniausioji miesto dalis (Senamiestis) yra Nevėžio deš. krante, tarp upės ir Šiaulių—Daugpilio geležinkelio. Dideli gyv. ir pram. rajonai išaugo taryb. metais į š. v. ir į š. r. nuo geležinkelio stoties. Nevėžio kair. krante yra vėliau susikūrusi miesto dalis (naujasis Panevėžys). Joje sutelkta daugumas adm. įstaigų ir kai kurios pram. įmonės. Abi miesto dalis jungia 3 tiltai.

PRAMONĖ, PREKYBA. P. — stambus Tarybų Lietuvos pramonės centras. Mieste veikia apie 30 pram. įmonių. 12% visų įmonių 1967 turėjo daugiau kaip po 1000 darbininkų ir tarnautojų, 55% — nuo 101 iki 500. Pagal bendrąją produkciją pirmąją vietą (56%) P. pramonėje 1966 užėmė maisto pramonė. Jos didžiausios įmonės — cukraus ir konservų f-kai, mėsos, pieno, spirito, muilo kombinatai, kombinuotų pašarų g-la, duonos kepykla, alaus darykla, žuvies realizavimo bazė. 1966 Panevėžyje pagaminta 57 000 t cukraus, 26 400 t mėsos, 32 800 t dešrų, daugiau kaip 1 mln. sąlyginių dėžučių mėsos konservų, 7,7 mln. — vaisių ir uogų konservų, 58 t sviesto, 11 300 t nugriebto pieno produktų, 4000 t muilo, 688 000 dkl žalio spirito, 415 000 dkl rektifikuoto spirito, 134 000 dkl bealkoholinių gėrimų, 463 000 dkl alaus, 9500 t duonos-pyrago gaminių, 1600 t mielių, 46 900 t kombinuotų pašarų. Taryb. metais Panevėžyje sparčiai vystoma metalo apdirbimo ir mašinų gamybos pramonė, ypač prietaisų gamyba, t. p. lengvoji pramonė. Šiose šakose 1966 dirbo apie 37% viso pramonės gamybinio-techninio personalo (maisto pramonėje apie 25%). 1954—1964 pastatyta kabelinių dirbinių g-la „Lietkabelis", metalo dirbinių g-la, liejimo mechaninė įmonė, elektroninių vamzdelių g-los „Ekranas" pirmoji eilė, tiksliosios mechanikos g-la, pirminio linų apdirbimo f-kas, didžiausias Pabaltijyje linų kombinatas (1966 dirbo 2400 darbininkų ir tarnautojų). 1966 Panevėžyje pagaminta 6800 t kabelinių dirbinių (perskaičiavus į varį), 2,5 mln. kompresorių bei siurblių automobiliams ir traktoriams, 511 t linų pluošto, 9,5 mln. m^2 lininių audinių, 9,5 mln. m^2 nebaltintos drobės. Siuvimo f-kas „Nevėžis" 1966 pasiuvo drabužių už 5 mln. rb. Be šių įmonių, Panevėžyje veikia didžiausias Lietuvoje stiklo f-kas (past. 1963; 1966 pagamino 3 mln. m^2 stiklo), gelžbetoninių konstrukcijų g-la (1966 pagaminusi 44 000 m^3 gelžb. konstrukcijų, 10 700 m^3 betono gaminių), baldų f-kas, spaustuvė, suvenyrų įmonė „Tulpė", aklųjų d-jos gamybinis mokymo kombinatas, buitinio aptarnavimo kombinatas. 1966 miestas gavo 114 mln. kWh el. energijos. 1967 Panevėžyje veikė 98 parduotuvės, 54 visuom. maitinimo įmonės; gyventojams parduota prekių už 46,6 mln. rb.

KOMUNALINIS ŪKIS, TRANSPORTAS. Mieste yra 218 gatvių (1966), kurių bendras ilgis 185 km, 6 aikštės, 10 skverų, parkas. Gyv. fondas 455 000 m^2, iš jų komunalinio ir kooperatinio gyv. ploto 239 000 m^2, individualinio 216 000 m^2. P. vandentiekio tinklo bendras ilgis 38,2 km, kanalizacijos 30,6 km. Nuo 1963 P. gauna gamtines dujas (dujotiekiu iš Dašavos), kuriomis 1966 naudojosi apie 4500 butų; 4400 butų aprūpinami suskystintomis dujomis. P. autobusų parkas turi 186 autobusus (1966), kurie aptarnauja 10 miesto linijų, 44 priemiestines, 50 tarpmiestinių ir 3 tarprespublikines autobusų linijas. Yra taksi parkas. Plentai jungia P. su Vilniumi, Kaunu, Šiauliais, Biržais, Rokiškiu, geležinkeliai — su Daugpiliu, Šiauliais, Joniškėliu ir Švenčionėliais. Iš P. aeroporto kursuoja keleiviniai lėktuvai į Vilnių, Biržus, Šiaulius, Palangą.

SVEIKATOS APSAUGA. 1966 Panevėžyje veikė 3 ligoninės (425 lovos), 3 dispanseriai (75 lovos), 2 poliklinikos, 5 vaistinės, gimdymo namai (150 lovų), kūdikių namai (60 vietų), sanitarijos-epidemiologijos stotis, san. lopšelis. Visose sveikatos apsaugos įstaigose dirbo 201 gydytojas.

MOKSLAS, ŠVIETIMAS, KULTŪRA. Mieste 1967 veikė 16 bendrojo lavinimo m-lų (6 vidurinės, aštuonmetė, 4 pradinės, sporto vid. mokykla-internatas, 3 darbininkų jaunimo vidurinės, neakivaizdinė vidurinė), 3 proftechninės m-los, muzikos m-la, vaikų muzikos m-la, hidromelioracijos technikumas, politechnikumas, Kauno Politechnikos in-to filialas, medicinos m-la, jaunimo sporto m-la, vaikų sporto m-la, auto m-la, pagalbinė mokykla-internatas, pionierių namai, vaikų namai, 6 vaikų darželiai, 12 vaikų darželių-lopšelių. Visose P. mokslo įstaigo-

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 624

Panevėžys. Smėlynė XX a. pr.

se 1966 mokėsi 13 000 žmonių. Panevėžyje yra 3 kino teatrai, kraštotyros muziejus, kultūros namai, 3 bibliotekos, sporto rūmai su stadionu. *Panevėžio dramos teatras* (įst. 1940) sceniniu meistriškumu ir individualiu stiliumi pagarsėjęs ir už Lietuvos ribų. Nuo 1941 leidžiamas miesto laikr. „Panevėžio tiesa" (1941.VI.22—1944.X.4 nebuvo leidžiamas), nuo 1962 — rajono laikr. „Tėvynė".

ISTORIJA. Pirmą kartą P. vietovė paminėta Lietuvos didžiojo kun-ščio Aleksandro 1503.IX.7 rašte, kuriuo pranešama Ramygalos klebonui, kad P. valstybinio dvaro žemės tarp Lėvens ir Nevėžio upių perduodamos Ramygalos parapijai. 1507 Nevėžio deš. krante, kelių į Pušalotą, Vabalninką, Troškūnus sankryžoje, buvo pastatyta bažnyčia, o priešais ją — smuklė, spirito varykla ir pirtis. Toje vietoje XVI a. pr. pradėjo kurtis miestas (dab. Senamiestis). Jį, kaip ir aplinkinius kaimus, valdė P. klebonas. 1548 P. dvaro žemių patikrinimo rašte minimas ir Naujasis miestas, esantis į p. nuo Senamiesčio, Nevėžio kair. krante, valst. dvaro žemėje. 1554—56 Upytės valsčiaus inventoriuje nurodomas Naujojo miesto plotas ir ribos (Nevėžio upė, Plūkių kaimo žemės, Šarmuto upelis, Molainių kaimo žemės). Naujajame mieste tuo metu buvo 144 sodybos, apie 10 smuklių, 51 aludė, 11 mėsininkų, vyko turgūs. Po valakų reformos buvo išmatuota Naujojo miesto teritorija, nustatytos miestiečių prievolės valstybei. Po administracijos ir teismų reformos 1565—66 Naujasis miestas dėl geresnės geogr. padėties tapo Upytės pavieto centru, jame vykdavo pavieto teismai ir seimeliai. Tapęs pavieto centru, jis greit pralenkė bažnytinį Senamiestį. XVI a. antrojoje pusėje Naujasis miestas už 9000 kapų grašių buvo užstatytas kun-ščiams Krošinskiams; tik XVII a. pr. valstybė jį vėl išpirko. Valst. dvaro, miesto ir bažnytinių valdų interesų susipynimas trukdė augti ir Senamiesčiui, ir Naujajam miestui. 1614 Naujajame mieste pastatyti Upytės pavieto teismo rūmai (išlikę iki šiol). 1661.V.24 Jonas Kazimieras leido Senamiestyje rengti savaitinį turgų ir 2 metinius prekymečius. 1727 Naujajame mieste įsikūrė pijorų vienuolynas, o prie jo pradėjo veikti m-la (1773 ją baigė archit. L. Stuoka-Gucevičius). Tik XVIII a. pab. Senamiesčio p. pakraštyje, Nevėžio deš. krante, buvo iškirstas miškas ir pastatyta bažnyčia (1782), prie kurios išaugo nauja miesto dalis, pavadinta Mikolajevu, vėliau Smėlyne. Ji sujungė Senamiestį su Naujuoju miestu. 1796 P. tapo Upytės aps. centru ir gavo aps. miesto teises. 1843, sudarius Kauno guberniją, Upytės aps. pavadinta Panevėžio apskritimi; Senamiesčio bažnytinės žemės buvo suvalstybintos, ir Senamiestis su Mikolajevu tapo naujojo P. priemiesčiais. 1845 Panevėžiui buvo suteiktas herbas.

1857 P. turėjo 5900 gyv. Mieste buvo 28 gatvės, 4 aikštės, 15 mūrinių namų ir apie 470 medinių; vykdavo savaitiniai turgūs ir 3 metiniai prekymečiai. Už P. gyventojų dalyvavimą 1831 sukilime buvo uždarytas pijorų vienuolynas ir prie jo veikusi m-la, suvaržytas kultūrinis gyvenimas. Nemažą atgarsį mieste turėjo ir 1863 sukilimas. Iš moksleivių, miestiečių bei P. apylinkių valstiečių susiorganizavo sukilėlių būrys, vadovaujamas E. *Liutkevičiaus.* Po baudžiavos panaikinimo P. ėmė vystytis sparčiau. Didelę reikšmę miesto augimui turėjo Daugpilio—Panevėžio—Radviliškio glžk. (nutiestas 1873) ir siaurasis geležinkelis Panevėžys—Švenčionėliai (1899). 1878 buvo sudarytas pirmasis miesto išplanavimo projektas, pagal kurį sukurta 12 naujų stačiakampių ir trapecinių 0,5—1,5 ha ploto kvartalų (iki 1878 buvo 49 kvartalai). Projektas nekeitė jau susiklosčiusios plano struktūros. Miesto centre, prie pagr. gatvių susikirtime buvusios aikštės (dab. Lenino), kūrėsi administracinis, prekybinis bei kultūrinis centras. XIX a. pab. buvo pastatyta keletas didesnių įmonių: mielių ir degtinės g-la, tabako f-kas, lentpiūvė, alaus darykla, keli malūnai. 1911 Panevėžyje buvo 46 nedidelės pramonės įmonės, kuriose dirbo 344 darbininkai; tuo tarpu įv. specialybių amatininkų mieste buvo 1040. 1863—1914 laikotarpiu P. gyventojų skaičius išaugo dvigubai (nuo 7000 iki 16 000), bet šis augimas buvo žymiai lėtesnis, negu kitų didesniųjų Lietuvos miestų. Augant miestui, pagyvėjo ir jo kultūrinis gyvenimas. 1840 į P. iš Troškūnų perkelta 5 klasių bajorų m-la, o 1858 ji perorganizuota į g-ją. Po 1863 sukilimo g-ja buvo uždaryta, o jos patalpose iki 1872 veikė apskrities m-la. 1872 įkurta mkt. seminarija, o prie jos — pr. m-la. 1882 įsteigta realinė m-la. Prieš I pasaul. karą Panevėžyje veikė mergaičių g-ja, realinė m-la, mkt. seminarija (1906—08 joje dėstė kalbininkas J. Jablonskis), pr. m-la. Kultūrine veikla pasižymėjo Panevėžio labdarių d-ja (įk. 1906), muzikos d-ja „Aidas" (įk. 1907), pažangių moksleivių šelpimo d-ja „Žiburėlis". 1913 ėmė veikti teatras.

XIX a. pab., augant miesto pramonei, Panevėžyje pradėjo formuotis proletariatas. 1897 mieste įvyko pirmasis streikas, o 1899 pirmą kartą paminėta Gegužės Pirmoji. P. darbo žmonės aktyviai dalyvavo 1905—07 revoliucijoje. Mieste vyko streikai ir demonstracijos (1905. I.22, XII.14, 1906.I.9). 1904—07 čia lankėsi V. Kapsukas, Z. Angarietis. 1918 vasarą Panevėžyje pradėjo kurtis kom. kuopelės. 1918.XII.19 LKP Panevėžio rj. k-tas mieste suorganizavo streiką ir demonstraciją, kurioje, be darbininkų, dalyvavo dar ir daug P. apskrities valstiečių. Demonstrantai parėmė Lietuvoje paskelbtą Tarybų valdžią. Buvo sudarytas rev. k-tas, vadovaujamas I. Olševskio. 1918.XII.23 įvyko rinkimai į miesto darbininkų atstovų tarybą; buvo išrinkti 22 deputatai, jų tarpe 14 komunistų (pirm. I. Olševskis, pirm. pavad. K. Klorys, sekr. F. Valiukas). Pirmajame darbininkų tarybos posėdyje (1918. XII.26) buvo paskelbta, kad įkuriama Tarybų valdžia. Ji išsilaikė iki 1919 pavasario. Per šį laikotarpį buvo suvalstybintos didesniosios pramonės ir prekybos įmonės, priv. įmonėse įvesta darbininkų kontrolė. Už lėšas, kontribucijos tvarka paimtas iš buržuazijos, bedarbiams buvo suorganizuoti viešieji darbai. Iki 1919.V tris kartus per savaitę ėjo laikr. „Izvestija Ponevežskogo rajonnogo Sovdepa" („Panevėžio rajono deputatų tarybos žinios").

Po I pasaul. karo P. išaugo. Sparčiausiai vystėsi maisto ir lengvoji pramonė. 1920—40 buvo pastatyti linų ir muilo f-kai, „Lietūkio" malūnas, „Maisto" mėsos kombinatas, cukraus f-kas. Maisto pramonėje 1940 pr. dirbo 62,9% visų P. darbininkų, lengvojoje — 24,5%. (Didžiausios P. įmonės — linų ir mėsos kombinatai — turėjo daugiau kaip po 100 darbininkų, 7 malūnai — iš viso 134 darbininkus, spirito f-kas — 58.) 1940 pr. mieste veikė 150 įmonių su 1500 darbininkų (1920 buvo tik 500 darbininkų). 1923 mieste buvo 19 200 gyv., 1939 — 26 700. Š. v. dalyje išaugo naujas gyv. rajonas; pastatyti 2 gelžb. tiltai per Nevėžį, nutiesti plentai, sujungę P. su Kaunu, Biržais. Mieste veikė 2 ligoninės, 4 g-jos, mkt. seminarija, kelios pr. m-los, biblioteka, muziejus. 1932 pastatyti archit. atžvilgiu įdomūs Lietuvos banko P. skyriaus rūmai (archit. M. Songaila).

Buržuazijos valdymo metais mieste ir apskrityje veikė LKP, LKJS ir Lietuvos Raudonosios pagalbos pogr. org-jos, legalios ir nelegalios darbininkų profsąjungos. LKP Panevėžio rj. k-tui vadovavo M. Šumauskas (1928—29), J. Garelis (1929—30), komjaunimo rajono k-tui — B. Grigas (1932). Panevėžyje buvo leidžiami hektografuoti kom. laikraš-

Panevėžys. Turgaus (dab. Lenino) aikštė apie 1905

Panevėžys. Šeduvos (dab. Klaipėdos) gatvė apie 1920

čiai „Žarija" (1928.XII), „Komjaunuolis" (1928.X), „Pašvaistė" ir „Jaunųjų žodis" (1932), neleg. profs-gų laikr. „Kova" (1928.XII), išėjo vienkartinis leidinys „Pirmoji Gegužės" (1929.IV.20). LKP Panevėžio rj. k-to iniciatyva 1928.V.1 buvo suorganizuota pirmoji Lietuvoje po faš. perversmo masinė darbo žmonių demonstracija, kurioje dalyvavo apie 300 žmonių. 1930 streikavo S. Montvilo spirito f-ko darbininkai. Kair. darbininkai, remiami LKP, 1931 gavo daugumą rinkimuose į ligonių kasų P. apygardos tarybą. P. komunistai palaikė ryšius ir su kareiviais (Panevėžyje stovėjo pėstininkų 4 pulkas ir artilerijos 1 pulkas). LKP Panevėžio rj. k-tui 1929 priklausė Utenos, Rokiškio, Kupiškio, Pumpėnų parajonės.

Atkūrus Tarybų valdžią Lietuvoje, buvo įgyvendintos svarbios socialinės-ekonominės priemonės, padėjusios pagrindą socialistinės ekonomikos sukūrimui. Į P. pramonę atėjo apie 1100 naujų darbininkų.

Vok. faš. okupacija padarė miestui didelių nuostolių. Netoli P. esančioje Žaliojoje girioje, Pajuosčio ir Kaizerlingo (dab. Staniūnų) miškuose hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai masiškai šaudė P. gyventojus. P. komunistai 1941 suorganizavo *Poželos antifašistinę partizaninę organizaciją*, kuri veikė mieste ir apskrityje. 1943 pavasarį P. apylinkėse pradėjo veikti *Gražinos partizanų junginys*. Okupantai traukdamiesi visiškai sunaikino 13 įmonių, kuriose dirbo 40% visų P. darbininkų; sugriovė 15% miesto gyv. fondo, 22 įvairios paskirties objektus, apgriovė geležinkelio mazgą. Raudonoji Armija P. išvadavo 1944.VII.22.

Po karo pirmiausia buvo atstatytos P. maisto pramonės įmonės, nes jos mažiausiai nukentėjo. Pastatyta ir keletas naujų įmonių: tarprajoninės kapitalinio remonto dirbtuvės, svarstyklių f-kas „Svarstis", duonos kombinatas, siuvimo f-kas „Nevėžis". Iki 1952 P. pramonė ne tik visiškai atkurta, bet darbininkų skaičiumi ir bendrąja pramonės produkcija viršijo 1940 lygį. Dar sparčiau ji augo 1955—65; tais metais tiek pramonės gamybinio personalo, tiek ir bendrosios produkcijos augimo tempais P. pirmavo tarp 5 didžiausiųjų Lietuvos miestų. 1962 archit. I. Daujotaitė sudarė naują P. išplanavimo projektą. Pagal jį miesto centr. dalis rekonstruojama. Pertvarkytas gatvių tinklas: užmiesčio transportas eina naujomis gatvėmis, aplenkdamas miesto centrą. Senoji aikštė liko miesto centro branduoliu. Kai kurie seni pastatai prie aikštės perstatyti (politechnikumo ir Kauno Politechnikos in-to vakarinio f-to rūmai, parduotuvė), pastatyti nauji teatro rūmai (1967, archit. A. Mikėnas). Užstatant aikštes, po truputį ryškėja jų archit. ansambliai. Administracinis, prekybinis ir kultūrinis miesto centras padidėjo iki 70 ha.

Lit.: Lietuvos TSR istorija, t. 1—2, V., 1957—63; **O. Maksimaitienė**, Pirmosios žinios apie Panevėžio miestą.—„LTSR MA darbai", 1961, A 2; **O. Maksimaitienė**, Panevėžys XVI amžiuje.— Ten pat, 1962, A 2; **O. Maksimaitienė**, Kai kurie Lietuvos TSR pedagoginės minties ir švietimo istorijos klausimai, V., 1965; **V. Sudeika**, Spartaus kilimo keliu.— „Liaudies ūkis", 1967, Nr. 6.

PANEVĖŽIŪKAS — kaimas Kauno rj., 5 km į š. nuo Babtų, Nevėžio deš. krante, prie Striūnos žiočių; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 404 gyv. (1959). Yra Sargėnų keramikos g-los cechas, felčerių-akušerių punktas (nuo 1954), aštuonmetė m-la (1923—51 pradinė, 1951—59 septynmetė), biblioteka (nuo 1952). 1928—29, kasant žvyrą, prie kaimo sunaikintas V—VIII a. kapinynas. Rasta geležinių įmovinių kirvių, įmovinių ietigalių, gintarinių karoliukų, žalvarinių lankinių žieduotų segių ir kt. Radiniai laikomi Kauno ist. muziejuje. Ist. šaltiniuose P. dvaras minimas 1559. Barokinė P. bažnyčia — vietinės reikšmės archit-ros paminklas.

Bažnyčia statyta liaudies meistrų 1747. Ji mūrinė, trikampio plano. Ant dviejų bažnyčios kampų stovi bokšteliai, kurie paryškina pagr. fasadą. Prie trečiojo kampo XIX a. pastatyta zakristija. Fasadai vertikaliai suskaidyti piliastrais. Antablementas laužytas (ties piliastrais iškištas į priekį). Langų ir durų angų viršus užbaigtas lankstytomis arkomis.

PANYKIAĨ — kaimas Šakių rj., Plokščių apyl., 5 km į p. nuo Veliuonos. 19 gyv. (1959). Per kaimą teka Nykutė (Nemuno intakas), iš š. prieina Žalgirio miškas, iš p.— Šilelis. Kisielių aštuonmetė m-la (nuo 1925 pradinė, 1955—61 septynmetė).

PAÑKLIŠKIŲ-JÚODGIRIO MIŠKAĨ — miškų masyvas Šakių rj., 8 km į š. nuo Šakių. Priklauso Šakių miško pramonės ūkio Plokščių ir Užnykio girininkijoms. Plotas 3302 ha; medynų 2921 ha, iš jų apie 100 ha kultūrinės kilmės. Masyvo p. v. dalį sudaro Pankliškių miškas (1916 ha), vid.— Didžioji giria (730 ha), r. — Draustinės miškas (273 ha), š. — Juodgiris (383 ha). Pankliškių miškas vietos gyventojų įv. vietose vadinamas skirtingai: Gevėlgiriu, Upėgliniu, Žvėrinčiumi. Čia net kvartalinės linijos turi savo pavadinimus: Aklinė, Bitkalvynė, Ilgspindis, Kastinė, Melnikinė, Šikšnynė ir kt. Reljefas rytuose lyguminis, pelkėtas, vakaruose banguotas. Per masyvo š. dalį teka Jotija (Šešupės intakas); ji skiria Didžiąją girią nuo Juodgirio. Dirvožemiai velėniniai gliejiški, išplauti bei sujaurėję, susiformavę ant beriedulinių limnoglacialinių priemolių bei molių. Labiausiai paplitęs augavietės tipas — drėgna giria. Drebulynų ir eglynų yra po 30%, beržynų 29%, juodalksnynų 7%, baltalksnynų ir uosynų po 2%. Vyrauja pusbrandžiai medynai; daug jaunuolynų. Vid. bonitetas I,8, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 125 ktm/ha. Pankliškių miške aptinkama 70—80 metų amžiaus pavienių europinių maumedžių. Yra briedžių, stirnų, šernų. Didesnioji miškų dalis eksploatacinė, tik šiaurėje 572 ha įeina į Nemuno apsauginę juostą. Per metus iškertama apie 8000 ktm.

PANOČIAĨ — kaimas Varėnos rj., Kaniavos apyl., 16 km į p. r. nuo Varėnos miesto, 12 km į š. nuo Dubičių; apylinkės centras. 190 gyv. (1959). Kaimo r. pakraščiu teka Nočia (Pelesos intakas). Felčerių-akušerių punktas (nuo 1961).

PANÓŠIŠKĖS — kaimas Trakų rj., Tolkiškių apyl., 6 km į v. nuo Rūdiškių; kolūkio centras. 208 gyv. (1959). Iš š. prieina Panošiškių miškas. Per kaimą teka Verknė, prasidedanti jo apylinkėse. Aštuonmetė m-la (1946—49 pradinė, iki 1961 septynmetė), kultūros namai (nuo 1959), biblioteka (nuo 1954). Ist. šaltiniuose P. minimos XVIII a. vid.

PANOTERIAĨ — kaimas Jonavos rj., Markutiškių apyl., 17 km į š. r. nuo Jonavos, 6 km į š. v. nuo Kauno—Zarasų plento; kolūkio centras. 238 gyv. (1959). Pro kaimą teka Notera (Lokio deš. intakas), į p. tęsiasi Panoterių miškas. Ambulatorija, vaistinė, vid. m-la (1920—45 pradinė, 1945—49 prog-ja, 1949—56 septynmetė), kultūros namai (nuo 1958), biblioteka (nuo 1946). P. žinomi nuo XV a. vid. (1441 pastatyta bažnyčia). Buržuazijos valdymo metais ir vėliau, iki 1950, P. buvo valsčiaus centras.

PANÓVIAI — kaimas Šakių rj., Būblelių apyl., 16 km į p. v. nuo Šakių, prie Kaliningrado srities sienos; tarybinio ūkio centras. 170 gyv. (1959). P. pakraščiu teka Nova, v.— Šešupė, per patį kaimą — Aukspirta. Lentpiūvė (nuo 1956), mechaninės dirbtuvės ir stalių dirbtuvės (nuo 1958), felčerių-akušerių punktas (nuo 1962), ryšių skyrius (nuo 1958), valgykla (nuo 1964), vaikų darželis (nuo 1965), kultūros namai ir biblioteka (nuo 1959).

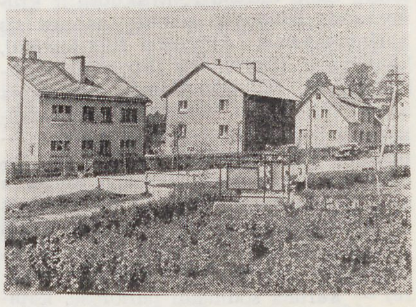

Panoviai. Tarybinio ūkio gyvenvietė

PÁNTININKAI — rytų *aukštaičiai*, kurių patarmėje tvirtapradžiai dvigarsiai *am, an, em, en* tariami kaip literatūrinėje kalboje, o tokie pat tvirtagaliai — kaip *om, on, ėm, ėn* (Žeimelis, Linkuva, Pakruojis, Šeduva) arba *um, un, im, in* (Krekenava, Ramygala), pvz., „kom̃p(a)s", „lon̄k(a)s", „tėm̃pt", „pėn̄kt(a)s"; „kum̃pas", „lun̄kas", „tim̃pt", „pin̄ktas", vietoj „kam̃pas", „lan̄kas", „tem̃pti", „pen̄ktas". Pantininkų vardas kalbininkų padarytas iš žodžio „pántis". Ž. *Tarmės*.

PANŪOMETIS — lietuvių moterų senovinės aprangos dalis. Ž. *Drabužiai*.

PAOBELỸS — kaimas Ukmergės rj., Tulpiakiemio apyl., 2 km į p. nuo Pagirių, prie kelio į Ukmergę; kolūkio centras. 116 gyv. (1959). Per kaimą teka Obelis (Nevėžio intakas). Yra parduotuvė, Tulpiakiemio ryšių skyrius, aštuonmetės m-los I—IV klasės (nuo 1950), kultūros namai (nuo 1955), biblioteka (nuo 1952).

PAPAR̃ČIAI — kaimas Kaišiadorių rj., 9 km į š. r. nuo Žaslių, 3 km į p. v. nuo Neries; apylinkės centras. 225 gyv. (1959). Per kaimą į Nerį teka Žiežmara. Felčerių-akušerių punktas (nuo 1956), aštuonmetė m-la (1870—1949 pradinė, 1949—62 septynmetė), kultūros namai (nuo 1956), biblioteka (nuo 1946). Kaime, Žiežmaros kair. krante, yra piliakalnis, apsuptas 5 m aukščio pylimu. Piliakalnio r. galas nuvirtęs į Žiežmarą. Kitame upės krante yra didelė kalva, vad. Pilies kalnu. XIV a. pab. Paparčiuose buvo medinė pilis. 1394 prie P. įvyko mūšis su kryžiuočiais. 1507 ist. šaltiniuose minimas P. valsčius ir miestelis. 1649 Paparčiuose įsikūrė dominikonų vienuolynas.

PAPARČIAĨ — kaimas Skuodo rj., Barstyčių apyl., 8 km į š. v. nuo Varduvos miestelio, prie kelio į Skuodą. 298 gyv. (1959). Ties P. prasideda Varduva (Ventos intakas). Iš r. prie kaimo prieina Papartinės miškas. Kaimo apylinkėse yra Varnakės, Kančaičių tyrelio ir Žemgrindų pelkės. Vietos gyventojai vieną kaimo dalį vadina Didžiaisiais P., kitą — Mažaisiais P. Yra pr. m-la (nuo 1946).

PAPAR̃ČIAI. Lietuvoje žinoma 13 savaiminių rūšių tikrųjų P. Miškuose ir krūmynuose labiausiai paplitę paprastasis blužniapapartis *(Athyrium filix-femina)*, kelminis P. *(Dryopteris filix-mas)*, smailialapis P. *(D. spinulosa)*, didžialapis šakys *(Pteridium aquilinum)*; žemapelkėse, pelkėtose paežerėse, paupiuose — pelkinis P. *(Dryopteris thelypteris)*. Didžialapio šakio lapai nuodingi arkliams ir galvijams. Kai kurie P. — kelminis P., paprastasis blužniapapartis, paupinis jonpapartis *(Struthiopteris filicastrum)*, paprastoji šertvė *(Polypodium vulgare)* — kartais sodinami parkuose, kapinėse ir darželiuose. Paupinis jonpapartis ir paprastoji šertvė saugomi kaip reti augalai.

Lit.: Lietuvos TSR flora, t. 1, V., 1959.

PAPARÓNIS — poeto Antano *Šmulkščio* slapyvardis.

PAPĖČIAI — kaimas Alytaus rj., Parėčėnų apyl., 10 km į p. r. nuo Simno, Metelio ežero r. krante. 248 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1953).

PAPEČKỸS Juozas [1897.V Kumelionyse (Kapsuko rj.) — 1960.VII.2 Vilniuje] — Spalio revoliucijos, pilietinio karo Rusijoje ir Didžiojo Tėvynės karo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1914—16 Talino laivų statyklos darbininkas. 1916—17 tarnavo Rusijos kariuomenėje. 1917 įstojo į Raudonąją gvardiją, buvo šarvuočio vadas; dalyvavo rev. įvykiuose Taline, Maskvoje, Jaroslavlyje. 1918—22 Raudonosios Armijos kovotojas, šarvuočių būrio komisaras. Nuo 1918 Komunistų partijos narys. 1922—1942 Vidaus reikalų liaudies komisariato sistemos darbuotojas. 1942—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1943—44 Lietuvos partiz. judėjimo štabo Maskvoje darbuotojas. Po D. Tėvynės karo (iki 1953) adm. darbuotojas Vilniuje.

PAPEČKỸS Kazys [g. 1914.X.7 Vazniškiuose (Kapsuko rj.)] — literatas. 1934 baigęs Marijampolės g-ją, iki 1938 studijavo Kauno un-te pranc. kalbą ir lit-rą. 1940—41 dirbo žrn. „Genys" redakcijoje, 1944—47 Grož. lit-ros leidykloje, 1957—63 — „Bibliotekų darbo" redakcijoje. Išleido eil. rinkinius vaikams „Vėjo malūnėlis" (1937), „Žvėrių paradas" (1945), „Ąsotėlis" (1947), sudarė poez. antologijas „Du vardai granite" (1936, apie S. Darių ir S. Girėną), „Vaikai ir eilėraščiai" (1939). Parašė populiarią rašto istoriją „Nuo strėlės iki knygos" (1964). Išvertė į liet. kalbą V. Garšino, Gi de Mopasano, V. Osejevos, A. Pantelejevo, N. Roleček kūrinių.

PAPĖLKIAI — kaimas Šiaulių rj., Micaičių apyl., 8 km į p. nuo Kuršėnų; kolūkio centras. 108 gyv. (1959). Kaimo p. pakraštyje, Žaiginio kair. krante, šalia Kuršėnų—Užvenčio kelio, XIX a. pab. buvo 25 įv. dydžio pilkapiai (archeologinėje lit-roje žinomi kaip Vizdergių pilkapiai), vadinami milžinų kapais.

1884 ir 1885 archeologas T. Daugirdas ištyrė 8 pilkapius. Jie turėjo akmenų vainikus. Kiekviename pilkapyje palaidota po kelis nedegintus mirusiuosius su būdingais II—III a. papuošalais (juostinėmis apyrankėmis, akinėmis segėmis), geležiniais įmoviniais kirviais ir ietigaliais. Radiniai saugomi Kauno ist. muziejuje.

PAPÌEVIAI — kaimas Plungės rj., Šateikių apyl., 15 km į š. v. nuo Plungės, prie Šiaulių—Kretingos geležinkelio; tarybinio ūkio centras. 132 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1948), biblioteka (nuo 1962).

PÁPILALIS — kaimas Kelmės rj., Vaiguvos apyl., 14 km į v. nuo Kelmės, 7 km į š. nuo Kražių. 45 gyv. (1959). Į p. nuo kaimo prasideda Traukšlynės pelkė, dar vad. Pilies Ežeru. Jos š. pakraštyje yra piliakalnis, vietos gyventojų vadinamas Pilaliu (jo aikštelės ilgis 46 m, plotis 35 m), ir IX—XII a. plokštinis kapinynas. Kapinyne rasta žalvarinių sen. dirbinių: pasaginių segių daugiakampiais, vyniotais ir gyvuliniais galais, juostinių apyrankių siaurėjančiais galais, įvijinių žiedų. Radiniai laikomi Kauno ist. muziejuje.

PAPILDINỸS — antrininkė sakinio dalis, nurodanti veiksmo ar būsenos objektą. Liet. kalboje P. reiškiamas (be prielinksnio arba su juo) kilmininko, naudininko, galininko ir įnagininko linksniais (pvz., „vengti klaidų", „atstovauti kolūkiui", „dėkoti už patarimą", „pasimatyti su draugu"), bevarde gimine (pvz., „nugalėti pikta"), bendratimi (pvz., „duoti užkąsti"), vardažodiniu, veiksmažodiniu ar prieveiksminiu žodžių junginiu (pvz., „pirkti kilogramą duonos", „turėti apie ką pasakoti", „perskaityti daug knygų"). Aukštaičiai papildiniui reikšti pavartoja ir vardininką (pvz., „senų miškai mylėta", „reikia sėt rugiai"). Papildinį dažniausiai valdo veiksmažodis, bet gali jį valdyti ir kitos kalbos dalys (pvz., „eilėraščių rašymas", „pilnas vandens", „visiems artimas", „brangiau už auksą").

PAPÌLĖ — miestelis Akmenės rj., 11 km į p. r. nuo Akmenės, Ventos deš. krante; apylinkės centras. 1167 gyv. (1959). Miestelis išsidėstęs siaurame ruože tarp Ventos ir Šiaulių—Mažeikių glžk. Plano struktūra radialinė. Centre keturkampė aikštė. Pastatai išsidėstę palei pagr. gatves. Pieninė, geležinkelio stotis, ryšių skyrius, buitinio aptarnavimo dirbtuvės. Per miestelį eina Šiaulių—Mažeikių plentas; keliai jungia P. su Tryškiais, Akmene, Kruopiais, Raudėnais. Veikia 25 lovų ligoninė, vaistinė (nuo 1880), vid. m-la (1944—50 prog-ja), vaikų darželis (nuo 1958), kultūros namai (nuo 1950), biblioteka (nuo 1946). Ventos slėnio atkarpa į r. nuo miestelio — geol. draustinis. Jame saugomos atodangos su juros periodo suakmenėjusios faunos kompleksais — vieninteliais tokiais Tarybų Sąjungoje. Miestelyje, Ventos kair. krante, yra piliakalnis. Iš v., š. ir r. jį supa Venta ir į ją įtekantis upelis, o iš pietų 5—6 m aukščio pylimas ir griovys. Piliakalnio aikštelė 56 m ilgio ir 25 m pločio, naudojama kapinėms. Apie 1 km į r. nuo jo, Ventos deš. krante, šalia senųjų P. kapinių, yra kito piliakalnio liekanos. Ventos slėnyje, deš. krante, tarp abiejų piliakalnių, yra VII—XIII a. kapinynas. Nuo XIX a. antrosios pusės kapinynas ardomas ūkinių darbų metu. Radinių iš suardytų kapų yra Istorijos-etnografijos muziejuje (Vilniuje), Kauno ist. muziejuje, „Aušros" muziejuje (Šiauliuose), Telšių kraštotyros muziejuje. 1955 „Aušros" muziejus ištyrė 16 griautinių kapų.

Ist. šaltiniuose P. pirmą kartą minima 1253. XIV—XV a. — pavieto centras.

Papilė. Paminklas S. Daukantui

XV a. pab. pastatyta bažnyčia. XVI a. dokumentuose minimas P. dvaras, valsčius ir miestelis, priklausę Žemaičių vyskupui. 1610 miestelyje buvo keliolika vyskupui priklausiusių smuklių, gyveno amatininkų ir prekybininkų. 1702 vyskupo prašymu Augustas II suteikė privilegiją rengti metinį prekymetį. XIX a. veikė keliolika parduotuvių, senelių prieglauda, parapinė m-la (1804 joje mokėsi 26 mokiniai; nuo 1867 valdiška pradinė), vyko turgūs ir prekymečiai. Miestelio augimui didelę reikšmę turėjo 1871—73 nutiestas Liepojos—Romnų glžk. (1841 miestelyje buvo 207 gyv., 1897 — jau 1877 gyv.). 1895 įsteigta apylinkės ligoninė, buvo felčeris, akušerė. 1863.III sukilėliai sunaikino visus P. valsčiaus dokumentus, o valstiečiams pranešė, kad veltui atiduosią visą iki šiol jų naudotą žemę. Netoli P., Biliūniškiuose, įvyko didelės sukilėlių kautynės su caro kariuomene. P. valstiečiai ir ž. ū. darbininkai dalyvavo 1905—07 revoliucijoje, 1905. XI.28—29 išvaikė carinę valsčiaus v-bą ir išsirinko savo k-tą. Valstiečių malšinti atvyko baudžiamoji ekspedicija. Buržuazijos valdymo metais ir vėliau (iki 1950) P. — valsčiaus centras (1923 — 1432 gyv.). Veikė kom. kuopelė, vyko darbininkų streikai (1933 — statybos darbininkų, 1934 — batsiuvių). D. Tėvynės karo metu miestelis smarkiai nukentėjo. Nuo 1861 iki mirties (1864) Papilėje gyveno S. Daukantas; 1930 miestelyje jam pastatytas paminklas (skulpt. V. Grybas).

PAPÌLĖS DRAUSTÌNIS — geologinis draustinis Akmenės rj., prie Papilės. Apima apie 2 km ilgio Ventos slėnio atkarpą (nuo Papilės geležinkelio stoties iki Papilės tilto), kurioje yra juros sistemos kelovėjo ir oksfordžio aukštų atodangų. Svarbiausia atodanga yra Ventos deš. krante, ties stotimi, kitos — kair. krante, slėnio šlaite priešais Papilės malūną ir griovoje toliau į p. v. (Jurakalnyje). Draustinyje juros sistemos dariniai slūgso salomis virš triaso darinių, o kai kur ir morenoje. Atodangose sluoksniuojasi juosvų ir rudų spalvų uolienos: smėliai, konglomeratas, smiltainiai, klintys, moliai, sideritas. Matomos tektoninės kilmės raukšlės, sprūdžiai: pvz., atodangoje netoli stoties uolienos sudaro antiklininį iškilimą, o Jurakalnio link leidžiasi į sinklininį įlinkimą. Labai gausu fosilinių liekanų: foraminiferų, brachiopodų, moliuskų (ypač dvigeldžių ir amonitų), dygiaodžių, žuvų ir kitų. P. d. atodangos — vienintelė vieta Lietuvoje, kur taip gausu suakmenėjusios faunos.

Į Papilės atodangas 1825 dėmesį atkreipė Lenkijos mokslininkas J. Ulmanas, o 1830 juros sistemą Papilėje pirmą kartą konstatavo ir moksliškai aprašė Vilniaus un-to profesorius E. Eichvaldas. Vėliau atodangomis domėjosi ir jose surinktą suakmenėjusią fauną tyrinėjo įv. šalių mokslininkai: XIX a. — G. Pušas, L. Buchas, V. Sokolovas, K. Grevinkas, N. Nikitinas, J. Semiradzkis, E. Šelvinas; XX a. — R. Briukmanas, V. Riabininas, Č. Chmielevskis, K. Bodenas, E. Krenkelis, Č. Pakuckas, J. Dalinkevičius. Iš P. d. atodangų surinktos faunos kolekcijų turi Leningrado Kalnakasybos in-tas, Tartu, Miuncheno, Tiubingeno (VFR), Vilniaus un-tai. Gausiausia kolekcija — Geologijos in-te Vilniuje.

PAPILIAĪ — **1.** Kaimas Rokiškio rj., Obelių apyl., 3 km į p. v. nuo Obelių. 200 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Kriauna (į Sartų ež.). Netoli P. yra piliakalnis su stačiais 3—4 m aukščio šlaitais. Jo aikštelėje aptiktas ryškus kultūrinis sluoksnis. Rasta keramikos brūkšniuotu paviršiumi ir kitų I t-mečio pr. radinių.

2. Kaimas Kupiškio rj., Šimonių apyl., 8 km į p. r. nuo Kupiškio, 2 km į r. nuo kelio į Svėdasus. 104 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs Juodymo pelkės r. pakraštyje. Pr. m-la (nuo 1952). Prie P. yra piliakalnis, vadinamas Piliumi.

Piliakalnis įrengtas atskiroje stačiašlaitėje kalvoje, kurią iš š. ir š. v. supa pelkės, iš kitų pusių — dirbami laukai. Aikštelė ovali (60 m ilgio, 50 m pločio), žemėjanti rytų link. P. papėdėje būta sen. gyvenvietės; čia tamsioje žemėje aptinkama akmeninių kirvukų bei lipdytinės keramikos liekanų.

Burž. nacionalistai 1949 Papiliuose nužudė Nociūnų apyl. sekretorių J. Motiejūną ir jo žmoną.

PĀPILIAKALNĖ — kaimas Ignalinos rj., Palūšės apyl., 2 km į r. nuo Kirdeikių, 1 km į p. nuo Ginučių, prie Ūkojo ežero. 34 gyv. (1959). Prie kaimo, ant aukštos stačiašlaitės kalvos, yra piliakalnis. Jo aikštelė ties viduriu kiek iškilusi, pakraščiai nuolaidūs. Š. r. papėdėje yra sen. gyvenvietės pėdsakų; aptinkama geležies gargažių ir lipdytinės keramikos brūkšniuotu paviršiumi.

PAPILỸS — miestelis Biržų rj., 17 km į š. v. nuo Pandėlio, prie kelio į Biržus; apylinkės ir kolūkio centras. 1175 gyv. (1959). Miestelio planas linijinis; pastatai išsidėstę palei pagr. gatvę. P. v. pakraščiu teka Rovėja (Apaščios intakas). Yra resp. susivienijimo „Lietuvos Ž. ū. technika" remonto dirbtuvės, pieninė, 2 parduotuvės, ryšių skyrius, vaistinė (nuo XIX a. pab.), 10 lovų ligoninė (1936—1949 ambulatorija), vid. m-la (1864—1945 pradinė, 1945—47 progimnazija), kultūros namai (nuo 1948), biblioteka (nuo 1951). P. evangelikų-reformatų bažnyčia (past. XVII a. pr.) — vietinės reikšmės archit-ros paminklas. XVIII a. inventorių sąrašuose minimas P. dvaras ir prie jo — P. kaimas, vėliau išaugęs į miestelį. 1859 jame buvo 100 gyv., 1886 — 286. XIX a. ir XX a. pirmojoje pusėje P. buvo valsčiaus centras. Po 1861 žemės reformos P. valsčiaus ir dvaro valstiečiai atsisakė eiti lažą. Valstiečiams numalšinti buvo atsiųsta kar. komanda. 1905 miestelio ir apylinkės gyventojai išvaikė carinę valsčiaus v-bą ir sudarė naują iš savo atstovų. 1918 pab.—1919 pr. miestelyje veikė kair. eserų sudaryta rev. taryba, kurios pirmininku buvo ten mokytojavęs poetas K. Binkis. 1923 miestelyje buvo 448 gyv., P. dvare — 118. 1944, vykstant mūšiams, apie trečdalis miestelio namų sudegė. Po karo P. atsistatė ir išaugo.

PĀPIO KANĀLAS — kanalas Eišiškių rj., jungiantis Merkį (ties Žagaryne) su Voke (per Papio ežerą). Ilgis 3 km, plotis 9—12 m, gylis 1—2 m. Krantai 1,5—2 m aukščio. Kanalas iškastas apie 1930; jo paskirtis — pasukti dalį Merkio vandens į Vokę, kurios vandenį naudojo pastatyta tais pat metais Grigiškių popieriaus f-ko hidroelektrinė. Vandens kiekį jame reguliavo 2 skydinės užtvankos: viena Merkyje, kita kanalo pradžioje (atstumas tarp jų 30 m). Karo metu užtvankos buvo sugriautos. Užtvankos griuvėsiai patvenkė Merkį, todėl visas jo vanduo patenka į kanalą. Tik potvynių metu (kai vanduo pakyla daugiau kaip 40 cm) vanduo Merkyje persilieja per užtvankos griuvėsius.

PAPIRÒSAI — *tabako* gaminys.

PĀPIS — ežeras Eišiškių rj., 4 km į š. nuo Rūdninkų, Rūdninkų girios pakraštyje. Plotas 187 ha. Ežeras ovalus; ilgis 2680 m, didž. plotis 1220 m, kranto linijos ilgis 6700 m. Krantai žemi, pelkėti. Ežerą supa Baltosios Vokės pelkė. Į P. įteka Akla, išteka Vokė (Neries intakas). Kanalas jungia ežerą su Merkiu. Netoli ežero įsikūrę Mikašiūnų, Papiškių kaimai.

PĀPIŠKĖS — **1.** Kaimas Eišiškių rj., Rūdninkų apyl., 6 km į š. nuo Rūdninkų, 6 km į v. nuo Vilniaus—Lydos geležinkelio. 257 gyv. (1959). Kaimas gatvinio tipo. Įsikūręs Baltosios Vokės pelkės žvyringoje saloje. Į r. nuo kaimo yra Papio ež. Biblioteka (nuo 1960). Ist. šaltiniuose P. minimos 1641.

2. Kaimas Vilniaus rj., Rudaminos apyl., 4 km į š. r. nuo Rudaminos. 127 gyv. (1959). Kaime yra aukšta kalva — piliakalnis.

Piliakalnis ilgą laiką buvo ariamas, todėl labai deformuotas. Jame ryškus pirmųjų mūsų eros amžių kultūrinis sluoksnis su gausia brūkšniuotąja ir lygaus paviršiaus keramika. Rasta molinio Djakovo tipo svorelio dalis. Senesnėje archeologinėje lit-roje piliakalnis dažnai vadinamas Rudaminos piliakalniu ir klaidingai nurodoma, kad ant jo esą mūrinės pilies griuvėsiai.

Ist. šaltiniuose P. minimos 1641.

PĀPIŠKIAI — kaimas Kauno rj., Zapyškio apyl., 3 km į š. v. nuo Zapyškio, Nemuno kair. krante, prie Kauno—Šakių plento. 152 gyv. (1959). Per kaimą teka Skirpstauja (Nemuno intakas). Vandens malūnas, pr. m-la (nuo 1936).

PAPIŠKÌNĖ — miškas Kauno rj., 3 km į v. nuo Zapyškio, į p. nuo Kauno—Šakių plento. Priklauso Kauno miškų ūkio Kuro girininkijai. Plotas 1355 ha. *Kazlų Rūdos miškų* masyvo dalis. Miške yra *Laukraisčio* pelkė. Š. r. pakraštyje įsikūręs Papiškių kaimas.

PAPÌŠKIŲ PÉLKĖ — pelkė Varėnos rj., 8 km į p. v. nuo Valkininkų, 4,5 km į r. nuo Matuizų. Plotas 130 ha. Pelkėje prasideda bevardis Versekos intakas. P. p.— sausumінės kilmės raistinė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 3,8 m, vid. 1,7 m. Vyrauja nendrinės durpės. Vid. susiskaidymas 32%, vid. peleningumas 15,6%. Pietuose prie pelkės yra Papiškių kaimas.

PAPYVĒSIAI — kaimas Pasvalio rj., Pasvalio apyl., 4 km į š. r. nuo Pasvalio, prie Šiaulių—Biržų geležinkelio ir Pasvalio—Biržų plento. 282 gyv. (1959). Per kaimą teka Pyvesa (Mūšos intakas). Ist. šaltiniuose P. minimi 1585.

PAPKĒVIČIUS Jonas [1879—1921. VIII.13] — revoliucinio judėjimo dalyvis. 1895 Vilniuje įstojo į s-d. org-ją, dirbo su F. Dzeržinskiu, M. Kozlovskiu, S. Trusevičiumi-Zalevskiu. 1896 įstojo į socialdemokratinę Lietuvos Darbininkų s-gą, vadovavo s-d. agitatorių būreliui, su kitais organizavo darbininkų streikus, leido rev. lit-rą. 1896 baigęs Vilniaus techn. m-lą, dirbo geležinkelių statybose. 1900—03 Lenkijos Karalystės ir Lietuvos socialdemokratijos narys, šios partijos Centro v-bos ir Vilniaus k-to narys. 1903 įstojo į RSDDP, dirbo jos Uralo org-joje, buvo bolševikas. Už rev. veiklą kalintas. Po Spalio revoliucijos dirbo partinį, profsąjunginį ir administracinį darbą.

PAPLÁUSKAS Juozas [1909.II.28 Vilniuje — 1967.VI.2 Panevėžyje] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas, partinis darbuotojas. Kilęs iš darbininkų. 1925—1940 darbininkas Panevėžyje. 1940—41 milicijos darbuotojas Panevėžyje. Nuo 1940.VIII Komunistų partijos narys. 1941 evakavosi į Gorkį. 1942 su grupe partizanų atvyko į Panevėžio aps., buvo LKP Panevėžio aps. pogr. k-to sekretoriumi. P. vadovaujant, sudaryti 9 partijos valsčių k-tai su 24 pirminėmis part. org-jomis, jungusiomis 96 žmones. Be to, P. vadovaujama apskrities part. org-ja sudarė apie 140 partizanų būrį. P. buvo atskiros partizanų grupės vadas, vėliau Gražinos partizanų junginio štabo viršininkas, komisaras. Jo padėtos minos nuvertė tris hitlerininkų ešelonus. 1944—61 dirbo LKP Panevėžio, Pagėgių, Kuršėnų ir Kupiškio apskričių bei rajonų k-tų I sekretoriumi, 1951 baigė Resp. part. m-lą. 1958—60 kandidatas į LKP CK narius. 1955—59 Lietuvos TSR AT deputatas.

Ršt.: Negreitai išaušo diena, V., 1963.

PAPLÁUSKAS Juozas [g. 1911.VI.18 Liepojoje] — aktorius. 1925—27 mokėsi Skuodo prog-joje. Dalyvavo scenos mėgėjų vaidinimuose. 1945—46 Žemaičių dramos teatro (Telšiuose), nuo 1946 Klaipėdos dramos teatro aktorius.

Vaidmenys: Ripofrata (K. Goldonio „Viešbučio šeimininkė"), Tomas (A. Bruštein „Dėdės Tomo lūšnelė", pagal H. Bičer-Stou romaną), Orgonas (Moljero „Tartiufas"), Petras Kurmelis (A. Rūko ir K. Inčiūros „Petras Kurmelis", pagal Žemaitės apsakymą), Vingis (V. Miliūno „Marti", pagal Žemaitės apsakymus), Vaičiulis, Baublys (K. Sajos „Septynios ožkenos", „Gaidžio pentinai"); kino filmuose — kalvis Kirda („Aušra virš Nemuno"), Graužinis („Ignotas grįžo namo"), Paštininkas („Kol nevėlu"), ir kt.

PAPLÁUSKAS Leopoldas [g. 1928.I.5 Šiauliuose] — inžinierius durpininkas, Lietuvos TSR nusipelnęs inžinierius (1965). 1951 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1952—54 šio in-to dėstytojas, 1954—57 Vietinės ir kuro pramonės m-jos durpių tresto valdytojas, 1957—1965 Lietuvos TSR LŪT kuro pramonės v-bos, nuo 1965 Durpių pramonės v-bos prie Lietuvos TSR MT viršininkas. Nuo 1955 TSKP narys. Paskelbė mokslinių straipsnių ir išleido brošiūrų apie durpių pramonę.

Ršt.: **A. Briedelis, L. Paplauskas,** Durpių kraiko gamyba, V., 1963.

PĀPLIENIJA, Paplinijis, — kaimas Telšių rj., Žarėnų apyl., 17 km į p. nuo Telšių, 1,5 km į v. nuo Žarėnų. 24 gyv. (1959). Pro P. teka Minija, eina Plungės—Žarėnų kelias. Iš v. prieina Rupšių miškas. Yra Žarėnų girininkija, lentpiūvė (nuo 1960). Ties P., Minijos deš. krante, yra piliakalnis, vad. Plinijos kalnu.

Piliakalnis įrengtas upės kilpoje, iš š. apjuostas pylimu ir grioviu. Aikštelė nedidelė, pailga. Aptikta X—XII a. pasaginė segė. Į š. nuo piliakalnio būta sen. gyvenvietės. Čia 1959—61 Telšių kraštotyros muziejaus archeologas V. Valatka ištyrė 525 m² sklypą. Rasta brūkšniuotosios, grublėtosios ir žiestosios keramikos, geležinių ylų, molio verpstelių, keletas lazdelinių smeigtukų ir 1 žiedinis, pasaginių segių, geležies lydymo krosnelių. Sprendžiant iš radinių, žmonių čia gyventa nuo I t-mečio pr. m. e. vidurio. Sodybų būta iki mūsų eros XII a. Radiniai laikomi Telšių kraštotyros muziejuje.

Lit.: **E. Danilaitė,** Brūkšniuotos keramikos gyvenvietė Vakarų Lietuvoje.—„LTSR MA darbai", 1964, A 2.

PAPLIM̃BALĖ, Žėkų pelkė, — pelkė Rokiškio rj., 10 km į p. r. nuo Pandėlio, 1 km į r. nuo Nemunėlio upės. Plotas 140 ha. Ežerinės kilmės kupstuota raistinė žemapelkė, ištįsusi iš š. r. į p. v. apie 3 km. Durpių klodo didž. storis 5,6 m, vid. 2,79 m; vid. susiskaidymas 28%, vid. peleningumas 8,9%. Po durpėmis vietomis yra ežerinių nuosėdų (jų sluoksnio didž. storis daugiau kaip 5 m). Rytuose prie pelkės yra Paplimbalių ir Žėkų kaimai.

PAPLŪSČIAĨ — kaimas Kelmės rj., Kražių apyl., 6 km į p. nuo Kražių. 122 gyv. (1959). Per kaimą teka Plūščia (Ančios kair. intakas). Iš p. v. prieina Raudgirio miškas. Pastatyta kolūkio ūkinių pastatų, yra pr. m-la (nuo 1961).

PAPROČIAĨ — visuomeninio elgesio taisyklės ir būdai, kurių laikomasi dėl to, kad taip elgtis įprasta. Jie nusistovi per ilgą laiką ir reguliuoja kurios nors visuomenės grupės narių elgesį kurioje nors visuomeninio gyvenimo srityje. P. daugiausia pasireiškia kaip tam tikri, iš kartos į kartą tautoje ar kokioje socialinėje grupėje, dažnai ir iš vienos tokio pobūdžio grupės į kitą einantys įpročiai, apeigos, bendravimo būdai ar kitos tradicinės elgesio formos. P. skiriasi nuo mandagumo, padoraus elgesio taisyklių tuo, kad daugumos jų laikomasi kur kas griežčiau ir kad į jų laužymą dažnai reaguojama socialinėmis sankcijomis: P. laužytojo vengimu, boikotu, pašalinimu iš savo tarpo. Nuo teisės normų P. skiriasi tuo, kad jų veikimas nėra garantuotas viešuoju prievartos aparatu (bausmėmis, padėties atstatymu), bet jie yra labiau įsigalėję žmonių sąmonėje ir todėl dažnai pasirodo stipresni už teisės imperatyvus. Todėl P. vaidina didelį vaidmenį ne tik ankstyvosiose visuomenės raidos pakopose,— daug kur jų galia tebėra išlikusi ir šiais laikais (ypač smulkesnėse bendruomenėse), nes P. reguliuoja žmonių elgesį ir tokiose gyvenimo srityse, kurios teisės apsaugos organams neįžvelgiamos ir neprieinamos.

Lietuvių liaudies materialinei ir dvasinei kultūrai būdinga žemdirbių patirtis ir papročiai. Jie, kaip ir lietuvių mitologija bei tautosaka, žymiai laisvesni nuo krikščionių religijos įtakos, negu kitų R. Europos tautų atitinkami dvasinio gyvenimo reiškiniai. Tai, tarp kita ko, galima paaiškinti gana vėlyvu krikščionybės įvedimu. Lietuvių liaudies P. skirstomi į 4 grupes: darbo, kalendorinių švenčių, visuomeninius ir šeimos. **Darbo P.** galima suskirstyti į individualiu ir kolektyviniu būdu atliekamų darbų (talkų) P. Prie pirmosios grupės priklauso arimo, sėjos, šienapiūtės, ganymo ir kt. darbų P., daugiau už kitus susiję su gamybinių jėgų vystymusi, todėl daugiau ir pasikeitę. Pirmosios žinios apie lietuvių žemdirbystės P. yra iš XVI—XVII amžiaus („Sudauerbüchlein", M. Pretorijaus „Deliciae Prussicae"). Daugelis tada aprašytų P. išliko panašūs iki XX a. pr. Darbo papročiuose tradicinis liaudies patyrimas dažnai susipina su pastangomis įv. burtais priversti gamtos jėgas paklusti žmogaus valiai. Dauguma darbo P. liečia darbo pradžią ir pabaigą. Pavyzdžiui, pavasarį pirmą kartą išeinantį arti artoją šeimininkė sočiai privalgydindavo, paduodavo jam apsivilkti švarius marškinius, arklį ir žagrę aprūkydavo šveįstomis žolėmis ar ruginiais miltais. Į pirmą vagą, plačią ir negilią, buvo užariama riekutė duonos, žiupsnelis druskos ir kiaušinis. Senovėje tai turėjo reikšti auką žemės dvasiai Žemynai. Grįžusį iš lauko artoją ir jo arklį namiškiai perliedavo vandeniu. Visa tai daryta, kad būtų geresnis javų derlius, žemei netrūktų drėgmės,

javų nenužiūrėtų piktos akys. Pirmosios dienos magiška reikšmė ryški ir kituose lietuvių liaudies papročiuose. XVI—XVII a. šaltiniai mini lietuvius, prieš prasidedant pavasario darbams, šventus Sambario šventę Pergrubio garbei (ž. *Sambaris)*. Kolektyvinių darbų — mėšlavežio, rugiapiūtės, kūlimo, linamynio P. taip pat pilni prietarų, burtų, pokštų. Darbą baigus, talkininkams buvo keliamos *pabaigtuvės*.

Su darbo P. glaudžiai siejasi **kalendorinių švenčių P.**, taip pat atspindintys liaudies siekimą daugiausia burtais pagrįstomis apeigomis išauginti gausesnį derlių ir sėkmingai jį suvalyti. Kalendorinių švenčių P. susiję su kiekvienais metais tuo pačiu laiku pasikartojančiomis bažnytinėmis šventėmis, kurios lietuvių liaudies kalendoriuje tereiškė orientacines atskirų ž. ū. darbų datas. Ryškiausiai išsiskiria žiemos ir pavasario bei vasaros kalendorinių švenčių P. ciklai. Žiemos ciklo (nuo lapkričio pab. iki sausio pab.) švenčių P. yra susiję su senųjų ž. ū. metų pabaiga ir naujųjų pradžia. Didžiausios šio laikotarpio šventės yra *Kalėdos, Naujieji Metai* ir *Užgavėnės*. Jų papročiuose gausu meteorologinių, agrarinių ir vedybinių būrimų. Iš Kalėdų ir Naujųjų Metų oro buvo spėjamas pavasario ir vasaros oras: jei šalta ir giedra,— būsianti šalta vasara, jei naktis žvaigždėta — gerai derėsią žirniai. Naujųjų Metų naktį jaunimas degindavo ugnis ir šaudydavo. Vakarais tarp Kalėdų ir Naujųjų Metų (šventvakariais, tarpukalėdžiu) valstiečiai pramogaudavo. Užgavėnės — tai tarsi tarpinė grandis tarp žiemos ir pavasario švenčių. Jų P. simbolizavo žiemos ir pavasario tarpusavio kovą. Pavasario švenčių papročiuose vyrauja džiūgavimas dėl gamtos atbudimo ir ruošimasis laukų darbams, kurie pagal lietuvių liaudies kalendorių buvo dalijami į pasiruošimo sėjai (nuo Kazimierinių iki *Velykų*) ir sėjos (nuo Velykų iki *Sekminių*) laikotarpius. Iš pavasario ciklo švenčių didžiausios buvo Blovieščiai (III.25) ir Jurginės (IV.23). Blovieščiai XIX a. pr. buvo švenčiama kaip pavasario sutiktuvių šventė. Tai dienai, kad geriau derėtų javai, buvo iš visokių javų mišinio miltų kepamos bandelės, vadinamos šeškučiu, tikrinamas sėklos daigumas ir pan. Per Jurgines buvo pirmą kartą išgenami į ganyklą gyvuliai, jaunimas margino kiaušinius ir jais žaidė. Šią dieną baigdavosi žemės nuomininkų (pusininkų) nuomos ir kumečių samdos laikas. Nuo Velykų prasidėdavo vasarojaus sėja. Vasaros švenčių (Joninių, Sekminių) papročiuose pirmą vietą užėmė pasėlių lankymas ir ta proga vaišinimasis gamtoje (ž. *Parugė*). Per rudens šventes džiaugiamasi gamtos gėrybėmis ir prisimenami mirusieji (ž. *Ilgės, Vėlinės*).

Lietuvių **visuomeniniai P.** atspindi valstiečių bendruomeninio gyvenimo normas ir buitį. Jiems susidaryti padėjo glaudus feod. kaimo gyventojų buitinis bendravimas. Jis reiškėsi ne tik gamybinėje (talkos) bei kultūrinėje (šventės, pramogos) srityje, bet ir sutartiniu bendrųjų kaimo reikalų tvarkymu, teikiant vieni kitiems materialinę ir moralinę pagalbą įv. nelaimių atvejais ir pan. Ryškiausi iš šių P. iki XIX a. pab.—XX a. pr. buvo sueigos bendriesiems kaimo reikalams (kerdžiaus, kalvio, panaktinio samdymui, kelių bei tiltų taisymui) aptarti (ž. *Krivulė*); tradicija padėti padegėliams, globėjų netekusiems seneliams, atiduoti gyvulius šėrybai ar ganiavai (ž. *Bandžiulystė*), bendrai naudotis tuo pačiu bičių kelmu (ž. *Bičiulystė*), dalytis įv. šviežiena — krekenomis, naujo derliaus miltų ragaišiu, skerdiena (ž. *Skerstuvės*), skolintis prireikus ugnies ir duonos, bendrai kūrenti pirtį (ž. *Pirtys*), rinktis vakarais draugėn verpti, plunksnų plėšyti ir pan. (ž. *Vakaronės*).

Šeimos papročius sudaro visuma apeigų, lydinčių pagrindinius šeimos gyvenimo įvykius: gimimą, vedybas ir mirtį. Žmogaus gimimą lydėjo įv. apeigos ir papročiai, kuriais buvo siekiama pagerbti motiną, suteikti jos kūdikiui vardą ir nulemti jo ateitį (ž. *Krikštynos, Palankynos*). Ypač daug optimistinių vaidybinių bruožų, improvizacijos buvo sutuoktuvių (ž. *Piršlybos, Vestuvės*) papročiuose. *Laidotuvių* papročiuose buvo siekiama apeigų ir magijos priemonėmis suteikti ramybę mirusiajam ir jo artimiesiems. Visuose lietuvių šeimos P., be tiesioginių magijos ir senųjų tikėjimų elementų, yra nemaža buitinių, socialinių ir meninės kūrybos bruožų.

Senieji lietuvių liaudies P., susiformavę pirmykštės bendruomeninės santvarkos ir feodalizmo epochoje, ryškiausiai ėmė kitėti kapitalizmo laikotarpyje (XIX a. antrojoje pusėje ir ypač XX amžiuje). Baigia nykti su socialistine buitimi ir materialistine pasaulėžiūra nesuderinami P. elementai. Jų vietoje formuojasi nauji tarybiniai lietuvių liaudies P. Kuriasi saviti vardo suteikimo *(vardynų)*, civilinių laidotuvių ir vestuvių P., kuriuose yra naujai įprasminti ir geriausieji senųjų P. elementai. Lietuvoje plačiai prigijo *dainų švenčių*, įvairių *festivalių*, derliaus švenčių, Tarptautinės moters dienos, *Gegužės Pirmosios*, Spalio revoliucijos, Tarybų valdžios Lietuvoje metinių ir kt. visuomeninių bei revoliucinių švenčių P.: vyksta šventiniai susirinkimai, demonstracijos, pagerbiami darbo pirmūnai, gyventojai siunčia vieni kitiems sveikinimus ir pan. Formuojasi atskirų darbo kolektyvų (įmonių, įstaigų, kolūkių) jubiliejų, mokslo metų pradžios, palydėjimo į pensiją ir kt. papročiai.

Lit.: **T. Lepner,** Der Preusche Littauer, Danzig, 1744; **M. Praetorius,** Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne, B., 1871; **W. Mannhardt,** Letto-preussische Götterlehre, Riga, 1936; **J. Nezabitauskis,** Talkos Žemaičiuose.— Tautosakos darbai, t. 1, 1935 [p. 112—127]; **M. Valančius,** Palangos Juzė, K., 1947; **P. Dundulienė,** Žemdirbystė Lietuvoje, V., 1963; **A. Vyšniauskaitė,** Lietuvių liaudies kalendorius, jo šventės ir papročiai.— Astronominis kalendorius, V., 1960 [p. 133—144]; Lietuvių tautosakos apybraiža, V., 1963 [p. 121—187]; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964; **A. Vyšniauskaitė,** Lietuvių šeimos tradicijos, V., 1967.

PAPRŪDŽIAI — **1.** Kaimas Prienų rj., Balbieriškio apyl., 8 km į p. v. nuo Prienų, 6 km į š. nuo Balbieriškio. 199 gyv. (1959). Per kaimą teka Alica (Dūmės intakas). Iš š. prieina Prienų šilas.

2. Kaimas Kupiškio rj., Noriūnų apyl., 10 km į š. v. nuo Viešintų, 1 km į p. nuo Šiaulių—Daugpilio geležinkelio; kolūkio centras. 32 gyv. (1959). Per kaimą teka Suosa (Lėvens intakas), o į ją ties P. įteka Rūdupis. Ryšių skyrius. Iki I pasaul. karo P. vietoje buvo Liudvinavos dvaras.

PAPRŪDŽIAĨ — **1.** Kaimas Kelmės rj., Kelmės apyl., 7 km į p. v. nuo Kelmės, abipus Šiaulių—Sovetsko plento. 130 gyv. (1959). Už 0,5 km į p. r. teka Kražantė, o į ją per kaimą — Vėgėlė. Iš v. prieina Kuprės miškas. Aštuonmetė m-la (1919—49 pradinė, 1949—62 septynmetė). Ties P., Vėgėlės krante, yra plokštinis (griautinis ir degintinis) V—XII a. kapinynas. Jame rasta žalvarinių papuošalų: 2 antkaklės (viena — šaukštinė, kita — platėjančiais trikampio skersinio piūvio galais), lankinių segių palenktomis kojelėmis, apyrankių gyvuliniais galais, kryžinių smeigtų ir kt. Radiniai yra Kauno ist. muziejuje. XIX a. P. buvo dvaras.

2. Kaimas Kelmės rj., Vaiguvos apyl., 8 km į p. r. nuo Užvenčio. 42 gyv. (1959). Ties P. būta griautinio ir degintinio IV—XII a. kapinyno. Jame rasti žalvariniai ir geležiniai dirbiniai laikomi Kauno ist. muziejuje.

PAPURVIAĨ — kaimas Kėdainių rj., Šėtos apyl., 4 km į š. nuo Šėtos, prie kelio į Ramygalą; kolūkio centras. 74 gyv. (1959). Per kaimą teka Šumera (Obelies deš. intakas). Yra pr. m-la (nuo 1920), biblioteka (nuo 1946).

PAPUŠAĨ — kaimas Pakruojo rj., Guostagalio apyl., 9 km į š. r. nuo Linkuvos, prie kelio į Vaškus. 102 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la (1928—49 pradinė, 1949—62 septynmetė), įsikūrusi buv. dvaro rūmuose.

PARĀDAS Chackelis [1902.III.9 Kaune — 1951.I.14 Kirove] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Batsiuvys. Kilęs iš amatininkų. 1925 Kaune įstojo į LKJS. Nuo 1927 Komunistų partijos narys, buvo part. kuopelės sekretorius. Nuo 1927 pab. dirbo Šilutėje, padėjo gabenti iš Vokietijos LKP lit-rą. 1928 Tauragės aps. suimtas, 1929 nuteistas 15 metų kalėti. Kalėjo Kaune. TSRS ir Lietuvai pasikeitus polit. kaliniais, 1933 išvyko į TSRS, dirbo Kirovo f-ke. 1935—36 mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-te Maskvoje, vėliau vėl dirbo Kirovo odos f-ke.

PARADÁUSKAS Antanas [g. 1912. VIII.25 Jurkiškyje (Anykščių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš kumečių. 1922—29 tarnavo pas buožes, 1929—31 batsiuvio mokinys Utenoje.

1929 įstojo į LKJS, buvo Utenos parajonio k-to narys. Nuo 1931 darbininkas Kaune. Nuo 1934

Komunistų partijos narys. 1934 kom. lit-ros sandėlininkas Kaune, LKP Kauno rj. k-to pavedimu dirbo slaptoje odininkų profs-goje. Už rev. veiklą 1933—38 šešis kartus suimtas ir adm. tvarka 17 mėn. kalintas Kaune, IX forte. 1939 išsikėlė į Rokiškį ir ten toliau dirbo rev. darbą. 1940—41 adm. ir part. darbuotojas Rokiškyje. 1942—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys, fronte buvo sužeistas. 1944 mokėsi part. ir taryb. darbuotojų kursuose Šujoje (Ivanovo sr.). 1944—48 LKP Rokiškio aps. k-to I sekretorius. 1948—50 mokėsi Resp. part. m-loje. 1950—51 dirbo LKP CK aparate. 1951—53 LKP Vilniaus miesto k-to I sekretorius. Nuo 1954 dirba LKP CK aparate, Part. komisijos pirmininkas. Nuo 1952 LKP CK narys. Nuo 1963 Lietuvos TSR AT deputatas.

PARADÁUSKIENĖ Konstancija [**Kietytė**; g. 1913.XI.29 Didėjoje (Rokiškio rj.)] — revoliucinio judėjimo Lietuvoje ir Brazilijoje dalyvė. Kilusi iš valstiečių. 1920—27 tarnavo pas buožes. 1927—34 dirbo kavos plantacijoje, vėliau degtukų f-ke ir kt. darbus San Paule (Brazilija). 1932 įstojo į Brazilijos komjaunimą. 1934 už rev. veiklą 6 mėn. kalinta San Paule, po to ištremta į Lietuvą. 1934—37 dirbo Kaune įv. darbus, dalyvavo rev. veikloje. Nuo 1936 Komunistų partijos narė. Už rev. veiklą 1937—38 Kaune adm. tvarka kalinta. 1939 persikėlė į Rokiškį ir toliau dirbo rev. darbą. 1940—41 part. darbuotoja Rokiškyje. 1942 mokėsi part. ir taryb. darbuotojų kursuose Jaroslavlio sr., po to dirbo partijos rj. k-te. 1944—52 part. darbuotoja Rokiškyje, Zarasuose, Vilniuje. 1952—55 mokėsi Resp. part. m-loje. Nuo 1957 part. darbuotoja Vilniuje. 1951—55 Lietuvos TSR AT deputatė.

PĀRAGAUDIS — kaimas Šilalės rj., Kvėdarnos apyl., 3 km į š. v. nuo Kvėdarnos, prie kelio į Rietavą, Jūros kair. krante. 250 gyv. (1959). Kaime yra IX—XII a. senkapis. Rasta žmonių kaulų ir žalvarinių smeigtukų kryžinėmis galvutėmis.

PARAGIAĨ — kaimas Akmenės rj., Papilės apyl., 6 km į š. r. nuo Tryškių. 45 gyv. (1959). Iš r. prieina Paragių miškas. P. — rašytojų seserų S. Pšibiliauskienės (1867—1926) ir M. Lastauskienės (1872—1957), pasirašinėjusių Lazdynų Pelėdos slapyvardžiu, gimtinė. Paragiuose jų tėvas N. Ivanauskas turėjo palivarką. Pšibiliauskienė gyveno čia iki 1891, 1905—07 revoliucijos laikotarpiu ir su pertraukomis po I pasaul. karo

Paragiai. Lazdynų Pelėdos memorialinis muziejus

(iki mirties). Lastauskienė Paragiuose augo iki 1888, vėliau nuolat gyveno juose nuo I pasaul. karo pradžios iki 1938. 1966 čia atidarytas Lazdynų Pelėdos memorialinis muziejus.

PARAGÍENĖ Olesė [g. 1926.V.1 Pilviškiuose (Vilkaviškio rj.)] — inžinierė technologė, technikos mokslų kandidatė (1967). 1951 baigusi Kauno Politechnikos in-tą, dirba jame ped. darbą. Paskelbė moksl. straipsnių apie vietines hidraulines rišamąsias medžiagas.

PARAISČIŲ PÉLKĖ — pelkė Anykščių rj., 6 km į p. r. nuo Troškūnų, į p. v. nuo Panevėžio—Švenčionėlių geležinkelio. Plotas 804 ha (pramoninis 618 ha). Pelkė ištįsusi iš š. r. į p. v. fliuvioglacialiniame latake. Ją maitina krituliai ir paviršinio nuotėkio vandenys. Pelkės viduryje prasideda Susiena (Šventosios intakas), v. pakraštyje — Nevėžis. Vid. dalį sudaro plynraistinė aukštapelkė; jos paviršius iškilęs apie 1 m. Durpių klodo didž. storis 8,3 m, vid. 2,32 m. Vyrauja aukštapelkinės durpės — fuskuminės bei mediuminės. Paplitę ir mišrūs durpių klodai. Vid. susiskaidymas 22%, vid. peleningumas 5,4%. Durpių ištekliai 14,4 mln. m^3. Pietryčiuose prie pelkės yra Paraisčių kaimas.

PĀRAKALNIS, Dautarų pelkė, — pelkė Mažeikių rj., 12 km į š. r. nuo Ylakių. Plotas 536 ha (pramoninis 423 ha). Pelkė apie 4 km ištįsusi iš š. į p.; š. vakaruose siekia Latvijos TSR sieną. Didesniąją dalį sudaro sausuminės kilmės plynraistinė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 7,5 m, vid. 1,62 m. Durpės daugiausia žemapelkinės, medieninės-viksvinės; š. ir p. pakraščiuose yra fuskuminių. Durpių ištekliai apie 6,8 mln. m^3. Š. rytuose prie pelkės yra Dautarų kaimas.

„PARAMÀ" — Kauno miesto vartotojų bendrovė, įsteigta 1919. Steigėjai — daugiausia valst. įstaigų tarnautojai. Jų tikslas buvo organizuotai paskirstyti b-vės nariams tuo metu labai trūkstamas prekes, tiekiamas valdžios įstaigų. Po 2—3 metų „P." tapo grynai komercine kapit. tipo įmone. 1920 pab. ji turėjo 685 narius. 1922 į „P." įsijungė Šančių kooperatyvas „Proletaras", ir 1923 pab. narių jau buvo 1476. 1939 pab. jų padaugėjo iki 1558. „P." turėjo galanterijos parduotuvę miesto centre ir maisto parduotuves (1939 jų buvo 29) įvairiose miesto dalyse. 1929 „P." pasistatydino kepyklą, kurią 1931 išplėtė, įsigydama didžiausią Lietuvoje konvejerinę duonos kepimo krosnį, pajėgią iškepti 40 000 kg duonos per parą. Per metus „P." iškepdavo 5—6 tūkst. t duonos gaminių (1939 daugiau kaip 7000 t). 1939 „P." įsteigė kavos degyklą. „P." įmonėse ir parduotuvėse 1939 pab. dirbo 325 darbininkai ir tarnautojai. 1931—37 b-vė parduodavo duonos gaminių ir kitų prekių už 5—6 mln. lt per metus, 1939 už 8,5 mln lt. Savi kapitalai buvo maži: 1939 pab. pajų kapitalas buvo 39 000 lt, apyvartos 64 000 lt, atsargos 42 000 lt, o kreditorių pozicija 2,4 mln. lt. Iki 1937 b-vė pelno beveik neturėjo; vėliau jis ėmė didėti ir 1940 pasiekė 900 000 lt. 1940 nacionalizavus stambiąsias prekybos įmones, apie 60 Kauno miesto mažmeninės prekybos įmonių buvo perduota „P.", o pati „P." pertvarkyta pagal „Lietkoopsąjungos" rajono vartotojų kooperatyvo įstatus (ž. *Vartotojų kooperacija*). 1941 pr. į „P." įstojo 987 nauji nariai. 1941.VI „P." turėjo 2600 narių; jos pajų įnašai buvo 51 200 rb, savos apyvartos lėšos 72 500 rb, atsargos fondas 65 500 rb. Vok. faš. okupacijos metu parduotuvių skaičius sumažėjo iki 47 (1944 pr.). Išvadavus Kauną iš okupantų, kooperatyvas nebeatgaivintas; jo parduotuves perėmė valst. prekyba.

PARAMẼLIO MĨŠKAS — miškas Varėnos rj., 7 km į v. nuo Dubičių. Priklauso Varėnos miškų ūkiui. Plotas 2073 ha; iš jų 1879 ha priklauso Lynežerio girininkijai, 194 ha — Dubičių. P. m.— *Druskininkų-Varėnos miškų* masyvo dalis. P. pakraščiu teka Katra (Nemuno intakas), kuria eina BTSR siena. Miško v. dalis įeina į Čepkelių raisto botaninį-zoologinį draustinį.

PĀRAMOTIS — kaimas Kelmės rj., Šaltinių apyl., 11 km į š. nuo Kelmės, 9 km į š. r. nuo Vaiguvos. 133 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Gansė (Ventos deš. intakas), v.— Ramočia (ties P. ji įteka į Gansę). Taryb. ūkio mechaninės dirbtuvės, biblioteka (nuo 1960). Iki 1940 buvo dvaras. 1953 burž. nacionalistai nukankino P. gyventoją komjaunuolį P. Višinskį.

PARANKAVÀ — kaimas Trakų rj., Aukštadvario apyl., 9 km į v. nuo Onuškio, 10 km į p. v. nuo Aukštadvario. 219 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1948).

PARĀPIJA [lot. *parochia*, iš gr. *paroikia* — gretimų gyvenviečių junginys] — mažiausias krikščionių bažnyčių administracinis vienetas, apimantis didesnę ar mažesnę tikinčiųjų bendruomenę, turinčią savo kulto apeigų centrą — bažnyčią. P. vadovas pagal bažnytinę teisę yra atitinkamas dvasininkas (katalikų vadinamas klebonu). Parapijų Lietuvoje galėjo būti jau Mindaugo, Gedimino, Algirdo ir Kęstučio valdymo laikais. Pirmąsias žinomas P. (Vilniuje, Medininkuose, Vilniaus rj., ir kitur),

apdovanodami jas žeme, miškais, ežerais ir t. t., suteikdami joms įv. privilegijų, pastatydami bažnyčias, įkūrė kunigaikščiai Jogaila ir Vytautas XIV a. pabaigoje. Feod. Lietuvoje klebonai neretai valdydavo po keletą P. ir savo nuožiūra naudodavo iš jų gaunamas pajamas. Tikybinius patarnavimus parapijiečiams atlikdavo P. lėšomis išlaikomi vikarai. Iki XVI a. parapijos tikslių ribų neturėjo, daugumos jų teritorija tiksliau nustatyta tebuvo XVII—XVIII a. Prie P. bažnyčių būdavo kapinės — anksčiau paprastai šventoriuje, vėliau kur nors toliau (jose tebuvo laidojami tik atitinkamos tikybos tikintieji). Dažnai prie P. bažnyčių klebonai laikydavo ir smukles. Nuo XV a. prie kai kurių P. bažnyčių imta steigti m-las (jose poterių, katekizmo, vėliau ir skaityti bei skaičiuoti buvo mokomi keletas ar keliolika mokinių), nuo XVI a. špitoles (iš pradžių tai buvo beglobių senelių, invalidų prieglaudos, kartais atlikdavusios ir ligoninių funkcijas, vėliau jose paprastai gyvendavo bažnyčios tarnai). P. teritorijoje, be pagrindinės P. bažnyčios, galėjo būti ir kt. bažnyčių, vadinamų filijomis, koplyčiomis, kurioms aptarnauti bažnytinė vyriausybė paprastai skirdavo nemėgstamus ar nusenusius dvasininkus (pragyvenimo lėšas jie gaudavo iš atitinkamos P.). Įsigalėjus Lietuvoje baudžiavai, kun-ščiai bei didikai P. klebonus apdovanodavo ir baudžiauninkais. Klebonai, be pajamų, gaunamų iš P. kilnojamo bei nekilnojamo turto, įplaukų už rel. patarnavimus (krikštą, sutuoktuves, laidojimą ir kt.), imdavo dar iš parapijiečių dešimtinę ir rinkdavo kalėdines bei velykines rinkliavas. 1841—1842 parapijų turtai buvo sekuliarizuoti, klebonams palikta po 1—2 valakus žemės. Jau nuo XVII a. parapijoms vadovavę dvasininkai sudarinėjo parapijiečių gimimo, sutuoktuvių ir mirties metrikacijos aktus, už išduodamus parapijiečiams dokumentus ėmė mokesčius. 1940 bažnytinės žemės nacionalizuotos, kapinės ir metrikaciją perėmė valst. įstaigos. Tarybų Lietuvoje P. bei kulto tarnautojų reikalus tvarko pačių tikinčiųjų išrinkti vykd. organai — bažnyčių k-tai. Lietuvoje 1967 buvo 630 katalikų P., 33 protestantų P., 43 pravoslavų P. ir 56 sentikių P. Lietuviškų P. yra ir užsienyje (JAV, Kanadoje, Argentinoje bei kitur).

PARAPÌNĖS MOKỸKLOS — pradinės mokyklos, veikusios Lietuvoje nuo XIV a. iki XIX a. vidurio. Ž. *Pradinės mokyklos.*

PARAŠČIAKÁITĖ Emilija [g. 1909.X.31 Gudžiūnuose (Kėdainių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš valstiečių. 1923 Kaune tarnaitė, vėliau stiklo f-ko darbininkė. 1925 įsijungė į rev. veiklą. 1930 įstojo į LKJS. Rašė ir hektografavo atsišaukimus, buvo LKJS Kauno rj. k-to narė. Už rev. veiklą 1931 nuteista 4 metus kalėti. Kalėjo Kaune, Bajoruose (dab. Kretingos dalis), Kretingoje, Panevėžyje ir Ukmergėje. Nuo 1932 Komunistų partijos narė. 1936.I išėjusi į laisvę, toliau dirbo rev. darbą, už tai 1936.XI vėl suimta ir 1937 nuteista 7 metus kalėti. Kalėjo Kaune, Bajoruose, Kretingoje ir Panevėžyje. 1940—1941 LKP Kėdainių aps. k-to sekretorė, LKP Kauno aps. k-to instruktorė. 1941 mokėsi part. kursuose Leningrade. 1941—44 darbininkė Leningrade. 1944 mokėsi part. ir taryb. darbuotojų kursuose Šujoje (Ivanovo sr.), 1946—48 Resp. part. m-loje Vilniuje. 1944—56 part. darbuotoja Kaune, Mažeikiuose, Biržuose. Pensininkė.

PARAŠČIÁKAS Antanas [g. 1926.I.5 Gudžiūnuose (Kėdainių rj.)] — vertėjas. 1953 baigė Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą. Nuo 1951 dirba „Vagos" leidykloje. Išvertė į liet. kalbą rusų, lenkų, čekų, islandų ir kt. tautų rašytojų kūrinių: F. Vigdorovos apys. „Čia mano namai" ir „Kelias į gyvenimą", A. Tolstojaus apys. „Inžinieriaus Garino hiperboloidas", M. Puimanovos rom. „Žmonės kryžkelėje", H. Laksneso rom. „Islandijos varpas" ir kt.

PARAŠČIÁKAS Povilas [g. 1904.XI.30 Gudžiūnuose (Kėdainių rj.)] — revoliucinio judėjimo Argentinoje ir Ispanijos pilietinio karo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1929 išvyko į P. Ameriką, dirbo įvairius darbus Brazilijoje, Argentinoje. Nuo 1933 Argentinos Polit. kaliniams šelpti d-jos, metalistų profs-gos, pažangios d-jos „Vargdienis" ir kt. org-jų narys. Bendradarbiavo Argentinos lietuvių pažangiuosiuose laikr. „Rytojus", „Dabartis" (slap. Banginis). 1938 išvyko ginti Ispanijos Respublikos, kariavo Ebro fronte. 1939 pradžioje Prancūzijoje internuotas, daugiau kaip 2 metus praleido konc. stovyklose. 1941 grįžo į Tarybų Lietuvą, dirbo Kaune „Maisto" f-ke. Hitlerinės okupacijos pradžioje kalintas Kaune, po to Kėdainių aps. dirbo ž. ū. darbus. 1943—44 partizanų būrio „Audra" ryšininkas. 1944—51 administracinis, vėliau profsąjunginis darbuotojas Kėdainių apskrityje ir rajone. 1951—60 ūkinis darbuotojas Jiezno rajone. Knygoje „Už Ispanijos laisvę" (1957) paskelbė atsiminimų iš Ispanijos pilietinio karo. Pensininkas.

PARAŠIUTÌZMAS. P. sportas Lietuvoje pastoviai kultivuojamas nuo 1947, Vilniuje įkūrus Lietuvos TSR Aeroklubą, kuris 1950 pertvarkytas į Aviacijos techninį, o 1960 į Aviacijos sporto klubą. 1956 klubui gavus aerostatą DAG-1, vėliau DAG-2, šuolių labai padaugėjo (2000 per metus). 1960 Aviacijos techninis klubas pertvarkytas į Aviacijos sporto klubą. Įsigijus lėktuvus JAK-12, 1963 atlikta daugiau kaip 7000 šuolių. Nuo 1958 rengiamos respublikinės parašiutininkų varžybos pagal daugiakovės programą. Absoliutūs Lietuvos TSR čempionai: V. Kazakevičius (1958, 1961), B. Matutytė-Vasina (1958—62), V. Žalpys (1959—60), B. Petrovskis (1962—63), Z. Rumianceva (1963, 1965—66), O. Horodničiūtė (1964), N. Suvorovas (1964), P. Šesternikovas (1965), A. Butilkinas (1966). 1960—63 Lietuvos parašiutininkai J. Judinas, B. Matutytė-Vasina, Z. Polinauskas, S. Šematovičius, V. Žalpys yra pagerinę nusileidimo tikslumo ir kombinuotų bei uždelstų šuolių TSRS rekordus. Nuo 1959 Lietuvos parašiutininkai dalyvauja sąjunginėse varžybose. G. Vaivada (1962) tapo aukštuminio grupinio šuolio, B. Matutytė-Vasina (1964), Z. Rumianceva (1965) ir S. Šematovičius (1966) grupinio tikslaus nusileidimo šuolio pasaul. rekordo bendraautoriais. 1963—1964 atlikti naktiniai ir parodomieji šuoliai į miestų stadionus bei aikštes. 1964 Lietuvoje padaryti 3672 šuoliai, pasiekti 23 resp. rekordai. Tais metais parašiutininkai gavo naują lėktuvą AN-2 ir naujus sport. parašiutus T-4.

PARAUDŽIŲ MÌŠKAS — miškas Šiaulių rj., 1 km į p. v. nuo Bubių, į p. nuo Dubysos—Ventos kanalo. Priklauso Šiaulių miškų ūkio Bubių ir Pagelavos girininkijoms. Plotas 1121 ha. *Bubių-Pagelavos miškų* masyvo dalis. Per mišką į kanalą teka Rauda. P. r. pakraštyje įsikūręs Paraudžių kaimas.

PARAUSIAĨ — kaimas Vilkaviškio rj., Paežerių apyl., 14 km į š. r. nuo Vilkaviškio, 5 km į p. nuo Pilviškių. 98 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Rausvė (Šešupės intakas). Pr. m-la (nuo 1910). Parausiuose 1903 gimė biologas prof. dr. K. Brundza, 1906 — gydytojas prof. dr. J. Kupčinskas.

PARAZÌTINIAI AUGALAĨ — augalai, imantieji maisto medžiagas iš kitų augalų arba gyvūnų. Pilnutiniai parazitai (holoparazitai) neturi chlorofilo ir visas maisto medžiagas ima iš kt. gyvų organizmų. Pusparazičiai (hemiparazitai) turi chlorofilo, org. medžiagas gaminasi patys, o iš kt. augalų (jie kenkia tik augalams) ima vandenį su ištirpusiomis jame druskomis. Iš **pilnutinių parazitų**, kurie kenkia žoliniams ir sumedėjusiems augalams, Lietuvoje randami brantai (*Cuscuta;* žalingiausi žemės ūkiui yra dobilinis ir lininis brantai); žoliniams augalams ir iš dalies daržovėms kenkia džioveklė *(Orobanche)*, pasitaikanti labai retai; lapuočiams, dažniausiai lazdynams,— žvynšaknė *(Lathraea squamaria)*, ji apyretė. Iš **pusparazičių** parazituoja ant kai kurių medžių krūmas amalas *(Viscum album)*, randamas daugiausia Lietuvos pietuose; ant sumedėjusių ir žolinių augalų — vienmetis augalas kūpolis *(Melampyrum)*; vien ant žolinių — vienmečiai augalai: akišveitė *(Euphrasia)*, barškutis *(Rhinanthus)*, skėstukas *(Odontites)* ir daugiametis žolinis augalas linlapis *(Thesium)*. Be to, prie P. a. priklauso daugelis *grybų*, kurių tarpe yra parazituojančių ir ant gyvūnų.

PARAZITOLÒGIJA [gr. *parasitos* — įnamys + *logos* — mokslas] — mokslas, tiriąs parazitus ir parazitizmo reiškinius gamtoje. P. sritis, tirianti parazitines *kirmėles* (helmintus) ir jų sukeliamas **li-**

gas, vadinama helmintologija. Lietuvoje P. pradėjo vystytis, įsteigus 1781 gamtos mokslų katedrą Vilniaus un-te. Pažymėtini P. srityje dirbę Vilniaus un-to (nuo 1832 Medicinos-chirurgijos akademijos) profesoriai: L. Bojanus (skaitęs veterinarijos ir lyg. anatomijos kursą 1804—25), F. Jurevičius (dėstęs lyg. anatomiją ir zoologiją 1825—26), E. Eichvaldas (dėstęs tą patį 1827—38), E. Miramas (dėstęs 1838—40). L. Bojanaus iniciatyva 1823 Vilniuje įkurtas zootomijos muziejus, kuriame buvo 104 helmintų rūšys. Veterinarijos, lyg. anatomijos ir zoologijos paskaitose buvo aiškinama helmintų sandara, jų žala žmogaus ir gyvulių organizmams. Be teorinių žinių, studentai su žmogaus ir gyvulių parazitų sukeltais patologiniais reiškiniais būdavo supažindinami praktinės medicinos paskaitose ir terapinėje klinikoje. J. Frankas terapijos paskaitose kalbėjo apie kirmėlinę karštligę; jis aprašė askaridžių, plaukagalvių ir spalinių sukeltų susirgimų simptomus ir gydymą. Vilniaus Medicinos-chirurgijos akademijos profesorius A. Abichtas t. p. aprašė tuo metu naudojamus helmintų gydymo būdus. 1842 uždarius Vilniaus Medicinos-chirurgijos akademiją, P. domėjosi Vilniaus med. d-ja. Jos nariai savo posėdžiuose nagrinėjo būdingesnius parazitinių ligų atvejus, helmintų paplitimą.

Po I pasaul. karo žmonių helmintologinių tyrimų duomenis paskelbė A. Jurgeliūnas ir K. Ravensbergas (1924), ištyrę Kauno pr. m-lų 300 mokinių. Tokius pat tyrimus 1940 atliko J. Rozengolcas Miroslavo (Alytaus rj.) apylinkėse. 1939 Veterinarijos departamento ir „Maisto" akc. b-vės iniciatyva buvo suorganizuota helmintologinė ekspedicija kovai su kiauliniu kaspinuočiu, bet ji neturėjo didesnės praktinės reikšmės. Buržuazijos valdymo metų spaudoje (K. Buinevičiaus, K. Griniaus, S. Rabinavičiaus, A. Starkaus, J. Stasiūno, V. Tercijono straipsniuose) buvo rašoma, kad Lietuvos gyventojai labai užsikrėtę helmintais, nagrinėta patogeninis helmintų veikimas ir helmintozių gydymas, bet kova su parazitiniais susirgimais nebuvo organizuojama.

Taryb. metais pradėta sistemingai kovoti su žmonių, gyvulių ir augalų parazitiniais susirgimais. 1948—57 veikė Resp. priešmaliarinė stotis, kuri labai pagreitino paplitusios karo metu Lietuvoje maliarijos likvidavimą, sėkmingai kovojo su helmintozėmis. Eksperimentinės medicinos ir onkologijos in-tas 1948—55 suorganizavo 9 moksl. ekspedicijas maliarijai ir helmintozėms tirti. Jų metu med. darbuotojai buvo supažindinti su naujausiais gydymo metodais bei profilaktika, surinkta gausi medžiaga šiuo klausimu. Moksl. darbas veterinarinės P. srityje pradėtas 1948 Ž. ū. in-to veterinarijos moksl. tyrimo stotyje (vadovas akad. P. Šivickis). 1952 Gyvulininkystės ir veterinarijos in-te įsteigta P. laboratorija. 1956 Biologijos in-te sukurta kompleksinė P. laboratorija su bendrosios, medicininės, veterinarinės P., ichtioparazitologijos ir fitohelmintologijos skyriais (nuo 1959 ši laboratorija priklauso Zoologijos ir parazitologijos in-tui). Be to, P. moksl. tyrimai daromi Veterinarijos in-to helmintologijos skyriuje, aukštosiose m-lose (Veterinarijos akademijoje, Kauno Med. in-te, Vilniaus un-te, Ž. ū. akademijoje) ir kt. įstaigose (Sanitarijos-epidemiologijos stotyje, Resp. veterinarinėje bakteriologinėje laboratorijoje, Bandymų stotyje kolorado vabalui, nematodams ir bulvių vėžiui tirti).

Tarybų Lietuvos parazitologai, tyrinėjantys bendrosios P. problemas, papildė naujais duomenimis helmintozių imunodiagnostiką ir imunologiją. Daug reikšmingų darbų atlikta medicininės P. klausimais: nagrinėta maliarijos epidemiologija, protozoinių susirgimų klinika ir profilaktika, Lietuvos gyventojų pagr. helmintozių — askaridozės ir trichocefaliozės — epidemiologija, gydymas ir profilaktika, difiliobotriozės ir himenolepidozės epidemiologija. Kovai su difiliobotrioze didelę reikšmę turi Lietuvos vidaus vandenų žuvų parazitų tyrimai. Veterinarinės P. srityje tirta galvijų ir paukščių protozojų fauna, naminių ir laukinių gyvulių helmintofauna, ektoparazitai, kiaulių ir galvijų strongiloidozės, echinokokozė; fitohelmintologijos srityje — augalų helmintofauna, bulvių nematodų paplitimas ir kovos su jais priemonės. Nuo 1958 leidžiami mokslo darbų rinkiniai „Acta parasitologica Lithuanica" (iki 1966 išleista 6 t.). 1958 įkurta Lietuvos Helmintologų moksl. d-ja (1966 buvo apie 70 narių).

Išleistos monografijos P. klausimais: P. Šivickio „Parazitų apibūdinimas" (1956), S. Biziulevičiaus „Pagrindinės žmogaus helmintozės ir kova su jomis" (1961), J. Kazlausko, J. Pagirio, M. Rauckio „Gyvulių ir paukščių helmintozės" (1961), E. Danilevičiaus, V. Sarkūno, M. Vinkevičiaus „Veterinarinė parazitologija" (1966).

PARDUOTŪVĖS — stacionarinės prekybos įmonės. Ž. *Prekyba.*

PARĖČĖNAI — kaimas Alytaus rj., 11 km į p. r. nuo Simno, prie kelio į Miroslavą; apylinkės centras. 168 gyv. (1959). Š. pakraščiu teka Peršėkė (Nemuno intakas). Pieninė, parduotuvė, aštuonmetė mokykla (1915—53 pradinė, 1953—62 septynmetė), kultūros namai (nuo 1961), biblioteka (nuo 1951).

„PAREIGÀ" — pažangus Argentinos lietuvių laikraštis, ėjęs 1934—37. Leido Liet. darbininkų savišalpos-kultūros d-ja, vėliau — Argentinos Lietuvių darbininkų priešfašistinė prieškarinė s-ga. Redagavo T. Adamonis, S. Talalis, A. Tamošiūnas. Spausdintas rotatoriumi.

PĀREŠKEČIO-ANKANTŲ̃ MIŠKAĨ — miškų masyvas Telšių rj., 6 km į š. v. nuo Varnių, abipus kelio į Žarėnus. Priklauso Telšių miškų ūkio Varnių girininkijai. Plotas 3172 ha; iš jų 2045 ha medynų, 633 ha pelkių (374 ha užima *Degėsio-Pabiržulio pelkė*). Masyvą sudaro Ankantų (1235 ha), Tarvydų (313 ha), Pareškečio (1258 ha) ir Degėsio, arba Tetervinų (366 ha), miškai. Reljefas banguotas, šiaurėje pereinantis į kalvotą. Š. pakraščiai siekia Kliokio, Saloto ir Žiezdžio ežerus, p. r.— Stervo ež. Per Pareškečio mišką teka Reškėta (Virvyčios intakas). Dirvožemiai daugiausia jauriniai, mažai sujaurėję, smėliniai ir priesmėliniai, labai skeletingi; įdubimuose pelkiniai. Vyraujantis augavietės tipas — drėgnokas žaliašilis. 80% medynų savaiminės kilmės. Pušynų yra 74%, eglynų 17%, beržynų 7%, baltalksnynų ir juodalksnynų po 1%. Jaunuolynai sudaro 56%, pusbrandžiai medynai 28%, pribręstantieji 13%, brandieji 3%. Vid. amžius 44 metai, vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,66, vid. tūris 100 ktm/ha, vid. prieauga 2,3 ktm/ha. Masyvo pietryčiuose (Degėsio-Pabiržulio pelkėje) auga 2—3 m aukščio pušaitės. Gausu stirnų, šernų, pilkųjų ir baltųjų kiškių, kiaunių, lapių, usūrinių šunų, voverių, jerubių, Reškėtoje — ūdrų. 1433 ha miško įeina į Varnių miesto žaliąją zoną, 1739 ha — eksploataciniai. Per metus iškertama apie 2000 ktm. Tarp Ankantų ir Pareškečio miškų įsikūręs Ankantų kaimas, o prie Pareškečio miško — Pareškečio kaimas. Ankantų miške, ties Ankantų kaimu, yra tvenkinių, kuriuose veisiami karpiai ir sidabriniai karosai.

PARFIÒNOVAS Dmitrijus Andrejevičius [g. 1916.V.15 Niandomoje (Archangelsko sr.)] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas, ekonomistas, ekonomikos mokslų kandidatas (1947). 1939 baigė Maskvos Ekonomikos-statistikos in-tą. Nuo 1939 TSKP narys. 1939 VLKJS CK kadrų skyriaus instruktorius. Nuo 1939 pab. tarnavo Raudonojoje Armijoje. D. Tėvynės karo pradžioje sužeistas pateko į nelaisvę, iš kurios 1943 pabėgo. 1943.XI—1944.VII pietų Lietuvos partizanų būrio „Mirtis okupantams" komisaras. Nuo 1947 dėsto Maskvos Maisto pramonės technologijos in-te; nuo 1953 docentas.

PARFIÒNOVAS Vladimiras [g. 1912. VI.22 Vilniuje] — fizikochemikas, chemijos mokslų kandidatas (1956). 1950 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1951 Chemijos ir chem. technologijos in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie vietines rišamąsias medžiagas, dikalcio silikato sintezės sąlygų įtaką jo fizinėms bei mechaninėms savybėms, kietėjimo procesams ir kitais stat. medžiagų klausimais.

PARINGŸS II — kaimas Ignalinos rj., Naujojo Daugėliškio apyl., 9 km į š. v. nuo Mielagėnų, 3 km į p. nuo Ignalinos—Vidžių kelio. 27 gyv. (1959). Kaimo p. pakraštyje yra Ringio ež.; iš jo išteka ir per kaimą teka Ringė (Dysnos intakas). Parduotuvė, aštuonmetė m-la (1934—58 pradinė, iki 1961 septynmetė). 1819 pastatyta mūrinė koplyčia.

XIX a. pab. buvo Paringio dvaras, 2 kaimai (vienas jų dar vadintas Makniškiais) ir užusienis.

PĀRINGUVIS — kaimas Šiaulių rj., Kuršėnų apyl., 5 km į š. r. nuo Kuršėnų. 157 gyv. (1959). Š. r. pakraščiu teka Ringuva, p. v. pakraščiu eina Šiaulių—Mažeikių glžk. Prie P. prieina Cigonų-Šekščių, Paringuvio, Krėslų miškai. Yra mechaninė remonto g-la, biblioteka.

PARĪŠKIŲ MĪŠKAS — miškas Biržų rj., 10 km į š. v. nuo Pandėlio. Priklauso Rokiškio miškų ūkio Pandėlio girininkijai. Plotas 555 ha; medynų 504 ha. Paviršius — mažai banguota lyguma. Dirvožemiai velėniniai jauriniai gliejiški ir velėniniai gliejiški, priemoliniai, vietomis — puveniniai gliejiniai. Vyrauja mišrūs beržo ir eglės medynai. 92% medynų savaiminės kilmės. Beržynų yra 39%, eglynų 22%, juodalksnynų 15%, baltalksnynų 12%, drebulynų 11%, pušynų 1%. Jaunuolynai sudaro 39%, pusbrandžiai medynai 41%, pribręstantieji 16%, brandieji 4%. Vid. amžius 40 metų, vid. bonitetas I,5, vid. skalsumas 0,84, vid. tūris 145 ktm/ha, vid. prieauga 3,6 ktm/ha. Gausu stirnų ir briedžių, yra šernų, lapių, barsukų. Miškas eksploatacinis. Per metus iškertama apie 1000 ktm.

PARYŽĪNĖ, Paryžius, — miškas Kauno ir Šakių rj., 2 km į p. r. nuo Lekėčių. Priklauso Šakių miško pramonės ūkio Šilagirio ir Jančių girininkijoms. Plotas 3675 ha. *Kazlų Rūdos miškų* masyvo dalis. Miško v. dalis, kurią kerta Kauno—Šakių plentas, dar vadinama Paryžinės-Jankakampio mišku (1288 ha).

PĀRKAI. Lietuvoje P. pradėta kurti XVII a. Daugumą dabartinių P.— jų tarpe *Palangos*, *Užtrakio* (prie Trakų), *Žagarės*, *Plungės* P. — XIX a. ir XX a. pr. įkūrė dvarininkai, pasikvietę specialistų ir atsivežę dekoratyvinių augalų iš užsienio. 1919—1940 įkurti Pavilnio (Vilniuje), Pasvalio, Prienų, Alytaus miestų P., taip pat Aukštosios Panemunės, Birštono, Lampėdžių ir Likėnų vasarviečių bei kurortų miškai-parkai. Tarybų valdžia visus P. suvalstybino arba perdavė kolūkiams. Daug P., esančių miestuose ir miesteliuose, 1948 paversta kultūros ir poilsio P. Geriausiai įrengti kultūros ir poilsio P. yra *Vingio* parkas ir Jaunimo sodas Vilniuje, Vytauto parkas Kaune, Poželos — Šiauliuose, Kėdainių, Alytaus parkai. Gamtos apsaugos k-tas prie Lietuvos TSR MT 1958 inventorizavo senuosius P. bei vertingiausius senuosius želdinius ir 194 iš jų paskelbė valstybės saugomais parkais. 1960 Palangos P. paskelbtas botanikos parku. Parkas, kurį nuo 1928 kūrė valstietis I. Navidanskas *Kalnėnuose* (Skuodo rj.), 1965 paskelbtas Žemaičių botanikos parku. Pastaraisiais metais kai kuriuos vertingesnius P. pradėta rekonstruoti. P. kuriami Kauno marių pakrantėje, įv. įstaigų, taryb. ūkių, kolūkių teritorijoje. Miškų ūkio in-tas rengia ekspedicijas P. augalijai tirti, ieško būdų juose augantiems egzotams dauginti ir panaudoti miestų bei kt. gyvenviečių želdiniams. Medelynai renka parkuose retesnių medžių ir krūmų sėklas, platina tų augalų sodinukus.

Daugiausia yra iki 10 ha ploto P. Po keliasdešimt hektarų užima Ąžuolyno (Kaune), Palangos, Plungės, Raudondvario (Kauno rj.), Rietavo, Užtrakio (prie Trakų) P. Didžiausi, daugiau kaip po 100 ha, yra Pažaislio (prie Kauno) ir Vingio (Vilniuje) P. Pagal kilmę parkų yra sodintų, pvz., Belvederio (Jurbarko rj.), Dotnuvos (Kėdainių rj.), Šateikių (Plungės rj.), Žagarės, ir įrengtų buv. miškuose, pvz., Ąžuolyno (Kaune), Mažeikių, Vingio (Vilniuje) P. Išplanavimo požiūriu daugiausia yra landšaftinio, arba peizažinio, stiliaus P. (takų tinklas kiek galint priderintas prie gamtinių sąlygų, takai sklandžiai lankstyti, kompozicinis centras ir kompozicinė ašis nelabai išryškinta), pvz., Lentvario (Trakų rj.), Palangos, Plinkšių (Mažeikių rj.), Užtrakio P. Mažiau yra mišraus stiliaus parkų (organiškai sujungti ir maždaug vienodai svarbūs tiek land-

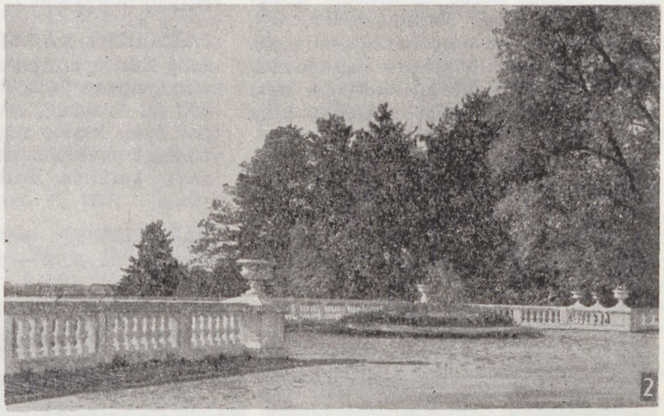

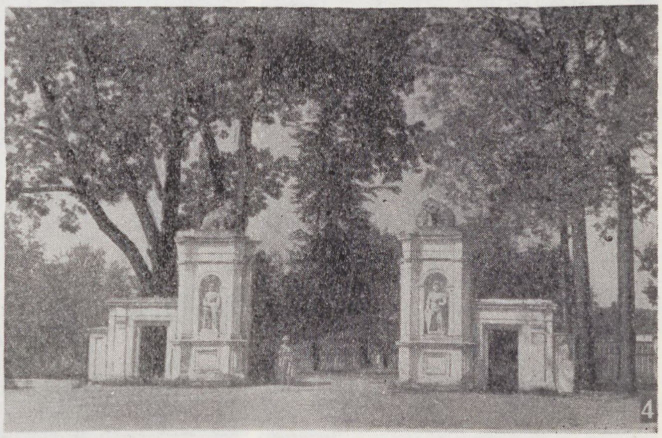

Parkai. 1. Šumsko P. (Vilniaus rj.). 2. Užtrakio P. (prie Trakų). 3. Cirkliškio P. (Švenčionių rj.). 4. Plungės P.

šaftiniai, tiek geometriniai plano elementai), pvz., Plungės, Rietavo P. Mažiausiai yra taisyklingo (tikriau — beveik taisyklingo), arba geometrinio, stiliaus P. (vyrauja tiesios, plačios alėjos, teritorija suskirstyta geometrinės formos plotais), pvz., Antazavės (Zarasų rj.), Rokiškio P. Visuose P. vyrauja vietiniai augalai; be to, daugumoje P. įveista po keliolika ar keliasdešimt rūšių egzotų. Lietuvos parkuose iš viso auga daugiau kaip 200 rūšių ir daugiau kaip 50 formų medžių ir krūmų. Turtingiausia dendroflora yra Palangos botanikos parke — apie 200 rūšių dekoratyvinių medžių ir krūmų.

Lit.: **M. Lukaitienė**, Lietuvos TSR parkai ir jų apsauga.— Gamta ir jos apsauga, V., 1958; **V. Ramanauskas**, Lietuvos parkai.—„Mūsų girios", 1958, Nr. 3; **A. Tauras**, Mūsų parkai.— „Mūsų sodai", 1965, Nr. 9; **A. Tauras**, Lietuvos TSR parkai, V., 1966.

PAR̃KULPIO MĨŠKAS — miškas Šiaulių rj., 3 km į p. r. nuo Meškuičių miestelio. Priklauso Šiaulių miškų ūkio Meškuičių girininkijai. Plotas 674 ha; medynų 623 ha. Reljefas lyguminis. Per š. v. dalį teka Kulpė, p. r. pakraščiu — Šiladis (abu į Mūšą). Dirvožemiai velėniniai jauriniai, priesmėliniai (vietomis sugliejėję), susiformavę ant riedulingų priemolių. Vyrauja savaiminės kilmės 35—50 metų amžiaus, II—III boniteto, mišrūs beržo su drebule ir egle medynai. Vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 107 ktm/ha. Medžioklės draustinis. Gausu stirnų, šernų, kiškių. Miškas eksploatacinis. Per metus iškertama apie 1500 ktm. Miškų p. r. pakraščiu eina kelias iš Šiaulių į Pašvitinį.

PARNARÁUSKAS Jonas [1904.VII.23 Dūdlaukyje (Jurbarko rj.) — 1953.VI.7 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvis, gydytojas. Kilęs iš valstiečių. 1923 Raseiniuose įstojo į marksistinę moksleivių org-ją „Atžala", 1926 — į LKJS. 1927 baigęs Raseinių g-ją, mokėsi Kauno un-te. 1928—30 LKP narys. Dirbo polit. švietimo darbą darbininkų būreliuose, legaliose studentų org-jose. 1929 kalintas Varnių konc. stovykloje, paskui ištremtas į gimtinę. Nepriklausydamas LKP, dirbo jos vadovaujamose studentų org-jose („Aurora", „Scientia" ir kt.), aurorininkų išrinktas į studentų atstovybę, dirbo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-joje. 1937 baigė Kauno un-tą. 1938—40 gydytojas Žarėnuose (Telšių rj.). 1940—41 Lietuvos TSR sveikatos apsaugos liaudies komisaro pavaduotojas. 1941 Kauno un-to klinikų direktoriaus pavaduotojas. D. Tėvynės karo pradžioje gydytojas Kuibiševo srityje. Nuo 1942 pr. tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje; 1942—43 med. bataliono vadas. Nuo 1944 TSKP narys. 1944—50 Kauno miesto, srities vykd. k-to sveikatos apsaugos skyriaus vedėjas. 1945—50 Kauno un-to medicinos f-to dėstytojas, 1946—50 to paties f-to prodekanas. Nuo 1951 Kauno Med. in-to sveikatos apsaugos organizacijos katedros vedėjas.

PAR̃NIDŽIO KOPÀ — Kuršių nerijos kopa, prisišliejusi prie Nidos iš pietų. Į š. nuo jos yra Urbo kalnas, į p.— Tylos klonis. Rytuose remiasi į Kuršių marias. Aukštis 52 m. Š. dalis apsodinta kalnų pušaitėmis. Per pastarąjį dešimtmetį P. k. pasislinko apie 60 m Kuršių marių link.

PAR̃NIDŽIO RÃGAS — smėlio pusiasalis Kuršių nerijos r. krante, 1 km į p. nuo Nidos. Ilgis 300 m, plotis apie 800 m. Susidarė, supusčius kopų smėlį per Tylos klonio raguvą į marias. P-liui būdingi pavieniai smėlio kauburiai, apaugę karklais. Poilsiautojų mėgstama vieta.

PARÓDIJA [gr. *parōdia* — išvirkščias kūrinys, iš *para* — prieš ir *ōdē* — giesmė] — vienas satyros žanrų; satyrinio arba jumoristinio vaizdavimo būdas, pagrįstas kurio nors meninio stiliaus mėgdžiojimu. Platesne prasme P. dar vadinamas bet kokios nusistojusios rašymo, kalbėjimo, elgesio manieros išjuokimas. P. žinoma dar nuo antikos laikų. Dažniausiai vartojama lit-roje ir muzikoje, rečiau dailėje. Išjuokiamo stiliaus bruožus P. sutirština, sukarikatūrina. P. išjuokia atskirą kūrinį, vieno menininko kūrybinę manierą arba ištisos meninės m-los, srovės stiliaus ypatybes. P., kaip vienas vaizdavimo būdų, tarnauja platesniam satyr. sumanymui. Liet. satyroje P. priemones vartojo V. Kudirka („Vilkai"), K. Binkis („Jauniausia Lietuva"), P. Cvirka („Frank Kruk", „Laurynas Ūsas"). Literatūrinių P. sukūrė T. Tilvytis („3 grenadieriai", „Nuo Maironies iki manęs"), K. Binkis, G. Kanovičius, K. Kubilinskas, A. Pabijūnas, V. Žilinskaitė ir kt.

PARODOMÍEJI ŪKIAI, atraminiai parodomieji ūkiai, — žemės ūkio įmonės, kuriose rajonų žemės ūkio valdybos propaguoja mokslo pasiekimus bei pirmūnų patyrimą ir diegia juos į žemės ūkio gamybą. 1961 įkurta po vieną P. ū. kiekviename Lietuvos TSR rajone. P. ū. funkcijos pavestos geriausiems rajonų ūkiams, paskiriant jiems papildomų (valstybės išlaikomų) ž. ū. specialistų. 1967 pr. buvo 44 P. ū., iš jų 12 — moksl. tyrimo įstaigų eksperimentiniai ūkiai, 7 — ž. ū. technikumų mokomieji ūkiai, 20 — taryb. ūkiai ir 5 — kolūkiai. Juose rengiami parodomieji bandymai, organizuojami rajonų ūkių pasitarimai, seminarai. Geriausių gamybinių rezultatų yra pasiekę Kėdainių rj. (Žemdirbystės in-to eksperimentinis ūkis), Panevėžio rj. (Lyberiškio taryb. ūkis), Pasvalio rj. (Joniškėlio bandymų stoties eksperimentinis ūkis; iki 1967 Žemdirbystės in-to Joniškėlio filialo eksperimentinis ūkis), Ukmergės rj. (Leonpolio taryb. ūkis),

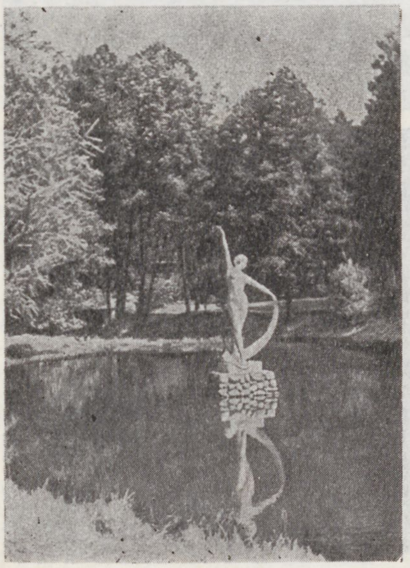

Parkai: Kulautuvos (Kauno rj.), Švėkšnos (Šilutės rj.) ir Vingio (Vilniuje)

Šakių rj. (Lenino kolūkis) ir kiti P. ū. Pavyzdžiui, Kėdainių rj. parodomasis ūkis 1965 visame 844 ha javų plote gavo 32,8 cnt/ha grūdų (iš jų 234 ha miežių plote 40,1 cnt/ha grūdų), visame 274 ha daugiamečių žolių plote 47,6 cnt/ha šieno; ūkyje iš vienos karvės primelžta per metus vid. po 4017 kg, šimtui hektarų ž. ū. naudmenų pagaminta vid. po 801 cnt pieno ir 155 cnt mėsos (gyvojo svorio). Panevėžio rj. parodomasis ūkis 1965 visame 711 ha javų plote gavo 27,5 cnt/ha grūdų (iš jų 86 ha miežių plote 35,2 cnt/ha grūdų), visame 416 ha daugiamečių žolių plote 32,5 cnt/ha šieno; ūkyje iš vienos karvės primelžta per metus vid. po 3501 kg, šimtui hektarų ž. ū. naudmenų pagaminta vid. po 888 cnt pieno ir 180,6 cnt mėsos (gyvojo svorio).

PAROKIŠKĖ — kaimas Rokiškio rj., Rokiškio apyl., 1 km į v. nuo Rokiškio. 52 gyv. (1959). Yra Rokiškio ž. ū. mašinų g-los cechas.

PARÓVĖJA — **1.** Kaimas Biržų rj., 8 km į š. r. nuo Biržų; apylinkės ir kolūkio centras. 254 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Rovėja (Apaščios intakas). Keliai jungia P. su Biržais, Papiliu, Nemunėlio Radviliškiu. Vaistinė (nuo 1956), felčerių-akušerių punktas (nuo 1956), pr. m-la (nuo 1928), biblioteka (nuo 1954). Vok. faš. okupacijos metais Parovėjoje hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai nužudė keliolika žmonių.

2. Kaimas Biržų rj., Papilio apyl., 2 km į p. r. nuo Papilio; kolūkio centras. 85 gyv. (1959). Per kaimą eina Papilio—Panemunio kelias; p. pakraščiu teka Rovėja (Apaščios intakas). Iki 1940 P. buvo dvaras, priklausęs grafui Šuazeliui. 1923 jame buvo 57 gyventojai.

PARSVĖTÁITIS — ežeras Ignalinos rj., 3 km į š. nuo Dūkšto. Plotas 27 ha. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 930 m, didž. plotis 390 m, kranto linijos ilgis 2300 m. Ežero š. pakrantėje įsikūrę Pažemiškiai, pietinėje — Dūkšto bandymų stoties eksperimentinis ūkis. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 22 kg/ha.

PARSVĖTAS — ežeras Ignalinos rj., Dūkšto miesto š. pakraštyje, prie Vilniaus—Daugpilio geležinkelio. Plotas 89 ha. Ežeras ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 2100 m, didž. plotis 680 m, kranto linijos ilgis 4800 m. Krantai daugiausia statūs. Išteka Dysna (Dauguvos intakas). Ežeras verslovinis.

PARŠÁITIS Juozas [slap. **Gabrys**; 1880. II.22 Garliavoje (Kauno rj.) — 1951. VII.26 Šveicarijoje] — buržuazinis politikas ir kultūros veikėjas. Mokydamasis Marijampolės g-joje, platino draudžiamą liet. lit-rą; už tai 1899 pašalintas iš g-jos, ištremtas į Odesą. 1903—05 studijavo Odesos un-te. Dalyvavo 1905—07 revoliucijoje Lietuvoje. 1905 sekretoriavo Lietuvių suvažiavime Vilniuje. 1906 išvyko į užsienį. Grįžęs 1907 baigė Odesos un-to teisės f-tą. Policijos ieškomas, 1907 vėl išvyko į užsienį. 1910 baigė Paryžiaus un-tą (Sorboną). 1911 įsteigė Lietuvių informacijos biurą, kuriam išlaikyti 1914 rinko aukas JAV. 1911 dalyvavo Tautybių kongrese Londone. 1912 pradėjo leisti burž. veikėjų tarpt. susivienijimo organą „Les annales des nationalités" („Tautybių metraštis"). 1915 JAV įkūrė žurnalą „Pro Lituania" („Už Lietuvą"; vėliau perkeltas į Šveicariją), organizavo liet. buržuazijos atstovų konferencijas Lozanoje (1916) ir kitur. P. polit. veiklai būdingas avantiūrizmas. Nuo 1915 P. gyveno Šveicarijoje. Bendradarbiavo su kariaujančių šalių (Vokietijos ir Prancūzijos bei Anglijos) žvalgybomis, jų lėšomis leido propagandinius leidinius pranc. ir vok. kalbomis. JAV išleido V. Kudirkos raštus (6 t., 1909), A. Strazdo poezijos rinkinį (1914), „Trumpą lietuvių kalbos vadovėlį" (1906; II leid. 1913), liet. lit-ros chrestomatiją „Skaitymo knyga" (1908), „Geografijos vadovėlį" (1910). Parašė keletą knygelių Lietuvos istorijos klausimais. Parengė ir išleido kompiliacinę „Lietuvių literatūros apžvalgą" (2 d., 1913—16, II leid. 1924).

PARŠÁITIS Kazys [g. 1920.X.2 Garliavoje (Kauno rj.)] — dviratininkas, TSRS sporto meistras (1951), Lietuvos TSR nusipelnęs treneris (1960). 1937—54 dirbo įvairiose Kauno ir Klaipėdos įmonėse. Daugkartinis Lietuvos TSR dviračių sporto čempionas (1940—41, 1951—53, 1956, 1961). Daugiadienių dviračių lenktynių aplink Tarybų Lietuvą (1953—55, 1957) ir Vilnius—Ryga—Vilnius (1956) nugalėtojas. 1950 TSRS dviračių sporto (100 km komandinėse lenktynėse plentu) čempionas. 1952 TSRS daugiadienėse dviračių lenktynėse (Maskva—Charkovas—Maskva) laimėjo I vietą. Nuo 1954 dirba Kaune „Dinamo" sporto draugijos treneriu.

Ršt.: Dviračių sportas, V., 1955.

PARŠEŽERIS — ežeras Šilalės rj., 4 km į š. r. nuo Laukuvos. Plotas 188 ha. Ežeras ištįsęs iš š. r. į p. v.; ilgis 2060 m, didž. plotis 1300 m, kranto linijos ilgis 6000 m. Krantai žemi, daugiausia pelkėti. Įteka Gaulė, išteka Sietuvas (į Lūksto ež.). Ežero dubuo išgulėtas negyvojo ledo luisto. Dabar ežeras užima tik dalį pirmykščio dubens; kitoje dalyje pelkė. Pietryčių pakrantėje įsikūrusi Požerė.

PARŠPILIS — XIV amžiaus žemaičių pilis Paršežerio krante, į š. nuo Laukuvos (Šilalės rj.). Ji priklausiusi Medininkų žemei, stovėjusi P. piliakalnyje. 1385—1395 P. minimas kryžiuočių karo kelių į Lietuvą aprašymuose. Į r. nuo pilies buvo Sietuvos kūlgrinda — slaptas povandeninis kelias, įrengtas tarp Paršežerio ir Lūksto ežero.

PARTÃCIJUS, Partatius, Fridrichas [1643 Laukiškoje (Labguvos aps.) — 1687 Įsrutyje] — R. Prūsijos lietuvių raštijos darbuotojas. Karaliaučiaus un-te (įsimatrikuliavo 1662) studijavo teologiją. Nuo 1675 buvo Įsruties diakono adjunktu. Vertė į liet. kalbą giesmes. Viena jų („Pas vandenus Babilono") buvo išspausdinta J. Rikovijaus giesmyne (1685); A. Šimelpenigio redaguotame giesmyne (1753), be šios, išspausdinta dar ir antra („Ir ši naktis dabar praėjo"). Šios giesmės vėliau buvo kartojamos R. Prūsijos giesmynuose.

Lit.: **D. H. Arnoldt,** Kurzgefasste Nachrichten. . ., Königsberg, 1777; **G. Ostermeyer,** Erste Litauische Liedergeschichte, Königsberg, 1793.

PARTÃCIJUS, Partatius, Johanas [1610 Reinerce (Lenkija, Vroclavo vaivadija) — 1648.X Laukiškoje (Labguvos aps.)] — Rytų Prūsijos lietuvių raštijos darbuotojas. Baigęs Karaliaučiaus un-tą, nuo 1636 kunigavo Trempuose (Darkiemio aps.), nuo 1641 Laukiškoje. T. Lepnerio teigimu, P. įrodinėjo liet. kalbos giminystę su graikų kalba ir daugiau kaip 400 lietuviškų žodžių buvo iš jos išvedęs.

Lit.: **T. Lepner,** Der Preussische Litauer, Königsberg, 1744; **D. H. Arnoldt,** Kurzgefasste Nachrichten. . ., Königsberg, 1777; Smulkioji lietuvių tautosaka XVII—XVIII amžiuje, parengė J. Lebedys, V., 1956.

„PARTEI-TUER" („Partinis darbuotojas") — nelegalus komunistinis mėnesinis laikraštis, ėjęs 1930—31 Vilniuje žydų kalba. Leido V. Baltarusijos Komunistų partijos CK.

„PARTIJEC" („Partijos darbuotojas") — nelegalus komunistinis žurnalas, ėjęs 1931—36 Vilniuje. Leido V. Baltarusijos Komunistų partijos CK baltarusių, lenkų („Partijniak"), rusų („Partrabotnik") ir žydų („Partei-tuer") kalbomis. Spausdino straipsnius partijos gyvenimo, propagandos ir agitacijos, rev. judėjimo Lenkijoje, V. Baltarusijoje ir Vilniaus krašte klausimais.

„PÁRTIJOS DÁRBAS" — **1.** Komunistinis mėnesinis žurnalas, ėjęs 1931.IX—1933.V Berlyne. Leido LKP CK. Išėjo 20 nr. (po 8—16 p.). Redagavo Z. Angarietis, V. Kapsukas, J. Garelis, I. Meskupas. Bendradarbiavo E. Bilevičius, J. Bulavas, M. Chodosaitė, P. Pajarskis, J. Vinickis ir kt. Spausdino LKP CK nutarimus, nurodymus, korespondencijas apie part. org-jų darbą. Turėjo skyrius: „LKP CK ir jo veikimas", „LKJ Sąjunga", „Partijos gyvenimo apžvalga", „Komfrakcijų darbas", „Vietos organizacijose", „Kuopelių darbas", „Įvairios informacijos". Informavo apie padėtį Kominterno sekcijose. Nemaža vietos skyrė kovai su žvalgybos provokacijomis. Vokietijoje įsigalėjus hitlerininkams, žurnalo leidimas nutrauktas.

„Partijos darbas" 1. 1931 Nr. 1 antraštė

2. Nelegalus komunistinis laikraštis, ėjęs 1936.IX—1938.IX Kaune. Išleista 12 nr. (po 8—12 p.), spausdintų rotato-

riumi. Redagavo A. Sniečkus, I. Meskupas ir kt Bendradarbiavo B. Baranauskas, V. Niunka, D. Pundzius ir kt. Rašė apie partijos darbą, kovą dėl Liaudies fronto sudarymo, demaskavo ardomąją trockistų veiklą.

PARTIJOS ISTORIJOS INSTITUTAS, Partijos istorijos institutas prie Lietuvos KP CK — Marksizmo-leninizmo instituto prie TSKP CK filialas, — mokslinio tyrimo įstaiga, nagrinėjanti Lietuvos Komunistų partijos istoriją. Įkurtas LKP CK 1946.V.17 nutarimu. Veikia nuo 1948 Vilniuje. Rengia spaudai marksizmo-leninizmo klasikų veikalus liet. kalba, telkia ist. medžiagą apie Lietuvos rev. judėjimą, LKP ir LLKJS veiklą, renka jų įstaigų archyvinius dokumentus ir medžiagą, rev. judėjimo dalyvių lit. palikimą, rengia spaudai veikalus LKP istorijos klausimais, part. dokumentų rinkinius, įžymių Lietuvos rev. judėjimo dalyvių rinktinių raštų rinkinius ir atlieka kitą LKP CK ir Marksizmo-leninizmo in-to pavedamą darbą. In-te yra 3 sektoriai: marksizmo-leninizmo klasikų veikalų vertimų, partijos istorijos ir part. archyvo. **Vertimų sektoriaus** bendradarbiai 1948—67 parengė spaudai 84 knygas, jų tarpe V. Lenino „Raštus" (40 t.), K. Markso „Kapitalą" (3 t.), K. Markso ir F. Engelso „Rinktinius raštus" (2 t.), „Šventąją šeimą", „Apie religiją", F. Engelso „Anti-Diuringą", „Gamtos dialektiką", t. p. dokumentų rink. „Tarybų Sąjungos Komunistų partija suvažiavimų, konferencijų ir CK plenumų rezoliucijose ir nutarimuose" (3 d.), V. Lenino biografiją, „TSKP istoriją" ir kt. **Partijos istorijos sektoriaus** bendradarbiai 1948—67 išleido 44 knygas, jų tarpe 12 straipsnių rinkinių („Revoliucinis judėjimas Lietuvoje", 1957; „40 metų proletarinei revoliucijai Lietuvoje", rusų k., 1959; „Lietuvos komjaunimas", 1962, ir kt.), 11 dokumentų rinkinių („Kovoje prieš hitlerinę okupaciją", 1948; „Lietuvos Komunistų partijos atsišaukimai", 4 t., 1962—64; „Literatūra ir menas kovoje dėl komunizmo", 1962, ir kt.), 15 lit. palikimo knygų (V. Kapsuko rinktiniai raštai, 11 knygų, Z. Angariečio, K. Didžiulio, K. Preikšo, K. Poželos rinktiniai raštai), monografijas (P. Štaras „Partizaninis judėjimas Lietuvoje Didžiojo Tėvynės karo metais", 1966, B. Vaitkevičius „Socialistinė revoliucija Lietuvoje 1918—1919 metais", 1967, ir kt.). Keletas leidinių parengta kartu su Lietuvos TSR MA, jos Istorijos in-tu, Knygų rūmais ir kt. įstaigomis. Sektoriaus bendradarbiai drauge su aukštųjų m-lų darbuotojais rašo „Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraižą" (3 t.), nuo 1967.I spausdinamą žurnale „Komunistas". Sektorius padeda rengti spaudai Marksizmo-leninizmo in-to leidžiamą daugiatomę „TSKP istoriją" (teikia šio leidinio redakcijai ist. pažymų, įvykių kronikų, daug kitos ist. medžiagos apie Lietuvą). Be to, in-to bendradarbiai yra parengę ir 1948—67 paskelbę (be in-to grifo) 31 knygą bei brošiūrą, 1192 straipsnius knygose ir period. spaudoje. Partijos istorijos sektoriaus bendradarbiai renka ist. medžiagą apie rev. ir partiz. judėjimą Lietuvoje. Iki 1968 pr. in-to surinkta 2210 autorių atsiminimų, 503 dokumentų rinkiniai ir 955 nespausdinti rankraščiai. Fototekoje surinkta ir sutvarkyta 28 508 nuotraukos. Moksl. ekspedicijų metu sudaryta 776 aktai ist. vietovėms, susijusioms su rev. ir partiz. veikla, aprašyti. In-to rūpesčiu prie daugelio ist. pastatų Vilniuje, Kaune ir kt. vietose prikaltos memorialinės lentos. In-to atsišaukimų kolekcijoje užregistruota 7046 atsišaukimai, išleisti 1860—1967. In-to **part. archyvui** pradžią davė RKP(b) Lietuvių sekcijų Centro Biuro 1918 posėdžių Maskvoje protokolai, jo susirašinėjimas su Vilniuje ir kitose vokiečių okupuotos Lietuvos vietose veikusiomis part. org-jomis, V. Kapsuko, Z. Angariečio laiškai į Lietuvą, P. Eidukevičiaus, R. Pilerio, A. Drabavičiūtės ir kt. laiškai — informacijos iš Vilniaus, LKP I suvažiavimo nutarimai ir kita. Part. archyvo medžiagą sudaro LKP CK, Lietuvos ir Baltarusijos KP CK posėdžių, vykusių Vilniuje, Minske, Smolenske, protokolai, susirašinėjimas 1918—1920, LKP CK Polit. Biuro, Organizacinio Biuro, Sekretoriato, Užsienio Biuro posėdžių, vykusių Kaune, Vilniuje, Smolenske, Maskvoje, protokolai ir susirašinėjimas 1920—40, LKP, LKJS ir Lietuvos Raudonosios pagalbos (LRP) org-jos suvažiavimų, konferencijų, CK plenumų, rajonų, parajonių konferencijų, partinių ir kitų k-tų nutarimai ir medžiaga, Lietuvos rev. judėjimo dalyvių asmens bylos, archyviniai LKP, LKJS ir LRP spaudos egzemplioriai. Visą šią medžiagą iš pradžių V. Kapsukas, Z. Angarietis telkė LKP Užsienio Biure Smolenske, paskui ji buvo perkelta į LKP atstovybę prie Kominterno Vykd. K-to Maskvoje. 1937 Z. Angarietis LKP CK part. archyvo medžiagą perdavė Kominterno Vykd. K-to archyvui. 1948—49 šio archyvo medžiaga dalimis perduota Partijos istorijos in-tui. D. Tėvynės karo pradžioje LKP, LLKJS CK ir kitų partinių bei komjaunimo organų raštinėse 1940—41 susitelkusių dokumentų dalis buvo evakuota į TSRS gilumą. Po karo išsaugota medžiaga drauge su LKP CK Biuro karo metų protokolais pervežta į Vilnių. Nuo 1948 part. organai pradėjo perduoti archyvinius dokumentus part. archyvui. 1948 pabaigoje part. archyve jau buvo 18 267 saugojimo vienetai (bylos). 1950 likvidavus apskritis, part. archyvui perdavė savo dokumentus LKP ir LLKJS aps. k-tai. Vėliau jame pradėta telkti LKP ir LLKJS CK, miestų ir rajonų k-tų bei pirminių org-jų dokumentinė medžiaga, kuri nustatytais terminais sistemingai perduodama, pasibaigus kalendoriniams metams. Part. archyve telkiama t. p. Lietuvos partiz. judėjimo štabo, Ž. ū. ministerijos, MTS ir kt. org-jų likviduotų polit. sektorių ir polit. skyrių dokumentinė medžiaga, mirusių žymių rev. judėjimo dalyvių asmeniniai fondai. 1968 pradžioje part. archyve buvo 17 147 fondai, susidėję iš 517 048 saugojimo vienetų (bylų). Part. archyvo medžiaga naudojasi moksl. darbuotojai ir in-to bendradarbiai, tyrinėjantieji LKP ir kitų rev. org-jų bei apskritai Tarybų Lietuvos istoriją. Part. archyvas teikia informacijas part. ir taryb. įstaigoms, rengia dokumentų publikacijas. In-to mokslinėje **bibliotekoje** 1968 pr. buvo 103 470 knygų ir periodikos sutvarkytų komplektų, jų tarpe turtingiausia respublikoje kom. spaudos kolekcija (301 pavadinimas period. leidinių, 528 knygos ir brošiūros, išl. 1917—40 Lietuvoje, Tarybų Rusijoje, Baltarusijoje ir Ukrainoje, t. p. Vokietijoje). Išaiškinta ir aprašyta Lietuvos komunistų 1917—40 išleistų 720 knygų bei brošiūrų ir apie 320 period. leidinių. In-to direktorius (nuo 1948) ist. m. kand. R. Šarmaitis.

„PARTIJOS ŽINIOS" — **1. „Lietuvos Socialdemokratų partijos žinios"** — nelegalus socialdemokratinis laikraštis, ėjęs 1906, 1908 ir 1912 (po 1 nr.) kaip LSDP organas. Nr. 1 išleistas 1906.XII. Redagavo V. Kapsukas. Išspausdintas M. Kuktos spaustuvėje Vilniuje (konspiracijos sumetimais pažymėta, kad spausdinta Londone). Paskelbė straipsnių part. darbo, programos, taktikos ir organizacijos klausimais, informacijų apie LSDP 1906.IX.14—19 konferenciją, šios konferencijos nutarimus, autonomistų ir federalistų parengtus LSDP „politiškos programos" projektus, informaciją apie LSDP CK ir RSDDP CK 1906.XI pradėtą pasitarimą susivienijimo klausimu ir kt. Nr. 2 išleistas 1908 (nesurastas). Nr. 3 išleistas 1912.V, paskelbė LSDP VIII suvažiavimo (1909.I) ir LSDP 1912.V konferencijos nutarimus.

2. Komunistinis pogrindinis hektografuotas laikraštis, ėjęs 1919—20. Leido Lietuvos ir Baltarusijos KP Suvalkijos rj. k-tas. Redagavo V. Griškelis ir kt. Nr. 1 išėjo 1919.IX, Nr. 3 — 1919.XI—XII, Nr. 4 — 1920.I—II. Nr. 2 nesurastas (kiek iš viso išėjo numerių, nežinoma). Spausdino medžiagą apie tarpt. rev. judėjimą, nurodymus part. kuopelėms, partijos rajono k-to nutarimus, 1919 ir 1920.II.15 įvykusių partijos rajono konferencijų rezoliucijas.

PARTINĖS MOKYKLOS. 1945 Vilniuje buvo įsteigta vienmetė **Respublikinė partinė mokykla prie LKP CK.** Ji turėjo partinio-organizacinio, ideologinio, spaudos, tarybinio ir komjaunimo darbo skyrius. Ją baigė 135 klausytojai. Prie jos veikusius 3 mėn. kursus baigė 344 partiniai, administraciniai ir komjaunimo darbuotojai. 1946 ši m-la buvo reorganizuota į dvimetę, o 1954 į trimetę m-lą. 1946—55 ją baigė 1023 klausytojai. Devynių, šešių, trijų, dviejų ir vieno mėnesio kursus, veikusius prie šios m-los, 1946—56 baigė apie 3000 partinių, administracinių ir komjaunimo darbuotojų. 1956 ši m-la buvo reorganizuota į keturmetę *Vilniaus Aukštąją partinę mokyklą*. Nuo 1955 Vilniuje veikia Tary-

binė partinė mokykla prie LKP CK. Ji rengia partinius ir tarybinius darbuotojus, kartu suteikdama agronomo arba zootechniko specialybes. Mokslas trunka 2 metus (įstojusiems su nebaigtu vid. išsilavinimu 3 metus). 1957—67 m-lą baigė 1023 (1967 — 120) klausytojai.

PARTIZANINIS JUDĖJIMAS Lietuvoje Didžiojo Tėvynės karo metais — ginkluotas liaudies pasipriešinimas hitleriniams okupantams. *Didžiojo Tarybų Sąjungos Tėvynės karo* pirmosiomis valandomis (1941.VI.22) LKP CK davė nurodymą visoms part. org-joms kiek galint apginkluoti part. bei taryb. aktyvą, sudaryti grupes kovai prieš penktąją koloną, hitlerinius parašiutininkus bei diversantus. Part. bei taryb. aktyvas turėjo būti veikiančiosios armijos rezervas ir pagalbininkas. Vykdant LKP CK nurodymą, suorganizuota 37 aktyvistų kovos būriai, kelios dešimtys pasipriešinimo grupių (iš viso apie 10 000 žmonių). Kovose su priešu apie 5000 aktyvistų žuvo. Nors, Raudonajai Armijai traukiantis, LKP CK ir Tarybų Lietuvos vyriausybė negalėjo imtis visų priemonių liaudies jėgoms mobilizuoti kovai su priešu, tačiau part. ir taryb. aktyvistų būrių didvyriška kova, jų pavyzdys padarė teigiamą įtaką vėlesnėms kovinėms partizanų operacijoms. Be to, daug aktyvistų būrių dalyvių patys tapo partizanais.

Komunistų partija pašaukė taryb. žmones įtempti visas jėgas hitleriniams grobikams sutriuškinti. Jos parengta programa, kaip organizuoti atkirtį grobikams ir juos sutriuškinti, buvo išdėstyta VKP(b) CK ir TSRS Liaudies Komisarų Tarybos 1941.VI.29 direktyviniame laiške pafrontės part. bei taryb. org-joms, J. Stalino 1941.VII.3 kalboje per radiją, VKP(b) CK Polit. biuro 1941.VII.18 nutarimuose „Dėl kovos organizavimo vokiečių kariuomenės užnugaryje" ir kt. dokumentuose.

Pirmuoju D. Tėvynės karo laikotarpiu — nuo karo pradžios iki Raudonosios Armijos kontrpuolimo prie Stalingrado (1942.XI) — partizanų būriai ir pogr. partinės bei komjaunimo org-jos Lietuvoje buvo formuojamos iš nespėjusių pasitraukti į TSRS gilumą komunistų (Lietuvoje jų liko 2072), komjaunuolių (jų liko apie 12 000) bei taryb. aktyvistų ir iš LKP CK, veikusio Maskvoje, siunčiamų per frontą part. bei taryb. darbuotojų. 1941.VII komunistas A. Ražanauskas suorganizavo LKP org-ją ir partizanų grupę Alytaus aps. (ž. *Ražanausko partizanų būrys*). Tuo pat metu Jonavos apylinkėse susikūrė „Liaudies keršytojo" partizanų būrys (vadas komunistas A. Baniulevičius). Šiauliuose pradėjo veikti partizanų grupė „Keturių A štabas" (ją suorganizavo komunistas J. Liubauskas ir kt.; išaugusi ji pasivadino *Liaudies apsaugos batalionu*). 1941 vasarą Panevėžyje buvo sukurta *Poželos antifašistinė partizaninė organizacija*, veikusi Panevėžio mieste ir apskrityje. Kaune ėmė veikti *Lietuvos Antifašistų sąjunga* (vadovavo P. Malinauskas). Kovinės antifaš. grupės susikūrė ir Kauno bei Vilniaus *getuose*. 1941.VII—VIII per fronto liniją iš Kalinino buvo atsiųstos 6 grupės po 6—7 žmones: į Kauną — *Godliausko partizanų grupė*, į Marijampolę — *Petriko partizanų grupė*, į Telšius — Milvydo, į Ukmergę — Vildžiūno, į Kėdainius — Macevičiaus, į Švenčionis — Šiupinio partizanų grupės. 1941.IX Kauno apskrityje suorganizuotas *Simėno partizanų būrys*. 1942.III lėktuvais į Lietuvą buvo permestos 2 LKP CK operatyvinės grupės, sudarytos iš žmonių, turėjusių ilgametį partinio ir komjaunimo darbo Lietuvos pogrindyje patyrimą. Abiem grupėms vadovavo LKP CK sekretorius I. Meskupas-Adomas. Jos turėjo suorganizuoti partiz. ir pogr. darbo centrą Lietuvoje. Beveik visi šių grupių dalyviai netrukus žuvo. LKP CK 1942.IV nutarimu darbui priešo užnugaryje buvo paimta 200 žmonių iš 16 liet. divizijos ir 200 — iš pasitraukusių į TSRS gilumą Lietuvos komunistų, komjaunuolių ir nepartinių aktyvistų. Jie buvo apmokyti ir grupėmis siunčiami į Lietuvą. Kiekviena grupė turėjo radijo siųstuvą ryšiui su taryb. užnugariu palaikyti. Grupių tarpe buvo: *Dorochovo partizanų grupė* (vadas K. Nikonovas), veikusi Ukmergės aps., „Miško" (vadas V. Mačiūnas) ir „Zuikio" (vadas P. Kutka) — Utenos aps., Petro partizanų grupė (vadas M. Afoninas) — Trakų aps., Grigo partizanų grupė (vadas S. Apyvala) — Švenčionių aps., *Dūdos partizanų grupė* (vadas J. Bakutis) — Šiaulių aps., Arlausko partizanų grupė — Zarasų aps., Dubrovskio partizanų grupė — Rokiškio aps., Bieliausko — Šakių aps., Vosyliaus — Biržų aps., ir kt. Iki 1942.XI į Lietuvą atsiųsta 200 žmonių (107 komunistai, 61 komjaunuolis ir 32 nepartiniai). Kai kurios atsiųstos grupės, pasipildžiusios vietiniais gyventojais, tais pat metais išaugo į partizanų būrius, pvz., Prano partizanų grupė (Kauno aps., vadas L. Solominas) išaugo į partizanų būrį *„Už Tarybų Lietuvą"*, kurį sudarė 4 grupės (67 kovotojai). Iš viso pirmuoju P. j. laikotarpiu Lietuvoje veikė 12 partizanų būrių ir 24 atskiros grupės (1432 žmonės; iš jų 552 žuvo kovoje). Partizanai tuo metu ne tik darė priešui materialinius nuostolius, žlugdė jo veiksmus, naikino jo gyvąją jėgą, kėlė liaudies kovingumą, bet ir rengė dirvą platesniam pogr. ir partiz. judėjimui.

Antruoju karo laikotarpiu (1942.XI—1943 pab.) P. j. vis aktyviau ir drąsiau ėmė remti vid. valstiečiai bei miesto gyventojų vid. sluoksniai. Įsijungti į aktyvią kovą prieš hitlerininkus juos skatino Raudonosios Armijos pergalės ties Stalingradu ir Kursko lanke, besiplečianti LKP ideologinio darbo įtaka, didėjantis okupantų plėšikavimas, t. p. supratimas, kad tik Raudonosios Armijos pergalė gali išgelbėti liet. tautą nuo išnaikinimo. Išsiplėtus P. j., 1942.XI.26 Valstybės gynybos k-tas įsteigė Maskvoje Lietuvos P. j. štabą, vadovaujamą LKP CK I sekretoriaus A. Sniečkaus. Šis štabas, kuriame dirbo P. Baltruška, B. Baranauskas, E. Bilevičius, E. Česnokovas, S. Filipavičius, J. Grigalavičius, D. Šupikovas ir kt., vadovavo visai Lietuvos partizanų veiklai, rengė naujus partizanų kadrus, derino jų kovos veiksmus, aprūpindavo partizanus ginklais, radijo ryšių ir kitomis kovos priemonėmis. Lietuvos P. j. štabą visokeriopai rėmė Centrinis P. j. štabas prie Vyriausiosios kariuomenės vadovybės (sudarytas 1942.V.30; jam vadovavo P. Ponomarenka).

Plečiantis P. j., dar labiau sustiprėjo liet. tautos draugystė su visomis TSRS tautomis, ypač su baltr. tauta. Lietuvos partizanai (*„Žalgirio"*, *„Bičiulių"* partizanų būriai, *„Žalgirio"* partizanų brigada) naudojosi Baltarusijos partizanų bazėmis Kazėnų, Begomlio miškuose ir Naročiaus ež. apylinkėse. 1943.IV.21—23 į Baltarusiją atvyko LKP CK operatyvinė grupė, vadovaujama M. Šumausko ir G. Zimano (ją sudarė A. Kondrotas, J. Macevičius, V. Majevskis, J. Narkevičiūtė, D. Rocius). Su ta grupe t. p. atvyko komunistai E. Balaišis, A. Barauskas, J. Baščiulis, J. Čiulada, J. Nikitinas, J. Oleka, V. Sakalauskas, P. Satkauskas, V. Tamašauskas, J. Žemaitaitis ir kt., komjaunuoliai S. Andriukaitis, B. Bračas, V. Kudaba, V. Mikalauskaitė, J. Staškevičiūtė, V. Uogintas, P. Upstas, S. Vaičiulis, J. Valiukas, A. Zinkevičiūtė ir kt. LKP CK operatyvinės grupės atvykimas, jos darbas padidino partizanų būrių kovingumą, jų organizuotumą, drausmingumą. Grupė ėmė leisti laikr. „Lietuvos partizanas". LKP CK 1943. VII.28 nutarimu buvo sukurta LLKJS CK operatyvinė grupė (vadovas J. Macevičius, nariai A. Balsys, A. Joselevičius, V. Vainutis), kuri, užmezgusi ryšius su partizanų būriais bei part. pogrindžiu, ėmė stiprinti komjaunimo org-jas, pradėjo leisti Lietuvos jaunimui skirtą laikr. „Žalgirio ainis".

Gausiose partizanų grupėse 1943 ėmė ryškėti tendencija centralizuotis, geriau koordinuoti veiksmus. Susikūrė pirmieji partizanų junginiai: Rokiškio aps. — *Žemaitės partizanų junginys* (5 būriai), Panevėžio aps. — *Gražinos partizanų junginys* (3 būriai). Į 1943.IV sudarytą „Žalgirio" partizanų brigadą įsijungė partizanų būrys *„Vilnius"* ir Kalinausko partizanų būrys. Vis dėlto pagrindinė partiz. judėjimo Lietuvoje organizacinė forma tebebuvo partizanų būrys, išaugęs iš atskirų grupių. Vilniaus apskrityje veikė partizanų būriai *„Keršytojas"*, *Margirio partizanų būrys*, *Mickevičiaus partizanų būrys*, *„Mirtis fašizmui"*, *„Perkūnas"*, *„Už pergalę"*, Kauno aps.—*„Mirtis okupantams"*, *Pabarupės partizanų būrys*, *„Už Tarybų Lietuvą"* (3 būriai), *„Už Tėvynę"*, Trakų aps.—*„Išlaisvintojas"*, *„Laisvoji Lietuva"*, *„Už Tėvynę"*, Marijampolės aps.— Petriko partizanų būrys, Utenos aps.— *„Audra"*, Ukmergės aps.—*„Patvarieji"*, Šakių aps.—*„Jūra"*, Šiaulių, Zarasų, Biržų aps.— Kęstučio partizanų būriai (ž. *Kęstučio partizanų būrys 1, 2, 3*). Iš viso

1943 Lietuvoje veikė 56 partizanų būriai ir grupės. Ypač didelis dėmesys buvo skiriamas diversijoms komunikacijose, plačiai buvo vykdomos *„bėgių karo"* operacijos; jose dalyvavo 38 partizanų būriai. Be to, partizanai naikino faš. kolonistus (pvz., Švenčionių aps.), degino jų sodybas, gelbėjo vietinius gyventojus nuo priverstinių darbų ir faš. katorgos (pvz., Vilniaus aps., Šakių aps.), didelių nuostolių darė baudžiamosioms hitlerininkų ekspedicijoms (pvz., tarp Zarasų ir Utenos, Biržų girioje).

Trečiuoju karo laikotarpiu (nuo 1944 pr.) partizanų būrių veikla dar labiau sustiprėjo: pagausėjo partizanų, pagerėjo organizuotumas, rezultatyvesni pasidarė kovos veiksmai. Tai savo ruožtu reikalavo stiprinti part. vadovavimą. 1944.I.6 LKP CK nutarimu buvo sudaryti LKP Šiaurės sr. pogr. k-tas (I sekr. M. Šumauskas) ir LKP Pietų sr. pogr. k-tas (I sekr. G. Zimanas). 1943 pabaigoje Lietuvoje veikė 14 LKP pogrindinių apskričių k-tų, o 1944 vid.— 20. Tie k-tai sudarė pirmines part. org-jas partizanų būriuose „Keršytojas" (Raseinių aps.; priklausė 36 komunistai), „Mirtis okupantams" (Kauno aps.; 36), „Už Tarybų Lietuvą" 1-sis (Kauno aps.; 26), Kęstučio partizanų būryje (Šiaulių aps.; 39), Gražinos partizanų junginyje (Panevėžio aps.; 23), Žemaitės partizanų junginyje (Rokiškio aps.; 27), „Žalgirio" partizanų brigadoje (Švenčionių aps.; 42 komunistai) ir kt. Būriuose komunistai rengė pasikalbėjimus, organizavo laikraščių, Tarybinio informacijų biuro pranešimų skaitymą, leido kovos lapelius, be to, savo veiklos rajonuose šaukė darbo žmonių susirinkimus įvairiais polit. klausimais. Partizanai veikė ir policijos batalionuose, vadinamuosiuose apsaugos ir savisaugos daliniuose: pvz., „Vilniaus" ir „Žalgirio" būrių partizanai dirbo aiškinamąjį darbą Starlygių, Svyrių, Šemetavos (BTSR), Švenčionių įgulose. Kartais šių batalionų kariai su ginklu pereidavo į partizanų pusę (Švenčionių aps. iš jų buvo sudarytas *Vytauto partizanų būrys*). Plėsti P. j. pa-

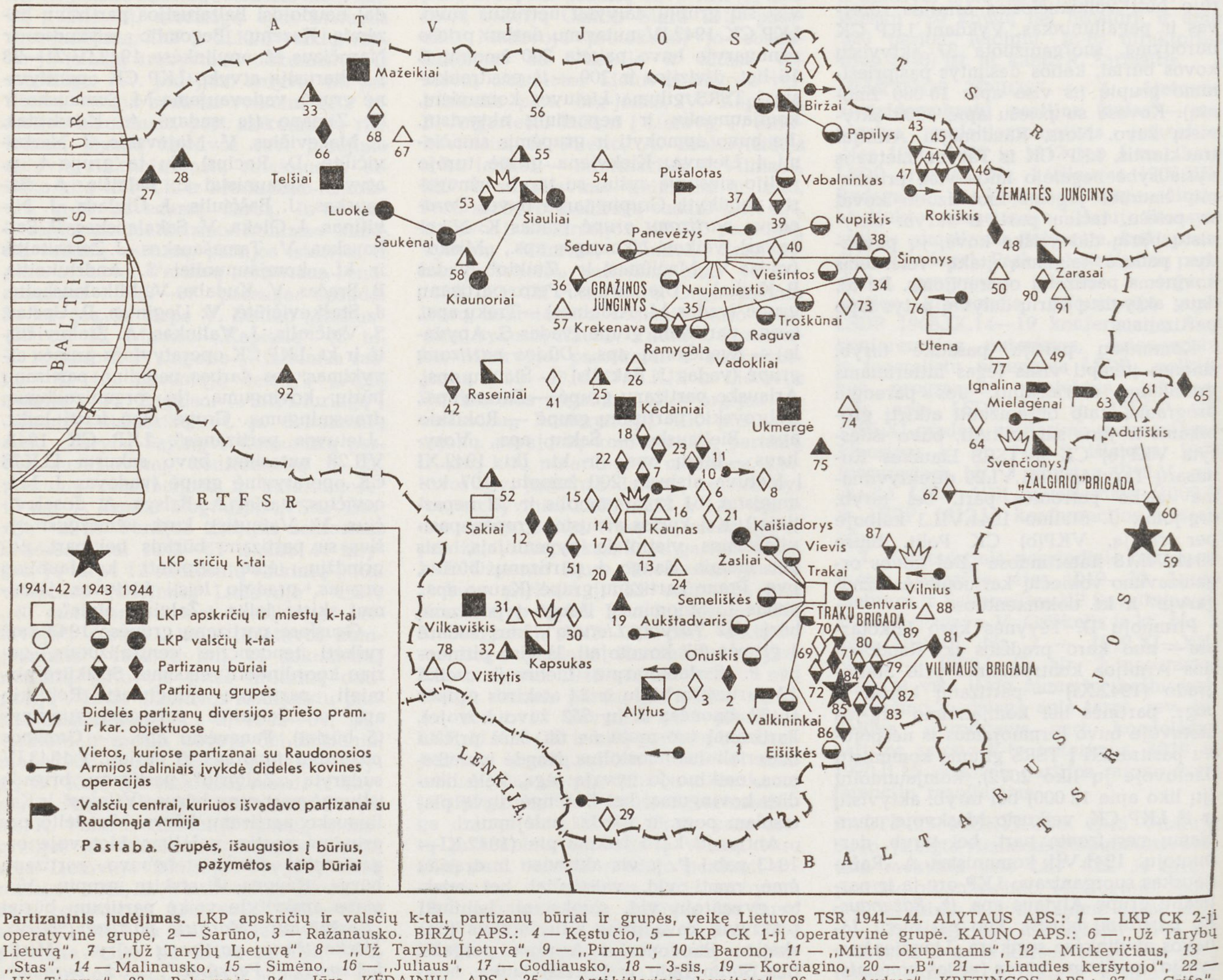

Partizaninis judėjimas. LKP apskričių ir valsčių k-tai, partizanų būriai ir grupės, veikę Lietuvos TSR 1941—44. ALYTAUS APS.: *1* — LKP CK 2-ji operatyvinė grupė, *2* — Šarūno, *3* — Ražanausko. BIRŽŲ APS.: *4* — Kęstučio, *5* — LKP CK 1-ji operatyvinė grupė. KAUNO APS.: *6* — „Už Tarybų Lietuvą", *7* — „Už Tarybų Lietuvą", *8* — „Už Tarybų Lietuvą", *9* — „Pirmyn", *10* — Barono, *11* — „Mirtis okupantams", *12* — Mickevičiaus, *13* — „Stas", *14* — Malinausko, *15* — Siméno, *16* — „Juliaus", *17* — Godliausko, *18* — 3-sis, *19* — Korčiagino, *20* — „B", *21* — „Liaudies keršytojo", *22* — „Už Tėvynę", *23* — Pabarupės, *24* — Jūro. KĖDAINIŲ APS.: *25* — „Antihitlerinio komiteto", *26* — „Audros". KRETINGOS APS.: *27* — „Grifo", *28* — „Pirmyn". LAZDIJŲ APS.: *29* — „Dainavos partizano". MARIJAMPOLĖS APS.: *30* — Petriko, *31* — Petriko, *32* — Stankevičiaus. MAŽEIKIŲ APS.: *33* — Katkaus. PANEVĖŽIO APS.: *34* — Gražinos junginio 1-sis, *35* — Gražinos junginio 2-sis, *36* — Gražinos junginio 3-sis, *37* — Gražinos junginio Mindaugo, *38* — „Sakalų", *39* — 14-sis, *40* — Poželos. RASEINIŲ APS.: *41* — „Keršytojo", *42* — Zapolskio. ROKIŠKIO APS.: *43* — Žemaitės junginio 1-sis, *44* — Žemaitės junginio 2-sis, *45* — Žemaitės junginio 3-sis, *46* — Žemaitės junginio 4-sis, *47* — Žemaitės junginio 5-sis, *48* — Žemaitės junginio 6-sis, *49* — Šiupinio, *50* — Dubrovskio. ŠAKIŲ APS.: *51* — „Jūros", *52* — „Vilko". ŠIAULIŲ APS.: *53* — Kęstučio, *54* — Dūdos, *55* — Biliūno, *56* — „Keturių A štabo", *57* — Macevičiaus, *58* — Jasiūno. ŠVENČIONIŲ APS.: *59* — LKP CK operatyvinė grupė, *60* — „Žalgirio", *61* — „Vilniaus", *62* — Kalinausko, *63* — Vytauto, *64* — „Bičiulių", *65* — Kalinausko. TELŠIŲ APS.: *66* — Birutės, *67* — Milvydo, *68* — „Raudonųjų partizanų". TRAKŲ APS. (Vytauto brigada): *69* — „Už Tėvynę", *70* — „Laisvosios Lietuvos", *71* — „Pergalės", *72* — „Išlaisvintojo". UKMERGĖS APS.: *73* — „Patvariųjų", *74* — Dorochovo, *75* — Domino. UTENOS APS.: *76* — „Audros", *77* — „Miško". VILKAVIŠKIO APS.: *78* — Gražiškių. VILNIAUS APS.: *79* — „Vilniaus" brigados „Už pergalę", *80* — „Vilniaus" brigados „Perkūno", *81* — „Vilniaus" brigados „Kovos", *82* — „Vilniaus" brigados „Mirtis fašizmui", *83* — „Vilniaus" brigados „Keršytojo", *84* — „Vilniaus" brigados Mickevičiaus, *85* — Margirio, *86* — 14-sis, *87* — Vilniaus miesto, *88* — „Alksnio", *89* — „Pionierių". ZARASŲ APS.: *90* — Kęstučio, *91* — Arlausko. KLAIPĖDOS KR.: *92* — Švėkšnos-Žemaičių Naumiesčio

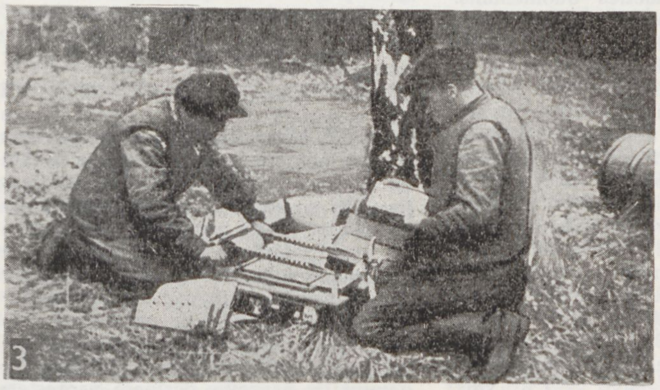

Partizaninis judėjimas. 1. Trakų partizanų brigados štabas, LKP ir LLKJS Trakų aps. pogrindinių k-tų nariai. **2.** Kęstučio partizanų būrio nuleistas nuo bėgių vokiečių kar. ešelonas (Šiaulių aps.). **3.** Lietuvos partizanai prie savo spaustuvės. **4.** Partizanų būrio „Dainavos partizanas" radistas A. Jankauskas. **5.** Lietuvos partizanų susitikimas su Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos kariais. **6.** Lietuvos partizanų paimti į nelaisvę hitlerininkai. **7.** Lietuvos partizanai išvaduotame Vilniuje (1944.VII). **8.** Grupė Lietuvos partizanų, apdovanotų TSRS ordinais ir medaliais

dėjo ir 1944.II įsteigti LLKJS Šiaurės ir Pietų sričių pogr. k-tai, kurie vadovavo 18 apskričių ir miestų k-tų, vienijusių 236 pirmines komjaunimo org-jas. 1944 pr. vien tik LLKJS Pietų sr. k-tui priklausė 534 komjaunuoliai (iš jų 180 buvo partizanų būriuose). Didelės komjaunimo org-jos veikė partizanų būriuose „Keršytojas" (Raseinių aps.; priklausė 87 nariai), „Mirtis okupantams" (Kauno aps.; 79), „Dainavos partizanas" (Lazdijų aps.; 30), Kęstučio (Biržų aps.; 37) ir kituose, Vytauto partizanų brigadoje (Trakų aps.; 45 nariai) ir kituose partizanų junginiuose. Partizanai aktyviai dirbo ir antifaš. org-jose. Lietuvos Antifašistų s-ga Kaune 1944 pr. turėjo 230 narių (joje dirbo 60 komunistų ir 30 komjaunuolių); iš jų buvo sudaryta 90 partizanų grupių, veikusių mieste. Vilniuje veikusios Lietuvos išlaisvinimo s-ga, Lenkų patriotų s-ga (Związek patriotów polskich), Jungtinė partizanų org-ja (Fareinigte partizaner organizacije — FPO; gete), platino atsišaukimus, leido laikraščius, organizavo tarybinių karo belaisvių pabėgimus iš stovyklų. Pogrindininkų padedami, iš Vilniaus ir Kauno getų pabėgo ir į partizanų būrius įsijungė keli šimtai žmonių. Partizanai padėjo sudaryti antifaš. org-jas Kėdainiuose, Šiauliuose, Švenčionyse, Ukmergėje, Utenoje ir kitur.

Veiksminga priemonė masėms auklėti, mobilizuoti joms į kovą prieš okupantus ir burž. nacionalistus buvo partinių org-jų ir partizanų leidžiama spauda. Be Maskvoje ėjusios „Tiesos", pafrontėje —„Už Tarybų Lietuvą", okupuotoje Lietuvoje buvo platinama apie 20 pogrindyje leidžiamų laikraščių, jų tarpe LKP CK organas „Kova", LKP CK operatyvinės grupės, vėliau LKP Šiaurės sr. k-to organas „Lietuvos partizanas", partiniai bei komjaunimo laikraščiai „Jaunasis partizanas", „Laisvės kovotojas", „Sztandar wolności" („Laisvės vėliava"), „Tėvynės frontas", „Trakiečių šūkis", „Za wolność" („Už laisvę"), „Už tėvynę", „Žalgirio ainis", be to, okupuotoje teritorijoje ir užfrontėje buvo išleista ir išplatinta apie 300 pavadinimų atsišaukimų. Vien tik iš užfrontės partizanai gavo 36 spaustuves, be to, spaustuves vietoje steigė partijos ir komjaunimo k-tai.

1944 metais Lietuvos partizanai buvo užėmę dideles teritorijas (vad. partizanų zonas), dirbo žvalgybinį darbą. 67 partizanų būriai su Raudonąja Armija dalyvavo Lietuvos vadavimo operacijose. Paskutiniuoju karo laikotarpiu partizanai išgelbėjo daug Lietuvos darbininkų ir valstiečių nuo faš. vergovės ir mobilizacijos į hitlerinę armiją, atėmė iš hitlerininkų daug prisiplėšto turto.

1941—44 Lietuvoje iš viso buvo suorganizuoti 92 partizanų būriai ir atskiros grupės (jų dislokaciją ž. kartoschemoje). Partizanų ir kitų pogr. org-jų dalyvių buvo daugiau kaip 10 000. Spec. m-lose Maskvoje ir spec. parengties kuopoje prie Lietuvos P. j. štabo 1941—44 buvo apmokyta apie 500 Lietuvos partizanų. Partizanai nuvertė nuo bėgių 577 priešo ešelonus su kariuomene, šaudmenimis ir apranga, sugadino beveik 400 garvežių ir daugiau kaip 3000 vagonų, sunaikino 125 tiltus, 48 kareivines, sutriuškino 18 hitlerinių įgulų, išardė daug kilometrų ryšių linijų, nukovė daugiau kaip 14 000 vokiečių kareivių ir karininkų bei jų talkininkų. Iš bendro įregistruotų partizanų skaičiaus 62,5% sudarė lietuviai, 21% rusai, 7,5% žydai, 3,5% lenkai, po 2% ukrainiečiai bei baltarusiai ir 1,5% kitų TSRS tautų atstovai. Tie duomenys beveik sutampa su viso pogrindžio nac. sudėties duomenimis. Tarp 92 partizanų būrių ir grupių vadų buvo 69 lietuviai, 12 rusų, 4 ukrainiečiai, 4 žydai, 1 baltarusis, 1 lenkas ir 1 gruzinas. Beveik 22% Lietuvos partizanų sudarė taryb. kariai, atsidūrę apsupime arba pabėgę iš nelaisvės. Jie partizanų būriuose padėdavo įvesti drausmę, sustiprinti organizuotumą, supažindindavo partizanus su kar. technika, ginklais, taktika, dažnai vadovaudavo kovos veiksmams. Moterys įv. metu sudarė nuo 18,8 iki 26,8% bendro partizanų skaičiaus. Sudėtis pagal amžių: iki 18 metų — 5,9%, nuo 18 iki 25 — 34,3%, nuo 26 iki 45 — 39,3%, daugiau kaip 45 — 7,8%, nenustatyto amžiaus — 12,6%. Darbininkų buvo 33,7%, valstiečių 31,8%, tarnautojų 29,3%, nežinomos profesijos žmonių 11,2%. Žuvo daugiau kaip 1400 partizanų.

Lietuvos darbo žmonės aprūpindavo partizanus maistu, drabužiais, slėpė, gydė sužeistuosius, įspėdavo apie pavojų, perduodavo žinias apie priešą, dažnai dalyvaudavo ir kovos operacijose.

Už kovos žygius septyniems pogr. ir partiz. judėjimo Lietuvoje dalyviams (komunistams S. Apyvalai, B. Urbanavičiui, J. Vitui, komjaunuoliams J. Aleksoniui, H. Borisai, A. Čeponiui ir M. Melnikaitei) suteiktas Tarybų Sąjungos Didvyrio vardas, 1800 partizanų apdovanoti TSRS ordinais ir medaliais.

P. j. dalyviai S. Apyvala, L. Bakutis, A. Barauskas, B. Bračas, Z. Bridikis, P. Kutka, T. Mončiunskas, S. Naujalis, J. Olekas, J. Paplauskas, P. Štaras, B. Urbanavičius, V. Vildžiūnas ir kt. yra paskelbę atsiminimų ir kitokių lit-ros kūrinių, liečiančių P. j. Lietuvoje.

Lit.: **A. Sniečkus,** Lietuva kovoje prieš vokiškuosius okupantus, Maskva, 1944; Kovoje prieš hitlerinę okupaciją (Lietuvos KP(b) atsišaukimai Didžiojo Tėvynės karo metu), V., 1948; Didžiojo Tėvynės karo laikotarpio Lietuvos TSR spauda (1941—1944) (Iki Lietuvos TSR išvadavimo), V., 1955; Revoliucinis judėjimas Lietuvoje, V., 1957; Советские партизаны, М., 1961 [II издание 1963]; Hitlerinė okupacija Lietuvoje, V., 1961 [rus. leid. 1966]; **P. Štaras,** Partizaninis judėjimas Lietuvoje Didžiojo Tėvynės karo metais, V., 1966; Lietuvos partizanai, [albumas], V., 1967.

„PARTIZĀNŲ ŠŪKIS" — komunistinis pogrindinis laikraštis, ėjęs 1943.X—XI. Leido LKP Trakų aps. k-tas ir Lietuvos partizanų būrys „Už tėvynę" Inkleriškių girioje. Tiražas 300 egz. Redagavo T. Mončiunskas. Išėjo 2 nr. Spausdintas rašomąja mašinėle.

PARUDAMINỸS — kaimas Vilniaus rj., 18 km į p. nuo Vilniaus, 2 km į r. nuo Vilniaus—Lydos geležinkelio; apylinkės centras. 283 gyv. (1959). Pro kaimą teka Rudamina (Vokės intakas). Daugumas sodybų išsidėsčiusios kompaktiškai, palei kelius. Yra parduotuvė, ambulatorija, aštuonmetė m-la (1921—51 pradinė, 1951—62 septynmetė), biblioteka. Ist. šaltiniuose P. minimas 1493. XVI—XVII a. buvo cerkvė, vėliau bažnyčia. 1897 buvo 263 gyv.

PĀRUDINĖ — kaimas Molėtų rj., Pažuolių apyl., 7 km į v. nuo Aluntos, prie kelio į Balninkus. 12 gyv. (1959). Iš š. prieina Parudinės miškas. Miške prie kaimo yra Parudinės piliakalnis.

Piliakalnio aikštelė ovali, 50 m ilgio, 30 m pločio. Jos pakraščiuose aptiktas 0,5 m storio kultūrinis sluoksnis. P. v. pakraštyje yra 6 m aukščio pylimas, už kurio pastebimos griovio žymės.

PARUGĒ, ėjimas parugėn, — senoviškas pasėlių lankymo paprotys, susijęs su tam tikromis apeigomis. Lietuvoje minimas jau XVI a. raštuose. Javų lankyti buvo einama pavasario ir vasaros švenčių metu, ypač *Sekminių* antrąją dieną. Keletas kaimyninių šeimų būriu apeidavo aplink pasėlius, tikėdamosi tuo apsaugoti juos nuo audrų ir pagausinti derlių. Paskui, susėdę parugėje, vaišindavosi atsineštais valgiais ir gėrimais. Ilgainiui šis paprotys pasidarė paprastesnis: „rugelių lankyti" ėmė eiti vien jaunimas; atėjęs parugėn, pindavo rugiagėlių vainikus, šokdavo. Tokia P. išsilaikė iki XX a. pradžios.

PĀRUOŠOS — valstybės vykdomas planingas žemės ūkio produktų kaupimas, siekiant normaliai aprūpinti jais gyventojus ir pramonę, sudaryti jų rezervus ir fondus eksportui.

Tarybų Lietuvoje po karo buvo kelios P. formos: privalomieji pristatymai, natūrinis mokestis už mašinų-traktorių stočių atliktus darbus, supirkimai pagal kontraktavimo sutartis ir valst. supirkimai. Už superkamą produkciją buvo apmokama skirtingomis kainomis (paruošinėmis, supirkimų) su sudėtinga premijų-priedų sistema. Paruošinės kainos (jos buvo taikomos privalomiesiems pristatymams ir supirkimams pagal kontraktavimo sutartis) buvo mažesnės už produktų bei žaliavų savikainą ir neskatino ž. ū. produktų gamybos. Nuo 1958 yra 2 P. formos: valstybinis ž. ū. produktų ir žaliavų supirkimas iš kolūkių ir taryb. ūkių (superkama pagal kontraktavimo sutartis, apmokama kainas pagal diferencijuotas supirkimų kainas) ir ž. ū. prekinės produkcijos likučių supirkimas iš kolūkių ir gyventojų (superkama be kontraktavimo sutarčių). 1958 ir 1962 ž. ū. produktų supirkimo kainos buvo padidintos ir tapo didesnės už ž. ū. produktų savikainą. Ž. ū. produktus ir žaliavas superka: grūdus, sėmenis, žolių sėklas — Lietuvos TSR MT Grūdų produktų ir kombinuotų pašarų pramonės k-to įmonės; pieną, paukščius, gyvulius, jų odas ir kailius — Mėsos ir pieno pramonės m-jos įmonės; linų pluoštą —

Lengvosios pramonės m-jos įmonės; cukrinius runkelius, bulves, daržoves, vaisius, uogas — Maisto pramonės m-jos įmonės. Be to, kiaušinius, vilnas, odas, kailius, bulves, daržoves, vaisius, uogas ir kitus ž. ū. prekinės produkcijos likučius superka Lietuvos Vartotojų kooperatyvų s-gos įmonės ir org-jos. Specialų P. aparatą ž. ū. produktams ir žaliavoms supirkti turi **Lietuvos TSR MT Grūdų produktų ir kombinuotų pašarų** pramonės k-tas ir Lietuvos Vartotojų kooperatyvų s-ga; m-jų įmonėse tas funkcijas atlieka tiekimo ir realizavimo organai.

Lietuvos TSR P. org-jos 1966 supirko 106 400 t grūdų, 122 500 t bulvių, 653 600 t cukrinių runkelių, 316 700 t gyvulių ir paukščių, 1 184 400 t pieno, 108,9 mln. kiaušinių.

PASAKA — viena pagrindinių liaudies epinės kūrybos rūšių. P. būdingas epinis vaizdavimas, nors liet. liaudies pasakose yra ir lyrinio prado. Kai kurios pasakos turi dainuojamųjų intarpų su savitomis melodijomis. Būdingas P. bruožas — sąmoningas prasimanymas, išmonė. P. fantastika formavosi ištisais amžiais, ją apsprendė liaudies gyvenimas ir pasaulėžiūra. „Pasaka" yra senas liet. kalbos žodis, žinomas visoje Lietuvoje ir randamas senuosiuose raštuose (M. Daukšos „Postilė", 1599, ir kt.). P. gyvuoja visame etnografiniame lietuvių gyvenamame plote. Nemaža liet. pasakų siužetų ir motyvų yra panašių į kt. tautų pasakų siužetus ir motyvus. Taryb. folkloristika aiškina, kad įv. tautų pasakų siužetų ir motyvų panašumą nulėmė tų tautų socialinių santykių ir gyvenimo sąlygų panašumas.

Skiriami šie liet. liaudies P. žanrai: gyvulinės, formulinės, stebuklinės, nuotykių, buitinės pasakos, pasakos legendos ir pasakos be galo.

Vienos seniausių liet. liaudies pasakų yra **gyvulinės P.** Jų yra apie 200 skirtingų siužetų. Jos sudaro apie dešimtąją dalį visų liet. pasakų. Pagrindiniai jų veikėjai — gyvuliai, žvėrys, paukščiai, žuvys, ropliai, vabzdžiai. Žmogus šiose P. bendrauja su gyvuliais ir žvėrimis kaip su sau lygiomis protaujančiomis būtybėmis. Gyvulinės P. atsirado dar pirmykštės bendruomeninės santvarkos laikotarpiu. Senovėje gyvulinės P. buvo susijusios su gamybine žmonių veikla, magija ir tik vėliau virto poet. kūryba. Gyvulinių P. turinyje atsispindi įv. epochų žymės. Vienos jų buvo sukurtos tais laikais, kai pagrindinis žmonių verslas buvo medžioklė. Klasinėje visuomenėje kai kurios P. įgijo naują socialinę prasmę, jose imta smerkti išnaudotojų moralę, atsirado antifeodalinių ir antiklerikalinių momentų.

Gyvulinėse P. paprastai pasakojama apie tuos gyvulius bei paukščius, su kuriais tekdavo daugiausia susidurti. Dažniausiai jose minima lapė, vilkas, šuo, katinas, gaidys, lokys, arklys, jautis, veršis, pelė, ežys, žvirblis, pelėda, uodas. Iš Lietuvoje negyvenančių žvėrių minimas liūtas, asilas.

Panašių gyvulinių P. turi rusai, baltarusiai, ukrainiečiai, latviai, estai, lenkai ir kt. tautos. Lietuviams ir slavams bendros pasakos apie lapę, katinėlį ir gaidelį ir kt. Būdingos lietuviams, o bemaž nežinomos kt. tautose pasakos apie lokį ir lakštingalą, ežį ir padvėsusį arklį, trijų uodų mirtį ir kt.

Pagal siužetus ir veikėjus skiriamos šios gyvulinių P. grupės: 1) pasakos apie laukinius žvėris; 2) apie naminius gyvulius; 3) apie žmogaus bendravimą su gyvuliais ir žvėrimis; 4) apie paukščius ir žuvis; 5) apie smulkius gyvūnėlius, augalus; 6) apie gyvulių ir žvėrių kovą su ponu. Vienos gražiausių P. — apie laukinius žvėris. Pagrindinis jų veikėjas — lapė (lapė ir rogutės, lapė ir žuvys, lapė ir dešros, lapė ir vyžos). Lapė čia — gudri apgavikė, apsukanti ne tik už save silpnesnius žvėrelius ir paukščius (kiškį, strazdą), bet ir vilką, lokį, net liūtą. Lapės klastingumas smerkiamas, kai ji apgaudinėja ir skriaudžia už save silpnesnes būtybes. Mėgstamos P. apie žvėris bei naminius gyvulius ir pastarųjų gynimąsi nuo žvėrių. Jų užrašyta bene daugiausia, pvz., apie vilką ir ožkyčius, katinėlį ir gaidelį, katinėlį, gaidelį ir lapę, jaučio trobą, gyvulius plėšikų namuose, gyvulius muzikantus. Šiose P. ryškūs vilko ir katinėlio paveikslai. Būdingos P., atspindinčios tolimos praeities pasaulėžiūrą, pvz., lokys ateina pas žmogų atsiimti savo vilnų ir kt. Ilgainiui pasakose atsirado feodalizmo ir net kapitalizmo epochos atgarsių (pvz., žmogus išvaro negalinčius dirbti gyvulius). Antibaudžiavines nuotaikas išreiškia pasakų ciklas apie gaidelį, kuris su vilku, lokiu ir lape sunaikina dvarą ir poną. Gyvulinėms P. būdinga tai, kad jose iškeliami tikroviški gyvulių išorės ir elgsenos bruožai (pvz., lokys — nerangus, vilkas — plėšrus, rajus, lapė — vikri, sumani, gaidys — kovingas, drąsus ir t. t.), apibendrinimais parodoma žmonių moralė, tikslai, jausmai, būdo savybės. Tipiški P. veikėjai virto žmogaus būdo savybių simboliais: vilkas — gobšumo, lapė — gudrumo, kiškis — bailumo, varna — žioplumo.

Gyvulinėms P. tematika ir veikėjais artimos negausios **formulinės P.** Iš kt. žanrų jos išsiskiria nusistojusiomis formulėmis, kartojamomis per visą kūrinį. Dėl to jos dar vadinamos grandininėmis ir kumuliatyvinėmis P., nes kartojamoji jų dalis vis papildoma nauju teksto epizodu. Formulinių P. principu yra sukurta ir dainų. Formulinių P. stiliuje daug stereotipinių frazių, paradoksalių posakių, hiperbolių, alogiškumų. Formulinės P. labai senos. Reikia manyti, kad senovėje jų formulių kartojimas buvo susijęs su kultu. Mūsų dienomis jos — tik vaikų tautosakos žanras. Jose vyrauja gyvulių, paukščių, augalų pasaulis. Žinomiausios liet. formulinės P. apie kietį ir žvirblį, žibinkštėlę ir kibirkštėlę, vištytę, pelytę ir pupelę, ropės rovimą.

Itin meniškos ir gausios yra **stebuklinės P.** Vien magiškais motyvais jų yra apie 200 tipų. Jose pasakojama apie antgamtinius, nepaprastus pasaulius, antžmogiškų galių ir sugebėjimų turinčius veikėjus, stebuklingus daiktus. Jos išsiskiria fantastikos gausumu. Jų veiksmas vyksta neapibrėžtu laiku (pvz., „seniai, labai seniai"), užburtose karalystėse su deimanto giriomis, stiklo kalnais, aukso paukščiais, devyngalviais slibinais, karalių pilyse, užkeiktuose dvaruose ir kt. Jų veikėjai pasižymi nepaprastomis savybėmis — milžiniška jėga, ypatingais protiniais sugebėjimais, nuostabiu grožiu. Stebuklinėms P. ypač būdingi stebuklingi, magiškos galios turį daiktai (pvz., šepetys, iš kurio akimirksniu užauga miškas, rankšluostis, virstąs ežeru arba upe, žiedas, virstąs šuliniu, ir t. t.). Stebuklinėse P. yra daugelio epochų gyvenimo žymių. Jos yra kilusios iš pirmykštės bendruomeninės santvarkos laikotarpio. Mitologinio mąstymo žymių galima rasti slibinų ir raganų, milžinų ir velnių paveiksluose. Žmonių vedybos su gyvuliais, gyvulių pagalba žmonėms rodo totemizmą. Šiose P. taip pat atsispindi senovinis šeimos sudarymo būdas, mirusiųjų kultas ir kt. Stebuklinėms P. turėjo poveikio darbo žmonių svajonės pasigaminti tobulesnius įrankius, įsigyti greitas susisiekimo priemones (pvz., septynias mylias nužengią batai, skrendąs laivas, nepaprastai greitas žirgas), susikurti pasiturimą gyvenimą (pvz., valgių ir gėrimų gausybę teikiąs stalelis, auksinių pripurtąs avinėlis).

Pagal siužetus ir veikėjus skiriamos šios stebuklinių P. grupės: 1) pasakos apie kovas ir išsivadavimą iš antgamtinių priešininkų; 2) apie nepaprastas vedybas; 3) apie brolį kvailutį ir jo padėjėjus; 4) apie našlaičius ir kitus skriaudžiamuosius; 5) apie negirdėtus nuotykius ir atsitikimus; 6) apie žmogų, kuris nugali velnią ir mirtį; 7) apie teisingą vargšą ir gobšų turtuolį. Pirmosios grupės pasakose vaizduojamos kovos su slibinais, milžinais, velniais ir kitomis pikto jėgomis. Fantastiniais vaizdais jos atspindi pirmykščio žmogaus susidūrimą su gamtos jėgomis bei kt. gentimis ir paprastai baigiasi teigiamojo veikėjo pergale ir vedybomis (pvz., pasakos apie dvylikagalvio arba devyngalvio slibino nugalėjimą, apie sūnų stipruolį — Joną Meškaausį, Titnagį, Žirnulį, apie užburtą dvarą, baimės ieškojusį sūnų, brolių gelbėtoją seserį ir kt.). Su totemizmu susijusios P. apie nepaprastas vedybas, sužadėtinę varlę, katę, pelę, jaunikį baltąjį vilką, lokį, žaltį, ežį. Jos taip pat

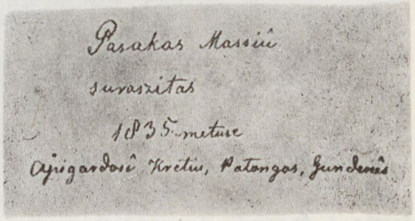

Pasaka. S. Daukanto rankraštinio rinkinio „Pasakos Masių" (1835) titulinis puslapis

atspindėjo žalčio kultą, o vėliau reiškė ir žmogiškuosius konfliktus tarp jaunosios ir jaunojo šeimų, tėviškės ilgesį ir meilę vyrui ar žmonai bei vaikams. Tai klasikinės liet. pasakos: „Eglė žalčių karalienė", „Gulbė karaliaus pati", „Baltasis vilkas", „Gulbelės seselės", „Žuvų, žvėrių ir paukščių karaliai", „Mergelė uogelė", „Jaunoji iš pirties" ir kt. Ne mažiau vertingos P. apie trečią brolį, arba brolį kvailutį, kuris pasirodo už visus protingesnis, ir stebuklinguosius jo padėjėjus — kalbantį žirgą, aukso paukštį, maisto teikiantį stalelį, lazdą, kuri pati muša, ir kt. Jose pastebimas palankumas paprastam, skriaudžiamam, nelaimingam žmogui. Prie gražiausių priklauso ir pasakos apie blogą pamotę, pamotę raganą ir ujamą našlaitę („Sigutė", „Dvylika brolių, juodvarniais lakstančių", „Jurgiukas ir Elenytė", „Našlaitė ir raganos duktė", „Našlaitė Elenytė ir Jonukas aviniukas", „Devynių brolių sesuo ir devyngalvis" ir kt.). Jos yra kilusios giminineje santvarkoje, formuojantis šeimai, ir atspindi turtinės nelygybės atsiradimą. Klasinėje visuomenėje našlaitės paveikslu parodomi išnaudojamieji ir liaudies užuojauta jiems. Nemaža pasakų yra apie nepaprastą herojų ir jo nuotykius: jaunuolį, išeinantį ieškoti bėdos ir nugalintį baisų vienaakį; vaikiną, tarnaujantį ištisus metus už tris grūdus; auksinę žuvelę, senį ir senę, pupos stiebu įlipusius į dangų; nykštuką jaučio ausyje ir kt. Čia skirtinos didaktinės P., teigiančios sveiką prigimtį ir natūralų gyvenimo būdą (pvz., pasakos apie tris račius ir jų pilvus; vyruką, kuris įsitikino, kad duona vertingesnė už auksą). Originali stebuklinių P. grupė yra apie kvailą velnią, kurį apgauna protingas žmogus. Buitines P. primena stebuklinės P., vaizduojančios didžturčius ir beturčius. Jose visada laimi teisingas vargšas.

Stebuklinių P. idėjos reiškiamos originalia menine forma, kurioje vyrauja daugiausia fantastiniai vaizdai. Pasakojimo abstraktumas bei sąlygiškumas nevaržo pasakojamų įvykių nei vietos, nei laiko kategorijomis. Mėgstami kontrastai. Griežtai skiriami teigiami ir neigiami personažai. Teigiami personažai

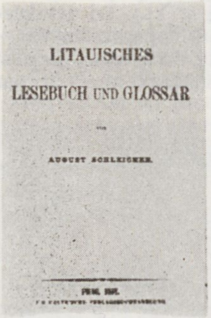

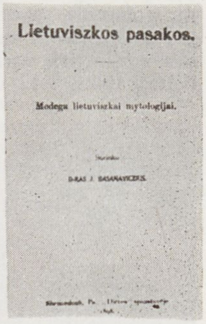

Pasaka. A. Šleicherio „Lietuvių kalbos vadovėlio" (d. 2, 1857) ir J. Basanavičiaus „Lietuviškų pasakų" (t. 1, 1898) tituliniai puslapiai

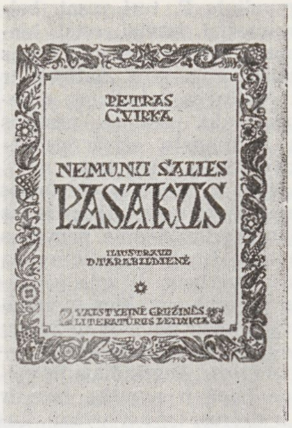

Pasaka. P. Cvirkos „Nemuno šalies pasakų" (1940), S. Nėries „Eglės žalčių karalienės" (1946), K. Borutos perkurtų liaudies pasakų „Dangus griūva" (1965) viršeliai

idealizuojami, o neigiami juodinami. Centr. personažas paprastai būna idealiai geras teigiamas veikėjas: trečias brolis, kvailutis, kareivis, samdinys, stipruolis, podukra. Jiems priešpastatomas žiaurus, klastingas karalius, didžturtis, turtingas vyresnysis brolis arba žmogžudžiai. Teigiamos veikėjos moterys nepaprastai patrauklios, neigiamos — nedoros, kerštingos, pavydžios. Teigiamiems visada padeda stebuklingi padėjėjai: antgamtinių sugebėjimų būtybės, užkerėti žirgai, stebuklinga karvė, avinėlis, vilkas, šuniukas, katinukas, gyvatė, varnos, žuvys, bitės, skruzdės ir stebuklingi daiktai — staltiesė, kilimas, krepšys, lazda, kepurė, siūlų kamuolys, rankšluostis.

Apie nepaprastus veikėjo nuotykius pasakojama **nuotykių pasakose.** Šių P. veikėjai veikia real. pasaulyje. Gyvenimiškomis situacijomis ir veikėjais nuotykių pasakos artimos buitinėms. Jose daug netikėtumų, nelauktų sutapimų, atsitiktinumų. Nuotykių pasakų veikėjai — aukštos kilmės ir paprasti žmonės: karalius, kun-štis, artojas, siuvėjas, kurpius, piemuo, virėjas, kareivis, našlė, elgeta. Nuotykių pasakos yra vėlesnės kilmės, negu stebuklinės. Vienos jų kilo liaudyje ir paplito sakytinės tradicijos būdu, kitas išpopuliarino knygos. Pagal siužetą ir idėjinį turinį skiriamos šios nuotykių P. grupės: 1) pasakos apie turtingą nuotaką ir vargšą jaunikį; 2) apie ištikimybę, kaltę, likimą; 3) apie lemtingus sutapimus ir gerus patarimus.

Vienas pagrindinių liet. pasakų žanrų yra **buitinės P.** Jų veiksmas vyksta ne fantastiniame pasaulyje, o real. gyvenime, feodalizmo ir kapitalizmo laikų kaime. Buitinėse P. dažniausiai vaizduojami žmonės — valstietis, jo šeimos nariai. Pagal tematiką ir veikėjus skiriamos tokios buitinių P. grupės: 1) pasakos apie ponus, baudžiauninkus, ūkininkus ir bernus; 2) apie dvasininkus ir jų padėjėjus; 3) apie juokingas vedybas ir keistą šeimą; 4) apie įv. išdaigininkus ir apgavikus. Pirmosios grupės pasakose vaizduojama dviejų skirtingų socialinių visuomenės sluoksnių atstovų susidūrimas. Jose ryškus liaudies priešiškumas išnaudotojams. Dvarininką, poną visada nugali, pajuokia paprastas žmogus. Būdinga buitinių P. grupė — populiarios P. apie dvasininkus (kunigus, popus, pastorius, rabinus) ir jų padėjėjus, kurie vaizduojami tamsiomis spalvomis. Šiose P. reiškiamos sveikos, realistiniu pasaulio supratimu pagrįstos pažiūros į gyvenimą, rodomas abejingumas religijai, niekinami dvasininkijos atstovai. Gausu pasakų apie piršlybas, vedybas, vyro ir žmonos savitarpio santykius. Šiose P. smerkiama tinginystė, šykštumas, nenuoširdumas.

Liet. tautosakoje gausu **pasakų be galo.** Tai trumpi kūrinėliai, kurių turinį sudaro vienas neišvystytas motyvas, reiškiąs kurį nors veiksmą ar situaciją ir daug kartų kartojamas (pvz., „Buvo vilkas senas senas, ne taip senas, kaip žilas. Ausys stačios, kojos plačios. Ėjo pro vartus, užkliuvo varčios,— ir vėl sakysim iš pradžios. Buvo vilkas senas senas ir t. t."). Motyvo pabaigą su pradžia jungia specialus žodis ar sakinys, leidžiąs pasakotojui iš teksto pabaigos peršokti į jo pradžią ir kartoti pasaką daug kartų. Šitokia forma pasakos be galo yra artimos formulinėms. Dėl to paties teksto kartojimo pasakos be galo vadinamos dar nuobodulio pasakomis.

Meninė P. forma daug priklauso nuo žanro. Gyvulinėms P. būdinga alegorija, stebuklinėse ypač gausu fantastikos ir jai išreikšti tinkamų poet. priemonių — hiperbolių, epitetų, įvaizdžių. Buitinių P. stilius nuosaikus, kalba paprasta. Palyginti su dainomis, pasakų tekstą mažiau varžo tradicija, dėl to didelę reikšmę turi pasakotojas. Pasakų kompozicija nesudėtinga. Jose mėgstama kartoti veiksmą (paprastai 3 kartus), dažniau kartojama kontaminacija. Įvykiai pasakose dėstomi viena siužeto linija, jose laikomasi erdvės ir laiko vienovės. Kalba artima šnekamajai kasdieninei kalbai. Pasakose labai mėgstami dialogai. Kai kuriuose P. žanruose (pvz., gyvulinėse, buitinėse P.) vyrauja jumoristinis ir satyrinis vaizdavimas.

Iki XIX a. pr. užrašytų liet. pasakų nežinoma. Etnografiniuose, istoriniuose bei kalbiniuose šaltiniuose yra duomenų

tik apie mitologines būtybes (pvz., apie aitvarą, kauką, laumę, perkūną, milžiną ir kt.), minimas pasakojamojoje liet. tautosakoje. S. Daukantas 1824 išverstų ir 1846 išspausdintų Fedro pasakėčių pratarmėje ragino rinkti liet. liaudies pasakas ir bandė jas aptarti. 1835 jis sudarė pirmą žinomą liet. liaudies pasakų rink. „Pasakos Masių" (išsp. leidinyje „Lietuvių tauta", kn. 4, sąs. 3, 1932). Rinkinyje yra 96 pasakos (jų tarpe 10 gyvulinių, 44 stebuklinės ir 20 buitinių). 40 pasakų 1857 pirmą kartą paskelbė A. Šleicheris „Lietuvių kalbos vadovėlyje" („Litauisches Lesebuch und Glossar"). 1846—78 kalendoriuose pasakų paskelbė L. Ivinskis. 49 pasakas išspausdino A. Leskinas ir K. Brugmanas rinkinyje „Lietuvių liaudies dainos ir pasakos" („Litauische Volkslieder und Märchen", 1882). Rinkinio pastabose V. Volneris aiškino, kuo liet. pasakos skiriasi nuo slavų tautų analogiškų P. 84 pasakų rink. „Liaudies padavimai ir pasakos, surinktos Lietuvoje" („Podania i bajki ludowe zebrane na Litwie", 1887) išleido J. Karlovičius. Nemaža pasakų yra M. Davainio-Silvestraičio išleistame rinkinyje „Žemaičių padavimai" („Podania żmujdzkie", 2 d., 1894). 1898 K. Jurkšaitis rinkinyje „Lietuviškos pasakos ir pasakojimai" („Litauische Märchen und Erzählungen") paskelbė liet. pasakų, surinktų R. Prūsijoje. Pasakų su dainuojamais intarpais paskelbė E. Volteris. XIX a. pab. ir XX a. pr., stiprėjant nacionaliniam judėjimui ir kylant susidomėjimui nac. kultūra, iš valstiečių kilusi inteligentija ėmė daugiau dėmesio skirti liet. tautosakai. Pasirodė labai reikšmingų pasakų rinkinių. Pasakas, kaip ir kt. žanrų tautosaką, ėmė organizuotai rinkti 1907 įkurta Lietuvių mokslo d-ja. Pasakos pradėjo dažniau rodytis period. spaudoje. Buvo paskelbti, J. Basanavičiaus parengti, ligi šiol didžiausieji liet. liaudies pasakų rinkiniai („Lietuviškos pasakos", 2 d., 1898—1902; „Iš gyvenimo vėlių bei velnių", 1903; „Lietuviškos pasakos įvairios", 4 t., 1903—05). J. Basanavičius buvo vienas pirmųjų pasakų tyrinėtojų. Pasakas jis panaudojo liet. mitologijai, istorijai, praeities kultūrai aiškinti. J. Basanavičiui uoliai talkininkavo M. Slančiauskas, užrašęs kelis šimtus pasakų.

Buržuazijos valdymo metais mokytojai, studentai, m-lų lit-ros, tautosakos, istorijos būrelių nariai moksleiviai užrašė tūkstančius vertingų P., iš pagrindų papildydami rankraštinius jų fondus (nuo 1930 Tautosakos komisijoje, nuo 1935 Lietuvių tautosakos archyve). Po 1936 dalis pasakų įrašyta į plokšteles. Pasirodė naujų pasakų publikacijų period. spaudoje, tęstiniuose leidiniuose („Tautosakos darbai", 7 t., 1935—40, ir kt.) bei atskirais leidiniais („Mūsų pasakos", 5 t., 1927—32). 1918—40 pasakos maža tetyrinėtos. Pagal A. Arnės ir S. Tompsono „suomių m-los" sistemą J. Balys sudarė „Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogą" („Tautosakos darbai", t. 2, 1936), kuriame suklasifikuota ligi 1935 surinktos paskelbtosios ir nepaskelbtosios P. Nors šis katalogas sudarytas nevienodo kūrinių klasifikavimo pagrindu, vis dėlto jis padeda orientuotis gausioje liet. pasakų medžiagoje.

Taryb. metais daugiau renkamos tokios P., kurių mažiau užrašyta (pvz., pasakos su dainuojamais intarpais, buitinės pasakos ir kt.), kreipiamas didelis dėmesys į užrašymo kokybę. Pokario metais išleistos J. Basanavičiaus „Rinktinės pasakos" (1948), paskelbta pasakų leidiniuose „Lietuvių tautosakos rinktinė" (1954) ir „Lietuvių tautosaka, užrašyta 1944—1956" (1957). Pasirodė J. Dovydaičio parengtas rink. „Lietuvių liaudies pasakos su dainuojamais intarpais" (1957). Apibendrinamojo pobūdžio pasakų rinkiniai yra „Lietuvių tautosakos" III (1965) ir IV (1966) tomai, kuriuose duota visų jų žanrų pavyzdžių. Išleista antibaudžiavinių, antireliginių ir kitokios tematikos pasakų rinkinėlių vaikams, populiarių rinkinių plačioms skaitytojų masėms: pagal S. Daukanto „Pasakas Masių" — keli „Žemaičių pasakų" leidimai, nemaži rinkiniai „Užburta karalystė" (1957), „Mūsų pasakos" (1958), „Gulbė karaliaus pati" (1963). Išėjo liet. pasakų rinkinių rusų, serbų, vokiečių, bulgarų, kinų kalbomis. Pasakų tyrinėtojai stengiasi iškelti pažangius jų momentus. Tokiu požiūriu M. Vymerytė nagrinėjo gyvulines, Amb. Jonynas — buitines P. Visi P. žanrai aptarti „Lietuvių tautosakos apybraižoje" ir „Lietuvių tautosakos" III ir IV tomo įvaduose. Liet. kalbos ir lit-ros in-to tautosakos rankraštyne saugoma apie 56 000 (taryb. laikais surinkta apie 18 000) pasakojamosios tautosakos kūrinių, kurių didelę dalį sudaro pasakos. Yra pateikėjų, iš kurių užrašyta po 100 ir daugiau pasakų. Užrašytų P. iki šiol tepaskelbta nedidelė dalis.

Liet. liaudies pasakos turėjo poveikio rašytinei lit-rai. Pirmiausia liaudies pasakų motyvai panaudoti draminėje kūryboje (A. Fromo-Gužučio „Eglė žalčių karalienė", 1893; Vydūno „Sigutė", 1914; S. Čiurlionienės-Kymantaitės „Dvylika brolių, juodvarniais laksčiusių", 1931). S. Nėris pagal pasakų siužetus sukūrė didelės meninės vertės poemų („Našlaitė", 1940; „Eglė žalčių karalienė", 1940), tautosakos motyvus praturtindama psichologiniu ir filosofiniu atžvilgiais. K. Boruta liet. pasakų motyvus panaudojo romantinėje apysakoje „Baltaragio malūnas" (1945) ir jumoristiniame kūrinyje „Jurgio Paketurio klajonės" (1963), V. Mykolaitis-Putinas — baladėje „Žilvinas ir Eglė". Tautosakiniai siužetai čia interpretuoti laisvai. Pasakų motyvais scenos veikalų sukūrė A. Liobytė („Meškos trobelė", 1956) ir K. Kubilinskas („Molio Motiejukas", 1963). Be pasakų motyvais parašytų originalių kūrinių, rašytojai išleido literatūriškai apdorotų liaudies pasakų rinkinių. Pirmoji tokio pobūdžio knyga buvo V. Pietario „Lapės gyvenimas ir mirtis" (išsp. 1905). Burž. metais literatūriškai apdorotų liaudies pasakų rinkinių išleido S. Nėris („Mūsų pasakos", 1934), P. Vaičiūnas („Aukštaičių pasakos", 1934), A. Giedrius. Ypač reikšmingi P. Cvirkos pasakų rinkiniai (geriausios jo pasakos išspausdintos rinktinėje „Nemuno šalies pasakos", 1947). P. Cvirka iš įv. rinkinių bei rankraščių atrinko ir literatūriškai apdorojo gyvulinių, stebuklinių, buitinių liaudies pasakų. Taryb. metais liaudies pasakų literatūriškai apdorojo K. Boruta („Dangus griūva", 1955), S. Tijūnaitis („Mūsų pasakos", 1958), A. Liobytė („Saulės vaduotojas", 1959; „Nė velnio nebijau", 1965). Ypač populiarios meistriškai eilėmis perkurtos K. Kubilinsko pasakos vaikams („Stovi pasakų namelis", 1957; „Buvo buvo, kaip nebuvo", 1958; „Varlė karalienė", 1962).

Nuo tautosakinių pasakų lit. apdorojimo, nuo pasakų motyvų naudojimo kt. žanrų kūriniuose (poemose, apysakose, pjesėse ir kt.) reikia skirti savarankišką literatūrinės pasakos žanrą. Pasaul. lit-roje plačiai žinomi lit. pasakų kūrėjai H. Andersenas, V. Haufas ir kt. Liet. lit-roje lit. pasaka formavosi, veikiama tautosakos. Todėl čia dažnai nėra griežtos ribos tarp liaudies pasakos apdorojimo, perkūrimo ir originalios pasakos. Vienas pirmųjų lit. pasakų kūrėjų liet. lit-roje buvo P. Cvirka („Apie Giedorių-Kakarykorių ir jo vaikus", „Kaip genys eglę kirto", „Strakalas ir Makalas", „Stebuklingasis šaltinis", „Kiau-

Pasaka. S. Daukanto „Žemaičių pasakų" (1955) ir „Lietuvių liaudies pasakų" rus. leidimo (1964) viršeliai, „Lietuvių tautosakos" III tomo (1965) titulinis puslapis

laitė karalaitė", „Nenuorama jautis", „Sidabrinė kulka" ir kt.). P. Cvirkos lit. pasakos buvo spausdinamos rinkiniuose kartu su literatūriškai apdorotomis liaudies pasakomis. K. Kubilinskas parašė eiliuotų lit. pasakų, bet eilėmis perkurtoms liaudies pasakoms jos neprilygsta. Lit. pasakos žanrą kultivuoja M. Sluckis („Milžinai nenorėjo karaliais būti", 1958; „Ačiū šelmiui akmenėliui", 1963; „Nedėkingas ančiukas", 1964; „Kaip broliai ėjo vėjui tarnauti", 1966), J. Avyžius („Mažos pasakos mažiesiems", 1958; „Geležinis nykštukas", 1962; „Bėkim, žvėrys, pažiūrėti", 1964), S. Tomarienė („Pasakų sparnai", 1962; „Užburtos birbynės", 1964; „Senolės pasakos", 1966) ir kt. rašytojai.

Pasakų herojai, motyvai, siužetai praturtino dailininkų M. Čiurlionio, K. Šimonio ir kitų kūrybą. Pasakų motyvais sukurta skulptūrų, taikomosios dailės kūrinių (pvz., R. Antinio skulptūra „Eglė žalčių karalienė" ir kt.). Pagal pasakas sukurta baletų (pvz., E. Balsio „Eglė žalčių karalienė"). Liet. pasakas iliustravo R. Gibavičius, A. Makūnaitė, A. Surgailienė, D. Tarabildienė, V. Valius ir kt. dailininkai.

Leid.: **A. Schleicher,** Handbuch der litauischen Sprache (Litauisches Lesebuch und Glossar), Bd. 2, Prag, 1857; **A. Leskien, K. Brugmann,** Litauische Volkslieder und Märchen, Strassburg, 1882; **J. Karłowicz,** Podania i bajki ludowe zebrane na Litwie.—„Zbiór wiadomości do antropologji krajowej", t. 11—12, Kraków, 1887; **M. Dowojna-Sylwestrowicz,** Podania żmujdzkie, 2 t., Warszawa, 1894; **K. Jurkschat,** Litauische Märchen und Erzählungen, Tilsit, 1898; **J. Basanavičius,** Lietuviškos pasakos, 2 t., Shenandoah, 1898—1902; **J. Basanavičius,** Iš gyvenimo lietuviškų vėlių ir velnių, Ch., 1903 (III leid., K., 1928); **J. Basanavičius,** Lietuviškos pasakos įvairios, 4 t., Ch., 1903—05 (IV leid., K., 1928); Lietuvių pasakos, V., 1905; **H. Scheu, A. Kurschat,** Pasakos apie paukščius. Žemaitische Tierfabeln, Heidelberg, 1913; **J. Basanavičius,** Levas lietuvių pasakose ir dainose, V., 1919; Mūsų pasakos, t. 1—5, K., 1927—32; **S. Daukantas,** Pasakas Massių.—„Lietuvių tauta", kn. 4, sąs. 3, V., 1932; **S. Daukantas,** Žemaičių pasakos, K., 1947; **J. Basanavičius,** Rinktinės pasakos K., 1948; Lietuvių tautosakos rinktinė, V., 1954; **S. Daukantas,** Rinktiniai raštai, V., 1955; **S. Daukantas,** Žemaičių pasakos, V., 1955; Lietuvių tautosaka, užrašyta 1944—1956, V., 1957; Užburta karalystė, V., 1957; **J. Dovydaitis,** Lietuvių liaudies pasakos (Su dainuojamais intarpais), V., 1957; **S. Tijūnaitis,** Mūsų pasakos, V., 1958; Gulbė karaliaus pati, V., 1963; „Lietuvių tautosaka" (Pasakos), t. 3—4, V., 1965—67.

Lit.: Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogas.—„Tautosakos darbai", t. 2, K., 1936; **М. Вимерите,** Идейная и тематическая общность литовских и словянских сказок о животных.— «Краткие сообщения Института этнографии АН СССР», т. 12, М., 1950; **D. Sauka,** Salomėjos Nėries kūryba, V., 1957 [skyrius „Poemos-pasakos"]; **Amb. Jonynas,** Klasių kovos atspindžiai lietuvių tautosakoje, V., 1957; **Amb. Jonynas,** Lietuvių tautosaka pokario metais.— Lietuvių tautosaka, užrašyta 1944—1956, V., 1957; **Amb. Jonynas,** Baudžiauninkų kovos prieš feodalus atspindžiai buitinėse lietuvių liaudies pasakose.—„LTSR MA darbai", 1958, A 1; **K. Grigas,** Simono Daukanto lietuvių tautosakos rinkiniai ir leidiniai.— Ten pat; **S. Litvinaitė,** P. Cvirkos pasakos.—„Literatūra", t. 2, V., 1960; **Amb. Jonynas,** Der Kampf der Fronbauern gegen die Gutsherrschaft im Spiegel der litauischen Märchen, Schwänke und Schwankmärchen.—„Deutsches Jahrbuch für Volkskunde", Bd. 7, B., 1961; Lietuvių tautosakos apybraiža, V., 1963; **L. Sauka,** Lietuvių liaudies pasakos (Gyvulinės, formulinės ir stebuklinės pasakos).— Lietuvių tautosaka, t. 3, V., 1965; **J. Linkevičius,** Scenai skirta poezija.—„Pergalė", 1966, Nr. 4; **Amb. Jonynas,** Pasakojamoji lietuvių tautosaka.—„Lietuvių tautosaka", t. 4, V., 1967.

PASAKĖČIA — trumpas, dažniausiai eiliuotas epinis didaktinis kūrinys. Pamokomasis arba satyrinis turinys pasakėčioje reiškiamas alegorine forma. P. veikėjai būna ne tik žmonės, bet ir gyvuliai, augalai, daiktai. P. dažnai užbaigiama aforistiškai suformuluota pamokomąja išvada — moralu. Kartais moralas būna P. pradžioje. P. buvo kuriamos senovės Graikijoje (Ezopas, VI—V a. pr. m. e.), Romoje (Fedras, I a.), Indijoje (rink. „Pančatantras", III a.). Žymūs naujesniųjų laikų pasakėtininkai buvo Ž. Lafontenas (XVII a.) ir I. Krilovas (XVIII a. pab.—XIX a. pr.). Pasakėčių yra sukūrę ir taryb. rašytojai (D. Bednas, S. Michalkovas ir kt.).

Liet. lit-roje P. žinoma nuo XVIII amžiaus. J. Šulcas proza išvertė į liet. kalbą ir išleido 10 Ezopo pasakėčių („Ezopo pasakėčios", 1706). Iš dalies sekdamas antikos autoriais, pasakėčių hegzametru parašė K. Donelaitis (išliko 6). Meniniu vertingumu pasižymėjo S. Stanevičiaus pasakėčios (išspausdintos kartu su Donelaičio pasakėčiomis 1829). Jose pirmą kartą liet. lit-roje pavartota įv. ilgio eilutė, padedanti išryškinti P. žanrui būdingą šnekamąją intonaciją („Aitvarai", „Lapė ir žąsys"). Naudodamasis antikinėmis, t. p. prancūzų rašytojo Ž. Lafonteno bei lenkų rašytojo I. Krasickio pasakėčiomis, A. Tatarė parašė P. žanrui artimų didaktinių pasakojimų („Pamokslai išminties ir teisybės", 1836). S. Daukantas išvertė į liet. kalbą Fedro pasakėčių ir išleido jų rinkinį („Fedro pasakos", 1846), kurio įvade aptarė kai kuriuos P. teorijos klausimus. XIX a. pirmojoje pusėje socialine tematika pasakėčių parašė A. Savickis, politine — Kipr. Nezabitauskis. XIX a. antrojoje pusėje P. žanrą kultivavo J. Želvavičius-Želvys („Pasakos", 1863), V. Ažukalnis-Zagurskis, 1863 sukilimo dalyviai tremtiniai: J. Dovydaitis, J. Anusavičius (parašęs pasakėčių, atspindinčių carinę smurto politiką), A. Jasevičius. L. Ivinskio „Kalendoriuje" (1878) paskelbta keletas anoniminių pasakėčių. XIX a. pab. ir XX a. pr. pasakėčias (I. Krilovo, I. Krasickio) laisvai vertė ar originalias rašė J. Užupis, J. Miliauskas-Miglovara, T. Žičkus, P. Arminas-Trupinėlis, K. Sakalauskas-Vanagėlis. Daugelis P. Armino-Trupinėlio ir K. Sakalausko-Vanagėlio laisvai verstų pasakėčių pasižymėjo poet. išraiškingumu ir buvo spausdinamos chrestomatijose („Keleiviai ir šunes", „Arkliai", „Lapė ir liūtas", „Gaidys ir deimantas", „Genys ir dagilis", „Ponas ir šuo" ir kt.). Anticarinio turinio pasakėčių sukūrė V. Kudirka („Šiaučius ir gizelis", „Žvirbliai ir kaliausė").

XX a. išaugus stambesniesiems epiniams žanrams, P. vaidmuo liet. lit-roje sumažėjo. Pasakėčias rašė ir period. spaudoje skelbė daugiausia atsitiktiniai, lit-roje plačiau nepasireiškę autoriai. Vienose jų, ypač skirtose vaikams, vyravo abstrakčios etinės temos, kitose buvo liečiamos įvairios visuom. gyvenimo aktualijos. Taryb. metais pasakėčių, daugiausia satyr. pobūdžio, parašė T. Tilvytis, Alb. Žukauskas, A. Pabijūnas ir kt. autoriai. Jos skelbiamos žrn. „Šluota" ir kt. period. leidiniuose.

PASAKOJIMAS — nedidelės apimties tautosakinės prozos kūrinys, kuriame vaizduojami netolimos praeities ar dabarties tikri įvykiai, konkretūs atsitikimai. Pasakojime visada pabrėžiama, nors ir nevengiant fantastikos, įvykio tikrumas, nurodoma atsitikimo vieta: kaimas, sodyba, dvaras, pieva, slėnis, miškelis, upė, šaltinis, žmonių vardai, pavardės, tolesnis jų likimas. Šiuo atžvilgiu P. artimas atsiminimams. Nuo paprastų kasdieninės kalbos pasakojimų bei atsiminimų tautosakinis P. skiriasi tuo, kad jame vaizduojami tipiški kurio nors laikotarpio įvykiai, kalbama apie žmones, palikusius pėdsakus didesnės ar mažesnės apylinkės istorijoje, piešiamos būdingos gyvenimo situacijos. Kai kurie P. artimi buitinėms pasakoms ir padavimams. Daugelio jų gyvavimo ribos siauros, jie plačiau nepaplinta, o atsiradę tuojau vėl išnyksta. Liet. tautosakoje skiriami keli ryškesni P. ciklai. Gausu pasakojimų apie baudžiavos laikus: dvarininkų žiaurumą ir savavaliavimą, baudžiauninkų priešinimąsi ir kerštą ponams. Populiarūs P. apie rekrutų gaudymą ir slapstymąsi. Pasakojimuose atsispindi 1812 karas, 1831 ir 1863 sukilimai, 1905—07 revoliucija, I pasaul. karas, D. Tėvynės karas ir t. t. Pasakojimuose apie baudžiavos laikus ypač ryški socialinė tema. Meniniu atžvilgiu pasakojimai nevienodos vertės. Daugumas jų neturi nusistojusio siužeto ir poet. formos. Vaizdavimo centre yra vienas koks faktas, vyrauja valstiečių gyvenimo tematika. Pasakojime nėra tradicinių pasakų vaizdų, įvaizdžių, posakių. Personažai negausūs, ryškiai pasiskirstę į teigiamus ir neigiamus. Pasakojimai parodo liaudies požiūrį į įv. įvykius. Jie turi nemažą pažintinę vertę kaip etnografijos ir istorijos šaltinis. Liaudies P. yra įėję į lit-rą. Pavyzdžiui, P. elementų randama G. Landsbergio-Žemkalnio dramoje „Blinda svieto lygintojas", Žemaitės („Stebuklai", „Monologas caro tarno", „Du kankintiniai", „Iš baudžiavos laikų" ir kt.), A. Vienuolio („Arkliavagio duktė", „Mano krikšto tėvo kumeliukas", „Astronomas Šmukštaras" ir kt.) apsakymuose, V. Mykolaičio-Putino romane „Sukilėliai" ir kt. rašytojų kūryboje. Liet. pasakojimų paskelbta nedaug. Daugiausia jų sukaupta Liet. kalbos ir lit-ros in-to tautosakos rankraštyne.

Lit.: Lietuvių tautosakos apybraiža, V., 1963; **Amb. Jonynas,** Pasakojimai lietuvių tautosaka.— Lietuvių tautosaka, t. 4, V., 1967.

PASANDRAVỸS — kaimas Raseinių rj., Žaiginio apyl., 14 km į š. r. nuo Raseinių, prie Luknės (Dubysos intako) ir Sandravos santakos. 50 gyv. (1959). P. pakraščiu eina Raseinių—Baisogalos kelias. 1862 Pasandravyje gimė poetas Maironis.

Pasandravys. Paminklas Maironiui

PASÁRGĖ (Passarge) Liudvigas [1825. VIII.6 Volitnike (netoli Aismarių, R. Prūsijoje) — 1912.VIII.19 Lindenfelse (VFR, Heseno provincija)] — vokiečių rašytojas ir vertėjas. Studijavo teisę, dirbo teisėju Heiligenbeilyje, Karaliaučiuje. Daug keliavo po Europą. Mokėjo keliolika kalbų. Išleido kelionių aprašymų, poezijos ir novelių rinkinių. Išvertė į vok. kalbą H. Ibseno, B. Bjornsono, J. Berjesono kūrinių, norvegų baladžių, persų komedijų. Kelionių knygoje „Iš Pabaltijo" („Aus baltischen Landen", 1878) rašė apie K. Donelaitį, Tolminkiemį, liet. liaudies dainas, L. Rėzą, Kuršių neriją ir kt. Pateikė papildomų žinių apie K. Donelaičio gyvenimą iš jo užrašų „Visokios patikimos žinios mano įpėdiniui". Išvertė į vok. kalbą ir 1894 išleido K. Donelaičio „Metus" ir kt. kūrinius, vertimo pratarmėje apibūdindamas lietuvių poeto gyvenimą, kūrybą, asmenį. Šis leidinys — pirmas visos K. Donelaičio kūrybos vertimas į kitą kalbą.

Vert.: **Christian Donalitius,** Litauische Dichtungen, Halle, 1894.

„PASAULĖŽIŪRA IR GYVENIMAS" — laisvamaniškas dvisavaitinis laikraštis, ėjęs 1934—35 Kaune. Iš pradžių ėjo „Pasaulėžiūros" pavadinimu. Redagavo N. Indrašius.

„PASÁULIO LIETÙVIS" — buržuazinis mėnesinis žurnalas, ėjęs 1937—40 Kaune. Leido D-ja užsienio lietuviams remti. Nagrinėjo liet. emigracijos klausimus, informavo apie emigrantų gyvenimą įvairiose pasaulio šalyse.

PASĖDIS — feodalinės Lietuvos valstybės valstiečio prievolė aprūpinti maistu ir pašaru bei apdovanoti į valsčių atvykusį kun-štį ir jo vietininką, tarnautojus, palydovus. Žodis „pasėdis", teisingai arba iškreiptai užrašytas, pateko į Lietuvos D. Kun-stės aktus. Iš pradžių jis reiškė viešėjimą, vėliau kaimynystėje gyvenančių valstiečių suėjimą alaus išgerti, pasišnekėti, geriems kaimyniniams santykiams pareikšti. Ankstyvojo feodalizmo laikais valstiečiai turėjo priimti ir vaišinti kun-štį arba jo vietininką ne atskirai kiekvienas kiemas, bet visi aplinkiniai gyventojai drauge. Paukščius, mažesnės vertės maisto produktus kiekvienas valstietis duodavo iš savo ūkio, bet gyvulius (meitėlį, veršį) turėdavo bendrai įgyti daugiau valstiečių, padarę savo tarpe pinigų *mezliavą*. Lietuvos D. Kun-stės rusų žemėse P. buvo vadinami poliudijomis. Stiprėjant feodaliniams santykiams, pasėdžiai Lietuvoje nyko, iš jų atsiskyrė mezliava ir stacija (stovyklos mokestis), kaip atskiros duoklės. XVI a. P., kaip prievolė, buvo panaikinta. Mezliava buvo atiduodama pinigais, o stacija — pasėdžiui duodamų produktų ir kt. gėrybių sumos ekvivalentas — valstiečių sugabenama į valsčiaus centrą. P. vaišes ir duokles didysis kun-štis ketino normuoti, nes pajamas iš jų dažniausiai pasisavindavo vietininkai, kurie ta proga tiesiog apiplėšdavo valstiečius. Žygimantas Senasis 1538.VII.31 raštu ne tik nustatė P. skaičių ir mezliavų bei stacijų dydį, bet ir įsakė, kad valdininkai, atvykę pasėdžio, papietautų ir, pernakvoję bei rytą pavalgę, išvažiuotų. Anksčiausiai (1527) P. buvo panaikinti Žemaitijoje, įvedant žagrių mokestį, imamą nuo kiekvienos jaučių žagrės po 7,5 grašio, o nuo arklio žagrės po 7,5 grašio ir po 5 grašius nuo tų, kurie naudojosi žeme, bet neturėjo nei jaučių, nei arklio. Aukštaitijoje pajamos iš P. buvo sunormuotos 1529 dvarų nuostatais (už telyčią liepiama imti 30 grašių, už paršą 20 grašių, už aviną 4 grašius, už gaidį ir 10 kiaušinių 1 grašį). Pinigai turėjo būti įnešami į valdovo iždą. Liko tik pavaišinimo prievolė, kaip feod. priklausomybės ženklas. Bajoras žemvaldys rudenį t. p. lankydavosi pasėdžio pas valstiečius baudžiauninkus, vaišindavosi ir nakvodavo. P., kaip prievolė, galutinai išnyko XVI a. antrojoje pusėje, įvykdžius valakų reformą ir nustačius pagr. prievoles nuo dirbamos žemės ploto, t. y. valako. P. važinėjimo tradiciją iš feodalizmo epochos išsaugojo katalikų bažnyčia, pavadinusi tai kalėdojimu.

Lit.: **K. Jablonskis,** Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje, K., 1941 [p. 171—180]; **J. Jurginis,** Baudžiavos įsigalėjimas Lietuvoje, V., 1962 [p. 176—202].

PĀSERNINKAI — kaimas Lazdijų rj., Seirijų apyl., 3 km į p. nuo Seirijų, prie kelio į Veisiejus, Seirijo ežero v. krante. 238 gyv. (1959). Iš p. v. prieina Bestraigiškės miškas. Pr. m-la (nuo 1945).

„PASIUNTINỸS" — **1.** Evangelikų reformatų laikraštis, ėjęs 1911—13 Vilniuje.

2. Mėnesinis evangelikų reformatų laikraštis, ėjęs 1919—20 Čikagoje.

3. Mėnesinis JAV lietuvių žurnalas, ėjęs 1937—38 Geryje (Indianos valstija). Skirtas daugiausia statistikai.

„PASIUNTINỸSTĖS LÁIŠKAS" — baptistų laikraštis, ėjęs 1903—10 Tilžėje. Iki 1908 redagavo D. Kalvaitis, vėliau — D. Skėrys. Iš pradžių ėjo kas mėnesį, vėliau — kas 3 mėnesiai.

„PASIUNTINỸSTĖS LAIŠKĒLIS" — protestantų laikraštis, ėjęs 1875—1900 Tilžėje. Redagavo F. Kelkis, M. Kybelka ir kt. 1900 pavadintas „Pasiuntinystės knygelėmis", 1909 — „Pasiuntinystės laišku tavo prieteliui" ir kt. Spausdintas Tilžėje, Bitėnuose (Pagėgių rj.), Klaipėdoje. Iš pradžių ėjo kas mėnesį, vėliau dukart per mėnesį ir kartą per metus.

„PASIUNTINỸSTĖS PRIĒTELIS" — protestantų laikraštis, ėjęs kas trys mėnesiai 1904—08 Tilžėje. Leido Vangemano misionierių d-ja, redagavo kun. Redmeris.

PASKÀ Stasys [g. 1920.X.24 Radviliškyje] — aktorius, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1954). 1937 baigė Radviliškio prog-ją, vėliau Panevėžio dramos teatro studiją. 1940—45 Panevėžio dramos teatro, 1945—49 Žemaičių dramos teatro Telšiuose, nuo 1949 Šiaulių dramos teatro aktorius. Nuo 1949 TSKP narys. Režisavo L. Šarogradskio ir J. Kobrino „Pavasario sielvartus" (1959), M. Segalovičiaus „Nakties serenadą" (1961).

Vaidmenys: Alna (P. Vaičiūno „Prisikėlimas"), Teterevas (M. Gorkio „Miesčionys"), Virpša (A. Griciaus „Karšta vasara"), Astrovas (A. Čechovo „Dėdė Vania"), Rankas (H. Ibseno „Nora"), Pilypas II (F. Šilerio „Don Karlas"), Kitsas (A. Parnio „Afroditės sala"), Šarūnas (V. Krėvės „Šarūnas"), Leninas (M. Šatrovo „Liepos šeštoji") ir kt.

PASKARBÌŠKIAI — kaimas Šilalės rj., Piliakalnio apyl., 13 km į v. nuo Šilalės, 7 km į p. nuo Kvėdarnos. 59 gyventojai (1959). Pradinė mokykla (nuo 1924).

PASKÌENĖ Ieva [**Gurinaitė;** g. 1916.I.12 Jazdaukiškiuose (Plungės rj.)] — aktorė. 1932 baigė Žemaičių Kalvarijos (dab. Varduva, Plungės rj.) ž. ū. m-lą. 1937—1940 dirbo Telšių ligonių kasoje. Padėdavo antifašistams slėpti neleg. lit-rą. 1941 pasitraukė į Jaroslavlio sritį. 1942—44 dalyvavo Lietuvos TSR Valstybinių meno ansamblių chore ir dramos būrelyje. 1945—49 Telšių, nuo 1949 Šiaulių dramos teatro aktorė. Nuo 1951 TSKP narė.

Vaidmenys: Janikė (A. Rūko ir K. Inčiūros „Petras Kurmelis", pagal Žemaitės apsakymą), Džesi (K. Simonovo „Rusų klausimas"), Ciepa (J. Rainio „Pūsk, vėjeli"), Ana (M. Gorkio „Vasa Železnova"), Mezaljansova (V. Majakovskio „Pirtis"), Raudonauskienė (S. Čiurlionienės-Kymantaitės „Pinigėliai"), Spiridonova (M. Šatrovo „Liepos šeštoji") ir kt.

PĀSKYNAI — kaimas Jurbarko rj., Vadžgirio apyl., 13 km į p. r. nuo Eržvilko, 3 km į p. nuo Vadžgirio; kolūkio centras. 272 gyv. (1959). P. pakraščiu teka Vidaujaitė (Vidaujos deš. intakas). Iš p., v. ir r. kaimą supa Šim-

kaičių ir Lapgirių miškai. Yra Šapališkės pr. m-la (nuo 1928).

PASKOLOS — skolininko nuosavybėn perduodami pinigai bei daiktai, kurių tą pačią sumą bei tokį pat kiekį, suėjus nustatytam terminui, skolininkas privalo grąžinti skolintojui su palūkanomis arba be jų. Kapitalizmo sąlygomis P. operacijos paprastai atliekamos vekseliais, obligacijomis ir kitais įvairiais vertybiniais popieriais. Imperializmo laikotarpiu kapit. valstybėse ypač paplitusios valstybinės P. — kreditu paremtas lėšų įtraukimo į valst. biudžetą būdas. Tokios P. dažniausiai leidžiamos valst. biudžeto deficitui padengti, ginklavimuisi finansuoti ir kt. tikslais, jos yra antiliaudinio pobūdžio. Tarybų Sąjungoje pinigines P. kaip kreditą valst. ir koop. įmonėms bei ūkinėms org-joms teikia bankai, o atskiriems piliečiams — bankai, lombardai, savišalpos kasos. Valstybinės P. Tarybų Sąjungoje, soc. šalyse naudojamos darbo žmonių santaupoms, iš dalies kai kurių valst. org-jų sankaupoms bei laikinai laisvoms lėšoms įtraukti į biudžetą visos liaudies interesais.

Lietuvoje feodalizmo laikais valstybė ėmė P. iš didikų (jie už tai kaip įkaitą gaudavo dvarų bei valstiečių), dažnai ir iš žydų bendruomenių (jos kartais sutikdavo atsiimti skolą natūra: druska, medumi, javais, arkliais). Iki XVIII a. paskutinio dešimtmečio iš Lietuvos iždo įv. terminais buvo išmokėta 7,2 mln. auksinų Žečpospolitos skolų (liko nesumokėta 440 000 auksinų). 1794 sukilimo metu mėginta išleisti iki tol nepraktikuotą Lietuvoje visų gyventojų P., imamą ne tik grynais pinigais, bet ir sidabriniais daiktais, tačiau iš jos didesnės naudos negauta. Lietuvos D. Kun-stėje bankinės P. neišsivystė. Nuo XVIII a. pab., Lietuvą prijungus prie Rusijos, valstybės P. pasidarė reguliarios. Realizuotų Lietuvoje valstybinių P. įplaukos ėjo į Rusijos valst. biudžetą. Kaizerinės okupacijos metais (1915—18) Lietuvos gyventojai buvo verčiami pirkti Vokietijos karo P. obligacijas bei iždo lakštus. 1916 vok. okupantai iš Vilniaus gyventojų pareikalavo 1 mln. markių paskolos, kurios negavę, numatė priversti vilniečius tokią pačią sumą sumokėti mokesčiais. Įsikūrus Lietuvoje Tarybų valdžiai (1918—19), esant sunkiai fin. padėčiai, iždo kredito bei avansų forma buvo gauta P. iš Tarybų Rusijos. Burž. Lietuvos valdžia pirmąsias P. (1918—19) gavo iš Vokietijos (115 mln. markių), JAV (4,2 mln. dolerių) ir kitų kapit. šalių. Tos P. gautos apmokėti už atsiųstus iš atitinkamų šalių ginklus ir kt. Vakarų imp. valstybės P. suteikė, siekdamos padėti Lietuvos buržuazijai nuslopinti Tarybų valdžią, padaryti Lietuvą priklausomą nuo kapit. kraštų ūkiniu bei politiniu atžvilgiu. 1920 buvo išleista dvidešimčiai metų 5 mln. dolerių 5½% P., o 1921 — dešimčiai metų 1,5 mln. dolerių 5% P., abi jos buvo realizuojamos JAV gyvenančių Lietuvos išeivių tarpe (iš pirmosios paskolos įplaukė 1,8 mln. dolerių). 1930 už perleistą fiskalinį degtukų monopolį iš tarptautinio Kroigerio koncerno filialo (Švedų degtukų akc. b-vės) buvo gauta 35 metams 6 mln. dol. P. (1932 sutartimi 4,5 mln. dol.) ipotekiniam kreditui praplėsti. Be to, buvo gauta ir smulkių užsienio P. įrengimams apmokėti. 1919—1920 burž. valdžia išleido 1—3 metų terminui dvi 130 mln. markių (auksinų) 4,5% ir 3,6% vidaus paskolas. 1921—23 realizuota už 36,6 mln. markių (auksinų) 4,8% valstybės iždo P. lakštų, išleistų 8 metams. 1935—36 išleistos dešimčiai metų dvi 33 mln. lt 4,5% vidaus P., 1939 — vėl dvi P.: 5 metams 5 mln. lt 4,5% vidaus P. ir dešimčiai metų 50 mln. lt 4,5% Vilniaus P. (1940.I.1 jos buvo realizuota už 19,8 mln. lt). 1937—1938 buvo leidžiami valstybės iždo trumpalaikiai (ne ilgesnio kaip 5 metų termino) pasižadėjimo lakštai (1940.I.1 apyvartoje jų buvo už 17,1 mln. lt). Valstybės iždo skola 1940.I.1 sudarė 134 mln. lt (tame tarpe užsienio skola 68,9 mln. lt). Nuo 1930 ipotekinis Žemės bankas leido įkaito P. lakštus, kurių apyvarta 1940.I.1 pasiekė 84,6 mln. lt (dauguma jų priklausė Finansų m-jai).

1940—41 Tarybų Lietuvoje buvo platinamos TSRS valstybinių P. 1938 metų 3% vidaus išlošiamosios ir III penkmečio leidimų, o 1944—45 — 1938 metų 3% vidaus išlošiamosios ir IV valstybinės karo P. obligacijos. 1946—56 TSRS išleista 11 valstybinių liaudies ūkio vystymo P., o 1957 5 metų 2% valstybinė liaudies ūkio vystymo P. Jos visos buvo realizuojamos ir Lietuvos TSR. Nuo 1958 Tarybų Sąjungoje valstybinės P., kurias pasirašo gyventojai, neleidžiamos. Taupomosios kasos parduoda gyventojams (TSRS Finansų m-jos nustatyta kaina) ir perka iš jų nominaline verte valstybinės 3% vidaus išlošiamosios P. obligacijas. Šios P., kaip ir ankstesnių valstybinių P. (pasirašomų gyventojų), dalis įplaukų atskaitoma į Lietuvos TSR valst. biudžetą.

Lit.: Lietuvos TSR istorija, t. 1, V., 1957; Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 3, V., 1958; **A. Žilėnas**, Valstybinis kreditas kapitalistinėse šalyse, V., 1967.

„PĀSLAS" — mėnesinis evangelikų laikraštis, ėjęs 1922—34 Čikagoje.

PASODNIÑKAI — kaimas Širvintų rj., Gelvonų apyl., 15 km į v. nuo Širvintų, 6 km į p. nuo Gelvonų, Širvintos deš. krante. 158 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1925). Prie kaimo yra piliakalnis, vad. Batarėja. Jo papėdėje pastebima sen. gyvenvietės pėdsakų. Kaimo apylinkėse aptikta akmens amžiaus gyvenviečių liekanų. Rasta akmeninių bei titnaginių dirbinių.

PASPENGLIŲ̃ PÉLKĖ — pelkė Trakų rj., 7 km į p. r. nuo Onuškio, tarp Gruožio ir Spenglos ežerų. Plotas 136 ha. Ežerinės kilmės kupstuota raistinė žemapelkė, apie 3 km ištįsusi iš š. v. į p. r. Durpių klodo didž. storis 4,2 m, vid. 1,6 m. Durpės žemapelkinės, raistinės. Vid. susiskaidymas 30%, vid. peleningumas 15,8%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo storis iki 9,7 m.

PASPĖRIAĨ — kaimas Širvintų rj., Jauniūnų apyl., 11 km į š. v. nuo Maišiagalos, 5 km į š. r. nuo Kernavės; kolūkio centras. 189 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs Spėros ež. r. krante. Kuriasi nauja kolūkio gyvenvietė. Parduotuvė, kultūros namai, biblioteka. 1866 buvo 127 gyv. Burž. nacionalistai 1947 nužudė kaimo taryb. aktyvistus brolius B. ir J. Sinkevičius.

PASTALĨKĖ — pelkė Varėnos rj., 14 km į p. nuo Marcinkonių, 2 km į p. r. nuo Musteikos kaimo, Musteikos miške. Plotas 966 ha (pramoninis 515 ha). Pelkė susidariusi Grūdos ir Katros upių vandenskyroje. Joje prasideda Musteika (Grūdos intakas). Š. rytuose P. susisiekia su Čepkelių raistu. Pakraščiai labai vingiuoti. Daug nesupelkėjusių salų. Paviršius labai pažliugęs. P. — raistinė aukštapelkė. Durpių klodo didž. storis 3,7 m, vid. 1 m. Durpės daugiausia aukštapelkinės, plynraistinės; yra ir žemapelkinių — plynraistinių bei plyninių. Vid. susiskaidymas 30%, vid. peleningumas 6,2%. Ištekliai apie 5,3 mln. m^3. Pelkės š. r. dalis ežerinės kilmės, likusioji — sausuminės.

PĀSTOTĖ — valstiečio prievolė gabenti krovinius ir žmones savo transportu. P. prievolė labai sena. Ji susijusi su stat. medžiagų pilims statyti transportavimu ir kelių taisymu. 1447.V.5 žemės privilegijoje, kurią davė didysis kun-štis Kazimieras Lietuvos dvasininkams, bajorams ir miestiečiams, sakoma, kad perduodami jiems didžiojo kun-ščio valstiečiai atleidžiami nuo prievolių didžiajam kun-ščiui, jų tarpe ir nuo P. Tačiau P. tiesioginiam feodalui valstiečiai ir toliau turėjo vykdyti. Iš dokumento matyti, kad tie buvę kun-ščio valstiečiai anksčiau veždavo pilims statyti akmenis, tašytus rąstus, malkas plytoms arba kalkėms degti, medžiagą naujiems tiltams statyti arba seniems remontuoti ir t. t. Iš kito dokumento matyti, kaip 1545 Anykščių valstiečiai atsisakė vežti šieną į Vilnių valdovo žirgams ir dėl to buvo nubausti. P. skaičius priklausė nuo valstiečio dirbamos žemės kiekio. Iš 1709 surašytų Pamūšio dvaro inventoriuje dvaro valstiečių prievolių dvarininkui matyti, kad valstiečiai nuo kiekvieno valako, be darbo dienų dvarui, turėjo vykti kas metai po 6 kartus su vežimu į Rygą, o jei nevažiavo, tai turėjo už kelionę atidirbti po 6 lažo dienas. Caro valdžios metais valstiečiai irgi turėjo P. prievolę. 1845 Kauno inventorinio k-to inventorių taisyklėse pasakyta, kad dvaruose, kurie yra 200 varstų nuo ž. ū. produktų realizavimo punkto, leidžiama panaudoti valstiečių P. ne daugiau kaip kartą per metus, o dvaruose, kurie yra už 100 varstų, — ne daugiau kaip 2 kartus. Krovinių vienam arkliui turi tekti ne daugiau kaip 20, o porai arklių — ne daugiau kaip 30 pūdų. Už

tokią P., kuri neįskaitoma į lažą, mokama po 3 kp už kiekvieną varstą kelio ten ir atgal. Jeigu P. įskaitoma į lažą, už vieną lažo dieną reikėjo nuvažiuoti 25 varstus kelio be krūvio arba 20 varstų kelio su krūviu. Bet šių taisyklių, tur būt, nebuvo laikomasi. 1856 Jurbarko dvaro valstiečiai rašė carui skundą, iš kurio matyti, kad juos dvarininkai vertė vežioti druską iš Jurbarko į Rygą ir kad tos P. valstiečius labai apsunkindavo, visai nuvarydavo jų arklius. Baudžiavą panaikinus, P. liko kaip valstybinė valstiečių prievolė kelius taisyti, valdininkus, paštą vežioti ir pan. Po I pasaul. karo Lietuvos valdžia ir Lenkijos valdžia Vilniaus krašte paliko valstiečiams P. prievolę. Valstiečiai valsčiaus viršaičio nurodymu turėjo savo transportu gabenti valdininkus, vykstančius tarnybos reikalais, karius, jų bagažą, ginklus ir kt. krovinius. Tarybų Lietuvoje, išsivysčius automobilių transportui, P. išnyko.

Lit.: Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 1, V., 1955.

PĀSTOVIS — ežeras Molėtų miesto r. pakraštyje. Plotas 17 ha, didž. gylis 6,5 m. Ežeras puslankio formos; ilgis 1430 m, didž. plotis 240 m, kranto linijos ilgis 3300 m. Š. ir p. krantai aukšti. Per ežerą teka Siesartis (Šventosios intakas). Ežero pakrantėje vyksta Molėtų gyventojų gegužinės, dainų šventės.

PASTRĖVỸS — kaimas Trakų rj., 12 km į p. v. nuo Vievio, 6 km į p. nuo Elektrėnų, Elektrėnų marių p. krante; apylinkės centras. 135 gyv. (1959). Į v. nuo P. yra Varliuko ež. Malūnas, parduotuvė, ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1960), aštuonmetė m-la (iki 1954 pradinė, 1954—60 septynmetė), kultūros namai, biblioteka (nuo 1957). Prie kaimo, Strėvos kair. krante, buvo 3 m aukščio kalvelė. Joje buvęs senkapis 1951, statant hidroelektrinės užtvanką, sunaikintas. Statybos metu ištirtos 11 kapų liekanos. Mirusieji laidoti XVI—XVII a. Įkapės menkos.

PASTUŠKÕVAS Povilas [1901 Būdose (Anykščių rj.) — 1941 (VI?)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Valstietis. Nuo 1937 Komunistų partijos narys; Beržų (Jonavos rj.) kom. kuopelės sekretorius. 1940—41 ūkinis ir profsąjunginis darbuotojas Jonavoje. Žuvo, traukdamasis į TSRS gilumą.

PASŪDUONỸS — kaimas Kapsuko rj., Jurgežerių apyl., 4 km į š. nuo Kalvarijos. 124 gyv. (1959). Š. pakraščiu teka Sūduonia (Šešupės intakas), r. pakraščiu eina Kazlų Rūdos—Alytaus geležinkelis ir Kapsuko—Kalvarijos plentas. Ist. šaltiniuose P. minimas 1559.

PĀSVAIGĖ — kaimas Telšių rj., Degaičių apyl., 6 km į š. r. nuo Telšių. 157 gyv. (1959). Per kaimą teka Svaigė (Tausalo, Pateklos aukštupio, intakas). Pr. m-la (nuo 1905). Kaimas susikūrė 1905 buvusio P. dvaro žemėje. 1948.XI burž. nacionalistai nužudė P. klubo-skaityklos vedėją komjaunuolį L. Korecą.

PASVALIẼČIAI — kaimas Biržų rj., Smilgių apyl., 7 km į r. nuo Saločių, 9 km į š. v. nuo Pabiržės; kolūkio centras. 377 gyv. (1959). Iš p. prieina Kirdonių miškas. Pr. m-la (nuo 1911).

PĀSVALIO SUTARTÌS — karinė sutartis, sudaryta 1557.IX.14 Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) su Livonijos ordinu. Žlugus Kryžiuočių ordinui, rėmusiam Livonijos ordiną, didėjant Livonijoje klasiniams ir nacionaliniams prieštaravimams, plintant reformacijai ir stiprėjant Livonijos ordino kovai su Rygos arkivyskupu dėl valdžios, Livonijos ordinas XVI a. neteko karinės ir politinės reikšmės, ir Livonija tapo Lietuvos, Lenkijos, Rusijos, Švedijos ir Danijos kovų objektu. Rusija siekė išėjimo prie Baltijos jūros. Pasinaudodama ordino magistro ir Rygos arkivyskupo kovomis dėl valdžios, Lietuva t. p. stengėsi išplėsti savo įtaką Livonijoje. Arkivyskupas, padedamas LDK, tikėjosi įvykdyti sekuliarizaciją ir pasidaryti pasaulietišku kun-ščiu. Ordino magistras norėjo pats juo tapti ir su sau palankiais riteriais 1556 suėmė arkivyskupą ir užgrobė jo žemes. 1557.VIII Lietuvos didysis kun-štis ir Lenkijos karalius Žygimantas Augustas su didele kariuomene patraukė į Livoniją arkivyskupo ir savo šalininkų paremti. Ordino magistras Fiurstenbergas, negalėdamas vykdyti savarankiškos politikos, atvyko jo pasitikti. Pasvalyje jis pasirašė su Žygimantu Augustu kar. sutartį, kuria abi šalys įsipareigojo remti ir ginti viena kitą karo su Rusija atveju, nesudarinėti atskirai su ja sutarčių; ordino magistras pažadėjo neleisti rusų kariuomenės per savo žemes į LDK. Ta proga buvo sureguliuoti nesutarimai kai kuriais klausimais. Rygos arkivyskupas buvo išlaisvintas, jam grąžintos žemės, bet nepatenkintos jo pretenzijos pasidaryti pasaulietišku kun-ščiu. P. s. dar labiau paaštrino tarpt. santykius, ir 1558 prasidėjo Livonijos karas (1558—83).

PASVALỸS — miestas Lietuvos šiaurėje, 35 km į š. nuo Panevėžio, prie Šiaulių—Biržų geležinkelio; rajono centras. 1959 buvo 4248 gyv., 1966 — 4800 gyv.; iš jų 1,3% dirba pramonėje, 7,4% statyboje, 5,3% transporte, 7,2% prekybos, buitinio aptarnavimo ir visuom. maitinimo įmonėse. Miestas stovi Lėvens ir Svalios santakoje. Teritorija (1967) 694 ha; iš jų 276 ha užstatyta, 58 ha žaliųjų plotų. Plano struktūra radialinė. Pagr. gatvių susikirtime yra netaisyklinga keturkampė aikštė. Miesto didesnioji dalis ir centras yra Lėvens deš. krante, mažesnioji (glžk. st. rajonas) — kair. krante. Abi dalis jungia tiltas. P. dalyje yra 2 tiltai per Svalią. Mieste 36 gatvės; bendras ilgis 20 km (5 km grįstų, 6 km asfaltuotų). Komunalinio gyv. ploto yra 13 400 m^2 (167 namai), individualinio 19 500 m^2 (541 namas), žinybinio 1200 m^2 (35 namai). Pagr. gatvėmis kursuoja autobusai (nuo 1964). Yra užmiesčio autobusų stotis (nuo 1959) ir autotransporto kontora. Miesto p. pakraščiu eina Panevėžio—Biržų plentas. Be to, keliai jungia P. su Vabalninku, Joniškėliu, Vaškais. Yra malūnas (past. 1959), sviesto g-la (1960 perkelta iš Talačkonių), duonos kombinatas (1958—67 kepykla), buitinio aptarnavimo kombinatas (1947—62 pram. kombinatas), tarpkolūkinė statybos org-ja, resp. susivienijimo „Lietuvos Ž. ū. technika" skyrius, 100 lovų ligoninė, 25 lovų tuberkuliozinis dispanseris. Prie miesto yra šaltinių, kurių vanduo prisotintas sieros vandenilio; gydomosiomis savybėmis jis panašus į Likėnų šaltinių miner. vandenį. Prie vieno šaltinio 1962 pastatyta 10 vietų balneologinė gydykla. Vidurinė m-la, neakivaizdinė vid. m-la (nuo 1961), vakarinė darbo jaunimo vid. m-la (1945—49 progimnazija, 1949—51 septynmetė), aštuonmetė m-la (1886—1951 pradinė, 1951—61 septynmetė), pradinė mokykla-internatas (nuo 1961), vaikų muzikos m-la (nuo 1959), vaikų sporto m-la (nuo 1960), vaikų darželis, lopšelis, kultūros namai (nuo 1947), bib-

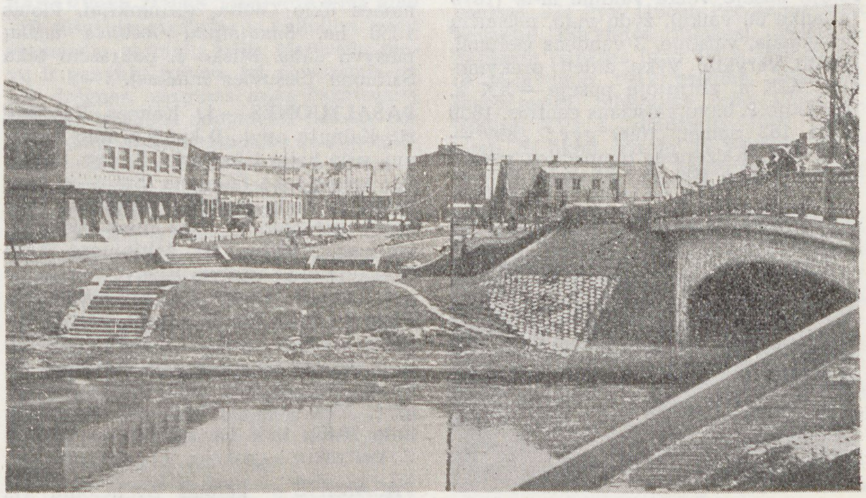

Pasvalys

lioteka (nuo 1947), vaikų biblioteka (nuo 1965), plačiaekranis kino teatras (nuo 1964). Leidžiamas laikr. „Darbas" (1949—61 ėjo laikr. „Stalino vėliava", 1961—62 „Pasvaliečių darbas").

Miesto pietuose, Lėvens dešn. krante, yra 70 ha parkas (pradėtas sodinti 1937). Jame vyrauja eglės ir pušys. Parko p. dalyje yra ežeras su sala, š. dalyje — tiesios beržų alėjos ir aikštelės su sportiniais ir kt. įrengimais vaikų ir suaugusiųjų aktyviam poilsiui. Vasarą parke ir šalia jo organizuojamos vaikų ir jaunimo stovyklos, vyksta rajono dainų šventės.

ISTORIJA. P. apylinkėse žmonių gyventa X—XIII a. Į v. nuo miesto, tarp Migonių, Šimonių ir Sindriūnų kaimų, Mūšos dešn. krante, yra to laikotarpio piliakalnis (jo aikštelė 0,75 ha ploto, pakraščiuose kai kur sutvirtinta pylimu). 1497 didysis kun-štis Aleksandras dovanojo kun. J. Grotui žemės sklypą Svalios ir Lėvens santakoje, leido toje vietoje statyti bažnyčią (past. 1498), kurti miestą, steigti jame parduotuves ir smukles, rengti turgus. Klebonui buvo leista rinkti turgaus rinkliavą, įkurdinti mieste bet kurio luomo žmones, net ir valstiečius, pabėgusius nuo baudžiavos. XVI a. ist. šaltiniuose minimas ir P. dvaras. Nuo XVI a. vidurio P. su aplinkinėmis žemėmis priklausė Vilniaus kapitulai. 1546 Žygimantas Augustas atleido P. gyventojus nuo mokesčio valstybei, o 1559 suteikė jiems daug prekybos lengvatų. P. privilegijas 1586 patvirtino S. Batoras. Prekybinės rinkliavos Pasvalyje ilgą laiką buvo didesnės, negu kituose miesteliuose. 1557.IX Pasvalyje Žygimantas Augustas su Livonijos ordino magistru sudarė kar. sutartį prieš Rusiją. 1581 didesnė P. dalis sudegė. Būdamas prie svarbaus prekybinio kelio į Rygą, P. formavosi kaip derlingo ž. ū. rajono ekonominis centras. Nuo XVIII a. pradžios Pasvalyje pagyvėjo prekyba ž. ū. produktais (javais, linais) ir arkliais. 1775 Pasvalyje buvo 125 miestelėnų namai ir 111 valstiečių namų, 15 krautuvių. 1770 įsteigta parapinė m-la. 1787 pastatyta mūrinė bažnyčia. XIX a. antrojoje pusėje veikė valdinė m-la (1879 ją lankė 60 vaikų), žydų m-la, našlaičių prieglauda, vaistinė, 3 vandens malūnai, spirito varykla; vyko dideli prekymečiai. XIX a. antrojoje pusėje — XX a. pradžioje P. buvo valsčiaus centras. 1859 buvo 183 namai, 1699 gyv.; 1897 — 1894 gyv. Kaizerinės okupacijos metais iš Gubernijos (Šiaulių priemiesčio) į P. nutiestas siaurasis geležinkelis; 1920—22 jis pratęstas iki Biržų ir Šiaulių. 1918 pab. mieste susiorganizavo kom. kuopelė. 1918.XII P. darbininkų ir apylinkių valstiečių susirinkime išrinktas rev. k-tas. Tarybų valdžia Pasvalyje išsilaikė 5 mėnesius. Po I pasaul. karo P. buvo Biržų-Pasvalio aps. centras, vėliau (nuo 1925) vėl tik valsčiaus centras. 1923 buvo 2211 gyv. Mieste vyko dideli turgūs ir prekymečiai; veikė malūnas, vilnų verpykla, kailių apdirbimo įmonė, skerdykla, pieninė, vaisvandenių g-la, elektrinė, „Maisto" b-vės parduotuvė, apie 150 priv. krautuvėlių, ž. ū. kooperatyvas, miškų urėdija, ambulatorija, 2 vaistinės, komercinė g-ja (1922—1923 progimnazija, 1923—31 šešių klasių komercinė mokykla), 2 pradinės mokyklos, knygynas, biblioteka, 2 viešbučiai. Atgaivintos (prieš I pasaul. karą naudotos) gydyklos, įrengtos vonios, namai ligoniams (1933 gydėsi apie 30 žmonių). Pasvalyje ir jo apylinkėse veikė kelios LKP kuopelės (jos priklausė LKP Šiaulių rj. Biržų parajoniui, o nuo 1934 Biržų rajonui). 1941 netoli P. esančiame Žareikių miške hitlerininkai nužudė apie 2000 P. ir aplinkinių miestelių (Krinčino, Vaškų) gyventojų. 1947 P. tapo apskrities, 1950 rajono centru. 1945—66 Pasvalyje pastatyta 216 individualinių, 31 komunalinis, 20 žinybinių gyv. namų, universalinė parduotuvė, restoranas, kino teatras, mokykla-internatas, naujas tiltas per Lėvenį ir kt.

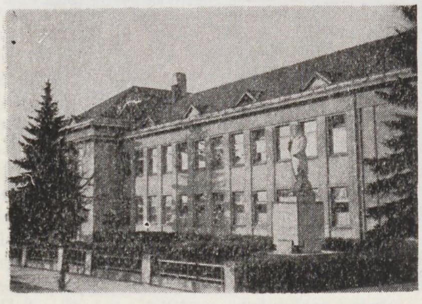

Pasvalio vidurinė mokykla

PĀŠAKARNIS — kaimas Kelmės rj., Tytuvėnų apyl., 4 km į p. r. nuo Tytuvėnų; kolūkio centras. 102 gyv. (1959). Iš r. prie kaimo prieina Tytuvėnų tyrelis, iš p. v.— Naukaimio pelkė. Pr. m-la (nuo 1946), biblioteka (nuo 1950). XX a. pr. kaimo laukuose rasta I—II a. žalvarinė romėniška sparninė segė; ji laikoma Istorijos-etnografijos muziejuje Vilniuje. 1595 ist. šaltiniuose minimas P. palivarkas ir kaimas.

PĀŠALTUONIO MĪŠKAS, Kručkovinė,— miškas Jurbarko rj., 5 km į p. v. nuo Eržvilko. Priklauso Jurbarko miško pramonės ūkio Globių girininkijai. Plotas 1558 ha. *Smalininkų-Viešvilės miškų* masyvo dalis. Miško š. pakraščiu teka Šaltuona (Šešuvies intakas).

PAŠALTUONỸS — **1.** Kaimas Raseinių rj., Kalnujų apyl., 9 km į p. nuo Raseinių, prie kelio į Jurbarką. 75 gyv. (1959). Per kaimą teka Šaltuona (Šešuvies intakas). Felčerių-akušerių punktas (nuo 1960), aštuonmetė m-la (nuo 1961). P. minimas XVIII a. ist. šaltiniuose. 1756 Pašaltuonyje pastatyta bažnyčia.

2. Kaimas Jurbarko rj., Eržvilko apyl., 7 km į v. nuo Eržvilko, prie kelio į Tauragę; kolūkio centras. 52 gyv. (1959). P. pakraščiu teka Šaltuona (Šešuvies intakas). Aštuonmetė m-la (1934—50 pradinė, 1950—62 septynmetė), biblioteka (nuo 1946). 1658 ist. šaltiniuose minima P. vaitystė.

PAŠAMINĖ — kaimas Švenčionių rj., Rieškutėnų apyl., 5 km į š. r. nuo Švenčionėlių; kolūkio centras. 246 gyv. (1959). Iš š. prie kaimo prieina ežeras Šventas ir į jį įtekantis upelis Šaminė, iš v. — Veikūnų miškas. Pastatyta kolūkio ūkinių pastatų, yra pr. m-la (nuo 1909), biblioteka (nuo 1953), kultūros namai (nuo 1957). 1744 pastatyta bažnyčia. 1760 įsteigtas karmelitų vienuolynas (telikę griuvėsiai). 1866 buvo 74 gyv.

PAŠARAĨ. Lietuvoje naudojami augalinės, gyvulinės ir mineralinės kilmės P. **Augalinius P.** sudaro P., pagaminti iš sėjamųjų pašarinių augalų (1953 jų pasėlių buvo 470 000 ha, arba 21,5% viso pasėlių ploto; 1958 — 900 000 ha, arba 40,6%; 1966 — 1 150 000 ha, arba 49,1%), ir pievų bei ganyklų žolė. **Gyvulinius P.** sudaro nenugriebtas pienas, pieno perdirbimo atliekos (nugriebtas pienas, pasukos, išrūgos), pieno produktai (sauso pieno milteliai), mėsos ir žuvies pramonės įmonių perdirbtos atliekos (mėsos, kraujo ir kaulų miltai, žuvų miltai). Iš **mineralinių P.** Lietuvoje gaminami kaulamilčiai (Kaišiadorių klijų f-ke), pašarinė kreida (Šiaulių gelžbetonio konstrukcijų g-loje); kiti miner. P. įvežami iš kitų taryb. respublikų.

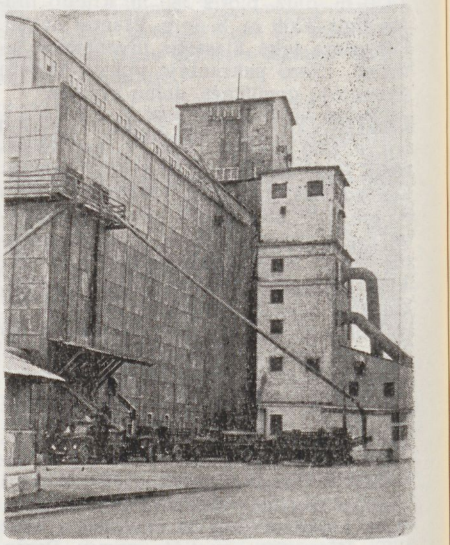

Panevėžio kombinuotųjų **pašarų** g-la

Augaliniai P. skirstomi į sultinguosius, stambiuosius ir koncentruotuosius. Prie **sultingųjų** priklauso žalieji P., *silosas, šakniavaisiai,* gumbavaisiai ir maisto pramonės įmonių atliekos. Didžioji dalis žaliųjų P. (*ganyklų* žolė, daugiametės žolės, pievų atolas, dalis žiemkenčių želmenų) nuganomi, kiti (daugiamečių arba vienmečių žolių šėkas, kukurūzai, pašariniai kopūstai, pašarinės ropės, šakniavaisių lapai) naudojami papildomam šėrimui ganymo laikotarpiu. Silosuojami daugiausia *kukurūzai,* vikių ir avižų mišinys, pašariniai lubinai, pievų žolė, daugiamečių žolių atolas, šakniavaisių bei daržovių lapai. Iš šakniavaisių pašarams naudojami pašariniai, cukriniai ir puscukriniai runkeliai, griežčiai, pašarinės morkos, kaliaropės, iš gumbavaisių — bulvės. Iš maisto pramonės

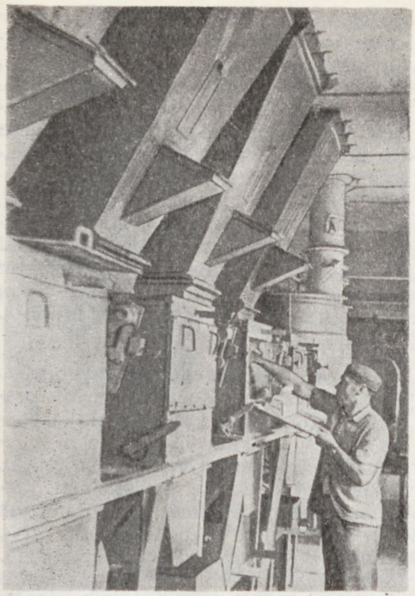

Kapsuko kombinuotųjų **pašarų** g-los dozavimo skyrius

įmonių atliekų pašarui naudojamos melasa, cukrinių runkelių griežiniai, bulvių brazdai, žlaugtai ir kt. Prie **stambiųjų P.** priklauso *pievų* ir *pašarinių žolių* šienas, vasarinių ir žieminių javų šiaudai ir pelai. Šieno daugiausia gaminama iš pievų ir daugiamečių, mažiausiai iš vienmečių žolių. **Koncentruotieji P.** yra *miežių, avižų*, pašarinių *žirnių*, vikių bei jų mišinių grūdai, kvietinių, ruginių bei miežinių miltų sėlenos, aliejinių augalų sėklų išspaudos, džiovinti cukrinių runkelių griežiniai, pašarinės mielės ir kt.

Koncentruotųjų P. mišiniai su kitomis org. ir miner. medžiagomis (*žolės miltais*, pašarinėmis mielėmis, spyglių miltais, kaulamilčiais, mikroelementais, vitaminais, antibiotikais ir kt.) vadinami **kombinuotaisiais pašarais.** Jie gaminami (1967) Joniškio, Kapsuko, Kauno, Kretingos, Mažeikių, Panevėžio, Šilutės, Švenčionėlių, Tauragės ir Vievio kombinuotųjų P. g-lose (pradėti gaminti 1957 Joniškio g-loje). Kombinuotieji P. gaminami pagal spec. receptus atskiroms gyvulių rūšims bei jų amžiaus grupėms. Pagr. žaliava (grūdai, išspaudos) jiems gaminti daugiausia gaunama iš kitų taryb. respublikų. Pašarinės mielės kombinuotiesiems P. nuo 1961 gaminamos Klaipėdos celiuliozės ir popieriaus kombinate; 1967 jų pagaminta apie 2500 t. Eglių ir pušų spyglių miltai gaminami Tauragės miško pramonės ūkyje (Batakiuose, nuo 1962) ir Rietavo miško pramonės ūkyje (nuo 1966); 1966 pagaminta 374 t. Kolūkiuose, taryb. ūkiuose ir kituose valst. ūkiuose spyglių miltai gaminami žolės miltų gaminimo agregatais; 1966 pagaminta 2858 t.

Pašarai. Klaipėdos celiuliozės ir popieriaus kombinato pašarinių mielių **cechas**

P. gamyba Lietuvoje augo kartu su gyvulininkyste. Dabartinėje Lietuvos teritorijoje 1913 užauginta ar pagaminta (tūkst. t): šakniavaisių 420, daugiamečių žolių šieno 793, pievų šieno 1200. 1934—1938 per metus vidutiniškai buvo užauginama ar pagaminama (tūkst. t): šakniavaisių 1199, daugiamečių žolių šieno 1298, pievų šieno 1163. P. gamyba taryb. metais parodyta lentelėje.

Pašarų gamyba Lietuvoje 1953—66
(tūkst. t)

	1953	1959	1966
Pašariniai šakniavaisiai	471	822	2263
Bulvės pašarui	...	425	1442
Žalioji masė silosui	216	1954	2567
Daugiamečių žolių šienas ..	487	555	486
Vienmečių žolių šienas ..	101	428	30
Natūraliųjų ir kultūrinių pievų šienas	838	668	1146
Šiaudai pašarui	...	1096	1316
Grūdai, miltai bei sėlenos pašarui	...	618*)	1080
Kombinuotieji pašarai	—	76	600

*) 1959/60 ūkiniai metai

Pašarų paruošimo, konservavimo, kombinuotųjų P. sudarymo, P. įtakos gyvulių produktyvumui klausimai daugiausia tiriami Gyvulininkystės in-te, Veterinarijos akademijoje, Ž. ū. akademijoje, Veterinarijos in-te. Iki 1967 ištirti Lietuvos sąlygomis silosavimui tinkamiausi augalai, jų deriniai. Nustatyti geriausi šakniavaisių laikymo, šieno džiovinimo būdai. Išaiškinti karotino išlaikymo žolės miltuose pagr. faktoriai, ištirta žolės miltų sudėtis, nustatytas jų maistinių medžiagų kiekis ir virškinamumas, žolės miltų gamybos ir sandėliavimo klausimai.

PAŠARINĖS ŽOLĖS. Lietuvoje auga apie 120 rūšių daugiamečių ir keliolika rūšių vienmečių varpinių žolių. Natūralių pievų ir ganyklų žolyne, jei dirvožemis ne per drėgnas, varpinės žolės dažniausiai vyrauja ir duoda daugiausia pašaro. Pašarui daugiausia auginamos šios **daugiametės varpinės P. ž.**: pašarinis motiejukas, tikrasis ir raudonasis eraičinas, pievinė ir pelkinė miglė, šunažolė, daugiametė svidrė, avižuolė, beginklė dirsė, nendrinis dryžutis, baltoji smilga; iš **vienmečių varpinių P. ž.**— vienmetė gausiažiedė svidrė. Be to, auga apie 50 rūšių daugiamečių ir keliolika rūšių vienmečių ankštinių žolių, tačiau tik nedaugelis jų yra gausiau paplitusios. Ankštinės P. ž. natūraliose pievose ir ganyklose didesnės reikšmės neturi, nes tesudaro vid. 5% žolės svorio. Sėjamos šios **daugiametės ankštinės P. ž.**: raudonasis, rausvasis ir baltasis dobilas, mėlynžiedė, geltonžiedė ir hibridinė liucerna, paprastasis garždenis, bandvikis (esparcetas), paprastasis perluotis, baltažiedis barkūnas; iš **vienmečių ankštinių** — vasarinis ir žieminis vikis, pašarinis lubinas, seradėlė, pašarinis žirnis. Vienmetės ankštinės P. ž. daugiausia auginamos ten, kur dėl dirvožemio ar kitų sąlygų blogai dera dobilai ir kt. daugiametės žolės. P. ž. auginamos ne tik pievose ir ganyklose, bet ir ariamose dirvose. Daugiametės P. ž. dažniausiai sėjamos varpinių ir ankštinių žolių mišiniais, o vienmetės — grynos ir mišiniais su javais (miežiais, avižomis, žieminiais rugiais). 1966 Lietuvoje daugiametės P. ž. užėmė 565 200 ha, arba 24,1% bendro pasėlių ploto (1953 — 13,6%); vienmetės P. ž.— 308 300 ha, arba 13,1% (1953 — 4,5%). P. ž. auginimas bei vartojimas daugiausia tiriamas Žemdirbystės in-te.

Daugiametės P. ž. (raudonieji dobilai) Lietuvoje jau buvo auginamos XVIII a. pab., o plačiau jas imta sėti XIX a. (raudonieji, rausvieji ir baltieji dobilai, motiejukai) ir XX a. (visos kitos P. ž.). Pašariniai lubinai pradėti auginti 1938. Pirmąją brošiūrą apie P. ž. išleido S. Daukantas („Siejamoses paszaro-žoles apraszia ant naudos žiamajtiu ukinyku Jonas Warnas, Wilniuy", 1854). Vėliau apie P. ž. rašė M. Veitas (1893), J. Dapkus (1914). Daugiausia žinių apie P. ž. agrotechniką davė J. Tonkūnas veikale „Žemės ūkio vadovas" (t. 2, 1931), t. p. L. Kadžiulis, J. Pivoriūnas, M. Strukčinskas ir J. Tonkūnas knygoje „Pašarinės žolės, pievos ir ganyklos" (1958).

Ž. Dobilai, Liucerna, Lubinai, Motiejukai, Seradėlė, Vikiai.

PAŠEIKIS — kaimas Plungės rj., Tverų apyl., 11 km į p. v. nuo Varnių, 6 km į p. r. nuo Tverų. 40 gyv. (1959). Pro P. teka Šeikupis (Graulaukio intakas). Šimšelių pr. m-la.

PAŠEIMENIAI — kaimas Vilkaviškio rj., Bartininkų apyl., 12 km į p. nuo Vilkaviškio, prie kelio į Kalvariją; kolūkio centras. 225 gyv. (1959). Per kaimą teka Šeimena (Širvintos intakas). Felčerių-akušerių punktas (nuo 1963), aštuonmetė m-la (nuo 1912 pradinė, 1956—61 septynmetė), biblioteka (nuo 1950). P. įsikūrė XVI a. pradžioje. 1561 juose buvo 36 ūkiai, turėję 36 valakus. 1827 minimi du P. kaimai, kurių vienas turėjo 120 gyv., kitas — 113.

PAŠEŠKINĖS PELKĖ — pelkė Švenčionių rj., 6 km į r. nuo Labanoro, 1 km į p. v. nuo Panevėžio—Švenčionėlių geležinkelio, Labanoro girioje. Plotas 137 ha. Ežerinės kilmės plynraistinė žemapelkė. Pakraščiai labai vingiuoti. Pelkės viduryje yra 26 ha nesupelkėjusi sala. Pietvakariuose telkšo 3 ežerėliai (Pašeškinės ir kt.). Durpių klodo didž. storis 6,9 m, vid. 2,4 m; vid. susiskaidymas 25%, vid. peleningumas 5,6%. Po durpėmis slūgso ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo storis iki 3 m.

PAŠEŠUVỸS — kaimas Raseinių rj., Viduklės apyl., 5 km į r. nuo Nemakščių, 2 km į š. v. nuo Radviliškio—Sovetsko geležinkelio. 70 gyv. (1959). Per kaimą teka Šešuvis (Jūros intakas). Parduotuvė, aštuonmetė m-la (nuo 1879 pradinė). Šešuvio deš. krante, prie kelio iš Viduklės į Žalpius, 1939 aptikti V—VIII a. griautiniai kapai. Dalis radinių (lankinė žieduota segė, storagalė apyrankė, kryžinis smeigtukas) yra Kauno ist. muziejuje.

PAŠIÁUŠĖ — kaimas Kelmės rj., Kiaunorių apyl., 16 km į š. nuo Tytuvėnų; kolūkio centras. 167 gyv. (1959). Pro kaimą teka Šiaušė (Dubysos intakas). Keliai jungia P. su Gardais, Bazilionais, Kiaunoriais. Malūnas, pieninė, ryšių skyrius, parduotuvė, felčerių-akušerių punktas (nuo 1960), aštuonmetė m-la (nuo 1914 pradinė, 1948—62 septynmetė), kultūros namai (nuo 1958). P. dvarelis Kražių valsčiuje žinomas XVI a. pirmojoje pusėje. 1654 į jį atsikėlė jėzuitai, kuriems buvęs P. savininkas, Lietuvos D. Kun-stės iždininkas S. Beinartas mirdamas paliko visas Žemaičiuose turėtas savo žemes. Jėzuitai Pašiaušėje pasistatė gyv. namų, įsirengė bažnyčią, įsteigė m-lą (kolegiją). Be religinių dalykų, joje buvo mokoma skaitymo ir rašymo, be to, gramatikos ir retorikos. Mokytojais būdavo jėzuitų vienuoliai ir studentai (vad. scholastikai). Ir mokinių skaičiumi (10—30), ir mokymo lygiu P. kolegija buvo žymiai menkesnė už netoliese veikusią Kražių kolegiją. Uždarius jėzuitų ordiną (1773), P. kolegija likviduota. 1772 Stanislovas Augustas suteikė privilegiją rengti Pašiaušėje savaitinį turgų ir 4 metinius prekymečius. Po 1863 sukilimo P. buvo caro valdžios konfiskuota. 1919 pr. Pašiaušėje veikė valsčiaus darbininkų ir vargingųjų valstiečių atstovų taryba. Buržuazijos valdymo metais P.— valsčiaus centras (1923 — 154 gyv.).

PAŠILÁIČIAI— kaimas Vilniaus rj., Buivydiškių apyl., 6 km į š. v. nuo Vilniaus, 1 km į p. v. nuo Vilniaus—Ukmergės plento. 230 gyv. (1959). 1886 buvo 80 gyv.

PÃŠILĖ — **1.** Kaimas Skuodo rj., 13 km į š. v. nuo Sedos, abipus kelio į Ylakius; apylinkės ir kolūkio centras. 310 gyv. (1959). Pietvakariuose pro P. teka Luoba (Bartuvos intakas). Pr. m-la (nuo 1920). XVIII a. pr. kaimas labai nukentėjo nuo bado ir maro (1708 buvo 36 kiemai, 1717 liko 8).

2. Kaimas Kelmės rj., 9 km į v. nuo Kražių, 7 km į š. r. nuo Kaltinėnų; apylinkės ir kolūkio centras. 100 gyv. (1959). 0,5 km į š. yra Pašilės miškas. Keliai jungia P. su Kražiais, Kaltinėnais, Karklėnais. Aštuonmetė m-la (1910—49 pradinė, 1949—60 septynmetė), kultūros namai (nuo 1956), biblioteka (nuo 1953). Kaimo apylinkėse rasta žalvarinių XI—XIII a. papuošalų (pasaginė segė su aguoninėmis galvutėmis, žiedas ir kt.). Radiniai laikomi Kauno ist. muziejuje ir „Aušros" muziejuje Šiauliuose. P. kaimas žinomas nuo XV a. pradžios. 1457 pastatyta bažnyčia. Ist. šaltiniuose 1522 minimas P. valsčius, XVI—XVIII a. P. miestelis. XIX a.—XX a. pr. vyko prekymečiai, buvo kelios parduotuvės. 1841 buvo 146 gyv., 1923 — 82 gyv.

PAŠILĖ — gyvenamoji vietovė Ukmergės miesto p. pakraštyje, 4 km į p. nuo miesto centro, prie Vilniaus—Ukmergės plento. 256 gyv. (1959). Iš š. kaimą supa Pivonijos ir Lobų miškai, o iš p. — Vytinės miškas. Veikia ž. ū. mašinų atsarginių dalių g-la (nuo 1959; 1967 joje dirbo 264 darbininkai ir tarnautojai), felčerių-akušerių punktas, aštuonmetė m-la, kultūros namai, biblioteka. 1789 pastatyta bažnyčia. 1923 P. turėjo 98 gyv. 1925—50 Pašilėje buvo Pabaisko vls. raštinė. 1966 P. prijungta prie Ukmergės miesto; iki tol buvo apylinkės centras.

PÃŠILĖNAI — kaimas Kelmės rj., 10 km į š. r. nuo Užvenčio, prie kelio į Šiaulius; apylinkės centras. 86 gyv. (1959). Kaimo p. v. pakraščiu teka Aunuva (Ventos kair. intakas). Iš š. prieina Beržėnų miškas. Aštuonmetė m-la (1920—1955 pradinė, iki 1928 veikusi Ušakiuose; 1955—62 septynmetė).

PÃŠILĖS-KARKLĖNŲ MIŠKAĨ — miškų masyvas Kelmės rj., 9 km į š. v. nuo Kražių, tarp Pašilės ir Karklėnų. Priklauso Tytuvėnų miškų ūkio Kražių girininkijai. Plotas 678 ha; medynų 475 ha, pelkių 76 ha. P. dalį sudaro Pašilės miškas (554 ha), š.— Karklėnų miškas (124 ha). Reljefas banguotas. Per Pašilės miško v. dalį teka Raudys (Ašvijos intakas) ir jo intakas Karklė. Dirvožemiai jauriniai, mažai sujaurėję, smėliniai, ir pelkiniai. Vyrauja brukniniai bei mėlyniniai pušynai ir kiškiakopūstiniai bei mėlyniniai eglynai. 34% medynų kultūrinės kilmės. Pušynų yra 58%, eglynų 38%, beržynų 3%. Medynų vid. amžius 29 metai, vid. bonitetas I,4, vid. skalsumas 0,71, vid. tūris 117 ktm/ha, vid. prieauga 4 ktm/ha. Yra stirnų, šernų, lapių, kiaunių, voverių. Miškai eksploataciniai. Per metus iškertama apie 450 ktm.

PAŠILIŲ MIŠKAĨ — miškų masyvas Panevėžio rj., 1 km į r. nuo Krekenavos. Priklauso Panevėžio miško pramonės ūkio Ramygalos (2332 ha) ir Krekenavos (1292 ha) girininkijoms. Plotas 3624 ha; medynų 2720 ha, pelkių 220 ha. Masyvas apie 10 km ištįsęs iš š. į p. Didesniąją dalį sudaro Pašilių miškas (2781 ha), mažesniąją (vidurinę) — Gūbrių (199 ha), Ramygalos Balų (158 ha), Girelės (352 ha), Gudelių (74 ha) ir Tverkimo (60 ha) miškai. Š. r. pakraščiu teka Liaušė (Upytės intakas), pietryčiuose telkšo Lieležeris ir Pašilių ež. Paviršius lygus, pelkėtas. Dirvožemiai velėniniai jauriniai ir jauriniai glejiški, smėliniai, susiformavę ant priemolių bei molių. Šiaurėje vyrauja pušys, pietuose — minkštieji lapuočiai. Beržynų yra 38%, pušynų 34%, drebulynų 14%, juodalksnynų 5%, ąžuolynų 3%, baltalksnynų 3%, eglynų 2%, uosynų 1%. Jaunuolynai sudaro 58%, pusbrandžiai medynai 29%, pribręstantieji 8%, brandieji 5%. Vid. amžius 38 metai, vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,6, vid. tūris 98 ktm/ha, vid. prieauga 2,6 ktm/ha. Gausu briedžių, stirnų, šernų, usūrinių šunų, lapių; yra kiaunių, ūdrų. 2546 ha užima eksploataciniai miškai, 1078 ha — apsauginiai. Per metus iškertama apie 2000 ktm. Per masyvą eina kelias iš Krekenavos į Ramygalą.

PAŠILIŲ MIŠKAS— miškas Kėdainių rj., 5 km į p. nuo Kėdainių, Nevėžio kair. krante. Priklauso Kėdainių miško pramonės ūkio Labūnavos girininkijai. Plotas 667 ha; medynų 637 ha. Reljefas lyguminis. Dirvožemiai velėniniai gliejiški, išplauti bei sujaurėję, priemoliniai. Medynai savaiminės kilmės. Drebulynų yra 60%, uosynų 15%, baltalksnynų 13%, beržynų 9%, ąžuolynų 2%, eglynų 1%. Jaunuolynai sudaro 19%, pusbrandžiai medynai 31%, pribręstantieji 29%, brandieji 21%. Vid. amžius 40 metų, vid. bonitetas I,7, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 150 ktm/ha, vid. prieauga 3,7 ktm/ha. Yra stirnų, lapių, kiaunių, voverių. Miškas įeina į Kėdainių miesto žaliąją zoną. Atkuriamaisiais, ugdomaisiais ir sanitariniais kirtimais per metus iškertama apie 1200 ktm.

PAŠILIŲ PÉLKĖ, Ramygalos Miško pelkė, — pelkė Panevėžio rj., 4 km į š. v. nuo Ramygalos. Plotas 436 ha. Ežerinės kilmės žemapelkė, ištįsusi iš š. į p. apie 5 km; šiaurėje ir vakaruose aistinė, pietuose plyninė bei plynraistinė. Didesnioji pelkės dalis yra Pašilių miškų masyve. P. dalyje telkšo Pašilių ežeras ir Lieležeris. Durpių klodo didž. storis 6 m, vid. 1,76 m. Vyrauja žemapelkinės viksvinės durpės, tik š. pakraštyje yra aukštapelkinių. Vid. susiskaidymas 32%, vid. peleningumas 8,9%.

PÃŠIRVINTIS — kaimas Širvintų rj., Kielių apyl., 4 km į p. r. nuo Širvintų, Širvintos kair. krante. 19 gyv. (1959). P.— buv. dvaras. Jo gyv. pastatuose įkurta 75 lovų rajoninė ligoninė. Ist. šaltiniuose P. vienkiemis minimas 1795 (5 gyventojai, 1 valakas). 1926 veikė nelegali ž. ū. darbininkų profs-ga.

PÃŠYŠIAI — kaimas Šilutės rj., Juknaičių apyl., 13 km į p. r. nuo Šilutės, abipus Šyšos. 330 gyv. (1959). Keliai jungia P. su Juknaičiais, Katyčiais, Žemaičių Naumiesčiu. Aštuonmetė m-la (1737—1951 pradinė, 1951—62 septynmetė), biblioteka (nuo 1950).

PAŠKAUSKÁITĖ Lili Janina [g. 1925.I.1 Vilniuje] — dailininkė, Lietuvos TSR nusipelniusi meno veikėja (1967). 1951 baigė Vilniaus Dailės in-to grafikos f-tą. Nuo 1951 dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose, t. p. taryb. dailės parodose užsienyje. Sukūrė daug grafinių portretų, apipavidalino ir iliustravo knygų. Vartoja daugiausia sausos adatos techniką. P. kūriniai pa-

sižymi subtilumu, psichologine charakteristika.

Kūriniai: portretų ciklai — „Įžymiosios Tarybų Lietuvos moterys" (1951), „Kultūros ir meno darbuotojai" (1955—1957), „Jaunieji gamybos pirmūnai" (1960—1962); kompozicijų ciklas „Žmogus ir technika" (1965); portretai — M. Dvarionaitės (1962), V. Montvilos (1962), V. Vyšniauskaitės (1967); triptikas „Vilnius" (1965); apipavidalintos knygos — B. Sruogos „Dievų miškas" (1958), Homero „Iliada" (1962), V. Mykolaičio-Putino „Būties valanda" (1963); iliustruotos knygos — A. Venclovos „Žemė gera" (1963), A. Žukausko „Debesų piemenė" (1963), V. Sirijos Giros „Ekranas" (1967), ir kt.

PAŠKAUSKAS Jonas [1895.VII.22 Daržiniuose (Utenos rj.) — 1941] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Valstietis. 1919, 1921—36 ir nuo 1940.VII Komunistų partijos narys. 1935 suimtas ir paleistas už užstatą. 1937.XI teistas už kom. veiklą, bet dėl įrodymų stokos išteisintas. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

PAŠKEVIČIENĖ Stanislava [**Medekšaitė**; 1846.V.8 Surmantuose (Raseinių rj.) — 1933.IV.18 Paliesyje (netoli Girkalnio, Raseinių rj.)] — rašytoja, publicistė. M. Davainio-Silvestraičio, A. Fromo-Gužučio paveikta, rėmė „Aušrą" ir joje bendradarbiavo. Rinko medžiagą apie liet. rašytojus (A. Klementą ir kt.), t. p. tautosaką ir etnografinę medžiagą, teikė ją J. Basanavičiui. Vėliau bendradarbiavo „Lietuvių laikraštyje", „Viltyje", laikr. „Litwa" („Lietuva"). 1912 liet. kalba išleido ist. apysakas „Horodlės unija" ir „Gintautas — paskutinis krivė". Vilniaus un-to bibliotekoje saugoma keletas lenkų kalba parašytų nespausdintų jos ist. apysakų.

PAŠKEVIČIUS Antanas [g. 1906.VI.13 Peterburge] — architektas. 1929 baigęs Kauno aukštesniosios technikos m-los tris kursus, dirbo įvairiose projektavimo org-jose. Nuo 1944 Pram. statybos projektavimo in-to architektas, grupės vadovas, nuo 1958 projektų vyriausiasis inžinierius. Sudarė tipinės pr. m-los (1932), Petrašiūnų kapinių išplanavimo (1940) ir kt. projektus, už kuriuos buvo suteiktos užsakovų pirmosios premijos. Pagal P. projektus pastatyta Ž. ū. akademijos bendrabutis prie Dotnuvos (su J. Prapuoleniu, 1938), daug Kauno pastatų: kino teatras „Pasaka" (1939), gyv. namas Tolstojaus g. (1953), Kauno radijo g-los pagr. korpusas (1958), „Raudonojo Spalio" f-ko gamybinis korpusas (1959), „Bituko" g-los adm. pastatas (1959), „Dailės" kombinato gamybinis korpusas (1961) ir kt.

PAŠKEVIČIUS Henrikas [g. 1933.IV.27 Kėdainiuose] — veterinarijos gydytojas, veterinarijos mokslų kandidatas (1963). 1957 baigęs Veterinarijos akademiją, iki 1959 dirbo Kelmės rajone. Nuo 1959 Gyvulininkystės ir veterinarijos, nuo 1960 Vet. in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių veršelių paratifo ir kitais veterinarijos klausimais.

PAŠKEVIČIUS Juozas [g. 1924.III.19 Dabužėliuose (Anykščių rj.)] — geologas, geologijos-mineralogijos mokslų kandidatas (1959). 1952 baigęs Vilniaus un-tą, dirba jame ped. darbą. Nuo 1963 docentas. Paskelbė apie 40 moksl. straipsnių paleontologijos, stratigrafijos, kvartero geologijos ir geologijos istorijos klausimais.

PAŠKEVIČIUS Romas [g. 1928.III.30 Žirgaičiuose (Kaišiadorių rj.)] — partinis darbuotojas. 1954 baigė Kauno Politechnikos in-to mechanikos f-tą. Nuo 1955 TSKP narys. 1955—59 „Audimo" f-ko Kaune vyr. inžinierius. 1959—63 LKP CK darbuotojas. Nuo 1963 LKP CK skyriaus vedėjas. Nuo 1964 kandidatas į LKP CK narius. Nuo 1967 Lietuvos TSR AT deputatas.

PAŠKEVIČIUS Vladas [g. 1927.IX.14 Kėdainiuose] — inžinierius technologas, technikos mokslų kandidatas (1965). 1951 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1952—56 Fizikos-technikos in-to moksl. sekretorius. 1956—60 „Litekso" f-ko inžinierius, Lietuvos TSR LŪT lengvosios pramonės v-bos tekstilės laboratorijos vedėjas. 1961—65 Tekstilės pramonės in-to skyriaus viršininkas. Nuo 1966 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-te. Paskelbė moksl. straipsnių apie vilnos kitimą taurinant, audinių termofikaciją, triacetatinio pluošto perdirbimą.

PAŠKONIŲ PELKĖ — pelkė Švenčionių rj., 6 km į v. nuo Švenčionių, 4 km į p. r. nuo Švenčionėlių. Plotas 280 ha. Per pelkę teka 2 bevardžiai Žeimenos intakai. Didesniąją dalį sudaro ežerinės kilmės žemapelkė ir tarpinio tipo pelkė, mažesniąją (š. vakaruose) — aukštapelkė. Durpių klodo didž. storis 6,7 m, vid. 2,15 m. Žemapelkės klodą sudaro raistinės bei plynraistinės durpės, aukštapelkės — mediuminės durpės, mišrųjį — plyninės bei plynraistinės durpės. Vid. susiskaidymas 27%, vid. peleningumas 8,2%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų. R. pakraštyje yra Paškonių kaimas.

PAŠKUVĖNAI — kaimas Telšių rj., Biržuvėnų apyl., 6 km į š. nuo Luokės, Virvyčios deš. krante. 110 gyv. (1959). Prie Virvyčios veikia vandens malūnas. Yra Užvėdarės pr. m-la (nuo 1945). 1946. IX.19 burž. nacionalistai išžudė 15 kaimo gyventojų, jų tarpe apylinkės pirmininko Stančiaus ir A. Norkevičiaus šeimas.

PAŠLAVANTIS — kaimas Prienų rj., Šilavoto apyl., 13 km į v. nuo Prienų, 5 km į p. nuo Šilavoto. 82 gyv. (1959). Į p. nuo P. tęsiasi Palių miškas ir pelkė. Keliai jungia P. su Maldabūdžiu, Naująja Ūta, Igliauka. Yra Jiestrakio biblioteka (nuo 1959). Ties P. yra didelis piliakalnis.

Piliakalnis įrengtas didelėje stačiašlaitėje kalvoje. Aikštelė beveik apvali (35—40 m skersmens), iš visų pusių apjuosta pylimu. Aikštelėje ir pylime aptiktas 60—100 cm storio kultūrinis sluoksnis. Aplink piliakalnį būta didžiulės sen. gyvenvietės; čia rasta brūkšniuotosios, grublėtosios ir lygiosios keramikos, o t. p. gargažių. Piliakalnis įrengtas apie I t-mečio vid., bet naudotas ir vėliau. Kaimo apylinkėse rasta akmeninių kirvukų.

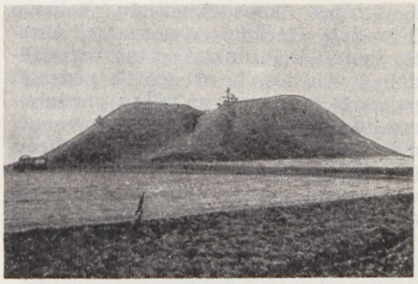

Pašlavančio piliakalnis

Lit.: **J. Radziukynas**, Suvalkų rėdybos piliakalniai, Varšava, 1909 [p. 31—32]; **A. Kamiński**, Materiały do bibliografii archeologicznej Jaćwieży od I do XIII w.—„Materiały starożytne", t. 1, Warszawa, 1956 [p. 239].

PAŠTAS. Lietuvos P. yra vienas seniausių Europoje. Reguliarūs P. ryšiai tarp atskirų Lietuvos miestų veikė jau XVI a. pr. Žinias perduodavo didžiojo kun-ščio pasiuntiniai, išlaikomi valst. iždo lėšomis. Iš pradžių paštu buvo siuntinėjama tik valst. reikšmės korespondencija. Vystantis prekybai ir amatams, plečiantis P. kelių, vad. traktų, tinklui, paštu pradėjo naudotis didikai ir turtingieji pirkliai, kurie palaipsniui paėmė į savo rankas ir laiškų persiuntimą. Nemokamai gabendami didžiojo kun-ščio korespondenciją, jie gaudavo plačių privilegijų nustatinėti P. tarifus ir organizuoti P. ryšius ne tik valstybės viduje, bet ir su užsieniu. Reguliarus keitimasis informacija su užsienio šalimis prasidėjo nuo XVI a. antrosios pusės, kai 1562 didysis kun-štis Žygimantas Augustas suteikė K. Taksiui privilegiją organizuoti P. liniją Vilnius—Krokuva—Viena—Venecija. Ši P. linija buvo padalyta į 2 dalis: Lietuvos pašto ir Italijos pašto. Iš Lietuvos laiškai galėjo patekti per Vieną į Briuselį, Paryžių, Romą, Hamburgą ir kitus V. Europos miestus. Po Andrusovo taikos sutarties tarp Lietuvos ir Rusijos (1667) didysis kun-štis suteikė L. Marseliui privilegiją organizuoti P. liniją Vilnius—Maskva. Lietuvoje visus

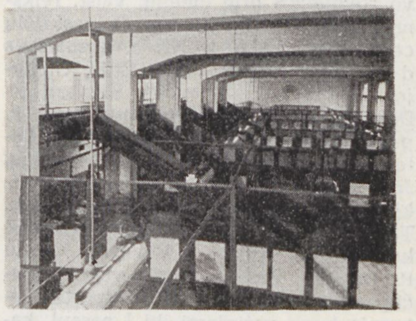

Vilniaus **pašto** pervežimų skyriaus siuntinių skirstymo įrengimai

P. reikalus tvarkė Vilniaus P. valdytojas, kuriam atitekdavo visos P. pajamos ir dar buvo mokama iš valst. iždo 300 talerių metinė alga. Laiškų persiuntimas buvo brangus. XVII a. už 1 lato (12,7 g) svorio laišką reikėjo mokėti 6 grašius (kapa kiaušinių kainavo 3 grašius). Plečiantis ryšiams tarp miestų, vystėsi ir P. tinklas, o tuo pačiu didėjo P. išlaidos. Jų nebegalėjo padengti pajamos, gaunamos už laiškų persiuntimą, todėl P. išlaikymui 1673 buvo uždėti mokesčiai miestams ir miesteliams (iš viso 12 000 auksinų per metus), nors daugumas jų gyventojų dėl aukštų P. tarifų P. paslaugomis nesinaudojo.

Kauno centrinis **paštas**

Po 1795 Lietuvos P. vystėsi caro Rusijos P. pavyzdžiu. Padidėjus korespondencijos kiekiui ir P. transportu pradėjus vežioti keleivius, P. pasidarė pelningas ir tapo vienu valst. iždo papildymo šaltinių. Pasikeitė ir pati P. organizacija — jis buvo pritaikytas keleiviams pervežti. Susisiekimui pradėta naudoti karietas (diližanus). P. įstaigos,

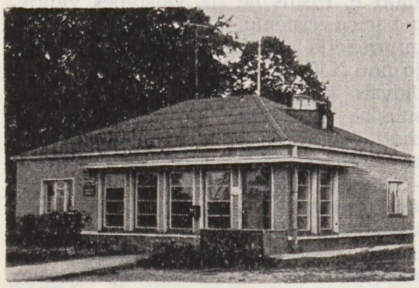

Paštas. Valkininkų ryšių skyrius

vėliau — vadinamosios arklių stotys buvo steigiamos prie didelių, valst. reikšmę turinčių kelių, daugiausia apskričių centruose. XIX a. ir XX a. pirmaisiais d-mečiais statyti P. rūmai išlikę Utenoje, Ukmergėje, Jonavoje, Kalvarijoje. Didesniuose valsčių centruose buvo P. punktai. Svarbiausi P. traktai ėjo iš Peterburgo per Daugpilį, Uteną, Ukmergę, Jonavą, Kauną, Marijampolę, Vilkaviškį į Karaliaučių; iš Rygos per Šiaulius, Tauragę į Tilžę; iš Maskvos per Minską, Vilnių, Gardiną į Varšuvą. Vėliau P. traktais buvo sujungti visi apskričių miestai. Keleiviai P. transportu Lietuvoje buvo vežiojami iki I pasaul. karo, išskyrus tuos maršrutus, kur buvo

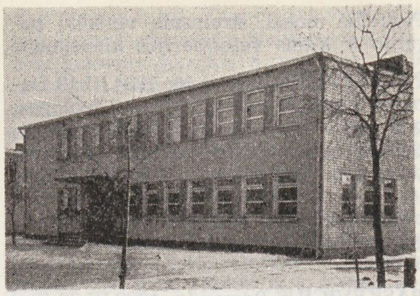

Eišiškių **paštas**

geležinkeliai. Į P. punktus korespondencija buvo pristatoma 1—2 kartus per savaitę. Kaimo gyventojai ją gaudavo nereguliariai (per seniūnus, mokytojus, kaimynus). Į namus korespondencija buvo nešiojama tik apskričių centruose.

Burž. Lietuvoje P. įstaigos buvo apskričių ir valsčių centruose. Bažnytkaimiuose ir didesniuose kaimuose buvo P. agentūros, per kurias gyventojai gaudavo tik spaudą ir laiškus. Korespondencija į jas būdavo vežama daugiausia arkliais, 1—2 kartus per savaitę; į namus kaimuose ji nebuvo pristatoma. 1939 Lietuvoje veikė 275 P. įstaigos, 437 P. agentūros ir 326 P. punktai. 1940 Lietuvos paštu persiųsta apie 40 mln. laiškų ir atvirukų, apie 346 000 siuntinių.

Lietuvos TSR P. kelių ilgis, palyginti su 1940, padidėjo (iki 1967 pr.) 3,5 karto. 99,3% visų P. kelių aptarnaujama automašinomis, į tolimesnes vietas P. gabenamas lėktuvais. 1967 pr. veikė 1151 P. įstaiga (iš jų 914 kaimo vietovėse); 1967 persiųsta 73 mln. laiškų, 971 000 siuntinių, 6,7 mln. piniginių perlaidų, 2,5 mln. telegramų, 398 mln. egz. periodinių leidinių (1939 — 39,2 mln. egz.). Nuo 1949 visoje Lietuvoje korespondencija išnešiojama į namus ar darbovietes. P. įstaigose dirba (1964 pr.) apie 6000 laiškininkų, kurie atneša į namus laiškus ir laikraščius, išmoka pinigines perlaidas, pensijas, pašalpas, priima iš namų P. siuntas ir telegramas. 92% laiškininkų aprūpinti susisiekimo priemonėmis: dviračiais, motoroleriais, motociklais. Daugumas laiškų, siunčiamų iš Vilniaus į rajonų centrus arba iš jų į Vilnių, adresatus pasiekia rytojaus dieną. Resp. laikraščiai, taip pat „Pravda", „Izvestijos" ir „Komsomolskaja pravda" skaitytojus pasiekia išleidimo dieną. Didesnės P. įstaigos aprūpintos siuntinių bei laiškų skirstymo įren-

Kelmės **paštas**

gimais, transporteriais, elektrokarais, P. atvirukų bei vokų pardavimo automatais, laiškų antspaudavimo, pakų bei maišų rišimo mašinomis. P. vagonų parkas papildytas modernizuotais metaliniais vagonais. Naujai pastatytos ar rekonstruotos P. įstaigų patalpos beveik visuose rajonų centruose ir daugumoje (apie 80%) kt. vietovių. P. darbuotojų kadrus rengia Vilniaus politechnikumas ir nuolatiniai 2 mėn. kursai (daugiausia P. skyrių viršininkams).

„PĀŠTININKŲ BALSAS" — dvisavaitinis pašto tarnautojų laikraštis, ėjęs 1920—21 Kaune.

„PĀŠTININKŲ ŽŌDIS" — mėnesinis pašto tarnautojų laikraštis, ėjęs 1926—33 Kaune.

PAŠTỸS — **1.** Ežeras Zarasų, Utenos ir Rokiškio rajonų sandūroje, 10 km į p. v. nuo Dusetų. Plotas 69 ha. Ežeras rininis, šakotas; ilgis 2200 m, didž. plotis 660 m, kranto linijos ilgis 5550 m. Krantai daugiausia aukšti, statūs, vietomis apaugę mišku. Per P. teka Šventoji, įteka Indraja ir bevardis upelis. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 6 kg/ha.

2. Ežeras Molėtų rj., 3 km į v. nuo Aiseto ežero v. galo, 2 km į š. nuo Stirnių ežero. Plotas 37,5 ha, didž. gylis 17,5 m, vid. gylis 5,2 m. Ilgis 1460 m, didž. plotis 485 m. Kranto linija labai vingiuota, jos ilgis 3850 m. Yra 2 salos (iš viso 0,34 ha). Krantai neaukšti. Išteka upelis į Stirnių ež. Prie P. yra Paštės kaimas. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 6 kg/ha.

„PĀŠTO PASÁULIS"— mėnesinis pašto, telegrafo ir telefono tarnautojų laikraštis, ėjęs 1934—40 Kaune. Leido Pašto tarnautojų kasa. Redagavo I. Jasilionis.

PĀŠTO ŽENKLAĨ. Nuo XIX a. vid. iki I pasaul. karo Lietuvoje buvo vartojami Rusijos imperijos pašto ženklai. 1914—18 buvo vartojami Vokietijos P. ž. su papildomu užrašu „Postgebiet Ob. Ost". Pirmieji lietuviški 10 ir 15 skatikų vertės P. ž. buvo išleisti 1918.XII.27 Vilniuje. Kai kurios Lietuvos sritys (Klaipėdos kr. 1920—25, Vilniaus kr. 1920—23 ir kt.) turėjo atskirus P. ž. Buržuazijos valdymo metais Lietuvoje išleista daugiau kaip 500 pagrindinių P. ž. Tačiau yra žinoma apie 3000 P. ž. atmainų, klaidų ir panašiai. Daug atmainų atsirado iš pradžių dėl silpnos spaustuvinės bazės, kvalifikuotų darbuotojų stokos, o vėliau ir dėl to, kad P. ž. tapo valstybės bei priv. asmenų spekuliacinių machinacijų objektu. Garsiausia buvo 1935 tuometinio pašto v-bos direktoriaus A. Sruogos byla, kurioje jam už P. ž. klastojimą pateiktas 2,8 mln. lt ieškinys. Daugumoje pašto ženklų buvo vaizduojama Lietuvos burž. valstybės atributika ir veikėjai. Buvo išleista P. ž. su meno kūrinių, archit-ros paminklų piešiniais, rašytojų, kultūros veikėjų portretais, taip pat P. ž. įv. įvykiams pažymėti (Europos krepšinio čempionatui Kaune, S. Dariaus ir S. Girėno, F. Vaitkaus skridimams per Atlantą

ir kt.). Meniškų P. ž. sukūrė A. Bučas, T. Daugirdas, V. Dobužinskis, P. Galaunė, P. Rimša, J. Steponavičius, K. Šimonis, D. Tarabildaitė, A. Žmuidzinavičius ir kt.

Atkūrus Tarybų valdžią Lietuvoje, ant 8 burž. Lietuvos P. ž. papildomai išspausdintas užrašas „LTSR 1940.VII.21." Be to, pašto korespondencijai apmokėti buvo naudojami ir kiti burž. Lietuvos P. ž. Nuo 1941 Lietuvoje pradėjo galioti Tarybų Sąjungos pašto ženklai. Vok. faš. okupacijos metu kai kuriose Lietuvos vietose (Vilniuje, Kaune, Panevėžyje, Raseiniuose, Rokiškyje, Telšiuose, Ukmergėje, Zarasuose, Alsėdžiuose) buvo išspausdinti įv. papildomi užrašai ant kai kurių tarybinių ir net burž. Lietuvos P. ž. Tačiau jų vartojimas nebuvo visuotinis, o netrukus jie ir visiškai iš apyvartos išimti. Vietoj jų pradėti vartoti hitlerinės Vokietijos P. ž. su papildomu užrašu „Ostland", kartais ir be jo. Išvadavus Lietuvą iš okupantų, vėl pradėta vartoti tarybinius P. ž. Nemaža TSRS P. ž. išleista liet. motyvais: Spalio revoliucijos 40-mečio ir 50-mečio progomis, Lietuvos TSR 15, 20 ir 25 metų sukaktims, V. Kapsukui, M. Melnikaitei, K. Donelaičiui, Žemaitei, P. Cvirkai, S. Nėriai, M. Petrauskui paminėti.

Lietuvos filatelistai 1924—25 buvo pakviesti dalyvauti I Visasąjunginėje filatelijos, bonistikos ir numizmatikos parodoje Maskvoje, eksponavo joje 7 stendus ir buvo apdovanoti didžiuoju sidabro medaliu. Mažasis parodos sidabro medalis paskirtas žurnalui „Lietuvos filatelistas" (ėjusiam 1924—25). Be kitų filatelijos period. leidinių, 1939—1940 Lietuvoje dar ėjo filatelijos žrn. „Mercurius". 1933.IV.27 Kaune įsikūrė Lietuvos Filatelistų s-ga. Burž. Lietuvoje surengtos 2 filatelijos parodos: 1928 Kaune ir 1940.V Telšiuose. Resp. filatelijos parodos 1957 ir 1958 surengtos Vilniuje. 1957, 1958, 1964, 1966 ir 1967 filatelijos parodos vyko Kaune. Be to, tokios parodos taryb. metais buvo surengtos Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje, Šilutėje, Vilniuje. Tarybų Lietuvos filatelistai dalyvavo ir tarpt. parodose. 1957 tarptautinėje filatelijos parodoje Maskvoje jie apdovanoti bronzos medaliu, 1963 gavo diplomą Lenkijoje. 1965 Lietuvoje buvo 4000 filatelistų. 1967.XII.22 įsteigtas Visasąjunginės filatelistų d-jos Lietuvos resp. skyrius.

PAŠTŪKAS Algis [g. 1929.XI.24 Vepriuose (Ukmergės rj.)] — inžinierius elektrikas, Lietuvos TSR nusipelnęs inžinierius (1963). 1953 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1953—63 Elektrinio suvirinimo įrengimų g-los inžinierius konstruktorius, specialaus konstruktorių biuro viršininkas. Nuo 1961 TSKP narys. Nuo 1963 Visasąjunginio Elektros įrengimų suvirinimo in-to Vilniaus filialo direktorius. Padarė išradimą, pagerinantį nuolatinės srovės suvirinimo generatoriaus darbą. 1962—66 TSRS AT deputatas.

PAŠTUVÀ — Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sritis, arba žemė, buvusi Vilkijos apylinkėse, istoriniuose šaltiniuose minima XIII—XIV a. Jos centras — to paties vardo pilis, minima nuo 1323. P. žemę kryžiuočiai puolė 1292, 1294 ir daug kartų XIV amžiuje. 1369 kryžiuočiams pavyko paimti P. pilį, kurios valdytojas, kartu ir P. žemės valdytojas, tuo metu buvo Girdovas. Gal būt, lietuviai P. pilį bei gyvenvietę — P. žemės centrą — tuomet vadino ir Vilkija. XV a. pirmojoje pusėje Vytauto dokumentuose jau minima Vilkijos pilis. 6 km į p. nuo Vilkijos, Nemuno deš. krante, yra Paštuvos kaimas. Prie kaimo, Nemuno salpoje, 1961 ištirta akmens amžiaus stovykla.

Stovyklos apatiniame kultūriniame sluoksnyje rasta mikrolitinės-makrolitinės kultūros radinių, viduriniame — neolitinių kapų duobių ir stulpaviečių, viršutiniame — vėlyvojo žalvario amžiaus keramikos. Radiniai laikomi Kauno ist. muziejuje. Netoli stovyklos buvęs II—III a. ir XVI a. kapinynas, tyrinėtas 1936.

PAŠUKĀNIS Eugenijus [1891.II.23 Tverės (dab. Kalininas) gub. — 1938?] — teisininkas teoretikas. Gimęs lietuvio gydytojo šeimoje. Būdamas gimnazistu bei studentu, 1906—10 dalyvavo revoliuciniame jaunimo judėjime Peterburge. Už tai suimtas ir nuteistas ištremti, bet vietoj ištrėmimo išleistas į užsienį. 1913 baigė Miuncheno un-tą, vėliau apgynė teisės mokslų daktaro disertaciją. Nuo 1918 Komunistų partijos narys. 1920—23 RTFSR Užsienio reikalų liaudies komisariato vadovaujantis darbuotojas. 1923—31 dirbo moksl. darbą Kom. akademijoje (buvo jos tikruoju nariu, prezidiumo nariu, viceprezidentu). 1931—37 Tarybinės statybos ir teisės in-to direktorius, nuo 1936 dar ir TSRS teisingumo liaudies komisaro pavaduotojas. Parašė (rusų k.) 10 knygų (monografijų, chrestomatijų, vadovėlių), 8 brošiūras ir apie 80 straipsnių, suredagavo 33 knygas apie valstybės ir teisės teoriją bei kitais teisės mokslų klausimais. Rašė ir redagavo straipsnius „Didžiajai tarybinei enciklopedijai", „Valstybės ir teisės enciklopedijai". P. — vienas marksistinio teisės mokslo grindėjų, dirbęs su P. Stučka, N. Krilenka. Jo moksl. darbuose yra ir klaidingų teiginių. Spręsdamas teisės formos problemą, paskelbė klaidingą vad. „teisės mainų koncepciją", klaidingai teigė, kad labiausiai išsivysčiusi, tobuliausia teisės forma būdinga burž. visuomenei. Klaidingi jo teiginiai 1931 ir 1938 buvo sukritikuoti, tarybinio teisės mokslo atmesti, o 1938 piktnaudžiavimo tikslais kvalifikuoti net kaip kenksmingi. Žuvo, neteisėtai represuotas asmenybės kulto sąlygomis. Reabilituotas.

PAŠULNĪŠKIŲ PÉLKĖ — pelkė Molėtų rj., 6 km į r. nuo Inturkės, prie Joniškio—Labanoro kelio. Plotas 133 ha. Plynraistinė žemapelkė, apie 2 km ištįsusi iš š. į p. Išilgai pelkės teka upelis į Juodųjų Lakajų ež. Durpių klodo didž. storis 7,2 m, vid. 3 m; vid. susiskaidymas 35%. Pietuose prie pelkės yra Pašulniškių kaimas.

PĀŠUŠVIO MIŠKAĪ — miškų masyvas Kėdainių ir Raseinių rj., 8 km į v. nuo Krakių, abipus kelio į Betygalą. Priklauso Kėdainių miško pramonės ūkio Pašušvio girininkijai. Plotas 3622 ha; medynų 2886 ha. Masyvas ištįsęs iš š. v. į p. r. apie 13 km. Jį sudaro Aleknaičių (161 ha), Budraičių (162 ha), Lenčių (447 ha), Užpušynės (185 ha), Graužų (310 ha) miškai Raseinių rajone ir Zembiškių (516 ha), Bartkūnų (83 ha), Slabados (100 ha), Pašušvio (1087 ha), Šilainių (571 ha) miškai Kėdainių rajone. Rytuose miškai vietomis siekia Šušvės upę. Š. pakraščiu į Šušvę teka Ažytė. Reljefas šiaurėje lyguminis, pelkėtas, pietuose banguotas. Dirvožemiai velėniniai jauriniai gliejiški ir velėniniai gliejiški, išplauti bei sujaurėję, šiaurėje priesmėliniai, pietuose priemoliniai. Vyraujantis augavietės tipas šiaurėje — drėgnas šilagiris, pietuose — drėgnoka giria su uosiu. Medynai savaiminės kilmės. Beržynų yra 32%, eglynų 27%, drebulynų 23%, baltalksnynų 9%, juodalksnynų 4%, pušynų 3%, ąžuolynų ir uosynų po 1%. Jaunuolynai sudaro 27%, pusbrandžiai medynai 42%, pribręstantieji 18%, brandieji 12%, perbrendusieji 1%. Vid. amžius 37 metai, vid. bonitetas I,3, vid. skalsumas 0,74, vid. tūris 139 ktm/ha, vid. prieauga 3,7 ktm/ha. Yra briedžių, stirnų, šernų, barsukų, lapių, usūrinių šunų, kiaunių, voverių. Miškai eksploataciniai. Per metus iškertama apie 4600 ktm. Pašušvio miškuose 1863 stovyklavo sukilėliai. D. Tėvynės karo metu Graužų miške partizanai buvo įsirengę slėptuvę.

PAŠUŠVỸS — **1.** Kaimas Radviliškio rj., 10 km į p. v. nuo Baisogalos, Šušvės deš. krante, prie Žadikės žiočių; apylinkės ir kolūkio centras. 134 gyv. (1959). Per kaimą eina Grinkiškio—Šiaulėnų kelias. Ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1958), aštuonmetė m-la, kultūros namai (nuo 1958), biblioteka (nuo 1948). Ist. šaltiniuose P. minimas XVI amžiuje. XIX a. antrojoje pusėje ir XX a. pradžioje P. buvo valsčiaus centras. 1923 dvaras ir miestelis turėjo 259 gyv. P. bažnyčia ir koplyčia — vietinės reikšmės archit-ros paminklas.

Vienanavė su poligonaline apsida ir erdviais rūsiais P. koplyčia pastatyta vietinių meistrų 1553. Mūrijimo technika gotiška, archit. formos renesansinės, liaudiškai interpretuotos. Priekinis fasadas suskaidytas horizontaliomis ir vertikaliomis linijomis. Vertikalūs fasado elementai yra kampiniai piliastrai ir keturios simetriškai išdėstytos puskolonės, užbaigtos grūstuvo formos kapiteliais. Pastatas apvestas ryškiu karnizu. Langų angos užbaigtos arkomis. Vidus dengtas cilindriniu skliautu. 1769 pastatytas altorius, papuoštas barokinėmis ir rokokinėmis gipsatūromis. 1798 prie koplyčios pastatyta kryžminio plano bažnyčia, kurios formos būdingos liaudiškai mūro archit-rai.

2. Kaimas Kėdainių rj., Krakių apyl., 6 km į v. nuo Krakių, prie kelio į Betygalą, Šušvės deš. krante; kolūkio centras. 89 gyv. (1959). Lentpiūvė, felčerių-akušerių punktas (nuo 1957), pr m-la (nuo 1959), biblioteka (nuo 1962). Prie kelio, smėlėtoje 3 ha kalvelėje, yra V—XII a. kapinynas.

1900—01 kapinyne aptikta plokštinių degintinių ir griautinių kapų, rasta žalvarinių bei geležinių dirbinių. Radinius P. dvaro savininkas A. Zagorskis 1912 padovanojo Mokslo bičiulių d-jai Vilniuje. 1927, 1931, 1933 P. Tarasenka tyrinėjo keletą degintinių kapų ir vieną griautinį. Juose rasta pergniaužtinių ir užriestais galais antkaklių, ritinių ir nuokamienių smeigtukų, storagalių apyrankių, lankinių pasaginių ir žiedinių segių, žiedų paplatinta priekine dalimi ir kt. dirbinių. Radiniai laikomi Vilniaus, Kauno, Kėdainių ir Varšuvos muziejuose.

PAŠUTÀ (Пашуто) Vladimiras Terentjevičius [g. 1918.IV.19 Petrograde] — istorikas, istorijos mokslų daktaras (1959). 1941 baigė Leningrado un-tą. Nuo 1947 TSKP narys. Nuo 1949 TSRS MA Istorijos in-to moksl. bendradarbis. 1949 apgynė ist. mokslų kandidato disertaciją. Tyrinėjo feodalinės Lietuvos valstybės susidarymo problemą (daktaro disertacijos tema), jos vidaus ir užsienio politiką bei lietuvių kovą su Kryžiuočių ir Livonijos ordinais. Pastaraisiais metais daugiau dėmesio skyrė Rusios XIII a. užsienio politikos klausimams.

Ršt.: Хозяйство и техника средневековой Литвы.— «Вестник истории», 1947, № 8; Очерки по истории Галицко-Волынской Руси, М., 1950; О возникновении Литовского государства.— «Известия АН СССР. Серия истории и философии», 1952, № 1; Против некоторых концепций образования Литовского государства.— «Вестник истории», 1958, № 8; Образование Литовского государства, М., 1959.

„PAŠVAÌSTĖ" — komunistinis hektografuotas laikraštis, išleistas 1932.V Panevėžyje. Išleido (1 nr.) Panevėžio komjaunimo org-ja.

PÃŠVENTUPĖ, Pašventupis, — kaimas Kelmės rj., Grimzių apyl., 13 km į š. r. nuo Kelmės, 1 km į r. nuo Šiaulių—Sovetsko plento. 70 gyv. (1959). Š. pakraščiu teka Šventupis (Dubysos intakas). Yra Gardų aštuonmetė m-la (1922—50 pradinė, iki 1944 veikusi Garduose; 1950—62 septynmetė).

PAŠVENTUPỸS — kaimas Prienų rj., Ašmintos apyl., 11 km į š. r. nuo Prienų, Nemuno kair. krante. 158 gyv. (1959). Per kaimą į Nemuną teka Šventupė, o į ją — Blandušė. Pr. m-la (nuo 1919). Ties P. yra 2 piliakalniai: vienas Šventupės deš. krantę, kitas — už 0,5 km į šiaurę.

Pirmojo piliakalnio aikštelė 20 m ilgio, 12 m pločio; ją juosia pylimas, kurio aukštis vakaruose siekia 6 m. Aikštelėje ir šlaituose pastebimas kultūrinis sluoksnis. R. ir p. papėdėse yra sen. sodybvietės žymių; rasta lipdytinės (lygiu ir grublėtu paviršiumi) ir žiestosios (banguotos linijos ornamentu puoštos) keramikos. Antrasis piliakalnis slėptuvinio tipo. Jo aikštelė 7 m ilgio ir 5 m pločio; v. šone supiltas maždaug 4 m aukščio pylimas. Abu piliakalniai įrengti I t-mečio viduryje ir naudoti iki XII—XIII a. Laukuose prie kaimo rasta keletas akmeninių kirvukų, jų tarpe vienas laivinis kovos kirvis, o Nemuno pakrantėje — raginis kaplys ir iš rago viršūnės padarytas durklas. Radiniai yra Kauno ist. muziejuje.

Lit.: A. **Kamiński**, Materiały do bibliografii archeologicznej Jaćwieży od I do XIII w.— „Materiały starożytne", t. 1, Warszawa, 1956 [p. 239].

PAŠVINỸS — ežeras Šiaulių rj., 3 km į v. nuo Kurtuvėnų, prie Šiaulių—Užvenčio kelio. Plotas 18 ha. Ežeras ovalus; ilgis 530 m, didž. plotis 390 m, kranto linijos ilgis 1610 m. Krantai žemi, apaugę mišku. R. pakrantėje yra Pašvinės kaimas.

PAŠVITINỸS — miestelis Pakruojo rj., 13 km į š. v. nuo Linkuvos, prie Šiaulių—Žeimelio kelio; apylinkės centras. 389 gyv. (1959). Pro P. teka Švitinys (Lielupės intakas), eina keliai į Kriukus ir Linkuvą. Plano struktūra radialinė. Pastatai išsidėstę pagal kelius. Yra pieninė, valgykla, buitinio aptarnavimo dirbtuvės, ryšių skyrius, parduotuvė, vaistinė, ambulatorija, felčerių-akušerių punktas, vid. m-la (1865 įkurta pr. m-la; 1944—50 progimnazija, 1950—54 septynmetė), kultūros namai (nuo 1961), biblioteka (nuo 1947). Miestelio apylinkėse yra senkapis. Jame rasta VII—VIII a. papuošalų. Radiniai laikomi „Aušros" muziejuje Šiauliuose. 1459 Pašvitinyje pastatyta bažnyčia. XIX a. ir XX a. pirmojoje pusėje P. buvo valsčiaus centras. 1841 miestelyje buvo 580 gyv., 1897 — 763, 1923 — 818. P. dvaro darbininkai 1905 ir 1918—19 aktyviai dalyvavo rev. judėjime. Pašvitinyje 1909 gimė akad. K. Korsakas.

PATAISAĨ. Lietuvoje auga 6 pataiso *(Lycopodium)* rūšys. Lietuvos miškuose labiausiai paplitę pataisas šarkakojis *(L. clavatum)* ir pataisas varinčius *(L. annotinum)*; rečiau pasitaiko atgirinis P. *(L. selago)* ir mažasis P. *(L. inundatum,* aptinkamas tik kai kuriose pelkėse). Pataiso šarkakojo ir pataiso varinčiaus stiebai naudojami vainikams bei girliandoms pinti, dėl to jie arčiau didesniųjų miestų gerokai išnaikinti. Be to, pataiso šarkakojo sporos Lietuvoje vartojamos vaistinėse ir metalurgijoje. Atgirinis P. ir mažasis P. saugomi kaip reti augalai.

Lit.: Lietuvos TSR flora, t. 1, V., 1959.

PATÃPOVAS Arsentijus [g. 1907.II.14 Kukiuose (Rokiškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš kumečių. Tarnavo pas buožes, vėliau dirbo tekstilės f-kuose Juodupėje, Kretingoje. Nuo 1939 Komunistų partijos narys. 1940—1941 Juodupės tekstilės f-ko direktorius. 1941—44 Raudonosios Armijos karys, prie Maskvos buvo sužeistas. 1944—50 dirbo adm. ir part. darbą Rokiškyje, Pagėgių aps. Nuo 1950 Kretingos taryb. ūkio skyriaus vedėjas. Nuo 1964 pensininkas.

PÃTARLĖS IR̃ PRIEŽODŽIAI — pastovūs tradiciniai posakiai, kuriais reiškiamas liaudies požiūris į įvairius gyvenimo reiškinius. Nuo paprastų frazių skiriasi turinio pastovumu, dažnai — vaizdingumu ir eilėdaros elementais. Sudaro smulkiosios tautosakos žanrą, susijusį su liaudies frazeologija. Vartojami ne savarankiškai, o kalbant įv. klausimais, ir nėra savarankiška pramogavimo forma, kaip kad dainos, pasakos, mįslės.

Patarlėms būdinga didaktinė paskirtis. Jomis patariama (pvz., „Kaip pasiklosi, taip išmiegosi"), perspėjama (pvz., „Nekask kitam duobės — pats įkrisi"), aiškinami elgesio rezultatai (pvz., „Ankstyvoji varna dantis rakinėja, vėlyvoji — akis krapštinėja"), susumuojama tai, kas daugelio pastebėta ir pripažinta (pvz., „Aukštą medį visi vėjai užgauna"). Kiekviena patarlė sudaro sintaksiniu atžvilgiu išbaigtą sakinį ir pasitaiko įv. kontekstuose. Kai kurios patarlės vartojamos ir tiesiogine, ir keliomis perkeltinėmis reikšmėmis (pvz., „Mažas kelmas didelį vežimą verčia"). Patarlės yra kolektyvinės kūrybos vaisius; atskiro individo sukurtas ir kalbant pavartotas vaizdingas posakis patarle virsta tada, kai pradedamas daugelio vartoti ir paplinta įv. variantais. Daugelis patarlių keliauja iš vienos tautos į kitą. Kai kurios patarlės yra bendros ištisoms tautų grupėms.

Liet. liaudis yra sukūrusi nemaža originalių patarlių, kuriose aptariama daugiausia liaudies buities detalės bei darbų patirtis, pvz.: „Guli linas — suguli šilką, guli vilna — suguli vilką"; „Neverptas linas mergai veidus trina"; „Be žiburio nėra kniburio" ir kt. Yra patarlių, kilusių iš kitų tautosakos žanrų: iš pasakų (pvz., „Tam pasninkas, kas kojomis žemės nepasiekia"; „Neik su velniu obuoliauti — paliksi be obuolių ir be kraitelės"), iš mįslių (pvz., „Vasarą molis, žiemą brolis"), iš dainų (pvz., „Ilgai mylėjus, sunku pamesti").

Patarlėse svarstomos estetinės ir etinės problemos, dalijamasi gyvenimo patyrimu. Reikšdamos bendražmogiškas idėjas, jos gyvuoja ilgus amžius ir tenkina daugelio kartų poreikius. Greičiau kinta arba visai išnyksta patarlės, vertinančios socialinius reiškinius. Lietuvių plačiai vartoti posakiai apie dvarininkų ir valstiečių santykius (pvz., „Kur dvaras, ten ašaros"; „Ponas — ne brolis") šiuo metu nebevartojami. Patarlėse samprotaujama apie žmogų, jo gyvenimo esmę (pvz., „Meška ima jėga, žmogus protu"; „Vieni dygsta, kiti nyksta"), apie šeimą ir jos narių santykius (pvz., „Nesigailėk anksti atsikėlęs ir jaunas vedęs"; „Marti — kakle karti, anyta — velnio pramanyta"), apie savitarpio pagalbą (pvz., „Ranka ranką mazgoja, koja koją kilnoja"), žmonių bendravimo normas (pvz., „Kito negeisk, savo neapleisk"; „Vėją pasėjęs, audros susilauksi"). Jose aptariama darbo reikšmė (pvz., „Bėga vilkas — tunka vilkas, guli vilkas — džiūsta vilkas"), aukštinamas sumanus darbininkas (pvz., „Gera audėja ir tvoroje išaudžia"), patariama, kaip orientuotis gyvenime (pvz., „Moki žodį — žinai kelią"; „Skubėk, jei nori sugaišti") ir kt. Dažnai patarlėse keliamos prieštaringos mintys — viena patarle tas pats dalykas teigiamas, kita neigiamas (plg.: „Kas nedirba, tas nevalgo" ir „Iš darbo nebūsi bagotas, tik kuprotas"; „Meluosi — netoli važiuosi" ir „Už teisybę nakvynės negausi"; „Drąsiems ir dievas padeda" ir „Geriau zuikiu, negu vilku").

Patarlių kalba glausta, dažnai ritminga (pvz., „Ką pasėsi, tą ir piausi"; „Kas liko — dėl Miko"), rimuota (pvz., „Grivinėlė išvoliojo purvynėlį"; „Lašas po lašo ir akmenį pratašo"). Mėgstamos personifikacijos (pvz., „Neturtas skystą

košę verda"), alegorijos (pvz., „Obuoliai obelį seka", „Glaudus veršis dvi karvi žinda") ir kt. Vaizdingumo ir eilėdaros elementų dėka patarlės lengvai įsimenamos ir pastovia forma gyvuoja liaudies tradicijoje.

Priežodžiais apibūdinami daiktai ar reiškiniai, nesistengiant patarti, pamokyti ar apibendrinti. Dažniausiai jie, kaip įv. tipo frazeologiniai junginiai, sudaro sakinio dalį. Jais reaguojama atskiru konkrečiu atveju (pvz., „Nei bėgt, nei rėkt"; „Žarna žarną ryja"; „Nė lapė nelos"). Priežodžiais laikomi t. p. pastovūs palyginimai (pvz., „Vienas kaip pirštas" ir kt.). Palyginimams būdinga ironija (pvz., „Baltas kaip deguto puta"; „Gaila kaip pernykščio sniego"). Yra priežodžių, išplitusių ne vienoje tautoje. Pvz., priežodį „Vagie, kepurė dega!" vartoja lietuviai, rusai, lenkai, „Slidus kaip ungurys" — lietuviai, latviai, vokiečiai ir t. t. Priežodžius griežtai skirti nuo patarlių sunku, nes juose yra daug bendra. Antai posakis „Girtam marios iki kelių" yra patarlė, nes juo aptariama daugeliui girtų žmonių būdinga psichologinė būsena, o priežodžiu „marios iki kelių" pabrėžiamas kurio nors asmens optimizmas arba lengvabūdiškumas (plg. patarlę „Bepigu svetimomis rankomis žarijas žarstyti" ir priežodį „Svetimomis rankomis žarijas žarsto"; patarlę „Ylos maiše nepaslėpsi" ir priežodį „Išlindo yla iš maišo" ir kt.). Sudarydami frazeologinius junginius, priežodžiai kartais įeina į patarles kaip jų sudedamoji dalis. Dėl susipynimo su patarlėmis ir ne visuomet aiškių skiriamųjų bruožų priežodžiai folkloristinėje lit-roje ne visur vienodai suprantami ir vadinami.

Liet. patarles ir priežodžius pradėta rinkti XVII a. viduryje. Prūsijoje jie iš pradžių buvo skelbiami kalbiniuose darbuose kaip leksikos ir frazeologijos pavyzdžiai, vėliau jais susidomėta kaip liaudies papročių ir pažiūrų išraiška. Atskiru rinkiniu liet. priežodžius pirmasis išleido L. Jucevičius („Przysłowia ludu litewskiego", 1840). Didžiulį patarlių ir priežodžių rinkinį paskelbė V. Krėvė-Mickevičius („Patarlės ir priežodžiai", t. 1—3, 1934—37; t. 4 — leidinyje „Darbai ir dienos", t. 7, 1938). Liet. kalbos ir literatūros instituto liet. tautosakos rankraštyne saugoma apie 150 000 patarlių ir priežodžių rankraštinių užrašymų.

Lit.: Smulkioji lietuvių tautosaka XVII—XVIII a., parengė J. Lebedys, V., 1956; Patarlės ir priežodžiai, parengė K. Grigas ir Amb. Jonynas, V., 1958; Lietuvių tautosakos apybraiža, V., 1963; Lietuvių tautosaka, t. 5 (Smulkioji tautosaka. Žaidimai ir šokiai), V., 1968.

PATAŠINĖ — kaimas Kapsuko rj., Trakiškių apyl., 6 km į r. nuo Kapsuko. 270 gyv. (1959). Š. pakraščiu eina Prienų—Kapsuko plentas. Yra Kapsuko vaismedžių medelynas, pr. m-la (nuo 1932). 1827 kaime buvo 266 gyv., 1886 — 377. Buržuazijos valdymo metais buvo vienuolynas. Burž. nacionalistai 1945 Patašinėje nužudė komjaunuoles I. ir O. Klišytes.

PATATULIĖČIAI — kaimas Biržų rj., Pabiržės apyl., 8 km į p. v. nuo Biržų, prie Šiaulių—Biržų geležinkelio. 59 gyv. (1959). P. v. pakraščiu teka Tatula, iš r. prieina Daudžgirio miškas. 1930—1940 veikė LKP kuopelė, vadovaujama P. Stuko. Vok. faš. okupacijos metais kaimo apylinkėse veikė Kęstučio būrio partizanai.

PATEKLÀ — upė Telšių rj., Virvyčios kair. intakas. Ilgis 36 km, baseino plotas 332 km^2. Prasideda Kalnėnų apylinkėse, 4 km į š. nuo Telšių. Teka per Tausalo ež. p. r. kryptimi. Nuo versmių iki Pateklėnų vadinama Tausalu. Įteka į Virvyčią 46 km nuo jos žiočių, ties Svyraičiais, 7 km į p. v. nuo Tryškių. Intakai: dešinieji — Svaigė, Telšė, Mastupis, Gervainys, Babrutė; kairieji — Kurtupis, Alaukstis, Girupis. Vid. nuolydis 113 cm/km. Vid. debitas žemiau Tausalo ež. 0,29 m^3/s, žiotyse 2,82 m^3/s. Juodsodėje prie Tausalo yra vandens malūnas.

PATÌLČIAI — kaimas Vilkaviškio rj., Keturvalakių apyl., 12 km į š. v. nuo Kalvarijos, prie kelio į Vilkaviškį. 68 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Rausvė (Šešupės intakas). Kaimas 2 dalių; jas skiria Mudrių kaimas. Aštuonmetė m-la (nuo 1932 Parausių pr. m-la, 1950—1962 Patilčių septynmetė), kultūros namai (nuo 1961).

PATÌLTIS — kaimas Telšių rj., Janapolės apyl., 11 km į p. r. nuo Žarėnų, prie Virvyčios ir jos kair. intako Rešketos santakos. 22 gyv. (1959). V. pakraščiu eina Telšių—Varnių kelias. 1930 prie santakos aptikta akmens amžiaus pab.—žalvario amžiaus pr. stovyklavietė.

Stovyklavietėje rasta medinių stulpų liekanų, titnaginis įtveriamasis kirvis, trys dailaus darbo šlifuoti kauliniai strėlių antgaliai, kurių vienas ornamentuotas. Su šiais dirbiniais aptikta ir XII—XIII a. pr. m. e. žalvarinių dirbinių — didelis smeigtas įvijine galvute ir Nortikių tipo kovos kirvis. Radiniai laikomi Kauno ist. muziejuje.

PATÝRIO MÌŠKAS — miškas Plungės rj., 7 km į v. nuo Rietavo, 2 km į š. nuo Žemaičių plento. Priklauso Rietavo miško pramonės ūkio Endriejavo ir Skroblės girininkijoms. Plotas 1044 ha. *Endriejavo miškų* masyvo dalis. Miško viduryje 452 ha užima *Aukštojo tyro* pelkė.

PATRAKĖS PÉLKĖ — pelkė Alytaus rj., 10 km į š. r. nuo Simno, 2 km į p. r. nuo Krokialaukio. Plotas 122 ha. Ežerinės kilmės plynraistinė žemapelkė, apie 4 km ištįsusi iš š. v. į p. r. Durpių klodo didž. storis 4,5 m, vid. 2,87 m. Vyrauja žemapelkinės durpės — viksvinės ir viksvinės-žaliasamanės. Vid. susiskaidymas 28%, vid. peleningumas 17,1%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo didž. storis 4,3 m. Rytuose prie pelkės yra Patrakės kaimas.

PATRIARCHÃLINIAI VERGAĨ — ankstyvojo feodalizmo epochos nelaisvi, gamybos priemonių ir namų ūkio neturintys darbininkai, Lietuvoje vadinti šeimynos žmonėmis, arba *šeimyniškiais.*

PATRIM̃PAS, Autrimpas, — tariamasis prūsų vandenų dievaitis. Pirmą kartą minimas 1530 „Bažnyčios agendoje" („Agenda Ecclesiastica"), sudarytoje pirmųjų protestantų vyskupų, ir laikomas Sembos prūsų jūrų dievu, lyginamas su romėnų Neptūnu. J. Maleckio veikale „Apie aukojimus ir stabmeldystę" („De sacrifitis et idolatria", 1551), S. Grunau kronikoje vadinamas įv. vardais: Autrimpus, Natrimpe, Patrimpe, Potrympus, tačiau patikimesnių duomenų apie tai, kad prūsai būtų garbinę tokį dievaitį, nėra.

Lit.: **K. Būga,** Rinktiniai raštai, t. 1, V., 1958 [p. 149—150], t. 2, V., 1959 [p. 77—78].

PATUMŠÃLIAI — kaimas Telšių rj., Viešvėnų apyl., 12 km į p. r. nuo Telšių, prie kelio į Luokę. 117 gyv. (1959). Pro kaimą į Gervainį teka Tumša (Tamša). Yra senkapis. Suardytuose XII—XIV a. kapuose aptikta žalvarinių žiedų, pasaginių segių ir kt. Radiniai laikomi Istorijos-etnografijos muziejuje Vilniuje ir Kauno ist. muziejuje.

PATUMULŠĖLIS — kaimas Kauno rj., Rokų apyl., 10 km į p. nuo Kauno. 380 gyv. (1959). P. pakraščiu teka Vyčius (Jiesios intakas). Aštuonmetė m-la (1920—49 pradinė, 1949—61 septynmetė).

PATUMULŠỸS — kaimas Prienų rj., Pakuonio apyl., 14 km į š. r. nuo Prienų, 3 km į v. nuo Darsūniškio. 103 gyv. (1959). Pro kaimą teka Tumulšia (Nemuno intakas). Yra kultūros namai. Ties P. rastas mezolito laikotarpio raginis durklas.

„PATVARÍEJI" — partizanų būrys, veikęs hitlerinės okupacijos metais Ukmergės apskrityje. Jos užuomazgą sudarė 8 žmonių grupė (vadas V. Vildžiūnas), 1941.VIII pasiųsta iš Kalinino į Ukmergės aps. Patyrusi daug nuostolių (kovotojai V. Kirlizas, A. Žirgulys žuvo, o dar 3 pasitraukė iš kovos), grupė užmezgė ryšius su likusiais priešo užnugaryje komunistais ir komjaunuoliais, kūrė naujas pogr. grupes. Tos grupės išaugo į būrį, kuris 1943 turėjo 31 kovotoją, o 1944 jau 107. Būrio vadas buvo V. Vildžiūnas, komisaras J. Vilčinskas. Būrio part. org-jai 1944 priklausė 3 nariai, komjaunimo organizacijai — 17. Partizanai nuleido nuo bėgių 5 priešo kar. ešelonus, sunaikino arba atėmė iš jo daug kar. turto, ryšių ir transporto priemonių. Būrys veikė iki 1944.VII.

Lit.: **V. Vildžiūnas,** Aukštaitijos kalvose, V., 1954.

PÁUGIS Julius [g. 1922.X.25 Tetervinuose (Pasvalio rj.)] — partinis darbuotojas. 1944—46 tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1949 baigė parengiamąjį skyrių prie Kauno un-to. 1950—51 mokytojas Papilėje (Akmenės rj.) ir Paliepiuose (Raseinių rj.). 1951—53 Ariogalos rj. vykd. k-to liaudies švietimo skyriaus

inspektorius, vedėjas. Nuo 1953 TSKP narys. 1953—54 Ariogalos rj. vykd. k-to pirmininko pavaduotojas. 1954—58 mokėsi Vilniaus Aukštojoje part. m-loje. 1958—63 LKP CK atsakingasis organizatorius. 1963—65 Lietuvos TSR LŪT part. k-to sekretorius. Nuo 1965 Vilniaus miesto Lenino rj. k-to I sekretorius.

PAŪKŠČIAI. Lietuvoje pastebėti 284 rūšių laukiniai P. Daugiausia jų yra žvirblinių būrio *(Passeriformes)* — 103 rūšys, toliau seka stibynuočiai *(Limicolae)* — 33, plokštėtasnapiai *(Anseres)* — 30, plėšrieji *(Accipitres)* — 25, kirai *(Lari)* — 19, pelėdos *(Striges)* — 12, gandriniai *(Gressores)* — 11, geniai *(Picariae)* — 9, vištiniai *(Galli)* — 7, vandens vištos *(Ralli)* — 6, kragai *(Podicipedes)* — 5, karveliai *(Columbae)* ir alkos *(Alcae)* — po 4, žalvarniai *(Coraciae)* — 3, narūnpaukščiai *(Colymbi)*, irklakojai *(Steganopodes)*, einiai *(Otides)* — po 2, čiurliapaukščiai *(Macrochires)*, gegutės *(Cuculi)*, kukučiai *(Upupae)*, lėliai *(Caprimulgi)*, smiltvištės *(Pterocletes)*, gervės *(Grues)*, flamingai *(Phoenicopteri)* — po 1 rūšį. Lietuvoje apie 180 rūšių P. peri, iš jų apie 50 žiemoja. Būdingesnieji P. (daugiau kaip 160 rūšių) surašyti lentelėje.

BŪDINGESNIEJI LIETUVOS PAUKŠČIAI

Paukščių būriai ir rūšys	Buvimo Lietuvoje laikas (mėnesiais)	Paplitimas, svarbesnieji biologijos bruožai
ČIURLIAPAUKŠČIAI		
Čiurlys, *Apus apus*	V—VIII	Miestuose. Dažnas. Peri aukštų pastatų kertėse, rečiau medžių uoksuose. Gaudo vabzdžius aukštai ore. Žiemoja Afrikoje.
GANDRINIAI		
Baublys didysis, *Botaurus stellaris*	III—XI	Plačiuose nendrynuose prie vandenų. Retokas. Naktinis žuvilesis. Žiemoja p. v. Europoje.
„ mažasis, *Ixobrychus minutus*	IV—X	Nendrynuose prie vandenų. Retokas. Aktyvus naktį. Žiemoja Afrikoje.
Gandras baltasis, *Ciconia ciconia*	IV—VIII	Prie gyvenviečių. Dažnas. Lizdas ant stogų, rečiau medžiuose. Žiemoja Afrikoje. Ž. *Gandrai*.
„ juodasis, *Ciconia nigra*	IV—IX	Senuose miškuose. Retas. Lizdas medžiuose. Žiemoja Afrikoje. Ž. *Gandrai*.
Garnys pilkasis, *Ardea cinerea*	III—X	Vandenų pakraščiuose. Dažnas. Peri medžiuose kolonijomis. Žuvilesis. Žiemoja p. v. Europoje.
GEGUTĖS		
Gegutė, *Cuculus canorus*	V—IX	Miškuose. Dažna. Kiaušinius peri kiti paukščiai. Lesa plaukuotus vikšrus. Žiemoja Afrikoje. Ž. *Gegutės*.
GENIAI		
Genys baltnugaris, *Dryobates leucotos*	nuolat	Mišriuose miškuose. Retokas. Peri uoksuose. Sėslus. Ž. *Geniai*.
„ didysis margasis, *Dryobates major*	„	Miškuose. Dažnas. Peri uoksuose. Kartais klajoja. Ž. *Geniai*.
„ mažasis margasis, *Dryobates minor*	„	Mišriuose miškuose. Dažnokas. Peri uoksuose. Sėslus. Ž. *Geniai*.
„ vidutinis margasis, *Dryobates medius*	„	Ąžuolynuose, parkuose. Dažnas. Peri uoksuose. Sėslus. Ž. *Geniai*.
Grąžiagalvė, *Jynx torquilla*	IV—X	Miškeliuose, parkuose. Dažnoka. Peri uoksuose. Žiemoja Afrikoje. Ž. *Geniai*.
Meleta juodoji, *Dryocopus martius*	nuolat	Mišriuose miškuose. Dažna. Peri uoksuose. Sėsli. Ž. *Geniai*.
„ pilkoji, *Picus canus*	„	Mišriuose miškuose. Retoka. Peri uoksuose. Sėsli. Ž. *Geniai*.
„ žalioji, *Picus viridis*	„	Šviesiuose miškuose, parkuose. Dažnoka. Peri uoksuose. Žiemą daugiausia lesa skruzdes. Sėsli. Ž. *Geniai*.
GERVĖS		
Gervė pilkoji, *Megalornis grus*	III—X	Aukštapelkėse. Reta, nykstanti. Lizdas ant žemės. Žiemoja š. Afrikoje. Ž. *Gervės*.
IRKLAKOJAI		
Kormoranas, *Phalacrocorax carbo*	IV—XII	Negausiai atskrenda prie Kuršių marių. XIX a. perėjo kolonijomis Nemuno žemupyje (prie Pagėgių) ir Kuršių nerijoje (prie Juodkrantės). Žuvilesis.

Paukščių būriai ir rūšys	Buvimo Lietuvoje laikas (mėnesiais)	Paplitimas, svarbesnieji biologijos bruožai
KARVELIAI		
Karvelis keršulis, *Columba palumbus*	III—X	Mišriuose miškuose. Dažnas. Lizdas medžiuose. Žiemoja p. v. Europoje. Ž. *Karveliai*.
„ purplelis, *Streptopelia turtur*	IV—IX	Mišriuose miškuose, parkuose. Dažnas. Lizdas medžiuose. Žiemoja š. Afrikoje. Ž. *Karveliai*.
„ uldukas, *Columba oenas*	III—X	Miškuose, parkuose. Retokas. Lizdas medžiuose. Žiemoja p. v. Europoje. Ž. *Karveliai*.
KIRAI		
Kiras juodgalvis, *Larus minutus*	IV—X	Peri Žuvinto ež. Žiemoja p. Europoje.
„ paprastasis, *Larus canus*	III—XI	Gausiai praskrenda pajūriu. Kartais peri prie ežerų. Žiemoja p. v. Europoje.
„ rudgalvis, *Larus ridibundus*	III—X	Prie ežerų. Dažnas. Lizdas ant žemės. Peri kolonijomis. Sekioja artojus. Žiemoja p. v. Europoje.
Žuvėdra juodoji, *Chlidonias nigra*	IV—VIII	Prie užželusių vandenų. Dažna. Peri klampiose vietose kolonijomis. Žiemoja Afrikoje. Ž. *Žuvėdros*.
„ mažoji, *Sterna albifrons*	IV—IX	Upių ir ežerų smėlėtuose bei akmenuotuose pakraščiuose. Retoka. Peri ant žemės. Žiemoja Afrikoje. Ž. *Žuvėdros*.
„ upinė, *Sterna hirundo*	IV—VIII	Pajūryje ir smėlėtuose upių bei ežerų pakraščiuose. Dažna. Peri ant žemės kolonijomis. Žiemoja Afrikoje. Ž. *Žuvėdros*.
KRAGAI		
Kragas ausytasis, *Podiceps cristatus*	III—XI	Ežeruose ir didelėse upėse. Dažnas. Lizdas plūduriuoja vandens paviršiuje. Žuvilesis. Žiemoja p. Europoje.
KUKUČIAI		
Kukutis, *Upupa epops*	IV—IX	Žemės plotuose su retais medžiais. Retokas. Peri uoksuose, akmenų krūvose. Žiemoja Afrikoje.
LĖLIAI		
Lėlys, *Caprimulgus europaeus*	IV—IX	Sausuose pušynuose. Retokas. Peri ant žemės. Gaudo vabzdžius ore sutemus. Žiemoja Afrikoje.
NARŪNPAUKŠČIAI		
Naras juodkaklis, *Colymbus arcticus*	IV—XI	Būna daugiausia praskrisdamas. Kartais peri prie didesnių ežerų. Lizdas prie vandens. Žuvilesis. Žiemoja prie Viduržemio j.
PELĖDOS		
Apuokas didysis, *Bubo bubo*	nuolat	Miškuose. Labai retas, nykstantis. Ž. *Apuokai*.
„ mažasis, *Asio otus*	„	Miškeliuose, parkuose. Dažnokas. Peri senuose varnų bei kt. paukščių lizduose. Minta peliniais graužikais. Dauguma žiemai išskrenda į p. v. Europą. Ž. *Apuokai*.
Pelėda balinė, *Asio flammeus*	III—X	Atvirose šlapiose vietose, pelkėse. Retoka. Lizdas kupstuose. Minta peliniais graužikais. Ž. *Pelėdos*.

Paukščių būriai ir rūšys	Buvimo Lietuvoje laikas (mėnesiais)	Paplitimas, svarbesnieji biologijos bruožai
Pelėda naminė, *Strix aluco*	nuolat	Senuose miškuose, parkuose. Dažna. Peri uoksuose. Minta peliniais graužikais. Sėsli. Ž. *Pelėdos.*
PLĖŠRIEJI		
Erelis kilnusis, *Aquila chrysaëtos*	X—II	Kartais užklysta rudenį ir žiemą. Ž. *Ereliai.*
„ jūrinis, *Haliaëtus albicilla*	XI—III	Kartais užklysta. Dar XIX a. perėjo. Ž. *Ereliai.*
„ rėksnys mažasis, *Aquila pomarina*	III—X	Prie didesnių miškų. Lizdas medžiuose. Retokas. Žiemai išskrenda į Afriką. Ž. *Ereliai.*
„ žuvininkas, *Pandion haliaëtus*	IV—X	Prie vandenų. Retas. Kartais peri. Lizdas medžiuose. Žuvilesis. Žiemai išskrenda į Afriką. Ž. *Ereliai.*
Lingė nendrinė, *Circus aeruginosus*	III—IX	Užžėlusių ežerų pakraščiuose. Retoka. Peri nendrynuose. Grobsto vandens paukščių kiaušinius ir jauniklius. Žiemoja p. Europoje, Afrikoje. Ž. *Vanagai.*
Paukštvanagis, *Accipiter nisus*	nuolat	Miškeliuose. Dažnokas. Lizdas eglėse. Minta mažais paukščiais. Sėslus arba klajūnas. Ž. *Vanagai.*
Pelėsakalis, *Falco tinnunculus*	III—X	Retuose pušynėliuose tarp laukų. Retokas. Peri varnų lizduose. Minta peliniais graužikais. Žiemoja p. Europoje, š. Afrikoje. Ž. *Sakalai.*
Peslys juodasis, *Milvus migrans*	IV—IX	Miškingose vietose prie vandenų. Dažnas. Lizdas medžiuose. Minta nusilpusiomis bei negyvomis žuvimis, gyvūninėmis liekanomis. Žiemoja Afrikoje. Ž. *Vanagai.*
Skėtsakalis, *Falco subbuteo*	V—IX	Retuose miškuose tarp laukų. Dažnokas. Lizdas aukštai pušyne. Minta vabzdžiais, mažais paukščiais. Žiemoja Afrikoje. Ž. *Sakalai.*
Suopis tūbuotasis, *Buteo lagopus*	X—IV	Tik žiemoja arba apsistoja praskrisdamas. Ž. *Suopiai.*
„ vakarinis, *Buteo buteo*	III—X	Laukuose prie miškų. Dažnas. Lizdas aukštai medžiuose. Minta peliniais graužikais. Žiemą klajoja arba išskrenda į p. v. Europą. Ž. *Suopiai.*
Vapsvaėdis, *Pernis apivorus*	IV—X	Retuose miškuose prie pievų. Retokas. Lesa kamanes, vapsvas bei jų perus. Žiemoja Afrikoje. Ž. *Vanagai.*
Vištvanagis, *Accipiter gentilis*	nuolat	Atviruose plotuose prie miškų. Dažnokas. Lizdas aukštai miško medžiuose. Žiemą klajoja. Ž. *Vanagai.*
PLOKŠTĖTASNAPIAI		
Antis didžioji, *Anas platyrhynchos*	III—XI	Užžėlusiuose ežeruose, upėse, balose. Dažna. Lizdas ant žemės. Kartais žiemoja neužšąlančiose upėse; dažniausiai išskrenda. Ž. *Antys.*
„ kuoduotoji, *Aythya fuligula*	„	Būna daugiausia praskrisdama. Kartais peri. Ž. *Antys.*
„ rudgalvė, *Aythya ferina*	„	Būna daugiausia praskrisdama. Dažnai peri. Ž. *Antys.*
„ smailiauodegė, *Anas acuta*	IV—X	Būna daugiausia praskrisdama. Kartais peri. Ž. *Antys.*
„ šaukštasnapė, *Spatula clypeata*	III—XI	Sausose pievose. Retoka. Ž. *Antys.*
„ žiloji, *Aythya marila*	III, IX—XI	Būna tik praskrisdama. Gausi. Ž. *Antys.*
Berniklė paprastoji, *Branta bernicla*	III—V, IX—X	Būna tik praskrisdama, ypač pajūryje. Rudenį gausesnė, negu pavasarį. Ž. *Žąsys.*
Cyplė, *Anas penelope*	IV—X	Būna tik praskrisdama. Gausi. Ž. *Antys.*
Gulbė giesmininkė, *Cygnus cygnus*	III, X—XI	Būna tik praskrisdama, ypač pajūryje. Ž. *Gulbės.*
Gulbė nebylė, *Cygnus olor*	III—XI	Lietuvos pietuose ir prie Kuršių marių. Dažnoka. Lizdas nendrynuose prie vandenų. Žiemoja v. Europoje. Ž. *Gulbės.*
Klykuolė, *Bucephala clangula*	III—XII	Ežeruose. Retoka. Peri uoksuose, inkiluose. Gausiai apsistoja traukimo metu, ypač rudenį. Ž. *Antys.*
Kryklė dryžgalvė, *Anas querquedula*	III—XI	Užžėlusiuose ežeruose, balose. Dažna. Žiemoja p. v. Europoje, Afrikoje. Ž. *Antys.*
„ rudgalvė, *Anas crecca*	„	Užžėlusiuose ežeruose, balose. Dažna. Žiemoja p. v. Europoje. Ž. *Antys.*
Nuodėgulė, *Melanitta fusca*	III—IV, X—XI	Būna tik praskrisdama. Retoka. Ž. *Antys.*
Rudė, *Aythya nyroca*	III—XI	Ežeruose. Retoka. Peri Žuvinto ež. Žiemoja p. ir v. Europoje, Afrikoje. Ž. *Antys.*
Žąsis pilkoji, *Anser anser*	III—IV, X	Būna tik praskrisdama, ypač pajūryje, užliejamose pievose. Ž. *Žąsys.*
„ želmeninė, *Anser fabalis*	„	Būna tik praskrisdama, prie ežerų ir laukuose. Ž. *Žąsys.*
STIBYNUOČIAI		
Bėgikas juodkrūtis, *Calidris alpina*	IV—X	Pievose prie vandenų. Kartais peri. Būna daugiausia tik praskrisdamas. Žiemoja p. Europoje.
Gaidukas, *Philomachus pugnax*	IV—X	Šlapiose pievose, pelkėse. Retas, nykstantis. Žiemoja Afrikoje.
Griciukas paprastasis, *Limosa limosa*	IV—VII	Klampiose pievose. Retokas. Peri ant žemės. Žiemoja p. Europoje.
Kirlikas upinis, *Charadrius dubius*	IV—IX	Smiltinguose bei akmenuotuose vandenų pakraščiuose. Dažnas. Peri ant žemės. Žiemoja Afrikoje.
Kuolinga didžioji, *Numenius arquata*	IV—VIII	Pievose. Retoka. Žiemoja p. Europoje. Ž. *Tilvikai.*
Pempė, *Vanellus vanellus*	III—IX	Pievose, ganyklose. Dažna. Lizdas dažniausiai ant žemės. Žiemoja p. ir v. Europoje, š. Afrikoje. Ž. *Pempės.*
Perkūno oželis, *Capella gallinago*	IV—IX	Šlapiose pievose, pelkėse. Dažnas. Lizdas žolių kupstuose. Žiemoja p. Europoje, Afrikoje. Ž. *Perkūno oželiai.*
Sėjikas dirvinis, *Pluvialis apricarius*	IV—VIII	Aukštapelkėse. Būna daugiausia tik praskrisdamas. Kartais peri. Žiemoja prie Viduržemio j.
Slanka, *Scolopax rusticola*	III—X	Drėgnuose miškuose. Dažna. Peri ant žemės. Žiemoja p. ir v. Europoje. Ž. *Slankos.*
Tilvikas brastinis, *Tringa ochropus*	IV—IX	Miškuose, prie upelių. Dažnokas. Peri medžiuose, dažniausiai strazdų lizduose. Žiemoja p. Europoje, Afrikoje. Ž. *Tilvikai.*
„ krantinis, *Tringa hypoleucos*	IV—VIII	Vandenų pakraščiuose. Dažnas. Peri ant žemės. Žiemoja Afrikoje. Ž. *Tilvikai.*
Tulikas raudonkojis, *Tringa totanus*	IV—VII	Drėgnose pievose. Retokas. Lizdas ant žemės. Žiemoja p. ir v. Europoje, Afrikoje.
VANDENS VIŠTOS		
Griežlė, *Crex crex*	V—X	Pievose. Dažnoka. Lizdas žolėse. Žiemoja Afrikoje.
Laukys, *Fulica atra*	IV—X	Užžėlusiuose ežeruose. Dažnas. Lizdas nendrynuose. Žiemoja p. ir v. Europoje.
Švygžda, *Porzana porzana*	IV—IX	Klampiose pelkėse, prie vandenų. Dažnoka. Žiemoja p. Europoje.
Vištelė nendrinė, *Gallinula chloropus*	IV—VIII	Prie užžėlusių stovinčių vandenų. Dažna. Žiemoja p. ir v. Europoje.

Paukščių būriai ir rūšys	Buvimo Lietuvoje laikas (mėnesiais)	Paplitimas, svarbesnieji biologijos bruožai
VIŠTINIAI		
Jerubė, *Tetrastes bonasia*	nuolat	Mišriuose miškuose. Dažnoka. Peri ant žemės. Sėsli. Ž. *Jerubės.*
Kurapka, *Perdix perdix*	"	Laukuose, pievose. Dažna. Peri ant žemės. Sėsli. Ž. *Kurapkos.*
Kurtinys, *Tetrao urogallus*	"	Pušynuose prie raistų. Retas, nykstantis. Peri ant žemės. Lesa pušų spyglius. Sėslus. Ž. *Kurtiniai.*
Putpelė, *Coturnix coturnix*	V—IX	Laukuose, sausose pievose. Retoka. Žiemoja Afrikoje. Ž. *Putpelės.*
Tetervinas, *Lyrurus tetrix*	nuolat	Miškų pakraščiuose, aukštapelkėse. Dažnokas. Peri ant žemės. Sėslus. Ž. *Tetervinai.*
Žvyrė, *Lagopus lagopus*	nuolat	Aukštapelkėse. Labai reta, nykstanti. Peri ant žemės. Sėsli.
ŽALVARNINIAI		
Tulžys, *Alcedo atthis*	"	Prie upių. Retokas. Lizdiniai urvai stačiuose upių krantuose. Žuvilesis. Daugelis žiemai išskrenda.
Žalvarnis, *Coracias garrulus*	V—VIII	Senuose pušynuose, parkuose. Dažnas. Peri uoksuose. Žiemoja Afrikoje.
ŽVIRBLINIAI		
Alksninukas, *Carduelis spinus*	nuolat	Eglynuose. Dažnas. Lizdas aukštai eglėse. Lesa daugiausia alksnių sėklas, beržų pumpurus.
Bukutis, *Sitta europaea*	"	Miškuose. Dažnas. Peri uoksuose. Klajoja su zylėmis.
Čimčiakas, *Carduelis flammea*	X—IV	Dažnos invazijos iš š. Europos.
Čivylis paprastasis, *Carduelis cannabina*	III—IX	Soduose, žemės plotuose su retais krūmais. Dažnas. Dauguma išskrenda į p. v. Europą.
Dagilis, *Carduelis carduelis*	nuolat	Soduose, atviruose plotuose su retais medžiais. Dažnas. Lizdas medžiuose. Lesa usnių, dagių ir kt. augalų sėklas. Sėslus.
Devynbalsė juodgalvė, *Sylvia atricapilla*	V—IX	Lapuočių miškuose, krūmynuose. Dažna. Lizdas žemai krūmuose. Žiemoja p. Europoje, š. Afrikoje.
" pilkoji, *Sylvia curruca*	IV—IX	Lapuočių miškų pakraščiuose, parkuose. Dažna. Lizdas žemai krūmuose. Žiemoja Afrikoje.
" raiboji, *Sylvia nisoria*	IV—VIII	Krūmynuose. Retoka. Lizdas krūmuose. Žiemoja Afrikoje.
" rudoji, *Sylvia communis*	V—IX	Retuose krūmynuose. Dažna. Lizdas žemai krūmuose. Žiemoja Afrikoje.
" sodinė, *Sylvia borin*	"	Lapuočių ir mišriuose miškuose, paupių krūmynuose, parkuose. Dažna. Lizdas žemai krūmuose. Žiemoja Afrikoje.
Kalviukas miškinis, *Anthus trivialis*	IV—X	Retuose miškuose. Dažnas. Lizdas ant žemės. Žiemoja Afrikoje.
" pievinis, *Anthus pratensis*	"	Pelkėse, šlapiose pievose. Dažnas. Žiemoja p. Europoje.
Karetaitė, *Troglodytes troglodytes*	nuolat	Miškuose prie upelių, skardžiuose. Dažna. Lizdas arti žemės. Dauguma žiemai išskrenda į v. Europą.
Karklažvirblis, *Passer montanus*	"	Prie gyvenviečių, parkuose. Dažnas. Peri uoksuose. Sėslus. Ž. *Žvirbliai.*
Kėkštas, *Garrulus glandarius*	"	Miškuose. Dažnas. Lizdas medžiuose. Platina giles. Sėslus. Ž. *Kėkštai.*
Kiauliukė, *Saxicola rubetra*	IV—IX	Didelėse, šlapiose pievose. Dažna. Lizdas ant žemės. Žiemoja Afrikoje.
Kielė baltoji, *Motacilla alba*	III—X	Gyvenvietėse prie vandens. Dažna. Lizdas įv. kertėse. Žiemoja p. Europoje.
" geltonoji, *Motacilla flava*	IV—IX	Pievose su krūmokšniais. Dažna. Lizdas ant žemės. Žiemoja Afrikoje.
Kikilis paprastasis, *Fringilla coelebs*	III—XI	Miškuose, parkuose. Dažnas. Lizdas medžiuose. Žiemoja v. Europoje.
" šiaurinis, *Fringilla montifringilla*	III—IV, IX—XI	Būna tik praskrisdamas iš š. Europos. Gausus.
Kovas, *Corvus frugilegus*	III—XI	Miestų pakraščiuose. Dažnas. Peri kolonijomis medžiuose. Dauguma žiemai išskrenda į v. Europą.
Krakšlė didžioji, *Acrocephalus arundinaceus*	IV—IX	Plačiuose nendrynuose. Lizdą tvirtina prie nendrių. Vietomis dažna. Žiemoja Afrikoje.
Kranklys, *Corvus corax*	nuolat	Atviruose plotuose prie miškų, arti miestų. Dažnokas. Lizdas aukštai medžiuose. Sėslus arba klajūnas.
Kregždė langinė, *Delichon urbica*	V—IX	Gyvenvietėse. Dažna. Lizdas iš purvo ant išorinių namų sienų. Žiemoja Afrikoje. Ž. *Kregždės.*
" šelmeninė, *Hirundo rustica*	IV—X	Gyvenvietėse. Dažna. Lizdas iš purvo daržinėse, tvartuose, prie lubų. Žiemoja Afrikoje. Ž. *Kregždės.*
" urvinė, *Riparia riparia*	IV—IX	Prie upių stačiais krantais. Dažna. Peri kolonijomis urvuose. Žiemoja Afrikoje. Ž. *Kregždės.*
Kryžiasnapis eglinis, *Loxia curvirostra*	nuolat	Eglynuose. Dažnokas. Peri visais metų laikais. Lesa daugiausia eglių sėklas. Klajūnas.
Kultupys, *Oenanthe oenanthe*	IV—IX	Akmenuotuose laukuose, griuvėsiuose. Dažnokas. Lizdas akmenų krūvose. Žiemoja Afrikoje.
Kuosa, *Coloeus monedula*	nuolat	Gyvenvietėse, parkuose. Dažna. Peri uoksuose, įv. lindynėse. Sėsli.
Lakštingala, *Luscinia luscinia*	IV—VIII	Krūmynuose prie vandenų. Dažna. Lizdas krūmynuose ant žemės, rečiau krūmuose arti žemės. Žiemoja Afrikoje. Ž. *Lakštingalos.*
Liepsnelė, *Erithacus rubecula*	III—X	Mišriuose miškuose su krūmais. Lizdas ant žemės. Dažna. Žiemoja p. v. Europoje, š. Afrikoje.
Ligutė, *Lullula arborea*	"	Sausuose pušynuose, viržynuose. Dažna. Lizdas ant žemės. Žiemoja p. Europoje. Ž. *Vieversiai.*
Liputis, *Certhia familiaris*	nuolat	Miškuose, soduose. Dažnas. Peri uoksuose. Klajūnas.
Medšarkė paprastoji, *Lanius collurio*	V—VIII	Atvirose vietose su pavieniais medžiais. Dažna. Lizdas krūmuose. Žiemoja Afrikoje.
Musinukė margasparnė, *Muscicapa hypoleuca*	IV—VIII	Parkuose, miškuose. Dažna. Peri uoksuose. Žiemoja Afrikoje.
" pilkoji, *Muscicapa striata*	"	Parkuose, lapuočių miškuose, prie sodybų. Dažna. Peri negiliuose uoksuose, įv. apytamsėse kertėse. Žiemoja Afrikoje.
Nendrinukė ežerinė, *Acrocephalus schoenobaenus*	IV—IX	Vandenų pakraščiuose prie nendrių. Dažna. Lizdas žolėse prie žemės. Žiemoja Afrikoje.
Nykštukas paprastasis, *Regulus regulus*	nuolat	Spygliuočių miškuose. Dažnas. Lizdas medžiuose. Klajūnas.

Paukščių būriai ir rūšys	Buvimo Lietuvoje laikas (mėnesiais)	Paplitimas, svarbesnieji biologijos bruožai
Pečialinda ankstyvoji, *Phylloscopus trochilus*	IV—IX	Miškų pakraščiuose. Dažna. Lizdas ant žemės, dengtas. Žiemoja Afrikoje.
„ pilkoji, *Phylloscopus collybita*	„	Mišriuose ir spygliuočių miškuose. Dažna. Lizdas ant žemės, dengtas. Žiemoja p. Europoje.
„ žalioji, *Phylloscopus sibilatrix*	„	Senuose mišriuose miškuose. Dažna. Lizdas ant žemės, dengtas. Žiemoja Afrikoje.
Raudonuodegė, *Phoenicurus phoenicurus*	IV—X	Išretėjusiuose miškuose, kapinėse, parkuose. Retoka. Peri uoksuose. Žiemoja Afrikoje.
Riešutinė, *Nucifraga caryocatactes*	nuolat	Mišriuose miškuose. Reta. Lesa riešutus, giles. Žiemą būna sibirinių riešutinių invazijų iš Sibiro.
Sniegena juodgalvė, *Pyrrhula pyrrhula*	„	Miškuose. Lizdas eglėse. Žiemą daug priskrenda iš š. r. Europos. Lesa šermukšnių, kadagių ir kt. augalų sėklas.
Starta geltonoji, *Emberiza citrinella*	III—X	Retuose miškeliuose, krūmynuose. Dažna. Lizdas ant žemės. Dauguma žiemai išskrenda.
„ nendrinė, *Emberiza schoeniclus*	„	Vandenų pakraščių nendrynuose, šlapiose pievose su karklais. Vietomis dažna. Lizdas žolėse. Žiemoja p. v. Europoje.
„ pilkoji, *Emberiza calandra*	„	Laukuose, sausose pievose. Retoka. Lizdas ant žemės. Dauguma žiemai išskrenda.
„ snieginė, *Plectrophenax nivalis*	X—III	Žiemoja, atskridusi iš tundros, tuomet laukuose, ypač pajūryje, dažnoka.
„ sodinė, *Emberiza hortulana*	IV—IX	Atvirose vietose su pavieniais medžiais. Retoka. Lizdas ant žemės. Žiemoja Afrikoje.
Strazdas amalinis, *Turdus viscivorus*	III—X	Pušynuose. Retokas. Lizdas aukštai medžiuose. Platina amalo sėklas. Dauguma žiemai išskrenda į p. v. Europą. Ž. *Strazdai.*
„ baltabruvis, *Turdus musicus*	IV—X	Mišrių miškų pakraščiuose, krūmynuose. Lizdas neaukštai eglaitėse, kadagiuose. Dažnas, ypač traukimo metu. Žiemoja p. Europoje. Ž. *Strazdai.*
„ giesmininkas, *Turdus ericetorum*	III—X	Mišriuose miškuose. Dažnas. Lizdas žemai, eglaitėse. Žiemoja p. Europoje. Ž. *Strazdai.*
„ juodasis, *Turdus merula*	III—XI	Mišriuose miškuose. Dažnokas. Lizdas neaukštai eglaitėse. Žiemoja p. v. Europoje, kartais p. v. Lietuvoje. Ž. *Strazdai.*
„ smilginis, *Turdus pilaris*	III—X	Miškeliuose, soduose. Dažnas. Peri nedidelėmis kolonijomis medžiuose. Dauguma žiemai išskrenda į p. v. Europą. Ž. *Strazdai.*
Svilikas, *Coccothraustes coccothraustes*	III—X	Mišriuose miškuose, parkuose. Retokas. Lizdas medžiuose. Gliaudo ievų ir vyšnių uogų kauliukus. Dauguma žiemai išskrenda į v. Europą.
Svilikėlis, *Serinus serinus*	IV—IX	Parkuose, prie gyvenviečių. Dažnokas. Lizdas medžiuose. Žiemoja v. Europoje.
Svirbelis, *Bombycilla garrulus*	X—IV	Gausiai atskrenda žiemoti iš š. Europos. Laikosi būriais medžiuose. Lesa šermukšnių ir kt. uogas.
Šarka, *Pica pica*	nuolat	Atvirose vietose, parkuose, prie gyvenviečių. Dažna. Lizdas krūmuose bei medžiuose. Sėsli. Ž. *Šarkos.*
Tošinukė, *Hippolais icterina*	V—VIII	Parkuose, lapuočių miškeliuose. Dažna. Lizdas krūmuose. Žiemoja Afrikoje.
Varna, *Corvus corone*	nuolat	Atvirose vietose, prie sodybų. Dažna. Lizdas miškelių medžiuose. Visalesė. Daugiausia sėsli. Ž. *Varnos.*
Varnėnas, *Sturnus vulgaris*	III—X	Prie gyvenviečių, parkuose, lapuočių miškuose. Dažnas. Peri uoksuose, inkiluose. Būriais skraido pievose, ganyklose. Žiemoja v. Europoje. Ž. *Varnėnai.*
Vieversys dirvinis, *Alauda arvensis*	III—X	Laukuose, sausose pievose. Dažnas. Lizdas ant žemės. Žiemoja p. Europoje. Ž. *Vieversiai.*
„ kuoduotasis, *Galerida cristata*	nuolat	Dirvonuose, prie sodybų. Retokas. Lizdas ant žemės. Sėslus. Ž. *Vieversiai.*
Volungė, *Oriolus oriolus*	V—IX	Lapuočių miškuose, parkuose. Dažnoka. Lizdas medžiuose. Žiemoja Afrikoje.
Zylė didžioji, *Parus major*	nuolat	Miškuose, parkuose. Dažna. Peri uoksuose. Kartais klajoja. Ž. *Zylės.*
„ juodoji, *Parus ater*	„	Spygliuočių miškuose. Dažna. Peri uoksuose. Klajūnė. Ž. *Zylės.*
„ kuoduotoji, *Parus cristatus*	„	Spygliuočių miškuose. Dažna. Peri uoksuose. Kartais klajoja. Ž. *Zylės.*
„ mėlynoji, *Parus coeruleus*	„	Mišriuose miškuose. Dažnoka. Peri uoksuose. Klajūnė. Ž. *Zylės.*
„ pilkoji, *Parus palustris*	„	Mišriuose miškuose, parkuose. Dažna. Peri uoksuose. Klajūnė. Ž. *Zylės.*
„ uodeguotoji, *Aegithalos caudatus*	„	Mišriuose miškuose, krūmynuose. Dažna. Lizdas krūmuose. Klajūnė. Ž. *Zylės.*
Žaliukė, *Chloris chloris*	IV—X	Miškeliuose, parkuose. Dažna. Lizdas krūmuose. Daugelis žiemai išskrenda į v. Europą.
Žiogelis margasis, *Locustella naevia*	V—VIII	Didelėse pievose su karklais, grioviuose. Retokas. Peri ant žemės. Žiemoja p. v. Europoje.
Žvirblis naminis, *Passer domesticus*	nuolat	Prie gyvenviečių. Dažnas. Sėslus. Ž. *Žvirbliai.*

P. rūšinė sudėtis vasarą ir žiemą labai skiriasi. **Sėslūs P.** per ištisus metus gyvena tose pačiose vietose, pvz., jerubė, kurtinys, šarka, žvirblis, dauguma genių. **Klajūnai**, išvedę jauniklius, nuolat klajoja, kad rastų maisto, pvz., juodgalvė sniegena, įv. kryžiasnapiai, zylės. **Traukiantieji P.** peri ir žiemoja skirtinguose kraštuose. Iš traukiančiųjų P., vasarojančių Lietuvoje, vieni išskrenda žiemoti į Europos pietus bei vakarus (pvz., garnys, kovas, pempė, varnėnas, vieversys, įv. strazdai), kiti — į atogrąžų Afriką (čiurlys, gegutė, lakštingala, volungė, žalvarnis, įv. devynbalsės) ir net į p. Afriką (baltasis gandras, šelmeninė kregždė). Rudenį ir pavasarį Lietuvoje būna ir praskrendančių P.; prie jų priklauso, pvz., nardančiosios antys, gulbės (išskyrus Lietuvoje perinčią gulbę nebylę), žąsys, daugelis rūšių tilvikų. Tik žiemai į Lietuvą atskrenda kai kurie šiaurės miškų bei tundrų P., pvz., snieginė starta, svirbelis, tūbuotasis suopis, retkarčiais baltoji pelėda. **Invaziniai** — sėslūs P., kurie kartais dėl maisto stokos emigruoja už savo veisimosi arealo ribų; pvz., sibirinė riešutinė užplūsta Europą, tuo pačiu ir Lietuvą, net iš Sibiro, stepinė vištelė — iš Vid. ir Centr. Azijos. **Užklydėliai** — nukrypę nuo įprastinės traukimo krypties bei gimtųjų vietų, pvz., rudkaklė berniklė, flamingas, baltasis garnys, palšasis grifas.

BIOTOPAI. Lietuvoje vyrauja **miško P.** Iš jų tipingiausi jerubė, kurtinys, slanka, įv. geniai, kryžiasnapiai, pelėdos, zylės. Ne tokie gausūs **vandens P.**, pvz., laukys, įv. antys, gulbės, kirai, kragai, žuvėdros, ir **pelkių ir pievų P.**, pvz., griciukas, griežlė, pempė, perkūno

oželis, tulikas, kuolinga, įv. nendrinukės. Dar mažiau **atviro landšafto paukščių**, pvz., kurapka, putpelė, dirvinis vieversys. Atskirą grupę sudaro **P. žmogaus palydovai** (sinantropai), pvz., naminis žvirblis, kregždės (išskyrus urvinę kregždę), iš dalies čiurlys, baltasis gandras.

P. pasiskirstymas po biotopus labai priklauso nuo mitybos pobūdžio. Nuo maisto gausumo ar trūkumo priklauso P. gausumas, vislumas, migracija. Pagal mitybą paukščius sąlygiškai galima skirstyti į plėšrūnus, žuvilesius, vabzdžialesius, sėklalesius ir visalesius. **Plėšrūnai** minta daugiausia kt. paukščiais ir smulkesniais žinduoliais. Prie jų priklauso dauguma plėšriųjų ir pelėdų būrio P. **Žuvilesiai** yra, pvz., erelis žuvininkas, garnys, kormoranas, tulžys, įv. dančiasnapiai, kragai, narai. Tipingi **vabzdžialesiai P.**— čiurlys, lėlys, liputis, vapsvaėdis, įv. geniai, kalviukai, kielės, kregždės, musinukės, smulkūs tilvikai; **sėklalesiai** — kurapka, putpelė, įv. karveliai, didžiulės kikilių šeimos nariai (pvz., alksninukas, čimčiakas, dagilis, kikilis, juodgalvė sniegena, svilikas, įv. kryžiasnapiai) ir daug kitų. Kai kurie P. yra **visalesiai**, pvz., šarka, varna, o daugelis smulkiųjų žvirblinių lesa ir vabzdžius, ir sėklas. P. mitybos pobūdis labai priklauso nuo metų laiko. Be to, jauniklių lesalas gali skirtis nuo suaugusių P. lesalo, pvz., sėklalesiai jauniklius maitina vabzdžiais.

FAUNOS KITIMAS. Poledynmečiu Lietuvoje iš pradžių vyravo tundros P. Dabartinėje P. faunoje jų labai mažai beliko; pvz., kai kuriose aukštapelkėse pasitaiko dirvinis sėjikas, žvyrė. Vėliau, klimatui atšilus ir įsivyravus miškams, paplito miško P. Dėl žmogaus ūkinės veiklos, keičiančios gamtinius landšaftus, dėl intensyvaus medžiojimo ir kitokio persekiojimo daugelis miško, vandens, o ypač pelkių P. apretėjo (ir teberetėja). Užtat gausesni pasidarė atviro landšafto P. ir sinantropai. Apsaugos priemonių dėka pradėjo pereiti ir labai paplito gulbė nebylė. Be to, fauna pasipildo ir imigrantais; vien XX amžiuje Lietuvoje paplito, pvz., dūminė raudonuodegė, svilikėlis, pietinis purplelis.

GLOBA IR APSAUGA. Daugumas P. dėl jų praktinės, estetinės ir mokslinės reikšmės yra globojami ir saugomi ištisus metus. Pavasariais organizuojamos paukščių dienos (pvz., 1966 per P. dieną Lietuvoje įkelta į medžius 75 000 inkilų), žiemą įrengiama lesyklų (1965—1966 žiemą jų įrengta 52 000), užuovėjų kurapkoms. Nesaugomi kai kurie žalingesni P.— nendrinė lingė, paukštvanagis, šarka, varna, vištvanagis. Paukščiams saugoti įsteigtas *Žuvinto rezervatas* ir ornitologiniai *draustiniai:* 1) Biržulio ir Stervos ežerų (Telšių rj.) — saugomi antiniai ir tilvikiniai P.; 2) Krokų Lankos ežero (Šilutės rj.) — gausiausios Lietuvoje vandens ir pelkių P. lizdavietės ir praskrendančių P. sambūrio vietos; 3) Šeduikių ežero (Anykščių rj.) ir 4) Urkio ežero (Molėtų rj.) — rudgalvio kiro kolonijos ir kiti vandens P.; 5) Žaltyčio ežero (Kapsuko rj.) — gulbės ir kiti vandens P.; 6) Artosios pelkės (Tauragės rj.) — pelkių P. (dirvinis sėjikas ir kt.).

ŽIEDAVIMAS. Lietuvoje P. žieduoti pradėta 1929 prof. T. Ivanausko iniciatyva. Taryb. laikotarpiu žiedavimą organizuoja Gamtos apsaugos k-to *zoologijos muziejus* Kaune. Daugiausia P. sužieduojama ornitologinėje stotyje Ventės rage (prie Kuršių marių), Žuvinto rezervate. 1929—65 sužieduota apie 150 000 P. Žiedavimas padėjo išaiškinti apie 80 rūšių Lietuvos P. (baltojo gandro, gulbės nebylės, kovo, laukio, pempės, varnėno, varnos, didžiosios zylės, įv. kregždžių ir kt.) kelionių laiką bei kryptis, žiemojimo vietas ir kt.

PAUKŠČIAI LIAUDIES KŪRYBOJE IR PAPROČIUOSE. P., ypač lakštingala, strazdas, vieversys, sakalas, gegutė, erelis, gandras, varna, šarka, gulbė, gervė, pelėda, žvirblis, antis, žąsis dažnai minimi dainose, pasakose, sakmėse, patarlėse, menami mįslėse. P. minimi ir magijoje, prietaruose, papročiuose. Pavyzdžiui, tikėta, kad vieni P. (gandras) neša laimę, kiti (pelėda, šarka) — nelaimę. Yra liaudies žaidimų bei šokių, kuriuose mėgdžiojami paukščiai, pvz., „Blezdingėlė", „Gervės kepimas", „Kurapkų gaudymas", „Šarkos šokis", „Tetervino mušimas", „Vištelė", „Žąsų tiltas". Ypač įvairūs ir turtingi P. *garsų pamėgdžiojimai,* kurie atsispindi ir kai kurių P., pvz., griciuko, krago, kranklio, putpelės varduose. Plačiai P. vaizduojami liet. liaudies ornamentikoje — medžio drožiniuose, skrynių piešiniuose, audinių raštuose, keramikoje. Pagal P. (pvz., gandrų, gervių, kielių, kregždžių) atskridimo laiką kaimo žmonės kartais spręsdavo, kada geriausia pradėti dirbti kai kuriuos darbus, nuo kada (pasirodžius gandrams, kielėms) pradėti duoti pavakarius, nes diena jau pakankamai pailgėjusi. Iš daugelio P. (pvz., gandrų, gegučių, gervių, kregždžių, perkūno oželių, varnų, varnėnų, vieversių, volungių, zylių, žvirblių) skirtingos įv. laiku elgsenos, balso buvo spėjamos oro atmainos, būsimi „geri" ar „blogi" metai. Paukščius primena ir kai kurie gyv. vietovių pavadinimai (pvz., Gegužinė, Gervaraistis, Pempynė, Varniškiai, Vieversynė), upių, ežerų pavadinimai (pvz., Garnupis, Gervinis, Gulbinis, Kėkštupis, Lakštutė, Šarkabalė, Pelėdupis), žmonių pavardės (pvz., Baublys, Dagilis, Genys, Gervė, Gulbinas, Kielė, Strazdas, Vyturys).

Ž. *Medžioklė, Zoologija.* Apie naminius paukščius ž. *Paukštininkystė.*

Lit.: **V. Krėvė-Mickevičius,** Mūsų paukščiai tautosakoje.—„Mūsų tautosaka", t. 1—2, K., 1930; **V. Krėvė-Mickevičius,** Patarlės ir priežodžiai, t. 1—4, K., 1934—38 [t. 4 —„Darbai ir dienos", kn. 7, K., 1938]; **T. Ivanauskas,** Lietuvos paukščiai, kn. 1—3, V., 1957—64; Lietuvos TSR fizinė geografija, t. 1, V., 1958 [p. 428—438]; **T. Ivanauskas,** Kaip kinta paukščių fauna.—„Mokslas ir gyvenimas", 1958, Nr. 3; **M. Valius,** Lietuvos vandens ir pelkių paukščiai, V., 1960; Lietuvių tautosakos apybraiža, V., 1963; **A. Вайткявичюс, В. Скуодис,** Перелет птиц (По данным кольцевания в Литве с 1929 по 1959 г.), Вильнюс, 1965.

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 816 ir 817

PAUKŠTAKIAĨ — kaimas Plungės rj., Paukštakių apyl., 13 km į š. r. nuo Plungės, abipus kelio į Lieplaukę; kolūkio centras. 141 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la (1912—57 pradinė, 1957—62 septynmetė), biblioteka (nuo 1955).

PAŪKŠTĖ Vilhelmas [g. 1925.IX.12 Kirdeikiuose (Utenos rj.)] — agronomas, sodininkystės specialistas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1965). 1952 baigęs Ž. ū. akademiją, dirbo Kaltanėnų (Švenčionių rj.) mašinų-traktorių stoties agronomu. Nuo 1955 dirba ped. darbą Ž. ū. akademijoje; nuo 1967 docentas. Paskelbė populiarių ir mokslinių straipsnių apie obelų genėjimą ir kitais sodininkystės klausimais, išleido brošiūrą apie vaisinių augalų auginimą vazonuose.

PAUKŠTĒLIS Juozas [g. 1899.III.3 Titoniuose (Pakruojo rj.)] — rašytojas.

Paukščių diena Vilniuje 1965

1923 baigęs Šiaulių gimnaziją, Kauno universiteto teologijos-filosofijos fakultete studijavo literatūrą. 1927 un-tą baigė. 1926—46 Kėdainių g-jos mokytojas, direktorius. Nuo 1922 bendradarbiavo spaudoje, daugiausia klerikalinėje („Ateityje", „Židinyje", „Naujojoje romuvoje"). P. pasaulėžiūra formavosi klerikalinės ideologijos įtakoje. Kritiškas žvilgsnis į burž. visuomenės ydas, ryšiai su liaudies gyvenimu padėjo P. įsijungti į taryb. lit-rą. 1946 jis keliavo po Užkaukazės taryb. respublikas, grįžęs išleido apybraižą „Kelionė po Užkaukazį" (1948).

Lit. darbą pradėjęs eilėraščiais, P. netrukus atsidėjo prozai. Apsakymų rink.

„Vidurnakčių baladė" (1928) ir drama „Užgrobtoj žemėj" (1931) — negilaus turinio buržuazinių idėjinių tendencijų. Žingsnis realistinio vaizdavimo linkme pastebimas romane „Našlės vaikas" (1932). Didesnis meninis brandumas būdingas rom. „Pirmieji metai" (1936, III leid. 1965), kuriame kritiškai vaizduojama provincijos mokytojų bei kt. inteligentų buitis. Pagr. veikėjo — jauno mokytojo konfliktas su karjeristais, prisitaikėliais ir slogia miesčioniška aplinka atspindėjo kai kuriuos būdingus burž. tikrovės reiškinius. Reikšmingiausiame burž. laikotarpio P. romane „Kaimynai" (1939, III leid. 1966; rus. leid. 1959) keliamos valstiečių socialinės buities bei dvasinio gyvenimo problemos. Vaizduodamas romane nelaimingos meilės dramą, P. kartu parodė svarbius socialinius reiškinius to meto kaime — skirstymąsi į vienkiemius, modernesnių ūkininkavimo būdų ieškojimą, socialinės nelygybės didėjimą, papročių ir buities kitimą, miesto madų vaikymąsi. Būdingos romano ypatybės — kaimo gyvenimo poetizavimas, įžvalgus valstiečių psichologijos atskleidimas, stiliaus lyrizmas. Tačiau „Kaimynuose", kaip ir ankstesniuose P. veikaluose, atsispindėjo visuomeninių rašytojo pozicijų konservatyvumas.

Taryb. metų P. kūryboje vyrauja kaimo problematika, gvildenama iš kom. pasaulėžiūros pozicijų. Pjesėje „Audra ateina" (past. Panevėžio teatre 1949; išl. 1956) socialiniu bei moraliniu atžvilgiu demaskuojama buožija, į buitinį siužetą įterpiami rev. judėjimo motyvai. Vertingiausi taryb. laikotarpio P. kūriniai — siužetiškai tarpusavyje susiję romanai „Jaunystė" (1959, rus. leid. 1961) ir „Netekėk, saulele!" (1963, II leid. 1968). „Jaunystėje", kurios veiksmas vyksta burž. santvarkos žlugimo išvakarėse, giliau atskleidžiami socialiniai kaimo prieštaravimai, darbo valstiečių klasinis sąmonėjimas, sukurta spalvinga buožės Morkuvienės figūra, poetiškas jauno, besiveržiančio į mokslą samdinio Valento paveikslas. Romane „Netekėk, saulele!" parodomas tolesnis Valento idėjinis brendimas, įvedama naujų veikėjų bei siužetinių linijų: darbininkų, studentijos gyvenimas, pogr. rev. kovos momentai, Tarybų valdžios aktyvistų veikla, vok. faš. okupacija, burž. nacionalistų siautėjimas. Abu romanai daugiaplaniai, veiksmo vystymąsi juose apsprendžia socialinių reiškinių raida, ist. procesas.

P. romanams būdinga nedidelė apimtis, fragmentiška kompozicija, lėtas, be didesnės įtampos veiksmo vystymasis, poetizuotas teigiamųjų ir satyriškas neigiamųjų veikėjų traktavimas. Romanai pasižymi gyvu, dažnai lyrišku pasakojimo stiliumi, šmaikščiais dialogais, ryškiu kaimo buities koloritu. P. kūryba sustiprino lyrines liet. prozos tradicijas, turėjo įtakos romano žanro raidai.

Lit.: **K. Korsakas**, J. Paukštelio „Kaimynai".— Rašytojai ir knygos, K., 1940; **J. Josadė**, Elegija apie žuvusią meilę.—„Pergalė", 1956, Nr. 9; **D. Judelevičius**, Susitikimas su praeitimi.—„Tiesa", 1959.X.11; **K. Ambrasas**, Laiko tiesa, V., 1960 [str. „Apie charakterį prozoje"]; Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 2, V., 1965; **V. Galinis**, Literatūra, dabartis, žmogus, V., 1966 [str. „Istorija ir dabartis"]; [Autobiografija]. — Tarybų Lietuvos rašytojai, V., 1967.

Juozo Paukštelio romanų „Kaimynai" (1939) ir „Jaunystė" (1959) viršeliai

PAUKŠTININKYSTĖ. Lietuvos TSR visuomeniniame sektoriuje daugiausia naminių paukščių auginama taryb. ūkiuose (nuo 1966), mažiau kolūkiuose, dar mažiau kituose valst. ūkiuose (1 lent.). Pagal paukščių rūšis daugiausia auginama vištų, nedaug ančių, mažiausiai kalakutų ir žąsų (2 lent.). Paukštienos 1953 iš viso pagaminta 9500 t (iš to kiekio visuom. sektoriuje 1600 t), 1958 — 9900 t (visuom. sektoriuje 1100 t), 1966 — 13 100 t (visuom. sektoriuje 5100 t). Bendrojoje mėsos gamyboje 1953 paukštiena sudarė 8,4%, 1958 — 5,7%, 1966 — 5,5%. Kiaušinių 1953 pagaminta 313 mln. (iš to skaičiaus visuom. sektoriuje 35 mln.), 1958 — 403 mln. (visuom. sektoriuje 28 mln.), 1966 — 578 mln. (visuom. sektoriuje 152 mln.). Beveik visą pagamintą paukštieną ir neveislinių vištų kiaušinius suvartoja Lietuvos gyventojai; tik labai maža prekinės paukštienos dalis sunaudojama dešroms, konservams, kulinarijos gaminiams. Veislinių vištų kiaušinių 2—3 mln. per metus išvežama į kitas tarybines respublikas. Dauguma ančių kiaušinių suvartojama inkubavimui, kiti — kepyklose. Iš paukščių plunksnų bei pūkų „Žuvėdros" f-ke (įk. 1964 Lūžėse, prie Vilniaus) gaminamos pagalvės, antklodės, pūkiniai matracai.

1 lent. **Bendras paukščių skaičius** (metų pr., tūkst.)

Ūkių kategorijos	1954	1959	1967
Kolūkiai	774,4	504,4	463,1
Taryb. ūkiai	77,8	79,7	787,3
Kiti valst. ūkiai	2,3	7,8	114,8
Visas visuom. sektorius	854,5	591,9	1365,2
Asmeninis sektorius	5458,4	6010,9	5806,6
Iš viso	6312,9	6602,8	7171,8

Kelmės **paukštininkystės** taryb. ūkio vištų ferma

Vištos auginamos (1967) 5 tarpkolūkinėse paukščių fermose, 93 kolūkinėse paukščių fermose, 33 specializuotose P. taryb. ūkiuose, Vievio paukštyne, Vilniaus broilerių (mėsinių viščiukų) paukštyne. Antys daugiausia auginamos žuvininkystės ūkiuose (1967 jų buvo 19) ir kolūkiuose. Rusnės (Šilutės rj.) žuvininkystės ūkis 1966 užaugino 185 000 ančiukų, o Kintų (Šilutės rj.) žuvininkystės ūkis kasmet jų užaugina 200—300 tūkst. Žąsis beveik nustota auginti, nes jų auginimas mažiau apsimoka, negu kt. paukščių. Paukščiams perinti yra 11 inkubatorijų P. taryb. ūkiuose ir 6 — žuvininkystės ūkiuose. 1966 išperinta 5 770 000 paukščių jauniklių, iš jų 1 960 000 vandens paukščių. Pramoninei P. vadovauja Ž. ū. m-jos P. trestas (įst. 1966), kuriam priklauso 25 (iš 33) specializuoti P. taryb. ūkiai ir 2 dideli paukštynai (1967). Vištos veislei, t. p. dedeklės ir broileriai auginami ne

2 lent. **Atskirų rūšių suaugusių paukščių skaičius visuom. sektoriuje** (metų pr., tūkst.)

Ūkių kategorijos	Vištos		Antys		Kalakutai		Žąsys	
	1959	1967	1959	1967	1959	1967	1959	1967
Kolūkiai	405,0	384,4	3,5	14,4	1,2	—	82,9	—
Taryb. ūkiai	63,2	540,4	4,1	0,6	—	—	—	—
Kiti valst. ūkiai	...	19,5	...	20,6	—	0,9	...	0,2

sezoniškai, bet ištisus metus. P. ūkiuose paukščių prieaugliui įrengtos spec. šildomos patalpos, kuriose jaunikliai laikomi ant gilaus kraiko arba narveliuose. Paukščiai lesinami daugiausia spec. kombinuotais pašarais, kurie gaminami g-lose. Be to, ūkiai naudoja ir savos gamybos pašarus: grūdus, mėsą, pieną, šakniavaisius, kombinuotą silosą, šviežią žolę; į lesalus dedama vitaminų, mikroelementų, antibiotikų. P. specializavimas, koncentravimas prisidėjo prie to, kad ji (ypač kiaušinių gamyba) tapo rentabilia ūkio šaka. Pavyzdžiui, 1965 kiaušinių gamybos rentabilumas (pelno ir pilnos savikainos santykis) kolūkiuose sudarė apie 20%, taryb. ūkiuose — 34%. P. tresto ūkiuose 10 kiaušinių gamybai sunaudota vid. 2,7 pašarinio vieneto, o jų savikaina buvo 49 kp. Gamybines vištų fermas ir paukštynus veisliniais paukščiais aprūpina 4 paukščių veislininkystės ūkiai ir 8 veislinių vištų reprodukciniai ūkiai.

Vid. mokslo zootechnikai paukštininkai rengiami Šeduvos ž. ū. technikume (nuo 1965) ir Klaipėdos tarybiniame ūkyje-technikume (nuo 1967); aukštojo mokslo — Veterinarijos akademijoje. P. mokslinio tyrimo darbai daugiausia dirbami Gyvulininkystės in-te, mažiau Vet. akademijoje, Ž. ū. akademijoje, Vet. in-te, Zoologijos ir parazitologijos in-te, Ž. ū. mechanizacijos ir elektrifikacijos in-te. Taryb. metais ištirtos vietinių bei importinių vištų ir vietinių žąsų ūkinės biologinės savybės; paruoštas intensyvaus žąsiukų auginimo mėsai būdas; nustatyti optimalūs žolės miltų kiekiai ančių ir ančiukų kombinuotuose pašaruose; nustatyta vitamino A, sintetinio karotino ir žolės miltuose esančio karotino įtaka broilerių augimui; paruoštas kompleksinis antigenas paukščių tuberkuliozei ir puliorozei nustatyti; kuriamos dėsliųjų ir mėsinių vištų linijos.

ISTORINIAI DUOMENYS. Žinių apie naminių paukščių paplitimą Lietuvoje randame XVI a. dvarų inventoriuose. Iš jų matyti, kad dalį prievolių dvarui valstiečiai atiduodavo vištomis, gaidžiais, žąsimis, kiaušiniais. P. sparčiau ėmė vystytis XIX a. pab.—XX a. pr. Daugiausia tada buvo laikoma vištų, žąsų, ančių, labai mažai — kalakutų. Didžiausiąją paukščių dalį sudarydavo

Rudaminos **paukštininkystės** taryb. ūkio (Vilniaus rj.) inkubatorija

Paukštininkystė. Išlaužo žuvininkystės ūkio ančių ferma (Prienų rj.)

vietiniai mažo produktyvumo paukščiai. Pardavimui daugiausia buvo auginama žąsų ir ančių. 1913 dabartinėje Lietuvos TSR teritorijoje pagaminta 277 mln. kiaušinių. Iki I pasaul. karo daug gyvų bei skerstų paukščių ir kiaušinių būdavo vežama į Peterburgą, Rygą bei kt. didesnius miestus, t. p. ir į Vokietiją. Paukščiams ir kiaušiniams, eksportuotiems 1909—11 iš Kauno, Vilniaus ir Suvalkų gubernijų, teko 5,8% bendros tų gubernijų eksporto vertės.

Buržuazijos valdymo metais valstiečiai daug daugiau paukščių, kaip prieš I pasaul. karą, augino rinkai, o mažiau P. produktų vartojo patys. 1920 P. produktų jau buvo eksportuota į Vokietiją, Latviją, Angliją. Nuo 1923 P. produktus ėmė eksportuoti akc. b-vė „Maistas", o nuo 1929 (tik kiaušinius) ir koop. monopolija „Pienocentras". Didesnių pajamų, negu už kt. paukščius, valstiečiai 1923—38 turėjo iš parduodamų žąsų. Daugiausia jų (854 000) eksportuota 1932. P. produktų eksportas 1937 sudarė apie 5% viso eksporto. 1939 pabaigoje Lietuvoje (be Klaipėdos kr.) buvo 5 553 000 suaugusių naminių paukščių, iš jų 5 028 000 vištų, 240 000 žąsų, 154 000 ančių, 131 000 kalakutų. 1939 (be Klaipėdos kr.) pagaminta 264 mln. kiaušinių, iš jų beveik 100 mln. eksportuota. Sistemingiau paukščių veislininkyste imta rūpintis 1927, įsikūrus Lietuvos Naminių paukščių ir smulkiųjų gyvulių augintojų d-jai. Nuo 1934 pradėta organizuoti veislinių paukščių ūkius; 1938—39 buvo 100 kontroliuojamų veislinių vištų ūkių, 18 kalakutų ir 8 mėsinių ančių ūkiai (iš viso apie 12 000 vištų, daugiau kaip 200 kalakutų, apie 100 ančių). 1934 įsteigta Panevėžio viščiukų perinimo stotis (1939 joje išperinta daugiau kaip 120 000 viščiukų). Kadangi ji buvo vienintelė ir mažo pajėgumo (87 000 kiaušinių talpos), paukščių perinimui buvo rekomenduojama naudoti ir kalakutes.

Pirmaisiais metais po D. Tėvynės karo visuom. paukštininkyste mažai rūpintasi, nes lėšos pirmiausia buvo skiriamos pagrindinėms ž. ū. šakoms. 1948—1954 įkurtos 25 paukščių inkubatorinės stotys. 1961 jos perduotos taryb. ūkiams, kuriuose organizuojamos stambios vištų fermos. 1950—60 kolūkių ir taryb. ūkių paukščių fermos buvo mažos. Pvz., 1958 metais 89% kolūkių fermų turėjo mažiau kaip po 500 vištų, 9% — nuo 500 iki 1000 vištų ir tik 2% — nuo 1000 iki 2000. Smulkios buvo t. p. ančių ir žąsų fermos. 1958 metais kolūkiai turėjo 1955 vištų fermas, taryb. ūkiai 120. Tais metais suorganizuota pirmoji stambi Zarasų tarpkolūkinė vištų ferma. Jos pavyzdžiu 1958—63 susikūrė dar 26 tarpkolūkinės fermos. Vėliau dauguma jų buvo perduota kolūkiams ir taryb. ūkiams. Kadangi nuo 1961 P. pradėta specializuoti ir koncentruoti, tai smulkių fermų iki 1967 gerokai sumažėjo. Kolūkių ir ypač taryb. ūkių fermose imta laikyti iki kelių dešimčių tūkstančių paukščių. Nuo 1963 labiausiai plečiamas mėsinių ančių auginimas žuvininkystės ūkiuose (kai kuriuose žuvininkystės ūkiuose jas pradėta laikyti 1951).

Ž. *Antys, Kalakutai, Vištos, Žąsys.*

Lit.: Ketvirtis amžiaus socializmo keliu, V., 1965 [p. 149—153].

PAUKŠTYS Bronius [1900.I.30 Kaune — 1938.III.21 Kuibiševe] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1915 darbininkas. Nuo 1924 Komunistų partijos narys, part. darbą dirbo Kauno darbininkų tarpe. 1924 už dalyvavimą Gegužės Pirmosios demonstracijoje Kaune baustas adm. tvarka. Už dalyvavimą bedarbių demonstracijoje (1925.I.19) Kaune ištremtas į Kaišiadoris. 1926 LKP Kauno rj. k-to, 1927—29 LKP Vilkaviškio rj. k-to sekretorius. LKP IV konferencijos (1927, Maskvoje) delegatas. Bendradarbiavo žurnale „Balsas" ir kt. kom. spaudoje (slap. A. Baleišis, Brolis, Garnys, Turas). 1929 suimtas ir 1930 nuteistas 8 metus kalėti. Lietuvai ir TSRS pasikeitus polit. kaliniais, 1933 atvyko į Maskvą. 1933—36 ten mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-te, paskui dirbo Kuibiševe. Žuvo, neteisėtai represuotas asmenybės kulto sąlygomis. 1962 reabilituotas.

PAUKŠTYS Juozas [1861.III.17 Naujininkuose (Vilkaviškio rj.) — 1906.I.18 Edvardsvilyje (JAV, Pensilvanijos vals-

tija)] — liberalinis JAV lietuvių visuomenės veikėjas. 1878 emigravo į JAV. Kurį laiką su kun. A. Burba veikė klerikalinėse org-jose (vėliau tapo laisvamaniu). Vienas Susivienijimo lietuvių Amerikoje organizatorių. 1886 su A. Pajauju įkūrė laikr. „Vienybė lietuvninkų". Įsigijęs spaustuvę, 1886—97 išleido 39 knygas.

PAUKŠTỸS Vincas [tikr. **Čibiras**; 1880.XI.6 Senajame Daugėliškyje (Ignalinos rj.) — 1956.IV.2 Majamyje (JAV, Floridos valstija)] — pažangus JAV lietuvių visuomenės veikėjas, publicistas.

1896 išvykęs į Liepoją, dirbo fabrike ir privačiai mokėsi. Dalyvavo 1905—07 revoliucijoje. 1906 įstojo į RSDDP slapyvardžiu Paukštys, kuris vėliau tapo jo pavarde. 1906 ir 1908—09 už rev. veiklą kalintas Švenčionyse, Vilniuje ir Liepojoje. Už užstatą paleistas iš kalėjimo, nelegaliai išvyko į Angliją, dirbo „Rankpelnio" redakcijoje. 1911 atvykęs į JAV ir apsigyvenęs Bostone, dirbo f-ke, kurį laiką „Keleivio" redakcijoje. Įsikūrus laikr. „Laisvė", iš pradžių dirbo jos spaustuvės raidžių rinkėju, vėliau redakcijoje. Su laikraščiu 1914 persikėlė į Niujorką. 1917—29 „Laisvės" vyriausiasis redaktorius. Paskiau dirbo piūklų g-loje. Išėjęs į pensiją, persikėlė į Majamį. 1953 suimtas kaip komunistas, bet po 2 metų bylinėjimosi išteisintas. Pasirašinėjo daugiausia Švenčioniškio slapyvardžiu. Parašė ir Niujorke išleido knygas: „Laiškai pasmerktųjų mirtin ir Šliselburgo bastilija" (1914), „Apie Rusijos politines partijas" (1918), «„Ateities žiedo" jaunuoliams skaitymai» (1924). Išvertė V. Lenino «Kūdikiška „kairumo" liga komunizme» (1933), F. Miulerio-Liero „Meilės laipsniai ir jos išsivystymas" (1917), A. Kolontaj „Darbininkė motina" (1918) ir grož. lit-ros kūrinių (K. Hamsuno „Badas", 1918; S. Pšibiševskio „Velnio bažnyčia", 1918, ir kt.).

PÁULAIČIAI — kaimas Šilutės rj., Inkaklių apyl., 5 km į p. nuo Švėkšnos, 1 km į v. nuo Švėkšnos—Žemaičių Naumiesčio kelio. 109 gyv. (1959). Šiaurėje pro kaimą teka Ašva (Veiviržo intakas). Prie kaimo yra piliakalnis ir beveik visai suardytas plokštinis IX—XII a. kapinynas su griautiniais ir degintiniais kapais.

Piliakalnis įrengtas ties Ašvos ir jos intako Beržupio santaka. Jo šlaitai, pereinantys į upelių šlaitus, statūs, 9 m aukščio. Aikštelė beveik apvali, 35 m skersmens; iš p. ją juosia 50 m ilgio, 5 m aukščio pylimas. Kapinyną 1936 tyrinėjo Kauno kultūros muziejus. Atkasti 3 nesuardyti griautiniai kapai. Juose rasta gintaro ir tamsiai mėlyno stiklo rantytų karolių apvarų, žalvarinių pasaginių segių, kryžinių smeigtukų, žalvarinių įvijų, geležinių ietigalių, žalvarinių bei geležinių pentinų, kalavijo rankena, žąslai, pasidabruotos balno kilpos ir kt. Radiniai yra Kauno ist. muziejuje ir Istorijos-etnografijos muziejuje Vilniuje.

PAULÂUSKAS Adolfas [g. 1923.X.16 Švėkšnoje (Šilutės rj.)] — inžinierius technologas, chemijos mokslų kandidatas (1962). 1950 baigė Kauno un-tą. 1950—58 „Litekso" f-ko Kaune inžinierius. 1958—61 Mokslinio technikos k-to vyriausiasis specialistas. Nuo 1962 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-te, nuo 1963 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių ir išleido brošiūrų tekstilės pramonės klausimais.

Ršt.: Tekstilės pramonėje naudojamos pagalbinės medžiagos, V., 1960; Pluoštinės medžiagos, V., 1960; **A. Paulauskas, A. Paulauskienė**, Nauja audinių dažymo ir specialių apdorojimų technologija, V., 1961.

PAULÂUSKAS Alfredas [g. 1928.VIII.20 Kaune] — inžinierius architektas. 1952 baigęs Kauno Politechnikos in-to statybos f-to archit-ros skyrių, dirbo Miestų statybos projektavimo in-to Kauno filiale. 1957—62 Palangos vyriausiasis architektas, 1962—64 Kauno statybos tresto vyriausiasis architektas, nuo 1964 Miestų statybos projektavimo in-to vyriausiasis projektų architektas. 1957—1962 projektavo Palangos skverus, gatves, jų mažosios archit-ros statinius. Pagal P. projektus pastatyta du gyv. namai Klaipėdoje (vienas jų su valgykla; 1955), 12 butų gyv. namas Palangoje (1959), vid. m-la Kaune (1967). 1966—1967 P. suprojektavo 150 vietų keleivių paviljoną-prieplauką ir 130 vietų poilsio namus Nidoje, 300 vietų viešbučius Panevėžyje ir Šiauliuose, tipinį sodininkų namelį (konkurso I premija).

PAULÂUSKAS Algirdas [1928 Kaune — 1944.II IX forte (prie Kauno)] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš darbininkų. 1941.VI įsijungė į pogrindinės komjaunimo org-jos darbą (į VLKJS įstojo 1942) ir, dirbdamas elektros stotyje, parduotuvėje Kaune, dalyvavo komjaunuolių partizanų kovos operacijose, parūpindavo partizanams ginklų, suklastotų dokumentų, platino pogr. spaudą. 1944 hitlerininkų suimtas, kankintas ir nužudytas.

PAULÂUSKAS Celestinas [g. 1931.I.6 Gargždelėje (Kretingos rj.)] — inžinierius elektrikas, technikos mokslų kandidatas (1963). 1956 baigė Kauno Politechnikos in-tą ir iki 1958 jame dirbo moksl. tiriamojo sektoriaus vyr. inžinieriumi, elektrotechnikos f-to asistentu. Nuo 1957 TSKP narys. 1961—63 Energetikos ir elektrotechnikos in-to vyr. inžinierius, 1963—66 moksl. bendradarbis. 1966—67 Kauno Politechnikos in-to Vilniaus filialo dėstytojas. Nuo 1967 Fizikos ir matematikos in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių ir padarė išradimą iš automatinio optimizavimo ir automatinio atpažinimo sistemų srities.

PAULÂUSKAS Eugenijus [g. 1927.IX.6 Šiauliuose] — smuikininkas, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1959), Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1964). 1944 baigė Šiaulių muz. m-lą. Nuo 1947 groja pirmuoju smuiku Lietuvos TSR styginiame kvartete. 1949 baigė Lietuvos TSR konservatorijos smuiko klasę. Nuo 1949 Vilniaus Talat-Kelpšos muz. technikumo, nuo 1951 — Lietuvos TSR konservatorijos dėstytojas (nuo 1967 docentas). Nuo 1953 TSKP narys. 1959 tarptautinio J. Haidno konkurso Budapešte ir 1964 tarptautinio styginių kvartetų konkurso Lježe (Belgija) laureatas (II vieta). P. ir kitiems kvarteto dalyviams už koncertinę veiklą 1965 paskirta Resp. premija. Su kvartetu ir solo smuiku koncertavo daugelyje TSRS miestų, Lenkijoje ir Suomijoje, su kvartetu — Bulgarijoje, Vengrijoje, Belgijoje, Kanadoje, Švedijoje.

Solo smuiku dalyvauja simf. koncertuose, rengia rečitalius, koncertuoja per radiją. Daugiau kaip 30 stambios formos kūrinių įgrojo į plokšteles. Nemaža prisidėjo prie liet. muzikos ugdymo bei propagavimo TSRS ir užsienyje. Bendradarbiaudami su P., muz. kūrinių parašė kompozitoriai E. Balsys, J. Juzeliūnas, A. Klenickis, V. Laurušas, J. Nabažas, S. Vainiūnas ir kt. P. repertuarą sudaro J. Bacho, E. Balsio, L. Bethoveno, B. Dvariono, J. Juzeliūno, V. Mocarto, H. Veniavskio koncertai smuikui su orkestru ir kt. kūriniai.

PAULÂUSKAS Jonas [g. 1910.IV.6 Graužuose (Raseinių rj.)] — inžinierius statybininkas, technikos mokslų kandidatas (1962). 1931 baigęs Šiaulių mokytojų seminariją, mokytojavo įv. m-lose, studijavo Kauno un-te. Baigęs Kauno un-tą, iki 1950 dirbo jame asistentu, nuo 1951 Kauno Politechnikos in-to dėstytojas. Paskelbė moksl. straipsnių apie pušies medienos patvarumą skeliant, Kauno hidroelektrinės karjerų žvyro panaudojimą betono gamybai ir kitais stat. medžiagų klausimais.

Ršt.: Plieninių konstrukcijų pagrindai, V., 1955; Plieninės konstrukcijos, V., 1961.

PAULÂUSKAS Jonas [g. 1923.I.9 Jurbarke] — kalbininkas, filologijos mokslų kandidatas (1959). 1950 baigęs Vilniaus un-tą, dirba Liet. kalbos ir lit-ros in-to moksl. bendradarbiu. Su kitais redagavo „Lietuvių kalbos žodyno" III—VI (1965 Resp. premija), VII tomus. Paskelbė straipsnių kalbos kultūros klausimais.

Ršt.: Veiksmažodžių priešdėlių funkcijos dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje. — „Literatūra ir kalba", t. 3, V., 1958.

PAULÂUSKAS Juozapas [1860 Darbėnuose (Kretingos rj.) — 1945 Grūšlaukyje (Kretingos rj.)] — liaudies skulptorius. Kilęs iš valstiečių. Tėvą ištrėmus už dalyvavimą 1863 sukilime, piemenavo, bernavo. Nuo 1878 pardavinėjo galanterijos prekes, liaudies raižinius, platino draudžiamą liet. spaudą. Kurį laiką dirbo knygrišiu. Apie 1886

aktorius. Vaidino kino filmuose „Gyvieji didvyriai", „Marš marš tra-ta-ta".

Vaidmenys: Gandas (P. Vaičiūno „Nuodėmingas angelas"), Tenardjė (V. Hugo „Vargdienių" inscenizacija), Povilas (J. Baltušio „Gieda gaideliai"), Tristanas (Lope de Vegos „Šuo ant šieno"), Pantalonė (K. Goldonio „Dviejų ponų tarnas"), Instruktorius (K. Sajos „Gaidžio pentinai") ir kt.

PAULIŪKAS Bronislovas [g. 1920.X.4 Karsakiškyje (Panevėžio rj.)] — ūkinis darbuotojas, Lietuvos TSR nusipelnęs agronomas (1965). 1948 baigęs Ž. ū. akademiją, iki 1958 dirbo agronomu, direktoriumi mašinų-traktorių stotyse. Nuo 1958 Klaipėdos rj. Tauralaukio taryb. ūkio direktorius. Nuo 1962 TSKP narys. Jo vadovaujamas ūkis yra vienas produktyviausių specializuotų daržininkystės ūkių Lietuvos TSR.

PAULIŪKAS Jokūbas [g. 1892.VI.15 Palaukiuose (Panevėžio rj.)] — pažangus JAV lietuvių visuomenės veikėjas. Prieš I pasaul. karą emigravo į JAV. 1916 Detroite įstojo į Lietuvių socialistų s-gą. Dirbo automobilių pramonėje. Studijavo Valparaiso un-te. Nuo 1936 „Vilnies" dienraščio darbuotojas. Bendradarbiauja pažangiojoje JAV lietuvių spaudoje.

PAULIUKĒVIČIUS Bonaventūras [slap. **Džūgas**; 1896 Būdežeriuose (Vilkaviškio rj.) — 1938.XI.29 Minske] — rašytojas, revoliucinio judėjimo dalyvis. Mokydamasis Marijampolės mkt. seminarijoje, nuo 1923 padėjo LKP nariams platinti kom. literatūrą.

Nuo 1924 studijavo Kauno un-to matematikos-gamtos f-te. Už dalyvavimą studentų proteste prieš komunisto N. Jubilerio sušaudymą 1925 kalintas. 1926 Kaune padėjo LKP leisti legalų komunistinį žrn. „Skardas", pasirašydamas jo atsakinguoju redaktoriumi (faktiškai žurnalą redagavo redakcinė kolegija — J. Greifenbergeris, V. Kapsukas, K. Požela). Už tai 1926 kalintas. Nuo 1926.VII studijavo Rygos un-te ir mokytojavo Rygos liet. m-loje. Plečkaitininkų kongrese Rygoje (1927) demaskavo jų vadus, veikusius Lenkijoje. Už antifaš. veiklą 1929 atleistas iš darbo ir pašalintas iš un-to. 1929—31 gyveno Karaliaučiuje, padėjo gabenti į Lietuvą LKP lit-rą, dirbo „Balso" redakcijoje. Nuo 1930 Komunistų partijos narys. Kom. spaudoje („Skarde", „Balse", „Priekale", „Raudonajame artojuje" ir kt.) išspausdino apsakymų, apybraižų, lit. kritikos ir publicistinių straipsnių. Nuo 1931 gyveno TSRS. 1934 priimtas į TSRS Rašytojų s-gą. 1936 baigė Baltarusijos TSR MA aspirantūrą (disertacijos apie J. Biliūną rankraštis, kaip ir nepaskelbtieji lit. kūriniai, neišliko). Dirbo Minske lietuvių laikr. „Raudonasis artojas" redakcijoje. Žuvo, neteisėtai represuotas asmenybės kulto sąlygomis. 1957 reabilituotas. Apysakose („Nedarbas", „Naujakurys", „Berno vargai") ir apsakymuose P. pavaizdavo varginguјų valstiečių ir miesto proletarų gyvenimą, klasinės sąmonės brendimą, rev. kovą. Kritikos darbais (straipsniai apie B. Pranskaus-Žalionio, E. Tautkaitės ir kt. kūrybą) prisidėjo prie TSRS gyvenusių liet. rašytojų idėjinio ir meninio ugdymo. P. išvertė į liet. kalbą latvių rev. rašytojo L. Laiceno rom. „Klykiantieji korpusai", A. Gaidaro apys. „Tolimi keliai", A. Puškino apys. „Dubrovskis", N. Ostrovskio rom. „Kaip grūdinosi plienas", vok. poeto J. Becherio poemos „Didysis planas" ištraukų ir kt. autorių kūrinių.

Ršt.: Berno vargai, V., 1960 [B. Pranskaus įvadinis straipsnis].

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 2, V., 1965; **B. Prėskienis,** Literatūrinė kritika lietuvių komunistinėje spaudoje, V., 1966.

PAULIUKĒVIČIUS Gediminas [g. 1938. I.1 Kraupėnuose (Ukmergės rj.)] — miškų ūkio inžinierius, žemės ūkio mokslų kandidatas (1965). 1960 baigė Ž. ū. akademiją. Nuo 1966 Lietuvos TSR MA Geografijos skyriaus moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių miškininkystės, landšaftų geofizikos ir geochemijos klausimais.

PAULIUKÓNIS Juozas [g. 1908.VI.3 Peterburge] — ekonomikos mokslų kandidatas (1955), Lietuvos TSR nusipelnęs ekonomistas (1965). 1928 baigė Kauno aukštesniąją technikos m-lą. 1928—32 technikas Kauno plačiųjų geležinkelių dirbtuvėse,

Dotnuvos amatų m-los mokytojas, nuo 1932 „Maisto" b-vės tarnautojas. 1940—41 dirbo Mėsos pramonės treste Kaune. 1944—47 Kauno mėsos kombinato direktorius, Mėsos pramonės ministerijos darbuotojas. 1946 baigęs Vilniaus universitetą, jame dirba ped. darbą; 1950—64 ekonomikos f-to dekanas, nuo 1965 pramonės ekonomikos katedros vedėjas. Nuo 1951 TSKP narys. Nuo 1958 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių mėsos pramonės klausimais.

PAULIUKÓNIS Kazys Vytautas [g. 1926.XI.14 Kumečiuose (Vilkaviškio rj.)] — ekonomistas, ekonomikos mokslų kandidatas (1964). Nuo 1950 TSKP narys. 1952 baigęs Vilniaus Ped. in-tą ir įgijęs istoriko specialybę, iki 1967 dirbo jame ped. darbą; 1954—57 polit. ekonomijos katedros vedėjas. Nuo 1968 dėsto Maskvos Koop. in-to Vilniaus f-te. Paskelbė moksl. straipsnių valstybinio-monopolistinio kapitalizmo klausimais.

PAŪLIUS Jonas [1886.IX.9 Žalpiuose (Raseinių rj.) — 1959.X.18 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš kumečių. 1907—10 tarnavo Rusijos kariuomenėje Irkutske, nuo 1910 ten pat konduktorius geležinkelyje. 1918—1922 RKP(b) narys, dalyvavo piliet. kare, kovėsi su kolčiakininkais. 1922 grįžęs į Lietuvą, Kaune dirbo ekspeditoriumi, kroviku. Dirbo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-joje. Jo bute vykdavo slapti komunistų susirinkimai. Hitlerinės okupacijos metais P. rėmė pabėgusius iš nelaisvės taryb. karius. 1947—1948 dirbo Kauno autobusų remonto dirbtuvėse. Nuo 1948 pensininkas.

PAŪNKSNIS Petras [1903.X.15 Juodžioniuose (Biržų rj.) — 1943.IV prie Obelykščių (BTSR)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas.

Kilęs iš mažažemių valstiečių. Už dalyvavimą valstiečių judėjime, atsišaukimų hektografavimą ir jų platinimą 1935 nuteistas 2 metus kalėti. Kalėjo Panevėžyje ir Šiauliuose. 1937 vėl įsijungė į rev. judėjimą. Nuo 1938 Komunistų partijos narys. 1938—40 LKP Biržų aps. k-to narys, sekretorius. 1940.IV už kom. veiklą uždarytas į Dimitravo priverčiamojo darbo stovyklą. 1940.VII išrinktas Liaudies Seimo atstovu. 1940—41 LKP Biržų aps. k-to I sekretorius. LKP V suvažiavimo (1941) delegatas. D. Tėvynės karo pradžioje dalyvavo LKP Biržų aps. k-to suorganizuotame kovos būryje, pasižymėjo susirėmime su vok. pėstininkais prie Biržų. Pasitraukęs į TSRS gilumą, dirbo Kirovo srityje. 1942 tarnavo Raudonojoje Armijoje, baigė spec. m-lą Maskvoje. 1942 pab. su 9 žmonių grupe perėjo fronto liniją ir atvyko į Rosonų miškus (BTSR); vadovavo Skardžio partizanų grupei. Žuvo kovoje su hitlerininkais Breslaujos rajone.

PĀUPIO-KNÝZLAUKIO MIŠKAĨ — miškų masyvas Ukmergės rj., 8 km į š. v. nuo Gelvonų, Šventosios kair. krante. Priklauso Širvintų miškų ūkio Gelvonų girininkijai. Plotas 843 ha; medynų 552 ha. Šventosios krantu apie 6 km tęsiasi Paupio miškas (413 ha), o nuo jo vidurio į r. atsišakoja Knyzlaukio miškas (430 ha). Reljefas banguotas. Dirvožemiai smėliniai. Pušynų yra 71%, eglynų 15%, baltalksnynų 6%, beržynų 3%, drebulynų ir gluosnynų po 2%, juodalksnynų 1%. Paupio miškas — vandens apsauginis. Jame jaunuolynų yra 65%, pusbrandžių medynų 31%, pribręstančiųjų 4%; medynų vid. amžius 26 metai, vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,65, vid. tūris 89 ktm/ha, vid. prieauga 3,4 ktm/ha. Knyzlaukio miškas — eksploatacinis. Jame jaunuolynų yra 27%, pusbrandžių medynų 52%, pribręstančiųjų 21%; medynų vid. amžius 47 metai, vid. bonitetas II,7, vid. skalsumas 0,6, vid. tūris 114 ktm/ha, vid. prieauga 2,4 ktm/ha.

mokėsi pas liaudies skulptorių Klanių. Išdrožė apie 2000 medžio skulptūrėlių, padarė koplytėlių, koplytstulpių ir kryžių. Dirbinius pardavinėjo įvairiuose Žemaitijos miesteliuose. Skulptoriaus amato išmokė dukterį Stanislavą, P. Bernotą, V. Petkų ir kt.

Lit.: J. Petrulis, Z. Žemaitytė, Tūkstančio skulptūrų meistras.—„Kultūros barai", 1966, Nr. 12.

PAULĀUSKAS Kalikstas Vytautas [g. 1930.IV.16 Raseiniuose] — radijo inžinierius, fizikos-matematikos mokslų kandidatas (1965). 1954 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, dirba jame ped. darbą, nuo 1967 teorinės radiotechnikos katedros vedėjas. Nuo 1962 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių ultragarsinės interferometrijos klausimais.

PAULĀUSKAS Kazys [g. 1884.V.12 Simne] — pedagogas, visuomenės veikėjas. 1904 baigęs Veiverių mkt. seminariją, mokytojavo pr. m-lose. I pasaul. karo metu mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. 1918 Vitebske įsteigė karo pabėgėliams liet. kalbos kursus, dirbo belaisvių ir pabėgėlių reevakuacijos gubernijos k-to sekretoriumi. 1923—36 g-jos mokytojas Šiauliuose. 1925 baigė g-jų mokytojų fiz. lavinimo kursus. Dalyvavo Kultūros švietimo d-jos, „Lietuvos vaiko", Kalinių globos d-jos veikloje. 1946—49 „Aušros" muziejaus (Šiauliuose) direktorius, 1947 su kitais Šiauliuose suorganizavo vaikų teatrą. Nuo 1956 pensininkas.

PAULĀUSKAS Kazys [g. 1903.XI.25 Žagarėje] — instrumentalistas (fagotistas), pedagogas. 1928 baigė Klaipėdos muz. m-los fagoto klasę. 1928—30 Klaipėdos, 1931—33 Kauno muz. m-lų mokytojas. 1933—49 dirbo Kauno konservatorijoje (1933—48 dėstytojas, 1946—1948 dekanas ir katedros vedėjas, 1948—49 direktorius; nuo 1947 docentas). 1930—44 lygia greta Valstybės teatro, 1944—48 Lietuvos TSR Operos ir baleto teatro orkestro artistas, 1949 Kauno Gruodžio muz. m-los ir septynmetės vaikų muz. m-los direktorius. Nuo 1949 Lietuvos TSR konservatorijos fagoto klasės dėstytojas (1961—63 pučiamųjų instrumentų katedros vedėjas). P. išugdė nemaža Lietuvos muzikų instrumentalistų.

PAULĀUSKAS Kostas [1899.V.13 Derkinčiuose (Skuodo rj.) — 1941 Kretingoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Valstietis. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. Į rev. judėjimą įsijungė 1928. Dalyvavo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos veikloje, platino kom. lit-rą. Nuo 1933 Komunistų partijos narys. Už rev. veiklą 2 kartus baustas adm. tvarka. 1940—41 Gargždų vls. partorgas. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

PAULĀUSKAS Leonas [g. 1918.IX.17 Janakove (Odesos sr.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1934 batsiuvys Varėnoje. Į rev. judėjimą įsijungė 1935. 1936 įstojo į LKJS. Nuo 1938 Komunistų partijos narys. Už rev. veiklą 1940 baustas adm. tvarka. 1940—41 adm. darbuotojas Alytuje. 1942—44 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1944—66 adm. ir part. darbuotojas Kretingoje, Alytuje, kolūkio pirmininkas Alytaus rj. Pensininkas.

PAULĀUSKAS Mečislovas [g. 1932.I.1 Šiauliuose] — inžinierius elektromechanikas, technikos mokslų kandidatas (1965). 1956 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, iki 1967 Energetikos ir elektrotechnikos in-to konstruktorių grupės viršininkas, moksl. bendradarbis. Nuo 1967 Fizikinių-techninių energetikos problemų in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie magnetinius stiprintuvus.

PAULĀUSKAS Modestas Juozapas [g. 1945.III.19 Klaipėdoje] — krepšininkas, TSRS tarptautinės klasės sporto meistras (1966), TSRS nusipelnęs sporto meistras (1967). Nuo 1962 Lietuvos TSR krepšinio rinktinės žaidėjas. Nuo 1963 žaidžia TSRS krepšinio rinktinėse, kurios laimėjo sidabro medalį pasaulinėje studentų universiadoje (1965), 1964 tapo Europos jaunių, 1965 ir 1967 Europos, 1967 pasaulio čempionėmis. Nuo 1965 Kūno kultūros in-to studentas.

PAULĀUSKAS Vytautas [g. 1910.VI.7 Žarėnuose (Telšių rj.)] — matematikas, fizikos-matematikos mokslų kandidatas (1950). 1937 baigė Kauno un-tą. 1937—39 mokytojavo Kupiškyje. Nuo 1940 dirba ped. darbą Vilniaus un-te, nuo 1953 docentas, nuo 1964 matematinės analizės katedros vedėjas. Paskelbė moksl. straipsnių apie funkcijų ir jų išvestinių kvadratinį aproksimavimą, Lamė funkcijų integralinių lygčių sprendimą eilutėmis. Knygos „Diferencialinės lygtys" (1961) bendraautoris.

PAULĀUSKAS Vladas [1886.V.25 Kaune — 1960.VIII.30 ten pat] — choro dirigentas, pedagogas. Apie 1905 baigė J. Naujalio vargonininkų ir choro dirigentų kursus Kaune. 1914—45 vargonininkas ir mkt. seminarijos bei g-jos muz. mokytojas Panevėžyje. Vadovavo saviveiklos chorams. 1916 suorganizavo skaitymo ir rašymo kursus suaugusiesiems. 1926 baigė mkt. kursus Panevėžyje. Sukūrė apie 10 choro ir kt. dainų („Pavasaris", 1923; „Tryptinis", 1925, ir kt.). 1955—58 mokytojas ir chorų vadovas Kuktiškėse (Utenos rj.) ir Kavarske (Anykščių rj.).

PAULĀUSKAS Vladas [1921.I.9 netoli Girkalnio (Raseinių rj.) — 1943.V Raseiniuose] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš valstiečių. 1940 įstojo į VLKJS. 1941 rudenį įsijungė į komjaunuolių partiz. grupę Raseinių aps. Kaip „Keršytojo" būrio partizanas, dalyvavo kovos su fašistais operacijose. Sunkiai sužeistą fašistai suėmė ir nukankino Raseinių kalėjime.

PAULĀUSKAS Zenonas [g. 1919.VIII.19 Pajūryje (Šilalės rj.)] — dainininkas (bosas), Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1959). 1944—45 Filharmonijos solistas. 1945—50 dirbo Lietuvos TSR Radijo komitete: 1945—48 diktoriumi, 1946—50 solistu, 1949—50 muz. redaktoriumi. 1947 baigęs Vilniaus konservatorijos dainavimo klasę, dėsto ten pat solo dainavimą (nuo 1965 katedros vedėjas, nuo 1967 docentas). Nuo 1948 Akademinio operos ir baleto teatro solistas (1954—62 direktorius). Nuo 1950 TSKP narys. Koncertinį P. repertuarą sudaro daugiau kaip 300 kūrinių.

Vaidmenys: Mefistas (Š. Guno „Faustas"), Nilakanta (L. Delibo „Lakmė"), Malūnininkas (A. Dargomižskio „Undinė"), Kočiubėjus (P. Čaikovskio „Mazepa"), Storoževas (T. Chrenikovo „Audroje"), Ulrichas (V. Klovos „Pilėnai"), Pimenas (M. Musorgskio „Borisas Godunovas"), Gudalas (A. Rubinšteino „Demonas") ir kt.

PAULĀUSKIENĖ Aldona [g. 1935.V.18 Pocelonyse (Alytaus rj.)] — kalbininkė, filologijos mokslų kandidatė (1965). 1958 baigė Vilniaus un-tą. 1959 Liet. kalbos ir lit-ros in-to moksl. bendradarbė. 1960—61 Respublikinio mokslinės-techninės informacijos ir propagandos in-to redaktorė. Nuo 1964 Vilniaus un-to dėstytoja. Išleido brošiūrų („Lietuvių kalbos veiksmažodžių veikslai", 1965; „Leksinės gramatinės veiksmažodžių reikšmės", 1967) ir paskelbė moksl. straipsnių („Kalbotyra", t. 10, 13, 1964—1965) apie veiksmažodžių veikslus.

PAULĀUSKIENĖ Esfira [g. 1921.VIII.28 Kaune] — kalbininkė anglistė, filologijos mokslų kandidatė (1958). 1948 baigusi Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą, dėsto anglų k. leksikologiją ir stilistiką Vilniaus Ped. in-te (nuo 1963 docentė). Paskelbė moksl. straipsnių anglų k. frazeologijos klausimais.

PAULĀVIČIUS Jonas [1898.IV.20 Naujuosiuose Elmininkuose (Anykščių rj.) — 1952.V.2 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Jaunystėje tarnavo pas buožes. 1923—41 stalius Kauno geležinkelio dirbtuvėse. 1934—37 priklausė LKP geležinkelininkų kuopelei Kaune, dalyvavo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos darbe. 1938 P. namuose (Kaune, Aukštojoje Panemunėje) vykdavo nelegalūs LKP Kauno miesto ir apskrities k-to posėdžiai. Hitlerinės okupacijos metais persekiotas ir kalintas. Savo namuose įrengtose slėptuvėse P. su šeima slėpė persekiojamus taryb. piliečius, 17 žmonių išgelbėjo nuo mirties. Nuo 1945 ūkinis ir administracinis darbuotojas Kaune. Burž. nacionalistų nužudytas.

PAULIUKĀITIS Gediminas [g. 1921.VII.24 Kybartuose] — aktorius. 1939 baigęs Kauno I amatų m-los keramikos skyrių, mokėsi Darbo rūmų dramos studijoje. Nuo 1941 Panevėžio dramos teatro, 1944—59 Kauno jaunojo žiūrovo teatro aktorius. 1944—46 Lietuvos TSR lengvojo svorio bokso čempionas. 1959—61 Kapsuko dramos teatro, nuo 1962 Klaipėdos dramos teatro

Visame masyve per metus iškertama 400 ktm. Yra stirnų, usūrinių šunų, lapių, kiaunių, voverių, tetervinų, jerubių, kurapkų.

PĀUPIO MĪŠKAS — miškas Raseinių rj., 13 km į p. v. nuo Raseinių, Upės (Šešuvies intako) kair. krante. Priklauso Raseinių miško pramonės ūkio Paupio girininkijai. Plotas 759 ha; medynų 698 ha. Reljefas lyguminis. Dirvožemiai velėniniai jauriniai bei velėniniai gliejiški, sujaurėję, susiformavę ant priesmėlių ir priemolių. 91% medynų savaiminės kilmės. Drebulynų (daugiausia jaunuolynų) yra 43%, beržynų 24%, eglynų (daugiausia brandžių) 21%, juodalksnynų 7%, baltalksnynų 3%, uosynų 2%. Medynų vid. amžius 32 metai, vid. bonitetas I, vid. skalsumas 0,8, vid. tūris 168 ktm/ha, vid. prieauga 5,2 ktm/ha. Gausu šernų, lapių, pilkųjų ir baltųjų kiškių. Miškas eksploatacinis. Š. pakraštyje įsikūręs Paupio kaimas.

PĀUPIS — kaimas Klaipėdos rj., Sendvario apyl., 3 km į š. r. nuo Klaipėdos, Danės kair. krante. 361 gyv. (1959). Pro kaimą eina kelias iš Plikių į Klaipėdą. Yra Klaipėdos tarybinis ūkis-technikumas (1946—65 ž. ū. technikumas) su bendrabučiu (nuo 1951), med. punktas, kultūros namai.

PAUPŸS — kaimas Raseinių rj., Viduklės apyl., 17 km į p. v. nuo Raseinių, 10 km į p. nuo Viduklės. 193 gyv. (1959). Per kaimą teka Upė (Šešuvies intakas); prieina Paupio miškas. Lentpiūvė, parduotuvė, felčerių-akušerių punktas (nuo 1950), aštuonmetė m-la (nuo 1920 pradinė).

PAURĀZAS Petras [g. 1919.IV.19 Balčiūniškyje (Anykščių rj.)] — agronomas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1955). 1938—40 turėjo ryšių su Viešintų (Anykščių rj.) vls. kom. organizacija. 1940.VI—XI Viešintų vls. viršaitis. 1950 baigęs Ž. ū. akademiją, iki 1955 dirbo joje ped. darbą. 1956—63 Ekonomikos in-to, nuo 1963 Ž. ū. ekonomikos in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie ž. ū. gamybos ir darbo organizavimą, ž. ū. specializavimą, statybos darbų organizavimą bei tobulinimą, darbo jėgos išteklių racionalesnį naudojimą. Knygų „Priemonės žemės ūkio gamybai vystyti" (1958) ir „Tarybų Lietuvos žemės ūkio specializavimas ir išdėstymas" (1959) bendraautoris.

Ršt.: Darbo organizavimas gyvulių fermose, V., 1952; Statybos darbų organizavimas Lietuvos TSR kolūkiuose, V., 1962; Priemonės žemės ūkio darbų organizavimui tobulinti ir spartinti, V., 1962.

PĀUSLAJO MĪŠKAS — miškas Kėdainių rj., 4 km į š. nuo Pagirių. Priklauso Panevėžio miško pramonės ūkio Anciškių girininkijai. Plotas 666 ha; medynų 590 ha. Reljefas lyguminis. Per mišką teka Žiežmojus (Linkavos intakas) ir Ringus (Šumeros intakas). Dirvožemiai velėniniai gliejiški, išplauti bei sujaurėję, priemoliniai. Vyrauja drebulynai, beržynai, ąžuolynai, uosynai, pietryčiuose su eglių priemaiša. Jaunuolynai sudaro 33%, pusbrandžiai ir pribręstantieji medynai po 22%, brandieji 23%. Vid. amžius 40 metų, vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,5, vid. tūris 114 ktm/ha, vid. prieauga 2,9 ktm/ha. V. dalyje apie 60 ha užima gryni ąžuolynai; jų amžius 120—130 metų, skalsumas 0,3—0,6. Seniau ąžuolynai vyravo visame miške, bet vok. faš. okupacijos metais ąžuolai buvo iškirsti; jų vietoje išaugo minkštieji lapuočiai. Gausu šernų, stirnų, kiškių, lapių, yra briedžių, kiaunių, šeškų, barsukų, voverių. Miškas eksploatacinis. Per metus iškertama apie 1200 ktm. Prie P. m. įsikūręs Pauslajo kaimas.

PAUTIĒNIUS Antanas [1910 Esene (Vokietija) — 1941.VII.30 Virbalyje (Vilkaviškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Nuo 1935 Komunistų partijos narys. Už rev. veiklą baustas adm. tvarka. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

PĀUŽA Antanas [g. 1925.IV.19 Navickuose (Alytaus rj.)] — partinis darbuotojas. 1943—44 Petriko partizanų būrio ryšininkas. 1944 Alytaus vls. vykd. k-to buhalteris. 1945—46 LLKJS Klaipėdos aps. k-to instruktorius, skyriaus vedėjas. Nuo 1947 TSKP narys. 1947—49 mokėsi Resp. part. m-loje. 1949—59 part. darbuotojas Kuršėnuose. (1954—59 LKP Kuršėnų rj. k-to I sekretorius). 1959—62 mokėsi Vilniaus taryb.-part. m-loje. 1962—63 LKP Klaipėdos rj. k-to I sekretorius. Nuo 1963 LKP Šilalės rj. k-to I sekretorius. 1964—66 kandidatas į LKP CK narius, nuo 1966 LKP CK narys. Nuo 1963 Lietuvos TSR AT deputatas.

PAUŽÁITĖ Saloméja [g. 1931.XII.15 Smalinyčioje (Kapsuko rj.)] — psichologė, pedagogikos mokslų kandidatė (1965). 1955 baigė Vilniaus Ped. in-tą. 1955—57 Šakių rj. liaudies švietimo skyriaus ped. kabineto vedėja, vid. m-los mokytoja. 1957—61 Vilniaus un-to pedagogikos ir psichologijos katedros laborantė. Nuo 1964 Kauno Politechnikos instituto dėstytoja. Paskelbė moksl. straipsnių inžinerinės psichologijos klausimais.

PĀVANDENĖ, Pavandenis, — kaimas Telšių rj., Gludo ežero v. ir š. krante, 8 km į š. r. nuo Varnių; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 153 gyv. (1959). Keliai jungia P. su Varniais, Janapole, Luoke, Užvenčiu. Ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas (nuo 1956), vid. m-la (pradinė įst. 1886), kultūros namai (nuo 1952), biblioteka (nuo 1949). P. bažnyčia ir varpinė — vietinės reikšmės archit-ros paminklas. Ist. šaltiniuose 1494 minimas P. pavietas. 1620 pastatyta bažnyčia ir įsteigta parapinė m-la. XIX a. Pavandenėje gyveno prekybininkų ir amatininkų, vyko prekymečiai. 1841 buvo 284 gyv., 1886 — 140, 1923 — 244. Buržuazijos valdymo metais Pavandenėje veikė kom. kuopelė. Į š. r. nuo P. iki 1940 buvo P. dvaro centras. Burž. nacionalistai 1947 Pavandenėje išžudė S. Žilakio šeimą, nužudė J. Laurinavičių, O. Lopetienę, I. Ramanauską, B. Kojelienę.

PĀVARAS Antanas [g. 1931.XI.11 Kaune] — inžinierius technologas, technikos mokslų kandidatas (1963). 1959 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, iki 1960 dirbo Kauno radijo g-los inžinieriumi. 1964 Energetikos ir elektrotechnikos in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1964 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-te. Sukūrė naują įrankinio plieno rūšį. Paskelbė moksl. straipsnių apie įrankinio plieno savybes, terminio apdirbimo technologiją, įgrūdinamumą, optimalios chem. sudėties nustatymą.

PAVARDĒ — paveldimas asmenvardis, žymintis, iš kurios šeimos asmuo yra kilęs. Ž. *Asmenvardžiai.*

PĀVARĖNIS — kaimas Varėnos rj., Pavarėnio apyl., 10 km į š. nuo Varėnos miestelio. 116 gyv. (1959) Pr. m-la (nuo 1923; 1961—63 buvo aštuonmetė).

PAVARIŲ̄ MĪŠKAS — miškas Anykščių rj., 3 km į š. nuo Anykščių, tarp Šventosios kair. intakų Variaus ir Elmės. Priklauso Anykščių miškų ūkio Pavarių girininkijai. Plotas 803 ha; medynų 689 ha. Reljefas banguotas. Dirvožemiai jauriniai, mažai ir vidutiniškai sujaurėję, smėliniai ir priesmėliniai; pasitaiko pelkinių. 95% medynų savaiminės kilmės. Pušynų (daugiausia mėlyninių ir kiškiakopūstinių) yra 71%, beržynų 16%, eglynų 13%. Jaunuolynai sudaro 44%, pusbrandžiai medynai 54%, pribręstantieji 2%. Vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 151 ktm/ha, einamoji prieauga 6,5 ktm/ha. Yra briedžių, stirnų, šernų, usūrinių šunų, lapių, kiaunių, voverių. Miškas apsauginis.

PAVARPIAĨ — kaimas Vilniaus rj., Visalaukių apyl., 14 km į š. v. nuo Nemenčinės, 11 km į r. nuo Paberžės; Visalaukių tarybinio ūkio P. skyriaus centras. 85 gyv. (1965). Pastatyta taryb. ūkio gyvulininkystės pastatų, grūdų sandėliai, yra biblioteka (nuo 1950).

PAVĀSARININKAI, Lietuvių jaunimo sąjunga „Pavasaris" (nuo 1933 **federacija „Pavasaris"**), — klerikalinė jaunimo organizacija. P. pradėjo veikti 1907. Visą laiką buvo Lietuvos Krikščionių demokratų partijos įtakoje. P. organizavo daugiausia kunigai (P. Dogelis ir kt.). Pirmosios būsimųjų P. grupės kūrėsi prie klerikalinių „Žiburio" ir „Žagrės" d-jų. P. vardas šioms grupėms prigijo 1912, pradėjus eiti laikraščiui „Pavasaris". Oficialus P. org-jos pavadinimas priimtas tik 1919. P. veikla reiškėsi klerikalizmo skiepijimu jaunimui, kova su materialistine pasaulėžiūra ir rev. idėjomis. P. leido period. leidinius: „Pavasaris", „Pavasarininkų vadas", „Vyrų žygiai", „Pavasario balsas", „Jaunimo vadas", „Liepsnos" ir kt. 1932 pabaigoje P. s-ga pertvarkyta į federaciją, kurią sudarė mergaičių ir vyrų s-gos

1914—38 įvyko 8 P. suvažiavimai ir 3 kongresai Kaune, Vilniuje, Šiauliuose. 1938—39 federacijoje buvo apie 90 000 jaunuolių. Jos vadovybėje dirbo J. Eretas, J. Leimonas, O. Labanauskaitė ir kt., o garbės nariai buvo žymūs klerikalai L. Bistras, M. Krupavičius, M. Reinys ir kt. Kai kuriais laikotarpiais pavasarininkus rėmė ir tautininkų vadovai. P. veikla 1940 sustabdyta.

„PAVĀSARININKŲ VĀDAS" — klerikalinis žurnalas, ėjęs 1923—25 Kaune. Skirtas pavasarininkų v-boms instruktuoti. Nuo 1926 ėjo „Jaunimo vado" pavadinimu.

PAVĀSARIS Juozas [1897.IV.7 Pupasodyje (Alytaus rj.) — 1946.II.8 ten pat] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Siuvėjas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1907—11 tarnavo pas buožes, vėliau dirbo namuose, mokėsi siūti. 1919—22 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. 1923—1940 dirbo savo ūkyje Pupasodyje. 1937 įstojo į LKP, priklausė Miroslavo (Alytaus rj.) part. org-jai. 1940—41 dirbo ūkinį darbą Miroslave. Hitlerinės okupacijos pradžioje suimtas, 1942 išvežtas į Vokietiją, iš ten grįžo 1945. Buržr. nacionalistų nužudytas.

„PAVĀSARIS" — klerikalinis dvisavaitinis laikraštis, ėjęs 1912—15 ir 1919—1940 Kaune, 1918 — Vilniuje. Leido pavasarininkų s-gos centro v-ba.

„PAVĖIKSLAI" — buržuazinis iliustruotas savaitraštis, ėjęs 1938 Kaune.

PAVĖIKSLŲ GALĖRIJA — Lietuvos TSR Dailės muziejaus filialas Vilniuje. Įsteigta 1957 buvusioje *Vilniaus katedroje*. Galerijoje įrengta Lietuvos XV—XX a. pr. dailininkų (T. Makovskio, B. ir J. Balzukevičių, P. Smuglevičiaus, J. Rustemo, V. Vankavičiaus, V. Smokovskio, J. Damelio, J. Oleškevičiaus, A. Slendzinskio, K. Rusecko, V. Dmochovskio, F. Ruščico, A. ir E. Remerių, T. Daugirdo ir kt.) tapybos, grafikos ir skulptūros kūrinių ekspozicija. Eksponuojami t. p. italų, prancūzų, ispanų ir kitų V. Europos tautų XV—XIX a. tapybos ir grafikos kūriniai bei flamandų XVII—XVIII a. gobelenai, liet. liaudies skulptūros ir kita. 1965 surengta jubiliejinė taikomosios ir dekoratyvinės dailės paroda. Nuo 1963 galerijoje rengiami koncertai.

Lit.: **J. Macelka**, Vilniaus Paveikslų galerija, V., 1967.

PĀVEISININKAI — kaimas Lazdijų rj., Kapčiamiesčio apyl., 7 km į p. v. nuo Veisiejų. 142 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs Veisiejo ež. v. pakrantėje. Iš p. prieina Nasūtų miškas. 1926 kaime buvo įsteigta pr. m-la. Nuo 1938 joje mokytojavo O. Sukackienė, 1946.II.3 burž. nacionalistų nužudyta kartu su vyru, apylinkės pirmininku A. Sukacku. 1948.VII.10 burž. nacionalistai nužudė apylinkės sekretorių J. Kmeliauską. Prie kaimo, ežero pakrantėje, didelės kalvos viršūnėje, yra piliakalnis, o aplink jį — sen. gyvenvietė. Piliakalnis ir gyvenvietė naudoti I t-mečio pr. m. e. antrojoje pusėje ir I t-mečio pirmojoje pusėje.

Piliakalnio aikštelė ovali, 30 m ilgio ir 25 m pločio. Ją supa maždaug 3 m aukščio pylimas, supiltas per 2 kartus (iš pradžių buvo 1,4—1,6 m aukščio). Pylimo pašlaitėje buvo maždaug 5 m pločio griovys. Po pylimu ir aikštelėje rasti 27 ankstyvesni degintiniai kapai, įrengti 0,9—1,3 m ilgio ir 0,5—1 m pločio ovaliose duobėse ir apdėti akmenimis. Šešiolikoje kapų sudegę kaulai supilti į molines urnas brūkšniuotu ar kruopėtu paviršiumi, papuoštas duobučių ornamentu. Kai kurie puodai apstatyti plokščiais akmenimis ir uždengti didesniu akmeniu. Likusiuose 6 kapuose sudegę kaulai supilti tarp akmenų.

PAVĖKIAI — kaimas Šiaulių rj., Kurtuvėnų apyl., 20 km į v. nuo Šiaulių, 10 km į p. r. nuo Kuršėnų. 119 gyv. (1959). Per kaimą teka Vėkė (Ventos deš. intakas). Yra Gilvyčių pr. m-la (įk. 1936). Ties P. buvo 27 pilkapiai su akmenų vainikais. 1933 ir 1937 kasinėti 8 pilkapiai. Rasta II—IV a. kapų, po kelis kiekviename pilkapyje; juose gausu papuošalų (antkaklės buoželiniais ir trimitiniais galais, profiliuotos segės, emalės karoliai ir kt.). Ist. šaltiniuose P. minimi 1595.

PAVENČIAĪ — Kuršėnų miesto p. dalis Ventos kair. krante, prie Šiaulių—Kretingos geležinkelio. Veikia cukraus f-kas, past. 1935 (ž. *Cukrus, Kuršėnai)*, yra P. glžk. st., Kuršėnų autotransporto kontora, med. punktas. P. kaimas ėmė augti, nutiesus Kretingos—Kužių glžk. (1924—32) ir pastačius cukraus f-ką. Iki 1955 jis priklausė Kuršėnų rajono Micaičių apylinkei, po to prijungtas prie Kuršėnų miesto.

PĀVERKNĖ — miškas Trakų rj., 1 km į p. nuo Aukštadvario, abipus Verknės (Nemuno intako). Priklauso Prienų miškų ūkio Aukštadvario girininkijai. Plotas 726 ha; medynų 470 ha. Reljefas kalvotas. Dirvožemiai jauriniai ir velėniniai jauriniai, priesmėliniai ir smėliniai, su žvyro ir riedulių priemaiša. 80% medynų savaiminės kilmės. Vakaruose vyrauja mišrūs pušies ir eglės jaunuolynai, rytuose — tų pačių rūšių brandūs medynai. Pušynų yra 69%, eglynų 26%, beržynų ir juodalksnynų po 2%, baltalksnynų 1%. Vid. amžius 47 metai, bonitetas I—II, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 171 ktm/ha, vid. prieauga 3,6 ktm/ha. Yra stirnų, lapių, usūrinių šunų, kiaunių, ūdrų, voverių. Miškas įeina į Aukštadvario landšaftinį draustinį. Atkuriamaisiais, ugdomaisiais ir sanitariniais kirtimais per metus iškertama apie 850 ktm. Š. v. dalimi eina Vilniaus—Prienų plentas.

PAVERKNIAĪ — kaimas Prienų rj., Birštono apyl., 6 km į v. nuo Jiezno, Verknės kair. krante. 51 gyv. (1959). Ties P., Verknės deš. krante, yra piliakalnis, įrengtas nedidelėje stačiašlaitėje kalvoje. Iš š. jį supa aukštas status Verknės slėnio šlaitas. Piliakalnio didesnioji dalis suardyta erozijos; išlikęs tik v. šlaitas ir pylimas. V. papėdėje yra sen. gyvenvietės liekanų (tamsi žemė su lipdytinės grublėtosios keramikos šukėmis).

Paverknių piliakalnis

PĀVERMENIO PĖLKĖ — pelkė Kėdainių rj., 11 km į p. nuo Ramygalos, 2 km nuo Truskavos. Plotas 678 ha (pramoninis 490 ha). Pelkė apie 8 km ištįsusi iš š. į p. Pietuose susisiekia su Milžemių pelke, šiaurės rytuose su Uslajų pelke, vakaruose pereina į Pavermenio mišką. Per š. pakraštį teka Linkava (Nevėžio kair. intakas), o išilgai pelkės — Suleva (Obelies deš. intakas). Pelkės mityba mišri. Paviršius lygus. Yra nesupelkėjusių salų (iš viso 23 ha). P. p. — raistinė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 7,9 m, vid. 1,93 m. Jį sudaro net 13 rūšių durpės (alksninės, viksvinės, medieninės-viksvinės, viksvinės-žaliasamaninės ir kt.). Vid. susiskaidymas 33%, vid. peleningumas 10,2%. Durpių ištekliai apie 9,4 mln. m^3. Šiaurėje yra Pavermenio kaimas.

PAVERMENŸS — kaimas Kėdainių rj., Truskavos apyl., 11 km į p. nuo Ramygalos, prie kelio į Šėtą; kolūkio centras. 103 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la (1903—47 pradinė, iki 1961 septynmetė), kultūros namai (nuo 1955). Ist. šaltiniuose P. minimas 1585. Buvusio P. dvaro pastatų ansamblis (past. XVIII a.—XIX a. pr.) — resp. reikšmės archit-ros paminklas.

Ansamblį sudaro dveji gyv. rūmai, ledainė, klėtis ir kumetynas. Gyv. rūmai klasicistinio stiliaus, dviaukščiai, su vienaaukščiais fligeliais. Pagr. fasadas turi portiką, sienos suskaidytos piliastrais. Rūmuose įsikūrusi aštuonmetė m-la. Išlikęs P. dvaro parkas su retais medžiais (geltonžiedis kaštanas, veimutinė pušis, karpotojo beržo skiautėtalapė forma, plačialapė liepa).

PĀVERPENIS — kaimas Kelmės rj., Grimzių apyl., 3 km į š. r. nuo Kelmės, prie Šiaulių—Sovetsko plento; kolūkio centras. 288 gyv. (1959). Per kaimą teka Kražantė, o į ją — Vilbėnas su savo intaku Verpeliu. Kaimo r. dalis dar vadinama Butkiais, š. r.— Švilpiškė, š. v.— Blėkarne. Pr. m-la (nuo 1950), Kukečių kultūros namai (nuo 1958), Kukečių biblioteka (nuo 1949). XIX a. buvo P. dvaras.

PAVĖZGIAI — kaimas Pakruojo rj., Stačiūnų apyl., 10 km į p. v. nuo Pakruojo, prie Šiaulių—Biržų geležinkelio; kolūkio centras. 158 gyv. (1959). Pro kaimą teka Vėzgė (Obelės deš. intakas), eina Pakruojo—Radviliškio kelias. Ž. ū. kultūrų veislių tyrimo punktas, aštuonmetė m-la (1937—53 pradinė, 1953—1961 septynmetė).

PAVŶDAI — kaimas Kelmės rj., Tytuvėnų apyl., 5 km į v. nuo Tytuvėnų, prie kelio į Kelmę. 90 gyv. (1959). Kaimo š. pakraščiu teka Gryžuva (Dubysos intakas); iš p. prieina Mosteikių miškas. Yra resp. susivienijimo „Lietuvos ž. ū. technika" Kelmės sk., Kelmės melioracinės statybos v-bos remonto dirbtuvės, parduotuvė, felčerių-akušerių punktas (nuo 1957), Gryžuvos pr. m-la (nuo 1961).

PAVÌETAS — Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XIV—XVIII a. administracinis teritorijos vienetas. Ž. *Apskritis.*

PAVÌETO TEISMAÌ. XVI a. viduryje Lietuvos D. Kun-stėje sustiprėjus ekonominei ir politinei bajorų įtakai, ponai ir didysis kun-štis buvo priversti įvykdyti bajorų reikalaujamą teismo reformą — atsisakyti savo teisminių privilegijų. Teismo reforma įvykdyta 1564 Belsko seime ir įtvirtinta 1566 antrajame Lietuvos Statute: kiekviename paviete buvo sudaryti žemės, pilies ir pakamario teismai (ž. *Lietuvos Statutas*). 1792 P. t. padalijimas į žemės, pakamario ir pilies teismus panaikintas. Buvo sudarytas vienas pavieto teismas ir pavadintas žemės teismu (ž. *Teismai*).

PAVILIONIAÌ, vyras ir žmona; Domas [g. 1886.IV.19 Krikliniuose (Pasvalio rj.)], Valerija [g. 1889.I.1 Povilaičiuose (Joniškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyviai. Kilę iš darbininkų. Tarnavo pas buožes. Nuo 1914 Domas — stalius, Valerija — namų šeimininkė. 1920, LKP rengiant ginkluotą sukilimą, jų bute Joniškyje buvo slepiami ginklai, vykdavo komunistų susirinkimai. P. slėpė ir platino kom. lit-rą Joniškyje, paskui, nuo 1928, Beržininkuose (Joniškio rj.). Domas 1920—29, Valerija 1925—29 LKP nariai. 1929 kratos jų bute Beržininkuose metu policijai radus kom. lit-ros, buvo kalinami, 1930 nuteisti 2 metus kalėti lygtinai. 1948—60 kolūkiečiai. Nuo 1960 gyvena Kaune; Valerija pensininkė.

PÃVILIOTĖ — kaimas Mažeikių rj., Židikų apyl., 1 km į p. r. nuo Židikų, 8 km į p. nuo Mažeikių—Liepojos geležinkelio; kolūkio centras. 166 gyv. (1959). Yra Židikų vid. m-los I—IV klasės.

PAVILNŶS — Vilniaus miesto dalis 5 km į r. nuo miesto centro, prie geležinkelio į Naująją Vilnią. Įsikūręs Vilnios kair. krante, slėnio terasose (apatinėje terasoje — Žemasis P., viršutinėje — Aukštasis P.). Yra ambulatorija, Jaunųjų gamtininkų stotis (nuo 1954), vid. m-la (įk. 1933), 2 vaikų darželiai, vaikų lopšelis, kultūros namai, biblioteka (joje įrengtas baltr. poeto J. Kolaso memorialinis muziejus). P. miestelį XX a. pr. įkūrė Vilniaus miesto geležinkelininkai. Jų d-ja nusipirko tam reikalui apie 80 ha žemės. 1911 pastatyti

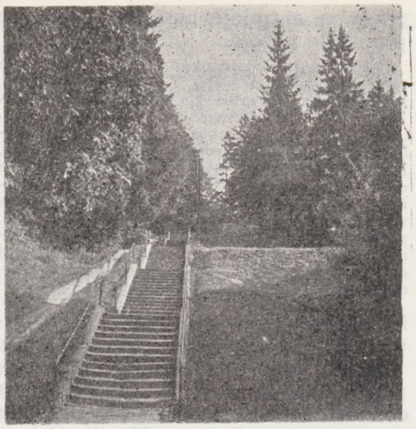

Pavilnys. Laiptai iš Žemojo Pavilnio į Aukštąjį

pirmieji namai, nutiestas kelias tarp Aukštojo ir Žemojo P., iškasta artezinių šulinių, įrengtas vandentiekis. Naujasis miestelis iš pradžių buvo vadinamas Geležinkelininkų kolonija, tik vėliau pavadintas Pavilniu. 1912—15 jame gyveno baltr. poetas J. Kolasas. 1915 beveik visi P. gyventojai pasitraukė į Rusiją. Po I pasaul. karo kai kurie jų grįžo į P., be to, čia vilų prisistatė Vilniaus įstaigų valdininkai. 1926—28 natūraliame pušyne įrengtas 8 ha parkas (esantis prie Jaunųjų gamtininkų stoties).

Parko centr. dalis suskirstyta terasomis, apsodinta introdukuotais medžiais ir krūmais, kurių yra apie 100 rūšių. Čia auga pilkasis kėnis, dygioji, Engelmano ir baltoji eglės, žirniavaisis puskiparisis, japoniškasis maumedis, baltoji, gauruotoji ir grakščioji liepos, sidabrinis klevas, amūrinis kamštenis.

PAVILÓNIS Bronius [1922.X.11 Čiurlioniuose I (Alytaus rj.) — 1956.XII.21 Kavalčiukuose (Alytaus rj.)] — tarybinis kaimo aktyvistas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Nuo mažens tarnavo pas buožes. Vok. faš. okupacijos metais slapstėsi. 1947—50 adm. darbuotojas Krokialaukyje, Simne, Kavalčiukuose. Nuo 1950 TSKP narys. Nuo 1950 kolūkio pirmininkas Kavalčiukų apylinkėse. Burž. nacionalistų nužudytas.

PAVILÓNIS Juozas [g. 1906.X.25 Palėsiuose (Kupiškio rj.)] — Ispanijos pilietinio daro dalyvis. Kilęs iš ž. ū. darbininkų. 1929 emigravo į Argentiną. Veikė pažangiosiose Argentinos lietuvių org-jose, statybos darbininkų profs-goje. 1935—37 Argentinos Komunistų partijos narys. Už dalyvavimą streikuose du kartus kalintas. 1937 Ispanijoje įstojo į 13 internac. brigadą. Fronte buvo sužeistas. 1939—41 Prancūzijoje kalintas konc. stovykloje. 1941 grįžo į Tarybų Lietuvą. 1942—45 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Nuo 1944 TSKP narys. Po karo dirbo administracinį ir ūkinį darbą. Knygoje „Už Ispanijos laisvę" (1957) paskelbė atsiminimų. Nuo 1962 pensininkas.

PAVILÓNIS Salezijus [g. 1919.V.1 Kupiškyje] — gydytojas anatomas, medicinos mokslų kandidatas (1948). 1941 baigęs Kauno un-tą, dirba ped. darbą Vilniaus un-to med. f-te. 1948—50 med. f-to prodekanas, 1956—65 dekanas. Nuo 1953 anatomijos, histologijos ir embriologijos katedros vedėjas, docentas. Paskelbė moksl. darbų apie veido, burnos ir dantų morfologiją, vaikų fiz. vystymąsi, jų augimą ir lytinį brendimą, parašė med. mokslo populiarinimo straipsnių, išvertė med. knygų.

Ršt.: Žmogaus kilmė, V., 1964.

PAVÌNKŠNIS Jurgis [g. 1909.IV.9 Bėčiūnuose (Biržų rj.)] — veterinarijos gydytojas. 1938 baigęs Vienos Aukštąją veterinarijos m-lą, dirbo Gruzdžiuose (Šiaulių rj.) ir kt. vietose vet. gydytoju. Nuo 1945 dirba Vet. akademijos akušerijos katedroje. Nuo 1958 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie gyvulių bergždumą, apsėklinimą ir tešmens susirgimus.

PÃVIRČIUVĖ — kaimas Joniškio rj., Saugėlaukio apyl., 8 km į š. r. nuo Joniškio; apylinkės ir tarybinio ūkio centras. 171 gyv. (1959). P. r. pakraščiu teka Virčiuvis (Lielupės intakas). Parduotuvė, valgykla, felčerių-akušerių punktas, aštuonmetė m-la, kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1953).

PÃVIŠTYČIO KÁLNAS — moreninės kilmės kalva Sūduvos aukštumoje, 3 km į r. nuo Vištyčio ežero. Aukštis 284 m. Papėdėje yra Pavištyčio kaimas.

PÃVIŠTYTIS, Pavištaičiai, — kaimas Vilkaviškio rj., Vištyčio apyl., 2 km į r. nuo Vištyčio ežero, 3 km nuo Lenkijos sienos. 327 gyv. (1959). Iš r. prieina Norvydų, Pavištyčio miškai, iš š.— Vištytgiris. Kaime yra du ežeriukai — Ūdrinis ir Piliakalnio ežeras. Aštuonmetė m-la (nuo 1935 pradinė, 1949—61 septynmetė), biblioteka (nuo 1948). Kaimo p. pakraštyje yra ankstyvojo tipo piliakalnis. Jo aikštelė 30 m ilgio, 25 m pločio. Apie piliakalnį pasakojama įv. padavimų. Ist. šaltiniuose P. minimas 1758.

PÃVYŽINČIO MÌŠKAS — miškas Molėtų rj., 3 km į p. r. nuo Kuktiškių, į p. nuo Panevėžio—Švenčionėlių geležinkelio. Priklauso Utenos miškų ūkio Kuktiškių girininkijai. Plotas 1141 ha. *Labanoro miškų* masyvo dalis. Miško š. r. pakraščiu teka Vyžinta (į Galuonio ež.); p. pakraštyje yra Taurupio ir Mekšrinio ežerėliai.

PÃVYŽINČIO PÉLKĖ — pelkė Utenos ir Molėtų rj., 9 km į p. v. nuo Tauragnų, abipus Panevėžio—Švenčionėlių geležinkelio. Plotas 667 ha (pramoninis 543 ha). Pelkė apie 6 km ištįsusi iš š. v. į p. r. Išilgai jos į Galuonų ež. teka Vyžinta. Į p. v. nuo geležinkelio esanti pelkės dalis yra Pavyžinčio miške. Didesniąją dalį sudaro ežerinės kilmės raistinė žemapelkė, tik p. v. pakraštyje yra aukštapelkė. Durpių klodo didž. storis 7,2 m, vid. 2,45 m. Vyrauja žemapelkinės plynraistinės durpės; yra ir aukštapelkinių mediuminių. Vid. susiskaidymas 31%, vid. peleningumas 11,6%. Durpių ištekliai 13,3 mln. m^3. Š. vakaruose prie pelkės yra Pavyžinčio kaimas.

PÃVLOVAS Martynas [1907.I.6 Baltromiškėje (Jonavos rj.) — 1944.VI.17 Pru-

dokuose (Vitebsko sr.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1923—27 LKJS narys. 1935—1940 darbininkas Pasiekuose (Jonavos rj.). Nuo 1936 Komunistų partijos narys. 1940 Garliavos valsčiaus ž. ū. komisijos pirmininkas; iki 1941.VI dirbo Vidaus reikalų liaudies komisariato įstaigose Kaune, Vilniuje. 1941—44 Raudonosios Armijos (1942—44 16 liet. divizijos) karys. Žuvo fronte.

PAZAPSIAĨ — kaimas Lazdijų rj., Kučiūnų apyl., 9 km į v. nuo Veisiejų, 3 km į r. nuo Lenkijos sienos. 192 gyv. (1959). Kaimo š. v. pakraštyje yra Ragožės ež., p. pakraščiu teka Zapsė (į Veisiejo ež.). Vandens malūnas (nuo 1920), pr. m-la (nuo 1931).

PAZÉLVĖS ẼŽERAS — ežeras Prienų rj., 8 km į š. r. nuo Jiezno, 2 km į v. nuo Stakliškių—Kruonio kelio. Plotas 11 ha. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 575 m, didž. plotis 270 m, kranto linijos ilgis 1550 m. Krantai neaukšti. Išteka bevardis Alšios intakas. V. pakrantėje yra Pazelvės kaimas. Ežeras verslovinis.

PAŽÁISLIO ARCHITEKTŪRINIS ANSÁMBLIS — barokinės architektūros kūrinys, sąjunginės reikšmės architektūros paminklas Kaune. Svarbiausieji jo pastatai yra bažnyčia ir buv. vienuolyno rūmai. Ansamblis pastatytas 1664—1712 Nemuno deš. krante, ant kalvos, kurią dabar iš r. ir v. supa Kauno marios.

Ansambliui, kaip ankstyvojo baroko kūriniui, būdinga griežta simetrija ir ašinė kompozicija. Svarb. pastatų užimamas plotas sudaro stačiakampį, kurio įžambinių susikirtimo taškas yra kompozicinis ansamblio centras. To centro r. pusėje pastatyta bažnyčia ir svarbiausieji vienuolyno korpusai, v. pusėje — reprezentaciniai rūmai, š. pusėje — ūkiniai pastatai. Išilginę kompozicinę ašį rytuose užbaigia triaukštis mūrinis belvederio tipo bokštas, vakaruose — didieji vartai. Už vartų ašis pratęsta miško alėja, vedančia į Kauną. Kitoje vartų pusėje kompozicinio centro kryptimi nusitiesusi alėja, aptverta mūrinėmis sienomis. Jos perspektyvą prie apvalaus kiemelio uždaro dviaukštė vidurinė ilgo pastato dalis su įvažiuojamąja arka, už kurios yra didysis kiemas su svarb. pastatais ir vyraujančiu ansamblio akcentu — kupoline bažnyčia. Artėjant į kompozicinį centrą, didėja vertikalaus matymo kampas. Palaipsniui kylanti siluetinė ansamblio linija teikia pastatams dinamiškumo, pabrėžia jų didingumą ir įjungia ansamblį į gamtinę aplinką. Prie puošnaus barokinės šešiakampio plano bažnyčios centrinio ruimo pagal jos išilginę ašį darniai prijungta prieangis, presbiterija ir vadinamasis vienuolių choras. Prie bažnyčios šonų prijungti vienuolyno rūmai, sudarantys du uždarus kiemus. Bažnyčios fasado proporcijos darnios, kompozicija harmoninga. Centrinėje bažnyčios dalyje ant aukšto būgno pastatytas monumentalus šešiabriaunis kupolas. Bažnyčios priešakinį fasadą puošia du liet. barokui būdingi bokštai. 1792 pagal P. Rosio projektą pakeistas bažnyčios r. fasadas — pastatytos plačios, masyvios dviejų aukštų arkadinės galerijos, stiliumi artimos klasicistinei archit-rai. Vienuolyno kiemuose buvo atviros vienaaukštės galerijos, tačiau XIX a. pirmojoje pusėje (rekonstrukcijos metu) jos užmūrytos. Meniškos yra bažnyčios choro skliautų bei paskliaučių, prieangio, kapitulos salės, zakristijos, koridorių ir kt. patalpų gipsatūros ir gausios (M. Palonio sukurtos) religinio turinio freskos. Gipsatūrų (stiuko) ornamentų motyvai labai įvairūs, daugiausia augmeniniai. Barokinio stiliaus freskos pasižymi gera gilumine perspektyva, ekspresyvumu. Freskų koloritas švelnus, dominuoja rausvi, rusvi, geltoni tonai. Jos gerai derinasi su bažnyčios sienų marmuru. Bažnyčios zakristija išklota gausiais barokiniais ąžuolo drožiniais.

Pažaislio architektūrinis ansamblis. Bažnyčios priešakinis fasadas

Pažaislio architektūrinis ansamblis. Bažnyčios interjero fragmentas

Ansamblio statybą finansavo Lietuvos kancleris Kristupas Pacas, rengdamas patalpas jo iniciatyva Lietuvoje 1662 įsteigtam kamaldulių eremitų (atsiskyrėlių) ordinui. Statybos darbams vadovavo italų architektai: iki 1680 L. Fredas, vėliau — K. Putinis, apie 1686—90 — P. Putinis. Manoma, kad prie P. a. a. statybos yra prisidėjęs ir P. Peretis. 1667—74 buvo pastatytos bažnyčios sienos, 1675 — perdengti skliautai ir kupolas. Apie 1675 pradėti apdailos ir dekoravimo darbai. Didžiųjų vienuolyno vartų ir bažnyčios fasado buv. statulas iš smiltainio apie 1676 iškalė M. Volšeidas (Wolscheid, Volcet). Bažnyčios skliautų ir kitų ansamblio dalių gipsatūras sukūrė Lombardijos gipsatūrininkai, vadovaujami J. Merlio. Jiems padėję ir vietos meistrai. 1676 bažnyčios p. bokšte įrengtas laikrodis ir J. Delamarso nulieti varpai. 1681 baigta bokštų statyba. 1684 mirus Kristupui Pacui, o po metų jo žmonai, bažnyčios dekoravimu, vienuolyno rūmų ir eremitų gyv. namelių statyba toliau rūpinosi Kazimieras Pacas. Apie 1690 bažnyčios vidaus sienos buvo išklotos marmuru. 1694 stogas uždengtas varine skarda. Svarbiausias ansamblio patalpas freskomis ir didelio formato (4×4,5 m) drobės paveikslais papuošė italų tapytojas M. Palonis. Interjero apipavidalinimo darbus dirbo ir vietos tapytojai. 1712 buvo baigti svarbiausieji ansamblio pastatai. Vienuolių gyv. nameliai buvo statomi iki XVIII a. vidurio. 1832—1915 Pažaislyje buvo įsikūrę rusų pravoslavų vienuoliai. 1833—43 bažnyčia

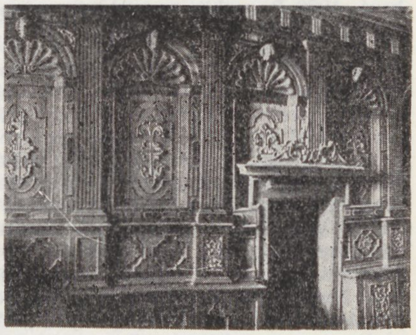

Pažaislio architektūrinis ansamblis. Zakristijos interjero fragmentas

ir vienuolynas restauruoti ir rekonstruoti — pritaikyti pravoslavų kulto reikalavimams (kiek pakeistas interjeras, uždažyta ir perdažyta dalis freskų ir kt.). Kai kuriuos restauravimo darbus XIX a. pirmojoje pusėje atliko Vilniaus skulpt. K. Jelskis. 1957 pradėti P. a. a. tyrimo ir restauravimo darbai. Nuo 1964 pastatai restauruojami ir rekonstruojami. Nuo 1966 P. a. a. yra Kauno Čiurlionio dailės muziejaus filialas.

Lit.: **H. Kairiūkštytė-Jacinienė,** Pažaislis, ein Barockkloster in Litauen.—„Tauta ir žodis", t. 6, K., 1930; **H. Kairiūkštytė-Jacinienė,** Pažaislio vienuolynas ir jo meninės vertenybės, K., 1930; **H. Kairiūkštytė-Jacinienė, J. Baršauskas,** Pažaislis, V., 1960; **M. Karpowicz,** Działalność artystyczna Michelangela Palloniego w Polsce, Warszawa, 1967.

PAŽÁISLIS — Kauno miesto dalis Kauno marių š. v. pakrantėje, į p. r. nuo Petrašiūnų; kauniečių mėgstama poilsio vieta. Yra buvusio kamaldulių vienuolyno rūmai — sąjunginės reikšmės archit-ros paminklas (ž. *Pažaislio architektūrinis ansamblis*), paplūdimys, jachtklubas, keleivinių laivų prieplauka. Iš š. prieina kurortinis pušynas.

XVII a. vidurio ist. šaltiniuose minimas P. dvaras, priklausęs Kauno teisėjui S. Oborskiui. Lietuvos D. Kun-stės kancleris K. Pacas, nupirkęs tą dvarą, jo žemėje (Nemuno deš. krante) 1664 pradėjo statyti kamaldulių vienuolyną. Vienuolyne ilgainiui buvo sukaupta daug meno vertybių, žymių Italijos dailininkų kūrinių, todėl jį dažnai lankydavo meno mėgėjai. 1812 Napoleono kariuomenė iš P. vienuolyno pagrobė daug vertingų meno kūrinių, nusiaubė jo biblioteką ir archyvą. Už vienuolių dalyvavimą 1831 sukilime P. vienuolynas 1832 buvo caro vyriausybės įsakymu uždarytas ir perduotas pravoslavų vienuoliams. XIX a. antrojoje pusėje prie vienuolyno veikė pr. m-la. 1915 pravoslavų vienuoliai išsivežė vienuolyno archyvą, dalį paveikslų, varpus ir daug kitų vertybių. I pasaul. karo metais vienuolyno rūmuose buvo įrengta vokiečių karo ligoninė. 1920 vienuolynas buvo perduotas Kazimiero kongregacijos vienuolėms lietuvėms, atvykusioms iš Čikagos. 1923 P. kaime buvo 32 gyv., vienuolyne 64 gyventojai. Buržuazijos valdymo metais P. buvo valsčiaus centras. 1946 prijungtas prie Kauno. 1951—64 P. vienuolyno pastatuose buvo įsikūrusi resp. psichoneurologinė ligoninė, 1964—66 turistinė bazė. 1966 P. archit. ansamblis perduotas Čiurlionio dailės muziejui.

„PAŽANGÀ" — **1. Lietuvių tautos pažangos partija,** — stambiosios lietuvių miesto ir kaimo buržuazijos partija. Įsikūrusi 1917.III Rusijoje, telkė kontrrevoliucines liet. buržuazijos jėgas, rėmė Rusijos kontrrevoliuciją. Petrograde, Voroneže leido laikr. „Lietuvių balsas" (1917—18). Lietuvoje veikę „P." nariai (A. Smetona ir kt.) buvo aktyvūs buržuazinės Lietuvos Tarybos organizatoriai. Proletarinės revoliucijos Lietuvoje laikotarpiu ir kurį laiką po jos „P." plačiau nepasireiškė. „P." laikraštis „Lietuvos balsas" dažnai keitė savo pavadinimą („Lietuvių balsas", „Tautos balsas", „Tėvynės balsas"). Steigiamajame seime (1920) „P." atstovų neturėjo. 1924 persiorganizavo į Lietuvių tautininkų s-gą.

2. Akcinė knygų ir laikraščių leidimo bei platinimo bendrovė, veikusi 1928—40 Kaune. Įsteigta tautininkų veikėjų D. Blyno, J. Lapėno, A. Sliesoraičio ir kt. iniciatyva. Išleido knygų, propaguojančių faš. ideologiją, kelias dešimtis „Ūkininko skaitymų" serijos brošiūrų ir kt. Nuo 1928 leido faš. valdžios oficiozą „Lietuvos aidas", žrn. „Vairas", vėliau dar žurnalus „Akademikas", „Jaunoji karta" ir kt. Nuo 1937 jai priklausė „Vilties" spaustuvė. Pasistatydino 5 aukštų rūmus, kuriuose, be kitko, buvo Lietuvių tautininkų s-gos centras.

3. Klerikalinis mėnesinis laikraštis, ėjęs 1914—16 Čikagoje.

4. Buržuazinis mėnesinis laikraštis, ėjęs 1934—35 Čikagoje.

5. Pažangus Argentinos lietuvių laikraštis, išėjęs 1951.III.31. Redagavo D. Jakubonis. Policija laikraštį konfiskavo, jo ofic. redaktorių K. Zuozą suėmė. Išplatinta tik keliolika egzempliorių.

PAŽARÁUSKAS Eugenijus [g. 1927.V.7 Marijampolėje] — inžinierius technologas, chemijos mokslų kandidatas (1967). 1952 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1952—58 J. Janonio popieriaus f-ko meistras, skyriaus viršininkas, vyr. inžinierius. 1958—63 Mokslo ir technikos k-to vyr. specialistas. Nuo 1965 dėsto Kauno Politechnikos in-te. Paskelbė moksl. straipsnių, parašė brošiūrų celiuliozės ir popieriaus pramonės klausimais.

PAŽÁRSTIS — kaimas Prienų rj., Šilavoto apyl., 13 km į v. nuo Prienų. 72 gyv. (1959). Kaimo v. pakraščiu teka Žarstelė (Jiesios intakas), už 0,5 km į š. v. teka Jiesia. Pro kaimą eina kelias iš Šilavoto į Igliauką. Ties P., mišku apaugusioje kalvoje, vad. Pažarsčio traku, yra apie 40 pilkapių; jų aukštis 0,4—1,3 m, skersmuo 4—10 m. 1967 Kauno ist. muziejaus archeologai ištyrė 1 pilkapį. Rasta akmenų vainiko ir žmogaus griaučių liekanų, geležinis įmovinis kirvis.

PAŽELSVIAĨ — kaimas Kapsuko rj., Liudvinavo apyl., 13 km į r. nuo Kalvarijos, prie Kapsuko—Alytaus plento. 245 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs tarp Žaltyčio (Želsvos) ežero ir Buktos miško. Yra Žaltyčio girininkija, Žaltyčio pr. m-la (nuo 1929), biblioteka (nuo 1953).

PAŽÉLVIAI — kaimas Ukmergės rj., Želvos apyl., 1 km į š. nuo Želvos, prie kelio į Balninkus. 191 gyv. (1959). Pro kaimą teka Želva (Siesarties kair. intakas). Kaimo r. pakraštyje, Želvos kair. krante, yra piliakalnis.

Piliakalnio aikštelė 50 m ilgio, 30 m pločio. 1936 archeologas P. Tarasenka aikštelės v. pakraštyje aptiko 0,6 m storio kultūrinį sluoksnį, kuriame rado lipdytinės keramikos brūkšniuotu bei lygiu paviršiumi, smulkių degėsių, apdegusių molio tinko gabalų, nuo ugnies suskeldėjusių akmenų, gyvulių kaulų ir kt. 1963 piliakalnio p. v. šlaite rasta Djakovo tipo svorelio dalis. Apie 300 m į v. nuo piliakalnio, Želvos slėnyje, aptikta atvirų židinių liekanų, akmeninių kirvukų, kaltų, įv. titnaginių dirbinių, primityviai lipdytų puodų šukių brūkšniuotu paviršiumi. Iš radinių sprendžiama, kad čia žmonių gyventa jau nuo II t-mečio pr. m. e., o piliakalnis naudotas I t-mečio pr. m. e. pab. ir pirmaisiais mūsų eros amžiais. Radiniai yra Kauno ist. muziejuje ir Istorijos-etnografijos muziejuje Vilniuje.

PAŽEMÝS — ežeras Švenčionių rj., 8 km į v. nuo Kaltanėnų. Plotas 20 ha. Ežeras ištįsęs iš š. r. į p. v.; ilgis 880 m, didž. plotis 330 m, kranto linijos ilgis 2250 m. Krantai apaugę mišku. Išteka upelis į Indrajų ež. Prie ežero yra Pažemio kaimas.

PAŽEMÌŠKIAI — kaimas Ignalinos rj., Sokiškių apyl., 3 km į š. nuo Dūkšto, prie kelio į Salaką. 165 gyv. (1959). Iš p. prie kaimo prieina Parsvėtaičio ež. Yra aštuonmetė m-la (pr. m-la įst. apie 1905; 1949—61 septynmetė).

PAŽĖRAĨ — kaimas Kauno rj., Alšėnų apyl., 16 km į p. v. nuo Kauno, 10 km į v. nuo Garliavos. 226 gyv. (1959). Per kaimą eina Kazlų Rūdos—Garliavos kelias. Felčerių-akušerių punktas, aštuonmetė m-la (1919—49 pradinė, 1949—61 septynmetė), biblioteka (nuo 1957). P. žinomi nuo XVIII a. Burž. nacionalistai 1949 kaime nužudė 4 žmones.

PAŽERÌENĖ Bronė [**Lečaitė;** 1912.IX.3 Labardžiuose (Plungės rj.) — 1941. VIII.22 Žarėnuose (Telšių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Valstietė. Nuo 1935 Komunistų partijos narė, dirbo Telšių, Biržų apskrityse. 1940—41 LKP Rietavo vls. k-to sekretorė. LKP V suvažiavime (1941) išrinkta LKP CK nare. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudyta. Yra parašiusi 4 v. dramą „Motina" (išl. 1940).

PAŽÉRSKIS Juozas [1885.X.28 Kaune — 1957.VI.29 Kariotiškėse (Trakų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1902 f-ko šaltkalvis Kaune. Nuo 1904 priklausė Lenkijos Karalystės ir Lietuvos socialdemokratijai, buvo M. Šuvalo f-ko part. org-jos k-to narys. 1905—06 dalyvavo rev. įvykiuose Kaune, priklausė kovos būriui. Policijos persekiojamas, 1906 išvažiavo į Kubanę, 1916 Jekaterinodare (dab. Krasnodaras) baigė mkt. seminariją. Tarnaudamas Rusijos kariuomenėje, dalyvavo Vasario revoliucijoje. 1918 grįžęs į Lietuvą, dirbo pr. m-los vedėju (Kaišiadorių ir Kėdainių aps.), 1937—41 Vabalninko bibliotekos vedėju. 1941—42 hitlerininkų kalintas Biržuose. 1942—55 dirbo ped. darbą Trakų rajone.

PAŽIEGĖ — kaimas Zarasų rj., Pakniškių apyl., 5 km į p. v. nuo Dusetų, Žiego ežero p. krante. 31 gyv. (1959). Per kaimą eina Dusetų—Užpalių kelias. 1879 Pažiegėje gimė kalbininkas K. Būga. Jo gimtojoje sodyboje įrengtas memorialinis muziejus.

PAŽYMINỸS — antrininkė sakinio dalis, prisijungusi sakinyje prie daiktavardžio arba jį pavaduojančio žodžio, reiškianti daikto kokybinį, kiekybinį ar kitokį skiriamąjį požymį. P. yra derinamųjų ir nederinamųjų. Derinamasis P. derinamas su pažymimuoju žodžiu gimine, skaičiumi ir linksniu. Jis reiškiamas būdvardžiu, skaitvardžiu, įvardžiu, dalyviu (pvz., „s m a r k u s vėjas", „p e n k i vyrai", „v i s a liaudis", „u ž š a l ę s ežeras"). P., išreikštas daiktavardžiu ir suderintas su pažymimuoju žodžiu bent linksniu, vadinamas *priedėliu*. Nederinamasis P. yra valdomas pažymimojo žodžio arba šliejasi prie jo. Jis reiškiamas daiktavardžio kilmininku, įnagininku, vietininku, prielinksninėmis konstrukcijomis, prieveiksmiu, veiksmažodžio bendratimi (pvz., „r ū m ų vartai", „namas m i š k e", „žiburys s u n u o s t a b i u p a r a š u", „darbas v a k a r", „įsakymas s u p t i m i š k ą"). P. reiškiamas vienu žodžiu ar žodžių junginiais. Pažyminiu nelaikomas žodis, sudarąs su pažymimuoju žodžiu nedalomą semantinį vienetą (pvz., „elektros lemputė", „vaikų namai").

PAŽIŽMĖS MIŠKAS — miškas Šiaulių rj., 10 km į š. v. nuo Kuršėnų. Priklauso Kuršėnų miško pramonės ūkio Pažižmės ir Pažižmėlių girininkijoms. Plotas 1688 ha; medynų 1480 ha. Šiaurės vakaruose jungiasi į vieną masyvą su Tarvydžių mišku (38 ha); pietuose susisiekia su Vanagiškių mišku. Rytuose už 1 km teka Venta ir jos intakas Žižma, o miško p. pakraščiu į Žižmą teka Rauda. Reljefas lyguminis, pelkėtas. Dirvožemiai velėniniai jauriniai, mažai sujaurėję, priemoliniai. 94% medynų savaiminės kilmės. Vyrauja drėgno šilagirio augavietės. Eglynų yra 36%, beržynų 25%, juodalksnynų 16%, baltalksnynų 13%, drebulynų 9%, pušynų 1%. Jaunuolynai sudaro 41%, pusbrandžiai medynai 33%, pribręstantieji 11%, brandieji 15%. Medynų vid. amžius 31 metai, vid. bonitetas I,8, vid. skalsumas 0,78, vid. tūris 142 ktm/ha, vid prieauga 4,6 ktm/ha. Miške auga 27 m aukščio, 75 cm skersmens juodalksnis ir 27 m aukščio, 77 cm skersmens eglė; jie paskelbti gamtos paminklais. Yra danielių, elnių, stirnų, šernų, lapių, usūrinių šunų, kiaunių, pilkųjų ir baltųjų kiškių, voverių. Miškas eksploatacinis. Per metus iškertama apie 4000 ktm. Pietryčiuose prie P. m. įsikūręs Pažižmės kaimas, o pietuose — Pažižmėlių kaimas.

PAŽÓBRIS — kaimas Raseinių rj., Žaiginio apyl., 9 km į r. nuo Šiluvos. 51 gyv. (1959). Pietuose pro kaimą teka Žobra (Luknės deš. intakas). Yra Liepkalnio pr. m-la (nuo 1929). Prie kaimo yra apardytas II—IV a. pilkapynas, vietos gyventojų vadinamas Kapmilžiais. Pilkapiai prie pagrindo apdėti 5—7 m skersmens akmenų vainikais. Rasta degėsių, geležinių įmovinių kirvių, žalvarinių juostinių apyrankių.

PAŽVÉLSIS — kaimas Klaipėdos rj., Lapių apyl., 10 km į š. r. nuo Gargždų. 209 gyv. (1959). Kaimo p. pakraščiu teka Žvelsa (Minijos kair. intakas), š. — jos intakas Trumpė. Iš r. prieina Žvelsos miškas. Pr. m-la (nuo 1937). Pažvelsyje 1893 gimė poetas Butkų Juzė. Po D. Tėvynės karo burž. nacionalistai kaime nužudė komunistą A. Joniką, išžudė P. Gelumbicko ir P. Tamošausko šeimas.

PČÁLINAS Josifas [g. 1929.XII.17 Valintiškėje (Zarasų rj.)] — administracinis darbuotojas. 1951—61 dirbo ped. darbą Dūkšto, Ignalinos ir Jurbarko rajonuose. Nuo 1957 TSKP narys. 1959 baigė Vilniaus Ped. in-tą. 1961—64 Jurbarko rj. vykd. k-to pirmininko pavaduotojas, nuo 1964 pirmininkas.

PEČELIŪNAS Juozas [g. 1910.XII.14 Meškoniuose (Jonavos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Vaikystėje tarnavo pas buožes. Nuo 1927 baldų dirbtuvės darbininkas Jonavoje. Nuo 1939 Komunistų partijos narys. 1940—41 Jonavos vls. ž. ū. komisijos narys, vykd. k-to pirmininkas, LKP Kauno aps. k-to instruktorius. 1941 pasitraukęs į Udmurtijos ATSR, iki 1942 dirbo kolūkyje. 1942—1943 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys, prie Aleksejevkos (Oriolo sr.) sužeistas. Demobilizuotas mokėsi part. ir taryb. darbuotojų kursuose Šujoje (Ivanovo sr.). Po D. Tėvynės karo dirbo adm. ir part. darbą Kauno apskrityje ir rajone, mokėsi part. ir taryb. darbuotojų kursuose. 1953—55 Kauno rajono „Tarybų Lietuvos" kolūkio pirmininkas. Nuo 1958 Kačerginės vid. m-los dirbtuvių meistras.

PEČIÁUSKŲ ĖŽERAS — ežeras Prienų rj., 7 km į š. nuo Jiezno, 2 km į r. nuo Kaišiadorių—Alytaus plento. Plotas 12,5 ha. Ežeras ištįsęs iš š. į p.; ilgis 560 m, didž. plotis 275 m, kranto linijos ilgis 1380 m. Krantai neaukšti. Išteka bevardis upelis į gretimą Dukurnonių ežerą. R. pakrantėje įsikūrę Dukurnonys. Ežeras verslovinis.

PEČIÕKAS Kazys [g. 1911.II.14 Brastoje (Kapsuko rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1918—1925 tarnavo pas buožes. 1928—31 dirbo pas siuvėją Marijampolėje. 1929 įstojo į LKJS. 1931 už rev. veiklą kalintas, vėliau ištremtas į Lazdijus. 1932 grįžęs į Marijampolę, toliau dirbo rev. darbą. Nuo 1933 Komunistų partijos narys, buvo LKP Marijampolės rj. k-to narys. Už rev. veiklą 1934 nuteistas 6 metus kalėti. Kalėjo Marijampolėje, Kaune, IX forte, Šiauliuose. 1940—1941 adm. darbuotojas Panevėžyje. 1942—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1943—44 mokėsi part. ir taryb. darbuotojų kursuose Šujoje (Ivanovo sr.), dirbo adm. darbą. 1944—46 Panevėžio miesto, vėliau apskrities vykd. k-to pirmininkas. 1947—50 LKP Panevėžio aps. k-to, Rietavo rj. k-to sekretorius. 1950—52 mokėsi Resp. part. m-loje. 1952—55 LKP Varėnos rj. k-to I sekretorius. 1955—57 dirbo LKP CK aparate. 1957—61 LKP Šiaulių rj. k-to I sekretorius. 1960 baigė Aukštosios partinės m-los prie TSKP CK neakivaizdinį skyrių. Nuo 1961 Lietkoopsąjungos v-bos pirmininko pavaduotojas. 1954—61 LKP CK narys. 1955—59 Lietuvos TSR AT deputatas.

PEČIUKÉNAS Albertas [g. 1926.VI.17 Smilgiuose (Panevėžio rj.)] — zootechnikas, biologijos mokslų kandidatas (1965). 1950—52 Medemrodės taryb. ūkio (Akmenės rj.) zootechnikas. 1951 baigė Veterinarijos akademiją. 1953—1958 Bubių taryb. ūkio (Šiaulių rj.) zootechnikas. 1958—60 Šiaulių agrozootechnikumo dėstytojas. Nuo 1965 Zoologijos ir parazitologijos instituto mokslinis bendradarbis. Paskelbė mokslinių straipsnių tvenkininės žuvininkystės klausimais.

PEČIULIÉNĖ Ona [g. 1923.VIII.8 Ukmergėje] — hidrobiologė, biologijos mokslų kandidatė (1959). 1952 baigė Vilniaus un-tą. 1956—59 Biologijos in-to, 1959—1961 Zoologijos ir parazitologijos in-to moksl. bendradarbė. Nuo 1959 TSKP narė. 1961—65 Vilniaus Ped. in-to dėstytoja, nuo 1965 docentė. Paskelbė moksl. straipsnių apie vidaus vandenų zooplanktoną.

PEČIŪLIS Bronius [g. 1914.II.12 Šlekiškiuose (Biržų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Nuo 1934 Komunistų partijos narys. 1934 už rev. veiklą kalintas. 1934—1935 Šlekiškių part. kuopelės sekretorius. 1939 baigęs Joniškėlio ž. ū. m-lą, mokėsi Gruzdžių gyvulininkystės m-loje. 1940—41 Vabalninko vls. ž. ū. komisijos, vykd. k-to pirmininkas, part. org-jos sekretorius. 1941 pasitraukęs į Gorkio sr., buvo kolūkiečiu, darbininku. 1942—1943 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Demobilizuotas dirbo zootechniku Kuibiševo srityje. 1944—51 zootechnikas ir part. darbuotojas įvairiose Lietuvos vietose. 1954 baigęs Resp. part. m-lą, iki 1956 buvo Pakruojo taryb. ūkio direktoriaus pavaduotoju. 1958 baigęs Šilutės ž. ū. m-lą, dirbo zootechniku. 1959—60 Lenino kolūkio (Akmenės rj.) part. org-jos sekretorius. Pensininkas.

PEČIŪLIS Juozas [g. 1924.VIII.9 Vangelonyse (Alytaus rj.)] — veterinarijos gydytojas, veterinarijos mokslų kandidatas (1955). Nuo 1950 TSKP narys. 1951 baigė Veterinarijos akademiją. 1952—1959 dirbo Gyvulininkystės ir veterinarijos in-te: 1952—56 moksl. bendradarbis, 1956—59 epizootologijos skyriaus vedėjas. 1959—63 Aukštojo ir spec. vid. mokslo k-to inspektorius. Nuo 1963 Vilniaus un-to augalų anatomijos ir fiziologijos katedros dėstytojas, nuo 1964 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie galvijų bruceliozę, tuberkuliozę, mielių fiziologiją ir biochemiją.

PEČIŪLIS Leonas [g. 1895.I.29 Šlekiškiuose (Biržų rj.)] — darbininkų judėjimo dalyvis. Šaltkalvis. Kilęs iš valstiečių. 1925—26 priklausė LSDP. Vienas iš Lietuvos Metalistų profs-gos organizatorių, jos centro v-bos sekretorius. Nuo 1926.IX profs-gų Vienybės k-to narys. Kovojo už bendro fronto su komunistais sudarymą, dėl to K. Bielinio reikalavimu 1926.VIII pašalintas iš LSDP. 1926 pasirašė kaip atsakingasis redaktorius kom. laikr. „Pervomaiskij priziv", kai kuriuos „Darbininkų atstovo" numerius (slap. L. Darvidas), s-d. laikr. „Proletaras", už tai nubaustas pinigine bauda. Savo vardu 1926 išleido darbininkų socialistų vienkartinį leidinį „Kovos vėliava", smerkiantį darbininkų vienybės skaldytojus — LSDP vadovus. 1926.XI.29 paskelbė kurią Lietuvos Darbininkų socialistų partiją. Tuoj po faš. perversmo emigravo į TSRS, dirbo staliumi Tverėje (dab. Kalininas), Maskvoje. Nuo 1956 pensininkas. Gyvena Vilniuje.

PEČIŪRA Bronislovas [g. 1924.I.8 Čivonyse (Kupiškio rj.)] — ekonomistas, ekonomikos mokslų kandidatas (1954). 1950 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1954 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-te, 1954—67 pram. ekonomikos ir įmonių organizavimo katedros vedėjas. Nuo 1955 TSKP narys. Nuo 1960 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių ir išleido brošiūrų apie darbo našumo augimą Lietuvos TSR tekstilės pramonėje, valst. banko kreditus naujai technikai įdiegti.

PEČIŪRA Donatas [g. 1938.V.19 Panevėžyje] — kino operatorius. 1960 baigęs Visasąjunginio Kinematografijos in-to operatorių f-tą, dirba Lietuvos Kino studijoje. Nuo 1966 TSKP narys.

Filmavo: kino novelę „Mums nebereikia" („Gyvieji didvyriai", 1960); kaip antrasis operatorius —„Kanonadą" (1961), „Žingsnius naktį" (1962), „Vienos dienos kroniką" (1963); kaip vyriausiasis operatorius —„Suominį" (1961), „Marš, marš, tra-ta-ta" (1964), „Naktys be nakvynės" (1966), „Surask mane" (1967), „Suaugusių žmonių žaidimų" (1967) I novelę.

PEČIŪRA Petras [g. 1927.VIII.10 Starkonyse (Kupiškio rj.)] — ateizmo propaguotojas. 1952 baigė Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą ir Lietuvos TSR Dramos teatro studiją. 1952—54 LLKJS CK lektorius, 1954—62 Polit. ir moksl. žinių skleidimo d-jos referentas. Nuo 1959 TSKP narys. Nuo 1963 Vilniaus un-to filosofijos katedros dėstytojas. Ateizmo, moralės ir kt. klausimais period. spaudoje paskelbė straipsnių, apybraižų ir išleido brošiūras: „Naujas gyvenimas — naujos tradicijos" (rusų k., su A. Serdantu, 1960), „Ką mes žinom apie Kristų" (1963), „Dievai palieka žmones" (1963), „Didžioji magija" (1965), „Pagarba žmogui" (1965), „Laikai ir papročiai" (1966), „Žodis tikinčiajam" (1966), „Be šventumo aureolės" (su T. Pažūsiene, 1967).

PEČIŪRA Vytautas [g. 1908.VI.8 Rygoje] — kultūros darbuotojas, Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1955). 1928—31 Kauno un-te studijavo teisę. 1931—33 mokėsi Kauno karo m-loje. 1934—40 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. 1940—43 Raudonosios Armijos kapitonas. 1943—44 Lietuvos TSR Valstybinių meno ansamblių liaudies instrumentų grupės vadovas ir direktorius, 1944—1945 Filharmonijos direktorius. 1945—1953 Meno reikalų v-bos prie Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos (vėliau Lietuvos TSR Ministrų Taryba) viršininko pavaduotojas. Nuo 1948 TSKP narys. 1953—54 Kultūros darbuotojų profs-gos resp. k-to pirmininkas, 1954—1961 Kultūros m-jos meno reikalų v-bos viršininkas, nuo 1961 Paveikslų galerijos (Vilniuje) direktorius. Period. spaudoje paskelbė straipsnių meno klausimais.

PEČIŪRAITĖ Elena [g. 1933.III.18 Rietavej] — ekonomistė, ekonomikos mokslų kandidatė (1964). 1956 baigusi Maskvos un-tą, dirba ped. darbą Lietuvos Ž. ū. akademijoje. Nuo 1958 TSKP narė. Paskelbė moksl. straipsnių apie garantuotą darbo apmokėjimą, darbo našumo ir darbo apmokėjimo santykį kolūkiuose.

PEČKAUSKAITĖ Marija [slap. **Šatrijos Ragana;** 1877.III.8 Medingėnuose (Plungės rj.) — 1930.VII.24 Židikuose (Mažeikių rj.)] — rašytoja. Augo Labūnavos ir

Užvenčio (Kelmės rj.) dvaruose, kuriuos nuomojo jos tėvai — nusigyvenę bajorai. Nuo 1891 mokėsi Peterburgo lenkų g-joje, vėliau namie. Lit. veiklą pradėjo kūrinėliais lenkų kalba. P. Višinskio paskatinta, ėmė rašyti lietuviškai. Nuo 1896 bendradarbiavo „Varpe", „Ūkininke", „Tėvynės sarge", „Vienybėje lietuvninkų", „Vilniaus žiniose", „Viltyje", „Draugijoje". 1896 Varšuvoje baigė bitininkystės kursus. 1900—04 mokytojavo Šiauliuose ir Pavandenės bei Mūrų (netoli Kuršėnų) dvaruose. 1905—1907 Ciuricho ir Friburo un-tuose studijavo pedagogiką, baigė pranc. ir vok. kalbų kursus. 1907 Vilniuje įsteigė „Birutės" knygyną. 1909—15 Marijampolės „Žiburio" mergaičių prog-jos direktorė ir liet. kalbos mokytoja. Nuo 1915 gyveno Židikuose. Dirbo švietimo ir labdarybės darbą. Bendradarbiavo „Skaitymuose", „Naujojoje vaidilutėje", „Židinyje". Rengė ped. lit-rą, skirtą daugiausia mergaitėms, joje propagavo religinę ideologiją. Išvertė H. Senkevičiaus apysaką „Dykumose ir giriose", B. Pruso apysaką „Sargyba", šveicarų pedagogo idealisto F. Fersterio veikalų. Išleido keletą knygelių apie bitininkystę.

Ankstyvuosiuose apsakymuose („Margi paveikslėliai", „Barbelė", „Pirmasis pabučiavimas", „Rudens diena") P. su užuojauta pavaizdavo sunkų kaimo darbo žmonių gyvenimą, jų tamsumą ir skurdą. Socialinę problematiką sprendė iš krikščioniškosios ideologijos pozicijų, kartais nukrypdama į melodramatizmą, didaktiką. 1905—08 apsakymuose („Sulaukė", „Lemta", „Adomienė") sukūrė ryškių dvaro samdinių paveikslų, atskleidė karo nešamas nelaimes, skaudų į Ameriką vykstančiųjų uždarbiauti likimą. Didaktinėje apysakoje „Vincas Stonis" (1906), apsakyme „Į šviesą" (1908) vaizduojamas sunkus kaimo vaikų kelias į mokslą, parodoma, kaip to meto socialinė tikrovė riboja švietimosi galimybes. Į „Vinco Stonio" siužetą įterpta romantinių istorinių legendų apie Vilniaus įkūrimą, Gyvilę ir Pareivį, Pilėnų kunigaikštį Margirį ir kt. Jos išleistos ir atskiromis knygelėmis — „Lietuvos senovės septyni paveikslai" (1905) ir „Istorijos pasakos" (1907). P. parašė nemaža lyr. vaizdelių egocentriniais motyvais („Dėl ko tavęs čia nėra?", „Vasaros naktis", „Saulei užsileidžiant", „Atsiminimai apie broliuką Steponą"). Dienoraščio forma parašytoje apysakoje „Viktutė" (1903) gausu autobiografinio elemento. XIX a. pab. nacionalinio išsivadavimo judėjimo idealai čia įkūnyti jaunos, sentimentalokos, „litvomanams" simpatizuojančios bajoraitės paveiksle. Apysakoje „Viktutė", t. p. apsakymuose „Nutraukta idilija", „Iš mūsų kovų", „Dėl tėvynės" demaskuojamas nutautusios liet. bajorijos priešiškumas liaudžiai, moralinė jos menkystė. Svarbiausiame P. kūrinyje — apysakoje „Sename dvare" (1928) — vaizduojamas žlungančio dvarininkų luomo gyvenimas. Apysakos siužetas perteiktas fragmentiškų motinos ir dukters užrašų forma. Idealizuotu „mamatės" paveikslu atskleidžiamos kultūringų, demokratiškai nusiteikusių liet. dvarininkijos atstovų pastangos bendrauti su valstiečiais, juos šviesti, domėtis liaudies kūryba. „Mamatės" paveikslui priešpastatomi parazituojančių, unijinėmis tradicijomis gyvenančių dvarininkų tipai. Apsakyme „Irkos tragedija" morališkai krinkančios dvarininkų šeimos gyvenimo fone subtiliai atskleidžiama vaiko psichologija. Šveicarijos gamtos, studentijos buities motyvais parašyti aps. „Mėlynoji mergelė", vaizdelis „Ant Uetlibergo", apybraiža „Šveicarijos įspūdžiai". P. sukūrė ir dramos kūrinių (komedijėlė „Nepasisekė Marytei", simbolistinė drama „Pančiai"). Daugelyje P. kūrinių propaguojamas švietimas, filantropija, keliami krikščioniško nuolankumo, pamaldumo idealai, aukštinami į nacionalinį išsivadavimo judėjimą įsijungę bajorijos atstovai. Nemaža dėmesio skiriama emociniams personažų pergyvenimams. Dalies apsakymų stilius artimas impresionizmui. P. kūryboje atsispindi rašytojos domėjimasis etikos, psichologijos, pedagogikos problemomis.

Ršt.: Raštai, 7 t., K., 1928—39; Į šviesą, K., 1946.

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 2, V., 1958; **B. Pranskus,** Lietuvių literatūros gretose, V., 1959 [str. „Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana"].

PEČKYS Vaidotas [g. 1933.VIII.27 Kaunej] — radijo inžinierius, fizikos-matematikos mokslų kandidatas (1964). 1957 baigęs Leningrado Elektrotechnikos ryšių in-tą, iki 1958 buvo Lietuvos telecentro inžinierius. Nuo 1958 Leningrado Radijo transliacijos ir akustikos tiriamojo in-to inžinierius, nuo 1964 g-los inžinierius Vilniuje. Paskelbė moksl. straipsnių spalvotosios reprodukcijos ir televizijos klausimais.

PEDAGOGIKA [gr. *paidos* — vaiko + *ago* — vedu] — jaunosios kartos auklėjimo ir mokymo mokslas. P. apima didaktiką, atskirų dalykų dėstymo metodiką ir auklėjimo bei švietimo istoriją.

Lietuvių, kaip ir daugelio kt. tautų, P. šaknys glūdi liaudies auklėjimo praktikoje. Per daugelį amžių susidarė gausus jaunosios kartos auklėjimo patyrimas, kuris išreikštas liaudies kūryboje — pasakose, dainose, patarlėse, priežodžiuose, mįslėse. Daugelyje pasakų ir dainų nusakomos tėvų ir vaikų pareigos, keliama abipusė jų meilė, kova su įv. sunkumais, aukštinamas darbštumas. Pavyzdžiui, pasaka „Eglė žalčių kara-

lienė" parodo liet. liaudies požiūrį į šeimą, į vaikų pareigas, poetizuoja charakterio tvirtumą. Patarlės ir priežodžiai persunkti pamokymų: „Kaip pasiklosi, taip išsimiegosi"; „Į ką jaunas įprasi, tą pasenęs atrasi"; „Lenk medį, kol jaunas" ir kt. Mįslės buvo turtingas protinio lavinimo šaltinis.

Apie XIV a. pradėjusios kurtis Lietuvoje m-los iškėlė kai kuriuos praktinius ir teorinius P. pradmenis. Teorinė liet. P. pradėjo vystytis XVI a., vykstant humanizmo ir reformacijos judėjimui. Humanizmo ir reformacijos veikėjai A. Kulvietis, S. Rapolionis, J. Zablockis, M. Mažvydas rūpinosi švietimo plėtimu, mokymu gimtąja kalba, lengvesniais mokymo metodais. A. Kulvietis, įsteigęs Vilniuje aukštesniąja m-lą, skelbė joje reformacijos ir humanizmo idėjas. M. Mažvydas rūpinosi, kad vaikai lengviau ir greičiau išmoktų skaityti, kad skaitydami suprastų tekstą, brangintų mokslą. XVII amžiuje Vilniaus un-to profesorius A. Olizorovskis, dėstydamas teisės mokslus, aiškino ir vaikų auklėjimo klausimus. Jo veikale „De politica hominum societate" („Apie visuomeninę valstybės politiką") cituojama sen. autorių (Platono, Aristotelio, Senekos) ir humanistų mintys apie fizinį bei moralinį auklėjimą, apie gimnastikos, muzikos ir kt. dalykų reikšmę vaikų vystymuisi. Prof. Z. Liauksminas retorikos ir muzikos vadovėliuose kėlė meninio auklėjimo klausimus ir propagavo lengvesnio mokymo metodus. XVII amžiuje Lietuvoje turėjo atgarsio J. Komenskio ped. idėjos.

Gyvas ped. sąjūdis Lietuvoje vyko XVIII a. pab., kai buvo uždarytas jėzuitų ordinas ir m-lų reikalus perėmė Edukacinė komisija. Plito Ž. Ruso, J. Pestalocio, pranc. švietėjų ir kitos pažangios pedagoginės to meto idėjos. Edukacinės komisijos veikėjai (J. Chreptavičius, I. Masalskis, G. Piramovičius, I. Potockis) nagrinėjo auklėjimo, švietimo ir m-lų tvarkymo, vadovėlių, mokymo metodų ir kitus P. klausimus. G. Piramovičius veikale apie mokytojų pareigas nusakė fizinio ir moralinio auklėjimo, protinio lavinimo ir mokymo uždavinius bei metodus, vadovaudamasis šviečiamojo amžiaus idėjomis. Svarbius P. klausimus XIX a. pirmojoje pusėje kėlė S. Daukantas. Jis ragino liet. tautos istorijos pavyzdžiais ugdyti moralines jaunosios kartos savybes. M. Valančius ragino liaudį šviestis, mokytis naujesnių ūkininkavimo būdų, rūpinosi parapinių m-lų steigimu, rengė liaudžiai populiarias knygeles, kovojo su girtavimu. Liaudies švietimu daug rūpinosi L. Ivinskis.

XIX a. pab. lietuvių pedagogikai teigiamos įtakos turėjo pažangioji rusų P. G-jose kūrėsi moksleivių lavinimosi būreliai, plito dem. ir soc. idėjos. Liberalinėje liet. spaudoje („Aušroje", „Varpe", „Ūkininke") buvo kritikuojami carinėje m-loje įsigalėjęs kalimo metodai, aiškinama mokslo žinių reikšmė liaudies gyvenimui. Į liet. kalbą buvo išversta J. Pestalocio („Linhardas ir Gertruda"), K. Ušinskio, L. Tolstojaus ir kt. žymių pedagogų kūrinių. Svarbių ped. minčių mokykliniuose vadovėliuose ir spaudoje kėlė P. Višinskis. Jis siūlė sudominti vaikus mokslu, kad jie nenustotų noro mokytis.

Po 1905—07 revoliucijos liet. P. raidą skatino išplitusi liet. spauda, suaktyvėjusi mokytojų veikla. „Lietuvos ūkininko" bei „Lietuvos žinių" leidžiamame period. priede „Mokykla" buvo keliami vaikų psichologijos, vaikų vystymosi, auklėjimo ir mokymo klausimai. Buvo rašoma liet. kalbos mokymo bei liet. m-los klausimais, nemaža dėmesio skiriama pažangioms kt. tautų pedagogų idėjoms, keliami laisvojo auklėjimo ir darbo mokyklos principai. K. Skabeika, A. Jakučionis, J. Palukaitis ir kt. mokytojai „Mokykloje" svarstė mokymo metodų, vadovėlių ir kt. klausimus. Švietimo ir auklėjimo vaidmenį žmogaus ugdymui savo raštuose ypač pabrėžė Vydūnas.

Po Spalio revoliucijos daugelis liet. mokytojų, dar tebebūdami Rusijoje, ėmė svarstyti liet. m-los klausimus. Švietimui ir auklėjimui daug dėmesio skyrė 1918—19 Lietuvoje susikūrusi Tarybų valdžia. Švietimo liaudies komisariatas leido žrn. „Švietimo reikalai". Mokytojai konferencijose bei susirinkimuose svarstė taryb. m-los uždavinius ir mokymo metodus. A. Didžiulytė, Esmaitis (S. Matjošaitis) ir kt. pedagogai nagrinėjo darbo m-los, materialistinės pasaulėžiūros formavimo, suaugusiųjų švietimo ir daugelį kitų P. teorijos ir praktikos klausimų. J. Vabalas-Gudaitis dirbo Tarybų valdžios organizuojamoje eksperimentinės psichologijos laboratorijoje ir eksperimentinėje m-loje, kurios turėjo padėti pagrindus ped. in-tui.

Buržuazijos valdymo metais vyriausybė siekė, kad jaunimas būtų auklėjamas klerikaline bei nacionalistine dvasia, buvo propaguojama P., paremta idealistine pasaulėžiūra. Po 1926.XII.17 perversmo pradėta jaunimui skiepyti faš. ideologiją. Reakc. pedagogai būrėsi apie klerikalinį žrn. „Lietuvos mokykla" ir tautininkų žrn. „Tautos mokykla". Kurį laiką Švietimo m-ja leido žrn. „Švietimo darbas", mėginusį suburti įv. pažiūrų pedagogus. Pažangieji pedagogai, susibūrę į Lietuvos Mokytojų prof. s-gą, kovojo prieš reakcinę P., žurnaluose „Mokykla ir gyvenimas" bei „Mokykla ir visuomenė" propagavo pažangiąsias, humanistines ped. idėjas.

Kauno un-te buvo įsteigta pedagogikos-psichologijos katedra, kuriai vadovavo prof. J. Vabalas-Gudaitis, skleidęs demokratines materialistines idėjas. Klerikalinę P. propagavo teologijos-filosofijos f-te veikusi prof. S. Šalkauskio vadovaujama pedagogikos katedra.

Buržuazijos valdymo metais pogrindyje veikusi LKP kovojo prieš klerikalinį ir fašistinį auklėjimą, propagavo marksistinės P. pagrindus, populiarino TSRS švietimo laimėjimus. V. Kapsuko, Z. Angariečio ir kt. autorių straipsniai kom. spaudoje demaskavo klerikalizmo ir fašizmo pastangas panaudoti m-lą išnaudotojų interesams.

Atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią, Vilniaus un-te buvo įkurtos pedagogikos ir psichologijos katedros. Po D. Tėvynės karo buvo toliau plečiama marksistinės-lenininės P. propaganda ir tyrinėjimai. Vilniaus un-te 1944—47 buvo pedagogikos specialybė, veikė pedagogikos ir psichologijos katedros, nuo 1947 veikia pedagogikos ir psichologijos katedra. Vilniaus Ped. in-te nuo 1945 veikia pedagogikos ir psichologijos katedros ir pedagogikos f-tas. Pedagogikos ir psichologijos katedros veikia taip pat Šiaulių Ped. in-te. Metodinį mokytojų darbą organizuoja Mokytojų tobulinimosi in-tas. Visuomenės tarpe P. žinias skleidžia „Žinijos" d-ja. 1958 įkurtas Mokyklų moksl. tyrimo in-tas, kuriame dirba apie 40 moksl. bendradarbių, nagrinėja P., psichologijos ir mokymo metodikos klausimus, leidžia moksl. darbus. Moksliniams P. kadrams rengti Vilniaus un-te (nuo 1958) ir Vilniaus Ped. in-te (nuo 1966) veikia P. aspirantūra. Daugelis pedagogų mokslo žinias gilina Maskvos, Leningrado, Kijevo ir kt. miestų mokslo įstaigose. P. moksl. darbuose nagrinėjami Lietuvos P. istorijos, P. teorijos, psichologijos, mokymo metodikos ir kt. klausimai. P. klausimai nagrinėjami žurnale „Tarybinė mokykla", laikraštyje „Tarybinis mokytojas", Mokyklų moksl. tyrimo in-to, Mokytojų tobulinimosi in-to ir kt. leidiniuose. Vilniaus Ped. in-tas kelis „Mokslo darbų" tomus paskyrė P., psichologijos ir mokymo metodikos klausimams. Aukštojo ir spec. vidurinio mokslo m-ja (iki 1966 komitetas) leidžia tęstinį mokslo darbų leidinį „Pedagogika ir psichologija", o Mokyklų moksl. tyrimo in-tas — leidinį „Pedagogikos darbai". P. klausimais daugiausia rašo B. Bitinas, J. Budzinskis, A. Endzinas, M. Garbačiauskienė, A. Gučas, L. Jovaiša, M. Karčiauskienė, J. Lapė, J. Laužikas, P. Naujokaitis, V. Rajeckas, V. Ruzgas, K. Simaška, J. Vaitkevičius, P. Želvys, K. Žukauskas.

Lit.: **Esmaitis,** Pedagogijos istorija, K., 1930; **J. Laužikas,** Visuotinio mokymo keliai Lietuvoje.—„VVPI mokslo darbai", t. 5, V., 1958; **M. Karčiauskienė,** Aiškinamojo skaitymo pradmenys lietuviškoje mokykloje 1905—1917 m.— Ten pat; **K. Žukauskas,** Iš Lietuvos mokyklos istorijos 1905—07 m., K., 1960; **B. Bitinas,** Visuotinio mokymo vykdymas — pedagoginė problema, K., 1962; **A. Endzinas,** Lietuvos darbo žmonių pastangos šviestis kaizerinės okupacijos metais.—„Pedagogika ir psichologija", t. 1, V., 1962; **A. Gučas,** Pedagogikos ir psichologijos klausimai XX a. pradžios lietuvių periodinėje spaudoje.— Ten pat, t. 2, V., 1962; **M. Karčiauskienė,** Kai kurie supažindinimo su aplinka ir aiškinamojo skaitymo klausimai Lietuvos mokykloje.— Ten pat, t. 6, V., 1964; **V. Mikėnas,** Reakcinė buržuazinės Lietuvos švietimo politika darbinio mokymo klausimu pradinėje mokykloje (1919—1940 m. mokymo programų analizė).— Ten pat, t. 7, V., 1965; **V. Rajeckas,** Teigiamo požiūrio į humanitarinius dalykus ugdymas, V., 1966.

„PEDAGÒGIKA IR̃ PSICHOLÒGIJA" — tarybinis tęstinis Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbų leidinys, einąs nuo 1962 Vilniuje. Leidžia Lietuvos TSR

Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo m-ja. Iki 1967 išėjo 8 t. Straipsniai spausdinami lietuvių ir rusų kalbomis.

„PEDAGÒGIKOS DARBAĨ" — tarybinis tęstinis mokslo darbų leidinys, einąs nuo 1964 Vilniuje. Leidžia Mokyklų mokslinio tyrimo in-tas. Iki 1966 išėjo 2 t. II t. skirtas liet. kalbos ir lit-ros dėstymo klausimams.

PEDAGÒGINĖS LITERATŪROS LEIDYKLÀ, Valstybinė pedagoginės literatūros leidykla, — respublikinė knygų leidimo įstaiga, įsteigta 1945; nuo 1964 vadinama leidykla *„Šviesa"*.

PEDAGÒGINĖS MOKỸKLOS — vidurinio mokslo įstaigos, rengiančios pradinių mokyklų mokytojus ir vaikų darželių auklėtojus. Ligi 1949 šio tipo m-los Lietuvoje buvo vadinamos *mokytojų seminarijomis.* Nuo 1956 P. m. veikia Kapsuke, Klaipėdoje, Vilniuje (Naujojoje Vilnioje). Į jas priimami abiejų lyčių asmenys, baigę aštuonmetę (anksčiau — septynmetę) arba vidurinę m-lą. Mokslas trunka 4 metus; baigusieji vid. m-lą mokslo kursą išeina per 2 metus. Be to, pr. m-lų mokytojai rengiami Šiaulių Ped. in-te. Ž. *Mokytojai.*

PEDAGÒGINIS MUZIĖJUS, nuo 1958 **Respublikinis pedagoginis muziejus,** — muziejus, veikiantis nuo 1922 Kaune. Iki 1940 P. m. išlaikė Kauno miesto savivaldybė. Muziejus sukaupė biologijos, geografijos, fizikos, chemijos, istorijos, kalbų ir kt. vaizdinių priemonių bei mokytojų ir mokinių darbų pavyzdžių. Buvo surinkta dokumentų, fotonuotraukų ir kt. medžiagos liaudies švietimo raidai pavaizduoti. Prie muziejaus veikė centrinė ped. biblioteka. Muziejus organizavo įvairias ped. parodas, rengė paskaitas, kurias, be kitų, skaitė profesoriai V. Čepinskis, V. Lašas, A. Purėnas, P. Slavėnas, J. Vabalas-Gudaitis. Prie muziejaus veikė mokytojų kraštotyros ir gamtotyros bei rankų darbų būreliai, kurie gamindavosi įv. priemones, dalydavosi patirtimi, planuodavo mokomąją medžiagą ir kt. 1940—41 ir 1944—58 muziejų išlaikė Kauno miesto liaudies švietimo skyrius. Vok. faš. okupacijos metais P. m. buvo uždarytas, žuvo daug vertingos medžiagos. 1958 šis muziejus perorganizuotas į Respublikinį pedagoginį muziejų ir perduotas Lietuvos TSR Švietimo m-jai. Muziejus renka, saugoja ir tiria pedagoginę muziejinę medžiagą (programas, vadovėlius, mokomąsias vaizdines priemones ir kt.), organizuoja ekskursijas, parodas, paskaitas ir kt. Turi biblioteką ir moksl. archyvą. Ekspozicija susideda iš 2 pagr. skyrių: 1) istorinio, apimančio feod., kapit. ir taryb. laikotarpį, ir 2) metodinio, demonstruojančio mokytojų patirtį (biologijos, paleontologijos, mineralogijos, geografijos, matematikos, fizikos, chemijos, piešimo ir braižybos, darbinio mokymo ir kt. dalykų vaizdinių mokymo priemonių rinkiniai). Muziejaus organizatorius ir direktorius nuo 1922 V. Ruzgas.

PÈDERSENAS Holgeras [1867.V.7 — 1953.X.25] — danų kalbininkas. Nuo 1903 Kopenhagos un-to profesorius. Tyrinėjo keltų, hetitų, lietuvių ir kitas ide. kalbas. Darbe „Lietuvių kalbos studijos" („Études lituaniennes", 1933) nagrinėjo liet. kalbos morfologijos, fonetikos bei akcentologijos dalykus. Studijų reikalais yra lankęsis Lietuvoje. Bendradarbiavo žurnale „Studi Baltici".

PEDIĀTRIJA [gr. *paidos* — vaiko + *iatreia* — gydymas] — medicinos šaka, tirianti vaikų anatomiją, fiziologiją, patologiją, higieną, vaikų ligas ir jų gydymą. Kaip atskira disciplina P. susiformavo XIX a. pirmojoje pusėje.

Vilniaus un-to dėstytojai ir kai kurie Vilniaus gydytojai jau XIX a. pr. domėjosi ir rašė P. klausimais. 1805 prof. J. Sniadeckis išleido kn. „Pastabos apie fizinį vaikų auklėjimą" (lenkų k.). Prof. Joz. Frankas rūpinosi vaikų sveikatos apsauga; jo iniciatyva 1808 įkurtas *Vakcinacijos institutas,* organizavęs Lietuvoje skiepijimą nuo raupų, o 1809 — *Motinystės institutas,* teikęs materialinę ir med. pagalbą neturtingoms gimdyvėms ir naujagimiams. Gyd. J. Šimkevičius 1810 išleido lenkų k. pirmąjį P. vadovėlį Lietuvoje „Mokslas apie vaikų ligas". Pirmoji vaikų ligoninė (60 lovų) įkurta 1904 Vilniuje. 1922 Vilniaus un-te įsteigta P. katedra ir klinika. Jos vedėjas (iki 1936) V. Jasinskis Druskininkuose įkūrė vaikų sanatoriją. 1936—39 P. katedrai vadovavo V. Bujakas, parašęs vadovėlį „Pediatrijos apybraiža" (lenkų k.). Kauno un-te vaikų ligų katedra įkurta 1923 (iki 1944 vedėja V. Tumėnienė). 1924 Kaune atidaryta vaikų ligoninė. Buvo tiriami (daugiausia Kauno un-te) kai kurie dažnesni vaikų susirgimai (epideminis meningitas, poliomielitas, tuberkuliozė ir kt.). 1936—40 Kaune veikė Vaikų gydytojų d-ja, surengusi 2 moksl. konferencijas. Moksl. darbai P. klausimais buvo spausdinami žurnale „Medicina" ir kt. leidiniuose.

Iki 1940 Lietuvoje veikė 4 vaikų lopšeliai ir kūdikių prieglauda Kaune. 1938 pradėti organizuoti motinos ir vaiko sveikatos centrai. Vaikų, ypač kūdikių (iki 1 metų amžiaus), mirtingumas buvo labai didelis: 1924 mirė 17,0% kūdikių, 1929 — 17,2%, 1935 — 12,3%, 1939 — 12,2%. Buvo paplitusios infekcinės vaikų ligos (vien difterija 1936 sirgo 2160 vaikų, iš jų 388 mirė; 1937 sirgo 3695, iš jų 441 mirė). Ligoninėse 1940 buvo 310 stacionarinių lovų vaikams.

Tarybų Lietuvoje 1940 pradėtas kurti Motinos ir vaiko sveikatos apsaugos in-tas, kuris turėjo rūpintis vaikų sveikatos apsauga ir P. moksl. darbu. Lietuvos TSR Sveikatos apsaugos liaudies komisariate buvo sukurta motinos ir vaiko sveikatos apsaugos v-ba, steigusi vaikų konsultacijas, lopšelius, ligonines, pieno virtuves. Vok. faš. okupacijos metais profilaktinis darbas buvo nutrauktas, vaikų konsultacijos ir lopšeliai uždaryti.

Po D. Tėvynės karo sukurta vaikų sveikatos apsaugos sistema, kurios įstaigos kiekvieną vaiką nuo gimimo iki subrendimo globoja, saugo nuo ligų, grūdina, gydo. Lietuvoje 1966 dirbo 783 pediatrai. Lietuvos gydymo įstaigose 1966 buvo 4248 stacionarinės lovos vaikams; veikė 95 vaikų konsultacijos-poliklinikos, 9 vaikų sanatorijos (1810 lovų), 71 pieno virtuvė, 235 lopšeliai ir lopšeliai-darželiai su 25 300 lopšelinių vietų. Penkeriuose kūdikių namuose augo 625 vaikai iki 3 metų amžiaus. Moksleivių med. priežiūrą vykdė apie 100 gydytojų. Vaikai masiškai skiepijami nuo įv. susirgimų (tik 1964 Lietuvoje vakcinuota nuo difterijos 99 500 vaikų ir revakcinuota 240 700; nuo tuberkuliozės vakcinuota 144 900 vaikų, neskaitant naujagimių). Išnyko poliomielitas, difterija, žymiai sumažėjo sergamumas kokliušu, tuberkulioze. Kūdikių viduriavimai, seniau buvę dažniausia mirties priežastimi, šiuo metu reti ir pagydomi. Kūdikių mirtingumas nuo 1940 iki 1965 sumažėjo 5 kartus, naujagimių — apie 6 kartus. 1947—64 P. klausimais išleista apie 100 populiarių leidinių (jų tarpe L. Steponaitienės „Kad kūdikis augtų sveikas", 1957; P. Baublio ir J. Neniškio „Motina ir vaikas", 1958; B. Ambrazaitienės „Kūdikių priežiūra", 1959; S. Raciūtės „Sergančio vaiko slaugymas šeimoje", 1959; P. Baublio ir L. Steponaitienės „Vaikas auga", 1965, ir kt.); bendras jų tiražas 1,5 mln. egzempliorių.

Lietuvoje yra dvi vaikų ligų katedros: Vilniaus un-te (1944—60 vedėjas P. Baublys, nuo 1966 — L. Steponaitienė) ir Kauno Med. in-te (1944—59 vedėjas A. Matulevičius, nuo 1959 — O. Grinkevičienė). Nuo 1959 Vilniaus un-to med. f-te veikia dieninis ir vakarinis P. skyriai. Nuo 1945 veikusios miestų pediatrų moksl. d-jos 1958 sujungtos į Lietuvos Pediatrų moksl. d-ją (1966 — 290 narių) su 5 filialais miestuose. Įvyko 10 Lietuvos pediatrų moksl. konferencijų bei suvažiavimų, kuriuose buvo nagrinėjami vaikų sveikatos apsaugos ir gydymo klausimai. Išleistas pirmasis lietuviškas P. vadovėlis — P. Baublio, P. Čibiro, L. Steponaitienės ir J. Usonytės „Vaikų ligos" (1962). Lietuvos pediatrai tiria vaikų tuberkuliozę, kūdikių viduriavimus, infekcinius alerginės kilmės vaikų susirgimus (P. Baublys, L. Steponaitienė, P. Šimulis, J. Usonytė), poliomielitą, difteriją, sepsį (O. Grinkevičienė, G. Januškevičienė), kūdikių hipotrofiją (J. Stonis), vaikų fiz. išsivystymą (E. Milaknienė), vaikų reumatą (E. Ruibienė). Moksl. darbą P. srityje dirba ir gydytojai praktikai (A. Didžionis, M. Kiauleikienė, E. Matukynienė, S. Raciūtė, M. Šeinbergas); ypač daug dėmesio jie skiria vaikų pneumonijų diagnostikos, gydymo ir profilaktikos klausimams.

Lit.: **P. Baublys,** Vaikų sveikatos apsaugos pasiekimai Tarybų Lietuvoje.—„Sveikatos apsauga", 1965, Nr. 7.

PĖDŽIAI — kaimas Kėdainių rj., Naciūnų apyl., 11 km į p. r. nuo Kėdainių, 4 km į p. v. nuo Šiaulių—Jonavos gele-

žinkelio, prie Naciūnų—Vandžiogalos kelio. 299 gyv. (1959). Per kaimą teka Barupė (Nevėžio intakas). Ist. šaltiniuose P. minimi 1790.

PEIZĀŽAS [pranc. *paysage*] — dailės žanras; tapybos ar grafikos kūrinys, kuriame atkurtas vietovaizdis (gamtos, kaimo, miesto ar kitas vaizdas). Seniausi žinomi peizažai Lietuvos dailėje yra XVI a. pabaigoje dail. T. Makovskio vario raižymo technika sukurti Biržų, Gardino, Kauno, Nesvyžiaus, Trakų, Vilniaus panoraminiai vaizdai. XVII a. panegirikoje M. Radvilai K. Šnopsas ir S. Podšnopsas įkomponavo erelių nešamą Vilniaus peizažą. Tapytojo A. van Vesterfeldo XVII a. šeštajame d-metyje sukurto ciklo „Kazokų ekspedicijos" kai kuriuose piešiniuose vaizduojama Lietuvos pilys, miestai, vienuolynai ir bažnyčios. XVII a. pabaigoje A. Tarasevičius sukūrė raižinių, kuriuose gamtos fone vaizduojami įvairūs lauko darbai. Nemaža P. elementų yra XVII amžiaus Vilniaus dailininkų religinės tematikos paveiksluose. XVIII a. grafinių P. (Nesvyžiaus ir kt. vaizdų) išraižė Radvilų grafikas H. Leibovičius. P. elementai dominuoja kai kuriuose XVIII a. raižiniuose (J. Perlio „Pranciškonų kankinimas", K. Karengos „Maras Vilniuje 1710 m." ir kt.).

P., kaip savarankiškas dailės žanras, Lietuvoje susiformavo XVIII a. pab. Didelę reikšmę jo raidai turėjo Vilniaus un-te įsteigtos tapybos (1797) ir raižybos (1805) katedros. Vieni pirmųjų peizažistų Lietuvoje buvo tapytojai: J. Damelis, V. Dmochovskis, M. Kuleša, K. Ruseckas, A. Žametas-Žemaitis ir kt. Didelę ikonografinę vertę turi XVIII a. pab. sukurti P. Smuglevičiaus Vilniaus pilių ir miesto gynybinės sienos piešiniai. Romantiškų Italijos peizažų XIX a. pr. nutapė K. Ruseckas. Peizažuose „Vilniaus miesto panorama", „Potockių malūnas Paplaujoje" ir kt. jis pilkomis spalvomis pavaizdavo darganotą dieną Lietuvoje. XIX a. viduryje Lietuvos peizažą romantiškai traktavo V. Dmochovskis („Kryžiuočiai puola Punios pilį", „Naktigoniai pamiškėje" ir kt.). Kai kurie jo P. („Neris ties Verkiais", „Miško gaisras") pasižymi realistiškumu. Realistinių, meniškai išbaigtų, apgalvotos kompozicijos Italijos ir Lietuvos peizažų XIX a. vid. nutapė A. Žametas-Žemaitis. Peizažų guašu ir akvarele nutapė M. Kuleša; jie pasižymi tiksliu piešiniu, monochromine gama („Avys, ganomos kalnuose", „Dvaro kiemas"). 1850 M. Kuleša išleido peizažų aplanką. XIX a. pab. sodraus kolorito Lietuvos peizažų („Laiveliai per Nerį", „Vilnius. Daukšos gatvė") nutapė P. Jurjevičius. Vilniaus ir jo apylinkių vaizdų nutapė I. Marševskis, E. M. Remeris, M. Zaleskis ir kt. dailininkai.

Grafinių peizažų XIX a. sukūrė litografai J. Chščonovičius, J. Glovackis, J. Ligberis, J. Ozemblovskis, M. Pšibilskis, M. Skšickis, V. Slaveckis, I. Ščedrovskis. Paryžiuje išleistame J. Vilčinskio „Vilniaus albume" (6 sąs., 1842—1862) buvo išspausdintos M. Andriolio, J. Chruckio, A. Čapskio, K. Kukevičiaus, M. Kulešos, K. Rusecko, A. Žameto-Žemaičio ir kt. dailininkų kūrinių litografijos, kuriose vaizduojamas Vilnius, Verkiai, Raudondvaris, Druskininkai ir kai kurios Baltarusijos bei Ukrainos vietos. Lietuvos ist. vietų vaizdų sukūrė N. Orda (išspausdinti M. Fajanso 1873—83 Varšuvoje išleistame „Peizažų albume") ir P. Batiuškovas (išspausdinti albume „Vilnius", 1870). Estampų su Vilniaus ir kitų Lietuvos vietų vaizdais XIX amžiaus antrojoje pusėje sukūrė tapytojai A. Remeris, S. Bogušas-Sestšencevičius.

Ypač daug P. sukurta pirmųjų liet. dailės parodų laikotarpiu (1907—14). P. Kalpoko, A. Varno, A. Žmuidzinavičiaus ir kitų liet. dailininkų P. pasižymi lyr. nuotaika. Pirmieji A. Žmuidzinavičiaus P. buvo akademistinės krypties. Geriausiuose to meto peizažuose („Neris prie Antakalnio", „Dzūkų kaimelis", „Miunchenas naktį", „Nemune prieš audrą" ir kt.) A. Žmuidzinavičius poetiškai perteikė gamtos grožį. Panašaus pobūdžio yra XX a. pr. sukurti spalvingi realistiniai P. Kalpoko peizažai („Auksiniai berželiai", „Upelis žiemą", „Upelis saulėlydyje", „Šveicarijos peizažas"). XX a. pradžioje K. Stabrauskas nutapė akademistinės krypties peizažų, kuriems būdingas efekto siekimas. Akvarele peizažų sukūrė A. Jaroševičius, O. Remerienė-Saltonaitė, K. Sklėrius. M. Dobužinskio guašu tapytuose peizažuose („Senojo Vilniaus Pilies gatvelė", „Mėsinių gatvė", „Senojo universiteto kiemas", „Vilniaus Tilto gatvės vaizdas" ir kt.) susipina grafiniai ir dekoratyviniai elementai. Grafinių P. oforto (fluorofortо) ir litografijos technika sukūrė T. Daugirdas, A. Jaroševičius, P. Rimša, J. Vienožinskis ir kt. dailininkai. Ypač savíti M. Čiurlionio peizažai. Juose gamta savotiškai perfrazuota, pilna paslapčių, simbolių, artima liaudies pasakų, padavimų gamtai. Čiurlionis dažnai sutapatina realybę ir fantaziją („Ramybė", „Diena", „Laivas"), vartoja poet. metaforas, palyginimus ir paralelizmus, muzikinius komponavimo principus. Čiurlionis nutapė paveikslų ciklų, kuriuose sąlygiškai vaizduojama žiema, pavasaris, vasara, jūra ir kt.; sukūrė fantastinių visatos vaizdų („Saulės sonata", „Žvaigždžių sonata", „Zodiako ženklų" ciklas ir kt.). Kai kuriuose jų perteikė didžiulę erdvę („Auka", „Rojus", „Tyla", „Laivas", „Laidotuvių" ciklas, „Pasaulio sukūrimo" ciklas ir kt.). Kartais Čiurlionis peizažuose gamtą traktavo realistiškai („Pavasaris", „Raigardas", „Žemaičių kryžiai", „Žemaičių kapinės" ir kt.). Daugeliui jo P. būdinga džiugi nuotaika, lyriškumas (ypač „Karalaičio kelionė", „Pilies pasaka").

1919—40 realistinių peizažų nutapė V. Didžiokas, P. Kalpokas, K. Sklėrius, J. Vienožinskis, A. Žmuidzinavičius ir kt. dailininkai. Kalpokas peizažuose nemaža dėmesio skyrė piešiniui, didelėms lokalinių spalvų plokštumoms, stengėsi perteikti nuotaikų įvairovę („Rudenį", „Medžiai prie ežero", „Laiptai Tivolyje", „Debesys", „Saulėta diena", „Pilka diena" ir kt.). Apibendrintų dekoratyvių P. sukūrė J. Šileika („Žiema Kaune", „Sodyba prie miško", „Grėbėja" ir kt.). Sklėrius akvarele tapė nesudėtingus gamtos vaizdus, pabrėžė jų poetiškumą, visapusiškai naudojosi plenero galimybėmis. Remdamasis impresionistine tapymo maniera, jis naujai sprendė kompozicijos, paveikslo ritmo, spalvos, šviesos ir šešėlių problemas (peizažai „Palangos pušys", „Akmenos pakrantės", „Laivelis", „Nidoje", „Venecija", „Kiodža. Vigo tiltas", „Kapris. Laivelių prieplauka", „Italijos vaizdas", „Uostas" ir kt.). Vienožinskio peizažams būdinga apgalvota kompozicija, vientisas koloritas, postimpresionistinė tapymo maniera („Gimtoji sodyba", „Krantas", „Lietinga diena", „Medžiai ežero fone", „Smėlėta Salų ežero pakrantė", „Sode" ir kt.). XX a. ketvirtajame d-metyje sukurta nemaža efektingų, išdailintų „tradicinės" kompozicijos natūralistinių gamtovaizdžių (kai kurie J. Mackevičiaus ir kt. peizažai). Naujų išraiškos priemonių peizaže ieškojo „Ars" grupuotės ir Nepriklausomųjų dailininkų d-jos nariai: A. Galdikas, A. Gudaitis, V. Kairiūkštis, L. Kazokas, A. Samuolis, V. Vizgirda ir kt. Galdikas nutapė peizažų („Pliažas", „Pajūryje", „Peizažas", „Beržoro bažnyčia" ir kt.), pasižyminčių skulptūrinėmis formomis, drąsiu potėpiu, nuotaikingumu. Nemaža dėmesio juose skiriama faktūrai („Kaimas rudenį", „Prie Šatraminų bažnyčios" ir kt.). Vizgirdos peizažai („Medžiai", „Peizažas su koplytėle", „Sode", „Kaimo sodyba" ir kt.) nutapyti subtiliai, pasižymi sodriu koloritu, ekspresyviu potėpiu. Samuolis peizažuose išraiškingai perteikė skurdžių priemiesčių vaizdus, vartojo deformuotą piešinį, apibendrintas spalvas („Baltoji obelis", „Peizažas" ir kt.). Gudaičio peizažams būdingas tamsus, dramatiškas koloritas, neidealizuotas kraštovaizdis („Valtys Nidoje", „Lietuviškas peizažas", „Nidos žvejų nameliai" ir kt.). Kazoko peizažai („Monmartre Paryžiuje", „Židikų miestelis turgaus dieną", „Pavasaris Karkazų kaime" ir kt.) pasižymi kontrastingumu, šviesiu koloritu. Z. Bekerio, V. Mackevičiaus, J. Vaičio, S. Žuko peizažai yra socialinės tematikos. V. Eidukevičius nutapė peizažų, kuriuose derinamos klasikinio realistinio P. ir impresionistinio P. ypatybės („Žydinčios obelys", „Miškas žiemą", „Kauno vaizdas nuo Žaliakalnio", „Kaunas žiemą", „Korsikos kalnai", „Kauno senamiesčio vaizdas nuo Aleksoto", „Prieplaukoje" ir kt.). Akvarele peizažų nutapė J. Buračas, Č. Kontrimas, J. Martinaitis, J. Mikėnas ir kt. Realistinių archit. peizažų ir gamtos etiudų grafikos priemonėmis sukūrė P. Augius-Augustinavičius, G. Bagdonavičius, M. Bulaka, V. Didžiokas, V. Jonynas, A. Kučas, J. Kuzminskis, V. Petravičius, V. Ratas-Rataiskis, Z. Remerienė, T. Valius, S. Žukas ir kt.

Taryb. metais dailininkai stengiasi peizažuose išreikšti dinamišką laiko ritmą, kuria sintetiškus, ekspresyvius vaizdus. Šalia intymių kamerinių ir plačių epinių P. paplito sąlygiško, apibendrinto P. tipas. Peizažuose dominuoja darbo žmogaus pakeistas socialistinės Lietuvos kraštovaizdis. Ypač plinta urbanistiniai peizažai. Daug peizažų sukurta senojo Vilniaus temomis (M. Bulakos, P. Gudyno, E. Jurkūnienės, V. Mackevičiaus, B. Motuzos-Matuzevičiaus, I. Trečiokaitės-Žebenkienės, B. Uoginto, J. Vienožinskio, J. Vilučio kūriniai). Urbanistinių ir pramoninių P. nutapė J. Čeponis, V. Gečas, V. Kisarauskas, V. Povilaitis, A. Stasiulevičius, J. Švažas. Vieniems jų būdinga kameriškumas, smulkios formos, kitiems — episkumas, plakatiškas vaizdo traktavimas. Peizažų, artimų tradiciniam realistiniam P., taryb. metais sukūrė Z. Petravičius, J. Šileika, Č. Znamierovskis, A. Žmuidzinavičius. Emocingų gamtos vaizdų sukūrė V. Dilka, B. Jacevičiūtė, S. Jusionis, R. Kalpokas, V. Karatajus, L. Katinas, L. Kazokas, V. Kisarauskas, A. Krištopaitis, A. Motiejūnas, I. Naginskaitė, V. Norkus, A. Stasiulevičius, L. Surgailis, A. Šiekštelė, J. Vaitys. Spalvingų P. akvarele nutapė I. Budrys, A. Petrulis, P. Stauskas. Reikšmingą vietą įv. tematikos ir įv. pobūdžio peizažai užima M. Cvirkienės, A. Gudaičio, A. Petrulio, A. Savicko kūryboje. Petrulio peizažams („Medis", „Vėjuota diena", „Senasis Vilnius", „Vilnius žiemą", „Paskutinis sniegas", „Laukai pavasarį", „Medžiai" ir kt.) būdinga spalvingumas, vešlios gamtos motyvai. Cvirkienės peizažuose gamta poetiškai apibendrinta, vyrauja konstruktyvi kompozicija („Gegužės Pirmoji", „Pavasaris botanikos sode", „Po lietaus", „Vėjuota diena", „Pirmasis sniegas" ir kt.). Gudaičio peizažams būdinga ryškios, šviesios spalvos, optimizmas, emocingumas („Senasis Vilnius", „Bernardinų bažnyčia Vilniuje", „Vidudienis", „Vilniaus kraštas", „Prie Beržoro ežero", „Vakaras", „Palangos etiudas" ir kt.). Savicko vieni P. („Medžiai, vėlyvas ruduo", „Atbudimas" ir kt.) pasižymi lyr. nuotaika, ekspresyviu potėpiu, pilka spalvų gama, kiti („Žiemos peizažas su gelsvu dangumi", „V. Grybo gatvė rudenį", „Žvejų kaimas Ventėje", „Palangos pliažas", „Senojo Vilniaus panorama", „Kolūkio sode" ir kt.) — episkumu, skaidriomis, dekoratyviomis spalvomis. Taryb. metais peizažų sukūrė liaudies tapytojai: I. Armonavičius, I. Grišius, J. Jackus, P. Jakulevičius, J. Jonelytė-Nalivaikienė, M. Kazakevičiūtė-Palionienė, R. Krasninkevičius, L. Meškaitytė, I. Stakionis ir kt.

Tarybiniai liet. dailininkai sukūrė nemaža grafinių P.: lyriškų gamtos ir kaimo vaizdų (A. Kučo „Lauke", „Prie Nemuno"; J. Kuzminskio „Dubysos brasta"; P. Rauduvės „Ganykloje"; B. Valantinaitės „Žemaitija"; L. Barisaitės „Kelias"), urbanistinių P., ypač Vilniaus vaizdų, perteikiančių jo archit-ros, apylinkių grožį, naujas statybas (M. Bulakos, R. Gibavičiaus, J. Kuzminskio, S. Rozino, B. Žilytės, V. Žiliaus peizažų ciklai „Vilnius", B. Demkutės, P. Ilgūno, V. Kalinausko, A. Kučo, J. Liolio ir kt. estampai). Grafikoje populiarūs Baltijos pajūrio, žvejų gyvenviečių, Klaipėdos uosto P. (V. Kalinausko ciklas „Prisiminimai apie Neringą", B. Valantinaitės ciklas „Tarybinė Klaipėda", L. Barisaitės, V. Černiauskaitės, B. Demkutės, K. Dockaus, V. Klemkos, V. Paršino, P. Rauduvės, R. Ulbikaitės ir kt. dailininkų kūriniai). Ist. tematika sukurtas P. Ilgūno peizažų ciklas „Istorinės Lietuvos vietos". Vis labiau plinta pramoninis P. (J. Kuzminskio raižiniai, vaizduojantys Kauno HES statybą, A. Steponavičiaus litografijos, vaizduojančios Kėdainių chemijos kombinatą ir cemento g-lą, B. Žilytės triptikas „Kėdainių chemijos kombinatas", V. Kalinausko triptikas „Lietuvos VRE miestui ir kaimui", R. Buivydo, A. Pakeliūno, P. Rauduvės, V. Valiaus kūriniai). Kitų šalių peizažų sukūrė V. Galdikas, R. Gibavičius, J. Kuzminskis, A. Kučas, A. Makūnaitė, P. Rauduvė. Sąlygiškų, apibendrintų peizažinių kompozicijų sukūrė V. Kalinauskas, V. Žilius. Grafiniai P. kuriami medžio, lino, faneros, kartono raižymo, oforto, litografijos, monotipijos ir mišria technika, kartais paspalvinami.

Leid.: Lietuvių dailė, V., 1954; Изобразительное искусство Литовской ССР, М., 1957; Lietuvių tarybinė dailė (Grafika), V., 1960; Lietuvių tarybinė dailė (Tapyba), V., 1961; Lietuvių grafika (1960—62), V., 1962; Lietuvių grafika (1963), V., 1964; Lietuvių grafika (1964—65), V., 1966; Tapyba, V., 1966.

Lit.: A. Savickas, Peizažas lietuvių tapyboje, V., 1965.

PEKLÌNĖS MIŠKAS — miškas Plungės rj., 1 km į p. r. nuo Kulių, abipus kelio į Endriejavą. Priklauso Plungės miškų ūkio Mostaičių girininkijai. Plotas 3234 ha, iš jų 64% medynų. Šiaurės vakaruose susisiekia su Aleksandravos mišku, pietryčiuose jungiasi su Raistinės mišku. P. m. dalis į v. nuo Kulių—Endriejavo kelio yra kompaktiška; r. dalyje yra pelkių (didžiausia *Aukštamiškių pelkė*), ariamų laukų ir sodybų (Didžiųjų Mostaičių bei Mižuikų kaimų). Reljefas lyguminis, pelkėtas. Iš p. ir p. v. mišką juosia Minijos intakas Žvelsa, per mišką iš Aukštamiškių pelkės teka Trumpė (Žvelsos deš. intakas). Dirvožemiai jauriniai ir velėniniai jauriniai, gliejiški, priesmėliniai, susiformavę ant riedulingų moreninių priemolių, vietomis pelkiniai. 96% medynų savaiminės kilmės. Eglynų yra 52% (daugiausia kiškiakopūstinių ir mėlyninių), beržynų 19% (daugiausia kiškiakopūstinių), juodalksnynų 16% (daugiausia dilgėlinių ir viksvinių), pušynų 9%, drebulynų ir baltalksnynų po 2%. Yra 6 ha skroblo, 2 ha ąžuolo ir uosio medynų. Plynai iškirstuose plotuose vietoj eglynų atželia minkštųjų lapuočių medynai. Medynų vid. amžius 42 metai, vid. bonitetas I,6, vid. skalsumas 0,77, vid. tūris 141 ktm/ha, vid. prieauga 3,4 ktm/ha. Gausu stirnų, yra briedžių, šernų. Miškas eksploatacinis. Per metus iškertama 4500—5000 ktm.

PELÃIČIAI — kaimas Plungės rj., Pelaičių apyl., 3 km į p. nuo Rietavo, Jūros deš. krante; kolūkio centras. 157 gyv. (1959). Per kaimą eina plentas iš Rietavo į Tauragę. Pr. m-la (nuo 1948), biblioteka (nuo 1959). Ist. šaltiniuose kaimas minimas 1554. Po D. Tėvynės karo burž. nacionalistai nužudė P. gyventojus V. ir K. Alminus, M. Stonį, I. Domarką.

PELAKÁUSKAS Jurgis [g. 1900.III.14 Katlėriuose (Utenos rj.)] — revoliucinio judėjimo Kanadoje dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Iki 1929 valstietis. 1929 išvyko į Kanadą, dirbo miško, žemės ūkio darbininku, 1935 dalyvavo miško darbininkų streike Ontarijo provincijoje. Nuo 1936 Monrealyje kailių dažytojas. 1936—1958 Kanados Komunistų partijos narys, priklausė Amerikos Lietuvių darbininkų lit-ros d-jai, Lietuvių sūnų ir dukterų d-jai, dalyvavo saviveikloje, platino laikr. „Liaudies balsas". 1961 grįžo į Lietuvą. Pensininkas.

PELÃKIS — ežeras Utenos rj., 4 km į š. v. nuo Kuktiškių, 0,5 km į r. nuo Utenos—Kuktiškių kelio. Plotas 14,5 ha. Ežeras ištįsęs iš š. į p.; ilgis 675 m, didž. plotis 325 m. Krantai vietomis pelkėti. Įteka 2 upeliai, išteka vienas (į Viešio ež.). Ežeras užžėlęs. Prie P. įsikūrę Suolelių ir Liepiniškių kaimai. Ežeras verslovinis.

PELAKỸS — ežeras Utenos rj., 4 km į r. nuo Daugailių. Plotas 21 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. į p.; ilgis 1400 m, didž. plotis 320 m. Krantai aukšti, statūs.

PELÃNIS Julius [g. 1916.IV.30 Biržuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš amatininkų. 1924—32 tarnavo pas buožes, 1932—40 siuvėjas Papilyje ir Kubiliuose (Biržų rj.). 1934 ėmė teikti paramą Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jai. Nuo 1935 Komunistų partijos narys, 1935—40 LKP Kubilių kuopelės sekretorius. Už rev. veiklą keletą kartų tardytas. 1940—41 adm. darbuotojas Biržuose. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos artilerijos batalіono partorgas. 1944 mokėsi part. ir taryb. darbuotojų kursuose Šujoje (Ivanovo sr.). Nuo 1944 vasaros LKP Lazdijų aps. k-to darbuotojas, 1945—47 Lazdijų aps. vykd. k-to pirmininko pavaduotojas, pirmininkas. 1947—49 mokėsi Resp. part. m-loje. 1949—50 Plungės aps. vykd. k-to pirmininkas, 1950—51 LKP Sedos rj. k-to I sekretorius, 1951—53 LKP Klaipėdos sr. k-to skyriaus vedėjas. 1953—56 mokėsi Aukštojoje part. m-loje prie TSKP CK. 1956—61 LKP Lazdijų rj. k-to I sekretorius. 1958—61 kandidatas į LKP CK narius. Nuo 1961 adm. darbuotojas.

PELČÁRAS Kazimieras [1894.VIII.2 Truskavece (Lvovo sr.) — 1943.XI.18 Vilniuje] — gydytojas patologas ir onkologas. 1924 baigęs Krokuvos un-tą, iki 1930 dirbo jo bendrosios ir eksperimentinės

patologijos katedros asistentu. 1925 gavo med. mokslų daktaro laipsnį. Nuo 1930 Vilniaus un-to bendrosios ir eksperimentinės patologijos katedros vedėjas, vėliau profesorius. 1937—38 dar ir medicinos f-to dekanas. Vienas pirmųjų Vilniuje pradėjo organizuoti kovą su vėžiu. 1934 jo iniciatyva įsteigtas Onkologijos in-tas su stacionaru. Paskelbė moksl. straipsnių onkologijos, hematologijos ir kurortologijos klausimais. Hitlerininkų sušaudytas kaip įkaitas.

PELDÌNĖS-LEDŽIŨ MIŠKAĨ — miškų masyvas Kretingos ir Skuodo rj., 10 km į š. v. nuo Salantų, į r. nuo Kretingos—Skuodo geležinkelio. Priklauso Kretingos miško pramonės ūkio Grūšlaukio girininkijai. Plotas 868 ha; medynų 740 ha. Masyvą sudaro Peldinė (644 ha) ir Ledžių miškas (224 ha). Paviršius lyguminis. Dirvožemiai jauriniai ir velėniniai jauriniai, gliejiški, priesmėliniai, susiformavę ant moreninių priemolių. 93% medynų savaiminės kilmės. Eglynų yra 81% (daugiausia mėlyninių), pušynų 11%, beržynų 7%. Jaunuolynai sudaro 22%, pusbrandžiai medynai 21%, pribręstantieji 47%, brandieji 10%. Medynų vid. amžius 75 metai, vid. bonitetas III, vid. skalsumas 0,6, vid. tūris 157 ktm/ha. Yra briedžių, stirnų, šernų, lapių, voverių. Miškas eksploatacinis.

PELĖDA Juozas [g. 1908.III.9 Maleckažemyje (Utenos rj.)] — Ispanijos pilietinio karo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1931 išvyko į Argentiną. Veikė pažangiose Argentinos lietuvių org-jose. 1932—37 Argentinos Komunistų partijos narys. 1937 atvyko į Ispaniją ir įstojo į 13 internac. brigadą. 1939—41 Prancūzijoje kalintas konc. stovykloje. 1941 grįžo į Tarybų Lietuvą. Dirba žemės ūkyje.

PELĖDĖS, žuvys. Lietuvoje peledė *(Coregonus peled)* pirmą kartą įveista 1962 Žiežulinio (Ignalinos rj.), Sartų, Vasaknų ir Vyko (Zarasų rj.) ežeruose. 1963 įveista Dunojaus (Lazdijų rj.), Juodikio (Varėnos rj.) ir Balčio (prie Antalieptės, Zarasų rj.) ežeruose. Jos lervų gauta iš Leningrado srities. Nuo 1964 į ežerus leidžiamos ir Lietuvoje išperintos P. lervos. 1964—65 P. įveistos septyniolikoje ežerų (907 ha). Nuo 1965 pradėta P. nedideliais kiekiais žvejoti.

PELĖDNAGIAI — kaimas Kėdainių rj., 4 km į p. nuo Kėdainių, Nevėžio kair. krante, prie kelio į Babtus; apylinkės centras. 234 gyv. (1959). Melioracinės statybos v-ba, lentpiūvė, felčerių-akušerių punktas (nuo 1957), pr. m-la (nuo 1927), kultūros namai (nuo 1951).

PELĖDOS. Lietuvoje gyvena dvi P. šeimos: tikrosios P. *(Strigidae)* ir liepsnotosios P. *(Tytonidae)*. Iš **tikrųjų P.** dažniausia naminė P. *(Strix aluco)*, balinė P. *(Asio flammeus)*, mažasis apuokas *(Asio otus)*; daug retesnė lututė *(Aegolius funereus)*, pelėdikė *(Athene noctua)*; reta žvirblinė P. *(Glaucidium passerinum)*, paprastasis apuokėlis *(Otus scops)*; ypač retas didysis apuokas *(Bubo bubo)*. Kai kurios tikrųjų P. rūšys Lietuvoje pasitaiko tik traukimo metu, pvz., baltoji P. *(Nyctea scandiaca)*, raiboji P. *(Surnia ulula)*, laplandinė P. *(Strix nebulosa)*. **Liepsnotųjų P.** gyvena tik viena rūšis: liepsnotoji P. *(Tyto alba)*; pastaruoju metu ji pasidarė dažnesnė. P. naudingos kaip smulkiųjų graužikų, ypač pelių, pelėnų naikintojos. P. medžioti draudžiama.

Lit.: **T. Ivanauskas**, Apie žvėris ir paukščius, V., 1956; **T. Ivanauskas**, Lietuvos paukščiai, kn. 2, V., 1959.

PĖLEKAS — ežeras Lazdijų rj., 8 km į r. nuo Kapčiamiesčio, 3 km į p. nuo Varėnos—Kapčiamiesčio plento. Plotas 31 ha. Ežeras ištįsęs iš š. į p.; ilgis 840 m, didž. plotis 500 m, kranto linijos ilgis 2700 m. Krantai neaukšti, pietinis apaugęs mišku. Išteka bevardis Stirtos intakas. Ežeras verslovinis.

PĖLEKONYS — kaimas Prienų rj., Būdos apyl., 7 km į š. nuo Jiezno, Nemuno deš. krante. 221 gyv. (1959). Kaimo dalis, įsikūrusi Nemuno slėnyje, vadinama Pelekonių Pakalne, kt. dalis, ant slėnio šlaitų, — Pelekonių Kalnu. Per kaimą į Nemuną teka Sobuva, o kaimo p. pakraščiu — Juodija. Kaimą supa Pelekonių miškas. Yra pr. m-la (nuo 1923). Ties kaimu, Juodijos ir Nemuno santakoje, yra suardyto piliakalnio liekanų. Išlikęs pylimas (maždaug 30 m ilgio) ir griovys (maždaug 2 m gylio). Burž. nacionalistai 1945 sudegino P. m-lą.

PĖLEKONIŲ-GEGUŽÌNĖS MIŠKAĨ — miškų masyvas Prienų rj., 5 km į š. v. nuo Jiezno, Nemuno deš. krante. Priklauso Prienų miškų ūkio Jiezno girininkijai. Plotas 666 ha; medynų 540 ha, iš jų 224 ha sodintų. Š. dalį sudaro Gegužinės miškas (110 ha), p. — Pelekonių miškas (556 ha). Miškai driekiasi Nemuno slėnio šlaitu, išraižytu erozinių griovų. Pelekonių miške išsisklaidžiusios Pelekonių kaimo sodybos. Atskiros miško dalys vietos gyventojų vadinamos Raisteliais, Juodija, Malkesa, Džiovašiliu, Šlaiteliais, Užgirėliais ir t. t. Dirvožemiai jauriniai bei velėniniai jauriniai, priesmėliniai, susiformavę ant priemolių. Pušynų yra 47%, eglynų 38%, baltalksnynų 10%, juodalksnynų 3%, drebulynų 2%. Pelekonių miške vyrauja pušynai, daugiausia jaunuolynai, Gegužinės miške — eglynai. Vid. amžius 34 metai, vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,6, vid. tūris 133 ktm/ha. Yra stirnų, lapių, kiaunių, voverių. Miškai įeina į Nemuno apsauginę juostą.

PELENIAĨ — kaimas Šakių rj., Lukšių apyl., 10 km į r. nuo Šakių, 2 km į š. nuo Kauno—Šakių plento. 14 gyv. (1959). Per kaimą teka Lenkupys (Siesarties intakas). 1918.XI Peleniuose, pas A. Bacevičių, posėdžiaudavo Lukšių vls. darbininkų ir valstiečių atstovų taryba. Peleniuose 1890 gimė skulptorius V. Grybas.

PELĒNININKAI, peleniai, — Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvarų baudžiauninkai, turėję gaminti kun-ščio dvarų miškuose pelenus ir per metus duoti tam tikrą jų kiekį dvaro reikalams bei eksportui. P. prilygo kalviams, dailidėms, kubiliams ir kt. amatininkams. Lažo P. paprastai nėjo.

PELĒNIS Stanislovas [1875 Šiauliuose — 1923.XII.25 Jekaterinoslave (dab. Dnepropetrovskas)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš darbininkų. Nuo jaunystės dirbo įvairiuose Šiaulių, Rygos f-kuose, laive. 1905 įstojo į RSDDP. Dalyvavo 1905 revoliucijoje. Nuo 1915 darbininkas Jekaterinoslave. 1917 įstojo į Raudonąją gvardiją, kovėsi su krasnovininkais, kaledininkais, denikininkais, keletą kartų buvo sužeistas.

PELENÝTĖ Olga [g. 1900.VI.19 Rygoje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. 1915—17 Lietuvių d-jos nukentėjusiems dėl karo šelpti darbuotoja Jekaterinoslave (dab. Dnepropetrovskas). Nuo 1917.V Komunistų partijos narė. Dalyvavo Spalio revoliucijos įvykiuose Jekaterinoslave. 1917—1919 Ukrainos KP Jekaterinoslavo gub. k-to lietuvių sekcijos, Lietuvos reikalų komisariato (Maskvoje) darbuotoja, 1920—22 ūkinė darbuotoja Jekaterinoslave, 1922 Ukrainos KP lietuvių sekcijos prie gubernijos k-to vedėja. 1922—1923 mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-te Maskvoje. Nuo 1923 ūkinė darbuotoja įvairiuose Ukrainos miestuose. 1938 asmenybės kulto sąlygomis neteisėtai represuota. 1946—56 ūkinė darbuotoja Rygoje. 1956 reabilituota. Pensininkė.

PĖLĖS — *graužikų* šeima.

PELESÀ — buvęs 103 ha ežeras Varėnos rj., prie Dubičių. Į ežerą įtekėjo Pelesos upė, buvusi *Katros* aukštupiu. XIX a. vid. Ūlai užgrobus Katros aukštupio dalį, Pelesos u. tapo Ūlos aukštupiu ir nuleido P. ežerą.

PELIKĀNAS (Pelikan) Pranciškus [m. 1817 Vilniuje] — dailininkas. Studijavo Vilniaus un-to P. Smuglevičiaus vadovaujamoje piešimo ir tapybos katedroje. Gyveno Vilniuje. Nuo 1815 privatus įv. dvarų piešimo mokytojas. Tapė miniatiūrinius peizažus, portretus, populiarius to meto visuomenėje. Nupiešė ist. žanro piešinį „Maras Vilniuje 1710 metais". K. Karengos atliktą šio piešinio raižinį 1799 išspausdino J. Perlis.

PELIKĀNAS Vaclovas [1790.IX.11 Slonime (BTSR) — 1873.VI.21 Pelikanuose (BTSR, Breslaujos rj.)] — chirurgas. 1813 baigė Peterburgo Medicinos-chirurgijos akademiją, 1813—17 buvo tos akademijos chirurgijos profesoriaus adjunktas. Už disertaciją apie aneurizmas 1816 gavo med. daktaro laipsnį. 1817—26 Vilniaus un-to chirurgijos profesorius. 1821 išrinktas Vilniaus med. d-jos pirmininku. 1820—24 dėstė dar anatomiją ir teismo mediciną. 1824—26 med. f-to dekanas, Vilniaus un-to prorektorius, 1826—31 rektorius. Prisidėjo prie carizmo reakcijos priemonių įgyvendinimo Vilniaus un-te. 1831 išvyko

į Peterburgą. 1831—37 Vidaus reikalų m-jos inspektorius, 1838—44 Maskvos karo ligoninės viršininkas, 1845—50 Karo m-jos med. departamento direktorius. 1851—64 Peterburgo Medicinos-chirurgijos akademijos prezidentas. 1865—70 Valstybės med. tarybos pirmininkas.

PELYŠÀ — upė Kupiškio ir Anykščių rj., Šventosios deš. intakas. Ilgis 18 km, baseino plotas 110 km². Prasideda Butkūnų apylinkėse, 12 km į p. r. nuo Kupiškio. Teka į p. Įteka į Šventąją 106 km nuo jos žiočių, ties Sedeikiais, 13 km į š. nuo Anykščių. Intakai: dešinieji — Vičerinė, Jonupys, Akmena, kairysis — Svėdupis. Vid. nuolydis 218 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,77 m³/s.

PELÝŠIAI — kaimas Kupiškio rj., Šimonių apyl., 8 km į š. r. nuo Viešintų. 143 gyv. (1959). Per kaimą teka Pelyša (Šventosios intakas). Iš P. prieina Šimonių giria, Okšilio pelkė. Yra P. girininkija. Būdingų aukštaitiškų XIX a. sodybų grupė — vietinės reikšmės archit-ros paminklas. Burž. nacionalistai 1948 nužudė P. gyventojus P. Matulionį, D. Indriūną su žmona ir dukra, J. Krupelį su žmona.

PELÝTĖS PĖLKĖ — pelkė Radviliškio rj., 16 km į p. v. nuo Radviliškio, 1,5 km į p. r. nuo Sidorų geležinkelio stoties. Plotas 240 ha. Rytuose — ežerinės kilmės raistinė aukštapelkė, kitur — plynraistinė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 5,2 m, vid. 2,5 m. Jį sudaro žemapelkinės plynraistinės ir aukštapelkinės fuskuminės durpės. Vid. susiskaidymas 24%, vid. peleningumas 4,4%.

PELKĖTYRA — geografijos mokslo šaka, nagrinėjanti pelkes. P. pradininkai Lietuvoje buvo Vilniaus un-to profesoriai Ž. Žiliberas (1741—1814) ir S. Jundzilas (1761—1847), kurie savo floristiniuose veikaluose pateikė ir pelkių augalų sąrašus. 1902 vok. pelkėtyrininkas K. Veberis paskelbė išsamią monografiją apie Aukštumalos pelkę (Šilutės rj.). Iki I pasaul. karo informacinių duomenų apie pelkes buvo paskelbta keliuose spec. leidiniuose (juose daugiausia apsiribota didžiųjų Lietuvos pelkių išvardijimu, geogr. aprašymu, svarstymu, ar tinka praktiniam panaudojimui). 1918—1940 Lietuvos pelkes floristiškai tyrė J. Kuprevičius, A. Minkevičius, M. Natkevičaitė-Ivanauskienė, P. Snarskis, geobotaniškai — K. Brundza, J. Dagys, E. Purvinas, K. Regelis. Gamybiniam durpynų tyrimui vadovavo V. Taujenis; J. Vidmantas pradėjo tirti durpių fizines, chemines bei technologines savybes. Iš šio laikotarpio darbų pažymėtinas Kamanų pelkės tyrimas, kurį atliko Ž. ū. akademijos dėstytojai (B. Baginskas, K. Brundza, B. Povilaitis, V. Ruokis, V. Vilkaitis ir M. Žemaitis). Jis aprašytas didelėje (apie 400 puslapių) geologinėje botaninėje studijoje „Kamanos" (1936). Pelkių kultūrinimui tirti 1936 įsteigta Radviliškio bandymų stotis. Pirmasis didelis taryb. laikotarpio P. darbas — kadastras „Lietuvos TSR durpynai" (1949, sudarytas V. Taujenio); jame aprašyti svarbiausieji Lietuvos TSR durpių telkiniai. Sistemingo pelkių tyrimo ėmėsi Geologijos ir geografijos in-tas. 1948—49 jis tyrė Vosylytės-Saidės baseino pelkes (Trakų rj.), 1950 — Riešės baseino pelkes (Vilniaus rj.), 1951—54 — Pietryčių Lietuvos ir Žemaitijos aukštumų pelkes. Vėliau kasmet spec. ekspedicijos tyrinėjo siauresnes P. temas — pelkėguolius, Nemuno slėnio pelkes, holoceno stratigrafiją bei paleogeografiją. Iš P. srities paskelbta apie 100 moksl. straipsnių, nagrinėjančių įvairius P. klausimus: pagrindinius aukštapelkių tipus pagal aukštaplynių išgaubtumo laipsnį, vyraujančias durpių ir jų sluoksnynų rūšis, pelkių sandaro ryšius su apypelkio reljefu ir dirvožemiu, Lietuvos TSR pelkių rajonavimą, pelkių raidą, termokarstinį pelkių susidarymo būdą, pelkių sporų, žiedadulkių bei diatomėjų analizės metodų taikymą Pietų Pabaltijo geologinei plėtotei tirti, holoceninių pelkių susidarymo pradžią, pelkių paleofitocenozes, Lietuvos pelkių guolius, holoceno paleogeografiją pelkių tyrimo duomenimis ir kt. P. srityje dirbama Lietuvos TSR MA Geografijos skyriuje ir Botanikos in-te (K. Brundza, M. Grigelytė, J. Tamošaitis), Ž. ū. akademijoje (E. Purvinas), Kauno Politechnikos in-te (J. Vidmantas), Vilniaus Ped. in-te (A. Seibutis), Geologijos in-te (M. Kabailienė).

Lit.: **A. Seibutis,** Lietuvos TSR pelkių tyrimas ir artimiausi uždaviniai. — „Geografinis metraštis", t. 1, V., 1958.

PĖLKIŲ AUGALAĨ, durpojai. Lietuvos pelkėse yra apie 300 rūšių P. a., iš jų apie 200 rūšių žiedinių. Vienos P. a. rūšys (pvz., nendrė, įv. viksvos, švyliai, žalialapės bei kimininės samanos) gausios (augalų skaičiumi) ir svarbios durpėms susidaryti, kitos (pvz., pelkinė trindažolė, baltoji saidra) pasitaiko dažnai, bet negausiai. Pagal mitybos sąlygas P. a. skirstomi į žemapelkių ir aukštapelkių augalus. **Žemapelkių augalija** yra gausesnė (daugiau rūšių), negu aukštapelkių. Žemapelkėse labiausiai paplitę šie augalai: medžiai — juodalksnis, lieknininis beržas, eglė; krūmai — įv. karklai; žoliniai augalai — nendrė, puplaiškis, gegužinis asiūklis, įv. viksvos, švyliai; samanos — žalialapės samanos ir kai kurių rūšių kiminai. Svarbiausi **aukštapelkių augalai**: krūmokšniai — gailis, viržis, girtuoklė, spanguolė; žoliniai augalai — kupstinis švylys, baltoji saidra; samanos — įv. kiminai (rudasis, magelaninis, lieknasis, baltijinis). Pagrindinės žemapelkių augalų bendrijos — juodalksnynai, beržynai, nendrinių, viksvinių, žaliasamanių ir kimininių plynraisčių bendrijos, nendrynai, viksvynai; aukštapelkių — švylinių ir mediuminių plynraisčių bendrijos, kimininiai liūnsargynai ir švylynai, fuskuminių ir rubeliuminių plynių, duburių-kemsų kompleksų bendrijos. Kai kuriose pelkėse kartu auga ir žemapelkių, ir aukštapelkių augalai, pvz.: medžiai — pušis, beržas; krūmai — laplandinis ir mėlynlapis karklai; krūmokšniai — gailis, girtuoklė; žoliniai augalai — kai kurios viksvos, kupstinis švylys, liūnsargė, alpinis ku-

Būdingesni Lietuvos **pelkių augalai** (žolės ir samanos): *1* — apskritalapė saulašarė; *2* — gegužinis asiūklis; *3* — magelaninis kiminas; *4* — snapuotoji viksva; *5* — kupstinis švylys; *6* — pelkinis gailis; *7* — pelkinė dygė; *8* — trilapis puplaiškis; *9* — paprastoji nendrė

lenis; samanos — įv. kiminai. Kai kurie augalai, pvz., pušis, liūnsargė, viksva svyruoklė, beveik vienodai gerai auga ir žemapelkėse, ir aukštapelkėse. P. a. rūšių mažėja dėl intensyvaus pelkių melioravimo. Netvarkingai naudojamuose durpynuose išnyko pudmė, nyksta pelkinė raistenė, reti pasidarė kilnioji glindė, puošnusis gvazdikas, patvenis, vikšrenis. Apsausintose žemapelkėse paplito kt. augalai, pvz., melvenė, viksva trainė, o aukštapelkėse, ypač po gaisrų, — viržis. Kai kurios P. a. rūšys atstovaujamos ne visoje Lietuvoje; jos laikomos klimato rodikliais. Pavyzdžiui, tik pajūrio pelkėse pasitaikantys čerpėtasis kiminas, kupstinis kulenis, pajūrinis sotvaras, Žemaitijos aukštapelkėse dažna tekšė yra būdingi jūrinio klimato rajonams; r. Lietuvos aukštapelkėse dažnokas bereinis yra kontinentinio klimato augalas; kai kuriose aukštapelkėse pasitaikantis beržas keružis — tipingas tundrų augalas. Kai kurie P. a. atspindi specifines aplinkos sąlygas, pvz., ratainytė auga tik kalkingose pelkėse, gelsvoji usnis — šaltiniuotose vietose; plačialapis švylys rodo mineralinio žemės sluoksnio artumą. Pelkėse pasitaiko vabzdžiaėdžių augalų (pvz., saulašarė, skendenis, tuklė), vaistinių (pvz., palemonas, puplaiškis, valerijonas), uoginių (pvz., girtuoklė, spanguolė, tekšė), nuodingų (pvz., balinis ir gegužinis asiūkliai, monažolė, nuodingoji nuokana). Apie 40 retesniųjų P. a. (pvz., puošnusis gvazdikas, švelnusis kiminas, pelkinė raistenė, rausvoji saidra, pajūrinis sotvaras, retažiedė viksva, laplandinis ir mėlynasis karklai) saugomi gamtos apsaugos įstatymu. Ž. *Durpės, Pelkėtyra.*

Lit.: Lietuvos pelkių augalija.— Lietuvos TSR fizinė geografija, t. 1, V., 1958.

PELŠĖ Arvydas [g. 1899.II.7] — Komunistų partijos ir Tarybų valstybės veikėjas, istorikas, Latvijos TSR Mokslų akademijos narys korespondentas (1946). Kilęs iš valstiečių. Nuo 15 metų amžiaus darbininkas Rygoje, Vitebske, Charkove. Nuo 1915 Komunistų partijos narys. RSDDP(b) partijos VI suvažiavimo delegatas (1917). 1919 kovojo už Tarybų valdžią Latvijoje. 1919—29 part. darbuotojas Raudonojoje Armijoje, Kariniame Jūrų Laivyne. 1931 baigė Raudonosios profesūros in-tą.

1933—37 part. darbuotojas Kazachstane. 1937—40 partinis, mokslo darbuotojas Maskvoje. 1941 išrinktas Latvijos Komunistų partijos CK sekretoriumi. 1959—1966 Latvijos Komunistų partijos CK I sekretorius. Nuo 1961 TSKP CK narys, nuo 1966 TSKP CK Polit. biuro narys, Partinės kontrolės komiteto prie TSKP CK pirmininkas. Nuo 1946 TSRS Aukščiausiosios Tarybos deputatas. Paskelbė darbų apie revoliucinį judėjimą Latvijoje.

PELŪTAVA — kaimas Kėdainių rj., Pernaravos apyl., 13 km į r. nuo Ariogalos. 322 gyv. (1959). Kolūkio mechaninės dirbtuvės, felčerių-akušerių punktas, pr. m-la (nuo 1926), biblioteka (nuo 1956). Ist. šaltiniuose kaimas minimas 1590.

PÉMPĖS. Lietuvoje pempė *(Vanellus vanellus)* dažna pelkėse, šlapesnėse pievose bei ganyklose, prie vandenų ir drėgnesniuose dirbamuose laukuose. Į Lietuvą atskrenda vasario—kovo mėn. Išskrenda birželio—rugpiūčio mėn. į V. Europą, Afriką. Naudingos kaip karkvabalių, uodų vikšrų, šliužų naikintojos.

Lit.: T. Ivanauskas, Lietuvos paukščiai, kn. 1, V., 1957.

PENIÓNYS — kaimas Anykščių rj., Dabužių apyl., 4 km į š. v. nuo Kavarsko, prie kelio į Raguvą. 164 gyv. (1959). Parduotuvė, ryšių skyrius (nuo 1954), felčerių-akušerių punktas (nuo 1958), pr. m-la (nuo 1916). XV a. ist. šaltiniuose minimas P. valsčius.

PENKÁITIS Augustinas [1898 Daugėlaičiuose (Vilkaviškio rj.) — 1944.VI.30 Maskvoje] — Spalio revoliucijos dalyvis. Kilęs iš vargingųjų valstiečių. Žiemos rūmų puolimo (1917.XI.7) dalyvis. 1920 išrinktas Kronštato darbininkų, jūreivių ir raudonarmiečių tarybos deputatu. Dirbo TSRS Užsienio reikalų liaudies komisariate, TSRS ambasadose Irane (1925—1926), Latvijoje (1933—36). Vėliau TSRS Maisto pramonės liaudies komisariato sistemos darbuotojas.

PENKÁITIS Pranas [1877.I.15 Daugėlaičiuose (Vilkaviškio rj.) — 1931.XII.19 Kaune] — rašytojas. 1915 baigė Peterburgo un-to teisės skyrių. I pasaul. karo metais dalyvavo lietuvių karo pabėgėlių šelpimo d-jų veikloje. Grįžęs į Lietuvą, dirbo teisininku. Bendradarbiavo „Viltyje", „Draugijoje", „Vaivorykštėje", „Vaire". Parašė apsakymų, 1905 — dramą „Gaisras", apie 1913 — apybraižą „Kelionės įspūdžiai", 1916 — apysakas „Besibastant", „Laimę atradęs", „Skaistis", komediją „Ponas Komitetas" ir kt. Vaizdavo daugiausia XIX a. pab. ir XX a. pr. liet. inteligentų gyvenimą. P. kūriniuose daug dirbtinumo, ištęstumo. Reikšmingesni jų yra komedija „Ponas Komitetas", kurioje satyriškai vaizduojami burž. visuomenės veikėjai, ir apybraiža „Kelionės įspūdžiai". Šie kūriniai pasižymi ryškesniais meniniais paveikslais ir taiklesnėmis personažų charakteristikomis.

Ršt.: Raštai, 3 t., K., 1922—23.

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 2, V., 1958.

PENKÁITIS Viktoras [1894 Daugėlaičiuose (Vilkaviškio rj.) — 1936 Leningrade] — Spalio revoliucijos dalyvis. Kilęs iš vargingųjų valstiečių. Tarybų II suvažiavimo (1917.X.25—26) delegatas nuo Kaspijos jūreivių. Kaip raudongvardietis dalyvavo Žiemos rūmų apsupime, padėjo užimti telefono stotį, kovojo su kontrrevoliucioneriais Petrograde. Visos Rusijos jūreivių I suvažiavimo (1917.XI.18—24) delegatas. Po suvažiavimo paskirtas Vyriausiojo jūreivių štabo komisaru. Nuo 1918.IV, reorganizavus štabą, dirbo Laivyno reikalų komisariate. 1919 vasarą vadovavo Ypatingajai komisijai Pavolgyje. Vėliau diplomatas Irane, ūkinis darbuotojas Leningrade.

PENKÁITIS Zigmantas [Daugėlaičiuose (Vilkaviškio rj.) — 1928 Leningrade] — Spalio revoliucijos dalyvis. Kilęs iš vargingųjų valstiečių. 15 metų dirbo tekintoju Putilovo g-loje, joje įstojo į Komunistų partiją. Dalyvavo Spalio revoliucijoje Petrograde. Kariavo su judeničininkais, kolčiakininkais. Vėliau dirbo adm. darbą Pavolgyje.

PENKÁUSKAS Algirdas [g. 1931.I.4 Rusių Rage (Širvintų rj.)] — psichologas, pedagogikos mokslų kandidatas (1965). 1954 baigė Vilniaus Ped. in-tą. 1954—55 to paties in-to psichologijos katedros asistentas, 1955—58 Subačiaus vid. m-los (Kupiškio rj.) mokytojas, direktorius. Nuo 1956 TSKP narys. 1958—59 Kupiškio rj. liaudies švietimo skyriaus vedėjas, vid. m-los mokytojas Kupiškyje. 1959—61 Mokyklų moksl. tyrimo in-to moksl. bendradarbis, Vilniaus Ped. in-to dėstytojas. Nuo 1964 Vilniaus Ped. in-to dėstytojas. Paskelbė moksl. straipsnių suvokimo psichologijos klausimais. Su I. Adomavičiūte ir B. Bitinu parašė kn. „Internacionalistinis mokinių auklėjimas užklasiniame darbe" (1960).

PENKÁUSKAS, Penkovskis, Bronislavas [1907.X.13 Krasnojarske — 1962.IV.18 Vilniuje] — sveikatos apsaugos organizatorius, medicinos mokslų kandidatas (1938), Lietuvos TSR nusipelnęs gydytojas (1957). 1931 baigė Irkutsko Med. in-tą. 1933—35 Krasnojarsko greitosios pagalbos stoties gydytojas ir med. technikumo direktorius. 1936—38 Voronežo Med. in-to patologinės fiziologijos katedros asistentas, 1938—42 pediatrijos f-to prodekanas. Nuo 1938 docentas. Nuo 1941 TSKP narys. 1942—44 iš pradžių Voronežo Med. in-to patologinės fiziologijos katedros vedėjas ir direktoriaus pavaduotojas, vėliau Krasnojarsko Med. in-to direktorius. 1945—60 Vilniaus un-to bendrosios patologijos katedros vedėjas. Be to, 1945—47 Lietuvos TSR sveikatos apsaugos liaudies komisaro, ministro pavaduotojas, 1947—57 Lietuvos TSR sveikatos apsaugos ministras. 1957—62 Eksperimentinės medicinos in-to direktorius. 1961 apgynė med. mokslų daktaro disertaciją. 1952—58 LKP CK narys. 1951—59 Lietuvos TSR AT deputatas. Paskelbė moksl. straipsnių apie karščiavimo patogenezę, kraujagyslių pralaidumą, sveikatos apsaugos organizavimą.

PENKÁUSKIENĖ Elzė [g. 1926.V.10 Trakėnuose (Kapsuko rj.)] — agronomė, biologijos mokslų kandidatė (1963). 1952 baigė Ž. ū. akademiją. 1952—53 Veisiejų mašinų-traktorių stoties agronomė. 1955 Veterinarijos akademijos, 1956—1958 Kauno botanikos sodo laborantė.

Nuo 1961 Kauno bot. sodo moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių vaistinių augalų biologijos, kultivavimo klausimais, apie kalninę arniką, saponinius augalus.

PENKÌNIAI — kaimas Vilkaviškio rj., Keturvalakių apyl., 3 km į p. nuo Keturvalakių, 13 km į p. v. nuo Kapsuko; kolūkio centras. 37 gyv. (1959). Kaimo v. pakraščiu teka Rausvė (Šešupės intakas). Pr. m-la (nuo 1927). Ist. šaltiniuose P. minimi 1632. 1827 P. kaime ir palivarke buvo 130 gyv.

PENKÕVSKAJA Aleksandra [g. 1910. III.4 Tomske] — gydytoja ftiziatrė, medicinos mokslų kandidatė (1954). 1931 baigusi Irkutsko Med. in-tą, iki 1936 dirbo gydytoja Irkutske ir Krasnojarske. 1936—42 Voronežo ligoninės gydytoja. 1942—45 Krasnojarsko ligoninės tuberkuliozinio skyriaus vedėja ir Krasnojarsko Med. in-to asistentė. Nuo 1946 Tuberkuliozės in-to (Vilniuje) moksl. bendradarbė, nuo 1948 dar ir terapinio skyriaus vedėja. Paskelbė moksl. straipsnių apie plaučių tuberkuliozės kliniką, antibakterinį gydymą ir kitais ftiziatrijos klausimais.

PENSÀ Jonas [m. 1716 Vilniuje] — italų architektas ir skulptorius, dirbęs Lietuvoje. Buvo Vilniaus miesto architektas bei magistrato tarėjas. XVII a. statė bažnyčią Mykoliškėse (BTSR), prisidėjo prie Vilniaus rotušės atstatymo. 1700 su italų skulptoriumi A. Kapone skulptūromis dekoravo Petro ir Povilo bažnyčios (Vilniuje) Gailestingumo altorių.

Lit.: **S. Samalavičius**, Naujieji dokumentai apie XVII a. Lietuvoje dirbusius architektus ir skulptorius.—„Statyba, architektūra", 1963.XII.

PEÑSIJOS [lot. *pensio* — mokėjimas] — periodiški (dažniausiai mėnesiniai) piniginiai mokėjimai, kuriuos žmogus gauna nustatyta tvarka kaip materialinį aprūpinimą. Buržuazijos valdymo metais Lietuvoje P. gaudavo tik kariai (pagal 1925 įstatymą) ir valst. tarnautojai (pagal 1926 įstatymą). 1939 Lietuvoje P. gavo 6426 asmenys. Tarybų Sąjungoje pensijomis aprūpinami darbininkai, kolūkiečiai (nuo 1965), tarnautojai bei jų šeimų nariai, kūrybinių s-gų nariai (dailininkai, rašytojai, kompozitoriai) ir kitos darbo žmonių kategorijos. P. mokamos senatvės ir invalidumo atvejais, už ištarnautus metus, maitintojo netekimo atveju. Asmenims, turintiems didelių nuopelnų Tarybų valstybei, mokamos personalinės pensijos. Senatvės pensijos vidurkis sudaro daugiau kaip 60% darbininkų bei tarnautojų vidutinio uždarbio. Jos skiriamos vyrams, sulaukusiems 55—60, moterims — 50—55 metų. Visos P. mokamos iš valstybės arba visuomeninių lėšų (darbo žmonėms jokių įnašų daryti nereikia) ir jokiais mokesčiais neapdedamos. 1967 Tarybų Lietuvoje įvairias P. gavo apie 400 000 asmenų (jų tarpe apie 200 000 kolūkiečių). Ž. *Socialinis aprūpinimas, Socialinis draudimas.*

Lit.: **J. Stimburys**, Socialinis aprūpinimas Tarybų Lietuvoje, V., 1950; **M. Antanėlis, S. Kapitkovskis**, Darbininkų ir tarnautojų pensijos, V., 1960.

„PENSILVÃNIJOS DARBININÑKAS" — socialistinis JAV lietuvių savaitraštis, ėjęs 1896—98 Šenandore (Pensilvanijos valstija). Leido ir redagavo P. Kuncmonas. Nuo 1897 ėjo „Darbininko" pavadinimu.

PENTÀ — upė Šakių rj., Novos deš. intakas. Ilgis 33 km, baseino plotas 114 km^2. Prasideda Plėgų apylinkėse, 11 km į p. r. nuo Šakių. Teka į p. v. ir v. Įteka į Novą 5 km nuo jos žiočių, ties Kasikėnais. Intakai: Rokupė, Penta II, Penta III (visi deš.). Vid. nuolydis 83 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,67 m^3/s.

PENTÌNAI. Seniausi Lietuvos teritorijoje rasti P. yra II—III a. Jie žalvariniai, patekę iš Centrinės Europos. Lankelis trumpas, su sagos formos buoželėmis galuose ir su dideliu kūgio formos spygliu ties viduriu. IV—VIII a. buvo nešiojami daugiausia vietinės gamybos žalvariniai ir geležiniai P.: jų lankelis didesnis, spyglys — mažesnis. Puošniausi ir įvairiausi buvo IX—XII a. nešioti P.— su dvigubu ar trigubu lankeliu, su plačiu ornamentuotu lankeliu (skandinaviškos kilmės P. buvo papuošti žmogaus veidą vaizduojančiomis kaukėmis) ir kt. To laikotarpio P. turėjo kilpelę dirželiui įverti; sagtelės P. prisegti prie apavo buvo žalvarinės. XII—XIII a. pentinai buvo geležiniai, stambesni, su ilgesniais spygliais, užsibaigiančiais buožele. XIII a. pab.—XIV a. pr. Lietuvoje, kaip ir visoje Europoje, paplito P. su dantyta žvaigždute spyglio gale. Kartais jie buvo sidabruojami ar inkrustuojami sidabru. Dar vėliau žvaigždutę pakeitė ratukas. Tokie P. liko iki dabartinių laikų.

Pentinai. 1. IV—VI a. (Pašušvys, Kėdainių rj.). **2.** IX—XI a. (Aukštakiemis, Klaipėdos rj.). **3.** X—XI a. (Valdamai, Šiaulių rj.). **4.** XIV a. (Vilnius)

PENTÌŠKĖS — kaimas Kaišiadorių rj., Rumšiškių apyl., 9 km į r. nuo Rumšiškių. 36 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la (1952—53 pradinė, 1953—62 septynmetė). Kaime yra XVI—XVII a. senkapis, kasinėtas 1936.

PENTÌŠKIAI — kaimas Šakių rj., Griškabūdžio apyl., 12 km į p. r. nuo Šakių, prie kelio į Griškabūdį. 201 gyv. (1959). Pro kaimą teka Penta (Novos intakas).

PEOVIÃKŲ SĄMOKSLAS — Karinės lenkų organizacijos (Polska organizacja wojskowa, POW) 1919 rengtas Lietuvoje sąmokslas, turėjęs tikslą paimti valdžią Lietuvoje ir prijungti Lietuvą prie Lenkijos. POW pradėjo veikti Lietuvoje 1918 pab., ypač 1919 pavasarį ir vasarą. Lietuvos prijungimo tikslais J. Pilsudskis ir L. Vasilevskis, tuometinis Lenkijos užsienio reikalų ministras, tarėsi su Lietuvos dvarininkų lenkų atstovais. 1919.VIII.28—29 naktį POW turėjo įvykdyti perversmą ir, paėmusi valdžią, pasikviesti Lenkijos kariuomenę, tačiau sąmokslas buvo laiku susektas ir likviduotas.

PÈRAS Amosas [g. 1936.VII.8 Kaune] — inžinierius mechanikas, technikos mokslų kandidatas (1967). 1958 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, iki 1963 dirbo konstruktoriumi J. Greifenbergerio mašinų g-loje Kaune. Nuo 1965 Fizikinių-techninių energetikos problemų in-to inžinierius. Paskelbė moksl. straipsnių specialios aukštatemperatūrės keramikos stiprumo klausimais.

PÈRAS Jokūbas [g. 1900.V.4 Pašvitinyje (Pakruojo rj.)] — inžinierius architektas, architektūros kandidatas (1952). Mokėsi Šiaulių ir Penzos g-jose. 1927 baigęs

Kauno un-to technikos f-tą, dirbo architektu statybos ir projektavimo organizacijose. Nuo 1947 Kauno un-to, nuo 1951 Kauno Politechnikos in-to architektūros katedros dėstytojas (nuo 1960 docentas). Paskelbė mokslinių straipsnių apie sekcinių gyv. namų statybą. Pagal P. projektus pastatyta Valstybinės plano komisijos rūmai Vilniuje (1948), Pergalės krantinė (1949—53), daug gyv. namų ir kt. pastatų Kaune, „Elfos" f-kas Vilniuje (1950), rekonstruotos Sargėnų (Kaune) ir Daugėlių (netoli Kuršėnų) plytinės (1950), ir kt.

Ršt.: Daugiabutis gyvenamasis namas, V., 1958; Jaukus butas, V., 1964.

PERÃZIČIUS Vladimiras [1868 Vitebske — 1943.VIII.4 Kirove] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Mokėsi g-joje Charkove. Už dalyvavimą rev. judėjime 1889 iš jos pašalintas, apie metus kalintas ir ištremtas iš Rusijos. Mokėsi Vienos un-te. 1892—96 priklausė Austrijos ir Chorvatijos s-d. partijoms. 1896—1897 veikė Vilniuje, priklausė LSDP. Auklėjo s-d. jaunimą proletarinio internacionalizmo dvasia, su kitais rev. socialdemokratais kovojo už separatistinių teiginių pašalinimą iš LSDP programos. 1898 įstojo į RSDDP (1905—14 menševikas, 1914—17 menševikas internacionalistas). Už rev. veiklą 5 kartus suimtas ir apie 6 metus kalintas. Po Spalio revoliucijos dirbo profsąjunginį

darbą, vėliau buvo TSRS MA Istorijos in-to Leningrado sk. moksl. bendradarbis. Nuo 1924 Komunistų partijos narys. 1936 asmenybės kulto sąlygomis neteisėtai ištremtas į Kirovą. 1961 reabilituotas.

PERCÒVAS Michailas [g. 1919.V.26 Kazanėje] — dailininkas, Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1965). 1936—39 studijavo tapybą Odesos dailės m-loje. 1939—46 tarnavo Raudonojoje Armijoje. Nuo 1944 TSKP narys. 1948—49 Žemaičių teatro (Telšiuose), 1949—53 Šiaulių dramos teatro, nuo 1953 Akademinio dramos teatro dailininkas. Nuo 1956 dar ir Lietuvos TSR konservatorijos teatro meno katedros dėstytojas. Nuo 1947 dalyvauja dailės parodose. 1963, 1965 ir 1966 Vilniuje surengė individualines akvarelių parodas. Period. spaudoje paskelbė straipsnių teatro dailės, scenos technikos klausimais.

Apipavidalinti spektakliai: A. Ostrovskio „Augintinė" (1947), M. Gorkio „Miesčionys" (1951), J. Rainio „Pūsk, vėjeli" (1951), H. Ibseno „Nora" (1953), A. Čechovo „Dėdė Vania" (1954), M. Gorkio „Barbarai" (1955), L. Tolstojaus „Švietimo vaisiai" (1955), J. Būtėno ir A. Kernagio „Pamilau dangaus žydrumą" (1958, Lietuvos TSR Kultūros m-jos premija), E. de Filipo „Melo ilgos kojos" (1958), N. Pogodino „Trečioji patetinė" (1961), K. Simonovo „Ketvirtasis" (1962), V. Rimkevičiaus „Ratas" (1963), M. Mašadu „Svogūnėlių pagrobimas" (P. režisuota, 1963), E. Radzinskio „104 puslapiai apie meilę" (1964), F. Diurenmato „Damos vizitas" (1966), L. Zorino „Varšuvos melodija" (1967), S. Mrožeko „Tango" (1967), V. Majakovskio „Misterija Buf" (Kauno lėlių teatre, 1967), ir kt.

PÈRELŠTEINAS Hermanas [g. 1924.VI.7 Suvalkuose (Lenkija)] — choro dirigentas, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1965). 1954 baigė Jakutsko Ped. in-to biologijos ir chemijos f-tą, 1959 — Lietuvos TSR konservatoriją (choro dirigavimo specialybė). 1956—60 Lietuvos TSR konservatorijos koncertmeisteris, 1960—64 Vilniaus Ped. in-to dėstytojas, nuo 1964 Lietuvos TSR konservatorijos choro dirigavimo katedros dėstytojas. Nuo 1959 dar ir Respublikinių mkt. namų (Vilniuje) berniukų choro „Ąžuoliukas" vadovas. Su choru koncertavo Lietuvoje ir kitose TSRS respublikose. Paskelbė straipsnių vaikų muz. lavinimo klausimais. P. vadovaujamas „Ąžuoliukas" laimėjo pirmąsias vietas (vaikų chorų tarpe) I respublikiniame vyrų chorų sąskrydyje Vilniuje (1963), respublikinėje dainų šventėje (1965), Pabaltijo respublikų berniukų chorų sąskrydyje (1967).

PEREŠČIÀKAS Valerijonas [1917.V.14 Jekaterinburge (dab. Sverdlovskas) — 1943] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1932 Gudžiūnuose (Kėdainių rj.) įstojo į LKJS ir į Lietuvos Raudonosios pagalbos org-ją. Nuo 1933 Komunistų partijos narys. 1940—41 dirbo valst. saugumo organuose Kėdainiuose. 1942—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1943.X fronte sunkiai sužeistas, mirė nuo žaizdų.

PERÈTIS, Pertis, (Peretti, Perty) Petras [XVII—XVIII a.] — architektas, dailininkas. Kilęs iš Komo (Italija). Gyveno Lietuvoje. Prisidėjo prie *Pažaislio architektūrinio ansamblio* statybos. 1677—85 su Dž. Galiu dekoravo stiukais *Petro ir Povilo bažnyčios* ir kai kurių Vilniaus didikų rūmų interjerus. Manoma, kad P. su kitais dekoravęs Trinitorių (Vilniuje) ir Mykoliškių (BTSR) bažnyčias.

Lit.: **S. Samalavičius,** Nauji dokumentai apie XVII a. Lietuvoje dirbusius architektus ir skulptorius.—„Statyba, architektūra", 1963.XII; **A. Spelskis,** Vilniaus baroko perlas, V., 1964; **A. Spelskis,** Po baroko skliautais, V., 1967; **S. Samalavičius,** Apie baroko paminklą.—„Kultūros barai", 1967, Nr. 4.

PEREVOZNIKÁITĖ Pesė [g. 1909.XI.13 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Darbininkė. Kilusi iš tarnautojų. 1928 įstojo į Lietuvos Raudonosios pagalbos (LRP) org-ją. 1930—33 LRP Kauno miesto III parajonio k-to narė. 1931 dalyvavo Kauno miesto ligonių kasų tarybos rinkimų kampanijoje. 1933 įstojo į Komunistų partiją. 1933 per Gegužės Pirmosios demonstraciją suimta ir už kom. veiklą nuteista 6 metus kalėti. 1940—42 dirbo adm. ir kt. darbą Kaune ir Kuibiševo srityje. 1943—44 med. sesuo Molotove (dab. Permė), nuo 1944 Vilniuje.

„PERGALĖ" — **1.** Partizanų būrys, hitlerinės okupacijos metais veikęs Trakų apskrityje. Sudarytas 1944 pavasarį; įėjo į pirmosios Trakų partizanų Vytauto brigados sudėtį (ž. *Vytauto partizanų brigada*). Būrio vadas D. Semenichinas, komisaras P. Žukas, štabo viršininkas E. Gailis-Vašurenkinas. Bazavosi Inkleriškių girioje. Būryje buvo 92 kovotojai. Partizanai naikino priešo kar. ešelonus, ardė geležinkelio bėgius, telefono ir telegrafo linijas, susprogdino 2 automašinas su hitlerininkais (18 jų paėmė į nelaisvę), nukovė daugiau kaip 30 priešo kareivių, Dailydų kaime laimėjo kautynes, drauge su Raudonosios Armijos daliniais vadavo Vilnių.

Lit.: **T. Mončiunskas,** Rūdninkų girios partizanai, V., 1959.

2. Laivų mechanizmų gamykla Kaune. G-lą 1867 įkūrė pirklys D. Šereševskis dabartinėje „Kauno audinių" f-ko teritorijoje; vėliau g-la priklausė J. Glazeriui, o nuo XIX a. pab. iki 1940 ją valdė broliai Tilmansai. Iš pradžių ji gamino telegrafo vielą, telegrafo aparatų prietaisus ir dalis, vinis bei varžtus. 1898 pastatyti dideli g-los korpusai dab. teritorijoje, juose įrengtas geležies valcavimo skyrius ir pradėta gaminti apvali bei kvadratinė fasoninė geležis, viela, vinys; senuosiuose korpusuose buvo gaminami sraigtai ir varžtai. XX a. pr. g-la buvo viena didžiausių metalo dirbinių g-lų Rusijos imperijoje. 1913 joje dirbo 1600 darbininkų, pagaminta 3,6 mln. rb vertės produkcijos. Įmonė gaminius siuntė į Maskvą, Peterburgą, Varšuvą, Odesą ir kitus miestus. Nuo XIX a. pab. g-los darbininkai dalyvavo rev. judėjime. 1897 su g-los darbininkais ryšius palaikė F. Dzeržinskis, tuomet dirbęs rev. darbą Kaune. 1902 už dalyvavimą Gegužės Pirmosios demonstracijoje suimti keli g-los darbininkai. 1904 g-los darbininkų tarpe buvo platinami RSDDP atsišaukimai ir kiti s-d. leidiniai. G-los darbininkai itin aktyviai organizavo visuotinį Kauno darbininkų streiką 1905.I.11 bei polit. streiką 1905.XII ir dalyvavo juose. 1914.I.16—20 g-los darbininkai streikavo, palaikydami streikuojančius brolių Šmitų įmonės darbininkus. I pasaul. karo metu g-la buvo perduota Vyriausiajai artilerijos v-bai. Didelė dalis įrengimų ir mašinų buvo perkelta į Maskvą, į buvusią R. Šmito g-lą Presnioje, ir gamino įvairius metalo gaminius Rusijos kariuomenės reikalams. 1917 pr. į Maskvą perkeltoje g-loje dirbo 600 darbininkų, iš jų 500 kauniečių. Ši g-la vėliau išaugo į Maskvos metalo gaminių įmonę „Proletarskij trud". Įmonės dalis, likusi Kaune, gamino metalo dirbinius Vokietijos kariuomenei. Dalį šios įmonės įrengimų okupantai traukdamiesi išsivežė į Vokietiją. Buržuazijos valdymo metais g-la ankstesnio pajėgumo neatgavo; neturėdama užsienio rinkos, ji neaugo, o kartais dėl perprodukcijos dirbdavo nepilnu pajėgumu (4 dienas per savaitę). 1939 joje dirbo 260 darbininkų; buvo gaminamos vinys, viela, spyruoklės, sraigtai, varžtai, noragai, emaliuoti ir aliumininiai indai. 1941.I.15 g-la buvo nacionalizuota ir pavadinta „Pergale". 1941.VI pr. joje dirbo 800 darbininkų. Vok. faš. okupantai 1944 g-lą sunaikino. 1949 ji buvo atstatyta ir ėmė gaminti garo turbinas. 1966 reorganizuota į laivų mechanizmų g-lą. Pagr. produkcija — keičiamo žingsnio sraigtai žvejybos traleriams (per metus pagamina 70—80 sraigtų).

3. Konditerijos fabrikas Vilniuje. Ž. *Konditerijos pramonė.*

4. Spaustuvė Vilniuje. Ž. *Spaustuvės.*

5. Tarybinis mėnesinis literatūros, meno ir kritikos žurnalas, einąs nuo 1945 Vilniuje. Lietuvos TSR Rašytojų s-gos organas. 1945—49 leido Grožinės lit-ros leidykla, 1949—60 — „Tiesos" leidykla, 1960—66 — Laikraščių ir žurnalų leidykla, 1966—67 — Spaudos k-to laikraščių ir žurnalų leidimo grupė, nuo 1968 leidžia Laikraščių ir žurnalų susivienijimas „Periodika". 1945 redagavo P. Cvirka, 1946—1954 — J. Baltušis, 1954—58 — J. Šimkus, 1958—64 — V. Mozūriūnas. Nuo 1964 redaktorius A. Baltakis. Žurnalo pirmtakai buvo D. Tėvynės karo metais leistieji tuo pačiu pavadinimu leidiniai: 1942 Gegužės Pirmosios proga Gorkio srityje išleistas Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos laikraščio „Tėvynė šaukia" lit. priedas „P." (red. J. Pajaujis; 2 nr., 1942.V) ir almanachas „P." (red. K. Korsakas; kn. 1 — 1943 Maskvoje, kn. 2 — 1944 Kaune). 1945—

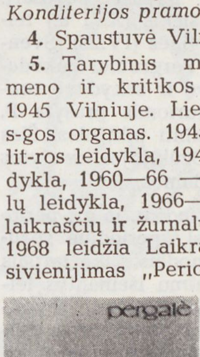

„Pergalė" 5. 1967 Nr. 1 viršelis

1947 žrn. „P." buvo leidžiamas kas du mėnesiai, nuo 1948 leidžiamas kas mėnuo. Žurnale spausdinami originalūs ir verstiniai grož. lit-ros kūriniai, lit-ros ir meno kritikos straipsniai, apybraižos, publicistiniai straipsniai, nuo 1958 — lit. apžvalga ir kronika. Žurnalas iliustruojamas vienspalvėmis ir spalvotomis iliustracijomis.

6. Tarybinis Vilkaviškio rj. laikraštis, einąs nuo 1945.II.8 triskart per savaitę. 1947.IX.7—1948.III.29 ėjo su priedu „Jaunasis literatas".

7. Tarybinis Zarasų rj. laikraštis, ėjęs 1945.III.9—1962.IV.26 triskart per savaitę lietuvių ir 1951.I.4—1962.V.26 rusų („Pobeda") kalbomis.

8. Tarybinis Skuodo rj. laikraštis, ėjęs 1951.III.27—1962.V.28 dukart per savaitę.

„PÉRGALĖS VĖLIAVA" — 1. Tarybinis Trakų rj. laikraštis, ėjęs 1950.XI.30—1962.IV.26 triskart per savaitę liet. kalba ir 1950.XII.1—1962.IV.26 lenkų kalba („Sztandar zwycięstwa").

2. Tarybinis Akmenės rj. laikraštis, ėjęs 1951.II.17—1962.IV.21 dukart per savaitę.

3. Tarybinis Jonavos rj. laikraštis, ėjęs 1951.III.2—1959.IX.27 dukart per savaitę.

4. Tarybinis Mažeikių rj. laikraštis, einąs nuo 1962.IV.26 triskart per savaitę.

PÉRGRUBIS, Pergrubius, Pergrubrius, Grubrius, — mitologinė būtybė, senovės lietuvių vaizdiniuose siejama su gamtos atgijimu, pumpurų skleidimusi. P. garbei skirta šventė buvusi pavasarį. J. Maleckis ir J. Lasickis (XVI a.) teigia ją buvus per jurgines (IV.23). Šventės metu žemdirbiai Pergrubiui aukodavę aukas, dainuodavę ir sakydavę oracijas — maldeles, kuriomis prašyta P. auginti javus ir naikinti piktžoles. Šias maldeles primena Dzūkijoje užrašytos kai kurios jurginių dainos.

PERIÒDIKA [lot. *periodica,* iš gr. *periodicos* — periodinis], **periodinė spauda,**— dažniausiai vienodais laiko tarpais ir tuo pačiu pavadinimu išeinantys leidiniai: laikraščiai (dienraščiai, savaitraščiai ir t. t.), žurnalai (savaitiniai, dvisavaitiniai, mėnesiniai), biuleteniai ir kt. Europoje P. pradėta leisti XVII a., formuojantis kapitalistiniams gamybiniams santykiams, kai prireikė greitesnės informacijos, ryšių. Period. leidinių pirmiausia atsirado Prancūzijoje („La gazette"— „Laikraštis", 1631), vėliau Vokietijoje („Leipziger Zeitung" — „Leipcigo laikraštis", 1660), Lenkijoje („Merkuriusz Polski" — „Lenkijos Merkurijus", 1661), Rusijoje („Vedomosti" — „Žinios", 1703) ir kt. šalyse.

Lietuvoje pirmieji laikraščiai pasirodė XVIII a. lenkų kalba. Vilniaus akademijos spaustuvės prižiūrėtojas jėzuitas P. Paprockis (1723—90) leido savaitraštį „Wiadomości uprzywiliowane" („Privilegijuotos žinios", 1760), informavusį apie svarbesniuosius užsienio įvykius. Vėliau ėjo laikraštis „Wiadomości literackie" („Literatūros žinios", 1760—63), informavęs apie vietos gyvenimo įvykius. Tas pats leidėjas leido polit. savaitraštį „Kuryer Litewski" („Lietuvos kurjeris", 1761—63). Jį sustabdžius, ėjo laikr. „Gazety Wileńskie" („Vilniaus laikraščiai", 1764—94), kurį redagavo jėzuitas A. Januškevičius (1710—66), o jam mirus, — akademijos prefektas K. Naruševičius (1710—1809). Uždarius jėzuitų ordiną (1773), privilegiją laikraščiams leisti gavo astronomas M. Počobutas (1728—1810), išplėtęs laikraščiuose vietos žinias. Po 1831 sukilimo „Kuryer Litewski" ėjo lenkų ir rusų kalbomis; nuo 1863 vietoj jo buvo leidžiamas laikraštis rusų kalba „Vilenskij vestnik" („Vilniaus žinynas"), ėjęs iki 1915 kaip Vilniaus generalgubernatūros organas. Minėtinas dar Vilniaus un-to leistas laikraštis „Dziennik Wileński" („Vilniaus dienraštis", 1805—06 ir 1815—30), domėjęsis liet. liaudies kultūra, tautosaka, ir „Athenaeum" (1841—51), paskelbęs Lietuvos istorijos straipsnių. Vilniuje XIX a. pirmojoje pusėje ir vėliau įv. pavadinimais buvo leidžiami laikraščiai, spausdinę straipsnius apie Lietuvą.

Liet. kalba pirmieji laikraščiai pasirodė R. Prūsijoje. 1823 Tilžėje pradėtas leisti laikr. „Nusidavimai dievo karalystėje", kurio teišėjo 2 numeriai. 1832 Karaliaučiuje pasirodė mėnesinis laikr. „Nusidavimai apie evangelijos prasiplatinimą tarp žydų ir pagonų", ėjęs iki 1914. Abu šie laikraščiai buvo religinio turinio, informavo apie protestantiškąsias misijas, skiepijo ištikimybę kaizeriui. Provokiškos tendencijos būdingos ir ten pat ėjusiam pasaulietinio turinio laikraščiui „Keleivis" (1849—80). Kurį laiką nuo jų skyrėsi „Lietuviška ceitunga" (1878—1939), iš pradžių spausdinusi ir ist. turinio straipsnių (J. Basanavičiaus, J. Šliupo ir kt.).

Lietuvoje XIX a. pirmojoje pusėje laikraščių leidimą mėgino organizuoti L. Ivinskis („Aitvarą"), M. Akelaitis bei M. Valančius („Pakeleivingą"), tačiau negavo caro valdžios sutikimo. 1864 pr. sukilėliai leido laikr. „Žinia apie lenkų vainą su maskoliais", kurio išėjo du numeriai (redagavo M. Akelaitis). Nuslopinus sukilimą, caro valdžia uždraudė liet. spaudą lot. spaudmenimis. Tuo laikotarpiu (1864—1904) liet. spauda buvo leidžiama užsienyje, daugiausia R. Prūsijoje. Liet. kalba vienur kitur buvo leidžiami neleg. laikraštėliai: Peterburge P. Vileišio iniciatyva — rankraštinis laikr. „Kalvis melagis" (1876), Maskvoje — liet. studentų hektografuotas laikr. „Aušra" (1880—81), Veiveriuose — mkt. seminarijos mokinių rankraštinis laikr. „Naudingos Veiverių seminarijos mokinių valandos" (1883) ir kt. Pirmas spausdintas, periodiškai ėjęs iš Lietuvai skirtas leidinys buvo žrn. „Aušra" (1883—86), leistas R. Prūsijoje (Tilžėje ir Ragainėje) ir platintas nelegaliai. „Aušra", kaip ir vėliau ten pat ėjusieji period. leidiniai „Varpas" (1889—1905), „Ūkininkas" (1890—1905) bei „Naujienos" (1901—03), atstovavo buržuazinei liberalinei krypčiai. Šiuos laikraščius leido ir redagavo pasauliečiai, juose atsispindėjo to meto liet. visuomenės gyvenimas, jos idėjinė diferenciacija. Tiek „Aušra", tiek „Varpas" propagavo lietuvių nac. judėjimo idėjas, prisidėjo prie grož. lit-ros vystymo. Katalikų dvasininkai pradėjo leisti klerikalinius laikraščius: „Šviesą" (1887—90), „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgą" (1890—1896), „Tėvynės sargą" (1896—1904), „Kryžių" (1903—04) ir kt. Tuo pat laikotarpiu pagausėjo ir pasaulietinių laikraščių, skirtų R. Prūsijai. Ėjo „Nemuno sargas" (1884—87), „Garsas" (1886—87), „Saulėteka" (1900—02), satyrinis laikr. „Tetutė" (1891—93). Vystantis darbininkų judėjimui, pasirodė pirmieji socialistiniai liet. laikraščiai, kurie t. p. buvo spausdinami užsienyje (daugiausia R. Prūsijoje): „Lietuvos darbininkas" (1896—99), „Aidas Lietuvos darbininkų gyvenimo" (1899), „Darbininkų balsas" (1901—06), „Draugas" (1904—05), „Darbininkas" (1905—06). Be R. Prūsijos, periodinė liet. spauda ėjo taip pat JAV, kur susitelkė nemaža liet. išeivių. Ilgą laiką laikraščius ten leido daugiausia atskiri asmenys. M. Tvarauskas leido laikraščius „Gazieta lietuviška" (1879) ir „Unija" (1884—85). J. Šliupas leido savaitraštį „Lietuviškasis balsas" (1885—1889). Šis laikraštis smerkė šlėktiškas tendencijas ir klerikalizmą, caro valdžios vykdomą nac. priespaudą Lietuvoje. Tuo metu J. Paukštys pradėjo leisti savaitraštį „Vienybė lietuvninkų" (1886—1919), kuris iki 1890 laikėsi klerikalinės, o vėliau, redaguojamas J. Andziulaičio, P. Mikolainio ir kt.,— liberalinės krypties. Iš klerikalinės krypties laikraščių dar minėtini: D. Bačkausko leista „Saulė" (1888—1959), skirta žemo kultūrinio lygio skaitytojams, „Garsas Amerikos lietuvių" (1894—99), „Katalikas" (1899—1916). 1892—93 J. Šliupas leido ateistinį žrn. „Apšvieta", kuris buvo spausdinamas R. Prūsijoje ir platinamas Amerikoje. Liberalinės krypties laikėsi laikraščiai: A. Olšausko leidžiama „Lietuva" (1892—1920), Susivienijimo lietuvių Amerikoje organas „Tėvynė" (nuo 1896), „Kardas" (1896—98), „Nauja gadynė" (1894—96), „Nauja draugija" (1898—99), V. Šlekio leidžiama „Darbininkų viltis" (1903—18).

Rev. judėjimo pakilimas Rusijoje, Lietuvos darbo žmonių kova privertė caro valdžią 1904 panaikinti liet. spaudos draudimą. Tais pačiais metais Peterburge pradėjo legaliai eiti savaitraštis „Lietuvių laikraštis" (1904—05), Vilniuje — dienraštis „Vilniaus žinios" (1904—09). Abu šie laikraščiai buvo burž. krypties, pasišovę rūpintis „visų lietuvių" reikalais. R. Prūsijoje spausdintieji klerikaliniai laikraščiai tuo metu nustojo ėję. S-d. laikraščiai „Darbininkų balsas", „Draugas" bei „Darbininkas" ir liberaliniai laikraščiai „Varpas" bei „Ūkininkas" tebėjo užsienyje ir, nevaržomi cenzūros, ragino kovoti prieš carinę prie-

LIETUVOS PAUKŠČIAI I

1. Tetervinas. **2.** Bukutis. **3.** Karvelis keršulis. **4.** Didžioji zylė. **5.** Kėkštas. **6.** Gaidukas. **7.** Pilkoji pečialinda. **8.** Kukutis. **9.** Dagilis. **10.** Rudgalvis kiras. **11.** Paprastasis kikilis. **12.** Baltasis gandras. **13.** Didysis margasis genys. **14.** Varnėnas. **15.** Blezdinga. **16.** Volungė. **17.** Žalvarnis. **18.** Ausytasis kragas. **19.** Didžioji antis. **20.** Nendrinė vištelė

LIETUVOS PAUKŠČIAI II

1. Mažasis apuokas. **2.** Lakštingala. **3.** Dirvinis vieversys. **4.** Strazdas giesmininkas. **5.** Paukštvanagis. **6.** Naminis žvirblis. **7.** Pilkoji gervė. **8.** Gegutė. **9.** Pempė. **10.** Čiurlys. **11.** Perkūno oželis. **12.** Slanka. **13.** Laukys. **14.** Baltoji kielė. **15.** Šarka. **16.** Vakarinis suopis. **17.** Didysis baublys. **18.** Pilkoji varna. **19.** Gulbė nebylė. **20.** Pilkoji žąsis. **21.** Kurapka

spaudą. 1905 pab. vietoj tilžiškio „Ūkininko" Vilniuje pradėtas leisti savaitraštis „Lietuvos ūkininkas" (1905—15). Sustojus „Vilniaus žinioms", dukart per savaitę buvo leidžiamas liberalinis laikr. „Lietuvos žinios" (1909—15). Prie šios krypties priskirtinas ir L. Jakavičiaus Rygoje leistas savaitraštis „Rygos naujienos" (1909—15). Klerikalinės krypties spauda tuo laikotarpiu koncentravosi daugiausia Kaune. Čia ėjo savaitraštis „Nedėldienio skaitymas" (1905—07), kurį pakeitė „Vienybė", ėjusi iki 1915. A. Dambrauskas (Adomas Jakštas) leido žrn. „Draugija" (1907—15), satyrinį laikr. „Garnys" (1910—14), jaunimui skirtus laikraščius „Pavasaris" (1912—1915) ir „Ateitis" (1911—16). Kaune ėjo moterims skirtas laikr. „Lietuvaitė" (1910—13), Vilniuje klerikalai leido triskart per savaitę ėjusį laikraštį „Viltis" (1907—15) ir savaitraštį „Aušra" (1911—1915). Burž. nacionalistai, būsimieji tautininkai, nesutardami su klerikalais dėl „Vilties" krypties, ėmė leisti žrn. „Vairas" (1914—15). Seinuose buvo leidžiamas klerikalinis savaitraštis „Šaltinis" (1906—14), žrn. „Vadovas" (1908—14). Rygoje ėjo savaitraštis „Rygos garsas" (1909—15). Vilniuje buvo leidžiamas pirmas literatūros žurnalas „Vaivorykštė" (1913—14).

Klerikalinė spauda, kovojusi prieš materializmą ir socializmą, caro valdžios atžvilgiu buvo lojali ir su adm. kliūtimis nesusidurdavo. Cenzūrai kai kada užkliūdavo aštresni straipsniai liberalinėje spaudoje. Nuo cenzūros ir adm. persekiojimų ypač kentėjo s-d. spauda. Sustabdžius užsienyje ėjusį „Darbininkų balsą" ir kt. laikraščius, Vilniuje buvo leidžiamas pirmas legalus s-d. laikraštis „Naujoji gadynė" (1906), kurį iš pradžių redagavo S. Matulaitis, nuo Nr. 6 — V. Kapsukas. Caro valdžios persekiojamas (11 nr. buvo konfiskuota), jis ilgiau išsilaikyti nepajėgė. Kurį laiką ėjo s-d. laikraščiai „Skardas" (1907) ir „Žarija" (1907—08). V. Kapsuką suėmus, Z. Angarietis 1908—09 Marijampolėje leido nelegalų LSDP laikraštį „Darbininkų žodis". Suėmus ir Z. Angarietį, s-d. period. spauda nustojo ėjusi. Po kiek laiko pradėtas leisti oportunistinės krypties žrn. „Visuomenė" (1910—11). Naujo revoliucinio darbininkų judėjimo pakilimo metu Rygoje buvo leidžiamas revoliucinis socialdemokratinis laikr. „Vilnis" (1913—14), artimas bolševikinei krypčiai.

Be seniau pradėtų leisti daugiausia religinio pobūdžio period. leidinių, R. Prūsijoje šiuo laikotarpiu pasirodė pasaulietinio turinio buržuaziniai laikraščiai „Apžvalga" (1911—14) ir „Birutė" (1915—20), informavę apie to krašto liet. gyvenimą.

Liberalinėje JAV lietuvių spaudoje žymesnių pakitimų neįvyko. Tebėjo daugumas laikraščių senais pavadinimais. Įsisteigė du nauji laikraščiai: „Jaunoji Lietuva" (1914—15) ir „Ateitis" (1914—18), kuriuose dažnai buvo gvildenami Lietuvą liečiantys klausimai. Klerikalinė period. spauda, priešiška 1905—07 rev. judėjimui, nusilpo, bet vėliau atsigavo. Pradėjo eiti klerikaliniai laikraščiai „Draugas" (1909—16 savaitraštis, vėliau dienraštis) bei „Darbininkas" (nuo 1915) ir nacionalistinis savaitraštis „Dirva" (nuo 1916).

Reakcijos persekiojami, daug aktyvių 1905—07 revoliucijos dalyvių emigravo į JAV ir ten sustiprino darbininkų organizacijas bei spaudą. Po 1905 JAV pasirodė nemaža naujų socialistinių period. leidinių: laikr. „Kova" (1905—17), laikr. „Keleivis" (nuo 1905; socialistiniu tapo 1908), „Laisvoji mintis" (1910—15), „Pirmyn" (1908—09 ir 1913), „Laisvė" (nuo 1911), žrn. „Naujoji gadynė" (1916—17) ir kt. Į JAV imigravus daugiau inteligentų, patyrusių spaudos darbuotojų, pakilo šios spaudos lygis.

Lietuviška period. spauda buvo leidžiama taip pat D. Britanijoje. Škotijoje 1905 ėjo soc. turinio laikr. „Laikas", kuris 1906 atiteko klerikalams ir žlugo. Ilgiau išsilaikė soc. laikr. „Rankpelnis" (1907—23), kurį iki 1920 leido D. Britanijos Lietuvių socialistų s-ga, vėliau — D. Britanijos Lietuvių komunistų s-ga. I pasaul. karo metu atvykęs į Škotiją, V. Kapsukas redagavo „Rankpelnį", „Socialdemokratą", o persikėlęs į JAV,— „Kovą" bei „Naująją gadynę". V. Kapsukas suteikė šiems laikraščiams revoliucinę proletarinę kryptį, per juos skleidė marksizmo-leninizmo idėjas.

I pasaul. karo metu daugeliui Lietuvos gyventojų, ypač inteligentų, pasitraukus į Rusiją, ten buvo leidžiami ir liet. laikraščiai. Petrograde ėjo liaudininkų (po 1917 Vasario revoliucijos — eserų) laikr. „Naujoji Lietuva" (1915—18), klerikalų „Vadas" (1916—17), vad. pažangiečių — būsimųjų tautininkų „Lietuvių balsas" (1916—18), Voroneže — klerikalinis moksleivių laikr. „Ateities spinduliai" (1916), liberalinis moksleivių žrn. „Aušrinė" (1917). Lietuvoje leisti laikraščius kaizeriniai okupantai draudė. Jie patys leido laikr. „Dabartis" (1915—1918), propagavusį vok. imperializmo ideologiją. 1917 Vilniuje pradėjo eiti burž. nacionalistų laikr. „Lietuvos aidas" ir deš. socialdemokratų savaitraštis „Darbo balsas".

Rusijoje nuvertus carizmą, Rygoje vėl buvo atgaivintas laikr. „Vilnis", o Petrograde 1917.III.30 (IV.12) pradėjo eiti kom. savaitraštis „Tiesa", kuris 1918 buvo perkeltas į Maskvą, o 1919 — į Vilnių. Voroneže 1918 pradėtas leisti savaitraštis „Komunistas", Maskvoje buvo leidžiamas laikr. „Socialdemokratas" (1917—18), Petrograde pasirodė karių laikr. „Kareivis socialistas" (1918). Omske ėjo „Tiesa", paskui virtusi „Komunistų tiesa" (1920), Odesoje — „Lietuvos komunistas" (1919). Lietuvoje prasidėjus proletarinei revoliucijai ir įsikūrus Tarybų valdžiai, 1918—19 Vilniuje ėjo laikr. „Komunistas", t. p. buvo leidžiami period. leidiniai rusų, lenkų ir žydų kalbomis. Švietimo liaudies komisariatas 1919 leido žrn. „Švietimo reikalai", Ž. ū. liaudies komisariatas — žrn. „Liaudies ūkis". Rygoje tuo metu ėjo kom. laikraštis „Darbininkų kova". Įsigalėjus burž. valdžiai, kom. spauda perėjo į pogrindį. Raudonajai Armijai 1920 išvadavus Vilnių, čia buvo leidžiamas laikr. „Komunistas" ir kt. kom. leidiniai.

Buržuazijos valdymo metais period. spaudą leido daugiausia atskiros partijos, ideologinės grupės, organizacijos bei žinybos. Visą buržuazijos valdymo laikotarpį (išskyrus keletą mėnesių 1926) veikė karo cenzūra. 1919—1928 buvo leidžiamas burž. valdžios oficiozas dienraštis „Lietuva". Gausiausia buvo klerikalinė period. spauda. Kaune ėjo klerikaliniai dienraščiai „Laisvė" (1919—23), vėliau „Rytas" (1923—36), „XX amžius" (1936—40), savaitraščiai „Ūkininkas" (1918—40), „Darbininkas" (1919—40), „Mūsų laikraštis" (1928—1940), „Žvaigždė" (1920—40), „Sargyba" (1922—39), žrn. „Misijos" (1930—1940) ir kt. Buvo atgaivinti iki I pasaul. karo ėję klerikaliniai laikraščiai „Vienybė" (1920—33) ir „Tėvynės sargas" (1920—26). Jaunimui, moksleiviams, moterims, vaikams buvo skirti klerikaliniai žurnalai: „Ateitis" (1919—1940), „Pavasaris" (1919—40), „Moteris" (1920—40), „Naujoji vaidilutė" (1921—1940), „Žvaigždutė" (1922—40), „Ateities spinduliai" (1929—40). Ėjo klerikaliniai žurnalai: „Židinys" (1925—40), „Jaunimo vadas" (1926—40), „Naujoji romuva" (1931—40), kunigams skirtas „Tiesos kelias" (1925—40), mokytojams skirta „Lietuvos mokykla" (1918—40). Periferijoje buvo leidžiami klerikaliniai laikraščiai: Marijampolėje — „Šaltinis" (1926—40), Telšiuose — „Žemaičių prietelius" (1926—40), Panevėžyje — „Panevėžio balsas" (1925—35), „Panevėžio garsas" (1935—40). Petrašiūnuose (prie Kauno) ėjo klerikalinis žrn. „Liurdas" (1936—40). Protestantai leido laikraščius „Sėjėjas" (1924—40), „Mūsų žodis" (1922—37) ir kt. Klerikalinė period. spauda propagavo rel. pasaulėžiūrą, burž. nacionalizmą, kovojo prieš materializmą ir socializmą.

Iki 1926 ėjo tautininkų laikraščiai „Tauta" (1919—20), „Krašto balsas" (1922—23), „Lietuvis" (1924—28), žrn. „Tautos vairas" (1924). Po 1926 faš. perversmo tautininkų spauda pagausėjo. Savaitraštis „Lietuvis" paverstas dienraščiu, įsteigtas laikr. „Tautininkų balsas" (1927—29). Vietoj dienraščių „Lietuva" ir „Lietuvis" tautininkai netrukus ėmė leisti oficiozą dienraštį „Lietuvos aidas" (1928—40). Be to, tautininkai leido dienraščius „Akis" (Kaune, 1931—32) ir „Vakarai" (Klaipėdoje, 1936—38), teorinio pobūdžio žurnalą „Vairas" (1929—40), jaunalietuvių žrn. „Jaunoji karta" (1928—40), žurnalus moksleiviams „Jaunoji Lietuva" (1928—30), „Šviesos keliai" (1930—36), „Mokslo dienos" (1937—40), skautų žrn. „Skautų aidas" (1932—40), studentų žrn. „Akademikas" (1933—40), mokytojų žrn. „Tautos mokykla" (1933—40), laikraščius valstiečiams „Mūsų rytojus" (1927—

1936), „Ūkininko patarėjas" (1926—40), laikraštį darbininkams „Darbas" (1936—1940). 1928—35 tautininkai ėmė leisti laikraščius periferijoje: Šiauliuose — „Šiaurės Lietuvą", Telšiuose — „Žemaičių balsą", Raseiniuose — „Mūsų žodį", Marijampolėje — „Suvalkietį", „Suvalkų kraštą", Biržuose — „Biržų žinias", Panevėžyje ir Šiauliuose „Mūsų kraštą" (1935—38 leistas Kaune). Be šios spaudos, ėjo dar kraštutinių nacionalistų, vad. voldemarininkų, laikraščiai. Liaudininkų ir socialdemokratų valdymo laikotarpiu pradėjo eiti faš. laikraštis „Tautos valia" (1926—27). Voldemarininkai leido laikraščius: Kaune — „Tautos kelią" (1928—30), Klaipėdoje —„Žygį" (1938) ir, pasitelkę krikščionis demokratus bei liaudininkus, — „Bendrą žygį" (1939). Tautininkiškos krypties buvo t. p. leidiniai: „Tėvų žemė" (1932—1934), „Verslas" (1932—40), „Mūsų Vilnius" (1928—38). Tautininkų spauda propagavo fašizmą, gynė reakc. režimą, kovojo prieš rev. judėjimą. Šaulių s-ga leido žrn. „Trimitas" (1920—40), kariuomenei buvo leidžiamas savaitraštis „Karys" (1919—40) bei žrn. „Kardas" (1925—40).

Prie liberalinės spaudos priskirtini valstiečių liaudininkų, jaunimiečių, laisvamanių org-jos ir santariečių bei ūkininkų partijų period. leidiniai. Kaune buvo leidžiami liberaliniai laikraščiai „Saulėtekis" (1919), „Darbas" (1919—20), „Lietuvos ūkininkas" (1920—40), dienraštis „Lietuvos žinios" (1922—40), žurnalai „Varpas" (1918—21; 1930—32; 1940), „Liaudies varpas" (1933—34), dienraštis „ABC" (1931—34), jaunimo bei moksleivių žurnalai „Jaunimas" (1921—36), „Jaunųjų pasaulis" (1930—1934), „Moksleivių varpai" (nuo 1925 leistas neperiodiškai, 1939—40 mėnesinis), „Moksleivis" (1935—36). Liberalinės krypties laikėsi laikr. „Santara" (1920), Lietuvos Ūkininkų partijos savaitraštis „Ūkininko balsas" (1925—28). Periferijoje ėjo liberaliniai laikraščiai: Šiauliuose —„Šiaulių naujienos" (1923—1927), Marijampolėje — „Šešupės bangos" (1925—28), Telšiuose —„Žemaitis" (1925—33). Lietuvos Mokytojų profs-ga leido žrn. „Mokykla ir gyvenimas" (1920—41). Ped. d-ja „Naujoji mokykla" leido žrn. „Mokykla ir visuomenė" (1933—37), kurį valdžia uždarė. Ilgesnį laiką ėjo pažangus mokslo ir lit-ros žrn. „Kultūra" (1923—41). Plečiantis laisvamanybės sąjūdžiui, buvo leidžiami ateistiniai laikraščiai „Laisvamanis" (1933) ir „Laisvoji mintis" (1933—41), žurnalai „Vaga" (1931) ir „Pasaulėžiūra" (1934—35).

Socialdemokratai Kaune leido savaitraštį „Socialdemokratas" (1919—33), savaitraščius „Darbo balsas" (1929), „Mūsų kelias" (1933—34), žurnalus „Darbo visuomenė" (1935—36), „Naujoji gadynė" (1926—27), „Mintis" (1939—40). Be to, jaunimui buvo skirtas žrn. „Žiežirba" (1923—26). Šiauliuose ėjo dvisavaitinis profsąjunginis laikr. „Darbininkų balsas" (1924—26), vėliau perkeltas į Rygą (1930—31). Po 1926 faš. perversmo, nepavykus prieš tautininkus rengtiems pučams, kai kurie s-d. veikėjai pabėgo į užsienį ir ten leido s-d. laikraščius: Rygoje —„Darbo frontą" (1933), Vilniuje — „Pirmyn" (1927—30), Berlyne ir Paryžiuje —„Kovą" (1930—35). Šie laikraščiai Lietuvoje buvo platinami nelegaliai. S-d. period. spauda kovojo prieš klerikalizmą ir fašizmą, bet laikėsi antikomunizmo politikos ir tokiu būdu ardė klasinės darbininkų kovos vienybę.

Eserai leido laikraščius: Vilniuje — „Kovos vėliavą" (1919), Kaune — „Naująjį rytojų" (1920), „Socialistą" (1923), „Kovos kelią" (1926), Raseiniuose — „Rytojų" (1919), Marijampolėje —„Žemę ir laisvę" (1920), Tauragėje — „Žemaičių balsą" (1924—26). Ilgiausiai buvo leidžiamas eserų įtakoje buvęs moksleivių žrn. „Aušrinė" (1919—26; 1931—1933).

Kaune buvo leidžiama t. p. informacinė ir bulvarinė spauda: savaitraščiai „Sekmadienis" (1928—40), „Diena" (1929—37), „Lapas" (1932—34), dienraščiai „10 centų" (1932—40), „Vakarinės naujos žinios" (1932). Panašaus pobūdžio buvo Šiauliuose ėjęs savaitraštis „Mūsų momentas" (1928—40) ir kt.

Atskirų mokslo, kultūros sričių bei profesinę period. spaudą leido įv. d-jos ir įstaigos. Iš jų minėtini žurnalai: „Medicina" (1920—40), „Mūsų žinynas" (1921—39), „Teisė" (1922—40), „Technika" (1924—37), „Policija" (1924—40), „Žemės ūkis" (1925—40), „Bibliografijos žinios" (1928—44), „Tautos ūkis" (1930—1940), „Gimtoji kalba" (1933—41), „Gimtasai kraštas" (1934—43), „Gamta" (1936—40), „Pasaulio lietuvis" (1937—1940) ir kt.

Sportiniai period. leidiniai dažniausiai ėjo trumpą laiką. Periodiškiau buvo leidžiami laikraščiai „Lietuvos sportas" (1922), „Sportas" (1923—28), žurnalai „Jėga ir grožis" (1923—28), „Fiziškas auklėjimas" (1931—40), „Kūno kultūra ir sveikata" (1933—34).

Lit-ros ir meno period. spauda buvo leidžiama daugiausia priv. iniciatyva. Švietimo m-ja leido lit-ros žrn. „Skaitymai" (1920—23). Periodiškai ėjo estetinės krypties lit-ros žurnalai „Gairės" (1923—24), „Baras" (1925), „Pradai ir žygiai" (1926—27), meno kritikos žrn. „Meno kultūra" (1928—30), „Piūvis" (1929—31), „Gaisai" (1930—31), „Skynimai" (1933). Neperiodiškai ėjo futuristinis žrn. „Keturi vėjai" (1924—28). Pažangų antifašistinį lit-ros žrn. „Trečias frontas" (1930—31) faš. valdžia uždarė. Ilgesnį laiką ištvėrė lit-ros laikr. „Literatūros naujienos" (1934—38), žrn. „Dienovidis" (1938—40). Išėjo 2 nr. pažangaus lit-ros žrn. „Literatūra" (1936), kurį faš. valdžia taip pat uždarė. Nepatvari buvo ir teatro bei muzikos spauda. Iš vaikų žurnalų minėtini klerikalinės krypties „Žvaigždutė" (1922—40), liberalinės krypties „Žiburėlis" (1928—1940) ir „Vyturys" (1935—40). Svarbesnieji satyros ir jumoro period. leidiniai: žurnalai „Garnys" (1924—29), „Vėpla" (1924—29) ir „Aitvaras" (1927—28), laikr. „Kuntaplis" (1932—40) ir kt. Neperiodiškai ėjo „Spaktyva" (1925—30).

Be to, buvo leidžiama įvairių krypčių period. spauda lenkų, rusų, žydų, vokiečių ir kt. kalbomis.

Oficialiais duomenimis, 1936 Lietuvoje didžiausiais tiražais ėjo laikraščiai: „Ūkininko patarėjas" (64 000), „Mūsų laikraštis" (40 000), „Lietuvos aido" rytinė ir popietinė laidos (25 400), „Lietuvos ūkininkas" (19 000), „Mūsų rytojus" (18 000), „Lietuvos žinios" (5600). Daugumos žurnalų vienkartinis tiražas neviršijo 2000 egz. Bendras vienkartinis period. spaudos tiražas Lietuvoje 1937 buvo apie 830 000 egzempliorių.

Vilniaus krašte lietuvių period. spaudą persekiojo Lenkijos okup. valdžia. Čia buvo įv. pavadinimais leidžiama nemaža vienkartinių leidinių. Ėjo daugiausia klerikalinės bei buržuazinės krypties period. spauda: laikraščiai „Vilniaus garsas" (1920—22), „Lietuvos kelias" (1923—25), „Vilniaus varpas" (1927—1931), „Vilniaus rytojus" (1928—37), žrn. „Jaunimo draugas" (1926—37). Buvo leidžiami ir liberaliniai period. leidiniai: laikr. „Vilniaus aidas" (1924—28), žrn. „Vilniaus šviesa" (1928), laikr. „Vilniaus žodis" (1929—40). Vilniaus krašte buvo leidžiami pogr. kom. laikraščiai „Barikada" (1932—37) ir „Bedievis" (1934).

Latvijoje ėjo daugiausia klerikalinės krypties liet. laikraščiai: „Latvijos lietuvis" (1930), „Lietuvių balsas" (1931), „Lietuvis" (1933).

JAV 1918—40 dauguma laikraščių ėjo senais pavadinimais, tik „Vienybė lietuvninkų" 1920 virto „Vienybe". Pradėjo eiti klerikaliniai žurnalai „Vytis" (1918—37), „Amerika" (1933—51), „Studentų žodis" (1932), liberaliniai žurnalai „Margutis" (1928—65), „Muzikos žinios" (nuo 1935), pažangus žrn. „Šviesa" (nuo 1934). Kanadoje ėjo pažangus laikr. „Darbininkų žodis" (1932—36), vėliau pavadintas „Liaudies balsu".

Nemaža liet. laikraščių 1918—40 buvo leidžiama P. Amerikos šalyse, ypač po 1926 faš. perversmo, pagausėjus lietuvių emigracijai į tas šalis. Argentinoje buvo leidžiami pažangūs laikraščiai „Proletaras" (1920), „Rytojus" (1927—1930 ir 1932—37). Argentinos Komunistų partijos Lietuvių grupė leido dvisavaitinį pogr. laikraštį „Tiesos žodis" (1930—31), ėjo žrn. „Dabartis" (1934—1937), laikraščiai „Momentas" (1936—1943), „Vienybė" (1945—49), „Tėvynė" (1949—60), „Vaga" (nuo 1961). Be to, Argentinoje buvo leidžiami įv. krypčių burž. laikraščiai: „Argentinos lietuvių balsas" (nuo 1927), „Argentinos žinios" (1931—35), „Argentinos aidas" (1935), „Pietų Amerikos žinios" (1931—40), „Išvien" (1936—38), „Švyturys" (nuo 1929). Brazilijoje buvo leidžiami pažangūs laikraščiai „Garsas" (1928—30), „Darbininkų žodis" (1931), „Mūsų žodis" (1933—38), „Darbas" (1934), žrn. „Rytas" (1936—41). Įsigalėjus reakcijai, pažangioji spauda Brazilijoje buvo uždary-

ta. Buvo leidžiami pogr. laikraščiai „Tiesa" (1942—43) ir „Taikos balsas" (1950). Brazilijoje t. p. ėjo burž. laikraščiai: „Brazilijos lietuvis" (1927), „Pietų Amerikos lietuvis" (1928—29), „Lietuvis Brazilijoje" (1928), „Šviesa" (1931) ir kiti. Urugvajuje buvo leidžiamas pažangus laikr. „Proletaras" (1931), „Naujoji banga" (1931—39), „Raudonoji vėliava" (1933—35), nuo 1935 eina laikr. „Darbas". Be jų, ėjo dar burž. laikraščiai „Išvakarės" (1934) ir „Vaidintojas" (1935).

Buržuazijos valdymo metais Lietuvoje išleista apie 300 komunistinių period. leidinių. Dauguma jų ėjo nelegaliai. Legalūs leidiniai dažniausiai buvo vienkartiniai arba trumpalaikiai: „Darbininkų gyvenimas" (1919—20), „Mūsų žodis" (1920), „Naujas darbininkų gyvenimas" (1920), „Darbininkų žodis" (1920—1921), „Darbininkų atstovas" (1921—22; 1926), „Vilnis" (1921; 1926), „Banga" (1921), „Žarija" (1922), „Naujoji gadynė" (1922—23), „Spindulys" (1924; 1926), „Kaimo žodis" (1924; 1926), „Valstiečių žodis" (1925), „Skardas" (1926), „Mūsų skardas" (1926), „Žaibas" (1931).

LKP organas „Tiesa" visą šį laikotarpį ėjo nelegaliai. 1919—20 ji buvo spausdinama Raseiniuose, 1920—40 Kaune ir protarpiais užsienyje. „Komunistas" 1920—28 buvo leidžiamas Smolenske, 1928—32 Tilžėje. Žrn. „Balsas" (1928—1933) buvo leidžiamas Tilžėje, Karaliaučiuje, Berlyne. Be jų, Kaune nelegaliai ėjo kom. laikraščiai „Kareivių tiesa" (1920—36), „Propagandistas" (1937—39), „Partijos darbas" (Berlyne 1931—33, Kaune 1936—38). Kauno rj. k-tas leido „Revoliucinį darbininką" (1932—37), „Bedarbių balsą" (1935), Mažeikių rj. k-tas — „Žemaitijos tiesą" (1934—40), Panevėžio rj. k-tas — „Kibirkštį" (1928—29), „Žariją" (1928). Tarybų Sąjungoje buvo leidžiami kom. žurnalai: Maskvoje — „Komunaras" (1921—23), „Kolektyvas" (1922—31), „Priekalas" (1931—38), Smolenske — „Kibirkštis" (1924—26). Charkove ėjo laikr. „Darbininkų balsas" (1920—22), Minske — „Raudonasis artojas" (1927—37). LKJS leido pogr. laikraščius: „Darbininkų jaunimą" (1923—28 ir 1931—34), „Naujoką" (1926—29), „Mūsų vėliavą" (1927—1931), „Komjaunuolį" (1931—33), „Jaunąjį darbininką" (1932—35), „Darbininkų ir valstiečių jaunimą" (1934—40) ir kt. Kom. laikraščiai ėjo taip pat žydų, rusų, lenkų kalbomis. Rev. menininkų grupė Kaune leido pogrindinį satyrinį žrn. „Šluota" (1934—36), rev. inteligentų būrelis — laikr. „Revoliuciniu keliu" (1935), žrn. „Kova" (1935—36), Kauno un-to studentų komunistų biuras — revoliucinės studentijos laikraštį „Aurora" (1932—34).

Svarbią vietą antifaš. spaudoje užėmė Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos leidiniai: „Raudonoji pagelba" (1927—1938), „Į pagalbą" (1937—40). Polit. kaliniai leido rankraštinius kom. žurnalus: Kauno sunkiųjų darbų kalėjime — „Kovotoją" (1931—40), lit. žrn. „Mūsų jėgos" (1938); Šiaulių kalėjime — „Kolektyvistą" (1931—40), IX forte — „Politkalinį" (1937—38), Raseinių kalėjime — „Jaunųjų kolektyvistų balsą" (1933).

LKP rajonų k-tai, Liaudies fronto k-tas ir Bendro darbininkų fronto k-tas leido pogrindinius laikraščius ir vienkartinius leidinius: Liaudies fronto k-tas — „Liaudies frontą" (1936—37), LKP Prienų parajonio k-tas — „Revoliucinį liaudies frontą" (1936), LKP Klaipėdos krašto k-tas — „Bendrą frontą" (1935). LKP CK leido laikr. „Šalin fašizmas!" (1927—28), Liaudies frontas — laikraščius „Antifašistas" (1936—37), „Už liaudies teises" (1939—40).

Atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią, burž. laikraščiai ir žurnalai nustojo ėję. 1940.VI.18—25 Kaune kaip darbo žmonių laikraštį LKP CK leido dienraštį „Liaudies balsas", o 1940.VI.26 pradėjo legaliai eiti LKP CK organas dienraštis „Tiesa". Vilniuje tebėjo „Vilniaus balsas" (1940—41). Kaune buvo leidžiamas profs-gų organizacinio Centro Biuro organas „Darbininkų žodis" (1940—41), „Komjaunimo tiesa" (1940—41), dienraštis „Darbo Lietuva" (1940.VII—IX), „Tarybų Lietuva" (1940.X—1941.VI), „Valstiečių laikraštis" (1940—41), „Raudonasis sportas" (1940—41), „Raudonarmietis" (1940.IX—1941.VI). 1941 pradėjo eiti 4 periferiniai laikraščiai: Panevėžyje — „Panevėžio tiesa", Šiauliuose — „Raudonoji vėliava", Telšiuose — „Tarybų Žemaitija", Marijampolėje — „Naujasis kelias". Buvo leidžiami nauji žurnalai: „Raštai" (1940—41), „Komunalinis ūkis" (1940), „Šeima" (1940—41), „Liaudies sveikata" (1940—41), „Liaudies sparnai" (1940—41), „Ryšininkų gyvenimas" (1940—41), „Genys" (1940—1941), „Pionierius" (1940—41), satyros žrn. „Šluota" (1940—41), „Liaudies ūkis" (1941), „Motinos ir vaiko apsauga" (1941), „Komunistas" (1941). Toliau ėjo „Kultūra", „Gimtoji kalba", „Bibliografijos žinios".

Tarybų Lietuvą okupavus hitlerininkams, taryb. spauda buvo uždrausta. Burž. nacionalistų leidžiama spauda propagavo faš. ideologiją, kurstė neapykantą TSRS tautoms, ragino bendradarbiauti su okupantais. Kaune ėjo dienraščiai „Į laisvę" (1941—42), „Ateitis" (1943—1944), savaitraštis „Ūkininko patarėjas" (1941—44), Vilniuje — dienraštis „Naujoji Lietuva" (1941—44), savaitraštis „Karys" (1941—44), Panevėžyje — savaitraštis „Panevėžio apygardos balsas" (1941—44), Šiauliuose — savaitraštis „Tėviškė" (1941—44), Telšiuose — savaitraštis „Žemaičių žemė" (1941—44). Be to, buvo leidžiami žurnalai „Savaitė" (1941—44), „Kūryba" (1943—44), „Lietuviškoji medicina" (1941—44).

D. Tėvynės karo metais komunistinė periodinė liet. spauda buvo leidžiama TSRS gilumoje ir pogr. spaustuvėse Lietuvoje. Nuo 1942 Maskvoje ėjo laikraščiai „Tiesa" ir „Tarybų Lietuva" su mėnesiniu priedu „Literatūra ir menas". Raudonosios Armijos 16 liet. divizija leido laikr. „Tėvynė šaukia" (1942—55). Prie šio laikraščio buvo leidžiamas lit. priedas „Pergalė" (1942 išėjo 2 nr.), Šiaurės vakarų fronte buvo leidžiamas laikr. „Už Tarybų Lietuvą" (1942—44).

Išvadavus Lietuvą iš vok. faš. okupacijos, 1944 Vilniuje ėmė eiti respublikiniai laikraščiai „Tiesa", „Tarybų Lietuva" (1945—50 ėjo kaip Kauno miesto ir apskrities laikraštis), „Komjaunimo tiesa", „Valstiečių laikraštis", „Sovetskaja Litva" (rusų kalba), žrn. „Jaunimo gretos". 1945 atnaujintas žrn. „Komunistas" leidimas, pradėjo eiti žurnalai „Agitatoriaus bloknotas" (iki 1960), „Pergalė", „Tarybinė mokykla". 1944—45 pradėjo eiti ir miestų bei apskričių laikraščiai: „Panevėžio tiesa" (Panevėžyje), „Raudonasis švyturys" (Klaipėdoje), „Raudonoji vėliava" (Šiauliuose), „Naujasis kelias" (Marijampolėje), „Tarybinė Dzūkija" (Alytuje), „Tarybų Žemaitija" (Telšiuose) ir kt. Vėliau laikraščių ir žurnalų gausėjo, įvairėjo jų profilis. Pradėjo eiti laikraščiai „Literatūra ir menas" (nuo 1946), „Lietuvos pionierius" (nuo 1946), „Tarybinis mokytojas" (nuo 1953), „Czerwony sztandar" (lenkų kalba, nuo 1953), „Kalba Vilnius" (nuo 1956), žurnalai „Švyturys" (nuo 1949), „Žvaigždutė" (vaikams, 1950—55), „Tarybinė moteris" (nuo 1952), „Genys" (vaikams, nuo 1959), „Šluota" (nuo 1956), „Mokslas ir gyvenimas" (nuo 1957), „Mūsų girios" (nuo 1957; nuo 1964 „Mūsų gamta"), „Liaudies ūkis" (nuo 1958), „Moksleivis" (nuo 1958, su pertrauka 1963—64), „Mokslas ir technika" (nuo 1959), „Mūsų sodai" (nuo 1959), „Kultūros barai" (nuo 1965), „Nemunas" (nuo 1967) ir kiti. 1950 Kaune pradėjo eiti laikr. „Kauno tiesa", 1958 Vilniuje — „Vakarinės naujienos" (skirtos Vilniaus ir Kauno miestams). Gausėjo period. leidinių ir periferijoje. Suskirsčius Lietuvos TSR rajonais (1950), laikraščius pradėjo leisti kiekvienas rajonas (vėliau, rajonus sustambinus, rajoninių laikraščių sumažėjo; 1967 jų buvo 52). 1951—53 ėjo 133 mašinų-traktorių stočių laikraščiai. Be to, leidžiami įv. žinybiniai period. leidiniai („Bibliotekų darbas", „Kooperatininkas", „Spaudos metraštis", „Statyba ir architektūra", „Liaudies sargyboje", „Lietuvos geležinkelininkas", „Sveikatos apsauga" ir kt.), aukštųjų m-lų laikraščiai („Tarybinis studentas" — Vilniaus un-to, „Už tarybinį mokslą" — Kauno Politechnikos in-to ir kt.). Kai kurie respublikiniai ir rajoniniai period. leidiniai („Komjaunimo tiesa", „Vakarinės naujienos", „Tarybinė moteris" ir kt.) dubliuojami rusų bei lenkų kalbomis. Laikraščius ir žurnalus leidžia LKP CK Laikraščių ir žurnalų leidykla ir spaustuvė ir Spaudos k-to Laikraščių ir žurnalų susivienijimas „Periodika", taip pat atskiros žinybos ir org-jos.

1967 Lietuvos TSR didžiausiais tiražais ėjo period. leidiniai: laikraščiai „Tiesa" (240 000), „Valstiečių laikraštis" (192 000), „Lietuvos pionierius" (154 000), „Komjaunimo tiesa" (80 000), „Tarybinis mokytojas" (25 000), žurnalai „Ta-

rybinė moteris" (227 000), „Mokslas ir gyvenimas" (190 000), „Genys" (133 000), „Jaunimo gretos" (102 000), „Švyturys" (72 000). Tarybinių period. leidinių bendro skaičiaus ir metinių tiražų dinamiką rodo lentelė.

Period. leidinių skaičius ir tiražas
(1946—1967)

Metai	Period. leidinių skaičius		Metinis tiražas (mln. egz.)	
	laikraščiai	žurnalai	laikraščiai	žurnalai
1946	37	8	92	0,46
1950	86	27	116	1,5
1955	121	41	128,5	3
1960	101	73	206	10
1965	80	83	262	16
1967	96	84	313,5	23,5

Lit.: **A. B. Klaipėdiškis** [A. Bruožis], Prūsų lietuvių laikraščiai, K., 1914; **V. Biržiška,** Iš lietuviškos laikraštijos praeities. — „Bibliografijos žinios", 1931, Nr. 6 — 1932, Nr. 6; **V. Kaupas,** Die Presse Litauens, T. 1, Klaipėda, 1934; **I. Kisinas,** Lietuvos ir užsienio lietuvių kolonijų 1935 metų periodika.—„Bibliografijos žinios", 1936, Nr. 3—4; Didžiojo Tėvynės karo laikotarpio Lietuvos TSR spauda (1941—1944), V., 1955; Lietuvos TSR žurnalų ir laikraščių straipsniai (1940—1941), V., 1958; **A. Gulbinskienė,** Kovingas partijos žodis, V., 1960; **V. Žukas,** Prie lietuvių periodikos istorijos.—„Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai", t. 1, V., 1961; **V. Puzinaitė,** Tarybinė spauda 1918—1919 m. Lietuvoje.— Ten pat, t. 2, V., 1962; **J. Kirlys,** Komunistinė periodinė spauda.—„Naujasis kelias", 1963.VI—VIII; **V. Žukas,** Prie lietuvių periodikos istorijos.—„Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai", t. 3, V., 1964; **Ž. Zaveckienė,** Lietuvos komjaunimo spaudos atgaivinimas. Laikraštis „Jaunasis komunistas" (1920—1922 m.).— Ten pat, t. 4, V., 1965; Lietuvos TSR spauda (Valstybinė bibliografija, 1940—1955), t. 1, kn. 2, V., 1965; **Ž. Zaveckienė,** Lietuvos komjaunimo centrinės periodinės spaudos leidimas ir platinimas buržuazijos diktatūros metais [1923—1940.VI].— „Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai", t. 5, V., 1966.

PÉRKALIAI — kaimas Molėtų rj., Balninkų apyl., 6 km į š. r. nuo Balninkų, prie Ukmergės—Aluntos kelio; kolūkio centras. 168 gyv. (1959). Į p. nuo kaimo yra Perkalio ež. Pr. m-la (nuo 1932). Į p. v. nuo kaimo, Asio ež. š. krante, aukštoje, pailgoje kalvoje, yra piliakalnis. Jo aikštelė ovali, maždaug 40 m ilgio ir 15—20 m pločio. Aikštelės r. gale yra pylimas, o v.— nedidelis pakilimas; už jo — griovys. Piliakalnio p. pašlaitėje aptinkama žmonių kaulų.

PERKALŶS — ežeras Molėtų rj., 4 km į š. r. nuo Balninkų, 1 km į p. nuo Balninkų—Aluntos kelio. Plotas 14 ha. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 940 m, didž. plotis 270 m. Krantai daugiausia statūs. Per P. teka upelis. Prie ežero yra Perkalių ir Juodpurvių kaimai.

PEŘKAS Šolomas [g. 1916.VII.26 Odesoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš tarnautojų. 1934 Kaune įstojo į LKJS. 1935 už kom. atsišaukimų platinimą nuteistas 2 metus kalėti. Nuo 1938 Komunistų partijos narys. Už kom. veiklą 1939 ištremtas į Biržų apskritį. 1940—41 Kauno konservų f-ko „Lesilis" direktorius. 1942—44 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys, fronte buvo sužeistas. Nuo 1946 odinės galanterijos kombinato Vilniuje darbuotojas.

PERKÁUSKAS Česlovas [g. 1919.II.9 Taučiuliuose (Širvintų rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, pulkininkas. Jaunystėje tarnavo pas buožes. 1941 baigė pėstininkų karo m-lą Stalinske (dab. Novokuzneckas). Nuo 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje būrio vadas, baterijos vadas. Nuo 1943 Komunistų partijos narys. Nuo 1945 kar. darbuotojas Vilniuje. Nuo 1956 Lietuvos TSR Kar. komisariato polit. skyriaus viršininko pavaduotojas, 1960—64 viršininkas. 1963 baigė Lenino karinę-politinę akademiją Maskvoje. Nuo 1964 Lietuvos TSR Civ. gynybos štabo viršininkas.

„PEŘ KÕVĄ"— komunistinis hektografuotas nelegalus laikraštis, išėjęs (1 nr.) 1936.XII Biržuose. Išleido LKP Biržų rj. k-tas. Rašė apie 1926 faš. perversmą, apie 1936.XI Biržuose įvykusį plento darbininkų streiką.

PERKŪ́NAS (Perkuhn) Jokūbas [apie 1640 Užupėnuose (Gumbinės aps.) — 1709 Išdaguose (Gumbinės aps.)] — R. Prūsijos lietuvių raštijos darbuotojas. Apie 1662 baigęs Karaliaučiaus un-tą, visą gyvenimą kunigavo Išdaguose. Vertė į liet. kalbą giesmes. J. Rikovijaus redaguotame giesmyne (1685) jo vardu išspausdinta giesmė „Jau išgąstis baisingas prašokusios nakties".

PERKŪ́NAS (Perkuhn) Jokūbas [1665. II.3 Išdaguose (Gumbinės aps.) — 1711. III.12 Įsrutyje] — R. Prūsijos lietuvių rašytojas ir tautosakos rinkėjas. Apie 1689 baigęs Karaliaučiaus un-tą, buvo savo tėvo adjunktu (kunigo padėjėju) Išdaguose, vėliau (1692) evangelikų kunigu Valtarkiemyje, nuo 1707 Įsrutyje archipresbiteriu (archidiakonu). Polemizuodamas su M. Merlinu dėl liet. raštų kalbos gryninimo, su J. Keimeliu išleido 2 brošiūras. Rengė vok.-liet. kalbų žodyną. Turėjo sudaręs priežodžių rinkinį.

PERKŪ́NAS — viena lietuvių mitologijos būtybių, griaustinio, žaibo, audros įasmeninimas. Įv. vardais (bruzgulis, dundulis, dundusėlis, perkūnas, perkūno muzikantas, piktuolis, samadulis, trenktinis, velnio ratai ir kt.) žinomas iš istorijos, etnografijos ir tautosakos šaltinių. P., kaip dievybės vaizdinys, yra atsiradęs prieš krikščionybės įvedimą ir išryškėja iš tikėjimų, patarlių, priežodžių, sakmių. Kad P. laikytas dievu, patvirtina jam daryti įžadai, aukotos aukos, kalbėtos maldos. P. vaizduojamas panašia į žmogų būtybe: milžinu, rūsčiu vyru, seniu su ilga barzda, apsivilkusiu ugniniais drabužiais (raudonu apsiaustu), turinčiu rankose kirvį arba kūjį, svaidančiu iš debesų ilgas strėles ir pan. Jis paprastai persekiojąs ir nutrenkiąs velnią. P. gyvenąs puikiuose rūmuose debesyse; kai pradedąs važinėti, pasigirstąs dundėjimas. Kartais P. vaizduojamas turįs šeimą — devynis arba septynis sūnus. P. populiarumą senovėje t. p. rodo vietovardžiai (kaimai — Perkūniškiai, Perkūniškis, Perkūnai; kalnas — Perkūnkalnis; Perkūno klonis); medžių (Perkūno ąžuolas), akmenų (Perkūno akmuo) vardai, žmonių pavardės, keiksmažodžiai. Panašią į P. dievybę žino ir kitos ide. tautos: rusai, latviai ir kt. P. vaizdinys atsispindėjo ir lietuvių rašytojų (V. Krėvės, Maironio ir kt.) kūriniuose.

Lit.: **W. Mannhardt,** Letto-Preussische Götterlehre, Riga, 1963; **Z. Slaviūnas,** Liaudies papročiai ir mitiniai įvaizdžiai Mažvydo raštuose.— Senoji lietuviška knyga, K., 1947; Lietuvių tautosakos apybraiža, V., 1963.

„PERKŪ́NAS"— partizanų būrys, veikęs hitlerinės okupacijos metais Švenčionių, Vilniaus, Eišiškių apskrityse. Sudarytas 1943 antrojoje pusėje. Būrio vadas J. Bagdonas, jam žuvus — V. Jusevičius. Bazavosi Rūdninkų girioje. 1943 būryje buvo 40, o 1944 jau 122 kovotojai. Be to, būrys turėjo apie 50 ryšininkų. Būrio partizanai nuleido nuo bėgių 10 priešo kar. ešelonų Vilniaus—Gardino, Vilniaus—Molodečno ir Vilniaus—Kauno ruožuose, susprogdino 5 priešo automašinas su hitlerininkais, sunaikino 5 valsčių pašto būstines, 2 kareivines, nukovė daugiau kaip 300 priešo karių, drauge su Raudonosios Armijos daliniais vadavo Vilnių. Kovoje su priešu žuvo 10 partizanų: J. Burakas, G. Gengalas, J. Kuznecovas, M. Pušinis ir kt.

PERKŪ́NO NAMAĨ — gotikinės architektūros kūrinys, respublikinės reikšmės architektūros paminklas Kaune. Pastatytas XV a. pirmojoje pusėje. P. n. yra mūrinis, dviejų aukštų, su puošniu frontonu ir erdviais rūsiais pastatas. Jo archit. elementai saviti, dekoratyvūs (panaudotos net 25 formų plytos). Pagrindinis pastato fasadas papuoštas stačiakampėmis dekoratyvinėmis nišomis ir saulės simboliu, sudarytu iš glazūruotų akmenų. Frontoną pabrėžia frizinė juosta, papuošta figūrine keramika.

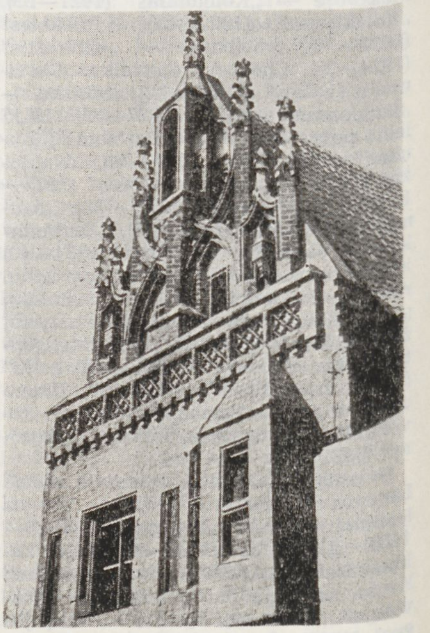

Perkūno namai. Priešakinio fasado fragmentas

Centrinis dekoratyvinis frontono elementas pastatytas ant aukšto erdvinio pjedestalo ir uždengtas dekoratyviu plytų stogeliu, kurį laiko kolonėlės. Figūriniai frontono piliastrai baigiasi pinakliais ir fialais. Piliastrai tarpusavyje ir su centriniu frontono elementu sujungti „X" pavidalo kreivėmis. Abiejuose frontono šonuose tarp piliastrų po plytiniais stogeliais pastatyti iš plytų improvizuoti žibintai. Frontono ir rūsio langai neįstiklinti, papuošti segmentinio tipo sąramomis. Stačiakampiai I ir II aukštų langai buvo papuošti vitražais, durų angos perdengtos pusapskritiminėmis arkomis. P. n. aukštai ir rūsys suskirstyti į 3 beveik vienodo dydžio patalpas. Rūsys ir I aukštas nebuvo apšildomi, galinės jų patalpos be langų. I ir II aukšto patalpose yra įv. dydžio nišų. Priešakinė II aukšto patalpa turi erkerį.

P. n. pastatyti prekybos reikalams. Iš pradžių tai buvo dvilypis trobesys. Viena jo dalis buvo dabar esantis pastatas, kita — tokių pat gabaritų sandėlis (nugriautas XVIII a.). Išlikusią trobesio dalį nuo sandėlio skyrė kapitalinė vidaus siena (dab. š fasadas). Toks pastato sudvejinimas yra vienintelis Lietuvos gotikos archit-roje. Pasak J. Gizevijaus užrašytos legendos, ant P. n. stovėjusi Perkūno statula. Trobesio p. pusėje buvusį kiemą supo 3 m aukščio mūrinė tvora. P. n. buvo kelis kartus rekonstruojami. 1643 dviejų rūsio patalpų medinių sijų perdengimas pakeistas cilindriniu skliautu. 1643—1722 trobesyje įrengta jėzuitų koplyčia. XVIII a. pab. trobesys pritaikytas jėzuitų m-lai, XIX a. pirmojoje pusėje — teatrui. XIX a. antrojoje pusėje Perkūno namuose įrengti pravoslavų dvasininkų butai. 1928 jėzuitai juose įrengė m-los klases. Vėliau trobesyje buvo sandėliai, dirbtuvės ir kt. 1965 pagal archit. D. Zareckienės projektą pradėtas P. n. restauravimas, patalpos pritaikomos Kauno miesto muziejui.

Lit.: **S. Abramauskas,** Kauno pilies ir „Perkūno namų" nepaskelbti XIX a. piešiniai.— „Valstybinės LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis", t. 2, V., 1960; **J. Baršauskas,** Gyvenamieji ir kai kurie visuomeniniai gotikiniai pastatai Kaune.—„Lietuvos TSR architektūros klausimai", t. 1, K., 1960.

PERKŪNO OŽĖLIAI. Lietuvoje perkūno ożelis *(Capella gallinago)* gyvena beveik visuose didesniuose raistuose, dumblėtuose ežerų ir upių pakraščiuose, šlapiose pievose ir ganyklose. Į Lietuvą atskrenda kovo pab.—balandžio pr. Didesni jų būriai susitelkia prieš rudeninį traukimą, rugpiūčio pab.—rugsėjo mėn.; rugsėjo pab. jų jau sumažėja. Paskutiniai P. o. išskrenda lapkričio mėn., kai užšąla raistai ir balos. Žiemoja Viduržemio j. kraštuose. Minta vabzdžiais, jų vikšrais, kirmėlėmis. Vertinami kaip medžioklės objektas.

PEȒLIS Juzefas [XVIII a. pab.—XIX a. pr.] — dailininkas. 1778—1801 gyveno Vilniuje. Išraižė religinių paveikslų (Marijos paveikslas; Kristaus figūra Trinitorių bažnyčioje Vilniuje, 1778), daug mažų paveikslėlių, Jekaterinos II portretą (1778). Su broliu Ipolitu įsteigė Varėnoje iki 1794 veikusį kortų fabriką, išraižė ir išleido „Amžiną kalendorių". Vienas brolių išraižė graviūrą „Pranciškonų kankinimas Vilniuje".

Lit.: **P. Galaunė,** Lietuvos grafika XVI—XIX a.—„Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 3, V., 1961.

PERLOJÀ — miestelis Varėnos rj., 10 km į v. nuo Varėnos, prie Varėnos—Kapčiamiesčio plento; Perlojos bandymų stoties eksperimentinio ūkio centras. 1063 gyv. (1959). Miestelis stovi Merkio deš. krante. Plano struktūra radialinė. Centre netaisyklingos formos aikštė. Pastatai išsidėstę palei kelius. Bandymų stotis (nuo 1959), tirianti smėlėtų dirvų kultūrinimo ir naudojimo klausimus, ryšių skyrius (nuo 1959), felčerių-akušerių punktas (1948—53 ambulatorija), aštuonmetė m-la (nuo XIX a. pab. iki 1951 pradinė, 1951—62 septynmetė), vaikų darželis (nuo 1965), kultūros namai (nuo 1959), biblioteka (nuo 1949). P. apylinkėse rasta neolito stovyklų, yra keturi XVI a. senkapiai. P. žinoma nuo XIV amžiaus. 1387 Jogailos išduotame Trakų kun-stės dovanojimo rašte minimas P. kaimas su valsčiumi. XIV a. pab. Novgorodo metraštis P. vadina miestu. XV a. pr. minimas P. dvaras, priklausęs Trakų karvedžiui. Pagal 1506 inventorių, dvaras buvo visai nuskurdęs. P. valsčiuje 1506 buvo tik 106 žmonės; XVI a. vid. jis įjungtas į Trakų pavietą. 1521 Žygimantas Senasis P. dvarą atidavė Smolensko valdininkui M. Basai, o 1526 jis atiteko Basos įpėdiniams. P. žymima 1529—67 neprivilegijuotų Lietuvos miestų sąrašuose. 1567 seimo nutarimu P. mokėjo 20 kapų grašių sidabrinės mokesčio. 1710 maro epidemijos metu P. miestelyje ir valsčiuje išmirė visi gyventojai. XVIII a. pabaigoje P. buvo vėl atsigavusi; 1792 Stanislovas Augustas suteikė jai Magdeburgo teises. 1839 miestelyje buvo 40 šeimų; 1873 — 660 gyv., 1897 — 1396. Pirmojo pasaul. karo metu P. smarkiai nukentėjo. Burž. Lenkijai okupavus Vilniaus kraštą, P., atsidūrusi prie demarkacijos linijos, neaugo (1923 — 1070 gyv.). D. Tėvynės karo metu didelė dalis miestelio sudegė. Įsikūrus bandymų stočiai, Perlojoje pastatyta nemaža gyv. namų ir ūkinių pastatų.

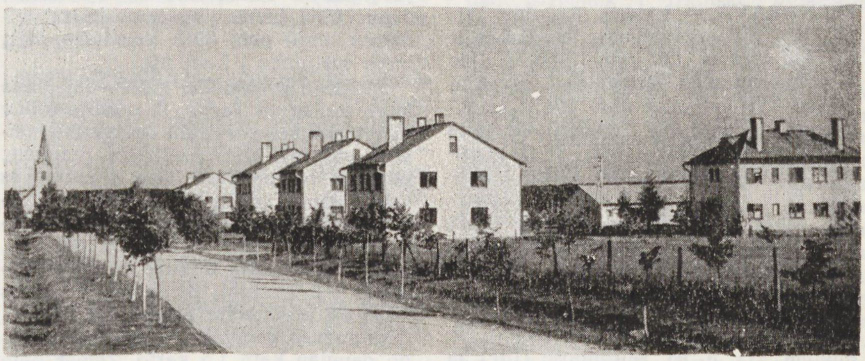

Perloja

PERLOJŌS PĒLKĖ — pelkė Varėnos rj., 9 km į v. nuo Varėnos I, 1,5 km į š. r. nuo Perlojos. Plotas 116 ha. Ežerinės kilmės plyninė žemapelkė. Durpių klodas žemapelkinis nendrinis ir daugiasluoksnis plynraistinis; jo didž. storis 3,8 m, vid. 1,57 m, vid. susiskaidymas 33%, vid. peleningumas 16,2%. Po durpėmis vietomis yra ežerinių nuosėdų. Pelkės paviršius nusausintas. P. pakraščiu eina Varėnos—Kapčiamiesčio plentas, o toliau į p. už 0,5 km teka Merkys.

PEȒMAS — paskutinis mezozoinės eros periodas, buvęs po karbono; geologinė sistema, kurios sluoksniai susiklostė per tą periodą. P. prasidėjo prieš 270 mln. metų ir truko 45 mln. metų. Apatinio P. metu Lietuvoje buvo sausuma, vėliau jos teritoriją apsėmė jūra. Klimatas buvo karštas ir sausas. P. sistemos darinių žemės paviršiuje yra Lietuvos šiaurėje. Pietuose ir vakaruose jie slūgso po 300—500 m storio jaunesnių sluoksnių danga. Storiausias P. darinių sluoksnis (109,4 m) rastas Nemuno deltoje, Žalgirių gręžinyje. Lietuvoje randama viršutinio ir apatinio P. nuosėdų. Jas sudaro gravelitai, smiltainiai, aleurolitai, mergeliai, klintys, dolomitai, gipsai ir anhidritai. P. sluoksniuose randama jūrinės gyvūnijos ir augalijos liekanų (foraminiferų, pinčių, koralų, kirmėlių, dygiaodžių, samangyvių, ostrakodų, pečiakojų, moliuskų, ganoidinių žuvų, dumblių — iš viso apie 130 rūšių) ir sausumos augalijos — plikasėklių liekanų (apie 20 rūšių). Eksploatuojami P. sistemos mineraliniai ir gėli vandenys, klintys.

PEȒMINAS Jurgis [1890 Skliaustėje (Skuodo rj.) — 1941.VI.28 prie Ylakių (Skuodo rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1919 Ylakiuose įstojo į Komunistų partiją, vėliau priklausė Kaukolikų part. kuopelei. Gyvendamas Daktaruose (Skuodo rj.), spausdino ir platino kom. atsišaukimus, jo namuose vykdavo part. kuopelės susirinkimai. 1940 vasarą Sedos vls. ž. ū. komisijos pirmininkas, 1940—41 Tauragės aps. vykdomojo k-to ž. ū. skyriaus vedėjas. Burž. nacionalistų nužudytas.

PEȒMINAS Pranas [1864 Plūguose (Mažeikių rj.) — 1937 ten pat] — liaudies skulptorius. Buvo t. p. dailidė, siuvėjas, kurpius, knygrišys. Nuo 1886 drožė medžio skulptūrėles. Laikė mokinius. P. skulptūrėlių išliko Viekšnių (Akmenės rj.) apylinkėse.

Lit.: **R. Žilevičius,** Trimitai trimituoja nerimą.—„Kultūros barai", 1966, Nr. 10.

PEȒMINAS Stasys [1916.X.1 Daktaruose (Skuodo rj.) — 1943.XII] — revoliucinio

judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš valstiečių. 1932 įstojo į LKJS. Rašė

straipsnelius ir korespondencijas į LKP Mažeikių aps. k-to organą „Žemaitijos tiesa". 1938 LKJS Mažeikių aps. konferencijos Vyžančiuose (Skuodo rj.) dalyvis. 1938—40, tarnaudamas Lietuvos kariuomenėje Tauragėje, priklausė pulko komjaunimo kuopelei, platino kareivinėse kom. lit-rą. Nuo 1940.V Komunistų partijos narys. 1940.V—VII LKJS CK Žemaitijos apyg. instruktorius, 1940.VII kooptuotas į LKJS CK, dirbo LKJS CK instruktoriumi Žemaitijai, vėliau LLKJS CK valstiečių jaunimo skyriaus vedėju. 1943.III iš Maskvos pasiųstas partiz. kovai į Lietuvą. 1943 pabaigoje Kęstučio partizanų būrio žvalgybos viršininkas (Šiaulių aps.). 1943.XII.8 Šiauliuose gestapininkų sulaikytas, kurį laiką kankintas, paskui nužudytas.

PÉRNARAVA — kaimas Kėdainių rj., 11 km į r. nuo Ariogalos; apylinkės ir kolūkio centras. 120 gyv. (1959). Kaimo š. pakraščiu eina Ariogalos—Josvainių kelias. Ryšių skyrius (nuo 1945), ambulatorija (1944—50 felčerių-akušerių punktas), vid. m-la (1865—1940 pradinė), kultūros namai (nuo 1958), biblioteka (nuo 1949). Kaime aptiktas kapinynas. Dalis jo sunaikinta. Rasta žmonių kaulų ir II—XIII a. archeologinių radinių (žalvarinė profiliuota segė, vėlyvoji lankinė žieduota segė, kalavijas su rutulio formos buože rankenos gale ir kt.), kurie laikomi Kauno ist. muziejuje. P. minima XIV a. ist. šaltiniuose (1371 ją puolė kryžiuočiai).

PÉRNARAVOS-SVÌLIŲ MIŠKAĨ — miškų masyvas Kėdainių rj., 2 km į v. nuo Josvainių. Priklauso Kėdainių miško pramonės ūkio Josvainių girininkijai. Plotas 1813 ha; medynų 1692 ha. R. dalį sudaro Svilių miškas (969 ha), v.— Pernaravos miškas (844 ha). Pietuose P.-S. m. jungiasi su Šaravų mišku. Reljefas lyguminis. Š. dalimi teka Liedas, p.— Vikšrupis (abu Šušvės deš. intakai). Dirvožemiai priemoliniai, susiformavę ant molio. Vyrauja drėgna giria ir drėgnas šilagiris, kuriuose labiausiai paplitę kiškiakopūstiniai bei garšviniai miško tipai. Medynai daugiausia savaiminės kilmės, tik Svilių miške yra 20% kultūrinių. Eglynų yra 50%, beržynų 35%, likusi dalis — drebulynai su kietaisiais lapuočiais. Medynų vid. bonitetas I,7, vid. skalsumas 0,75, vid. tūris 105 ktm/ha, vid. prieauga 3,9 ktm/ha. Yra briedžių, stirnų, šernų, usūrinių šunų, kiaunių. Miškai eksploataciniai. Per metus iškertama apie 3000 ktm. Į š. r. nuo Svilių miško yra Svilių kaimas.

PÈRSKIS Beras Mauša [1910.IV.30 Kretingoje — 1943.XII.8] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Mokytojas. Kilęs iš kulto tarnautojų. 1932 Kretingoje įstojo į LKJS ir Lietuvos Raudonosios pagalbos org-ją. Nuo 1934 Komunistų partijos narys. 1935 už kom. veiklą nuteistas 12 metų kalėti. 1940—41 dirbo LKP Kretingos aps. k-te. Nuo 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys, buvo dalinio partorgas. Žuvo fronte.

PERSPEKTỸVINIAI LIÁUDIES ŪKIO VÝSTYMO PLANAĨ. 1940 atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią ir atlikus socialinius bei ekonominius pertvarkymus, liaudies ūkį pradėta vystyti planingai, pagal einamuosius metinius planus. 1946 pr. priimtas ketvirtasis TSRS liaudies ūkio atkūrimo ir vystymo penkmečio planas Lietuvai buvo pirmasis perspektyvinis liaudies ūkio vystymo planas. Jame buvo numatyta per penkmetį (1946—50) atkurti hitlerininkų sugriautą liaudies ūkį, 80% viršyti prieškarinį pramonės lygį, pasiekti ir viršyti 1940 ž. ū. gamybos lygį. Vykdant tą planą, prieškarinis Lietuvos pramonės lygis buvo pasiektas 1948 pab., o penkmečio pabaigoje viršytas daugiau kaip 90%. Žemės ūkyje buvo likviduojami hitlerinės okupacijos padariniai, buvo iš naujo įvykdyta socialistinė ž. ū. reforma, o nuo 1947 žemės ūkis buvo kolektyvinamas. 1950 pab. 89% valstiečių ūkių buvo susijungę į kolūkius.

Penktojo penkmečio (1951—55) plane buvo numatyta Tarybų Lietuvoje toliau ugdyti pramonę, vystant energetiką, mašinų gamybą, stat. medžiagų pramonę, plečiant vietinę kuro bazę ir pramonės šakas, naudojančias vietinę žaliavą, mechanizuoti žemės ūkį ir stiprinti kolūkius organizaciniu bei ūkiniu požiūriu, vystyti transportą ir kitas liaudies ūkio šakas. Per penktąjį penkmetį pramonės bendroji produkcija padidėjo 2,6 karto, o pramonės gamybinis personalas išaugo daugiau kaip 1,5 karto. Žemės ūkio bendroji produkcija padidėjo 10%, galvijų skaičius 20%. Transporto krovinių apyvarta išaugo 72,5%, mažmeninių prekių apyvarta — daugiau kaip 50%. Darbininkų ir tarnautojų skaičius padidėjo 39%.

Šeštojo penkmečio (1956—60) plane buvo numatyta padidinti pramonės bendrąją produkciją 80%, vystant ypač kuro ir energetinę bazę, mašinų gamybą, stat. medžiagų, lengvąją ir maisto pramonę. Ž. ū. produktų gamybą buvo numatyta padidinti: mėsos 1,9 karto, pieno 2,2 karto, grūdų 4,2 karto. Kasmet pramonės produkcija turėjo išaugti po 12,5%. Vykdant šį planą, per pirmuosius 3 metus pramonės produkcija augo kasmet vid. po 17,5%.

Nebaigus vykdyti šeštojo penkmečio plano, buvo priimtas septynmečio (1959—65) planas. Jame buvo numatyta padidinti pramonės bendrąją produkciją 1,8 karto; mašinų gamyba turėjo išaugti 2,6 karto, elektros energijos gamyba — 2,9 karto; numatyta toliau mechanizuoti ir specializuoti žemės ūkį, ypač vystant pieno ir mėsos gyvulininkystę, plėsti ir intensyvinti pašarinių bei techninių augalų auginimą. Per septynmetį turėjo padidėti: grūdų gamyba — apie 2 kartus, cukrinių runkelių — apie 2 kartus, bulvių — apie 2,1 karto, mėsos — 1,5 karto ir pieno — apie 1,7 karto. Dauguma to plano užduočių buvo viršyta. Pramonės bendroji produkcija padidėjo 2,2 karto; mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonės produkcija išaugo 3,7 karto, chemijos pramonės — 9 kartus, elektros energijos gamyba — 4,5 karto. Ž. ū. produkcija padidėjo 33%. Pakilo ž. ū. augalų derlingumas ir gyvulių produktyvumas. Grūdų gamyba padidėjo 2,4 karto, mėsos 53%, pieno 1,5 karto. Transporto krovinių apyvarta išaugo 2,5 karto. Nac. pajamos padidėjo 88%.

1966—70 penkmečio plane numatyta pramonės bendrosios produkcijos apimtį padidinti 1,7 karto, toliau vystant ypač mašinų gamybos bei metalo apdirbimo pramonę (per penkmetį turi išaugti 2 kartus), chemijos pramonę (turi išaugti 4 kartus), lengvąją pramonę (turi išaugti 75%); elektros energijos gamybą numatoma padidinti 1,7 karto. Numatoma toliau vystyti pieno ir mėsos gyvulininkystę, racionaliai derinant su grūdų, bulvių, cukrinių runkelių, linų, vaisių ir daržovių auginimu. Nac. pajamos turi padidėti 1,5 karto.

PĖRŠAUKŠTIS — kaimas Švenčionių rj., Modžiūnų apyl., 7 km į p. v. nuo Švenčionių. 22 gyv. (1959). Kaimo p. pakraštyje yra Peršaukščio ež. Kaimo š. v. pakraštyje buvo apie 40 pilkapių. 1894 F. Pokrovskis ištyrė 9 pilkapius. Kai kuriuose jų rasti IX—XII a. žirgų kapai su apdegusia žirgų apranga ir piautuvais. Radiniai laikomi Istorijos muziejuje Maskvoje.

PERŠĖKĖ — upė, Nemuno kair. intakas. Ilgis 66 km, baseino plotas 542 km². Prasideda Lazdijų rj., 2 km į š. r. nuo Seirijų, prie Gervėnų. Teka į š. per Obe-

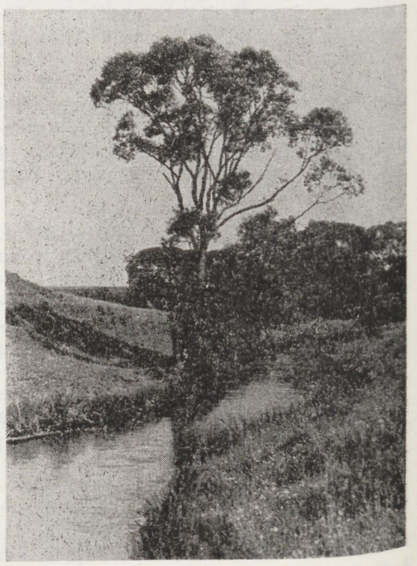

Peršėkė (prie Kieliškių)

lijos ež. (Alytaus rj.), toliau nukrypsta į š. v., teka per Paupių ež., o nuo Gluosninkų pasuka į š. r. Teka pro Krokialaukį. Įteka į Nemuną 318 km nuo jo žiočių, prie Balbieriškio (Prienų rj.). Aukštupyje iki Metelytės žiočių vadinama Obelyte. Intakai: kairieji — Metelytė, Rudė, Kamaria; dešinieji — Paežerėlė, Dūmė. Vagos plotis aukštupyje 3—5 m, žemiau 6—8 m. Gylis 0,5—0,8 m. Vid. nuolydis 120 cm/km. Krantai apaugę juodalksnių, karklų krūmais. Slėnis 200—300 m pločio, jo šlaitai 9—12 m aukščio. Pavasario potvyniai trumpi ir staigūs; žemupyje vanduo pakyla iki 3 m. Srovės greitis 0,2—0,4 m/s. Vid. debitas žiotyse 3,6 m^3/s. Putriškiuose (Prienų rj.) prie P. veikia vandens malūnas. Aukštupyje, Alytaus rj., P. krante yra I t-mečio vidurio ir II t-mečio pradžios Kaukų piliakalnis.

PERŠOKŠNÀ — upė Švenčionių rj., Lakajos kair. intakas. Ilgis 26 km, baseino plotas 103 km^2. Išteka iš Dumblio ež., netoli Labanoro. Teka į p. r. Iki Peršokšnų ež. vadinama Dumble, žemiau — P. Įteka į Lakają 6 km nuo jos žiočių, 6 km į p. v. nuo Švenčionėlių. Intakas Labanoras (kair.). Vid. nuolydis 76 cm/km. Vid. debitas aukščiau Peršokšnų ež. 0,38 m^3/s, žiotyse 0,99 m^3/s. Šiliniškėse, kiek žemiau Dumblio ež., prie P. yra vandens malūnas.

PERŠOKŠNAĨ — ežeras Švenčionių rj., 5 km į p. nuo Labanoro. Plotas 217 ha, didž. gylis 32,5 m, vid. gylis 7,9 m. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 4120 m, didž. plotis 1080 m. Kranto linija labai

Peršokšnai

vingiuota; jos ilgis 15,9 km. Yra 3 salos (iš viso 1,5 ha). Krantai daugiausia aukšti, apaugę mišku. Į P. įteka Dumblė ir keletas bevardžių upelių, išteka Peršokšna (Lakajos intakas). Prie P. įsikūrę Budriai, Prūdiškė. Ežeras mėgstamas turistų ir poilsiautojų.

PERŪNAI — kaimas Vilniaus rj., Visalaukių apyl., 7 km į š. r. nuo Paberžės, 4 km į r. nuo Vilniaus—Utenos plento. 30 gyv. (1965). Aštuonmetė m-la. Iki 1940 buvo P. palivarkas.

PERŪNAS — ežeras Švenčionių rj., 11 km į r. nuo Pabradės, 0,5 km į š. nuo Pabradės—Pastovių geležinkelio. Plotas 30 ha. Ežeras ovalus; ilgis 750 m, didž. plotis 540 m, kranto linijos ilgis 2050 m. Krantai, išskyrus pietrytinį, žemi, vietomis pelkėti, apaugę mišku. Išteka bevardis upelis (Žeimenos baseino). Ežeras verslovinis.

PÉRVALKA — **1.** Ežeras Švenčionių rj., 7 km į p. v. nuo Pabradės, prie plento į Vilnių. Plotas 33 ha, ilgis 1200 m, didž. plotis 580 m. Kranto linija labai vingiuota. Ežerą supa miškas. Išteka upelis į Žeimeną.

2. Žvejų gyvenvietė Kuršių nerijoje, 33 km į p. nuo Klaipėdos; priklauso Neringos miestui (nuo 1961). Įsikūrusi Kuršių marių pakrantėje, prie Pervalkos įlankos. Į š. nuo P. esantis nerijos iškyšulys vadinamas Arklių ragu; ties juo mariose yra švyturys. Į p. nuo gyvenvietės yra Pervalkos ragas. Kopose į š. nuo P. randama neolito gyvenviečių liekanų — puodų šukių, gintaro trupinių ir kt. Vasarą į P. suvažiuoja nemažai vasarotojų ir turistų. Gyvenvietę 1836 įkūrė išeiviai iš smėlio užpustyto Naujųjų Naglių kaimo.

PÉRVALKOS RÃGAS — smėlio pusiasalis Kuršių nerijos r. krante, 1 km į p. nuo Pervalkos. Ilgis 1 km, plotis 2,2 km. P-lio š. krantą skalauja Pervalkos įl., pietinį — Karvaičių įl. Didžiąją P. r. dalį užima pamario palvė, apaugusi žole ir krūmais. P-lio v. pakraščiu tęsiasi didžiųjų kopų gūbrys, apsodintas kalnų pušaitėmis. Aukščiausia kopa — Skirpsto kalnas — yra 53 m aukščio. Iki XVIII a. rago p. pakrantėje buvo Karvaičių kaimas. Per pastaruosius 30—40 metų rago p. krantą bangos gerokai nuskalavo ir išlygino.

PERVÃZNINKAI — kaimas Šakių rj., Kidulių apyl., 5 km į r. nuo Sudargo, 1 km į p. nuo Nemuno. 423 gyv. (1959). Iš p. v. prieina Sudargo miškas, iš š.— Švarcgiris. 2 pr. m-los (nuo 1928 ir nuo 1965). 1561 P. turėjo 20 valakų ir 20 ūkių. 1923 buvo 637 gyventojai. Vok. faš. okupacijos metais hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai kaime sušaudė dalį Sudargo ir Šiaudinės gyventojų. 1859 Pervazninkuose gimė bibliografas, spaudos darbuotojas J. Angrabaitis.

„PERVOMAISKIJ PRIZIV" („Первомайский призыв"—„Gegužės Pirmosios šaukimas") — komunistinis vienkartinis leidinys, išleistas 1926.V.1 Kaune rusų kalba. Išleido metalistų profs-ga. Oficialusis redaktorius — L. Pečiulis. Išspausdinta „Internacionalas", keli straipsniai, nušviečią Gegužės Pirmosios šventės istoriją, propaguoją LKP lozungus ir kt.

PESỸS Ričardas [g. 1908.VI.9 Vladimire (RTFSR)] — inžinierius statybininkas, technikos mokslų kandidatas (1951), Lietuvos TSR nusipelnęs statybininkas (1961). Baigęs Kauno un-tą, 1944—50 dirbo jame ped. darbą (1945—50 grafinių darbų katedros vedėjas). Nuo 1951 dėsto Kauno Politechnikos in-te, nuo 1953 docentas. Nuo 1961 metalinių konstrukcijų katedros vedėjas, 1962—65 statybos f-to dekanas. Nuo 1962 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių apie daugiaeiles bikonstrukcijas su tampriais skersiniais ryšiais, metalinių konstrukcijų vystymosi perspektyvas ir kitais statybos klausimais.

PESTKÓVSKIS Stanislavas [1882.XII.3 Kališo (Lenkija) gub.— 1937 Maskvoje]— revoliucinio judėjimo dalyvis, Komunistų partijos ir tarptautinio darbininkų judėjimo veikėjas. Kilęs iš dvarininkų. 1902 įstojo į Lenkijos Karalystės ir Lietuvos socialdemokratiją ir iki 1906 dirbo pogr. darbą Lenkijoje. 1907—11 kalintas Varšuvoje, Lomžoje ir kitur, vėliau ištremtas į Irkutsko guberniją. 1913 pabėgo į užsienį, mokėsi Londono un-te. Priklausė RSDDP bolševikų sekcijai ir Britanijos Socialistų partijai. 1917 grįžo į Rusiją, dirbo Petrogrado profs-gų taryboje, be to, Visos Rusijos Tarybų Centr. Vykd. K-to (I šaukimo) bolševikų frakcijos sekretoriate. Spalio sukilimo metu buvo Centr. telegrafo komisaras, vadovavo jo bei telefonų stoties užėmimui. Po Spalio revoliucijos Valst. banko valdytojas, vėliau RTFSR Tautybių liaudies komisariato kolegijos narys, liaudies komisaro pavaduotojas. 1919 Tarybų Rusijos Liaudies Komisarų Tarybos įgaliotinis Tarybų Lietuvai, vėliau Tarybų Lietuvai ir Baltarusijai. II (jungtiniame) Lietuvos ir Baltarusijos KP suvažiavime (1919.III.4—6) išrinktas delegatu į RKP(b) VIII suvažiavimą. Bendradarbiavo Lietuvoje ėjusioje kom. spaudoje. Vėliau dirbo partinį, diplomatinį darbą Tarybų Sąjungoje. Žuvo, neteisėtai

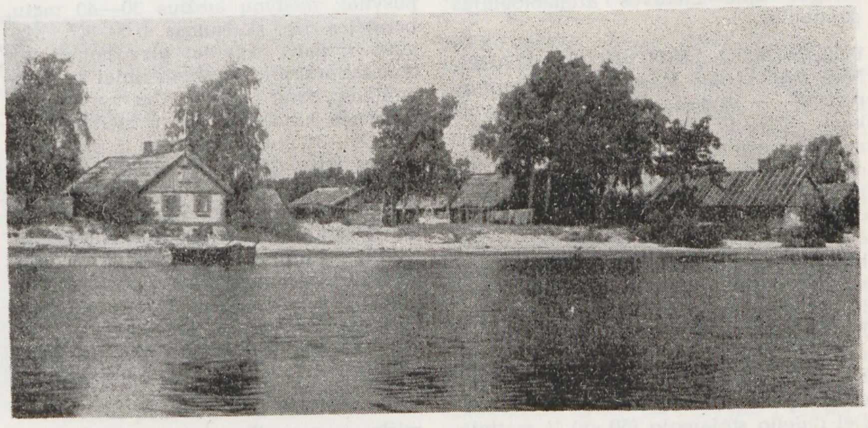

Pervalka 2.

represuotas asmenybės kulto sąlygomis. Reabilituotas.

PEŠTĖNIS Povilas [g. 1896.I.15 Mitkaičiuose (Telšių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. 1918—20 LKP narys, buvo LKP kuopelės Mažeikiuose pirmininku. 1918.VI—XII Mažeikiuose kalintas, kankintas. 1920, tarnaudamas Lietuvos kariuomenėje Kaune, užmezgė ryšius su Kauno komunistais. 1923 palaikė ryšius su Pievėnų (Mažeikių rj.), nuo 1933 su Nevarėnų (Telšių rj.) komunistais. 1925—26 P. namuose slapstėsi J. Garelis. 1940—41 Mitkaičių apyl. vykd. k-to pirmininkas. Hitlerinės okupacijos metais kalintas, persekiotas. 1944—60 ūkinis darbuotojas Mitkaičiuose, Nevarėnuose. Pensininkas.

PETERBŪRGO ARCHEOLÒGIJOS KOMÌSIJA — Rusijos archeologijos mokslo centrinė įstaiga, įkurta 1859. 1889 jai suteikta teisė duoti leidimus archeologinių paminklų kasinėjimams valstybinėse, miestų ir kaimų žemėse. Tyrinėtojai turėjo pristatyti šiai komisijai kasinėjimų ataskaitas ir radinius. Tyrinėjimų duomenys buvo skelbiami metiniame leidinyje „Otčiot archeologičeskoj komissii" („Archeologijos komisijos ataskaita"); nuo 1902 buvo leidžiama dar „Izvestija archeologičeskoj komissii" („Archeologijos komisijos žinios"), t. p. neperiodinis leidinys „Materiali po archeologii Rossii" („Rusijos archeologijos medžiaga"). Komisija siuntė tyrinėtojus ir į Lietuvą. Jos pasiųstas E. Volteris kasinėjo (1888—89) kapinynus Trakų, Varėnos ir Alytaus rj. teritorijoje, V. Kaširskis (1906—08) Ignalinos rj. teritorijoje, I. Abramovas kasinėjo (1909—10) pilkapius Kupiškio, Panevėžio ir Radviliškio rj. teritorijoje. Komisija rėmė vietinius tyrinėtojus J. Basanavičių, V. Šukevičių ir kt. Kasinėjimų metu surinktos medžiagos dalis pateko į Vilniaus Senienų muziejų, į Ermitažą Peterburge ir Valstybinį istorijos muziejų Maskvoje. Leningrade, TSRS Mokslų akademijos Archeologijos institute, yra buvusios P. a. k. archyvas, kuriame sukaupta daug vertingos medžiagos apie Lietuvos archeologinius paminklus.

PETERBŪRGO LIETÙVIŲ SAVÌTARPINĖS PAGÁLBOS DRAUGIJÀ, „Savitarpiečiai", — savišalpos organizacija, veikusi 1900—17 Petrograde. D-ja teikė nariams pašalpas ir paskolas, rengė vaidinimus, koncertus, 1901 paskelbė originalių dramos veikalų konkursą, bet dėl carinės administracijos daromų kliūčių jis neįvyko. 1902 d-jos iniciatyva buvo suorganizuotas nelegalus artistų mėgėjų būrelis, kurio veikloje dalyvavo K. Būga, K. Buterlevičiūtė, A. Jasūdis, K. Jurgelionis, E. Jurgelionytė, V. Kuraitis, J. Kuraitytė, A. Purėnas ir kt. Kai kurie d-jos nariai 1912 aktyviai prisidėjo prie „Artistų kuopos" steigimo. Dėl didelio stojamojo (50 rb) ir metinio (6 rb) nario mokesčio darbininkams ir nepasiturintiems inteligentams d-ja buvo neprieinama.

PÈTERSONAS (Петерсон) Michailas Nikolajevičius [1885.IX.26 Kerenske (dab. Vadinskas, Penzos sr.) — 1962.XI.22 Maskvoje] — rusų kalbininkas indoeuropeistas. 1913 baigė Maskvos un-tą, kuriame studijavo lyg. kalbotyrą, sanskritą, liet. kalbą, naująsias V. Europos ir slavų kalbas. Įgijęs filol. mokslų daktaro laipsnį, nuo 1916 dirbo Maskvos un-te privatdocentu, nuo 1919 — profesoriumi. Maskvos un-te ir kt. aukštosiose m-lose skaitė ide. kalbų lyg. gramatikos, liet. kalbos (nuo 1917), sanskrito, semasiologijos, rusų kalbos sintaksės, dabartinės rusų kalbos ir kt. kursus. Paskelbė moksl. darbų dabartinės rusų kalbos sintaksės, leksikos, bendrosios kalbotyros, liet. kalbotyros ir kt. klausimais. Vasaromis atostogaudamas Lietuvoje (1947 Palangoje, 1951—53 Druskininkuose), palaikė artimus santykius su Lietuvos kalbininkais, rinko liet. tautosaką. Vadovavo moksl. disertacijoms iš liet. kalbos. Paskelbė straipsnių apie M. Mažvydo kalbos ypatybes, K. Donelaičio raštų sintaksę. Išleido liet. kalbos apybraižą (1955). P. buvo F. Fortunatovo lingvistinės m-los atstovas.

PETEŠÀ — kaimas Vilniaus rj., Rudaminos apyl., 14 km į p. nuo Vilniaus, 2 km į r. nuo Vilniaus—Lydos plento. 169 gyv. (1959). Per kaimą teka Peteša (Rudaminos kair. intakas). Pastatyta taryb. ūkio gyvulininkystės pastatų. Yra vandens malūnas, parduotuvė. Ist. šaltiniuose P. vardas minimas nuo 1498. Nuo XVII a. minimas P. palivarkas.

PETEŠÕS MIŠKAĨ — miškų masyvas Vilniaus rj., 2 km į p. v. nuo Rudaminos, abipus Vilniaus—Lydos plento. Priklauso Vilniaus miškų ūkio Marijampolio girininkijai. Plotas 1724 ha; medynų 1500 ha. Į r. nuo plento yra Petešos miškas (1184 ha), į v. — Dusinėnų miškas (540 ha). Per P. m. teka Peteša (Rudaminos intakas). Reljefas Dusinėnų miške ir Petešos miško vakaruose banguotas; dirvožemiai jauriniai, mažai sujaurėję, smėliniai ir priesmėliniai. Čia vyrauja savaiminės kilmės brukniniai ir viržiniai pušynai; medynų amžius 30—40 metų, bonitetas III, skalsumas 0,6—0,7. Masyvo r. dalis kalvota; dirvožemiai velėniniai jauriniai, priesmėliniai ir priemoliniai; daug riedulių. Čia vyrauja savaiminės kilmės beržynai; medynų amžius 20—30 metų, bonitetas II, vid. skalsumas 0,8. Atskiruose sklypuose yra 50—60 metų amžiaus eglynų. Miško vid. tūris 99 ktm/ha, vid. prieauga 2,6 ktm/ha. Yra stirnų, šernų, lapių, usūrinių šunų, kiškių, kiaunių, voverių, jerubių, tetervinų, laukinių ančių, laukinių balandžių, pamiškėse — kurapkų; Petešos upelyje yra ūdrų, o jos santakoje su Juodės upeliu — bebrų. Miškai įeina į Vilniaus miesto žaliąją zoną.

PETKAITÌNĖS-ÓŽNUGARIŲ MIŠKAĨ — miškų masyvas Tauragės rj., 4 km į p. r. nuo Skaudvilės, prie Radviliškio—Sovetsko geležinkelio. Priklauso Tauragės miško pramonės ūkio Skaudvilės girininkijai. Plotas 811 ha; medynų 690 ha. Didesniąją dalį (apie 700 ha) sudaro Petkaitinės miškas, mažesniąją (palei geležinkelį) — Ožnugarių miškas. Reljefas lyguminis. Dirvožemiai velėniniai jauriniai gliejiški, priemoliniai. Medynai savaiminės kilmės. Drebulynų yra 49%, beržynų 31%, baltalksnynų 8%, eglynų ir juodalksnynų po 6%. Jaunuolynai sudaro 32%, pusbrandžiai medynai 36%, pribręstantieji 24%, brandieji 8%. Vyrauja I—II boniteto medynai. Vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 178 ktm/ha. Yra šernų, stirnų, voverių. Ožnugarių miškas įeina į geležinkelio apsauginę juostą, Petkaitinės miško š. dalis (376 ha) — į Skaudvilės miesto žaliąją zoną, p. dalis — eksploatacinė. Miško r. pakraščiu eina Skaudvilės—Eržvilko kelias.

PETKEVIČÁITĖ Gabrielė [slap. **Bitė**; 1861.III.18 Puziniškyje (Panevėžio rj.) — 1943.VII.14 Panevėžyje] — rašytoja, kultūros ir visuomenės veikėja. Kilusi iš bajorų. Vaikystę praleido Joniškėlyje, kur tėvas buvo ligoninės vedėjas. Mokėsi pas L. Ivinskį. 1878 baigusi privačią Mintaujos mergaičių m-lą, grįžo į Joniškėlį. Padėjo tėvui slaugyti ligonius, dirbo vaistinėje, privačiai mokė valstiečių vaikus, užsiiminėjo bitininkyste. Period. spaudoje („Varpe", „Ūkininke" ir kt.) nuo 1890 spausdino publicistinius straipsnius, nuo 1892 — ir grož. lit-ros kūrinius. Dalyvavo visuomeniniame bei kultūriniame gyvenime, įsteigė d-ją „Žiburėlis" (1893), šelpusią neturtingus moksleivius, rašytojus, kultūros darbuotojus (Žemaitę, J. Biliūną ir kt.). Nuo 1901 gyveno Puziniškyje, artimai bendravo su Žemaite. Su ja Dviejų Moterų slapyvardžiu parašė komedijų, pjesių („Velnias spąstuose", 1902; „Kaip kas išmano, taip save gano", 1904; „Parduotoji laimė", 1905; „Litvomanai", 1905). Išleido aps. rink. „Krislai" (1905). P. iniciatyva 1908 buvo mėginama įkurti Lietuvos Moterų s-gą. 1909 P. atvyko į Vilnių dirbti „Lietuvos žinių" redakcijoje. Kilus I pasaul. karui, grįžo į Puziniškį. Išlaikiusi med. felčerės egzaminus, gydė žmones, mokė valstiečių vaikus, rašė „Karo meto dienoraštį" (2 kn., 1925—31). Nuo 1919 mokytojavo Panevėžio g-joje, išleido „Pasaulinės literatūros istorijos vadovėlį" (2 sąs., 1922—24), atsiminimų kn. „Iš mūsų vargų ir kovų" (1927), rom. „Ad astra" (2 d., 1933), period. spaudoje (daugiausia „Vilniaus žiniose") paskelbė daug publicistinių straipsnių. Savo pasaulėžiūra būdama artima liberalinei liet. buržuazijai, 1920 išrinkta į Steigiamąjį seimą.

P.— real. krypties rašytoja. Jos apys. „Vilkienė“ (išsp. 1894 „Varpe“) yra pirmasis lietuvių grož. prozos kūrinys, kuriame vaizduojama socialinė nelygybė, sunkus darbo žmonių gyvenimas. Apysakoje reiškiama užuojauta vargstančiai liaudžiai, parodomas dvasininkų veidmainiavimas, turtingųjų interesų gynimas. Meninę apysakos vertę mažina didaktinės tendencijos, netobula kompozicija. Socialinę nelygybę, darbo žmonių skurdą ir išnaudojimą klasinėje visuomenėje P. pavaizdavo t. p. kai kuriuose apsakymuose („Šių dienų paveikslėlis“, „Idilė“, „Homo sapiens“ ir kt.). Meniškiausias jų yra aps. „Dievui atkišus“, kuriame parodomas suvedžiotos dvaro tarnaitės ir jos kūdikio šiurpus likimas, atskleidžiamas ponų užuojautos menkumas, kritikuojama bevaisė filantropija. Dvarininkams demaskuoti čia daugeliu atvejų vartojama ironija. Nemaža vietos P. kūryboje užima lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimo vaizdai. Apsakymuose „Kodėl tavęs čia nėra?“, „Motina“, „Žemaitė“, „Vaišnorienė“ reiškiamas liaudies nepasitenkinimas carine priespauda, meilė gimtajam kraštui. Aps. „Iš gyvenimo verpetų“ liet. nacionalinis išsivadavimo judėjimas siejamas su rusų liaudies rev. kova prieš carizmą. Kai kuriuose šių apsakymų liečiami ir liet. inteligentijos gyvenimo klausimai. Rašytoja smerkia burž. inteligentijos neprincipingumą, karjerizmą, nutolimą nuo liaudies ir gimtojo krašto. Apsakyme „Nebe pirmas“ parodomas to meto jaunuomenės vargingas kelias į mokslą, vaikų konfliktas su fanatiškais tėvais, verčiančiais stoti į kunigų seminariją. Kai kuriuose apsakymuose („Žvaigždžių takais“, „Pasaulio dulkės“ ir kt.) P. pavaizdavo carinės reakcijos siautėjimą po 1905—07 revoliucijos, reiškė protestą prieš kontrrevoliucijos žiaurumus. Aps. „Mokslas“ ir „Beždžionaitė“ rašytoja stengėsi giliau įžvelgti į žmogaus psichologiją ir tikrovės reiškinius, daryti platesnes, labiau apibendrinamas išvadas. Juose keliami žmogaus prigimties, pasaulyje viešpataujančio vargo ir neteisybės klausimai, subtiliai analizuojama vaiko psichologija. Dokumentiniame kūrinyje „Karo meto dienoraštis“ P. pavaizdavo vok. okupantų siautėjimą Lietuvoje I pasaul. karo metais, atskleidė to laikotarpio savo pergyvenimus, epochos dramatizmą. Dem. idėjos blankesnės romane „Ad astra“, vaizduojančiame Lietuvos dvarininkų gyvenimą XIX a. pabaigoje. Jame P. parodė dvaro buities niekingumą, dvarininkų idėjinį ir moralinį smukimą, reiškė simpatijas darbo žmonėms, tačiau socialinį klausimą, iš esmės imant, sprendė liberaliniu požiūriu, perdelyg akcentavo filantropijos idėjas, kurias anksčiau pati smerkė. Romano personažų charakteristikos paviršutiniškos, sentimentalokos. Negausiems draminiams P. kūriniams būdingos dvarininkų ir valstiečių gyvenimo temos. Pjesėje „Kova“ (1906) neigiamai vaizduojama dvarininkija, smerkiamas jos nutolimas nuo liaudies, priešiškumas nacionaliniam išsivadavimo judėjimui, jai priešpastatoma iš liaudies kilusi inteligentija. Su Žemaite parašytose pjesėse „Kaip kas išmano, taip save gano“, „Litvomanai“ parodomi iš dvarininkų kilę, bet artimi liaudžiai nac. judėjimo dalyviai. Pjesės „Velnias spąstuose“, „Parduotoji laimė“ tiek valstiečių tematika, tiek stiliumi ir kalba yra artimesnės Žemaitės kūrybai. P. parašė daug memuarinių kūrinių — atsiminimų apie daugelį XIX a. pab.—XX a. pr. liet. rašytojų, kultūros veikėjų, visuomenininkų, apie draudžiamos liet. spaudos platinimą, pirmąjį liet. spektaklį. P. atsiminimai parašyti įdomiai ir patraukliai. Kritikos straipsniuose P. kovojo su reakcinėmis nuotaikomis, vyravusiomis liet. lit-roje po 1905—07 revoliucijos (straipsnis apie Lazdynų Pelėdos apys. „Klaida“), rėmė liaudžiai artimą dem., real. lit-rą (straipsniai apie Žemaitę, J. Mačį-Kėkštą), smerkė dekadentizmo bei formalizmo propagavimą (S. Čiurlionienės kn. „Lietuvoje“ kritika).

Ršt.: Raštai, K., 1947; Krislai, V., 1966 [Raštų I t.; P. Česnulevičiūtės įvadinis str. „Gabrielė Petkevičaitė-Bitė“]; Karo meto dienoraštis, V., 1966 [Raštų II t.]; Ad astra, V., 1967 [Raštų III t.]; Pasikalbėjimai, V., 1967 [Raštų IV t.].
Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 2, V., 1958.

PETKĒVIČIENĖ Leokadija [g. 1929.X.5 Panevėžyje] — istorikė, istorijos mokslų kandidatė (1966). 1950—55 mokytoja Panevėžyje, Šiauliuose. 1954 neakivaizdiniu būdu baigė Vilniaus Ped. in-tą. Nuo 1955 šio in-to TSKP istorijos katedros dėstytoja. Nuo 1959 TSKP narė. Paskelbė moksl. straipsnių apie JAV pažangiųjų lietuvių visuomeninę ir kultūrinę veiklą 1933—40.

PETKĒVIČIENĖ Ona [g. 1912.V.8 Bendrėse (Alytaus rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. Iš mažens dirbo pas buožes. 1925—38 statybų darbininkė Alytuje. Nuo 1939 Komunistų partijos narė. Platino kom. lit-rą kareivių tarpe Alytuje, dalyvavo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos veikloje. 1941.VI pasitraukė į TSRS gilumą. 1950—53 darbininkė Vilniuje. Pensininkė.

PETKĒVIČIENĖ Rozalija [**Eidukevičiūtė**; 1861 Kybartuose — 1941.III Maskvoje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Nuo 16 metų dirbo tarnaite. 1901 Kijeve įstojo į RSDDP. Platino s-d. lit-rą kareivinėse. Jos bute Kijeve 1905 posėdžiavo part. k-to nariai. 1907 išvyko į JAV. Nuo 1908 JAV Socialistų partijos, nuo 1919 — Komunistų partijos narė. Dirbo liet. emigrantų tarpe. I pasaul. karo ir Antantės intervencijos prieš Tarybų Rusiją metais platino JAV kareivių tarpe antimilitaristinę lit-rą, rinko aukas badaujantiems Tarybų Rusijos gyventojams (1921). 1924 atvyko į Maskvą. Nuo 1924 VKP(b) narė.

PETKĒVIČIUS Adomas [g. 1911.XI.30 Kantaučiuose (Plungės rj.)] — aktorius. 1923 baigė Kantaučių pr. m-lą. Dalyvavo Telšių dramos mėgėjų veikloje. 1945—49 Žemaičių dramos teatro (Telšiuose), nuo 1949 Šiaulių dramos teatro aktorius. Dalyvavo liet. filmuose „Žingsniai naktį“ ir „Niekas nenorėjo mirti“.

Vaidmenys: Kurmelis (A. Rūko ir K. Inčiūros „Petras Kurmelis“, pagal Žemaitės apsakymą), Achovas (A. Ostrovskio „Ne visada katinui užgavėnės“), Voinickis (A. Čechovo „Dėdė Vania“), Lamsargis (J. Avyžiaus „Baltieji gluosniai“), Romaniukas (A. Korneičiuko „Putinų giraitė“), Besemionovas (M. Gorkio „Miesčionys“) ir kt.

PETKĒVIČIUS Antanas [g. 1919.XII.4 Kamišlove (Sverdlovsko sr.)] — agronomas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1955). 1944 baigęs Ž. ū. akademiją, iki 1946 dirbo Kauno aps. vykd. k-te agronomu. 1946—48 Respublikinės sėklų kontrolės ir ž. ū. augalų karantino inspekcijos agronomas inspektorius. Nuo 1948 dirba ped. darbą Ž. ū. akademijoje; nuo 1962 žemdirbystės katedros docentas. Išleido knygų, brošiūrų, paskelbė moksl. straipsnių apie javų, cukrinių runkelių, pašarinių žolių auginimą.

Ršt.: Už gausų cukrinių runkelių derlių, V., 1956; **S. Krikščikas, A. Petkevičius** [ir kt.], Augalininkystės ir pievininkystės laboratoriniai darbai, V., 1962.

PETKĒVIČIUS Jonas [1862 Kaune — 1941.V Maskvoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Iš mažens dirbo pas buožes, paskui ugniagesiu Kaune. Persikėlęs į Kijevą, bendravo su rev. studentais, saugojo ir platino s-d. lit-rą. 1901 įstojo į RSDDP. Už rev. veiklą 1905 kalintas, tardymo metu sužalotas. Išvykęs į JAV, dirbo f-ke Filadelfijoje ir kitur. Nuo 1908 JAV Socialistų partijos, nuo 1919 — Komunistų partijos narys. Dirbo liet. emigrantų tarpe. Su kitais suorganizavo JAV uostų darbininkų masinį polit. streiką, sutrukdžiusį pasiųsti Denikinui kar. medžiagų. 1919—1920 platino JAV kareivių tarpe antimilitaristinę lit-rą. 1924 atvyko į Maskvą, įstojo į VKP(b). Padėjo Lietuvos

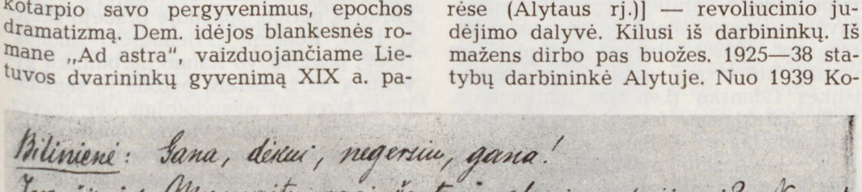

Gabrielės Petkevičaitės autografas

Komunistų partijai ryšių srityje. Nuo 1928 pensininkas.

PETKĒVIČIUS Jonas [1875.VI.12 Palijoniškyje (Utenos rj.) — 1956.IV.6 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. 1894—1913 darbininkas Peterburge. 1913 grįžo į Lietuvą. 1916—18, kaizerinių okupantų išvežtas, dirbo Vokietijoje. 1919 Palijoniškio kaimo varguomenės k-to pirmininkas. Buržuazijos valdymo metais platino kom. lit-rą. Už rev. veiklą 1921 nuteistas 3 metus kalėti. Vėliau dirbo savo ūkyje.

PETKĒVIČIUS Juozas [1915.IV.15 Žuvintuose (Alytaus rj.) — 1946.III.5 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1926—30 samdinys, 1930—35 Alytaus lentpiūvės darbininkas. 1934 įstojo į LKJS. 1938 LKJS Alytaus aps. k-to narys. Nuo 1938 Komunistų partijos narys. Už rev. veiklą kelis kartus suimtas, 9 mėn. kalintas Dimitravo priverčiamojo darbo stovykloje. 1940—45 adm. darbuotojas Alytuje, Maskvoje, nuo 1945 Vilniuje. Burž. nacionalistų nužudytas.

PETKĒVIČIUS Juozas [g. 1924.II.18 Eiviluose (Kėdainių rj.)] — administracinis darbuotojas. 1940 įstojo į VLKJS. 1942—1944 VLKJS Kostromos miesto komiteto instruktorius. 1944—45 LLKJS Ukmergės aps. k-to, 1945—46 Marijampolės aps. k-to I sekretorius. 1946—48 mokėsi Resp. part. m-loje. Nuo 1947 TSKP narys. 1948—1950 LLKJS Šiaulių miesto k-to, 1950—1952 Šiaulių sr. k-to I sekretorius. 1952—1960 LLKJS CK I sekretorius. 1960—1961 Valst. saugumo k-to prie Lietuvos TSR MT pirmininko padėjėjas, nuo 1961 pavaduotojas, nuo 1967 pirmininkas. 1962 neakivaizdiniu būdu baigė Aukštąją part. m-lą prie TSKP CK. 1954—60 LKP CK narys. 1954—58 TSRS AT deputatas. 1951—55 ir nuo 1959 Lietuvos TSR AT deputatas.

PETKĒVIČIUS Kazys [g. 1924.XI.25 Naujasodyje (Utenos rj.)] — žurnalistas. 1944—47 Anykščių vls. komsorgas, LLKJS Anykščių aps., Ukmergės aps. k-tų sekretorius. Nuo 1947 TSKP narys. 1949 baigė Resp. part. m-lą. 1949—54 „Komjaunimo tiesos" redakcijos skyriaus vedėjas, redaktoriaus pavaduotojas, redaktorius. 1954—55 Eltos redakcijos vedėjas. 1955—59 „Tiesos" redakcijos skyriaus vedėjas. 1958 neakivaizdiniu būdu baigė Aukštąją part. m-lą prie TSKP CK. 1962—65 „Literatūros ir meno" redakcijos atsakingasis sekretorius, 1965—67 vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas, nuo 1968 — skyriaus vedėjas.

PETKĒVIČIUS Kazys [g. 1926.I.1 Steigviliuose (Pakruojo rj.)] — krepšininkas, TSRS sporto meistras (1947), TSRS nusipelnęs sporto meistras (1952). 1947—51 ir 1958 Lietuvos TSR krepšinio rinktinės žaidėjas, 1952—56 Leningrado „Burevestniko" krepšinio komandos kapitonas. 1947—57 žaidė TSRS krepšinio rinktinėse (1955—57 kapitonas), kurios 1947 ir 1953 tapo Europos, 1949 ir 1950 studentų pasaulinių, 1953 ir 1955 jaunimo tarpt. žaidynių čempionėmis, iškovojo sidabro medalius XV (1952) ir XVI (1956) olimpinėse žaidynėse. 1949 baigė Kūno kultūros in-tą ir iki 1951 dirbo jame ped. darbą. 1951—56 Leningrado Lesgafto fiz. kultūros in-to aspirantas, 1956—1958 dėstytojas. Nuo 1958 Lietuvos Kūno kultūros in-to dėstytojas. 1960 TSRS jaunimo rinktinės treneris.

PETKĒVIČIUS Leonas [g. 1916.XII.9 Vitebske (BTSR)] — chirurgas traumatologas ortopedas, medicinos mokslų kandidatas (1963). 1942 baigęs Kauno un-tą, dirbo Vilniaus ligoninėse. Nuo 1946 dirba Vilniaus un-te: 1946—63 fakultetinės chirurgijos katedros asistentas, nuo 1963 hospitalinės chirurgijos katedros docentas. 1954—63 dar ir Vilniaus resp. klinikinės ligoninės traumatologinio ortopedinio skyriaus vedėjas. Nuo 1963 vadovauja Vilniaus I taryb. klinikinės ligoninės traumatologinio ortopedinio skyriaus ir Vilniaus traumatologinio punkto gydomajam darbui. Vienas pirmųjų Lietuvoje pradėjo daryti artroplastines operacijas. Tiria deformuojančių klubo sąnario artrozių chirurginį gydymą. Paskelbė moksl. straipsnių apie poliomielito suluošintų ligonių chirurginį gydymą ir kitais traumatologijos klausimais.

PETKĒVIČIUS Merkelis [m. 1608] — XVI amžiaus lietuvių raštijos darbuotojas. 1581—1608 Vilniaus žemės teismo raštininkas. 1598 išvertė iš lenkų k. reformatų katekizmą, įv. maldų, giesmių, psalmių ir pagrečiui su lenkišku tekstu išspausdino Vilniuje, savo paties spaustuvėje, antrašte „Polski z Litewskim katechizm" (1598). Prieš I pasaul. karą vienas katekizmo egzempliorius buvo išlikęs Gdansko (Lenkija) bibliotekoje. 1939 katekizmas fotografuotiniu būdu išspausdintas su J. Balčikonio pratarme ir K. Jablonskio pateiktomis žiniomis apie P. gyvenimą ir veiklą. P. katekizmas — svarbus XVI a. liet. kalbos paminklas, nušviečiantis daugelį liet. kalbos istorijos, dialektologijos, gramatikos, sintaksės, leksikos ir kt. dalykų.

Lit.: **A. Brükner**, Archiv für slavische Philologie, Bd. 18, B., 1891; **E. Fraenkel**, Sprachliche, besonders syntaksische Untersuchungen des kalwinistischen litauischen Katechizmus des Pietkiewiczius von 1598, Göttingen, 1947; **J. Kruopas**, M. Petkevičiaus raštų leksika, V., 1952; **J. Kruopas**, Dėl M. Petkevičiaus Katekizmo (1598 m.) tarmės.—„LTSR MA darbai", 1957, A 2.

PETKĒVIČIUS Mykolas [1797 Obeliuose — 1834.IX.22 Paryžiuje] — 1831 sukilimo dalyvis, sukilėlių būrio vadas. Mokėsi Ukmergės aps. m-loje, baigė Vilniaus un-tą. P. vadovaujamas sukilėlių būrys 1831.IV.5 užėmė Ukmergę. IV.17—24 P. buvo K. Zaluskio dalinyje, nesėkmingai puolusiame Vilnių. V.4 pasižymėjo kautynėse ties Prastavoniais (Radviliškio rj.). Su M. Končos vadovaujamu sukilėlių ukmergiečių daliniu grįžęs į Ukmergę, P. buvo išrinktas Ukmergės aps. sukilėlių valdžios gen. sekretoriumi. Atvykus į Lietuvą gen. A. Gelgaudo kariuomenei, P. paskirtas pėstininkų 7 pulko karininku, dalyvavo Panerių, Šiaulių ir kt. kautynėse. 1831.VII.15 su savo ir gen. P. Rolando daliniais perėjo į Prūsiją. 1832 Briuselyje pranc. kalba išleido 1831 Lietuvos sukilimo istoriją su trumpa Lietuvos D. Kun-stės istorijos apžvalga.

PETKĒVIČIUS Vytautas [g. 1928.VIII.6 Zarasuose] — inžinierius architektas. 1953 baigęs Kauno Politechnikos in-to statybos f-to archit-ros skyrių, dirbo projektuotoju įvairiose projektavimo įstaigose. Nuo 1960 Druskininkų miesto vyriausiasis architektas. Sudarė mažaaukščių gyv. namų ir Druskininkų aplinkos tvarkymo projektų. Pagal P. projektus pastatyta viešbutis (Kirovo g., 1964), prekybos paviljonas (1966) Druskininkuose, ir kt.

PETKĒVIČIUS Vytautas [g. 1930.V.28 Kaune] — rašytojas, žurnalistas. 1944 įstojo į VLKJS. 1949 baigęs gimnaziją Kaune, dirbo LLKJS Kauno miesto k-te. Nuo 1951 TSKP narys. 1951—52 LLKJS Šiaulių sr. k-to sekretorius. 1952—54 mokėsi Centrinėje komjaunimo m-loje prie VLKJS CK Maskvoje. 1954—57 LLKJS CK skyriaus vedėjo pavaduotojas. 1957—59 LKP Radviliškio rj. k-to sekretorius. 1960 neakivaizdiniu būdu baigė Maskvos un-to istorijos f-tą. 1960—1961 dirbo „Tiesos" redakcijoje. Prozos kūrinius period. spaudoje pradėjo skelbti 1954. Romane „Priemiesčio žmonės" (1959) pavaizdavo Kauno darbininkų gyvenimą burž. metais, parodė jų sąmonėjimą, kovą su išnaudotojais dėl laisvės, socializmo. Nemaža vietos romane skirta Lietuvos kariuomenės gyvenimui. Aps. rinkinyje „Speiguoti pavasariai" (1965), romane „Apie duoną, meilę ir šautuvą" (1967) gvildenamos pokario meto kovų su burž. nacionalistais problemos. Teigiamieji kūrinių veikėjai atskleidžiami dažniausiai aštriose dramatinėse situacijose. P. parašė knygeles vaikams „Diena be traktoriaus" (1961), „Ko klykia gervės" (1963), „Gilės nuotykiai Ydų šalyje" (1964), „Sieksnis, Sprindžio vaikas" (1966). Apysaka „Gilės nuotykiai

Ydų šalyje" išversta į rusų, ukrainiečių, estų ir kitų taryb. tautų kalbas. Periodinėje spaudoje paskelbė publicistinių apybraižų kolūkių gyvenimo ir kitais klausimais.

PETKŪNAS Jonas [slap. **Perkūnas;** 1883 Sintautuose (Šakių rj.) — 1932.IX.20 Velfar Ailende (JAV)] — pažangus JAV lietuvių visuomenės veikėjas. 1902 emigravo į JAV. Netrukus įsijungė į Lietuvių socialistų s-gos veiklą, kurį laiką buvo Lietuvių laisvamanių centro v-bos sekretoriumi, bendradarbiavo pažangiojoje spaudoje, propagavo ateizmą. 1914 Husik Folše (JAV) po ateistinės prakalbos kunigų sukurstytų fanatikų sumuštas, tapo invalidu.

PETKŪNAS Juozas [1892.V.28 Moškėnuose (Ignalinos rj.) — 1965.I.28 ten pat] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1909 geležinkelio darbininkas Rusijoje. 1918 grįžęs į Lietuvą, įsijungė į rev. judėjimą. 1918.XI išrinktas Zablatiškės (Ignalinos rj.) vls. vykd. k-to pirmininku. Lietuvos Tarybų I suvažiavimo (1919) Vilniuje delegatas. Pilsudskininkams okupavus Vilniaus kr., ištremtas į Bresto konc. stovyklą, iš kurios pabėgęs ilgai slapstėsi. Vėliau dirbo savo ūkyje, nuo 1949 kolūkietis.

PETKŪNAS Petras [1916.V.26 Valiuose (Šakių rj.) — 1943.IX.3 prie Tilžės (dab. Sovetskas)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1936 eksternu baigė Pilviškių prog-ją. 1937 įstojo į LKJS. Rev. darbą dirbo Jankuose (Šakių rj.). Nuo 1940.VII Komunistų partijos narys. 1940.VII—X polit. vadovas Lietuvos Liaudies kariuomenėje, 29 liet. korpuse, vėliau LKP Marijampolės aps. k-to instruktorius. 1941.V baigęs part. darbuotojų kursus Kaune, dirbo LKP Seinų (Lazdijų) aps. k-te. Nuo 1942 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. Buvo siunčiamas į Lietuvą partiz. kovai. Besileidžiantį parašiutu iš lėktuvo hitlerininkai nušovė.

PĖTKUS Vytautas [g. 1928.I.3 Rudžiuose (Radviliškio rj.)] — fiziologas, biologijos mokslų kandidatas (1954). 1950 baigęs Leningrado Lesgafto fiz. kultūros in-tą, iki 1954 dėstė fiz. auklėjimą Leningrado Kalnakasybos in-te. 1954—62 Lietuvos Kūno kultūros in-to, nuo 1963 Kauno Politechnikos in-to dėstytojas. Nuo 1964 Eksperimentinės ir klinikinės medicinos in-to kurortologijos sektoriaus moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių fiziologijos klausimais.

PETNIŪNAS Balys [1899.XI.19 Baravainiuose (Utenos rj.) — 1964.VIII.29 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. I pasaul. karo metu Bogorodicke (Tulos sr.) baigė evakuotą Dotnuvos dviklasę ž. ū. m-lą. 1918 Maskvoje įstojo į Komunistų partiją. 1918.VII RKP(b) Lietuvių sekcijų Centro Biuro pasiųstas į Lietuvą dirbti part. darbo, buvo LKP Kauno miesto k-to narys. Du kartus vokiečių suimtas. Tarybų Lietuvos ir Baltarusijos vyriausybei ir vokiečių kar. vadovybei pasikeitus politiniais kaliniais, 1919.IV.16 atvyko į Vilnių. Dalyvavo mūšiuose su Vilnių užpuolusiais pilsudskininkais, pateko į nelaisvę. 1920 perduotas Lietuvai. 1920.VIII—IX LKP Ukmergės parajonio k-to sekretorius, paskui Kaune LKP CK techninio aparato darbuotojas. 1921 LKP Panevėžio rj. k-to sekretorius (slap. Jurgis, Jurgutis). LKP III suvažiavimo Karaliaučiuje (1921) delegatas, su-

važiavimo išrinktas LKP Revizijos komisijos nariu. Vok. policijai suėmus suvažiavimo delegatus, Karlo Ludzgaus pavarde 2 mėn. kalėjo Karaliaučiuje, po to, vokiečių ištremtas, atvyko į Tarybų Rusiją. Dirbo adm. darbą Maskvoje, Pavolgyje ir kitur. 1937 asmenybės kulto sąlygomis neteisėtai nuteistas 5 metus kalėti. Nuo 1946 dirbo Ukmergės pram. kombinate. 1949 vėl represuotas, 1950 ištremtas į Krasnojarsko kraštą. 1954 amnestuotas, dirbo Troškūnuose ūkinį darbą. 1957 reabilituotas. Nuo 1957 pensininkas. 1918—21 bendradarbiavo laikraščiuose „Proletarskaja pravda", „Tiesa", „Kareivių tiesa", profsąjunginėje spaudoje, vėliau — „Priekale".

PETRÁIČIAI — **1.** Kaimas Telšių rj., Nevarėnų apyl., 11 km į š. r. nuo Telšių, 3 km į p. r. nuo Nevarėnų. 257 gyv. (1959).

2. Kaimas Telšių rj., Biržuvėnų apyl., 5 km į v. nuo Luokės, Virvyčios kair. krante. 110 gyv. (1959). Iš v. ir š. prie kaimo prieina Skliausčių miškas. Petraičiuose palaidoti šeši Žemaičių pulko kariai, 1919 žuvę kovose už Tarybų valdžią. Po D. Tėvynės karo burž. nacionalistai kaime nužudė apylinkės sekretorių S. Paulauską.

PETRÁITIS Juozas [g. 1898.I.27 Dvarininkuose (Radviliškio rj.)] — agronomas, gyvulininkystės specialistas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1948), Lietuvos TSR nusipelnęs agronomas (1961). 1917—18 Kursko gub. karo rev. tarybos pirmininko pavaduotojas, laikraščio „Izvestija Kurskogo objedinennogo soveta rabočich, soldatskich i krestjanskich deputatov" („Kursko jungtinės darbininkų, kareivių ir valstiečių deputatų tarybos žinios") redaktorius. 1919—24 matinininkas (iki 1921 Tarybų Baltarusijoje, po to Lietuvoje). 1926 baigė Ž. ū. akademiją, 1931 Kauno un-to gamtos-matematikos f-to biol. skyrių. 1926—29 Šiaulių aps. agronomas, 1929—39 Žemaičių veislės arklių žirgyno vedėjas (iki 1934 Plungėje, nuo 1934 Gruzdžiuose).

1940—41 Ž. ū. akademijos docentas, spec. zootechnikos katedros vedėjas. 1944—46 Taryb. ūkių liaudies komisariato vyriausiasis zootechnikas. Nuo 1946 Ž. ū. akademijos zootechnikos katedros vedėjas. Nuo 1958 profesorius. P.— vienas aktyviausių Lietuvos žalųjų galvijų veislės kūrėjų. Ištyrė nemažai gyvulininkystės klausimų, daugiausia susijusių su galvijų prieauglio auginimu ir karvių pieningumo bei pieno riebumo didinimu. Parašė 5 knygas, apie 20 brošiūrų, daugiau kaip 120 mokslinių ir apie 400 populiarių straipsnių lietuvių, rusų ir lenkų kalbomis.

Ršt.: Aplinkos įtaka gyvuliui, V., 1951; Galvijų prieauglio auginimas Lietuvos TSR pirmaujančių kolūkių ir tarybinių ūkių laimėjimų šviesoje, V., 1954; Lietuvos TSR pietryčių rajonų vietinių galvijų biologinės ypatybės, ūkinės savybės ir priemonės jiems pagerinti, V., 1955; Galvijų bandos reprodukcija, V., 1958; Lietuvos žalieji galvijai, 2 t., V., 1963—66.

PETRÁITIS Stasys [g. 1905.X.26 Jekaterinoslave (dab. Dnepropetrovskas, Ukrainos TSR)] — aktorius, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1965). 1929 baigė Valstybės teatro dramos studiją. 1929—1952 Kauno dramos teatro, 1952—57 Kauno jaunojo žiūrovo teatro, nuo 1957 Akademinio dramos teatro aktorius. 1944—50 Kauno dramos teatro studijos pedagogas, mokymo dalies vedėjas. Jaunojo žiūrovo teatre pastatė J. Personovo ir G. Dobržinskio „Didįjį eretiką" („Galileo Galilėjų"; 1952) ir V. Hugo „Vargdienių" inscenizaciją (1953). 1957—59 Lietuvos TSR konservatorijoje dėstė aktoriaus meistriškumą, nuo 1963 Vilniaus Čiurlionio meno m-loje dėsto aktoriaus meistriškumą ir sceninę fechtuotę.

Vaidmenys: Strazdelis (J. Petrulio „Prieš srovę"), Štokmanas (H. Ibseno „Daktaras Štokmanas"), Kaliužnas (J. Germano „Liaudies sūnus"), Bersenevas (B. Lavreniovo „Lūžis"), Žanas Valžanas (V. Hugo „Vargdienių" inscenizacija), Galilėjus (J. Personovo ir G. Dobržinskio „Didysis eretikas"), Don Kichotas (M. Servanteso „Don Kichoto" inscenizacija), Prezidentas, Berlis (F. Šilerio „Klasta ir meilė", „Marija Stiuart"), Polonijus (V. Šekspyro „Hamletas"); kino filmuose — Kardinolas („Aušra virš Nemuno"), Didžkus („Ignotas grįžo namo"), ir kt.

PETRÁITIS Vincas [1900.X.29 Norkaičiuose (Tauragės rj.) — 1944] — Ispanijos pilietinio karo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš darbininkų. 1927 dalyvavo Tauragės sukilime, jam nepavykus, emigravo į Vokietiją. Lietuvos polit. emigrantų suvažiavimo Berlyne 1928.I dalyvis. Gyvendamas Vokietijoje, palaikė ryšius su komunistais. 1929 persikėlęs į Liuksemburgą, dalyvavo metalistų profs-gos ir MOPR'o veikloje. 1936 pab. nuvyko į Ispaniją, kovėsi 13 internac. brigadoje, fronte du kartus sužeistas. 1939—1941 Prancūzijoje kalintas konc. stovyk-

loje. 1941 grįžo į Tarybų Lietuvą. 1942—44 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Žuvo fronte.

PETRÁITIS Vladislovas [1897.IV Ukmergėje — 1962.XI.29 Vilniuje] — partinis darbuotojas. Kilęs iš darbininkų. 1916—1917 tarnavo Rusijos kariuomenėje, 1918—24 Raudonojoje Armijoje. Dalyvavo kovose su denikininkais, vrangelininkais, pilsudskininkais. Nuo 1921 TSKP narys. 1924—25 ir 1930—40 part. ir adm. darbuotojas Baltarusijos TSR. 1925—30 mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-te Maskvoje. 1940—41 LKP Kauno aps. k-to sekretorius. 1942—1945 polit. darbuotojas Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. 1945—47 LKP Panevėžio aps. k-to I sekretorius. 1947—53 Part. kolegijos prie LKP CK atsakingasis sekretorius. 1953—57 LKP CK darbuotojas. 1941—56 LKP CK narys. 1947—55 Lietuvos TSR AT deputatas.

PETRÃLIŠKĖ — kaimas Kelmės rj., Linkaučių apyl., 5 km į š. nuo Kražių, prie kelio į Užventį. 31 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Kražantė (Dubysos intakas). Yra Linkaučių aštuonmetė m-la (1927—51 pradinė, 1951—62 septynmetė).

PETRAŠIŪNAI — **1.** Kauno miesto r. dalis Nemuno deš. krante, tarp Dainavos ir Pažaislio, abipus Vilniaus—Kauno geležinkelio. Pietinė P. dalis (tarp geležinkelio ir Nemuno), siekianti Kauno hidroelektrinę, vadinama Žemaisiais P.; šiaurinė dalis, esanti viršutinėje Nemuno slėnio terasoje ir vakaruose besiribojanti su Dainava, vadinama Aukštaisiais P.

P.— vienas svarbiausių Kauno pramonės rajonų. Juose veikia 13 didelių pram. įmonių, kuriose dirba apie 10 000 darbininkų (1966). Didž. įmonės: Žemuosiuose P. — Janonio popieriaus f-kas, silikatinių dirbinių g-la „Bitukas", Kauno medžio apdirbimo kombinatas (nuo 1945), metalo gaminių įmonė „Nemunas" (nuo 1950), Kauno hidroelektrinė (nuo 1960), ketaus liejykla (nuo 1962); Aukštuosiuose P. — dirbtinio pluošto g-la (nuo 1965), A. Petrausko medvilnės verpimo f-kas (nuo 1965), gelžb. konstrukcijų g-la (nuo 1964), eksperimentinė automatizacijos priemonių g-la (nuo 1959) ir kitos. Petrašiūnuose yra Lietuvos TSR Vietinės pramonės m-jos mokymo kombinato Kauno filialas, vid. m-la, 2 vaikų darželiai, 2 poliklinikos, 2 kultūros klubai, biblioteka (nuo 1937).

Petrašiūnai

P. teritorijoje gyventa nuo senų laikų. Į v. nuo kapinių, Nemuno slėnio terasoje priešais Kauno hidroelektrinės užtvanką, 1920—58 rasta ankstyvojo žalvario amžiaus radinių: strėlių, titnaginių antgalių, gremžtukų ir keramikos dirbinių. Radiniai laikomi Kauno ist. muziejuje.

P. gyvenvietė ist. šaltiniuose minima nuo XVIII a. pr.; tuomet čia, prie Kauno—Vilniaus pašto kelio, pradėjo veikti spirito varykla ir smuklė. 1897 buvo 540 gyventojų. 1909 įsteigta pr. m-la. Tuo metu P. buvo kaimas (1923 — 790 gyv.). XX a. trečiajame d-metyje Žemuosiuose Petrašiūnuose pradėjo kurtis pramonė: 1923 įsikūrė stiklo g-la „Stiklas", 1929 — plytinė „Bitukas", 1930 — Kauno šiluminė elektrinė, vėliau — popieriaus f-kas, lentpiūvė, malūnas ir kt. įmonės. Buvo pastatyta daug nedidelių medinių gyv. namų. 1923—24 veikė LKP CK pogr. spaustuvė. 1924 vyko LKP Kauno miesto konferencija, 1925 — LKP Kauno rj. konferencija. Vok. faš. okupacijos metais daug P. pramonės įmonių buvo sugriauta. Po karo jos buvo atstatytos, rekonstruotos ir išplėstos, pastatyta naujų. 1946 P. prijungti prie Kauno. Pradėjus statyti Kauno hidroelektrinę, rytinėje P. dalyje susikūrė naujų gyv. ir visuom. pastatų rajonas. Aukštieji P. pradėjo augti tik XX a. šeštojo d-mečio pab. (iki tol buvo kaimas). Į P. kapines (rytinėje P. dalyje) 1958—61 perkelta dalis kapų iš buvusių Kauno miesto kapinių. P. kapinėse palaidota daug žymių kultūros ir mokslo veikėjų: K. Baršauskas, K. Binkis, K. Būga, J. Gruodis, J. Jablonskis, P. Kalpokas, S. Kymantaitė-Čiurlionienė, M. Lastauskienė-Lazdynų Pelėda, V. Lašas, P. Rimša, S. Šimkus, K. Sklėrius, A. Žmuidzinavičius ir kt.

2. Kaimas Pakruojo rj., Klovainių apyl., 8 km į š. r. nuo Pakruojo, prie Mūšos ir Kruojos santakos. 142 gyv. (1959). P. apylinkėse yra dideli dolomitų telkiniai, kuriuos naudoti pradėta 1960. 1965 Petrašiūnuose pastatyta dolomitų perdirbimo g-la, kurios projektinis metinis pajėgumas 400 000 m^3 dolomitinės skaldos gelžb. g-loms, plentams ir geležinkeliams. Pirmąją produkciją ji davė 1962. Apie g-lą auga mūrinė darbininkų gyvenvietė. Pro P. eina Šiaulių—Biržų glžk., kurio atšaka eina į g-los teritoriją. Keliai jungia P. su Pakruoju, Linkuva, Pamūšiu. Gretimame Balsių kaime yra P. aštuonmetė m-la.

3. Kaimas Jonavos rj., Bukonių apyl., 8 km į š. r. nuo Žeimių. 134 gyv. (1959). Per kaimą teka Petrašiunka (Lankesos kair. intakas). Pr. m-la (nuo 1951), kultūros namai (nuo 1961).

4. Kaimas Rokiškio rj., Jūžintų apyl., 8 km į š. nuo Jūžintų, 3 km į v. nuo Sartų ežero. 61 gyv. (1959). 1 km į p. nuo kaimo teka Audra (į Sartų ež.). Jos slėnyje, neaukštoje kalvoje, yra piliakalnis, kurį 1909—10 tyrinėjo archeologas L. Kšivickis.

Piliakalnio aikštelė ovali, 55 m ilgio, 35 m pločio. Jos pakraščiuose rastas kultūrinis sluoksnis, akmens grindinio ir židinių liekanos. Iškasta daug darbo įrankių ir namų apyvokos daiktų iš kaulo (200 dirbinių), akmens (22 dirbiniai), geležies, žalvario, molio. Rasta gyvulių kaulų: 76% — naminių gyvulių (galvijų, smulkiųjų raguočių, arklių, kiaulių, šunų), 24% — žvėrių (lokių, briedžių, šernų, bebrų, kiškių, lapių), paukščių bei žuvų. Piliakalnis naudotas I t-mečio pr. m. e. antrojoje pusėje ir mūsų eros pradžioje. Radiniai laikomi Kauno ist. muziejuje.

Lit.: **L. Krzywicki**, Pilkalnia pod wsią Petraszunami. — „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilne", t. 5, Wilno, 1914 [p. 1—27].

PETRAŠKÁITĖ Stasė [g. 1927.VIII.7 Kaune] — biochemikė, biologijos mokslų kandidatė (1965). 1950 baigė Kauno un-tą. Nuo 1950 dirba Kauno Medicinos in-te, iš pradžių laborante, paskiau asistente, nuo 1964 dėstytoja. Paskelbė moksl. straipsnių apie baltymų sintezę kepenyse.

PETRAŠKEVIČIŪTĖ Jadvyga [g. 1919.VIII.30 Nalibokuose (BTSR, netoli Naugarduko)] — dainininkė (sopranas), Lietuvos TSR nusipelniusi artistė (1954).

1947 baigė Vilniaus konservatorijos solo dainavimo klasę. 1948—59 Akademinio operos ir baleto teatro solistė. Išvykusi į Lenkiją, nuo 1959 dirba Lodzės operos teatro soliste, dainuoja taip pat Varšuvos Didžiajame teatre, Katovicų ir Gdansko operos teatruose. Lietuvoje ir Lenkijoje dalyvavo koncertuose, atliko L. Bethoveno IX simfonijos ir Iškilmingų mišių, Dž. Verdžio „Requiem" ir kitas soprano partijas. Gastroliavo Vilniuje ir kituose TSRS miestuose, Danijoje, Rumunijoje, Suomijoje, Vengrijoje.

Vaidmenys (Akademiniame operos ir baleto teatre): Jaroslavna (A. Borodino „Kunigaikštis Igoris"), Marina (M. Musorgskio „Borisas Godunovas"; TSRS Valst. premija 1950), Marija, Liza, Tatjana (P. Čaikovskio „Mazepa", „Pikų dama", „Eugenijus Oneginas"), Tamara (A. Rubinšteino „Demonas"), Toska (Dž. Pučinio „Toska") ir kt.

PETRAŪČIŠKĖS — kaimas Zarasų rj., Avilių apyl., 10 km į š. r. nuo Dusetų, 2 km į v. nuo Avilių ežero. 89 gyv. (1959). Pietuose pro kaimą eina Antazavės—Avilių kelias. Pastatyta kolūkio ūkinių pastatų. Burž. valdymo metais P. gyventojai J. Paknis, P. Bakutis dalyvavo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos Pilkiškio kuopelės veikloje. 1941 hitlerininkai ir burž. nacionalistai nužudė P. gyventoją komjaunuolį A. Bakutį. Okupacijos metais P. gyventojas L. Bakutis kovojo „Audros" partizanų būryje, buvo LLKJS Utenos aps. k-to sekretoriumi.

PETRAUSKÁITĖ Elena [g. 1924.II.3 Bardiškiuose (Raseinių rj.)] — agronomė, biologijos mokslų kandidatė (1961). 1952

baigusi Ž. ū. akademiją, dirbo Pabiržės (Biržų rj.) mašinų-traktorių stoties agronome. 1956—61 Žemdirbystės in-to moksl. bendradarbė. Nuo 1961 Kauno botanikos sodo moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių apie dobilų, linų, dekoratyvinių augalų (ypač rožių) ligas ir kovą su jomis.

PETRÁUSKAS Aleksas [g. 1923.IV.20 Maskoliškiuose (Trakų rj.)] — gydytojas terapeutas, medicinos mokslų kandidatas (1961). 1950 baigęs Vilniaus un-tą, iki 1955 dirbo Lietuvos TSR Socialinio aprūpinimo m-joje gydytojų darbinės ekspertizės skyriaus vedėju. 1955—63 Vilniaus resp. klinikinės ligoninės ordinatorius, vidaus ligų skyriaus vedėjas. 1963—67 Vilniaus un-to gydytojų tobulinimosi f-to asistentas, nuo 1967 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie diuretikų veikimą ir taikymą, antibiotikų terapiją.

PETRÁUSKAS Alfonsas [g. 1908.V.14 Tyrelkuose (Šiaulių rj.)] — veterinarijos gydytojas mikrobiologas, biologijos mokslų kandidatas (1951), Lietuvos TSR nusipelnęs veterinarijos gydytojas (1961). 1937 baigęs Vienos Aukštąją veterinarijos m-lą, iki 1938 dirbo Valstybiniame vet. bakteriologijos in-te (Kaune), o 1938—44 Vet. akademijos serologijos in-te (Kaune). Nuo 1944 dėsto Vet. akademijoje; nuo 1953 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie infekcines gyvulių ligas ir kitais veterinarijos klausimais.

Ršt.: Apkrečiamosios naminių gyvulių ligos, [K.], 1947; Mikrobiologija, V., 1960.

PETRÁUSKAS Antanas [1905.V.19 Jokūbaičiuose (Kėdainių rj.) — 1946.I.10 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Baigė g-jos 7 klases, vertėsi priv. pamokomis. Nuo 1925 Komunistų partijos narys, dirbo Gudžiūnų (Kėdainių rj.) vls., Kaune, 1927—1929 LKP CK skyriuje darbui kareivių tarpe. Už rev. veiklą 1929 suimtas ir 1930 nuteistas 6 metus kalėti. 1936—37 LKP Kauno rj. k-to sekretorius, vadovavo Kauno darbininkų 1937 streikams. 1937—38 LKP CK instruktorius Biržų, Panevėžio, Rokiškio, Utenos, Zarasų aps., 1937 kooptuotas į LKP CK. 1938—40 LKP CK Sekretoriato narys ir LKP Kauno aps. k-to sekretorius (slap. Vaclovas, Simas). Redagavo laikr. „Darbininkų kova", kurį laiką tvarkė LKP CK Sekretoriato darbą, redagavo „Tiesą". 1940 LKP Kauno miesto k-to sekretorius, 1941.VII Lietuvos Liaudies kariuomenės polit. vadovas. LKP V suvažiavimo (1941) delegatas, išrinktas LKP CK nariu. Nuo 1941 LKP CK sekretorius maisto pramonės reikalams. D. Tėvynės karo metais gyveno Penzoje, po karo Vilniuje.

PETRÁUSKAS Antanas [g. 1938.XI.21 Taubučiuose (Jurbarko rj.)] — fizikas, fizikos-matematikos mokslų kandidatas (1967). 1962 baigė Vilniaus Ped. in-tą. 1965—66 Fizikos ir matematikos in-to inžinierius, nuo 1966 to pat in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių lengvųjų branduolių teorijos klausimais.

PETRÁUSKAS, Piotrovskis, Jonas Anupras [XVIII a.] — dailininkas. Kilęs iš Lietuvos bajorų. 1754—65 gyveno Vilniuje. Sukūrė kruopščiai atliktų religinio turinio vario raižinių, dedikuotų J. Šumskiui, su Gžibovskių, Kvintų, Šemetų, Šumskių ir kitų Lietuvos bajorų herbais („Kristus Čašnikų bažnyčioje", 1754; „Kryžius su medalionais", 1757; „Šventas Antanas ir šventas Jonas Nepomukas", 1765, ir kt.).

PETRÁUSKAS Jonas [g. 1930.XII.9 Ariogaloje] — partinis, administracinis ir ūkinis darbuotojas. Nuo 1950 TSKP narys. 1957 baigė Kauno Politechnikos in-tą, įsigydamas inžinieriaus radiotechniko specialybę. 1958—60 Panevėžio „Lietkabelio" įmonės direktorius. 1960 LKP Panevėžio miesto k-to II sekretorius, 1960—63 Panevėžio miesto vykd. k-to pirmininkas. 1963—65 LKP CK ir Lietuvos TSR MT Partinės valstybinės kontrolės k-to skyriaus vedėjas. Nuo 1965 polimerinių medžiagų g-los direktorius Vilniuje.

PETRÁUSKAS Jurgis [g. 1886.IV.6 Armoniškėse (Kauno rj.)] — aktorius, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1956). 1894—99 gyveno Maskvoje. Mokėsi miesto, vėliau realinėje m-loje. 1899—1905 gyveno Vladikaukaze (dab. Ordžonikidzė), Tbilisyje (čia mokėsi skulptūros), Baku. 1905 Baku įstojo į S. Glazunenkos ukrainiečių operetės trupę. Vėliau dalyvavo įvairiose ukrainiečių ir rusų operetės bei dramos trupėse. 1916—18 Kaukazo sr. karinio teatro, 1918—19 ir 1920—21 Stavropolio dramos teatro aktorius. 1919—20 Aleksandrovsko dramos teatro režisierius. 1921—1950 Kauno dramos teatro aktorius. Kauno teatre pastatė F. Šilerio „Klastą ir meilę" (1922). Dalyvavo „Linksmųjų brolių" ansamblyje, pastatė pirmąsias operetes liet. kalba (S. Džonso „Geišą" ir V. Valentinovo „Haremo paslaptis"). Dalyvavo liet. filmuose „Marytė" ir „Kol nevėlu".

Vaidmenys: Kirmis (V. Mykolaičio-Putino „Valdovas"), Mileris, Hofmaršalas, Prezidentas (F. Šilerio „Klasta ir meilė"), Figaras (Bomaršė „Figaro vedybos"), Sčiastlivcevas, Jusovas (A. Ostrovskio „Miškas", „Pelninga vieta"), Tartiufas, Harpagonas (Moljero „Tartiufas", „Šykštuolis"), Trufaldinas (K. Goldonio „Dviejų ponų tarnas"), Osipas (N. Gogolio „Revizorius"), Perčichinas (M. Gorkio „Miesčionys"), Firsas (A. Čechovo „Vyšnių sodas"), Vaitas (R. Planketo „Kornevilio varpai"), Zeta (F. Leharo „Linksmoji našlė"), Jaška, Nečiporas (B. Aleksandrovo „Vestuvės Malinovkoje") ir kt.

PETRÁUSKAS Kazimieras [g. 1914.II.6 Aukštakalniuose (Rokiškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, partinis ir administracinis darbuotojas. Kilęs iš darbininkų. 1928—31 mechaninės dirbtuvės Rokiškyje mokinys, Rokiškio metalo g-los darbininkas. 1931—40 sezoninis darbininkas, statybininkas Panevėžyje. 1930 įstojo į LKJS. 1931 už kom. atsišaukimų platinimą nuteistas lygtinai 1 metus. Nuo 1937 Komunistų partijos narys. 1938—40 part. kuopelės sekretorius, LKP Panevėžio aps. k-to narys. 1940 Panevėžio aps. ž. ū. komisijos pirmininkas, išrinktas Liaudies Seimo atstovu, Liaudies Seimo delegacijos į TSRS AT penktąją sesiją narys, vėliau LKP Panevėžio aps. k-to I sekretorius, Kauno miesto vykd. k-to darbuotojas. 1941—44 Raudonosios Armijos (nuo 1942 16 liet. divizijos) karys. 1944—1946 Panevėžio miesto vykd. k-to pirmininko pavaduotojas. 1946—48 mokėsi Resp. part. m-loje. 1948—50 Jurbarko aps. vykd. k-to, 1950—54 Klaipėdos miesto vykd. k-to pirmininkas. Nuo 1954 LKP Klaipėdos rj. k-to I sekretorius. Nuo 1958 LKP CK narys. Nuo 1940 Lietuvos TSR AT deputatas.

PETRÁUSKAS Kipras [1885.XI.23 Ceikiniuose-Keiziuose (Ignalinos rj.) — 1968.I.17 Vilniuje] — dainininkas (tenoras), Lietuvos TSR liaudies artistas (1945), TSRS liaudies artistas (1950). Muzikos pramokęs iš tėvo vargonininko ir brolio M. Petrausko, vargoninkavo Gervėčiuose (BTSR), Dusmenyse (Trakų rj.). 1905 dalyvavo rev. judėjime, pusę metų kalintas Trakuose. Atvykęs į Vilnių, su broliu Miku organizavo muz. vakarus, koncertus, dainavo choruose ir 1905 Vilniuje pastatytose M. Petrausko operetėse „Kaminkrėtys ir malūnininkas" bei „Adomas ir Ieva". 1906 Vilniuje pastatytoje pirmojoje liet. operoje — M. Petrausko „Birutėje" — atliko Birutės brolio vaidmenį. Šių spektaklių metu pradėjo ryškėti vokalinis ir sceninis P. talentas. 1907—11 P. studijavo Peterburgo konservatorijoje (S. Gabelio solo dainavimo klasėje). Dalyvavo Peterburgo lietuvių koncertuose, daugelyje konservatorijos spektaklių (1909 atliko Romeo vaidmenį Š. Guno operoje „Romeo ir Džuljeta"). 1911 debiutavo

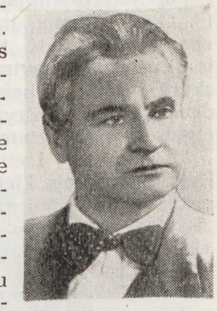

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 721

Maskvos Didžiajame teatre (atliko Romeo vaidmenį). 1911—20, pirmuoju kūrybos laikotarpiu, P. — Peterburgo Marijos teatro solistas. Dainavo daugiausia lyr. pobūdžio partijas. Dirbdamas su solistais F. Šaliapinu, L. Sobinovu, A. Neždanova, D. Smirnovu, dirigentu E. Napravniku, perėmė realistines rusų operos tradicijas, kurias puoselėjo ir lietuvių muz. teatro scenoje. Su F. Šaliapinu dainavo Š. Guno „Fauste" ir A. Boito „Mefistofelyje" (Faustas), N. Rimskio-Korsakovo „Mocarte ir Saljeryje" (Mocartas), Dž. Rosinio „Sevilijos kirpėjyje" (Almaviva). Marijos teatre sukūrė taip pat Hercogo, Alfredo (Dž. Verdžio „Rigoletas", „Traviata"),

Kipras Petrauskas, atliekantis Alfredo (Dž. Verdžio „Traviata") ir Germano (P. Čaikovskio „Pikų dama") vaidmenis

Rudolfo, Pinkertono (Dž. Pučinio „Bohema", „Madam Baterflai"), Jonteko (S. Moniuškos „Halka") ir kt. vaidmenis. Gerai apvaldęs švelnų gražaus tembro balsą, ypač meniškai atliko lyriškai interpretuojamą Romeo partiją (Š. Guno „Romeo ir Džuljeta"), Romeo charakterį grindė išraiškinga vaidyba ir įkvėptu dainavimu. Daug dėmesio skyrė grimui, rūbams, plastikai, padedančiai scenoje išryškinti herojaus poelgius ir pergyvenimus.

1920 grįžęs į Lietuvą, P. su J. Talat-Kelpša ir kitais Lietuvių meno kūrėjų d-jos nariais įkūrė operos teatrą (ž. *Akademinis operos ir baleto teatras*). 1920.XII.31 pirmajame teatro spektaklyje — Dž. Verdžio „Traviatoje"— atliko Alfredo vaidmenį. 1920—40, antruoju kūrybos laikotarpiu, P. plačiausiai pasireiškė kaip didelio talento ir didelių kūrybinių polėkių dainininkas. Jis išplėtė savo repertuarą — parengė nemaža dramatinio pobūdžio partijų. Valstybės teatre sukūrė Radameso (Dž. Verdžio „Aida"), Kavaradosio (Dž. Pučinio „Toska"), Chozė (Ž. Bizė „Karmen"), Germano (P. Čaikovskio „Pikų dama"), Dmitrijaus Apsišaukėlio (M. Musorgskio „Borisas Godunovas"), Griškos Kutermos (N. Rimskio-Korsakovo „Kitežas"), Andrė Šenjė (U. Džordano „Andrė Šenjė"), Kanijaus (R. Leonkavalio „Pajacai"), Lohengrino (R. Vagnerio „Lohengrinas"), Tanhoizerio (R. Vagnerio „Tanhoizeris") ir kt. vaidmenis. Su dideliu artistiniu intelektu P. atliko 1938 sukurtą dramatinį Otelo (Dž. Verdžio „Otelas") vaidmenį. Otelą traktavo kaip taurią ir protingą asmenybę, atskleisdamas renesanso epochos žmogui būdingas savybes — humaniškumą, didelį intelektą ir sielos harmoniją. P. pirmasis sukūrė Valstybės teatre pastatytų liet. operų svarb. vaidmenis: Liutauro, Jonušo (J. Karnavičiaus „Gražina", „Radvila Perkūnas"), Žilvino (M. Petrausko ir J. Dambrausko „Eglė"). P. nemaža gastroliavo užsienyje: Rio de Žaneire, Montevidėjuje, Buenos Airese, Santjage, Havanoje, San Paule, Stokholme, Milane („La Skaloje"), Maskvoje, Rygoje, Taline. 1925—28 su F. Šaliapinu gastroliuodamas Berlyne, Leipcige, Miunchene, Drezdene, Madride, Barselonoje, dainavo Fausto, Almavivos, Dmitrijaus Apsišaukėlio partijas. 1929 ir 1936 P. dainavo Gvidono (N. Rimskio-Korsakovo „Caras Saltanas"), Berendėjaus (N. Rimskio-Korsakovo „Snieguolė") partijas Paryžiaus teatruose.

1940, atkūrus Lietuvoje taryb. santvarką, P. sukūrė Grigorijaus Melechovo vaidmenį I. Dzeržinskio operoje „Tykusis Donas". Išvadavus Lietuvą iš hitlerinės okupacijos, prasidėjo trečiasis P. kūrybos laikotarpis. 1944—58 Akademiniame operos ir baleto teatre P. dainavo daugelį svarbiausių tenoro partijų. Už Dmitrijaus Apsišaukėlio vaidmens atlikimą M. Musorgskio operoje „Borisas Godunovas" P. paskirta TSRS Valst. premija (1951). Svarbiausia P. trečiojo kūrybos laikotarpio veiklos sritis — ped. darbas. 1949—67 dėstydamas Lietuvos TSR konservatorijoje (nuo 1951 profesorius), P. išugdė nemaža solistų. Jo mokiniai buvo solistai V. Adamkevičius, J. Misiūraitė, L. Muraška, V. Noreika, V. Rubackis, E. Saulevičiūtė, J. Urvelis ir kiti. 1946—50 ir 1954—58 TSRS AT, 1959—63 — LTSR AT deputatas.

Lit.: **B. Sruoga, V. Žadeika**, Kipras Petrauskas, K., 1929; **V. Kavoliūnas**, Gyvenimas, pašvęstas dainai, V., 1963; **V. Mažeika**, Opera (Lietuvių tarybinio operos teatro raida), V., 1967; [Ištraukos iš P. atsiminimų]. — „Pergalė", 1968, Nr. 6.

PETRÁUSKAS Mikas [1873.X.9 Palūšėje (Ignalinos rj.) — 1937.III.23 Kaune] — kompozitorius, dirigentas, pažangus visuomenės veikėjas. Muzikos pramoko iš

vargonininko tėvo. 1898—99 mokėsi Rokiškio muz. m-loje. Vargoninkavo Obeliuose, Gervėčiuose (BTSR). 1901 įstojo į Peterburgo konservatoriją. Vadovavo liet. chorams Peterburge, parašė ir 1903 pastatė pirmąsias liet. operetes: „Kaminkrėtys ir malūnininkas" (pagal F. Zarembos operetę) ir „Adomas ir Ieva" (pagal nežinomo pranc. autoriaus operetę). 1905 dalyvavo studentų rev. judėjime (Peterburge). Atvykęs į Vilnių, artimai bendradarbiavo su V. Kapsuku, platino anticarinius atsišaukimus, dalyvavo slaptuose susirinkimuose, agitavo mitinguose, vadovavo liet. chorams. 1906 baigė Peterburgo konservatorijos S. Gabelio vadovaujamą solo dainavimo klasę. Caro žandarų persekiojamas, apsigyveno Pušinėje (Raseinių rj.), sukūrė pirmąją liet. operą „Birutė" (G. Landsbergio-Žemkalnio libretas, 1906). 1906 pab. išvyko į užsienį. Kurį laiką gyveno Šveicarijoje, vėliau pas Š. Vidorą Paryžiuje mokėsi kompozicijos teorijos. 1907 išvyko į JAV. Organizavo darbininkų chorus, steigė muz. m-las (Čikagoje, Niujorke, Bostone, Detroite), koncertavo. Čikagoje 1909 išleido brošiūrą „Iš muzikos srities", Bostone 1916 —„Mažą muzikos žodynėlį". Sukūrė rev. dainų (Tilžėje 1910 išleistas rink. „Trimitas"), apie 20 operečių („Consilium facultatis", „Girių karalius", „Tarnaitė pamokė", „Gegužės Pirmoji" ir kt.), operą „Eglė žalčių karalienė" (pagal A. Fromo-Gužučio dramą ir liaudies pasaką, 1918). 1920 grįžęs į Lietuvą, su broliu Kipru koncertavo įv. vietose. 1922—23 ir 1926—28 gyveno JAV, vėliau — Kaune. 1930—32 rašė „Muzikos žodyną", 1933— apybraižą „Orkestrai". Be operų ir operečių, P. sukūrė choro dainų („Neverkit pas kapą", J. Janonio žodžiai; „Gaudžia trimitai", J. Karosėlio ž.; „Kur namas mūs", K. Sakalausko-Vanagėlio ž.; „Suktinis", N. Rastenio ž.), solo dainų („Kalvis", J. Janonio ž.), duetų („Spragilų dainelė", „Valio, dalgele", L. Giros ž.; „Atnešė diedas kukulių viedrą"), instrumentinių pjesių („Daina be žodžių" 2 smuikams ir fortepijonui), harmonizavo liet. liaudies dainų („Oi motule ma", „Dega ugnį", „Pasėjau kanapę", „Kur tas šaltinėlis", „Saulelė raudona", „Bernužėli, nesvoliok"). P. muzika paprasta, melodinga, tačiau stokoja profesionalumo.

Lit.: **J. Gaudrimas**, Iš lietuvių muzikinės kultūros istorijos, 2 d., V., 1958—64; **K. Vairas-Račkauskas**, Rinktinė, V., 1957; **R. Mizara**, Žvilgsnis į praeitį, V., 1960.

PETRÁUSKAS Pranas [1898 Jokūbaičiuose (Kėdainių rj.) — 1941] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Valstietis. Nuo 1924 Komunistų partijos narys. Rev. darbą dirbo Jokūbaičiuose. Nuo 1937 priklausė Laisvamanių etinės kultūros d-jai. 1940.VII išrinktas Liaudies Seimo atstovu, 1940.VIII — Lietuvos TSR AT Prezidiumo nariu. 1941 evakavosi į Sibirą.

PETRÁUSKAS Stasys [g. 1897.I.1 Bučiūnuose (Kėdainių rj.)] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Kalvis. Kilęs iš kumečių. 1918—19 Beinoravos (Radviliškio rj.) darbo kumečių k-to sekretorius. Vok. faš. okupacijos metais kalintas Panevėžyje. Nuo 1943.XI Gražinos partizanų junginio ryšininkas rėmėjas. Po karo dirbo adm. darbą Smilgiuose (Panevėžio rj.). Nuo 1947 TSKP narys. Pensininkas.

PETRÁUSKAS Vytautas [g. 1909.XII.23 Burveliuose (Kėdainių rj.)] — vertėjas. 1928 baigęs Kėdainių g-ją, iki 1931 Kauno un-te studijavo lit-rą. Dirbo žrn.

„Kūno kultūra ir sveikata", „Žiburėlis" redakcijose, Eltoje. 1944—45 Lietuvos TSR Valst. leidyklos, 1945—49 Polit. lit-ros leidyklos, 1949—51 Polit. ir moksl. lit-ros leidyklos redaktorius. Nuo 1956 dirba redaktoriumi „Vagos" leidykloje. Išvertė į liet. kalbą grožinės bei kritinės lit-ros kūrinių.

Vert.: **N. Ostrovskis**, Audrų pagimdyti, K., 1940 [III leid. 1956]; Kaip grūdinosi plienas, K., 1946 [V leid. 1963]; **A. Tolstojus**, Kančių keliai, 3 t., K.-V., 1947—1949; **M. Jokajus**, Juodieji deimantai, V., 1958; **E. Remarkas**, Trys draugai, V., 1959; **S. Cveigas**, Nepažįstamosios laiškas, V., 1961; Balzakas, V., 1963; **D. Nolis**, Vernerio Holto nuotykiai, V., 1964; **M. Frišas**, Homo Faber, V., 1967.

PETRĀUSKAS Vladislovas [1926.II.1 Kulvoje (Jonavos rj.) — 1945.I.15 prie Klaipėdos] — antihitlerinio pogrindžio dalyvis. Nuo 1941.VII priklausė LLKJS Kauno miesto pogr. org-jai, buvo LLKJS Kauno miesto ir apskrities k-to narys. Padėjo karo belaisviams bėgti pas partizanus ir naikinti hitlerininkų kar. techniką, platino komjaunimo spaudą. Jo bute buvo leidžiamas LLKJS Kauno miesto k-to laikr. „Komjaunuolis". Nuo 1944.VIII Raudonosios Armijos karys. Žuvo kautynėse dėl Klaipėdos.

PETRĀUSKIENĖ Pesė [**Bironaitė**; g. 1911.XII.25 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. 1926—32 darbininkė Šiauliuose, Kaune. 1929 įstojo į pusiau legalią siuvėjų profs-gą ir į LKJS. Nuo 1930 Komunistų partijos narė. Savo bute laikė kom. lit-ros sandėlį, vežiojo lit-rą į įvairias Lietuvos vietas, dirbo LKP CK ryšininke. 1932 su kom. lit-ra Mažeikių stotyje suimta, nuteista $2^1/_2$ metų kalėti. Kalėjo Šiauliuose. 1934—35 Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos CK narė. 1935—36 mokėsi part. m-loje Maskvoje. 1936—40 LKP CK instruktorė Utenoje, Zarasuose. 1938—40 LKJS CK narė, veikė Kaune. 1940—41 dirbo administracinį, 1944—1950 — partinį darbą Kaune. 1950—52 mokėsi Resp. part. m-loje. Nuo 1952 part. darbuotoja Vilniuje.

PETRĀUSKIENĖ Veronika [**Mikalauskaitė**; g. 1925.XII.26 Lazdynėliuose (Panevėžio rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo partizanė. Kilusi iš kumečių. 1941 dirbo Panevėžyje milicijoje. 1941.VI pasitraukė į TSRS gilumą. Nuo 1942 tarnavo Raudonojoje Armijoje (1943 16 liet. divizijoje). Nuo 1943 „Žalgirio" būrio partizanė. Dirbo žvalgybinį darbą, palaikė ryšius su LKP Šiaurės sr. k-tu, spausdino ir platino pogr. spaudą. Nuo 1947 TSKP narė. 1963 baigė Vilniaus un-tą, dirba Lietuvos TSR MA Centr. bibliotekoje.

PETRĀVIČIUS Antanas [1911.V.19 Rokiškyje — 1952.IX.5 Kazlų Rūdoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Šaltkalvis. Kilęs iš amatininkų, užaugęs prieglaudoje. Nuo 1928 darbininkas Kaišiadoryse, Kaune. Nuo 1932 Komunistų partijos narys, part. darbą dirbo Kaune. Vienas iš viešųjų darbų darbininkų streiko organizatorių, dalyvavo antifaš. demonstracijoje. 1932—33 LKP kuopelės Kaune sekretorius, 1933 vieno iš Kauno parajonių k-to narys. Priklausė dažytojų profs-gai. 1933—34 mokėsi part. m-loje Maskvoje. Grįžęs į Kauną, toliau dirbo rev. darbą, už kurį 1935 nuteistas 6 metus kalėti. 1940—41 Kauno pašto viršininkas, paskui LKP Kauno miesto k-to sekretorius. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos kuopos polit. vadovas, būrio vadas. Nuo 1946 dirbo part. darbą Kaune, Tauragėje, Kazlų Rūdoje.

PETRĀVIČIUS Benediktas [g. apie 1616] — seniausios epitafijos lietuvių kalba autorius. Studijuodamas Vilniaus un-te, 1634 išleido lot. kalba panegiriką „Vestuvių dovana" („Donum nuptiale"), sukurtą Lenkijos vėliavininko A. Kazanovskio ir Minsko vaivados dukters E. Sluškaitės vedybų proga. Vėliau studijuodamas Romoje, sukūrė liet. kalba epitafiją, skirtą pranc. polihistorui (numizmatui ir astronomui), mokslininkų globėjui Nikalojui Klaudijui Fabricijui Perescijui. Ji įdėta į įv. kalbomis parašytų keliasdešimt kūrinių rinkinį („Componimenti funerali", Roma, 1638). Epitafija parašyta sunkoka kalba, bet pagrįsta vaizdingu palyginimu. Knyga yra Paryžiaus nac. bibliotekoje, jos mikrofilmas — Lietuvos TSR MA bibliotekoje.

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 1, V., 1957.

PETRĀVIČIUS Leopoldas [g. 1927.I.9 Ukmergėje] — pramonės darbuotojas, Lietuvos TSR nusipelnęs inžinierius (1965). 1951 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, dirba Naujosios Akmenės cemento g-loje (1951—58 cecho meistras, cecho ir skyriaus viršininkas, 1958—62 vyriausiasis inžinierius, nuo 1962 direktorius). Nuo 1958 TSKP narys. Nuo 1964 kandidatas į LKP CK narius. Paskelbė period. spaudoje straipsnių apie stat. medžiagų pramonę.

PETRĀVIČIUS Viktoras [g. 1906.V.12 Bedaliuose (Šakių rj.)] — dailininkas. Nuo 1931 dalyvavo dailės parodose. 1935 baigė Kauno meno m-lą, 1938 — Paryžiaus Taikomosios dailės m-lą ir Aukštesniąją dailės m-lą. 1940—41 Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to, 1941—44 Vilniaus Dailės akademijos dėstytojas. Sukūrė grafikos ir tapybos darbų. Iliustravo liet. liaudies pasakas „Gulbė karaliaus pati" (1937 Paryžiaus tarptautinės meno ir technikos parodos Didysis prizas) ir „Marti iš jaujos", S. Čiurlionienės-Kymantaitės apys. „Šventmarė" (1937), L. Janušytės rom. „Korektūros klaida" (1938) ir kt. knygas. P. kūriniams (ypač grafikos darbams) būdinga originalus liet. liaudies dailės tradicijų interpretavimas, meninio vaizdo sintetiškumas. 1944 P. pasitraukė į Vakarus, gyvena JAV.

PETRĀVIČIUS Zigmas [1862.VI.16 Ganypravoje (Šilalės rj.) — 1955.III.9 Kaune] — dailininkas. Baigęs Varšuvos g-ją, studijavo Varšuvos dailės m-loje, 1881—1889 — Peterburgo Dailės akademijoje, paskui Paryžiuje (pas K. Diuraną). 1890—92 dalyvavo „peredvižnikų", vėliau Peterburgo Dailės akademijos dailės parodose. 1905 eksponuotą P. antikarinės temos paveikslą „Mirties žygis" caro valdžia konfiskavo. Vengdamas suėmimo, 1905 P. išvyko į Palestiną, vėliau gyveno Egipte. Tapė daugiausia peizažus.

Grįžęs į Peterburgą, sukūrė lyrišką žanrinį peizažą „Arkliai su akėčiomis" (1910), real. portretą „Piemenaitė" (1911), keletą peizažų, gerai perteikiančių Palestinos gamtą („Bažnyčia Palestinoje", „Palestinos peizažas" ir „Kalnelis Palestinoje", 1913). 1920 grįžęs į Lietuvą, gyveno Telšiuose, Šiauliuose, Kaune. Nutapė peizažų („Virvytės upelis", 1926; „Vilnelė", 1935), portretų („1863 m. sukilėlis Boleslovas Dluskis", 1920; „Knygnešys Bielinis", 1923; „1831 m. sukilėlis Nezabitauskas", 1932). Nuo 1936 dirbo Karo muziejuje (Kaune). Nutapė ist. paveikslų („Gedimino sapnas", 1939, ir kt.). Sukūrė religinių mistinių kūrinių bei saloninių peizažų, pasižyminčių natūralizmu. Nuo 1940 vaizdavo valstiečių gyvenimą, kūrė žanrinius paveikslus, peizažus („Šienapiūtė", 1940; „Naujakuriai", 1940; „Valstiečių kiemas", 1940; „Audra artėja", 1942; „Ežero krantas", 1942; „Prie upės", 1943). Po D. Tėvynės karo sukūrė daug real. kūrinių valstiečių gyvenimo temomis bei peizažų. Geriausi jų — figūriniai paveikslai „Raudonoji gurguolė" (1948), „Rugiapiūtė" (1952), peizažas „Vilnelė ties Vilniumi" (1946), pasižymintys optimistine nuotaika, lyriškumu, šviesiais tonais. Šiuose kūriniuose P. poetizavo kolektyvinį darbą, žmogų betarpiškai siejo su gamta.

Lit.: Zigmas Petravičius (Katalogas), V., 1954; **A. Savickas**, Peizažas lietuvių tapyboje, V., 1965.

Zigmas Petravičius. „Piemenaitė", aliejus, 1911

PETRAVIČIŪTĖ Agota [g. 1903.II.6 Rementiškiuose (Vilkaviškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Darbininkė. Kilusi iš ž. ū. darbininkų. Nuo 1918 pab. padėjo Žaliosios (Vilkaviškio rj.) vls. komunistams platinti kom. lit-rą, rengti dvarų darbininkų streikus. 1921 įstojo į LKJS, buvo Rementiškių ir Didvyžių dvarų komjaunimo kuopelės sekretorė. Gegužės Pirmosios demonstracijos 1921 Vilkaviškyje dalyvė. 1922—24 R. Vaitekaitės pavarde mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-te Maskvoje. Nebaigusi mokslo dėl ligos, dirbo Maskvos įmonėse. Kurį laiką buvo Lietuvių proletarinių rašytojų ir poetų s-gos narė. Rašė eilėraščius (buvo išspausdinti JAV pažangiųjų lietuvių laikraščiuose „Darbininkių balsas", „Vilnis"). Asmenybės kulto sąlygomis neteisėtai represuota (1935). 1948 grįžusi į Lietuvą, dirbo įv. darbą Vilkaviškyje, Pilviškiuose (Vilkaviškio rj.), Kybartuose, Vilniuje. 1957 reabilituota. Nuo 1960 pensininkė.

PETRELIAĨ — kaimas Šilutės rj., Saugų apyl., 10 km į š. nuo Šilutės, į v. nuo Klaipėdos—Pagėgių geležinkelio. 407 gyv. (1964). Kaimo p. pakraščiu teka Tenenys (Minijos intakas). Pr. m-la (nuo 1808). Ties kaimu rasta naujojo žalvario amžiaus (1200—500 pr. m. e.) dirbinių ir sen. Romos moneta.

PETRĒLIS, Petrulevičius, Silvestras [1905. I.12 Kalnėnuose (Skuodo rj.) — 1941.VII prie Rygos] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Valstietis. Kilęs iš valstiečių. Iki 1921 tarnavo pas buožes, vėliau dirbo savo ūkyje. 1926—27 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Nuo 1932 Komunistų partijos narys. 1940—41 Ylakių vls. vykd. k-to pirmininkas. Žuvo, traukdamasis į TSRS gilumą.

PETRĒNAS Juozas [slap. **Petras Tarulis;** g. 1896.III.19 Degučiuose (Utenos rj.)] — rašytojas, žurnalistas. Mokėsi Utenoje, Petrograde. Studijavo Kauno un-to humanitarinių mokslų f-te. 1926—1927 Paryžiuje studijavo žurnalistiką. Dalyvavo keturvėjininkų sąjūdyje, redagavo žrn. „Keturi vėjai" (1924—28). Išleido aps. rinkinį „Mėlynos kelnės" (1927), kuriam būdinga ekspresionizmo bruožai, įmantrus, manieringas stilius. Apsakymuose vyrauja fragmentiški gamtos vaizdai, psichologinės detalės. Kritikos straipsniuose P. propagavo futurizmą, reiškė dėm. minčių, smerkė burž. romantizmą liet. lit-roje. Pakrikus keturvėjininkų sąjūdžiui, nuo 1929 redagavo įvairius laikraščius („Dieną", „Dienos naujienas", „Lietuvos naujienas" ir kt.). 1944 emigravo į užsienį, gyvena JAV.

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 1, V., 1961.

PĒTRIKA Antanas [g. 1891.IX.3 Steponuose (Vilkaviškio rj.)] — pažangus JAV lietuvių visuomenės veikėjas, literatas. Baigęs Paežerių (Vilkaviškio rj.) pr. m-lą, mokėsi siuvėjo amato. 1910 išvyko į JAV, dirbo Niujorko siuvyklose, mašinų fabrike. Nuo 1911 bendradarbiauja JAV lietuvių ir Lietuvos spaudoje (laikraščiuose „Keleivis", „Šakė", „Kardas", „Kova", „Laisvė", „Vilnis", „Darbininkų kalendoriuje", «„Vilnies" kalendoriuje», žurnaluose „Šviesa", „Moterų balsas", „Darbininkių balsas", „Lietuva", „Kultūra", „Medicina", „Pergalė", savaitraštyje „Naujoji gadynė" ir kt.). Rašo visuomenės, politikos, meno bei lit-ros klausimais, pasirašinėja Abelio, Amerikos piliečio, Eigulio sūnaus, Homo Sapiens, A. P. Klevo, Kriaučiaus, Lietuvos patrioto, Mislinčiaus, Neklasiko, Skaitytojo, Švarpliškio, Teisybės mylėtojo, Tėvynės mylėtojo ir kt. slapyvardžiais. Nuo 1911 Liet. socialistų s-gos narys, nuo 1915 Amerikos Lietuvių darbininkų lit-ros d-jos narys (1918—23 pirmininkas). 1917—18 tarnavo JAV kar. laivyne. 1921 baigęs Niujorko Odontologinės chirurgijos koledžą, iki 1958 vertėsi dantų gydytojo praktika Niujorke. Nuo 1930 Lietuvių darbininkų susivienijimo narys. Priklausė Amerikos Lietuvių daktarų d-jai, Bruklino lietuvių profesionalų d-jai ir kt. org-joms. Išleido originalių ir verstinių knygų, kuriose populiarino medicinos, odontologijos, fizikos, chemijos, biologijos ir kt. mokslų žinias, paskelbė straipsnių apie liet. rašytojus: V. Kudirką, P. Višinskį, G. Petkevičaitę-Bitę, J. Biliūną, Žemaitę, Lazdynų Pelėdą, Šatrijos Raganą, B. Laucevičių-Vargšą. 1966 lankėsi Tarybų Lietuvoje. Lietuvoje P. suteiktas (1966) Nusipelniusio kultūros veikėjo garbės vardas.

Ršt.: Atmosfera arba Oro gazai ir jų ypatybės, Philadelphia, 1919; Dentisterijos A-B-C, Brooklyn, N. Y., 1925; Dvi paskaitos, Brooklyn, N. Y., 1935; Tūli mūsų parazitai, Brooklyn, N. Y., 1937; Lietuvių tautinio atbudimo pionieriai, Brooklyn, N. Y., 1939; Bronius Laucevičius-Vargšas, Ch., 1943; **J. Stanislovaitis, A. Petrika,** Gydymo istorija, Brooklyn, N. Y., 1957; Tomas Paine.— Amerikos demokratijos steigėjai, Brooklyn, N. Y., 1942; Apie šventraštį, erezijas ir inkviziciją, V., 1964 [J. Būtėno įvadinis straipsnis]; Lietuvių literatūros draugija ir pažangieji Amerikos lietuviai, [Niujorkas], 1965.

PETRIKÁITĖ Konstancija [**Tulienė;** g. 1906.IX.27 Maskvoje] — dailininkė. 1934 baigusi Kauno meno m-los grafikos studiją, kurį laiką tarnavo ž. ū. ministerijoje braižytoja. Nuo 1931 dalyvavo dailės parodose Lietuvoje ir užsienyje (Paryžiuje, 1937; Niujorke, 1939). Už Paryžiuje eksponuotus kūrinius apdovanota parodos Didžiuoju prizu. 1940—41 bendradarbiavo „Šluotoje", „Valstiečių laikraštyje", „Tiesoje", „Tarybų Lietuvoje" ir kt. period. spaudoje. Pokario metais dalyvauja respublikinėse, sąjunginėse ir tarptautinėse dailės parodose. Kuria knygų iliustracijas, metalo plastikos, keramikos ir kt. dirbinius. P. kūriniams būdinga aiškus piešinys, grakšti linija.

Kūriniai: iliustruotos knygos — Š. Pero „Raudonoji kepuraitė" (1949), „Pelenė" (1957), K. Binkio „Meškeriotojas" (1959), E. Binkauskienės „Namų ruoša" (1962); keramikos dirbiniai — „Negrė su balandžiu" (1962), „Rytas" (1963); dekoratyviniai pano — „Lietuvaitės šokėjos" (Kauno kavinei „Tulpė", 1960), „Jūratė ir Kastytis" (Kauno kavinei „Jūratė", 1962); metalo dirbiniai Kauno kavinei „Eglė" (1963), Panevėžio kavinei „Seklyčia" (1964); dekoratyvinė skulptūra „Birutė" Palangoje (1965), ir kt.

PĒTRIKAS Karolis [1906.V.5 Babrauninkuose (Lazdijų rj.) — 1941.IX.6 Marijampolėje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1922 baigęs Marijampolės g-jos 4 klases, dirbo paštininku. 1925 Vilkijoje įkūrė socialdemokratinės jaunimo org-jos „Žiežirba" skyrių ir jam vadovavo. Už kom. idėjų propagavimą 1926.I ištremtas į Marijampolę; buvo profs-gos v-bos narys, sekretorius, platino komunistinę lit-rą, vadovavo darbininkų streikams, dirbo bedarbių k-te, įkūrė legalios jaunimo org-jos „Spindulys" skyrių ir buvo jo pirmininkas. Po 1926 faš. perversmo iki 1931 kalintas Varnių konc. stovykloje. Nuo 1927 Komunistų partijos narys. 1931 Marijampolės cukraus f-ko statybos darbininkas. Ten steigė part. kuopeles, su kitais suorganizavo darbininkų streiką ir jam vadovavo. Už tai adm. tvarka kalintas, po to ištremtas į Raseinių aps., iš kurios pabėgo. 1932—33 mokėsi part. m-loje Maskvoje. 1933 LKP CK instruktorius, vadovavo Jonavos baldų dirbtuvių darbininkų streikui; vėl adm. tvarka kalintas ir grąžintas į ištrėmimo vietą, iš kurios t. p. pabėgo. 1934.II Telšiuose suimtas ir už rev. veiklą nuteistas 8 metus kalėti. Kalėjo Telšiuose, Kaune, Šiauliuose. 1940—41 dirbo adm. darbą Marijampolėje. LKP V suvažiavimo (1941) delegatas. 1941 pasitraukė į TSRS gilumą. Vadovaudamas partizanų grupei, ties Kalininu perėjo frontą, grįžo į Lietuvą ir pradėjo organizuoti partizanų būrį Marijampolės apskrityje. Hitlerininkų apsuptas, žuvo kovoje.

PĒTRIKAS Silvestras [1896 Suvieke (Zarasų rj.) — 1943.VII.15 Kursko sr.] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Nuo 1928 (su pertrauka 1929—33) Komunistų partijos narys. 1928 jo namuose Kaune buvo įrengta pogr. spaustuvėlė. Su kitais organizavo Kauno darbininkų streikus, 1934—35 buvo statybininkų part. kuopelės sekretorius. Nuo 1935 Kauno I parajonio k-to narys. Už kom. veiklą 1934—37 2 kartus kalintas. 1940—41

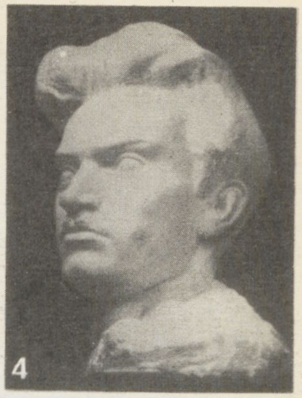

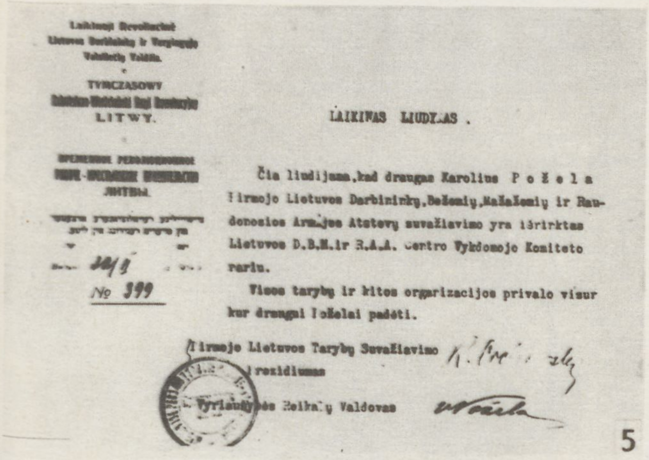

Laikinoji Revoliucinė Lietuvos Darbininkų ir Vargingųjų Valstiečių Valdžia.

TYMCZASOWY ... LITWY.

LAIKINAS LIUDIJAS.

Čia liudijama, kad draugas Karolius P o ž e l a Pirmojo Lietuvos Darbininkų, Bežemių, Mažažemių ir Raudonosios Armijos Atstovų suvažiavimo yra išrinktas Lietuvos D.B.M. ir R.A.A. Centro Vykdomojo Komiteto nariu.

Visos tarybų ir kitos organizacijos privalo visur kur draugui Poželai padėti.

№ 399

Pirmojo Lietuvos Tarybų Suvažiavimo Prezidiumas

Vyriausybės Reikalų Valdovas

KAROLIS POŽELA

1. Mintaujos gimnazijos moksleivis (apie 1907). **2.** Tartu universiteto studentas (apie 1916). **3.** Gimtasis namas Bardiškiuose (Pakruojo rj.). **4.** Biustas (skulpt. K. Švažas). **5.** Centro Vykdomojo Komiteto nario laikinas liudijimas, išduotas Lietuvos Tarybų I suvažiavimo prezidiumo. **6.** K. Požela (iš dešinės), S. Šneideris ir P. Pajarskis (1926). **7.** Kominterno V kongreso delegato mandatas. **8.** Priešmirtinis priesakas — „Viešas žodis draugams". **9.** Keturių komunistų palaikų perkėlimas į Kauno istorijos muziejaus sodelį (1947). **10.** „Keturi komunistai" (skulptoriai N. Petrulis, V. Vyšniauskas). **11.** „Atsiminimų" pirmojo leidimo viršelis. **12.** „Raštų" aplankas (1966). **13.** Keturių komunistų kapas Kauno istorijos muziejaus sodelyje

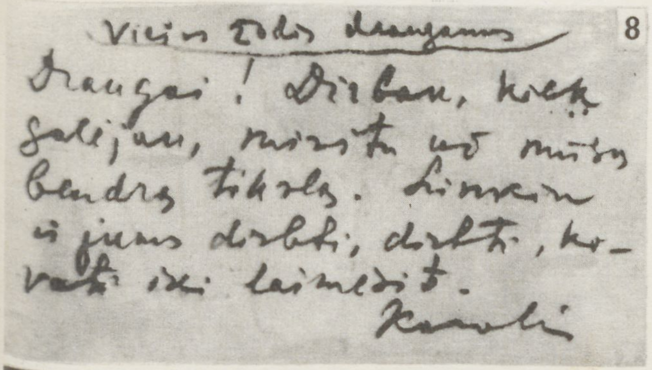

Viešas žodis draugams

Draugai! Dirbau, kiek galėjau, mirštu už mūsų bendrą tikslą. Linkiu ir jums dirbti, dirbti, kovoti iki laimėsit.

Karolis

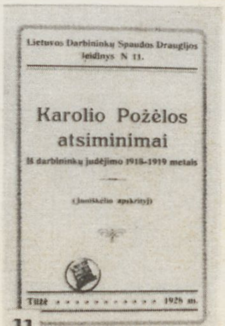

Lietuvos Darbininkų Spaudos Draugijos leidinys N 11.

Karolio Požėlos atsiminimai

Iš darbininkų judėjimo 1918–1919 metais

1926 m.

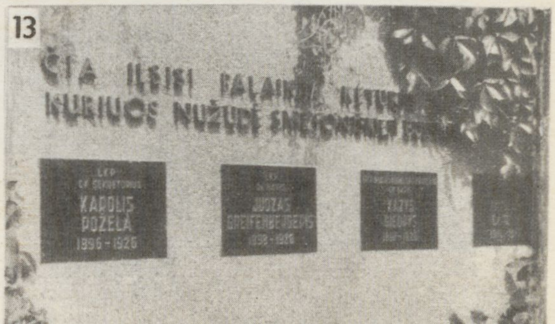

1

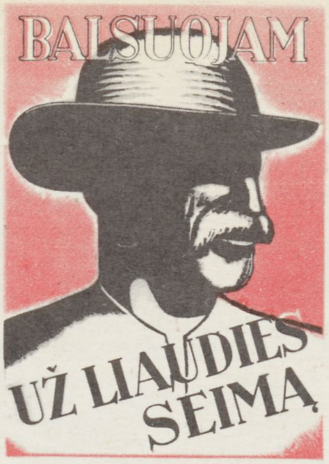

2

3

4

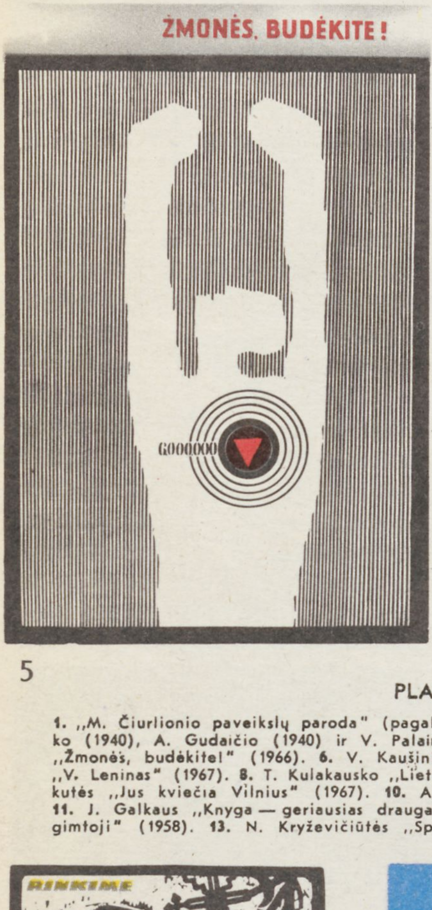

5

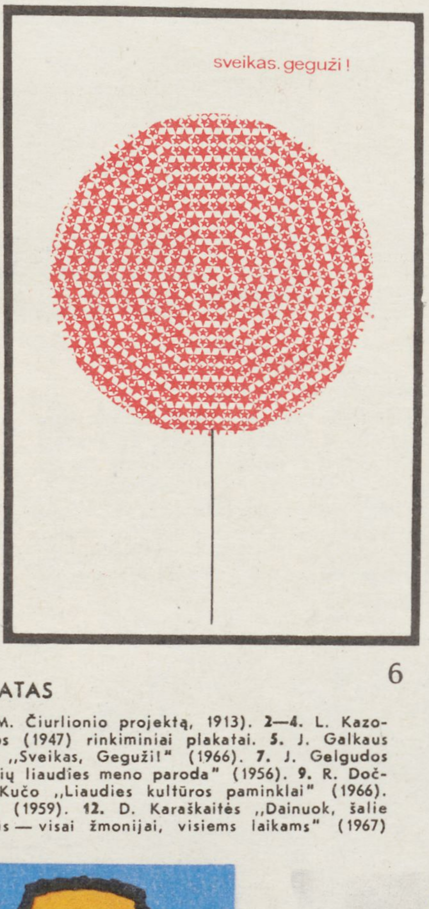

6

7

8

9

PLAKATAS

1. „M. Čiurlionio paveikslų paroda" (pagal M. Čiurlionio projektą, 1913). **2—4.** L. Kazoko (1940), A. Gudaičio (1940) ir V. Palaimos (1947) rinkiminiai plakatai. **5.** J. Galkaus „Žmonės, budėkite!" (1966). **6.** V. Kaušinio „Sveikas, Gegužì!" (1966). **7.** J. Gelgudos „V. Leninas" (1967). **8.** T. Kulakausko „Lietuvių liaudies meno paroda" (1956). **9.** R. Dočkutės „Jus kviečia Vilnius" (1967). **10.** A. Kučo „Liaudies kultūros paminklai" (1966). **11.** J. Galkaus „Knyga — geriausias draugas" (1959). **12.** D. Karaškaitės „Dainuok, šalie gimtoji" (1958). **13.** N. Kryževičiūtės „Spalis — visai žmonijai, visiems laikams" (1967)

10

11

12

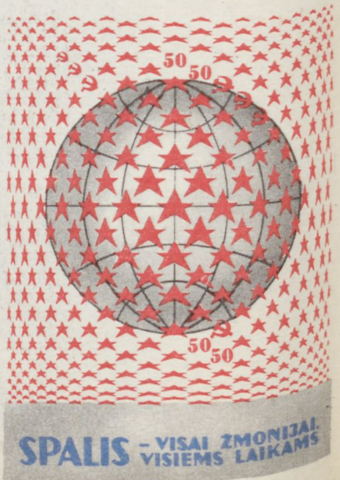

13

Lietuvos Ž. ū. darbuotojų profs-gos resp. k-to pirmininkas. Nuo 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos vyr. leitenantas. Žuvo fronte.

PĒTRIKAS Stanislovas [g. 1893.VIII.10 Skuode] — pilietinio karo Rusijoje dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1899 tarnavo pas buožes, dirbo įv. dirbtuvėse. 1914—17 tarnaudamas Rusijos kariuomenėje, įsijungė į rev. darbą. 1917 išrinktas Smolenske susikūrusio lietuvių atsargos bataliono kareivių k-to pirmininku. Šito k-to rev. veiklos dėka bataliono kareiviai perėjo į Raudonosios Armijos pusę. 1917—22 P. kariavo su baltagvardiečiais ir užsienio interventais. Nuo 1919 Komunistų partijos narys. 1922—23 mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-te Maskvoje. 1923—1942 administracinis ir ūkinis darbuotojas Minske, Voroneže, Maskvoje. 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos kuopos polit. vadovas. 1943—44 Lietuvos partiz. judėjimo štabo darbuotojas. 1945—49 administracinis ir ūkinis darbuotojas Vilniuje. Nuo 1952 pensininkas.

PĒTRIKAS Viktoras [1907 Egliniškiuose (Vilkaviškio rj.) — 1941.VIII Vilkaviškyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Nuo 1935 Komunistų partijos narys. 1940—41 LKP Vilkaviškio aps. k-to instruktorius. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

PĒTRIKAS Vladas [g. 1920.XI.8 Piktagalyje (Ukmergės rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš valstiečių. 1940 įstojo į VLKJS. 1940—41 LLKJS Kurklių (Anykščių rj.) vls. k-to sekretorius, agitacijos ir propagandos kursų Kaune kursantas, Ukmergės aps. vykd. k-to instruktorius. 1941 su komjaunuoliais B. Valavičiumi ir Volkovu suorganizavo partizanų grupę, kuri 1942 rudenį prisijungė prie „Patvariųjų" partizanų būrio. P. dalyvavo diversijose, suorganizavo keletą komjaunimo kuopelių. 1944—46 komjaunimo darbuotojas Gelvonuose (Širvintų rj.), Deltuvoje (Ukmergės rj.). 1946—50 mokėsi juridiniuose kursuose Vilniuje, dirbo prokuratūros organuose Trakuose ir Šiauliuose. Nuo 1948 TSKP narys. Nuo 1951 adm. darbuotojas Vilniuje.

PĒTRIKIENĖ Gesė [**Žmudskaitė**; g. 1909.IX.19 Zarasuose] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Darbininkė. Kilusi iš darbininkų. 1925—29 Viborge (tada Suomija, dab. Leningrado sr.) palaikė ryšius su rev. judėjimo dalyviais. Nuo 1931 Kaune priklausė pusiau legaliai tarnautojų profs-gai, 1932 dirbo Lietuvos Raudonosios pagalbos (LRP) org-joje. 1933 įstojo į LKP, su kitais spausdino LRP lit-rą. Už dalyvavimą „Inkaro" f-ko darbininkų mitinge 1933—34 adm. tvarka kalinta. 1935.V.1 demonstracijos Kaune metu nešė raudoną vėliavą, už tai suimta ir sumušta; 1936 nuteista 8 metus kalėti. 1940—41 LKP Marijampolės aps. k-to sekretorė, sektoriaus vedėja. D. Tėvynės karo metais gyveno Ufoje (Baškirijos ATSR), dirbo LKP CK aparate Maskvoje, Vilniuje. 1945—48 LKP Vilniaus miesto Tarybų rj. k-to sektoriaus vedėja. 1949—57 dirbo Kinematografijos m-joje, laikr. „Tiesa" spaustuvėje, Kultūros ministerijos sistemoje. Pensininkė.

PĒTRIKIENĖ Katryna [**Jankauskaitė**; g. 1893.XI.6 Subatiškiuose (Kapsuko rj.)] — pažangi JAV lietuvių visuomenės veikėja. Mokėsi Marijampolės „Žiburio" progimnazijoje. 1910 emigravo į JAV. Nuo 1912 veikė Lietuvių socialistų sąjungoje, Lietuvių moterų progresyviniame susivienijime Niujorke, vėliau Amerikos Lietuvių darbininkų lit-ros d-joje ir kitose pažangiosiose liet. organizacijose. Kurį laiką redagavo žrn. „Moterų balsas", paskui žrn. „Darbininkių balsas". Bendradarbiauja pažangiojoje JAV lietuvių spaudoje („Laisvėje", „Vilnyje", „Šviesoje" ir kt.; slap. Žmona, Darbininkė, Skruzdė, Pelėda, Lizistrata). Nuo 1958 Amerikos Lietuvių darbininkų lit-ros d-jos CK pirmininkė.

PĒTRIKO PARTIZĀNŲ BŪRŸS — Didžiojo Tėvynės karo partizanų būrys, veikęs Marijampolės apskrityje. Būrys pavadintas pirmojo Marijampolės apskrityje partiz. judėjimo organizatoriaus K. Petriko (žuvusio 1941) vardu. Pradėtas organizuoti 1942 pab.—1943 pr. Jo branduolį sudarė vietos komunistai, komjaunuoliai: J. Balkevičius, J. Bubnys, J. Grincevičius, A. Ignatavičius, S. Leonavičius, S. Naujalis. Prie jų prisidėjo Raudonosios Armijos karių, pabėgusių iš nelaisvės. Būrio vadas S. Naujalis. Būrys bazavosi Prienų, Balbieriškio, Žaliosios miškuose ir Žuvinto ež. apylinkėse. 1944 būryje buvo 51 kovotojas. Būryje veikė LKP Marijampolės aps. k-tas (sekr. S. Naujalis), jungęs 31 komunistą. Būrio part. org-jai priklausė 4 nariai, komjaunimo org-jai 4. Partizanai tyrė ekonominę ir politinę situaciją priešo užnugaryje, žvalgė priešo kar. pajėgų dislokaciją, technikos bei gyvosios jėgos judėjimą ir surinktas žinias teikė LKP Pietų sr. k-tui, vykdė diversijas, sabotažą, ginkluotus okupantų užpuolimus.

PETRYLÀ Danielius [g. 1908.X.2 Migonyse (Kupiškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1929 baigė Panevėžio g-ją. 1929 už antifaš. veiklą plečkaitininkų byloje nuteistas ir kalėjo iki 1931 pabaigos Panevėžyje ir Kaune. 1932—40 Telšių ligonių kasos buhalteris. Nuo 1934 Komunistų partijos narys. Priklausė ir Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jai, dalyvavo „Kultūros" būrelio ir Laisvamanių etinės kultūros d-jos veikloje, platino kom. literatūrą, pats ją daugino rotatoriumi Telšiuose. Padėjo redaguoti Telšiuose leidžiamus savaitraščius „Žemaitį", „Žibintą", „Darbo žemaitį" ir juose bendradarbiavo. 1936—1940 dirbo Lietuvos Liaudies fronto k-te Telšiuose. 1940—41 Lietuvos TSR Vidaus reikalų liaudies komisariato milicijos v-bos viršininkas. LKP V suvažiavimo (1941) delegatas. 1941—49 ir nuo 1953 Lietuvos TSR MT reikalų valdytojo pavaduotojas, 1949—53 reikalų valdytojas.

PETRYLÀ Juozas [1879.VI.29 Kryliuose (Utenos rj.) — 1959.VI.13 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Nuo 1899 darbininkas Rygoje. Nuo 1901 LSDP, paskui (iki 1920) Komunistų partijos narys. Dalyvavo 1905—07 revoliucijoje. Kaip Rygos lietuvių darbininkų socialdemokratų delegatas dalyvavo 1905.XII Lietuvių suvažiavime Vilniuje. 1917 Maskvoje įstojo į Raudonąją gvardiją, dalyvavo Kremliaus paėmime. 1918 įstojo į Raudonąją Armiją; kovėsi su kolčiakininkais ir denikininkais, buvo polit. komisaras. Vėliau darbininkas Maskvoje. Pametęs part. bilietą, neteko pogrindinio part. stažo. Nuo 1931 TSKP narys. 1941 pab. dalyvavo Maskvos gynime. 1946—58 ūkinis darbuotojas Vilniuje.

PETRYLÀ Kazys [1892—1964.V Laukžemėje (Kretingos rj.)] — Spalio revoliucijos ir pilietinio karo Rusijoje dalyvis. 1914 mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. 1917 Maskvoje įstojo į Raudonąją gvardiją, buvo RKP(b) VII suvažiavimo sargybinis. Vėliau prie Kursko kariavo su denikininkais. 1921 grįžęs į Lietuvą, dirbo Kretingos aps. pas buožes. 1940 Laukžemės (Kretingos rj.) apyl. vykd. k-to pirmininkas. Hitlerininkams okupavus Lietuvą, kurį laiką slapstėsi. Nuo 1949 kolūkietis.

PETRYLÀ Petras [g. 1909.IV.5 Pelučiuose (Jurbarko rj.)] — sodininkystės specialistas, biologijos mokslų kandidatas (1951). 1932 baigė Alytaus aukštesniąją miškų m-lą, 1938 — Ž. ū. akademiją. Iki D. Tėvynės karo dirbo girininku, agronomu. 1942—43 tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1944—63 TSKP narys. 1946—48 dėstė Ž. ū. akademijoje, 1948—63 Vilniaus un-te; nuo 1954 docentas. 1950 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1964 Vytėnų bandymų stoties (Kauno rj.) moksl. bendradarbis. Paskelbė mokslo populiarinimo ir moksl. straipsnių sodininkystės, selekcijos klausimais.

Ršt.: Uoginės kultūros, V., 1949 [II leid. 1954].

PETRYLĪENĖ Viktorija [**Rūdaitė**; 1879.XII.23 Kibučiuose (Kelmės rj.) — 1959.

V.1 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Darbininkė. Kilusi iš mažažemių valstiečių. Iki 1914 gyveno Rygoje, dalyvavo 1905—07 revoliucijoje, slėpė marksistinę lit-rą, persekiojamus revoliucionierius, buvo du kartus suimta. 1917 vykdė bolševikų pavedimus lietuvių karo pabėgėlių tarpe Maskvoje. 1918—22 Komunistų partijos narė; išėjo iš partijos dėl sunkios ligos. Po D. Tėvynės karo gyveno Vilniuje.

PETRIÓŠIŠKIO EŽERAS — ežeras Rokiškio rj., 2 km į v. nuo Kamajų. Plotas 59 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš v. į r.; ilgis 1770 m, didž. plotis 430 m, kranto linijos ilgis 4050 m. Krantai neaukšti, vietomis apaugę mišku, v. ir p.— pelkėti. Išteka bevardis Šetekšnos intakas. Prie P. e. įsikūrę Žeimių, Mėliūnų kaimai.

PĖTRO IR PÓVILO BAŽNÝČIA — barokinės architektūros kūrinys, sąjunginės reikšmės architektūros paminklas Vilniuje.

Bažnyčia yra lotyniško kryžiaus plano su plačia išilgine nava ir pereinamomis koplyčiomis šonuose. Centrinės

Petro ir Povilo bažnyčia. Priešakinis fasadas

jos ertmės navų susikirtimo taške pastatytas kupolas. Pagr. fasadą su 2 neaukštais bokštais puošia kolonos, nišos ir portalai. Bažnyčią supa aukšta mūro siena, kurios kampuose įrengtos apskritos formos koplyčios. Su buv. vienuolyno rūmais ją jungia arkadų galerija. Bažnyčios išorė nepasižymi nei geriausiems Vilniaus baroko kūriniams būdingomis darniomis proporcijomis, nei archit. elementų bei detalių meniškumu, tačiau interjeras išpuoštas labai gausiais barokinės plastikos ir monumentaliosios tapybos kūriniais (reljefais, skulptūromis, freskomis), turinčiais didelę meninę ir istorinę vertę. Kūrinius jungia jų padėtis interjere ir prasmingas sugrupavimas pagal turinį. Juose vaizduojama buitinės, mitologinės, filosofinės, bibli-

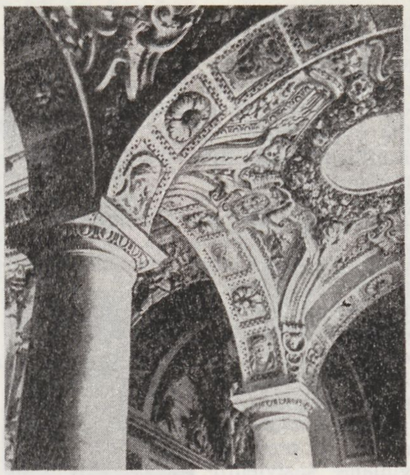

Petro ir Povilo bažnyčia. Interjero fragmentas

nės, alegorinės, batalinės scenos, įv. luomų, klasių ir profesijų žmonės. Figūros ir grupės, vaizduojančios atskiras scenas, yra įvairiai išdėstytos erdvėje, turi vizualinį ryšį. Turtinga bažnyčios interjero ornamentika. Jai būdingi augmeniniai ir geometriniai motyvai. Gausiuose augmeniniuose pano vyrauja vietiniai augalai, gėlės, vaisiai.

P. ir P. b. pastatyta didžiojo Lietuvos etmono ir Vilniaus vaivados M. Paco iniciatyva. Bažnyčią ir vienuolyną suprojektavo ir jų statybai vadovavo J. Zaoras. 1668—69 buvo mūrijami bažnyčios pamatai, 1670 — sienos, 1671 — skliautai, 1671—74 (75) — kupolas. 1675 bažnyčia buvo baigta. 1677 pradėtas statyti vienuolynas. Tačiau bažnyčios bokštai ir kupolas dėl blogos išvaizdos buvo perstatyti, o 1677 iš Italijos atvykę stiuko meistrai P. *Peretis*, Dž. *Galis* bei A. Kaponė ir J. *Pensa* daugumą anksčiau padarytų statulų pašalino. Buvo palikta tiktai viršutinis Hanso sukurtas Marijos reljefas bažnyčios fasade ir Novotno sukurtos Augustino ir Stanislovo statulos nišose. Fasadų skulptūrų eskizus sukūrė Vilniaus dailininkas J. Šreiteris. Freskas 1677—84 sukūrė italų dailininkas M. *Palonis*. Interjero darbus, trukusius iki 1685, dirbo 2 specializuotos dailininkų grupės. Žmonių figūrų ir veidų lipdymo grupei vadovavo P. Peretis, ornamentų ir kt. papuošimų grupei — Dž. Galis. Abiem grupėms padėjo apie 300 vietinių meistrų bei darbininkų, jų tarpe M. Žilevičius. 1701 bažnyčioje trūko tik didžiojo altoriaus ir kai kurių mažesnių interjero detalių. 1803 iš Italijos pakviesti dailininkai Dž. Beretis ir M. Pianas bažnyčioje pastatė laivo pavidalo sakyklą ir atliko kai kuriuos kitus darbus, tačiau didysis altorius liko nepastatytas. Prie P. ir P. b. slenksčio palaidotas jos fundatorius M. Pacas.

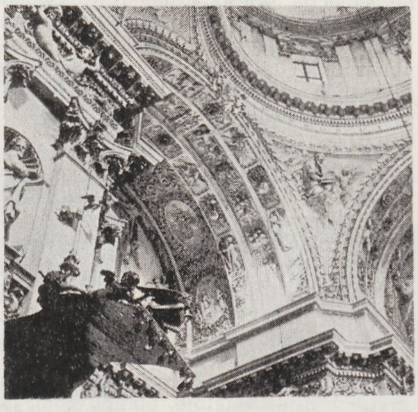

Petro ir Povilo bažnyčia. Interjero fragmentas

Lit.: **A. Spelskis,** Vilniaus baroko perlas, V., 1964; Po baroko skliautais, V., 1967; **S. Samalavičius,** Apie baroko paminklą.—„Kultūros barai", 1967, Nr. 4.

PETRONÁITIS Stasys [g. 1932.VIII.8 Plaučiškiuose (Pakruojo rj.)] — aktorius. 1951 baigęs Panevėžio II vid. m-lą, dirba Panevėžio dramos teatre.

Vaidmenys: Božarovas (L. Rachmanovo „Neramı senatvė"), Bifas (A. Milerio „Komivojažerio mirtis"), Ivanovas (A. Čechovo „Ivanovas"), Makbetas (V. Šekspyro „Makbetas"); kino filmuose — Mikas („Aušra virš Nemuno"), Petras („Adomas nori būti žmogumi"), Povilas („Kanonada"), Doveika („Svetimi"), Mantvydas („Naktys be nakvynės"), ir kt.

PETRÓNIS Jonas [g. 1915.X.25 Vologdoje (RTFSR)] — literatas. 1949 baigė Kauno mkt. seminariją. 1945—58 mokytojavo Anykščių rj. ir Klaipėdos m-lose. Nuo 1958 dirba Liet. kalbos ir lit-ros in-te. Prisidėjo prie „Literatūros ir kalbos" III—VIII tomų, „Lietuvių tautosakos apybraižos" (1963) ir kitų in-to leidinių parengimo spaudai. Sudarė „Literatūros terminų žodyną" (su kitais, 1962), parengė leidinį „Kristijono Donelaičio jubiliejiniai metai" (su E. Pronckumi, 1965). Išvertė grož. lit-ros kūrinių. Period. spaudoje paskelbė apsakymų, recenzijų, straipsnių įvairiais lit-ros klausimais.

PETRÓNIS Pranas [g. 1910.XII.3 Račiupėnuose (prie Kupiškio)] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, artilerijos generolas majoras (1958). 1928 baigęs Panevėžio mokytojų seminariją, studijavo Kauno un-to matematikos-gamtos f-te. 1930—1932 mokėsi Karo m-loje Kaune. Ją baigęs, tarnavo Lietuvos kariuomenėje. 1938—40 Aukštosios karo mokyklos klausytojas. 1940.VI—VIII Lietuvos Liaudies kariuomenės štabo rikiuotės skyriaus viršininkas, vėliau Raudonosios Armijos 29-jo teritorinio liet. korpuso 184-sios šaulių divizijos tankų naikintojų artilerijos diviziono vyr. adjutantas, nuo 1941.VII atsargos artilerijos pulko diviziono vadas. Nuo 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos žvalgybos viršininkas, divizijos artilerijos pulko vadas, vėliau 16 liet. divizijos artilerijos vadas. Nuo 1943 TSKP narys. 1955 Aukštųjų akademinių kursų prie Generalinio štabo akademijos klausytojas. 1956—60 iš pradžių artilerijos ir minosvaidžių karo mokyklos viršininkas, vėliau ėjo vadovaujamąsias pareigas tankų armijoje. Nuo 1961 Lietuvos TSR karinis komisaras. 1961 baigė Artilerijos akademijos kursus. 1947—59 ir nuo 1963 Lietuvos TSR AT deputatas, nuo 1963 Lietuvos TSR AT Prezidiumo narys, nuo 1964 LKP CK narys. Nuo 1964 Lietuvos TSR „Žinijos" d-jos karinės-metodinės tarybos pirmininkas. Nuo 1966 Respublikinės karo veteranų tarybos pirmininko pavaduotojas. Periodinėje spaudoje ir rinkinyje „Baltijos

krantai prisimena" („Берега Балтики помнят", 1966) paskelbė atsiminimų iš 16 liet. divizijos žygių.

PETRÓNIS Vincas [g. 1897.II.17 Penionyse (Anykščių rj.)] — pedagogas. 1918 baigė g-ją Petrograde. 1920—25 mokytojavo Anykščiuose. Nuo 1925 priklausė Lietuvos Mokytojų prof. s-gai. 1925—1926 Vilkijos prog-jos, 1927—40 Kauno „Aušros" berniukų g-jos mokytojas. 1929 įgijo kūno kultūros mokytojo teises. 1930 baigė Kauno un-to gamtos-matematikos f-tą. Dalyvavo Lietuvos Jaunimo s-gos veikloje. 1940—41 Kūno kultūros rūmų direktorius, „Raudonojo sporto" redaktorius. 1941—49 pedagoginės ir mokslinės lit-ros leidyklų redaktorius. 1949—57 Kauno ped. m-los mokytojas. 1950—53 Kauno sr. švietimo skyriaus inspektorius. Nuo 1957 pensininkas. Pedagoginiais ir kt. klausimais rašė „Lietuvos žiniose", „Mokykloje ir gyvenime", „Kultūroje", „Jaunime", „Fiziškame auklėjime", tarybiniais metais — „Kauno tiesoje", „Tarybinėje mokykloje", „Tarybiniame mokytojuje" ir kt. Parašė saviveiklai pjeses: „Nesveikos pažiūros" (1925), „Nepasisekė debiutas" (1929), „Mūsų rykštė" (1930), fizinio auklėjimo metodinius darbus — „Fiziško auklėjimo metodika" (1935), „Kūno grūdinimas" (1935). Su A. Gulbinskiene parašė kn. „Mokslinis ateistinis auklėjimas mokykloje" (1959).

PETRÓNYS — kaimas Ukmergės rj., Siesikų apyl., 14 km į š. v. nuo Ukmergės, prie kelio į Pagirius. 158 gyv. (1959). Į p. r. nuo P. tęsiasi Ilgajo ež. Felčerių-akušerių punktas (nuo 1963), kultūros namai, biblioteka.

PETRONÝTĖ Julija [g. 1904.X.8 Žaideliuose (Kupiškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė, Lietuvos TSR nusipelniusi kultūros veikėja (1964). Kilusi iš valstiečių. Mokėsi Kupiškio prog-joje, 1924—34 Panevėžio mkt. seminarijoje. 1927 įstojo į LKJS. Nuo 1930 Komunistų partijos narė. Baigusi seminariją, dėl dalyvavimo rev. judėjime mokytojos darbo negavo. Už rev. veiklą 1931—32 tris kartus adm. tvarka kalinta, 1934 nuteista 4 metus kalėti; kalėjo Panevėžyje, Kaune, Ukmergėje ir Zarasuose. 1938 išėjusi iš kalėjimo, toliau dirbo rev. darbą. 1940—41 LKP Kupiškio vls. k-to sekretorė. D. Tėvynės karo metais dirbo Krasnojarsko kr. ir Sverdlovsko sr., 1946—56 part., adm. ir ped. darbą Panevėžyje ir Kupiškyje. Pensininkė.

PETROŠEVIČIŪTĖ Ona [g. 1932.X.2 Raseiniuose] — inžinierė technologė, chemijos mokslų kandidatė (1966). 1958 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1958—60 Šilutės spirito varyklos techn. vedėja, Kauno maisto pramonės technikumo dėstytoja. Nuo 1962 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-te. Sukūrė naują mangano — nikelio lydinių elektronusodinimo būdą. Apie tai paskelbė moksl. straipsnių.

PETROŠKÀ Kazys [1931.III.6 Bružuose (Mažeikių rj.) — 1949.X.13 Mažeikiuose] — komjaunimo darbuotojas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Mokydamasis Mažeikių g-joje, pradėjo rašyti eilėraščius, apybraižas. 1948 dalyvavo I resp. pradedančiųjų rašytojų pasitarime, bendradarbiavo taryb. spaudoje. 1949 įstojo į VLKJS, dirbo LLKJS Mažeikių aps. k-te. Burž. nacionalistų nužudytas.

PETRÕŠKAI — kaimas Lazdijų rj., Veisiejų apyl., 3 km į v. nuo Veisiejų. 207 gyv. (1959). Iš v. prie P. prieina Rangeliškės miškas; kaime yra 3 ežerėliai (Gudežeris, Ežerėlis, Lapūkas). Pr. m-la (nuo 1930), kultūros namai ir biblioteka (nuo 1958).

PETRÒVA Galina [g. 1927.VI.8 Astrachanėje] — dailininkė. 1954 baigė Lietuvos TSR Dailės in-to tapybos f-tą. Nuo 1955 dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose. Nutapė teminių paveikslų, portretų, peizažų, pasižyminčių apibendrintu piešiniu, ryškiu koloritu.

Kūriniai: teminės kompozicijos — „Mergaitė su lėle" (1954), „Prie upelio" (1956), „Melžėjos", „Poilsio diena", „Kolūkių festivalyje" (1957), „Valo sniegą" (1958), „Asfaltuotojai", „Sportininkai vandens bazėje" (1959), „Estafetė" (1963), „Elektrinės darbininkai", „Skalbiančios moterys" (1965); portretai — „Lietuvė tautiniais drabužiais" (1956), „Jaunas darbininkas" (1959); peizažai — „Žvejų laivai" (1957), „Raudonas namelis", „Arimai" (1959); natiurmortai — „Natiurmortas su nasturtomis" (1956), „Ramunės" (1959), ir kt.

PETRÒVA Irina [g. 1900.IV.30 Suvieke (Zarasų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš kumečių. 1930 įsijungė į rev. judėjimą, rėmė Zarasų kalėjimo polit. kalinius. Nuo 1935 Komunistų partijos narė. Su kitais organizavo Zarasų apylinkėse LKP kuopeles, palaikė ryšius tarp Utenos ir Zarasų partinių organizacijų. 1941.VI pasitraukė į Kuibiševo sritį, dirbo kolūkyje. Po karo pensininkė.

PETRUKÁITIS Pijus [1917.II.24 Jurbarke — 1958.IX.22 Kaune] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, poetas. 1940—41 polit. vadovas Lietuvos Liaudies kariuomenėje, Vilniaus radijo stoties viršininkas. 1941 evakavosi į Kazachijos TSR. Nuo 1942 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje (iš pradžių būrio vadas, vėliau divizijos ryšių viršininko padėjėjas). Nuo 1943 TSKP narys. Nuo 1947 dirbo partinį, administracinį ir profsąjunginį dárbą Jurbarke, Raseiniuose, Šiauliuose, Panevėžyje. Buržuazijos valdymo metais pradėjo rašyti eilėraščius, kuriuos skelbė pažangiojoje period. spaudoje. Eilėraščius period. spaudoje spausdino taip pat D. Tėvynės karo ir pokario metais.

Ršt.: Tranšėjų vingiuose, V., 1966.

PETRŪLIS Algimantas [g. 1938.VI.30 Kaune] — chirurgas traumatologas ortopedas, medicinos mokslų kandidatas (1966). 1961 baigęs Kauno Med. in-tą, dirbo Petropavlovsko ir Celinogrado (abu Kazachijos TSR) ligoninėse. 1963—1966 Rygos traumatologijos-ortopedijos in-to aspirantas. Nuo 1966 Kauno Med. in-to hospitalinės chirurgijos katedros asistentas. Paskelbė moksl. straipsnių traumatologijos bei ortopedijos klausimais.

PETRŪLIS Algirdas [g. 1915.I.16 Natiškiuose (Biržų rj.)] — dailininkas. 1939 baigė Kauno meno m-los tapybos studiją (pas J. Vienožinskį). 1944—51 Vilniaus Dailės in-to, nuo 1951 Lietuvos TSR Dailės in-to dėstytojas. Nuo 1939 dalyvauja dailės parodose (taryb. metais — respublikinėse ir sąjunginėse). 1967 Vilniuje surengė individualinę tapybos darbų parodą. Aliejumi ir akvarele sukūrė peizažų, portretų, natiurmortų. P. peizažams būdinga vaizdavimo subtilumas, lyriškumas („Ruduo", 1959), optimistinė nuotaika, apibendrinimas („Verkių popieriaus fabrikas", 1961). Akvarelės pasižymi jautriu potėpiu, spalvingumu („Laukai pavasarį", 1945; „Pavakarė", „Peizažas", 1960).

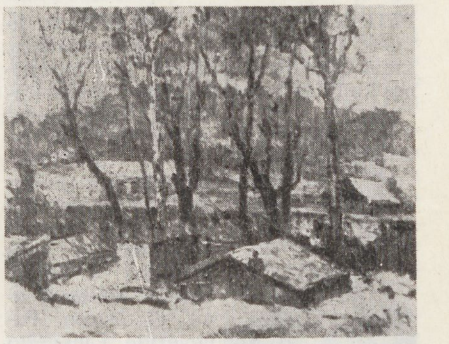

Algirdas Petrulis. „Peizažas su šiltadaržiu", aliejus, 1959

Kūriniai: peizažai — „Medis" (1941), „Vilniaus reginys" (1942), „Ruduo" (1958), „Žiema Vilniuje" (1959), „Daugų ežeras", „Kelias į Daugus", „Vėjuota diena" (1960), „Senasis Vilnius" (1961), „Prie upės", „Pramoninis peizažas", „Aukštadvaris" (1963), „Drabužio ežeras", „Valakampių peizažas" (1965), „Vito gatvelė Vilniuje" (1966); portretai — „Moters portretas" (1939), „Alfonsas Keliuotis", „Autoportretas" (1943); natiurmortai — „Natiurmortas su mėlyna vaza" (1966), „Gėlės kilimo fone" (1967), ir kt.

Lit.: **A. Savickas,** Peizažas lietuvių tapyboje, V., 1965; Algirdas Petrulis. Tapybos paroda (Katalogas), V., 1967.

PETRŪLIS Bronius [g. 1913.IX.15 Aukštadvaryje (Panevėžio rj.)] — inžinierius hidrotechnikas, geologijos-mineralogijos mokslų kandidatas (1954). 1946 baigęs Kauno un-tą, dėstė jame iki 1950. Nuo 1951 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-te. Nuo 1958 docentas. Sudarė Šiaušės u. nusausinimo, Palangos vandentiekio ir kt. projektus. Paskelbė moksl. straipsnių įvairiais hidrogeologijos klausimais. Vienas knygų „Gyvenviečių vandentiekis ir kanalizacija" (1962), „Komunalinio ir kelių ūkio dar-

buotojų vadovas" (1964) ir „Santechniniai įrengimai pastatuose" (1965) autorių.

PETRŪLIS Juozas [g. 1895.II.25 Ramongaliuose (Biržų rj.)] — rašytojas. 1923—1933 Kauno un-te studijavo lietuvių, rusų, prancūzų lit-rą ir pedagogiką. 1924—44 dirbo Kauno g-jose. 1933 baigė un-tą. 1945—58 Kražių (Kelmės rj.) vid. m-los mokytojas. Rašė recenzijas, lit-ros istorijos bei kritikos straipsnius, eilėraščius. Bendradarbiavo „Skaitymuose", „Švietimo darbe", „Židinyje", „Prošvaistėje", „Mūsų tautosakoje", „Lietuvos žiniose". Išspausdino straipsnių apie A. Baranausko, K. Donelaičio, B. Sruogos, A. Strazdo, A. Vienažindžio, A. Vienuolio kūrybą, rugiapiūtės papročius. Išleido rinkinį «„Aušros" poezija» (tekstai su įvadu, 1928), mokslo populiarinimo leidinį „Didžiųjų žmogaus laimėjimų paslaptis ir pradžia" (1931), pjeses „Pirmas prizas" (1935), „Prieš srovę" (1936), „Be motinos" (1940). Parengė A. Strazdo raštus „Pasaulinės ir dvasinės giesmės" (su K. Korsaku, 1938). Reikšmingiausias P. kūrinys yra pjesė apie poetą A. Strazdą „Prieš srovę" (past. 1936 Valstybės teatre).

PETRŪLIS Juozas [g. 1904.IV.23 Rudikuose (Kupiškio rj.)] — muziejininkas, kraštotyrininkas, Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas (1965). Mokėsi Kupiškio, Biržų gimnazijose. Nuo 1923 dalyvavo „Kultūros" būrelių veikloje Biržų apylinkėse. Už atsisakymą tarnauti kariuomenėje 1928 nuteistas 8 metus kalėti. Kalintas Kaune, Šiauliuose, Panevėžyje. Panevėžio kalėjime polit. kaliniams padėjo gauti ir platinti neleg. kom. lit-rą. 1933 iš kalėjimo paleistas. 1936 eksternu baigė Kauno g-ją. 1938—1944 dirbo Šiaulių „Aušros" muziejuje. Dalyvavo daugelyje etnografinių ekspedicijų. Žurnale „Gimtasai kraštas" spausdino medžiagą apie liet. liaudies materialinę kultūrą. J. Papyvesio, J. Rudikiečio ir kt. slapyvardžiais bendradarbiavo „Kultūroje", „Jaunime", „Lietuvos žiniose". Surinko atsiminimų apie 1905—07 revoliuciją Lietuvoje. Muziejuje slėpė neleg. kom. lit-rą. Vok. faš. okupacijos metais Šiauliuose globojo hitlerininkų persekiojamus asmenis. 1944—46 dirbo Kultūros ir švietimo įstaigų k-te prie Lietuvos TSR MT. 1947—55 Istorijos-etnografijos muziejaus direktorius, 1956—57 skyriaus vedėjas, nuo 1958 Lietuvos TSR Dailės muziejaus restauracinių dirbtuvių dailininkas restauratorius. Surinko daug medžiagos apie liaudies skulptorius. Nemaža jos paskelbė žrn. „Kultūros barai", „Mokslas ir gyvenimas", leid. „Muziejai ir paminklai" ir kt. Esperanto kalbos Lietuvoje populiarintojas.

Ršt.: **I. Cieška, J. Petrulis,** Esperanto kalbos vadovėlis, V., 1959.

PETRŪLIS Juvencijus [g. 1936.XII.25 Žliubuose (Rokiškio rj.)] — agronomas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1967). 1960 baigęs Ž. ū. akademiją, dirba joje ped. darbą. Paskelbė moksl. straipsnių apie piktžoles vid. sunkumo dirvose.

PETRŪLIS Kostas [g. 1914.XI.23 Ramonaičiuose (Rokiškio rj.)] — inžinierius elektrikas energetikas, technikos mokslų kandidatas (1966). 1945 baigęs Kauno un-tą, iki 1946 buvo Metalų pramonės tresto (Kaune) inžinierius energetikas. 1946—59 Kauno politechnikumo dėstytojas. Nuo 1950 dirba ped. darbą Ž. ū. akademijoje, 1952—67 šiluminės technikos ir ž. ū. elektrifikacijos katedros vedėjas. Kn. „Žemės ūkio elektrifikavimas" (1961) bendraautoris. 1962 išleido kn. „Elektros mašinų laboratoriniai-praktiniai darbai". Paskelbė moksl. straipsnių ir išleido brošiūrų apie automatizuotą vandens tiekimą gyvulininkystės fermoms, distancinį elektros vaiklių valdymą, aukšto spaudimo gyvsidabrio-kvarco lempų ultravioletinių spindulių panaudojimą biologiniam vandens valymui.

PETRŪLIS Leonas [g. 1912.VI.2 Peterburge] — hidrogeologas, geologijos-mineralogijos mokslų kandidatas (1962). 1940 baigė Leningrado Kalnakasybos in-tą. 1940—49 Baku naftos gavybos tresto inžinierius hidrogeologas, vyr. geologas, vyr. geologo padėjėjas. 1949—1950 Tauragės geol. nuotraukos partijos vyr. hidrogeologas. Nuo 1950 dirba ped. darbą Vilniaus un-te; nuo 1965 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių hidrogeologijos klausimais.

PETRŪLIS Napoleonas [g. 1909.VIII.14 Aikiniškėje (Rokiškio rj.)] — dailininkas, Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1959), Lietuvos TSR liaudies dailininkas (1965). 1925—31 mokėsi Kauno meno m-loje. Lankė J. Vienožinskio vadovaujamą tapybos studiją, akvarelės mokėsi pas K. Sklėrių, baigė J. Zikaro vadovaujamą skulptūros studiją. Sukūrė impresionizmo bruožų turinčių kūrinių („Liūdesys", 1931; „Trys lietuvaitės", 1935; „Birutė", 1936; „B. Liesio portretas", 1938, ir kt.). Nuo 1935 dalyvauja dailės parodose. 1937—44 Jurbarko, Kauno, Rokiškio g-jų mokytojas. 1941 sukūrė skulptūrinę grupę „Darbininkas ir raudonarmietis". 1944—1951 Vilniaus Dailės in-to, nuo 1951 Lietuvos TSR Dailės in-to dėstytojas (nuo 1947 docentas, nuo 1958 profesorius). Po D. Tėvynės karo P. sukūrė daug skulptūrinių portretų, keletą stambių skulptūrinių kompozicijų, akvarele nutapė peizažų ir kt. Kūriniais „V. Lenino galva" (1945), „V. I. Leninas skaito" (1961), „V. I. Leninas" (1963), „V. I. Leninas ir raudonarmietis J. Bartašiūnas" (1965), paminkline V. Lenino statula monumentui Kaune (1968, resp. konkurso I vieta) P. praturtino liet. dailėje lenininę tematiką. Skulptūrinėje grupėje „Keturi komunistai" (su B. Vyšniausku, 1950) plastiniu vaizdu išreiškė šaudomų komunistų K. Poželos, J. Greifenbergerio, K. Giedrio ir R. Čarno optimizmą, tikėjimą ateitimi. 1952 su B. Vyšniausku sukūrė monumentalią dekoratyvinę skulptūrinę grupę „Pramonė ir statyba" I. Černiachovskio tiltui Vilniuje. Rokiškio revkomo pirmininko E. Tičkaus (1958, past. 1967 Rokiškyje), kreiserio „Aurora" jūrininko A. Godliausko (1959), P. Eidukevičiaus (past. 1959 Eidukevičiaus g-loje Vilniuje) portretuose išryškino kovotojų už Tarybų valdžią Lietuvoje dvasines ypatybes. Skulptūriniuose portretuose „Valstiečio galva" (1946), „Poetė Salomėja Nėris" (1948), „Darbo pirmūnė Sukockaitė" (1949), „Režisierius J. Grybauskas" (1951), „Rašytojas A. Gricius" (1952), „Akademikas K. Korsakas" (1953), „Kolūkio kalvis B. Grigonis" (1954), „Rašytojas P. Cvirka" (1957), „Kolūkietis" (1962), „M. Gedvilas", „K. Klorys", „D. Budinas" (1964), „J. Mikėnas" (1965), „A. Venclova" (1967) atskleidė būdingus charakterio bruožus. 1951—64 P. sukūrė išraiškingus V. Gečo, P. Gudyno, L. Kiauleikio, S. Krasausko, A. Mackevičiaus, K. Bogdano, R. Šipario, J. Vienožinskio ir kitų skulptūrinius šaržus bei keletą satyr. skulptūrų („Klebonas ir davatka", „Buržuazinės Lietuvos valdovai").

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 736

Napoleonas Petrulis. „V. I. Leninas ir raudonarmietis J. Bartašiūnas", gipsas, 1965

Leid.: N. Petrulis (16 atvirukų), V., 1960; Lietuvių tarybinė dailė (Skulptūra), V., 1961.
Lit.: Skulptorius Napoleonas Petrulis (Katalogas), V., 1959 [P. Gudyno įvadinis straipsnis].

PETRŪLIS Stasys [1875 netoli Kupiškio — ?] — poetas, vertėjas. Dirbo paštininku, vėliau Jonavos geležinkelio stoties telegrafistu, Viekšnių geležinkelio stoties viršininku. 1896—99 palaikė ryšius su J. Biliūno vadovaujama Liepojos pažangių liet. moksleivių kuopele. Apie 1895 pradėjo rašyti eilėraščius, kuriuos P. Gylio slapyvardžiu spausdino „Ūkininke" (1897, 1903), „Darbininkų balse" (1902, 1903), „Varpe" (1903), „Rankpelnyje" (1908). Eilėraščiuose daugiausia reiškė protestą prieš nacionalinę ir socialinę priespaudą, ragino į kovą su carizmu, apdainavo revoliucionierių didvyriškumą („Išvien", „Žuvusiems draugams" ir kt.). P. eilėraštis „Lietuvos darbininkams" pavadinimu „Neliaukim kuoptis į vienybę" paplito kaip revoliucinė liaudies daina. Išvertė P. Červenskio rev. dainą „Kruvinas velukas" (išsp. „Aide Lietuvos darbininkų gyvenimo", 1899), satyrinę rusų liaudies dainą „Pasaka apie velnią ir popą" (išsp. „Darbininkų balse", 1903), išvertė ir perdirbo ištrauką iš N. Nekrasovo poemos „Apmąstymai prie paradinių durų" (išsp. „Darbininkų balse", 1902).

Ršt.: [Kūriniai].— Revoliucijos dainos, Ryga, 1905; [Kūriniai]. — Negirdėtos pasakos, Tilžė, 1905; [Kūriniai].— Kovotojų giesmės, Philadelphia, 1907.

Lit.: K. Korsakas, Literatūrų draugystė, V., 1962; V. Kubilius, Revoliucinė lietuvių poezija 1890—1907 metais.—„Literatūra ir kalba", t. 3, V., 1958.

PETRUSĒVIČIUS Juozas [g. 1909.II.28 Juškonyse (Jonavos rj.)] — revoliucinio judėjimo Brazilijoje dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1928 išvažiavo į Urugvajų, dirbo mėsos kombinate. 1929 persikėlė į Braziliją, dirbo bananų plantacijose, paskui Santo, San Paulo statybose. 1932—58 Brazilijos KP narys, platino San Paule kom. pogr. laikraštį „Mūsų žodis", veikė lietuvių meno mėgėjų būrelyje „Rytas". 1958 grįžo į Lietuvą, dirba Vilniaus namų statybos kombinate cecho meistru.

PETRUSĒVIČIUS Kazimieras [g. 1906. III.23 Minske] — revoliucinio judėjimo dalyvis, biologas. Kilęs iš inteligentų. 1925 baigęs g-ją Varšuvoje, 1928 įstojo į Vilniaus un-tą. Nuo 1931 Vakarų Baltarusijos Komunistinės jaunimo s-gos narys, vienas iš antifašistinės studentų org-jos „Frontas" organizatorių ir vadovų, antifaš. laikraščio „Poprostu" („Paprastai") redakcinio k-to narys. 1933 baigęs Vilniaus un-tą, paskirtas jo zool. katedros asistentu. 1933—38 Vakarų Baltarusijos Komunistų partijos narys. 1936 gavo gamtos mokslų daktaro laipsnį. Už rev. veiklą Vilniaus un-to studentų ir asistentų byloje 1936 nuteistas 4 metus kalėti. Nuo 1939.IX dirbo BTSR liaudies švietimo sistemoje. 1941—44 partizanas. 1944 persikėlė į Lenkiją, įstojo į Lenkijos Darbininkų partiją. 1944—49 aprovizacijos, jūreivystės viceministras. 1949—52 Lenkijos Jungtinės darbininkų partijos CK mokslo skyriaus vedėjas. Nuo 1949 Varšuvos un-to ekologijos ir evoliucionizmo katedros vedėjas. Nuo 1950 profesorius. Nuo 1956 dar ir Lenkijos MA Ekologijos in-to vedėjas.

PETRUŠKĒVIČIUS Jonas [John **Petrus**; g. 1895.I.10 Žagariuose (Lazdijų rj.)] — pažangus JAV lietuvių visuomenės veikėjas. Kilęs iš valstiečių. Savamokslis. 1912 emigravo į JAV. Dirbo Pensilvanijos anglies kasyklose, Vaterburio metalo liejimo f-ke ir kitur. Apie 1915 įsijungė į JAV pažangiųjų lietuvių visuom. veiklą, įstojo į Lietuvių socialistų s-gą. Su kitais 1920 Bostone įkūrė „Dilgėlių" b-vę. 1920—21 leido (J. S. Patersono pavarde) satyr. laikraštėlį „Dilgėlės". „Dilgėlių" spaustuvė spausdino JAV pažangiųjų lietuvių org-jų leidinius (1920—21). P. bendradarbiauja pažangioje JAV lietuvių spaudoje („Laisvėje" ir kt.), rašo eilėraščius (slap. Jaunutis). 1962 lankėsi Tarybų Lietuvoje, nufilmavo gimtojo krašto vaizdų, kuriuos demonstruoja JAV lietuviams.

PETRUŠKEVIČIŪTĖ Danutė [g. 1937. VII.30 Kaune] — matematikė, fizikos-matematikos mokslų kandidatė (1966). 1959 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1962 dėsto Vilniaus Pedagoginiame in-te. Paskelbė moksl. straipsnių apie išsluoksniuotas erdves.

PETŪCHAS Vladimiras [g. 1924.II.23 Puškariovkoje (Ukrainos TSR, Dnepropetrovsko sr.)] — partinis darbuotojas. 1941—43 darbininkas Nižnij Tagile. 1943—47 tarnavo Raudonojoje Armijoje. Nuo 1947 TSKP narys. 1947—50 LLKJS Vilniaus miesto Dzeržinskio rj. k-to darbuotojas. 1950—52 mokėsi Leningrado sr. partinėje m-loje. 1953—55 part. ir adm. darbuotojas Vilniuje. 1955—60 LKP Vilniaus rj. k-to sekretorius. 1960—62 LKP CK darbuotojas. Nuo 1962 LKP Vilniaus rj. k-to I sekretorius. Nuo 1964 LKP CK narys.

PETUCHĀUSKAS Markas [g. 1931.X.6 Šiauliuose] — teatrologas, meno mokslų kandidatas (1963). 1954 baigė Vilniaus un-to teisės f-tą, 1962 — Lunačiarskio teatrinio meno in-to (Maskvoje) aspirantūrą. Nuo 1961 TSKP narys. 1961—62 ir 1964—65 Lietuvos TSR Teatro d-jos teatrologų sekcijos pirmininkas. Nuo 1960 Istorijos instituto moksl. bendradarbis, nuo 1967 menotyros sektoriaus vadovas. Teatro klausimais paskelbė straipsnių ir išleido knygų. 1966 pradėtai leisti daugiatomei „Tarybinio dramos teatro istorijai" (rusų k.) parašė skyrius apie liet. teatrą, knygai „Spalio revoliucija ir visuomeniniai mokslai Lietuvoje" (1967) — straipsnį apie 1940—41 liet. teatrą.

Ršt.: Teatras — amžininkas (Kauno dramos teatras 1940—1964), V., 1965; Juozas Laucius, V., 1965; Premjerų keliais, V., 1967; Keletas legendų apie Miltinį.—„Pergalė", 1967, Nr. 9; Kompromisai, ištvermė, kova.—„Muzika ir teatras", V., 1967.

PĒŽAIČIAI — kaimas Klaipėdos rj., Agluonėnų apyl., 10 km į š. r. nuo Priekulės, 7 km į v. nuo Veiviržėnų, prie plento į Klaipėdą; kolūkio centras. 259 gyv. (1959). Per kaimą teka Veiviržo intakas Aisė; iš v. prieina Ašpurvių miškas. Resp. susivienijimo „Lietuvos ž. ū. technika" Klaipėdos rj. skyriaus mechaninės dirbtuvės, ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas, aštuonmetė m-la (pr. m-la įsteigta po I pasaul. karo; 1950—62 septynmetė), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1950). XX a. pradžioje P. buvo galutinė iš Klaipėdos (per Dovilus) ėjusio siaurojo geležinkelio stotis. Prieš I pasaul. karą buvo muitinė ir sienos perėjimo punktas.

PĒŽELIS Juozas [1907.VII.15 Pamūšyje (Pakruojo rj.) — 1959.XII.14 Šiauliuose] — choro dirigentas, pedagogas. 1928—38 Žeimelio g-jos mokytojas. 1933 lankė choro dirigentų kursus Kaune, 1936 — muz. mokytojų kursus Klaipėdoje. 1939—59 Šiaulių vid. m-lų mokytojas. 1942 baigė Šiaulių muz. m-los vargonų ir fortepijono klases. Nuo 1945 dirbo Šiaulių muz. m-los mokytoju ir Šiaulių Ped. in-to dėstytoju. Organizavo saviveiklos chorus ir jiems vadovavo. Spaudoje rašė muz. klausimais.

PIASĒCKIS Bernardas [iki 1923 **Zanderis** Natanas; 1900.XII.18 Kaune — 1938. XII.4 Maskvoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1917.VI Minske įstojo į RSDDP(b). Vienas iš Baltarusijos Komunistinės jaunimo s-gos (BKJS) kūrėjų. 1918 pabaigoje BKJS CK narys. Padėjo sudaryti 1919.I.29 LKJS Centro Biurą Vilniuje. 1919.II susijungus BKJS ir LKJS — jungtinio Centro Komiteto narys. Bendradarbiavo žurnale „Fakel komunizma" („Komunizmo fakelas") ir kt. kom. spaudoje. 1919.IV—XII tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1920 pr. Boriso Goldino pavarde dirbo pogr. part. darbą Bialistoke, Vilniuje. 1921 nuteistas 5 metus kalėti. Lenkijai ir TSRS pasikeitus polit. kaliniais, 1923 atvyko į Maskvą, iš kur 1923 pab. vėl pasiųstas dirbti part. darbo į Lodzę (Lenkija). 1924 nuteistas 12 metų kalėti. 1933 išsiųstas į TSRS. Maskvoje dirbo MOPR'o Vykd. K-to sekretoriumi, vadovavo lenkų sekcijai. 1937 suimtas. Žuvo, neteisėtai represuotas asmenybės kulto sąlygomis. 1955 reabilituotas.

PIATNĪCKIS Josifas [tikr. **Taršis**; 1882. I.30 Ukmergėje — 1939.X.30 Maskvoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Komunistų partijos ir tarptautinio darbininkų judėjimo veikėjas. Kilęs iš darbininkų. Nuo 13 metų amžiaus darbininkas. 1898 Kaune įstojo į s-d. org-ją. 1899 Vilniuje su kitais suorganizavo pirmąją Lietuvoje viešą Gegužės Pirmosios demonstraciją ir dalyvavo joje. XIX a. pab.—XX a. pr. vadovavo Kauno

ir Vilniaus odininkų profsąjunginėms org-joms. Nuo 1901 vienas pirmųjų pradėjo „Iskrą" ir kitą marksistinę lit-rą gabenti iš užsienio per Lietuvą į Rusiją ir platinti Vilniuje. 1902 kalintas Vilniuje, paskui Kijeve; iš ten pabėgo, išvyko į užsienį, gyveno Berlyne. 1905 vid. grįžo į Rusiją. Padėjo organizuoti RSDDP II ir III suvažiavimus. Dirbo part. darbą Odesoje, Maskvoje. 1912 padėjo organizuoti RSDDP(b) Pragos konferenciją. 1914 kalintas, 1915 ištremtas į Jenisejaus guberniją. 1917 grįžęs į Maskvą, dirbo part. darbą, buvo vienas Spalio sukilimo Maskvoje organizatorių. Nuo 1921 dirbo Kominterno Vykd. K-te, 1935—37 — VKP(b) Centro K-te. Žuvo, neteisėtai represuotas asmenybės kulto sąlygomis. Reabilituotas. P. pranešimai, kalbos, straipsniai paskelbti žurnale „Kommunističeskij Internacional" („Komunistų Internacionalas"). Jo atsiminimų knygos „Bolševiko užrašai" (rusų k., 1956) didelė dalis skirta Lietuvai.

PIAŪNIO PÉLKĖ — pelkė Šakių rj., 7 km į š. nuo Kudirkos Naumiesčio, 1,5 km į r. nuo Šešupės, abipus Nopaičio (Novos intako). Plotas 110 ha. Ežerinės kilmės žemapelkė, apie 3,5 km ištįsusi iš š. v. į p. r. Durpių klodo didž. storis 3 m, vid. 1,78 m. Vyrauja alksninės durpės. Vid. susiskaidymas 53%, vid. peleningumas 39,6%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo storis iki 4 m. 1964 pelkė nusausinta ir paversta kultūrine pieva.

PIÁUTUVAS — senovinis įrankis javams piauti. Seniausi žinomi neolito laikotarpio P. daryti iš titnaginės skeltės, įspraustos į medinį ar kaulinį kotelį. Manoma, kad tokie P. buvo vartojami ir Lietuvoje. Rytų Prūsijoje aptiktas lobis, kurį sudarė 64 nevartoti žalvariniai piautuvai, daryti vietinių amatininkų XII amžiuje pr. m. e. Nuo mūsų eros pradžios Lietuvos piliakalniuose, o vėliau ir kapuose randama geležinių piautuvų. Jų geležtė siaura, mažai išlenkta, pats P. mažas (geležtės ilgis 18—24 cm, plotis 3—3,5 cm). Švaicarijos kaime (Seinų aps., Lenkija) iškastas II—III amžiaus P. jau buvo dantytais ašmenimis. Aptikta V—VIII a. vad. lietuviškojo tipo P. (su atlenktomis viršūnėmis, ran-

Piautuvas

dami tik Lietuvoje). Nuo X a. vartojami didesni P., su smulkiai dantytais ašmenimis, įtverti į medinį kotą. Nuo XIII amžiaus P. minimi rašytiniuose šaltiniuose: 1253 dokumente minima, kad Kuršiuose ordino žemė dirbama žagre ir piautuvu; 1300 dokumente t. p. minimi piautuvai. Nuo seniausių laikų P. darė vietiniai kalviai. Nuo XIX a. paplito fabrikinės gamybos P. (ypač Naujosios Vilnios f-ko). Piautuvais dažniausiai piaudavo moterys. V. Žemaitijoje XVIII a. piautuvus pakeitė dalgiai. Kitose Lietuvos srityse P. išliko iki XIX a. vidurio, r. Lietuvoje iki XX a. pradžios, o Vilniaus krašte net iki kolūkinės santvarkos pradžios.

Lit.: **P. Kulikauskas, R. Kulikauskienė, A. Tautavičius,** Lietuvos archeologijos bruožai, V., 1961; **P. Dundulienė,** Žemdirbystė Lietuvoje, V., 1963.

PÍEKURAS Igoris [g. 1935.IV.18 Minske] — dailininkas. 1959 baigė Lietuvos TSR Dailės in-to tapybos f-tą. Nuo 1960 Vilniaus vaikų dailės m-los mokytojas. Nuo 1964 dalyvauja dailės parodose. Nutapė teminių kompozicijų, peizažų, apipavidalino knygų.

Kūriniai: kompozicijos —„Šienapiūtė" (1963), „Žvejo duktė" (1964), „LTSR nusipelnęs styginis kvartetas", „Sunkvežimiai" (1965), triptikas „Statybininkai" (1966), „Karas" (1966), „Pogrindyje", „IX fortas" (1967); peizažai —„Prieplauka", „Atlydys", „Vėjas", „Medžiai" (1965); „Natiurmortas" (1965), ir kt.

PIELIAĨ — kaimas Telšių rj., Eigirdžių apyl., 10 km į š. r. nuo Telšių. 149 gyv. (1959). Ties P. į Tausalą (Pateklos aukštupį) įteka Alaukstis. Iš r. prieina Laukstėnų miškas, iš š.— Užulaukstės pelkė. P. žinomi nuo XVII a. Burž. nacionalistai 1947 kaime nužudė buvusį apylinkės dešimtininką A. Pašilį su žmona.

PIENININKÝSTĖS MOKÝKLOS. Lietuvoje pirmoji P. m. įsteigta 1891 Pagojo dvare, netoli Kelmės. Ji veikė iki 1910. Prie m-los buvo įrengta garinė pieninė. M-la iki 1900 išleido 44 pienininkystės specialistus. 1910—15 veikė Bubių gyvulininkystės ir pienininkystės m-la (Šiaulių rj.). Po I pasaul. karo iš pradžių buvo suorganizuoti pienininkų kursai: 1924 Gruzdžiuose (Šiaulių rj.), 1925 Belvederyje (Jurbarko rj.) ir Kelmėje. 1925—28 veikė Gruzdžių aukštesnioji gyvulininkystės ir pienininkystės m-la; išleido 76 pienininkystės technikus. 1926—28 veikė Belvederio aukštesnioji pienininkystės ir gyvulininkystės m-la, 1928 reorganizuota į aukštesniąją pienininkystės m-lą; iki 1944 iš viso išleido 306 pienininkystės technikus. Jos vietoje 1944—58 veikė pienininkystės technikumas, o 1958—61 pieno pramonės technikumas; 1945—61 išleido 639 pienininkystės specialistus. Technikumą baigusieji buvo skiriami darbui į sviesto arba sviesto ir sūrių g-las ir jų separavimo skyrius. 1961—63 pieno pramonės technologus bei mechanikus rengė Kauno, o nuo 1963 Kalvarijos maisto pramonės technikumas. Inžinierius technologus pieno pramonei nuo 1950 rengia Kauno Politechnikos in-tas ir Ž. ū. akademija.

PIENIÕS PÉLKĖ — pelkė Anykščių rj., 4,5 km į š. v. nuo Kavarsko, į p. v. nuo kelio į Traupį. Plotas 218 ha. Ežerinės kilmės žemapelkė, ištįsusi iš š. v. į p. r. apie 8 km. P. r. dalyje prasideda Pienia (Šventosios intakas). Išilgai pelkės, nuo jos vidurio į š. v., eina Šventosios—Nevėžio kanalas. Durpių klodo didž. storis 6 m, vid. 2,1 m. Vyrauja žemapelkinės plynraistinės, vietomis medieninės-viksvinės ir raistinės durpės. Vid. susiskaidymas 32%, vid. peleningumas 15,2%. 1957 pelkė nusausinta ir paversta kultūrine pieva.

„PIENOCEÑTRAS", Centralinė Lietuvos pieno perdirbimo bendrovių sąjunga „Pienocentras", — kooperatinė monopolija, veikusi 1927—40. Ją įkūrė Lietuvos ž. ū. kooperatyvų s-ga *„Lietūkis"*. 1923 pradėjusias steigtis pieno perdirbimo b-ves iš pradžių jungė 2 centr. org-jos: „Lietūkis" ir Lietuvos Krikščionių demokratų partijos filialas Lietuvos Ūkininkų sąjunga. „P." iš karto perėmė visas „Lietūkio" pieno perdirbimo b-ves ir pienines (1926 b-vių buvo 211, pieninių 111). Paskui, burž. vyriausybės remiamas (vienas „P." steigėjų J. Tūbelis tapo ministru pirmininku ir finansų ministru), palaipsniui išstūmė iš rinkos ir privertė likviduotis Lietuvos Ūkininkų sąjungos 1926 įkurtą Lietuvos pieno perdirbimo b-vių s-gą „Pieno sąjungą" (1926 jai priklausė 176 b-vės ir 100 pieninių). Iki 1928 „Pieno sąjungos" b-vės ir pieninės perėjo „P." žinion. Pieno perdirbimo b-vės monopolija stambino: 1936 jų buvo 202, o 1939 tik 176. Privačių pieninių, ne „P." narių, 1938 buvo 92 (iš jų 59 Klaipėdos krašte), bet jos buvo visai mažos: 1938 pagamino tik 196 t sviesto, tuo tarpu „P." įmonės 1939 jo pagamino apie 20 000 t. Be pieninių, „P." 1939 priklausė per 2000 grietinės nugriebimo punktų. „P." įmonės 1939 surinko 499 000 t pieno, t. y. apie pusę tuometinės Lietuvos (be Vilniaus ir Klaipėdos kr.) pieno produkcijos. Į „P." įmones pieną statė apie 40% visų valstiečių ūkių. Daugumas jų buvo stambūs ūkiai (vienas pieno tiekėjas vidutiniškai turėjo daugiau kaip 3 karves).

Pagrindinė „P." funkcija buvo vidaus ir užsienio rinkoje realizuoti savo narių — pieno perdirbimo b-vių tiekiamą produkciją. Be to, nuo 1929 „P." supirkinėjo ir eksportavo kiaušinius, nuo 1936 ir vaisius. 1935 „P." pardavė prekių už 42 mln. lt, 1938 už 77 mln. lt, 1939 už 68 mln. lt, jų tarpe eksportavo sviesto (1939) už 44 mln. lt, kiaušinių už 9 mln. lt, vaisių už 0,3 mln. lt, vidaus rinkoje pardavė pieno produktų už 10 mln. lt. Nuo 1936 „P." Kaune turėjo pieninę; Kaune, Klaipėdoje (iki 1939), Kėdainiuose, Palangoje, Šiauliuose, Vilniuje (nuo 1939) turėjo pieno ir sviesto parduotuves, o iki 1939 — ir keletą užkandinių. „P." v-ba per instruktorius organizavo pieno perdirbimo b-ves, steigė pienines, tiekė joms kreditus ir įrengimus, skirstė vyriausybės duodamas pašalpas.

Drauge su kitomis koop. ir valst. kapitalo monopolijomis („Lietūkiu", „Maistu") „P." turėjo didelę įtaką Lietuvos ekonomikai. Jo eksportuojamų prekių vertė 1939 sudarė apie 20% viso Lietuvos eksporto vertės. Per „P." vy-

riausybė sviesto kainoms palaikyti 1930—39 išmokėjo 82 mln. lt, kurių didžioji dalis atiteko stambiesiems valstiečiams ir dvarininkams. „P." turėjo „Maisto", „Lietuvos muilo", „Lietuvos Baltijos Loido", „Valgio", „Sodybos", Kooperacijos banko, Žemės banko akcijų paketus. Buvo Žemės ūkio rūmų narys. 1940—41 pieno perdirbimo b-vės buvo pertvarkytos, į jų v-bas buvo įtraukta smulkesniųjų valstiečių. 1940—1941 ir po karo (iki 1946) „P." veikė Mėsos ir pieno liaudies komisariato, o 1946—48 Mėsos ir pieno pramonės m-jos sistemoje. Suvalstybinus *pieno pramonę*, „P." likviduotas (1948).

Lit.: „Pienocentras" (ataskaitos), K., 1927—1939.

„PIENO IR GYVULIŲ ŪKIS" — mėnesinis pienininkystės ir gyvulininkystės žurnalas, ėjęs 1930—40 Kaune.

„PIENO LAŠO" DRAUGIJA — labdaros organizacija, veikusi 1923—40 Kaune. D-jos tikslas — kovoti su kūdikių ir motinų susirgimais bei mirtingumu. Ją įkurti paskatino Tarptautinė vaikų gelbėjimo s-ga (L'union international des sécours aux enfants), įsikūrusi po I pasaul. karo ir steigusi kūdikių ir vaikų globojimo punktus nuo karo nukentėjusiuose kraštuose. Vieną tokį punktą su Lietuvos Raudonuoju kryžiumi įsteigė ir Kaune. Įsikūrusi „P. l." d. perėmė ir plėtė to punkto pradėtą darbą. D-ja turėjo pieno dalijimo stotis Kauno priemiesčiuose: Šančiuose, Vilijampolėje, Aleksote, 2 dieninius lopšelius, pieno perdirbimo g-lą, 2 beturčių motinų patronatus. Savo tikslams propaguoti d-ja leido kalendorius ir kt. leidinius. Švenčių progomis buvo dalijamos vaikams dovanėlės, neturtingoms motinoms už kūdikių maitinimą savo pienu skiriamos mėnesinės pašalpos (po 10 lt per mėnesį) ir už gerą kūdikių auginimą — vienkartinės pašalpos. 1937 d-jos lopšeliuose buvo 113 vaikų, maitinamų 3 kartus per dieną. Apie 60% lėšų d-ja gaudavo iš valdžios ir savivaldybės, o kitas surinkdavo aukomis.

PIENO PRAMONĖ. Lietuvos gyventojai pieninius gyvulius laikė ir pieną bei jo produktus vartojo nuo II t-mečio pr. m. e. (ž. *Gyvulininkystė*). Iki XIX a. antrosios pusės Lietuvoje, kaip ir kitose Europos šalyse, pardavimui pieno produktų mažai tebuvo gaminama. Nuo XIX a. aštuntojo d-mečio liet. spaudoje prasidėjo propaganda už pienininkystės vystymą, pieno perdirbimo b-vių steigimą, pieno produktų eksportą. XIX a. antrojoje pusėje nutiesus pirmuosius geležinkelius, Lietuvoje nukrito grūdų kainos ir padidėjo gyvulininkystės produktų paklausa. Tai skatino Lietuvos dvarininkus nuo javų ūkio pereiti prie gyvulininkystės. Dvaruose plačiai paplito centrifūgos — mechaniniai prietaisai grietinei iš pieno išskirti. Pirmosios sviesto g-los buvo įsteigtos Kuršėnuose ir Panevėžyje; į jas pristatydavo pieną dvarininkai ir turtingieji valstiečiai. Pieno ūkis buvo labiau išvystytas Kauno gubernijoje; Vilniaus gubernijoje jis buvo men-

Pieno pramonė. Vilniaus pieno kombinatas

kesnis. Be sviesto, rinkai buvo gaminami ir sūriai (jie buvo gerai įvertinti 1888 Vilniaus ž. ū. parodoje). Pieno produktai iš Lietuvos buvo gabenami į Peterburgą, Varšuvą, Lodzę, Rygą, eksportuojami į užsienį (sviestas ir sūriai — į Angliją, Daniją, Vokietiją). 1893 pieno produktai sudarė 25% visų iš Kauno gub. išvežamų prekių vertės. Buvo pradėtos steigti *pienininkystės mokyklos* ir kursai. Suvalkijoje pieno ūkis buvo menkai išvystytas. Dvaruose pagamintam sviestui realizuoti dalis Žemaitijos dvarininkų dėjosi prie Rygoje veikusios žemvaldžių org-jos „Savitarpio pagalba" („Selbsthilfe"), kuri turėjo pienininkystės instruktorius ir komiso pagrindais pardavinėjo sviestą savo rinkose. Vėliau raseiniškis dvarininkas Tšaskovskis įsteigė Liepojoje komisinę sviesto eksporto kontorą, kurios paslaugomis naudojosi dauguma Kauno gub. dvarininkų. Sviesto eksportas iš Lietuvos sparčiai didėjo. 1896 vien Kauno gub. geležinkelių stotyse pakrauta 267 t sviesto, 1899 — 682 t. 1899 Raseiniuose įsikūrė privati sviesto gamintojų b-vė „Biruta", iš pradžių turėjusi 12 narių, kurie gamino apie 56 t sviesto per metus. B-vė rūpinosi sviesto eksportu ir jo rūšių suvienodinimu. 1901 ji pasivadino Kauno gubernijos pieninių ūkių bendrove „Biruta". 1902 ji turėjo 48 narius; 37 iš jų tais metais pagamino eksportui 280 t sviesto. 1903 b-vei priklausė 43 sviesto g-los: 30 garinių arba arklinių (iš jų 11 didelių) ir 13 rankinių. B-vė veikė iki I pasaul. karo. Pirmoji valstiečių koop. pieninė įsteigta 1909 Pagiriuose

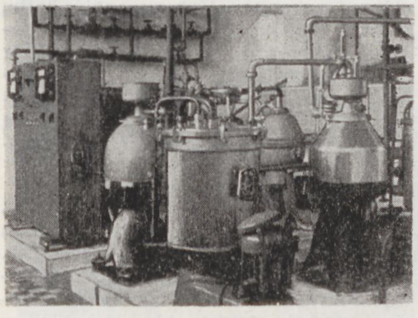

Pieno pramonė. Utenos sviesto g-los pieno separavimo-pasterizavimo įrengimai

(Kėdainių rj.). Be jos, prieš I pasaul. karą koop. pieninės veikė Alkiškiuose (Akmenės rj.), Dotnuvoje, Kaltinėnuose (Šilalės rj.), Radviliškyje, Nemunėlio Radviliškyje (Biržų rj.), Upynoje (Šilalės rj.), Vabalninke. Visos jos karo metu nustojo veikusios.

Po I pasaul. karo pienines pradėjo steigti tarpusavyje konkuruojančios ž. ū. org-jos „*Lietūkis*" ir „Pieno sąjunga", o nuo 1927 pieno perdirbimo b-vių s-ga „*Pienocentras*". Pirmąsias 3 rankines koop. pienines „Lietūkis" įsteigė 1923; tais metais jos perdirbo 83 t pieno. P. p. įmonės buvo stambinamos: 1923—34 buvo 626 įregistruotos koop. pieninės, o 1939 pab. (be Vilniaus ir Klaipėdos kr.) veikė tik 176 (iš jų 151 garinė, 22 motorinės, 3 rankinės). Šių pieninių pajėgumas buvo 150 t sviesto, 50 t nenugriebto pieno produktų, 500 kg valgomųjų ledų (iš jų 150 kg fasuotų), 250 kg sauso pieno, 400 kg kondensuoto pieno, 400 kg lydytų sūrių per pamainą. 1939 jos perdirbo 499 000 t pieno, t. y. apie 50% tuometinės Lietuvos pieno produkcijos. Tais metais koop. pieninėse pagaminta beveik 20 000 t sviesto, apie 100 t fermentinio sūrio, 14 t kazeino, 20 t kondensuoto pieno, 38 t pieno ir grietinės miltelių. Klaipėdos krašte 1938 veikė 4 koop. pieninės, kurios perdirbo 12 000 t pieno. Be to, 1938 Lietuvoje veikė 92 priv. pieninės (iš jų 59 Klaipėdos kr.), kurios tais metais pagamino 196 t sviesto ir 266 t fermentinių sūrių. Lietuvai grąžintame Vilniaus krašte 1939 buvo 14 kooperatinių rankinių pieninių, kurios tais metais perdirbo apie 7500 t pieno; Vilniuje veikė 1 kooperatinė garinė pieninė, kuri perdirbdavo iki 10 t pieno per dieną, ir keletas privačių rankinių pieninių. 1927 Lietuvoje pradėti steigti grietinės nugriebimo punktai; 1939 jų buvo 2159. Didžioji dalis koop. pieninėse pagaminto sviesto (1939 — 16 400 t) ir sūrių (1939 — 108 t) buvo eksportuojama. Privačios Klaipėdos kr. sūrinės didžiąją dalį savo produkcijos t. p. eksportuodavo. Iki 1939 pieno produktų eksportas vyko daugiausia per Klaipėdą, kur buvo 675 t talpos šaldytuvai.

Vok. faš. okupacijos metais pieno pristatymas į pienines žymiai sumažėjo (1943 — 183 500 t). Traukdamiesi okupantai 21 pieninę (16% bendro Lietuvos P. p. pajėgumo) sunaikino, 31 smarkiai apgriovė. Lietuvos pieno pramonei buvo padaryta 40 mln. rb vertės nuostolių. 1945—50 valstiečiai pristatydavo į pienines daug pieno pakaitalų, ypač ūkiško sviesto, todėl pieninėse buvo įsteigti sviesto lydymo cechai, kurių bendras pajėgumas buvo 50 t lydyto sviesto per parą. 1945—48 Lietuvos TSR P. p. įmonės buvo koop. pobūdžio; joms vadovavo „Pienocentras", priklausęs Lietuvos TSR Mėsos ir pieno pramonės m-jai. 1948.X P. p. buvo suvalstybinta ir perduota Respubli-

kiniam sviesto ir sūrių pramonės trestui. 1950—60 buvo statomos naujos, plečiamos, rekonstruojamos, mechanizuojamos ir elektrifikuojamos senos P. p. įmonės. Nuo 1950 iki 1960 pieno pristatymas į surinkimo punktus ir perdirbimo įmones padidėjo 3,8 karto (prieškarinis pieno pristatymo maksimumas viršytas 1957); nenugriebto pieno produktų gamybos pajėgumas padidėjo 10,4 karto, sviesto 1,3 karto, sūrių 2,5 karto, valgomųjų ledų 8,7 karto. Elektros energijos suvartojimas pieno pramonėje per tą patį laikotarpį padidėjo 15 kartų, kuro suvartojimas 2,9 karto, variklių galingumas 2,9 karto, garo gamyba 1,9 karto. Padidėjo šaldomieji plotai pienui ir jo produktams laikyti. Panevėžyje, Klaipėdoje, Šiauliuose pastatyti nauji šaldytuvai, kuriuose telpa 830 t pieno produktų.

Nuo 1957 visos P. p. įmonės priklauso Vilniaus, Kauno, Šiaulių, Klaipėdos ir Panevėžio pieno kombinatams, kuriems 1958—65 vadovavo Lietuvos TSR LŪT mėsos ir pieno pramonės v-ba, o nuo 1965 — Lietuvos TSR Mėsos ir pieno pramonės m-ja.

1967 pradžioje Lietuvoje veikė 6 miesto pieninės (iš jų 3 pastatytos po karo: Vilniaus 1953, Šiaulių 1962 ir Druskininkų 1963), 20 sviesto ir sūrių g-lų bei jų cechų, 107 sviesto g-los bei jų cechai, 678 pieno separavimo skyriai, 1864 pieno priėmimo punktai. Visos miesto pieninės, sūrinės ir daug sviesto g-lų turi plokštelinius pieno pasterizatorius su automatiniu t-ros reguliavimu. Sūrinėse yra mechanizuotos sūrių gamybos vonios ir pneumatiniai presai. 90% sviesto muštuvų yra metaliniai; sviestas gaminamas ir sroviniu būdu. Miestų ir kai kuriose kitose pieninėse veikia pieno butelių plovimo, pripylimo ir užkimšimo automatinės linijos, automatai pienui į popierinę tarą pilstyti, grietinės fasavimo, varškės, varškės sūrelių, lydytų sūrių, sviesto, valgomųjų ledų fasavimo ir vyniojimo automatai. Į miesto pienines beveik visas pienas, o į sviesto ir sūrių g-las daugiau kaip 60% pieno pristatoma autocisternomis. Lietuvos TSR P. p. išleidžia daugiau kaip 130 pavadinimų pieno produktų. Daugelis jų pradėta gaminti tik taryb. metais (pieno cukrus,

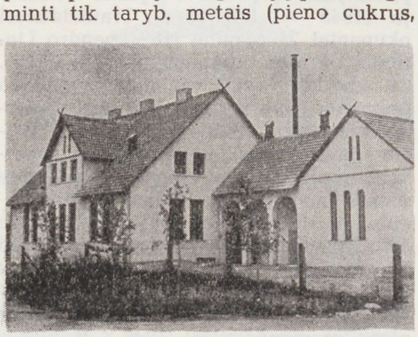

Pieno pramonė. Seirijų (Lazdijų rj.) sviesto g-la

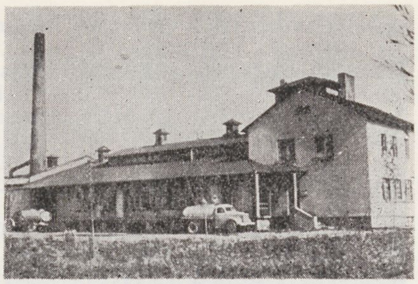

Pieno pramonė. Krinčino (Pasvalio rj.) sviesto ir sauso pieno g-la

pašarinės mielės, pieno mišiniai vaikams, vitaminizuotas pienas, jonizuotas pienas, majonezas, liesi sūriai ir kt.). Sukurtos naujos fermentinių sūrių rūšys: lietuviškas kmyninis, lietuviškas dietinis (su augaliniais riebalais), Rambyno, Pajūrio, Šėtos sūriai. 1967 Lietuvos TSR P. p. įmonės pagamino 261 000 t nenugriebto pieno produktų, 37 860 t sviesto (iš jų 21 400 t eksportuota), 9210 t sūrių (iš jų 6860 t fermentinių), 5840 t valgomųjų ledų. 1965 pastatyta sūrio g-la Tauragėje, 1966 — Rokiškyje. Tauragės sūrio g-la per pamainą pagamina 1 t, o Rokiškio 4 t fermentinių sūrių. Vilniaus pieninėje (pastatyta 1953, praplėsta 1965), gaminama 190 t nenugriebto pieno produktų per pamainą.

Lit.: **P. Šalčius,** Žemės ūkio organizacijos Lietuvoje iki 1915 metų, K., 1937; „Valstybinės sviesto kontrolės biuletenis", K., 1928—41; „Pieno ir gyvulių ūkis", K., 1930—40; „Pienocentras" (ataskaitos), K., 1927—39; **A. Martinaitis,** Pieno pramonės gaminių savikaina ir būdai jai sumažinti, V., 1959.

„PIENO ŪKIS" — mėnesinis pienininkystės žurnalas, ėjęs 1927 Kaune.

PIEPALIAI — kaimas Kauno rj., Panevėžiuko apyl., 2 km į v. nuo Babtų, Nevėžio deš. krante. 195 gyv. (1959). Į v. nuo P. tęsiasi Padauguvos miškas. Į š. r. nuo P., Nevėžio krante, yra piliakalnis su 15 m ilgio ir 3 m aukščio (iš išorės 5 m aukščio) pylimu. Piliakalnyje gausu apdegusio molio. Senesnėje lit-roje ši vieta vadinama Babtyno, Babcinos, Žemaitkiemio, Raganos piliakalniu.

PIESARSKAS Bronislovas [g. 1929.VIII.6 Gudgalyje (Kupiškio rj.)] — kalbininkas anglistas, filologijos mokslų kandidatas (1955). 1951 baigė Vilniaus Ped. in-tą. Nuo 1954 ten pat dėsto anglų kalbą (nuo 1955 anglų k. katedros vedėjas, nuo 1961 docentas). Su B. Svecevičiumi parengė „Lietuvių-anglų kalbų žodyną" (1960), su V. Baravyku — „Trumpą mokyklinį anglų-lietuvių ir lietuvių-anglų kalbų žodyną" (1966). Paskelbė mokslinių straipsnių apie anglų k. gramatines kategorijas, būdvardžių laipsniavimo formas, užsienio kalbų dėstymo metodiką.

PIESČIŲ PELKĖ — pelkė Varėnos rj., 15 km į p. v. nuo Marcinkonių, 0,5 km į š. v. nuo Senovės geležinkelio stoties. Plotas 128 ha. Ežerinės kilmės plynraistinė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 2,4 m, vid. 1,2 m; vid. susiskaidymas 33%, vid. peleningumas 14,4%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo storis iki 3 m. Šiaurėje prie pelkės yra Piesčių kaimas.

PIEŠIMO KURSAI. XIX a. antrojoje pusėje vakariniai P. k. veikė prie Kauno vyrų g-jos. 1873 jie sujungti su Kauno specialiąja sekmadienine techn. piešimo ir braižybos klase ir jų vietoj įsteigta G. Leonidovo vadovaujama piešimo m-la (ž. *Dailės mokyklos*). 1897—1912 piešimo ir tapybos kursai veikė prie I. Trutnevo vadovaujamos Vilniaus piešimo m-los. Piešimo m-lą baigę mokiniai šiuose kursuose buvo rengiami į vidurines dailės m-las ir dailės akademijas. 1920.IX Vilniuje P. k. buvo suorganizavęs J. Vienožinskis. Aukštieji piešimo kursai 1920—22 veikė Kaune. Juose buvo rengiami piešimo ir įvairių grafikos dalykų mokytojai g-joms ir kt. m-loms. Kursų vedėjas buvo J. Vienožinskis, dėstytojai V. Didžiokas, P. Galaunė, A. Galdikas, P. Kalpokas, K. Sklėrius, I. Šlapelis, A. Varnas. Aukštuosiuose piešimo kursuose buvo mokoma piešimo, aliejinės tapybos ir jos technologijos, akvarelinės tapybos, ornamentikos, braižybos, perspektyvos, meno istorijos, piešimo metodikos, kurį laiką ir lipdybos. Mokymo programas sudarė patys mokytojai, metodiką nustatė mokytojų taryba. Kursuose buvo mokoma real. pagrindais, daug dėmesio buvo skiriama gyvosios gamtos studijavimui. Aukštuosius piešimo kursus 1920 lankė 21, 1921 — 48 mokiniai. Juose mokėsi R. Antinis, J. Buračas, A. Gudaitis, R. Kalpokas, Juoz. Mikėnas, A. Samuolis, S. Varašius, V. Vizgirda ir kt. dailininkai. 1922.VI.27 šie kursai pertvarkyti į *Kauno meno mokyklą*.

Lit.: Lietuvos TSR Valstybinis dailės institutas, V., 1960 [T. Adomonio įvadinis straipsnis].

PIEŠTA — pelkė Telšių rj., 7 km į r. nuo Luokės, 0,5 km į p. nuo Upynos. Plotas 365 ha. Ežerinės kilmės žemapelkė, apie 4,5 km ištįsusi iš š. į p. Upynos (Virvyčios intako) ir Ražuolės (Šatrijos intako) vandenskyroje. Durpių klodo didž. storis 5,6 m, vid. 2,53 m. Vyrauja žemapelkinės plyninės bei plynraistinės durpės. Vid. susiskaidymas 29%, vid. peleningumas 16,4%. 1965 pelkė nusausinta ir paversta kultūrine pieva.

PIEŠTUVĖNAI — kaimas Prienų rj., Stakliškių apyl., 10 km į š. r. nuo Jiezno, 5 km į š. nuo Stakliškių. 201 gyv. (1959). Š. pakraštyje telkšo Pieštuvėnų ež., dar vad. Alšia. Pro kaimą eina Stakliškių—Kalvių kelias. Pr. m-la (nuo 1948). Ties kaimu, ant ežero kranto, yra piliakalnis. Jo aikštelė 150 m ilgio, 30 m pločio. Piliakalnio p. ir p. r. papėdėje būta sen. gyvenvietės; čia randama XII—XIV a. keramikos liekanų. Ist. šaltiniuose 1790 minimas P. kaimas ir palivarkas.

PIEŠTVĖ — viena svarbiausių lietuvių pilių prie Nemuno, stovėjusi *Seredžiaus* (Jurbarko rj.) piliakalnyje, Nemuno ir Pieštvės santakoje. Ist. šaltiniuose šios

vietovės vardas rašomas įvairiai: Bisten, Pistene, Pisten, Beisten ir kt. 1293, 1298, 1318 kryžiuočiai naikino P. priešpilį. 1322 jie, talkininkaujami feodalų iš Čekijos ir Reino sričių, atkakliai puolė pilį, bet lietuviai ją apgynė. 1363 kryžiuočiai pilį paėmė. 1412 lietuviai čia pastatė naują stiprią tvirtovę.

PIETARIAĨ — kaimas Kapsuko rj., Trakiškių apyl., 4 km į š. nuo Kapsuko, Šešupės deš. krante. 65 gyv. (1959). Ties P. į Šešupę įteka Laikštė. Už 0,5 km į r. nuo kaimo eina Kauno—Kapsuko plentas. Kaime buvo žalvario amžiaus pilkapių su degintiniais kapais. Rasta senojo žalvario amžiaus (II t-mečio pr. m e. pabaigos) vietinio darbo baltiškojo (Nortikių) tipo kirvio pentis (laikoma Kauno ist. muziejuje).

PÍETARIS Vincas [1850.X.9 Žiūriuose-Gudeliuose (Vilkaviškio rj.) — 1902.X.3 Ustiužnoje (RTFSR, Vologdos sr.)] — rašytojas. Mokėsi Marijampolės ir Suvalkų g-jose. 1875 baigė Maskvos un-to fizikos ir matematikos f-tą, 1879 — medicinos f-tą. Dirbo gydytoju Demjanske (RTFSR, Novgorodo sr.), vėliau Ustiužnoje. Bendradarbiavo „Varpe", „Lietuvos ūkininke", „Apžvalgoje", „Tėvynės sarge", „Žinyčioje", „Apšvietoje", pasirašinėjo Savojo, V. P. Žiurio, Vanago, Tenykščio, Žuvėdros, Pruso, Seno Lietuvio ir kt. slapyvardžiais. Apsakymuose („Raugalų Raulas", „Kaimo sūdas", „Kreivos atžalos", „Dvi štukos Pečkių melagiaus", „Vincas Zanavykas" ir kt.) pavaizdavo XIX a. pab. Lietuvos valstiečių buitį, smerkė moralines jų ydas, idealizavo buožių santykius su samdiniais. Kai kuriuose P. apsakymuose pasireiškė šovinizmas. Apsakyme „Bėda geram žmogui, bet ir niekšui ne visada laimė" P. pavaizdavo sunkų kaimo samdinio gyvenimą ir nupiešė tikroviškesnį buožės paveikslą. Apysakoje „Keidošių Onutė" (1899, III leid. 1907) parodė buržuazinės liet. inteligentijos, kilusios iš pasiturinčių valstiečių, formavimąsi, siekimus, ragino skleisti kaime mokslo žinias, rūpintis moterų švietimu, tačiau kartu propagavo polit. taikstymąsi su carizmu. Personažai tendencingai idealizuojami arba šaržuojami. Vaizdingesnės kai kurios kaimo buities detalės. Svarbiausias P. kūrinys — ist. romanas „Algimantas" (5 t., 1904—05; IV leid. 1940), turintis romantizmo bruožų. Jame vaizduojami XIII a. lietuvių karo žygiai, centralizuotos valdžios Lietuvoje kūrimasis. Romanas nepasižymi ryškesniu ist. koloritu, jam trūksta ist. autentiškumo, kompozicinio darnumo. Siužetas pagrįstas gausiomis nuotykių scenomis. Romane yra ryškių gamtos, buities vaizdų, etnografinių detalių. „Algimantas" reikšmingas kaip pirmasis istorinis liet. romanas ir apskritai pirmas romano žanro kūrinys liet. lit-roje. Ist. tematika parašyta taip pat P. pjesė „Kova ties Žalgiriais" (1906). Joje dar vienpusiškiau, negu romane, vaizduojama ist. praeitis, ryškesnės nacionalistinės tendencijos. Nemažą pažintinę ir meninę vertę turi P. memuarai „Iš mano atsiminimų" (1905), kuriuose vaizdingai, sąmojingai pasakojami vaikystės, jaunystės ir studentavimo metų įspūdžiai, charakterizuojami tėvai, giminės, kaimynai, draugai, aprašomos gimtosios vietos, nacionalinė kultūrinė veikla ir kt. Memuaruose nemaža etnografinių, istorinių, geografinių faktų. P. memuarai yra vieni pirmųjų to žanro kūrinių liet. lit-roje. Liaudies pasakų apie lapę motyvais P. parašė kūrinį vaikams „Lapės gyvenimas ir mirtis" (išsp. leidinyje „Iš mano atsiminimų", 1905; II leid. 1930), pasižymintį įdomia struktūra ir vaizdinga kalba. Paskelbė publicistinių straipsnių („Neužpelnyti Muravjovo laurai", „Siberija ir jos kaliniai"), darbų istoriniais bei filologiniais klausimais (straipsniai „Senovės pinigai ir jų vardai pas rusus ir lietuvius", „Lietuva pirm šimto metų", „Keletas žodžių apie genealogiją Lietuvos kunigaikščių", brošiūra „Lietuviai amžių glūdumose", 1894). Istoriniai P. darbai pasižymi idealistinėmis pažiūromis, vienašališkumu.

Ršt.: Raštai, 4 t., K., 1921—40; Lapės gyvenimas ir mirtis, V., 1958.

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 2, V., 1958.

PIĚTRYČIŲ LYGUMÀ — smėlėta lyguma, besitęsianti nuo Ignalinos per Pabradę, Nemenčinę, Vilnių, Vareną, Kapčiamiestį iki Lenkijos sienos. Š. vakaruose ji ribojasi su Baltijos aukštumomis, pietryčiuose — su Švenčionių, Ašmenos, Gardino aukštumomis ir Lydos plynaukšte; pietvakariuose pereina į BTSR ir Lenkiją. P. l. ryškios 4 platesnės dalys (atskirtos aukštumų, įsiterpiančių iš rytų) — tai Žeimenos lyguma, Vilnios lyguma, Merkio vidurupio-Vokės lyguma, Merkio žemupio-Katros lyguma. Kiekvienoje jų, einant iš š. v. į p. r., galima išskirti 4 paviršiaus ruožus: žvirgždingą banguotą zandrinę lygumą, plokščią smėlingą senslėnį, žemynines kopas senslėnio p. r. pakraštyje ir limnoglacialinę lygumą.

Upių tinklas lygumoje retas, bet upės vandeningos, gausiai maitinamos gruntinio vandens, kuris laikosi po smėlio sluoksniu. Senslėnyje, ties Vokės ir Merkio vandenskyra, kur gruntinis vanduo iškilęs į paviršių, susidariusi didelė Baltosios Vokės pelkė. Taip pat labai pelkėta plokščia lyguma yra Ūlos ir Katros vandenskyroje (Čepkelių raistas), Vilnios aukštupyje (Margių pelkė) ir kitur.

P. l. pasižymi skurdžiausiais Lietuvoje jauriniais šilainiais ir velėniniais jauriniais mažai sujaurėjusiais smėlio dirvožemiais. Apie pusę teritorijos užima miškai. Didžiausi miškų masyvai (einant iš š. r. į p. v.) — Užvinčių giria, Labanoro giria, Pabradės miškai, Lavoriškių giria, Rūdninkų giria, Druskininkų-Varėnos miškai, Kapčiamiesčio miškai. Juose vyrauja žemo boniteto pušynai, kurių didelę dalį sudaro kerpšiliai.

P. l. prasiplėtimų vietoje paskutinio apledėjimo pradžioje plytėjo didelės ledyno plaštakos. Joms tirpstant, pažemėjimuose tvenkėsi tirpsmo vandenys ir klostėsi smulkiagrūdės prieledyninių baseinų nuosėdos. Vėliau, ledyno pakraščiui laikantis Baltijos aukštumose, į P. l. plūdo sraunūs tirpsmo vandenys. Lygumos š. v. pakraštyje ant smulkiagrūdžių sąnašų klostėsi žvirgždas ir stambiagrūdžiai smėliai. Visų sąnašų storis pasiekė 20—30 m. Iš atskirų ledyninių vandenų srautų ilgainiui susidarė didelė fliuvioglacialinė upė, tekėjusi į p. v. Ji išplovė platų smėliais išklotą slėnį, kuriuo dabar teka Žeimena, Neris tarp Žeimenos ir Vokės žiočių, Vokė, Merkys, Nemunas prie Druskininkų ir Baltoji Ančia. Slėnio p. r. pakraščiuose vėjai supustė smėlį į dideles žemynines kopas. Jų ypač gausu Varėnos rajone — Varėnos, Zervynų, Marcinkonių, Randamonių, Latežerio, Druskininkų apylinkėse.

„PIETŲ AMÈRIKOS LIETŪ̃VIS" — buržuazinis Brazilijos lietuvių savaitraštis, ėjęs 1928—29 San Paule. Leido liet. literatų grupė. Iš pradžių redagavo J. Ruškys, vėliau L. Valiukas, B. Jodelis. Išėjo apie 70 nr.

Pietryčių lygumos kopos.

„PIETŲ AMERIKOS NAUJIENOS" — liberalinis dvisavaitinis Argentinos lietuvių laikraštis, ėjęs 1930—31 Buenos Airese.

„PIETŲ AMERIKOS ŽINIOS" — buržuazinis Argentinos lietuvių savaitraštis, ėjęs 1935—40 Buenos Airese. Leido ir redagavo K. Kliauga.

PIETVĖ — upė Plungės rj., Babrungo kair. intakas. Ilgis 18 km, baseino plotas 43 km^2. Prasideda 6 km į š. v. nuo Lieplaukės. Teka į p. v. Įteka į Babrungą 32 km nuo jo žiočių, 5 km į š. r. nuo Plungės. Intakas Gelandupis (kair.).

PIEVAGALIAI — kaimas Alytaus rj., Punios apyl., 10 km į š. nuo Alytaus, Nemuno deš. krante. 147 gyv. (1959). 1898 Pievagaliuose rastas XIV a. antrosios pusės lobis (7 Lietuvos monetos su įrašu „Печать", dalis trišonio sidabrinio monetinio lydinio ir sidabrinė rozetės formos segė). Radiniai atiduoti Peterburgo archeologijos komisijai.

PIEVĖNAI— kaimas Mažeikių rj., Tirkšlių apyl., 11 km į p. v. nuo Viekšnių; kolūkio centras. 420 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Pievys (Ventos intakas). Ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas, vaistinė, aštuonmetė m-la (1921—49 pradinė, iki 1961 septynmetė), biblioteka (nuo 1957). 1776 pastatyta bažnyčia. 1859 buvo 186 gyv., 1923 — 379. Pievėnuose 1900 gimė rev. judėjimo dalyvis J. Garelis, 1907 — skulpt. B. Pundzius. 1918 kaime felčerio V. Jasevičiaus iniciatyva suorganizuota kom. kuopelė, į kurią įstojo ir J. Garelis. 1919 Jasevičius burž. nacionalistų nukankintas (palaidotas P. kapinėse). 1967 J. Garelio gimtajame name įrengta memorialinė ekspozicija.

PIEVYS — upė Telšių ir Mažeikių rj., Ventos kair. intakas. Ilgis 20 km, baseino plotas 68 km^2. Prasideda Mitkaičių apylinkėse, 20 km į p. nuo Mažeikių. Teka į š. r. Įteka į Ventą 216 km nuo jos žiočių, ties Lėlaičiais, 4 km į v. nuo Viekšnių. Intakas Starkupis (deš.). Vid. nuolydis 312 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,54 m^3/s.

PIEVOS. Lietuvoje P. yra 498 900 ha, arba 13,8% viso ž. ū. naudmenų ploto (1966.XI). Didžiausią visų ž. ū. naudmenų ploto dalį P. sudaro Plungės rajone (24,5%), Šilutės (24,2%), Švenčionių (23,8%), Šilalės (23,2%), Rokiškio (20,5%); mažiausią — Joniškio (4,2%), Pasvalio (4,6%), Pakruojo (5,1%), Mažeikių (7,8%), Akmenės (8,1%). Daugumas P. yra natūralios. Jos (išskyrus kai kurias užliejamąsias) šienaujamos po kartą per metus, o atolas nuganomas. Iš natūraliųjų P. prišienaujama vid. 10—12 cnt/ha; su atolu bendras metinis derlius — vid. 15—17 cnt/ha.

PIEVŲ TIPAI. Geografiniu (fitotopologiniu) pagrindu P. skirstomos į žemynines ir užliejamąsias.

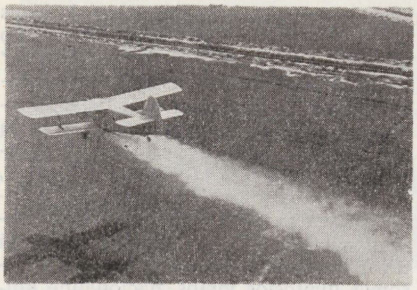

Nemuno žemupio užliejamųjų **pievų** tręšimas

Žemyninės P. yra susiformavusios išnaikintų miškų vietose. Jų yra sausminių (269 000 ha, arba 53,9% visų P.) ir žemuminių (183 900 ha, arba 36,9%).

SAUSMINĖS P. yra lygumose ir pakilesnėse vietose. Jos vandens gauna tik iš kritulių, todėl vasarą gruntinis vandens horizontas jose nusileidžia į pievinėms žolėms nebepasiekiamą gylį. Sausminių P. žolynai žemaūgiai, vyrauja žemosios varpinės žolės su gausia priemaiša įvairiųjų ir maža — ankštinių žolių. Prišienaujama iš tokių pievų 5—20 cnt/ha; šieno kokybė vidutinė arba bloga. Iš sausminių P., kurių dirvožemiai sujaurėję, nualinti arba rūgštūs (tokių P. ypač daug Žemaitijoje), prišienaujama mažiau, iš drėgnesnių sausminių P. — daugiau. Gerinamos tik drėgnesnės sausminės P.; kitos verčiamos ariamąja žeme, kultūrinėmis ganyklomis.

ŽEMUMINĖS P. yra reljefo pažemėjimuose. Be kritulių, jas drėkina ir gruntinis vanduo, kuris atneša augalams maisto medžiagų, ypač azoto. Gruntinis vanduo yra arti dirvos paviršiaus, todėl dirvožemyje vyrauja anaerobinės sąlygos. Sausesnėse žemuminėse pievose vyrauja kupstinė šluotsmilgė, šlapesnėse — viksvos, ypač smulkiosios (trainė, paprastoji, geltonoji ir kt.). Žemuminės P. labiau už sausmines krūmuotos ir samanotos. Jų šieno kokybė bloga, bet potencialus derlingumas didesnis už sausminių P. Pagerintos žemuminės P. verčiamos derlingomis kultūrinėmis P., ganyklomis.

Užliejamosios P. (lankos) yra upių ir upelių užliejamuose slėniuose. Jų yra 46 000 ha, arba 9,2% visų P. Didžiausias jų masyvas (daugiau kaip 30 000 ha) yra Nemuno žemupio slėnyje, tarp Jūros žiočių ir Kuršių marių. Pavasario potvyniai čia trunka 1—2 mėn., nereti vasaros ir rudens potvyniai. Dėl dažnų potvynių tos P. supelkėja. Daug supelkėjusių Nemuno žemupio P. taryb. laikotarpiu nusausinta. Potvynių nuosėdos užliejamąsias P. gerai patręšia, todėl iš jų prišienaujama nemažai gero šieno (25—50 cnt/ha). Nemaža užliejamųjų P. šienaujama po 2 kartus per metus, o kai kurios (gerai patręštos) — net po 4 kartus. Nuo 1959 iš jaunos tų P. žolės gaminami *žolės miltai*. Supelkėjusių plotų šienas blogas, nes pošlapių vietų žolynuose vyrauja kupstinė šluotsmilgė, o šlapesnių — aukštoji, grakščioji ir dvieilė viksvos.

Geobotaniniu pagrindu P. skirstomos į tikrąsias, tyrulines, balines ir pelkines. Prie **tikrųjų P.** priskiriamos geriausios P. Jos dar skirstomos į aukštųjų varpinių žolių, žemųjų varpinių žolių ir įvairiažolių pievas. Tikrosios P., pereinančios į tyrulius, vadinamos **tyrulinėmis pievomis. Balinės P.** būna upių, ežerų ir balų pakrantėse, salpose arba giliuose tarpukalvių įdubimuose. **Pelkinės P.** paplitusios vandenskyrų lygumų įdubimuose, supelkėjusiuose upių slėniuose, paežerėse, didesnių pelkių pakraščiuose.

KULTŪRINĖS P. Dalis nusausintų žemuminių (apie 77 600 ha) ir užliejamųjų (apie 6000 ha) P. yra paverstos kultūrinėmis — suartos, patręštos ir apsėtos žolių sėklų mišiniu. Buržuazijos valdymo laikotarpiu (iki 1940) buvo įrengta daugiau kaip 41 000 ha kultūrinių pievų ir ganyklų. Jos vok. faš. okupacijos ir pirmaisiais pokario metais netręšiamos sunyko, sulaukėjo. Intensyviau P. kultūrinamos nuo 1955. Jų kultūrinimo projektus daro Vandens ūkio projektavimo in-tas, o darbus kompleksiškai atlieka melioracinės statybos v-bos. Nuo 1966 beveik visi P. kultūrinimo darbai (įskaitant sausinimą) atliekami valstybės lėšomis. Pievinės žolės sėklai daugiausia auginamos parodomuosiuose, eksperimentiniuose bei mokomuosiuose ūkiuose, t. p. valstybiniuose vaismedžių medelynuose, paukštininkystės taryb. ūkiuose. Žolių sėklų mišiniai pievoms sudaromi iš tikrojo eraičino, motiejukų, šunažolės, pievinio pašiaušėlio, pelkinės bei pievinės miglių, rausvųjų dobilų ir kt. Gerai prižiūrimose kultūrinėse pievose prišienaujama apie 60 cnt/ha; iš šių P. žolės gaminami ir žolės miltai.

P. MOKSLINIAI TYRIMAI. 1928—37 prof. J. Tonkūnas, įvairiose Lietuvos vietose dirbusių agronomų padedamas, tyrė miner. trąšų veikimą pievose, nusausintų P. tręšimo ir dalinio įsėjimo klausimus. Kai kuriuos P. gerinimo klausimus tyrė ir Ž. ū. rūmų (Kaune) specialistai (daugiausia P. Sklėrius). Pelkių kultūrinimui tirti 1936 įsteigta Radviliškio bandymų stotis (veikianti ir dabar). Nuo 1952 P. tiriamos Žemdirbystės in-te (iki 1956 Žemdirbystės ir dirvožemio in-tas). Be to, kai kurie P. moksl. tyrimai daromi Hidrotechnikos ir melioracijos in-te, Botanikos in-te, Ž. ū.

Užliejamųjų Nemuno žemupio **pievų** šienavimas žolės miltams (Šilutės rj.)

akademijoje. Ištirti kai kurie P. gerinimo, priežiūros, naudojimo klausimai; ištirta Nemuno žemupio lankų augalija ir nustatytas jų našumas, šieno chem. sudėtis bei pašarinė vertė; ištirta Nevėžio žemupio ir Mituvos lankų, tipiškų Lietuvos P. bei rytų Lietuvos P. augalija. Aprašyti fitogeografiniai Lietuvos lankų savitumai. Nustatyti rytų Lietuvos P. tipai, pietryčių Lietuvos P. asociacijos.

Lit.: Žalienos, K., 1937; Pievų ir ganyklų pagerinimas, V., 1955; Nemuno žemupio užliejamos pievos, V., 1955; **J. Tonkūnas** [ir kt.], Pašarinės žolės, pievos ir ganyklos, V., 1958; Lietuvos TSR fizinė geografija, t. 1, V., 1958 [sk. ,,Pievų augalija"]; Nemuno žemupio sutvarkymo klausimai, V., 1961; Lietuvos TSR dirvožemiai, V., 1965 [sk. ,,Pievos ir žemapelkės" ir kt.]; **J. Tonkūnas, L. Kadžiulis,** Pievos ir ganyklos, V., 1966; Растительность лугов и низинных болот Литовской ССР, Вильнюс, 1967; Сельскохозяйственные научно-исследовательские институты Литовской ССР, Вильнюс, 1967; **Е. Матвеева,** Луга Советской Прибалтики (Сравнительный анализ), Л., 1967.

PIGÁINIAI — kaimas Raseinių rj., Ariogalos apyl., 7 km į š. r. nuo Ariogalos. 215 gyv. (1959). Per P. teka Palonas (Dubysos intakas). Biblioteka (nuo 1955).

PÌGINAS (Пигин) Matvejus Ivanovičius [1892.XI.14—1964.I.17] — rusų kalbininkas, filologijos mokslų kandidatas (1945). 1923 baigęs Leningrado Ped. in-tą, dirbo RTFSR vid. m-lose. Nuo 1938 Mordvių Ped. in-to (Saranske, Mordvijos ATSR) docentas ir katedros vedėjas, nuo 1947 Petrozavodsko un-to rusų kalbos katedros vedėjas. Liet. kalbos studijų tikslais 1953 ir 1961 lankėsi Lietuvoje. Straipsniuose rusų kalbos istorinės sintaksės klausimais plačiai operuodamas liet. kalbos pavyzdžiais, nagrinėjo bendras lietuvių ir rusų kalboms sintaksines konstrukcijas.

Ršt.: Из истории отрицательных безличных предложений в русском языке.— «Лингвистический сборник», вып. 1, Петрозаводск, 1962.

PIJÕRAI (lot. *patres scholarum piarum* — dievobaimingų mokyklų tėvai) — katalikų vienuolijų ordinas, Juozapo Kalasancijaus įsteigtas Romoje 1597, popiežiaus patvirtintas 1621. Iš pradžių paplito Italijoje, Austrijoje, Vengrijoje, Vokietijoje, Ispanijoje ir Lenkijoje, vėliau ir kt. kraštuose. Į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę (LDK) P. atsikėlė iš Lenkijos XVII a. pirmojoje pusėje ir ėmė kurti čia savo vienuolynus, o prie jų kolegijas (vid. m-las) su konviktais (bendrabučiais). Žymesni LDK pijorų punktai buvo Vilniuje, Panevėžyje, Ukmergėje, Raseiniuose, Varenave, Ščučinė, Geranainyse, Drohičine ir kt. Ščučine gyveno LDK pijorų provincijolas, čia veikė jų kunigų seminarija. Šalia kolegijų P. steigė pr. m-las, kuriose vyravo 3 klasių kursas, išeinamas per 6 metus. Dėl m-lų kūrimo P. atkakliai varžėsi su jėzuitais, nenorėjusiais jiems pripažinti teisės būti pedagogais. Iš pradžių P. m-los savo scholastiška programa nesiskyrė nuo jėzuitiškųjų. Tačiau lenkų pijoro, žymaus pedagogo ir mokslininko I. Konarskio dėka P. m-lų programa buvo reformuota ir pasaulietiškų mokslų srityje pralenkė jėzuitų m-lų programas. Reformuotose P. m-lose buvo dėstoma jau ir gamtos bei fizikos mokslai, vokiečių, prancūzų, vėliau ir rusų kalbos, t. p. aritmetika, visuotinė ir šalies istorija, kuriamos pagalbinės mokslo priemonės — bibliotekos, laboratorijos, botanikos sodai. XVIII a. ypač buvo pagarsėjusi Vilniaus P. kolegija. Jos rektorius A. Dogelis tyrinėjo LDK istoriją, 1758—64 išleido Vilniuje Lenkijos ir Lietuvos ist. dokumentų rinkinį. 1790—92 botaniką ir zoologiją kolegijoje dėstė gamtininkas S. Jundzilas. Jo dėstomų kursų klausydavo ir Vilniaus un-to (Vyriausiosios m-los) studentai. Po 1831 sukilimo P. mokyklos ir vienuolynai buvo uždaryti.

PIJŪOSAS — ežeras Trakų rj., 1 km į š. nuo Dusmenų. Plotas 15 ha, didž. gylis 13,5 m, vid. gylis 5,7 m. Ežeras ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 1000 m, didž. plotis 200 m. Išteka upelis į Dusmenų ež. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 6 kg/ha.

PIKÁITĖ Sara [1908.IX.20 Bagaslaviškyje (Širvintų rj.) — 1941.VI Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Siuvėja. Kilusi iš darbininkų. 1927 įstojo į LKJS, buvo LKJS Ukmergės parajonio k-to narė. Už rev. veiklą 1928—29 kalinta. Nuo 1930 Komunistų partijos narė. 1930 Ukmergėje suimta ir 1931 nuteista 7 metus kalėti. 1938 išėjusi į laisvę, toliau dirbo rev. darbą. 1940 pr. kalinta Dimitravo priverčiamojo darbo stovykloje. 1940 dirbo Lietuvos Liaudies pagalbos s-gos CK instruktore Kaune, Vilniuje. Hitlerininkų nužudyta.

PÌKAS Juozas [g. 1916.III.6 Charkove] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1931 dirbo Kauno spaustuvėse; platino kom. lit-rą, padarė LKP CK agitspaudo ir Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos ženklelio klišes. 1933 įstojo į LKJS. 1935 LKJS Šančių parajonio k-to sekretorius, Kauno rajono k-to narys. 1936 su kitais organizavo Kauno darbininkų visuot. polit. streiką. Nuo 1936 Komunistų partijos narys. 1938 už rev. veiklą nuteistas 6 metus kalėti. Kalėjo Kaune, Šiauliuose, Raseiniuose. Raseinių kalėjime su kitais leido polit. kalinių rankraštinį žrn. „Pirmieji žingsniai". 1940—41 adm. darbuotojas Vilniuje. 1941 pasitraukė į Penzos sritį; mokėsi partizanų mokykloje, dalyvavo Maskvos gynime. 1942, vadovaudamas partizanų grupei „Stas", atvyko į Lietuvą. Į Kauną pristatė radijo siųstuvą, kuriam surado 4 konspiracines vietas, perdavinėjo LKP Kauno pogr. k-tui, LKP Pietų sr. k-tui, į Maskvą žinias apie hitlerininkus. Po karo part., adm. darbuotojas bei darbininkas Tytuvėnuose, Kaune, Lazdijuose, Rudaminoje (Lazdijų rj.) ir Prienuose.

PIKČILIŃGIS Juozas [g. 1926.I.3 Joniškiuose (Šakių rj.)] — kalbininkas, filologijos mokslų kandidatas (1956). 1945 tarnavo Raudonojoje Armijoje, dalyvavo mūšiuose. 1951 baigęs Vilniaus universitetą, dirba ped. darbą to un-to liet. kalbos katedroje; nuo 1959 docentas,

1959—68 katedros vedėjas. Nuo 1960 TSKP narys. Periodinėje spaudoje ir rinkiniuose („Dabartinė lietuvių kalba", 1961; „Kai kurie gramatikos ir stilistikos klausimai", 1963) paskelbė moksl. straipsnių dabartinės liet. kalbos ir stilistikos klausimais.

Ršt.: Žodžio aiškumas ir tikslumas, V., 1965; Žodžių vartojimas perkeltine reikšme (Tropai), V., 1967.

PÌKELIAI — miestelis Mažeikių rj., Juodeikių apyl., 19 km į š. v. nuo Mažeikių, 1 km nuo Latvijos TSR sienos; tarybinio ūkio centras. 272 gyv. (1959). Malūnas, lentpiūvė, ryšių skyrius, ambulatorija (nuo 1963; 1953—63 veikė 10 lovų ligoninė), vaistinė (nuo 1946), aštuonmetė m-la (iki 1949 pradinė, 1949—62 septynmetė), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1947). Iš P. eina keliai į Židikus, Leckavą. 1752 statyta P. bažnyčia — vietinės reikšmės archit-ros paminklas. P. kaimas ist. šaltiniuose minimas XVI a. Miesteliu tapo XVII a. antrojoje pusėje. 1769 Stanislovas Augustas suteikė Pikeliams savaitinio turgaus ir 3 metinių prekymečių privilegiją. Smarkiai išaugo XIX amžiuje. 1840 buvo apie 200 gyv., 1897 — 1758 gyv. Veikė apie 30 parduotuvių, 4 odos ir keletas kitokių dirbtuvių, 2 spirito varyklos, pr. m-la (1805 joje mokėsi 10 mokinių, 1815 — jau 29), vaistinė. Vyko dideli turgūs ir prekymečiai. 1906—07 P. apylinkės valstiečiai ir ž. ū. darbininkai dalyvavo demonstracijose prieš caro valdžią. I pasaul. karo metu miestelis smarkiai nukentėjo. Buržuazijos valdymo metais priklausė Židikų vls. (1923 — 836 gyv.). Traukdamiesi vok. faš. okupantai miestelį visai sugriovė.

PÌKELIONYS — kaimas Prienų rj., Stakliškių apyl., 5 km į p. r. nuo Jiezno, Verknės deš. krante. 257 gyv. (1959). Per kaimą teka Svėdubė (Verknės intakas), eina Vilniaus—Prienų plentas. Pr. m-la (nuo 1912), biblioteka (nuo 1956). Kaimo gyventojai 1917 pasipriešino kaizeriniams okupantams; už tai vokiečiai nužudė 2 valstiečius (R. Pakrosnį ir J. Žigą) ir sudegino jų sodybas.

PÌKELIŠKĖ — kaimas Šiaulių rj., Bazilionų apyl., 10 km į p. r. nuo Kurtuvėnų; kolūkio centras. 16 gyv. (1959). Per kaimą teka Šiaušė (Dubysos kair. intakas). Ist. šaltiniuose P. minima 1600.

PÌKELIŠKĖS — kaimas Vilniaus rj., Ažulaukės apyl., 8 km į p. nuo Paberžės, abipus Vilniaus—Utenos plento; kolūkio centras. 186 gyv. (1959). Rytuose telkšo Žaleso ež., iš v. prieina Pikeliškių miš-

kas. Ties P. plentą kerta Maišiagalos—Nemenčinės kelias. Parduotuvė, aštuonmetė m-la (1933 įsteigta pr. m-la), kultūros namai (nuo 1959), biblioteka (nuo 1956).

PÌKELIŠKIŲ MÌŠKAS — miškas Vilniaus rj., 18 km į š. nuo Vilniaus, prie plento į Uteną. Priklauso Vilniaus miškų ūkio Karvio girininkijai (573 ha) ir Kirovo kolūkiui (77 ha). Plotas 650 ha; medynų 405 ha, 42 ha užima eksploatuojamas durpynas. Reljefas banguotas. Dirvožemiai velėniniai jauriniai, mažai ir vidutiniškai sujaurėję, priemoliniai. Vyrauja kiškiakopūstiniai ir lazdyniniai pusbrandžiai eglynai su beržų, drebulių ir ąžuolų priemaiša. Bonitetas I—II, vid. skalsumas 0,8, vid. tūris 167 ktm/ha, vid. prieauga 4,2 ktm/ha. Yra stirnų, šernų, barsukų, lapių, kiškių, kiaunių, voverių, tetervinų, jerubių, laukinių ančių, užklysta briedžiai. Gretimame Melkio ež. yra ūdrų. P. m. įeina į Vilniaus miesto žaliąją zoną. Per mišką eina Maišiagalos—Nemenčinės kelias.

PÌKELIŠKIŲ PÉLKĖ — pelkė Vilniaus rj., 7 km į p. nuo Paberžės, 2 km į r. nuo Vilniaus—Utenos plento, Žaleso ežero š. r. pakrantėje. Plotas 112 ha. Per pelkę teka Žalesa (Neries intakas). P. p.— ežerinės kilmės žemapelkė, rytuose — plynraistinė, vakaruose — paversta kultūrine pieva. Durpių klodas žemapelkinis — plynraistinis, raistinis ir daugiasluoksnis. Jo didž. storis 4,2 m, vid. 2 m; vid. susiskaidymas 29%, vid. peleningumas 9,8%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo storis iki 3 m. Pelkės paviršius nusausintas.

PIKELIŪ̃NAS Vladas [1897 Pažąseliuose (Rokiškio rj.) — 1919.VI Kazliškyje (Rokiškio rj.)] — 1918—19 proletarinės revoliucijos dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Baigęs g-ją, mokėsi mkt. seminarijoje Vilniuje. Kaizerinės okupacijos metais įsijungė į rev. judėjimą. Susikūrus Tarybų valdžiai, dirbo liaudies teismo tardymo komisijoje. Nuo 1918 Komunistų partijos narys. Nuslopinus Tarybų valdžią, slapstėsi gimtinės apylinkėse. Burž. nacionalistų suimtas ir su Paliepio dvaro darbininku Lebedavičiumi sušaudytas.

PÌKTAGALIS — kaimas Kėdainių rj., Truskavos apyl., 7 km į r. nuo Truskavos, 8 km į p. nuo Ramygalos. 64 gyv. (1959). Iš š. prieina Juodžių miškas. Kaimo apylinkėse yra III—IV a. senkapis. Jame rasta sidabrinė šaukštinė antkaklė, žalvarinė lankinė segė ir geležinis įmovinis kirvis. Radiniai laikomi Kauno ist. muziejuje.

PIKTAGALỸS — kaimas Anykščių rj., Šeimyniškių apyl., 7 km į š. v. nuo Anykščių, 1 km į p. nuo Panevėžio—Švenčionėlių geležinkelio; kolūkio centras. 147 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1935), kultūros namai (nuo 1960). D. Tėvynės karo metais kaimo apylinkėse veikė partizanai.

PÌKTAKALNIO MÌŠKAS — miškas Panevėžio rj., 12 km į p. r. nuo Ramygalos, 0,5 km į p. nuo Juodžio ežero. Priklauso Panevėžio miško pramonės ūkio Vadoklių girininkijai. Plotas 1908 ha; medynų 1130 ha. *Taujėnų miškų* masyvo dalis. Miškas pelkėtas. Jo pietuose telkšo Steprių pelkės didesnioji dalis (apie 450 ha); šiaurės vakaruose miškas siekia Pakščių pelkę.

PIKTAKÓNYS — kaimas Vilniaus rj., Rudaminos apyl., 17 km į p. r. nuo Vilniaus, 6 km į r. nuo Vilniaus—Lydos plento. 170 gyv. (1959). Vakaruose pro kaimą teka Peteša (Rudaminos kair. intakas). Rytuose už 1 km yra Piktakonių miškas. Pastatyta taryb. ūkio gyvulininkystės pastatų (arklidės, karvidės, kiaulidės), yra parduotuvė, ryšių skyrius, Mikalavo pr. m-la (nuo 1945), kultūros namai (nuo 1959), biblioteka (nuo 1951). 1886 buvo 75 gyv.

PIKTỸS Antanas [g. 1919.IV.9 Rietave] — inžinierius mechanikas, technikos mokslų kandidatas (1960). 1952 baigė Kauno Politechnikos in-tą. Nuo 1952 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-te. Nuo 1963 docentas, nuo 1966 lengvosios pramonės mašinų katedros vedėjas. Gavo išradėjo teises už deformacijų kompensatorių vargintuvui, mechanizmą sukimo judesiui paversti žengiamuoju-grįžtamuoju su reguliuojama amplitude, automatinį oro drėkintuvą ir kt. Paskelbė moksl. straipsnių vargintuvų klausimais. Už tekstilinių medžiagų eksploatacinių ir mechaninių savybių tyrimus su kitais gavo 1966 Resp. premiją.

PIKTỸS Grigorijus [1921.IV.16 Aleksandrovske (Ukrainos TSR) — 1942.V pab. prie Grabijolų (Trakų rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1940.IX įstojo į LKJS. 1940—41 LLKJS Ukmergės aps. k-to I sekretorius. 1941.VI pasitraukė į TSRS gilumą. 1942.IV.26 su grupe pasiųstas į Lietuvą partiz. kovai. Žuvo Grabijolų miške, kovodamas su hitlerininkais ir burž. nacionalistais.

PIKTUĨŽIAI — kaimas Šiaulių rj., Šakynos apyl., 7 km į š. v. nuo Gruzdžių, prie kelio į Kruopius; kolūkio centras. 106 gyv. (1959). Per kaimą teka Einautas (Mūšos intakas), iš r. prieina Margelės miškas. Malūnas, pr. m-la (nuo 1927), kultūros namai.

PIKTUPĖ́NAI — kaimas Šilutės rj., Rambyno apyl., 5 km į š. r. nuo Pagėgių, prie Šiaulių—Sovetsko plento; tarybinio ūkio centras. 205 gyv. (1959). Per kaimą teka Piktupė (Vilkos kair. intakas). Valgykla, aštuonmetė m-la, vaikų darželis (nuo 1962), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1949). Piktupėnuose 1699 gimė liet. raštijos darbuotojas A. Šimelpenigis.

PIKTŪ̃RNA Ignas [g. 1924.VIII.27 Palangoje] — žurnalistas, rašytojas. 1944 baigė Palangos g-ją. 1944—45 dirbo LLKJS Centro K-to instruktoriumi, 1945—47 „Valstiečių laikraščio" redakcijos skyriaus vedėju. Nuo 1948 TSKP narys. 1949 baigė Resp. partinę m-lą. 1950—1953 Vilniaus Ped. in-te studijavo istoriją. 1949—57 Lietuvos Kino studijos direktorius. 1957—1962 dirbo Vilniaus televizijos studijoje, „Tiesos" redakcijoje. 1962—65 „Bibliotekų darbo" redaktoriaus pavaduotojas. Nuo 1965 dirba Klaipėdos refrižeratorių laivyne kapitono padėjėju. Nuo 1945 bendradarbiauja period. spaudoje. Parašė apybraižų apie kolūkių kūrimąsi Lietuvoje (rink. „Suartosios ežios", su J. Mitalu, 1948). 1949 išleido apybraižą „Leonpolio tarybinio ūkio laimėjimai". Knygoje „Anapus Baltijos jūros" (1958) aprašė kelionės po Švediją įspūdžius. Aps. rinkinyje „Šiandien jūra graži" (1960) pavaizdavo daugiausia žvejų gyvenimą. Apybraižose «„Nemuno" kolūkis» (1960) ir „Nemunas gyva upė" (1961) papasakojo apie kolūkinį kaimą, jo žmones, parodė Tarybų Lietuvos kultūros ir ekonomikos laimėjimus.

PÌKTŽOLĖS — nekultivuojamieji dirbamų žemių arba bergždynų žoliniai augalai. Piktžolių Lietuvoje priskaitoma apie 420 rūšių (maždaug 30% visų laukinių žolinių augalų rūšių). Daugiausia P. rūšių yra graižažiedžių, kryžmažiedžių, varpinių, lūpažiedžių, balandinių ir rūgtinių šeimų. Dirbamų žemių (pasėlių, pūdymų, kultūrinių pievų ir ganyklų), arba **segetinės**, P. yra gana pastovios rūšinės sudėties, o bergždynų (geležinkelio sankasų, pakelių, panamių, šiukšlynų, kiemų, patvorių), arba **ruderinių**, P. tarpe yra nemaža atsitiktinių, laikinai Lietuvoje atsirandančių ir vėl išnykstančių rūšių. Iš visų P. rūšių apie 270 galima priskirti prie segetinių, o apie 150 — prie ruderinių. Dauguma segetinių P. yra paplitusios įvairių ž. ū. augalų pasėliuose. Iš specifinių P. rugiuose svarbesnės yra besparnis barškutis, ruginė dirsė, linuose — dirvinė svidrė, lininis brantas, lininis kežys, lininis rūgtis, sėjamoji judra, pašarinėse žolėse — dobilinis brantas, avižose — aviža netikšė. V. ir r. Lietuvoje, kur vyrauja rūgščios reakcijos jauriniai dirvožemiai, labiau paplitusios dirvinis bobramunis, dirvinis kežys, paprastoji kraujažolė, smulkioji rūgštynė, svėrė, vienmetė klestenė, o drėgnesniuose laukuose dar ir pelkinė katpėdė. Vid. Lietuvoje, kur gausu karbonatingų priemolio dirvožemių, būdingos P. yra apyninė liucerna, dirvinis lipikas, dirvinis pentinius, dirvinis vijoklis, garstukas, panaktinis šakinys, salpusnis. Pošlapiuose laukuose auga didysis gyslotis, paprastoji miglė, rupūžinis vikšris. Sausuose smėlynuose, kurių ypač gausu Lietuvos pietryčiuose,

dažnos rusvoji ir žalioji šerytės, smiltyninis vaistutis, paprastoji piršturotė, dirvinis dobilas, kai kurios pūkūnės.

Lietuvoje augančių P. tarpe yra vietinių augalų (apofitų) ir atėjūnų (antropofitų). Didžiausia dalis **apofitinių P.** yra kilę iš spygliuočių miškų, ypač iš brukninių pušynų ir eglynų, pvz., krūminis dašis, paprastoji smilga, stambialapis šakys, vaistinė veronika. Jų daugiausia pasitaiko pasėliuose, kurie auga sausuose, rūgščiuose, mažai maisto medžiagų turinčiuose dirvožemiuose. Kalkingų, drėgnų, derlingų dirvožemių laukuose, t. p. bergždynuose dažniau įsiveisia P.— išeivės iš ąžuolynų, uosynų, juodalksnynų ir salpinių pievų, pvz., paprastoji garšva, paprastoji vilkakojė, šliaužiančioji tramažolė, šliaužiantysis vėdrynas. Mažiausiai aptinkama rūšių, kilusių iš kerpinių ir gegužlininių pušynų bei eglynų, pvz., kalninė austėja, pelkinė mandrauninkė, vanagė kudlė. Prie **antropofitinių P.** priklauso maždaug ½ dirbamų žemių ir apie ⅘ bergždynų P. rūšių. Antropofitai daugiausia paplitę pasėliuose, kurie auga kalkinguose, daug maisto medžiagų turinčiuose, nešlapiuose dirvožemiuose, be to, ir bergždynuose. Gana daug antropofitų, vegetuojančių dirbamose žemėse, yra kilę iš Vid. Europos ir Viduržemio j. kraštų, pvz., aguonos, kai kurios aklės, dirvinis pentinius, svėrė, veronikos. Be to, tose žemėse nemažą dalį sudaro antropofitai iš Pietryčių Europos ir Pietvakarių Azijos, pvz., dirvinė ir siauralapė karpažolės, garstukas, paprastasis godas. Didžiausia dalis antropofitų, augančių dirbamose žemėse, yra labai seniai kilę iš Europos ir Azijos spygliuočių bei mišriųjų miškų ir pievų bendrijų, pvz., dirvinė guboja, dirvinė našlaitė, dirvinė nemiršėlė, dirvinė smilguolė, pelkinė notra, ruginė dirsė. Gana paplitusios Lietuvoje ir amerikinės kilmės bergždynų P., pvz., dvimetė nakviša, kanadinė šiušelė, kai kurie burnočiai.

Ne visi antropofitai Lietuvoje atsirado vienu metu. Daugumą jų sudaro **archeofitai** — senosios P. Piliakalniuose suanglėjusios jų sėklos aptinkamos kartu su javų grūdais. Patys seniausi piktžolių (aklių, baltojo šakinio, baltosios balandos, garstuko, rūgčių ir kai kurių kitų) sėklų radiniai Lietuvoje yra II—III a. Nuo XI—XII a. labiau paplito kukalis, ruginė dirsė. Dar vėliau ėmė smarkiai plisti rugiagėlė. Tarp antropofitų nemaža yra ir **neofitų** — naujųjų P. Pavyzdžiui, apie 1791 Vilniaus kr. pastebėta bevainikė ramunė, dvimetė nakviša, kanadinė šiušelė; 1830 botanikos veikaluose pirmą kartą minima Lietuvoje kvapioji aniužė, pavasarinė žilė, smulkiažiedė galinzoga; XIX a. pab. ar net XX a. pr. Lietuvoje ėmė plisti rytinė engra, tankiažiedė rūgštynė. Daug naujų P. rūšių pasirodė po karų, pvz., 1947 pirmą kartą Lietuvoje rastas raukšlėtasis rapistras, o 1949 dirvinė kalkenė. Pakilus žemdirbystės kultūrai, P. sumažėjo. Dėl kruopštesnio sėklos valymo pastaruoju metu beveik išnyko aviža netikšė, lininis brantas, nelaboji svidrė. Sumažėjo kukalių, laukinių kietagrūdžių, ruginių dirsių. Tačiau linuose pastebimai pagausėjo dirvinių svidrių.

Lietuvoje vyrauja trumpaamžės P., žydinčios ir derančios tik vieną kartą per savo gyvenimą, kuris trunka 1—2 metus. Prie jų priskiriama apie 70% P. rūšių. Daugiau kaip pusė jų yra vasarinės, šiek tiek mažiau žieminių, o mažiausia dvimečių piktžolių. Daugiametės P. (apie 30% visų P. rūšių) gyvena keletą ar keliolika metų; per tą laiką jos gali daug - kartų žydėti ir subrandinti sėklas. Lietuvoje pasitaiko daugiausia šakniastiebių ir liemenšaknių piktžolių. P. užauga nevienodo aukščio. Pirmojo aukšto P. paprastai užauga aukštesnės už tuos kultūrinius augalus, tarp kurių daugiausia jos aptinkamos (pvz., aviža netikšė, dirvinė pienė, dirvinė usnis). Jos pribrandina ir išplatina sėklas dar prieš tų kultūrinių augalų derliaus nuėmimą. Antrąjį aukštą sudaro P., užaugančios maždaug vienodo aukščio su tais kultūriniais augalais, kurių pasėliuose dažniausiai yra randamos (pvz., dirvinė svidrė, garstukas, ruginė dirsė, rugiagėlė). Jų sėklos subręsta kartu su tais kultūriniais augalais ir didele dalimi patenka į jų sėklų derlių. Prie trečiojo aukšto priklauso P., nesiekiančios pusės kultūrinių augalų stiebų aukščio (pvz., dirvinė aklė, dirvinė nemiršėlė, trikertė žvaginė). Jos anksčiau už kultūrinius augalus pribrandina sėklas ir išbarsto jas dirvos paviršiuje. Pačios žemiausios P. (pvz., didysis gyslotis, gulsčioji žemenė, raudonasis progailis, rupūžinis vikšris) nedaug tepakyla nuo žemės ir sudaro ketvirtąjį aukštą. Jos žydi ir brandina sėklas dažniausiai ražienose po javų piūties, kai pagerėja šviesos sąlygos. P. sėklos net ir palankiomis sąlygomis dygsta ne visos iš karto. Jos gali išbūti žemėje keletą metų, nesupūdamos ir neprarasdamos daigumo. Trumpiausiai (1—2 metus) išlieka daigios specializuotų P. sėklos. Daugelio dirbamų žemių P. sėklos nustoja daigumo tik per 5—10 metų. Dirvoje susikaupia milžiniški kiekiai P. sėklų. Lietuvoje 1 ha plote 25 cm storio armens sluoksnyje randama iki 1,5 mlrd. ir net daugiau įvairių P. sėklų. Daugiausia dirvoje pasitaiko baltosios balandos, daržinės žliūgės, dirvinio kežio, rusvosios šerytės sėklų.

P. daro didelę žalą ž. ū. gamybai. Kovai su P. įsteigta ž. ū. augalų karantino tarnyba. Jos uždavinys — saugoti, kad į Lietuvos TSR iš kitur nepatektų pavojingų P. pradai (sėklos, vaisiai, vegetacinio dauginimosi organai), t. p. neleisti plisti labai žalingoms P. vietoje, pvz., dobiliniam ir lininiam brantams.

Svarbiausios Lietuvos dirvų **piktžolės:** *1* — baltoji balanda; *2* — bekvapė ramunė; *3* — smulkioji rūgštynė; *4* — rugiagėlė; *5* — dirvinė pienė; *6* — rusvoji šerytė; *7* — paprastoji kiaulpienė; *8* — šalpusnis; *9* — garstukas; *10* — daržinė žliūgė; *11* — dirvinė aklė; *12* — dirvinis kežys; *13* — paprastasis varputis; *14* — dirvinė usnis; *15* — dirvinis vijoklis; *16* — trumpamakštis rūgtis; *17* — svėrė; *18* — vijoklinis rūgtis

1962 Lietuvos TSR AT Prezidiumas išleido įsaką „Dėl kovos su piktžolėmis, augalų ligomis ir kenkėjais sustiprinimo", o Lietuvos TSR MT priėmė nutarimą, kuriuo patvirtino kovos su piktžolėmis, ž. ū. augalų ligomis ir kenkėjais priemonių vykdymo taisykles. Taryb. metais didelis dėmesys atkreiptas į veiksmingiausias kovos su P. priemones: **apsaugą** — sėklos valymą, nedirbamų plotų šienavimą reikiamu laiku; **stelbimą** — dirvų sausinimą ir kalkinimą, sėjomainas; **naikinimą** — ražienų skutimą, gilų rudeninį arimą, sluoksninį juodojo pūdymo dirbimą, pasėlių akėjimą, herbicidus. 1966 herbicidais nupurkšta 40% visų varpinių javų, 88% kukurūzų, 90% linų ir t. t., iš viso 295 500 ha.

Piktžolės. Pasėlių purkštimas herbicidais Joniškio rj. Juodakių taryb. ūkyje

Lietuvos P. pirmieji tyrė akademikas A. Malcevas (1909, 1913), Ž. ū. akademijos profesorius J. Tonkūnas ir tos akademijos asistentas B. Povilaitis (1932, 1939), Kauno un-to profesorius K. Regelis (1939). Plačiau P. pradėtos tyrinėti taryb. metais. Floristiniu atžvilgiu P. tiriamos Vilniaus un-te, Botanikos in-te, geobotaniniu — Ž. ū. akademijoje. Agrotechn. ir chem. kovos su P. priemonės tiriamos Žemdirbystės in-te, Ž. ū. akademijoje, Botanikos in-te. Kuriuos herbicidus ir kaip Lietuvoje geriausia naudoti, daugiausia tiria Žemdirbystės in-to herbicidų laboratorija (įst. 1958). Be to, joje tiriamas vyraujančių P. pasiskirstymas, gausumas ir dirvos užteršimas P. sėklomis įvairiose Lietuvos TSR dalyse.

Lit.: **M. Natkevičaitė,** Lietuvos TSR adventyvinė flora.—„Lietuvos TSR MA Biologijos instituto darbai", t. 1, V., 1951; **P. Snarskis,** Vadovas Lietuvos TSR laukų piktžolėms pažinti, V., 1958; **A. Stancevičius,** Lietuvos TSR pasėlių augalijos geobotaniniai tyrimai.—„Lietuvos Žemės ūkio akademijos moksliniai darbai", t. 6, K., 1959; **P. Snarskis,** Kai kurie Lietuvos TSR adventyviniai augalai ir jų plitimo būdai ir keliai.—„Biologija", t. 2, V., 1962; **J. Monstvilaitė,** Piktžolės, V., 1967.

PIKŪNAITĖ Laima [g. 1938.II.21 Telšiuose] — chemikė, chemijos mokslų kandidatė (1965). 1960 baigusi Vilniaus un-tą, iki 1962 jame dirbo ped. darbą. Nuo 1965 dirba „Švyturio" g-los Vilniuje vaistų sintezės laboratorijoje. Paskelbė moksl. straipsnių apie 5-oksibenzodioksano-1,4 aminoeterių bei į juos panašių junginių sintezę.

PILAITĖ — kaimas Vilniaus rj., Buivydiškių apyl., 6 km į v. nuo Vilniaus. 157 gyv. (1959). Pro kaimą teka Sudervė (Neries deš. intakas). Netoli P. yra Salotės ir Gilužio ežerai, kuriuos vasarą gausiai lanko vilniečiai. Kaime yra kalva, vadinama piliakalniu. Manoma, kad ant jos stovėjusi pilis. Netoli piliakalnio buvo didikų Viršilų dvaras. XVI a. antrojoje pusėje ir XVII a. pradžioje dvarą valdė Glebavičiai ir Kukevičiai, o po jų — Vilniaus jėzuitai. Nuo XVI a. Pilaitėje veikė vandens malūnas, lentpiūvė, kalvė (išliko jų pastatai, kiek perstatyti). 1827 Pilaitę įsigijo Vilniaus un-tas, kuris 1829 įsteigė joje praktinį agronomijos in-tą (dir. M. Fričinskis). 1832 su un-tu buvo uždarytas ir šis in-tas. Nuo 1846 P. dvare veikė drobių baltinimo f-kas. Mediniai f-ko trobesiai 1852 sudegė; po to pastatyti mūriniai.

PILAŠIUS — ežeras Utenos rj., 10 km į š. r. nuo Užpalių, 1 km į r. nuo Užpalių—Dusetų kelio. Plotas 15 ha. Ežeras ištįsęs iš š. į p.; ilgis 800 m, didž. plotis 275 m, kranto linijos ilgis 2300 m. Ežeras per vidurį susmauktas. V. krantas sausas, aukštas, r.— žemesnis, vietomis pelkėtas. Įteka Dumblė, išteka Pilašė (Šventosios kair. intakas).

PILAUSKIENĖ Sigita [g. 1928.XII.27 Piliakalnyje (Alytaus rj.)] — chemikė organikė, chemijos mokslų kandidatė (1965). 1953 baigusi Vilniaus un-tą, iki 1965 jame dirbo ped. darbą. Nuo 1957 TSKP narė. 1965—67 dėstė Vilniaus technologiniame technikume. Nuo 1967 Visasąjunginio Termoizoliacinių ir akustinių medžiagų ir dirbinių in-to moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių apie sidabro elektrolizinį nusodinimą pirofostatiniuose elektrolituose.

PILECKIS Simonas [g. 1927.X.19 Vilniuje] — entomologas, biologijos mokslų kandidatas (1958). 1954 baigęs Ž. ū. akademiją, dirba joje ped. darbą. Nuo 1959 TSKP narys. Nuo 1961 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie Lietuvos vabalus.

Ršt.: Vadovas miško kenkėjams pažinti, V., 1960; **A. Lešinskas, S. Pileckis,** Vadovas Lietuvos vabzdžiams pažinti, V., 1967.

PILELIS Kazimieras [g. 1920.IX.8 Gintališkėje (Plungės rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš valstiečių. 1933—39 mokėsi amato Klaipėdoje. 1934 įstojo į LKJS. Rev. darbą dirbo Plungės, Platelių, Salantų valsčiuose, Kretingoje, Palangoje. 1939—40 darbininkas Palangoje. 1940—41 LLKJS Kretingos aps. k-to instruktorius. 1941—1942 hitlerininkų okupuotoje Maskvos sr. dalyje partizanų štabo diversinės grupės vado pavaduotojas, vėliau Lietuvos partiz. judėjimo štabo m-los konsultantas. Nuo 1942 TSKP narys. 1945—46 dirbo LKP CK aparate. 1946—47 LKP Prienų aps. k-to sekretorius, 1947—48 LKP Plungės aps. k-to I sekretorius. 1948—51 mokėsi Aukštojoje part. m-loje prie VKP(b) CK. 1951—53 dirbo LKP CK aparate. 1953—57 LKP Šiaulių miesto k-to I sekretorius, 1957—61 Lietuvos Respublikinės profs-gų tarybos sekretorius, tuo pat metu ir sporto d-jų ir org-jų biuro pirmininko pavaduotojas, Lietuvos TSR LŪT narys. Nuo 1961 Lietuvos Profs-gų respublikinės kurortų valdymo tarybos pirmininkas. 1956—61 LKP CK narys. 1955—63 Lietuvos TSR AT deputatas. 1963 baigė Vilniaus un-to ekonomikos f-tą.

PILĖNAI — lietuvių pilis, kurios įgula žuvo 1336, didvyriškai kovodama su kryžiuočiais. Šaltiniai tikslios P. vietos nenurodo. Vygando Marburgiečio kronikoje ir Torunės analuose sakoma, kad P. buvę Tropų žemėje. Tačiau tuo metu Lietuvoje Tropų buvo keletas; kuriuos iš jų mini kronika, iki šiol nenustatyta. Kryžiuočių ordino magistras Ditrichas fon Altenburgas, sutelkęs gausingus riterių būrius, 1336.II.24 apgulė pilį. Aplinkiniai gyventojai, užsidarę pilyje su šeimomis ir turtu, kelias dienas ir naktis didvyriškai gynėsi. Pilies gynybai vadovavo kun-štis *Margis* (Marger). S. Grunau teigia, kad kryžiuočiai paleido 10 kapų padegamųjų strėlių ir sukėlė Pilėnuose gaisrą. Nebegalėdami ilgiau kovoti ir nenorėdami pasiduoti, gynėjai sukrovė didelį laužą, į kurį pirma sudėjo visą turtą, o paskui žudė vaikus, sužeistuosius, ligonius ir metė į ugnį. Kiti kariai, Margio vadovaujami, ilgai dar karžygiškai gynėsi. Pilis buvo sudeginta iki pamatų. P. gynimą savo kūriniuose pavaizdavo rašytojai I. Kraševskis, V. Sirokomlė, V. Krėvė, M. Šikšnys, J. Druckis-Liubeckis; komp. V. Klova ta tema sukūrė operą „Pilėnai" (libretas J. Mackonio).

Lit.: Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 1, V., 1955; Lietuvos TSR istorija, t. 1, V., 1957; **R. Varakauskas,** Pilėnų gynimas, V., 1960.

PILĖNŲ MIŠKAS — miškas Kauno rj., 10 km į š. r. nuo Kauno, Neries kair. krante, prie Karmėlavos. Priklauso Kauno miškų ūkio Biruliškių girininkijai. Plotas 529 ha; medynų 487 ha. Paviršius — banguotas Neries slėnio šlaitas, suskaidytas erozinių griovų. Per šiaurinę P. m. dalį į Nerį teka Zversa. Dirvožemiai daugiausia jauriniai, mažai sujaurėję, smėliniai, susiformavę vietomis ant karbonatingų priemolių. Medynai savaiminės kilmės, išskyrus 70 ha kultūrinių. Pušynų yra 85%, eglynų 7%, drebulynų 6%, ąžuolynų 2%. Ties Zversos žiotimis yra 4 ha maumedynas (užveistas 1950). Vid. amžius 46 metai, bonitetas I—II, vid. skalsumas 0,8, vid. tūris 129 ktm/ha, vid. prieauga 2,8 ktm/ha. Yra stirnų, lapių. Miškas apsauginis; įeina į Kauno miesto žaliąją zoną. Kertami tik sausmedžiai, ugdomi jaunuolynai. Per metus iškertama apie 250 ktm. P. m.— mėgstama kauniečių ir Kauno apylinkių gyventojų poilsio vieta. Pirmieji miškotvarkos darbai atlikti 1878.

PILERIS Romanas [1895.VIII.8 Lapose (Lenkija) — 1937.IX.2 Maskvoje] — 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje veikėjas. Kilęs iš dvarininkų. Mokėsi Vilniuje, Šveicarijoje, Estijoje, 1915—17 Petrogrado universite-

te studijavo teisę. 1914—17 priklausė menševikinės pakraipos RSDDP (internacionalistų) grupei. 1918 atvyko į Lietuvą, liepos mėn. įstojo į LKP, aktyviai dalyvavo jos kūrimo darbe, buvo LKP I suvažiavimo (1918) delegatas; suvažiavimo išrinktas LKP CK nariu, o LKP CK plenumo — LKP CK sekretoriumi (tvarkė organizacinius klausimus). 1919.I.1—2 vadovavo Vilniaus Darbininkų atstovų tarybos (dab. Komunarų g. 9) gynybai nuo lenkų kontrrevoliucionierių puolimo. Lietuvos Tarybų I suvažiavimo (1919) išrinktas Centr. Vykd. K-to (CVK) nariu. Nuo 1919.II Tarybų Lietuvos ir Baltarusijos CVK Prezidiumo sekretorius. 1919.IV.21 pilsudskininkams užgrobus Vilnių, liko jame dirbti pogr. darbo. Netrukus buvo suimtas. 1919.XII, Lenkijai ir Tarybų Rusijai pasikeitus polit. kaliniais, atvyko į Tarybų Rusiją, kurį laiką Smolenske dirbo transporto organizatoriumi Nelegalaus darbo biure prie Lietuvos ir Baltarusijos KP CK. 1920 perėjo dirbti į valst. saugumo organus (dirbo Baltarusijos TSR, Š. Kaukaze, Vid. Azijoje ir Saratovo sr.). 1935 gavo valst. saugumo II rango komisaro laipsnį. Žuvo, neteisėtai represuotas asmenybės kulto sąlygomis. 1957 reabilituotas.

PĪLĖS — kaimas Šilalės rj., Kaltinėnų apyl., 2 km į v. nuo Kaltinėnų, 0,5 km į š. nuo Žemaičių plento. 34 gyv. (1959). Prie kaimo yra piliakalnis, vad. Kepaluškalniu. Jo aikštelė ovali, 64 m ilgio ir 45 m pločio; š. kraštas aukštesnis. Šlaitai statūs, iš viršaus nulyginti. Iš š. piliakalnį saugo 3 grioviai ir pylimai. Ist. šaltiniuose P. minimas 1569.

PILIAKALNIAĨ — **1.** Kaimas Vilkaviškio rj., Rasių apyl., 14 km į š. v. nuo Kalvarijos, 19 km į p. nuo Vilkaviškio; kolūkio centras. 104 gyv. (1959). Vakariniu pakraščiu teka Aista (Širvintos intakas), rytiniu — Rausvė (Šešupės intakas). Kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1953). Aistos kair. krante ties P. yra XII—XIV a. piliakalnis.

Piliakalnio aikštelė trikampė, 55 m ilgio. Aikštelės v. pakraštyje supiltas pylimas, kurio v. šlaitas buvo grįstas akmenimis. Pylimo viršuje aptiktos iš molio krėstų gynybinių sienų liekanos. Aikštelės š. ir p. dalyje prie pylimo galo rasta statinių ir akmenų grindinio liekanų, degėsių, gyvulių kaulų, molinių verpstukų, banguotais ir lygiagrečiais grioveliais papuoštų žiestų puodų šukių, žalvarinė apskritinė vėlyvoji segė, sidabrinis pintu viduriu žiedas ir kt. Piliakalnio v. papėdėje yra didelės gyvenvietės liekanų (vyrauja grublėtoji keramika banguotu pakraštėliu). Dalis gyvenvietės apjuosta ilgu, 2 m aukščio pylimu. Jame rastas kaulinis dirbinys, žalvarinė pasaginė segė ir daug degėsių. Pylimu apjuosta gyvenvietė-priešpilis — gana retas Lietuvoje archeologinis paminklas.

Piliakalnių kaimo (Vilkaviškio rj.) piliakalnis

2. Kaimas Kapsuko rj., Šunskų apyl., 12 km į š. nuo Kapsuko, 4 km į v. nuo Kazlų Rūdos—Alytaus geležinkelio. 69 gyv. (1959). Už 1,5 km į š. ir į r. nuo P. teka Šešupė. Į Šešupę pro kaimą teka Rytupis. Ties kaimu, Rytupio krante, yra piliakalnis.

Iš š. r. piliakalnį saugo upelis, iš š. ir p. prieina pelkėtos pievos; vakaruose piliakalnis sutvirtintas neaukštu pylimu. Aikštelė lygi, trikampė; jos kultūrinio sluoksnio storis apie 0,5 m. Piliakalnis įrengtas I t-mečio viduryje, bet naudotas ir vėliau. Į p. nuo piliakalnio, pelkėje, išlikusi kūlgrinda. Greta piliakalnio rastas akmeninis kirvukas.

PILIĀKALNIAI — kalvos, ant kurių buvo įtvirtintos bendruomenių gyvenvietės ar *pilys;* vieni svarbiausių archeologinių paminklų. Šnekamojoje kalboje P. dažnai vadinami pilalėmis, pilies kalnais, švedkalniais, o kartais tikriniais vardais, pvz., Džiugo kalnas, Girgždūtė, Kuplė, Medvėgalis, Moteraitis. Pirmykštės bendruomenės ir ankstyvojo feodalizmo laikais P. buvo teritorinių vienetų (sričių, žemių) centrai, pasienio ir kelių apsaugos tvirtovės. Be Lietuvos, P. yra ir Latvijoje, buv. R. Prūsijoje ir Latvijai bei Lietuvai gretimose slavų gyvenamose srityse. Lietuvoje žinoma apie 700 P. ar jų liekanų. Dalį P. sunaikino žmonės, per šimtmečius ardami laukus, dalį nunešė upės (Nemunas — Darsūniškio P., Šešupė — Marijampolės P., Jūra — Liežių P. netoli Tauragės ir kt.). Dabar daugiausia P. žinoma Žemaitijoje, Užnemunės p. dalyje ir Aukštaitijos š. r. dalyje. Mažiausia P. yra Lietuvos vidurio ir šiaurės lygumose bei p. r. Lietuvoje. Nuo 1967 visi P. saugomi įstatymo.

Piliakalniams buvo parenkamos stačiašlaitės kalvos, esančios dažniausiai upių santakoje ar upės vingyje. Kalvos šlaitai, kad priešams būtų sunkiau įkopti, buvo nukasami, padaromi statesni. Iš gamtos neapsaugomos pusės buvo kasami grioviai, pilami pylimai. Dalis P. neturi pylimų, išlygintų šlaitų ir kitų žmonių gyvenimo pėdsakų. Tikriausiai tai buvę ankstyviausi, menkai įtvirtinti, vėliau, ariant laukus, sunaikinti piliakalniai. Archeologų jie vadinami **tariamaisiais**, arba **spėjamaisiais, P.** Geriau išlikę P. skirstomi į krantinio ir kalvinio tipo piliakalnius. **Krantinio tipo P.** įrengti prie upių ar ežerų ir dažniausiai turi 1—3 pylimus tik iš vienos, lengviau prieinamos pusės. **Kalvinio tipo P.** įrengti ant atskirų kalvų ir yra įv. formų: nupiauto kūgio, balno (balnakalniai) ir kitoki. P. ir jų aikštelių dydis labai įvairus: nuo keliasdešimt kvadratinių metrų (Migonys, Prienų rj.) iki 1—2 ha (Bražuolė, Trakų rj.; Eketė, Klaipėdos rj.; Punia, Alytaus rj. ir kt.). Pylimų aukštis iki 8—9 m. Vyrauja P. su 600—1500 m² aikštele ir 5—6 m aukščio pylimu. P. aikštelėse, šlaituose, papėdėse iš su žeme susimaišiusių degėsių, pastatų liekanų, puodų šukių, apanglėjusių grūdų, sulaužytų įrankių, ginklų ar papuošalų liekanų yra susidaręs vad. kultūrinis sluoksnis. P. aikštelėse jis storesnis.

Lietuvoje P. pradėta įrenginėti apie I t-mečio pr. m. e. vidurį, kai, vystantis žemdirbystei ir gyvulininkystei, reikėjo apsaugoti bendruomenės turtą. Ankstyvuosiuose piliakalniuose daugiausia būdavo menkai įtvirtintos gyvenvietės. Paskutiniais amžiais prieš mūsų erą ir mūsų eros pradžioje P. pradėta stiprinti nedideliais pylimais. Tobulėjant įrankiams ir ginklams, pylimai buvo statomi aukštesni, stiprinami rąstais, akmenimis, moliu. Ant pylimo viršaus ir aikštelės pakraščiais buvo statomos medinės sienos iš rąstų, vėliau — bokštai. Nuolaidesniuose šlaituose buvo daromos terasės, pilami papildomi pylimai ir ant jų statomos medinės sienos. Pamažu P. įtvirtinimai vystėsi į pilį. P. aikštelėse būdavo įkuriamos sodybos. Apie I t-mečio vidurį daugumas gyventojų iš P. išsikėlė ir kūrėsi sodybose prie pat P. ar atokiau nuo jų, arčiau vandens ir dirbamų laukų. Į P. jie subėgdavo slėptis tik pavojaus metu. P., kuriuose žmonės pastoviai negyvendavo, o tik slėpdavosi, ištikus pavojui, vadinami **piliakalniais-slėptuvėmis.** Tokios slėptuvės būdavo įrengiamos sunkiai prieinamose kalvose, neretai jas papildomai įtvirtinus, anksčiau naudotuose piliakalniuose. P. papėdėse įsikūrusios gyvenvietės X—XIV a. buvo stiprinamos grioviu, o kartais ir pylimu su medinėmis sienomis; tokios gyvenvietės vadinamos papiliais, arba priešpiliais. Ryškesni tokių sustiprintų priešpilių pėdsakai randami prie Piliakalnio kaimo piliakalnio, Aistos pakrantėje (Vilkaviškio rj.), prie Padievaičio piliakalnio netoli Kvėdarnos (Šilalės rj.), prie Ročiškės piliakalnio (Raseinių rj.), prie Šeimyniškių piliakalnio netoli Užpalių (Utenos rj.) ir kt.

Daugelis X—XIV a. P. virto iš gentinės aristokratijos iškilusių turtingų feodalų — kunigaikštukų buveinėmis, jų pilimis. Bet dalis liko kaimo bendruomenės žinioje. To meto P. bei pilims būdingi 5—9 m aukščio pylimai su stačiais šlaitais, dažnai beveik ištisai supiūkti iš molio su akmenimis ir rąstais. Rašytiniai šaltiniai mini pilis su aukštomis rąstų sienomis, bokštais. XIII—XIV a. pradėtos statyti mūrinės pilys.

Iki šiol Lietuvoje tyrinėta tik apie 50 P. Žymesni tyrinėtieji P.: Apuolės (Skuodo rj.), Aukštadvario (Trakų rj.), Dūkšto (Ignalinos rj.), Gabrieliškių-Naukaimio (Raseinių rj.), Impilties (Kretingos rj.), Migonių ir Norkūnų (Prienų rj.), Moškėnų ir Petrašiūnų (Rokiškio rj.), Nemenčinės (Vilniaus rj.), Pajevonio (vadinamas dar ir Kunigiškių; Vilkaviškio rj.), Paveisininkų ir Rudaminos (Lazdijų rj.), Punios (Alytaus rj.), Velykiškio (Zarasų rj.) ir kt. Pirmieji

Lietuvos P. tyrinėtojai, ėmę juos kasinėti XIX a. pirmojoje pusėje, buvo P. Vilčinskis ir A. Jucevičius. Vėliau daugiausia dėmesio P. tyrimui skyrė lenkų archeologas L. Kšivickis, lietuvių archeologai P. Tarasenka, V. Nagevičius, R. Kulikauskienė, P. Kulikauskas, V. Daugudis, O. Kuncienė ir kt. Apie P. nuo seno pasakojama daug padavimų. Daugelis P. (pvz., Lavariškių (Trakų rj.), Lepelionių (Prienų rj.) ir kt. žmonių vadinami Napoleono kepurėmis. Pasakojama, jog juos kepurėmis supylę Napoleono kareiviai. P., neva supilti milžinų, vadinami milžinkapiais. Mėgstama pasakoti apie piliakalniuose užpiltus dvarus, bažnyčias, paslaptingus požemius su paslėptais turtais. Padavimai apie P. neatskiriami nuo padavimų apie vaiduoklius.

Lit.: **L. Kšivickis,** Žemaičių senovė, K., 1928; **P. Tarasenka,** Lietuvos piliakalniai, V., 1956; **R. Volkaitė-Kulikauskienė,** Lietuvos archeologiniai paminklai ir jų tyrinėjimai, V., 1958; **P. Kulikauskas, R. Kulikauskienė, A. Tautavičius,** Lietuvos archeologijos bruožai, V., 1961.

PILIAKALNIS — **1.** Kaimas Vilniaus rj., Nemenčinės apyl., 2 km į š. r. nuo Nemenčinės, į v. nuo Vilniaus—Švenčionių plento. 139 gyv. (1959). Per kaimą teka Nemenčia (Neries intakas). Nemenčios deš. krante, ties bevardžio intako žiotimis, yra piliakalnis, dažnai vadinamas Nemenčinės piliakalniu.

Piliakalnis tyrinėtas 1952—54. Jo aikštelė lygi, 90 m ilgio, 45 m pločio, į p. žemėjanti, šiaurėje apjuosta pylimu. Pietinė aikštelės dalis senesnė už šiaurinę. Kultūrinis sluoksnis 2 laikotarpių: žemutinis — I t-mečio pradžios, viršutinis — II t-mečio pradžios. Žemutiniam sluoksniui būdinga brūkšniuotoji ir lygioji keramika, trinamosios girnos (jų čia rasta 16), žalvariniai plokšteliniai ir įvijiniai antsmilkiniai, molio juostomis atitverti židiniai, baltiškieji (Djakovo tipo) svoreliai, plokšti tinklų svoreliai. Viršutiniame sluoksnyje aptikta akmenų grindinių, ūkinių duobių, židinių, žiestų puodų šukių, šiferinių verpstukų, strėlių antgalių, pasaginė ir apskritinė segės, sukamosios girnos. Aikštelės š. dalyje kultūrinis sluoksnis neryškus. Čia rasta degėsių, vėlyvasis piautuvas, kelios grublėtosios keramikos šukės. Be to, piliakalnyje rasta daug gyvulių kaulų, varpinių ir ankštinių grūdų, 2 krosnelių metalams apdirbti liekanos, daug gargažių, geležinių kaltų, geležinis kirtiklis, piautuvų, dalgelių, dalgių ir kt. radinių. Pirmaisiais mūsų eros amžiais čia buvo kelios sodybos. X—XI a. piliakalnis perdirbtas, padidintas, sutvirtintas pylimu ir užtvaromis; jo š. dalis tapo gynybine, o pietinė tebebuvo gyvenamoji. Piliakalnis apleistas XIV a. pab.—XV a. pr.

Lit.: **P. Kulikauskas,** Nemenčinės piliakalnis.—„Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 1, V., 1958.

2. Kaimas Alytaus rj., Raitininkų apyl., 6 km į p. r. nuo Nemunaičio. 107 gyv. (1959). Iš p. prieina Lydekinio ež. Prie kaimo, kalvoje, yra buvęs piliakalnis, dar vad. Raitininkų piliakalniu. Jis smarkiai apardytas, nes ilgą laiką buvo ariamas. Išlikęs tik statesnis 4 m aukščio v. šlaitas. Šalia piliakalnio rasta pirmųjų mūsų eros amžių brūkšniuotosios keramikos.

PILIAVSKIS Stanislavas [1882.XI.20 Sedlcuose (Lenkija) — 1939.II.13] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Gimęs gydytojo šeimoje. Peterburgo un-te studijavo teisę; už dalyvavimą studentų rev. veikloje pašalintas iš un-to. Nuo 1903 Komunistų partijos narys. Dalyvavo 1905—07 revoliucijoje Vilniuje, Peterburge (du kartus buvo suimtas) ir Kaune; 1906 ir 1907 įėjo į RSDDP Kauno grupę. 1909 baigė Peterburgo un-tą. 1910—17 dirbo Sibire. 1917 sugrįžo į Petrogradą; pagal bolševikų sąrašą buvo išrinktas į Miesto dūmą. Po Spalio revoliucijos dirbo saugumo organuose. RKP(b) IX suvažiavimo (1920) delegatas. 1921—22 dirbo Užsienio reikalų liaudies komisariate. 1922 Genujos konferencijoje vadovavo taryb. delegacijos sekretoriatui. 1922—23 dirbo vadovaujamąjį darbą Kirgizijoje, Maskvoje. 1924—25 dėstė Vakarų tautinių mažumų kom. un-to liet. sektoriuje. 1929—37 partinis ir prokuratūros darbuotojas. 1937 nepagrįstai suimtas. Žuvo, neteisėtai represuotas asmenybės kulto sąlygomis. Reabilituotas.

PILIČIAUSKAS Balys [1911.IV.8 Alytuje — 1943.III Bobrovkoje (Oriolo sr.)] — Ispanijos pilietinio karo ir Didžiojo Tėvynės karo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1930 išvyko į Argentiną, Buenos Airese dirbo pažangiųjų lietuvių org-jose. 1934 įstojo į Argentinos Komunistų partiją. 1937 išvyko į Ispaniją, buvo Dombrovskio internac. brigados kovotojas. 1939—41 kalėjo konc. stovyklose Prancūzijoje. 1941 grįžo į TSRS, nuo 1942 tarnavo 16 liet. divizijoje. Žuvo fronte.

PILIES SENIŪNAS — Lietuvos didžiojo kunigaikščio skiriamas pavieto pareigūnas XVI—XVIII a. Jis buvo pilies teismo pirmininkas, rūpinosi Lietuvos didžiojo kun-ščio įsakymų skelbimu ir vykdymu paviete, prižiūrėjo mokesčių rinkimą, sprendė pavieto bajorų baudžiamąsias bylas ir vykdė teismo sprendimus. Savo žinioje turėjo būrį ginkluotų vyrų, budelį ir kalėjimą. Už pareigas gaudavo didelę dalį pajamų iš tų pavieto valstybinių dvarų, kurių administravimas jam priklausė.

PILIGRIMAS Juozas [g. 1911.II.8 Saločiuose (Pasvalio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1920—27 tarnavo pas buožes Biržų aps., 1929—36 dirbo Kaune statybose, „Maiste", f-ke „Luna". Nuo 1931 Komunistų partijos narys. 1934—36 savo bute Yliškiuose (Kauno rj.) laikė LKP CK nelegalią spaustuvę „Kova", spausdino kom. atsišaukimus, laikr. „Kareivių tiesa". 1936 nuteistas 8 metus kalėti. Kalėjo Kaune, Pravieniškėse. 1940—41 dirbo adm. darbą Švenčionyse, Kaune. 1942—44 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1944—48 LKP Vilkaviškio, vėliau Kėdainių aps. k-to I sekretorius. 1948—50 mokėsi Resp. part. m-loje. 1950—52 part. darbuotojas Vilniuje, 1952—53 Marijampolės rj. vykd. k-to, 1953—58 Kauno miesto vykd. k-to pirmininkas. Nuo 1959 Pram. statybos projektavimo in-to Kaune direktoriaus pavaduotojas. 1949—52 ir 1958—60 LKP CK narys. 1947—59 Lietuvos TSR AT deputatas.

PILIONIAI — kaimas Kėdainių rj., Montviliškio apyl., 8 km į š. r. nuo Krakių, abipus Kėdainių—Šiaulių plento; kolūkio centras. 232 gyv. (1959). Per kaimą teka Dotnuvėlė (Nevėžio intakas). Pr. m-la (nuo 1923). Dotnuvėlės kair. krante buvo piliakalnis, vad. Piliuku, Švedkapiu. 1934, statant koplyčią, piliakalnis suardytas. Rasta degėsių, gyvulių kaulų.

PILYPAITIS Antanas [g. 1932.I.31 Šiaudinėje (Šakių rj.)] — inžinierius architektas. 1955 baigė Kauno Politechnikos in-to statybos f-to archit-ros skyrių. 1954—56 Lietuvos TSR MT Statybos ir archit-ros reikalų k-to archit-ros paminklų apsaugos inspektorius Kaune. Nuo 1956 TSKP narys. 1956—61 Architektūros paminklų apsaugos inspekcijos viršininkas. 1964—66 dirbo Kultūros m-jos Mokslinėje restauracinėje gamybinėje dirbtuvėje. Nuo 1966 Kauno Politechnikos in-to Vilniaus filialo dėstytojas. Tiria senąją Lietuvos archit-rą. Su kitais suorganizavo „Valstybinės LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraščio" leidimą (1958). Leidiniuose „Statyba ir architektūra", „Valstybinės LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis" ir kt. paskelbė moksl. straipsnių senovinės Lietuvos archit-ros ir miestų statybos klausimais. Išleido kn. „Kauno rotušė" (1961). Suprojektavo individualinių gyv. namų Kaune.

PILYPAITIS Eduardas [g. 1911.IX.2 Vilniuje] — dirigentas, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1954). 1935—39 mokėsi Vilniaus konservatorijos smuiko klasėje. Dirbo muzikos mokytoju Vilniaus g-jose. 1944—45 Filharmonijos mišraus choro chormeisteris, nuo 1945 — „Lietuvos" ansamblio dirigentas. 1952 baigė Lietuvos TSR konservatorijos choro dirigavimo klasę. Respublikinių dainų švenčių vyriausiasis dirigentas, Lietuvos TSR meno saviveiklos kolektyvų konsultantas. Harmonizavo ir aranžavo liet. liaudies dainų ir šokių. Kaip ansamblio dirigentas gastroliavo Maskvoje, daugelyje taryb. respublikų, Lenkijoje, Rumunijoje.

PILIPAVIČIUS Petras [1890.VIII.27 Brizgiuose (Rokiškio rj.) — 1962.VII.19 Rokiškyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Darbininkas. Nuo 1939 Komunistų partijos narys. Pogr. part. darbą dirbo Juodupėje (Rokiškio rj.). 1943—44 part. ir taryb. darbuotojų

kursų Šujoje (Ivanovo sr.) klausytojas. 1944—61 Rokiškyje dirbo administracinį ir ūkinį darbą.

PILIPĀVIČIUS Pranas [1885 Brizgiuose (Rokiškio rj.) — 1963.I.2 Rokiškyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Valstietis. 1918—19 dalyvavo kovose už Tarybų valdžią Lietuvoje, buvo Juodupės (Rokiškio rj.) vls. milicininkas. Nuo 1939 Komunistų partijos narys. Pogr. part. darbą dirbo Juodupėje. 1941—45 dirbo kolūkyje Totorijos ATSR. 1945—1950 ūkinis darbuotojas Rokiškyje.

PILỸPIŠKĖS — kaimas Trakų rj., Balceriškių apyl., 2 km į š. r. nuo Vievio. 218 gyv. (1959). P. pakraščiu teka Aliosa (Neries intakas). Yra gelžbetoninių konstrukcijų g-la (1960—64 buvo plytinė). 1967 joje dirbo 350 darbininkų ir tarnautojų. Taryb. metais kaime pastatyta apie 30 naujų gyv. namų.

PILYPÓNIS Justinas [1907 Karkažiškėse (Kaišiadorių rj.) — 1947.VII.4 Kėdainiuose] — rašytojas. Baigęs g-ją, dirbo įvairiose Kauno, Alytaus, Kėdainių ir kt. miestų įstaigose. V. Europos kriminalinės lit-ros pavyzdžiu parašė kriminalinių apsakymų ir 15 romanų („Kelionė aplink Lietuvą per 80 dienų", 1928; „Klubas nepatenkintų žmonomis", 1929; „Kaukolė žalsvame čemodane", 1934; „SOS 123 oro eskadrilė", 1936; „Maceikų kraujas", 1939; „Vampyras iš Brijači pilies", 1939, ir kt.). P. pasižymėjo lakia fantazija, tačiau meninės vertės jo kūriniai neturi.

PILÌS — kaimas Jurbarko rj., Šilinės apyl., 7 km į š. r. nuo Skirsnemunės, Nemuno deš. krante, prie Kauno—Jurbarko plento. 400 gyv. (1959). Kaimo p. dalis (337 gyv.) vadinama Pilimi I, š. dalis (63 gyv.) — Pilimi II. Kaime yra Panemunės (Gelgaudų) pilis (pav. *Pilys*, p. 852, viršuje). XVI a. ist. šaltiniuose minimas Panemunės dvaras, buvęs P. kaimo vietoje. 1604—10 archit. Nonhartas dvare pastatė renesansinio stiliaus rūmų tipo pilį, priklausiusią Jonušui Eperješui. XVII a. pab. pilis atiteko Gelgaudams. Po I pasaul. karo ji pradėta vadinti Vytėnų pilimi.

Panemunės pilis — sąjunginės reikšmės archit-ros paminklas. Ji turėjo 4 dviaukščius korpusus su puošniomis salėmis, atviromis arkadomis, vartais į uždarą trapecinį kiemą. Korpusų kampuose buvo 4 gynybiniai bokštai, kurių viduje buvo įrengta biblioteka bei archyvas, o išorėje kryžminės šaudymo angos. Iš 3 pusių pilį supa tvenkiniai, išdėstyti terasomis. 1831 sukilimo metu Panemunės pilis labai nukentėjo. Dar labiau ji buvo apgriauta I ir II pasaul. karo metais. Šiuo metu yra išlikę 2 korpusai su bokštais, trečiojo korpuso griuvėsiai ir ketvirtojo — pamatai po žeme. 1938—39 pilis konservuota. Pilies moksl. tyrinėjimai pradėti 1954.

PÌLYS — pirmykštės bendruomenės ir feodalizmo epochų pastovūs gynybiniai įrengimai. P. paprastai buvo statomos sunkiai prieinamose vietose — kalvose, upių santakose, ežerų salose, pusiasaliuose ir kitur. Svarbiausius P. įtvirtinimus sudarė pylimai, sienos, bokštai, grioviai (sausi ar prileisti vandens), tvenkiniai. Įtvirtinimais apjuostame plote buvo P. kiemas, stovėjo gyvenamieji, ūkiniai bei kulto pastatai.

Lietuvių (ir prūsų, latvių) kalba gynybinius įtvirtinimus pažymintis žodis „pilis", susijęs su pylimo — vieno svarbiausių pilies gynybinių įrengimų — pavadinimu, atsispindi XIII—XV a. pr. vietovardžiuose (Paršo ež. krante stovėjusi pilis ist. šaltiniuose vadinama Parsepil, Merkinės pilis — Merkenpill, Kauno—Caudepil, Kauwenpille). Vietiniai gyventojai ir dabar pilale, piliuku, pilimi tebevadina kai kuriuos piliakalnius, nes ten kadaise būta pilių.

Ankstyviausių rašytinių žinių apie Lietuvos P. pateikia IX a. ist. šaltiniai. Pirmoji juose minima (853) didelė kuršių Apuolės pilis. Kad baltų kraštuose P. buvo gausu, pažymėjo IX a. keliautojas Vulfstanas. Apie XIII a. prūsų bei lietuvių P. pateikia žinių Dusburgo kronika, Ipatijaus metraštis.

P. gynybinį kompleksą paprastai sudarydavo pati pilis (ist. šaltiniuose vadinama *castrum, burg, gorod*) ir mažiau įtvirtintas papilys (*suburbium, preurbium, vorburg, hachelwerc*). Prie žymiausių Lietuvos P. būta po keletą papilių. Stambiausių P. — Vilniaus, Kernavės, Trakų, Gardino, Kauno, Veliuonos ir kt. — papiliai išaugo į feod.

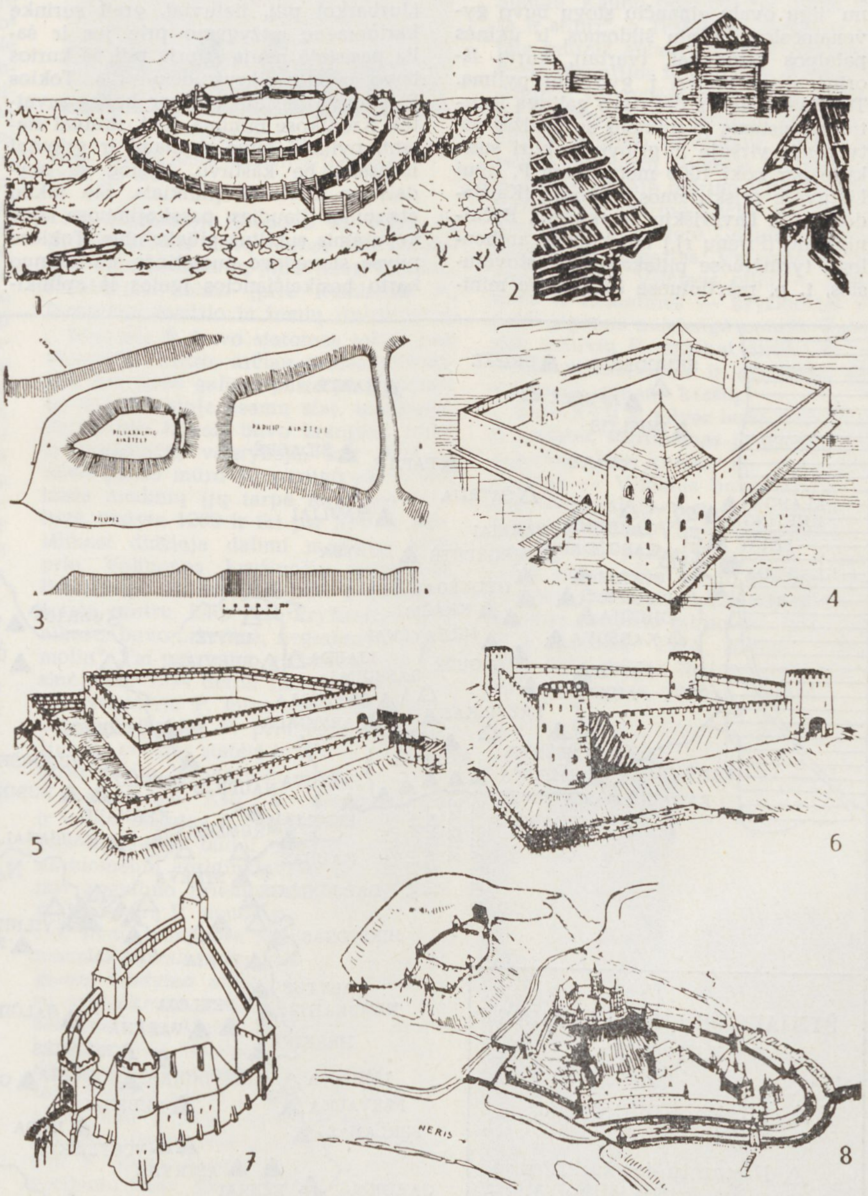

Pilys. 1. VI—VIII a. r. baltų pilis (Tušemlios piliakalnio, Smolensko sr., rekonstrukcija). **2.** XI a. baltų pilis (Mežuotnės pilies vartų rekonstrukcija). **3.** Užpalių piliavietė X—XV a. (Šeimyniškiai, Utenos rj.). **4.** Krėvos pilis XIII—XIV a. (S. Abramausko rekonstrukcija). **5.** Kauno pilis 1362 (rekonstrukcijos piešinys). **6.** Kauno pilis 1376 (rekonstrukcijos piešinys). **7.** Gardino pilis XIV a. pab. **8.** Vilniaus Aukštutinė, Žemutinė ir Kreivoji P. XIV a. (S. Lasavicko rekonstrukcija)

miestus. V—I a. pr. m. e. kalvose įsikūrusių baltų sodybviečių įtvirtinimus tesudarė medinė tvora, statūs šlaitai ir gamtinės kliūtys: upelis, pelkė (ž. *Piliakalniai*). Nuo mūsų eros pradžios tokios sodybvietės vis labiau tvirtinamos. Atsirado naujo tipo, pastoviai negyvenamos bendruomeninės baltų pilys-slėptuvės. Jose, kilus užpuolimo pavojui, slėpdavosi aplinkinės bendruomenės gyventojai; čia jie saugojo savo turtą. Pilių-slėptuvių pastatai stovėjo aplink aikštelę — kiemą, kurio gale kartais būdavo įrengiama pagoniška šventovė. Po vienu ilgu ovalu einančiu stogu buvo gyvenamosios, židiniu šildomos, ir ūkinės patalpos (sandėliai, tvartai), kurių išorinė siena rėmėsi į gynybinį pylimą. Tokios P. kartais turėdavo galingą įtvirtinimų sistemą (5 pylimus su medžio užtvaromis viršuje ir griovius), kuri susikūrė per kokį 1000 metų. Šiam P. tipui Lietuvoje priskiriamos Migonių (Kaišiadorių rj.), Lavoriškių (Trakų rj.), Bačkininkėlių (Prienų rj.) bei kituose archeologų tyrinėtuose piliakalniuose stovėjusios, t. p. rašytiniuose šaltiniuose minimos Aukaimio, Pūtvės (Šilalės rj.), Bebirvos (Raseinių rj.) pilys. Bendruomeninės pilys-slėptuvės Lietuvoje išnyko XIII a. pab.—XIV a. pr. — kovų su Kryžiuočių ordinu laikotarpiu.

Feod. laikais labiau įtvirtintose pilyse buvo pastovios feodalų sodybos. Vienose jų gyveno kun-ščiai (didieji ar vasaliniai), kitose — kun-ščių vietininkai, P. viršininkai, dokumentuose vadinami kaštelionais. Daugiausia pilių buvo statoma krašto gynybai svarbiose vietose (pasienyje, prie svarb. kelių, greta priešo P.). Pavyzdžiui, 1254 sembai ir lietuviai priešais kryžiuočių Klaipėdos pilį pasistatė savo pilį; 1259 kryžiuočiams prie Nemuno pasistačius Georgenburgo (Jurbarko) pilį, lietuviai, greit surinkę kariuomenę, atžygiavo prie jos ir šalia pasistatė naują stiprią pilį, iš kurios buvo puolama kryžiuočių pilis. Tokios P. būdavo pastatomos per kelias savaites. Kronikose minima, kad, skubiai statant, pylimai buvo supilami ir grioviai iškasami be kastuvų, tiesiog su skydais ar kitokiais įrankiais. Šie faktai atsispindi liaudies pasakojimuose apie kepurėmis supiltus piliakalnius. Tokiose pilyse stovėdavo nuolatinės, kartas nuo karto besikeičiančios įgulos iš aplinkinių gyventojų. XIV a. pradžioje Dusburgas pažymėjo, kad karalius P. saugoti skiria tam tikrą skaičių ginkluotų vyrų vieno mėnesio ar ilgesniam laikui, kuriam praėjus, į jų vietą sargybos ateina kiti. Aplinkinių gyventojų prievolė saugoti P. išliko ilgai. Pavyzdžiui, 1563 Žygimantas Augustas įsakė, kad Platelių pilyje senu papročiu paeiliui eitų sargybą po 20 apylinkės žmonių. P. statybos bei remonto darbai t. p. buvo visuot. prievolė, vykdoma, kaip sako 1387 Jogailos privilegija, „šaukiant į darbą visą Lietuvos šalį". Ir ši prievolė išliko ilgai. Prie svarbiausių P. dirbo žmonės, prievarta surinkti iš tolimų apylinkių.

Ilgainiui susidarė ištisa P. grandinė, saugojusi svarb. kelius į krašto gilumą. Tai rodo Akmenos (Danės), Minijos, Veiviržo, Ventos, Jūros, Nemuno, Dubysos, Nevėžio krantuose išlikę gausūs piliakalniai (ž. kartoschemą), t. p. XIII—XIV a. ist. šaltiniai. Kryžiuočiams nukariavus prūsus ir šiaurines baltų gentis, niokojant Keklio (Ceklio) sritį ir Karšuvą. Žemaitijos gynybos centru XIV a. tapo Medininkų žemė, kurios žymiausia tvirtovė buvo Medvėgalio pilis. Žemutinės Nemuno vagos P. linijoje svarbiau-

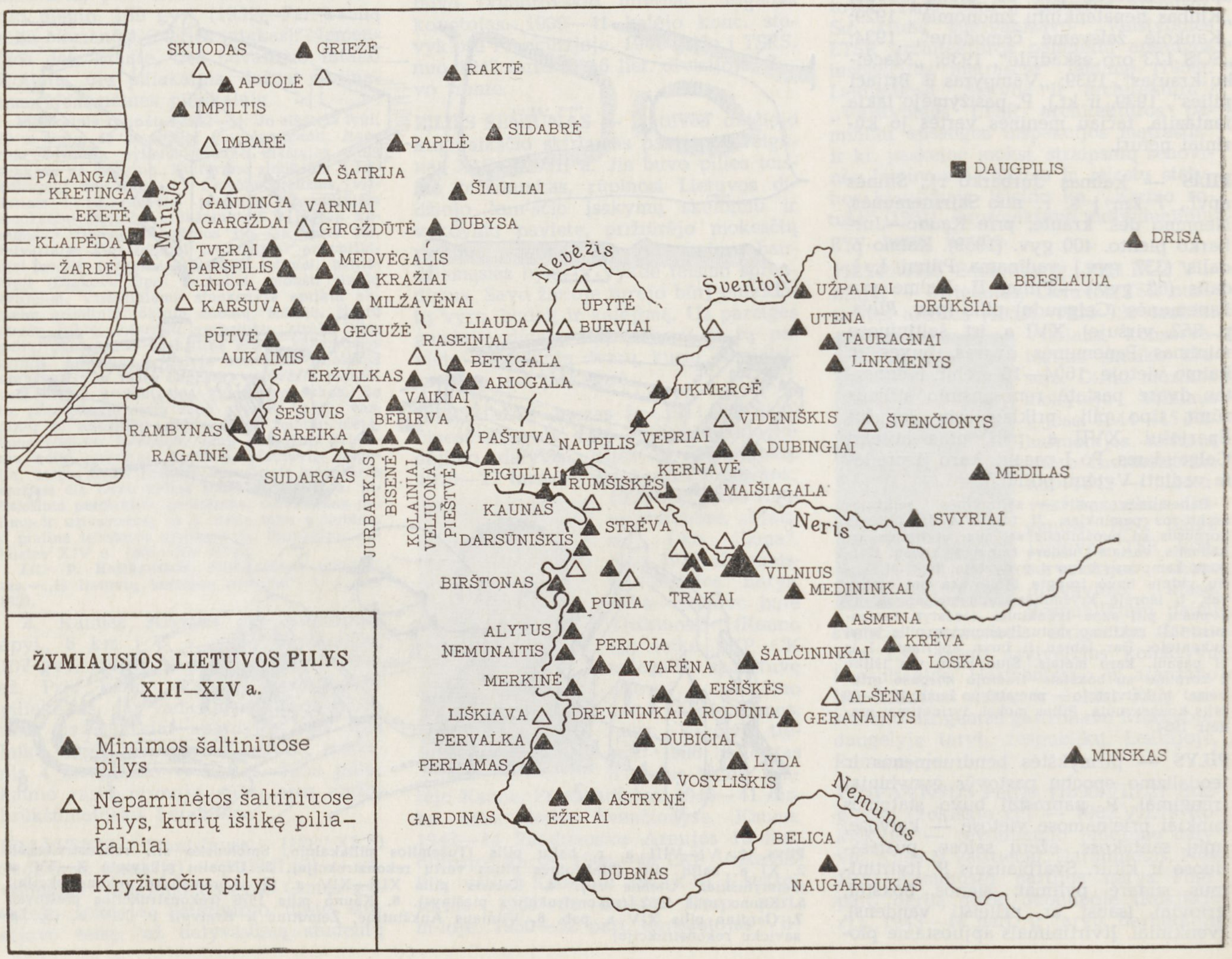

sios buvo Veliuonos ir Kauno tvirtovės. Karo su kryžiuočiais laikotarpiu Žemaitijoje, mažiau priklausančioje nuo didžiojo kun-ščio valdžios, beveik visos P. buvo medinės, o krašto gynybos branduolyje — r. Lietuvoje buvo nemaža mūrinių pilių. Vilniaus (Aukštutinės, Žemutinės, Kreivosios) ir Trakų (Senųjų Trakų, Naujųjų Trakų pusiasalio ir salos) pilių daugiausia mūrinius gynybinius kompleksus juosė Kauno, Medininkų, Krėvos, Geranainių, Lydos, Naugarduko, Gardino mūrinių P. žiedas.

P. gynybinius įrengimus sudarė sausi ar vandens pilni grioviai, pylimai, ant kurių buvo statomos medinės arba mūrinės sienos, vartai, bokštai, saugoję vartus, sienas bei prieigas prie tvirtovės. P. gynybinius įrenginius papildė apsauginiai vandens įrengimai — dirbtiniai tvenkiniai, šuliniai ir kt. Nedidelių ankstyvų pilaičių pylimai buvo supilami vien iš žemių bei suplūkiami iš molio. Stambių P. pylimai buvo sudėtingos konstrukcijos (rąstai buvo klojami išilgai bei skersai, langučiais, į kuriuos buvo kraunami akmenys), todėl juos buvo galima supilti aukštus, stačiais šlaitais. Pylimo šlaitai buvo stiprinami akmenų grindiniu, rąstais. Tokie pylimai siekdavo 10 m aukščio, 40 m pločio pagrinde (Impiltis, Apuolė). Statūs pylimo ir tolimesni pilies kalno šlaitai žiemos metu būdavo apipilami vandeniu, apšaldomi ledu. Priešo kariai, užėmę ir sugriovę pilį, stengdavosi išardyti ir pylimą, kad nebūtų galima greit atstatyti gynybinių įrengimų. XIII a. antrojoje pusėje — XIV a. pradžioje Lietuvoje jau buvo statomos ir mūrinės P. Jos turi ir bendraeuropinio bokštinio tipo, ir vėliau išsivysčiusio aptvarinio (gardinio) tipo P. elementų. Tokia buvo Medininkų (Vilniaus rj.) pilis, kurios keturkampį apie 2 ha ploto kiemą juosė 4 akmeninės kiemo sienos; iš plytų baltiškuoju (vendiniu) būdu buvo mūryta tik plati horizontali juosta sienų išorėje, durų, langų ir šaudomosios angos, viršutinės sienų ir bokštų dalys. Sienų aukštis (14—15 m) ir storis (1,8—1,9 m) būdingi pilims, statytoms tuomet, kai dar nebuvo žinomas parakinis ginklas ir pilis buvo taikyta tik frontalinei gynybai. Didžiajame kampiniame 5 aukštų pilies bokšte su puošniomis patalpomis buvo gyvenama, iš jo stebima, taip pat, kaip ir iš kitų 3 mažesniųjų, ginamas įvažiavimas į pilį. Tokios buvo mūrinės Krėvos, Lydos,

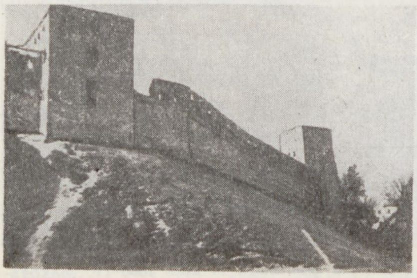

Pilys. Lucko pilis, XIV—XV a. (1967 nuotrauka)

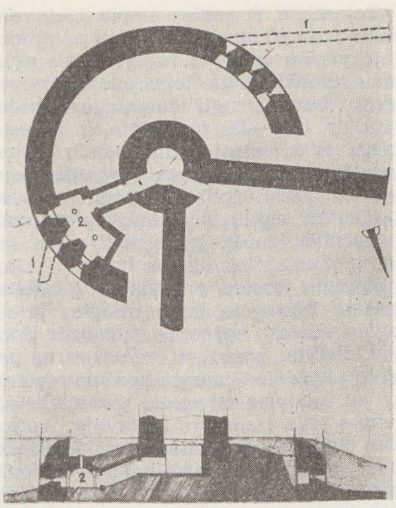

PIŪVIS 1—1

Pilys. Kauno pilies artilerijos įrenginio (XVI a.) schema

1362 sugriautoji Kauno ir kt. pilys. Jų prototipai bus buvę (dabar tėra išlikusios keturkampės jų piliavietės) Eišiškių, Piliakalnio kaimo (prie Rodūnios) P., turėjusios medžio ir žemių įtvirtinimus.

Medinės P. buvo statomos toliau nuo valstybės centro, arčiau priešo teritorijos. Jas buvo galima pastatyti greičiau, be to, iš vietoje esamų stat. medžiagų. Plytos tais laikais buvo brangios, todėl ir kryžiuočių valstybėje, kur XIV a. buvo gausu mūro P., pasitaikydavo nemaža medinių (jų tarpe Ragainės tvirtovė, statyta 1289 ir iki pat XIV a. pab. išlikusi didžiąja dalimi medinė). 1337 prie Veliuonos kryžiuočių pastatytoji Bajerburgo P., turėjusi būti nukariautų žemių centru, kaip rašo kryžiuočių kronikose, buvo „medinė, negeriausiai rišta moliu". Tai patvirtino archeologiniai kasinėjimai. 1394 netoli Kauno pastatytoji Ritersverderio P. buvo „iš labai stiprių medžių". Tokias P. prie Nemuno Kryžiuočių ordinas statėsi ir XV a. pr., Žalgirio mūšio išvakarėse.

Paskutiniais XIV a. dešimtmečiais ir vėliau statytos P. jau pritaikytos naujam kariavimo būdui, įsigalėjusiam dėl kariuomenių apsiginklavimo galingesnėmis apgulimo priemonėmis, parakiniais ginklais. Šių P. sienos jau 3—3,5 m storio, sienų kampuose stovi bokštai, dažniausiai apvalūs. Sienose ir bokštuose gausu šaudymo angų, skirtų gynėjams su patrankomis ir rankiniais parako bei šaltaisiais ginklais. Įvažiavimui skirti keturkampiai bokštai su vartais, nuleidžiamomis grotomis, pakeliamais tiltais. Bokštai iškišti į lauką už sienų linijos, kad gynėjai galėtų šaudyti išilgai sienų (šturmuojančiam priešui į flangą). P. sienų apdailoje plytos surištos gotikiniu būdu. Kiemuose yra rūmai, kiti gyv. pastatai, sandėliai, arklidės, ginklų dirbtuvės ir kt. Tokios buvo po 1362 sugriovimo atstatytoji Kauno P., XIV a. pab. kronikose aprašomoji Vilniaus P., Trakų pusiasalio, Gardino pilys. XV a. pr. rekonstravus ir išplėtus senąją Kęstučio pilį Trakuose, Galvės ež. saloje Vytautas pastatė gerai apsaugotą nuo paraku šaudančių ginklų naujo tipo gotikinę P., iš visų pusių apsuptą vandens. Tokių P. daugiau tada nebuvo nei Lietuvoje, nei aplinkiniuose kaimyniniuose kraštuose. Jos pavyzdžiu vėliau (XV a.) statytos P. Rusioje (Tverės kun-stėje), Lenkijoje (Mozūrijoje). Kryžiuočių kronikos pažymi, kad lietuvių P. stiprios. 1358 minima „puikiai pastatyta" Dubysos P., buvusi didžiąja dalimi medinė ir stovėjusi Bubiuose prie Šiaulių. Kauno pilis buvusi „labai aukšta ir stipri", o Trakų — „didelė ir aukštais mūrais aptverta". XIV amžiaus vidurio Bizantijos ist. šaltinių duomenimis, Algirdo valstybėje buvo daug tvirtų pilių. Lietuvos metraščiuose minimos P., kurias Algirdo pavedimu statė karijotaičiai iš totorių atimtoje Podolėje. Pats Algirdas pastatė mūrinę Vitebsko Aukštutinę pilį. Mūrinę Lucko pilį Volinėje XIV—XV a. pastatė Gedimino sūnus ir anūkai — Liubartas, Vytautas ir Švitrigaila. Tvirtų Vilniaus pilių — Aukštutinės ir Žemutinės — kryžiuočiai ir su didž. jėgomis neįstengė paimti. Žymiausios lietuvių P. visiškai atitiko to meto techn. reikalavimus ir suvaidino didelį vaidmenį, ginant kraštą.

XV—XVII a. pilyse buvo statomi nauji pastatai, stiprinamas jų gynybinis pajėgumas. Kai kurios jų, ypač krašto sostinės — Vilniaus buvo ne tik karinio, ekonominio, bet ir kultūrinio gyvenimo židiniai. Vilniaus Žemutinėje pilyje XVI a. pastatyti puošnūs renesansiniai rūmai. Čia buvo laikomi turtingi meno rinkiniai, didžiojo kun-ščio Žygimanto Augusto biblioteka (jos knygos davė pradžią 1579 įsteigto Vilniaus un-to bibliotekai), teatras, patrankų liejykla, arsenalas, pinigų kalykla.

Pilys. Raudonės pilis, XVI a. pab. (1967 nuotrauka)

Vystantis artilerijai, senųjų mūro P. gynybiniai įrengimai buvo papildomi naujomis gynybinėmis priemonėmis — skliautuotais puslankiu einančiais mūro pastatais sausame griovyje. Iš tų pastatų puolantis priešas buvo apšaudomas išilgai griovio. Vienas tokių įrenginių pastatytas maždaug 1560—80 Kauno pilies p. r. bokšto papėdėje, apsauginio griovio dugne. Kitas panašus įrenginys pastatytas už Vilniaus sienos ties Subačiaus vartais. Artilerijai toliau vystantis, gintis nuo jos ugnies pradėtos statyti visiškai naujo tipo pilys. XVI a. viduryje Pietų ir Vakarų Europoje plito italų pavyzdžio bastioninės P., kuriose puolamieji artilerijos smūgiai atremiami ne jų nebeatlaikančiomis mūro sienomis, o žemių pylimais. Lietuvoje pirmoji tokia buvo Biržų pilis, statyta 1575—89. Joje vietoj mūrinių sienų keturkampio kiemo pakraščiais buvo supiltas 3—5 m aukščio žemių pylimas, o vietoj kampinių bokštų sukastos ir pylimais sustiprintos bastionų aikštelės. Išoriniai bastionų ir kiemo pylimų apsauginio griovio šlaitai buvo sustiprinti 2,5—3 m storio, 10—12 m aukščio ir 900 m ilgio (per visus 4 šonus) mūro kiautu. Viršum pylimo kiek iškilęs kiauto viršus sudarė gynėjams apsauginę sienelę (brustverą). Pilis su apsauginiu grioviu ir anapus jo pilta atšlaite užėmė apie 9 ha plotą. Tuo metu ji buvo stipriausia visoje Lietuvos D. Kun-stėje. Jos pastatymu Š. r. Europoje prasidėjo naujo tipo P. ir miestų įtvirtinimų raidos etapas, trukęs iki XIX a. Tolesniam P. raidos etapui Lietuvoje atstovauja Klaipėdos P., XVII a. pirmojoje pusėje apjuosta žvaigždiniais pylimais, tvenkiniu (pačioje senojoje pilyje kartu buvo įrengti amunicijos sandėliai), ir 1659—69 perstatyta ir išplėsta Biržų pilis (antroji). Čia olandų P. pavyzdžiu buvo atsisakyta nuo mūro kiauto: jis buvo užpiltas žemėmis ir visu perimetru supilti 2 įv. aukščio pylimai, juosiantys kiemą. Įrengtos 2 viena kitai nekliudančios ugnies linijos. P. keturkampio išorėje, priešais vartų bokštą, kitame tilto gale buvo įrengtas priešpilis (redutas), apjuostas pylimu ir grioviu. Patiltei apsaugoti pilies vartų pastato papėdėje išmūryta požeminė patalpa su šaudymo anga; tai vienintelis žinomas toks įrenginys Lietuvoje. Antrosios Biržų P. įtvirtinimas su kiemu užėmė apie 13 ha. Kiemo gale buvo puošnūs rūmai, o šonuose — kareivinės, ūkio ir šaudmenų sandėliai, arklidės, šuliniai ir kt. Biržų pilis buvo didikų Radvilų rezidencija.

Smulkesnių feodalų gyvenvietės, turėjusios medžio įtvirtinimus, XVI—XVII a. dokumentuose taip pat vadinamos pilimis. Mūrines rezidencines pilis XVI—XVII a. statėsi ypač turtingi feodalai — pirkliai, didikai. Tokios yra renesansinės XVI a. pabaigos Raudonės pilis, Panemunės pilis, statyta 1604—10, Alšėnų pilis. Jas sudarė stačiakampio kiemo kraštinėse pastatyti 3—4 gyvenamieji ir ūkiniai korpusai, sustiprinti išorės kampuose pastatytais bokštais, skirtais gintis lengvaisiais parako ginklais. Raudonės pilis dar turėjo XVI a. statytą aukštą bokštą p. korpuso viduryje ir

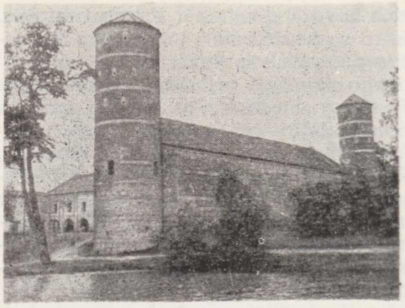

Pilys. Panemunės (Gelgaudų) pilis, XVII a. pr. (1966 nuotrauka)

XIX a. pristatytą bokštą r. korpuso viduryje. Šios P. paprastai buvo apjuosiamos dirbtiniais kaskadiniais tvenkiniais, naudojamais ir ūkio reikalams. Vieno korpuso 2 aukštų gyvenamos mūrinės dvaro rūmų-pilies, tik iš dalies pritaikytos gynybai, pavyzdys buvo XVII a. viduryje Radvilų pastatyta pilis Raudondvaryje. Ji stovėjo prie stataus skardžio tarsi pusiasalyje, atskirta griovio, per kurį buvo nutiestas pakeliamas tiltas. Pilį saugojo apskriti kampiniai bokštai.

Keičiantis politinėms aplinkybėms, apsiginklavimui ir kariavimo būdui, kai kurios P. netekdavo reikšmės, būdavo palaipsniui apleidžiamos, nebeatstatomos. Pavyzdžiui, mūrinė Liškiavos P. nebuvo nė baigta statyti. Karo su kryžiuočiais laikotarpiu ir vėliau apleistų P. vietoje liko vien piliakalniai. XVI—XVII a. neteko reikšmės ir buvo palaipsniui apleistos Kauno, Trakų, Vilniaus pilys. Kartais jos dar buvo remontuojamos, pri-

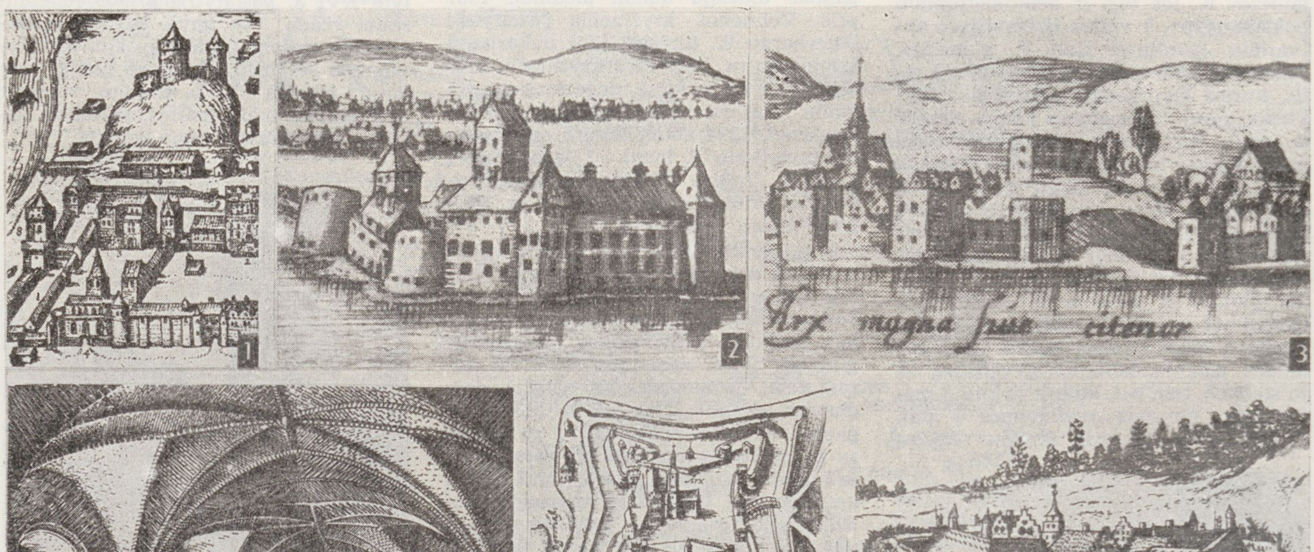

Pilys. 1. Vilniaus Aukštutinė ir Žemutinė P. XVI a. pirmojoje pusėje (iš Brauno atlaso). 2—3. Trakų salos ir pusiasalio P. apie 1600 (T. Makovskio raižinys). 4. Trakų salos pilies rūmų reprezentacinė salė (rekonstrukcijos piešinys). 5. Pirmoji Biržų pilis XVI a. pab. (T. Makovskio raižinys). 6. Klaipėdos pilis XVII a.

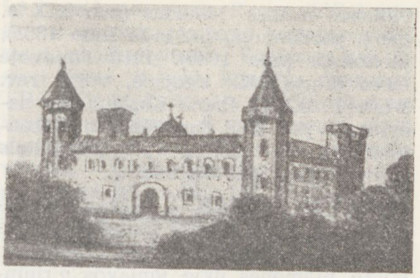

Pilys. Alšėnų pilis, XVII a. (XIX a. pr. piešinys)

taikant bokštus gyv. patalpoms (Trakų pusiasalio pilis), archyvams (Kauno pilis), kalėjimams ir pan. Po 1704 sugriovimo nebebuvo atstatyta ir Biržų pilis. XVIII a. pab.—XIX a. pr. senųjų P. sienas ir kt. pastatus pradėta ardyti, akmenis ir plytas naudoti kt. statyboms. Tuomet visai nebeliko ir vertingo kultūros paminklo — Vilniaus Žemutinės pilies griuvėsių. XIX a. apgriuvo (nors ir toliau liko gyvenamos) rezidencinės P., paskutinį kartą suklestėjusios XVIII a. pabaigoje—XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais, pasipuošusios naujais klasicistiniais korpusais, interjerais, romantiškais parkais, žvėrynais ir kt. Išlikusios piliavietės, P. mūrų liekanos yra vertingi kultūros paminklai, valstybės saugojami ir restauruojami. 1953—67 Lietuvoje restauruota Trakų P., Vilniaus ir Kauno P. bokštai; visose trijose P. įkurti muziejai. Biržų P. rūmai konservuoti, tvirtovė tvarkoma. Medininkų P. griuvėsiai t. p. konservuoti. Daugumas reprezentacinių pilių-rūmų panaudota kitiems tikslams; pvz., Raudonės P. rūmuose įsteigta m-la, Raudondvario — ž. ū. mechanizacijos ir elektrifikacijos in-tas.

Lit.: **P. Kulikauskas, R. Kulikauskienė, A. Tautavičius,** Lietuvos archeologijos bruožai, V., 1961; **J. Jurginis,** Baudžiavos įsigalėjimas Lietuvoje, V., 1962; **S. Abramauskas,** Gardinių pilių Lietuvoje genezės klausimu.—„Statyba ir architektūra", t. 3, Nr. 3, V., 1963 [p. 73—107]; **R. Batūra,** Karinė organizacija Lietuvoje XIII—XV a.— Lietuvių karas su kryžiuočiais, V., 1964 [p. 105—109]; **K. Mekas,** Biržai.—„Mokslas ir gyvenimas", 1966, Nr. 7

PILIUKÁITĖ Elena [**Tamulevičienė;** g. 1918.II.3 Varėnoje] — revoliucinio judėjimo dalyvė, Didžiojo Tėvynės karo partizanė. Kilusi iš darbininkų. Nuo 1939 Komunistų partijos narė. 1940—41 dirbo Alytaus aps. prokuratūroje. Nuo 1943 partizanų ryšininkė, nuo 1944.V — partizanė Alytaus apskrityje. Nuo 1945 prokuratūros darbuotoja Kapsuke, Kazlų Rūdoje, Alytuje.

PILIUKÁITĖ Marija [**Gusarova;** g. 1921. VII.7 Varėnoje] — revoliucinio judėjimo dalyvė, Didžiojo Tėvynės karo partizanė. Kilusi iš darbininkų. Nuo 1939 Komunistų partijos narė. 1940—41 LKP Alytaus aps. k-to sekretoriaus padėjėja. Nuo 1943 partizanų ryšininkė, nuo 1944.IV partizanė Alytaus apskrityje. 1944—46 LKP Alytaus aps. k-to instruktorė.

PILIŨNAI — kaimas Vilkaviškio rj., Paežerių apyl., 3 km į p. r. nuo Pilviškių. 71 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs prie Šešupės ir jos kair. intako Rausvės santakos. Rausvės kair. krante, prie Piliūnų—Pilviškių kelio, yra piliakalnis. Jo aikštelė lygi, nedidelė, trikampė. Iš v. ir p. v. piliakalnį juosia 3 m aukščio pylimas. Piliakalnio papėdėje pastebėta senovinės sodybvietės žymių. Piliakalnis naudotas apie V—VI a. Kaimo laukuose rasta akmeninių kirvukų. 1827 Piliūnuose buvo 141 gyventojas. 1918 antrojoje pusėje kaime suorganizuota kom. kuopelė. 1918.X P. valstiečio komunisto J. Voveraičio namuose įvyko pirmoji Marijampolės rj. part. konferencija, kuriai vadovavo J. Zonelis. 1919.V ten pat įvyko Užnemunės komunistų kuopelių atstovų pasitarimas.

PILIUONÀ — kaimas Kauno rj., Raudonakiemio apyl., 5 km į š. nuo Darsūniškio, Kauno marių v. krante; apylinkės ir kolūkio centras. 321 gyv. (1959). Į š. v. nuo P. tęsiasi Dubravos miškas. Girininkija, aštuonmetė m-la (1919—52 pradinė, 1952—61 septynmetė), biblioteka (nuo 1952). Iki 1959 kaimo p. pakraštyje buvo piliakalnis (vad. Guogų piliakalniu) ir senkapis, kuriuos 1955—56 tyrinėjo Istorijos in-to darbuotojai. Piliakalnis buvo sutvirtintas 4 m aukščio pylimu. Jo papėdėje buvo išlikusi I t-mečio ir II t-mečio pr. gyvenvietė. Rasta grublėtosios ir lygiosios keramikos. 2 km į v. nuo piliakalnio buvo senkapis, vad. Prancūzkapiu. Senkapyje rasta XVII a. monetų. Piliakalnis ir senkapis užlieti Kauno marių. Ist. šaltiniuose P. minima 1586 (3 kiemai, 20 valakų).

PÌLKA Stasys [g. 1898.V.8 Peterburge] — aktorius, režisierius. Baigęs Petrogrado Kotrynos gimnaziją, studijavo Petrogrado Karo medicinos akademijoje, mokėsi dramos studijose. Dirbo aktoriumi Petrogrado dramos teatruose. 1921—1926 ir 1929—44 Valstybės teatro aktorius. Valstybės teatre pastatė A. Puškino „Mocartą ir Saljerį" (1922), A. Vienuolio „1931 metus" (1939) ir kt. veikalus. 1926—29 vaidino JAV lietuvių dramos mėgėjų scenoje, pastatė P. Vaičiūno, S. Čiurlionienės-Kymantaitės ir kitų lietuvių dramaturgų veikalų. Period. spaudoje rašė teatro klausimais. 1944 pasitraukė į Vakarus.

PÌLKAPIAI — senovės *kapai*, virš kurių supilti keliolikos metrų skersmens ir kelių metrų aukščio kauburiai, dažniausiai apdėti akmenų vainikais.

PILKÁUSKAS Jonas [g. 1927.II.15 Druseikiuose (Biržų rj.)] — kelių inžinierius, administracinis darbuotojas. 1951 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1951—1956 kelių meistras, vėliau kapitalinių darbų inžinierius, techn. skyriaus viršininkas Lietuvos geležinkelių Šiaulių distancijoje. 1956—63 Vilniaus geležinkelių transporto technikumo dėstytojas, direktoriaus pavaduotojas mokymo reikalams. Nuo 1960 TSKP narys. 1963—1967 Vilniaus miesto Tarybų rj. vykd. k-to pirmininkas, nuo 1967 Vilniaus miesto vykd. k-to pirmininko pavaduotojas.

PILKÁUSKAS Kęstutis Jonas [g. 1929. IV.12 Marijampolėje] — inžinierius mechanikas, technikos mokslų kandidatas (1958). 1951 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1951—58 Hidrotechnikos ir melioracijos in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1958 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-te. Nuo 1962 mašinų gamybos f-to prodekanas. Nuo 1961 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie drenažo ir kt. mašinas. Knygos „Šaltkalvio vadovas" (1963) bendraautoris.

PILKÁUSKAS Zenonas [g. 1929.VII.12 Panevėžyje] — pedagogas, Lietuvos TSR nusipelnęs mokytojas (1965), pedagogikos mokslų kandidatas (1967). 1948 baigęs Panevėžio mkt. seminariją, mokytojavo vid. m-lose. 1957 neakivaizdiniu būdu baigė Vilniaus Ped. in-tą. 1958—1967 Mokytojų moksl. tyrimo in-to bendradarbis, sektoriaus vedėjas. Nuo 1961 TSKP narys. 1967 baigė Lietuvos TSR Dailės in-tą (meno istorijos specialybę). Nuo 1967 Vilniaus Ped. in-to psichologijos katedros dėstytojas. Su kt. autoriais parašė Lietuvos TSR istorijos vadovėlį VII—VIII klasėms (1962).

Ršt.: Kraštotyrinės medžiagos naudojimas per Lietuvos TSR istorijos pamokas, K., 1963; Pagrindinių Lietuvos TSR istorijos klausimų dėstymas VII klasėje, V., 1964; Pagrindinių Lietuvos TSR istorijos dėstymo klausimų dėstymas VIII klasėje, V., 1964.

PILKÁUSKIENĖ Vanda Lidija [g. 1925. XI.9 Telšiuose] — inžinierė technologė, chemijos mokslų kandidatė (1967). 1952 baigė Kauno Politechnikos in-tą ir iki 1955 jame dirbo laborante. 1955—61 Kauno radijo g-los chem. laboratorijos vedėja. Nuo 1964 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-te. Surado būdus variui padengti vario selenidu. Paskelbė moksl. straipsnių apie elektrolizinį Cu — Se lydinių išskyrimą.

PÌLKIŠKĖS — vienkiemis Zarasų rj., Avilių apyl., 9 km į š. r. nuo Dusetų, Dūburio ežero p. krante. 7 gyv. (1959). Pilkiškėse 1934—40 veikė Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos kuopelė; L. Juškos sodyboje vykdavo jos susirinkimai, buvo slepiama ir platinama kom. lit-ra.

PILÓTIŠKĖS — kaimas Prienų rj., Naujosios Ūtos apyl., 12 km į v. nuo Balbieriškio, 1 km į p. r. nuo Prienų—Kapsuko plento. 121 gyv. (1959). Iš r. ir p. r. prieina Ivoniškio miškas. Yra Asiūklės pr. m-la (1934—46 veikusi Asiūklėje). 1893 Pilotiškėse gimė rašytojas V. Mykolaitis-Putinas.

PÌLSOTAS — Žemaitijos pajūrio sritis, minima 1252, 1253 dokumentuose, apėmusi teritoriją tarp Minijos, Kuršių marių ir Baltijos jūros, nuo Ventės Rago pietuose, iki Kretingos—Palangos apylinkių šiaurėje. Į P. sritį įėjo Drevernos, Žardės, Klaipėdos, Piltyno, Mutinos, Kalotės, Eketės pilys bei vietovės.

Lit.: „Tauta ir žodis", t. 6, K., 1930 [p. 183—185].

PÌLSUPIAI — kaimas Kėdainių rj., Pajieslio apyl., 19 km į v. nuo Kėdainių, Šušvės kair. krante. 173 gyv. (1959). Pro kaimą teka Pilsupys (Šušvės intakas). Pr. m-la (įst. XIX a. pab.). Ties Pilsupio žiotimis yra piliakalnis, labai deformuotas ariant.

PÌLVĖ — upė, Šešupės deš. intakas. Ilgis 63 km, baseino plotas 334 km^2. Prasideda Ežerėlio pelkėje, 16 km į v. nuo Kauno. Teka per Kauno, Kapsuko ir Vilkaviškio rj. Nuo versmių iki Vabalkšnės žiočių teka per Kazlų Rūdos miškus į p. v., žemiau — į v. Kerta Kauno—Virbalio ir Kazlų Rūdos—Alytaus geležinkelius. Įteka į Šešupę 155 km nuo jos žiočių, ties Pilviškiais. Intakai: dešinysis — Bartupė; kairieji — Kunigupis, Didžiupis, Plaušinė, Meškinė, Vabalkšnė. Vid. nuolydis 58 cm/km. Slėnis siauras, 20—60 m pločio. Potvynių metu upė išsilieja iš krantų. Debitas vidurupyje ties Senažiške (33 km nuo žiočių): maks. 20,2, vid. 1,16, min. vasarą 0,014, min. žiemą 0,001 m^3/s. Vid. debitas žiotyse 1,94 m^3/s.

PILVÌNGIAI — kaimas Varėnos rj., Nedingės apyl., 11 km į š. r. nuo Merkinės; kolūkio centras. 185 gyv. (1959). Kaimo p. pakraštyje yra Pilvingio ež., pietvakariuose — Kampio ež. 1951 pradėjo kurtis kolūkio gyvenvietė. Yra pr. m-la, biblioteka, mechaninės dirbtuvės.

PILVÌNGIS — ežeras Varėnos rj., 10 km į š. r. nuo Merkinės. Plotas 29 ha. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 1110 m, didž. plotis 500 m. Krantai žemi, pelkėti. Per P. teka Strauja (Nemuno intakas). Š. pakrantėje yra Pilvingių kaimas. Ežeras verslovinis.

PILVÌNGIŲ PÉLKĖ — pelkė Varėnos rj., 8 km į š. r. nuo Merkinės, į p. nuo Pilvingio ir Kampio ežerų. Plotas 182 ha. Per pelkę iš Pilvingio ež. į Nemuną teka Strauja. P. p. — ežerinės kilmės žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 5,4 m, vid. 2,2 m. Vyrauja žemapelkinės durpės — viksvinės ir viksvinės-žaliasamaninės. Vid. susiskaidymas 28%, vid. peleningumas 9,9%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų. Į š. nuo P. p., už Pilvingio ež., yra Pilvingių kaimas.

PÌLVIŠKIAI — miestelis Vilkaviškio rj., 14 km į š. r. nuo Vilkaviškio; apylinkės ir kolūkio centras. 1283 gyv. (1959). Senesnioji miestelio dalis ir jo centras išsidėstę Šešupės ir Pilvės santakoje, naujesnioji — į š. nuo centro, palei Kauno—Kybartų glžk. Drenažo vamzdžių g-la (nuo 1958), buitinio gyventojų aptarnavimo kombinato dirbtuvės, malūnas (nuo 1912), lentpiūvė, prekinė ir keleivinė geležinkelio stotis, ryšių skyrius, 35 lovų ligoninė (įst. 1948), vaistinė (nuo 1900), vid. m-la (1919—46 progimnazija), kultūros namai (nuo 1948), biblioteka (nuo 1940), vaikų darželis (nuo 1963). Iš P. eina keliai į Vilkaviškį, Kudirkos Naumiestį, Šakius, Kauno—Kapsuko plentą, Kazlų Rūdą, Gižus.

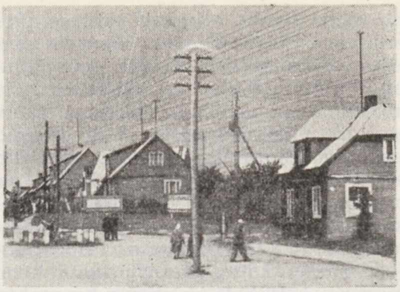
Pilviškiai. Pergalės gatvė

P. kaimas įkurtas, pradėjus kirsti Sūduvos girias (XVI a. pr.). Pro P. ėjo kelias iš Kauno į Prūsiją. G. Volovičius Sūduvos girių aprašyme (1559) P. vadina nauju miesteliu. XVIII a. jame buvo pr. m-la, kurioje 1781 mokėsi 3 šlėktų ir 7 valstiečių vaikai. XVIII a. miestelį ir aplinkinius kaimus valdė seniūnas, dėl kurio savavaliavimų P. gyventojai keletą kartų skundėsi teismui. 1792 Stanislovas Augustas Pilviškiams suteikė Magdeburgo teises, bet 1793 Gardino seimas jas anuliavo. Kadangi keliu pro P. užsienio pirkliams nebuvo leidžiama vykti, iki XIX a. miestelis mažai teaugo. Pagal Varšuvos kun-stės statistinį aprašymą 1808 P. buvo mažas, skurdus valst. miestelis su 350 gyv. Intensyviau ėmė augti, 1862 nutiesus geležinkelį (1827 — 888 gyv., 1862 — 1888, 1897 — 2325); miestelyje buvo keliasdešimt parduotuvių, vyko dideli turgūs ir prekymečiai. 1863.II.4 ties P. caro kariuomenė sumušė sukilėlių dalinį. 1901—02 iš Prūsijos per P. į Kauną buvo gabenama leninінė „Iskra" ir kt. nelegali marksistinė lit-ra. 1905 P. ir apylinkių gyventojai aktyviai dalyvavo rev. judėjime. 1918.XII į P. atvyko keletas komunistų su LKP CK atstovu S. Eimučiu. Jie įkūrė LKP Pilviškių parajonio k-tą, kuris vadovavo P., Kazlų Rūdos, Gižų ir Barzdų valsčių kom. kuopelių darbui. 1919.I buvo išrinkta P. miestelio ir valsčiaus darbininkų ir vargingųjų valstiečių taryba (pirm. S. Kirvelaitis). Taryba suorganizavo miliciją ir partizanų būrį, atidarė darbininkų klubą. Tarybų valdžia Pilviškiuose išsilaikė apie 3 savaites. 1919.V netoli P., Piliūnuose, o metų pabaigoje Varakiškėje įvyko slapti komunistų pasitarimai. Varakiškės pasitarime sukurta bendra P.-Varakiškės kom. kuopelė, kurios sekretoriumi išrinktas F. Vaišnoras. Burž. Lietuvoje P. — valsčiaus centras (1923 — 2358 gyv.). 1932 netoli P., ant Šešupės, pastatyta 84 kW hidroelektrinė. 1941 vok. faš. okupantai ir vietiniai burž. nacionalistai sušaudė apie 1800 P. gyventojų. D. Tėvynės karo metu P. smarkiai sugriauti. Po karo atsistatė; ypač išaugo stoties rajonas. 1963 pastatyta 920 vietų vid. m-la.

PINIAVÀ — kaimas Panevėžio rj., 6 km į š. nuo Panevėžio, prie plento į Pasvalį; apylinkės centras. 88 gyv. (1959). Per kaimą teka Lėvuo, iš p. v. prieina Piniavos miškas. Malūnas (nuo XIX a. pab.), parduotuvė, pr. m-la (nuo 1865), biblioteka (nuo 1946). 1918 Piniavoje buvo įkurta LKP kuopelė, veikė rev. k-tas. 1918.X.13 Prano Kazlaučiūno namuose įvyko LKP Panevėžio rj. I konferencija. Buržuazijos valdymo metais P. buvo valsčiaus centras.

PINIAVÕS MÌŠKAS — miškas Panevėžio rj., 3 km į š. nuo Panevėžio, prie plento į Pasvalį. Priklauso Panevėžio miško pramonės ūkio Piniavos girininkijai. Plotas 497 ha; medynų 448 ha. Reljefas lyguminis. Š. r. pakraščiu teka Lėvuo. Dirvožemiai velėniniai gliejiški, išplauti bei sujaurėję, priemoliniai. Vyrauja beržynai ir drebulynai su eglių ir kietųjų lapuočių priemaiša. Vid. amžius 40 metų, vid. skalsumas 0,7, vid. bonitetas II, vid. tūris 110 ktm/ha. Gausu stirnų, šernų, kiškių, yra briedžių, lapių, kiaunių, usūrinių šunų, voverių. Miškas įeina į Panevėžio miesto žaliąją zoną. Atkuriamaisiais, ugdomaisiais ir sanitariniais kirtimais per metus iškertama apie 1000 ktm.

PINIGAĨ — ypatinga prekė, atliekanti visuotinio ekvivalento vaidmenį, išreiškianti visų prekių vertę; visuotinė mainų priemonė. P. atsirado gaivališkai kaip ilgo mainų vystymosi padarinys, yrant pirmykštei bendruomeninei santvarkai. Įvairiose prekinio ūkio pakopose P. vaidmenį atlikdavo įv. prekės (gyvuliai, kailiai ir kt.). Ilgainiui P. vaidmenį ėmė vaidinti taurieji metalai (auksas, sidabras). Ikikapit. formacijose ir kapit. visuomenėje P. išreiškia būdingus atitinkamai santvarkai gamybinius santykius, visapusiškai aptarnauja kapitalo apytaką ir reprodukciją, t. y. darbo išnaudojimo procesą, ir atlieka šias funkcijas: 1) prekių vertės mato, 2) cirkuliacijos priemonės, 3) turto kaupimo priemonės, 4) mokėjimo priemonės, 5) pasaulinių P. (atsiskaitymuose pasaul. rinkoje).

Dar pirmaisiais mūsų eros amžiais baltų gentys turėjo artimų ryšių su slavų gentimis, iš jų gaudavo sidabro žaliavų, sidabro papuošalų, per slavų gentis palaikė mainų prekybą su buvusiomis Romos provincijomis Juodosios jūros pakraščiuose. Tuo pat metu baltai jau turėjo prekybinių ryšių ir su Skandinavijos, Vakarų bei Pietų Europos šalimis, tolimomis vergovinėmis valstybėmis — tai rodo Lietuvoje rasti Romos imperijos ir respublikos, arabų šalių bei kitokie pinigai. Savų metalinių P. baltų gentys mūsų eros I t-metyje neturėjo, pastaruosius jiems paprastai atstodavo žvėrių kailiai, sidabriniai papuošalai. Seniausieji savi metaliniai P. Lietuvos teritorijoje atsirado II t-mečio pradžioje. Jie buvo įv. formos (dažniausiai pailgi trišoniai sidabro gabalai, rečiau spirališki ir kitoki). XIII a. nusistovėjo lazdelės formos liet. pinigai, vad. **ilgieji**. Jie randami su įkirtimais ir be įkirtimų. Lazdelės nevienodos: po 95—105 g, 176—178 g, 189—192 g ir kitokio svorio. Smulkesniems mokėjimams lazdelės kapotos mažesniais gabalais. Tas kapojimas ir sutei-

kė joms **kapos** vardą. Kapas didžiai vertino ir užsienis, jos buvo vartojamos net tarpt. atsiskaitymams. Spėjama, kad ilgieji buvo liejami kun-ščių dvaruose. XIV—XV a. Lietuvoje plačiai paplitus Pragos grašiams, P. palaipsniui imta skaičiuoti ne kapomis kaip piniginiu vienetu, o **grašių** (skatikų) kapomis (kapą sudarė 60 grašių; 100 grašių sudarė **rublį**). Liet. kapos buvo P. vienetas, bet dar nebuvo monetos. Seniausios liet. monetos yra XIV a. pab. kaldinti sidabriniai **pinigėliai**, kartais dar vadinami **denarais** ar **denariukais**, ir sidabriniai P., kai kurių tyrinėtojų vadinami **pusgrašiais** (pusskatikiais). Pinigėlių vienoje pusėje pavaizduotas ieties smaigalys su kryžiuku mažajame šone (ne visada) ir mažute raide V, antrojoje — vad. Gedimino stulpai; svoris apie 0,30 g, gryno sidabro 0,15 g; 10 pinigėlių sudarė 1 Pragos grašį. Pusgrašių vienoje pusėje pavaizduotas ieties smaigalys su kryžiuku, o kitoje iškaltas rusiškas žodis „pečat". Jie apie 5 kartus stambesni už pinigėlius, gryno sidabro, svėrė 0,70—0,78 g; 2 „pečat" monetos sudarė 1 Pragos grašį. XIV a. pab. kaldintos ir monetos „K" (pažymėtos raide K). Jų vienoje pusėje pavaizduotas jojantis į dešinę raitelis su pakeltu kardu (vytis), kitoje — vad. Gedimino stulpai; svėrė apie 0,39 g, gryno sidabro 0,29 g; vadinasi, jos dvigubai brangesnės už pinigėlius; tyrinėtojų paprastai vadinamos **dvidenariais**. Vėlesnėmis už dvidenarius laikomos monetos, kurių vienoje pusėje iškaltas vytis, antrojoje — vyčio skydas ir kryžius su dviem kryžmomis. Jos buvo apie $2^{1}/_{2}$ karto brangesnės už pinigėlius ir, atrodo, vadintos grašiais (skatikais). Apskritai, Vytauto laikais Lietuvoje monetų kalta daug, jos plito ir užsienyje. Kur visos minėtos monetos buvo kalamos, nustatyti sunku. Dėl jų emitavimo centrų yra keletas versijų (Vilnius, Trakai, Kaunas, Luckas). Lietuvos D. Kun-stėje, be savų monetų, kursavo nemaža ir užsienio P., taip pat kontrasignuotos monetos (svetimos monetos, pažymėtos Lietuvos D. Kun-stės herbu). Vytautui mirus, Lietuvoje pinigų kalyklos neveikė gana ilgai. Savi P. (denariukai, pinigėliai) Vilniuje imta kaldinti ne vėliau kaip 1489 didžiojo kun-ščio Kazimiero įkurtoje pinigų kalykloje. Lietuvos didžiojo kun-ščio Aleksandro valdymo metais (1492—1506) ši pinigų kalykla dirbo visą laiką, jos kaldinamos monetos buvo žymimos A raide (reiškė Aleksandro vardą) ir buvo dviejų rūšių: denariukai (pinigėliai) ir pusgrašiai (grašiai į apyvartą nebebuvo išleisti). 10 denariukų sudarė 1 grašį (pastarasis turėjo 0,85 g gryno sidabro). Aleksandrui mirus, Vilniaus pinigų kalykla buvo uždaryta. 1508 ją atidarė Lietuvos didysis kun-štis Žygimantas Senasis (1506—48). 1508—29 kalykla (ligi 1519 Abraomo Ezofovičiaus vadovaujama) kalė pusgrašius. 1529 Žygimantas Senasis Vilniaus pinigų kalyklą uždarė. 1535 vėl atidaryta, ji kalė grašius (iki 1536). Nuo 1536 kalykla neveikė. Ją 1545 atidarė Žygimantas Augustas, ir iki 1570 ji kalė P. ne tik Lietuvai, bet ir Lenkijai (Vilniuje buvo kalamos ir aukso monetos). Žygimanto Augusto valdymo metais Vilniuje buvo kaldinami **pusdenariai** (mažesnieji denariukai, obolai), denarai ir dvidenariai, pusgrašiai, **trečiokai**, kai kurių tyrinėtojų vadinami ditkomis (3 grašių monetos), **ketvirtokai** (4 grašių monetos), **taleriai** (gryno sidabro 20,46 g), **pustaleriai** ir kt. Vilniaus aukso monetų kalykloje buvo kalami **dukatai** (1547—71), **portugalai** (1562) ir **pusportugaliai**. Dukatai turėjo beveik tiek pat aukso kaip ir Venecijos dukatai (3,5 g), vienoje jų pusėje buvo Lietuvos didžiojo kun-ščio atvaizdas, kitoje — vytis su vad. Gedimino stulpais. Portugalai (pirmiausia jie kaldinti Portugalijoje) buvo 10 dukatų monetos. Žygimanto Augusto valdymo metais (1548—72) apyvartoje buvo ir nemaža kontrasignuotų monetų. 1566 P. Lietuvai buvo kalami ir Tikocine (Lenkija). Netrukus po Liublino unijos Vilniaus pinigų kalyklos uždarytos. Apie 1579 Stepono Batoro (1576—86) atidaryta Vilniaus pinigų kalykla kalė denarus, **šilingus** (gryno sidabro 0,20 g, lygius apie $^{1}/_{3}$ grašio), grašius, trečiokus (lygius 3 grašiams, 9 šilingams), **šeštokus** (lygius 6 grašiams), **auksinus** (gryno sidabro 24,37 g, lygius 35 grašiams), aukso dukatus ir kt. Lietuvos didžiojo kun-ščio Zigmanto Vazos valdymo metais (1587—1632) Vilniuje buvo kalamos (1589—1627) įv. monetos: dvidenariai, šilingai, grašiai, **paltarokai** (pusantriniai, lygūs $1^{1}/_{2}$ grašio); galimas daiktas, kad jie vadinti ir dvylekiais, nes apie XIX a. vid. žemaičiai Rusijos $1^{1}/_{2}$ kapeikos monetą vadino dvylekiu) ir kt. Be to, kalta dukatai, portugalai ir pusportugaliai (1606—23). Vladislovo Vazos valdymo metais (1632—48) Vilniaus pinigų kalykla neveikė, ją 1652 atidarė Jonas Kazimieras (1648—68). Ji dirbo iki 1653, ir joje kaldintos įv. rūšių monetos (grašiai, šeštokai ir kt.), bet daugiausia variniai šilingai (jų priverstinis kursas — $^{1}/_{3}$ grašio). 1660—61 Varšuvos apylinkėse (Ujazdove) veikusioje kalykloje, vadovaujamoje italo Boratinio, buvo kalami mažaverčiai variniai šilingai, vad. **boratinkomis**. Be to, tuo metu lietuviški P. buvo kalami Lietuvos Brastoje, Olivoje (prie Gdansko; 1663), Kaune (1664—66), Vilniuje (2 kalyklos; jos uždarytos 1666). Be kitų menkaverčių monetų, tuo laikotarpiu jau minėtas Boratinis kaldino ir vad. **ortus**. Žečpospolitoje XVII a. prasidėjusi reikštis P. anarchija (ryšium su sunkia valstybės vidaus ir užsienio padėtimi) visai įsigalėjo XVIII a. Paskutinės savarankiškos Lietuvos D. Kun-stės monetos buvo 1776—77 Gardine kaldinti trečiokai ir šeštokai. XVIII a. antrojoje pusėje P. anarchija virto tikra katastrofa, kai Prūsijos karalius Fridrichas II užgrobė Leipcige Žečpospolitos pinigų kalyklą: jis pavedė savo parankiniams padirbinėti Žečpospolitos monetas. Tos klastotos monetos buvo pramintos **efraimkomis** (nuo Fridricho II parankinio Efraimo vardo). 1766 Žečpospolitoje, siekiant užkirsti kelią P. anarchijai, išimant iš apyvartos senuosius, įvesti nauji P., kurių pagrindu pasirinktas Olandijos **guldenas** (florenas) — jį sudarė $16^{3}/_{4}$ Žečpospolitos auksino. 1786 naujųjų P. vertė buvo numušta. 1794 bandyta P. vertę pakelti, pagaliau griebtasi leisti popierinius P. (auksinus).

Lietuvą prijungus prie Rusijos imperijos, buvo įvesti ir Rusijos P. (1825 caras Nikolajus I net oficialiai uždraudė skaičiuoti Žečpospolitos pinigais). Iš pradžių kursavo ir metalinės monetos — vario, sidabro, aukso **rubliai** ir **kapeikos**, ir popieriniai P. (asignacijos). 1839—43 Rusijoje, siekiant stabilizuoti P. cirkuliaciją, buvo įvykdyta P. reforma, atvirosios devalvacijos keliu įvestas sidabro monometalizmas. Krimo karo metais (1853—56) vėl pradėti leisti į apyvartą popieriniai P., prasidėjo infliacija. 1897 paslėptinės devalvacijos keliu įvykdyta P. reforma, įvestas aukso monometalizmas (Lietuvoje galiojo iki I pasaul. karo).

Vokiečiai, I pasaul. karo metais okupavę Lietuvą, paleido į apyvartą ir Vokietijos **markes**, stengdamiesi iš gyventojų surinkti Rusijos rublius. 1916.IV.17 okupantai įsteigė vad. „Rytų paskolinę kasą" („Darlehnskasse Ost"), kuri pradėjo leisti popierinius P., iš pradžių **ostrublius** (1 ostrublis buvo prilygintas 2 Vokietijos markėms, 1 Rusijos rubliui), vėliau **ostmarkes** (1 ostmarkė lygi 1 Vokietijos markei). Okupacinė vok. valdžia specialiai Lietuvai bei kitoms okupuotoms Rytuose sritims 1916 pab. Berlyne ir Hamburge ėmė kalti 1, 2 ir 3 kapeikų monetas (jų buvo nukalta beveik 1 mln. rb vertės).

Įsikūrus Lietuvoje Tarybų valdžiai, Laikinoji rev. darbininkų ir valstiečių vyriausybė 1919.I.17 paskelbė, kad respublikoje laikinai kursuos ir oberosto (okup. vokiečių valdžios) išleisti P. (kursas: 1 ostrublis = 1 Rusijos rubliui). 1919.I.27 buvo sudaryta specialistų komisija, turėjusi artimiausiu metu parengti Lietuvos Liaudies banko organizacinius įstatus. Kol Liaudies bankas nebuvo suorganizuotas, Tarybų Lietuvos vyriausybė leido atidaryti RTFSR Liaudies banko Vilniaus sk., kuris tvarkė visas banko operacijas, remdamasis RTFSR kursuojančia valiuta. Nuo 1919.II.1 vokiški P. buvo pradėti keisti į rublius (1 markė = 50 kp, 1 ostrublis = 1 rb). 1919.III.4 Lietuvos ir Baltarusijos TSR Finansų liaudies komisariatas paskelbė, kad vokiški P. iš apyvartos išimami.

Burž. Lietuvoje iš pradžių kursavo caro Rusijos rubliai, Vokietijos markės, **ostpinigiai** (auksinas iš 100 skatikų, lygus 1 Vokietijos markei; ostpinigius, kaip ir kaizerinės okupacijos metais, leido „Rytų paskolinė kasa"). 1922.VIII.3 Lietuvoje priimtas įstatymas apie įvedimą auksu paremtos P. sistemos — piniginio vieneto **lito** (lygaus 0,150462 g aukso). Naująjį piniginį vienetą litą paleisti į apyvartą buvo pavesta Lietuvos

Bankui, kurio įstatymą seimas priėmė 1922.VIII.11. Lietuvos Bankas pradėjo veikti 1922.X.2. Pagal įstatymą jis gavo 20-čiai metų koncesiją banknotams leisti. Bent $^1/_3$ paleistųjų banknotų turėjo būti padengta auksu, o likusi suma — lengvai realizuojamomis vertybėmis. Pareikalavus bankas banknotus turėjo keisti: Lietuvos aukso monetomis (jos nebuvo išleistos), aukso lydiniais (ne mažesnę kaip 20 000 lt banknotų sumą), aukso devizomis dienos kursu. Kadangi JAV dolerio aukso turinys, išleidžiant litą, buvo 1,504632 g, lito kursas, remiantis aukso paritetu, nustatytas santykiu 10 : 1 (už 1 dolerį 10 lt). 1934 JAV dolerį devalvavus, lito kursas atitinkamai buvo pakeltas (už 1 dolerį apie 5,9 lt). Litą sudarė 100 **centų**. Litai buvo leidžiami metaliniai ir popieriniai, centai — metaliniai. Metalinius litus ir centus Lietuvos Bankas pradėjo kalti 1925 Anglijoje (Londone buvo nukaltos sidabrinės monetos 15 mln. lt sumai, o Birmingeme vario-aliuminio monetos beveik 6 mln. lt sumai. 1936—39 metalinių litų ir centų kalimo baigiamasis procesas buvo atliekamas Kauno pinigų kalykloje (žaliavą skrituliukų pavidalu teikė Belgijos pinigų kalykla). Kaune buvo kalamos 1, 2 ir 5 centų bei 5 ir 10 litų monetos. Visų burž. Lietuvos monetų autorius skulpt. J. Zikaras.

Soc. šalyse P. paskirtis iš esmės skiriasi nuo jų paskirties kapit. šalyse — čia jie atspindi naujus, socialistinius gamybinius santykius ir yra planingo soc. ūkio, visuom. gamybos apskaitos bei kontrolės, produktų paskirstymo priemonė. P. socialistinėje valstybėje yra visuotinis visuom. darbo matas, vartojimo matas ir atlieka vertės mato, cirkuliacijos priemonės bei pasaul. pinigų funkcijas.

1940.VIII, Lietuvos TSR įstojus į TSRS, piniginiu vienetu tapo taryb. rublis (litas, remiantis jo ir rublio aukso paritetu, santykiu 0,9 rb kursavo iki 1941. I.1). Taryb. rublį sudarė 100 kp. Hitlerinės okupacijos metais okup. valdžia paleido į apyvartą okupuotoms sritims skiriamas bevertes **reichsmarkes** (jas sudarė 100 pfenigių; 1 reichsmarkė prilyginta 10 rb). Išvijus vok. faš. okupantus, okupaciniai P. iš apyvartos buvo išimti. Ryšium su mažmeninės prekybos D. Tėvynės karo metais sumažėjimu, P. emisija didelėms karo išlaidoms padengti, vok. faš. okupacinių organų okupuotoje teritorijoje klastotų P. leidimu, apyvartoje susidarė P. perteklius. Todėl 1947.XII.14 buvo įvykdyta P. reforma. Ji padėjo atkurti ir išvystyti liaudies ūkį, pakelti darbo žmonių gerovę. 1947 P. reforma tarybinės P. sistemos nepakeitė. 1950.III.1 TSRS MT nutarimu rublio aukso turinys nustatytas 0,222168 g. Nuo 1961.I.1 naujojo rublio aukso turinys pakeltas iki 0,987412 g gryno aukso. Pinigų masė TSRS dabar susideda iš banko bilietų, valstybės iždo bilietų ir smulkiųjų monetų. Banko bilietai yra 10, 25, 50 ir 100 rb, valstybės iždo bilietai — 1, 3 ir 5 rb vertės, o smulkiosios monetos — 1, 2, 3, 5, 10, 15, 20, 50 kp ir 1 rb vertės. 1961.I.1 įvykdytas rublio aukso turinio ir jo kurso santykio su kapit. šalių valiutomis pakėlimas toliau stiprina taryb. piniginę sistemą, kelia rublio vaidmenį tarpt. atsiskaitymuose.

Lit.: **T. Czacki,** O rzeczy menniczej w Polszcze i Litwie dla uczniów wołyńskiego gymnazium.—„Pomniki historii i literatury polskiej", t. 1—2, Kraków, 1835; **E. Tyszkiewicz,** O kilku nowo odkrytych monetach litewskich.—„Ateneum", t. 4, Wilno, 1845; **J. Lelewel,** O monecie polskiej, Poznań, 1863; **А. Киркор,** Монетное дело в Литве.— «Древности», т. 1, вып. 1, М., 1869; **J. Tyszkiewicz,** Skorowidz monet litewskich, Warszawa, 1875; **W. Ulanicki,** O półkopku litewskim Zygmunta Augusta z 1565 roku, Warszawa, 1897; **M. Grażyński,** Mennica wileńska w latach 1545—1555 w świetle rachunków menniczych. — „Wiadomości numizmatyczno-archeologiczne", t. 4, 1912; **M. Gumowski,** Podręcznik numizmatyki polskiej, Kraków, 1914; **M. Gumowski,** Numizmatyka litewska wieków średnich, Kraków, 1920; **M. Gumowski,** Mennica wileńska w XVI i XVII wieku, Warszawa, 1921; **А. Сиверс,** Топография кладов с пражскими грошами, Петроград, 1922; **P. Karazija,** 1930 m. Vilniaus lobis, V., 1932; **V. Jurgutis,** Pinigai, K., 1938; **P. Karazija,** Aluonos, Šklėrių ir Krūminių lobiai.—„Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus metraštis", I, K., 1941; **Г. Федоров,** Классификация литовских слитков и монет. — Краткие сообщения института истории материальной культуры, вып. 29, 1949; **G. Fedorovas,** Lobių su Lietuvos lydiniais ir monetomis topografija.—„Lietuvos istorijos instituto darbai", t. 1, V., 1951; **E. Laucevičius,** Kauno pinigų kalykla.—„Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 3, V., 1961; **В. Батырев,** Организация и планирование денежного обращения в СССР, М., 1952; Денежное обращение и кредит СССР, М., 1957; **M. Michelbertas,** Romos monetų radiniai Lietuvos TSR teritorijoje.—„LTSR MA darbai", 1961, A1 (10); **A. Tautavičius,** Papildomi duomenys apie naujus lydinių ir XIV a. II pusės—XV a. pradžios Lietuvos monetų radinius Lietuvos TSR teritorijoje.—„LTSR MA darbai", 1965, A1 (18).

PINIGĒLIS — feodalinės Lietuvos moneta (XIV—XVI a.). Ž. *Pinigai.*

PYNÌMAS. Lietuvoje nuo seno pinami buitinės ir ūkinės paskirties daiktai — pintinės, kraitelės, kretilai, sėtuvės, kai kurie baldai ir kt. Pynimui vartojama lazdynų, karklų virbai, plėšos, vytelės, eglių ir pušų laibosios šaknys, pušies balanos, rugių šiaudų grįžtės. Medžiaga paruošiama vasarą, ilgesniam laikymui skirtos vytelės surišamos į pėdelius, šaknys suvyniojamos į kamuolius, o prieš vartojant pamirkomos ar pavirinamos vandenyje. Pinant smulkesnius daiktus, vytelių žievė nulupama. P. įrankiai — peilis, yla, adiklis. P. technika dvejopa — spiralinė ir kryžminė. Spirališkai pinama iš šiaudų grįžčių ar eglės, lazdyno virbų, pinant lazdyno plėšomis, karklų vytelėmis ar šaknimis. Taip pinamos *bumblės,* sėtuvės, kraitelės smulkiems drabužiams sudėti, duonkubilių antvožai, cilindro formos ar pūstų šonų pintinėlės. Pinant kryž-

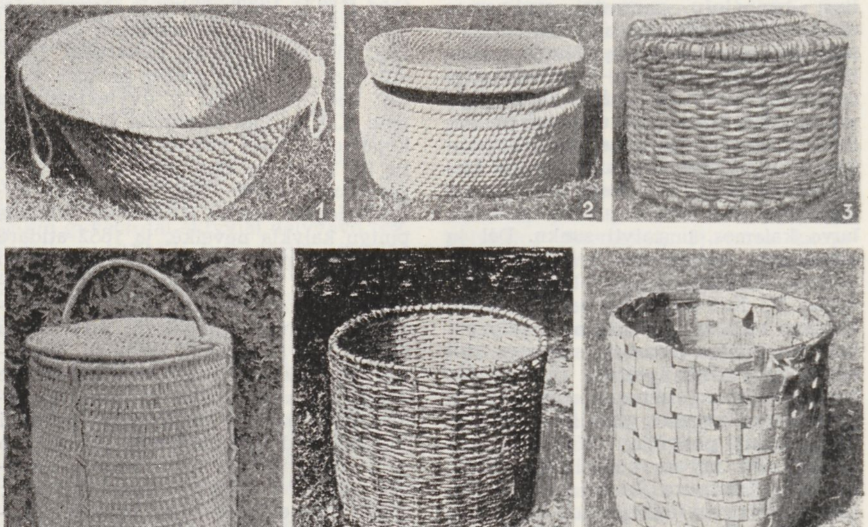

Pynimas. 1. Sėtuvė. 2. Karbija. 3. Sūrinė. 4. Tarankis. 5—6. Doklai. 7. Krepšys. 8. Pintinė

miniu būdu, iš lazdynų padaryti griaučiai išpinami vytelėmis. Šitaip pinama įv. paskirties ir formų pintinės, iš vytelių ir plačių pušų balanų — 60—80 cm aukščio doklai (tarankiai) pašarui nešti, vilnoms, plunksnoms, pakuloms laikyti, paršeliams į turgų vežti, iš lazdyno plėšų — įv. dydžio kretilai grūdams vėtyti, elipsės formos bučiai (varžos), t. p. baldai — staliukai, kėdės, etažerės. Pinti baldai iki XX a. pr. labiausiai buvo paplitę dvarų ir klebonijų vasaros patalpose.

Iki XX a. pr. reikalingus daiktus paprastai nusipindavo patys valstiečiai. Bežemiai ir mažažemiai valstiečiai šios rūšies dirbinius dažnai pardavinėdavo turguose.

XX a. pr. atsirado nedidelės P. amatininkų dirbtuvėlės Kaune, Klaipėdoje, panemunės miesteliuose. Seredžiuje (Jurbarko rj.) P. dirbtuvė yra ir dabar. Kėdainiuose buvo pinami visoje Lietuvoje žinomi lagaminai. XX a. pirmajame d-metyje T. Daugirdas savo dvarelyje Plemborge (Raseinių rj.) buvo įsteigęs pintinių dirbtuvę su žilvičių plantacija. 1928 įsteigus Kauno aklųjų in-tą, P. imta mokyti jo auklėtinius. 1932 jame suorganizuota P. dirbtuvė, kurioje iš karklų vytelių, o vėliau ir importuotų nendrių buvo pinama įv. paskirties ir dydžio pintinės, baldai. Šie gaminiai buvo demonstruojami mokslo metų pabaigoje rengiamose parodose, kur lankytojai galėjo juos nusipirkti ar užsisakyti. Nuo 1940 rudens iki 1944 Vilniuje veikė aklųjų įmonė su dideliu P. skyriumi, kuriame dirbo beveik visi Vilniaus, Kauno ir kt. miestų pynėjai. Nuo 1944 P. skyrius veikia Lietuvos aklųjų d-jos Kauno gamybinio mokymo kombinate. P. specialistus ruošia Kauno Aklųjų mokykla-internatas. 1961—62 Neveronyse (Kauno rj.) P. reikalams užveista 4,5 ha karklų plantacija; netoli Seredžiaus steigiama plantacija užima 40 ha. 1966 iš karklų vytelių buvo pinami 25 pavadinimų gaminiai — pintinės popieriaus atliekoms, vaisių, uogų, daržovių rinkimo pintinėlės, įv. formų krepšeliai gėlėms, atliekami spec. užsakymai įmonėms ir kt. Per metus nupinama apie 55 000 gaminių.

PINKAUSKÁITĖ Potencija [g. 1897.VIII.22 Joniškyje] — aktorė, Lietuvos TSR nusipelniusi artistė (1954), Lietuvos TSR liaudies artistė (1956). Nuo 1913 vaidino „Pašalpos" ir „Kanklių" d-jų spektakliuose Rygoje. 1918 baigė g-ją Mariupolyje (dab. Ždanovas, Ukrainos TSR), 1922 — A. Sutkaus vadovaujamą vaidybos studiją Kaune. 1920—25 „Vilkolakio" ir Tautos teatro, 1925—31 Valstybės teatro, 1935—39 Klaipėdos dramos teatro, 1931—35 ir 1939—59 Šiaulių dramos teatro aktorė. Nuo 1959 Šiaulių Ped. in-to raiškiojo skaitymo dėstytoja. Jaunuosius teatrų aktorius mokė sceninio meistriškumo, ypač kalbos raiškumo, daug padėjo meno saviveiklos kolektyvams.

Potencija Pinkauskaitė, atliekanti Normantienės vaidmenį (S. Čiurlionienės-Kymantaitės „Pinigėliai")

Vaidmenys: Motina (R. Blaumanio „Indranai"), Elzbieta (F. Šilerio „Marija Stiuart"), Motina (J. Rainio „Pūsk, vėjeli"), Senelė (A. Kitsbergo „Vilkatė"), Vingienė (V. Miliūno „Marti"; pagal Žemaitės apsakymus), Ponia Grandė (O. Balzako „Eugenijos Grandė" inscenizacija), Vasa (M. Gorkio „Vasa Železnova"), Lamsargienė (J. Avyžiaus „Baltieji gluosniai"), Normantienė (S. Čiurlionienės-Kymantaitės „Pinigėliai") ir kt.

PIŇKUS Stasys [g. 1925.VI.17 Sabališkiuose (Širvintų rj.)] — muziejininkas, dailės istorikas. 1945—50 Vilniaus Dailės muziejaus moksl. bendradarbis. 1950 baigė Vilniaus un-tą (lietuvių kalbos ir lit-ros ir Lietuvos meno istorijos specialybės). 1954—55 Mokslinės restauracinės gamybinės dirbtuvės moksl. bendradarbis. 1955—64 Dailės muziejaus moksl. bendradarbis, 1965—67 — taikomosios ir dekoratyvinės dailės sk. vedėjas. Nuo 1967 Mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos pirmininko pavaduotojas.

Ršt.: Vilniaus gotika.—„Mokslas ir gyvenimas", 1959, Nr. 3; **P. Gudynas, S. Pinkus**, Palangos Gintaro muziejus, V., 1964; [Įvadinis straipsnis, su T. Adomoniu].— Taikomoji-dekoratyvinė dailė, V., 1965; Liudvikas Strolis, V., 1966.

„PIONER", „Der pioner", — pogrindinis komunistinis hektografuotas mėnesinis pionierių žurnalas, ėjęs 1927—32 Kaune žydų kalba. Leido LKJS Kauno rj. k-tas. Bendradarbiavo Ch. Geršanovičiūtė, R. Geršanovičiūtė, M. Popelytė, I. Stražas, E. Videlevskytė.

PIONIĒRIAI — Visasąjunginės V. Lenino pionierių organizacijos nariai. P. org-ja yra komunistinė, masinė, savaveiksmiška TSRS vaikų ir paauglių org-ja. P. org-jos uždaviniai: auklėti P. atsidavusius Komunistų partijos idealams, ištikimus taryb. liaudies kovos ir darbo tradicijoms, skiepyti jiems meilę soc. tėvynei, neapykantą jos priešams, rengti pionierius ginti tėvynę. Komunistų partijos pavedimu P. org-jai vadovauja komjaunimas; jos aukščiausias organas yra Visasąjunginės V. Lenino pionierių org-jos Centro taryba, o respublikinės P. org-jos — Resp. taryba. Miesto (rajono) P. org-ja susideda iš draugovių, draugovės — iš būrių, būriai — iš grandžių. Draugovei paprastai priklauso vienos m-los P., būriui — vienos klasės P. (kartais būriai sudaromi ir pagal gyv. vietą). Draugovės darbą organizuoja draugovės taryba, būrio darbą — būrio taryba, grandies — grandininkas. Kasdieninei P. draugovės veiklai vadovauja vyresnysis P. vadovas. Prie P. būrių sudaromos spaliukų (7—10 metų amžiaus vaikų) grupės. Pionieriais gali būti 10—15 metų amžiaus vaikai. P. org-ja turi savo simboliką, ritualus, atributiką.

P. org-ja buvo įkurta Tarybų Rusijoje 1922.V.19. Pirmosios P. kuopelės Lietuvoje (vad. Spartako kuopelės) pradėjo organizuotis 1923 antrojoje pusėje. 1923.XII.20 įkurta Lietuvos P. org-ja. Į P. būdavo priimami vaikai iki 14 metų amžiaus. Iš pradžių P. dirbo nelegaliai arba pusiau legaliai. Siekiant suklaidinti žvalgybą, 1924—26 P. kuopelės būdavo steigiamos prie profs-gų jaunimo sekcijų, sporto būrelių, legalių jaunimo org-jų. 1926 pr. buvo 1300—1500 P., o 1926.XII jau 2000. 1926.VIII Šiauliuose įvyko pirmoji Lietuvos P. org-jos konferencija (nelegali). Po 1926.XII.17 faš. perversmo P. kuopelės visur, išskyrus Kauną, iširo. 1928 jos kai kur (pvz., Panevėžyje, Šiauliuose) vėl atgijo ir ėmė dirbti nelegaliai. 1932 LKP nurodė, kad reakcijos laikotarpiu reikia atsisakyti organizuotų P. kuopelių. Komjaunimas įv. būdais įtraukdavo į aktyvią veiklą vis daugiau vaikų, kurie, nepriklausydami org-jai, laikė save pionieriais. 1937 P. vėl padaugėjo iki 600—700. P. mokė neturtingųjų vaikus skaityti, rašyti, streikų metu padėdavo piketuoti, rinkdavo aukas bedarbių, polit. kalinių šeimoms, būdavo komunistų ryšininkais, platindavo kom. lapelius, padėdavo iškelti raudonas vėliavas.

Atkūrus Tarybų valdžią (1940), buvo atkurta ir Lietuvos P. org-ja. P. sparčiai gausėjo: 1941.II jų buvo 18 000, 1941.III — 30 000, 1941.V — 43 500. Buvo pradėtas leisti savaitinis žrn. „Pionierius" (ėjo 1940.VIII.14—1941.VI.22).

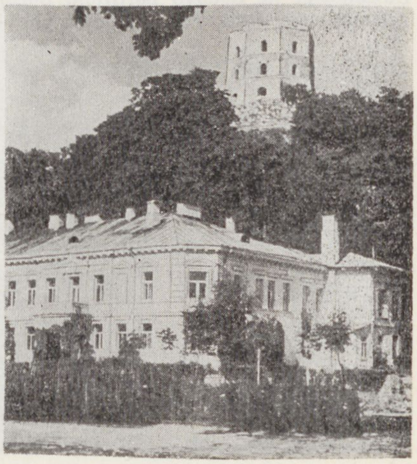

Vilniaus **pionierių** ir moksleivių rūmai

1940.XII.24 įsteigti Kauno P. rūmai, 1941 pavasarį — Vilniaus. 1941 vasarą pradėtos organizuoti P. stovyklos (Druskininkuose, Kačerginėje — netoli Kauno, Pageluvyje — netoli Šiaulių, Palangoje ir kitur). P. org-ja kovojo už sąmoningą drausmę, gerą mokymąsi. M-lose P. organizavo meno saviveiklos, sporto būrelius.

Respublikinis pionierių sąskrydis Vilniuje 1967

Pirmąją D. Tėvynės karo dieną hitlerininkai subombardavo Palangos P. stovyklą, ir daug ten buvusių P. žuvo. 1942 Tarybų Sąjungos gilumoje, specialiai suorganizuotuose 9 vaikų namuose, buvo apgyvendinti 787 iš Lietuvos evakuoti vaikai. Prie Debiosų vaikų namų (Udmurtijos ATSR) buvo atidaryta lietuviška vid. m-la, o prie kitų — suorganizuotos liet. klasės. Nuo pirmųjų dienų vaikų namuose pradėjo veikti P. org-ja. Lietuvoje likę P. vok. faš. okupacijos metais teikdavo pagalbą partizanams. Dažniausiai jie būdavo partizanų būrių ryšininkais. Už aktyvią pagalbą partizanams kai kurie pionieriai (K. Čechavičius, P. Lipinskis, E. Račkauskas, J. Revuckas, L. Revuckas, A. Saulėnas, M. Vorobėjus ir kt.) buvo apdovanoti TSRS ordinais ir medaliais. Ryšininkė N. Ribakovaitė žuvo, gelbėdama partizanų būrį; jos vardas įrašytas į Visasąjunginės P. org-jos Garbės knygą. Vok. fašistai nužudė Židikų vls. vyresnįjį P. vadovą B. Dapkų, Žemaičių Naumiesčio vls.— V. Kinką, ir kt. Nuo burž. nacionalistų pokario metais Šimkaičiuose (Jurbarko rj.) žuvo pionierius R. Bukauskas; jo vardas t. p. įrašytas į Visasąjunginės P. org-jos Garbės knygą.

Išvijus vok. faš. okupantus, P. org-ja buvo atkurta. 1946.VIII.1 pradėtas leisti laikr. *„Lietuvos pionierius"* — P. spaudos organas. LKP VI suvažiavimas (1949) įpareigojo partines ir komjaunimo org-jas, Švietimo m-ją išvystyti P. sąjūdį m-lose. 1944 rudenį P. buvo 6800, 1945 pr. — 12 000, 1946 — 20 000, 1950 — 135 000, 1967 pr. — 180 000. Po VLKJS XII suvažiavimo (1954) daugeliui P. būrių ėmė vadovauti komjaunuoliai gamybininkai. 1967.III patvirtinti nauji P. org-jos bei P. vadovų nuostatai ir programa-orientyras (metodinės rekomendacijos darbui su įvairaus amžiaus pionieriais; ž. „Komjaunimo tiesa", 1967.V.5).

Rajono arba miesto P. org-jos darbo organizacinis, metodinis ir instrukcinis centras yra **pionierių ir moksleivių namai** (rūmai). 1967 Lietuvoje jų buvo 51 (kiekviename rajono centre ir didžiuosiuose miestuose). P. ir moksleivių namai (rūmai) moko P. aktyvą ir vadovus, apibendrina jų darbo patirtį, teikia metodinius nurodymus, organizuojant įv. būrelius: estetinio auklėjimo, techn. kūrybos, jaunųjų gamtininkų, turistų ir kraštotyrininkų, sporto, jaunųjų Tarybinės Armijos draugų, jaunųjų milicijos draugų, jaunųjų pasieniečių draugų, jaunųjų traktorininkų, jaunųjų vairuotojų. P. ir moksleivių namai su m-lų P. organizuoja įv. masinius renginius m-lose, rajonuose bei miestuose (pvz., jaunųjų gamtininkų, jaunųjų mechanizatorių sąskrydžius, derliaus šventes, paukščių dienas, sodų savaites, jaunųjų fizikų, chemikų, matematikų olimpiadas, jaunųjų technikų konkursus, kraštotyros parodas, meno saviveiklos apžiūras, spartakiadas). Be to, organizuojami respublikiniai P. sąskrydžiai, aviamodelistų, automodelistų, laivų modelistų, radijo mėgėjų varžybos, biologų olimpiados, gėlių ir derliaus parodos, sportinės žaidynės, techninės ir meninės vaikų kūrybos parodos, turistiniai sąskrydžiai, meno olimpiados. Vasarą daugelis P. ilsisi stovyklose. 1953 veikė 123 P. vasaros stovyklos (jose ilsėjosi 25 600 vaikų), 1958 — 162 stovyklos (27 300 vaikų), 1967 — 237 stovyklos (61 200 vaikų).

Pionieriai liaudies meno ir sporto šventėje Vilniuje 1967

Pionierių stovykla prie Nemenčinės (Vilniaus rj.)

Lit.: **O. Kaplanas, E. Zilberis,** Jaunieji leniniečiai (Iš Lietuvos pionierių organizacijos istorijos), V., 1963; Visada pasiryžę, V., 1963; **V. Savickytė,** Pionierių organizacijos veikla pirmaisiais Tarybų valdžios atkūrimo metais Lietuvoje.—„Pedagogika ir psichologija", t. 5, V., 1963; **V. Savickytė,** Pionierių organizacijos įsikūrimas ir veikla buržuazinėje Lietuvoje (1923—1940).— Ten pat, t. 6, V., 1964.

„PIONIĒRIUS" — **1.** Tarybinis savaitinis pionierių ir jaunųjų moksleivių žurnalas, ėjęs 1940.VIII.14—1941.VI.22 Kaune. Red. I. Trečiokaitė.

2. Tarybinis leidinys vaikams, leistas 1943—44 Maskvoje. Išėjo 2 nr. Leido „Tarybų Lietuvos" redakcija. Red. J. Šimkus.

„PIONIER LITWY" („Lietuvos pionierius") — tarybinis savaitraštis, ėjęs 1952—57 Vilniuje lenkų kalba. Tapatus leidinys liet. kalba — *„Lietuvos pionierius"*.

PIŌRKŲ PĒLKĖ — pelkė Švenčionių rj., 10 km į r. nuo Pabradės, 1 km į p. nuo Vilniaus—Pastovių geležinkelio. Plotas 115 ha. Šiaurėje už 0,5 km teka Mera (Žeimenos intakas). P. p.— sausuminės kilmės aukštapelkė. Durpių klodo didž. storis 6 m, vid. 1,8 m. Vyrauja aukštapelkinės durpės — mediuminės ir pušinės-švylinės. Vid. susiskaidymas 26%, vid. peleningumas 2,8%. Vakaruose prie pelkės yra Piorkų kaimas ir 2 pelkėti ežerėliai.

PIPŸNĖ Sigizmundas [g. 1925.VIII.1 Biržuose] — architektas. 1950—53 suprojektavo 10 Vilniaus rj. ir buvusio Smėlių rj. kolūkių gyvenviečių. Nuo 1952 TSKP narys. 1953 baigęs Dailės in-to archit-ros f-tą, dirbo įvairių projektavimo įstaigų architektu projektuotoju. Nuo 1953 Dailės in-to dėstytojas. 1953—1957 parengė apie 50 individualinių gyv. namų projektų. 1958—63 Lietuvos TSR Architektų s-gos v-bos atsakingasis sekretorius. Nuo 1962 Komunalinio

ūkio projektavimo in-to direktorius. Išspausdino straipsnių apie pastatų interjerą ir kitais archit-ros klausimais.

PIPÌNIS Juozas [g. 1889.IV.28 Pašiliuose (Zarasų rj.)] — liaudies audėjas. Nuo 1914 savarankiškai mokėsi austi, kūrė audinių raštus, konstravo audimo stakles. 1930—35 dirbo Rokiškio audykloje, 1935—46 — Rokiškio amatų m-loje, 1946—51 — Vilniaus ir Kauno „Dailės" kombinatuose. Sukonstravo stakles plačioms juostoms ir rankšluosčiams austi, suprastino žakardo stakles, kurios paplito Lietuvoje pusžakardinių staklių vardu. Dalyvauja rajoninėse ir respublikinėse liaudies meno parodose. Eksponuoja medvilnės, lino su vilna audinius (lovatieses, staltieses, juostas, kilimus ir kt.), pasižyminčius tradiciniais liet. liaudies audinių ir originaliais raštais, dekoratyvumu, gražiais spalvų deriniais, įv. technika.

PIPINŶS Jonas [g. 1928.VI.30 Sriubiškėliuose (Rokiškio rj.)] — botanikas, biologijos mokslų kandidatas (1956). 1952 baigė Vilniaus Ped. in-tą. 1955—59 Biologijos in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1956 TSKP narys. Nuo 1959 Botanikos in-to augalinių resursų sektoriaus vadovas (iki 1962 ir direktoriaus pavaduotojas). Paskelbė moksl. straipsnių geobotanikos, ekologijos, floristikos klausimais, o t. p. apie augalinius resursus (ypač tanidinių augalų).

PIPINŶS Povilas [g. 1933.XII.20 Ažubaliuose (Rokiškio rj.)] — fizikas, fizikos-matematikos mokslų kandidatas (1962). 1955 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1959 dirba ped. darbą Vilniaus Ped. in-te. Nuo 1962 TSKP narys. Nuo 1964 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie kristalofosforų tyrimą elektroninės emisijos bei terminio išsvitinimo kreivių metodais.

PIPÌRAS Juozas [1911.X.17 Bijutiškyje (Molėtų rj.) — 1965.X.9 Kaune] — veterinarijos gydytojas, veterinarijos mokslų kandidatas (1954). Nuo 1938 dirbo laborantu Veterinarijos akademijos mikrobiologijos katedroje ir mokėsi. 1947 baigęs Vet. akademiją, dirbo jos vet.-san. ekspertizės katedros asistentu. Nuo 1956 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie triušių įv. susirgimų diagnostiką. Knygos „Veterinarijos pagrindai" (1954) bendraautoris.

Ršt.: Pakinktai ir kinkymas, V., 1952; **J. Pipiras, J. Vaitkus,** Veterinarinė-sanitarinė ekspertizė su gyvulinių produktų technologijos pagrindais, V., 1966.

„PIPÌRAS" — satyrinis laikraštis, ėjęs 1908.II—VIII Belshile (Škotija). Redagavo K. Jurgelionis. Išėjo 5 nr.

PIPIRÌŠKĖS — kaimas Trakų rj., Pastrėvio apyl., 7 km į p. v. nuo Vievio, 3 km į r. nuo Elektrėnų marių. 15 gyv. (1959). Yra Pasamanės ir Purvio ežerukai, o tarp jų — piliakalnis išlygintais šlaitais ir nežymiai išgaubta aikštele. Piliakalnyje rasta pirmiesiems mūsų eros amžiams būdingos brūkšniuotosios keramikos ir kelerios akmeninės trinamosios girnos.

PYPLIAĨ — kaimas Kauno rj., Noreikiškių apyl., 11 km į v. nuo Kauno. 351 gyv. (1959). Kaimas tęsiasi 4 km Nemuno kair. krantu, nuo Kamšos miško iki Kačerginės miško. Pr. m-la (nuo 1918). Kaimo v. gale, prie Kačerginės miško, yra piliakalnis.

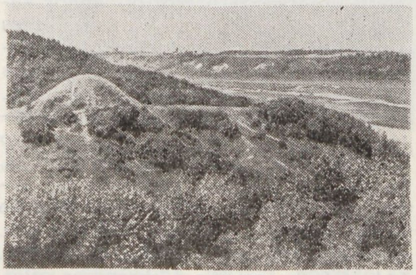

Pyplių piliakalnis

Piliakalnis įrengtas aukštame Nemuno kranto kyšulyje, tarp 2 gilių daubų. Nuo dirbamų laukų piliakalnis atskirtas plačiu 4 m gylio grioviu. Už griovio, aikštelės p. gale, supiltas maždaug 6 m aukščio pylimas. Piliakalnio aikštelė 32 m ilgio, 22 m pločio. Kultūrinis sluoksnis kiek storesnis aikštelės pakraščiuose. Piliakalnio p. pusėje būta nemažos gyvenvietės; čia rasta lipdytosios lygiu paviršiumi keramikos. Manoma, kad piliakalnis įrengtas apie I t-mečio vidurį ir apleistas karų su kryžiuočiais metu. Kai kurie istorikai spėja, kad P. piliakalnyje buvusi Pilėnų pilis, kryžiuočių sunaikinta 1336.

PYRÃGIAI — kaimas Kupiškio rj., Aukštupėnų apyl., 2 km į š. r. nuo Kupiškio. 106 gyv. (1959). Pietuose pro P. teka Kupa (Lėvens intakas), eina kelias iš Kupiškio į Skapiškį. Yra kolūkio paukštynas. Kupos krante XIX a. pab. aptiktas griautinis kapas. Jame rasta daug XI a. žalvarinių papuošalų: antkaklė plokščiais užkeistais galais su prikabintais trikampiais pakabučiais, 2 vytinės antkaklės kilpiniais galais, 2 juostinės apyrankės, 1 įvijinė apyrankė ir kt. Dalis radinių pateko į Kauno ist. muziejų.

PIRČIUPIS — kaimas Varėnos rj., Dargužių apyl., 9 km į š. r. nuo Valkininkų, prie Vilniaus—Alytaus ir Vilniaus—Eišiškių plentų išsišakojimo. 105 gyv. (1959). Kaimą supa Rūdninkų giria, Pamerkio, Pirčiupio miškai; per kaimą teka Didysis Pirčiupis (Merkio kair. intakas). Kaimo dalis į r. nuo plento vadinama Senuoju P., o į v.— Naujuoju P. Yra pr. m-la (nuo 1932), P. muziejus — Revoliucijos muziejaus filialas (nuo 1960).

1944.VI.3 Rūdninkų girios partizanai prie P. apšaudė hitlerininkų automašinas. Keli hitlerininkai buvo nukauti. Likusieji pabėgo į Eišiškes ir tą pačią dieną atsiuntė į P. baudžiamąjį būrį, kuris apsupo Naująjį P. ir gyvus sudegino 119 žmonių (69 vaikus, 29 moteris, 21 vyrą). Gyvi išliko tik 39 gyventojai (9 ištrūko iš apsupimo, o kiti buvo išvykę iš kaimo). Su pirčiupiečiais žuvo 15 kt. kaimų gyventojų. Sudegė beveik visi kaimo trobesiai. Žuvusiųjų palaikai palaidoti dviejuose bendruose kapuose. Po karo kaimas atstatytas. 1959 pastatyta m-la, kurios antrajame aukšte įrengtas muziejus, supažindinantis su P. istorija. Pamatai namų, kuriuose sudegė gyvi žmonės, saugomi kaip paminklai. Tose vietose padėti paminkliniai akmenys. 1960.VII.24 Pirčiupyje atidengtas monumentinis ansamblis — paminklas

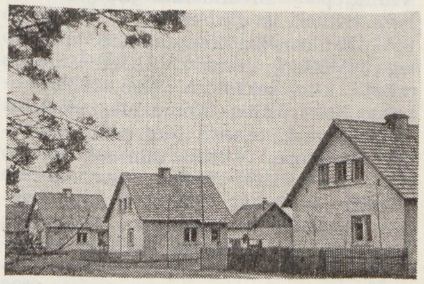

Naujasis **Pirčiupis**

fašizmo aukoms (skulpt. G. Jokūbonis, archit. V. Gabriūnas). Jį sudaro „Motinos" paminklinė statula (Lenino premija, 1963) ir memorialinė siena su žuvusiųjų pavardėmis ir reljefu.

Lit.: **V. Uždavinys,** Pirčiupis, V., 1961; **J. Jezepčikas, D. Staselis,** Iš pelenų pakilęs kaimas, V., 1964.

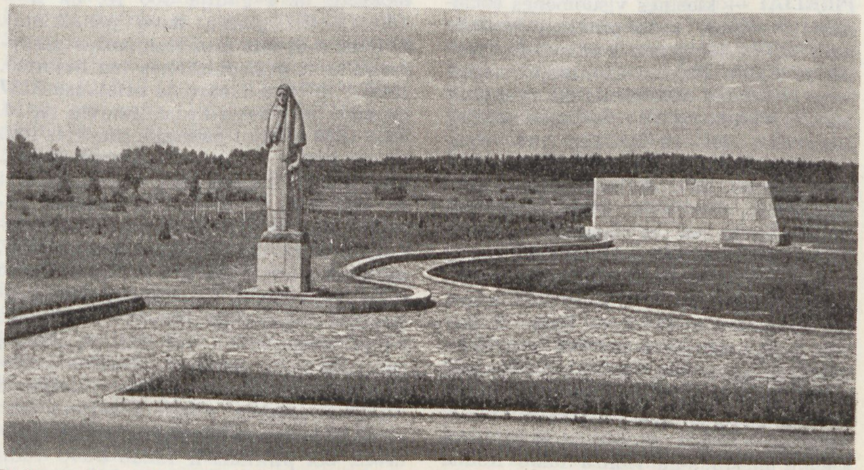

Pirčiupis. Paminklas fašizmo aukoms (skulpt. G. Jokūbonis, archit. V. Gabriūnas)

PIRIŠKÀ Fiodoras [g. 1898.II.17 Dubrovicoje (UTSR, Rovno sr.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Mūrininkas. 1918—19 dalyvavo partiz. judėjime V. Ukrainoje. Už tai 1920—23 kalintas Lucko, Petrakų ir Kovelio kalėjimuose. Nuo 1924 Komunistų partijos narys. 1924—25 V. Ukrainos KP Dubrovicos rj. k-to sekretorius. 1925—26 mokėsi part. m-loje prie Vakarų Baltarusijos KP (VBKP) CK Minske. 1926—28 VBKP Baranovičių, Pinsko, Bresto, Gardino, Vilniaus apygardų k-tų sekretorius. 1928 nuteistas 6 metus kalėti. Kalintas Vilniuje, Gardine. 1934—36 Vakarų tautinių mažumų kom. un-to Maskvoje aspirantas. 1936 VBKP CK krašto sekretoriato narys. 1937—38 VBKP CK krašto sekretoriato vadovas. 1938 nuteistas 10 metų kalėti. Prasidėjus antrajam pasauliniam karui, iš Varšuvos kalėjimo paleistas (1939.IX). Išvykęs į Tarybų Sąjungą, dirbo partinį ir administracinį darbą. Nuo 1956 pensininkas, gyvena Vilniuje.

PIRIŠKÀ Raisa [**Taicaitė**; g. 1908.I.20 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. 1924 įstojo į V. Baltarusijos Komunistinę jaunimo s-gą (VBKJS), buvo VBKJS Vilniaus miesto k-to sekretorė. Nuo 1926 Vakarų Baltarusijos Komunistų partijos (VBKP) narė, tabako f-ko part. kuopelės sekretorė, VBKP Vilniaus miesto k-to narė. 1930 mokėsi part. m-loje Minske, 1931—32 VBKP Gardino, Bresto, Baranovičių, Bialistoko apygardų k-tų sekretorė. Už rev. veiklą 1928—1936 tris kartus kalinta Vilniuje, Gardine ir Bialistoke, iš viso 7 metus. 1936 išėjusi iš kalėjimo, dirbo V. Baltarusijos Raudonosios pagalbos org-jos CK sekretore Vilniuje, Varšuvoje. Nuo 1938 dirbo tekstilės f-ke Lodzėje. 1941—56 Kaukaze, Čkalovo sr., Maskvoje, Ukrainos TSR dirbo ūkinį, administracinį ir kt. darbą. Nuo 1957 pensininkė, gyvena Vilniuje.

PIRKLIAĨ — klasinės visuomenės socialinis sluoksnis, kuris prekių privatinės nuosavybės sąlygomis verčiasi daugiausia *prekyba*. Pirkliai Lietuvoje seniau buvo vadinami vaizbūnais (iš prekybos miesto Visbio, esančio Gotlando saloje). Lietuviškų sidabro lydinių, vad. ilgųjų, atstojusių pinigus, atsiradimas X—XIII a. rodo, kad tuo laiku vietoje prekių mainų Lietuvoje įsigalėjo prekyba, o kartu su ja atsirado pirkliai. XIII—XIV a. pirklių sluoksniui vystytis trukdė popiežiai ir Kryžiuočių ordinas, neleidę Lietuvai prekiauti su V. Europa. Bet Lietuva prekiavo su Ryga. XIII—XIV a. ist. šaltiniuose minimi lietuvių P.: Būtautas, Letovinas, Studilas iš Kernavės ir kiti. Be lietuvių, Lietuvoje tais laikais buvo nemaža užsieniečių pirklių. XV a. viduryje—XVI a. pirmojoje pusėje vokiečių miestų s-ga Hanza laikė Kaune savo faktoriją (kontorą), į kurią turėjo įsirašyti kiekvienas užsienio P., atkeliavęs iš Gdansko, Elbingo ir Liubeko. Maskvos P. turėjo nuo 1503 savo faktoriją, vad. kiemą, Vilniuje. XVI a. Lietuvoje iškilo nemaža turtingų ir įtakingų pirklių. Vilniuje buvo garsi pirklių Hozijų šeima. 1504 Lietuvos didysis kun-štis paskyrė U. Hozijų pinigų kalyklos vedėju, vėliau Vilniaus pilies valdytoju. 1559—79 pirklys M. Rudamina buvo Vilniaus magistrato tarėjas ir burmistras. Jam prasiskolinęs did. kun-štis užstatė Utenos dvarą. 1575—1623 pirkliai Mamoničiai suorganizavo Vilniuje pirmą komercinę spaustuvę ir, be kita ko, prekiavo knygomis bei popieriumi. XV—XVI a. Lietuvos P. įgijo luomo požymių, nors iki XVIII a. pab. oficialiai priklausė miestiečių luomui. 1442 didysis kun-štis Aleksandras suteikė Vilniui sankrovos teisę (ius depositorii), kuri draudė iš svetur atvykusiems pardavinėti atvežtąsias prekes mažmenomis, prekiauti tarp savęs ir išvežti prekes iš miesto. XVI a. šią teisę gavo ir Kaunas. Atvežtosios prekės turėjo eiti per vietos P. rankas. 1511 Žygimantas Senasis leido Vilniaus pirkliams nevaržomai prekiauti visoje Lietuvoje grūdais. Kai 1602 Vilniuje susidarė 60 vyresniųjų P. bendruomenės org-ja (rūmai), 1629 jos statutą patvirtino didysis kun-štis (ž. *Gildija*). Statutas nustatė pastovų pirklių skaičių ir org-jos nariais leido būti tik tiems P., kurie prekybos verslą yra paveldėję iš savo tėvų. Prijungus Lietuvą prie Rusijos, P. pagal 1795 „Malonės raštą miestams" buvo galutinai padaryti atskiru luomu ir suskirstyti į 3 gildijas pagal turimo kapitalo dydį. P. turėjo teisę verstis vidaus ir užsienio prekyba, steigti pramonės įmones (išskyrus degtinės varyklas), būti rangovais, stoti į amatininkų cechus ir verstis cechų amatais. 1795 Lietuvoje (be Užnemunės ir Klaipėdos krašto) buvo 86 vietiniai ir 50 užsieniečių P. 1800 Užnemunėje Prūsijos valdžios pareigūnai užregistravo 89 pirklius. Panaikinus baudžiavą, į P. luomą galėjo patekti ir valstiečiai. Nuo 1863 į jį galėjo įsirašyti kiekvienas, kas atlieka P. luomo prievoles ir kasmet sutinka mokėti gildijos mokestį; už I gildiją 500 rb, už II — 150 rb (III gildija buvo panaikinta). P. luomas apėmė stambesniuosius prekybininkus ir pramonininkus (ne bajorus). 1897 P. luomui Lietuvoje priklausė 3287 žmonės, daugiausia žydai, lietuvių tik 14. Nuo 1899 gildijos mokestis pradėtas imti ne už verslą ir luomą, o tik už luomą. Už I gildijos pažymėjimą reikėjo mokėti 50 rb, už II — 20 rb. Atitinkamos gildijos pažymėjimą galėjo gauti tik stambiosios ir vidutinės buržuazijos atstovai, už verslo teisę mokėję nuo 50 iki 500 rb ir daugiau. Dalis P. perėjo į vad. garbės piliečių kategoriją. P. luome liko beveik vieni žydai, nes gildijos (luomo) mokestis leido peržengti žydams nustatytą sėslumo zoną imperijos v. dalyje ir užsiimti verslais visoje Rusijoje. Nuo 1915 P. luomas Lietuvoje nustojo egzistavęs, bet pirkliais ir toliau buvo vadinami stambesnieji prekybininkai.

PIRMÃITIS Mykolas [g. 1921.II.27 Kėdainiuose] — Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš darbininkų. 1938—40 Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos narys, dirbo Kėdainiuose. 1940—41 LLKJS Kėdainių aps. k-to skyriaus vedėjas. 1941—42 tarnavo Raudonojoje Armijoje. Nuo 1942 TSKP narys. 1942.XI pasiųstas į Lietuvą partiz. kovai. LKP CK operatyvinės grupės pavedimu nuo Naročiaus ež. 1943.XI pėsčias nuvyko iki fronto linijos, perėjo ją ir pristatė Lietuvos partiz. judėjimo štabui siunčiamą informaciją. 1943 pab.—1944.VII partizanų spec. grupės viršininkas Švenčionių, Utenos apskrityse. Nuo 1944 ūkinis darbuotojas Šiauliuose, Vilniuje.

„PIRMASAĨ BĀRAS" — estetinės krypties literatūros almanachas, išleistas 1915 Vilniuje. Bendradarbiavo K. Binkis, S. Čiurlionienė, V. Krėvė, A. Lastas, B. Sruoga, I. Šeinius ir kt. Paskelbė daugiausia simbolistinių ir impresionistinių kūrinių, išspausdino rusų simbolistų K. Balmonto, A. Bloko, V. Briusovo poezijos vertimų. Iliustruotas simbolistiniais dail. A. Varno piešiniais. Almanachą kritikavo V. Kapsukas („Rankpelnyje", „Naujojoje gadynėje") ir J. Janonis.

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 2, V., 1958 [p. 351—352].

PIRMÀSIS PASÁULINIS KÃRAS — imperialistinis Vokietijos ir Austrijos-Vengrijos bloko karas su Rusijos, Prancūzijos ir Anglijos (Antantės) bloku 1914—18. Dėl karo kaltos visų imp. valstybių, ypač Vokietijos, vyriausybės. Pretekstas karui pradėti buvo serbų nacionalistų atentatas prieš Austrijos sosto įpėdinį Francą Ferdinandą (1914.VI.28) Sarajeve (Bosnija). Vokietijos kurstoma, Austrija-Vengrija 1914. VII.28 paskelbė karą Serbijai, po to, VIII.1, Vokietija paskelbė karą Rusijai, o VIII.3 — Prancūzijai. Vokietijos kariuomenei įsiveržus į Belgiją, Anglija VIII.4 paskelbė karą Vokietijai. Vėliau į karą įstojo: Vokietijos ir Austrijos-Vengrijos pusėje Turkija (1914.XI.11) ir Bulgarija (1915.X.14); Antantės pusėje Japonija (1914.VIII.23), Italija (1915. V.23), Rumunija (1916.VIII.27), JAV (1917.IV.6), Kinija (1917.VIII.14) ir kt. Iš viso kare dalyvavo 33 valstybės, kuriose gyveno 1,5 mlrd. žmonių.

Dėl savo geogr. padėties Lietuva netrukus atsidūrė karo veiksmų arenoje. 1914.VII.31 Rusijai paskelbus visuot. mobilizaciją, čia buvo sutelkta gen. P. Renenkamfo vadovaujama Rusijos I armija (štabas Vilniuje), į kurią įėjo XX korpusas (Kaune ir į v. nuo Kauno), III korpusas (Alytaus rajone) ir IV korpusas (Merkinės—Varėnos—Druskininkų rajone). Be to, Lietuvoje buvo sutelkta atsarginių dalių. Renenkamfo armiją dengė I atskiroji kavalerijos brigada Raseiniuose, I ir II gvardijos kavalerijos divizija Marijampolėje, I ir II kavalerijos divizija Suvalkuose. I armija su gen. A. Samsonovo vadovaujama II armija (sutelkta Modlino—Bialistoko linijoje) sudarė vadinamąjį Šiaurės vakarų frontą, kuriam vadovavo gen.

J. Žilinskis. I ir II armija nelauktai įsiveržė iš Lietuvos į R. Prūsiją, atitraukė dalį Vokietijos pajėgų iš Vakarų fronto ir įgalino Prancūziją nugalėti kautynėse prie Marnos u. (1914.IX.5—9) bei sustabdyti Vokietijos kariuomenės veržimąsi į Paryžių. Dėl caro generolų nesugebėjimo R. Prūsijos operacija (1914. VIII.17—IX.15) pasibaigė Rusijos kariuomenės pralaimėjimu ir atsitraukimu. Vokietijos kariuomenė pradėjo veržtis į Lietuvą. Po kautynių ties Augustavu (IX.17) ji įsiveržė į Užnemunę, bet netrukus buvo išstumta. 1915.II.11 ji vėl įžygiavo į Lietuvą.

1915.IV—V karo veiksmai vyko daugiausia Lietuvoje. Nemaža Lietuvos gyventojų traukėsi nuo Vokietijos kariuomenės į Rusiją. Iš Lietuvos į Rusiją evakavosi apie 300 000 žmonių. Jie apsigyveno Petrograde, Maskvoje, Voroneže, Nižnij Novgorode, Tuloje, Odesoje, Jekaterinoslave, Tambove, Rostove prie Dono ir kitur. Lietuvoje sutelktą Rusijos kariuomenę puolė 2 Vokietijos R. fronto armijos: gen. Belovo vadovaujama VIII („Nemuno") armija ir gen. Eichhorno vadovaujama X armija. 1915 balandžio mėn. VIII armijos kavalerijos dalys, verždamosi Šiaulių kryptimi, kovėsi tarp Ventos ir Dubysos. 1915.VII prasidėjo kautynės dėl Šiaulių tarp Vokietijos VIII ir Rusijos V armijos, 1915. VII.21 vokiečiai užėmė sugriautus Šiaulius, VII.27 paėmė Panevėžį, toliau puolė Mintaujos link ir greit užėmė Kuršą. 1915.VIII Vokietijos X armija puolė Rusijos X armiją, dengusią Kauno tvirtovę. Jos komendantas nesuorganizavo tinkamos gynybos, ir VIII.18 Vokietijos kariuomenė miestą paėmė. VIII.27 ji paėmė Alytų, o IX.3—4 Gardiną — paskutinį Rusijos kariuomenės atramos tašką prie Nemuno. Rugsėjo pradžioje, Rusijos kariuomenei pralaimėjus mūšius Lenkijoje ir jos armijoms traukiantis į šiaurę, vokiečiai ėmė pulti Vilniaus linkme. Vokietijos X armijai pavyko prasiveržti tarp Rusijos V ir X armijos prie Švenčionėlių. 1915.IX.19 vokiečiai įžygiavo į Vilnių. Prasiveržę į Rusijos X armijos tolimą užnugarį, vok. kavalerijos daliniai perkirto Minsko—Borisovo glžk. — svarbiausiąją Rusijos kariuomenės susisiekimo liniją, tačiau Rusijos kariuomenės greitai buvo priversti pasitraukti. Dėl rusų kontrpuolimų Vokietijos X armija turėjo liautis puolusi. 1915.X Rusijos kariuomenei pavyko stabilizuoti frontą. Jo linija beveik 2 metus nebesikeitė. Ji ėjo nuo Rygos įlankos (į v. nuo Rygos miesto) Dauguvos kair. krantu, kirto Dysnos u. ir tęsėsi pro Krėvą, Gorodiščę, Baranovičius. Lietuvoje išsidėstė Vokietijos Rytų fronto 2 armijų štabai: „Nemuno" armijos Šiauliuose, X armijos Vilniuje ir atskirosios, gen. Šolco vadovaujamos kariuomenės grupės Utenoje. Rytų fronto vado Hindenburgo štabas įsikūrė Kaune.

Per karo veiksmus ištisi Lietuvos rajonai buvo nusiaubti, daugelis kaimų, miestų ir miestelių (Kybartai, Naumiestis, Šakiai, Liudvinavas, Sasnava, Krosna, Liubavas, Prienai, Simnas, Seirijai,

Pirmasis pasaulinis karas. Kaizeriniai okupantai 1915 degina Lietuvos kaimus

Druskininkai, Liškiava, Jurbarkas, Tauragė, Kelmė, Šiauliai, Kretinga, Gargždai ir kt.) sudeginta arba sugriauta. Buvo sunaikinta 92 000 sodybų (iš 214 000), 63 000 ha miško, tūkstančiai namų. Gyventojai smarkiai kentėjo dėl barbariškų kariavimo metodų. Alvito gyventojams pasislėpus bažnyčioje, ji buvo Vokietijos kariuomenės susprogdinta. Nepagrįstai kaltindami gyventojus šnipinėjimu Rusijos naudai, okupantai žudė užimtų vietų gyventojus (Kalvarijoje išžudė 170, Vilkaviškyje 70 žmonių ir t. t.). Jie gabeno iš Lietuvos arklius, galvijus, grūdus bei kitus maisto produktus, gaudė jaunuolius ir vežė darbams į Vokietiją.

Iš visų okupuotų Rusijos imperijos teritorijų okupantai sudarė Varšuvos generalgubernatorystę (valdė Vokietija), Liublino generalgubernatorystę (valdė Austrija) ir Oberostą (iš Oberbefehlshaber Ost — Rytų fronto vyriausiasis vadas), arba Oberosto žemę. Ši teritorija buvo suskirstyta į 6 sritis (Bezirk), kurias valdė atskiros v-bos: Kuršo, vadinamoji Lietuvos (didesnė dalis buvusios Kauno gubernijos), Suvalkų, Vilniaus, Bialistoko, Gardino. Vilniaus ir Suvalkų sritys netrukus buvo sujungtos į vieną kar. v-bą Vilnius—Suvalkai, o 1916.X sudaryta kar. v-ba Bialistokas—Gardinas. Neįstengusi nugalėti „žaibo karu" (Šlifeno planas), Vokietija siekė bent užimti priešų teritorijų sritis, kurios sudarytų tinkamus placdarmus sekančiame kare. Todėl per visas derybas, kurias Vokietija buvo pradėjusi P. p. k. metais, ji reikalavo bent dalies Belgijos, Kuršo ir Lietuvos su gretimais Baltarusijos ir Lenkijos rajonais. Ryšium su tuo 1917.III.15 prie „Lietuvos" srities buvo prijungta Vilniaus—Suvalkų, o 1918.I.30 ir Bialistoko—Gardino sritis („Pietų Lietuva").

1916.VI.7 buvo paskelbta Oberosto „valdymo tvarka", gavusi įstatymo galią. Pagal ją okup. administraciją turėjo vykdyti vieni vok. kariai. Vietiniai gyventojai galėjo eiti tik atskiras pareigas be atlyginimo, jeigu jiems išimties atvejais tai pavesdavo okupantai. Vietiniai gyventojai neturėjo teisės skųstis dėl administracijos veiksmų. Ši adm. santvarka turėjo būti prototipas kolonijinės administracijos, kurią Vokietijos vyriausybė ketino įvesti Oberoste po karo. Į vadovaujančius postus čia buvo skiriami reakcionieriai šovinistai. Jie turėjo trumpiausiu laiku parengti sąlygas Oberostui paversti karine vok. kolonija. Čia turėjo būti sudaryta nauja ekonominė bazė Vokietijos (ypač Prūsijos) kariaunai, dalijant jai dvarus lengvomis sąlygomis ir duodant žemės vok. valstiečiams.

Nuo pat okupacijos pradžios Oberosto vadovai griovė vietinę ekonomiką, norėdami paversti okupuotą kraštą atvira rinka Vokietijos pramonei bei prekybai ir sudaryti sąlygas jam kolonizuoti. Okup. administracijos Žaliavų ir prekybos skyrius monopolizavo visą prekybą. Pram. įrengimai buvo demontuojami ir vežami į Vokietiją. Būtinos karo tikslams įmonės, kurios turėjo likti vietoje, buvo paimtos okupantų. Jie t. p. paėmė į savo valdžią Lietuvoje apie 1100 dvarų (visame Oberoste 1700). Vok. valdytojams buvo įsakyta šeimininkauti tuose dvaruose taip, kaip naudinga reichui, o ne dvaro savininkui. Iš valstiečių okupantai ėmė visų grūdų derlių, dažnai nepalikdami nė sėklos. Pieno, mėsos ir kt. produktų bei žaliavų pristatymo normos buvo tokios, kad mažažemiams valstiečiams tų produktų nebelikdavo. Tuos žmones okupantai rengėsi paversti pigios darbo jėgos rezervu Vokietijos pramonei bei būsimiems vok. dvarininkams Lietuvoje. Mokesčių sistema slėgė ypač neturtinguosius gyventojus. Pagalvės mokestis (6 markės, nuo 1917 metų 8 markės per metus) buvo vienodas visiems darbingiems vyrams nuo 15 iki 60 metų amžiaus. Valstiečiai turėjo mokėti žemės mokestį ir už tuos kaimo bendruomenės narius, kurie buvo išvykę į Rusiją, nors jų žeme šie valstiečiai nesinaudojo. Netiesioginiai mokesčiai viršijo tiesioginius 4 kartus. Be nuolatinių mokesčių, buvo įvestos dar visokios rinkliavos (pvz., už perėjimą per tiltus). Lietuvos darbininkai buvo okupantų varomi į priverstinių darbų batalionus (naudojamus Kazlų Rūdos miškuose, Lauksargių—Radviliškio glžk. statyboje ir kitur) arba išvežami darbams į Vokietiją (1918 pavasarį Vokietijoje priverstinius darbus tebedirbo 700 000 darbininkų iš Lietuvos ir Lenkijos). Valstiečiai buvo varomi su savo arkliais į baudžiavinius darbus kaizerinių okupantų pasisavintuose dvaruose (paprastai po 2—3 dienas per savaitę), t. p. prie kelių bei tiltų statybos.

Buvo panaikintos apskričių bei valsčių pareigybės, palaipsniui likviduoti miestų adm. organai, net ir susidariusieji, pasitraukus Rusijos valdininkams. Savo adm. priemonėmis kaizeriniai okupantai atėmė iš gyventojų elementariausias žmogaus teises. Pvz., vietiniams gyventojams buvo draudžiama rašyti laiškus gimtąja kalba, naudotis keleiviniais vagonais, kepti pyragą, skersti mėsai gyvulius, ilsėtis sekmadieniais ir šventadieniais, šerti arklius avižomis, medžioti ir t. t. Buvo stengiamasi izoliuoti gyventojus vienus nuo kitų, trukdyti jų

tarpusavio kontaktus; buvo griežtai draudžiama peržengti apskrities ribas be spec. leidimo. Susisiekimui apskrities viduje t. p. buvo sudarytos didelės kliūtys. Be okupantų skirto apskrities viršininko pasirašyto liudijimo asmenims, vyresniems kaip 10 metų, buvo draudžiama išeiti už savo kaimo ribų. 1916.III.1 paskelbta „Teismo santvarka" įteisino Lietuvoje vykdomą terorą. Apskrities viršininkams buvo duota teisė savo nuosprendžiu įkalinti ir nubausti žmogų didele pinigine bauda.

Kaizeriniai okupantai slopino bet kokį visuomeninį ir kultūrinį gyvenimą. Visas polit. pobūdžio org-jas uždraudė, laikraščius likvidavo, gyventojams bruko savo laikraščius, ypač imperialistinei ideologijai propaguoti pačių okupantų leidžiamą „Dabartį". 1916.VII klerikalams buvo leista spausdinti liet. kalba žrn. „Ateitis" (kartą per 4 savaites), kurį redagavo prelatas A. Dambrauskas.

Visa tai kėlė Lietuvos, kaip ir kitų Vokietijos okupuotų teritorijų, gyventojų pasipiktinimą, ir dėl to jie stojo į kovą prieš kaizerinius okupantus. Jie slėpė maisto produktus, išvarydavo į miškus savo gyvulius, kad jie neatitektų okupantams, patys slėpdavosi miškuose, nenorėdami atlikinėti priverstinių darbų; remdavo rusų karius, pabėgusius iš nelaisvės ir pasislėpusius Lietuvos miškuose, ir t. t. Liaudies pasipriešinimas Lietuvoje vertė okupantus laikyti čia nemažas kar. pajėgas. 1917 Lietuvoje buvo 64 kuopos vad. landšturmo pėstininkų, 5 eskadronai jegerių, 6 eskadronai dragūnų, žandarmerijos korpusas, karo policija ir t. t. Kovai su partizanų būriais, veikusiais Lietuvos miškuose, 1917.X buvo papildomai paskirta 17-toji kavalerijos brigada, du jegerių batalionai, kavalerijos divizija (štabas Vilniuje), gvardijos husarų brigada (štabas Kaune). Tai silpnino Vokietijos jėgas, veikusias frontuose, kuriuose jos reikalai jau buvo žymiai pablogėję (po sėkmingo Rusijos kariuomenės prasiveržimo pietvakarių fronte ir puolimo ties Baranovičiais 1916 vasarą sužlugo vokiečių puolamoji operacija ties Verdenu ir prasidėjo smarkus prancūzų puolimas).

Stiprėjant okupuotose teritorijose pasipriešinimo judėjimui (ypač po Vasario, o dar labiau po Spalio revoliucijos Rusijoje), Vokietijos vadovai ėmė aktyvinti savo bendradarbiavimą su atitinkamų kraštų buržuazija. Po įv. pasitarimų okupantai leido liet. buržuazijos lyderiams sudaryti organizacinį komitetą lietuvių konferencijai sušaukti. Atstovai į konferenciją buvo parinkti organizacinio k-to su okup. valdžia.

Lietuvių konferencija, kurioje dalyvavo 222 delegatai, posėdžiavo Vilniuje 1917.IX.18—22. Konferencija išreiškė nusistatymą „atstatyti tautiniais pamatais iš naujo Lietuvos valstybę". Konferencijos nutarime buvo pasakyta, kad politikoje reikia orientuotis į Vokietiją. Buvo išrinkta vadinamoji *Lietuvos Taryba* iš 20 asmenų, kuriuos patvirtino okup. valdžia. Pirmajame Tarybos posėdyje (1917.IX.23) Rytų fronto vado atstovas ir Tarybos pirmininkas pasikeitė pareiškimais, kuriais buvo apibrėžiama ribota Tarybos kompetencija ir išreiškiamas jos nuolankumas Vokietijos vyriausybei.

Kaizerinių okupantų bendradarbiavimas su buržuazine Lietuvos Taryba ypač suaktyvėjo po Spalio revoliucijos. Rusijos Tarybų II suvažiavimo 1917.XI.8 paskelbtas dekretas dėl taikos sukėlė visų nuo karo kentėjusių žmonių aktyvų pritarimą ir taikos siekimą. Vokietijos valdžią ypač gąsdino tai, kad dekrete buvo reikalaujama taikos be aneksijų ir kontribucijų, ir tas reikalavimas dar labiau aktyvino nacionalinio išsivadavimo judėjimą okupuotose žemėse. Ryšium su tuo Vokietijos valdžia rūpinosi išgauti iš įvairių buržuazinių tarybų, sudarytų okupuotose srityse, reikalingus pareiškimus. Vokietijos valdžios paraginta, Lietuvos Taryba 1917.XII.11 priėmė nutarimą, kuriuo lietuvių tautos vardu buvo pareikštas nusistatymas susieti Lietuvą su Vokietija „amžinais ryšiais" (karo, susisiekimo, muitų ir finansų konvencijomis). Šis nutarimas reiškė visišką Lietuvos pajungimą Vokietijai, pridengtą tariamu lietuvių tautos valios pareiškimu. Šiuo Lietuvos Tarybos nutarimu Vokietijos imperialistai pasinaudojo Bresto taikos derybose, stengdamiesi apeiti Tarybų Rusijos delegacijos reikalavimą pripažinti tautų apsisprendimo teisę. Tam pasipriešino Tarybų Rusijos delegacija, pateikusi taikos konferencijai V. Kapsuko parengtą deklaraciją, kurioje buvo pabrėžta, kad Lietuvos apsisprendimą gali reikšti tik visų jos gyventojų ir ypač darbo žmonių valia, o ne saujelė burž. nacionalistų, einanti išvien su Vokietijos imperialistais.

Po Spalio revoliucijos sustiprėjus liaudies judėjimui Lietuvoje, Lietuvos buržuazijos veikėjai vysk. P. Karevičius ir kun. K. Olšauskas 1918 pradžioje Lietuvos Tarybos buvo nusiųsti į Berlyną pas Vokietijos militaristų vadus P. Hindenburgą ir E. Liudendorfą tartis dėl Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo. Tuo būdu buržuazija tikėjosi atitraukti darbo žmones nuo pasipriešinimo judėjimo ir užsitikrinti vadovaujamą vaidmenį Lietuvos gyvenime. Kaizerio vyriausybei

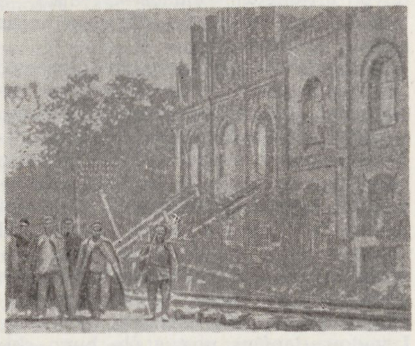

Pirmasis pasaulinis karas. Kaizeriniai okupantai išveža Tilmanso gamyklos (Kaune) įrengimus

delsiant, Vokietijos Katalikų centro partijos vadovai paskatino Lietuvos buržuazijos vadovus, kad Lietuvos Taryba pati paskelbtų Lietuvos nepriklausomybę. Lietuvos Taryba tai ir padarė 1918.II.16 aktu, neminėdama jame 1917.XII.11 nutarimo, bet jau 1918.II.28 paprašė Vokietijos vyriausybę pripažinti Lietuvos valstybę sutinkamai su 1917.XII.11 nutarimu. Vokietijos kaizeris paskelbė dekretą dėl Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo pagal 1917.XII.11 Lietuvos Tarybos nutarimą. Tas Lietuvos buržuazijos sandėris su Vokietijos imperialistais kėlė vis didesnį darbo žmonių pasipiktinimą. Ieškodama priemonių savo padėčiai stiprinti, Lietuvos buržuazija ėmėsi naujo politinio manevro, kurio planus jau nuo 1917 puoselėjo klerikaliniai Lietuvos veikėjai — siūlyti pasidalyti Lietuvoje politinę valdžią su Vokietijos imperialistais. Tuo tikslu Lietuvos Taryba, Vokietijos Katalikų centro partijos lyderio M. Ercbergerio patariama, nutarė paskelbti Lietuvą monarchija ir 1918.VII.11 pakvietė Lietuvos karaliumi Viurtembergo grafą ir Uracho hercogą Vilhelmą (trumpiau vadinamą Urachu), parinkdama jam Mindaugo II vardą. Tačiau dėl Spalio revoliucijos įtakos, ypač grįžus iš Rusijos liet. bolševikams, Lietuvoje labai sustiprėjo rev. judėjimas, suintensyvėjo kova prieš kaizerinius okupantus ir su jais bendradarbiavusią vietinę buržuaziją. Ginkluoti būriai vis dažniau užpuldavo dvarus ir buožių, ypač tų, kuriuos okupantai buvo paskyrę kaimų seniūnais, sodybas, degino trobesius, kuriuose buvo laikomi okupantų iš gyventojų paimti produktai. Šį judėjimą, kuris iki tol vystėsi daugiausia gaivališkai, ėmė organizuoti savo veiklą atgaivinusios ir naujai susikūrusios pogr. rev. org-jos ir kuopelės (Marijampolėje, Sasnavoje, Sedoje, Ylakiuose, Kupiškyje ir kitur; Lietuvoje tuo metu veikė rev. socialdemokratai P. Eidukevičius, I. Gaška, P. Strepeika ir kt.).

Vokietijos viltys, kad *Bresto taika*, sudaryta 1918.III.3 su Tarybų Rusija, įgalins gauti daug maisto atsargų, permesti kar. pajėgas į Vakarų frontą ir čia nugalėti, nepasiteisino. 1918.VIII.8 Prancūzijos ir Anglijos pajėgos pralaužė vokiečių frontą ties Amjenu. Be to, nugalėjus Spalio revoliucijai Rusijoje, labai sustiprėjo rev. judėjimas ir Vokietijoje. Kilio jūrininkų sukilimu (1918.XI.3) prasidėjusi Lapkričio burž. dem. revoliucija Vokietijoje nuvertė monarchiją ir paskelbė respubliką (1918.XI.9). Karas pasibaigė paliaubų sutartimi, pasirašyta Kompjeno miške (1918.XI.11). Vokietija turėjo tuojau pat pasitraukti iš užimtų sričių Vakaruose, įskaitant ir Elzasą bei Lotaringiją, atiduoti nugalėtojams savo jūrų ir oro laivynus ir t. t. Tačiau užimtose R. Europos teritorijose ji Antantės imperialistų reikalavimu turėjo laikinai palikti savo kariuomenę kovai su besikuriančia Tarybų valdžia. Tuo pagrindu dalyvaudami intervencijoje prieš Tarybų Rusiją ir slopindami susidariusią Pabaltijo šalyse Tarybų val-

džią, Vokietijos imperialistai, suformavę kontrrevoliucinius vokiečių savanorių dalinius, puolė Tarybų valdžią Lietuvoje, toliau vykdė Pabaltijo pavergimo politiką (ž. *Bermontininkai)*. Paskutiniai vokiečių kar. daliniai (Geležinė divizija) buvo priversti pasitraukti iš Lietuvos 1919.XII.

Lit.: **J. Basanavičius,** Iš lietuvių gyvenimo 1915—1917 m. po vokiečių jungu, V., 1919; **P. Žadeikis,** Didžiojo karo užrašai, t. 1, Klaipėda, 1921; t. 2, Klaipėda, 1925; **S. Glazer,** Okupacja niemiecka na Litwie w latach 1915—1918 (Stosunki prawne), Lwów, 1929; **M. Urbšienė,** Vokiečių okupacijos ūkis Lietuvoje, K., 1939; **M. Urbšienė,** Vokiečių karo meto spauda ir Lietuva, K., 1939; **J. Žiugžda,** Kaip vokiškieji imperialistai stengėsi pavergti Lietuvą 1917—1918, M., 1943; **Ф. Нотович,** Захватническая политика германского империализма на Востоке 1914—1918, Л., 1947; Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 3, V., 1958; **V. Kapsukas,** Pirmoji Lietuvos proletarinė revoliucija ir Tarybų valdžia, V., 1958; **R. Šarmaitis,** Revoliucinės situacijos susidarymas Lietuvoje 1918 metais. — 40 metų, V., 1958; **J. Jurginis,** Socialiniai-politiniai santykiai Lietuvoje 1918 metais.— 40 metų, V., 1958; **А. Стражас,** Колониальный режим германских империалистов в Литве в годы первой мировой войны.— «Вопросы истории», 1958, № 12; **А. Стражас,** Борьба литовского народа против германских колонизаторов и их пособников в 1915—1917 гг.— Ten pat, 1959, Nr. 10; **Z. Angarietis,** LKP įsikūrimas ir proletarinė revoliucija Lietuvoje (1918—1919 m.), V., 1962; **Werner Basler,** Deutschlands Annexionspolitik in Polen und im Baltikum 1914—1918, B., 1962; **A. Stražas,** 1917 m. popiežiaus „taikos" nota ir lietuvių buržuazinių nacionalistų paslaugos Vokietijos imperializmui.—„Istorija", t. 3, V., 1962; **А. Стражас,** «Земля Оберост» и германские цели на Востоке в годы первой мировой войны.— «Вопросы истории», 1964, № 8; Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 2, V., 1965; Lietuvos TSR istorija, t. 2, V., 1963; t. 3, V., 1965; **G. Petkevičaitė-Bitė,** Karo meto dienoraštis, V., 1966; **B. Vaitkevičius,** Socialistinė revoliucija Lietuvoje 1918—1919 metais, V., 1967; Борьба за советскую власть в Литве в 1918—1919 гг. (Сборник документов), Вильнюс, 1967.

„PIRMÍEJI ŽIÑGSNIAI" — **1.** Komunistinis hektografuotas moksleivių laikraštėlis, išėjęs 1927.IV Šiauliuose. Išleido komjaunuoliai Šiaulių suaugusiųjų g-jos legalios moksleivių socialistų kuopelės vardu. Redakcinė kolegija: K. Juodka, K. Kaikaris (atsakingasis redaktorius) ir V. Simonavičius (faktinis redaktorius). Tiražas 80 egz.

2. Komunistinis rankraštinis literatūros žurnalas, išėjęs (1 nr.) 1940 pradžioje Raseinių kalėjime. Redagavo J. Zinkus. Bendradarbiavo J. Antanavičius, V. Godliauskas, A. Kacas, J. Pikas, A. Ražanauskas, S. Sutkevičius ir kt. Paskelbė apybraižą apie A. Kranausko laidotuves, eilėraščių, apsakymų, vertimų, straipsnį apie S. Nėries kūrybą.

PIRMÝKŠTĖ BENDRÚOMENINĖ SÁNTVARKA — pirmoji žmonijos istorijoje beklasė visuomeninė ekonominė formacija, kurią vėliau pakeitė klasinės formacijos. Pirmykščiai žmonės naudojosi pačiais primityviausiais įrankiais, jų gamybos lygis buvo toks žemas, kad pavieniui gyventi ir dirbti negalėjo. Gyvendami nedidelėmis gimininėmis bendruomenėmis, kurių nariai visi buvo lygūs, žmonės tada turėjo lygią teisę naudotis gamybos priemonėmis ir darbo produktais. Turtinės nelygybės ir žmogaus išnaudojimo pirmykštėje bendruomeninėje santvarkoje negalėjo būti, nes pirmykštis žmogus tepagamindavo tiek, kiek reikėjo jo paties egzistencijai. Be to, bendruomenės narius tarpusavyje siejo giminystės ryšys. P. b. s. laikotarpis apima paleolitą, mezolitą ir neolitą (ž. *Akmens amžius*), *žalvario amžių* ir ankstyvąjį *geležies amžių*.

Lietuvos teritorijoje P. b. s. laikotarpis prasideda mezolite, nes pirmieji žmonės čia pastoviai apsigyveno tik mezolito laikotarpiu (IX—IV t-metis pr. m. e.). Jų stovyklų liekanų aptikta Merkio, Nemuno, Neries pakrantėse. Žmonių tada gyventa gimininėmis bendruomenėmis, verstasi medžiokle, žvejyba, augalinio maisto rinkimu. Jų darbo įrankiai buvo akmeniniai, titnaginiai, kauliniai, darbas buvo paskirstomas pagal amžių ir lytį. Mezolito ir ankstyvojo neolito laikotarpiu (IV—III t-metis pr. m. e.) pagr. vaidmenį visuomenėje vaidino moterys. Giminystė buvo vedama pagal motinos liniją. Tai vad. motininės giminės, arba matriarchato, laikotarpis. Moteris buvo šeimos galva, tvarkė namų ūkį, rūpinosi šeimos auginimu, vyrai medžiojo ir žvejojo. Jau šiuo laikotarpiu giminės narių tarpe vedybos buvo draudžiamos. Vedybų santykių sujungtos skirtingos giminės sudarė pradžią genčiai. To meto žmonės, nesuprasdami ir bijodami įvairių gamtos reiškinių, garbino juos, teikdami tiems reiškiniams magišką prasmę. Magija ir *burtai* ypač buvo vartojami medžioklėje ir žvejyboje.

Vėlyvajame neolite (II t-mečio pr. m. e. pradžia) r. Pabaltijyje atsirado naujų gyventojų, kurie vertėsi gyvulininkyste ir primityvia žemdirbyste. Tai virvelinės *keramikos* ir laivinių kovos kirvių kultūros atstovai. Be šunų, šiuo laikotarpiu žmonės jau buvo prisijaukinę karvių, ožkų, avių, kiaulių. Žemę apdirbdavo moterys raginiu ar akmeniniu kapliu, todėl ankstyvoji žemdirbystės forma vadinama kapline žemdirbyste. Pradėta sėti kviečiai, miežiai, soros. Su gyvulininkyste ir žemdirbyste prasidėjo visuomeninis darbo pasidalijimas. Stiprėjo vyro vaidmuo visuomenėje, tarpgentiniai ryšiai, plėtėsi mainai.

Apie 1600 metus pr. m. e. Lietuvoje pradėta vartoti žalvario (bronzos) dirbiniai, apie 500 metus pr. m. e.— geležies dirbiniai. Metalo vartojimas gamyboje keitė ekonominį ir visuomeninį žmonių gyvenimą. Toliau plečiantis gyvulininkystei, žemdirbystei, amatams ir mainams, vis labiau augo vyro vaidmuo. Geležies amžiaus pradžioje galutinai įsigalėjo tėvinė giminė (patriarchatas), pakeitusi motininę. Šeiminėse bendruomenėse kaupėsi turtas, kurį reikėjo saugoti, prasidėjo susirėmimai su kt. bendruomenėmis dėl geresnių ganyklų. Atsirado metaliniai *ginklai*, sustiprintos bendruomenių gyvenvietės (ž. *Piliakalniai, Pilys*). Keitėsi ir žmonių tikėjimai (ž. *Mitologija*). Šiuo laikotarpiu laidosenoje įsigalėjo mirusiųjų deginimo paprotys.

Pirmaisiais mūsų eros amžiais pastebimas P. b. s. irimas. IV—VIII a. žemdirbystėje pradėjus vartoti traukiamąją gyvulių jėgą, darbo našumas žymiai padidėjo. Atsirado priv. nuosavybė, turtinė nelygybė. Liet. gentyse toliau vystantis gamybinėms jėgoms, pradėjo formuotis feod. visuomenė (ž. *Feodalizmas*).

„PIRMŶN" — **1.** Partizanų būrys, veikęs hitlerinės okupacijos metais Vilniaus, Eišiškių, Kauno, Šakių apskrityse. Sudarytas 1944.III, veikė iki 1944.VIII. Būrio vadas M. Ceiko, komisaras D. Ratneris. Bazavosi Rūdninkų girioje. Turėjo 127 kovotojus. Būrio part. org-jai priklausė 7 nariai, komjaunimo org-jai — 18. Į būrį 1944.V persikėlė LKP Kauno miesto ir apskrities pogr. k-tas. Partizanai nuleido nuo bėgių 6 priešo kar. ešelonus, sunaikino geležinkelio tiltą, sprogdino bėgius, nukovė daug hitlerininkų, išgelbėjo kelių kaimų gyventojus nuo išvežimo į faš. vergovę, atėmė iš priešo daug kar. turto. Drauge su būrio „Mirtis okupantams" kovotojais sunaikino konc. stovyklą Večioriškėse (Eišiškių rj.), išlaisvino 27 polit. kalinius, su „Jūros" būrio kovotojais išgelbėjo Sarapinų kaimą (Šakių rj.) nuo sudeginimo. Kovose su priešu žuvo 8 būrio partizanai, jų tarpe D. Ratneris.

2. Partizanų grupė, veikusi hitlerinės okupacijos metais Kretingos apskrityje. Sudaryta 1944.III, veikė iki 1944.X. Grupės vadas K. Misiūra. Partizanai ginklus įsigydavo, atimdami juos iš burž. nacionalistų. Jie apšaudydavo priešo mašinas, motociklus Kretingos—Plungės kelyje; ties Tūbausiais nuleido nuo bėgių garvežį, susprogdino geležinkelio iešmą prie Darbėnų. Kovose su priešu žuvo K. Misiūra, V. Čerskis, J. Kupė, P. Paulauskas, J. Strikis, J. Vaitkus; J. Strikio uošvį J. Vaičių, jo žmoną, dukterį ir anūką gyvus sudegino Donių vienkiemyje burž. nacionalistai.

3. Socialdemokratinis laikraštis, ėjęs 1905 Rygoje. Leido LSDP Rygos org-ja. Išėjo 2 nr. Oficialusis leidėjas J. Petryla.

4. Liberalinis savaitraštis, ėjęs 1908—1909 ir 1913 Minersvilyje (JAV, Pensilvanijos valstija). Redagavo A. Montvydas-Antonovas, J. Smelstorius, J. Baniulis, J. Jasiulevičius, P. Grigaitis.

5. Socialdemokratinis politinių emigrantų dvisavaitraštis, ėjęs 1927—30 Vilniuje. Leido po nepavykusio Tauragės sukilimo į Lenkiją pasitraukusieji jo organizatoriai — socialdemokratai plečkaitininkai.

6. Tarybinis Molėtų rj. laikraštis, einąs nuo 1963.II.2 triskart per savaitę.

„PIRMŶN!" — komunistinis vienkartinis leidinys, išėjęs 1922.IX.30 Kaune. Kauno miesto tarybos Darbininkų frakcijos vardu išleido LKP CK. Oficialusis redaktorius J. Kubickis. Tiražas 4000 egz. Skirtas kuopininkų sąrašams ir jų reikalavimams rinkimuose į I Lietuvos seimą populiarinti. Bendradarbiavo Z. Angarietis, K. Požela, J. Greifenbergeris ir kt. Dalis tiražo konfiskuota, red. J. Kubickis kalintas.

„PIRMЎN PRIĒ SPĀLIO!" — komunistinis vienkartinis rankraštinis nelegalus leidinys, išleistas 1931 Kauno sunkiųjų darbų kalėjime. Išleido rev. polit. kalinės. Leidinys skirtas Spalio revoliucijos XIV metinėms. Redagavo S. Geraitė, Ch. Rozentalytė ir L. Vilenčikytė.

„PIRMÓJI GEGUŽĖS" — pogrindinis komunistinis hektografuotas vienkartinis leidinys, išėjęs 1929 Panevėžyje. Išleido LKP Panevėžio rj. k-tas. Redagavo J. Jurginis, M. Šumauskas.

„PIRMÓJI KNYGÀ" — pradedančių rašytojų pirmųjų knygų aplankas, kurį nuo 1960 beveik kasmet leidžia „Vagos" leidykla. Aplanką sudaro keli (4—6) nedidelės apimties poezijos, prozos ir lit. kritikos rinkiniai, kuriuos atrenka ir parengia Rašytojų s-gos darbo su jaunaisiais komisija ir „Vagos" leidykla. 1960 aplanką sudarė 5 poezijos rinkiniai (V. Karaliaus, V. Šimkaus, D. Urnevičiūtės, J. Vaičiūnaitės, M. Vainilaičio), 1961 — 5 poezijos (G. Astrausko, L. Gutausko, R. Keturakio, V. Palčinskaitės, V. Žilinskaitės) ir 1 prozos (A. Polio), 1962 — 5 poezijos (J. Juškaičio, M. Martinaičio, A. Mikutos, J. Ratniko, D. Zakienės) ir 1 prozos (A. Čalnario), 1963 — 2 poezijos (A. Bučio, V. Spudo), 1 prozos (J. Apučio) ir 1 lit. kritikos (A. Sluckaitės), 1965 — 3 poezijos (A. Dabulskio, V. Mačiuikos, R. Skučaitės) ir 2 prozos (V. Grebliko, R. Galindo), 1966 — 2 poezijos (S. Gedos, J. Strielkūno) ir 4 prozos (E. Ignatavičiaus, L. Jacinevičiaus, S. Šaltenio, B. Vilimaitės), 1967 — 3 poezijos (A. Bukonto, R. Gražio, B. Sangio) ir 3 prozos (E. Balionienės, J. Glinskio, E. Mikulėnaitės).

PIRÓČKINAS Arnoldas [g. 1931.II.25 Pašventyje (Jurbarko rj.)] — kalbininkas, filologijos mokslų kandidatas (1965). 1955 baigė Vilniaus un-tą. 1955—60 Puvočių septynmetės m-los (Varėnos rj.) mokytojas, direktorius, Gaurės vid. m-los (Tauragės rj.) direktorius. Nuo 1960 TSKP narys. Nuo 1963 Vilniaus un-to dėstytojas. Paskelbė moksl. straipsnių apie liet. kalbos sujungiamuosius sakinius („Kalbotyra", t. 9—11, 1963—1965).

PĨRSONAS (Pierson) Džonas Vilhelmas [1833.VI.29 Gdanske (Lenkija) — 1899. VIII.19 Berlyne] — vokiečių kalbininkas baltistas. Studijavo Karaliaučiuje ir Jenoje, kur gavo filol. daktaro laipsnį. Nuo 1859 Berlyno Dorotėjos m-los mokytojas. 1870 gavo profesoriaus vardą. Tyrinėjo prūsų ir lietuvių kalbas, prūsų praeitį. Tęstiniame leidinyje „Altpreussische Monatsschrift" („Senovės Prūsijos mėnesinis žurnalas", t. 7—9, 1870—1872) išspausdino darbą apie liet. žodžių atitikmenis prūsų kalboje. Paskelbė straipsnių apie prūsų tautybę, kalbą (1873), vardus (1873—76), žodyną (1875). Tęstiniame leidinyje „Zeitschrift für vergleichende Sprachwissenschaft" („Lyginamosios kalbotyros žurnalas", 1895) išspausdino liet. žodžių etimologijų. Išleido M. Pretorijaus „Prūsijos įdomybių" („Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne", par. apie 1698) ištraukų bei santraukų rinkinį (1871). Parengė ir išspausdino ist. darbą „Prūsijos istorija" (1864, X leid. 1910).

PĨRŠENAS — ežeras Molėtų rj., prie Balninkų. Plotas 14 ha. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 790 m, didž. plotis 270 m. Pietinis krantas status, apaugęs mišku. Įteka upelis iš Gėlių ež., išteka upelis į Alaušų ež. Ežero v. galas užžėlęs.

PIRŠLÝBOS — parengiamoji *vestuvių* apeigų dalis. P. metu jaunikis susipažindavo su mergina ir susitardavo dėl pasogos (ž. *Dalis*). Pirmosios išsamesnės žinios apie lietuvių P. yra iš XVII a. To laiko P. prasidėdavo atklausais — jaunosios tėvų atsiklausimu, ar jie sutiktų leisti dukterį už peršamo jaunikio. Atsiklausėjas (atsiklausėja) vykdavo pas jaunosios tėvus be jaunojo. Įsruties bažnyčios vizitacijos ataskaitoje (1639) nurodoma, jog lietuvių P. esančios ilgos — tik ketvirtą kartą atvykęs jaunasis susižieduoja su jaunąja. M. Pretorijaus liudijimu, Prūsijos lietuviai P. metu atlikdavo daug simbolinių apeigų, kurios vėlesnių laikų P. papročiuose nebėra ištisai pakartojamos. Pavyzdžiui, piršliui atvykus trečią kartą, mergina, reikšdama sutikimą, prie jo lazdos pririšdavo du rankšluosčius (vieną jam, kitą jaunikio tėvams), nosinių ir juostą. XIX a. pab. lietuvių vestuvių apeigų aprašuose pirmasis piršlio su jaunuoju atvykimas vadinamas pažintuvėmis. Piršties dažniausiai vykdavo raiti, vėlesniais laikais — važiuoti. Iš pradžių nepasisakę tikrojo atvykimo tikslo, piršliai prisistatydavo kaip paklydę pakeleiviai ar pirkliai. Merginos namuose piršliai niekada neapsinakvodavo. Apie nepasisekusias P. buvo sakoma, jog piršliai „gavo silkę". Antrasis piršlių apsilankymas Aukštaitijoje vadinamas apsėdais, piršlomis, Dzūkijoje — pragėrais. Čia buvo keletas P. momentų: piršlio atsivežto gėrimo apeiginis gėrimas, kaimynų sukvietimas, pasogos derėjimas, keitimasis dovanomis. Susitarus dėl pasogos, piršlys ir jaunikis užgerdavo merginą ir jos tėvus, mergina dovanodavo piršliui ir jaunikiui po stuomenį drobės ir juostą, Žemaitijoje — vilnonį šaliką ir raštuotas pirštines. Po to sutartą dieną mergina su tėvais važiuodavo apžiūrėti jaunojo ūkio (pražvalgai, peržiūros). Jeigu po peržiūrų mergina atsisakydavo tekėti ar jaunasis ją vesti, atsisakančioji pusė grąžindavo gautąsias dovanas, tačiau vaišių išlaidų neatlygindavo. Sutarus tuoktis, jaunosios namuose įvykdavo *sužadėtuvės* (žiedynos).

Lit.: **A. Juška**, Lietuviškos svotbinės dainos, t. 2, V., 1955 [etnografinis aprašas „Svotbinė rėda"]; **M. Valančius**, Palangos Juzė, V., 1965 [p. 94—98, 151—157]; **V. Krėvė-Mickevičius**, Dzūkų vestuvės.—„Mūsų tautosaka", t. 2, K., 1930; **J. Mickevičius**, Žemaičių vestuvės.— Ten pat, t. 7, K., 1933; **E. Dulaitienė**, Kupiškėnų senovė, V., 1958 [p. 323—328]; Lietuvių tautosakos apybraiža, V., 1963 [p. 172—176]; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964 [p. 480—485].

„PIRŠLŶS" — liaudies šokis. Muz. metras $^{2}/_{4}$, tempas greitokas. Buvo šokamas Aukštaitijoje ir Žemaitijoje, dažniausiai vestuvėse. Dainuojamas tekstas labai įvairus. Apie Uteną prie merginų, kurių viena vaizduodavo motiną, prieidavo „piršliai" ir išsirinkdavo nuotaką. Apie Kupiškį (čia šokį dar vadino „uošvele") šokdavo moterys. Eidamos viena prie kitų, jos dainuodamos piršdavo čigoną, paskui bajorą, bet merginos nuo jų atsisakydavo ir išsirinkdavo tik bernužėlį artojėlį. Apie Platelius piršdavo vaikinui (arba merginai), o šis vis nerasdavo sau tinkamos ir juokingai pavaizduodavo ydas gestais. Pagaliau išsirinkdavo, ir visi šokdavo. J. Lingys šokį pritaikė scenai.

Lit.: **Z. Slaviūnas**, Sutartinės, t. 3, V., 1959 [p. 187—198].

PIRTYS. Pirmosios rašytinės žinios apie lietuvių valstiečių maudymosi patalpas aptinkamos Kryžiuočių ir Livonijos ordinų kronikose, rusų metraščiuose. Apie P. rašė ir keliautojai, keliavę po Lietuvą. XIII—XIV a. kronikininkas Dusburgas „Prūsų žemės kronikoje" mini P. kaip aukojimo vietą. Kaip maudymosi pastatai P. minimos XVI—XVII a. dvarų inventoriuose. XVII a. Įsruties bažnyčios vizitacijos dokumentas „Recessus generalis" taip pat mini karštas P., kuriose prūsai net pamokslo metu „kepinęsi". Plačiau lietuvių P. aprašė T. Lepneris, M. Pretorijus, C. Henenbergeris ir kiti XVI—XVIII a. autoriai, o XIX a. pradžioje apie žemaičių P. pateikė žinių S. Daukantas.

Kaimuose P. labiausiai paplitusios rytinėje ir pietrytinėje Lietuvos dalyje; čia jų yra beveik kiekvienoje sodyboje. Užnemunėje P. buvo beveik išnykusios. Užnemunės zanavykai ir kapsai pirtimi vadina patalpą, kurioje džiovina ir mina linus. Žemaičiai P. vadina perene, o pirtimi — jaują. Kaimo P. priešgaisriniais sumetimais dažniausiai statomos toliau nuo kitų pastatų, arčiau upelio ar ežero, todėl išsiskiria iš bendro sodybos pastatų komplekso. Sugretinus ankstesniuosius P. aprašymus su dabartinėmis kaimo P., matyti, kad jos beveik ištisus šimtmečius nesikeitė. P. sienos buvo statomos iš gulsčių apvalių sienojų, kampuose suneriamų į sąsparas, stogas daromas keturšlaitis arba dvišlaitis, dažniausiai šiaudinis, rečiau skiedrinis. P. paprastai nedidelės: 5×4 arba 3×2 m, dažniausiai iš 2 patalpų: priepirčio ir pirties. Priepirtis be lubų, su 2 durimis: vienos veda į lauką, kitos į pirtį; priepirčio langelis neįstiklintas. Priepirtis skirtas nusirengti ir drabužiams susidėti. Kartais jis naudojamas ir kitiems tikslams — linams minti, alui, girai laikyti, sulai rauginti. Pačioje pirtyje šildomas vanduo, maudomasi, skalbiami drabužiai. Užtat ji statoma sandari, kad ilgiau laikytų šilumą. Pirtis visuomet su lubomis, su medinėmis grindimis arba kietai išplūkta asla, su vienu įstiklintu langeliu. Pirties pasienyje vienu ar dviem aukštais įrengiami suolai, vad. plautai, skirti vanotis. Senovinėse P. krosnis, sukrauta iš palaidų lauko

Pirtys. Čižiūnų kaimo (Varėnos rj.) pirtis

akmenų, stovėjo kampe prie įėjimo. Vanduo buvo šildomas kubile iki raudonumo įkaitintais akmenimis arba atvestu iš krosnies vamzdžiu. Krosnys kamino neturėjo — dūmai išeidavo pro duris arba pro lubose padarytą lenta užšaunamą skylę — aukštinį (aulą). XIX a. pabaigoje atsirado plūkto molio ar plytų krosnys su kaminais. Jos pailgo keturkampio formos, su viršuje įtaisytomis skylėmis šildomo vandens katilams uždėti, pakuriamos iš galo. Kaime pirtis paprastai kūrenama kas dvi savaites, šeštadieniais, prieš šventes, t. p. atlikus talkas, susirgus. Jeigu ji keleto kaimynų bendra, tai kūrenama kas savaitė. Kūrenama žabais, malkomis, durpėmis. P. buvo naudojamos ir gydymo reikalams: čia buvo statomos taurės, nuleidžiamas kraujas, gydoma nuo „gumbo", trūkio, reumatizmo, dantų skaudėjimo, niežų. Bobutės čia masažuodavo moteris, kurios kartais pirtyse ir gimdydavo. Čia taip pat buvo atliekami užkalbėjimai, būrimai. Be to, kai kurie valstiečiai pirtyse rūkė mėsą, džiovino odas ir pan. Spaudos draudimo laikais pirtyse buvo slepiamos knygos, karo metu — maistas, grūdai. P. dažnai minimos liet. tautosakoje, ypač pasakose.

Miestuose nuo XVI a. veikė privatinės ir viešosios pirtys. Vilniuje buvo 1 viešoji miesto pirtis, XVI a. naudojusi vandentiekio vandenį, paduodamą iš Vingrių šaltinių arba Vilnios. Iškūrenęs pirtį, pirtininkas eidavo gatvėmis, mušdamas į varinį dubenį ir šitaip kviesdamas gyventojus maudytis. Atsiradus miestuose viešosioms P., išsivystė pirtininkų ir barzdaskučių amatai (ž. *Barzdaskučių cechas*). XIX a. antrojoje pusėje Vilniuje veikė 11 viešųjų P., kurių dviejose buvo įrengtos ir varinės vonios. Prieš I pasaul. karą Vilniuje veikė 15 viešųjų P. Turėjo viešąsias pirtis ir apskričių miestai. Buržuazijos valdymo metais P. buvo statomos ir kituose miestuose. 1945 Lietuvos miestuose buvo 40 P. su 2324 vietomis; 1955 jų buvo 86 su 3505 vietomis; 1966 pradžioje — 121 su 5346 vietomis. Dabar miestuose statomos P. turi tokias patalpas: vestibiulį, rūbinę, laukiamąjį, nusirengimo kambarį, prausyklą, garinimosi kambarį, vonių bei dušų kambarius. Pirtyse paprastai yra kirpyklos, kai kur skalbiami lankytojų baltiniai, valomi, remontuojami bei lyginami viršutiniai drabužiai. Miestų P. priklauso Buitinio gyventojų aptarnavimo m-jai.

Lit.: **P. Bugailiškis,** Senovės pirtis.—„Gimtasai kraštas", 1934, Nr. 2 [p. 92—98]; **J. Mickevičius,** Senovės žemaičių pirtys.— Ten pat, 1936, Nr. 2—4 [p. 470—479]; **I. Butkevičius,** Lietuvių valstiečių ūkiniai pastatai.—„Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 2, V., 1959 [p. 253—256]; **J. Minkevičius,** Lietuvos kaimo senųjų ūkinių trobesių architektūra.—„Valstybinės LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis", t. 2, V., 1960 [p. 97—99]; **J. Šopauskas,** Iš mūsų pirčių istorijos.—„Medicina", t. 1, V., 1962; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964 [p. 277—283].

PÌSAREVAS (Писарев) Georgijus Ivanovičius [g. 1919] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, majoras, Tarybų Sąjungos Didvyris (1945). 1944.X.6 P. vadovaujamo bataliono kariai staigiu puolimu išmušė iš apkasų vokiečius, ginančius perkėlą per Virvytę. 1944.X.7 batalionas, apėjęs priešą iš šono, užėmė Sedą.

PISÁRSKIS Juozas [1880.I.1 Gudgalyje (Kupiškio rj.) — 1960.VIII.13 Noriūnuose (Kupiškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. I pasaul. karo metu tarnavo Rusijos kariuomenėje sanitaru. Dalyvavo Spalio revoliucijos įvykiuose Petrograde. Lietuvių kareivių II suvažiavime (1918.I) Petrograde išrinktas Lietuvių kareivių centro tarybos nariu. 1918—20 Raudonosios Armijos karys, tarnavo Vid. Azijoje. Nuo 1919 Komunistų partijos narys. 1920 grįžo į Lietuvą, dirbo LKP Pasvalio parajonio k-to organizatorium. 1921 LKP Panevėžio rj. k-to narys. Išrinktas delegatu į LKP III suvažiavimą. Suvažiavime nedalyvavo, nes 1921.XI Karaliaučiuje Vokietijos policijos buvo suimtas ir grąžintas į Lietuvą. Nuo 1922 rev. judėjime nebedalyvavo. Gyveno savo ūkyje Palėvenėje (Kupiškio rj.), nuo 1934 Noriūnuose.

PISKÁRSKAS Stepas [g. 1901.XII.19 Pažuséliuose (Rokiškio rj.)] — agronomas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1957). 1919—20, lankydamas mkt. kursus Rokiškyje, priklausė nelegaliai komjaunimo kuopelei. 1923—24, mokydamasis Kėdainių mkt. seminarijoje, palaikė ryšius su LKP. 1935—41 Gruzdžių (Šiaulių rj.) ž. ū. technikumo dėstytojas. 1937 baigė Ž. ū. akademiją. 1944—56 Kėdainių apskrities, rajono vykd. k-to ž. ū. skyriaus agronomas; kartu Kėdainių vid. m-los mokytojas. 1956—59 Vilniaus Ped. in-to dėstytojas. 1960—63 Perlojos bandymų stoties (Varėnos rj.) moksl. bendradarbis. Nuo 1963 Šiaulių Ped. in-to dėstytojas. Paskelbė moksl. straipsnių apie cukrinius runkelius.

PITKÓVSKAJA Ana [1894 Lukojanove (Gorkio sr.) — 1967.XII.4 Minske] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš amatininkų. 1917 baigusi Petrogrado un-tą, iki 1922 dirbo ped. darbą Tarybų Rusijoje. 1922 atvyko į Vilnių, vertėsi atsitiktiniais darbais; nuo 1929 įsijungė į rev. veiklą. 1930—38, būdama V. Baltarusijos KP narė, dirbo korektore, raidžių rinkėja pogrindinėse kom. spaustuvėse Vilniuje, Bialistoke, Varšuvoje. 1939 vaduojant Raudonajai Armijai V. Baltarusiją ir Vilniaus kraštą, dirbo darbininkų gvardijos vyriausiajame štabe, vėliau — mokytoja, švietimo darbuotoja Tarybų Baltarusijoje.

„PIŪ̃VIS" — estetinės krypties literatūros žurnalas, ėjęs 1929—31 Kaune. Išėjo 3 nr. Propagavo „tautinį romantizmą", formalizmą, neigiamai vertino realizmą.

PIVAŠIŪ̃NAI — kaimas Alytaus rj., 11 km į š. nuo Daugų, prie kelio į Butrimonis; apylinkės ir kolūkio centras. 367 gyv. (1959). Iš r. prieina Ilgio ež., iš š. v.— Pivašiūnų miškas. Lentpiūvė, girininkija, veterinarijos punktas, felčerių-akušerių punktas, vid. m-la (1905—1945 pradinė, 1945—55 septynmetė), biblioteka. Prie kaimo yra piliakalnis su 35 m ilgio ir 22 m pločio aikštele. Jo š. r. pašlaitėje yra sen. gyvenvietės pėdsakų. XVII a. vidurio ist. šaltiniuose minima P. bažnyčia. 1897 Pivašiūnuose buvo 66 gyv., 1923 — 249. Kaime 1919 buvo susikūręs rev. k-tas (pirm. Tubelevičius, sekr. J. Maldonis). Burž. valdymo metais P. kurį laiką buvo valsčiaus centras.

PIVAŠIŪ̃NŲ-GINEĨTIŠKIŲ MIŠKAĨ — miškų masyvas Alytaus rj., į š. nuo Pivašiūnų. Priklauso Alytaus miškų ūkio Pivašiūnų girininkijai. Plotas 1077 ha; medynų 956 ha. Masyvą sudaro Pivašiūnų (431 ha) ir Gineitiškių (646 ha) miškai. Reljefas banguotas, vietomis kalvotas; daubos pelkėtos. Dirvožemiai daugiausia jauriniai, mažai bei vidutiniškai sujaurėję, priemoliniai arba priesmėliniai, vietomis žemutinio tipo pelkiniai. Medynai savaiminės kilmės. Eglynų yra 40%, beržynų 28%, drebulynų 13%, pušynų 11%, juodalksnynų 7%, baltalksnynų 1%. Jaunuolynai sudaro 29%, pusbrandžiai medynai 30%, pribręstantieji 4%, brandieji 37%. Vid. amžius 50 metų, vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 113 ktm/ha, vid. prieauga 2,2 ktm/ha. Miške aptinkama pavienių guobų, skirpstų, šeivamedžių. Gausu uogienojų (mėlynių, žemuogių, avietčių, bruknių, spanguolių, girtuoklių). Yra stirnų, lapių, šernų, barsukų, usūrinių šunų, kiaunių, voverių; užklysta briedžiai. Miškai eksploataciniai. Per metus iškertama apie 3000 ktm. Vok. faš. okupacijos metais miškai labai nukentėjo. Iškirstų spygliuočių augavietėse įsivyravo minkštieji lapuočiai. Masyvo š. dalimi eina Butrimonių—Onuškio kelias. Miške netoli Pivašiūnų yra piliakalnis, prieš 25 metus apsodintas pušaitėmis. Jo aikštelėje įrengta estrada.

PYVESÀ — upė, Mūšos dešh. intakas. Ilgis 95 km, baseino plotas 500 km². Prasideda prie Skiltuvų, 10 km į š. v. nuo Pandėlio. Teka per Biržų, Kupiškio, Panevėžio rj. į p. v., toliau per Pasvalio rj.— į š. Prie žiočių kerta Šiaulių—Biržų glžk. ir Pasvalio—Biržų plentą. Įteka į Mūšą 48 km nuo jos santakos su Nemunėliu, 5 km į š. r. nuo Pasvalio. Didž. intakai: dešinieji — Vijūnytė, Orija, Karutė; kairieji — Žvikė, Didžprūdis,

Duorupis, Muselė, Varupis, Žulna, Dvėsienė. Vaga nuo versmių iki Prūselių (50 km) kanalizuota. Vyraujantis vagos plotis 5—10 m, didžiausias 20 m. Upės gylis iki 1 m. Prie žiočių Pyvesą patvenkia Mūša. Vid. nuolydis 65 cm/km. Aukštupyje, iki Vijūnytės žiočių, dugnas dumblėtas, likusioje dalyje — smėlėtas. Pasitaiko riedulių. Vaga užželianti. Krantai 0,7—1,5 m aukščio. Slėnis ledyninės kilmės; jo plotis 500—600 m. Salpa 200—300 m pločio, pavasarį užliejama. Srovės greitis vasarą apie 0,1 m/s, pavasarį padidėja iki 1,5 m/s. Debitas ties Žadeikiais (12 km nuo žiočių): maks. 86,3, vid. 2,80, min. vasarą 0,10, min. žiemą 0,030 m^3/s. Pavasarį (III—V mėn.) P. nuplukdo 59%, vasarą (VI—VIII mėn.) 5%, rudenį (IX—XI mėn.) 13%, žiemą (XII—II mėn.) 23% viso metinio vandens kiekio. Pavasario potvyniai trunka 20—30 dienų. Vanduo pakyla 1—2 m, kai kada iki 2,5 m aukščio; vandens lygio aukštis didėja žiočių link ir žiotyse dėl Mūšos patvankos siekia 3 m.

PIVŌNIJOS-ŠALTUPĖS MIŠKAĪ — miškų masyvas Ukmergės rj., į p. nuo Ukmergės, Šventosios kair. krante. Priklauso Ukmergės miško pramonės ūkio Pašilės girininkijai. Plotas 2187 ha; medynų 1678 ha. Masyvą sudaro Pivonijos (847 ha), Šaltupės (572 ha), Bugenėlių (337 ha), Vytinėlės (287 ha) ir Lobų (144 ha) miškai. Reljefas banguotas, vietomis su nedidelėmis kalvomis. Dirvožemiai jauriniai, smėliniai ir velėniniai jauriniai, mažai sujaurėję, priesmėliniai, susiformavę ant riedulingų priemolių. Medynai savaiminės kilmės. Pušynų (daugiausia brukninių ir mėlyninių) yra 73%, ąžuolynų 8%, eglynų 7%, drebulynų ir baltalksnynų po 4%, beržynų 2%, juodalksnynų ir uosynų po 1%. Jaunuolynai sudaro 39%, pusbrandžiai medynai 55%, pribręstantieji 5%, brandieji ir perbrendusieji 1%. Vid. amžius 48 metai, vid. bonitetas I, vid. skalsumas 0,64, vid. tūris 158 ktm/ha, vid. prieauga 3,3 ktm/ha. Yra stirnų, barsukų, usūrinių šunų, kiaunių, tetervinų, jerubių, laukinių balandžių, slankų, Šventojoje — bebrų, ūdrų. Miškai kurortiniai, apsauginiai. Šaltupės miške yra didžiulis akmuo, vardu Mokas (jo ilgis 7 m, plotis 5 m, aukštis 2 m). Pivonijos miške 1941.VIII—IX hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai nužudė apie 12 000 žmonių. Žudynių vietoje pastatytas paminklas.

PIVORIŪNAITĖ Irena [g. 1934.IX.28 Tverečiuje (Ignalinos rj.)] — chemikė, chemijos mokslų kandidatė (1965). 1959 baigusi Vilniaus un-tą, iki 1961 jame dirbo ped. darbą. Nuo 1964 dėsto Kauno Med. in-te. Paskelbė moksl. straipsnių apie sidabro elektrolizinį išsiskyrimą iš diciano-argentato komplekso.

PIVORIŪNAS Albinas [g. 1923.I.20 Bajoriškiuose (Rokiškio rj.)] — dailininkas. 1947 baigė Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to dailiosios keramikos skyrių. 1947—1949 Kauno un-to dėstytojas, 1948—49 Kauno taikomosios dailės m-los mokytojas, 1949—50 direktorius, 1950—51 Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to direktorius, 1951—52 Lietuvos TSR Dailės in-to dėstytojas, nuo 1955 Kauno vidurinės dailės m-los (nuo 1965 Kauno vidurinė meno m-la) mokytojas. Nuo 1955 dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose. Pagal jo etalonus Kauno „Dailės" kombinate pagaminti keramikos dirbiniai (dekoratyvinės vazos, servizai) buvo eksponuoti Tokijo, Oslo, Niujorko, Pekino, Ženevos ir kitose tarpt. parodose bei mugėse.

Sukūrė dekoratyvinių vazų („Žuvys", 1959; „Lapai", 1960; „Bulviakasis", 1961; dekoratyvinė vaza, 1965), lėkščių („Eglės", 1960), plokščių („Linelius raunant", 1964), buitinių servizų („Kolūkiečių servizas", 1963), indų vaisiams, saldainiams, dekoratyvinių žvakidžių. Su B. Klova metalo plastikos ir keramikos pano dekoravo „Neringos" kino teatrą Kaune („Neringa ir Naglis", 1962), Ž. ū. akademijos studentų valgyklą Noreikiškėse („Grėbėja", „Sodininkė", „Rytas", „Duona", 1963), Kapsuko miesto civ. metrikacijos biurą („Sadutė", „Muzikantai", „Piršlys ir svočia", „Laimė šeimoje — taika gyvenime", 1965).

PIVORIŪNAS Jonas [g. 1913.VII.4 Užukalniuose (Rokiškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1922—27 tarnavo pas buožes, 1927—35 dirbo įv. darbus Rokiškyje. Nuo 1934 Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos narys. 1935—37, tarnaudamas kariuomenėje Panevėžyje, turėjo ryšių su komunistais, platino kom. literatūrą. Nuo 1938 Komunistų partijos narys. 1939 suorganizavo LKP Panemunėlio vls. kuopelę. 1940—41 dirbo ūkinį ir administracinį darbą. 1942—43 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys, buvo 2 kartus sužeistas. 1943—44 dirbo Lietuvos partiz. judėjimo štabe Maskvoje, mokėsi part. ir taryb. darbuotojų kursuose Šujoje (Ivanovo sr.). 1944—48 dirbo part. darbą Rokiškyje. 1948—50 mokėsi Resp. part. m-loje. 1950—54 ir 1959—62 LKP Panevėžio rj. k-to, 1954—59 LKP Akmenės rj. k-to I sekretorius. Nuo 1962 Panevėžio rj. vykd. k-to pirmininkas. 1956—60 kandidatas į LKP CK narius, 1960—61 LKP CK narys. 1955—59 ir nuo 1963 Lietuvos TSR AT deputatas. Nuo 1964 LKP Revizijos komisijos narys, nuo 1967 — ir Lietuvos TSR AT Prezidiumo narys.

PIVORIŪNAS Juozas [g. 1910.IV.28 Rygoje] — agronomas selekcininkas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1957). 1940 baigė Ž. ū. akademiją. 1938—56 Dotnuvos selekcijos stoties, nuo 1956 Žemdirbystės in-to moksl. bendradarbis. Sukūrė veisles: ankstyvųjų raudonųjų dobilų — Liepsna, vėlyvųjų — Kamaniai, rausvųjų — Daubiai, baltųjų — Bitūnai, liucernos — Augūnė II, paprastojo garždenio — Gelsvis. Be to, prisidėjo prie motiejukų, tikrojo ir raudonojo eraičino, šunažolės, daugiametės svidrės, pievinės miglės, baltosios smilgos liet. veislių sukūrimo. Paskelbė moksl. straipsnių, išleido brošiūrų apie daugiametes pašarines žoles.

Ršt.: Daugiamečių žolių auginimas, V., 1956; **J. Tonkūnas, L. Kadžiulis, J. Pivoriūnas** [ir kt.], Pašarinės žolės, pievos ir ganyklos, V., 1958.

PIVORIŪNAS Kazimieras [g. 1920.III.6 Robliuose (Rokiškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1937 Rokiškyje įstojo į LKJS. 1938 Rokiškio gimnazijos komjaunimo org-jos sekretorius. Nuo 1939 Komunistų partijos narys. 1939—1940 LKJS Rokiškio aps. komiteto narys. 1940—41 dirbo adm. ir part. darbą Rokiškyje. 1942—44 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. 1944—45 LKP Kauno aps. k-to I sekretorius. 1946 Maskvoje baigė Aukštąją part. organizatorių m-lą prie VKP(b) CK. 1947—50 LKP CK agitacijos ir propagandos skyriaus vedėjo pavaduotojas, 1950—51 Kauno sr. vykdomojo k-to pirmininko pavaduotojas. 1951—54 Lietuvos TSR Valstybinės plano komisijos pirmininko pavaduotojas. 1954—56 LKP Mažeikių rj. k-to I sekretorius. Nuo 1957 Lietuvos TSR Valstybinės plano komisijos pirmininko pavaduotojas, nuo 1960 tos komisijos narys, kultūros ir sveikatos apsaugos skyriaus viršininkas. 1961 baigė Aukštosios part. m-los prie TSKP CK neakivaizdinį skyrių. 1958—60 LKP CK narys. 1955—59 Lietuvos TSR AT deputatas.

PIVORIŪNAS Pranas [1909.II.17 Pivoriuose (Švenčionių rj.) — 1938 Ebro fronte (Ispanija)] — Ispanijos pilietinio karo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1929 emigravo į Argentiną. Veikė pažangiose Argentinos lietuvių org-jose. 1933 įstojo į Argentinos Komunistų partiją. Už rev. veiklą suimtas ir kalintas Vilja Devoto kalėjime. 1937 nuvyko į Ispaniją ir įstojo į 12 internac. brigadą. Sunkiai sužeistas Ebro fronte.

PJĖSĖ [pranc. *pièce*] — **1.** Dramos kūrinys. P. terminu dažniausiai žymimi dramos veikalai, tiksliau nenusakant jų žanro. Ž. *Drama.*

2. Nedidelis muzikos, dažniausiai instrumentinės, kūrinys. Pjesėmis vadinami maršai, preliudai, šokiai ir kitų smulkių muz. žanrų kūriniai. Muzikinių P. yra parašę daugumas liet. kompozitorių.

PLAČĒNIS Kazys [g. 1908.X.7 Ukmergėje] — rašytojas. 1927 baigė Šiaulių g-ją. 1928—44 Kauno ir Vilniaus įv. įstaigų tarnautojas. 1944—50 Švėkšnos (Šilutės rj.) ir Tauragės g-jų mokytojas, Tauragės aps. liaudies švietimo skyriaus vedėjas, Klaipėdos srities liaudies švietimo skyriaus vedėjo pavaduotojas ir m-lų sektoriaus viršininkas. Nuo 1950 dirba „Tarybinės Klaipėdos" redakcijoje. Nuo 1951 TSKP narys. Išleido novelių rinkinį „Du" (su S. Kapniu, 1930), pjesę „Kooperatinės vestuvės" (1934), biografinį romaną apie poetą A. Strazdą „Pulkim ant kelių" (1936). Remiantis liaudies pasakojimais, romane sukurtas gana ryškus A. Strazdo paveikslas, bet neišryškinta poetinė jo veikla, neautentiškai pavaizduota ist. aplinka.

PLĀČIAKIS Jonas [1877 Butniūnuose (Pakruojo rj.) — 1961.III.4 ten pat] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Veterinarijos felčeris. Kilęs iš valstiečių. 1899—1903 tarnavo Rusijos kariuomenėje, kareivių tarpe dirbo rev. darbą. Grįžęs iš kariuomenės, dirbo veterinarijos felčeriu. 1905—07 palaikė ryšius su revoliucionieriais, padėjo platinti s-d. atsišaukimus Nociūnų (Pakruojo rj.) valsčiuje. 1918—19 dalyvavo rev. įvykiuose, buvo kom. kuopelės narys, prisidėjo prie Kiburių (Pasvalio rj.) vls. Darbininkų atstovų tarybos kūrimo. Vėliau visą laiką dirbo ūkinį darbą tėviškėje.

PLAČIAVŌS PĖLKĖ — pelkė Ukmergės rj., 7 km į š. v. nuo Ukmergės. Plotas 633 ha (pramoninis 538 ha). Ežerinės kilmės plynraistinė žemapelkė. R. pakraščiu teka Storė (Šventosios intakas), š. v. ir v. pakraščiu — bevardis Armonos intakas. Durpių klodo didž. storis 5,2 m, vid. 2,21 m. Vyrauja žemapelkinės durpės — viksvinės, alksninės bei nendrinės. Vid. susiskaidymas 30%, vid. peleningumas 10,9%. Pelkė apsausinta. Durpės kasamos. Prieš pradedant kasti, durpių buvo 11,9 mln. m^3. Iki 1966 iškasta apie 30%. 1965 pagaminta 7800 t gabalinių durpių kurui, 31 200 t trupininių durpių kraikui ir 15 200 t trupininių durpių trąšoms.

PLAKĀTAS [lot. *placatum* — pažymėjimas, liudijimas] — dailės žanras; meninis skelbimas, šūkis. Būdingiausi P. bruožai yra dekoratyvumas, lakoniškumas. Vaizdinės P. priemonės organiškai derinamos su trumpu tekstu.

Lietuvoje plakatų pradėjo gausiau rodytis po 1905—07 revoliucijos, aktyvėjant kultūriniam gyvenimui. Pirmųjų meniškų P. projektus 1906—08 sukūrė M. Čiurlionis Lietuvių dailės d-jos parodoms. Meniškų P. sukūrė taip pat P. Rimša, K. Šimonis, A. Žmuidzinavičius. Nuo 1923, ypač rinkimų kampanijų metu, plito karikatūrų pobūdžio plakatai. Daugiausia tai buvo nemeniški savamokslių darbai. Ilgainiui pradėta leisti nemaža reklaminių plakatų, kuriais buvo skelbiamos dailės ir kt. parodos, sporto rungtynės, loterijos, rinkliavos ir kt. Meniškų tokio pobūdžio P. sukūrė A. Gudaitis, V. Jomantas, V. Jonynas, J. Steponavičius ir kt. dailininkai. LKP iniciatyva pogrindyje išleista nemaža pieštų, raižytų, hektografuotų ir trafaretu dauginty rev. turinio plakatų. Jų ypač pagausėjo, 1932 įsikūrus Revoliucinių menininkų kuopelei. Rev. plakatų sukūrė V. Mackevičius, B. Motuza-Matuzevičius, P. Tarabilda, P. Vaivada, B. Žekonis.

1940 rinkimų į Liaudies Seimą proga dideliais (25—50 tūkst. egz.) tiražais plakatų išleido S. Žuko vadovaujamas „Agitpropas". Šių P. meniniam sprendimui turėjo įtakos pogrindžio sąlygomis susiformavę politinių P. kūrimo principai. Įtaigių P. sukūrė A. Gudaitis, L. Kazokas, S. Ušinskas, S. Žukas. Įvairesnės tematikos P. išleido Lietuvos TSR Valstybinė leidykla. Joje buvo išspausdinta politinių (D. Tarabildienės „Tegyvuoja 1-ji Gegužės!"), žemės ūkio (K. Jarašiūno, J. Steponavičiaus), sanitarinių (J. Kuzminskio), reklaminių (V. Jonyno, V. Kasiulio, K. Petrikaitės-Tulienės) ir kt. plakatų.

1945—50 plakatų aktualiomis temomis sukūrė V. Kosciuška, J. Kuzminskis, V. Mackevičius, V. Palaima ir kt. dailininkai. Tačiau daugelis to meto plakatų buvo šabloniški, natūralistiški, nemaža jų nupiešė atsitiktiniai autoriai. Kad ir neišvengdami smulkmeniškumo, tapybiškumo, 1950—55 meniškesnių P. sukūrė B. Demkutė, S. Gračiovas, G. Jokūbonis, P. Jučys, A. Makūnaitė, K. Morkūnas, K. Navickaitė-Stoškienė, R. Svaškevičius, B. Valantinaitė. Specifiniai P. bruožai — dekoratyvumas, lakoniškumas — ypač išryškėjo po 1955. Raiškių P. sukūrė V. Kaušinis („Lietuvių kultūros dekada", 1956; „Ne!", 1960; plakatų serija gamtos apsaugos temomis, P. parodoms, koncertams ir kt.), J. Galkus („Tai neturi pasikartoti", 1956; „Sveikiname tarybines moteris", 1959; „Knyga — geriausias draugas", 1960; „Žmonės, budėkite", 1966, ir kt.). 1966 I tarptautinėje plakato parodoje Varšuvoje J. Galkui už P. „Pirčiupis" (1962) paskirta Kovos ir kančios paminklų apsaugos tarybos premija. Meniškų P. sukūrė taip pat I. Bindler-Danilova, R. Dočkutė, J. Gelguda, J. Gudmonas, K. Gvalda, I. Ivanovas, V. Kaminskas, D. Karaškaitė, A. Kazakauskas, N. Kryževičiūtė, T. Kulakauskas, V· Lisinas, K. Preikštas, R. Rapšys, A. Žilinskaitė ir kt. dailininkai. 1967 Vilniuje surengta apžvalginė respublikinė P. paroda.

Lit.: Respublikinė plakatų paroda (Katalogas), V., 1967.

PLĀKCHINAS Abromas [g. 1902.I.5 Čekiškėje (Kauno rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš smulkių prekybininkų. Į rev. judėjimą įsijungė 1922, dirbdamas rev. profs-gose ir Lietuvos Raudonosios pagalbos org-joje. 1923—27 Prekybos ir pramonės įmonių tarnautojų profs-gos centro v-bos narys. 1926—33 LKP narys. 1927—32 Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos CK sekretorius. Už kom. veiklą 1928—32 tris kartus adm. tvarka kalintas. 1934—40 palaikė ryšius su LKP, vykdė jos pavedimus, 1937—38 padėjo įrengti nelegalią LKP spaustuvę. Nuo 1940 TSKP narys. 1940—1941 Lietuvos Komercijos banko vyriausybinis komisaras, direktorius, Lietuvos TSR prekybos liaudies komisaro pavaduotojas. LKP V suvažiavimo (1941) delegatas (su patariamuoju balsu). 1941—1944 Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos įgaliotinis Uzbekijos, Tadžikijos ir Turkmėnijos TSR. 1944—57 TSRS Prekybos banko Lietuvos resp. kontoros valdytojas. Nuo 1957 dirba Prekybos m-jos sistemoje.

PLĀKIS (Plāķis) Juris [1869.VI.22 Kalvuose (Latvijos TSR, Talsų rj.) — 1942] — latvių kalbininkas baltistas. 1908—12 studijavo Kazanės un-te klasikinę filologiją ir lyg. kalbotyrą. 1910—1911 vasaras, mokydamasis liet. kalbos, praleido Lietuvoje. Nuo 1916 Kazanės un-to privatdocentas, nuo 1919 docentas, nuo 1920 profesorius. 1920—21 Latvijos švietimo ministras. 1922—26 Rygos un-to prorektorius, nuo 1927 filologijos ir filosofijos f-to dekanas. 1926 Nidoje rinko medžiagą apie Kuršių nerijos gyventojų tarmę. Išleido liet. kalbos vadovėlį (1926) su sen. lietuvių ir prūsų tekstais bei žodynėliais. Jame gramatikos dalykai aiškinami ir istoriškai. Nemaža liet. kalbos faktų panaudojo ide. kalbų lyg. gramatikoje. Rinko ir tyrinėjo latvių vietovardžius ir asmenvardžius. Paskelbė straipsnių bei recenzijų baltistikos ir indoeuropeistikos klausimais.

Ršt.: Leišu valodas rokas grāmata, Rīgā, 1926; Kurzemnieku valoda, Rīgā, 1927; Daži attīstības posmi latviešu un leišu akcenta vēsturē, Rīgā, 1929; Latvijas vietu vārdi un latviešu pavārdi, I—II, Rīgā, 1936—39; Indoeuropiešu valodu salīdzināmā grammatika, Rīgā, 1938.

PLANETĀRIUMAS — kultūros-švietimo įstaiga, kurioje skaitomos paskaitos astronomijos, kosmonautikos, geofizikos ir geografijos temomis, iliustruojant jas projekciniu P. aparatu, Saulės, Mėnulio ir planetų projektoriais bei kitomis demonstravimo priemonėmis. Lietuvoje yra vienas P. — Vilniuje (nuo 1962). Iki 1968.I jis surengė 5278 paskaitas-seansus, kuriuose dalyvavo apie 320 000 žmonių.

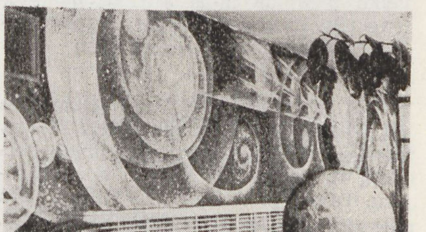

Vilniaus **planetariumo** fojė

PLASTMĀSĖS — medžiagos iš gamtinių ar sintetinių stambiamolekulinių junginių (polimerų), kurie šildomi ir slegiami

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 833

yra plastiški, o atšaldyti išlaiko įgytą formą. Tarybų Lietuvoje perdirbama P. žaliava, gaunama daugiausia iš kitų taryb. respublikų. Be to, Vilniaus medžio apdirbimo, Kauno baldų ir Klaipėdos medienos medžiagų kombinatuose iš įvežamos žaliavos gaminamos sintetinės karbamidinės dervos; jos vartojamos kaip klijai medžio drožlių plokščių, faneros, baldų gamyboje. Didžiausia P. perdirbimo įmonė — Vilniaus plastmasinių dirbinių g-la; ji pradėta statyti 1960, pirmąją produkciją išleido 1961. G-la gamina apie 500 pavadinimų presuotų, lietų, pūstų, formuotų vakuumu ir tempimu P. dirbinių — detales (daugiausia prietaisų ir mašinų gamybos pramonei), kultūrinės-buitinės paskirties dirbinius, tarą, polietileno ir polipropileno vamzdžius, polietileno plėvelę ir kita. 1966 g-la pagamino 1400 t vamzdžių, 700 t plėvelės, 2500 t kitokių P. dirbinių. G-los projektinis pajėgumas (dar nepasiektas) — apie 17 000 t P. dirbinių per metus. Be to, plastmases perdirba (daugiausia presavimo ir liejimo būdu) dar apie 20 prietaisų gamybos, elektrotechnikos, stat. medžiagų ir vietinės pramonės įmonių. Eksperimentinė polimerinių dirbinių g-la prie Vilniaus (Gariūnuose) 1966 pradėjo gaminti polichlorvinilinį linoleumą, Gargždų stat. medžiagų kombinatas — putų polistirolą. 1966 Lietuvoje pagaminta apie 8000 t plastmasės dirbinių (650 pavadinimų), plačiai vartojamų prietaisų, baldų gamyboje, lengvojoje pramonėje, statyboje. Iš jų dirbiniai prietaisų ir mašinų gamybos pramonei sudaro 31%, plataus vartojimo gaminiai ir jų detalės — 27%, vamzdžiai — 18%, plėvelė — 9%, putų plastikai — 6%, sienų apdailos plytelės — 5%, grindų danga — 4%. Dalis produkcijos išvežama į kt. sąjungines respublikas. Kai kurie P. dirbiniai įvežami iš kitų taryb. respublikų arba importuojami.

PLAŠKIAĨ — kaimas Šilutės rj., Stoniškių apyl., 14 km į š. v. nuo Pagėgių, 3 km nuo Nemuno, Gėgės deš. krante. 204 gyv. (1959). Pr. m-la. P. minimi XVI a. ist. šaltiniuose. 1703 Plaškiuose pastatyta medinė bažnyčia, o 1896 — mūrinė. XVIII a. vid. prie bažnyčios veikė parapinė m-la, kurioje mokytojavo R. Prūsijos raštijos darbuotojas K. Lovynas. 1939 Plaškiuose buvo 436 gyv.

PLAŠTAKÀ — upė Molėtų ir Ukmergės rj., Siesarties deš. intakas. Ilgis 22 km, baseino plotas 105 km². Prasideda Perkalių apylinkėse, 17 km į š. v. nuo Molėtų. Teka į p. v. Įteka į Siesartį 17 km nuo jos žiočių, ties Antatilčiais. Vid. nuolydis 220 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,82 m³/s.

PLAŠTAKÕS PÉLKĖ — pelkė Ukmergės rj., 20 km į š. r. nuo Ukmergės, 15 km į p. r. nuo Kavarsko, prie Plaštakos kaimo. Plotas 1,6 ha, vid. gylis 9,5 m. Tai giliausia Lietuvos pelkė. Ji susidariusi evorzinėje duobėje. Žemapelkė, apaugusi kiminиniu viksvynu. Organogeninio klodo storis daugiau kaip 18 m. Durpės žemapelkinės, viduryje kimininės, pakraščiuose plynraistinės.

PLÁTELIAI — miestelis Plungės rj., 15 km į š. nuo Plungės; apylinkės ir kolūkio centras. 494 gyv. (1959). P. stovi Platelių ež. v. krante. Plano struktūra radialinė. Centre trikampė aikštė. Dauguma pastatų išsidėstę palei kelius. Gyventojų buitinio aptarnavimo dirbtuvės, ryšių skyrius, girininkija, 25 lovų ligoninė (įst. 1953), vaistinė (nuo 1913), vid. m-la (nuo 1954), kultūros namai (nuo 1954), biblioteka (nuo 1956), jachtklubas (nuo 1951). Iš P. eina keliai į Alsėdžius, Barstyčius, Plungę, Salantus, Varduvą. Buvusio P. dvaro parke yra 20 m aukščio ir 3,2 m apimties uosis — gamtos paminklas; jo kamienas suaugęs iš 4 atskirų kamienų. Vaizdingos P. apylinkės su Platelių, Beržoro ir Ilgio ežerais taryb. metais paskelbtos landšaftiniu draustiniu. Vasarą čia gausu turistų, vandens sporto mėgėjų; vyksta tradiciniai žemaičių festivaliai, buriavimo varžybos.

P. — viena seniausių Žemaitijos gyvenviečių. XIV—XVI a. ji buvo svarbus gynybinis punktas. XVI a. pr. minima P. pilis, dvaras, miestelis ir valsčius, kurį 1511 Žygimantas Senasis užrašė Žemaitijos seniūnui Stanislovui Kęsgailaičiui. 1529—67 P. žymimi neprivilegijuotų Lietuvos miestų sąraše. 1551 miestelis mokėjo 10 kapų, 1567 — 15 kapų sidabrinės mokesčio. 1572 Žygimantas Augustas Plateliams suteikė Magdeburgo teises; 1598 jas patvirtino Zigmantas Vaza. Pagal 1585 inventorių Plateliuose buvo 52 miestelėnų sodybos; ežero saloje dar buvo bebaigianti griūti medinė pilis. Miestelyje vyko turgūs. P. turėjo savo turgaus saiką. 1787 Stanislovas Augustas suteikė privilegiją rengti 2 metinius prekymečius. XIX a. ir XX a. pirmojoje pusėje (iki 1950) P. — valsčiaus centras. 1859 miestelyje buvo 373 gyv., 1897 — 611; vyko turgūs, veikė keliolika parduotuvių, telegrafas, parapinė m-la (1804 joje mokėsi 10 mokinių). P. dvaras nuo XIX a. pr. iki 1940 priklausė grafams Šuazeliams Gufjė. 1831 sukilimo metu ginkluoti valstiečiai užpuolė dvarą ir išvijo dvarininką. P. apylinkių valstiečiai aktyviai dalyvavo ir 1863 sukilime. 1923 miestelyje buvo 645 gyventojai. Vok. faš. okupacijos metais P. apylinkėse veikė partizanai. Hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai 1941 išžudė apie 40 P. gyventojų, jų tarpe taryb. aktyvistus V. Kaniavą, brolius S. ir A. Sausdravus. Plateliuose 1934—40 gyveno rev. judėjimo dalyvis L. Adomauskas. Pokario metais kovoje su burž. nacionalistais žuvo P. liaudies gynėjai A. Laivys, J. Arlauskas, K. Stropus.

PLÁTELIŲ ĚŽERAS — ežeras Plungės rj., 14 km į š. nuo Plungės, 17 km į r. nuo Salantų. Plotas 1205 ha, didž. gylis 46 m, vid. gylis 10,4 m. Pagal dydį devintas Lietuvos TSR ežeras (didžiausias Žemaitijoje). Ežeras patvenktinis, ištįsęs iš š. į p.; ilgis 8400 m, didž. plotis 3300 m. Kranto linijos ilgis 30 800 m. Yra 7 salos (iš viso 20,5 ha): Briedsalis (5,69 ha), Pilies sala (4,69 ha), Pliksalis, Gaidsalis, Veršių sala, Šunčelio sala, Ubagsalis. Š., v. ir p. kranto linija labai vingiuota, daug pusiasalių: Auksolė, Beržo ragas, Kreiviškis, Ruibiškis, Varnos ragas ir kt. Š., š. v. ir p. r. krantai statūs. R. krantas lėkštas, su plačiu atabradu, apaugęs mišku. V., p. ir š. r. krantai vietomis pelkėti. Ežere nemažai seklumų (daugiausia ties r. pakrante): Didysis kalnas, Medveidis, Mietų kalva, Skersutinio kalnas. Giliausia vieta prie Pilies salos. Dugną dengia priemoliai ir smėliai. Į ežerą įteka 17 upelių (Juodupis, Kunigupis, Salupis ir kt.), išteka Babrungas (Minijos intakas). Vandens t-ra prie dugno pastovi visus metus (apie 4°). Pagal maistingumą priklauso

Platelių ežeras

mezotrofinių ežerų grupei. Vienintelis Lietuvos ežeras, kuriame nuo ledynmečio laikų išlikusi endeminė syko forma (*Coregonus lavaretus holsatus Thienemann natio platelensis nova* Maniukas). Peri mažosios žuvėdros, 2 rūšys narų, laukinės antys, gulbės. Yra ūdrų. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 7,5 kg/ha. Pilies saloje išlikusios mūrinio rūsio sienos — XV a. pilies liekanos. Salą su krantu jungė tiltas, kurio polių išliko iki dabar. Prie tilto, Šventorkalnio pusiasalyje, stovėję vartai su mūriniu bokštu. 1 km į v. nuo P. e. yra Platelių miestelis. Prie P. e. dažnai vasarodavęs rašytojas A. Vienuolis parašė legendą „Platelių ežero paslaptis", komp. A. Račiūnas jos siužetu sukūrė simfoninę poemą. Prie P. e. vasarą vyksta tradiciniai Žemaičių festivaliai. Ežerą labai mėgsta turistai ir poilsiautojai. Yra jachtklubas. P. e. ir jo apylinkės paskelbtos landšaftiniu draustiniu.

Lit.: **K. Bieliukas**, Platelių srities ežerų morfometrija.—„Gamta", 1937, Nr. 3; **R. Šalūga**, Plateliai, V., 1961.

PLATĪNIŠKĖS — kaimas Vilniaus rj., Buivydiškių apyl., 10 km į v. nuo Vilniaus, 4 km į š. r. nuo Grigiškių. 245 gyv. (1959). Aštuonmetė mokykla (1912—51 pradinė, 1951—61 septynmetė). 1866 buvo 104 gyv.

PLĀTONIS — upė Lietuvos TSR (Joniškio rj.) ir Latvijos TSR, Lielupės kair. intakas. Ilgis 67 km (Lietuvos TSR 26 km), baseino plotas 445 km^2 (Lietuvos TSR 135 km^2). Prasideda prie Bilžių, 11 km į p. v. nuo Joniškio. Teka į š. lygiagrečiai su Šiaulių—Rygos geležinkeliu ir plentu. Įteka į Lielupę 72 km nuo jos žiočių, ties Jelgava. Didž. intakai: dešinysis — Sidabra; kairieji — Ukalina, Vešėtinis. Vaga aukštupyje iki 4 m pločio, žemupyje 10—15 m. Vid. nuolydis Lietuvos TSR 176 cm/km. Krantai statūs, 2—3 m aukščio. Slėnis vidurupyje 50—80 m pločio. Vid. debitas žemiau Vešėtinio žiočių (prieš pat Latvijos TSR sieną) 0,66 m^3/s. Pavasario potvynių metu vandens lygis pakyla iki 3,5 m. Vasarą upė nusenka; šaltomis ir sausomis žiemomis užšąla iki dugno.

PLATUŠĀITĖ Emilija [g. 1906.IX.18 Paluknyje (Raseinių rj.)] — aktorė, Lietuvos TSR nusipelniusi artistė (1955). 1932 baigė Valstybės teatro dramos studiją. 1932—35 ir 1939—46 Šiaulių, nuo 1946 Klaipėdos dramos teatro aktorė. Nuo 1952 TSKP narė.

Vaidmenys: Motina (P. Vaičiūno „Prisikėlimas"), Gustė (R. Blaumanio „Indranai"), Miler (F. Šilerio „Klasta ir meilė"), Galinienė (J. Gustaičio ir J. Chlivicko „Obelys žydės"), Auklė (V. Šekspyro „Romeo ir Džuljeta"), Jonikienė (V. Miliūno „Žuvėdros palydi"), Lėtienė, Aniceta (K. Sajos „Lažybos", „Gaidžio pentinai") ir kt.

PLAUKĪMAS. Lietuvoje pradėtas kultivuoti 1922, įsisteigus Lietuvos Jachtklubui. Pirmosios P. varžybos surengtos 1924 Kaune įvykusios vandens sporto šventės metu. Nesant specialios plaukyklos, buvo pasroviui plaukiama Nemune. Nuo 1924 P. varžybos buvo rengiamos kasmet. 1927 įvyko Kauno P. pirmenybės, vėliau P. ištvermės varžybos (buvo plaukiama Nemunu nuo tunelio iki Aleksoto tilto). 1931 Lietuvos plaukikai (Klaipėdos „Poseidono" klubo komanda) dalyvavo tarpt. varžybose Rygoje, bet pasiekė labai menkus rezultatus. 1935 Kaune įrengtas pirmasis atviras baseinas, pradėti registruoti oficialūs P. rekordai.

Tarybų Lietuvoje P. kultivuojančių sportininkų žymiai padaugėjo. P. lygis pakilo, įrengus uždarų baseinų (1957 Vilniuje ir Kapsuke, 1958 Kaune, 1963 Kaišiadoryse, 1965 Panevėžyje, 1967 Šiauliuose), kuriuose plaukikai gali treniruotis ir rungtyniauti ištisus metus. 1956 P. varžybose buvo pasiekti 2 pirmojo atskyrio rezultatai, 1966 — 102 pirmojo atskyrio, 55 kandidato į sporto meistrus, 22 sporto meistro rezultatai. 1959—65 geriausieji Lietuvos plaukikai įv. distancijose ir įv. stilium 263 kartus gerino Lietuvos TSR rekordus. 1966 R. Sakalauskaitė laimėjo sidabro ir bronzos medalius TSRS P. pirmenybėse, V. Tiknius laimėjo I vietą TSRS studentų žaidynėse, E. Žebrauskas tapo TSRS jaunių čempionu, S. Rudokas užėmė II vietą TSRS jaunių P. pirmenybėse. Lietuvos plaukikų rinktinė 1966 tapo Pabaltijo ir Baltarusijos respublikų čempione, 1967 nugalėjo Lietuvos — Gruzijos (dalyvaujant ir Lenkijos sportininkams) plaukikų varžybose. Lietuvos TSR rekordininkais 1966 buvo S. Bareika, R. Bičkauskas, V. Burkauskaitė, L. Dynina, V. Kuzminas, I. Mauručaitė, J. Miodušauskas, A. Petkevičius, S. Rudokas, R. Sakalauskaitė, J. Sodaitytė, R. Stonkus, V. Tiknius, R. Tubis, E. Ulozaitė, B. Užkuraitytė, E. Žebrauskas. 1967 Lietuvoje P. kultivavo apie 14 000 sportininkų (jų tarpe 31 sporto meistras), veikė 42 P. baseinai (iš jų 6 uždari).

PLAUSKĪNIAI — kaimas Plungės rj., Medingėnų apyl., 7 km į p. v. nuo Žarėnų, 5 km į š. nuo Tverų. 79 gyv. (1959). Per kaimą teka Duobulis (Palos deš. intakas), eina kelias iš Medingėnų į Tverus. Pr. m-la (nuo 1936), biblioteka (nuo 1956). Ist. šaltiniuose P. minimi 1638.

PLAUŠINĪENĖ Teresė [g. 1927.XII.22 Žindaičiuose (Jurbarko rj.)] — gydytoja terapeutė, medicinos mokslų kandidatė (1967). 1954 baigusi Kauno Med. in-tą, iki 1957 dirbo Skirsnemunės (Jurbarko rj.) ambulatorijoje ir Jurbarko rj. ligoninėje. 1957—62 Kauno resp. klinikinės ligoninės gydytoja. Nuo 1966 dirba Kauno Med. in-te: 1966—67 centrinės moksl. tyrimo laboratorijos moksl. bendradarbė, nuo 1967 hospitalinės terapijos katedros asistentė. Išrado aparatą radioaktyvių dujų ampulėms atidaryti. Paskelbė moksl. straipsnių apie plaučių ligomis sergančiųjų kvėpavimo ir kraujotakos sistemų klinikinį ir fiziologinį tyrimą.

PLAŪTUPIS — upė Pasvalio rj., Mūšos deš. intakas. Ilgis 17,5 km, baseino plotas 27 km^2. Prasideda 9 km į p. v. nuo Joniškėlio ir teka į š. r. Įteka į Mūšą 77 km nuo jos santakos su Nemunėliu, netoli Stipinų. Intakas Šakaitė (kair.).

PLAVŶS — ežeras Zarasų rj., 2 km į v. nuo Dusetų. Plotas 26,5 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. r. į p. v.; ilgis 1000 m, didž. plotis 325 m, kranto linijos ilgis 3100 m. Krantai daugiausia aukšti, vietomis apaugę mišku. Ežeras skirtas mėgėjiškai žūklei. Yra vėžių.

PLECHĀVIČININKAI — hitlerinių okupantų 1944 suorganizuotų policinių batalionų, vadinamų *Vietine rinktine*, dalyviai.

PLECHĀVIČIUS Kazys [g. 1921.VIII.30 Šiauliuose] — administracinis darbuotojas. 1935—40 darbininkas Šiauliuose. 1940—41 komjaunimo darbuotojas Šiauliuose. 1941.VI—X kalintas Kaune ir Pravieniškėse. 1942—44 darbininkas Šiauliuose. 1944.VII—1946 LLKJS Šiaulių miesto k-to instruktorius. 1946—54 Šiaulių miesto vykd. k-to kuro kontoros direktorius, komunalinio ūkio skyriaus vedėjas. 1954—57 Šiaulių miesto vykd. k-to pirmininko pavaduotojas, 1957—64 pirmininkas. Nuo 1955 TSKP narys. 1964 baigė Kauno politechnikumą. 1964—66 Vyriausiosios buitinio gyventojų aptarnavimo v-bos prie Lietuvos TSR MT viršininkas. Nuo 1966 Lietuvos TSR buitinio gyventojų aptarnavimo ministras. Nuo 1960 kandidatas į LKP CK narius. Nuo 1963 Lietuvos TSR AT deputatas, 1963—67 Lietuvos TSR AT Prezidiumo narys.

PLECHĀVIČIUS Povilas [g. 1890.II.1 Bukančiuose (Mažeikių rj.)] — fašistinis karinis ir politinis veikėjas, hitlerininkų talkininkas, generolas. 1914 baigęs karo mokyklą, tarnavo karininku Rusijos kariuomenėje. 1917—18 Rusijoje dalyvavo kovose prieš Tarybų valdžią. 1918 pab. grįžo į Lietuvą ir organizavo būrius kovai prieš Tarybų valdžią Mažeikiuose, Telšiuose. Vėliau Sedos ir Mažeikių karo komendantas, pasižymėjo Lietuvos rev. judėjimo dalyvių žudynėmis. Vien 1919 pr. su savo gaujos dalyviais Sedos apylinkėse išžudė apie 200 žmonių. 1919—29 Lietuvos kariuomenės karininkas, kurį laiką gen. štabo viršininkas. Vienas faš. perversmo (1926.XII.17) organizatorių ir vadovų. 1940.VI.15 pabėgo į Vokietiją. 1941 grįžęs į Lietuvą, talkino hitlerininkams, organizavo *Vietinę rinktinę* ir buvo jos vadas. 1944 pabėgo į V. Vokietiją, 1949 persikėlė į JAV. Aktyviai dalyvauja antitaryb. veikloje.

PLEČKĀITININKAI — vieno iš Lietuvos Socialdemokratų partijos vadovų J. Plečkaičio šalininkai, sudarę politinę grupuotę 1927, po Tauragės ir Alytaus sukilimų, kuriuos rengė grupė socialdemokratų, liaudininkų ir eserų. Nepasisekus sukilimams, daug jų dalyvių, jų tarpe ir J. Plečkaitis, pabėgo į Lenkiją, kur su-

kūrė savo centrą ir leido laikr. „Pirmyn" (1927—30). Lenkijos valdžia norėjo panaudoti P. prieš Lietuvą. Ji leido jiems telkti polit. emigrantus į kar. org-ją, davė kar. instruktorių, ginklų, siuntė į Lietuvą vykdyti teroro aktų. P. tikėjosi, kad, Lenkijos valdžios remiami, jie privers Lietuvos faš. valdžią kapituliuoti. Komunistai smerkė avantiūristinę P. taktiką, jų tarnavimą Lenkijos vyriausybei, ryšius su Lenkijos žvalgyba ir įrodinėjo, jog tik gerai suorganizuoti ir komunistų partijos vadovaujami darbo žmonės gali nuversti faš. valdžią. LKP kritika padėjo darbo žmonėms suprasti P. politikos žalingumą. Apie 1929 P. suskilo į dvi grupes. Vienai jų vadovavo J. Paplauskas ir P. Ancevičius, antrai — pats J. Plečkaitis. Šios grupės varžėsi tarp savęs dėl subsidijų, gaunamų iš Lenkijos valdžios. Plečkaitininkus demoralizavo Lietuvos žvalgybos agentai, siunčiami į Lenkiją ardyti jų veiklos iš vidaus. Neįstengdama P. paversti kar. jėga ir ją panaudoti, Lenkijos valdžia nustojo juos rėmusi. Negaudami subsidijų, 1930 P. pakriko.

PLEČKAITIS Jeronimas [1887.XII.10 Keturvalakiuose (Vilkaviškio rj.) — 1963. X.29 Pilviškiuose (Vilkaviškio rj.)] — socialdemokratų veikėjas. Kilęs iš valstiečių. 1905—27 LSDP narys. Už ž. ū. darbininkų streikų organizavimą 1906—1909 kalintas Kalvarijoje, Suvalkuose ir Sedlecuose (Lenkija). 1910—14 tarnavo Rusijos kariuomenėje. 1917 baigęs pr. m-lų mokytojų kursus, mokytojavo Vilkaviškyje, Valavičiuose (Vilkaviškio rj.). 1919 Vilkaviškio aps. darbo ir socialinės apsaugos inspektorius. 1919.IX—1920.V gyveno Vokietijoje. 1920—27 Lietuvos seimų atstovas. 1921—27 LSDP CK narys. Pasireiškė kaip ž. ū. darbininkų ir kitų profs-gų vienybės skaldytojas. Vienas iš Tauragės bei Alytaus sukilimų (1927.IX) prieš faš. valdžią organizatorių. Nepavykus sukilimams, pabėgo į Lenkiją. Pilsudskininkų remiamas, organizavo Gardine ir Lydoje ginkluotus būrius (ž. *Plečkaitininkai*), 1927—28 redagavo laikr. „Pirmyn". 1929—32 kalintas R. Prūsijoje. Paleistas gyveno Vilniuje. 1940.III—1941.VI kalėjo Kaune. 1941—44 Vilniaus miesto savivaldybės vertėjas. 1944 represuotas; iki 1955 gyveno Tiumenės sr. (RTFSR). 1955—63 gyveno Vilkaviškyje.

PLEČKAITIS Romanas [g. 1933.VIII.11 Kalvarijoje] — filosofas, filosofijos mokslų kandidatas (1963). 1956 baigė Vilniaus Ped. in-to liet. kalbos ir lit-ros f-tą (logikos ir psichologijos skyrių). 1956—1963 to in-to filos. katedros dėstytojas, nuo 1963 Vilniaus un-to filos. katedros dėstytojas (nuo 1967 docentas). Tęstiniuose leidiniuose „Filosofija" (t. 2, 3, 6, 7, 1962—66), „Pedagogika ir psichologija" (t. 3, 1962) paskelbė moksl. straipsnių logikos ir psichologijos istorijos Lietuvoje, filosofijos ir kt. klausimais.

PLEIRYTĖ Ona [**Puidienė;** slap. **Vaidilutė;** 1885.VIII.18 Mintaujoje — 1936.I.22 Kaune] — rašytoja. Mokėsi Mintaujos g-joje. Gyveno Vilniuje, Šiauliuose. Nuo 1905 bendradarbiavo „Vilniaus žiniose", „Lietuvių laikraštyje", „Lietuvos žiniose" ir kt., vertė. Nuo 1906 rašė originalius kūrinius. 1906 ištekėjo už rašytojo K. Puidos. Nuo 1912 gyveno Čeliabinske, nuo 1920 Kaune. Išleido apsakymų rinkinius „Gyvenimo akordai" (1921), „Kada rauda siela" (1922), „Audroms siaučiant" (1931) ir romaną „Tėviškė" (2 t., 1926—36). Period. spaudoje („Skaitymuose", „Lietuvos aide", „Lietuvos žiniose") paskelbė atsiminimų, straipsnių apie M. K. Čiurlionį.

Pirmuosiuose apsakymuose („Po audros", „Paskutinį kartą", „Miško broliai", „Trys karaliai" ir kt.) vaizduojami daugiausia 1905—07 revoliucijos ir reakcijos metų įvykiai, poetizuojami žuvusieji revoliucijos didvyriai, parodomas jų ryžtas, pasiaukojimas. Yra šiuose apsakymuose ir sentimentalių liūdesio arba nusivylimo gaidų. Vėlesniuose apsakymuose P. plačiai pavaizdavo I pasaul. karo nuniokotą kraštą, tremtinių gyvenimą, sprendė jos kūrybai būdingą šeimos santykių problemą. Geriausieji P. apsakymai pasižymi nuoširdumu, paprastumu, realistinėmis, psichologiškai motyvuotomis veikėjų charakteristikomis. Tačiau daugeliu atvejų P. neišvengė sentimentalumo (lyrinių vaizdelių rink. „Kada rauda siela" ir kt.).

Romane „Tėviškė" vaizduojamas Lietuvos valstiečių ir inteligentų gyvenimas pačioje XX a. pradžioje. Pirmojoje romano dalyje („Kur Nemunas banguoja") parodomas buožijos šykštumas, godumas, despotiškumas, o kartu ir jos ekonominis veržlumas, sugebėjimas naujoviškai ūkininkauti. Kaimo vaizdai pasižymi ryškiomis buitinėmis ir peizažinėmis detalėmis. Antrojoje romano dalyje („Laboremus") vaizduojamas Vilniaus lietuvių burž. inteligentų gyvenimas ir jų visuomeninė bei kultūrinė veikla, aprašomi kai kurie 1905—07 revoliucijos įvykiai. „Tėviškės" antrosios dalies meninė vertė kiek mažesnė. Jai būdingas sentimentalumas, inteligentijos gyvenimo idealizavimas, publicistiškumas.

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 2, V., 1958.

PLEISTOCĖNAS — kvartero periodo geologinė epocha, buvusi prieš holoceną. Prasidėjo maždaug prieš 600 000 metų, pasibaigė maždaug prieš 16 000 metų. Pleistocene buvo keli (3—4, gal ir daugiau) kontinentiniai apledėjimai — ledynmečiai; jie skirstomi į stadijas (ir interstadialus), o stadijos — į fazes.

P. nuogulų didž. storis Lietuvoje — apie 300 m. Jų danga storiausia dab. aukštumose ir prekvarterinio paviršiaus įdubimuose, ploniausia š. Lietuvos lygumose. P. sluoksnius sudaro tiek ledynų ir ledyninių vandenų dariniai — moreniniai priemoliai ir priesmėliai, aleuritai, moliai, juostuotieji moliai, žvyrai, smėliai, gargždas, rieduliai, tiek ir tarpledynmečių nuogulos — durpės, sapropeliai su medienos liekanomis, ežeriniai dumblai, smėliai.

P. epocha skirstoma į 3 amžius: eopleistoceną, mezopleistoceną ir neopleistoceną. Lietuvoje yra visų 3 minėtų amžių darinių.

EOPLEISTOCENAS — seniausias P. laikotarpis. Jam priskiriami 2—3 stratigrafiniai moreniniai horizontai (gretinami su Giunco ir Mindelio ledynmečių dariniais Alpėse), kuriuos sudaro kompaktiški pilkšvi ir pilkai žalsvi moreniniai priemoliai. Tarp morenų p. Lietuvoje (Kalvarijoje, Rudaminoje, Turgeliuose, Vilkiškėse, Kančėnuose) aptikta tarpledynmetinių nuosėdų. Vilniaus ir jo apylinkių gręžiniuose, Šventosios slėnyje ties Daumantais ir kitur rasta nuosėdų, susidariusių neogeno pabaigoje, prieš pat užslenkant P. ledynui. Eopleistoceno ledynai dengė visą Lietuvos teritoriją. Tarpledynmečiais Lietuvoje augo mišrių spygliuočių-lapuočių miškų. Juose vyravo pušys ir beržai, žymiai mažiau buvo eglių, dar mažiau ąžuolų, liepų ir lazdynų. Rasta ir šilumą mėgstančios terciaro floros elementų.

MEZOPLEISTOCENAS apima laikotarpį nuo Mindelio-Riso tarpledynmečio pradžios iki Riso-Viurmo, arba Emio, tarpledynmečio pradžios. Lietuvoje rasti du mezopleistoceno stratigrafiniai horizontai, gretinami su Dnepro ir Maskvos stadijų morenomis. Juos sudaro rusvi, rausvai pilki ir pilki moreniniai priemoliai. Mezopleistoceno morenos sudaro svarbiausią Lietuvos reljefo elementų pamatą. Mezopleistoceno ledynai buvo nuslinkę toli už Lietuvos ribų į pietus ir pietryčius.

Tarp eopleistoceno ir mezopleistoceno ledyninių darinių Šventosios slėnyje ties Būtėnais (Anykščių rj.), Puodžių, Gailiūnų, Čėsų ir Vilkiškių gręžiniuose (Lietuvos pietuose) buvo aptikti Mindelio-Riso tarpledynmečio sluoksniai. Kaip parodė tų sluoksnių palinologiniai tyrimai, klimatas tuomet buvo gana vėsus. Iš pradžių augo pušys ir beržai su nežymia alksnio ir eglės priemaiša. Juos pakeitė eglynai ir pušynai. Vėliau suklestėjo kėnio-eglės-skroblo miškai su plačialapiais — ąžuolu, liepa, guoba. Po šių įsivyravo vėl pušys ir eglės, o pagaliau beržai ir pušys. Tarpledynmečio pabaigoje mišką išstūmė miškatundrė.

NEOPLEISTOCENAS apima Riso-Viurmo tarpledynmetį, Viurmo ledynmetį ir baigiasi ledyno atsitraukimu nuo Pomeranijos stadijos galinių morenų. Riso-Viurmo tarpledynmetinių sluoksnių rasta Merkinės apylinkėse (Maksimonyse, Netiesose, Mardasave, Jonionyse, Kibyšiuose), Snaigupėlės griovoje (prie Druskininkų), prie Pasvalio ir kitur. Šio tarpledynmečio viduryje klimatas Lietuvoje buvo žymiai šiltesnis, negu dabar. Iš pradžių augta spygliuo-

čių, kuriuos pakeitė spygliuočių-plačialapių medžių miškai. Šilčiausiu laikotarpiu augo plačialapių miškai: ąžuolų-guobų, liepų-ąžuolų, lazdynų ir skroblų. Vėliau, klimatui šaltėjant, jų vietą užėmė mišrūs spygliuočių-plačialapių medžių, dar vėliau gryni spygliuočių miškai. Riso-Viurmo tarpledynmetis truko 30—40 tūkst. metų. Tuo laikotarpiu išryškėjo pagrindiniai dabartiniai Lietuvos orografiniai bruožai.

Neopleistoceno dariniuose randami pagrindiniai stratigrafiniai morenų horizontai, atitinkantys Viurmo ledynmečio Brandenburgo, Frankfurto ir Pomeranijos stadijas. Juos sudaro rausvi arba rusvai raudoni moreniniai priemoliai bei priesmėliai. Brandenburgo stadijos ledynas dengė visą Lietuvą, išskyrus Medininkų aukštumos ir Lydos plynaukštės šlaitus. Po to ledynas kuriam laikui pasitraukė į š. ir vėl atslinko, sustodamas ilgiau Pietryčių Lietuvos smėlėtosios lygumos ruože (Frankfurto stadija). Frankfurto stadijos ledyno darinius nuo paskutinės — Pomeranijos — stadijos morenų skiria vadinamieji Ūlos interstadialiniai sluoksniai (aptikti Ūlos slėnyje, Zervynų apylinkėse). Tai durpės, sapropeliai ir ežeriniai smėliai, susiklostę maždaug prieš 16 000 metų. Pomeranijos stadijos ledynas, klimatui vėl atšilus, ėmė palaipsniui trauktis. Lietuvoje skiriamos 3 pagrindinės jo atsitraukimo fazės, kurių metu susiformavo pietų, vidurio ir šiaurės Lietuvos galinių morenų ruožai. Paskutinysis ledynas traukėsi iš Lietuvos apie 3000 metų. Maždaug prieš 13 000 metų jau visa Lietuvos teritorija buvo atsipalaidavusi nuo ledo dangos.

Lit.: **V. Gudelis,** Lietuvos geografinės aplinkos raida geologinėje praeityje.— Lietuvos TSR fizinė geografija, t. 1, V., 1958; **В. Гуделис,** Очерк по геологии и палеогеографии четвертичного периода (антропогена) Литвы, Warszawa, 1961; **О. Кондратене,** Стратиграфическое расчленение плейстоценовых отложений Юго-восточной Литвы на основе палинологических данных.— Стратиграфия четвертичных отложений и палеогеография антропогена Юго-восточной Литвы, Вильнюс, 1965.

PLĖKŠNĖS. Baltijos jūros Lietuvos TSR pakraščiuose gausi upinė P. *(Pleuronectes flesus),* reta jūrinė P. *(Platessa platessa)* ir uotas *(Rhombus maximus).* Upinė P. dažna ir Kuršių marių šiaurėje. Ji neršia gegužės mėnesį. 1967 Lietuvos žvejai Baltijos bei Šiaurės jūrose ir Atlante sugavo 118 800 cnt P., arba 4,4% visų tuose vandenyse Lietuvos TSR žvejų sugautų žuvų (pagal svorį). Perdirbamos Klaipėdos žuvies konservų f-ke; realizuojamos šviežios, šaldytos, sūdytos, rūkytos, konservuotos su pomidorais.

Lit.: **T. Ivanauskas** [ir kt.], Lietuvos gėlųjų vandenų žuvys, V., 1956; Куршю марес, Вильнюс, 1959 [с. 374—375]; **J. Maniukas,** Baltijos jūros prie Lietuvos TSR krantų kompleksiniai tyrimai.—,,LTSR MA darbai", 1961, C 3.

PLĖNAKIAĨ — kaimas Mažeikių rj., Tirkšlių apyl., 6 km į p. nuo Tirkšlių, 10 km į v. nuo Viekšnių. 232 gyv. (1959). Kaimą supa Meškos Kojos, Sodupio, Eglyno, Rėžių, Išlaužų miškai. V. pakraščiu teka Stulpas (Viešetės intakas). Yra Bružų aštuonmetės m-los I—IV klasės. 1920—40 kaime veikė kom. kuopelė. Jos nariais buvo P. Jastrumskis, P. Laurinaitis, J., P., V. ir M. Taurinskai. Buvo platinama ir gabenama į kt. kuopeles pogr. lit-ra. 1922.VIII.5—6 Plėnakiuose įvyko LKP Mažeikių parajonės konferencija; joje dalyvavo J. Garelis, K. Požela, E. Tautkaitė. 1930 pradėta spausdinti atsišaukimus. 1934.VII išspausdintas LKP Mažeikių rj. k-to organo ,,Žemaitijos tiesa" Nr. 1.

PLESĒVIČIUS Kazys [g. 1914.VI.16 Grinkavoje (Trakų rj.)] — agrochemikas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1967). 1937 baigė Ž. ū. akademiją. 1937—38 Dotnuvos selekcijos stoties laboratorijos vedėjas. 1939—45 Vilniaus agrocheminės stoties direktorius. 1946—1956 dirbo RTFSR, įv. pramoninėse laboratorijose. 1956—67 Žemdirbystės in-to Joniškėlio filialo laboratorijos, nuo 1967 Joniškėlio bandymų stoties laboratorijos vedėjas. Paskelbė moksl. straipsnių, parašė knygų apie tręšimą.

Ršt.: Fosforitmilčiai — pigi ir naudinga trąša, V., 1963; Tręšimo žinynas brigadininkui, V., 1967.

PLĖŠEVAS (Плешев) Ivanas Nikolajevičius [g. 1904] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, majoras, Tarybų Sąjungos Didvyris (1945). P. vadovaujamas artilerijos pulkas, su kt. daliniais puldamas Kražių—Šilalės kryptimi, pralaužė priešo gynybą, sunaikino 10 tankų, 2 šarvuočius, paėmė 2 ešelonus su kar. kroviniu ir 50 automašinų. Pulkas 1944.X pasiekė TSRS valst. sieną ir įsiskverbė į priešo užnugarį.

PLEŠKĨENĖ Marijona [g. 1909.VII.19 Kiliūnėnuose (Plungės rj.)] — žemės ūkio darbininkė, Socialistinio Darbo Didvyrė (1958). Iki 1944 tarnavo pas buožes. Nuo 1951 Plungės rj. ,,Liepsnos" kolūkio kiaulininkė. Pasiekė gerų rezultatų, augindama kiaules.

PLEŠKÝTĖ Eugenija [g. 1938.I.1 Giliogiryje (Plungės rj.)] — aktorė. 1961 baigė Lietuvos TSR konservatorijos teatrinį f-tą. 1961—63 Kauno dramos teatro, 1963—67 Akademinio dramos teatro, nuo 1967 Jaunimo teatro aktorė.

Vaidmenys: Stela (J. Grušo ,,Profesorius Markas Vidinas"), Eni (A. Milerio ,,Visi mano sūnūs"), Augė (V. Rimkevičiaus ,,Ratas"), Petra (P. Kohouto ,,Trečioji sesuo"), Nataša (E. Radzinskio ,,104 puslapiai apie meilę"), Elison (D. Osborno ,,Atsigręžk rūstybėje"); kino filmuose — Dovilė (,,Kanonada"), Ingrida (,,Laiptai į dangų"), Agnė (,,Surask mane"), Regina (,,Suaugusių žmonių žaidimai") ir kt.

PLEŠKŪ̀ČIAI — kaimas Klaipėdos rj., Priekulės apyl., 3 km į p. v. nuo Priekulės. 156 gyv. (1959). Iš v. prieina Brukšvos pelkė. Malūnas, lentpiūvė, vilnų karšykla.

Tarp P. ir Pangesų, prie kelio į Priekulę, yra II—IV a. plokštinis griautinis kapinynas. XX a. pr. keletą jo kapų ištyrė vok. archeologas A. Becenbergeris. Rasta geležinių ietigalių, žalvarinių įvijinių apyrankių, ažūrinių segių, antkaklių kūginiais galais, sen. Romos monetų, emalės bei stiklo karolių.

Lit.: **A. Bezzenberger,** Gräberfeld bei Pangessen, Kreis Memel.—,,Sitzungsberichte Prussia", H. 23, Bd. 1, Königsberg, 1914.

PLĒTKUS Vincas [g. 1910.II.14 Jokūbaičiuose (Kėdainių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas, partinis darbuotojas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Nuo 1938 Komunistų partijos narys. 1940—41 Pernaravos (Kėdainių rj.) vls. ž. ū. komisijos pirmininkas, LKP Kėdainių aps. k-to skyriaus vedėjas. D. Tėvynės karo metais mokėsi partizanų m-loje Maskvoje. 1942—43 partizanų grupės vadas, 1943—44 Margirio būrio komisaras, LKP Pietų sr. pogr. k-to instruktorius. 1944 LKP Kėdainių aps. k-to I sekretorius. 1945—46 mokėsi Aukštojoje m-loje prie VKP(b) CK. 1946—51 LKP Kauno aps. k-to, LKP Kėdainių aps., paskui rj. k-to I sekretorius. 1951—53 LKP CK skyriaus vedėjo pavaduotojas. 1953—57 LKP Plungės rj. k-to I sekretorius. 1957—63 LKP CK vyr. inspektorius. Nuo 1963 dirba profsąjunginį darbą Vilniuje. 1954—58 LKP CK narys, 1951—1959 Lietuvos TSR AT deputatas.

PLIATERĨŠKĖS PĒLKĖ — pelkė Zarasų rj., 6 km į p. nuo Turmanto, į r. nuo Vilniaus—Daugpilio geležinkelio. Plotas 116 ha. Per pelkę teka bevardis upelis. R. pakraštyje yra 2 ežerėliai. P. p.— ežerinės kilmės plynraistinė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 8 m, vid. 3,38 m. Vyrauja žemapelkinės plyninės bei plynraistinės durpės. Vid. susiskaidymas 26%, vid. peleningumas 12,6%. Pelkė apsausinta. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo didž. storis 3,5 m. Į š. v. nuo P. p. yra Pliateriškės kaimas.

PLIATERÝTĖ Emilija [1806.XI.13 Vilniuje — 1831.XII.23 Justinavo dvare (prie Kapčiamiesčio, Lazdijų rj.)] — 1831 sukilimo dalyvė. Prasidėjus 1831 sukilimui, P. su pusbroliu C. Pliateriu Dusetose suorganizavo sukilėlių būrį, kuris, susijungęs su atvykusiais iš Rokiškio J. Horodeckio sukilėliais, 1831.IV.4 užėmė Zarasus, tačiau caro kariuomenės buvo priverstas pasitraukti. Tuomet P. su savo sukilėlių būreliu prisijungė prie K. Zaluskio sukilėlių korpuso ir 1831.V.4 dalyvavo mūšyje ties Prastavoniais (Radviliškio rj.). Paskui su M. Končos vadovaujamu ukmergiečių sukilėlių daliniu atvyko į Ukmergę. Apie V.20 ji perėjo į K. Parčevskio vadovaujamą Vilniaus aps. sukilėlių būrį ir dalyvavo kautynėse ties Maišiagala. P. su K. Parčevskio ir kitais sukilėlių daliniais prisijungė prie gen. D. Chlapovskio dalinio, buvo paskirta 25-jo pėstininkų pulko 1 kuopos garbės vade ir jai buvo suteiktas sukilėlių kariuomenės kapitono laipsnis. Su 25-uoju pėstininkų pulku P. buvo pasiųsta į Kauną, kur

1831.VI.28 dalyvavo miesto gynime. Po nesėkmingų kautynių su pulko likučiais pasitraukė į Kėdainius. 1831.VII.8 pasižymėjo kautynėse ties Šiaulėnais (Radviliškio rj.). Sukilėlių kariuomenei traukiantis į Prūsiją, P. atsiskyrė ir mėgino prasiveržti į Lenkijos Karalystę. Kelyje susirgo, rado prieglobstį eigulio troboje, vėliau buvo perkelta į Justinavo dvarą, kur netrukus mirė.

Lit.: **A. Janulaitis**, Emilija Pliateraitė, lenkmečių karžygė, Tilžė, 1908; **B. Limanowski**, Szermierze wolności, Kraków, 1911; **J. Sorokowicz**, Emilija Plater, Rok 1831 na Litwie, Warszawa, 1919.

PLIAUŠĖS PĖLKĖ — pelkė Utenos rj., 9 km į p. r. nuo Tauragnų, 1,5 km į r. nuo Tauragno ežero p. r. galo. Plotas 270 ha. Per pelkę iš Pliaušio ež. į Almajo ež. teka Pliaušė. P. p.— ežerinės kilmės plynraistinė ir raistinė žemapelkė. Durpių klodo vid. storis 1,85 m. Durpės žemapelkinės, vidutiniškai susiskaidžiusios. Vid. peleningumas 9,47%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo didž. storis 4 m.

PLYČIUVAITYTĖ Ona [g. 1914.VII.20 Kisiniškiuose (Vilkaviškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš kumečių. Iš mažens tarnavo pas buožes, vėliau dirbo tabako f-ke Vilkaviškyje. 1934—40 LKP narė, veikė Vilkaviškyje, Kaune. Kurį laiką Vilkaviškyje ji laikė LKP konspiracinį butą, daugino mašinėle kom. atsišaukimus. 1937—39 tris kartus suimta, adm. tvarka kalinta Vilkaviškyje, Alytuje, Kaune. 1940—41 dirbo Maisto pramonės liaudies komisariate. 1941 pasitraukė į Samarkando sritį. 1945—60 dirbo adm., part. darbą Vilkaviškyje, Raseiniuose (1946—47 mokėsi taryb. darbuotojų kursuose Vilniuje). Nuo 1950 TSKP narė. Nuo 1960 pensininkė.

PLIENAS. Lietuvoje P. imta plačiau vartoti nuo XIX a. antrosios pusės, pradėjus tiesti geležinkelius ir steigti mašinų gamybos ir metalo apdirbimo įmones (ž. *Mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonė*). Buržuazijos valdymo metais į Lietuvą buvo importuojamas (iš Vokietijos, Anglijos ir kt.) labai mažas P. asortimentas, kurį sudarė sijos, juostos, viela, lapai ir bėgiai. Metiniai importuojamo P. kiekiai dėl mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonės bei kapitalinės statybos netolygaus augimo labai svyravo. 1924 jo importuota 11 500 t, 1928 — 27 500 t, 1932 — 19 600 t, 1936 — 30 500 t, 1939 — 37 000 t.

Tarybų Lietuvoje P. įvežama iš kitų taryb. respublikų valcuotų juodųjų metalų, vamzdžių ir bėgių pavidalu. Sparčiai augant pramonei ir kapitalinei statybai, P. kasmet vartojama vis daugiau. 1958 jo įvežta 177 000 t, 1962 — 330 000 t, 1967 — 480 000 t. Labai išsiplėtė respublikoje vartojamo P. asortimentas. Jį sudaro visų rūšių paprasti P., t. p. vis plačiau respublikos pramonėje vartojami konstrukciniai, įrankiniai, greitapiūviai, nerūdijantieji, transformatoriniai, dinaminiai ir kiti spec. plienai.

PLIKIAĨ — kaimas Klaipėdos rj., Kretingalės apyl., 13 km į š. r. nuo Klaipėdos, 12 km į p. nuo Kretingos; kolūkio centras. 293 gyv. (1959). Pro kaimą teka Eketė (Danės intakas). Keliai jungia P. su Klaipėda, Kretingale, Jokūbavu, Gargždais. Kuriasi nauja kolūkio gyvenvietė. Yra med. punktas (nuo 1945), aštuonmetė m-la (1935—39 ir 1945—47 pr. m-la, 1947—49 progimnazija, 1949—1955 septynmetė, 1955—60 vidurinė), kultūros namai (nuo 1955), biblioteka (nuo 1949). XVIII a. pabaigoje pastatyta bažnyčia. XX a. pr. iš Klaipėdos iki P. ėjo siaurasis geležinkelis. Buržuazijos valdymo metais veikė paštas, pieninė, lentpiūvė. Burž. nacionalistai 1947 Plikiuose nužudė naujakurį J. Zubę, 1949 — apylinkės paruošų agentę R. Steponaitytę ir kolūkietę taryb. aktyvistę E. Girdžiūnienę.

PLÌKIŠKĖS — kaimas Širvintų rj., Jauniūnų apyl., 8 km į š. v. nuo Maišiagalos, 3 km į v. nuo Vilniaus—Ukmergės plento. 110 gyv. (1959). Per kaimą teka Musė (Neries intakas). Iš p. v. prieina Bartkuškių miškas. Yra Žaliosios girininkija. Prie kaimo yra pilkapių grupė. 1935 Vilniaus un-to archeologijos muziejus ištyrė 1 pilkapį. Rasti žirgo griaučiai su žąslais ir IX—XII a. piautuvas.

PLÌKIŠKIAI — kaimas Joniškio rj., Gudaičių apyl., 10 km į š. nuo Joniškio, prie Šiaulių—Rygos plento; kolūkio centras. 155 gyv. (1959). Į š. v. tęsiasi Kalvių miškas. Ryšių skyrius (nuo 1952), biblioteka (nuo 1954).

PLÝNIAI — kaimas Kapsuko rj., Padovinio apyl., 12 km į r. nuo Liudvinavo, prie kelio į Daukšius. 65 gyv. (1959). Iš š. prieina Amalvo palios. Kaimo gyventojai 1905 dalyvavo rev. judėjime. Plyniuose 1893 gimė akad. J. Žiugžda.

PLYNIAĨ — kaimas Šakių rj., Lukšių apyl., 7 km į p. r. nuo Šakių. 188 gyv. (1959). Per kaimą eina Lukšių—Sintautų kelias. Yra Švediškių pr. m-la (nuo 1957), kultūros namai.

PLÌNKSĖS — kaimas Mažeikių rj., Ketūnų apyl., 6 km į p. r. nuo Sedos, prie Plinkšių ežero š. galo. 281 gyv. (1959). Prie P. prieina Dubgirio ir Žalgirio miškai. Kaimo pakraštyje iš Plinkšių ež. išteka Šerkšnė (Ventos intakas). Į r. nuo P. yra Plinkšių pelkė. Buv. dvaro rūmuose veikia ž. ū. technikumas (1934—1958 ž. ū. m-la).

P. dvaro rūmai (past. XIX a. pab.) 2 aukštų, vėlyvojo ampiro stiliaus. Juos supa 7 ha parkas. Parko išplanavimas laisvas, medžiai (vakarinė tuja, glaustašakis paprastasis ąžuolas, paprastasis kaštanas) pasodinti kompaktiškomis grupėmis. P. r. dalyje yra 1 ha tvenkinys, kanalu sujungtas su ežeru. 1966—67 rūmai restauruoti.

PLÌNKŠIŲ ĖŽERAS — ežeras Mažeikių rj., 5 km į p. r. nuo Sedos. Plotas 346 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. į p.; ilgis 5100 m, didž. plotis 1320 m. Š. galas siauras, p. — platus. Kranto linija stambiai vingiuota; jos ilgis 13 km. Krantai daugiausia lėkšti, vietomis pelkėti. Į P. e. įteka Markija ir keletas bevardžių upelių, išteka Domija (Sruojos intakas) ir Šerkšnė (Ventos intakas). Prie ežero yra Plinkšių kaimas. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 4,1 kg/ha (daugiausia kuojų ir karšių).

PLÌNKŠIŲ PĖLKĖ — pelkė Mažeikių rj., 7 km į p. r. nuo Sedos, 1 km į r. nuo Plinkšių ežero, Žalgirio miške. Plotas 134 ha (pramoninis 118 ha). Ežerinės kilmės plynraistinė aukštapelkė. Durpių klodo didž. storis 6 m, vid. 4 m; vid. susiskaidymas 23%, vid. peleningumas 3,3%. Durpės kasamos kraikui.

PLYNÓJA — pelkė Tauragės rj., 12 km į š. v. nuo Tauragės, Tyrelių miške. Plotas 357 ha. Sausuminės kilmės plynraistinė ir raistinė aukštapelkė. Paviršius išgaubtas. Pelkėje prasideda Alanga, Vynija (Jūros intakai) ir Dabrupis (Ežeruonos intakas). Durpių klodo didž. storis 4,3 m, vid. 2,61 m. Vyrauja aukštapelkinės fuskuminės durpės. Vid. susiskaidymas 13%, vid. peleningumas 2%.

PLIOPLỸS Kazys [g. 1898.III.10 Pliopliuose (Vilkaviškio rj.)] — Spalio revoliucijos ir 1918—19 proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1914 išvyko į Rusiją. Nuo 1917.III Komunistų partijos narys (su pertrauka 1941—56). 1917 Jekaterinoslave (dab. Dnepropetrovskas) įstojo į Raudonąją gvardiją, kovojo už Tarybų valdžią Jekaterinoslave, Voroneže. 1918 įstojo į Raudonosios Armijos 5-jį Vilniaus šaulių pulką, 1919 kariavo už Tarybų valdžią Lietuvoje, buvo sužeistas. Vėliau kovojo su kontrrev. gaujomis Ukrainoje. 1923—29 mokėsi darbininkų f-te ir Kom. auklėjimo akademijoje Maskvoje, 1933—36 baigė Vakarų tautinių mažumų kom. un-to aspirantūros 3 skyrius. Bendradarbiavo „Kolektyve", „Raudonajame artojuje", „Priekale" (slap. Diegas). 1936—40 dirbo part. darbą Novosibirske. 1940—41 LKP CK lektorius. 1941—44 slapstėsi Vilkaviškio, Šakių apskrityse. Nuo 1944 dirbo administracinį ir profsąjunginį darbą Vilniuje. Nuo 1957 pensininkas. 1959 išleido atsiminimų knygą „Žiba durtuvų plienas".

PLIORIŠIAĨ — kaimas Šakių rj., Slavikų apyl., 14 km į v. nuo Šakių, 6 km į p. r. nuo Slavikų, 4 km nuo Kaliningrado srities sienos. 99 gyv. (1959). Per kaimą teka Mažoji Aukspirta (Aukspirtos intakas). Iki 1967 buvo Šilgalių aštuonmetė m-la (nuo 1941 pradinė, 1952—62 septynmetė).

PLIÓTERIS, Pliateris, Jurgis [1810.VII Švėkšnoje (?) — 1836.I.24 Raseiniuose] — lietuviškos knygos istorijos ir lietuvių kalbos tyrinėtojas, bibliografas. Mokėsi Kražių ir Vilniaus g-jose, 1824—28 studijavo Vilniaus un-to lit-ros ir laisvųjų menų f-te. Bendravo su D. Poška, S. Daukantu, J. Pabrėža ir ypač su S. Stanevičiumi, kuris vėliau tvarkė lituanistinę P. biblioteką (daugiau kaip 3000 knygų, dokumentų ir

rankraščių, tarp kurių buvo ir S. Daukanto „Darbų senųjų lietuvių ir žemaičių“ rankraščio nuorašas). 1830—31 J. Plioteris ir S. Stanevičius Karaliaučiuje susitiko su L. Rėza, susipažino su P. Boleno, J. Faterio ir kitų darbais apie lietuvių ir prūsų kalbas, ieškojo liet. knygų bibliotekose ir jas aprašinėjo. Karaliaučiuje P. baigė liet. kalba (žemaičių tarme) rašyti studiją apie S. B. Chilinskio biblijos vertimą. Į Lietuvą grįžo po 1831 sukilimo. 1833 J. Plioteris ir S. Stanevičius Rygoje susipažino su S. Mieleškos ir H. Trejaus bibliotekomis. Rygoje P. savo lėšomis išleido S. Stanevičiaus parengtas liet. liaudies dainų melodijas („Pažymės žemaitiškos gaidos“, 1833). Nebaigtame darbe lenkų kalba „Medžiaga lietuvių kalbos literatūros istorijai“ aprašė daugiau kaip 200 liet. knygų, turėtų savo bibliotekoje ar matytų Vilniaus un-to, Kretingos vienuolyno, Karaliaučiaus ir Rygos bibliotekose, plačiai panaudodamas žinias iš L. Rėzos, G. Ostermejerio, T. Lepnerio, Kaj. Nezabitauskio, S. Rostovskio, N. Sotvelo ir kt. darbų, Upsalos un-to bibliotekos katalogo ir kt. bibliografinių šaltinių. Darbe pateikė žinių apie autorius, knygų spausdinimo istoriją ir mokslo įstaigas, kur buvo dėstoma liet. kalba. Straipsnyje „Trumpas pranešimas, tautiečio parašytas prieš tuos, kurie mano, kad lietuvių gentis yra kilusi iš slavų-germanų“ (lenkų k.) P. atmetė nemokslines J. Adelungo ir P. Kepeno teorijas, įrodinėjo liet. kalbos savitumą ir jos giminiškumą sanskritui, graikų ir lotynų kalboms. P. rūpinosi valstiečių švietimu, steigė jų vaikams liet. m-las, rašė liet. kalbos gramatiką bei studiją apie liet. kalbos kirtį ir muzikalumą (šie rankraščiai neišliko).

Lit.: **J. Lebedys,** Simonas Stanevičius, V., 1955; **V. Žukas,** J. Plioterio lietuvių bibliografijos ir spaudos istorijos darbai.—„Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai“, t. 2, V., 1962; **V. Jurgutis, V. Žukas,** J. Plioterio darbas „Trumpa žinia apei ta iszdawima lietuwiszkos Biblijos Londone“.—„Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai“, t. 3, V., 1963.

PLISKĒVIČIUS Julius [g. 1916.XI.8 Meškučiuose (Alytaus rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš valstiečių. 1934 Alovėje (Alytaus rj.) įstojo į Komunistų partiją. 1938—40, tarnaudamas Lietuvos kariuomenėje, palaikė ryšius su Marijampolės partinė org-ja, platino kareivinėse kom. atsišaukimus. 1940—41 adm. darbuotojas. 1942—46 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys, 1943 fronte sužeistas; nuo 1944, baigęs polit. darbuotojų kursus, bataliono partorgas. 1948—50 priešgaisrinės apsaugos darbuotojas Vilniuje, nuo 1950 Kretingoje.

PLЎTOS. Manoma, kad P. gamyba atėjo į Lietuvą apie XIII a. iš Vid. Europos per Volinę ir per Livoniją. Ji ėmė sparčiau plėstis nuo XIV a. pirmosios pusės, kai didysis kun-štis Gediminas parsikvietė iš V. Europos to dalyko specialistų. Iš didžiojo kun-ščio Kazimiero 1447 privilegijos matyti, kad kun-ščių, bajorų ir miestiečių valdiniai privalėjo tiekti pilims malkų, kuriomis buvo degamos P., kalkės. Plytinės dažniausiai būdavo ten, kur buvo statomi mūriniai pastatai. Pvz., Trakų pilių statybos metu veikė plytinė vienoje Galvės ež. saloje. Didysis kun-štis Aleksandras 1503, aprūpindamas Kauno baziliką turtais, dovanojo jai ir plytinę. Vilniaus vyskupų dvare Paneriuose (dab. Vilniaus dalis) 1529 buvo įsteigta plytinė, kurioje pagamintos P. buvo naudojamos Vilniaus katedros, kitų Vilniaus bažnyčių ir vyskupų kapitulos rūmų statybai. 1536 rygietis Švarcas įsigijo plytinę, nuo XIV a. pab. veikusią Vilniaus priemiestyje. Vilniuje ir jo apylinkėse XVI a. buvo plytinių, pagaminančių po keliasdešimt tūkstančių P. per metus. Vis dėlto plytų trūko, ir jos buvo gana brangios: 2000 P. kainavo maždaug tiek, kiek karo žirgas.

Ankstyvosios lietuviškos P. buvo gerokai storesnės už senosios Rusios XI—XIII a. plytas. Senuosiuose mūriniuose Lietuvos pastatuose (pvz., Kauno pilyje) randamos dvejopos plytos: vad. plonosios (storis apie 6 cm) ir storosios (7—9 cm). P. ilgis buvo 23—31 cm, plotis 14—20 cm (storosios P. paprastai būdavo ilgesnės ir platesnės už plonąsias). Viename plačiajame P. šone būdavo padaromi 3—6 išilginiai (retkarčiais skersiniai) grioveliai — braukos, kad P. geriau sukibtų su skiediniu; tokios P. vadinamos brauktinėmis. Vėlesnėms statyboms dažnai būdavo gaminamos įv. dydžio ir formos plytos, pvz., Vilniaus Onos bažnyčioje (XVI a.) panaudoti net 33 P. tipai.

XVII—XIX a. dvaruose ir prie jų įsikūrusiuose miesteliuose plytinės būdavo dažniausiai laikinos ir, pasibaigus statyboms, būdavo apleidžiamos. Tik prie didesnių miestų buvo nuolatinės plytinės. Iki XIX a. plytinėse dirbdavo daugiausia baudžiauninkai. 1828 Lietuvos miestuose buvo 13 plytinių ir kalkinių su 62 samdomais darbininkais. 1857—58 buvo 65 plytinės ir kalkinės (10 iš jų miestuose ir 55 dvaruose ir miesteliuose) su 295 darbininkais.

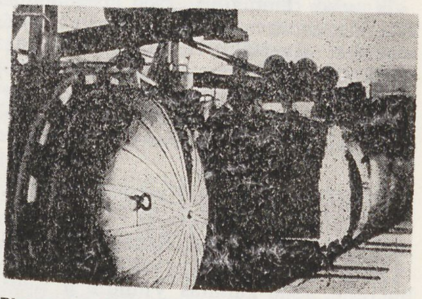

Plytos. Vilniaus silikatinių dirbinių kombinato autoklavai

Po I pasaul. karo ir kaizerinės okupacijos, stingant statybinės miško medžiagos, Lietuvos miestuose ir kaimuose kūrėsi naujos plytinės. Plytinių, kuriose dirbo ne mažiau kaip 5 žmonės, 1937 buvo 81; jose tais metais pagaminta 60,7 mln. plytų. 1939 tokių plytinių buvo 76; jose pagaminta 72,7 mln. statybinių P. ir bitumizuotų plytelių. Palemono plytinė 1939 pagamino apie 7 mln. molio P., o „Bituko“ f-kas — 3,5 mln. silikatinių P. ir bitumizuotų plytelių. Per D. Tėvynės karą Lietuvos P. pramonė labai nukentėjo. Po karo senosios plytinės rekonstruotos, jų pajėgumas žymiai padidintas. Pastatyta naujų didelių plytinių. Daugumas įmonių veikia ištisus metus, turi dirbtinio džiovinimo įrenginius, modernizuotas krosnis. Nors didelė dalis plytinių pajėgumo naudojama drenažo vamzdžiams gaminti, molio P. gamyba 1948—66 išaugo nuo 56 mln. iki 269 mln. Molio P. gamina 13 įmonių (neskaitant smulkių plytinių); iš jų didžiausios (1966) yra Daugėlių stat. medžiagų kombinatas (Kur-

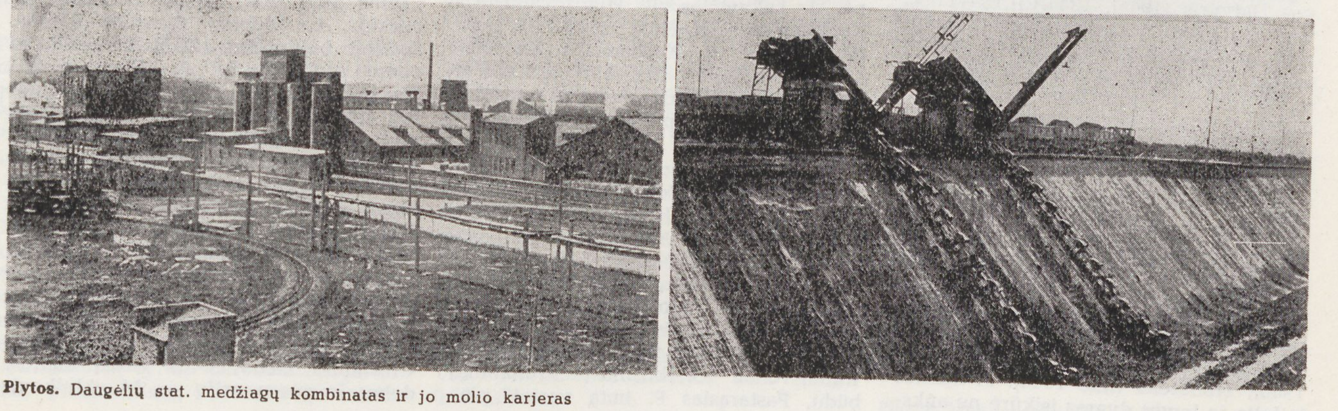

Plytos. Daugėlių stat. medžiagų kombinatas ir jo molio karjeras

šėnuose), gaminantis 107 mln. P. per metus, Dvarčėnų plytinė Vilniuje (34 mln.), Palemono plytinė Kaune (19 mln.), Sargėnų plytinė Kaune (10 mln.), Pilviškių plytinė Vilkaviškio rj. (10 mln.). Be to, 1966 pagaminta 454 mln. silikatinių P. Didžiąją jų dalį pagamino 4 įmonės: „Bitukas" (Kaune) — 95 mln., Vilniaus silikatinių dirbinių kombinatas — 126 mln., Gargždų stat. medžiagų kombinatas — 92 mln., Akmenės stat. medžiagų kombinatas — 119 mln.

Iš viso Lietuvoje 1966 pagaminta 723 mln. molinių ir silikatinių P.; iš jų 66 mln. išvežta į Kaliningrado sritį (RTFSR) ir į užsienio šalis, kitos suvartotos vietoje. Pastaraisiais metais, augant stambiaplokštei surenkamajai statybai, P. gamyba didėjo nebe taip sparčiai.

PLIUŠKEVIČIUS Jonas [1886.X.10 Kaune — 1959.XII.14 Birštone] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Šaltkalvis. Kilęs iš darbininkų. Dalyvavo 1905—07 revoliucijoje, 1906 kalintas Vilniuje ir Kaune. 1907 ištremtas į Turuchanską (Sibiras), 1909 dalyvavo tremtinių sukilime. 1914 grįžo į Lietuvą. 1928—40 LKP narys. 1929—33 LKP Prienų parajonio k-to sekretorius. 1932 LKP Kauno rj. konferencijoje išrinktas rajono k-to nariu. 1933 ištremtas į Telšių, iš ten 1936 į Šiaulių apskritį. Už kom. veiklą 1936 2 kartus adm. tvarka kalintas. 1940 Viduklės (Raseinių rj.) valsčiaus ž. ū. komisijos narys. 1941—44 gyveno Jaroslavlio sr., nuo 1945 dirbo ūkinį darbą Birštone.

PLIUŠKỸS Jurgis Algirdas [g. 1938.IV.3 Užluobėje (Skuodo rj.)] — gydytojas terapeutas, medicinos mokslų kandidatas (1967). 1960 baigęs Kauno Med. in-tą, iki 1962 dirbo Vilkaviškio ligoninėje. Nuo 1961 TSKP narys. Nuo 1966 dirba Eksperimentinės ir klinikinės medicinos in-te. Paskelbė moksl. straipsnių apie serotonino apykaitos kitimus infekcinio ir alerginio proceso metu.

PLOCHÓTNAS (Плохотный) Nikolajus Michailovičius [1922—1944.VII.11 Antabaltėje (Utenos rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, kapitonas, Tarybų Sąjungos Didvyris (1945). 1944.VII.10—11 P. vadovaujamas šaulių batalionas kautynėse prie Antabaltės atmušė 4 vokiečių atakas. Pasibaigus šaudmenims, P. vadovavo durtuvų grumtynėms. Sunkiai sužeistą P. hitlerininkai nukankino. Palaidotas Utenoje.

PLÓKŠČIAI — kaimas Šakių rj., 17 km į š. r. nuo Šakių, Nemuno kair. krante; apylinkės centras. 440 gyv. (1959). Įsikūręs Nemuno slėnyje ir šlaite. Iš P. eina keliai į Šakius, Gelgaudiškį. Ryšių skyrius, 35 lovų ligoninė (įst. 1952), vid. m-la (nuo 1879 pradinė, 1947—57 septynmetė, 1957—62 vidurinė, 1962—1967 aštuonmetė), kultūros namai (nuo 1956), biblioteka (nuo 1944). P. kaimas ir šalia jo buvęs dvaras įsikūrė ne anksčiau kaip XVII a. Įsikūrus dvarui, vietovė pavadinta Blagoslavenstvu; ofic. dokumentuose ji buvo taip vadinama iki I pasaul. karo. Iš pradžių P. priklausė J. Krišpinui-Kiršenšteinui, vėliau kitiems priv. savininkams (Tiškevičiams, Karpiams, Strumilams). Prie dvaro buvo pastatyta bažnyčia (1670), įsikūrė bažnytkaimis, kurio beveik visi namai buvo dvarininko nuosavybė. 1827 Plokščiuose buvo 216 gyv., 1880 — 641 gyventojas. XIX a. ir XX a. pirmojoje pusėje P. — valsčiaus centras. Apie XIX a. vid. įsteigtas taikos teismas. 1889—99 Plokščiuose taikos teisėju dirbo pedagogas P. Kriaučiūnas, kurio namuose lankydavosi rašytojai V. Kudirka, Vaižgantas, tautosakos rinkėjas A. Sabaliauskas, kalbininkai K. Jaunius, J. Jablonskis, A. Aleksandrovas, J. Boduenas de Kurtenė, E. Volteris, J. Mikola ir kt. 1905 P. ir apylinkės gyventojai aktyviai dalyvavo rev. judėjime. XII.14 valsčiaus sueigoje buvo paleista carinė valsčiaus v-ba, išrinktas valsčiaus k-tas, suorganizuota liaudies milicija. Už tai caro valdžia uždėjo P. valsčiui 700 rb pabaudą. Buržuazijos valdymo metais veikė malūnas, pieninė, girininkija, smulkaus kredito d-ja, kelios parduotuvės ir amatininkų dirbtuvės. 1923 buvo 455 gyv. 1941 hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai išžudė apie 80 P. gyventojų.

PLOKŠČIAĨ — kaimas Kretingos rj., Grūšlaukio apyl., 12 km į š. r. nuo Darbėnų, prie Kretingos—Skuodo geležinkelio. 87 gyv. (1959). Iš š. ir š. r. prie P. prieina Lieknų, Butkinės ir Taško miškai. Parduotuvė, felčerių-akušerių punktas (nuo 1961), Mančių pradinė mokykla, biblioteka. Ties kaimu auga labai senas (6 m perimetro) ąžuolas — gamtos paminklas.

PLOKŠTẼLĖS — garso įrašų diskai gramofonui. Pradėtos vartoti JAV ir Vokietijoje, 1887 išradus gramofoną. Į P. įrašomi daugiausia muz. kūriniai.

XX a. pr. pagamintos pirmosios P. su liet. muzikos įrašais. Varšuvoje 1907—1908 keletą dainų į P. įrašė S. Šimkaus vadovaujamas Varšuvos lietuvių mėgėjų choras. Rygoje „Kanklių" d-jos vokalinis sekstetas (J. Dryja-Visockaitė, A. Kačanauskas, J. Linartas, J. Linartienė, J. Lukavičius, P. Pundzevičius) ir kanklininkų ansamblis 1908—10 įrašė ištraukų iš A. Kačanausko operetės „Jaunoji našlelė", liet. kompozitorių ir liaudies dainų, šokių muzikos, monologų ir kt. (iš viso apie 40 dalykų). Šių P. tiražai buvo maži, kainos didelės.

Po I pasaul. karo P. su liet. muzikos įrašais išleido Vokietijos P. firmos „Vox", „Odeon", „Homocord", Austrijos firma „Polydor", Anglijos firmos „Columbia" ir „HMV" („His Master's Voice"), JAV firmos „Columbia" ir „Victor". Tos P. buvo brangios, prieinamos tik nedaugeliui muzikos mėgėjų. Iki 1925 jos buvo įrašinėjamos mechaniniu, vėliau — elektriniu (mikrofoniniu) būdu. Pastarąsias P. imta vartoti plačiau. Daugiausia (apie 30) pagaminta K. Petrausko įdainuotų P. Tai arijos iš Ž. Bizė, P. Čaikovskio, R. Leonkavalo, P. Maskanjo, Dž. Pučinio, Dž. Verdžio, A. Toma ir kt. kompozitorių operų, keletas liet. kompozitorių ir liaudies dainų (J. Talat-Kelpšos „Ne margi sakalėliai", M. Petrausko „Bernužėli, nesvoliok", J. Gruodžio „Oi, kas sodai", liaudies dainos „Tris dienas", „Ant marių krantelio", „Saulelė raudona", ir kt.). K. Petrausko įdainuotos P. buvo techniškai geriausiai pagamintos. Po keletą arijų iš klasikinių operų, lietuvių ir kt. tautų kompozitorių ir lietuvių liaudies dainų į P. įdainavo J. Babravičius, V. Grigaitienė, V. Jonuškaitė-Zaunienė, E. Kardelienė, A. Kutkus-Kutkauskas, M. Lipčienė, M. Rakauskaitė, A. Sodeika, J. Vencevičaitė ir kt. Be to, į P. buvo įrašyta muz. kūrinių, kuriuos atliko chorai ir kiti vokaliniai ansambliai, įgrojo dūdų ir estradiniai orkestrai, instrumentiniai ansambliai, kapelos ir atskiri instrumentalistai. Tai daugiausia šokių muzika, liaudies melodijų popuri, maršai, liet. kompozitorių dainos, giesmės ir kt. Buvo įrašyta keletas stambesnių muz. kūrinių (dūdų orkestro grojama J. Lechavičiaus fantazija „Žemaitiškos vestuvės", „Metropolio" orkestro grojama E. Gailevičiaus fantazija „Tėvynės garsai" ir kt.). Estradinės muzikos į P. įgrojo ir įdainavo P. Biržys (Pupų Dėdė), D. Dolskis, A. Dvarionas, S. Graužinis, A. Šabaniauskas ir kt. 1934—37 Lietuvių tautosakos archyvo iniciatyva į P. buvo įrašyta apie 10 000 liaudies dainų ir pasakų.

Taryb. metais P. su liet. muzikos įrašais gaminamos daugiausia Rygos P. f-ke. Įrašai daromi Maskvos, Leningrado P. įrašų studijose, Lietuvos TSR Radijo ir televizijos k-to garso įrašų studijoje ir 1958 įsikūrusioje Vilniaus P. įrašų studijoje. Leidžiamos 78 apsisukimų per minutę ir $33\frac{1}{3}$ apsisukimo per minutę (ilgai grojančios) plokštelės. Pastarosios vis labiau įsigali (iki 1967 jų išleista daugiau kaip 100). P. plačiai vartojamos buityje, taip pat mokymo, mokslo ir kitiems reikalams. Kūrinius į plokšteles įrašinėja profesionalieji ir saviveikliniai Lietuvos muz. kolektyvai, solistai, skaitovai. Pirmąsias P. taryb. metais įdainavo operos veteranai K. Petrauskas (liaudies dainos „Pasvartyk, antele", „Žemė kėlė žolę", arijos iš klasikinių operų), A. Sodeika (liaudies dainos, Jaunojo bajoro daina iš J. Karnavičiaus operos „Gražina"), A. Staškevičiūtė (liaudies dainos „Nesirūpink, motinėle", „O kai aš", „Sėjau rūtą"). Ilgainiui išleista daug P. su liaudies, simfoninės, kamerinės, estradinės muzikos kūrinių, operų arijų įrašais. Liaudies dainų ir šokių muzikos į P. įrašė „Lietuvos" ansamblis, Vilniaus un-to studentų dainų ir šokių liaudies ansamblis; įvairių vokalinės muzikos kūrinių — Filharmonijos choras, Vilniaus un-to studentų choras, Respublikinių mkt. namų berniukų choras „Ąžuoliukas", Čiurlionio meno m-los vaikų choras; dainų ir operų arijų — M. Aleškevi-

čiūtė, B. Grincevičiūtė, J. Indra, R. Marijošius, J. Mažeika, V. Mikštaitė, V. Noreika, J. Petraškevičiūtė, E. Saulevičiūtė, R. Siparis, J. Stasiūnas, A. Staškevičiūtė, K. Šilgalis, R. Tumalevičiūtė, I. Žukaitė ir kt. dainininkai. Išleistas P. komplektas „Lietuvių liaudies dainų antologija" (sudarė G. Četkauskaitė). Kamerinės muzikos kūrinių į P. įgrojo Filharmonijos styginis kvartetas (M. Čiurlionio, E. Balsio, J. Gaižausko, J. Gruodžio, J. Juzeliūno, J. Nabažo kvartetai, klasikinės muzikos kūriniai ir kt.), Filharmonijos kamerinis orkestras (E. Balsio, J. Juzeliūno, V. Klovos, S. Vainiūno kūriniai), pianistai B. Dvarionas, V. Landsbergis (M. Čiurlionio preliudai fortepijonui), smuikininkai A. Livontas, E. Paulauskas, vargonininkas L. Digrys ir kiti. B. Dvariono, A. Klenickio, A. Žiūraičio diriguojami Maskvos ir Leningrado simf. orkestrai į P. įrašė nemaža lietuvių simf. muzikos kūrinių: M. Čiurlionio poemas „Miške" ir „Jūra", B. Dvariono koncertus smuikui (solo A. Livontas) ir fortepijonui (solo A. Dvarionaitė) su orkestru, S. Vainiūno II koncertą fortepijonui su orkestru (solo S. Vainiūnas), E. Balsio I ir II koncertą smuikui su orkestru (solo A. Livontas), J. Juzeliūno II simfoniją ir „Afrikietiškus eskizus", ir kt. Išleista P. su Maironio, Lazdynų Pelėdos, V. Krėvės, L. Giros, S. Nėries, P. Cvirkos, A. Venclovos ir kt. rašytojų kūriniais (skaitė aktoriai: A. Gregorauskaitė, J. Kavaliauskas, H. Kurauskas, M. Mironaitė, A. Rosenas, N. Vosyliūtė-Dauguvietienė ir kt.), pačių rašytojų (A. Baltakio, J. Baltušio, Just. Marcinkevičiaus, E. Mieželaičio, V. Mykolaičio-Putino, S. Nėries, A. Venclovos ir kt.) skaitomais kūriniais. Pradėtos leisti P. su įrašais iš restauruotų senų liet. plokštelių (iki 1967 išleista 10 K. Petrausko įdainuotų P.). P. su liet. muzikos įrašais išleista JAV ir kitose užsienio šalyse. P. komplektuojamos Resp. bibliotekos muzikos skyriuje, Radijo ir televizijos k-te, Lietuvos TSR konservatorijoje. Didelę priv. fonoteką Kaune 1919—40 buvo sukomplektavęs M. Lipčius, rengęs visuomenei P. koncertus. Taryb. metais unikalių P. fonoteką Vilniuje sukomplektavo A. Valičenka. Nemaža P. surinko taip pat S. Dautartas, A. Tauragis (Vilniuje), M. Mikelkevičius (Kaune) ir kt.

PLOKŠTINĖS-DIŠLIŲ MIŠKAI — miškų masyvas Plungės rj., 8 km į š. nuo Plungės, į r. nuo Platelių ežero. Priklauso Plungės miškų ūkio Alsėdžių, Beržoro ir Platelių girininkijoms. Plotas 5090 ha; medynų 4312 ha. Masyvas ištįsęs iš r. į v. ir iš š. į p. apie 11 km. Jį sudaro 13 miškų; didesnieji: Plokštinės (1992 ha), Dišlių (701 ha), Skirpsčių (593 ha), Babrungėnų (382 ha), Plokštikalnės (360 ha), Mieželaukio (347 ha). Reljefas kalvotas daubotas. Yra ežerų (Burgis, Burgelis, Iešnalis, Skyplaičių ež. ir kt.), daubose daug pelkių (didesnės — Balsų pelkė, *Endriuškaičių tyrai*). Dirvožemiai jauriniai, priesmėliniai, vietomis priemoliniai, daubose — pelkiniai-durpiniai. Medynai mišrūs. Pušynų (su eglės priemaiša) yra 44% (daugiausia mėlyninių ir brukninių), eglynų 41% (daugiausia mėlyninių), beržynų 8%, juodalksnynų 4%, baltalksnynų 2%, ąžuolynų 1%. 82% medynų savaiminės kilmės. Jaunuolynai sudaro 50%, pusbrandžiai medynai 22%, pribręstantieji 12%, brandieji 16%. Medynų vid. amžius 42 metai, vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 112 ktm/ha, vid. prieauga 2,7 ktm/ha. Yra briedžių, šernų, lapių, kiaunių, voverių, užklysta vilkų. Masyvo r. dalis (2407 ha) eksploatacinė, v. dalis (1884 ha) įeina į Platelių ež. apsauginę juostą, p. dalis (484 ha) — į Plungės miesto žaliąją zoną; be to, yra 315 ha kelių apsauginių miškų. Visų rūšių kirtimais per metus iškertama apie 4800 ktm. Į masyvą įsiterpę Paplatelės, Paburgės, Plokščių, Babrungėnų, Skyplaičių, Skirpsčių, Rukundžių, Vilkų, Alkų kaimai.

PLOMĖNŲ EŽERAS — ežeras Trakų rj., 1 km į v. nuo Trakų. Plotas 18 ha, didž. gylis 4,5 m, vid. gylis 2,4 m. Ežeras ovalus; ilgis 560 m, didž. plotis 500 m. Krantai žemi, daug kur pelkėti. Per P. e. teka upelis į Totoriškių ež.

PLOMĖNŲ PELKĖ — pelkė Trakų rj., 1,5 km į v. nuo Trakų, į v. nuo Plomėnų ežero. Plotas 150 ha. Ežerinės kilmės plynraistinė aukštapelkė. Rytuose, palei ežerą — liūnas, likusioje dalyje — retas pušynas. Durpių klodo didž. storis 8,5 m, vid. 2,8 m. Jį sudaro mažai ir vidutiniškai susiskaidžiusios fuskuminės ir plynraistinės durpės. Vid. susiskaidymas 25%, vid. peleningumas 3%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo storis iki 8 m.

„PŁOMIEŃ", Związek Młodzieży Socjalistycznej „Płomień" (Socialistinio jaunimo sąjunga „Liepsna"),— marksistinė Vilniaus universiteto studentų organizacija, veikusi 1928—31. „P." organizatorių ir veikėjų tarpe buvo M. Okulevičius, S. Vronas, H. Veleckis, A. Vežbickis, I. Kruhas, A. Žochovskis, J. Drūtas ir kt. Org-jai vadovavo studentų komunistų kuopelė, kurios sekretoriumi buvo M. Okulevičius. „P." gynė neturtingųjų studentų reikalus, kovojo su nacionalizmu ir fašizmu, už internacionalinį studentų solidarumą. Ji artimai bendradarbiavo su Lenkijos Socialistų partija-kairiąja (PPS-levica), pažangiosiomis profs-gomis, Baltarusių valstiečių ir darbininkų atstovų klubu, padėjo organizuoti mieste polit. demonstracijas, streikus. Nustojo veikusi, suėmus jos vadovus.

PLONĖ — upė Lietuvos TSR (Pasvalio rj.) ir Latvijos TSR, Yslykio kair. intakas. Ilgis 28,5 km (Lietuvos TSR 14 km), baseino plotas 101 km^2 (Lietuvos TSR 66 km^2). Prasideda 6 km į v. nuo Vaškų, ties Degesiais. Teka į š. Įteka į Yslykį 23 km nuo jo žiočių. Intakai: bevardis ir Marginis (abu kair.). Vid. debitas ties Latvijos TSR siena 0,40 m^3/s.

PLUNGĖ — miestas Lietuvos TSR šiaurės vakaruose, 50 km į š. r. nuo Klaipėdos, prie Šiaulių—Kretingos geležinkelio; rajono centras. 1959 buvo 8672 gyv., 1967 — 12 200; iš jų 17,8% dirbo pramonėje, 6,3% statyboje, 0,9% prekyboje, 1,8% kultūros ir švietimo įstaigose. Miestas stovi kalvotoje vietoje, Žemaičių aukštumos v. dalyje, Babrungo (Minijos intako) krantuose. Teritorija (1967) 1052 ha; iš jų 318 ha užstatyta, 369 ha užima žalieji plotai. Plano struktūra radialinė. Miesto didesnioji dalis ir centras yra Babrungo kair. krante, mažesnioji dalis ir glžk. st.— dešiniajame; jas jungia 2 tiltai. Miesto centre — keturkampė aikštė, nuo kurios 5 kryptimis eina pagr. gatvės. Atskiros miesto dalys nusitęsusios palei pagr. gatves.

Plungėje yra viena didžiausių Lietuvos TSR lengvosios pramonės įmonių — linų verpimo ir audimo f-kas „Linų audiniai" (įk. 1913). 1966 jame dirbo 1524 darbininkai bei tarnautojai. Yra medžio apdirbimo kombinatas (nuo 1959), gaminantis medines detales statybai (per parą sunaudoja 80—90 m^3 medienos), liaudies kūrybos gaminių įmonė „Minija" (iki 1965 baldų ir stat. medžiagų kombinatas), sviesto g-la (1936 įsteigta pieninė), duonos f-kas, buitinio aptarnavimo kombinatas (nuo 1962), tarpkolūkinė statybos org-ja (nuo 1960), Resp. susivienijimo „Lietuvos Ž. ū. technika" skyrius (nuo 1961). Mieste yra 55 gatvės (1967), kurių bendras ilgis apie 33 km. Butų fondas 75 700 m^2 (komunalinio gyv. ploto 29 200 m^2, individualinio 38 700 m^2, žinybinio 7800 m^2). 1967 pradėta tiesti vandentiekio ir kanalizacijos tinklus. Pagr. gatvėmis kursuoja autobusai (nuo 1962). Yra autotransporto kontora (1959—63 buvo Telšių autotransporto kontoros skyrius), kuriai priklauso 104 sunkvežimiai, 27 autobusai, 4 lengvieji automobiliai (1967). Plentai jungia P. su Klaipėda, Kretinga, Seda, Telšiais, Rietavu, kiti keliai — su Plateliais, Alsėdžiais, Salantais. Mieste veikia 125 lovų ligoninė, 25 lovų tuberkuliozinis dispanseris (įk. 1954), poliklinika, 3 felčerių-akušerių punktai, 2 vaistinės, 3 vid. m-los: viena įsteigta 1925, antra 1950, trečia 1967 (1930—54 pradinė, 1954—61 septynmetė, 1961—67 aštuonmetė), vakarinė (pamaininė) vid. m-la (1945—49 suaugusiųjų g-ja), staty-

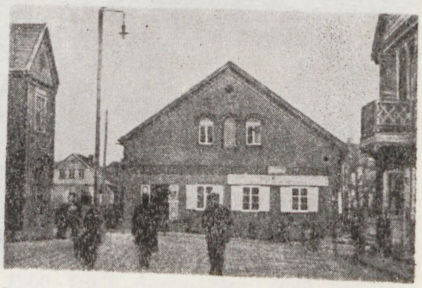

Plungė. Miesto centras XX a. pr.

bos technikumas (nuo 1965), Kauno prekybos technikumo, Vilniaus lengvosios pramonės technikumo neakivaizdiniai skyriai, vaikų muz. m-la (nuo 1962), pr. m-la, kino teatras, 2 kultūros namai (miesto — nuo 1945, „Linų audinių" f-ko — nuo 1962), 2 bibliotekos (1 rajoninė, 1 vaikų), 2 vaikų darželiai-lopšeliai (vienas įst. 1946, kitas — 1961). Leidžiamas laikr. „Kibirkštis" (1948—62 ėjo „Socialistinis kelias"). Miesto š. dalyje išlikę buvusio didikų Oginskių dvaro rūmai (juose įsikūręs statybos technikumas) ir juos supantis parkas — resp. reikšmės archit-ros paminklas.

Rūmai pseudorenesansinio stiliaus, past. 1879; tai vienas gražiausių XIX amžiaus Lietuvos archit-ros kūrinių. Jie sudaro archit. ansamblį su 2 simetriškais šoniniais paviljonais (viename jų buvo tarnų patalpos, kitame — koplyčia) ir žirgyno pastatu. Rūmų fasadui būdingos XIX a. pab. archit-ros renesansinės ir klasikinės formos. Šoninių paviljonų archit-ra panaši į rūmų; žirgynas pseudogotikinis. Rūmus supa parkas, užveistas XVIII a., pertvarkytas XIX a. pabaigoje. Jo plotas (su vaismedžių sodu ir stadionu) 62 ha. Parkas išplanuotas, taikantis prie banguoto landšafto, tiktai centr. dalis išplanuota geometriškai, aplink simetriškai išdėstytus pastatus ir apskritą tvenkinį. Landšaftinėje parko dalyje nedideli miško ploteliai kaitaliojasi su pievomis, kuriose grupėmis ir pavieniui auga senų ąžuolų; vienas jų — gamtos paminklas (jo kamieno skersmuo 1,65 m, o lajos — 25 m). Per parką į Babrungą teka nedideli upokšniai, jungiantys 7 tvenkinius. Parko v. dalyje yra vasaros teatras (įrengtas taryb. metais). P. r. pakraštyje yra monumentalūs pseudorenesansinio stiliaus vartai. Jų pilonai papuošti kertiniais piliastrais. Nišose tarp piliastrų stovi šarvuotų XVI a. karių skulptūros. Ant pilonų — meškų figūros; priekinėmis letenomis jos laiko herbų skydus.

P. bažnyčios triaukštė mūrinė varpinė (past. 1858) — vietinės reikšmės archit-ros paminklas (1861 iš jos paskelbtas baudžiavos panaikinimo manifestas).

ISTORIJA. P. teritorijoje žmonių gyventa jau II—I t-metyje pr. m. e. Ties P., Babrungo krantuose, rasta akmeninių kirvių. Babrungo kair. krante yra 2 kalvelės (viena nuo kitos per 300 m), gyventojų vadinamos pilalėmis. Priešais pilales, deš. krante, senkapyje (jis suardytas XX a. pr.) rasta IX—XIV a. iečių antgalių, pentinų, balno kilpų ir žalvarinių papuošalų. P. kūrėsi prie Gandingos pilies ir priklausė Lietuvos D. Kun-stės didikų šeimoms. XVI a. ist. šaltiniuose minima P. seniūnija (Gandingos valsčiuje) ir P. dvaras. Dėl patogių susisiekimo kelių sparčiai auganti P. ilgainiui nustelbė senąją Gandingą, kuri virto kaimu. 1617 Plungėje pastatyta bažnyčia. 1658 į P. iš Gandingos perkeltas valsčiaus centras. 1792 Stanislovas Augustas suteikė Plungei miesto savivaldos teises ir herbą. XVIII amžiuje Plungėje kryžiavosi svarbiausi prekybiniai keliai, ėję per Žemaitiją į Prūsiją, Klaipėdą, Liepoją. 4 kartus per metus vyko dideli prekymečiai, kuriuose buvo prekiaujama daugiausia arkliais (jų būdavo suvežama iki 1000), galvijais, namų darbo vilnonėmis medžiagomis ir drobėmis. 2 kartus per savaitę vyko turgūs. Daug linų, paukščių (ypač žąsų), arklių P. pirkliai parduodavo į užsienį. P. dvarą XVII amžiuje valdė Goštautai, Krišpinai-Kiršenšteinai; XVIII a. jis atiteko Vilniaus vyskupui I. Masalskiui, 1806 — P. Zubovui, 1873 — M. Oginskiui. 1831.II P. dvaro valstiečiai ginklu priešinosi rekrutų ėmimui. 1862.III jie atsisakė klausyti valsčiaus valdžios, reikalavo viršaičiu išrinkti jų atstovą A. Vaišvilą. IV.20 apie 1000 valstiečių, apsiginklavę lazdomis ir akmenimis, susirinko Plungėje ir privertė policiją paleisti suimtuosius valstiečių vadus, nužudė šimtininką. Valstiečių pasipriešinimas buvo likviduotas, atsiuntus kariuomenę. 1863 P. apylinkėse aktyviai veikė sukilėliai. XIX a. antrojoje pusėje Plungėje buvo vandens malūnas, plytinė, spirito varykla, pašto ir telegrafo stotis, vaistinė, prieglauda, pr. m-la. 1859 buvo 179 namai, 3593 gyventojai. P. dvare 1873—1902 veikė muz. m-la, rengusi muzikantus pučiamųjų, styginių instrumentų orkestrams ir simf. orkestrui. 1889—92 joje mokėsi M. Čiurlionis. 1894.VII.9 gaisro metu sudegė didesnioji miesto dalis. Po to pirkliai pasistatydino daug mūrinių namų. Vėliau dideli gaisrai Plungėje buvo 1914 ir 1931. 1897 mieste buvo 4498 gyventojai. XX a. pr. ėmė kurtis kultūrinės d-jos, muzikos, dramos būreliai. 1905.VI.13 pastatytas pirmasis Plungėje lietuviškas dramos mėgėjų spektaklis. 1911 įsikūrė vartotojų kooperatyvas. 1916—17 pažangusis P. jaunimas leido nelegalų rankraštinį laikr. „Jaunimo balsas", priešišką kaizeriniams okupantams. 1918. XII—1919.I Plungėje veikė rev. k-tas. 1919—20 mieste gyveno ir dirbo rev. darbą V. Rekašius. Jis atkūrė miesto LKP org-jas, sušaukė LKP Žemaitijos org-jų konferenciją, organizavo pogr. profs-gas ir stengėsi jas legalizuoti, leido LKP Telšių rj. k-to neleg. laikraštį „Žemaičių komunistas". 1920.III.12 V. Rekašius buvo P. Plechavičiaus peršautas (Milašaičiuose, netoli P.) ir Plungėje mirė. Prie namo, kuriame jis gyveno, yra memorialinė lenta. Miesto centre jam 1961 pastatytas paminklas.

Plungė. Bendras vaizdas

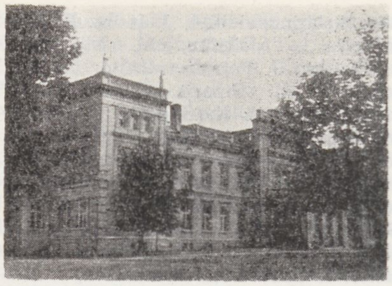

Plungė. Statybos technikumas (buvę Oginskių rūmai)

Iki XX a. pr. miestas kūrėsi Babrungo kair. krante. 1924—32 nutiesus pro Plungę Kretingos—Kužių glžk., miestas išsiplėtė ir deš. krante, aplink stotį. Buržuazijos valdymo metais P. buvo valsčiaus centras. Veikė 2 malūnai, 2 lentpiūvės, 2 plytinės, puodų bei koklių dirbtuvės, linų f-kas, kailių, vaisvandenių dirbtuvės, skerdykla, garinė pieninė, keliasdešimt krautuvių, 3 bankai, paštas, ligoninė, 2 vaistinės. 1919 „Saulės" d-ja įsteigė privačią 4 klasių real. m-lą, kuri 1921 buvo suvalstybinta, iki 1925 išaugo į g-ją, o 1935 sujungta su kapucinų vienuolyne veikusia (nuo 1930) g-ja. Be to, buvo žydų m-la, 2 pr. m-los, biblioteka. 1922 P. dvare įkurta žemesnioji ž. ū. m-la (1934 perkelta į Plinkšius), o prie jos — žemaičių veislės arklių valst. žirgynas (1934 perkeltas į Gruzdžius). 1923 mieste buvo 4236 gyv. (514 namų). Veikė LKP, LKJS, Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos. LKP Plungės-Telšių-Rietavo parajonė priklausė Šiaulių rajonui; 1934 įsteigtas LKP P. rajonas. Hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai Plungėje išžudė apie 2000 žmonių (teroro aukoms 1967 pastatytas paminklas). P. išvaduota 1944.X.23. Vaduojant miestą, pasižymėjo vyr. leitenantas A. Parfionovas; už tai jam suteiktas Tarybų Sąjungos Didvyrio vardas. Taryb. metais P. labai išaugo. Susikūrė nauji gyv. namų kvartalai (Babrungo deš. krante, apie glžk. st. ir „Linų audinių" f-ką), naujos gatvės. 1945—1967 pastatyta 640 gyv. namų (202 mūriniai, 438 mediniai), duonos f-kas (1958), nauji „Minijos", medžio apdirbimo kombinato, „Linų audinių" gamybiniai korpusai, buitinio aptarnavimo kombinatas

(1961), autotransporto kontora (1965), 400 vietų plačiaekranis kino teatras (1963), 3 vidurinės mokyklos (1964—66), universalinė parduotuvė, restoranas, 2 vaikų darželiai. Statoma dirbtinės odos gamykla. 1950 P. tapo rajono centru.

PLUNKSNÕČIŲ PÉLKĖ — pelkė Rokiškio rj., 13 km į š. v. nuo Rokiškio, 8 km į v. nuo Juodupės. Plotas 554 ha (pramoninis 465 ha). Viduryje yra sausuminės kilmės plynraistinė aukštapelkė, pakraščiuose — raistinė žemapelkė. Išteka Valkšna (Vyžuonos kair. intakas). P. pakraštys siekia Beržieną (Vingerinės intaką). Durpių klodo didž. storis 4,1 m, vid. 1,9 m. Vyrauja žemapelkinės durpės — plynraistinės bei plyninės; vietomis klodas mišrus. Vid. susiskaidymas 31%, vid. peleningumas 7,4%. Ištekliai apie 8,8 mln. m^3. Pelkė apsausinta.

PLUNKSNÕČIŲ-ŪŽEŽERIO MIŠKAĨ — miškų masyvas Rokiškio rj., 12 km į š. v. nuo Rokiškio, tarp Vyžuonos (Nemunėlio intako) ir Beržienos (Vingerinės intako). Priklauso Rokiškio miškų ūkio Plunksnočių girininkijai. Plotas 2082 ha; medynų 2010 ha. Masyvą sudaro Grubų (133 ha), Pagrubio (311 ha), Plunksnočių (1145 ha) ir Užežerio (493 ha) miškai. Reljefas banguotas, vakaruose — su pavienėmis kalvomis. Dirvožemiai daugiausia jauriniai, smėliniai bei priesmėliniai, susiformavę vietomis ant priemolių; yra ir pelkinių. Vyrauja brukniniai ir ilgasamaniai pušynai, o Užežerio miške — beržynai ir eglynai su baltalksnių ir drebulių priemaiša. 95% medynų savaiminės kilmės. Pušynų yra 61%, beržynų 30%, eglynų 8%, drebulynų 1%. Jaunuolynai sudaro 39%, pusbrandžiai medynai 36%, pribręstantieji 21%, brandieji 4%. Vid. amžius 67 metai, vid. bonitetas III,1, vid. skalsumas 0,8, vid. tūris 129 ktm/ha, vid. prieauga 1,9 ktm/ha. Yra briedžių, stirnų, šernų, usūrinių šunų, lapių. Miškai eksploataciniai. Per metus iškertama apie 3400 ktm. Grubų, Pagrubio ir Plunksnočių miškai 1960—62 nusausinti.

PLUOTINÃLIS — ežeras Telšių rj., 5 km į r. nuo Žarėnų. Plotas 23 ha, ilgis 650 m, didž. plotis 510 m, kranto linijos ilgis 1850 m. Krantai žemi, daugiausia pelkėti. Per P. teka Minija. R. pakrantėje įsikūrę Kegai. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 5 kg/ha.

PLŪSČIA — upė Kelmės rj., Ančios kair. intakas. Ilgis 16 km, baseino plotas 67 km^2. Prasideda Plūsčių apylinkėse, 4 km į p. nuo Kražių. Teka v. kryptimi. Įteka į Ančią 58 km nuo jos žiočių, ties Paplūsčiais. Intakas Mergė (kair.). Vid. nuolydis 242 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,66 m^3/s.

PLŪSČIOS — kaimas Kelmės rj., Pakražančio apyl., 5 km į p. nuo Kražių. 136 gyv. (1959). Kaimo p. pakraščiu teka Plūsčia (Ančios kair. intakas). Plūsčios deš. krante yra maždaug 10 m aukščio piliakalnis; jo aikštelė ovali, 55 m ilgio, 45 m pločio. XVII a.—XX a. pradžioje P. buvo dvaras (1859 — 61 gyv.).

PLŪTIŠKĖS — kaimas Kapsuko rj., Guobų apyl., 14 km į p. r. nuo Kazlų Rūdos. 179 gyv. (1959). Keliai jungia P. su Kauno—Kapsuko plentu, Šilavotu, Jiestrakiu. Parduotuvė, ryšių skyrius, felčeriųakušerių punktas, vaistinė, vid. m-la (1920—44 pradinė, 1944—50 prog-ja), biblioteka (nuo 1951). 1791 pastatyta bažnyčia. 1827 kaime buvo 79 gyv., 1886 — 257.

PLUVIJÀ — ežeras Alytaus rj., 9 km į v. nuo Alytaus. Plotas 49 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 1660 m, didž. plotis 600 m, kranto linijos ilgis 3850 m. Krantai aukšti, apaugę mišku. Per P. teka upelis į Gudelių ež.

POBEDONÓSCEVAS Vitalijus Petrovičius [g. 1912.IV.18 Aleksejevkoje (Ukrainos TSR)] — agronomas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1967). Nuo 1938 TSKP narys. 1939 baigė Lugansko ž. ū. institutą. 1940—52 tarnavo Tarybinėje Armijoje. Nuo 1952 Žemdirbystės in-to (iki 1956 Žemdirbystės ir dirvožemio in-tas) Vokės filialo moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie daugiamečių ankštinių ir varpinių žolių ir jų mišinių auginimą lengvose dirvose.

„POBOROWIEC" („Šaukiamasis") — komunistinis pogrindinis neperiodinis laikraštis, ėjęs 1931—34 Vilniuje lenkų kalba. Leido V. Baltarusijos Komunistinės jaunimo s-gos CK. Spausdintas rotatoriumi.

PÓCELONYS — kaimas Alytaus rj., Daugų apyl., 5 km į v. nuo Daugų, prie Vilniaus—Alytaus plento. 228 gyv. (1959). Iš v. prie kaimo prieina Gedimino miškas, iš r. — Daugų miškas. Aštuonmetė m-la (1935—50 pradinė, 1950—61 septynmetė).

POCĒVIČIUS Martynas [1905.X.22 Laumiuose (Skuodo rj.) — 1944.IX] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1936 Komunistų partijos narys. Nevarėnuose (Telšių rj.) suorganizavo kom. kuopelę, buvo jos sekretoriumi. 1936.IV dalyvavo LKP Telšių parajonio konferencijoje. Po to už kom. veiklą baustas adm. tvarka ir 3 metus buvo policijos prižiūrimas. 1940—41 LKP Telšių aps. k-to instruktorius, kadrų skyriaus vedėjas. 1941 dirbo g-loje Kirovo srityje. Nuo 1942 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. Žuvo fronte.

„POCHODNIA" („Fakelas") — **1.** Nacionalistinė Lietuvos lenkų švietimo ir kultūros draugija, veikusi 1924—40. D-jai vadovavo daugiausia dvarininkai (V. Budzinskis, K. Pliateris-Ziberkas, J. Pšezdzeckis ir kt.). Centras buvo Kaune, skyriai — vietovėse, kur gyveno daugiau lenkų. „P." steigė ir išlaikė m-las lenkų kalba, bibliotekas, skaityklas, leido laikraščius, vadovavo kitoms Lietuvoje veikusioms lenkų org-joms. „P." veikėjai stengėsi atitraukti lenkų tautybės darbo žmones nuo kovos su fašizmu.

2. Dvisavaitinis laikraštis, ėjęs 1919. III.16—31 Vilniuje lenkų kalba. Leido Tarybų Lietuvos ir Baltarusijos Švietimo liaudies komisariatas. Išėjo 2 nr. Bendradarbiavo S. Bobinskis, J. Lenskis-Leščinskis ir kt. Skelbė vyriausybės dokumentus, straipsnius švietimo, mokslo, meno bei lit-ros klausimais.

3. Komunistinis savaitinis laikraštis, legaliai ėjęs 1920.X.20—1921.III.27 Vilniuje lenkų kalba. Leido LKP Vilniaus apyg. k-tas kaip Vilniaus miesto darbininkų profs-gų centro biuro organą. Išėjo 21 nr. Lenkijos valdžiai trukdant „P." leidimą, 1921.III.16 išleistas vienkartinis leidinys „Nasza pochodnia". Oficialusis redaktorius L. Grišūnas. Faktiškai redagavo ir daug straipsnių paskelbė V. Kapsukas. Lenkijos valdžia „P." uždarė.

POCIAĨ — kaimas Šilutės rj., Inkaklių apyl., 5 km į v. nuo Švėkšnos. 54 gyv. (1959). P. pakraščiu teka Ašva (Veiviržo intakas). Pr. m-la (nuo 1909). Kaimo p. v. pakraštyje, Ašvos deš. krante, buvo senkapis, jau iki XX a. pr. apnaikintas. 1909 jis buvo kasinėjamas. Aptiktos griautinių ir degintinių VIII—IX a. kapų liekanos.

POCIŪNAI — kaimas Raseinių rj., Didžiulių apyl., 8 km į v. nuo Ariogalos, prie Mituvos aukštupio. 75 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la (1924—50 pradinė, 1950—62 septynmetė).

POCIŪNAS Antanas [g. 1921.IV.20 Užulėnyje (Ukmergės rj.)] — inžinierius mechanikas, technikos mokslų kandidatas (1962). 1951 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1951—54 Šilutės durpių kraiko g-los, vėliau „Didžiojo raisto" (Jonavos rj.) durpių įmonės vyriausiasis inžinierius. Nuo 1954 dirba ped. darbą Kauno Politechnikos in-te, nuo 1963 docentas. Išrado mašiną durpių kraikui gaminti. Paskelbė moksl. straipsnių apie durpių kraiko gamybos procesų mechanizavimą.

POCIŪNĖLIAI — kaimas Radviliškio rj., Skėmių apyl., 12 km į p. r. nuo Baisogalos, 9 km į š. r. nuo Gudžiūnų; kolūkio centras. 308 gyv. (1959). Per kaimą eina Grinkiškio—Krekenavos kelias. Pieninė, ligoninė, vaistinė, vid. m-la (1895 įkurta pradinė), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1948). XVIII a. vid. ist. šaltiniuose minimas P. kaimas ir dvaras. 1859 buvo 80 gyv., 1923 — 230.

PÕCIUS Algirdas [g. 1930.VIII.28 Ketūnuose (Mažeikių rj.)] — rašytojas. 1952 baigęs Klaipėdos mkt. in-to liet. kalbos ir lit-ros skyrių, buvo radijo korespondentu Klaipėdoje ir Šiauliuose. 1954—57 dirbo Lietuvos TSR Radijo k-te, žrn. „Švyturys" redakcijoje. 1957—63 Rašytojų s-gos prozos konsultantas. Nuo 1960 TSKP narys. Nuo 1963 Rašytojų s-gos valdybos sekretorius.

1953 pradėjo skelbti apsakymus periodinėje spaudoje. Aps. rinkiniuose „Rytmetis Užgirių kaime" (1955) ir „Šešiolika raktų" (1960) P. pavaizdavo daugiausia taryb. gyvenimą, pagr. dėmesį skirdamas kolūkiniam kaimui, naujiems žmonių santykiams. Jo kūriniuose atskleidžiamas turtingas veikėjų vidaus pasaulis, parodomas senosios savininkiškos moralės susidūrimas su naująja, socialistine. P. šiltai ir įtikinamai pasakoja apie paprastus liaudies žmones, jų kuklų, bet prasmingą darbą. Siekdamas apibendrinimų, jis vaizduoja kasdieninius gyvenimo reiškinius, įprastinėmis aplinkybėmis išryškėjančius naujojo žmogaus charakterio bruožus („Širvoji lapė", „Piršlybos", „Levutis", „Palydos" ir kt.). Apsakymuose parodoma, kaip kolūkinė buitis padeda žmonėms naujai įprasminti meilės, draugystės, giminiškumo jausmus. Aps. rinkinyje „Verpetas" (1963) P. pavaizdavo liet. valstiečius dramatiškomis pokario klasių kovos aplinkybėmis, atskleidė būdingas to meto žmogaus mąstymo, pasaulėjautos ypatybes („Šieno vežimas", „Dešimt prancūziškų žodžių", „Verpetas"). Piešdamas paprasto, ne visai sąmoningo kaimo žmogaus paveikslą, išryškindamas jo prieštaringą elgesį ir neretai tragišką likimą, P. daugelyje apsakymų pasmerkė trečiojo — vidurio — kelio ieškojimą, parodė to kelio pražūtingumą. Aps. rinkiniui „Tik du sūnūs" (1966) būdingas posūkis į sudėtingas dabarties problemas. P. vaizduoja pakitusius šių dienų žmonių santykius, psichologinius konfliktus ir dramas. P. kūrinių stilius paremtas valstietijos vaizdavimo liet. lit-roje tradicijomis, pasižymi lyrizmu. P. parašė t. p. knygų vaikams („Žąsies kiaušinis", 1959; „Striukis keliauninkas", 1964). P. apsakymų išversta į rusų kalbą (rink. „Praeitos kryžkelės", 1966).

PŌCIUS Antanas [1884.VI.10 Jurbarke — 1953.I.19 Čikagoje] — choro dirigentas, kompozitorius. Lankė J. Naujalio vargonininkų ir choro dirigentų kursus Kaune, iki 1905 vargoninkavo Jurbarke. 1905 emigravo į JAV. Baigė konservatoriją, vargoninkavo, organizavo liet. chorus. 1932 įsteigė priv. konservatoriją. Redagavo žrn. „Muzikos žinios". Parašė keletą operečių („Nastutė", „Kuprotas oželis", „Pabaigtuvės", „Vestuvės"), išleido „Dainų rinkinėlį" (1920), „Mūsų daineles" (1939).

PŌCIUS Kazys [g. 1901.X.23 Bružuose (Mažeikių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1919 įsijungė į rev. veiklą, Tirkšlių apylinkėse organizavo komjaunimo kuopeles, rinko aukas polit. kaliniams. Tarnaudamas kariuomenėje 1921—23, kareivinėse platino kom. lit-rą. 1924—27, dirbdamas Tirkšlių ir Gruzdžių ž. ū. kooperatyvuose, gabeno ir platino neleg. lit-rą. 1925—41 Komunistų partijos narys. 1927—31 už rev. veiklą kalėjo Varnių konc. stovykloje. 1931—33, gyvendamas Tirkšliuose policijos priežiūroje, dirbo Tirkšlių vls. part. org-joje. 1933 už kom. veiklą adm. tvarka kalintas, vėliau ištremtas į Kaišiadoris. 1936 iš ten pabėgo ir, gyvendamas nelegaliai Kaune, dirbo nelegaliose Kauno profsąjungose, vėliau LKP CK instruktoriumi Kaune, Klaipėdoje. 1937 Kretingoje suimtas, kalintas adm. tvarka ir grąžintas į ištrėmimo vietą. Netrukus iš ten pabėgęs, vėl gyveno nelegaliai Kaune, dirbo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos CK instruktoriumi. 1940—1941 adm. darbuotojas. 1941 išvežtas darbams į Vokietiją. 1945 tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1945—57 adm. darbuotojas Vilniuje. Pensininkas.

PŌCIUS Kazys [1919.IV.1 Paliepkalnėje (Telšių rj.) — 1941.XI.27 prie Klino (Maskvos sr.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1934 įstojo į LKJS. Platino kom. lit-rą. 1940—41 LLKJS Telšių aps. k-to I sekretorius. 1941 rudenį dalyvavo Maskvos gynyboje. Žuvo fronte.

PŌCIUS Vytautas [g. 1930.I.11 Kaune] — fizikas, fizikos-matematikos mokslų kandidatas (1961). 1954 baigė Vilniaus Ped. in-tą. 1954—57 dirbo jame ped. darbą. 1960—62 Fizikos ir matematikos in-to moksl. bendradarbis. 1962—66 Vilniaus Ped. in-to pram. gamybos pagrindų katedros, nuo 1966 to pat in-to fizikos ir matematikos metodikos katedros vedėjas. Nuo 1963 TSKP narys. Nuo 1963 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie debesų elementų α-radioaktyvumą.

POČOBŪTAS Martynas [1728.X.30 Slomiankoje (Gardino sr.) — 1810.II.7 Daugpilyje] — astronomas. 1738—45 mokėsi Gardino jėzuitų m-loje. 1751 baigė Vilniaus kolegiją, vėliau Pragos akademijoje studijavo lotynų ir graikų kalbas bei matematiką. Grįžęs į Vilnių, akademijoje dėstė lot. kalbą. 1761 komandiruotas į užsienį studijuoti astronomijos, 2 metus praktikavosi Marselyje pas pranc. astronomą Pezeną, 8 mėn. dirbo Avinjono observatorijoje. Iš Avinjono išvyko į Italiją, kur 1764 stebėjo Saulės užtemimą. 1764 grįžęs į Lietuvą, gavo matematikos ir astronomijos profesoriaus vietą Vilniaus un-te, ėmė vadovauti observatorijai (įk. 1753), kuri iki tol neturėjo kvalifikuotų specialistų. 1765 nustatė Vilniaus observatorijos koordinates, už tai gavo karališkojo astronomo vardą, o observatorija tapo karališkąja. 1768 išvyko į užsienį užsakyti instrumentų, lankėsi Grinvičo ir Paryžiaus observatorijose (užsakytus instrumentus Vilniaus observatorija gavo 1770). 1769 išrinktas Londono karališkosios mokslo d-jos nariu. 1770—72 P. vadovaujama Vilniaus observatorija buvo perstatyta ir išplėsta, joje buvo stebimos planetos, tiriamas Merkurijaus judėjimas. Apie savo stebėjimus P. nuolat pranešinėjo įvairioms mokslo įstaigoms ir observatorijoms, tuo plačiai išgarsino Vilniaus observatoriją. 1771 Paryžiaus akademijos „Memuaruose" paskelbė straipsnių apie kai kuriuos savo astronominius stebėjimus, o jo 1773 metų stebėjimų duomenys 1777 išleisti atskiru leidiniu Vilniuje. 1781 P. išrinktas Paryžiaus mokslų akademijos nariu korespondentu. Jo gautus Merkurijaus stebėjimų duomenis 1786 „Memuaruose" paskelbė Lalandas. 1805 P. dar kartą aprašė Merkurijaus bei Cereros stebėjimus, atliktus 1802 su astronomu Reška. Apie kai kuriuos P. stebėjimus kalbama Cacho 1802, 1804 ir kt. leidiniuose („Monatliche Correspondenz"). Paskelbė duomenų apie 1766.II.11 įvykusį Mėnulio užtemimą, parašė ir apie Egipto Denderos Zodiako senumą, įvairių astronominio turinio pastabų „Vilniaus kalendoriuje" (lenkų k.) ir kt. 1780—90 P.— Vilniaus un-to (Vyriausiosios m-los) rektorius. Bendradarbiaudamas su Edukacine komisija, pasižymėjo kaip veiklus administratorius. 1807 atsisakė iš observatorijos vadovo pareigų ir pasitraukė į vienuolyną Daugpilyje.

Lit.: **М. Гусев,** Столетнее существование Виленской астрономической обсерватории, Вильна, 1853; **L. Janowski,** Słownik bio-bibliograficzny dawnego Uniwersytetu Wileńskiego, Wilno, 1939; **P. Slavėnas,** Vilniaus senoji astronominė observatorija.— Astronominis kalendorius, V., 1955; **В. Ченакал,** Мартин Почобут и Петербургская Академия наук.— «Историко-астрономические исследования», вып. VII, Л., 1961.

PODČAŠĪNSKIS Boleslovas Povilas [1822 Vilniuje — 1876 Varšuvoje] — inžinierius statybininkas. Mokėsi namie pas tėvą archit. K. *Podčašinskį*. 1837—38 Vilniaus Medicinos-chirurgijos akademijoje lankė gamtos mokslų, Dvasinėje akademijoje — lit-ros paskaitas. 1839 prisidėjo prie Verkių rūmų (prie Vilniaus) statybos. Vėliau Paryžiuje studijavo kalnakasybą ir metalurgiją, nuo 1844 — archit-rą (pas H. Labrostą). Nuo 1844 gyveno Lenkijoje; nuo 1846 Varšuvos meno m-los mokytojas, vėliau Varšuvos Dailės akademijos archit. piešimo ir perspektyvos profesorius. Pagal jo projektus Lenkijoje pastatyta nemaža įv. statinių. Periodikoje (1851 ir Vilniuje ėjusiame žrn. „Athenaeum") paskelbė moksl. straipsnių apie statybą, 1850 Varšuvoje išleido kn. „Perspektyvos mokslas" (lenkų kalba).

PODČAŠĪNSKIS Karolis [1790.XI.7 Žirmūnuose (BTSR, netoli Lydos) — 1860. IV.7 Vilniuje] — architektas. Mokėsi Breste, vėliau Kremeneco (Ukrainos TSR, Ternopolio sr.) licėjuje. 1814 baigė Vilniaus un-tą, 1816 — Peterburgo Dailės akademiją. Nuo 1816 Vilniaus un-to archit-ros profesorius, un-to ir

Vilniaus apygardos moksl. įstaigų architektas. 1817—19 mokėsi Paryžiuje, lankėsi Italijoje. Nuo 1819 vadovavo Vilniaus un-to archit-ros katedrai. Nuo 1832 dirbo architekto darbą. 1817 pagal kiek pakeistą L. Stuokos-Gucevičiaus projektą P. įrengė Vilniaus un-to bibliotekos (dab. Kolonų) salę, pagal M. Šulco projektą — anatomikumą. 1822 parengė un-to rūmų fasadų projektą, pagal kurį atlikta tik dalis darbų. Restauravo Jono bažnyčią Vilniuje, įrengė joje paminklą un-to rektoriui J. Stroinovskiui, pristatė šoninio fasado priestatus su keturkoloniu korintinio orderio portiku. 1824—28 suprojektavo ir pastatė dvaro rūmus Jašiūnuose (Vilniaus rj.), 1830—35 — evangelikų bažnyčią Vilniuje (dab. „Kronikos" kino teatras). Lenkų kalba išleido vadovėlį „Architektūros pradmenys akademiniam jaunimui" (3 t., 1828—57), paskelbė moksl. darbų apie statybą, stat. medžiagas, archit-ros dėstymą.

Lit.: **E. Budreika,** Architektūros profesorius Karolis Podčašinskis.—„Statyba ir architektūra", 1960, Nr. 3; **E. Budreika,** Naujai išaiškinti Vilniaus universiteto architektūros profesorių darbai.—„Valstybinės LTSR Architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis", t. 2, V., 1960; Всеобщая история архитектуры, т. 2, М., 1963; **J. Jurginis,** Lietuvos meno istorijos bruožai, V., 1960.

PODĖNAITĖ Veronika [1902.XII.24 Rygoje — 1933.VII.9 Kaune] — dainininkė (mecosopranas). 1920—21 Kaune dainavo Floros partiją pirmuosiuose liet. operos spektakliuose — Dž. Verdžio „Traviatoje". 1926 baigė Cecilijos konservatoriją Romoje, studijas gilino Paryžiuje. 1929—30 koncertavo Paryžiuje. Dainavo M. Čiurlionio, J. Gruodžio, A. Kačanausko solo dainas, duetus (su S. Dievaityte ir A. Galauniene). 1930 dainavo Romos operoje. 1932 grįžusi į Kauną, debiutavo Dž. Verdžio „Aidoje".

PODĖNAS Benediktas [g. 1911.IV.3 Rygoje] — veterinarijos gydytojas, biologijos mokslų kandidatas (1965). 1950 baigė Veterinarijos akademiją. Nuo 1956 Gyvulininkystės in-to (iki 1960 Gyvulininkystės ir veterinarijos in-tas) moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie melžiamų karvių šėrimą siloso ir cukrinių runkelių deriniais.

PÓDERIS Martynas [g. 1885.XI.7 Jurginiškiuose (Kauno rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš bežemių valstiečių. Nuo 1910 Rygoje veikusios liet. darbininkų d-jos „Giedra" v-bos narys, 1911—15 pirmininkas. 1910—17 priklausė Latvijos krašto socialdemokratijai. Vienas iš liet. darbininkų savaitraščio „Vilnis" organizatorių, 1913—14 jo administratorius. Nuo 1911 Rygoje priklausė spaudos darbininkų profs-gai. 1917—18 raidžių rinkėjas Petrograde ir Voroneže, prisidėjo prie „Tiesos", „Komunisto" ir kt. kom. spaudos leidimo. 1917—18 priklausė Petrogrado bolševikų org-jai. 1919 pr. atvyko į Vilnių, dirbo Darbo biržoje ir Švietimo liaudies komisariate. 1919—22 LKP narys. Nuo 1920 spaustuvės darbininkas Raseiniuose, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose. 1920 su kitais Raseiniuose leido „Tiesą", 1920—21 Beinoriškėje (Šiaulių rj.) įrengtoje LKP Šiaulių rj. k-to spaustuvėje — atsišaukimus, 1921—22 Šiauliuose legalų LKP laikraštį „Darbininkų atstovas". Iki 1940 dirbo spaudos darbininkų profs-goje. 1944—53 tarnautojas Šiauliuose. Nuo 1954 pensininkas.

PÓDERIŠKIAI — kaimas Kauno rj., Alšėnų apyl., 10 km į p. v. nuo Kauno. 268 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Dievogala (Nemuno intakas). 1918—29 veikė pr. m-la.

PODGÓRNAS (Подгорный) Nikolajus Viktorovičius [g. 1903.II.18 Karlovkoje (Ukrainos TSR, Poltavos sr.)] — Komunistų partijos ir Tarybų valstybės veikėjas, Socialistinio Darbo Didvyris (1963). Kilęs iš darbininkų. Nuo 15 metų amžiaus darbininkas. 1921—23 komjaunimo kuopelės sekretorius. 1926 baigė darbininkų fakultetą, 1931 Kijevo Technologinį maisto pramonės in-tą. Nuo 1930 TSKP narys. 1931—37 inžinierius cukraus f-kuose Ukrainoje, 1937—39 Vinicos ir Kamenec Podolsko cukraus trestų vyriausiasis inžinierius. 1939—40 Ukrainos TSR maisto pramonės liaudies komisaro, 1940—41 TSRS maisto pramonės liaudies komisaro pavaduotojas. 1941—44 Maskvos Technologinio maisto pramonės in-to direktorius. 1944—46 Ukrainos TSR maisto pramonės liaudies komisaro pavaduotojas. 1946—50 Ukrainos TSR MT nuolatinis atstovas prie TSRS vyriausybės. 1950—53 Ukrainos KP Charkovo sr. k-to I sekretorius, 1953—57 Ukrainos KP CK II sekretorius. 1957—63 Ukrainos KP CK I sekretorius, 1963—65 TSKP CK sekretorius. Nuo 1965 TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininkas. 1952—56 TSKP Centrinės revizijos komisijos narys, nuo 1956 TSKP CK narys. Nuo 1958 kandidatas į TSKP CK Prezidiumo narius, 1960—66 TSKP CK Prezidiumo narys, nuo 1966 TSKP CK Polit. biuro narys. Nuo 1954 TSRS AT deputatas.

PÕDKOMARIS Steponas [1891.VIII.20 Naujamiestyje (Panevėžio rj.) — 1956. III.6 Papalčiuose (Panevėžio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Būdamas Rusijos kariuomenėje, dalyvavo Spalio revoliucijoje. 1918 pab. grįžo į Lietuvą. Nuo 1918.XI Komunistų partijos narys (su pertrauka 1941—1948). 1919.I savanoriu įstojo į Raudonosios Armijos lietuvių raitelių būrį, tarnavo Ypatingajame kavalerijos būryje kovai su banditizmu Panevėžyje, kovojo su lenkų kontrrevoliucionieriais. 1919—41 administracinis, ūkinis darbuotojas Tarybų Sąjungoje. 1941 part. darbuotojas Lazdijuose. D. Tėvynės karo pradžioje sužeistas, pateko į hitlerininkų nelaisvę. Nuo 1944 ūkinis, partinis, administracinis darbuotojas Ramygaloje, Ibutonyse (Panevėžio rj.).

PODLÌPSKIS Boleslovas [1883.XI.27 Vilniuje — 1964.II.5 ten pat] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas odininkas. Dirbdamas RSDDP Vilniaus k-to vadovaujamoje odininkų profs-goje, dalyvavo 1905—07 revoliucijos įvykiuose Vilniuje. I pasaul. karo metais su g-la evakavęsis į Maskvos gub., suorganizavo odininkų profs-gą, buvo jos k-to pirmininkas. 1920—40 profsąjunginio judėjimo ir MOPR'o org-jos dalyvis, veikė Vilniuje. 1940—41 odos pramonės darbininkų profs-gos Vilniaus miesto v-bos narys. Hitlerinės okupacijos metais slapstėsi. 1944—48 darbininkas, vėliau pensininkas.

PODOLÌNSKIS Mykolas [1783—1856 Minske] — dailininkas. Iki 1802 studijavo Vilniaus un-te, 1802—08 — Peterburgo Dailės akademijos istorijos ir portreto klasėje bei I. Klauberio vadovaujamoje raižybos klasėje. 1805 iliustravo F. Labenskio leidinio „Ermitažo galerija" II tomą. 1806 ir 1808 už kūrinius apdovanotas 3 sidabro medaliais. Nuo 1810 toliau studijavo Vilniaus un-te (pas J. Saundersą). Už raižinį „Abelio mirtis" (1812) premijuotas. 1816—20 kurį laiką pavadavo sergantį J. Saundersą. Išraižė Vilniaus un-to profesorių V. Herberskio, J. Franko (1817), G. Grodeko, S. Stubelevičiaus ir kt. portretus, iliustravo knygų, sukūrė kompozicijas „Alegorija" (1821), „Kamenec Podolsko pilis" ir kt.

Lit.: **P. Galaunė,** Lietuvos grafika XVI—XIX a.—„Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 3, V., 1961.

„PODPOLNAJA PRAVDA" („Подпольная правда" — „Pogrindžio tiesa") — komunistinis laikraštis, išėjęs (1 nr.) 1918 Smolenske rusų kalba. Išleido Baltarusijos ir Lietuvos kom. org-jų Krašto k-tas. Tiražas apie 10 000 egz. Numerį parengė I. Agolas, B. Raices, L. Stroginas. Išspausdino „Laišką iš Vilniaus", kuriame pasakojama apie Komunistų partijos kūrimąsi Lietuvoje, ir korespondenciją apie padėtį Kaune.

PODSEDLÓVSKIS Tadeušas [g. 1914. XI.22 Minske] — gydytojas epidemiologas, medicinos mokslų kandidatas (1965). 1938 baigė Vilniaus un-tą. 1933—37 Raudonosios pagalbos org-jos narys, veikė Vilniuje. 1938 Vilniaus Jokūbo ligoninės gydytojas. 1939—41 kaimo gydytojas Lydos rj. (BTSR). 1942 įstojo į partizanų būrį „Naikintojas". 1943—44 Vorošilovo partizanų brigados vado pavaduotojas san. reikalams. 1944.I—VII Naročiaus zonos partizanų junginių san. dalies viršininkas. Padėjo organizuoti san. tarnybą Lietuvos Pietų grupės partizanų būriuose. 1945—60 dirbo Lietuvos TSR Sveikatos apsaugos ministerijoje (1945—47 gydytojas epidemiologas, 1947—54 priešepideminio skyriaus,

1954—60 sanitarijos-epidemiologijos valdybos viršininkas). 1960—63 Epidemiologijos, mikrobiologijos ir higienos in-to epidemiologijos skyriaus vedėjas. Nuo 1963 Sveikatos apsaugos m-jos vyriausiasis epidemiologas. Paskelbė moksl. straipsnių epidemiologijos klausimais.

POEMÀ [gr. *poiēma*] — **1.** Eiliuotas pasakojamojo pobūdžio kūrinys, pagrįstas siužetu ir charakteriais, arba didesnis lyrinis kūrinys, perteikiąs poeto pergyvenimų kaitą. Poemų yra epinių, lyrinių, herojinių, filosofinių, jumoristinių, tautosakinių ir kitokių. Poemomis laikomi ir eiliuoti romanai bei apysakos. P. neturi griežtesnių žanro dėsnių. Jos struktūra dažnai priklauso nuo tam tikro laikotarpio poezijos stiliaus.

Liet. P. istorija prasideda K. Donelaičio „Metais" (išl. 1818). Nuo Donelaičio socialinė ir kultūrinė liaudies būklė yra svarbiausias, tradicinis liet. P. objektas, o konkretus ir vaizdingas liaudies mąstymas bei kalba — stilistinio liet. P. savitumo pagrindas. „Metai" neturėjo vieningos fabulos; autorius, pagal klasicizmo tradiciją įterpdamas į konkrečius vaizdus didaktinius pamokymus ir apmąstymus, suteikė kūriniui filosofinio ir emocinio vientisumo. D. Poškos „Mužike Žemaičių ir Lietuvos" (par. apie 1815—25) odės žanro retorinė stilistika susipynusi su P. elementais — kontrastišku socialinės buities piešiniu ir dialogu. Romantizmo poveikyje parašytoje A. Baranausko poemoje „Anykščių šilelis" (išsp. 1860—61) poeto pergyvenimai jau vaidina lemiamą vaidmenį. Vientisame lyr. monologe, kuriame susilieja poeto jausmai ir sudramatintas miško paveikslas, atsispindi liet. tautos istorija, baudžiavos bei carizmo priespauda. XIX a. rašytojų K. Aleknavičiaus ir J. Anusavičiaus poemos pagrįstos buities aprašinėjimu, įvykio pasakojimu, tautosakine apdainavimo tradicija. K. Aleknavičiaus kūriniai (rink. „Pasakos, pritikimai, veselės ir giesmės", 1861) turi jumoristinės P. ypatybių. Buitiškumo, jumoristinių intonacijų tradiciją P. žanre tęsė J. Žilius-Jonila („Radynos", „Vestuvės", 1907), vėliau — K. Binkis („Tamošius Bekepuris", 1927; „Kriaučius Motiejus", 1928). Maironio „Jaunoji Lietuva" (1908) — pirmoji ryškesnė epinė poema. Ji pagrįsta objektyviu konfliktu, įvykių ir charakterių raida. Tačiau meninę šios P. įtaigą daugiausia nulėmė lyrinės bei peizažinės digresijos, veikėjų pergyvenimų lyr. analizė. Maironio poemoje „Mūsų vargai" (1920) į pirmą vietą iškilo ist. įvykių kronika, nustelbdama charakterius ir suardydama siužetą. Naują satyrinės alegorinės P. tipą sukūrė Maironis savo „Raseinių Magdė" (1909). Lyrinė P. įsigalėjo XX a. pr., kai asmenybės formavimasis, jos santykis su visuomene pasidarė pagrindinėmis liet. poezijos problemomis. Nors L. Giros poemoje „Milžinkapio daina" (1910), J. Janonio „Rudens vidunaktį 1906 m." (1916), „Tarp siaučiančių marių" (1916), V. Mykolaičio-Putino „Kunigaikštis Žvainys" (1917) ir yra siužetinės linijos bei veikėjai, vis dėlto į pirmą planą jose iškyla romantinė pasaulėjauta, kontrastiška nuotaikų kaita, lyr. atmosfera. Išorinis veiksmas ir aplinkos piešinys visai išnyko simbolistų poemose, kur nuotaikos tėkmė pakeitė siužetą, o lyr. autoanalizė — veikėjų paveikslus (B. Sruogos „Deivė iš ežero", 1919; V. Mykolaičio-Putino „Vergas", 1924). Simbolistų bei neoromantikų kūryboje P. ėmė susilieti su eilėraščių ciklu. Trumpų lyrinių P., pagrįstų daugiausia vienos nuotaikos tėkme, sukūrė A. Miškinis (poemų rink. „Keturi miestai", 1938) ir B. Brazdžionis (poezijos rink. „Kunigaikščių miestas", 1939), iš dalies įveikdami įsigalėjusį lyrinės P. amorfiškumą. Kritinio realizmo stiprėjimas XX a. ketvirtajame d-metyje P. žanre pasireiškė vėl atgaivintu panoraminiu visuom. gyvenimo vaizdavimu, socialiniais apibendrinimais (V. Montvilos „Viduramžių orkestrai", 1926; K. Borutos „Artojų maištas", 1927; K. Binkio „Jauniausia Lietuva", 1930; T. Tilvyčio „Artojėliai", 1930, „Dičius", 1934; F. Kiršos „Pelenai", 2 d., 1930—38). S. Nėris poemoje „Eglė žalčių karalienė" (1940) liaudiškam mąstymo ir kalbos būdui, kuriuo paremta klasikinė liet. P., suteikė intymumo, poetiškumo, suliejo tautosakinio pasakojimo tradiciją su XX a. lyrizmu.

Tarybinės liet. P. pagr. tema — istorinis liet. liaudies kelias į socializmą. S. Nėries poemoje „Bolševiko kelias" (1940) ši tema atskleidžiama ryškesnių kompozicinių saitų neturinčiais publicistiniais-lyriniais apmąstymais, T. Tilvyčio „Usnynėje" (1949) — epiniais socialinio liaudies gyvenimo vaizdais, E. Mieželaičio „Broliškoje poemoje" (1954) — romantizuotais buities paveikslais, žaismingu jumoristiniu-lyriniu pasakojimu. Tarybinėje liet. poemoje ryškus polinkis į ist. konkretumą (S. Nėries „Mama, kur tu?", 1943; L. Giros „Žalgirio Lietuva", 1942; A. Miškinio „Svajonė ir maištas", 1967), į lyriškai sujausmintą ar epiškai ramų įvykių pasakojimą (K. Korsako „Devyni", 1942; V. Valsiūnienės „Veronika", 1952; E. Selelionio „Sąžinė", 1960), į publicistinį temos traktavimą (T. Tilvyčio „Daina gyvybės kaina", 1962). Monolitišką P., jungiančią epinio pasakojimo tradiciją su dramatizmu ir lyrizmu, sukūrė Just. Marcinkevičius („Kraujas ir pelenai", 1960). Jis sėkmingai pritaikė poemoje psichologiniam romanui būdingą vidinį monologą. Atgijusi lyrinė P. pasuko filos. apmąstymų kryptimi (A. Baltakio „Kelias aukštyn", 1955; V. Mykolaičio-Putino „Prometėjas", 1957, „Žilvinas ir Eglė", 1963; Just. Marcinkevičiaus „Donelaitis", 1964, „Siena", 1965; S. Gedos „Strazdas", 1967).

Lit.: **D. Sauka,** Salomėjos Nėries kūryba (1921—1940), V., 1957; **M. Bieliauskienė,** Herojiškumo problema J. Marcinkevičiaus poemoje „Kraujas ir pelenai".—„Literatūra", t. 6, V., 1963; **V. Kubilius,** Naujų kelių ieškant, V., 1964 [str. „Poemos keliai"]; **R. Mikšytė,** Antano Baranausko kūryba, V., 1964; **P. Пакальнишкис,** Поэзия — личность — время.— «Литература и современность», М., 1964; **D. Judelevičius,** Mūsų poema šiandien.—„Pergalė", 1967, Nr. 1.

2. Laisvos struktūros (dažniausiai vienos dalies) muzikos kūrinys vienam instrumentui, orkestrui arba chorui. Ypač paplitusios simf. poemos. Nemaža jų parašyta pagal lit-ros kūrinius.

Simf. poemų sukūrė liet. kompozitoriai: M. Čiurlionis („Miške", 1901; „Jūra", 1907), J. Gruodis („Gyvenimo šokis", 1928; „Iš Lietuvos praeities", 1939), J. Naujalis („Ruduo", apie 1930), S. Šimkus („Nemunas", 1930), J. Pakalnis („Lituanika", 1935), V. Bacevičius, A. Budriūnas, J. Gaidelis ir kt.

Taryb. metais pirmąsias simf. poemas sukūrė J. Juzeliūnas („Herojinė poema", 1950), J. Karosas („Bus taika", 1950), E. Balsys („Herojinė poema", 1951), V. Paltanavičius („Iškovotoji duona", 1954). 1950—60 simf. poemų, daugiausia pagal literatūros kūrinius, parašė V. Klova („Jūratė ir Kastytis", pagal Maironio baladę, 1954), A. Račiūnas („Platelių ežero paslaptis", pagal A. Vienuolio legendą, 1957), V. Kairiūkštis („Daina apie Arą", pagal V. Krėvės padavimą, 1958), V. Jurgutis („Čičinskas", pagal Maironio baladę, 1959), Z. Aleksandravičius („Anykščių šilelis", pagal A. Baranausko poemą, 1960), V. Laurušas („Audronaša", pagal M. Gorkio „Dainą apie Audros paukštį", 1960), V. Paltanavičius („Palangos Juzė", pagal M. Valančiaus apysaką, 1960) ir kt. Simf. poemų, pasižyminčių nauja forma, savita muz. išraiška, 1961—65 sukūrė J. Juzeliūnas (koncertas-poema styginiam orkestrui, 1961; pasakalija, 1962; „Pelenų lopšinė", 1963), V. Jurgutis („Mirties fortas", 1962) ir kt. kompozitoriai.

POÈZIJA [gr. *poiēsis,* iš *poieō* — darau, kuriu] — eiliuoti grožinės literatūros kūriniai. Poezijai priskiriami *lyrikos* žanrai, be to, eiliuotieji *epo* (kartais ir *dramos*) kūriniai. Plačiąja žodžio prasme P. reiškia visą grož. lit-rą.

Iki liet. raštijos atsiradimo (XVI a.) vienintelė liet. P. rūšis buvo liaudies dainos. Individualiosios liet. P. užuomazgos — pirmojoje liet. knygoje (1547) išspausdinta originali eiliuota M. Mažvydo prakalba ir A. Kulviečio, S. Rapolionio bei M. Mažvydo giesmių vertimai. Iki XVIII a. vid. lietuvių P. vystymasis daugiausia buvo susijęs su R. Prūsijoje (nuo XVII a. vid. ir Lietuvos D. Kunigaikštystėje) leidžiamais giesmynais. Giesmių vertėjai bei autoriai (J. Bretkūnas, D. Kleinas, M. Švoba, A. Šimelpenigis, G. Ostermejeris, K. Milkus ir kt.) buvo pirmieji liet. eiliavimo, poet. kalbos kūrėjai. Negausius pasaulietinės P. bandymus XVI—XVII a. sudarė didikų garbei parašytos eiliuotos panegirikos, epitafijos, dedikacijos. XVIII a. pažymėtini A. Šimelpenigio proginiai eilėraščiai ir epigramos, K. Milkaus poema „Pilkainis". Pirmasis didelis poetas, padėjęs tvirtą pagrindą ne tik poezijos, bet ir visos liet.

lit-ros raidai, buvo K. Donelaitis, kurio epinė poema „Metai" (par. XVIII a. vid., išsp. 1818) žymiai pranoko amžininkų kūrybą.

XIX a. formavosi įvairūs epinės ir lyrinės P. žanrai. XIX a. pradžioje D. Poška parašė epinę poemą „Mužikas Žemaičių ir Lietuvos", XIX a. viduryje A. Baranauskas „Anykščių šileliu" davė pradžią lyrinei liet. poemai. Maironio „Jaunoji Lietuva" (1907) — pirmoji stambesnė, su nuosekliu siužetu lyrinė-epinė poema. XIX a. poetų A. Strazdo, A. Vienažindžio, P. Vaičaičio, V. Kudirkos lyr. kūryba visuomeninėmis, gamtinėmis, egocentrinėmis temomis sudarė atskiras liet. P. raidos pakopas. XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje ypač reikšmingą vaidmenį P. raidoje suvaidino Maironio lyr. eilėraščiai.

XX a. pradžioje liet. P. raida ėmė darytis sudėtingesnė — padidėjo ideologinė, estetinė P. diferenciacija, žymiai išsiplėtė temų, motyvų apimtis, praturtėjo poetika. Į lit. gyvenimą atėję L. Gira, V. Mykolaitis-Putinas, B. Sruoga, K. Binkis plėtojo demokratinės P. tradicijas, J. Janonis, perėmęs ir išryškinęs J. Mačio-Kėkšto, Jovaro kūrybos rev. tendencijas, davė pradžią proletarinei liet. poezijai. XX a. antrajame d-metyje liet. poezijoje ėmė reikštis modernistinė simbolizmo srovė (B. Sruoga, V. Mykolaitis-Putinas, F. Kirša, P. Vaičiūnas), trečiajame dešimtmetyje — futurizmas (K. Binkis, J. Tysliava, S. Šemerys, J. Žengė). Ketvirtajame d-metyje estetizmui, neoromantizmui atstovavo J. Aleksandravičius, B. Brazdžionis, A. Miškinis. Socialinis ir revoliucinis kryptingumas, burž. visuomenės kritika iškilo K. Borutos, V. Montvilos, A. Venclovos, T. Tilvyčio, S. Nėries eilėraščiuose ir poemose.

1940 prasidėjo tarybinis liet. P. raidos etapas. Tarybinė liet. P. reiškia soc. epochos žmogaus pergyvenimus. 1940—1941 ir D. Tėvynės karo laikotarpiu reikšmingų liet. P. raidai kūrinių (daugiausia lyrikos) parašė V. Montvila, S. Nėris, L. Gira, A. Venclova, K. Korsakas. Pokario metais greta lyrikos (V. Valsiūnienė, V. Reimeris, V. Mozūriūnas, V. Grybas, A. Jonynas) sukurta stambesnių epinės P. kūrinių (T. Tilvyčio „Usnynė", E. Mieželaičio „Broliška poema"). 1956—66 liet. P. pasižymi gilesniu taryb. žmogaus vidaus pasaulio atskleidimu, naujomis poet. išraiškos formomis. Šio periodo liet. P. laimėjimams ryškiausiai atstovauja Lenino premija pažymėtas E. Mieželaičio lyrikos rink. „Žmogus", Just. Marcinkevičiaus poema „Kraujas ir pelenai". Žymią vietą šio dešimtmečio liet. poezijoje užima V. Mykolaičio-Putino lyrika (rink. „Būties valanda"). Savitas meninis mąstymas, žanrų bei poet. technikos įvairovė būdinga A. Maldonio, A. Baltakio, J. Degutytės, J. Vaičiūnaitės, V. Šimkaus ir kt. autorių poet. kūrybai.

Leid.: Lietuvių poezija. XIX amžius, sudarė B. Pranskus, V., 1955 [B. Pranskaus įvadinis straipsnis]; Lietuvių poezija, 2 t., sudarė V. Vanagas ir V. Galinis, V., 1967 [A. Venclovos įvadinis straipsnis].

POGÒDINAS (Погодин) Aleksandras Lvovičius [g. 1872.VI.3 Gleichenberge (Austrija)] — rusų filologas. 1891—96 studijavo Peterburgo un-te filologiją. Klausė E. Volterio liet. kalbos paskaitų. Nuo 1897 Peterburgo un-to docentas, nuo 1902 Varšuvos, nuo 1910 Charkovo, nuo 1919 Belgrado un-tų profesorius. Daug rašė slavų kalbų klausimais, tyrinėjo liet. kalbą, ypač jos tarmes. 1893 Telšių, Raseinių, Šiaulių, Veliuonos apylinkėse surinko tarminių tekstų, kuriuos 1894 paskelbė tęstiniame leidinyje „Živaja starina" („Gyvoji senovė"), o aplankytų vietų tarmines ypatybes (ypač Žarėnų ir Tverų apylinkių šnektas) aprašė kelionės apyskaitoje. Tame pačiame leidinyje 1903 išspausdino M. Davainio-Silvestraičio surinktas „Palongos žemaitiškas daines" su pastabomis ir straipsnį apie kuršius. Paskelbė straipsnių apie lietuvių ir latvių žodžius, patekusius į XVI—XVII a. rusiškus rankraščius, apie lietuvių ir slavų kalbų bendrybes. Daktaro disertacijoje „Šaknų-kamienų žymės slavų kalbose" (1903) lietė liet. kalbos sudurtinių žodžių darybos klausimus. Parašė studiją apie A. Mickevičių (2 t., 1912), straipsnį „Napoleonas ir Lietuva". Paskelbė darbą apie Šiaulių apylinkėse gyvenusių čigonų kalbą, liet. kalbos skolinius jų kalboje. Kai kuriuos P. teiginius liet. dialektologijos klausimais yra kritikavęs J. Jablonskis.

Lit.: **J. Palionis**, Rusų kalbininkų indėlis į lituanistiką, K., 1963.

PÓILSIO NAMAĨ — profilaktinės įstaigos, kuriose darbo žmonės atostogų metu ilsisi palankiomis sveikatai sąlygomis. Lietuvoje pirmieji P. n. įsteigti 1940.X Kulautuvoje (Kauno rj.), vėliau Palangoje ir Druskininkuose. Vok. faš. okupacijos metais P. n. neveikė. Po D. Tėvynės karo P. n. buvo atkurti, ir jau 1945 juose ilsėjosi apie 16 000 žmonių. 1967 Respublikinei profs-gų kurortų valdymo tarybai priklausė 4 P. n.: Palangoje — „Neringa" (730 vietų) ir „Gintaras" (510 vietų, motinoms su ikimokyklinio amžiaus vaikais); Anykščiuose — „Šilelis" (260 vietų), Kaune — „Lampėdžiai" (310 vietų vasarą ir 110 žiemą). 1967 juose ilsėjosi 22 400 žmonių. Didesnėms g-loms ir org-joms priklauso 7 P. n.: „Silvos" kojinių f-kui — Nidoje („Jūratė"), Lietkoopsąjungai — Palangoje („Žuvėdra"), Kauno mėsos kombinatui — Juodkrantėje ir kt. P. n. tipo įstaigos yra profilaktorijai (dažniausiai naktiniai), kuriuose darbo žmonės ilsisi kasdien po darbo. 1966 Lietuvoje buvo 7 profilaktorijai (370 vietų), jų tarpe Kauno radijo g-los (100 vietų), Eidukevičiaus odos ir avalynės įmonių susivienijimo Vilniuje (25 vietų), Naujosios Akmenės cemento g-los (25 vietų), „Inkaro" gumos gaminių kombinato Kaune (25 vietų).

POKÉNĖS ĘŽERAS — ežeras Rokiškio rj., 4 km į š. v. nuo Kriaunų. Plotas 13 ha. Ežeras ištįsęs iš š. į p.; ilgis 600 m, didž. plotis 280 m, kranto linijos ilgis 1470 m. Krantai žemi, vietomis pelkėti ir apaugę mišku. Per P. e. teka Ožiškis (Kriaunos intakas).

POKIMA KIMENUVA — XIII a. šaltiniuose (Ipatijaus metraštyje, Dusburgo kronikoje) minima viena jotvingių sričių, buvusi jotvingių teritorijos vakaruose (maždaug į v. nuo Suvalkų). Tai viena galingiausių, geriausiai ginamų jotvingių sričių, kuri ilgiausiai priešinosi kryžiuočiams. P. K. sritį ir to pat vardo pilį kryžiuočiai siaubė 1278—79, o 1283 pilį paėmė. Pilies gynėjai pasitraukė į Lietuvą.

PÓKLIUS, Pikolius, — tariamoji mitologinė prūsų ir lietuvių šviesos ir tamsos būtybė, atitinkanti krikščioniškąjį velnią. Perkūnas, Patrimpas ir Poklius buvę svarbiausi liet. dievai. Pretorijus nurodo, kad, aukojant aukas Perkūnui, būdavo kreipiamasi ir į P., norint jam prisigerinti. Vėlesni ist. šaltiniai, tautosaka P. nemini, ir nėra patikimesnių duomenų, kad prūsai ir lietuviai būtų kada tokią dievybę garbinę. K. Būga siūlo jį vadinti Pikoliumi, Pikulu.

Lit.: **K. Būga**, Rinktiniai raštai, t. 2, V., 1959 [p. 78].

POKRÒVSKIS (Покровский) Fiodoras Vasiljevičius [1855—1903.VII.31 Podolske (Maskvos sr.)] — rusų archeologas. 1880—84 mokytojas Vilniuje. 1884—1902 dirbdamas Vilniaus senienų muziejaus vedėju, sutvarkė archeologijos skyrių, papildė muziejaus katalogą, patikslino archeologinių radinių amžių datas. 1892 parengė ir išleido albumą „Vilniaus senienų muziejus" (rusų k.), kuriame aprašė vertingiausius šio muziejaus eksponatus. 1892—95 Švenčionių, Vilniaus ir gretimose Baltarusijos apskrityse tyrinėjo 28 pilkapynus, kasinėjo 212 pilkapių su IV—XII a. kapais. Apie tyrinėjimus skaitė pranešimus Rusijos archeologų suvažiavimuose Vilniuje (1893) ir Rygoje (1896); duomenis paskelbė šių suvažiavimų darbuose. Svarbiausias jo darbas — buvusių Vilniaus, Gardino ir Kauno gubernijų archeologinių žemėlapių sudarymas (1893—99).

Lit.: Императорское Московское Археологическое общество в первое пятидесятилетие его существования (1864—1914 гг.), т. 2, М., 1885 [p. 278—279].

POLEKĖLĖ — kaimas Radviliškio rj., Daugėlaičių apyl., 12 km į p. v. nuo Radviliškio; tarybinio ūkio centras. 176 gyv. (1959). Į p. nuo kaimo tęsiasi Butenišķių miškas. Pr. m-la (nuo 1935), kultūros namai (nuo 1961), biblioteka (nuo 1950). Ist. šaltiniuose P. minima 1794.

POLETÃJEVA Anatolija [**Baronaitė**; 1901.IV Kunigiškiuose (Anykščių rj.) — 1962.III.17 Vilniuje] — pilietinio karo Rusijoje dalyvė. Kilusi iš valstiečių. Dalyvavo Vasario revoliucijoje Petrograde. 1919 baigė Orenburgo g-jos 6 klases, įstojo į Rusijos Komunistinę jaunimo s-gą. Nuo 1919 Komunistų partijos narė. 1919—23 Raudonosios Armijos sava-

norė, buvo polit. darbuotoja Turkestane. Nuo 1923 part. ir adm. darbuotoja Krasnodare, Rostove prie Dono, Joškar Oloje (Marių ATSR). 1931 Rostove baigė prekybos kursus. Nuo 1944 LKP CK instruktorė, skyriaus vedėjo pavaduotoja, 1948—53 Lietuvos TSR prekybos ministro pavaduotoja, 1953—59 m-jos skyriaus vedėja ir kolegijos narė.

POLIÃNOVKOS TAIKÀ — Rusijos ir Žečpospolitos taikos sutartis, sudaryta 1634 Semliovo kaime prie Polianovkos upės (netoli Viazmos miesto) po 1632—1634 Rusijos ir Žečpospolitos karo. Rusijai šiuo karu nepavykus susigrąžinti XVII a. pr. Žečpospolitos užimtų Smolensko, Seversko ir kt. žemių, Polianovkos derybose buvo patvirtintos *Deulino paliaubų* (1618) sąlygos, pagal kurias Žečpospolitai laikinai buvo paliktos Smolensko, Černigovo ir Novgorod Seversko žemės. P. t. sutartimi Rusija atgavo Serpeisko miestą ir apskritį, o karalius Vladislovas IV atsisakė nuo pretenzijų į Rusijos sostą.

POLIANSKÃITĖ Golda [**Kanolikienė;** g. 1909.XII.30 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš tarnautojų. 1927 įstojo į LKJS. 1928—31 dirbo LKJS Kauno rj. k-te. Už rev. veiklą 1929 ir 1930 kalinta. 1931 vėl suimta ir 1933 nuteista 4 metus kalėti. 1937—40 dirbo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-joje Kaune. 1940—41 prekybos darbuotoja Kaune. 1941 pasitraukė į Namanganą (Uzbekijos TSR), dirbo sanitare ir kt. Nuo 1945 adm. darbuotoja Vilniuje. Nuo 1947 TSKP narė. Nuo 1953 pensininkė.

POLIÃNSKAS Vladas [1904 — 1944. XII.30 Kaukinės miške (Kaišiadorių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1934 Komunistų partijos narys. Priklausė Strėvininkų (Kaišiadorių rj.) part. kuopelei. Hitlerinės okupacijos pradžioje suimtas. Ištrūkęs iš fašistų, apsigyveno Liutonyse (Kaišiadorių rj.). Palaikė ryšius su partizanais. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

POLIÃNSKIS (Полянский) Dmitrijus Stepanovičius [g. 1917.XI.7 Slavianoserbske (Ukrainos TSR, Lugansko sr.)] — Komunistų partijos ir Tarybų valstybės veikėjas.

Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1931 įstojo į VLKJS. Dirbo taryb. ūkyje, vėliau komjaunimo darbą Lugansko srityje. 1939 baigė Charkovo Ž. ū. institutą. Nuo 1939 TSKP narys. 1939—40 komjaunimo Charkovo sr. k-to valstiečių jaunimo skyriaus vedėjas. 1940—42 tarnavo Raudonojoje Armijoje, mokėsi Aukštojoje partinėje m-loje prie VKP(b) CK, kurią baigęs, pasiųstas dirbti part. darbo Altajaus krašte (buvo Chorošenskos mašinų-traktorių stoties polit. skyriaus viršininkas, VKP(b) Karasuko rj. k-to I sekretorius). 1945—49 TSKP CK aparato atsakingas darbuotojas. 1949—52 TSKP Krimo sr. k-to II sekretorius, 1952—53 Krimo sr. vykd. k-to pirmininkas, 1953—1955 TSKP Krimo sr. k-to I sekretorius, 1955—57 TSKP Orenburgo sr. k-to I sekretorius, 1957—58 TSKP Krasnodaro kr. k-to I sekretorius. 1958—62 RTFSR MT pirmininkas. 1962—65 TSRS Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotojas, nuo 1965 pirmasis pavaduotojas. Nuo 1956 TSKP CK narys. 1958—60 kandidatas į TSKP CK Prezidiumo narius, 1960—1966 TSKP CK Prezidiumo narys, nuo 1966 TSKP CK Polit. biuro narys. Nuo 1954 TSRS AT deputatas.

POLÌCIJA [vok. *Polizei*, iš gr. *politeia* — miesto administracija] — specialūs valstybės valdymo organai, turintys prievartos metodais saugoti nustatytą santvarką. Dažniausiai skirstoma į kriminalinę ir politinę (slaptąją).

Lietuvos, kaip ir daugumos kitų kapit. šalių, P. organai buvo griežtai centralizuoti. Vietose P. vadovavo nuovadų viršininkai, betarpiškai priklausę miestų bei apskričių P. vadams, kurie pagal tarnybinę padėtį buvo apskričių viršininkų padėjėjai. Be valst. P., buvo taip pat savivaldybių bei privatinė P., veikusi išlaikančių įstaigų nurodymais. Pagal betarpiškus uždavinius Lietuvos P. (iki 1924.I.1 ji vadinosi milicija) buvo suskirstyta į viešąją, politinę, kriminalinę, pasienio, geležinkelio ir vandens. Be to, veikė vad. raitasis policijos rezervas. Ypač reakcingą vaidmenį vaidino politinė P. (ž. *Žvalgyba*). Maskuodama klasinį reakcinį savo P. vaidmenį valstybėje, buržuazija stengėsi ją pavaizduoti kaip valdymo organų sistemą „tam tikram socialinės taikos minimumui išlaikyti". Iš tikrųjų P., kaip ir bet kuri burž. valstybės aparato dalis, buvo klasinė, politinė įstaiga, kapit. ekonominės santvarkos politinio antstato dalis, viena svarbiausių buržuazijos valst. aparato grandžių, reikalingų liaudies engimo politikai įgyvendinti, išnaudojimu paremtai santvarkai ginti. P. buvo panaikinta 1940.VII. Vok. faš. okupacijos pradžioje vad. Laikinoji Lietuvos vyriausybė kartu su kitomis burž. valstybės įstaigomis atkūrė ir P. „Vyriausybę" okupantams likvidavus, P. liko ir visą okupacijos laikotarpį padėjo jiems slopinti liaudies pasipriešinimą.

„POLÌCIJA" — buržuazinis dvisavaitinis žurnalas, ėjęs 1924.IX—1940.VI ir 1943.XI—1944.VI Kaune. Iki 1940 leido Vidaus reikalų m-jos Piliečių apsaugos departamentas ir Policijos klubas, 1943—1944 Policijos departamentas. Vok. faš. okupacijos metais ragino talkinti hitlerininkams.

„POLIGRÃFIJOS DARBINIÑKAS" — spaustuvių, cinkografijų, litografijų, knygrišyklų ir kartonažo darbininkų laikraštis, ėjęs 1931—33 Kaune kas du mėnesiai. Leido Lietuvos Spaudos darbininkų s-ga.

POLIGRÃFIJOS PRÃMONĖ. Lietuvoje pirmosios P. p. įmonės — *spaustuvės* — atsirado XVI a. pradžioje. Tarybų Lietuvos P. p. iš burž. santvarkos paveldėjo apie 100 smulkių, pusiau amatininkiškų įmonėlių (spaustuvių, knygrišyklų, *cinkografijų*, *litografijų*, popieriaus gaminių ir kartonažo dirbtuvių). Jų techn. įrengimas buvo žemo lygio. Po hitlerinės okupacijos Lietuvos P. p. liko dar menkesnė, nes okupantai, besitraukdami iš Lietuvos, išvežė šriftus, matricas, elektros motorus ir geresnius įrengimus, o daug P. p. įmonių visai sunaikino. Jau per pirmąjį pokario penkmetį (iki 1950) buvo atstatytos okupantų sunaikintos ir apiplėštos P. p. įmonės.

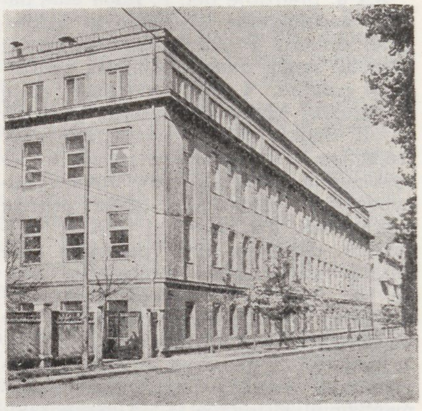

Poligrafijos pramonė. Laikraščių ir žurnalų leidyklos spaustuvė Vilniuje

Lygiagrečiai buvo rekonstruojamos ir stambinamos Kauno bei Vilniaus P. p. įmonės, o rajonų centruose organizuojamos naujos spaustuvės. Rekonstruotose įmonėse buvo įdiegiama naujausia technika (ofseto, giliaspaudės mašinos ir kt.) ir technologija. P. p. įmonių bendroji produkcija, palyginti su 1940 metais, 1950 išaugo 3,7 karto, 1960 — 9 kartus, 1966 — 16,2 karto. *Ofsetinės spaudos* gamybiniai pajėgumai 1966, palyginti su 1939, padidėjo 19 kartų, o *giliaspaudės* — 43 kartus.

Poligrafijos pramonė. Kauno Poželos spaustuvės ofseto cechas

1966 P. p. įmonėse dirbo apie 3460 darbininkų ir tarnautojų, pagaminta produkcijos už 10,3 mln. rb. Didžiausios P. p. įmonės yra: Vilniuje — Laikraščių ir žurnalų leidyklos spaustuvė (apie 670 darbininkų ir tarnautojų) ir „Vaizdo" spaustuvė (360), Kaune — Poželos spaustuvė (600) ir Kapsuko-Mickevičiaus spaustuvė (340). 1967 Lietuvoje vien tik giliaspaudiniu būdu buvo spausdinama 14 iliustruotų spalvotų žurnalų, kurių vienkartinis tiražas 1 137 000 egz., metinis — 13,5 mln. egz.

POLIKLÌNIKOS [gr. *polis* — miestas + *klinikē* — gydymas] — gydymo įstaigos, teikiančios specializuotą medicinos pagalbą ateinantiems ir namie esantiems ligoniams. P. steigiamos miestuose ir aptarnauja visą miestą arba jo dalį. Kaimo vietovėse med. pagalbą teikia *ambulatorijos*. P. taip pat rūpinasi gyventojų sveikatos būkle bei susirgimų profilaktika.

Pirmoji P. tipo įstaiga Lietuvoje buvo įkurta 1934, pastačius Kaune ligonių kasos rūmus ir įkėlus į juos ambulatorijas. Gydymas joje buvo nemokamas tik ligonių kasos nariams ir jų šeimoms. Tarybų Lietuvoje 1940 įsteigta poliklinikų Vilniuje, Kaune ir kt. miestuose. Jose buvo teikiama nemokama med. pagalba. Po D. Tėvynės karo P. ėmė veikti visuose miestuose. 1949 daugelis P. sujungta su ligoninėmis ir veikia kaip jų poliklinikiniai skyriai. 1945—66 pastatytos P. arba poliklinikiniai skyriai Elektrėnuose, Ignalinoje, Kėdainiuose, Prienuose ir kitur. 1965 Lietuvoje veikė 128 atskiros P. ir ambulatorijos (12 mieste ir 116 kaime), 199 poliklinikiniai ligoninių skyriai (115 mieste ir 84 kaime), 2 stomatologinės mokamos P., 205 vaikų konsultacijos bei poliklinikos. Visose poliklinikose ir ambulatorijose 1965 užregistruota 13 564 000 apsilankymų pas gydytojus (12 975 000 mieste ir 589 000 kaime), 830 000 apsilankymų pas vidurinio med. personalo darbuotojus, 3 408 000 — pas stomatologus. Gydytojai 1965 aplankė ligonius namuose 1 127 000 kartų (1 097 000 mieste ir 30 000 kaime).

Lit.: **A. Novickas**, Kauno m. ligonių kasos rūmų statyba.—„Darbo sveikata", 1933, Nr. 34; **J. Sadauskas**, Sveikatos apsauga buržuazinėje Lietuvoje ir dabar.—„Sveikatos apsauga", 1966, Nr. 8.

PÓLINKSNIS — prielinksnis, einąs po linksnio. Ž. *Prielinksnis*.

POLÌNSKIS-PÈLKA Mykolas [1785.V.4 Naugarduko vaivadijoje — 1848.VIII.9 Vilniuje] — matematikas. 1808—09 dėstė matematiką Vilniaus un-te, vėliau mokytojavo Minsko, Vilniaus g-jose. 1815 gavo filos. daktaro laipsnį. 1816 vėl pakviestas dėstyti matematikos Vilniaus un-te. 1817—18 studijavo V. Europoje. Nuo 1819 Vilniaus un-to aukštosios ir taikomosios matematikos profesorius, 1828—32 fizikos ir matematikos f-to dekanas. Paskelbė darbų (lenkų k.) apie geodeziją, plokštumos trigonometriją.

PÒLIS (Pohl) Vilhelmas [XVI a.—XVII a. pr.] — architektas. Buvo Žečpospolitos karaliaus dvaro architektas ir Vilniaus pilies ginklininkas. 1612.VI.21 sudarė sutartį dėl Vilniaus katedros atstatymo po 1610 gaisro. Liejo bažnyčių varpus.

„POLITARESTANT" („Politinis kalinys") — komunistinis rankraštinis kalinių žurnalas, 1936 ėjęs IX forte žydų kalba. Redagavo I. Demba, M. Kerbelis ir kt. Išliko Nr. 1, 2.

POLÌTINĖ EKONÒMIJA — mokslas apie visuomeninius-gamybinius, t. y. ekonominius, žmonių santykius. Ji aiškina ekonominius dėsnius, lemiančius materialinių gėrybių gamybą, paskirstymą, mainus ir vartojimą įvairiose žmonių visuomenės vystymosi pakopose.

Lietuvoje P. e., kaip savarankiška mokslo šaka, pradėjo formuotis 1793, Vilniaus un-te (Vyriausiojoje m-loje) įvedus prigimtinės teisės kursą, kurį, propaguodami buržuazinę fiziokratų teoriją, iš pradžių dėstė J. Stroinovskis, vėliau S. Malevskis. Vilniaus un-tas tuo metu buvo vienintelė Europos aukštoji m-la, kurioje fiziokratizmas buvo dėstomas kaip akademinė disciplina. Edukacinė komisija P. e. dėstymą įvedė ir aukštesniosiose Lietuvos g-jų klasėse (buvo dėstoma iki 1824). Esminę reikšmę P. e. ir kitų ek. mokslų raidai Lietuvoje turėjo Vilniaus un-to 1803 statutas (jo rengėjų tarpe buvo ir un-to rektorius J. Stroinovskis), vienas pirmųjų aukštojo mokslo istorijoje įteisinęs savarankiškos P. e. katedros įkūrimą. Šioje katedroje S. Malevskis ir toliau dėstė fiziokratų teoriją, kuri buvo išstumta tik 1810, kai J. Znoska pradėjo dėstyti A. Smito teorijos pagrindus, modifikuodamas juos vulgariosios buržuazinės P. e. teiginiais. Vien A. Smito teorija nesitenkino ir 1824—32 P. e. dėstęs prof. J. Vaškevičius, kuris dažnai rėmėsi J. Štorchu ir kt., aiškino studentams D. Rikardo pažiūras. J. Znoska ir J. Vaškevičius išplėtė P. e. kursą — nagrinėjo pramonės, prekybos ekonomikos ir finansų bei kredito klausimus. Tuo būdu P. e. katedroje formavosi konkrečiosios ekonomikos mokslai. XIX a. pirmajame trečdalyje ši katedra tapo burž. liberalizmo idėjų skleidimo centru Lietuvoje, tačiau jos poveikis (dėl to meto klasinių jėgų santykio) buvo gana ribotas: J. Znoska, J. Vaškevičius ir kiti buržuazinės P. e. propaguotojai šalino iš A. Smito teorijos tuos elementus, kurie galėjo nepatikti bajorijai. Uždarius Vilniaus un-tą (1832), Lietuva P. e. ir kitų ek. mokslų vystymosi centro ilgai neturėjo.

XIX a. antrojoje pusėje P. e. vaidmenį Lietuvoje nulėmė kapitalizmo vystymasis ir nac. judėjimo kilimas. Pirmieji P. e. darbai liet. kalba (J. Šliupo, P. Leono straipsniai) pasirodė „Aušroje" (1884), „Lietuviškajame balse" (1886 ir 1888), „Varpe" (1890); tų darbų autoriai, remdamiesi atskirais buržuazinės klasikinės P. e. teiginiais, kritikavo feodalizmą, propagavo smulkiaburžuazinės P. e. idėjas. Kovodami su rev.-dem. judėjimu, ypač su plintančiomis marksistinėmis pažiūromis, lietuvių buržuazinių bei smulkiaburžuazinių partijų veikėjai rėmėsi vulgariosios P. e. teorijomis — katedersocializmu, „legaliuoju marksizmu" ir kt. (ž. *Ekonominė mintis*).

Buržuazijos valdymo metais akademinis P. e. kursas buvo dėstomas Kauno un-to teisės f-te ir Ž. ū. akademijoje. Un-te P. e. dėstė P. Šalčius, kurio paskaitose atsispindėjo vulgariosios buržuazinės P. e. bei ūkio istorijos teorijos: trijų gamybos veiksnių, ribinio naudingumo, „susilaikymo" (pelnas čia vaizduojamas kaip kompensacija kapitalistui už „susilaikymą" nuo savo pajamų asmeninio suvartojimo, t. y. už jų pavertimą gamybos priemonėmis ir kitais kapitalo elementais), G. Kaselio konjunktūrinė kainų susidarymo, K. Biuchelio ūkio evoliucijos ir kitos. Ž. ū. akademijoje P. e. dėstęs F. Kemėšis, be kitų burž. doktrinų, rėmėsi idealistine instinktų teorija, kurioje socialiniai-ekonominiai reiškiniai kildinami iš žmogaus psichinių polinkių, propagavo demagoginę „turtų difuzijos" teoriją bei idėjas, artimas faš. korporatyvizmui. Socialinėje-ekonominėje to meto lit-roje buržuazinės P. e. teiginiai buvo naudojami įvairioms socialinėms-ekonominėms koncepcijoms („socialkapitalizmo" bei korporatyvizmo, organizuotojo kapitalizmo, krikščioniškojo solidarizmo, kooperatizmo ir kt.) grįsti, marksizmui-leninizmui pulti.

Marksistinės P. e. idėjos Lietuvoje pradėjo plisti XIX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais. Tuo laikotarpiu pažangieji inteligentai jau studijavo K. Markso, F. Engelso, V. Lenino veikalus vokiečių, rusų, lenkų kalbomis. Didelį darbą, propaguodami marksistinę ek. teoriją, atliko V. Kapsukas, Z. Angarietis, P. Eidukevičius, V. Rekašius ir kiti LKP veikėjai. Lietuvių kom. spaudoje bei atskiruose leidiniuose buvo aiškinamos V. Lenino teorijos (imperializmo ir bendrosios kapitalizmo krizės, perėjimo iš kapitalizmo į socializmą ir kt.). Jomis remdamiesi, LKP veikėjai vertino Lietuvos socialinio-ekonominio vystymosi reiškinius, kritikavo burž. teorijas bei programas.

Atkūrus Lietuvoje taryb. santvarką, marksistinė-leninine P. e. vaidina svarbų vaidmenį ideologiniame darbe bei sprendžiant įvairias respublikos ekonomikos problemas, ji dėstoma vidurinėse specialiosiose ir aukštosiose m-lose (didžiausiose jų sukurtos savarankiškos P. e. katedros — 1940 Vilniaus un-te, 1947 Ž. ū. akademijoje, 1951 Kauno Politechnikos in-te, 1954 Vilniaus Ped. in-te). Ekonomikos in-te 1957 įsteigtas P. e. ir liaudies ūkio istorijos sektorius, kuris nuo 1964 koordinuoja respublikoje įvairių P. e. problemų moksl. tyrimo darbą, apimantį soc. ūkio bei komunizmo kūrimo ekonominių dėsningumų tyrinėjimą, burž. teorijų kritiką, Lietuvos ūkio ir ek. minties istorijos klausimus. Pokario metais liet. kalba išleisti svarbiausi

marksistinės-lenininės P. e. klasikiniai veikalai. 1964 išėjo D. Budrio „Politinės ekonomijos apybraižos".

Lit.: **Z. Angarietis,** Lietuvos revoliucinio judėjimo ir darbininkų kovos istorija, t. 1—2, [Smolenskas], 1921; **Dz. Budrys,** Fiziokratų ekonominė teorija, V., 1958; **R. Šarmaitis,** Marksizmo-leninizmo idėjų plitimas Lietuvoje iki 1918 metų.— Su marksizmo vėliava, V., 1959; **J. Maiminas,** Teorijos ir tikrovė (Buržuazinių ekonominių teorijų ir programų Lietuvoje kritika, 1919—1940 m.), V., 1960; **A. Makarevičius,** Ekonominės teorijos Vilniaus universitete 1783—1832 m.— Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko vardo universiteto mokslo darbai, t. 34, V., 1960; **A. Vengrys,** Iš leninizmo idėjų plitimo Lietuvoje istorijos.—„Liaudies ūkis", Nr. 4, 1960; **V. Kapsukas,** Buržuazinė Lietuva, V., 1961; **V. Kapsukas,** Pirmieji Lietuvos socialistai.— Raštai, t. 6, V., 1963; **Dz. Budrys,** Politinės ekonomijos apybraižos, V., 1964.

POLÌTINĖS IR MÓKSLINĖS LITERATŪ-ROS LEIDYKLÀ, Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla,— respublikinė knygų leidimo įstaiga, įsteigta 1949, prie Valstybinės politinės literatūros leidyklos prijungus Valstybinę enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidyklą; nuo 1964 vadinama leidykla „*Mintis*".

POLÌTINĖS LITERATŪROS LEIDYKLÀ, Valstybinė politinės literatūros leidykla,— knygų leidykla, veikusi 1945 Kaune, 1945—49 Vilniuje. Tai viena iš 4 leidyklų, įsteigtų vietoj Lietuvos TSR *Valstybinės leidyklos.* P. l. l. leido marksizmo-leninizmo klasikų veikalus ir jų rinkinius, literatūrą įvairiomis partinėmis temomis, filosofijos ir ekonomikos klausimais, polit. masinę lit-rą (jos tarpe serijas leidinių savarankiškai studijuojantiems TSKP istoriją, polit. m-lų klausytojams, valstiečio bibliotekėlę, brošiūras apie burž. nacionalistus, antiklerikalinę lit-rą), lit-rą jaunimui, įv. žinynus, informacinius leidinius, kalendorius, polit. plakatus, žymiųjų Komunistų partijos ir tarybinių valstybės veikėjų portretus. 1949 prie jos prijungta Enciklopedijų, žodynų ir mokslo lit-ros leidykla, ir P. l. l. pavadinta Valstybine politinės ir mokslinės lit-ros leidykla (nuo 1964 leidykla „*Mintis*").

„POLITINFORMATOR" („Politinis informatorius") — komunistinis pogrindinis laikraštis, ėjęs 1932 Vilniuje rusų kalba. Leido V. Baltarusijos Komunistų partijos CK. Spausdintas rotatoriumi.

POLÌTINIŲ EMIGRÁNTŲ SUVAŽIÃVIMAS — Lietuvos politinių emigrantų suvažiavimas, sušauktas LKP iniciatyva 1928.I.22 Berlyne. Suvažiavime dalyvavo 31 delegatas (16 nepartinių, 9 LKP nariai, 3 socialdemokratai, 2 jaunimiečiai, 1 komjaunuolis); suvažiavimo dalyvių tarpe buvo L. Abramsonas, B. Brandtas, I. Gaška, M. Jonelaitis, V. Kapsukas, J. Marcinkevičius, S. Matulaitis, J. Mickevičius, P. Pajarskis, K. Preikšas, B. Pušinis, P. Vilūnas, Tauragės sukilimo dalyviai J. Barkanas, V. Petraitis ir kt., atstovavę apie 150 Lietuvos polit. emigrantų, iš kurių apie 30 gyveno TSRS, apie 50 Vilniaus krašte, apie 50 Latvijoje, Vokietijoje ir kitur. Suvažiavime padaryti šie pranešimai: „Lietuvos nepriklausomybės gynimas nuo Lenkijos imperialistų" (pranešėjai S. Matulaitis, I. Gaška), „Kova prieš fašistų diktatūrą Lietuvoje" (pranešėjai P. Vilūnas, L. Abramsonas). LKP CK vardu suvažiavimą sveikino V. Kapsukas. Jis pagrindė LKP polit. liniją tuo metu aktualiais klausimais, demaskavo pilsudskininkų planus užgrobti Lietuvą ir prijungti ją prie Lenkijos. P. e. s. buvo atkirtis Lenkijos imperialistų suorganizuotam *plečkaitininkų* polit. emigrantų kongresui, įvykusiam 1927. XI.5—6 Rygoje, kurio nutarimais rėmėsi pilsudskininkai, telkdami Lietuvos polit. emigrantus ir Vilniaus kr. bei Latvijos bedarbius į vadinamąją Lietuvos išlaisvinimo armiją Lydoje. P. e. s. rezoliucijose paragino Lietuvos darbo žmones ir polit. emigrantus ginti Lietuvos nepriklausomybę, kovoti dėl fašistų diktatūros nuvertimo tiek Lenkijoje, tiek ir Lietuvoje. Išklausęs B. Pušinio pranešimą organizaciniu klausimu, P. e. s. išrinko Lietuvos polit. emigrantų k-tą. P. e. s. idėjoms populiarinti 1928 išleistas žrn. „Priešfašistinė vienybė" (išėjo 1 nr.), suvažiavimo medžiagos rinkinys „Lietuvos polit. emigrantų suvažiavimas Berlyne" (1928), paskelbta daug straipsnių Lietuvos ir užsienio periodikoje. Visa tai plačiai atskleidė Pilsudskio planus užgrobti Lietuvą, demaskavo Pilsudskio talkininkus plečkaitininkus, telkė antifašistus į kovą su faš. diktatūra Lietuvoje.

POLÌTINIŲ IR MÓKSLINIŲ ŽINIŲ SKLEIDÌMO DRAUGIJÀ — organizacija, įkurta 1947. Ž. „*Žinija*".

POLÌTIŠKIŲ EŽERAS — ežeras Utenos rj., 2 km į š. v. nuo Tauragnų, prie kelio į Uteną. Plotas 32,5 ha. Ežeras ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 1560 m, didž. plotis 350 m. Krantai nuolaidūs, pietvakarinis apaugęs mišku. Š. rytuose siauras sausumos ruožas (apie 10 m) skiria P. e. nuo Klykių ež., pietryčiuose iš P. e. išteka Tauragna (Žeimenos baseino). Prie P. e. yra Politiškių kaimas. Ežeras verslovinis.

„POLITKALINỸS" — komunistinis pogrindinis rankraštinis žurnalas, ėjęs 1936—38 IX forte. Redagavo M. Šumauskas, I. Demba, F. Bieliauskas, A. Liepsnonis ir kt. Žurnalą iliustravo E. Jurgaitis. Išliko 1936 — 3 nr., 1937 ir 1938 po 1 nr.

PÒLKA — liaudies šokis. Muz. metras $^2/_4$, tempas greitas. Atsirado XIX a. pr. Čekijoje ir greitai paplito visoje Europoje. Lietuvoje P. įgavo savitų bruožų ir kitokią atlikimo manierą. P. ritmo ir žingsnio pagrindu pritaikyta scenai daug liet. šokių: pintuvių polka, pasiutpolkė, polka su ragučiais, paukštininkų polka, trampolkė ir kt.

Lit.: „Jaunimo saviveiklos scena", kn. 1, 16, V., 1951—56; Suk, suk ratelį. . ., [šokiai ir žaidimai], V., 1957.

POLONÌZMAI — iš lenkų kalbos paskolinti žodžiai. Daugiausia jų buvo vartojama bažnytiniuose liet. raštuose, ypač XVII a. antrojoje pusėje ir XVIII a. Dalis polonizmų per religines knygas, bažnyčią ir dvarą pateko ir į liaudies kalbą (pvz., „arenda", „babūnė", „pažyčyti", „šliūbas" ir kt.). Ypač gausu jų Vilniaus krašto liet. tarmėse, tiesiogiai susidūriančiose su lenkų kalba. P. liet. kalboje sudaro gausią *slavizmų* (ž.) grupę.

Lit.: **P. Skardžius,** Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen, K., 1931; **J. Otrębski,** Wschodniolitewskie narzecze twereckie, cz. 3, Kraków, 1932.

POLOZKÒVAS (Полозков) Ivanas Vasiljevičius [1916—1945.I.29 Kuršių nerijoje] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, kapitonas, Tarybų Sąjungos Didvyris (1945). 1945.I.29 P. vadovaujama kuopa forsavo Kuršių marias, užėmė placdarmą Kuršių nerijoje, atmušė 6 priešo kontratakas. Šiose kautynėse P. žuvo. Palaidotas Kairiuose (Klaipėdos rj.).

POLUKÒRDAS Henrikas [g. 1920.IX.28 Naujasoduose (Trakų rj.)] — farmakologas, medicinos mokslų daktaras (1968). 1945 baigęs Vilniaus un-tą, iki 1948 dirbo jame farmakologijos katedros asistentu. 1948—52 šios katedros, 1952—60 farmakologijos laboratorijos vedėjas. 1954 gavo medicinos mokslų kandidato laipsnį. Nuo 1956 docentas. Nuo 1960 vaistų sintezės ir tyrimo moksl. laboratorijos farmakologijos sektoriaus vadovas. Nuo 1963 dar ir farmakologijos ir mikrobiologijos katedros vedėjas. Vienas Lietuvos Farmakologų moksl. d-jos organizatorių. Tiria biologiškai aktyvias medžiagas. Daktaro disertacijoje nagrinėjo benzodioksano darinių farmakologiją ir toksikologiją. Paskelbė moksl. straipsnių farmacijos ir farmakologijos, t. p. jų istorijos Lietuvoje klausimais.

Ršt.: Bendroji receptūra, V., 1960.

POMIDÒRAI. Lietuvoje daugiausia auginamos pusaukštastiebės (stiebo aukštis 85—110 cm) ir žemastiebės (50—70 cm) P. veislės. Rajonuotos lauko sąlygomis veislės (1968): Vytėnų didieji, Talalichin 186, Sibiro ankstyvieji 1450, Smena 47, Ryčiai. Tos veislės yra ankstyvos: jų vegetacijos laikotarpis 106—114 dienų, o vaisių derėjimo laikotarpis 43—50 dienų. Ankstyviausia veislė — Talalichin 186, o derlingiausios — Vytėnų didieji ir Sibiro ankstyvieji 1450. Nerajonuotos, bet paplitusios — Peremoga 165, Alpatjevo 905a. Šiltadaržiams rajonuotos (1968) — Leningrado ankstyvieji ir Gribovo gruntiniai 1180; be to, juose auginami Peremogos veislės P., Ryčiai ir perspektyvinė veislė — Neris. P. selekcijos darbas pradėtas 1948 Valst. selekcijos stotyje (Dotnuvoje); nuo 1958 jie selekcionuojami Vytėnų bandymų stotyje (Kauno rj.). Sukurtos trys salotinio tipo liet. veislės — Vytėnų didieji, Ryčiai, Neris — ir konservinio tipo

veislė Vytėnų konserviniai. P. daigai auginami inspektuose iki pavasario šalnų pabaigos. Lauke daigai pradedami sodinti, sužydus alyvoms, o masiškai sodinami, pradėjus plaukti rugiams. Svarb. grybinė P. lapų, stiebų ir vaisių liga — P. maras. Kenkėjai P. pasėliams mažai tepadaro žalos. Kai kuriuose ūkiuose (pvz., Kauno rj. Batniavos taryb. ūkyje) P. nokinami ir etileno dujomis. P. visuom. pasėliai Lietuvoje 1967 užėmė 206 ha, arba 4,6% viso visuom. sektoriaus daržovių ploto, tame tarpe kolūkiuose 102 ha. Daugiausia auginami Kauno, Vilniaus, Šiaulių rajonuose. Gerai auginamų lauke P. derlingumas Lietuvoje 250—450 cnt/ha; šiltnamiuose iš 1 m² gaunama apie 8 kg. Lietuvoje P. daugiausia vartojami švieži; konservų f-kuose gaminamos jų sultys, tyrės, be to, jie sūdomi ir marinuojami.

Prieš I pasaul. karą Lietuvoje P. buvo auginami tik kai kuriuose dvaruose, o rinkoje visai nebuvo pardavinėjami. 1938 jie užėmė apie 6% viso daržovių pasėlių ploto.

Pomidorų plantacija Kaišiadorių rj. „Pravienos" kolūkyje

PONIATÔVSKIS (Poniatowski) Stanislovas Augustas [1723.I.17 — 1798.II.12] — paskutinis Žečpospolitos karalius (1764—1795). Nuo 1757 Žečpospolitos ir Saksonijos pasiuntinys Peterburge. Suartėjęs su Rusijos care Jekaterina II ir jos bei Prūsijos karaliaus Fridricho II palaikomas, buvo išrinktas Žečpospolitos karaliumi. Palaikė mėginimus reformuoti seimą ir valstybės valdymą, bet, būdamas Rusijos ambasadoriaus Stakelbergo politikos įrankiu, nuo tų ketinimų atsisakė ir padėjo Žečpospolitą likviduoti. Prisiekė ištikimybę seimo priimtai 1791.V.3 konstitucijai, bet vėliau taikstėsi su jos priešais — Targovicos konfederatais (ž. *Targovicos konfederacija*). 1794 sukilimo metu, bijodamas liaudies keršto, reiškė simpatijas sukilėliams. 1795.XI.25 buvo priverstas atsisakyti sosto, gyveno Gardine, vėliau Peterburge.

POÑKIŠKIAI — kaimas Alytaus rj., Simno apyl., 5 km į p. r. nuo Simno. 223 gyv. (1959). Buckūnų aštuonmetė m-la (1927—51 pradinė, 1951—62 septynmetė).

PONOMARIÔVAS (Пономарев) Borisas Nikolajevičius [g. 1905.I.17 Zaraiske (Maskvos sr.)] — Komunistų partijos ir Tarybų valstybės veikėjas, istorikas, TSRS MA akademikas (1962). Kilęs iš tarnautojų. Nuo 1919 Komunistų partijos narys. 1919—1920 tarnavo Raudonojoje Armijoje, dirbo komjaunimo ir partinį darbą, buvo Zaraisko kar. rev. k-to darbuotojas. 1920—23 komjaunimo ir partinis darbuotojas Maskvos srityje. 1926 baigė Maskvos un-tą. 1926—28 VKP(b) CK propagandinės grupės narys. 1932 baigė Raudonosios profesūros in-tą, 1933—36 to pat in-to direktoriaus pavaduotojas, kartu kt. aukštųjų mokyklų dėstytojas. 1936—43 Kominterno Vykd. K-to darbuotojas. 1944—46 TSKP CK aparato darbuotojas. 1946—49 Tarybinio informacijų biuro prie TSRS MT viršininko pavaduotojas, viršininkas. Nuo 1948 TSKP CK aparato darbuotojas, nuo 1955 TSKP CK skyriaus vedėjas. 1958 išrinktas TSRS MA nariu korespondentu. 1952—56 kandidatas į TSKP CK narius, nuo 1956 TSKP CK narys. Nuo 1961 TSKP CK sekretorius. Nuo 1958 TSRS AT deputatas. Paskelbė moksl. darbų TSKP istorijos ir tarptautinio darbininkų judėjimo klausimais.

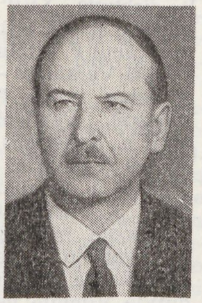

PONOMARIÔVAS (Пономарев) Pavelas Ivanovičius [1903—1944.X.27 Griškabūdyje (Šakių rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, kapitonas, Tarybų Sąjungos Didvyris (1945). 1944.VII.17 prie Darsūniškio P. vadovaujamas artilerijos pulkas forsavo Nemuną ir įsitvirtino jo kair. krante. Priešui kontratakuojant, P. vadovavo gynybai, sunaikino 4 tankus, būrį hitlerininkų. Mūšyje sunkiai sužeistas, P. liko rikiuotėje, kol persikėlė kt. daliniai. Mirė nuo žaizdų. Palaidotas Griškabūdyje.

PÓNTININKAI — rytų *aukštaičiai*, kurių patarmėje literatūrinės kalbos dvigarsiai „am", „an", „em", „en" ir balsiai „ą", „ę" tariami „om", „on", „ėm", „ėn"; „o", „ė", pvz., „**sómt**(i)s", „**kom̃p**(a)s", „**loñk**(a)s", „**tė̃mpt**", „**pėñk**-t(a)s"; „**kóst**", „**žõsis**", „**grė̃št**" vietoj „sámtis", „kam̃pas", „lañkas", „tem̃pti", „peñktas"; „kąsti", „žąsys", „gręžti". P. patarmė apima Vaškų, Joniškėlio, Pušaloto, Panevėžio ir kitas apylinkes. P. vardas padarytas iš žodžio „pantis" tarminio atitikmens „**pónt**(i)s". Ž. *Tarmės*.

PÕNŲ TARÝBA — Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės stambiųjų feodalų institucija, ribojusi didžiojo kunigaikščio valdžią. Kol Lietuvos didieji kun-ščiai buvo neapręžti valdovai, didžiojo kun-ščio taryba turėjo tik patariamąjį balsą. XV a. vid. susidarius palankioms aplinkybėms, ji įgijo daugiau kompetencijos ir imta vadinti Ponų taryba. Į P. t. įėjo katalikų vyskupai, vaivados, Žemaičių seniūnas, kaštelionai, aukštesnieji žemės ir rūmų pareigūnai. P. t. veikė, didžiojo kun-ščio vadovaujama, bet, jam nesant Vilniuje, pati savarankiškai sprendė visus klausimus. 1447 P. t. sutiko, kad didysis kun-štis Kazimieras, tapęs ir Lenkijos karaliumi, išvyktų į Lenkiją; pasinaudodama ta proga, ji gavo iš Kazimiero naujų teisių ir privilegijų ir virto beveik neribotu Lietuvos D. Kun-stės šeimininku. Vidaus gyvenime P. t. siekė iškelti feod. didikų ekonominę ir politinę reikšmę, įteisino valstiečių baudžiavą, o užsienio politikoje stengėsi stiprinti ekspansiją į rusų žemes, nesirūpindama Kryžiuočių ordino užgrobtųjų liet. žemių išvadavimu. Kazimierui mirus, P. t., rūpindamasi dar labiau sustiprinti savo pozicijas, ėmė globoti Kazimiero sūnų Aleksandrą. Šis, tapęs didžiuoju kun-ščiu, pasižadėjo visus valst. reikalus tvarkyti tik su P. t., be jos žinios nedaryti jokių reformų. 1492 privilegija didysis kun-štis Aleksandras davė P. t. teisę prižiūrėti visas didžiojo kun-ščio ir valstybės pajamas bei išlaidas, o užsienio politikoje pasižadėjo santykius su kt. valstybėmis palaikyti tik „ponų patarėjų pritarimu". Tuo būdu didysis kun-štis be P. t. pritarimo negalėjo daryti jokio žymesnio valst. akto. P. t. veikė iki Liublino unijos (1569).

Lit.: **И. Леонтович**, Рада великих князей литовских, 1907; **S. Kutrzeba**, Historja ustroju Polski, t. 2 (Litwa), 1921; Lietuvos TSR istorija, t. 1, V., 1957 [p. 165—171].

POPELÍENĖ Pesė Leja [**Bikaitė**; g. 1912. XII.24 Kriukuose (Joniškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. 1931—35 darbininkė Joniškyje, Ukmergėje. Nuo 1935 Komunistų partijos narė. Su kitais spausdino LKP Kauno rj. k-to organą „Revoliucinis darbininkas", atsišaukimus. 1936 už kom. veiklą suimta, 1937 nuteista 8 metus kalėti. 1940—41 adm. darbuotoja Šiauliuose. 1941—44 dirbo administracinį ir ūkinį darbą Sizranėje (Kuibiševo sr.), Lietuvos partiz. judėjimo štabe Maskvoje. 1944—56 adm. ir part. darbuotoja Vilniuje, Kaune. 1956—62 „Limos" f-ko pameistrė. Pensininkė.

PÓPIERIUS. Seniausi išlikę popieriuje rašyti Lietuvos valst. dokumentai yra didžiojo kun-ščio Vytauto laiškai (XIV a. pab.). Tuo metu P. buvo vartojamas daugiausia korespondencijai su užsieniu. Ilgalaikiai dokumentai (pvz., sutartys, dovanojimo aktai) buvo rašomi pergamente. Iš pradžių P. buvo įvežamas iš Italijos, Prancūzijos. Pirmąją P. dirbtuvę Lietuvoje (Vilniaus pilies teritorijoje, prie Vilnios u.), didžiajam kun-ščiui Žygimantui Senajam leidus, įkūrė 1524 šveicaras S. Vernartas. Tais pačiais metais Vilniuje (irgi prie Vilnios, tarp dab. Bernardinų kapinių ir Belmonto) jo brolis K. Vernartas pastatė antrąją P. dirbtuvę. Vėliau (apie 1585) abi dirbtuvės priklausė vilniečiui L. Mamoničiui, kuris 1590 pastatė trečią P. dirbtuvę t. p. prie Vilnios, tuometiniame Pavilnyje (dabartinių Zarasų ir Aukštaičių g.

kampe). 1578 P. meistras J. Reineris įrengė P. dirbtuvę netoli Kauno, prie Jiesios ir Vyčiaus santakos. Po 10 metų jis turėjo kasmet duoti didžiojo kunigaikščio kanceliarijai po 10 rėzų (5000 lapų) P., o Vilniaus vaivadai po 5 rėzas. Dirbtuvė garsėjo labai geros rūšies popieriumi, kuriame būdavo vandenženklis — didysis arba mažasis vytis su raidėmis G R apskritime. Tokio P. rasta Kauno archyvuose (1607—13), Žemaitijos teismo, Kauno magistrato ir pilies teismo knygose (1589—1629). Apie 1580 Kaune įkurta magistratui priklausiusi P. dirbtuvė, kurioje buvo gaminamas labai geras P. su Radvilų herbu arba įrašu „Civitatis Caunensis". Šios dirbtuvės popierių vartojo ir karaliaus kanceliarija Varšuvoje.

P. dirbtuvės Lietuvoje tuo metu buvo tokios pat, kaip ir kituose kraštuose. P. jose buvo gaminamas iš skudurų. Surūšiuoti skudurai buvo piaustomi, virinami katiluose su kalkėmis, paskui ilgai mirkomi. Išmirkyti skudurai buvo grumdomi ir draskomi grūstuvių, pritaisytų prie vandens sukamo veleno, kol iš skudurų pasidarydavo skysta masė; iš jos buvo formuojami P. lapai.

Ypač suklestėjo P. gamyba Lietuvoje XVII a. pradžioje. Vilniuje arba jo apylinkėse veikė šios P. dirbtuvės: Markučiuose — K. Chodkevičiaus dirbtuvė, gaminusi P. dokumentams ir laiškams; tuometiniame Pavilnyje — M. Giedraičio, Mickūnuose — B. Reinerio, Rokantiškėse (dab. Naujosios Vilnios teritorija) — J. Tochtermano. Pastaroji dirbtuvė techniškai buvo geriausiai įrengta; katilai, grūstuvės ir vamzdžiai buvo variniai. Vilniaus magistrato P. dirbtuvė Paplaujoje (netoli Markučių), įkurta apie 1611, veikė iki XVIII a. antrosios pusės; ji turėjo 2 vandens varomus ratus ir 12 grūstuvių. Be Vilniaus ir jo apylinkių, P. dirbtuvės veikė Kaune ir kt. miestuose, Lietuvos didikų dvaruose: Smurgainyse (BTSR, Ašmenos rj.; įk. 1590) — Bresto kašteliono K. Zenovičiaus, Alšėnuose (BTSR, Ašmenos rj.; įk. apie 1600) — Lietuvos vicekanclerio P. Sapiegos, Dzitvoje (BTSR, Lydos rj.; įk. XVII a. pirmojoje pusėje) — Trakų ir Vilniaus vaivados J. Tiškevičiaus, Bokštuose (BTSR, Ašmenos rj.) — Lietuvos didžiojo maršalkos K. Zavišos, Vidžiuose (BTSR) — Vavžeckių. Šių dirbtuvių P. buvo geros rūšies ir buvo vartojamas Lietuvos raštinėse ir spaustuvėse, t. p. eksportuojamas. Lietuvoje gamintą P. tuo metu vartojo ir Maskvos didžiojo kun-ščio raštinė. Įv. rūšių popieriuje, kuris buvo vartojamas Lietuvos D. Kun-stėje XVI—XVII a., rasta daugiau kaip 40 vandenženklių, vaizduojančių Sapiegų herbą (lapę) su vardais ir pavardėmis, vietovių pavadinimais ir inicialais. Kun-ščiai Radvilos turėjo P. dirbtuves Biržuose, Dubingiuose, Jašiūnuose, Kėdainiuose ir dar keletą už dab. Lietuvos TSR ribų (Nesvyžiuje ir kt.). Apie 1636 prie Vievio (Balceriškėse), R. Oginskienei leidus, buvo pastatyta Šventosios dvasios brolijos vienuolyno P. dirbtuvė. XVII a. antrojoje pusėje Kairėnų dvare (arti Vilniaus, prie dab. Dvarčėnų) P. dirbtuvę įtaisė K. Sapiega, o 1690 Verkiuose — K. Bžostovskis; ten ir dabar veikia P. f-kas (ž. *Naujieji Verkiai*). Vandenženkliai rodo, kad XVII a. popieriaus dirbtuves dar turėjo didikai Valavičiai, Čartoriskiai.

XVIII a. pirmojoje pusėje Pajūrio tijūno K. Kiršenšteino P. dirbtuvėje Švėkšnoje buvo gaminamas geras P., kurį vartojo ir Žemaičių pilies teismo kanceliarija Raseiniuose. XVIII a. viduryje Vilniuje veikusi A. Smieliausko dirbtuvė dalį pagaminto P. eksportavo. XVIII a. popieriaus dirbtuves buvo įrengę Lietuvos didikai L. Putkameris — Braželčiuose (BTSR, Lydos rj.), Polocko kaštelionas T. Žaba — Bartkuškyje (Širvintų rj.), A. Tyzenhauzas — Pastovyse (BTSR, Pastovių rj.), grafas S. Saltonas — Zieteloje (BTSR), P. Vainilavičius — Katlavoje (BTSR, Naugarduko rj.), K. Sapiega — Prienuose.

XIX a. pr. Kučkuriškėse, netoli Vilniaus, prie Vilnios u., veikė dvarininko V. Puslovskio P. f-kas (įk. 1824), turėjęs naujas angliškas mašinas. XIX a. viduryje f-ke dirbo apie 150 darbininkų. 1858 pagaminta P. už 65 000 rb. Be jo, P. dirbtuves laikė dvarininkai: Kšižanovskis — Anglininkuose (Trakų rj., prie Luknos u.), P. Klečkovskis — Salkininkuose (Trakų rj.) ir Kuodžiuose (Panevėžio rj.), Šulcas — Katišiuose (Trakų rj.), Malevskis — Aukštadvaryje (Trakų rj.), M. Valickis — Ežeronyse (Gardino rj.). XIX a. antrojoje pusėje dvi P. dirbtuvės veikė Suvalkų gubernijoje. Didėjant P. poreikiams, ėmė trūkti žaliavos jam gaminti. 1848 P. gamybai Lietuvoje buvo pradėta vartoti medienos masė, o XIX a. pab. ir *celiuliozė*. 1890 Lietuvoje buvo 20 P. f-kų, kuriuose dirbo 470 darbininkų, o 1908 — 28 P. f-kai bei P. dirbinių įmonės su 1080 darbininkų.

Po I pasaul. karo, Lenkijai okupavus Vilniaus kr., Lietuva neteko beveik visos P. pramonės (buvo likusios tik vyniojamojo P. g-los). 1933 įsteigtas Petrašiūnų (dab. Kauno dalis) P. f-kas gamino daugiau kaip 100 rūšių popierių. 1938 Lietuvoje buvo pagaminta 10 000 t ir importuota iš Švedijos, Latvijos, Vokietijos, Prancūzijos ir kitur 3500 t popieriaus. 1939 Lietuvos P. pramonėje dirbo apie 1500 darbininkų; kasmet būdavo pagaminama maždaug 25 mln. lt vertės P. gaminių, kurių dalis eksportuota. 1939 atgavus Vilniaus kr., Lietuvos P. pramonės gamybinis pajėgumas padidėjo 3500 tonų P. per metus.

Tarybų Lietuvoje P. gamina *Janonio popieriaus fabrikas,* Grigiškių (Trakų rj.) bandomasis popieriaus kombinatas, Klaipėdos popieriaus ir celiuliozės kombinatas, Naujųjų Verkių P. f-kas. 1967 jo pagaminta 72 000 t. Taryb. metais šiose įmonėse pradėta gaminti šlifavimo P., P. teletaipams, aksominį, metalizuotą, krepuotą, lakuotą P. ir kitokį.

Lit.: **A. Vasiliauskas,** Pirmoji Kauno popieriaus dirbtuvė.— XXVII knygos mėgėjų metraštis, t. 2, K., 1937; **E. Laucevičius,** Lietuvos popieriaus dirbtuvės XVI—XVIII amžiais.—„Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 4, V., 1964; **E. Laucevičius,** Popierius Lietuvoje XV—XVIII a., V., 1967; **E. Laucevičius,** Popierius Lietuvoje XV—XVIII a. (atlasas), V., 1967; **P. Judickas,** Lietuvos miškų ir medžio pramonės šiuolaikinės problemos, V., 1967.

POPÌLSKIS Ruvinas [g. 1927.IV.15 Ukmergėje] — inžinierius mechanikas, technikos mokslų kandidatas (1962). 1952 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, dirba jame ped. darbą; nuo 1965 docentas. Nuo 1966 dėsto Kauno Politechnikos in-to Vilniaus filiale. Paskelbė moksl. straipsnių apie grupinio srieginio sujungimo varžtų įtempimus, įveržto varžtinio sujungimo tarpinių detalių tamprumo koeficiento nustatymą.

POPÒVAS (Попов) Borisas Petrovičius [1903.V.25 — 1941.VI.23 prie Kaltinėnų (Šilalės rj.)] — Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, majoras, Tarybų Sąjungos Didvyris (1941). 1941.VI.23 P. vadovaujamas tankų dalinys prie Kaltinėnų dengė Raudonosios Armijos dalių pasitraukimą. Mūšio metu užsidegus tankui, P. kovėsi toliau, sunaikino 4 priešo pabūklus, būrį hitlerininkų. Palaidotas Šilalėje.

POPÒVAS (Попов) Borisas Venjaminovičius [g. 1909.X.23 Bičkove (Volgogrado sr.)] — partinis darbuotojas. 1927—1929 dirbo Astrachanės sr. ryšių v-boje. 1929—32 laivų remonto g-los Leningrade šaltkalvis. Nuo 1931 TSKP narys. 1932 komjaunimo darbuotojas Leningrado, Balašovo, Engelso geležinkelių transporto org-jose. 1937—43 polit. skyriaus viršininko pavaduotojas Riazanės—Uralo, vėliau Aschabado geležinkelyje. 1943—47 part. darbuotojas Riazanės sr., 1949—57 Uzbekijos KP Taškento sr. II sekretorius. 1949 baigė Aukštąją part. m-lą prie VKP(b) CK. 1957—58 Aukštųjų part. kursų prie TSKP CK Maskvoje klausytojas. 1958—61 dirbo TSKP CK aparate (instruktoriumi, inspektoriumi). Nuo 1961 LKP CK narys, 1961—67 LKP CK Prezidiumo, Biuro narys, LKP CK II sekretorius. Nuo 1967 TSKP Archangelsko sr. k-to I sekretorius. Nuo 1961 TSKP Centrinės revizijos komisijos narys. Nuo 1962 TSRS AT deputatas. 1961—67 Lietuvos TSR AT deputatas.

„POPROSTU" („Paprastai") — antifašistinis laikraštis, ėjęs 1933.VIII.5—1936. III.20 Vilniuje lenkų kalba. Redagavo H. Dembinskis, S. Jendrichovskis, K. Petrusevičius, B. Skaržinskis ir M. Žeromska. Lenkijos valdžia laikraštį dažnai konfiskuodavo ir galiausiai uždarė. Leidėjai buvo nuteisti.

PORADÒVSKIS Aleksandras [slap. **Ostroga**] — 1863 sukilimo dalyvis. Galicijos bajoras. Revoliucinės sukilėlių valdžios pakviestas, 1863 atvyko į Lietuvą organizuoti sukilėlių Ašmenos apskrityje. 1863.V.5 žuvus L. Narbutui, vienam žymiausių Vilniaus gub. sukilėlių vadų, P. paskirtas Lydos aps. kariniu viršininku ir sukilėlių būrio vadu. Po kelių nesėkmingų kautynių Lydos apskrityje pa-

sitraukė į Gardino gub., su A. Lenkevičiaus būriu perėjo į Augustavo gub., kur veikė su A. Glebo, A. Liubičiaus, J. Sendeko ir kt. būriais. 1863 pab. emigravo į Prancūziją.

„PŌ RAUDÓNĄJA VĒLIAVA"— proletarinės lietuvių literatūros almanachas, išleistas 1934 Minske. Redagavo B. Pranskus. Išspausdinta B. Pranskaus (V. Žalionio) poema „Karas karui", A. Dabulevičiaus (A. Dabulio) eilėraščiai, A. Gudaičio-Guzevičiaus (Brolio) vaizdelių ciklas „Kareivinėse", A. Jasučio (V. Varašiaus), B. Pauliukevičiaus (Džugo), Eug. Tautkaitės (Jūratės Juraitės) apsakymų. V. Kapsukas almanache paskelbė dalį studijos „Julius Janonis — pirmasis lietuvių proletarinis poetas". B. Pranskus (Vl. Vėliavinis) aptarė almanache dalyvavusių autorių kūrybą. Buvo surinkta medžiaga antrai almanacho knygai, bet ji, 1937 uždarius Baltarusijos Valst. leidyklos liet. skyrių, neišėjo.

PORCIJÃNKA Konstantinas [1793 Minsko gub.— 1841.VIII.11 Vilniuje] — chirurgas. 1817 baigė Vilniaus un-tą, 1818 apgynė jame daktaro disertaciją apie lūpų vėžį. Dirbo Vilniaus un-to chirurgijos klinikoje prof. V. Pelikano padėjėju. 1822—30 dėstė bendrąją terapiją, farmakologiją ir toksikologiją. 1828—32 Vilniaus un-to, nuo 1832 Vilniaus Medicinos-chirurgijos akademijos chirurgijos profesorius. Pasižymėjo kaip geras teoretikas ir chirurgas. Parašė operacinės chirurgijos klausimais moksl. darbą, kuriame pateikė chirurginių instrumentų ir aparatūros albumą.

PORIJÀ — kaimas Ukmergės rj., Ukmergės apyl., 13 km į p. r. nuo Ukmergės, 1 km į r. nuo Vilniaus—Ukmergės plento. 28 gyv. (1959). Kaimas ištįsęs 6 km iš š. v. į p. r. Jį sudaro 4 sodybų grupės (P. I, II, III, IV). Kaime buvo 8 pilkapiai.

1898 ir 1899 pilkapiai kasinėti, juose aptikti degintiniai kapai. Rasta VI—VII a. dirbinių (molinių verpstelių, geležinis siauraašmenis kirvis, įmovinis ietigalis, peilis, sagtelė ir kt.). Kai kurie radiniai buvo atiduoti Kauno miesto muziejui ir Maskvos valst. muziejui.

PÓRIJAI — kaimas Pasvalio rj., Daujėnų apyl., 11 km į p. v. nuo Vabalninko, 6 km į p. r. nuo Daujėnų; kolūkio centras. 175 gyv. (1959). Pro kaimą teka Orija (Pyvesos intakas). Pr. m-la (nuo 1924), biblioteka (nuo 1955), kolūkio 7 ha parkas su tvenkiniu ir maudymosi baseinu.

PORTRĒTAS [pranc. *portrait*] — dailės žanras; tapybos, skulptūros ar grafikos kūrinys, kuriame vaizduojama vienas arba keli asmenys.

Lietuvoje seniausi portretai žinomi iš XIII—XV a. Išliko XIII a. vid. sidabrinėje plokštelėje iškalinėtas Lietuvos didžiojo kun-ščio Mindaugo sūnaus Vaišvilko atvaizdas (vad. Lauruševo evangelijos viršelyje). Lietuvos didžiųjų kun-ščių Algirdo ir Kęstučio portretai yra 1366, Vytauto ir Jogailos — 1379 ir vėlesniuose antspauduose, Žygimanto Kęstutaičio — 1436 antspaude. XV a. pradžioje Trakų pilies reprezentacinės salės sienoje buvo nutapytas natūralaus dydžio figūrinis Vytauto P. (neišlikęs; spėjama, kad pagal jį sukurtas barokinis Vytauto P., esantis Paveikslų galerijoje). Skulptūrinių, tapybinių ir miniatiūrinių P. aptinkama XV a. pab. bažnytinėje dailėje.

P., kaip savarankiškas žanras, Lietuvos dailėje atsirado renesanso laikotarpiu (XVI a.—XVII a. pirmojoje pusėje). Pirmieji renesansiniai P. buvo knygų iliustracijos. 1521 medžio raižiniuose vaizduojami Žygimantas Senasis, jo žmona Bona ir sūnus Žygimantas Augustas. Išliko miniatiūrinis Žygimanto Senojo P., pasiųstas į Bazelį Erazmui Roterdamiečiui. XVI a. pirmojoje pusėje dail. J. Decijus išraižė grupinį portretą „Jogailaičių giminės medis" (išsp. M. Mechovitos „Chronica Polonorum", 1521). Iš įv. leidinių surinktų ir atsitiktiniais vardais pavadintų karalių ir kun-ščių portretų išspausdino A. Gvagninis kn. „Sarmatiae Europeae descriptio" (1578). Šie P. iki XX a. pr. buvo laikomi autentiškais. XVI a. pirmojoje pusėje išraižyta ir nutapyta nemaža Lietuvos didikų portretų. 1546 Vilniuje Žygimantas Augustas įsteigė paveikslų galeriją, kuriai nemaža P. padovanojo Prūsijos kun-štis Albrechtas. Portretus komplektavo Jonušas Radvila ir kiti Lietuvos didikai. Kulto pastatuose nuo XVI a. pradėta laikyti tų pastatų fundatorių portretus.

Renesanso laikotarpiu Lietuvos dailėje vyravo tapybiniai pusės figūros P. Renesansiniai P. pasižymi individualizavimu, konkretumu. Juose pastebimas polinkis į paradiškumą (nežinomų dailininkų nutapyti bajoro M. Šimkevičiaus, Lietuvos etmono J. Chodkevičiaus ir kt. portretai, dail. Dž. dal Montės tapytas vyskupo Povilo Alšėniškio P.). Barboros Radvilaitės portretuose ypač akcentuojami puošnūs drabužiai. Kai kurie manierizmo veikiami dailininkai tapybiniuose portretuose pavaizdavo pabrėžtai liūdną, melancholišką nuotaiką (Barboros Radvilaitės, Žygimanto Augusto portretai). Renesanso laikotarpiu plito t. p. lakštiniai medžio raižinių portretai. Dail. Šrenkas išraižė Radvilos Našlaitėlio ir Radvilos Rudojo figūrinius P. Juose asmenys vaizduojami ramiomis pozomis, figūros įkomponuotos į puošnią arką. Dail. A. Nikolas (Nicolus) išraižė Vilniaus burmistro ir advokato S. Sabinos portretą, pasižymintį manierizmo bruožais. Sabina čia įkomponuotas į ovalą, apsuptą gausių alegorinių figūrų. Nuo XVI a. pab. medžio (nuo XVII a. pr. ir vario) raižinių portretai buvo dedami į knygas atskiromis įklijomis. Trečiojo Lietuvos Statuto (1588) pradžioje išspausdintas Zigmanto Vazos P., M. Strijkovskio „Kronikoje" (1582) — A. Lesero raižytas knygos autoriaus portretas. T. Treterio knygoje apie Radvilos Našlaitėlio kelionę į Jeruzalę (1601) įdėtas T. Makovskio sukurtas Radvilos portretas (vario raižinys). Renesanso laikotarpiu plito t. p. skulptūriniai figūriniai P., daugiausia antkapiniai paminklai. Seniausias žinomas toks antkapinis paminklas yra 1540 B. de Džianočio (Gianoti) sukurta Lietuvos kanclerio A. Goštauto reljefinė figūrinė skulptūra, esanti Vilniaus katedroje. Renesansinio P. bruožų turi apie 1550 sukurta vyskupo Povilo Alšėniškio antkapinė plokštė. (Manoma, kad šį antkapį sukūrė dail. Z. Padovanas su vietiniais padėjėjais). 1613—21 dail. V. van den Bloko sukurta S. Radvilos skulptūra turi flamandiškosios skulptūros bruožų. XVII a. pirmojoje pusėje renesansiniai biustai buvo drožiami iš medžio. Jų kompozicijai turėjo įtakos grafiniai portretai. Vilniuje, Gedimino kalno papėdėje, aptikta koklių su neaukšto reljefo renesansiniais vyrų ir moterų P., kuriuose grafinių P. pavyzdžiu figūra įjungta į arką. XVI a. antrojoje pusėje — XVII a. viduryje Vilniaus pinigų kalykloje kaldinamų medalių vienoje pusėje buvo vaizduojamas užsakovas. Liet. taleriai ir kt. monetos buvo puošiami išraiškingais kun-ščių ir karalių portretais. Žygimanto Augusto valdymo metu gemų ir kamėjų portretus žiedų akims ir segėms Vilniuje kūrė italų dailininkas J. Karaljas (Caraglio).

XVII amžiuje Vilniaus un-te pradėta rengti tapytojus portretistus. P. tapo prieinamesnis smulkiajai bajorijai. XVII a. viduryje Lietuvoje susiformavo barokinis P. Renesansiniam P. būdingą individualizmą barokiniame portrete pakeitė panegiriškumas, perdėtas dekoratyvumas ir apibendrinimas. Daugumas barokinių (kaip ir renesansinių) P. sukurta V. Europos dailės įtakoje. Pirmieji Lietuvos dailėje barokiniai portretai turi nemaža renesansinio P. bruožų (J. Šulco sukurti K. Paco, K. Pacienės portretai). Tipiškas barokinis kūrinys yra nežinomo dailininko sukurtas L. Sapiegos portretas. O. Mickevičienės, E. Oginskienės-Puzinienės, Jogailos portretuose nuosaikių spalvų gama perteikiami asmens pergyvenimai. Vietinių meistrų V. Europos ir slavų kraštų dailės įtakoje sukurtuose barokiniuose P. pastebimi ir saviti bruožai (Oginskienės P. ir kt.). Kai kuriuose šių P. vaizduojami nekilmingi asmenys, vartojamos paprastesnės išraiškos priemonės. XVII a. pab.— XVIII a. pr. dar labiau padidėjo barokinių P. dekoratyvumas. Jie pasidarė artimi pano, tapo rūmų sienų akcentu. Toks yra A. Grafo tapytas sėdinčio K. Pliaterio P. (buvusiame Daugėliškio dvare, Ignalinos rj.), nežinomo dailininko sukurtas T. Oginskienės portretas. Tuo metu atsirado sieninės tapybos portretų. Vilniuje, Jurgio bažnyčios presbiterijoje, freskos technika sukurti Zigmanto Vazos, M. Radvilos ir jo žmonos portretai. Buvo kuriami t. p. miniatiūriniai P. (K. Bechono tapytas Sapiegos P. ir kt.). Grafiniai P. baroko laikotarpiu buvo kuriami pagal tapybinius P. (tik kiek pakeičiama kompozicija). Nemaža tokių P. (J. Chodkevičiaus, K. Sapiegos, J. Radvilos) išraižė Gdansko vario raižytojas V. Hondijus (Hondius), jo mo-

kinys J. Falkas (B. Radvilos, J. Tiškevičiaus portretai), vilniečiai dailininkai M. ir T. Šnopsai (P. Sapiegos portretas), K. Tarasevičius (M. Paco, Palubinskių portretai), J. Milius (Sapiegų, P. Skargos portretai). Skulptūrinis P. baroko laikotarpiu vėl plito antkapiniuose paminkluose. XVII a. antrajame ketvirtyje nežinomi dailininkai, veikiami italų dailininko S. Gučio (Gucci), Vilniaus Mykolo bažnyčioje sukūrė L. Sapiegos ir dviejų jo žmonų antkapines plokštes. Antkapis turi renesanso, manierizmo ir baroko bruožų. XVII a. pradėtos kurti epitafijos su skulptūrinėmis portretinėmis figūromis. Vilniaus katedroje (dab. Paveikslų galerija) esančioje marmurinėje S. Paco epitafijoje vaizduojama galva, pasižyminti plastiškai apibendrintais bruožais. Videniškių (Molėtų rj.) bažnyčios epitafijų marmurinėse plokštėse vietinis meistras pavaizdavo kun-štį M. Giedraitį ir Videniškių vienuolyno viršininką I. Zepnická. XVII a. pab.—XVIII a. pr. pradėta kurti monumentalius portretinius biustus antkapiniams paminklams. F. Rosis Algardis (Rossi Algardi) XVII a. pab. sukūrė individualizuotą T. Sapiegienės biustą (antkapiniam paminklui Mykolo bažnyčioje Vilniuje), 1724 — J. Tiškevičiaus kompozicinį biustą, t. p. kamerinių biustų. Vilniaus katedros Kazimiero koplyčioje išliko Jogailaičių dinastijos (Jogailos, Vladislovo, Kazimiero, Jono Albrechto, Aleksandro, Žygimanto Senojo, Žygimanto Augusto ir kt.) medinės statulos, apmuštos sidabruota skarda (XX a. pirmojoje pusėje statulos restauruotos).

Klasicistinis P. Lietuvoje paplito XVIII a. pab. Vietoj aristokratų ir bajorų klasicistiniuose portretuose pradėta vaizduoti visuom. veikloje pasižymėjusius asmenis. P. Smuglevičius nutapė poeto, 1794 sukilimo vado J. Jasinskio P., K. Aleksandravičius — kariškio K. Krasinskio portretą. Ėmė plisti intymiusis P., ypač autoportretas (P. Smuglevičiaus nutapytas Granovskienės portretas, autoportretas ir kt.). Klasicistinių P. kompozicijai būdingas realistiškumas, nuosaiki apimtis, $^{3}/_{4}$ piešinys. Intymiuosiuose klasicistiniuose portretuose subtiliai perteikiami asmens pergyvenimai. Vėlyvojo klasicizmo dailėje asmenys vaizduojami jų padėtį ir interesus apibūdinančioje situacijoje (J. Oleškevičiaus sukurtas Vilniaus un-to rektoriaus M. Počobuto portretas).

Romantinis P. Lietuvoje įsigalėjo po 1812. Romantiniuose portretuose vaizduojami ist. asmenys, žymūs visuomenės veikėjai. Jų emocinė charakteristika perteikiama šviesos ir šešėlių kontrastais. Pirmuosius romantinius portretus Lietuvoje sukūrė J. Rustemas. Tapydamas mokslininkų, kultūros veikėjų (J. Franko, R. Slizieniaus, M. Končiaus) portretus, Rustemas emocionaliai perteikė visuom. požiūriu reikšmingas asmenų savybes. J. Rustemo mokiniai A. ir K. Ripinskiai, V. Vankavičius, P. Joteika, A. Valinavičius, A. Slendzinskis, A. Šemešys ir kt. toliau plėtojo romantinį portretą. Vankavičius nutapė portretą „A. Mickevičius tarp Ajudaho uolų", kuriame poetas vaizduojamas neįprastoje aplinkoje, neįprasta apranga. A. Šemešys poeto L. Kondratovičiaus-Sirokomlės portretu Lietuvos dailėje padarė pradžią pleneriniam portretui. Poetas čia vaizduojamas gamtoje, archit-ros ir augmenijos aplinkoje. Po 1831 sukilimo sukurta romantinių P., kuriuose vaizduojami sukilimo dalyviai (J. Morčinskio sukurtas J. Jasinskio P., nežinomo dailininko — S. Konarskio P. ir kt.). Skulptūrinių portretų klasicizmo ir romantizmo laikotarpiu buvo sukurta nedaug.

XIX a. penktojo d-mečio pradžioje portrete dar labiau sustiprėjo dem. tendencijos, ėmė reikštis realizmas. Peterburgo Dailės akademijos auklėtiniai V. Rafalovičius, J. Zenkevičius ir kt. nutapė paprastų žmonių portretų (V. Rafalovičiaus tėvo ir motinos P., J. Zenkevičiaus „Berniukas", „Berniukas su mandolina"). Juose parodomas asmens nac. charakteris, pabrėžiama liaudies žmogaus paprastumas, kukli buitis. XIX a. pirmojoje pusėje J. Oleškevičius, P. Smuglevičius, J. Rustemas, V. Vankavičius ir kt. sukūrė grupinių (daugiausia šeimų) tapybinių portretų.

Tipų portretų nutapė K. Ruseckas („Lietuvaitė su verbomis", „Lietuvaitė žvejė"), A. Remeris („Valstietis"), V. Slendzinskis („Senelė, verianti adatą") ir kt. dailininkai. XX a. pradžioje Rusijos imperijos tautų liaudies tipų nutapė J. Mackevičius.

XIX a. trečiajame d-metyje Lietuvoje atsirado originalių grafinių portretų, tačiau jų nebuvo gausu (V. Smokovskio medyje išraižytas V. Vankavičiaus P. ir kt.). Skulptūrinių portretų XIX a. pr. sukūrė T. Rigis (Righi) ir A. Lebrenas (le Brun, van Bruyn). Tai buvo realistiniai, kai kurių baroko bruožų turintys P. Nuo XIX a. vid. buvo kuriami vėlyvojo klasicizmo ir realizmo bruožais pasižymintys skulptūriniai P. Žymiausias šios krypties atstovas buvo K. Jelskis, sukūręs nemaža mokslininkų, gydytojų, kultūros veikėjų portretų. Bareljefinių P. sukūrė V. Smokovskis, A. Remeris. Bareljefiniai P. šiuo metu buvo naudojami namų fasadams ir antkapiams.

Po 1863 sukilimo prasidėjus reakcijai, P. kurti sąlygos buvo nepalankios. XIX a. antrojoje pusėje paplito fotografija, kuri t. p. silpnino P. raidą. Tačiau prasidėjus nacionaliniam išsivadavimo judėjimui, imta kurti liet. kultūros veikėjų, rašytojų portretus. J. Zenkevičius nutapė S. Daukanto, M. Valančiaus portretus, nežinomas dailininkas— A. Baranausko P. Šie portretai pasižymi realistiškumu; juose akcentuojamas intensyvus asmens vidaus pasaulis, valingumas. E. Remeris miestelio fone nutapė A. Strazdo P., kuriame pabrėžė poeto paprastumą ir liaudiškumą.

XX a. pr., pirmųjų nac. dailės parodų laikotarpiu, liet. dailininkai sukūrė originalių kompozicinių P. (M. Čiurlionio „Tiesa", A. Varno autoportretas „Tarp gyvenimo bangų" ir kt.).

1919—40 P. tapo vyraujančiu liet. dailės žanru. Šiuo metu labiausiai plito kamerinis tapybinis P. Sukurta nemaža realistinių portretų. Juose buvo pabrėžiamas asmens individualumas, vaizduojama asmenį charakterizuojanti aplinka. J. Šileikos tapytuose portretuose (B. Dauguviečio, J. Naujalio) konstruktyviai pabrėžiama figūros apimtis, spalvos turi dekoratyvinę paskirtį. A. Varno vieni P. (P. Naruševičiaus ir kt.) pasižymi realistiškumu, kituose (J. Basanavičiaus ir kt.) linkstama į simboliškumą. P. Kalpoko portretai pasižymi dekoratyvumu (autoportretas, 1921) arba tikslia asmens charakteristika (J. Talmanto P.). J. Vienožinskio portretinėse kompozicijose asmenys charakterizuojami lakoniškai ir tiksliai (P. Galaunės P., autoportretas, 1936). Nuotaikingų, sodraus kolorito P. nutapė V. Eidukevičius. K. Sklėriaus akvareliniams P. būdinga švelnios spalvos, lyriška nuotaika. Kai kuriuose to meto tapybiniuose portretuose buvo tenkinamasi siauru individualistiniu eksperimentavimu.

1919—40 sukurta t. p. skulptūrinių P.: kamerinių ir paminklinių biustų, bareljefų, paminklinių statulų. Buvo ieškoma naujų real. skulptūros apibendrinimo ir **faktūrinio traktavimo** būdų. J. Zikaras sukūrė kamerinių ir paminklinių biustų (P. Vaivados portretas), bareljefinių (M. Songailos, K. Petrausko) portretų. J. Zikaro sukurtiems P. būdinga ramios, rečiau — emocionalios, impresionistinės formos. P. Rimša sukūrė medalių ir medalionų su neaukšto reljefo stilizuotais (Žemaitės, Pašakarnyčių) portretais. V. Grybas nulipdė paminklines S. Daukanto, V. Kudirkos statulas, B. Bučas — paminklinį J. Tumo-Vaižganto biustą. Savitai apibendrintų skulptūrinių P. (žmonos ir kt.) sukūrė J. Mikėnas.

Išraiškingų grafinių P. buržuazijos valdymo metais sukūrė M. Katiliūtė (J. Kuzminskio, sesers ir kt.), V. Jonynas (M. Šleževičiaus, J. Tumo-Vaižganto portretai), portretinių šaržų ir karikatūrų — S. Žukas, A. Varnas, J. Penčyla.

Taryb. metais sukurta nemaža visuomenės ir kultūros veikėjų, mokslininkų, menininkų, darbininkų ir valstiečių portretų, kuriuose vaizduojamas soc. darbo išugdytas žmogus, parodomas jo dvasinis turtingumas. Vadovaudamiesi soc. realizmo principais, taryb. dailininkai kuria portretus, pasižyminčius ryškiomis socialinėmis bei psichologinėmis charakteristikomis. Daug dėmesio skiriama taryb. žmogaus moralės bruožams, nac. savitumui, ieškoma naujų išraiškos priemonių.

Geriausiems tapybiniams P. būdinga originali kompozicija, emocionalumas, spalvingumas. P. kompozicinė dinamika atitinka asmens vidinę būseną. Nemaža sudėtingų charakterių portretuose pavaizdavo dailininkai: M. Cvirkienė, A. Gudaitis (žvejo K. Augučio, komp. B. Dvariono P.), V. Karatajus, A. Savickas, P. Stauskas, L. Surgailis, J. Vienožinskis (rašytojo A. Vienuolio portre-

tas) ir kt. Kai kurie jų P. turi teminio paveikslo bruožų (A. Savicko „1926 m. gruodžio 27-sios rytas", P. Stausko „Ksilolitinių plokščių ceche Petrašiūnuose" ir kt.).

Taryb. metais plinta t. p. skulptūriniai P.: biustai, paminklinės statulos, memorialinės skulptūros, bareljefai, kompozicinės grupės. Reikšmingą vietą užima V. Lenino, revoliucionierių skulptūriniai portretai. Paminklinių statulų ir biustų sukūrė J. Mikėnas (M. Melnikaitės, P. Cvirkos skulptūros), P. Aleksandravičius („Žemaitė", L. Ivinskio biustas), K. Bogdanas („K. Donelaitis"), G. Jokūbonis (J. Janulionio, E. Tautkaitės portretai), J. Kisielis, P. Vaivada; kamerinių portretinių figūrų ir biustų — N. Petrulis (V. Lenino ir kt. portretai), E. Radauskaitė, V. Žuklys; įv. formų biustų — A. Ambraziūnas, N. Gaigalaitė, K. Švažas, V. Vildžiūnas, L. Žuklys; bareljefinių portretų — B. Vyšniauskas. N. Petrulis sukūrė išraiškingų draugiškų šaržų. Portretinėse statulose vaizduojamas charakteringas asmens siluetas, judesys, jos išraiškingai modeliuojamos. Daugelyje biustų parodomas intensyvus dvasinis gyvenimas, asmens vidinė dinamika. Skulptūriniams P. vartojamos patvarios medžiagos: bronza, marmuras, granitas ir kt. Taryb. metais grafiniai P. plinta kaip lakštinės grafikos kūriniai ir portretinės knygų iliustracijos. Grafinių P. sukūrė T. Kulakauskas (K. Korsako, B. Sruogos, I. Simonaitytės portretai), J. Kuzminskis (P. Vaičiūno, A. Strazdo, M. K. portretai), A. Makūnaitė (autoportretas, S. Nėries, kolūkiečių portretai), L. Paškauskaitė (Lietuvos moterų, darbo pirmūnų, kultūros veikėjų portretų ciklai), R. Gibavičius, E. Jurėnas, L. Lagauskas, J. Liolys, A. Skirutytė, A. Steponavičius, V. Valius, B. Žilytė ir kt. dailininkai. Grafiniams P. būdinga vidinė ekspresija, apibendrinimas, monumentalumas, kartais — sudėtinga kompozicija ir jautrus niuansavimas. Satyrinių grafinių P. taryb. metais sukūrė S. Žukas, J. Buivydas, T. Kulakauskas, L. Rymeikis ir kt.

Leid.: Lietuvių dailė, V., 1954; Изобразительное искусство Литовской ССР, М., 1957; Lietuvių tarybinė dailė (Grafika), V., 1960; Lietuvių tarybinė dailė (Tapyba), V., 1961; Lietuvių tarybinė dailė (Skulptūra), V., 1961; Lietuvių grafika (1960—62), V., 1962; Respublikinė portreto paroda (1962. Katalogas), V., 1962; Lietuvių grafika (1963), V., 1964; Lietuvių grafika (1964—65), V., 1966; Tapyba, V., 1966; XVI—XIX a. portretai Lietuvos TSR Dailės muziejaus saugyklose, [bukletas su P. Juodelio ir P. Svičiulienės straipsniu], V., 1966.

PORTUGĀLAS — feodalinės Lietuvos moneta (XVI a.). Ž. *Pinigai.*

PORÙTIS Pranas [g. 1924.VI.4 Šiauliuose] — dailininkas. Nuo 1948 dalyvauja dailės parodose. 1950 baigė Jakutsko dailės technikumą. 1950—56 Muchtujos (Jakutijos ATSR) vid. m-los, 1956—63 Raseinių vid. m-los mokytojas. Nuo 1964 Kauno Čiurlionio dailės muziejaus moksl. bendradarbis. Aliejumi ir akvarele nutapė daugiausia pram. peizažų, pasižyminčių apibendrintais vaizdais, stambiais potėpiais, ryškiomis, intensyviomis spalvomis.

Kūriniai: „Žemaičių plentas" (1960), „Žemaitija" (1961), „Kryžkalnis" (1962), „Klaipėdos prekybos uostas", „Darbo Klaipėda" (1963), „Laivai", „Klaipėdos laivų statykloje" (1964), „Priešo žemėje", „Pramoninis peizažas" (1965), akvarelių ciklai „Dusetos", „Aukštaitija", „Vilniaus apylinkės" (1965—66), ir kt.

Lit.: **A. Savickas,** Peizažas lietuvių tapyboje, V., 1965.

PORŲ̃-ŽIRNIAVAGIŲ̃ MIŠKAĨ — miškų masyvas Širvintų rj., 8 km į p. nuo Širvintų, abipus Vilniaus—Ukmergės plento. Priklauso Širvintų miškų ūkio Porų girininkijai. Plotas 1327 ha; medynų 1036 ha, pelkių 180 ha. Masyvą sudaro Porų-Žirniavagių (902 ha), Graužų (327 ha) ir Viršūniškių (98 ha) miškai. Paviršius kalvotas. Dirvožemiai velėniniai jauriniai, mažai sujaurėję, smėliniai ir priesmėliniai; daubose — pelkės. 95% medynų savaiminės kilmės. Pušynų yra 55% (daugiausia brukninių ir mėlyninių), eglynų 39% (daugiausia mėlyninių ir kiškiakopūstinių), beržynų 4%. Jaunuolynai sudaro 30%, pusbrandžiai medynai 36%, pribręstantieji 33%, brandieji 1%. Vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,65, vid. tūris 134 ktm/ha, vid. prieauga 3 ktm/ha. Yra briedžių, stirnų, lapių, šernų, kiaunių, barsukų, usūrinių šunų, jerubių, tetervinų, laukinių balandžių. Beveik visi miškai eksploataciniai, tik 38 ha palei plentą apsauginiai. Per metus iškertama vid. 690 ktm. Prie miškų įsikūrę Porų, Žindulių, Viršūniškių, Žirniavagių, Sketerių, Užušilių kaimai.

POSÈRBSKIS Ipolitas — 1863 sukilimo dalyvis. Peterburgo un-to studentas, vėliau Vilkpėdės (dab. Vilniaus miesto dalis) geležinkelio stoties tarnautojas. Vadovavo sukilėlių būriui, suorganizuotam daugiausia iš Vilniaus gyventojų, veikusiam 1863.III—V Vilniaus ir Kauno gubernijose. Dažniausiai veikė kartu su M. Černiausko, A. Liubičiaus, J. Sendeko, F. Visloucho ir kitų vadovaujamais būriais.

POSIĨLGĖS KRÓNIKA, „Prūsijos žemės kronika" („Chronik des Landes Preussen"), — XIV a. pabaigos ir XV a. pradžios istorinis šaltinis, kurio pagrindinis autorius — vokiečių kunigas, kilęs iš Vokietijos miesto Posilgės. P. k. apima 1360—1419 laikotarpį. Pagr. autorius aprašė įvykius iki 1405 (savo mirties). 1405—19 ją rašė kt. autoriai. P. k. autoriaus remtasi Torunės analais, iki mūsų laikų neišlikusiais dokumentais ir savo atsiminimais. Joje pateikiama žinių apie didesnius kryžiuočių žygius į Lietuvą, jų metu paimtus belaisvius ir grobį, Kauno pilies paėmimą (1362), Rūdavos mūšį (1370), Vilniaus apgulimą (1390), Salyno sutartį ir Salyno suvažiavimą (1398), kuriame bajorai paskelbė Vytautą Lietuvos karaliumi, aprašomas Vorsklos mūšis (1399), priešiška kryžiuočiams Vytauto politika, kryžiuočių viešpatavimas Žemaitijoje, Vytauto konfliktas su kryžiuočiais dėl Žemaitijos. P. k. originalas buvo parašytas lotyniškai. Išliko vokiškas vertimas. P. k. išspausdinta rinkinyje „Scriptores rerum Prussicarum" (t. 3, Leipzig, 1866).

„PÕ SPÃLIO VĒLIAVA" — **1.** Tarybinis Rokiškio rj. laikraštis, ėjęs 1950.XI.11—1962.IV.21 triskart per savaitę.

2. Tarybinis Jurbarko rj. laikraštis, ėjęs 1950.XI.15—1962.IV.22 triskart per savaitę.

3. Tarybinis buvusio Druskininkų rj. laikraštis, ėjęs 1951.I.21—1955.VII.3 dukart per savaitę.

POSTÃVSKIS Abromas [1895.VII.18 Švenčionyse — 1938.I.9 Minske] — revoliucinio judėjimo dalyvis. I pasaul. karo metais tarnavo Rusijos kariuomenėje, buvo vokiečių nelaisvėje, iš kur 1918 pabėgo. 1918—19 kovojo už Tarybų valdžią Švenčionyse, buvo vienas iš vokiečių ginklų sandėlio paėmimo organizatorių, milicijos viršininkas. 1922 Vilniuje įstojo į V. Baltarusijos Komunistų partiją (VBKP), dirbo profsąjungose, buvo VBKP Vilniaus miesto k-to narys, vadovavo VBKP Vilniaus apyg. k-to žydų biurui. 1925 VBKP leidimu išvyko į TSRS. Gyvendamas Minske, buvo VKP(b) narys, dirbo klubo vedėju, artelės pirmininku. 1933—37 žydų laikr. „Oktiabr" („Spalis") redakcijos skyriaus vedėjas. Žuvo, neteisėtai represuotas asmenybės kulto metais. 1965 reabilituotas.

POSTÌLĖ [lot. *post illa verba* — po tų žodžių, t. y. po evangelijos] — religinių pamokslų rinkinys. P. iš pradžių (XIII a.) reiškė šventadieniais bažnyčioje skaitomos evangelijos aiškinimą. Feodalizmo epochoje, prieš susikuriant pasaulietinei liet. lit-rai, P. vertimai sudarė nemažą liet. raštijos dalį ir padėjo formuotis literatūrinei liet. kalbai. Seniausias žinomas pamokslų rinkinys liet. kalba yra vadinamoji Volfenbiutelio P., kurios rankraštis 1896 surastas Volfenbiutelio (VFR) bibliotekoje. Ji sudaryta prieš 1573 iš daugelio XVI a. postilių, laisvai kompiliuojant, verčiant ir pritaikant vietos sąlygoms. Anoniminis parengėjas, kaip spėjama, kilęs iš Lietuvos D. Kun-stės. Šios P. originalas neišliko. Surastas rankraštis — J. Bylaukio (M. Sapūno ir P. Velveraus) 1573 nuorašas. Pirmąją spausdintą 2 dalių P. parengė J. Bretkūnas — „Postila, tatai esti trumpas ir prastas išguldymas evangelijų..." (Karaliaučius, 1591). Tai kompiliacinis darbas, parašytas naudojantis žinomiausių XVI a. tikybinių autorių raštais. Apskritai, skleisdamas religinę ideologiją ir gindamas feod. santvarką, J. Bretkūnas savo postilėje kartais reiškė ir užuojautą liaudžiai, apgailestavo sunkią jos būklę. Vilniuje 1599 išėjo M. Daukšos „Postila katolicka, tai est išguldymas evangelijų kiekvienos nedėlios ir šventės per visus metus". Ši P. — XVI a. lenkų tikybinio rašytojo J. Vujeko „Mažosios katalikiškos postilės" vertimas. Reikšminga P. dalis yra M. Daukšos lenkų kalba parašyta „Prakalba į malonųjį skaitytoją", kurioje, humanizmo idėjų veikiamas, autorius išaukštino gimtąją kalbą ir iškėlė jos visuom. svarbą. Re-

formatai 1600 Vilniuje išleido lenkų kalvinų rašytojo M. Rėjaus P. vertimą — „Postila lietuviška, tatai est išguldymas prastas evangelijų..." Jos leidėju pasirašęs J. Morkūnas, spėjamu vertėju kai kieno laikomas M. Petkevičius. Originalių pamokslų rinkinį, antrašte „Punktai sakymų", parengė K. Širvydas (I d. 1629, II d. 1644). „Punktai sakymų" — paties autoriaus sakytų pamokslų santraukos su vertimais į lenkų k. Šis dvasininkams skirtas darbas, palyginti su ankstesniais pamokslų rinkiniais, žymiai plačiau atspindi XVII a. Lietuvos gyvenimą — sunkią liaudies būklę, feod. išnaudojimą, religines kovas. Kėdainiuose 1653 išėjo reformatų pamokslų rinkinys „Suma, arba trumpas išguldymas evangelijų". Nuo XVII a. vid. kalbiniu ar literatūriniu požiūriu svarbesnių pamokslų rinkinių liet. kalba nebepasirodė. Atsiradus grožinei literatūrai, ši raštų rūšis beturėjo tik siaurą religinę paskirtį. Svarbiausi pamokslų rinkiniai — J. Bretkūno bei M. Daukšos postilės ir K. Širvydo „Punktai sakymų" — yra reikšmingi senosios liet. kalbos ir raštijos paminklai.

POŠAKÖVSKIS Jonas [1684—1757.VI.3 Nesvyžiuje (BTSR)] — kalendorių leidėjas. Baigęs Vilniaus un-tą, jame dėstė teologiją, gramatiką ir filosofiją. Nuo 1736 Slucko, vėliau Nesvyžiaus kolegijų rektorius. 1737—49 Vilniuje leido pirmuosius Lietuvoje politinius, istorinius ir kt. kalendorius („Kalendarze polityczne" ir kt.). Juose pateikta nemaža istorinių bei kitokių žinių.

PÓŠKA Antanas [iki 1929 **Paškevičius**; g. 1903.III.10 Grybkeliuose (Pasvalio rj.)] — keliautojas, antropologas. 1926—29 Kauno un-te studijavo mediciną. Parašė esperanto kalbos vadovėlį „Esperanto raktas" (1929). 1929 motociklu išvyko į Indiją (per Vokietiją, Austriją, Vengriją, Jugoslaviją, Bulgariją, Graikiją, Egiptą, Palestiną, Siriją, Turkiją, Iraką, Iraną). 1931—33 Bombėjaus un-to sociologijos f-te studijavo antropologiją. 1933—36 dalyvavo įvairiose antropologinėse ekspedicijose (Chotane, Bhutane, Birmoje, Bramaputros aukštupio srityje, Andamanų ir Nikobarų salose), rinko somatometrinius duomenis apie šimtą kalbančias tauteles, gyvenančias š. v. Himalajuose. Lankėsi pas Indijos kultūros veikėjus (R. Tagorę ir kt.). 1937 keliavo po Afganistaną, Irano ir Turkijos Kurdistaną. Bulgarijoje rinko atsiminimus apie J. Basanavičių (išsp. „Darbuose ir dienose", 1940, Nr. 9). 1938 grįžo į Lietuvą. Parašė kelionių įspūdžių kn. „Nuo Baltijos iki Bengalijos" (2 t., 1939—40). 1940—41 Lietuvos TSR Švietimo liaudies komisariato darbuotojas. 1949—58 dirbo Vid. Azijos taryb. respublikų kraštotyros muziejuose, dalyvavo archeologinėse bei kompleksinėse ekspedicijose Šurabašate, Kara Bulake (Kirgizijos TSR), Pamire. Nuo 1959 gyvena Vilniuje. Vadovauja Lietuvos esperantininkų klubui. Period. spaudoje paskelbė straipsnių apie Indijos tautas, jų papročius, lit-rą. Išvertė į liet. kalbą R. Tagorės kūrinių.

PÓŠKA Antanas [g. 1925.III.21 Lentinėje (Šilalės rj.)] — inžinierius hidrotechnikas, technikos mokslų kandidatas (1961). 1951 baigė Ž. ū. akademiją. 1951—61 Hidrotechnikos ir melioracijos in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1961 dirba ped. darbą Ž. ū. akademijoje. Nuo 1967 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių apie priešsėjinio ir sėjos debitų nustatymo metodiką, liūties charakteristikas, upių imtuvų ir magistralinių kanalų šiurkštumo koeficientus.

PÓŠKA Dionizas [apie 1757 Maldūnuose ar Bardžiuose (Šilalės rj.) — 1830.V.12 Bardžiuose] — rašytojas, kultūros veikėjas, žodynininkas, etnografas. Gimė smulkių žemaičių bajorų šeimoje. Mokėsi Kražių jėzuitų kolegijoje. Įstojęs į vad. palestrą (advokatūrą), mokėsi teisės, praktikuodamasis prie Raseinių patrono (advokato). Dirbo Raseinių žemės ir pilies teismuose. Nuo 1787 žemės teismo patronas, nuo 1791 — regentas (notaras), nuo 1792 — raštininkas. Buvo aktyvus Raseinių aps. bajorų seimelio narys, rinko 1793 žemaičių atstovus į paskutinį Žečpospolitos seimą. 1790 Bardžiuose pirko dvarelį (vėliau dažnai vadintą Bardžiais-Bijotais), kur gyveno iki mirties, eidamas (iki 1821 su pertraukomis) Raseinių aps. žemės teismo raštininko ir notaro pareigas. P. plačiai reiškėsi visuomenės ir kultūros gyvenime, skaitė daug grož. lit-ros, ypač antikinių ir XVIII a. lenkų autorių veikalų. Rinko įv. senienas — archeologines iškasenas, ginklus, pinigus, knygas. Nukirsdinęs seną džiūstantį ąžuolą ir išskobęs jo kamieną, pastatydino namelį, vad. *Baublį*, kuriame 1812 įrengė garsųjį senienų muziejų. P. palaikė santykius su rusų ir lenkų mokslininkais (T. Čackiu, P. Kepenu, J. Leleveliu, J. Loboika, N. Rumiancevu ir kt.), kurie domėjosi liet. tautos istorija, etnografija, kalba, lit-ra. Artimai bendravo ar korespondavo su XIX a. pr. liet. kultūros veikėjais bei rašytojais (J. Giedraičiu, Kaj. Nezabitauskiu-Zabičiu, S. Stanevičiumi, S. Valiūnu). P. buvo švietėjas racionalistas, kritiškai žiūrėjęs į feod. santvarką ir bažnyčią.

Rašė lietuvių ir lenkų kalbomis. Išspausdino platų straipsnį apie liet. tautos istoriją (1829), laišką-odę K. Bogušui ir J. Leleveliui ir laiško nežinomam adresatui ištrauką. Kiti P. kūriniai liko nespausdinti; dalis jo darbų iki mūsų laikų neišliko (yra žinių, kad P. išvertė Vergilijaus poemą „Eneida", I. Krasickio satyrą „Madinga žmona"). Sukūrė apie 1600 eilučių liet. kalba. Beveik visą išlikusį kūrybinį palikimą sudaro du rankraščiai: 1) 230 puslapių užrašų sąsiuvinis (saugomas Lenkijos MA Krokuvos bibliotekoje), pavadintas „Bitelė Baublyje" („Pszczołka w Baublu"), kur yra paties P. poet. kūrinių, straipsnių, laiškų, taip pat įv. kitų autorių eilėraščių bei straipsnių nuorašų, ir 2) lenkų-lotynų-lietuvių kalbų žodyno rankraštis (saugomas Liet. kalbos ir lit-ros in-to rankraštyne).

Svarbiausias P. kūrinys — „Mužikas Žemaičių ir Lietuvos". Šis 164 eilučių kūrinys, parašytas apie 1815—25, su žymiais redakciniais teksto taisymais pirmą kartą išspausdintas 1886 („Aušra", Nr. 1). „Mužiką" P. parašė, sekdamas nežinomo autoriaus eiliuotu kūriniu „Lenkų valstietis" („Chłop polski", išsp. XVIII a. pabaigoje Vilniuje). Šiam kūriniui jis suteikė lietuviškų regionalinių bruožų, jame ryškiai nupiešė valstiečio buities ir socialinės padėties detales. Pagrindinė „Mužiko" mintis — baudžiavos pasmerkimas — išsakyta ryškiu kontrastu: iškeliant visuomeninę valstiečių luomo reikšmę ir parodant skurdžią, beteisišką to luomo padėtį. Kūrinio pirmojoje dalyje, autoriaus monologe, išaukštintas valstietis, kaip visų materialinių gėrybių kūrėjas. Antrojoje dalyje, valstiečio ir bajoro dialoge, pavaizduota skurdi valstiečio buitis. Kūrinys baigiamas bajoro monologu, kur autorius pajuokia viešpataujančių luomų baudžiauninkui rodomos užuojautos veidmainiškumą. Žanru „Mužikas" artimas odei, nors turi ir poemos požymių (dialogas, detalių buitiškumas). Kūrinyje gausu aukštojo retorinio stiliaus bruožų, bet jo kalba liaudiška, vaizdinga, konkreti. „Mužikas" parašytas 13 skiemenų silabine eilute (aleksandrinu) su cezūra po VII skiemens. Ilgą laiką Poškai buvo nepagrįstai priskiriamas anoniminis eilėraštis „Giesmė mužikėlio", artimas savo tematika „Mužikui".

P. parašė ir išvertė keletą eilėraščių, daugiausia ist. temomis (eil. „Užrašas Stanislovui Poniatauskiui", „Gerardas Ruda", Vilniuje gyvenusio lenkų poeto F. Sokolo-Šahino eilėraščių „Ant bažnyčios katedralnos, Vilniuje metuose 1801 pašventintos" ir „Dūmojimas ant senos pilies Vilniuje" vertimai). Didaktiniame eil. „Kitą kartą ne taip buvo" P. satyriškai pavaizdavo feod. visuomenės papročių gedimą, šeimos irimą. Sekdamas F. Karpinskiu, sukūrė idilę „Mano darželis", kurioje šalia klasicistinio gamtos ir buities aprašymo yra nemaža tikroviškų vaizdų. Parašė du proginius eilėraščius, skirtus Rusijos carui Aleksandrui I.

Žinoma 6 lietuviškai ir 12 lenkiškai rašytų P. laiškų. Eiliuotuose liet. laiškuose P. lietė daugiausia Lietuvos istorijos, liet. kalbos bei lit-ros klausimus. Laiške J. Giedraičiui (1809) pranešė pataisęs jo atsiųstą vertimą iš T. Taso dramos „Aminta". Laiške-odėje „Pas kunigą Ksaverą Bogušą, lietuvį, ir Jokimą Lelevelį, mozūrą" (1810) aukštino savo krašto praeitį, skatino neniekinti gimtosios kalbos. Panegirikoje „Grometa pas Tadeušą Čackį" (prieš 1813)

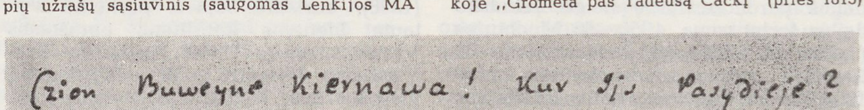

Dionizo Poškos autografas

gyrė T. Čackį už jo domėjimąsi liet. kalba. Mažiau reikšmingi yra jo laiškai-panegirikos Raseinių teismo raštininkui L. Uvainiui ir Šventų seniūnui M. Zaleskiui. Laiške J. Loboikai P. pateikė žinių apie liet. kalbos tarmes, lit. kalbos pagrindu siūlė raseiniškių tarmę.

P. sukūrė arba išvertė iš lenkų autorių 315 epigramų, satyr. eilėraščių, eiliuotų sentencijų. Jų daugiausia yra P. žodyno rankraštyje, L. Ivinskio nuoraše („Lietuvių tauta", 1914, kn. 2., sąs. 3). Didžiąją dalį eilių jis panaudojo savo žodyne kaip frazeologijos pavyzdžius. Juose smerkiamas valstiečių baudžiavinis išnaudojimas ir feod. jurisdikcija, pajuokiamos viešpataujančių luomų moralinės ydos, reiškiamas skeptiškas bei kritiškas požiūris į bažnyčią ir religiją.

Dionizo Poškos „Mužiko Žemaičių ir Lietuvos" (1950) ir „Raštų" (1959) tituliniai puslapiai

Lenkų leksikografo S. Lindės žodyno („Słownik języka polskiego", 1807—14) paveiktas, 1825 P. ėmė sudarinėti lenkų-lotynų-lietuvių kalbų žodyną („Słownik języka Litewskiego, Polskiego i Łacińskiego"). Žodynas liko nebaigtas.

Žodyno rankraščio I t. (1116 p.) apima „a"—„oziębło", II t. (969 p.) —„oziębłość"—„sianie" („sėjonė"). Žodyno lenkiškąją dalį ir daugelį frazeologinių iliustracijų P. ėmė iš S. Lindės žodyno. Liet. žodžius rinko iš gyvosios kalbos ir spausdintų šaltinių: J. Rėzos psalmyno (1625), K. Širvydo (1677 ir 1713 leid.) ir K. Milkaus žodynų (1800), J. Giedraičio „Naujojo testamento" vertimo (1816), „Jono iš Svisločės" (1823), Kaj. Nezabitauskio-Zabičio elementoriaus (1824).

P. rūpinosi liet. tautos istorijos rašymu. Jis kritiškai vertino kitataučių ir ypač dvasininkų parašytuosius Lietuvos istorijos veikalus, ragino to darbo imtis istorikus pasauliečius. Pats rinko ist. medžiagą ir lenkų kalba parašė ist. darbus: „Kaimiečio artojo mąstymai apie lietuvių ir žemaičių tautos istoriją ir jos kalbą" („Dziennik Warszawski"—„Varšuvos dienraštis", 1829, Nr. 44—46) ir „Apie senovės pagoniškas religines apeigas Lietuvos ir Žemaičių kunigaikštijose" (par. apie 1823). Ist. žinias P. ėmė iš M. Strijkovskio, A. Vijūko-Kojelavičiaus ir ypač iš J. Lelevelio ir K. Bogušo veikalų, t. p. naudojosi jam prieinamais archyvais (apskrities įstaigų, dvarų), mums nežinomais „Lietuvos geografijos", „Kauno miesto istorijos" rankraštiniais darbais, gyvenimo faktais. Į Lietuvos praeitį P. žiūrėjo romantiko idealisto akimis. Vertingi yra jo etnografiniai ir archeologiniai aprašymai, tiksli žemaičių „numo" charakteristika (straipsnyje „Kaimiečio artojo mąstymai"), žinios apie žemaičių senkapius, juose randamas iškasenas, laidojimo būdus (laiškuose J. Loboikai). Išskyrus žodyną, visas šiuo metu žinomas P. lit. palikimas (eiliuotieji kūriniai, straipsniai, laiškai, testamentas) yra paskelbtas 1959. Svarbiausias jo kūrinys — „Mužikas", be daugelio publikacijų antologiniuose bei chrestomatiniuose leidiniuose, išėjo keliais atskirais leidiniais (1947, 1950, 1956, 1965). Į rusų k. poemą išvertė A. Oislenderis (1950) ir D. Brodskis (1962), į vokiečių k.— H. Budenzigas (1967).

Ršt.: Mužikas Žiemaytcziu yr Lietuwos, K., 1947; Mužikas Žiemaytcziu yr Lietuwos [fotografuotinis autografas].— Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija, V., 1957; Raštai, V., 1959.

Lit.: **M. Brensztejn,** Dionizy Paszkiewicz, Wilno, 1934; Lietuvių literatūros istorija, t. 1, V., 1957; **V. Laurynaitis,** Dionizas Poška, V., 1959; **K. Korsakas,** „Giesmės mužikėlio" autorystės byla.—„Literatūra ir kalba", t. 6, V., 1962; **V. Kapsukas,** Raštai, t. 6, V., 1963 [str. „Dionizas Poška"].

POŠKAĨ — kaimas Eišiškių rj., 15 km į r. nuo Šalčininkų, 9 km į š. nuo Dieveniškių; apylinkės ir kolūkio centras. 128 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Gauja (Nemuno intakas). Kaimas gatvinis, būdingas XVIII—XIX amžiui. Jis paskelbtas vietinės reikšmės archit-ros paminklu. Aštuonmetė m-la (1937—48 pradinė, iki 1961 septynmetė), biblioteka (nuo 1950).

Prie kaimo, Gaujos krante, buvo 25 pilkapiai. Daugumas jų 5—8 m skersmens, o vienas 20 m skersmens ir beveik 2 m aukščio. 4 pilkapiai 1952 tyrinėti. Jie buvo su netvarkingais akmenų vainikais. Kiekviename pilkapyje rasta po 1 degintinį kapą su negausiomis V—VI a. įkapėmis. Radiniai laikomi Istorijos-etnografijos muziejuje (Vilniuje).

POŠKÁITIS Kazys [g. 1922.VII.10 Dievogaloje (Kauno rj.)] — choreografas, Lietuvos TSR nusipelnęs artistas (1955). 1943—54 Lietuvos TSR Valstybinio dainų ir šokių liaudies ansamblio šokėjas. 1949 baigė g-ją Vilniuje. 1954—59 Vilniaus un-te studijavo liet. kalbą ir lit-rą. Nuo 1954 Lietuvos TSR Liaudies meno rūmų choreografijos skyriaus vedėjas. Respublikinių dainų švenčių vyriausiasis šokių vadovas. Sukūrė šokius „Kolūkio laukeliai" (1956), „Audeklėlis" (1963), „Šoktinis" (1964), vaikų šokius „Noriu miego" (1951), „Kanapėlė" (1956) ir kt. Išvertė apie 100 įv. tautų liaudies šokių aprašymų, parengė jų rink. „TSRS tautų liaudies šokiai" (1954), parašė brošiūrą „Šokio aprašymas" (1956).

POŠKÍENĖ Regina [g. 1931.IX.27 Šėkščiuose (Šiaulių rj.)] — chemikė organikė, chemijos mokslų kandidatė (1966). 1955 baigusi Vilniaus un-tą, iki 1958 dirbo Šiaulių dviračių g-loje (laboratorijos chemike inžiniere, galvaninio ir lakavimo cechų technologe, lakavimo cecho meistre). Nuo 1959 Chemijos ir cheminės technologijos instituto moksl. bendradarbė. Paskelbė mokslinių straipsnių apie biologiškai aktyvių medžiagų sintezę.

POŠKÍENĖ Vanda [g. 1929.III.8 Troškūnuose] — agronomė, žemės ūkio mokslų kandidatė (1967). 1953 baigusi Ž. ū. akademiją, dirba joje ped. darbą. Nuo 1961 TSKP narė. Paskelbė moksl. straipsnių apie ražieninių ž. ū. augalų auginimą.

POŠKỸS Zenonas [1908.II.3 Trumplaukėje (Skuodo rj.) — 1941] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Stalius. Kilęs iš valstiečių. Iki 1940 tarnavo pas buožes, dirbo tėvo ūkyje. Nuo 1934 Komunistų partijos narys. 1937 kom. kuopelės sekretorius. 1940—41 dirbo savo ūkyje. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

POŠKŲ̃ MIŠKAĨ — miškų masyvas Eišiškių rj., 14 km į r. nuo Šalčininkų, Baltarusijos TSR pasienyje. Priklauso Šalčininkų miškų ūkio Poškų ir Dieveniškių girininkijoms. Plotas 3473 ha; medynų 3122 ha. Masyvą sudaro Bukovkos (520 ha), Barovkos (1645 ha), Klevicos (1005 ha) ir Geležių (303 ha) miškai. Rytuose susisiekia su BTSR miškais. V. pakraštys siekia Gaują (Nemuno intaką). Reljefas kalvotas slėniuotas. Dirvožemiai sausi, priesmėliniai ir smėliniai, vietomis priemoliniai. Gausu riedulių. 88% medynų savaiminės kilmės. Pušynų yra 64%, beržynų 22%, eglynų 13%, drebulynų 1%. Šiaurės rytuose vyrauja beržynai, likusioje dalyje — pušynai. Jaunuolynai sudaro 51%, pusbrandžiai medynai 41%, pribręstantieji ir brandieji po 4%. Medynų vid. amžius 39 metai, vid. bonitetas I,3, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 130 ktm/ha. Yra stirnų, baltųjų ir pilkųjų kiškių, usūrinių šunų, lapių, voverių, kiaunių, tetervinų. Per metus iškertama apie 5900 ktm. Vakaruose įsikūręs Poškų kaimas. Miško p. r. dalimi eina kelias iš Dieveniškių į Klevicą (BTSR).

PÕŠKUS Dionizas [g. 1930.XII.20 Mažeikiuose] — chemikas, chemijos mokslų kandidatas (1959). 1955 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1958 Chemijos ir chem. technologijos in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė mokslinių straipsnių adsorbentų struktūros, adsorbcijos jėgų prigimties bei adsorbuotų medžiagų termodinaminių savybių teorinių skaičiavimų klausimais.

PÕŠKUS Kazys [g. 1927.VIII.20 Šilo Pavėžupyje (Kelmės rj.)] — pedagogas, vadovėlių autorius, Lietuvos TSR nusipelnęs mokytojas (1965). 1947 baigęs Kuršėnų g-ją, mokytojavo Vilniuje. 1952 baigė Vilniaus un-to istorijos ir filologijos f-tą. 1952—53 Vilniaus sr. liaudies švietimo skyriaus instruktorius. Nuo 1954 Švietimo m-jos mokymo-metodinio skyriaus viršininkas. Nuo 1955 TSKP narys. Su G. Grigėniene parašė liet. kalbos vadovėlius: rusų m-los X klasei (III leid. 1966) ir lenkų m-los X—XI klasėms (III leid. 1964). Sudarė „Mokytojų kalendorių" (1961/62 ir kitų mokslo metų). Su A. Kalniumi parengė sieninių lentelių seriją fonetikai, kirčiui ir priegaidei mokyti (1961).

POŠNIÀ — kaimas Alytaus rj., Santaikos apyl., 14 km į v. nuo Alytaus, prie Kapsuko—Alytaus plento ir Kazlų Rūdos—Alytaus geležinkelio. 204 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1893).

PÓŠUPIAI — kaimas Joniškio rj., Bučiūnų apyl., 6 km į p. r. nuo Joniškio; kolūkio centras. 189 gyv. (1959). Per kaimą teka Ašvinė (Virčiuvio kair. intakas). Ryšių skyrius, aštuonmetė m-la (1931—56 pradinė, 1956—60 septynmetė), biblioteka (nuo 1949).

PÓŠVENTIS — kaimas Prienų rj., Ašmintos apyl., 8 km į š. r. nuo Prienų. 132 gyv. (1959). Kaimo p. pakraščiu teka Ošvenčia (Nemuno intakas). Yra pr. m-la (įst. 1923; 1949—62 veikė septynmetė, po to išsikėlusi į Ašmintos kaimą). Ties P. rasta neolito stovyklos liekanų. Ist. šaltiniuose kaimas minimas 1597 (turėjęs 4 valakus).

POTAŠÍNSKAS Chaimas [g. 1924.I.10 Kaune] — dirigentas, pianistas, Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas (1964).

Mokėsi privačioje E. Hanzen-Herbek muz. m-loje (Kaune). 1938 baigė Kauno konservatorijos V. Bacevičiaus vadovaujamą fortepijono klasę, 1940 — V. Ružickio vadovaujamą fortepijono specializacijos klasę. 1942—44 Lietuvos TSR Valstybinių meno ansamblių, veikusių Pereslavlyje Zaleskyje, pianistas, 1944—49 Lietuvos TSR Radijo k-to muz. redakcijos vedėjas, nuo 1949 Akademinio operos ir baleto teatro dirigentas. Nuo 1945 t. p. Lietuvos TSR konservatorijos dėstytojas.

Diriguojami spektakliai: operos — Ž. Bizė „Karmen", A. Dargomižskio „Undinė" (1949), Dž. Rosinio „Sevilijos kirpėjas" (1949), Dž. Verdžio „Kaukių balius" (1967); baletai — R. Gliero „Raudonoji aguona" (1949), A. Kreino „Laurensija" (1950), A. Adano „Žizel" (1956) ir „Korsaras" (1964), J. Indros „Audronė", E. Grigo „Peras Giuntas" (1956), L. Auster „Tiina" (1959) ir „Šiaurės sapnas" (1961), E. Balsio „Eglė žalčių karalienė" (1960), A. Chačaturiano „Spartakas" (1964), A. Rekašiaus „Gęstantis kryžius" (1966), ir kt.

POTEBNIÀ (Потебня) Aleksandras Afanasjevičius [1835.X.22 Gavrilovkoje (Ukrainos TSR, Charkovo sr.) — 1891. XII.11 Charkove] — rusų ir ukrainiečių filologas. Nuo 1875 Charkovo un-to profesorius, nuo 1877 Rusijos MA narys korespondentas. Sukūrė vadinamąją Charkovo lingv. m-lą. Daugiausia tyrinėjo rusų kalbos ist. sintaksę, semantiką. Nagrinėjo atskirų liet. kalbos garsų ir dvigarsių kilmę, raidą, įvairius morfologijos, leksikos reiškinius („Rusų kalbos garsų istorija", 1876), etimologizavo liet. kalbos žodžius („Russkij filologičeskij vestnik", t. 1, 3, 4, 1879—80), istoriškai nagrinėjo liet. kalbos sintaksę, patarimais, recenzija (1876) padėjo pagerinti A. Juškos žodyno sandarą, ragino Rusijos MA išleisti šį žodyną.

Lit.: **J. Balčikonis**, Rusų mokslininkų įnašas į lietuvių kalbos mokslą.—„LTSR MA žinynas", t. 9, V., 1952; **J. Palionis**, Rusų kalbininkų indėlis į lituanistiką, K., 1963.

PÓTERONYS — kaimas Alytaus rj., 7 km į p. r. nuo Alytaus, prie Vilniaus—Alytaus ir Alytaus—Druskininkų plentų sankryžos. 283 gyv. (1959).

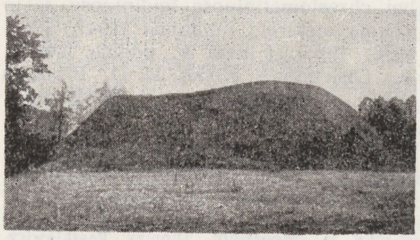

Poteronių piliakalnis

Kaimo š. dalis (111 gyv.) priklauso Domantonių apylinkei, p. dalis (172 gyv.) — Alovės apylinkei. Per kaimą teka Alovė ir jos deš. intakas Skernė. Kaimo r. pakraštyje, Alovės deš. krante, yra piliakalnis. Trikampę jo aikštelę iš š. ir š. r. juosia 20 m ilgio ir 4 m pločio pylimas. Piliakalnio š. papėdėje aptikta sen. gyvenvietės liekanų. Rasta žiestosios, lipdytinės keramikos brūkšniuotu, lygiu bei grublėtu paviršiumi, titnaginių dirbinių.

POTÓCKIS Augustinas [**Norkus;** 1844 Luokėje (Telšių rj.) — 1945 Soblaukyje (Telšių rj.)] — liaudies skulptorius. Gabeno iš R. Prūsijos ir platino draudžiamą liet. spaudą. Buvo bitininkas. Kurį laiką gyveno JAV. Būdamas 20 metų, išmoko skulptoriaus amato. Buvo labai produktyvus meistras. Jo medžio skulptūrėlės paplitusios beveik visoje Žemaitijoje. Nemaža jų saugoma Šiaulių, Telšių ir kt. muziejuose.

POVILÁIČIO PÉLKĖ — pelkė Radviliškio rj., 8 km į v. nuo Šiaulėnų, 1 km į r. nuo Užpelkių geležinkelio stoties. Plotas 317 ha. Ežerinės kilmės raistinė žemapelkė, apie 5 km ištįsusi iš š. r. į p. v. Per š. r. dalį teka kanalizuotas Šušvės intakas. Durpių klodo didž. storis 4,7 m, vid. 1,73 m. Vid. dalyje durpių klodas mišrus, plynraistinis, likusioje vyrauja žemapelkinės viksvinės ir medieninės-nendrinės durpės. Vid. susiskaidymas 28%, vid. peleningumas 12,2%.

POVILÁITIS Jonas [1895 Šunkariuose (Šakių rj.) — 1963.X.22 Slavikuose (Šakių rj.)] — gydytojas, Lietuvos TSR nusipelnęs gydytojas (1955). Studijavo Maskvos un-to med. f-te. Nuo 1918 dirbo felčeriu Šakiuose. 1921 baigęs Aukštųjų kursų med. skyrių, iki mirties dirbo gydytoju Slavikų ambulatorijoje. Buvo aktyvus visuomenininkas.

POVILÁITIS Jonas [g. 1907.XI.20 Didvyžiuose (Vilkaviškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš dvaro darbininkų. 1926 Naumiestyje (dab. Kudirkos Naumiestis) įstojo į LKJS. Nuo 1928 Komunistų partijos narys. Rev. darbą dirbo Šakių ir Vilkaviškio aps., 1928—1930 LKP Naumiesčio parajonio k-to sekretorius. 1927—30 su kitais gabeno LKP spaudą iš Vokietijos į Lietuvą. Bendradarbiavo „Balse" (slap. Jonukas, Eržkėtis). 1935—37 LKP CK instruktorius Šakių ir Vilkaviškio aps. 1939—1940 LKP Vilkaviškio aps. k-to narys. Už rev. veiklą daugiau kaip 5 metus kalintas Vilkaviškyje, Marijampolėje, Kaune, Šiauliuose, Dimitravo priverčiamojo darbo stovykloje. 1940—41 dirbo adm. darbą Vilkaviškyje. 1941—42 būrio vadas, polit. vadovas Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje, nuo 1942 adm. darbuotojas Maskvoje, Utenoje, Pasvalyje, Rokiškyje, Vilniuje. Milicijos pulkininkas.

POVILÁITIS Jonas Vytautas [g. 1930. V.16 Šiauliuose] — veterinarijos gydytojas, parazitologas protozoologas, biologijos mokslų kandidatas (1958). 1953 baigė Veterinarijos akademiją. 1956—1959 Biologijos in-to, nuo 1959 Zoologijos ir parazitologijos in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie galvijų babezieliozę, apie jos sukėlėjų vystymąsi erkėse.

POVILÁITIS Jurgis [g. 1924.IV.23 Rugėnuose (Kėdainių rj.)] — agronomas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1962). 1952 baigęs Ž. ū. akademiją, dirbo agronomu mašinų-traktorių stotyse. 1953—54 dirbo Ukmergės, 1954—58 Pasvalio ž. ū. kultūrų veislių tyrimo punktuose. Nuo 1961 Žemdirbystės in-to moksl. bendradarbis (iki 1964 Joniškėlio filiale, vėliau Dotnuvoje). Paskelbė moksl. straipsnių apie runkelių auginimą.

POVILÁITIS Leonas [g. 1934.X.2 Kaune] — kompozitorius. 1957 baigęs Lietuvos TSR konservatorijos fortepijono klasę, dirbo Panevėžio muz. technikumo dėstytoju. 1959—60 ir 1961—65 — Lietuvos TSR konservatorijos koncertmeisteris, 1960—61 — Akademinio dramos teatro muz. dalies vedėjas. 1963 baigė Lietuvos TSR konservatorijos kompozicijos klasę. Nuo 1965 Lietuvos TSR konservatorijos dėstytojas.

Kūriniai: sonatina fortepijonui (1961), adagio styginiam kvartetui (1962), siuita berniukų chorui ir simf. orkestrui („Į stovyklą", „Tinginėlis", „Svajonė", „Tarybinei tėvynei", „Šiandien rugsėjo pirmoji", 1963), koncertas fortepijonui ir orkestrui (1963), dvi sonatos fortepijonui (1964, 1967), pjesės fortepijonui, choro ir solo dainos (V. Barausko, A. Baltakio, J. Vaičiūnaitės ir kt. poetų žodžiais) ir kt.

POVILÁITIS Pranas [1900.VII.3 Šunkariuose (Šakių rj.) — 1958.VI.19 Druskininkuose] — vertėjas. 1923—24 ir 1932—36 studijavo teisę Kauno universitete.

1925—31 gyveno Šveicarijoje, Prancūzijoje, Italijoje. Vertė iš rusų, vokiečių, prancūzų, italų kalbų. Iki 1940 išvertė A. Dodė („Laiškai iš malūno", 1930; „Taraskono Tartarėnas Alpėse", 1936), V. Hugo („Vargdieniai", 5 t., 1935—36, su V. Kamantausku), A. Miuntės („San Mikelės knyga", 2 t., 1937), A. Fogacaro („Senovinis pasaulėlis", 2 t., 1939), F. Dostojevskio („Idiotas", 6 t., 1939) ir kt. rašytojų kūrinių.

D. Tėvynės karo metais okupuotoje Lietuvoje vertė M. Šolochovo „Tykųjį Doną". Taryb. metais išvertė nemaža rusų klasikų veikalų. Daugelio P. vertimų išėjo po kelis leidimus. Vėlesnieji leidimai vertėjo gerokai patobulinti. 1952—54 period. spaudoje P. paskelbė straipsnių grož. lit-ros vertimo klausimais.

Vert.: **B. Frank,** Cervantes, K., 1941; Rinktinės Tarybų šalies tautų pasakos, K., 1941 [II leid. 1947]; **M. Šolochovas,** Tykusis Donas, 4 t., K., 1945—47 [II leid. V., 1963]; **M. Gorkis,** Artamonovai, K., 1948; **L. Leonovas,** Sotė, K., 1948; **L. Tolstojus,** Ana Karenina, 2 t., K., 1948 [III leid. V., 1966]; **M. Gorkis,** Klimo Samgino gyvenimas, 4 t., V., 1950—51; **A. Gercenas,** Praeitis ir godos, 4 t., V., 1958; **A. Moravija,** Romos apsakymai, V., 1958 [su E. Viskanta]; **F. Dostojevskis,** Idiotas, V., 1961.

POVILÃITIS Vytautas [g. 1927.III.24 Jiezne] — dailininkas. 1950 baigė Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-tą. Nuo 1952 dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose. 1962 surengė individualines tapybos darbų parodas Kaune ir Vilniuje. Nutapė (daugiausia urbanistinių) peizažų, keletą kompozicijų. Kūriniai pasižymi dekoratyvumu, konstruktyvumu. Peizažams būdingas aiškus planas, ryškios, harmoningos spalvų dėmės, tamsūs kontūrai.

Kūriniai: peizažai — „Pavasaris", „Seni namai" (1957), „Kauno senamiestis" (1958), „Kauno žiemos uostas", „Pavasaris" (1959), „Kauno uoste" (1960), „Juodi laivai", „Senas kiemas", „Uoste" (1961), „Peizažas" (1965); kompozicijos — „Uostininkai" (1961), „Jaunimas sportuoja" (1964), „Poilsis", „Donelaitis su būrais" (1965), „Daina", „Rauda" (1967); skulpt. V. Žuklio portretas (1963), ir kt.

Lit.: **A. Savickas,** Peizažas lietuvių tapyboje, V., 1965.

POVILAITÝTĖ Domicėlė [**Starikova;** g. 1909.XII.10 Puodiškiuose (Vilkaviškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. Rev. veiklą pradėjo Kudirkos Naumiestyje. Nuo 1936 Komunistų partijos narė. Dirbo konspiracinį darbą prie LKP CK Kaune. 1937 nuteista 6 metus kalėti. 1940—41 LKP CK darbuotoja. 1942—44 VKP(b) Bujaus rj. k-to (Kostromos sr.) instruktorė. 1944 part. darbuotoja Vilkaviškyje, 1945—50 LKP CK instruktorė. 1950—51 mokėsi Resp. part. m-loje. 1952—54 Švietimo m-jos kadrų skyriaus vyr. inspektorė. Nuo 1955 pensininkė.

POVILÃUSKAS Vaclovas [g. 1929.XII.29 Pašvitinyje (Pakruojo rj.)] — partinis ir administracinis darbuotojas. 1946—50 dirbo administracinį ir komjaunimo darbą Pakruojo rj., Joniškyje. Nuo 1951 TSKP narys. 1952—53 part. darbuotojas Kaune. 1958 baigė Vilniaus Aukštąją part. m-lą ir iki 1960 dirbo Jiezno rj. vykd. k-to pirmininko pavaduotoju. 1960—62 Jiezno rj. vykd. k-to pirmininkas, LKP Jiezno rj. k-to I sekretorius. 1962—68 Šilutės rj. vykd. k-to pirmininkas. Nuo 1968 LKP Kėdainių rj. k-to I sekretorius. Nuo 1967 Lietuvos TSR AT deputatas.

POVILÃVIČIUS Jurgis [1882.III.28 Tindžiuliuose (Rokiškio rj.) — 1919 prie Molodečno (BTSR)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Šaltkalvis. Kilęs iš valstiečių. 1905 išvyko į Rygą, dirbo popieriaus ir kt. f-kuose. 1905 įstojo į LSDP, vėliau priklausė Latvijos Krašto socialdemokratijai, buvo jos Lietuvių kultūros centro prie Rygos miesto k-to narys. 1907 už Gegužės Pirmosios šventimą suimtas. Nuo 1910 priklausė liet. darbininkų „Giedros" d-jai. 1915—16 jo bute Rygoje buvo spausdinami liet. socialdemokratų antimilitaristiniai atsišaukimai. 1917.VIII.13 RSDDP(b) sąrašu išrinktas Rygos miesto dūmos deputatu. Vokiečiams užėmus Rygą, pasitraukė į Petrogradą, dalyvavo Spalio revoliucijos įvykiuose, dirbo adm. darbą. RKP(b) Lietuvių sekcijų Centro Biuras 1918.X.24 nutarė pasiųsti P. į Oršą organizuoti kom. lit-ros gabenimą į Lietuvą. 1919 pr. Lukiškių kalėjimo Vilniuje komisaras. Pilsudskininkams užėmus Vilnių, 1919.IV pasitraukė. 1919 rudenį part. darbo reikalais vyko į Vilnių, pakeliui lenkų buržuazinių nacionalistų suimtas ir sušaudytas.

POVILAVIČIŪTĖ Irena [g. 1919.V.3 Petrograde] — revoliucinio judėjimo dalyvė, žurnalistė. Kilusi iš darbininkų. 1935 Rokiškio g-joje įstojo į LKJS, 1935—37 kuopelės sekretorė. 1937—41 studijavo Kauno, vėliau Vilniaus un-te, kartu 1938—39 dirbo Kauno un-to bibliotekoje, platino kom. literatūrą. Bendradarbiavo pogrindiniame laikr. „Už liaudies teises" (slap. Studentė). 1941 Radijo k-to redaktorė. 1941.VI evakavosi į Čeliabinską, dirbo vid. m-loje mokytoja. 1942—44 LLKJS CK instruktorė. Nuo 1945 TSKP narė. 1945 baigė metinius laikraštininkų kursus prie Aukštosios part. m-los prie VKP(b) CK. 1945—47 LKP CK instruktorė, lektorė. 1948—51 Lietuvos Kino studijos vyr. redaktorė, Polit. ir moksl. lit-ros leidyklos redakcijos vedėja. 1951—65 žrn. „Tarybinė moteris", nuo 1965 „Vagos" leidyklos redaktorė. 1965 baigė Vilniaus un-tą. 1958—64 LKP CK narė.

POVILÍŠKIŲ ĚŽERAS — ežeras Molėtų rj., 13 km į š. r. nuo Molėtų, 5 km į r. nuo Vilniaus—Utenos plento. Plotas 11 ha, ilgis 870 m, didž. plotis 170 m. Krantai žemi, sausi, miškingi.

POVILÍŠKIŲ MÌŠKAS — miškas Molėtų rj., 10 km į š. r. nuo Molėtų, 1,5 km į r. nuo Vilniaus—Utenos plento. Priklauso Utenos miškų ūkio Poviliškių girininkijai. Plotas 1199 ha. *Labanoro miškų* masyvo dalis. Šiaurėje P. m. siekia Želvų ež., pietų rytuose Baltį, vakaruose Gilužį ir Ilgyną; supa 4 nedidelius ežerėlius (jų tarpe Poviliškių ež.). Miško p. r. pakraštyje įsikūręs Poviliškių kaimas.

POVILIŪNAS Antanas [g. 1927.VI.18 Katlėriuose (Utenos rj.)] — ekonomistas, ekonomikos mokslų kandidatas (1958). 1951 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1952 Ekonomikos in-to moksl. bendradarbis (1959—63 to pat in-to moksl. sekretorius). Nuo 1963 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių apie socialistinį žemės ūkio pertvarkymą, kolūkių gamybinius fondus, kapitalinius įdėjimus. Knygų „Rusiškai lietuviškas ekonomikos terminų žodynas" (1966), „Kaupimas ir vartojimas Lietuvos TSR kolūkiuose" (1967) ir „Lietuva naujosios epochos penkiasdešimtmetyje" (1967, rusų k.) bendraautoris. Už Tarybų Lietuvos ekonomikos vystymo tyrimus, paskelbtus monografijoje „Ketvirtis amžiaus socializmo keliu" (1965), gavo 1966 Resp. premiją.

Ršt.: Lietuvos TSR kolūkių elektrifikavimas ir jo vaidmuo vystant kolūkinę gamybą, V., 1958; **A. Poviliūnas, V. Ramanauskas,** Efektyvūs kapitaliniai įdėjimai — gero ūkininkavimo sąlyga, V., 1966.

POVILIŪNIENĖ Birutė [g. 1930.IX.29 Kaune] — ekonomistė, ekonomikos mokslų kandidatė (1962). 1954 baigė Ž. ū. akademiją. Nuo 1958 Ekonomikos in-to moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių augalininkystės ekonomikos klausimais.

POVÝLIUS Antanas [1871.VIII.14 Žiūronuose (Radviliškio rj.) — 1961.VII.6 ten pat] — darbininkų judėjimo dalyvis. Buhalteris. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1902 gabeno caro valdžios draudžiamą liet. lit-rą, t. p. leninine „Iskrą". Nuo 1904 LSDP narys. Su kitais 1905.I.18—20 suorganizavo masinį politinį Šiaulių darbininkų protesto streiką ryšium su Kruvinojo sekmadienio įvykiais Peterburge. 1907 Kauno gub. miestiečių ir valstiečių bloko išrinktas į II Dūmą. Įėjo į liet. socialdemokratų grupę, kurios vardu pateikė Dūmai pasiūlymą agrariniam klausimui Lietuvoje išspręsti. Už dalyvavimą 1905—07 revoliuciniuose įvykiuose 1906 ir 1908 kalintas Šiauliuose. Už liet. socialdemokratų Dūmos narių grupės opozicinio atsišaukimo paskelbimą (1907.II.27 LSDP laikraštyje „Skardas") su kitais nuteistas ir 1910—1911 kalintas Kaune. Vėliau darbininkų judėjime nebedalyvavo. Bendradarbiavo s-d., paskui buržuazinėje spaudoje. 1917 dalyvavo buržuazinėje Lietuvių konferencijoje Vilniuje. 1920 pagal LSDP sąrašą išrinktas Steigiamojo seimo nariu. Buržuazijos valdymo metais dirbo savivaldybėse, koop. org-jose, nuo 1927 savo ūkyje. 1949—56 kolūkietis.

PÓZINGIAI — kaimas Klaipėdos rj., Agluonėnų apyl., 10 km į š. r. nuo Priekulės, 9 km į v. nuo Veiviržėnų. 347 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Aisė (Veiviržo deš. intakas), iš v. prieina Ašpurvių miškas.

POZITYVÌZMAS [lot. *positivus* — teigiamas] — buržuazinės filosofijos kryp-

tis, subjektyviojo idealizmo atmaina. Pretenduodamas pakilti viršum idealizmo bei materializmo, sukurti universalinę mokslo metodologiją („mokslo logiką"), P. laiko beprasmėmis tradicines filosofijos problemas (būties esmės, būties ir sąmonės santykio ir kt.), abstrakčiam mąstymui, protavimui priešpastato „teigiamus" („pozityvius") faktus — subjektyvius pojūčius, vaizdinius, pergyvenimus. P. būdingas agnosticizmas — daiktų esmės pažinumo neigimas, tenkinimasis betarpiško stebėjimo duomenų aprašinėjimu. P. susiformavo XIX a. viduryje ir ypač paplito XIX a. pabaigoje. Skiriami trys P. raidos etapai: klasikinis P. (O. Kontas, Dž. Milis, H. Spenseris), empiriokriticizmas (E. Machas, R. Avenarijus) ir neopozityvizmas (R. Karnapas, M. Šlikas, O. Noiratas, F. Frankas, H. Reichenbachas).

Lietuvoje ryškių pozityvistų nebuvo. Ir XIX a. pab.—XX a. pr. laikotarpiu, ir 1917—40 mokslas Lietuvoje buvo palyginti silpnai išsivystęs, o P. tarpsta, spekuliuodamas naujausiais gamtos mokslų atradimais ir materialistinės filosofijos elementais. Be to, oficialiosios pasaulėžiūros pagrindu tuo metu Lietuvoje buvo laikoma religinė ideologija. Tačiau P. darė įtaką tam tikros dalies Lietuvos mokslininkų, ypač gamtininkų, taip pat visuomenės veikėjų filosofinėms bei sociologinėms pažiūroms. XIX a. pab.—XX a. pr. kai kurie P. bruožai reiškėsi J. Adomaičio-Šerno, J. Šliupo, V. Dembskio, P. Mikolainio, P. Avižonio ir kt. raštuose. Šie lietuvių materialistai ateistai atmetė klasikinio P. atstovų fenomenalizmą (pagal kurį mokslas turįs apsiriboti empirinių faktų aprašymu), agnosticizmą, bandymus sutaikyti mokslą su religija, bet nekritiškai perėmė H. Spenserio sociologines pažiūras — organinę visuomenės teoriją. Jos pagrindą sudarė biologinė evoliucijos teorija, pritaikyta visuomenės gyvenimui. Empiriokriticizmas pasekėjų Lietuvoje beveik neturėjo. Labiau buvo paplitę neopozityvizmo atstovų reliatyvistiniai teiginiai apie moksl. kalbos, simbolinės logikos ir moksl. tyrimo struktūros elementų formalizavimą. 1919—40 šios pažiūros turėjo įtakos V. Čepinskiui ir kitiems gamtininkams. Empirinė P. tendencija iš dalies reiškėsi gamtininkų materialistų — J. Kairiūkščio, J. Vabalo-Gudaičio, V. Lazersono ir kt.— pažiūrose. Tačiau J. Kairiūkštis griežtai kritikavo P. už agnosticizmą, nuolaidas religijai, bendrųjų filosofijos problemų ignoravimą. Žymų poveikį P. darė I. Šlapelio, J. Baldžiaus, iš dalies B. Sruogos ir kitų estetinės minties atstovų, daugelio „Kultūros" ir „Laisvosios minties" bendradarbių pažiūroms. I. Šlapelis daugelį meno raidos ir jo santykio su visuomenės gyvenimu klausimų sprendė iš materialistinės estetikos pozicijų. Tačiau, P. veikiamas, jis propagavo stebėtojišką tikrovės reiškinių fiksavimą mene. I. Šlapelis aiškino, kad modernizmas mene atsiradęs dėl fizikos krizės, kad naujųjų laikų pasaulėžiūroje funkcijos sąvoka išstūmusi substancijos sąvoką. Pozityvistų pavyzdžiu tikrovės dėsningumus I. Šlapelis laikė reliatyviais.

Lietuvių buržuazijos valdymo metais, kai galimybės skleisti dialektinį materializmą buvo ribotos ir kai buvo propaguojama religinė ideologija, P. tam tikru mastu prisidėjo prie pažangesnės visuomeninės minties skleidimo, juo labiau, kad daugumas mokslininkų gamtininkų, skelbusių kai kurias P. idėjas, pagr. pažiūromis buvo materialistai ateistai.

POZNIĀKAS Danas [g. 1939.X.19 Tolčake (Lenkija, Bialistoko vaivadija)] — boksininkas (pussunkis svoris), TSRS garbės sporto meistras (1964), TSRS nusipelnęs sporto meistras (1965), TSRS tarptautinės klasės meistras (1965). Boksuojasi nuo 1955. 1958—65 Lietuvos TSR čempionas. Nuo 1960 TSRS bokso rinktinių narys. Nuo 1961 TSKP narys. 1961—66 Taryb. Armijos karininkas. 1962 ir 1965 Tarybų Sąjungos, TSRS tautų IV jubiliejinės spartakiados (1967) čempionas. 1963 Europos, 1964 TSRS bokso pirmenybėse iškovojo sidabro medalį. 1964 soc. šalių armijų, 1965 ir 1967 Europos čempionas. Nuo 1966 Vilniaus Ped. in-to studentas.

POŽĀRSKAS Mykolas [g. 1927.II.20 Panoteriuose (Jonavos rj.)] — kultūros darbuotojas. 1946 baigęs Ukmergės g-ją, studijavo Vilniaus un-te ir 1947—54 dirbo Vilniaus I vidurinės m-los komsorgu, LLKJS Vilniaus miesto Lenino rj. k-to sekretoriumi, LLKJS CK propagandos ir agitacijos skyriaus vedėjo pavaduotoju. Nuo 1950 TSKP narys. 1951 baigė Vilniaus un-to teisės f-tą. 1954—56 Polit. ir moksl. lit-ros leidyklos vyriausiasis redaktorius. 1958 baigė Aukštąją part. m-lą prie TSKP CK. 1958—61 LKP CK propagandos ir agitacijos skyriaus vedėjo pavaduotojas. 1961—63 kultūros ministro pavaduotojas. Nuo 1963 Spaudos k-to pirmininko pavaduotojas, nuo 1965 dar ir „Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos" vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas. Dalyvauja Lietuvos Draugystės ir kultūrinių ryšių su užsienio šalimis d-jos veikloje. Periodinėje spaudoje ir rinkiniuose („Ketvirtis amžiaus socializmo keliu", 1965; „Litva za pol veka novoj epochi", 1967) paskelbė straipsnių ideologinio darbo ir kultūrinio gyvenimo klausimais.

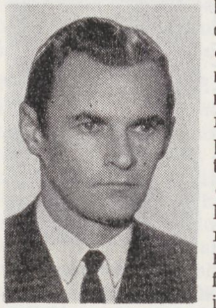

Ršt.: Tarybų valdžios atkūrimas Lietuvoje, V., 1955; Kultūros augimas Tarybų Lietuvoje šeštajame penkmetyje, V., 1956 [lenkų k. 1957]; Cultural life in Lithuania, V., 1966 [vok. k. 1967].

PŌŽELA Juras [g. 1925.XII.5 Maskvoje] — fizikas, Lietuvos TSR MA akademikas (1968), fizikos-matematikos mokslų daktaras (1964), Lietuvos TSR nusipelnęs mokslo veikėjas (1965). Karolio Poželos sūnus. 1943—1945 tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1951 baigė Maskvos un-tą, 1956 — TSRS MA Puslaidininkių in-to aspirantūrą ir apgynė fizikos-matematikos mokslų kandidato disertaciją. Nuo 1953 TSKP narys. 1956—63 Lietuvos TSR MA Fizikos ir matematikos in-to moksl. bendradarbis, sektoriaus vadovas, direktoriaus pavaduotojas; 1963—1967 direktorius. Nuo 1967 Puslaidininkių fizikos in-to direktorius. Nuo 1966 profesorius. P.— TSRS MA puslaidininkių tyrimų koordinavimo moksl. tarybos narys, analoginės resp. moksl. tarybos pirmininkas. Nuo 1964 kandidatas į LKP CK narius. Pagrindinė P. moksl. darbo kryptis — puslaidininkių savybių stipriuose elektriniuose laukuose, ypač karštų elektronų, tyrimai. Šiems tyrimams P. parengė superaukšto dažnumo metodiką, kuri leido kai kuriuos naujus fiz. reiškinius (srovės nešėjų judrumą, jų generacijos dėsningumus, įšilimo inerciją, karštų elektronų emisiją iš vienalytės puslaidininkių medžiagos ir kt.) ne tik išsamiai išnagrinėti, bet ir praktiškai panaudoti radioelektronikoje bei elektroninėje technikoje. Už 13 išradimų P. pripažintos autorinės teisės. 7 išradimai ir apie 30 moksl. straipsnių įvairiais puslaidininkių savybių klausimais sudarė mokslų daktaro disertacijos pagrindą. Už karštų elektronų ir jų panaudojimo radiotechnikoje tyrimus P. 1965 gavo Resp. premiją.

PÕŽELA, Požėla, Karolis [1896.II.29 Bardiškiuose (Pakruojo rj.) — 1926.XII.27 Kaune] — revoliucinio judėjimo veikėjas, vienas LKP organizatorių ir vadovų. Kilęs iš valstiečių. 1906—15 mokėsi Mintaujos g-joje, dalyvavo moksleivių lavinimosi būreliuose, palaikė ryšius su J. Janoniu ir, jo paveiktas, susidomėjo socializmo teorija. 1915 įstojęs į Tartu un-tą, studijavo mediciną, dalyvavo lietuvių ir rusų studentų d-jų veikloje. Rusų studentų d-joje buvo ir bolševikų. Tartu studentai iš Petrogrado gaudavo V. Lenino užsienyje redaguojamą laikraštį „Social-Demokrat" ir kitos bolševikinės lit-ros, iš JAV čia patekdavo V. Kapsuko redaguojama „Kova". Marksistinės lit-ros, V. Rekašiaus ir kt. bolševikų veikiamas, 1916 rudenį įstojo į bolševikų partiją ir kurį laiką dirbo RSDDP(b) Šiaurės—Baltijos org-jos

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 832

Centro Biuro nariu, prižiūrėjo jos pogr. spaustuvę, kurią buvo įrengę V. Rekašius, K. Rimša, spausdino laikr. „Krasnoje znamia", atsišaukimus. Po Vasario revoliucijos išrinktas Tartu darbininkų ir kareivių deputatų tarybos ir RSDDP(b) Tartu k-to nariu, dirbo lietuvių karo pabėgėlių tarpe.

Vok. kariuomenei okupavus Tartu, P. 1918.III.10 grįžo į gimtinę, sukūrė Lauksodžio apylinkėje pirmąją kom. kuopelę, kuri išplėtė darbą visoje Joniškėlio apskrityje. Kaip šios apskrities kuopelių delegatas, 1918.X.1—3 dalyvavo LKP I suvažiavime Vilniuje. LKP Šiaulių rj. konferencijoje 1918.XI.1 išrinktas LKP Šiaulių rj. k-to nariu. Prasidėjus proletarinei revoliucijai, išrinktas Šiaulių miesto darbininkų atstovų tarybos nariu ir vykd. k-to pirmininko pavaduotoju, su kitais suorganizavo Šiaulių darbininkų kar. būrį (iš jo išaugo Žemaičių raudonarmiečių pulkas), 1919.I.8 sukilimą Šiauliuose. Kaip Šiaulių darbininkų atstovų tarybos atstovas, 1919 pr. dalyvavo Tarybų Lietuvos apskričių rev. k-tų atstovų suvažiavime, Lietuvos Tarybų I suvažiavime, buvo išrinktas respublikos Centro Vykd. K-to nariu. 1919.II dalyvavo LKP II konferencijoje Vilniuje, buvo išrinktas jos prezidiumo nariu. 1919.VI atvyko į Raseinius dirbti pogr. part. darbo. Su jo pagalba 1919.IX pradėta leisti pogr. „Tiesa", spausdinti part. atsišaukimai. 1920.IV.4 part. konferencija Kaune išrinko P. LKP Centro Biuro nariu. 1920.V Kaune pradėjo eiti jo redaguojamas pogr. komunistinis laikr. „Kareivių tiesa", buvo atgaivintas legalus profs-gų laikr. „Darbininkų gyvenimas" (netrukus uždarytas). 1920.VI P. vadovavo pirmajam Lietuvos profs-gų suvažiavimui. P. ir kitų pastangomis 1920 rudenį Kaune įkurta LKP CK pogrindinė „Spartako" spaustuvė, kurioje buvo spausdinami jo redaguojami nelegalūs partijos laikraščiai, atsišaukimai, brošiūros.

Nuo 1921 pavasario P. buvo LKP CK narys. Su kitais sukūrė legalią marksistinių knygų leidimo b-vę „Šviesa", veikusią 1921—23 Kaune. LKP III suvažiavimo metu (1921.X) paliktas Kaune vadovauti part. darbui. Suvažiavimas už akių išrinko jį LKP CK nariu. Vok. policijai Karaliaučiuje suėmus daugumą suvažiavimo delegatų, P. toliau leido pogr. spaudą; sušaukęs rajonų atstovus į LKP pasitarimą, padarė pranešimą apie LKP III suvažiavimo nutarimus. 1921.I ir 1922.IX Kaune suimtas, adm. tvarka įkalintas konc. stovykloje, bet, draugų padedamas, abu kartus pabėgo. Kaip LKP delegatas, 1922.X pab. išvyko į Kominterno IV kongresą, bet Lenkijos—Tarybų Rusijos pasienyje buvo lenkų policijos sulaikytas ir 3 mėnesius kalintas Švenčionyse. Reorganizavus LKP CK, 1923.II.23 patvirtintas LKP CK organizacinio biuro sekretoriumi, sėkmingai vadovavo visam part. darbui Lietuvoje, daug prisidėjo prie LKP organizacinio ir idėjinio tvirtėjimo. LKP IV suvažiavime 1924.VII.17—21 Maskvoje padarė ataskaitinį pranešimą apie LKP CK organizacinį darbą, pabrėžė partijos eilių didinimo svarbumą, ragino partiją stiprinti darbininkų ir valstiečių kovinę s-gą, plačiau panaudoti darbininkų frakcijas savivaldybių organuose. Suvažiavime išrinktas LKP CK nariu. Su kitais suorganizavo LKJS I suvažiavimą 1924.X.17—18 Kaune, dalyvavo jo pirmajame posėdyje ir padarė pranešimą apie einamąjį momentą ir LKJS uždavinius. Artinantis rinkimams į III seimą, su kitais parengė LKP rinkiminę taktiką, pasisakė už tai, kad į kovą su reakcija būtų telkiami kuo plačiausi dem. sluoksniai. Tą taktiką jis gynė ir 1926.I.23—24 LKP III konferencijoje Kaune, darydamas pranešimą apie LKP CK veiklą ir artimiausius uždavinius. 1926.IV.24 suimtas ir kalintas Kaune, siuntinėjo part. spaudai straipsnius, padėjo kuopininkams pasirengti ir demaskuoti teisme krikščionių demokratų režimą. 1926. VII.30 amnestuotas ir legalizavęsis, įstojo į Kauno un-tą, bet pagr. dėmesį skyrė part. darbui.

LKP CK 1926.IX.2 plenumas sudarė Kaune LKP CK Polit. biurą ir CK Sekretoriatą, kuriems vadovavo P. Jis redagavo t. p. legalų partijos savaitraštį „Darbininkų atstovas", dirbo „Vilnies" žurnalo redakcinėje kolegijoje. Paskelbė part. spaudoje („Komuniste", „Tiesoje", „Darbininkų atstove" ir kt.) daug straipsnių, korespondencijų (slap. Adolfas, Adomas, Kaunietis, K. Šiaulietis, A. Petrauskas ir kt.). 1926 įspėjo darbo žmones apie didėjantį fašizmo pavojų, ragino LKP „mobilizuoti visas jėgas kovai prieš fašizmą", kvietė darbo žmones „su ginklu rankose stoti prieš fašistus, jei pamėgins įvykdyti perversmą" („Tiesa", 1926, Nr. 53), skatino bendro fronto pagrindais stiprinti darbininkų klasės vienybę.

Po 1926.XII.17 perversmo fašistai P. suėmė ir, pateikę provokacinius kaltinimus, kartu su J. Greifenbergeriu, K. Giedriu, R. Čarnu nuteisė sušaudyti. P. priešmirtiniame „Viešajame žodyje draugams" rašė: „Draugai! Dirbau, kiek galėjau, mirštu už mūsų bendrą tikslą. Linkiu ir jums dirbti, dirbti, kovoti, iki laimėsite". Mirties nuosprendis įvykdytas Kaune, VI forto rajone. Prieš P. ir jo draugų nužudymą masiniais susirinkimais, demonstracijomis protestavo Lietuvos, TSRS, Vokietijos darbo žmonės, JAV lietuviai.

1927 V. Kapsukas ir Z. Angarietis paskelbė P. ir jo kovos draugams skirtus biografinius leidinius. Lietuvos Raudonosios pagalbos org-ja ir kitos rev. org-jos jų žuvimo metinių proga leido ir platino antifaš. atsišaukimus. P. ir jo kovos draugų palaikai 1947 po kremacijos sudėti į urnas ir užmūryti Kauno ist. muziejaus sodelio sienoje.

P. vardu Tarybų Lietuvoje pavadinta keliolika kolūkių, daug gatvių miestuose, dvi įmonės, rajonas Kaune, Linkuvos vid. m-la. P. paveikslą savo romanuose sukūrė A. Gudaitis-Guzevičius, poemoje „Keturi"— S. Nėris, pjesėje „Kad ir šimtas gyvenimų"— J. Būtėnas, A. Kernagis. Tapytojai J. Janulis, B. Matuzevičius, V. Palaima, skulptoriai K. Narkevičius, N. Petrulis, K. Švažas, B. Vyšniauskas sukūrė jo portretus. P. veikla aprašyta K. Didžiulio, I. Gaškos, E. Tautkaitės ir kt. revoliucionierių atsiminimų knygose. Bardiškiuose 1965 atidarytas P. memorialinis muziejus.

Ršt.: Raštai, V., 1966.

Lit.: **V. Kapsukas**, Keturiems sušaudytiems komunistams atminti, V., 1950; **F. Abramavičius, L. Šausas**, Mirties nuosprendis, V., 1960; **E. Lagauskienė**, Keturi komunistai. Bibliografinė rodyklė, V., 1964.

PŽELA Vladas [1879.IV.9 Steigviliuose (Pakruojo rj.) — 1960.IX.21 Adelaidėje (Australija)] — Lietuvos Socialdemokratų partijos veikėjas, advokatas. 1900 baigė Mintaujos g-ją. Mokydamasis joje, dalyvavo liet. moksleivių visuom. veikloje, rinko tautosaką, platino liet. knygas, už tai 1900 kalintas, o 1901 ištremtas į Smolenską. 1904 įsijungė į s-d. org-jos „Draugas" veiklą, 1904—05 bendradarbiavo s-d. žurnale „Draugas". Dalyvavo 1905—07 revoliucijoje (Šiauliuose, Žagarėje, Vilkaviškyje, Suvalkuose). 1906 įstojo į Tartu un-tą. 1910 už s-d. veiklą nuteistas 1 metus kalėti. I pasaul. karo metais bendradarbiavo su bolševikais, kaip RSDDP(b) Lietuvių rajono atstovas įėjo į partijos Petrogrado k-tą. Po Vasario revoliucijos pašalintas iš bolševikų partijos už dalyvavimą liet. nacionalistinių org-jų veikloje. 1917 baigė teisės mokslus Maskvos un-te. 1919 pr. Lietuvos Laikinosios revoliucinės darbininkų ir valstiečių vyriausybės reikalų vedėjas. Pilsudskininkams 1919.IV okupavus Vilnių, pasitraukė į Kauną. 1920—23 buvo LSDP atstovas seimuose, 1926 vidaus reikalų ministras liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybėje, vėliau dirbo juriskonsultu įv. įstaigose. 1941 emigravo į V. Europą, 1949 — į Australiją. Nuo 1901 įv. slapyvardžiais bendradarbiavo spaudoje („Darbininkų balse", „Varpe", „Skarde", „Vilnyje", „Tiesoje", „Socialdemokrate" ir kt.). Su Z. Toliušiu paskelbė kelis Vyriausiojo tribunolo sprendimų rinkinius.

POŽELOS ANTIFAŠISTINĖ PARTIZANINĖ ORGANIZACIJA — antifašistinė partizaninė organizacija, veikusi hitlerinės okupacijos metais Panevėžyje ir Panevėžio apskrityje. Sukurta 1941 vasarą, veikė iki 1942.V. Vienijo keletą savarankiškai susikūrusių pogr. grupių. Dalis org-jos narių buvo organizuota į partizanų būrį. Org-jos ir centr. grupės (Panevėžyje) vadovai buvo P. Vaičiūnas, K. Mačionis ir A. Charagezovas. Centr. grupė vadinosi K. Poželos vardu, Smilgių grupė (vadovai L. Židonis, V. Židonis ir L. Čapkevičius) — J. Greifenbergerio, Pušaloto grupė (vadovas J. Židonis) — R. Čarno, Šeduvos grupė (vadovas D. Korizna) — K. Giedrio. Grupės turėjo skyrius, pvz., Čarno grupė (31 pogrindininkas) — 3 skyrius. Org-joje veikė apie 200 žmonių. Jos nariai spausdino ir platino antifaš. lapelius, rinko

ginklus, vadavo žmones nuo išvežimo į faš. vergovę, padėdavo karo belaisviams, daug jų aprūpino šautuvais, granatomis, šaudmenimis. Įsibrovus į org-ją gestapo agentui, 1942.V buvo suimti ir VI.5 Kaizerlingo (dab. Staniūnų) miške sušaudyti 48 org-jos dalyviai: B. Barauskas, K. Bergas, A. Bučas, L. Cibulskis, L. Čapkevičius, B. Gabrėnas, L. Geišas, A. Giedraitis, J. Ivanauskas, J. Jereckas, R. Jerolavičius, S. Kavaliauskas, K. Kazlauskas, P. Kiuras, P. Kuprinskas, J. Kuzma, A. Lukianskas, K. Mačionis, V. Morkūnas, V. Petraitis, V. Pinkevičius, J. Požėmis, R. Požėmis, G. Pribušauskaitė, V. Pribušauskas, S. Radzevičius, M. Rybakovas, S. Stankūnas, P. Stasiūnas, J. Šarkanas, J. Šlekys, P. Šlekys, P. Vaičiūnas, A. Vaitkevičius, V. Valys, S. Valiulytė, T. Vitartas, S. Zilberis, L. Židonis, V. Židonis (kitų pavardės nežinomos). Žuvusiems kovotojams Panevėžyje 1946 pastatytas paminklas. Daugelis org-jos dalyvių pateko į Pravieniškių konc. stovyklą. Žuvo ir 20 belaisvių jūreivių, kurie organizavo pabėgimą iš karo belaisvių stovyklos Panevėžyje. Nepatekę į gestapininkų rankas org-jos nariai ir pabėgę belaisviai toliau kovojo Gražinos partizanų būryje.

Lit.: Kareiviai be milinių, V., 1963 [p. 178—196]; **P. Štaras,** Partizaninis judėjimas Lietuvoje Didžiojo Tėvynės karo metais, V., 1966 [p. 56—57].

PÓŽELOS KONDITÈRIJOS FÀBRIKAS, įmonė Kaune. Ž. *Konditerijos pramonė.*

PÓŽELOS SPAUSTÙVĖ, įmonė Kaune. Ž. *Spaustuvės.*

PÓŽĖRA Juozas [g. 1927.IV.2 Kaune] — rašytojas, žurnalistas. 1941 baigė g-jos 7 klases. 1941—43 dirbo Penzos ir Gorkio sričių, Kuibiševo miesto g-lose.

1945—49 baleto artistas Kaune. 1949—1956 dirbo laikr. „Tarybų Lietuva", „Kauno tiesa", „Tiesa" redakcijose. Nuo 1953 TSKP narys. 1958—60 žurnalo „Moksleivis" redakcijos darbuotojas, 1960—63 Lietuvos Kino studijos scenarijų redakcinės kolegijos vyriausiasis redaktorius. Nuo 1968 dirba „Pergalės" redakcijoje. Apybraižų rinkiniuose „Žemė pakeitė veidą" (1955) ir „Atgimusiose stepėse" (1956) P. lietė aktualias socializmo kūrimo, kaimo gyvenimo problemas. Apybraižoje „Tu — mano kraujas gyvas" (su A. Jonynu; 1960) pavaizdavo Dzūkijos darbo žmonių kovą su vok. faš. okupantais ir liet. burž. nacionalistais. P. sukūrė kino scenarijus „Svetimi" (su A. Jonynu, filmas past. 1961), „Aš žiūriu į Rytus" (išsp. „Pergalėje", 1963, Nr. 11). Satyr. apysakoje „Žinok, ką pasakys vyriausiasis" (su A. Jonynu; 1962) pavaizdavo karjerizmo, biurokratizmo, moralinės menkystės reiškinius. Apybraižų rinkiniuose „Baltos saulės diena" (1966), „Mano vienintelis rūpestis" (1967) pasakojami kelionių po TSRS Šiaurę, Sibirą įspūdžiai. Aps. rinkinyje „Man vaidenasi arkliai" (1967) gvildenamos moralinės problemos.

PÓŽERĖ, Paežeris, — kaimas Šilalės rj., Laukuvos apyl., 4 km į š. r. nuo Laukuvos, prie kelio į Varnius, Paršežerio p. r. krante; taryb. ūkio centras. 84 gyv. (1959). Felčerių-akušerių punktas (nuo 1962), aštuonmetė m-la (1927—50 pradinė, 1950—62 septynmetė), kultūros namai. Yra vertinga archit. požiūriu bažnyčia.

POŽEZÌNSKIS (Porzeziński) Viktoras [1870.VIII.4 Temnikove (Mordovijos ATSR) — 1929.III.12 Varšuvoje] — lenkų ir rusų kalbininkas slavistas, baltistas. 1892 baigė Maskvos un-to istorijos ir filologijos f-tą, nuo 1895 to paties un-to privatdocentas (nuo 1902 profesorius). 1921—29 Varšuvos ir Liublino un-tų profesorius. Nuo 1927 Lenkijos MA akademikas. Nagrinėjo slavų ir kitų ide. kalbų lyg. gramatikos klausimus. Pagrindinė P. darbo sritis — baltų kalbotyra. Liet. kalba susidomėjo dar un-te, klausydamas F. Fortunatovo liet. kalbos fonetikos paskaitų, kurių dalį paskelbė pagal užrašus „Rusų filologijos žinyne" (1897). 1893, 1894 ir 1895 Kauno ir Suvalkų gub. tyrinėjo liet. kalbos tarmes. Parengė studiją „Lietuvių kalbos dialektologijos pastabos", kurią paskelbė „Rusijos Mokslų akademijos žiniose" (1896, t. 1, kn. 3; 1898, t. 3, kn. 4). Remdamasis F. Fortunatovo tyrimais, liet. kalbos tarmes suskirstė į 3 patarmes: 1) r. lietuvių (r. aukštaičiai, vid. aukštaičiai ir dzūkai), 2) žemaičių ir 3) vid. lietuvių (v. aukštaičiai). V. aukštaičių šnektas skyrė pagal kirčio atitraukimą ar neatitraukimą, ilgųjų nekirčiuotų balsių išlikimą arba sutrumpėjimą žodžio gale, trumpųjų galūnių iškritimą. P., remdamasis K. Jauniaus darbais, žemaičių tarmę suskirstė šnektomis. Magistro disertacijoje „Dėl asmenavimo formų istorijos baltų kalbose" (1901) nagrinėjo baltų kalbų veiksmažodžio asmenų galūnių raidą ir įv. laikų bei nuosakų kamienų darybą. Daktaro laipsnio monografijoje „Lietuvių ir latvių kalbų sangrąžinių veiksmažodžių forma" (1903) nušvietė sangrąžinių veiksmažodžių formų susidarymą ir jų semantiką lietuvių ir latvių kalbose. Straipsnyje „Kiek duomenų rašytojo M. Daukšos raštų charakteristikai" (išspausdinta F. Koršo atminimui skirtame straipsnių rinkinyje, 1896) tyrinėjo M. Daukšos tarmę. Baltų ir slavų kalbų vienovės klausimus nagrinėjo vok. kalba parašytame darbe „Baltų—slavų kalbų bendrumas" (1911).

Lit.: **J. Palionis,** Rusų kalbininkų indėlis į lituanistiką, K., 1963.

PRABAUDÀ — upė Raseinių rj., Šaltuonos deš. intakas. Ilgis 17 km, baseino plotas 44 km^2. Prasideda Ginčaičių apylinkėse, 6 km į š. r. nuo Raseinių. Teka į p. v. Įteka į Šaltuoną 60 km nuo jos žiočių, ties Užšaltuoniu, 6 km į p. nuo Raseinių. Intakas Gintaras (kair.).

PRAČKAUSKÁITĖ Cecilija [1910.VII.2 Buknaičiuose (Mažeikių rj.) — 1956. III.22 Mažeikiuose] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. 1927—1931 ž. ū. darbininkė Latvijoje. Nuo 1931 Mažeikiuose, Skuode, Šilutėje, Kėdainiuose, Šiauliuose vertėsi atsitiktiniu darbu, platino kom. lit-rą. Nuo 1940 Komunistų partijos narė, Šiaulių miesto ligonių kasos direktorė, vėliau miesto socialinio draudimo skyriaus darbuotoja. D. Tėvynės karo metais dirbo Mordovijos ATSR ir Gorkyje. 1945—52 part. darbuotoja Šiauliuose. Nuo 1952 pensininkė.

Ršt.: Kumečio duktė, V., 1960.

PRADÃBOLĖ — kaimas Kapsuko rj., Liudvinavo apyl., 2,5 km į p. nuo Liudvinavo. 60 gyv. (1959). Iš p. prie kaimo prieina Mozūrgirės miškas. Pr. m-la (nuo 1959), kultūros namai (nuo 1963).

„PRÃDAI IR̃ ŽYGIAI" — meno ir kritikos žurnalas, ėjęs 1926—27 Kaune. Red. F. Kirša. 1926 ėjo kas mėnuo, 1927 — kas 3 mėnesiai. Sutelkęs įv. krypčių rašytojus ir meno veikėjus, žurnalas rašė lit-ros, teatro, dailės, muzikos klausimais, recenzavo knygas, informavo apie žymesnius kultūros įvykius užsienyje. Kai kuriuose straipsniuose buvo reiškiamas nepasitenkinimas esama lit-ros ir meno padėtimi Lietuvoje, bet žurnalas neturėjo pozityvios programos kultūros vystymo klausimais, o meno atžvilgiu laikėsi estetinių pozicijų.

„PRÃDALGĖS"— dekadentinės krypties trimėnesinis poezijos žurnalas, ėjęs 1934—35 Kaune. Redagavo B. Brazdžionis.

PRADÌNĖS MOKỸKLOS — mokymo įstaigos, kuriose teikiama elementarių skaitymo, rašymo, skaičiavimo, geografijos, istorijos, gamtos mokslų žinių ir supažindinama su elgesio normomis. Pirmosios pr. m-los Lietuvoje buvo vad. parapinės m-los, steigtos prie bažnyčių. Jose mokė kunigai, vargonininkai, vienuoliai. Tokia m-la, įsteigta XIV a. pab. prie Vilniaus katedros, minima 1397 dokumentuose. XV a. pradžioje P. m. įsteigtos Kaune, Trakuose, Varniuose, XVI a.— Žiežmariuose, Eišiškėse, Joniškyje ir kt. vietose. XVII—XVIII a., įsigalėjus jėzuitams, Lietuvos pr. m-lose (kaip ir kt. m-lose) vyravo aklas kalimas, religinis fanatizmas. Vaikai jose buvo mokomi giedoti bažnytines giesmes, patarnauti mišioms ir šiek tiek skaityti. Tik kai kuriose m-lose, be religinių dalykų, buvo mokoma rašto (dažniausiai lenkiškai). Likvidavus jėzuitų ordiną, buvo įsteigta Edukacinė komisija (1773), kuri, reformuodama švietimą, pertvarkė ir pr. m-las. Buvo įsteigta daug parapinių m-lų, mkt. seminarija rengė jiems mokytojus. Į mokymo turinį buvo įtrauk-

ta ir taikomųjų dalykų. Lietuvą prijungus prie Rusijos, 1803 įsteigta Vilniaus mokslo apygarda ir visos m-los pavestos tvarkyti Vilniaus un-tui. P. m. išlaikyti buvo įpareigoti mokinių tėvai, jas iš tradicijos prižiūrėjo ir mokytojus joms rinko bažnyčios ir vienuolynai. Jose buvo dėstoma lenkų ir lietuvių kalbomis (apyskaitose žymima „žemaičių kalba"), nors vizitatoriai propagavo lenkų kalbą. Be šių P. m., XIX a. pr. daugelyje dvarų ir kaimų veikė slaptos priv. m-los, kuriose vaikus mokė dažniausiai atsitiktiniai asmenys.

Po 1830—31 sukilimo caro valdžia uždarė Vilniaus un-tą (1832), likvidavo Vilniaus mokslo apygardą, uždarė vidurines ir parapines m-las, ėmė vykdyti atvirą rusifikacinę politiką švietimo srityje. Vietoj uždarytų parapinių m-lų carinė administracija steigė valdines P. m., prižiūrimas pravoslavų dvasininkų. 1841 buvo vėl leista steigti parapines m-las. Jomis ypač rūpinosi vyskupas M. Valančius. 1853 Kauno gub. veikė 197 parapinės m-los, kuriose mokėsi beveik 6000 mokinių. Po 1863 sukilimo šios m-los buvo uždarytos.

Lietuvos liaudis, priešindamasi carinei nac. engimo politikai, neleido vaikų į valdines pr. m-las. Valstiečiai organizavo slaptas m-las, kuriose vaikai buvo mokomi skaityti ir rašyti liet. kalba. Jose mokė vad. daraktoriai. Carinė administracija įv. būdais persekiojo slaptą vaikų mokymą: baudė daraktorius ir vaikų tėvus. 1884—1906 Kauno gub. susektos 223 slaptos m-los, kuriose mokėsi 1152 mokiniai. Už slaptą mokymą buvo patraukti atsakomybėn 162 asmenys.

Kitokios pr. mokymo sąlygos buvo v. lietuvių gyvenamose R. Prūsijos srityse. XVIII a. pab. ir XIX a. pr. ten veikė vad. žemininkų m-los. Jose buvo mokoma gimtąja kalba iš verstinių elementorių. Apie 1830 reorganizavus pr. mokymą, į pirmą vietą buvo keliamas „krikščionybės mokslas", pabrėžiamas protestantizmo ryšys su vokiškumu. Iš m-lų buvo šalinami liet. vadovėliai ir įvedami vokiški. Stiprėjant germanizavimo tendencijoms, liet. kalba iš P. m. buvo visiškai pašalinta.

1905—07 revoliucijos išvakarėse Lietuvoje didžiausia P. m. dalis priklausė Švietimo m-jai (Kauno gub. 75%, Suvalkų gub. 90%). Dalis P. m. buvo Lietuvos pravoslavų eparchijos žinioje. Iš visų valdinių P. m. viena m-la Vilniaus gub. teko 1736, Kauno — 3845, Suvalkų gub.— 2700 gyventojų. Vilniaus ir Suvalkų gubernijose m-las lankė apie 13%, Kauno gub. — 9% mokyklinio amžiaus vaikų. Vienas iš 1905—07 revoliucijos reikalavimų buvo pertvarkyti švietimą, įvesti m-lose dėstymą gimtąja kalba. Valstiečiai pradėjo šalinti iš P. m. valdžios skirtus mokytojus, negalinčius vaikų mokyti liet. kalba. Liaudies reikalavimai privertė carinę administraciją padaryti nuolaidų: buvo leista pr. m-lose mokyti gimtąja kalba, panaikintas draudimas mokiniams kalbėti tarpusavyje gimtąja kalba, panaikintos bausmės už slaptą vaikų mokymą. Suteikus teisę asmenims ir d-joms steigti m-las, įsikūrė „Saulės" bei „Ryto" d-jos, organizavusios ir išlaikiusios m-las, kuriose buvo dėstoma liet. kalba. Šiuo laikotarpiu išsiplėtė P. m. tinklas: 1905 pradžioje Kauno gub. veikė 350 žemesniojo tipo P. m. su 21 000 mokinių, o 1908 — 512 P. m. su 38 000 mokinių. Po 1905—07 revoliucijos valdžia palaipsniui atsisakė padarytųjų nuolaidų ir toliau vykdė ankstesnę nac. engimo politiką.

Prasidėjus I pasaul. karui, daugumas P. m. nustojo veikusios. Kaizerinės okupacijos metais gyventojai organizavo P. m. gimtąja kalba. Jose dirbo daugiausia daraktoriai. 1915 pab. okupantai uždraudė steigti m-las be administracijos žinios. Buvo įvesti spec. egzaminai mokytojams. 1916 pr. veikė apie 400 P. m. su dėstomąja liet. kalba. Okupantai steigė m-las, kuriose dėstė vok. kariai. Okupacijos pabaigoje (1918) veikė 932 P. m. su 26 000 mokinių.

Pasitraukusių iš Lietuvos pabėgėlių vaikams P. m. buvo steigiamos daugiausia didžiuosiuose miestuose (Petrograde, Maskvoje, Rygoje ir kt.). Jas organizavo ir išlaikė Lietuvių d-jos nukentėjusiems dėl karo šelpti centro k-tas. K-to pastangomis įvairiose Rusijos vietose pabėgėlių vaikams buvo įsteigtos 254 P. m. su dėstomąja liet. kalba. Po Spalio revoliucijos visas tas m-las ir jų turtą perėmė Lietuvos reikalų komisariatas.

Įsikūrus Lietuvoje Tarybų valdžiai, m-lomis rūpinosi Švietimo liaudies komisariatas. 1919.III.24 išleistas dekretas dėl m-lų pertvarkymo. Paskelbtas privalomas pr. mokslas 8—17 metų amžiaus vaikams. Buvo nutarta išplėsti P. m. tinklą.

Buržuazijos valdomoje Lietuvoje m-las tvarkė Švietimo m-ja, jų statyba rūpinosi taip pat savivaldybės. Ilgą laiką veikė 4 metų pr. m-los. 1922 paskelbtas privalomo pradinio mokymo įstatymas, kuris pradėtas vykdyti 1928/29. 1919—1924 Lietuvoje P. m. skaičius nuo 1036 padidėjo iki 2002. Nuo 1925 jų tinklas nesiplėtė, bet didėjo mokinių skaičius: 1925/26 buvo 2360 P. m. su 131 724 mokiniais, o 1938/39 — 2334 P. m. su 292 545 mokiniais. 1933 pradėtos steigti 6 skyrių P. m. Vietomis panašios m-los veikė ir anksčiau (jose buvo sustiprintas gamtos bei ž. ū. dalykų dėstymas). Naujo tipo 6 skyrių m-los rengė mokinius reformuotos g-jos I klasei. 1938 šių m-lų buvo 296 su 453 mokytojais, dirbančiais V—VI skyriuose. Dauguma P. m. buvo nepritaikytose patalpose. Specialiai m-loms statytų arba pritaikytų patalpų 1938 tebuvo 42,3%. Kitos P. m. dirbo daugiausia iš valstiečių nuomojamose trobose.

Lenkijos okupuotame Vilniaus krašte buvo vykdoma nac. engimo politika. Lietuviai gyventojai, kultūrinių d-jų padedami, organizavo privatines P. m., bet jų veikla įv. būdais buvo trukdoma. Iš kelių šimtų įv. metais įsteigtų liet. pr. m-lų 1938 beliko 2. Vietoj uždarytų P. m. kultūrinės d-jos steigė skaityklas, kurių vedėjai, daugiausia uždarytųjų m-lų mokytojai, vaikus mokydavo slaptai. Tačiau 1936 buvo uždarytos ir skaityklos.

Klaipėdos krašte nuo 1923 pr. švietimą tvarkė autonominiai valdžios organai. 1926 jame veikė 238 P. m., kurias išlaikė krašto direktorija ir magistratai. Klaipėdos kr. m-lų d-ja organizavo privatines liet. m-las (1938 jų buvo 53). Autonominių įstaigų išlaikomose m-lose buvo dėstoma daugiausia vok. kalba (liet. kalba buvo dėstoma tik kai kuriose kaimo m-lose). Pr. mokymas Klaipėdos krašte 6—14 metų vaikams buvo privalomas. Įsigalėjus Vokietijoje fašizmui, Klaipėdos kr. autonominėse m-lose buvo varoma faš. propaganda, o 1939.III.22 užgrobus kraštą Vokietijai, visa švietimo sistema reorganizuota R. Prūsijos pavyzdžiu. Visos liet. m-los buvo uždarytos, liet. kalba iš viso uždrausta vartoti.

Lietuviškų P. m. buvo ir už Lietuvos ribų. Pavyzdžiui, Latvijoje 1938 veikė 18 liet. P. m. su 980 mokinių. Įvairių kongregacijų, parapijų ir org-jų išlaikomų liet. pr. m-lų JAV veikė 49. Jose buvo mokoma lietuvių ir anglų kalbomis. Brazilijoje veikė 4, o Argentinoje 3 liet. pr. m-los.

Atkūrus Lietuvoje taryb. santvarką, 1940 P. m. buvo reorganizuotos. 1941.I.1 veikė 2723 P. m. su 335 300 mokinių. Įgyvendintas privalomas 4 metų mokymas. Iš m-lų pašalintas tikybos mokymas. Didelis dėmesys skirtas materialistinės pasaulėžiūros formavimui, taryb. patriotizmo ugdymui.

Vok. faš. okupacijos metu buvo uždarytos visos P. m., kuriose dėstyta žydų, rusų, baltarusių kalbomis. Veikusiose m-lose buvo grąžintos iki 1940 Lietuvoje galiojusios programos. Mokymas vyko sunkiomis sąlygomis. Daugelį m-lų patalpų užėmus kariuomenei, buvo dirbama keliomis pamainomis.

Išvaduotoje iš vok. faš. okupacijos Lietuvos dalyje 1944 rudenį veikė 2101 pr. m-la. 1945 rudenį Lietuvoje veikė 2966 P. m., kuriose mokėsi 236 000 mokinių. LKP VI suvažiavimas (1949) iškėlė uždavinį įvesti 7 metų visuotinį privalomą mokymą. Perorganizuojant švietimo sistemą, dalis P. m. buvo įjungtos į septynmetes bei vid. m-las, todėl atskirų P. m. sumažėjo iki 2613. Jose mokėsi 69 000 mokinių (1966/67). Pagrindiniai mokinių kontingentai patenka tiesiai į aštuonmetes arba vid. m-las, kurių pirmose keturiose klasėse 1966/67 buvo 162 000 mokinių.

Lit.: **T. Wierzbowski,** Szkoły parafjalne w Polsce i na Litwie, Kraków, 1921; **A. Knyva, J. Žiugžda,** Švietimas Tarybų Lietuvoje, V., 1950; **K. Žukauskas,** Iš Lietuvos mokyklos istorijos 1905—1907 m., K., 1960; Lietuvos TSR istorija, t. 1—3, V., 1957—65; **A. Endzinas,** Lietuvos darbo žmonių pastangos šviestis kaizerinės okupacijos priespaudoje 1915—1917 m.— „Pedagogika ir psichologija", t. 1. V.. 1962.

„PRADŽIÀ" — komunistinis vienkartinis leidinys, išėjęs 1922.VI.29 Kaune. Išleido Kauno miesto tarybos Darbininkų frakcija. Burž. valdžios konfiskuotas.

„PRAEITÌS" — istorijos mokslo tęstinis leidinys, ėjęs 1930—33 Kaune. Leido Lietuvos Istorijos d-ja. Redagavo A. Janulaitis. Išėjo 2 t. Paskelbė darbų apie feod. Lietuvą (K. Jablonskio, P. Klimo, J. Lapo, A. Šapokos, P. Tarasenkos ir kt.), K. Jablonskio sudarytą įvairių ist. dokumentų ir 1928—31 Lietuvos istorijos bibliografiją.

PRAGALVỸS — upė Akmenės rj., Dabikinės kair. intakas. Ilgis 26 km, baseino plotas 55 km^2. Prasideda Klaišių apylinkėse, 8 km į r. nuo Papilės. Teka į š. v. Įteka į Dabikinę 7 km nuo jos žiočių, ties Kadagiais, 2 km į v. nuo Akmenės. Turi 3 intakus — 2 dešiniuosius ir 1 kairįjį. Vaga kanalizuota, 4 m pločio. Vid. nuolydis 166 cm/km. Vid. debitas žiotyse 0,33 m^3/s.

PRAKĀPAS Jonas [1911.VI.26 Dabravolėje (Prienų rj.) — 1955.VIII.14 Alytuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Nuo 1935 Komunistų partijos narys. Suorganizavo Griciūnuose (Alytaus rj.) part. kuopelę. Užnemunės valstiečių streiko metu vadovavo streikuojantiems Daugų vls. valstiečiams, dėl to policijos buvo sumuštas ir kalintas Alytuje. 1940—41 dirbo LKP Daugų vls. k-to sekretoriumi, LKP Alytaus aps. k-te. 1942—43 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje, 1943.IV atvyko partiz. kovai į Lietuvą. Buvo LKP Alytaus aps. pogr. k-to narys, atkūrė 3 valsčių part. kuopeles, suorganizavo 23 partizanų grupę. 1944—50 dirbo LKP Alytaus aps. k-te. Nuo 1950 LKP Simno rj. k-to sekretorius. 1951—55 Lietuvos TSR AT deputatas.

PRAKĀPAS Petras [1914.VIII.20 Kucakiemyje (Varėnos rj.) — 1944.XII.21 Zirpanuose (Latvijos TSR)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Iki 1940 statybininkas. Nuo 1937 Komunistų partijos narys. Rev. darbą dirbo Varėnos vls.; 1939—40 part. kuopelės sekretorius. 1940—41 dirbo Alytaus aps. milicijos skyriuje. Žuvo fronte.

PRAMĖDŽIAVA — kaimas Raseinių rj., Girkalnio apyl., 14 km į p. r. nuo Raseinių, 5 km į p. v. nuo Žemaičių plento; kolūkio centras. 235 gyv. (1959). Š. pakraščiu teka Bebirva (Šaltuonos intakas). Malūnas, vilnų karšykla, ryšių skyrius, parduotuvė, felčerių-akušerių punktas (nuo 1950), aštuonmetė m-la (1930—49 pradinė, 1949—61 septynmetė), biblioteka (nuo 1946). Ist. šaltiniuose P. minima 1505. Burž. valdymo metais Pramedžiavoje veikė LKP kuopelė. Burž. nacionalistai 1948 kaime nužudė M. Rudžianską, 1949 — Mikaičių apyl. pirmininką P. Ramanauską, 1950 — J. Rudžianską.

PRAMEZỸS — kaimas Prienų rj., Mackių apyl., 6 km į p. v. nuo Balbieriškio. 245 gyv. (1959). Š. pakraščiu teka Peršėkė, o per kaimą į ją teka Gulbė. Iš p. prieina Pramezio miškas. Aštuonmetė m-la (1928—41 ir 1945—50 pradinė, 1950—61 septynmetė). XVII a.—XX a. pr. buvo P. dvaras, kurį 1926 išparceliavus, susikūrė P. kaimas. Burž. nacionalistai 1945 nužudė P. apylinkės tarybos sekretorių V. Grigonį ir P. gyventoją J. Baranauską.

PRĀMONĖ. Lietuvoje primityvios namų P. užuomazgų ėmė rastis maždaug nuo XIII amžiaus. XV ir XVI a., pagyvėjus Lietuvos ekonominiams santykiams su užsieniu ir padidėjus užsienio rinkoje medienos ir jos gaminių paklausai, daugelis Lietuvos feodalų pradėjo verstis miško medžiagos apdirbimu ir eksportu (ž. *Būda, Manufaktūra*). Be medienos ir medžio produktų gamybos, buvo lydoma geležis iš balų rūdos (ž. *Geležies rūda*). Nuo XVI a. vidurio P. įmones buvo imta steigti ir miestuose (ž. *Malūnai, Popierius, Stiklas*). Įmonei įsteigti buvo reikalingas specialus didžiojo kun-ščio leidimas (privilegija). Už gautas privilegijas įmonės turėjo atlikti tam tikras prievoles valstybei. Maždaug nuo XVIII a. vid. buvo pradėtos steigti stambios feod. manufaktūros — audyklos ir baltyklos. Nuo XVIII a. pab. jose, be baudžiauninkų, jau dirbo ir laisvai samdomų darbininkų. Didž. manufaktūros veikė Paverpenio, Kražių (abu Kelmės rj.), Strėvininkų (Kaišiadorių rj.) dvaruose.

Nuo XIX a. vid. vis labiau didėjo baudžiavinio ūkio krizė, stiprėjo prieštaravimai tarp smarkiai besivystančių naujų gamybinių jėgų ir atgyvenusių gamybinių santykių. Nors po 1861 reformos neišnyko visi baudžiavinio ūkio bruožai ir ne iš karto susikūrė nauji kapit. gamybiniai santykiai, baudžiavos panaikinimas sudarė palankias sąlygas P. vystytis. Daugiausia kūrėsi nedidelės įmonės ir amatininkiškos dirbtuvės; įmonių skaičius augo sparčiai, bet stambėjo jos lėtai. Per 40 metų (1860—1900) Lietuvos (be Klaipėdos kr.) P. produkcija padidėjo 35,1 karto, o įmonių skaičius — 9,6 karto. Ypač sparčiai P. pradėjo vystytis paskutiniame XIX a. dešimtmetyje. 1890—1900 jos produkcija padidėjo nuo 11,3 mln. rb iki 22,4 mln. rb, darbininkų padaugėjo nuo 7600 iki 17 600, o įmonių — nuo 1652 iki 2992. Šiuo laikotarpiu liet. gubernijose sparčiai vystėsi mašinų gamyba ir metalo apdirbimas, odos, stat. medžiagų, popieriaus, maisto P. Nemaža šių P. šakų įmonių įėjo į visos Rusijos imperijos sindikatus. Didžiausioje tuo metu Kauno metalo g-lų akc. b-vėje „Vestfalija" 1900 dirbo 1010 darbininkų ir per metus būdavo pagaminama 1,25 mln. rb vertės metalo dirbinių. Didelės buvo brolių Tilmansų g-los. Pavyzdžiui, varžtų g-loje 1900 dirbo 696 darbininkai, įmonė per metus duodavo produkcijos už 700 000 rb; geležies lydymo ir vielos bei vinių g-loje dirbo 261 darbininkas, metinė jos produkcijos vertė 1900 sudarė 926 000 rb. Nemažų buvo ir kitų P. šakų įmonių. Rusijos P. koncentraciją ir centralizaciją žymiai paspartino 1900—03 krizė. Lietuvoje krizės reiškiniai dėl palyginti menko P. lygio buvo žymiai silpnesni, negu kitur. Po krizės prasidėjęs Rusijos—Japonijos karas ir ypač 1905—07 revoliucija keletui metų sulaikė P. kilimą. 1908 daugelis P. šakų dar nebuvo pasiekusios 1900 lygio, nors bendroji P. produkcija per šį laikotarpį padidėjo 25,7%, įmonių skaičius 7,6% ir darbininkų skaičius 4,3%. 1908 vėl prasidėjo P. kilimas, trukęs iki I pasaul. karo. 1900—12 bendroji Lietuvos P. produkcijos gamyba padidėjo 98,6% ir pasiekė 44,3 mln. rb. 1912 Lietuvos pramonėje dirbo 21 800 darbininkų, arba 23,5% daugiau, negu 1900. Įmonių per šį laikotarpį padaugėjo 14,9%. Tuo metu sparčiai didėjo t. p. ir P. koncentracija nedaugelyje didž. įmonių. 1900 P. įmonėse su 500 ir daugiau darbininkų dirbo 9,8% visų Lietuvos P. darbininkų, o 1912 šiai įmonių grupei jau teko 23,1% darbininkų. Tuo pačiu metu mažėjo darbininkų mažose įmonėse. Su gamybos koncentracija ir mechanizacija kilo ir darbo našumas.

Liet. gubernijose I pasaul. karo išvakarėse labiausiai išsivysčiusios P. šakos buvo: mašinų gamybos ir metalo apdirbimo, odos ir avalynės, stat. medžiagų, medžio apdirbimo ir popieriaus. P. koncentravosi didž. miestuose: Vilniuje, kuriam 1912 teko 26,6% liet. gubernijų P. produkcijos ir 27,1% darbininkų; Kaune (14,7% P. produkcijos ir 14,1% darbininkų); Šiauliuose (12,9% P. produkcijos ir 6,2% darbininkų). Nemažas P. centras buvo Panevėžys. Kituose liet. gubernijų miestuose P. buvo menka. Klaipėdos krašte, kuris priklausė Vokietijai, labiausiai buvo išvystytos medžio apdirbimo, maisto, metalo apdirbimo P. šakos. 1907 Klaipėdos krašte buvo 218 medžio apdirbimo įmonių su 3015 darbininkų, 460 maisto P. įmonių su 1249 darbininkais ir 335 metalo fabrikėliai su 1034 darbininkais. I pasaul. karas ir kaizerinė okupacija Lietuvos pramonei padarė didžiulę žalą — daugelis įmonių buvo sugriauta, kitų įrengimai išvežti į Vokietiją. Veikusios įmonės gamino daugiausia kaizerinės Vokietijos kariuomenės reikalams.

Buržuazijos valdymo laikotarpiu daugelis „A" grupės (gamybos priemonių gamyba) P. šakų sunyko ir nebepasiekė prieškarinio lygio, kitos vystėsi lėtai. Kiek sparčiau vystėsi P. šakos, perdirbinėjusios ž. ū. produktus arba gaminusios vartojimo reikmenis. Iki 1939 bendroji P. produkcija, palyginti su 1912, padidėjo truputį daugiau kaip 2 kartus. Tačiau šį didėjimą nulėmė beveik vien „B" grupės (vartojimo reikmenų gamyba) P. šakų augimas. „B" grupės P. šakų produkcija 1912—39 padidėjo 3,5 karto, „A" grupės — vos keliais procentais. Daugelis P. šakų, pvz., mašinų gamyba ir metalo apdirbimas, odos, kailių ir avalynės P., 1912 lygio nepasiekė. 1937 Lietuvoje (be Vilniaus kr.) buvo 1247 P. įmonės (kuriose dirbo daugiau kaip 5 darbininkai) su maždaug 36 000 darbininkų. Įmonių, turėjusių daugiau kaip 50 darbininkų, buvo 125; jose dirbo apie

23 000 darbininkų. Svarbiausieji P. centrai buvo Kaunas, Klaipėda ir Šiauliai. Juose dirbo daugiau kaip $^3/_4$ visų P. darbininkų. Apie 20% visų Lietuvos P. darbininkų dirbo tekstilės pramonėje. Vienam tekstilės f-kui (jų buvo 74) teko apie 88 darbininkus. Tekstilės P. buvo vienintelė P. šaka, dirbusi 3 pamainomis. Medžio apdirbimo P. turėjo 219 įmonių, kuriose dirbo 5346 darbininkai (arba 16,9% visos P. darbininkų). Maisto P. turėjo 353 įmones, kuriose dirbo 5195 darbininkai. Apie 43% viso Lietuvos pramonėje investuoto kapitalo priklausė užsienio kapit. monopolijoms. 1939 dabartinėje Lietuvos TSR teritorijoje veikė 1675 P. įmonės, kuriose dirbo 39 800 darbininkų. 1939 maisto P. davė 47,6% bendrosios P. produkcijos, lengvoji P. — 22,8%, mašinų gamybos ir metalo apdirbimo P. — 11,7%, medžio apdirbimo P. — 4,8%, kitos P. šakos — 13,1%.

1940—41 Tarybų valdžia vykdė Lietuvos P. pertvarkymą soc. pagrindais. Buvo nacionalizuotos 902 P. įmonės, kuriose dirbo apie 38 000 darbininkų. Siekdama išplėsti gamybą ir įtraukti į ją daugiau darbininkų, Tarybų valdžia įvykdė nacionalizuotose įmonėse nemaža reformų. Buvo nustatytas tvirtas gaminių asortimentas. Visos nacionalizuotos įmonės ėmė dirbti pilną savaitę, o dauguma jų 2 ir net 3 pamainomis. Be to, naujai paleistos 23 įmonės, kurios buržuazijos valdymo metais buvo užkonservuotos. Daugelyje įmonių pradėjo veikti anksčiau stovėję agregatai, pastatyti nauji cechai. Įvykdžius šias reformas, P. darbininkų nuo 1940.VIII.1 iki 1941.I.1 padaugėjo 8549 žmonėmis, arba 23%. Tai padėjo likviduoti buržuazijos valdymo metais Lietuvai būdingą chronišką nedarbą. 1941 pr. socialistinių pram. įmonių buvo 1594 (iš jų 1419 valstybinių, 175 kooperatinės); jose dirbo 46 300 darbininkų. Priv. įmonių (turinčių variklį arba bent 2 darbininkus) buvo 7857; jose dirbo apie 22 000 žmonių. Vok. faš. okupacijos metais Tarybų Lietuvos P., kaip ir kitos liaudies ūkio šakos, patyrė didžiulius nuostolius. Traukdamiesi iš Lietuvos, okupantai iš g-lų ir f-kų išvežė į Vokietiją didžiąją dalį jėgainių, staklių ir kt. įrengimų, daug žaliavų bei medžiagų, sugriovė apie 1700 P. įmonių gamybinių pastatų.

Išvadavus Lietuvą iš vok. faš. okupacijos, P. pradėta atkurti ir vystyti. 1945 Lietuvos P. gamino tik 40% 1940 produkcijos, o 1948 pab. jau pasiekė 1940 gamybos lygį. Per pirmąjį pokarinį penkmetį (1946—50) buvo atkurtos svarbiausios Lietuvos TSR P. šakos. Vėlesniu laikotarpiu didž. dėmesys buvo skiriamas gamybos priemones gaminančių P. šakų (mašinų gamybos, elektrotechnikos, radiotechnikos P., prietaisų gamybos, metalo apdirbimo, stat. medžiagų, popieriaus ir celiuliozės gamybos, energetikos ir kuro bazės) sukūrimui ir vystymui. Sparčiai buvo vystoma ir lengvoji bei maisto pramonė. Lietuvos TSR P. šakų vystymąsi rodo 1 lentelė.

1 lent. **Atskirų pramonės šakų bendrosios produkcijos augimo tempai 1950—66** (procentais)

	1950	1955	1960	1966
Visa pramonė	100	259	540	1051
Elektros ir šiluminės energijos gamyba	100	230	549	2293
Chemijos pramonė	100	222	717	5051
Mašinų gamyba ir metalo apdirbimas	100	430	1207	3576
Miško, medžio apdirbimo ir popieriaus pramonė	100	150	243	411
Statybinių medžiagų pramonė	100	436	1191	3025
Lengvoji pramonė	100	293	531	825
Maisto pramonė	100	239	510	834

Lietuvos TSR P. augimo tempai buvo ir yra didesni, negu vidutiniškai Tarybų Sąjungoje (2 lent.).

2 lent. **TSRS ir Lietuvos TSR pramonės bendrosios produkcijos augimo tempai 1940—65** (procentais)

	1940	1945	1950	1955	1960	1965
TSRS	100	92	173	320	524	791
Lietuvos TSR	100	40	191	493	1030	1791

Bendroji P. produkcija 1940—58 padidėjo beveik 8 kartus, gamybinio personalo skaičius 3,1 karto; darbo našumas 1945—58 pakilo daugiau kaip 5 kartus. P. produkcijos kiekis, tenkantis vienam pramonėje dirbančiam darbininkui ir tarnautojui, 1940—58 padidėjo 2,3 karto. Pagr. fondų vertė 1945—58 padidėjo 7,2 karto.

Naujas Tarybų Lietuvos, kaip ir visos TSRS, P. vystymo etapas prasidėjo 1959, ėmus vykdyti TSRS liaudies ūkio vystymo septynmečio planą. Per septynmetį (1959—65) toliau buvo sparčiai vystoma mašinų gamyba, lengvoji, maisto ir žuvies P., kuriama chemijos P. Bendroji P. produkcija 1959—65 padidėjo 2,3 karto, gamybinio personalo skaičius apie 1,7 karto. Sparčiai augo ir energetika. 1965 pagaminta 3700 mln. kWh elektros energijos, t. y. 4,3 karto daugiau, negu 1958.

Taryb. metais pastebimai pasikeitė Lietuvos pramonės struktūra (3 lent.).

3 lent. **Lietuvos pramonės šakinės struktūros kitimas** (bendrosios produkcijos procentais)

Pramonės šakos	1939	1965
Maisto pramonė	47,6	32,3
Lengvoji pramonė	22,8	25,6
Mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonė	11,7	21,2
Medžio apdirbimo pramonė	4,8	6,6
Elektros energijos ir kuro gamyba	3,8	2,4
Stat. medžiagų pramonė	1,9	5,8
Kitos pramonės šakos	7,4	6,1

Žymiai padidėjo gamybos priemones gaminančių P. šakų, ypač mašinų gamybos grupės (elektrotechnikos, radioelektronikos, staklių gamybos, prietaisų ir įrankių gamybos, transporto mašinų, ž. ū. mašinų gamybos), lyg. svoris, pakilo įmonių specializacijos bei kooperacijos lygis, pagerėjo darbo technizavimas.

Ž. Chemijos pramonė, Energetika, Lengvoji pramonė, Maisto pramonė, Mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonė, Mėsos pramonė, Odos ir avalynės pramonė, Pieno pramonė, Poligrafijos pramonė, Prietaisų gamybos pramonė, Radioelektronikos pramonė, Siuvimo pramonė, Statybinių medžiagų pramonė, Tekstilės pramonė, Trikotažo pramonė, Žuvies pramonė.

Lit.: Список фабрик и заводов Европейской России, СПб, 1903; Фабрично-заводские предприятия Российской империи, СПб, 1914; **A. Rimka,** Lietuvos ūkis (Statistikos tyrinėjimai), K., 1922; Lietuvos ūkio paskutinis dešimtmetis, K., 1938; Lietuvos TSR istorija, t. 1—3, V., 1957—65; **K. Meškauskas,** Tarybų Lietuvos industrializavimas, V., 1960; 20 metų Tarybų Lietuvos liaudies ūkiui, V., 1960; **V. Merkys,** Lietuvos pramonės raidos 1795—1861 metais klausimu.—„LTSR MA darbai", 1960, A 1; Tarybų Lietuvos dvidešimtmetis (Statistinių duomenų rinkinys), V., 1960; **M. Meškauskienė,** Ekonominė Lietuvos padėtis pirmojo pasaulinio karo išvakarėse (1900—1913 m.), V., 1963; Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra (Statistikos metraštis), V., 1964; Tarybų Lietuvai 25 metai, V., 1965; Ketvirtis amžiaus socializmo keliu, V., 1965; Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra (Statistinių duomenų rinkinys, skirtas Didžiojo Spalio penkiasdešimtosioms metinėms), V., 1967.

„PRĀMONĖS DARBINIÑKAS" — komunistinis vienkartinis leidinys, išėjęs 1924.XI.14 Šiauliuose. Red. V. Montvidas.

PRANCELẼVIČIUS Adolfas [g. 1931.I.15 Valdeikiuose (Pasvalio rj.)] — traktorininkas kombainininkas. 1950—58 su pertrauka dirbo Joniškėlio melioracijos mašinų stotyje traktorininku; 1958—67 Žemdirbystės in-to Joniškėlio filialo, nuo 1967 Joniškėlio bandymų stoties eksperimentinio ūkio traktorininkas kombainininkas. 1963 kombainu SK-3 sudorojo 578 ha javų. Lietuvos TSR ž. ū. pirmūnas (1964).

PRANCIŠKÕNAI — Pranciškaus Asyžiečio XIII a. įsteigtų vienuolių ordinų nariai. P. yra trys pagr. ordinai ir keletas šalutinių. Pirmajam priklauso minoritai, iš jų yra atsiradę bernardinai ir kapucinai; antrajam — moterys pranciškonės (vad. klaristės) ir trečiajam — tretininkai, kuriems gali priklausyti vyrai ir moterys pasauliečiai. P. jau XIII a. vid. plačiai paplito Europoje, persekiojo eretikus ir sukaupė didelius turtus. Minoritai kartu su dominikonais buvo inkvizitoriai ir sukilusių miestiečių bei valstiečių slopintojai. Pirmieji į kryžiaus karus su Lietuva XIII a. kvietė P. ir dominikonų ordinai. Vien XIII a. popiežiai išleido 75 bules, kuriose P. įtraukti į kryžiaus karų su Lietuva organizavimą. P. buvo pirmieji lietuvių krikštytojai, t. p. pirmieji Vilniaus vyskupai, didžiųjų kun-ščių gausiai apdovanoti žemėmis. P. pristeigė Lietuvos D. Kun-stėje daug vienuolynų (1762 jų buvo 52). Pranciškonų Lietuvos provincija buvo pavadinta šv. Kazimiero vardu. Konkuruodami su jėzuitais dėl įtakos, P. organizavo Vilniuje protestantų pogromus. 1864 P. vienuolynus, išskyrus karšinčių vienuolyną Kretingoje, caro valdžia uždarė. Prieš I pasaul. karą, stiprėjant darbininkų rev. judėjimui, popiežiaus pastangomis P. veikla Lietuvoje vėl atgaivinta. 1913 Kretingos vienuolynas

prijungtas prie Silezijos P. provincijos. Buržuazijos valdymo metais Lietuvoje P. išplėtė savo veiklą. 1940 jiems priklausė 9 vienuolynai su 155 vienuoliais. P. centras buvo Kretingoje. P. organizavo eucharistinius ir tretininkų kongresus, 1923—40 leido žrn. „Pranciškonų pasaulis" (iki 1936 jis vadinosi „Šv. Pranciškaus varpelis") ir keletą kitų period. leidinių. Kai kurie P. vienuolynai Lietuvoje buvo vok. imperializmo agentūros. Lietuvos P. komisarijus nuo 1924 buvo A. Piačekas, jį pakeitė K. Mileris, gen. vizitatorius buvo L. Kochas (visi vokiečiai). Pirmaisiais Tarybų valdžios metais P. vienuolynuose rado prieglobstį hitlerininkų pakalikai. P. veikla Lietuvoje baigėsi su vok. faš. okupacija. Dalis pabėgusių iš Lietuvos P. įsikūrė JAV ir Kanadoje; ten jie prisideda prie antitaryb. propagandos.

Lit.: Hitleriniai žudikai Kretingoje, V., 1960; **E. Žemaitis**, XX amžiaus inkvizitoriai, V., 1961; **J. Jurginis**, Karalaitis Kazimieras, V., 1962; Archyviniai dokumentai (I rinkinys), V., 1962.

„PRANCIŠKÓNŲ PASÁULIS" — klerikalinis mėnesinis žurnalas, ėjęs 1936—40 Kretingoje. Leido vienuolių pranciškonų ordinas. 1923—35 ėjo „Šv. Pranciškaus varpelio" pavadinimu.

PRANCKŪNAS Algimantas [g. 1929. V.30 Zalivkose (Alytaus rj.)] — inžinierius energetikas, technikos mokslų kandidatas (1964). 1952 baigęs Kauno Politechnikos in-tą, dirba jame ped. darbą. Paskelbė moksl. straipsnių elektrinių darbo klausimais.

PRANCKŪNAS Juozas [g. 1893.I.23 Paškoniuose (Utenos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Šaltkalvis. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1912—14 dirbo metalo f-ke Rygoje, palaikė ryšius su Rygos lietuviais socialdemokratais. Nuo 1914 darbininkas Kronštate, Petrograde, Maskvoje, Odesoje. Dalyvavo 1917 Vasario revoliucijoje. Nuo 1917 Komunistų partijos narys. 1917 Simferopolyje įstojo į Raudonąją gvardiją. Vokiečiams užėmus Krimą, išvežtas į Vokietiją. 1918 rudenį grįžo į Lietuvą, Jūžintuose (Rokiškio rj.) suorganizavo part. kuopelę, rev. k-tą. 1918 pab.— 1919 pr. Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partijos CK kurjeris instruktorius. 1919.I.1 kovojo su pilsudskininkais, užpuolusiais darbininkų klubą Vilniuje. 1919 pradžioje Kupiškio, vėliau Troškūnų vls. komisaras. Nuslopinus Tarybų valdžią, Šiauliuose geležinkelio depo dirbtuvėse suorganizavo part. kuopelę, bendradarbiavo LKP spaudoje. 1920.XII dalyvavo LKP Šiaulių rj. konferencijoje. 1920—22 Šiaulių miesto ir apskrities profs-gų biuro sekretorius. 1920.VI Lietuvos profs-gų atstovų suvažiavimo Kaune dalyvis, išrinktas profs-gų Centro Biuro nariu. 1921 išrinktas į Šiaulių miesto savivaldybę, priklausė miesto tarybos darbininkų frakcijai. 1922 už kom. veiklą kalintas. Kuopininkų kandidatas į I ir II seimą. 1924 išvyko į TSRS. 1927—37 dirbo Dnepro hidroelektrinės statyboje (1932 Minske išleido knygelę „Dnepro statyba"), vėliau Krime, bendradarbiavo laikraštyje „Raudonasis artojas". 1947 grįžo į Lietuvą, dirbo Kaune, Klaipėdoje, Anykščiuose. Pensininkas. 1960 išleido atsiminimų kn. „Pavasario vėjas gaivus".

PRANCŪZEVIČIŪTĖ Jadvyga [1885.X.3 Varniuose — 1960.VII.13 Telšiuose] — gydytoja dermatovenerologė, Lietuvos TSR nusipelniusi gydytoja (1952). 1913 baigė Ciuricho (Šveicarija) un-tą. 1913—1914 dirbo psichiatrinėje ligoninėje netoli Varšuvos. 1914—18 karo gydytoja. 1918—40 gydytoja Varniuose, Linkuvoje, Kaltinėnuose, Šilalėje. 1940—58 Telšių odos ir veneros ligų kabineto (suorganizuoto jos pastangomis) vedėja.

PRANCŪZŲ KALBÀ — indoeuropiečių kalba, priklausanti romanų kalbų grupei. Susiformavo iš lotynų liaudinės kalbos; joje yra germanų ir keltų kalbų elementų. Feod. Lietuvoje (XVII—XVIII a.) P. k. buvo vartojama didikų šeimose. Vilniaus un-te XVIII a. pab. kai kurie med. kursai buvo skaitomi pranc. kalba. 1757 Vilniuje išleistas P. k. žodynėlis („Dykcyonarzyk francuzki"). 1774 un-to klausytojams išspausdinta pirmoji P. k. gramatika. 1757—1832 Vilniuje pranc. kalba išleistos 34 knygos — vadovėliai, žodynai, gramatikos. 1801—27 Vilniaus un-te pranc. kalbą ir lit-rą dėstė paryžietis Ž. Pinabelis de Verjeras, vėliau, iki un-to uždarymo (1832), — Ž. de Nevas. 1919—33 Vilniaus un-to romanų filologijos katedrai vadovavo S. Glikselis, 1937—39 — Ž. Ruso. Kauno un-te romanų filologijos katedrai 1922—37 vadovavo V. Dubas, 1937—42 — A. Priju. Kauno un-te P. k. dėstė L. Bobianskienė, A. Gincas, L. Pru, R. Šmitleinas. Buržuazijos valdymo metais Lietuvoje P. k. buvo dėstoma g-jose kaip antra svetimoji kalba, o po 1937 m-lų reformos — kaip pirma svetimoji kalba. Moksleiviams išleista Z. Žemaitienės, V. Gailevičienės P. k. vadovėliai (1937—39), J. Žilinsko pranc.-liet. kalbų žodynas (1929). Kauno un-te P. k. specialistus rengė 2 fakultetai (humanitarinių mokslų ir teologijos-filosofijos).

Tarybų Lietuvoje P. k. dėstoma dalyje vid. m-lų, o kaip specialybė — Vilniaus un-te ir Vilniaus Ped. in-te. Aukštosiose m-lose dirba daugiau kaip 20 romanistų, kurie tyrinėja P. k. problemas: E. Zibucaitė tiria P. k. frazeologinių junginių sinonimiką, S. Kadžiulytė — veiksmažodžio sintaksę, L. Skūpas ir J. Dambrauskaitė-Urbelienė — fonetiką, D. Čebelis — vardažodžio sistemą, ir kt. Išleista E. Juškienės, M. Katilienės, K. Kaziūnienės „Prancūzų-lietuvių kalbų žodynas" (1957), O. Katinskaitės-Doveikienės „Lietuviški-prancūziški pasikalbėjimai" (1959), I. Karsavinos ir S. Kairiūkštytės „Lietuvių-prancūzų kalbų žodynas" (1962), E. Juškienės, M. Katilienės ir K. Kaziūnienės „Trumpas mokyklinis prancūzų-lietuvių ir lietuvių-prancūzų kalbų žodynas" (1966).

PRANCŪZŲ LITERATŪRÀ (ryšiai su liet. lit-ra). Lietuvą savo poezijoje minėjo trubadūrai Gijomas de Mašo (Guillaume de Machaut, 1300—77), Jono Liuksemburgiečio žygio į Žemaitiją (1329) dalyvis, ir Filipas de Mezjeras (Philippe de Mézière, 1326—1405) „Seno piligrimo giesmėje" (1389) ir kt. Platų vid. amžių Lietuvos aprašymą pranc. kalba paliko diplomatas ir keliautojas Žiliberas de Lanua (G. de Lannoy, 1386—1462), du kartus (1413—14 ir 1421) lankęsis Vytauto valdose. Lietuvą aprašė t. p. karaliaus Henriko Valua palydovas Blezas de Viženeras (Vigénère) knygoje „Lenkijos karalystės ir kaimyninių jos kraštų aprašymas..." (1573). XVIII a. pabaigoje—XIX a. pradžioje Lietuvoje plito Voltero, Ruso bei enciklopedistų idėjos, populiarūs buvo pranc. romanas ir drama; leista period. leidinių pranc. kalba: „Messager de Vilna" („Vilniaus žinianešys", 1802), „Amusements pour les dames" („Damų žaidimai", 1840—41). XVIII a. Prancūzijoje atsirado informacijų apie liet. raštiją. Apie Lietuvą (istoriją, kalbą, kultūrą, raštiją, etnografiją) informavo Prancūzijoje gyvenusio danų geografo K. Malto-Bruno (1775—1826) sudarytoji „Senosios ir naujosios Lenkijos apžvalga" (1817, VI leid. 1846). Leidinyje įdėtas straipsnis apie liet. liaudies dainas su tekstų pavyzdžiais (iš L. Rėzos rinkinio). B. Bucevičius ir Ž. P. Gaskas (J. P. Gasc) į pranc. kalbą išvertė K. Bogušo veikalą „Apie lietuvių tautos ir kalbos kilmę" („Dissertation sur l'origine de la nation et la langue lithuanienne", 1809), kurį paskelbė prof. A. Priju (Prioult) „Archivum philologicum" (1939, kn. 8). Leidinyje „Nationnaux et populaires" („Tautos ir tautybės", 1830) išspausdintas straipsnis apie liet. liaudies dainas.

Po 1831 sukilimo nemaža Lietuvos inteligentų (M. Gadonas, A. Goreckis, Kipr. Nezabitauskis, F. Vrotnovskis ir kt.) emigravo į Prancūziją. Kai kurie jų pradėjo rašyti prancūziškai. Kipr. Nezabitauskis išvertė į liet. kalbą F. de Lamenė (Lamennais, 1782—1854) knygą „Tikinčiojo žodžiai" (3 vertimo fragmentai išspausdinti apie 1835), sekė juo savo kūryboje. H. Valmoras (Valmore) žurnale „Revue contemporaine" („Šiuolaikinė apžvalga", 1858) išspausdino straipsnį apie liet. liaudies dainas („Les dainos chants populaires de la Lithuanie"), lituanistinių straipsnių paskelbė žrn. „L'Illustration" ir kt. Pranc. rašytojas P. Merimė (Mérimée, 1803—70) liet. tematika parašė apys. „Lokys" (1869). Liet. raštijos veikėjai (M. Akelaitis, V. Dembskis, A. Vytartas ir kt.), pasitraukę iš Lietuvos po 1863 sukilimo, Prancūzijoje mėgino organizuotis (kultūrinė d-ja „Želmuo", apie 1886—1907),

leisti savo raštus. V. Dembskis išvertė ir išleido F. de Lamenė „Knygas teisybių" (1870).

XIX a. pab. lietuvių laikraščiai ir žurnalai („Lietuva", „Ūkininkas", „Lietuviškasis balsas", „Tėvynės sargas", „Varpas" ir kt.) spausdino V. Hugo (1802—85), P. Loti (1850—1923), A. Franso (France, 1844—1924), Gi de Mopasano (Maupassant, 1850—93) ir kitų pranc. rašytojų smulkiąją prozą. Ją vertė V. Šlekys, S. Homolickis, K. Vairas-Račkauskas. J. Mačys-Kėkštas vienas pirmųjų vertė V. Hugo, P. Beranžė (P. J. Béranger, 1780—1857), A. de Miusė (Musset, 1810—57) ir kitų pranc. poetų eilėraščius. Ž. de Lafontenas (J. de La Fontaine, 1621—95) turėjo įtakos XIX a.—XX a. pr. lietuvių pasakėtininkams (A. Tatarei, M. Dagilėliui, Margaliui ir kt.). Pasirodė straipsnių apie pranc. lit-rą, apie atskirus pranc. rašytojus. J. Puišys parašė straipsnių apie lit-ros įtaką Prancūzijos revoliucijai (išsp. „Varpe" 1894). Bene pirmasis pranc. autoriaus romanas, išverstas į liet. kalbą, buvo Labrujero (La Bruyère, 1645—96) romano perdirbinys „Rinalda Rinaldinas, pagirtas vadovas razbainykų..." (vertė D. Bočkauskas, 1888). S. Homolickis išvertė L. Kladelio (Cladel, 1835—92) apysaką iš Prancūzijos revoliucijos „Vienakis" (1895), V. Hugo apys. „Vaišės Jėzaus Kristaus pas popiežių Pijų IX" (1896). Vertimai buvo netobuli, dažnai daryti ne iš originalo, bet iš lenkų, rusų ir kt. kalbų. 1900 Paryžiuje vyko pasaul. paroda, kurioje buvo ir Lietuvos skyrius. Ta proga buvo išspausdintas liet. knygų katalogas („Catalogue de livres lithuaniennes imprimés de 1864 à 1899 hors de Russie") bei brošiūra apie liet. lit-ros raidą („Développement de la littérature lithuanien..."). Pranc. spaudoje buvo nemaža rašoma apie Lietuvos kultūrą ir meną.

XX a. pr., plečiantis liet. spaudai, pagausėjo vertimų iš pranc. lit-ros. Į liet. kalbą išversta L. Bajolio (Bailluel) komedija „Viena diena be melo" (1902, v. V. Šlekys), Gi de Mopasano novelių rink. „Vėl pasimatymas" (1905), novelių rink. „Aluma ir kitos apysakos" (1908, v. J. Laukis), V. Sardu (Sardou, 1831—1908) aps. „Juodas perlas" (1906, v. V. Stagaras-Šlekys), E. Zola (1840—1902) romanai „Roma" („Rymas", 1909, v. K. Puida), „Liurdas" („Lourdes", 1910), V. Hugo romano „Vargdieniai" fragmentas „Vyskupas Myriel ir konvencionalistas" (1907, v. J. Baltrušaitis), P. Lermito (L'Ermite) „Ne mieste laimė" (1908, v. J. Pranaitytė), A. R. Lesažo (Le Sage, 1668—1747) aps. „Kapitonas velnias" (1908, v. Juodišius), P. Merimė apys. „Karolio IX laikų kronika", lietuviškai pavadinta „Baltramiejaus naktis" (1909, v. K. Vairas-Račkauskas), Moljero (Molière, 1622—73) komedija „Daktaras iš prievartos" (1917, v. O. Alytienė) ir kt. Be to, period. spaudoje bei įv. rinkiniuose buvo spausdinami A. Dodė (Daudet, 1840—97), A. Diuma (Dumas, 1803—70), T. Gotjė, (Gautier, 1811—72), E. Siu (Sue, 1804—1857), Ž. Verno (J. Verne, 1828—1905) ir kitų pranc. rašytojų kūrybos vertimai.

Buržuazijos valdymo metais lietuvių kalba buvo išleista: Moljero komedijos „Šykštuolis" (1920, v. A. Iešmanta), „Mizantropas" (1921, v. P. Kvietkauskas), „Juokingosios pamaivos" (1928, v. V. Kamantauskas), „Tartiufas" (1928, v. S. Čiurlionienė), Gi de Mopasano novelių rinkiniai „Julie Romain" (1920, v. Tulelis), „Novelės" (1922, v. B. Blažonytė), „Rinktinės novelės" (1929, v. E. Viskanta), „Ivetė" (1930, v. A. Venclova), rom. „Pjeras ir Žanas" (1937, v. R. Mironas), O. Balzako (H. de Balzac, 1799—1850) kūrybos rink. „Kristus Flandruose ir kitos apysakos" (1921, v. K. Vairas-Račkauskas), rom. „Tėvas Gorijo" (1931, v. V. Žilinskaitė), Voltero (Voltaire, 1694—1778) apys. „Kandidas" (1922, v. K. Vairas-Račkauskas), E. Labišo (Labiche, 1815—88) komedijos „Du broliu" (1922, v. Seinis), „Pasibučiuokiva, Folvili!" (1929, v. L. Daukša), A. Dodė apysakos „Taraskono Tartarėnas" (1924, v. P. Būtėnas), „Taraskono Tartarėnas Alpėse" (1936, v. P. Povilaitis), vid. amžių pranc. epas „Rolando giesmė" (1927, v. P. Gaučys), V. Hugo „Paskutinė diena nuteistojo mirti" (1929, v. V. Knyva), romanai „Paryžiaus katedra" (3 t., 1929, v. E. Viskanta), „Žmogus, kuris juokiasi" (4 t., 1935—36, v. L. Daukša), „Vargdieniai" (6 t., 1935—36, v. P. Povilaitis), „93-tieji metai" (1939, v. K. Jakubėnas), poema „Amžių legenda" (1930, v. A. Valaitis), R. de Šatobriano (R. de Chateaubriand, 1768—1848) apysakos „Atala" (1930), „Renė" (1931, v. J. Jasinevičius), Ž. Bedjė (J. Ch. M. Bédier, 1864—1937) atpasakotas prancūzų vid. amžių epas „Tristanas ir Izolda" (1931, v. P. Gaučys), Prevo (L'Abbé A. F. Prévost d'Exiles, 1697—1763) rom. „Manona Lesko ir riteris Degrije" (1932, v. J. Jėčius), E. Zola romanai „Sąmyšis" (1936, v. V. Montvila), „Kraujo dėmė" (1938, v. M. Karpius), Ž. Bernardeno de Sen-Pjero (J. Bernardin de Saint-Pierre, 1737—1816) rom. „Paulius ir Virginija" (1934, v. J. Tininis), Ž. Ž. Ruso (J. J. Rousseau, 1712—78) rom. „Julija arba Naujoji Eloiza" (2 d., 1938—39, v. R. Mironas), G. Flobero (Flaubert, 1821—1880) rom. „Salambo" (1939, v. J. D. Kaunas), Stendalio (Stendhal, 1783—1842) rom. „Raudona ir juoda" (1939, v. P. Cvirka, A. Šimėnas).

Išleisti XX a. pranc. lit-ros kūrinių vertimai: A. Barbiuso (H. Barbusse, 1873—1935) rom. „Ugnis" („Ugnyje", 1928, v. V. Tauras-K. Vidikas), A. Franso romanai „Pingvinų sala" (1929, v. J. Pajaujis), „Dievai trokšta" (1929, v. E. Viskanta), „Raudonoji lelija" (1931, v. E. Viskanta), „Taisa" (1931, v. A. Šimėnas), Ž. Diuamelio (G. Duhamel, 1884—1966) rom. „Salavino dienoraštis" (1930, v. J. Urbšys), A. Alioržo (H. Allorge) rom. „Didysis pasaulio sukrėtimas" (1931, v. J. Žiugžda), A. Morua (Maurois, 1885—1967) romanai „Širdžių klimatai" (1930, v. A. Šimėnas), „Sielų svėrikas" (1932, v. A. Vaičiulaitis), R. Doržėlė (Dorgelès, g. 1886) rom. „Mediniai kryžiai" (1931, v. P. Andriusevičius, P. Cvirka), O. Mirbo (Mirbeau, 1848—1917) drama „Netikę ganytojai" (1931, v. H. Lukavičius), F. Moriako (Mauriac, g. 1885) romanai „Gyvačių lizdas" (1933, v. J. Griška), „Ugnies upė" (1936, v. P. Aleksa), A. Žido (Gide, 1869—1948) rom. „Vatikano požemiai" (1933), M. Bareso (Barrès, 1862—1923) rom. „Sodas prie Oronto" (1934, v. P. Povilaitis), P. Buržė (Bourget, 1852—1935) rom. „Vidudienio demonas" (1937, v. P. Jakas), P. Lebreno (Lebrun) rom. „Kapitonas Dreifusas" (2 d., 1937—38, v. V. Montvila), A. Furnjė (Fournier, 1886—1914) rom. „Jaunystės nuotykis" (1937, v. V. Miliūnas), A. Bordo (H. Bordeaux, g. 1870) romanai „Užsnigtos pėdos" (1938, v. J. Povilonis), „Juodasis ežeras" (1939), A. Lavedano (H. Lavedan, 1859—1940) rom. „Katorgininkų kapelionas" (1938, v. A. Tverskaitė), R. Marteno diu Garo (Martin du Gard, 1881—1958) rom. „Senoji Prancūzija" (1938, v. H. Radauskas), A. Malro (Malraux, g. 1901) rom. „Kraujas ir opiumas" („La condition humaine", 1939, v. I. Motiekaitienė), F. Kopė (Coppée, 1842—1908) rom. „Geroji kančia" (1939, v. A. Simutis). Išverstos R. Rolano (Rolland, 1866—1944) beletrizuotos biografijos: „Bethoveno gyvenimas" (1927, v. V. Kamantauskas), „Mykolo Angelo gyvenimas" (1927, v. J. Sužiedėlis), „Mahatma Gandi" (1931, v. S. Povilavičius). Pranc. poetų kūrinių paskelbta period. spaudoje. Lietuvoje buvo statomi Moljero, A. de Miusė, M. Panjolio, R. Rolano ir kitų pranc. dramaturgų kūriniai.

Iš lit-ros jaunimui ir vaikams išversta: Š. Pero (Ch. Perrault, 1628—1703) pasakų rinkiniai „Burtų pasaulis" (1923, v. J. Trečiokas) ir „Pasakos" (1923, v. J. Balčikonis), A. Arnu (Arnoux, g. 1884) apys. „Sidas Kampeadoras" (1925, v. K. Puida), Ž. Sand (G. Sand 1804—78) apys. „Baisusis milžinas" (1927, red. J. Jablonskis), A. Diuma romanai „Grafas Montekristas" (1928, v. P. Morkūnas), „Trys muškietininkai" (1929, v. J. Pajaujis), „Dama su žemčiūgais" (1933, v. V. Gorskis), „Juodoji tulpė" (1938, v. L. Daukša), „Karalienė Margo" (1940, v. E. Griauzdienė), Ž. Verno romanai „Kelionė aplink pasaulį per 80 dienų" (1926, v. J. Balčikonis), „Kapitono Granto vaikai" (1929), „Už 20.000 metų" (1930, v. S. Zareckas), „20.000 mylių jūrų gelmėmis" (1936, v. J. Talmantas), „Penkiolikos metų kapitonas" (1937—38, v. V. Žvikėnas), „Mykolas Strogovas" (1937—38, v. S. Ptašnikovas), „Paslaptingoji sala" (1938, v. P. Būdvytis), „Paslaptingasis keleivis" (1938, v. S. Ptašnikovas), „Žangada" (1939, v. P. Tarulis), „Aukštyn kojom" (1940, v. B. Rutkūnienė) ir kt., A. Lichtenberžė (Lichtenberger) apys. „Mano mažasis Trotas" (1930, v. J. Talmantas), Ž. Sando (J. Sandeau, 1811—83) apys. „Jaunutis didvyris" (1936, v. S. Če-

šūnas), Š. Vildrako (Ch. Vildrac) apys. „Liūto akiniai" (1939, v. D. Čiurlionytė-Zubovienė).

Period. spaudoje ir atskirose knygose buvo rašoma P. l. istorijos klausimais. V. Dubas išleido „Prancūzų literatūros istoriją" (2 t., 1929—30) ir monografijas apie pranc. rašytojus R. Šatobrianą („Chateaubriand", 1925), A. Fransą („Anatole France", 1928), Volterą („Voltaire", 1932), studiją „Provanso trubadūrai ir jų kūryba" („Darbai ir dienos", kn. 7, 1938) ir kt. K. Korsakas parašė str. „Didžioji prancūzų revoliucija ir literatūra" („Kultūra", 1939, Nr. 5), A. Venclova — apybraižą apie pranc. poetą F. Vijoną („Audringas François Villon gyvenimas", 1934). Specialesnių darbų paskelbė Kauno un-to prof. A. Priju (Prioult): «Balzakas 1834 metais ir „Tėvo Gorijo" užuomazga» („Balzac en 1834 et la préparation du Père Goriot". — „Darbai ir dienos", kn. 8, 1938), „Balzakas ir palingenezės doktrinos" („Balzac et les doctrines palingénésiques". — „Eranus", t. 4, 1938), «Realizmas ir jansenizmas romane „Princesse de Clèves"» („Naujoji romuva", 1939, Nr. 12). Liet. lit-rą pranc. kalba populiarino pranc. poetas simbolistas O. Milašius (O. V. Lubicz-Milosz, 1877—1939), laikęs save lietuviu. Jis išvertė į pranc. kalbą keletą liet. liaudies dainų ir pasakų rinkinių: „Dainos" (1928), „Senovės Lietuvos pasakos ir pasakėčios" („Contes et fabliaux de la vieille Lithuanie", 1930), „Mano močiutės lietuviškos pasakos" („Contes lithuaniens de ma mère l'Oye", 1933). Liet. kalba buvo išleista O. Milašiaus poezijos rink. „Poemos" (1931, v. A. Vaičiulaitis) ir drama „Miguel Manara" (1937, v. A. Vaičiulaitis). J. Grinius išleido monografiją „O. V. Milašius — poetas" (1930). Prancūzijoje buvo išleista informacinių knygų apie Lietuvą: Ž. Moklero (J. Mauclère), A. Boseno, V. Lavua, A. de Šambono (H. de Chambon) ir kt. Kai kuriose jų liečiama ir liet. lit-ra. Liet. lit-ros apžvalgą pateikė Mokleras knygoje „Šiuolaikinės lietuvių literatūros panorama" („Panorama de la littérature lithuanienne contemporaine", 1938). Iš liet. poezijos buvo išverstas J. Tysliavos eil. rinkinys „Vėjų taurė" („Coupe de vents", 1926). J. Tysliava leidinyje „Muba" spausdino pranc. poetų modernistų kūrybos vertimus, kai kurių liet. poetų eilėraščius, išverstus į pranc. kalbą. S. Čiurlionienė-Kymantaitė, K. Boruta, J. Šukys, „Literatūros" redakcija korespondavo su R. Rolanu; P. Cvirka buvo pažįstamas su L. Aragonu, Ž. R. Bloku (J. R. Bloch, 1884—1947), Ž. Kasu (Cassou, g. 1897). 1938 Lietuvoje lankėsi ir skaitė Kauno universitete paskaitą rašytojas Ž. Romenas (J. Romains, g. 1885).

Taryb. laikais gausiai verčiami klasikinės ir naujosios pranc. lit-ros kūriniai. Liet. kalba išleista Gi de Mopasano novelių rinkiniai „Novelės" (1946 ir 1953), romanai „Vieno gyvenimo istorija" (1958, v. J. Maceinienė) ir „Mielasis draugas" (1956, v. V. Girčys), P. Merimė novelių rink. „Kolomba" (1947, v. V. Šiugždinis, V. Churginaitė), romanai „Karolio IX laikų kronika" (1956, v. O. Katinskaitė), „Klaros Gasul teatras" (1961, v. O. Katinskaitė-Doveikienė), O. de Balzako romanai „Eugenija Grandė" (1948, 1965, v. A. Šereika), „Tėvas Gorijo" (1949, 1966, v. V. Bazilevičius, D. Urbas), „Trisdešimties metų moteris" (1950), „Šagrenės oda" (1952, v. J. Norkus), „Prarastos iliuzijos" (1954, v. D. Urbas), „Kurtizanių spindesys ir skurdas" (1956, v. E. Švelnienė), „Pusseserė Beta" (1957, v. R. Ramunienė), „Šuanai arba Bretanė 1799 metais" (1958, v. V. Kauneckas), „Pusbrolis Ponsas" (1959, v. R. Ramunienė), apys. rinkinys „Gobsekas" (1960, v. R. Ramunienė), G. Flobero romanai „Salambo" (1948, v. V. Drazdauskas), „Ponia Bovari" (1958; 1963, v. S. Čiurlionienė), „Jausmų ugdymas" (1959, v. J. Urbšys), A. Franso romanai „Silvestro Bonaro nusikaltimas" (1948, v. N. Vienožinskaitė, R. Jankevičiūtė), „Pingvinų sala" (1958, v. R. Jankevičiūtė), „Šių laikų istorija" (1960, v. R. Jankevičiūtė), „Taisa" (1961, v. V. Girčys), Stendalio romanai „Parmos vienuolynas" (1948; 1963, v. R. Ramunienė), „Raudona ir juoda" (1949), „Italų kronikos" (1958, v. O. Katinskaitė-Doveikienė), „Liusjenas Levenas" (1959, v. D. Čebelis), A. Dodė aps. rinkinys „Gražioji Nivernietė" (1949, v. J. Keliuotis, P. Rapšys), rom. „Nemirtingasis" (1959, v. A. Merkytė), Voltero apysakų knygos „Kandidas" (1949) ir „Atviraširdis" (1959), rom. „Baltasis jautis" (1951), E. Zola romanai „Žerminalis" (1949, v. V. Vabalienė), „Pinigai" (1962, v. V. Gustainis), „Moterų laimė" (1966, v. D. Urbas), Š. Monteskjė (Ch. Montesquieu, 1689—1755) „Iš persų laiškų" (1949, v. A. Patackas), V. Hugo romanai „Paryžiaus katedra" (1950, 1961, v. J. Maceinienė), „Vargdieniai" (1955, 1959, v. P. Povilaitis), „Devyniasdešimt tretieji metai" (1960, v. K. Jakubėnas), „Žmogus, kuris juokiasi" (1962, v. R. Jankevičiūtė), „Biug Žargalis" (1965, v. R. Ramunienė), D. Didro (Diderot, 1713—84) rom. „Vienuolė" (1955, v. A. Merkytė), pamfletas „Ramo sūnėnas" (1958, v. P. Mantvydas), Ž. Ž. Ruso „Išpažintis" (1967, v. E. Viskanta ir V. Jurgutis), Moljero «„Tartiufas" ir kitos komedijos» (1967, v. A. Churginas, R. Ramunienė, D. Urbas, J. Urbšys) ir kt.

Iš XX a. lit-ros išversta: R. Rolano romanai „Žanas Kristofas" (5 t., 1946—1951, v. V. Šiugždinis), „Užburtoji siela" (2 t., 1951—52, v. V. Šiugždinis), „Kola Brenjonas" (1967, v. J. Urbšys) ir kt., Ž. Lafito (J. Laffitte, g. 1910) rom. „Gyvieji kovoja" (1951), A. Stilio (g. 1921) rom. „Pirmasis smūgis" (3 t., 1953—56, v. P. Petrauskaitė, P. Simonaitis), R. Marteno diu Garo romanai „Senoji Prancūzija" (1958), „Tibo šeima" (4 t., 1962, v. V. Drazdauskas), Ž. Rumeno (J. Roumain, 1907—44) rom. „Rasos šeimininkai" (1959, v. E. Švelnienė), R. Peirefito (Peyrefitte) rom. „Švento Petro raktai" (1960, v. V. Kauneckas), E. Triolė (Triolet, g. 1897) romanai „Rožės išsimokėtinai" (1961, v. A. Jonkus), „Luna-parkas" (1962, v. A. Gudaitis) ir kt., A. de Sent-Egziuperi (Saint-Exupéry, 1900—44) apybraiža „Žemė žmonių planeta" (1962, v. V. Drazdauskas), „Karo lakūnas" (1967, v. V. Petrauskas), F. Eria (Ph. Hériat, g. 1898) rom. „Pagedę vaikai" (1964, v. J. Urbšys), P. Gamara (Gammara, g. 1919) romanai „Alacho sodai", „Ugnies namai" (1965, v. A. Merkytė), R. Merlio (Merle, g. 1908) rom. „Mirtis — mano amatas" (1965, v. D. Todesas), A. Filip (Philippe) biografinis rom. „Tiktai akimirka" (1966), Ch. Sempruno „Didžioji kelionė" (1966, v. A. Gudaitis), Ž. P. Sartro (J. P. Sartre, g. 1905) „Žodžiai" (1967, v. A. Merkytė), A. Periušo (H. Peruchot) beletrizuota biografija „Sezano gyvenimas" (1967, v. V. Kauneckas) ir kt. Respublikos teatruose statomi Moljero, Ž. P. Sartro ir kitų pranc. rašytojų dramos kūriniai bei V. Hugo, A. Diuma kūrinių inscenizacijos.

Jaunimui ir vaikams išversta: A. Diuma romanai „Trys muškietininkai" (1940, 1950, 1960, 1965, 1966, v. O. Saudargienė), „Po dvidešimt metų" (1941, 1955), „Vikontas de Braželonas arba po dešimt metų" (1957, v. O. Dabrilaitė, V. Maknys), „Karalienė Margo" (1959, v. E. Švelnienė), „Grafas Montekristas" (1961, v. O. Dabrilaitė, E. Švelnienė), „Juodoji tulpė" (1967, v. E. Vildžiūnienė), Ž. Verno romanai „Aplink žemę per 80 dienų" (1947, v. J. Balčikonis), „Daktaras Oksas" (1950, v. V. Einoris), „Kapitono Granto vaikai" (1951, 1963, v. R. Jankevičiūtė, J. Naujokaitis), „Penkiolikos metų kapitonas" (1955, v. P. Giniūnas, V. Serapinas), „Kapitono Haterio kelionė ir nuotykiai" (1956, v. J. Stukas), „Dvidešimt tūkstančių mylių po vandeniu" (1958, v. P. Velička), „Paslaptingoji sala" (1959, v. J. Stukas), „Matijas Šandoras" (1962, v. V. Maknys), „Nuo Žemės į Mėnulį" (1964, v. D. Čiurlionytė), „Aplink mėnulį" (1965, v. E. Švelnienė), „Aukštyn kojom" (1965, 1966, v. D. Čiurlionytė), N. Zabolockio pritaikytas vaikams F. Rablė (Rabelais, 1494?—1553) rom. „Gargantiua ir Pantagriuelis" (1947, v. T. Venclovienė), Š. Pero „Pasakos" (1949), „Raudonkepuraitė" (1949, 1951), „Pelenė" (1951, 1957, v. D. Urbas), Ž. Roni (J. H. Rosny, 1859—1948) rom. „Kova dėl ugnies" (1947, v. M. Galvydienė), A. Sent-Egziuperi apys. „Mažasis princas" (1959, v. V. Kauneckas), Ž. Sand romanai „Mažoji Fadetė" (1958, v. K. Jakubėnas), „Indiana" (1963, v. P. Klimas) ir kt., A. Stilio „Prancūzų dokininkų vaikai" (1954), P. Vajano-Kutiurjė (Vaillant-Couturier, 1892—1937) rom. „Vaikystė" (1959, v. P. Giniūnas), P. Berna apysakos „Arklys be galvos" (1960, v. D. Čiurlionytė), „Neregys ir šuo" (1962, v. D. Čiurlionytė), L. Busenaro romanai „Kapitonas Pramuštgalvis" (1958, v. Ž. Rukšėnaitė), „Deimantų grobikai" (1959, v. P. Velička), G. Emaro (Aimard, 1818—83) apysakos „Tvirtoji ranka", „Gambusinas"

(1961, v. J. Stukas), M. Emė (Aymé, g. 1902) „Katinėlio Murklio pasakos" (1963, v. R. Ramunienė), Ž. Olivjė (J. Ollivier) „Vikingų žygiai" (1965, v. A. Bartninkas), E. Peisono (Peisson, g. 1896) apys. „Edgardo kelionė" (1959, v. V. Kauneckas), Ž. Simenono (J. Simenon, g. 1903) apys. „Geltonas šuo" (1965, v. R. Jankevičiūtė), P. Gamara „Plunksnuotojo slibino nuotykiai" (1966, v. V. Girčys), K. Vivjė „Šiaurės žvaigždė" (1967, v. L. Repšytė), Ž. Bedjė „Romanas apie Tristaną ir Izoldą" (1967, v. J. Naujokaitis) ir kt.

A. Churgino parengtuose verstinės poezijos rinkiniuose „Iš renesanso poezijos" (1957) ir „Iš Vakarų Europos poezijos" (1957) išspausdinta po keletą F. Vijono (Villon, apie 1432 — po 1463), P. Ronsaro (Ronsard, 1524—85), P. Beranžė, Š. Bodlero (Baudelaire, 1821—67), A. Rembo (Rimbaud, 1854—91) ir kt. pranc. poetų eilėraščių vertimų. Tęstiniame leidinyje „Literatūra" paskelbtas L. Nikolskio straipsnis rusų kalba „De Stal požiūris į literatūrą jos ankstyvuosiuose kūriniuose" (t. 5, 1963), G. Baužytės str. „Socialistinio realizmo bruožai Luji Aragono kūryboje" (t. 7, 1964), „Asmenybės laisvės problema Sartro dramaturgijoje" (t. 10, 1967), «Politinė Kornelio tragedijos „Cina" prasmė» (ten pat). Kai kuriuos pranc. autorių prozos ir poezijos vertimus į liet. kalbą (1880—1905) yra aptarusi E. Kuosaitė („VVU mokslo darbai", t. 18, 1958; t. 24, 1958), A. Venclova rašė apie F. Rablė, A. Fransą, P. Eliuarą („Laikas ir rašytojai", 1958). Apie liet. lit-rą informuoja Maskvoje leidžiami pranc. kalba žurnalai. Juose išspausdinti liet. autorių vertimai: I. Simonaitytės rom. „Bušė ir jos seserys" („La littérature sovietique", 1955, Nr. 6), J. Baltušio „Parduotų vasarų" fragmentai („Oeuvres et opinions", 1960, Nr. 10), E. Mieželaičio eilėraščiai („Oeuvres et opinions", 1962, Nr. 8; 1964, Nr. 4; 1966, Nr. 11), R. Kašausko apsakymai vaikams („Femme de nos jours", 1962, Nr. 8—9), J. Marcinkevičiaus apys. „Pušis, kuri juokėsi" („Oeuvres et opinions", 1963, Nr. 2), I. Mero rom. „Lygiosios trunka akimirką" („Oeuvres et opinions", 1966, Nr. 10, v. D. Sezemanas) ir kt. Juose paskelbta ir straipsnių apie liet. lit-rą, meną, kultūrą. Lietuvoje 1965 lankėsi pranc. rašytojai S. de Bovuar ir Ž. P. Sartras.

PRANĖVIČIUS Jonas [g. 1905.II.27 Dargužiuose (Radviliškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš valstiečių. Iki 1941 kumetis Kėdainių apskrityje. Nuo 1936 Komunistų partijos narys. 1941.I—VI Grinkiškio Radviliškio rj. vls. part. org-jos sekretorius. Hitlerininkams okupavus Lietuvą, kalintas Kaune ir Pravieniškių konc. stovykloje. Pabėgęs iš stovyklos, 1944.IV įstojo į Gražinos partizanų junginį. Nuo 1944 administracinis, vėliau ūkinis darbuotojas. Nuo 1960 pensininkas.

PRANĖVIČIUS Petras [g. 1913.VIII.4 Dargužiuose (Radviliškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš kumečių. Nuo 7 metų amžiaus dirbo pas buožes. 1929 įstojo į LKJS, rašė korespondencijas į „Jaunimą" ir „Žemaitį". 1930 suorganizavo LKJS kuopelę ir jai vadovavo. Nuo 1934 Komunistų partijos narys, 1935—40 LKP Baisogalos vls. kuopelės sekretorius. 1940—41 LKP Šeduvos vls. k-to sekretorius. 1941 evakavosi į Penzą. Baigęs partiz. judėjimo m-lą, 1942.XI su partizanų grupe išvyko per frontą į Lietuvą. Su baltarusių partizanais ir „Žalgirio" būriu dalyvavo kovos operacijose. 1943 suorganizavo partizanų būrius Šimonyse, Troškūnuose, Krekenavoje, Šeduvoje ir kt. vietose. 1943.XI—1944 Gražinos partizanų junginio vadas. Po karo dirbo part. ir adm. darbą. Iki 1948 Panevėžio aps. vykd. k-to pirmininkas. 1950 baigė Resp. part. m-lą. 1951—57 Respublikinės bitininkystės kontoros valdytojas. 1947—51 Lietuvos TSR AT deputatas. Nuo 1958 pensininkas.

PRANIAUSKAITĖ Karolina Ona [1828.I.18 Padurbinyje (Telšių rj.) — 1859.V.14 Utenoje] — poetė, vertėja. Kilusi iš bajorų. Šeimai persikėlus į Telšius, dirbo namų mokytoja. Susidraugavusi su A. Baranausku, paskatino jį intensyvesnei poet. kūrybai gimtąja kalba, kartu sustiprino jo religines klerikalines nuotaikas. Eilėraščius lenkų k. skelbė Vilniaus periodikoje („Teka Wileńska", 1857—59) ir atskirais rinkiniais („Dainelės", 1858 ir kt.). Jos poet. kūrybai būdinga užuojauta vargstančiam žmogui, gimtojo krašto laisvės idėjos, kartu joje vyrauja religiniai motyvai. Išvertė į liet. kalbą iš J. Kraševskio „Vitolio raudos" pasaką —„Žalčio motė" (išsp. L. Ivinskio 1859 kalendoriuje). Vertimas išsiskiria iš kitų to meto liet. vertimų poet. kolorito perteikimu, gryna ir žodinga kalba, grakščiu eiliavimu. Vertėja gerai mokėjo liet. kalbą, kūrybiškai panaudojo liaudies šnekamosios kalbos frazeologiją bei tautosakinę poetiką.

Lit.: Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija, V., 1957; **R. Mikšytė**, Antano Baranausko kūryba, V., 1964.

PRANIÓNIŲ MÌŠKAS — miškas Panevėžio rj., 6 km į š. v. nuo Naujamiesčio, į p. nuo Šiaulių—Daugpilio geležinkelio. Priklauso Panevėžio miško pramonės ūkio Naujamiesčio girininkijai. Plotas 693 ha; medynų 634 ha. P. dalis dar vadinama Prievačkos mišku. Per mišką teka sureguliuotas Šuojos intakas Laba. Reljefas lyguminis. Dirvožemiai velėniniai gliejiški, išplauti bei sujaurėję, priemoliniai. Medynai savaiminės kilmės. Vyrauja kiškiakopūstiniai bei garšviniai beržynai ir ąžuolynai. Beržynų yra 31%, ąžuolynų 22%, uosynų 20%, drebulynų 14%, pušynų 7%, baltalksnynų, juodalksnynų ir eglynų po 2%. Vid. amžius 42 metai, vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 81 ktm/ha. Gausu stirnų, šernų, usūrinių šunų, kiškių, yra briedžių, barsukų, lapių, kiaunių, voverių. Miškas eksploatacinis. Per metus iškertama apie 1000 ktm.

PRÁNKAS Juozas [g. 1886 Mackiuose (Prienų rj.)] — revoliucinio ir partizaninio judėjimo dalyvis. Ž. ū. darbininkas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. 1934—37 priklausė LKP Kunigiškių (Prienų rj.) kuopelei. P. ir jo žmona (Bronė Naujalytė-Prankienė) aktyviai dalyvavo 1935 valstiečių streike. 1935.I.6 Prankų namuose Kunigiškiuose įvyko aplinkinių kaimų kom. kuopelių aktyvo pasitarimas, nutaręs organizuoti valstiečius į kovą. P. buvo Kunigiškių ir aplinkinių kaimų valstiečių streiko k-to narys, dalyvavo valstiečių susirėmimuose su policija Kunigiškiuose (1935.VIII.27) ir netoli Balbieriškio (1935.VIII.28). Už dalyvavimą valstiečių judėjime 1935—36 kalintas Marijampolėje, Kauno IX forte. 1941—44 P. ir jo žmona buvo Petriko partizanų būrio ryšininkai, savo namuose laikė partizanų ginklų sandėlį, kurį 1944.IV.5 užpuolė gestapininkai. Susirėmimo metu P. buvo sunkiai sužeistas. Nuo 1946 pensininkas.

PRANSKÁITIS Jonas [1926.VIII.8 Šakiuose — 1949.VII.28 Švarcgirio miške (Šakių rj.)] — tarybinis kaimo aktyvistas. Kilęs iš darbininkų. D. Tėvynės karo metais dirbo pas buožes. Nuo 1944.VI VLKJS narys. 1944.VI įstojo į „Jūros" partizanų būrį. Po Šakių aps. išvadavimo (1944) Raudonosios Armijos karys, buvo sužeistas. 1945—46 mokėsi taryb. darbuotojų kursuose. 1946—48 LLKJS Šakių aps. k-to darbuotojas. Nuo 1948 LLKJS Kidulių vls. k-to sekretorius. Burž. nacionalistų nužudytas.

PRAŃSKUS Bronius [iki 1923 Vaclovas **Anskaitis**; slap. **Žalionis**; 1902.X.11 Juodupėnuose (Vilkaviškio rj.) — 1964.V.7 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis, literatūros tyrinėtojas, rašytojas, Lietuvos TSR nusipelnęs mokslo veikėjas (1962). 1913—1918 mokėsi Vilkaviškio, Vilniaus, Voronežo g-jose. 1915 pab. įstojo į J. Janonio sukurtą moksleivių visuomenininkų org-ją, prisidėjo prie rankraštinio žrn. „Atžala" leidimo. „Atžaloje" 1917 paskelbė pirmuosius eilėraščius. 1917—18 dalyvavo rev. įvykiuose Voroneže, buvo liet. moksleivių kom. org-jos „Jaunimo internacionalas" sekretorius. 1918 grįžo į Lietuvą. 1919—21 mokydamasis Marijampolės real. g-joje, dalyvavo rev. veikloje. G-joje įkūrė kom. krypties moksleivių visuomenininkų org-ją. 1920—22 LKJS Suvalkijos rj. k-to sekretorius, 1920—21 LKJS Centro Biuro narys. 1921 buvo kalinamas. 1922 išvyko į Karaliaučių organizuoti LKP lit-ros spausdinimo, bet vok. policijos suimtas, kalintas ir ištremtas į Lietuvą. 1920—21 Marijampolės g-jos visuomenininkų almanache „Kolekty-

vas", LKJS laikraštyje „Jaunasis komunistas" paskelbė straipsnių, eilėraščių, nuo 1922 bendradarbiavo užsienio lietuvių darbininkų spaudoje („Laisvėje", „Vilnyje", „Rankpelnyje" ir kt.). 1923 išvyko į TSRS. Nuo 1923 priklausė Lietuvių proletarinių rašytojų ir poetų (Lietpropoetų) J. Janonio s-gai, jos biurui. Iš pradžių polemizavo su „Kibirkštimi", vėliau daug prisidėjo prie Lietpropoetų s-gos susivienijimo su kibirkštiečiais (1928). 1926 baigęs Maskvos un-tą, iki 1929 studijavo Kalbos ir lit-ros in-to aspirantūroje. 1923—36 Vakarų tautinių mažumų kom. un-to dėstytojas (nuo 1929 liet. kalbos ir lit-ros katedros vedėjas, nuo 1934 profesorius). Nuo 1927 Komunistų partijos narys. 1931—37 redagavo žrn. „Priekalas". Nuo 1935 TSRS Rašytojų s-gos narys. Eilėraščius ir kritikos straipsnius spausdino kom. spaudoje („Naujojoje gadynėje", „Vilnyje", „Darbininkų jaunime", „Skarde", „Mūsų skarde", „Balse", „Kibirkštyje", „Raudonajame artojuje", „Priekale").

Broniaus Pranskaus poezijos rinkinio „Į ateitį šviesią" (1959) ir studijos „Proletarinė lietuvių literatūra" (1964) viršeliai

Pasirašinėjo slapyvardžiais bei kriptonimais Vacys Žalionis, Vl. Vėliavinis, V. Ž., Vl. V-nis, B. P-us, V. A-kis, Protazas ir kt. 1932 Minske išleido eil. rinkinį „Audringosios jėgos". Parengė antologinius leidinius bei chrestomatijas „Revoliucijos dainos" (1928), „Kovos keliais" (su S. Raudoniu; 1929), „Po raudonąja vėliava" (1934), „Lietuvių literatūros chrestomatija" (d. 1, 1933) ir kt. „Didžiosios tarybinės enciklopedijos" I leidimui ir „Literatūros enciklopedijai" (1930—39) parašė straipsnius apie liet. lit-rą ir atskirus rašytojus (K. Donelaitį, Žemaitę, Maironį, V. Krėvę ir kt.). Asmenybės kulto sąlygomis 1939 neteisėtai represuotas, iki 1947 kalintas. 1956 reabilituotas. 1947—58 dirbo Lietuvos TSR MA Liet. kalbos ir lit-ros in-te. Parašė „Lietuvių tarybinės literatūros apybraižos" (1955) ir „Lietuvių literatūros istorijos" (t. 2, 1958; t. 3, d. 2, 1965) atskirus skyrius, prisidėjo prie šių leidinių parengimo spaudai. 1948—52 Rašytojų s-gos prozos konsultantas. 1957—64 Vilniaus un-to liet. lit-ros katedros profesorius (1958—62 tos katedros vedėjas). 1960—64 un-to istorijos ir filologijos f-to moksl. tarybos pirmininkas. Išleido pataisytos, perredaguotos ankstesnės savo poezijos rinkinius „Į ateitį šviesią" (1959) ir „Kovos poemos" (1961), straipsnių apie liet. rašytojus rink. „Lietuvių literatūros gretose" (1959), memuarų kn. „Artimieji toliai" (1962), parašė monografiją „Proletarinė lietuvių literatūra" (išl. 1964). Parengė spaudai praeities liet. rašytojų (A. Regračio, B. Vargšo-Laucevičiaus, A. Fromo-Gužučio, A. Vienažindžio, K. Jasiukaičio, A. Dabulevičiaus, B. Pauliukevičiaus, A. Merkytės ir kt.) kūrybos rinkinius, parašė jiems įvadinius straipsnius. Parengė antologijas „Lietuvių poezija. XIX amžius" (1955), „Audroms siaučiant" (1955), „Po raudonąja vėliava" (1956), „Kovos keliais" (1961) ir kt.

P. poezijos lyr. herojus — revoliucinis kaimo ar miesto darbininkas, kom. pogrindžio veikėjas, polit. emigrantas, soc. santvarkos kūrėjas. 1917—23 P. kūrybai, kurioje vyrauja asmeniniai pergyvenimai, romantinis tikrovės traktavimas, žymios įtakos turėjo J. Janonio poezija. 1924—29 poezijoje sustiprėjo epiškumas, realizmas. Joje P. pavaizdavo darbininkų ir rev. veikėjų gyvenimo kasdienybę, konkrečius rev. kovos įvykius, TSRS tikrovę. Eiliuotame romane „Jonas Stumbrys" (2 d., 1937) P. atskleidė kaimo samdinio, vėliau proletaro klasinį sąmonėjimą, įsijungimą į rev. kovą. 1961 šį kūrinį autorius perdirbo į poemą „Palikimas". P. išvertė į liet. kalbą D. Bedno, A. Bezimenskio, N. Eislerio, V. Majakovskio, N. Nekrasovo, A. Puškino ir kt. rašytojų poezijos kūrinių.

1920 pradėjęs kritinę bei publicistinę veiklą, P. smerkė pseudoromantizmą, modernizmą. Didžiai vertindamas realistines demokratinės liet. lit-ros (K. Donelaičio, Žemaitės, J. Biliūno) tradicijas, ragino jomis nesiriboti ir J. Janonio pavyzdžiu kurti naują, proletarinį meną. Kai kuriuose ankstesniuose straipsniuose P. skelbė proletkultines idėjas. Plačiau susipažinęs su marksizmo estetika, P. kovojo su nacionalistinėmis ir klerikalinėmis tendencijomis lit-roje ir kritikoje, nuo 1933 propagavo soc. realizmą. Atskirais atvejais P. neišvengė vulgariojo sociologizmo, RAPP'o veikėjams būdingų klaidų. Reikšmingesniuose 1920—37 darbuose P. nagrinėjo proletarinės liet. lit-ros vystymąsi, svarbiausių jos atstovų (J. Janonio, V. Kapsuko, A. Regračio, A. Gudaičio-Guzevičiaus, E. Tautkaitės, A. Dabulevičiaus, A. Merkytės ir kt.) kūrybą. Vertingi P. straipsniai apie žrn. „Keturi vėjai", A. Vienuolio rom. „Prieš dieną", V. Mykolaičio-Putino rom. „Altorių šešėly" ir kt. P. populiarino tarybinės rusų ir revoliucinės pasaul. lit-ros laimėjimus (straipsniai apie M. Gorkį, D. Bedną, A. Barbiusą ir kt.), rūpinosi jaunųjų proletarinių liet. rašytojų lit. ugdymu. Pokario metais P. tyrinėjo XIX a. ir XX a. pr. liet. lit-rą, surinko nemaža medžiagos proletarinių liet. rašytojų (ypač gyvenusių Tarybų Sąjungoje, JAV ir kitose šalyse) kūrybinėms biografijoms.

P. vienas pirmųjų liet. lit-ros moksle kėlė meno klasinio pobūdžio, liaudiškumo, partiškumo, ryšio su pažangiuoju visuom. judėjimu problemas. P. moksl. darbams būdinga faktinės medžiagos gausumas, detali analizė, dėmesys mažai tyrinėtiems liet. lit-ros reiškiniams.

Ršt.: Pranas Vaičaitis, V., 1956; Spalio revoliucija ir lietuvių literatūra, V., 1958; Lietuvių literatūros gretose, V., 1959; Į ateitį šviesią, V., 1959; Kovų poemos, V., 1961; Artimieji toliai, V., 1962; Proletarinė lietuvių literatūra, V., 1964.

Lit.: **R. Šarmaitis,** Poetas ir mokslininkas.— „Literatūra ir menas", 1962.X.13; **V. Radaitis,** Komunisto ir rašytojo kelias.—„Pergalė", 1962, Nr. 10; **V. Kubilius,** Naujų kelių ieškant, V., 1964 [str. „Memuarų žanro problemos"]; **J. Lankutis,** Revoliucijos žmogus.—„Pergalė", 1964, Nr. 6; [Autobiografija].— Tarybų Lietuvos rašytojai, V., 1967.

PRAPÙNTAS — ežeras Lazdijų rj., 9 km į p. v. nuo Seirijų. Plotas 129 ha, ilgis 2750 m, didž. plotis 1400 m. Kranto linija labai vingiuota; jos ilgis 7800 m. Krantai daugiausia aukšti, apaugę medžiais, krūmais. Įteka 2 bevardžiai upeliai, išteka vienas (Baltosios Ančios baseino). Prie P. yra Prapuntų, Buteliūnų kaimai. Ežeras verslovinis.

PRAPUOLENIAĨ — kaimas Vilkaviškio rj., Lygumų apyl., 8 km į š. r. nuo Kybartų. 73 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la (nuo 1899 pradinė, 1952—61 septynmetė). 1901—03 Prapuoleniuose buvo platinama lenininė „Iskra".

PRAPUOLĒNIS Jonas [g. 1900.III.14 Tupikuose (Šakių rj.)] — dailininkas. 1928 baigęs Kauno meno m-lą, nuo 1929 dalyvavo dailės parodose Lietuvoje ir užsienyje (Paryžiuje, 1937; Berlyne, 1938). 1934—35 studijavo Paryžiuje. 1945 eksternu baigė Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-tą. 1940—41 ir 1944—48 šio in-to dėstytojas. Nuo 1945 dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse dailės parodose. 1948—56 Kauno Žuko taikomosios dailės technikumo dėstytojas, dailiųjų medžio darbų skyriaus vedėjas. 1960 Vilniuje surengta individualinė P. darbų paroda. Novatoriškai interpretuodamas liaudies meno tradicijas, sukūrė papuošalų, suvenyrų,

Jonas Prapuolenis. Valgomojo kambario baldų komplektas (1966)

daugiau kaip 120 baldų komplektų. P. sukurti baldai modernūs, ekonomiški, paprastos, aiškios ir išraiškingos formos.

Baldų komplektai: pedagogų kambario (1940), svetainės (1945), menės (1946), skaityklos (1949), reprezentacinis (1951—53), susirinkimų salės (1953—54), svečių kambario (1955), vaikų kambario (1957), valgomojo kambario (1959), jaunimo kambario (1960), vasarvietės (1961), poilsio kampelio (1962), bendros gyv. patalpos (1963), svečių kampelio (1964), vestuvinių dovanų (1964) ir kt.

PRASCĒVIČIUS Jonas [1895 Šeduvoje — 1919.III.19 ten pat] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1915 dirbo f-ke Petrograde, 1917 dalyvavo Spalio revoliucijoje. 1918 Šeduvoje su draugais suorganizavo nelegalią darbininkų profs-gą, buvo jos pirmininku. 1918.XII išrinktas Šeduvos vls. darbininkų atstovų tarybos pirmininku. 1919, vokiečiams užėmus Šeduvą, su šios tarybos sekretoriumi J. Minikavičiumi sušaudytas.

PRATKŪNŲ KÁLNAS — moreninės kilmės kalva Zarasų aukštumoje, 6 km į p. v. nuo Salako. Aukštis 240 m. P. r. papėdėje yra Pratkūnų kaimas.

PRAUSLIAĨ — kaimas Ukmergės rj., Vidiškių apyl., 10 km į p. nuo Kavarsko, 4 km į r. nuo Šventosios. 98 gyv. (1959). Pro kaimą teka Zizdra (Šventosios intakas). Pr. m-la (nuo 1950), biblioteka (nuo 1953).

PRĀVALAS — **1.** Ežeras Molėtų rj., 5 km į š. r. nuo Joniškio. Plotas 70 ha. Ežeras apskritas; ilgis 1180 m, didž. plotis 1010 m. Krantai žemi, pelkėti. Ežerą supa miškinga pelkė. Per P. teka bevardis Spenglos intakas. Ežeras verslovinis; žuvies 1965 sugauta 17 kg/ha.

2. Ežeras Ignalinos rj., 5 km į p. nuo Ignalinos. Plotas 21 ha, ilgis 760 m, didž. plotis 570 m. Krantai daugiausia aukšti, vakarinis apaugęs mišku. P. pakrantėje yra Papravalės kaimas. Ežeras verslovinis; žuvies 1966 sugauta 7 kg/ha.

„PRAVDA" („Правда" — „Tiesa") — tarybinis dienraštis. Leidžia TSKP CK. „P." steigėjas ir idėjinis vadovas buvo V. Leninas. Pirmasis numeris išėjo 1912. V.5 60 000 egz. tiražu. Caro valdžios persekiojama, „P." 8 kartus keitė savo pavadinimą, kol 1914.VII.21 buvo galutinai uždaryta. Iš naujo pradėjo eiti 1917.III.18. Laikinosios vyriausybės persekiojama, 1917.VII—XI vėl kelis kartus keitė pavadinimą. Nuo 1917.XI.9 eina pirmuoju pavadinimu.

Pirmieji „P." rėmėjai ir platintojai Lietuvoje buvo P. Eidukevičius, J. Janonis, V. Rekašius, K. Rimša. 1912—14 ji pasiekdavo Vilnių, Kauną, Šiaulius, Panevėžį, Ukmergę. RSDDP Vilniaus organizacijos nutarimu 1912 Vilniuje (Pylimo g. Nr. 40, dabar skveras prie Komjaunimo g. namo Nr. 38/1) buvo įsteigta spaudos kontora, kuri „P." platino Vilniaus f-kuose ir įmonėse. 1912 V. Leninas pažymėjo, kad, renkant lėšas „Pravdai", dalyvavo ir Vilniaus darbininkai. Panevėžyje „P." buvo platinama per J. Masiulio knygyną. Laikraštyje buvo rašoma ir apie Lietuvos darbininkų padėtį, streikų kovą. „P." turėjo didelės įtakos lietuvių rev. socialdemokratams, padėjo jiems atsiriboti nuo oportunistinių vadovų. „P." Lietuvoje populiarino, jos medžiagą perspausdindavo 1913—14 Rygoje ėjęs lietuvių darbininkų laikr. „Vilnis", o nuo 1917 lietuvių komunistų periodiniai leidiniai „Tiesa", „Komunistas", „Balsas". Buržuazijos valdymo metais už „P." platinimą bei skaitymą grėsė kalėjimo bausmė. Nuo 1940 „Pravdoje" dažnai nušviečiamas Lietuvos TSR gyvenimas. Ji leidžiama (1966) apie 7 mln. egz. tiražu. Dalis tiražo nuo 1962 spausdinama Vilniuje iš lėktuvu atgabenamų matricų. Lietuvoje išplatinama apie 27 000 egzempliorių (1967).

Lit.: Partijos ir liaudies tribūna („Pravda"— Lietuvai), V., 1962.

„PRAWDA KOMSOMOLSKA" („Komjaunimo tiesa") — tarybinis dienraštis, ėjęs 1940.VII.21—1941.VI.3 Vilniuje lenkų kalba.

„PRAWDA PIONIERSKA" („Pionierių tiesa") — tarybinis laikraštis, ėjęs 1940.XI.7—1941.VI.1 Vilniuje lenkų kalba 2—3 kartus per mėnesį.

„PRAWDA WILEŃSKA" („Vilniaus tiesa") — tarybinis laikraštis, ėjęs 1940. VIII.21—1948.III.31 Vilniuje lenkų kalba. Leido LKP(b) Vilniaus miesto ir apskrities k-tas. Išeidavo triskart per savaitę; 1941.VI.23—1944.VII.16 nėjo. Redagavo J. Karosas, A. Fedorovičius. 1941.II.20—1941VI.12 leido priedą „Czytanki" („Skaitymai").

„PRAWDA ŻOŁNIERSKA" („Kareivių tiesa") — komunistinis pogrindinis laikraštis, ėjęs 1934 Vilniuje lenkų kalba. Spausdintas rotatoriumi.

PRAVĨENA — upė Kaišiadorių rj. Ilgis 16 km, baseino plotas 74 km^2. Prasideda pelkėtame Būdos miške, 9 km į š. v. nuo Kaišiadorių, prie Vilniaus—Kauno glžk. Teka į v., nuo Pravieniškių pasuka į p. Įteka į Kauno marias. Intakas Nizra (kair.). Nuolydis žemupyje (5 km ruože) 514 cm/km.

PRAVIENĨŠKĖS — miestelis Kaišiadorių rj., Rumšiškių apyl., 5 km į š. nuo Rumšiškių, abipus Vilniaus—Kauno geležinkelio. 1206 gyv. (1959). Miestelį iš visų pusių supa Pravieniškių miškas. Pro P. teka Praviena (Nemuno intakas). Geležinkelis miestelį dalija į 2 dalis. Pietinėje dalyje (prie glžk. st.) yra 2 girininkijos, parduotuvė, aštuonmetė m-la (1920—50 pradinė, 1950—62 septynmetė). 2 km į š. nuo glžk. stoties kuriasi nauja darbininkų ir tarnautojų gyvenvietė. Yra baldų kombinatas, parduotuvė, valgykla, ryšių skyrius, kultūros namai, biblioteka, vaikų lopšelis-darželis.

Hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai 1941 įsteigė Pravieniškėse **koncentracijos stovyklą**. Joje kalėjo taryb. aktyvistai, partizanai bei jų rėmėjai, pasipriešinimo okupantams dalyviai, hitlerininkų okupuotų V. Europos kraštų piliečiai (prancūzai ir kt.), čigonai. P. konc. stovykloje kalėjo rašytojas T. Tilvytis, rev. judėjimo dalyviai P. Tryčius, S. Volosenka. Kaliniai buvo žiauriai kankinami, masiškai mirė badu, buvo šaudomi gestapo bei stovyklos viršininko nuožiūra (tik 1944.VII pradžioje sušaudyta 270 žmonių; 250 jų atvežti iš Prancūzijos, o 20 vietiniai; pastaruosius žudikai likvidavo po to, kai šie priversti sudegino anksčiau sušaudytus). Masines žudynes stovykloje vykdė hitlerininkai ir įv. tautų burž. nacionalistai, tarnavę hitlerininkų policijos batalionuose.

PRAVIENĨŠKIŲ MĨŠKAS — miškas Kaišiadorių rj., 12 km į š. v. nuo Kaišiadorių, į š. nuo Pravieniškių. Plotas 5098 ha. Priklauso Kaišiadorių miškų ūkio Pravieniškių (1847 ha), Levintų (1410 ha) bei Kertupio (1325 ha) girininkijoms ir Jonavos miškų ūkio Užusalių girininkijai (516 ha). P. m.— *Rumšiškių-Gaižiūnų miškų* masyvo dalis. Miškas pelkėtas. Jo p. dalyje yra *Vilkų raisto, Šlapraisčio* ir Gyvatyno durpynai; š. v. dalyje — *Didžiojo raisto* durpyno dalis. Per P. m. teka Šešuva (Neries intakas) ir jos intakai Pravarta, Želva. Miško p. pakraščiu teka Praviena (Nemuno intakas), eina Vilniaus—Kauno geležinkelis.

PRAVIRŠŪLIO TÝRULIS — pelkė Radviliškio rj., 9 km į v. nuo Grinkiškio, 1 km į p. nuo Šaukoto. Plotas 3645 ha (pramoninis 2782 ha). Pelkė plyti tarpgūbriniame klonyje; iš v. ją juosia Šaukoto moreninis kalvynas, iš r.— Vosyliškio pakraštinių moreninių darinių ruožas. Pakraščiai vingiuoti, ypač š. v. ir p. r. Yra nesupelkėjusių salų (iš viso apie 300 ha) ir pusiasalių; kai kuriose salose įsikūrę kaimai (Jonaičiai, Kragai, Švelniai). Pelkę maitina krituliai ir per ją tekantys upeliai. Šiaurėje per pelkę teka Žadikė (Šušvės deš. intakas); pietuose telkšo liekaninis 72 ha Praviršulio ež., iš kurio per pelkę teka Duburė (Luknės kair. intakas); v. pakraštyje yra 2 ha Kragų ežeras. Šiaurinę P. t. dalį užima plynraistinė bei raistinė žemapelkė, pietinę — aukštapelkė, pakraščiuose apsupta žemapelkės. Aukštapelkės vid. dalyje paplitę kupstų-duburių kompleksai. Duburiuose gausiai auga liūnsargė ir baltoji saidra, baltijinis kiminas. Kupstus sudaro fuskuminiai bei mediuminiai kiminai. Žemapelkėje vyrauja viksviniai plynraisčiai. Durpių klodo didž. storis 8 m, vid. 2,79 m. P. t. žemapelkiniuose pakraščiuose ir š. dalyje vyrauja medieninės-viksvinės bei viksvinės durpės, aukštapelkėje — daugiausia fuskuminės, mažai susiskaidžiusios (jų klodo vid. storis šioje dalyje 5,2 m), o aukštapelkės pakraščiuose klodas vietomis mišrus. Durpių vid. susiskaidymas 21%, vid. peleningumas 7%. Durpių ištekliai 79,1 mln. m^3, iš jų 18,9 mln. m^3 durpių, kurių vid. susiskaidymas mažesnis kaip 20%. Po durpėmis yra ežerinių nuosėdų; jų sluoksnio storis vietomis siekia 6,5 m. Dugne smėlis, priesmėlis, priemolis.

P. t. susidarė, užaugus ežerui ir uždurpėjus aplinkinei sausumai.

PRAVIRŠŪLIS — ežeras Radviliškio rj., 8 km į p. nuo Šaukoto, *Praviršulio tyrulyje.* Plotas 72 ha. Ežeras ovalus; ilgis 1150 m, didž. plotis 900 m, kranto linijos ilgis 3200 m.

PREĪKAPĖ — kaimas Kėdainių rj., Pernaravos apyl., 9 km į p. r. nuo Ariogalos, 2 km į š. r. nuo Žemaičių plento. 236 gyv. (1959).

PREIKŠAITĖ Julijana [g. 1905.VII.21 Verbūnuose (Šiaulių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš darbininkų. 1920—30 geležinkelio, Šiaulių saldainių f-ko „Fortūna" darbininkė. 1924 įstojo į LKJS. Nuo 1925 Komunistų partijos narė. Už rev. veiklą 3 kartus suimta, bausta adm. tvarka. 1930—33 dalyvavo rev. judėjime Kaune. 1933—40 darbininkė Šiaulių konservų ir baldų f-kuose. 1940—41 dirbo adm. darbą Šiauliuose, 1941—44 Irkutsko sr., 1945—1964 Vilniuje. Pensininkė.

PREĪKŠAS Kazys [1903.VI.14 Verbūnuose (Šiaulių rj.) — 1961.XII.5 Seirijuose (Lazdijų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, partinis ir administracinis darbuotojas.

Kilęs iš darbininkų. Iš mažens dirbo darbininku dvare, lentpiūvėje. I pasaul. karo metais su tėvais evakavosi į Maskvą, dirbo „Provodniko" fabrike. 1918 grįžęs į Lietuvą, Šiauliuose kovojo už Tarybų valdžią. Nuo 1920 Komunistų partijos narys. Buvo LKP Šiaulių miesto k-to ir darbininkų profs-gos valdybos narys. Šiaulių miesto dirbtuvių, įmonių bei org-jų įgaliotinių susirinkime 1922.X.23 išrinktas Vykdomojo k-to streikų kovai vadovauti pirmininku. Sekančią dieną suimtas. 1923.III paleistas už užstatą, toliau dirbo atkurtoje profs-goje, bet netrukus vėl suimtas už dalyvavimą rinkiminėje kuopininkų kampanijoje rinkimuose į Lietuvos II seimą. 1924.II paleistas už užstatą, dirbo LKP Šiaulių rj. k-to nariu. Bendro fronto pagrindais Šiauliuose surengtame 1924 Gegužės Pirmosios mitinge pasakė kovingą kalbą, kvietė darbininkus į demonstraciją. Per šią demonstraciją buvo suimtas ir nuteistas 8 metus kalėti. Dviejose anksčiau pradėtose profsąjunginėse bylose kariuomenės teismas 1925.X.17 nuteisė P. dar 6 metus kalėti. 1926.VII amnestuotas, toliau dirbo LKP Šiaulių rj. k-to nariu, kovojo už profs-gų vienybę, bendradarbiavo „Darbininkų atstove" ir kt. laikraščiuose. Po faš. perversmo, gresiant suėmimo pavojui, gavęs LKP CK sutikimą, 1927 išvyko į TSRS, mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-te. 1928.I dalyvavo Lietuvos polit. emigrantų suvažiavime Berlyne. 1930 kooptuotas į LKP CK ir jo Polit. biurą. 1931 baigė Maskvoje Tarptautinę Lenino part. m-lą. Atvykęs 1931.VIII į Lietuvą, dirbo LKP CK Sekretoriato nariu (slap. Andrius, Kazys), išleido eilinį „Kareivių tiesos" numerį. Už rev. veiklą 1931.XII suimtas (Prano Jankaus pavarde) ir Kauno apygardos teismo 1933.II nuteistas 6 metus, o kariuomenės teismo 1933.VII dar 12 metų kalėti. TSRS ir Lietuvai pasikeitus polit. kaliniais, 1933.X išvyko į TSRS. Dirbo Minske laikr. „Raudonasis artojas" redakcijos atsakinguoju sekretoriumi, redaktoriaus pavaduotoju. Nuo 1935.IX mokėsi Vakarų tautinių mažumų kom. un-to aspirantūroje, kartu un-to liet. sektoriaus studentams dėstė LKP istoriją. 1937 nuvykęs į Ispaniją, stojo į respublikonų armiją, kovojo prieš fašistus, dėstė karininkų m-loje (slap. Kazimieras Ilgis). 1939 pr. internuotas Prancūzijoje. Taryb. vyriausybės pastangomis išvaduotas, 1939.IV atvyko į Leningradą. Nuo 1939 pab. Maskvoje Užsienio kalbų lit-ros leidyklos liet. redakcijos vyr. redaktorius. 1940.VII grįžo į Lietuvą, dirbo LKP CK sekretoriumi propagandos ir agitacijos reikalams. D. Tėvynės karo metais kurį laiką tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje, organizavo savanorius partiz. kovai Lietuvoje. Vėliau dirbo Maskvoje kaip LKP CK sekretorius. 1944.VII grįžo į Vilnių, buvo LKP CK sekretorius, CK Biuro narys. Nuo 1948.XI Lietuvos TSR MT pirmininko pavaduotojas, vadovavo liaudies švietimo, mokslo, kultūros, sporto, sveikatos apsaugos, socialinio aprūpinimo, meno saviveiklos įstaigoms. Nuo 1959 Lietuvos TSR užsienio reikalų ministras. Nuo 1941 LKP CK narys. 1941—54 TSRS AT, nuo 1947 Lietuvos TSR AT deputatas. 1941 ir 1944—1955 „Komunisto" redaktorius, paskui redkolegijos narys. P. vardu pavadintas Šiaulių Ped. in-tas, gatvės Vilniuje ir Šiauliuose.

Ršt.: Kazys Preikšas, V., 1964.

PREĪKŠAS Pranas [1894.VIII.8 Verbūnuose (Šiaulių rj.) — 1938.VI.5 Taišete (Irkutsko sr.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų, dirbo pas buožes, vėliau metalistas. 1915 mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. Dalyvavo Spalio revoliucijoje, buvo išrinktas į pulko k-tą. 1918 raudongvardietis Ukrainoje. Nuo 1918 Komunistų partijos narys. Grįžęs 1918.VIII į Šiaulius, dirbo part. darbą, buvo išrinktas Šiaulių miesto darbininkų atstovų tarybos nariu. 1919.I.8 dalyvavo Šiaulių darbininkų sukilime, su kitais nuginklavo vokiečių kar. įgulą. Raudonosios Armijos Žemaičių pulke vadovavo kulkosvaidininkų ir minosvaidininkų komandai, dalyvavo mūšiuose su vok. interventais ir vietos kontrrevoliucionieriais. Po Tarybų valdžios Lietuvoje nuslopinimo dalyvavo piliet. kare Rusijoje, buvo 3 kartus sužeistas. Nuo 1923 dirbo Baltarusijoje ūkinį darbą. 1927 Maskvoje baigė Vakarų tautinių mažumų kom. un-tą. 1928—34 part. darbuotojas Irkutsko sr. (R. Sibiras). VKP(b) XVII suvažiavimo (1934) delegatas. 1934—37 Taišeto miesto vykd. k-to pirmininkas. Žuvo, neteisėtai represuotas asmenybės kulto metais. 1956 reabilituotas.

PRĒILA, Preiliai, — žvejų gyvenvietė Kuršių nerijoje, 39 km į p. nuo Klaipėdos; priklauso Neringos miestui (nuo 1962). 239 gyv. (1959). Įsikūrusi Kuršių marių pakrantėje, prie Mažosios P. įlankos, kurią riboja smėlėti iškyšuliai, vad. Ožkų ragu (į š. nuo P.) ir Mažuoju P. ragu (į p. nuo P.). Nuo Baltijos j. pusės P. užstoja mišku apželdintų kopų virtinė. Viena jų, esanti į p. v. nuo gyvenvietės, vadinama Preilos kalnu. Marių pakrantėje, į p. nuo gyvenvietės, yra gražus beržynas. Preiloje veikia 3 poilsio namai (iš viso 90 vietų), ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas, biblioteka (nuo 1956). Iš P. eina kelias į Klaipėdos—Kaliningrado plentą. P. prieplaukoje yra žuvies priėmimo punktas su sandėliais. Vasarą į P. suvažiuoja nemažai poilsiautojų ir turistų. P. žvejų kaimelį įkūrė 1843 smėliu užpustytų Naujųjų Naglių gyventojai. Buržuazijos valdymo metais P. apylinkėje įsteigtas briedžių draustinis. Vok. faš. okupacijos metais briedžiai išnaikinti, po karo jų vėl atsirado.

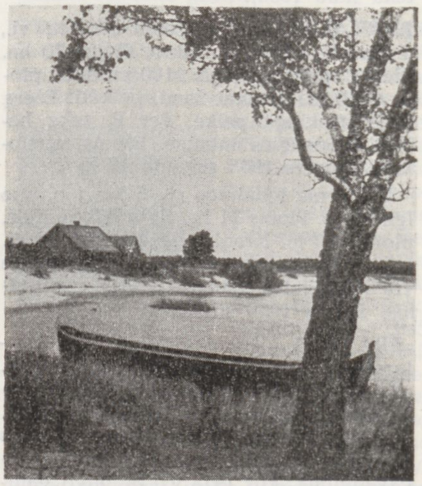

Preila. Žvejo sodyba

PRĒILOS RAGAĪ — smėlio pusiasaliai Kuršių nerijos r. krante, tarp Preilos kaimo šiaurėje ir Bulvikio rago pietuose. Didysis Preilos ragas yra 2 km į š. nuo Bulvikio rago. Jo ilgis 750—800 m, plotis apie 2 km. Mažasis Preilos ragas yra už 1,5 km į š. nuo Didžiojo. Juos skiria Didžioji Preilos įlanka. Mažojo Preilos rago š. krantą skalauja Mažoji Preilos įlanka. Abu ragus užima palvė. Ji apaugusi žole, krūmais, medžių grupėmis; vietomis drėgna. Toliau į v. yra smėlio kauburių. Smėlio p-lių v. pakraščiu tęsiasi didžiųjų kopų gūbrys, apželdintas kalnų pušaitėmis.

PREĪSAS (Прейс) Piotras Ivanovičius [1810 netoli Pskovo — 1846.V.20 Peterburge] — rusų kalbininkas slavistas.

1824—28 studijavo Peterburgo un-te. 1828—37 Tartu g-jos mokytojas. 1839—1842 gilino studijas užsienyje (Karaliaučiuje, Berlyne, Pragoje, Vienoje). Nuo 1843 vadovavo Peterburgo un-to slavų filologijos katedrai. Liet. kalba susidomėjo, dirbdamas Tartu g-joje. Vėliau liet. kalbos mokytis jam padėjo F. Kuršaitis, L. Rėza. Studijavo K. Donelaičio „Metus", liet. liaudies dainas, liet. kalbos gramatikas ir žodynus, tyrinėjo slavų skolinius liet. kalboje ir liet. tikrinius vardus, rašė apie liet. kalbos savitumą, jos duomenų reikalingumą slavistui. 1843—44 susirašinėjo su F. Kuršaičiu, ragino jį leisti liet. laikraštį ir įkurti liet. d-ją. P. buvo pirmasis rusų mokslininkas, sistemingai studijavęs ir moksliškai tyrinėjęs liet. kalbą, savo darbuose plačiai ir mokamai operavęs liet. kalbos duomenimis.

Ršt.: Письма П. И. Прейса М. С. Куторге, И. И. Срезневскому, П. О. Шафарику, Куршату и др. (1836—46).— Материалы к истории славяноведения, СПб, 1892; Донесение Прейса г. Министру Народного Просвещения из Кёнигсберга от 1 марта 1840 г.— «Журнал министерства народного просвещения», СПб, 1840, ч. 27; Донесение П. Прейса г. Министру Народного Просвещения из Праги от декабря 1840 г.— Ten pat, 1841, ч. 29.

Lit.: **Л. Шилев,** Прейс Петр.— «Русский биографический словарь», т. 14, СПб, 1905; **J. Palionis,** Rusų kalbininkų indėlis į lituanistiką, K., 1963.

PRĖKAMBRIS — seniausias Žemės plutos vystymosi laikotarpis, trukęs 1,5 mlrd. metų ir pasibaigęs maždaug prieš 500 mln. metų. Skirstomas į archeozojaus ir proterozojaus eras. P. uolienos sudaro Lietuvos kristalinį pamatą. Kristalinio pamato reljefe išsiskiria Baltijos įdauba (Lenkijos-Lietuvos sineklizė), užimanti vakarų bei vidurio Lietuvą, ir Baltarusijos iškilimas. Baltijos įdaubos ašis eina Baltijos jūra nuo Gdansko įlankos iki Liepojos, apie 80 km į v. nuo Klaipėdos. Baltijos įdauba susiformavo kaledoninės kalnodaros metu. Seismiškai tiriant, Baltijos įdauboje rasta lokalinių iškilimų. Įdaubą dengia 1000—2000 m storio nuosėdinių uolienų sluoksnis, storėjantis į vakarus. Baltarusijos iškilime kristalinis pamatas slūgso arčiausia žemės paviršiaus (Vilniuje 503 m gylyje, Druskininkuose 210 m). Archeozojaus grupės sluoksniuose Prienų, Sasnavos (Kapsuko rj.), Taučionių (Trakų rj.), Ukmergės ir kt. gręžiniuose rasta intensyviai metamorfizuotų biotitinių gneisų, kristalinių skalūnų, amfibolitų, nežymiai pasikeitusių granitų ir mikroklininių aplitų. Proterozojaus grupė sudaryta iš mažiau metamorfizuotų raudonų įvairiagrūdžių granitų, biotitinių ir porfyrinių uolienų su feldšpatais, granito-gneisais, mikroklinais. Be to, šiose uolienose yra sericito, kaolino ir kt. molingų mineralų įtarpų.

PREKĒVIČIUS Juozas [1905 Pamaišupyje (Kauno rj.) — 1942.V Jaroslavlyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Nuo 1932 Komunistų partijos narys. Už rev. veiklą 1936 ir 1939 kalintas. 1937 jo namuose įrengtas LKP CK lit-ros sandėlis, o 1939 nelegali „Spartako" spaustuvė. 1940—41 dirbo „Tiesos" redakcijoje, spaustuvėje. 1941 evakavosi į Jaroslavlį, dirbo f-ke.

PREKĒVIČIUS Kazys [1905.I.23 Pamaišupyje (Kauno rj.) — 1943.II.22 Oriolo sr.] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Iki 1925 dirbo tėvų ūkyje, vėliau ž. ū. darbininkas. 1929—1932 gyveno Argentinoje, buvo darbininkas. 1932 grįžęs į Lietuvą, dirbo savo ūkyje. Nuo 1933 Komunistų partijos narys. 1940—41 part. darbuotojas Lekėčiuose (Šakių rj.). 1941 evakavosi į Omsko sritį. Nuo 1942 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Žuvo fronte.

PREKỸBA. Žalvario amžiuje (XVI—VI a. pr. m. e.) dab. Lietuvos teritorijoje gyvenusios gentys palaikė mainų P. ryšius, greičiausia per tarpininkus, su Kaukazo, Padneprio, Pavislio, Skandinavijos ir kt. kraštų gyventojais. Tai rodo iš šių vietų į Lietuvą patekę žalvariniai dirbiniai. Pagrindiniai P. keliai ėjo Dnepro, Vislos, Dauguvos upėmis, Baltijos jūra, iš dalies — Nemunu ir Nerimi. Prie buvusių P. kelių dažnai aptinkami žalvario amžiaus lobiai (ž. *Lobis*).

Pirmaisiais mūsų eros amžiais baltų gentys palaikė mainų P. ryšius su r. slavų gentimis, gyvenusiomis Padnepryje; kaip rodo archeologiniai radiniai, iš jų į Pabaltijį patekdavo sidabro žaliava ir sidabriniai papuošalai. Tarpininkaujant slavų gentims, baltų gentys prekiavo ir su buvusiomis Romos provincijomis Juodosios j. pakrantėse. Lietuvoje rasta gana daug Romos monetų lobių ir iš buvusių Romos provincijų atgabentų papuošalų. Iš kitų kraštų atgabenamų metalų ir jų dirbinių baltų gentys įsigydavo už žvėrių kailius, vašką, gintarą, gyvulius. Mainų P. gintaru su aisčiais (baltais) minima K. Tacito veikale „Germanija" ir K. Plinijaus veikale „Gamtos istorija".

Kylant žemės ūkiui ir plečiantis amatams, plėtėsi ir liet. genčių prek. ryšiai. Iš kaimyninių slavų kraštų, iš Skandinavijos (nuo VII—VIII a.), Romos ir kt. valstybių buvo atgabenama vis daugiau sidabro, vario, nemažai geležies, t. p. ir šių metalų dirbinių. Liet. gentys turėjo prekybinių ryšių su Bizantija. Pagal liet. sidabro lydinių (jie atstodavo pinigus) radimo vietas nustatyti 4 pagrindiniai XII—XIV a. P. keliai, ėję iš Lietuvos Rygos įl. link, į Novgorodo ir Pskovo

Prekyba. Turgus Virbalyje apie 1900

Prekyba. Bulvių turgus Klaipėdoje apie 1910

žemes, į Tverę ir Smolenską ir per Gardiną į p. v. Rusiją (į Kijevą).

Natūralinio ūkio sąlygomis vidaus P. Lietuvoje XIII—XIV a. buvo silpna. Prek. ryšiai su V. Europa, Kryžiuočių ordinui pradėjus agresiją į liet. žemes, buvo nepastovūs, o P. apimtis nedidelė. P. vyko Nemunu, o XIII a. pab.—XIV a. pr. ir per Rygą. Rygos skolininkų knygoje („Das Rigische Schuldbuch") minimos ir liet. pirklių (Būtauto, Letovino, Studilo iš Kernavės ir kt.) pavardės. Lietuvos did. kun-ščiai Vytenis ir Gediminas, naudodamiesi prieštaravimais tarp Livonijos ordino ir Rygos magistrato, buvo sudarę su Ryga sutartis, kurios teikė galimybę palaikyti prek. santykius su V. Europa. Kryžiuočių ordinas ir jo globėjai (ypač popiežiai) rūpinosi, kad Lietuva nepalaikytų prek. santykių su kaimynais, negalėtų įsigyti ginklų ir kitų prekių, tačiau Kryžiuočių ordinas kartais ir pats būdavo reikalingas Lietuvos prekių (vaško, medaus, kailių ir kt.) ir pirkdavosi jų iš Lietuvos aplinkiniu keliu. 1338 buvo pradėti mėginimai normalizuoti prek. santykius su Livonijos ordinu, bet dėl dažnų ordino užpuldinėjimų tai nepavyko. Kryžiuočių ordinas nuolatos trukdė tradicinę P. grūdais, medumi, žirgais ir galvijais tarp Aukštaitijos ir Žemaitijos. 1390 Žemaitijos feodalai sudarė su Kryžiuočių ordinu sutartį, leidusią abiejų pusių pirkliams laisvai keliauti po Žemaitiją ir Ordino žemes. Tačiau iki Kryžiuočių ordino sutriuškinimo Žalgirio mūšyje 1410 Lietuvos prek. ryšiai su V. Europa buvo nepastovūs.

Prekės buvo gabenamos vandens keliais — įv. laivais ir sieliais, nes sausumos keliai dėl blogo oro, ypač rudenį ir pavasarį, susisiekimui netiko. Vandens kelių priežiūrai reikėjo daug mažiau išlaidų, negu sausumos keliams, jais buvo lengviau gabenti didelius prekių transportus. Be to, vandens kelius lengviau buvo kontroliuoti ir imti muitą už pervežamas jais prekes. Prekių transportavimui pačioje Lietuvoje iki XVI a. vid., be Nemuno ir Neries, buvo naudojamos Šventoji, Nevėžis, Dubysa, Šešupė. Svarbiausias P. centras buvo Kaunas. Iš jo ėjo ir svarbiausi užsienio P. keliai. Vienas jų buvo Kauno—Gdansko (Dancigo) kelias. Nemuno žiočių šaka Gilija pirkliai pasiekda-

vo Kuršių marias, iš ten pasukdavo į Deimės (Deimenos) upę; paskui pro Karaliaučių Priegliumi plaukdavo į Aismares, iš jų pro Elbingą dešiniąja Vislos šaka Nogatu į Vislą ir ja — į Gdanską. Per Gdanską buvo susisiekiama su Hanzos s-gos miestais ir jų svarb. centru — Visbiu (Gotlando saloje). Tas ilgas vandens kelias buvo nepatogus: Deimė sausomis vasaromis buvo per sekli, reikėdavo prekes perkrauti į mažas plokščiadugnes valtis (1395—1406 Deimė buvo pagilinta); Kuršių mariose tarp Gilijos ir Deimės didelės bangos, akmenys ir seklumos padarydavo pirkliams daug nuostolių. Todėl XV a. pr. norėta sujungti Deimę per Labguvą su Gilija, bet dėl nuolatinių kovų su Kryžiuočių ordinu sumanymas liko neįvykdytas (toks kanalas buvo iškastas tik 1613—16). Iki Kauno prekės būdavo atgabenamos mažesniais laivais, o čia perkraunamos į didelius irklinius laivus — skultus ir vytines (ž. *Laivai*).

Kryžiuočių ir Livonijos ordinams užėmus Nemuno ir Dauguvos žiotis, svarbus pasidarė P. kelias per Lenkiją — Bebro, Narevo ir Bugo upėmis. Svarbiausias P. centras Lietuvos D. Kun-stės pietuose buvo Brestas; jame kirtosi vandens ir sausumos keliai, buvo didžiausia Lietuvos valst. muitinė ir nuo seno gyveno daug turtingų pirklių, prekiavusių su Lenkija ir Kryžiuočių ordinu. P. su tolimesnėmis rusų žemėmis ir Juodosios j. pakrančių valstybėmis ėjo Dauguvos aukštupiu, Dnepru ir jo intakais. Vytauto valdžia stengėsi sutvarkyti Lietuvos P. kelių saugumą, steigdama jų apsaugai įgulas, ir kartu mėgino bent iš dalies pakreipti P. į Vakarus sausuma per Lenkiją. Todėl 1403 Vytautas leido Krokuvos pirkliams be muitų prekiauti su Lietuva. Gindama savo pirklius, Vytauto valdžia ne kartą ėmėsi represijų prieš Kryžiuočių ordino pirklius, sulaikydama ir konfiskuodama jų prekes.

Po Žalgirio pergalės (1410) Lietuvos ir V. Europos prek. santykiai žymiai pagyvėjo. Gdanskas ir Karaliaučius pasidarė Lietuvos prekių eksporto centrais. Sausumos kelių (ž. *Keliai*) XV a. pab.— XVI a. pr. būta gana daug, bet jų reikšmė buvo mažesnė, negu vandens kelių. Jie buvo blogi, blogai prižiūrimi ir dažnai puldinėjami. Iš Lietuvos į Prūsus vedę keliai šakojosi daugiausia ties Nemuno žiotimis ir šiaurinėje R. Prūsijos dalyje. Nuo Nemuno žemupio vedė keli svarbūs keliai į Žemaitiją. Vienas jų ėjo iš Tilžės per Katyčius, Naumiestį, Klaipėdą, Palangą, Liepoją tolyn į Kuršą. Klaipėdoje su šiuo keliu jungėsi kitas kelias — iš Karaliaučiaus per Kuršių neriją. Iš Klaipėdos Platelių link ėjo 2 keliai: per Kretingą ir per Gargždus. Svarbios kryžkelės prie Nemuno buvo Ragainė (dab. Nemanas), Tilžė, Viešvilė. Jose prekės buvo iš laivų perkraunamos į vežimus ir gabenamos sausuma. Svarb. kelias ėjo iš Tilžės per Ragainę palei Nemuną iki Kauno ir toliau iki Vilniaus; jis minimas dar Vytauto laikais. Be to, iš Tilžės ėjo kelias per Tauragę Šiaulių link. XVI a. vid. buvo nutiestas kelias iš Įsruties (dab. Černiachovskas) per Virbalį, Jurbarką į Kauną.

Per Lietuvą vyko ir rusų žemių P. su V. Europa. Kai kurie Lietuvos miestai pasidarė tranzito P. centrais. Svarbiausias jų buvo Vilnius. Iš čia ėjo P. kelias į Maskvą (per Polocką ir Smolenską), į Rygą (per Ukmergę, Anykščius), į Pskovą (per Daugpilį), į Novgorodą (per Polocką); į Juodosios j. uostus vedė keliai, ėję iš Vilniaus per Geranainius, Naugarduką, Turovą, Kijevą ir per Vosyliškes, Mastus, Brestą. Tais keliais pačios brangiausios rusų žemių prekės suplaukdavo į Vilnių, o iš čia per Gardiną, Poznanę pasiekdavo V. Europos miestų tarpt. muges. Maskvos pirkliai Vilniuje turėjo savo prekių sandėlius. Did. kun-štis ir stambieji feodalai turėdavo spec. pirklius, vad. faktoriais, kurie surasdavo, nupirkdavo ir pargabendavo reikiamų prekių. Didžiuosiuose miestuose kūrėsi tokių pirklių kontoros, vadinamos faktorijomis. Vilniuje susikūrė rusų pirklių faktorija, vadinama Maskvos pirklių kiemu; ji vaidino svarbų vaidmenį Lietuvos prekyboje XV a. pab. ir XVI a. pr. Apie XV a. vid. buvo įsteigta *Hanzos* kontora Kaune. Did. kun-ščiai palaikė savo valstybės pirklius. XV a. Lietuvoje užsienio pirkliams, kurie tuomet buvo vadinami svečiais, buvo leidžiama tik didmeninė P. (pvz., vyną jie galėjo pardavinėti ne mažiau kaip po statinę). Jie gabeno į Lietuvą pirmiausia tokias prekes, kurioms jie tuoj galėjo rasti pirkėjų. Hanzos narių kiemai buvo apdėti didesniu sidabrinės mokesčiu ir rinkliava po 1 pinigą nuo kiekvienos perkamos grūdų statinės. Nuo 1442 Vilnius, o nuo XVI a. ir Kaunas turėjo prekių sankrovos teisę *(ius depositorii)*, pagal kurią visos atgabentos prekės (ypač druska) juose turėjo būti iškraunamos. Iškrautąsias prekes turėjo pirkti didesniais kiekiais vietiniai pirkliai ir pardavinėti vartotojams.

Prekyba. Senojo Vilniaus prekybininkas (apie 1915)

Už įvežamas ir išvežamas prekes iš svetimšalių ir vietos pirklių buvo imamas pasienio ir vidaus muito mokestis (ž. *Muitai*). Gausiausiai buvo eksportuojama miško medžiaga. Ypač didelę paklausą turėjo vančosas — nustatyto dydžio sijos, skeltos iš stambiausių ąžuolų kamienų. Buvo eksportuojami ir kiti miško produktai (pelenai, degutas, derva). Daug buvo eksportuojama išdirbtų ir neišdirbtų kailių — brangiųjų (šermuonėlių, ūdrų, lapių) ir kitų (voverių, vilkų, meškų). Gausiai buvo išvežama vaško. Grūdus pradėta eksportuoti tik XVI a. pr.

Svarbiausia importo prekė buvo *druska*. Ji buvo įvežama daugiausia iš Prūsų kun-stės laivais, gabenusiais miško medžiagą į Gdanską, ir iš Rusijos. Jos pagr. sandėliai buvo Kaune. 1613 į Kauną buvo atgabenta apie 1430 laštų (laštas — 2 t) druskos, o į Vilnių tik 208 laštai. Buvo importuojami Anglijos ir Flandrijos vilnoniai *audiniai*. Daug buvo importuojama geležies ir kitų metalų dirbinių — ginklų, ž. ū. įrankių (noragų, piautuvų, dalgių; pastarųjų 1585 įvežta 15 150, 1605 — 18 000). Buvo įvežama stiklo ir jo dirbinių, popieriaus, prieskonių ir kt. prekių.

Maždaug nuo XVI a. vid. nauju svarbiu P. objektu tapo grūdai. Užsienio pirkliai iki tol nevažiuodavo pirkti grūdų į Lietuvą, nes jų pasiūla buvo atsitiktinė, o vietos pirkliai arba nemokėjo organizuoti grūdų eksporto, arba nelaikė jo pakankamai pelningu. Derliaus pertekliai buvo parduodami vietiniams pirkliams pačiuose dvaruose, miesteliuose arba artimiausiuose didesniuose P. centruose — Vilniuje, Kaune, Gardine ir mažesniuose miestuose, o pirkliai parduodavo grūdus miestiečiams, kariuomenei, kartais gabendavo į artimiausius uostus, mokėdami išvežamąjį muitą. Tuo tarpu Europos rinkoje rugių paklausa didėjo, kainos vis kilo (nuo 1497 iki 1564 Gdansko uoste jos pakilo penkeriopai). Lietuvos did. kunigaikštis 1547 nuostatuose dvarų valdytojams įsakė atliekamus grūdus gabenti į Karaliaučių, Gdanską arba parduoti vietos turguose. 1559 Vilniaus seimo nutarimu bajorai buvo atleisti nuo išvežamojo muito už gabenamas iš savo dvarų į užsienį miško prekes, javus ir gyvulius, t. p. nuo įvežamojo muito už karo reikmenis, būtent, už žirgus ir ginklus; o pagal antrąjį Lietuvos Statutą (1566) bajorai iš viso buvo atleisti nuo vidaus, pasienio muitų ir rinkliavų už vežamas prekes sau (išskyrus pirktas pardavimui). Nemaža žemės ūkio ir dvarų miško prekių buvo gabenama vežimais į Kauną, Vilnių, Rygą, plukdoma į Karaliaučių. XVII a. pr. dvarininko prekių gabenimas tapo valstiečių prievole. Tokiu būdu dvarininkai sutaupydavo mui-

Prekyba. Vilniaus Halės turgus apie 1915

tą, gabenimo išlaidas ir pirklių pelną. XVII a., sumažėjus grūdų paklausai, dvarininkai pradėjo imti iš valstiečių duokles nebe grūdais, bet linais. Be to, linus, ypač XVIII a., jie ir supirkinėjo iš savo valstiečių ir gabeno į užsienio uostus.

Išaugus prekybai ž. ū. produktais, padidėjo savaitinių turgų (ž. *Turgus*) ir metinių prekymečių reikšmė. Miestų ir miestelių turguose buvo parduodama vis daugiau prekių; feodalai ir didysis kun-štis imdavo turgaus rinkliavas iš miestų ir miestelių, esančių jų valdose, ir tos rinkliavos sudarydavo nemažą dalį jų pajamų. Dėl to dvarininkai rūpinosi steigti savo dvaruose miestelius ir gauti iš didžiojo kun-ščio leidimą rengti juose turgus ir prekymečius. Juos buvo leidžiama steigti tik tais atvejais, kai jie būdavo ne arčiau kaip už 3 mylių nuo kt. turgaus ir nekenkdavo aplinkinių miestelių turgams ir jų pajamoms. Miestai, turėję galimybių vystyti P. ir amatus, buvo atleidžiami nuo seniūnų valdžios, jiems būdavo suteikiama *Magdeburgo teisė;* tų miestų gyventojai, kad ir likdami feod. priklausomybėje, buvo daug savarankiškesni už tokių teisių neturinčius miestų gyventojus ir daugiau vertėsi P. ir amatais. Did. kun-ščio leidimai — privilegijos teikė įmonininkams monopolinę gamybos ir kartu P. teisę. Amatininkai supirkdavo žaliavas ir iš jų pagamintam produktui ieškodavo pirkėjo; tokiu būdu amatininko dirbtuvė virsdavo ir parduotuve. Tokių amatininkiškų parduotuvių, kuriose buvo galima pirkti papuošalų, avalynės, duonos, mėsos, salyklo alui, odų, audinių ir kt. prekių, buvo visuose didesniuose miestuose. Amatininkų cechų privilegijos, draudžiančios ne cechų nariams prekiauti cechų gaminiais, trukdė bendrą P. vystymąsi. Amatų gamybą ir P. vidaus rinkoje siaurino dar ir tai, kad dvarininkai vartojimo reikmenų parsigabendavo iš užsienio. Smulkioji mažmenų P. buvo specializuota. Didžiųjų miestų prekyvietėse būdavo ilgi, iš lentų sukalti stalai — „eilės"; prie kiekvienos „eilės" buvo prekiaujama tam tikromis prekėmis. Nuolat veikiančių krautuvių buvo tik Vilniuje, Kaune ir kituose didesniuose miestuose prie rotušių. Visa kita P. vyko turgaus aikštėse. Valstiečiai galėjo pardavinėti tik iš vežimų, sumokėję turgaus rinkliavą. Miestuose valstiečiai mažai ką tepirkdavo. Dvarininkai juos versdavo druską, silkes, geležies dirbinius ir kt. prekes pirkti dvare ir aukštesne kaina, negu turguje. Kaimuose prekiauti buvo draudžiama. Daiktas, nupirktas kelyje, priemiestyje ir netgi turgavietėje iki 9 valandos, turėdavo būti konfiskuotas, o pats asmuo nubaustas. Be to, P. varžė ir sankrovos teisė. Tik metinių prekymečių metu tie suvaržymai negaliojo: visi pirkliai, ir svečiai, ir vietiniai, galėjo prekiauti su kuo nori ir kaip nori. Vis dėlto Lietuvos miestų prekymečiai neišpopuliarėjo užsienio pirklių tarpe, ir į juos neprivažiuodavo daug svečių. Prekybai labai kliudė muitai. Dėl jų prekės kelyje beveik dvigubai pabrangdavo. Pasunkėjo ir P. apyvarta su užsieniu Nemunu ir Dauguva. Prūsijos kun-štis, išsivadavęs 1600 nuo leninės priklausomybės Lenkijos karaliui ir valdydamas Nemuno žiotis, įvedė muitus. 1621 Švedijai užgrobus Rygą, buvo uždarytas ir Dauguvos P. kelias. XVII amžiuje P. trukdė nuolatiniai karai (su Rusija, Švedija).

Po Žečpospolitos I padalijimo (1772) buvo padaryta reformų, pagyvinusių vidaus ir užsienio prekybą. Buvo panaikintos bajorų privilegijos, leidusios jiems nemokėti muitų, panaikinti vidaus muitai, o tranzitu per Rygą gabenamos prekės buvo atleistos nuo įvežamųjų ir išvežamųjų muitų. Pramonei pagyvinti buvo uždrausta įvežti iš užsienio kai kurias prekes, kurios buvo gaminamos krašte. Sudaryta prek. sutarčių su kaimyninėmis valstybėmis; pirkliams garantuota asmens ir prekių neliečiamybė. Dvarininkai, stengdamiesi eksportuoti savo palivarkų gaminius, turėjo gerinti sausumos ir vandens kelius. 1784 buvo baigtas kasti Oginskio kanalas, jungiantis Nemuno bei Dnepro baseinus ir tuo pačiu — Baltijos j. su Juodąja.

1795 Lietuvą (išskyrus Užnemunę) prijungus prie Rusijos imperijos, vidaus P. apyvarta, P. su užsieniu ir tranzitinė P. per Baltijos uostus ėmė augti. Buvo panaikintos amatininkų cechų monopolinės privilegijos ir jurisdikos, stabdžiusios smulkią prekių gamybą ir prekybą. Pirkliai buvo suskirstyti į gildijas pagal jų kapitalų dydį. Gildinių pirklių 1796 Vilniuje buvo 80, Kaune — 12, Šiauliuose — 20; po keletą jų buvo kituose apskričių miestuose. Daugėjo miestų gyventojų; tai didino ž. ū. produktų paklausą miestuose. Valstiečių gaminiai buvo parduodami turguose ir prekymečiuose.

Augo ir P. su užsieniu. Vis daugiau buvo išvežama javų, linų pluošto, odų, miško, riebalų ir kitų ž. ū. produktų. Užsienio rinkoje vis didėjo javų paklausa. Daug pirklių vykdavo pirkti javų į dvarus, nes dvarininkai dažnai nespėdavo nugabenti javų į uostus. Daugiausia javų buvo išvežama į Prūsiją. 1857 vien iš Kauno uosto Nemunu buvo išgabenta ž. ū. gaminių beveik už 1,5 mln. rb. Prekyba su užsieniu ir tranzitinė P. per Lietuvą smarkiai išaugo Krimo karo metu. Vien Nemunu 1854 praplaukė 3445 laivai su 5 750 000 rb vertės prekėmis, o 1855 — 6268 laivai su 8 540 000 rb vertės prekėmis. Prūsijos valdomame Klaipėdos krašte P. pagyvėjo, nutiesus plentus į Lietuvos pasienį. Per Klaipėdos kr. vyko Rusijos P. su Prūsija. Per Jurbarko, Tauragės, Naumiesčio, Gargždų ir Kretingos muitines į Klaipėdos kraštą 1852 buvo atgabenta prekių už 1,8 mln. rb, o 1855 už 6,7 mln. rb.

Po baudžiavos panaikinimo ėmė augti kaimo buržuazija, didėjo ž. ū. specializacija. P. labai pagyvėjo, ėmus tiesti *geležinkelius.* Aplink sparčiai augančius didžiuosius miestus (Vilnių, Kauną, Šiaulius, Panevėžį) plito prekinė daržininkystė ir gyvulininkystė. Pieno produktai būdavo ne tik sunaudojami vietoje, bet ir gabenami į Peterburgą, Rygą ir net į užsienį. 1893 pieno produktai sudarė 25% visų iš Kauno gub. išvežamų prekių (pagal vertę). Kiaulieną, gyvas kiaules ir paukščius supirkinėjo daugiausia pirkliai, atvykę iš Vokietijos; apie jų atvykimą Suvalkų gub. kunigai paskelbdavo net bažnyčiose iš sakyklų. 1895 iš Kauno gub. buvo išgabenta daugiau kaip 5850 t, o 1896 — daugiau kaip 6650 t gyvų paukščių. Suvalkų gub. kasmet į užsienį buvo parduodama apie 350 000 paukščių. Miestuose augo stambios ž. ū. produktų supirkimo kontoros. Turgų reikšmė miestuose mažėjo, o prekymečių — didėjo. Ž. ū. produktų bei žaliavų eksportu, jų gabenimu į f-kus ir tolimus miestus rūpinosi pirkliai, kurie važinėdavo po kaimus ir sudarinėdavo pirkimo-pardavimo sutartis. Buvo superkami ne tik gatavi produktai arba gyvuliai, bet t. p. daržų ir sodų vaisiai, o kai kada net nenukirsti javai. Pirkliai nuomojo pram. įmones iš dvarininkų (1882 Vilniaus aps. iš 44 įmonių jie nuomojo 14), steigė naujas. Jų kapitalu buvo plečiama alaus gamyba, medžio apdirbimas, odos ir popieriaus pramonė. Buvo pradėta steigti įv. prekybinių-pramoninių kooperatyvų, vartotojų ir kt. bendrovių. Jomis buvo siekiama

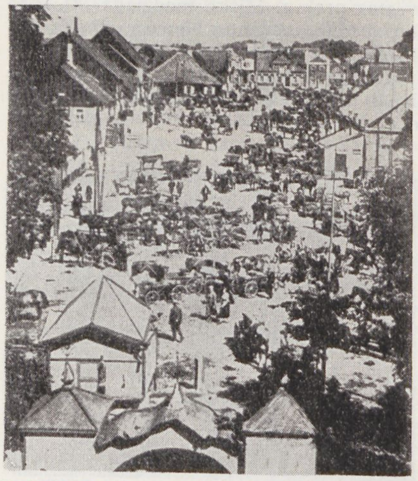

Prekyba. Turgus Skaudvilėje apie 1925

suintensyvinti ž. ū. produktų gamybą ir prekybą. 1892 Kauno bendrovę žemės ūkio reikmenims pirkti ir parduoti (sutrumpintai buvo vadinama Kauno sindikatu) įsteigė dvarininkas P. Stolipinas. Iš pradžių b-vė veikė Kėdainiuose, o vėliau perkelta į Kauną. 1893 sindikato apyvarta buvo 48 600 rb, o 1899 — 91 800 rb. 1892—1902 jis pardavė prekių (ž. ū. mašinų ir įrankių, trąšų, sėklų, žibalo, geležies) už 1 231 000 rb. XX a. pr. sindikatas turėjo skyrius Panevėžyje, Rokiškyje, Ukmergėje, Zarasuose, Marijampolėje. Panašias b-ves steigė ir lietuviai dvarininkai bei turtingieji valstiečiai (tokios buvo, pvz., „Žagrė" Marijampolėje, Žemės ūkio ir gyvulininkystės d-ja Raseiniuose, Ž. ū. draugija Vilniuje; jos turėjo prekių sandėlius ir kt. miestuose). XIX a. pabaigoje Europos rinkoje kritus grūdų kainoms ir Vokietijai įvedus muitus Rusijos grūdams, javų gamyba Lietuvoje ir jų eksportas pradėjo mažėti. Kylanti liet. buržuazija skatino valstiečius imtis P. ir amatų, kuriais vertėsi daugiausia žydai. 1886 Kauno ir Vilniaus gubernijose 81% stambiosios ir 71% smulkiosios P. priklausė žydams. 1897 Lietuvoje 73,2% prekybininkų buvo žydai, 16,1% lenkai, 5,0% rusai, ukrainiečiai ir baltarusiai, 3,6% lietuviai. Žymus P. centras buvo Vilnius. Jo P. apyvarta buvo 4 kartus didesnė už Kauno ir beveik 6 kartus — už kitų 3 didžiausių miestų P. apyvartą. 1897 Vilniuje buvo apie 2000 samdomų P. darbininkų ir pardavėjų ir apie 16 000 prekybininkų tarnų bei padienininkų. 1898 Vilniaus mieste ir apskrityje veikė 2032 P. įmonės, kurių metinė apyvarta buvo 137 mln. rb. Šiauliai XIX a. pab. pradėjo kilti kaip grūdų, linų ir miško P. centras.

Prekės būdavo įvežamos ir išvežamos ne tik geležinkeliais, bet ir upėmis. 1890 vien Kauno gub. vandens keliais praplaukė 4563 laivai ir 8870 sielių (sieliais buvo gabenamos ir prekės); vandens keliais pervežta 3,5 mln. rb vertės prekių. Miško medžiaga iki 1873 buvo plukdoma nuo Nemuno žiočių per Kuršių marias į Klaipėdą, o vėliau — pagilinta Minijos upe ir 1863—73 iškastu Karaliaus Vilhelmo (dab. Klaipėdos) kanalu. Didžioji eksporto dalis ėjo per Klaipėdos uostą, kuris XIX a. vid. turėjo apie 80 burinių laivų ir kelis garlaivius. Klaipėdos uosto ir miesto P. apyvartos kitimą rodo 1 lentelė.

1 lent. **Klaipėdos uosto ir miesto prekybos apyvarta 1871—1913**
(mln. markių)

Metai	Atvežta	Išvežta
1871	24,4	28,4
1880	21,4	21,6
1890	26,2	24,9
1899	33,3	29,7
1913	57,9	55,4

Išvežamų prekių didž. dalį sudarė miško medžiaga; 1895 jos išgabenta iš Klaipėdos už 13,8 mln. markių, 1913 — už 22,9 mln. markių. Prekės iš Klaipėdos buvo gabenamos į D. Britaniją, Olandiją, Prancūziją ir į Vokietijos uostus.

Dalis Lietuvos pramonės gaminių būdavo realizuojama vietoje, dalis — kaimyninėse ir tolimesnėse Rusijos gubernijose ir užsienyje. Odos f-kų gaminiai buvo gabenami į Peterburgą, Rygą, Liepoją, Gardiną. Geležies, plieno ir ketaus dirbiniai, ž. ū. mašinos bei padargai buvo vežami į Polesę ir kitas Baltarusijos vietas, o nedidelėmis partijomis — ir į tolimesnes rinkas, net į Sibirą. Trikotažo gaminiai (kojinės, pirštinės, kaklaraiščiai) buvo gabenami į visas Rusijos gubernijas, o baldai ir kiti medžio gaminiai — į Polesę, Rygą, Liepoją, Daugpilį, Vitebską. Į užsienį buvo eksportuojami papirosai, išdirbtos odos, šeriai, spiritas, terpentinas ir kt. prekės.

XX a. pr. prasidėjusi ekonominė krizė smarkiai palietė ir prekybą. Kauno gub. P. įmonių apyvarta 1900 buvo 60 mln. rb, o 1903 tik 46 mln. rb. Vyko P. koncentracija. Tačiau Lietuvoje ir toliau liko daugybė smulkių parduotuvių. Iš 4299 prekybos įmonių, buvusių 1903 Vilniuje, 3207 (t. y. 75%) neturėjo samdomų darbininkų. 1904 krizė baigėsi, ir prasidėjo sustingimo laikotarpis, trukęs iki 1910. Pirmojo pasaul. karo išvakarėse vidaus ir užsienio P. vėl buvo pradėjusi augti.

I pasaul. karo metais kaizerinės Vokietijos okupuotos Lietuvos ekonomika buvo pajungta Vokietijos kariuomenės reikalams. Ž. ū. produktai, gaminiai iš jų, gyvuliai ir kita buvo rekvizuojama; parduoti ir pirkti juos buvo galima tik su okup. valdžios atstovų leidimu. 1915.VII buvo įvesta Lietuvos ekonomikai žalinga vienpusiška muitų sistema: už įvežamas iš Vokietijos prekes buvo mokami dideli muitai, o už išvežamas iš Lietuvos jie visai nebuvo imami. Nuo okupacijos pradžios (1915 vasaros) iki 1916.X į Lietuvą iš Vokietijos įvežta, apmokant muitą, 16 pavadinimų prekių maždaug už 11 mln. markių (cigarečių už 1,4 mln., įv. menkaverčių kolonijinių prekių už 2 mln., akmens anglių už 12 500 markių ir t. t.), o išvežta iš Lietuvos 66 pavadinimų gaminių maždaug už 49 mln. markių (medžio ir jo gaminių už 16 mln., gyvulių už 9 mln., grūdų už 9 mln., linų už 3,9 mln. markių ir t. t.). Tačiau ši iš Lietuvos išvežtųjų vertybių suma tesudarė dalį to, ką sugrobė okup. kariuomenė Lietuvoje ir ką pati kariuomenė, vokiečių okup. valdžios valdininkai išsiuntė ar kitais neužregistruotais būdais išvežė į Vokietiją.

Po I pasaul. karo Lietuvoje viešpatavo ūkinė suirutė. Miestų gyventojams trūko maisto, kaimo gyventojams — reikalingiausių pram. prekių (žibalo, druskos, muilo, geležies ir kt.). Lietuvos Laikinoji revoliucinė darbininkų ir valstiečių vyriausybė 1918.XII.16 manifestu paskelbė, jog su bankais, pram. įmonėmis nacionalizuojama ir stambiosios P. įmonės — urmo P. sandėliai. Tarp miesto ir kaimo gyventojų buvo pradėti organizuoti tiesioginiai mainai. Norėdama padėti Tarybų Lietuvai, Tarybų Rusijos vyriausybė pavedė savo Maitinimo liaudies komisariatui ir Aukščiausiajai liaudies ūkio tarybai susitarti su atitinkamais Tarybų Lietuvos organais dėl prekių mainų tarp abiejų respublikų nustatymo. Nuo 1919.I.21 Lietuvos gyventojų aprūpinimą prekėmis tvarkė Vyriausioji liaudies ūkio taryba (jos sudėtyje buvo ir prekybos liaudies komisaras). Buvo suorganizuota kooperatinė P.; prekėms buvo nustatytos tvirtos kainos, buvo kovojama su spekuliacija, perpardavinėjimu, prekių atsargų sudarinėjimu.

Buržuazijos valdymo metais Lietuva buvo užsienio kapit. valstybių maisto produktų ir agrarinių žaliavų aruodu ir rinka jų pramonės gaminiams. Lietuva buvo priversta pigiai parduoti savo ž. ū. gaminius ir brangiai mokėti už pram. prekes. Toks ekonominis išnaudojimas per P. labiausiai lietė didžiąją Lietuvos gyventojų dalį — kaimo gyventojus. Dėl gyventojų mažos perkamosios galios mažmeninė prekių apyvarta augo labai pamažu. Jai įtakos tu-

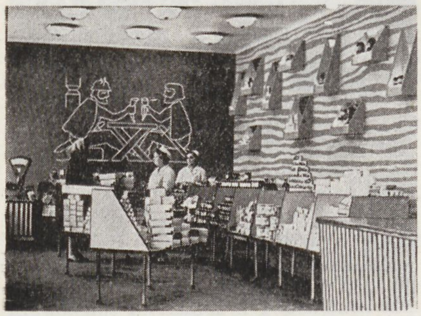
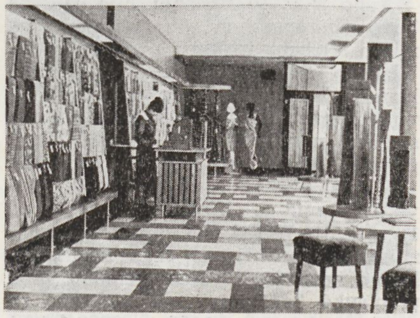

Prekyba. Maisto, audinių ir kultūrinių prekių parduotuvės Kaune

rėjo užsienio kapit. šalių ekonomikos svyravimai. Pasaulinės perprodukcijos krizės metais (1929—33) plataus vartojimo prekių apyvarta sumažėjo 15—20%. 1939 mažmeninė prekių apyvarta Lietuvoje (be Vilniaus ir Klaipėdos kr.) buvo apie 850 mln. litų.

1920—40 prekybos pagr. formos buvo privatinė ir kooperatinė. Vyraujanti buvo privatinė P. Verstis P. galėjo kiekvienas asmuo, nusipirkęs iš valstybės P. verslo liudijimą (patentą). Tokių patentų 1927—40 kasmet būdavo išperkama apie 18 000 (1939 apie 22 000, iš jų apie 4100 Vilniaus krašte). Apie 60% tokių P. įmonių prekiavo maisto ir ž. ū. produktais. Priv. parduotuvės būdavo daugiausia labai menkos. Jų tinklas buvo netolygus, vietomis (ypač didesniuose miestuose) per tankus; pvz., 1939 Kaune vienai priv. parduotuvei teko 44 gyv., o visoje Lietuvoje — vidutiniškai 112 gyv.

Kooperatinė P., kurią vykdė įvairūs vartotojų kooperatyvai, jų s-gos ir vartotojų b-vės, palaipsniui koncentravosi kooperatinės P. monopolijos *„Lietūkis"* rankose. 1940 pradžioje Lietuvoje buvo 204 kooperatyvai, turėję 364 parduotuves. Jų apyvarta 1939 sudarė 128,9 mln. lt (15% visos mažmeninės prekių apyvartos). 71% visų kooperatyvų buvo „Lietūkio" nariais. Kita koop. monopolija *„Pienocentras"* 1939 turėjo 17 parduotuvių. Buvo ir miestų kooperatyvų; Kauno vartotojų b-vė *„Parama"* 1939 turėjo 30 parduotuvių. P. vertėsi ir akc. b-vės; 1937 tokių buvo 32. Didžiausia iš jų buvo akcinė b-vė *„Maistas"*, kuri 1940 pr. turėjo 63 P. įmones (1939 jų apyvarta sudarė 18,8 mln. lt). Valstybė turėjo prekybos degtine monopolį ir savo degtinės parduotuvių tinklą; be to, degtinė buvo realizuojama ir per privatinės bei kooperatinės prekybos tinklą.

1920—40 prek. santykiai buvo palaikomi maždaug su 50 valstybių, tačiau didesnė P., apimanti 90% visos užsienio P. apyvartos, vyko tik su 15 valstybių. Pirmosios P. sutartys su Vokietija ir D. Britanija pasirašytos 1922. Didžiausia užsienio P. dalis (apie 50—60% jos apyvartos) 1923—30 teko P. su Vokietija, o 1930—40 su D. Britanija (apie 30—40% jos apyvartos). Su TSRS prek. santykiai užmegzti 1923—24 (sutartis pasirašyta 1928); didžiausia užsienio P. apyvarta su TSRS buvo 1935 (8,6% Lietuvos eksporto ir 10,5% importo). Į užsienį buvo eksportuojami daugiausia ž. ū. produktai. Svarbiausios eksporto prekės buvo: kiaulės, bekonas, sviestas, linai, miško medžiaga ir celiuliozė; jos sudarė apie 75% viso eksporto. 1937 buvo eksportuota: kiaulių 137 670 (už 16,3 mln. lt), bekono (ir mėsos) 15 574 t (už 31,1 mln. lt), sviesto 15 058 t (už 41,4 mln. lt), linų 16 087 t (už 24,0 mln. lt), miško medžiagos 282 292 t (už 29,5 mln. lt) ir celiuliozės 68 621 t (už 14,8 mln. lt). Kiaulės daugiausia buvo eksportuojamos į TSRS (67% viso jų eksporto) ir į Vokietiją (32%), bekonas — į D. Britaniją (99% viso jo eksporto),

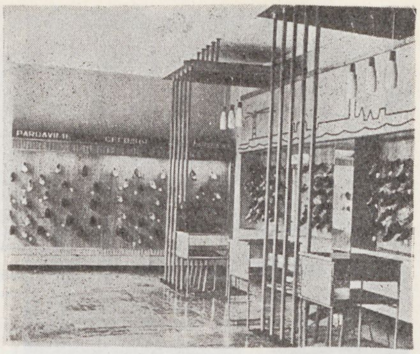

Prekyba. Avalynės parduotuvė Klaipėdoje

sviestas — į D. Britaniją (68% viso jo eksporto) ir Vokietiją (17%), linai — į D. Britaniją (53% viso jų eksporto), Čekoslovakiją (16%), Švediją (10%) ir Prancūziją (9%), miško medžiaga — į D. Britaniją (60% viso jos eksporto), Olandiją (14%), Prancūziją (9%) ir Vokietiją (6%), celiuliozė — į D. Britaniją (36% viso jos eksporto), JAV (27%) ir Prancūziją (22%). Importuojama daugiausia buvo (1937) žaliava tekstilės pramonei ir tekstilės gaminiai (22% viso importo), metalai ir jų dirbiniai (18%), mašinos ir prietaisai (12%), nafta ir akmens anglys (9%). Iš kt. prekių nemaža buvo importuojama trąšų, cemento, stiklo, tabako, druskos, silkių. Pagal valstybes daugiausia buvo importuojama (1937) iš D. Britanijos (27% viso importo; žaliava tekstilės pramonei ir tekstilės gaminiai, akmens anglys, cementas ir kt.), Vokietijos (21,8%; geležis, mašinos, įv. prietaisai ir kt.), TSRS (8,4%; rąstai, naftos produktai, akmens anglys, druska, trąšos ir kt.), Belgijos (7,9%; geležis, vilnoniai siūlai), Olandijos (4,2%; radijo aparatai, trąšos ir kt.). Užsienio P. apyvarta didžiausia buvo 1930 (646,2 mln. lt), o 1929—33 pasaul. krizės (ji Lietuvoje dėl krašto agrarinio pobūdžio prasidėjo kiek vėliau) metu ir po jos buvo perpus mažesnė. Išvežamų ir įvežamų prekių rūšys, jų kiekiai 1923—39 keitėsi. Pvz., pastačius Lietuvoje cukraus fabrikus, 1938—39 cukrus beveik visai nebuvo importuojamas; 1930—39 smarkiai išaugo bekono ir sviesto eksportas; Lietuvos eksportuojami linai, gyvos kiaulės 1936 sudarė apie 5,5% šių prekių rūšių pasaul. eksporto. 1939 netekus Klaipėdos kr., užsienio P. patyrė didelių nuostolių; buvo nustota ne tik gaminamų Klaipėdoje eksporto prekių (celiuliozės, faneros, apdirbtos miško medžiagos ir kt.), kurios sudarė žymią dalį Lietuvos eksporto, bet, svarbiausia, Klaipėdos uosto, per kurį ėjo 80% Lietuvos užsienio P.

1940 atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią, P. pradėta pertvarkyti soc. pagrindais. Tarybinės P. organizavimui vadovavo 1940.VIII.1 sudaryta Lietuvos Prekybos m-ja, 1940.VIII.28 perorganizuota į Lietuvos TSR Prekybos liaudies komisariatą. 1941.IX.27—29 ir vėliau buvo nacionalizuotos 1593 didelės privačios P. įmonės, kurių kiekvienos apyvarta 1939 sudarė daugiau kaip 150 000 lt, o bendra aktyvų ir nekilnojamojo turto vertė buvo 183,9 mln. lt. 69,4% šių įmonių buvo pram. prekių parduotuvės. Daugiausia P. įmonių (836, arba 52% visų nacionalizuotųjų) buvo nacionalizuota Vilniuje ir Kaune. Nacionalizacija išstūmė iš P. stambųjį kapitalą ir sudarė taryb. P. vystymo pagrindus. Nuo 1940.X pab. valstybinės P. org-jos buvo pradėtos kurti Vilniuje, Kaune, Šiauliuose, Panevėžyje, Marijampolėje ir Ukmergėje. Kituose miestuose, miesteliuose ir kaimuose tarybinės P. tinklo kūrimo laikotarpiu svarbus vaidmuo teko kooperatinei P., kuri dar iš anksčiau turėjo platų parduotuvių tinklą ir gerą organizacinę struktūrą. Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos 1940. X.26 nutarimu visi P. kooperatyvai ir jų skyriai buvo sujungti į Respublikinę vartotojų kooperacijos s-gą; 1940.XI.14 buvo sudarytas šios s-gos organizacinis biuras. 1940.XI.25 Lietuvoje šalia lito įvedus TSRS valiutą — rublį, buvo pirmą kartą įvestos vieningos mažmeninės prekių kainos. Privačių P. įmonių, ypač miestuose, ėmė sparčiai mažėti; pvz., Vilniuje 1940 pab. privačių P. įmonių buvo 2251 mažiau, negu 1940 pr., o valstybinės ir kooperatinės P. įmonių per 1940.XI—XII buvo atidaryta tik 428. Kadangi susiaurėjęs P. tinklas ėmė nepatenkinti gyventojų poreikių, Prekybos liaudies komisariato nutarimu įmonių savininkams buvo draudžiama be komisariato žinios likviduoti savo P. įmones. 1941.I.1 Lietuvos TSR buvo 14 686 mažmeninės P. įmonės, iš jų 12 227 (arba 83%) privačios, o 2459 valstybinės ir kooperatinės; pastarųjų vėliau sparčiai daugėjo. 1941.IV—VI valstybinės ir kooperatinės P. apyvarta sudarė 90% visos P. apyvartos.

Hitlerininkams okupavus Lietuvą, valstybinės P. įmonės buvo paskelbtos reicho nuosavybe. Visos geriausios parduotuvės buvo skirtos okupantams aptarnauti. Buvo įvestos maisto prekių *kortelės* ir vienkartiniai leidimai pram. prekėms nusipirkti. Kadangi kortelių sistema negalėjo patenkinti gyventojų poreikių, klestėjo spekuliacija. Vok. faš. okupacijos metais prekybai buvo padaryta 616 mln. rb nuostolių (1941 kainomis).

Po D. Tėvynės karo Lietuvoje buvo sukurta (pradėta kurti 1940—41) tokia pat P. sistema, kaip visoje TSRS. Susiformavo naujos P. šakos: *materialinis-techninis aprūpinimas,* kuriam priklauso gamybos priemonių paskirstymo ir cirkuliacijos organizavimas, *paruošos* — ž. ū. produktų supirkimas ir tiekimas, o t. p. gamybos ir buitinių atliekų supirkimas; susikūrė valstybinių *visuomeninio maitinimo* įmonių tinklas. Buvo atnaujinti vok. faš. okupacijos nutraukti prek. ryšiai su kitomis taryb. respublikomis. Užsienio prekybą monopolizavo valstybė; ją organizuoti pavesta TSRS Užsienio prekybos m-jai.

Valstybinės P. org-jos po karo buvo atkurtos tik Vilniuje, Kaune, Šiauliuose, Panevėžyje ir Klaipėdoje, o Ukmergėje ir Marijampolėje (šiuose miestuose 1940—41 buvo valstybinės P. org-jos) buvo suorganizuota koop. prekyba. P. vadovavo Prekybos liaudies komisariatas, 1946.III.26 perorganizuotas į Prekybos m-ją, kuri nuo to laiko vadovauja vietinio pavaldumo valstybinės P. org-joms; miestuose valst. prekybai vadovauja darbo žmonių deputatų tarybų vykd. k-tai, kurie turi (priklausomai nuo P. apimties) P. arba prekybinių org-jų v-bas (pastarosios yra Vilniuje ir Kaune). Kooperatinei P. vadovauja Lietkoopsąjunga (Lietuvos Vartotojų kooperatyvų s-ga), kuriai pavaldžios rajonų vartotojų kooperatyvų s-gos su joms priklausančiais vartotojų kooperatyvais (ž. *Vartotojų kooperacija*).

Po karo iš karto sukurti platų valstybinės ir kooperatinės P. tinklą ir pateikti gyventojams pakankamai prekių buvo neįmanoma. Norint panaudoti privačių asmenų turimus prekių resursus, buvo leista (iki 1947.I) valstybės kontroliuojama ir reguliuojama priv. prekyba. 1944 pab. išvaduotoje Lietuvos dalyje veikė 2652 mažmeninės P. įmonės; 1094 jų buvo valstybinės ir kooperatinės. Kurį laiką (iki 1947.XII.14) P. buvo normuota (galiojo kortelių sistema); šalia normuotos P. buvo ir vad. komercinė P., t. y. prekių pardavimas be kortelių, tik didesnėmis kainomis. Palaipsniui atkuriant liaudies ūkį, augo ir P. Vien 1947 atidaryta 711 P. įmonių. Ypač sparčiai daugėjo koop. P. įmonių: 1945 pr. jų buvo 270, o 1947 pab.— 1348. Sparčiai augo ir P. apyvarta (2 lent.); apyvartos dalis, tenkanti vienam gyventojui, dėl mažmeninių kainų mažinimo (1947—1954 mažmeninės visų prekių kainos sumažėjo 2,3 karto, o 1951—55 dar 26%) buvo faktiškai didesnė, negu jos apimtis, išreikšta rubliais.

1945—50 P. apyvartos didžiausią dalį sudarė P. maisto prekėmis; vėliau sparčiai pradėjo augti kultūrinės ir buitinės paskirties P. apyvarta. Valstybinės ir kooperatinės P. mažmeninė prekių apyvarta augo nevienodai. Dėl spartesnio kaimo gyventojų pajamų augimo kooperatinės P. apyvarta augo sparčiau: 1948 ji sudarė 41% bendros P. apyvartos, o 1958 — 45%. Kartu su kolektyvizacija atsirado nauja P. forma — kolūkinė P. Didėjant maisto prekių asortimentui valstybinės bei kooperatinės P. įmonėse ir plečiantis šių įmonių tinklui, maisto produktų (bulvių, vaisių, kiaulienos, pieno ir kt.) paklausa kolūkinėse turgavietėse mažėjo; 1958—65 šių produktų pardavimas turgavietėse sumažėjo 50—65%. Stiprėjo ir materialinė P. bazė: plėtėsi P. įmonių tinklas, gerėjo jų aprūpinimas įrengimais, daugėjo darbo vietų. Sparčiau plėtėsi kooperatinės P. tinklas: 1948—58 kooperatinės P. įmonių padaugėjo 2,6 karto, o valstybinės P. įmonių — tik 48%. Be to, per tą laikotarpį buvo uždaromos senos P. įmonės ir statomos naujos, didesnės, turinčios gražesnes, erdvesnes P. sales ir geresnes pagalbines patalpas, aprūpintos šaldytuvais, prekių transportavimo mechanizmais, P. automatais ir kt. įrengimais bei inventoriumi. Daugelyje rajonų centrų pastatytos didelės universalinės parduotuvės (pvz., Zarasuose — 1962, Anykščiuose — 1964, Molėtuose, Pasvalyje — 1967). 1967.I.1 buvo 7053 P. įmonės: 5756 parduotuvės su daugiau kaip 13 000 darbo vietų ir 1297 kioskai bei paviljonai. 3911 parduotuvių (68%) priklausė kooperatinei P. ir 1845 (32%) — valstybinei P.; vidutiniškai vienai parduotuvei teko 2,3 darbo vietos (valstybinėse 2,9, kooperatinėse 2,0). Nuo 1955 prekyboje, ypač valstybinėje, įdiegiamos naujos prekiavimo formos: savitarna, pardavimas pagal pavyzdžius, atviras prekių išdėstymas ir kt. Daugėja valstybinės P. specializuotų parduotuvių (prekiaujančių viena ar keliomis giminingomis prekių grupėmis bei pogrupiais). 1955 specializuotos parduotuvės sudarė 53,8% visų maisto produktų parduotuvių ir 86,6% visų pram. prekių parduotuvių; 1966 jų buvo atitinkamai 71,5% ir 92,3%. Nuo 1963 gimininingomis prekių rūšimis prekiaujančios parduotuvės, priklausančios vienai P. org-jai, jungiamos į jungtines parduotuves. Vilniuje ir Kaune yra baldų, kultūrinių prekių, drabužių, ūkinių prekių ir avalynės jungtinės parduotuvės, be to, Kaune — dar ir audinių jungtinė parduotuvė. Lietuvos TSR Mėsos ir pieno pramonės m-ja turi firminį P. tinklą (po 2 parduotuves Vilniuje ir Kaune ir po vieną Šiauliuose, Panevėžyje ir Klaipėdoje).

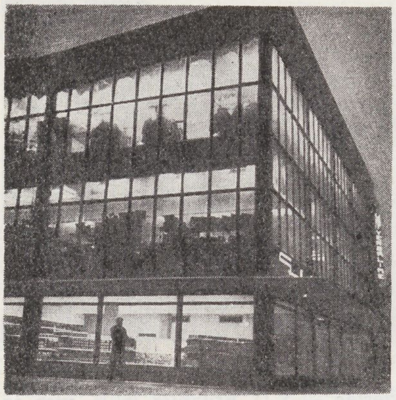

Prekyba. Kėdainių universalinė parduotuvė

2 lent. **Valstybinė ir kooperatinė mažmeninė prekyba 1950—65**

Metai	Mažmeninės P. įmonių skaičius	Mažmeninės P. apyvarta (mln. rb)	Mažmeninės P. apyvartos dalis vienam gyventojui (rb)	Vienai P. įmonei teko gyventojų
1950	3831	250,0	97,6	675
1955	5581	385,9	146,7	475
1960	6318	809,6	296,5	444
1965	6985	1158,9	391,5	427

Nuo 1960 pradėta prekiauti į kreditą. 1960 valst. ir koop. prekyboje į kreditą parduota kultūrinių ir buitinių prekių už 6,7 mln. rb, 1966 — už 20,6 mln. rb.

Didmeninė P. yra ir valstybinė, ir kooperatinė. Didmeninė valstybinė P. priklauso Lietuvos TSR Prekybos m-jai, kuri turi avalynės, drabužių, galanterijos, kultūrinių prekių, sporto prekių, tekstilės, ūkinių prekių, taros ir stat. medžiagų resp. bazes, bakalėjos prekių resp. kontorą; bendras šių bazių sandėlių plotas apie 66 000 m², šaldytuvų talpa 9640 t (1966). Didmeninė koop. P. priklauso Lietkoopsąjungai, turinčiai 5 tarprajonines (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Panevėžio ir Telšių) bazes ir rajonines bazes; bendras šių bazių sandėlių plotas apie 124 000 m², šaldytuvų talpa apie 940 t (1966).

P. su kitomis taryb. respublikomis apimtį taryb. metais lėmė karo ir okupacijos sugriauto ūkio atkūrimo ir tolesnio vystymo sąlygos. Pirmaisiais pokario metais iš taryb. respublikų į Lietuvą prekių buvo įvežama žymiai daugiau, negu išvežama į jas iš Lietuvos. Vėliau prekių įvežimo ir išvežimo deficitas mažėjo (pvz., 1961 iš kitų taryb. respublikų įvežta prekių už 843 mln. rb, išvežta į jas už 815 mln. rb), o nuo 1962 įvežimo ir išvežimo balansas yra aktyvus. Į Lietuvą įvežama ir išvežama iš jos daugiausia pramonės gaminiai; 1961 Lietuvos pramonės gaminių išvežta 33,3% (66,7% sunaudota Lietuvoje), o 1965 — 40,6%. Lietuvos TSR prekių apyvartą (pagal vertę) su kitomis taryb. respublikomis ir užsienio valstybėmis rodo 3 lentelė. Plačiausi prek. ryšiai yra su RTFSR; su ja vyksta P. beveik pagal visą įvežamų-išvežamų prekių nomenklatūrą, kurią sudaro kelios dešimtys tūkstančių prekių pavadinimų. Iš kt. respublikų į Lietuvą daugiausia įvežama: iš Ukrainos — juodieji metalai, cementas, akmens anglys, maisto ir stat. medžiagų pramonės technologiniai įrengimai, įv. mašinos, aparatai, transporto priemonės, šilko verpalai ir audiniai, kailiai, vilna, cukrus, druska; iš Baltaru-

3 lent. **Lietuvos TSR prekių apyvarta su kitomis taryb. respublikomis ir užsienio šalimis** (vertės procentais; 1965)

	Įvežama į Lietuvą visų įvežamų prekių	Išvežama iš Lietuvos visų išvežamų prekių
RTFSR	48,7	63,7
Ukrainos TSR	22,4	12,8
Baltarusijos TSR	6,9	3,7
Latvijos TSR	5,0	4,6
Estijos TSR	2,3	2,2
Moldavijos TSR	0,9	0,8
Kazachijos TSR	2,2	4,2
Užkaukazės respublikos	1,6	2,5
Vid. Azijos respublikos	1,3	2,7
Užsienio šalys	8,7	2,8

sijos — traktoriai, motociklai, mopedai, ekskavatoriai ir kt.; iš Latvijos — ž. ū. mašinos, radiatoriai, dviračiai, porcelianas, fajansas, medvilniniai audiniai, tekstilės galanterija, šampanas; iš Estijos — trąšos, padangos, elektros matavimo, šilumos reguliavimo prietaisai, kabeliai, elektros armatūra, tolis, langų stiklas, popierius, faneros gaminiai, medvilniniai verpalai ir audiniai, šilkiniai audiniai; iš Užkaukazės respublikų — vynas, konjakas, prieskoniai, vaisiai; iš Kazachijos TSR ir Vid. Azijos respublikų — medvilnė, vilna. Iš Lietuvos TSR į kitas taryb. respublikas išvežama: mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonės produkcija (daugiausia į RTFSR centrinį ir šiaurės vakarų rajonus, Ukrainą, Baltarusiją), dviračiai paaugliams, radijo imtuvai, elektros skaitikliai, vilnoniai ir lininiai audiniai, kilimai, guminė ir odinė avalynė (daugiausia į Ukrainą, Baltarusiją, Latviją, Estiją), trikotažo, žuvies, mėsos ir pieno pramonės gaminiai (daugiausia į Kazachiją, Užkaukazės ir Vid. Azijos respublikas) ir daug kitų pramonės gaminių.

Prekybą su užsieniu (per TSRS Užsienio prekybos m-ją) organizuoja Lietuvos TSR Valstybinės plano komisijos ekonominių ryšių su užsieniu skyrius, TSRS Užsienio prekybos m-jos valstybės eksporto prekių kokybės inspekcija, Vyriausiosios materialinio-techninio tiekimo v-bos prie Lietuvos TSR MT eksporto-importo skyrius ir kontora „Lietkoopeksportas"; be to, prekyb. ryšius su kai kuriomis šalimis (Lenkija, Vengrija ir kt.) palaiko Lietuvos TSR Prekybos m-ja (per TSRS Prekybos m-ją). 1965 Lietuva prekiavo su 70 užsienio šalių (iš jų 12 socialistinių). Lietuvos eksportui ir importui 1965 teko 6% visų įvežamų ir išvežamų prekių; tais metais buvo eksportuota 300 pavadinimų Lietuvos pramonės gaminių, pagamintų 105 pramonės įmonėse. Pagal prekių kiekį ir vertę daugiausia eksportuojama į Čekoslovakiją, VDR, Vengriją, Lenkiją, Jugoslaviją, Bulgariją, Rumuniją. Didžiausią eksportuojamos produkcijos dalį (daugiau kaip 60 pavadinimų) sudaro mašinų gamybos pramonės gaminiai: metalo piovimo staklės, elektrinio suvirinimo įrengimai, skaičiavimo mašinos, matavimo prietaisai ir kt.; maisto pramonės gaminių eksportuojama daugiau kaip 50 pavadinimų (daugiausia eksportuojama sviesto ir mėsos gaminių). Be to, iš Lietuvos eksportuojama daug tokių gaminių, kurie buržuazijos valdymo metais buvo importuojami: cementas, drenažo vamzdžiai, silikatinės ir molio plytos. Lietuvos pramonės įmonės gamina ir kompleksinių įrengimų dalis objektams, kuriuos Tarybų Sąjunga stato užsienyje (pvz., Bhilajaus metalurgijos kombinatui Indijoje, Asuano hidroelektrinei Jungtinėje Arabų Respublikoje ir kt.).

Per „Lietkoopeksportą" 1959—65 į užsienio šalis buvo eksportuota prekių (daugiau kaip 50 pavadinimų, daugiausia ž. ū. produktų ir maisto prekių) už 43,9 mln. rb (į soc. šalis už 38,3 mln. rb);

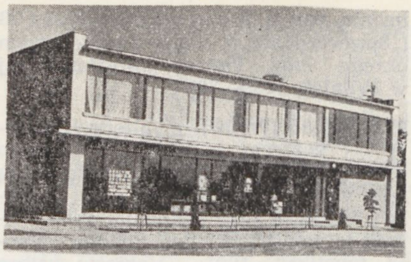

Prekyba. Šakių rj. „Lenino keliu" kolūkio parduotuvė ir valgykla

1965 eksportuota į 14 šalių (tame tarpe į 10 kapitalistinių). 1959—65 per „Lietkoopeksportą" importuota prekių (apie 50 pavadinimų) už 58,7 mln. rb (iš soc. šalių už 33,7 mln. rb); daugiausia buvo importuojama trikotažas, drabužiai, odinė avalynė, vynuogių ir vaisių vynas, automobilių padangos ir kameros, kailiai ir gaminiai iš jų, motociklai ir atsarginės jų dalys, baldai, kilimai. 1965 per „Lietkoopeksportą" importuota 42 pavadinimų prekių iš 12 užsienio šalių (tame tarpe iš 7 kapitalistinių).

Prekyboje dirba (1966) apie 42 900 žmonių; iš jų 626 turi aukštąjį išsilavinimą ir 4757 — spec. vidurinį. P. specialistus rengia *prekybos mokyklos* bei technikumai ir Vilniaus un-to ekonomikos f-tas.

Lit.: **A. Rimka,** Lietuvos prekybos santykiai ligi unijos su lenkais, K., 1925; Lietuva skaitmenimis 1918—1928 m., K., 1929; **Z. Ivinskis,** Lietuvos prekyba su Prūsais, t. 1, K., 1934; Lietuvos ūkio paskutinis dešimtmetis, K., 1938; Lietuvos kooperacija 1932—1938 m., K., 1939; **A. Ivaškevičius,** Išplėstinė tarybinė prekyba Tarybų Lietuvoje, V., 1948; **A. Tyla,** Lietuvos pramonės buržuazijos formavimosi XIX a. antrojoje pusėje klausimu.—„LTSR MA darbai", 1960, A 2; Tarybų Lietuvos dvidešimtmetis (Statistinių duomenų rinkinys), V., 1960; **M. Michelbertas,** Romos monetų radiniai Lietuvos TSR teritorijoje.—„LTSR MA darbai", 1961, A 1; **A. Pajuodis,** Lietuvos TSR mažmeninio prekybos tinklo vystymosi bruožai.—„Ekonomika", t. 2, V., 1962; **L. Grėska,** Prekybos susmukdymas Lietuvoje hitlerinės okupacijos laikotarpiu.— Ten pat, t. 3, sąs. 2, V., 1963; **O. Navickaitė-Kuncienė,** Senosios Rusios importas X—XIII a. Lietuvoje.—„LTSR MA darbai", 1964, A 1; **R. Vėbra,** Nacionalinės buržuazijos formavimasis Lietuvoje XIX a. pabaigoje.—„Istorija", t. 6, V., 1964; Tarybų Lietuvai 25 metai (Statistikos duomenų rinkinys), V., 1965; **В. Меркис,** Экспорт зерна и льна из Литвы в 1795—1861 гг.— Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы, 1963, Вильнюс, 1965 [p. 436—447]; **A. Venckus,** Lietuvos TSR vartotojų kooperacija 1954—1958 m.—„Ekonomika", t. 6, sąs. 2, V., 1967; **V. Každanas,** Prekybiniai Lietuvos ir Tarybų Sąjungos santykiai iki 1940 metų, V., 1967; **A. Jablonskis,** Tarybų Lietuvos ekonomika ir jos ryšiai, V., 1968.

„PREKÝBA" — buržuazinis mėnesinis žurnalas, ėjęs 1936—39 Klaipėdoje. Leido Privataus ūkio kultūros d-ja, vėliau Ūkio spaudos b-vė, nuo 1938 — ekonomistų grupė. Redagavo M. Sipavičius.

PREKÝBOS INSTITŪTAS — nepilna aukštoji mokykla, veikusi 1934—43. Iki 1939.III veikė Klaipėdoje. Hitlerinei Vokietijai užėmus Klaipėdos kr., in-tas perkeltas į Šiaulius. In-te buvo 3 skyriai: bankinis, prekybinis ir konsularinis (nuo 1937 — bankinis-prekybinis ir konsularinis). Mokslas truko 3 metus. 1934/35 buvo 155 studentai, 1937/38 — 138, 1939/40 — 142. Pirmąją laidą (51 asmuo) in-tas išleido 1937; iki 1942 išleistos dar 5 laidos. 1934—40 rektorius buvo E. Galvanauskas, 1940—41 M. Sipavičius, 1941—43 V. Staugaitis. 1943 vok. faš. okupantai in-tą uždarė kartu su kitomis Lietuvos aukštosiomis m-lomis, bet pusiau legaliai jis veikė dar iki 1944.

PREKÝBOS MOKÝKLOS — mokymo įstaigos, kuriose rengiami masinių profesijų darbuotojai prekybos ir visuomeninio maitinimo įmonėms. Lietuvoje 1919—40 prekybos darbuotojai buvo rengiami buhalterijos ir prekybos mokyklose ir komerciniuose kursuose. 1939—40 buvo 6 buhalterijos ir prekybos m-los (4 valstybinės ir 2 privatinės) su 1469 mokiniais. Be to, iki 1937 veikė kelios komercinės g-jos; komerciniai dalykai buvo dėstomi ir kai kuriose prog-jose. 1934 Klaipėdoje įsteigta aukštoji P. m. — *Prekybos institutas* (1939 perkeltas į Šiaulius). Taryb. metais prekybos darbuotojai rengiami prekybos m-lose, kurių vienos priklauso Prekybos m-jai, kitos — Lietuvos Vartotojų kooperatyvų s-gai. Prekybos m-jos m-los (jos vadinamos prekybinio ir kulinarinio mokymo m-lomis) rengia maisto ir pramonės prekių pardavėjus, bufetininkus, virėjus, konditerius, padavėjus, šaldytuvų ir technologinių įrengimų mechanikus. 1967 Prekybos m-ja turėjo 2 m-las: Vilniuje (su filialu Šiauliuose) ir Kaune (su filialu Klaipėdoje). Lietuvos Vartotojų kooperatyvų sąjunga 1953—59 Kaune turėjo Kooperatinės prekybos m-lą, kuri rengė pardavėjus, virėjus, instruktorius revizorius, buhalterius ir paruošų darbuotojus vartotojų kooperacijai. Šiuo metu prekybininkų kadrai vartotojų kooperacijos sistemai rengiami vad. įmonėse-mokyklose (parduotuvės-mokyklos, restoranai-mokyklos, konditerijos cechai-mokyklos). Tokio tipo m-las pradėta steigti 1957. Lietuvos Vartotojų kooperatyvų s-ga 1967 pr. turėjo 21 parduotuvę-mokyklą, kuriose rengiami pardavėjai, 10 restoranų-mokyklų, rengiančių virėjus, 2 konditerijos cechus-mokyklas, kuriose rengiami konditeriai, 1 padavėjų m-lą. Į P. m. priimami asmenys, baigę ne mažiau kaip 8 vid. m-los klases. Mokymo laikas Prekybos m-jos m-lose: pardavėjams ir bufetininkams — 8,5 mėn., padavėjams ir šaldytuvų bei technologinių įrengimų mechanikams — 11 mėn., virėjams ir konditeriams — 1 metai ir 8 mėnesiai. Visose vartotojų kooperacijos m-lose mokslas trunka 11 mėnesių. Po teorinio ir praktinio parengimo m-lų mokomuosiuose kabinetuose bei laboratorijose moksleiviai išeina gamybinį mokymą, dirbdami parduotuvėse, restoranuose, valgyklose. Baigusiems m-las suteikiama atitinkama kvalifikacija (jaunesniojo pardavėjo arba pardavėjo, 4 ar 5 kategorijos virėjo ir pan.). Iki 1967 Lietuvos TSR Prekybos m-jos m-las baigė 3870 žmonių, o Lietuvos Vartotojų ko-

operatyvų s-gos m-las — 4480. Vidurinės kvalifikacijos prekybos darbuotojus rengia prekybos *technikumai;* aukštos kvalifikacijos prekybos specialistai rengiami Vilniaus un-to ekonomikos f-te.

PREKÝBOS, PRAMONĖS IR̃ AMATŲ̃ RŪMAI — kapitalistinė viešosios teisės organizacija, 1925—40 atstovavusi Lietuvos stambiajai pramonei ir prekybai, teikusi tos srities informacijas, tarpininkavusi, užmezgant komercinius ryšius su užsieniu, tvarkiusi prekybos registrą. Įsteigti Kaune kitų kapit. šalių pavyzdžiu; iki 1936 vadinosi Prekybos ir pramonės rūmais. Pagal 1925 fin. ministro instrukciją rūmuose buvo 21 narys (iš jų 3 atstovavo bankams, 4 — kooperatyvams, 7 — pramonės įmonėms, 7 — prekybos įmonėms). Narius tvirtino fin. ministras. 1936 įstatymas ir rūmų statutas jų skaičių padidino iki 90. Rūmai buvo pajungti vyriausybės valiai: trečdalį narių skyrė ir rūmų veiklą kontroliavo fin. ministras, pirmininką skyrė prezidentas; rūmai galėjo būti paleisti ministrų tarybos nutarimu, prieš pasibaigiant jų kadencijai. 1936 rūmai suskirstyti į 5 korporacijas: prekybos (į ją buvo įjungti ir teatrai bei kino teatrai), pramonės, amatų, kredito ir kooperatyvų. Rūmų lėšas sudarė įmonių mokesčiai (10% pagrindinio valst. verslo mokesčio). Rūmai atstovavo prekybos ir pramonės įmonėms Lietuvoje ir užsienyje, teikė vyriausybei pasiūlymus dėl muitų tarifų dydžio, dalyvaudavo pasitarimuose dėl prekybos sutarčių su užsienio valstybėmis sudarymo, teikė užsienio firmoms informaciją apie Lietuvos pramonės ir prekybos įmones, apie importo ir eksporto galimybes. Importo licencijomis ir kt. priemonėmis rūmai rėmė stambias kapit. įmones. Su Ž. ū. rūmais rengė žemės ūkio ir pramonės parodas, leido informacinius biuletenius apie pramonės ir prekybos padėtį Lietuvoje. 1938 išleido monografiją „Lietuvos ūkio paskutinis dešimtmetis". 1940 nacionalizavus stambiąją pramonę bei prekybą, rūmai, kaip stambiojo kapitalo interesų atstovas, buvo paleisti.

Be šių rūmų, Klaipėdos krašte buržuazijos valdymo metais veikė Klaipėdos kr. pramonės ir prekybos rūmai ir Klaipėdos kr. amatų rūmai. Jie irgi gynė stambiojo kapitalo interesus, vykdė provokišką politiką, neleido Klaipėdos krašte verstis amatais kitų Lietuvos rajonų piliečiams ir tuo iš esmės trukdė amatų vystymąsi. Klaipėdos kr. prekybos ir pramonės rūmai 1936 išleido leidinį „Prekybos ir laivininkystės papročiai Klaipėdoje". Vilniaus kr. pramonei ir prekybai lenkų okupacijos metais atstovavo Vilniaus pramonės ir prekybos rūmai, o amatams — Vilniaus amatų rūmai. Jų funkcijos ir veikla buvo panaši į Kauno ir Klaipėdos rūmų. Vilniaus pramonės ir prekybos rūmai leido ataskaitas apie prekybos ir pramonės įmonių veiklą Vilniaus krašte 1929—38 („Sprawozdanie o stanie gospodarczym okręgu Izby Przemysłowo-Handlowej w Wilnie", 1930—39).

PRÈLVICAS (Prellwitz) Valteris [1864 — ?] — vokiečių kalbininkas. Tyrinėjo graikų, baltų ir kt. kalbas. Išleido darbų apie vok. kalbos skolinius baltų kalbose („Vokiečių kalbos skoliniai prūsų kalboje ir vokiškų skolinių lietuvių kalboje fonetika", 1891; „Vokiečių kalbos elementai baltų kalbose", 1891). Tęstiniame leidinyje „Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen" („Indoeuropiečių kalbų tyrinėjimai", t. 22, 1893) paskelbė darbą apie gr. ir liet. kalbų vardažodžių linksniavimą („Apie pirmos klasės kamienų linksniavimą graikų ir lietuvių kalbose"). Parengė „Etimologinį graikų kalbos žodyną" (1892, II leid. 1905).

PRÈSKIẼNIS Bronius [g. 1930.VI.14 Bugonyse (Alytaus rj.)] — literatūros tyrinėtojas, filologijos mokslų kandidatas (1964). 1953 baigė Vilniaus Ped. in-to liet. kalbos ir lit-ros f-tą. Nuo 1953 Šiaulių Ped. in-to dėstytojas (nuo 1966 docentas). 1955—63 in-to liet. kalbos ir lit-ros katedros vedėjas. Nuo 1956 TSKP narys. Nuo 1962 Šiaulių Ped. in-to prorektorius mokslo ir mokymo reikalams. Išleido studiją „Literatūrinė kritika lietuvių komunistinėje spaudoje 1917—1940" (1966). Paskelbė straipsnių lietuvių marksistinės kritikos klausimais.

PRÈSKIẼNIS Viktoras [g. 1912.X.12 Puvočiuose (Varėnos rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. 1931—32 mokėsi Kauno un-te. 1931 įstojo į LKJS, dirbo studentų tarpe. 1932 ryšium su mirties nuosprendžiu rev. judėjimo dalyviui J. Kasperaičiui dalyvavo protesto demonstracijose Kaune, kalbėjo antifaš. mitinguose. 1932—40 LKP narys. 1932—1933 LKP CK aparato darbuotojas. Už rev. veiklą 1933.I suimtas, 1933.X nuteistas 4 metus kalėti. Kalėjo Kaune. Išėjęs 1937 iš kalėjimo, vėl mokėsi Kauno un-te, dalyvavo pogr. part. veikloje. 1940 Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos darbuotojas, bendradarbiavo spaudoje, 1941 — Kauno un-to studentas. 1941—44 dirbo atsitiktinius darbus, keliskart hitlerininkų sulaikytas, kalintas Vilniuje, Kaune. 1942 Vilniuje daugino antifaš. atsišaukimus. 1944—45 ūkinis darbuotojas. Asmenybės kulto sąlygomis neteisėtai represuotas. 1955 reabilituotas. 1955—59 Kauno radijo g-los darbininkas. Nuo 1959 TSKP narys. 1959—61 adm. darbuotojas Vilniuje. Pensininkas.

PRÈSMANAS Girša [1917 Gluske (BTSR) — 1936.XII.1 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1934 Kaune įstojo į LKJS, buvo LKJS Kauno Senamiesčio parajonio k-to narys. 1936 už rev. veiklą nuteistas $4^1/_2$ metų kalėti, nors sirgo sunkia širdies liga (bausmė sumažinta trečdaliu tik kaip nepilnamečiui). Kalėjime P. sveikata dar pablogėjo. Kauno darbo žmonės, LKP paraginti, išvystė kampaniją, kad P. būtų leista pasigydyti. Bet faš. valdžia P. neišleido, jis mirė kalėjime. 1936.XII.3 prie kalėjimo susirinko apie 300 darbininkų ir pareikalavo atiduoti P. palaikus. Policija demonstrantus išvaikė, P. buvo palaidotas slaptai.

PRETÒRIJUS (Prätorius) Fridrichas [1624.V.20 Tilžėje — 1695.II.27 Žiliuose (Ragainės aps.)] — R. Prūsijos lietuvių raštijos darbuotojas, kalbininkas. 1642 įstojo į Karaliaučiaus un-tą. Nuo 1646 iki mirties Žilių evangelikų kunigas. Dalyvavo komisijose D. Kleino gramatikai ir giesmynui (kuriame išspausdintos 7 P. giesmės) peržiūrėti. Didžiausias P. darbas — vok.-liet. kalbų žodyno („Clavis Germanico-Lithvana", baigtas apie 1675) rankraštis (2 t., saugomas Lietuvos TSR MA Centr. bibliotekoje). Žodyne dominuoja verstinė biblinė frazeologija, bet remiamasi ir gyvąja kalba, duodama nemaža liet. kalbos sinonimų, pasitaiko ir gyvosios kalbos pasakymų, priežodžių bei patarlių, kurių ištisas rinkinėlis įdėtas vienoje vietoje. P. parašė dar katekizmą vaikams ir išvertė į liet. kalbą Biblijos sentencijų.

Lit.: Smulkioji lietuvių tautosaka XVII—XVIII a., parengė J. Lebedys, V., 1956.

PRETÒRIJUS (Prätorius) Motiejus [tarp 1631—35 Klaipėdoje — 1707 Veiherove (Lenkija)] — istorikas. J. Bretkūno vaikaitis. Studijavo Karaliaučiuje ir Rostoke. 1660 gavo filos. magistro laipsnį. Kunigavo Klaipėdoje, R. ir V. Prūsijoje. Apie P. buvo susibūręs senovės mėgėjų ir tyrinėtojų būrelis. Svarbiausias P. veikalas yra „Prūsijos įdomybės" („Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne"), susidedąs iš 18 knygų. Rankraštis iki šiol nespausdintas, ištraukas Dž. Pirsonas 1872 paskelbė Berlyne. Šiam veikalui P. panaudojo ist. šaltinius ir jaunystėje iš liaudies surinktą medžiagą. Jame P., be kita ko, aprašė lietuvių senojo tikėjimo liekanas, papročius, kalba, kurios ypatybes pailiustravo smulkiosios tautosakos pavyzdžiais.

Lit.: Smulkioji lietuvių tautosaka XVII—XVIII a., parengė J. Lebedys, V., 1956.

PREZIDEÑTAS [lot. *praesidens,* pažodžiui — sėdintis priekyje] — **1.** Daugelyje respublikų valstybės vadovas, renkamas nustatytam laikui. Ž. *Respublikos prezidentas.*

2. Kai kurių mokslo įstaigų, visuomeninių organizacijų, draugijų vadovas.

PRIALGAUSKÁITĖ Eliza [g. 1911.XI.6 Rygoje] — gydytoja stomatologė, medicinos mokslų kandidatė (1964). 1951 baigusi Kauno Med. in-tą, dirbo jo stomatologijos katedroje (1951—56 laborantė, 1956—65 asistentė). Nuo 1965 Epidemiologijos, mikrobiologijos ir higienos in-to bakteriologinių preparatų įmonės (Kaune) skyriaus vedėja. Paskelbė moksl. straipsnių apie stomatologijos raidą Lietuvoje.

PRIALGAVÀ — kaimas Skuodo rj., Notėnų apyl., 13 km į š. r. nuo Salantų, 7 km į r. nuo Mosėdžio. 297 gyv. (1959).

Per P. teka Bartuva. Pr. m-la (nuo 1927). Ties P., prie Mosėdžio—Šačių kelio, yra suardytų XI—XIV a. degintinių kapų liekanų. Ist. šaltiniuose P. minima 1564.

PRIBUŠAUSKÁITĖ Genovaitė [1919.VII.1 Palėvenėlėje (Kupiškio rj.) — 1942.VI.5 prie Panevėžio] — antihitlerinio pogrindžio dalyvė. Kilusi iš darbininkų. Nuo 1941.IV kandidatė į VKP(b) narius. 1941 rudenį įstojo į Poželos antifašistinę partizaninę organizaciją ir dalyvavo jos veikloje. 1942 suimta ir sušaudyta Kaizerlingo giraitėje.

PRIBUŠÁUSKAS Viktoras [1920.VII.20 Pumpėnuose (Pasvalio rj.) — 1942.VI.5 prie Panevėžio] — antihitlerinio pogrindžio dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1941 rudenį įstojo į Poželos antifašistinę partizaninę org-ją ir dalyvavo jos veikloje. 1942 suimtas ir sušaudytas Kaizerlingo giraitėje.

PRIČINÁUSKAS Juozas [g. 1917.XI.24 Kvėdarnoje (Šilalės rj.)] — ekonomistas, ekonomikos mokslų kandidatas (1957), Lietuvos TSR nusipelnęs ekonomistas (1967). 1940 Šiauliuose baigė Prekybos in-tą. 1945—47 Vilniaus ekonominės m-los ir Vilniaus taryb. prekybos technikumo dėstytojas. 1947 baigė Vilniaus un-tą. 1951—61 Ekonomikos in-to moksl. bendradarbis. Nuo 1961 Vilniaus un-to prekių mokslo katedros vedėjas, nuo 1964 docentas. Paskelbė moksl. straipsnių ir išleido brošiūrų apie ekonominę darbo valstiečių padėtį Lietuvoje buržuazijos valdymo metais, darbo našumo kėlimą kolūkiuose, vienodo darbo apmokėjimo sistemą žemės ūkyje.

Ršt.: Materialinio suinteresuotumo kėlimas kolūkiuose, V., 1958; Darbo organizavimo, normavimo ir apmokėjimo gerinimas kiaulių fermose, V., 1961.

PRÍEBALSIAI — kalbos garsai, kurių akustinį pagrindą sudaro šlamesiai. Visų P. artikuliacijai būdinga: 1) kalbos padargų sudaroma kliūtis (uždaruma arba ankštuma), pro kurią eidama oro srovė sukelia šlamesį, 2) labai stipri (lyginant su balsiais) iš plaučių iškvepiama oro srovė, tariant dusliuosius, ir kiek silpnesnė, tariant skardžiuosius P., 3) kalbos padargų įtempimas, lokalizuotas toje vietoje, kur susidaro uždaruma arba ankštuma. Liet. kalba turi 45 priebalsines fonemas: „p", „p′", „b", „b′", „t", „t′", „d", „d′", „k", „k′", „g", „g′", „c", „c′", „dz", „dz′", „č", „č′", „dž", „dž′", „m", „m′", „n", „n′", „s", „s′", „š", „š′", „z", „z′", „ž", „ž′", „f", „f′", „v", „v′", „ch", „ch′", „h", „h′", „l", „l′", „r", „r′", „j", kurios sudaro kietųjų ir minkštųjų P. poras. Išimtį sudaro „j", neturintis kietojo atitikmens. Pagal bendrąsias tarimo sąlygas visi liet. kalbos P. skirstomi į dusliuosius ir skardžiuosius. **Duslieji P.** tariami, nesuartinus ir neįtempus balso stygų. Liet. kalbos dusliųjų priebalsinių fonemų yra 18: „p", „p′", „t", „t′", „k", „k′", „c", „c′", „č", „č′", „s", „s′", „š", „š′", „f", „f′", „ch", „ch′". **Skardieji P.** tariami, suartinus ir įtempus balso stygas. Liet. kalbos skardžiųjų priebalsinių fonemų yra 27: „b", „b′", „d", „d′", „g", „g′", „dz", „dz′", „dž", „dž′", „m", „m′", „n", „n′", „z", „z′", „ž", „ž′", „l", „l′", „r", „r′", „v", „v′", „h", „h′", „j". Pagal šlamesių ir muz. tono santykį P. skiriami į šlamesio P. ir sonantus. **Šlamesio P.** vadinami tie, kuriuose vyrauja šlamesys. Liet. kalbos šlamesio P. yra duslieji ir tie skardieji P., kuriuose yra daugiau šlamesių, negu muz. tono: „p", „p′", „b", „b′", „t", „t′", „d", „d′", „k", „k′", „g", „g′", „c", „c′", „dz", „dz′", „č", „č′", „dž", „dž′", „s", „s′", „š", „š′", „z", „z′", „ž", „ž′", „f", „f′", „v", „v′", „ch", „ch′", „h", „h′", „j". **Sonantai** yra P., kuriuose vyrauja muz. tonas. Liet. kalbos sonantai yra „m", „m′", „n", „n′", „l", „l′", „r", „r′". Pagal minkštojo gomurio padėtį liet. kalbos P. skirstomi į grynuosius ir nosinius. **Grynieji P.** tariami, minkštąjį gomurį kiek pakėlus aukštyn ir taip prispaudus prie nosiaryklės sienelės, kad oro srovė eina tik į burnos ertmę ir nesukelia nosies ertmės rezonanso. Grynieji yra šie P.: „p", „p′", „b", „b′", „t", „t′", „d", „d′", „k", „k′", „g", „g′", „c", „c′", „dz", „dz′", „č", „č′", „dž", „dž′", „s", „s′", „š", „š′", „z", „z′", „ž", „ž′", „f", „f′", „v", „v′", „ch", „ch′", „h", „h′", „l", „l′", „r", „r′", „j". **Nosiniai P.** tariami, nuleidus minkštąjį gomurį ir neprispaudus jo prie nosiaryklės sienelės; todėl oro srovės dalis patenka iš ryklės į nosies ertmę ir sukelia šios ertmės rezonansą. Nosiniai P. yra „m", „m′", „n", „n′".

P. klasifikuojami pagal aktyvaus kalbos padargo, kuris sudaro kliūtį su pasyviuoju, veikimą ir pagal šlamesio pobūdį. Pagal aktyvųjį kalbos padargą skiriamos šios P. grupės: 1) **lūpiniai P.**, kurie savo ruožtu skirstomi į abilūpinius („p", „p′", „b", „b′", „m", „m′"), tariamus, suspaudus abi lūpas, ir lūpinius-dantinius („f", „f′", „v", „v′"), tariamus, priartinus apatinę lūpą prie viršutinių dantų; 2) **liežuvio priešakiniai** („t", „t′", „d", „d′", „c", „c′", „č", „č′", „dz", „dz′", „dž", „dž′", „n", „n′", „s", „s′", „š", „š′", „z", „z′", „ž", „ž′", „l", „l′", „r", „r′"); liet. kalbos liežuvio priešakiniai P. yra apikaliniai, t. y., juos tariant, liežuvio nugarėlė neįlinksta, jo galiukas liečia viršutinius dantis ar alveoles; 3) **liežuvio viduriniai** (j), tariami vidurine liežuvio nugarėlės dalimi; 4) **liežuvio užpakaliniai** („k", „k′", „g", „g′", „ch", „ch′", „h", „h′"), tariami, užpakalinę liežuvio nugarėlės dalį prispaudus („k", „k′", „g", „g′") ar kiek priartinus („ch", „ch′", „h", „h′") prie minkštojo gomurio priešakinio krašto.

Pagal šlamesio pobūdį, kuris priklauso nuo aktyvaus ir pasyvaus kalbos padargo sudarytos kliūties, skiriamos šios P. grupės: 1) **uždarumos P.**, kuriuos tariant, aktyvusis kalbos padargas su pasyviuoju sudaro uždarumą; savo ruožtu jie skirstomi į a) **sprogstamuosius** („p", „p′", „b", „b′", „t", „t′", „d", „d′", „k", „k′", „g", „g′"), tariamus, uždarumai labai staigiai atsidarant ir sukeliant sprogimo šlamesį, b) **afrikatas** („c", „c′", „č", „č′", „dz", „dz′", „dž", „dž′), tariamas, uždarumai sklandžiai pereinant į ankštumą, c) **nosinius sonantus** („m", „m′", „n", „n′"), tariamus taip, kad dalis oro patenka į nosį ir sukelia nosies ertmės rezonansą; 2) **ankštumos P.**, kuriuos tariant aktyvusis kalbos padargas su pasyviuoju sudaro ankštumą; savo ruožtu jie skirstomi į 1) **pučiamuosius** („f", „f′", „v", „v′", „s", „s′", „š", „š′", „z", „z′", „ž", „ž′", „ch", „ch′", „h", „h′", „j"), tariamus, pro ankštumą išpučiamam orui sukeliant šlamesį, b) **šoninius sonantus** („l", „l′"), tariamus taip, kad šlamesį sukelia pro liežuvio šonais susidariusią ankštumą išpučiamas oras; 3) **virpamuosius sonantus** („r", „r′"), tariamus, išpučiamai oro srovei virpinant liežuvio galiuką.

Pagal artikuliacijos metu susidarančių šlamesio židinių skaičių liet. kalbos afrikatos ir pučiamieji P. skirstomi į vienžidinius ir dvižidinius. **Vienžidinių P.** šlamesio židinys gali būti priešakinis, užpakalinis arba vidurinis. Vienžidiniai P. su priešakiniu židiniu yra „c", „c′", „dz", „dz′", „s", „s′", „z", „z′", „f", „f′", „v", „v′". Vienžidiniai P. su užpakaliniu židiniu yra „ch", „h". Vienžidiniai P. su viduriniu židiniu yra „ch′", „h′", „j". **Dvižidiniai P.** tuo pačiu laiku turi du šlamesio židinius; vieną priešakinį, o antrą užpakalinį arba vidurinį. Liet. kalbos dvižidiniai P. su pirmuoju priešakiniu ir antruoju užpakaliniu židiniu yra „č", „dž", „š", „ž", dvižidiniai P. su pirmuoju priešakiniu ir antruoju viduriniu židiniu — „č′", „dž′", „š′", „ž′".

Afrikatų ir pučiamųjų P. ankštuma esti dvejopos formos: 1) plokščia, kai liežuvis ar apatinė lūpa, artėdama prie gomurio, viršutinių dantenų ar alveolių, palieka plokščią ankštumą, pvz., tariant priebalsius „f", „f′", „v", „v′", „ch", „ch′", „h", „h′"; 2) apvali, kai liežuvis sudaro lovelio pavidalo ankštumą ne per visą savo plotį, o tik išilgai per vidurį, pvz., tariant priebalsius „c", „c′", „dz", „dz′", „č", „č′", „dž", „dž′", „s", „s′", „z", „z′", „š", „š′", „ž", „ž′", „j".

Lit.: V. **Vaitkevičiūtė**, Lietuvių literatūrinės kalbos priebalsinių fonemų sudėtis. — „Lietuvių kalbotyros klausimai", t. 1, V., 1957; Lietuvių kalbos gramatika, t. 1, V., 1965.

PRÍEDAINIS, refrenas, — dainos dalis, kartojama per visą dainą, turinti tą patį tekstą ir apibrėžtą vietą eilutėje ar strofoje. Vieni P. sudaryti iš jaustukų, beprasmių žodžių, gamtos garsų, muz. instrumento pamėgdžiojimų (pvz., „tata to" „lioj liuli", „rid rid rito" ir pan.), kiti — iš prasmingų žodžių, sakinių (pvz., „širdele", „rūta žalioji", „vynelis mano žaliasai" ir kt.). Atskiri liaudies dainų žanrai turi savitus, tik jiems būdingus priedainius (pvz., tik per šienapiūtę dainuojamas P. „valioj", tik ganant — „rido", „ralio", „generalio"). Priedainiai būdingi liaudies dainoms. Savitų P. ypač gausu sutartinėse. Iš tau-

tosakos P. perėjo į įvairius individualinės poezijos ir muzikos žanrus.

PRÍEDĖLIS — pažyminys, išreikštas daiktavardžiu ir suderintas su pažymimuoju žodžiu bent linksniu. P. gali eiti prieš pažymimąjį žodį arba po jo. Prie pažymimojo žodžio jis gali būti prijungtas jungtuku arba kitais žodžiais (pvz., „vyras, kaip karys", „žmogus, pavarde Jonaitis"). P., pasakytas su išskirtine intonacija ir einąs po pažymimojo žodžio, yra išskirtinis (pvz., „iš manęs, senio, juokiatės"). Toks P. gali būti išplėstas kt. žodžiais (pvz., „atėjo marti, vienuolikos vaikų motina"). P. dažnai eina žmonių vardai, profesijų pavadinimai, giminystės terminai (pvz., „Petras Kurmelis", „žvejys Šnekutis", „dėdė Jonas").

PRÍEDZŪKIS — pietinių vidurio aukštaičių (gyvenančių tarp Balbieriškio, Jiezno, Užuguosčio, Butrimonių, Alytaus, Ūdrijos) tarmė, kurioje randama dzūkų tarmės ypatybių. Lit. kalbos „ę" ne žodžio galūnėje tariamas kaip „į" (pvz., „tęsia" — „tįsia", „kęsti" — „kįstie"), „ą", išskyrus Balbieriškį, Jiezną, Užuguostį, tariamas kaip „ų" (pvz., „kąsnis" — „kūsnis", „žąsis" — „žūsis"). Priedzūkio aukštaičiai nebeturi afrikatų veiksmažodžio būtojo kartinio laiko vienaskaitos I asmenyje (pvz., „mačiau"— „matiau", „rodžiau" — „rodiau"); dzūkiškos ir tariamosios nuosakos vienaskaitos I ir II asmens formos (pvz., „būčiau" — „būtau", „sakytum" — sakytai"). Punios, Butrimonių, iš dalies Jiezno, Užuguosčio apylinkėse „uo" tariamas kaip „va", apie Jiezną — kaip „ųa" (pvz., „duona" — „dvána", „kluonas" — „klvánas", „vanduo" — „vandvā"). Apie Punią ir Butrimonis „ė" ir „o" neretai virsta „ie", „uo" (pvz., „brolis" — „brúolis", „tėvas" — „tíevas", „sėklos" — „síekluos"). Ž. *Tarmės.*

PRÍEGAIDĖ — dėsningai kintanti skiemens gaida, arba tono aukštumo moduliacija. Priegaidės esmei suvokti svarbūs ir kiti fiziniai skiemens elementai: intensyvumas, trukmė, kokybė. Manoma, kad priegaidę yra turėjusios visos ide. kalbos, bet daugelis ilgainiui ją praradusios. Dabar priegaidę turi tik kai kurios ide. kalbos: švedų, norvegų, serbų-chorvatų, latvių, lietuvių.

Žinių apie liet. kalbos priegaides vienas pirmųjų pateikė D. Kleinas liet. kalbos gramatikose (ž. *Akcentologija*). Gramatikoje „Lietuvos kalbų (=tarmių) visetas" („Universitas linguarum Lituaniae", 1737) trumpai aprašytos liet. kalbos priegaidės (tvirtagalė, tvirtapradė ir trumpinė). Liet. kalbos ilgųjų kirčiuotų skiemenų priegaides plačiai ir moksliškai aprašė F. Kuršaitis. Jis išnagrinėjo ir grafiškai pavaizdavo dvejopą balsių bei dvigarsių tono kitimą: tvirtapradę P. (gestossener Ton) ir tvirtagalę P. (geschliffener Ton). Tono aukštumo kitimą F. Kuršaitis laikė svarbiausia ilgųjų skiemenų skirtybe. A. Baranauskas ir K. Jaunius, apibūdindami liet. kalbos priegaidę, nurodė ne tik tono aukštumo kitimą, bet ir stiprumo svyravimą skiemenyje. Jie pirmieji pastebėjo ilgųjų nekirčiuotų skiemenų priegaides ir nustatė kai kuriuos tų priegaidžių dėsningumus. Vėliau liet. kalbos priegaidės tyrinėtojai (R. Ekblomas, N. van Veikas, J. Gerulis), remdamiesi eksperimentais, giliau išanalizavo priegaidės požymius: pagr. tono judėjimą, trukmę, kokybę. Be to, šie tyrinėtojai iškėlė, jog priegaidę turi ir trumpieji skiemenys. Trumpųjų skiemenų priegaidę pirmasis aprašė R. Ekblomas.

„Priegaidės" terminą pirmasis pavartojo K. Jaunius, o terminus „tvirtapradė" ir „tvirtagalė" — A. Baranauskas. Tiesa, K. Jaunius priegaide kartais vadino ir kirtį. *Kirčio* ir P. sąvokas patikslino, griežtai jas atskyrė K. Būga.

Dabartinėje literatūrinėje lietuvių kalboje skiriamos 3 kirčiuotųjų skiemenų priegaidės: tvirtapradė, tvirtagalė ir trumpinė. Tvirtapradę ir tvirtagalę priegaidę turi ilgieji skiemenys, o trumpinę — trumpieji.

Tariant **tvirtapradės P.** skiemenį, balsas iš pradžių staigiai sustiprėja, tonas pakyla, o paskui balsas silpsta, tonas krinta. Kylančioji balso dalis esti labai trumpa. Stipriausias ir aukščiausias tonas sukoncentruojamas pirmojoje skiemens sudaromojo garso dalyje. Taigi tvirtapradė P. iš esmės yra krintančioji. Jei tvirtapradį skiemenį sudaro dvibalsiai „au", „ai", „ei" arba mišrieji dvigarsiai „al", „am", „an", „ar", „el", „em", „en", „er", pirmieji dvigarsio sandai „a", „e" pailgėja. Tvirtapradiškai kirčiuoti skiemenys paprastai žymimi dešininiu ženklu — akūtu (ˊ), pvz., „ą́žuolas", sprę́sti", „vė́jas", „vý́ras", „brólis", „krū́mas", „víenas", „dúona", „káimas", „véidas" „báltas", „gérti". Tačiau, jei skiemenį sudaro dvibalsis „ui", mišrieji dvigarsiai „il", „im", „in", „ir", „ul", „um", „un", „ur", tvirtapradė P. žymima kairiniu ženklu — graviu (ˋ), pvz., „zùiti", „kìlti", „pìrmas", „pìnti", „pùlti", „kùrmis", „dùnda". Šitoks pat tvirtapradės P. žymėjimas priimtas ir tarpt. žodžių skiemenyse su „oi", „eu", „ol", „om", „on", „or", „el", „em", „en", „er", pvz., „bòileris", „plèura", „tòrtas", „pòmpa", „kòlba", „fròntas", „fèrma", „dèlta". Šitokios struktūros kirčiuotieji skiemenys žymimi kairiniu ženklu vien todėl, kad norima atkreipti dėmesį į tai, jog šių dvigarsių pirmieji sandai visada išlieka trumpi.

Tariant **tvirtagalės P.** skiemenį, balsas visą laiką palaipsniui stiprėja, tonas kyla, ir, tik pasiekęs antrąją skiemens sudaromojo garso dalį, balsas pradeda silpti, tonas ima kristi. Vadinasi, nors skiemens gale pastebimas balso kritimas, tvirtagalė P. iš esmės yra kylančioji. Jei skiemenį sudaro dvigarsis, juntamas žymesnis antrojo sando pailgėjimas. Apskritai, tvirtagaliai skiemenys yra gerokai ilgesni, negu tvirtapradžiai. Tvirtagalis kirčiuotas skiemuo žymimas riestiniu ženklu — cirkumfleksu (∼), pvz., „nãmas", „gẽras", „ẽjo", „šỹla", „sõdas", „ū̃žia", „šiẽnas", „kuõdas", „laũkas", „kam̃pas", „añtras", „val̃gis", „kar̃tas", „tem̃pia", „keñkia", „ker̃pa", „vel̃ka", „vil̃kas", „pul̃kas". Trumpuosiuose kirčiuotuose skiemenyse, kaip rodo eksperimentai, t. p. kinta balso stiprumas bei tono aukštumas. Vieni iš trumpųjų skiemenų yra labiau panašūs į tvirtapradės P. skiemenis, kiti — artimesni tvirtagalės P. skiemenims. Kadangi ausimi sunku aiškiai išgirsti tą tvirtapradiškumą ar tvirtagališkumą, trumpas skiemens stiprumo bei tono aukščio kitimas paprastai vadinamas **trumpine P.** Trumpieji kirčiuotieji skiemenys žymimi kairiniu ženklu, pvz., „vìsas", „lìpa", „pùsė", „sùka", „kàsti", „šakà", „vèsti", „manè".

Nekirčiuotieji ilgieji skiemenys t. p. turi priegaides. Pagal A. Baranausko ir K. Jauniaus dėsnį prieškirtinių skiemenų priegaidės yra tvirtagalės, o pokirtinių — tvirtapradės. Dabar šis dėsnis be išimčių tinka tik žemaičių tarmėms. Lit. kalboje prieškirtinių ir pokirtinių ilgųjų skiemenų priegaidės yra šiek tiek suvienodėjusios. Jeigu nekirčiuotųjų skiemenų sudaromieji garsai yra dvigarsiai, jų priegaidės mūsų ausiai atrodo tvirtagališkos. Tačiau eksperimentai rodo, jog prieškirtinių skiemenų priegaidės yra kylančios, neturi krintančios šakos, o pokirtinės — krintančios, neturi kylančios šakos.

Liet. kalbos tarmėse randama ir kitokių priegaidžių. Daugeliui žemaičių vietoj lit. kalbos tvirtapradės priegaidės būdinga **laužtinė P.** Tariant laužtinės P. skiemenį, iš pradžių tonas smarkiai pakyla, balsas sustiprėja ir, staiga trumpam nutrūkęs, vėl pasirodo, bet jau žemesnio tono ir silpnesnis, pvz., „vîrs", „gâute". Kai kurios r. aukštaičių tarmės žodžio gale turi **kirstinę P.**, pvz., „la$\overset{z}{\text{b}}$ai", „g$\overset{z}{\text{e}}$rai", „n$\overset{z}{\text{a}}$mų". Ji akustiškai panaši į tvirtagalę ir į laužtinę P. (balsas, pasiekęs aukščiausią toną, staiga krinta ir visai nutrūksta). Vietoj lit. kalbos tvirtagalės P. žemaičiai ir zanavykai taria **tęstinę P.** Ji yra labiau tęsiama, negu lit. kalbos tvirtagalė P., pvz., „pãukštis" (žemaičiai), „gerãĩ" (zanavykai). **Vidurinė P.**, kurią taria r. aukštaičiai ir žemaičiai pusilgiuose skiemenyse, yra tarpinė P. tarp trumpinės ir tvirtagalės, pvz., „$\overset{s}{\text{k}}$itas" (r. aukštaičiai), „b$\overset{s}{\text{ɔ}}$va" (žemaičiai).

Tvirtapradė ir tvirtagalė P. liet. kalboje turi ir fonologinę reikšmę, t. y. daugeliu atvejų skiria žodžius, pvz., „áušta" (vėsta) — „aũšta" (švinta), „páiso" (kreipia dėmesį) — „paĩso"(atskiria grūdus nuo pelų), „káltas" (instrumentas skylėms prakalti) — „kal̃tas" (nusikaltęs), „mérkia" (akį) — „mer̃kia" (linus), „sū́ris" (pieno produktas — „sū̃ris" (sūrumas) ir pan. Trumpinė P. yra tik fonetinis reiškinys. Ž. *Kirčiavimas.*

Lit.: **F. Kurschat**, Beiträge zur Kunde der litauischen Sprache (Laut- und Tonlehre der litauischen Sprache), H. 2, Königsberg, 1849; **К. Явнис**, Интонации гласных звуков ли-

товского языка, Ковна, 1900; **N. van Wijk**, Die baltischen und slavischen Akzent- und Intonationssysteme, Amsterdam, 1923; **R. Ekblom**, Quantität und Intonation im zentralen Hochlitauischen, Uppsala, 1925; **G. Gerullis**, Litauische Dialektstudien, Lpz., 1930; **K. Būga**, Rinktiniai raštai, t. 3, V., 1961; Lietuvių kalbos gramatika, t. 1, V., 1965.

PRÍEGODAS — ežeras Anykščių rj., 6 km į v. nuo Svėdasų, Šimonių girios r. pakraštyje. Plotas 16,5 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš š. į p.; ilgis 940 m, didž. plotis 210 m, kranto linijos ilgis 2340 m. Krantai žemi.

„PRÍEKALAS" — komunistinis mėnesinis literatūros, politikos ir visuomenės mokslų žurnalas, ėjęs 1931.III—1938.II Maskvoje. Leido LKP. Išėjo 80 nr. Tiražas 1500 egz. Redakcinė kolegija: iš pradžių — J. Daubaras, V. Kapsukas, J. Kunigėlis, B. Pranskus (ats. red.), P. Užkalnis, nuo 1935.IX — dar I. Gaška, B. Pušinis, A. Sniečkus, nuo 1936 — R. Šarmaitis. Paskutinius keletą „P." numerių redagavo Z. Angarietis. Platintas daugiausia Tarybų Sąjungoje, Amerikos šalyse; dalis tiražo nelegaliai pasiekdavo Lietuvą. Be redakcinės kolegijos narių,

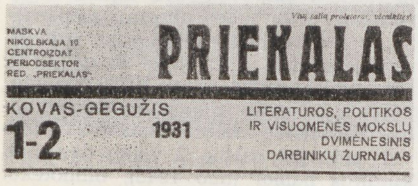

„Priekalas". 1931 m. Nr. 1—2 antraštė

žurnale bendradarbiavo dar apie 160 autorių, jų tarpe S. Gaurys, J. Jurevičius, J. Kasperaitis, P. Kirijenka, A. ir K. Matulaičiai, J. Mickevičius, M. Moskvinas, B. Paukštys, K. Preikšas, J. Šepetys ir kt. Iš JAV lietuvių gyvenimo rašė V. Bovinas, S. Jasilionis, M. Kavaliauskaitė, K. Karosienė, R. Mizara. Žurnale daug vietos skirta grož. lit-rai — proletarinių rašytojų (A. Dabulevičiaus, A. Gudaičio-Guzevičiaus, A. Jasučio, J. Kondrato, V. Kopkos, A. Maginsko, A. Merkytės, P. Pajarskio, B. Pauliukevičiaus, B. Pranskaus, E. Tautkaitės, P. Užkalnio, F. Vaišnoro ir kt.) apsakymams, eilėraščiams, lit. kritikos straipsniams. Paskelbta taip pat A. Baužos, S. Nėries kūrinių. Išspausdinta ištraukų iš A. Barbiuso, J. Becherio, I. Erenburgo, F. Gladkovo, M. Gorkio, L. Laiceno, V. Majakovskio, N. Ostrovskio, F. Panfiorovo, A. Serafimovičiaus, A. Surkovo, M. Šolochovo kūrybos. „P." nagrinėjo TSRS gyvenančių liet. rašytojų kūrybą, Lietuvoje išėjusias K. Borutos, P. Cvirkos, V. Mykolaičio-Putino bei kt. rašytojų knygas, lit. palikimą (A. Vienažindžio, Žemaitės ir kitų raštus), padėdamas įtvirtinti marksistinį-lenininį požiūrį liet. lit-ros kritikoje. Teisingai kritikuodamas trečiafrontininkų kūrybinio darbo trūkumus ir klaidas, „P." neišvengė subjektyvistinių vertinimų.

„P." paskelbė nemaža vertingos medžiagos iš Lietuvos rev. judėjimo istorijos, tačiau daugeliui vertinimų neigiamai atsiliepė asmenybės kulto laikotarpio sąlygos. „P." sistemingai populiarino socializmo kūrimo Tarybų Sąjungoje laimėjimus, paskelbė daug korespondencijų iš TSRS lietuvių darbininkų, kolūkiečių ir moksleivių gyvenimo. Greta gausių straipsnių apie Lietuvos ekonominę ir politinę padėtį kiekviename „P." numeryje buvo platūs kronikinio pobūdžio skyriai „Lietuvoje", „Įvairios pastabos", kuriuose paskelbta daug informacinės medžiagos apie rev. judėjimą Lietuvoje. Skyriuje „Kapitalo šalyje" buvo teikiamos informacijos apie tarptautinio darbininkų judėjimo įvykius. V. Kapsuko iniciatyva įsteigtas ir pirmaisiais metais jo vadovaujamas, „P." suvaidino svarbų vaidmenį kovoje su burž. ideologija, sukaupė nemaža medžiagos rev. judėjimo ir kultūros istorijai.

PRÍEKULĖ — miestas Klaipėdos rj., 21 km į p. r. nuo Klaipėdos, prie Minijos; apylinkės centras. 1823 gyv. (1959). Teritorija 315 ha. Jos didžioji dalis Minijos deš. krante. Plano struktūra radialinė. Pagr. gatvių susikirtime yra aikštė. Dauguma pastatų išsidėstę kompaktiškai. Pieninė, Klaipėdos eksperimentinės silikatinių dirbinių g-los koklių cechas (Minijos kair. krante), įst. 1959 vietoj buvusios plytinės, geležinkelio stotis, buitinio aptarnavimo dirbtuvės, kepykla. Mieste 11 gatvių, kurių bendras ilgis 5,6 km, aikštė. Minijos vingyje yra parkas, kuriame auga

Priekulė. Pagrindinė gatvė XX a. pr.

ginkmedžių, europinių kukmedžių, europinių ir balzaminių kėnių, kanadinių cūgų, himalajiškųjų kedrų. Dendrologiniu atžvilgiu vertingas ir vid. m-los parkas, kuriame auga Engelmano ir serbinių eglių, pilkųjų, balzaminių ir arizoninių kėnių ir kt. introdukuotų medžių. Per P. eina Klaipėdos—Pagėgių glžk. ir Klaipėdos—Jurbarko plentas. Keliai jungia P. su Dreverna, Vente, Gargždais. Veikia 75 lovų ligoninė (įst. 1950), vid. m-la (1946—50 prog-ja), pagalbinė mokykla-internatas (nuo 1960), veterinarinė ligoninė, vaikų darželis ir lopšelis; yra kultūros namai, kino teatras, sporto salė (nuo 1959).

P. apylinkėse žmonių gyventa jau neolito laikotarpiu (rasta neolito sodybų liekanų). Prie P. yra didelis IX—XII amžiaus Stragnų kapinynas. Ist. šaltiniai mini P. nuo XVI a. pradžios. Iki XIX a. žinomi tik P. dvaras ir kaimas. 1848 P. apylinkės valstiečiai užpuolė dvarininkus, teismo įstaigą, mokesčių rinkėjų būstinę. Valstiečių malšinti buvo pasiųsta policija ir kariuomenė. Apie 40 užpuolimo dalyvių ir daugiau kaip 100 kitų P. apylinkės valstiečių buvo

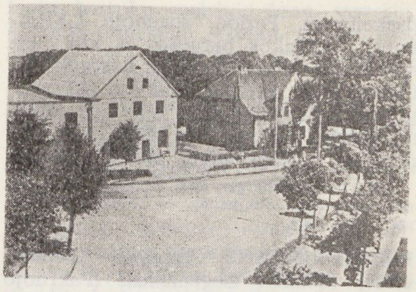

Priekulė (1967)

perduota teismui. 1866 Priekulėje įsteigta Šrederio spaustuvė, išspausdinusi nemažai liet. laikraščių ir knygų. P. ėmė augti, nutiesus Klaipėdos—Tilžės glžk. (1875). 1897 joje buvo apie 400 gyv., 1923 — 921. Buržuazijos valdymo metais P. — valsčiaus centras. Veikė 2 plytinės, pieninė, elektrinė, liet. bankas, miškų urėdija; buvo gydytojas, vaistinė, pr. m-la ir privati liet. m-la, vaikų prieglauda. Vyko savaitiniai turgūs ir dideli arklių prekymečiai. Taryb. metais P. išaugo. 1948 jai suteiktos miesto teisės. 1950—59 P. buvo rajono centras. 1951—59 ėjo rajono laikraštis „Lenino keliu".

PRÍEKULĖS MĪŠKAS — miškas Klaipėdos rj., 1 km į v. nuo Priekulės. Priklauso Šilutės miško pramonės ūkio Aisėnų girininkijai. Plotas 971 ha; medynų 571 ha. V. dalį sudaro žemapelkinis raistas (*Tyrų* pelkės dalis); jį kerta Klaipėdos kanalas. Rytuose reljefas banguotas. Dirvožemiai jauriniai ir velėniniai jauriniai gliejiški, smėliniai bei priesmėliniai; pasitaiko tarpinio tipo pelkinių. 90% medynų savaiminės kilmės. Pušynų yra 60% (daugiausia mėlyninių), beržynų 35%, eglynų 5%. Medynų vid. amžius 45 metai, bonitetas II—III, vid. skalsumas 0,7, vid. tūris 85 ktm/ha, vid. prieauga 1,9 ktm/ha. Iš retųjų augalų auga pajūrinis sotvaras. Yra briedžių, stirnų, šernų, lapių, usūrinių šunų. R. dalis (394 ha) įeina į Priekulės miesto žaliąją zoną, v. — į Kuršių marių apsauginę juostą. R. pakraščiu eina Klaipėdos—Pagėgių glžk.

PRIELGÁUSKAS Ignas [1871.VIII.12 Narvaišiuose (Plungės rj.) — 1956.VII.16 Šiauliuose] — pianistas, pedagogas. 1898 baigė Varšuvos muz. in-to fortepijono klasę (vadovai Z. Sigetinskis ir A. Michalovskis). 1903—24 dėstė fortepijoną Varšuvos konservatorijoje (nuo 1911 profesorius). 1922 ir 1923 koncertavo Lietuvoje. 1924—39 dėstė fortepijoną Klaipėdos muz. mokykloje (1930—37 direktorius), 1939—54 Šiaulių muz. m-loje. Koncertavo, rengė koncertus su

paskaitomis. Period. spaudoje („Muzikoje", „Muzikos baruose" ir kt.) rašė apie fortepijono techniką ir dėstymo metodiką, muz. estetiką, atlikimo psichologiją, pedagoginius muz. terminus. Sukūrė baladę baritonui su simf. orkestru, romansų, fortepijoninių pjesių vaikams.

Lit.: **V. Landsbergis**, Rasi viename viską (Igno Prielgausko atminčiai). — „Muzika ir teatras", V., 1966.

PRIELGÁUSKIENĖ Antanina [**Glebavičiūtė**; 1898.X.4 Gegėdžiuose (Pakruojo rj.) — 1943.VI.1 Kaune] — zoologė. 1919—23 dirbo ped. darbą Joniškio progimnazijoje, 1923—29 Kauno suaugusiųjų g-joje (kartu studijavo un-te), nuo 1929 Kauno IV g-joje (kartu dirbo tiriamąjį darbą un-te, vadovaujama prof. P. Šivickio). 1930 baigė Kauno un-tą. Paskelbė moksl. straipsnių kirmėlių regeneracijos klausimais, be to, gamtos mokslų populiarinimo straipsnių. 1939 apgynė biol. mokslų daktaro disertaciją „Planaria lugubris regeneracijos histologinis tyrinėjimas". Pirmoji moteris, gavusi daktaro laipsnį Kauno un-te.

PRÍELINKSNIS — nekaitomoji nesavarankiška (tarnybinė) kalbos dalis, einanti su linksniu ir rodanti linksniuojamojo žodžio santykį su kitu žodžiu. Pagal kilmę skiriami senybiniai ir naujybiniai prielinksniai. **Senybiniai** P. yra vienskiemeniai žodeliai, iš seno vartojami ir paprastai turį atitikmenų kt. giminiškose kalbose (pvz., „ant", „apie", „be", „dėl", „iš", „į", „nuo", „pas", „per", „po", „prie" ir kt.). **Naujybiniai** P. yra kilę iš prieveiksmių ar linksnių (pvz., „abipus", „anapus", „aplink", „arti", „greta", „paskui", „skersai", „tarp", „viduj", „viršuj" ir kt.). Senybiniai P. yra labai abstrakčios reikšmės ir žymi daug įv. santykių, o naujybiniai turi konkretesnę reikšmę ir yra ribotesnės vartosenos. Vieni P. vartojami su vienu linksniu, kiti su dviem ar keliais linksniais. Tas pats P., eidamas su įv. linksniais, turi skirtingas reikšmes. Daugumas liet. kalbos prielinksnių eina prieš linksnį, tik vienas kitas po jo. Prielinksniai, einą po linksnio (pvz., „dėlei", „dėka", „link"), vadinami polinksniais. Prielinksniai vartojami su kilmininku, galininku, įnagininku (tarmėse ir su naudininku). P. gali rodyti daiktavardžio, įvardžio, skaitvardžio ar daiktavardiškai pavartoto būdvardžio, dalyvio santykį su veiksmažodžiu (pvz., „i š v y k t i iš miesto"), daiktavardžiu (pvz., „n a m a s prie kelio"), būdvardžiu (pvz., „a u k š t e s n i s už tėvą"), įvardžiu (pvz., „k a s iš mūsų"), skaitvardžiu (pvz., „v i e n a s iš daugelio"), prieveiksmiu (pvz., „t o l i nuo mūsų"). Tuo būdu susidaro tam tikri prielinksniniai žodžių junginiai su tokiomis santykinėmis reikšmėmis: erdvės (pvz., „eiti į mišką", „stovėti prie kelio", „palįsti po suolu"), laiko (pvz., „ateiti apie pavakarę", „dirbti per dieną", „išvažiuoti iš ryto"), priežasties (pvz., „pabalti nuo išgąsčio", „juoktis iš džiaugsmo"), tikslo (pvz., „išvykti į karą"), paskirties (pvz., „vaistai nuo gripo"), lyginimo (pvz., „juodesnis už anglį"), paskirstymo (pvz., „išdalyti po du obuolius"), priešingumo (pvz., „kovoti prieš priešą"), kitimo (pvz., „pavirsti į ledą"), šaltinio (pvz., „gauti iš pažįstamų"), išskyrimo (pvz., „vienas iš daugelio"), draugės (pvz., „ateiti su broliu"), stokos (pvz., „medis be lapų"), turinio (pvz., „kalbėti apie darbą"), tarpininkavimo (pvz., „pranešti per pažįstamą"), pavadavimo (pvz., „dirbti už tėvą"), kiekybės (pvz., „nueiti apie kilometrą") ir kt.

Lit.: **E. Fraenkel**, Syntax der litauischen Postpositionen und Präpositionen, Heidelberg, 1929; **P. Būtėnas**, Lietuvių kalbos prielinksnių mokslas, K., 1930; **J. Jablonskis**, Rinktiniai raštai, t. 1, V., 1957.

PRÍEMOLIS — nuosėdinė uoliena, kurioje yra 30—50% molio, o likusią dalį sudaro smėlio (1—0,1 mm dydžio) ir aleurito (0,1—0,01 mm dydžio) dalelės. Be to, priemolyje pasitaiko įv. dydžio riedulių, gargždo, žvirgždo. Lietuvoje plačiai paplitęs ledyninės kilmės moreninis P. Kvartero sistemos sluoksniuose būna 7—8 (ir daugiau) moreninio P. horizontai. P. dengia vid. ir š. Lietuvos ir kitas dugninės morenos lygumas, t. p. didelę dalį Aukštaitijos ir Žemaitijos aukštumų. Šiuose rajonuose P. yra dažniausia dirvožemį sudaranti uoliena. Seniau karbonatinių akmenukų neturintis P. buvo plačiai naudojamas plytoms (mažose plytinėse) ir ūkinių pastatų sienoms.

PRÍENAI — **1.** Miestas prie Nemuno, 30 km į p. nuo Kauno; rajono centras. 5423 gyv. (1959). Miestas išsidėstęs Nemuno terasose. Teritorija 816 ha (1964). Didžioji miesto dalis siaura juosta tęsiasi Nemuno kair. krantu. Plano struktūra stačiakampė. Centre kvadrato formos aikštė. Dauguma kvartalų taisyklingi. Nemuno deš. krante yra keletas įmonių ir nemaža gyv. namų. Abi dalis jungia tiltas. Iš š. ir v. miestą supa statūs iki 50 m aukščio upės slėnio šlaitai ir miškas. Nemunas ties P. daro 17 km ilgio Prienų kilpą (Birštono kilpos dalis), kurios sąsmaukos plotis 1,2 km. Kilpoje esantis Žvėryno miškas tęsiasi iki Birštono. Mieste yra buitinio aptarnavimo

Prienai 1. Miesto centras

kombinatas (1946—62 pram. kombinatas), dervos ir terpentino g-la, antrinių žaliavų perdirbimo įmonė (nuo 1962), autotransporto kontoros gamybinė bazė (nuo 1966), kepykla, miškų ūkis, pieninė, susivienijimo „Lietuvos žemės ūkio technika" Prienų skyrius, oranžerija. Mieste 47 gatvės, kurių bendras ilgis 29 km (1967). Butų fondas 16 500 m^2 komunalinio ir 29 200 m^2 individualinio gyv. ploto (1967). Iš P. eina plentai į Kauną, Vilnių, Kapsuką, kelias į Balbieriškį. Veikia 150 lovų ligoninė (įst. 1946), 60 lovų tuberkuliozinis dispanseris, veterinarinė ligoninė, senelių ir invalidų namai, vid. m-la (nuo 1918), aštuonmetė m-la (nuo 1933 pradinė, 1952—61 septynmetė), mokykla-internatas (nuo 1959), vakarinė darbo jaunimo vid. m-la (įst. 1946), 2 vaikų darželiai, kultūros namai (nuo 1945), biblioteka. Nuo 1946 eina laikr. „Naujas gyvenimas".

Prienų dvaras įkurtas, pradėjus kirsti Sūduvos girias. Pirmąkart minimas 1502, kai didysis kun-štis Aleksandras jį padovanojo savo favoritui M. Glinskiui. Tačiau po keleto metų dvaras vėl prijungtas prie karališkųjų žemių. Prie dvaro įsikūrė miestelis, apie XVI a. vid. tapęs didelės seniūnijos centru. 1609 P. seniūnas K. Horvatas išrūpino miesteliui Magdeburgo teises. Beveik pusantro šimtmečio (iki 1780) P. valdė didžiojo kun-ščio dvariškis G. Butleris ir jo giminės, 1654—61 pasistatydinę Nemuno krante puošnius rūmus ir įkūrę parką (manoma, kad rūmai sugriauti XVIII a. pr., karų su Švedija metu). Po Ketverių

Prienai 1. Bendras vaizdas

metų seimo (1794) P. tapo pavieto centru; čia rinkdavosi bajorų seimeliai. Padaugėjo gyventojų (XVIII a. pab. jų buvo apie 1000), įsikūrė amatininkų ir prekybininkų. Ūtoje, netoli P., pastatytas stiklo f-kas, o už 2,5 km nuo miestelio, prie Drubengio u., apie 1785 įkurtas popieriaus f-kas, vienas didžiausių to meto Lietuvoje. 1823 jame veikė 32 popieriaus masės paruošimo mašinos; per metus buvo pagaminama iki 750 000 lapų popieriaus. Žečpospolitos žlugimas sustabdė P. augimą. Prūsijos valdymo metais (1795—1807) Prienuose buvo apygardos teismas, pasienio pašto stotis. Prijungus Užnemunę prie Rusijos, P. vėl pradėjo augti (1827 — 187 namai ir 1972 gyv., 1897 — 2477 gyv.). Mieste vyko dideli turgūs ir prekymečiai.

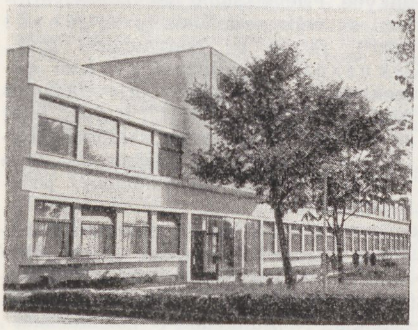

Prienai 1. Rajono vykdomasis komitetas

XIX a. antrojoje pusėje veikė 2 pr. m-los. 1905 P. ir apylinkių gyventojai aktyviai dalyvavo rev. judėjime: jie išvaikė P. ir Palomenio carinius pareigūnus, išsirinko savą valsčiaus v-bą. Buržuazijos valdymo metais P. — valsčiaus centras (1923 — 3260 gyv.). Mieste veikė LKP, LKJS, Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos; 1929 sukurtas LKP Prienų parajonio k-tas. 1935.VIII.25 netoli P., miške, įvyko slaptas Užnemunės valstiečių streiko vietinių k-tų atstovų pasitarimas, kuriame dalyvavo apie 50 žmonių. Susirinkime nutarta surengti Prienuose mitingą, kuris įvyko VIII.26 P. turgavietėje. Mitinge buvo išrinkti atstovai valstiečių reikalavimams vyriausybei įteikti. Vok. faš. okupacijos metais (1942—43) Prienuose veikė antifašistinė pasipriešinimo grupė (A. Ignatavičius, J. Pranaitis, P. Blažaitis ir kt.), palaikiusi ryšius su Petriko partizanų būriu. Nuo 1950 P.— rajono centras. Miestas išaugo: pastatytas tiltas per Nemuną (1947), vid. m-la (1959), 450 vietų internatas, 144 vietų vaikų darželis, restoranas, kino teatras, keletas parduotuvių, nemažai kitų visuom. pastatų, komunalinių ir individualinių gyv. namų. Statoma (1968) sviesto g-la, kilnojamosios mechanizuotos statybos kolonos gamybinė bazė.

2. Kaimas Švenčionių rj., Magūnų apyl., 13 km į p. nuo Pabradės, Neries deš. krante. 289 gyv. (1959). Kaimo r. pakraščiu teka Baluoša (Neries intakas), kuriuo eina BTSR siena. Pr. m-la, kultūros namai (nuo 1958), biblioteka (nuo 1954). Prie kaimo, Neries deš. krante, yra nedidelis piliakalnis, kurio š. pakraštyje yra 2 pylimai ir griovys.

PRÍENLAUKIO ẼŽERAS — ežeras Prienų rj., 5 km į š. v. nuo Prienų. Plotas 23 ha, ilgis 665 m, didž. plotis 550 m, kranto linijos ilgis 1900 m. Krantai žemi, vietomis pelkėti. Įteka Verksnia, išteka Šventupis (Jiesios intakas).

PRIENLAUKỸS — kaimas Prienų rj., Šilavoto apyl., 4 km į š. v. nuo Prienų, prie kelio į Šilavotą. 275 gyv. (1959). Kaimo š. pakraštys siekia Prienlaukio ežerą. Iš p. prieina Meškapievio miškas, iš r. — Mačiūnų miškas. Pr. m-la (nuo 1923). Ties kaimu, pelkėtų pievų apsuptoje kalvoje, yra piliakalnis.

Piliakalnio aikštelė lygi, beveik apskrita, 22—24 m skersmens; kasinėjant jos kultūrinį sluoksnį, aptikta lipdytinės keramikos fragmentų. Piliakalnis naudotas I t-mečio pradžioje.

Lit.: **J. Radziukynas,** Suvalkų rėdybos piliakalniai, Varšava, 1909 [p. 15—16]; **A. Kamiński,** Materiały do bibliografii archeologicznej Jaćwieży od I do XII w. — „Materiały starożytne", t. 1, Warszawa, 1956 [p. 242].

PRÍENŲ MIŠKAĨ — miškų masyvas Prienų rj., į v. ir p. nuo Prienų. Priklauso Prienų miškų ūkio Meškapievio ir Prienų girininkijoms. Plotas 7219 ha; medynų 6227 ha. Masyvo p. r. dalį (pagal Nemuną) sudaro Naravų (1376 ha), Žiegždrių (644 ha) miškai ir į v. nuo jų esantis Išmanų (1183 ha) miškas; š. v. dalį sudaro Dūmiškių miškas (656 ha), Prienų šilas (201 ha), Meškapievio (1062 ha), Mačiūnų (946 ha) ir Skersabalių (1151 ha) miškai. Reljefas kalvotas daubotas, rytuose išraižytas Nemuno link nutįsusių nuotakių slėnių. Miškuose prasideda Nemuno intakai Revuona ir Vadė. P. v. pakraštyje telkšo Skersabalio ež. Daugelis daubų supelkėjusios. Dirvožemiai daugiausia jauriniai, smėliniai; pietuose — velėniniai jauriniai, smėliniai, susiformavę ant priemolių. Medynai savaiminės kilmės. Pušynų (daugiausia brukninių ir mėlyninių) yra 88%, eglynų (mėlyniniu ir kiškiakopūstinių) 10%, minkštųjų lapuočių 2%. Jaunuolynai sudaro 57%, pusbrandžiai medynai 20%, pribręstantieji 6%, brandieji ir perbrendusieji 17%. Vid. amžius 46 metai, vid. bonitetas I,8, vid. skalsumas 0,76, vid. tūris 169 ktm/ha, vid. prieauga 3,7 ktm/ha. Yra stirnų, šernų, lapių, barsukų, usūrinių šunų, voverių, kiaunių, tetervinų, jerubių, slankų. Masyvo r. dalis (2354 ha) įeina į Nemuno apsauginių miškų juostą, š. ir š. r. (1925 ha) — į Prienų miesto žaliąją zoną; likusioji dalis eksploatacinė (2811 ha) ir kelių apsauginė (136 ha). Per P. m. eina Prienų—Kapsuko ir Prienų—Balbieriškio keliai.

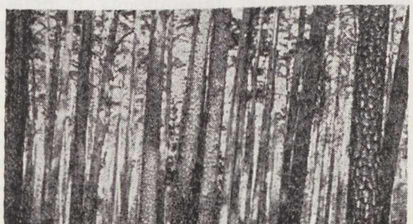

Prienų miškai. Mėlyninis pušynas Prienų šile

PRÍESAGA, **sufiksas,**— einanti po šaknies ir galūnei nepriklausanti morfema. P. yra įprasčiausia liet. kalbos žodžių darybos priemonė: su įv. priesagomis liet. kalboje sudaryta daugumas visų žodžių. Maždaug vienodą darybos funkciją dažnai turi daugelis skirtingų priesagų. Pvz., su sinoniminėmis priesagomis padaryti įvairūs įrankių pavadinimai (nomina instrumenti): „dùr-**tuvas**", „dur-**ìklis**", „dur̃-**tas**", „dur-**yklė̃**", „dùr-**tuvė**", „dur-**ẽklis**" („dūr-**ẽklis**"), „dùr-**klas**", dùr-**klis**" („dur-**klỹs**"), t. p. „bes-**tùkas**", „ùžkiš-**alas**", „laid-**ỹnė**", „smaĩg-**tis**", „ãtverž-**tė**", „tvo-**klė̃**", „brūž-**uõ-klė**", „grėb-**lỹs**", „paspir-**õklis**", „grūd-**ìkas**", „ram̃-**stis**", „kert-**ùkas**", „grūs-**tùvis**" („grūs-**tuvỹs**"), „verž-**lė̃**", „ver̃p-**stas**", „kir̃s-**las**" (iš „kir̃t-**slas**"), „ãd-**ata**", „grū-**slỹs**" (iš „grūd-**slỹs**"), „kap-**õ-čius**", „kert-**eklė̃**", „smeig-**enà**", „paspir̃-**kas**", „lenk-**ẽtas**", „trin-**ùklis**", „bad-**ìkšlis**" ir kt. Gausu ir homoniminių bei kelias funkcijas turinčių priesagų, pvz.: „šėr-**ìkas**" (veikėjo pavadinimas), „grūd-**ìkas**" (įrankio pavadinimas), „pin-**ìkai**" (veiksmo rezultato pavadinimas), „did-**ìkas**" (vardažodinės ypatybės turėtojo pavadinimas), „bern-**ìkas**" (deminutyvas), „brol-**ìkas**"— brolio sūnus (pavadinimas pagal kilmę). Žodžių darybos darbuose P. paprastai nurodoma kartu su galūne, nes, pvz., vien iš priesagos **-kl-** dar nematyti, kurie vediniai turimi galvoje, plg.: **-klas** —„giñ-**klas**", **-klė** —„bū́-**klė**", **-klys** —„ry-**klỹs**", **-klus,** -i —„ei-**klùs,** -ì". Nuo žodžių darybos priesagų skirtinos formų darybos priesagos, su kuriomis daromos to paties žodžio formos, o ne skirtingi žodžiai. Tokių priesagų yra kur kas mažiau (pvz., „ger-**ėsn-is**", „dìrb-**dav-o**" ir kt.).

PRÍESMĖLIS — nuosėdinė uoliena, kurioje yra 10—30% molio, o likusią dalį sudaro smėlio (1—0,1 mm dydžio) ir aleurito (0,1—0,01 mm dydžio) dalelės. Lietuvoje paplitęs ledyninės kilmės P. randamas kartu su priemoliu; dažnai juos atskirti galima, tik padarius granulometrinę analizę.

PRÍEŠDĖLIS — žodžio dalis, esanti prieš šaknį. Liet. kalbos priešdėliai yra kilę iš atitinkamų prielinksnių. Kai kurie veiksmažodžiai vartojami su dviem P. (pvz., „**pri-pa**-žinti"). P. modifikuoja visų darinių šaknies reikšmę, o kai kurių veiksmažodžių — visai ją keičia (pvz., „gauti"— „**už**-gauti"). Daugumui veiksmažodžių priešdėliai suteikia įvykio veikslo reikšmę (pvz., „daryti", „laužyti" — eigos veikslas; „**pa**-daryti", „**su**-laužyti"— įvy-

kio veikslas). Prie veiksmažodžio pridedamos ir dalelytės, pavartotos kaip P., bet išlaikiusios savo kaip dalelyčių funkcijas (pvz., „tebe-dirba"). Dalelytė „te-", pavartota kaip P., sudaro ir geidžiamosios nuosakos formą (pvz., „te-si-suka", „te-skaito").

„PRIEŠFAŠISTINĖ VIENÝBĖ" — komunistinis žurnalas, išėjęs (Nr. 1-2) 1928. IV—V Tilžėje. Išleido LKP Priešfašistinio kovos k-to vardu. Redagavo V. Kapsukas. Bendradarbiavo Z. Angarietis, S. Gaurys, B. Pauliukevičius, B. Pranskus ir kt. Žurnalas ragino ginti Lietuvos nepriklausomybę nuo Lenkijos imperialistų, smerkė jų talkininkus plečkaitininkus, skatino kovoti dėl fašistų diktatūros nuvertimo Lenkijoje ir Lietuvoje.

PRÍETAISŲ GAMÝBOS PRĀMONĖ. Lietuvos P. g. p. susikūrė taryb. metais. 1950 pradėjo veikti Vilniaus elektros skaitiklių g-la (nuo 1964 joje gaminamos ir relinės klavišinės skaičiavimo mašinos), 1958 — Vilniaus skaičiavimo mašinų g-la, gaminanti perforatorius, elektroninius alfabetinius-skaitmeninius tabuliatorius ir kt. elektronines mašinas, 1959 — Kauno automatizacijos priemonių g-la (nuo 1964 Kauno eksperimentinė automatizacijos priemonių g-la), gaminanti elektrografinius dauginimo įrengimus. Nuo 1962 veikia Telšių skaičiavimo mašinų g-la; ji gamina perforatorius ir mikroperjungiklius relinėms klavišinėms skaičiavimo mašinoms ir prekybos automatams. Nuo 1964 skaičiavimo mašinų mazgus gamina Pabradės skaičiavimo prietaisų g-la „Modulis". 1964 pradėjo veikti Tauragės skaičiavimo mašinų mazgų g-la, gaminanti unifikuotas mikroreles skaičiavimo mašinoms, ir Panevėžio tiksliosios mechanikos g-la, gaminanti informacijos įvedimo ir išvedimo įtaisus elektroninėms skaičiavimo mašinoms. Lietuvos TSR P. g. p. įmonės 1964 pagamino 11% mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonės bendrosios produkcijos (visų Pabaltijo respublikų įmonės — vid. 7%); pagaminta prietaisų (skaičiuojant 1 gyv.) 12% daugiau, negu vidutiniškai Pabaltijo taryb. respublikose, ir žymiai daugiau, negu vidutiniškai TSRS. Iki 1957 P. g. p. įmonės buvo pavaldžios sąjunginėms ministerijoms, o 1957—65 — Lietuvos TSR Liaudies ūkio tarybai. 1966 P. g. p. įmonės sujungtos į sąjunginio pavaldumo Skaičiavimo ir organizacinės technikos įmonių susivienijimą „Sigma". Be to, „Sigmai" priklauso: Skaičiavimo mašinų specialusis konstravimo biuras (įk. 1959), Organizacinės technikos specialusis konstravimo biuras (įk. 1960, iki 1965 Lietuvos TSR Liaudies ūkio tarybos centrinis projektavimo ir konstravimo biuras) ir Valdymo sistemų projektavimo ir konstravimo biuras (įk. 1961, iki 1965 Lietuvos TSR Liaudies ūkio tarybos prietaisų gamybos valdybos projektavimo ir konstravimo biuras). „Sigmos" susivienijimo įmonės gamina skaičiavimo, inžinerinių bei valdymo darbų mechanizavimo priemones. Lietuvoje P. g. p. vystoma sparčiai, nes jai reikia daug darbo ir aukštos techn. kultūros kadrų (joje $^1/_4$ visų darbuotojų sudaro mokslo ir inžinerijos-technikos darbuotojai), bet mažai tereikia žaliavų, kuro bei elektros energijos, o jos produkcijos gabenimas nebrangus. Apie 90% išleidžiamų gaminių (jų tarpe elektroninės skaičiavimo mašinos, oscilografai, radijo ir elektros matavimo prietaisai, elektrografiniai įrengimai) sukonstruoti Lietuvos TSR specialistų. Didžioji dalis P. g. p. produkcijos siunčiama į kitas taryb. respublikas ir eksportuojama. *Ž. Elektrografija, Elektros skaitikliai, Skaičiavimo mašinos.*

Prietaisų gamybos pramonė. Vilniaus elektros skaitiklių g-los surinkimo cechas

PRÍETARAI — tikėjimai ateitį lemiančiais ženklais, antgamtinėmis, fantastinėmis įv. daiktų, augalų, gyvūnų galiomis ar savybėmis; nemoksliniai, antgamtinių jėgų pasireiškimu grindžiami gamtos ir visuomenės reiškinių aiškinimai, daugiausia išlikę iš ikimokslinės pasaulėžiūros bei įv. religijų. Prietarais yra pagrįsta magija, *burtai* (užkalbėjimai, nužiūrėjimas, raganavimas ir kt.), pranašavimai, tikėjimai laimingomis ir nelaimingomis dienomis, skaičiais, daiktais (amuletais, talismanais). Žymi dalis liet. liaudyje plitusių P. buvo susiję su senąja, ikikrikščioniška liet. religija, animistiniais, fetišistiniais vaizdiniais. Tokios kilmės buvo gausūs tikėjimai slaptingomis saulės, mėnulio, ugnies, vandens, įv. augalų, gyvūnų galiomis, mirusiojo vėlės perėjimu į medį (pvz., medžio girgždėjimas laikytas vėlės raudojimu) ir t. t. Įsigalėjus krikščionybei, daugelis senųjų P. įgijo naują, krikščionišką formą (pvz., tikėjimas, kad nuo žaibo galima apsisaugoti, pasmilkius patalpą šventintomis žolėmis, kad skaudančias akis galima išgydyti šventintu vandeniu, kad nuo gaisro gelbsti židinio ugnies peržegnojimas ir t. t.). Be to, krikščionybė paskleidė naujų P. (pvz., tikėjimai visokiais stebuklais), kurių daugelis buvo jos perimti iš kt. religijų. Nemaža P. buvo ir *liaudies medicinoje,* kuri, be daugelio racionalių gydymo būdų ir priemonių, vartojo ir tokius, kaip užkalbėjimas, užkeikimas, ligos varymas ir kt. Plati P. sritis buvo sapnų, kaip ateities ženklų, aiškinimas. Liet. liaudyje buvo paplitę ir smulkūs buitiniai P. (pvz., perbėgus katei kelią, nelauk gero; višta gieda prieš nelaimę; pamačius pažįstamą žmogų ir jo iš karto neatpažinus, tas žmogus praturtės; krūptelėjus, reikia nusispiauti, ir t. t.). Kylant žmonių kultūrai, stiprėjant moksl. pasaulėžiūros įtakai, P. nyksta.

PRÍEVEIKSMIS — kalbos dalis, reiškianti veiksmo arba būsenos ypatybę, aplinkybę. Prieveiksmiai daugiausia vartojami su veiksmažodžiais (pvz., „g e r a i rašo"), rečiau su būdvardžiais (pvz., „s k a i s č i a i raudonas", „l a b a i patenkintas") bei kitais prieveiksmiais (pvz., „nepaprastai t o l ì") ir ypač retai su daiktavardžiais (pvz., „skaitymas t y l o m i s"). Sakinyje P. dažniausiai eina aplinkybe, rečiau nederinamuoju pažyminiu, tariniu.

Liet. kalbos P. nelinksniuojama ir neasmenuojama kalbos dalis, tačiau kokybiniai ir kai kurie kiekybiniai prieveiksmiai laipsniuojami (pvz., „suñkiai", „sunkiaũ", „sunkėliaũ", „sunkiáusiai", „visų̃ sunkiáusiai"). Savo reikšme bei kilme liet. kalbos prieveiksmiai yra glaudžiai susiję su visomis kaitomosiomis kalbos dalimis: daiktavardžiais (pvz., „namas"—„namõ", „namiẽ", „laukas"—„laũk", „laukañ"), būdvardžiais (pvz., „aiškus"—„áiškiai"), skaitvardžiais (pvz., „pirmas"—„pirmà", „pirmiaũ", „pirmiáusia"), įvardžiais (pvz., „kas"—„kaĩp"), veiksmažodžiais (pvz., „matyti" — „bemãtant"). Žymi dalis liet. kalbos prieveiksmių turi specifines priesagas ar formantus (pvz., būdvardiniai prieveiksmiai *-(i)ai, -yn, -(i)uoju;* daiktavardiniai ir būdvardiniai *-(i)ui*; įvardiniai *-(i)aip, -iek, -ur* ir kt.). Tai, kas dabartinėje kalboje apibendrintai laikoma prieveiksmine priesaga ar darybiniu formantu, dažniausiai tėra sustabarėjusios linksnių galūnės arba jų junginys su polinksnio liekana.

Liet. kalbos prieveiksmiai pagal kilmę skirstomi į daiktavardinius (pvz., „nežinià", „draugė̃", „viršų̃"), būdvardinius (pvz., „áiškiai", „geltonỹn", „tuščiõm"), skaitvardinius (pvz., „trisè", „antraĩp", „pirmà"), įvardinius (pvz., „taĩp", „šiaĩp", „kuñ"), veiksmažodinius ir dalyvinius bei padalyvinius (pvz., „bemataĩ", „spiẽgiančiai", „bėregint"). Iš kurios kalbos dalies ar iš kurios formos P. yra išriedėjęs, nustatyti nelengva, nes daugelis žodžių, iš kurių yra kilę prieveiksmiai, jau nebevartojami, be to, ne visi prieveiksmiai yra išriedėję tiesiog iš konkrečių kaitomųjų žodžių formų: daugelis jų analogiškai sudaryti pagal jau turimus pavyzdžius.

Pagal bendriausias reikšmes liet. kalbos prieveiksmius įprasta skirstyti į 2 pagr. būrius: kokybinius ir aplinkybi-

nius. Didžiąją kokybinių prieveiksmių dalį sudaro būdvardiniai ar dalyviniai priesagos *-(i)ai* prieveiksmiai (pvz., „nepaprastaĩ", „sumaniaĩ", „suprañtamai"). Kokybinių prieveiksmių būryje išskiriami kiekybiniai prieveiksmiai (pvz., „labaĩ", „daũg", „trùputį"). Tarpinę vietą tarp kokybinių ir aplinkybinių prieveiksmių užima kokybiniai-aplinkybiniai prieveiksmiai, kurie apibūdina veiksmą kokybiškai ir kartu rodo veiksmo atlikimo būdą (pvz., „sėdõm", „staigà", „paeiliuĩ"). Aplinkybinių prieveiksmių yra 4 grupės: vietos (pvz., „čià", „vidũj"), laiko (pvz., „anuomèt", „pérnai"), tikslo (pvz., „kám", „kõ") ir priežasties (pvz., „kodė̃l") prieveiksmiai.

Lit.: **K. Ulvydas**, Vienaskaitos įnaginінko kilmės prieveiksmiai dabartinėje lietuvių kalboje. — „VVU mokslo darbai", t. 6, 1955; **J. Jablonskis**, Rinktiniai raštai, t. 1, V., 1957; **K. Ulvydas**, Vienaskaitos naudininko prieveiksmėjimas ir prieveiksmiai su formantais *-(i)ui*, *-i* lietuvių kalboje.— Kai kurie lietuvių kalbos gramatikos klausimai, V., 1957; **K. Ulvydas**, [Apie vns. galininko, dgs. įnagininko, vns. kilmininko ir vns. vietininko prieveiksmėjimą]. — „Lietuvių kalbotyros klausimai", t. 2, 6—8, 1959—67.

PRÍEŽODŽIAI ž. *Patarlės ir priežodžiai.*

PRỸŠMAÑČIAI — kaimas Kretingos rj., Rūdaičių apyl., 4 km į v. nuo Kretingos, prie plento į Palangą. 238 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Rąžė (įtekanti į Baltijos j.), r.— Tenžė (Akmenos intakas). Pr. m-la (nuo 1923). Ties kaimu yra 2 kapinynai: II—IV a. ir IX—XII a.

Ankstyvesnysis kapinynas yra 1,5 km į p. nuo Kretingos—Palangos plento. Tyrinėtas 1958. Atkasti 6 griautiniai žmonių kapai ir 1 žirgo kapas. Mirusieji laidoti eilėmis pailgose keturkampėse 75—80 cm gylio duobėse, skobtiniuose karstuose, su darbo įrankiais (geležiniais įmoviniais kirviais, peiliais), ginklais (rasta įmovinių ietigalių), papuošalais (žalvarinėmis laiptelinėmis bei lankinėmis žieduotomis segėmis ir kūginėmis antkaklėmis). Prie mirusiųjų galvų tošinėse dėžutėse arba moliniuose puodeliuose buvo įdėta ir Romos monetų. Žirgas palaidotas atskiroje duobėje, vienoje eilėje su žmonėmis; nasruose įsprausti geležiniai žąslai.
Vėlyvesnysis kapinynas yra prie pat plento. Tyrinėtas 1909, 1912, 1921 ir 1958. Atkasti 24 griautiniai kapai ir 51 degintinis kapas. Griautiniuose kapuose rasta kalavijų, ietigalių, peilių, antkaklių, segių, apyrankių. Degintinių kapų radiniai apdegę, sudėti apvaliose, stačiakampėse arba kvadratinėse duobutėse po sudegintais mirusiojo palaikais arba ant jų. Be to, ištirtos 22 duobės (0,5—1 m gylio), kuriose užkasti vien daiktai, įvynioti į audeklą arba sudėti į dėžutes. Čia rasta daugiausia ginklų, ypač ietigalių.

Lit.: „Senovė", t. 1, K., 1935 [p. 7—60]; „Senovė", t. 4, K., 1938 [p. 280—282]; **O. Navickaitė**, Pryšmančių, Kretingos rj., II—IV amžių plokštinio kapinyno tyrinėjimai. — „LTSR MA darbai", 1959, A 2; **O. Navickaitė**, Plokštinių kapinynų tyrinėjimai Lietuvoje. — „Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 3, V., 1961 [p. 71—72, 85—87].

PRỸŠMAÑTAI — kaimas Tauragės rj., Girininkų apyl., 15 km į v. nuo Tauragės, prie kelio į Žygaičius. 249 gyv. (1959). Per kaimą teka Ežeruona (Jūros intakas).

PRYŠMANTAĨ — kaimas Raseinių rj., Ilgižių apyl., 7 km į š. r. nuo Betygalos; kolūkio centras. 94 gyv. (1959). Felčerių-akušerių punktas, kultūros namai (nuo 1958). Burž. nacionalistai 1951 Pryšmantuose nužudė apylinkės sekretorių, klubo-skaityklos vedėją komjaunuolį B. Stirbinską.

PRỸŠMANTAS Vladas [1895.III.23 Žalimuose (Kretingos rj.) — 1960.VI.18 Vilniuje] — istorikas. Studijavo užsienio ir Kauno un-tuose. 1934—37 Švietimo m-jos sen. paminklų apsaugos referentas ir Valstybinės archeologijos komisijos pirmininkas, 1937—38 Lietuvos kultūros paminklų konservatorius, 1938—40 Centr. valst. bibliotekos direktoriaus padėjėjas, 1940—41 Valst. leidyklos bibliografas. 1941—50 gyveno Darbėnuose. 1950—58 dirbo Kretingos kraštotyros muziejuje. Nuo 1958 Istorijos in-to moksl. bendradarbis. Tyrinėjo Lietuvos feod. žemėvaldą XVIII amžiuje. Išspausdino straipsnių apie Prūsų Lietuvą Henebergerio žemėlapio duomenimis, Pabaltijį XIII a. kartografijos duomenimis, Lietuvą 1154 Al Idrisio žemėlapio duomenimis, sen. lietuvių kultūrinius paminklus, lietuvių kovas dėl jūros ir kt.

PRYŠMANTŲ̃ PÉLKĖ — pelkė Raseinių rj., 7 km į š. r. nuo Betygalos. Plotas 118 ha. Plynraistinė ir raistinė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 1,5 m, vid. 0,81 m; vid. susiskaidymas 36%, vid. peleningumas 7,5%. Šiaurės vakaruose po durpėmis yra ežerinių nuosėdų. Šiaurėje prie pelkės yra Pryšmantų ir Pryšmančiukų kaimai.

PRITÌCKIS Sergejus [g. 1913.II.18 Garkovičiuose (Lenkija)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1930 įstojo į komjaunimą, 1932 — į V. Baltarusijos KP (VBKP). Buvo V. Baltarusijos Komunistinės jaunimo s-gos Krinkų rj. k-to, Gardino ir Slonimo apyg. k-tų sekretorius. VBKP vadovybės pavestas, 1936.I.27 Vilniaus apygardos teismo salėje peršovė provokatorių J. Strelčiuką. Mėginantį pabėgti P. policininkai sunkiai sužeidė ir suėmė. 1936.VI Vilniuje nuteistas mirties bausme. Dėl tarptautinės protesto kampanijos nuosprendis pakeistas kalėjimu iki gyvos galvos. Raudonosios Armijos 1939.IX išvaduotas iš kalėjimo, aktyviai įsijungė į soc. pertvarkymus V. Baltarusijoje, o jai prisijungus prie BTSR, dirbo Bresto sr. vykd. k-to pirmininko pavaduotoju. D. Tėvynės karo metais tarnavo Raudonojoje Armijoje, dirbo Centriniame partiz. judėjimo štabe, buvo Baltarusijos Lenino Komunistinės jaunimo s-gos CK sekretoriumi. 1948 baigęs Aukštąją part. m-lą prie VKP(b) CK, dirbo Baltarusijos KP Gardino, Baranovičių, Molodečno, Minsko sričių k-tų sekretoriumi. Nuo 1961 TSKP CK narys. 1962—67 Baltarusijos KP CK sekretorius. Nuo 1967 Baltarusijos TSR AT Prezidiumo pirmininkas.

Ršt.: **С. Притыцкий**, Особое задание.— Вильнюсское подполье, Вильнюс, 1966.

PRIŪ̃FERIS (Prüffer) Janas [1890.III.5 Balkūnuose (netoli Kobrino, Baltarusijos TSR) — 1959.XII.30 Torunėje (Lenkija)] — entomologas. Baigė Krokuvos un-tą. 1921 gavo filos. daktaro laipsnį. 1921—40 Vilniaus un-to zool. katedros vedėjas, nuo 1930 ordinarinis profesorius; be to, 1928—40 Vilniaus augalų apsaugos stoties direktorius, 1940—45 tos stoties moksl. bendradarbis. Nuo 1945 Torunės un-to zool. katedros vedėjas. Parašė knygą apie Vilniaus kr. drugius, paskelbė moksl. straipsnių apie to krašto grambuolius, kinivarpas, apie kovą su augalų kenkėjais.

Ršt.: Studia nad motylami Wileńszczyzny, Toruń, 1947.

PRIVĀLOMASIS EGZEMPLIÕRIUS — spausdinto leidinio egzempliorius, valstybės nustatyta tvarka pristatomas bibliotekai ar kitai įstaigai. Pagal 1780 Varšuvos seimo priimtą įstatymą Lietuvoje P. e. gaudavo Vilniaus un-to (Vyriausiosios m-los) biblioteka. 1793 priimtas įstatymas, įpareigojąs spaustuves pristatyti bibliotekai kiekvienos naujai išleistos knygos po 2 egz. Lietuvą prijungus prie Rusijos, šis įstatymas nustojo galios. P. e. vėl pradėta rūpintis, įsteigus Vilniaus viešąją biblioteką (1867). 1904 jai buvo paskirtas Rusijos Šiaurės vakarų krašto leidinių privalomasis egzempliorius. 1919.XI.30 buvo priimtas spaudos įstatymas, įpareigojąs spaustuves kiekvieno spaudinio 8 egz. pristatyti apskrities viršininkui. Įstatymas nenurodė, kam ir kuriam reikalui tie leidiniai skiriami, ir paliko administracijos organams visišką laisvę juos skirstyti savo nuožiūra. Pagal 1935 spaudos įstatymą spaustuvės turėjo nemokamai pristatyti kiekvieno spaudinio po 10 egz. valdžios įstaigoms. Kurioms įstaigoms ir po kiek egzempliorių pristatoma, turėjo nustatyti vidaus reikalų ministras, susitaręs su švietimo ir teisingumo ministrais. Po 1 egz. gaudavo Valstybinė centrinė biblioteka. 1940 pr. oficialiai buvo paskirti 5 egz. įv. bibliotekoms (Valstybinei centrinei bibliotekai 2 egz., po 1 egz. Kauno ir Vilniaus un-tams, Vrublevskių bibliotekai Vilniuje). Apskritai, nė vienoje Lietuvos bibliotekoje ar kt. įstaigoje nebuvo surinkta pilno spaudinių rinkinio.

Atkūrus Lietuvoje taryb. santvarką, 1941.IV.28 Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Taryba (LKT) priėmė nutarimą „Dėl Lietuvos TSR teritorijoje išeinančių spaudinių privalomųjų egzempliorių pristatymo", kuris buvo glaudžiai susijęs su P. e. sistema, veikusia Tarybų Sąjungoje. Pagal šį nutarimą buvo siunčiama kiekvieno spaudinio po 2 egz. Lietuvos TSR Centrinei valst. bibliotekai, po 1 egz.— Mokslų akademijos, Vilniaus ir Kauno un-to bibliotekoms.

Kadangi vok. faš. okupacijos metais labai nukentėjo stambiosios Lietuvos bibliotekos, jų fondams papildyti naujomis knygomis Lietuvos TSR LKT 1945.III.29 priėmė nutarimą, kuriuo privalomųjų egzempliorių skaičius buvo padidintas iki 10. Jie buvo siunčiami naujai įsteigtiems Knygų rūmams, kurie sau pasilikdavo 3 egz., o likusius siuntė:

Lietuvos TSR Centrinei valst. bibliotekai — 2 egz., Lietuvos TSR MA centrinei bibliotekai, Vilniaus un-to mokslinei bibliotekai, Kauno un-to mokslinei bibliotekai, Šiaulių ir Panevėžio viešosioms bibliotekoms — po 1 egz. Pagerėjus bibliotekų būklei (pačios bibliotekos ėmė komplektuoti fondus, atsižvelgdamos į savo profilį ir skaitytojų interesus), Lietuvos TSR MT 1950.II.15 išleido nutarimą „Dėl spaudinių privalomųjų egzempliorių išskyrimo", kuriuo buvo nustatyta Knygų rūmams siuntinėti nemokamą P. e.; aštuonioms mokslinėms ir viešosioms Lietuvos TSR bibliotekoms paskirti apmokami privalomieji egzemplioriai. 1959.IX.16 Lietuvos TSR MT nutarimu po 1 P. e. paskirta Knygų rūmams ir Resp. bibliotekai. Vyriausybės nutarimu nuo 1967.IV Knygų rūmai nemokamai gauna po 2 egz. ir Resp. biblioteka bei Kauno Viešoji biblioteka — po 1 egz. visų spaudinių. P. e. yra valstybinės registracinės bibliografijos bei spaudos statistikos sudarymo pagrindas.

Lit.: **J. Basiulis**, Privalomasis egzempliorius Lietuvoje. — „Bibliotekininkystė ir bibliografija", t. 1, V., 1961 [p. 191—243].

PRIVILĖGIJA [lot. *privilegium*] — kam nors suteikta išimtinė teisė, pirmenybė; feodalizmo laikotarpiu — karaliaus, didžiojo kunigaikščio ar jų įgalioto asmens raštas, suteikiantis tokią teisę. Ilgą laiką žmonių gyvenimas Lietuvoje, kaip ir kt. kraštuose, buvo tvarkomas papročių teise. Stiprėjant valstybės valdžiai, ypač po krikščionybės įvedimo, atsirado rašytinė teisė, kuri iš dalies įtvirtino, iš dalies keitė papročių teisę. 1387 Jogaila patvirtino bajorams katalikams jų tėvonijų ir kuriuo nors būdu įgytų žemių nuosavybės teisę, pripažino jiems teisę perleisti tas žemes kitiems ir palikti jas įpėdiniams, bajorus katalikus atleido nuo duoklinių prievolių didžiajam kun-ščiui, bet paliko jiems privalomą karo tarnybą ir pilių statymo bei taisymo prievolę. Bet Jogaila nepatvirtino žemės nuosavybės teisės apsikrikštijusiems valstiečiams ir miestiečiams. Tuo būdu pakeisdamas paprotinę teisę, jis skelbė bajorus esant privilegijuotus. P. Vilniaus vyskupui buvo ypač svarbi, nes vyskupo valda paskelbta imunitetine. 1413 Horodlės susitarimo dokumentai patvirtino 1387 bajorams duotą P. ir pripažino jiems teisę rinkti didįjį kun-štį, eiti aukštas valst. pareigas. 1434 Žygimantas Kęstutaitis davė bajorams naują P., kuria pripažino jų feodalines P. ir sulygino katalikų ir pravoslavų bajorų teises, tačiau pastariesiems neleido eiti aukštų valst. pareigų. Be to, pabrėžė, kad nė vienas bajoras negali būti suimtas be teismo sprendimo. 1447 didysis kun-štis Kazimieras, tapęs Lenkijos karaliumi ir išvykdamas iš Lietuvos, praplėtė bajorijos teises nauja P., kuria draudžiama svetimšaliams eiti aukštas valst. pareigas, bajorams priklausą valstiečiai atleidžiami nuo sidabrinės mokesčio, pilių taisymo, statymo, pastočių ir kt. Naudodamiesi šia P., bajorai uždėjo savo valstiečiams didesnes prievoles, negu kun-štis. Norėdami apsisaugoti nuo valstiečių bėgimo, bajorai išsirūpino, kad į 1447 P. būtų įrašytas atskiras punktas, draudžiąs didžiajam kun-ščiui priimti pabėgusius valstiečius. 1492 ir 1506 P. patvirtino bajorų teises valdyti valstybę ir suteikė Ponų tarybai teisę kontroliuoti bei tvarkyti valstybės finansus. Bajorai gaudavo privilegijų ir vėlesniais amžiais. Jos atsispindėjo Lietuvos Statute (1529, 1566, 1588). 1566 Statutas suteikė bajorams P. be muito išgabenti ir atsigabenti prekes. 1588 Statutas galutinai įtvirtino bajorų, kaip privilegijuoto žemvaldžių luomo, teises. 1413 ir 1441 P. didieji kun-ščiai suteikė Žemaitijai savivaldybę. Žemaitija gavo teisę vadintis kun-ste ir rinktis seniūną bei jo pavaduotojus. P. gaudavo žymesnieji Lietuvos D. Kun-stės miestai. Tai buvo miestų savivaldybės teisės (ž. *Magdeburgo teisė*). P. dar gaudavo atskiros šeimos, pavieniai asmenys, tam tikrų specialybių žmonės (amatininkai, pirkliai ir t. t.). Tik valstiečių klasė nėra gavusi jokios P. Per daugelį metų įvairių P. prisirinko daug. Kartais jos būdavo prieštaringos, įvairiose krašto vietose skirtingos ir sudarydavo daug keblumų teismams. Todėl iškilo reikalas galiojančias rašytas ir nerašytas teises suvienodinti, pritaikyti visam kraštui, susisteminti (kodifikuoti). Pirmoji sistemingo įstatymų rinkinio Lietuvos Statuto laida išėjo 1529.

Lit.: **A. Działyński**, Zbiór praw litewskich od r. 1389—1529. . ., Poznań, 1841; Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 1, V., 1955; Lietuvos TSR istorija, t. 1, V., 1957.

PROCHĀSKA Antonis [1852.V.23 Male Zaleščikuose (UTSR, Ternopolio sr.) — 1930.X.23 Lvove] — čekų kilmės lenkų istorikas, daug rašęs apie Lietuvą. Studijavo Lvovo ir Vienos un-tuose. Karaliaučiaus, Peterburgo ir Maskvos archyvuose surinko daug medžiagos, kurios žymią dalį paskelbė rinkinyje „Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto laiškų kodeksas" („Codex epistolaris Witoldi Magni Ducis Lithuaniae", 1882) ir parašė studiją „Paskutiniai Vytauto metai" („Ostatnie lata Witolda", 1882). Nuo 1877 Lvovo sen. aktų archyvo direktoriaus pavaduotojas, šias pareigas ėjo su mažomis pertraukomis 51 metus. Tyrė Lietuvos—Lenkijos unijų istoriją, parašė studiją „Karalius Vladislovas Jogaila" („Król Władysław Jagiełło", 1908). Rašydamas apie Lietuvą, visur idealizuoja Lenkiją, sąmoningai nutyli savo koncepcijoms prieštaraujančius faktus. Neigia, kad lietuviai turėjo savitą kultūrą iki 1387 metų, nutyli faktą, kad lietuviai 150 metų pajėgė priešintis kryžiuočių ir kalavijuočių agresijai. P. tendencingesnis už XV a. lenkų istoriką J. Dlugošą. „Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto istorijoje" („Dzieje Witolda w. ks. Litwy", 1914) kartoja ankstesniuose savo darbuose dėstytus teiginius, pridėdamas, kad lietuviams padėję kelti ž. ū. kultūrą lenkų belaisviai. Minėtinas P. darbas apie Lietuvos metraščius [„Latopis litewski" (Rozbiór krytyczny), 1890], jo redaguotas „Sapiegų archyvas" („Archiwum domu Sapiehów", 1892), kuriame surinkta Lietuvos kanclerio, trečiojo Lietuvos Statuto redaktoriaus Leono Sapiegos korespondencija, apimanti 1575—1606 laikotarpį. Iš kitų P. darbų pažymėtina studija „Podolė Karūnos lenas" („Podole lennem Korony" 1895), kurioje jis t. p. nepasižymi objektyvumu. Iš viso P. išleido apie 170 darbų (knygų, straipsnių, recenzijų).

Lit.: **I. Jonynas**, A. Prochaska. — „Praeitis", t. 2, K., 1933.

PROČIUCHĀNOVAS Michailas [g. 1922. VI.10 Pereliube (Saratovo sr.)] — ūkinis ir administracinis darbuotojas. 1939—41 mokėsi Kuibiševo pėstininkų karo m-loje. D. Tėvynės karo metais tarnavo Raudonojoje Armijoje, 1942—44 partizanų būrio vado pavaduotojas Lietuvoje. 1947—1952 Dvarčėnų, Riešės (Vilniaus rj.) ir kitų plytų f-kų direktorius. 1952—53 adm. darbuotojas Šiauliuose. 1955 baigė Resp. part. m-lą. Nuo 1955 Vilniaus rj. vykd. k-to pirmininkas. Nuo 1963 Lietuvos TSR AT deputatas.

PROFĖSINĖS SĄJUNGOS, profsąjungos, — masinės darbininkų ir tarnautojų organizacijos. V. Europoje pradėjo kurtis XVIII a. pab., Rusijoje — daugiausia 1905—07. Kapit. šalyse P. s. vienos organizuojamos pagal siaurą profesinį, kitos pagal gamybinį, nacionalinį, religinį, rasinį ir kt. požymius. Tarybų Sąjungoje P. s. yra masiškiausia visuomeninė nepartinė darbininkų ir tarnautojų org-ja, kurioje savanoriškai susijungę apie 70 mln. žmonių. Tarybinės P. s. suorganizuotos gamybiniu principu (nepriklausomai nuo profesijos, tautybės, lyties ir religinių įsitikinimų) ir tvarkosi dem. centralizmo pagrindais.

Lietuvos P. s. užuomazga laikytinos 1888 Vilniuje įsikūrusios nelegalios darbininkų savišalpos kasos. Jų iniciatoriai daugiausia buvo darbininkai ir inteligentai, priklausę marksistiniams būreliams, susipažinę su Rusijos darbininkų kova ir V. Europos darbininkų profsąjunginiu judėjimu. 1889 Vilniaus savišalpos kasoms priklausė 27 profesijų darbininkai (kojinių mezgėjos, siuvėjai, batsiuviai ir kt.). 1894 savišalpos kasą įsteigė Kauno darbininkai. Iš pradžių svarbiausias savišalpos kasų uždavinys buvo šelpti nelaimės ištiktus darbo draugus, o vėliau — padėti streikuojantiems darbininkams. Ryšium su tuo savišalpos kasos imta vadinti streikų kovos kasomis. Iš tų kasų dalyvių 1895 Vilniuje susikūrė stalių, 1896 — siuvėjų s-gos. Iš odininkų kasos 1897 S. Rulkovskio iniciatyva sukurta visuotinė Lietuvos Odininkų s-ga. 1897 susikūrė Lenkijos ir Lietuvos Šerių darbininkų profs-ga, kuriai priklausė Vilkaviškio ir kitų Suvalkų gub. liet. apskričių miestų šerių apdirbimo įmonių darbininkai. XIX a. pab. tik Vilniuje profesinėms ir streikų kovos kasoms priklausė apie 1400 darbininkų. Darbininkų P. s. ypač sparčiai kūrėsi 1905—07 revoliucijos metu Vilniuje, Kaune ir kt. miestuose. 1906.III.4

caro valdžia, rev. judėjimo priversta, P. s. legalizavo. 1905.XI.17 Vilniuje įkurta spaustuvių darbininkų profs-ga. Vilniaus geležinkelininkai 1905 buvo sukūrę Visos Rusijos Geležinkelininkų s-gos skyrių. 1906 Vilniaus gub. veikė 16 profs-gų. Geriausiai buvo organizuoti odininkai, spaustuvių darbininkai, geležinkelininkai, siuvėjai. 1907 Kaune veikė parduotuvių tarnautojų, saldainių f-kų darbininkų, statybininkų, tarnaičių, farmaceutų, mėsininkų, kontoros tarnautojų, metalistų, siuvėjų, kepėjų, spaustuvių darbininkų P. s. Visas jas organizavo ir joms vadovavo s-d. org-jos. P. s. padėjo socialdemokratams organizuoti darbininkų streikus, įtraukti darbininkus į kovą su caro patvaldyste. Daugelio soc. partijų Lietuvoje buvimas profsąjunginį judėjimą veikė neigiamai, skaldė P. s. pagal part. ir nac. požymius, silpnino darbininkų proletarinį solidarumą. Nuo 1906 klerikalai (kun. K. Olšauskas ir kt.) ėmė organizuoti Kaune ir kt. miestuose Šv. Juozapo darbininkų d-ją, vėliau Šv. Zitos tarnaičių d-ją, kurios siekė sutaikyti išnaudotojų ir išnaudojamųjų interesus. Pasitelkdami tų d-jų narius, kunigai stengėsi ardyti darbininkų streikus, kuriuos organizuodavo s-d., vadovaujamos P. s. Revoliucinio darbininkų judėjimo ardymo tikslais 1909 klerikalai ėmė kurti Suvalkų gubernijoje Lietuvių krikščionių lauko darbininkų d-ją. Stolipino reakcijos metais dauguma P. s. buvo uždarytos arba veikė nelegaliai. Jos, nors ir persekiojamos, pradėjo atgyti naujo darbininkų judėjimo pakilimo metais (pvz., Vilniuje 1905—08, 1911 ir 1913 legaliai veikė siuvėjų profs-ga, 1905—08 ir 1913—14 metalistų profs-ga, 1912 — batsiuvių, kepėjų, stalių P. s., o Kaune malūnų darbininkų profs-ga). Caro vyriausybei 1912 išleidus darbininkų draudimo įstatymą, pagal kurį ligonių kasas įsteigti galėjo tik įmonės, turėjusios ne mažiau kaip 200 darbininkų, P. s. gynė darbininkų reikalus (pvz., metalistų profs-ga 1913 Vilniuje padėjo darbininkams sukurti visoms metalo apdirbimo įmonėms bendrą draudimo kasą, kuriai priklausė 12 įmonių darbininkai). Prasidėjus I pasaul. karui, iš Lietuvos imta evakuoti įmones. Miestuose pagausėjo bedarbių, pablogėjo miestiečių aprūpinimas maisto produktais. P. s. ėmėsi organizuoti darbininkų valgyklas, kooperatyvus. Spaustuvių darbininkų ir siuvėjų profs-ga 1914 pabaigoje Vilniuje atidarė įv. profesijų ir tautybių darbininkams ir bedarbiams valgyklą, kurioje maisto produktai buvo parduodami pigiau arba duodami veltui. 1915 Vokietijai okupavus Lietuvą, visokios darbininkų org-jos buvo uždarytos, tačiau Vilniuje kai kurioms P. s. pavyko įsiregistruoti. Okupacijos metais čia protarpiais veikė metalistų, spaustuvių darbininkų, batsiuvių, odininkų, siuvėjų, kojinių mezgėjų, griežikų, kirpėjų, stalių, mūrininkų, prekybos ir pramonės tarnautojų P. s. Jos organizavo badaujantiems darbininkams valgyklas, kooperatyvus, bedarbiams darbo biržas. Vilniaus P. s. pusiau legalus Centro Biuras, vadovaujamas P. Eidukevičiaus, suorganizavo Darbininkų klubą Varnų g. 5 (dabar Komunarų g. 9), kuriame veikė valgykla, biblioteka, kooperatyvas. Šis klubas, kaip neleg. part. ryšių vieta, suvaidino svarbų vaidmenį, kuriantis LKP (1918). Komunistų pastangomis 1918 Vilniuje sukurtos maistininkų, geležinkelininkų, tarnaičių, baltinių skalbėjų profs-gos. 1918 pab. Vilniuje veikė 10 įregistruotų P. s., kurioms priklausė 4000—5000 darbininkų. Kaune komunistai P. s. ėmė kurti 1918 pab. (gruodžio mėn. jau veikė kepėjų, siuvėjų, statybos ir kt. darbininkų P. s.).

1918 pab. įsikūrus Tarybų Lietuvai, Komunistų partija ėmėsi žygių likviduoti P. s. susiskaldymą pagal nacionalinį, religinį požymius, jos buvo perorganizuojamos pagal gamybinį principą (tada buvo vadinamos gaminimo s-gomis). Netrukus didesniuose miestuose (Kaune, Šiauliuose) jau veikė šių profesijų darbininkų s-gos: metalo pramonės, spaudos, geležinkelininkų, lentpiūvių ir malūnų, tabako f-kų, prekybos ir pramonės tarnautojų, juodadarbių, sunkiųjų vežikų, kirpėjų, maisto pramonės darbininkų. Smarkiai padaugėjo P. s. narių (tik Vilniuje 1919.III įregistruota 18 P. s., kurioms priklausė 20 000 narių). Apskrityse buvo kuriami P. s. skyriai, arba teritorinės P. s., pvz., Panevėžio miesto profs-ga, Ukmergės aps. profs-ga. Į profsąjunginį judėjimą komunistų iniciatyva plačiai įsitraukė ž. ū. darbininkai. Įkurta daug atskirų lauko darbininkų profs-gų. Vilniuje 1919.II ir IV buvo sušaukti lauko darbininkų suvažiavimai, kurie ž. ū. darbininkų P. s. sutvirtino organizaciniu atžvilgiu. Tos P. s. veikė ir nuslopinus Tarybų valdžią Lietuvoje (pvz., 1919.IX Šiaulių aps. lauko darbininkų profs-gos suvažiavime buvo atstovaujama 2500 darbininkų, o Vilkaviškio aps. lauko darbininkų profs-gai 1920 pr. priklausė apie 5000 narių). Darbininkų rev. nuotaikos neleido buržuazijai iš karto likviduoti P. s., o nuėjusi į pogrindį LKP jų darbui visada skyrė daug dėmesio. 1919.VII.20 įvyko pirmas Kauno P. s. legalaus Centro Biuro, atstovavusio dešimčiai P. s., posėdis. 1920 pr. Kaune veikė 23 P. s., kurioms priklausė apie 4500 darbininkų. Nors burž. valdžia dar 1919 pab. ėmė suiminėti P. s. aktyvistus, o dalį Centro Biuro narių ištrėmė iš Lietuvos, darbininkai toliau kovojo už P. s. teises. P. s. buvo kuriamos dažniausiai pagal gamybinį ir teritorinį požymius. Pilsudskininkai, 1919.IV užgrobę Vilniaus kr., P. s. irgi persekiojo. Raudonajai Armijai 1920. VII.14 išvadavus Vilnių, vėl pradėjo veikti Darbininkų klubas, buvo sudarytas komunistų vadovaujamas P. s. Laikinasis Centro Biuras. Lietuvos valdžia, perėmusi pagal Tarybų Rusijos ir Lietuvos 1920.VII.12 sutartį Vilnių, P. s. Laikinąjį Centro Biurą, darbininkų klubus tuojau uždarė, ėmė suiminėti P. s. aktyvistus. 1920.X.9 Vilnių vėl užgrobus pilsudskininkams, P. s. buvo t. p. persekiojamos, jas skaldė nacionalistai iš Lenkijos Socialistų partijos, Bundo, klerikalai. Vilniaus P. s. Centro Biuras 1920.X—1921.III leido laikr. *„Pochodnia"* („Fakelas"), kurį redagavo pogrindyje gyvenęs V. Kapsukas. Komunistų vadovaujamoms kairiosioms profs-goms Vilniuje teko sunkiai kovoti su reakcija per visus lenkų okupacijos metus.

LKP, organizuodama P. s. ir plėsdama jų veiklą, ypač rūpinosi sukurti vieningą centrą, vadovaujantį visoms Lietuvos profs-goms. 1920.VI.20—22 Kaune įvyko Lietuvos P. s. I suvažiavimas. Jis priėmė komunistų pasiūlytas rezoliucijas, išrinko Lietuvos P. s. Centro Biurą iš 15 narių, iš kurių 12 buvo komunistai (K. Dominas-Bangaitis — pirmininkas, B. Leonas-Pušinis, P. Norkūnas, J. Pranckūnas, P. Šaparas ir kt.). Po suvažiavimo profsąjunginis judėjimas Lietuvoje pagyvėjo, ypač stiprėjo P. s. provincijoje, daugėjo jų narių (suvažiavime atstovauta apie 40 000 narių, o po 2 mėn. nuo jo P. s. narių buvo 60 000). P. s., aktyviai padedamos Komunistų partijai, telkė į darbininkų klasės kovą ir moteris darbininkes, prie daugelio P. s. buvo sudaromos moterų darbininkių reikalų komisijos. P. s. dirbo darbininkų jaunimo tarpe, prie jų buvo organizuojamos darbininkų jaunimo sekcijos, kurios steigė darbo jaunimui vakarinius kursus, kūrė knygynėlius-skaityklas, sporto būrelius. P. s. vardu LKP leido laikraščius ir vienkartinius leidinius. P. s. vadovavo politiniam bei kultūriniam savo narių auklėjimui. Prie atskirų P. s. buvo organizuojami darbininkų klubai, dirbę politinį, kultūrinį ir švietimo darbą (juose buvo skaitomos paskaitos moksl., visuom. ir polit. klausimais, kai kur prie jų veikė knygynai su skaityklomis, vakarinės bendro lavinimosi m-los, darbininkų chorai, saviveiklos būreliai ir kt.). Darbininkų klubai darė teigiamą įtaką ne tik P. s. nariams, bet ir neorganizuotiems darbininkams. LKP skyrė daug dėmesio ir P. s. spaudai. Pirmasis legalus Lietuvos P. s. savaitraštis buvo „Darbininkų gyvenimas" (1919.IX—1920.VI), kurio dėl valdžios represijų išėjo tik 19 numerių. Uždarius vieną darbininkų laikraštį, LKP organizuodavo naują leidimą. 1919—20 Lietuvos P. s. laikraščiai buvo: „Darbininkų gyvenimas", „Darbininkų žodis", „Mūsų žodis", „Naujas darbininkų gyvenimas". LKP vadovaujamos, P. s. gynė darbo žmonių ekonominius ir politinius interesus, dalyvavo rinkimuose į seimus ir vietinės valdžios organus, vadovavo streikams ir t. t. Be revoliucinių P. s., Lietuvoje veikė ir 4 krypčių nerevoliucinės P. s.: reformistinės (vadovavo socialdemokratai ir kt. oportunistai), klerikalinės (Lietuvos Darbo federacija, Šv. Juozapo, Šv. Zitos d-jos ir kt.), nacionalinės (lenkų) ir fašistinės (nuo 1932). 1919—20 s-d. įtaka darbininkų profs-goms buvo menka, dauguma darbininkų priklausė revoliucinėms P. s., kurioms vadovavo LKP. Viena stipriausių klerikalinių profsąjunginio tipo org-jų buvo Lietuvos Darbo fede-

racija (įk. 1919), kurios vadovai demagoginiais pažadais buvo suvilioję nemaža darbininkų ir mieste, ir kaime.

1920 pab. padažnėjo komunistų, rev. darbininkų, P. s. aktyvistų suėmimai, o 1921 pr. jie tapo masiniai. Sustiprėjęs buržuazijos puolimas reikalavo iš LKP išsaugoti kadrus ir kartu suaktyvinti veiklą darbo žmonių tarpe. Bet reakcijos stiprėjimas, rev. judėjimo slūgimas, masių apatija, smulkiaburžuazinių elementų veikla P. s. viduje, kai kurios taktinės LKP vadovavimo profsąjungoms klaidos neigiamai paveikė visą profsąjunginį judėjimą, profsąjunginėse org-jose ėmė įsitvirtinti socialdemokratai ir kt. oportunistai. Smulkiaburž. nuotaikos neigiamai veikė ir revoliucingai nusiteikusius, bet nepakankamai užsigrūdinusius darbininkus, kurie t. p. ėmė vengti P. s., bijodami persekiojimų bei suėmimų. P. s. krizės metu Lietuvos profsąjunginiame judėjime pradėjo stiprėti „neutralumo" teorija (ją propagavo eserai, socialdemokratai ir kt. oportunistai). Ši teorija reikalavo, kad P. s. būtų grynai ekonominės org-jos, kovojančios tik už ekonominius darbo žmonių reikalus, kad jų darbui nevadovautų marksistinė proletariato partija. LKP III suvažiavimas (1921.X) parengė partijos kovos su krizės reiškiniais profsąjunginiame judėjime programą. 1923 pab. krizę iš esmės pavyko likviduoti, bet socialdemokratai pradėjo aktyviai vykdyti P. s. skaldymo politiką, pirmiausia mėgindami išardyti pram. darbininkų profs-gų vienybę. Kai tai nepavyko, jie suskaldė ž. ū. darbininkų profs-gas. Tuo tarpu burž. valdžia legalių darbininkų P. s. veiklą vis siaurino: 1925.VI.20 priimtas spaudos įstatymo pakeitimas, smarkiai suvaržęs darbininkų spaudą; 1925.VI.26 pakeistas susirinkimų įstatymas, kurio naujasis variantas uždraudė susirinkimus atvirame ore, viešose vietose, aikštėse, gatvėse ir kitur; apskričių viršininkams buvo uždrausta registruoti naujas kair. darbininkų P. s., o veikiančios kairiosios P. s. buvo uždaromos viena po kitos. Nebuvo galima pastoviai leisti ir legalaus darbininkų bei kairiųjų P. s. laikraščio. Valdžia daugeliu atvejų vos pasirodžiusį pirmąjį kair. darbininkų leidžiamo laikraščio numerį konfiskuodavo ir toliau leisti laikraštį uždrausdavo (todėl P. s. spaudą sudarė daugiausia vienkartiniai leidiniai). Darbo žmonės, nepatenkinti burž. valdžios vidaus ir užsienio politika, palaipsniui kairėjo, visoje Lietuvoje stiprėjo LKP įtaka, rev. nuotaikos. Todėl krikščionių demokratų vyriausybė, siekdama atitraukti liaudį nuo LKP, 1925 naujas darbininkų P. s. leido kurti tik socialdemokratams ir kt. oportunistams. Atsižvelgdama į susidariusias aplinkybes, vadovaudamasi V. Lenino nurodymais ir stengdamasi įsigalėti reformistinėse profs-gose, LKP ryžtingai kovojo prieš reformizmą, už profsąjunginio judėjimo vienybę. Ta kova ypač platų užmojį įgijo 1926, naujo rev. pakilimo Lietuvoje sąlygomis. 1926 pirmojoje pusėje ryšium su artėjančiais rinkimais į seimą polit. gyvenimas Lietuvoje pagyvėjo. Vienu iš pagr. uždavinių LKP laikė likviduoti krikščionių demokratų bloko režimą, kad palengvėtų kova dėl darbininkų ir valstiečių valdžios sukūrimo. LKP aktyviai dalyvavo seimo rinkimuose. Rinkimų kampanijoje darbininkų P. s. jai daug padėjo. Rinkimus laimėję liaudininkai ir socialdemokratai, darbo žmonių spaudžiami, suteikė dem. laisvių. Darbininkų legalios spaudos leidimo, darbininkų P. s. veiklos sąlygos pagerėjo. Tuo metu (1926) veikė 18 P. s., kurioms priklausė apie 22 000 narių. Didžiausios P. s. buvo šios: Bendroji darbininkų profs-ga (54 skyriai, 6000 narių), Geležinkelio darbininkų ir tarnautojų (32 sk., 4500 narių), Ž. ū. darbininkų (50 sk., 2000 narių), Valstybės ir savivaldybės įstaigų tarnautojų (19 sk., 2000 narių), Pašto, telegrafo ir telefono tarnautojų (1200 narių), Maisto pramonės darbininkų (4 sk., 1100 narių), Lietuvos Mokytojų prof. s-ga (10 sk., 1000 narių). LKP naują polit. situaciją panaudojo savo įtakai legaliose darbininkų org-jose, ypač profsąjungose, stiprinti. Kova dėl vadovavimo profs-goms suintensyvėjo, nes socialdemokratai augančiai LKP įtakai smarkiai priešinosi ir toliau vykdė P. s. skaldymo politiką. 1926 vasarą, komunistams energingai veikiant klerikalinių P. s. viduje, pastarosios pradėjo irti. Naujo rev. judėjimo pakilimo metu pradėjo eiti kair. darbininkų savaitraštis „Darbininkų atstovas" (1926.IV—XII), kuriame profsąjungoms buvo skirtas spec. skyrius. 1926.XI.4 išėjo P. s. dvisavaitinio laikr. „Profsąjungų vienybė" Nr. 1 (iki faš. perversmo jo išleista 3 nr.). Didėjant faš. perversmo pavojui, LKP iškėlė bendrų veiksmų platformą, kurią rėmė ne tik kairiosios P. s., bet ir socialdemokratai darbininkai. Pačioje LSDP sparčiai daugėjo bendrojo fronto ir P. s. vienybės šalininkų. Tačiau dėl LSDP vadovų skaldomųjų veiksmų antifaš. jėgų bendras frontas laiku nebuvo sudarytas. Pasinaudodami liaudininkų ir socialdemokratų valdžios nuolaidžiavimu, dem. jėgų susiskaldymu ir kitais dem. stovyklos silpnumais, faš. režimo šalininkai 1926.XII.17 užgrobė valdžią, šauktas 1927 pr. Lietuvos P. s. suvažiavimas neįvyko.

Po faš. perversmo kairiosios P. s. buvo uždarytos. Revoliucinis profsąjunginis judėjimas vystėsi nelegaliai. 1928 pab. darbininkams pavyko legalizuoti kai kurias P. s. Kaune, bet, sustiprėjus jose komunistų įtakai (tik šešiose Kauno profsąjungose 1930—31 dirbo 100 komunistų ir komjaunuolių), 1931 pab. ir 1932 pr. jos vėl buvo uždarytos. Tuo tarpu reformistinės P. s. ne tik legaliai veikė, bet buvo registruojamos dar ir naujos. 1932 pab. ir 1933 pr. tautininkai ėmė kurti faš. profs-gas. LKP plėtė savo veiklą ir jose. Didėjant komunistų įtakai, 1934.V.25 buvo uždarytos ne tik visos kairiosios, bet ir reformistinės profs-gos. Tada LKP ėmėsi priemonių nelegaliai veikiančioms P. s. stiprinti bei naujoms neleg. prof. grupėms kurti. Nelegalios P. s. veikė visą faš. diktatūros laikotarpį ir suvaidino svarbų vaidmenį, keliant darbo žmonių klasinį sąmoningumą, organizuojant darbininkus ekonominei bei politinei kovai. 1932—34 LKP ir kairiosios P. s. vadovavo daugumai streikų. Teisinga LKP politika P. s. atžvilgiu įgalino komunistus laikyti jas savo įtakoje, telkė darbo žmones į kovą prieš fašizmą.

Buržuazijos viešpatavimo metais komunistų vadovaujamos kairiosios P. s., dėl persekiojimų negalėjusios sušaukti suvažiavimo ir išrinkti vadovaujamojo organo, buvo priverstos sudaryti nelegalų kairiųjų P. s. Centro Biurą, kuris veikė nereguliariai. Centro Biuro nariais 1929—34 įv. laiku buvo S. Volkovičius, J. Šajevičius, F. Zaraitė, D. Šimanas ir kt. Kairiosios P. s. siųsdavo atstovus į Raudonojo P. s. Internacionalo (Profinterno) kongresus Maskvoje. Profinterno I kongrese (1921) Lietuvos kairiosioms P. s. atstovavo S. Girinis ir J. Marcinkevičius, II kongrese (1922) — J. Kalenda, III kongrese (1924) — S. Girinis, J. Greifenbergeris, B. Pušinis, IV kongrese (1928) — I. Gaška, V kongrese (1930) — J. Garelis.

Iki II pasaul. karo Klaipėdos krašte veikė 3 profs-gos. Pramonės, prekybos, ž. ū. darbininkai ir tarnautojai, t. p. autonominių įstaigų valdininkai bei tarnautojai priklausė Klaipėdos kr. darbininkų profs-gai (Gewerkschaftsbund des Memelgebiets). Dalis medžio pramonės ir uosto darbininkų buvo susijungę į atskirą profs-gą (Gesamtverband), veikusią pagal analogiškos Vokietijos profs-gos įstatus. Šioms P. s. nesirūpinant nemokančiais vokiškai, įsikūrė Darbininkų bei amatininkų susivienijimas, jungęs daugiausia tekstilės pramonės, „Lietuvos eksporto" („Maisto"), t. p. dalį uosto sandėlių darbininkų.

Vilniaus kr. darbo žmonių kova buvo glaudžiai susijusi su Lenkijos darbo žmonių kova, kuriai vadovavo Lenkijos KP. Profsąjunginis judėjimas Vilniaus krašte irgi buvo betarpiškai susijęs su profsąjunginiu judėjimu Lenkijoje. 1928 didesnės darbininkų profs-gos Vilniuje buvo šios: Maisto pramonės (1288 nariai), Statybos (568), Drabužių ir galanterijos pramonės (601), Odos ir kailių pramonės (522). 1929 Vilniuje veikė 54 P. s., 1934 — 67.

1940.VI.28 Liaudies vyriausybė darbininkų bei tarnautojų P. s. ir kitas darbininkų org-jas legalizavo. Buvo sudarytas Lietuvos P. s. Centro Biuras, kuris ėmėsi vadovauti visam profsąjunginiam darbui. Įsikūrus Lietuvos TSR, profs-goms iškilo nauji uždaviniai. LKP CK Sekretoriato 1940.IX.11 nutarimu buvo sudarytas Lietuvos profs-gų organizacinis Centro Biuras (vėliau pavadintas Lietuvos profs-gų Centro Taryba) ir rekomenduota sukurti Lietuvoje 16 P. s., kurioms vadovautų centro v-bos. Tarybų valdžios sąlygomis P. s. vaidmuo ir uždaviniai iš pagrindų pasikeitė, jos tapo tvirta Komunistų partijos

ir Tarybų valdžios, kuriančios soc. visuomenę, atrama. P. s. padėjo sulaužyti senąją valstybės mašiną ir sukurti taryb. valdymo aparatą, kurti soc. ekonomiką, rūpinosi, kad nacionalizuoti f-kai ir įmonės normaliai veiktų, stengėsi, kad jų darbininkai dirbtų geriau, ir kt. Kuriant soc. sektorių pramonėje, P. s. rūpinosi darbininkų kvalifikacijos kėlimu, darbo našumu, produkcijos savikainos mažinimu, soc. lenktyniavimu, priešakinio darbo patyrimo skleidimu, soc. pažiūros į darbą ugdymu, darbo žmonių politiniu ir gamybiniu aktyvumu. P. s. aktyviai padėjo nacionalizuoti žemę, vykdyti tarybinę žemės reformą, kurti taryb. ūkius. Komunistų partijos vadovaujamos, P. s. dirbo didelį politinį ir kultūrinį darbą miesto bei kaimo darbo žmonių tarpe. 1941.II.1 daugiau kaip pusė visų Lietuvos TSR tarnautojų ir darbininkų buvo P. s. nariai (darbininkų ir tarnautojų buvo 347 120, o P. s. narių — 185 509). Lietuvoje buvo suorganizuota 1500 P. s. k-tų, 5500 profsąjunginių grupių. Nuo 1940.VI.29 buvo leidžiamas Lietuvos P. s. organizacinio Centro Biuro organas — laikr. „Darbininkų žodis" (ėjo iki 1941. VI.21). P. s. darbą faktiškai nutraukė hitlerinė okupacija.

Po D. Tėvynės karo P. s. padėjo Komunistų partijai mobilizuoti darbo žmones liaudies ūkiui atkurti, jam toliau vystyti. 1945.VII.3—6 įvyko Lietuvos TSR P. s. II suvažiavimas, kuriame buvo atstovaujama 117 000 P. s. narių. Suvažiavimas išanalizavo rezultatus, pasiektus per 10 atkuriamojo darbo mėnesių, nubrėžė tolesnius P. s. darbo uždavinius. 1949.III.21—22 įvyko Lietuvos TSR P. s. III suvažiavimas, kuriame atstovauta 221 000 P. s. narių. Tarybų Lietuvoje prasidėjus ž. ū. kolektyvizacijai, P. s. aktyvistai, vadovaujami LKP, nuveikė didelį darbą individualių valstiečių tarpe, aiškindami jiems kolūkinės gamybos pranašumus. Lietuvos TSR P. s. IV suvažiavimas, įvykęs 1951.III.20—22 (jame atstovauta 285 000 P. s. narių), pažymėjo, kad Tarybų Lietuvoje viršytas ikikarinis pramonės lygis, iš esmės baigta ž. ū. kolektyvizacija. TSKP suvažiavimų, TSKP CK plenumų nutarimus, jų iškeltus uždavinius svarstė Lietuvos TSR P. s. V suvažiavimas (1958.IV.23—25; jame atstovauta 530 000 P. s. narių), VI (1960.IV.14—15; jame atstovauta daugiau kaip 600 000 P. s. narių), VII (neeilinis; 1962.II.20—21; jame atstovauta 712 000 P. s. narių), VIII (1963. IX.5—6; jame atstovauta 790 450 P. s. narių), IX (1965.IX.15—16; jame atstovauta 898 856 P. s. nariams) ir X (1967. XII.7—8; jame atstovauta 1 054 619 P. s. narių). Respublikiniai P. s. suvažiavimai rinko delegatus į sąjunginius P. s. suvažiavimus. Kadangi po D. Tėvynės karo vykę respublikiniai P. s. suvažiavimai nebuvo atsižvelgę į 1920 įvykusį P. s. suvažiavimą, eilinis 1965 suvažiavimas nutarė 1920 suvažiavimą laikyti I, o 1965 suvažiavimą ne VIII, o IX suvažiavimu. X suvažiavimas pabrėžė, kad Lietuvos TSR P. s. sėkmingai vykdo Komunistų partijos nutarimus, dirba didelį organizacinį ir politinį darbą visuose komunizmo kūrimo baruose, aktyviai dalyvauja komunizmo materialinės-techninės bazės kūrime.

Didelį dėmesį P. s. skiria soc. lenktyniavimui, judėjimui už kom. darbą, rūpinasi gamybos tobulinimu, darbo sąlygų gerinimu, darbo žmonių buitimi, jų sveikatingumo kėlimu, poilsio organizavimu. P. s. gydyklose, profilaktikos įstaigose ir turistinėse bazėse 1967 gydėsi bei ilsėjosi 117 997 asmenys. P. s. rengia įmonėse ir įstaigose poilsio vakarus, išvykas ir ekskursijas, organizuoja meno saviveiklos kolektyvus, plečia vaikų klubų ir kambarių tinklą, sistemingai organizuoja juose vaikų kom. auklėjimo darbą. P. s. sporto d-jos ir turistinės org-jos vysto kūno kultūrą, sportą bei turizmą darbininkų, tarnautojų ir besimokančio jaunimo tarpe. Kom. visuomenės kūrimo laikotarpiu P. s. vis plačiau įsijungia į vadovavimą liaudies ūkiui, kultūros vystymui, sveikatos apsaugai, darbo kontrolei, komunistiniam darbo žmonių auklėjimui. P. s. teisės plečiamos įv. srityse, platesnė pasidarė jų veikimo sfera. Kai kurios funkcijos, kurias anksčiau vykdė valstybė (soc. draudimo, darbo žmonių poilsio organizavimo ir kt. srityse), dabar perėjo profs-goms.

1968 Lietuvos TSR veikė 19 profs-gų: Autotransporto ir plentų darbininkų, Aviadarbuotojų, Elektrinių ir elektrotechnikos pramonės darbininkų, Jūrų ir upių laivyno Nemuno baseino darbininkų, Kultūros darbuotojų, Maisto pramonės darbininkų, Mašinų gamybos darbininkų, Medicinos darbuotojų, Miško, popieriaus ir medžio apdirbimo pramonės darbininkų, Naftos ir chemijos pramonės darbininkų, Radijo ir elektronikos pramonės darbininkų, Ryšių darbuotojų, Statybos ir statybinių medžiagų pramonės darbininkų, Švietimo, aukštųjų m-lų ir mokslo įstaigų darbuotojų, Tekstilės ir lengvosios pramonės darbininkų, Valstybinės prekybos ir vartotojų kooperacijos darbuotojų, Valstybinių įstaigų darbuotojų, Vietinės pramonės ir komunalinių-buitinių įmonių darbininkų, Žemės ūkio ir paruošų darbininkų ir tarnautojų. Aukščiausiasis Lietuvos TSR profs-gų organas yra Lietuvos TSR profs-gų suvažiavimų renkama Lietuvos Respublikinė profesinių s-gų Taryba (1940—49 Lietuvos Profesinių s-gų Centro Taryba), per atitinkamus resp. k-tus vadovaujanti visoms profs-goms. 1940—1945 jos pirm. J. Stimburys, 1945—58 B. Baranauskas, nuo 1958 — P. Dobrovolskis.

Lit.: **E. Rybakova,** Kai kurie Lietuvos Komunistų partijos vadovavimo profsąjungoms klausimai (1918.XII—1919.VII).—„LKP istorijos klausimai", t. 3, V., 1963; **S. Čepulienė,** Profsąjunginis judėjimas Lietuvoje, V., 1964; Dirbti ir gyventi komunistiškai, [dokumentų rinkinys], V., 1965; **V. Kapsukas,** Lietuvos profesinės sąjungos, [trumpa Lietuvos profesinių sąjungų istorija].— Raštai, t. 8, V., 1966; **S. Černiauskas,** Profsąjunginio judėjimo vystymasis Lietuvoje (1927—1940 m.), V., 1966; **P. Dobrovolskis,** Pranešimas Lietuvos profsąjungų X suvažiavime.—„Tiesa", 1967.XII.8.

PROFESINĖS TECHNIKOS MOKYKLOS — mokymo įstaigos, rengiančios kvalifikuotus darbininkus įvairioms liaudies ūkio šakoms.

P. t. m. išsivystė iš amatų m-lų. Amatų m-lose, kurios veikė XVIII a. antrojoje pusėje Gardine (jas įsteigė Lietuvos didikas A. Tyzenhauzas), mokėsi daugiausia Šiaulių ir Alytaus ekonomijų valstiečių vaikai. Tos m-los rengė buhalterius, statybininkus, matininkus, kalvius ir kt. Reorganizuodama švietimo sistemą, Edukacinė komisija (veikusi 1773—97) įtraukė kai kuriuos amatus į parapinių, apskričių m-lų ir g-jų mokymo programas. Edukacinės komisijos parengti švietimo nuostatai reikalavo m-lose mokyti vaikus sukti virves, pinti krepšius, šiaudines skrybėles, verpti, megzti, siūti, skalbti, dirbti kai kuriuos statybos, laukų matavimo darbus. Tačiau tam reikalui trūko mokytojų, ir praktiškai amatų mokymas buvo apleistas. Norint jį pagerinti, amatų imta mokyti mokytojų seminarijoje, kuri veikė nuo 1775 Vilniuje. XIX a. pr. privalomas amatų mokymas buvo įvestas Vilniaus apyg. parapinėse m-lose ir kai kuriose ž. ū. m-lose. Daug dėmesio amatų mokymui buvo skiriama Vilniaus un-to spec. m-lose (veterinarijos, kurčnebylių). Vet. m-loje buvo įsteigta mokomoji kalvė, kurioje 1825 mokėsi 26 mokiniai, o 1826 — jau 68. XIX a. pirmojoje pusėje buvo pradėta organizuoti spec. kursus pram. darbininkams rengti. 1832 uždarius Vilniaus un-tą, uždarytos ir jam priklausiusios spec. m-los, o iš bendrojo lavinimo m-lų programų pašalintas amatų mokymas. Nuo tol jų buvo mokomasi tik namuose, pavienių amatininkų dirbtuvėse, dvaruose, kariuomenėje. Taip parengtų amatininkų kvalifikacija buvo žema.

XIX a. antrojoje pusėje amatų mokymu vėl pradėta rūpintis. Amatų buvo mokoma Rietavo agronomijos m-loje (1858—63). Po baudžiavos panaikinimo kai kuriose bendrojo lavinimo m-lose (Rumšiškių, Panevėžio, Jonavos, Kauno, Telšių, Raseinių) buvo įsteigtos amatų klasės. Jose buvo mokoma kurio nors vieno amato ar profesijos (pvz., batsiuvio, knygrišio, staliaus, metalo tekintojo). Be to, amatų mokyti buvo steigiamos sekmadieninės m-los; amatų buvo mokoma ir vaikų prieglaudose. 1895 prie Vilniaus chemijos-technikos m-los

Bukiškių (Vilniaus rj.) kaimo **profesinė technikos mokykla**

buvo įsteigta žemesnioji amatų m-la. Buržuazijos valdymo metais amatų m-las steigė daugiausia priv. org-jos. 1928 Lietuvoje (be Vilniaus kr.) buvo 8 amatų m-los (265 mokiniai). Be jų, buvo rengiami trumpalaikiai siuvėjų, kirpėjų, kalvių ir kt. kursai. Kai kurių amatų (pvz., knygrišystės) buvo mokoma daugelyje pr. m-lų. 1931 išleistos naujos amatų m-lų taisyklės, kuriomis įvestos dvi amatų ir amatų bei ruošos m-lų pakopos: žemesniosios ir vidurinės m-los. 1939/40 jų buvo 30 (be Klaipėdos kr.; 13 valstybinių ir 17 privatinių); jose mokėsi 4628 mokiniai. Tais pačiais mokslo metais suorganizuota 13 amatininkų kursų (4 valstybiniai, 9 privatiniai), kuriuose mokėsi 510 mokinių. Pramonės darbininkai nebuvo organizuotai rengiami; jie išmokdavo profesijos pačiose įmonėse, padirbę kurį laiką mokiniais.

1940 rudenį, atkūrus Tarybų valdžią Lietuvoje, amatų m-los buvo suvalstybintos ir perduotos Švietimo liaudies komisariatui. Buvo sustiprinta jų materialinė bazė, panaikintas mokestis už mokslą. Moksleiviai gaudavo visą išlaikymą. 1940.X.2 TSRS AT Prezidiumo įsaku pradėta organizuoti **valstybinių darbo rezervų m-las,** rengiančias kvalifikuotus darbininkus transportui ir pramonei. Į jas buvo perorganizuotos ir amatų m-los. Vilniuje buvo įsteigta Darbo rezervų v-ba. Įsteigtos darbo rezervų m-los Vilniuje, Rūdiškėse (Trakų rj.), Ignalinoje. Amatų m-lų reorganizavimą sustabdė vok. faš. okupacija. Okupacijos metais amatų m-los buvo verčiamos aptarnauti vok. kariuomenę.

Po D. Tėvynės karo amatų m-los vėl buvo perorganizuotos į darbo rezervų m-las. 1945 Kaune sudaryta Respublikinė valstybinių darbo rezervų v-ba. Pirmosios m-los buvo įsteigtos Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Kėdainiuose, Utenoje. Tai dvimetės amatų, geležinkelininkų m-los ir 6 mėn. fabrikinio-gamyklinio apmokymo m-los, rengusios pram. darbininkus. 1945 buvo 20 darbo rezervų m-lų, o 1949 — 39. Jose buvo rengiami 60 specialybių darbininkai, jų tarpe baldininkai, elektromonteriai, geležinkelininkai, kalviai, laivų motoristai, jūrų laivų statytojai ir remontininkai, liejikai formuotojai, metalo tekintojai ir

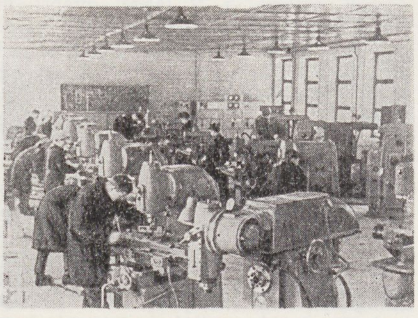

Kauno miesto **profesinės technikos mokyklos** frezavimo dirbtuvės

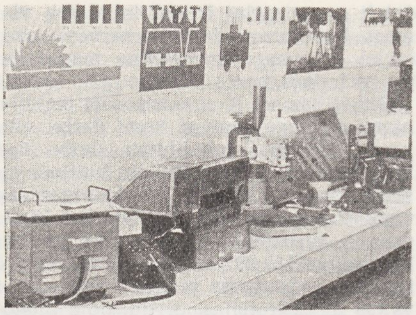

Respublikinė **profesinių technikos mokyklų** mokinių techninės ir meno kūrybos paroda Vilniuje 1967

frezuotojai, siuvėjai, staliai, statybininkai, šaltkalviai, telegrafistai, tiksliųjų prietaisų mechanikai, virėjai. Iš pradžių į šias m-las buvo priimami jaunuoliai, baigę pradinį, vėliau — septynmetį mokslą. Nuo 1953 darbo rezervų m-los pradėjo rengti ir kvalifikuotus ž. ū. darbininkus: traktorininkus mašinistus, ekskavatorininkus, buldozerininkus ir kitus. 1956 pradėta steigti **technikos m-las,** į kurias buvo priimami jaunuoliai, baigę vid. m-lą. Jos rengė pramonei jaunesnįjį techninį personalą (konstruktorius braižytojus, šaltkalvius lekalininkus, radijo prietaisų surinkėjus bei derintojus ir kt.). 1959 darbo rezervų m-los reorganizuotos į **profesines technikos m-las** (miesto ir kaimo). Pailgintas mokymo laikas: miesto m-lose mokslas trunka 2—3 metus (technikos m-lose 1 metus), o kaimo 1—2 metus. Buvo patobulinti m-lų kabinetai, įvesta naujų disciplinų (elektronika, estetinis auklėjimas ir kt.). M-lose sukurta įv. laboratorijų (pvz., elektrotechnikos, statybinių medžiagų, radiotechnikos, aukšto tikslumo matavimų, ž. ū. mechanizavimo). Pradėta rengti kvalifikuotus darbininkus chemijos pramonei, geologinių paieškų darbams. Į m-las priimami jaunuoliai su aštuonmečiu arba viduriniu išsilavinimu (į technikos m-las tik su viduriniu). P. t. m. skaičius smarkiai didėjo: 1959 jų buvo 26, o 1967 — 60 (40 miesto, iš jų 3 technikos m-los; 18 kaimo; 2 specialiosios). 1967 prie 15 m-lų įsteigti vakariniai skyriai. 1945—67 P. t. m. parengė 101 700 kvalifikuotų darbininkų: 21 500 pramonei, 21 700 statyboms, 11 600 transportui ir ryšiams, 43 500 žemės ūkiui ir 3400 kitoms liaudies ūkio šakoms (iš viso 96 specialybių). Daugumas miesto P. t. m. mokinių nemokamai maitinami, rengiami, aprūpinami bendrabučiais. Eidami gamybinę praktiką, moksleiviai gauna trečdalį uždarbio. Kaimo P. t. m. mokiniai visi aprūpinami spec. drabužiais, maistu, bendrabučiais ir stipendijomis. Mokydamiesi mokiniai kuria materialines vertybes: gamina stakles, baldus, stato namus, remontuoja mašinas, įrengimus. Gamybiniam mokymui m-los turi dirbtuvių su tekinimo, frezavimo, šlifavimo, gręžimo staklėmis ir kt. įrengimais. M-lose veikia įvairūs kūrybos būreliai, meno saviveiklos, sporto kolektyvai (pastarieji nuo 1946 priklauso sporto d-jai „Darbo rezervai"). P. t. m. priklauso Lietuvos TSR MT Profesinio-techninio mokymo k-tui. Vilniuje veikia respublikinis profesinio-techninio mokymo metodikos kabinetas (nuo 1961), profesinio-techninio mokymo k-to respublikiniai kultūros namai (nuo 1957). Jaunuoliams, baigusiems P. t. m., suteikiama darbininko kvalifikacijos kategorija (pagal specialybę). Profesinio-techninio mokymo k-to valst. inspekcija kontroliuoja, ar baigusieji gavo darbą pagal specialybę, ar jiems sudarytos reikiamos buitinės sąlygos.

Lit.: **A. Endzinas,** Specialusis mokymas Lietuvoje XIX a. pirmojoje pusėje. — „Pedagogika ir psichologija", t. 2, V., 1962; **A. Endzinas,** Amatų mokymo klausimai Lietuvoje XIX a. viduryje. — Ten pat, t. 6, V., 1964; **A. Skardis, A. Arlauskas,** Tarybų Lietuvos darbininkų kadrų kalvė, V., 1964.

„PROFĖSINĖS ŽĪNIOS" — profsąjunginis mėnesinis laikraštis, ėjęs 1922. VI.1—1923.III.25 Kaune. Leido LSDP. Ofic. redaktorius A. Perevičius. Išėjo 12 numerių. Laikraštis propagavo oportunistinę idėją, kad pagrindinis profs-gų uždavinys — kova dėl darbininkų ekonominių reikalų, kovojo su komunistais.

„PROFĖSINIAI REIKALAĨ" — profsąjunginis mėnesinis laikraštis, ėjęs 1921. I—IV Marijampolėje. Leido Marijampolės darbininkų profs-ga. Redagavo J. Stepaitis.

PROFESIONALĪZMAI — specifiniai žodžiai, būdingi vienos profesijos žmonėms. Didžiąją jų dalį sudaro specialūs terminai, pvz., sportininkų: „atskyris", „kėlinys", „ringas", „raundas", „gongas", „įvartis", „baudinys" ir kt. Jie gali eiti šiaip žodžių ar žodžių junginių sinonimais, pvz., medikų „terapija" — gydymas, „pneumonija" — plaučių uždegimas, „amputuoti", „rezekuoti" — pašalinti nesveiką organą. Šiai leksikai t. p. priklauso profesinio žargono žodžiai, pvz., „askorbinka"— askorbininė rūgštis.

PROFLEIDYKLÀ — Lietuvos Respublikinės profesinių sąjungų tarybos leidykla, veikusi 1944—61 Vilniuje. Ūkiskaitos pagrindais leido visoms Lietuvos profsąjunginio darbo grandims planinius leidinius, t. p. įvairių org-jų (pvz., Finansų, Komunalinio ūkio, Kultūros, Ryšių, Statybos, Švietimo, Žemės ūkio m-jų, Respublikinių liaudies kūrybos namų, Respublikinių sanitarinio švietimo namų, Raudonojo kryžiaus d-jos, Hidrometeorologinės tarnybos v-bos) užsakytinius leidinius. Dauguma P. leidinių buvo ofic. rinkiniai darbo apsaugos, saugumo technikos, darbo užmokesčio, valstybinio socialinio draudimo, sporto ir kt. klausimais, prof. s-gų suvažiavimų, konferencijų, plenumų nutarimų medžiaga, žinybiniai vadovai, kolektyvinės sutartys, mokymo programos, įv. instrukcijos, taisyklės. P. išleido ir moksl. veikalų, vadovėlių. Iš viso P. išleido daugiau kaip 900 knygų bei brošiūrų. 1953—61 išleistų knygų ir brošiūrų apimtis — apie 9,7 mln. spaudos lankų atspaudų. 1957—1959 P. leido ir mėnesinį informacinį

biuletenį „Profsąjungų darbas" (išėjo 23 nr.).

„PROFSĄJUNGŲ VIENÝBĖ" — dvisavaitinis kairiųjų profsąjungų laikraštis, ėjęs 1926.XI.4—XII.15. Oficialusis redaktorius ir leidėjas — L. Juškevičius, faktiškai redagavo LKP CK narys P. Glovackas. Išėjo 3 nr. Kovojo už profs-gų vienybę bendro darbininkų fronto pagrindu, padėjo LKP patraukti į savo pusę daugumą profs-gų. Uždarytas po faš. perversmo.

PROGIMNĀZIJOS [lot. *pro* — vietoj + *gimnazija*] — nepilnos vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos. Lietuvoje P. pradėtos steigti I pasaul. karo metu (1917 įsteigtos Kupiškio ir Biržų P.). 1918—19 įsteigta keliolika keturklasių P., kai kurios jų vėliau išaugo į g-jas. Greta P. buvo steigiamos nepilnos (keturklasės) vid. m-los, kurios nuo P. skyrėsi tuo, kad jose vietoj lot. kalbos buvo dėstoma buhalterija bei kt. praktiniai dalykai. 1928 Lietuvoje buvo 4 P. ir 77 keturklasės vid. m-los. Faš. valdžia, bijodama inteligentų pertekliaus, 1928 pradėjo vid. m-las ir P. uždarinėti. Po 1936 m-los reformos (įvedus 6 metų pr. m-lą ir 7 metų g-ją) prog-jose ir nepilnose vid. m-lose nustatytas 3 metų kursas. 1939/40 buvo 20 valstybinių ir 7 privatinės P. (be Klaipėdos krašto). Atkūrus Tarybų valdžią, 1940/41 jų skaičius padidėjo iki 39 (be Klaipėdos krašto). 1945/46 veikė 185 prog-jos. 1949 P. perorganizuotos į septynmetes m-las (1950/51 jų buvo 705).

„PROGRÈSAS" — **1.** Spaustuvė, veikusi 1935—41 Kaune. Šioje legalioje spaustuvėje 1935—40 buvo spausdinami neleg. kom. leidiniai: Lietuvos Raudonosios pagalbos org-jos CK organas „Į pagalbą", antifaš. leidinys „Už liaudies teises" (1939—40), daug LKP CK atsišaukimų. Kom. lit-rą leisti padėjo spaustuvės darbininkai I. Stražas, I. Ošminas, G. Janovičius, M. Zimelevičius ir spaustuvės savininkas M. Gutmanas.

2. Buržuazinis savaitraštis, ėjęs 1910. I—XI Filadelfijoje (JAV). Leido A. Jocis, redagavo V. Daukšys. Išėjo apie 20 nr.

PROJEKTĀVIMO INSTITÙTAI — įstaigos, rengiančios liaudies ūkio objektų statybos bei rekonstrukcijos projektus. Lietuvoje yra 8 projektavimo in-tai (1968).

PRAMONINĖS STATYBOS PROJEKTAVIMO IN-TAS. Įkurtas Kaune 1940.IX. Iki D. Tėvynės karo pradžios parengė projektus, pagal kuriuos buvo rekonstruota ir išplėsta daug įmonių ir f-kų (jų tarpe vilnonių audinių f-kas „Drobė" ir metalo dirbinių f-kas „Metalas" Kaune, lininių audinių f-kas „Linų audiniai" Plungėje, mechaninės dirbtuvės Naujojoje Vilnioje, plytinės Daugėliuose ir Dvarčėnuose). Po karo buvo kelis kartus perorganizuotas, priklausė įv. statybinėms org-joms. Nuo 1965 priklauso Lietuvos TSR MT Valstybiniam statybos reikalų k-tui. Turi filialą Vilniuje. In-te dirba (1967) apie 1200 žmonių. Jame projektuojamos pram. įmonės, sprendžiamos perspektyvinės jų išdėstymo regioniniu principu problemos. 1945—1967 in-tas parengė daugelio didelių Lietuvos pramonės įmonių projektus: Vilniuje — elektrotechnikos g-los „Elfa", kuro aparatūros g-los, staklių g-los „Žalgiris", žemės ūkio mašinų g-los „Neris"; Kaune — vilnonių audinių f-ko „Drobė", silikatinių gaminių g-los „Bitukas", radijo g-los, metalo dirbinių g-los „Atrama", elektros aparatūros g-los „Elektra"; Alytuje — medvilnės kombinato, buitinių šaldytuvų g-los, skalbimo mašinų g-los; Šiauliuose — dviračių f-ko „Vairas"; Kapsuke — maisto pramonės automatų g-los; Panevėžyje — kabelinių dirbinių g-los „Lietkabelis"; Utenoje — trikotažo f-ko; kitų įmonių įv. miestuose.

KOMUNALINIO ŪKIO PROJEKTAVIMO IN-TAS („Komprojektas"). Įsteigtas 1941.III Vilniuje; vadinosi Lietuvos TSR Komunalinio ūkio liaudies komisariato Valstybiniu miestams matuoti, planuoti ir statybai projektuoti trestu (trumpai — „Komprojektu"). Iki D. Tėvynės karo pradžios parengė Šiaulių ir Kauno vandentiekio išplėtimo, skalbyklų ir pirčių Kaune, Šiauliuose, Panevėžyje projektus. Po karo rengė miestų gyv. ir visuom. pastatų atstatymo projektus. 1954 buvo pertvarkytas į projektavimo-konstravimo kontorą, vėliau į nepriklausomus vienas nuo kito didesnių miestų sąmatinius-techninius biurus; juos 1959 sujungus su kitomis nedidelėmis projektavimo org-jomis, buvo įkurtos Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių ir Panevėžio miestų vykd. k-tų projektavimo-techninės kontoros. 1962.X iš tų kontorų buvo sudarytas dab. in-tas su filialu Kaune ir gamybiniais skyriais Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje; vėliau buvo įsteigtas in-to sektorius Druskininkuose ir grupė Ukmergėje. 1962—1965 in-tas priklausė Vyriausiajai gazifikacijos ir komunalinio ūkio v-bai prie Lietuvos TSR MT, o nuo 1965 priklauso Lietuvos TSR Komunalinio ūkio m-jai. Jame dirba (1967) apie 760 žmonių. Rengia miestų ir miesto tipo gyvenviečių gyv. namų, m-lų, ligoninių, prekybos, visuom. maitinimo, komunalinių įmonių ir kitų visuom. pastatų kapitalinio remonto ir rekonstrukcijos projektus; gatvių, aikščių, skverų ir želdinių išplanavimo, rekonstrukcijos ir kapitalinio remonto projektus; inžinerinių tinklų išplėtimo ir rekonstrukcijos projektus; miestų ir kaimo gyvenviečių gazifikavimo, tvarkymo tipinius ir rekomenduojamuosius projektus. Projektuoja individualinę statybą, mažosios archit-ros statinius, visuom. pastatų interjerus ir jų elementus; rengia ir leidžia tipinių mazgų, detalių bei elementų, skirtų kapitaliniam remontui industrializuoti, katalogus ir albumus. Pagal in-to projektus rekonstruotas P. Cvirkos skveras ir Tauro kalnas Vilniuje, miesto parkas Lenino prospekte Kaune, įrengti „Neringos" viešbučio, „Tauro" kavinės, „Vilniaus" ir „Palangos" restoranų interjerai Vilniuje, daugelio kavinių, restoranų, parduotuvių, kino teatrų ir kitų visuom. pastatų interjerai įv. miestuose, daug įv. pastatų rekonstruota ir kapitališkai suremontuota.

MIESTŲ STATYBOS PROJEKTAVIMO IN-TAS. Įkurtas Kaune 1944 pabaigoje. 1945 vadinosi Archit-ros reikalų v-bos respublikiniu planavimo ir projektavimo trestu. 1949—61 buvo kelis kartus keičiamas jo darbo profilis ir pavadinimas. 1950 in-tas perkeltas į Vilnių. Nuo 1961 vadinasi dab. vardu; nuo 1962 priklauso Lietuvos TSR MT Valstybiniam statybos reikalų k-tui. In-tas turi filialą Kaune ir skyrius Klaipėdoje, Šiauliuose bei Panevėžyje. 1967 jame dirbo apie 1300 žmonių. Rengia miestų gyvenamųjų, kultūrinių-buitinių ir komunalinės paskirties pastatų projektus, miestų statybos gen. planus ir juos detalizuoja; vykdo miestų teritorijos geodezinius, topografinius ir inžinerinius-geologinius tyrinėjimus; tiria transporto apkrovimo problemas, projektuoja inžinerines komunikacijas, rengia masinės statybos objektų tipinius projektus, sprendžia civilinės statybos industrializavimo ir konstrukcijų unifikavimo klausimus. In-tas parengė visų resp. pavaldumo miestų ir rajonų centrų statybos gen. planus, naujų miestų (Naujosios Akmenės ir Elektrėnų), naujų gyv. rajonų ir kvartalų Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje ir kt. miestuose statybos projektus; Ž. ū. akademijos kompleksų Noreikiškėse ir Dotnuvoje, studentų miestelių Vilniuje ir Kaune projektus. Pagal in-to parengtus projektus pastatyta arba statoma nemaža atskirų visuom. pastatų: Resp. bibliotekos rūmai, Miestų statybos projektavimo in-to rūmai, Dailės parodų paviljonas, Operos ir baleto teatras, universalinė parduotuvė, sporto rūmai Vilniuje; kultūros rūmai Panevėžyje ir Klaipėdoje; viešbučiai Vilniuje, Kaune, Šiauliuose, Panevėžyje, Alytuje; adm. pastatai daugelyje rajonų centrų.

ŽEMĖS ŪKIO STATYBOS PROJEKTAVIMO IN-TAS. Išaugo iš Lietuvos TSR Ž. ū. liaudies komisariato Respublikinės projektavimo kontoros „Žemprojektas" (įst. 1945), prie kurios 1951 prijungus Lietuvos TSR Ž. ū. m-jos melioracijos ir elektrifikacijos v-bų projektavimo kontoras, buvo įsteigtas Lietuvos TSR Miestų ir kaimų statybos m-jos Valstybinis ž. ū. statybos, elektrifikacijos ir melioracijos projektavimo in-tas Kaune. 1954 jis pavadintas dab. vardu; 1959 reorganizuotas į Lietuvos TSR Statybos m-jos Miestų ir kaimų statybos projektavimo in-to filialą, o 1961 vėl tapo savarankišku; nuo 1962 priklauso Lietuvos TSR MT Valstybiniam statybos reikalų k-tui. In-tas turi (1968) skyrius Alytuje, Kaune (su grupėmis Kaišiadoryse, Prienuose, Tauragėje), Kėdainiuose, Klaipėdoje (su grupe Kretingoje), Panevėžyje (su grupe Biržuose), Šiauliuose (su grupe Radviliškyje), Telšiuose (su grupe Mažeikiuose), Ukmergėje,

Utenoje (su grupe Ignalinoje). In-te dirba (1967) apie 1000 žmonių. Rengia rajoninio planavimo (gyvenviečių ir gamybinių centrų išdėstymo), gyvenviečių, gamybinių centrų ir fermų planavimo projektus; tipinius ir netipinius gyv. namų, kultūrinių-buitinių, gyvulininkystės ir gamybinių pastatų projektus; technikumų, mechanizacijos mokyklų, šiltnamių kombinatų, paukštynų, ž. ū. technikos remonto ir kitokių bazių, sandėlių projektus. Kasmet paruošiama techn. dokumentacija keliems tūkstančiams objektų, kurių statybos darbų bendra suma 130—150 mln. rb. Pagal in-te parengtus projektus pastatyti arba statomi šie didesni objektai: Vievio ir Vilniaus paukštynai, Ginkūnų (Šiaulių rj.), Kaišiadorių, Kauno, Tauralaukio (Klaipėdos rj.) šiltnamių kombinatai, Smalininkų (Jurbarko rj.) ir Vabalninko (Biržų rj.) ž. ū. technikumai, Elmininkų (Anykščių rj.) ir Samališkės (Klaipėdos rj.) bandymų stotys, gyvulininkystės in-tas Baisogaloje (Radviliškio rj.), Hidrotechnikos ir melioracijos in-tas Vilainiuose (prie Kėdainių), Žemės ūkio mechanizacijos ir elektrifikacijos in-tas Raudondvaryje (Kauno rj.), Leonpolio (Ukmergės rj.) tarybinio ūkio eksperimentinė gyvenvietė ir daug kitų.

RESPUBLIKINIS VANDENS ŪKIO PROJEKTAVIMO IN-TAS. Įkurtas Kaune 1956.II vietoj Ž. ū. statybos, elektrifikacijos ir melioracijos projektavimo in-to melioracijos skyriaus. Priklauso Lietuvos TSR Melioracijos ir vandens ūkio m-jai. Nuo 1960 turi skyrius Vilniuje, Panevėžyje, Šiauliuose ir Šilutėje. In-te dirba (1967) apie 650 žmonių. Rengia melioracijos objektų statybos techn. dokumentaciją, žuvininkystės ūkių, vandens kėlimo stočių bei kt. hidrotechninių statinių projektus. Pagal in-to parengtus projektus 1945—67 nudrenuota 716 000 ha šlapių dirvų, polderinėmis sistemomis sausinama 40 000 ha Nemuno žemupio užliejamųjų pievų.

LIETUVOS VALSTYBINIS AUTOKELIŲ TYRINĖJIMO IR PROJEKTAVIMO IN-TAS. Įkurtas 1965.IV Kaune vietoj kelių ir autotransporto tyrinėjimo-projektavimo kontoros „Lietautokelprojektas", veikusios nuo 1956. In-te 1966 dirbo apie 300 žmonių. Jis turi skyrius Vilniuje, Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje. Atlieka įv. kategorijų kelių, tiltų ir kitų transporto statinių statybos, rekonstrukcijos ir kapitalinio remonto tyrinėjimo ir projektavimo darbus. 1956—1966 parengta 513 tiltų (iš viso 12,7 km) projektų ir 746 įv. kategorijų kelių (iš viso 5175 km) projektai. Pagal in-to parengtus projektus nutiesti ir rekonstruoti automobiliniai keliai Šiauliai—Palanga, Kupiškis—Rokiškis, Trakai—Aukštadvaris—Jieznas, Utena—Kupiškis, Jonava—Kėdainiai—Šiauliai; tiesiama automagistralė Vilnius—Kaunas, rekonstruojami keliai Švenčionys—Turmantas, Vilnius—Varėna, Vilnius—Trakai, Kaunas—Jurbarkas ir kt.; pastatyti tiltai per Nemuną ir Merkį ties Merkine, per Jiesią ir Sėmeną Kaune.

RESPUBLIKINIS ŽEMĖTVARKOS PROJEKTAVIMO IN-TAS. Sukurtas 1961 Vilniuje iš Lietuvos TSR Ž. ū. m-jos žemėtvarkos, dirvožemio ir geodezijos gamybinių skyrių; priklauso Lietuvos TSR Žemės ūkio m-jai. Turi skyrius Kaune, Klaipėdoje, Panevėžyje ir Šiauliuose. In-te dirba (1968) daugiau kaip 600 žmonių. In-tas atlieka tarpūkinės žemėtvarkos, dirvožemio tyrimo ir kartografavimo darbus, daro stambaus mastelio horizontalines ir topografines nuotraukas, vykdo kiekybinę ir kokybinę žemės naudmenų apskaitą, žemių bonitavimą ir ekonominį įvertinimą, rengia kompleksinius ūkių teritorijos organizavimo, vidinės žemėtvarkos projektus, detalius sėjomainų, sodų, ganyklų priešerozinių priemonių ir kt. projektus, žemės naudojimo, dirvožemių, žemių kadastro ir kt. rajoninius žemėlapius, rajonų ir ūkių ž. ū. gamybos vystymo atlasus. In-tas sudarė Lietuvos teritorijos didžiosios dalies III ir IV eilės niveliacijos tinklus, stambaus mastelio topografinius žemėlapius ir vidutinio mastelio Lietuvos TSR žemių naudojimo žemėlapį, pradėjo detalizuoti rajoninio ž. ū. išplanavimo schemas.

KOLŪKINĖS STATYBOS PROJEKTAVIMO IN-TAS. Sukurtas 1968.I.1 iš Respublikinio tarpkolūkinių statybos org-jų susivienijimo projektavimo biuro ir Ž. ū. statybos projektavimo in-to Vilniaus skyriaus (su Joniškio, Trakų, Zarasų grupėmis), Kapsuko skyriaus (su Vilkaviškio grupe), Raseinių ir Plungės grupių. In-te dirba apie 200 žmonių. Rengia kolūkių gamybinių pastatų ir gyv. namų, tarpkolūkinių statybos org-jų gamybinių pastatų (stalių, mechaninių dirbtuvių, betono mazgų, plytinių ir kt.) statybos projektus.

PRÓKALBĖ — giminaičių kalbų pirminė kalba, kurios atstatymo problemas tyrinėja lyginamoji istorinė kalbotyra. Teigiama, kad prūsų, lietuvių, latvių ir kitos baltų kalbos išriedėjusios iš baltų prokalbės, rusų, lenkų, čekų, bulgarų ir kitos slavų kalbos — iš slavų prokalbės, vokiečių, anglų, švedų, norvegų ir kitos germanų kalbos — iš germanų prokalbės ir t. t. P. terminas (rus. „prajazik", vok. „Ursprache"), vartojamas tradicine (A. Šleicherio) reikšme, turi trūkumų. Šiuo metu P. nebelaikoma vienalyte kalba, nes jos atsiradimas susijęs ne vien su kalbinės divergencijos (skilimo) procesais. Prokalbę galima vadinti vieninga kalba tik tiek, kiek tarmės išgyvena bendrus kitimus. Prokalbės terminas neretai pakeičiamas terminais: „kalba-pagrindas", „bendroji kalba", „kalbų bendrumas" ir kt.

PROKLĪTIKAI [gr. *proklitikos* — palinkęs į priekį] — žodžiai, dažniausiai vienskiemeniai, netekę kirčio ir esą prieš kirčiuojamąjį žodį, prie kurio jie prisišlieja, sudarydami su juo kirčio atžvilgiu vieną vienetą. Liet. kalboje proklitikais dažnai eina prielinksniai ir kai kurie kt. žodžiai (pvz., „**į** mišką", „**iš** miško", „**su** tavimi", „**kai** kurie").

PROKÓFJEVAS Leontijus [1913 Rygoje — 1941 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Stalius. Kilęs iš darbininkų. 1930 Rokiškyje įstojo į LKJS. 1931 persikėlė į Kauną, dirbo statybose, buvo LKJS Kauno rj. k-to narys. 1933 už rev. veiklą nuteistas 4 metus kalėti (kaip nepilnamečiui bausmė sumažinta iki 2 metų 8 mėn.). Kalėjo Kaune, Raseiniuose. 1936 vėl apsigyveno Kaune, buvo LKJS Kauno Žaliakalnio parajonio k-to narys. 1939.X už raginimą streikuoti 1 metams įkalintas Dimitravo priverčiamojo darbo stovykloje. 1940—41 dirbo profsąjunginį darbą Vilniuje. Hitlerininkų nužudytas Kauno kalėjime.

PROKOPÃVIČIUS Antanas [g. 1917. IX.13 Petrograde] — literatas. 1929 pradėjo bendradarbiauti vaikų laikraštyje „Leninskije iskri" („Leninінės kibirkštys"). Nuo 1932 dirbo tekintoju Leningrado g-loje „Bolševik". 1935 baigė darbininkų f-tą. D. Tėvynės karo dalyvis. Po karo adm. darbuotojas Vilniuje. 1960—64 dirbo laikr. „Milicijos darbuotojas" redakcijoje, 1965 savaitraščio „Agitatorius", nuo 1966 laikr. „Sovetskaja Litva" redakcijos darbuotojas. Lietuvių ir rusų kalbomis parašė apybraižų („Džiaugsmo šaltinis", 1963; „Mazgas išnarpliotas", 1965), pjesių saviveiklai („Seno Petrylos paslaptis", 1956; „Savas žmogus", 1966).

PROKÓPČIKAS Arijonas [g. 1924.XII.26 Kaune] — neorganinės technologijos inžinierius, chemijos mokslų daktaras (1964). 1948 baigė Kauno un-tą. 1948—1955 dirbo ped. darbą Kauno un-te (nuo 1951 Politechnikos in-te). Nuo 1951 TSKP narys. 1952 gavo chemijos mokslų kandidato laipsnį. Nuo 1952 Chemijos ir chem. technologijos in-to direktoriaus pavaduotojas moksl. darbui ir neorg. chemijos sektoriaus vadovas. Paskelbė apie 70 mokslinių straipsnių neorg. junginių sąveikos kinetikos bei mechanizmo klausimais.

PROKURATŪRA — valstybinis organas, atliekantis valstybės įstatymų vykdymo priežiūrą ir teisme valstybės vardu palaikantis kaltinimą. Tarybų Sąjungoje P. — valst. organas, atliekantis vyriausiąją teisėtumo priežiūrą, iškeliantis baudžiamąjį persekiojimą ir teisme valstybės vardu palaikantis kaltinimą. TSRS P. organai yra TSRS gen. prokuroro vadovaujama ištisinė centralizuota sistema, kurioje žemesnieji prokurorai pavaldūs aukštesniesiems. P. organai vykdo savo funkcijas nepriklausomai nuo bet kurių vietinių valdžios organų, būdami pavaldūs tik TSRS gen. prokurorui, kuris skiriamas TSRS AT 7 metams ir jai yra atsakingas (laikotarpiu tarp AT sesijų

atsakingas TSRS AT Prezidiumui). Sąjunginių ir autonominių respublikų, kraštų, sričių ir autonominių sričių prokurorus skiria TSRS gen. prokuroras 5 metams. Apygardų, rajonų ir miestų prokurorai skiriami sąj. respublikos prokuroro (tvirtina TSRS gen. prokuroras) irgi 5 metams. Prie TSRS gen. prokuroro ir sąj. respublikų prokurorų yra tardytojai ypatingai svarbioms byloms, kt. prokuratūrose — vyr. tardytojai ir tardytojai. Prokurorais gali būti ne jaunesni kaip 25 metų amžiaus asmenys, baigę aukštąjį teisės mokslą. Prokuratūros yra sąjunginėse ir autonominėse respublikose, kraštuose, srityse, autonominėse srityse, nac. apygardose, respublikos, krašto bei srities pavaldumo miestuose ir rajonuose (keli adm. vienetai gali turėti vieną P.). Taryb. Armijoje ir Kariniame Jūrų Laivyne sudaromos kar. apygardų, laivynų, junginių ir įgulų kar. prokuratūros. Sąj. respublikų prokuratūros turi skyrius, kurių viršininkai yra sąj. respublikų prokurorų vyr. padėjėjai ir padėjėjai. Sąj. respublikų prokurorai turi pavaduotojus. 1955.V.24 TSRS AT Prezidiumas patvirtino Prokurorinės priežiūros nuostatus, kurie atkūrė ir sustiprino prokurorinę priežiūrą, susilpnintą asmenybės kulto laikotarpiu.

P. kaip valst. įstatymų laikymosi priežiūros organas Lietuvoje žinomas nuo XIX a. pirmosios pusės. 1840 Lietuvoje įsigalėjo caro Rusijos įstatymai, nustatantys P. funkcijas. Nuo 1864 Lietuvoje P. veiklą normavo reformuoti Rusijos teisminiai statutai (Įstatymų sąvadas, t. 16), pagal kuriuos prokurorinę priežiūrą vykdė oberprokurorai, prokurorai bei jų padėjėjai, kontroliuojami Rusijos teisingumo ministro, kaip generalprokuroro.

Lietuvos burž. valdžia pagal 1919. I.16 Laikinojo Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymą P. sistemą perėmė iš caro Rusijos (Įstatymų sąvadas, t. 16). P. organai buvo įsteigti tik prie apygardos teismų ir Vyriausiojo tribunolo. Iki 1933 prokurorai ir prokurorų padėjėjai buvo vadinami valstybės gynėjais bei valstybės gynėjų padėjėjais. 1933.VII.11 išleistas Teismų santvarkos įstatymas, kuris, be kita ko, nustatė ir P. funkcijas bei įsteigė Apeliacinius rūmus, prie kurių buvo sudaryti P. organai. Pagal šį įstatymą prokurorus ir jų padėjėjus, teisingumo ministrui pasiūlius, skyrė respublikos prezidentas, o visam P. darbui vadovavo teisingumo ministras, kaip vyriausiasis prokuroras. Klaipėdos kr. P. organams vadovavo Vyriausiojo tribunolo prokuroras. Vilniuje ir Vilniaus krašte P. veikla 1919—1939 buvo tvarkoma pagal Lenkijos įstatymus. 1919—40 Lietuvos P. organai buvo reikšmingas klasinis buržuazijos įrankis darbo žmonių judėjimui slopinti.

Tarybiniai P. organai, įsteigti 1940.XI, pirmiausia ėmėsi priemonių darbo žmonių valdžiai įtvirtinti. 1940 apygardų ir apylinkių teismuose buvo susikaupę apie 30 000 nenagrinėtų bylų. Tarybiniai P. organai pasirūpino, kad tos bylos būtų nedelsiant išspręstos pagal taryb. įstatymus. Be respublikos P., Tarybų Lietuvoje iš pradžių dar veikė 5 apygardų P., kurios 1941, įsteigus 22 apskrities P. ir 4 miesto P., buvo panaikintos. Apskričių ir miestų prokurorai turėjo pavaduotojus, padėjėjus ir liaudies tardytojus. 1950.VI.5, panaikinus apskričių P., buvo suorganizuotos 88 rajonų ir 4 sričių P. (pastarosios veikė iki 1953). 1966 Lietuvos TSR veikė 46 rajonų ir 5 miesto P., vadovaujamos respublikos prokuratūros. 1940—44 Lietuvos TSR prokuroras buvo V. Niunka, 1944—46 M. Bolesnikovas, 1946—48 D. Salinas, 1948—1957 G. Bacharovas, nuo 1957 V. Galinaitis.

„PROLETĀRAS" — **1.** Mėnesinis JAV lietuvių laikraštis, ėjęs 1919—23 Čikagoje. Leido Pasaulinė pramonės darbininkų s-ga. Red. J. Laukis.

2. Pažangus Argentinos lietuvių laikraštis, ėjęs 1920 Berise (Buenos Aireso provincija). Leido Lietuvių socialistų s-ga. Red. T. Žebrauskas. Išėjo 3 nr.

3. Profsąjunginis mėnesinis laikraštis, ėjęs 1926.II—XI Kaune. Išėjo 5 numeriai. Nr. 1 ir 2 leido Lietuvos Ž. ū. darbininkų ir Spaudos darbininkų profs-gos (oficialusis red. L. Pečiulis), Nr. 3 ir 4 bei 5 — Lietuvos Darbininkų ir tarnautojų profs-gų Centro biuras (red. J. Januškis). Laikraštis, kovodamas už LSDP įtaką profs-gose, ardė darbininkų klasės vienybę, stojo prieš kairiųjų profs-gų pastangas sušaukti visos Lietuvos profs-gų suvažiavimą, žlugdė Lietuvos darbininkų delegacijos siuntimo į TSRS organizavimą. Po faš. perversmo laikraštis 1926.XII.31 uždarytas.

4. Komunistinis pogrindinis laikraštis, ėjęs 1928 Šiauliuose. Leido „Bato" fabriko nelegalus profs-gos k-tas. Rašytas ranka. Išėjo 2 nr. Ragino darbininkus organizuotai kovoti už profs-gų legalizavimą, balsuoti už bendrą darbininkų sąrašą į Šiaulių ligonių kasų tarybą.

5. Urugvajaus lietuvių komunistų hektografuotas laikraštis, slaptai ėjęs 1931. X—1932 Montevidėjuje. Red. A. Marma. Išėjo 5 nr.

PROLETARIĀTAS [lot. *proletarius* — priklausąs neturtingiausiai senovės Romos klasei] — gamybos priemonių neturinti, kapitalistų išnaudojama samdomųjų darbininkų klasė. Ž. *Darbininkų klasė.*

PROLETARIĀTO DIKTATŪRA — valstybinė proletariato valdžia, įkuriama, laimėjus socialistinei revoliucijai. Aukščiausiasis P. d. principas, jos pagrindas yra darbininkų klasės ir darbo valstiečių s-ga, darbininkų klasės vadovaujama. P. d. — žymios daugumos diktatūra mažumai, ji užtikrina demokratiją liaudžiai, visuomenės daugumai. Vadovaujanti P. d. jėga yra Komunistų partija.

P. d. reikalinga soc. revoliucijos laimėjimui įtvirtinti, socializmo pergalei užtikrinti. Nuvertus buržuazijos diktatūrą, vykdomi dideli rev. pertvarkymai ekonomikoje, politikoje, socialiniuose santykiuose, kultūroje, buityje ir kt. srityse, atimamas pagrindas bet kokiam žmogaus išnaudojimui, nac. nelygybei. Visiems pertvarkymams įvykdyti, nuverstų išnaudotojų klasių pasipriešinimui nuslopinti ir revoliucijos laimėjimams nuo išorės priešų apginti P. d. būtina. P. d. įvedimas dėsningas visoms šalims, statančioms socializmą; konkrečios jos formos įv. šalyse gali būti skirtingos. Tarybų Sąjungoje valstybine P. d. forma tapo Tarybos, kitose soc. šalyse — liaudies demokratija. P. d. — naujas valstybės tipas, ji yra darbininkų klasės, darbo žmonių valdžia. Panaikinusi išnaudojimą, likvidavusi išnaudotojų klases, užtikrinusi visišką ir galutinę socializmo pergalę, P. d. Tarybų Sąjungoje įvykdė savo ist. misiją ir nustojo buvusi reikalinga. Taryb. valstybė, susidariusi kaip P. d. valstybė, peraugo į visaliaudinę valstybę, kuriai, kaip ir P. d., vadovauja darbininkų klasė.

P. d. Lietuvoje pirmą kartą įvesta 1918 pab., 1918.XII.16 paskelbus Lietuvos Laikinosios revoliucinės darbininkų ir valstiečių vyriausybės manifestą. P. d. valst. valdžios ir valdymo organas iki Tarybų suvažiavimo buvo Laikinoji rev. vyriausybė. 1919.II įvykęs Tarybų suvažiavimas tapo aukščiausiuoju valdžios organu ir išrinko Centro Vykd. K-tą. Kiek vėliau buvo sudarytas ir aukščiausiasis valstybinis valdymo organas — Liaudies Komisarų Taryba, vietose vietinės valdžios organai — darbininkų ir vargingųjų valstiečių atstovų tarybos arba rev. k-tai (ten, kur tarybos dar nebuvo išrinktos). Buvo nacionalizuota žemė, bankai, fabrikai ir geležinkeliai, pradėtas organizuoti soc. ūkis, paskelbtas privalomas mokymas gimtąja kalba ir kt. Greta ūkinės-organizacinės bei kultūrinės-auklėjamosios funkcijų, P. d. vykdė gynybinę bei klasinio priešo slopinimo funkcijas. 1919 vasarą P. d. Lietuvoje užsienio interventų bei vietos buržuazijos jėgomis buvo nuslopinta.

1940.VI nuvertus Lietuvoje faš. valdžią, iki rinkimų į Liaudies Seimą P. d. funkcijas vykdė Lietuvos Komunistų partijos vadovaujama Liaudies vyriausybė. 1940.VII.21 Liaudies Seimas paskelbė Lietuvą tarybų soc. respublika; tuo būdu P. d. valstybine forma Lietuvoje tapo Tarybos, buvo sukurtas P. d. valst. valdžios ir valdymo aparatas — Aukščiausioji Taryba, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas, Liaudies Komisarų Taryba, liaudies komisariatai, Aukščiausiasis Teismas, liaudies teismai, prokuratūra, vietose — vykd. k-tai ir kt. Jau pirmaisiais P. d. metais buvo nacionalizuota žemė, įvykdyta žemės reforma, socialistiškai pertvarkoma pramonė ir prekyba, įvykdyta nemaža priemonių liaudies gerovei ir kultūrai kelti. Išvadavus Lietuvą iš hitlerininkų okupacijos, buvo toliau vykdomi soc. pertvarkymai, sukolektyvintas žemės ūkis, likviduota buožija kaip klasė, įvykdyta industrializacija, atlikti svarbūs kultūriniai pertvarkymai. Proletariato diktatūrai įnirtingai priešinosi buožija, reakcinė katalikų dvasininkija, burž. nacionalistai, socializmas buvo kuriamas aštrios klasių kovos sąlygomis. 1951.XII.26 įstatymas dėl pakeitimų Lietuvos TSR konstitucijoje užfiksavo visišką socializmo pergalę Lietuvoje. Tai reiškė, kad P. d. Lietuvoje iš esmės įvykdė savo misiją, kad Lietuvos TSR pradėjo formuotis į visaliaudinę valstybę.

PROLETĀRINIS INTERNACIONALÌZMAS — proletariato ir Komunistų partijos ideologija ir politika nacionaliniu klausimu.

Visų šalių ir nacijų proletariatą vienytis kovai prieš išnaudotojus, už komunizmo pergalę, ragino dar K. Marksas ir F. Engelsas. Kaip nurodė V. Leninas, burž. nacionalizmas ir proletarinis internacionalizmas yra nesutaikinamai priešiški. Leninas kėlė būtinumą pasiekti nacijų ir kalbų lygiateisiškumą, kovoti su nac. priespauda ir nelygiateisiškumu. Lygiateisiškumas reiškia tiek lygias teises, tiek ir lygias pareigas. Soc. stovyklos susikūrimas, tarptautinio kom. judėjimo sustiprėjimas, galingas taikos judėjimas, buv. kolonijinių nacijų sąjūdis reikalauja sieti nacijų lygiateisiškumą su kova už tarptautinio kom. judėjimo stiprinimą. P. i. negali pasitenkinti vien tik nacijų lygybe. Pagr. jo bruožas yra visų šalių ir nacijų proletariato vienybė kovoje už komunizmo pergalę. Darbininkų klasės nac. ir internac. interesai sudaro dialektinio pobūdžio vienovę, kurioje pirmenybė priklauso tarptautiniams bendriesiems klasiniams proletariato interesams, kartu neignoruojant ir nac. interesų. Todėl P. i. negali būti priešpastatomas soc. patriotizmui, o, atvirkščiai, sąlygoja jį. Kiekvienos nacijos nac. ir internac. interesų kūrybiškas derinimas yra vienas svarbiausių Komunistų partijos nac. politikos uždavinių. Sprendžiant tuos uždavinius, ypatingai svarbu derinti internac. bendravimo formas su atitinkamu nac. santykių etapu ir kovoti prieš tarpt. vienybės skaldytojus.

Lietuvoje P. i. idėjos ėmė plisti XIX a. pab. kartu su marksizmu, augant darbininkų klasei. Vieni pirmųjų P. i. skleidėjų buvo F. Dzeržinskis ir kiti rev. socialdemokratai, kurie skelbė visų tautybių Lietuvos darbininkų vienybę, jų sąjungą su rusų ir kitų tautybių revoliucionieriais. LSDP laikraščio „Robotnik litewski" Nr. 1 (1896; red. A. Domaševičius) rašoma: „Visi mūsų darbininkai drauge su rusų ir lenkų darbininkais visiškai vienodai kenčia nuo vyriausybės, vienodai yra persekiojami už streikus, už agitacinius ratelius, už darbininkų brošiūrų bei laikraščių skaitymą. Todėl visi visos valstybės darbininkai — lenkai, lietuviai, rusai — turi solidariai stoti į kovą su vyriausybe". Lietuvos revoliuciniai socialdemokratai XIX a. pab. ir XX a. pr. stojo į kovą prieš nacionalistinius elementus darbininkų judėjime, prieš Bundo nacionalizmą. Plisti P. i. idėjoms daug padėjo lenininės „Iskros" paplitimas, bolševikų veikla Lietuvoje. Kai nacionalistiniai elementai siekė suskaldyti darbininkų judėjimą pagal tautinį požymį, Lietuvos bolševikai, rev. socialdemokratai reikalavo internacionalinių klasinių darbininkų org-jų. Toje kovoje 1918 įsikūrusi LKP nuo pat savo veiklos pradžios buvo nuosekliai internacionalistinė. Jos pirmieji įkūrėjai ir vadovai V. Kapsukas ir Z. Angarietis skleidė proletarinį internacionalizmą, propagavo visų tautų darbininkų klasinę vienybę. Nuoseklaus internacionalizmo pozicijų laikėsi pirmasis proletarinis liet. poetas J. Janonis.

Buržuazijos diktatūros laikotarpiu LKP telkė visų Lietuvoje gyvenančių tautų darbininkus į bendrą kovą prieš buržuazijos jungą. Lietuvos komunistai stengėsi įtikinti darbo žmones, jog jie turi laikytis vienybės su Tarybų Sąjungos tautomis, su kitų šalių darbo žmonėmis, ir kovoti už Tarybų valdžios atkūrimą Lietuvoje, jog tik tokia kova atitinka tikrai nacionalinius liet. tautos interesus. LKP kovojo prieš burž. nacionalizmą, šovinizmą, demaskuodavo nacionalizmą kaip išnaudotojų dvasinį ginklą, kaip antiliaudinę ideologiją. Internacionalistinių pozicijų laikėsi pažangūs liet. rašytojai, mokslininkai. Ištikimybė internacionalizmo principams padėjo Lietuvos komunistams nuosekliai ginti nacionalinius liet. tautos interesus. Pvz., Lietuvos politinių emigrantų suvažiavime 1928 V. Kapsukas kalbėjo, kad LKP laiko savo pareiga ginti Lietuvos nepriklausomybę nuo Lenkijos grobikų; vėliau jis tą pačią nuomonę pakartojo Komunistinio Internacionalo VI Kongrese (1928). Kongresas kreipėsi į Lenkijos, Anglijos, Prancūzijos ir Vokietijos darbininkus, ragindamas padėti atremti Lenkijos imperialistų puolimą prieš Lietuvą. Savo ruožtu ir Lietuvos darbo žmonės padėjo kitų šalių darbininkams kovoti prieš engėjus. Pvz., 1936—39 Ispanijos liaudies nacionalinėje revoliucinėje kovoje prieš faš. sukilėlius ir Italijos bei Vokietijos interventus dalyvavo daugiau kaip 100 komunistų ir kitų pažangiųjų Lietuvos darbo žmonių bei užsienio lietuvių savanorių.

Palankios sąlygos sklisti P. i. ideologijai Lietuvoje susidarė, atkūrus 1940 Tarybų valdžią. Partijos vadovaujamas ideologinis darbas yra pagrįstas P. i. ideologija. Soc. santvarka, glaudus liet. tautos bendradarbiavimas su kitomis taryb. tautomis sudarė sąlygas auklėti darbo žmones tautų draugystės, visiškos nacijų lygybės ir internac. bendradarbiavimo dvasia. Tarybų valdžios metais P. i. ideologija tapo Lietuvoje vyraujanti, nors dar tebėra ir buržuazinio nacionalizmo atgyvenų. Auklėdama darbo žmones P. i. dvasia, Komunistų partija toliau kovoja prieš buržuazinio nacionalizmo atgyvenas.

Lit.: **G. Zimanas**, Marksizmas ir internacionalizmas. — Su marksizmo vėliava, V., 1959; **A. Beržinskaitė**, LKP veikla auklėjant Lietuvos darbo žmones proletarinio internacionalizmo dvasia, V., 1962; **S. Adomavičiūtė**, Internacionalizmas — tautų draugystės vėliava, V., 1963.

„PROLETARIŠER SIGNAL", „Der proletarišer signal" („Proletarų signalas"),— komunistinis pogrindinis laikraštis, ėjęs 1925—26 žydų kalba. Leido LKP Kauno rj. k-tas. Redagavo Ch. Kaplanas, B. Galperinas. Spausdintas nelegalioje „Spartako" spaustuvėje. Tiražas 1500 egz. Išėjo 3 nr.

„PROLETARSKAJA PRAVDA" („Пролетарская правда" — „Proletarų tiesa") — komunistinis laikraštis, ėjęs 1918.XII.22—1919.I.14 Kaune rusų kalba. Leido Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partijos Kauno k-tas. Nr. 9 (paskutinis) okupantų vokiečių konfiskuotas. Redakcinėje komisijoje dirbo V. Griškelis, L. Zalinas. Paskelbė Lietuvos Laikinosios revoliucinės darbininkų ir valstiečių vyriausybės Manifestą, Kauno Darbininkų atstovų tarybos pirmojo (1918.XII.21) posėdžio protokolą ir kt. medžiagą.

PROŃCKUS Augustas [g. 1922.V.22 Gedrimuose (Skuodo rj.)] — chirurgas, medicinos mokslų daktaras (1966). 1950 baigęs Vilniaus un-tą, dirbo Vilniaus I taryb. klinikinėje ligoninėje. 1952—56 Vilniaus un-to bendrosios chirurgijos, nuo 1956 hospitalinės chirurgijos katedros dėstytojas. Nuo 1957 docentas. 1955 apgynė med. mokslų kandidato disertaciją. 1959—65 dar ir Lietuvos TSR Sveikatos apsaugos m-jos vyriausiasis chirurgas. Med. mokslų daktaro disertacijoje nagrinėjo pleuros ertmės obliteraciją po pulmonektomijos, jos komplikacijų profilaktiką ir gydymą. Vienas pirmųjų Lietuvoje pradėjo daryti sudėtingas širdies ir plaučių operacijas. Paskelbė moksl. straipsnių apie skrandžio opų chirurginį gydymą, stemplės vėžio diagnostiką, širdies dviburių vožtuvų angos išplėtimo būdus.

PRONKÓ Michailas [g. 1904.XII.28 Kozičiuose (BTSR, Pastovių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Nuo 1924 Komunistų partijos narys. 1926—28 V. Baltarusijos Komunistų partijos Pastovių rj. k-to sekretorius, 1928 išrinktas V. Baltarusijos Komunistų partijos Vilniaus apyg. k-to nariu. Už rev. veiklą 6 kartus suimtas, kalintas. 1929 nuteistas $4\frac{1}{2}$ metų, 1934 — 5 metus kalėti. Kalėjo Vilniuje. 1939 kalintas Kartuzų Berezos (Lenkija) konc. stovykloje, iš kurios jį išvadavo Raudonoji Armija. 1939—41 adm. darbuotojas Pastovių rajone. 1941—1946 tarnavo Raudonojoje Armijoje. 1946—59 part. darbuotojas Maišiagaloje, Nemenčinėje. Pensininkas.

PROŃSKUS Juozas [slap. **Aklasmatė**; g. 1893.III.20 Rumšaičiuose (Skuodo rj.)] — žurnalistas. Mokėsi savarankiškai. Dirbo Vilniaus ir Peterburgo vaistinėse. Bendradarbiavo „Jaunime", „Darbo balse" ir kitur. 1920—27 dirbo „Lietuvos", „Lietuvos žinių" redakcijose. 1927—32 gyveno JAV, redagavo „Sandarą". Grįžęs į Lietuvą, 1932 redagavo „Lietuvos žinias", 1933—39 — „Lietuvos keleivį", „Vakarus". 1939—41 dirbo Eltoje. 1944 pasitraukė į Vakarus. Nuo 1957 gyvena JAV. Išleido feljetonų rinkinius „Magaryčios" (1922), „Plukiava" (žemaičių tarme, 1926). Išvertė R. Tagorės dramas „Audra" ir „Paštas" (1922). Studijoje „Arionų prisikėlimas" (1936) P. aiškino liet. etnogenezę, religinių sektų kilmę ir kt.; jo samprotavimai šiais klausimais stokojo moksl. metodologijos.

„PROPAGANDÌSTAS" — komunistinis pogrindinis hektografuotas neperiodinis leidinys, ėjęs 1937.III—1939.XI Kaune. Leido LKP CK. Išėjo 7 nr. po 12—23 p. Tiražas 500 egz. Bendradarbiavo Z. Angarietis, J. Bulavas, V. Niunka, A. Snieč-

kus. Skirtas polit. lavinimosi būreliams. Kiekvienas numeris turėjo pagr. temą (bendras darbininkų frontas ir antifašistinis Liaudies frontas; trockizmas ir kova su juo; Spalio revoliucijos dvidešimtosios metinės ir TSRS pasiekimai; Lietuvos fašizmas; antrojo pasaul. karo pobūdis).

PROPINĀCIJOS TÉISĖ — feodalų privilegija gaminti ir pardavinėti svaigalus, įsigalėjusi viduriniais amžiais Vakarų Europoje, taip pat ir Lietuvoje. Remdamiesi ta teise, feodalai galėjo ne tik gaminti svaigalus, bet ir versti baudžiauninkus, kad jie pirktų nustatytą jų kiekį. P. t. turėjo ir plačiai naudojosi katalikų bažnyčia (klebonai, vyskupai). Patvirtinta Lietuvos Statuto ir atskirų konstitucijų, P. t. išliko ir po Žečpospolitos žlugimo ir buvo caro panaikinta tik 1897—98, įvedus visoje Rusijos imperijoje monopolius, t. y. atidavus svaigalų prekybą valstybei.

„PRÓŠVAISTĖ" — antifašistinės krypties literatūros almanachas, ėjęs 1937—1940 Kaune. Leido „Spaudos fondas". Išėjo 4 knygos. Pirmąsias dvi knygas redagavo K. Korsakas, trečią ir ketvirtą — A. Venclova. Bendradarbiavo J. Baltušis, A. Biliūnas, K. Boruta, J. Būtėnas, P. Cvirka, K. Jakubėnas, V. Krėvė, P. Mikutaitis, V. Montvila, S. Nėris, J. Petrulis, B. Sruoga, J. Šimkus, V. Žilionis ir kt. Straipsniuose bei grož. lit-ros kūriniuose buvo reiškiamos antifašistinės bei antimilitaristinės tendencijos, kritikuojamos burž. santvarkos negerovės, iš pažangių pozicijų vertinami naujieji grož. lit-ros veikalai.

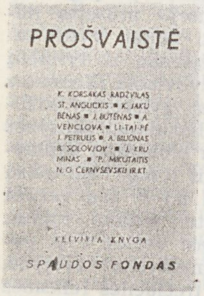

„Prošvaistės" viršelis

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 2, V., 1965.

PRŌTAS Ignas [1878.I.10 Vilniuje — 1963.VII.18 Kaune] — pedagogas. 1898 baigęs Panevėžio mkt. seminariją, mokytojavo Žemaitijoje, 1906—14 Biržų pr. m-loje. Skiepijo mokiniams ateistines pažiūras. Jo mokinys Biržų pr. m-loje buvo būsimasis poetas J. Janonis, kurio tėvus jis ragino leisti sūnų toliau mokytis. I pasaul. karo metu mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. 1921 grįžęs į Lietuvą, mokytojavo Šiaulių pr. m-loje. Po faš. perversmo (1926) iškeltas į Vandžiogalą (Kauno rj.), o 1929 atleistas iš mokytojo pareigų. Įsikūręs Kaune, dalyvavo Laisvamanių etinės kultūros d-jos veikloje, buvo laikr. „Laisvoji mintis" administratorius.

PROTASEVIČIUS Valerijonas [1504 Kraiske (BTSR) — 1579 Vilniuje] — katalikų bažnyčios veikėjas. Kilęs iš Lietuvos D. Kun-stės vidutinių bajorų. Nuo 1549 Lucko, o nuo 1556 Vilniaus vyskupas. 1568—79 pirmojo Lietuvos Statuto taisymo komisijos pirmininkas. Atsikvietė į Lietuvą kovai su reformacija jėzuitus. 1570 įkūrė Vilniaus jėzuitų kolegiją, kuri 1579, jam išsirūpinus karaliaus S. Batoro privilegiją, buvo perorganizuota į Vilniaus akademiją ir universitetą.

PROTEROZÒINĖ ERÀ — geologinis laikotarpis, *prekambrio* dalis.

PROTESTANTÌZMAS — įvairios *krikščionybės* šakos, atskilusios nuo katalikų bažnyčios XVI a. *reformacijos* metu.

„PROTOKOLI ZASEDANIJ IMPERATORSKOGO VILENSKOGO MEDICINSKOGO OBŠČESTVA" („Протоколы заседаний Императорского Виленского медицинского общества"—„Vilniaus imperatoriškosios medicinos draugijos posėdžių protokolai") — periodinis leidinys, ėjęs 1873—1913 Vilniuje rusų kalba. Per metus išeidavo 11—15 nr., kurie vadindavosi „eilinio", „ekstra" arba „metinio" posėdžio protokolais. Leido Vilniaus Medicinos d-ja. Spausdino nutarimus, metines ataskaitas, moksl. pranešimus ir kt. Skelbė Vilniaus miesto mirtingumo ir susirgimų statistiką.

PROTOTÌPAS [gr. *prōtotypon*] — pirmavaizdis; realus asmuo, kurio pagrindu sukurtas meninis paveikslas. Liet. lit-ros istorijoje žinoma nemaža prozos kūrinių veikėjų prototipų: Ušnėnų kaimo gyventojas Benediktas Žymantas — Tupikio (Žemaitės „Velnio vestuvės, velnio ir laidotuvės") prototipas, Naumiesčio aps. viršininkas Kusakovas — Krugloduroy (V. Kudirkos „Viršininkai"), Burbiškio dvaro savininkai Venclavovičiai — Put-Putarleckių (A. Vienuolio „Vėžys"). Tarybinėje liet. lit-roje yra žinomas paties autoriaus paliudytas kalvio Ignoto prototipas — Antanas Kurklietis (A. Gudaičio-Guzevičiaus „Kalvio Ignoto teisybė"). Prototipus turi kai kurie Vaižganto, V. Krėvės, P. Cvirkos, J. Baltušio ir kt. rašytojų sukurti veikėjų paveikslai.

Lit.: **J. Veverskis, A. Rutkauskas,** Kai kurie P. Cvirkos veikėjų prototipai. — „Literatūra ir menas", 1952.V.11; **K. Umbrasas,** Medžiaga apie Žemaitę. — „Literatūra", t. 3, V., 1962; **D. Krištopaitė,** Kur Žemaitė veržėsi į šviesą. — Čia užaugau, V., 1961; **A. Vaitiekūnienė,** Vaižganto apysaka „Dėdės ir dėdienės", V., 1964 [p. 73—85]; Atsiminimai apie A. Vienuolį, V., 1963 [p. 22—24]; **J. Baltušis,** Raštai, t. 3, V., 1959 [p. 62—65].

PROVINCIALÌZMAI ž. *Tarmybės.*

PROVÌZORIAI [lot. *provisor* — numatantis, iš anksto rūpinąsis] — vaistinės darbuotojai, aukščiausiosios kvalifikacijos farmacininkai. Tarybų Lietuvoje P. vardas suteikiamas asmenims, baigusiems Kauno Med. in-to stomatologijos-farmacijos f-tą. Ž. *Farmacija.*

PROZÀ [lot. *prosa*, iš *prorsa* (oratio) — laisva kalba] — neeiliuoti grožinės literatūros kūriniai. P. priskiriami pasakojamosios lit-ros žanrai — *romanas, apysaka, apsakymas, apybraiža* ir kt.

Liet. P. pradėjo vystytis palyginti vėlai, nors P. stiliaus elementų randame jau seniausiuose liet. raštijos paminkluose (J. Bretkūno, M. Daukšos, K. Širvydo ir kt. autorių raštuose). Pirmoji P. knyga liet. kalba — J. Šulco verstos „Ezopo pasakėčios"— išleista 1706. Tik XIX a. pirmojoje pusėje pasirodė daugiau P. vertimų („Jonas iš Svisločės", 1823; L. Rėzos „Aisopas arba pasakos", 1824; S. Daukanto „Pasakos Fedro", 1846, ir „Rubinačio Pelūzės gyvenimas", par. 1846; L. Ivinskio „Genovaitė", 1858, ir kt.). Originaliosios liet. P. užuomazgų yra S. Daukanto ist. veikaluose (ypač „Darbuose", par. 1822; „Būde", 1845). Originalių P. veikalų pasirodė XIX a. vid. (A. Tatarės, P. Gomalevskio, J. Dovydaičio, M. Akelaičio didaktiniai apsakymai ir apysakos). Iš jų meniškumu išsiskyrė M. Valančiaus „Palangos Juzė" (1869). XIX a. pabaigoje liet. P. peraugo didaktinės lit-ros ribas, ėmė formuotis P. žanrai. Pagr. vaidmenį pradėjo vaidinti real. apsakymas. A. Kriščiukaičio-Aišbės („Brička"), V. Kudirkos („Cenzūros klausimas"), Žemaitės („Marti", „Petras Kurmelis") apsakymai turėjo didelės teigiamos įtakos tolesnei liet. P. raidai. Pasirodė nedidelių apysakų (J. Gaidamavičiaus „Antanas Valys", V. Kudirkos „Viršininkai", G. Petkevičaitės-Bitės „Vilkienė", L. Didžiulienės-Žmonos „Atgajėlė", Lazdynų Pelėdos „Našlaitė"). Bandoma sukurti romaną (V. Pietario ist. romanas „Algimantas"). Tačiau žanrinė P. kūrinių specifika tebebuvo neryški. XX a. pradžioje P., besivystanti daugiausia real. kryptimi, pasidarė vyraujančia lit-ros rūšimi. Labiausiai suklestėjo apsakymas. Reikšmingų apsakymų sukūrė J. Biliūnas („Žvaigždė", „Lazda"), A. Vienuolis („Paskenduolė"), V. Krėvė („Skerdžius"), Vaižgantas („Rimai ir Nerimai") ir kt. Be nedidelių apysakų (J. Biliūno „Liūdna pasaka", Šatrijos Raganos „Viktutė", K. Jasiukaičio „Griuvėsiuose"), šiuo laikotarpiu pasirodė ir didesnių P. kūrinių (Lazdynų Pelėdos „Klaida", I. Šeiniaus „Kuprelis", K. Puidos „Žemės giesmė", J. Lindės-Dobilo „Blūdas"), kurie sudarė liet. romano užuomazgas. Stambioji P. ypač išaugo 1917—40. Laikotarpio pradžioje išleista Vaižganto epopėjinio pobūdžio kūrinys „Pragiedruliai", apys. „Dėdės ir dėdienės", Šatrijos Raganos apys. „Sename dvare", O. Pleirytės-Vaidilutės rom. „Tėviškė" ir kt. stambūs P. kūriniai. 1933—1940 pasirodė reikšmingų socialinių ir psichologinių romanų: V. Mykolaičio-Putino „Altorių šešėly", P. Cvirkos „Žemė maitintoja", Jon. Marcinkevičiaus „Benjaminas Kordušas", K. Borutos „Mediniai stebuklai", A. Venclovos „Draugystė", J. Grušo „Karjeristai", J. Paukštelio „Kaimynai", I. Simonaitytės „Aukštujų Šimonių likimas". Romano žanre t. p. reiškėsi L. Dovydėnas, K. Inčiūra, K. Jankauskas, J. Jankus, T. Tilvytis, V. Žilionis ir kt. Apysakų parašė V. Krėvė („Raganius"), S. Čiurlionienė („Šventmarė"), J. Šimkus („Kova dėl dievo"). Kaip apsakymų meistrai iškilo P. Cvirka (rink. „Kasdienės istorijos"), A. Venclova (rink. „Naktis"), J. Grušas (rink.

„Sunki ranka"), A. Vaičiulaitis (rink. „Pelkių takas"). Vertingiausius socialinės, moralinės bei psichologinės problematikos P. veikalus sukūrė kritinio realizmo atstovai. Kai kuriose P. knygose (ypač J. Savickio, P. Tarulio, A. Vaičiulaičio ir kitų rašytojų apsakymų rinkiniuose) pasireiškė ir modernistinių srovių (impresionizmo, ekspresionizmo) požymiai.

1940—41 ir D. Tėvynės karo laikotarpio tarybinę liet. P. sudarė daugiausia apsakymai ir apybraižos (P. Cvirka, J. Baltušis, Jon. Marcinkevičius, A. Venclova). Šie žanrai vyravo ir pirmuoju pokario dešimtmečiu. Greta jų iškilo romanas ir apysaka (A. Gudaičio-Guzevičiaus „Kalvio Ignoto teisybė", A. Vienuolio „Puodžiūnkiemis", I. Simonaitytės „Pikčiurnienė", J. Dovydaičio „Dideli įvykiai Naujamiestyje", K. Borutos „Baltaragio malūnas", J. Avyžiaus „Palikimas"). Tarybinei P. tolydžio bręstant ir stiprėjant, nuo šeštojo d-mečio pabaigos svarb. vaidmenį ėmė vaidinti romanas. Įvairių meninių individualybių prozininkų kūrybos išaugimas apsprendė gausių žanrinių formų (romanų, apysakų, apsakymų, jumoreskų, feljetonų, miniatiūrų, kelionių bei kitokių apybraižų, memuarų ir kt.) išsivystymą, platų tikrovės reiškinių aprėpimą, gilius meninius apibendrinimus. Reikšmingų P. kūrinių paskelbė V. Mykolaitis-Putinas (rom. „Sukilėliai"), J. Baltušis (novelių rom. „Parduotos vasaros"), A. Venclova (rom. „Gimimo diena"), J. Paukštelis (rom. „Jaunystė"), H. Korsakienė (rom. „Laikinoji sostinė"), A. Bieliauskas (rom. „Rožės žydi raudonai", „Kauno romanas"), M. Sluckis (rom. „Laiptai į dangų", „Adomo obuolys"), J. Avyžius (rom. „Kaimas kryžkelėje"), R. Lankauskas (apsakymų rink. „Nuo ryto iki vakaro"), J. Mikelinskas (apys. „Vandens nešėja", rom. „O laikrodis eina"), I. Meras (rom. „Lygiosios trunka akimirką") ir kt.

PROZÒRAS Mauricijus [g. 1801.X.15 Romainiuose (Kauno rj.)] — 1831 sukilimo dalyvis. Baigė Vilniaus un-tą. 1831.III.27 ėmė vadovauti Kauno aps. sukilėliams. Su Užnemunės ir Trakų aps. sukilėlių būriais 1831.IV.9 P. puolė Kauną, bet, nepavykus jo užimti, pasitraukė į Jonavą; surinkęs daugiau kaip 1000 sukilėlių, užėmė Karmėlavą. 1831.IV.15 ties Karmėlava (Turžėnuose) caro kariuomenei sukilėlius sumušus, pasitraukė į Jonavą. 1831.IV.29 P. sukilėliai Kėdainiuose gynė tiltą per Nevėžį, V.5 prie Baisogalos sulaikė caro kariuomenės ulonus, persekiojančius K. Zaluskio sukilėlių korpusą ir išgelbėjo jį nuo sunaikinimo. P. su savo sukilėliais V.15 ties Veliuona persikėlė per Nemuną į Užnemunę. 1831.V.18 P. būrys ties Kikiriškių kaimu (Prienų rj.) susijungė su A. Pušetos ir J. Surkonto sukilėliais, stipresnių caro kariuomenės jėgų buvo priverstas trauktis Gardino link. Sužinojęs, kad į Lietuvą žygiuoja iš Lenkijos gen. A. Gelgaudo daliniai, P. su savo sukilėliais sugrįžo į Kėdainius, prisijungė prie Gelgaudo dalinių ir su raitelių eskadronu buvo pasiųstas kovoti dėl Kauno, bet mūšį pralaimėjo, pasitraukė į Panevėžį ir 1831. VII.5 prisijungė prie gen. H. Dembinskio dalinių. Paskirtas į ulonų pulką majoru, vadovavo eskadronui. Pralaimėjus sukilimui, pasitraukė į Prancūziją. Parašė atsiminimus apie 1831 sukilimą Kauno apskrityje.

PRŪDIS — ežeras Ignalinos rj., 4 km į š. nuo Kaltanėnų. Plotas 11,5 ha, ilgis 650 m, didž. plotis 280 m, kranto linijos ilgis 1500 m. Krantai neaukšti, šiaurinis apaugęs mišku. V. pakrantėje yra Užmiškio kaimas.

PRŪDIŠKĖS — kaimas Vilniaus rj., Juodšilių apyl., 15 km į p. nuo Vilniaus, 1,5 km į r. nuo Vilniaus—Lydos geležinkelio. 181 gyv. (1959). Per kaimą teka Rudamina (Vokės intakas). Vandens malūnas, invalidų namai (nuo 1946). Iki XX a. pr. buvo dvaras. 1934—39 veikė ž. ū. m-la.

PRUÑSKUS Kostas [g. 1917.III.5 Šlepščiuose (Biržų rj.)] — žemės ūkio darbuotojas, Socialistinio Darbo Didvyris (1950). 1949—53 „Tarybinio artojo" kolūkio (Biržų rj.) grandininkas. 1953 baigė Dotnuvos ž. ū. m-lą. 1953—59 to paties kolūkio agronomas. 1959—61 Apaščios kolūkio (Biržų rj.) pirmininkas. 1961—66 Biržų melioracinės statybos v-bos meistras. Nuo 1966 vėl „Tarybinio artojo" kolūkio fermos vedėjas.

PRŪSAI — lietuviams ir latviams giminiška baltų tauta, kalbėjusi prūsų kalba. P. kraštas rytuose siekė lietuvių ir sūduvių-jotvingių gyvenamą teritoriją, šiaurėje bei vakaruose — Kuršių marias, Baltiją, Aismares ir Pomeraniją (Vislos žemupiu), o pietuose — kašubų bei mozūrų žemes. Kaip rodo archeologiniai radiniai (vietiniai darbo įrankiai, ginklai, papuošalai ir laidojimo paminklai), P. teritorijoje jų protėviai baltai atsirado žalvario amžiuje, kuris čia prasideda apie XVIII—XVI a. pr. m. e. ir skirstomas į du pagr. periodus: senąjį ir naująjį. Pirmiausia su vario ir žalvario dirbiniais susipažino Pamario ir Pavislio sričių gyventojai, kiek vėliau — rytinių P. teritorijos gyventojai. P. teritorijoje surasta žalvarinių kirvių, kalavijų, durklų, ietigalių, smeigtukų, antkaklių, apyrankių ir kt. dirbinių. Žalvarinių dirbinių ten rasta daugiau ir ankstyvesnių, negu kitur r. Pabaltijyje. Jų tarpe yra du amatininkų liejikų lobiai, kuriuose, be metalo žaliavos, rasta apie 60 baltiškųjų kovos kirvių (Nortykiai) ir apie 60 žalvarinių piautuvų (Litausdorfas). Tokie lobiai kitur r. Pabaltijyje nežinomi. P. teritorija žalvario amžiuje buvo gana tankiai gyvenama. Tai rodo ne tik pavieniai įv. dirbiniai ir lobiai, bet ir gana gausūs laidojimų paminklai — pilkapiai, pilti iš žemių ir akmenų. Jiems būdingi koncentriniai keliaaukščiai akmenų vainikai, akmenimis grįstos aikštelės, iš akmenų statyti šuliniai ar dėžės. Senajame žalvario amžiuje tokiuose pilkapiuose mirusieji laidoti nesudeginti (Rantava), o naujajame žalvario amžiuje įsigalėjo mirusiųjų deginimo paprotys, išlikęs ir vėlesniais laikais. Pilkapiuose metalinių įkapių dar mažai, daugiau įvairių molinių urnų ir kitų indų (Varškiai, Vermyčiai, Grabnykai, Vorkiemis). P. teritorijos gyventojai žalvario amžiuje vertėsi gyvulininkyste, kapline ir lydimine žemdirbyste, jau turėjo amatininkų, gaminusių metalinius dirbinius, palaikė gana plačius mainų prekybos ryšius su kaimyniniais ir tolimais kraštais (Kaukazu, p. Rusija, Skandinavija). Atvežtą metalą jie keisdavo į gyvulius, vašką, žvėrių kailius ir gintarą. Sembos gintaras žalvario amžiuje tapo svarbiu mainų prekybos objektu. Sekančiame archeologiniame laikotarpyje — ankstyvajame geležies amžiuje (V a. pr. m. e.— mūsų eros pradžia) P. jau vartojo pirmuosius geležinius dirbinius: peilius, piautuvus, kalavijus, iečių viršūnes, seges, antkakles, apyrankes ir kt., bet daugumas tų įrankių bei papuošalų ir toliau buvo gaminami iš žalvario ir kitų medžiagų. Apie I t-mečio pr. m. e. vidurį Pavislyje gyvenę P. jau turėjo atlaikyti lužitėnų ir r. germanų genčių antplūdį. Nors tiek rytų, tiek vakarų kaimynai turėjo prūsams įtakos, jie, kaip ir kiti baltai, vystė savitą kultūrą. Ji pažįstama iš tyrinėtų (atvirų ir sijinių) sodybviečių (Kaunatos ežeras, Arysos ežeras), gynybinio pobūdžio įrenginių — piliakalnių, gausybės degintinių pilkapių ir plokštinių kapinynų, atskirų dirbinių ir lobių. Nuo mūsų eros pradžios (I—III a.) P. jau vertėsi ariamąja žemdirbyste, augino rugius, miežius, avižas, pupas; vertėsi t. p. gyvulininkyste, drevininkyste, žvejyba. Medžioklė buvo tik trečiaeilės reikšmės užsiėmimas. Gana gerai buvo išsivystę amatai. Pirmaisiais mūsų eros amžiais P. krašte žymiai padaugėjo gyventojų. Tai matyti iš tyrinėtų kapinynų, didžiulių tiek apimtimi, tiek palaidotųjų žmonių skaičiumi. Pavyzdžiui, Kirpainiuose rastas ir tyrinėtas 1 km ilgio ir $^1/_2$ km pločio plokštinis kapinynas. Dalkiemio kapinyne rasta 1000 kapų, Kareičių 400, Greibau 344 kapai ir t. t. Plokštiniams pirmųjų amžių kapinynams būdingi akmenų vainikai ir aptvėrimai, kurie yra apskritimo, pusės apskritimo formos, trikampiai, keturkampiai ar net penkiakampiai. I—III a. mirusieji buvo laidojami sudeginti. Bet yra ir pavienių nedegintinių II—III a. kapų. III—V amžiuje P. savo mirusiuosius laidojo tik sudegintus. To meto kapinynuose, be kitų įkapių, yra daug keramikos (kitoms baltų gentims tai nebūdinga). VII—VIII a. išsiskiria kapai su nepaprastai turtingomis įkapėmis. Mirusieji ir toliau deginami. IX—XIII amžių P. kapinynuose pagausėja kapų su palaidotais žirgais ir išnyksta keramika. Vietoj puodų kapuose randama tik jų simbolių — puodų šukių, o vietoj aptvėrimų akmenų vainikais — atskirų didelių akmenų.

I t-mečio ir II t-mečio pradžios P. kapinynuose ir piliakalniuose rasta daug

darbo įrankių, ginklų, papuošalų ir kitų; tiek vietinių, tiek importuotų dirbinių. Ankstyviesiems P. piliakalniams ir gyvenvietėms (II t-mečio pr. m. e. antroji pusė — XII mūsų eros amžius) būdinga keramika su lygiu, lygintu ir grublėtu paviršiumi, neornamentuota ir papuošta gnaibytiniu ornamentu, eglutės raštais ir kt. Vėlesnių laikotarpių piliakalniams būdinga banguotinio ornamento ir paralelių griovelių bei geom. štampų keramika. Piliakalniuose randama įvairių metalo dirbinių, grūdų liekanų, gintaro ir jo dirbinių, pastatų ir kt. įrenginių, sutvirtinimų liekanų. Nuo pirmųjų mūsų eros amžių P. palaikė gana glaudžius ryšius su kaimyninėmis baltų gentimis, slavais, germanais, su Romos imperijos provincijomis (Padunojėje ir Pareinėje). Importinių Romos imperijos gaminių P. teritorijoje daugiau negu kitur Pabaltijyje. Ypač daug jo Pavislyje ir Sembos pusiasalyje. Čia rasta Romos monetų ir jų lobių, indų, karolių, segių, medalionų ir t. t. Prūsų teritorijoje rasti net aukso dirbinių lobiai (Hamersdorfas, Heinrikava). Didelį vaidmenį čia suvaidino prekyba gintaru. Tai rodo ir ankstyvieji antikiniai rašytiniai šaltiniai (Herodotas, Plinijus vyresnysis ir kt.). IX—XII amžiaus P. archeologinėje medžiagoje yra Bizantijos monetų bei jų lobių ir skandinaviškų dirbinių.

Nuo pirmųjų mūsų eros amžių P. gyventoje teritorijoje galima susekti keletą skirtingų kultūrinių grupių. Randama skirtybių laidosenoje, keramikoje, dirbinių formose ir ornamentuose; pradeda išsiskirti ryškesnės kultūrinės grupės Pavislyje, Priegliaus u. rajone ir Mozūruose. Tokios kultūrinės grupės, arba etnografinės sritys, išliko iki to laiko, kada jau rašytiniai istoriniai šaltiniai mini ten gyvenusią vieną ar kitą P. gentį ar giminę.

Ist. šaltiniai prūsus mini nuo I a. (Tacitas), vadindami juos *aisčiais*; II a. iškilo ir P. gentis galindai (Ptolemajus). Pirmą kartą plačiau apie P. pasakoja Šlezvigo pirklys Vulfstanas (IX a.), pats pabuvęs P. krašte (Pamedėje, Pagudėje ir, gal būt, Varmėje); jis P. irgi vadina aisčiais. IX a. vadinamasis Bavarų geografas pirmą kartą paminėjo ir patį „prūsų" (Bruzi) vardą. Vėliau ist. šaltiniai vis dažniau ėmė kalbėti apie prūsus. Iš jų, ypač iš Dusburgo kronikos, sužinome, kad P. gyventa gentimis, kurių sritys (žemės) buvo tokios: 1) **Pamedė** (pamedėnai) — tarp Vislos, Nogato, Zirgūnos ir Osos upių, 2) **Pagudė** (pagudėnai) — prie Aismarių tarp Drūsens ež., Pasargės ir Zirgūnos upių, 3) **Galìnda** (galindai) — į š. nuo Mozūrų; vakaruose ji siekė Alnos upę, šiaurėje Bartą, rytuose, prie Luko (Elko) upės — Sūduvą, 4) **Bárta** (bartai) — Alnos r. paupyje iki Galindos, 5) **Var̃mė** (varmiai) — prie Aismarių tarp Pagudės, Galindos, Bartos ir Notangos, 6) **Nótanga** (notangai) — į p. nuo Priegliaus iki Varmės, pietų rytuose iki Alnos upės, 7) **Sémba** (sembai) — tarp Deimenos (Deimės), Priegliaus upių, Aismarių, Baltijos ir Kuršių marių. XIII a. šiek tiek P. dar būta ir **Liubavo** bei **Sasnos** srityse (tarp Galindos ir Pamedės, prie Mozūrų) ir, tur būt, **Kulmo** žemėje. Prie P. kai kurie tyrinėtojai priskiria ir šias iš seno lietuvių gyventas sritis: 1) Nãdruvą (nadruvius) — prie Kuršių marių ir Priegliaus aukštupyje ir 2) Skal̃vą (skalvius) — Nemuno žemupyje (Tilžė ir kt.) į š. nuo Nadruvos.

Iš Vulfstano pasakojimų matyti, kad P. visuomenė IX a. tvarkėsi pagal ankstyvojo feodalizmo santykius, čia susidariusius, be abejo, dar gerokai prieš Vulfstano laikus. Tokie santykiai vystėsi toliau iki pat XIII a. pr., t. y. iki kryžiuočiams pradedant veržtis į P. kraštą. P. visuomenė tuomet buvo susiskirsčiusi į laisvuosius valstiečius, patriarchalinius vergus ir išnaudotojus žemvaldžius, arba kilminguosius, kuriuos įprasta vadinti vitingais. Feodalizmas P. žemėse dar nebuvo galutinai susiformavęs: valstiečiai dar buvo nepaversti baudžiauninkais, nors, matyt, jau turėjo duoti tam tikras duokles kilmingiesiems. Laisvieji valstiečiai, sudariusieji gausiausią P. visuomenės klasę, kūrė materialines gėrybes, statė bendruomenines pilis, vadų įsakyti jojo į karus ir t. t. Patriarchaliniai vergai buvo karo belaisviai ar kiti patekę į visišką vitingo priklausomybę žmonės. Iš pirmykštės bendruomenės laikų prūsuose buvo išlikusios vyrų sueigos, kuriose jie aptardavo bendruosius reikalus. Tačiau, vystantis feodalizmui, jos pamažu pasidarė vitingų valdžios įrankiais — sueigose buvo tik išklausomi vadų įsakymai.

Senoji P. religija beveik nesiskyrė nuo lietuvių ir kt. baltų religijos. P. turėjo savo dievus, garbino ugnį, akmenis, senus medžius, šaltinius ir miškelius, į kuriuos svetimšaliams buvo draudžiama eiti. Tikėdami pomirtiniu gyvenimu ir antgamtine ugnies galia, mirusiuosius degindavo kartu su jų daiktais. Prūsuose buvo kulto vietų. Būta ir kulto tarnų — žynių, kurie turėjo nemaža įtakos P. visuomenei; jie gaudavo net trečdalį karo grobio (grobio dalį aukodavo dievams). Žyniai saugodavo šventąją ugnį, gydydavo ligonius, dalyvaudavo laidotuvių apeigose, burdavo. Senovės raštai giria P. dėl jų humaniškumo (Adomas Bremenietis, XI a.), darbštumo (Tacitas — I m. e. a.), taikingumo (Jordanis — VI a.), vaišingumo (Dusburgas — XIII a. pab.—XV a. pr.), narsumo (Dusburgas) ir kt. Tačiau krikščioniškųjų ano meto istorikų P. dažniau buvo niekinami, vadinami laukiniais, žiauriais ir kt. Ypač P. juodina Kryžiuočių ordino raštai.

P. žemės nuo seno buvo įv. grobikų puldinėjamos. Pirmaisiais mūsų eros metais iš Skandinavijos į Pavislį įsibrovė gotai, bet II a. vid. iš čia išsikėlė (Juodosios j. kryptimi). IX a. prasideda skandinavų (švedų ir danų), arba vikingų, puldinėjimai (trukę iki XI a.), kuriais dažnai buvo nusiaubiamos P. pajūrio, ypač Sembos, žemės. X a. vid. danai net buvo įkūrę savo koloniją Semboje. 1014 tie patys danai, vadovaujami karaliaus Kanuto Didžiojo, jau krikščionybės platinimo dingstimi vėl bandė pavergti P., bet buvo atremti.

Po Lenkijos krikšto (966) P. dažniau puldinėjo ir lenkai. Prieš P., ypač Sasną ir Galindą, didelius žygius pradėjo daryti lenkų karalius Boleslovas (992—1025). Lenkų feodalai 1108, 1110, 1115, 1161, 1166, 1192 smarkiai nusiaubė pietines P. žemes. Neįstengdami pavergti atkakliai besiginančių P., Lenkijos valdovai X a. pradėjo kviesti į P. kraštą misionierius — katalikų dvasininkus. Pirmasis toks misionierius buvo vienuolis Adalbertas, arba Vaitiekus (iš Čekijos), kurį prūsai 997 nužudė. 1008 P. užmušė misionierių vokietį Brunoną (Bonifacą). P. nemėgo misionierių bei jų peršamos krikščionybės, nes visa tai laikė savo priešų — Lenkijos feodalų kėslais į savo laisvę. XIII a. lenkų feodalai karui su P. parsikvietė iš Vengrijos išvarytą Kryžiuočių ordiną. Lenkų (Mazovijos) kun-štis Konradas, susitaręs su ordinu užgrobtąsias žemes dalytis pusiau, 1230 kryžiuočiams padovanojo Kulmo sritį. Joje įsikūręs Kryžiuočių ordinas, lenkų ir V. Europos feodalų remiamas, ėmė skverbtis į P. žemes, statydamas vieną po kitos pilis. P., neturėdami valstybės bei vieningos valdžios, negalėjo susiburti į bendrą visų P. kariuomenę; kiekviena P. sritis laikėsi atskirai, bet atkakliai gynėsi nuo užpuolėjų. Kryžiuočiai, palauždami P. pasipriešinimą, pamažu slinko į priekį. 1236 jie užgrobė Pamedę, 1237 — Pagudę, 1240 — Varmę ir Bartos bei Notangos dalį. 1242 rudenį prasidėjo pirmasis pavergtųjų P. sukilimas, sulaikęs tolesnį kryžiuočių veržimąsi. Prūsams iš pradžių padėjo kašubų kun-štis Sventopelkas, tačiau 1243 pr. jis sudarė su ordinu paliaubas (vėliau jas buvo nutraukęs). Tuomet P. kreipėsi pagalbos į sūduvius ir lietuvius, kurie atvyko ir kartu su P. 1243.VI.15 netoli Osos upės Pavislyje sumušė kryžiuočius. 1247 naujasis Ordino magistras Heinrichas fon Veidas, atsivedęs iš Vokietijos kryžiuočių talkininkų, pradėjo smarkiai pulti sukilusius P., kuriems padėti trumpam vėl buvo atėjęs Sventopelkas. P. pagaliau buvo priversti pasiduoti — 1249.II.9 sudaryta Christburgo sutartis. Tada kryžiuočiai įsigalėjo ir visoje Bartoje bei Notangoje. 1252—53 Ordinas pradėjo pulti turtingiausią ir tankiausiai gyvenamą P. sritį — Sembą. Ypač ją nusiaubė 1255 kviestinė Čekijos karaliaus Pšemislo Otokaro II vadovaujama kryžiuočių kariuomenė, kuri netoli Priegliaus žiočių pasistatė tvirtą pilį, karaliaus garbei pavadintą Kenigsbergu (Karaliaučiumi). Semba buvo pavergta, ilgiausiai priešinęsi š. ir š. v. Sembos pakraščiai 1257—1258 pasidavė.

Kryžiuočių okupacija ypač sunki buvo P. valstiečiams. Jie turėjo dirbti įvairius ž. ū. darbus savo ponams, mokėti dešimtinę ordinui, vyskupui ar feodalui — kolonistui, antrąją dešimtinę kunigui. Valstiečiai buvo verčiami neribotą laiką

tarnauti ordino kariuomenėje, dirbti ordino pilių ir miestų statybose. Kad sutramdytų P. priešinimąsi karo tarnybai ir kitokiems prievartos darbams, ordinas iš P. įkaitais imdavo vaikus. Lengvesnė buvo P. vitingų padėtis, tačiau ir jie buvo nepatenkinti: vitingai prarado anksčiau turėtą polit. įtaką, nebuvo tikri, kad jų neišvarys vis gausėjantys vok. kolonistai. Paskatinti lietuvių pergalės prieš kryžiuočius ir kalavijuočius prie Durbės (1260), P. tais pačiais metais (IX.20) pradėjo gerai organizuotą sukilimą, vadinamą Didžiuoju P. ir vakarinių lietuvių sukilimu (1260—74). Padedami lietuvių, jie per 5 metus išvijo kryžiuočius iš Varmės, Pagudės, Bartos, paėmė stiprias Kroicburgo, Vizenburgo, Bartenšteino ir kt. pilis, bet Karaliaučiaus, Balgos, Elbingo, Kulmo, Torunės (Torno) pilių nepajėgė įveikti. Po 1265 P. jėgos ėmė sekti, o V. Europos parama kryžiuočiams vis didėjo (ž. *Sukilimai*). 1273 vasarą ar rudeniop į kryžiuočių nelaisvę pakliuvo ir buvo pakartas žymiausias P. vadas Herkus Mantas. 1274 Didysis P. ir vakarinių lietuvių sukilimas baigėsi; po to P. dar 4 kartus bandė sukilti (paskutinis bandymas buvo 1295). Po 1274 kryžiuočiai užėmė Nadruvą, Skalvą ir kt. sritis; ypač žiauriai nusiaubė Sūduvą, kurią 1283 pagaliau prisijungė prie užkariautųjų žemių. Didysis P. ir vakarinių lietuvių sukilimas sustabdė kryžiuočių veržimąsi į lietuvių žemes, davė laiko sustiprėti besikuriančiai Lietuvos valstybei. Į P. kraštą po didžiojo sukilimo ėmė plūsti vok. kolonistai, kuriuos Ordinas privilegijuotai įkurdino miestuose ir kaimuose. Privilegijų gavo ir sukilimo išdavikai, kurie daugiausia buvo iš kilmingųjų tarpo. Visi kiti P.— jiems nebuvo leista gyventi miestuose bei verstis amatais — buvo paversti vokiečių bei išdavikų P. feodalų baudžiauninkais. Pavergę P., kryžiuočiai ėmė juos prievarta versti krikščionimis. Krikščionybės platintojai kunigai, kaip ir visi kryžiuočiai, nemokėjo ir nesimokė prūsiškai; jie naudojosi vertėjais (net išpažinčių metu), kurie buvo dažniausiai paprasti P. žmonės. Tačiau iš tokių vertėjų dvasininkams buvo maža naudos. Todėl Pamedės (1411), Varmės (1449) ir kt. sinodų nutarimuose pasirodė reikalavimų, kad parapijose būtų vietos kalbą mokančių kunigų. Vis dėlto kunigų prūsų, be vienos kitos išimties, neatsirado, tad vertėjais buvo remiamasi ir vėliau. Per vertėjus peršama krikščionybė menkai teprigijo — net XVI a. buvo P., besilaikančių senosios religijos. Ne geriau sekėsi pavergėjams prūsuose skleisti ir Liuterio krikščionybę, kuri 1525 pasidarė valst. religija Prūsijos kun-stėje (taip 1525 pasivadino supasaulietintas Kryžiuočių ordinas). XVI a. viduryje P. kalba buvo išleisti 3 katekizmai. Krikščionybė prūsuose galutinai prigijo tik tada, kai jau visi P. ėmė suprasti vokiškai, t. y. tada, kai prasidėjo galutinio P. tautos bei kalbos naikinimo laikai. XVI a. gale P., dar nesupratusių vokiškai, būta Pamedėje, Semboje. Lorenco miestelio bažnyčioje, sakyti pamokslus prūsams su vertėjais nustota 1602. XVII a. pr., matyt, beveik visi išlikusieji P. jau suprato vokiškai, tačiau tarpusavy, be abejo, dar kalbėjosi prūsiškai. Apie 1625, J. Bėmo (1578—1648) liudijimu, prūsų buvo kai kur apie Fišhauzeną, Žioką ir Labguvą Baltijos j. bei Kuršių marių pakrantėse. K. Hartknochas 1684 rašė težinąs keletą

senelių, suprantančių prūsiškai. Kitos, maždaug 1700, žinios autorius mano, kad prūsų senelių dar esama Kuršių nerijoje. Visos šios žinios nėra tikslios (P. krašto etninės sudėties nuodugniai niekas tuomet netyrinėjo), tačiau yra pagrindo manyti, kad paskutiniai P. išnyko apie XVIII a. vidurį.

Lit.: **J. Voigt,** Geschichte Preussens, Bd. 1—9, Königsberg, 1827—1836; Scriptores rerum Prussicarum, t. 1—5, Lpz., 1861—1874; **A. Ewald,** Die Erroberung Preussens durch die Deutschen, Bd. 1—4, Halle, 1872—86; **E. Hollack,** Erläuterunge zur vorgeschichtlichen Übersichtskarte von Ostpreussen, B., 1908; **N. Äberg,** Ostpreussen in Völkerwanderungszeit, Upsala, 1919; **W. La Baume,** Vorgeschichte von Westpreussen, Danzig, 1920; **W. Gaerte,** Urgeschichte Ostpreussen, Königsberg, 1929; **Vydūnas,** 700 Jahre deutsch-litauischen Beziehungen, Tilsit, 1932; **I. Jonynas,** Klaipėda, K., 1933; **C. Engel,** Vorgeschichte der altpreussischen Stämme, Königsberg, 1935; **W. Mannhardt,** Letto-preussische Götterlehre, Riga, 1936; **C. Engel, W. La Baume,** Kulturen und Völker der Frühzeit im Preussenlande, Königsberg, 1937; **J. Matusas,** Senovės prūsų žemės nukariavimas, K., 1940; **P. Pakarklis,** Kryžiuočių valstybės santvarkos bruožai, K., 1948; Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 1, V., 1955; Lietuvos TSR istorija, t. 1, V., 1957; **R. Jasas,** Didysis prūsų sukilimas (1260—1274), V., 1959; **В. Пашуто,** Образование литовского государства, М., 1959; **Ф. Гуревич,** Из истории Юго-восточной Прибалтики в I тысячелетии н. э., М., 1960 [p. 328—452]; Lietuvių karas su kryžiuočiais, V., 1964; Prūsų kalbos paminklai, [parengė V. Mažiulis], V., 1966.

PRŪSÁITĖ Janina [g. 1925.V.17 Būtėnuose (Anykščių rj.)] — zoologė, biologijos mokslų kandidatė (1961). 1949 baigė Vilniaus un-tą. 1949—56 Medžioklės ūkio v-bos moksl. bendradarbė. 1960—1961 Zoologijos ir parazitologijos in-to moksl. bendradarbė, nuo 1962 moksl. sekretorė. Paskelbė moksl. straipsnių apie šunų šeimos žvėrių ekologiją, upinio bebro, dėmėtojo elnio, kanadinės audinės ir kai kurių kitų žinduolių aklimatizavimą Lietuvoje.

PRŪSÃLIAI — kaimas Plungės rj., Nausodžio apyl., 6 km į v. nuo Plungės; kolūkio centras. 170 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Babrungas. Ties P. į Babrungą įteka Liepupė; prie jos veikia vandens malūnas. Yra kolūkio mechaninės dirbtuvės.

PRŪSEIKÀ Leonas [iki 1911 Albertas **Vabalas;** 1887.XI.10 Daugėlaičiuose (Vilkaviškio rj.) — 1961.III.24 Čikagoje] — revoliucinio judėjimo Lietuvoje dalyvis, JAV pažangiųjų lietuvių veikėjas, žurnalistas. Kilęs iš valstiečių. 1907 baigė Liepojos g-ją, 1907—09 mokėsi Peterburgo un-to teisės f-te. Dar g-joje susipažino su soc. lit-ra. 1906 įstojo į LSDP, bendradarbiavo jos laikraštyje „Naujoji gadynė". Toliau s-d. darbą dirbo Peterburgo studentų tarpe, buvo LSDP studentų kuopelės sekretorius. 1909 tėviškėje suimtas, kalėjo Suvalkų kalėjime, kur jam didelę įtaką padarė V. Kapsukas. 1910 nuteistas ištremti iki gyvos galvos į Sibirą. 1911.V etapu nuvarytas į Krasnojarsko kr. ir apgyvendintas Denisovkoje (Kansko rj.). 1911 iš Sibiro pabėgo ir išvažiavo į JAV. 1912 Bostone pradėjo dirbti „Laisvės" redakcijoje, netrukus tapo pagrindiniu jos redaktoriumi. Žurnalisto (slap. Don. Albertas, Žūt-Būtis, Dėdelė ir kt.), organizatoriaus ir kalbėtojo talentas padarė P. vienu populiariausių JAV pažangiųjų lietuvių veikėjų. P. daug dirbo Lietuvių socialistų s-goje. 1915 su bendraminčiais įkūrė *Amerikos Lietuvių darbininkų literatūros draugiją*. JAV 1917 įstojus į karą, valdžios organams pradėjus smarkiau persekioti imp. karo priešininkus, Spalio revoliucijos idėjų šalininkus, P. nebegalėjo redaguoti „Laisvės", pasitraukė į pogrindį, bet ir toliau „Laisvėje" bendradarbiavo. 1918 Niujorke redagavo rusų dienraštį „Novij mir" (slap. Nemenov), nuo 1924 siuvėjų profs-gos dvisavaitinį liet. laikraštį „Darbas". Nuo 1919 JAV Komunistų partijos narys. Nuo 1926 vienas iš dienraščio „Vilnis" redaktorių. Iš šio laikraščio buvo pasitraukęs tik 1931—36, nes tuo metu priklausė pažangiųjų lietuvių judėjimo opozicinei grupei ir dirbo jos laikr. „Naujoji gadynė" redakcijoje. Pripažinęs savo klaidas, 1936 grįžo į pažangiųjų veikėjų eiles. 1949, makartizmo metais, Čikagoje buvo kalinamas, vėliau jam uždrausta sakyti kalbas kitose JAV vietose. Be daugybės straipsnių „Laisvėje", „Vilnyje", „Darbe" ir kt. laikraščiuose, P. parašė ir išleido keletą knygų. Propagavo Spalio revoliucijos, marksizmo-leninizmo idėjas, rėmė Lietuvos darbo žmonių rev. judėjimą, sveikino Tarybų valdžios Lietuvoje paskelbimą, demaskuodavo įvairius antitarybinius ir antikomunistinius šmeižtus, kovojo su imp. karo kurstytojais, gynė taiką ir demokratiją. P. vardas suteiktas Kybartų kultūros namams, Virbalio vid. m-loje, kurioje P. mokėsi, įrengta jam skirta memorialinė lenta, Kybartuose jo vardu pavadinta gatvė. 1963 Čikagos lietuvių kapinėse jam pastatytas paminklas (skulpt. K. Bogdanas, archit. A. ir V. Nasvyčiai).

Ršt.: Karolius Marksas (Jo gyvenimo ir mokslo charakteristika), Brooklyn, N. Y., 1918; Karų ir revoliucijų gadynė, Brooklyn, N. Y., 1928; Vytautas Mažasis (Jo gadynės ir asmenybės vaizdas), Brooklyn, N. Y., 1930; Išdavikai Amerikos istorijoje ir Sovietų Sąjungoje, Ch., 1938; Teisybė apie Lietuvą, Ch., 1940; Atsiminimai ir dabartis, Ch., 1956 (II leid. V., 1960).

Vert.: **M. Hillquit,** Istorija socializmo Suvienytose Valstijose, Brooklyn, N. Y., 1918; **V. Fričė,** Vakarų Europos literatūros istorija, Philadelphia, 1920; **A. Ransome,** Rusija 1919 metais, Brooklyn, N. Y., 1920.

PRŪSELIAĨ — kaimas Šakių rj., Šakių apyl., 6 km į š. nuo Šakių; kolūkio centras. 106 gyv. (1959). Per kaimą teka Orija (Jotijos intakas), iš p. prieina Batiškių miškas. Felčerių-akušerių punktas (nuo 1965), kultūros namai.

PRŪSĖLIŲ-GENERÃLIŠKĖS PÉLKĖ — pelkė Rokiškio rj., 3 km į v. nuo Juodupės, Vyžuonos kair. krante. Plotas 295 ha. Pelkė ežerinės kilmės, apie 5,5 km ištįsusi iš v. į r. Ją sudaro 3 masyvai. Vakaruose — mišrus miškas, pietuose — beržynas; šiaurėje ir rytuose — kultūrinė pieva. Durpių klodo didž. storis 3,9 m, vid. 1,14 m. Vyrauja žemapelkinės durpės — plynraistinės, raistinės ir plyninės. Vid. susiskaidymas 36%, vid. peleningumas 14,3%. Po durpėmis vietomis yra ežerinių nuosėdų sluoksnis; jo storis iki 3,5 m.

PRŪSŲ KALBÀ — indoeuropiečių kalba, priklausanti baltų kalbų grupei. Prūsų vardą („Bruzi") pirmą kartą paminėjo IX a. vadinamasis Bavarų geografas. Atskirų prūsų genčių vardai yra buvę: bártai, galindai, nótangai, pagudėnai, pamedėnai, sémbai, vařmiai ir kt.

1230—74 Kryžiuočių ordinui pavergus prūsų šalį, prasidėjo pragaištingi prūsų tautai bei kalbai laikai. XIV a. ordinas ėmė drausti prūsams vartoti gimtąją kalbą. Prūsai ilgai nepasidavė vokietinami: net po 3 amžių vergovės daugelis jų neužmiršo gimtosios kalbos. Pavyzdžiui, 1569 Semboje (tiesa, ji vokietėjo vėliau, negu kiti prūsų kraštai) vokiškai suprato tik Juditų (netoli Karaliaučiaus) gyventojai. Net Pamedėje XVI a. pab. pasitaikydavę, kad vokiečių tarnai prūsai dar nemokėdavę vokiškai. Kad dar XVI a. būta daug prūsų, nemokėjusių vokiškai, rodo ir prūsiškųjų katekizmų leidimai (1545 — I ir II katekizmai, 1561 — III katekizmas). Tačiau XVII a. prūsų vokietinimas vis spartėjo. 1679 K. Hartknochas rašė, kad daugelyje kaimų dar esą mokančių prūsiškai. To paties K. Hartknocho liudijimu, 1684 jau nebebūta nė vieno kaimo, kurio visi gyventojai būtų mokėję P. k. (prūsiškai kalbėję tik atskiri žmonės). Seniausias prūsų rašto paminklas — vadinamasis *Elbingo žodynėlis* (maždaug 1400 nuorašas iš originalo, sudaryto XIII a. pab. ar XIV a. pr.) atstovauja v. prūsų (pamedėnų) šnektoms. Svarbiausieji P. k. paminklai — 3 prūsų katekizmai — yra parašyti Sembos šnektų pagrindu, I katekizmo (1545) šnekta šiuo tuo skiriasi nuo II (1545) ir III (1561) katekizmo šnektų. I ir II katekizmo vertėjai nėra žinomi. III katekizmą, kelis kartus didesnį už anuodu, vertė Pabečių pastorius Abelis Vilis, pasitelkęs į pagalbą valstietį prūsą Mėgotą (mokėjusį ne raštą, o gyvąją P. k.). Šis katekizmas ypač svarbus tuo, kad jame pažymėtos kirčio vietos, o diftonguose — ir priegaidės. Visų katekizmų vertimai (iš vok. kalbos) yra labai vergiški, be to, esama nemaža klaidų bei iškraipymų. Labiausiai sudarkytas P. k. paminklas — S. *Grunau* (Grūnavo) žodynėlis.

Prūsai, priešingai negu lietuviai ir latviai, baltiškų dvibalsių „ei" ir „ai" neišvertė į „ie", pvz., prūs. „deinan", liet. „dieną", latv. „dienu"; prūs. „snaygis", liet. „sniegas", latv. „sniegs". Vietoj lietuvių priebalsių „š", „ž" (ide. „k'", „ĝ") prūsai, kaip ir latviai, turi „s", „z"; garsų junginys „s" (ide. „s" ir „k'") + „j" prūsų, kaip ir latvių kalboje,

yra pavirtęs priebalsiu „š" (plg. prūs. „schu-twan"— siūlas, liet. „siú-ti", latv. „šū-t"). P. k. neturi afrikatų, visais atvejais išlaiko nosinius garsus. Prūsų, kaip ir lietuvių, kirčio būta laisvo, skirta ir priegaidės, tačiau cirkumfleksinės būta krintančios (prūs. „mērgan" III katekizme, liet. „meȓgą"), o akūtinės — kylančios (prūs. „steīmans" III katekizme, liet. „tíems").

P. k. leksikoje daug bendrabaltiškų žodžių (plg. prūs. „braydis", liet. „bríedis", latv. „briêdis"; prūs. „gallan", liet. „gãlas", latv. „gals"; prūs. „ilga", liet. „ìlgas", latv. „iȋgs"; prūs. „labs", liet. „lãbas", latv. „labs"; prūs. „pelky", liet. „pélkė", latv. „peȋce" ir t. t.). Šiaip prūsiškasis žodynas daugeliu atvejų artimesnis lietuviškajam, negu latviškajam, plg. prūs. „antis", liet. „ántis" (latv. „pīle"), prūs. „ausas", liet. „áuksas" (latv. „zèlts"); prūs. „dangus", liet. „dangùs" (latv. „debess"); prūs. „krawian", liet. „kraũjas" (latv. „asins"); prūs. „soūns" iš * „sūns", liet. „sūnùs" (latv. „dêls") ir kt. Prūsai turėjo ir tokių žodžių, kurių nepažįsta nei lietuviai, nei latviai, pvz., prūs. „anctan" (sen. vok. aukštaičių „ancto"), liet. „svíestas", latv. „sviêsts"; prūs. „assanis" (rus. „осень", sen. vok. aukštaičių „aran" — piūtis), liet. „ruduõ", latv. „rudens"; prūs. „bītas" (vns. kilm.), liet. „vãkaras", latv. „vakars"; prūs. „dadan" (skr. „dadhi"), liet. „píenas", latv. „piẽns"; prūs. „garbis", liet. „kálnas", latv. „kalns", ir kt. Prūsų leksikoje yra ir skolinių iš kaimyninių slavų kalbų; nemaža žodžių įsiskverbė į P. k. iš vok. kalbos tarmių. Antra vertus, prūsiškų žodžių yra patekę į vokiečių, lenkų kalbas. Pvz., vok. „Pinsch" — skiltuvo pintis, prūs. „pintys", liet. „pìntis"; lenk. (mozūrų) „kurp", „kurpia", prūs. „kurpe", liet. „kùrpė", latv. „kuȓpe" ir kt. Kai ką iš prūsų pasiskolino ir lietuviai, pvz., liet. „savaitė" atėjo (aplinkiniu keliu, per G. Neselmano žodyną) iš prūs. „sawayte" ir kt.

P. k. morfologija, turėdama daugybę bendrybių su lietuvių ir latvių kalbomis, nuo pastarųjų ne vienu atveju skiriasi, pvz., prūs. „tāw-as (vns. kilm.), liet. „tė̃v-o", latv. „tẽv-a"; prūs. „st-esse" (vns. kilm.), liet. „tõ", latv. „tà"; prūs. „tebbei" (plg. sen. sl. „tebe"), liet. (tarmėse) „tav(i)", latv. „tev" (vns. naud.); prūs. „dā-twei", liet. „dúo-ti(e)", latv. „duô-t" ir kt.

Lit.: **G. Nesselmann,** Die Sprache der alten Preussen an ihren Überresten erläutert, B., 1845; **G. Nesselmann,** Thesaurus linguae Prussicae, B., 1873; **E. Berneker,** Die preussische Sprache, Strassburg, 1896; **R. Trautmann,** Die altpreussischen Sprachdenkmäler, Göttingen, 1910; **N. van Wijk,** Altpreussische Studien, Haag, 1918; **G. Gerullis,** Die altpreussischen Ortsnamen, B., 1922; **R. Trautmann,** Die altpreussischen Personennamen, Göttingen, 1925; **J. Endzelīns,** Senprūšu valoda, Rīgā, 1943; **J. Endzelin,** Altpreussische Sprache, Riga, 1944; **K. Būga,** Rinktiniai raštai, t. 3, V., 1961; **В. Мажюлис,** Заметки по прусскому вокализму.— Вопросы теории и истории языка, Л., 1963; **K. Kuzavinis,** Prūsų kalba, V., 1964; Prūsų kalbos paminklai, parengė ir įvadą parašė V. Mažiulis, V., 1966.

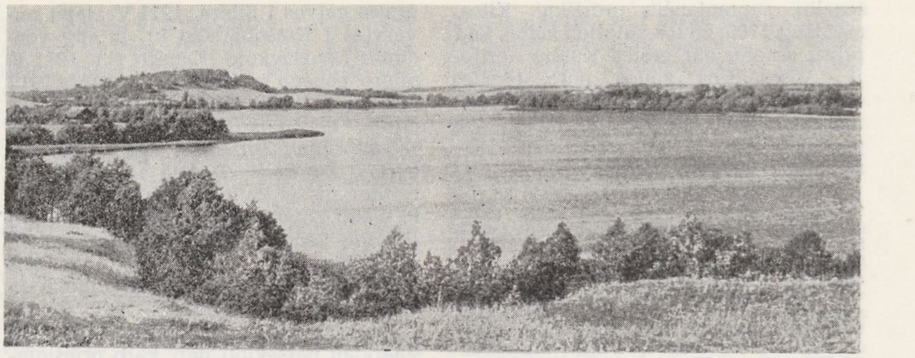

Prūtas

„PRŪSŲ LIETUVIŲ BALSAS"— liberalinis laikraštis, ėjęs 1919 Tilžėje ir 1920—1923 Klaipėdoje. 1919 ėjo triskart per savaitę, vėliau dienraštis. 1923 redagavo I. Simonaitytė.

„PRŪSŲ LIETUVOS SAVAITRAŠTIS"— buržuazinis savaitraštis, ėjęs 1913—14 Tilžėje.

PRŪSŲ TEISYNAS — teisės normų rinkinys, galiojęs Kryžiuočių ordino užgrobtose prūsų ir vakarinių lietuvių žemėse. P. t., sudarytas 1340 bei vėliau papildytas, parašytas senąja vok. kalba. Yra išlikę keletas P. t. rankraščių. Vieną jų, pavadinimu „XIV amžiaus Prūsų teisės" („Jura Prutenorum ex saeculo XIV condita") 1866 paskelbė P. Labandas (į liet. k. išvertė P. Pakarklis). P. Labando paskelbtasis teisynas turi 129 straipsnius, kurių daugumas skirti bausmėms už kūno sužalojimus, vagystes bei kt. nusikaltimus, paveldėjimo klausimams. Prūsų teisyne yra medžiagos kryžiuočių pavergtų gyventojų buičiai pažinti.

Lit.: **P. Pakarklis,** Kryžiuočių valstybės santvarkos bruožai, K., 1948.

PRŪSŲ ŽEMĖS TEISYNAS [vok. *Allgemeines Landrecht für preussische Staaten*] — Prūsijos teisės kodeksas, išleistas 1794. Jis galiojo (1796—1807) ir Užnemunėje, kai ši buvo prijungta prie Prūsijos. Teisyne jau ryškios burž. teisės koncepcijos, bet daug ir feod. teisės liekanų. Jis nuosavybę laiko svarbiausia ir išimtine asmens turtine teise ir civ. teisės pagrindu, įtvirtina karaliaus abs. valdžią, policinį režimą, privilegijuotą dvarininkų padėtį ir baudžiavinius santykius kaime. Teisyne pasakyta, kad valdinių asmuo ir nuosavybė yra ginama, tačiau tik karalius sprendžia valdinių likimą, leidžia įstatymus, nustato mokesčius. Teisynas susideda iš 2 dalių. Pirmoji dalis nustato civ. teisę, antroji — luomų (valstiečių, miestiečių, dvarininkų) teises, bažnyčios ir m-los padėtį, valstybės teises, jos pajamas ir kt. Šioje dalyje yra baudžiamosios teisės normos, numatančios dideles bausmes už vyriausybės veiksmų kritiką, „pavojingas" knygas, varžančios susirinkimų, banketų ir net maskaradų ruošimą, įteisinančios barbariškas bausmes ir kankinimą. Teisynas nustato privalomą bažnyčios kišimąsi į šeimos santykius, jame daug religinių-moralinių priesakų. Apskritai jo normos labai neapibrėžtos ir neaiškios, daug kas paliekama teisėjų nuožiūrai. F. Engelsas P. ž. t. pavadino apšviestojo patriarchalinio despotizmo kodeksu.

PRŪTAS — ežeras Ignalinos rj., 6 km į p. r. nuo Rimšės, prie Baltarusijos TSR sienos. Plotas 463 ha. Ežeras ištįsęs iš š. v. į p. r.; ilgis 4800 m, didž. plotis 1400 m. Kranto linija stambiai vingiuota. Per vidurį ežeras susmauktas. Yra sala. Krantai daugiausia žemi, vietomis pelkėti. Įteka keli bevardžiai upeliai, išteka upelis į Apvardų ež. (Dysnos baseino). Ežeras verslovinis. Ežero p. v. pakrante eina Dūkšto—Vidžių kelias.

„PRZEGLĄD ROBOTNICZY" („Darbininkų apžvalga") — **1.** Socialdemokratinis nelegalus laikraštis, ėjęs 1897—99 Vilniuje lenkų kalba. Leido Lietuvos Darbininkų s-ga. Išėjo 5 nr. Pirmus numerius redagavo S. Trusevičius (K. Zalevskis). Laikraštis paskelbė Lietuvos Darbininkų s-gos „Programos metmenis", pareikšdamas, jog kova prieš caro patvaldystę gali būti sėkminga, tik glaudžiai susivienijus visoms Rusijos socialdemokratų grupėms. „P. r." sveikino RSDDP įkūrimą ir išdėstė jos I suvažiavimo vardu išleistą manifestą.

2. Socialdemokratinis laikraštis, ėjęs 1900—01 Ciuriche (Šveicarija) lenkų kalba. Leido [Lenkijos] Karalystės ir Lietuvos socialdemokratija. Buvo nelegaliai platinamas Lietuvoje.

„PRZEGLĄD WILEŃSKI" („Vilniaus apžvalga") — liberalinis laikraštis, ėjęs 1912—15 ir 1921—38 Vilniuje lenkų kalba. Buvo leidžiamas kas 10 dienų. Redagavo L. Abramavičius. Antruoju laikotarpiu nemaža rašė Vilniaus klausimu, kovojo už visų šiame krašte gyvenančių tautybių lygias teises, informavo apie Lietuvos gyvenimą. Laikraštyje bendradarbiavo kai kurie Vilniaus lietuviai. Valdžios buvo konfiskuojamas ir traukiamas teismo atsakomybėn, o 1938 uždarytas.

„PRZEŁOM" („Lūžis") — socialdemokratinis savaitraštis, ėjęs 1918—22 Vilniuje lenkų kalba. Leido Lietuvos ir Baltarusijos Lenkų socialdemokratų partija,

vėliau — Lietuvos ir Baltarusijos Lenkų socialistų partija.

PSICHIĀTRIJA [gr. *psychē* — siela + *iatreia* — gydymas] — medicinos šaka, tirianti psichinių ligų priežastis, kliniką, gydymą, profilaktiką.

Nuo senų laikų psichiniai ligoniai Lietuvoje buvo gydomi ne tik burtais ir užkalbėjimais, bet ir vaistažolėmis. Pirmąją ligoninės tipo įstaigą, vad. špitolę, psichiniams ligoniams 1635 Vilniuje įkūrė vienuoliai bonifratrai. 1725 ar 1743 ėmė veikti špitolė psichiniams ligoniams Varniuose. Vėliau buvo įsteigti psichiatriniai skyriai Jokūbo ir žydų špitolėse Vilniuje, vienuolių rokitų špitolėje Kaune. Gydymo lygis jose buvo žemas, su psichiniais ligoniais buvo elgiamasi žiauriai. Tik Vilniaus bonifratrų ir ypač Varnių špitolėse ligonių padėtis buvo geresnė; jau XVIII a. pr. jose buvo taikomas psichinių ligonių nevaržymo principas. Ligonių būklė psichiatrinėse įstaigose pagerėjo, pradėjus jose dirbti gydytojams (1750 Kaune, 1818 Vilniuje). 1903 Naujojoje Vilnioje įsteigta 1000 lovų psichiatrinė ligoninė (iki to laiko visose Lietuvos psichiatrinėse ligoninėse buvo vos 195 lovos). XIX a. pab. ir XX a. pr. psichiniai ligoniai buvo atiduodami ir svetimoms šeimoms (daugiausia Vilniaus apylinkėse), kurios, gydytojų kontroliuojamos, už mokestį juos globojo.

Pirmojo pasaul. karo metu daugumas ligoninių psichiatrinių skyrių Lietuvoje buvo uždaryta, o Naujosios Vilnios psichiatrinė ligoninė evakuota į Rusiją. 1916 kaizerinė administracija atidarė psichiatrinę ligoninę Tauragėje; ligonių priežiūra joje buvo bloga (apie $^2/_3$ ligonių mirė). Iki 1926 tai buvo vienintelė to meto Lietuvos psichiatrinė ligoninė (150 lovų). 1926 vietoj jos įsteigta Kalvarijos psichiatrinė ligoninė (500 lovų). 1929 prie Klaipėdos įsikūrė Paupio psichiatrinė ligoninė (70 lovų). Kaune veikė un-to psichiatrinė klinika (10 lovų). 1938 Lietuvos ligoninėse (be Vilniaus kr.) buvo 620 lovų psichiniams ligoniams. Psichinių ligonių gydymas buvo mažai veiksmingas, bet brangus. Neretai už įsiskolinimą psichiatrinėms ligoninėms būdavo išvaržomas ligonių giminių turtas. Lietuvos psichiatrinėse ligoninėse buržuazijos valdymo laikotarpiu dirbo keletas žymių gydytojų (J. Blažys, J. Kairiūkštis, A. Smalstys). 1937—1938 buvo įdiegta naujų gydymo būdų (insulino, elektros šokų terapija).

Po D. Tėvynės karo psichiatrinių įstaigų tinklas, labai nukentėjęs vok. faš. okupacijos metu, buvo atkurtas ir žymiai išplėstas. 1950 vietoj Kalvarijos psichiatrinės ligoninės įsteigtos Kauno ir Pažaislio (prie Kauno) psichiatrinės ligoninės, 1955 įkurta psichiatrinė ligoninė Utenoje, 1956 — Švėkšnoje (Šilutės rj.), 1958 — Žiegždriuose (Kauno rj.); 1960 ėmė veikti Klaipėdos psichoneurologinis dispanseris, 1961 atkurta Naujosios Vilnios psichiatrinė ligoninė (1964 prie jos prijungta Pažaislio psichiatrinė ligoninė). Lietuvos ligoninėse 1967 buvo 3350 lovų psichiniams ligoniams; prie visų ligoninių veikė dispanseriniai skyriai. 1945 buvo tik keli gydytojai psichiatrai, o 1967 — 117; beveik visuose rajonų centruose dirba dar ir gydytojai psichoneurologai.

P. mokslas Lietuvoje pradėjo vystytis XVIII a. pab., nors jau XVII a. keli Lietuvos gydytojai apgynė disertacijas psichiatrine tematika užsienio un-tuose. P. pradininkas Lietuvoje buvo S. Bizis, parašęs 1772 veikalą „Atsakymas bičiuliui filosofui dėl melancholijos, manijos ir kaltūno" (lotynų k.). Vilniaus un-te P. paskaitas pradėjo skaityti terapijos profesorius J. O'Konoras 1800. Vėliau Vilniaus un-te P. dėstė profesoriai Joz. Frankas, V. Herberskis, F. Rimkevičius; P. problemas paskaitose lietė bendrosios patologijos profesorius A. Abichtas, higienos profesorius J. Berkmanas. Žymų indėlį į P. įnešė prof. A. Sniadeckis, skyręs daug dėmesio psichikos patologijai veikale „Gyvųjų būtybių teorija" (lenkų k., 1804—11), išverstame į daugelį kalbų. Pirmuoju Lietuvoje P. vadovėliu laikytina Joz. Franko veikalo „Visuotinės praktinės medicinos" II dalis (1818), kurioje psichinių ligų aprašymui skirta 300 puslapių. Vilniaus un-te ir Medicinos-chirurgijos akademijoje P. klausimais apgintos 3 med. daktarų disertacijos. 1842 uždarius Medicinos-chirurgijos akademiją, P. klausimai daugiausia buvo nagrinėjami Vilniaus med. d-joje (A. Adamovičius, A. Kareiva, J. Šimkevičius ir kt.). Pažymėtini Vilniaus gydytojo psichiatro K. Maleševskio darbai P. klausimais, ypač monografija „Praktiniai beprotybės, arba sielos ligų, stebėjimai" (rusų k., 1870). Jo iniciatyva Vilniaus psichiatrinėje ligoninėje buvo naudojama darbo terapija ir psichoterapija, su ligoniais elgtasi humaniškai. Naujosios Vilnios psichiatrinėje ligoninėje XX a. pr. dirbęs rusų psichiatras N. Krainskis išaiškino kai kuriuos biocheminius pakitimus, sukeliamus epilepsijos, suformulavo naujų koncepcijų apie psichinės veiklos ir jos sutrikimų esmę. N. Krainskio iniciatyva 1903—05 leistas pirmasis periodinis P. leidinys Lietuvoje „Naučnij archiv Vilenskoj okružnoj lečebnici" („Vilniaus apygardos ligoninės mokslinis archyvas").

Nuo 1920 P. buvo dėstoma Aukštuosiuose kursuose (Kaune). P. katedra Kauno un-te įkurta 1924 (pirmasis vedėjas J. Blažys), Vilniaus un-te — 1922 (pirmasis vedėjas A. Mikulskis). Burž. Lietuvoje P. srityje dirbo profesoriai J. Blažys, V. Vaičiūnas, L. Gutmanas. Daugiausia dėmesio buvo skiriama psichinės higienos, alkoholizmo, psichinių ligų paveldimumo problemoms. Išleista J. Blažio monografija „Įvadas į psichiatriją" (1935).

1960 įkurta Lietuvos Neuropatologų ir psichiatrų moksl. d-ja, turinti skyrius Vilniuje, Kaune ir Klaipėdoje. Tarybų Lietuvos psichiatrai nagrinėja šizofrenijos klinikos, psichinių ligonių gydymo (N. Indrašius, A. Lapytė, A. Smailys), alkoholizmo bei P. istorijos (J. Šurkus), išsėtinės sklerozės išplitimo ir klinikos (P. Visockas) klausimus. P. kursas dėstomas Kauno Med. in-te (nervų ir psichinių ligų katedros vedėjas J. Šurkus) ir Vilniaus un-to med. f-te (katedros vedėjas P. Visockas).

Lit.: **J. Šurkus,** Psichiatrinės pagalbos būklė Lietuvoje po Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos iki tarybinės santvarkos atkūrimo.— „Kauno Medicinos instituto darbai", t. 8, K., 1959; **J. Šurkus,** Psichiatrinės pagalbos būklė Lietuvoje iki Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos. — „Sveikatos apsauga", 1960, Nr. 1; **J. Šurkus,** Psichoneurologinės pagalbos vystymasis Tarybų Lietuvoje po Didžiojo Tėvynės karo. — „Sveikatos apsauga", 1960, Nr. 3; **И. Шуркус,** Преподавание психиатрии в старом Вильнюсском университете и медико-хирургической академии (1803—1842).— Материалы XV научной конференции преподавателей Каунасского медицинского института (20—22 мая 1965 г.), Каунас, 1965.

PSICHOLÒGIJA [gr. *psychē* — siela + *logos* — mokslas] — mokslas apie psichiką. P. objektas yra psichiniai procesai, psichinės būsenos, individualinės psichinės žmogaus savybės. P. mokslas aiškina bendrus gyvųjų būtybių psichinės veiklos dėsnius, t. p. sąmonę ir jos apraiškas, specifiškas žmogaus psichikai. Žinių apie žmogaus psichinę veiklą aptinkame jau senovės Rytų mokslo ir meno veikaluose, bet pirmą kartą jos sistemingai išdėstytos gr. filosofo Aristotelio (384—322 pr. m. e.) veikale „Apie sielą".

Senojoje (XVI—XVII a.) relig. liet. raštijoje buvo diegiama krikščionių pasaulėžiūra, kuri skelbia, kad siela esanti substancija, nepriklausanti nuo materijos, ir kad žmogaus moralinės savybės esančios įgimtos. Panašias pažiūras, remdamiesi Aristoteliu, beveik 200 metų (1579—1773) filosofijos kurse dėstė Vilniaus un-to profesoriai. Nors jėzuitų ordinas draudė savo un-to profesoriams remtis kt. autoriais, išskyrus bažnyčios pripažintus autoritetus, bet į XVII a. profesorių S. Losevskio, J. Drevso ir kitų paskaitas įsiskverbdavo ir materialistinių R. Dekarto mokslo elementų, pvz., teiginiai, kad psichiniai procesai susiję su smegenų veikla, kad jie atsiranda „gyvybinėms dvasioms" bėgant iš jutimo organų į galvos smegenis ir atgal. S. Losevskis nustatė, kad jutimo procese atsiranda grįžtamasis ryšys tarp periferijos ir centro. Lietuvis filosofas J. Kimbaras magistro disertacijoje „Filosofijos teorija apie pasaulį ir jo dalis" („Theoremata philosophica de mundo et eius partibus"), kurios tezės buvo paskelbtos 1600 Grace (Austrija), iškėlė vaizduotės vaidmenį mąstyme.

XVI a. antrojoje pusėje ir XVII amžiuje Lietuvos kultūrą ir mokslą veikė renesanso ir humanizmo idėjos, skatinusios minties kritiškumą ir skepticizmą. Plintant reformacijai, atsirado vad. eretikų (jų tarpe buvo ir ateistų, pvz., K. Liščinskis), kurie nepripažino sielos nemirtingumo. Tuo metu ir vėliau P. žinių randama ne tik filosofijos, bet ir kt. disciplinų (logikos, teisės, istorijos, lit-ros mokslo) veikaluose. Pavyz-

džiui, Vilniaus un-to teisės prof. A. Olizarovskis knygoje „Apie politinę žmonių sąjungą" („De politica hominum societate", 1651), remdamasis įvairiais sen. laikų ir renesanso autoriais, nagrinėja auklėjimo ir vaiko P. klausimus. Jis nurodo ne tik amžiaus, bet ir lyties psichologinius skirtumus.

Nuo XVIII a. vidurio Vilniaus un-to filosofijos ir psichologijos profesoriai ėmė ieškoti kompromiso tarp scholastikos ir naujų P. teorijų. Todėl jie ne tik nagrinėjo senuosius autorius, papildydami jų pažiūras naujomis idėjomis, kaip buvo daroma XVI—XVII a., bet aiškino ir naujųjų laikų autorius, jų pažiūras derindami su teologijos ir scholastikos teiginiais. Jie rėmėsi R. Dekartu, Dž. Loku, o ypač Ch. Volfu, kritikavo T. Hobso materializmą. Un-to profesoriai A. Skorulskis, B. Dobševičius, P. Laskis, D. Savickis įrodinėjo sielos ir kūno savitarpio priklausomumą; jų veikaluose esama mokslo apie pojūčių slenksčius užuomazgų (D. Savickis), remiamasi sensualistine pažinimo teorija („nieko nėra intelekte, ko anksčiau nebuvo pojūčiuose"), kritikuojama pažiūra apie įgimtas idėjas. Įdomių minčių pareikšta ir kitais P. klausimais (apie vaizduotę, valią, gyvulių psichinę veiklą). Pavyzdžiui, XVIII amžiaus Lietuvos psichologai teigė, kad gyvuliai nesą gyvos mašinos, kaip aiškino R. Dekartas, nes jie turį savybių, kurių neturi automatai (pvz., bėga nuo stipresnio priešo, spendžia spąstus, apsimeta negyvi, džiaugiasi). XVIII a. pabaigoje—XIX a. pradžioje Vilniaus un-te sustiprėjo gamtos mokslų kryptis, o su ja ir materialistinio požiūrio į sąmonę užuomazgos.

Vilniaus un-te filosofijai ir psichologijai XIX a. pirmoje pusėje buvo skiriama daugiau dėmesio, negu XVIII a. pabaigoje. J. Abichtas filos. paskaitas pradėdavo P. kursu, nes ją laikė plačiausia filos. disciplina. Psichologijai buvo skirta toji filos. dalis, kuri vadinama „sielos fiziologija". 1823—24 ją dėstė J. Goluchovskis. To filosofo idealisto bei romantiko paskaitose būdavo ir dialektinių minčių; žmogaus veiklą jis vertino deterministo požiūriu. Iki J. Goluchovskio ir po jo dėstęs A. Daugirdas rėmėsi sensualistais (E. Kondiljaku). Po Vilniaus un-to uždarymo (1832) P. žinių Lietuvoje begalima aptikti liaudies švietėjų (S. Daukanto, L. Jucevičiaus, M. Valančiaus) raštuose. Tik paskutiniaisiais dviem XIX a. dešimtmečiais drauge su naujomis gamtos mokslo teorijomis Lietuvoje vėl ėmė sklisti ir materialistinės P. pažiūros. Pažangūs publicistai (J. Adomaitis-Šernas, P. Mikolainis, J. Šliupas, S. Matulaitis, kiek vėliau J. Biliūnas) propagavo evoliucijos idėjas, aiškindami, kad su gyvosios materijos ir nervų sistemos raida atsiranda ir vystosi gyvūnų psichika.

XX a. pr. gamtos mokslų lit-roje toliau buvo materialistiškai nagrinėjami žmogaus kilmės klausimai (P. Avižonis, A. Garmus, A. Purėnas). Tuo metu ir teologinės krypties filosofai (A. Dambrauskas-A. Jakštas, P. Dovydaitis) jau pripažino evoliuciją gamtoje, bet jos priežastimi laikė dievo valią. Kiti idealistinės krypties mąstytojai (R. Bytautas, Vydūnas), tirdami sąmonės problemą, nutolo nuo teologijos prielaidų. Pasirodė eksperimentinės P. darbų, skirtų reakcijų latentinio laiko tyrimui (J. Vabalas-Gudaitis), psichologinio matavimo metodų tikrinimui (J. Steponavičius), judėjimo suvokimo analizei (V. Lazersonas). Mokytojams skirtoje period. spaudoje („Mokykla", 1909—14; „Mokytojas", 1914) buvo nagrinėjami vaiko ir pedagoginės P. klausimai (J. Burba, A. Busilas, A. Jakučionis, J. Palukaitis, M. Pečkauskaitė, K. Skabeika ir kt.). Tuo metu kai kuriems Lietuvos psichologams nemaža įtakos turėjo spontaniško vaikų psichikos vystymosi teorija. XX a. pr. psichologinė mintis nuo bendrų pasaulėžiūrinio pobūdžio problemų perėjo prie konkretesnių spec. klausimų (psichofiziniai matavimai, reakcijų laiko, judėjimo suvokimo tyrimai). 1918—40 buvo toliau nagrinėjamos kai kurios senosios problemos, bet kilo ir naujų. P. mokslo vystymąsi skatino tai, kad P. buvo dėstoma 1922 įkurtame Kauno universitete. Filosofinius P. klausimus neoscholastikos požiūriu nagrinėjo S. Šalkauskis. Jam talkino un-to profesoriai M. Reinys ir I. Tamošaitis, kurie buvo ir žymūs klerikaliniai polit. veikėjai. J. Steponavičius, anksčiau dirbęs eksperimentinės P. srityje, nukrypo į okultizmą. Idealistai kritikavo ne tik materialistinės P. teiginius, bet ir eksperimentinį jos metodą. Tik 1935 paskelbtas J. Pankausko eksperimentinis darbas apie laiko trukmės suvokimą, pagrįstas iracionalistinės P. teorija. J. Vabalas-Gudaitis, V. Lazersonas ir kt. atstovavo empirinei materialistinei psichologijai. J. Vabalas-Gudaitis toliau tyrė reakcijų latentinį laiką, suvokimo proceso užuomazgas, tipologinius žmonių skirtumus, ieškojo paprastesnių metodų žmogaus psichiniam darbingumui tirti, rašė pedagoginės P. klausimais, skaitė pranešimus tarptautiniuose psichologų kongresuose. V. Lazersonas (iš pradžių su V. Lašu) irgi tyrė reakcijų laiką, bet vėliau nagrinėjo daugiausia ypatingų vaikų P., grįsdamas ją gydytojo psichopatologo praktika. Vaiko, pedagoginės ir taikomosios P. klausimais rašė A. Busilas, A. Gučas, J. Laužikas, A. Liaugminas, P. Maldeikis, J. Martynaitis ir kt. Gamtininkų K. Aleksos, J. Kairiūkščio, J. Šopausko, T. Ivanausko veikaluose ir straipsniuose (žrn. „Kultūra", „Gamta") yra faktų ir žinių, remiančių materialistinę P. Iš pradžių prie Aukštųjų kursų, o nuo 1922 prie Kauno un-to veikė P. laboratorija, kurios steigėjas ir vadovas buvo J. Vabalas-Gudaitis. Joje buvo daromi eksperimentiniai tyrimai, reikalingi teorinio pobūdžio klausimams spręsti, o nuo 1932 ir taikomosios P. tyrimai, kuriuos organizavo *Lietuvos Psichotechnikos ir profesinės orientacijos draugija*. Be to, profesinės P. tyrimus vykdė aeromedicininė laboratorija, veikusi Kauno karo ligoninėje, ir Susisiekimo m-jos laboratorija geležinkelininkams tirti.

1946—53 Vilniaus Ped. in-te buvo rengiami logikos ir P. dėstymo specialistai aukštosioms ir vidurinėms m-loms (pastarosiose P. buvo dėstoma iki 1960). Vėliau Lietuvoje išsiplėtė ir moksliniai P. tyrimai. Psichologijoje tvirtai įsišaknijo dialektinė materialistinė metodologija ir eksperimentinis tyrimo metodas. Tiriama bendroji ir vaiko suvokimo P. (A. Gučas, S. Kregždė, J. Lapė), kalbos ir mąstymo ugdymo P. (A. Jacikevičius, M. Garbačiauskienė), valios P. (J. Laužikas, J. Palaima), ugdymo individualizavimo ir prof. orientavimo klausimai (L. Jovaiša, S. Kregždė), inžinerinės P. problemos (S. Paužaitė, A. Penkauskas), pradėti Lietuvos psichologinės minties istorijos tyrimai (A. Gučas, A. Jacikevičius, R. Plečkaitis). Vilniaus un-te, Vilniaus ir Šiaulių ped. in-tuose, Dailės ir Kūno kultūros in-tuose, kur dėstoma P., yra P. arba pedagogikos ir P. katedros. P. dėstoma ir ped. m-lose. Mokyklų moksl. tyrimo in-te veikia pedagogikos ir P. sektorius. 1958 įsteigtas TSRS Psichologų d-jos Lietuvos skyrius (pirmininkas A. Gučas; 1967 pab. jis turėjo 50 narių). Leidžiamas tęstinis mokslo darbų leidinys *„Pedagogika ir psichologija"* (nuo 1962).

Lit.: **A. Gučas,** Evoliucionizmas ir genetinė psichologija Lietuvoje (XIX a. pabaiga—XX a. pradžia). — „Pedagogika ir psichologija", t. 2, V., 1962; **A. Gučas,** Psichologijos ir pedagogikos klausimai XX a. pradžios lietuvių periodinėje spaudoje. — Ten pat, t. 3, V., 1962; **R. Plečkaitis,** Psichologijos dėstymo Lietuvos mokyklose XVII a. pabaigoje—XVIII a. pradžioje apžvalga. — Ten pat; **R. Plečkaitis,** Psichologijos dėstymas filosofijos kurse Lietuvos mokyklose antrojoje XVIII a. pusėje. — „Filosofija", t. 6, V., 1965; **A. Jacikevičius,** Psichologija Tarybų Lietuvoje per 25 metus. — „Pedagogika ir psichologija", t. 9, V., 1968.

PŠEVÁLSKA Juzefa [**Stapkevičiūtė;** g. 1906.XII.30 Vilniuje] — revoliucinio ir partizaninio judėjimo dalyvė. Buhalterė. Kilusi iš darbininkų. 1928 baigė Vilniuje g-ją. Iki 1930 konditerijos f-ko Vilniuje darbininkė. 1932 įstojo į V. Baltarusijos Komunistų partiją. Dirbo MOPR'e, 1932—34 MOPR'o Vilniaus apyg. komisijos narė. Už rev. veiklą ne kartą suimta, 1935 nuteista 3 metus kalėti. 1937 amnestuota, kurį laiką gyveno Varšuvoje. 1939—41 Bialistoko tekstilės kombinato buhalterė, kombinato profs-gos k-to sekretorė. 1942—47 VKP(b) narė. Vok. faš. okupacijos metais Vilniuje dalyvavo antifaš. partiz. veikloje. 1943 Vilniaus d-jos faš. teroro aukoms remti sekretorė. Nuo 1943.XI LKP Vilniaus miesto k-to narė. Su kitais suorganizavo pogr. spaustuvę ir leido antifaš. lit-rą. 1944—47 LKP Vilniaus miesto k-to instruktorė. 1947 išvyko į Lenkiją ir įstojo į Lenkijos Jungtinę darbininkų partiją. Pensininkė, gyvena Varšuvoje.

PŠEVÁLSKIS Janas [1901.XII.5 Varšuvoje — 1944.IV Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Kilęs iš inteligentų. 1914—

1918 mokėsi Caricino (dab. Volgogrados) g-joje, vėliau Varšuvoje dirbo buhalterio padėjėju, kartu studijavo filosofiją, paskui teisę Varšuvos Aukštojoje laisvojoje m-loje. 1924 persikėlęs į Vilnių, dirbo mokytoju ir studijavo Vilniaus un-te. 1925 įstojo į Lenkijos Socialistų partiją (LSP), dirbo jos įtakoje esančiose profs-gose, vėliau buvo opozicijoje LSP Vilniaus org-jos vadovybei.

1930 kalintas Vilniuje. 1931 išstojo iš LSP. 1932 įstojo į Vakarų Baltarusijos Komunistų partiją (VBKP), dirbo rev. darbą profs-gose. Už rev. veiklą 1933 nuteistas 6 metus kalėti. Kalėjo Vilniuje, Vronkuose ir Grudziondze (Lenkija). 1937 amnestuotas, iki 1940 gyveno Pruškove (prie Varšuvos), vėliau Bialistoke dirbo buhalteriu. Hitlerininkams okupavus Lietuvą, slapstėsi Vilniuje. 1942 pr. užmezgė ryšius su buvusiais VBKP nariais, suorganizavo Aktyvios kovos s-gą (Związek walki czynnej), kuri 1943 pasivadino Lenkų patriotų s-ga. Jo bute buvo įrengta neleg. spaustuvė, kurioje 1943 spausdinti atsišaukimai. Redagavo Lenkų patriotų s-gos organą — laikr. „Sztandar wolności" („Laisvės vėliava"). Užmezgė ryšius su Vilniaus geto pogr. org-ja, Mickevičiaus partizanų būriu, suartėjo su J. Vito vadovaujama Lietuvos išlaisvinimo s-ga. Su J. Vitu ir kitais 1943.V.8 sudarė LKP Vilniaus miesto pogr. k-tą, įėjo į jo sudėtį. Nuo 1943.VIII LKP Vilniaus miesto pogr. k-to II sekretorius, buvo atsakingas už partinį organizacinį darbą, pogr. spaustuvę ir laikr. „Związkowiec" („Profsąjungininkas") leidimą. 1943 vasarą, LKP CK operatyvinės grupės iškviestas, 2 mėn. buvo partizanų būriuose prie Naročiaus ež. ir Rūdninkų girioje. Grįžęs į Vilnių, organizavo profs-gų būrelius, diversinį darbą įmonėse, žmonių siuntimą į partizanų būrius. 1944.IV hitlerininkų suimtas, kankintas ir nužudytas.

PŠEVÒDSKIS Antanas [1894.VIII.11 Paguiriuose (Kėdainių rj.) — 1943.I.27 IX forte (prie Kauno)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Nuo vaikystės dirbo šaltkalviu Tilmanso f-ke Kaune. 1915 su Tilmanso f-ku evakuotas į Maskvą, užmezgė ryšius su Presnios darbininkais, su kitais organizavo streiką. 1915—17 tarnavo Rusijos kariuomenėje, buvo fronte. 1917 grįžęs į Maskvą, su kitais organizavo Raudonosios gvardijos kovos būrius, buvo Tilmanso f-ko raudongvardiečių būrio vado pavaduotojas, dalyvavo Spalio revoliucijoje. Nuo 1917 Komunistų partijos narys. Kovojo įvairiuose piliet. karo frontuose. 1918 pab. dirbo pogr. darbą Vilniuje, Kaune. Įsikūrus Tarybų valdžiai Lietuvoje, buvo Švenčionių komendantas. 1920 dirbo žvalgomąjį darbą Lenkijos kariuomenės užnugaryje. Lenkų žvalgybos 1920 suimtas ir kalintas Minske, Vilniuje, Varšuvoje, Vronkose. Pabėgęs iš kalėjimo, 1920 dirbo neleg. part. darbą Kaune. Vėliau tarnautojas Kaune. 1937 atvyko į Vilnių, už antifaš. veiklą buvo suimtas ir nuteistas 12 metų kalėti. Žlugus burž. Lenkijai, 1939 išėjo iš kalėjimo ir vėl dirbo Kaune. 1940—41 ūkinis ir administracinis darbuotojas. 1941.VI evakavosi į Mordovijos ATSR. 1941 pab. pasiųstas į priešo užnugarį žvalgomojo darbo dirbti. 1942.V suimtas, kankintas ir nužudytas.

PŠIBILIÁUSKIENĖ Sofija — rašytoja. Ž. *Lazdynų Pelėda.*

PŠIBÌLSKIS (Przybylski) Motiejus [m. 1867.VII Vilniuje] — dailininkas. Mokėsi pas J. Rustemą. Baigęs Vilniaus un-to raižybos katedrą, dėstė piešimą Vilniaus g-joje. Vilniuje įsteigė priv. litografiją, kurioje spausdino Vilniaus albumus, portretus. 1830 išleido vadovėlį „Piešimo pradmenys" (lenkų k.). Išspausdino K. Račinskio piešinių — peizažų („Vilniaus botanikos sodas", „Paplaujos priemiestis", „Vilniaus vaizdas nuo Tivolio", „Vilniaus senosios pilies rūmai", 1832), portretų (J. Nedzveckio, A. Kliongevičiaus ir kt.) — litografijas.

PTĀŠEKAS Ruvinas [g. 1925.V.17 Kaune] — gydytojas patologas anatomas, medicinos mokslų daktaras (1968). 1948 baigė Vilniaus un-tą. 1948—57 Vilniaus resp. klinikinės ligoninės gydytojas. 1956 įgijo medicinos mokslų kandidato laipsnį. Nuo 1957 Eksperimentinės ir klinikinės medicinos in-to moksl. bendradarbis. Daktaro disertacijoje histochemiškai tyrinėjo ribonukleinines rūgštis. Paskelbė mokslinių straipsnių reumatologijos klausimais.

PUBLICÌSTIKA [lot. *publicus* — viešas, visuomeninis] — literatūra visuomeniniais, politiniais ir kitais aktualiais gyvenamojo meto klausimais. Analizuodama ir vertindama tikrovės reiškinius, P. naudojasi ir moksliniu loginiu dėstymu, ir vaizdinėmis (grož. lit-ros) išraiškos priemonėmis. Labiausiai paplitę P. žanrai — straipsniai, apybraižos, reportažai, recenzijos, feljetonai, pamfletai, atviri laiškai, atsišaukimai ir kiti realiais faktais pagrįsti bei dokumentuoti kūriniai. P. kūriniai skelbiami period. spaudoje, radijo bei televizijos laidose ir leidžiami atskirais leidiniais.

Lietuvoje P. pradmenys siekia pirmuosius raštijos paminklus. XIV a. pab.—XVI a. publicistikos elementų buvo raštuose rusų kalba (metraščiuose), atskirų P. kūrinių sukurta lenkų (A. Rotundo „Pasikalbėjimas lenko su lietuviu", išl. 1564) ir lotynų (Mykolo Lietuvio „Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius", išl. 1615; A. Rotundo „Ištrauka apie Lietuvos kunigaikščius", 1576, išsp. 1912) kalbomis. P. elementų yra ir pirmosiose liet. knygose — M. Mažvydo, M. Daukšos, K. Širvydo ir kitų liet. raštijos pradininkų veikaluose.

Lietuvių P. ėmė sparčiau vystytis XIX a. pab., augant nacionaliniam išsivadavimo judėjimui ir pagausėjus periodinei liet. spaudai. XIX a. pab. ir XX a. pr. period. spaudoje P. kūrinių paskelbė J. Andziulaitis-Kalnėnas, J. Basanavičius, V. Kudirka (straipsnių ciklas „Tėvynės varpai" „Varpo" žurnale), J. Mačys-Kėkštas, V. Pietaris, J. Šliupas, P. Višinskis. Buržuazijai politiškai diferencijuojantis, publicistikoje vis labiau ryškėjo skirtingos ideologinės kryptys. Liberalinei-demokratinei P. atstovavo J. Bagdonas, M. Biržiška, K. Grinius, A. Janulaitis, S. Kairys, G. Petkevičaitė-Bitė, A. Rimka, J. Vileišis, Žemaitė, klerikalinei — A. Dambrauskas-A. Jakštas, A. Kaupas, A. Milukas, K. Pakalniškis, J. Tumas-Vaižgantas ir kt. Revoliucinės socialdemokratinės, vėliau marksistinės krypties P. atstovai buvo Z. Angarietis, J. Biliūnas, J. Janonis, V. Kapsukas, S. Matulaitis, J. Šepetys ir kt.

1917—40 Lietuvoje vyravo P., reiškianti buržuazijos interesus. Jos atstovai (V. Alantas, P. Dailidė, V. Gustainis, J. Kardelis, J. Keliuotis, J. Purickis, B. Raila, V. Rastenis, I. Šeinius, S. Vykintas ir kt.) skelbė nacionalistines idėjas, įvairių buržuazijos sluoksnių socialines, etines, estetines pažiūras. Liberalinės-demokratinės krypties periodikoje kaip publicistai reiškėsi J. Beleckas, J. Būtėnas, P. Cvirka, M. Januškevičius, J. Kauneckis, K. Korsakas, Jon. Marcinkevičius, J. Paleckis, J. Šimkus, A. Venclova ir kt. Proletarinė komunistinė liet. P. vystėsi daugiausia pogrindžio sąlygomis arba užsienyje (TSRS, JAV). Pogrindinę komunistinę spaudą organizavo ir publicistinius straipsnius joje skelbė LKP veikėjai I. Gaška, A. Gudaitis-Guzevičius, A. Maginskas, K. Požela, K. Preikšas, A. Sniečkus, M. Šumauskas ir kt. Tarybų Sąjungoje leidžiamuosiuose lietuvių period. leidiniuose komunistinės P. straipsnius spausdino Z. Angarietis, V. Kapsukas, B. Pauliukevičius, B. Pranskus, A. Regratis, R. Šarmaitis, P. Vilūnas ir kt.

1940—41 publicistikoje atsispindėjo Tarybų valdžios atkūrimas Lietuvoje, socialistiniai Lietuvos ekonomikos ir kultūros pertvarkymai. D. Tėvynės karo metų lietuvių P. padėjo mobilizuoti taryb. liaudį kovai prieš vok. fašizmą. Taryb. karių žygdarbiai fronte, taryb. liaudies darbas užnugaryje dažniausiai atskleidžiami reportažo ir apybraižos formomis. Šiems kūriniams būdingas agitacinių, tribūniškų ir intymių, lyrinių intonacijų derinimas. Publicistikoje, demaskuojančioje hitlerininkus ir jų talkininkus burž. nacionalistus, ryškūs satyros elementai. V. Audronašos-Suchockio, J. Baltušio, F. Bieliausko, P. Cvirkos, A. Griciaus, J. Karoso, J. Kličiaus,

K. Korsako, Jon. Marcinkevičiaus, E. Mieželaičio, J. Paleckio, J. Šimkaus, A. Venclovos, J. Žiugždos, G. Zimano, J. Zinkaus publicistikos kūriniai buvo skelbiami spaudoje, per radiją, atsišaukimų ir kt. formomis. Pokario metais, be anksčiau rašiusių autorių, publicistikos srityje reiškėsi Alf. Bieliauskas, J. Dovydaitis, J. Gaisrys, V. Grybas, A. Jonynas, P. Jonuška, V. Mozūriūnas, V. Radaitis, V. Reimeris, D. Roda, T. Tilvytis ir kt. Pokario metų publicistikoje buvo keliami liaudies ūkio bei kultūros atkūrimo ir tolesnio vystymo klausimai. Klasių kovos sąlygomis P. pasižymėjo kovingumu, mobilizuojančiu, lozunginiu pobūdžiu. Tačiau šio laikotarpio publicistikoje buvo ir dogmatizmo reiškinių.

Naujas etapas tarybinėje liet. publicistikoje prasidėjo po TSKP XX suvažiavimo. Paįvairėjo P. problematika ir formos. P. kūriniuose imta konkrečiau ir savarankiškiau analizuoti tikrovės reiškinius. Atskiri publicistai pradėjo labiau gilintis į kurią nors vieną visuomenės gyvenimo sritį. Praeities rev. kovų temomis publicistinių straipsnių parašė O. Aleksa, J. Karosas, R. Šarmaitis, tautų draugystės ir proletarinio internacionalizmo klausimais — V. Miniotas, J. Paleckis, E. Uldukis, G. Zimanas. Hitlerinių okupantų ir liet. burž. nacionalistų nusikaltimai bei jų antiliaudinė veikla demaskuojama M. Chieno, M. Eglinio, V. Jasinsko, S. Laurinaičio, V. Misevičiaus, E. Uldukio, T. Tesecko, A. Viršulio ir kt. straipsniuose. Antiklerikalinės bei ateistinės temos būdingos A. Balsio, V. Niunkos, V. Radaičio, J. Ragausko publicistikai. Reportažuose ir apybraižose respublikos part. darbo klausimus svarsto K. Bagarauskas, L. Grubinskas, A. Stankevičius, pramonės ir žemės ūkio ekonomikos, darbininkų, kolūkiečių gyvenimo — A. Kadžiulis, G. Kretavičius, A. Kudžmaitė, A. Mačianskas, A. Marcinkevičius, B. Mackevičius, V. Miniotas, V. Petkevičius, J. Ragaišis, J. Šiupšinskas, V. Švanas, V. Urbonas. Kultūros ir literatūros temomis publicistinių straipsnių parašė J. Bulota, J. Būtėnas, A. Jonynas, J. Jurginis, V. Jakelaitis, D. Kadžiulytė, V. Kazakevičius, P. Keidošius, K. Korsakas, J. Lankutis, J. Macevičius, R. Pauraitė, B. Raguotis, J. Skliutauskas, D. Šniukas, A. Venclova, J. Žiugžda, kraštotyros, turizmo, gamtos apsaugos klausimais — R. Budrys, Č. Kudaba ir kt. Kelionių po Tarybų Sąjungą įspūdžiai pasakojami S. Bistricko, V. Minioto, J. Požėros, po užsienio šalis — J. Baltušio, A. Čekuolio, A. Laurinčiuko, M. Liubeckio publicistiniuose kūriniuose. Geriausieji publicistikos kūriniai nuo 1964 kasmet pažymimi V. Kapsuko premija (1964—68 paskirta 23 premijos).

Savitų bruožų turi JAV pažangiųjų lietuvių publicistika. Tarybų Lietuvoje atskirais leidiniais išleisti A. Bimbos, J. Jokubkos, K. Karosienės, J. Kaškaičio, I. Mizarienės, R. Mizaros, A. Petrikos, L. Prūseikos P. veikalai.

PŪCAS Mauras [apie 1815 R. Prūsijoje — po 1852 JAV] — pažangus R. Prūsijos lietuvių veikėjas, mokytojas. Mokėsi Karalienės (netoli Įsruties) seminarijoje. 1848—50 mokytojavo Žiliuose (Ragainės aps.), bet dėl dem. pažiūrų ir liet. veiklos buvo atleistas. Vėliau kurį laiką privačiai mokytojavo Tilžėje. 1851 prie vok. laikraščio „Die freie Gemeinde" („Laisva bendruomenė") leido dvisavaitinį liet. priedą „Lietuviškas prielaiškas", kuris kritikavo oficialiąją bažnyčią, kėlė socialinius klausimus ir polit. laisvės idėjas. „Lietuvišką prielaišką" puolė kunigai ir vok. administracija. Jo Nr. 7 buvo konfiskuotas ir tolesnis leidimas uždraustas. Valdžios persekiojamas, 1851 P. išvyko į JAV.

Lit.: **Prabočių Anūkas** [A. Bruožis], Mažosios Lietuvos buvusiejie rašytojai ir žymesniejie lietuvių kalbos mylėtojai, Tilžė, 1920.

PŪČIAKALNĖ — kaimas Biržų rj., Nemunėlio Radviliškio apyl., 9 km į r. nuo Nemunėlio Radviliškio, Nemunėlio kair. krante; kolūkio centras. 45 gyv. (1959). Totorkalnio biblioteka (nuo 1951).

PUČÍNSKAS Juozas [g. 1924.III.17 Alksnynėje (Rokiškio rj.)] — gydytojas terapeutas, medicinos mokslų kandidatas (1954). 1949 baigė Vilniaus un-tą. 1952—60 dirbo Tuberkuliozės in-te: 1952—55 moksl. bendradarbis, 1955—60 laboratorinio skyriaus vedėjas. Nuo 1959 TSKP narys. Nuo 1960 Vilniaus resp. klinikinės ligoninės gydytojas. Paskelbė moksl. straipsnių tuberkuliozės laboratorinės diagnostikos klausimais.

PŪČKALAUKIS — kaimas Vilniaus rj., Nemenčinės apyl., 1,5 km į š. v. nuo Nemenčinės, Neries dešiniajame krante. 143 gyv. (1959). Per kaimą eina kelias iš Nemenčinės į Vilniaus—Utenos plentą. Abipus šio kelio, 3—4 ha plote, yra pilkapynas (apie 30 pilkapių).

1952—53 P. pilkapyną tyrinėjo Vilniaus un-to archeologijos-etnografijos katedra ir Lietuvos TSR MA Istorijos in-tas. Pilkapių skersmuo 10—20 m, aukštis 0,3—1,5 m. Sampilai iš smėlio ir akmenų. Akmenų vainikai dvigubi: išorinis, einantis sampilo papėde, ir centrinis, juosiantis sampilo centrą. Pilkapiuose rasta VIII—IX a. degintinių kapų, iki 4 kiekviename. Moterų kapų pagr. įkapės — moliniai verpsteliai, žalvariniai papuošalai; vyrų — geležiniai ietigaliai ir kirviai.

Lit.: **A. Jankevičienė**, Pučkaluvkos pilkapiai.—„LTSR MA darbai", 1958, A 2.

PUČKÕRIAI — kaimas Plungės rj., Platelių apyl., 8 km į š. r. nuo Platelių. 275 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1951). Kaimo teritorijoje yra trijų piliakalnių liekanos.

PŪDAS — svorio matas, lygus maždaug 16 kg. *Ž. Matai.*

PŪIDA Kazys [1883.III.19 Šėtijuose (Šakių rj.)] — 1945.I.23 Nausėduose (netoli Kauno)] — rašytojas. Baigė Marijampolės g-ją ir Berlyno Politechnikos in-tą (1904), įsigydamas inžinieriaus elektriko specialybę. 1905—07 dirbo „Vilniaus žinių" redakcijoje. 1907—12 Šiaulių gimnazijos mokytojas. 1912—16 drauge su žmona O. Pleiryte dirbo ped. darbą Čeliabinske. 1916—17 tarnavo Rusijos kariuomenėje. 1920 grįžęs į Lietuvą, gyveno Kaune, dirbo „Švyturio" knygų leidimo b-vėje, vėliau „Spindulio" spaustuvės direkcijoje.

Redagavo žurnalus „Krivulė", „Gairės", „Gaisai". Nuo 1940 gyveno Nausėduose. Spaudoje pradėjo reikštis dar studijų metais, pasirašinėjo K. Žegotos slapyvardžiu. Parašė prozos, dramos ir poezijos kūrinių, pasižyminčių burž. gyvenimo idealizavimu, moraliniais bei filosofiniais samprotavimais, kartais nacionalizmu (romanas „Geležinis vilkas", 1927). 1906 P. išleido patriotinės bei egocentrinės tematikos eilėraščių rink. „Iš sermėgiaus krūtinės", romantinę legendą „Keleivis" ir apsakymų rink. „Ruduo". P. apsakymams būdingas impresionistinis stilius. Pažintinės vertės turi P. apysaka „Žemės giesmė" (1911), vaizduojanti stambiosios, apsišvietusios buožijos įsitvirtinimą kaime. Apysakoje „Raudonas gaidys" (1929) tikroviškai parodyti buožių ir samdinių santykiai. Dramose „Undinė" (išsp. rinkinyje „Dramos", 1912), „Gairės" (1913), „Stepai" (1920) ir kt. vaizduojami daugiausia gyvenančių toli nuo tėvynės, atitrūkusių nuo visuom. veiklos inteligentų pergyvenimai. Svarb. vietą P. kūryboje užima ist. romanas „Magnus Dux", kurio išleista tik d. 1 — „Krėva" (1936). Romane pavaizduoti kun-ščio Vytauto laikai, jo kovos su lenkų feodalais ir kryžiuočiais. Vytautas romane gerokai idealizuojamas, kartu parodytos prieštaringos, sudėtingos jo charakterio bei veiklos savybės. Be Vytauto, romane sukurti Jogailos, Skirgailos, Švitrigailos ir kt. žymių Lietuvos bei Lenkijos didikų paveikslai. Romanui būdinga vidiniai monologai, kiek manieringas autorinis pasakojimas, gerai perteikiantis nuolat besikeičiančius įvykius bei veikėjų santykius, sudarantis plačios, dinamiškos ist. kronikos įspūdį.

P. reiškėsi kaip lit-ros istorikas, kritikas ir vertėjas. 1913 išleido lit. straipsnių rinkinį „Mūsų dainiai" (apie A. Baranauską, D. Pošką, A. Strazdą, P. Vaičaitį, A. Vienažindį, J. Zauerveiną), buržuazijos valdymo laikotarpiu periodikoje rašė įvairiais lit-ros ir kultūros klausimais. Jo kritikos darbai didesnės lit. vertės neturi. P. išvertė daugiau kaip 60 įv. tautų lit-ros kūrinių, jų tarpe H. Ibseno tragediją „Šiaurės karžygiai", A. Sinklerio romaną „Džiunglės" („Pelkės"), B. Kelermano romaną „Jūra", H. Senkevičiaus romaną „Quo vadis?", Dž. Golsvorčio novelių rinkinį „Santa Lucia" ir kt.

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 2, V., 1958.

PUIDÕKAS Mykolas [slap. **Žvirblis, Sakalas**] — 1863 sukilimo dalyvis. Valstietis. Tarnavo Tytuvėnų dvare ekonomu.

Prasidėjus 1863 sukilimui, įstojo į Z. Citavičiaus vadovaujamą būrį, kuris buvo sumuštas 1863.IV.5. Surinkęs apie 30 raitelių, prisijungė prie T. Kušleikos būrio, vėliau prie A. Mackevičiaus, paskui prie I. Leskauskio rinktinės. 1863 pab. ir 1864 veikė su savo būriu savarankiškai Raseinių, Kauno, Šiaulių apskrityse. 1864.IX emigravo.

PUĨKIAI — kaimas Joniškio rj., Žagarės apyl., 8 km į p. v. nuo Žagarės, prie Latvijos TSR sienos. 20 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs prie Žagarės—Kruopių kelio. P. r. pakraščiu teka Švėtė (Lielupės intakas). Kaime rastas 1500 lietuviškų ir švediškų monetų lobis. Jis buvo paslėptas XVII a. pradžioje. Monetos saugomos Šiaulių „Aušros" muziejuje.

PUIŠỸS Jurgis [1867.III.26 Žardeliuose (Vilkaviškio rj.) — 1891.VI.28 Maskvoje] — spaudos darbuotojas. Mokydamasis Marijampolės g-joje, įsijungė į visuom. veiklą. Platino caro valdžios draudžiamą „Aušrą", bendradarbiavo „Šviesoje". Studijuodamas Maskvos un-to teisės mokslų f-te, dalyvavo slaptoje liet. studentų d-joje. Parašė str. „Įtekmė rašliavos pabaigos XVIII am. ant didžiosios prancūzų revoliucijos" („Varpas", 1894, Nr. 2).

PÙKAS Juozas [1877.XII.20 Radžiūnuose (Ukmergės rj.) — 1966.XI.11 ten pat] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Valstietis. 1905—07 palaikė ryšius su Lietuvos socialdemokratais, Taujėnuose (Ukmergės rj.), Ukmergėje platino nelegalią lit-rą, slėpė ją savo namuose. 1905 Taujėnų turgaus aikštėje iškėlė raudoną vėliavą, pasakė rev. kalbą. Dalyvavo revoliucionierių pasitarime Rubikių ež. saloje, rengėsi su ginkluotais būriais užpulti Ukmergę, bet buvo suimtas, kalėjo Ukmergėje. 1918 vasarą už agitaciją prieš kaizerinius okupantus ir vietinius burž. nacionalistus suimtas. 1918 pab. išrinktas Taujėnų vls., 1919.I Ukmergės aps. k-to pirmininku. Nuslopinus Tarybų valdžią, iki 1925 slapstėsi. 1926 po faš. perversmo ištremtas į Kretingos apskritį. Grįžęs kurį laiką gyveno policijos priežiūroje.

PÙKIŠKIO ẼŽERAS — ežeras Panevėžio rj., 8 km į š. v. nuo Subačiaus geležinkelio stoties, 2 km į p. v. nuo Geležių. Plotas 28 ha. Ežeras ištįsęs iš š. r. į p. v.; ilgis 800 m, didž. plotis 470 m, kranto linijos ilgis 2150 m. Krantai žemi. Per P. teka Žambas (Lėvens deš. intakas). Prie ežero prieina Naujadvario kaimas.

PÙKIŠKIO PÉLKĖ — pelkė Panevėžio rj., 17 km į v. nuo Kupiškio, 7 km į š. nuo Bygailių geležinkelio stoties. Plotas 527 ha (pramoninis 407 ha). Yra apie 30 ha nesupelkėjusių salų. Pietvakariuose telkšo Pukiškio ežeras. P. p. — ežerinės kilmės žemapelkė, vakaruose apaugusi mišriu mišku; likusi dalis sukultūrinta. Durpių klodo didž. storis 4 m, vid. 1,58 m. Vyrauja žemapelkinės plynraistinės durpės. Vid. susiskaidymas 34%, vid. peleningumas 8,1%. Ištekliai apie 6,4 mln. m^3. Paviršius nusausintas.

PUKŠTỸS Juozas [1897.V.25 Rygoje — 1963.VIII.27 Telšiuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1930 Komunistų partijos narys. Mažeikių aps. organizavo darbininkų streikus. 1935—39 už rev. veiklą kalintas Kretingoje, Kaune, Šiauliuose, Ukmergėje. 1940—41 adm. darbuotojas Mažeikiuose. 1941 evakavosi į Novosibirsko sr., vėliau tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. 1944—54 adm. darbuotojas Zarasuose.

PULTINẼVIČIUS Jonas [1906.VI.1 Juozapavoje (Vilkaviškio rj.) — 1943.II.23 prie Oriolo] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Ž. ū. darbininkas. Kilęs iš kumečių. 1932 Virbalyje priimtas į LKP. 1932—33 su kitais gabeno LKP lit-rą iš Vokietijos į Lietuvą. Už rev. veiklą 1934—36 keturis kartus kalintas adm. tvarka. 1937 nuteistas 12 metų kalėti. Nuo 1940.VI Vilkaviškio milicijos skyriaus viršininkas. 1941.VI evakavosi į TSRS gilumą. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys. Žuvo fronte.

PULTINẼVIČIUS Juozas [1907.VIII.11 Juozapavoje (Vilkaviškio rj.) — 1943.IX prie Vilkaviškio] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Darbininkas. Kilęs iš kumečių. Dirbdamas Didžiųjų Degėsių dvare (Stalupėnų aps., Prūsijoje), 1929—31 priklausė Vokietijos Komunistų partijai, buvo Degėsių part. org-jos sekretoriumi. Grįžęs į Lietuvą, 1932 Virbalyje įstojo į LKP, buvo LKP Virbalio parajonio k-to sekretorius, 1934—40 LKP Vilkaviškio rj., aps. k-to sekretorius. 1932—33 su kitais gabeno LKP lit-rą iš Vokietijos į Lietuvą. Už rev. veiklą 1934, 1936 ir 1938 kalintas. 1940 Vilkaviškio aps. vykd. k-to pirmininkas, 1941 LKP Vilkaviškio aps. k-to I sekretorius. Nuo 1942 pr. tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje. 1943.IX su savo vadovaujama partizanų grupe išvyko į Lietuvą; žuvo kovoje su hitlerininkais.

PULTINẼVIČIUS Vincas [1903.X.23 Juozapavoje (Vilkaviškio rj.) — 1941.VII Virbalyje (Vilkaviškio rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Ž. ū. darbininkas. Kilęs iš kumečių. Gyvendamas Didžiųjų Degėsių dvare (Stalupėnų aps., R. Prūsija), 1929 įstojo į Vokietijos Komunistų partiją. Grįžęs į Lietuvą, dalyvavo rev. judėjime Virbalyje. Nuo 1933 LKP narys. 1934 su kitais suorganizavo Kybartų—Vilkaviškio plento darbininkų streiką. 1936 pr. išrinktas LKP Virbalio parajonio k-to nariu, vėliau jo sekretoriumi. Už rev. veiklą 1936 kalintas adm. tvarka, 1938 įkalintas 1 metams Dimitravo priverčiamojo darbo stovykloje. Paleistas toliau dirbo rev. darbą, buvo LKP Vilkaviškio aps. k-to narys. 1940—41 Virbalio vykd. k-to sekretorius. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

PŪMPĖNAI, Pampėnai, — miestelis Pasvalio rj., 14 km į p. nuo Pasvalio, prie plento į Panevėžį, abipus Įstro (Lėvens deš. intako); apylinkės ir kolūkio centras. 1058 gyv. (1959). Plano struktūra radialinė; pastatai išsidėstę palei kelius, kurių susikirtime yra netaisyklingos formos aikštė. Malūnas, buitinio aptarnavimo dirbtuvės, ryšių skyrius, ambulatorija, vaistinė (nuo 1946), senelių ir invalidų namai (nuo 1940), vid. m-la (nuo 1862 pradinė, 1945—51 septynmetė), vaikų darželis, kultūros namai (nuo 1949), biblioteka (nuo 1936). Miestelis išaugo iš gatvinio kaimo, įkurto XVII a. pradžioje. 1675 pastatyta bažnyčia. 1766 buvo apie 200 gyventojų.

Pumpėnai

1862 veikė 2 odos dirbtuvės. XIX a. antrojoje pusėje ir XX a. pradžioje gyveno nemažai prekybininkų ir amatininkų, vyko turgūs ir prekymečiai. 1905 likviduota carinė valsčiaus v-ba ir išrinkta nauja. Buržuazijos valdymo metais ir vėliau (iki 1950) P.— valsčiaus centras (1923 — 1139 gyv.). 1928 sukurta LKP Pumpėnų parajonės kuopelė. 1941.VI.27 Pumpėnuose vietiniai buržuaziniai nacionalistai nužudė komjaunuolę M. Margytę. Po karo jos vardu pavadinta viena P. gatvė.

PŪMPĖNŲ MÌŠKAS — miškas Pasvalio rj., 2 km į š. r. nuo Pumpėnų. Priklauso Pasvalio miškų ūkio Pumpėnų girininkijai. Plotas 766 ha; medynų 689 ha. Š. dalis dar vadinama Žadeikių mišku, p. r.— Gustadalio mišku. Reljefas banguotas. Per mišką teka Svalia (Lėvens intakas). Dirvožemiai jauriniai, mažai bei vidutiniškai sujaurėję, gliejiški, smėliniai ir priesmėliniai. Pušynų yra 68% (daugiausia mėlyninių), beržynų 20%, drebulynų 7%, baltalksnynų 2,6%, juodalksnynų 2,4%. Vid. amžius 50 metų, bonitetas II—III, vid. skalsumas 0,68, vid. tūris 139 ktm/ha, vid. prieauga 2,8 ktm/ha. Yra stirnų, lapių, jerubių, slankų, vasarą pasitaiko briedžių. Miškas eksploatacinis.

PUMPURAĨ — kaimas Mažeikių rj., Juodeikių apyl., 9 km į š. v. nuo Mažeikių, prie Mažeikių—Liepojos geležinkelio. 221 gyv. (1959). R. pakraščiu teka Venta. Ist. šaltiniuose P. minimi 1770.

PUMPŪTIS Danas [g. 1913.VI.14 Silenėje (Latvijos TSR)] — poetas, žurnalistas. 1925—31 mokėsi Utenos, Molėtų, Vilniaus g-jose. Nuo 1929 Varganto, D. Gėlainio, S. Daliaus ir kt. slapyvardžiais

spausdino eilėraščius, recenzijas laikraščiuose „Keleivis" (JAV), „Darbininkų balsas" (Ryga), žurnaluose „Jaunimas", „Mūsų Vilnius", „Kultūra", „Dienovidis" ir kitur. 1931 Vilniuje už dalyvavimą komjaunimo veikloje nuteistas 2 metus kalėti. Atlikęs bausmę, ištremtas į Torunę, iš kur 1933 pabėgo į Kauną. Dirbo žurnalistu, dalyvavo pažangiųjų rašytojų veikloje. 1938—40 Lietuvių rašytojų d-jos reikalų vedėjas. Išleido eil. rinkinius „Žemės protestas" (1936), „Viesulo pasakos" (1938), „Eksperimentai" (su J. Kruminu; 1939). Išvertė lenkų rašytojo A. Mališevskio romaną „Benamiai žmonės" (1940). 1940—41 dirbo „Vilniaus balso" redakcijoje. Po D. Tėvynės karo įv. laikraščių redakcijų darbuotojas. Periodikoje išspausdino eilėraščių, recenzijų, poemą „Nauji daigai" (1949).

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 3, d. 2, V., 1965.

PUNDZĒVIČIUS Petras [slap. **Petliukas;** 1880.VII.1 Laibiškyje (Kupiškio rj.) — 1955.VII.18 Kaune] — rašytojas, teatro veikėjas. Mokėsi Rygos g-joje. 1914 baigė Rygos Politechnikos in-tą. Dalyvavo teatro mėgėjų veikloje — buvo „Vilties" ir „Kanklių" d-jų aktorius, režisierius. Išvertė keletą pjesių. Bendradarbiavo spaudoje. Rašė apsakymus, pjeses. 1919—40 Lietuvos kariuomenės karininkas, dalyvavo Karių teatro veikloje. Svarbiausi P. kūriniai — šeimos gyvenimo komedijos „Neatmezgamas mazgas" (1901) ir „Velnias — ne boba" (1908). Jose pašiepiama sumiesčionėjusi ir nutautusi inteligentija. Komedijos pasižymi gyvu veiksmu ir ryškia, individualizuota veikėjų kalba.

Lit.: Lietuvių literatūros istorija, t. 2, V., 1958.

PUŇDZIUS Bronius [1907.IX.15 Pievėnuose (Mažeikių rj.) — 1959.IV.11 Vilniuje] — dailininkas. 1926—29 mokėsi Kauno meno m-los K. Sklėriaus vadovaujamoje skulptūros studijoje. 1929 už mokinių streiko organizavimą iš mokyklos pašalintas.

1929—33 sukūrė dekoratyvinių darbų Kybartų, Betygalos (Raseinių rj.), Kuršėnų bažnyčioms, kelis antkapinius paminklus Kaune, M. Valančiaus skulptūrinį portretą (1932), liaudies meno motyvais pasižyminčią A. Niemio antkapinę skulptūrėlę Helsinkyje (1933), paminklinį Maironio biustą (1933). 1933—38 studijavo Paryžiaus Aukštosios dekoratyvinės dailės m-los P. Nikloso vadovaujamoje skulptūros studijoje, už skulptūros darbus buvo apdovanotas I ir II laipsnio medaliais (7 darbai palikti m-los muziejuje). 1937 sukūrė stambią skulptūrinę grupę „Trys milžinai" ir heraldinius reljefus Karininkų ramovės fasadui, dekoratyviniais darbais (skulptūra, simbolizuojanti pramonę, dvi vazos ir kt.) papuošė buvusių Prekybos ir pramonės rūmų (dab. Kauno viešoji biblioteka) Kaune fasadą. Skulptūros darbus organiškai siejo su archit-ra. P. sukūrė monumentalų aiškios ir griežtos kompozicijos S. Dariaus ir S. Girėno paminklo Kaune projektą (1937, paminklų konkurso I premija), skulptūrą „Prie šaltinėlio" (1939), dekoratyvinę skulptūrą „Vandens nešėja" (1939, I premija). Nuo 1939 dalyvavo dailės parodose. 1940—51 Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to dėstytojas (1940—41 ir 1944—46 skulptūros katedros vedėjas, nuo 1947 profesorius), 1951—59 — Lietuvos TSR Dailės in-to profesorius. 1940 sukūrė V. Lenino (II variantas 1944) ir kt. biustus. Vok. faš. okupacijos metais gyvendamas Anykščiuose, iškalė Puntuke monumentalų S. Dariaus ir S. Girėno reljefą (1943). Raudonajai Armijai išvadavus Lietuvą, sukūrė monumentalių kūrinių,

Bronius Pundzius. „Šturmas" (Pergalės monumentui Kaliningrade, 1946)

skirtų taryb. kariams: reljefą „Už mūsų tarybinę Tėvynę" karių kapinėse Kapsuke (1944), skulptūrinę grupę „Šturmas" Pergalės monumentui Kaliningrade (1946), skulptūrinę grupę „Taikos sargyboje" I. Černiachovskio tiltui Vilniuje (1952). 1956—58 iškalė antkapius su portretiniais reljefais rašytojui Jon. Marcinkevičiui ir visuom. veikėjui S. Matulaičiui. Be to, sukūrė A. Staškevičiūtės biustą (1947), O. Sukackienės, E. Mieželaičio skulptūrinius portretus (1957), V. Mickevičiaus-Kapsuko, P. Cvirkos paminklų (1958) projektus, piešinių, akvarelių ir kt.

Leid.: Lietuvių tarybinė dailė (Skulptūra), V., 1961.

Lit.: **Juoz. Mikėnas,** Bronių Pundzių prisiminus. — „Literatūros ir meno metraštis. 1960", V., 1960; **S. Budrys,** Pergalės monumentas Kaliningrade, V., 1965.

PUŇDZIUS Domas [1907.VIII.3 Žemalėje (Mažeikių rj.) — 1941.VI prie Subatės (Latvijos TSR)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Darbininkas. Kilęs iš valstiečių. Nuo mažens tarnavo pas buožes Mažeikių apskrityje. 1926 išvyko dirbti į Latviją. Nuo 1928 Komunistų partijos narys. 1928—30 tarnavo Lietuvos kariuomenėje, vėliau dirbo Latvijoje, prie įvairių statybų Židikų (Mažeikių rj.) valsčiuje. 1932—38 LKP Mažeikių rajono komiteto narys, kurį laiką komiteto sekretorius. 1933—34 mokėsi Maskvoje partinėje mokykloje, dalyvavo LKP konferencijoje (1933.IX).

1934—35 LKP CK instruktorius Mažeikių apskričiai. 1935—37 už rev. veiklą 5 kartus suimtas, 15 mėnesių adm. tvarka kalintas Šiauliuose, Mažeikiuose. 1937 baigė Kaune LKP CK kursus. 1937—39 LKP CK instruktorius Mažeikių, Kretingos, Telšių ir Šiaulių apskritims. 1938 pr. atnaujino LKP Mažeikių aps. k-to organo „Žemaitijos tiesa" leidimą. 1939 dalyvavo LKP CK sausio plenume Vilkėnuose (Kauno rj.), buvo kooptuotas į LKP CK narius. Part. slapyvardžiai — Bronius, Vincas. 1939 suimtas, kalėjo Dimitravo ir Pabradės priverčiamojo darbo stovyklose. 1940—1941 LKP CK aparato, valstybinės ž. ū. komisijos darbuotojas, LKP Tauragės aps. k-to I sekretorius. LKP V suvažiavimo (1941) delegatas, suvažiavime išrinktas LKP CK nariu. D. Tėvynės karo pradžioje su ginkluotu part. ir taryb. aktyvo būriu traukėsi į TSRS gilumą ir prie Obelių ir Subatės kovėsi su hitlerininkais. Toje kovoje ir žuvo.

PUNĖLĖ — upė Alytaus rj., Nemuno deš. intakas. Ilgis 16 km, baseino plotas 43 km². Prasideda Radvilonių apylinkėse, 9 km į š. r. nuo Alytaus. Teka į š. v. Įteka į Nemuną 344 km nuo jo žiočių, ties Punia. Intakas Akilna (deš.). Prie P. žiočių, deš. krante, yra Punios piliakalnis. P. žemupį apima Punios draustinis.

PUNIÀ — miestelis Alytaus rj., 13 km į š. nuo Alytaus, Nemuno deš. krante; apylinkės centras. 938 gyv. (1959). Per miestelį teka Punelė (Nemuno intakas). Plano struktūra radialinė. Yra lentpiūvė, ambulatorija (nuo 1950), vid. m-la (1904—44 pradinė, 1944—49 progimnazija, 1949—54 septynmetė), biblioteka. P.— sena gyvenvietė. Tai rodo P. piliakalnis, įrengtas masyviame kranto iškyšulyje Nemuno ir Punelės santakoje. Iš š., v. ir p. piliakalnį juosia Nemunas ir Punelė, rytuose jis sustiprintas 75 m ilgio, 34 m pločio ir 6 m aukščio pylimu ir didžiuliu grioviu. Apie 1 ha piliakalnio aikštelė yra pailga, trikampė. Didelė jos dalis nugriuvusi. Piliakalnis ilgą laiką buvo ariamas, todėl labai apardytas. Pylimo ir aikštelės p. dalies tyrinėjimai išaiškino 3 piliakalnio įrengimo pagr. periodus. Pylimo viršus suplūktas iš molio, sutvirtinto ąžuoliniais rąstais, suklotais kas 60 cm skersai ir išilgai pylimo sluoksniais, sudarančiais taisyklingus keturkampius. Toks plūkto molio ir ąžuolinių rąstų sluoksnis siekė 1,50—1,75 m storio. Pylimas sutvirtintas XIII—XIV a. Galingi piliakalnio

ILIUSTRACIJOS ĮKLIJOJE prie p. 736

įtvirtinimai, didžiulė aikštelė rodo čia buvus stiprią pilį. Kai kurie istorikai P. piliakalnį identifikavo su ist. šaltiniuose minimais Pilėnais, kuriuos kun-ščio Margirio vadovaujama įgula 1336 narsiai gynė nuo kryžiuočių. Tačiau aikštelės tyrinėjimai kokių nors žymesnių duomenų iš to laikotarpio nedavė, nes vėlesniais šimtmečiais čia buvo didelių pertvarkymų, ir XIII—XIV a. kultūrinis sluoksnis visai sunaikintas. Iš to laikotarpio terasti pavieniai radiniai: geležinis pentinas, keramikos liekanos ir kt. Aikštelės tyrinėjimai daugiausia duomenų davė iš XVI—XVII a., kada čia buvo pastatyti puošnūs rūmai, kuriuose gyveno įvairūs, dažnai besikeičiantys Punios valdytojai. Atkasti šių rūmų pamatai iš plytų ir akmenų, surasta daug stat. detalių — langų bei durų vyrių, geležinių vinių, ypač daug spalvotų koklių, kurių tarpe daug herbinių. Iš jų paminėtini kokliai su didikų Gonsievskių-Korvinų herbu. XVI—XVIII a. į pilį padarytas naujas įvažiavimas, kirtęs senąjį pylimą. Pylime buvo atkastos iš akmenų ir plytų išmūrytos sienos, saugojusios įvažiavimą nuo užgriuvimo. Iš didžiulių gaisrų pėdsakų matyti, kad P. buvo sunaikinta XVIII a. pr., galimas dalykas, švedų antplūdžio metu. XVIII a. rūmai piliakalnyje buvo galutinai apleisti ir daugiau nebeatstatomi.

Rašytiniuose ist. šaltiniuose (Vygando Marburgiečio kronikoje) P. pirmą kartą paminėta 1382. Kronikoje sakoma, kad tais metais į Lietuvą įsibrovė trys kryžiuočių kariuomenės, kurių viena patraukė į P. žemę (in terre Punow). XV—XVIII a. P. dvaras su kaimais abiejose Nemuno pusėse ir giria sudarė P. seniūniją, kuri priklausė didžiajam kunigaikščiui. Ją valdė did. kun-ščio vietininkai didikai J. Chreptavičius, S. Bartoševičius, A. Chodkevičius, J. Zabžezinskis, J. Chodkevičius, Sapiegos, Bžostovskiai. Žečpospolitai žlugus (1795), caras Pavlas I atidavė Punią 25 metams gen. Kachovskiui, o caras Aleksandras I tą terminą pailgino dar 5 metais. Po to P atiteko Rusijos iždui. 1866 P. miestelyje buvo 139 namai ir 1056 gyventojai, 1888 — 1304 gyventojai.

Lit.: **R. Volkaitė-Kulikauskienė,** Punios piliakalnio (Jiezno rj.) 1958—1959 m. tyrinėjimų rezultatai. — „Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 3, V., 1961 [p. 41—65].

PUNIÕS ŠÌLAS — miškas Alytaus rj., 12 km į š. nuo Alytaus, Nemuno kilpoje ties Punia (kair. krante). Tai vienas įdomiausių Lietuvos šilų, pasižymintis medžių rūšių įvairumu, aukšto boniteto ir didelio našumo medynais. Priklauso Alytaus miškų ūkio Punios girininkijai. Plotas 2720 ha; medynų 2512 ha. Reljefas fliuvioglacialinės kilmės, banguotas, su nuolydžiu į š., š. r. ir š. v. Per Punios šilo v. dalį į Nemuną teka 3 bevardžiai upeliai. Įdubimuose susiformavusios pelkės. Dirvožemiai daugiausia jauriniai, mažai sujaurėję, smėliniai, Nemuno salpoje — aliuviniai, sluoksniuotieji. 90% medynų savaiminės kilmės. Pušynų (daugiausia mėlyninių ir bruknininių) yra 42%, eglynų (daugiausia ąžuolyninių, mėlyninių ir kiškiakopūstinių) 30%, beržynų 14%, juodalksnynų (daugiausia dilgėlinių ir vilkdalginių) 5,6%, drebulynų 4,3%, liepynų 1,6%, ąžuolynų 1,2%, uosynų ir skroblynų 0,4%, baltalksnynų 0,2%. Dėl medžių rūšių kaitos beržynai ir drebulynai auga derlingesnėse pušynų bei eglynų augavietėse. Jaunuolynai sudaro 31%, pusbrandžiai medynai 28%, pribręstantieji 12%, brandieji bei perbrendusieji 29%. Vid. amžius 53 metai, vid. bonitetas I,4 (I boniteto medynų yra 65,6%, II — 27,6%, III — 4,8%, IV — 1,4%, V — 0,6%), vid. skalsumas 0,66, vid. tūris 182 ktm, vid. prieauga 3,4 ktm/ha. Iš introdukuotų rūšių čia auga kedrinė ir sibirinė pušis, maumedis, pocūgė, šiaurinis ąžuolas, pilkasis ir mandžiūrinis riešutmedis, amerikinis uosis, vėlyvoji ieva, zuikiakrūmis. Punios šile aptinkama maždaug 40 m aukščio ir 75 cm skersmens eglių (viena jų — 42 m aukščio — aukščiausia Lietuvoje), 36—38 m aukščio pušų, 150 cm skersmens ąžuolų. Yra stirnų, šernų, barsukų, lapių, šeškų, kiaunių, voverių, tetervinų, slankų, jerubių, pelkėse — laukinių ančių, Nemuno krantuose — bebrų; aklimatizuoti taurieji elniai, Sibiro voverys. P. š. įeina į Nemuno apsauginių miškų juostą; paskelbtas botaniniu-zoologiniu draustiniu.

Punios šile yra pilkapių su degintiniais V—XII a. kapais. 1888 juos kasinėjęs archeologas E. Volteris rado geležinių peilių, ietigalių, žalvarinių bei geležinių segių, geležinį plačiaašmenį kirvį ir kt. Keli radiniai laikomi Istorijos-etnografijos muziejuje Vilniuje.

PUÑTAS — ežeras Molėtų rj., 7 km į p. nuo Molėtų, 1 km į r. nuo Vilniaus—Utenos plento. Plotas 13 ha, didž. gylis 11,4 m, vid. gylis 5,14 m. Ežeras ištįsęs iš v. į r.; ilgis 710 m, didž. plotis 245 m, kranto linijos ilgis 1725 m. Krantai neaukšti, pakrantės apaugusios medžiais. Į P. įteka upelis iš Ilgio ež., išteka Punta (į Bebrusų ež.). Prie P. yra Antapuntės ir Leliūnų kaimai.

PÙNTININKAI — rytų *aukštaičiai,* kurių patarmėje literatūrinės kalbos dvigarsiai „am", „an", „em", „en" ir balsiai „ą", „ę" tariami „um", „un", „im" „in"; „ū", „y", pvz., „s**ùm**t(i)s", „p**ìm**pe", „l**uñ**k(a)s", „t**im̃**pt", „p**iñ**kt(a)s", „k**ū́**st", „ž**ū̃**sis", „gr**ỹ**št" vietoj „sámtis", „pémpė", „lañkas", „tem̃pti", „peñktas", „kąsti", „žąsys", „gręžti". P. patarmė apima Biržų, Rokiškio, Anykščių, Utenos, Ukmergės ir kt. apylinkes. P. vardas kalbininkų padarytas iš žodžio „pantis" tarminio atitikmens „punt(i)s". Ž. *Tarmės.*

PÙNTUKAS — vienas didžiausių Lietuvos TSR riedulių. Jis yra 5 km į p. nuo Anykščių, pakeliui į Kurklius, Šventosios kair. krante, Anykščių šilelyje. P. ilgis 6,9 m, plotis 6,7 m, aukštis 5,7 m (iš jų 1,5 m žemėje), tūris 100 m³, svoris 265 t. P. — granitinis rapakivio atmainos riedulys, ledynų atneštas iš Suomijos. Manoma, kad ledynas P. paliko po moreninių sąnašų sluoksniu, kurį vėliau vanduo nuplovė. Dar vėliau buvo paplautas plynaukštės šlaitas, ir akmuo nuslinko šlaitu žemyn.

Liaudyje pasakojama, kad P. nešęs velnias, norėdamas juo sudaužyti Anykščių bažnyčią. Tačiau, pragydus gaidžiams, velnias išmetęs akmenį, ir šis susmegęs į žemę. (Šį padavimą mini A. Baranauskas „Anykščių šilelyje".) Senovėje P. buvęs laikomas šventu, ant jo degintos aukos dievams. Pasakojama, kad ant akmens buvęs sudegintas karžygys Puntukas ir nuo to laiko akmuo vadinamas P.

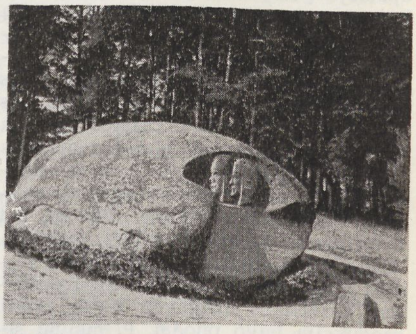

Puntukas

1943 skulptorius B. Pundzius, slapstydamasis nuo hitlerininkų, ant P. plokščiojo šono iškalė lakūnų S. Dariaus ir S. Girėno bareljefą bei jų testamentą liet. tautai, parašytą prieš kelionę per Atlantą. Taryb. metais P. paskelbtas gamtos paminklu, įeina į Anykščių šilelio landšaftinį draustinį. Labai lankomas ekskursantų, turistų.

PUNŽÓNYS — kaimas Vilniaus rj., Buivydžių apyl., 14 km į r. nuo Nemenčinės, Neries kair. krante. 181 gyv. (1959). Daugumas sodybų stovi viena prie kitos abipus Nemenčinės—Buivydžių kelio. Yra Dvarčėnų plytinės cechas (nuo 1958), kuris gamina statybinius blokus pertvaroms (1966 pagaminta 3 mln. blokų), felčerių-akušerių punktas, pr. m-la.

PÚODKALIAI — kaimas Skuodo rj., Skuodo apyl., 3 km į p. nuo Skuodo. 223 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1957). Kaimo p. pakraštyje, Bartuvos kair. krante, prie Erlos žiočių, yra didelis piliakalnis.

Piliakalnio aikštelė keturkampė, apvaliais kampais, 90 m ilgio ir 80 m pločio. Ją iš p. v. ir p. lanku juosia maždaug 140 m ilgio ir 4 m aukščio pylimas. Šlaitai į upių slėnį 11 m aukščio. Aikštelėje yra maždaug 1,5 m storio kultūrinis sluoksnis. Tai vienas didžiausių Lietuvos piliakalnių Latvijos pasienyje.

PUÕDŽIAI — kaimas Anykščių rj., Rubikių apyl., 13 km į r. nuo Anykščių, 2 km į š. r. nuo Rubikių ežero; kolūkio centras. 61 gyv. (1959). Šiauriniu pakraščiu teka Juodė (Elmės intakas), eina Rubikių—Debeikių kelias. Pradinė mokykla (nuo 1922), biblioteka (nuo 1962).

PUÕDŽIAI — amatininkai, gaminantys molinius indus. Lietuvoje įv. indai iš vietinio molio ar šlyno su grūsto granito ir kalkakmenio priemaišomis buvo gaminami jau pirmykštėje bendruomenėje. Puodų lipdytojai įrankių tada dar neturėjo, lipdė primityviai: iš pradžių išplodavo apskritą plokštelę puodo dugnui, paskui juostą šonams. Šitaip puo-

dus lipdėsi kiekviena šeima pati. X a. Lietuvoje atsirado rankinis žiedžiamasis ratas; puodų gamyba patobulėjo ir iš dalies virto amatu, atsirado puodžių. Pirmieji žiedžiamieji ratai buvo nesudėtingi — nedideli skrituliai su 4 kojomis, apačioje įtaisytomis į kryžiokėlį, sukaliojamą ant ašies, įtvirtintos į gulsčią trinką. Ant to skritulio buvo formuojama tik apatinioji puodo dalis; viršutinioji tebelipdyta iš molio juostų. Toks žiedžiamasis ratas labiau buvo paplitęs Aukštaitijoje, kai kur išlikęs net iki XIX a. pabaigos. Ilgainiui žiedžiamasis ratas tobulėjo. XIII—XIV a. miestuose atsirado kojomis sukamas žiedžiamasis ratas. Ant jo puodai nebelipdomi, bet nužiedžiami iš vieno molio gniužulo. XIV—XV a. prie pilių, stambiųjų feodalų ir kun-ščių dvaruose kūrėsi pirmosios keramikos dirbtuvės, kurių svarb. produkcija buvo puodai. P. minimi seniausiuose Lietuvos D. Kun-stės dvarų inventoriuose. XV—XVI a. stambesnės P. dirbtuvės kūrėsi miestuose ir miesteliuose. P., kaip ir kt. amatininkai, būrėsi į cechus (XVI a. jie sudarė atskirus cechus). XVIII a. prasidėjusi ekonominė ir politinė suirutė Lietuvoje smukdė amatininkų, tuo pačiu ir P., amatą, daugelis jų ėmė verstis žemės darbu. Vėliau P. amatas buvo labiau paplitęs Žemaitijoje (jų dirbiniais ypač garsėjo Kuršėnai ir Viekšniai). Savo dirbtuves P. steigė ir kt. miestuose — Biržuose, Merkinėje, Pasvalyje. P. produkcija buvo pigi, pardavinėjama turguje. Tarybų Lietuvoje P. iš pradžių susijungė į arteles, vėliau didesnės keramikos dirbtuvės (Kuršėnuose, Viekšniuose ir kitur) virto dailiosios keramikos g-los „Jiesia" cechais. Ž. *Keramika.*

Lit.: **J. Petrulis,** Puodų gamyba senovėje.— „Gimtasai kraštas", 1940, Nr. 3—4; **G. Jacėnaitė,** Kuršėnų keramikai.— „Meno saviveikla", 1958, Nr. 1; **J. Jablonskytė-Rimantienė,** Lapainios puodžiai. — „Iš lietuvių kultūros istorijos", t. 3, V., 1961; Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964 [p. 164—166]; **K. Čerbulėnas,** Lietuviškoji liaudies keramika. — „Istorija", t. 7, V., 1965.

PUODŽIĀLAUKĖ — kaimas Rokiškio rj., Pandėlio apyl., 3 km į r. nuo Pandėlio; kolūkio centras. 103 gyv. (1959). Kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1956).

PUŌDŽIŠKIAI — kaimas Vilkaviškio rj., Juodupėnų apyl., 4 km į p. nuo Kudirkos Naumiesčio. 204 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1929). Kaimas susikūrė, apie 1923 išparceliavus P. dvarą.

PUODŽIUKÝNAS Antanas [g. 1898.II.5 Gulioniškėje (Kapsuko rj.)] — fizikas, fizikos-matematikos mokslų kandidatas (1945), Lietuvos TSR nusipelnęs mokslo ir technikos veikėjas (1968). 1927 baigė Vienos un-tą. 1927—28 mokytojavo Plungės ir Utenos g-jose. 1928—40 dirbo ped. darbą Kauno un-te, nuo 1937 privatdocentas, nuo 1940 docentas. 1940—45 dirbo Vilniaus un-te, 1945—1950 — Kauno un-te. 1950—63 dėstė Kauno Politechnikos in-te, 1950—65 Kauno Med. in-to fizikos katedros vedėjas. Nuo 1958 profesorius. Nuo 1965 Kauno Politechnikos in-to fizikos katedros konsultantas. Paskelbė mokslinių straipsnių apie metalų elektrinį laidumą, kintant jų struktūrai nuo dujų absorbcijos, apie kosminius spindulius. Su K. Baršausku parašė fizikos vadovėlį vid. m-los VII klasei (1958).

Ršt.: Energijos šaltiniai, V., 1956; Atominiai reaktoriai ir atominės elektrinės, V., 1960; **A. Puodžiukynas, Č. Radvilavičius,** Atominė energija ir jos panaudojimas liaudies ūkyje, K., 1963.

PUODŽIUKÝNAS Jonas [g. 1927.IV.12 Garankščiuose (Kapsuko rj.)] — agronomas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1964). 1951 baigė Ž. ū. akademiją. 1951—63 Radviliškio bandymų stoties moksl. bendradarbis, nuo 1963 jos direktorius. Nuo 1966 TSKP narys. Paskelbė moksl. straipsnių apie pelkių įsavinimą, durpynų naudojimą žemės ūkyje.

PUODŽIUKÝNAS Rimvydas [g. 1933. II.13 Kaune] — chemikas technologas, technikos mokslų kandidatas (1962). 1955 baigė Kauno Politechnikos in-tą. Nuo 1961 Statybos ir archit-ros in-to moksl. bendradarbis, nuo 1964 to paties in-to polimerinių dangų laboratorijos vedėjas. Paskelbė moksl. straipsnių apie pluoštinių plokščių technologiją, jų fiz. bei chem. savybes, polivinilacetatines kompozicijas grindims ir kitais stat. medžiagų klausimais.

PUODŽIŪNAI — kaimas Vilniaus rj., Jotainiškių apyl., 9 km į š. v. nuo Nemenčinės, 11 km į r. nuo Paberžės. 63 gyv. (1959). Prie kaimo yra nedidelis durpynas. Pr. m-la, kultūros namai, biblioteka (nuo 1962).

PUODŽIŪNAS Stasys [g. 1884.X.11 Kaniūkuose (Anykščių rj.)] — choro dirigentas, pedagogas. Lankė J. Naujalio vargonininkų ir choro dirigentų kursus Kaune. Vargoninkavo įvairiose Lietuvos vietose. 1909 surengė pirmąjį Ukmergėje liet. vakarą (vaidinimą ir choro koncertą). 1911—12 studijavo Rygos muz. m-loje, vadovavo „Giedros" d-jos chorui. 1913—18 vargoninkavo ir dirigavo liet. chorui Liepojoje. Vėliau mokytojavo įvairiose Lietuvos pr. m-lose. 1940—1953 Anykščių ir Kavarsko vid. m-lų mokytojas. Surinko liaudies dainų.

PUODŽIŪNIENĖ Elena [**Ruibienė;** g. 1927.III.10 Šaukuvoje (Ukmergės rj.)] — gydytoja pediatrė, medicinos mokslų kandidatė (1962). 1952 baigusi Kauno Med. in-tą, iki 1958 dirbo Alytaus rj. ligoninėje. 1958—59 Lietuvos TSR Sveikatos apsaugos m-jos vyr. inspektorė. Nuo 1959 Eksperimentinės ir klinikinės medicinos in-to moksl. bendradarbė. Paskelbė moksl. straipsnių apie vaikų reumato paplitimą, diagnostiką, kliniką ir profilaktiką.

PUŌDŽIŲ PÉLKĖ — pelkė Varėnos rj., 15 km į v. nuo Valkininkų, 0,5 km į š. nuo Vilniaus—Alytaus plento. Plotas 252 ha. Ežerinės kilmės plynraistinė bei plyninė aukštapelkė ir tarpinio tipo pelkė. Durpių klodo didž. storis 6,5 m, vid. 2,7 m. Durpės mediuminės, fuskuminės, švylinės-kimininės, kimininės, viksvinės-kimininės. Vid. susiskaidymas 23%, vid. peleningumas 4,7%. Už 0,5 km į r. nuo P. p. yra Puodžių ež.; jo krante įsikūręs Puodžių kaimas.

PUŌDŽIUS Danius [g. 1935.X.28 Saukiškiuose (Molėtų rj.)] — partinis ir administracinis darbuotojas. 1953—54 Utenos rj. laikr. „Lenino keliu" redakcijos darbuotojas. 1959 baigė Kauno Politechnikos in-tą. 1959—62 Užvenčio rj. vykd. k-to plano komisijos pirmininkas, rj. vykd. k-to pirmininkas. 1963—65 LKP Tauragės pramoninio gamybinio partinio k-to sekretorius. Nuo 1965 Plungės rj. vykd. k-to pirmininkas.

PUŌKĖ — kaimas Skuodo rj., Barstyčių apyl., 10 km į š. v. nuo Sedos, 6 km į š. r. nuo Barstyčių. 221 gyv. (1959). Vakaruose pro P. teka Puokupis (Luobos kair. intakas). Pr. m-la (nuo 1926), biblioteka (nuo 1949). Kaimo laukuose yra Alkos kalnas — sen. lietuvių kulto vieta.

PUŌLIS Bronius [1907.IX Judinyje (Anykščių rj.) — 1941.VIII Pivonijoje (Ukmergės rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1927—32 gyveno Argentinoje ir Brazilijoje. Į rev. judėjimą įsijungė 1934, Paberžiuose ir Šeriuose (Anykščių rj.) platino kom. lit-rą. 1936 Kavarske įstojo į Komunistų partiją. 1940—41 Kavarsko vls. vykd. k-to pirmininkas. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

PŪOŽAS — **1.** Ežeras Kupiškio rj., 11 km į r. nuo Kupiškio. Plotas 26 ha. Ežeras rininis, ištįsęs iš v. į r.; ilgis 1050 m, didž. plotis 340 m, kranto linijos ilgis 2650 m. Krantai žemi. Išteka Skodinys (Kupos intakas). Prie ežero yra Puožo kaimas.

2. Kaimas Kupiškio rj., 12 km į r. nuo Kupiškio, 6 km į p. nuo Skapiškio geležinkelio stoties; apylinkės ir kolūkio centras. 78 gyv. (1959). Kaimas įsikūręs Puožo ežero p. ir r. krantuose. Yra parduotuvė, ryšių skyrius. XIX amžiuje P. palivarkas priklausė Mirabelio dvarui.

PŪPASODIS — kaimas Alytaus rj., Miroslavo apyl., 13 km į p. v. nuo Alytaus, 4 km į v. nuo Nemuno. 337 gyv. (1959). Aštuonmetė m-la (1916—54 pradinė, 1954—62 septynmetė). 1946—48 Pupasodyje burž. nacionalistai nužudė 11 žmonių.

PUPEĪKIS Stasys [g. 1905.V.13 Peterburge] — revoliucinio judėjimo dalyvis, pedagogas, Lietuvos TSR nusipelnęs mo-

kytojas (1957). 1922—40 mokytojavo Zarasų aps. pr. mokyklose. 1925—1927 mokėsi Kėdainių mkt. seminarijoje.

Nuo 1928 Komunistų partijos narys. Zarasų aps. valstiečių tarpe dirbo part. darbą, rašė ir hektografavo atsišaukimus. 1940 Liaudies vyriausybės susisiekimo ministras. 1940—51 Lietuvos TSR AT Prezidiumo sekretorius. D. Tėvynės karo metais Lietuvos TSR MT įgaliotinis evakuotųjų Lietuvos gyventojų reikalams Čkalovo (dab. Orenburgas), Aktiubinsko, Š. Kazachstano srityse. 1951—63 dirbo Švietimo m-joje: 1951—1953 ir 1957—59 ministro pavaduotojas, 1953—57 ministras, 1959—63 skyriaus viršininkas. 1957 baigė Aukštosios part. m-los prie TSKP CK neakivaizdinį skyrių. Nuo 1963 Vilniaus un-to bibliotekos moksl. sekretorius. 1956—58 LKP CK Revizijos komisijos narys. 1940—51 ir 1955—59 Lietuvos TSR AT deputatas. Period. spaudoje paskelbė straipsnių švietimo ir auklėjimo klausimais. Parašė elementorių „Saulutė" ir liet. kalbos mokyklinių vadovėlių.

Ršt.: **A. Čiplys, S. Pupeikis,** Saulutė (Elementorius), K., 1945 (XX leid. 1967); Lietuvių kalbos vadovėlis, K., 1947 (III leid. 1959); **S. Pupeikis, J. Kavaliauskas,** Liaudies švietimas Tarybų Lietuvoje, V., 1955.

PUPĖLĖS. Lietuvoje rajonuotos (1968) dvi daržinės P. *(Phaseolus vulgaris)* veislės: Saksa begyslė 615 ir Gribovo cukrinė 802. Lietuvos darželiuose dekoratyviniais tikslais auginamos raudonosios P. *(Ph. coccineus)* ir baltosios P. *(Ph. coccineus* var. *albiflorus*; tos atmainos P. sėklos valgomos). Tinkamiausi P. priešsėliai — agurkai, kopūstai, bulvės. P. sėjamos, alyvoms sužydus. Krūminių P. lapų, stiebų, ankščių ir grūdų svarb. liga — P. bakteriozė. Gerai auginamų P. derlingumas 13—20 cnt/ha. Nuo 1964 kai kurie Lietuvos ūkiai P. pradėjo pardavinėti konservų f-kams. Lietuvoje P. jau buvo auginamos XVIII a.; jos minimos 1796 Dirvėnų dvaro (tuometiniame Šiaulių paviete) inventoriuje. 1938 Lietuvoje jos užėmė apie 12% viso daržovių pasėlių ploto. 1929—59 P. buvo selekcionuojamos Dotnuvos selekcijos stotyje, Žemdirbystės in-te, nuo 1959 Vytėnų bandymų stotyje (Kauno rj.). Sukurtos dvi baltagrūdės krūminės liet. veislės: Snieguolės ir Baltija (Baltijos elitinė sėkla gaminama Vytėnų bandymų stotyje).

PUPÌNIAI — kaimas Telšių rj., Janapolės apyl., 7 km į š. nuo Varnių, prie kelio į Telšius; kolūkio centras. 69 gyv. (1959). Rytuose pro P. teka Virvyčia, pietuose — jos intakas Reškėta. Yra pr. m-la (nuo 1940). Kaime kolūkis pasistatė gyvulininkystės pastatų. Ties P., prie Varnių—Telšių kelio, kalvoje, yra XV—XVI a. senkapis. 1948 jame ištirti 6 griautiniai kapai. Rasta peilių, verpstelių, žiedų, apskritų plokštelinių segių ir kt. sen. dirbinių. Radiniai laikomi Istorijos-etnografijos muziejuje Vilniuje.

PŪPKIS Aldonas [g. 1939.I.5 Kazlų Rūdoje] — kalbininkas, filologijos mokslų kandidatas (1967). 1962 baigė Vilniaus un-tą. Nuo 1965 Vilniaus un-to eksperimentinės fonetikos laboratorijos vedėjas. Paskelbė moksl. straipsnių apie dabartinės literatūrinės liet. kalbos priebalsių junginius („Kalbotyra", t. 14—15, 1966).

PŪPKULIŲ PĖLKĖ — pelkė Jonavos rj., 12 km į š. r. nuo Jonavos, 2 km į š. v. nuo Kauno—Zarasų plento. Plotas 127 ha. Sausumines kilmės raistinė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 2,2 m, vid. 0,9 m. Vyrauja žemapelkinės durpės — raistinės bei medieninės-nendrinės. Vid. susiskaidymas 39%, vid. peleningumas 28%. Pelkės r. pakraštys vietomis siekia Lokį (Neries intaką). Pietvakariuose prie pelkės įsikūręs Pupkulių kaimas.

PUPÓJAI — kaimas Vilniaus rj., Kairėnų apyl., 2,5 km į š. nuo Naujosios Vilnios. 281 gyv. (1959). Kaimo š. v. dalis (206 gyv.) dar vad. Didžiaisiais P., p. r. dalis — Mažaisiais P.

PUPÓNYS — **1.** Kaimas Kupiškio rj., Noriūnų apyl., 4 km į p. v. nuo Kupiškio, į š. v. nuo Šiaulių—Daugpilio geležinkelio. 182 gyv. (1959). Per kaimą teka Naktakė (Lėvens kair. intakas), eina Kupiškio—Subačiaus kelias. Pr. m-la (nuo 1917).

Puponyse, aplinkui sodybą, kurioje gyveno sodininkas Žekonis, ir jo užveistame sode auga 28 rūšių introdukuoti medžiai bei krūmai: europiniai bei Sukačiovo maumedžiai, pocūgės, sibiriniai kėniai, vakarinės tujos, europinis kukmedis, kazokiškasis kadagys, totoriškasis klevas, platanalapio klevo raudonlapė forma, daug varpinių medlevų, kelių rūšių lanksvos, rūgštusis žagrenis, krūminis žirnmedis, šeivamedžiai, 2 plunksnalapio lekėčiaus krūmai ir kt.

1918—29 Puponyse gyveno rašytojas J. Baltušis.

2. Kaimas Kupiškio rj., Puožo apyl., 9 km į p. r. nuo Kupiškio. 55 gyv. (1959). Per kaimą teka Skodinys (Kupos kair. intakas). Yra malūnas (nuo 1939). Caro valdymo metais P. dvaras buvo valsčiaus centras. P. valsčiaus valstiečiai 1905 aktyviai dalyvavo rev. judėjime.

PŪPOS. Lietuvoje P. užauga 80—200 cm aukščio. Jų vegetacijos laikotarpis 100—140 dienų. Subręsta rugpiūčio antrojoje pusėje. Lietuvoje labiausiai paplitusios veislės: Aušra (nuo 1962 rajonuota visoje Lietuvos TSR), Herc Freja (Herz Freya), Akerperlė (Ackerperle). P. geriausiai dera nerūgščiose priemolio ir molio dirvose, po kaupiamųjų ar žiemkenčių. P. geriausia sėti tada, kai sulapoja ievos (paprastai balandžio pabaigoje—gegužės pradžioje). Žalingiausia liga — lapų dėmėtligė, arba askochitozė (grybinė liga, kenkianti lapams, ankštims, grūdams). P. viršūnėms kenkia P. amaras, jauniems lapams — vabalai sitonai, šaknų gumbeliams — sitonų lervos. 1966 pasėta grūdams 400 ha pupų (1963 buvo 12 400 ha), iš jų kolūkiuose 200 ha; be to, auginti P. ir kt. pašarinių augalų mišiniai. Lietuvoje, gerai auginant, gaunama 30—35 cnt P. grūdų iš 1 ha, žaliosios masės 200—300 cnt/ha. Grūdai naudojami pašarui, žalioji masė — silosui ir žaliajam pašarui. P. auginimą daugiausia tiria Žemdirbystės in-tas. Piliakalnių (pvz., Skuodo rj. Apuolės, Vilniaus rj. Piliakalnio kaimuose) iškasenos rodo, kad Lietuvoje P. buvo auginamos jau IX—XIII a. Dvarų inventoriai ir kt. dokumentai rodo, kad XVI a. jų sėta gana daug. P. kaip tradicinis valgis būdavo patiekiamos per žemdirbystės švenčių apeigas ir žiemos švenčių metu. Buržuazijos valdymo metais daugiausia P. auginta daržuose (maistui). Selekcionuojamos nuo 1939. Taryb. metais sukurtos kelios lietuviškos P. veislės.

PŪPSAS Nisonas [nuo 1921 **Zivas** Mejeris; g. 1892.II.16 Telšiuose] — revoliucinio judėjimo dalyvis. 1908—21 priklausė Bundui, 1918 buvo Bundo Vilniaus sr. k-to sekretorius. 1918 pab. išrinktas Vilniaus darbininkų atstovų tarybos nariu, 1919.I—IV jos kuro skyriaus vedėjas. 1919 pab. Kaune dalyvavo profsąjunginiame judėjime, buvo Lietuvos profs-gų I suvažiavimo (1920) delegatas. LKP CK pavedimu 1921 organizavo revoliucingiausių Bundo narių perėjimą į LKP. Nuo 1921 Komunistų partijos narys. 1921.V Kaune suimtas, 1921.IX pabėgo iš konc. stovyklos ir, LKP padedamas, išvyko į Vokietiją. 1923 persikėlė į TSRS, dirbo TSRS Užsienio prekybos ir Miško pramonės liaudies komisariatuose, žydų k. leidžiamuose laikraščiuose. Nuo 1959 pensininkas. Gyvena Vilniuje.

PUPŠIŲ-MEŠKIŲ MIŠKAÎ — miškų masyvas Plungės rj., 3 km į p. nuo Rietavo. Priklauso Rietavo miško pramonės ūkio Rietavo girininkijai. Plotas 1636 ha; medynų 1377 ha. Masyvą sudaro Kolgalio (51 ha), Kalakutiškės (206 ha), Pupšių (567 ha), Meškių (555 ha) ir Žadvainių-Pupšių (257 ha) miškai. Reljefas banguotas. R. pakraščiu teka Jūra. Iš š. v., v. ir p. masyvą juosia Jūros intakas Letausas. Per miškus į Letausą teka Paparstas, o į Jūrą — Kumelupis. Dirvožemiai jauriniai, mažai bei vidutiniškai sujaurėję, gliejiški, vietomis gliejiniai, priemoliniai ir priesmėliniai. Vyrauja mėlyniniai eglynai ir mėlyniniai bei kimininiai pušynai. 95% medynų savaiminės kilmės. Eglynų yra 55%, beržynų 16%, pušynų 14%, juodalksnynų 11%, baltalksnynų 4%. Vid. amžius 46 metai, vid. bonitetas II,1, vid. skalsumas 0,69, vid. tūris 129 ktm/ha, vid. prieauga 2,8 ktm/ha. Yra briedžių, stirnų, šernų, lapių, usūrinių šunų, pilkųjų ir baltųjų kiškių, kiaunių, voverių. Kolgalio ir Kalakutiškės miškai įeina į Rietavo miesto žaliąją zoną, likusieji — eksploataciniai. Per metus iškertama apie 3300 ktm. Š. pakraštyje įsikūręs Pupšių kaimas, v.— Meškių kaimas. Per miškus eina kelias iš Rietavo į Judrėnus.

PŪRAS Juozas [1905.IV.5 Pratkūnuose (Kaišiadorių rj.) — 1941.VI.24 Kruonyje (Kaišiadorių rj.)] — pedagogas. Kilęs iš valstiečių. 1925 įstojo į Kėdainių mkt. seminariją. 1929—40 mokytojas Žilinuose (Trakų rj.), Krekenavoje (Panevėžio rj.). Nuo 1940 Kruonio pr. m-los vedėjas. Mokė beraščius, padėjo organizuotis Kruonio komjaunimo org-jai. Hitlerininkų ir vietinių burž. nacionalistų nužudytas.

PŪRAS — biralų saikas, lygus 90 l (didysis P.) arba 78 l (mažasis P.). *Ž. Matai.*

PŪRBACHAS, Juhrbachas, Jonas [XIV a.] — statybininkas. Manoma, kad, Didžiojo kunigaikščio Vytauto žmonos Onos pakviestas, atvyko iš Marienburgo ir su Retke (arba Radiku) iki 1390 pastatė buv. Onos Barboros bažnyčią Vilniuje, Gedimino kalno papėdėje.

PURĒNAS Antanas [1881.II.16 Tatkonyse (Kupiškio rj.) — 1962.XI.5 Kaune] — chemikas, Lietuvos TSR MA akademikas (1941), Lietuvos TSR nusipelnęs mokslo veikėjas (1945).

1902 baigęs Liepojos g-ją, įstojo į Tartu un-tą. Už dalyvavimą 1905—07 revoliucijoje caro valdžios persekiotas, turėjo nutraukti studijas. 1910 baigė Peterburgo un-to gamtos mokslų f-tą, kurį laiką dirbo pas chemiką akademiką A. Favorskį. Vėliau mokytojavo įvairiose vid. mokyklose. I pasaul. karo metais dirbo Lietuvių d-joje nukentėjusiems dėl karo šelpti Petrograde. 1918 pab. grįžęs į Lietuvą, dirbo Rokiškio aps. rev. k-to švietimo skyriaus vedėju. Nuo 1919 dalyvavo LSDP veikloje, buvo aktyvus Lietuvos Mokytojų profs-gos ir pedagoginės d-jos „Naujoji mokykla" narys. 1920 vienas iš Aukštųjų kursų organizatorių, sukūrė pirmąją Lietuvoje org. chemijos laboratoriją. 1922—50 Kauno un-to profesorius, org. chemijos katedros vedėjas. 1940—41 ir 1944—46 Kauno un-to rektorius. Nuo 1951 Kauno Politechnikos in-to profesorius (vadovavo org. chemijos ir technologijos katedrai). Kūrė lietuviškąją org. chemijos terminologiją, išvertė į liet. kalbą A. Holemano org. chemijos vadovėlį. Redagavo Kauno un-to matematikos-gamtos f-to moksl. darbus. Paskelbė daug mokslo populiarinimo straipsnių. Pokario metais su bendradarbiais ir mokiniais atliko reikšmingų tyrimų iš biologiškai svarbių org. junginių sintezės srities, apie tai paskelbė moksl. straipsnių.

PURĒNIENĖ Liuda [**Vienožinskaitė;** g. 1884.X.25 Mataučiznoje (Rokiškio rj.)] — teisininkė, visuomenės veikėja. Mokydamasi Mintaujos g-joje (baigė 1905), dalyvavo liet. moksleivių būrelių veikloje. Už dalyvavimą 1905—07 revoliucijoje kalinta. 1914 baigė Peterburgo Bestuževo aukštuosius moterų kursus, vėliau aktyviai dirbo lietuvių karo pabėgėlių šelpimo darbą. 1917 baigė Petrogrado un-tą. 1918 grįžo į Lietuvą. 1919.I—V Rokiškio aps. rev. teismo sekretorė. 1919—21 Rokiškio notarė. 1921—61 advokatė Kaune. 1922—36 LSDP veikėja, 1922—27 jos atstovė seimuose. Buržuazijos valdymo metais gynė antifašistus teismuose, spaudoje, tuo pat metu veikdama prieš komunistų siūlomą bendrą frontą. 1926 parengė amnestijos įstatymo projektą. Tautininkų valdymo metais už opozicinę veiklą buvo persekiojama (2 kartus kalinta, 1936 ištremta į Rokiškio aps.). Bendradarbiavo LSDP spaudoje. Rėmė pinigais lietuvius antifašistus, kovojusius Ispanijoje. Pensininkė.

Ršt.: Jungtuvės ir išsiskyrimai, K., 1932.

PURĪCKIS Aleksandras [apie 1862 — 1912.IV.6 Panevėžyje] — liberalinis kultūros veikėjas. Nuo 1905 dalyvavo Panevėžio kultūrinėje ir meninėje veikloje, buvo vienas tos veiklos organizatorių. 1905 Panevėžyje įsteigė „Vienybės" klubą ir „Aido" d-ją, buvo tos d-jos pirmininku. Bendradarbiavo „Vilniaus žiniose", „Draugijoje", „Viltyje" ir kt. laikraščiuose.

PURĪCKIS Juozas [1883.IV.19 Jiezno vls. — 1934.X.25 Kaune] — buržuazinis politinis veikėjas, publicistas. Baigė Peterburgo dvasinę seminariją. Friburo un-te gavo daktaro laipsnį už disertaciją apie katalikybę ir protestantybę XVI amžiuje Lietuvoje iki jėzuitų atsikraustymo. Nuo 1908 bendradarbiavo burž. spaudoje. 1914—18 gyveno Šveicarijoje, Berlyne, dalyvavo klerikalų akcijoje, rengiant Urachą Lietuvos karaliumi. 1920—21 Lietuvos užsienio reikalų ministras. Nuo 1921 tos pat m-jos ekonominio ir administracinio skyriaus direktorius. 1925—26 (iki III seimo rinkimų) „Lietuvos" redaktorius. 1925—29 Lietuvių rašytojų ir žurnalistų s-gos, 1930—1934 Lietuvos Žurnalistų s-gos pirmininkas. 1929 pašalintas iš kunigų luomo, šliejosi prie tautininkų. 1930 redagavo „Tautos ūkį", 1933 suorganizavo „Rytojaus" akc. b-vę.

PURŸS Albinas Petras [g. 1932.III.1 Ukmergėje] — architektas. 1956 baigęs Lietuvos TSR Dailės in-to archit-ros f-tą, dirba to in-to dėstytoju. Nuo 1963 TSKP narys. Apipavidalino liet. vitražo parodą Maskvoje (1961), skulptorių I. Šadro (1962) ir J. Mikėno (1962) individualines parodas, tarptautinės ir sąjunginės gėlių parodų Maskvoje Lietuvos TSR skyriaus ekspozicijas (1964), tarptautinės knygų parodos TSRS skyriaus (1965) bei tarptautinės pram. gaminių parodos Leipcige Lietuvos TSR skyriaus (1966) ekspozicijas, Lietuvos TSR liaudies ūkio laimėjimų parodos Vilniuje pramonės skyriaus ekspoziciją (1967) ir kt.

PURLŸS Petras [g. 1916.II.9 Antakalnyje III (Ukmergės rj.)] — partinis ir administracinis darbuotojas. 1927—37 dirbo pas buožes, vėliau statybose. 1940—1941 Pabaisko (Ukmergės rj.) vls. komsorgas, ž. ū. komisijos pirmininkas, adm. darbuotojas Taurage̊je. 1941 dalyvavo Maskvos gynime, vėliau Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys, 1944 Lietuvos partiz. judėjimo štabo darbuotojas. Nuo 1943 TSKP narys. 1944—46 LKP CK instruktorius. 1946 LKP Alytaus aps. k-to I sekretorius. 1947—51 LKP Anykščių aps. ir rj. k-to I sekretorius. 1955 baigė Resp. part. m-lą. 1955—59 LKP Varėnos rj. k-to I sekretorius. 1959—63 Ryšių darbuotojų, automobilių transporto ir plentų darbininkų profs-gos resp. k-to pirmininkas. 1956—58 kandidatas į LKP CK narius. 1958—60 LKP Revizijos komisijos narys. Pensininkas.

PURMĀLIAI — kaimas Klaipėdos rj., Sendvario apyl., 7 km į š. nuo Klaipėdos, prie plento į Palangą, Danės dešn. krante. 95 gyv. (1959). Danės slėnyje žemiau P. yra nedidelis pirmykštės bendruomenės laikų piliakalnis su 400 m^2 aikštele. Jį iš p. pusės puslankiu supa maždaug 35 m ilgio ir 2 m aukščio pylimas.

PURÓNAS Vytautas [g. 1930.I.3 Vainiūniškiuose (Kupiškio rj.)] — ekonomistas. 1954 baigė Leningrado un-to teisės f-tą. 1954—55 Lietuvos TSR MA Istorijos in-to, 1955—56 Ekonomikos in-to moksl. bendradarbis.

1956—59 Ekonomikos in-to moksl. sekretorius, nuo 1959 to pat in-to direktoriaus pavaduotojas mokslo reikalams, polit. ekonomijos ir liaudies ūkio istorijos sektoriaus vadovas. Paskelbė mokslinių straipsnių politinės ekonomijos ir ūkio istorijos klausimais. Vienas iš knygų „Lietuvos TSR ekonominė geografija" (1957), „20 metų Tarybų Lietuvos liaudies ūkiui" (1960), „Lietuva naujosios epochos penkiasdešimtmetyje" (1967, rusų k.) autorių. Už Tarybų Lietuvos ekonomikos vystymo tyrimus, paskelbtus monografijoje „Ketvirtis amžiaus socializmo keliu" (1965), gavo 1966 Resp. premiją.

PURPLIAĨ — **1.** Kaimas Mažeikių rj., Laižuvos apyl., 6 km į v. nuo Laižuvos. 221 gyv. (1959). Kaimo š. pakraščiu teka Vadakstis, kuria eina Latvijos TSR siena. Pr. m-la (nuo 1920).

2. Kaimas Telšių rj., Telšių apyl., 4 km į p. nuo Telšių, abipus kelio į Žarėnus; tarybinio ūkio centras. 26 gyv. (1959). Mašinų remonto dirbtuvės, kultūros namai (nuo 1963), biblioteka (nuo 1950).

PURVĀIČIAI — kaimas Plungės rj., Žlibinų apyl., 11 km į p. r. nuo Plungės, abipus kelio į Medingėnus. 138 gyv. (1959). Per kaimą teka Sausdravas (Minijos deš. intakas). Pr. m-la. Burž. nacionalistai 1948 kaime nužudė J. Pocių, 1949 — I. Stankų.

PURVANECKÁITĖ Viktorija [g. 1929. II.16 Viciūnuose (Širvintų rj.)] — partinė ir administracinė darbuotoja. 1947—52 mokytojavo Vilniaus rj., dirbo part. darbą Vilniuje. Nuo 1951 TSKP narė. 1954 baigė Resp. part. m-lą ir iki 1956 buvo Širvintų rj. laikr. „Lenino vėliava" redaktorė. 1956—62 part. darbuotoja Širvintose, Nemenčinėje. 1963 Švenčionių rj. laikr. „Žvaigždė" redaktorė. 1963—65 Švenčionių rj. part.-valst. kontrolės k-to pirmininkė. 1964 neakivaizdiniu būdu baigė Aukštąją part. m-lą prie TSKP CK. Nuo 1965 Švenčionių rj. vykd. k-to pirmininkė.

PURVANECKÍENĖ Birutė [g. 1926.IX.27 Kaune] — gydytoja ftiziatrė, medicinos mokslų kandidatė (1965). 1949 baigusi Vilniaus un-tą, iki 1959 dirbo Resp. tuberkuliozinio dispanserio (Vilniuje) skyriaus vedėja. Nuo 1960 TSKP narė. Nuo 1962 Vilniaus un-to fakultetinės terapijos katedros asistentė. Paskelbė moksl. straipsnių apie plaučių tuberkuliozės gydymą antibakteriniais preparatais ir neobenzinoliu.

PURVĖ̃NAI — kaimas Mažeikių rj., Laižuvos apyl., 12 km į r. nuo Mažeikių. 317 gyv. (1959). Per kaimą eina Viekšnių—Laižuvos kelias. P. pakraščiu teka Purvas (Ašvos intakas). Parduotuvė, felčerių-akušerių punktas (nuo 1959), pradžios mokykla (nuo 1949), biblioteka (nuo 1960).

PURVĖ̃NŲ PÉLKĖ — pelkė Eišiškių rj., 4 km į v. nuo Eišiškių, Versekos (Merkio intako) kair. krante. Plotas 136 ha. Ežerinės kilmės plynraistinė žemapelkė. Durpių klodo didž. storis 2,8 m, vid. 1,1 m. Vyrauja žemapelkinės nendrinės, viksvinės ir medieninės-nendrinės durpės. Vid. susiskaidymas 34%, vid. peleningumas 15,2%. Pelkė apsausinta.

PURVIAĨ — kaimas Telšių rj., Janapolės apyl., 8 km į p. v. nuo Luokės. 18 gyv. (1959). Vakaruose pro kaimą teka Virvyčia. Yra Kuršų aštuonmetė m-la.

PURVÝNAI — kaimas Trakų rj., Aukštadvario apyl., 2,5 km į p. r. nuo Aukštadvario, prie Baluosio ežero. 42 gyv. (1959). Prie kaimo yra XIV—XV a. senkapis su degintiniais kapais (tyrinėtas 1937).

Senkapyje rasta daug degintinių kaulų, puodų šukių, arklio aprangos geležinių apkaustų, žalvarinių vytinių antkaklių gabalų, plačiaašmenių geležinių kirvių ir kt. Radiniai laikomi Kauno ist. muziejuje ir Istorijos-etnografijos muziejuje (Vilniuje).

PUR̃VINAS Erikas [g. 1908.XII.14 Klaipėdoje] — botanikas, pelkėtyrininkas, biologijos mokslų kandidatas (1946). 1935—39 mokytojas Klaipėdoje. 1936 baigė Kauno un-tą. Nuo 1939 dirba ped. darbą Ž. ū. akademijoje. 1945—49 botanikos katedros, nuo 1952 botanikos-mikrobiologijos katedros vedėjas; nuo 1947 docentas. Be to, 1946—55 Biologijos in-to ir Geologijos ir geografijos in-to pelkėtyros grupės moksl. bendradarbis. P. pateikė „Lietuviškam botanikos žodynui" (išl. 1938) Klaipėdos kr. augalų pavadinimus. Su kt. autoriais parašė monografiją „Šepeta" (išl. 1940), knygas „Lietuvos TSR" (rusų k., 1955), „Lietuvos TSR ekonominė geografija" (1957) ir „Lietuvos TSR flora" (t. 2, 1963). Paskelbė mokslinių straipsnių apie parazitinius grybus (rūdis, rauplėgrybį), pelkes, durpes, durpių kraiką, Kuršių nerijos sausumos bei vandens augaliją. Pasiūlė trupinines durpes naudoti kraikui ir nurodė tam reikalui tinkamus durpynus.

PURVÝNAS — ežeras Švenčionių rj., 5 km į p. nuo Joniškio, 10 km į š. v. nuo Pabradės. Plotas 19 ha. Ežeras ištįsęs iš š. r. į p. v.; ilgis 930 m, didž. plotis 330 m, kranto linijos ilgis 2200 m. Ežerą supa pelkės. Krantai žemi, apaugę mišku. Įteka bevardis upelis, išteka Purvinė (Dubingos intakas).

PURVÝNĖ — kaimas Zarasų rj., Antalieptės apyl., 2 km į r. nuo Antalieptės. 106 gyv. (1959). Kaimas gatvinis. Pr. m-la (nuo 1947), biblioteka (nuo 1952). Burž. valdymo metais veikė LKP pogr. kuopelė, kuriai priklausė J. Snarskas, P. Guntulis ir kt.

PURVÌNIŠKĖ — kaimas Kapsuko rj., Gavaltuvos apyl., 9 km į p. nuo Kazlų Rūdos, tarp Kazlų Rūdos—Alytaus geležinkelio ir Kauno—Kapsuko plento; kolūkio centras. 159 gyv. (1959). Per kaimą eina kelias iš Pilviškių į Kauno—Kapsuko plentą. Yra parduotuvė. Hitlerininkai ir vietiniai buržuaziniai nacionalistai 1941.VI sušaudė kaimo aktyvistus J. Paulauską ir B. Borkį.

PURVINÌŠKIŲ PÉLKĖ — pelkė Vilniaus rj., 8 km į p. nuo Maišiagalos, 2 km į š. v. nuo Sudervės. Plotas 101 ha. Plynraistinė žemapelkė. Jos viduryje telkšo ežerėlis. Durpių klodo didž. storis 9 m, vid. 3,5 m. Vyrauja labai susiskaidžiusios plynraistinės durpės. Susiskaidymas 20—40%, vid. peleningumas 6,9%.

PURVÌNSKAS Ksaveras [g. 1931.V.25 Kušliškiuose (Kapsuko rj.)] — agronomas ekonomistas, ekonomikos mokslų kandidatas (1966). 1955 baigė Ž. ū. akademijos miškų ūkio f-tą, 1962 — ž. ū. ekonomikos f-tą. 1955—63 kolūkio pirmininkas, rajono vykd. k-to pirmininko pavaduotojas, pirmininkas, gamybinės kolūkių ir taryb. ūkių v-bos viršininkas įv. rajonuose. Nuo 1957 TSKP narys. 1961—63 kandidatas į LKP CK narius. 1963—67 ž. ū. ministro pavaduotojas, nuo 1967 Ž. ū. ekonomikos in-to moksl. bendradarbis. Išleido brošiūrų ir paskelbė publicistinių bei mokslinių straipsnių, daugiausia apie pieno ir pašarų gamybos ekonomiką.

PUR̃VIS — ežeras Trakų rj., 7 km į š. r. nuo Semeliškių. Plotas 11 ha, ilgis 570 m, didž. plotis 225 m. Krantai daugiausia aukšti. 0,5 km į v. nuo ežero įsikūręs Belezų kaimas.

PURVIŲ̃ MIŠKAĨ — miškų masyvas Akmenės rj., 5 km į p. r. nuo Viekšnių, tarp Ventos intakų Virvyčios ir Avižlio. Priklauso Akmenės miškų ūkio Purvių girininkijai. Plotas 2261 ha; medynų 2096 ha. Masyvą sudaro Purvių (1920 ha), Pavirvyčio (212 ha), Lukošiškių (55 ha) ir Žalionės (74 ha) miškai. Per Purvių mišką teka Uogis (Ventos intakas). Reljefas lyguminis. Dirvožemiai velėniniai jauriniai gliejiški ir jauriniai gliejiški, priesmėliniai bei priemoliniai. 88% medynų savaiminės kilmės. Vyraujantis augavietės tipas — drėgnas šilagiris. Pušynų yra 44%, eglynų 33%, beržynų 17%, baltalksnynų 3%, drebulynų 2%, juodalksnynų 1%. Jaunuolynai sudaro 37%, pusbrandžiai medynai 43%, pribręstantieji 12%, brandieji 7%, perbrendusieji 1%. Vid. amžius 41 metai, vid. bonitetas I,8, vid. skalsumas 0,68, vid. tūris 142 ktm/ha, vid. prieauga 3,4 ktm/ha. Yra briedžių, elnių, stirnų, šernų, lapių, usūrinių šunų, pilkųjų ir baltųjų kiškių, kiaunių, voverių, jerubių. Miškai eksploataciniai. Per metus iškertama apie 5000 ktm.

PURVŲ̃-GÚODŽIŲ PÉLKĖ, Samanynė, — pelkė Biržų rj., 8 km į v. nuo Vabalninko. Plotas 1774 ha (pramoninis 1217 ha). Pelkė apie 10 km ištįsusi iš š. į p. Užima 3 pietuose susijungusius tarpdrumlinoidinius klonius. Tarp klonių nesupelkėjusiuose pusiasaliuose ir salose įsikūrę kaimai (Guodžiai, Butniūnai, Singailiai, Medinos, Purvai, Linaičiai). Paviršius kemsuotas ir kupstuotas, pasviręs š. kryptimi. Išilgai klonių į š. teka upeliai, toliau susiliejantys į Upytę (Tatulos intaką). Siauresnes klonių vietas užima plynraistinė žemapelkė (jos natūrali augalija labai pasikeitusi), platesnes — plynraistinė aukštapelkė (mediuminiai plynraisčiai), o jų sąlytyje driekiasi koncentriškos plynraistinės tarpinio tipo pelkės juostos. Organogeninio klodo didž. storis 6 m (4 m durpių ir 2 m ežerinių nuosėdų), vid. 1,86 m. Raistiniai žemapelkiniai klodai užima 555 ha, mediuminiai aukštapelkiniai 255 ha, mišriojo tipo klodai 238 ha. Durpių vid. susiskaidymas 32%, vid. peleningumas 7,1%. Ištekliai apie 23 mln. m^3. Pelkė susidarė iš užželusių seklių (2—3 m gylio) ežerėlių. Durpės kasamos. 1965 iškasta 7700 t kurui.

PÙSČIOS PÉLKĖ — pelkė Zarasų rj., 11 km į p. v. nuo Zarasų, į š. v. nuo Kauno—Zarasų plento. Plotas 270 ha (pramoninis 250 ha). Ežerinės kilmės plynraistinė aukštapelkė, ištįsusi iš š. v. į p. r. abipus Nikajaus (tekančio į Zaraso ež.). Durpių klodo didž. storis 4 m, vid. 3 m. Vyrauja aukštapelkinės plyninės durpės. Vid. susiskaidymas 20%, vid. peleningumas 2%. Pelkė apsausinta. Durpės kasamos kraikui; 1965 iškasta 4200 t gabalinių durpių.

PÙSDALYVIS — iš veiksmažodinio kamieno daroma nelinksniuojama ir neasmenuojama forma, turinti veiksmažodžio, būdvardžio ir prieveiksmio ypatybių. P., kaip ir būdvardis, turi giminės

ir skaičiaus kategorijas (pvz., „nešdamas, -a, nešdami, -os"). Su veiksmažodžiais pusdalyvius sieja sangrąžinės formos (pvz., „prausdamasis, -i"), veiksmažodinis linksnių valdymas ir veikiamosios rūšies reikšmė. Sakinyje P., panašiai kaip prieveiksmis, dažniausiai eina aplinkybėmis. Jis žymi antraeilį veiksmą, atliekamą to paties veikėjo, kaip ir pagr. veiksmas (pvz., „Gailiai verkia dukružėlė, nuo močiutės *eidama*"). Santykinės laiko ir rūšies reikšmių pagrindu P. santykiauja su antraeilį veiksmą reiškiančių būtojo kartinio laiko veikiamųjų ir esamojo bei būtojo laiko neveikiamųjų dalyvių vardininko formomis. Eidamas su tam tikrais jungiamaisiais žodžiais, P. savo reikšme priartėja prie asmenuojamų veiksmažodžio formų (pvz., „dirbu, ką *galėdamas*").

PŪSDVARIS — kaimas Kelmės rj., Tytuvėnų apyl., 9 km į š. v. nuo Tytuvėnų, Dubysos kair. krante. 27 gyv. (1959). Ties kaimu aptikti keli II—IV a. pilkapiai. Juose rasta juostinių apyrankių, juostinis žiedas, žalvarinė antkaklė kūginiais galais, statinėlinis smeigtukas, geležinis lazdelinis smeigtukas, emalės ir stiklo karolių, įmovinis kirvis. Radiniai laikomi Kauno ist. muziejuje.

PUSJĖ (Poussier) Žozefas [m. 1821.VII.6 Vilniuje] — architektas. Buvo Prancūzijos kariuomenės karininkas. Baigęs archit-ros studijas, dirbo Paryžiaus architekto pavaduotoju. Nuo 1803 gyveno Lietuvoje. 1809—10 pertvarkė į ligoninę Sapiegų rūmus Vilniuje. 1815—16 suprojektavo Vilniaus un-to profesoriaus S. Slovackio paminklą, su kitais rekonstravo gubernatūros rūmus (dab. Karininkų namai). 1816—17 konservavo Gedimino pilį ir sutvirtino kalno šlaitus, restauravo keletą un-to pastatų. Su B. Gesčiu (Gesti) 1817 parengė Vilniaus gen. planą, pagal kurį išvesta centr. gatvė (dab. Lenino prospektas). Pastatė adm. pastatų Vilniuje ir kitur.

PŪSKAPĖ — feodalinės Lietuvos monetos talerio (XVI a.) kitas pavadinimas. Ž. *Pinigai.*

PŪSKELNIAI — kaimas Kapsuko rj., Sasnavos apyl., 6 km į š. nuo Kapsuko, prie plento į Kauną. 200 gyv. (1959). Kaimo v. pakraščiu teka Šešupė, rytuose eina Kazlų Rūdos—Alytaus glžk. Veikia Pilviškių drenažo vamzdžių gamyklos cechas (iki 1960 — P. plytinė). Kuriasi nauja darbininkų gyvenvietė. Hidroelektrinė (100 kW), ryšių skyrius, felčerių-akušerių punktas, pr. m-la (nuo 1925).

PŪSKUNIGIS Pranas [1860.VII.16 Katiliuose (Šakių rj.) — 1946.XI.27 Skriaudžiuose (Prienų rj.)] — kanklininkas. Išmoko kankliuoti vaikystėje. Nuo 1886 mokėsi vargonuoti, vargoninkavo Seinų ir Augustavo apskrityse. 1906 apsigyvenęs Skriaudžiuose, suorganizavo kanklininkų būrelį. 1914 Kaune, S. Banaičio spaustuvėje, suorganizavo kanklininkų ansamblį, kuris 1916.I.12 dalyvavo liet. dainų ir kanklių muzikos koncerte Kaune, vėliau koncertavo Karaliaučiuje. Po I pasaulinio karo P. organizavo kanklių ansamblius, rengė kanklių muzikos koncertus, propagavo kankles spaudoje. Aktyviai dalyvavo Lietuvos Kanklininkų draugijos (įst. 1925) veikloje. 1930—32 mokė kankliavimo šios d-jos kanklių muzikos m-loje (įst. 1930). P. kanklės turėjo 12—13 stygų, suderintų G-dur (arba A-dur) tonacijoje. Kankliuodavo mišriuoju būdu — brauktuku ir kair. rankos pirštais. Yra sukūręs kūrinių kanklėms ir parašęs teorinių darbų apie kankles. Liko nespausdinti jo rankraščiai: „Dainos kanklėms" (1908), „Kanklių koncertinis savamokslis" (1916), „Pradžiamokslis kanklių vadovėlis" (1920), daug liaudies ir originalių dainų kanklėms, miniatiūrų kanklių ansambliams.

Ršt.: Kanklių muzikos vadovėlis, K., 1932.

PŪSLAIDININKIAI — medžiagos, pagal elektrinį laidumą užimančios tarpinę vietą tarp metalų (laidininkų) ir izoliatorių. P. yra dauguma mineralų, kai kurie chem. elementai (germanis, selenas, silicis ir kt.), t. p. oksidai, sulfidai ir kt. P. ypatybės nepastovios ir priklauso nuo daugelio išorinių veiksnių (temperatūros, apšvietimo, elektrinio ir magnetinio lauko, įtempimo, priemaišų kiekio bei jų rūšies ir kt.).

Lietuvoje P. pradėti tirti 1950 Vilniaus un-te ir 1952 Lietuvos TSR Mokslų akademijoje (vadovas prof. P. Brazdžiūnas). Tyrimams pasirinkta tuo metu mažai taikyta plonų sluoksnių, gaunamų išgarinant medžiagas, metodika. P. taikymo, jų ypatybių tyrimai tolydžio plėtėsi ir dabar daugelyje Lietuvos TSR mokslo įstaigų sudaro pagrindinę fizikos mokslo tiriamųjų darbų kryptį. P. tiriami Lietuvos TSR MA Puslaidininkių fizikos in-te (iki 1967 Fizikos ir matematikos in-te), Vilniaus un-te, Kauno Politechnikos in-te, Vilniaus Ped. in-te ir daugelyje kt. mokslinio tyrimo įstaigų. Išryškėjo atskirų mokslo įstaigų darbo kryptys, susidarė pajėgios moksl. grupės, kurių darbai žinomi ir už TSRS ribų.

P. ypatybių tyrimo darbas Fizikos ir matematikos in-te vystėsi dviem kryptimis: viena moksl. darbuotojų grupė (vadovas V. Tolutis) tyrė P. plonų sluoksnių ir jų sistemų ypatybes, kita (vadovas J. Požela) — stiprių laukų efektus puslaidininkiuose. Susekti labai įdomūs elektronų įšilimo stipriuose elektriniuose laukuose reiškiniai. Jie be inercijos, todėl jų panaudojimas superaukšto dažnumo srityje labai perspektyvus. Trečia in-to moksl. darbuotojų grupė (vadovas A. Šileika) tyrė P. optines savybes stipriuose elektriniuose laukuose ir didelių slėgimų sąlygomis. Buvo pradėti ir P. fizikos teoriniai darbai (vadovas J. Batarūnas). Remiantis in-to tyrimų rezultatais, iškelti nauji konstravimo principai superaukšto dažnumo bei kitų radiotechnikos sričių prietaisams (dažnumų daugintuvams, plonasluoksniams ateniuatoriams ir kt.), sukurti nauji elementai elektroninėms skaičiavimo mašinoms (parametronai, plėvelinės mikroschemos ir kt.), labai svarbūs radiotechnikai. 1967 įkurtame *Puslaidininkių fizikos institute* P. tyrimo darbai dar labiau išplėsti.

Vilniaus un-te tiriamos didelės varžos puslaidininkių plonų sluoksnių ypatybės įvairiais (nuolatinės srovės ir superaukšto dažnumo) metodais, apšviečiant sluoksnius įvairių spektro sričių šviesa. Plečiant šią P. tyrimų sritį, įkurta probleminė puslaidininkių laboratorija (1962; vadovas J. Viščakas), kurioje nagrinėjama P. fotolaidumo kinetikos klausimai bei plonų sluoksnių elektrografinės savybės. Molekulinės akustikos probleminėje laboratorijoje (įst. 1963; vadovas P. Brazdžiūnas) pradedama tirti ultragarso įtaka P. laidumo ypatybėms bei struktūrai, triukšmui puslaidininkiuose. Universiteto fizikai sukūrė naujų skvarbiojo spinduliavimo dozimetrų, fotovaržų bei kitų fotoelektrinių prietaisų.

Kauno Politechnikos in-te elektronografiniu metodu tiriama P. plonų sluoksnių dvinarių bei trinarių sistemų struktūra, o Vilniaus Pedagoginiame in-te — kristalinių fosforų liuminescencija, elektronų emisija ir kt. klausimai. Tiriamųjų darbų apimtis abiejuose in-tuose nuolat plečiama.

Dideli P. tyrimo, jų taikymo praktikai darbai dirbami ir kt. Lietuvos TSR moksl. įstaigose.

PŪSLAIDININKIŲ FĪZIKOS INSTITŪTAS, Lietuvos TSR Mokslų akademijos Puslaidininkių fizikos institutas, — mokslinio tyrimo įstaiga Vilniuje. Įkurtas 1967.I.1 Fizikos ir matematikos in-to puslaidininkių sektorių pagrindu. Pagrindinės in-to darbų kryptys: 1) karštųjų elektronų ir plazmos kietuose kūnuose tyrimai, 2) plonų puslaidininkinių sluoksnių ir jų sudėtingų struktūrų tyrimai. Atliekant pirmosios krypties darbus, tiriama elektrinių ir magnetinių laukų poveikis elektroniniams procesams puslaidininkiuose, stebimų reiškinių panaudojimo elektronikoje ir radiotechnikoje klausimai, elektrinis laidumas stipriuose elektriniuose laukuose, karštųjų elektronų rekombinacija ir kt. Be to, pradėti nestabilumų ir elektromagnetinių bangų sklidimo tyrimai kietuose kūnuose įmagnetintoje plazmoje. Atliekant antrosios krypties darbus, tiriama sudėtingos chem. sudėties medžiagų plonų sluoksnių susidarymo iš garų fazės kinetika bei tų sluoksnių realaus būvio įtaka jų fiz. savybėms. In-te daug dėmesio skiriama kietų fazių (dviejų plonų sluoksnių) chem. ir fiz. sąveikai

tirti, ypač kontaktiniams reiškiniams: asimetriniam laidumui, fotoelektriniams reiškiniams. Plačiai in-te tiriamos daugiasluoksnės sistemos, į kurių sudėtį įeina ne tik puslaidininkių, bet ir dielektrikų bei metalų ploni sluoksniai. Tyrinėjami ir tam tikrų parametrų puslaidininkinių medžiagų gavimo galimybių bei puslaidininkių optinių savybių klausimai. In-tas turi puslaidininkių elektronikos, puslaidininkinių medžiagų, puslaidininkių optikos, plonų sluoksnių fizikos ir plazminių reiškinių sektorius, konstravimo biurą, eksperimentines dirbtuves. In-to direktorius — akad. J. Požela.

PUSLŶS Aloizas [g. 1935.I.30 Genžgirėje (Šiaulių rj.)] — administracinis darbuotojas. 1954—58 tarnavo Kariniame Jūrų Laivyne. Nuo 1958 TSKP narys. 1958—1964 part. darbuotojas Kuršėnuose, Šiauliuose. 1959 baigė vid. m-lą. Studijuoja Neakivaizdiniame politechnikos in-te Leningrade. 1964—66 Prienų rj. vykd. k-to plano komisijos pirmininkas, vykd. k-to pirmininko pavaduotojas. Nuo 1966 Neringos miesto vykd. k-to pirmininkas.

PUSLÔVSKIS Kazimieras [g. apie 1826]— 1863 sukilimo dalyvis. Panevėžio aps. bajoras, amatininkas. 1863 pavasarį įstojo į E. Liutkevičiaus vadovaujamą sukilėlių būrį. Nuo 1863.XI pats vadovavo būriui, su kuriuo laikėsi per žiemą Panevėžio aps. miškuose. 1864.IX.30 susirėmimo metu su kariuomene pateko į nelaisvę ir buvo nuteistas katorgos darbams iki gyvos galvos.

PŪSNĖ — upė Molėtų rj., Vilkesos kair. intakas. Ilgis 16 km, baseino plotas 80 km^2. Prasideda 8 km į š. nuo Giedraičių. Teka į p. v. per Antapusnės ež. Įteka į Vilkesą 4 km nuo jos žiočių, ties Kriaunomis. Intakai: Dumblė, Pašupelė ir bevardis upelis (visi deš.). Nuolydis nuo versmių iki Pašupelės 462 cm/km, vid. nuolydis 271 cm/km. Vid. debitas aukščiau Dumblės 0,08 m^3/s, žiotyse 0,70 m^3/s.

PŪSTĀKIEMIS — kaimas Kaišiadorių rj., Žaslių apyl., 8 km į p. r. nuo Žaslių, prie Vilniaus—Kauno geležinkelio. 161 gyv. (1959). V. pakraščiu į Ilgių ež. teka Prakusa. Felčerių-akušerių punktas (nuo 1959).

PŪSTAPĖDŽIAI — kaimas Vilkaviškio rj., Šeimenos apyl., 6 km į p. nuo Vilkaviškio. 111 gyv. (1959). Per kaimą teka Šeimenos kair. intakai Vembrė, Mergupis, Šaltupis. Aštuonmetė m-la (1907—52 pradinė, iki 1963 septynmetė). 1904.VII streikavo P. dvaro darbininkai; streiką iš dalies laimėjo. 1923 buvo 378 gyv.

PUSVAŠKÝTĖ Ona [g. 1934.VIII.16 Sudokiuose (Širvintų rj.)] — agronomė entomologė, biologijos mokslų kandidatė (1967). 1957 baigusi Ž. ū. akademiją, iki 1959 dirbo Savitiškio (Panevėžio rj.) bandymų stoties, 1960—62 Tekstilės pramonės in-to moksl. bendradarbė. Nuo 1966 Respublikinės augalų apsaugos stoties biologinės laboratorijos entomologė. Paskelbė moksl. straipsnių apie sodų kenkėjus lapsukius.

PUŠAKÓVAS Fiodoras [1913.V.23 Mūro Strėvininkuose (Kaišiadorių rj.) — 1951. X.2 Jašiūnuose (Eišiškių rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas. Nuo 1928 darbininkas Kaune. Už dalyvavimą streikuose 3 kartus adm. tvarka kalintas. Nuo 1939 Komunistų partijos narys. 1940—41 LKP Kauno aps., vėliau Trakų aps. k-to instruktorius. 1941 pasitraukė į TSRS gilumą. 1942 atvyko į Lietuvą partiz. kovai, suorganizavo partizanų būrį „Už tėvynę", nuo 1943 šio būrio vadas. Nuo 1944 part. darbuotojas Jašiūnuose.

PUŠALÓTAI — kaimas Molėtų rj., Žalvarių apyl., 14 km į p. v. nuo Molėtų, 9 km į š. nuo Giedraičių. 119 gyv. (1959). Prie kaimo yra XIV—XV a. kapinynas.

Iš r. ir š. kapinyną supa pelkės. 1958 Lietuvos TSR MA Istorijos in-tas su Utenos kraštotyros muziejumi ištyrė šį kapinyną. Rasti 6 griautiniai žmonių kapai. Mirusieji laidoti 30—40 cm gylio duobėse, skobtiniuose karstuose su darbo įrankiais, ginklais ir papuošalais. Įdomūs galvos papuošalai iš balto lininio audinio, papuošto žalvarinių skardelių apgalviu, skambaliukais ir apskritinėmis segėmis.

PŪŠALOTAS — miestelis Pasvalio rj., prie Panevėžio—Joniškėlio geležinkelio, 12 km į p. nuo Joniškėlio; apylinkės ir kolūkio centras. 822 gyv. (1959). Plano struktūra radialinė. Centre trikampė aikštė. Koklių dirbtuvė, pieninė, lentpiūvė, gyventojų buitinio aptarnavimo dirbtuvės, geležinkelio stotis, ryšių skyrius, ambulatorija (nuo 1945), vaistinė (nuo 1922), vidurinė m-la (pradinė įsteigta XIX a. pr.; 1945—49 prog-ja, 1949—54 septynmetė), vaikų darželis (nuo 1945), kultūros namai (nuo 1957), biblioteka (nuo 1945). Iš P. eina keliai į Panevėžį, Pumpėnus, Pakruojį, Joniškėlį. Prie P. prieina Lepšynės giria. Yra plokštinių griautinių X—XII a. kapų, iš kurių Kauno Istorijos muziejuje yra įv. archeologinių radinių. Ist. šaltiniuose P. minimas XVII a. pr. (1639 pastatyta bažnyčia). 1644 Vladislovas IV suteikė savaitinio turgaus privilegiją. XVIII a. pab.—XIX a. pr. miestelis priklausė grafams Zaluskiams. Po 1831 sukilimo caro valdžios konfiskuotas. 1863 P. miške ir apylinkėse veikė A. Mackevičiaus sukilėlių būrys. XIX amžiuje P. išaugo (1841 buvo 334 gyv., 1897 — 1333). 1905—07 miestelio ir apylinkės gyventojai dalyvavo rev. įvykiuose. 1918 pab. miestelyje susikūrė kom. kuopelė, kuri laiką veikė valsčiaus rev. k-tas. 1923 miestelyje buvo 820 gyventojų. 1927 suorganizuotas P. antifaš. k-tas. 1941.VII vok. faš. okupantai ir vietiniai burž. nacionalistai išžudė didžiąją dalį P. gyventojų, jų tarpe apylinkės pirm. J. Balčiūną, naujakurį J. Namiką, taryb. aktyvistus P. Pipirą, P. Židonį ir kt.

PUŠETĀ Antanas — 1831 sukilimo dalyvis. Su Lenkijos kariuomenės majoru K. Šonu 1831.III suorganizavo Užnemunėje kelių tūkstančių sukilėlių būrius, su kuriais ėmė puldinėti caro kariuomenę Kauno—Augustavo kelio ruože. 1831.IV.9 P. vadovaujami Užnemunės sukilėliai su Kauno ir Trakų apskričių sukilėliais puolė Kauną, bet buvo atmušti. 1831.IV.22 P. ir K. Šono vadovaujamas gausesnis sukilėlių dalinys nesėkmingai mėgino užimti Marijampolę. Surinkęs kautynių metu išsklaidytus sukilėlius, P. 1831.IV.30 persikėlė per Nemuną į Veliuoną, V.12 kovėsi Raudondvaryje. Caro kariuomenės spaudžiami, sukilėliai traukėsi Gardino link ir 1831. V.24 ties Lipliūnais (Lazdijų rj.) buvo sumušti. Atžygiavus į Lietuvą gen. A. Gelgaudui, P. vėl vadovavo Užnemunės sukilėliams. Sukilimui pralaimėjus, emigravo.

PUŠINÁITIS Vincas [1904.XII.27 Kaune — 1941.VI prie Borisovo (BTSR)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Iš mažens dirbo pas buožes. Nuo 1921 batsiuvys, statybininkas Kaune. 1924 įstojo į LKJS. 1924 vienas Aleksoto elevatoriaus stat. darbininkų streiko organizatorių. 1926 dirbo odininkų profs-goje Kaune. 1925—27 LKJS Aleksoto kuopelės sekretorius. 1927 LKJS Kauno rj. k-to narys. Už rev. veiklą 1927 adm. tvarka kalintas Varnių konc. stovykloje, tais pačiais metais nuteistas 20 metų kalėti. 1928 amnestija bausmę sumažino pusiau. Kalėjo Kaune, Ukmergėje, Šiauliuose, Marijampolėje, VI forte (prie Kauno). Nuo 1929 LKP narys. 1937 paleistas iš kalėjimo, dirbo batsiuviu, statybose. 1937—38 LKP Kauno rj. k-to, aps. k-to narys, 1938 LKP CK instruktorius. Partijos pavestas, 1939—40 dirbo rev. darbą Lietuvos Krikščionių darbininkų s-gos Karmelitų skyriuje Kaune. 1940—41 adm. darbuotojas Kaune. Žuvo D. Tėvynės karo pradžioje, evakuodamasis į TSRS gilumą.

PUŠÝNĖS MIŠKAĨ — miškų masyvas Mažeikių ir Telšių rj., 5 km į p. r. nuo Sedos, Plinkšių ežero v. krante. Plotas 1008 ha; medynų 800 ha. Š. dalis (381 ha) priklauso Mažeikių miškų ūkio Sedos girininkijai, p. dalis (627 ha) — Telšių miškų ūkio Gadunavo girininkijai. Masyvą sudaro Pušynės miškas (758 ha) ir Ūkinis miškas (250 ha). Reljefas daugiausia banguotas (ypač Pušynės miške), vietomis lyguminis, pelkėtas. Iš v. masyvą juosia Sruoja (Varduvos deš. intakas), o iš š. v. ir š.— Domija (Sruojos deš. intakas). Pušynės miško pietryčiuose plyti *Juodės pelkės* dalis. Dirvožemiai velėniniai jauriniai, priesmėliniai, ir pelkiniai. Pušynų yra 61%, eglynų 22%, beržynų 13%, juodalksnynų 4%. Jaunuolynai sudaro 49%, pusbrandžiai medynai 28%, pribręstantieji 4%, brandieji 19%. Medynų vid. amžius 41 metai, vid. bonitetas II, vid. skalsumas 0,72, vid. tūris 123 ktm/ha, vid. prieauga 3 ktm/ha. Yra stirnų, šernų, lapių. Apie 670 ha užima apsauginis miškas, likusią dalį — eksploatacinis. Visų rūšių kirtimais per metus iškertama apie 1000 ktm. Išilgai P. m. eina Telšių—Sedos kelias.

PUŠINIENĖ Elena [iki 1931 Bronė **Chavesaitė**; g. 1911.XII.19 Kaune] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Kilusi iš tarnautojų. 1928 Kaune baigė g-ją. 1928—29 mokėsi Kauno un-to med. f-te. 1928 įstojo į LKJS, buvo studentų komjaunuolių kuopelės sekretorė, dirbo LKJS CK agitacijos ir propagandos skyriuje, su kitais leido laikr. „Agitpropo biuletenis". Už dalyvavimą 1929.V.1 demonstracijoje Kaune adm. tvarka kalinta. 1930 kratos metu pabėgo ir, LKP CK leidus, emigravo į Vokietiją. Karaliaučiuje, paskui Berlyne dirbo žurnalų „Balso", „Komunisto" redakcijų aparate, gabeno part. paštą ir kom. lit-rą į Lietuvos pasienį. 1932—40 darbininkė Maskvoje. 1941 LKP CK aparato darbuotoja. 1942—44 dirbo Omske, Sverdlovske. Nuo 1944 TSKP narė. Po karo dirbo LKP Vilniaus miesto k-te, nuo 1945 LKP CK sektoriaus vedėja, instruktorė. Bendradarbiavo pogr. kom. spaudoje, po karo paskelbė atsiminimų.

PUŠINIS Bronius [iki 1927 **Leonas**; 1888.X.25 Palnyčioje (Kapsuko rj.) — 1967.V.21 Vilniuje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš valstiečių. 1912 eksternu baigė Marijampolės g-jos 7 klases. Dalyvavo 1905—1907 revoliucijoje, priklausė Kalvarijos valsčiuje 1905 pab. sukurtam ginkluotam kovos būriui, kuris ties Kalvarijos—Suvalkų aps. riba apie 3 mėn. naikino caro valdžios įstaigas, policijos postus. 1915—1918 tarnavo Rusijos kariuomenėje (Ašmenos aps.). M. Frunzės vadovaujamas, dirbo rev. darbą kareivių ir valstiečių tarpe. Po Vasario revoliucijos išrinktas Vološino (Baltarusijos TSR) darbininkų ir valstiečių deputatų tarybos nariu, o 1917.X Radoškovičiuose (Baltarusijos TSR)— divizijos k-to nariu. Kaizerinės Vokietijos kariuomenei okupavus Baltarusiją, grįžo į Kalvarijos aps. ir čia dirbo rev. darbą. 1918 pab. išrinktas Raudenio (Kapsuko rj.) vls. darbininkų ir valstiečių atstovų tarybos pirmininku. Vok. okupantų suimtas, bet netrukus Kalvarijos darbo žmonių išvaduotas. 1919 pr. Kalvarijos darbininkų ir valstiečių atstovų tarybos pirmininko pavaduotojas. Nuo 1919 Komunistų partijos narys. Kontrrevoliucionieriams Kalvarijos tarybą likvidavus, 1919.II suimtas ir apie mėnesį kalintas Marijampolėje, Kaune. 1919.III pasiųstas į Kėdainius dirbti part. darbo. Čia vėl buvo suimtas, žiauriai kankinamas. 1919.VII paleistas iš kalėjimo, nuo 1919 rudens dirbo kooperatyvų s-gos v-boje Kaune. 1920 išrinktas Lietuvos profs-gų Centro Biuro nariu, Kauno miesto tarybos nariu, buvo kairiųjų darbininkų frakcijos pirmininkas. LKP CK nurodymu 1921 su S. Matulaičiu, P. Bliūdžiumi suorganizavo koop. b-vę „Šviesa" marksistinėms knygoms leisti, vadovavo jos darbui. 1921 už kom. veiklą nuteistas 8 metus kalėti. 1921—23 Kauno kalėjimo polit. kalinių k-to pirmininkas. 1922 amnestijai sumažinus bausmę, 1923 paleistas ir toliau dirbo rev. darbą, vėl buvo suimtas ir 1924 ištremtas į Šiaulius. Čia dirbo profs-gose, buvo LKP Šiaulių rj. k-to narys. Lietuvos kairiųjų profs-gų delegatas Profinterno III kongrese (1924 Maskvoje; slap. Pušinis Pranas). LKP IV suvažiavimo Maskvoje (1924) delegatas. Dalyvavo ir 1924 pasauliniame MOPR'o kongrese, kuriame buvo išrinktas Revizijos komisijos nariu. 1924 pab. Šiauliuose suredagavo vienkartinį leidinį „Pramonės darbininkas". 1925 ištremtas į Alytų, bet tuoj pat pabėgo ir, nelegaliai gyvendamas Klaipėdoje, redagavo laikraštį „Valstiečių žodis". 1926 pr. vėl suimtas ir ištremtas į Alytų. Čia dalyvavo Lietuvos III seimo rinkimų kampanijoje. Susidarius liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybei, LKP pavedimu dirbo profs-gose Kaune. 1926.IX išrinktas Profsąjungų vienybės k-to pirmininku. Kovojo prieš LSDP vadovų profs-gų skaldymo politiką, vadovavo darbininkų streikams. Po faš. perversmo LKP CK leidimu išvyko į TSRS, dirbo Maskvoje koop. organuose. 1927 kaip svečias dalyvavo LKP IV konferencijoje. LKP CK pasiųstas, 1927 pab. išvyko į Berlyną, padėjo organizuoti Lietuvos polit. emigrantų suvažiavimą, įvykusį 1928.I.22, buvo jo dalyvis. 1928.II LKP CK pavedė P. vadovauti LKP lit-ros leidimo darbui Vokietijoje. 1928—31 Tomsono, Šenbergo, Štocmano slapyvardžiais dirbo Tilžėje, Karaliaučiuje, Berlyne, organizavo „Balso", „Komunisto", „Unzer emes", „Partijos darbo", „Darbininkų jaunimo", daugelio brošiūrų, atsišaukimų leidimą ir gabenimą į Lietuvą, padėjo redaguoti „Balsą" ir kt. leidinius, susirašinėjo su užsienio pažangiųjų lietuvių org-jomis įvairiais rev. veiklos klausimais, organizavo paramą įv. kraštuose gyvenantiems Lietuvos polit. emigrantams. Vokietijos policijos 3 kartus suimtas, 1929 ištremtas iš Rytprūsių. Susirgęs 1931 atvyko į Maskvą. Nuo 1932 dirbo koop. organuose Maskvoje, 1934—35 Semaškos f-ko direktoriaus pavaduotoju, 1935—37 partijos rajono k-to instruktoriumi, f-ko „Moskvošvej" part. kabineto vedėju. Tuo pat metu part. m-lose dėstė marksizmą-leninizmą, bendradarbiavo „Priekalo" žurnale. 1940 dirbo Visasąjunginiame Radijo k-te liet. redakcijos vedėju. 1941 Lietuvos TSR žemės ūkio liaudies komisaras. D. Tėvynės karo metais Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos ir LKP CK įgaliotinis Omske, Sverdlovske evakuotųjų Lietuvos gyventojų reikalams. 1944—45 Vilniaus miesto vykd. k-to pirmininkas, 1945—48 taryb. darbuotojų kursų Vilniuje direktorius, 1948—57 Religinių kultų reikalų tarybos įgaliotinis prie Lietuvos TSR MT. Nuo 1957 Lietuvos TSR Aukščiausiojo teismo narys. 1941—1960 LKP CK narys, 1947—63 Lietuvos TSR AT deputatas. LKP spaudoje bendradarbiavo nuo 1923 (slap.: Aras, Bekampis, A. Bekampis, K. Bekampis, A. Besparnis, Dob., Ar. Kalvis, Leonas, Petrėnas). Pokario metais spaudoje paskelbė atsiminimų.

PUŠYNPELKIS — pelkė Raseinių rj., 4 km į p. v. nuo Lyduvėnų, abipus Radviliškio—Sovetsko geležinkelio. Plotas 114 ha (pramoninis 100 ha). Raistinė aukštapelkė. P. dalyje prasideda Alėja (Upės intakas), š. r.— bevardis Dubysos intakas. Durpių klodo didž. storis 7,6 m, vid. 3,8 m; vid. susiskaidymas 16%, vid. peleningumas 2,1%. Durpių ištekliai apie 3,8 mln. m^3. Pelkė apsausinta. Kasamos durpės kraikui. 1965 iškasta 6500 t.

PUŠIS. Lietuvoje auga 1 savaiminė P. rūšis — paprastoji P. *(Pinus silvestris)* — ir 11 introdukuotų.

PAPRASTOSIOS P. Lietuvoje yra 9 morfologinės ir 7 ekologinės formos. Užauga (išskyrus penkias pelkines formas) iki 20—40 m aukščio. Ji — viena fenologinio stebėjimo Lietuvoje objektų; pradeda žydėti vid. IV.20—V.20, kankorėžiai prinoksta spalio mėnesį. P. daigus ir jaunus medelius daugiausia pažeidžia parazitiniai grybai diegavertis, ūgiasukis, šakninė pintis, drugių ūgliagraužių vikšrai; senesnius medžius — pušinė pintis, plėviasparnių vabzdžių rudojo ir paprastojo piūklelių lervos, drugio pušinio sprindžiaus vikšrai. Didžiausią bendro miškų ploto procentą pušynai sudaro Lietuvos pietuose ir rytuose. Einant į šiaurę ir į vakarus, pušynų lyg. svoris nuosekliai mažėja, tik Pajūrio žemumoje jis vėl didesnis. Paprastoji P. vyrauja beveik visuose didžiuosiuose miškų masyvuose: Druskininkų-Varėnos miškuose, Rūdninkų girioje, Kazlų Rūdos, Labanoro, Smalininkų-Viešvilės, Pabradės, Rumšiškių-

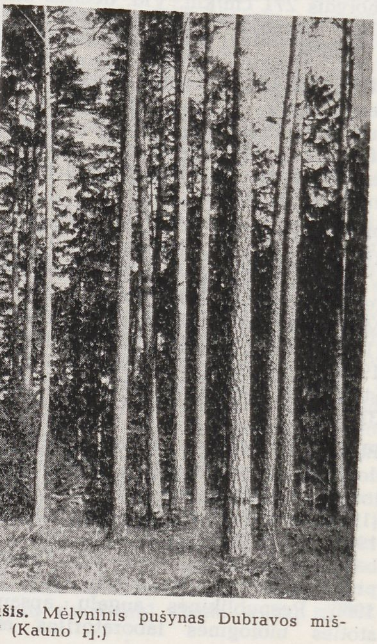

Pušis. Mėlyninis pušynas Dubravos miške (Kauno rj.)

Gaižiūnų, Kapčiamiesčio, Nemenčinės miškuose, Žaliojoje, Šimonių giriose. Auga sausesniuose ir mažiau derlinguose dirvožemiuose, o keturių ekologinių formų pušys — ir aukštapelkėse, pelkėjančiuose miškuose. Vyraujantieji pušynų tipai Lietuvoje: brukniniai (29,6% visų pušynų), mėlyniniai (24,4%), viržiniai (15,9%), kerpiniai (15,5%). Pušynai užima 660 000 ha, arba 41% visų miškų (1966 pr.). Jų vid. bonitetas II,8, vid. skalsumas 0,62, vid. tūris 82 ktm/ha; našiausias (620 ktm/ha) yra mišrus pušų ir eglių medynas Prienų šile. Apie 40% visų pušynų yra kultūrinės kilmės. Brandžiųjų pušynų kirtavietėse, gaisravietėse, miško aikštėse, pustomuose smėlynuose bei žemės ūkiui nenaudojamuose plotuose 1945—67 įveista 199 700 ha pušynų. 68 pušys 1960 paskelbtos gamtos paminklais. Kasmet iš P. pagaminama apie 200 000 ktm medienos, arba daugiau kaip 20% visų rūšių medienos kiekio, be to, gaunama apie 1500 t *sakų*. Mediena daugiausia vartojama statyboms, t. p. pabėgiams, stulpams, kurui. Iš spyglių gaminami spyglių miltai pašarui, iš pumpurų — vaistai.

Žemėje rastos žiedadulkės rodo, kad Lietuvos teritorijoje paprastoji P. įsivyravo prieš 12 000 metų. Jos veisimo būdai, medynų našumas ir ūkinė vertė tiriami Miškų ūkio in-te ir Ž. ū. akademijos miškų ūkio f-te.

INTRODUKUOTŲ P. tarpe didžiausiu medynų plotu — 2200 ha — pasižymi **kalninė P.** *(Pinus mugo)*. Plačiau ji pradėta auginti XIX amžiuje Kuršių nerijoje. M. Daujotas ištyrė jos veisimo pustomuose smėlynuose būdus; jo pastangomis sukurti kalninės P. želdiniai Palangos pajūryje. Miškuose XIX a. pab.—XX a. pr. nedideliais sklypeliais ir grupėmis buvo veisiama Bankso P. *(P. banksiana)*, veimutinė P. *(P. strobus)*, juodoji P. *(P. nigra)*, Murejaus P. *(P. murrayana)*, šiurkščioji P. *(P. rigida)* ir kedrinė P. *(P. cembra)*. Dekoratyviniuose želdiniuose retoka sibirinė P. *(P. sibirica)*, gana retos korėjinė P. *(P. koraiensis)*, geltonoji P. *(P. ponderosa)*, balkaninė P. *(P. peuce)*.

Lit.: **M. Daujotas**, Lietuvos pajūrio smėlynų apželdinimas, V., 1958; Lietuvos TSR flora, t. 1, V., 1959; **И. Репшис**, Веймутова сосна и её разведение в лесах Литовской ССР, Каунас, 1961; Lietuvos TSR miškai, V., 1962; Dendrologija, V., 1963.

PŪŠKINO MUZIẼJUS, Literatūrinis A. Puškino muziejus, — muziejus Vilniuje, Markučiuose. Įsteigtas 1940, atidarytas 1948 buvusiame rusų poeto A. Puškino sūnaus Grigorijaus Puškino name. 1940 pradėtąjį muziejaus kūrimo darbą nutraukė karas, daug vertingų eksponatų buvo išgrobstyta. Po karo namas suremontuotas, restauruota dalis baldų, įrengta ekspozicija. 1962, minint 125-ąsias A. Puškino mirties metines, ekspozicija pertvarkyta ir išplėsta. Muziejuje yra 2 pagr. skyriai: G. Puškino memorialiniai kambariai (pirmas aukštas) ir ekspozicija „A. Puškino gyvenimas ir kūryba" (antras aukštas). Pirmajame skyriuje eksponuojami G. Puškino šeimos buitinės aplinkos daiktai. A. Puškino kampelyje yra keletas poeto daiktų (kortų stalelis, du krėslai), atsivežtų iš Michailovskojės. Antrajame skyriuje vaizduojami pagrindiniai A. Puškino gyvenimo ir kūrybos etapai. Čia eksponuojami A. Puškino, jo giminių bei draugų portretai, poeto rankraščių fotokopijos, veikalų iliustracijos, kūrinių leidimai, jų tarpe pirmieji, pasirodę dar tebegyvenant poetui. Atskiras kampelis skirtas A. Puškinui ir A. Mickevičiui, kuris dalyvavo Markučiuose vykusiuose filaretų susirinkimuose. Kambaryje, vaizduojančiame A. Puškino ryšius su Lietuva, eksponuojami jo kūrinių vertimų į liet. kalbą rankraščiai, vertėjų portretai, A. Puškino raštų leidimai liet. kalba, liet. dailininkų darbai A. Puškino tema. P. m. rengia parodas apie rusų bei kt. tautų rašytojus, susijusius su Vilniumi, kaupia medžiagą apie Vilniaus lit. gyvenimą.

PUŠKÕRIUS Anicetas [g. 1911.XI.23 Skaudaliuose (Kretingos rj.)] — liaudies skulptorius. Drožinėti pradėjo vaikystėje. 1924 baigė Skaudalių pr. m-lą. 1928 medžio dirbinius eksponavo ž. ū. parodoje Skuode. 1937—40 „Marginių" b-vės, vėliau Kauno „Dailės" kombinato, nuo 1947 Klaipėdos „Dailės" kombinato namudininkas. Dalyvauja respublikinėse ir sąjunginėse liaudies dailės parodose. Kūrinius eksponavo t. p. Italijoje, Čekoslovakijoje, Vengrijoje. Išdrožė medžio skulptūrėlių, kaukių. Jose pavaizdavo liaudies tipus („Piršlys", „Sėjėjas", „Runkelių augintojas",

Anicetas Puškorius. „Autoportretas", medis, 1959

„Vėžiautojas", „Kerdžius"), liaudies papročių scenas („Joninių naktį"), liet. folkloro personažus (velnius, raganas ir kt.). P. kūriniai pasižymi liaudišku jumoru, groteskine forma.

Lit.: Anicetas Puškorius.— Respublikinė liaudies meno paroda, [katalogas], V., 1959; Auksinės rankos, [albumas], V., 1965.

PUŠŲ-GRĮŽŲ PÉLKĖ — pelkė Akmenės rj., 10 km į r. nuo Akmenės, 0,5 km į v. nuo Kruopių. Plotas 175 ha. Raistinė ir plynraistinė žemapelkė, ištįsusi iš p. v. į š. r. Durpių klodo didž. storis 3 m, vid. 1 m; vid. susiskaidymas 34%, vid. peleningumas 8,7%. Pelkės p. r. pakraščiu eina Kruopių—Papilės kelias.

PUTEĨKIS Bronius [g. 1908.VIII.3 Rygoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Nuo 1939 Komunistų partijos narys. 1941 paruošų įgaliotinis Zarasų aps. Nuo 1941.XI Raudonosios Armijos latvių junginio, 1942—44 16 liet. divizijos karys. Buvo sužeistas. 1944 mokėsi part. ir taryb. darbuotojų kursuose Šujoje (Ivanovo sr.). 1944—56 paruošų įgaliotinis Utenos apskrityje, Anykščių rajone. 1957—62 Anykščių miesto vykd. k-to pirmininkas. Pensininkas.

PUTEĨKIS Jonas [g. 1888.I.10 Rokiškyje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. 1905—07 dalyvavo rev. įvykiuose Dusetų valsčiuje. 1908—1910 tarnavo Rusijos kariuomenėje. Nuo 1910 Komunistų partijos narys. 1910—14, priklausydamas Latvijos Krašto socialdemokratijai, dirbo Lietuvių kultūros centre prie Latvijos Krašto socialdemokratijos Rygos miesto k-to. 1914 mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. Už rev. darbą kareivių tarpe 1916 nuteistas mirti. Bausmės išvengė, pabėgdamas iš einančio traukinio. Apsigyvenęs Nižnij Tagile Klimkos pavarde, dirbo ginklų f-ke, dalyvavo Vasario ir Spalio revoliucijose. 1917 išrinktas Nižnij Tagilo darbininkų atstovų tarybos nariu. 1917—18 Nižnij Tagilo milicijos viršininkas, kar. komisijos narys. 1918—20 tarnavo Raudonojoje Armijoje, kovojo su kolčiakininkais, denikininkais, antonovininkais. 1920—29 valst. saugumo organų darbuotojas. 1929—32 mokėsi Saratovo ž. ū. technikume, vėliau iki 1934 įv. vietose dirbo ž. ū. specialistu. 1934—1950 (su pertraukomis) teisingumo organų darbuotojas. 1951—54 partinis bei ūkinis darbuotojas Vilniuje. Pensininkas.

PUTEĨKIS Vilhelmas [1875.X.1 Berniūnuose (Zarasų rj.) — 1945.III.14 ten pat] — 1905—07 revoliucijos dalyvis. Kilęs iš valstiečių. Baigęs Dusetų pr. m-lą, dirbo mokytoju (daraktoriumi) slaptose liet. m-lose Zarasų ir Rokiškio apylinkėse. 1905—07 LSDP narys, veikė Dusetose, platino s-d. lit-rą, padėjo nuginkluoti Dusetų policiją. 1907 emigravo į JAV, dirbo raidžių rinkėju liet. laikraščių spaustuvėse. 1922 grįžęs į Berniūnus, dirbo žemę. Palaikė ryšius su LKP nariais (B. Jusiumi, B. Puteikiu ir kt.), padėjo vietos LKP org-jai plėsti antifaš. veiklą valstiečių jaunimo tarpe.

PUTEIKÝTĖ Liucija [g. 1910.VII.6 Berniūnuose (Zarasų rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvė. Darbininkė. Kilusi iš valstiečių. 1920—25 samdinė Dusetų apylinkėse. Nuo 1925 darbininkė Kaune.

Nuo 1934 Komunistų partijos narė. Gabeno kom. lit-rą, 1937—38 dirbo part. darbą Dusetose, 1939—40 krikščionių darbininkų org-joje Kaune. 1940—41 LKP Kauno aps. k-to instruktorė. 1941—1944 ūkinė ir administracinė darbuotoja Kuibiševo, Jaroslavlio srityse. 1945—54 part. darbuotoja Klaipėdoje, Priekulėje. Nuo 1956 Kauno radijo g-los kontrolierė.

PUTEIKÝTĖ Ona [g. 1910.V.21 Rygoje] — revoliucinio judėjimo dalyvė, partinė ir administracinė darbuotoja. Kilusi iš darbininkų. Į rev. judėjimą įsijungė 1932 Kaune. 1934—1935 legalios Lietuvos Darbininkų švietimo d-jos centro v-bos narė ir moterų sekcijos v-bos pirmininkė. Nuo 1934 Komunistų partijos narė. Už revoliucinę veiklą 1936 nuteista 4 metus kalėti. Kalėjo Kaune, IX forte, Zarasuose, Vilniuje. 1940—41 dirbo „Karių tiesos" redakcijoje, buvo Lietuvos liaudies pagalbos s-gos Vilniaus miesto ir apskrities k-to pirmininkė. 1941 audėja Namangane (Uzbekijos TSR). 1942—44 adm. darbuotoja Jaroslavlyje, Tambove. 1944 mokėsi Aukštojoje part. m-loje prie VKP(b) CK. 1944 Utenos aps. vykd. k-to pirmininko pavaduotoja. 1945—48 LKP Utenos aps. k-to skyriaus vedėja. 1948 LKP Kaišiadorių aps. k-to sekretorė. 1948—50 mokėsi Resp. part. m-loje. 1950—52 LKP Panemunės rj. k-to sekretorė, 1952—58 LKP Naumiesčio rj. k-to I sekretorė. Nuo 1958 Lietuvos TSR AT Prezidiumo skyriaus vedėja. 1952—54 kandidatė į LKP CK narius, 1954—56 LKP CK narė. 1951—55 Lietuvos TSR AT deputatė, 1954—58 TSRS AT deputatė.

PUTÌLIŠKIAI — kaimas Panevėžio rj., Raguvos apyl., 5 km į š. nuo Raguvos, prie Ukmergės—Panevėžio plento. 253 gyv. (1959). V. pakraščiu teka Nevėžis.

PUTINAÍ — kaimas Vilkaviškio rj., Juodupėnų apyl., 3 km į r. nuo Kudirkos Naumiesčio, prie kelio į Griškabūdį. 204 gyv. (1959). Kaimo p. pakraščiu teka Šešupė. Parduotuvė, pr. m-la (nuo 1958). Kaimas susikūrė, išparceliavus 1924—25 Lesnictvos dvarą.

PÙTINAS — rašytojo Vinco *Mykolaičio* slapyvardis.

PŪTINAS. Lietuvoje auga 1 savaiminė P. rūšis — paprastasis P. *(Viburnum opulus)* — ir 2 introdukuotos: sodinis P. *(V. lantana)* ir kanadinis P. *(V. lentago)*. **Paprastasis P.** užauga 2—4 m aukščio. Jis — vienas fenologinio stebėjimo Lietuvoje objektų; pradeda žydėti vid. V.25—VI.10, kaulavaisiai prinoksta rugpiūčio—rugsėjo mėn. Paplitęs visoje Lietuvoje; dažnesnis drėgnuose miškuose, ypač ant gliejiškų ir dumblingų priemolinių dirvožemių. Vertingas trakinis krūmas; jo žiedai medingi, vaisiais minta paukščiai. Jo forma pilnaviduriais žiedais (*V. o.* var. *sterile*) auginama sodybose ir parkuose. **Sodinis P.** dažnas dekoratyviniuose želdiniuose (parkuose, miestų skveruose), o **kanadinis P.** retas.

Lit.: Dendrologija, V., 1963.

PUTÌNIS Petras [XVII a.] — architektas. XVII a. pab. pagal L. Fredo projektą užbaigė *Pažaislio architektūrinio ansamblio* statybą. Su kitais sudarė 1678 pradėto statyti Vygrių (Lenkija) vienuolyno projektą.

Lit.: **H. Kairiūkštytė-Jacinienė,** Pažaislis, ein Barockkloster in Litauen.—„Tauta ir žodis", t. 6, K., 1930; **H. Kairiūkštytė-Jacinienė, J. Baršauskas,** Pažaislis, V., 1960.

PÙTINIŠKĖS — kaimas Vilniaus rj., Sudervės apyl., 10 km į p. r. nuo Maišiagalos, 3 km į v. nuo Vilniaus—Ukmergės plento. 72 gyv. (1959). P. pakraščiu teka Riešė (Neries intakas). Aštuonmetė m-la (1920—50 pradinė, 1950—62 septynmetė).

PUTNÀ Jonas [g. 1921.XII.16 Žemaitkiemyje (Ukmergės rj.)] — inžinierius architektas. 1950 baigęs Kauno un-to statybos f-to archit-ros skyrių, dirba Miestų statybos projektavimo in-te. Nuo 1961 to in-to Kauno filialo vyriausiasis inžinierius, nuo 1966 — vyriausiasis architektas. Pagal P. projektus pastatyta Kapsuko ryšių kontora (1960), keletas gyv. ir adm. pastatų bei individualinių gyv. namų Kaune (gyv. namas Kęstučio—Mickevičiaus g., su J. Kriukeliu, 1961, ir kt.), Panevėžio sporto rūmai (1965); pagal P. su kitais sudarytus projektus rekonstruota Kauno jaunojo žiūrovo teatras (1957), Kūno kultūros in-to uždaras plaukymo baseinas (1959). 1952—54 P. sudarė 12 kolūkių gyvenviečių, 1955 — gyv. kvartalo Lentvaryje, 1962 — akušerinės-ginekologinės ligoninės Kaune, 1964 — Onkologijos in-to Vilniuje (su V. Landsbergiu-Žemkalniu), 1965 — du Kauno universalinės parduotuvės (su L. Mažeikiene, resp. konkurso II premija 1965) projektus, 1966 — sporto m-los prie IV vid. m-los Kaune projektą.

PUTNÀ Vytautas [1893.IV.12 Mackonyse (Molėtų rj.) — 1937.VI.11 Maskvoje] — karo veikėjas. Kilęs iš mažažemių valstiečių. Vaikystėje dirbo pas buožes, vėliau, išvykęs į Rygą, įstojo į dailės m-lą. Apipavidalino Rygos lietuvių „Kanklių" d-jos spektaklių. Suorganizavo marksistų būrelį, už tai pašalintas iš m-los. 1913 už rev. propagandą suimtas; kalintas Rygoje. 1914 iš kalėjimo atsiuntė savo tapytus paveikslus į Lietuvių dailės d-jos dailės parodą (Vilniuje), bendradarbiavo Vilniuje 1914 išleistame literatūros ir meno vienkartiniame leidinyje „Meno diena". 1915 mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. Baigęs praporščikų m-lą, paskirtas bataliono vadu. 1917.II įstojo į Komunistų partiją. Buvo pulko kareivių k-to narys, vienas iš laikr. „Okopnaja pravda" („Apkasų tiesa") bendradarbių. 1918.IV.12 su savo vadovaujamu batalionu perėjo į Raudonosios Armijos pusę ir buvo paskirtas vienu iš Raudonosios Armijos organizatorių. Vėliau Vitebsko gub. karinis komisaras, 1-sios, paskui 26-sios Smolensko divizijų komisaras. 1919 — 228-jo karelų šaulių pulko, paskui 26-sios divizijos 2-sios brigados, kuri kovėsi lemiamuose mūšiuose prieš kolčiakininkus, vadas. Nuo 1919.XII — 27-sios Omsko divizijos vadas. Su šia divizija P. baigė Rytų fronto žygį; 1921.III dalyvavo Kronštato maišto likvidavime. Po pilietinio karo baigė Karo akademijos aukštuosius vadų kursus. 1923—24 Maskvos 2-sios pėstininkų m-los viršininkas ir komisaras. Vėliau Raudonosios Armijos kar. parengimo v-bos viršininkas ir komisaras. 1927—1931 TSRS karo atašė: Japonijoje (1927), Suomijoje (1928), Vokietijoje (1929—1931). 1931 paskirtas 14-jo korpuso vadu ir kar. komisaru. 1936 karo atašė D. Britanijoje. Žuvo, neteisėtai represuotas asmenybės kulto sąlygomis. Reabilituotas. P. rašė karybos klausimais; rusų kalba išleistos jo knygos: „Iki Vislos ir atgal" (1927), „Rytų frontas" (1927; 1962 išleistas liet. kalba knygoje „Vytautas Putna") ir kt. Daug prisidėjo prie vadovaujančių kadrų rengimo Raudonajai Armijai. P. vardu 1963 pavadintos gatvės Vilniuje ir Molėtuose, 1965—žvejybinis traleris.

PUTÓKŠLIAI — kaimas Tauragės rj., Sartininkų apyl., 17 km į š. nuo Pagėgių, 10 km į p. r. nuo Vainuto. 349 gyv. (1959). Iš š. r. prie kaimo prieina Draudenių ež. Pr. m-la (nuo 1954).

PÙTPELĖS. Lietuvoje putpelė *(Coturnix coturnix)* pasitaiko laukuose, pievose. Į Lietuvą atskrenda balandžio pab. Išskrenda rugsėjo—spalio mėn. į atogrąžų Afriką. Sumedžiojama atsitiktinai.

Lit.: **T. Ivanauskas,** Lietuvos paukščiai, kn. 1, V., 1957.

PÙTRIMAS Albinas [g. 1928.XI.4 Vilkabrukiuose (Anykščių rj.)] — botanikas fiziologas, biologijos mokslų kandidatas (1964). 1952 baigęs Vilniaus un-tą, iki 1958 dirbo jame asistentu. 1958—60 Moksl.-techn. informacijos ir propagandos in-to redaktorius, 1960—61 redakcinio skyriaus viršininkas. Nuo 1964 Botanikos in-to moksl. bendradarbis. Paskelbė moksl. straipsnių apie fitoncidus ir augalų augimo stimuliatorius.

Ršt.: Mikrobų pasaulyje, V., 1959; **J. Dagys, P. Bluzmanas, A. Putrimas,** Augalų fiziologijos laboratoriniai darbai, [mokymo priemonė aukštosioms m-loms], V., 1965.

PÙTRIMAS Povilas [g. 1913.IX.14 Maskvoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis, administracinis darbuotojas. Kilęs iš darbininkų. 1922—36 tarnavo pas buo-

žes Skapiškio (Kupiškio rj.) vls. Nuo 1935 Komunistų partijos narys. Buvo Voduvų (Kupiškio rj.) kom. kuopelės sekretoriumi. 1936—1940 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Nuo 1940.VII Lietuvos Liaudies kariuomenės bataliono politinis vadovas. 1940—1941 LKP Kėdainių aps. k-to propagandos ir agitacijos skyriaus vedėjas. 1942—45 Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos baterijos vado, diviziono vado pavaduotojas polit. reikalams. Fronte sunkiai sužeistas. 1945—46 LKP Joniškio aps. k-to, Kauno miesto Stalino rj. k-to I sekretorius. 1946—48 mokėsi Resp. part. m-loje. 1948—50 LKP Kauno miesto Stalino rj. k-to I sekretorius. 1950—53 laikr. „Kauno tiesa" redaktorius. 1953—56 LKP Kauno miesto k-to sekretorius. 1956—1957 Lietuvos Verslinės kooperacijos v-bos pirmininko pavaduotojas. 1957—1959 Lietuvos TSR MT Reikalų v-bos inspektorius. 1959—66 Lietuvos TSR LŪT kadrų ir mokslo įstaigų v-bos viršininkas. Nuo 1966 Lietuvos TSR MT Reikalų v-bos vietinių tarybų skyriaus vedėjo pavaduotojas. 1958—60 kandidatas į LKP CK narius, 1960—61 LKP CK narys. 1961—66 LKP Revizijos komisijos narys. Period. spaudoje paskelbė atsiminimų apie rev. veiklą ir dalyvavimą D. Tėvynės kare.

PŪTRIŠIAI — kaimas Prienų rj., Mackių apyl., 3 km į p. nuo Balbieriškio, abipus kelio į Ūdriją; kolūkio centras. 365 gyv. (1959). Pro kaimą teka Peršėkė (Nemuno intakas). Vandens malūnas, pr. m-la (nuo 1918), kultūros namai (nuo 1958), biblioteka (nuo 1960).

PUTRĪŠKIAI — kaimas Kapsuko rj., Padovinio apyl., 9 km į r. nuo Kapsuko, 2 km į p. nuo Prienų-Kapsuko plento. 198 gyv. (1959). Iš r. ir p. r. prieina Amalvų pelkė. Pr. m-la (nuo 1925). Burž. nacionalistai 1947 kaime nužudė apylinkės pirmininką J. Lekešių. P. — visuom. veikėjų Bulotų gimtinė.

PŪTVĖ, Pūtvininkai,— lietuvių pilis, stovėjusi *Karšuvos* žemėje, prie Akmenės upės, dabartinio Pūtvės kaimo (Šilalės rj.) apylinkėse, ant piliakalnio, XIX a. nunešto vandens. 1307 kryžiuočiai sudegino P. priešpilį, vėliau pilį, kuri buvo atstatyta. 1328 kryžiuočiai vėl sunaikino P. priešpilį. Daugiau žinių apie P. nėra. XIV a. pab. dokumentai mini Pūtvialaukį.

PUTVĪNSKIS Vladas [1873 Rygoje — 1929.III.7 Kaune] — buržuazinis visuomenės veikėjas. Mokėsi Šiaulių ir Mintaujos g-jose, studijavo Halės un-te agronomiją. Nuo 1896 šeimininkavo savo dvare. Studijų metais pasitraukė iš lenkų burž. slaptų ratelių ir įsijungė į nacionalinį lietuvių judėjimą, globojo knygnešius, steigė slaptas lietuviškas mokyklas. Jo dvaras buvo neleg. lit-ros paskirstymo ir laikymo punktas. P. bendradarbiavo su dem. pakraipos liet. inteligentais: Povilu Višinskiu, A. Janulaičiu, Žemaite, G. Petkevičaite, J. Jablonskiu, Petru Avižoniu ir kt. 1905—07 revoliucijos metu P. dvaruose slapstėsi rev. judėjimo dalyviai. 1906, caro valdžiai uždraudus P. gyventi Lietuvoje ir Kurše, jis apsigyveno Jaltoje ir iš ten toliau palaikė lietuvių burž. dem. spaudą. Grįžęs į Lietuvą, 1914 ištremtas į Nižnij Novgorodo guberniją. 1918 grįžo į Lietuvą, organizavo savivaldybes, ginkluotus būrius burž. valdžiai remti; pirko jiems ginklus iš vokiečių. Tie būriai išaugo į *Šaulių sąjungą*. 1919.VIII.20 tos s-gos steigiamajame suvažiavime išrinktas jos pirmininku.

PUVŌČIAI I — kaimas Varėnos rj., Marcinkonių apyl., 10 km į p. r. nuo Merkinės, Merkio kair. krante. 195 gyv. (1959). Grybų ir uogų supirkimo punktas, parduotuvė, paštas, aštuonmetė m-la, biblioteka.

PUVŌČIAI II — kaimas Varėnos rj., Merkinės apyl., 9 km į p. r. nuo Merkinės, Merkio deš. krante. 48 gyv. (1959). Pr. m-la (nuo 1916), biblioteka (nuo 1960). Į š. nuo kaimo, kelio į Merkinę deš. pusėje, smėlyne, aptikta mezolito stovykla. Smėlyno paviršiuje rasti 384 titnago dirbiniai: strėlių antgaliai, peiliai, rėžtukai, gremžtukai, skaldytiniai. Radiniai laikomi Istorijos-etnografijos muziejuje (Vilniuje) ir Kauno ist. muziejuje.

PUZINĀITĖ Irena [g. 1933.IV.14 Daukučiuose (Kupiškio rj.)] — agronomė, žemės ūkio mokslų kandidatė (1964). 1958 baigusi Ž. ū. akademiją, dirba Žemdirbystės in-to Vokės filialo moksl. bendradarbe. Nuo 1962 TSKP narė. Paskelbė moksl. straipsnių apie herbicidų vartojimą ž. ū. augalų pasėliuose.

PŪZINAS Jonas [g. 1905.IX.18 Svaronyse (Ukmergės rj.)] — archeologas. 1925—30 studijavo Kauno un-te, 1930—1934 Heidelbergo un-te archeologiją ir lyg. kalbotyrą. 1934—39 Kauno un-to humanitarinių mokslų f-to vyr. asistentas, nuo 1939 docentas. 1940 Vilniaus un-to archeologijos katedros vedėjas. 1928—30 t. p. dirbo Kauno miesto muziejaus konservatoriumi ir sekretoriumi, 1934—36 konservatoriumi ir direktoriumi, 1936—41 Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus priešistorinio skyriaus vedėju. 1936—40 vadovavo laidojimo paminklų tyrinėjimams (Eigulių, Seredžiaus, Sargėnų, Veršvų, Graužių, Rimaisių kapinynai ir kt.). Žurnale „Senovė" (t. 1, 1935; t. 4, 1938) ir kitur paskelbė moksl. straipsnių Lietuvos archeologijos klausimais. 1944 pasitraukė į Vakarus. Aktyviai dalyvauja burž. nacionalistų antitarybinėje veikloje.

PŪZINAS Povilas [1907.VII.21 Rygoje — 1967.X.23 Niujorke] — dailininkas. Mokėsi Rygos liet. m-loje. 1922 Rygoje lankė K. Miesneko, L. Liberto ir U. Skulmės piešimo studijas. 1933 baigė Latvijos Meno akademijos peizažo studiją. Studijų metu dalyvavo latvių dailininkų org-jų dailės parodose. 1933 surengė individualinę kūrinių parodą Kaune. 1933—35 tarnavo Lietuvos kariuomenėje, 1935—37 gyveno Latvijoje. 1937—39 Panevėžio berniukų g-jos mokytojas, 1940—41 Kauno Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to dėstytojas. Dalyvavo latvių ir lietuvių dailės parodose. Tapė daugiausia Latvijos peizažus. Po antrojo pasaulinio karo gyveno JAV (1947 ir 1955—67 Niujorke, 1948—55 Los Andžele). Nutapė realistinių kūrinių.

Kūriniai: „Pavasaris" (1930), „Kompozicija" (1930), „Kelias" (1931), „Rugiai" (1932), „Pilkoji diena" (1933), „Mintaujos priemiestis" (1933), „Į bažnyčią" (1938), „Atodrėkis" (1940) ir kt.

Lit.: A. Savickas, Peizažas lietuvių tapyboje, V., 1965.

PŪZINAS Vladas [g. 1914.XI.17 Rygoje] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Kilęs iš darbininkų. Į rev. veiklą įsijungė 1930 Kupiškio valsčiuje. 1931—34 priklausė LKJS, buvo Palėvenėlės (Kupiškio rj.) kuopelės sekretorius. 1934—35 LKP narys, suorganizavo Daukučiuose (Kupiškio rj.) part. kuopelę, buvo jos sekretorius, daugino atsišaukimus. Už rev. veiklą 1932, 1933 ir 1934 adm. tvarka kalintas Panevėžyje, Utenoje, Šiauliuose, Raseiniuose. Nuo 1937 dalyvavo rev. veikloje Kaune, dirbo Lietuvos Raudonosios pagalbos org-joje. 1940—41 „Germapo" f-ko Kaune komisaras, direktoriaus pavaduotojas. D. Tėvynės karo metais Raudonosios Armijos 16 liet. divizijos karys, buvo sužeistas. 1944 mokėsi juridiniuose kursuose Gorkyje. 1944—46 liaudies teisėjas Raseiniuose. Nuo 1946 TSKP narys. 1946—56 Lietuvos TSR Aukščiausiojo Teismo narys. 1957—61 juridinės konsultacijos darbuotojas Kretingoje, Šiauliuose ir Klaipėdoje. Pensininkas.

PŪŽAS Ignas [g. 1902.VI.4 Lopaičiuose (Plungės rj.)] — revoliucinio judėjimo dalyvis. Amatininkas. Kilęs iš darbininkų. Į rev. veiklą įsijungė 1930. Nuo 1935 Komunistų partijos narys. 1940—1941 LKP Tverų (Plungės rj.) vls. partorgas, Telšių apskrities ž. ū. komisijos pirmininkas, LKP Telšių aps. k-to instruktorius. 1942 tarnavo Raudonosios Armijos 16 liet. divizijoje, vėliau buvo Lietuvos partiz. judėjimo štabo žinioje. 1944—45 LKP Telšių aps. k-to sekretorius, 1945—46 ir 1953—54 mokėsi Resp. part. m-loje, 1946—50 LKP Kretingos aps. k-to sekretorius. 1950—56 partinis ir ūkinis darbuotojas Skuodo rj., Šiauliuose. Pensininkas.

„MAŽOSIOS LIETUVIŠKOSIOS TARYBINĖS ENCIKLOPEDIJOS" II TOMO AUTORIŲ SĄRAŠAS

Abraitis Blažiejus, prof., med. m. dr.
Abramauskas Stasys, doc., archit-ros kand.
Abramavičius Vladas
Adomonis Tadas, doc.
Alekna Romualdas
Aleksienė Gražina
Ambrazas Algirdas
Ambrazas Vytautas, filol. m. kand.
Aničas Jonas, ist. m. kand.
Asadauskas Balys
Atamukas Solomonas, ist. m. kand.
Auga Vladas
Aukštakis Pranciškus
Babiliūtė Irena
Bagdonas Algirdas
Bakanas Petras
Balazas Petras
Balčikonis Juozas, Lietuvos TSR MA akad., prof.
Balčiūnas Vytautas
Balevičius Kęstutis
Balkevičius Jonas Zemvaldas, doc., filol. m. kand.
Balsevičius Jonas
Banevičius Vytautas
Baranauskas Boleslovas
Baranauskas Vincas
Baranauskienė Marija, ž. ū. m. kand.
Baršauskas Juozas, doc., archit-ros kand.
Barzdaitis Juozas, doc., filos. m. kand.
Basalykas Alfonsas, prof., geogr. m. dr.
Basiulis Jonas, filol. m. kand.
Batūra Romas
Baublys Petras, doc.
Bauža Aleksandras
Bazevičius Jonas
Bėčius Kostas, doc., ž. ū. m. kand.
Bederis Leizeris
Bendžius Andrius, doc., ist. m. kand.
Berkmanas Efroimas, ek. m. kand.
Bernadišienė Petronėlė, doc., filol. m. kand.
Bernotaitė Stasė
Bertašius Algimantas
Beržinis Viktoras
Biliūnas Antanas
Biziulevičius Stasys, med. m. dr.
Brazauskas Vincas, doc., geogr. m. kand.
Brazdžiūnas Povilas, Lietuvos TSR MA akad., prof.
Bucevičiūtė Asta Dalia, biol. m. kand.
Būda Vytautas
Budreika Eduardas, prof., archit-ros dr.
Budrys Rimantas
Budrys Romualdas
Budrys Stasys, meno m. kand.
Būdvytienė Vanda, ž. ū. m. kand.
Būdvytis Antanas, ž. ū. m. kand.
Bulavas Jonas, Visasąjunginės Lenino Žemės ūkio MA ir Lietuvos TSR MA narys korespondentas, prof., ž. ū. m. dr.
Bulota Andrius, doc., teisės m. kand.
Bulota Jonas, filol. m. kand.
Burkauskas Antanas, teisės m. kand.
Būtėnas Alfonsas
Būtėnas Julius
Butėnas Juozas, ž. ū. m. kand.
Butkevičius Izidorius, ist. m. kand.
Butkevičius Liudas
Butkienė Lidija
Butkus Tadas
Butkus Vytautas, biol. m. kand.
Bužinskas Petras
Chadzevičius Vilhelmas
Chaleckas Jonas
Chlivickas Juozas
Chomskis Vaclovas, prof., geogr. m. dr.
Cirinskis Emanuelis
Ciunis Leonas
Častenka Genadijus
Čebelis Dangerutis, filol. m. kand.
Čeginskas Valensas Viktoras
Čeičys Jonas, doc., techn. m. kand.
Čepas Ričardas
Čepulienė Stefa, doc., ist. m. kand.
Čerbulėnas Klemensas, ist. m. kand.
Černeckis Vincas, ist. m. kand.
Černiauskas Henrikas, ž. ū. m. kand.
Černiauskas Viktoras
Červinskas Edvardas, doc., geogr. m. kand.
Česnulevičius Stasys, doc.
Česnulevičiūtė Ona
Česnulevičiūtė Petrė, doc., filol. m. kand.
Četkauskaitė Genovaitė
Čiabilis Algimantas
Čiurlionytė-Karužienė Valerija
Čiužas Antanas, doc., ek. m. kand.
Dabulevičius Petras
Dagys Jonas, doc., ek. m. kand.
Dagys Jonas, Lietuvos TSR MA narys korespondentas, prof., biol. m. dr.
Dagytė Emilija
Danilaitė Elena, ist. m. kand.
Danys Jurgis, prof., med. m. dr.
Danisevičius Petras, doc., teisės m. kand.
Daugirdas Tadas
Daugudis Vytautas
Dauknys Juozas
Dereškevičius Kazys, doc., ž. ū. m. kand.
Didžiulytė Janina
Dikčius Aleksandras
Dirvelė Eugenijus, ist. m. kand.
Dockevičienė Nijolė
Domaševičius Kęstutis, doc., teisės m. kand.
Doveika Kostas, filol. m. kand.
Dovydaitis Jurgis
Drotvinas Leonardas, doc., filol. m. kand.
Drulytė-Raudeliūnienė Genovaitė
Dūda Algirdas
Dumašiūtė Zelma, filol. m. kand.
Dumčius Jonas, doc., filol. m. kand.
Dundulienė Pranė, doc., ist. m. kand.
Dundulis Bronius, doc., ist. m. dr.
Eimontas Henrikas
Elertienė Bronė
Elinas Mejeris
Endzinas Arnoldas
Erslavaitė Genovaitė
Firkovičius Romualdas
Gabdankas Konstantinas
Gaigalaitė Aldona, ist. m. kand.
Gaigalas Algirdas, geol.-miner. m. kand.
Gailiūnas Pranas, filol. m. kand.
Galaunė Paulius, doc.
Galčienė Jūratė
Galinaitis Viktoras

Galinis Vytautas, filol. m. kand.
Galperinas Borisas
Galperinas Judė
Gargasas Leonardas, med. m. kand.
Garunkštis Aleksas, geogr. m. kand.
Gasiūnas Ipolitas, biol. m. kand.
Gasparavičius Kazimieras
Gaudrimas Juozas, prof., meno m. dr.
Gedminas Antanas
Gerdvylienė Aldona
Gervė Merūnas
Ginaitė Sara, doc., ek. m. kand.
Gineitis Leonas, filol. m. dr.
Giniūnas Kazys
Girdzijauskas Juozas, filol. m. kand.
Girdzijauskas Vytautas, Lietuvos TSR MA narys korespondentas, prof., med. m. dr.
Grakauskas Bronius, doc., ž. ū. m. kand.
Gregorauskas Marijonas, prof., ek. m. dr.
Griciūtė Angelė, geogr. m. kand.
Grigas Kazys, filol. m. kand.
Grigelis Algimantas, geol.-miner. m. kand.
Grigelytė Marija
Grinaveckienė Elena, filol. m. kand.
Grinienė Elena, doc., techn. m. kand.
Griškūnaitė Emilija, ist. m. kand.
Gučas Alfonsas, doc., ped. m. kand.
Gučas Rimantas
Gudaitis Leonas
Gudavičius Jonas
Gudelis Vytautas, geol.-miner. m. kand.
Gudynas Pranas
Gulbinskas Albinas, doc., ek. m. kand.
Guobys Henrikas, med. m. kand.
Heleris Jakovas
Hofmanas Antanas
Horodničienė Marija, doc., med. m. kand.
Horodničius Henrikas, doc., fiz.-mat. m. kand.
Yla Stasys
Ilčiukienė Elena
Ylevičienė Fajina
Ylevičius Vytautas
Ivanauskas Albertas
Ivaškevičius Adolfas
Jablonskis Algimantas, ek. m. kand.
Jackūnas Kazimieras, ž. ū. m. kand.
Jacovskis Eusiejus, ist. m. kand.
Jakelaitis Vytautas
Jakubėnas Povilas
Janickis Jonas, Lietuvos TSR MA akad., prof., chem. m. dr.
Jankauskas Mykolas, ž. ū. m. kand.
Jankauskas Vytautas, ž. ū. m. kand.
Jankūnas Antanas
Januškevičius Antanas, ek. m. kand.
Januškevičius Vytautas, ek. m. kand.
Januškevičius Zigmas, TSRS Medicinos MA ir Lietuvos TSR MA akad., prof., med. m. dr.
Janušonis Stasys
Jaras Rimantas
Jasinskas Leonas, doc., ek. m. kand.
Jasiukevičius Vincas, doc., techn. m. kand.
Jasiulis Leonas
Jaskūnaitė Ona
Jauniškis Bronius
Jezerskas Leonas
Jonaitytė Aldona, filol. m. kand.
Jonikaitė Zuzana, filol. m. kand.
Jonynas Ambraziejus, filol. m. kand.
Jovaiša Leonas, ped. m. kand.
Jovaišas Albinas, filol. m. kand.
Jučas Mečislovas, ist. m. kand.
Judelevičius Dovydas, doc., filol. m. kand.
Judickas Pranas, doc., ek. m. kand.
Juodelis Petras
Juodka Jurgis
Juodpusis Vaclovas
Juodvalkytė Giedrė
Juospaitis Jonas
Juozapavičius Pranas
Juozulynienė Vilhelmina
Jurevičius Algirdas
Jurginis Juozas, Lietuvos TSR MA akad., doc., ist. m. dr.
Jurkštas Vytautas
Juška Tomas
Juškevičius Balys
Kabailienė Meilutė, geol.-miner. m. kand.
Kabelka Jonas, filol. m. kand.
Kačiulis Justinas
Kadūnas Valentinas, geol.-miner. m. kand.
Kadžiulis Modestas, ek. m. kand.
Kaikaris Alfonsas
Kairytė Genovaitė
Kairiūkštis Leonardas, ž. ū. m. dr.
Kairiūkštytė Kazimiera
Kairiūkštytė-Jacinienė Halina
Kalinauskas Bronius, doc., filol. m. kand.
Kalnibolockis Vladimiras
Kalnius Alfonsas
Kalpokas Vladislovas, doc., ž. ū. m. kand.
Kananavičius Pranas
Kancerevičius Albertas, fiz.-mat. m. kand.
Kancevičius Vytautas
Kanopka Eduardas, doc., farmacijos m. kand.
Kapočius Laurynas
Karakozova Elvyra, doc., filos. m. kand.
Karazija Stasys, ž. ū. m. kand.
Karlonas Bronius
Karosas Jonas
Karpavičius Algirdas
Karvelis Vladas, doc.
Kaškauskas Adolfas
Kaškelytė Stasė
Katelė Jonas
Katilius Petras, doc., fiz.-mat. m. kand.
Katinas Vladas
Kaulakis Leonas, doc., techn. m. dr.
Kaupuž Ana
Kaušyla Kęstutis, doc., geogr. m. kand.
Kaušylienė Birutė
Kazakevičius Vytautas
Kazlauskas Jonas, doc., filol. m. dr.
Kazlauskas Ričardas, biol. m. kand.
Keizikaitė Anastazija, ist. m. kand.
Kenstavičius Jonas, ž. ū. m. kand.
Kilikevičius Albinas
Kirklys Albertas
Kirlys Jonas
Kirsnys Vytautas, med. m. kand.
Kisnėrius Jurgis, geol.-miner. m. kand.
Kiuberis Paulius
Kleinas Mečys
Klimašauskas Alfonsas, geol.-miner. m. kand.
Knystautas Vladas
Kniukšta Liudas
Komodaitė Judita
Kondratas Alfonsas, doc., geol.-miner. m. kand.
Korkutis Vincas, geol.-miner. m. kand.
Korsakaitė Ingrida
Kosmauskas Stepas
Kostkevičiūtė Irena, filol. m. kand.
Krakauskaitė Vida
Kriaučiūnas Jonas, ž. ū. m. kand.
Krikštopaitis Marijonas, doc., med. m. kand.
Kripaitis Antanas
Kriukelis Benediktas
Krukaitė Rachilė
Kruopas Jonas, doc., filol. m. kand.
Kubiliūnas Osvaldas
Kubilius Jonas, Lietuvos TSR MA akad., prof., fiz.-mat. m. dr.
Kubilius Vytautas, filol. m. kand.
Kublickas Albertas, doc., biol. m. kand.
Kučinskaitė Antanė, filol. m. kand.
Kudaba Česlovas, doc., geogr. m. kand.
Kudirkaitė Juzė
Kulbis Albertas
Kulešova Vera
Kulikauskas Juozas
Kulikauskas Pranas, doc., ist. m. kand.
Kulikauskienė Regina, doc., ist. m. dr.
Kulvičius Vaclovas, doc., ist. m. kand.

Kumpikas Leopoldas, prof., techn. m. kand.
Kuncienė Ona, ist. m. kand.
Kunskas Rimvydas
Kuodaitis Pranas
Kuprevičius Severinas
Kupstys Vladas
Kurkulis Bronius
Kurliandčikas Šlioma
Kutavičiūtė Vanda
Kutorga Viktoras, med. m. kand.
Kutraitė Birutė
Kuzavinis Kazimieras
Kuzma Antanas
Kuzmienė Irena
Kvietkauskas Valdemaras
Kviklys Vladas, doc., med. m. kand.
Labutis Vitas, filol. m. kand.
Lagunavičius Justinas
Laigonaitė Adelė, doc., filol. m. kand.
Landsbergis Vytautas
Lankutis Jonas, filol. m. kand.
Lasinskas Mykolas, doc., techn. m. kand.
Latinytė Ona
Laucevičius Liubomiras, prof., med. m. dr.
Laucienė Joana
Laučka Alfonsas, filol. m. kand.
Laurynaitis Vincas, doc., filol. m. kand.
Laurinskas Stasys
Laužikas Jonas, doc., ped. m. dr.
Lazickaitė Aldona
Lebedys Julijonas
Lebedys Jurgis, prof., filol. m. dr.
Lebionka Juozas, doc., filol. m. kand.
Leistrumas Kazys, ž. ū. m. kand.
Lekavičius Algirdas, biol. m. kand.
Lelis Jonas, prof., med. m. dr.
Lemchenas Chackelis
Lempertas Izraelis, doc., ist. m. kand.
Liakas Aronas, teisės m. kand.
Lyberis Antanas, filol. m. kand.
Liepsnonis Alfonsas
Likas Albinas
Likevičienė Natalija, biol. m. kand.
Linčius Augustinas
Lipštas Pranas
Liulevičius Balys
Logminas Vytautas, biol. m. kand.
Lopajevas Safronijus, doc., ist. m. kand.
Luchtanas Borisas, med. m. kand.
Lučinskas Kazys
Lujanas Viktoras, fiz.-mat. m. kand.
Lukinas Mikalojus, doc., ž. ū. m. kand.
Lukoševičius Algirdas, ž. ū. m. kand.
Lukoševičius Vladas
Lukošius Balys
Lukošius Vaclovas
Lukšienė Meilė, filol. m. kand.
Maceika Juozas
Macevičius Jonas, Lietuvos TSR MA narys korespondentas, filos. m. kand.
Macevičius Juozas, geogr. m. kand.
Mackevičius Antanas
Mackonis Rapolas
Mačionis Augustinas
Mačys Jurgis, ž. ū. m. kand.
Makarevičienė Marija
Makarevičius Algirdas, doc., ek. m. kand.
Makauskas Stasys
Maknys Vytautas
Makoveckas Romualdas, ž. ū. m. kand.
Maksimaitienė Ona, ist. m. kand.
Maksimaitis Mindaugas, teisės m. kand.
Malachovskis Algirdas, doc., biol. m. dr.
Malcienė Mariana
Maldžiūnaitė Stanislava, biol. m. kand.
Mališauskas Vaclovas, Lietuvos TSR MA narys korespondentas, prof., ek. m. dr.
Maliukevičius Rokas, ist. m. kand.
Malukas Zenonas
Maniukas Juozas, biol. m. kand.
Marcinkevičius Algimantas, prof., med. m. dr.
Margevičius Pranciškus
Markauskas Albertas
Markauskas Klemensas
Markuckas Mečislovas
Martinaitis Albinas, doc., ek. m. kand.
Martynaitis Marijonas, prof., techn. m. kand.
Martinenka Genadijus
Martinkėnas Vincas
Masiliūnas Albinas
Masiliūnas Liutavaras
Mastauskis Stanislovas, prof., biol. m. dr.
Matulaitytė Aldona
Matulaitytė Stasė
Matulis Juozas, TSRS MA narys korespondentas, Lietuvos TSR MA akad., prof., chem. m. dr.
Matusevičienė Nijolė
Matusevičius Juozas
Matuzevičius Eugenijus
Matuzonis Juozas
Maurukas Edvardas
Mažeika Vytautas, meno m. kand.
Mažiulis Vytautas, doc., filol. m. kand.
Medžys Edmundas
Mekas Viktoras
Merčaitis Antanas Juozas, ek. m. kand.
Merkevičius Algimantas
Merkys Alfonsas, biol. m. dr.
Merkys Vytautas, ist. m. kand.
Mertinienė Elena
Meškauskas Kazimieras, Lietuvos TSR MA akad., prof., ek. m. dr.
Meškauskienė Malvina, ek. m. kand.
Meškauskienė Rūta
Miceikienė Antanina
Micelmacheris Viktoras, prof., med. m. dr.
Michelbertas Mykolas, ist. m. kand.
Mickevičienė Rūta
Mickus Algimantas
Mickus Steponas
Mikaila Vincas, geol.-miner. m. kand.
Mikalauskaitė Elzbieta, doc.
Mikalauskas Vytautas
Mikalauskas Vytautas
Mikalauskienė Stasė, ek. m. kand.
Mikėnaitė Akvilė
Mikšytė Regina, filol. m. kand.
Miliūnienė Ona, geogr. m. kand.
Milius Vacius, ist. m. kand.
Miniotas Mikalojus
Minkevičius Antanas, Lietuvos TSR MA narys korespondentas, prof.
Minkevičius Jonas, archit-ros kand.
Mironas Ričardas, doc., filol. m. kand.
Misevičienė Stasė
Misevičius Juozas
Misiūnas Bernardas
Miškinis Algimantas, archit-ros kand.
Morkūnas Česlovas
Morkūnas Kazys, filol. m. kand.
Motiejūnas Bronius
Mulevičienė Izabelė
Mulevičius Leonas, ist. m. kand.
Mureika Jonas
Naiduškevičius Romualdas, ek. m. kand.
Nakaitė Laima, ist. m. kand.
Narbutas Kazimieras
Narbutas Vytautas, geol.-miner. m. kand.
Narbutienė Ona
Naruševičienė Ona
Narvilas Pranas
Nastopka Kęstutis, filol. m. kand.
Natkevičaitė-Ivanauskienė Marija, doc., biol. m. dr.
Naujokaitis Juozas
Nausėdas Vladas
Navarackas Adolfas
Navickas Kostas, doc., ist. m. dr.
Neciunskas Mečys
Nickus Ipolitas, doc., techn. m. kand.
Niunka Vladas, Lietuvos TSR MA narys korespondentas, doc.
Noreikienė Sigita, doc., ist. m. kand.
Norkus Antanas
Novodvorskis Andrius, prof., techn. m. kand.
Oleka Vikis
Padvarskas Jonas
Pajaujis Juozas

Pajuodis Arvydas, ek. m. kand.
Pakalka Kazys, filol. m. kand.
Pakalniškis Ričardas, filol. m. kand.
Palaima Jurgis, doc., ped. m. kand.
Palionis Jonas, doc., filol. m. dr.
Pangonis Antanas
Paplauskas Vladas
Paškauskas Algis
Paškevičius Juozas, doc., geol.-miner. m. kand.
Paškūnas Leonardas
Paulauskas Jonas, filol. m. kand.
Paulauskas Vaclovas
Paulauskas Vytautas, doc., fiz.-mat. m. kand.
Pauliukonis Juozas, doc., ek. m. kand.
Pečiūra Petras
Petkevičius Juozas
Petraitis Algimantas
Petrauskas Stasys
Petrauskas Vytautas
Petravičius Bronius
Petronis Algimantas
Petrulis Juozas
Petrulis Juozas
Petrulis Leonas, doc., geol.-miner. m. kand.
Pikčilingis Juozas, doc., filol. m. kand.
Pileckis Simonas, doc., biol. m. kand.
Pilypaitis Antanas
Pinkus Stasys
Pipynė Sigizmundas
Plečkaitis Romanas, doc., filos. m. kand.
Plioplys Kazimieras
Pocius Zigmantas
Poška Adolfas
Poškaitis Kazys
Poškus Kazys
Požarskas Mykolas
Prialgauskaitė Eliza, med. m. kand.
Pronskietytė Dalia
Prūsaitė Janina, biol. m. kand.
Purickas Bronius
Puronas Vytautas
Purvinas Erikas, doc., biol. m. kand.
Pušinienė Elena
Radavičius Edmundas
Radzevičius Algimantas, filol. m. kand.
Ragalevičienė Polina
Ragelis Jonas
Ragevičius Mykolas, doc., ek. m. kand.
Raguotis Bronius
Raguotis Stasys
Rainys Algirdas, geogr. m. kand.
Ramanauskas Jonas
Ramanauskas Vytautas, biol. m. kand.
Ramoškis Antanas
Rasimavičius Bronius
Rastenienė Sofija
Ratkevičius Stasys
Raudonienė Bronislava
Raudoniskytė Sara
Raulinaitis Adolfas
Ražinskas Antanas, doc., fiz-mat. kand.
Rickevičiūtė Kristina, doc., filos. m. kand.
Rimantienė Rimutė, ist. m. kand.
Rimša Pranas
Ročka Marcelinas, doc., filol. m. kand.
Rudzkis Algirdas
Ruminavičiūtė Valerija
Ruzgaitė Aliodija
Ruzgas Vincas
Sabaliauskas Albinas
Sabaliauskas Algirdas, filol. m. kand.
Sabaliauskas Jonas
Sakalauskas Kęstutis, geol.-miner. m. kand.
Salys Antanas
Samalavičius Stasys
Samas Aloyzas
Sauka Leonardas, filol. m. kand.
Savickas Augustinas, meno m. kand.
Savickytė Virginija, ped. m. kand.
Savukynas Bronys
Seibutis Algirdas, doc., biol. m. kand.
Seleznovaitė Irena
Senkus Juozas, filol. m. kand.
Simonavičius Vincas, ek. m. kand.
Simonavičius Žibartas
Sinkevičius Aleksandras
Sirvydis Jonas
Sirvydis Vytautas, med. m. kand.
Siudikas Vytautas
Skaisgirys Vincas
Skardis Antanas
Skardžius Jonas, ek. m. kand.
Skeivys Stepas
Skrebutėnas Pranas
Skrodenis Stasys, filol. m. kand.
Skuodis Vytautas
Skupeika Alfonsas, ek. m. kand.
Slavėnas Jonas, biol. m. kand.
Slavėnas Paulius, Lietuvos TSR MA akad., prof., fiz.-mat. m. dr.
Slaviūnas Zenonas, doc., filol. m. kand.
Sliesoriūnas Feliksas
Sliesoriūnienė Elena
Sližienė Nijolė, filol. m. kand.
Sluckaitė Aušra
Spelskis Antanas, doc., archit-ros dr.
Sprindis Adolfas, doc., filol. m. kand.
Stanaitis Algimantas
Stanaitis Algirdas, doc., geogr. m. kand.
Stancevičius Antanas, doc., ž. ū. m. kand.
Stanikas Petras, ek. m. kand.
Stankevičius Juozas
Stankevičius Juozas, ek. m. kand.
Stankevičius Saulius
Starostinas Vladimiras, doc., biol. m. kand.
Staskonis Vladas
Statkevičius Albinas, doc., ž. ū. m. kand.
Statulevičius Vytautas, prof., fiz.-mat. m. dr.
Steponaitienė Liudmila, doc., med. m. kand.
Stepulis Pranas, doc.
Stinskas Vincas
Stonys Stasys
Stonkus Povilas
Straukaitė Danutė
Strazdas Juozas
Strazdūnaitė Rita
Stražas Abelis, ist. m. kand.
Subačius Antanas, biol. m. kand.
Sukovskis Alfonsas
Surblys Konstantinas, ist. m. kand.
Surkevičienė Stasė
Suščenkienė Aldona
Suveizdis Povilas, geol.-miner. m. kand.
Svetika Pranas, doc., ž. ū. m. kand.
Svičiulienė Pranė
Šadžius Henrikas, ist. m. kand.
Šakalys Vladas
Šakūnas Stasys
Šarmaitis Romas, doc., ist. m. kand.
Šatkus Jonas
Ščemeliovas Vasilijus, doc., geogr. m. kand.
Šepkus Lionginas
Šešelgis Kazys, doc., archit-ros dr.
Šimkūnas Romas
Šimkūnas Vladas
Šiškauskas Liudas
Šiurkus Telesforas, doc., med. m. kand.
Šivickis Pranciškus, Lietuvos TSR MA akad., prof., biol. m. dr.
Škliarskaitė Feigė, doc., filos. m. kand.
Šližys Balys
Šmatavičienė Aldona
Špigelglazas Julius
Štaras Ipolitas, ž. ū. m. kand.
Štaras Povilas, ist. m. kand.
Šulcas Alfonsas
Šumakaris Vytautas
Šurkus Jonas, doc., med. m. kand.
Švarcas Elijošius
Švedas Jonas, prof.
Talat-Kelpšaitė Giedrė, ist. m. kand.
Tamašauskienė Jūratė
Tamošaitis Justinas, geogr. m. kand.
Tamošiūnas Mindaugas, ist. m. kand.
Tamulaitienė Jūratė
Tarvydas Rimvydas, geol.-miner. m. kand.

Tarvydas Stasys, doc., geogr. m. kand.
Tauras Antanas Juozas, doc., archit-ros kand.
Taurinskas Vladas
Tautavičius Adolfas, ist. m. kand.
Tichonovas Feodoras
Tijūnėlytė Jadvyga, filol. m. kand.
Tikuišis Rimantas
Tyla Antanas, ist. m. kand.
Tinfavičius Mykolas
Tonkūnas Juozas, Lietuvos TSR MA narys korespondentas, prof.
Trapulionis Algis
Trečiakauskas Kęstutis
Treinienė Elena
Trusovas Nikolajus
Tumelis Juozas
Tumpa Romualdas
Tursa Gediminas
Tutkus Vytautas
Ulevičius Pranas, ist. m. kand.
Uloza Vilius
Ulpis Antanas
Ulvydas Kazys, filol. m. kand.
Umbrasas Jonas, meno m. kand.
Umbrasas Kazys, doc., filol. m. kand.
Urbanavičienė Bronislava
Urbonaitė Nijolė
Urbonas Vladas
Urbutis Vincas, doc., filol. m. kand.
Urmonas Ipolitas
Urniežiūtė Emilija
Užkuraitė Stefanija
Vaištarienė Ksavera, chem. m. kand.
Vaišvila Antanas Faustas
Vaišvilaitė Ona
Vaitiekūnas Petras, doc., geol.-miner. m. kand.
Vaitiekūnas Vincas
Vaitkevičius Albinas
Vaitkevičius Antanas, doc., biol. m. kand.
Vaitkevičius Bronius, ist. m. kand.
Vaitkevičius Kostas Vytautas
Vaitkevičiūtė Valerija, filol. m. kand.
Vaitkus Juozas
Vaivutskas Antanas
Vajėga Jonas
Valatka Petras
Valavičius Algirdas
Valeckienė Adelė, filol. m. kand.
Valičenka Anatolijus
Valiulytė Elena, filol. m. kand.
Valiušytė Elena, ž. ū. m. kand.
Valkūnas Leonas, doc., filol. m. kand.
Vanagas Vytautas, filol. m. kand.
Vansevičius Stasys, doc., teisės m. kand.
Varakauskas Rokas, doc., ist. m. kand.
Varčikas Vladas
Varnas Pranas
Vasiliauskas Zenonas
Vasiliauskienė Marija
Vasiljevas Viktoras, geol.-miner. m. kand.
Vėbra Aristidas, techn. m. kand.
Velička Jonas
Velžytė Vincenta
Venckūnaitė Jūratė
Venckus Vytautas
Vengris Antanas
Venskevičius Jonas, prof., chem. m. kand.
Verbyla Vincentas
Vėsulas Algirdas
Vicas Jokūbas
Vidmantas Edvardas
Vidmantas Jurgis, prof., techn. m. dr.
Vidugiris Aloizas, filol. m. kand.
Vileišis Aleksandras, prof., med. m. dr.
Vilkončius Ipolitas
Viščinis Klimas
Vyšniauskaitė Angelė, ist. m. kand.
Vyšniauskaitė Aniceta
Višomirskis Romanas, chem. m. dr.
Vitkus Juozas
Vizgirda Vytautas
Vodzinskas Eduardas
Volskis Ričardas, biol. m. kand.
Volungevičius Algirdas
Vonsavičius Vytautas
Voščikas Algimantas
Zaborskaitė Vanda, filol. m. kand.
Zalatorius Albertas, filol. m. kand.
Zarauskaitė Magilė
Zareckienė Dalija
Zauka Alfonsas
Zgirskis Česlovas
Zimanas Genrikas, doc., filos. m. kand.
Zinkevičius Zigmas, doc., filol. m. dr.
Zinkus Jonas, doc., filol. m. kand.
Zubovas Vladimiras
Žeiba Stasys, doc., geol.-miner. m. kand.
Žėkaitė Janina, filol. m. kand.
Žekonis Vytautas
Žemaitis Zigmas, prof.
Žemaitytė Zita
Žepkaitė Regina, ist. m. kand.
Žilėnas Alfonsas, prof., ek. m. dr.
Žilėnas Vincas
Žiugžda Juozas, Lietuvos TSR MA akad., prof., ist. m. dr.
Žlioba Povilas
Žukaitė Elena, geogr. m. kand.
Žukas Antanas
Žukas Vladas, doc., filol. m. kand.
Žukauskaitė Julija, doc., filol. m. kand.
Žukauskas Jurgis, doc., med. m. kand.
Žukauskas Kazys, ped. m. kand.
Žulys Vladas Algirdas

Parengti spaudai „Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos" II tomą padėjo buvę skyrių redakcinių kolegijų nariai: ek. m. dr. P. Gargasas ir Lietuvos TSR MA akad. V. Lašas.

DAUGIAUSIA FOTOGRAFIJŲ II TOMUI PATEIKĖ:

Aleknavičius Bernardas
Buračas Balys
Čerbulėnas Klemensas
Černius Kazys
Fainas Šlioma
Garunkštis Antanas
Ivanauskas Stanislovas
Ylevičius Vytautas
Jodikaitienė Felicija
Jodikaitis Jeronimas
Karpavičius Povilas
Kazėnas Zinas
Kunskas Rimvydas
Miškinis Algimantas
Paulauskas Stasys
Polis Juozas
Sakalauskas Mečislovas
Šešelgis Kazys
Tamošaitis Justinas
Tauras Antanas Juozas
Vaitkus Stasys

II tomo tekstinius žemėlapius braižė Ipolitas Kucka, spalvotus žemėlapius spaudai ruošė Gotardas Kavaliauskas.

II TOMO ĮKLIJOS

Kaimai
Senieji Lietuvos kaimai — prie 16 p.
Kalpokas Petras — prie 49 p.
Kapsukas — prie 17 p.
Kapsukas Vincas — prie 48 p.
Katiliūtė Marcė — prie 112 p.
Kaunas I — prie 32 p.
Kaunas II — prie 33 p.
Kauno dramos teatras — prie 88 p.
Kauno Politechnikos institutas — prie 89 p.
Kėdainiai — prie 113 p.
Kėdainis Juozas — prie 112 p.
Keramika — prie 136 p.
Kilimai — prie 137 p.
Klaipėda — prie 208 p.
Krasauskas Stasys — prie 209 p.
Kučas Antanas — prie 209 p.
Kuršių nerija — prie 272 p.
Kuzminskis Jonas — prie 273 p.
Lengvoji pramonė — prie 224 p.
Liaudies architektūra — prie 225 p.
Liaudies dailė I — prie 336 p.
Liaudies dailė II — prie 337 p.
Lietuvos Kino studija — prie 288 p.
Lietuvos Komunistų partija — prie 352 p.
Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika:
Aukštaitijos kalvos — prie 625 p.
Jubiliejinė dainų šventė — prie 720 p.
Kaunas. Petrašiūnai — prie 528 p.
Kolūkio gyvulininkystės ferma Dzūkijoje — prie 608 p.
Kuršių nerija. Tylos klonis — prie 289 p.
Naujieji Vilniaus kvartalai — prie 545 p.
Nemunas prie Druskininkų — prie 289 p.
Skaičiavimo mašinų gamykloje — prie 528 p.
Vilniaus senamiestis — prie 545 p.
Vištyčio apylinkės — prie 625 p.
Zarasų apylinkės — prie 608 p.
Mackevičius Vytautas — prie 49 p.
Makūnaitė Albina — prie 273 p.
Mikėnas Juozas — prie 353 p.
Mokslų akademija — prie 529 p.
Nemunas — prie 544 p.
Neris — prie 544 p.
Nėris Salomėja — prie 609 p.
Palanga — prie 737 p.
Panevėžys — prie 624 p.
Paukščiai I — prie 816 p.
Paukščiai II — prie 817 p.
Petrauskas Kipras — prie 721 p.
Petrulis Napoleonas — prie 736 p.
Plakatas — prie 833 p.
Požela Karolis — prie 832 p.
Pundzius Bronius — prie 736 p.

II TOMO SPALVOTI ŽEMĖLAPIAI

Lietuvos TSR fizinis žemėlapis — prie 384 p.
Lietuvos TSR geologinis žemėlapis — prie 400 p.
Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XIII a.—XV a. vid.— prie 416 p.
Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVI—XVIII a.— prie 432 p.
Lietuvos administracinis suskirstymas 1843—1914 m.— prie 448 p.
Kova dėl Tarybų valdžios Lietuvoje 1918—1919 m.— prie 464 p.

Академия наук Литовской ССР
МАЛАЯ ЛИТОВСКАЯ СОВЕТСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ, т. 2
На литовском языке

Издательство «Минтис» Литовской ССР, 1968 г.

Viršelis J. LIOLIO
Tituliniai puslapiai V. BAČĖNO

Tome yra 4 spalvotos ir 4 dvispalvės ofseto įklijos, 8 spalvotos ir 24 vienspalvės giliaspaudės įklijos, 6 spalvoti žemėlapiai.

„Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos" redakcijos adresas: Vilnius, P. Cvirkos g. 1.

Popierių gamino J. Janonio popieriaus fabrikas Kaune.

Rinko, spausdino ir įrišo Valst. „Vaizdo" spaustuvė Vilniuje. Užs. Nr. 2416. Įklijas ofsetu ir giliaspaude spausdino Valst. Poželos spaustuvė Kaune. Užs. Nr. 762.

Pradėta rinkti 1967.VIII.1.
Pasirašyta spausdinti 1968.V.5.

Tiražas 60 000 (1—30 000) egz. Popierius spaudos, baltas, $84\times108^{1}/_{16}=30$ pop. lapų; 98,4 (60) apsk. sp. lanko + 4,71 (2,87) apsk. sp. lanko įklijų; 201,3 leidybinio lanko. Leidinio Nr. 9400. LV 07390.
Kaina 5 rb.